חמשה חומשי תורה

עם חמש מגילות

ספר

בראשית

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ז"ל (מדויקים בתכלית הדיוק) ועם פירוש
הנשר הגדול הרב החכם הכולל בכל מיני חכמות, מורנו ומאורנו
ר' אברהם בר מאיר ן' עזרא ז"ל

ועליו ביאור חדש בשם

מחוקקי יהודה

יכלכל

א) ביאור לפירושו של הראב"ע ז"ל.

שתי מערכות

המערכה האחת

יהל אור

על דרכי פירושו, לבארו במקומות הסתומים זקשי ההבנה, לפתוח חידותיו, ולגלות שפוני טמוני מחשבותיו אשר הסתיר תחת מסוה מליצתו החדה והנעימה.

המערכה השניה

קרני אור

קרנים מידו מדברי חז"ל, בתלמוד בבלי וירושלמי, ספרא ספרי ותוספתא, תנחומא הנדפס מכבר, ותנחומא הקדום הוצי' הרב הח' רש"ב ז"ל, מדרשי רבה, סדר עולם, פדר"א, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, פסיקתא זוטרתא,

ועוד ועוד ואשר על ידם יבוארו יותר דברי הראב"ע ז"ל בפירושו.

ב) תולדות הראב"ע ז"ל. ג) רשימה מכל הספרים שחבר. ד) רשימה מכל הגאונים וגדולי הקדמונים שהביא הראב"ע ז"ל בפירושו זמנם ומקומם. ה) מקורי רש"י מראה המקומות והמקורים אשר מהם הוציא רש"י ז"ל פירושו, עם הערות טובות נחוצות ומועילות, גם מ"מ לכל פסוקי תנ"ך הנמצאים בפי' רש"י ז"ל, ובפי' הראב"ע ז"ל. ו) תולדות רש"י ז"ל, קורות ויקרת ספריו אשר חבר. ז) רשימה מכל המדרשים המובאים במקורי רש"י הקודמים והמאוחרים זמנם ומקומם. ח) מהות שלשת התרגומים ת"א יוב"ע וירושלמי, והמבוכה שנפלה בין כותבי הדורות אודותם.

כל אלה חוברו על ידי

יהודה ליב בהרב המאוה"ג ר' **יצחק קרינסקי** זצ"ל.

בְּרָכַת הַפְטָרָה

קודם קריאת הפטרה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אומרים ההפטרה ואח״כ אומרים זה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם צוּר כָּל הָעוֹלָמִים צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק:

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ. וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ. עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת:

עַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

מכתבי תהלה

מאת הרבנים הגאונים המפורסמים . סדרתים עפ"י קדימת הזמן מיום כתיבתם .

ראיתי את הספר שחיבר ידידי הרב הגביר המופלג החכם וי"ה כש"מ יהודה נ"י קרינסקי מק"ק מינסק יל"ו . והנני מכירו מכמה שנים למופלג וחכם וירא שמים . ורוצה כעת להביא לביהד"פ לע"ע על ספר **בראשית** הנקוב בשם **מחוקקי יהודה** ביאור על הספר מרבינו **אב"ע** ז"ל . ומצא חן בעיני . וכולם ישבחו רצון . ע"כ הנני מסכים על הס' מחוקקי יהודה הנ"ל להביאו לביהד"פ . ויפוצו מעינותיו חוצה לתפארת ישראל . הכו"ח היום י"ז טבת תרס"ג לפ"ק . **סלוצק** יע"א :

נאום **יעקב דוד** החופ"ק יצ"ו .

מקום החותם .

חזיתי איש מהיר במלאכתו מלאכת שמים . הוא ניהו חד מיקירי קהילתינו . ובעדתנו הכי נכבד הוא . רב וחכים מתקרי . מופלג בתורה ויר"ש . ה"ה הרב הגביר המפואר כ"ש מ' יהודה קרינסקי נ"י . אשר נפש עמל עמלה לו לגלות מצפוני הראב"ע ז"ל בביאורו על התורה כידוע שדבריו סתומים וחתומים . והרהמ"ח גלי לדרעי' להפיץ אור לפרש ולבאר דבריו העמוקים והקצרים . והכל נכתב בספרו זה אשר קראו בשמו **מחוקקי יהודה** מיד ד' עליו השכיל לחשוף תעלומותיו . וידו הדה גם להציל את רבינו **הראב"ע** הארי החי מכל משיגיו . שן מדיליה . וכן מהמחברים שקדמוהו . אשר כל דבר טוב בנוגע לרבינו הראב"ע ז"ל לקט ואסף בחיבורו זה הנאור . הכו גודל להרהמ"ח כי הגדיל לעשות בספרו זה אשר נכבדות ידובר בו להראות לדקת הראב"ע ז"ל . וכי דבריו ודעותיו צדקו יחדיו . יהי נועם ד' על הרהמ"ח לברך טעמו . להפיץ מעייני חכמתו ויגיעתו חוצה . והספר הנוכחי לכשיודפס יקובל לרצון להוגים בו . ויהי לשם ולתהלה . לכבוד ולתפארת . כנפש הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה ולכבוד הרהמ"ח :

הבא עה"ח יום ה' כ"ט שבט **תרס"ג** פה **מינסק**

נאום **אליעזר ראבינאוויץ** :

מכתבי תהלה

מאת הרבנים הגאונים המפורסמים

ראיתי מפעלות גבר חכם בעוז. הוא ניהו כבוד ידידי הרב הגביר המופלג ומפורסם בתורה ויראה. כליל המדעים מו"ה **יהודה ליב** נ"י **קרינסקי** מתושבי ק"ק **מינסק**. אשר בו תורה וגדולה יחד נלמדו. הוא גביר נכבד בעדת ישורון. וגם ידיו רב לו בתורה ומדעים. אסף בחפניו רוב ברכה. יגע וטרח הרבה לפרש דברי רבינו **הראב"ע** ז"ל על התורה. ורצונו להדפיס הביאור שלו על דברי רבינו ז"ל על ספר **בראשית**. ופיו יקבנו בשם **מחוקקי יהודה**. והיה למראה עיני כמה עלים מהחבור הנ"ל וראיתי כי הדברים נאמרים בהשכל ודעת. ויהילו אור. ויפיקו קרני נוגה על דברי רבינו ז"ל להבינם לאשורם. וראוים הם מאוד להדפיסם ולהפיצם בישראל. והרבה הדעת. וחפץ ד' בידי הרב המחבר נ"י יצליח להקדיש עתותיו הפנויות לתורה ולתעודה. ויתרומם קרנו למעלה למעלה כנפש הרב המחבר נ"י. וכנפש ידידו המדבר לכבוד התורה ולומדיה:

ובא עה"ח יום ה' שבעה ימים לחודש **אלול** שנת **תרס"ה** לפ"ק פה **לעכעוויץ**.
נאום **מאיר** בהגאון מ' **יוסף** זצ"ל
מסלוצק

בעזה"י ג' כ' **תמוז** לס' את בריתי שלום **התרס"ג**
סלוצק.

כבוד ידידי הרב הנעלה. צנא מלא ספרא. אוצר בלום. גביר נכבד. תורה וגדולה במקום אחד. כש"ת מ' יהודא ליב קרינסקי נ"י.

שוכ"ט ברגשי כבוד.

הנה קבלתי בשמחת נפש את הקאָרעקטין מספרו הנכבד ביאורו הרחב על תורה שבכתב אשר חלקו לשני פלגים. הפלג הא' בשם **יהל אור** ביאור רחב ונעלה על **הראב"ע** ז"ל אשר כל נפש צמאה לדבר ד' ירוה בו צמאונו להבין דברי הראב"ע החתומים והסתומים. והפלג הב' בשם **קרני אור** אשר בו יפיץ אור על התוה"ק וביאורי הכתוב מביאורי הראשונים והאחרונים. ובכלל אגיד לרום מעכת"ה כי הפליא לעשות בביאורו הרחב והמקיף כל הפרטים. והמבינים ימצאו כי הוא תועלת גדול לדורשים פשוטי המקרא. והבנת הכתובים ודקדוקי הלשון. כי עיניו כיונים על כל דבר יקר ונעלה וגם יוסיף נופך משלו. אבן ספיר ויהלום. וד' יברך את מעכתר"ה ויחזק את כחו לעבוד על שדי תוה"ק כפי כחותיו הנעלומים וידיעתו הרחבה. ובקרוב נברך על המוגמר לראות את ספרו כלול בהדרו נגמר ונשלם מבית הדפוס המשמח ד' ואנשים. והנני ידידו מכבדו כרום ערכו.

איסר זלמן מעלצער החופ"ק

ד

מכתב תהלה

בע"ה יום ב' ט"ז אלול תרס"ז לפ"ק פ"ק סלוצק.

כבוד ידי"נ הרב החכם השלם. אוצר בלום. נפך ספיר ויהלום. כ"ש מו"ה **יהודא ליב** נ"י **קרינסקי**. ולכל הנלוים אליו שלום וישע רב.

אחרי דרך מבוא השלום, מאוד ישמח לבי ותגל נפשי כי זכהו ד' לתת תחת מכבש הדפוס את ספרו היקר **מחוקקי יהודה** על ספר **בראשית**, ביאור מספיק על פירוש רבינו מחמד עינינו ונזר ראשינו הנשר הגדול רבינו **אברהם** בן **מאיר אבן עזרא** ז"ל על התורה, וכאשר שמתי עיוני בספרו היקר הנ"ל מלאתי את לבבו נאמן לפני, כי עשה את פירושו על הראב"ע ז"ל בחכמה והשכל, ויהל אור על חכמת הראב"ע ז"ל, וקרנים מידו לו קרני אור זרוע לצדיק הראב"ע ז"ל להצדיקו ולהצילו מיד התופשים עליו, וכל הרואה יאמר בדקאי, וקרן אור פניו, כי מלאכה גדולה ונכבדה עשה כת"ר, הכי קרא שמו **יהודה**, כי יודוהו כל ישרי לב, כי לא בא כבשה הזה בספרות ישראל כי לשונו עט סופר מהיר דובר נאות ובקצר נמרץ, וכל איש כקטן כגדול יוכלו כעת לשים עיונם בדברי הראב"ע ז"ל, ולהבין היטב את כל דבריו בעזרת פירושי כת"ר, וערבה עלי מנחת יהודה מקורי רש"י אשר עשה כת"ר על פירוש רבינו גאון עוזינו נזר ראשנו איש האלהים *) רבינו שלמה בן רבינו יצחק ז"ל, אשר כשמו כן הוא שלמה שמו, ושלמה תורתו, ויהי מקורו ברוך על הטוב שהביא לנו, כי היא תועלת גדולה לפני המעיינים, ויפוצו מעיינותיו חוצה ויגדיל תושיה ועצה, ויזכהו ד' להדפיס אדרא את פירושו על הראב"ע ז"ל, ואת המקורי רש"י על כל התורה כנפשו ונפש המכבדו ומוקירו.

יוסף בהגאון **מהר"מ** שליט"א החופ"ק הנ"ל.

*) לשון הרשב"א ז"ל בתשובה.

ראשי תיבות המובאים בפנים.

א"א אי אפשר, או אברהם אבינו
אדר"נ אבות דרבי נתן
אוה"ג אוהב גר
אוצה"ם אוצר הספרים
אוצה"ש אוצר השרשים
או"ת אונקלוס תרגום
א"י אוהל יוסף
אב"ל איבא למימר
אע"ב אלא על כרחך
א"ש אתי שפיר
א"ת אם תאמר
את"ל אם תמצא לומר
ב"א בן אשר
בא"י באר יצחק
ב"ב בבא בתרא
בדמ"ה ברייתא דמלאכת המשכן
ביהמ"ד בית המדרש
בכו"ע בכורי עתים
בלא"ה בלאו הכי
בל"ז בלשון זכר, בלא זה
במח"כ במחילת כבודו
במד"ר במדבר רבה
ב"מ בבא מציעא
ב"ק בבא קמא
ב"ר בראשית רבה
בש"ר בשיטה ראשונה
ג"א ג' אמות
ג"ט ג' טפחים
ג"י ג' ימים
ג"ע גילוי עריות
ג"ש גזירה שוה, ג' שנים
ד"א דבר אחר, דפוס אמשטרדם
ד"ב דפוס באזיליא
דב"ר דברים רבה
דבכה"ג דבכהאי גוונא
ד"ה דבור המתחיל, דברי הכל, דברי הימים
דהע"ה דוד המלך עליו השלום
ד"ו דפוס ווינציא, דפוס ווארשא
ד"י דפוסים ישנים

ד"י דברי ימי ישראל
ד"מ דפוס מנטובה
ד"נ דפוס נאפולי
ד"ס דברי סופרים, דקדוקי סופרים
ד"פ דפוס פראג
דפח"ח דברי פי חכם חן
ד"ק דפוס קראקא
ד"ת דברי תורה, דין תורה
האוה"ד האמונות והדעות
ה"א הלכה א'
ה"ב הלכה ב'
ה"ג הלכה ג', הלכות גדולות
הגרד"ל הגאון ר' דוד לוריא
ה"ה הלכה ה', הוא הדין
הומ"ל הוי מצי למימר
הול"ל הוי ליה למימר
הכוה"ק הכתב והקבלה
הללמ"ס הלכה למשה מסיני
התוה"מ התורה והמצוה
ויק"ר ויקרא רבה
ויכה"ק ויכוח הקבלה
וסה"ד וסוף הדבור
זא"ז זה אל זה, זה אחר זה
זב"ז זה בזה
זה"ל זה הלשון
זו"נ זכר ונקבה
ח"א חלק א', חד אמר
ח"ב חלק ב'
חו"י חוות יאיר
ח"ו חס ושלום
חיד"א חיים יוסף דוד אזולאי
טויו"ד טור יורה דעה
ט"ס טעות סופר
י"א יש אומרים, י' אמות
יד"ח ידי חובתו
יוב"ע יונתן בן עוזיאל
יו"ת יונתן תרגם
יסו"מ יסוד מורא
יעב"ץ יעקב בן צבי
יע"ש יעיין שם
ירוש' ירושלמי

ידי"ש ידיעות שלמה
יש"ר יצחק שמואל ריגיא
כ"א כי אם, כל אחד
כאו"א כל אחד ואחד
כג"ק כבוד גדולת קדשו
כה"ג כהאי גוונא
כ"ח כרם חמד
כ"י כתיבת יד
כי"ב כיוצא בו
כי"ק כתיבת יד ק־שו
כמש"ל כמו שכתבתי לעיל
כנ"י כנסת ישראל
כנ"ל כנזכר לעיל, כן נראה לי
כצ"ל כן צריך להיות
כת"י כתיבת יד
ל"א לישנא אחרינא, לא אמרינן
ל"ג לא גזרינן, לא גרסינן
ל"ד לאו דוקא, לא דמי
ל"ח לא חיישינן, לוית חן
לח"מ לחם משנה
לח"ש לחם שמים
ל"י לשון יחיד, ל' יום
ל"מ לולי מסתפינא, לא מבעי
למס' למספרם
לעד"נ לעניות דעתי נראה
ל"פ למד פעל
לפע"ד לפי עניות דעתי
לפמ"ש לפי מה שכתבתי
ל"ר לשון רבים
מ"ב מעשה בראשית, מדבר בעדו
מג"ט מרגליות טובה
מד"א מדרש אגדה
מד"ס מדברי סופרים
מה"ת מן התורה
מו"מ משא ומתן
מו"ק מועד קטן
מ"כ מצאתי כתוב
מ"מ מכל מקום, מראה מקום
מנ"ל מנא לן
מעל"ע מעת לעת
מ"ע מאור עינים

מק"ח מקור חיים
מקח"מ מקור חיים מנטובה
מק"ג מקראות גדולות
מ"ש מאי שנא, מה שכתוב, מנחת שי
מש"ל מה שכתוב לעיל
נ"ב נראה בעיון
נל"א נחי למ"ד אלף
נ"ל נראה לי
נל"נ נתינה לגר
נל"ה נחי למד ה"א
נל"י נחי למ"ד יו"ד
נ"ס נח נסתר
נ"ר נח נראה
נע"ו נחי עין וי"ו
נפ"י נחי פ"א יו"ד
נתה"ש נתיבת השלום
ס"ד סלקא דעתך
סד"ע סדר עולם
סה"ד סדר הדורות, סוף הדבר
ס"ס ספק ספיקא
עבוה"ק עבודת הקדש
ע"ג על גבו, על גבי, עבודת גלולים
ע"ד על דעת, על דרך
עד"ז על דרך זה
ע"ה עם הארץ
עהש"ח עלות השחר
עוי"ל עוד יש לומר
ע"י על ידי
עי"ל עוד יש לומר
עכ"ל עד כאן לשונו
עכלה"ט עד כאן לשונו הטוב
עמ"ש עיין מה שכתבתי
עמש"ל עיין מה שכתבתי לעיל
ע"פ עיין פעל, על פי, על פני
ע"ש עיין שם
פ"א פירוש אחר, פעם אחד

פדר"א פירקא דר' אליעזר
פ"ד פריפוע דורלאן
פדר"כ פסיקתא דרב כהנא
פ"י פעל יוצא
פס"ז פסיקתא זוטרתא
פסי"ר פסיקתא רבתי
פ"ע פעל עומד
פ"ק פרק קמא
צאה"כ צאת הכוכבים
צ"ל צריך להיות
צל"ע צריך לי עיון
צלע"ג צריך לי עיון גדול
צ"ע צריך עיון
קה"ר קהלת רבה
ק"ו קל וחומר
קי"ל קיימא לן
ק"ל קשה לי
קמ"ל קא משמע לן
ק"ש קריאת שמע
ראב"ע ר' אברהם בן עזרא
רא"ם ר' אליהו מזרחי
רא"ש ר' אליעזר אשכנזי
רבא"ו רבינו אליהו ווילנא
רב"ח רבינו בחיי
רד"ק ר' דוד קמחי
רדי"א ר' דון יצחק אברבנאל
רוו"ה ר' וואלף היידענהיים
ר"ח רבינו חננאל
רי"ה ר' יהודה הלוי
ריק"ם ר' יוסף קמחי
רי"ר ר' יעקב רייפמאן
רלב"ג ר' לוי בן גרשום
רמ"א ר' משה איסרלש
רמב"ן ר' משה בן נחמן
רמבמ"ן ר' משה בן מנחם
רמ"ק ר' משה קמחי
רמב"ע ר' משה בן עזרא
רנ"ק ר' נחמן קראכמאל
רנה"ו ר' נפתלי הירץ וויזל

רס"ג רבינו סעדיה גאון
רע"ס ר' עובדיה ספורנו
רצה"ח ר' צבי הירש חיות
רצהק"ב ר' צבי הירש קאלינעלינבויגין
רשב"ם רבינו שמואל ב"ר מאיר
רש"ב ר' שלמה באבר
רשב"ג ר' שלמה בן גבירול
רש"י רבינו שלמה יצחקי
רשי"פ ר' שמואל יוסף פין
רש"נ ר' שלמה נעטטער
רש"פ ר' שלמה פאפענהיים
שד"ל שמואל דוד לוצאטו
שה"ג שם הגדולים
שה"פ שם הפעל
שה"ש שיר השירים
שה"ק שלשלת הקבלה
שוח"ט שוחר טוב
ש"ז שם זכר
שי"ר שלמה יהודה ראפאפארט
שמו"ר שמות רבה
ש"ם שם מופשט
ש"נ שם נקבה
שע"ז שם עצם זכר
שע"נ שם עצם נקבה
שע"פ שם עצם פרטי או שמות עצמיים פרטיים
ש"ר שיטה ראשונה
שר"י שם רשעים ירקב
ש"ת שם תואר
ת' תמורת
ת"א תרגום אונקלס
תו"א תנאים ואמוראים
תח"י תולדות חכמי ישראל
ת"ז תקוני זהר
תיוב"ע תרגום יונתן בן עוזיאל
ת"כ תורת כהנים
ת"ס תיקון סופרים

בתור הקדמה

דבר אל הקורא

כעיר פרוצה אין חומה הוא ספר בלי הקדמה בעיני המחבר, וכערום בלי לבוש הוא בעיני הקורא, אך באשר כוונת זה חבור גלויה בהתו החקוק על פניו, לכן לא ארבה מלים, רק אודיע הכללים הנוגעים לתועלת חבורי זה, אשר אין מקומם בפנים הספר, וכמו כן הפרטים אשר יהיו תועלת להקורא בלמדו פירוש החכם רבינו אברהם בן עזרא עם ביאורי זה.

גלוי וידוע כי בכל הוד יקרת תפארת החכם רבינו אברהם בן עזרא, ובכל המון ספריו שחבר, אין אורם מבהיק כ"א לאנשי מתי מספר, ורובם מושכים ידיהם ממני, כי דבריו בלתי מובנים למי שלא הורגל בספרי הקדמונים, ואמרתי אנסה נא להעמים על נפשי עול מלאכת ביאורו, ועם שעמדו בפני מך ערכי, וקוצר ידיעתי, ורדת לעומק עניניו אין זה לאיש עני בדעת, ודל מבין כמוני היום, אך רשות נתונה לכל אדם להיות חוקר ומבאר, מפלס ומשער, להבין דברי חכמים וחידותם. והנה בכל הפירושים שראיתי על פירוש הח' ז"ל על התורה, לא מצאתי בהם קורת רוח, ואם כי יציגו בפתח השער „ביאור נכון ומספיק" והיה אם רק תצג כף רגלך לבוא פנימה. תמצא רק על איזה פסוקים אשר ברר לו המחבר מכל פרשה מפירוש הח' ז"ל קלי ההבנה באין חדוש, ומהפירושים הישנים הנמצאים אצלינו המה הג' פירושים הנדפסים בס' „מרגליות טובה", הלא המה „מקור חיים" מהרב הח' מ' שמואל צרצה ש"ץ הנקרא בלשון קודש „אבן סנה", „מוטוט" מהרב הח' מ' שמואל הספרדי, ופי' „אהל יוסף" מהרב הח' מ' יוסף ב"ר אליעזר הספרדי „טוב עלם" ז"ל והנה מלבד שפירושם לא יספיק, גם קיצרו במקום הראוי להאריך, ובמקומות רבות דרוש לעשות פירוש לפירושם, ובשנת תרי"ט הוציא לאור (ווין) הרב מ' שלמה נעטטער פירוש מלוקט מהג' פירושים הנ"ל, והוסיף עליהם מעט משלו באיזה מקומות, אך לא במקומות הנחוצים, ועוד נשארו דברי הח' ז"ל בפירושו סתומים וחתומים.

ואנכי בראותי כל זאת, וברצותי להועיל לבני עמי, אנשים כערכי, בהבנת דברי הח' ז"ל, בפי' על התורה, בררתי מכל הג' פירושים שבמרגליות טובה, תמצית דבריהם הנוגעים לפירושו של הח' ז"ל, גם מעט מן המעט מן הפי' המלוקט ע"י הרב רש"נ הנ"ל, גם חפשתי בכל ספרי המפרשים הגדולים על התורה, המביאים דברי הח' ז"ל, לבנות או לסתור דבריו, ומהם ג"כ קבלתי תועלת לא מעט לביאורי זה, והמעט מה שחנני צור ישעי, לקטתי, צרפתי, וחברתי קו אל קו, קו אל קו, וכן נשענתי ברוב המקומות בפי' דבריו, מדבריו בפירושיו במקום אחר, כי הם העקר בהבנת דבריו.

כן הבאתי בפירושי זה מפירושי המדקדקים והמפרשים הגדולי' הראשוני' והאחרוני' הלא המה, ר' יונה ן' גנאח, הנקרא גם בשם ר' מרינוס, רבינו סעדיה גאון, רבינו נתן בעל הערוך, ר' מנחם בן סרוק, דונש בן לברט, ר' יהודה הלוי, רבינו חננאל, רש"י, רשב"ם, רמב"ן, רד"ק, רלב"ג, רדי"א, ר"ש ן' מלך, חזקוני, עקידה, ר"א מזרחי, טור על התורה, תולדות יצחק מר"י קארו, מעשה ד', ומהאחרונים רמבמ"ן, רש"ד, רנה"ו, רוו"ה, רש"פ, שדל, יש"ר, הכוה"ק, תתוה"מ, הואיל משה, ועוד כמה וכמה ספרים מהראשונים ומהאחרונים אשר לא רשמתי פה וכולם היו לי לעזר ולהועיל, ובחפשי באמתחותיהם לקטתי מכולם את הנדרש לבאורי כאשר תעשינה

הדבורים היונקים בראשי הפרחים והציצים מבחר העסים והנופת (הקדמת יש״ר בפי׳ על התורה).

הפירוש מרבינו אברהם בן עזרא ז״ל העתקתי מחומשי הרב ר׳ שלמה נעטטער (ווין תרי״ט) אשר המה יותר מדוקדקים מכל הספרים, לבד מה שהגהתי ותקנתי משבושי הדפוס אשר נפלה גם שם, וכיר הבקרת הקשה טהרתים מכל השבושים.

כמו כן הבאתי בביאורו שינוי נוסחאות משלשה כת״י.

א) כת״י יש״ר שקנה, הכ״י נמצא (כ״ח ח״ד צר 111) ונסמן אצלי כת״י יש״ר.

ב) כת״י שקנה ר׳ מרדכי מורטארי הובא (בית תלמוד שנה שניה אלול) והוא הביאור אשר ראה החי׳ ר״א ברלינער בוואטיקנה ונסמן אצלי כת״י א.

ג) כת״י רש״ד שקנה החי׳ רש״י פין ז״ל ונדפס (גן פרחים להחי׳ מייזאח) ונסמן אצלי כ״י רש״ד כן הבאתי שינוי נוסחאות מהמחבר מקור חיים (הוא מהשלשה ביאורים שבמרגליות טובה) הנדפס בפעם הראשון (מנטובה ה׳ שי״ט) מכ״י המחבר (חברו ה׳ קכ״ח) ורק קיצר ממנו סדרו בעל מרגליות טובה, ונוסחאותיו טובות ומועילות מאוד ונסמן אצלי מקח״ם והוא ר״ת „מקור חיים מנטובה״, כמו כן הבאתי כמה נוסחאות טובות ומועילות מאוד מהס׳ „באר יצחק״ מהרב ר׳ יצחק שרים (ליוורנו שנת רני ושמחי) כן התאמצתי לחפש בחפש מחופש בשאר ספרי הקדמונים ומה שמצאתי בהם נוסחאות מחולפות הכנסתים ג״כ בתוך ביאורי.

כן עשיתי מראה מקומות כל הפסוקים אשר הביא החי׳ ז״ל מתנ״ך, וציינתי בפנים בפירוש החי׳ ז״ל, הספר והקאפיטל והפסוק, וכן מראה מקומות מדברי חז״ל, אשר אליהם ירה אבן פנתו, ואם כי רבות עמלתי בזה, כי לא בנקל הוא ביאור כזה, וכמה עמל ויגיעה רבה נדרש לזה, והנה שמתי פני ופנאי שלי, והיה עיני ולבי כל הימים לרבות הדילות, בעת שמצאתי תופש מעסקי. לא נחתי ולא שקטתי במכוני, למען יהיה חבורי זה נכלל בציון מכלל יופי כפואר ומהודר.

ובכדי שלא להלאות את הקורא, חלקתי את ביאורי לשנים, האחד נקרא בשם **יהל אור** והוא פירוש קצר ומספיק על פירושו של החי׳ ז״ל, וקראתיו **יהל אור**, כי הוא יהל אור לבאר חידותיו הסתומים, ולהבין דבריו, ולא הנחתי פסוק אחד מפירוש החי׳ ז״ל בלא ביאור, והשני נקרא בשם **קרני אור**, בו התאמצתי והשתדלתי להטעים פירושו ולעשות להן סמוכים מן התורה, מן הנביאים, ומן הכתובים, ומדברי רז״ל בשני התלמודים ומדרשים שונים, אם להתאים פירושו עם דבריהם ז״ל, כן לתרץ דבריו באיזה מקומות הנראה כסותר דבריהם, גם להראות באיזה מקומות יחלוק עליהם (וזה רק במקומות מעטים ורק דברי יחיד 1) כן הבאתי שם ממפרשים הרבה, ויש לי טעם בקריאת השמות לזכרון שמי ושם אבי הרב המנוח ז״ל, כי בתיבת **יה״ל** שמי בקרבו בר״ת יהודה ליב ותיבת **או״ר** בגי׳ עם שם הכולל אבי יצחק, וכן בתיבת קרני

1) עיין בפי׳ החי׳ ז״ל (בראי׳ ס ח) ובביאורי שם, ועיין בפי׳ הקצר (שמות יט יז) מה שכתב על ענין זה, כי דברי חז״ל היו יקרים בעיניו מאד, וז״ל בספרו (שער השמים פ״א מכתב ב) „גלוי וידוע ומפורסם לאשר עינים להם לראות ואזנים לשמוע גדולת חכמי התלמוד שאין „למעלה מהם, לא לפניהם ולא לאחריהם, חוץ מהנביאים והחסידים היחידים אשר נקבו „בשמות, והרגילים במקצת דבריהם ברמזים וחידות עסוקות, כדי שלא לתת החכמה „מדרך כף רגלי הפתאים החסרים הדקים מכל חכמה, ובפי הבי נעיר אותך על כונתם וכונת התורה, על דברים בעניני החכמות במשלים וחדות, והמתבונן בדבריהם בתחלת המחשבה בלא עיון וחקירה יחשוב שאותן הדברים ב״א דעת ובלא כונה נכונה והדבר אינו כן, כי הטעות בו ותולה ברבו״ עכ״ל, וז״ל חכם אחד מגדולי הדור הרב ר׳ משה הגולה ב״ר יעקב בשנת רע״ד (בעה״ם ס׳ שושן סודות) „ומפני שנמצאו בעמנו אנשים אשר לא יעמיקו בדבריו (דעתו על החי׳ ז״ל) ודברו עליו תועה לאמר כי הוא מן הכופרים בדברי קבלה „שרי להו מריה״, ולכן קראתי ע״ז המקרא הזה, אוצר נחמד ושמן בנוה חכם

קרני ד׳ אותיות משם משפחתי קרינסקי והיבת אור בגי׳ יצחק כנ״ל, ואחשוב לנכון כי מחברתי הלזו בשני ביאוריו יספיקו לבאר כל דבר הקשה בפירוש החכם ז״ל, ומה שיחסר האחד רעהו יחקירנו, ואשר יקצר זה אחיו ישלימנו, כן יספיק ביאורי זה לכל ההוגים בתורת ד׳ לבאר לו כל פסוק עפ״י עומק פשוטו ובל יצטרך למפרשים אחרים.

כן פירשתי את הקדמתו המפוארה וחידתו הסתומה, ואם כי הח׳ ז״ל עשה שתי הקדמות לפירושו על התורה (בנדפסים רק הקדמתו הראשונה) ואנכי בביאורי על הקדמתו, כללתי גם הקדמתו השניה, כן עשה הח׳ ז״ל שתי שיטות על התורה 2) ונמצא אצלינו רק שיטתו השניה, ושיטתו הראשונה הביאם המוטוט בקצת מקומות בס׳ בראשית ונח, ונדפס בשלימות באוצר נחמד ח״ב, וכללתים ג״כ בביאורי „יהל אור״ על בראשית ונח, בשם „שיטה ראשונה״, כן נמצא אצלי שיטתו הראשונה (והוא באורו הקצר) על ס׳ שמות נעתק מכ״י ישן נושן הבא מעיר תונס (אפריקא) ע״י החכם יש״ר (פראג ת״ר), והכנסתי הבאור הקצר הזה בפנים בתוך פירוש החכם ז״ל הנדפס על שמות בתוך שני חצאי עיגול, והביאור הקצר הזה, בקוצר אמריו ובצחות לשונו משונה הוא משאר הכותבים ביתר שאת, כי כל דבור היוצא מפיו מזוקק שבעתים בלשונו הקצר המחזיק את המרובה, קצתו כולל דברים נאמרו כבר בפירושו הארוך, אך בשינוי לשון, וקצתו כולל מאמרים ופירושים חדשים בפשטי הכתובים אשר יפקד מקימם בפי׳ הארוך על ס׳ שמות הנדפס וכמה עשתונות עמוקות בו, בענינים גדולי הערך אשר לא שופתם עין אנוש, ולא עמד אדם עליהם עד עתה.

כן לפעמים יאריך הח׳ ז״ל בביאורו הקצר כפלי כפלים מן הנדפס, וכוללים חקירות נשגבות ונכבדות עד מאוד, וגודל התועלת הנלמד מן באורו הקצר, כי יש בו דברים על ידם נוכל לתקן כמה שבושים שנפלו בביאור הח׳ ז״ל הנדפס, אשר לפעמים ישחיתו הכונה, כמו שיראה המעין בשום לב במקומות רבות.

והנה הבאור הקצר על שמות היה גם לעיני רבותינו ז״ל הקדמונים הרמב״ם ז״ל 3) הרמב״ן 4) רבינו יעקב בעל הטורים 5) דון יצחק אברבנאל 6) ר׳ מאיר ן׳ גבאי 7) הח׳ ר׳ שמואל צרצה ש״ץ הנקרא בלה״ק „אבן סנה״ בעל מקור חיים 8) הח׳ מ׳ שמואל הספרדי בעל המוטוט 9) הח׳ מ׳ יוסף הספרדי טוב עלם, בעל צפנת פענח, ואהל יוסף 10) כמי שאבאר בע״ה למקומותם, ומן האחרונים הרב הגאון מ׳ צבי הירש חיות 11).

את

חכם, וכסיל אדם יבלענו (משלי כא כ), והטעם שבנוה חכם אוצר נחמד מכל חמדת העולם, הזה, זהבא, בו כסף והוא הדקדוק, בו זהב, והם הפשטים ותקוני המקראות על מתכונתם, בו סגלת מלכים, סודות אלהיות, כי הוא כשמן הטוב, וכסיל אדם יבלענו, וישחיתנו בטענותיו ההפוכות כמו רגע, לא חלו בהם ידי מצדיקי הרבים ודנו כל אדם לכף זכות״.

2) עיין ברשימת ספריו סימן (א, ב).

3) עיין (אגרת הרמב״ם) מה שהביא הח׳ ז״ל מאמר נכבד המדבר על השמש והוא בפי׳ הקצר (שמות כג כ) על הפ׳ „הנה אנכי שולח מלאך״.

4) עיין בפי׳ עה״ת (שמות יג ח) ובפי׳ הקצר להח׳ ז״ל שם.

5) עיין בפי׳ עה״ת (שמות יט, ז, יט, כג, כ כ, כו כ, ם לח) והמה מתאימים לפי׳ הח׳ ז״ל בפי׳ הקצר, ואינם נמצאים בפירושו הארוך.

6) עיין בפי׳ על התורה עה״פ את השמים (ברא׳ א א) שהביא משיטתו הראשונה, והעתקתי בביאורי שם, וכן בפי׳ על שמות (לד, כ, ל, לג) והמה מתאימים לפי׳ הח׳ ז״ל בפי׳ הקצר שם.

7) עיין בספרו (עבודת הקדש חלק התכלית פ״ב) שהביא כל המאמר המובא בפי׳ הקצר על ס׳ שמות (כג כ, מן „אנכי שולח יד לשוני״ ועיין ביאורי לס׳ (ברא׳ א א) בקרני אור הערה טו.

8) בעל מקור חיים יזכיר כמה פעמים בביאורו לס׳ שמות מפי׳ הקצר.

9) וכן בעל המוטוט יזכירו בבאורו לס׳ שמות.

10) עיין בהקדמתו לס׳ שמות (במרגליות טובה) ובכמה מקומות מביאורו.

11) עיין בספרו (אמרי בינה שו״ת סי׳ א) שהביא מאמר מהח׳ ז״ל ולא נמצא בפי׳ הארוך

את פירושו הקצר סדרתי בסדר נכון עפ״י פרשיותיו ופסוקיו, ומראה מקומותיו, והכנסתיו בתוך פירושו הארוך (כי הנדפס היה בלי סדור נכון ובלי מ״מ) וגם אותו ביארתי כיד השם הטובה עלי ביאור מספיק, וביאורי זה הוא הביאור הראשון הנעשה עד עתה על פירושו הקצר, כי עד הנה לא נמצא עליו שום ביאור, וכמעשה ביאורי על פירושו הארוך, כן ביאורי על פירושו הקצר.

וראיתי לנכון לכתוב תולדות החכם ר׳ אברהם בן עזרא, מפני כי יש אנשים אשר לא נדע להם רק מעט מזעיר מתהלוכות וממפעלות האיש הענקי הזה הדגול מרבבה, וכתבתי תולדותיו. וקבצתי על יד על יד ממיטב חכמי כותבי הדורות, אשר כתבו אדותיו הן מחכמי דורנו, והן מהקודמים להם, ואספתים לאספה, כי התולדה היא ציור אמיתי של האיש המורם מעם ופעולתו בחיים, כן התאמצתי ליתן לפני הקורא רשימה אמיתית ונכונה מחבוריו היקרים הרבים והעצומים, מהם יראה הקורא וישפוט על רוחב לבו וגודל חכמתו, כי אנשי חיל יקרי הערך אשר עשו להם לב חדש ורוח חדשה בתורת ד׳, שנים ילדה לנו אומתנו לפי ידיעתנו, והם רש״י והראב״ע ז״ל, האחרון בידיעותיו ודעותיו אשר לא נשמעו ולא נודעו לפניו, ומה גם ביאורו על התורה, אשר כל אור טמון לצפוניו כנודע, והראשון בפירושיו וביאוריו על כה״ק והתלמוד בקצור נמרץ, אשר במלים מעטים, רבות ישמיענו עפ״י הפשט ודקדוק הלשון, לא קדמהו ג״כ אדם מעולם (רש״ב בהקדמתו לתולדות רש״י).

כן עשיתי רשימה נכונה משמות הגאונים וגדולי ישראל הקדמונים, וגם מחכמי בני מקרא המובאים בפי׳ הח׳ ז״ל בפי׳ על התורה וחמש מגילות, וסדרתים עפ״י א״ב, והם תועלת גדולה לדעת מי המה המפרשים והמדברים, זמנם ומקומם, עם הערות נכבדות ומועילות, ולא חסתי על העת לרשום כמה פעמים ובאיזה מקום יזכירם הח׳ ז״ל בתורה ובחמש מגילות, כי גם מזה יצמח תועלת להקורא לדעת היטב כל מאמר ומאמר מכל אחד מהם, כדי שיהיה היכולת בידו לדון מאחד על חבירו, כי גם הם נוגעים אל ביאורי המקראות.

גם נתתי לפני הקוראים מהות מהשלשה תרגומים שלנו על התורה, תרגום אונקלוס תרגום יונתן בן עוזיאל, ותרגום ירושלמי, והמבוכה שנפלה בין כותבי הדורות אודותם 12), וכן רשימה מהספרים המובאים בפי׳ הח׳ ז״ל, ומי חברם, כי גם המה יהי׳ תועלת להקורא.

גם לפירושו של הנשר הגדול בעל כנפים רבינו שלמה ב״ר יצחק הנודע בשם רש״י ז״ל, עשיתי ציונים, וגליתי המקורים אשר מהם שאב רש״י ז״ל בפירושו, וגם בקצת מקומות העירותי בהציונים איזה הערות נחוצות, והמה טובות ומועילות להמעיינים. ותמכתי ביאורי על דחז״ל (עירובין נד ב) הציבי לך ציונים (ירמיה לא כ) וכו׳ עשו ציונים לתורה, והמה תועלת גדולה להלומדים בפי׳ רש״י ז״ל לידע מקור כל דבר איה מקום מוצאו, וקראתים „מקורי רש״י".

וראיתי להרב הגדול בתורה זקן בית ספרותינו, פאר ישראל והדרו מ׳ אברהם ברלינר נ״י בפי׳ רש״י שהוציא לאור בשני מהדורות בשם „זכור לאברהם", שם הראה המראה מקומות ברש״י, אך הרב הגדול הנ״ל כרוב גדלו בתורה וכרוב בקיאותו קיצר במקום הראוי להאריך, בהמראה מקומות שהביא ציין רק ב״ר, תנחומא א, תנחומא ב ועל המעיין הרוצה לידע מקום הציון עליו לחפש חפש מחופש איה מקום מנוחתו, כמו כן קיצר המראה. מקומות ולא הביא כל המקומות אשר בהם נמצא

והוא בפי׳ הקצר (שמות ב י) על הפי׳ „כי מן המים משיתיהו", „וכבר אמרו הגאונים על הדרש אין מקשין בו ו״א מסנו׳ ועיין בביאורי שם.

12) מהות משלשת התרגומים יודפס אי״ה בספר שמות.

נמצא המאמר, ואנכי ת"ל ברצוני להועיל לאנשים כגילי לא חסתי על העת, וחפשתי בחפש מחופש כל המקומות וכל המקורים אשר מהם שאב רש"י ז"ל בפירושו, ואספתים לאספה במקורי רש"י, וכדי להקל החפוש ולמצוא בנקל מקום המבוקש, עשיתי הציונים בבבלי הדף והעמוד, בירושלמי הפרק וההלכה, במדרשים הפרשה ואותיות הסימנים, וכן בכל ספר לפי חלוקתו, אם לפרשיות או לפרקים, וכן עשיתי מראה מקומות לכל פסוקי הנ"ך הנמצאים בפי' רש"י ז"ל, ותקותי חזקה, כי הלומד עתה בפי' רש"י ז"ל ירוה נחת, ויתענג לראות כל המראה מקומות אשר מהם יצא תורת רבינו רש"י ז"ל, כי כל דברי רבינו רש"י ז"ל מיוסדים על אדני אמת, תלמוד בבלי וירושלמי, תוספתא ספרא ספרי ומכילתא, סדר עולם, פרקי דר' אליעזר, תנחומא א, תנחומא ב, 13) ב"ר, ויק"ר, 14) ברייתא דמלאכת המשכן, ברייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, מדרש רבה על שה"ש, קהלת, איכה, 15) פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, אגדת בראשית, 16), מדרש שמואל א' וב', מדרש תהלים או שוח"ט א' וב', מדרש משלי א וב' מדרש אבכיר, מדרש תדשא, מדרש אבא גוריון, הנקרא אגדת דמגלתא, תרגום אונקלוס, תרגום יוב"ע וירושלמי, ותרגום המגלות, ומהמפרשים הקדמונים, רבינו סעדיה גאון, ר' יעקב ב"ר מנחם, ר' משה הדרשן, מנחם בן סרוק, דונש בן לברט, הפייטן ר' אליעזר הקליר, כל יקר המדרשים והאגדות והתרגומים והמפרשים שציינתי היו לעיני רבינו רש"י ז"ל, והביאם בפירושו היקר.

וראיתי להביא במקורי רש"י גם המדרשים אשר לא ראה אותם רבינו רש"י ז"ל, יש מהם שקדמו בזמן לרבינו ז"ל, ובכל זאת לא ראה אותם רבינו ז"ל, ויש מהם שקדמו בזמן לרבינו ז"ל, וקצת החכמים מכותבי הדורות מטילים ספק אם ראה אותם אם לא, ויש מהם שנתחברו בזמן מאוחר ונתפרסמו בעולם. וגם המה תועלת רב להמעיינים, להשוות פי' רבינו ז"ל עם אותם המדרשים וללמוד מאחד על חברו, ואלה הם, שמו"ר, במד"ר דב"ר, 17) מדרש רבה על אסתר ורות, 18) ילקוט

---

13) הרב החי' ר' אברהם ברלינר בזכור לאברהם ציין את התנחומא הנדפס מקודם בשם תנחומא א, והתנחומא שהוציא הרב הה' רש"ב בשם תנחומא ב, וכן ציינתי גם אני, וכמו כן עשיתי ביתר המדרשים שהוציא הרב החי' רש"ב הנ"ל, היינו מדרש תהלים או שוח"ט, מדרש שמואל מדרש משלי, ציינתי ג"כ הנדפסים מקודם בשם א, והוצ' הרב החי' רש"ב בשם ב.

14) רבינו רש"י ז"ל ראה רק השני מדרשים ב"ר, ויק"ר, והשלשה מדרשים שמו"ר, במד"ר דב"ר, לא היו לנגד עיניו ולא ראם.

15) ועל אסתר ורות לא ראה עיין הערה 17.

16) כן הוא דעת הרה"ג מ' אברהם בהגר"א בהקדמתו לאגדת בראשית שרש"י ז"ל ראהו ומזכירו, וכן כותב בס' רב פעלים צד 28, וכן כתב החי' ההוקר מהר"י רייפמאן (בית תלמוד ח"ג תרמ"ג צד 337) שרש"י ז"ל ראהו והשתמש בו, וסיים שם „וזולת רש"י לא אדע עוד חכם אחד אשר השתמש באגדה ההיא", וכן המפרש לרבות מהרז"ו בפי' לב"ר פנ"ב י"ב, כתב שרש"י העתיק מאגדת בראשית, והרב החי' רש"ב (בית תלמוד ח"ד תרמ"ה צד 58, 57), וכן במחברתו יריעות שלמה צד 10 ישיג עיו וכתב כי רש"י ז"ל לא כוון כלל למדרש הזה ולא ראהו כי מאוחר הוא, וכן כתיב במבוא לאגדת בראשית,

17) ומה שהביא רש"י ז"ל (בראי' כט לד) „ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה" עיין במדרש שכל טוב (בראי' כט לד) ושם הערה נג מה שכתב הרב הה' רש"ב, כי היה לפני הראשונים מדרש על דברים ואבד מאתנו ונשאר לפליטה פרשת דברים באוצר הספרים במינכען, ורש"י מה שכתב בשם אלה הדברים רבה, אין ספק כי הדברים לקוחים ממדרש אלה הדברים רבה הנאבד, ורש"י שמע ממנו לכן כתב „ויש מדרש אגדה" ובעבור כי לא היה לפניו לא הביאו בפי' לס' דברים, ועיין מקורי רש"י (בראי' כט לד).

18) ומה שכתוב בפי' רש"י (מ"א י"ט) „וכל צורת הכסא מפורשת באגדת מגלת אסתר" כוון רש"י ז"ל למדרש „אבא גוריון הנקרא אגדת דמגלתא, ושם מפורש צורת הכסא, ועיין פתח דבר למדרש אבא גוריון מהרב החי' רש"ב ובפתיחה לשדה ירושלים.

ילקוט 19) פסיקתא זוטרתא או לקח טוב 20), מדרש אגדה, מדרש שכל טוב, ועשיתי רשימה מכל המדרשים, ומכל הספרים המובאים במקורי רש״י, זמנם ומקומם, אותם שראה רבינו רש״י ז״ל, ואותם המסופקים, וגם המאוחרים, עם הערות נחוצות ומועילות, ועוד הוספתי ע״ז תולדות רבינו רש״י ז״ל, כי המה מהדברים שאינם ידועים לכל. וידעו המעיינים מזיו כבוד הנשר הגדול מורנו ומאורנו, וידעו דרכו והליכתו בקדש 21).

ואסיים בדבר הביאורים על פירוש החכם הראב״ע ז״ל, וטרם אשים קנצי למלין, אחלה נא פני הקורא הנעים, לבל ישים אשם נפשי, אם לפעמים לא ימצא בביאורי דַי ביאור לבאר דברי החכם ז״ל, וכן אל ימהר לחרוץ משפטו לדבר קשות, אם בהשקפה הראשונה ידמה באיזה ביאור שהוא רחוק מהיות מכוון לדעת החי׳ ז״ל כי במות אנכי, כי רק כאשר ישים עין סכמו בעין בוחנת וחודרת אל תוך ביאורי, ובאהבתו את האמת יספיק לו ביאורי לדעת ולהבין פירוש החי׳ ז״ל, וביאורי יפיק רצון ממנו, ואם לפעמים לא תהיה זאת הכוונה בביאורי מכוון לכוונת החי׳ ז״ל, אזי מכל זאת תהיה בזה הביאור איזה תועלת להגיע לכוונת המכוון, ואם לא בכולו, כי באמת ואין ספק, כי לא נוכל להגיע לתכלית חכמת דעת החי׳ ז״ל כי נשגבה ורמה מאוד.

ואבקש מכל מעיין בחבורי, לבל יחשדני פן בהזכירי איזה דברים שלא בשם אמרן שבכוונה עשיתי זאת להתעטף בטלית שאינה שלו, לכן הנני מודיע כי אין כוונתי להעלים שם האומר חלילה, כי הרבה קראתי מתוך הספרים ונשתרשו בלבי, ובכתבי אותם נתעלם ממני מוצא המאמר או הפירוש, גם אבקש מאת הקורא בחבורי זה וימצא בו איזה טעות או שגיאה שיצאה מתחת ידי שידינני לכף זכות, כי מי יאמר זכיתי לבי טהרתי משגיאות, כאשר התפלל דהע״ה „שגיאות מי יבין״, (תה׳ יט יג) ופי׳ החי׳ ז״ל „אני נזהר בכל מאדי רק אפחד אולי משגה יקרה לי, ע״כ אמר מנסתרות ממני נקני״, וכן פי׳ רש״י ז״ל שם, „אני נזהרתי בהם, אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם, ויבקש מנסתרות נקני, נקני מנסתרות שנסתרו ממני״.

ואחרי רוב עמלי ויגיעי בביאורי זה, אשא כפי למרום, ואודה לאל הגומר עלי על כל חסדיו אשר גמלני, והעיר בנפשי עז לגשת אל המלאכה הגדולה לבאר ולפרש ספרים החתומים הנתונים מאבירי הרועים, אשר המה תועלת לבני עמנו המבקשים תורה, יהיה ד׳ עזרי יאיר כבודי, ויתמוך ידי להשלים חפצי הטוב לתפארת התורה ולומדיה:

המחבר

---

19) לדיק שרבינו השתמש בו (כ״ח חובי׳ ז׳ צד ח) ויש המטילים ספק בזה ובית תלמוד שנה ב צד 35 הערה 6, וצד 70 הערה 22).

20) לדעת החי׳ צונץ (תולדות רש״י סי׳ סד) שרש״י ראהו, והחי׳ ר״ש בלאך בהערה מא שם לא יסכים ע״ז.

21) תולדות רש״י עם רשימה מהמדרשים ידפס אי״ה בס׳ שמות.

הרב הגאון החכם אלהי רבינו (כן יכנהו הנשר הגדול רבינו יעקב בעל הטורים) אברהם ב"ר מאיר אבן עזרא (תוס' תענית דף כ' סע"ב) 1) הספרדי ז"ל נולד בשנת ד' אלפים תתמ"ז או תתמ"ח (די"י להח' גראטץ) 2) בארץ אנדלוס (תשוב' הרדב"ז סי' תקל"ב) בעיר תולידא (טוליטולא) בספרד (שפאניען) העומדת על נהר איברי, חוטר מגזע היחש בני יהודה ובנימין ונצר משרשי אנשי שם גדולי הדור בתורה ויראה, בעושר ומלכות, בחכמה ומשרה מגדולי גראנטה כר' יוסף הנשיא בן עזרא, ובנו ר' יהודה הנשיא אבן עזרא והשרים ר' יצחק, ר' משה, ר' יהודה זר' יוסף אבן עזרא דודיו (ספר הקבלה להראב"ד בסופו) אביו הישר באדם חנך אותו על פי דרכי המוסר והבינה, לקח לו מורים משכילים בכל ענפי ידיעות החכמה, והם האירו עיניו לראות מראות נשגבות מחזה שדי 3) וכאשר הלך, הלוך וגדל בשנים כן הלך וגדל בתורה ובמדעים נשגבים ורמים, היה הכם לבב, וחכם הרזים כל רז לא אנס ליה, ולתבונתו אין חקר, והיה אחד החכמים המופלאים, ועליו נוכל לאמר כי היה המלך במבארי ספרי הקדש, ראש הפשטנים (הרא"ם בפ' ותרעינה באחו (ברא' מא ב) וכל פירושיו וביאוריו וחבוריו היקרים מלאים זיו ומפיקים נוגה התורה והחכמה. ואין בכל המפרשים הקדמונים מי שחתר במטמוניות סתרי הכתובים יותר ממנו, גם רבו מארבה הענינים החדשים והיקרים שרמז עליהם במליצותיו החדות (אגרות יש"ר אגרת ז') בעלי המחקר ראו בדבריו נוראות, ובעלי המקובלים פלאות, וחכמי המספר עמק המחשבות ובעלי הדקדוק והשיר גדולות ונשגבות. והוא ברוב חכמתו לקח את לב כולם והיה לאור עולם (קובץ חכמת הראב"ע) וכן היה החכם ז"ל לא לבד למופת בני עמו, גם בין העמים יצא שמו כשמש בגבורתו, וכבוד והדר עטרוהו כל חכמי דורו, חכם אחד מחכמי העמים 4) אמר כי עוד לא קם בישראל אשר ירד כמוהו תוך עומק הכתובים, הוא קולע אל השערה מטרת רעיון הנביא ולא יחטא, הוא יפשוט מחלצת המשלים, והראה האמת בהדרה, וברוב יפיה, הוא לא רחף על פני מי חכמה לבד. כי אם ירד תהום עמוק והעלה פנינים ראמות וגביש משכיות יקרות

---

1) פוק חזי כמה נפיש חיליה דהאי אילנא דיחוסא כי בחרו בו למשל רבותינו הצרפתים אף כי לא היה בן ארצם.

2) מבוכה גדולה נפלה בין החכמים כותבי הדורות בזמן לידתו ושנת פטירתו, ואנכי העליתי בפנים מתוצאות החקירות להח' גראטץ בדי"י חלק ד ציון ח) י"א שנולד תתל"ג (יוחסין) וי"א שנולד תתמ"ח או תתמ"ט (כ"י להח' שי"ם) וי"א שנולד תתנ"ב (צונץ ווינער יאהרבוך תר"ח צד 89) וי"א תתנ"ג (יוחסין בשם י"א, נוספות לקובץ חכמת הראב"ע ח"ב סי' א) ועיין בכוה"ע לשנת תקפ"ט צד 58) מה שכתב החי יש"ר שמתיישבין דברי הסובר שנולד בשנת תתנ"ג ונפטר בשנת תתקכ"ח כי זה מסכים עם מה שכתב הוא עצמו בס' צחות, ועיין למטה הערה 30 וי"א תתנ"ט (סה"ד בכוה"ע תקפ"ז צד 49) וי"א תתע"ט (החי זקש צור רעליגיעזען דער יודען אין שפאניען צד 311 310).

3) יש מחכמי עמנו יאמרו שלמד גם מהקראי ר' יפת תלוי, ואם אמת הוא נהג עמו כר' מאיר עם אחר, תוכו אכל וקליפתו זרק, אך ספק גדול יש בדבר ועיין (לקק"ד להח' ר"ש פינסקער בנספחים צד 187) שכתב וז"ל „אין דעתי שהיה רבו ממש, אלא כך מנהגם של הקראים בידעב שני מחברים מפורסמים בזמן אחד, אחד קראי והאחד רבני, שהיתה בינידם היכרות מה, או מו"מ של דברים לעשות את האחד רבו של השני, כמו שעשו את ר' סלמון ב"י לרבו של הרס"ג בלא שום ראיה ע"ז, ועיין (אגרות יש"ר מכתב ז) שכתב ג"כ שזה הדבר צריך חקירה רבה שהרי אינו מזכירו בשם רבי, גם התנגד שם לדבריו, וכן כתב הר' גראטץ במכתבו להרב החי ר"ז חיות (הכרמל שנה ששית נומער 13) כי זה טעות אשר טעו והטעו בה בני הקראים, כי יפת בן סעיד חיה כשתי מאות שנה לפני הראב"ע והוא היה בדור של רס"ג כאשר נדע מספריו אשר הם עתה לפנינו בלשון ערבי עכ"ל.

4) רייכארד סימאן.

יקרות מגנזי מרומים, ובכל דבר חכמה ומדע אשר עיין בה עשה פלא, ויאות לו יתר שאת ויתר עז מכל אשר עברו לפניו לעיין בדבר הזה, כי הוא לא עיף ויגע להעמיק בו עד אשר יצא כנוגה משפטו, והיה שלם בידיעה הזאת וידע כל סעיפיה ושרשיה (בכוה"ע תקפ"ז צד 50), החכם הגדול הזה הנודע בשערים הוא העולה על כולם בהבנת האמיתיות והשקידה על דלתות החכמה, והרחקת שיבושי האמונות מספרי הנביאים, ואבותינו ספרו לנו שמחת גדולי הארץ חסידיה רבניה לקראתו בעברו עליהם, הוא החל לפקוח עינים בגליליותינו, וחיבר להם פירוש התורה והנביאים, וכל מקום שהוא מרגיש בו סתר מהסתרים מעורר עליו, אם בביאור גמור או ברמז מועט כפי הראוי (הבדרשי באגרת ההתנצלות בתשו' הרשב"א ח"א סי' תי"ח).

יעמוד על הברכה הראב"ע ז"ל, אשר אזן חקר ותיקן אמרים אמת דברי פי חכם חן, אין דבר נעלם ממנו, וכל טוב ראתה עינו, והליץ בעד הקבלה האמיתית, ונגד הצדוקים, קנוא קנא לד' צבאות אל קנא והוכיח במישור המתפרצים בעם המתהללים בהלולים לחלל קדש ד' אשר אהב שבתין שבת קדש, שתו בשמים פיהם לישבע לשוא ולשקר ויחללו את בריתו אשר התם בבשרם לשכב משכבי אשה זרה ולהביא תועבה אל חיקם ומקומות רבו מספור (אגינת חכמים פ' כ"ב) 5) הראב"ע ז"ל אחר חתימת התלמוד היה רשום בכל הגאונים, אעפ"י שהוא לא היה גאון, וראו מ"ש עליו הרמב"ם לבנו, והוא היה חכם כולל ושלם בכל חכמה, ואנכי ראיתי חידושי הראב"ע ז"ל ממס' קדושין, והם בתכלית הדקות והאימות 6), (ר' זכריה ן' סרוק בפי' למגלת אסתר ד' וויניציאה שנת שכ"ה), והיה בקי בכל חדרי הש"ס וידע חוקי האלהים ותורותיו ודיניהם ומשפטיהם, לפי מה שהתבארו בששת הסדרים, סדר זרעים לו זרוע, ובסדר מועד התועד ודיני סדר נשים לו נגשים, ובסדר נזקים הלכות יקום, ובסדר קדשים, חכם חרשים, ובסדר טהרות פיקח עינים עורות 7) (ר' מרדכי כומטינו הובא בגנזי ישראל ספ"ב צד 12) גם היה אחד מבעלי התוספות (ר"ה יג א', תוס' ד"ה „דאקריבו", קדושין לז ב ד"ה „ממחרת").

וראוי ונכון להודיע כי שקר נחלו החושבים שכל סודות החכם ז"ל אינם אלא

---

5) עיין תשובת הרשב"ץ ח"א סי' נא שכתב, שהראב"ע ז"ל לא היה בקי בדינים, וכ"כ מהרש"ל בהקדמתו לס' ים של שלמה ב"ק, מ"ם לא זז מלחבב דברי רז"ל, וגם קנא קנא ונלחם בעדם וסותר דברי החולקים.

6) ועיז כתב הגאון ר' הידי"א (שה"ג מערכת אל"ף אות פט) ואלו היה רואה מהרש"ל ז"ל דברים הללו לא היה כותב מ"ש בהקדמתו לס' ים של שלמה.

7) והנה אף שהח' ר"י רייפמאן יתמרמר ע"ז וכתב (הכרמל שנה ראשונה השוון) „ומאוד כלתה נפשי לדעת מה הביא את ר' מרדכי כומטינו ליחש להראב"ע בקיאות גדולות, בכל ששת הסדרים מה ראה על ככה ומה הגיע אליו, וסיים שם „ולי נאמנה מאוד עדות רשב"ץ בתשובותיו" והביא עוד שני ראיות מפי' החי' ז"ל על התורה, אך החי' ח"י גורלאנד (הכרמל שם חדש השוון) יפה השיגו וכתב „אם יבוא היום יום טוב לכל אוהבי כהי"ק, והפירוש הגדול על התורה להרב הפרשנדתא ר' מרדכי ב"ר א, יעזר כומטינא נ"ע יצא לאור היום עפ"י כ"י המונחים באוצרות הספרים בפ"ט פ"ב ובפאריז הלא אז ייטיב רבינו יעקב (ר"י רייפמאן) לראות גם הוא מה הביא את ר' מרדכי ליחס להראב"ע בקיאות בכל ששת הסדרים, מה ראה ע, ככה ומה הגיע אליו, ולע"ע נעיר בקצרה, כי משתי הראיות ששם לפני הקורא, עוד לא נוכל להרוץ משפט נכון, כי המבאר הנפלא הראב"ע לא היה בקי בדינין", ועיין ביאורי שמות כ, א ובדברים כו ה, מה שהעתקתי מס' פחד יצחק מ"ב אות א כ"י אשר לת"ת פיוארדה, וז"ל שם „ולמען דעת צדקת הראב"ע וכי רגיל ובקי בתלמוד אציעה נא מה שמצאתי ראיתי לזכותו על פי התלמוד" עיי"ש כי הדברים ארוכים ושם יראה הקורא בקיאות החי' ז"ל והריפותו בתלמוד

אלא בדקדוק הלשון ובמספרי החשבון ובאסטרולוגיא, והאמת כי שטתו באלהיות נעלה מאוד ועמוקה ומזמנו ועד היום אדם לא זכר ולא ידע את האיש המסכן ואת חכמתו אשר מלט בה העיר מבצר חכמת ישראל, ולא עמדו עליה או על מקצה זולת שרידים מעטים הרמב"ם ז"ל אשר היה בסוף ימיו (תשב"ץ ח"א סי' עב) הכיר וידע הכונה רוחו ומעלות נפשו, וצוה באגרתו לבנו שישאב רק מבאר החכמה אשר חפר בה החכם ז"ל ולשתות ממימיו, מים חיים זכים היוצאים מהנחל הנובע תוך שדי החכמות, וז"ל הרמב"ם ז"ל „אתה בני הנאמן לי 8) אני מצוה לך שלא תעיין בפירושים ובחבורים, ולא תטרד שכלך אלא בפירושי הראב"ע בחבוריו ובספריו, כי הם טובים מאוד, ומועילים לכל מי שיקרא בהם, בהשתכלות יפה בשכל זך ובעיון דק, ושהם אינם כשאר החבורים כי הוא היה כמו אברהם אבינו ברוח 9) וכל שתקרא מדבריו ומרמזיו אשר ידבר בהם, עיין בהם עיון יפה, והשתכל בהם השתכלות רבה בשכל זך ובעיון נקי, כי החכם הזה הנזכר לא היה מתפחד משום אדם, ולא היה נושא פנים לשום בריה, והוא היה שט בארצות היום במקום אחד ולמחר במקום אחר, עם שהיה משרת למלכים ג"כ 10) (אגרת הרמב"ם), וקרוב אצלי מאוד שלזה כיון הרמב"ם ז"ל במהללו על הראב"ע ז"ל באמרו כי היה כמו אברהם אבינו ע"ה ברוח ור"ל כמו שאברהם הראשון פנה לו דרך חדש נגד דרכי אבותיו ואנשי ארצו ויגע וחקר ומצא ונגלו אליו תעלומות חכמה בדרכי הבוי"ת והשגחתו, כן אברהם זה השני דלה הכל ממעמקי לבו, והכיר הרבה יותר בדרכי החכמה, והנותנה מכל אשר לפניו, וכן דמה לאאע"ה בנודו כל ימיו מארץ לארץ, ובכל מקום בואו קרא כמוהו בשם ד', והודיע אמונתו ודרכי השגתו לקהל רב, ולדעתי ראוי לאמר עליו כן מאברהם ועד אברהם, לא קם כאברהם, כמו שנאמר על הרמב"ם ז"ל ממשה ועד משה לא קם כמשה 11) רש"ל ראפפארט, אגרות שי"ר מכתב מ"ז) וכן יפאר וישבח אותו הגאון החכם המופלא יש"ר מקאנדיאה (נובלת חכמה קל"ד), גם הראב"ד בסוף ס' הקבלה סיים בו את ספרו, ואמר על החכמים שזכר ובתוכם את הח' ז"ל „כלם חכמים גדולים וקדושים מחזקים ידי ישראל בשירות ונחמות, על אלו נאמר „זכר צדיק לברכה".

בימי מסעו ונודו בארצות שונות בא הח' ז"ל בחברת אנשים רבים משכילים וכסילים, גם בחברת מינים וקראים בא הח' ז"ל בדרכו, ועמהם התוכח

---

8) בשנת תרי"ז יצא רש"ל ראפפארט להראות בראיות רבות, כי המכתב שכתב הרמב"ם לבנו על דבר הראב"ע לא יצא מחשד זיוף. וגם הגאון מהרש"ל בהקדמת ספרו ים של שלמה, היה מגמגם ומסתפק כבר על המכתב ההוא, וכל החוקרים הסכימו כעת לדברי שי"ר, עד שכמעט לית מאן דפליג שהמכתב הזה מזויף הוא, וכעת נדע לנו מי ומתי נכתב ונעתק המכתב הזה, אף כי לא בעצמו, וכן נאמר בראש המכתב ההוא בכ"י פאריז, כי נלקח מספר הצווי להרמב"ם שכתב לפני מותו, וע"כ אין עוד מקום לשאלת שי"ר, והמכתב, הזה המדבר מכבוד הראב"ע יצא מעטו של הרמב"ם ולא מזויף הוא, רק כל דבריו יצאו מפיו באמת (קובץ חכמת הראב"ע ח"ב נוספות סי' ה).

9) בהקדמה לפי' הראב"ע מר' יהודה משקוני הגי' פה שהוא היה כמו אברהם אבינו ע"ה בדורו"

10) עיין בכ"י להח' רש"י פין שכתב לא נדע לנו במה היה שירותו למלכים", ועיין בקובץ ח' הראב"ע ח"ב נוספות (סי' ג) שיפרש מאן מלכי, ודעתו על חכמת הכוכבים והאצטגנינות, על אופן זה היה הח' משרת למלכים עיי"ש.

11) ועדי"ז פי' ר' יצחק בן עראמה (חזות קשה שער הראשון) מרגליות טובה היתה תלויה בצוארו של א"א שכל חולה שהיה מסתכל בה מיד מתרפא, וכשנפטר א"א ע"ה תלאה בגלגל חמה, הדא הוא דאמרי אינשי אידלא יומא אידלא קצירא (ב"ב טז ב) עיי"ש דברי פי חכם חן.

התוכח בעניני אמונת ודת, ובכל מקום החכמה האירה פניו, כי קבלת חז״ל חזק במסמרים, והרס את ביאורי הקראים וימגר בשכלו הטהור והגערץ, את המבארים דברי התורה ברוח חפשית זעם בזעם אפו, (סוף ס׳ צחות) ואת העוזבים ארחות בעלי המסורה, ואינם הולכים אחרי בעל הטעמים צוה „לא תאבה ולא תשמע אליו״ (מאזנים ה׳, ב׳) ועם כל זה רבים מחכמינו לוחמים לו על אשר התרים בכמה מקומות נגד דברי חכמי התלמוד, והציגוהו כמטרה לירות עליו חצי השגתם 12), ואם אמנם לא הראה פנים שוחקות לכמה דרשות של חז״ל, בכל זאת הוקיר דבריהם מאוד במקום הנוגעים להלכה 13) ואמר כמה פעמים דברי חז״ל חזקים ואינם צריכים חזוק, הם ידעו הפשט יותר מכל הבאים אחריהם, וחלילה לי לשלוח יד לשוני נגד הרבים ונכבדים בחכמתם ומעשיהם

---

12) עיין רמב״ן (בראשית כד א, שמות יז יד, ויקרא כז כט) ועוד במקומות הרבה, אך בכל זאת יאמר בהקדמת פי׳ לתורה „ועם ר׳ אברהם בן עזרא תהיה תוכחת מגולה ואהבה מסותרה״, ועם שקראו פעמים המתהדר בסודותיו (בראי כד א) הנה במקום שמצאו מכוון לשיטתו בסוד השם לא נמנע מלומר עליו „צדקו כל דברי ר׳ אברהם בענין הזה אלא שהוא כמתנבא ואינו יודע״ (רמב״ן שמות ו ב) ודעת הרמב״ן בעבור שלא בא החי׳ ז״ל לסודות הללו מצד קבלת אמת כ״א באמצעות עיונו הטוב, לכן לא יראה תמיד אור בהיר האמת כולו ועיין בשער הגמול להרמב״ן ז״ל, ששם ישבח את החי׳ ז״ל באמרו „ומה נכבד דברי הראב״ע ז״ל שכתב בעץ הדעת סוד ינעם גם הדברים כמשמעם״, וכן הגי׳ מהרש״ל ז״ל חיבר השגות על פי׳ על התורה, ככתוב בהקדמת פירושו לים של שלמה ב״ק, ועם כל זה כתב שם, וכבודו במקומו מונח כי חכם גדול היה, ואין משיבין את הארי, כי אין הולכין אחר פירושו: לא לחיוב, ולא לפטור, לא לאסור ולא להתיר וכו׳, ואמת שמעתי אומרים עליו שכך היה מכריז, והיה מודיע לרבים שאינו רוצה לישא פנים אלא לפרש עד מקום אשר שכלו יגיע לולא הקבלה, כאשר רמז במקצת מקומות בפי׳ התורה, ל לי הקבלה הייתי אומר וכו׳, ולפי דעתי שכבר נתן עליו את הדין, כי נתן יד למינים ולצדוקים ולקלי האמונה וכו׳ עכ״ל, ואף כי בזה צדק המהרש״ל ז״ל, כי באמת תלו המבקרים החפשים את דעותיהם בביאורו, וגם בנים כחשים ולא אמן בם נשענו עליו, כי החי׳ ז״ל אהב לדבר רק בחידות ורמזים, ואמרותיו היקרות עלט בהרבה מקומות באדרת האפל, והמה אך נגלות לגדולי הקקי לב אשר רק המה יוכלו ורדת לעומק מחשבותיו ולחדר תוך פניניות רעיונותיו, ובזה נתן מקום לפושעים, ופתחון פה לבנים כחשים, ובאמת הפילוסוף הנשגב הזה עם כל עוסק מחשבותיו ורום הגיוני לבבו רגליו עומדות בהיכל הקדש, ותורת ד׳ אור לנתיבתו, וכל הראיות שהביאו מביאים נגדו הבל ואפע יסודם.

13) ולחנם טפלו עליו שונאיו ומנדיו בדבר איסור חלב (ויקרא ז כג) שאמר לצדוקי אחד אשר אך חלב קדשים אסור ולא חלב חולין, וכן יחזק דבריו (דברי יב טו) עיין בס׳ צפנת פענח להחי׳ ר׳ שם טוב בן שפרוט וז״ל „דע שאין כוונת החי׳ ז״ל שהחלב לא נאסר מן התורה חלילה, אך כוונתו לדחות הצדוקי בקש על דרך הפשט באמונתו שאינו מאמין בזולת הפשט, ועי״ז נאמר ענה כסיל כאולתו, ולהכריח שעל כרחינו צריכים אנו לקבלה, שלולא הקבלה היינו יכולים לומר שחלב לא נאסר רק מהבהמה אשר יקריבו ממנו קרבן וכו׳, א״כ ע״כ צריכים אנו לקבלה, ואמת שלולא הקבלה לא ידענו פי׳ שום מצוה, וכן כתב רש״ל ראפפארט (אגרות שי״ר צד 24 וז״ל „וכן היתה בלי ספק כוונת הראב״ע באיסור החלב שהיה נראה לו מפשוטי המקראות כי רק חלב קדשים נאסר אך קדמונינו (ר״ל המקבלים) אסרו כל חלב, והיינו שקבלתם מכרעת על פשוטו של מקרא, והאוכלו חייב כרת כמו על הלב קדשים המבואר בתורה, והאות הברור על כוונתו זאת, שהרי רק מזה הראה לצדוקי חולשת סמיכתו על פשוטי הכתובים, וזה מפני שהצדוקים ג״כ נהגו מאז לאסור כל חלב ויחשבו כי כן כתוב מבואר בתורה והוא הוכיח להם שפשוטו של מקרא מורה ההיפוך רק ההלכה עוקרת כאן את הכתוב, ועל כרחם של צדוקים גם הם נוהגים בזה עפ״י ההלכה, ולא עפ״י הנראה מפשט המקרא, ולכן הוכרח הצדוקי לבטוח שישען מהיום והלאה רק על העתקת הפרושים, ועיין בס׳ הנצחון להגי׳ מ׳ ליפמאן מילהויזין (הוא היה אב״ד וראש ישיבה בפראג) שעמד ג״כ על זה עיי״ש וסיים „ידעתי שחכם גדו׳, ובעל סברה היה וחי׳ שיצאו דברים הללו מפיו להקל באיסור כרת, ועין (הכרמל שנה ראשונה איר) ביאור על פי׳ החי׳ ז״ל (ויקרא ז כג) מהחי׳ ר׳ יחיאל מהדייח ושם הראה והוכיח במישור כי צדק החי׳ ז״ל בדברו עם הצדוקי, וסיים „וכעת ישובו מעליו תלונות הרמב״ן, והרש״ל, אשר בגאון גליהם ידמו לשטוף עמקי תבונתו ונתנו יד לחכמים האחרונים לאמר עליו כי לא היה בקי בתלמוד וכו׳.

ימעשיהם, היוצא מדבריהם החוצה דמו בראשו, והוא יבדל מקהל הגולה וירד חיים שאולה (סוף הקדמתו השניה לפי׳ על התורה).

והיה אב למדקדקים, ומליץ נבחר משורר אלהי וחבר שירים ופיוטים הרבה יקרים ונפלאים 14) בצחות הלשון ביופי הבנין ובעמקות הרעיונות ובחום ההרגשה מעמקי הלב 15) פילוסוף יודע בתקופות, ומונה מספר לכוכבים, אצטגנין, מהנדס ותוכן, גם בלשון כשדי וערבי אשר היו בימים ההם שפת חכמים היה בקי עד מאוד, כאשר יראה הקורא בפי׳ על ס׳ איוב, ובחקירותו על פי׳ רבינו סעדיה גאון על התורה אשר חברו בלשון ערבי 16) אך החכמה לא היתה לו למעון לכלכלו בכבוד, וראה עוני ודלות כל ימיו, ולא היה לו שתי פרוטות מימיו (מעשה אפוד צד כג) וזאת הבריה כל הימים אשר חיה היה הולך ומסבב העולם מקצה הים המערבי עד לוקא ועד מצרים וכוש ועילם ולא הי׳ עמו כסף ולא ארומים, כי זלולם כל הימים, כי אם בגדו אשר יחם בו ותרמילו אשר בו אצטרולבי 17) ואביר לב רוח ד׳ בקרבו (הגאון הרופא יש״ר מקאנדיא במלא חפנים צד יט ב), ובכל מקום אשר דרך כף רגלו הלך לפניו כבודו וכל העם ששו לקראתו אך הוא לא ישב במקום אחד זמן רב, הלך ושט בארץ היום במקום אחד ולמחר במקום אחר (הרמב״ם באגרתו לבנו) והיה באי רודוס ובבל הישנה והחדשה הנקראת בגדד ובפרס ובארץ קדר ובמלכות אלצבי״ר וראה שם המן היורד בגיסן ואיר (שמות טז יג) ומביא ראיות נגד חיוי הבלבי שאין זה המן אשר ירד לישראל במדבר, ועבר דרך הים הגדול (שם יו״ד כ״ב) והיה בא״י ובירושלים ובטבריה (שם כה לא) והיה במצרים וראה אוצרות יוסף (שם יב לא) 18) והיה מדי עברו מקום אשר ישב ר׳ יהודה הלוי בעל הכוזרי השתומם האיש על חכמת הח׳ ז״ל ותורתו ויתן לו את בתו לאשה 19).

החכם ז״ל עזב ספרד ארץ מולדתו בתחלת המאה העשירית, ויעבר ברחבי תב״, ולו היה בן יחיד ושמו יצחק, והוא נלוה אליו בכל דרכיו ולא עזבוהו, וכאשר ירד בבלה והיה בעיר בגדד עזב את בנו יחידו שם, ושם מצא לו איש חכם גביר ורופא ושמו נתנאל, והוא הטה אליו חסדו, ובשנת תתק״ג כתב יצחק על ספר הפירוש על קהלת שעשה נתנאל בשפת ערב, גם שר לכבודו שיר נפלא בשפת עבר. 20) אבל לדאבון נפש הח׳ ז״ל לא האריך בנו יצחק ימים רבים

---

14) הח׳ צונץ מנה מספר פיוטיו המפוזרים במחזורים שונים ועלהמספרם קרוב למאה והמשים, ובעמודי העבודה, הביא רק ששים פיוטים ממנו.

15) ולרוב המה נמצאים במחזורי הספרדים.

16) הח׳ ז״ל יזכירו כמעט בכל פרשה ופרשה שבתורה.

17) כי על ידה מצא הח׳ ז״ל את מחיתו, והיא היתה מקור פרנסתו בימי עניו ודחקו עיין קובץ חי׳ הראב״ע (ח״א סי׳ יא בשירי עני) החי׳ באסנאגע הצרפתי בספרו קורות היהודים (259) מעיד כי הצליח הראב״ע מאד בהכסת התכונה והעלה בידו פנינים יקרים, והתוכנים האחרונים יתפארו בהגל:תם חדשות את אשר כבר הוא המציאם הראב״ע.

18) ור׳ יהוסף האזובי מביא על מאמר ההגדה די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים (הובא באבידרהם) בשם הראב״ע שהי׳ שבוי בהודו והי׳ מאכילין אותו רק מצה שקשה להתעכל ויספיק המעט, וכן עשו המצריים לישראל, וכן הביא ריב״ל (תעודה צד קלה) ועיין ציון לשנת תר״ב (חדש טבת) שהעלה שם שהוא שגגה גדולה, כי לא נמצא שהראב״ע היה שבוי בהודו, והכוונה האמיתית במלת „שהיה שבוי בהודו״ היא כי פעם אחת היה שבוי אחד בהודו, וספר הראב״ע ממנו כי היו מאכילים אותו מצה.

19) כ״כ הרדי״א (פ׳ תשא בפי׳ העגל) שהראב״ע היה חתן ר׳ יהודה הלוי, וכ״כ בס׳ (מאור עינים פ׳ סב) וכ״כ בתשו׳ (חות יאיר סי׳ רלח) וסיים שם „נראה שאחרי מותו לקח בתו״ ועיין למטה ע״ד ר׳ יהודה הלוי.

20) נמצא בקובץ ח׳ הראב״ע ח״ב (נספחים סי׳ ה).

דבים עלי ארץ כי מת שם בשחרות ימיו (21) וכאשר באה הבשורה אל החכם ז"ל ולגו עיניי נהרי נחלי דמעות על בנו יחידו אשר אהב ויקונן עליו בשיר נהי (22).

מבגדד שם פעמיו ארצה איטאליאה, וכבן בא בשנת תת"ק עיר רומי (בראש פירושו לאיכה וקהלת) ותהי ראשית מלאכתו פירושו על חמש מגילות, ופי' ס' איוב, ושם העתיק את ספרי הדקדוק של ר' יהודה בן חיוג מערבית לעברית, וחבר ס' מאזנים בדקדוק, שנים אחדות ישב בעיר רומה, ואח"כ נסע משם הלאה, ויבא לעיר סאלערנא בשנת תתק"ד, ושם חבר שיר ההתול „נדוד הסיר אוני" נמצא (כ"ח חוב' ד' מצד קלח ובקובץ ח' הראב"ע ח"א סי' יד) נגד איש ריבו ר' יצחק בן מלכי צדק אשר בא מארץ יון מעיר סיפאנטע לגור בתוכם, והח' ז"ל כלה בו חצי זעמו בשיר שגיגה המלא רוח השכל, אך גם ריח קלסה וגדופים על איש ריבו (23), בשנת תתק"ה בא הח' ז"ל למאנטובה, ושם חבר ספר האצטרלוב, וס' הצחות, בו יורה צחות ומליצות הלשון, גם מחלקי לשון עברי ומיסודי הדקדוק, בשנת תתק"ח, התגורר באיטליא שמות מקומות שבתו לא נודעו, ושם חבר ספריו באצטגנינות, בשנה תתקי"ב–י"ג היה בלוקא, שם נפל למשכב ונחלה במחלה אנושה, ונהרס ורפה מבנה גופו מאוד, ויגיע עד שערי מות ואיש אחד ושמו משה בן מאיר סמכהו בחסדו על ערש דוי, וכל משכבו הפך בחליו, עד כי קם ויחי, ואז נדר לבאר דת אל כיד החכמה הטובה עליו, וכן יאמר (הקדמה השניה לפי' על התורה) „ידי' יחזקני לשלם הנדר" ואז היה בן ס"ד שנים, וחבר שיר לכבוד ידידו ומוטיבו.

לְאַבְרָהָם בְּנוֹ מֵאִיר יְצוֹ עוֹז
יְבִינֵהוּ וּמִפִּיו כָּל תְּבוּנָה
עֲזָרֵהוּ, עֲדֵי חָלוֹם, וּמִסְפַּר
שְׁנֵי חַיָּיו שְׁמוֹנָה עַל שְׁמוֹנָה
בְּזִקְנָתוֹ מְכָרוּהוּ עֲוֹנָיו
בְּיַד מַכָּה חֲדָשָׁה גַּם יְשָׁנָה
וְרַב מֹשֶׁה בְּנוֹ מֵאִיר סְמָכוֹ
וְשָׁב גֵּוֹו כְּכַפָּה רַעֲנָנָה
וְנָדַרְתִּי לְאֵל נֶדֶר בְּחָלְיִי
לְבָאֵר דָּת בְּהַר סִינַי נְתוּנָה

(קובץ ח' הראב"ע ח"א סי' ב)

משם התחיל לחבר פירושו על בראשית ועל שמות (מהדורא קמא ...),

ובשנת

---

21) ולא נכונים דברי אלחריזי שכתב בספרו (תחכמוני שער ג) על בנו של החכם ז"ל שהמיר את דתו בדת מחמד, ורבים מחכמי עמנו כותבי הדורות לקחו להם דבריו למקור נאמן (ועיין קובץ ח' הראב"ע ח"ב בנוספות סי' ד) כי יצחק בנו של החכם ז"ל גוע וימת בחיי אביו יהודי נאמן לאלהים ולתורתו, ולא החליף ולא המיר את דתו, וגם בהיותו בארצות המזרח כבוד ד' עליו זרח.

22) נמצב בקובץ ח' הראב"ע ח"א סי' יז יח דיואן (203, 205).

23) עיין מבוא לקובץ ח' הראב"ע (שער הראשון) דעת החכמים כותבי הדורות בזה.

24) בזה יש חלוקי דעות מתי פירשם ועיין (דברי להחכם גראעץ ח"ד ציון ה).

ובשנת תתקט"ו, חבר שם בלוקא פי' על ישעי', ועוד שני ספרים · בדקדוק לשון עבר, שם האחד ס' היסוד (נראה ששמו העקרי הוא יסוד הלשון) ושם השני „שפת יתר" להגין בו בעד רבינו סעדיה גאון על אודות ההשגות אשר השיג עליו ר' אדונים הלוי בן לברט הנקרא „דונש" , ומשם הרים פעמיו לארץ צרפת, ויבוא למדינת פראווענס, :ראשית מושבו היתה בעיר בדרש (בעדארעש) ושם חבר ס' „השם" בביאור סוד השם המפורש, הוא השם הנכתב ואינו נקרא שהוא שם העצם כמ"ש בביאורו עה"ת (שמות לג כא), בנוי על שרשים מהמספר ותשבורת, משקיף על הפילוסופיא מעט (הבדרשי בכתב ההתנצלות) לכבוד שני גדולי הדור שקדמו פניו שם באהבה, ר' יצחק בן יהודה המכונה בשם נשיא היהודים, ור' אברהם בן חיים, ומשם הלך לעיר רודוס אשר בפרובינציאה (לאנגורוק) בשנת תתקט"ז, ושם חבר פירושו על תהלים דניאל ותרי עשר, משם נשא את רגליו ארצה בריטאניא, ויהי בעברו צרפת הצפונית, ופגע בעיר רומרוג מקום מושב החכם הגדול רבינו יעקב בן מאיר נכד רש"י ז"ל, אחד מראשי בעלי התוספות, וגם היה משורר ופייטן ומדקדק גדול הנקרא בשם רבינו תם, ורבים מרבני צרפת ובראשם רבינו תם קדמו פניו בכבוד, ור"ת נתפלא כ"כ על חכמתו עד אשר שר בשירים במהללו, ורצה להראות בזה כי לא נופל הוא במליצה ושיר מן חכמי ספרד, והחכם ז"ל התפלא על ר"ת ששר לו שירה לאמר.

וּמִי הֵבִיא לְצָרְפָתִי בְּבֵית שִׁיר
וְעָבַר זָר מְקוֹם קֹדֶשׁ וְרָמָם
וְלוּ שִׁיר יַעֲקֹב יִמְתַּק כְּמוֹ מָן
אֲנִי שֶׁמֶשׁ וְחַם שִׁמְשִׁי וְנָמָם

וְהֵשִׁיבוֹ רַבֵּינוּ תָּם

אֲבִי עֶזְרִי יְשִׁיבוּהוּ סְעִפָּיו
אֲשֶׁר נָתַן יְדִידוֹ בֵּין אֲגַפָּיו
אֲנִי עֶבֶד לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה
וְאֶקֹּדָה וְאֶשְׁתַּחֲוֶה לְאַפָּיו

וְהֵשִׁיבוֹ הַח' ז"ל בַּעֲנָוָה יְתֵירָה

הֲנָכוֹן אֶל אַבִּיר עִם אֵל וְרוֹעֶם
לְהַשְׁפִּיל רֹאשׁ בְּמִכְתָּב אֶל בְּזוּי עָם
וְחָלִילָה לְמַלְאַךְ הָאֱלֹהִים
אֲשֶׁר יִקֹּד וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְבִלְעָם (25

(קובץ ח' הראב"ע ח"א סי' נא נב)

(25 החו ז"ל השתמש במליצתו לתרי אפי לבלעם, ר"ל לבל עם, והוא מנביל נגד מה שאמר על ר"ת „אביר עם אל ורועם (תקונים והערות לקובץ).

ואח״כ עשה הראב״ע שיר נפלא לכבוד ר״ת והוא „אלף פעמים אכרעה לאל״ ור״ת השיב לו בשירו שעשו עפ״י דרכו ומשקלו ורשם בו היטיב את תמונת פני הראב״ע כי חכמתו תאיר פניו, ועין ראותו בן תעידהו כי רוח אלהים בקרבו והוא „יודע לבבי מחשבות תוכו״ (קובץ תו׳ הראב״ע) ואח״כ עשה הראב״ע לכבוד ר״ת עוד שיר נפלא כדרך אילן ברוב חכמה וכשרון (נמצא בקובץ ח׳ הראב״ע ח״א סי׳ קכ״ה), בשנת תתקי״ח בא לאנגליא, ואוה למושב לו העיר לונדון, שם חבר ס׳ „יסוד מורא״, וסוד תורה, בטעמי המצות והערות הרמזים בדרך קצרה (לשון הבדרשי בכתב ההתנצלות) לכבוד איש חסדו יוסף בן יעקב ממדוויל, וס׳ „אגרת השבת״, להוכיח שאנו מחויבים לשבות ביום השביעי מערב עד ערב, שהיום הולך אחר הלילה שלפניו 26) בימי הסתיו שנת תתקי״ד, בא לעיר נרבונא בצרפת, שם העתיק משפת ערב לשפת עבר לוחות בחכמת התכונה מאת מחמד בן אלמטני, וכתב הקדמה בראש הס׳ ההוא נקרא „כלילה ודמעה״ גם עסק שם באצטגנינות וחזה במזל ילד אחד עפ״י מצב הכוכבים 27), בשנת תתקכ״ו שב עוד הפעם לעיר רודום (רהודיץ) ושם השיב ידו על ביאורו לחמשה חומשי תורה במהדורא תגינא (בשיטה קצרה) 28) וכן היה דרכו לרוב לכתוב שני פירושים שונים על ספר אחד, פעם בדרך ארוכה ופעם בדרך קצרה, וכן כתב גם שאר ספריו שתי פעמים, כי הח׳ ז״ל לא נח ולא שקט רגע בימי חייו, וכתב יומם ולילה בלי הרף, וכמעט לא ימיש העט מידו.

במסעו בצרפת הדרומית לשוב לארץ מולדתו ספרד, ויהי בבואו לקאלאהרע לגבול נאווארא וארגאניען בצפון ספרד הקדימהו המות, ולפני מותו קרא על נפשו ואברהם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרון אף העולם, יום מותו היה בשני בשבת בחדש אדר ראשון ד״א תתקכ״ז 29).

26) עיין ברשימת ספריו סימן יז מה שהערותי שמה.

27) עיין (נספחים לקובץ ח׳ הראב״ע כרך שני ח״א סי׳ ד):

28) מבוכה גדולה נפלה בין חוקרי זמנינו מתי פי׳ השיטה ראשונה, ומתי השיטה האחרונה, לדעת החי׳ ר׳ שמואל צרצה (מקור חיים שמות כו כא) שכתב שם „והו מביאר בנוסחא הראשונה וז״ל „והקדמונים אמרו כי נר אחד באמצע והששה נערכים זה אחר זה כחצי עגול״ והוא מה שנמצא בביאור הקצר (פ׳ תרומה) וכן (מקור חיים שם כט ט) הביא נוסחא הראשונה, ולפ״ז הפי׳ הקצר הוא נוסחא הראשונה, וכן פי׳ המשקוני, ולדעת שד״ל (כ״ח ח״ג צד קעה) נעשה תחלה הפי׳ הארוך. והפי׳ הקצר אח״כ וכן דעת הג׳ רשי״ל רפ״ם, והסכימו עמו כל חוקרי הזמן, כי פי׳ הראב״ע הנדפס על בראשית ויקרא במדבר דברים, וגם פי׳ הקצר על שמות הנדפס בפ״ע, הוא מהדורא תגיינא, אמנם פי׳ שמות הארוך (הנדפס עם שאר הספרים) הוא מהדורא קמא, וכן נמצא בטח עוד מהדורא קמא על הארבעה ספרים וכעת נמצא ממהדורא קמא פי׳ על בראשית נח נדפס או״ג ח״ב צד (209) והכנסתים בתוך ביאורי:

29) יש לנו מקור נאמן לדעת שנת מות הח׳ ז״ל, והיא כתבה קטנה שנמצאה בין ספרי החי ז״ל, בכ״י בכמה ביבליותיקות, א׳ נמצא בוואטיקאני (ספר לט) ואחד נמצא בווין תוך ספרי הקיסר

כּתוב בראש ספרו „שפת יתר״ „וביום שני בר״ה אדר ראשון שנת ד׳ תתקכ״ז נפטר אבן עזרא ז״ל והוא בן ע״ה, וכתב סימן לעצמו בשנת (צ״ל בשעת) פטירתו כתיבת ידו, ואברהם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן אף תנצב״ה״, הכתבית התולדית והמדוקדקת כזאת שנרשמה בה בדיוק, יום, השנה, והחדש, וטנות הייו יש להבקורת לסמוך עליה גם היוחסין ידע הכתבת הזאת ועל פיה יכתוב „נפטר אבן-עזרא ר״ה אדר יום ב ע״ה שנה״, והחי׳ היים ב״ר יוסף מיכל (אור החיים) בביא בס׳ „יחום הצדיקים״ שנקבר בעיר כאבול בארץ ישראל אשר שם גם קבורת ר״ש בן גבירול.

רשימה מחיבורי החכם הראב"ע ז"ל

עם הערות טובות ומועילות לקוהים ממיטב ספרי החכמים כותבי הדורות

א) פירוש על בראשית שמות (מהדורא קמא) בשנת תתקי"ב–י"ג 1) ולפי דעת קצת התחילם בשנת תתק"ד–ה' והשלימם בשנת תתקי"ב–י"ג.

ב) פירוש על חמשה חומשי תורה, במהדורא תניינא (בשיטה קצרה) השלימם בשנת תתקכ"ו 2).

ג) פי' על יהושע, רמז עליו בפי' על התירה (דבר' לב ד), ופי' על שופטים רמז עליו בפי' עה"ת (שם כט יט), ופי' על שמואל, רמז עליו בפי' הקצר על שמות (שמות כז כא), וכן (בתה' נא ב), ופי' על מלכים, רמז עליו בפי' עה"ת (דבר' כא יז) 3).

ד) פי' על ס' ישעי' בשנת תתקט"ו, ולד"ק בשנת תתק"ה 4) נדפס בבסליאה, ועם מ"ג ד"א תפ"ד.

ה) פי' על ירמי', רמז עליו בפי' על התורה (ויקרא כ כ) וכן הבטיח בפי' לישעי' מח ח, מט א „אפרשנו בס' ירמיה".

ו) פי' על ס' יחזקאל, נדפס בבסליאה 5) והח' ז"ל הזכירו (ברא' ל יא) ובפי' הקצר (שמות כח מא), ובפי' לישעי' ו א, כתב כאשר אפרש בס' יחזקאל.

ז) פי' על ס' תרי עשר, בשנת תתקט"ז–י"ז 6) נדפס בבסליאה, ואח"כ בדפוסים שונים, ויש עוד ביאור להרי עשר נכתב עפ"י החו' ז"ל ע"י תלמידו ר' יוסף ממרוויל, ומשונה מן ביאורו להרי עשר אשר בדפוס ונמצאו אצל דע ראססי קובץ ת"ע 7) הס' הושע הבטיח לפרש (ברא' לא יט) והס' עמוס הזכיר (שם כח יא).

ח) פי' על תהלים, בשנת תתקט"ז–י"ז 8), ולד"ק בשנת התקי"ח, והח' ז"ל הזכירו (ברא' יד יח).

---

1) וכן כתב החו' רי"ל דוקעס שראה אצל הרב ר' שלמה נעטטער פי' הראב"ע כת"י, וכתוב שם בס' שמות כזה, „ספר ואלה שמות חבור לאברהם נשלם שנת תתקי"ג, יקר כמו שהם". והוא נגד דעת הגי' שי"ר ז"ל אשר הניה תתקי"ז ולדעת בעל אהל יוסף בהקדמתו לס' שמות, שהפי' הארוך להראב"ע ז"ל על שמות חברו אחד מתלמידיו וקבץ אותו מדברי הראב"ע ז"ל,

2) עיין תולדות הראב"ע הערה 28).

3) ונראה מזה שקדמו לזמן לפי' על התורה ובאוצה"ס להחו' רי"א בן-יעקב מביא פירושו לנביאים ראשונים כת"י (פירש"ט ח"א ד יב).

4) חברו אחר שחיבר פירוש התורה, כנראה בס' יט ד. שכתב, דקדוקו מפורש בתורה, ובס' ס' כז כבר פירשתי בס' בראשית.

5) בעדות הגי' ישי"ר מקאנדיא (מלא הפנים צד 20) „ובדפים בבליאה ש/ כ"ד בפרים יצא לאורה פי' ס' ישעי' וי"ב נביאים, ופי' ס' יחזקאל הנבסף, ופי' שאר ספרים לא ידענו איפה הם רועים וא"א שלא יצאו אם הם נחבאים".

6) וכן כתוב בס' תרי עשר בסופו במ"ג קהלות משה, „פירשתיו אני המחבר אברהם ב"ר מאיר אבן עזרא הספרדי שנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושבע עשרה בר"ח טבת בעיר רודוס".

7) עיין בהקדמת בעל אהל יוסף לס' שמות ובתולדות ר"נ בעל הערוך הערה 13, גם הנמצא אצלינו בדפוס יכול להיות שמחני עד סופו נכתב ע"י תלמידו כנראה מפ' חגי א ו, „וזה פירושו מפי" וכן (במלאכי א יא) „אחר כן אמר לי הרב הכבב על זה הפי' פי' נכון מאד והוא דבק על הענין".

8) וכן כתב בסוף התהלים עם פי' החו' ז"ל כת"י הנמצא תוך ספרי דע ראססי סי' 510 „אני אברהם ב"ר מאיר הספרדי פירשתו ס' תהלות, ונשלם בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושש עשרה ליצירה בחצי חודש אלול בהעיר רודוס" ולד"ק פירושו על תהלים שלפנינו הושת עליו נוספות אשר יצאו מן ידי תלמידיו

ט) פי' על משלי ונדפס אצל מ"ג 9).

י) פי' על ס' איוב בשנת תת"ק, ולר"ק בשנת תתק"ד, אחרי אשר קדמה לו פי' לקהלת הזכירו (איוב לו כג), חיברו בעיר רומי לתלמידו ר' בנימין בן יואב והח' ז"ל הזכירו בפי' על התורה (במדבר כב כב).

יא) פי' על חמש מגילות, פירושו על קהלת חיבר בשנת תת"ק 10), וכן על איכה ואסתר, ומגלת שה"ש זרות מאוחרים מעט, ובאוצה"ס של רד"א נמצא פי' על שה"ש וקהלת בכת"י שלא נמצא אצלינו, פי' על שה"ש וי"ו אופנים דהיינו פי' הנדפס בג' אופנים, ועוד ג' אופנים שלא נדע לנו, ויש עוד מהדורא שנית לאסתר, נדפס ע"י החכם צעדנער ז"ל ולשה"ש ואיכה נמצא עוד בכת"י.

יב) פי' על ס' דניאל תתקט"ז בחדש מרחשון ברודוס 11) ויש עוד שטה אחרת על דניאל בכת"י והח' ז"ל הזכירו בפי' על התורה (ברא' ד ד, י ד, כז מ).

יג) פי' על עזרא ונחמיה 12).

יד) פירוש על ס' יצירה, המקו"ח הביאו בראש ס' בראשית, וכן המוטוט הביאו בפי' עה"פ והיו לאותות (ברא' א יד) ובפי' שמות בענין השם.

טו) פי' על עשרת הדברות מלוקט מפי' עה"ת נדפס פאריז שכ"ו, קרימונא תש"ד, באזיל 1521, ועם באור בלשון רומי ע"י הח' סיביסטיאן מינסטער באזיל 1527, עוד כנ"ל ע"י הח' ליפוסקולם 1559 עוד ע"י מערצערום פאריז 1568.

טז) אגרת השבת, בלונדון י"ד טבת תתקי"ט, להוכיח כי תחלת השבת היא בערב יום שלפניו, ונחלק לג' שערים. א) בראשית שנת התורה ב) בראשית חודש התורה, ג) בראשית יום התורה, נדפס ראשונה בסוף ס' "מבחר המאמרים" שנית בכ"ח ד' מכתב כ"ב, ובסוף ש"ע של האריז"ל נדפס רק סוף השיר לבד שהוא כפתיחה אל הספר ואיננה גוף הספר (פפר"מ תנ"א) וכן בעל ס' חמדת הימים הביא בספרו (חלק ראשון לשבת קודש פ"ה) תחלת אגרת השבת (ליוורנו תקכ"ב) ומובא במק"ח (ויקרא כה ט) נדפס בקובץ חכמת הראב"ע (ווארשא תרנ"ד)

יז) ארשת השפה כת"י 13).

יח) בית מדות, מוסר ויראה 14).

ט) ספר האחד בסגולת המספרים האחדים מאחד ועד עשרה, חבר בנערותו ונעתק מקצתו לשפת צרפת, ונעתק מכת"י עם ביאור מספיק על ד' המספרים

---

9) ויש שמיחסים הפי' לר' משה קמחי (ציון לשנת תר"ב) וכן יוכיח ה' רייפמאן (החוקר שנה ראשונה חוב' שניה) ועיין אוצר הספרות שנה רביעית במאמר "עטרה ליושנה" מהח' ר"ד כהנא שהוכיח בלי ספק שהח' ז"ל חברו, ונמצא בכת"י ביאור אחר על ס' משלי להח' ז"ל, ואומרים שהוא הפי' האמיתי, ויצא לאור בשם "ברכת אברהם" ע"י הח' חיים מאיר הלוי איש הורוויץ (פפר"מ תרמ"ד).

10) וכן נמצא בסוף ס' קהלת שנשלם בשנת תת"ק.

11) וכן סיים הח' ז"ל בסופו "נשלם ס' דניאל במרחשון שנת ארבעת אלפים ותתקי"ו בעיר רודוס וכו' הוא המחבר הוא הסופר", נראה מזה כי ס' דניאל העתיקו הוא לבדו ולא חלה בו יד אחר.

12) וגם עליהם יש מערערים האומרים שחברם הרמ"ק, ועיין אוצר הספרות הנ"ל במאמר הנ"ל, מהח' רד"כ שיוכיח שהח' ז"ל חברם, וכן בלי ספק חיבר גם על ד"ה, כי כן מצינו בפי' עה"ת (במד' כה יב) וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם. וכוונתו שפי' כן בד"ה, והר"ר בנימין ב"ר יהודה איש רומי בפי' לד"ה מזכיר פירושים משמו בכמה מקומות.

13) לפי דעת הר"ם ש"ש באוצה"ס ערך זה הוא אחד עם הס' שפה ברורה

14) עיין אוצה"כ לבן-יעקב ערך זה מה שכתב ע"ז.

המספרים ע"י הח' ר"ש פינסקער, ונשלם ביאור יתר המספרים ע"י הח' מ"א נאלדהוט (אדעסע תרכ"ז).

כ) **ספר הגורלות**, כללים לדעת העתידות ע"י ידיעת חכמת הכוכבים ונקרא גם „פוקח עורים", ולד"ק „פוקח עברים" פירינצי תקט"ו, אמשטרדם תקמ"א, פיורדא תקמ"ג ברשימת ספרי הרב מ' דא (קווארט סי' 1665) נמצא קצת פי' על ס' גורלות הזה בכת"י 15) כן נמצא שם כרך גדול בחכמות איצטגנינות והתולדות וגורלות עפ"י המבטים, ונקרא ג"כ בשם „גורלות" בכת"י להח' ז"ל.

כא) **הגיון**, יחקור בו על הבוי"ת ואיך נשיגהו מתוך פעולותיו בהמציאו כל מעשה בראשית על· סדרן, ובפרט מתוך מציאות האדם ויצירתו בחכמה נפלאה, נמצא עם קצת ביאורים בכ"י רח"מ סי' (82), והר"מ ש"ש כתב שנמצא ג"כ בכ"י אוקספורד, ולדעת וואלף נמצא הגיון הראב"ע בוואטיקאן 16).

כב) **ספר הטעמים**, או, טעמי ראשית חכמה, תתק"ח, בו יתן טעמים על השמות והצורות והמראות והמבטים והבתים והגזרות והמשפטים והתולדות אשר נתיחסו אל כוכבי השמים וכסיליהם. ונחלק ליו"ד שערים, ונמצא בכ"י באוצה"ס של רד"א, עיין „ראשית חכמה" כן היה נמצא בכ"י אצל הס' יש"ר (עיין בכוה"ע לשנת תקפ"ט צד 58).

כג) **ספר היסוד**, בלוקא תתקט"ו, ולדעת הח' שוח"ה בשנת תתק"ה, בדקדוק לה"ק, ומזכירו תמיד בפי' עה"ת, ולד"ק שמו העיקרי הוא יסוד הלשון וכמו שקרא לחבוריו האחרים „יסוד העבור" „יסוד המספר", ובעל אהל יוסף כתב שלא בא ס' זה לידו ולא ראהו 17).

כד) ס' **המאורות** תתק"ח, על מאורות השמים האיך יפעלו על יושבי הארץ בעניני החליים וגם לידע ממעמדם ענין החולה היחיה או ימות וכדומה בעניניו, וכמו כן על מערכת הכוכבים והגלגלים וחשבון העבור ונחלק לי"ב שערים, ומתחיל „מפיל אני תפלתי לפני אלהי אבי כל עוד נשמתי בי לשלח ארו ואמיתו אל לבבי" נעתק ללשון רומי ונדפס רק ההעתק לבד ליידין 1496, שם 1508, רומא 1544, ליידין 1550 פפד"מ 24.

כה) ס' **המבחרים** תתק"ח, ידבר בו מפרטי דיני הבתים השנים עשר, ואיזה מהם טובים או רעים לבחור אותם לכל מעשה אשר יעשה, ועל הימים הטובים והרעים להקזה ורפואה ולכן נקרא ס' המבחרים, ונחלק לי"ב בתים, עיין ראשית חכמה.

כו) ס' **המולדות** תתק"ח, יבאר בו הבתים השנים עשר ותקופות ועברונות ומולדות מובא במפרשיו פעמים רבות, נמצא באוצה"ס של רד"א, ונכתב ע"י ר"ח קרישפאן בשנת ק"ע לפ"ק, עיין ראשית חכמה 18).

כז) ס' **המחברת** תתק"ט, במשפטי העולם על מערכת הגלגלים ומשפטי הכוכבים, ואולי הוא ס' „העולם" שלו, ייעד לחברו בס' הטעמים שער ב', נחלק לי"ב שערים, ובעל אהל יוסף הביאו בפי' (בראשית ו ד) עה"פ כי לימים עוד שבעה.

ס'

---

15) יש מטילים ספק בו אם הוא להה' ז"ל.

16) והח' די רוססי מסופק בזה אם הוא להח' ז"ל, ועיין צה"ס לבן-יעקב ערך זה.

17) ס' היסוד בדקדוק אשר נאבד ימים רבים מצאו הח' ר"ש פינסקער, עיין המזכיר שנה י"ג 69 אמנם התהלת ס' היסוד אשר בכ"י פאריז 1230 לפיע"ד אינו מהראב"ע (שוח"ה במבוא לס' העבור.

18) עיין פניני שד"ל מכתב ג' בסופו.

כח) ס' הנסיונות 19).

כט) ס' העבור, וסוד העבור נדפסו ביחד, חבר במדינת ווירונה אחר שכבר חיבר פירושי עה"ת שמזכירו בו כאשר רמזתי מקצת סודם בס' הישר שהוא פי' התורה, חברו בשלשה שערים, השער האחד במולדות ובמאזניהם ובקביעות הפרשיות, ובתקופת שמואל ורב אדא וחשבון הגוים, השער השני בטעמי כל הכתיב בסדר אחד וסוד העבור, השער השלישי בתקופת האמת ועת מחברת המאירות באמת, אך אצלנו בדפוס לא נמצא השער השלישי, ולא נדע אם לא הוציא מחשבתו אל הפועל או נאבד, יצא לאור פעם ראשונה מתוך הכ"י אשר היה ספון וטמון באוצרות הספרים באוקספורד ע"י חברת מקיצי נרדמים, עם הקדמה והערות מאת הח' שוח"ה לי"ק 1874, וגם מזה הספר יש נוסחא שניה.

ל) ס' העולם, מהדורא קמא בשנת תתק"ב (שזח"ה) תתק"ט (רמש"ש) ונקרא ג"כ משפטי העולם בעניני מחברת המשרתים 20), ובעל אהל יוסף הביאו בפי' (שמות מ ב) על הפ' ביום החדש הראשון (ויקרא כג כד) עה"פ ובחדש השביעי, (ושם כה ט) עה"פ והעברת שופר תרועה מזכיר נוסחא שניה מס' העולם.

לא) ס' העצמים על עניני הטבע והאדם למה שאחר הטבע ועל מהות הנבואה ותכונת הגלגלים, נחלק לששה מאמרים, חברו בלשון ערבי ונעתק לעברי ע"י הר' יעקב בן הישיש הר' שלמה ן' אלפנדארי, ונמצא כת"י תוך ספרי דע ראססי סי' 1355 וגם בכ"י בפלארענץ ונעתק עתה מכ"י ישן אשר בבריטיש מוזעאום, ובתוס' הערות מאת המעתיק הרב ר' מנשה גראסבערג מטרעסטיני לונדון תרס"א, ומובא במפרשי הח' ז"ל פעמים רבות 21).

לב) ס' הקץ 22).

לג) ס' הרפואה 23).

לד) ס' השאלות, הוא ס' למשאלה בקדרות, ונקרא גם שאלות והשיבות ובעל אהל יוסף (בראי סי' יג) קוראו בשם אגרת התשובה, חברו בשנת תתק"ח ונמצא בכ"י אוקספורד סי' 2023 יצא עתה לאור ע"י הרב ר' מנשה גראסבערגער מטרעסטינא לונדון תרס"ב ועיין ראשית חכמה.

לה) ס' השם, תתקט"ו בבדרש על איתיות השם המפורש ותכונתם ורמזיהם 24) וחלקו לשמונה שערים, ובספרי כ"י של דע ראססי סי' 314 עם פי' לר' שלמה שרביט בהעיר עפהעזי בשנת ה' ספ"ר, ועוד שם בסי' 556 הנז' פי' להרב מ' מרדכי כימטינו, ונדפס עם באור „אור נוגה" ומבוא בל"א ע"י הר' גבריאל הירש המכונה ד"ר ליפמאן פיורדא תקצ"ד.

לו) ס' התשבורת, בעניני חכמת המספר כת"י ברומי בוואטיקאני נדפס בשנת ה' קמ"ה ע"י דוד ב"ר שלמה אבן עקויש, ונמצא בפאריז בביבליאטיקע של המלך.

חידושים

---

19) החי גראטץ יטיל ספק בו אם הוא להחי ז"ל.

20) עניני כמה מחברות הם ושאינו לסמוך במחברות המשרתים על ס' אבו מעשר, וכן במחברות הכוכבים על לוחות חכמי הודו.

21) החי גראטץ מטיל ספק בו אם הוא להחי ז"ל.

22) החי גראטץ יטיל ספק בו.

23) וכן יטיל ספק בו.

24) עיין תולדות הראב"ע.

לז) **חדושים על** מס' קדושין 25).

לח) **חידה על אותיות אהו"י** (תחלתה אב בהאדמה) נדפסה פ"ר לבדה, וגם עם פי' שונים, ובלא פי' נדפסה בכל מיני מקראות גדולית בדפוסים שונים ועם פירוש לר' יעקב צויזמער בסוף ס' טעמי מסורה אמשטרדם ת"א, ובסוף ס' אגרת הטיול תע"ב ועם פי' ר' דוד כהן די לארא בשם דברי דוד ליידען ת"ח, וגם בלי פי' אבל עם העתקה בלשון לאטיין (שם שנת הנ"ל) עוד עם פי' לא נדע למי לובלין תמ"א, ובסוף ס' פי' המסורת עם פתרון מ' יעקב ב"ר יצחק אמשטרדם תס"ג, עוד עם פי' לר' דוד גרינהוט בסוף ס' מדרש שמואל על אבות, וויניציא של"ט, קראקא שנ"ד, פפד"מ תע"ג, עוד עם פי' ר' יקותיאל המו"ל ס' מרגליות טובה, אמשטרדם תפ"ב, עוד בשם פשר דבר, להח' ר' גרשון לעטערים (אבי הח' ר' מאיר לעטערים) נדפס בהבכורים לשנת תרכ"ה וכן נדפס פירוש על החידה בספר נסיונות אברהם בראש הספר דפוס ווילנא תקפ"א.

לט) **חידה על אותיות מ"ן** לא בדרך שיר, נדפסה ראשונה בס' „נפלאות חדשות" ומשם לוקחה ונדפסה בס' „חומת אש" עם פי' מגדנות אליעזר מאת אליעזר ב"ר שלמה ברעסלוי תקנ"ט. עוד בס' שפה ברורה להח' ז"ל עם פי' הר' גבריאל ליפמאן בשם „מבין חידה" פיורדא תקצ"ט.

מ) **חידה על הלבנה** מתהלת „גבר אשר דת וחק חרת" נדפס בס' „הליכות קדם" אמ"ד תר"ז.

מא) **חי בן מקיץ** 26).

מב) **חכמת המספר** (כת"י).

מג) **חרוזים על שחוק שח־מת**, ונקראת גם **מליצת הראב"ע על שחוק האישקאק** עם תרגום לשון רומי ע"י הידע, נדפסה ראשונה בתוך שארי ספריו אוקספורד 1698 ונדפס בראש ס' מעדני מלך לר' ידעי' הפניני אוקספורד תנ"ד, ועוד שם תס"ב ובפפד"מ תפ"ו, ובאגרת יש"ר ח"ב אגרת כ"ח ווין תקצ"ו, ועם ס' שפת יתר פרעסבורג תקצ"ח 27).

מד) **טוב שם** כת"י בבודעליאנע (קובץ פאקעק צד 213) וכלול השמטות לבאורו לקהלת ועניני מוסר להנהגת האדם 28).

מה) ס' **יסוד מספר**, בדקדוק המספרים והאותיות המורים עליהם בלה"ק ונותן טעם לשם קצת מהמספרים נהלק לחמש מעלות עם ביאור ארוך להח' ר"ש פינסקער ווין תרכ"ג 29).

מו) **יסוד דקדוק** בדקדוק לה"ק ומזכירו תדיר בפי' עה"ת (כת"י רש"פ כרך טז ב) 30)

יסוד

---

25) עיין תולדות הראב"ע מה שהבאתי מר' זכריה ף כרוק בפי' למגלת אסתר ובהערה סי' 7 מה שהעירותי שם.

26) וכתב הה' בן־יעקב באוצה"ס שבטעות מיחסין אותו לר"ש בן גבירול כמ"ש בנדפס אצל ראשית החכמה דפוס קושט' ונקרא שם בשם ס' „המוסר", והדפיסו בס' „צל עולם" אמשטרדם תצ"ג, וכן בס' „חפש מטמונים" מאת ב"ג ברלין תר"ה עם קצת הערות להח' רו"ה, ומצוי בוואטיקאנו כת"י על קלף בכרך אחד עם ס' אחר על מלכות שמים, וכן נמצא בכ"י באוצה"ס של רד"א.

27) לדי"ק מיוחס בטעות להח' ז"ל.

28) ולדי"ק מיוחס בטעות להה' ז"ל

29) עיין ציון תר"א (דף קטו).

30) ומכאן מודעה להר"ר גבריאל ליפמאן המסופק במציאותו (אוצה"ס לבן־יעקב).

מז) **יסוד מספר** גדול מהנ"ל ונקרא ג"כ ס' המספר, כולל כל חלקי חכמת המספר, כן מדבר שם מחכמת הניגון יען כי ערכיה מורכבים מערכי החשבון ומערכי המדות נחלק לז' שערים עם פי' לא נדע מהברו. ונמצא בכת"י אוקספורד סי' 5395 וכן בכת"י שד"ל, ונדפס עם ס' האחד ע"י ר' יצחק קאבאק 31).

מח) **כחות שנות האדם.**

מט) ס' **יסוד מורא**, ויש קורין לו יסוד מורא וסוד התורה בלונדון שנת תתקי"ט 32) ולד"ק שנת תתקי"ח, בסדר מחלקות מצות התורה, למערכותן ומוניהן, וחובת לימוד המקרא והחכמות להבנת דברי התלמוד בי"ב שערים, ובשני שעריו האחרונים מדבר על השם הנכבד ואותיותיו, נדפס בקושטאנטינא שנת ר"ץ, וויניציא שכ"ו האמבורג תק"ל, פראג תקנ"ג, אוקספורד 1691, שם 1767, פראג תקצ"ג עם פי' לוית חן פפד"מ ת"ר עם תרגום ובאור האמבורג תר"כ.

נ) **כלי הנחושת**, להח' בטלמיוס היוני. ונעתק ללשון ערב, והח' ז"ל העתיקו מלשון ערב ללשון עברי ולמד בו האיך לעשות כלי הנחושת הנקרא אצטורלאב העשוי לדעת חלקי השעית וכן תבונת השמים ומדידת הארץ, מהדורא קמא חיבר במאנטובא בשנת התק"י, ומהדורא תנינא בשנת תתק"ח, והשלימם במרחשון תתק"ט, נדפס מכת"י ישן קאניגסבערג תר"ה ובעל אהל יוסף (ברא' לג י) עה"פ כראות פני אלהים, מזכיר גם מהדורא תניינא 33).

נא) **לוחות התכונה**, ונקרא ג"כ **הלוחות** למחמד בן אלמטני בלשון ערב והח' ז"ל העתיקו מלשון ערב לשפת עבר עם הקדמה בראש הס' נקרא „כלילה ודמעה". במחלקות הגבולים בארץ לפי מעלות השמש. ובעל אהל יוסף (ברא' לג י) עה"פ כראות פני אלהים ותרצני מביא שני לוחות ממנו א' שחיבר בלוקא בעיר לומברדיא, וא' חיבר בנרבונא, ולדעת הח' גראטץ חבר לוחות הראשונות בלוקא בשנת תתקי"ג ואחרונות בנרבונא בשנת תתק"כ, ונמצא בכת"י תוך ספרי דע ראססי בפארמע סי' רי"ב, ולדעת הח' שוח"ה חברם בשנת תתק"ה.

נב) **מאזני לשון קודש**, או **מאזני הלשון**, ונקרא ג"כ **מאזנים** בעיר רומי תת"ק ולד"ק תתק"ו, על דקדוק לה"ק, ונדפס אויגסבורג רפ"א, וויניציאה ע"י ר"א בחור ש"ז בקובץ ספרי דקדוקים אחרים אמשטרדם ת"ז, והוא לבדו אלטינא תק"ל, עוד עם פרקי ר' אליהו בחור האמבורג תק"ל, עוד עם באור רווי"ה אופיבאך תקנ"ה עוד ע"י ר' יוסף ב"ר משה וויניציאה תקס"ט. והח' ז"ל הזכירו (ברא' מט ו).

נג) **משפטי המזלות** או שמוש המזלות, ונקרא ג"כ ס' **ראשית חכמה** בשם החיבור הכולל (עיין למטה סי' נט) על שההצעה שבראש הספר מתחלת „ראשית חכמה יראת ד'", ונחלק ליו"ד שערים עם פי' קצת על הגליון, ונמצא באוצה"ס של רד"א.

משפט

---

31) עיין ציון הר"א דף קט"ז ובאגרות שד"ל צד 715.

32) ונמצא בכת"י תוך ספרי דע ראססי בפארמע סי' 314 וכתוב שם בסופו „אני אברהם הספרדי בן ר' מאיר הספרדי הנקרא אבן עזרא התחלתי לחבר וכתבתי זה הספר בהעיר ששנדירש (צ"ל לנדירש) בהאי אינגלטירא בחדש תמוז והשלמתיו בחדש אב בסוף השבוע הרביעית בשנת ד"א תתקי"ט לב"ע".

33) ולפי"ד הח' ר"ם ש"ש באוצרות היים דף שי"ז הוא כעין הקדמה לחבורו חקות שמים באצטגנינות וחזיון ועיין (כ"ח מח' ח צד 63).

נד) **משפט השעות** 34).

נה) **סוד תמונת האותיות**, מצורת האותיות הא״ב ונותן טעם עליהם בדרכו בס׳ צחות, ונמצא בוואטיקאן כת״י על קלף 35).

נו) **עץ החיים** כת״י רש״ף באודעסע כרך ⅘ № (כ״ח מח׳ ח׳ (צד 63) 36).

נז) **ערוגת החכמה ופרדס המזמה**, מאמר מחקרי-עמוק על מציאת השם וקדמותו אשר נמשך בה אחר דעת גלינוס, ובראשו חוקר ומביא ראיות על חדוש העולם ועל מחדשו וקדמותו ואהדותו, נמצא בכת״י על קלף תוך ספרי דע ראססי סי׳ 213, כן נמצא באוצה״ס של רד״א בכת״י, ונדפס בכ״ח פראג תקצ״ט מחב׳ רביעית מתוקן עפ״י ב׳ כת״י והמקו״ח הזכירו (שמות כד כא) עה״פ, כי שמי בקרבו, ויש קורין לו „ערוגת המזמה ופרדס החכמה״ ויש קורין לו „ערמת המזמה״ 37).

נח) **פועל השפע**.

נט) **צחות**, ונקרא גם „צחות הלשון״ ור״א בחור קורא אותו „צח שפתים״ במאנטובה תתק״ה, ולדעת שזח״ה תתק״ו כנראה בחרוז שבסוף הספר על דקדוק לה״ק, ונותן טעם בצורת האותיות והנקודות מסברתו בלתי קבלה מרב (כמ״ש הוא עצמו בצחות שם) נדפס ראשונה וויניציאה ש״ו, ועם שארי ספרי דקדוק ע״י ר״א בחור ברלין תקכ״ט, ועם פי׳ הר״ר גבריאל ליפמאן פיורדא תקפ״ז.

ס) **ראשית חכמה** תתק״ח, בחכמת הגלגלים ומזלות ומעלתם ומעשיהם ומהילוכם, ומכמי הגלגל וז׳ כוכבי לכת, וגורלות הכוכבים ושארי ענינים בתכונה ואצטגנינית, והוא כולל חמשה ספרים ס׳ „משפטי המזלות״ סי׳ נא, ס׳ „הטעמים״ סי׳ כג, ס׳ „המולדות״ סי׳ כז, ס׳ „השאלות״ סי׳ ס׳ „המבחרים״ סי׳ כה ונמצא באוצה״ס של רד״א ביו״ד שערים 38)

סא) **רפואות הגויה**, או ספר סגולות ברפואה, נדפס עם „לקוטי הפרדס״ גם לבדו וויניציאה ש״ב, פיראדו שי״ב.

סב) **שלש שאלות** ששאל הר׳ דוד ב״ר יוסף הנרבוני להראב״ע בחכמת העבור ותשובת הראב״ע עליהן, נדפס בס׳ שני המאורות (ברלין תר״ז).

סג) **שער השמים** בביאור סוד מעשה בראשית וחידוש העולם, ובטעמי המצות וסתרי התורה עם הקדמה בראשו בה ידבר בדרך מפרשי התורה ואיזה דרך הוא הצודק, ונדפס ההקדמה בס׳ בתולת בת יהודה להח׳ שד״ל פראג ת״ר והפרק הראשון נדפס בכ״ח מח׳ ד׳ 39).

סד) **שפה ברורה** תתקכ״ז לפני מותו, דקדוק לה״ק על האותיות, קושטאנטינו ע״י הר״ר אשטרוק דטולון ר״ץ, עוד עם ביאור מספיק בשם מבין שפה, ובסופו

---

34) לפי״ד הח׳ גראטץ מיוחס בטעות.

35) וכן דעתו בס׳ הזה.

36) מיוחס להראב״ע לפי שמתחיל „ויען אברהם הספרדי המכונה ן׳ עזרא דברי משל, אמנם מסגנון לשון הספר וענינו ניכר שלא לו הוא כ״א לזולתו, ואולי שם מחברו אברהם, אבל בקצת מקומות נראה בו שהוא להראב״ע, ומביא בו רבינו נסים גאון בספרו מגלת סתרים, ורב סעדיה גאון, ובסופו פי׳ על הפ׳ „עושה עש כסיל וכימה״ להראב״ע (אוצה״ס לבן-יעקב).

37) ונראה שנשתבשה מלת „ערוגת״ בפיהם והיתה „לערמה״ (בן-יעקב) ולדעת הח׳ גראטץ מיוחס בטעות להראב״ע, ועיין בתקונים והערות לקובץ חכמת הראב״ע צד 135.

38) עיין מוטוט (בראשית א יד) עה״פ „והיו לאותות״, והרב רצ״ה קאצינעלינבויגן (נחל עדנים דף כג א ווילנא תקפ״א) כתב כי נמצא אצלו הס׳ ראשית חכמה, בכתב יד.

39) ויש מיחסים אותו לר׳ יצחק לטיף עיין (כ״ח מח׳ ח אגרת יג).

ובסופו חידה על אותיות מ"ן להראב"ע, עם ביאור ופתרון מבין חידה להר' גבריאל הירש ליפמאן פיורדא תקצ"ט, ועיין „ארשת השפה".

סה) שפת יתר בלוקא תתקט"ו, ולדעת שוח"ה תתק"ה 40) להציל את הרס"ג מהשגת ר' אדונים בן לברט הגוי המכונה דונש, ובסופו ס' הצחוק, שירים על שחוק האישקקי הא' להראב"ע, והשני להר' מנשטור אבן יחיא, עם הקדמה להר' מאיר הלוי לעטערים פרעסבורג תקצ"ח, אך רבו הטעיות בו, עוד הוא לבדו עם באור גן נעול להר' גבריאל הירש ליפמאן פפד"מ תר"ג.

סו) תקוני המאכלים.

סז) תשובות אשר השיב לשואלים מאתו דברי תורה או חכמה.

וכבר הבאתי למעלה שר' דניאל יעל הרופא כתב בגליון פסוק „האזינו השמים" כי ק"ח חבורים חבר הח' ז"ל, והגאון הרופא מ' יש"ר מקאנדיאה, ראה בקושטאנטינא כ"ד פירושים על ביאור הח' ז"ל על התורה והח' צונץ (הבאתי למעלה) מנה מספר פיוטיו המפוזרים במחזורים שונים ועלה מספרם קרוב למאה וחמשים, ובעמודי העבודה כתב שמצא רק ששים פיוטים ממנו, והח' ר"ד כהנא קבץ שיריו ומליציותיו חידותיו ומכתמיו ועולים למספר קל"ג נדפס בווארשא בשם „קובץ חכמת הראב"ע" תרנ"ד, ובחלק השני הביא א) שאלות הראב"ע ב) מכתב ל"י שמואל אבן גאמע, ג) אגרת חי בן מקיץ ד) ערוגות החכמה ופרדס המזמה, ה) הקדמה ראשונה לפי' על התורה ו) הקדמה שניה ז) שמות הרבנים זקני לשון הקודש, ח) אגרת השבת ט) תחבולה מהראב"ע יו"ד) פתגמים ומבטאים הנמצאים בספרי הראב"ע. ובנספחים שם הביא א) פתח דבר לספר אלמהגי ב) הקדמת הראב"ע לספרו היסוד, ג) חזיונות, ד) משפטי הנולד ה) שיר מבנו של הראב"ע וי"ו) מכתם לכבוד הראב"ע מאת הרב ר' משה הגולה.

ראשונה נדפס פירושו לאסתר בבאלאוניא שנת רמ"ב ואח"ז בנעאפול שנת רמ"ח ואח"ז נדפס פי' לתורה ונמצאו אצל דע ראססי.

הרבה דברים מפירושיו לכתבי הקדש העתיקו חכמי העמים ללשון רומי, סעבאסטואן, מינסטער, לעפוסקולום, ומערצערעס העתיקו פי' לעשרה הדברות, וכן חמשה ספרים הראשונים מתרי עשר נעתקו ע"י מעצערעס, שיר השירים ויואל ע"י גענעבארד, עובדיה יונה ע"י לייסדען ופאננטען, נחום חבקוק צפניה חגי ומלאכי נעתקו ע"י לינד, משלי ע"י נוגאני, טיילער העתיק פי' לאיכה, פויאל פאגיום העתיק י"ב קאפיטעל הראשונים מתהלים, פעליקאן העתיק פי' לישעיה, כל אלו העתקות המה ברפוס חוץ מישעי' שנמצא בכת"י בביבליאטעק אשר בצורך במדינת שוויץ, הכללים אשר כתב הראב"ע ז"ל בהקדמתו לפי' התורה נעתקו ללשון רומי ע"י הח' וואיזון, וגם הח' ריכארד סימאן בקורות הבקורת מכתבי הקדש צד שע"ג העתיק הקדמתו וביאר אותה היטב (הכרמל שנה ששית נומער 15).

ונמצא לו עוד „סודות התורה" בביאור איזה ענינים בתורה עפ"י חכמת אלקית וחכמת הקבלה, הח' רייכלין מזכירו בחלק א' מספרו על הקבלה, ונמצאו בכ"י בהרבה ביבליאטיקעס, שד"ל כתב כי נמצא בידו סדר העבודה מהראב"ע ולא נודע זה כלל לחוקרי קורות הראב"ע, ויש שמיחסים לו עוד ספר „העגולה"

רבינו

---

40) הה' רש"ד שאל מדוע קרא הראב"ע את מחברתו בשם, שפת יתר, ואם שפת יתר ימצא בה הקורא מדוע עמל הראב"ע לחברה, ועיין משיב הה' הנ"ל, כי הראב"ע הרגיל בחידותיו עשה כן, לפי שמציני בפסוק בדה"א ד יז „ובן עזרא יתר" ולכן קרא את מחברתו בשם „שפת יתר".

(רבינו יצחק אבוהב הספרדי בספרו „נהר פישון״ לח׳ ב דפוס זאלקווא תקס״ט) וז״ל שם „וזו היא כוונת הר״א ן׳ עזרא בס׳ העגולה באחת מעשר ראיות שהביא לבאר השארת הנפש יעוין שמה״ עכ״ל, ועיין (החוקר תרנ״א חוב׳ שניה) מהח׳ ר״י רייפמאן שגזר אמר אשר החכם הערבי אלבטליוסי היה מחברו, והח׳ ר״א ן׳ עזרא היה מעתיקו מערבית לעברית:

והנני להביא פה הגאונים וגדולי ישראל הקדמונים וגם מחכמי בני מקרא המובאים בפירוש הח׳ ז״ל על התורה וחמש מגילות עפ״י א״ב

אות א

א) אברהם הבבלי עיין ביאורי לבראשית א יד קרני אור (הערה צט) שם הבאתי מהכ״י של הח׳ ז״ל על התורה שהיה אצל הח׳ ר׳ שלמה נעטטער, מה שהח׳ ז״ל הביא בשם ר׳ אברהם הבבלי, ועיין המגיד שנה תשיעית נומר ך בהמאמר „פרחי קדם מארץ צפון״ מה שמביא שם מר׳ אברהם הבבלי, בשם הח׳ נייבויער כזאת, הראב״ע ז״ל בפי׳ לס׳ בראשית כ״י, וגם רבינו תם ז״ל בספרו „הכרעות״ מזכירים חכם אחד ר׳ אברהם הבבלי שמו, ומביאים גם איזה דוגמאות משמו מפירושיו וחקירותיו בשפת עבר, והנה להח׳ הביבלגראף המצוין כ׳ ר׳ משה שטיינשניידער אנה אלהים דבר יקר למצוא באחד מכ״י שבבית עקד הספרים הבודליאני (באקספרד) קינטרס קטן כתוב שפת עברית מעשה ידי הח׳ הבבלי הלז, יצא לאור בשנת 1864 ע״י נייבויער בס׳ העתי „Iornal Asiatigue״.

אדונידהו בן תמים המזרחי, הנקרא בפי הערביים אבו–סהל דונש (נולד לערך ד״א תרס״ב, מת לערך ד״א תש״ך) והח׳ ז״ל הזכירו (ראש ס׳ מאזנים) בין זקני להק, ושם יכנהו „הבבלי״, וז״ל ור׳ אדונים בן תמים הבבלי עשה ס׳ מעורב מלשון עֵבֶר וַעֲרָב 1) ובפי׳ על התורה יגנה אותו וכתב „ואתמה מבן תמים המזרחי (ברא׳ לח ט) וסיים שם „וזה פי׳ שגעון״ וכן יזכירו (קהלת יב ה) וסיים שם, „וזה דקדוק עניות״ עיין ביאורי להקדמת הח׳ ז״ל על התורה בדרך האחת הערה 8.

אדונים הלוי בן לברט ממדינת פאס, ונקרא גם דונש הלוי בן לברט, והספרדים קוראים אותו בשמו העברי, והצרפתים כמו רש״י ור״ת בשמו הערבי דונש (נולד לערך ד׳ אלפים תר״ף) והח׳ ז״ל הזכירו (ראש ס׳ מאזנים) בין זקני לה״ק וז״ל „ור׳ אדונים הלוי בן לברט גם הוא משיב דברים נכוחים״ ויזכירו בפי׳ על התורה (שמות ג ב).

אהרן בר מר יוסף הכהן בן סרגמדה, גאון ישיבת פומבדיתא כ״ח שנים (משנת ד״א תש״ב עד שנת תשי״ט) אשר הלך לעולמו, ולדעת ר״ש מונק וצונץ הוא ר׳ אהרן שנמצאהו מוזכר בתוספת הערה על הרמב״ם בסוף הח׳ הראשון ממורה הנבוכים בתוך חכמי ישראל אשר טענו על הפילוסופים בענין חדוש העולם

---

1) ספרו זה לבאר שמושי דקדוק לשון הקדושה על פי שמושי לשון ערבית

העולם ונקרא שם אהרן בן סרגאדו, ונמצא ממנו פי' על התורה, כפי שמביא החי' גראטץ, ורב האי גאון היה מתלמידיו, והח' ז"ל הזכירו בפי' על התורה ד' פעמים ר' אהרן הכהן ראש הישיבה בראי לד ל, מט ו, ויקרא יח ז) ובפי' הקצר על שמות (לו טז) ועיין ביאורי (בראי לד ל).

אליעזר הקליר ראש וראשון לפייטני ישראל, רבותינו בעלי התוס' כתבו בפשיטות שהוא היה תנא. והוא ר' אלעזר ב"ר שמעון, שקראו עליו מכל אבקת רוכל (שה"ש ג ו) דהוה קריי, תניי, פייטן, ודרשן (ויק"ר פ' ל א) ובימיו היו מקדשין עפ"י הראיה, והחכמים האחרונים הוכיחו בראיות ברורות שלא היה בימי התנאים כ"א בימי הגאונים, ועכ"פ קודם רס"ג, וכולם המקדימים והמאחרים יסמנו לו מקום משכנו בעיר קרית ספר אשר בא"י, ועיין תולדות ר"א הקליר להג' שי"ר בכוה"ע (תק"ץ) והח' ז"ל הזכירו (קהלת ה א).

אפיקורוס היוני, נולד בעיר גרגיטום הסמוכה לאתון, בשנת שמ"ב לפני מספר הנהוג, הוא ג"א תת"י לבריאות העולם, למודיו בנוים על אדני אי-אלוה, והיה לשמצה ולמשל בפי כל עד שכל איש בלא דת יכונה על שמו אפיקורוס, והח' ז"ל ג"כ כינה בשם זה להאינו מאמין (שמות כ א).

אות ב

בנימין בן משה נַהֲוַנדי (היה סביב לשנות ד"א תק"ס-תק"פ) מחכמי הקראים הוא סלל מסלה לתורת הפילוסופיה המעתזלית בין הקראים, והיה נכבד מאוד בעיני בני עדתו. ונחשב להם לאבי התורה הקראית כענן רבם, אף כי בכמה דברים נטה מדעתו, כי הוסיף לאסור דברים שהתירו עוד הענגים, גם נתן מקום בספריו לספרי התלמודים, ובמקומות רבים הסכים עמהם בביאורי הכתובים וי"א שהיה תלמידו של נכד ענן „יאשיה" ואחדים מתלמידיו קבלו את למודיו ויסדו למו כת בפני עצמה, ויקראו בשם „אלמגריה" (מאגהארייטען) אלמקאריה (מאקאריטען) (2) וחבר כמה ספרים רובם בלשון ערבי כמו פירושיו על חמש מגילות, וחבר פי' על התורה, ועל ישעי' ודניאל, וחבר גם ס' „משאות בנימין" אשר על פיו יתנהגו הקראים, ועל הדינים אשר הביא בשם הרבנים כתב שאם תחפוצו תדינו בם, והח' ז"ל הזכירו בהקדמת פי' לתורה בדרך הב', ונזכר (כוזרי מאמר ג סי' לח, האמונות והדעות מאמר ששי פרק ה).

בן אפרים, הוא יעקב בן אפרים שפי' תלמוד ירושלמי והיה קודם הרס"ג (לקק"ד צד כ"ד נספחים צד 14) והבאר יצחק כתב שהיה אמורא והוא רבינו אפרים והח' ז"ל הזכירו (בראי ים טז כט יז).

בן זוטא היה בימי הרס"ג (ערך ד"א תר"ס) והוא התוכח עמו בביאור עין תחת עין, והח' דוקעס כתב שהרס"ג חבר ספר נגדו, וע"ז כתב רשי"פ, „ואיני יודע מגין לו זה" והח' ז"ל הזכירו בפי' על התורה חמשה פעמים (שמות ב ב, כ כג, כא כד, לה, כב כח) ופעם אחד בפי' הקצר על שמות (כא לה).

בן נפתלי, הוא יעקב בן נפתלי מבבל (מנחת שי ודי"י ח"ג פ"י) או משה בן דוד משבט נפתלי (שה"ק) בר פלוגתיה דבן אשר, כי הוא היה הולק במקצת דברים בעניני המסורת על בן אשר, והוא אהרן בן משה בן אשר איש טבריה, והוא ואביו הי' נקראים בני אשר, ושני בעלי המסורה האב והבן בני אשר הי' מדקדקים

---

2) מקור השמות האלו לא נדע לנו עיין (די"י להחי גראטץ העתקת שפ"ר ח"ג פז).

מדקדקים ובעלי המסורה (ד״א תר״ג–תש״י), ועל פיהם כתבו אח״כ כל ספרי התורה בירושלים וארץ מצרים, ונוסחת המסורה המקובלת עד היום נשענת ברובה על הספר המוגה ע״י בני אשר, ונקראים מערבאי, וכן הרמב״ם הספר שהוא סמך עליו, הוא עפ״י הגהת בן אשר (רמב״ם הלכות ס״ת פ״ח ד) שקיבל דעת בן אשר 3) ומדינחאי ר״ל אנשי מורח, והם בני בבל סומכין על קריאת בן נפתלי, והפלוגתות שביניהם אינן אלא בנקודות וטעמים 4) והח׳ ז״ל הזכירו (ויקרא יט כא).

אות ה

רב האי גאון בן רב שרירא גאון בן רב חנינא גאון, בן רב יהודה גאון, ולמעלה מהם אבותם ואבות אבותם כלם אדירי התורה מצאצאי נשיאים ראשי הגולה שבבבל כפי המקובל מזרע רבה בר אבוה שהיה ממשפחת ראשי גליות אשר נדע יחוסם מבית דוד מבני זרובבל בן שאלתיאל (נולד ד״א תשכ״ט, נפטר ד״א תשצ״ח) בן ס״ט בעיו״ט האחרון של פסח, ועפ״י עדות ר׳ שמואל הנגיד הספרדי (נולד ד״א ת״ש, ונפטר תשצ״ח, וחיה צ״ח שנים) ד׳ שנים אחר פטירת חותנו הגאון רב שמואל בן חפני, והח׳ ז״ל הזכירו (ראש ס׳ מאזנים בין זקני לה״ק, וז״ל „ואדונינו רב האי גאון אסף ס׳ המאסף שהוא מלא חכמה וכליל יופי״, הוא היה יחיד בדורו, ואם נוציא את רב סעדיה גאון מן הכלל, אין משלו בכל הגאונים אשר היו לפניו, אשר כמוהו היה שלם וכולל ברוחו כל פנות חכמת התורה והדת, והיה נאזר במדעים ומלומד בלשונות, ואין גם גאון אשר העשיר ספרות ישראל כמוהו בהורתו וחכמתו, גדולים הי׳ מעשי רב האי בחכמת לשון הקדש, הוא חבר פירושים על המקרא לפי פשוטם, ונתיחס לו פירוש על כל התורה, ואין לנו מפירושיו רק שיורים אחדים שהביאו מפרשי המקרא על שמו (הח׳ ר׳ א ה וייס) והח׳ ז״ל הזכירו בפי׳ על התורה שני פעמים (שמות כח ו דבר׳ לב לט) 5).

אות ח

חיוי הכלבי 6) היה ראש לסיעת פילוסופים פוקרים וטוענים אפילו נגד תורה שבכתב, עד שלא לבד שהרבנים טוענים עליו, כהרס״ג בתשובותיו נגדו, וכן הח׳ ז״ל בכמה מקומות, כ״א גם הקראים מקללים אותו בחירופים וגידופים

וכאשר

---

3) וז״ל הרמב״ם (הלכות ס״ת פ״ח, ד,) „וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים שהוא כולל הארבעה ועשרים ספרים שהיו בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים, ועליו היו הכל סומכין, לפי שהגיה בן אשר, ודקדק בו שנים הרבה, והגיה פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו״.

4) והח׳ ר״ש פינסקער החליט (לקו״ד דף לב) שהיו שניהם קראים, ונמשך אחריו הח׳ גראץ (ד״י ח״ג פ״י) וכן ההליט (שם ציון כ״ג) לדבר ברור, וע״ז העיר שם הד״ר הרכבי, וכתב, שכבר הוכיחו כי אין ידים לההנחה הזאת, א״כ כל התולדות היוצאת ממנה בטלה מעליהן, ויוכיח מדברי דב נטרונאי, כי הנקוד הוא מעשה החכמים הרבנים ולא המצאת הקראים:

5) וכן יזכירו בפירושיו (ישעי׳ טו ח, עמוס ה כב, תה׳ נח י, איוב ו י, יג כו, כא לב, לו כ).

6) וכן יכנהו הנשיא ר׳ יהודה ברצלוני (בפי׳ לס׳ יצירה צד 21) „חיוי אל כלבי״ ושד״ל (בית האוצר ח״א צד יט) יאמר שנקרא חיוי הבלכי (מעיר בַּלְךְ בארץ פרס לא הכלבי ככתוב בהראב״ע) והשערת שד״ל שם, כי בקבלת הראב״ד במקום „חמיאל בלכי״, צ״ל „חיוי אל בלכי״ וכן

ובאשר יזכירו אותו יאמרו יקלהו השם 7) והיה בימי הרס״ג, יאחר שחבר (רס״ג) כמה ספרים טובים, ועשה טובות גדולות לישראל והשיב תשובות על הצדוקים ועל הכופרים בתורה, ואחד מהם חמיאל בלכי (הוא חיוי הכלבי) בדה מלבו תורה, והעיד רב סעדיה שהוא ראה מלמדי תינוקת מלמדים אותם בספרים ובלוחות, עד שבא רב סעדיה ונצחם (סדר הקבלה להראב״ד) והחיוי הזה היה כתויא לב״י, והח׳ ז״ל יזכירהו בפי׳ על התורה בקללות וגידופים „ישתחקו עצמות חיוי הכלבי״ (שמות יד כז) „ירקב שם חיוי״ (שם טז יג) „חיוי הפושע״ (שם לד כט) וכן יזכירו בלי הזכיר שמו „אפיקורס אחד ישתחקו עצמותיו״ (שם כ ב) ואחשוב שבטח כיון על חיוי הנזכר 8) ובפי׳ הקצר על שמות בשם „חיוי הפושע״ (טז טו).

רבינו חננאל בר חושיאל היה בחצי השנית ממאה השמינית לאלף החמישי 9), נולד במדינת קירוואן 10) אשר באפריקא צפונית מזרחית על שפת ים האמצעי, ונפטר ד״א תת״י 11) והיה מדור ראשון של רבנות שקמו אחרי הגאונים, ונסמך אחר פטירת אביו, והיה עשיר גדול והח׳ ז״ל הזכירו בפי׳ על התורה (ויקרא יח כב).

אות י

ר׳ יהודה הלוי בן שמואל, בשמו הערבי, אבו אלחסאן בן אַלַּוִי נולד בטוליטולא (ערך ד״א תתמ״ו) במדינת קאסטיליאה הדרומית אשר בספרד, בחלק הארץ שהיה תחת ממשלת הנוצרים, שנת פטירתו נעלם מבני הדורות הבאים אחריו, ויש אגדה יפה על אודות אחריתו, ולפי הנראה היא רק בדמיון העם יסודה, בסה״ד כותב שהיה בשנת תת״ק, י״א שהיה חמיו של הח׳ ז״ל (שו״ת חות יאיר סי׳ רלח) 12) וכן הוא (מאור עינים פ׳ סב), וי״א שהם בני שתי אחיות (יוחסין) ומגודל מעלת החכם הזה עיין (תשו׳ הרשב״א סי׳ תיח) והח׳ ז״ל הזכירו בפי׳ על התורה עשרה פעמים (שמות ד יו״ד, ט, א, יג יד, כ, א, כד יא, במד׳ כז ג, דבר׳ יד כב, כו יז, כט יח, לג ה).

ר׳ יהודה בר רבי ד״ד מערבי ממדינת פאס הנקרא חיוג, ובערבית שמו יחיי אבו זכריה יהודה פאסי, בתחלת המאה התשיעית לחמישי, מארץ מולדתו פיס בא לקארדובה ושם למד חכמת הדקדוק, והעמיד לשון הקדש על בוריה אחר

:) נמצא באמת בקבלת הראב״ד כ״י, וכן הסכים עמו הח׳ גראטץ (ד״י ח״ג ציון כ) וכתב שנקרא אלבלכי ע״ש מקומו, והכופרים הפכו שמו לכלבי לגנות שמו והח׳ הרכבי העיר שם, שלא נאמנה ההחלטה הזאת, וכן יאמר הח׳ ר״ש פינסקער (לקק״ד צד כ״ו) ששמו הוא כלבי ולא בלכי, וכן היה שמו של השליח שעל ידו שלח מחמד מכתב לקיסר הערקליוס בהיותו בפלסטינא „אבן כליפ אלכלבי״, והרשב״ץ (מגן אבות דף ל״א) מביאו בשם חיואי אלכלאבי״ וההי מהרי״ל דוקעס במחברתו פילאזאפישעס וכו׳ עמוד 33 כתב יתכן נ״ב כלבי, והכוונה שהיה משבט כלב המובא באבן חליקאן.

7) ולדעת הגי שי״ר לא היה קראי, אך פוקר ומין רבני, והד״ר פירסט טוכיח בראיות שחוי הבלכי (כך הוא קורא אותו) יצא מבטן הקראים.

8) והגי שי״ר תולדות רס״ג (הערה 31) יאמר שתלמיד הראב״ע כתב זאת.

9) זמן הולדתו נדע מדברי הראב״ד בס׳ הקבלה שנולד אחר שנת ד״א תש״ן.

10) היא קורענע של הרומיים, ועיין בכוה״ע לשנת תקצ״ב (הערה 3 לתולדות רבינו חננאל) מתכונת ארץ הזאת.

11) כן היא ביוחסין ולא הביא ע״ז שום ראיה.

12) עיין תולדות הראב״ע הערה (19).

אחר שנשכח בכל הגולה (סדר הקבלה להראב״ד), והח׳ ז״ל הזכירו (ראש ס׳ מאזנים) בין זקני לה״ק, וכתב עליו „חכם חרשי הלשון, רב על כל חושבי מחשבות, ומחשבתו הולידה ארבעה ספרים וכו׳ והילדים אלה ארבעתם, נתן בהם אלהים חכמה״, ובפי׳ על התורה הזכירו שמונה פעמים (בראשית מא נא, שמות ז ה, י, ח, כא ב ח, במד׳ י לו, כג יג, דבר׳ כט כח) וכן הזכירו (רות א כ, קהלת ט יא, יב, יב ה).

ר׳ יהודה בן בָלעם 13) ספרדי, ובערבי אבו זכריא יחיי ממדינת טוליטולא בתחלת המאה התשיעית לחמישי, והיה בימי ר׳ יהוסף הנגיד (הנהרג בגראנטא ד״א תתכ״ד) ב״ר שמואל הנגיד, והיה מגדולי המדקדקים המפרשים והפייטנים הגדולים, והיה מתלמידי ר׳ יצחק אלפאסי, וחיבר הפי׳ היותר ישן הנשאר לנו על התורה, כי הוא קודם לפי׳ רש״י, וכולל פי׳ עפ״י דקדוק, ומביא דברי הגמרא עפ״י הלכה ודין, והח׳ ז״ל הזכירו (ראש ס׳ מאזנים) בין זקני לה״ק, ושני פעמים בפי׳ על התורה (בראשית מט ו, שמות ה יט) ובפי׳ הקצר על שמות בשם ר׳ יהודה המדקדק הספרדי (שמות ט ל).

ר׳ יהודה בן קֻרֵיש ממדינת תאהר״ת, והיה יושב במדינת מערבית צפונית אפריקא בהמקום שהערביים קוראים אותו מאגריב, זמן פעולתו סֹן (ד״א תר״ל עד ד״א תר״ס) אם היה קראי או רבני נתחלקו הדיעות עד כה, הקראים יחסוהו לבני מקרא 14) והרבנים חושבים שהוא רבני, בהיותו מובא ממחברים רבנים שלא היו מזכירים אותו לפי דעתם, לו ידעוהו מבני מקרא 15), רש״י ז״ל מזכירו רק פ״א (ירמיה יא יט) על הפ׳ „ככבש אלוף״ ולהיות ספרו נכתב בלשון ערבי בטח העתיק רש״י ז״ל דבריו מספרי דונש (תולדות רש״י לחח׳ צונץ) 16) והח׳ ז״ל הזכירו בין זקני לה״ק (ראש ס׳ מאזנים) וכתב עליו ר׳ יהודה בן קֻרֵיש ממדינת תאהר״ת כתב ס׳ היחש וקרא שמו „אב ואם״ וראוי לנהוג בו דרך כבוד 17) ובפי׳ על התורה הזכירו (שמות א טו).

יהודה הפרסי הוא היה הראשון אשר הלך בדרכי המעטזליים הערביים בחקר אלוה, והיה ערך (ד״א תק״ם) מנגדיו יאמרו כי מראשיתו היה „נַפְּלִי״ לומר רועה

---

13) השם הזה איננו שם אביו, כי בלי תפונה לא נקרא איש יהודי בשם בלעם הרשע נגד דברי התלמוד (יומא לח ב) „ושם רשעים ירקב״ רקביבות תעלה בשמותן דלא מסקינן בשמייהו (ועיין תוס׳ שם ד״ה „דלא״ ובתוס׳ כתובות קד ד״ה שני דייני) כי אם השם אבן בַּלעם הוא כנוי ושם משפחה ערבי, ובזה בטלה טענת החי׳ מהרי״ו רייפמאן (תולדות ר׳ זרחיה הערה 117) שהחליט מפני זה השם שהוא היה קראי ועיין עמודי העבודה להח׳ לאנסהוטה צד סו.

14) בעבור מצאם הדפי באשה״כ מתארו בתאר „משכילי״ אשר הוא אצלו סימן מובהק, למי שהוא חושב אותו קראי עיין אוצר הספרות שנה רביעית צד 356.

15) וקצת מאחינו הרבנים, אשר לקח לו לקו דבר הזייפן הנודע אבן רש״ף, והעלו ב׳ ספק שהיה קראי, ועיין בדיי (ח״נ סט בהערת הח׳ שפ״ר) שכתב שכבר נתבטלה הדעה הזאת, והוברר הדבר כי הריב״ק היה רבני כשר לכל דבריו, (ועיין מבוא לקורות ל״ע בתשובת תלמידי מנחם ודונש) שכתב נ״כ אדרבה באגרת בן קריש בנידון לימוד התרגום מצאנו שנ״ב״א ראיות מן המשנה והתלמוד בכבוד גדול וכבוד הקראים חשודים אצלי ליחס להם כל איש גדול ומופלג, כן עשו מלבם „יפת״ לרבו של הראב״ע ז״ל בעבור שסביאו הרבה (תולדות הראב״ע הערה 3) וכמו שלקחו להם כל חכם רבני אשר נמצא בתלמוד ׳לי איזה מחלוקת קטנה, או נם אח״כ, משכוהו אליהם ומנוהו בין נשיאיהם, כאשר יחשבו רב ענן האמורא, בעבור שנמצא בינו ובין רב הונא איזהו אונאת דברים, ת׳ שי״ר בתולדות רס״נ הערה 31) ועיין ערך „יפת״.

16) וכן כתב הג׳ שי״ר במבוא שלו למחברת הערוך לר״ש ן׳ פרחון, וע״ו העיר שם החי׳ המו״ל, ן׳ כוכב טוב, כי אין אנו צריכים לזה, כי מנחם בן סרוק במחברת אל״ף מביא את פתרון ר״י בן קריש על הפ׳ „ככבש אלוף״ (ירמי׳ יא יט) ומחברת בן סרוק היה תמיד לעיני רש״י ז״ל.

17) ושמו יוכיח עליו, ועשה את חבורו זה להשואת דרכי הלשון העברית עם הערבית.

רועה גמלים, 18) שטתו באלהות, והנהגתו וחפשיותו, ופרישותו ונזירותו, עיין (די״י להח׳ גראטץ העתקת שפ״ר ח״ג פ״ו) והח׳ ז״ל הזכירו בהקדמתו על התורה בדרך הכ׳ ובפי׳ על התורה, הזכירו שלשה פעמים, (שמות יב ב, ויקרא כה ט, במד׳ ג לט).

ר׳ יונה המכונה בלשון ערבי, אבו אלוליד, או מרואן אבן גנאח, או אבו אלוליד מרואן בן גנאח, שם אבי ר׳ יונה, ושם משפחתו נעלמו ממנו, והקדמונים לא זכרום, וגם הוא בעצמו לא הוסיף על שמו את ש״ם אביו, מקים מושבו בקורטבה אשר בספרד והיה בן דורו של ר׳ שמואל הנגיד (נולד בערך תש״ן–תשנ״ג) הקדמונים קראו לו ר׳ יונה בן גנאח 19), וגם שם אחר נקרא לו בלשו עבר, ר׳ מרינוס, החי ז״ל היה הראשון, אשר בספריו הכתובים בצרפת הרבה להשתמש בשם הזה, כי בספריו האחרים על הרוב בשם ר׳ יונה יזכרהו, והראב״ד בס׳ הקבלה „ר׳ מרינוס בן גנאח גם הוא השלים כל מה שהתחיל ר׳ יהודה ב״ר דוד והח׳ ז״ל הזכירו (ראש ס׳ מאזנים) בין זקני לה״ק, וכתב עליו „ור׳ יונה הרופא בן גנאח ממדינת קורדובה השלים ספרים שבעה, והשביעי ס׳ השרשים וכלו מחמדים״ ובפי׳ על התורה הזכירו מ״ו פעמים, פעם בשם ר׳ יונה המדקדק הספרדי, ופעם בשם ר׳ יונה המדקדק, ופעם בשם חכם גדול ספרדי, ופעם בשם מדקדק גדול ספרדי, ופעם בשם ר׳ מרינוס בשם ר׳ יונה גם המדקדק הספרדי יזכירו (בראשית, ג ח, יט טו, מא מג, מד ה, נ כו), ובשם חכם גדול ספרדי (בראי׳ א יד, ג כג, שמות כח ט, ובפי׳ הקצר טו יח), ובשם ר׳ מרינוס (שמות א יוד, ה כא, ו ג, ט יז, יב כב, יג ח, יד כ, טו ט טז כ, יח י, יח יד, יט ה, כא ב, ד, יח, ל לב, לד ט), ובפי׳ הקצר על שמות בשם ר׳ יונה (שמות א י, יג ח, כב יז) ובשם ר׳ יונה המדקדק (ויקרא ו יד, יא יד, יד א, כ, ג) (במדבר ז עב, יג ל, טז א, כב יג), (דברים ז יג, יב ב, כ יט, כו ה, כט יח) וכן הזכירו (רות ג טז, ד ד, קהלת ט יב, אסתר ח יז).

יוסף בן גוריון אחיו של נקדימון נולד (ג״א תשנ״ז) והיה קודם החורבן, וחבר ספרו אחר החורבן, והח׳ ז״ל הזכירו (בראי׳ לז כה).

יוסף הבבלי הוא בן אברהם הבבלי הנזכר למעלה (עיין ערכו). ועיין לקוטי קדמוניות (צד קי) שם יזכיר ג״כ ר׳ יוסף ב״ר אברהם הבבלי (עפ״י תקונו שתקן שם) וכן יזכיר שם (צד קי) אבו יעקב יוסף בן בכתוי המדקדק הבבלי, והח׳ ז״ל הזכיר ר׳ יוסף הבבלי בפי׳ הקצר (שמות כה ז) ואל מי מהם כוון? כי לא מצאתי זכרו יותר לא אצל אחד מכותבי הזכרונות.

יפת. יש שלשה מחברים מבני מקרא בשם יפת, וחיו בזמנים שונים, כל אחד מאוחר מחבירו בכמו ב׳ מאות שנה, ולפי שהמחברים האחרונים החליפו זה בזה, והגדילו המבוכה, הנני להעיר מה שידוע לי מהם, ומה שמסופק אני בו על אודותם, הראשון הוא המלמד הגדול אבו עלי יפת בן עלי הלוי הבצרי, ובערבי באבו עלי הסן בן עלי אללוי אלבצרי, והיה מסביב לשנת תרע״ה עד תש״ע בקירוב והשני הוא ר׳ יפת הרופא בן סעיד הנזכר בין זכרונות המתים בסדור של הקראים, חי בשנת אלף וע״ה שנים לחורבן הבית השני שהוא ד״א תתק״ה, ויוכל להיות שמה שקבלו הקראים עפ״י עדותו של בעל האדרת בספרו (ד״ו ע״ב) מאבותם, שר׳ יפת היה רבו של הראב״ע, היא

קבלה

18) ועיין „בקרת לתולדות הקראים״ להחי אב״נ ברשימתו לכתות היהודים בארץ המזרח אחרי ענן צד 99 הידענים או היהודאיכ״.

19) בסדר הדורות ח״א ד״א תת״ם כתב כי אביו של ר׳ יונה היה נקרא בשם ר׳ מרינוס אבן גנאה.

קבלה המיוחסת לבן סעיד זה, לפי שזמן שניהם עולה יפה, אבן אין דעתי שהיה רבו ממש, אלא כך מנהג חקראים בידעם שני מחברים מפורסמים בזמן אחד קראי, והאחד רבני, שהיתה ביניהם הכרת מה, או מו"מ של דברים, לעשות את האחד רבו של השני, כמו שעשה את ר' סלמון ב"י (קראי) לרבו של הרס"ג בלי שום ראיה ע"ז[20] והנה הח' ז"ל בהזכירו בפי' „יפת" אפשר שלפעמים כיון אל יפת זה, ופעמים ליפת הקדמון, כי הוא כמו כל המחברים המאוחרים לו הביאו רובא דרובא דברי שני יפת אלה בשם ר' יפת סתם, אשר פעם כיוונו בו להקדמון בן עלי, ופעם לזה המאוחר ממנו בן סעיד, והשלישי הוא יפת בן צעיר, תמורת יפת הרופא בן דוד בן שמואל בן צגיר (צעיר) הוא כנוי למשפחתו, ובערבי „אלחכים אלצאפי" והיה זמן רב אחרי הראב"ע בסוף המאה הראשונה, ובתחלת המאה השניה לאלף הששי (תוצאות החקירות שהעלה הח' ר"ש פינסקער בנספחים ללקק"ד מן צד 181 עד 187) והח' ז"ל בפי' על התורה הביא בשם יפת כ"ז פעמים (שמות ג ג, ד ג, ד ד, ד כ, ה ה, ז י, כט, ח יג, כב, ט טז, יו"ד ה, ו, כא, יב ג, יוד, יט, כט, יג א, טו ד, יט ח, כב כז, כח כה ד, יז, כ, כז כא, כט מב, ל לג).

רבינו יצחק בן ר' יהודה אבן גיאות הספרדי ונקרא ג"כ בן־מושיע (נולד בשנת ד"א תש"ץ מת בשנת ד"א תתמ"ט) מעיר אליסאנה בקרבת קורדובה, והיה מגדולי המדינה אוהב תורה ודורש חכמה, והיה בזמן הרי"ף, ויש שחשבוהו לרבו של רש"י וטעות הוא, והיה רבו של ר' משה אבן עזרא, והח' ז"ל הזכירו (דבר' יו"ד וי"ו).

ר' יצחק בן שאול מתלמידי מנחם (עיין נספחים ללקק"ד צד 162, 65 ובתשו' תלמידי מנחם) היה בזמן (מן ד"א ת"ש עד ת"ת בערך) והיה רבו של ר' יונה ן' גנאח בעניני השירים בימי בחרותו (הרקמה צד, 179, 122, 102), והיה מחכמי אליסאנה, ובשמו מזכיר ר' יונה גם פירושים על לשונות המקרא, ואומר עליו, כי הוא מזקני חכמת הלשון, גם חבר פירוש על התורה, והח' שזח"ה (החוקר תרנ"א צד 216) רצה לשער, באשר כי כן היה ג"כ דרכו בחלוף המלות כמו תלמידו ר' יונה, ע"כ אפשר לשער, כי אליו כיון הראב"ע (בראי' לו לא, לב, הושע א א) בקראו יצחק המהביל, אך לא בא להחלטה בענין זה, ועיין בהקדמת הראב"ע על התורה בדרך הא' ובביאורי שם, ובראשית לו לא בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם.

ר' יצחק בן שלמה עיין (בראי' א כ) בקרני אור שהבאתי מהכ"י שהיה אצל הרב ר' שלמה נעטטער, ושם הזכיר הח' ז"ל ר' יצחק בן שלמה, ואינני יודע לאיזה ר' יצחק כיון, ויכול להיות שכיון על ר' יצחק בן שלמה הישראלי, והיה תלמיד דונש בן תמים עיין ד"י להח' גראטץ העתקת שפ"ר חוב', ד' צד 16.

ר' יצחק החי' ז"ל הביא בשני מקומות ר' יצחק סתם, ואינני יודע על איזה ר' יצחק כיוון (בראי' מט יח, ויקרא ה ז).

יצחקי עיין בהקדמת התורה לפי' הח' ז"ל, ובהערה 8 מה שהעירותי אי מי כיוון הח' ז"ל, והח' ז"ל הזכירו בשם יצחקי (בראי' לו לא, במד' כד יז) ובשם „החולם" (שמות ה ט) ובשם „המשוגע" (שם יט יב).

ישועה בן יהודה אבו אלפרג פורקאן, מחכמי הקראים, והח' ר"ש פינסקער

לקק"ד

---

[20] עיין למעלה הערה 15.

לקק״ד בנספחים (צד 78) כתב שלא נתברר לו אם הוא ישועה בן יהודה המלמד הגדול, או אם הוא ישועה בן עלי הנקרא אבו עלי בעל פי׳ ס׳ בראשית, ור׳ ישועה בן יהודה היה חי בין ד״א ת״ת לתת״ק, וכן בעל פי׳ ס׳ בראשית היה קרוב לזמן ההוא, והח׳ ז״ל הזכירו בעשרים מקומות (בראשית כח יא, מט כז), (שמות ג ב, ג יג, ד ד, ו ג, ו יג, ז ג, ז יב, ח כב, יו״ד ו, יב ה, טו ד, יז טז, כא לז, כב ז, לה ה), ובפי׳ הקצר על שמות (יח ב), ויקרא (טז א, כג יא).

אות מ

מנחם בן סרוק (נולד ד״א תר״ע מת תש״ל) נולד לאביו יעקב בעיר טורטוסי במחוז טאראגאנא בספרד הצפונית בזמן הנגיד ר׳ יצחק שפרוט, ובנו הנשיא הגדול ר׳ חסדאי, והיה צעיר ממנו לימים וחי עוד מספר ימים אחרי מות הנשיא, והנשיא הביאו מטורטוסי אותו ואת אביו אחיו וכל משפחתו לעיר קרדובה ויהי סופר ומזכיר בביתו בדברים הנוגעים בלשון עברי (21) והח׳ ז״ל הזכירו (ראש ס׳ מאזנים) בין זקני לה״ק, וכתב עליו „ור׳ מנחם בן סרוק הספרדי גם הוא חבר ספר „מחברת״ וימצאו בו דברים נחומים״ והזכירו בפי׳ על התורה (שמות ו ג, דברים כב ט).

ר׳ משה הכהן הספרדי, הנקרא בן גִיקַטִילַא ממדינת קורדובה והח׳ ז״ל הזכירו (ראש ס׳ מאזנים) בין זקני לה״ק וכתב עליו „ור׳ משה הכהן הספרדי הנקרא בן גִיקַטִילַא ממדינת קורדובה באר ספרי הדקדוק, גם הוסיף ענינים לא ידעום הקדמונים, גם הוא חבר ס׳ זכרים ונקבות״, ובפי׳ על התורה והמגלות הזכירו ל׳ פעמים (בראשית א כו, לז כה, מא נא, מב כג, מט ו), (שמות ב ד, י יב, יב ב, יג ט, יג יז, יד יד, טו ב, טז טו, יט א, כב ל, כט לט), ובפי׳ הקצר על שמות (יד יג, טו ב, כח כח), (ויקרא ד כג, וי״ו כ), במדבר (ח ז, יד מה כ ח, כא ל, כב יג, כח ד, כח יא), (דברים ח יג), (קהלת ה יא, ט יב י יז, י יח).

משה בן עמרם הפרסי, הוא מוסי בן עמראן בן עיר קטנה סאפראן, בקרבת העיר כֶּרמן-שַח בפרס והיה שמו משה הספהאני, ומשם יצא לגור בתפילים אשר בארם הצפונית (ארמיניאה, והיוב עיר הבירה בארץ אשר מעבר להרי קאוקאז במלכות רוסיה) והיה נקרא אבו עמראן התפליסי, הוא הרבה לגלות פנים בתורה על פי שרירות לבו ורוחו התועה (היה ערך ד״א ת״ר) וכמה דתות רעות הביא לעולם והיתה הכת ההיא נמשכת זמן רב (22) והח׳ ז״ל הזכירו בפי׳ על התורה (שמות יב ה).

אות נ

רב נסים גאון בר מר יעקב בר רב נסים אבן-שהין (חי ערך ד״א תשי״ן-ת״ת) נולד במדינת קירוואן (היא קורע נע של הרומיים) אשר באפריקא הצפונית, והח׳ ז״ל הזכירו בפי׳ על התורה (שמות לד ו).

רבינו

(21) עיין אודותיו בס׳ תשו׳ תלמידי מנחם, ובבית האוצר לשכה א, ובהקדמה למחברת מנחם.

(22) עיין די״י ח״ג פ״ו ובהערות הח׳ שפיר ובלקק״ד (צד כו) ועיין בקורת לתולדות הקראים להח׳ אב״ג ברשימתו על כתות היהודים בארץ המזרח אחרי ענן, „האבו-עמרנים, או התפליסים״.

רבינו נתן ב"ר יחיאל ממשפחת עכו ראש ישיבה בעיר רומא במאה התשיעית לאלף החמישי ונפטר כפי דעת קצת סופרים ד"א תתס"ו, או איזה שנים אח"כ והח' ז"ל הזכירו (שמות כה כט) „אמר רב נתן שהוא בעל הערוך" .

אות ס

רבינו סעדיה גאון בן יוסף (נולד ד"א תרנ"ב ונפטר תש"ב) נולד בעיר פיתום (פאיום) בערבי בגליל מצרים העליון (אבעראָגיפטען) שמו הנכבד בקרב עמו הוא סעדיה (בערבי סעיד) בן יוסף אבו-יעקב (כן הוא שם הכנוי שלו) הפיתומי (אלפאיומי ע"ש מקום מולדתו פאיום, ואל הוא ה"א הידיעה בערבי) ור' דוד הנשיא בן זכאי שלח אחריו והביאו למתא מחסיא בארץ בבל, ונכתר שם בכתר גאון בחודש איר בהיותו אז בן ל"ו שנים, ונפטר בשנת חמשים לימי חייו בשנת תש"ב 23) ויקבר בכבוד גדול בסורא (מתא מחסיא) והח' ז"ל הזכירו (ראש ס' מאזנים) בין זקני לה"ק, וכתב עליו „הגאון רב סעדיה מפיתום ראש המדברים בכל מקום", ובפי' על התורה והמגלות הזכירו קפ"ח פעמים, (בראֹ' א א, א ב, א ג, א ו, א יד, א כ, א כו, ב ג, ב ו, ב יא, ב יב, ג א, ד טז, ט יג, ט כו, יט ה, כ טז, כב א, כג יז, כז יג, כז מ, כז מב, כח י, ל לז, לא נ, לב ד, לג יט, לו כד, לו לט, לז כה, לח כט, מ יא, מ טז, מח ד, מט ד, מט יב, מט כה, נ יז), (שמות ב ט, ג ב, ג טו, ג יט, ד ו, ה ט, ו ג, ז יט, ט ל, יב א, יב ו, יב כב, יב כז, טו כז, טז א, טז לא, יח א, יח ג, יט ז, יט יג, יט יט, יט כג, כ א, כ יג, כ כא, כא ג, כא ח, כא יא, כא טז, כא יח, כא כד, כא כה, כא לז, כב כה, כב כו, כב כח, כג ב, כג ח, כג כט, כד י, כד יב, כד טז, כה ג, כה ד, כה לג, כה מ, כח ט, כח לא, כח לו, כח לז, כט ט, כט כ, ל יב, ל כג, ל לג, לא א, לא יז, לא יח, לב יח, לב לג, לג יב, לג יד, לג כא, לד א, לד ו, לד יו"ד, לד לג, לה ג, לח כד), ובפי' הקצר על שמות (א יא, כ, ב ט, ג ב, ט ל, י יט, יב מ, טו ב, טז כג, לא, יז טו, יט ט כג, כא ז, ח, יד, יז, יט, כ, כו, כב כ, כג ח, כח, כד ז, ח, י, יא, יד, טז, כה ב, ז, לא, לט, כח ד, יח, כ, כח, מא, ל טז, כג, לג, לא יד, לב ב, ה, יח לב, לג ה. יז, יח, לד א, ו יא לח כא, כו), (ויקרא ג ט, ד כג, ח ד, יא יג, יא יח, יג נה, טז ח, יח כא, יח כז, כג ג, כג יא, כד יט, כו מב, כז ג), (במדבר יט ב, כב יט, כב כב, כב כח, כג י), (דברים ז כא, יז ו, כז א, לב א, לג ב, לג כז), (שה"ש א ב, קהלת ה א, ז ב, ח א) .

אות ע

ענן הוא ענן בן דוד אשר העיז ללחום נגד הרבנים בעלי התלמוד, והקים את כת הקראים מתנגדי תורה שבע"פ על תלה 24) הוא ענן חפץ להתנשא ולהיות ראש גלותא, אך מפני שספרי טועים הי' נושרים מתוך חיקו, והכירו בו חכמים

שמץ

---

23) החי רש"ב (מבוא למדרש תנחומא ערך הג' רס"ג) רוצה להגביל שנותיו לשמונים שנה ולפ"ז נולד בשנת תרכ"ב, ונפטר בשנת הש"ב עיי"ש וכן הוא דעת רש"ף (מבוא לס' האגרון לרס"ג צד יד מהח' ר"א הרכבי) .

24) להגלות ענן הוא שלשה זמנים ד"א תקכ"א–ב לדעת רש"ג, תקי"ח לדעת מאקריזי, תקי"ד לדעת הקראים .

שמץ פסול. לא נסמך לגאון, ומפני החרפה, הסית את בני ישראל להדיחם מעל תורת הרבנים (הראב"ד בקבלתו) והשנאה היתה גדולה כ"כ עד שנדר שלא להזדוג ולהתחתן עם הרבנים, ושלא לאכול משחיטתם ומאכליהם (אפריון בהקדמתו) והוא היה נכבד אצל הקראים, וחשבוהו מיוצאי חלציו של דוד הע"ה (דד מרדכי) ולאיש היותר חסיד בבחינת הדת והענניים מיוחסים אליו, ואינם אוכלים אלא עופות וצבאים ודגים, ווזבחים הבע"ח מן העורף (לקק"ד צד ט) וחבר ספרים, והעמיד תלמידים, ובדא מלבו חוקים לא טובים, כי אחר החורבן נדלדלו הצדוקים, עד שעמד ענן וחזקם (שם צד יב) והח' ז"ל הזכירו (שמות לד כא) ועיין הערה 29 להקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב'.

אות ש

ר' שלמה בן גבירול, בערבית אבו איוב סולימאן אבן יחייא (נולד בין תש"פ תשפ"א, ומת בשנת תתכ"ט–תת"ל לאלף החמישית) בסוף ימי ר' שמואל הנגיד, הוא הניף בשמי השיר, ולא בא כבושם ההוא, ואחריו לא קם כמוהו, כי כל המשוררים הבאים אחריו, רצו ללמוד משיריו, ולא השינו אבק רגליו, לתוקף משליו וחוזק מליו, ואלו האריך ימים חבר בסודות השיר פלאים, אך נקטף באבו ונחטף, וליחות הנערות בו (תחכמוני שער יח) והח' ז"ל הזכירו בין זקני לה"ק (ראש ס' מאזנים), וכתב עליו „ור' שלמה בן גבירול ממדינת מאלקה ארג מחברת שירה שקולה, ולא ישקל כסף מחירה, והיא ארבע מאות חרוזים" (25 וכן הזכירו בפי' על התורה ג' פעמים (ברא' ג א, כח יא), ובבמדבר כב כח כתוב שם ר' שמואל הספרדי בעל השירים אחשוב שצ"ל ר' שלמה כי הוא היה ספרדי נולד לאביו ר' יהודה במאלאגה, וישב כמה עת בסארקוסטה (סאראגוסה) ושם רבו שוטניו ומשנאיו ולא ארכו הימים ואנשים תקיפים אשר פגע בהם בועם לשונו קמו עליו ויגרשוהו מסארגוסה באף וחמה וקצף גדול (ד"א תת"ה) (די"י ח"ד פ"ב) ונפטר בוואלענציה כבן חמשים שנה, ועל דבר מותו הגדה עתיקה תספר לנו כי אחד ממשוררי הערביאים קנא בו על נעימות שיריו ותהלותיהם בפי כל יודעיהם ויקם עליו ויהרגהו ויקברהו בגנו תחת התאנה (שה"ק סדה"ד, תוח"י).

ר' שלמה ב"ר יצחק ז"ל ולד"ק ר' **שלמה ירחי** (26 המכונה בשם **רש"י** (נולד ד"א ת"ת, נפטר כט תמוז תתס"ה) נולד להוריו בעיר טרוייש בגליל אובע אשר בצרפת המדינה, בשנה שמת בה רבינו גרשום מאור הגולה ז"ל, וזרח השמש וגו' (שו"ת רש"ל סי' כט) ובשנה שמת רב האי, וקראוהו בשם לווי פרשנדתא

---

25) עיין מחברת הערוך לר"ש ן' פרחון הוצ' ן' כוכב טוב, שהביא לנו רק צ"ז חרוזים מהשירה שזכרה החי' ז"ל שהי' ת' חרוזים, וחבל על דאבדין, ולא נמצא יותר, והחרוזים האלה עשה ר"ש ן' גבירול כאשר היה בן י"ט שנה, וסדר החרוזים שם (ראש ס' מחברת הערוך) כך הוא תחלה הולכים ע"ס א"ב ואחריו ר"ת **אני שלמה הקטן ן' יהודה בן גבירול חרזתי הענק** (כן קרא שם השירה כמ"ש בשירתו שם, קראתיו ענק שהענקתיהו אנוש, גם כענק שמתיו עליו גרגרת) ואח"כ עוד הפעם סדר א"ב, ואחריו בר"ת רק שמו העצמי **שלמה** לבד, ואחריו עוד הפעם סדר א"ב אבל רק עד סמך.

26) החי בוקסדארף הראשון, היה הראשון אשר החל לשגות ולעשות אשר רש"י ר"ת „ר' שלמה ירחי" ואחריו נמשכו הרבה מבעלי האסופות, והוסיפו שניון לחשוב העיר לוגעל אשר הוראת שמה „ירח" בלשון צרפת לעיר מולדתו של רש"י ז"ל (תולדות רש"י להחי צונץ).

„פרשנדתא" והספרים האחרונים חרזו עליו „כל פירושי צרפתא השלך לאשפתא חוץ מפרשן-דתא ובן פורתא", ר"ל חוץ מרש"י מפרש התורה, ורבינו ייסף טוב עלם (הרב משה ן' דאנון הביאו שהג' ערך רש"י) ונקרא גם מאור הגולה (תוס' סנהדרין פט ב ד"ה „אליהו") או גדול המפרשים, מאיר עיני הגולה (הראב"ד בפי' ת"כ בכ"מ) והוסיפו יו"ד לרמוז שם אביו ר' יצחק כדי שלא לומר ר"ש והח' ז"ל הזכירו פעם בשם רבינו שלמה 27), ופעם בשם רבי שלמה בפי' על התורה י"ג פעמים (בראי' לב ט, שמות ט ל, יב ו, טו ב, טז טו, יח יד, כו, יט ב, כג יט, כו יח, לא, כח ו, לו), ובפי' הקצר על שמות בשם רב שלמה מפרש התורה (כח ל), כן ישיג הח' ז"ל על רש"י ז"ל הרבה פעמים מבלי הזכרת שמו, עיין בפי' הח' ז"ל (שמות ל, יג כג) ובמק"ח שם, ותמצא ג' השגות בפרשה אחת ועיין ביאורי שם, וכן בפירושו על בראשית ישיג על רש"י ז"ל כמה פעמים בלי זכרון שמו.

רב שמואל בן חפני הכהן נגדו של מר כהן צדק גאון פומבדיתא, ובימי משרת רב האי בפומבדיתא היה לגאון בסורא רב שמואל בן חפני, והוא היה חותנו של רב האי, ונפטר לפני מות חתנו ד' שנים בשנת ד"א תשצ"ד, ובמותו נסתלקה גאונות סורא, והח' ז"ל הזכירו בהקדמתו לפי' התורה בדרך הא', ובפי' על התורה ח' פעמים (בראי' ג א, כח יא, שמות ד כד, כה, ח ו, יט יג, ויקרא טז ח, במד' כב כח).

ר' שמואל הנגיד בן יוסף הלוי אבן נאגרילא, הנקרא בן גיקטלייא ובפי הערביים ישמעאל או איסמאעל (נולד ד"א תשנ"ג מת תתט"ו) נולד בעיר קורדובה ששם בא לגור, אביו ר' יוסף מעיר מירידה עיר קדמוניה בספרד הדרומית, ומשם יצא ברח מפני חמת המציקים לעיר מאלאגע ושם היה לשר ולנגיד, מאת בן מלך חבוס, והח' ז"ל הזכירו (ראש ס' מאזנים) בין זקני לה"ק וכתב עליו, „ור' שמואל הנגיד ממדינת קורדובה חקק ס' העשר, והוא גדול מכל הספרים הנזכרים, ואין למעלה ממנו", ובפי' על התורה הזכירו שבעה פעמים, ופעם א' בקהלת (בראי' יט יח, לג י, מט טז, מט כג, שמות ו ג, לב לא, במד' כב ז, קהלת ט יב).

ר' שמעון קיירא, בשנת ד"א תק"א, וכנוי „קיירא" מורה על מקום מולדתו במצרים, ששם עיר קיירא ולא נסמך לגאון (הראב"ד בקבלתו) וחבר ס' הלכות גדולות, ואם כי יש דעות מחולקות בזה, כי הסמ"ג בהקדמתו כתב שר' יהודאי גאון עשה ס' הלכות גדולות, וכן התוס' בכמה מקומות מיחסים אותו לר' יהודאי, והגאון שי"ר (תולדות ר"נ הערה 24) כתב שר"ש השתמש בשאלתות של ר' אחאי שהיה בימיו, ותלמידי ר' יהודאי קבצו מהלכות גדולות של ר' שמעון ומשאלתות והוסיפו כל אשר שמעו מרבם וחברו הלכות פסיקות, ומעתה נכלל כל הלכות גדולות של ר' שמעון ורב יהודאי בהלכות גדולות שלנו, ועיין אוצר הספרים לבן-יעקב ערך הלכות גדולות מה שמביא מס' עץ החיים להר' יעקב ב"ר יהודה, חזן מלונדריץ (כ"י לייפציג № 17) דף תקפ"ד שמוכיח כי זה לחוד, וזה לחוד, ועיין ערך הלכות פסוקות שם, ודעת הח' ז"ל שר' שמעון קיירא חיברו, ובפי' על התורה (שמות כ א) הזכירו „הלכות שמעון בן קיירא"

---

27) והמעמר (שמות טו ב) כתב, כי בכל מקום שהביא הראב"ע ורד"ק דברי רבינו שלמה אינו רש"י.

חכם גדול בספרד בפי' הקצר על שמות (כה ז), חכם אחד בספרד (שמות צד יב) אחד מחכמי ספרד (שם יב ח) וחכם ברומי (ויקרא כג יא) וחכם היה בצרפת (קהלת ה א) וחכם מהחכמים הגדולים (שמות לא יג) חכם מהחכמים (דבר' ג כד) אחד מחכמי הדור (דבר' לב ג, קהלת ה א) וחכם גדול אמר (ויקרא ח לד) וחכם גדול טעה (שמות לו ב) ומדקדק גדול טעה (ויקרא ח יח) על דעת מדקדק גדול (בראש' ל, לה. דבר' יט ד) ומדקדק (דבר' כב ח) אמר המדקדק (שמות יב כא).

שמות הספרים שהביא הח' ז"ל בתורה ובחמש מגילות

אלדד הדני (חי ערך ד"א תר"ס) ארץ מולדתו היא לפי דבריו אפריקא המזרחית קרוב לשפת ים סוף, ויש אנשים שהטילו ספק בדבריו. עיין תשובות מהר"ם בר"ב (בודאפעסט תרנ"ה) סי' קצ"ג, והוא מביא כנראה מתשובת ר"ת וז"ל „ומה שמביאין מהלכות א"י (הן הלכות אלדד) הרוצים לחדש, והשמחים ללא דבר כתבוהו" והח' ר"ש פינסקער (לקוטי קדמוניות צד ק"ח) יאמר „אלדד הדני מהלכות שחיטה שלו נראה בבירור שהיה שייך לכת מן הכתות שבימים ההם שהיתה נוטה קצת למנהג השומרונים (במה שמיחס כל השמועות וההלכות אל יהושע בן נון, ואינו יודע, או אינו רוצה לדעת מחכמי המשנה והתלמוד כלום) וקצת לדת הקראית, כי לשונו נוטה ג"כ ללשון הקראים", וזה מקרוב יצא לאור ס' אלדד הדני ע"י הח' ר"א עפשטיין (פרעסבורג תרנ"א) ספוריו והליכותיו במהדורות שונות עפ"י כתבי יד ודפוסים עתיקים, עם מבוא והערות, ושם העלה, כי אלדד הדני היה מאלה היהודים הנדחים והנפרדים מאחיהם בני הגולה, והתנהגו במקצת דברים בתורה שבע"פ ובמקצת התרחקו, לא מהכחשה וכפירה כי אם מחסרון ידיעה, עיי"ש, ועיין ברד"י ח"ג פ"ט הערת הח' שפ"ר, והח' ז"ל הזכירו בין הספרים שאין לסמוך עליהם (שמות ב כב).

דברי הימים של משה, ספורי מעשיות ממשה רבינו, הובא בערוך ערך אהרן, ובילקוט פ' שמות בכמה מקומות ובפ' וילך, והח' ז"ל הזכירו (שמות ב כב, ד כ).

ספר הישר בו יספר כל המאורעות והמעשיות אשר קרו לאבותינו מימות אדה"ר כסדר התורה עד אחר יציאת מצרים, וקצת ספורים מס' במדבר ודברים ויהושע עד ימי השופטים, והילקוט מביא ממנו בכמה מקומות והח' ז"ל הזכירו (שמות יז יד, אסתר ט לב).

הלכות גדולות רבינו שמעון מקיירא, כולל הלכות ופסקים מכל התלמוד ומסודר בסדר המשנה, והח' ז"ל הזכירו (דברים כז א) ועיין ערך ר' שמעון קיירא.

זרובבל אגדות קדמוניות מעניני הקץ וימות המשיח, נדפס ראשונה בקבוץ אגדות וספורים קדמונים קוש"ט שנת רפ"ד, שנית בתום' דברים מפרקי היכלות ונלווה לס' מלכיאל ווילנא תקע"ט והח' ז"ל הזכירו (שמות ב כב).

ספר יצירה נחלק על פרקים, וכל פרק על משנית, ויש ממנו קצת בנוסחאות שונות, כולל בקרבו סודות היצירה, מהולה דרך הפילוסופים עם הקבלה העיונית, ובשם „ספר יצירה" נזכר בג' (סנהד' סה ב) ובשם „הלכות יצירה" (שם סז ב) ובתלמוד ירושלמי לא נזכר שם ס' יצירה, רבינו סעדיה גאון, והח'

זהח' ר' שבתי דונולי והכוזרי מאמר ד סי' כה ור"י הישראלי מיחסים אותו לאברהם אבינו ע"ה, ואחדים מיחסים אותו לר"ע שהוא סדרו וקראוהו משנה, ולדעת צונץ נת.חבר בשנת ד"א תק"ס, והח' ז"ל הזכירו (בראשית א ב דבר' ה כו. קהלת א ג, ז יד) ובפי' הקצר על שמות (כ ז).

סדר עולם כולל ספורי סדר הדורות מבריאת עולם עד זמן אנדריאנוס קיסר, חברו ר' יוסי בן חלפתא (יבמות פב ב, נדה מו ב) והח' ז"ל הזכירו חמשה פ' (בראש' יו"ד ט. יא א, יו"ד, יד ג, שמות יב מ).

פרקי דר"א מדרשים ואגדות וחי' מיכות עולם ומעשה בראשית וכו נ"ד פרקים, ויש קורין לו „ברייתא דר"א" 28) להתנא ר' אליעזר הגדול בן הורקנס 29) והח' ז"ל הזכירו (בראש' א ו) וכתב „ימה נכבד דבר האומר שקצות השמש עם קצות מימי אוקינוס" והוא (בפדר"א פ"ג).

רזיאל, ספר קבלה קדמון מאוד, על כל מערכת צבא השמים, ושמות המלאכים ומעשה בראשית ותפילות, ונוסחי קמיעות והשבעות מלאכים ורוחות ושדים, וקצת מס' הקומה, או שיעור קומה לר"י בן אלישע כ"ג, וכתב בשער הספר כי המלאך רזיאל מסר את הס' הזה לאדה"ר אחר ק"ל שנה לתשובתו (עיין אוצה"ס לר"א בן-יעקב), והג' ר' חיד"א (שה"ג ערך חכמתא רבתא דשלמה) הביא בשם ס' חשק שלמה כ"י ששלמה המלך חיברו, והח' ז"ל הזכירו (שמות יד יט) ובפי' הקצר (שמות ג טו) בשם „ס' הרזים", ועיין בנספחים ללקוטי קדמוניות דף יח בהערה שם שכתב כי ס' הרזים קטן מאוד כמו דף אחד, מכיל רק שמות המלאכים המושלים בכל חדש מן חדש ניסן עד אדר עיי"ש.

---

28) הערוך בכמה מקומות.

29) כן הוא בכוזרי מאמר ג' סי' ס"ה וכן ר"ת בספר הישר, ועיין ביוחסין ערך ר"א הקפר שכתב „ונראה שהוא מן האחרונים אעפ"י שמביאו בפדר"א כי כבר ידוע שאעפ"י שהוא מכונה לר' אליעזר האחרונים עשו פרקיו", ועיין בתשו' מהרלב"ח תשו' קכ"ב שנשאל שם ג"כ על הנמצא בפדר"א הרבה תו"א שהי' אחרי דורו של ר"א ולא מצא מענה, והנה הגרד"ל במבוא לפדר"א כתב והנה אף אם ימצאו בו מאמרים קצת ניספים מדורות התנאים האחרונים או אף מהאמוראים לא בכל זה נכריה שהובר כל הספר והברייתא בימיהם עיי"ש שהאריך לבאר בזה ודעתו שם, ועיי' בס' „מאיר עיני חכמים" עם קונטרס „וועד הכמים" מהג' מ' יצחק שור, מה שכתב בערך „ר' אליעזר בן הורקנס" וז"ל „שוב הגיע לידי ס' „אב ואם" להר"י בן קאריש וראיתי למי שכתב שם דשמואל ירהינאת חבירו דרב חבר הפדר"א, ונקרא בשם פדר"א, ליען שמתחיל מעשה ברבי אליעזר בן הורקנס עיי"ש, וא"ס סאוד" עכ"ל, ועיין בהקדמת הה' צבי פיליפאווסקי לס' העבור, מהנשיא ר' אברהם ב"ר חייא שיברר שכן הוא דעת הנשיא ר"א ב"ר חייא כי הברייתא דשמואל היא היא פרקי דר' אליעזר, וכי קדמוני קדמונינו קראו את הפדר"א גם על שם שמואל, ולבאי אחריהם נשכח השם הזה השני, ועי"כ רש"י והתוס' והרמב"ם כלם קראוה בשם הראשון פדר"א בלבד, ואין ספק כי נוסחת פדר"א אשר היה לקדמוני קדמונינו היתה משונה מהנוסחא שלפנינו, והג' ר' נתן אדליר עוד מצא לו סמך בס' הכוזרי מאמר ד' סי' כ"ט וז"ל הכוזרי שם „ונשאר עדיין מן החכמה המיוחדת בענין הזה ספר הנקרא פרקי דרבי אליעזר בן הורקנס וכו', והוא מחכמי ישראל המפורסמים, ושמואל מחכמי הגמרא וכו'", ועיין בקול יהודה ובאוצר נחמד מה שפי' שם, ועיז כתב הגאון הנ"ל ששני מפרשיו האלה טעות אחד טעו וישימו מאמר „ושמואל" למאמר מיוחד מפני שלא עלה על דעתם ליחס את הפדר"א גם לשמואל, ובאמת כיון הכוזרי לאמר, כי בתוך חכמי ישראל המפורסמים אשר סדרו הפדר"א היה גם שמואל דחכמי הגמרא, וא"כ פי' ושמואל הוא, ובתוכם גם שמואל, וכן דעת הנשיא ר"י ברצלוני (בפי' לס' יצירה צד 232) שהפרקים אינם לר' אליעזר, וז"ל שם „ואמור נמי באגדתא בפירקי דאיכתיבו על שם ר' אליעזר", וכן (שם צד 238) והיינו דתני בפירקי דמתקרו על שם ר' אליעזר", ועיין אוצר הספרים לר"א בן-יעקב שכתב „ויותר נראה שהוא לר"א ב"ר יצחק ב"ר יהושע ב"ר אבין"

הקדמת אבן עזרא

בשם האל הגדול והנורא.
אחל לפרש פירוש התורה

אנא אלהי אבי אברהם. עשה חסד עם עבדך אברהם.
ויהי פתח דבריך מאיר. לעבדך בן עבדך מאיר.
ומישועת פניך תבא עזרה. לבן אמתך הנקרא בן עזרא:

זה ספר הישר 1) לאברהם השר 2) ובעבותות הדקדוק נקשר
ובעיני הדעת יכשר 3) וכל תומכו מאושר 4)

נאום אברהם הספרדי הנזכר 1)

מפרשי התורה הולכים על חמשה דרכים 2)

הדרך האחת ארוכה ורחבה, ומנפשות אנשי דורנו נשגבה, ואם האמת 3)

יהל אור

1) דרך החי׳ ז״ל לקרוא פירושו לתורה בשם ספר הישר, וכן יאמר בספרו (העבור דף ט א) „כאשר רמזתי מקצת סודם בס׳ הישר שהוא פירוש התורה״ וכן הביא בשם זה בספרו (שפה ברורה דף מג ב) „כאשר פירשתי בס׳ הישר״ וכן בספרו (שפת יתר סי׳ נח) „ופירשתי בס׳ הישר״, ועיין (אבודרהם בסוף סדר התקופות) שהביא בשם החי׳ ז״ל כלשונו בס׳ העבור „בספר הישר שהוא פירוש התורה״ וכן יקראו בשם הזה קצת מדרז״ל (ע״ז כה א) הלא היא כתובה על ספר הישר (יהושע יו״ד יג) „מאי ספר הישר, אמר ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים״ ופי׳ רש״י ז״ל היינו ספר בראשית, שמעשה אבות כתובים בו״, ועוד שם בגמרא „ויאמר ללמד בני יהודה קשת, הנה כתובה על ספר הישר (ש״ב א יח) מאי ספר הישר, אמר ר״ח ב״א א״ר יוחנן, זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים וכו׳, ר׳ אלעזר אומר זה ס׳ משנה תורה וכו׳.

2) בשי״ן ימנית, וכוונתו על עצמו, וכן קרא את עצמו בסוף שירו על סוד העבור (העבור דף ב א) „לאברהם בנו מאיר ספרדי אבי שירות״ וכן בראש שירו לס׳ „המאורות״ „אלהים חי היה עזרא לבן עזרא אבי חכמות ושירות״.

3) כונתו כי ראוי הוא וכשר בעיני הדעת לפרש התורה.

4) כי היה צריך לזה, על כן אמר „וכל תומכו מאושר״.

1) בשמו ובשם אביו בשירו הנזכר למעלה.

2) ובכ״י שבידי שד״ל כתוב „על ארבעה דרכים״ וע״ז כתב שד״ל (כ״ח מחברת ד מכתב כ) „ונוסח זה נ״ל עיקר, כי הדרך החמישית איננה דרך המפרשים אלא דרך הראב״ע, ובכל מה שדבר על הדרך הזאת האחרונה, לא הזכיר שום מפרש שהלך בה לפניו, ומדבריו נראה ברור, כי כוונתו לומר שהדרך ההיא מיוחדת לו, והוא הראשון אשר סלל המסילה ההיא״, ועיין בהערות ותיקונים לקובץ חכמת הראב״ע שהעיר המעריך ע״ז וכתב „אבל לדעתי הנוסח חמשה דרכים זה העיקר, כמו שנמצא בהרבה כ״י, וכן נאמר נ״כ בהקדמה השניה „חמשה דרכים״, ובאמת חשב הראב״ע פה בדרך כלל, כי יש לפרש התורה על חמשה אופנים, והרבה מפרשים שהי׳ לפניו, וגם בימיו יצאו לפרש התורה על דרך החמישי, כמו ר״י בן בלעם, בן חפני, רש״י, הרשב״ם, וכדומה, אך הראב״ע אחז בדרך החמישי בכל עז, והם נטו נ״כ אל הדרש, אך הראב״ע לא חידש הדרך החמישי מדעתי.

3) פי׳ אם נאמר בדרך משל שהאמת.

בנקודה בתוך העגולה 4) זאת הדרך 5) כקו הרחב 6) הוא החוט הסובב בתחלה 7), ובה דרכו גדולים, והמה חכמי הישיבות במלכות ישמעאלים, כרב יצחק 8) שחבר שני ספרים מבראשית עד ויכלו, ועוד לא כלה מרוב דברים, ובפסוק יהי אור, אמונה בעלי האור והחשך הזכיר 9), והוא הולך בחשך ולא הכיר, ובפירוש תוצא הארץ 10) מלבו הוציא מלים, וידבר על העצים והצמחים, קטנים 11)

יהל אור

4) וכן יאמר בהקדמתו השניה „אמר כי האמת כמו נקודה בתוך עגולה".

5) דעתו שזאת הדרך רחוקה מן האמת.

6) כרחוק קו הרחב הוא החוט הסובב, וקראו קו הרחב, כי הוא המודיע רוחב העגולה וכן קרא החי' ז"ל (איוב לו טז) על הפ' „רַחַב לא מוצק תחתיה" „כי רַחַב הוא הקו הסובב העגולה, ומוצק הוא הנקודה".

7) ר"ל כי כמו שהקו הסובב העגולה לא יגיע לעולם אל מקום הנקודה האמצעית, כן הוא דרך המפרשים האלה, כי מרוב האורך שיש בדבריהם לא יגיע אדם בהם אל האמת.

8) על איזה ר' יצחק כיון החי' ז"ל? י"א שהוא ר' יצחק ישוש הספרדי, ובסוף פ' וישלח (בראי לו לב) קראוהו היצחקי המהביל וחלק עליו, ועיין בפי' החי' ז"ל (הושע א א) „היצחקי דבר סרה בספרו" ושם „והיצחקי אמר שלקה אשת זנונים, וזה המוכה בסנורים" וכו', וכן בסוף ס' איוב (איוב מב טז) „בכאן טעה יצחק המהביל", ועיין בסוף ס' צחות שכתב עליו „וספרו ראוי להשרף" וכן בספרו (השם שער ב) ובספרו (שפה ברורה דף ט ב), ובתחילת פירושו לדניאל כתב החי' ז"ל עליו „ומפרש גדול היה בספרד והוא פי' ספרים בדקדוק וכו', והאומר בזה מהמשוגעים הוא נחשב" והנה יש להשיב ע"ז, כי בכל מקום אשר יזכיר החי' ז"ל את היצחקי, חרפו וגדפו אותו ואת ספריו אבל את ר' יצחק בן ישוש הזכיר תמיד דרך כבוד, וכן בראש ס' מאזנים הזכירו בין זקני להי"ק, וכתב עליו „ור' יצחק בן ישוש הספרדי ממדינת טוליטולא עשה ס' הצירופים" ולא הזכירו לגנאי, וי"א שהוא הרופא ר' יצחק בן שלמה הישראלי שחבר מאמר „ישרצו המים" ומקצת ממנו נדפס בס' „התחיה" לרש"ז (ח"א צד לט) והשערה קרובה שהוא עצמו דונש בן תמים בן דורו של ר' סעדיה גאון, נפטר ד', תרצ"ב, בן מאה שנה ויותר וחיבר ס' התכונה, ופי' ג"כ ס' יצירה (נזכר בשו"ת הרשב"א סי' ת"ח) והחי' שד"ל קנה לו פי' זה על ס' יצירה, ושם המחבר נקרא עליו „דונש בן תמים", וא"כ הוא הנקרא „אדונים בן תמים הבבלי", ועתה יצא לאור הפי' הנ"ל על ס' יצירה לאבוסהאל דונש בן תמים ע"י הרב ר' מנשה גראסבערג מטרעסטינא (לונדון תרס"ב), ואם כי גם אותו הזכירו החי' ז"ל בראש ס' מאזנים בין זקני להי"ק (עיין כ"ח מחברת שמינית צד 67–69), וסעד לזה (עיין „ציון" תר"א חדש כסליו) מה שכתב החי' ד"ר קרמולי, שבהיותו בפאריז מצא בבית אוצר הספרים אשר למלך בקבוצת הכתבי יד פירוש על סדר בראשית מתחיל „אלה דברי החכם, תלמיד חכם ר' חסדאי ע"ה בשטת יצחק הישראלי החכם והרופא" ובסופו כתוב „מדברי יצחק הישראלי למדים ונעורים על דברינו זה, כי פי' קצת מן הפסוקים הנזכרים על דרך הפירוש אשר פירשנו, ובדאי הוא ללמוד ממנו, כי היה הרב בתורה ובחכמה השבעה, ונקרא פילוסוף בפי כל החכמים אשר הי' בדורו, ואשר קמו תחתיו, בני תורה והוצה לה, ולא כדברי „אבן עזרא", שקראו מבהיל, כי כל ספריו הי' מקובלים לחכמים, ומהם הי' מביאים ראיותיהם", וע"ז העיר החי' ד"ר קרמולי וכתב „ושמחתי מאוד, כי מתוך הדברים האלו ברור כשמש, שזה רב יצחק אשר הראב"ע קם להלחם בו, וקוראו מבהיל הוא הרופא המהולל יצחק בן שלמה הישראלי בן דורו של ר' סעדיה גאון", ועיין קרני אור (בראי כ ב) הערה ד.

9) עיין כוזרי מאמר חמישי (סי' יד) שיזכיר בעלי האור והחושך, בין סיעת אריסטו וסיעת אפלטון ובין סיעת ההולכים, והם מסיעת אריסטו, והמפרש בעל אוצר נחמד, פי' על בעלי החשך והאור, הי' כת אחת שהתבודדו ביערים, ואמרו שהי' מכת אפלטון, ומפני שהי' יושבים בצל עצי היער שהוא ממוצע בין האור והחשך קראו אותם כן", וכן פי' בעל „קול יהודה" שם, ור"נ ברעכער בביאורו להכוזרי יפרש, שהם סיעת צאראאסטער שאמרו שיש שתי רשויות, פועל הטוב, בעל האור, ופועל הרע בעל החשך, והם הפרסיים הקדמונים, ועיין כוזרי הוצ' ר"ד סלוצקי בהערה שם, שפי' ג"כ. שכיון לתורת צאראאסטער (צערדוסט) החוקק הפרסי, שהניח ליסוד אמונתו האור והחשך, נקרא בלשונם „ארימאן" (חושך) וארמיץ (אור) והמפרש אוצר נחמד נטה מדרך האמת.

10) צ"ל „תדשא הארץ", כי אך בפי' תדשא הארץ, יתכן לדבר על העצים והצמחים, לא כן בפי' „תוצא הארץ נפש חיה למינה", ואולי צ"ל „ותוציא הארץ", וכוונתו לפסוק ותוצא הארץ דשא (בראי א יב) רי"ר.

11) צ"ל „הקטנים" (רי"ר)

וגדולים

ונדולים 12) ובפירוש נפשות החיות, הביא חכמות נכריות 13) ובמסלה הזאת עלה רב סעדיה נאון הגולה 14), ובפי' „יהי מאורות" הכנים דעות אחרות 15) לדעת המדות הנזכרות 16) על פי חכמי הספירות 17) גם ר' שמואל בן חפני 18) אסף רוח בחפניו, בפירוש „ויצא יעקב" ברוב ענינו, כי הזכיר כל נביא בשמו, וכמה פעמים גלה ממקומו 19), וכמה תועלת יש בהליכת הדרך, ואין תועלת לפירוש הזה, כי אם אורך 20), ועם „ויחלום" (ברא' כח יב) כתב פתרון החלומות 21) ולמה יראו בתנומות 22), והרוצה לעמוד על חכמת חיצונות, ילמדם מספרי אנשי תבונות, אז יתבונן בראיותם, אם הן נכונות, כי הגאונים בלי ראיות בספריהם הביאום 23) ויש מהם שלא ידעו דרך חכמי קדם ומאין הוציאום 24).

הדרך הב' בחרוה פתלתולים 25) ואם הם ישראלים 26) אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה, והם לא ידעו את מקומה 27) וזאת דרך

יהל אור

12) וכן יאמר החי' ז"ל בהקדמה השניה, בדרך הג', „ובפי עץ פרי ובדשאים יזכירו, מה צורך מה צורך יש בהם לנבראים, וגלה ימצאו בספרי הרופאים".

13) ובחומשים הוצ' רש"נ, יש פה הוספה „לדעת המדות הנזכרות עפ"י חכמי הספירות", ועיז העיר ר"יר, כן הן יתירות ואישתרבובי אישתרבבו שם מלמטה, ולמטה על דף השני צ"ל, „המאורות הנזכרות", תחת „המדות הנזכרות", הן אך מאורות נזכרות ולא מדות, ואולי צ"ל „לדעת מדת המאורות הנזכרות".

14) הגאון הזה נולד שנת ד"א תרנ"ב במחוז „פיתום" בארץ מצרים, ונפטר שנת תש"ב בסורא הנקרא „מתא מחסיא" בארץ בבל, והחי' ז"ל קוראו „ראש המדברים בכל מקום" ועיין ערכו בראש הספר.

15) שם הביא מסודות הזמן, סדר עולם, סדר זמנים, וסודות יסודי היצירה, ומראה שם מעות הכוכבים, כי הי' סדר זמנים קודם לכן.

16) שעור ומדת המאורות, ומדת מהלך שבעת המשרתים בכל יום ויום נלגל המזלות, ועיין ולמעלה הערה 13).

17) כן יכנה החי' ז"ל בעצמו (ברא' א, מז, שמות כג כא) חכמי המדות שהם חכמי הספירות, שהם לפי דעתו חכמי הכוכבים, וכן רס"נ הביא בפי' על התורה את מדת המאורות, כמה הם עפ"י חכמי התכונה, והם חכמי הספירות, ועיין מה שכתבתי ע"ז (ברא' א טז בקרני אור הערה קז) וכן יאמר החי' ז"ל בהקדמה השניה בדרך הג' „ובפ' יהי מאורות, יזכירו מדתם, ומרחקם, ותנועתם, ומשפטי חקם, כפי כח השבעה גבולות כאשר נסו חכמי המזלות".

18) הוא ר' שמואל בן חפני נאון המיו של רבינו האי נאון, והחי' ז"ל הביאו כמה פעמים בפירושו ועיין ערכו בראש הספר

19) שהאריך לבאר גלות כל נביא ונביא.

20) אריכות שאינם שייכים לפירושו.

21) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך הג' „ובפי' ויחלם והנה סלם, יזכירו כל פתרון חלום נעים, ואיך יערכו חלום נביאים בחלום נכרים, ומה למים מתוקים אל מים מריב".

22) ר"ל מה שיקראם בהקיץ.

23) ע"כ הלמוד בהם ללא תועלת, ולא יועיל להקורא.

24) המקור מאין שאבו ידיעותיהם.

25) פי' אנשי תהפוכות ממזמות עקשות.

26) אלה המינים מזרע ישראל הם מעשרת השבטים שמרדו ונתנו יד במלכי יהודה, ונתפרדו משבט יהודה ובנימין בימי ירבעם בן נבט, כמו שתמצא בס' מלכים, ויש ג"כ כתה אחרת מתלמידי אנטינגנוס איש סוכו, צדוק וביתוס שהתחילו כמו שלש מאות שנה קודם החורבן.

27) והרמב"ם בפי' לאבות (פ"א מ"ד) כתב „ומאז (פי' מצדוק וביתוס) יצאו אלו הכתות הארורות של מינים, ונקראו באלו הארצות, ר"ל מצרים, קראים, ושמותם אצל החכמים צדוקים וביתוסים, והם אשר התחילו להשיב על הקבלה ולפרש כל הפסוקים, כפי מה שיראה להם, מבלתי שישמעו לחכם כלל", וכן כתב הרע"ב (ידים פ"ד מ"ו) וסיים „ועד היום הזה נשארו מהם פליטים במצרים ובקוסטאנטינא, והם לשכיב בעינינו, ולצנינים בצדנו, ואנו קוראים להם קראים, לפי שאין להם אלא המקרא בלבד, ועיין (אבות דר"נ פ"ה מ"ב) ובפי' הרשב"ם (ב"ב קטו ב) על המאמר „תירש הבת

הצדוקים 28), כענן 29) ובנימין 30) יבן משיח 31) וישועה 32), וכן כל
אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין, והוא נוטה להשמאיל או 33)
להימין 35), וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים 36), גם במצות ובחקים 37) או 34)
והם מדעת תוצאות לשון הקדש ריקים, על כן יתעו גם בדקדוקים, ואיך
יסמכו במצות על דעתם, וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם 38),

יהל אור

עם בת הבן", וכן נורס הרע"ב (מנחות פ"י מ"ג) „מפני הצדוקים וביסותים", ועיין תוי"ט שם שכתב,
„ויראה אעפ"י ששתי כתות יצאו למינות, מ"מ כת זו פקרו בדבר זה, וכת זו בדבר אחר, ואח"כ
קיבלו שתיהן לרעה" ועיין (כוזרי מאמר שלישי סי' סה) דעת החבר להבדיל בין הצדיקים, והביסותים
אשר החלו מימות אנטיגנוס, ובין הקראים, אשר לפי דעתו היתה ראשיתם אחר כך בימי שמעון בן
שטח, ממעשה דינאי, ולשיטתו נמשך הרי"א בנחלת אבות (אבות פ"א מ"ז) על משנת יהושע בן פרחיה.
28) כי אע"פ שהם מאמינים בתורה ושומרים אותה, חולקים עמנו בפירושה, ואינם מאמינים
בדברי חכמי המשנה והתלמוד, ואומרים שכל מה שאנו מוצאים בתלמוד ומדרשים אינו אמת,
ואחרי הדעה הזאת, הם מפרשים בתורה פירושים שונים ומשונים מפירוש רבותינו, משובשים ובלי דעת.
29) הוא ענן בן דוד ראש גליות אצלם, ובא מן המזרח, והיה נכבד אצלם, וחשבוהו מיוצאי
חלציו של דהע"ה, וב„דוד מרדכי" מזכיר שלשלת יחוסו עד דוד המלך ע"ה, והנה נודע לנו בעדות
רב שרירא גאון בתשובתו שבימי רב יהודאי גאון בעל ה"ג, נפק ענן בכמו ד"א ותקס"ו בקירוב (והדד
מרדכי עפ"י דעתו המשובשת יגביל זמנו ד"א וארבע מאות) וענין הצדוקים שבבית שני אשר לי
דמיון רב עם אותו של הקראים החדשים, וענן היה ת"ח בתחלה, והבר ספרים והעמיד תלמידים,
ובדא מלבו חוקים לא טובים, כי אחר החורבן נדלדלו הצדוקים, עד שעמד ענן וחזקם, וכן הוא
בס' הקבלה להראב"ד שבימי רב יהודאי גאון היה ענן ושאול בנו שר"י, וענן זה מבית צור היה,
ות"ח היה בתחלה, והכירו בו שמץ פסול מפני כן לא נסמך לגאון, ומפני השינא שהיתה בלבו העלתה
שרטון, ועמד להסית את ישראל, ונעשה זקן ממרא עפ"י ב"ד, ועיין ערכו בראש הספר.
30) הוא בנימין בן משה הנהאונדי, אחרי ענן היה הוא הריפארמאטור השני והוסיף לאסור
דברים שהתירו עוד הענגים ועיין ערכו בראש הספר.
31) הוא „חסון בן משיח הקרא", ונקרא נ"כ בן משיח סתם, והוא עשה ס' הדתות, והוא
התוכח עם רס"ג, ורס"ג הרחיקהו מעליו ועיין ערכו בראש הספר.
32) הוא ישועה בן יהודה אבו אלפרג פורקאן, ועיין נספחים ללקק"ד להחי' פינסקער צד 78)
שכתב שלא התברר לו אם הוא ישועה בן יהודה המלמד הגד"ל, או אם הוא ישוע בן עלי הנקרא
אבו עלי, בעל פי' ס' בראשית ועיין ערכו.
33) וי"נ כל „מכחש ומין" וכן הגי' במנ"ט „כל מין" וכן כתב החי' ז"ל (שמות כ כג) „וככה
יקרה לכל מין אשר בדברי קדמונינו ז"ל לא יאמין".
34) וי"נ „לא להימין".
35) וכן יאמר החי' ז"ל בהקדמתו השניה בדרך השנית „דרך הצדוקים המכחישים דברי המעתיקים
שהי' כולם צדיקים, ופעם הם בתוך הנקודה, ופעם סביבותיה, ופעם מחוץ לקו רחובותיה, כאשר
עשה בנימין, שהיה משמיל וגם מימין, ובן משיח, וישועה, וככה יקרה „כל מין שלא היה בדברי
הקדמונים מאמין".
36) כי אין קבלה בידם.
37) וכן בהקדמתו השניה, בדרך הב' „וככה עשה ענן ימחה שמו כענן, שפי' בחריש ובקציר
על דבר האשה, והלא תכסהו בושה, כי אם אמרנו ביד חנבר הֶחָרִיש, הלא במלת קציר יחריש"
(פי' שהרי אם יהיה פי' בחריש על הבעילה שהיא סבת ההריון, א"כ יהיה פי' ובקציר על הלידה,
שיהיה אסור בשבת לאשה להוציא הולד מן הרחם, וזה אי אפשר, כי ללידה אין שעה מוכנת, ולא
זמן קבוע, אלא ביד הקב"ה, וזהו אומרו, כי אם במלת תריש החריש, הלא במלת קציר יחריש,
פי' אין לו להשיב במלת קציר), וכן כתב החי' ז"ל (שמות לד כא) „אמר ענן ימחה שמו כענן, כי
זה על משכב האשה, ולא תכסהו בושה, כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש הלא במלת קציר
יחריש", וכן (שם כב כח) על הפי' מלאתך ודמעך „ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון, ודמעך
כנוי לש"ז והיא המפה, ואמר לא תאחר, שלא יעכב מלקחת לו אשה ע"כ אחריו בכור בניך תתן
לי, וזה שנעון למה הזכיר מלאתך לפני דמעך, כי דמעך לפי דעתו, שפוך זרע באשה ואח"כ תבא
ההריון" וכו'.
38) ובפירושו הקצר (שמות יב יז) „ואלו היינו רודפים אחר מה שידמה לנו כפי דעתנו בכתוב
ולא

בעבור שלא תמצא בתורה מצוה אחת בכל צרכיה מבוארה 39), ואחת מהנה אזכיר, והיא גדולה למכיר 40), כי תחתיה כרת 41) על אכילת יום הכפורים, וחמץ בפסח שלא עשוהו טהורים 42), ושביתת ימים שבעה 43), וקרבנות וסכה ותרועה, כי אין בתורה חקי השנה מפורשים 44), ואיך נחשוב החדשים 45), ועניי הדעת מרודים 46), שמו אותותם מפסוק „לאותות ולמועדים" (בראׄ א יד) 47) ולא ידעו כי „והיו" לשון רבים 48), ועל המאורות והכוכבים 49), והאומר כי וי״ו ולמועדים נוסף 50) כי לאות עם מועד נאסף 51),

---

יהל אור

ולא נסמוך על ההעתקה, הנה כתוב „כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות" (שם יב כ) ולא הזכיר ימים שבעה א״כ לא נאכל חמץ לעולם", וכן כתב החי׳ ז״ל (ויקרא יא ט) ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה הנה לא הותר הדג שהוא באגמים, כי הכתוב פרש „בימים ובנחלים".

39) וכן כתב בס׳ (יסוד מורא שער הראשון) „והאמת כי התורה מקור חיים, והיא יסוד כל המצות רק אין כח במשכיל לדעת מצוה אחת תמימה מן התורה שבכתב, אם לא יעמוד ע׳ דברי תורה שבע״פ".

40) היא מצות קידוש החדש, כמו שמפרש והולך.

41) וי״נ „תתחייב כרת".

42) צ״ל „על אכילת יום הכפורים, וחמץ בחג המצות, ועל פסח שלא עשאוהו טהורים (רי״ר).

43) ואלו הן, יום ראשון של פסח, גם האחרון, ויום חג השבועות, ויום ר״ה, ויום הכפורים, וראשון של סוכות, ושמיני עצרת, דנה הם שבעה וכולן נקראים שבתון, ע״כ אמר „ושביתת".

44) או פשוטה או מעוברת, וכן כתב החי׳ ז״ל (ויקרא כג ג) „ואין בכל המקרא ראיה איך הי׳ ישראל קובעים החדשים והמועדים.

45) מלאים או חסרים.

46) דעתו על הצדוקים שזכר בתחלה.

47) שלדעתם יורה הכתוב על הירח לבד לקביעות מועדי השם, וכן במכתב שכתב הקראי אליהו ירושלמי (נספחים ללק״ד צד 40) שיחרף אותנו מה שלא קבלנו ראיה על ראיית הירח, מאשר אמר „והי׳ לאותות ולמועדים", אך אח״כ הרגישו מהר כי כל פסוקי תנ״ך אשר החדשים והמועדים נזכרים בהם אינם מסלקים כל הספיקות הנופלים בזה הענין, והם מודים כי אין להם שום ראיה גמורה במקרא המחליטה דבר מה בענין הקביעות, ועיין (ציון תר״א חדש כסליו) שהביא שם מקדוש החדש של בעלי מקרא שחזרו מכמה דברים כי ראו בעצמם שאין האמת אתם.

48) וכן כתב החי׳ ז״ל בס׳ העבור (חלק סוד העבור) והנה בן זוטא משש בתורה כאשר ימשש העור באפילה, ולא מצא כ״א „לאותות ולמועדים", „וזאת עולת חדש בחדשו", והכתוב אומר חדש האביב, וחג הקציר, וחג האסיף, ואמר דוד (תה׳ קד יט) „עשה ירח למועדים" וכל העולם יודו, כי במאורות והכוכבים חשבון הימים והשנים, וכן הכתוב אומר „והי׳ לאותות ולמועדים", ועוד מי יאמין להיו, וי״ו ולמועדים נוסף כפי המצו׳ עכ״ל, ולפרש דבריו, כי בן זוטא יפרש כי במלת „ולמועדים" הוי״ו נוסף בתחלת המלה ללא צורך, ועל דעתו כאלו כתוב והי׳ לאותות למועדים בלא וי״ו, ע״כ יקש״ה החי׳ ז״ל מתיבת „והיו" כי היה צריך לכתוב „והיה, והשרש אצלם הפי׳ הזה עד שהקראי לוי בן יפת בס׳ המצות ש״ו כ״י כתב וז״ל „והפלא המופלא מן סעדיה הפיתומי (כן יכנו את רבינו סעדיה גאון) כי הוא מנע הקראים שיפתרו ולמועדים ימים טובים, והוא הידוע במקרא בכל לשון מועד", ואם כי הקראי ר׳ אהרן האחרון בפי׳ על התורה רצה לצאת מהמבוכה שהשיגם החי׳ ז״ל, והשכיל לפרש בענין אחר וכה יאמר (כתר תורה בראׄ א יד) מה ״נו ולצרה הזאת לפרש פירושים באותיות נוספות כיון שמכיל הפסוק (לדעתם המשובשת) לפרשו במה שסובל, וכן יאמר בספרו (גן עדן ענין קדוש החדש שער א) ולא תשמע לדברי האומרים שהוי״ו נוסף ולמ״ד „אותות" נוסף והטעם אותות למועדים" (ובכל זאת יפרש עפ״י דעתם המשובשת).

49) והיה להכתוב לאמר „והיה" כמו שביארתי אם הפי׳ הוא לפי דעתם, ואם אמר הכתוב „והיו" לשון רבים מוסב על המאורות והכוכבים.

50) פה לא הזכיר החי׳ ז״ל שלפי דעתם גם הלמ״ד מן „לאותות" נוסף והזכיר בפירושו (בראׄ א יד) „והאומר כי למ״ד לאותות נוסף לא אמר כלום".

51) פי׳ שדעתם לסמוך מלת לאותות למלת ולמועדים.

יבקש אדם שיהיה אוהבו אולי יאמין בו 52), ואם מצאנו שנים ושלשה ווי״ן נוספים 53) מי יודיענו כי זה הוי״ו מהעודפים, אחר היות וי״ו הטעם לאלפים 54) ואין פי׳ עשה ירח למועדים (תה׳ קד יט), כדברי אלה שמתניהם מועדים 55), ואילו היה כתוב והיתה הלבנה לאות למועדים בחדשים 56), מי יתן לנו אות שהם מועדי השם המוקדשים, כי יש מועדים רבים בתורה 57) ובמקרא 58) ובכתובים 69), ואלו היה למועדי השם מבואר 60), עוד הדבר הגדול נשאר, אם החדש עד סוב הלבנה גלגל המזלות, שהם שבעה ועשרים יום ושעות מוגבלות 61), ואם עד סוב גובה גלגל היוצא 62), אשר מוצקו 63) רחוק ממוצק הארץ ימצא, או עד סוב גלגל התלי כדעת חכמים 64),

יהל אור

52) ובעבור אהבתו ידחה את האמת.

53) כמו „נרדם ורכב וסוס״ (תה׳ עו ז) „תת וקדש וצבא מרמס״ (דניאל ח יג).

54) הקורא ימצאם לרוב בכל מקום, הן לחבור, היינו לחבר כמדגשואים לנושא אחד, גם להפך פעל עבר לעתיד, ועתיד לעבר.

55) מלשון הפסוק „ומתניהם תמיד המעד״ (תה׳ סט כד) והם אומרים שפי׳ שהשם עשה הירח להודיע בו המועדים לישראל שיקדשו בו החדש, וכן כתב החי׳ ז״ל בס׳ העבור (סוד העבור) „ואין פי׳ עשה ירח למועדים שעשהו השם בעבור המועדים, כי עקר המזמור איננו רק לספר מעשה בראשית, על כן החל במלת „עוטה אור כשלמה״ (שם קד ב) כמו „ויהי אור״ (ברא׳ א ג) ודבר זה רמזתי בפי׳ בראשית, רק לא יבינהו אחד מני אלף, והנה על דרך הפשט „עשה ירח למועדים״ איננו כי אם בעבור שיתחדש הירח למועדים ידועים, ולא כן השמש, ולא כן הכוכבים ולא בריאת בעולם״, וכן פי׳ החי׳ ז״ל (תה׳ קד יט) „מפרשים רבים אמרו כי השם עשה הירח בעבור קביעות מועדי השם, ואין זה מטעם המזמור וכו׳ ופי׳ עשה ירח למועדים, כי אחר התחברו עם השמש מועדים ידועים בסוף כל חדש יתחדש הירח ולא כן הכוכבים״ ועיין בפי׳ הה׳ ז״ל (למטה א יד) ובקדני אור הערה צמ שרי׳ אברהם הבבלי (עיין ערכו בראש ס׳ בראשית) נ״כ יאמר כן.

56) וברש״נ הגי׳ „כמועדים בחדשים״.

57) שאין פירושם חגים, ויורו על הכנה והזמנה בזמן או במקום או בפעולה, על הזמן וישם ד׳ מועד (שמות ט, ה) על המקום באוהל מועד (שם כז כא) והוא מקום מוכן להועד שם.

58) על הזמן „מן המועד אשר יעדו״ (ש״ב כ ה) על המקום „ואשב בהר מועד״ (ישעי׳ יד יג) בודד במועדו (שם שם לא) כנוי לארמנות המלכים.

59) על הזמן „כי אקח מועד״ (תה׳ עה ג) על המקום „בית מועד״ (איוב ל כג) כנוי לקבר שהוא מקום מוכן לקבוץ כל חי.

60) בפירוש בתורה.

61) וכן כתב החי׳ ז״ל (שמות יב ב) „ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ״ז יום ושלישית יום בקירוב״, ועיין (אגרת השבת שער א ב ג) וביסוד מורא (שער א), ובני (ד״ה כה א) מאמר ר״נ „כך מקובלני מבית אבי אבא אין חדושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע״ג חלקים״ והחי׳ פי׳ זה בס׳ הלוחות שלו, כי נחשב שהלבנה התחברה עם השמש ברגע המולד בתחלת מזל טלה, ופירשו זה מזה והלכו כ״א מהלכו האמצעי, והלבנה בעבור מהירת מהלכה נתרחקה מהשמש עד סבבה כל הגלגל בכ״ז ימים ד׳ שעות מ׳ חלקים, ועד ששבה למקום המולד שהוא תחלת מזל טלה, והגיעה שם לא מצאה שם את השמש כי נסעה ממקומה והלכה כ״ו מעלות בקרוב, והוצרכה הלבנה לרדוף עוד אחר השמש ב׳ ימים ה׳ שעות י״ח חלקים, עד שהשיגה את השמש בסוף המזל טלה וכשנוסיף ב׳ ימים ה׳ שעות ח״י חלקים, עולים כ״ט יום י״ב שעות תשצ״ג חלקים כדברי ר׳ גמליאל.

62) עיין בפי׳ החי׳ ז״ל (שמות ג טו) ד״ה „ועתה אזכיר הטעם״ וכו׳.

63) הונח השם „מוצק״ העברי במקרא במובן „מרכז״ שבערבי ועיין בפירושו (תה׳ צג ב, קהלת ג טו, איוב לו טז) וכן בראש ס׳ צחות הזכיר שם זה חמשה פעמים ובהפירוש המיוחס להחי׳ ז״ל לס׳ משלי, ושם (ח כז) קוראו „מרכז״.

64) וכה יאמר החי׳ ז״ל בס׳ העבור (סוד העבור) „והנה אגלה לך הסוד הזה ושים לבך לדעתו, דע כי שנת השמש תתחלק לשלשה חלקים, החלק האחד מעת היות השמש החלק הראשון ממקום מחברת השנים גלגלים הגבוהים ואז ישתוה היום עם הלילה, וזאת היא שנת תלמי וחכמי ישמעאל,

והחלק

כי מהלך הגלגל הקטן הפך זה באמת ובתמים 65), ואם נסמוך על דעת התחברות המאורות 66), גם הנה ג' מחברות 67), מחברת בגלגליהם תיכונה 68) ומחברת כנגד העליון באמונה 69) ומחברת שנוי מחזה 70), ולא נדע אי זה יכשר הזה, או זה, ואשר אמרו כי הדבר תלוי על מראה עינים נשאו 71), כי עינים להם ולא יראו, אולי יראונו בתורה ובתעודה, המקום שמצא זאת האבדה, ולא דברו בפירוש „חדש בחדשו" (במד' כח יד) נכונה 72) כי אין בכתוב זכר ללבנה, רק פי' לעשות כל דבר בעתו יום ביומו, שבת בשבתו 73) וידוע כי פעם יהיה בין המולד לעת השקיעה שש שעות 74), ותראה הלבנה אך על חקות ידועות, ופעם ביניהם

יהל אור

והחלק השני כנגד נקודה בגלגל השמש שמוצקו רחוק ממוצק הארץ וזאת היא שנת פרס, גם יש בחכמי ישמעאל מונים כן, וחחלק השלישי הוא מעת התחברות השמש עם כוכב אחד ממחנה המזלות, וזאת היא קרובה לחכמי הודו', והנה יש ללבנה גלגל אחד ונקרא גלגל הנוטה, והואגדול כמו הגלגל הדומה, רק מה שהדומה הוא מכוון תחת גלגל המזלות ובשטחו זה האחד נוטה ממנו חציו לדרום וחציו לצפון ונפגשים זה בזה בשתי נקודות זאת לנוכח זאת, ובהן נחלק כל גלגל משניהם לב' חלקים שוין, והנקודה שתחל לנטות אל פאת דרום נקרא זנב התלי. ומהלך זה הגלגל אחורנית ממזרח למערב ויסוב את גלגל המזלות בי"ח שנה וז' חדשים וט' ימים וי"ג שעות ותתס"ד חלקים, על דעת החי' ז"ל בסי' הלוחות שלו, והלבנה תשוב א', ראש התלי מעת שנפרדו שם עד כ"ז ימים עשר שעות ש"ץ הלקים לפי השבונו (א"כ יהיה עוד הפרש בחשבון) עיין ס' העבור להנשיא ר' אברהם ב"ר חייא מאמר א שער שביעי, ובס' יסוד עולם מאמר ג' פ"ח, ובס' נחמד ונעים מסי' קפ"ט עד קצ"א.

65) פי' שיש עוד ללבנה גלגל אחד קטן נקרא גלגל הקפה והלבנה קבוע לו כמו האבן התקוע בטבעת ומוצק גלגל הקטן סובב ממערב למזרח, וגלגל התלי ממזרח למערב, הנה מהלכו של זה הפוך ממהלכו של זה ועיין בסי' (נחמד ונעים סימן קצ"ד).

66) ר"ל אחר שהתחברו השמש והירח בסוף כל חודש, והתחילו להתפרד זה מזה, ההתחלה הזאת נקראת מולד הלבנה והידוש אורה שתקבל מהשמש.

67) ובקצת ספרים הגי' „גם הנהגת מחברות" ושעות הוא, ויצא להם מזה שכתוב הנה ג' מחברות, בקו מלמעלה, והשבו שהתיבה הוא הנהגי', וכתבו „הנהגת".

68) פי' היא מחברת האמצעית שקבלנו מאבותינו, היא כ"ט ימים י"ב שעות תשצ"ג חלקים בין מולד למולד.

69) וראוי שתדע כי המחברת של כ"ט י"ב תשצ"ג אינה מחברת האמיתי, אבל בעבור שיש לשמש גלגל שמוצקו רחוק ממוצק הארץ, וככה ללבנה, גם בעבור שיש ללבנה גלגל קטן כאשר אמרנו, ע"כ פעמים שיש בין מולד האמתי, שהוא עת התחברות הנכונה, ובין מולד הבא אחריו פחות מכ"ט י"ב תשצ"ג, בעבור זה אמר ר"ג (ר"ה כה, א) „כך מקובלני, פעמים בא בארוכה" וכו', ומה שאמר כנגד העליון, פי' נגד ככב מהכוכבים שבגלגל המזלות. או כנגד מזל הידוע מהגל.ל.

70) ר"ל שתשתנה קשת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ, וכפי מרחב הלבנה בקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו ועיין בפי' החי' ז"ל (שמות יב ב):

71) והוא כמו „נשאו שרי נף" (ישעי' יט יג) שפי' נתעו, כמו „הנחש השיאני" (בראי' ג יג) וכן כאן פי' נתעו ונפתו בהסתת יועצי שולל.

72) שרוצים לפרש בחדשו בחידושו, והחי' ז"ל יפרש על התחדשות הזמן, ולא על חידוש הלבנה, ועיין (שמות יב ב) מה שהביא מר' משה הכהן ואשר טענו עליו ודעתו שם:

73) וכן כתב החי' ז"ל בסי' העבור (סוד העבור) בטענתו על בן זוטא „ועוד מה יועילו לו כל הדברים האלה, כי הכתוב לא פי' רק שהם מועדי אל, ומלת חדש בחדשו איננה כמו שפי' לפי הפשט וכו' וסיים ואין פי' עשה ירח למועדים שעשהו השם בעבור המועדים כי עיקר המזמור איננו רק לבאר מעשה בראשית".

74) פי' זה כוד נולד קודם חצות, ועיין בס' אגרת השבת מה שהאריך לבאר בענין זה. ובס' העבור של: שגם שם ביאר ענין זה.

שלשים שעות 75), ולא תראה אפילו בגבעות 76), כי 77) תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה, גם 78) גלגל השמש משתנות, וגם מפני ארך ורחב המדינות 79) ואם שכנה על הארץ ענגה, ולא תראה בראש אלול ותשרי הלבנה, הנתענה ג׳ ימים בכפורים 80), ועוד מי ספר לנו כי ימי החדש על שלשים יום ספורים, כי הנה יהודה הפרסי 81) חבר ספר ובחשבון השמש השנה, והחדשים ספר 82), גם לא נדע מהתורה עדות החדש, ומי העד, ואם ילך בדרך רב ביום קדש 83), ואם נקבל עדות אב ובנו וגרים ונשים 84), וגם אם הי׳ כל אלה מפורשים עוד דבר קשה, איננו מפורש בתורת משה לדעת כמה חדשי השנה, ואם היא באביב נסמכה 85), ההוא מחטים או שעורים 86), ומתי יבוקש 87), ואנה השעורים 88), ואם היתה שנת בצורת בארץ ישראל ומסביב, והנה אין זרע, אף כי אביב, הנקבע השנה פשוטה או מעוברת 89),

---

יהל אור

75) ובאגרת השבת (שער השני) כתב „והנה יש פעמים שהלבנה נראית בתחילת הלילה ופעמים יהי׳ בין המולד ובין הערב ד׳ וחי׳ שעות ולא יראו הלבנה, והם חושבים כי חשבון העבור טעות, הלילה הלילה, רק הם הטועים, שהם חכמים בעיניהם, כי אין כח במשכיל לדעת מתיתראה הלבנה עד עשותו כאשר אפרש׳ עיי״ש.

76) עיין בפירושו (שמות יב ב) ובספרו העבור.

77) במג״ט לא גרס „כי״ וברש״נ הוא מוקף בעיגול.

78) וי״נ במקום „גם״ „עם״.

79) עיין (פי״ז מהלכות קדוש החדש להרמב״ם ז״ל) וביסוד מורא (שער הראשון).

80) פי׳, ואם בעבור ספק שיהיה, נהיה בצום הכפורים ג׳ ימים, מפני האיחור ליום המובל או קודם והספק ג״כ ליום העשר, אם אין יום ר״ח ידוע, אולי יוה״כ הוא ערב יום הכפורים, או אחר יו״כ.

81) עיין ערכו בראש הספר.

82) והחי׳ ז״ל הביאו ג״כ (שמות יב ב) „א״ר יהודה הפרסי כי ישראל הי׳ מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים״ וכו׳ וסיים „ולא דבר נכונה״, וכן בס׳ העבור (סוד העבור) ויהודה הפרסי חבר ספר ואמר כי שנות ישראל הי׳ מחשבון לחמה, בראותו כי לא מצא ראיה על שנת הלבנה כמה חדשים היא״, וכן באגרת השבת (שער הראשון) „אמר יהודה הפרסי כי שנות ישראל הי׳ שנות החמה בעבור שמצא המועדים בימים ידועים, כי הפסח באביב שעורים, ושבועות בקציר, וסכות באסיף, והנה מה יעשה, כי משה לא פי׳ כמה היא השנה, ומה יעשה במלת חדש כי מה יתחדש בשמש עיי״ש, ובימינו קמו החכמים (בעטטהער, זעאופפעארטהא, קרערנער) והשתדלו להראות שחדשי ושנת העברים הי׳ לחמה, ואחריהם נמשך הרב החי׳ חז״ס ויסוד העבור הוצאה שלישית צד 31) וכן במכתבו להרב החי׳ וויס (בית מדרש תרמ״א מחברת ח צד 253) ועיין (בית תלמוד שנה שניה צד 20) מה שהשיג עליו החי׳ ר׳ אברהם עפשטיין והראה טעותם, ושם צד 27 מה שהשיג עליו הרב החי׳ מ׳ חיים יעקב אונגער.

83) פי׳ אם יחלל שבת ללכת לירושלים ממקום שהוא יותר רחוק מתחום שבת כדי שיעיד בב״ד שהוא ראה הלבנה.

84 בראיית הלבנה, וכן כתב בס׳ העבור „ומי אמר לנו שנספור ל׳ יום ואם נקבל עדות החדש מפי גרים ונשים ואב ובן, ואצל מי יעידו העדים, והנה ישראל בכל עיר ועיר וראית הלבנה תשתנה בכל מדינה ומדינה.

85) וכן כתב בפירושו (שמות יב ב) „והנה משה לא פי׳ לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים ואם לא נמצא אביב מה נעשה״.

86) אם הקציר מחטים או שעורים.

87) וכן יאמר שם „כי משה לא הזכיר בתורה שנספר י״ב חדש, או י״ג, רק אמר בחדש שנמצא בו אביב נחל לספור״

88) פי׳ שיעור עומר התנופה של חטים או השעורים.

89) הלשון מעוברת, שאומר על השנה מעוברת, היה השנה דמיון לאשה עוברה שיש במעיה תוס׳ והוא הבן וכן זאת השנה יתירה חדש על השנה הפשוטה.

גם אין ספירה נספרת 90), ואין חג שקראנוהו עצרת 91), וכל אלה המצות צריכות לקבלה ומסירת, והאומרים הנה אנשי המשנה, מעידים על ראיית הלבנה, והנה התשובה נכונה, אם היא עדותם בעיניהם נאמנה 92), יקבלו 93) עדות צרכי השנה, כי על פי קריאת ב"ד היא נתונה 94), כי יסוד העיבור על אביב ותקופה וצרכי צבור 95), ולמה במצות נגע צרעת מבוארים המשפטים שהיא מצוה לאדם אחד, ולפרקים מעטים, ומצות המועדים חיוב לכל ישראל בכל זמן, ולמה אין בתורה עליהם עֵד נאמן 96), רק נחפש כה וכה רמיזות 97), ולמה בדברי תורה תמימה כזאת 98), וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה 99), שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא, כי אין הפרש בין שתי התורות 100), ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות 101), ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה, כי נעשו על ידי בעלי עצה וזקנה 102), ולא הקריב הפסח

יהל אור

90) לעומר.

91) גם החג שקראנוהו עצרת, והוא חג השבועות תלוי בהקרבת העומר, ואם אין עומר א"כ אין חג העצרת.

92) שיאמינו בדברי חז"ל עפ"י עדותם וכעדיות פ"ז מ"ז).

93) ובקצת נוסחאות „אשר יקבלו" וברש"נ מוקפים בחצי עיגול, והוא ביאור ור"ל אשר יקבלו,

94) וכן כתב בס' העבור „ואם טען טוען, והלא חכמי המשנה יודו על ראית הלבנה, התשובה, אם היה עדות המשנה נכונה בעיני זה הטוען, הנה הם מעידים על האביב, ועל התקופה, ועל צרכי צבור, וסוף דבר המעתיקים אמרו כי קריאת המועדים תלויה בב"ד, על כן דרשו „אשר תקראו אותם" בעבור היותו חסר" (והוא בג', ר"ה, כה, א).

95) והוא בגמ' (סנהדר' יא ב) „על ג' דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן, ועל התקופה", ועיין „אגרת השבת" (שער הראשון) מה שכתב בזה.

96) וכן כתב החי' ז"ל (שמות יב ב) „ויש לתמוה מזה תימה גדולה, איך פירש דיני כל נגעי המצורע שהוא אדם אחד, ולא יעמוד בכל זמן, והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשומרה בכל זמן ויש כרת על אכילת חמץ בפסח, ועל אכילת יום הכפורים", וכן כתב בס' העבור (סוד העבור) „וזה תימה גדול שמצאנו פירש משה נגעי המצורע באר היטיב שהוא באדם אחד, ואין חיוב כרת, ואיך עזב דברי המועדים, שכל ישראל חייבים לשומרם, והנה כרת על דבר הפסח והמצות ויום הכפורים, ועוד שהדבר תלוי על כל זמן", ופי' כרת על דבר הפסח והמצות, על דבר הפסח שלא עשאוהו טהורים, וחמץ בחג המצות.

97) וכן כתב בס' יסוד מורא (שער הראשון) „והאמת כי התורה מקור חיים, והוא יסוד כל המצות רק אין כח במשכיל לדעת מצוה אחת תמימה מן התורה שבכתב".

98) וכן יאמר בהקדמה השניה בדרך הב' „והנה ראינו כי משה ע"ה הראנו למבין עם תלמיד דבר מצורע, ואות כל נגע על מתכנתו העמיד שהיא לאדם אחד ולא ימצא תמיד".

99) וכן כתב בס' העבור (סוד העבור) „וזה לנו האות כי סמך משה על תורה שבע"פ, והנה אנחנו נאמין בלי ספק שקדמונינו העתיקו לנו האמת".

100) וכן כתב בס' (יסוד מורא שער ששי) „יש מצות מבוארות בתורה, ויש מצות שלא ידענו פירושם באמת רק מפי הקדושים המעתיקים שקבלו בן מאביו ותלמיד מרבו, ולולי הקבלה יוכל אדם לפרש אותם פי' אחר, ויש מצות קבלנום מהן, דאין זכר להם בתורה, וכלל אומר לך, לולי אנשי כנסת הגדולה, ואנשי המשנה והתלמוד, כבר אבדה תורת אלהינו, ונשכח זכרה ח"ו, כי אלה העמידו כל דבר על בוריו, ובארו לנו המצות באר היטב, וכל המשפטים כאשר קבלום".

101) וכן יאמר בהקדמתו השנית בדרך השנית „ואלה העורים המוכים בסנורים, הלא ידעו אם לא שמעו כי תורה שבכתב מיד אבותינו קבלנוה, וככה תורה שבע"פ מפיהם שמענוה, וחלילה חלילה שהוסיפו או גרעו על אשר קיבלו ושמעו, ואם אין אמת לתורה שבע"פ, הנה גם לתורת שבכתב אין מרפא".

102) וכן כתב באגרת השבת (שער א') „והנה תחלת שנת ישראל עפ"י בית דין כאשר הוא כתוב „ויועץ המלך חזקיהו", והנה עִבֵר השנה לעצת בית דין" וכן כתב בפירושו (שמות יב ב) „הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלוין בבית דין, דכתיב „ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני" (דה"ב, ל, ב) (ולשון הכתוב שם „ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח

בחדש

במועדו, ולאכול חמץ בחדש הראשון שלח ידו 103), ופסח שני כראשון שבעת ימים עשה 104), ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא 105) כי בבית דין הית, ואין ברוחו רמיה 106).

הדרך הג׳ דרך חשך ואפלה, והיא מחוץ לקו העגולה, והם הבודאים מלבם לכל הדברים סודות, ואמונתם כי התורות והמשפטים חידות, ולא

יהל אור

בחדש השני״ והחי ז״ל מביא הפסוק כפי שעלה בכת זכרונו) ואם היתה קבלה בידם להסתכל בדבר האביב, כאשר אמרו החו״קים על רז״ל (המה הצדוקים) למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני״, והנה החי ר״י בכרך (מהעבור ומנין השנים, ספר א׳ מעבור חזקיהו סי׳ יב) העיר ע״ז וכתב „מסה שכתב הראב״ע ידמה הקורא כי חז״ל לא הסתכלו לדבר האביב, וזה ללא אמת, כי הכתוב אומר בפירוש (שמות כג טו) את חג המצות תשמור וגו׳ למועד חדש האביב, וכן (דברי׳ טז א) שמור את חדש האביב ועשית פסח וגו׳ והרבה חששו חז״ל לאביב עיין (בפ״ק דסנהדרין) רק ששמרו שלא נעשה הפסח ועדיין האביב לא בא (עיין יסוד עולם מ״ד פ״ב ופי״ד) והחולקים עלינו יאמרו שלא יעבור האביב והפסח עוד לא נעשה, ובאור הדברים מצטרך לאריכות״, ועיקר המחלוקת שבינגו לקראים במה שאנו חושבים לתקופת האביב, והם סומכים על האביב הטבעי, והוא מציאת האביב בשעורים, ובאגרת השבת (שער א׳) בתב החי ז״ל „רק שיש לבית דין לשמור שיעשה הפסח, והאביב נמצא בעבור תנופת העומר, וברוב השנים דבק האביב בתקופה, ויש פעמים שירחק מעט בעבור רוב הגשמים, או שתהיה שנת בצורת, והנה תחלת שנת ישראל עפ״י בית דין״, ובהקדמה השניה בדרך הב׳ כתב נ״כ החי ז״ל וז״ל „וזה לאות כי קריאת המועדים היא נתונה להסידים, וככה מצאנו בחזקיהו שנועץ עם הזקנים, והנה המועדים על פי העצה נתונה כאשר העתיקו אנשי האמנה הנקובים בשמות במשנה״.

103) כי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל, אלא עשו מניסן אדר, כי עברו השנה מפני הטומאה ומפני העם שלא יוכל להגיע לירושלים.

104) והחדש השני שהוא איר נתנו אותו במקום ניסן, ועשו בו הפסח, ועשו חג המצות שבעת ימים, וכן כתב בפירושו (שמות יב ב) „והנה יראה אם דבריהם (של החולקים) אמת, כי עשה חזקיהו שלש רעות, האחת שלא הקריב בפסח במועדו, והיה טהור, ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו, ואין זה כתוב בתורה, כי אם בדברי קבלה, והשנית שאכל והאכיל כל ישראל חמץ בחדש הראשון, והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים וכן לא יעשה, כי השם לא ציוה לעשות חג המצות בחדש השני. רק על אכילת הפסח לילה אחד, כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל, וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה, כי הכתוב דבר עליו „לא סר מכל מצות ד׳ ימין ושמאל״ (ולשון הכתוב „וידבק בד׳ לא סר מאחריו, וישמור מצותיו אשר צוה ד׳ את משה״ (מ״ב יח ו).

105) כמ״ש וישמע ד׳ אל חזקיהו וירפא את העם (דה״ב ל, כ) ואלו חטא חזקיהו, איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם.

106) וכן כתוב בפירושו (שמות יב ב) „ואם טען הטוען הלא החכמים ז״ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן, התשובה אמת אמרו, כי מנהג כ׳ בית דין להסתכל בסוף חדש אדר, אם הוא צריך לעבר השנה אם לא, והנה חזקיהו לא עשה כן, כי שגג שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש״, וכן כתב בס׳ העבור (סוד העבור) „ואם טען טוען הנה חכמיכם לא הודו לו (עיין רד״ק בפירושו לדה״ב ל, ב, מה שתמה על חז״ל מה שאמרו עבר ניסן בניסן ולא הודו לו, שהרי הכתוב אומר „ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים״ הנה הכתוב משמע שהודו לו עיי״ש עוד מה שתמה) התשובה, דע כי השם הודה לו על כל אשר עשה, ואלו לא היה כן היה הכתוב מזכירו, ועוד כי הנה נגע את העם שאכלו הפסח שלא ככתוב, ואם לא היה הפסח מקובל לפני השם לא נגע את הטמאים אחר שאינו במועדו״, (דעת החי ז״ל שנגע השם את הטמאים, ולמד זאת מן הפסוק „וירפא את העם״ (שם ל, כ) ואם לא נגע מה ריפא אותם, וכן תרגם רב יוסף „וְאַסִי יַת עַמָא ורד״ק פי׳ שסלח להם עונם, וכן בענין הסליחה „רפאה נפשי כי חטאתי לך״ (תה׳ מא ה), ועוד שהתפלל עליהם חזקיהו והשם שמע תפלתו״, ועיין בפי׳ הג׳ מלבי״ם (לדה״ב ל ב) שהוכיח מהכתוב שלא הודו לו, וזה היה שלא עפ״י הסנהדרין מפני שעבר ביום שראוי לקבעו ניסן, וע״כ כתיב, ויועץ המלך ושריו (לא החכמים) וכל הקהל (לא העדה) וכו׳ וע״כ כתיב, ויישר הדבר, ולא כתיב וייטב, כי לא היה טוב כי לא הסכימו הסנהדרין, ועיין העבור ומנין השנים להחי״ר״י בכרך בס׳ הראשון מעבור חזקיהו המלך מסי׳ י״א והלאה שהאריך והרחיב לבאר דעת חכמינו ז״ל ודעת החי ז״ל, והחולקים עליהם.

ואריך

אאריך להשיב עליהם, כי עם תועי לבב הם. כי הדברים על צדק לא חלקו[1] בלתי בדבר אחד צדקו, אשר כל דבר מצוה קטנה או גדולה, בכף מאוני הלב תהיה שקולה[2], כי יש בלב דעה מחכמת יושב קדם נטועה[3], ואם הדעת לא תסבול הדבר[4], או ישחית אשר בהרגשת יחבר[5], אז יבקש לו סוד[6], כי שקול הדעת הוא היסוד[7], כי[8] לא נתנה התורה לאשר אין דעת לו, והמלאך בין אדם ובין אלהיו הוא שכלו[9], וכל דבר שהדעת לא תכחישנו, כפשוטו ומשפטו נפרשנו, ונעמידנו על מתכונתו, ונאמין כי ככה אמתו, ולא נגשש קיר כעורים, ולפי צרכינו נמשוך הדברים, ולמה נהפוך הנראים לנסתרים[10], ואם יש מקומות שהם באמת נחברים[11], ושניהם נאמנים

יהל אור

1) כי דברי התורות והמשפטים אינם חולקים על הצדק והיושר, גם בהיותם מבוארים כמשמעם וכפשוטם, ולמה איפוא נעשם לחידות? וכעין זה כתוב שם למטה, „וכל דבר שהדעת לא תכחישנו כפשוטו וכמשמעו נפרשנו"

2) וכן כתב החי ז״ל (ויקרא יט יט) „כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות וסוכות וציצית, ושופר ומזוזה ותפילין", ושם, „דע כי השלם שלם מאוד על כן כתוב באברהם „וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי" (בראי כו ה) ופי׳ דבריו בזה, כי השלם בדעתו, ועושה הכל בטוב טעם ודעת, כאשר יחייב השכל, הוא גם שלם לשמור מאוד פקודי השם וחקותיו אף שלא יתחייבם השכל

3) הם המושכלות הראשונות אשר מהם תצא תורה להביאה במאוני השכל.

4) וי״נ „דבר".

5) ר״ל שהרגשות מעידות שאינו כן, והטעם ישחית כשיחובר להרגשת, או למראה עינים אשר גם הוא מחובר להשכל, ובקובץ נורם „או ישחית אשר בהרגשות יתבר" ע״ד הכתוב „עם נבר תתבר" (ש״ב כב כז) והכונה אם ישחית דבר שהוא מבורר על פי הרגשות והושים, ודייר ינרום „או יכחיש אשר בהרגשות יתבר" ור״ל או יכחיש דבר שהוא מבורר עפ״י ההרגשות והחושים, והוא מין המשפטים הנקראים בסלת הגיון (שער ח) בשם מוחשים, ולשון יכחיש כתוב גם למטה „וכל דבר שהדעת לא תכחישנו", והדבר המכחיש את המבורר עפ״י הרגשה וחוש הוא רומז לדעתו אל פסוק „וכל העם רואים את הקולות" (שמות כ יח) הן ההרגשה והחוש מעידים שהקול בלתי נראה רק נשמע.

6) וכן כתב בס׳ העבור „אם מצאת ספרים מכחישים ההרגשות, ואף כי שקול הדעת אל תאמין בם, ואם ידעת שחברום חכמים יש להם סוד, או על דרך משל".

7) החי ז״ל ישתמש הרבה בתיבות אלו „שקול הדעת", גם דרכו במקראות לפרשם ולקרבם אל שקול הדעת עיין (בראי א ב, כב א, שמות יג ט, שם כ, א ויקרא כד, יט, במד׳, כב, כח,) וכן ביסוד מורא (סוף שער השביעי) „ודע כי התורה לא נתנה רק לאנשי לבב ע״כ יש לפרש דבריהם כתובים בדרך שקול הדעת" וכו׳ וכן בס׳ העבור פעמים לרוב, ומפני גודל האריכות לא הביאותים, וענינו השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן, וכן הוא שגור בפי גאוני קדמאה, עיין הכותב בעין יעקב פ׳ הרואה ד״ה „מצאתי כתוב", וכוונת הז״ל בתיבות שקול הדעת עיין (סנהדי לג, א,) „היכי דמי שקול הדעת" וכו׳, ועיין בהערה 11 לתולדות רבינו נסים (בכוה״ע תקצ״ב צד 62) שהאריך לבאר מה הוא שקול הדעת.

8) וי״נ „ולא".

9) כי שכלו יגיד לו אם הדברים נכונים אם לא, והשקול הדעת, הוא כאלו מלאך אומר לו שזה טוב בעיני ד׳ או המלאך רע מיעצו לרעה, ע״כ צריך לבקש כדי אשר יחונן אותו בשקול הדעת הישר בעיני ד׳.

10) לאמר ע׳ דבר נגלה שהוא נסתר, וכן יאמר בהקדמה השניה בדרך הד׳, „והנה אמר כלל בתורה גם בדברי המקרא, גם במשנה, ובכל מסכתות, ובכל ברייתות, ומכילתות, שאם מצאנו באחד משלשה דברים כי האחד שקול הדעת הישרה, או כתוב מכחיש אחר בדרך סברה, או יכחיש הקבלה הגמורה, אז נחשוב לתקן הכל כפי יכלתנו בדרך משל, או תוספות אות, או מלה ע״ד לשוננו, ואם לא נוכ׳ לתקן אל האמת, נאמר כי באמת זאת החכמה ממנו נעלמה, כי יד שכלנו קצרה, ודעת בני דורנו הסדה והדבר שהלאנו יהיה כספר מונח ונעזב, וחלילה לנו לומר שהוא שקר וכזב, גם לא נאמין שהוא כמשמעו. רק נאמין כי הכותב זה הסוד הוא ידעו", ועיין (שמות כ, א) שבאר שם דעתו באריכות, וכתב „ות׳ ילד הלילה שאומר שלא דברו נכונה, כי דעתנו נקלה נגד דעתם, רק אנשי דורנו יחשבו כי דבריהם כמשמעם" עיי״ש.

11) ר״ל שיש בדבר אחד נגלה ונסתר.

ברורים, מהם בגופות 12) ומהם מחשבות 13), כמלת בשר, וערלת לבבות 14), ובעץ הדעת סוד ינעם 15), גם הדברים הם 16) אמת כמשמעם 17) ואם יש איש לא יכילו זה רעיוניו, אם הוא חכם יפקח את עיניו, כי ימצא בתולדות רבים נוצרים 18) כנחירים והלשון והרגלים לב׳ דברים 19).

הדרך הרביעית, קרובה אל הנקודה, ורדפו אחריה אגודה. ואת דרך החכמים, בארצות יונים ואדומים, שלא יביטו אל משקל מאזנים 1), רק יסמכו על דרך דרש כלקח טוב ואור עינים 2), ואחר שימצאו המדרשים בספרי הקדמונים,

יהל אור

12) ר״ל „בגופות פי׳ כמו „ומלתם את ערלת לבבכם״ (דברי׳ י טז).

13) אם אין הפי׳ כמשמעו, ע״כ פי׳ שיתקן מחשבות לבו.

14) כי לא יתכן להיות פירושו כמשמעו, וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך הראשון „ואם מצאנו כתוב בתורה שאין הדעת סובלת, נוסיף או נתקן כפי היכולת, על דרך משפט הלשון אשר חקק אדם הראשון גם במצות נעשה כן, אם הדבר כמשמעו הדעת לא יתכן, כמו „ומלתם את ערלת לבבכם״ (דברי׳ יו״ד טז) כי על המצות כתוב „אשר יעשה אתם האדם וחי בהם״ (ויקרא יח ה) וכי הוא צונו שנרצחנו כאכזרי (שמות כ א, שם י״ג ט) וכן יאמר ביסוד מורא (שער א) ועוד מצות רבות לא נדע פירושם מן התורה, כי אם סברה, כמו „ומלתם את ערלת לבבכם״ (פי׳ כי היא מליצה צחה להסיר כסוי הטפשות והסכלות המכסה בינת הלב, כי כל לשון ערלה הוא כסוי מכוער המכסה על יופי הדבר) ושם (שער השביעי) „ועתה שים לבך ודע כי כל המצות הכתובות בתורה, או המקובלות, או התיקונים שתקנו האבות, אע״פ שרובם הם במעשה, או בפה, הכל להם להתקן הלב, כי כל לבבות דורש ד׳ וכו׳, וזה פי׳ „ומלתם את ערלה לבבכם״, ודע כי מלת ערלה כבדות, והנה ערל לב, כמו „כבד לב פרעה״ (שמות ז יד) „ואני ערל שפתים״ (שם ו יב) כמו „כי כבד פה״ (שם ד יו״ד), „הנה ערלה אזנם״ (ירמי׳ ו יו״ד) כמו „ואזניו הכבד״ (ישעי׳ ו יו״ד)״.

15) עיין (בראי׳ ג כד) ומה שפי׳ שם.

16) ובקצת ספרים לא גרסו תיבת „הם״.

17) וכן יאמר החי׳ ז״ל יסוד מורא (סוף שער השביעי) „ויש דברים שהם אמת כמשמעם, גם הם בדרך משל כמו ג״ע ועץ הדעת ועץ החיים, וטעם הכרובים ודומה להם״, ועיין (שער הגמו׳ להרמב״ן ז״ל) ששיבח את החי׳ ז״ל בזה וכתב „ומה נכבד דבר הראב״ע ז״ל שכתב „בעץ הדעת סוד ינעם, גם הדברים אמת כמשמעם״.

18) עיין (בראי׳ ב ז) בפי׳ „ויפח באפיו נשמת חיים״ שפי׳ החי׳ ז״ל „כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר״, פי׳ שהוא פועל ב׳ דברים מוציא האויר החם, ויביא אויר הקר, ככה כל אבר פעולותיו הם שנים או יותר, ע״כ יאמרו „רבים נוצרים״ וכן יאמר בהקדמתו השניה בסוף דרך הראשון „ודרכי השם בתולדות האדם יורונו דרכים, כי האף שהוא הנחירים נברא בעבור ארבעה צרכים, לנשוב הרוח אל מוח הראש, ולהוריד לחותו. ולהריח בו, וליופי תכונתו״.

19) וכתב רי״ר, עפי״ז גזרתי אֹמֶר בשכבר הימים כי בראש פי׳ לס׳ ויקרא „מצאנו ברית יחיד לשני דברים״ צריך לקרא „מצאנו בְּרִיַּת יְחִיד״ ר״ל מצאנו בריאת אבר אחד לשני דברים ככתוב פה.

1) ר״ל מאזני השכל, או פי׳ דקדוק הלשון.

2) עיין מבוא להלקח טוב או פסיקתא זוטרתא, שהוציא החי׳ ר״ש באבער, ושם בפרק ה׳ מביא מהחי׳ המשקוני שחיבר פי׳ על הראב״ע ושם הביא וז״ל „אמנם לקח טוב ואור עינים שהזכיר החי׳ הראב״ע בהקדמתו לתורה, הנה הם שני ספרים חוברו לפרש התורה, ושניהם מחוברים מלקוטי מדרשי חז״ל מפה ומפה, ובעל לקח טוב, מתחיל בכל פרשה בטוב או בטובה, והוא החי׳ הגדול ר׳ טוביה מארץ מלכות יון ממדינת קסוריא (צ״ל קסטוריא) ולו היום שחברו כת״ו שנה, ובעל אור עינים מתחיל בכל פרשה באור או באורה, והוא החי׳ ר׳ מאיר, והוא ג״כ ממדינת קסוריא (צ״ל קסטוריא) ולמד לפני ר׳ טוביה רוב ימיו (כי היה תלמידו) וכל זה כפי המקובל דור אחר דור בארצותינו עכ״ד. ועי׳ כתב החי׳ רש״ב „ועתה נבין היטיב דברי הראב״ע בהקדמתו שכתב הדרך הרביעית אשר הלכו בו ספרי הדרוש, הוא הדרך אשר הלכו בה חכמי יון ואדום, והציב לאות את ספרי לקח טוב ואור עינים, יען כי הספרים האלה חוברו מחכמים אשר ישבו בארץ יון, והראב״ע אשר חבר חבורו כבן ס״ד שנה בשנת ד״א תתקי״ב 1152 לספה״נ (החי׳ הזה אינו מדוקדק עיין תולדות הראב״ע וברשימת ספריו) בערך ל״ה שנה אחרי שחיבר רבינו טוביה את ספרו לקח טוב וכו׳, ושם בפי׳ יו״ד הוסיף החי׳ רש״ב לאמר „כי מכל המחברים לא מצאנו אחד שהיה מדבר בגנות דרך הפירוש של רבינו טוביה בלקח טוב, כי אם הראב״ע אשר כתב עליו שהוא מיינע רק לחזור מה

שנמצא

ויש לו למה יגיעונו לכתבם שנית אלה האחרונים, ויש דרש הפך דרש 3), ויש סוד, ואיננו מפורש 4), כדרש שהתורה קדמה אלפים שנה קודם העולם 5), וזה אמת רק על סוד דרך הנעלם 6), ורבים לא יבינוהו כן, ולהיות כמשמע לא יתכן 7), ובעבור כי השנה מימים במספר היא מחוברת, ומדת הרגע והיום בתנועת הגלגל נספרת 8), ואם אין גלגל אין יום, אף כי יומים, או שנה, או מספר אלפים 9), והשואל מה היה העולם בתחלה הלא יתבייש, למען 10) אשר יבקש לאין יש 11), והמשיבים שברא ד׳ את העולם בעת שידע כי טוב הוא 12), גם זו 13) תשובה בנויה על אבני בהו 14), וכן האומרים שבראו להראות גבורתו, לאדם שהוא שרש יצירתי 15), והנה שמו תשובתם האמולה, חלק קטן מהשאלה הגדולה, כי יש ראיות גמורות לאשר

יהל אור

שנמצא בספרי הקדמונים ואולם הראב״ע הפריז בזה על המדה״, ולדעת החי צונץ היה רבינו טובית יליד אשכנז, ועיין ריט״ל צונץ מהחי שפ״ר צד 232.

3) וכוונתו שיש דרש שהוא ממש ההיפוך מן דרש אחר.

4) וי״ג „ואינו מפרש״.

5) והוא דרשם ז״ל (ב״ר פ׳ ח, ב) על פי ואהי׳ שעשועים יום יום (משלי ח, ל) ויומו של הקב״ה הוא אלף שנה שנאמר „כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול״ (תה׳ צ, ד), ובג׳ (שבת פח ב) מאמר ר׳ יהושע בן לוי תתקע״ד דורות נברא התורה קודם שנברא העולם והנה הדרש הזה סותר הדרש הראשון.

6) ובקצת ספרים הגי׳ „על דרך הסוד הנעלם״, והחי ז״ל בשערי השמים (פ״א) יאמר „מה שאמרו הכז״ל שבעה דברים נבראו קודם העולם, ואלו הן התורה וג״ע וגהינם, וכסא הכבוד, וביהמ״ק, ותשובה, ושמו של משיח, ודברים אלו אין ספק אצלי שהם משל עכ״פ, שאם אין כן יתחייב מציאת הזמן והמקום קודם העולם, כי באמרו קודם יורה על קדמות זמני בהכרח, וביהמ״ק יורה על מקום, ואם הזמן והמקום מצוים, הרי העולם מצוי.

7) ר״ל שהתורה קדמה קדימת זמן, כי לא היה זמן קודם בריאת העולם.

8) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך הד׳, „ובדרך הדרש כי נבראה קודם העולם יומים שהם שנים אלפים, כי דרשו יום יום, כמו „כי אלף שנים בעיניך כיום וגו׳ ואנחנו ידענו כי העתים והרגעים מתגלגלים ונעים, והשנים מחברות מחדשים, וההדש מימים כמו שלשים, ואם אין מאורות, אין שנים נספרות, רק הנה נעדרות״.

9) וכן כתב „בשער השמים״ „וכן דרש שהתורה קדמה אלפים שנה לבריאות עולם הוא משל בענין זה עכ״פ, כי איך יתכן להבר שנת החמה, או שנת הלבנה, אלא מחדשים, והחדשים מימים, והימים תלוים בתנועת הגלגל, וכיון שלא היה שם גלגל ולא חמה, ולא לבנה, ולא ימים, ולא לילות, האיך נקבעו החדשים, אף כי השנים? וכבר נתברר במופת על דעת תורתינו, וגם חכמי האומות המאמינים בחדוש העולם, כי הזמן הוא מקרה דבק בתנועה, והתנועה בגלגל, וגם הוא הזמן נמשך אחר התנועה כהמשך הצל אחר הגוף, והוא מקרה דבק בו: ולפני הגלגל לא יתכן שיהיה זמן בשום פנים, כי זה נמנע מניעה גמורה״.

10) ובקצת ספרים לא נכתב תיבת „למען״:

11) וכן יאמר בשער השמים (פ״א) „ושלא יעלה על לב איש שיהיה שם דבר נברא קודם העולם, שהמציאות הוא ממנו, זולת העצם הקדמון שברא, ויתברך שמו שברא יש לא מיש. ולא מדבר שקדם״.

12) כי ידע כי טוב הוא לברוא עכשיו.

13) ובקצת ספרים הגי׳ „גם זאת התשובה״.

14) וכן כתב בשיטה ראשונה (ברא׳ א א) „ואנשי המחקר מתחלקים, י״א כי הש״י בורא תמיד התורה וכסא הכבוד, ואין להם ראשית זמן, ולא יהיה להם סוף, ואחרים מכחישים הכסא, גם התורה, ואומרים כי לד׳ לבדו הוא, וברא את העולם בעת הראויה בהכמתו להברא בה, ואלה לא דברו נכונה״ עיי״ש.

15) ודעת החי ז״ל, שאין האדם שרש יצירתו, והמכים עמו הרמב״ם ז״ל בפ״ג מהי יסוה״ת, וכן במ״דה בפי״ב ובפי״ג מח״ג, ועיין (ברא׳ א א) ובביאורי שם הערה טו) ואולם הרמב״ם בהקדמתו לפי׳ המשניות הלך בדרך אחרת ומה רב הניגוד שהעלה הפך הדעת הזאת, ובמקום שהאריך לבאר מאמרם

עינים להם ולא לעורות 16), כי היישוב חצי ששית הארץ באמונה 17), וכולה כנקודה אל המסבה 18) אשר עליה נתונה 19), ואף כי המסבה 20) העליונה 21) ואם מדרך ישרה 22) אין דרש יום נדרש כדרך המקרא 23), כי אלו היה הטעם לאלפים 24), היה כתוב יומים 25), כי פירוש יום יום בכל יום ויום 26), וכן „איש איש״ (ויקרא יז ג) 27), „וברוך ד׳ יום יום״ (תה׳ סח כ) 28), גם סוף הפסוק יוכיח „משחקת לפניו בכל עת״ (משלי ח 5) 29), והנה אחריו כתוב „לשקוד על דלתותי יום יום״ (שם פסוק לד) 30), אם כן 31) נשמור התורה הנאמנה, עד אלפים שנה 32), ועוד „כי אלף שנים בעיניך״ (תה׳ צ ד) 33), איננו לנוכח השם 34), וימצאהו בפירושי בספר תהלות אשר יבקשם 35), גם יש דרש להרויח נפש חלושה בהלכה קשה 36), ויש דרש מסברא ידועה, ויש שהוא

יהל אור

מאמרם ז״ל שאין להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה, סיים שם וז״ל „אך על דרך כלל יש לך לדעת כי כל הנמצאים שתחת גלגל הירח נמצאו בשביל האדם לבד״ אתמהה? ועיין (ברא׳ א א), קרני אור (הערה טז).

16) ר״ל למי שיש לו עינים ולא יראה בעיני השכל נקרא ג״כ עורון.

17) וכן פי׳ רש״י ז״ל (ישעי׳ מ יב) ע״פ וכל בשליש וגו׳ „ומדד בשלישיות, שליש מדבר שליש ישוב, שליש ימים ונהרות״ ועיין בפי׳ החי׳ ד״ל (תה׳ קז ג) עה״פ „ומארצות קבצם ממזרח וממערב״, וזה היה לדעת הקדמונים, ועכשיו המים שבימים עם כל הארץ לכדור אחד יחשב, ושניהם נתונים לבני האדם לעבור דרך עליהם ביבשה ובים, ועיין (ברא׳ ג כג) ובביאורי שם.

18) והאהל יוסף גורס „המסכה״.

19) היא גלגל הלבנה.

20) וכן פה ינרוס הא״י „המסכה״, ולפי הגי׳ המסבה, הוא מלשון, „והוא מסבות מתהפך״ (איוב לז יב), וכפי׳ החי׳ ז״ל שפי׳ שם „שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם״.

21) אף כי גלגל העליון, עיין (כוזרי שני וויכוח רביעי מאות קמ״ה והלאה ובפי׳ הג׳ המלכים תה׳ ח מפ׳ ד, עד פ׳ ז).

22) ובקצת נוסחאות „הישרה״ ר״ל לפי פשוטו של מקרא.

23) דרש יום „ואהיה שעשועים יום יום״ איננו נדרש עפ״י לשון המקרא, כי פי׳ יום יום בכל יום ויום.

24) כדרשתם ז״ל, וכמו שהבאתי למעלה, ופי׳ יום יום שני ימים, ויהיה הטעם לאלפים ר״ל לשני אלפים.

25) היה לו להכתוב לכתוב „יומים״ ויהיה פי׳ לשני ימים.

26) עתה יפרש הפי׳ „ואהיה שעשועים יום יום״ שפי׳ בכל יום ויום.

27) והוא פרט אחד מכלל קבוץ אחד,

28) שפי׳ ג״כ בכל יום ויום.

29) וכן פי׳ החי׳ ז״ל שם „ויתכן לפרש שחסר בי״ת, והוא כמו בשעשועים יום יום בכל עת״ ויהיה פי׳ אהיה לו שעשועים בכל יום ויום, ובכל עת משמחת אני לפניו.

30) ושם ג״כ פירושו בכל יום ויום.

31) אם נפרש עפ״י הדרש.

32) ויהיה פירושו יום יום גם בזה הפי׳ אלפים שנה.

33) בעבור הכף שבמלת עיניך אמר כן.

34) כי אם עם בן אדם ידבר.

35) וכן פי׳ החי׳ ז״ל שם, „כי עם בני אדם ידבר השם ואל תתמה בעבור שופו לשון רבים ואחר כן בעיניך (שהוא לשון יחיד) כי כן משפט הלשון „זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור״ (דברי׳ לב ז), וטעם כיום, אולי חיית אתה בן אדם אלף שנה ככה, יהיה כיום אתמול כי יעבור, שכבר עבר, או כמו אשמורה בלילה״.

36) ר״ל נפש שנחלשה ע״י למוד הלכה קשה, וכן כתב החי׳ ז״ל בתחלת פי׳ על איכה „ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים״, וכן מבואר בס׳ מגן אבות לרשב״ץ (אבות פ״ב מאמר „וכל מעשיך יהי׳ לשם שמים״) „וכשיםצא גופו חלש מהלמוד, ויצטרך לטייל מעט בשווקים

וברחובות

בהלכה שאיננה קבועה 37), גם יש דרש שהוא טוב לאחרים 38), וידריך בדרך תבונה את הנערים 39), כי יש עוף שאיננו רואה ביום הנגוהות 40), ובלילה רואה מפני שעיניו כהות 41), כדרש שהעולם נברא בב״ת בעבור ברכה 42), ואם הדבר ככה, „הנה ד׳ בוקק הארץ ובולקה״ (ישעי׳ כד א) 43), „ואשיתהו בתה״ (שם ה ו) 44), „ובטלו הטוחנות״ (קהלת יב ג) 45), „בל ידעום״ (תה׳ קמז כ), „משחת בלי״ (ישעי׳ לח יז), „בלו שמלותיכם״ (דבר׳ כט ד), „בלע ד׳״ (איכה ב ב), „בלל ד׳״ (בראׄ יא ט), „ובתקוך״ (יחז׳ טז מ), „ובָרא אתהן״ (שם כג מז), „בין בתריו״ (ירמיה לד יח), „בזיון וקצף״ (אסתר א יח), „ילדו לבהלה״ (ישעי׳ סה כג) 46), „בלהות אתנך״ (יחז׳ כו כא) „איש בליעל״ (משלי כז יז) 47), „בעל פעור״ (דבר׳ ד ג), „ברע בלי״ (ישעי׳ מו א) „כהני במית״ (מ״א יג לג) 48) ואם הרי״ש 49) „ראשה די דהב״ (דניאל ב לב) „הנה איש רע ובליעל״ 50) אשר מעט השכל בלבו, ואף כי אשר חכמת אלהים בקרבו, יוכל להוציא מדרשים, וכלם כנגד הגוף הפשוט הם כמלבושים, וקדמונינו זכרם לברכה אמרו על ככה,

---

יהל אור

וברחובות יכוין בזה כדי להרחיב לבו לשוב לתלמודו, וכמו שאז״ל כי הוו רבנן חלישי מגרסייהו הוי אמרי מילי דבדיהותא, ובג׳ (שבת ל, ב) כתוב בדרך אחרת „מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיהותא ובדחי רבנן״, ופי׳ רש״י ז״ל „נפתח לבם מחמת השמחה״.

37) ר״ל דעת יחיד שאין לסמוך עליו.

38) והם דברי אגדות ודרשות המוניות, שהי׳ דורשים בשבתות ובימים טובים להמון אנשים ונשים וטף, כדי להמשיך לבם לתורה ולמצות, ולאמצם לעבודת השם.

39) והמה טובים מאוד ומועילים ובפרט להנערים, ור״ר יגרוס תחת „לאחרים וידריך״ „למורים להדריך״, ור״ל שיש דרש שהוא טוב למורי הנערים להדריך על ידו את הנערים בדרך תבונת, והוא דרש המכלכל משלי מוסר נעימים המושכים את הנערים אחרי דעת ומזמה.

40) וי״ג „בנגהות״ והוא העטלף שרואה רק בלילה כי עיניו כהות, (עי׳ סנהדרין דף צח ע״ב משל לתרנגול ועטלף וכו׳) ודרך הפשט הנכון לא יבינו.

41) ולגודל הבהירות איננו רואה.

42) כן הוא (ב״ר פ׳ א, תנחומא בראׄ, ילקוט רמז ב) וכן הוא בירושלמי חגיגה (פ״ב ה״א דף י א) ועיין בפני משה שם שכתב „אע״ג דנמצאו הרבה והרבה פסוקים המתחילין בבי״ת ואינם לשון ברכה, וכן הרבה פסוקים ותיבות המתחילים באל״ף ואינם לשון ארירה אלא להיפך, מ״מ בבי״ת לשון רבוי הוא, וסמנו מתחיל הרבוי, וזהו לשון ברכה, שהתחלת הרבוי מחמת ברכה היא, משא״כ באלף שאין בו רבוי כלל, וזהו דקאמר שהוא לשון ארירה. ובית הוא לשון ברכה״.

43) שפי׳ לשון ריקות.

44) שהוא לשון שממה.

45) וגם הוא איננו אות לטובה אף שהוא בבי״ת.

46) השמיט החי׳ ז״ל מלת „ולא״ הכתוב שם „ולא ילדו לבהלה״, מפני שהוא אות לטובה וראיותיו מהביתי״ן הנמצאים שאינם מורים לטובה.

47) בכל ספרי החי׳ ז״ל מ„איש בליעל״ עד „כהני במות״ הוצגו אחר „הנה איש רע ובליעל״, שאין מקומם שם, כי הם מהביתי״ן שאינם מורים לטובה, ואיך יהיה מקומם אחר הרי״ש, לכן הצגתים במספר הביתי״ן, וכן הוא בקובץ.

48) ר״ל כל אלו בבי״ת ואינן סימן ברכה.

49) ואם יש מאמרים על הרי״ש ג״כ לשבח, וכן הוא (אותיות דר״ע ביהמ״ד הוצ׳ יעלניק חדר ג׳) רי״ש זה הקב״ה שהוא ראש לכל העולם וסופו וכו׳, ד״א רי״ש זה ראשו של הקב״ה שדומה לכתם פז וכו׳, ד״א רי״ש, אין ריש אלא דברו של הקב״ה שנקרא ראש, שבו ברא הקב״ה ז׳ רקיעים וכל פמליא שלו, ומנין וכו׳ עיי״ש.

50) ויביא החי׳ ז״ל ראיה שנמצא הרי״ש גם לגנאי, „הנה איש רע ובליעל״ שמביא לא נמצא פ׳ כזה ונמצא (ש״א, ל, כב) „ויען כל איש רע ובליעל״, או נאמר כי המלה „הנה״ אינו מהפ׳ שרצה להביא, והוא כנוי הרומז שירמוז החי׳ ז״, גם על הפ׳ הזה, והוא דחוק, וכן נמצא הרי״ש גם לגנאי (אותיות דר״ע ביהמ״ד הוצ׳ יעלניק ח׳ ג׳) ד״א רי״ש, אין רי״ש אלא נבוכדנצר שנאמר אנת

אין מקרא יוצא מידי פשוטו 51), דרש בראשית 52) בתורה שנאמר „ד׳ קנני ראשית דרכו" (משלי ח כב) 53), אחר 54), העולם נברא על לויתן, שנאמר „הוא ראשית דרכי אל" (איוב מ יט) 55), אחר 54), העולם נברא שייראו מלפניו כי כן כתיב „ראשית חכמה יראת ד׳" (תה׳ קיא יו״ד) 56), אחר 54), העולם נברא בעבור הבכורים, שנאמר 57) „ראשית בכורי אדמתך" (שמות כג יט) 58),

---

יהל אור

הוא ראשה די זהב (דניאל ב לב) ד״א רי״ש אין ריש אלא מגדל שבנו בני דור הפלגה וכו׳, ד״א ריש, אין רי״ש אלא מלכות בבל וכו׳, ד״א ריש, אין ריש אלא חולי ומכה וכו׳ (ובגיסחא בי שם) אין ריש אלא רשע וכו׳ אין ריש אלא ע״ז, ועיין „אם למקרא" (בראי א א) מה שהעיר ע״ז מדוע יחסו השם „ראש" לע״ז, והדרוש ארוך ונכבד מאד למעיינים שם.

51) בני (שבת סג א) כי הפשט לא ישתנה, והביא ראיה מהגוף שילבש בגדים שונים, והוא לא ישתנה כן הפשט לא ישתנה, אעפ״י שידרשו דרשות הרבה עליו.

52) מכאן ואילך יצא החי׳ ז״ל להראות כחו בדרש, כי יוכל לדרוש ג״כ ככל הדרשנים כן העיר בהערה (קובץ הכמת הראב״ע) ואנכי בע״ה אראה מקורן שלא דרש החי׳ ז״ל מדעתו הדרשות שהביא.

53) הדרש הזה הוא (ב״ר פ׳ א, תנחומא ב בראי אות ה, ויקרא ראש פ׳ יט, מדרש חזית פ׳ ה, פסוק „ראשו כתם פז" והקדמות תקוני זהר בכמה מקומות, ובתקונים תיקון כ״ה, אגדת בראי פ״א פס״ז בראי א), ועיין רמב״ן (בראי א א) שכתב שהמדרש הזה סתום וחתום מאוד, כי דברים רבים מצאנו שנקראו ראשית, ובכלם להם מדרשים.

54) מלת אחר פה כונתו עוד דרש אחר, וכן כולם.

55) נעלם ממני מקום המאמר הזה ולדעתי ירמוז על מה שדרשו ז״ל (ב״ב עה א) אמר רבה א״ר יוחנן עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן, שנאמר, „יכרו עליו חברים" (איוב מ ל) ואין כרה אלא סעודה, וכן בפסיקתא רבתא (פסקא אחריתי דסוכות סי׳ לב) ר׳ נחמן ור׳ הונא הכהן ור״י בר שלום, אחד מהם אומר מקישים בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות רגיליות יבוא ויאכל מראשו, וטעמו כטעם הראש של דג שבים טבריא וחבירו אמר וכו׳, ועוד שם יכרו עליו חברים, הבורות חבורות, יש בעלי מקרא, יש בעלי משנה, יש בעלי תלמוד, יש בעלי אגדה, יש בעלי מצות, יש בעלי מעשים טובים, כל חבורה וחבורה באה ונוטלה חלקה עיי״ש, ואל זה יכול להיות שרמז החי׳ ז״ל, שהעולם נברא על לויתן, והנה בענין הסעודה הזאת רבים האמינוה כפשוטה מאכל ממש ועיין (רמב״ם בפ״ח מה׳ תשובה) שיאמר שחז״ל כינו הטובה הצפונה לצדיקים בלשון סעודה, והראב״ד השיגו עיי״ש, ועיין בס׳ מלחמות השם לרבינו אברהם בן הרמב״ם ז״ל, והנה פי׳ המאמר עפ״י סברה מפני שלא מצאתי מקור המאמר, והריצותי מכתב אל ידידי הרב הגאון המפורסם, בקי עצום בחדרי תורה כ״ש מ׳ מאיר בהגאון מ׳ יוסף ז״ל שהיה אב״ד בסלוצק, ועתה איתן מושבו בעיר ליאחעוויץ שיברר לי מקור המאמר, והשיב לי במכתבו אלי וז״ל „אשר דרש ממני כבודו הרמה גידון מה שהביא הראב״ע ז״ל בהקדמתו בדרך הד׳, אחר העולם נברא על לויתן וכו׳ יותר ראוי לפרש כוונתו על מה דאיתא בברייתא דמעשה בראשית בתחילתו [והיעתקה בסוף ספר רב פעלים] וז״ל כל העולם ת״ק על ת״ק וכו׳, וכל העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו וכו׳ ואותו עמוד וכל העולם כולו עומד על סנפיר אחד של לויתן וכו׳ ויעוי״ש, אמנם שם לא נזכר הפסוק (איוב מ) ובאמת הפסוקים שם באיוב קאי על הבהמות בהררי אלף וכדאיתא (ב״ב עד ב) ועיי״ש, עכ״ל, אח״כ מצאתי במדרש כונן פרק ו וז״ל שם „יום חמישי נטל הקב״ה אור ומים וברא מהם לויתן ואשתו וכל דגי הים, ותלה כל העולם כולו סנפירין לויתן".

56) כן הוא (שבת לא ב) אר״י לא ברא הקב״ה את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו, שנאמר „והאלהים עשה שייראו מלפניו" (קהלת ג) וכן הוא (קה״ר פ״ג) אר״י גדולה היא היראה ששמים וארץ לא נבראו אלא בזכות היראה ההי״ד „והאלהים עשה שייראו מלפניו" (ופי׳ הגרד״ל, אפשר ר״ל הא דכתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, בשביל היראה שנקראת ראשית, כד״א ראשית חכמה יראת אלהים נבראו שמים וארץ) ועיין הקדמת ס׳ הזהר (דף ז ב, יא ב, תיקוני זהר תיקון כח ולג).

57) ובקצת ספרים הגי׳ „וכן הוא אומר", ועיין (רמב״ן בראי א א) שהביא ג״כ כמה מדרשים מזה הענין, וסיים, ואי אפשר להאריך בפירוש זה הענין במכתב, והרמז רב הנזק כי יסברו בו סברות אין בהם אמת וכו׳ עיי״ש.

58) והוא (ב״ר פ״א, ועיין בפי׳ מהרז״ו הארוך שם, ילקוט רמז ב, ת״ז תיקון יד) וכן

בפשנת

זלמה בי״ת בתחלה, להורות כי ד׳ אחד והנבראים שנים שהם עצם וצורה 59) או שני עולמות 60) ולמה בי״ת, ואחריו רי״ש אל״ף שי״ן, ואח״כ יו״ד ותי״ו, רמז שהבית הראשון יעמוד ד׳ מאות ויו״ד שנים 61) כי הוא היה קודם השמים והארץ 62), ואחר כך ישום הבית, וזה הוא והארץ היתה תהו ובהו 63) וחשך על פני תהום, שבא חשך לעולם כאשר נסתלקה השכינה. „ורוח אלהים מרחפת על פני המים״, שנחה רוח החכמה והבינה על מפרשי התורה הנמשלת למים 64), ובסוף יהי אור, על ימות המשיח 65), אז יבדיל ד׳ בין המקוה לישועתו, ובין אשר במחשך מעשיהם 66) דרש 67) בראשית שתי מלות 68) שהכל היה 69), מהאש 70), והוא היסוד 71), אחר 64), שית 72) כמו „אמין שית״ (דניאל ג א), שהם שש הקצוות הנמצאות לכל גוף 73), וחשבון ראשי מלות

יהל אור

במשנת ר״א ר״פ בראשית, בזכות בכורים נברא העולם, היינו בזכות התורה, כי הם לכהנים למען יחזיקו בתורת ד׳, דבכורים היינו תורה, לכן הביאו בחג יום מ״ת, וידידי הרה״ג אשכול המרעים מ׳ יוסף פיימער אב״ד בסלוצק, ביאר דברי החי׳ ז״ל, כי לפנינו איתא במדרש בוה״ל, ר׳ הונא בשם ר׳ מתנה אמר, בזכות ג׳ דברים נברא העולם בזכות חלה, ובזכות מעשרות, ובזכות בכורים, ויליף לכל אחד מקרא, והחי׳ ז״ל תפס הדבר האחרון? יש לומר כי מפני זה הקדים החי׳ ז״ל, את המאוחר, בעבור כי הכתוב ראשית בכורי אדמתך וגו׳ הוא מוקדם בקרא (שמות כג יט) מהפסוקים האחרים המורים על חלה ועל מעשר.

59) וכן יאמר בס׳ „האחד״ „וכל יש עצם וצורה״, רצונו עמידת כל יש וקיומו היא שנים עצם וצורה, ועיין (שמות כה מ) בפי׳ החי׳ ז״ל ובביאורי שם.

60) כן הוא (ירושלמי חגיגה פ״ב ה״א) ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן בשתי אותיות נבראו שתי עולמות העוה״ז והעוה״ב, וכן הוא (ב״ר פ״א, ילקוט רמז ב, תנחומא בראי, ת״ז תיקון כב) ובא״ב דר״ע (ביהמ״ד הוצי יעלניק ח״ג צד 19) למה נברא בבית מפני שאמר הקב״ה שני עולמים אני עתיד לבראות עוה״ז ועוה״ב.

61) ויהיה הבי״ת בית, רי״ש אל״ף שי״ן ראש, יו״ד תי״ו ת״י, פי׳ בית ראשון יעמוד ת״י שנים, וכ״כ הציוני בשם ס׳ ישן.

62) וכן הוא (פסחים נד א, נדרים לט ב, פדר״א פ״ג, זהר צו לר ב).

63) תהו בגי׳ ת״יא והבית הראשון עמד ת״י שנים ונחרב בת״יא.

64) ובקצת ספרים „רוח חכמה ובינה שנחה על מפרשי התורה שנמשלת למים״.

65) וכן הוא (ת״ז תקונא תלתין נתיב תניינא) ורוח אלהים מרחפת על פני המים, מאי ורוח, אלא בוודאי בזמנא דשכנתא נחתת בגלותא האי רוח נשיב על אינון דמתעסקי באורייתא עיי״ש כל המאמר, וסיים שם „ודא איהו רוהא דמשיח״.

66) וכן הוא (ת״ז תקונא חד ועשרין) ויקרא אלהים לאור יום, דא ישראל דשלטנותהון יהא לזמנא דפורקנא, ורשיעיא ישתארון בחשוכה ההיד „ולחשך קרא לילה״.

67) ובקצת ספרים הגי׳ „דרש אחר״.

68) במלת בראשית יש שתי מלות, ברית אש (הקדמת ת״ז ד״ה „ועוד תקונא ד״, ת״ז תקונא כב, ותקונא כג) אך שם הסבו כוונתם על המילת שהיא מצלת מאור של גהינם.

69) ובקצת נוסחאות „המה״.

70) ורי״ר גורס „מאש״.

71) ורי״ר פי׳ שתי מלות ר״ל „בָרָא שְתִי״ וכתב המשכילים על דבר יביעו אשר מלת „מאש״ הוא נוטריקון „מאבן שתיה״ וירמוז להכתוב בגי׳ (יומא נג ב) במשנה „אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת״ ושם (דף נד ב) „תנא שממנה הושתת העולם״, ובפי׳ המשניות להרמב״ם שם כתוב „ופי׳ שתיה יסוד״ עכ״ל. ומתאים עם הכתוב פה, והוא היסוד, ובלי ספק היה למבראשונה קוים על מלת „מאש״ להורות היותה נוטריקון „מאבן שתיה״, אך ברוב הימים נשמשו, ואולי היה כתוב למבראשונה בפירוש „מאבן שתיה״, כי איה מקום הדרש שהכל התהוה מאש, והוא החומר הראשון, ועי׳ סוכה (דף מט ע״א) תנא דבי ר׳ ישמעאל בראשית אל תקרי בראשית אלא ברא שית ועיי״ש בח״א מהרש״א ונראה דלזה כיון החי׳ ז״ל.

72) בראשית ברא שית.

73) וכן פי׳ החי׳ ז״ל, (ס׳ האחד) ששה הוא מורכב משלשה, גבולי הגוף הם ג, אורך, רוחב

פסוק בראשית כנגד כל האותיות 74), והמלות שבע 75) כשבעה מלכים 76) או כשבעה כוכבי לכת 77), והאותיות שמונה ועשרים 78) כנגד מחנה הלבנה 79), וכן מספר העתים בקהלת 80), ותחלת הספר בי״ת וסופו מ״ם 81) כנגד השם המפורש היוצא מפי כה״ג ביום הכפורים 82), ובסיני נתן למשה, וכן כתיב „ד׳ בם סיני בקדש" (תה׳ סח יח) 83), ובתחלה בראשית, ולבסוף ישראל 84), כי הם עלו במחשבה בראשית העולם 85), וסוף דבר אין לדרש סוף.

יהל אור

רוחב, עומק, מהאורך יצא פנים ואחור, מהרוחב ימין ושמאל, מהעומק יצא מעלה ומטה, והם ששה, וכן הוא (זהר בראי׳ טו ב) בראשית ברא שית, מקצה השמים ועד קצה השמים שית ספרין וכו׳.

74) ראשי תיבות מן פסוק הראשון שבתורה יש, בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והם עולים במספר כ״ב כמספר האותיות א״ב.

75) ר״ל בפסוק הראשון יש ז׳ תיבות כמו ז׳ מלכים, והם קמץ גדול, קמץ קטן, (צירי), פתח גדול, פתח קטן (סגול) חולם, חירק, שורק, והשוא לא נחשב כי הוא משרת.

76) וכן יחשוב (הקדמת ת״ז) ד״ה „קום יחזקאל נביאה" וכו׳, ושם ד״ה „דרגא עשיראה".

77) וכן יחשוב (שם) כנגד ז׳ כוכבי לכת, וכנגד חמה ולבנה, כי שם יחשוב „תשע נקודין דאורייתא".

78) בפ׳ הראשון מן התורה יש כ״ח אותיות.

79) הם שבעה כוכבי לכת שאותיותיהם עולה ג״כ למספר כ״ח, ואלו הן, שבתאי צדק מאדים. חמה נוגה כוכב לבנה.

80) יפרש דעת האומר דרך דרש, ודעתו שם אינו כן, וכן יאמר שם (קהלת ג א), „ויא כי אלה העתים הם כ״ח כנגד צורות וגלגל המזלות, שהלבנה נראית בהם בכל חדש, גם זה הבל" ועיין בפי׳ (שמות כו ב).

81) סוף ספר בראשית מ״ם בתיבת „מצרים".

82) הוא שם של מ״ב כמנין ב״ם, ובג׳ (קדושין עא א) אמר רב יהודה אמר רב, שם בן מ״ב אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועומד בחצי ימיו, ואינו כועס ואינו משתכר וכו׳, (ושם) שם בן שתים עשרה אותיות הי׳ מוסרין אותו לכל אדם, משרבו הפריצים וכו׳, ופי׳ רש״י ז״ל „שם בן שתים עשרה, ובן ארבעים ושתים לא פרשו לנו", וכן כתב רב האי גאון בתשובתו לתלמידיה. דבי מדרשא דמר רב יעקב ראש כלה „שם בן מ״ב אותיות אעפ״י שאותיותיו ידועות אין סכור בהגיונו וקריאתו אלא בקבלה וכו׳, ואנו, אין אנו יודעין האיך קריאתו והגיונו באמונה ולא מסרו בידינו רב מפי רב וכו׳ עיי״ש, ועיין מה שכתב רש״א בחידושי אגדות שם, ובתקונים תקונא רביעאה „בארבעים ותרין אתוון דשמא מפרש למנדע כל את ואת על תיקוניה וכו׳, ואינון אב״ג ית״צ וכו׳, ודא איהו „אבא בם (תה׳ קיח יט), והגרבוני בפירושו להמורה (ח״א פ׳ סב) כתב שהם סורים על ד״ת משמות של הקב״ה, ועיין בחוברת כבוד הלבנון (שנה רביעית שבט תרכ״ז) מהי אס״ת שהאריך לבאר הר״ת מזה השם באופן אחר, ועיין מורה בפ׳ ס״א מהחלק הראשון שכתב „שרק השם יו״ד ה״א וא״ו ה״א, הוא שם המיוחד לו ית׳, ולזה נקרא שם המפורש וכו׳ (ושם) ואין ספק שזה השם העצום אשר לא ידובר בו כמו שידעת אלא במקדש, וכהני השם המוקדשים לבד בברכת כהנים, וכהן גדול ביום הצום יורה על ענין אחד", ושם בפ׳ ס״ב כתב „גם היה אצלם שם בן י״ב אותיות, והוא בקדושה למטה מזה השם בן ארבע אותיות וכו׳, (ושם) והיה אצלם ג״כ שם בן שתים וארבעים אותיות וכו׳, עוד (שם) ולא נקרא כלל שם בן ארבעים ושתים אותיות זה, ולא שם בן שתים עשרה אותיות שם המפורש, אבל שם המפורש הוא השם המיוחד לו כמו שבארנו", ושם של ע״ב איננו נזכר בגמרא ומצאנוהו בפסיקתא דר״כ (פ׳ החודש סי׳ יז) ובב״ר פ׳ מד, ויק״ר פ׳ כג ודב״ר פ׳ א, וחזית, שהש״ר פ׳ „כשושנה בין החוחים" ילקוט לך רמז עז, ונמצא בפירש״י (סוכה מה א) ד״ה „אני והו" ועיין פס״ז (שמות יד כא) והה׳ ז״ל הזכירו בפי׳ (שמות יד יט).

83) עיין (תנחומא ב יתרו אות יד, מדרש תהלים ב ס״ח סי׳ י ובהערה לה פסיקתא רבתי פ׳ בחודש הש לישי ובהערה שם קסא וקסב, ילקוט המכירי ס״ח סי׳ נא נג):

84) סוף כל התורה „לעיני כל ישראל" הם אותיות „לב", ושלמה ע״ה כללן יחד „בלב נבון תנוח חכמה" (משלי יד לג).

85) וכן יחשוב (ב״ר פ׳ א) האבות וישראל וביהמ״ק, ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות.

הדרן

הדרך החמישית, מוסד פירושי עליה אשית, והיא הישרה בעיני, נכח פני ד', אשר ממנו לבדו אירא, ולא אשא פנים בתורה, ואחפש היטב דקדוק כל מלה בכל מאדי, ואחר כן אפרשנה כפי אשר השיג ידי 1) וכל מלה שתבקשנה בפירוש המלה הראשונה תמצאנה, כפירוש „שמים" תמצאנו בפ' הראשון, ועל זה המשפט כל הלשון, ולא אזכיר טעמי אנשי 2) המסורת, למה זאת מלאה, ולמה זאת נחסרת, כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם, כי הכתוב פעם יכתוב המלה מלאה מבוארה 3), ופעם יחסר אות נעלם לאחז דרך קצרה 4), ואחר שידרשו טעם 5), למלאים ולחסרים, יורונו איך יוכלו לכתוב הספרים, ומשה כתב בלא וא"ו „ד' ימלך" (שמות טו יח), ומעתיק משלי 6), כתב בוא"ו „תחת עבד כי ימלוך" (משלי, ל, כב), ושנים רבות בין שניהם, רק להינוקות 7) טעמיהם טובים הם 8), גם בפירושים הישרים אין צורך לתיקון סופרים 9) ומתרגם התורה ארמית תרגם אמת, ובאר לנו כל נעלמת, ואם דלג במקומות אחרי מדרשים ידענו כי יותר ממנו ידע השרשים, רק חפץ להוסיף טעמים אחרים 10) כי פשוטו יבינוהו אפילו הבוערים 11) כמו „עירה" (בראשית מט יא) שלא תרגמו כבן אתון 12), ותרגום בני יבנין 13), ואתונו שער האיתון 14) ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה, כי שבעים פנים לתורה, רק בתורות ובמשפטים, ובחקים, אם מצאנו שני טעמים לפסוקים, והטעם האחד כדברי המעתיקים 15) שהיו כולם צדיקים, נשען על אמתם בלי ספק בידים

יהל אור

1) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך החמישית „ומהשם לבדו אירא ולא אשא פנים בתורה, ואזכיר בתהלה בכל פרשה דקדוק כל מלה שיש בהם קשה, ואח"כ אזכיר הפירושים כסדר".

2) ובקצת ספרים „חכמי המסורת".

3) ובקצת ספרים „כי הכותב פעם כתוב המלה מלאה מבוארה".

4) ועיין בפירושו (שמות כ, א) בד"ה „אמר אברהם המחבר" ושם האריך לבאר כל זאת.

5) ובקצת ספרים „טעמים".

6) פועל העתק מורה על עקירת דבר מיסודו והנחתו במקום אחר, לכן נשתמש על המעתיק דברים מגוף הספר של הכותבם אל ספר אחר „אשר העתיקו אנשי חזקיהו" (משלי כה א) ותפס החי' ז"ל לשון הכתוב שם.

7) ובקצת ספרים „לתיקונים".

8) וכן יאמר החי' ז"ל על הדרש על נקודות וישקהו (בראשית לג ד) „טוב הוא לעתיקי משדים".

9) כמו (שם יח כב) בפ' ואברהם עודנו עומד לפני ד', עיין ביאורי שם.

10) עיין בס' (שפה ברורה יא ב) וכן כתב בס' (יסוד מורא שער א) „גם התרגום מועיל אעפ"י שאיננו כולו על דרך פשט".

11) וכן כתב בהקדמתו השניה בדרך הד' „וידענו כי הקל שבקלים ידענו רק תפש דרך דרש כי שבעים פנים לתורה" ועיין מה שכתב הרי"ן כספי סוף פי' למגילת איכה (נדפס באגרות ישי"ר ח"ב צד 61).

12) כפשוטו.

13) עיין בפי' רש"י שם.

14) עיין ברש"י שם וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך הד' „גם נאמר בדברי המתרגם התורה בארמית כמו „וברוח אפיך נערמו" (שמות טו ח) (ת"א „ובמימר פומך חכימו מיא") שתרגם כמו וברוח פיך, ופשוטו שהוא כמו ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט) וככה „נערמו מים" שהוא מגזרת „ערמת חטים" (שה"ש ז ג) (וכן פי' שם החי' ז"ל) והוא תרגמו כמו „מפר מחשבות ערומים" (איוב ה יב) (מענין חכמה כי תרגם „חכימו מיא") גם „בני אתונו" כנה אותו מבנין, שער האיתון, (יחזק' מ טו) גם ותשב באיתן (בראשית, מט כד ,) מגזרת תשובה (ופי' ותשב נבואתו, כי כן ת"א „ותבת בהון נביאותיה") ומלת באיתן באותם, גם נביאותו בהפוך האותיות (כי היפך האותיות של מלת „באיתן" הוא „נביאת".

15) כמו בפי' (שמות יג ט) על הפ' „והיה לך לאות על ידך" וכתב החי' ז"ל שם „יש חולקין

על

חזקים 16), וחלילה חלילה מלהתערב עם הצדוקים, האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב 17) והדקדוקים, רק קדמונינו הי' אמת, וכל דבריהם אמת וד' אלהים אמת ינחה את עבדו בדרך אמת 18)

חידת אבן עזרא

חידה יפה זכה וצרופה. להחכם אבן עזרא. ובן מאיר נקרא: חברה במשקל השיר 1). והנני את דרכה אישיר:

הבית הראשון תנועה 2) ויתד 3) וחמש תנועות, ויתד וארבע תנועות זהו הדלת 4) ותנועה ויתד, וחמש תנועות, ויתד וארבע תנועות זהו הסוגר 5):

יהל אור

על אבותינו הקדושים שאמר כי לאות ולזכרון על דרך „כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך" (משלי א) גם „וקשרתם לאות על ידיך" (דברי' ו ח) כמו „קשרם על לבך תמיד" (משלי ו כא), גם „וכתבתם על מזוזות ביתיך" (דברי' ו ט) כמו „כתבם על לוח לבך" (משלי ג ג) ומהו שיהיה לאות ולזכרון שיהיה שגור בפיך כי ביד חזקה הוציאך ד' ממצרים, ואין זה דרך נכונה, כי בתהלת הספר כתוב משלי שלמה, והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל, ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה רק הוא כמשמעו, על כן לא נוציאנו מידי פשוטו, כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שיקול הדעת" ובן בפירושו (במד' טו לח) אחרי אשר יביא הפי' הראשון שנראה כי פי' „על כנפי בגדיהם" על כל בגד חלוק או מכנסים כי אם תהלקוה, הנה הוא כדמות כנף, יביא בפי' לט שם וז"ל, „והפי' השני כאשר העתיקו חז"ל, ובעבור שיש עדים נאמנים על הפי' השני בטל הראשון.

16) וכן יאמר בהקדמתו השניה בדרך החמישית, „רק במצות ובחקים אסמוך על קדמונינו, וכפי דבריהם אתקן דקדוק לשוננו, וחלילה לי מחטא לקוני, לשלוח יד לשוני נגד הרבים ונכבדים בחכמתם ומעשיהם, מכל חכמי הדורות הבאים אחריהם, כי כל חוטאם חומס נפשו, והיוצא מדבריהם החוצה דמו בראשו, והוא יבדל מקהל הגולה, וירד חי שאולה, רק בכתוב שאין שם מצוה אזכיר הפירושים הנכונים, שהם לראשונים או לאחרונים".

17) ובקצת ספרים „הכתובים", וכן כתב בס' העבור (סוד העבור) „והאומרים כי המעתיקים הוסיפו וגרעו, כן יוכל השוען לומר, כי כל התורה מידם קבלנוה", וכן כתב בס' (יסוד מורא שער ב') „כי כל המצות מיד האבות קבלנום, ואין הפרש בדברי המצות בין דבריהם ובין דברי התורה, כי גם הם נתונים לנו, והם קבלו מאבותם, ואבותם מהנביאים, והכל מפי ד' ביד משה".

18) וע"ז כתב ר"מ ראנדעגער (אגרת יש"ר ה"ב מכתב ל') „ולא למראית עין, בלבד כתב כן בראש ספרו, כדי לגנוב לב הפרושים, רק בתם לבבו ובנקיון כפיו התוה והודיע אמונתו לעיני כל ישראל כאשר יחזו משרים כל המעיינים בספרו", וכן הגאון מ' שלמה יהודה ליב ראפפארט (אגרות שי"ר מכתב א') במכתבו לשד"ל יאמר וז"ל „ואשר לא שונא להראב"ע מתמול שלשום וקורא הקדמתו לפירוש התורה ימצא שם כל מהשבותיו ודעותיו גלויות ומבוארות בדרכי פירושי הכתובים והשתמש באגדות, ולא יוכל עליו לאמר עוד כי הוא מדבר בלב ולב", (ושם) „הרמב"ם וגם הראב"ע ושאר החוקרים מישראל, אנשים צנועים מאוד בלשונם בעלי מוסר השכל בדבור ובמעשה, רחוקים מאוד מכל אומר בלתי טהור".

1) הנקרא אצל בעלי מלאכת השיר „שיר משובח", אם סופי החרוז משתוות בשתי אותיות, הוא „שיר ראוי" ובשלש אותיות הוא „שיר משובח" כמו שנמצא בלשון החידה מהחי' ז"ל.

2) התנועה כשהיא בלי שוא נע מחובר אליה, היא הברה ערומה (זילבע).

3) וכשמחובר אליה שוא נע קראוה יתד, כמו בְּנִי שְׁמוֹר לְךָ דְבָרַי ג' מלות הראשונות הן יתידות, והאחרונה מרכבת מיתד והברה, והשיר השקול על יתידות ותנועות נקרא להם „שִׁיר מְרֻכָּב".

4) החלק הראשון מהבית הנקרא „דלת".

5) וגבול החלק האחרון ממנו נקרא „סוגר".

ואחרי ושלשה בתים קצרים, כל בית 6) תנועות, ויתד וארבע תנועות, וכן דרך
מתחיל ג״כ תנועה ויתד וחמש כל השיר עד תומו,

ושמו בקרבו חתום בראש בתים הקצרים דוק ותמצא:

אֶת דְּבַר חִדָתִי 7) שִׁמְעוּ נְבוֹנִים 8) נִפְלָאוּ 9) אַךְ דְּעוּ 10) כִּי כָל חַכְמֵי לֵב לְהַגִּידָהּ 11) לָאוּ 12):

אַב 1) בְּהָאֲדָמָה 2) הוֹלִיד 3) אַרְבָּעָה הָאַחִים 4).
לֹא כְבֵדִים 5) לֹא 6) קַלִּים 7) לֹא יְבֵשִׁים לֹא לַחִים 8).

יהל אור

6) והענין הכולל רעיון שלם נקרא „בית״. 7) ענינו מליצה מחודדת ונסתרת, ושם „חודי״ להוראת החדה הוא מענין חדוד, והוא ענין מסופק וסתום שנותנין לאדם שיתיר אותו ויכוין אל האמת, ונקרא חידה, ע״ש החדוד השכלי, שהרוצה להגיד אותו, צריך להחדד את שכלו, וזה שמנסין את האדם בחידות, הוא כדי לחדד שכלו שצריך שיתאמץ בהגדת החידה, או ג״כ לראות אם שכלו מחודד כשהגיד וכיון אל האמת, וממנו הושאל לכל דבר סתום בלתי מפורש לקרותו חידה, כמו „ומראה ולא בחידות״ (במד׳ יב ח) „אביעה חדות״ (תה׳ עח ב) ויש חידות המכוסים ואינם מובנים עד שיפורש, וכן בהפי׳ המיוחס להחי׳ ז״ל (משלי א ו) על „דברי חכמים וחידותם״ „חידה דבר מכוסה ואינו מובן עד שיפורש״ וכן יסיים פה „כי כל חכמי לב להגידה לאו״, ועיין עוד ביאור השם „חידה״ (הכרמל שנה ראשונה שבט תרחי״ ק״ב). 8) יש נירסאות שונות פה, „וי״נ ידידים״, וי״נ „חכמים״, ופי׳ שמעו הבינו, וכן „תשמע חלום לפתור אותו״ (בראי׳ מא טו) „לב שומע״ (מ״א ג ט) „שמענה ואתה דע לך״ (איוב ה כז), וכפי הני׳ „נבונים״ דעתו מפני שנבון גדול מחכם, ע״כ יאמר, אליכם אישים הנבונים אקרא. 9) גם לא לכל הנבונים כי אם להנבחרים והנפלאים שבהם. 10) ענינו הכרה והשגה. 11) ביאור החדה יקרא בלשון הקדש הגדה כמו שביאר החלום יקרא פתרון, וכדכתיב „ולא יכלו להגיד החדה״ (שופ׳ יד יד). 12) וי״נ „גלאו״.

1) מלת אב, ואדון, ואיש, ובעל, וראש, הם קרובים בטעם, והם כמו יסוד ועיקר הדבר.

2) יאמר שהכח, הדבור, שהוא עיקר ויסוד האדם הנוצר מן האדמה.

3) הוא הכח שנתן למין האדם להוציא במוצאות שלו, כי כח הדבור הוא עיקר גדר האדם.

4) הן אותיות אהו״י, ומפני שהם שוים קראם אחים, ואמר „האחים״ בה״א הדעת פי׳ שהם נודעים במדת האחוה ע״י סגולתם לכל קורא במקראי קדש, כמ״ש החי׳ ז״ל בסמוך, „בקשו מעל ספר ד׳ וקראו״ וכו׳, גם ירמוז בה״א הידיעה שרק הם לבדם, הם האחים הגמורים, והאחרים אף שנראה בצד מה שהם אחים, אינם אחים גמורים כמו אלה שיש להם הסגולות כולם, וב׳ ויות הן הגי׳ „באדמה הוליד אב אחד ארבעה אחים״. 5) פי׳ שאינן מקבלים דגש הנקרא כבד. 6) ובפ״ד הגי׳ „ולא״. 7) פי׳ שאינן מקבלים רפוים, ר״ל אה מאותיות אהו״י הם בטבעם כמו אה מאותיות אהחע״ר שאינן מקבלים דגש, גם וי מאותיות אהו״י אעפ״י שהן לפעמים בלי דגש, עכ״ז אינם רפוים, לפי שהם מאותיות שם שקץ נוזלים שאינן באים רפוים לעולם, והחי׳ ר״נ לעטערים לא כן דעתו בזה, וכתב „רבים השתבשו״ בפי׳ מלת האלה, כי יחשבו שכיון בזה שאין באותיות אהו״י לא דגש קל ודלא דגש חזק, וזה איננו כי הוי״ו והיו״ד נמצאו לאלפים דגושים, כמו שם חוָּה, יחוָּה דעת (תה׳ יט ג) תלמיה רַוֵּה (שם סה, יא), וגם היו״ד במלת הַיּוֹם, והיו״ד הראשונה במלת חַיִּים ודומיהם, גם הה״א הגם שאיננה מקבלת דגש היא מקבלת מה שקשה וכבד יותר מהדגש, והיא המפיק, גם האל״ף אף שגם היא איננה מקבלת דגש, עכ״ז תמצא במסורה ד׳ אלפין דגושים (בסוף מקץ) „ויביאוּ את המנחה״ (ובפ׳ אמור) „ממושבותיכם תביאוּ״, (ובאיוב לג כא) ושפו עצמותיו לא ראוּ״, (ובעזרא ח יח) „ויביאוּ לנו״, הנה עיניכם רואות שלא כיונו האמת וכו׳ ויפרש, כי אותיות אהו״י יש להם סגולות רבות המורות עליהם שהם כולם כאחד שוים, הא) שהם קלים במבטא זה כמו זה יותר מכל האותיות עד שכמעט לפעמים אינם נרגשים אם נכתבו אם לא, הב) ע״י שהם קלים לפעמים נוספים במכתב, כמו „לא תאסיפון (שמות ה ז), הג) לפעמים הם נעדרות מהמכתב כמו מוה (שם ד ב) שהוא כמו מה זה, והוי״ו והיו״ד יש מהם נעדרים למאות ולאלפים, הד) שהם לבדם נחים ונסתרים, הה) שהם מתחלפים זה בזה, ויש עוד סגולות שהן רק באותיות אהו״י לבדנה, ולא בשאר האותיות, עיין (שמות ג טו) בפי׳ החי׳ ז״ל, והטעם מבואר מפני שהם קלים במבטא יותר מכל האותיות עד שכמעט אינם נרגשים אם נכתבו ואם לא נכתבו, ע״כ יש להם לבדם הסגולות האלה, והנה לפי זה פי׳ אלה לבדם הם האחים, לא הכבדים על הלשון ולא הקלים, גם לא היבשים והלחים, כי אין לכולם הסגולות האלה כנזכר.

9) גם חקדים זה לכל יהשוב איש שהכונה על ד׳ יסודות אש, רוח, מים, עפר, שהמים

הידת אבן עזרא

בָּם יְרוּצוּן 9) אוֹפַנֵּיהֶם 10) וְהֵם שׁוֹקְטִים נָחִים 11).
כָּם דְמוּת אַרְבַּע הַחַיּוֹת 12) בְּשַׁחַק נִבְרָאוּ.
כִּי פְּעָמִים יִתָּסְרוּ 13) גַּם פְּעָמִים יֵרָאוּ 14).
רָאֲתָה עֵינְכֶם 15 עֵת נִרְאָה 16). דִּבְרֵי מַה נּוֹרָא 17)
כִּי בְּכוֹרָם לָקַח חֵלֶק 18) וְשֵׁם רַב 19) בִּבְכוֹרָה 20)

יהל אור

ועפר הם הכבדים, והאש והרוח הם הקלים, כן האש והעפר הם יבישים, והמים והרוח לחים, והחי׳ ר״ג לעטערים יפרש, יבשים ולחים לא אותיות בומ״פ שהם נדברים בשפתים יבשות וחרבות שאין בהם ריר שתחת הלשון, גם לא הלחים האותיות שהם בשאר המוצאות שהם נאמרים בלשון ובחיך ובשניים והגרון שיש בהם הריר שתחת הלשון, ע״כ יכנה אותם לחים, ובדרך כלל אומר, אין שום סגולה באותיות שתוליד האחוה ביניהם, כי אם סגולת הנחות, שהסגולה הזאת היא כמקור ויסוד לשאר הסגולות שחשבתי למעלה. 9) בפ״ד הגי׳ „ירימון״ ובלוית חן הגי׳ ירוטון״.

10) ר״ל באותיות אהו״י ירוצון תנועותיהם, והחי׳ ז״ל קורא לתנועות אופנים וגלגלים כי כמו שהאופנים מנהיגים את העגלה, כן התנועות מנהיגות ומניעות את האותיות, כי כל מרוצתן ע״י התנועות המושכות אחריהן אהו״י, כי כל ת״ג מושכות אחריהן אחת מן אותיות אהו״י השוה עמה במוצא, ר״ל הקמץ מושכת אחריה אל״ף או ה״א, חירק וצירי מושכות יו״ד, וחולם ושורק מושכות וי״ו.

11) ובפ״ד הגי׳ „ונחים״ ר״ל הם עצמם אותיות אהו״י לפעמים נחים ונסתרים, ואינם נרגשים במבטא, האל״ף תנוח אחרי כל חמש התנועות הגדולות, בין בתוך המלה ובין בסופה, הה״א תנוח בסוף המלה אחרי קמץ צירי חולם, וגם אחרי סגל שיש בה נגינה, וי״ו תנוח אחרי חולם ושורק, יו״ד אחרי צירי וחירק.

12) כמ״ש „והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק״ (יחז׳ א יד), ופי׳ ברק, כי הברק רץ מהרה ויתראה לעין, ושב ומתכנס מהרה, עד שכמעט תשיגנו הראות ברוצו ושובו.

13) ודימה החי׳ ז״ל אותיות אהו״י להם, כי פעמים יסתרו, גם פעמים יראו, נראים ונרגשים במבטא.

14) וכן כתב החי׳ ז״ל (קהלת יב ה) כי לא יתחלף אות באות חוץ מאותיות יהו״א בעבור שהם נראים פעמים ונעלמים, ושם (ט יא) דע שאין בלה״ק אות מתהפך ומתחלף ומבולע נוסף ונעדר כי אם אותיות אהו״י, ועיין בס׳ צחות בראשו, שהדמה השבעה מלכים לשבעה כוכבי לכת שהם שצ״ם חנכ״ל, ושני המאורות הגדולים וכו׳, ושני המאורות הגדולים, מהם, הם חמה ולבנה, והמשה המשרתים, גם הטעמים שנים עשר כנגד חלקי גלגל המזלות, ועפ״ז אפרש „בם דמות ארבע החיות״, כי לאלה אותיות הד׳ ימצא דמות הגלגלים או הכוכבים, הנקראים חיות, כי כמו שאלה יסתרו פעם, וזה בהיותם תחת האופק, ויראו פעם, וזה בהיותם על האופק, כן הענין באותיות אהו״י כי פעמים יראו בקריאה ופעמים יעלמו.

15) אחר שהגיח מה שיכלול ד׳ אותיות אהו״י מהשמוש בלשון, לקח לבאר, מה שיוחד בו אחת אחת מהגה כדי שיתבאר בו המכוון בהידה, וביאר זה בארבעה דרכים, האחד מצד שמותיהם, וזה בחרוז הזה „ראתה עינכם״, הב׳) מצד שמושם בלשון וזה בחרוז „זכר ונקבה״ הג׳) מצד המספר, וזה בחרוז „מספר הרובע״, הד׳) מצד תמונתו וזה בחרוז „ראש-ורגל״.

16) כאילו אמר „ראתה עינכם מה נורא דברי עת נראה כי בכורם״, גם יש לפרש „עת נראה״ על אותיות אהו״י כי נראים ולא נרגשים במבטא, פי׳ נראים לעין ונחים.

17) בשלשה תיבות „דברי מה נורא״ תמצא בו הד׳ אותיות אהו״י הנחים ונסתרים יו״ד בדברי, ה״א מה האל״ף והוי״ו נורא, ובקובץ הגי׳ „דברם״ וסובב על הד׳ אחים שזכר מקודם.

18) ר״ל חלק רב, כי האל״ף במלואו מספרו קי״א שהוא רב ממספר הוי״ו במלואם העולה יחד ל״ח, וסימנו אי״ק בכ״ר, ר״ל הבכור הוא אל״ף מספרו אי״ק, וכן אל״ף ראשית האחדים, י״וד ראשית העשרות, קו״ף ראשית המאות, וכן אל״ף ראשית האלפים, או כי האל״ף הוא בכור וראש לכל שאר האותיות מאל״ף בי״ת.

19) ובלוית חן הגי׳ „שם גדול״, ופי׳ כי האל״ף לקח שם גדול מהגי׳ כי בקריאתו שתי תנועות באל״ף ולמ״ד מה שאין כן בהו״י כי אין בשם כל אחד, כי אם תנועה אחת.

20) וכן כתב בס׳ צחות, והנה מצאנו האל״ף שיבוא נח נעלם אחר כל תנועה, ע״כ הושם

בראש

גַּם שְׁמוֹ נוֹסַף עַל שֵׁנִי 21) וּבַסֵּתֶר נִקְרָא 22)
הַשְּׁלִישִׁי בִּשְׁמוֹ כָּפוּל 23) חֲכָמִים קְרָאוּ 24). הָרְבִיעִי גַּם כֵּן כָּפוּל 25) בְּמִשְׁקָל 26) מָצָאוּ 27).
הַבְּכוֹר 28) זָכָר וּנְקֵבָה 29) וְאָח שֵׁנִי אַחֲרָיו 30)
בִּנְקֵבָה הוּא 31) וּשְׁלִישִׁי 32) וְדַעְתּוֹ 33) בִּזְכוֹרָיו 34)
אֶת פְּנֵי 35) הָרְבִיעִי 36) זָכָר 37) נְקֵבָה בַּאֲחוֹרָיו 38).
מְדָיְנִים 39) עוּשׁוּ 40) בּוֹאוּ, וְאוּלַי תִּמְצָאוּ 41). שַׁאֲלוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל 42) לְבִלְתִּי תֶחְטָאוּ 43).

יהל אור

בראש האותיות, ושעם אחר, כי האל"ף הוא סי' המדבר, והנה ראוי להיותו ראש לכל האותיות.

21) כי ה"א במלואו ה"א הרי אל"ף נוסף.

22) כי האל"ף הנוספת על הה"א היא נסתרת בקריאה, וי"ג „גם שמו נוסף ובסתר קורא", ור"נ לעטערים פי' כי יש עוד רמז בדבריו אלה, כי הברת אות ה"א היא באה מעומק הריאה דרך הגרון, וזהו רק בתחלת הברתה, אך לא תוכל לעמוד כן בהברתה העמוקה, ע"כ בסוף הברתה נעשית קלה ונהה מאשר היתה בתחלה, וההברה הקלה הזאת, אשר בסופה היא בעצמה הברת האל"ף, ע"כ כתב גם שמו וכו' ובסתר נקרא, כלומר לא בלבד בשמה נוסף האל"ף, כ"א גם בקריאה כאשר אמרתי, כי סוף הברת הה"א היא הברת האל"ף.

23) השלישי מאותיות אהו"י הוא ו"ו במלואו, והוא כפול בשני ווי"ן,

24) החכמים הם בעלי לשה"ק, וקראם חכמים להיישיר היתידות, והמה קראו ו"ו לא כיש שקוראים וי"ו או וא"ו.

25) הרביעי מאותיות אהו"י הוא יו"ד, ויו"ד במלואו מספרו עשרים הוא נ"כ כפול.

26) החי' ז"ל קורא למספר משקל וכן לקמן.

27) וי"ג „הרביעי במשקל כפול מצאו" כי ו' ד', שוה במשקל עם אות יו"ד לבדו.

28) עתה מדבר מצד שימושה, ויאמר הבכור, ר"ל האל"ף מאותיות אהו"י הוא הבכור.

29) כי הוא ישמש בעתידים למדבר בעדו ולמדברת בעדה, כי הוא שוה לזכר ונקבה, כשבא בתחלת התיבה, למשל אלך אעשה אדבר. 30) הה"א שהוא שני לאותיות אהוי.

31) משמש בל"נ כשהיא בסוף התיבה, כי היא תורה תמיד על סימן הנקבה בכנוים שפחתה אמתה והדומה לזה, ובשמות נערה, בתולה, תקופה, תנופה.

32) אות וי"ו שהוא שלישי לאותיות אהוי.

33) י"ג „ונודע" ובקובץ הני' „יִדַעְתּוֹ" וכן הוא בחומשי רש"נ.

34) הוי"ו משמש בסוף לזכר כמו „אותו" „לו" „דברו", ודומיהן. 35) וי"נ „אם פני רביעי בזכר. 36) יו"ד שהוא הרביעי מאותיות אהוי, ויאמר את פני הרביעי ר"ל בראש התיבה.

37) היו"ד ישמש לפני השרש בעתיד נסתר ליחיד ורבים כמו יִרְאֶה, יִרְאוּ

38) היו"ד משמש אחר השרש לנקבה נוכחת כמו „רְאִי" „דְעִי".

39) כנוי לחכמים המתוכחים ע"ד הפתרון, והוא לשון מדיינים אלו עם אלו, וזה מפרש כן וזה מפרש בענין אחר.

40) לשון הפי' (יואל ד יא) „עושו ובאו", ופי' שם החי' ז"ל „התקבצו, ומגזרת עיש שהם ז' כוכבים לעולם לא יתפרדו" וכן פי' הרד"ק שם, הִקָּבְצוּ מן עש כסיל וכימה, שהוא חיבור כוכבים, וי"נ פה „עוצו".

41) פי' פתרון לחידתי, גהחי' פריפאט דוראן נורס „כל מדנים עושו באו אל תמצאו", פי' יאמר שאלו יתקבצו כולם לא ימצאו סוד אלו האחים, ואמר מדנים, ודעתו הישמעאלים, כי השמוש באותיות אהוי אצל הישמעאלים מתחלף לשמוש להי"ק, ואין ענינם בהם כענין הישראלים ולכן אמר שאם תשאלו סוד אלו האחים למלך ישראל לא תחטאו אז בהשגת הנרצה בהם, ורמז במלך ישראל ליהוא בן נמשי, ובשמו נמצא אלה הד' אחים.

42) הוא יהוא בן נמשי מלך ישראל, כי אותיות יהוא הם אותיות אהוי, וכן כתב החי' ז"ל (במד' יא יא) על הפי' „ולמה לא מצאתי חן בעיניך" וז"ל „ומלת, מצתי, חסרת אל"ף ורבים כמוהם, כי אין תימה לחסרון המלך יהו"א".

43) כמו „והייתי אני ושלמה בני חטאים" (מ"א א כא), או היא מלשון „ולא יחטיא" (שופ' כ טז) ופי' לא תחטאו אז בהשגת הנרצה בהם, ורנ"ק פי' הביאו החי' ר"נ לעטערים, מדינים, עושו וביאו

מִבְּכוֹר 44) יִמָּצֵא שׁוֹכֵן 45) בְּגַלְגַלִּים 46) שִׁשָּׁה 47).
אַחֲרָיו יָבֹא הַשֵּׁנִי 48) וְלוֹ שֵׁם בִּשְׁלֹשָׁה 49)
מִשְׁכְּנוֹת הַשְּׁנַיִם 50) בִּשְׁנַיִם 51) וְדִבָּתָם 52) קָשָׁה 53).
בַּקְּשׁוּ 54) מֵעַל סֵפֶר הָאֱלֹהִים 55) וְקִרְאוּ. יוֹם בְּרוֹא אָדָם 56) אֵלֶּה אַרְבָּעָה נִבְרָאוּ 57).

יהל אור

ובואו אם תרצו למצוא את חידתי, מהרו ובואו אל מלכי מדין ששמותם אֱוִי ורקם יצור וגו׳ ואולי תמצאו, כלומר תמצאם אבל לא כלום (גם יתכן כי ואלי רמז לאותיות לֶאֱוִי תמצאו) אבל אם השאלו את יהוא מלך ישראל לבלתי החטאו, לא יחסר מאומה, כלומר ⁚˙ תמצאם כולם, כי אותיות יהוא הם אותיות אהו״י.

44) עתה בא לדבר מצד התנועות, והבכור הוא האל״ף מאותיות אהוי (עיין למעלה הערה 28). 45) מלת שכן, ונח, שניהם טעם אחד להם. 46) החי׳ ז״ל קורא לתנועות גלגלים (עיין למעלה הערה 14). 47) פי׳ האל״ף שהוא בכור וראשן לאותות אהוי, גם לכל האותיות כולם, באה נח אחר כל הששה תנועות ומה שיחשוב רק ששה, הלא שבעה מלכים יש, והם קמץ, צירי, חירק, חולם, שורק, פתח, סגול, כתב החי׳ פריפוט דוראן י״ל שהוציא הקמץ מן הכלל, לפי שאות האל״ף היא מיוחדת לתנועת הקמץ וכן כתב החי׳ ז״ל בס׳ צחות ואפשר שלא הזכיר שבעה בעבור השורק אשר לא ימצא נחה האל״ף אתו בכתיב כ״א מעט ובזרות, ולא תצדק בו תיבת שוכן, כי לא יקרא שוכן על רגע אחד, ויש חושבין במספר ששה החמשה תנועות גדולות, קמץ, צירי, חירק, חולם, שורק, וגם השוא, כמו חֶטְא וירְא.

48) פי׳ האות הי״א היא השני מאותיות אהוי. 49) הה״א תנוח בסוף המלה, אחרי קמץ כמו עָשָׂה, גָּלָה, אחרי צירי, כמו, מחנֶה, אחרי חולם, כמו פרעה, ואם ינוח אחרי סגול, רק אם יהיה בה נגינה, כמו עוֹשֶׂה, קוֹנֶה, לפי שהנגינה מעלה את הת״ק למדרגת הת״ג, אבל אחרי חירק ושורק לא תנוח הה״א לעולם בסוף, ועיין (שמות נ טו) ששם יהשוב הה״א נחה גם אחרי שורק „לא יקרחה קרחה״ (ויקרא כא ה) וע״ז כתב החי׳ ר״ג ליעטערס שהטעם בזה מפני שהה״א הזאת היא „מהכתובין ולא קריין, ואין מביאין מזה ראיה כי המסורה אמרה יקרחו קרי, ואפשר לפרש עוד, כי הה״א נמצא נ׳ פעמים בתנ״ך, בתורה, הֵא לכם זרע (בראי מז כג) בנביאים „הֵא דרכך בראש״ (יחז׳ טז מג), בכתובים „הֵא כְדִי פרזלא״ (דניאל ב מג).

50) וי״ג „משכיות שנים שנים״, ובקובץ „משכנות שנים בשנים״, פי׳ הוי״ו והיו״ד שניהם לא באו נחים, כי אם כל אחד אחר שתי תנועות ראשיות, הוי״ו באה נחה רק אחרי שורק וחולם, לפי שהם ממוצא אחד, כמו קוּם. שׁוֹר, והיו״ד באה נחה רק אחר שתי תנועות ראשיות, אחר צירי וחירק, לפי שהם ממוצא אחד כמו בְּנֵי יעקב, שמע בְּנִי, רק בכנוי הרבים בָּנָיו, בָּנֶיךָ, שתנוח אחרי קמץ וסגול שלא כמנהג. 51) ˙˙˙ וי״מ הוי״ו ˙ והיו״ד שוכנים באל״ף הי״א, כי האל״ף צורתו א יו״ד למעלה ויו״ד למטה וי״ו באמצע, וכן ה״א מחובר מן דין או די כמ״ש במסוך שתי צורות לשני. 52) השם „דבה״, הוא כלל דבורים נדברים בלחישה ותיוחד להודעת דברים שהיי נעלמים ולא נתפרסמו, „ודבתך לא תשוב״ (משלי כה יו״ד) מוסב על האמור לפניו „וסוד אחר אל תגל״ וכן בפי׳ המיוחס להחי׳ ז״ל שם „ודבת הסוד שגלית לא תשוב״, וכן דעתו פה מה שיאמר ודבתם על דבת הסוד מהאותיות. 53) פי׳ ˙ה וי״ו והיו״ד כל אחד מהם אינו נכנס במחיצת חבירו, כאלו נפלה שנאה ביניהם מצד הדבה וקשה שהוציאו זה על זה, גם אפשר לפרש ודבתם קשה, כי יש הפרש בין שנים הראשונים מאותיות אהו״י לשנים האחרונים, כי הראשונים שהם האל״ף והה״א, הם אינם נרגשים כלל, אם נכתבים ואם לא נכתבים, אך שנים האחרונים, הם נרגשים מעט מהראשונים, כי כן טבע הברתם, ולזה אמר ודבתם קשה כלומר שהם קשים ונרגשים מעט יותר מהראשונים, וכמו כן קשים המה במבטא יותר מן הראשונים, כי האל״ף והה״א ממוצא הגרון, והוי״ו מהשפה והיו״ד מהחיך.

54) וי״נ „בקשו זאת״. 55) ˙״ל בבראשית שכתוב בו „זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים״ (בראי ה א). 56) ר״ל בפסוק ויברא אלהים אֶת הָאדם (שם א כז) גם בפסוק וייצר ה׳ אלהים אֶת הָאדם (שם ב ז) הם אותיות אהוי. 57) או פי׳ שביום הששי שנברא אדם וחוה נולדו גם קין והבל כמאמרם ז״ל (סנהד׳ לח ב פדר״א פ׳ יא ב״ר פ׳ כד) „בשעה שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה״, ותמצא בשמותם, אדם, חוה, קין, הבל, אותיות אהוי, והחי׳ פרופייט דוראן גורס „ביום ברוא אדם ארבעת אלה נבראו״, ופי׳ כי אלה הד׳ אחים נבראו ביום

מִסְפָּר 58) הָרוֹבֵעַ 59) עַל אָחִיו   בְּנוֹסָף יֵשׁ יִתְרוֹן 60).
כַּאֲשֶׁר שֵׁנִי 61) עַל רִאשׁוֹן 62)   יְהִי לְזִכָּרוֹן 63).
סוֹד שְׁנֵי אַחִים תִּיכוֹנִים 64)   כְּרִאשׁוֹן עִם אַחֲרוֹן 65).
מִשְׁקְלֵי 66) הָאַרְבָּעָה 67) אִם בְּמֹאזְנַיִם בָּאוּ 68). יִהְיוּ כָּהֶם וּכְמוֹ 69) כָּל נְשׂוּאִים 70) יִשָּׂאוּ 71).
רֹאשׁ 72) וְרֶגֶל וּזְרוֹעַ עִם   גְּוִיָּה 73) לְקַדְמוֹן 74)
גַּם שְׁתֵּי צוּרוֹת לַשֵּׁנִי 75)   וְאָחִיו 76) כָּאַגְמוֹן 77)

יהל אור

ברוא אדם כי הוא המדבר בדבור החצוני מבין שאר החיים, ואפשר שרמז לאדם הראשון, כי הוא אשר הגיח הלשון תחלה, ודעת החי׳ ז״ל כדעת רז״ל, שהעולם נברא בלה״ק וכשם שהעולם נברא בלה״ק כך נתנה התורה בלה״ק (ב״ר פ׳ יח).

58) אח״כ ביאר אלה האחים מצד המספר.

59) ר״ל הרביעי שהוא יו״ד, וי״נ מספר רביעי, ובקובץ „רובע״.

60) ר״ל יש לו יתרון על אחיו הוי״ו במספר ד׳.

61) כמו השני שהוא הה״א.

62) שהוא האל״ף, פי׳ כמו שהה״א יש לו ג״כ יתרון במספר ד׳ על אחיו האל״ף.

63) ודבר זה יהי׳ לך לזכרון למצוא חידתי.

64) וי״נ „שני תיכונים״ פי׳ הה״א והוי״ו שהם האמצעיים באותיות אהוי.

65) פי׳ הה״א והוי״ו מספרם י״א כמו האלף שהוא הראשון עם היו״ד שהוא האחרון שמספרם ג״כ י״א.

66) החי׳ ז״ל יכנה לחשבון הגימטריא בלשונות שונות כמו מספר, סוד, משקל.

67) ר״ל אותיות אהוי שמספרם כ״ב.

68) אם תשקו, את הארבעה אותיות במשקל המאזנים שהוא חשבון הגימטריא.

69) שני הכפי״ן כ״ף „כהם״, וכ״ף „וכמו״, הם ע״ד כמונו כמוך, כעמי כעמך, ופי׳ האותיות אהוי אשר ישאו יהי׳ כמו האותיות הנשואים, והנשואים כמו אשר ישאו אותם, וכאלו נכתב הנושאים כנשואים, והנשואים כנושאים. 70) החי׳ ז״ל קורא להאותיות נשואים, מפני שהתנועות נושאים אותם. 71) וכוונתו שאותיות אהוי עולים כ״ב במספר כל אותיות א״ב שהם ג״כ כ״ב, וכן כתב החי׳ ז״ל בפי׳ (שמות ג טו) „והנה אלה הארבעה המספרים (פי׳ אותיות אהוי) הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיות ואל תחשוב הכפולים (הם אותיות מנצפ״ך) כי הם בעצמם, רק מה שהי׳ ברוחב השיבו באורך״. 72) עתה יורה אותנו החי׳ ז״ל טעם שמות ארבעה אותיות אהוי וצורתם, ועל מה הם מרמזים בשמותם, וגם על מה הם מרמזים בצורתם, והחל מאות האל״ף, ואמר כי האל״ף יש לו דמיון כדמות ותבנית דומה לדומה מעט לצורת האדם א כלומר אם תפשוט אותו מכפיפתו תמצא ראשו כראש האדם, ורגלו רגל ישרה כרגל האדם.

73) חלק הקו האמצעי שהוא בולט אחורי הראש יתאר אותו לזרוע, ולכן אמר חרוע עם גויה, ולא אמר וזרוע וגויה, להורות כי הזרוע דבוק בקו האמצעי שיתאר אותו בשם גויה. 74) להאלף שהוא קדמון, וכן יאמר בס׳ צחות, והנה צורת האל״ף כגשם בן אדם שיש לו ראש וגוף ויד ורגל״.

75) ר״ל לאות הה״א, וי״נ, „ושתי צורות לשני״ וכן יאמר בס׳ צחות בצורת האותיות „דע כי כל אות יש לו צורה אחת, והטעם שהיא דבקה (פי׳ שהלקי הצורה הם דבקים זה בזה, ולכן הם צורה אחת) חוץ מהה״א שהיא שתי צורות (פי׳ כי חלקי הה״א הם נפרדים זה מזה, בעבור שהקו השמאלי באורך הוא נפרד מהקו הרחב שהוא למעלה, ומהקו הארוך בצד הימין).

76) ר״ל הוי״ו.

77) צורתו כמו אגמון, והוא כלי מתכות קטן כעין מחט כפוף כנומא שע״פ המים, וכן פי׳ החי׳ ז״ל (איוב מ כו) עה״פ „התשים אגמון באפו״, „ידוע כמו נומא כמנהג צדי הדגים״, וכן יאמר בס׳ צחות „גם הכמינו אמרו כי ווי העמודים כצורת וא״ו, והנה הוא כדמות דבק״ (פי׳ הוי״ו דומה בצורתו כדמות דבק הנקרא בל״א (האקען) לתלות בו דבר) וכן כתב בס׳ (יסוד מורא שער י״א (והוי״ו) כדמות ווי העמודים ונכפל להדביק השפתים, וי״נ „ואחיו כמו אגמון הוא״.

הרביעי

חידת אבן עזרא

הָרְבִיעִי 78) כַּחֲצִי גַלְגַל 79) וְהוּא בַּעַל הָמוֹן 80)
רְחֲצוּ עִם מִי חָכְמַת לֵב 81) בְּתוֹךְ מַיִם גָאוּ 82). אַל תְּפָרְשׁוּ אֶת חִדָתִי עֲדֵי תִּתְחַטָּאוּ 83):

יהל אור

78) הוא היו"ד הרביעי מאותיות אדני, 79) נכפף רגלו הקטן כחצי עיגול, וכן יאמר בס' השם „ושמוהו כחצי גלגל" ובס' צחות כתב „והנה צורת היו"ד כדרך גלגל כי הוא מחבר כל אשר בתוכו, והוא מגזרת וְהַתּוֹדָה השנית (נחמי' יב לח) „שתי תודת גדולות" (שם פ' לא)", ובס' יסוד מורא (שער יא) „ועוד ידוע כי גלגל הרוח והאש אחד, ג"כ גלגל המים והארץ, ומקיפים אותה שמונה גלגלים בראיות נמורות, והנה הכל עשרה, ע"כ צורת יו"ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו, ופי' קהלה, מגזרת „והתודה השנית" „שתי תודת", עכ"ל, ולבאר לך כ"ז אביא מה שכתב בעל ס' לוית חן ששאל מהחכם הפילוסוף מ' ישי"ר ע"ז ומה שהשיב לו וז"ל „ודע עוד כי התבוננתי על מאמר תמוה אשר מצאת בשער י"א, המדבר על צורת יו"ד וראיתי כי אין צורך להסגיר שום מלה בין שני הצאי עגול, גם לא למחוק שום דבר, והכל בא על נכון רק אם נתקן הלשון ככה „ע"כ צורת יו"ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו", ופי' קהלה, מגזרת „והתודה השנית, שתי תודות" והא לך פי' הדברים, הרב ז"ל טורח להוכיח שאות יו"ד מוכנת להורות על מספר העשרה הן מפאת צורתה הן מפאת שמה, מפאת צורתה כי היא בעין נקודה גסה ועבה ונוכל לדמות אותה הנקודה לקו עגול קטן (וכך היא באמת שאין באמצעיתה מקום פנוי ורק כי הכל מלא בדיו) וזה הקו העגול בא להורות אל הגלגל העליון שהוא מקיף כל אשר בתוכו היינו ט' גלגלים האחרים שכללותם עולה אל עשרה, וכן מפאת שמה, אומר הרב ז"ל (צחות שם) כי שם יו"ד בא משרש „ידה" שפי' לפעמים קיבוץ וקהילות ענינים רבים במקום אחד, ולזה אמר ופירושו קהלה, והביא ראיה מפסוק „והתודה השנית" האמור (בנחמי' יב לח) גם מפ' ותעמודנה שתי התודת (שם פ' לא) כי שם תודה הכתוב שם פירושו קבוץ מקהלת משוררים כדעת כל המפרשים (רש"י ורד"ק שרש ידה) ור"ש ן' מלך פי' כדעת חז"ל (בשבועות טו א) שהם לחמי תודה ור' יהודה ור' יונה וכן החי' ז"ל פי' לשון קהלות קהלות) א"כ יו"ד יורה על קבוץ כל עשרת הגלגלים במקום אחד".

80) מספרו של היו"ד הוא יותר מכל שאר אותיות אהו, גם הוא סך מספר שכל המספרים הולכים על אופניו שני עשרות הם עשרים, שלשה עשרות שלשים, וכן עד עשרה עשרות שהם מאה, ועשרה מאות אלף, ועשרת אלפים רבבה, וכן עד אין סוף ע"כ יאמר, והוא בעל המון, פי' מספרו מספר רב.

81) פי' מי שרוצה להבין בחכמה מוכרח לבוא בתחלה בתוך ים המקרא שהוא ים החכמה ולרחוץ במימיה.

82) לשון הכתוב „כי גאו המים מי שחו" (יחז' מז ה), ופי' גדלו כ"כ עד שר מי שחייה, שלא יוכל אדם לעבור בהן, אלא א"כ ישחה עליהם, וכמו כן יאמר פה, שיהי' מי חכמת לב שיעור רב, לזיכוך המחשבה והרעיון.

83) פי' תטהרו, ציוה למעיינים לבל יחפשו דבר בהבנתה עד השהרם, ויהי' שכלידהם זך וצח ונקי בדעת העיר בכל זה למה שבחידה מן העומק.

הערה להקורא:

לעיין בהשמטות ותקונים שבסוף הספר.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

א א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃

א בְּקַדְמִין בְּרָא יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא

אבן עזרא

א א בראשית חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף בבי"ת בָּרִאשֹׁנָה (למטה י"ג ד'), כי נמצא „ראשנה יסעו" (במדבר ב' ט') (א) ואילו היה טעמו כן, היה הבי"ת נקמץ (ב) בקמץ גדול (ג) וי"א כי בראשית לעולם סמוך (ד) והטעם (ה) בראשית הערב או הלילה או החשך (ו) והנה שכחו „וירא ראשית לו" (דברי' ל"ג כ"א) (ז) [א], וי"א שהבי"ת נושא

רש"י

(א) בראשית אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום (תהלים קיא) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו האומות לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות ז' אומות הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו: בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמ"ש רז"ל (ב"ר) בשביל התורה שנקראת (משלי ח) ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו (ירמי' ב) ראשית תבואתה ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו (שם כו) בראשית ממלכת יהויקים (בראשית י) ראשית ממלכתו (דברים יח) ראשית דגנך אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו' כמו בראשית ברוא ודומה לו (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת. כמו (איוב ג) כי לא סגר דלתי בטני ולא פירש מי הסוגר. וכמו (ישעיה ח) ישא את חיל דמשק ולא פירש מי ישאנו. וכמו (עמוס ו) אם יחרוש בבקרים ולא פי' אם יחרוש אדם בבקרים.

קרני אור

[א] בראשית תמצא כן במקרא, וכלן סמוכים ודבקים למה שאחריהן, ואלו הן א) בראש' א' א', ב) ירמי' כ"ו א', ג) שם כ"ז א', ד) שם כ"ח א', ה) שם מ"ט ל"ד וכן לעומתן מלת באחרית כי רבים המה בכתובים כלן סמוכים ודבקים, ולא כן ראשית ואחרית שתיהן ישנו בלא סמיכות כמו „ויש אחרית" (משלי כ"ד, י"ד) „קרבן ראשית" (ויקרא ב' י"ב) „כי אחרית לאיש שלום" (תה' ל"ז ל"ז) „וירא ראשית לו" (דברים לג כא) כי אם יש אחרית (משלי כג יח) „מגיד מראשית אחרית" (ישעי' מ"ו י') ובטלה טענת הח' ז"ל על רש"י ז"ל (רוו"ה):

יהל אור

(א) וכן אמר הח' ז"ל (ס' צחות אות בי"ת) „ויש בית נוסף" כמו „יען וביען" (ויקרא כ"ו מ"ג) „בראשונה" (למטה י"ג ד') „הנו ראשונה", (פי' שבי"ת בראשונה נוספת וכאלו נכתב ראשונה): (ב) ובכ"י א הגי' „היה הבי"ת קמוץ בקמץ גדול": (ג) פי' אלו היתה נוספת משפט הלשון להיות קמוצה, כמו „בראשונה" והיה מן הצורך לכתוב „בראשית" והנה גם דעת הח' ז"ל שהבי"ת נוסף, אבל לא כבית של „בראשונה" כי הבי"ת של „בראשונה" היא בקמץ, והקמץ יורה על ה"א הידיעה, והבי"ת של „בראשית" היא בשו"א, לפי שאי אפשר להנקד בקמץ שהרי אין שייך לומר שהבי"ת מורה על ה"א הידיעה, כי ה"א הידיעה מורה על דבר שנזכר מקודם לכן, במקום אחר, ונודע לשומע, ויסוב ויזכירו שנית, ירמוז עלי' בה"א כי הוא הנזכר שנזכר מקודם אבל כאן היתה ההתחלה:
(ד) כל השמות שיש להם תי"ו באחרונה אותו התי"ו מורה על קישור ודבוק של שם אחר שיש לו שייכות עמו, והתי"ו מורה כאלו כתוב לפניך מלת „של" ד"מ „אשת אברם" (למטה י"א ל"א) היה ראוי לכתוב אשה של אברם, אבל עכשיו שנשתנה הה"א לתי"ו, הרי הוא כאלו כתיב אשה של אברם, וזה נקרא אצל המדקדקים דבוק או סמוך, כי מלת אשת דבוקה וסמוכה למלת אברם:
(ה) כל מקום שמביא הח' ז"ל מלת „והטעם" ר"ל פירושו: (ו) כי הסמיכה אינה שייכה אלא בשני שמות זה אחר זה, ר"ל שם עצם או שם דבר, ואיך נוכל להסמיך תיבת „בראשית" לתיבת „ברא" שהוא פעל עבר, ואינו שם מן השמות, ואין שייך בו דין הדביקות, וע"ז פי' הח' ז"ל שהוא כאלו נכתב אחר תיבת בראשית מלת „הערב" או „הלילה", או „החשך" וכן הוא דעת רש"י ז"ל: (ז) ושם אין שייך לומר שהתי"ו מורה על מלת „של":

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וכמו (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית ולא פי' מגיד מראשית דבר אחרית דבר. א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ע"כ לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא נאמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבתו לבראותו במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למידת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים:

(צ"ל נוסף) (ח) בלי טעם (ט) וטעמם (י) שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולארץ (יא) ע"כ אמר בראשית (יב), ולפי דעתי שהוא סמוך, (יג), כמו, "בראשית ממלכת יהויקים" (ירמי' כ"ז א') (יד), ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר (טו) והנה כן "תחלת דבר ד' בהושע ויאמר ד' אל הושע" (הושע א' ב') (טז), קרית חנה דוד (ישעי' כ"ט א') (יז) והטעם יתבאר לך בפסוק השני (יח) (ב). **ברא** רובי המפרשים

יהל אור

ח)) לפי הגי' "נוסף" פירושו ידוע, ולפי הגי' הישנה "נוס"ל" פירושה, ר"ל שיש לו איזה משמעות אבל בלי טעם: (ט) פי' שהי"א אינם נותנים טעם באיזה משמעות היא נושא הבי"ת, ואפשר לפרש דעת הי"א שבי"ת בראשית נושא המאמר את השמים, וי"נ "בלא טעם" ובכ"י א הגי' "כלי טעם" ופי' כי זאת הבי"ת הוא בי"ת הכלי, כמו "באבן ידי" (במד' ל"ה י"ז) וכן בראשית ר"ל עם ראשית וכן כתב המורה (פ"ל מהחלק השני) "והבי"ת כבי"ת הכלי" (פי' כי אלו המדקדקים יבוא הבי"ת בשמוש בשני פנים, בי"ת הכלי ובי"ת העזר, בי"ת הכלי הוא כאשר דבר אחר נמצא תוך דבר, שהדבר המקבל הוא כלי לדבר המקובל ויאמר שהוא נמצא בו כאמרנו "היין בחביות" בי"ת בחביות, יאמר שהוא בית הכלי וטעם קריאתה בית הכלי בהורות מקום הדבר או הזמן, ובי"ת העזר כמו "ופעל בפחם ובמקבות יצרהו" (ישעי' מ"ד י"ב) בי"ת במקבות נקרא בי"ת העזר) והמ' רי"ר רוצה לגרוס תחת "בלי טעם" "כלי ועם" ר"ל שהבי"ת נושא בקרבו הוראת "כלי" והוראת "עם" (מיט) והיא המכונה בשם "בי"ת הכלי": (י) ר"ל ודעתם של י"א לתת טעם שיש להם ראשית: (יא) הוא דעת אריסטו והנמשכים אחריו וכן כתב המורה (ח"ב פ"ל) אבל מה שתמצאהו כתוב לקצת החכמים מהעמיד זמן נמצא קודם בריאות העולם מסופק מאד כי זהו דעת אריסטו: (יב) ופי' זה הפסוק האמתי כן בהתחלה ברא השם העליונים והתחתונים, זהו הפירוש המסכים להדוש העולם (מורה פ"ל מה"ח ה"ב): (יג) ואין לטעון על המ' ז"ל במה שאמר למעלה "והנה שכחו וירא ראשית לו" שהשיג על דברי האומרים שהוא סמוך, ואיך עתה שב לומר כדבריהם, כי באמת דעת הי"א שמלת ראשית הוא לעולם סמוך, ודעת המ' ז"ל שיש מקומות שהוא סמוך, ויש שאינם סמוך: (יד) דעת המ' ז"ל שמלת בראשית אינו סמוכה מפאת הדקדוק. אבל היא סמוכה מפאת הענין ועיין (מלחמות השם להרלב"ג ח"ב פ"ב): (טו) פי' מלת "בראשית" למלת "ברא", הלא "ברא" הוא פעל עבר: (טז) פי' כי מלת דבר הוא ג"כ פעל עבר: (יז) וכן מלת חנה פעל עבר: (יח) טעם הסמיכות יתברר בפסוק הבא אחריו, "והארץ היתה תהו ובהו", וטעמו בראשית בריאת שמים וארץ, והארץ היתה תהו ובהו, ולא היה בארץ ישוב, כי היתה מכוסה במים, ויאמר אלהים יהי אור, ולפי דעת המ' ז"ל לא נברא ביום ראשון רק האור, ובסמוך יביא ראיה מדברי דהע"ה בתהלותיו בפ' ברכי נפשי (תהלי' ק"ד א') וכן דעת רש"י ז"ל והרלב"ג, אך המ' ז"ל תיקן כי הוי"ו במלת והארץ אינה משמשת כמו שאבאר במקומו:

קרני אור

[ב] וכן כתב רא"ב כמוקיו למכלל, אעפ"י שמשקל זה ר"ל פעלית על הרוב סמוך, יש מהם שאינם סמוכים אכן עם אותיות בכ"ל הנקודות בשו"א הם תמיד סמוכים, לכן מלת בראשית היא סמוכה לעד לעולם לא בעבור התי"ו שבסופו, רק בעבור שו"א הבית, מדלא כתיב בָּראשית הבי"ת קמוצה כמו בָּראשונה שהוא בלתי סמוך, והרמב"ם והרמב"ן והרד"ק ז"ל ועמהם שלמים וכן רבים שמלת בראשית אינה סמוכה וכן ת"א בְּקַדְמִין בְּרָא ולא תרגם בְּקַדְמִיתָא, כי "בקדמיתא" הוא התרגום של בָּרִאשׁוֹנָה, ובְקַדְמִין הוא התרגום של בראשית, וסובר כי "בראשית ברא" הוא הכלל, ואח"כ בא הפרט ואמר בתחלה בדרך כלל. שבראשית כל הדברים הוציא הקב"ה את השמים ולבאותיהם, והארץ ומלואה מן האין גמור, ואפיסה מוחלטת אל היש, וכן מעיד לשון "ברא" שהוא לשון הוצאות יש מאין וכתב רבינו בחיי שזהו גם דעת ר' נחמיה (תנחומא סי' א' הוצאות הח' רש"ב) וכן איתא (ילקוט ברא' רמז ו"ו) שהביא בשם התנחומא, ובתנחומא שלנו לא נמצא זכר מזה, ועיין (ביהמ"ד חלק חמישי לד 155 הוצ' הח' יעללניק) בלקוטי מדרשים שהביא הפלוגתא דר' יהודה ור' נחמיה, והביא ג"כ ממדרש תנחומא, שביום ראשון נברא כל העולם, והביא משל למה"ד, לאדם שזרע שש שעורים בבת אחת זה יצא ביום ראשון, וזה בשני וזה בשלישי, וכן כולם, וברור דעת ר' נחמיה במשל הזה, כי החומר שממנו היה הכל נברא ביום א', ואח"כ נבראו כל הנבראים בששת ימים מחלקי החומר, כל אחד ואחד ביומו, וזהו שכתוב (תה' ל"ג ט') "כי הוא אמר ויהי" ביאר כי הכל היה באמירה ובהויה אחת, ואח"כ צוה דבר יום ביומו, והעמיד הדברים והוציאם לפועל, וכן הוא דעת הרמב"ן ז"ל, ומחלוקת אלו החכמים, כי דעת ר' יהודה כי כל כח וכח נברא ביומו, ודעת ר' נחמיה כי כולם נבראו ביום ראשון מקובצים, ור"ם ן' מלך כתב שמלת "בראשית" הוא לבראשית הלשון, כי לא יאמר ראשית ואחרית אלא בזמן, והזמן לא היה אלא עם התנועה, והתנועה והזמן הן כאחת, והתנועה היתה במסבת הגלגלים, והזמן שהיה קודם מלאת יום אחד. הוא הרגעים והשעות:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אמרו שהבריאה להוציא יש מאין (יט), וכן „אם בריאה יברא ד'" (במד' ט"ז ל') (כ), והנה שכחו „ויברא אלהים את התנינים" (למטה פ' כ"א) (כא), ושלש בפסוק אחד, „ויברא אלהים את האדם" (למטה פ' כ"ז) (כב) [ג], „ובורא חושך" (ישעי' מ"ה ז') שהוא הפוך האור שהוא.

קרני אור

[ג] ויש לפרש כי זכר בו בריאה לא מחמת תמרו, אלא כבחינת צורתו המבכלת שהמליאה או לא מדבר, ובעבור שהיה מעשה הנפלאות, כפי הרצון הפשוט האלהי, והם מטבע הבריאה הראשונה להיות בלתי מיוחסים לחומר מיוחד שממנו יתהוו, לכן בדרך השאלה קרובה מאוד לבאחם הראשונה, נאמר בפלאים לשון בריאה (שמות לד ט') „נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ", „ואם בריאה יברא ד'" (במדבר ט"ז ל') ובעבור שהיתה הבריאה הראשונה, להיותה המלאת דבר מוגשם מלא דבר, ענין זר מאוד על כדעת האנושי לציירו, הגאיל הכתוב לכל יצירת דבר זר ויוצא מהמנהג הטבעי לשון בריאה, „ויברא אלהים את התנינים הגדולים" מפני שגדלם מופלא מאוד עד שיש בהם ארכם כמה פרסאות,

יהל אור

(יט) וכן הוא דעת הרמב"ן ז"ל שכתב, ואין אצלינו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון „ברא", וכן כתב הרד"ק ז"ל „ועיקר המלה (פי' ברא) על ההוצאה מן האפס אל היש", וכן יבאר הרדי"א ז"ל, וכתב שמלת ברא תורה על המלאת היש מאין, ועל התהוות הדבר הפעליי אחר האפס הגמור שהוא הנחתו הראשונה:

(כ) ואין כן דעת הח' ז"ל, וכן יאמר בשיטה הראשונה „ואין מלת ברא כאשר חשבו רבים לעשות את שאינו ישנו, והעד (גי' המוטוט „והמוכיח") ויברא אלהים את התנינים הגדולים (למטה פסוק כ"א) והנה מצאנו, „ואם בריאה יברא ד'" (במד' ט"ז ל') שהוא כמו גזרה שגזר א) וככה אמר הכתוב „ולכבודי בראתיו" (ישעי' מ"ג ז') ב) שהוא נתינת הכח בעצם ג) ואח"כ יצרתיו שהוא הצורה, ואח"כ עשיתיו שהוא התיקון, כמו „וימהר לעשות אותו" (למטה י"ח ז') ד) ומלת „וברא אתהן" (יחז' כ"ג מ"ז) לשון התוך וגזרה, ואם זאת הגזרה היא מבנין הכבד, וע"כ כתוב „בורא קצות הארץ" (ישעי' מ' כ"ח) ה) בעבור כי הקצוות אינם גופות ו) וככה „ובורא חושך" (שם מ"ה ז') ז) כי החשך איננו רק העדרת דבר ח) (גי' המוטוט כי החושך אינו דבר והוא מקרה על דעת רבים ט) כן הוא העברת הדבר י)) ובעל ס' יצירה יקראנה תמורה, תמורת חיים מות, תמורת עושר עוני, תמורת חכמה אולת יא) והאל איננו דבר, רק דמות העדרת דבר, ואנשי המחקר אומרים כי השי' בורא תמיד יב) התורה וכסא הכבוד, ואין להם ראשית זמן ולא יהיה להם סוף:

(כא) ושם כתיב אשר שרצו המים שמשמעו שנבראו מן המים: (כב) בפ' „ויברא אלהים את האדם" כתוב „בצלם אלהים ברא אותו" „זכר ונקבה ברא אותם" והזכיר בפ' זה שלש פעמים בריאה, ודעת הח' ז"ל כי בראו אותם יש מיש, כי נבראו מארבע יסודות:

הערה

א) שכן מוכיח המעשה שיאמר הכתוב „ופצתה האדמה את פיה", וכן יפרש הח' ז"ל שם „י"א שהיא תורה על המצא מה שלא היה, וכבר פירשתי שאין המלה רק מגזירת „וברא אתהן" (יחז' כ"ג מ"ז) וכבת נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה. והנה פירושה כטעם גזרה":

ב) זה הפי' הביא הרד"ק במכלל בשם רבינו סעדיה גאון:

ג) ר"ל שהוא גם מלשון גזרה שגזר ונותן גבורה בכח ובעצם להיות הדבר שהוא בכח, והיצירה מן הכח אל הפועל היא הנקראת יצירה, והעמיד הצורה ההיא באותה העצם על מתכונתה היא העשיה: ד) וכן יפרש הח' ז"ל (למטה ב' ד'). כי עשית הוא התיקון והעד „וימהר לעשות אותו": ה) ובורא קרוב מגזרת גוזר לדעתו: ו) וטעם קצוות הוא הקו הסובב, כי הקו איננו גוף, אלא הוא תכלית כדבר הנחתך ונגזר, לכך אמר בהם לשון בריאה מלשון חתוך ונגזרה, בורא קצות הארץ (ישעי' מ' כ"ח) בורא השמים (שם מ"ב ה') כי יש להם קו שהוא גבול להם:

ז) שהוא בא כהעדר האור והוא גם מלשון גזרה, ח) ובפי' לישעי' על „בורא השמים ונוטיהם" (ישעיה מ"ב ה') אמר בורא השמים, כי יש להם קו שהוא גבול להם, „ונוטיהם על הארץ, רמז לרקיע" וכתב הרנ"ק (מונה"ז שער י"ז) וכבר ידעת פירוש זו הקו שהוא הגלגל העשירי עיי"ש, ט) דעתו בהעדר לדעת הרנ"ק שאינו אפס המוחלט, כ"א כח עצמי להסרת כח או צורה, וא"כ לא בלבד שאיננו אפס, אלא גם שאיננו מקרה, והוא הנראה ועובר, והוא מראה לבד, וזו כוונתו באמרו „והוא מקרה על דעת רבים" ואף כי שאיננו יש ואינו גוף, י) ומוסיף „כן הוא העברת הדבר", ור"ל שבאמת אינו מקרה כ"א כח אמיתי שוללי, מסיר כח אחד, וזהו ענין התמורה שבס' יצירה, ועיין קרני אור למטה הערה ס"ה, יא) עיין ס' יצירה פ"ד מ"א שמביא שם „שבע כפולות שהן תמורות", תמורת חיים מות, תמורת שלום רע, תמורת חכמה אולת, תמורת עושר עוני. תמורת חן כיעור, תמורת זרע שממה, תמורת ממשלה עבדות", ובס' יצירה עפ"י נוסח האר"י ז"ל, הגי', תמורת חכמה אולת תמורת עושר עוני, תמורת זרע שממה, תמורת חיים מות, תמורת ממשלה עבדות, תמורת שלום מלחמה, תמורת חן כיעור, יב) ע"כ נאמר בורא, עושה, רוקע, „בורא השמים" (ישעי' מ"ב ה'), עושה השמים (תה' קל"ו ה') רוקע הארץ (ישעי' מ"ב ה') בלשון פועל בעבור שהוא עושה תמיד, ואין השארות לנמצאים בלתיו, וכשיסתלק פעלו מהם יהי' נעדרים, ואין כן שאר הפועלים, כי יסתלק הפועל וישאר הפעול, ובעבור כן נקרא הש"י „חי העולם", „וישבע בחי העולם" (דניאל י"ב ז') כי הוא ית' נותן החיים לנמצאים, כמו שתתן הנפש החיים לגוף:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יש (כג) [ד], וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים (כד) זה האחד (כה), והשני „לא ברה אתם לחם" (ש"ב י"ב י"ז) (כו), וזה השני אל"ף תחת ה"א (כז) [ה], כי כמוהו „ויבוא כל העם להברות את דוד" (ש"ב ג' ל"ה) (כח), כי הוא מהבנין הכבד הנוסף (כט), ואם היה באל"ף (ל), היה (לא), כמו „להבריאכם מראשית כל מנחת ישראל (ש"א ב' כ"ט) (לב), ומצאנו מהבנין הכבד (לג), „ובֵרֵאת לך שם" (יהושע י"ז ט"ו) (לד) [ו], ואיננו כמו ברו לכם איש (ש"א י"ז ח') (לה), רק כמו „וברא אותהן" (יחז' כ"ג מ"ז) (לו), וטעמו (לז) [ז], לגזור

יהל אור

(כג) כי הכמי המחקר אמרו שהחושך הוא העדר האור וסורו. ולפי זה נבראת אין מיש: (כד) ר"ל יש לה שני פירושים, וי"ג ברא לו שני טעמים ופי' ענין בריאה וענין אכילה, ובכ"י א) הגי' „בא לשני טעמים", ובכ"י יש"ר הגי' „וזה דקדוק המלה בלי ספק לה שני טעמים": (כה) שפי' לדעת הה' ז"ל ענין גזירה: (כו) שהוא מענין אכילה, וכן פי' הרד"ק „לא ברה אתם לחם", לא אכל אפילו אכילה מועטת, כי הבריה אכילה מועטת כמו „ואברה מידה" (ש"ב י"ג ו'), וכן פי' רש"י ז"ל ואברה ואוכל, וכן תר' על פסוק „ולא ברה" „ולא אכל": (כז) לפני הה' ז"ל היה כתוב באלף ברא כאמרו באר היטב, וזה השני אל"ף תחת ה"א" וכן היה כתוב לפני רבינו ישעיה, כי בפירושו שם כתב „ונתחלף הה"א באל"ף (רי"ר), (כח) פי' כי הוא מענין אכילה: (כט) מבנין הפעיל, כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין הכבד הנוסף, כי הפעל יוכל להבנות על שבעה בניינים, שלשה מהם בתמונת פועל, ושלשה מהם בתמונת פעול, ואחד מהם בתמונת פעל חוזר, ובעלי הלשון קוראים להבניינים הפועלים בשם אבות, ולהבניינים הפעולים בשם תולדות. וקוראים לבנין פָּקַד־בִּנְיָן הַקַּל, ולבנין פִּקֵּד־בִּנְיָן הַכָּבֵד ולבנין הִפְקִיד־בִּנְיָן הַנּוֹסָף, וקראוהו בנין הכבד הנוסף, להורות שהכבדות שלו הוא בעבור שתי אותיות הנוספת על אותיות השרש, שהם הה"א והיו"ד: (ל) מלה להברות והיה „להבראות": (לא) וי"ג „ואם היה באל"ף יהיה כמו להבריאכם", ובכ"י א) הגי' „ואם היה באל"ף כמו להבריאכם": (לב) ר"ל שהוא מלשון „הבִיאִי הבריה" (ש"ב י"ג יו"ד) והוא גם מענין אכילה, ורי"ז נגאה פי' שתשמינו עצמיכם, כאלו אמר להבריא אתכם, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג מלשון „ועגלון איש בריא" (שופ' ג' י"ז): (לג) מבנין פִקֵד: (לד) שהוא מלשון כריתה, פי' שתכרות עצי היער ותבנה שם ערים לשבת, וכן פי' רש"י ז"ל והרד"ק שם: (לה) כי ברו לכם הוא מבעלי הה"א (ר"ל כמו ברה ליחיד) על משקל „עשו פסח" (מ"ב כ"ג כ"א) (ר"ל שהוא כמו עשה ליחיד) והוא לשון ברירה ורי"ז נגאה בשרש „ברא" פי' וברא מלשון בחירה וברירה וכתב כי ר' יהודה חשב כי ברו לכם איש מן השרש הזה: (לו) פי' לשון כריתה וגזרה, ודמהו הריק"ם ללשון הערב שאמר לכריתה אל=ברי, וכן תיוב"ע „ויבזעון יתהון בסיפיהון": (לז) ופירושו:

דעת

קרני אור

ולכן ג"כ ייחס בריאתם לאלהים להגיד שלא היה כח במים להמציא דבר זר ונפלא כמותם אלא בכחו יתברך (רדי"א) הקב"ה המציא לאשונה התחלת הדברים כלם במציאות כחני קודם לאתם למעשה פעליי, ושהקב"ה קרא לנתינת המציאות הכחני בריאה, ליציאה לפועל קרא עשיה ויצירה, ושעל זה נאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות וגו'; שבתחלה נבראו במציאות כחני, ואח"כ עשאם כשהוציאם לפועל בצורותיהם, וכן ביום ברוא ד' אלהים אדם, בדמות אלהים עשה אותו, ובדברי ישעי' (מ"ג ז') ולכבודי בראתיו, יצרתיו אף עשיתיו, כי תמיד יאמר בריאה על נתינת הכח, ועשייה או יצירה על הוציאו לפועל (הגביא ר' אברהם בר' חייא בס' מגלת המגלה הביאו ברדי"א):

[ד] כוונת הח' ז"ל שאילו הונח מלת ברא על ההוצאה מאפס המוחלט, לא היה כתב בריאה אלל תניני הים, אחר שבראו אותם המים, עם כל שרץ המים, ובאדם כתוב לשון בריאה שלש פעמים בפסוק ויברא, אחר שהיה בכלל תוצא הארץ נפש חיה, ומבואר בפ' שניה „וייצר ד' אלהים את האדם עפר מן האדמה" (למטה ב' ז') ואם"כ אין הנחת מלה על הבריאה מאפס הגמור כמו שחשבו המפרשים הנזכרים, שזהו גדר מלת ברא, ולא עוד אלא שדבור „ובורא חושך" מורה על הוצאת אין מיש, לפי שהאור יש בעל שניס עלם וצורה ואינו גוף לדעת זה החכם, והנה יהיה החושך אין של יש זה, והוא העלם לבד בלי צורה לא האפס המוחלט שהוא איננו כלל (רנ"ק):

[ה] וכן כתב הרד"ק במכלל „כי כן המנהג להתערב נחי הלמ"ד בנחי הה"א עם בעלי האל"ף בהרבה מקומות":

[ו] והרד"ק במכלל כתב „ויש מי שפי' מזה הענין „ובֵרֵאת לך" כלומר שתכרות עצי היער ותבנה שם ערים לשבת, וכן „אם בריאה" ענין גזירה, וכן „בראשית ברא", והנכון שיהיה „ואם בריאה" ענין יצירה, כי כל דבר חדש יקרא בריאה, וכן „בראשית ברא", ועיין ברדי"א שהעיר ע"ז וכתב „והנה הרד"ק להמשכו אחר הדעת הזה כתב בשרשיו שברא שם נופל על ענינים מתחלפים כדרך שתוף" וכו', וג"ל שאין הדבר כן, אבל שם בריאה נאמר בהלאה ראשונה, ופעמים בהשאלה, „ושעיקר הנחתו הראשונה הוא על המצאת יש מאין כדברי הרב המורה" עיי"ש:

[ז] מעתה אחר הח' ז"ל למאלו עיקר שרש זה בהוראותיו. ומלא שעיקרו על גזרת דבר, כריתתו מדבר אחר, ועשות לו גבולים כגזרה זו (ושם גזרה הוא מלשון „לגוזר ים סוף לגזרים" (תה' קל"ו י"ג) גזרו את הילד (מ"א ג' כ"ה) ומלשון „הגזרה והבניה" (יחזקאל מ"א י"ג) והביא בפעל „וברא לך" (יהושע י"ז ט"ו) „וברא אותהן" (יחזקאל כ"ג מ"ז) ודימה ברא בבנין הקל, להוראתו בבנין הכבד, ואמר לפי זה „וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין", והנה רבים חשבו ומהם רוב מפרשיו שלא עמדו על סוף ועיקר דעתו ברובא דרובא של ספתו להוכיח מזה המקום שהח' ז"ל היה מאמין בקדמות העולם בהחלט, או עכ"פ במציאות חומר קדום, ואין הדבר כן (רנ"ק), ומפורש אמר בספרו „ערוגת החכמה ופרדס המזמה" שהעולם מחודש, והביא ראיות ע"ז, וכתב „אתה ידעתי כי העולם נולד, ובזאת החכמה מצאתי מרגוע לנפשי ואנות והמבקש בלעדה יבקש הבל ורעות רוח, ובס' יצירה כתב „כי כיון שיש שם בורא היתה בריאה, והיתה לו עת שהותחלה בו, ודעת תורתנו וקבלתינו כן, אבל בעת שרלה ד לא על דרך חיוב", ובפרק הראשון מחבורו שער השמים, שהוא הקדמה לפירושו כמש"כ כתב ז"ל „והאומר הפך זה, הופך והורס יסודי התורה וקולך בנטיעות, ועוקר עיקרי אמונתינו וגורם ספיקות בחדוש העולם, וחושב על הבוי"ת תועה, „כי גלוי

אבל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ולשום גבול נגזר (לח), והמשכיל יבין (לט), [ח] אלהים (מ) [ט], אחר שמצאנו אלוה (מא), ידענו כי אלהים לשון רבים (מב), ושרש זה מדרך הלשון (מג), כי כל לשון יש לו

קרני אור

וידוע אצל מאמיני תורתינו, כי העולם נכללו בדבור אחד נבראו", וכו', ועוד שם, "וכוונת הפרק לבאר, כי כל אלה הענינים, הנגלה מפשוטן שהם סותרים אפילו אבן אחת מזה היסוד, ר"ל חדוש העולם, שנבדא כאפן פשוט שאנו צריכין להוציאם מפשוטן, ולהאמין שיש בהם משל, ויש להם סוד נעלם, והוא גלוי למתבונן ומעיין בהם עיון דק", ובסוף הפרק הוא יאמר, "והוצרכנו לבאר זה מאוד להיות לאות ולעד על מה שאנו עתידין לבאר במ"כ, ולחזק סברתינו, כי בדבור אחד נברא הכל בלא טורח, ובלא יעלה על לב איש שיהי' שם דבר נברא קודם העולם, שהמציאות הוא ממנו, זולתי השלם הקדמון שברא, ויתי' שמו שברא יש לא מיש, ולא מדבר שקדם", וכתב הרנ"ק "וזה הספר איננו נודע למתגיף כדבריו, הגם שהוא מסתיר ענין לפעמים מן האינו ראוי לו, ובכדי שלא יבוא דבורו מטרה לחצי שם שכל אורב מיד בתחלת הראות, גם אין לחשדו וודאי שדבריו יהיו סותרין זה את זה, ושהגיע דבר למשפט, ולא השיג המופת, ויוצא בהיקש ממנו עד תכליתו, והאמת כי שטתו בזה ובהכל אחת. ואחוזה בתולדותיה כשלשלת תכופה, וגם בענין הבריאה, קרובה לעיקר דעתם של המקובלים הראשונים, שגם הם מודים בבריאת יש מאין":

[ח] הח' פריפוט דוראן הלוי (מעשה אפוד פ"ז) אחרי שיבאר הקצור שקרה ללשון העברי, אחר שהיתה יותר שלם שבלשונות יאמר וז"ל "והנה לכל הסבות הנזכרות נשארנו סכלים מהלשון הזה הקדש ותכמתו עד שכבר נעלמו ממנו הרבה מפשוטיו בהרבה מקומות, ובקצת הפעלים, כשמות האבנים והחיות והעופות וזולתם, ולסכלותנו בשמות העופות הוכרחו חכמי התלמוד ז"ל, לתת בהם סימנין שכבר ידעת יוכר בם בין הטמא והטהור, וכן קרה לנו הסכלות בקצת הפעלים, ולא תחשוב כי גם בפעל הראשון הנמצא בכתוב שהוא מלת ברא כאמרו בראשית ברא נפל בו מחלוקת בין המפרשים, על מה זה יורה כפי הנחתו הראשונה ועל נגזרתו, וכתב בו הראב"ע מה שכבר ידעת, ואמנם כתבתי זה לפי שביאור הפעל הזה הוא יתד שהכל תלוי בו, ועמוד שהכל נשען עליו":

[ט] אלהים הוא תואר למושל בדבר מן הדברים, ויכול עליו, והוא מלשון כח ואילות, וממנו "ואת אילי הארץ" (יחזקאל י"ז י"ג), ויאמר על האל ית' בהנחה ראשונה, לפי שהוא מושל ויכול על הכל, ומלכותו בכל משלה, והושאל על המלאכים "אל אלהים" (יהושע כ"ב כ"ב) פי' אלהים הם המלאכים, והוא ית' אל אלהים, גם לנביאים "ויבא איש האלהים" (ש"א ב' כ"ז) "אשר הלכו אלהים" (ש"ב ז' כ"ג) וכן תיוב"ע דאזלו שליחין מן קדם ד'". ובדרש על משה ואהרן, גם לשופטים "עד האלהים יבא דבר שניהם" (שמות כ"ב י"ח) "אשר ירשיעון אלהים" (שם ט'), וכן הוא דעת הרמב"ן ז"ל, כי בשם זה נקרא לאלהים עליון תחלה, ואח"כ המלאכים והשופטים וכן כתב רש"ט ן' פאלקירה, לפי הנראה, כי האלוה שם הונח תחלה על השי"ת, ואח"כ קראו אלהים לכל הנמצאים השכליים, שהוא ית' ותחלתם כמלאכים שאינם גוף, כי מלת אלהים כוללת אותם, וקראו לשופטים מבני אדם ומנהיגים אלהים, מפני שהם מתנהגים בהנהגה אלהית, מתדמים בפעל האלוה ית', ודעת הח' ז"ל שאמר להלן "ובעבור היות כל מעשה ד' ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן", דעתו כי זה יצא ראשונה על המלאכים, ולדעת

יהל אור

(לח) דעת הח' ז"ל שהארץ היתה מכוסה במים לאחר שנבראת, וכן פי' על הפ' "והארץ" כי הארץ היתה מכוסה במים, וכן בפי' (תה' ק"ד ט') על הפ' "גבול שמת בל יעבורון, בל ישובון לכסות הארץ" כתב בעבור שכתב, בל ישובון לכסות הארץ, היא לאות, כי הארץ היתה מתחילה מכוסה במים, ובחפץ השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה, אחר שנבראת האור שהיה עיקר, ונעשה הרקיע מבדיל בין מים למים, וזה הוא שאמר שטעם ברא לגזור ולשום גבול נגזר: (לט) והמבין דבריו יבין, וכמו שהביא הרמב"ן ז"ל מדרז"ל כח מעשיו הגיד לעמו (תה' קי"א, ו') להגיד מע"ב לבו"ד אי אפשר, לפיכך סתם לך הכתוב, ואמר בראשית ברא אלהים, כי מעשה בראשית סוד עמוק איננו מובן מן המקראות, ולא יודע על בוריו, אלא מפי הקבלה עד מרע"ה מפי הגבורה, ויודעיו חייבין להסתיר אותו, ועיין בהקדמת המורה לחלק השלישי שכתב "וכבר בארנו שאלו הדברים הם מכלל סתרי תורה, וידעת ג"כ איך האשימו רז"ל מי שמגלה אותן" עיי"ש: (מ) השם "אלהים" מורה על ענינים רבים, וע"כ תרגמו אונקלס פעם שם המיוחד כמו פה, ובמקומות אחרים כשידבר במעשה נסים, ועם האבות, ועם משה, ובמתן תורה, פעם יתרגם אותו מלאך ופעם מלאכים, ופעם מימרא דה', ופעם רברביא, ובכ"מ יתרגם אותו כפי הראוי בענינו:

(מא) בלשון יחיד "ויטוש אלוה עשהו" (דבר' ל"ב ט"ו) "ויסך אלוה בעדו" (איוב ג' כ"ג) ושם זה אלוה בלשון יחיד לעולם קדש, חוץ משנים (בדניאל י"א ל"ח, ל"ט) כי לא מצאנו שנקרא הדיין או המלאך אלוה חוץ מהשי"ת לבדו, גם שם אלוה תמצא תמיד בכל המקרא מלא עם וי"ו בין האלף והה"א מלבד אחד שהוא "יזבחו לשדים לא אלה" (דבר' ל"ב י"ז) שהוא חסר, לפי שהשדים לא אלוה הם:

(מב) משקלו בלשון רבים, מפאת הכחות העצומות עד אין מספר, אשר ייוחסו להשם הנשגב בלי חקר וגבול, ומדתו מדת הדין, כי כל דרכיו משפט, ויקראו המלכים והשרים והשופטים בשם אלהים, כי גם המה לפי ערכם ישלטו וישפטו ע"י כחות שונות, זה בכה, וזה בכה, וגם עובדי אלילים יקראו לעצביהם אלהים, ויערכו להם כחות רבות, ולא יתאחדו באמונתם, כי איש איש לפי דמיונו ושכלו המוטעה יעשה לו אלהים, ויש לעם אחד אלהות הרבה, בערך הכחות הנפרדות אשר ייחסו להם עובדיהם, וע"ז נאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות י"ב י"ב) וכן אמר החבר (כוזרי מאמר רביעי פ"א) והח' ז"ל בפירושו (תה' י"א ז') על הפ' "ישר יחזו פנימו" כתב "כי לא ימצא לשון רבים עם השם הנכבד (הוי"ה) רק על שם אלהים לסוד עמוק", ויאמר הח' ז"ל, אחר שמצאנו אלוה לשון יחיד במקום שכתוב אלהים, הוא לשון רבים

והוא מדרך הלשון שיאמר על יחיד גדול לשון רבים דרך כבוד כי הוא נחשב כרבים: (מג) ובשיטה ראשונה "ומלת אלהים צורות אמת, שאינם גופות, ולא בגופות, והעד "ואתה תהיה לו לאלהים" (שמות ד' ט"ז) וקדושי הארץ המקימים משפטי אלהים בארץ גם הם נקראו אלהים, ובני עליון, ובעבור כי מעשה ד' ע"י המלאכים, וכן וישלח מלאך ויצאנו ממצרים (במד' כ' ט"ז) והיננו משה כי הוא דבר זה, "ומלאך פניו הושיעם" (ישעי' ס"ג ט') וכתוב הנה אנכי שולח מלאך (שמות כ"ג כ') ולפני זה "ויסע מלאך האלהים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דרך כבוד (מד), וכבוד לשון לועז שיאמר הקטן לנכח הגדול לשון רבים, ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים, ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים (מה) כמו „אדנים" „ובעלים" (מו), שאמרו „אדנים קשה" (ישעי' י"ט ד') (מז), „ולקח בעליו" (שמות כ"ב, י"ז) וכן מלת עליו, אליו, ועדיו (מח), על כן יאמר הכתוב ברא (מט), ולא בראו [י], ומדרך התושיה ידענו כי הדבורים יקראו שפה (נ) [יא], בעבור שיראו שממנה יצאו (נא), וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב (נב),

יהל אור

האלהים" (שם י"ד י"ט) והנה השם הוא אלהי האלהים (פי' להורות על מעלת אלהותו אשר ממנו יאצל אלהות שאר הנבדלים נאמר שהוא אלהי האלהים) שהם המלאכים, גם יקרא אלהים, כי כן הוא להם כמו קדש הקדשים, שקרא „קדש" כמו „ואל יבוא בכל עת אל הקדש", (ויקרא טז ב): (מד) והמלות האלה שים בסופן יו"ד מ"ם נרמז כל פעם בלשון רבים, ואעפ"כ נאמרים על יחיד משום דרך כבוד, „כי אלהים קדושים הוא" (יהושע כ"ד יט), וכאשר אמר לשון רבים חזר ופירשו בלשון יחיד, שנאמר „הוא" „אשר לו אלהים קרובים אליו" (דבר' ד' ז') וחזר ואמר „כד' אלהינו" (שם) ולא נמצא שם אלהים בכנוי אל יחיד, רק אל מלך, „ויתחזק כד' אלהיו" (ש"א, ל', ו') „ויקרא אסא אל ד' אלהיו" (דה"ב י"ד י"ד) ואל כ"נ „שמן משחת אלהיו עליו" (ויקרא כ"א י"ב) וגם אל הנזיר, „כי נזר אלהיו עליו" (במד' ו', ז') לפי שהם מיוחדים בקורבה לאלהים מזולתו, או שידבר כן אל הכלל, „אשרי העם שד' אלהיו" (תה' קמ"ד ט"ו) ונמצא פעם אחד „זו כחו לאלהו" (חבקוק א' י"א) בלשון יחיד לבזיון:

(מה) ובשיטה ראשונה „ומנהג כל לשון איננו כמנהג לשון אחר, כי הנה יש לשון שלא ידבר אדם לגדול ממנו רק בלשון רבים, גם בלשון ערבית יאמר הגדול נעשה תחת אעשה, ולא כן בלה"ק, רק אם יספר על הגדול ממנו יאמר לשון רבים, כמו „ואם אדנים" (מלאכי א', ו') „ביד אדנים" (ישעי' י"ט ד') „אם בעליו עמו" (שמות כ"ב י"ד) „כי בועליך עושיך" (ישעי' נ"ד ה') אעפ"י שהוא אחד, והנה בעבור השני דרכים אמר הכתוב „בראשית ברא", והנה יש בזה שלש חלוקות, בלשון לועז, ובלשון ערבית, ובלה"ק, בלשון לועז כשידבר הקטן להגדול לנכח, אז יאמר אליו בלשון רבים, אבל לנסתר בזכרם גדול לא יאמרו עליו בלשון רבים, ובלשון ערבית יאמר המדבר אם הוא גדול על עצמו בלשון רבים, וכן הוא המנהג אצלינו שהמלך יאמר על עצמו אנחנו, ובלה"ק דרך כבוד לומר על הגדול בעת שיזכירו סתם לומר עליו בל"ר אבל כשידבר עמו לנכח, לא יאמר אליו בלשון רבים: (מו) והרדי"א השיג עליו בזה וכתב כי דבריו אלה בלתי מהוורים אלו, לפי שמצאנו זה השם בלשון רבים נאמר גם על הדברים שמנעם השם מכבוד, „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמות כ', ג') „זובח לאלהים יחרם" (שם כ"ב י"ט) ולא בא הכתוב לכבד את הפסילים עיי"ש: (מז) „וסכרתי את מצרים ביד אדנים קשה" בלשון רבים, וזה לגודל מעלת האדון ולרבוי מיני הממשלה שיש לו וכמו שכתב רב"ח ז"ל כי זה כבו"ד אף כי בשם ית' אשר מיני הממשלה שלו אין להם מספר, גבל המושלים אין ממשלתם רק ממנו, והוא אחד וכחותיו רבים: (מח) „עדיו יבוא ויבשו כל הנחרים בו" (ישעי' מ"ה כ"ד), ודעת הח' ז"ל שבשלשה מלות אלו המה בסוף המלה יו"ד וי"ו וזה מרמז כל פעם בלשון רבים, ואעפ"כ נאמרים על יחיד משום דרך כבוד, ובאמת מנהג הלשון כן גם בשאר המלות, כמו „ליל שמורים הוא" (שמות י"ב מ"ב) „יום כפורים הוא" (ויקרא כ"ג כ"ח):

(מט) בלשון יחיד אף שתיבת אלהים על משקל רבים, הכוונה בזה, כי המלה עקרה אל שהוא לשון כח, ויאמר אלהים על היחיד ב"ה שהוא בעל הכחות כולם:

(נ) הדבור מה שאדם ידבר יקראו שפה, וכן פי' הח' ז"ל (קהלת א' ס"ז) „וכן יקנו הדבורים בלשון שפה, בעבור לאת הדבורים ממנה" וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער י"ב) „כדמות הדבורים שיקראו שפה ולשון": (נא) ובשיטה ראשונה „ואחר שמעשה השם יראה על ידם (פי' המלאכים) יקרא אלהים, כמו הלשון והשפה, „איש ללשונו" (למטה יו"ד ה') „ושפה אחת לכולם" (למטה י"א ו') בעבור שיראו האותיות יוצאות מהשפה, והלשון הותך מקצתם נקרא כן": (נב) כן פי' הח' ז"ל (קהלת א' ס"ז) בעבור היות הלב משכן הרוח, והוא הנכרא בגוף בתחלה, כי הוא דמות מלך

קרני אור

המורה (פ"ו מהח' השני) כי אלהים שם השופטים, „עד אלהים יבא דבר שניהם" (שמות כ"ב ח') ונזה הושאל זה השם למלאכים, ולכורא להיותו שופט על המלאכים, והשיג עליו הרדי"א ז"ל, וכתב כי הוא כאמת דבר בלתי מתקבל, לפי שאיך יסכול השכל, שיהיה שם אלהים מונח בעצם וראשונה לשופטים, ונדקדק השאלה עליו ית', כיון שבתחלת התורה נאמר עליו ית' פעמים רבות, ונמצאו בכתובים זה השם עליו ית' לאלפים ולרבבות, ומה שנמצא שיאמר ממנו על השופטים, מספר יהי' ונער יכתבם, אלא שכוונתו הראשונה הוא לאל ית', ואח"כ הושאל לגלגלים, ואח"כ הושאל למלאכים, ואח"כ הושאל לשופטים מבני אדם אלהים:

[י] וכן חז"ל (ב"ר פ"ח, שמ"ר ריש פכ"ט, ירושלמי ברכות פ"ט ה"א) שאלו המינין את ר' שמלאי כמה אלהות בראו את העולם, אמר להם אני ואתם נשאל לימים הראשונים, שנ' „כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם" (דבר ד' לב) אשר בראו אינו כתיב, אלא אשר ברא, ועיין בגל"ג שכתב כי בכל התורה תרגם אונקלס על שם אלהים בשם הוי"ה, רק במקום שכתוב בתורה „ד' אלהים" תרגם אלהים כמו בעברית, ובכל מקום שמצינו בתורה אלהים עם כינוי כמו „אלהיכם" „אלהינו" תרגם בלשון יחיד אֱלָהֲכוֹן. אֱלָהָנָא. אֱלָהָךְ ובדומה כדי להרחיק כל מחשבת רבוי אלהות:

[יא] ולבאר זה אביא מה שכתב ע"ז הח' פריפוט דורלן (מעשה אפוד פ"א) „ידוע כי מדרך יבות ומהות הדבור ועצמותו ידעתו כי מהראוי לפי עצמותו ויבותו שיקרא שפה, וזה בעבור שהוא מן הנראה, והמורגש שהוא יוצא מהשפה, והוא הפתח אליו, ומוכן „תוציא" הוא כמו „ולא תעשינה ידיהם תושיה" (איוב ה' י"ב) ר"ל דבר שיש לו יבות ומהות. וכן „והושיה נדחה ממני" (שם ו' י"ג) ואמנם אמר „הדבורים" וירצה בו כלל בלשון, לא הדבור שהוא חלק ממנו":

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

והלב גוף והיא איננה גוף (נג), בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה (נד) ובעבור היות כל מעשה ד' ביד המלאכים עושי רצונו (נה), נקרא כן (נו) [יב], ובפסוק „כי שמי בקרבו" (שמות כג כא) אבאר קצת סוד השם (נז) [יג], ואל תשים לבך לדברי הגאון (נח), [יד] שאמר (נט), שהאדם נכבד מהמלאכים [טו] וכבר ביארתי בס' היסוד, כי כל ראיותיו

קרני אור

[יב] וכן דעת רז"ל (סנה' ל"ח כ') אין הקב"ה עושה דבר אלא א"כ נמלך בפמליא של מעלה שנאמר (דניאל ד' י"ד) בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא" וכן דעת המורה בפ"ו מהחלק השני :

[יג] ועיין מורה פ' ס"ב מהח' הראשון, כוזרי, (מאמר רביעי פ"א) מענין שהשם הנכבד אשר הוא שם המפורש והשם הנכבד הוא שם הויה והוא שם העצם יחיד ומיוחד היה הוה ויהיה, בלם בתכלית השלימות יודע כל תעלומות ומצפוני בריותיו, והוא כנוי להשגחה פרטית ותדירה, ומדתו מדת הרחמים והחנינה ושל שמותיו ית' הנמצאים בספרים כולם נגזרים מן הפעולות הבאים ממנו, והשם יו"ד ה"א וי"ו ה"א הוא שם המיוחד לו ית', ולזה נקרא שם המפורש, ועיין מורה פס"א מהח' הראשון ובמפרשיו ביאור שם המפורש :

[יד] כן אמרתי שהוא רבינו סעדיה גאון, וז"ל בעל ס' קורא הדורות (פ"כ) „וצריך אני לאמר שבכל מקום שהראב"ע ז"ל מזכיר בפירושיו הגאון סתם כמו כ"כ הגאון. או פי' הגאון או אמר הגאון וכיוצא דע לך באמת שכונת דבריו על רבינו סעדיה גאון אלפיומי ז"ל, וכן כתב הגאון ר' חיד"א (בש"ג ערך רבינו סעדיה) ועיין תולדות רס"ג (בכ"ע לשנת תקפ"ט) ושד"ל יאמר (כ"ח מח' רביעית לד קכ"ח) „אין ספק שאין זה רבינו סעדיה", ועיין (אגרות שד"ל סי' רל"ו לד 731) והגאון רבי"ל ראפאפארט יוכיח לו שהוא רבינו סעדיה גאון (אגרות ש"ר מכתב י"ג לד ק"ז) :

[טו] וכן בפתיחה לס' „האמונות והדעות" ירמוז ג"כ ע"ז, וכתב „וראיתי הארץ באמצע השמים והגלגלים סובבים אותה מכל צדדיה, התקיים אצלינו כי המכוון בבריאה הוא בארץ, ואח"כ הסתכלנו בכל חלקיה, וראינו העפר והמים שניהם דומם, ומצאנו הבהמות בלתי מדברים, ולא נשאר כ"א האדם והתברר לנו, כי הוא הענין המכוון בלי ספק, ודרשנו הספרים ומצאנו בהם מאמר הבורא (ישעי' מ"ה, י"ב) „אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי", אבל מתחלת התורה ספר כל הברואים, וכאשר השלימם אמר עתה (בראש' א' כ"ו) „נעשה אדם" כמי שבונה ארמון ומליאו ומתקנו, ואח"כ מביא בעליו" וכן כתב העקידה ברא' שער החמישי, כי רק אחרי בריאת האדם שעליו נאמר, כאשר נשלמה הבריאה עמו, „וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד", בעבור היותו התכלית שהוא הטוב האמיתי והגדלה בכל פעולה, החל לספר בפרט כל מה שנברא לכבודו, ואיך הוא מגיע לתועלת האדם, וזה שאז"ל (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, מכאן ואילך כבוד מלכים חקור דבר, וכ' „האמונות והדעות" (מאמר רביעי פ"ב) „שאעפ"י שגוף האדם קטן נפשו רחבה מהשמים והארץ, כי מדעו כולל כל אשר בם עד שהגיע לדעת מה שיש למעלה מהם" ושם בפ"א „ואם יחשוב חושב כי אשר נתן לו היתרון הוא דבר זולת האדם ירצה אלה המעלות, או קיצם לזולתו וזה מה שלא ימצאהו", והח' יש"ר (כ"ח מחברת ד' אגרת ט"ו) כתב „מי הוא זה הגאון אשר נגדו שלח הרב יד לבוטו ? הנה הזרתי על כל ס' האמונות והדעות לרס"ג ולא מצאתי כן זאת הסברה היות בני אדם יותר נכבדים ממלאכי השם, גם בפי' לס' דניאל לא ראיתי כזאת, ואולי נמצא בו באחד מאשר חבוריו שאבדו ממנו, או שגאון אחר הוא האומר כן ואנכי לא ידעתי", ופ"ז סמיך סמו"ל שם וכתב כל גאון המובא מראב"ע בסתם הוא רבינו סעדיה, ואין ספק בזה, ועל ענין חשיבות בני אדם מהמלאכים יתכן שכתב כן רס"ג בפי' לס' בראשית ושם בתחילתה מביאו ג"כ הראב"ע ז"ל בענין זה ומבטל דבריו", אבל ממה שהבאתי למעלה מס' האמונות והדעות, אחשוב שדי בזה, כי גילה דעתו והוכיח בראיות שמעלת האדם גדולה, והוא שמכוון בבריאה, ונפשו רחבה מהשמים והארץ ולדעה זו גם המלאכים נבראו למענו, וכן הכוכבים והגלגלים :

ודעת הח' ז"ל אינו כן, וכן הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות יסוה"ת הסכים לדעת הפילוסופים שיגזרו בפחיתות האדם וגריעותו ושפל מדרגתו בערך הגלגלים והכוכבים, כש"כ בערך המלאכים, וז"ל שם „ודעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים וגדולה מדעת ב"א, וכן במורה בפי"ב ובפי"ג הרחיק מאוד היות תכלית השמים מפני הדברים אשר בראן, וזכר בזה גבהי שמים ופלאי גדולתם, להוציא שאין יחס וערך לאדם, גם הגלמים הנכבדים ההם, כש"כ שאר השכלים, ופי' מאמרי התורה „להאיר" „להבדיל" שאין ענינם שנבראו לזה המאורות על הכונה הראשונה, רק להגיד טבעם, והדברים המשובים אליהם אל הכונה השנית, ושהוא ע"ד שנאמר באדם, „וירדו בדגת הים" שאין זה תכלית האדם שבעבורה נברא, אבל הוא דבר נמשך לטבעו, וכן דעת הרלב"ג בפי' על התורה וז"ל „כי הגלגלים נמצאו בעבור עצמותם, ולמה שיהיה יותר נכבד להם שיתנועעו מבינותו, כי היתה התנועה חיים לדברים הטבעיים, שגשמו מתנועעים, ולפי שכבר אפשר להם בתנועתם שישפיעו בלתי

יהל אור

והמוה שר צבא, היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולטעם ולמחשבת הבינה, בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה (פי' לפי שהנשמה באדם צריכה לכלים שעל ידם תשיג הדברים הגופניים בעולם השפל, והכלי הראשון והמעולה שבכולם הוא הלב, כי הוא הנותן חיים לכל אברי הגוף) :

(נג) פי' והנשמה איננה גוף : (נד) ע"כ ייחס הנשמה אל הלב : (נה) דעת הח' ז"ל כי כל אשר יעשה השם ית' לא יעשה כ"א ע"י מלאכיו : (נו) דעתו כי שם אלהים יצא ראשונה על המלאכים, ובעבור זה נקרא השם אלהים כמו המלאכים שנקראו אלהים, ויבאר הח' ז"ל, כמו שהדבורים הם בשפה, ויקראו הדבורים שפה, וכן נשמת אדם בלב, ותקרא נשמת לב, ובעבור שמעשה השם באמצעות המלאכים הנקראים אלהים, נקרא גם הוא אלהים, (עיין למעלה קרני אור הערה ט'), ובביטה ראשונה „ואתן לך משל (המשל הזה הביא הח' ז"ל (שמות כג כא) בפי' „השמר מפניו ושמע בקולו") ידוע בראיות גמורות שאין אור ללבנה כ"א מהשמש, והרואה אור הלבנה, אם יאמר ככה, או יאמר ראיתי אור השמש, הדבור שוה בטעם, ע"כ כתיב „ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל" (שמות יד יט) וכתוב „וד' הולך לפניהם יומם" (שם יג כא), וכתב המק"א „והסתכל בזה המשל הנכבד, כי כמו שאור הלבנה מאור השמש, ואם יאמר אומר זה אור השמש יאמר אמת, כן אם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מאלו יאמר אמת, ואם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מאל השי"ת יאמר אמת, כיון שהשפעת המלאך יבוא לו מאת השי"ת, כמו שאור הלבנה בא לו מאת השמש" (נז) ושם פי' „כי השם הנכבד הוא שם העצם, כי הוא לבדו (פי' השם עומד בעצמו ואיננו צריך לאחר שיעזור לו או יעזרהו) גם ימצא תאר השם, כי הוא הכל ומאתו הכל" :

(נח) הוא רבינו סעדיה גאון (נט) בכמה מקומות מחבוריו, ובפי' על התורה :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הפונות (ס) [טו], וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים, ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ד' והשתחוה, ואמר מה אדני מדבר אל עבדו (יהושע ה יד) (סא) [יז], וכן זכריה (סב) ודניאל (סג), ו׳מה אאריך (סד) [יח], וטעם אלהי הצבאות (סה),

יהל אור

(ס) בס' היסוד הביא דעת הגאון ז"ל וסתר שם ראיותיו, ובשיטה ראשונה „ואמר אחד מהגאונים, כי המלאכים נבראו בעבור האדם, גם ככה הכוכבים והגלגלים, והוא לא עמד בסוד האמת, המלאכים נקראו אלהים, והכוכבים בני אלהים, כי המניעים הגלגלים נכבדים ועומדים, ולא יחסרו ולא יכלו, ואיך יבראו הנכבדים שהם משרתי השם הנכבד והם במעלה העליונה בעבור הנמבל לגין ולהאיר נגות, ועוד כי להכמי המזלות ראיות, כי האחד מהחמשה עשר כוכבים גדולים, שהם מהכבוד הראשון גדול מכל הארץ הנושבת, ושאיננה נושבת שבעים פעם, גם חכמים אמרו כל העולם כולו תחת כוכב אחד עומד, ואיך יברא צבא גדול אין מספר לו אצל האדם בעבור נולד מעפר יכלה שניו כמו הגה", ובפי' הקצר לס' שמות בפ' משפטים כתב „ואמרו חכמי הספירות שככב אחד גדול מכל הארץ המיושבת ושאינה מיושבת, תשעים פעמים, גם חכמינו אמרו שכל העולם תחת ככב אחד עומד, ואמר דוד, כאשר ראיתי הירח והכוכבים שהם גדולים, וטעם כוננת, כמו „נכון כסאך מאז", (תה' צג ב) תמהתי ואמרתי „מה אנוש כי תזכרנו שהוא הבל כנגד הכוכבים", ובשיטה ראשונה, „ואשר הזכירו קדמונינו שהאדם נכבד מהמלאך לא אמרו זה על מיכאל וגבריאל, והמלאכים המשרתים לכסא הכבוד, רק מהנבראים מאש ורוח, בעבור צורך האדם והם אינם עומדים", (סא) בעבד אל אדונו, וכן כתב הח' ז"ל בפי' הקצר על ס' שמות (כג כ) „וידענו כי אין בבני אדם נכבדים מהנביאים, והנה יהושע שנכתב עליו „נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך" (דבר' יח יח) כאשר ראה המלאך נפל על פניו והשתחוה לו ואמר „מה אדני מדבר אל עבדו":

(סב) בזכריה (א ט) „ואומר מה אלה אדוני, ויאמר אלי המלאך הדובר בי":

(סג) וכן בדניאל מצינו כמה פעמים שאמר למלאך אדוני „והאיך יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה" (דניאל יוד יז): (סד) ובפי' הקצר לס' שמות (כג כ) יביא עוד ראיות. „והתקועית אומרת „ואדוני חכם כחכמת מלאך האלהים" (ש"ב יד כ) ולא באת לחרף את דוד, ועוד כתוב „ובית דוד כאלהים" (זכרי' יב, ח) שפי' כמלאכים, ועוד כתוב „ובמלאכיו ישים תהלה, אף כי שוכני בתי חמר" (איוב ד יט) והנה טעמו כי תהלה ישים במלאכיו שהם נכבדים ואין למעלה מהם, אף כי הקרוצים מחמר אשר מבקר לערב יכתו ויאבדו" (סה) בשמות (ז ד) בפ' „והוצאתי את צבאותי" פי' הח' ז"ל „כמו שהם המלאכים לצבאות השם בשמים כך הם

קרני אור

שלמות לגמלא כשפל, ושיש יותר נכבד להם שיספיקו מעלת ישפיעו, לפי שזה דרך בעלים השלמים שיעדף להם מהשלמות, כאופן שיספיקו ממנו לזולתם, שטמו תנועותיהם כאופן שישלמו בהם הנמצאות השפלות, ולזה המליא הבו"ת קצות חלקיהם מעולים מאירים שיהיו כלים להם להשפיע למה שלמטה מהם מצד הניצולים התגיעים מהם, ובזה הותר זה הספק, והוא עיין נפלא מאוד נכונו בו רבים", ח"ל הג' ר"מ חפץ בס' מלאכת מחשבה (פ' זאת הברכה) „ואל יבהילוך דעות קצת המתקדשים והמטהרים מבני עמנו גם לכל אשר ידברו, אל תתן לבך באמרם, כל מה שנברא עלר לסבת האדם, וזה הבל ורעיון רוח, כאשר כתבו בזה באר היטיב. (דעתו על הח' ז"ל והמורה) וכן כתב הח' ז"ל בעל בחינת עולם, „כי לא יתכן להכין כלים משקלם עשרת אלפים ככר כסף לעשות מחט ברזל אחד (בחינת עולם פ', י"ב) והרב המקובל האלהי ר' מאיר ן' גבאי בספרו „עבודת הקדש" בחלק התכלית (פ' ב' ג') טען על הח' ז"ל והשיג עליו וז"ל שם „וכן הראב"ע ז"ל שלח יד לבזות בגאון ונדפו על אשר שלח ידו במלאכים באמרו שבני אדם נכבדים מהם, והוא בכתב בפ' משפטים בזה"ל (המאמר הזה לא נמצא בנדפסים והוא בפירושו הקצר על שמות כ"ג כ') „הנה אנכי שולח יד לבזוי בגאון בהעתיר על נכבדים ממנו דבריו וילא עתק מפיו ואמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השרת, ואמר כי בעבור בני אדם נבראו, וראיותיו דברי חכמים, והם לא אמרו רק על המלאכים שמתחדשים בכל רגע ודבריהם אמת", וע"ז כתב בעל עבודת הקדש „ומי יוכל להתאפק ולעצור ברוחו מלהשיב על דבריו וכ"ש לירא ד' ולחושבי שמו וכו', והנה הרב ז"ל הוא האיש המפורסם בחכמה לא נתקררה דעתו במה שבנס את האיקונין, אלא שקלל את הצלמון וכו', והרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות יסוה"ת הסכים לדעת הפילוסופים, ולא חלק בין מקבלי התורה לזולתם, כי לא הריחתו בחכמה היונית, והוא הולך לשיטתו במה שכתב בפי"א מהח' הב', ובפי"ב מהח' הג' מס' המורה שהאדם פחות מאוד מאוד בערך הגלגלים, כ"ש בערך המלאכים, ואולי שמפס לדעתו, היות דעתו למטה מהם, ואלו התכלל ונדע כי הוא גדול מהם בדעת, היה מודה במעלתו עליהם, שהרי יודע שהגדול מחבירו בחכמה גדול ממנו במעלה, וכן כתב בפ"ב מהלכות יסוה"ת, ואין הפרש בזה בין האדם נגלגל למלאך, ובפ"ד כתב בזה"ל „ויראה ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כשיעריך עצמו לאחד מהגופים הקדושים הגדולים, וכ"ש לאחד מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים", ע"כ, הנה הליב לו הרב ז"ל יד והרבה מקומות לבזות ולהשפיל הדמות והצלם העליון", עוד שם (עבוה"ק חלק התכלית פ"ד) „הראב"ע כתב שבני אדם נכבדים מהמ"ש, מאותם המתחדשים בכל רגע" ומ"מ למדנו שהצדיקים רבים ונכבדים ממה"ש, ואף כבאין מהמתחדשים בכל רגע כדברי הראב"ע ז"ל המתחכם מדעתו, ושם „ילדקו דברי הגאון באמרו כי בני אדם נכבדים מהמלאכים, ושנבראו בעבורם, ואין ספק שלא אמר הגאון כי אם על הצדיקים הגמורים שהם גדולים מהמלאכים ושנבראו לתשמישן" עכ"ל:

[טז] והמורה בפי"ד מהח' השלישי יאמר וז"ל „והסתכל אלו הגלגלים הגשמיות מה עצם שיעורם ומה רב מספרם ואם הארץ כלה אין שיעור לה כנגד גלגל הכוכבים, מהו ערך האדם לכל אלו הנבראות, ואיך ידמה אחד ממנו שיהיו אלו בעבורו ובגללו, ושהם כלים לו", ועיין בהקדמת הח' ז"ל לפי' התורה בדרך הד' הערה 15) שהבאתי מהקדמת הרמב"ם לפי' המשניות שגם הלך בדרך אחרת, והפלה הפך הדעת הזאת, ובמקום שהצריך לבאר מאמרם ז"ל שאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, סיים בם ח"ל „אך על דרך כלל יש לך לדעת כי כל הנמצאים שתחת גלגל הירח נמצאו בשביל האדם לבד", ומה רב ההבדל בין מאמרו זה להמאמרים שהבאתי למעלה מפ"ב ומפ"ג מה' יסוה"ת ומהמורה אתמהה? גם מצאתי סתירה לדברי הח' ז"ל שיסתור דברי עצמו ממה שכתב בפירושו (זכרי' יב א) על הפ' משא דבר ד' על ישראל נאם ד' נוטה שמים ויוסד ארץ, ח"ל „וטעם להזכיר עתה נוטה שמים ויוסד ארץ, כי לולי ישראל לא נבראו", ועיין קרני אור למטה הערה קכ"ח:

[יז] וכן דעת רבינו מגלה שמעלת המלאכים גדולה מהנביאים וכה יאמר בביאורו על התורה (שמות כ"ג כ"ט) „למעלה מן הצדיקים מעלת הנביאים, וכנגדן הכפרת אשר על הארון כמו לנביאים וכו' הכרובים שעל הכפרת רמז למלאכים שהם למעלה מן הנביאים":

[יח] ודעת רז"ל יופיע בהרבה מקומות בש"ס ובמדרשים שהאדם נכבד מהם, ובמעלה יתירה עליהם כג' (סנהדרין צג א) „אל"

ייהנ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כענין אלהי האלהים (ס׳) וטעם אלהים כמו מלך (סז), ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן [יט], וזה השם תואר (סח), ואיננו עצם (סט) [כ], ולא ימצא ממנו עבר או עתיד (ע), ואל תחשוב שהמלאכים הם מאש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות (תה׳ קד ד) כי אין ככה דרך פשוטו (עא) [כא], רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית, והחל מהאור (עב).

קרני אור

יותן גדולים לדיקים יותר ממלאכי השרת״ וכדברים רבה (פ״א יב) א״ר אבא לעתיד לבוא עתיד מחילתן של לדיקים להיות לפנים ממלאכי השרת וכו׳, וכם, א״ר לוי בר חנינא ואל תתמה אף בעוה״ז היתה מחילתן לפנים ממלאכי השרת שנאמר (דניאל ג׳ כה) „ורוה די רביעאה דמי לבר אלהין״ שפי׳ לפנים מהמלאך והוא מכה לפניהם האש, ובירושלמי (שבת פ״ו ה״ט) כן היו מכבין לפניו את האור (פי׳ שהמלאך שירד להציל הוא הלך להתרוגם, והלדיקים לפניו, וכן היו מכבשין ודורכין האש לפניו) ובשביקתא רבתי ורוה די קדמאה לא נאמר, אלא ורוה די רביעאה, זה גבריאל, שהיה מהלך אחריהם כתלמיד אחר הרב ללמדך שהלדיקים גדולים ממלאכי השרת, (ובויקרא רבה פ׳ כ׳) ר׳ לוי בשם ר׳ שמעון בן מנסיא אומר תפוח עקבו של אדה״ר מכהה גלגל חמה, קלסתר פניו על אחת כמה וכמה ועיין (עקידה באר׳ שער ה׳) ובמק״א שם, והכוונה כי העקב ר״ל בשכר הבא בעקב מעשה האדם הפועל בנפשו המשכלת בבחירה תפארת גדול משכר מעשה גלגל חמה, ואחר הגרמים השמימים אשר פעולתם בכר אפשר שיהיה מבלי נפש משכלת ודעת את בוראה רק בהתחלה מהטבעית בתנועות ד׳ היסודות אשר ע״כ נמלא, כי במעשה השמש לקול יהושע איש האלהים להכנע למלותיו כעבד השומע בקול אדונו, וזש״א התגא, אם מעשה האדם יקר ממעשה הגלגלים ומכהה אור מעלתם, אף כי קלסתר פניו, ר״ל זיו ואור שכלו הנאצל ממקור עליון, (ובויקרא רבה פ׳ כד) „והיית רק למעלה, יכול כמוני, ת״ל רק לבין מיעוט, גדולתי למעלה מגדולתכם״ כרי שלא מיעט רק גדולתו, אבל גדולתם למעלה מגדולת מלאכי השרת, ורבו המאמרים המדברים בענין זה, ואם אמרתי להביאן כולם לא יכילם ספר, וכן בד״ל מלדיק את הגאון נגד הח׳ ז״ל, והח׳ יש״ר כתב כי מחלוקת זו בין הגאון והראב״ע הוא לדעתי מכלל הדברים שאין לשכל האנושי מבוא בהם, ואין בנו כח לעמוד על אמיתתם, בעבור כי נעדרה ממנו ידיעה ברורה מאהות המלאכים ותכונתם וכחותיהם ומדרגת שלמותם, והמעט הנמלא ממנו בכתבי הקדש, אין בו די להביאנו אל ידיעה כזאת בבירור, כי אפשר לפרש תמיד הכתובים המדברים מהם באופן אחר, גם מדברי חז״ל אין הוכחה, כי פעם יש להוציא מהם ראיה לסברת הגאון, ופעם לסברת הראב״ע ולפי שאין שום ערך ודמיון בין הדבר הנודע והבלתי נודע, לכן כל עוד שנעלם ממנו טבע המלאכים והתפשטות ידיעותיהם אין אנו יכולים להעריך מעלתם עם מעלת בני אדם, לידע מי גדול מחבירו וכבר ידעת סברת קצת מחכמינו האומרים, כי יתרון אשר למלאכי השם בבחינת היותם רק רוחניים, ומשוללי החומר הגופני, הנו מגד אחר לבני אדם בבחינת היותם בעלי בחירה, ומוכשרים להשלים עצמם בשלמות גדולה ע״י מעשיהם הטובים, לכן יראה לי שאין להחליט בזה שום משפט, ובלתי למשוך ידינו מן החקירה הזאת, כאשר היא נעדרת התועלת לגמרי, כי אנו בני אדם די לנו כי נכיר מלבנו ותכונותינו וגבולותינו כדי שנתאמץ להשלים עלמנו כפי האפשר, ואין לנו צורך לידע אם המלאכים נכבדים ממנו או להפך״:

[יט] כן פי׳ הח׳ ז״ל בביטה הראשונה הבאתי למעלה (יהל אור הערה מ״ג) „וקדושי הארץ המקיימים משפטי אלהים בארץ, גם הם נקראים אלהים ובני עליון״ וכן פי׳ (שמות ד׳ י״ד) „אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד, או מלאכיו הקדושים, כי על ידם ידלו מעשי ד׳ בארץ, או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ, וכל אלהים שהוא ע״ז, דבר הכתוב ככה לפי מחשבת העובדים, כמו „אל תגיאה הנכיה״ (ירמי׳ כח ה) והסכים עמו הרד״א ז״ל בהבנתו על הרמב״ם ז״ל שכתב, והמנם אם השופטים ג״כ נקראו בשם אלהים, יש בו אולי ספק גדול, כי הנה עם היות שהמתרגם אונקלס כפ׳ „והגישו אדוניו אל אלהים״ (שמות כ״א ו׳) „עד האלהים יבא דבר שניהם״ (שם כ״ב ח׳) תרגם דייגא, דייגא, ונמשכו אחריו המפרשים ז״ל כולם, עד שכתב הרב המורה, שהוראת הראשונה של שם אלהים הוא לשופטים, נראה לי שאין הדבר כן, כי הנה התורה האלהית תמיד קראה לשופטים בשם שופטים, ולא בשם אלהים, ולא כיון הכתוב לקרות את הדיינים בשם אלהים אלא להגיד שישפטו הכל כדין האלהי, והמשפט ההוא להיותו אלהי כפי התורה והמלות קראו הכתוב אלהים ע״ד „אלהים נלב בעדת אל בקרב אלהים ישפט״ (תה׳ פ״ב א׳) ר״ל בקרב עדת הדיינים שוכר ישפוט האלהים, וכל שופטי מדינה ומדינה, כאשר ישפוטו הדין כדת המלכות יאמרו שהמלך מלוה זה ומענים זה, ויקרא למקום מבפטם „אל המלך״, אעפ״י שאין המלך שם, כן הענין „והגישו אדוניו אל האלהים״, וכדומה לו שיגיש אותו למשפט האלהים, וכבר הליץ ע״ז הראב״ע ז״ל שכתב בפי׳ והגישו אדוניו אל האלהים״, פי׳ מלת אלהים מקיימי מלות אלהים בארץ, ועיין (למעלה קרני אור הערה ט׳):

[כ] השם המיוחד נקודו נעלם, והוא סוד שם המפורש, ופי׳ לפי הכתוב איננו כדעת שמערבים היה, הוה, ויהיה, אלא נמלא קיים, ופירוש קריאתו הוא אדון הכל, וכן עיקר לפי עומק הדין, כי בכל הולכין אחר הקריאה, ואין להקל כלל על הכתיבה, אף שיש בהכתיבה סודות גדולות, והם הלכה למשה מסיני וכן כאן הולכין אחר הקריאה בנקודתו, ודעת הרמב״ם (שמות ג׳ ע״ו) שענינו יִהְיֶה כלומר הנמלא לעולם, כי הוא קורא לעלמו אֶהְיֶה (שמות ג יד טו) ואנחנו אומרים עליו יִהְיֶה או יְהֹוָה (הגר״א):

[כא] הנראה לי שכוונתו כמלאכיו רוחות היתה אל הרעם שידוע ממנו שהוא קול אל עבני נעלר כנען הענ אחרי בוכו רוח מלעיר בו, וכוקעו לנאת ממנו קול הכער ההיא, והבקע ההיא הוא קול הרעם וכמבתוי הלב

יהל אור

ישראל בארץ, ויפרש אלהי האלהות לבחות השמים, והוצרך לפרש כן בעבור כי שם העלם לא יבוא בה״א הידיעה, כמו שפי׳ בס׳ השם בשער השני, ואחר שיש ה״א הידיעה במלת האלהות, הנה אינם שם העלם, רק תואר השם כמו אלהים שהוא מרמז ג״כ על המלאכים, וע״כ פי׳ שהם לבא השמים (סו) פי׳ אלהי על המלאכים ועיין (מורה פ״ב מה״א) ולמעלה יהל אור, (הערה מ״ג): (סז) שם מלך נגזר מפעל הכבד הנוסף „למוליך עמו במדבר״ (תה׳ קלו טז) „מוליך יועצים שולל״ (איוב יב יז) שהוא לשון הנהגה, וכן בברכות „מלך העולם״ ופי׳ הוא ית׳ מוליך ומנהיג את העולם:

(סח) השם אלהים הוא שם התואר לשם העלם הוי״ה, וכן פי׳ הח׳ ז״ל (שמות ג 7) על הפ׳ „וירא ה׳ כי סר לראות״: (סט) והשם העלם היא הוי״ה, והוא מורה בבנינו על אחדות גמורה, וכולל ביחד היה הוה ויהיה, וכו יקראו בני ישראל את העלם הנגדל ומחויב המליאות, והשם הזה מקורו בשפת עבר, כי כולל בתוכו כל העתים, עבר, והוה, ועתיד ביחד, וזה יעיד עליו כי יצא ממקור ישראל, ועיין קרני אור הערה כ): (ע) ר״ל אעפ״י שהוא תואר איננו כשאר תוארים שהם גם פועלים כגון חכם נאמר חכם (משלי כג טו) בל׳ עבר, תחכם (שם יט כ) ל׳ עתיד משא״כ בשם אלהים: (עא) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם בתהלי׳, רוחות הם מלאכיו, כדרך „ורוח סערה עושה דברו״ (תה׳ קמח ה) ובשיטה הראשונה פי׳ שהמלאכים שנבראו לצורך האדם, נבראו מאש ורוח, והם אינם עומדים, והם מתחדשים בכל רגע: (עב) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם (תה׳ קד א) והחל מהאור כי הוא ההוה בתחילה ואח״כ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואמר עוטה אור (עג) [כב], ואח"כ נוטה שמים, והוא הרקיע (עד), והמים עליו (עה), והאש והשלג והרוח, ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו (עו), וכן האש משרתיו (עז), ואמר יסד ארץ על מכוניה (עח), וזאת היא היבשה [כג], וכן כתוב (עט), רוח סערה עושה דברו (תה' קמח ח), וטעם את (פ), כמו עצם הדבר (פא), והוא סימן עם הפעול (פב), [כד], כמו את השמים (פג), ופעם יחסרוהו. כמו „אשר ברא אלהים אדם" (דברים ד לב) (פד) [כה], ונמצא עם הפוע', כמו ובא הארי ואת הדוב (ש"א יז לד) (פה) [כו], והם מתי מספר (פו), ויהיה תחת עם (פז), [כז], ותחת מן (פח), השמים בה"א הידיעה להודות כי על אלה

יהל אור

השמים והארץ, והדשאים ודגי הים, וחית השדה, האדם, והברכה שתברך הנפש, סוד הוא שתודה ותאמר לשם כי הוא גדול מאוד על דרך, „ומרומם על כל ברכה ותהלה" : (עג) פתח דבריו יאיר ביצירת האור, ויפרש את האור הראשונה לשמים וארץ, והורה דעה שאין בראשית ברא בראשונה ברא השמים, כי אם בראשית ברוא, על דרך הזה ענין הכתובים כך הוא, בראשית בריאת העליונים והתחתונים בהיות העולם תהו וגו' והושך וגו' ויאמר אלהים ויהי אור :

(עד) ביום השני כדרך „וימתחם כאהל לשבת" :

(עה) כמ"ש „המקרה במים עליותיו" והם העבים שהם בכדור הזמהריר, וכן כתב הה' ז"ל (יסוד מורא שער א') „וככה המים על השמים", פי' הוא מקום תכלית הגעת העבים באויר, ובמקום ההוא מן האויר ישובו העבים מים ויפלו לארץ בטבע :

(עו) כמ"ש עושה מלאכיו רוחות, ופי' רוחות הם מלאכיו, כטעם „רוח סערה עושה דברו" : (עז) במ"ש משרתיו אש לוהט, והם הברקים היורדים מן השמים :

(עח) הזכיר הרקיע והעבים והרוח. ועתה הזכיר הארץ, וטעם „יסד" על דרך „כוננת ארץ ותעמוד" (תה' קיט צ) כי אין לה תנועה (לפי ביטתו) כי היא כולה קטנה נגד השמים כנקודה בעגולה : (עט) אין מקומו כאן, ומקום המאמר „וכן כתב רוח סערה עושה דברו" הוא למעלה אחרי מלות „ללכת אל מקום שישלחנו" (רי"ר) : (פ) מלה זו הונחה להורות על הנפעל, כמו ראובן הכה את שמעון אם נאמר ראובן הכה שמעון לא נדע מי המכה, ומי המוכה, וע"י מלת „את" נדע שהמוכה הוא שמעון : : (פא) פי' עצם השמים וכן פי' הרמב"ן ז"ל מלת „את" כמו עצם הדבר ודרשו בה שהיא לעולם לרבות כי היא נגזרה מן „אתא בקר" (ישעי' כא יב) : (פב) עיין בפ' הה' ז"ל (שמות י ח) ובביאורי שם : (פג) שהם פעולים :

(פד) כי בדבר שהוא מבואר מי הוא הפועל והפעול לא הוצרכו למלת „את":(פה) פי' ובא הארי ואת הדוב, ונשא שה מן העדר הוא הפועל שנשא שה מהעדר וכאלו אמר ובא הארי והדוב : (פו) שיבוא עם הפועל וכן כתב בס' מאזנים „דע כי מלת את" תמצא אם הפועל והפעול, לכן ברוב הוא עם הפעול, והוא עם הפועל, ובא הארי ואת הדוב (ש"א יז לד) לכן יבוא עם פועל יוצא ועם הפעול ברא אלהים את השמים ויחסרו מלת „את" אשר ברא אלהים אדם (דברי' ד לב) :

(פז) כמו „עשו מלחמה את" (במדב יד ב) „הבאים מגרימה את יעקב" (שמות א א) : (פח) כמו „הם יצאו

קרני אור

האש הלוהט אל הברק בידוע ממנו נ"ב שהוא האד היות העשני בהתלהבו כאשתו מן הבקע האד הבית שנעצר כעב, ושולח ממנו לבת התנועה החזקה שמתניעו בעת היציאה (יקוו המים, להת' ר"ם ן' תבון) וכדרז"ל (ב"ר פ"ג, פדר"א רים פ"ד, תנחומא חיי סי' ג מדר' תה' סי' כד) בשני נבראו המלאכים והוא דעת ר' יוחנן, ור' חנינא אמר בחמישי נבראו, ועיין ביאור הגרד"ל לפדר"א שמביא מזכר דף יז, ול"ד שבני הדיעות אמיתים :

[כב] וכן אמר החכם למלך הכוזרי (כוזרי מאמר חמישי פ' יו"ד) התחיל עוטה אור כשלמה רומז אל מאמרו „יהי אור" וגו' ואח"כ הועתק אל „יקוו המים ותראה היבשה" באמרו „יסד ארץ על מכוניה", ובשמים כטבעם מקיפים הארץ, ויכסוה רולם כלבוש ממקים והרים, כמו באמר „תהום כלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים" עיי"ש כל המאמר מכוון כמו במבואר פה, וכן כתב הת' ר"ש ן' תבון בס' יקוו המים אחרי שפי' בסוף מזמור ק"ג ומזמור ק"ד שבתהלים, יאמר שלא רצה דוד לפתות במע"ב כמאור כמה שלא התחיל בו אדון הנביאים, ר"ל להקדים בראש המזמור ההוא נפלאות אחרות לפני האור, שנראה שהבינו דוד ע"ה ראשון לנבראים בששת ימי בראשית, וע"כ התחיל בו דוד ע"ה ושמהו ראשון בכלל במזמור ההוא, אבל כיון לרמוז בו בסודות עמוקים ממע"ב, ומהראוי להבין עמו, ואחריו זכר הרקיע המבדיל בין מים למים, ואחריו היבשה הנקראת ארץ ומקוה המים, הוא המקום אשר יסד השם להם :

[כג] והקרא היבשה ארץ, אשר שכן היה שמה לפני הראותה, ושינה שם הנאמר ממנה מכובה כמים אל שם „ימים" (שם) :

[כד] ויורה גם את להוראת דבוק הנושא עם הנשוא. או הפועל עם הפעול או הפעולה, כמו את השמים ואת הארץ, שהבריאה היא הפעל, והשמים והארץ מקבל הפעל (רש"פ) :

[כה] שהמדקדק על הקדור אפשר ביעלימוהו לפעמים מן הספור, אחר שהפועל ופעול נגלים כטופס המאמר שבאמר „בראשית ברא את השמים ואת הארץ" היה יכול להעלים מלת „את" ולומר אמנם בראשית ברא השמים והארץ, אחר שהפעול בהם השמים והארץ, והפועל שהוא הבורא, והפעולה שהיא הבריאה מבוארים ומפורסים, ולפיכך בא אגל חז"ל ליסוד מוסד בכל אתין שבתורה לרווין והיינו שבכל מקום שנמצא מלת „את" הוא בהכרח נושא עמו עוד איזה פעול נסתר שלא נזכר במאמר אחד, שהיה אפשר להעלים המלה לגמרי, והתורה חסה אפילו על עוקצו של יו"ד שלא לשמש בו בלי תועלת ורמיזה על ענין ודרשו גבי „את ד' אלהיך תירא" (דברי' ו יג) לרבות ת"ח, שהסבורא ית' הוא הנושא הא' המקבל המורא, והוא מבואר במקרא וירמז מלת „את" עוד לאיזה נשוא נסתר, והוא הת"ח, וכן גבי „לא יאכל את בשרו" (שמות כא כח) בדרשו את הטפל לבשרו לרבות עורו, שהבשר הוא הפעל הנגלה שלא יהיה מקבל שמוש המביא לידי אכילה, והעור הוא הנסתר בכח מלת „את" (רש"פ) :

ורב"ח כתב ע"ד הפשט כלו בני אתין הללו לרבות את שני תמרים שברא הקב"ה, אחד שפשט ממנו שמים, ואחד שפשט ממנו ארץ, וזהו שאמר והארץ היתה תהו ובהו, ועיין ברמב"ן מה שפי' בזה בארוכה :

[כו] המלה „את" פקרו „אות" בהוראת רושם וסימן, והוגתה למלת כנוי הרומז והמיוחד את עצם הגוף שהוא הוא בעצמו (דיזעלבע,דער זעלבע , פר זעלבע) „גם אותו לאשור יובל" (הושע י, ו) כמו גם הוא (ער זעלבסט) „חי ד' אשר עשה לנו את הנפש" (ירמי' לח, טז) הוא בעצמו אשר עשה, וכן יפורש ובא הארי ואת הדוב (ש"א יז, לד) (ואלבסט דער בער) (האוצר) :

[כז] וכן כתב המורה בס' ל' מהח' השני „כי מה שצריך שתדעהו שמלת „את" הנאמרת באמרו את השמים ואת " הארץ כבר ביארו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הנראים ידבר (פט) [כח], ולעולם לשון רבים (נ) [כט] ויתכן להיות משטרו משטר כל אחד ואחד (נא) [ל], וטעם שמים גובה ומעלה (נב) [לא], וכן בלשון ישמעאל (נג) שרובה על מתכונת לשון הקדש (נד), ויש שמי השמים, (נה) ולא יתפרדו, (נו) כרחים (נז)

קרני אור

כי אלו הז"ל במקומות רבים שהוא כענין „עס' ידלו כזה שהוא ברא עם השמים כל מה שבשמים, ועם הארץ כל מה שבארץ":

[כח] דעתו שהשמים והארץ בפ' הזה, הם הרקיע שהוא האויר, והיבשה שהם מפורסמים ונראים לעין, ע"כ בא בהם ה"א הידיעה וע"ז כתב הרדי"א, „הראב"ע פי' שם שמים על יסוד האויר, נמשך לדעתו שסבר הודעתיך שלא נזכר במע"ב דבר מהעליונים, על שפי' בשמים ובמי השמים, יסוד האויר ויסוד המים אשר עליו, כמו שביאר בפי' (תה' קמח ב) והוא דעת בעלי השכל התכוניים", ובשיטה הראשונה „ופי' את השמים הם העליונים על הרקיע, ואת הארץ שהיתה מכוסה במים, כי גלגל המים למעלה על גלגל הרוח, והוא למעלה על גלגל המים, והארץ היא תחת תהום, וכתפן שהם יבשה הרוח קלה מהמים המכסים את הארץ, וכן כתוב „כל ישובון לכסות את הארץ" (תה' קד, ט) והשמים העליונים נקראו על לשון שנים בעבור שני מקומות התחברות הגלגלים הגבוהים שנקראים ראש התלי וזנבו, או בעבור היות חצי השמים לעולם למעלה מהארץ, וחצי למטה, או בעבור שני סדני הגלגל", ועיין בפי' הח' ז"ל (עמוס ה, ח), והרדי"א אחר שהביא דעת במורה שהשמים הנזכרים בזה הפ' הראשון, הם הגרמים השמימיים המתנועעים בסבוב, כתב „וגם רש"י בפי' הגולה מדבריו ישכים עמו", ואמר „וגם הראב"ע בשעתו האחרת שעשה בפי' התורה מסכים לזה, אם להסביר פנים, לפרסום פסוקי התורה, או שחזר מדעתו הראשון", והביא המאמר הזה מביטתו הראשונה, וסיים „ומכאן לקח האפודי שכתב שנקראו הגלגלים שמים, מלשון שם, שמורה על המקום הקיים והמוגבל, והקיום וההגבלה הוא בפי קוטבי התנועה היומית, כי הם לבד קיימים, ורומז אליהם במלת שם", ועיין בס' (דרכה של תורה להח' פיילים צד 208 בהערה) שיאמר בדעת הח' ז"ל כזה לפרש רק ה"א הידיעה, ואמר (דעתו על הרא"ק שהוא יפרש כן) „כי על אלה הנראים ידבר" בא לשלול עולם המלאכים הנעלמים נראים, אעפ"י שגם הם נקראו שמים, ככתוב הללו את ד' מן השמים וגו' הללוהו כל מלאכיו (תה' קמח, ב) וז"ל שר העדולמי (התירוש פ"א אות ח בהערה שם) „ויפרש (פי' בהח' ז"ל יפרש) שהידיעה כהזכרה לראשונה בלה, יען שכוונת הכתוב כמדבר אל הקורא בתורה לאמר, אותם השמים והארץ שאתה רואה מציאותם עתה, דע שהיא מקדמי קדם ובלי התחלה, אבל האלהים ברא אותם בראשית, וכן הוא באמת פשט הכתוב, וכמה נתעו כמה"כ מפרשי הראב"ע בכוונת דבריו אלה עד שהתעו גם את דעת הח' רל"ק (כמו שראיתי מובא בשמו בס' דרכה של תורה להח' פיילים) לתלות בוקי סריקי בהראב"ע ז"ל, ולפלא שגם הח' פיילים סמכה על קדקדו שם, גם הוא לא עמד על הכונה הפשוטה והגלויה הזאת עכ"ל, ועפי"ז פירשתי ביהל אור:

יהל אור

את העיר" (למטה מד ד) „בלאתי את העיר" (שמות ט כט): (פט) כוונתו לפי שמציאותם מפורסם לעין כל ידבר עליהם בה"א הידיעה אף שלא הזכירם עוד: (נ) כי לא ימצא משמים שם מורה על היחיד בשום מקום: (נא) בס' איוב כתיב „הידעת את חוקת השמים, אם תשים משטרו בארץ" (איוב לח לג) ובעבור כי שמים לשון רבים ומשטרו לשון יחיד, הוצרך לפרש שהוא משטר כל אחד, וכן כתב בס' מאזנים „כי יש שהוא לשון רבים ובא לאחד כמו שמים, אעפ"י שהוא לשון רבים בא לאחד והוא אם תשים משטרו בארץ, והוא זר", ובפירושו על איוב יפרש „משטרו שב אל השמים בעבור שיש להם ממשלה על הארץ, מן שוטרים": (נב) כמו „ערים גדולות ובצורות בשמים" (דבר' א כח) „מגדל וראשו בשמים" (למטה יא ד) גם הושאל זה השם לריחוק הקצוות „אם יהיה נדחך בקצה השמים" (דברי' ל, ד): (נג) הוא לשון ערבי: (נד) וכן כתב הח' ז"ל בפי' שה"ש (א יא) בפעם הראשונה „ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאוד ללשון הקדש, כי בניניו ואותיות יהו"א והמשרתים, ונפעל והתפעל, והסמיכות, דרך אחת לשתיהן; וכן בחשבון, ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש, על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא, ויש דומה בלשון ישמעאל, נאמר אולי פירושה כן אעפ"י שהדבר בספק", ובס' הגלוי להריק"ם ז"ל יכנה שפת ערבית בשם „לעגי שפה" בעבור אשר רבים אומרים שהשפה הערבית היא שפת עבר שהשתבשה: (נה) פי' הם הגלגלים, ובס' (תה' קמח ד) על פ' הללוהו שמי השמים פ' הח' ז"ל „כי הוא כדור אם סמוך אל כדור הלבנה": (נו) פי' כי יבואו בלשון שנים ולא ימצא בהם לשון יחיד, והרי"ר כתוב כי מקום מלת „ולא יתפרדו" הוא למעלה אחרי מלות „ולעולם לשון רבים" וכן כפ' ב' „לשון רבים גם לא יתפרדו": (נז) והטעם כי השמים נקראו כן ע"ש שתי מקומות שהם שוקטים ונחים בו, והם שני הקוטבים, האחד בצפון והאחד בדרום, שעליהם תסוב כל העגולה, וזולת שניהם אי אפשר לגלגל לנטע, והח' ז"ל בביאורו לעמוס, (ה ח) ביאר כל זאת בארוכה, וכן הרחיים התועלת המגיע מהם

[כט] והנה האדם ידמה אע"פ עומד באמצע הארץ, ועל סביבותיו המרחקים, ובסיבות שאין מרחק פאות מכ' קצוות, פנים ואחור, או ימין ושמאל, או מעלה ומטה, לכן בא מלת שמים כרבוי הזוגות מהנפרד „שם" כי הוא מורה על זוג גבולי כאמור, וכמו עינים, אזנים ידים, בשתת לפני ים סלטי בעבור הוראתם על זוג, כן בא מלת שמים כרבוי הזוגות הנזכר, ועיין (הקדמה לר"י גאלח בעל כ"ו צד 172 ובהערה שם):

[ל] הקרוב לומר בכינוי משטרו שהוא שב אל השמים, כי זה השם מועתק אל הרקיע בדרך השאלה, או כדרך ספוק והרקיע שם ליחיד, ואין כאלו השמים שנקראו כיום שני אחד ממיני השניות והרבוי אך הוא במציאותו דבר אחד (פסח' ר"ב ן' תבון בס' יקוו המים):

[לא] וכן כדרז"ל (פסחים דף יב) כשמי קורה, ועיין בס' השם בשער הראשון מה שכתב הח' ז"ל „ויתכן להיות שמים רמז לשני נקודות מחברת השנים הגלגלים הגבוהים שנקראים ראש התלי וזנבו (עיין למעלה יהל אור הערה (נ, נא) וכן כתב הח' ז"ל (שמות יב, ו) „ושבה שמים כי הם שני סדני הגלגל שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל, ושבה „לנטוע שמים" (ישעי' נא, טז), וכבר פירשתי בס' השם הנכבד כי שמים מגזרת „שם ישב נכח עמו" (איוב כג, ז) רמז לשני מקומות", וכן בפי' (תה' קטו טז) „השמים אמר ר' משה, כי השמים כמו מקום, ואני כבר פירשתי בס' השם, כי שמים על מתכונת שנים וגזרתו „משם" בעבור שני מקומות בסדן (רצונו שני הקוטבים) שהם נטועים, וכן כתוב „לנטוע שמים וליסד ארץ" (ישעי' נא טז)", והרד"ק פי' שמים, שם מים, ולהתחברות שתי ממי"ן חסרו האחת כמו שעשו במלת „ירכעל" (שופ' ו לב) מן ירב בו הבעל, „ירבשת" (ש"ב יא כא) מן ירב בו הבשת, „ויקרא אלהים לרקיע שמים" כלומר שם מים, ונקראו השמים העליונים על שם הרקיע כמו כן שמים, וכן כדרז"ל (חגיגה יב א) מאי שמים, אמר ר' יוסי בר חנינא שם מים, וכן פי' רש"י ז"ל והרדי"א פי' כי השמים יורה על השכלים הנבדלים למדרגותיהם, והגרם השמימי המתנועע הראשון, ורנה"ז פי' כי מלת השמים כוללת המלאכים העליונים כולם, המאורות הטהורות, והקדושים שוכני מרום, וחוג הכוכבים והסיקף בשם מגלגל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רצהרים (נח) [לב], ואנשי המדות (נט) יבינו אלה הסודות (ק), ויאמר הגאון (קא) כי הארץ כנקודה (קב) והשמים כחוט הסובב (קג) ואחר שאלה שניהם נבראים, יהיו כל אשר בתוכם נברא כמים וכאש (קד) ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים (קה) [לג] ו, פי דעתי, כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה [לד], כי לא נברא ביום אחד, כי אם דבר אחד (קו), בראשון האור ובשני הרקיע (קז) [לה] ובשלישי הצמחים, וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות, והמזמור הנזכר לעד (קח), ולא יתכן להיות (קט) הקו הסובב קודם הנקודה, או הוא קודם הקו (קי) על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת [לו], והעד (קיא) „קורא אני אליהם יעמדו יחדו" (ישעי' מח יג) [לז], וזאת העדות איננה ברורה, בעבור שפירוש הפסוק איננו כן, כי איך יאמר אליהם לאשר אינם (קיב), ואיך יקרא תהו, [לח] רק

יהל אור

כשהם מחוברות: (נח) וכן מלת צהרים. לפי שהשמש בין שתי המעברות המכונות בשני זמנים בקר וערב. והוא עת חצי היום כשהשמש באמצע העגולה שאינו נוטה לכאן ולכאן: (נט) הח' ז"ל קורא להיודעים חכמת צורת הגלגלים „אנשי המדות": (ק) עיין בהקדמת הח' ז"ל בדרך הא', ובביאורי שם הערה יז) ולמטה א פז בקרני אור הערה קז) · (קא) הוא רבינו סעדיה גאון: (קב) ובס' (אגרת השבת שער ג') הביא הפי' הזה ולא הזכיר שם הגאון: (קג) וכן בשיטה ראשונה „בראשית בריאה ברא השם השמים שהם כמו הקו הסובב בעגול, והארץ שהיא הנקודה האמצעית, ואחר שהקו והמוקף נבראים, הנה האש והמים. שהם בין הקו ובין הנקודה נבראים על כן לא הזכירם הכתוב", ובדס"ג וגם בשארי נדפסים הגי' „והמים כחוט הסובב" וט"ס הוא: (קד) והזכיר זה להודיע מתי נבראו היסודות, כי לא נתפרשה בריאתם בפ' בראשית, והנה לדעתו שמים הם אש ומים, וס"ל כי הרקיע שהוא שמים הוא כחוט סובב את הארץ שהיא כנקודה והרקיע נברא ביום שני והיבשה היא הארץ ביום ג' ועלו בה למהים באותו יום: (קה) וא"כ לדעת האחרים הוא ג"כ נכלל בפ' הראשון הד' יסודות: (קו) ולא כדברי הגאון ואחרים: (קז) הוא האויר, ולדעת הח' ז"ל האור הוא ההוה הראשון, והשני הוא האויר הממוזג שנתהווה ע"י יבושת המים, והראות היבשה, והתיבשות מיסוד העפר, והתלהטות האויר הדק להרקיע היה מעשה אחד: (קח) הוא מזמור ברכי נפשי (תה' קד): (קט) פי', ולפי שלא יתכן להיות: (קי) זה אינו מדבריו, רק שב להזכיר דברי הגאון והאחרים שהזכיר עמו למעלה כדי שישיב על דבריהם: (קיא) לפי דעתם: (קיב) כי בטרם שנבראו למי יקרא, וע"כ הכתוב מדבר, כי אחר שכבר נבראו יקראם לפקודתו כעבדים נאמנים יעמדו יתדיו לשמוע

קרני אור

מהלכי כוכבי אור, ותמה ולבנה עד המים אשר מעל השמים, והנה מליצו על האויר, „ויקרא אלהים לרקיע שמים", ועל המקום שנתונים בו חמה ולבנה וכוכבים, ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, כל מאורי אור בשמים, ועל חוג הכוכבים העליונים, „הבט נא השמימה וספור את הכוכבים" ועל המקומים שממעל להן „הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו" (איוב טו, טו) ועל גבוהים מעל גבוהים, „ואתה תשמע השמים מכון שבתך" (מ"א כח לב) „ד' בשמים הכין כסאו" (תה' קג יט) וע"ד המשל הושאל גם לגובה נשמת החכמים כמעלה על נשמת ההמון, וע"כ אמר „האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי" (דבר' לב א): [לב] וכן כתב הרד"ק בשרש „צהר" „והוא השעת באור היום חזק, ונקרא בלשון שנים, לפי שהיום נחלק מאורו לשנים מהבקר עד חצי היום הולך ואור, ומחצי היום ולמעלה הולך וערב, והצהרים היא העת שהאור חזק בו בשני הצדדין", וכן כתב ר"י ך נגאה „צהרים, נקרא כן בעבור תוזק האור בעת ההיא (פי', והאור אז כאלו הוא כפול):

[לג] ודעת המורה כס"ל מהחלק השני, שהארץ שנכתב בפ' ראשון הוא שם כללי להרכבת היסודות, וכן דעת הרמב"ן: [לד] הראב"ע פי' השמים והארץ הנזכרים בפסוק הזה על הרקיע, שהוא לדעתו חלק מהאויר, ועל היבשה הנגלות נמשך לדעתו שלא נזכר כמע"כ דבר מהעליונים אלא מהיסודות ומורכביהם, וכפי דרכו זה אין לנו בכתובי התורה עדיות אלא על בריאות העולם השפל בלבד, ושה מגונה מאוד (רדי"א):

[לה] ובשיטה ראשונה „לפי דעתי שביום הראשון היה אור, ולא היה גדול, וביום השני גדול עד היותו סבת הרקיע, ונראתה היבשה, וביום השלישי גדול עד שקיבלה הארץ כח עליון להצמיח, וביום הרביעי גדול עד שנראו המאורות והכוכבים, וביום החמישי גדול עד שקיבלו המים כח לשרוץ נפש חיה, וביום הששי גדול עד שקבלה הארץ כח להוציא בהמה וחיה, וביום השביעי היה שלם, וזה הטעם יהיה שבעתים שבע פעמים ע"כ אחריו „כאור שבעת הימים", ועיין (למטה ד' טו, ובביאורי שם):

[לו] וכן הוא בגמ' (חגיגה יב א) א"ר יהודה אמר רב עשרה דברים נבראו ביום ראשון, ואלו הן שמים וארץ, וכו' (וב"ר פ' יא ט) ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא שלש בריות היה הקב"ה בורא בכל יום ויום, בראשון שמים וארץ ואורה וכו', ובפסיקתא רבתי „אתה מוצא כשברא הקב"ה את עולמו היה בורא שלש בריות בכל יום וכו' ובזוהר שמות (דף יח ב) אמר ר' אלעזר עשרה דברים נבראו ביום ראשון וכו', וכן בתיקונים ת' ע', ע"ס דמתלבשין בעשרה דברים דאיתבריאו ביומא קדמאה, ואינון שמים וארץ וכו', ובפדר"א פ"ג חשיב במונה דברים נבראו ביום ראשון, ואלו הן שמים וארץ וכו', (ועיין ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א דעת ב"ש וב"ה ובב"ר פ' יב ב, חגיגה יב א פדר"א ריש פי"ח):

[לז] הפסוק הזה הביאו חכמים ראיה לדבריהם (חגיגה יב א) „ותכ"א" זה וזה כאחת נבראו שנאמר „אף ידי וגו' קורא אני אליהם יעמדו יחדו", וכן כתב המורה בפ"ל מחת' השני „וכבר ידעת ביאורם כי השמים והארץ נבראו יחד, לאומרו „קורא אני אליהם יעמדו יחדו", א"כ הכל נברא יחד ונבדלו הדברים כולם ראשון ראשון" ודעתו שכל מע"ב בקומתן נבראו, בצביונם נבראו, ר"ל בשלמותם ויפים, ואמרם ג"כ שהשמים והארץ נבראו כאחד, ויחשוב שלא היו מלאכות נבדלות בששת הימים, כי ביום אחד ובשעה אחת נברא הכל אלו, אבל נזכרו אותם הימים כמע"כ לרמוז על מדרגת הנמצאים במעמדם כפי הסדר הטבעי, ויעזר ממה שהמשילו חז"ל בזה הענין לזורע זרעים בבת אחת בארץ בילמתו את"כ בימים מחולפים זה ליום אחד, וזה לימים, וכתב הרדי"א זהו דעת המורה, והיה זה אצלו סוד גדול מסודות מע"ב, והעירים מאוד בהפלאתו, והולך רכיל מגלה סוד הרלב"ג, וגם הנרבוני ושאר מפרשי ספרו, וכמה פרסמו דעתו וגילו את סודו, וקודם שאגיד דעתי בזה אודיעך שגם בדברי הז"ל ימצאו מאמרים יותר גלוים בדעת הזה", עיי"ש:

[לח] ובאמת מליצו השפל „קרא" גם להוציא מן האין אל היש, וכמו „קורא הדורות מראש" (ישעי' מא ד) וזהו על לד השעברה, שקורא אל האין, כאילו כבר מצא לעשות את מאמר השם, ויתפרש קורא אני אליהם לשמים וארץ

בדבור

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ

אַרְעָא : ב וְאַרְעָא הֲוָת צַדְיָא וְרֵיקַנְיָא וַחֲשׁוֹכָא

אבן עזרא

פירושו אני בראתים, ובעת שאקראם יעמדו יחד, פני שניהם כעבדים לעשות רצוני (קיג), כטעם "דברך נצב בשמים" (תה' קיט פט), ואחר כן הזכיר הארץ (קיד) [לט], ואמר אח"כ כי גם המה יעמדו לעשות משפט שיצום (קטו) [מ] : ב והארץ (קטז) [מא], המלה הזאת זרה (קיז)

רש"י

(ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה: תהו. אשטורדישו"ן בלעז (בעטייבענד):

קרני אור

כדבור אחד, מה שאין הפה של בו"ד יכול לדבר, ויחדו יצאו מן הפעדל אל ההויה (יע"ת): [לט] ובדרז"ל (חגיגה יב א) "מאי יחדו דלא לבתלפי מהדדי", פי' שכל הנמצאים שבעולם הם נקשרים זה בזה, וכבר נקרא האדם אצל חכמי המחקר עולם קטן, ונקרא העולם ג"כ אצלם אדם גדול, לומר שהכל נקשר ומיוחד, ואי אפשר שיתפרק מצוי אחד מאחד, כי כלו נקשר זה בזה: [מ] ולפי פירושו (למטה א ט) בפ' "יקוו המים" נראה שחזר מסברתו זאת, כי פי' שם "והנה ביום אחד נעשו", ויביא שם עדות ברורה, וכן כתב שם בשיטה ראשונה "ולפי דעתי כי הרקיע והיבשה נבראו ביום אחד". או שדעתו כאן ג"כ שנברא ביום אחד, ולא חולק כאן אלא על הראיה שהביאו, וכן כתב הח' ז"ל בס' "שער השמים" "כי גלוי וידוע אצל מאמיני תורתינו אמונה שלימה, כי העולם בכללו כדבור אחד נברא, ואל תשים אל לבך במספר מאמרות נברא העולם, כי שבעה המאמרים הנזכרים בפ' מע"ב הוא מונה, וגם סוד ששת ימי המעשה נרמז ביום הראשון בביאור קרוב ושתיר קצת הספיקות, וכן עשרה מאמרות שבהם נברא העולם יש בהם סוד אחר וכונה אחרת" עיי"ש, בביאור מלת "ארץ" רבו הביאורים ג"כ והנני להביא קצתם, כפס"ז ברא' פי', ארץ שהכל רצין עליה, שנאמר "הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר" (קהלת ג כ) ודעת המורה כפ"ל מהח' סב' שהארץ הנכתב בכתוב הראשון הוא שם כללי לארבעת היסודות, אש, אויר, מים, עפר, אשר הם בתוך הכדור השמימיי, ושעיקר הנחת זה השם הוא על זה הכללות, עם היות שאח"כ קרא ית' ארץ ביחוד ליסוד העפר כמ"ש "ויקרא אלהים ליבשה ארץ", וכתב הרד"א שזהו באמת הדעת האמיתי, לא שהו היסודות נבדלים בעת הבריאה הראשונה, כי הנה אח"כ נבדלו כאשר הימים, אלא שנבראו יחד והי' כולם בערבוביא ויקרא כללותם ארץ, והאריך להביא ראיות ע"ז עיי"ש, והנה לדעת הרד"א ג"כ תכלול הארץ הגשם המוקף הכולל ד' היסודות הקלים והכבדים שכלם יכנה בשם ארץ, הרלב"ג במלחמותיו ח"ב פ"ג כתב ג"כ, ארץ שם משתתף יאמר בפרט על היסוד הארצי, וזה ימצא הרבה, ויאמר בכלל על כל היסודות, והיה זה כן מפני שהיה יסוד הארץ במקום השפל, והיו היסודות בכללם למטה מהשמים, לזה אמנם יהיה ברוב בהיותו אצל השמים, כאמרו "אשר מי אל בשמים ובארץ" (דבר' ג כד) "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ", ומזה הענין הי' אמרו "והארץ היתה תהו ובהו", כי זאת היא הארץ אשר זכר בפ' הקודם, ובפי' על התורה כתב "והנראה בעיני שהכונה במלת חשך יהי' בזה המקום אשר אנחנו בו היסוד הארצי, כי הוא בעצמו חשוך מאוד, ונעדר מהאורה, אבל הוא האור יותר מאשר היסודות זולת הארץ, כי אשר היסודות הם ספיריים זולת הארץ, והארץ היא ג"כ הגשם אשר קנה מהאורה יותר מעט מכל הגשמים הנמצאים בזה העולם השפל עד שמדרגתו קרובה למדרגת החמר הראשון אמר "כי עפר אתה, ואל עפר תשוב" וכבר תמצא שיוחס החשך אל העדר הצורה והבלמות וכו', ולזאת הסבה כאשר שיוחס שם החשך לארץ", ולדעת הרד"ק הוא שם על תבל כולה או על קצתה, והוא יותר כולל ממלת תבל כי תבל כולל כל ארצות הישוב, והארץ כולל המדבר והישוב, ואבן כספי בשרשיו אמר שהוא משרש "רץ" מלשון "עשוק ורצוץ" (דבר' כח לג) ונקראו כל היסודות "ארץ" מפני שהם דחוקים בתוך הגלגל רוצצים ומתפוצצים ומתערבים זה בזה בתנועותיהם, והאל"ף בשם "ארץ" הוא נוספת, ושמזה הענין הוא "רוץ מצא נא את החצים" (ש"א כ לו) "כי לא לקלים המרוץ" (קהלת ט יא) ודומיהם, כי מי שיתנועע במרוצה ותכיפות הוא רוצץ ושובר האויר כשעברו בתוכו, והמדקדקים כתבו שנקראת ארץ מל' רוץ לפי שהגלגל רץ וסובב אותה והאל"ף נוסף, והח' יש"ר במכות שלו על התורה כתב, כי נגזר משרש רוץ בתוס' האל"ף להורות שכדור הארצי אינו יושב ושוקט וגח כדעת קצת שקדמונים, אלא הוא רץ תמיד סביבות השמש וסובב יום יום על קוטבו, ובדרז"ל (ב"ר פה ה, ילקוט ברא' רמז ח) למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה (פי' שמיעטה עצמה ועמדה רק כנקודה במרכז אויר השמים) ושם פ' יג יב) (ארשב"ג ד' שמות נקראו לארץ כנגד ד' תקופותיה, ארץ, תבל, אדמה, ארקא, ארץ כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה, ובויקר' (פ' כט יא) מונה שבעה שמות לארץ, וכן הוא בפדר"א פ' יח, ובמדרש משלי פ"ח מונה עשרה שמות לארץ, והח' פינלים (דרכה של תורה צד 209), יפרש כי השמים וכן הארץ יש להם שתי הוראות, האחת כללית, והשנית פרטית, ודבר הלמד מענינו הוא לאיזה הוראה יכוין הכתוב, והנה השמים בכלל הם בריות השפוי מחוג הארץ ולמעלה עד אין סוף, ובפרט הם הרקיע או האויר העב הסובב את כדור הארץ שיצא אל המציאות ביום שני כמה שנא' ויקרא אלהים לרקיע שמים, וכן הארץ בכלל הוא כדורנו וכל אשר בו, ובפרט הוא היבשה האדמה שנראתה ביום שלישי כמה שנאמר ויקרא אלהים ליבשה ארץ, ומעתה מ"ש בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, והארץ היתה וגו' יוקחו כמו הוראתם הכללית, ויליד לנו את כדורנו ועיגול היסודות בו קודם בריאת האור, וכאמרו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל הרמש הרומש על הארץ, כיון להוראתם הפרטית, וכשהוא אומר אח"כ ויכולו השמים והארץ וכל צבאם וגו', אלה תולדות השמים והארץ בהבראם כיון להוראתם הכללית, וא"כ כשם שאין לתמוה על אמרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת "הארץ" אעפ"י שקרא ביום השלישי ליבשה ארץ, ככה אין לתמוה באמרו בראשית ברא אלהים את "השמים" ואת הארץ, אעפ"י שקרא ביום שני לרקיע שמים":

[מא] והארץ היתה הוא בלשון חז"ל, והעולם היה, שכן גם לדעת כל החכמים לא יתכן לפרש כאן, והארץ כפשוטה משמעה

יהל אור

בקול ד': (קיג) ובשיטה ראשונה "והכתוב, קורא אני אליהם יעמדו יחדו", ופשוטו כי אני יסדתי ארץ, בעבור כי היסוד למטה, והנה הארץ אם היא הנקודה, היא למטה מטה, וכל השמים מכל צד עליה, ואל תחשוב הדבר כנגדך, כי יש שמים תחתך, וחכמי האמת מורים כן, יאמר על השמים שהם נכבדים שנבראו בימין, ובעת שיקראם לעשות רצון שליחותו הם יעמדו יחדיו כעבדים לפני הש"ת": (קיד) ובשיטה ראשונה "וכמוהו "לעולם ד' דברך נצב בשמים", ודבר השם הם גזרותיו וכולם מהשמים, ואח"כ הזכיר הארץ, ואמר "כוננת ארץ ותעמוד", כי אין לה תנועה, והיא לעולם עומדת כנגד הדורות, כאשר אמר שלמה, ואח"ז כתוב "למשפטיך עמדו היום", והעד כי איך יקרא אליהם והנה אינם": (קטו) ואמר אח"כ למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך (תה' קיט צא) וכן הוא כונת הכתוב "קורא אני אליהם יעמדו יחדו" והאחר ימחק גורם "שתלום": (קטז) ובשיטה ראשונה "וטעם והארץ היתה תהו ובהו, כאשר בראה היתה ככה": (קיז) כי היתה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת

אונקלוס

פְּרַשׁ עַל אַפֵּי תְהוֹמָא וְרוּחָא מִן קֳדָם יְיָ מְנַשְּׁבָא

רש"י

בהו. לשון ריקות ולדו יז) (סא"ח): על פני תהום. על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן יח) אקובטי"ר בלע"ז:

אבן עזרא

בעבור קמצת האל"ף עם הה"א בכל מקום [מב], ואיננו כמו „הָאֶלֶף לך שלמה" (שה"ש ח יב) „והָאֶבן הזאת" (למטה כח כב) (קיח), תהו, אמר הגאון תהו שהוא מתהים (קיט) [מג], וזה לא יתכן כי שם תהים שרש כמו מ"ם „הדומה" (קכ), ובס' יצירה (קכא) תהו זה קו ירוק (קכב) ובהו אלו אבנים מפולמות (קכג) [מד] והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית (קכד) [מה], וכן „ובתהו ילל ישימון" (דברי לב יו"ד), וכן

יהל אור

ראויה לבוא בסגול: (קיח) וכן כתב הה' ז"ל (צחות שער השמות) והנה מלת הארץ זרה בעבור קמוצת האל"ף, והיה ראוי להיות *** כמו הבירין בעלי האל"ף, „האלף לך שלמה", „והאבן הזאת", „מן הארז אשר *** בלבנון" (מ"א ה יג): (קיט) ***ושהמ"ם בו נוספת כמו שאמר ריקם, הנם, ושהיה ענין הכתוב שבתחלת הבריאה היתה הארץ כולה מכוסה במים שהוא התהום: (קכ) וכן דעת ר"י ן' גנאח והרד"ק, וברש"ג הגי' „כמ"ם המים" וט"ס הוא: (קכא) עיין ראש הספר במערכת הספרים, וכן הוא בס' היצירה המדוייק, ובס' יצירה שלנו חסר המאמר: (קכב) ולזה לקח הירוק שהוא הממוצע שבמראים, ובממוצע יש בו חלק מכל אחד מהתהפכים: (קכג) כמו פירי דפלימי, ודגים המפולמים (כילה כד ב) פי' שהאבנים של יסוד העפר היו לחות ומעורבות ביסוד המים: (קכד) צַדְיָא וְרֵיקַנְיָא:

קרני אור

מתמעט, שהרי לא נחלקו המים עד שני, ולא נראתה הארץ עד שלישי, והאיך יאמר כראשון והארץ היתה, והיא לא נודעה ולא נראתה עוד, והכרח שמתמעטו והעולם היה, שכן מה שבלשון חכמים „עולם" קורא בכתוב ארץ הם אמרו „כבודו מלא עולם", והכתוב אומר „מלא כל הארץ כבודו" „חסד ד' מלאה הארץ" מלא העולם שגם על השמים כבודו (לוו"ח). [מב] אמנם הקמץ יורה לכלול כל ד' יסודות עולם ומלואו עד גלגל שני, והארץ בסגול הורה על יסוד העפר והיא יבשה לבדה, ומה שבאה ** הה"א בתחלת תיבת שמים וארץ, הוא מסוג האמור על העתיד כי הה"א באה בתחלת תיבה להורות על האחד מד' פנים, א) הוא הידוע, ב) הוא המפורסם והמקובל, ג) הוא הנגלה, הד') הוא האמור למטה, וכן אמר יום הששי ויום השביעי, ולא אמר יום החמישי וזולתם, כי יום הששי ויום השביעי נבנו ונאמר עוד בתורה, כמו „והיה ביום הששי והכינו" (שמות טז ה) „ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט" (שם שם, כז) „אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שם, שם כט) אבל בשאר ימי המעשה לא נשנו עוד בכל ספרי תנ"ך, לכן לא נכתב בהם ה"א בתחלתם, וכן שמים והארץ נבנו ונאמרו פעמים בוצות לכן נכתב ה"א בתחלתם (הגר"א): [מג] וענין תחלת הפסוק והארץ היתה תהום, ויהיה ענין אמרו וחשך על פני תהום, כאילו אמר, והיה חושך על פני תהום, או והיה חושך על פניו, ופירשו במלת תהום שתי מלות תהו ובהו, עד שיהיה ענין הפסוק אחר כן, והארץ היתה תהום והיה חשך על פניו (יקוו המים) ואולי שלזה אמר כה תהו ובהו, שתהו נגזר מתהום, שהיה כל העולם כולו מים, ולא היה כה עדין הויות כלל, וגם לא היה כה אור מתפשט על פני אותו תהום, כי עדין לא נבראו המאורות, ולכן רוח אלהים, שהוא כינוי לרצונו ולגזרת חכמתו היתה מרחפת ומתפשטת על פני המים, אם המים העליונים, ואם המים התחתונים (ידי"א) תהום נגזר ממלת תהו והמ"ם נוספת כמ"ם של ריקם (ריקאנטי) תהום מגזרת „תהו" כמו תהו, ל' שממה ותמיהה, אלא שנוסת כפרש על רבוי מים ועומקם שאין להם סוף, והכוונה כי כל הארץ היתה תהום, כי היו המים מכסים אותה ולא היתה נגלית, ועל פני תהום הזה לא היה אור כי אם חושך (שד"ל) ועיין למטה ג יא בקרני אור: [מד] וכן הוא בג' (חגיגה יב א) הגאת תהו זה קו ירוק שמקיף את כל העולם כולו, שממנו יצא חושך שנאמר „ישת חשך סתרו סביבותיו" (תה' יח יב) בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום, שמהן יוצא מים שנאמר „ונטה עליו קו תהו ואבני בהו" (ישעי' לד יא) ופי' רש"י ז"ל מפולמות לשון לחלות, והערוך ערך „מפלם" פי' „בריאים לחים וחזקים", והוסיף ר"כ מוספית כי תרגומו של „אבן אפל וצלמות" (איוב כח ג) „אבנין מפולמן דמתמן נפק חשוך וטולי מותא", ועיין ערוך השלם מה שפי' בזה, והמקובל ר' אהרן בס' הפרדס פי' מפולמות נסתרות מלשון „פלוני אלמוני" (רות ד א) שהמורכב בהם לפלמוני המדבר (דניאל ח יג), ור' משה בוטרילי בפי' לס' יצירה פי', מפולמות כמו מבולמות בחילוף בומ"ף, והוא לשון „בלום פיך מלדבר", (ס' יצירה פא מח) „חוגר בלום" (כ"ב נח א) וענינו אבנים סגורות, ר"ל שאיפי ההויה מורכבים מד' יסודות, וכל עת שיהיו סגורים בגופם יתקיימו אישי ההויה, אבל ההפרד הוא שכל דבר יצא לחוץ וילכו לשוב ליסודו, ועיין (חולין פט א) „שבולם עצמו" פי' שסוגר את פיו, (ובבכורות מ, ב) מבולמות פי' רש"י ז"ל קלרות, „פיו בלום" (שם) ג"כ פי' רש"י ז"ל קלר, וענין קלר קלרות, כמו סגור סגורים, ועיין בכורות שם בלשון ב' דרש"י שפי' שם בלום נפות, ועיין תוס' שם ד"ה „פיו" שמקיים כלשון הראשון שפי' רש"י ז"ל בלום קלר, ויתכן שהיה דעת בעל ס' יצירה ודעת רז"ל כאשר פי' הרמב"ן ז"ל, כי תהו רמז אל החומר הקדמון שנקרא פשוט בלי צורה, ובלשון יוני, או בלשון הפילוסופים היולי, והמלה נגזרת בתוהה על הראשונות, מפני שאם בא אדם לגזור בו שם, תוהה וגמלך לקוראיו בשם אחר, כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל, והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלה"ק בהו, וע"כ נקראת בהו, שהן שתי מלות, ר"ל בו הוא, כלומר דבר שיש בו צורה, ומזה אמר הכתוב „ונטה עליו קו תהו ואבני בהו", ייחס הקו לתהו שהוא החומר שאין בו ממש, לפי שהקו היא שירלה האומן מחשבת הבנין שהוא מקוה לעשות, והמלה נגזרת מן קוה קויתי (תה' מ, ב) וייחס האבנים לבהו שהוא הצורה לפי שהאבנים הם צורות הבנין, וגמשך אחריו בזה רבינו נסים ושאר האחרונים כולם, והרלב"ג בפי' על התורה וכן במלחמותיו ח"ב פ"ד, פי' בהיפך שתהו נאמר על הצורה, ובהו על החומר עיי"ש, וכתב הרדי"א כי הנה המלות האלה בעלמא, ומאמרי ס' הבהיר יסכימו לדעת הר"כ נחמני, וכן בזהר (דף טז ב) „תהו אתר דלית בה גוון ולא דיוקנא, ולא אתכליל ברזא דדיוקנא וכו', בהו לבתר אית ליה ציורא ודיוקנא וכו':

[מה] אעפ"י שנבראה עם כל חלקיה, עפר, מים, רוח, ואש, וכיוצא, וכן כל מיני אבנים ומתכים, לא היו מתוקנים, ולא דבר

יז) ת"א. יח) עיין חגיגה טו א, ב"ר פ"ב ד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

"אחרי התהו" (ש"א יב כא) שאין בו ממש, ובהו אחי תהו (קכה) [מז], והוויו"ן תחת היא (קכו), כוי"ו "וישתהו" (לפשה יח ב) "ותרענה באחו" (לפשה מא ב) (קכז), והטעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ (קכח) יישוב כי היתה מכוסה במים (קכט) וכן שם (קל) אלהים כח תולדתה להיות לפשה מהמים (קלא) ומז, ואל תתמה על וי"ו והארץ (קלב) כי פירושו כפ"א רפה בלשון ישמעאל (קלג) [מח], וכמוהו "ואד יעלה מן הארץ" (לפשה ב ו) (קלד), כי לא דבר משה על העולם הבא, שהוא עולם המלאכים (קלה) [מט] כי אם על עולם ההויה והשחתה (קלו) [נ], והמפרשים שהשמים בפסוק הראשון הם שמי השמים (קלז) [נא] מה יעשו

קרני אור

דבר דבר על מקומו, השמים היו בשים במקומם, ולא הרים ונבעות, ותלוקי המדינות והימים וכיוצא וזהו בהו (רנס"ו): [מז] וכן כדרז"ל נזרו ממנו פעל ואמרו (ב"ר פ"ב) יהבה הארץ תוהה ובוהה, ונראה שפירשוהו ג"כ נמוכן בממון וריקות: [מז] וכן כתב הח' בן לוי בספרו הגדול הנקרא (כהתאב אל שיפי) בחלק "חכמת הטבע" במהגלאוי לפי טבע המים והארץ, להיות המים על הארץ, והארץ באמצע המים, ובהיות המים מקיפין אותה מכל צדדיה, ואולם המציאות איננו כן": [מח] ואפשר לפרש והארץ היתה, אעפ"י שנבראת עם השמים במאמר אחד, נבדלה מהן הארץ שהיתה בריאתה תהו ובהו ותכן, כי השמים כשנבראם היו מיד בתכלית שלימותם וזולתי נחסרות, וזה פי' וי"ו של והארץ אתמה עליו הראב"ע ז"ל, ואמר שהיא כפ"א רפה בל"י, ואין הדבר כן, ועניינה אעפ"י שהשמים נבראו בלי חסרון לא כן הארץ, אלא והארץ היתה וגו' (רנה"ו) לא נאמר לשון זה גבי שמים אלא מפני כבוד שכינה שבורה בהם, ולפי סברת התלמוד שגם הם תהו ובהו נבראו (חוקוני): [מט] אם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף לא נתפרש בתורה, אבל אם תבא ותבין סוד בראשית, ולמה לא הקדים לומר "אלהים ברא בראשית", תדע כי על דרך האמת יגיד הכתוב בתחתונים וירמוז בעליונים, ומלת בראשית תרמוז בחכמה, שהיא ראשית בראשים (רמב"ן) ודעתו שבראשית תורה על ספירת חכמה שהיא היתה ראשית הבריאה, ויפרש מלת אלהים על המלאכים, ויהי' פי' הכתוב, שבראשית וחכמה עליונה, ברא ר"ל הבוי"ת שלא נזכר בכתוב הזה, ג' מדרגות מהנמצאים, שהם עולם המלאכים שנקראים בכתובים אלהים, ועולם הגלגלים והם השמים, והעולם השפל והיא הארץ, שהם שלשת חלקי הנמצא, השכלי, השמימיי, והחמרי השפל הזה, ולכן לא אמר הכתוב אלהים ברא בראשית, לפי שהיה אלהים לפירוש זה נברא ולא בורא, וכן פי' רבינו בחיי, וכתב ע"ז הרדי"א "וגם הדעת הזה איננו נכון" עיי"ש: [נ] והח' ר"ב ן' תבון בס' (יקוו המים) אחר שהביא דעת המורה שבכל התורה עיקר הכוונה גם היה לתוכותיה ולסודותיה לרמוז אל החכמים באמיתות המציאות כתב "ואני אומר בהיפך שלא נתכוון בתורה רק להועיל אל ההמון, אך בלא ספק היה במה שהולך לפניו לההמון מה שכפשוטו מה שירחיקוהו החכמים יודעי האמיתות, ע"כ הוצרך משה ע"ה לכתוב הדברים ההם דבורים על שני אופנים, כלומר שיהיה האופן האחד מכסה את חבירו, ויהיה העליון לצורך ההמון, והפנימי להחכמים, וכבר רמז שלמה ע"ה על איזה תכונה צריך שיהיה שני האופנים הילון ופנימי" והחוקוני כתב "יש כמה ענינים שלא נתפרסמה כאן יצירתם כגון מלאכים ומעשה מרכבה וגיהנם, אלא רק דברים שאנו רואים בעולם, ואפילו "ויטע גן בעדן" לא נכתב אלא מפני שנחשו של אדם שנתגרש משם, אך הכתוב כולל יצירתם כבת אחת כדכתיב "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם": [נא] כן הוא בגי' (חגיגה יב א) א"ר יהודה שני רקיעים הם שנאמר (דבר' יו"ד יד) "הן לד' אלהיך השמים ושמי השמים", ר"ל אמר ז' וכו', (ובפדר"א פ"ג סי' ל"ג) רב ור' אליעזר, ובשוח"ט מזמור קי"ד ב', בשם רבנן ור' אליעזר (ובאבות דר"נ פל"ז ע') בשם ר' מאיר, (ועיין במד"ר פ' כ"ט, י"א) כל השביעין חביבין לעולם למעלן והשיב בם שבעה רקיעים, וכן בפסיקתא דרב כהנא פסקא בחודש השביעי סי' פט, ובפסקתא רבתי ביום כלות משה סי' קכב חשיב שם רקיעים, (וכן הוא בספ"י בר"א א ז), ועיין מורה כפ"ל מהחלק השני שאמר ג"כ שאין השמים הנאמר תחלה באמרו את השמים ואת הארץ, הם אלו אשר נקראו שמים, וחזק זה הענין באמרו על פני רקיע השמים, לבאר שהרקיע בלתי השמים, ומפני זה השתוף בשם יקראו ג"כ השמים האמיתיים רקיע, כמו שנקרא רקיע האמיתי שמים, והוא אמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים", (ועיין נפי' קרבן אהרן שם

יהל אור

(קכה) כלומר ששניהם מורים בדרך אחד על השממון, והם שני שמות נרדפים מורים כאחד על המציאות החמר הנבדל, וסוגם ההעדר: (קכו) ושרשם, תהה, בהה, וכן כתב הרד"ק "והוי"ו תחת הה"א למ"ד פעל": (קכז) ששרשם שחה, אחה, וכן פי' הרד"ק בשרש "אחה": (קכח) עיין חזר הח' ז"ל לפרש גלת בראשית ומלת ברא, ואמר בראשית בריאת הרקיע והיבשה היינו השמים והארץ שלא היתה הארץ ישוב וכו' ויפרש השמים הרקיע לא כדעת המפרשים שהיא עולם המלאכים וכמו שביאר: (קכט) פי' שהיתה רקנית מיושביה, לפי שלא נבראו עמה יושביה. ומלבד זה לא היתה מתוקנת להיות מיושב לבע"ח, כי היתה כולה מכוסה במים וכן פי' הח' ז"ל (תה' קד ט) בפסוק "בל ישובון לכסות את הארץ" "הזכיר "בל ישובון" לאות כי בתחלה היתה הארץ מכוסה במים, ובחפץ השם דחק הרוח אל המים ונראתה היבשה אחר שנבראה האור שהיה עיקר": (קל) בשי"ן שמאלית: (קלא) כי הטבע נותן, שהכבד יורד למטה, והקל עולה למעלה וע"כ ראוי היתה שתהיה שקוע במים, ובהשגחת השם יבשה המים ונראתה היבשה: (קלב) פי' אם נפרש בראשית בריאת וכו' איך יפול עליו וי"ו החבור, ויפרש הח' ז"ל שמשמעות הוי"ו הזה איננו לחבור כי שמושי הוי"ו רבים, וכאן הוא להמשך המאמר, פתח כמה דמסיים, כאומר ואולם הארץ שאמרתי: (קלג) שדרכם לשומה בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין מעוף וחבור, ועיין (לפשה כ טז, ובביאורי שם) ובפי' רד"ק יהושע א א, ש"א א א): (קלד) וגם שם לא בא הוי"ו לחבר מאומה רק להמשך המאמר ועיין בס' (אגרת השבת שער ג') שחזר מפירושו זה:

(קלה) והח' ז"ל יכנה עולם הגלגלים בשם עולם הבא, ושם שכליים הנפרדים, והוא דעתו שאמר בפי' לדניאל (דניאל י כא) שהשכליים הנפרדים בעולם הגלגלים וקורא אותן בכאן "עולם הבא": (קלו) והבריאה הכתובה בזאת הפרשה איננו כי אם בעולם היסודות הנתון לבני אדם הנקראת בפי החכם "עולם ההויה והשחתה", ופרט והתחיל מהארץ, ובשיטה ראשונה "ועתה כלל אתן לך כי משה אדונינו לא נתן התורה לחכמי לב לבדם, כ"א לכל, ולא לאנשי דורו לבדו כ"א לכל דור ודור, והוא לא דבר במע"ב כ"א על העולם השפל שנברא בעבור האדם, ע"כ לא הזכיר המלאכים הקדושים", ועיין למעלה הערה כ"ה בקרני אור: (קלז) היינו הגלגלים וכל צבאם שהם הכוכבים ומה שקרא השם לרקיע שמים ביום השני, הם שמים אחרים, והח' רי"ר רוצה לגרוס התת "שמי" "שני",

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בארץ (קלח), והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת שאין שם רק ארץ אחת ודרש שבע ארצות (קלט) [נב] הוא שהיישוב נחלק על שבעה (קמ) ובית המקדש היה באמצע היישוב (קמא) כי רחוק הוא מאמצע הארץ (קמב) [נג], **ורוח אלהים**, סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם (קמג) [נד] לייבש המים (קמד), **והמים** לשון רבים (קמה) גם לא יתפרדו, ודם, על בנין שנים. (קמו) [נה], כי הם זכרים ונקבות (קמז) [נו], ונמצא על לשון יחיד „לא זורק עליו" (במדב' יט יג) (קמח), וטעם **מרחפת** נושבת למעלה במים (קמט) [נז] וכן „על גוזליו

יהל אור

כי אך שני השמים הוא מקביל אל ארץ אחת: (קלח) כי לפי דעתם בריאת הארץ ביום ראשון, ואשר קרא ליבשה ארץ ביום ג' היא אחרת, וזה אינו, וכמו שיאמר כי אין שם רק ארץ אחת: (קלט) במאמרם ז"ל שכל השביעים חביבין יביאו שאלות השביעית חביבה: (קמ) והחי' ז"ל יפרש זה שהיישוב נחלק על שבעה חלקים וקראו לכל חלק וחלק אקלי"ם, והוא לשון ערבי, ובלה"ק נקרא „נוף" מלשון הכתוב „שלשת הנופת" (יהושע יז יא) „יפה נוף" (תה' מח ג) ואלה שבעה האקלימים הנזכרים כל אחד ואחד מהם ימשך מקצה המערב עד קצה המזרח כפי אורך חצי כדור העליון והם באורך ק"פ מעלות: (קמא) לא באמצע העולם, וחכמי המדות אמרו מתחלת גבול הראשון עד סוף גבול השביעי ס"ו מעלות ממעלות הגלגל, ותחת גבול הראשון הוא קו השוה, ומשם עד ביהמ"ק יש שלש ושלשים מעלות ממעלות הגלגל שהם חצי ס"ו, וכן פי' הח' ז"ל (דניאל ח ט) „ורוחב ירושלים שלשים ושלש, ע"כ הוא בתוך היישוב, כי כלו עד ששים וששה מעלות מהקו השוה" וע"ז אמר פה שהוא באמצע היישוב:

(קמב) כי כן אמר הכתוב „הר ציון ירכתי צפון" (תה' מח ג): (קמג) חפץ השם הי' לעשות יישוב בארץ לצורך האדם: (קמד) פי' שרוח החזק היה נושב ע"פ המים, והיה מפזר האידים העבים: (קמה) מפני רבוי חלקיהם וטפותיהם ותנועותיהם בהגרה אלו עם אלו, ונקראו בל' שנים, לפי שהם שנים התחתוני' והעליוני' וכל אחד מהם לו שניות מפני חבירו: (קמו) פי' שנחלקו לשני מחלקות, ובעבור היות המים העליונים בכח, ומים התחתונים בפועל אי אפשר זה בלתי זה לכן הם על בנין שנים: (קמז) פי' שימצאו על לשון זכר ועל לשון נקבה, (קמח) פי' אעפ"י שמי הוא לשון רבים אמר „לא זורק" בלשון יחיד, ועיין """ בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם: (קמט) לענינו נדנוד ותנועה, ועיין בהכנת המקרא שכתב שרש"י ז"ל לא רצה בפירוש הזה, טעמו עמו, כי חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שיהיה לשון רחיפה נופל על הרוח, כ"א לשון נשיבה, כמו „ישב רוחו" „נשפת ברוחך" ודומיהם כולם, ושכח אשר גם אונקלוס יאמר על מרחפת „מנשבא", וכן המורה ז"ל הביא לדמיון ע"ז הכתוב (מורה ח"ב פ"ל) „נשפת

קרני אור

שם שכתב וז"ל „אמנם דעת אבן עזרא שהרקיע הוא האויר, ואמר ויתן אל שבשם מונחים ברקיע שהוא אויר אלא בעבור שבשם יראו כמו שידמו ההמון) והנה לפי דעת המורה שם שני מיני שמים נבראו אז, וצריך שיאמרו ככה על הארץ הנזכרת בפ' ראשון כי היא אחת והנזכרת בפ' יקוו שמים היא אחרת וזה לא יתכן: [נב] כן הוא בג' (חגיגה י"ב ב'), במד"ר כ"ט י"א, פסיקתא דרב כהנא פסקא בחודש השביעי סי' ע"ה, מדרש משלי פ"ט בפ' „חצבה עמודיה שבעה" ילקוט משלי רמ"ז תתקמ"ד, וזהר ויקרא דף יו"ד א', בפ' אם זבח שלמים קרבנו:

[נג] ועיין מדרש תה' (מזמור מ"ח ב'), ותנחומא קדושים סי' יו"ד, הוצ' סה' רפ"ג) בשם שהטבור הזה נתון באמצע האיש, כך א"י טיבורה של עולם, שנא' „יושבי על טבור הארץ" (יחז' ל"ח י"ב) א"י יושבת באמצעיתו של עולם, וירושלים באמצע א"י, וביהמ"ק באמצע ירושלים, וההיכל באמצע ביהמ"ק, והארון באמצע ההיכל", והנה טבור באיש אינו באמצע ארכו, אך המכוון בזה, כי הקדמונים חלקו את היישוב לשבעה אקלימים כמו שביארתי למעלה, וחז"ל אמרו עיר ירושלים שהיא יושבת בתוך, ולעולם יושבת האמצע בין שני הקצות, וא"י ממוצע בין""" הקור ובין החום, ואוירו ממוזג שוה ע"כ הוא מחכים יותר מאשר אוירי עולם, וכן כתב הח' ז"ל שלא ימצא חכם כארץ צבי, מה שאין כן בלתי הממוצע בין שבעה אקלימים, ולזה כוונו חז"ל באמרם ירושלים באמצע העולם, ר"ל באמצע רוחב היישוב, וכן היתה כוונתם שהרי דימו אותו לטבור האדם, וכן אחז"ל על טבריה שיושבת בטיבורה של א"י (מגילה ו' א'): [נד] וכן דעת המורה בפ' ארבעים מח' הראשון באמרו „רוח שם משתתף, הוא שם האויר, כלומר יסוד א' מד' היסודות ורוח אלהים מרחפת, והוא ג"כ שם הרוח המנשבת „ורוח הקדים נשא את הארבה", „רוח ים" ולפי דעת המורה פה כי הרוח המנשבת אינו יסוד האויר, כי יסוד האויר פשוט, ורוח המנשבת הוא דבר מורכב, ועיין שם בפ"ל מחלק הב' ובפי' קרשקש שם, וכן כתב הרלב"ג במלחמותיו ח"ב פ' ב', „ויאמר רוח על האויר היסודי, ומזה הענין אמרו „ורוח אלהים מרחפת", והנה סמכו לאלהים להורות על גודל כמותו, כי הרוח המנשבת מעטת הכמות, ולהיות הרוח משותף לאויר היסודי, ולרוח המנשבת, אמרו בגודל להורות מאיזה רוח ידבר, ועיין בדר"א מה שהשיב על המורה, ולדעת הרמב"ן ז"ל בעבור שהיא דקה מכולם, ולרוב דקותה ייחס הרוח לשם אלהים עיי"ש: [נה] מים שנשנית על משקל השניים כמו עינים, אזנים, רחים, מאזנים, וטעם הדבר, לפי שיסוד המים מורכב משני מיני אויר, כאשר עמדו האחרונים על הנסיון הזה, וקראו למין האחד אוסיגינו ולמין השני אדרוגינו ומנית הסברים הבוי"ת ידע מאז סוד כל הדברים ועצמותם האמיתי, ולכן בא שם מים על משקל זה, וכזה תקים לשם חיים עיין ברכו (יה"ר): [נו] וכן בפדר"א (פ"ה ופכ"ג) יקוו את המים היורד מלמעלה בשם """ מים זכרים, ומי תהומות שלמטה בשם מים נקבות וע"כ יאמר שם בפ"ט „וכל הנבמ"ס יורדים בים זרע הם לאבד בים, ומהם הדגים מזדווגים", ופי' הגרד"ל מפני שהמלוחין ממעטין כח הזרע וכמו שאמרו (גיטין ע', א') ג' דברים שממעטין הזרע, וא"כ הדגים וכל בריות שבים ששותין תמיד מים המלוחין היה להם להתמעט זרעם לולי הנבמ"ס, ועיין (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ב, ב"ר פי"ג יג): [נז] והרלב"ג יפרש המלה מרחפת מענין מנוחה, רוצה לומר שהיה נוחה על בטח המים, וכן „על גוזליו ירחף" שרצון בו ינוח, והביאו לזה מענין שפי' רוח אלהים על יסוד האויר, כדרך שפי' הרב המורה, ובעבור שהיה האויר נח על פני המים, לא מתנועע במקומו הטבעי, הוצרך לפרש מרחפת מלשון מנוחה, והרדי"א פי' מענין „רחפו כל עצמותי" (ירמי' כג ט) שענינו הרעש וההתנועעות הבלתי מסודר, וכן „על גוזליו ירחף" הוא ענין התנועה והנדנוד, וכלל הענין במרחפת מורה על התנועה או על ההנעה וההתעוררות לתנועה, כן אמרו שהיה הרוח מרחפת על פני המים, ענינו שהיה מניע את המים ומעירם, ומסכים לזה מאמרם ז"ל (חגיגה טו א', ב"ר פ' ב', ילקוט ברא' רמז ד') שבמעשה בן זומא „ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת כיונה זו שמרפרף בכנפיו, נוגעת ואינה נוגעת, ועיין (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א):

כצליה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־פְּנֵי הַמָּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי

עַל אַפֵּי מַיָּא: ג וַאֲמַר יְיָ יְהֵא נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא:

אבן עזרא

יהתף" (דברי' לב יא), (קי) [נח] ג ויאמר אמר הגאון כי פירוש ויאמר כמו וירצה (קיא) [נט], ואילו היה כן (קיב) היה ראוי להיות אור (קיג) [ס], רק הוא כמשמעו (קיד), וכן „בדבר ד' שמים נעשו" (תהי' לג ו) „כי הוא צוה ונבראו (שם קמח ה) והטעם כנוי על המעשה שלא היה ביגיעה (קטו) [סא], ועל דרך משל מלך ומשרתיו (קטז) [סב], וזה האור היה למעלה מן

קרני אור

[נח] המליצה הנפלאה הזאת הרעיבה את המפרשים ז"ל, ולדעת המורה דבר הכתוב על יסוד האויר, ולדעת אחרים על רוח הזק ונסער על פני המים, ושתי הדעות האלו לא יתכנו, כי טרם נעשה הרקיע לא היה יסוד האויר, לא רוח וסער, כי שתיהן התהוו בתוך הרקיע המבדיל בין מים למים, גם יסוד אויר לא נקרא רוח אלהים, ומה טעם לזכור האויר, או רוח המסער במקום זה, והרבנים האלה חשבו כי הכתוב מזכיר פה הד' היסודות המשותפים ותרגמו רוח אלהים יסוד האויר שהיה על המים, והכן כנו לאש היסודי, וכיוצא בדברי הפילוסופים בלם ענין בדוי ואחרוני הפלוסופים והחכמים הכחישוהו, גם לא נמצא רמז ממנו בכל כתבי הקדש, ורש"י ז"ל אמר בפי' זה כסא עומד באויר ומרחף על פני המים וגו', הפירוש לריך פירוש, כי לפי הנראה הדברים סתומים, ודברי ראב"ע ז"ל נסמך הרוח אל השם כמכביר הויתו בלית בתפלו לייבש המים וגו', ועל אלו מרחפת אמר עוברת למעלה במים, כמו „על גוליו ירחף", וכבר אמרנו שעדיין לא היה אויר ולא רוח סערה, ומה עשה הסערה ורוח הזק המייבש המים הרבים למרחפת שהיא תנועה קלה ומעוטה, גם לא יבשו המים, כוף דבר בכל הפירושים האלה לא נושענו (רנה"ו) עיי"ש במספרו בביאור רחב ומתקן עפ"י דעת רש"י ז"ל:

[נט] וכן דעת הרמב"ם (מורה ח"א פ' סה) וז"ל „וכל מה שבא במעה"ב ויאמר, ויאמר, ענינו רלה או חפץ, והמופת עליו ר"ל שאלו המאמרות כולם אמנם הם רלוניים, לא מאמריים, כי מאמרי הלווי אמנם יהיו לנמלא יקבל הלווי ההוא", ופי' הרד"א שם „ואחר שהעולם מחודש א"כ לא היה מי שיקבל שם הלווי, א"כ יהיה ויאמר, רלה ד' שיהיה אור ויהי אור, וכן כל ויאמר הנמלא במע"ב", והראב"ע בפי' למורה ח"ב פ' כט כתב „זה שרש גדול בענין הנבואה כי אם יהיה הנביא ערבי, תבואהו הנבואה בלשון ערבי, ואם יהיה לועז תבואהו בלשון לועז, כי למעלה אין אומר ואין דברים, אבל ישפיעו הענינים, והנביאים מביאים המלות, או יחשבו כפי דמיונם, שהשם מדבר עמם כאותו לשון, והבן זה כי הוא ענין גדול הערך", וכענין הדבור שנזקק למרע"ה היה בודאי קול נברא שנמלא מן הטבע, וכן כתב הרמב"ם ז"ל באגרתו לר' חסדאי הלוי הספרדי מאלכסנדריה לעיר אלכסנדריה, ועיין בס' אמרי בינה להרב החסיד ר' דובער ז"ל מליובאווין בעל הק"ס שכתב „ברוך שאמר והיה העולם, פי' שאמר ברלה, שהרלון הוא האמירה בבהעלם, וכן „כי הוא אמר ויהי", וכן „ההוא אמר ולא יעבה" היינו שאמר לעלמו, וכמו „וד' פקד את שרה כאשר אמר" פי' כאשר אמר ברלונו לעלמו, והרמב"ן ז"ל כתב שהוראת הדברים לפועל תקרא אמירה, וע"ז כתב הרד"א שהוא בלתי נכון, כי אם היה ע"ד משל „ויאמר אלהים יהי אור", מורה על יציאת האור לפועל, מה יהיה ענין אמרו „ויהי אור" כי יהיו שני המאמרים מכת אחד עיי"ש ורב"ת כתב ענין ויאמר כמו וגזר כענין שנאמר (איוב כב כח) „ותגזר אומר ויקם לך" ועיין רשב"א בפי' לאגדות תענית פ"ג על מאמר ר"ת בר לוליאני „אנא שמעינהו להנך עגלי", וז"ל הכוה"ק „לשון דבור ואמירה שאלו יתי' אינו כ"א המלאת קול דברים הנשמע רק לנביא לא אל זולתו, ואנחנו לא נדע באיזה אופן נתגשם רלון השי"ת ונתהוה לדבור עד שיהא נשמע לאוזן, ורמזו ס"ז בזהר (דף עז ב) „ויאמר אלהים מאן דאוליד ליה אוליד בחשאי דלא אשתמע כלל כיון דנפק מניה מאן דנפיק אתעביד קול דמשתמע לבר", וגם דרך הדבור באדם אין אנו מבינים איך הנפש פועלת בו, אעפ"י שהיא רוחנית והגוף גשמי, עכ"פ לא יאויר רק מגרון ולשון וכלי דבור, ואין מקום לכל אלה אללו ית' המרוחק מכל מקרי גשמיות תכלית הריחוק, ולזה כל אמירה ודבור הכתובים בו ית' אין לתרגמם כפועל עלמי (עד שפרלך) רק כפעל מסבב, דוגמאת לזה ויאמר ד' לה דרבקה שהיה ע"י אמלעי לרש"י, רשב"ם ורלב"ע, ויאמר אל משה אני חותנך יתרו (שמות יח ו) „ויאמר אליו אדום" (במד' כ יח) שהיו המלאכים אמלעים לאמירה, וגם פעלים אחרים הרבה נריכים להתבאר כפעל מסבב: [ס] עיין רלב"ג בפי' על התורה בבאור המלות „יהי אור":

[סא] וכן הוא בדרז"ל (ב"ר פ"ג ב, ילקוט רמז ד) ר' ברכיה בשם ר"י בר סימון פתח בדבר ד' שמים נעשו וגו' לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר השם": [סב] נראה שלא הוציא כאן ענין הרלון בלשון אמירה רק לרמוז בזה שהמכוון בה הוא רלותו מזולתו לעשות הנעשה ההוא את איש לפי מלאותו שבמליאתו השם עליו, וכל זה לרמוז שמאת השם בא לו הכח לעשות המעשה בו לא מעלמו ואלו השם עשאו, כמו שיאמר האדון לעבדיו לעשותו ויעשוהו יתם לאדון ולא לעבד, וע"ז קראם הנביא „עושי דברו" „עושי רלונו" (יקוו המים):

יהל אור

ברוקף": (קי) ובשיטה ראשונה „והנה הפי' בתחלת בריאת השם השמים והארץ היתה תהו, ובהו, ורוח אלהים, בעבור שחפץ ד' להיות אדם בארץ שהוא העיקר, סמך הרוח אל השם הנכבד, והטעם שהרוח רחפה ויבשה מכדור המים כמו ויולך ד' את הים ברוח קדים עז כל הלילה (שמות יד כא) או סרה השבת מים והיה האור": (קיא) הגאון פי' בלשון אמירה במעשה בראשית הופלאה לרלון אלהי שרלה זה, וכן כתב בשיטה ראשונה „אמר הגאון ויאמר אלהים כמו וירלה, לדעתי שמחשבת הקדושים היא כמעשה, ור' יהודה הלוי ז"ל אמר הטעם בלא עיכוב, ולא כלי, ולא זמן, ודברה תורה כלשון בני אדם, כי הדבור יותר קל מהמעשה, וכבר רמזתי לך האמת" (קיב) אם היה המכוון במלת ויאמר ענין הרלון כמו שפי' הגאון: (קיג) היה לו לבוא אחריו במלת המקור, כלומר הי' לו לומר ויאמר אלהים להיות אור, לא יהי אור: (קיד) וז"ל הח' ז"ל בס' „שער השמים" „והתבונן כי ויאמר שם משותף, פעמים נופל על מאמר הפה, ופעמים על מחשבת הלב, כמו שנבאר במקומו, שברלונו בלבד נברא העולם, כי אין הבורא ית' בעל גוף כדי שנסמוך לו כלי הדבור או שפה יתעלה מדברי הכופרים, ואל תעלה על דעתך שאנו סומכין לו דברי אחרי ההפך, ומסלקין ממנו אחרי הדבור, ונהיה כאשר ינוס איש מפני הארי, ופגעו הדוב, כי אין הפרש ביניהם, וכן שאר כל אחרי ההיוב, כי כולם מחייבים גשמות עכ"פ, ועוד אבאר זה בספר הזה, ר"ל סוד ההפך שבו נברא העולם, ועל זה וכיוצא בו נאמר על דרך כלל דברה תורה כלשון בני אדם":

(קטו) במעשה פועל בלתי הכלית שלא היה בעמל ויגיעה, (קטז) מלך המלוה ומשרתיו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

ד וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא: ה וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ

אוֹר וַיְהִי־אוֹר: ד וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־

רש"י

(ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה (יט) ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא. ולפי פשוטו כך פרשהו

אבן עזרא

הרוח (קנז) [סג]: ד וירא כמו וראיתי אני (קהלת ב יג, דניאל י ז) והוא במחשבה (קנח) [סד], וטעם ויבדל (קנט) בקריאת השמות (קס) [סה]. ה ויקרא הא' לילה נוסף (קסא) כי הוא מלעיל (קסב), ולעולם לשון זכר הוא (קסג), ערב קרוב מטעם חשך, ונקרא כך שנתערבו בו הצורות (קסד) [סו] ובקר הפך ערב שיוכל אדם

יהל אור

עושי רצונו: (קנז) פי' שהאור הזה הוא היפך החושך אשר מלא כל המחשכים, ואין זה גוף המאיר על הארץ, כי המאורות נבראו ברביעי, אך הוא עצם זך ספוגי קל התנועה סובב את הארץ עד למעלה מן הרוח, ועיין קרני אור: (קנח) פי' ויחשב, כי ראיה זו בלב היא, כמו „ולבי ראה הרבה חכמה" (קהלת א טז) ואעפ"י שהכל גלוי לפניו מה שהיה והוה ויהיה, ודברה תורה כלשון בני אדם שאין ידיעתם אלא על פי הנסיון, ופעמים רבות אדם עושה דבר בחשבו שיהיה לטובה, ואח"כ רואה שאינו כן לפיכך התורה מגידה כי בכל מעשה הבורא ראה אח"כ שהוא טוב: (קנט) ובשיטה ראשונה, וזה ההבדלה היא בשם שקרא ליום, ואיך יקרא לילה יום, והוא הפוך היום": (קס) הקריאה בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם, כשלבשו צורתם גזר שילכו קרנות האור על קוים ישרים וישובו לאחור בפגעם גוף עכור, וע"י זה הוגבל תחום האור והחשך ועיין קרני אור: (קסא) כי שרשו „ליל" וכסמוך „ליל שמורים" (שמות יב מב), ובנפרד „שומר מה מליל" (ישעי' כא יא), וא"כ הה"א נוסף: (קסב) לכן הוא מלעיל ואם לא היה נוסף היה מלרע: (קסג) הוא שם עצם כללי יחיד זכר, כמו „בלילה ההוא" (למטה יט לה) „בלילה אחד" (שם מא יא): (קסד) וכן פי' הה' ז"ל בס'

קרני אור

[סג] פי' קודם הבריאה אלא הגיעו קרני השמש והמאורות עד לשלשת היסודות, כי פגוליהם חשוכים מפני האדים העולים והלחים של אלו היסודות ולא נכנס אור השמש כי אם להאיר הנקי האיתירי המכונה אש יסודי וכשהאל הוה כתפך השם לייבש את המים דקקו קרני האור בינות היסודות הללו (רנ"ק) ואתה תדע שדברי התורה והראב"ע ג"כ וכל האומרים דבריהם חשבו שהאור הנזכר כאן הוא האור עצמו מהמאורות שנבראו בשמים, ויקולא דלילה שפי' בתורה לאומות והו דעתו נ"ל, וגם הרמב"ן וכמו בשם י"מ, אולי אלא ראה בדברי המורה ולכן לא ייחשו אליו, עוד תשוב תרלה שגם בחכמי הגמרא מצאנו רבים חכמים מחזיקים בדעת הזה, כי הנה במס' (חגיגה יב א) אמרו שביום הראשון נבראו עשרה דברים, ומנו בכללם האור, והקשו שם, ואור ביום ראשון איברי והכתיב „ויתן אותם אלהים ברקיע השמים", וכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי, ואמרו בסוף הסוגיא כתנאי וכו', וחכמים אומרים הן הן מאורות שנבראו ביום ראשון ולא תלאן עד יום רביעי (רד"ק) ודעת הרד"ק לא יכבים לזה עיי"ש: [סד] וכן כלשון מבנה רואה אני את דברי אדמ"ן (תשובות קט א) והשיג עליו הרמב"ן ז"ל וכתב שאין דבריו נכונים, שא"כ יראה כענין המלכה ועלה תדבר שיאמר כי אחר שאמר אלהים יהי אור, והיה אור, ראה אותו כי טוב הוא, ולכן הבדיל בינו ובין החושך כענין כאדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו, אבל הסדר כמע"כ כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא אמירה, וקיומם נקרא ראיה עיי"ש שהביא ראיות ע"ז, והשיג עליו הרד"א, באמרו כי אינו מוצא בשום מקום שתאמר לשון ראיה על הקיום, והראיות שהביא ע"ז המה יהיו ראיות לסתור, עיי"ש ועיין קרני אור הערה נט: [סה] פי' החושך הוא העדר ואינו יש בעצמו, אלא שהעדר האור שהוא יש לפי דעת הה' ז"ל (למעלה א ה) שכתב „ובורא חושך" שהוא הפוך האור שהוא יש", א"כ איך נופלת ההבדלה ביניהם בעצם, זולתי כמקרה בקריאת השמות, ר"ל שהוא שם למה שאינו יש, ורוב דעות הקדמונים שאין החשך העדר האור בלבד, אבל היה גם הוא יש כענין שנאמר „יוצר אור ובורא חושך" (ישעי' מה ז) וכן דעת רוב האחרונים, וכן פי' החזקוני „וחשך על פני תהום" אברא קאי, הקב"ה ברא חושך על פני תהום, שהחושך בריאה היא כדכתיב „יוצר אור ובורא חושך" אבל קודם לכן לא היה חושך ואור, וכן דעת הגר"א ז"ל באמרו שהחשך היא בריאה, ולא כדעת האומרים שהחשך הוא העדר האור, וכן פי' בעל הכוז"ק, ויסיים כי על חדוש החשך נאמר בריאה, בורא חושך, בעבור שהוא חומר עצם שאין כח באדם לדעת תוארו, ועל זכות האור הוצאתו מלת יצירה, כי גבול שם לו לדחות החושך כפי כח ממשלתו והפקת נגהו", ובדרז"ל (פסחים ב א) „קרייה רחמנא לנהורא ופקדיה אמטרתא דיממא, וקרייה רחמנא לחשוכא ופקדיה אמטרתא דליליא", וכן (ב"ר פ' ג ו) „יום יהיה תחומך ולילה יהיה תחומך": [סו] ולמטה (א יח) כתב רבינו ז"ל „ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ובלים שעה שיראה כמו אור כעבים, וכן הבקר אור קודם זריחת השמש, ובפסו"ז (ברא' א ה) „הבקר הוא תחלת הכנסת האור, והערב הוא תחלת הכנסת החשך, גם כל הלילה נקרא ערב על שם תחלתו, כמו שנקרא כל שלשים יום מהלבנה חודש על שם תחלתו שנקרא חודש, כמו שאמר מחר חדש (ש"א כ יח) לפי שיתחדש אז אור הלבנה, וכן אמר על כל הלילה „ומדד ערב" (איוב ז ד) וכן „ישובו לערב יהמו ככלב" (תה' נט ז) ואין הכלבים נובחים בתחלת הלילה, והמסורת, אומיה ורמשה בשלש נקודות, עירוב ומטוב בשתי נקודות (ובפס"ז שם) קרא לו שלשה שמות לזה, ושלשה שמות לזה, אור, יום, בקר, חושך, לילה, ערב. תחת יום לילה

יט) חגיגה יב א. ירושלמי ברכות פ"ח ה"ו. ב"ר פ"ג ו יא ב יב ו. במ"ר יג א לב א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לבקר בינות הצהרות (קסה) [סז]. וטעם יום אחד (קסו) [סח] הוא על תנועת הגלגל (קסז) [סט] ויש סוד לדרש שית אלפי (קסח) [ע], ואחר שאמר שהאור יקרא יום (קסט) לא יתכן שיקרא הערב יום, [עא] רק פי' היה ערב (קע) גם היה בקר של יום אחד (קעא), ואילו היה הערב והבקר יום אחד (קעב)

קרני אור

לילה, תחת אור חושך, תחת בקר ערב: [סז] ורוו"ה השיג ע"ז וכתב שאין לזה יסוד, כי אין ביקור בעברי, כי אם בקשת מום, ועיקרו בבהמה, והביא ראיות ע"ז עיי"ש שהאריך, ובד"ל ביאור שם „בקר" מן „בקע אור" כטעם אז יבקע כשחר אורך (ישעיה נח ח): [סח] עיין יהל אור, מה שכתבתי שהוא ממאמר הנקרא אצל בעלי ההגיון „מאמר המצטרף" והנני לבאר זאת, כי המספר מתחלק לשני מינים, מין הראשון נקרא מספר נפרד, כמו אחד, שנים, שלשה, מפני שמלת אחד אין […] לו הצטרפות ושייכות עם השנים, ולא השנים עם השלשה, ומין השני נקרא מספר מצטרף, כמו ראשון, שני, שלישי, כי לא יתכן לומר על […] כל אחד בפני עצמו, כי אם בהצטרפו לזולתו, כי לא תוכל לומר ראשון, אם אין שני לו, והוא"ת ג"כ „יומא חד" כבעברית, וכן תיוב"ע, ור' משה ן' עזרא כתב „לפי שהאחד הוא סימן להתחלה אשר אין תחלה קודמת לה", וכן בפס"ז (בראשית א ה) ללמדך כי מיוחד היה היום ההוא ואין לפניו יום אחר וכו', והכ"ל פי' ראשון יאמר על הראשון במספר כמו ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (שמות יב ב) וזה לא יתכן פה, כי אחר בריאת שמים וארץ הכוללים הכל כמו שדרשו חז"ל את לרבות תולדותיהם לא היתה בריאה שנית, ובד"ל פי' „יום אחד" יום שלם, הערב והבקר זה אחר זה הם יום אחד, ואין הכוונה לומר יום ראשון אלא יום שלם, ועיין (מ"ר ז א): [סט] והזכיר הכתוב ערב ובקר בראשון ובשני ובשלישי, אף לא היו עוד מאורות שיהיו מחייבין הערב והבקר כי בקיעת האור הוא הערב, וזריחתו הוא הבקר, אמנם הזכיר בשלשתם ערב ובקר, ולא כלפי האור אלא כלפי הגלגל, שהוא חוזר ומתגלגל בו, כי כל חלק מחלקי הרקיע כשהוא עולה הוא לו בקר, וכשבוקע הוא לו ערב, אך מיום רביעי ואילך שנבראו המאורות הזכיר ערב ובקר כלפי האור, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בכ"ד שעות, שבכל רגע מהם בקר במקומות מפתים, וערב במקומות שכנגדם, ועיין (עקרים מאמר שני פי"ח) שכתב ג"כ שהמובן מן הפסוקים הוא שלא היה סדר היום והלילה נמצא עד יום הרביעי שנתלו בו המאורות, ומיום הראשון שנברא הגלגל, הגלגל היה מתנועע, והיה נמצא סדר היום והלילה קודם יום הרביעי", ולפי דעת התורה שנבראו המאורות ביום ראשון לא נראה גוף השמש עד יום רביעי שאז נטהר האויר מהאדים כולם, ונראו גופי המאורות עצמם ברקיע השמים, ורבינו עובדיה מברטנורא פי', שזה שכתוב בתורה ויהי ערב ויהי בקר, נאמר לומר מפני הגבולה שהיה במעשה הזה משך זמן, כמו שיש עתה בערב אחת, בקר אחת, לפי שהיה אז בקר וערב: [ע] כן פי' רז"ל (סנה' לז ב, ר"ה לא א) „אמר רב קטינא שיתא אלפי שני הוה עלמא וחד חרוב, שנאמר „ונשגב ד' לבדו ביום ההוא" (ישעי' ב יא), ועוד אמרו כי אין הקב"ה מחדש עולמו אלא לאחר ז' אלפי שנה, וכתב הא"י כי דעת החז"ל כזה, כי יש מחכמי המזלות שאמרו כי כל אחד משבעה משרתים ימשול על עולם השפל אלף שנים, ויהיה רוב המאורעות הבאים לארץ באותם האלף כתולדות המשרתים המושל עליו, והנה באלף השביעי יראה פעולת שבתאי, בעבור היותו מושל, ואז יתרבו מדינות רבות, וימעט היישוב, אבל לא יחרבו העולם לגמרי. ועפ"ז הדרך יהיה תמיד בכל אלף השביעי, ודעת הדרש כאלו החכמים, ועיין (התירוץ לבר העדולמי נת פ' לד אות ו) בהערה שם מה שכתב ע"ז: [עא] יום דמתרגמינן „יממא" ר"ל באורייתא ופי' יום ממש בלא לילה, ובמקום שמתורגם יום או יומין, פירושו יום ולילה, ע"כ תרגום אונקלוס ויקרא אלהים לאור יום „יממא" (יה"ר):

יהל אור

„מאזנים" „ערב עיקר המלה מן „ויתערבו בגוים" (תה' קו לה) ונקרא ערב בעבור שיתערב האויר, וכן יכולת להבדיל הצורות והעינים": (קסה) ובן יאמר בס' „מאזנים" „ובקר הפך ערב מן לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כז לג) ומלת „ערב את הנער" (למטה מד לב) קרובה, והענין שיתערב עמו בדבר", וכן כתב הה' ז"ל (אגרת השבת שער השלישי) „והנה בעבור שהזכיר ויקרא אלהים לאור יום", הוצרך הכתוב לומר, איך תספור יום התורה, כי פי' יום על שני דרכים, ע"כ אמר, כי אלה שתי הראשיות, שהם ערב ובקר כולל אותם יום התורה, כי פירוש ערב, הזמן שהצורות מתערבות, ואינם נפרשות למראה העין, כמו „ויתערבו בגוים" (תה' קו לה) ובקר זמן שהצורות נבדלות ונכרות ומבוקרות, כמו „לא יבקר הכהן" (ויקרא יג לו) „כבקרת רועה עדרו" (יחז' לד יב) והנה מלת „יום" כוללת אלו השנים הזמנים, שתנועה אחת כוללת שניהם, וכמוהו „זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם" (למטה ה ב) וכתוב „ויעש ד' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (למט' ג כא)", (ר"ל בפסוק הראשון שם אדם כולל זכר ונקבה, ובפ' השני איננו כולל רק הזכר, וכן שם „יום" לפעמים כולל יום ולילה, ולפעמים נאמר ביחוד על זמן האור): (קסו) ואמר יום אחד ולא יום ראשון, לפי שאין ראשון בלי שני, ועדיין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה, אבל שניהם נמצאים, והוא ממאמר הנקרא אצל בעלי ההגיון מאמר המצטרף, אבל האחד לא יורה על שני (ועיין קרני אור) ובשיטה ראשונה „והמשיב למה לא אמר ראשון בעבור השם שהוא אחד (והוא רמז לב"ר פ"ג יום של אחד שהיה הקב"ה יחיד בעולמו, ואמרו זה לדעת האומרים שנבראו המלאכים ביום שני) ולהיות אחד יותר נכון הכל לספור ימי השבוע" (קסז) הקפה אחת, וכן פי' הח' ז"ל (אגרת השבת שער השלישי) „בי נקרא אחד בעבור כי הגלגל סובב פעם אחת ושב אל מקומו, ולא אמר הראשון, כי עוד לא היו ימים אחרים שתקראו ראשון כנגדם". ובשיטה ראשונה „ולפי דעתי כי הכתוב דבר כנגד כל היישוב, כי היישוב ממזרח למערב י"ב שעות, וממערב למזרח ג"כ י"ב שעות, ובהיות ערב לסוף ההוא בתחלת מזרח, אז הוא בקר להוא בסוף היישוב שהוא סוף המערב והנה (גי' המוטעה והוא) יום אחד": (קסח) ובשיטה ראשונה „אם מצאנו סודות בדברי קדמונינו ז"ל שהם טובים לסודות דברי חכמי המחקר אז נשמח, ומצאנו בדהז"ל כי שמונה עשר אלף עולמות ברא הש"י גם זה נכון, רק איננו כמשמעו, והמשכיל יבין, וככה שית אלפי שני הוה עלמא וחד חרוב, רק זה אחר הבריאה" (ועיין רבינו בחיי פ' בהר על הפ' „שבע שנים שבע פעמים" ובעקרים מאמר שני פי"ח בענפים שם) ועיין (למטה) ח כב ובביאורי שם): (קסט) כמ"ש „ויקרא אלהים לאור יום", ובאמת נמצא מלת יום על דרכים רבים, רק עיקר שם זה הונח רק על זמן האור ואח"כ קראו יום, גם לזמן כולל היום והלילה: (קע) בתחלת הבריאה והוא ליל ראשון: (קעא) אחר שעבר הערב שהוא הלילה היה בקר, וזה הבקר היה יום, והיינו יום אחד. (קעב) אלו היה הפסוק בא ללמדנו שהערב והבקר היו יום אחד, ר"ל כי שיעור היום הוא לילה ויום:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד: ו וַאֲמַר יְיָ יְהֵי רְקִיעָא בִּמְצִיעוּת מַיָּא וִיהֵי

עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי

אבן עזרא

ראהו כי טוב ואין כאה לו ולחשך שיהיו משתמשין בערבוביא ב) וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (ה) יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמ"ש בשאר הימים שני שלישי רביעי. למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו.

רש"י

מה טעם יום שני (קעג) [עב] ו ויאמר, אמר הגאון על הרקיע דברים שלא היו (קעד) [עג], רק פירושו דבר נטוי (קעה) כמו "וירקעו" (שמות לט ג) (קעו) [עד] "ארקעם" (ש"ב כב מג) (קעז) וכן "וימתחם באהל לשבת" (ישעי' מ כב) (קעח) [עה], ומה נכבד דבר האומר שקצות השמש (צ"ל השמים) עם קצות מימי

המלאכים עד יום שני כך מפורש בב"ר כא): (ו) יהי רקיע. יתחזק הרקיע כב) שאע"פ שנבראו שמים ביום א' עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באמרו יהי רקיע. וז"ש כג) (איוב כ"ו) עמודי שמים ירופפו כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: בתוך המים. באמצע המים כד) שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם

יהל אור

(קעג) מה טעם יום שני וכן יום שלישי, וכן יום רביעי, אחר שאינו בא להודיענו סדר הימים רק שיעורם ומדתם, ואין טעם שיזכיר הכתוב שיעור יום הבריאה, מאחר שאין זה יום התורה, ולא נאמר יום רק כנגד הבקר לבדו כמו שכתוב ויקרא אלהים לאור יום, ע"כ אמר שני, כאלו אמר שב האור לזרוח פעם שנית אחר שנעלם ונעדר: (קעד) כי אמר שהרקיע נהלך לגלגלים, ואיך יהיו המים על הגלגלים? גם אמר שהרקיע הוא גוף כדורי חזק נעשה מהמים ביום שני, והוא קבוע ממוצע בחלל אויר העולם, ומים קבועים עליו, ומים אחרים מתחתיו, הלא שבני אדם אינם מרגישים בזה, וכזה דעת חכמי האומות, ובשיטה ראשונה "אמר הגאון כי המים על הרקיע כדמות המים שימלאו תחת קליפת הביצה": (קעה) פי' גוף מתוח כמין טס, ובשיטה ראשונה "והאמת כי פי' רקיע כמו "וירקעו את פחי הזהב" (שמות לט ג) הלא תראה כתוב "הנוטה כדוק שמים (ישעי' מ כב) והוא הרקיע, גם יקרא שחק, והנה כולם קרובים בטעם, כמו "והשחקם כעפר [כטיט] חוצות אדקם ארקעם" (ש"ב כב מג), בעבור היות גופות דקות וחלקיהם שוים, על כן והעוף יעופף על פני רקיע השמים, כי פני הוא נגד המעלה": (קעו) שפירושו פרישה ושטיחה (קעז) והוא ג"כ מענין שטיחה: (קעח) שפירושו משיכה ופרישה,

קרני אור

[עב] ובשמות (טז כה) על הפ' "אכלוהו היום, כי שבת היום לה'" כיאר החכם ז"ל באריכה וז"ל "רבים תעו

אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק, ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו, כי משה אמר "כי שבת היום לה'" ולא הלילה שעבר, גם אמר "מחר" (כב פ' כג), ופי' "ויהי ערב ויהי בקר" כאלונס כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני ולא דברו נכונה וכו', ועתה שים לבך להבין טעות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי, כי הכתוב אמר ויקרא אלהים לאור יום, והוא מעת זרוח השמש עד שקעו, ולחשך קרא לילה, מעת שקוע השמש עד זרחו, והנה הלילה היפך היום, כמו שחושך היפך האור א"כ איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום, והנה הוא לילה, והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו" ועיין ביאורי שם, ומה שאמר החכם ז"ל על הפי' "ויהי ערב ויהי בקר", כי בימי הח' ז"ל היה מי שאמר לפרש שהלילה הולך אחר היום ושהשבת מתחיל בבקר, ופי' "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" כשהיה בקר יום שני אז נשלם יום אחד, והחכם ז"ל כקנאו על הדבר הזה כתב נגד הסברה הזאת ס' "אגרת השבת" לבאר תכונת השנה והחדש והיום הנזכרים בתורה, וכו יצא להוכיח בראיות רבות אמיתת הקבלה בדבר השבת, ויקלל בקללות נמרצות למי שיקרא את ספר הזה בקול גדול, וגם הסופר הכותב אותו כפירושו התורה ידו יעש תיבות, ובאמת אין לנו להביא ראיות אחרות, כי הפסוק "מערב עד ערב" (ויקרא כג לב) הוא ראיה ברורה, ואין צורך לראיות אחרות: [עג] וכן הרד"א יביא על הגאון ז"ל וכתב "כי הדעת הזה אין ראוי להשגיח בו, כיון שאין המציאות מאמת אותו, ולא בא עליו מופת, והם באמת דמיונות בני אדם, שכאשר יקשה עליהם לדעת הדבר ישפטו להם דמיונות כוזבים לשכך את האוזן להסיר מעליהם תלונת הספקות": [עד] וכן אז"ל (ב"ר פ"ד ב) "ר' יהודה ב"ר סימון אמר, יעשה מטלית לרקיע כד"א "וירקעו את פחי הזהב":

[עה] כאן צייר את האויר שבין הארץ והעננים כגוף מרוקע המבדיל בין המים שבארץ והמים שבעננים, והוא סובל המים עליו, וכרצון השם הם יורדים משם על הארץ, והוא שהאל נתן בטבע המים להגשא למעלה ולרדת אח"כ למטה לארץ, ובתרגום היוני במיוחס לשבעים זקנים מתורגם רקיע ענין תוקף, וכן תרגמו אח"כ בלשון רומי, וזה נמשך להם מהוראת שרש "רקע" בלשון סורי שהוא מורה חוזק, וכן רקיעא בלשון סורי חזק וקשה, ולדעת קצת רקיע, לשון הכאה ודתיפה, כמו "הכה בכפך ורקע ברגלך (יחז' ו יא) ע"ש שהשמים והאויר המקיפים את הארץ מכל צד, וכמו הם דורכים על הארץ ועולים תלקיה מהתפרד, וכל זה רחוק מפשט הכתובים, ומכל מקום נראין הדברים שתחלת הוראת שרש רקע הוא ענין דריכה והכאה, ומפני שהדבר שמכים עליו הוא נשטח ונמתח הושאל שרש רקע להורות על המתיחה והשטיחה (שד"ל) רקיע לא נמצא בכתוב, כמו שמיו, שמיך, שכל דבר מחודד קרוי רקיע, והאומר רקיעך, לא ידע כמה מדבר (רוו"ה):

עיין

ב) ירושלמי ברכות פ"ח ה"ו. ב"ר פג ו. כא) ב"ר פ"ג ח. כב) ירושלמי ברכות פ"א ה"א ב"ר פ"ד ב. ילקוט רמז ה'. כג) איוב כו יא. כד) וכן ת"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אוקיינוס(קעט) [עו], וזה הרקיע הוא האויר (קפ) [עז], כי כאשר התחזק האור על הארץ (קפא) [עח] ורוח יבש מהארץ (קפב) נהפך הלהט ונעשה הרקיע (קפג) [עט], וכן אמר במזמור (תה' קד ב') (קפד) טוטה שמים כיריעה (קפה), המקרה במים (קפו) והזכיר העבים והרוח (קפז) ויסד ארץ (קפח), והיא גבוה על המים (קפט) [פ], וכן כתב „כי הוא על ימים יסדה", (תה' כד ב) (קץ) [פא]

קרני אור

[עו] עיין יהל אור, ובז"ח בר"א (דף טו א) „אר"א אלמלי דסתי בשבא כימא דאוקיינוס הוי סריף ואוקיד לכ"ע, סליק מתחות ארעא דיזוכא וגנע לרבא דרגא דאיקרי קרטופא בלשון יון", ופי' הגרד"ל, משמע שהוא קו האופק של קצה השמים שנגד אוקינוס שבאמצע כדור הארץ שמשם מתחיל השמש לעלות לחצי כדור שלנו, ואח"כ אולי הוא „קרכופא" בכ"ף והיינו קרקופי דרבא, ויהי' זה השם לגירי הצפוני והדרומי בשם המושאל שבקן הארץ עומדת על בלימה כמרכז אויר שתחת השמים, כאלו אחוזה בקורקופי שמים בגירים הנ"ל, ומפני שהשכיל השמים כאהל פרוש על הארץ קרא תיכונו לארץ בלשון וון וטבעות שמתכרים האהל ביתדותיו ומתריו", ועיין ערוך הש"ס ערך „קרקפ" שפי' מלשון יון טבעת או וי"ו עגול, וכן פי' המוספי, (ובב"ר פ"ת א) אפי' קורקוסים של זהב עשה לו, וכן (במד"ר פ"ד) „ופורקין את הקורקוסין", ופי' המפרשים שהוא מלשון קרסים וטבעות: [עז] ובזה יאמרו החכמים שהאויר הוא שלשה חלקים, החלק שיושב בו הגשם והמטר ושאר הדברים הנוגעים מהגשם, וחלק האמצעי והוא חם ולח, והחלק העליון הוא חם ויבש, כי הרוח המנשבת הוא מורכבת לא פשוטה (רלב"ג) וכן מבואר בס' אותות השמים בר"ה והאריך בזה, ובפרדס רמונים להרמ"ע שפירש, בשפליון הקרוב לאש חם ולח, ומה שלמטה ממנו חם בסבת קורבתו מן האידים העולים מן המים ומרוחק מסבית אליו ההתהפכות הגלגל, ומה שלמטה מזה קרוב לארץ חם ויבש לסבת קורבתו מהתהפכות הגלגל, ועיין אהל יוסף שבם יבאר, שהאחד הם גם יבש מעט, בעבור היותו דבוק אל גלגל האש, והשני קר ולח, והשלישי שהוא השפל היה ראוי שיהיה קר ולח יותר מהשניים הראשונים, ואינו כן רק הוא חם ולח יותר מהם עיי"ש. ודעת הח' ז"ל כי הרקיע הוא דבר נשוי על ראשינו, ולא יקיף כגלגל הסובב, וזהו שאמר שקצות השמים עם קצות אוקיינוס, כלומר שקצות הרקיע מגיע עם מי אוקיינוס, אבל לא מקיפין אותו, והוא כמו כאהל שהוא מתוח ונשוי כדמות גג וזהו שאמר „וימתחם כאהל לשבת" (ישעי' מ כב) ועיין יסוד עולם לר"י הישראלי מאמר ב פ"א שסתר דבריו עיי"ש: [עח] פעולת הבהרה אחר האיר ד' שפי' המים היא סבת הוית הרקיע, וזהו דבורו, וזה כי מבואר הוא בטבעיות שהאידים העולים מן הארץ הם חלקים מימיים דקים מן הדקים העולים מן המים בהתייבשם כחום היום, וגשמים באויר לקלותם עד הגיעם אל מקום עופפות העבים ששם האויר קר, ונפרד החום ומתחברים חלקי המים, ונעשים רסיסי גשם ויורדים על הארץ, והנה טרם האיר ד' ע"פ תהום היו אלה האידים ממלאים מקום האויר שמפני המים ומעלה עד קצה מקום עליית העבים, כי כלם מבקש מפני קרירות האויר כלו, יען לא הותם האויר שלמטה באור, אולם אחרי האיר ד' ע"פ תהום, הותם זה האויר התחתון מהאור הנזכר בו, פעמים בביאה ממעלה למטה, ובצוכה אחר בנפילה ממטה למעלה, אז נטהר זה האויר ונזדכך מהאידים, כי עלו למעלה אל מקום העבים ששם האויר קר, בעבור ששם פסק כח נפילת האור: [עט] ואפשר לדעת זה נתכוון ר' עקיבא (חגיגה דף יד ב) ולכן אמר בלא יאמרו מים מים, כי אינם בפועל מים, רק כח, וקרא לרקיע אבני שיש טהור, לפי שהוא בהיר המראה, ודעת בן זומא שהי' שם מים בפועל כסברת רבינו שעליה, ועיין פרדס רמונים להרמ"ק שפירש על המאמר ד' נכנסו לפרדס (חגיגה שם), ובב"ר (פ' ד א) ר' חנינא אומר יצאה אש מלמעלה ולחכה את פני הרקיע" ופי' המקו"ח שכוונת זה הכתב כמה שאמר יצאה אש מלמעלה, ר"ל התפשטת ניצוץ השמש לחכה הרטיבות שבו. ר"ל הקיטור הלח העולה והתחזק, וזה הוא שאמרו במדרש (שם סי' ט) שהשמים נבראו מאש ומים, ר"ל מתהפכת הגלגל, והמים הוא הקיטור הלח העולה, ומאותן שני דברים נבנה הרקיע שנקרא אש ומים, והרד"ק כתב וביאר כוונת הח' ז"ל, שכל זמן שהיתה הארץ מכוסה במים לא היתה עלם מוקשה, כ"א מתפרד כמו החול, וקרוב לזה ונגר כמו המים, וקרני האור לא חזרו, כ"א עברו בתוכה, והיה כח האור חלש, אולם כאשר עי"כ מאמר יקוו המים מעל האדמה, ונתיבשה הארץ בעלותה למעלה מן המים, והנה הכו קרני האור ביבשה וחזרו לאחור כמו שהוא עד היום, ורבה האור ונתחזק, אז טהר האויר בעצמו מן האידים המימיים ונעשה העיגול האוירי הסובב כל הארץ, שבו ומתוכו יראו לנו השמים, ויתהוו בו המטר והשלג והברק, ושאר אותות האויר, ועי"כ יקרא החכם לחלק האויר הזה שחשב ג"כ המשכו עד לאיזה פרסאות מן הארץ כמו האחרונים וקרא לו כפי' (תה' קמח ב) „כדור הסגריר", ויחשוב שרק עד גבולו יגיע ערוב היסודות האש, והמים, והגפרית, ושאר חלקי עפר שמהם התהוו אח"כ כל יציר מורכב: [פ] וכן אמר החבר (כוזרי מאמר ה סי' יו"ד) „התחיל „עוטה אור כשלמה", רומז על מאמרו „יהי אור", „נוטה שמים כיריעה", רומז אל „יהי רקיע", עיי"ש כל המאמר הבאתי למעלה קרני אור (הערה כד): [פא] עיין יהל אור מה שביארתי

יהל אור

(קעט) והוא (בפדר"א פ"ג) „קורקוסי (מלשון קרסים) השמים במימי אוקיינוס הם אחוזים, שמימי אוקיינוס בין קצות הארץ לבין קצות השמים, וקצות השמי' על מימי אוקיינוס הם פרושים שנאמר „המקרה במים עליותיו (תה' קד ג)", ועיין קרני אור: (קפ) וכן תרגם ירושלמי רקיע השמים „אוירא דשמיא": (קפא) הוא אור המאורות שנבראו ביום א' ולא נתלו עד יום ד', ועיין קרני אור: (קפב) ובשיטה ראשונה „והנכון בעיני כי הארץ היתה מכוסה במים, והרוח יבש המים מעל הארץ, כדרך „ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים" אז נראה (נרא' שחסר תיבת „היבשה" או „הארץ") ובעבור האור היה הרקיע והוא האויר ההוה על הארץ, כמעשה אור השמש כאשר יגיע על הארץ יתהפך למעלה בעבור עובי הארץ ויתחמם האויר (הסומך אל הארץ, וע"ז הדרך אמרו רבותינו ז"ל מוציאים את האויר מן המים, והנה הרקיע הוא זה האויר, כפי' המוטיע חסר זאת) והעוף מתעופף עליו, ועליו (על רקיע זה) כתוב „ומתחם כאהל לשבת. האדם תחתיו כמשפט האהלים (גי' המוטיע האוהלים) ונקרא שמים בעבור היותו עליון על כל הארץ", והנה גילה הח' ז"ל בזה דעתו שזו פעולת האור ביסודות נעשה בזמן והתחיל בו: (קפג) והוא האויר הזך הסובב כל כדור הארצי הנקרא (אטמאספערא) המבדיל בין מי הענן למים שעל הארץ: (קפד) והביא ראיה לשיטתו ממזמור קד: (קפה) אחר שיאמר „עוטה אור כשלמה", וזה האור הוא הנזכר פה במע"ב הנברא ביום ראשון, ונוטה שמים ביום השני כדרך „וימתחם כאהל לשבת" (קפו) ויאמר „המקרה במים עליותיו", הם העבים, והם בכדור הסגריר: (קפז) השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוח". והכוונה על פעולת הרוח במים: (קפח) „יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד", והנה הזכיר הרקיע העבים והרוח, ועתה הזכיר הארץ: (קפט) ופי' יסד גובהה על המים, בעבור כי שאר היסודות יש להם תנועה. רק הארץ לעולם עומדת במקום המוגבל על כן לא תמוט, כי אין לה תנועה, כי היא כולה קטנה נגד השמים כנקודה בעגולה (קץ) דעת הח' ז"ל שהג'

דעת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין מַ֖יִם לָמָֽיִם׃ ז וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֮ אֶת־הָֽרָקִיעַ֒ וַיַּבְדֵּ֗ל בֵּ֤ין הַמַּ֙יִם֙ אֲשֶׁר֙ מִתַּ֣חַת לָרָקִ֔יעַ וּבֵ֣ין הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֖ר מֵעַ֣ל לָרָקִ֑יעַ וַֽיְהִי־כֵֽן׃

אונקלוס

מַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: ז וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָּא דִּי מִלְּרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דִּי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה

רש"י

תלוים במאמרו של מלך כה): (ז) ויעש אלהים את הרקיע. תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו כו) ועשתה את צפרניה: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוים באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום השלישי והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו ובג' שנגמרה מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום כז):

אבן עזרא

„לרוקע הארץ על המים" (שם קלו ו) (קלא) [פב] וכן כל הולך אל הים יורד יקרא (קלב), וטעם „הקורא למי הים" (עמוס ה ח, ט, ו) שיעלו (קלג) והם העננים (קלד), ואח"כ וישפכם (קלה), : ז ויעש (קלו), יש הבדלה בבין עם למ"ד, כמו בין מים למים (למעלה פ ו) „בין קדש לחול (יחז' מד כג), ויש עם בין ובין, כמו פה, ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע, ובין המים וגו', (קלז) ויש עם שניהם כמו „ביניכם לבין אלהיכם" (ישעי' נט ב) (קלח), וטעם „ויהי כן" דבק עם הבא אחריו (קלט) באשר היה כן קראו שמים (ר) [פג]:

יהל אור

כדור הארץ מגולה, והאי השני שקוע וטבוע במים, וכן פי' הח' ז"ל (תה' כד ב) כי בדרך התולדות נבראה להיותה תחת המים, ונהפך השם יבש קצתה והיא המגולה אשר היא מגולה ע"כ כתוב כי הוא „על", וכן פי' (שם קד ו) ע"פ „תהום כלבוש כסיתו": (קלא) רקע הארץ ותקן שטחה להיות הנמצאים עליה והמים המה תחת לארץ בחצי הכדור: (קלב) וכן כתוב „יורדי הים באניות" (תה' קז כג): (קלג) באד כמו שכתוב „ואד יעלה מן הארץ" (למטה ב ו): (קלד) ויעלו עד גביל הרקיע שהם העננים: (קלה) וכן יפרש הפסוק שם „וישפכם על פני הארץ", כי משם הם נשפכים ארצה, והם מי המטר גם הטל: (קלו) לשון עשיה בכל מקום תיקון הדבר על מתכונתו, ומפני שעשיה תכשר בכל מה שנהיה אחר שלא היה אמרו ז"ל תקנו על עמדו:
(קלז) וכן „בין האור ובין החושך" (למטה פ יח) בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל" (שמות יד כ) (קלח) ובא עם למ"ד ועם בין, ומצינו קירוב בשלשה לשונות, כמו „תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך" (למטה כו כח). (קלט) ואינו נקשר לאשר לפניו, כי אחר שאמר ויעש אלהים את הרקיע מה טעם לכתוב ויהי כן: (ר) ופי' כאשר היה כן עתה קרא שמים, והרמב"ן השיג ע"ז עיי"ש, והנכון לפרש שמוסב „ויהי כן" שהיה כן אחר שאמר השם „יקוו המים" וכמו שאומר בסמוך, ויאמר אלהים יקוו המים, כפי דעתי שזו הפרשה דבקה עם אשר עליה, כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ, והעד ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים

קרני אור

דעת הח' ז"ל, וכן הוא דעת הרד"ק, וכן דעת התכן הגדול ר' אברהם ב"ר חייא בעל „צורת הארץ" וכמו כן תמצא להח' ישראלי בפ' ראשון ממאמר שני מספרו „יסודי עולם" ובשאר מקומות רבות שם בספרו אשר על סברא זו בנה כמה יסודות ובנה עליו כמה בנינים, וכן הוא דעת כל הקדמונים, הן מבני ישראל והן מאוה"ע, וכתב ע"ז התכן הגדול בעל ס' „נחמד ונעים" שכולם כאחד נמצאו בזה שוגגים ומוטעים, כאשר נתודע ונתברר היום האמת לאמיתו, שכל שטח קצות של כדור העולם, המה מגולים ונראים, ואם נמצאו לרז"ל שדעתם ג"כ נוטה לדעת הראשונה, כמו שמצינו (פדר"א פ"ה) שאמרו שם שהארץ על התהומות נרקעת כאניה שהיא צפה בלב ים, כך הארץ מרוקעת על המים, (עיי"ש בפי' הגרד"ל) וכן בכמה מקומות, ובמד"ר אמרו שהעולם ככדור והים כקערה, אשר כפי הנראה מדבריהם ז"ל שדעתם שחצי כדור העולם שקוע במים, אין לתמוה, כי במקומות רבים בעניני התכונה ומדת הארץ „דבריהם ז"ל תהומים וסתומים, ובדרכה דברו דרך משל וחידה ונכון לפרש הפסוק כפי' הח' ז"ל (תה' כד ב) שהביא בשם ר' משה שיפרש „על" כמו „עם" וכדעתו פי' בעל ס' הברית (ח"א מאמר ע פ"ו) ופי' כי הוא עם ימים יסדה לתבל, וכן ועל נהרות יכוננה, ר"ל עם נהרות יסד ארץ והבל עיי"ש: [פב] ובס' מעשה השם להח' ר"א אשכנזי בפ"ג מספרו בפ' „יהי רקיע" כתב שקודם מאמר יהי רקיע היתה הארץ גוף מקשה עד שאם האדם היה חופר עד המרכז לא היה שם מים, אבל כאשר גזר הגזרה יהי רקיע בתוך המים, הנה אם תחפור תמצא מים, ואם תוציא המים תמצא יבשה, ואם תוסיף לחפור בתוכה היבשה תמצא עוד מים, באופן שזה היה אמרו יהי רקיע שב אל הארץ האמורה שיהא ממנה רקיע תוך המים, וכן יאמר שם בפ"ד ובפ"ו, ועיין בס' (נחמד ונעים סי' סה): [פג] (ובב"ר פ' ד ו) „זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם" ופי' רש"י ז"ל שהרעיש את עולמו בהלך לו מן העולם, ועיין ברמב"ן ובהתירוס לשר העדולמי מה שפי' ע"ז:

כה) חגיגה י"ב. א, ב"ר פ"ד ג ילקוט רמז ה. כו) דברי' כא יב. כז) ב"ר פ"ד ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ
ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן:
י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא

אונקלוס

כֵן: ח וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן: ט וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַחְזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן: י וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמְמֵי וַחֲזָא

אבן עזרא

ח ויקרא (רא) השש דברים קראן השם כי אין אדם (רב), והם אור (רג) וחשך (רד) ושמים (רה) וארץ (רו) וימים (רז) ואדם כן (רח) [פד]: ט ויאמר, כפי דעתי שזו הפרשה דבקה עם אשר עליה (רט) כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ (רי) והעד (ריא) "ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים" (למטה ב ד), והנה ביום אחד נעשו (ריב), והראות דבר נסתר (ריג) והקוות מפוזר (ריד) איננה בריאה (רטו) [פה], וכן טעמו (רטז) וכבר אמר אלהים יקוו המים (ריז) ויש כמוהו בתורה למאות, והנה בפ' בראשית אתן לך עדים שנים (ריח), האחד "וישם שם את האדם אשר יצר" (למטה ב ח) ואחרי כן "ויצמח ד' אלהים" (שם שם ט) וקודם האדם הצמיחם, והעד השני, שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת, ואחריו כתיב "וייצר ד' אלהים מן האדמה" (שם

רש"י

(ח) ויקרא אלהים לרקיע השמים. שא מים שם מים אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים כח). (ס"א שמים שם מים ד"א אש ומים): (ט) יקוו המים. שטוחין היו על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) קרא ימים. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים

קרני אור

[פד] ובב"ר (פ' יז ד) שאל הקב"ה לאדה"ר מה שמו יקרא לו, ואמר לו אני נאה לקרוא אדם שנבראתי מן האדמה: [פה] פי' שהקוות המים והראות היבשה לא היתה בריאה, ולא נחשבה כפני עצמה, שאין המעשה נקרא אלא על הויות ובריות שנתחדשו, לא על הפעולות ביסודות, כי לא נתהוו בזו הפעולה לכל ענין ודבר חדש כמדה הבריאה הזו שהוא עיגול המים והעפר, והמקום הפנוי שנתהוה בו ע"י יבשות הארץ, ואין בו עתה בריאה אחרת זולתי האויר הבא מלמעלה, והרקיע שהוא אויר חדש למטה מן הרוח (רנ"ק):

יהל אור

והנה ביום אחד נעשו": (רא) ודברה תורה כלשון בני אדם כפי הנראה לעינים, ואין זה השמים בעצם הנזכרים בפ' הראשון, והעד "יהי מאורות ברקיע השמים" (למטה פ' יד) וקרא הא"ל לרקיע שמים, לפי שגם הם נמתחים כאהל; וקראם בדרך השאלה ע"ש השמים העליונים, וכן "וזרקו משה השמימה" (שמות ט ח) פי' לאויר: (רב) כי עדיין לא נברא אדם: (רג) ויקרא אלהים לאור יום (למעלה פ ה): (רד) ולחשך קרא לילה, (שם): (רה) ויקרא אלהים לרקיע שמים": (רו) ויקרא אלהים ליבשה ארץ (למטה פ יו"ד): (רז) ולמקוה המים קרא ימים (שם): (רח) ר"ל שם אדם קראו השם ג"כ ויקרא את שמם אדם (למטה ה ב) וקאי על השם, ולפי"ז הם ששה דברים, וכן הוא בחזקוני א' ה', ואולי ט"ס הוא בדברי הר' ז"ל וצ"ל ששה דברים, וע"ז העירני ידי"נ הרה"ג מ' יוסף פיימער מסלוצק: (רט) ובב"י יש"ר הגי' עם אשר "לפניה", פי' קודם פ' יהי רקיע (רי) כי בהתגלות הארץ נעשה הרקיע ונתחזק בעבור להיות השמש: (ריא) והראיה שהרקיע שהוא השמים לא נעשה עד שיבשה הארץ וגם נעשו ביום אחד: (ריב) והנה נאמר ביום משמע ביום אחד וגם כתוב בתחלה ארץ ואחר כך שמים, ובשיטה ראשונה "ולפי דעתי כי הרקיע והיבשה נבראו ביום אחד כי כן כתוב "ביום עשות ד' אלהים ארץ ושמים" והקדים ארץ על שמים, בעבור שהקדים בתחלה שמים על ארץ", ועיין (קרני אור למעלה א א הערה מ): (ריג) ר"ל הוא הארץ שנתהווה בהראות ליבשה (ריד) המים שהיו מפוזרים עד לגבול חלק העליון מהאויר שהוא הרוח: (רטו) ע"ב אמר בהם לשון עשיה, לפי שהוא לשון תיקון שגזר על המים, שיקוו אל מקום שפלות, ולשון בריאה נופל בתחילת נתינת הכח בעצם: (רטז) וכן פירושו: (ריז) ובשיטה ראשונה "ויאמר אלהים יקוו המים" וכבר אמר אלהים, וככה הרבה, כמו "וימטר עליהם מן לאכול" (תה' עח כד) וכבר המטיר: (ריח) עתה יביא ראיות ממקראות שכן דרך הדבור העברי, שיהי' טעם "ויאמר אלהים יקוו המים", וכבר אמר אלהים (ביום השני) ובשלישי הוא רק כמו הקדמה לבריאת יום שלישי המתחיל במורכב הלמהים:

וכן

כח) חגיגה יב א. ב"ר פ"ד ז ילקוט רמז ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

יי ארי טב: יא ואמר יי תדאית ארעא דיתאה עסבא דבר זרעיה מזדרע אילן פרין עבד פרין לזניה די בר זרעיה

בראשית

אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר

רש"י

באספמיא (כט): (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקין כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא היא לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת בדשאים. תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבי' ל) בלשון לעז נקרא דשא ארבאז"י (גראזיכט) כולן בערבוביא וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם

אבן עזרא

שם יש) רק פירושו וכבר יצר (ריט), ועל זה הפירוש יהיה „וירא אלהים כי טוב" (רכ), דבק עם בריאת יום שני (רכא) ותדשא הארץ תחלת יום שלישי (רכב) ופי' יקוו יתחברו (רכג) [פו], וכן ונקוו אליה (ירמיה ג יז) (רכד) [פז], ואמר ימים (רכה) [פח] בעבור שאין שם ים שיקיף כל הארץ (רכו) [פט]: יא ויאמר, אמר הכתוב תדשא

יהל אור

(ריט) וכן פירש"י ז"ל מדרז"ל (חולין כז ב) היא יצירה היא עשיה האמורה למעלה וכו':
(רכ) ובשיטה ראשונה „ע"כ כתוב עם היבשה „וירא אלהים כי טוב" ואין טעמם מיום השני (נ"ל „מיום השני" ופירושו שאין לומר „וירא אלהים כי טוב" דבק עם בריאת יום שני, ובשיטה השניה הסכים לפירוש הזה) כי במעשה היום כתיב „כי טוב" כמשפט, ופעם שנית על הכלל": (רכא) שחסר בו, וכמו שפי' למעלה שהרקיע שהוא השמים לא נעשה עד שיבשה הארץ וגם נעשו ביום אחד וגם כתוב בתחלה ארץ ואח"כ שמים: (רכב) שחתם בו ג"כ ב„כי טוב": (רכג) שרש „קוה" נגזר מן קו, שהרבה קוים דקים מגודלים יחד, יעשו קו גס, ויתכן בדבר שחלקיו ידבקו ויהיו לגוף אחד כמים שטפותיהם תדבקנה זו לזו ויעשו מקוה: (רכד) ונקוו אליה כל הגוים, פי' כל הגוים יבואו אחד אחד לירושלים, ויהיו שם לאגודה אחת לעבוד את ד', ואמר ונקוו, ולא נאספו, נקבצו, נקהלו, כי הם מורים ג"כ לרעה והתנגדות, אבל ונקוו הוא התאחדות והתחברות עם הדבר שנקוו אליו: (רכה) למקוה המים קרא ימים, ימים בלשון רבים, עם היות שמלאנו ים בלשון יחיד, ובשיטה ראשונה „וטעם אל מקום אחד בפאת מערב, גם בפאת מזרח ובצפון ובדרום (פי' ר"ל בכל הפאות, יקוו המים בכל פאה אל מקום אחד) ע"כ קרא ימים ולא ים אחד": (רכו) כי בגילוי הגבנונית שנתחדש בארץ נחלקו המים להיות ימים, ואין ים שיקיף את כל הארץ, העפ"י שים אוקיינוס מקיף מקום רב מן הארץ, ע"כ

קרני אור

[פו] לשון קווי הונח על המים לפי שעומדים כקו ונמשך יחד, מה שאין כן הגופים הבלתי נגרים שנכפלים אלו על אלו נעשים גל, ולא נמצא לשון זה שלא על המים, אלא כפ' „ונקוו אליה כל הגוים" וגם היא מליצה שיריית מושאלת מן המים, כמו „ונהרו אליו כל הגוים" (ישעיה ב ב) שהוא מושאל מהלוכת המים בנהר, ומלשון מקוה, נראה שנגזר מלשון רומי שענינו ישר (כד"ל): [פז] הראב"ע ז"ל כשנתעורר בענין הרקיע כתב שהגלות היבשה היתה סבה להוית הרקיע, לפי שבסבה התהפך בהגלות השמש לקשות הארץ, ויבשותה בהגלות נעשה האויר הזכך אלינו רקיע ספירי, ולדעתו זה קודם גלות השמש והארתו, והוא היה סבה ליבשות הארץ, והגלות היבשה קודם להוית הרקיע, וקשה הלא השמש והירח והכוכבים נבראו ונעשו ביום ד', והיבשה נגלית בג' קודם לכן עוד שהרקיע נעשה בשני קודם הגלות היבשה, ואיך יהיה מה שנעשה בד' סבה אל מה שנעשה בג', ומה שהי' בג' סבה למה שנעשה בשני, וחשב לתקן כ"ז באמרו ש„ויאמר אלהים יקוו המים", וכן „ויאמר אלהים יהי מאורות", ענינם וכבר. והשתדל להביא עדים, שהוי"ו תבוא בכתוב פעמים במקום „וכבר", אבל לא הביא דבר לענין שמים, וסדר המלאכות, כי למה יזכור הכתוב הווית המסובב קודם להווית הסבה, ואין לומר שהיו הדברים כלם נעשים יחד, כי הנה התורה האלהית במה שיחסה הבדלי הפרטיות ויחוס המלאכה לימים נפרדים והוא המורה שאינם אחת, גם אין לומר כי לא מלאכת בריאה בג' כי הקוות המים אינה בריאה כמ"ש הת' ז"ל, שהרי מלאכת בג' בריאה, הדשאים והאילנות (כד"ה) עיי"ש מה שביאר דעתו כזה: [פח] ולרוו"ה שם מים, ושם ים, עיקר שרשם „שם" מענין ההמיון וכ"א (זהר בלק' קיג ב) „מיא אלין נחתין ומשמעין קליהון, ועד כאן קליהון לא שכיך וקרא לם ימים", ודע כי אין שם הים נקרא על המים כ"א על התפירה, וקרקע המקוה נקרא „ים" כדכתיב „כמים לים מכסים" (ישעי' יא ט) כי המים מכסים את התפירה הנקרא „ים", וכן „ואת הים הוריד מעל הבקר" (מ"ב טז יז), כי מפני שהוא מקום מים גדול יקרא כן, וזה הוא בת"א „ולבית כינוש מיא", כלומר התפירה שהוא בית המקוה שהמים נקוים שם, וכן בברכת הדגים או התנינים ביום החמישי אמר, „ומלאו את המים בימים" (למטה פ' כ"ב) ביאר כי המים עומדים בימים: [פט] אמנם אמר ימים, ולא אמר ים, לפי שטבע הים מתחלף, להתחלף טבע מקומות הארץ אשר יעברו מימיו בהם, כמו שהתבאר בס' האותות (לב"ג) (ובב"ר פ"ה ח) „והלא ים אחד הוא ומה ת"ל ימים, אלא אינו דומה טעם דג העולה מעכו, לעולה מצידון, ולעולה מאספמיא" וכן הביא רש"י ז"ל המדרש הזה, ועיין כלא"ם ז"ל בטען על אגדה הזאת, ועיין בפי' מהרז"ו, וכן בעל ס' מעשה השם הביא פירושים נכונים ע"ז עיי"ש:
רח"ד

כט) ב"ר פ"ה ח, בריית' בספרי פ' עקב. ל) ר"ה יא א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃
יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ
זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר
זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־
טוֹב׃ יג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם

אונקלוס

בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃
יב וְאַפֵּיקַת אַרְעָא דִּתְאָה
עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע
(עַל אַרְעָא) לִזְנוֹהִי וְאִילָן
עָבֵיד פֵּירִין דְּבַר זַרְעֵיהּ
בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי
טָב׃ יג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה

אבן עזרא

הארץ (רכז) [צ] „ישרצו" (למטה פ' כ) „תצא" (שם פ' כד), והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במצות השם (רכח) וזו היא התולדות (רכט), וטעם הדשא כמו תצמיח (רל) [צא]: אשר זרעו בו, שהזרע בפרי (רלא) [צב] וכל אחד שומר מינו (רלב) [צג]:

רש"י

הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ וגו' ועץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה לא) ונתקללה (ס"א אינו ודו"ק): אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעים אותו: (יב) ותוצא הארץ וגו'. אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאים בצוויהן שמעו שנצטוו האילנות על כך ונשאו ק"ו בעצמן כמפורש באגדה בשחיטת חולין לב)·

קרני אור

[צ] כאשר נבראת היבשה צוה השם שיצאו בה כל דשא ועשב ועץ פרי ולא נתיחד יום לצמחים, ונראה לי לפי שהן דקים ומחוברים ליבשה, והן חלק מן הארץ ולבושה ויופיה, וכלשון „ועמקים יעטפו בר" (תה' סה יד) על כן נעשו עם היבשה ביום אחד, הכל מעשה אחד לתקן היבשה (רנה"ו):
[צא] דשא הוא שם עצם כללי בו נכללו כל מיני הצמיחה, דבתחילת צמיחתן עדין אינן נכרים מאיזה מין המה, ומלת עשב שם עצם פרטי הוא, ולא יתכן ושייך לקרא רק עד אחר שגדל קצת וניכר מאיזה מין היא, ע"כ לא נוכל לאמר תעשיב הארץ כי מלת עשב, לא שייך לומר רק עד אחר שגדל קצת ולא בתחילת צמיחתן, ע"כ אמר תדשא הארץ דשא עשב, ואחר הצמיחה ניכר עשב פלוני, ודשא הוא התחלת הפעולה בעשב, לפיכך בא ממנו פעולה, כמו מן צמח, ולא כן מן עשב, ומלת תדשא כולל גם העצים, כי גם העצים בתחלת צמיחתם הם קטנים ורכים כדשאים, לכן מלת תדשא מובן עצמו ואחר עמו, וכן הוא פירושו, תדשא הארץ דשא ותדשא עץ פרי, ורנה"ו פי' כי דשא כולל כל ירק שאינו מזריע זרע וצומח מאליו, ועשב הוא הצמחים, שצריכין נטיעה והן למאכל, ושעור הכתוב כך הוא, תדשא הארץ דשא החציר, וכל מיני צמחים היוצאים מאליהן (ווילדע געוועכסע) וכן עשב מזריע זרע זרעונים וירקות שהן למאכל, והוא מזריע זרע שנטיעתן ע"י זרע היוצא מהן, והירקות יניחו לזרוע זרע, ומאותו הזרע יצמיחו לשנה האחרת עיי"ש שהאריך להביא ראיות ע"ז, ובמשנה התיחד למיני הירקות, ובא גם בלשון רבים „ועל הירקות אומר בורא פרי האדמה, ר"י אומר בורא מיני דשאים" (ברכות ו, א):
[צב] זכר תחלה הצומח החסר, והוא עשב המזריע, ואח"כ זכר השלם, והוא האילן העושה פרי אשר בפרי הזה זרע יתהוה ממנו מינו, לפי שזה הוא הסדור האמתי לפי הטבע, וכבר יתבאר לך שהעשב הוא חסר בהקש אל האילן, לפי שכן ימצאו רבים הוים מתפשטים מה שאין כן באילן (רלב"ג) פתח בדשא המרובה בצמחים, ואינו נזרע, ואחריו העשב שהם זרעוני שדה וגנה הנזרעים ופחותים מדשא, ואחריו האילנות הפחותים מביניהם (רוו"ה):
[צג] שומר מינו כסדר המערכת העליונה, ומה שלא נאמר בדשא למינהו, לפי שאינו נזרע, גם לא יצא פרי מאכל אלא אגר ואילני סרק, ודעת רז"ל (חולין ס) בשעה שאמר הקב"ה למינהו באילנות נשאו דשאים ק"ו בעצמן, והרמב"ן ז"ל תמה, איך לא הזכיר הכתוב אילני סרק, ואיך זה בעץ פרי לבדו, וכתב, ואולי בזה נתעוררו רז"ל ואמרו שאף אילני סרק עשו פירות, ומקללת האדמה היו סרק, ואולם האמת שגם עץ השדה יתן פריו אשר בו גרעיני הזרע, והראוי למאכל יקרא עץ מאכל, אבל עץ פרי הוא שם כולל לאילני סרק ולאילני מאכל, וכן כתב הרדי"ה שאין עץ בעולם שלא יעשה פרי, וגם אילני סרק פרי יש להם, והם הענפים, אבל יש מהעצים שיש להם פרי נאכל, ויש מהם שפריים אינו נאכל, והוא טוב ומועיל לדברים אחרים ולתרופות, אבל עכ"פ פרי יש לכל עץ:

יהל אור

קרא ימים ולא יום אחד: (רכז) והנה לא נתיחד יום למאמר הזה לבדו, מפני שאיננו מעשה מיוחד, כי הארץ כאשר תצמיח או שתהיה ארץ מלחה אחת היא (רמב"ן): (רכח) פי' כח הטבעי: (רכט) ר"ל הטבע שנתן בהם השם: (רל) שאין ענינו תעשיב כמשמעות מלת תדשא, אלא ענינו כמו תצמיח כמו שאמר עץ פרי, ובשיטה ראשונה „תדשא כמו תצמיח, והנה למדנו ממלת תדשא כי השם הנכבד שם כח בארץ להצמיח, וככה ישרצו המים, תוצא הארץ, ותבואות השמש וגרש ירחים וקשור מעדנות כימה (איוב לח לא) ופי' הח' ז"ל שם „כימה תקשר הפירות שהם מעדנות": (רלא) הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשזורעין אותו, כי כל האילנות יצמחו מזרעם, אף שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף: (רלב) וטעם למינו על העשב כמו על העץ, כי באחרונה זכר למינו, וכן פי' הרשב"ם „לפי הפשט נאמר למינו בדשאים, שלמינו הכתוב בעץ עושה פרי מוסב גם על עשב מזריע זרע":

כבב

לא) ב"ר פ"ה ט, ילקוט רמז ח. לב) חולין ס. א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צְפַר יוֹם תְּלִיתָאי: יד וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִמְנִין וּלְמִמְנֵי

שְׁלִישִׁי: פ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת

רש"י

(יד) יהי מארת וגו'. מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע לג) וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו. הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה לד): יהי מארת. חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות הוא ששנינו בד' היו מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות לה): להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגנז האור הראשון אבל בשבעת (נ"א בג') ימי בראשית שמשו האור והחושך הראשונים שניהם יחד בין ביום ובין בלילה: והיו לאותות. כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם לו) שנאמר (ירמיה י) מאותות השמים אל תחתו וגו' לז)

אבן עזרא

יד ויאמר (רלג) [צד], מלת יהי (רלד) יהיה (רלה [צה], בעבור שידברו בה הרבה (רלו) [צו] הוא ליחיד (רלז) ולרבים (רלח), גם לנקבה „כי יהיה נערה בתולה" (דברי' כב כג) (רלט), לאותות רגעים (רמ) ולמועדים, שנים (רמא) [צז] ויתכן להיות לאותות על קדרות הלבנה והשמש (רמב) [צח], ודלוג דמית

יהל אור

(רלג) עתה ברביעי גזר שיהי' ברקיע גופים מאירים מעוררים את זוהר האור לצאת אל הפועל, ע"י תנועת הרעדה שיולידו בו, וע"י זה יוציאו את קרנותיו להאיר על הארץ, וכשיטה ראשונה „וטעם יהי מאורות שיראו ברקיע להבדיל בין היום ובין הלילה, כי בשקוע השמש וסר צלה מעל פני האדמה, ובראות צל הלבנה, ושאבה כוכבים, אז יהי לילה, והנה טעם יהי מאורות שיהיו נראים שיספור אדם בהם", ועיין למטה פ' יח ובביאורי שם: (רלד) בלשון יחיד, ולא אמר מלת יהיה: (רלה) כמו שהיה כתוב מלת יהיה: (רלו) ובהקדים הפעל על הפועל נושא המאמר, לא ישמור בלה"ק לא את המין ולא את המספר (רלז) כמו יהי אור (למעלי פסוק ג): (רלח) במו פה, „יהי מאורות", „ויהי האנשים" (במד' ט, ו) וכן פי' יהי מעשה, ומהו מאורות: (רלט) בי „יהיה" הוא לשון זכר, והיה ראוי להיות „כי תהיה" אך מלת יהיה גם לנקבה: (רמ) רנה"ו ישיג על הח' ז"ל בזה וכתב, כי מדרך הסברא דבר, ואין לו ראיה מכל המקרא שישנה אותות על רגעים (רמא) והרד"ק פי' לאותות הם השעות ולמועדים הם מועדי השנה ותקופותיה: (רמב) ויכלול לאותות לקות המאורות ודלוג הכוכבים, שהם אותות עליונות כמ"ש ומאותות השמים אל תחתו" וקדרות הוא לשון מקרא אלבים שמים קדרות (ישעי' נ, ג) שמש וירח קדרו (יואל, ב, י):

קרני אור

[צד] השם ברא מאורות, שבן כלים שהאור מתקבן בהן, אז הגל האור לפעול פעולתיו בתחתונים, ואע"פ שנדמו המאורות למאור השבע, הנה נגדלו הבדל רב, והוא ההבדל המבדיל בין הנבראים העליונים לנבראים התחתונים, שהתחתונים כלים ונפסדים, אבל האור השמימי שביתקבן במאור שלו, לא יכלה המאור שלו, כי המאור עצמו מעשה אלהים הוא (רנה"ו) המאורות לא נבראו היטיב בעולם השפל על שהתבונן האור בקיומו, והארץ ביסודה, והתלבבה במעשה האומה (רנ"ק): [צה] וע"ד הפשט מלת יהי בלשון יחיד, פ"ב שאין אור שניהם אלא אחד, וכן הזכיר מיד והיו למאורות, למאורת כתב, כי אור הלבנה, הוא האור הגלגל מן החמה, וכן בפסיקתא דר"כ הוב' באבער פ' „החודש" א"ר יוחנן לא נבראת להאיר אלא גלגל חמה בלבד, יהי מאורות, מארת כתיב, פי' שבא לרמז שאינו רק מאור אחד, והוא קטרוג הלבנה שאמרה, אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, ועיין ירושלמי תענית פ"ד ה"ג ברביעי היו מתענין על התנוקות שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם, יהי מאורות, מארה כתיב, יעוכא (מס' סופרים פי"ז ה"ה) וכן ברש"י על התורה: [צו] ובפסיקתא זוטרתא (בראש' א יד) לא אמר יהיו מאורות, אלא ללמדך, כי האור שברא ביום ראשון ממנו נהיו המאורות, ע"כ כתיב יהי, ועיין (חגיגה יב א) ותב"א אן הן מאורות שנבראו ביום ראשון, ולא נתלו עד יום רביעי: [צז] אפשר כי למועדים שב לשניהם, ר"ל לשני המאורות הגדולים, אל השמש ולדעת תקופותיה, ואל הירח ותדשים שבהם ימנו מועדים, והנה אמר „ממגד תבואות שמש, וממגד גרש ירחים" (דברי' לג יד) ביאר שיש מהם מיוחס אל השמש ותקופותיה, ומהם מיוחס אל הירח ותדשיה, ואו"ת ולמועדים „ולזמנין" ר"ל רגעים ושעות ותקופות קיץ וחורף ולא תרגם „למועדיא" כמו שתרגם מועדי השם, כי לדוק מאד לומר על"י שם בעתיד, ולכן תרגם כפשוטו לזמנין, ורנה"ו כתב שפרשו „יעד" כי על ידי המאורות נדע כל המקומות, וכל הזמנים, הם המועדים זמן החריבה והזריעה והקצירה, וזמן הקור והחום והקיץ והחורף בכל גבולות הארץ, ובזה בכלל פי' הח' ז"ל באמר, לשעות", כי לפעמים נועד על זמן שעה, ויראה ע"י המאורות: [צח] וכן פי' רש"י ז"ל על לקוי המאורות, וכיאר כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם, ותמה עליו בעל מעשה ד' שדבר הידוע עפ"י חשבון איך יתכן שיהיה סימן טוב או רע לעולם, וכתב „אם הם דברי אגדה בקשתיה ולא מצאתיה בכל ספרי האגדות אשר אתי", ותמהכ"ת האגדה מסורבת (סוכה כט א), וכתב רו"ה „עיקר משמעות אות, סימן והליה וזכרון לדבר, אף שהוא מנהג עולם ורובו לטובה במקרא, חוץ מבנים ובלע, ואותות בלשון רבים, רובן לרעה, ויוצאין ממנהג עולם, כמופת ומופתים שכולן לרעה, ושלא כמנהג, ואפשר שמטעם זה דרשו כאן

לג) חגיגה יב א. לד) עיין חגיגה יב ב כתוס' ד"ה „ואת" לה) תענית כז ב, ירושלמי תענית פ"ד ה"ג, מס' סופרים פי"ז ה"ה ועיין פסיקתא דר"כ פסקא החודש ושמ מעבה ג. לו) סוכה כט א, מכילתא פ' בא, פדר"א פ"ז ועיין בביאור הגרד"ל אות סד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הכוכבים (רמג) כי הכוכבים סבת דמות הנראה (רמד), כטעם מאותות השמים אל תחתו (ירמי׳ יוד ב) [צט], והאומר כי למ״ד לאותות נוסף (רמה) לא אמר כלום: והיו לאוהות, אמר חכם גדול ספרדי (רמו) כי הרקיע נחלק על שמונה הלקים (רמז) לשבעה הכוכבים (רמח) [ק] וגלגל המזלות (רמט) וזה לא יתכן, כי אין נוגה למעלה מגלגל המזלות (רנ) [קא] והנה הכתוב אומר ברקיע השמים (רנא) שיורה שיש שמים למעלה ממנו (רנב) וכן „שמי השמים״ (נחמיה ט, ו) (רנג), „לרוכב בשמי שמי קדם״ (תה׳ סח לד) (רנד) [קב], וקדם במקום הזה איננו

קרני אור

לאותות על הלקוין, ואין זה מדרך פשוטו: [צט] ושעם אותות סימנים, ואומות העולם קראום כן, מפני שהיו מאמינים שהם סימנים על מה שעתיד לבוא וכמו שאמר ירמיה „כי יחתו הגוים מהמה׳ (ירמיה י ב) והנה לאו היה שיאמר תחלה, והיו לימים ושנים ולמועדים, ולבסוף יזכיר האותות שאינם אלא לפרקים, אלא שרצה להחל בגדול, מפני שהאותות הם עיקר הכוונה באלו הפסוק הזה, כי רצה השם להודיע את ישראל, כי גם אותות השמים אינם אלא כמו הימים והשנים כולם מסודרים כרצונו כאשר תקות הטבע, וכמו היום והלילה, וזרע וקציר, וקור וחום, וכמו שהיום והלילה וקור וחום, אין להם אלוה מיוחד, ואינם מודיעים העתיד לבוא, כן גם אותות השמים, ומאהר שהאמונה באותות השמים ובלקיות חמה ולבנה ללמוד ממנו העתיד היתה מפורסמת אצל האומות ומשה מרחיק הטעות הזאת, ומודיע שהן דבר טבעי כמו הימים והשנים (בד״ל), אלא הרב ר׳ שלמה נעטעטער נמצא כ״י מפי׳ הח׳ ז״ל על התורה והכתב יבן נובן על קלף, ושם „והיו לאותות״ וכ״י כן בלפס אמר, כי טעם והיו לאותות על חכמת המזלות כמו „ומאותות השמים אל תחתו״ ואחד מן הגאונים אמר, כי טעם לאיתות על קדרות שלבנה בכל הארץ, והשמש כמחשך הלבנה, ור׳ אברהם סבבלי אמר כי לאותות לעמידת השמש ושוב אל אחורנית וזה גם הוא, או כי למועדים, על מועדי השם המקודשים״: [ק] טעם השמנה ׳לקים ז׳מ׳׳ב, גלגל הקרוב אלינו הוא גלגל הירח, ונקרא גם סהר ולבנה, ירח הוא שמו העקרי וי״ל שנקרא ירח, לפי שאורו מתחדש בכל חדש, ותרגום „ירחא״, וסהר, תרגום „ירח״ „סיהרא״, ולבנה לפי שעינו לבן, והשני שלמעלה ממנו, הוא גלגל שבו הכוכב, הנקרא „כוכב״ סתם, בזה שם כולל לכל הכוכבים, וגלגל שלישי אשר למעלה ממנו שבו „נוגה״, ונקרא נוגה ע״ש הזוהר, שנאמר „ונוגה כאור תהיה״ (חבקוק ג ג) ולפי שזה הכוכב מוסיף הרבה, קרוב מזוהר הירח נקרא נוגה, וגלגל רביעי שבו „חמה״, שמה העיקרי „שמש״ ונקראת „חמה״ שמחמם תהיה התמימות בעולם, ונקראת „חרס״, שנאמר „בטרם יצא התרבה״ (שופ׳ יד יח) ואפשר שנקראת כך לפי שאדומה כחרס, בעת שזורחת, ובעת שמערב, ולהיה לזה שלא מצינו שקראה בזה השם אלא בשני עתים אלו, שנאמר „האומר לחרס ולא יזרח״ (איוב ט ז) „בטרם יבא החרסה״ (שופ׳ יד יח), וגלגל חמישי שבו מאדים, ונקרא מאדים לפי שהוא אדום במראיו, ואומרים שהוא מושל על שפיכות דמים ועל המלחמות, וגלגל ששי שבו כוכב „צדק״ ונקרא צדק, לפי שהוא דן השופטים והדיינים, וכיוצא בהם, וממנו תבוא הרעה למי שאינו שופט מהם בצדק, וגלגל שביעי שבו „שבתי״ ונקרא כן לפי שתנועתו כבדה, והוא נראה כבוכת וגם יותר מכל השבעה (פירוש הרמב״ם פ״ג מה׳ יסוה״ת): [קא] וכן פי׳ הח׳ ז״ל (תה׳, ח, ב) „ידוע כי שבעה משרתים למאורות ולחמשה כוכבי לכת, והמעון השמיני לגלגל גדול, והתשיעי לגלגל המזלות ההולך ממזרח למערב״ וכן דעת הרמב״ם ז״ל בפ״ג מה׳ יסוה״ת שכתב „וגלגל שמיני שבו שאר כל הכוכבים שנראים ברקיע, וגלגל התשיעי הוא גלגל החוזר בכל יום מן המזרח למערב, והוא המקיף ומסבב את הכל״, ואומרים שכחו הגדול שמגיע לו מאל ית׳ מושך עמו כל השמונה גלגלים עם כוכביהם, ומכריע אותם במרוצתו העצומה, ומקיף את העולם פעם אחת בכל יום, וסבוב זה נקרא בפי החכמים התנועה העליונה, גם נקראת התנועה היומי, והח׳ ר׳ יהודה ן׳ מלכה ז״ל כתב בס׳ יצירה בסדר הגלגלים שהם עשרה, והראשון גלגל השכל, והשני גלגל הנפש, והשלישי גלגל המזלות, ואחריו על הסדר שבעה כוכבי לכת, ואמר בביאור כי גלגל הנפש, הוא אשר יקראו חכמי התכונה, הגלגל החלק, והוא הסובב התנועה היומית אשר בסבתו הוא קיום המציאות: [קב] דעת הגר״א כי שבעה רקיעים, הם נחלקים לבנים תמש כפני עצמן ובנים בפ״ע

יהל אור

(רמג) בפי׳ המשניות להרמב״ם (ברכות פ״ט ד״ה „על הזיקים״) „זיקים הם גלגלים, והם התבניות הנראין בשמים כדמות כוכבים, יש להם זנבות״ ולזה כוון גם הח׳ ז״ל: (רמד) שההמון חושבים שהם כוכבים ממש כאור הנראה כוכב רץ, והוא שקראו רז״ל „כוכבא דשביטא״ מפני שהמון חושבים שהם כוכבים, ויש מזה המין דבר נראה כשלהבת, ודבר שקראו פתילות, ודבר שנקראו עזים, להתדמות דמיון האור ההוא ללשונות אש נורות כדמות שעיר העזים, וגם העגולה הנראות סביב הירח, וסביב השמש והקשת, ווי״ג סבת דמות המראות ולד״ק „הגי׳ המאורות״ וכתב הח׳ רש״י פין (הכרמל שנה ראשונה נומער 48 שכן היה הנוסחא בכ״י שיש לו ובמקה״מ „סבת הדלוג הנראה״ וכ״ה בכ״י יש״ר:

(רמה) ורעהו לפרש והיו אותות למועדים, ויהיה ויו ולמועדים ג״כ נוסף, וכן כתב הח׳ ז״ל בהקדמתו לפי׳ התורה בדרך הב׳ וז״ל „והאומר כי ויו ולמועדים נוסף, כי לאות עם מועד נאסף, יבקש אדם שהוא אוהבו אולי יאמין בו, ואם מלאכו שנים ובלשה ווי״ם נוספים, מי יודיענו כי זה הוי״ו מהעודפים״, והנה פה כתב כי הלמ״ד נוסף ושם לא הזכירו, ושם כתב כי הוי״ו נוסף ופה לא הזכירו, ואחת היא, כי דעתם על הוי״ו והלמד שהם נוספים, ועיין בביאורי שם מה שהעירותי ע״ז: (רמו) הוא ר׳ יונה ן׳ גנאח, הנקרא לפעמים בשם ר׳ מרינוס, ועיין ערכו בראש הספר: (רמז) דעת החכם כי הרקיע הוא שמי השמים והוא גדול נחלק לשמונה הלקים: (רמח) וזה סדרן, לבנה, כוכב, נוגה, חמה, מאדים, צדק, שבתי, וטעם השמות, עיין קרני אור: (רמט) ויהיה גלגל המזלות לדברי החכם הספרדי (ן׳ גנאח) גלגל השמיני:

(רנ) ובשיטה ראשונה „ולא אמר נכונה כלל, כי איך יהיה מים על מקיף כל הגופות״ ויש מחלוקת בין התוכנים במציאות גלגל התשיעי, מקצת אמרו שאינו, ומקצת אמרו שישנו, והוא דעת כל הפילוסופים והאחרונים מבעלי התכונה, וכן דעת הח׳ ז״ל, כי הגלגל התשיעי נקרא גלגל המזלות, לא כדעת החכם הספרדי שגלגל השמיני הוא גלגל המזלות, ועיין בפי׳ הח׳ ז״ל (שמות כ יד) ובביאורי שם: (רנא) כי מלת ברקיע היא סמוכה למלת השמים, כמו „בבית המלך״ (ירמי׳ לח, ז) שפי׳ רש״י ז״ל בביתו של מלך, וככה זה פירושו הוא ברקיע של השמים, וזה יורה שהשמים אינה הרקיע, רק גבוה מן הרקיע, היפך שמי השמים, כי שמי השמים רמז לשמים שעל השמים, ורקיע השמים רמז לשמים שתחת השמים: (רנב) ודעת הח׳ ז״ל כי הרקיע הוא השמים שהוא האויר ויש שמים למעלה ממנו: (רנג) ופי׳ שם הח׳ ז״ל „השמים הוא הרקיע ושמי השמים הם הגלגלים העליונים״, (ובתה׳ קמח, ב) פי׳ „שמי השמים כדור אש שהוא סמוך אל כדור הלבנה״: (רנד) ושם פי׳ הח׳ ז״ל „הטעם שמי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין: טו וִיהוֹן
לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא
לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה
כֵן: טז וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין
נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יָת
נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט
בִּימָמָא וְיָת נְהוֹרָא זְעֵרָא
לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת

וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים: טו וְהָיוּ
לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר
עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־
הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־
הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה

רש"י

בעשותכם רלון הקב"ה אין אתם לריכין לדאוג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד שעתידים ישראל להלטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: ולימים. שמוש החמה חלי יום ושמוש הלבנה חליו הרי יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביע יום) יגמרו מהלכן בי"ב מזלות המשרתים אותה והוא שנה. (ס"א והוא שס"ה יום ורביע יום) וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון[לח]. (טו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם: (טז) המאורות הגדולים. שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה א"א לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד[לט]:

אבן עזרא

מזרח (רנה) והגאון ר' סעדיה ז"ל ברח מזה המקום (רנו), והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הכוכבים הם מאורות ברקיע (רנז) כי שם יראו (רנח) [קג]: טז ויעש, נקראו השנים הגדולים כנגד הכוכבים (רנט) [קד] וכן נקראו שלשה בני ישי הגדולים כנגד האחרים (רס), ואליאב היה הבכור גדול מכולם (רסא) [קה] ולא זה גדול

יהל אור

השמים וטעם קדם יש לו סוד' (רנה) כי לא נוכל לפרש שקדם במקום הזה הוא מזרח, רק קדם במקום הזה הוא קדימת סבה ומעלה (רנו) בעבור שראה לשון קדמות, ולא ידע לפרש, או ידע לפרש והעלם הסוד: (רנז) אבל לא קבועים בו: (רנח) שרק בשביל זה יקראו מאורות ברקיע, בעבור שיתראו לנו רק מתוכו, והוא לבדו הנודע והנראה לנו:

(רנט) וקרא שניהם גדולים כנגד שאר הכוכבים, כי שניהם מאירים לארץ יותר משאר הכוכבים, אבל משניהם השמש גדול, כמו שאמר "המאור הגדול" וכן הוא למראית העין: (רס) בש"א (יז, יג) כתיב "וילכו שלשת בני ישי הגדולים, הלכו אחרי שאול למלחמה, ושם שלשת בניו אשר הלכו במלחמה, אליאב הבכור, ומשנהו אבינדב, והשלישי שמה" וקרא לכולם גדולים: (רסא) ואליאב לבדו היה הבכור,

קרני אור

בפ"ע, ור' יהודה שאמר (חגיגה יב ב) שני רקיעים הם, ור"ל שאמר שבעה לא פליגי במליאות אלא שזה חשב בכללות, והם נחלקים לשנים, שמים ושמי השמים, וזה חשב בפרטות, והם שבעה, וחמשה רקיעים העליונים, הם נבראו ביום ראשון, ועליהם אמר "ברא את השמים" ואלה נקראו שמי שמים, ורקיע התחתון, שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות נברא ביום שני, ועליהם אמר יהי רקיע, ונקרא ג"כ שמים, כל הרקיעים יחד נקראו שמים, והוא שם הכולל, וכל אחד לבדו יש לו שם פרטי, וע"ז התחתון אמר יהי מאורות ברקיע השמים, ועוף יעופף ע"פ רקיע השמים, כדי שלא לטעות שהוא השמים שנבראו ביום ראשון, השמים העליונים נקראו שמי שמים, לפי שהם רחוקים מאוד בגבהם, כי מלת שמים נגזר ממלת שם, המורה על דבר המובדל מרחוק, והוא לשון גובה, (ועיין מורה ח"א פ' סט, ובח"ב פ' ט, ועיין בפירוש הרמב"ם בפ"ג מה' יסוה"ת ה"א:

[קג] והרדי"א יתמרמר ע"ז וכתב שהוא הטעאה, לפי שהכתוב אומר בביאור "יהי מאורות ברקיע השמים" "ויתן אותם אלהים ברקיע השמים", והוא המורה שהם נתונים בו, לא שיראו במלאותו, כי הגם שאמלאי עם היותו המובדל הקרוב לחוש, אינו טבע המותש, כ"א הדבר הנראה אף כי בכל חלקי האויר שבין השמים והארץ נראים המאורות, ולמה יוחסו א"כ לרקיע שהוא חלק התחתון בלבד, ויאריך להביא ראיות ע"ז עיי"ש: [קד] מתחלה כשכולל את שני המאורות יחד קורא אותם גדולים, ולפי שהם גדולים לגבי הכוכבים, אבל בשיפיה דקרא, דאינו כוללם יחד כתב "ואת המאור הקטן" (בכור שור) מלת גדול בלה"ק כוללת כל הדברים, גדול בחכמה, גדול בעושר, גדול בגבורה וכן בכל דבר יש גדולה, ופה על הגדולה באור כי השמש והירח מאירים בארץ יותר מכל הכוכבים, אבל במדת גופם יש כוכבים גדולים מהן הרבה (רנה"ו): [קה] וכן השיב הח' ז"ל לרביט דוד נרבוני על הג' שאלות שאלוהו וז"ל "דע כי על דרך פשוטו של מקרא אין מלת הגדולים, שזה גדול מזה, רק נקראו גדולים, בעבור שאורם גדול מאור הכוכבים, ואור השמש גדול מהכל, והנה אור הלבנה גדול כנגד אור הכוכבים, וקטן כנגד השמש, וכמוהו וילכו שלשת בני ישי הגדולים (ש"א יז יג) והנה אליאב גדול מכולם. ואבינדב קטן כנגדו, וגדול כנגד אחיו הקטנים ממנו" וכן כתב הח' ז"ל בס' העבור וז"ל "ודע כי חז"ל אמרו אין מקרא יולא מידי פשוטו, והנה כן פי' הפסוק, שהכתוב אמר הגדולים על המאורות שניהם

[לח] עיין עפ"ז א, יד. [לט] חולין ס, ב, סדר"א, פ"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מזה (רסב) יש לו סוד (רסג) [קו], לממשלת היום, ממשלת השמש ביום (רסד) ולא בלילה כי אין לה אור (רסה) גם ללבנה וכוכבים (רסו) לא יראה אורם ביום (רסז), ואם ישאל שואל, הלא אמרו חכמי המפירות (רסח) [קז] שכוכב צדק וכל הכוכבים חוץ מכוכב ונוגה גדולים מהלבנה (רסט) ואיך כתוב הגדולים, התשובה אין פי' הגדולים על מדתם בגופם רק אל אורם (רע) [קח] ואור

קרני אור

שניהם כנגד הכוכבים, רק האחד גדול מחבירו, וכמותן שלשת בני ישי הגדולים, ואליאב לבדו היה הבכור, רק נקראו שלשתם גדולים כנגד דוד", ור' אברהם הנביא הספרדי בעל חיאת בס' המבור שחבר כתב, כי הירח נקרא גדול וקטן כנגד אורו, כי נכרא ואורו יחסר, אח"כ ילך הלוך וגדול:

[קו] עיין יהל אור, ולפירוש הרשב"א בפי' האגדות שהובא (בעין יעקב חולין פ', א) כהא דביהם שוין, דהיינו שנבראה הלבנה בקומתה השלמה, שעת מילואה, כמו שהיא בניגוד החמה, ועיין ביאור הגרד"ל בפי' לגי' הספרים "חיבר" יהיה ביאורו לשון חברים על שהיו שניהם שקולים יחד, ובהגהות המיוחסות להגר"א הגי' "ברא" שני המאורות, ועיין במעשה אפוד באגרות ר' פריפוט דוראן, בשלש תשובות בהשיב לר"מ קרשקש כתב שם וז"ל "אמר עוד בקשה נפשך התשובה ביאור למאמר רז"ל (חולין ס, ב) "הביאו עלי כפרה", לפי דעת הא"ע נ"ע, דע כי כיוונת באלה המאמרים לא"ע נ"ע, אי אפשר לבפוט בם באין ספק מהגלה אלו, ואפשר יאמר בו הוא על צד עבות הציור לדרש, ואולי כיון בו אלל הא"ע מה שיאמר בו, ואולי לא, ודומה לזה אמרו בס' נח "והדרש כיום שנטעו שתה מיינו ויש לו סוד", וכן אמרו בפ' תולדות יצחק, "ואל ידחוני בקנה של דרש כי יש לו סוד", אלה המאמרים ממנו, ודומה להם הוא בלתי אפשר לבפוט בם מבפט מוחלט על דעתו בהם, כי המאמר בהם הוא על דרך הביאור, ונתינות הפנים למפרשים, וזה יאמר ככה, וזה יאמר ככה, ואולי כיון אלו לא כאחד מהם, כי אין אלינו הקדמות מבוארות מדברי הח' א"ע ז"ל בספריו, נוכל לעמוד בהם על אמיתת המכוון אלו, כמו שנמצא אלינו בלוב סודותיו ורמיזותיו, ובהיות הענין כן, לא תקוה ממני, שיהיה מה שאומר אותו הוא המחויב על כל פנים מכוונת הח' ז"ל, וצריך לידע כבודך, כי מה שירצה בתחיה כוונת הח' ז"ל בזה הוא מכלל הענינים שהסתרתם מחויבת, ושם הם הדברים שנקראו סודות ד', ולא הותר הדבור בהם בביאור אף לחכמים, פן יבוכו מטרה לכל סכל מה, ומה שלא לאמר לא הגיעו למעלת החכמה כמוני", ועיין אבודרהם בפי' יוצר לשחרית של שבת, ומה שמביא בשם הח' ז"ל, ועיין עקידת פ' כא שער לז, ורבינו בחיי פ' פנחס על הפסוק "ושעיר עזים אחד לחטאת", ובעבוה"ק לר"מ ן' גבאי חלק סתרי תורה פ"ז, ובס' מעשה ה' פ"ח, ובס' אמונת חכמים פ' שש, ובס' באר הגולה להג' מהר"ל מפראג ד"ה "בפ"ק דשבועות":

[קז] ור"ש נסים בספרו "אדרת אליהו" רוצה לפרש שדעת הח' ז"ל על המקובלים, ולא על התוכנים, וכתב שהח' ז"ל היה מקובל, והיה יודע שלתוכנים אין להם ידיעה בנסתרות, ובאיה שלו שבמעשה העגל שרצה לדבר על חכמי התכונה קראם חכמי המחקר, וחכמי המזלות, וכן במגלה בפ' "יודעי העתים" אבל כל מי שיש לו מוח בקדקדו, ורואה את ספריו הרבים, יודע שהח' ז"ל, לא היה מכת המקובלים, ובימיו לא נתפשטה עוד, ולא ידע ממנה, ועיין בס' מטפחת סופרים לבג' מ' יעבץ ז"ל פ' תשיעי שתפס לבעל ס' אמונת חכמים, וכתב עליו ז"ל "מה שחשב בא"ת מ"ש אבן עזרא בהקדמתו לפי' התורה ברס"ג פי' בפ' יהי אור (נ"ל יהי מאורות) כפי דעת המדות הנזכרות לחכמי הספירות, שכוונתו על יו"ד ספירות הידועות בחכמת האמת, לא עמד על דעת אבן עזרא בכאן, כי לא נתכוין לחכמי הקבלה העוסקים במדות אלהיות וספירות הקדושות, אך כוונתו ידוע בזה על חכמי הכוכבים והאיסטרולוגיא, שהם נקראים אלו חכמי המדות והספירות, כמ"ש בפ' יהי מאורות". עכ"ל, וכמו כן טעה בעל ההגהות על ס' "ויכוח הקבלה", בכתבו בספרו (עגה בשיל דף יד) שהראב"ע ז"ל היה מקובל, וספר לאות שלו על האותיות מעיד לזה, והיה יודע בדוקא חכמי הספירות, שהם המקובלים יודעים כוחן של הגלגלים, לפיכך קראם בשמם, לאפוקי התוכנים שחסרה להם הידיעה", וכן כתב הח' יש"ר (אג' יש"ר אגרת שביעית) "כי מה שהראב"ע כינה לפעמים סברותיו בשם סוד, כי ידוע כבר מה שהוכיחו רבים, שאין הכוונה בו אל אחד מסודות הקבלה, רק ירמוז בזה על הרוב אל חכמת התכונה, ואל בפני המערכות, ואל סגולת המספרים ואל מלאכי השמש במולות כיוסף או ברבוע, וכדומה, שעל ענינים כאלה השקה מאוד נפש הראב"ע והתעסק הרבה באסטרולוגיאה כנראה מתוך ספריו הרבים, ובפרט מס' הגורלות, ומס' המספר אשר בידי, ואין להאשימו על זה בהיות הזמן שבו היה חי הסבה בזה", ועיין בהקדמת התורה להח' ז"ל בדרך הח' הערה 17 מה שהעירותי שמה, והריב"ל (בית יהודה פ' יח בהערה) יאמר הטעם מה שמכנה הראב"ע את החכמים בחכמת הכוכבים בשם "חכמי הספירות" מפני שבלשון רומית נקרא ככב בשם "ספערע" ר"ל כדור או גלגל, או פי' מלשון מספר כמו שנקראת חכמה זו בשם "תכונה" בעבור מספר הגלגלים ר"ל סך ידוע מ. גלגלים (לפי השיטה הקדמונית) מה שאי אפשר שיהיה' " פחות: [קח] וכן כתב 'הח' ז"ל בס' העבור, "ואם יטען טוען והלא חכמי הדורות אמרו, כי כוכב צדק גדול מהארץ תשעים פעמים, והלבנה היא חלק מל"ע מלקים מהארץ, הנה התשובה הנכונה, כי הכתוב לא דבר על מדת המאורות כגופם, רק משאת אורם לבד, ע"כ קראם "המאורות הגדולים

יהל אור

רק נקראו שלשתם גדולים כנגד דוד: (רסב) כן הוא הלשון בפדר"א פ' ו"ו "ברביעי היכר שני המאורות הגדולים, ולא זה גדול מזה, ולא זה גדול מזה", ועיין קרני אור: (רסג) ובתשובה שהשיב הה' ז"ל לרבינו דוד נרבוני גילה קצת הסוד, וז"ל שם "והנני מפרש קצת סוד הדרש שנאמר בזה הענין שטעם הדרש וסודו יבינוהו המשכילים, והריקים והפוחזים יקחוהו על פשוטו", עיי"ש שביאר כל הענין בסודות חכמת המזלות וכן כתב בס' (יסוד מורא שער א) "ודבר הלבנה שהלשינה על החמה מחכמת המזלות": (רסד) כן הוא הגי' הנכונה, ובשלשה דפוסים שראיתי הגי' "יש לו סוד ממשלת היום ולא בלילה", ואין לו המשך כלל, והעיקר כנוסח הכ"י מרפ"ד שהיה חסר בזה ציון אחר המלות "יש לו סוד" והוא סוף הענין, ואח"כ מתחיל ציון אחר "לממשלת היום, ממשלת השמש ביום", והה' ז"ל יפרש את הפסוק "את המאור הגדול לממשלת היום, ממשלת השמש ביום, ממשלת היא האורה והפעולה, ובשיטה ראשונה "טעם לממשלת היום כי התבואה והדשאים תלוים בשמש, וככה הבדיל והנחושת, גם החיים, גם הנולדים, ובלילה הלבנה מושלת ואלה הדברים ידועים לחכמי הנסיון":

(רסה) מלות "כי אין לה אור" נ"ל אחרי מלות "יש לו סוד" (רי"ר): (רסו) ובמקח"מ "גם הלבנה והכוכבים": (רסז) הלבנה והכוכבים לא יאירו ביום, כי אור השמש שהוא גדול ימנע אורם: (רסח) הם התוכנים: (רסט) ובשיטה ראשונה "וחכמי המדות מורים (גי' המוטוט "מודים") כי השמש היא הבריאה הגדולה רק (המוטוט לא גרס "רק") הלבנה קטנה מכל הכוכבים, שהם לבא השמים והמשרתים, חוץ מכוכב חמה, ונוגה, א"כ איך יקרא הכתוב הירח מאור הגדול, והתשובה כי הכתוב לא דבר רק כנגד האור ההוה בארץ, ע"כ לא הזכיר שם ירח, רק מאור, והיה אורה גדול בעבור היותה קרובה אל הארץ": (רע) לא אמר גדולים בגופם, רק גדולים באורם, כי אין זה בכמות גשמותם, כ"א בענין האור

בגדולים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֵת הַכּוֹכָבִים: יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים
בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ:
יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל
בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים

אונקלוס

כּוֹכְבַיָּא: יז וִיהַב יָתְהוֹן
יְיָ בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא
לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא:
יח וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא
וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין
נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָא

רש"י

ואת הכוכבים. על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאיה להפיס דעתה ם):

אבן עזרא

הלבנה כפלי כפלים בעבור היותה קרובה מהארץ (רעא). וכן כתוב מאור (רעב) [קטן]: יז ויתן (רעג), אל תתמה על מלת ויתן (רעד) כי כן כתוב את קשתי נתתי בענן (למטה ט יג) (רעה) [קי]: יח ולמשול, [קיא] יום התחלה משעת צאת השמש עד בואה, והלילה מעת ראות הכוכבים וצדקו האומרים עפ"י שלשה

יהל אור

שהשמש והירח הם היותר מאירים מאשר הכוכבים כולם: (רעא) והלבנה גדולה באורה מאשר הכוכבים הוץ מהשמש מפני שהיא קרובה לארץ: (רעב) ולא ירה, לבאר כי לא נקראו גדולים רק על אורם ההוה על הארץ, ומאור לשון זכר, אף שהמקובץ ממנו מאורות, והכתוב יכנה גם השמש מאור, „המאור הגדול": (רעג) ובשיטה ראשונה „ויתן אותם וגו' ביום הראשון היה ככה, וביום הרביעי במעשה": (רעד) בעבור שכתב „ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" ואח"כ „ויתן אותן אלהים ברקיע השמים" שנראה כאלו עשאום במקום אחר חוץ מן השמים, ואח"כ נתנם בשמים, גם בלא יוקשה לפי פירושו שפי' למעלה (פ' יד) שדמות מראיתם לבד ברקיע לא הם עצמם, למה אמר ויתן אותם ברקיע: (רעה) ויודע שהענן איננו דבר עומד שיותן בו הקשת וגם הקשת איננה נתונה ממש כ"א נראית בו בלבד וכן „ראה נתתיך אלהים לפרעה" (שמות ז, א) „ונתון אותו על כל ארץ מצרים" (למטה מא מג) שכולם לשון מנות שררות, כי היו במקומם, וכן פי' הכתוב, שאחר שעשה המאורות נתן אותם נפועלים ברקיע השמים:

קרני אור

הגדולים", וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' יסוה"ת „כל הכוכבים הנראים, יש מהן כוכבים קטנים שהארץ גדולה מאחד מהן, ויש מהן כוכבים גדולים, שכל אחד מהן גדול מן הארץ כמה פעמים, והארץ גדולה מן הירח כמו ארבעים פעמים, והשמש גדולה מן הארץ כמו ק"ע פעמים, נמצא הירח אחד מששת אלפים ושנים מאות מן השמש בקירוב, ואין בכל הכוכבים כוכב גדול מן השמש, ולא קטן מכוכב שבגלגל השני", וכן כתב הרמב"ם ז"ל במאמר היחוד בפ' שני: [קט] שם „אור" (ליכט) ע"ש שיורה כתך זקים וגלגלות, שכן שבות הראות, וכן הולכים ג"כ על קו ישר, וממנו שם „נר" כשו"ן נפעל הנאמר על אותו הדבר שיש לאור אחיזה בו, כמו שמן שעוה, וחלב, כל שידלק בו האור יקרא „נר" שהוא מה שנפעל מן האור, ואמר נאור אתה אדיר (תה' עו ה) כלומר מבופע באור וע"מ קדום ונכון, וכמ"ש משל „שמן למאור" (שמות כה, ו) „המאורות הגדולים" והוא מה שנעשה לתת אור על מה שתוך ממנו, ולפיכך אין זרות במה שקרא ללבנה „מאור" כי אעפ"י שאין לה אור מצד עצמה, כ"א אמנם מה שמקבלה מן השמש, מ"מ מה שהיא עליה להולכה ולתת אור השמש על הארץ, כבר ילדק בה שם „מאור" כשהיא עושה פעולת האור במאירה על הארץ (רפ"פ) והנה הכלים או האמצעיים המקבלים את האור, כדי שיוכל להאיר נקראים „מאור", וכן כאן גור השם שיתהוו כלים מוכנים בטבעם לקבל את האור שנברא ביום א', באופן שיוכל האור להתדבק בהם ולא יתפרד עוד מהם, והם השמש והירח שגם נקראו מאורות, לפי ששניהם קבלו את האור, ומאירים על ידו, אלא שהשמש קיבל עצם האור בתחלת הבריאה ונתאחז בו האור להתקיים לעולם, כי אין שמש בלא אור, אבל הירח הוא גוף עכור בעצמו, והיא מקבלת אור השמש כ"א, בהיותה מנגד לו, לכן נקראת המאור הקטן לערך השמש שהוא המאור הגדול, (ובס' תה' עד, טז) כתוב „לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש" קרא לירח לבדו „מאור" לפי שהוכן לקבל אור השמש, ועל ידו יניח כתובך: [קי] דעת הרמב"ן ז"ל שלא נהיו אלו המאורות מגוף הרקיע, אבל גופם נקבעים בו, והגר"ו כתב שאין רקיע שמים, ע"כ לא אמר ויתן אותם בשמים, כי אינן קבועים בשמים, ולא הולכין על ידיהן, אבל כוכבים ברקיע, וזה היה דעת חז"ל „גלגל קבוע ומזלות חוזרין" (פסחים לד, ב) והמורה (ח"ב פ"ח) כתב שהוא דעת בטל, ובזה נצחו חכמי האומות את חכמי ישראל, וכתב הרד"ת בלא התבוב בלחסרון חכמת חכמינו ז"ל נפלו כאותו דעת עיי"ש, אבל בזמננו נוכחו לדעת חז"ל ושבודק אתם, ויפה אמר הגאון החכם יב"ר מקאנדיה (אלים) שלא יפה עשו שהודו לדברי חכמי או"ה שאמרו מזל קבוע, כי החוקרים האחרונים מחכמי או"ה מצאו כי נכון הדעת הראשון, ועיין גליון הש"ס (פסחים לד, ב) כד"ה „ונצחין דבריהם" שכתב לעיין בשיטה מקובצת (כתובות יג), שהביא משמו של ר"ת, דלאע"ג דנצחו חכמי או"ה לחכמי ישראל, היינו נצחון בטענות, אבל האמת היא כחכמי ישראל, ועיין עקידה ש' כא שער ל"ז, וכן כתב בעל ס' נחמד ונעים בעל א' ס' כ"ה שהתקן הגדול טיח"א בראש"ה. אמר לו שלא יפה עשו חכמינו שהודו לחכמי האומות על דבר שקר, והדין עם חכמי ישראל, והרמ"א כתב (תורת העולה ח"א פ"ב) וז"ל „שאין דעתם לומר שחזרו בהן חכמי ישראל, רק שבסבת הגלות נשכח מהן אותו הדרך, ולא ידעו לכוון כל דרכי התכונה, עפ"י התכונה האמיתית, והוצרכו עפ"י ללמוד תכונת הגוים, וזהו ענין הנודעת": [קיא] ענין הממשלה, דבר אחר מגלי האורה שהזכיר, כי יכלול מה שאמר תחלה, „והיו לאותות ולמועדים כי יש להם ממשלה בארץ בשיטים אשר יולידו בה, וממשלה בהויה ובהפסד, ובכל השפלים, כי השמש בממשלתו ביום, יצמיח ויוליד ויגדל בכל החמים והיבשים, והירח בממשלתו יפרה במעינות ובימים, ובכל הלחים והקרים, וע"כ אמר סתם ולמשול ביום ובלילה, כי ממשלת השפלים להם (רמב"ן) וכבר נזכר זה בחכמת משפטי הכוכבים, אופן מה מהממשלה לשמש ביום, ולירח בלילה, כמשפטי מולדות בני האדם, אלא שעם כל זה הוא מבואר שיש לבאר הכוכבים ממשלה מה, ובולטת מה ביום ובלילה (רלב"ג) כל האמתים והאילנים אשר על הארץ נבראים מחוזק ומתנועת הכוכבים,
וכל

ם) ב"ר פ"ו ד, ילקוט רמז ט מדרש אגדה בר'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כִּי־טוֹב׃ יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃

אונקלוס

יְיָ אֲרֵי טָב׃ יט וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאי׃ כ וַאֲמַר יְיָ יִרְחֲשׁוּן מַיָּא רְחֵשׁ נַפְשָׁא חַיְתָא וְעוֹפָא יְפָרַח עַל אַרְעָא עַל אַפֵּי

אבן עזרא

עדים (רעו), ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים, וכן הבקר אור קודם זריחת השמש (רעז), ובצאת אור השמש ביום, ואור הלבנה בלילה, יבדילו בין האור ובין החשך (רעח): כ ויאמר (רעט) ישרצו פועל יוצא (רפ) וכמוהו „ושרץ היאור צפרדעים" (שמות ז כח) (רפא) [קיב] וטעם ישרצו

רש"י

(כ) נפש חיה. שיהא בה חיות: שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ. בעוף כגון זבובים. בשקצים כגון נמלים וחיפושין ותולעים ובבריות כגון

קרני אור

וכל בנין העולם והריסות וכל מקרים בעולם הם מפאת הכוכבים (הראב"ע בס' למשלה בקלדות) כן האמת כי הש"י נתן להם הכח בעת יצירתם להועיל ולהזיק, אבל הוא ית', עם היות שמסר להם הכח לפעול בשפלים, הנה כחו ית' על הכל, לא הושלל ממנו, ובידו להשפיל הגבוה ולהגביה השפל, לקיים הנגזר, ולהוסיף על הנגזר ולגרוע ממנו (רב"ח פ' וילך) אמר שיהיה שמש המאור הגדול לממשלת היום, ר"ל שתהיה ממשלתו ביום, ופעולתו יותר נראית בתולדות ובמיתת הדברים החמים והיבשים, ושירת המאור הקטן להיות ממשלתה בלילה, וזה במעינות ונהרים, ותוספות הלחיות וגדול הפירות הלחים, וזה ענין הממשלה שזכר הכתוב כאן (רד"ק) אין ממשלה שאינה סמוכה לבי"ת, ימשל בך (ולמטה ג, טז) תמשול בו (למטה ד, ז) וכן כולם, ונראה שכך משמעו כאן, ולמשול על היום, ועל הלילה, שאל"כ לא פורש על מה ימשלו (רוו"ה) לא שהגדול לא ימשול קטנה או גדולה בלילה, והקטן והכוכבים לא יעשו דבר ביום, אלא עיקר המעשה ביום יעשה המאור הגדול, ועיקר הממשלה בלילה, יעשה הקטן והכוכבים, ואולם כולם מושלים רב או מעט ביום ובלילה כידוע לחוקרים בטבעיות (רנה"ו) הכוונה שהיום והלילה הם תחת ממשלת המאורות, ולא שהמאורות ימשלו בתחתונים זה ביום וזה בלילה כדעת הרמב"ן, ודבר זה צריך עיון הרבה, ואולי הדין עמו (שד"ל):

[קיב] ביאור מלת „שרץ" ההולדה ברבוי עם התנועה התמידית תקרא שריצה, ונקראו שרצים כן בעבור שהם מתרבים מאוד ומתנועעים בתנועה תמידית, וכן דעת התרגום שענין שריצה כטעם תנועה אמר בשרץ, וברמש, „ריחשא דרחיש", וכן כתב השד"ל „שרץ הוא שם להולדה רבה, מלשון „ושרץ היאור" (שמות ז כח) ובני ישראל פרו וישרצו (שם א ז) ונקראו שרצי הים שרצים, שהם הקטנים המתנועעים ההולכים בקרקע הים מפני פחיתותם, ורבויים בהולדה אחת, שלכן אין להם שם אחר אלא שרץ, כלומר דבר נולד ברבוי גדול", ועיין רמב"ן, וכתב שד"ל, כי השרצים אפילו אחד או שנים כשהם שורצים

יהל אור

(רעו) בג' (שבת לה, ב) „אמר ר' יהודה אמר שמואל, אם נראה כוכב אחד ודאי יום, שנים היא בין השמשות שלשה ודאי לילה", ועיין (למעלה פסוק יד, יהל אור הערה רלג): (רעז) לא חש פה לדקדק, כי ידוע בחכמת הכוכבים, כי קשת השעה ט"ו מעלות, והנה קשת שעה ושליש הם עשרים מעלות, ובס' כלי הנחושת שלו אמר, כי קשת זמן סור האור הנראה בעבים י"ח מעלות שהם שעה וחומש שעה והם הנכון (אה"י) והרדי"א כתב, לפי שיום ולילה התורה לא יוגבלו כמו שהגבילום חכמי הכוכבים, כי הנה היום אצלם הוא מעת הראות השמש על הארץ עד הסתרו, ויתר הזמן הוא אצלם לילה, ואינו כן אצל התורה, כי היום אצלם כל הזמן אשר היה אור בארץ, בסבת אור השמש, אף שלא יהיה על האופק, ולא יוודע זה ר"ל מהו לילה, אלא מצד הכוכבים, שכאשר יראו כבר סר אור השמש מעל הארץ, מצד מוחש, והוא תחלת הלילה, ולזה אמרו שיום התורה לכל דיניה הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ולזה כתב הח' ז"ל, שעה ושליש שעה קודם זריחת השמש יהיה הבקר אור, וכן אחרי בואו שעה ושליש שעה לא יהיה לילה, ומפני זה תולה הכתוב הבדל היום ברקיע המתנועע בסבוב מהראות השמש והירח והכוכבי': (רעח) ויהיה פי' הפסוק להבדיל בין האור ובין החושך שעל שניהם הוא אומר, שכל אחד ואחד מבדיל בין האור ובין החושך, ולפירוש זה יבדיל השמש בין חשך הליל: לאור היום, והלבנה בצאתה בחצי הלילה או אחרי כן תבדיל גם היא בין החשך ובין האור, וכתב רנה"ו לא יתכן זה, כי גם עת נגה הלבנה יקרא בלה"ק חושך, ובכל המקרא תמצא כנגד אור השמש, ונגד סור אור הלבנה אפלה, כמו „הלא חשך יום ד' ולא אור, ואפל ולא נגה לו" (עמוס ה, כ) והנגה הוא הלבנה, וכאמרו „ולנגה הירח לא יאיר לך" (ישעי' ס יט) וכוכבים אספו נגהם (יואל ב י), ולא תמצא זו אצל השמש, וכן „קוינו לאור והנה חשך, לנגהות באפלות נהלך" (ישעי' נט ט) למדנו שנקראת החשך גם בעת הנגה, אבל לדעתי ולהבדיל בין האור הוא כמו שאמר בצוואה להבדיל בין היום ובין הלילה, וכן דעת הרמב"ן ז"ל: (רעט) אחר שתקן השם ארץ ושמים, תחלה הקטן שהוא הארץ, שהיתה יבשה ונתכסה בדשאים ובעשבים, ואח"כ השמים לתת בהם המאורות, ברא השם הבע"ח למיניהם מן הקטן אל הגדול תחלה אותן שינועו במים ובאויר, ואח"כ אותן שילכו על הארץ, ובאחרונה האדם הנכבד מכלם, וע"י כן נתקן התהו כי לשבת יצרה (רנ"ו):

(רפ) והוא כמו ישריצו, ובשיטה ראשונה „ישרצו המים יולידו ויפרו, והטעם שהמים יכינו הגוף לדירת הנפש": (רפא) הוא ג"כ פועל יוצא ושד"ל כתב, כי שרץ בכל מקום הוא פועל עומד, ועקר הוראתו על תנועת ומרוצת בע"ח שאינם גבוהים הרבה מן הארץ, עם שאין להם רגלים ואין טעם ישרצו המים שהמים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ

אונקלוס

רְקִיעָא דִשְׁמַיָּא: כא וּבְרָא יְיָ יָת תַּנִּינַיָּא רַבְרְבַיָּא וְיָת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרָחְשָׁא דִי אַרְחִישׁוּ מַיָּא לִזְנֵיהוֹן וְיָת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ

רש"י

חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים: (כא) התנינם. דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה מא) הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם.

אבן עזרא

תולדות עם הגבהה (רפב) [קיג], והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד על פירוש רקיע (רפג), ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני (רפד), א"כ פני השמים למטה הם (רפה) [קיד], ופ"א יעופף (רפו) כנו"ן "עד יכונן" (ישעי' סב ז) (רפז): כא ויברא (רפח), הרומשת כטעם הולכת, וי"א שהשי"ן תחת סמ"ך, (רפט) [קטו]:

יהל אור

שהמים יוציאו ויולידו אותם, אלא שהמים יהיו נראים כמתנועעים בהם, וכן ושרץ היאור צפרדעים (שמות ז כח) שרץ ארצם צפרדעים (תה' קה, ל) היאור והארץ נראים כמתנועעי' מפני תנועת צפרדעי': (רפב) כי מלת ישרצו כנגד החיות שבמים, ויהיה פירושו יולידו המים, וכנגד העופות יהיה פירושו יגביהו המים, כלו' המים מגביהים את העוף למעלה ולא ישקע במים, רק ישוט וישחה, וכן הוא (פדר"א פה) "בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף", ואע"כ לדעתו פי' "ועוף יעופף על הארץ" כמשך. כאלו אמר, ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף שיעופף, ותפול מלת שרץ גם על עוף כנף, והכתוב שאמר "ויצר ד' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים" (למטה ב יט) כאלו אמר, ויצר ד' אלהים את כל חית השדה מן האדמה, ואת כל עוף השמים, ורבים כמוהו, ואחר שהיו המים לבד, והיבשה לבד, והיה לכל אחד מכונו, גזר הא-ל עליהם להוציא תולדות, ואמר תחלה למים, לפי שהם עליונים על הארץ, וכן היה סדר טבעם מתחלה, ואמר למים ישרצו, ולארץ תוציא, לפי שמיני המים ואישיהם רבו מאוד ממיני הארץ ואישיה: (רפג) שפירושו האויר, ועל פני רקיע השמים, פי' נגד רקיע השמים, וכשיטה ראשונה "והעוף יעופף על פני רקיע השמים כי פני הוא נגד המעלה", והעוף יגביה עוף לעוף אל מול הרקיע לנכחו, לא כן, וזהו על פני: (רפד) ולדעתו שמלת "על" פי' "עם" וביאורו סמוך, והוא שטח קערורית השמים נראים לאדם, ולכך נקרא פני השמים: (רפה) האויר עם כל מה שלמעלה מן הארץ נקרא רקיע השמים, או שמים, ונקרא פנים הצד שכנגד הרואה, והנה החלק התחתון מן השמים הוא הנראה לנו, והוא יקרא פני רקיע השמים, ועל אותו חלק מן השמים העוף מעופף, והנה הוא מעופף על פני רקיע השמים, וכן משפט הלשון על כל גוף המסתיר את גוף אחר מעין הרואה בדרך תנועתו, לומר שהוא עובר עליו, או על פניו, וכמוהו "ותעבור המנחה על פניו" (למטה לב כב), והמוטעה יפרש בתמיהה "כי לא יתכן להיות רקיע אלינו ואחריו למעלה", ואע"כ ביאורו "א"כ פני השמים למטה הם? והפוך הוא שאינו כן: (רפו) שרשו "עוף" ולמ"ד הפ' כפול: (רפז) ונקרא בנין מרובע, ושרשו "כון" ולמ"ד הפ' כפול: (רפח) בעבור גודל הבריות האלה שיש מהם אורך פרסאות רבות, לא הפסיק הכח המוליד המסודר במים להוציא התנינים הראשונים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה, ובעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים (רמב"ן): (רפט) מן "תרמסנה רגל" (ישעי' כו ו) והבירו, וענינו התנועה והדריכה על הארץ הפך התעופפות:

קרני אור

ומתנועעים על הארץ, הם נראים כמרובים וזה לקלות תנועתם, וקוצר רגליהם, או העדרם, וממה הושאל שרש שרץ על הרבוי, כמו "פרו וישרצו" (שם א, ז): [קיג] ובג' (חולין כז ב) שהעוף נברא מן הרקק, והוא דבר מורכב מארץ מועט, ואויר עם מעט מים, והיו העופות א"כ אמצעיים בין מדרגת חיי המימיי', ובין מדרגת חיי הארציי', ובעבור שברקק יגבר בה האויר יותר מהמים, היו העופות הנבראים ממנו פורחים באויר ואינם חיים תחת המים כדגים, וכתב הרד"ק, כי הרקק חשבו המפרשים שהוא בקרקע הים, ולדעתי אין הדבר כן, כי הנה רקק הוא מלשון רקיק, והוא קצף על פני המים, כאלו המים רוקקים אותו, כרוק היוצא מפי האדם, ולכן יגבר בו הקלות, וממנו כפי הדעת הזה נברא העוף", בכ"י אשר היה אצל הרש"ג כתוב "ישרצו המים", ומהקדמונים שאמרו כי העוף נברא מרקק המים (חולין כז ב) והכתוב אמר שנבראו מן הרקק (פי' כי פה יאמר ישרצו המים, ולמטה ב יט יאמר שנבראו מן האדמה, ע"כ אמרו ז"ל שהכתוב יאמר שנבראו מן הרקק) ור' יצחק בן שלמה אמר נבראו מהמים ומהאדמה, ויש להשיב עליו, א"כ למה לא הזכיר הרוח והאש", עיין בפי' הח' ז"ל (למטה ב יח) שיפרש ג"כ שנבראו מהמים ומהאדמה: [קיד] ופירוש רקיע הוא האויר אף לפי פי' הגאון ז"ל כי לא יתכן לפרש בענין אחר, וכן בפס"ז (ברא' א כ) על פני רקיע השמים הוא האויר של עולם, כי רקיע השמים הוא כוילון לפני השמים העליונים": [קטו] וההבדל בין שרץ לרמש, שרץ שם כולל לכל הבע"ח המתנועעים ברצון, כי כתוב על האדם ועל העוף ועל החיה והדגה, בין ההולכים על רגליהם, בין שרוחשים, שכולם מתנועעים כדברי רש"י ז"ל, אבל רמש שם לכל בעלי רגלים, הדורס ברגליו על הארץ אבל לא יעות

גזר

מא) ב"ר עד ב. ב"ר פ"ז ד, ילק"ש מדרש אגדה ברא' א

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וירא אלהים כי־טוב: כב ויברך
אתם אלהים לאמר פרו ורבו
ומלאו את־המים בימים והעוף
ירב בארץ: כג ויהי־ערב ויהי־בקר
יום חמישי: פ כד ויאמר אלהים
תוצא הארץ נפש חיה למינה

אונקלוס

אֲרֵי טָב: כב וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן
יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ
וּמְלוּ יָת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא
וְעוֹפָא יִסְגֵּי בְּאַרְעָא:
כג וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר
יוֹם חֲמִישָׁאי: כד וַאֲמַר
יְיָ תַּפֵּק אַרְעָא נַפְשָׁא
חַיְתָא לִזְנַהּ בְּעִיר וּרְחֵשׁ

אבן עזרא

כב ויברך (רל). [קטו], טעם פרו ורבו (רלא) תפרו ותרבו (רלב) [קיז] וכן ומות בהר (דברי' לב נ) כי אין זה בכחו ובידו (רלג): כד ויאמר נפש חיה, כלל (רלד) [קיח] לאשר הוליד האש והמים והארץ (רלה), גם

רש"י

התנינים כתיב [מב]: נפש חיה. נפש שיש בה חיות: (כב) ויברך אותם. לפי שמחסרים אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהא הוא בכלל [מג]: פרו. לשון פרי כלומר עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו היה אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה: (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי [מד] שהכל נברא מיום ראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם: נפש חיה. שיש בה חיות

קרני אור

על הדגה, ולא על כל הולך על גחון, שאין דורסים אלא כותבים, והוא מענין רמיסה, והסמ"ך והשי"ן קרובים, ורנה"ו פי' כי זה המין השני, והן חיות הים, כמו כלב הים, וכיוצא הידועים, והם הולכים גם על רגליהם, וכמו הקרקאדיל שעולה מן היאור ליבשה, ורבים כמוהם, ולכן כתוב עליהן הרומשת שנופל על רומס ברגליו על הארץ: [קטו] הטעם שזכר ברכה בדגים ולא באמחים, ולא בבהמה ובחית הארץ, רבו הפירושים בזה, רש"י ז"ל פי' על פי אגדה לפי שצדין מהם ואוכלין הוצרכו לברכה, והחיות לא ברך בעבור הנחש, והרא"ם ז"ל טען על רש"י ז"ל, ועיין בס' מעשה ד' שהצדיק את רש"י ז"ל עיי"ש, הרמב"ן ז"ל פי' ענין הברכה בילדה, כענין שנאמר „וברכתיה והיתה לגוים" (למטה יז טז) והרלב"ג פי' „לפי שהכת שנתן להם בילדתם על הולדה, הוא כח תכר, ברכם השם ית', כשיפרו וירבו וימלאו הדגים את הארץ במים, והעוף יפרה וירבה בארץ, וזאת הברכה היתה, שנתן להם בטבע כחות עוזרים, לשלים תולדותיהם החסירה", והרד"א פי', הוכיר בדגים ובעופות ברכה זו, מפני שעל ידי שמטילים בלים הם מתרבים יותר מן הבהמות והחיות, ולכן הוצרכו אל הברכה, כי הוא מהפלא מהביצה אחרי הפרדה מהמולידים תעשה בעל חי, כדמות המוליד, והחזקוני פי' מה שלא בירך בהמה וחיה כן, פן תרבה על האדם חית השדה, ולא יוכל לעמוד כנגדם, אבל עופות ודגים, אלו פורחים באויר, ואלו פורחים במים, ורנה"ו פי', שאין הברכה תת כח להולדה כי זאת היא תולדות הבע"ח כולם, וכן אין הברכה על הרבוי שיולידו, כי גם האמחים תולדותן כך היא, אבל הברכה תוספות טובה שיעמדו כל ימי עולם כברכותן, ולא יחסרו בתולדות הזמן ע"י פגעים ומכשולות כמו שיקרו לשאר יצורי מטה, וזאת הברכה טובה מיוחדת לבע"ח שבמים: [קיז] שרש „פרה" נופל על דבר המוליד כבתו דבר אחר, ומה שהוליד נקרא פרי, לכן פרו היא ברכה שיולידו, ולא יהיו עקרים, אבל ורבו, היא ענין אחר, ופירושו שיולידו ולדים הרבה, לא ולד אחד בלבד, ושלא ימותו הנולדים בנעוריהם, אלא ירבו כ"כ, עד שימלאו את המים בימים [קיח] גוף כל בשר, גם במותו נקרא נפש' ובלשון כבוד קורא כן לכל בעל ענין, כמו „מה תאמר נפשך" (ש"א כ, ד) מה תאמר אתה, „ונפשי יודעת" (תה' קלט יד) ואני יודע, ולא כמבשש תרגמו מעתיקים לומוס, כל נפש נבמה, והמתכרים כגוה כן, מפני קבור הבהמה בחיי הנפש, ובכתוב לא נמלא לא תואר רואי לומר נפש נבוגה, חכמה, טהורה, וכיוצא, כאשר יאמר לב נכון, הכם, טהור

יהל אור

(רל) גזר עליהם תוספות טובה שזהו ענין הברכה בכל מקום: (רלא) בא הצווי במקום עתיד: (רלב) ובא הצווי במקום תיו אית"ן, והוא כמו תפרו ותרבו, פרו לשון פרי, כלומר עשו פירות, ורבו שהאחד מוליד הרבה, והענין אני נותן בכם כח שתפרו, והברכה שירבו לרוב, וכן הם רבים מהיות היבשה, ודרך הלשון שוה בכולם לומר בלשון צווי לאות הלשון המורה כי הוא ב"ה אדון ומצוה כחפצו על העליונים והתחתונים וכאשר יחפוץ כן יהיה: (רלג) יש בידו לבוא אל אשתו, אבל אין בידו להוליד כמאמרם ז"ל (מו"ק כח א) חיי ובני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ועיין (למטה מב טז ובביאורי שם) ועיין בהמעמר מה שביארתי בזה: (רלד) כלל ואח"כ פרט, בהמה ורמש וחיתו ארץ, ובשיטה ראשונה „נפש חיה שם כולל לכל מרגיש על הארץ, במה שהיא עם היישוב": (רלה) היסודות שמהם הורכב גוף בעלי חיים רובם נמצאים באדמה, גם הומר הברואים האלה יש בהן טבע העפר, ובאותו כח עליון שנבראת בה הארץ, נבראו גם המה, וזהו „כי עפר

מב) עיין בפדר"א פ"ט ובביאור הגר"א אות לא: מג) מדרש אגדה בראשית א': מד) לעיל פ' יד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ
וַיְהִי־כֵן: כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת
הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה
לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה
לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:
כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם

אונקלוס

וְחֵיוַת אַרְעָא לִזְנַהּ וַהֲוָה
כֵן: כה וַעֲבַד יְיָ יָת חֵיוַת
אַרְעָא לִזְנַהּ וְיָת בְּעִירָא
לִזְנַהּ וְיָת כָּל רִחֲשָׁא
דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ
אֲרֵי טָב: כו וַאֲמַר יְיָ
נַעֲבֵיד אֱנָשָׁא בְּצַלְמַנָא

רש"י

ורמש. הם שרלים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאלו נגררים שאין הלוכן ניכר. כל לשון רמש ושרץ בלשונכו קונמובי"ש (רענגן): (כה) ויעש. תקנם בלביונם בתקונן ובקומתן מה): (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם מו) וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו מז) שכן מלינו באחאב שאמר לו מיכה מח) "ראיתי את ה' יושב על כסא וכל לבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו" וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכן מט) "בגזרת עירין פתגמא ובמאמר

אבן עזרא

דאדם (קי"ג) [קיט] : בהמה. שהם עם בני אדם לצרכם לרכוב ולאכול (קי"ט) [קכ] : ורמש. הם הקטנים ההולכים על הארץ (קכ"א) : וחיתו ארץ. שהם בשדה שאין שם ישוב (קכ"ט) [קכא], והוי"ו האחרון נוסף במלת וחיתו, כמו למעינו מים (תה' קיד ח) בנו בעור (במדי' כד ג) (ס) [קכב] : כו נעשה אדם [קכג],

יהל אור

אתה" וגו' : (רלו) מלה תואר הכלול גם בריאת האדם, ועיין קרני אור :

(רנז) והם המינים, האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי, והם הבקר הצאן, והכום, החמור והגמל, ונקראת גם "בעירה" כמו "ושלח את בעירה" (שמות כב ד), והוא שם תואר לבהמה, לפי שנבערה מדעת : (רנח) ובשיטה ראשונה "ורמש הוא רומש על הארץ", וכן פי' רש"י ז"ל, הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ, ונראה כאלו נגררים, שאין הלוכם ניכר, והנה אף שפעל הרמישה יאמר גם על החיה ועל הבהמה כדכתיב "ובכל החיה הרומשת על הארץ" (למטה פ כה) וכן "ויגוע כל בשר הרמש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה בכל השרץ השורץ על הארץ (למטה ז כא) אעפי"כ בכל מקום שנזכר רמש סתם, הכוונה ביחוד על השרצים הנגררים, ורמש נבדל מן שרץ כי אינו כולל העוף והדגים ועיין קרני אור הערה קטו) : (רנט) אוכלי הבשר וקראו חיות וכולם יטרופו, ובשיטה ראשונה "וחיתו ארץ אינו ביבוב וטעם היבוב ברשות האדם" : (ס) שהוי"ו בהם נוסף, וכן פה כמו "וחית" :

קרני אור

טהור, או רוח חן, דעת בינה, ודומיהן, כ"א תוארים גופיים, נפש רעבה, נמאה, שוקקה ונואה (רוו"ה) : [קיט] כדעת ר' אלעזר (ב"ר פ' ז ה, ח א) לאמר, תוצא הארץ נפש חיה למינה זהו רוחו של אדה"ר, ואח"כ חזר ופי' בריאותו בפרט לכבוד כמתו, ועיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ג כא) ועיין רמב"ן ז"ל מה שיפרש דעת ר"א : [קכ] בהמה, נ"ל תחלת הנחת השם הזה על בע"ח בעלי ארבע רגלים ואוכלי עשב שאינם טורפים, כגון שור ושה, סוס וחמור, וזו הוראתו כפ' זה, ובכל מקום שהוא אצל חיה, ונ"ל עיקר הוראתו הפוך האכזריות אשר בחיות כי כן בלשון סורי ברש "בהש" מורה רך וטוב, והפוך הקושי, ולפעמים הושאל שם בהמה, לכלול כל בע"ח זולת האדם, כמו אדם ובהמה תושיע ד' (תה' לו ז) ולפעמים אינו כולל בע"ח, אלא בעלי ד' רגלים, יהיו בהמות או חיות (שד"ל) : [קכא] ולפי שמלת חיה כולל לכל בעלי החיים, וכאמרו "תוצא הארץ נפש חיה" מכל החיים, לא יאמר בשום מקום ותיה, או חיות סתם, אבל יסמוך עליהן שם לווי, כמו ארץ, שדה, יער, רעה, חיתו ארץ, "חית השדה" "חיתו יער", "חיה רעה", ובזה יבדיל אותם מן הבהמה שהם בכית ונטהרות ובמקומות המוזמנות (רנה"ו) : [קכב] ולקצת בעלי הלשון הוי"ו במקום ה"א הידיעה, ואין זה נראה, כי אין כאן מקום לידיעה כלל, וסעד לזה תבירו, בהמה ורמש, שהם בלא ה"א, כי לא יפול ה"א הידיעה בבריאותן בלוויהן, שהם עדיין אין ואפס ולא תבינם המחשבה כלל (הכוה"ק), ונראה שהיא מלולה ארמית כנו של בעור. כמו "הנה מטתו שלשלמה" (ש"ה ג ז), ואעפ"י שאין מים לשון יחיד, ולא ארץ לשון זכר, נשארה תוס' הוי"ו הזאת במליצת השיר, גם במקום שלא היתה ראויה לבוא לפי עיקר גזרתה, ולא נמצא מלת חיתו רק בשיר, וכן בנו, ומעינו הם בשיר (שד"ל) וכן עלה על דעת רוו"ה לומר שהוי"ו לכנוי, ע"ד דקדוק לשון ארמי בריה דפלוני, וטעמו חיתו של ארץ, ואף שחזר בו מטעם כי ארץ שם בלשון נקבה, ואיך כנוהו בוי"ו לסימן זכר, וכן מים שם בלשון רבים, ואיך יכנה מעינו בסימן יחיד, אין בזה כדי השבה לדעת הכוס"ק, כי הרבה מלאנו ארץ בלשון זכר, כמו ולא נשא אותם הארץ (למטה יג ו) נעתם ארץ (ישעי' ט יח) גם מים ימצא שפעל יחיד "מי נדה לא זרק עליו" (במד' יט יג) : [קכג] או"ת "נעביד אנשא" וכתב המתורגמן בשרש "אנש" כל פ' בראשית עד ויהי

מקורי רש"י מה) חולין ס, א, ר"ה יא א. מו) סנהדרין לח ב ועיין מהרש"א שם ד"ה אא"כ ב"ד פח ח. מז) תנחומא פ' שמות ופ' משפטים מדרש אגדה בראשית א. מח) מ"א כ"ב י"ט. מט) דניאל ד יד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־

אונקלוס

כִּדְמוּתָנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבִבְעִירָא וּבְכָל אַרְעָא וּבְכָל רִחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל

אבן עזרא

יש אומרים (סא) כי מלת נעשה שם התואר מבנין נפעל (סב), כמו, ואשר היה נעשה ליום אחד" (נחמיה ה יח) (סג), ואמרו כי בצלמנו כדמותינו דברי משה (סד) ופי' „ויברא אלהים את האדם בצלמו", שהוי"ו שב אל האדם (סה) ויפרשו „בצלם אלהים" (למטה ט, ו) שהאלהים דבק עם עשה (סו) כאלו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם (סז), וזה הפירוש חסר לב (סח), כי היה הראשון ראוי להיות כן, ויאמר אלהים יהי נעשה אדם (סט), וכן עשהו בצלמו, גם וי"ו בצלמו (ע) איך ישוב אל האדם, והנה יש לו צלם קודם שיהיה (עא) [קכד], ומה טעם יש „כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך" (למטה ט ו) בעבור שנברא האדם בצלם, גם לכל נפש חיה צלם, ויאמר הגאון כי פירוש בצלמנו כדמותינו בממשלה (עב) [קכה] וטעמו בצלם שראה בחכמה כי טובה היא (עג) ובעבור כבוד האדם סמכו אל האלהים (עד), וכן ומארצו יצאו (יחז'

רש"י

קדישין שאלתא" אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות לא נמנע הכ' מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן נ) ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שהי' מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו. ותשובתו כתובה בצדו ויברא את האדם ולא כתיב ויבראו נא): בצלמנו. בדפוס שלנו: כדמותינו. להבין ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בל' הזה ל' רידוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו נב):

קרני אור

„ויהי כי החל האדם" (למטה ו א) מתורגם „אדם" בר מן ג' דמתורגם „אנשא" „נעשה אדם" (פה) ואדם אין (למטה ב ה), „כי החל האדם" (למטה ו א) וכתב ע"ז הבמלת נר, והטעם בזה הפשטה פשוט, כי קאי על מין האנושי, כי נעשה אדם, לאו דוקא על אדם הראשון, אבל על המין בכלל, וכן הבנים. אבל „ויברא אלהים את האדם, וכן „ויהי האדם" קאי על אדה"ר עצמו שהוא יציר כפיו של הקב"ה:

[קכד] ובפס"ז יפרש „צלמו שהוא עתה בעולם", והנה יונ"ע יפריד ג"כ אלהים מן בצלם, ויתרגם „בצלמא ד' ברא יתיה" לא בצלמא דה', כפי אבר ראוי לתרגם המלות הנסמכות, וכן תרגם למטה ט ו) „בצלם אלהים עשה את האדם" „ארום בדיוקנא ד' עבדית אנשא" לא בדיוקנא דה' (אך עתה ראיתי בקצת הרגומים והוגה כדיוקנא דה') וכן פי' ר"מ חפץ בס', „מלאכת מחשבת" בצלמו בצלם שלו של האדם האמור לפניו, ושהאלהים בראו בצלם, ולא יהיה בצלם סמוך אל האלהים, וכן כתבו לתלמי „ויברא אלהים את האדם בצלם ובדמות, שאם ככה לא תפרש, מדוע כתבו לתלמי מה שאינו פשט הכתוב של מקרא. שהקב"ה ברא כל איש ואיש בצלם ובדמות משתנה מכל חבירו, וזהו פלא גדול שאין פרצוף איש דומה לאחר כדאיתא בגמ' (סנהדרין לז א) לומר שכל איש ואיש עולם בפני עצמו כידוע ליודעי חן; וככה אמרו ז"ל (אבות ג יד) „חביב אדם שנברא בצלם" ולא אמרו בצלם אלהים עכ"ל, ועיין מחזור ויטרי הל' מקילי נרדמים לד 514 שורה 11 שכתב „ואית דלא גרסי הא, דכיון דאין לצור דמיון, ולא תמונה, מי שאומר כזה חיישינן שמא מין הוא, ואף כי בצלם, ואית מתרגם „הרי בצלמא ד' עבד" ולא בצלמא ד"ה עכ"ל וכן הוא הגי' אצלינו „חביב אדם שנברא בצלם" אך בעלי הטעמים הדביקו מלת בצלם עם אלהים בטעם משרת, וכה תרגם הירושלמי „בצלם אלהים ברא אותו (פ' כז) „בדמות מן קדם ד' ברא יתיה" וכן דעת הח' ז"ל כדעת בעלי הטעמים להדביק מלת בצלם עם אלהים: [קכה] ובפס"ז מביא ג"כ דעת הגאון רבינו סעדיה וז"ל „וי"א כי ר' סעדיה פי' נעשה אדם לכל הדורות, וכי ויאמר אלהים כמו צווי לנו שנעשה אדם בצלמנו כדמותינו שאנחנו בעולם, בצלמו שהוא עתה האדם", וכן כתב הח' ר"ש באבער, כי מה שמביא הח' ז"ל בפי' מהגאון, כוון ג"כ לפי רבינו סעדיה גאון, כי מלבד תרגומו על התורה בלשון ערבי, חבר ג"כ פי' על התורה, ועיין בס' מעשה השם שיפרש שהקב"ה אמר לכל מעשה בראשית

יהל אור

(סא) בשיטה ראשונה אמר הח' ז"ל, כי זה המפרש היה ישועה הנזכר עם הצדוקים בהקדמתו לפי' התורה בדרך הב': (סב) נפעל בינוני: (סג) פי' הגו"ן לנפעל כדרך „ואשר היה נעשה וגו', וכן הוא בהפי' המיוחס להח' ז"ל שם „ואשר נעשה עבר מבנין נפעל ולפי"ז יהיה הפי' מהפסוק „נעשה אדם בצלמנו" עשוי אדם בצלמנו: (סד) הם דברי משה לאנשי דורו שאדם הראשון היה עשוי בצלמנו כדמותינו: (סה) פי' בצלם האדם: (סו) הכל לפי פירוש הי"א והם הצדוקים: (סז) וכאלו נכתב מלת בצלם לבסוף: (סח) ובכ"י יש"ר הגי' „וזה פירוש חסרי לב": (סט) פי' יהי, עשוי אדם (עס זאל זיין דער בעשאפענער מענש): (ע) שיפרשו שהוי"ו שם של האדם: (עא) החי' ז"ל יתמה אם יתכן זאת? (עב) ובשיטה ראשונה „ויאמר הגאון כי אמר הכתוב בצלמנו בעבור כבוד האדם, כי כל הצלמים הוא עצם, ואמר כדמותינו בממשלה" (עג) פי' אעפ"י שברא גם שארי הנבראים בצלם הראוי להם, אך את האדם ברא בצלם שראה אלהים בחכמה שהיה ראוי לו: (עד) אמר „בצלם

מקורי רש"י: נ) סנהד' לח ב ב"ר פ"ח ח. נא) ירושלמי ברכות פ"ט ה"א. נב) ב"ר פ"ח יב ועיין בפי' מהרז"ו שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לו ב) (קטו) כי לה' הארץ ומלואה, ואמר במלת נעשה, ואם היא לשון רבים, שכן מנהג המלכים לדבר (קטז) [קכו], וכמוהו וְנָתְנָה לך גם את זאת (למטה כה כג) (קיז) [קכז], „נאמר קדם מלכא (דניאל ב לו) (קיח) „אולי אוכל נכה בו" (במדי' כב ו) (קיט), ואלה העדים עדי שקר הם (קכ), כי „ונתנה לך" בנין נפעל (קכא), וכמוהו „והעיר נתנה" (ירמיה לב כד) (קכב), והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר, והטעם וַתִּנָּתֵן לך (קכג), „ונכה בו" הוא ומחנהו (קכד), או יהיה שם הפועל (קכה) כמו „ונקה לא אנקך" (ירמיה מו כה) (קכו) ואף כי שמצאנו „לא נכו" (שמות ט, לב) (קכז) כי לא יבוא בנין ש"א נזכר שם פועלו, כי אם מהכבד (קכח), ור' משה הכהן הספרדי (קכט) טעה בספרו (קל), ומלת „נאמר קדם מלכא" (דניאל ב לו) ארמית היא (קלא) ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהיה מלך מלכים (קלב), ועתה אפרש, דע כי כל מעשה בראשית, לכבוד האדם נברא במצות השם (קלג) [קכח], והצמחים הוציאה אותם הארץ והמים, וכל נפשות החיות (קלד) [קכט], ואח"כ אמר השם למלאכים (קלה) [קל]

יהל אור

אלהים ברא אותו" (קטו) שהיל"ל „ומהרם ינאוף, רק בעבור כבוד ד' כי לה' הארץ אמר ומהרנו, וכן יאמר הגאון (האמונות והדעות מאמר ב פט) וז"ל „ויברא את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו" לבאר שזה על דרך ההגדלה והחשיבות, והוא כאשר כל הארצות שלו, והגדיל אחד מהם באמרו זאת ארצי. וכל ההרים שלו והגדיל אחד מהם באומרו זה הרי, וכן כל הצורות שלו והגדיל אחד מהם באמרו זאת צורתי, על דרך היחוד והסגולה, לא על דרך ההגשמה", פי' כי צורות בע"ה כולם הם שלו, וכמה שאמר בצלם וצורת האדם, שזה צלמו, הוא רק דרך יחוד וסגולה והגדלה וחשיבות, מפני שהאדם נכבד מכל הברואים: (קטז) כי הוא דרך הלשון במלכים ונכבדי ארץ שידבר היחיד מהם בלשון רבים, והוא דרך מעלה וכבוד: (קיז) ב"ז יפרש עפ"י דעת הגאון, וכן הוא דעת רש"י ז"ל שם, שפי' „ונתנה לך לשון רבים, כמו „נרדה ונבלה" (למטה יא ז) ונשרפה (שם שם ג): (קיח) והח' ז"ל פי' שם, „ופשרא נא' קדם מלכא" „ופתרונו אוכל אני והחכמה לפתור אותו ע"כ הוא לשון רבים": (קיט) ולא אמר אכה בו, או נוכל נכה, אלא בלשון יחיד התחיל, וסיים בלשון רבים כי על רשות עצמו דובר נכה בו, וכן כתב הגאון רבינו סעדיה (האמונות והדעות מאמר ב פ"ו) וראיתי אחרים נתלים בנעשה אדם בצלמנו ואומרים שזה הדבור רומז לרבים, ואלה יותר סכלים מהאנשים ההם, כי לא ידעו כי לשון העברים מתרת לגדול לאמר נפעל ונעשה, והוא אחד כאשר אמר בלק אולי אוכל נכה בו (במדי' כב ו) ואמר דניאל דנא חלמא ופשרא נאמר קדם מלכא (דניאל ב לו) ואמר מנוח נעצרה נא אותך (שופ' יג טו): (קכ) ויסתור פירושו: (קכא) פָּעַל עבר לנקבה נסתרת: (קכב) ושם הוא ג"כ פעל עבר, (קכג) הוא נותן טעם, איך נוכל לומר, ונתנה לך הוא פעל עבר, וזה לא שייך אצל לבן, כי דעתו של לבן היה ליתן ליעקב את רחל אחר שיעבור שבוע אחת, לכן פי' והוי"ו השיבו לעתיד, כי נתנה הוא לשון עבר, וכשיאמר ונתנה עם הוי"ו השיבו לעתיד, וכן פי' הרשב"ם „ותנתן לך": (קכד) וכן פי' רש"י ז"ל נכה בו, אני ועמי נכה בהם, ואם כפי' הגאון הנ"ל, אולי נוכל נכה בו: (קכה) כאלו אמר נכות בו, וכן פי' שם הח' ז"ל נכה בו שם הפועל, ואין טענה בעבור היותו בה"א, כי הנה כמוהו „לכלא הפשע' (דניאל ט כד) אל"ף תחת ה"א ופי' כאלו אמר לכלות: (קכו) הראוי ונקות, וכן נכה בו, הראוי נכות: (קכז) וכש"כ מה שמצאנו לא נכו, ר"ל בנין פעל כי לא יבוא בנין זה כ"א מהכבד והמוטעה לא יגרום מלת „כי" ויפרש ואף שמצאנו „לא נכו" כלומר שהוא מבנין הכבד, מלת נכה הוא שם הפועל מבנין הקל: (קכח) אבל לא מהקל: (קכט) עיין ערכו בראש הספר: (קל) שאמר שימצא בנין דגוש שלא נמצא שם פועלו, והוא בנוי על הקל: (קלא) כן דרך לשון ארמית, ונמצא הרבה בתלמוד ירושלמי ובמדרשים, והיננה מליצה דרך כבוד כלשון המלכים: (קלב) פי', כי דניאל בשח לא היה מדבר בלשון כבוד לעצמו בדברו עם המלך הגדול, אך כן דרך לשון ארמית: (קלג) ר"ל שהוא תכלית המכוון בעולם השפל, והשם צוה ונבראו: (קלד) נפשות הם הגופות: (קלה) שהם שכלים נפרדים:

קרני אור

בראשית דרך נוי נעשה אדם שגלה הקב"ה להודיעם שכולם נבראו לבלי והכנה לאדם כדי שיהיה שלם, עיי"ש, ועיין קרני אור הערה קל"ב:

[קכו] וכן הוא (זוהר חדש בראשית עה"פ נעשה אדם) „א"ר כו, כהדין מלכא דהוא שליטא על כלא ובעא לאחזאה גרמיה דכלהו כלילן ביה, והוא כלא עביד גרמיה כלישן דסגיאין כך קוב"ה הואיל לאחזאה דכל עלמא דידיה כליל כולים בידיה ואמר לישן דסגיאין לאחזאה דהוא כולא", (עיין קרני אור הערה ק"ל): [קכז] ולדעת קצת הביאם בד"ל, שכן הוא מנהג לה"ק לדבר בלשון רבים על עצמו, כמו „נפלה נא ביד ד' (ש"ב כד יד), ועי"ז כתב בד"ל במוה אין ראיה, כי לא היה דוד מדבר על עצמו בלבד, אלא על עצמו ועל עמו, וכן רהבעם באמרו (מ"א יב ט) „מה אתם נועצים ונשיב דבר את העם הזה" שתף עמו יועציו, וכן אבישלום באמרו הבו לכם עצה מה נעשה (ש"ב טז כ): [קכח] ולדעתי אם הביע (למעלה א ח) על הגאון רבינו סעדיה שאמר שהאדם נכבד מהמלאכים, כבל זאת דעתו נוטה שכל מע"ב לכבוד האדם נברא, והיטיב כתב בזה הכוזרי"א „בריות האדם נברא בצלם אלהים ודמותו ונפשו מטבע הרוחניים, אינו כאמת פחות וקלה, כי הוא בעל נפש יקרה מן השמים, ולכן אינו מהבטל שיהיה תכלית השמים והמאורות לאור על הארץ, ולפעול ההויות השפלות בעבור האדם, ומסכים לזה אמרם ז"ל בכמה מקומות, ודעת המורה יתנגד לזה, ועיין קרני אור הערה טו טז יח): [קכט] וכן דגים ועופות שנאמר כאן „ישרצו המים שרץ נפש חיה", שגם המים בכלל הארץ, לענין זה בכאן כי הארץ כוללת בתוכה, גם המים והימים, (ובפדר"א פי"א), ואלו שנבראו מן הארץ נפשן וגופן מן הארץ", (ובספרי דברים לב ב) „וכך היה ר' סימאי אומר כל הבריות שנבראו מן השמים, נפשם וגופם מן השמים, וכל הבריות שנבראו מן הארץ נפשם וגופם מן הארץ, חוץ מן האדם הזה שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ: [קל] וכן מצינו בדרז"ל (ב"ר פ', ח) „ר' חנינא אומר במלאכי השרת נמלך" כאלו נמלך הקב"ה בפמליא שלו שהם מלאכי יה, ולבאותיו לאמר, אחרי אשר בראתי את כל אלה לצורך האדם, תבמיטו והנאתו, עתה יבוא האדון אל היכלו, נעשה אדם בצלם עליונים, ומזה אמרו למדה תורה ד"א שיהיה גדול נמלך בקטן ממנו, וכן בג' (סנהד' לח, ב) אין הקב"ה עושה דבר, אלא א"כ נמלך בפמליא שלו, שנאמר „בגזרת עירין פתגמא, ובמימר קדישין שאילתא" (דניאל ד', יד) אמנם בזהר חדש בראשית עה"פ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נעשה אדם (שלו) [קלא], אנחנו נתעסק בו, ולא המים והארץ, [קלב], ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם (שלז) [קלג] כי המדבר אדם (שלח) גם כן השומע, ולא יוכל לדבר איש דברים בגבוה עליו או בשפל ממנו, רק על דרך דמות האדם (שלט) [קלד], וכן אמר "פי הארץ" (שמ) "יד הירדן" (במד׳ יג כט), וראש עפרות תבל (משלי ח כו), וחלילה חלילה להיות דמות לשם (שמא) [קלה],

קרני אור

(נעשה אדם) "ר׳ בוטח בשם ר׳ בו אמר תזרנו על כל התורה כולה, ולא מצינו שנתייען הקב״ה עם המלאכים לעולם כל שום דבר מכל מה שהוא צריך לעשות, ועוד מצינו שאין למעלה ולמטה שמשיגים לדעתו של הקב״ה, ושבהם רצים להשיג, מיד חוזרים לאחור משבגתם, וכו׳ ועוד אמר ר׳ בוטח מצינו שהקב״ה ברא אור הראשון, ונברא מזה האור שאר השמשים כלו, אם האור הראשון שנברא בתחלה, לא נתייען עמו כשרצה להוציא מתנו שאר צבאותיו, כ״ש וכ״ש אדם להבל דמה וכו׳, דא״ר בוא כהדין מלכא דהוא שליטא על כלא וכו׳ (עיין קרני אור הערה קכו) ועיין (עקידה בראשית שער שלישי) שפי׳ דבריהם ז״ל שאין כאן עצה על דרך האמת, כ״א הודעה לבד, כמי שמודיע לעבדיו ובני ביתו, שהוא בונה בית לדירתו, או נוטע שדה לפירותיו, ואומר להם נעשה כך וכך, ומי יאמר לו מה תעשה עיי״ש, וכן כתב המורה בפ״ו מח״ב "כי אין הכוונה באלו המאמרים כולם, מה שחשבוהו הפתיים שיש לו ית׳ דברים או מחשבה, או שאלת עצה, או התבוננות והעזר בדעת אחרים, ואיך יעזר הבורא במה שברא, אבל זה כולו ביאור, שאפילו חלקי המציאות עד בריאות האברים מבע״ח, כפי מה שהם עליו כל זה באמצעות המלאכים, כי הכחות כולם מלאכים", וביאור דבריו שהשם ית׳ יפעל כל הנמצאות באמצעות המלאכים, כי הכחות כולם מלאכים, והם הכחות הטבעיות, והחיוניות, והנפשיות: [קלא] ובס׳ (יסוד מורא שער השביעי) כתב הח׳ ז״ל "הלא תראה כתוב בתורה "תוצא הארץ נפש חיה" "ישרצו המים", ולא כן האדם, רק נעשה אדם בדמות מלאך, ואם המלאך חי לעולם, ככה מי שהוא בדמותו", וכן כתב בס׳ השבור "דע כי לא יוכל אדם לעלות למקום גבוה כ״א על מדרגות, והאור ברא נפשות הדגים והעופות מן המים, כי כן כתוב "ישרצו המים שרץ נפש חיה למינה", ונפשותם הם גופות, אך כאשר הזכיר הכתוב האדם, אמר הבורא למלאכיו "נעשה אדם בצלמנו", "ויפח באפיו נשמת חיים", נשמה שאיננה גוף. ונסמכה אל חיים בעבור שאינה מתה", וכן כתב בפירושו (לקהלת ג, כא) "ולמד חיים בעבור שהיא עומדת, ולא תאבד כנפש הבהמה":

[קלב] והרמב״ן ז״ל פי׳, "נעשה כלומר אני והארץ שהזכרת נעשה אדם, שתוציא הארץ הגוף מיסודותיה, כאשר עשתה בבהמה ובחיה, ויתן הוא ית׳ הרוח מפי עליון דכתיב "ויפח באפיו נשמת חיים", ואמר בצלמנו כדמותינו, כי ידמה לשניהם, במתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה, וידמה ברוח לעליונים", והדעה הזאת היא דעת הרד״ק ושכנו אחריו הרמב״ן והרלב״ג והרדי״א, והגרד״ל כפי׳ לפדר״א (פדר״א יא, א) כתב שכל מיני נפש ורוח שבאדם אינו מן הארץ, שלא כדעה שהזכיר הרמב״ן ז״ל, כי נפש התנועה שבדם אף של אדם נבראת מן הארץ, וכן כתוב (פדר״א שם) "ורקמו והקנו רוח ונשמה לא היתה בו" ר״ל שלא הוציאה לו הארץ כדרך שהוציאה לבע״ח, כי אעפ״י שהוא מן העפר לא נכתב בו שנבראת גופו מן הארץ כמ״ש בבע״ח "ישרצו המים" "תוצא הארץ", אבל באדם הנה בתחלת ברייתו לא הוזכר בו כלל הוצאת גופו מאין, רק "ויברא אלהים את האדם" סתם, ואף בפ׳ אלה תולדות השמים (למטה ב, ד) שכתוב בו. "וייצר ד׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה", שינה בו בלשון ממ״ש שם אח״כ בבע״ח "ויצר ד׳ אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים, שבשם פי׳ שמן האדמה שהוא הארץ האמור למעלה נוצרו, ובאדם כתיב "עפר מן האדמה", שלקח עפרו וכביכול גבלו ד׳, וז״ש "עד שובך וגו׳, כי ממנה לוקחת" (למטה ג׳ יט) וכתב "את האדמה אשר לוקח משם" (למטה ג כג) לא נזכרה בו רק לקיחה מן האדמה (דהיינו העפר כנ״ל ולא יצירה ובריאה): [קלג] והג׳ יעב״ץ ז״ל בס׳ "מגדל עז" כתב "אעפ״י שסבר חז״ל דברה תורה כלשון בני אדם לשבר את האוזן כדרך שהיא יכולה לשמוע, מ״מ ידוע למשכילים, כי יש פנימיות ותוך לכינוים הללו, ואין ד״ת כשיחה בטילה חלילה, ולא לה״ק הסכמיים כשאר לשונות, אמנם הם סתרי התורה הגנוזים למי שזוכה, אשרי העומד בסוד השם", ועיין (מורה ח״א פ׳ כו, לג, ופ׳ מו) שביאר שם המאמר הזה בארוכה ועיין (אור נחמד מחברת ראשונה מכתב ל״ה ומכתב כ׳) ועיין למטה ו״ו ו״ז ע״ש ויגחם ד׳ ובקרני אור שם: [קלד] וכן הוא בדרז״ל (מדרש משלי בפ׳ "צדיק אוכל לשובע נפשו, (משלי יג, כה) ר׳ יוחנן אמר מראין לעין מה שיכולה לראות, ומשמיעין לאוזן מה שיכולה לשמוע": [קלה] ובס׳ (יסוד מורא שער הראשון) כתב "והנה קדמונים ז״ל היו יודעים סוד המרכבה ושעור קומה (פי׳ אין זה תמונת הדבר ותואר ח״ו, כי אין לו תמונה כי מרומם הוא מכל תבנית אלא גדולתו וגבורתו) וחלילה חלילה בדמות יערכו לו, רק דבריהם צריכים

יהל אור

(שלו) נעשה בארץ נוצר אחד שיהיה בו חלק עליוני ממנו, ר״ל שיהיה בו שכל נפרדי, וכן פי׳ הרשב״ם "ויאמר למלאכיו נעשה אדם, כמו שמצינו במיכיהו בן ימלא (מ״א כב) ובישעי׳ (ישעי׳ ו ח) "את מי אשלח ומי ילך לנו" ואם כי לא נזכר במע״ב מיצירת המלאכים, כתב הח׳ ז״ל בשיטה ראשונה "ועתה כלל אתן לך כי משה אדונינו לא נתן התורה לחכמי לב לבדם כ״א לכל, ולא לאנשי דורו לבדם כ״א לכל דור ודור, והוא לא דבר במע״ב כ״א על העולם השפל שנברא בעבור האדם, ע״כ לא הזכיר המלאכים הקדושים", וכן כתב הרשב״ם "ואל תתמה אם לא נתפרש יצירת המלאכים, כי לא כתב משה כאן לא מלאכים, ולא גיהנם, ולא מעשה מרכבה, אלא דברים שאנו רואים בעולם הנזכרים ביו״ד הדברים, כי לכך נאמר מעשה כל ששת ימים", ובשיטה ראשונה "נעשה אדם הנכון בעיני, כי השם שם כח בארץ להדשיא, ובמים לשרוץ, וכן בארץ, אלה הנולדים מהם יאבדו, וכללם עומד, כאשר הוא כתוב בתהלת ס׳ קהלת, ואפס עומד בארץ, רק אדם לבדו שנברא בצלם אלהים, שהם המלאכים העומדים, ואם האדם כדמותם ע״כ יעמדו, ע״כ אמר השם למלאכים אנחנו נברא האדם, והנה נעשה הוא והמלאכים, וידענו כי אין השם הנכבד צלם, והנה עתה טעם בצלמינו והמלאכים שהם רבים, כאשר כתוב בס׳ דניאל ז יו״ד) "אלף אלפין ישמשונה, ורבו רבבן קדמוהי יקומון", והנה טעם בצלמנו כמו דפוס וכן כתוב ויולד בדמותו כצלמו" (למטה ה ג) והנה הבי״ת כמו כלי לעשות":

(שלז) וכן רז״ל השתמשו בזה המאמר לרוב עיין (ברכות לא ב, קדושין יז ב, כריתות יא א) ועוד במקומות הרבה: (שלח) כי התורה נתנה ע״י משה רבינו ע״ה: (שלט) כי כיון שאנחנו בעלי חושים והרגשות, אין בנו כח להשיג הענינים השכלים, רק בציורי הענינים המורגשים, אשר אנחנו מוטבעים בהם, מפני זה היתה כוונת התורה, לכתוב המלות והענינים, כפי כח הבנת השומע, כדי שיתישב על לבו בתחלה מדרך גשמותו, מתוך המלות הגשמיות, ואח״כ יתחכם וידקדק להבין שכל זה אינו כ״א על צד ההקרבה והמליצה (רב״ח): (שמ) פי הארץ נמצא (אבות פה מו) ובתורה "ותפתח הארץ את פיה" (במד׳ טז לב): (שמא) והתורה דברה כלשון בני האדם להבין השומעים:

פירוש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וכן אמר „אל מי תדמיוני" ישעי' מ כה) , ובעבור שנשמת האדם העליונה (שמג) שאיננה מתה נמשלת בחיותה לשם (שמג) , ושאיננה גוף והיא מלאה כולו [קלו] , וגוף האדם כעולם קטן (שמד) [קלז] , יהי השם מבורך אשר בגדול החל (שמה) ובקטן כלה (שמו) [קלח] , וגם אמר הנביא (שמז) שראה כבוד אלהים (שמח) „כמראה אדם (שמט) [קלט] , והשם הוא האחד (שנ) , והוא יוצר הכל (שנא) , והוא הכל (שנב) [קמ] , ולא אוכל לפרש (שנג) [קמא] , ואדם נברא בתחלה בשני פרצופין (שנד) [קמב] , והנו אחד (שנה) [קמג] , וגם הוא שנים (שנו) , והנה בצלם אלהים

יהל אור

(שמב) (ובבמדבר טז ל) בפי' ופצתה האדמה את פיה, קראה הח' ז"ל „תיכונה" וז"ל שם, „וכבר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונ' „תיכונה" תדבר על הגבוהים ממנה, כדרך ארמונה שהוא הגוף, וכן על השפלים ממנה והטעם להבין השומעים": (שמג) וכן כתב בס' העבור „והנה כל דבר שנעשה ע"י האמצעיים לא יעמוד, ואם צלם המלאכים עומד, יעמוד האדם שהוא בצלמם ובצורתם": (שמד) כמו שחלקי העולם כלם מתאחדים בצורה העליונה ית' שהיא השומרת והקושרת אותם, ככה האדם הנפש השכלית, היא השומרת והקושרת אבריו וכחותיו כולם, עד שמזה הצד נקרא האדם עולם קטן והעולם אדם גדול כדברי הקדמונים, וכמו שכתב הרב המורה, וכן בשיטה ראשונה „בצלם אלהים האדם עולם קטן, או העולם אדם גדול כמאמר יחזקאל (יחזקאל א כו) „כמראה אדם עליו מלמעלה": (שמה) העולם העליון תחלה מה שברא השם: (שמו) האדם שנקרא עולם קטן בו כלה, כי אחר שנברא האדם מיד כתיב, „ויכולו השמים": (שמז) יחזקאל: (שמח) שראה כבוד השם הנקרא בלשון רז"ל השכינה: (שמט) כהנהגת הנפש על הגוף: (שנ) כן הודיענו ית' ע"י נביאיו שהוא אחד, כמו שאמר „שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד", (דברי' ו, ד) „ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי" (שם לב לט) „ד' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר" (שם לב יב): (שנא) הוא הנמצא הראשון היוצר הכל: (שנב) הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים: (שנג) כי כבוד אלהים הסתר דבר:

(שנד) ובשיטה ראשונה „זכר ונקבה שני פרצופין כאשר יפרש עוד וככה אמרו קדמונינו ז"ל":

(שנה) שנידם יחד הם אחד: (שנו) ונוכל לפרש „והנו אחד" על הרכבת הנפש עם הגוף יחד נקרא „אדם" וברא השם את האדם מהעליונים והתחתונים; וקראו אדם והוא דבר אחד, „וגם הוא שנים" פי' חלק העליון שהוא הנשמה, והלק השפל שהוא הגוף, רוקן מן השמים, וגופו

קרני אור

פירוש כדברי התורה „נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" ובנבואת יחזקאל כמראה אדם עליו מלמעלה (יחז' א, כו) ואמר וממראה מתניו ולמטה (שם), (ועיין מורה ח"א פ' מו), (וז"ל הרמ"א בתש' סי' ז) אבל לא אסרו ללמוד דברי החכמים וחקירותם, במהות המלאכות וטבעיהן, כי אדרבה ע"י זה נודע גדולתו של יוצר בראשית, והוא פי' שיעור קומה, שאמרו כל היודע וכו' אף כי למקובלים דעת אחרת בזה, אלו ואלו דברי אלהים חיים עכ"ל: [קלו] וכן דרשו רז"ל (ברכות יו"ד, א) הני חמשה ברכי נפשי, כנגד מי אמרן דוד, לא אמרן אלא כנגד הקב"ה, וכנגד נשמה, מה הקב"ה מלא על כל העולם, אף נשמה מלאה את כל הגוף וכו' יבוא מי שיש בו חמשה דברים הללו, וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו (ועיין בהכותב בע"י מה שהעמיק לבאר בזה) וכן הוא בויק"ר ס"ד ח, דב"ר פ"ב לז, מדרש תה' קג, וכן הוא בתיקונים תיקון יג, ובשינוי לשון בכולם, וכן יאמר הח' ז"ל (יסוד מורא שער הראשון) „ולא יבין המשכיל איך תדמה נשמת האדם אל בוראה בחמשה דברים" (ושם בשער יב) „וזה סוד מה שאמרו חז"ל בחמשה דברים":

[קלז] ובס' יסוד העבור בשער שני כתב „והנה השם לבר צורת הגוף לנשמת האדם כצורת העולם למען יבוא בהיכלו, ויבין בו יום ולילה עד שידע השם שבראו", ולהבין דבריו עיין רב"ח על הפ' „נעשה אדם" שהרחיב לבאר כל זה, ועיין (אבות דר"נ פ' לא, ג) שביאר שם שכל מה שברא הקב"ה בעולמו ברא באדם ע"כ יאמר כי גוף האדם כעולם קטן, ועיין בפי' הח' ז"ל (בה"ש ה, יא) בטעם השלישית שמפרש אל מה ירמזון כל איברי הגוף: [קלח] וכן כתב הח' ז"ל (שמות כה, מ) וז"ל „והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו יוכל לדעת דברי העולם העליון, כי האדם כדמות עולם קטן, והוא היה סוף בריאותו בארץ, וסימן לדבר „בגדול החל ובקטן כלה", וכן כתב בס' (יסוד מורא שער יב) „ע"כ קראו חכמי התושיה האדם עולם קטן", וכן נקרא האדם אצל חכמי המחקר עולם קטן, ונקרא העולם אצלם ג"כ אדם גדול, לומר שהכל נקשר ומיוחד, וזה הוא מאמר הנביא (ישעי' מח, יג) „קורא אני אליהם יעמדו יחדו" ודרשו רז"ל מאי יחדו דלא לפתלפי מהדדי: [קלט] כמאמרם ז"ל (ב"ר פכ"ד ופכ"ז) א"ר יודן גדול כחן של נביאים שהם מדמים צורה ליוצרה, שנאמר „ואשמע קול אדם בין אולי" (דניאל ח, טז) א"ר יהודה ב"ר סימון אית לן קריא אוחרן דמחוור יתיר מן דין שנאמר „ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה (יחז' א, כו) ועיין בפי' מהרז"ו שם, ועיין מורה ח"ג מן פ"א עד פ"ב, ובחלק ראשון פמ"ו ובנרבוני ובאפודי שם, ובפי' הרדי"א מה שהקשה עליהם לפי פירושם פי"ש: [קם] ומן כתב (שמות כו, ו) „והנה יו"ד יריעות הוא המשכן, והמשכן קראו אחד כולל הכל, כי כל גוף איננו דבר אחד, רק הוא מחובר מאחדים, ככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל, ונקרא אחד, וכן העולם הקטן והגדול", ועיין בפי' (דניאל יו"ד כא) ד"ה „נאום אברהם המחבר וכו' וזה האחד הוא עולם הראשון כנגד העולמות שהם אחריו, וזה העולם איננו גוף, והוא הנקרא מראה כבוד השם העליון, ולא יתחנס בעלם, או במערכת, ואין לו זמן ומקום, והשם הנכבד בקרבו", ע"כ אמר והוא הכל: [קמא] וכן כתב המורה בפכ"ט מהח"ב „שכל מה שזכר במע"ב בתורה איננו כולו על פשוטו, כפי מה שדמו ממנו ההמון, שאילו היה הענין כן, לא היו מסתירים אותם אנשי החכמה, ולא היו החכמים ממרילים מליצות בהעלימו, ומניעת הספור בו בפני ההמון וכו', עוד שם, אבל כל מי שידע מזה דבר אין ראוי לו לפרסמו כמו שאמרתי פעמים בפי' המשנה, ובביאור אמרו (ב"ר פ' ט) מתחלת הספר ועד כאן כבוד אלהים הסתר דבר, ואמרו זה אחר שזכר ביום הששי", ועיין עקידה שער החמישי שהקשה על המאמר הזה שתי קושיות, וביאר המאמר הזה עפ"י דרכו, ובירושלמי חגיגה פ"ב ה"א) הבי' „כבוד אלהים הסתר דבר, כבוד מלכים חקור דבר משנברא העולם" ועיין בקרבן העדה שם: [קמב] כן חז"ל (ברכות סא א, עירובין יח, א) על זכר ונקבה בראם שדו פרצופין נבראו, והיו דבוקים גב אל גב, וכן כתב המורה בפ"ל מהח' הב' וז"ל „ומזה אמרם אדם וחוה נבראו כאחד מתאחדים גב לגב" (פי' שהם מתחזרים עורף זה לזה, כאלו אמר שהם הזכים, כי מהאחד יגיע ההפסד והוא החומר, ומהאחר יגיע השלימות והוא הצורה): [קמג] ובן כתב המורה (שם) „והבן זה איך היה הביאור שהי' ב' בצד אחד, והם אחד, כמו שאמר עצם מעצמי, ובשר מבשרי, והוסיף זה חיזוק באמרו שמם על שניהם יחד אחד (פי' כי האחד לבדו איננו אדם) אשה כי מאיש לוקחה זאת, וחיזק היותם אחד, ואמר ודבק באשתו והי' לבשר אחד":

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאָרֶץ: כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים | אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

אונקלוס

אַרְעָא: כז וּבְרָא יְיָ יָת אָדָם בִּצְלְמֵהּ בִּצְלֵם אֱלָהִין בְּרָא יָתֵהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יָתְהוֹן:

אבן עזרא

מלאך (קנ) [קסד], והוא נברא זכר ונקבה (קנח), וזאת פריה ורביה באדם (קנט) ברכה היא (קס) [קסה] כמו בבריאת המים (קסא) [קסו], רק היא מצוה (קסב) העתיקוה קדמונינו ז"ל (קסג) [קסז], ושמו זה הפסוק (קסד) זכר לדבר (קסה) [קסח]

רש"י

(כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר נג) ותשת עלי כפכה. נעשה בחותם כמטבע העשוי ע"י רושם שקורין קוני"ז (ובכ"י קוי"ן והוא בל"א שטעמפעל) וכן הוא אומר נד) תתהפך כחומר חותם: בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר נה) ויקח אחת מצלעותיו וגו' מדרש אגדה נו) שבראו שני פרצופים בבריאה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך -

קרני אור

[קסד] וכן כתב הרד"ק, שלא נתיחס הצלם לשכל ראשונה, כ"א למלאכיו, ושלכן אמר בלשון רבים, נעשה אדם, וכבר ישיע לזה, שבכל מקום שמזכיר ענין הצלם נאמר "צלם אלהים" לא "צלם ד'", לפי שאי אפשר לייחס אליו ית' דבר מהצלם וכמו שאמר אל מי תדמיון אל (ישעי' מ, כח), (ובכ"ר פ' כ) שמבראשית עד ולאדם, יש ע"א אזכרות, ואם תאמר הרי ע"ג הם, אלא "בצלם אלהים" "והייתם כאלהים" אינו בכלל: [קסה] וכן כתב התוס' (יבמות סה, ב ד"ה "ולא קאמר") אע"ג דלאדם הראשון קאמר פרו ורבו הכוונה ברכה בעלמא ולא למצוה: [קסו] ועיין רמב"ן ז"ל שכתב שיש הפרש גדול בין שני המאמרים, כי בבריאת המים כתוב ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו (למעלה פ' כב) ולכן יתכן לפרשו שנתן בהם כח להוליד בדומה, אבל באדם מלבד מה שאמר "ויברך אותם אלהים" אמר עוד "ויאמר להם אלהים פרו ורבו" והוא במורה שדבר עמהם, וצוה אותם על פו"ר כדעת חז"ל, ורבינו נסים כתב, שהכתוב הזה כולל ברכה ומצוה, כי אמרו פרו ורבו הוא מצוה, ונאמרו ורדו בדגת הים היא הברכה, ועיין בהמאמר שהצדיק דעת הח' ז"ל ודעת רז"ל בזה: [קסז] וכן כתב הרד"ק ז"ל ואעפ"י שהיא ברכה כמו בדגים סמכו חז"ל (יבמות סג, ב) שהיא מצוה לבני אדם: [קסח] וכתב הרלב"ג, הפרש השני שלא יפטר האדם מפו"ר אם לא יהיה לו זו"נ, ישלם בהם מלא כל הארץ וזהו שאמרו פרו ורבו, פרו רמז בו על ההולדה, ואמר ורבו, רמז בו חיוב הרבוי בהולדה, ואמר ומלאו את הארץ, יתחייב שישלם בזה מלא הארץ וכו', עוד שם והנה התועלת בזאת המצוה מבואר והוא שימשך ממנה קיום המין האנושי, כי האדם להיות פעולותיו בבחירתו היה אפשר לו שישבית מזה, כאלו תאמר, אם תשלם ההסכמה בין האנשים להמנע מהוליד, ולזה השגיחה בו התורה בזה האופן":

יהל אור

מצר מהאדמה: (קנז) וכן ת"א "בצלם אלהין" אף כי בכ"מ תרגם "אלהים" בשם הוי"ה שינה בזה לבלי ליחס לד' שום דבר מהצלם כי מה דמות תערכו לו? ותרגם "בצלם אלהין" בכוון שפי' מלאך להבדיל מכל אלהים בתורה הסמוך לשם הוי"ה שמתורגם בכ"מ אלהים (נל"ג): (קנח) הנשמה העליונה זכר, והרוח החיוני היא הנקבה, או פי', להיות נדמה להמלאכים, ואם אינו מתקיים באיש, יכול להתקיים במין, להוליד כדמותו ע"י פו"ר, ובזה הוא ג"כ נצחי, ובעבור שאמר שנברא בצלם המלאכים, יש לשאול כי המלאכים הם מין אחד, ואיך עשה את האדם שני מינים אחד זכר ואחד נקבה ותשובתו כי בעבור שהמלאכים עומדים בעצמם ולא כן האדם כי סופו למות, ע"כ הוא נברא זו"נ, כדי שיקיים המין ויעמדו אחריו: (קנט) הפריה היא ההולדה, והרביה היא ההגדלה: (קס) ובשיטה ראשונה "פרו ורבו ברכה שהאחד יוליד רבים": (קסא) דעת הח' ז"ל שהיתה ברכת האדם בפרו ורבו כברכת הדגים והעופות, שהוא נתינת הכח להולדה בדומה (רדי"א) (קסב) כן דעת חז"ל שהיא אחת מתרי"ג מצות, ולהכי אמרינן שהה ולא ילדה מצוה לגרשה, וכן כתב הרלב"ג "תחויב שיהיה זה המאמר מצוה לא נתינת טבע על ההולדה (קסג) כך קבלו אבותינו ממשה רבינו ע"ה על פה, (קסד) "ויאמר להם אלהים פרו ורבו" ואיננה הברכה שזכר תחלה, רק אמר שברך אותם, ולא פי' במה ברכם, ורז"ל רמזו בדבריהם שאמרו ברכם ברכת חתנים, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, והמאמר "ויאמר להם אלהים פרו ורבו", היא מצוה בפני עצמה, ולכן באה עליו אמירה ושם (קסה) בעבור קטני אמנה אם יאמרו שאין זאת המצוה מן התורה, ישיבו להם כי מכאן ראיה, אבל כל מי שיש בו דעת, יבין בעצמו כי ראוי לקיים המין אפילו לא היה כתוב בתורה, ויאמין לקבלתם בלי צורך ראיה, והנה סיום הפ' ב"א "ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ", וכתב הח' ז"ל בשיטה ראשונה, ויתכן שלא הזכיר ובכל חית הארץ (פי' כי הכתוב אמר ובכל חיה הרומשת על הארץ, ולא אמר ובכל חית הארץ) בעבור שאין ממשלה על רובם, כ"א על הרמשים הקטנים, ולא על החיה שנקראת בהמות, "הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך" (איוב מ טו):

שניהם

מקורי רש"י: נג) תה' קלט ה. נד) איוב לח יד. נה) למטה ב כא. נו) עירובין יח א ברכות סא א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃
כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה׃
ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ׀ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן׃
לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־

אונקלוס

כח וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא וּתְקוֹפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא׃
כט וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יָת כָּל עִסְבָּא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע דִּי עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיָת כָּל אִילָנָא דִּי בֵהּ פֵּרֵי אִילָנָא דְּבַר זַרְעֵהּ מִזְדְּרַע לְכוֹן יְהֵא לְמֵיכָל׃
ל וּלְכָל חֵיוַת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכֹל דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא דִּי בֵהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יָת כָּל יְרוֹק עִסְבָּא לְמֵיכָל וַהֲוָה כֵן׃
לא וַחֲזָא יְיָ יָת כָּל דִּי עֲבַד וְהָא

רש״י

כילד בריתן ופירש לך במקום אחר נז): (כח) וכבשה. חסר וי״ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית נח) ועוד ללמדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה נט): (כט) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול

אבן עזרא

כט ויאמר אלהים הנה נתתי לכם, התיר לבני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב, וכל פרי עץ מותר לאדם, והעשב הירק לחיות ולכל רומש, ועד כה לא הותר הבשר עד אחר המבול (סו) : לא וירא (סז), יום הששי (סח) [קסט], י״א שיום סמוך (סט)

יהל אור

(סו) דעת הה׳ ז״ל כי עדיין לא התיר את הבשר עד אחר המבול, ועיין רש״י ורמב״ן ז״ל: (סז) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד״ ובביעה דאשוגה ״ואם שאל שואל אחר שהזכיר בכל יום ויום עם כל מעשה בראשית כי טוב, מה צריך להזכירו עוד עם הכלל, והתשובה שיתכן היות כל פרט טוב, וכלל התחברם רע, ע״כ הצריך לומר את כל אשר עשה, ועוד כי הוסיף מלת מאוד על הכלל ולא על הפרט״, וכן כתב רע״ס תכלית המציאות בכללו טוב מאוד יותר מן התכליתיות הפרטיות המכוונות אליו, והנה כל המפרשים בפי׳ הפסוק הזה האריכו למאוד, ובב״ר נמלא הרבה מאמרים על הפ׳ הזה ג״כ, ועיין מ״מ לר״מ חפץ ז״ל, ובנתה״ש מה שביארו בזה: (סח) בא התואר בה״א הידיעה, והמתואר בלעדו שלא כמשפט: (סט) בעבור הה״א במלת הששי, כי היה ראוי שיאמר היום הששי, או יום ששי אז לא היה סמוך:

קרני אור

[קסט] בא בה״א הידיעה, כלומר היום הידוע שהיה בו העולם מלא ושלם עם כל בריותיו ובו נברא האדם (רד״ק) יען כי הם נזכרו בתורה גם להלן כמ״ש ״ויהי ביום הששי״ (שמות טז כב) ״ויהי ביום השביעי״ (שם שם כז) משא״כ הימים שלפניהם שלא נזכרו עוד בכל הס״ק (הג״ה) אחרי שלא נכתב ה״א הידיעה בימים הקודמים כי הם כששי לבד הוא מוסב על ויכולו השמים האמור בפ׳ שלאחריו, ושפורו שהיה ערב ובקר של יום הששי שבו נגמרה מלאכת השמים והארץ וכל צבאם, והיה הכל לאחד שלם דבוק וכלול ואחוז זה בזה (רש״ד) על דרך פשט לומר כי הוא

כעכור

ביאורי רש״י: נז) לעיל ב ו. נח) ב״ר פ״ח יב. נט) קדושין לה א יבמות סה ב ב״ר פ״ח יב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי: פ
ב א ויכלו השמים והארץ וכל־

תקין לחדא והוה רמש והוה צפר יום שתיתאי:
א ואשתכללו שמיא וארעא וכל חיליהון:

אבן עזרא

ומעם לגלגל הששי (סס) [קנ] וכן יום השביעי, ואין זה אמת (סעא), ובעל יום הששי על דעת אנשי המולות יוביה (סעב), רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון (סעג) וכן יום השביעי (סעד) ונמצא כן „איש הישראלי" (ויקרא כד י) (סעה), ורבים כמוהם (סעו), גם כן רקיע השמים (למעלה א כ) הרקיע שהוא שמים (סעז):

א ויכלו (א) [א], מהבנין שלא נקרא שם פועלו, ומשקלו ויכסו כל ההרים (למטה ז, יט) ומעמו נשלמו (ג) [ב], והיה בכלל

רש"י

בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם ס) בשר שנאמר סא) כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (לא) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם ע"מ שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה סב) ד"א יום הששי שכלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון (ה"א שביום ו' בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי בה"א שאותו יום

קרני אור

וס מיוחד אין כמוהו אחריו, כי בו ברא חדשה, ולא יוסיף כן עוד לעשות תחת השמש. וזה הוא עצמו מאמר קהלת (קהלת א, ט) „ואין כל חדש תחת השמש", ואין כן הימים שלפניו, שאחר כל אחד בא יום כמוהו יום מלאכה, ע"כ לא אמר כאן השני השלישי (רנה"ו) ועי' (ע"ג, ג', א) יום הששי מלמד שהתנה וכו' ונראה", הורה על ה' חומשי תורה, או על ששי בסיון, (וככ"ר פ' ט יד) „אמר ר' יונן זו שעה יתירה שמוסיפים מחול על קדש, ובה נגמרה מלאכת העולם ע"כ כתוב השש" (ופי' מהרז"ו בא לדרוש יום הששי ויכולו, שמ"ב ויכולו צריך לסוף יום ששי וע"כ כתב הששי ויכולו) והשמן רשנ (ילקוט רמז טו) פי' „ולכ"נ הששי בה"א הידיעה לפי שיש בה שעה התוספות דלגבי אדם נמנית ליום ז', לגבי השי"י נמנית ליום ו'": [קנ] שהוא גלגל לדק לפי חשבונם:

א] הכתוב יאמר „ויכלו השמים והארץ וכל צבאם", על השמים לבד נאמר וכל צבאם, שבארץ אין צבא כ"א בבני אדם רבים הנאספים, ולא בשר בע"ח, וגם לא הי' אלא אדם ואשתו (רו"ה) מלת השמים והארץ, לא על הרקיע והיבשה לבד שנגמרו ביום השני והשלישי, אלא השמים ושמי השמים, וגבוה על גבוה, המרומים והמעונות העליונות, וכן הארץ וכל יסודותיה, ותקן החשך ותהו ובהו, וכן כל צבאם, צבאות הארץ הם דגי הים ועוף השמים, והבהמה וחיה ורמש והאדם, וצבא השמים, הם המאורות והכוכבים וצבאות השמים והמלאכים (רנה"ו) וכן פי' הרמב"ן שבכלל צבאם המלאכים, וכתב שד"ל ונראה שצבא ענינו קבוץ דברים המתיחסים לדבר אחד, וכאן יורה קבוץ כלל הנמצאים המתיחסים לשמים ולארץ: ב] (ובב"ר פ' י"ד) ויכלו מלשון כלה שמורה על כלות, וכן היו התסידים הראשונים אומרים כותי כלה, והתרגום ירושלמי תרגמו מלשון חמדה וכוסף, כמו „כלתה לתשועתך נפשי" (תה' קי"ט פ"א) שתרגם שם „רגיג לפורקנך נפשי" ולפי הוה נטה הרלב"ג,

יהל אור

(סע) בעבור הה"א מפרשים שפירושו יומו של הגלגל הששי, או של הכוכב הששי, ובשיטה ראשונה „אנה יש לשאול למה אמר הכתוב יום הששי, בה"א ור' אדונים בן תמים (עיין ערכו בראש הספר) אומר כי ביום הראשון היה אור והושך כדמות „הלבנה", וההבדלה ביום השני, כי כן דרך כוכב „חמה", והדשאים בשלישי, כי „נגה" לאות על כל מאכל „והחמה" ברביעי, כי המשרתים תלוים בה, וככה בכל מרולתם, גם הראות כוכבי המולות כפי מהלך השמש לעולם, ובחמישי כנגד „מאדים" ובששי כנגד „צדק", והוא מודה לחכם האומר כי יום הוא אלף שנים ע"כ שיתא אלפי הוי עלמא": (סעא) פי' שיהי' הימים כסדר שבעה כוכבי לכת: (סעב) פי' הם האומרים שמושלים שבעת המשרתים בשבעת הימים, והסימן ראשי ימים ח'ל'ס' כ'צ'נ'ש', ביום הראשון „חמה" ובשני „לבנה" ובשלישי „מאדים", וברביעי „כוכב" ובחמישי „צדק" ובששי „נוגה", ובשבת „שבתי", ולא כאמר שיום סמוך לגלגל הששי. הלא גלגל הששי „צדק" ובעל יום הששי הוא „נוגה", כי השבעה כוכבי לכת, אינם משמשים בלילות ובימים כסדר גלגליהם: (סעג) ומצינו שמיכות חסר „של" כמו „ספר זכרון" (מלאכי ג טז) שבו נכתב הזכרון, ויש סמיכות שמורה על הדבר בעצמו, כמו גדול העצה (ירמי' לב יט) וכן איש מרמה (תה' מג, א,) וכן כאן יום שהוא ששי, (סעד) יום שהוא שביעי: (סעה) שפי' איש שהוא ישראלי, ועיין מה שכתב הה' ז"ל בס' מאזנים, בשער הנודעים: (סעו) וכמו שבע השבלים הטבת (למטה מא כו) ולא הזכירם מקודם בפ', והיה נ"ל כמו בפתרון הפרות (סס) „שבע פרות הטבת": (סעז) אף שמשם אין ראיה כל כך לפי שהוא סמוך (רש"ד):

(א) ובשיטה ראשונה „ויכלו השמים והארץ, רק הזכיר העליון והשפל, וצבא השמים הם הכוכבים והמאורות הם המושלים, וצבא הארץ החיים", פי' כי נגמרו כולם צבא השמים וצבא הארץ ביום הששי, וצבא השמים נקראו שני המאורות הגדולים, והכוכבים הנזכרים בענין, „ופן תשא עיניך השמימה, וראית את השמש ואת הירח, ואת הכוכבים כל צבא השמים" (דבר' ד יט) וצבא הארץ הם הנזכרים, חיה ורמש ודגים וכל הצומח: (ב) ביום הששי כלו ונגמרו השמים והארץ כל אשר חפץ ד' לעשות כאורח הכמתו היה נגמר לא חסר דבר, וכן ת"א ואשתכללו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי: פ
ב א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל

אונקלוס

תַּקִּין לְחַדָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאֵי:
א וְאִשְׁתַּכְלַלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן:

אבן עזרא

וטעם לגלגל הששי (סט) וקנו וכן יום השביעי, ואין זה אמת (סעא), ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוביח (סעב), רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון (סעג) וכן יום השביעי (סעד) ונמצא כן "איש הישראלי" (ויקרא כד י) (סעה), ורבים כמוהם (סעו), גם כן רקיע השמים (למעלה א כ) הרקיע שהוא שמים (סעז):

א ויכלו (א) [א], מהבנין שלא נקרא שם פועלו, ומשקלו ויכסו כל ההרים (למטה ז, יט) וטעמו נשלמו (ב) [ב], והים בכלל

רש"י

בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם וכשבאו בני נח התיר להם (ס) בשר שנאמר (סא) כל רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (לה) יום הששי. הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם ע"מ שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה (סב) ד"א יום הששי שכלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששי בסיון (ה"א שביום ו' בסיון שקבלו ישראל התורה) נתחזקו כל יצירת בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה וזהו יום הששי בה"א שאותו יום

קרני אור

וס מיוחד אין כמוהו אחריו, כי בו ברא חדשה, ולא יוסיף כן עוד לעשות תחת השמש. וזה הוא עצמו מאמר קהלת (קהלת א, ט) "ואין כל חדש תחת השמש", ואין כן הימים שלפניו, שאחר כל אחד בא יום כמוהו יום מלאכה, ע"כ לא אמר כמו בשני השלישי (רנ"ו) ועי' (ע"ג, נ', א) יום הששי מלמד שהתנה וכו' וכרש"י, הורה על ה' חומשי תורה, או על ששי בסיון, (ובב"ר פ' ט יד) "אמר ר' יודן זו שעה יתירה שמוסיפים מחול על קדש, ובה נגמרה מלאכת העולם ע"כ כתוב הששי" (ופי' מהרז"ו בא לדרוש יום הששי ויכולו, שמ"ש ויכולו שייך לסוף יום ששי וע"כ כתב הששי ויכולו) והשמן רשן (ילקוט רמז טו) פי' "ולכ"נ הששי בה"א הידיעה לפי שיש בה שעה התוספות דלגבי אדם נמנית ליום ז', לגבי השי"ת נמנית ליום ו'": [קנ] שהוא גלגל לדק לפי חשבונם:

א] הכתוב יאמר "ויכלו השמים והארץ וכל צבאם", על השמים לבד נאמר וכל צבאם, שבארץ אין צבא כ"א בבני אדם רבים האלפים, ולא בשר בע"ח, וגם לא הי' אלא אדם ואשתו (רו"ה) מלת השמים והארץ, לא על הרקיע והיבשה לבד שנזכרו ביום השני והשלישי, אלא השמים ושמי השמים, וגבוה על גבוה, המרומים והמעונות העליונות, וכן הארץ וכל יסודותיה, ותקן החשך ותהו ובהו, וכן כל צבאם, צבאות הארץ הם דגי הים ועוף השמים, ובהמה וחיה ורמש והאדם, וצבא השמים, הם המאורות והכוכבים וצבאות השמים והמלאכים (רנ"ו) וכן פי' הרמב"ן שבכלל צבאם המלאכים, וכתב שד"ל ונראה שצבא ענינו קבוץ דברים המתיחסים לדבר אחד, וכאן יורה קבוץ כלל הנמצאים המתיחסים לשמים ולארץ: ב] (ובב"ר פ' י"ד) ויכלו מלשון כלה שמורה על כלות, וכן היו החסידים הראשונים אומרים בואי כלה, בואי כלה, והתרגום ירושלמי תרגמו מלשון חמדה וכוסף, כמו "כלתה לתשועתך נפשי" (תה' קי"ט פ"א) שתרגם שם "רגיג לפורקנך נפשי" ולפי הזה נטה הרלב"ג,

יהל אור

(סט) בעבור הה"א מפרשים בפירושו יומו של הגלגל הששי, או של הכוכב הששי, ובשיטה ראשונה "אגב יש לשאול למה אמר הכתוב יום הששי, בה"א ור' אדוגים בן תמים (עיין ערכו בראש הספר) אומר כי ביום הראשון היה אור וחשך כדמות "הלבנה", וההבדלה ביום השני, כי כן דרך כוכב "חמה", והדשאים בשלישי, כי "נגה" לאות על כל מאכל "והחמה" ברביעי, כי המשרתים תלוים בה, וככה בכל מרוצתם, גם הראות כוכבי המזלות כפי מהלך השמש לעולם, ובחמישי כנגד "מאדים" ובששי כנגד "צדק", והוא מודה לחכם האומר כי יום הוא אלף שנים ע"כ שיתא אלפי הוי עלמא": (סעא) פי' שיהי' הימים כסדר שבעה כוכבי לכת: (סעב) פי' הם האומרים שמושלים שבעת המשרתים בשבעת הימים, והסימן ראשי ימים ח'ל'ס' כ'צ'נ'ש', ביום הראשון "חמה" ובשני "לבנה" ובשלישי "מאדים", וברביעי "כוכב" ובחמישי "צדק" ובששי "נוגה", ובשבת "שבתי", ואם נאמר שיום סמוך לגלגל הששי. הלא גלגל הששי "צדק" ובעל יום הששי הוא "נוגה", כי השבעה כוכבי לכת, אינם משמשים בלילות ובימים כסדר גלגליהם: (סעג) ומצינו סמיכות חסר "של" כמו "ספר זכרון" (מלאכי ג טז) שבו נכתב הזכרון, ויש סמיכות שמורה על הדבר בעצמו, כמו גדול העצה (ירמי' לב יט) וכן איש מרמה (תה' מג, א) וכן כאן יום שהוא ששי, (סעד) יום שהוא שביעי: (סעה) שפי' איש שהוא ישראלי, ועיין מה שכתב הה' ז"ל בס' מאזנים, בשער הנודעים: (סעו) וכמו שבע השבלים הטבת (למטה מא כו) ולא הזכירם מקודם בפ', והיה

ז"ל כמו בפתרון הפרות (סס) "שבע פרות הטבת": (סעז) אף שמשם אין ראיה כל כך לפי שהוא סמוך (רש"ד):

(ה) ובשיטה ראשונה "ויכלו השמים והארץ, רק הזכיר העליון והשפל, וצבא השמים הם הכוכבים והמאורות הם המושלים, וצבא הארץ החיים", פי' כי נגמרו כולם צבא השמים וצבא הארץ ביום הששי, וצבא השמים נקראו שני המאורות הגדולים, והכוכבים הנזכרים בענין, "ופן תשא עיניך השמימה, וראית את השמש ואת הירח, ואת הכוכבים כל צבא השמים" (דבר' ד יט) וצבא הארץ הם הנזכרים, חיה ורמש ודגים וכל הצומח: יב) ביום הששי כלו ונגמרו השמים והארץ כל אשר חפץ ד' לעשות כאורח הכמתו היה נגמר לא חסר דבר, וכן ת"א ואשתכללו

מקורי רש"י: ס) סנהד' נט ב, ועיי"ש גו כתוס' ד"ה אכל תאכל. סא) למטה ט ג. סב) תנחומא בראש' אות א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב וְשֵׁצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִדְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִדְתֵּיהּ דִּי עֲבַד׃

צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־

רש"י

ו' בסיון) המוכן למתן תורה סג): (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר"ש אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום א) ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת

אבן עזרא

הארץ, כי הם כאגודה ; זאת (ג) [ג] ב ויכל אלהים ביום השביעי (ד) י"א כי הימים נבראים, ובבריאת יום שביעי שלמה המלאכה (ה) [ד], וזה הפירוש תפל (ו) [ה], וי"א כי יש בי"ת שטעמו קודם, כמו לא תחסום שור בדישו (דב"ר כ"ה ד') (ז), „אך ביום הראשון תשביתו שאור" (שמות י"ב ט"ו) (ח) [ו] ולמה זאת הצרה (ט) וכלוי מעשה איננה מעשה (י) כאילו אמר לא עשה מעשה (יא), וכן פי' ויכל, גם וישבות (יב) [ז] וטעם מלאכתו אשר עשה ביום הששי טרם יום השבת (יג) וטעם וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו (יד) [ח]

יהל אור

ואשתכללו, והשרש „שכלל" מורה בארמית על ההשלמה בכל תוקף ועוז: (ג) עיין (למעלה א ו) וכן כתוב „כי הוא על ימים יסדה" (תה' כד ב) ועיין ביאורי שם (ד) זה אחד מן המקראות המורות שבתורה, ומן הדברים ששינו הזקנים כשהעתיקו התורה לתלמי וכתבו ויכל אלהים ביום הששי, וכן הוא בג' (מגילה ט, א, ב"ר פ' יו"ד, מכילתא בא פ יד), וכן בס"ת של כותים כתוב ביום הששי, וכתב שד"ל שזה איננה אלא הגהה ותיקון שהגיהו חכמיהם כמפוע וקלות הבנתם: (ה) בעבור שכתב ויכל אלהים ביום השביעי, והיה ראוי להיות הששי, כי בששה נגלם הכל, ויפרשו כי במה שעשה יום השביעי כלתה המלאכה, שהשלים שבעת ימים, ואי"א לומר ויכל ביום הששי כיון שעדיין לא נברא יום השביעי, וכן פי' הטור: (ו) פי' שהוא הסר טעם והוא תוה"ש לדבר חסר טעם טבעי או מוסרי „היאכל תפל מבלי מלח" (איוב ו, ו) כי לפי הפירוש הזה, היה ראוי לומר ויכל אלהים את יום השביעי: (ז) ושם פי' הה' ז"ל שזה דעת המכחישים וז"ל שם „בדישו אמרו המכחישים שהוא קודם דישה ואין צורך": (ח) ופי' שיהי' מושבת ביום הראשון שיבערוהו קודם יום הראשון: (ט) למה לנו לחפש פירושים אחרים: (י) זכן וישבתו העם ביום השביעי (שמות טז ל), שפי' כי עוד לא בא יום השביעי, והמלאכות הי' מושבתות, כי כלוי מעשה אינו מעשה, וכן כתב בשיטה ראשונה „ויכל לפי דעתי כי כלוי מעשה איננו מעשה, כאלו אמר בהכנס יום שביעי כבר כלתה מלאכת יום ששי" (יא) כי ביום השביעי לא עשה מעשה: (יב) וכן כתב הה' ז"ל (שמות יב טו) ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה, והנה פי' ויכל אלהים ביום השביעי, כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו וככה ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם (שם) בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מבתיכם: (יג) שלא ברא אחר יום הששי דבר: (יד) באמרו וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו

קרני אור

וכתב הרדי"א כי קשה מאוד ישוב הכתוב, וכן כתב רנה"ו, אלו שתרגמו ויכל מלשון חמדה, אין פשט המלה, ולא פתרון הכתוב: ג] יש לשאול למה לא נאמר ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי, כמו שנאמר בשאר הימים, י"ל לפי שלא היה בו ערב, וכן איתא (ב"ר פ' י"א) ויברך אלהים ברכו באורה, כיון ששקעה חמה בליל שבת ביקש הקב"ה לגנוזה וחלק כבוד לשבת ול"ו שעות שמשה אורה, פי' ערב שבת ביום וליל שבת, ויום שבת, הרי ל"ו שעות:

ד] וכן הוא בפס"ז (בלא' א ג), (ובב"ר פ' יו"ד) הביאו רש"י ז"ל בפי' על התורה „ר' שמעון אומר אדם בו"ד שאינו יודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה, ונראה כאלו כלה בו ביום", ויהיה ויכל אלהים ביום השביעי לפי הנראה לבני אדם, ולא לפי האמת, כי ראשית השביעי אינו שביעי, כמו שראשית הקו אינו קו, כי אלו היה ראשית השביעי שביעי היה בשביעי מעשה, וכן פי' החזקוני „נראה כאלו כלתה בו כל מלאכת בראשית, שבעוד שהיה יום ששי לא נדע שכלתה מלאכתו, או אם ישבה למחרתו כלום", והנה עד שבא יום השביעי ולא פעל עוד, אז נודע כי ד' הפועל כלה מלאכתו, וז"א „ויכל אלהים ביום השביעי:

ה] ביאור המלה „תפל עיין יהל אור, וכן הוא בלשון משנה לדבר שצריך להמליחו ולא נמלח (שבת קמח, א, חולין קיג א, נדרים נא ב): ו] וכן פי' הרד"ק, והראב"ד בביאורו הארוך ג"כ לבאר עד"ז: ז] וכן פי' הה' ז"ל (יסוד מורא שער השביעי) „ושביתה איננה מעשה, רק כלוי מעשה ומנוחה ממנו, כי כן כתיב וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו, ופי' לעשות, לפני יום השבת כדי שלא ישבה בו מלאכה", ועיין בגדי"א מה שהעיר ע"ז, ובאמרי שפר לרנה"ו מה שהשיג עליו בכ"י"א: [ח] באמרו וישבות דברה תורה כלשון בני אדם, כי אין לפניו יגיעה כמו שאמר לא יעף ולא יגע (ישעי' מ כח) ולא ברא העולם ביגיעה (רד"ק) מלת שביתה בקל והכבדתיו כלם אין על המנוחה כמו שחושבים רבים, כמי שעושה מלאכה זמן רב, ואח"ב ינוח, כי חלילה חלילה ליחס לו ית' עמל ויגיעה עד שיצטרך למנוחה, ובפירוש כתוב „אלהי עולם בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע (ישעי' שם) והכל נעשה במאמר, אבל השביתה ענינה הפסק, שפסק לעשות עוד מלאכה, וכן כל שביתה שבמקרא נופל על כל הפסק דבר, אפילו דברים שאין בהם רוח חיים, שלא יתכן בהם עמל ויגיעה, כמו „וישבות המן ממחרת" (יהושע ה, יב):

[ט] והרדי"א השיג עליו וכתב שאינו נכון, ורע"ס פי' וישבות ביום השביעי, בתחלת יום השביעי, שבאותו הרגע לשבות

מקורי רש"י: סג) שבת פו א, ע"ז ג א, ילקוט רמז ט, א) ב"ר פ"י ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ

ג וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדֵּישׁ יָתֵהּ אֲרֵי בֵהּ נָח מִכָּל עֲבִדְתֵּהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃

אבן עזרא

מכל הבריאות שברא (ט') [ט] : ג ויברך אלהים. פי' ברכה תוספות טובה (ט') וביום הזה (י') תתחדש בגופות (י"ח) דמות כח בתולדות (י"ט) [י] ובנשמות כח' ההכרה והשכל (כ) [יא] ויקדש אותו. שלא נעשתה בו מלאכה (כ"א) כמו חבריו (כ"ב) [יב], ופי' אשר ברא אלהים

רש"י

שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה: (ג) ויברך ויקדש. ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה. וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת ב) והמקרא כתוב ע"ש העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראוי' לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש

קרני אור

בלתי מתחלק, אשר הוא ראשית לזמן העתיד, ואינו חלק ממנו, כאמרם ז"ל „נכנס בו כחוט השערה" ועיין עקידה ש' הרביעי שמפרש דעת רז"ל ויביא מחלוקתם בזה, ויבאר דבריהם בטוב טעם ודעת, וסיים „ומעתה לא נבאר פקפוק להוציא דבר מתוך דבריה, והפלא ממה שאמרו שזה אחד מהדברים ששינו לתלמי המלך, שירצה שתלמי ושאר מלכי האומות וחכמיהם מאמינים בתורה וסומכין על עדותה, והנה חכמי ופלוסופי עמנו שומעים את דברינו ומסכין אותם לשרירות לבם": [י] וכן כתב העקידה ז"ל, וכן דעת הרדב"א כי מיום השביעי ואילך התחילה התמדת קיום אותה ההויה, והוא בזוגים להזדווג הפשוטים בהרכבה והתומר בהויה, וכתב הכוה"ק מתוך גלגל דברים אלו אנו למדין טעם נכון למ"ש ז"ל (כתובות סב ב) דמש"ש לש"ש סוי עונת ת"ח, והוא אשר פריו יתן בעתו:

[יא] כמו שאז"ל נפש יתירה נולדה באדם בערב שבת, ולפי האמת יש יתרון ביום שבת גדול מאוד על שאר הימים, וכהיות האדם מתעסק בצרכי הגוף נכלל בששת ימי המעשה, ולא חלק לו בבינה, והוא נכלל עם הבהמות, ואם יתעסק במושכלות, אז הוא מעונג ומעודן ביום השבת, שהוא יום השביתה ויום המנוח: [יב] ובדרז"ל (ב"ר פ' יא) ויברך ויקדש, ברכו וקדשו במן, ברכו שהיה יורד בששי לחם יומים וקדשו שלא הי' יורד מן בשבת, וכן פי' רש"י ז"ל מב"ר, וכתב ע"ז הרמב"ן ז"ל שאינו נכון, כי איך תהיה הברכה קודם המעשה אלפים ותמ"ת שנה, והרלב"ג פי' כי ויקדש אותו נאמר על מצות השבת שנתן הקב"ה על הר סיני לישראל, ואמר ויקדש אותו בלשון זכר ועיין יהל אור למטה סעיף כ):

יהל אור

כי הוא מאמר כפול ומותר, לפי שאחרי שאמר שכלה ביום השביעי את מלאכתו מהידוע הוא שבו שבת, ומה צורך א"כ בשני המאמרים בזה ויכל וישבות, גם שבפסוק ויכל אמר מלאכתו אשר עשה, ובפ' וישבות אמר מכל מלאכתו, ע"כ פי' הח' ז"ל מלאכתו על מלאכת היום הששי שנגמרה טרם יום השבת: (טו) ומה שאמר מכל מלאכתו, על כל בריאות שברא בששת הימים, ובשיטה ראשונה „והנה נמצא כי ביום השביעי שבת מכל מלאכת ימי בראשית, ע"כ אחריו מכל מלאכתו":

(טז) דע כי כל ברכה תוספות טובה אין יוצא מכלל זה בכל המקרא, ובשימוך אל השם מורה על ההפלגה, כשיתן כח בתולדות הדברים להוסיף יותר ממה שנכרא בטבעיהם: (יז) הברכה היא תוספות טובה, ויום השבת נוסף בטובת הנפש שיש לה מנוחה ביום זה מעסקי העוה"ז, ותוכל להתעסק בחכמה ובדברי אלהים, ובזה יש לו יתרון מכל הימים: (יח) וכן יאמרו חכמי המזלות, כי הכוכב המשרת ביום השביעי שהוא שבתאי, ויש לו זה הכח שיחדש בגופות חוזק הטבעיים, וכן פי' הח' ז"ל בספרו „ראשית חכמה" בשער הרביעי:

(יט) כי בששת ימי הבריאה לא היה לדברים הנבראים כ"א קנין הצורה המשלמת והמעצמת ההוה ההוא שבעבורם הוא מה שהוא, וזה היה להם שלימות הראשון לבד, הדשאים והצמחים עמדו כאותו מצב שנבראו מבלי שיולידו בדומה, וכן הדגים והעוף, אמנם ביום השביעי הגיע להם השלימות והתכלית האחרון, כי אז התחיל כל דבר לפעול בעצמו, להוליד דומיהם להתמיד מינם, והוא תכלית ההוה לפעול כ"א כפי טבעו וצורתו, וזהו ויברך אלהים את יום השביעי, שהיתה הברכה, שמיום השביעי והלאה יפעלות בריות בראשית פעולותיהם בעצמם, כפי הטבע המסודר והמוגבל בהם והנה נתיחסה זאת הברכה ליום השביעי, ולא לבריות, וזהו שאמר הח' ז"ל, וביום הזה (יום השביעי) תתחדש בגופות דמות כח בתולדות: (כ) ובמנ"ם הגי' „כח הכר והשכל" ופי' ג"כ כח ההכרה, והנה הברכה שיתחדש תוספות טובה, שיתחדש בגוף יתרון כח בתולדה, ובנשמה יתרון שכל וברמב"ן הגי' „תוספות טוב שיתחדש בגופות יתרון כח בתולדות, ובנשמה יתרון השכל": (כא) שיהיה קדוש ומובדל משאר הימים, לפי ששובתין בו בני ישראל, והנה הוא אות בינם ובין האל שהם קדושים בשמרם את השבת שהיא עדות על חדוש העולם: (כב) שהבדילו מיתר הימים לעבודת השם שלא לעשות בו מלאכה, כ"א

מקורי רש"י: ב) ב"ר פ"א ב פסיקתא רבתי פכ"ג, ילקוט רמז טז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד אִלֵּין תּוֹלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהִים

שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּֽרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים

רש"י

בב"ר [ג]: (ד) אלה. האמורים למעלה: תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. למדך שכלם נבראו בראשון ד"א בהבראם בה' בראם [ד] שנאמר [ה] ביה ה' צור עולמים בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א (ס"א רמז כמו שהה"א פתוחה למטה כך

אבן עזרא

לעשות, השרשים (יג) ויש בכל המינים (יד) [יד], שנתן בהם כח לעשות דמותם (טו) [טו] והמפרש (טז), עשות תחת עשה (יז) גם עשה תחת ברא (יח), איננו כן לפי דעתי (יט) ואמר הגאון (כ) שברכת היום וקדושו ישוב על השומרים (כא) שיהיו מבורכים קדושים (כב): ד אלה תולדות, פי' אלה שהולידו (כג) [טז]: בהבראם, בהיות הרקיע ונראתה הארץ (כד) [יז] ומלת ביום עשות (כה) הוא תיקון (כו) [יח] והעד „וימהר לעשות אותו" (למטה יח ז), וכן

יהל אור

להגות ולשמוח בפועל ד': (כג) פי' אשר ברא אלהים לעשות כמותן, שנתן כח בשרשים, וכל המינין שיעשו כמותן (כד) ר"ל הטבע המוטבע בכל מין: (כה) שנתן כח בנבראים לעשות את המעשים, ולפעול את הפעולות אשר הוטבעו עליהן כל אחד כפי תולדתו, ובשיטה ראשונה „וטעם לעשות דבק עם אשר ברא, אשר גזר ד' בחכמתו לעשות, או יהיה פירושו אשר ברא אלהים בתחלה לעשות כל נברא כדמותו, והנה הטעם על המינים שהם כללים", (כו) היא רבינו סעדיה גאון בפי' על התורה בלשון ערבי הנקרא „תפסיר": (כז) ויפרש אשר ברא אלהים לעשות, אשר ברא אלהים ועשה: (כח) מלת עשה הנאמרת למעלה בראש הפסוק, ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, יפרש מכל ברואיו אשר ברא, ויהיה בריאה ועשיה בכל אחד, ולא בכפל לשון: (כט) לפי במלת ברא איננו אלא במקום עשיה רק במקום נתינת הכח בעצם, או במקום גזרה: (ל) ובשיטה ראשונה „אמר הגאון כי טעם ויברך שב אל השומרים שיהיו מבורכים, וככה ויקדש אותו, וגאון אחר אמר (והוא בב"ר פ' יא הבאתי למעלה קרני אור הערה יב) כי ויברך אלהים רמז לאלה משנה ויקדש אותו שלא ירד בו המן, ולפי דעתי שהם ברכה הוא, שהוא תוספת ביום שיקבלו כחות השומרים להבין מעשה השם, וטעם ויקדש אותו, שלא יעשו בו קדושיו- מלאכה, וכתוב „אחרי ד' אלהיכם תלכו" (דבר' יג, ה) וכתוב אחר „על כן צוך" (שם ה, טו) וזה טעם כי בו שבת": (לא) על השומרים את השבת, והשיג ע"ז הרדי"א כי לא יתכן, כי הכתוב על השבת ידבר לא על שומריו: (לב) גם הרמב"ן ז"ל מביא זאת בשם הגאון, וגו' „שיהיו מבורכים ומקודשים" והשיג נ"כ ע"ז, וכתב אין משמע הכתוב שידבר על העתיד: (לג) פי' אלה שזכר במע"ב, וכן כתב רש"י ז"ל „אלה האמורים למעלה", והנה פי' אלה שהולידו הם תולדות השמים והארץ, אעפ"י שהאל עשה הכל, כמו שאמר ויברא, ויעש, הוא עשה, אבל ע"י השמים והארץ, וכן פי' הרד"ק, ובשיטה ראשונה „אלה תולדות השמים, החל לפרש אחר שעשה השם השמים שהם הרקיע, והארץ שהיא היבשה איך הולידו, וטעם בהבראם שגזר עליהם להוליד": (לד) נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות ההוות ונפסדות: (לה) פה הזכיר הכתוב „ד' אלהים" עיין למטה פ' יב מה שפי' הח' ז"ל ומה שהעירותי עליו הערה מז, והנה במע"ב זכר שם אלהים ממליא הטבע שליט ומושל בכל, וכשהשלים סדור הבריאה, ובא לדבר מפרטי יצירת האדם, אשר בעבורו עשה ד' כל אלה, ולו משפט הבכורה, להיות עיני ד' עליו, להנהיגו בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, יאמר „ד' אלהים": (לו) ובשיטה ראשונה „ביום עשות תיקון", והוא תיקון הדבר על

מתטונתו

קרני אור

[יג] וכן פי' הגר"א ז"ל, לעשות ממשמו לעתיד, כי אעפ"י שהכל נברא בששת ימים הראשונים, מ"מ הכל בכח לבד, אבל בפועל הקב"ה מחדש בכל יום תמיד מ"ב, והוא הוצאתן לפועל, וזהו ברא לעשות שברא הכל לבד לגמור בפועל, והרמב"ן כתב בחבור מ"ס והוא כאלו אמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים, כלומר ששבת מלעשות עוד, ובדרז"ל (ב"ר פ' יא) שכל מה שהיה לו לעשות בשביעי הקדים וברא אותו בששי, וכמו שפי' רש"י ז"ל, והתוס' א"כ מלת לעשות מורה על העבר: [יד] כנגד הברכה אמר מלת לעשות, ר"ל שברך את יום השביעי, למה שנתן לבריאותיו ביום ההוא ברכה מעליא להתמיד הויתם בהולדת דומיהם, וזהו אמרו לעשות, כי נתן כח בשרשים אשר ברא לשיעשו כמותם (רדי"א): [טו] וכפי' (קהלת ז יג) כתב ז"ל „ופי' אשר ברא אלהים לעשות, כי האלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונה, ומי שביטה מערכתו מעוות כדבר ממון, או דבר אחר, אין לו תקנה": [טז] בכל המקרא אין אלה תולדות המוסב למעלה אלא כולם כאחד נאמרים על מה שמספר והולך, וכן זה, אלה האמורים מכאן והולך הם תולדות השמים והארץ, שעד כאן לא כתב אלא הכללים, ומעתה יבואו הפרטים שהם התולדות, ומתחיל לספר תולדות הארץ, וכל שיח השדה, ואד יעלה, ונטיעת הגן ועץ החיים והדעת כארץ (רוו"ה) רבים בין האחרונים אומרים כי אלה תולדות חוזר למטה ושבוש הוא, כי למטה לא דבר דבר לענין השמים, ואיך יאמר אלה תולדות השמים? (שד"ל): [יז] ורז"ל דרשו הוכא בברכה מקומות (מנחות כט ב, ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א, ב"ר פ' יב, שו"ט מזמור סב, א) בהבראם בה"א בראם, ולמה בראם בה"א שכל האותיות יש להם סרגבת שפתים, אבל אות ה"א יוצאת מן הפה בלא כרנשם, כך ברא הקב"ה את עולמו בלא עמל ויגיעה שנאמר „בדבר ד' שמים נעשו" (תה' לג, ו): [יח] כשתקן השם תהו ובהו וחשך נולדו התולדות כדבר ה', ולתקן הארץ צוה

מקורי רש"י: ג) ב"ר פי"א ט. ד) מנחות כט ב ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א, ב"ר יב ב וסי' י. ועיין פסיקתא רבתי פכ"א. ה) ישעי' כו ד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ארץ ושמים: ה וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר יהוה אלהים על הארץ ואדם אין לעבד

ארעא ושמיא: ה וכל אילני חקלא עד לא הוו בארעא וכל עסבא דחקלא עד לא צמח ארי לא אחית מטרא יי אלהים על ארעא ואנש

אבן עזרא

בראתיו (לו) ואח"כ יצרתיו (לח) ואח"כ עשיתיו (לט) [יט]: ה וכל שיח, (מ) [כ], עץ (מא) וכן "בין שיחים ינהקו" (איוב ל, ז) (מב), ועל דעתי שהוא עץ פרי (מג) [כא] בעבור שנמשל האדם אל עץ (מד) והנה שיח (מה) וניב (מו) וסעיף (מז)

רש"י

העולם פתוח לשבים בתשובה ועולם הבא נברא ביו"ד לומר שלדיקים שבאותו זמן מועטים כמו י' שהיא קטנה באותיות) רמז שירדו הרשעים למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל לדדיה ופתוחה למטה לרדת דרך שם: (ה) טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ו) ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר ז) כי טרם תיראון עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא למח וגג' שכתוב ותוצא הארץ לא יצאו אלא על פתח קרקע עמדו עד יום ו' ח) ולמה כי לא המטיר ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן של גשמים וכשבא אדם וידע שהם לורך לעולם התפלל עליהם וירדו ולמחו האילנות והדשאים ט): ה' אלהים. ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל העולם וכן פירוש זה בכ"מ לפי פשוטו ה' שהוא אלהים:

קרני אור

על האור ועל הרקיע ועל הימים, ועל מולא הלמחים ועל דגי הים, ועל הבהמה והחיה והרמש, ולתקן השמים לוה על המאורות (רנה"ו):

[יט] והרנ"ק יעמיק לפרש דברי הח' ז"ל כזה וז"ל "והנה באדם ייוחס לפי דעתו הבריאה לנשמת החכמה והיצירה ללב. שהיא עיקר הגוף, והעשיה לתבנית האברים בערכם, וכן יפול בריאה על העולם העליון שכולו שכלי, ויצירה על התיכון, ועשיה על השפל שיש בו אישים פרטים. ותדע עוד ותשכיל שבבחינת היות האדם עולם קטן כהשכלהו דומה לכללו, וכשכלו התכליתית בעל החכמה והעיון, והמעמיק האמיתי בורא למחשבות החכמה, ובעל מלאכת מחשבת הוא יוצרם, ובעל מלאכת חרש הוא העושם לכל עכ"ל, והנה באמרו "אלה תולדות השמים", ביאור שם "תולדה" עיין (בית יהודה חלק א פרק יח בהערה ד"ה "חכמת היצירות"): [כ] עיין ברמב"ן, וברדי"א בשאלה הכ', ומה שביאר בזה:

[כא] הח' ז"ל כתב שלדעתו הוא עץ פרי, ואין כן דעתי, אלא הוא שם כולל לכל עצי השדה, כי כתוב "והלך ותתע במדבר באר שבע, ותשלך את הילד תחת אחד השיחים" (למטה כא טו) ובמדבר אילני סרק מצוים בו לא עצי מאכל, ואמר "בין שיחים ינהקו" "תחת חרל יספחו" (איוב ל, ז) ותרגו עץ כרק, ורואה "כמו פניו תדוליה" (משלי כד לא) אבל מולא העצים מן הארץ להצמיח ולגדול כמוצא הדבור באדם, להוליד במלותו מעשים, וכאמרו "כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגו' כ"א עשה את אשר חפצתי" (ישעי' נה יא) וכן דמה בשירת האזינו יערוף כמטר לקחי (דברים לב א) ע"כ נקראים מוצאי הארץ שיח, וקרוב לזה אמרו במדרש רבה (רנה"ו) ורד"ק פי' ששיח כולל עשב ואילנות, ושד"ל כתב נראה שענינו עץ קטן, והכוונה לא היה עדיין אילנות גדולים, ואפילו קטנים, וכמו שאז"ל על פתח קרקע עמדו עד יום ששי, כלומר נבראו שרשיהם ולא הצמיחו: ור"ש

יהל אור

מתכונתו הראוי, ויהיה ביום עשות וגו' מוסב על ששת ימי הבריאה הנזכרת: (לו) פי' עשיתיו הומר, כי הבריאה הוא יציאת ההומר מן האין אל גדר היש: (לח) עשיתי גורה לאותו חומר, כי היצירה היא נתינת הצורה בחומר: (לט) פי' תקנתיו, כיא העשיה הוא גמר תיקון הדבר על מתכונתו, ועיין (למעלה א א) מה שהבאתי משיטה ראשונה, ואת אשר העירותי שם, וכן יאמר פה בשיטה ראשונה "ולכבודי בראתיו, שהוא נתינת הכח בעלם, ואח"כ יצרתיו, שהוא הצורה, ואח"כ עשיתיו שהוא התיקון כמו "וימהר לעשות אותו" (מ) לפי שעתיד לזכור ענין עץ החיים, ועץ הדעת, שהם מכלל הצמחים ספר תחלה, איך היתה הצמיחה, ובשיטה ראשונה "שיח השדה וגו', הנה הזכיר איך כי אד עלה מן הארץ": (מא) עניינו אילן והוא שתי"ז לצמחי אילנות: (מב) ופי' שם הק' ז"ל אילנות, (מג) פי' עצי מאכל: (מד) פי' שיש בו כח להוליד בדומה: (מה) הח' ז"ל יביא שמות הנאמרים על העץ, והם מושאלים משמות המיוחסים אל האדם, וכמו שמלאנו באילנות סעיף וכד על ענפיו, וניב על הפרי, ושיח על העץ, כן הושאל אל האדם יאמר על מחשבותיו בלשון סעיפיו, ושרעפיו, ובדיו, וניב שפתים על הדבור, כי הדבור הוא כמו פרי, ומלינו ג"כ שיח שפתים, א"כ שיח הוא ג"כ מלשון פרי כמו ניב, (מו) מצינו וניבו נבזה (מלאכי א יב) בורא ניב שפתים (ישעי' נז יט), וי"ג נוף, כי לא מלינו בכל התנ"ך שיהיה ניב תואר לענף: (מז) סעפים.

מקורי רש"י: ו) כת"א וכן תיוב"ע ב"א ג ז. ז) שמות ט ל. ח) חולין ס, ב. ט) חולין שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־הָאֲדָמָה׃ ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ
וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם
עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו

אונקלוס

לֵית לְמִפְלַח יָת אַדְמְתָא׃
ו וַעֲנָנָא הֲוָה סָלֵיק מִן
אַרְעָא וְאַשְׁקֵי יָת כָּל
אַפֵּי אַדְמְתָא׃ ז וּבְרָא יְיָ
אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא
מִן אַדְמְתָא וּנְפַח

רש"י

(ו) ואד יעלה. לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר י): (ז) וייצר. שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים יא) אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודי"ן יב): עפר מן האדמה. צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות יג) שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה יד) ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו טו) מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו אדמה כפרה ויוכל לעמוד טז): ויפח באפיו. עשאו מן התחתונים ומן העליונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים יז). לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ. בשני ברא רקיע לעליונים. בשלישי תראה היבשה לתחתונים. ברביעי ברא מאורות לעליונים. בחמישי ישרצו המים לתחתונים הוזקק בששי

אבן עזרא

ובד (מח) ואמיר (מט) וסרעף (נ): ן ואד, כמו עשן (נא) וכמוהו יום אידם (דב"ר לב לה) שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל (נב) [כב], והטעם (נג) כי עלה אד מן הארץ (נד) בכח המאורות (נה) והשקה האדמה והצמיחה (נו) [כג], והגאון אמר כי פירושו ולא אד יעלה מן הארץ (נז) וכדן: ז וייצר, בכח המאורות (נח), וייצר מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל (נט), כמו "וייקץ נח" (למטה ט כד), וטעם באפיו (ס) שבהם יהיה

יהל אור

שנאתי (תה' קיט קיג): (מח) יאכל בדיו (איוב יח יג): (מט) וד' האמירך היום (דבר' כו יח) ופי' שם הח' ז"ל וקרוב מגזרת "בראש אמיר" (ישעי' יז ו): (נ) "שרעפי בקרבי (תה' לד יט), וכולם או פרי המחשבה או פרי בטן או פרי פי איש: (נא) ועל הפי' "יזוקו מטר לאדו" (איוב לו כז) פי' הח' ז"ל "כאלו יזקק המטר מן האיד העולה שהוא סבת המטר כמו "ואד יעלה מן הארץ": (נב) עב מטר. אלא חשכת מים, ומפני השכו כנו .לצרה איד, יום אידם, כמו שקראו לצרה ערפל וחשך, והמתרגמו קיטור (לונסס) גרע כמו (רוו"ה): (נג) ופירושו: (נד) ויהיה המשך הפסוקים פה בענין זה, קודם שהיה כל שיח השדה בארץ, וקודם שצמח כל עשב השדה (בעבור שלא המטיר ד' אלהים על הארץ, וגם אדם לא היה אז לעבוד את האדמה) אז עלה אד מן הארץ והשקה את כל פני האדמה, ועי"ז צמחו העשב והשיח, ותהיה הוי"ו של "ואד" מחברת ב' המאמרים המתיחסים בזמן, ובשיטה הראשונה "ושב עתה לבאר מה טעם ואד יעלה מן הארץ שהצמיח עלים, והזכיר בתחלה הנכבד באדמה, והוא הגן כאשר הזכיר, ועשו ארון לפני המשכן": (נה) שנתלו ברקיע: (נו) והשקה את כל פני האדמה, ואז הדשיאה והוציאה צמחה אעפ"י שלא היה אדם לעבוד האדמה: (נז) וכן פי', כי לא היה בתחלת העולם לא אדם שיזרע ויטע, ולא אד שיעלה וישקה, אלא ברא השם בגזרותיו הכל מתוקן, ומה שאמר, ולא אד יעלה, אחר שכבר אמר כי לא המטיר, ודי לו בזה, נאמר כי אד יעלה, הוא פי' כי לא המטיר, להודיע כי האל הוא הממטיר על ידי האד, כי זה תחלת הספור במטר: (נח) אין למאמר הזה מובן כלל, ומן הראוי למחקו, ובכ"י אין זכר לו: (נט) שרשו "יצר" ומבנין הקל, ובא האית"ן בחירק, אבל צורה שרשה "נצר", (ס) ובשיטה ראשונה "ואמר נשמת חיים בעבור שאינה מתה, והנה חפשתי בכל ספרינו, ולא מצאתי נשמה כ"א לאדם לבדו, ואין טענה מהנכתב

קרני אור

[כב] ור"מ חפן כב' מ"מ פי' אין ענינו כפי' המפרשים ענן העולה נאויר, אלא לחלוחית העולה על שטח הארץ, ומשקה פני האדמה כלחות תמידית עיי"ש בביאור הענין הזה מהויות המטר בארוכה:
[כג] והנה הח' ז"ל יפרש פה מלת טרם שפי' קודם, ורב"י ז"ל יפרש שכל טרם שבמקרא לשון עד לא הוה, ואיט לשון קודם, וכן יפרש (שמות ט, ל, ש"א ג ז) והח' ז"ל תפש עליו, והרמב"ן ז"ל כתב יפה תפש ר"א על דברי רש"י ז"ל שאין טרם כמו לא, אבל הוא כטעם קודם וכן פי' הרד"ק בשרש "טרם" ועיין בשרשי ר"י ן' גנאח שרש "טרם":
[כד] וע"ז כתב רנה"ו, והמתבונן בכתוב שאמר "והשקה את כל פני האדמה" יבין שאין טעם לפי' זה, ויפרש שבתחלת הבריאה לא ירד מטר, אבל הארץ עצמה השקה את פני האדמה וזהו שאמר, ואד יעלה מן הארץ והשקה וגו' ואד כמו ענן ולחלוחית מים שעלה מן הארץ להשקות את האדמה, ולדעתו הארץ הענין הזה כל הדורות עד המבול, ויש לו סעד ע"ז מדרז"ל (ב"ר פי"ג ט) שאלו כילד היתה הארץ שותה וכו' ולמדנו שדעתם ז"ל, שבתחלת בריאות העולם, לא המטיר השם כלל על הארץ, אבל נוסדה להיות כולה משקה

מקורי רש"י: י) ירושלמי שבת פ"ב ה"ו, תנחומא בראש' פ' נח, ב"ר פי"ד א. יא) ב"ר פי"ד ה'. יב) עיין ברכות כא א. יג) סנהד' לח א. יד) תנחומא פקודי סי' ג. פדר"א פ יא. טו) שמות כ כד טז) ירושלמי נזיר פ"ז ה"ב, ב"ר יד ח. יז) תנחומא פ אות ע ב"ר יב ח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃ ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר

אונקלוס

בְּאַנְפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוָת בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃ ח וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּנְתָא בְּעֵדֶן מִלְקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת

אבן עזרא

האדם (סא) [כה] כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב, ויביאו אויר אחר (סב) [כו] וטעם לנפש חיה (סג) [כז] שהלך מיד כמו החיות (סד) ולא כתינוקים (סה) [כח]: ח ויטע (סו), וכבר נטע גן (סז) במקום שנקרא עדן (סח) [כט], מפאת מזרח (סט) [ל], ועתה שם בו האדם, ופי'

רש"י

להבראות בו מעליונים ומתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריאת יום אחד יח): לנפש חיה. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן. שנתוסף בו דעה ודבור: (ח) מקדם. במזרחו של עדן נטע את הגן יט). ואם תאמר הרי כבר נא' ויברא וגו' את האדם וגו' ראיתי בברייתא של ר' אליעזר

קרני אור

כארץ מצרים, ועל דעתיה דר' יהודה כהדין נילוס, ועל דעתיה דר' נחמיה כהדין תוכייה (הוא נהר שעולה ומרבה מים ונבלע באדמה) ועל דעתיה דרבנן כמו תווי (שם נהר בבבל) שהוא יוצא ומשקה אחת לארבעים שנה: [כה] ואין פניהו נחירים אלא פנים, כמו כארמית אנפין, וכן כתב רש"י ד׳ גאולת בשרם „אף", ואפשר שיהיה ... ענין שלשון הזה דומה לארמית ר"ל „וצלם אנפוהי" (דניאל ג יט) וכן למטה ג יט „בזעת אפך ... תאכל לחם" וכן „וישתחו אפים ארצה" (למטה יט א) שהביאו פניו לארץ, והנה האויר נכנס ויוצא מן הפנים, כלומר מן הפה ומן האף: [כו] ובפי' (קהלת ז ג), כתב „כבר ביארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות, האחת הנפש הצומחת, והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כח, קרא שמו נפש, או מה שתרצה שיגדל גשם הצמח ויגביהנו וירחיבנו כן יש באדם, וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב, וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול, והנפש השנית נפש הבהמה, והיא בעלת ההרגשות חמשה, ובעלת התנועה ההולכת ממקום למקום, וזאת הנפש גם היא באדם, ולאדם לבדו נפש שלישית, היא הנקראת נשמה, היא המדברת שמכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה": [כז] ועוד שם בפי' (קהלת ז, ז) ועתה אפרש אותם כדרך קצרה, אעפ"י שהשלש נפשות נקראות בשם אחד בעבור שהאדם, כי הנשמה תקרא רוח ונפש, לכן אביא שמות להם, למען לא אצריך בתואר כל אחת, ויהיה שם הנפש המתאוה לאכול ולשתות ותשק המשגל נפש, ויהיה שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה רוח, ויהיה שם נפש בעלת החכמה נשמה": [כח] וכתב הרד"ק ע"ז כי הוא באמת יתרון מעט ומדרגה שפלה לאדם שידמה למהירת הנעתו לבע"ח, ותו"א לנפש חיה, „לרוח ממללא", וכן פי' הרמב"ן ז"ל נפש חיה שתהיה חיה תמיד נצחית בלתי מיתה, לא נפסדת, וכתב הרדי"א אבל כל זה אינו שוה לי, אחר שהכתוב קרא לכל בע"ח נפש חיה עיי"ש, וכתב הכוה"ק כי יש הבדל גדול בין נפש חיה האמור באשר הברואים לבין האדם, אף שבוים בקריאתם מובדלים הם לפי המכוון תכלית הבריאה, וכן כתב שד"ל „גם שאר בע"ח הם נפש חיה, אבל מעלת האדם היא שהוא היה לנפש חיה על ידי נפיחתו של הקב"ה לא בילידה ושיה בלבד": [כט] וכן בפס"ז (ברא' ב ח) הגן מקום אילנות, ועדן הוא מקום מבועי מים, ומקום נחלי דבש וחמאה", ועיין הגיר הח' רש"ב בלדעת המחבר עדן אינו שם פרטי אלא כללי לכל כבר ארץ נאים וטוב: [ל] דעת הח' ז"ל שג"ע במזרח העולם, והודיענו הכתוב בזה מעלת רוח מזרחית אשר ג"ע נטוע שם, וידוע כי מצד הספירות שם במזרח, והוא שכתוב „וממגד תבואות שמש", וכן דרשו רז"ל, רוח מזרחית מישב הדעת ומאמץ הכח, ומחזק את הלב, כי האויר שם ממוזג ביותר, וכן פי' הח' ז"ל

יהל אור

שהכתב „כל אשר נשמת רוח חיים באפיו" (למטה ז כב), כי הוא דבק עם האדם הנזכר למעלה, כי כבר הזכיר העוף והבהמה והחיה, והעד „נותן נשמה לעם עליה" (ישעי' מב ה)": (סא) כי בהם יחיה האדם וכל חי: (סב) כי בהם יכנס האויר הנוטן לנשב על הלב. ומהם יוצא האויר הנותר מן העכול, וממוקד הלב, והיא נחלקת באדם לג' חלקים, וכמו שפי' חכמי המחקר, כח הצמיחה, וכח ההרגשה והתנועה, וכח השכל ועיין קרני אור: (סג) ובשיטה ראשונה „ואמר אחד מחכמי דורנו, כי נפש מגזרת וינפשהם ופשתם (מלאכי ג כ) והוא הכח המפרה שהוא בכבד, ע"כ ... כתוב „כי הדם הוא הנפש" (דבר' יב כג) והנשמה מגזרת שמים, וטעם „ויהי האדם לנפש חיה", שהלך מיד כמו החיות, ואחרים אמרו שטעמו שנפש חיה היא בכח הנשמה, כי הרוח והנשמה אלה הם מהנשמה, ואל תתמה בעבור שתמצא שהנשמה נקראת רוח, גם נפש, כמו „אך אלהים יפדה נפשי" (תה' מט טז) „והרוח תשוב אל אלהים" (קהלת יב ז) בעבור שתראה ותמצא הנשמה עם הרוח והנפש, והרוח הוא בלב, וכח הנשמה במוח הראש, אעפ"י ששרש כחה בלב", ועיין קרני אור: (סד) כשאר בע"ה שמתנועעים והולכים על רגליהם בכח הנפש החיה תכף לצאתם, כן הוא הלך על רגליו, מעת שנפח בו האל רוח חיים: (סה) ולא כמו התינוקות שנולדו אחרי כן וזה כי בקומתו ובגדלותו נברא לשעתו כשאר בע"ה והצמחים: (סו) ויטע פי' המציאו, כמו „ארזי לבנון אשר נטע" (תה' קד יז): (סז) עוד ביום השלישי, וזכר השם על מציאותו לפי חשיבותו וגדולתו, מה שלא זכר בו בשאר הצמחים ביום השלישי: (סח) שם מקום נקרא כן על שהיה מקום דשן ושמן וצמחיו עדן ותענוג לגוף בנראה, ולנפש בנסתר, ובשיטה ראשונה, „ועדן שם כלל והגן כו'": (סט) יפרש מלת „מקדם" לנגד קדם, כרוחות ובגלדים תבוא מ"ם בשמוש למ"ד, מימין, משמאל,

בקורי רש"י: יח) תנחומא ד' אות טו, ויק"ר פ"ט ט. ילקוט משלי כמו תתקלב בשם התנחומא. יט) עיין תוס' בכורות נה ב ד"ה מערה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יָצָר׃ ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה

אֲדָם דִּי בְרָא׃ ט וְאַצְמַח
יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל
אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטַב

רש"י

בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן כ) כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון ויברא את האדם וגו' זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופי' וייצר ה' אלהים וגו' ויצמח לו ג"ע ויניחהו בג"ע ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב כא) וייצר ה' וגו' מן האדמה כל חית השדה כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (ע) ויצמח לענין

אבן עזרא

גן (ע) בעדן גן אלהים (עה), הבי"ת משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים (עו) [לא], וכמוהו מאל אביך ויעזרך (למטה מט כה) (עז) ורבים אחרים, וה"א „האדם" יש לו סוד" (עח) [לב], גם נמצא „שבט המנשה" (דבר' ג יג) (עט), „הארוני, היבוסי", (ש"ב כד טז) [לג] וגם יתכן להיותו בן, בעבור שהוא שם נחצב מהאדמה (פ) והוא יהיה שם עצם (פא) ושם תואר (פב) [לד]: ט ויצמח, ובעת

יהל אור

מלפון להר, והעי מקדם, ובשיטה ראשונה „יש מפרשים מקדם קודם שיברא אדם, וי"א ממזרח לקו האמצעי באדמה שהם תחת מזל טלה ומאזנים, והנה נראה מדברי הכתוב כי לא נברא אדם בגן, רק שמו שם אח"כ", פי' מאחר אשר אמר „וישם שם את האדם אשר יצר", מלמד שלא נוצר שם: (ע) מלת גן ס"ס וצריך למחותה (רי"ר): (עא) פסוק הוא (ביחזקאל כח יג), „בעדן גן אלהים היית", כי קשה להח' ז"ל שם משמע כי עדן הוא סמוך לגן עדן של גן, ופה שיאמר „ויטע גן בעדן", משמע גן סמוך לעדן, פי' גן במקום שנקרא עדן, ויתרץ כי שם הבי"ת וכו': (עב) בי"ת בעדן מושך עצמו ואחר עמו, ויהיה „בגן אלהים" כמו יתר ביאור אל בעדן וכן פירש ר"ש ן' מלך שם „בי"ת בעדן עומדת במקום שנים, ופי' עוד „או יהיה סמוך עדן אל גן, ואעפ"י שברוב נסמך גן אל עדן, ושני מקומות היו כמו שכתוב „ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן": (עג) ואח"כ כתיב „ואת שדי ויברכך", כי המ"ם „מאל" משרת עצמו ואחר עמו, כאלו כתוב „ומאת שדי":
(עד) פי' בעבור כי האדם הוא שם העצם מאדה"ר, ולעולם לא יבא ה"א הידיעה על שם העצם, ע"כ אמר, אחר שיש בו ה"א, אינו שם העצם, ואחר שהוא כן, הנה יש סוד לזה הה"א, והסוד הוא כי אמר הכתוב „וישם שם את האדם אשר יצר", על כל מין האדם, ועל המין תכנס עליו ה"א הידיעה, ובשיטה ראשונה „וטעם האדם בה"א יש לו סוד, ותוכל להבין קצה הסוד כפ' כתנות אור", ועיין (למטה ג, יהל אור הערה רע): (עה) פי' שהם שמות המין אחר שהיו בתחלה שמות עצם: (עו) טעם לקריאת שם אדם יש בו מחלוקת, יוסף לרומיים אמר מפני שאדה"ר לוקח עפרו מאדמה אדומה, והח' גע"ז ערך „אדם" אמר, שבלשון כושיים (אטיאפיער) נקרא אדם, תואר יפה, ולדעתי אין זה ברור כי באמת בעם הכושים המראה אדומה היא היפה שבמראות, ולפיכך ממילא נוכל לומר כי שם אדם שפי' יפה הוא ע"ש מראה אדמימות (בקוה"ת ערך אדם): (עז) ר"ל שם „אדם" שמו כן: (עח) ר"ל, ע"ש שנחצב „ואין כותים" וכס' נתיבות עולם לגרב רל"ה ק"ב על המדה „מרכוי" שמפרש ההבדל בין „אדם" „להאדם": [לר] וז"ל כתי'

קרני אור

(תה' עב ח) על הפ' „וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ", „ומנהר נהר יוצא מעדן שהוא בתחלת מזרח, ועד אפסי ארץ שהוא בסוף מערב", ורש"י ז"ל פי' מקדם במזרחו של עדן נטע הגן, ולא פי' למזרחו של עולם, אפשר שהוא סובר ג"ע במערב, וכן משמע מפשטות הכתוב (למטה ג כד) שג"ע במערב, ומשם נתגרש האדם למזרח העולם, והו"ת מלת מקדם על הזמן „מלקדמין" וכן דעת רז"ל (ב"ר פט"ו) א"ר שמואל בר נחמן, את סביר קודם לברייתו של עולם, ואינו אלא קודם לאדה"ר, שבראו בשבי', וג"ע בשלישי", שנחלקו בזה, אם הכוון בו קודם לבריאות העולם, כמאמרם (פסחים נד א, נדרים לט ב) ג"ע אחד משבעה דברים שקדמו לעולם או אם הכוונה קודם לבריאת אדם הראשון, וכתב רנה"ו, כי יצרו עפר מן האדמה מחולה לו, ואח"כ שם מקומו בגן. כדי שיבין מתת אלהים שנתן לו, והכבוד שכבדו ע"י השכלל שנודע לו בין המקום שעמד עליו תחלה, למקום שהביאו אליו, ולא יהיה כפוי טובה גדולה כזאת, ואילו נוצר בגן, היה סבור שאי אפשר להיות בענין אחר, כמו שנוהג הדבר עכשיו בין מי שנולד עשיר, ולא סבל צרת העוני מנעוריו, ובין עני שהעשיר השמת כחלקו יותר: [לא] ורל"ש כתב, אם פי' גן בתוך ארץ עדן, הרי הגן עיקר ועדן טפל, ולא היה לו לבעל הטעמים לחבר גן במקף לעדן, כאלו הגן טפלה לעדן, ולפחות היה ראוי טעם מרכא לגן, ואין זה דומה אל „ויניחהו בגן עדן" כי כאלה עדן תואר לגן, לכן ירא"ה כי אין עדן זה שם תחום ומדינה, אלא פי' עונג ועידון, ואין בעדן בי"ת השמוש כמו בארץ, בשדה, בתבל, אלא היא כלה להפליג בעידון ולהגדילו, ויש הרבה בכתובים בי"ת ההפלגה, כמו „והוא באחד" (איוב כג, יג) פי' אחד ומיוחד לבדו, „משה ואהרן בכהניו" (תה' צט ו) היקרים והגדולים שבהם, ועתה מלת בעדן תאר לגן, והקיפוה לתאר שלה, כמו לב־חכם, רוח־דעת, יפה־תאר, ודומיהם, ופי' גן־בעדן, גן העדון והתענוג הרב, וכן ביחזקאל בעדן גן אלהים היית, בעדון ועונג הגן: [לב] והרדי"א גילה ג"כ זה הסוד וז"ל „ואני משיב עליו (פי' על הח' ז"ל) שאדה"ר היה עלם לאשון מפאת עצמו, והיה עם זה מין, למה שלא היה נמלא ממינו כי אם הוא, ומאשר שהוא מינו דבר הכתוב כראוי לכנותו בה"א הידיעה „האדם", כמו שבשם „שמש" יאמר על שנגשם ההוא הפרטי השמשיי, והוא גם למינו, עם היות שלא נמלא ממנו דמותו הפרטי לבדו, ולכן יכונה בה"א הידיעה, השמש יצא על הארץ (למטה יט כג) „וזרח השמש ובא השמש" (קהלת א ה) וככר העיר בזה האפודי, ועיין קרני אור הערה לד: [לג] ועיין (תוס' יבמות סא ב) ד"ה

פריפוע

מקורי רש"י: כ) עיי"ש מדה יג. כא) פ' יט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְט֖וֹב לְמַאֲכָ֑ל וְעֵ֤ץ הַֽחַיִּים֙ בְּת֣וֹךְ הַגָּ֔ן וְעֵ֕ץ הַדַּ֖עַת ט֥וֹב וָרָֽע׃ י וְנָהָר֙ יֹצֵ֣א מֵעֵ֔דֶן לְהַשְׁק֖וֹת אֶת־הַגָּ֑ן

לְמֵיכַל וְאִילַן חַיַּיָא בִּמְצִיעוּת גִּינְתָא וְאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין טַב לְבִישׁ: י וְנַהֲרָא הֲוָה נָפִיק מֵעֵדֶן

אבן עזרא

שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן (פז) [לה], ועוד בתוכו (פ) שנים עצים (פא) [לו]: ועץ הדעת, לפי דעתי צריך להוסיף דעת (פב) להיות כן (פג) ועץ הדעת דעת טוב ורע [לז], כי איך יהיה סמוך, והוא נודע בתחלה (פד), וכן הארון הברית (פה) (יהושע ג יד) „והנבואה עודד הנביא" (דה"ב טו ח) (פו) ורבים כאלה: י ונהר, וטרם שיברא האדם (פז) היה הנהר משקה הגן לכל צד (פח) [לח], ואל"ף מלת ראשים (פט) שרש (צ)

רש"י

הגן הכתוב מדבר: בתוך הגן. באמצע הגן כב):

קרני אור

פריפוע דוראן הלוי (מעשה אפוד שער התשיעי) „ודע שככר יקרה בלשון העברי שהם ישנו לפעמים משמות התוארים שמות העצם לגשמים שיתארו בהם, ויקראו המדקדקים לאלה התוארים תארים גוברים, ואלו שככר יחזק כח השם התואר, עד שנשאר שם עצם, וכתב ר' יונה שער יא מרקמה, מה שטדע ממנו זה, והמשל כי אדם שם התאר לאדה"ר להיותו נולד מהאדמה, וככר שב לו שם עצם, ומפני זה יקראו לו תאר גובר, וכן שלמה נקרא כן, והוא תאר מפני השלום שהי' לישראל בימיו, וכמו שאמר „כי שלמה יהיה שמו", ושלום ושקט יהיה על ישראל בימיו (דה"א כב ט) הנה שהתאר שב לו עצם, והוא תואר גובר, וכן הזונית נקרא כן להפלגת זנותו, וככר הי' לו שם עצם והוא תאר גובר, וכן כל מה שידמה לזה":

[לה] והרד"ק פי' „מן האדמה" מאדמת הגן, שבם נתקיים בתחלה, מאמר תדשא הארץ, והוציאה האדמה כל עץ נחמד למראה עין וטוב למאכל:

[לו] והרדי"א כתב כי אפשר לומר כי בתוך הגן יחזור לעץ החיים בלבד, לפי שהוא היה באמצע הגן כמו שת"א, לפי שאין החיים אלא בשווי ובמצוע מהאיכיות, ואמנם עץ הדעת טוב ורע, לא אמר שהיה בתוך הגן, אבל היה בסופו, או קרוב לקצהו, כי היה מטבע קצה ההפלגה לא מהמצוע", וי"מ שעץ החיים היה ממש באמצע הנקודה, ועץ הדעת היה מקיפו בענפיו סביב, הרי היו שניהם באמצע, ע"כ לא חשב השם שיקח מעץ החיים מיד ואח"כ יקח מעץ הדעת ויחיה עולם, וגם יהיה בו דעת, כי לא היה יכול לבוא אל עץ החיים מפני שהיה עץ הדעת מקיפו:

[לז] והכוה"ק כתב כי מלת „ועץ" מוטעמת בז"ג המפרידה מתיבת „הדעת", וה"א הדעת משמש במקום „אשר הוא" כי זה אחד משמושי הה"א, ודעת איננו שם דבר, כ"א שם הפעל כמו „הלא דעת אותי" (ירמי' ט כ) וזה מסכים עם הנחת הטעמים, ולזה ת"א ויוב"ע „ואילן דאכלין פירוהי חכמין" והראב"ע חיבר ועץ הדעת יחד, ולכן הוסיף תיבות, והוא נגד הטעמים: [לח] (בברכות לד ב) מאי „עין לא ראתה אלהים זולתך" (ישעי' סד ג) ר' שמואל ב"נ כשמני אמר זו עדן שלא ראתה עין מעולם, וא"ת אדם הראשון היכן היה דר, בגן, ושמא תאמר גן זה עדן, ת"ל ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן", „גן לחוד ועדן לחוד", וע"ז כתב הרשב"א ז"ל בעין יעקב וז"ל „דע שבג"ע שבו עמד אדה"ר היו אילניו ומעיניו וכל ענייניו צריכין אלו לדברים דקים מאוד, יראה בהם ויתבונן בהם בענינים רוחנים, וכענין שנתן לנו ית' ציורי המשכן והמקדש וכל כליהם, המנורה והשולחן והמזבחות לציורים שכליים, ולהתבונן מהם האמיתות העליונות, ואולם בג"ע שדר בו אדם יותר נגלים מבוארים, לפי מה שהיה הוא יותר מקודש, וציור כסיו של הקב"ה, ומלאך האלהים, ובאילני הגן ומעייניו, רמז לו סודות מופלאים ועדן הוא רמז למקום מוצא המעיין, באמרו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, והוא לא נדע לאדם, ולא הבינו, כי לא עמד רק בגן, וע"כ אמרו כי אף העדן ותענוגיו שנעלמו מעיני כל חי, ולא נודע אף לאדם הראשון גם הוא מתוקן לת"ח, ע"כ:

יהל אור

מן האדמה, ובשיטה ראשונה „ויש להשיב כי אדם שם עצם, ונקרא כן בעבור שנלקח מן האדמה, והנה הוא תואר על כל „האדם": (עט) ר"ל דעתו שלא בא להודיע עכשיו ענין הצמחים, כי כבר אמר ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי, רק שהוא מספר, שכשהצמיח כל העץ מהאדמה כן צמח בגן. ועוד שצמח בו עץ החיים ועץ הדעת:

(פ) כמו שכתוב „ועץ החיים בתוך הגן", ולא אמר בגן, ועוד שאמר, „ומפרי העץ אשר בתוך הגן" (למטה ג ג) ולא הודיעו בשם אחר, כאמר לפי פשוטו שהוא מקום ידוע בגן שהוא בתוך, והיו שם שני העצים, עץ החיים ועץ הדעת, כי הדבר החביב והנאהב לאדם, ישימנו בתוך דברים האחרים, כדי שיהיה לו חומה ומשמרת, והדבר יהיה יותר נשמר באמצע, וכן ת"א „במציעות גנתא": (פא) סמוכים זה לזה: (פב) והוא חסר הנסמך: (פג) וצריך להיות כן: (פד) מאחר שיש ה"א הידיעה במלת הדעת, ומדרך הדקדוק לא יבוא ה"א הידיעה על מלה סמוכה: (פה) הארון ארון הברית, וכן כתב הח' ז"ל בס' „מאזנים" „ויבוא ה"א הידיעה זאה"ז, כמו היין החמה (ירמי' כה טו) הארון הברית (יהושע ג יד) וענינו היין יין החמה, הארון ארון הברית, ורבים כמוהם", (פו) והנבואה נבואת עודד, וכן כתב בס' מאזנים „ודרך אחרת „האהלה שרה אמו" (למטה כד סז) האהל אהל שרה אמו, וכמוהו „והנבואה עודד הנביא": (פז) לפי שקדם ואמר „ויטע ד' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר" שמשמעו שקודם שהיה האדם היה הגן, חזר לספר מה היה בגן, ואמר שבעת שהצמיח מן האדמה הצמיח בגן ושהיה שם נהר יוצא מעדן ומשקה לכל צד, ולבסוף חזר והשלים הספור, ואמר „ויקח ד' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן": (פח) כי האדם אשר שם בו האל הפקידהו לעבדה ולשמרה, אבל להשקותה לא היה צריך, כי הנהר הזה משקה אותה מכל צד: (פט) ראשים פי' חלקים, כי כל חלק הוא ראש ליוצא ממנו, (צ) שרשו ראש:

ותו"ל

מקורי רש"י: כב) וכן ת"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה
רָאשִׁים: יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא
הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־

לְאַשְׁקָאָה יָת גִּינְתָא
וּמִתַּמָּן יִתְפָּרֵישׁ וַהֲוֵי
לְאַרְבְּעָה רֵישֵׁי נַהֲרִין:
יא שׁוּם חַד פִּישׁוֹן הוּא
מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע

רש"י

(יח) פישון. הוא נילוס נהר מצרים כג) וע"ש שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקראו פשון כמו כד) ופשו פרשיו ד"א פישון

אבן עזרא

ונראה (נא) במלת מֵרַאֲשׁוֹתֵיכֶם (נג) וטעמו מכבד (נ"א מכבר) הראש (נג): יא שם האחד, אמר הגאון (נד) כי פישון יאור מצרים (נה) [לט] וידוע (נו) כי ניחון קרוב מא"י (נז) כי כן כתוב „והורדתם אותו אל גיחון" (מ"א א לג) (נח) [מ], והוא בא מפאת מזרחית דרומית (נט) [מא] גם פרת כן (ק) והוא אחרית גבול הארץ מפאת מזרח (קא) ומפרשים אמרו כי חדקל הוא הנהר השני

יהל אור

(נא) האל"ף נראה: (נב) פסוק הוא (ירמי' יג יח) „אמור למלך ולגבירה השפילו שבו כי ירד מראשותיכם עטרת תפארתכם", וכן פי' הרד"ק במכלל „והראו האל"ף כי ירד מראשותיכם":
(נג) נוסחת בעל אהל יוסף „מכבר הראש" והוא פסוק (במ"ב טו ה) „ויהי ממהרת ויקח המכבר ויטבול במים ויפרש על פניו וימת", ופי' הרד"ק מכבר הוא הכר, כמו כביר העזים (ש"א יט יג) ולפי הנוסחא „מכבד הראש" פי' דבר המכבד את הראש, והוא עטרת תפארת הכתוב שם: (נד) ובשיטה ראשונה „אמר אחד מגדולי דורו שהוא פישון יאור מצרים, ולא זה הדרך, כי הנה גיחון גם פרת והדקל הם נודעים, ושלשתם באים ממזרח למערב, ולא כן יאור מצרים, כי הוא יוצא ממעין שהוא בהר הנקרא הר הלבנה, והוא לפאת נגב מהקו השוה, שהוא תחלת הישוב לפאת צפון, ע"כ יגברו מימי יאור מצרים בתמוז, ולא כן השלשה הנזכרים, והנה מקום זה הנהר לא ידענוהו":
(נה) וכן הוא דעת רש"י ז"ל והרמב"ן, וכן הוא (מדרש הנעלם פ' חיי) וכן הוא דעת ר"י הלוי, כי כן כתב בשירו, כאשר מספר תהלות מצרים, „וגם מנהרי עדן נהרה, וטוב ארצה כגן עדן מסילה" וכן העתיקו השומרונים, והוא נילוס היורד מהרי הלבנה שבארץ כוש השפלה הנקראת (עטיאפיא) שבחלק (אפריקא) ומשם עובר לצפון העולם, ובא עד אי (מירו אי): שם מתחלק לב' זרועות, והוקף את האי סביב, וחוזר ומתאחד עד בואו למצרים ויעובר על כל אורך המדינה עד אלכסנדריא שבחוף הים האמצעי המפסיק בין חלק (אירופא) לחלק (אפריקא) הנקראת (מיטטעלאנדישעס מעער) ואולי עודנו מבורך מראשית שמימיו עולים ומשקים מדינות רבות כידוע, והוא מלשון „ופרו ורבו" (ירמי' כג, ג): (נו) הוא השנה על הגאון (נז) וכן כתב הרד"א שמרומז על הנהר גיחון שהיא סמוכה לירושלים, ומביא ג"כ סיוע מהפ' והורדתם אותו אל גיחון":
(נח) וכן הכותב בעין יעקב (הוריות יב) על המאמר „אין מושחין את המלכים" מביא בשם הרמ"ה שהפ' „והורדתם אותו אל גיחון", הוא אחד מד' נהרות היוצאים מעדן כדעת הח' ז"ל, ומפני שהוא מעיין שאינו פוסק, כי הוא נהר ידוע משעת ימי בראשית, לכן צוה דוד למשוח על המעיין הזה, ועיין קרני אור (לט) כי הישוב משוך מקו השוה לצד צפון, וא"י באמצע הישוב, וג"ע תחת קו השוה לצד מזרח, ומשם יצאו אלה הארבעה נהרות, ולכן אמר כי גיחון בא מפאת מזרחית דרומית, כי הוא סמוך לפרת: (נט) בא מפאת מזרחית דרומית גם פרת כן: (ק) ובוודאי פישון מקורו מהלך אשר שם הג"ע, והוא אחרית גבול הארץ מפאת המזרח, וכמו נהר פרת שהוא גבול מזרחי לא"י שנאמר עד הנהר הגדול נהר פרת (למעה טו יח):

קרני אור

[לט] וחז"ל דרשו (ב"ר פט"ז) פישון שהוא מגדל פשתן ומימיו מהלכים בשופי, והרד"א כתב שחכמי האומות קוראין לפישון גאנקי, ושגאנקי סובב את כל ארץ הודו:
[מ] ולא כן דעת רש"י ז"ל כזה (ברכות יו"ד ב) ד"ה „סתם מי גיחון" שכתב ולא זהו גיחון הנהר הגדול, דהשוא לא בא"י הוא, אלא מעין קטן סמוך לירושלים הוא, שנאמר „והורדתם אותו אל גיחון" (מ"א א לג) ומתרגמינן „ותחתין יתיה לשילוחא", וכן יתמה הא"י על הח' ז"ל, איך אמר כי גיחון קרוב מא"י בעבור במלת „והורדתם אותו אל גיחון", הלא כתיב הוא הסובב את כל ארץ כוש, והנהר הקטן ההוא לא יעבור אפילו בחלק ממנו, וא"כ אין זה הנהר הקטן הסמוך לירושלים, ודעתו שהראב"ע לא בא לא"י רק באחרית אחר אשר חיבר פי' התורה, ושני נהרות נקראים גיחון, האחד היא גיחון הידועה בירושלים, והשני הוא גיחון היוצא מג"ע, והוא מזרחי לא"י כמו פרת ודקל שהם קרובים לא"י, וכן הם ידועים היום בין בבל ובין א"י, רק פישון אינו ידוע כמוהם, וע"כ דחק הגאון עצמו לפרש על היאור שהוא פישון:
[מא] נקרא גיחון לפי שיחלק לחלקים רבים יוצאים ממנו בארץ כוש, לפיכך נקרא גיחון לשון יציאה, מן „כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ כג) „ותגח בנהרותיך" (יחז' לב ב) וכן נקרא השילוח גיחון לפי שיוצאים ממנו פלגים רבים להשקות הגנות אשר בירושלים, וכתב הרד"א, ותכמי האומות אמרו על גיחון שהוא נילוס הגדול מכל נהרות העולם, והוא הסובב את כל ארץ כוש ומצרים, וכאשר יכנס השמש במזל סרטן יגדל כ"כ שיעלה וישקה את כל ארץ מצרים, ואמרו שמי הנהר ההוא מטבעם להפרות הנשים מאוד, ושהעקרות שתשתינה מהן תלדנה, וכן הוא דעת יוסף פלאויוס, ואחריו רבים מקדמוני הטוצרים, כי גיחון הוא נילוס, והיא ג"כ דעת ר' יוסף קמחי, וכן הוא דעת בוזש"כ כי גיחון הוא נילוס, והביא ראיה מבן סירא (כ"ד כט) שיאמר שם „מְבִיעָה דַּעַת כַּיְאוֹר וְכַגִּיחוֹן בִּימֵי בָצִיר", ואמר עוד, כי אולי נילוס נקרא בשם גיחון בעברו בארץ כוש, ונקרא יאור ושיחור בעברו במצרים:

וכפי

מקורי רש"י: כג) כדעת רס"ג וכן הוא במדרש הנעלם זהר פ' חיי ועיין רמב"ן: כד) חבקוק א ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁם הַזָּהָב: יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם:

דַּחֲוִילָה דִּי תַמָּן דַּהֲבָא: יב וְדַהֲבָא דְּאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא וְאַבְנֵי

אבן עזרא

העובר על בגדאד (קב) עם נהר פרת (קג) [מב], אם כן הגה שלשתם מזרחים (קד), ויאור מצרים (קה) יוצא מהר הלבנה, רחוק מקו השוה בצד נגב (קו), והראיה גדולה (קז) בקיץ (קח) [מג] וידענו כי גן עדן תחת הקו השוה, שלא יוסיף היום ולא יחסר כל ימות השנה, וריקי מוח תמהו איך יתכן זה (קט) והראיות גמורות בלי ספק יש עליהם (קי) א״כ ירד פישון לפאת דרומית מערבית (קיא) נאח״כ ישוב דרך צפונית (קיב) ואין ראיה על פישון שהוא היאור (קיג) [מד], רק שתרגם (קיד) החוילה כפי צרכו (קטו) כי אין לו קבלה, וכן עשה במשפחות (קטז), ובמדינות (קיז) ובחיות ובעופות (קיח) ובאבנים (קיט), אולי בחלום ראם, וכבר טעה במקצתם כאשר אפרש במקומו (קכ), א״כ לא נשען על חלומותיו, אולי עשה כן לכבוד השם, בעבור שתרגם התורה בלשון ישמעאל (קכא) ובכתיבתם, שלא יאמרו כי יש בתורה מצות (קכב) לא ידענום, והזכיר הזהב (קכג) בעבור כבוד הנהר היוצא מהגן (קכד): יב וזהב, אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים עגולים היוצאים מהמים שהם דקים (קכה) ודמה המן אליהם, והכתוב אמר על עין המן לבדו (קכו) יאמר כי השהם אבן יקרה

קרני אור

[מב] ורד״ק כתב כי פרת ידוע בגבול א״י לפיכך לא ספק שהוא אל ארץ מן הארצות, כי ידוע היא בא״י, והוא מערבית לשאר הארצות שזכר, ובא״י נכנס בים האחרון, והנה נזכרו ארבע הנהרות לארבע הפאות, והולך בא״י בסוף בתוך הישוב: [מג] וע״ז כתב הרמב״ן ז״ל, וד׳ הנהרות מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימלאהו יוצא מהר הלבנה, ולכן יגדל בימי הקיץ, וכבר ידעו נהרות רבים, יצאו מן המקור ומשפל הרכה, ואח״כ יכנסו בתחתית ארץ מהלך ימים, ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק, ויש לדבר זה יסוד אבל צריכין אנו לומר כן, גם על חדקל ופרת הידועים, שנובעים רחוק זה מזה מן הארץ, שמתחילין ממקום שנפרד הנהר, ונכנסים בארץ, ולאחר מהלך רב, יוצאים שנית מן המקומות הנודעים לנו: [מד] וכן יאמר רד״ל, שאם היתה הכוונה על נילוס, לא היה אומר שם האחד, אך היה כתוב, האחד פישון כמו והנהר הרביעי הוא פרת, שלא אמר בו מלת שם, לפי שאותו נהר היה ידוע לישראל, וכ״כ נילוס היה ידוע ליוצאי מצרים:

יהל אור

(קב) וכפי׳ המפרשים גם חדקל סמוך לפרת: (קג) ופרת עובר על בגדאד שהיא בבל החדשה, נוכח עיר בבל הנהרסת: (קד) ונהר מצרים הוא רחוק מא״י הרבה לצד מערב ואיך יתכן זה? (קה) זו השגה שניה (קו) פי׳ יותר רחוק מקו השוה אל פאת נגב, וסמוך למערבו גן עדן, והקו השוה הוא המקום שהיום והלילה שוים, היום יב שעות והלילה יב שעות: (קז) וי״ג „גדולו: (קח) כי שאר הנחלים מתרבים בחורף ומתמעטים בקיץ אבל היאור להיפך כולם, כי הוא מתרבה בקיץ ומתמעט בחורף, ואמרו חכמי המחקר כי הוא מן ים אוקינוס, וחום השמש שואב המים ומוסכם ולפיכך מתרבה בקיץ א״כ איננו בא מן הגן: (קט) איך יתכן שהיום והלילה הם שוים בארצות הקו השוה: (קי) לחכמי המדות: (קיא) פי׳ על דעת הגאון, אם היא פישון נצרך לומר שיצא מצד מזרח שהוא הגן וירד למערב, ועובר על הר הלבונה, שהיא במערבית דרומית מן הישוב: (קיב) וחוזר לפאת צפונית כי היאור הולך מדרום לצפון וזה טעם אומרו „א״כ ירד פישון ממזרח למערב״ (קיג) מכל הראיות שהביא הגאון לא נוכל להבין שפישון הוא יאור מצרים היוצא מהר הלבונה: (קיד) הגאון: (קטו) שתרגם אותה שהיא הארץ הידועה שהיאור עובר עליה: (קטז) בפ׳ נח: (קיז) כמו הסיני (למטה י יז) שפי׳ אותה טרבלוס, וכן משא (שם פ ל) מכה: (קיח) בויקרא יא יג (ושם כתב הה׳ ז״ל וז״ל „טעה הגאון שתרגם אותה אלנעקא כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם ולא היה ולא נברא אלא למשל״: (קיט) בשמות (כח ט) ע״פ „ולקחת את שתי אבני שהם״ כתב הה׳ ז״ל וז״ל „ואבן השהם לבנה, ובארמית בורלא, ולשון ישמעאל בלאור, ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המילואים, כי הגאון תרגמם כרצונו, כי אין לנו קבלה שיסמוך עליה״: (קכ) כאשר הבאתי מכל המקומות שהביא הה׳ ז״ל: (קכא) הנקרא „תפסיר״: (קכב) צ״ל „מלות״ כי אין מצות במשפחות ובמדינות: (קכג) ובשיטה ראשונה „וטעם אשר שם הזהב שב אל פישון, וככה שם הבדולח, ואבן השהם שב אל פישון, ואחרים אמרו שהוא שב אל ארץ החוילה, והזכיר זה הכתוב להודיע שזהו טוב שסמוך אליו הזהב גם בדבר הסוד הוא נכון כאשר אפרש״: (קכד) וי״מ שהוא שב אל ארץ החוילה, והוצרך הכתוב לתוספות ביאור וסימן פרטי למדינת חוילה, מה שלא הוצרך במדינת כוש ואשור, לפי ששני אנשים היו ששמם חוילה, האחד בן כוש בן חם, והשני בן יקטן בן עבר בן שלח בן ארפכשד בן שם, ושניהם קראו את ארצם על שמם, וכן כתב הרמב״ן ז״ל „אשר שם הזהב לבאר שאינה חוילה של מצרים, שאמר בה, „וישכנו מחוילה עד שור״ (למטה כה יח) כי זו מזרח המזרח״: (קכה) היא אבן לבנה עגולה וקטנה שנוקבין אותה, ומחברין ממנה אבנים לעשות ענק, והאבן הזאת אמרו שהיא כעשית מטפות הטל שיורד על הנהר ההוא, לפיכך היא עגולה בהוויתה כמו הטפה, ולפי שהאבן אחת מהבדולח לא יעשה שום מעשה ומלאכה לקטנותה, אלא שנוקבין אותה ומחברים אבן אל אבן בחוט עד שיעשה מהם ענק, לכך לא אמר אבן הבדולח כמו שאמר ואבן השהם, ולדעת יוסף פלאווים הוא (בדעלליום) והוא שרף אילן (רעזינא) וכתב שד״ל שאין השרף הזה ענין יקר והטוב כ״כ שיוזכר בין הזהב ואבן השהם: (קכו) ועינו כעין הבדולח (במד׳ יא ז) והוא רק לענין המראה, ולא לענין הקטנות והעיגולים, ויסתור

דברי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בּוּרְלָא: יג וְשׁוּם נַהֲרָא תִנְיָנָא גִּיחוֹן הוּא מַקִּיף יָת כָּל אֲרַע דְּכוּשׁ: יד וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה דִּיגְלַת הוּא מְהַלֵּךְ לְמַדִּינְחָא דְּאַתּוּר וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְרָת:

יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ: יד וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא

רש"י

שהוא מגדל פשתן כה) שנא' אצל מצרים כו) ובשו עובדי פשתים: (יג) גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו כז) וכי יגח שמנגח והולך והומה: (יד) חדקל. שמימיו חדין וקלין כח): פרת. שמימיו פרין ורבין כט) ומברין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו וכתב המקרא ע"ש העתיד ל): קדמת אשור. למזרחה של אשור: הוא פרת. החשוב

אבן עזרא

לבנה וחיא צחה (קכז) ואנחנו לא נדע, ופי' קדמת אשור התי"ו קדמת תחת ה"א (קכח) וההפרש בינו ובין קדם, כי ה"א קדמה תחת אל הפתוח בפתח קטן (קכט) וכן וירד אברם מצרימה (למטה יב י"ד) כמו אל מצרים, והנה קדמת אשור, אל מזרח אשור (קל) [מה], ודע (קלא) כי מהפסוק הראשון עד לעשות (קלב) הזכיר הכתוב אלהים, ואח"כ הזכיר השם הנכבד והנורא עמו (קלג) [מו] ומה יקרו דברי הדמונינו ז"ל שאמרו (קלד) נקרא שם מלא על עולם מלא (קלה) [מז] כי לא היה שם כח מקבל זה השם (קלו) [מח], ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם (קלז) ואם הוא סמוך (קלח)

יהל אור

דברי הגאון ז"ל: (קכז) אבן השהם, הוא אבן גדולה לבנה וזכה, ויעשו ממנה כלים לתשמישי המלכים, ואו"ת „אבני בורלא", וכן תיוב"ע „אבנין טבין דבורלין" וכן הוא לדעת סורי וערבי והוא אבן (בעריללוס) ולד"ק היא (אניקס): (קכח) החי' ז"ל יפרש בזה שני כללים, הכלל הראשון שהה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד בתחלתה, ועוד כלל אחר בתוך כלל זה, דאותה הה"א תתחלף ג"כ לפעמים לתי"ו רפויה להורות ג"כ ענין הדביקות, א"כ התי"ו בסוף מלת קדמת היא תמורת ה"א בסוף התיבה העומדת בכל מקום תמורת למ"ד בתחילתה, והלמ"ד תשמש בראש התיבה במקום מלת אל, כמו „ויאמר משה לפרעה" (שמות ח, ה) כמו אל פרעה, וכמו שיבאר: (קכט) הוא סגול, כי הסגול נקרא אצל המדקדקים "פתח קטן":

(קל) וכן ת"א „למדינחא דאתור": (קלא) ובשיטה ראשונה „ועתה שים לבך לדברי הכתוב, כי כתוב במע"ב עד סוף ויכלו „אלהים", ואח"כ „ד' אלהים", ומעת שנולד קין תמצא השם הנכבד לבדו": (קלב) עד ברא אלהים לעשות: (קלג) שם הוי"ה, ואם נמצא „אף כי אמר אלהים" (למטה ג א) אשר בתוך הגן אמר אלהים (שם שם ה) „כי יודע אלהים" (שם שם ה) לפי שהן דברי הנחש והוה: (קלד) המאמר הוא בב"ר (פ' יג ג) „מזכיר שם מלא על עולם מלא" וגי' הילקוט (רמז כ') „הזכיר שם מלא על עולם מלא": (קלה) ובשיטה ראשונה וככה אמרו קדמונינו ז"ל „נקרא שם מלא על עולם מלא": (קלו) פי' עד שנברא האדם שנתנה בו נפש המשכלת לקבל כחו: (קלז) שם פי' קצת סוד השם „והוא שם העצם והעצם עומד בעצמו, והנה ככה מלת „אהיה", גם השם הנכבד מארבע אותיות כי שניהם שמות העצם", ובס' השם שער ב' ושער ה' אמר, כי שם אהי"ה הוא שם עצם לשכינה השוכנת בין המלאכים, ושם של ד' רמז לשכינה השוכנת בקרב ישראל, ועיין (שמות ג טו) מה שביאר בזה: (קלח) פי' כי שם יפרש אם השם של הוי' סמוך אל צבאות, או אל אלהים, או אינו סמוך, ובשיטה ראשונה „והנה הזכיר אלהים במע"ב

קרני אור

[מה] ורנה"ו כתב, אין פי' שחדקל הולך למזרח מדינת אשור, כי הוא השון המליצות, שסברי ארץ אשור היא ממזרח לנהר חדקל, והנהר סובב למערבה, אלא מלת קדמה פי' כמו לפני, כי הוראתה קרוב להוראת מלת פנים כנודע, והכתוב יודיע כי נהר חדקל אינו עובר תוך ארץ אשור, כי אם הולך לפניה על גבול המערבי שלה, והוא נזכר בס' דניאל: [מו] שם ידו"ד הוא מורה על מהותו ועצמותו ית', ושם אלהים מורה על השפעתו המציאות והטוב בזולתו, ומפני זה במע"ב שהוא ספור השפעתו בבריאת העולם נזכר שם אלהים המורה על המשפיע הראשון שיכול המוחלט בעל הכחות כולם (רדי"א): [מז] וכן יאמר (יסוד מורא שער האחרון) „בעבור כי אין בארץ דבר עומד רק נשמת האדם לבדו, ע"כ לא תמצא שם הנכבד נזכר במע"ב רק מלת אלהים, שגם השם נקרא על שמש, כדמות השטרים שיקראו שפה ולשון, ע"כ אמרו חז"ל „נקרא שם מלא על עולם מלא", וביאור דבריו, כי שם אלהים טפל על מעשה הטבע ומעיד על התידוש, ושם המיוחד מעיד על קדמותו ומציאותו ית', וע"כ לא הזכיר ד' המיוחד בכל מעשה הטבע רק שם אלהים, כי התורה רצתה להתחיל בספור החדוש, וע"כ הוצרך להזכיר השם המורה על המחדש, והוא הכנוי שנתחדש לו בבריאת עולמו, ואלו היתה כוונת התורה להתחיל בספור קדמותו ומציאותו ית', הנה ראוי להזכיר השם המיוחד המעיד ע"ז, וע"כ הזכיר הנגלה והסתיר הנסתר ועיין (שרפי לבנון דרש איל) והנה אחר שנגלת האדם היה העולם מלא, כי בכר נשלמו בו כל הבריות, ואז נזכר השם הנכבד ולא נזכר עמו מלת אלהים בעבור כי בנפש המשכלת אשר באדם השם נראה ע"כ נזכר השם הנכבד לבדו, כי גם נפש המשכלת אשר לאדם נקראת אלהים כי היא מלאך: [מח] והרדי"א כתב כי שם בן ארבע אותיות הוא שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פרת: טו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃

אונקלוס

טו וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם וְאַשְׁרְיֵהּ בְּגִנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃

אבן עזרא

אם יעזרני ד', ודע (קלט) כי מקום האדמה שנברא ממנה אדם קרוב אל גן עדן (קמ) [מט], כי יש אומרים, כי האדמה (קמא) היא ארץ ישראל (קמב) והנה שכחו ויהי בנסעם מקדם ולמטה יא ב) (קמג) [נ]: טו בגן, לשון זכר ונקבה (קמד) וכן חבורו גנים גנות (קמה), והאומרים כי לעבדה ולשמרה (קמו) שב אל האדמה (קמז) [נא], איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול (קמח) ממקום קטן (קמט), ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה (קנ), וכבר היה עובד האדמה (קנא), רק פי' לעבדה על הגן (קנב) שמפריו יאכל, ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה, והוא הלחם, וטעם לעבדה, להשקות הגן (קנג) ולשמרה מכל החיות (קנד) שלא יכנסו שם ויטנפוהו (קנה) וי"א כי כן פי' לעבוד מצותו [נב] והמצוה לא תעבוד (קנו):

רש"י

על כולם הנזכר על שם א"י לא): (טו) ויקח. לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס לב):

קרני אור

אלא, להיותו כולל כללי לכל הנמצאים, והנה לא נזכר בשבת ימי בראשית, לפי שעדיין לא נברא אדם, ולא היה בעבור זה העולם מלא שמבלתי אדם לא היו הנבראים עדיין בשלמותם אבל הזכיר שם אלהים, והוא רמז למשפיע, ואחר בריאת אדם שבכר העולם מלא מכל הנמצאים שעתידים להיות, עד שנולדו הבנים נזכר עם שם אלהים המשפיע שם בן ד' אותיות, ובס' (יסוד מורא שער יב) כתב הח' ז"ל "ונקרא השם הנכבד עם אלהים עד שנולד קין, וכראות חוה כי מין האדם עומד בהוליד קין, ע"כ אמרה קניתי איש את ד', פי' לבדו בלי מלת אלהים, (ועיין למטה ד א):

[מט] ובדרז"ל (סנהד' לח ב) גופו מבבל וראשו מא"י:

[נ] והחבדל בין יצירת האדם ליצירת בע"ח שגם שם כתוב "מן האדמה" (למטה פ' יט) עיין הטוה"מ:

[נא] כן הוא בפס"ז (בראש' ב טו) "והלא גן לשון זכר, אלא לעבדה ולשמרה האדמה של הגן": [נב] כן הוא בפדר"א פ' יב, והובא בילקוט בראש' רמז כב, ובפס"ז (בראש' ב טו) לעבדה ולשמרה מה עבודה היתה בתוך הגן שאמר לעבדה, שמא תאמר לזמור כרמים ולחרוש ולעדר האדמה, או לקצור, או לעמור, והלא כל האילנות צומחים מאליהם, שמא תאמר יש מלאכה בג"ע, והלא נהר מושך ויוצא מעדן, שנאמר "ונהר יוצא מעדן", ומה לעבדה אלא לעסוק בד"ת ולשמור כל המצוה, שנאמר לשמור את דרך עץ החיים, ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר "עץ חיים היא למחזיקים בה" (משלי ג יח) וכ"ה בתיוכ"ע "למהוי פלח באורייתא ולמנטר פקודהא", וכן תרגם ירושלמי, וכ"ה בספרי עקב פ' מא, ובמדהג"ע "אמר ר"ש ויניחהו בג"ע לעבדה ולשמרה, וכי מאי עבודה שם, אלא עבודת הנשמה וכו', וכן פי' הרד"א לעבדה ולשמרה על נשמת חיים שזכר למעלה שנפח בו, כי בהיות האדם בג"ע מבחר המקומות, ובשוה שבאוירים, והמזוכת שבמאכלות והמשקים היה בלתי טרוד בדבר מה כ"א בהשלמת נפשו, וזהו לעבדה ולשמרה, ודעת הח' ז"ל איננו כן, לא בהשקאת הגן שהוא פי' ע"י אדם, ולא כעבודת

יהל אור

במע"ב לבדו, ואח"כ שם השם הנכבד סמוך אל אלהים כמו שהוא סמוך אל צבאות, "בעבור כבוד האדם שנברא בצלם המלאכים":

(קלט) ובשיטה ראשונה "ועתה כאשר השלים לפרש התולדות, שב לפרש הכתוב בתחלה "וישם שם את האדם", וזה האדם שני פרצופין": (קמ) כי ביום הששי נברא, ובו ביום גירש אותו, ואלו נברא במקום רחוק מתי בא לגן עדן: (קמא) פי' מה שכתוב "וייצר ד' אלהים את האדם עפר מן האדמה" (למעלה פ' ז) בה"א הידיעה: (קמב) אמרו כי זאת האדמה היא א"י שהיא ידועה, ובשיטה ראשונה, "אמר אחד מגדולי כי האדמה היא ארץ ישראל, והראיתי לו ג"א "ואת האדמה אשר הם עליה" (שמות ח יז) (פי' והאדמה שם, אדמת מצרים) והוא השיב הנה מצאנו "הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה" (למטה ד יד) ואני עניתי כי פני האדמה בדרום, כי שם פאות הנה, והשלש הן הנכבדות, והנה תנועת הצמח לנעלה, והאדם לפניו והגלגלים לימין, ע"כ פני האדמה נכבדים מכל הארץ": (קמג) והנה קדם הוא מזרח, וא"י לצד צפון לד' מעלות וספר הכתוב כי בנסעם מקדם, וימצאו בקעה בארץ שנער שהיא בבל; פי' כשנסעו ממזרחו של עולם, ששם ג"ע של ארץ בבל, וכן יפרש הח' ז"ל (בראש' יא ב) "בנסעם מקדם לאות כי הרי אררט במזרח", כלומר ממזרח שהם הרי אררט, וידוע כי בבל היא מזרחית לא"י, ואיך יאמרו שנברא בא"י הלא ממזרח באו, וזה לעד כי שם נברא אדה"ר: (קמד) בעבור שכתוב לעבדה ולשמרה בכנוי הנקבה, ע"כ אמר הח' ז"ל, כי גם גן לשון זו"נ, ודעתו שפי' לעבדה ולשמרה על הגן: (קמה) וכן פי' הח' ז"ל (קהלת, ב ה) כפ' "עשיתי לי גנות" "גן לשון זכר, "גן נעול (ש"ה ד, יב) ולשון נקבה "לעבדה ולשמרה" ורבים "גנים וגנות" ונמצא גנה בה"א הנקבה "וכגנה זרועיה תצמיח" (ישעיה סא יא): (קמו) בכנוי הנקבה, וגם ההיין במפיק שהן כנוי לנקבה, (קמז) על האדמה שהגן נטוע בה, ולא על הגן, בעבור שגן לשון זכר: (קמח) כל האדמה מן הגן: (קמט) מן הגן שהוא קטן כנגד האדמה: (קנ) פי' הכל קשור עם איך יתכן, והיא הקושיא שהקשה מתחילה: (קנא) אדמת הגן לפי פי' האומרים: (קנב) כמו שביארתי, כי גן ג"כ לשון נקבה: (קנג) ובשיטה ראשונה "להשקות ע"י אדם כאשר כתוב לעבדה ולשמרה", גם לעבוד האדמה בנכוש ובעדור בירקות ובאילנות למאכלו: (קנד) ולשמרה מכל החיות ועופות כפי כחו: (קנה) ובשיטה ראשונה "והנה לעבדה להשקות את הגן, ולשמרה שלא יכנסו בו חיות רעות": (קנו) אין לשון

עבודה

מקורי רש"י: לא) ב"ר פט"ז ג ועיין מז יח ברש"י. לב) ב"ר פט"ז ה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

טז וּפַקֵּיד יְיָ אֱלֹהִים עַל אָדָם לְמֵימַר מִכֹּל אִילַן גִּינְתָא מֵיכַל תֵּיכוּל: וּמֵאִילַן דְּאָכְלִין פֵּירוֹהִי חַכִּימִין בֵּין טַב לְבִישׁ לָא תֵיכוּל מִנֵּהּ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְּתֵיכוּל מִנֵּהּ מְמָת

וְלְשָׁמְרָהּ: טז וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל: יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ

אבן עזרא

טז ויצו, מלת צווי עם על, מצות לא תעשה (קנז) [נג], וכן על העבים אצוה (ישעי' ה ו) (קנח) אעפ"י שהתרתי לך פרי עץ הגן, לא תאכל מפרי עץ הדעת (קנט), ואחר שאמר מעץ הדעת לא תאכל, מה צורך לגלות ממנו רק הוסיף לבאר (קס) [נד], וכן „ותפתח ותראהו את הילד" (שמות ב ו) (קסא), או טעמו אפילו מעט ממנו (קסב), ודקדוק „ממנו" בס' היסוד תמצאנו (קסג), ודע כי אדם מלא דעת היה (קסד) כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת (קסה) רק דעת טוב ורע בדבר אחד לבדו לא ידע (קסו) [נה] הלא תראה שקרא שמות לכל הבהמה והעוף (קסז) [נו] כפי תולדת כל אחד ואחד (קסח) [נז] והנה חכם גדול היה, ולולי שהיה כן לא הביא

יהל אור

עבודה נופל על המצוה: (קנז) ומצינו לפעמים צווי בלא „על" והוראתו ג"כ על לא תעשה לפי דעת הח' ז"ל, „כאשר צוך ד' אלהיך" (דבר' ד כג) ושם פי' הח' ז"ל „כאשר צוך, או מלת צוך שלא לעשות": (קנח) בכל המקרא סמוך אל לשונות של צווי מלת „את" „אותו" „אתכם", ופעמים סמוך עליהם לשון „על" „עליו" ויתכן שעל הדברים הטבעיים בלי בחירה סמוך לשון „על" כמו „ועל העבים אצוה", אצוה על הגב (דה"ב ה יג) „ויצו עליה במפגיע" (איוב לו לב) וכדומה: (קנט) ואין פי' שבא לומר שיאכל מכל עץ הגן מ"ע שיאכל, אלא פי' יש לך רשות, מכל עץ הגן תאכל, ולא מעץ הדעת: (קס) אמר ממנו, אחר שאמר ומעץ, אך הוא לתוספות ביאור ולחזק האזהרה: (קסא) מלת „הילד שהוא הפעול נכלל כבר בכנוי „ותראהו" והיה לו לומר ותרא את הילד, אך הוא להוס' ביאור: (קסב) פי' לא לבד לאכול ממנו בקביעת מזון, אלא אפילו אכילה מועטת: (קסג) וכן פי' בס' צחות בשער האותיות אות נו"ן, ועיין (למטה ג כב) ובבאורי שם (קסד) להבחין בין טוב לרע: (קסה) ובשיטה ראשונה „ויצו לא יתכן לצוות השם מי שאין לו דעת נכונה, והנה אדם היה מלא דעת, והעד שקרא שמות לכל העוף והבהמה וחיה, וידע טעמי השמות כפי תולדותם, רק לא היה יודע תאות המשגל", וכן יאמר המורה בפ"ב מהח' הראשון „ויצו ד' אלהים, ולא תהיה הצואה לבהמות ולא למי שאין לו שכל": (קסו) תענוגי המשגל, אף כי המשגל ידוע היה אצלו בטבע, אבל לא היתה בו שום תאוה לתאות המשגל, וכן פי' המפרשים כי ידיעת הטוב והרע היא ידיעת המשגל, כי פרי העץ ההוא הוליד באדם תאות המשגל, והראיה כי אחר שאכלו אמר „ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם" וכן פי' רש"י ז"ל בפ' כ"ה „ואעפ"י שנתנה בו דעת לקרוא שמות לא נתן בו יצה"ר עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצה"ר, וידע מה בין טוב לרע":

(קסז) ולכן לא זכר בקריאת השמות השמים, היסודות והצמחים והדוממים והדגים, כ"א מיני הבע"ח שביבשה שהיה אפשר לחשוב שימצא בהם עזר אליו להזקק לו (רד"א): (קסח) מפני שכל מע"ב המפוזרות בכל בע"ח כולם נקבצו באו בנפש האדם, וכבר ביארו החוקרים הקדמונים שכל שיתפאר אדם אם נמצא בטבעו איזה מדה, או איזו תכונה, אז יבקר בטבעי בע"ה

קרני אור

במצות: [נג] ונמצא ג' יוצאים מן הכלל שיבוא צווי עם „על" והוא מצות עשה, א) ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך (אסתר ד ח), ב) והן אצוה על חגב לאכל הארץ (דה"ב ז, יג), ג) „ויצו עליהם לאמר כה תעשון ביראת ד' באמונה ובלבב שלם" (שם יט), וכתב רב"ח, ע"ד הפשט הוזהר אדם בכאן בשתי מצות מצות עשה, ומצות לא תעשה, מ"ע „מכל עץ הגן אכל תאכל" ומצות ל"ת, „ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל" ובד"ל כתב שלפעמים הצווי נקשר עם שני שמות, עם מי שמצווים אותו, ועם מי שהצווי לתועלתו ובגללו, כמו „ויצו עליו פרעה אנשים" (למטה יב כ) פרעה צוה אנשים לטובת אברהם, וכן „לכי לביתך ואני אצוה עליך" (ש"ב יד ח) „ותצוהו על מרדכי" (אסתר ד ה) ובכל אלה הדבר פשוט שאין מלת על מורה מניעה ואסירה, ועיין התוה"מ (במד' ה ב) ועיין בהערה לפי' המחזור מרוו"ה למעריב יום שני של פסח מה שכתב בענין זה: [נד] אדם טעה מלשון זה שבא להורות שרק ממנו לא תאכל, ר"ל מן המחובר לאילן, אבל אם התלוש האשה מפירותיו, ונתן לו מותר לו לאכול שכן עמ"ש (גו ו) והקריב ממנו אחד מכל קרבן דרש כתו"כ (שם סי' ק"ט) מן המחובר, וכן בכ"מ כמ"ש באילת השחר כלל ר"י (התוה"מ): [נה] והרדי"א כתב, כי לא היה ענין העץ ההוא להשלים אכילתו את האדם בהשגותיו וידיעותיו, לא עיונית ולא מעשיות, לפי שהאדם שלם נברא בפעולות שכלו, ולא היה ג"כ חסר ההכנה לפעל המשגל ותאותו כמו שכתב הראב"ע ז"ל, שלא היה חסר רק טוב ורע בדבר אחד לבדו, שרצה בזה על המשגל, כי הנה גם ממנו היה יודע כל הצריך לשלמותו וקיומו, אבל היה הדעת הזה פרטיי בטוב ורע המשגל, והיה א"כ ענין המצוה לאדם שלא ירדוף אחרי שטיפת תאותו בזימה, שהתחלתו ומיעוטו טוב, והרוב ממנו רע, לא תאכל ממנו, כי האכילה ענין ההשתקעות טסף על אחר השמושים הנזכרים: [נו] והסתכל כי לא הביא רק החיה והבהמה והעוף לא דגי הים, גם לא נתן שמות לנבראים העליונים, וכן לא קרא בשם את הצמחים ועצי יער, ולא את האבנים והמתכות ודומיהן, כי בהיות קריאת השם על תולדות הדבר, צריך לזה בינה יתירה להבין כח כל מין וסגולתו, ומה יוכל לעשות מדעת ובינה להרגיש בנפשו הענין שמכין באותו המין, ע"כ לא היה ראוי שיקרא שמות זולתי לשלשה אלה, בהמה חיה ועוף, כי בנפשותיהן נטועות כחות ידועות בקצתן כחות אלו ובקצתן כחות אחרות, ונפש האדם לבדה כוללת כל הכחות הנטועות בכל המינין כולם, ע"כ נכחו לתת להם שמות (רנה"ו): [נז] וכן אז"ל (ב"ר פ' יז, ילקוט רמז כג) „העביר הקב"ה

פס

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃ שלישי

אונקלוס

תְּמוּת׃ יח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לָא תַקִּין לְמֶהֱוֵי אָדָם בִּלְחוֹדוֹהִי אַעְבֵּיד לֵהּ סְמַךְ לְקִבְלֵהּ׃ יט וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים מִן אַרְעָא כָּל חֵיוַת בָּרָא וְיָת כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאַיְתִי לְוָת אָדָם לְמֶחֱזֵי מָה יִקְרֵי לֵהּ וְכֹל דִּי הֲוָה קָרֵי לֵהּ אָדָם נַפְשָׁא חַיְתָא הוּא שְׁמֵהּ׃

אבן עזרא

השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראם, והוא יודע ממנו שהוא בער, (קנט) [נח] גם השם הראה לו עץ הדעת (קס) כי הנה אשתו ידעה (קסא) [נט] שהוא בתוך הגן: יח ויאמר (קסב) [ס] טעם לא טוב, לאדם (קסג) [סא], ועזר, כטעם „טובים השנים מן האחד" (קהלת ד ט), (קסד) [סב], לט"ד אשר יקרא לו האדם, מושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא אשר

רש"י

(יח) לא טוב היות וגו'. שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה יחיד בעליונים ואין לו זוג וזה בתחתונים ואין לו זוג [לג]: עזר כנגדו. זכה עוזר לא זכה כנגדו להלחם [לד]: (יט) ויצר וגו' מן האדמה. היא יצירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופי' שהעופות נבראו מן הרקק [לה] לפי שאמר למעלה מן המים נבראו וכאן אמר מן האדמה נבראו ועוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום הביאם אל האדם לקרות להם שם. ובדברי אגדה יצירה זו לשון רידוי וכבוש [לו] כמו [לז] כי תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסהו ופרשהו כל נפש חיה

קרני אור

לפניו כל הבהמות והחיות וקרא לכן שמות, ואמר לזה נאה לקרותו שור, ולזה נאה לקרותו חמור, ולזה סוס, וכן כל דבר ודבר", ופי' המזרחי כי האדם הבין בחכמתו ושכלו טבע כל בהמה וחיה, וקרא לכל אחת ואחת שם מעין הטבע והמדה שהכיר בה, והאותיות שצירף בשמותיהן הכל לפי טבעיהן ומדותיהן: [נח] וכבר אמרו ז"ל כמה מהחכמה היתה בקריאת השמות האלה עד שלא הגיעו המלאכים אליה (ב"ר בב) ומורה שלא היתה קריאת השמות כפי ההסכמה והרצון, אלא כפי הוראות טבעיהם, והשמות שהם כזה הדרך, הם הגדרים, שבזה היתה הוראת החכמה, לא בשמות המוסכמים: [נט] המשגל ידוע היה אצלו בטבע, אבל בחינת התענוג לא ידע, וזהו אמרו „גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעה" פי' כי החומר מחויב לידע אותו (מוטעט): [ס] אין הכוונה לומר שהאל נמלך ממחשבתו, אלא המכוון הוא להעיר אותנו על יקרת הזווג, ולהודיע כי לא טוב היות האדם לבדו, ולפיכך רצה הקב"ה שיהיה האדם פרוי שעה אחת בלא אשה, ואח"כ הזמינה לו כדי שתהיה חביבה עליו אחר שהרגיש כי בזולתה היה חסר (פד"ל): [סא] ורש"י ז"ל כתב במדרש אגדה, ופי' לא טוב היות, שלא יאמרו שתי רשויות הן: [סב] עיין רמב"ן והעיר על התורה מה שכתבו בזה:

יהל אור

אם נמלא בע"ה בעולם שי"ל תכונה זאת אז ידע כי נמלא מדה זו גם בנפשו (ועי' קרני אור נו): (קסט) והנה הליווי היה כדי שלא ידע בתענוגי המשגל דוקא לא שיוסיפו לו דעת כי הוא היה חכם גדול: (קע) אף שבמקרא כתוב סתם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, מבלי ציין לו ביחוד העץ בסימניו ובמראיו, בכל זאת מוכח שהראה לו ד' אנה מקום העץ: (קעא) ר"ל אפילו אשתו ידעה, שהרי השיבה להנחש (למטה ג ב) ומאין ידעה, אם לא מפי בעלה הוא אדם, כי השם הראהו לו אנה מקום העץ, בעת שאמר לו „ומעץ הדעת": (קעב) ובש"ר „ויאמר לא טוב היות האדם לבדו, אל לבו ומשה כתב זה, או אל המלאכים": (קעג) כי לפי המליצה הפשוטה הי' לו לכתוב לא טוב לאדם היותו לבדו, והח' ז"ל פי' כוונת הפי', אף שלא נכתב, ופי' לא טוב לאדם שיהיה לבדו בלי חברה, כי אין לו חברה עם הבהמות החיות והעופות, כי אינו שוה עמהם בבריאה: (קעד) כי לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו, אם יצטרך הוא עצמו להתעסק בצרכי חייו, ובשיטה ראשונה „וטעם עזר כי האדם צריך למי שיעזור אותו כאשר פי' קהלת טובים השנים מן האחד":

מקורי רש"י: לג) פדר"א פ' יב. לד) יבמות סג א ב"ר פי"ז ג, פדר"א פ' יב. לה) חולין כז ב. לו) ב"ר פי"ז ד. לז) דבר' כ יט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ כא וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים ׀ תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר

אונקלוס

כ וּקְרָא אָדָם שְׁמָהָן לְכָל בְּעִירָא וּלְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּלְכָל חֵיוַת בָּרָא וּלְאָדָם לָא אַשְׁכַּח סְמַךְ לְקִבְלֵהּ׃ כא וּרְמָא יְיָ אֱלֹהִים שִׁנְתָּא עַל אָדָם וּדְמֵךְ וּנְסֵיב חֲדָא מֵעִלְעוֹהִי וּמְלֵי

רש"י

אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: (כ) ולאדם לא מצא עזר. (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה. כשהביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקבה אמר לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג. מיד ויפל לח): מצלעותיו. מסטריו לט) כמו מ) ולצלע המשכן זהו שאמרו מא) שני פרצופים נבראו: ויסגור. מקום החתך מב): ויישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר שממנו נבראת ותתבזה

אבן עזרא

יקרא לו האדם לנפש חיה (קעה) [סג] כי יש בו תוספת ביאור, כמו "ותפתח ותראהו" (שמות ב ו) (קעו) ורבים כמוהו (קעז) [סד], ומלת לכל הבהמה, גם היא מושכת עצמה ואחרת עמה, כי טעמו ולכל עוף השמים (קעח), וכן "ויהי מתיו מספר" (דברי' לג ו) (קעט), וכן "ולא למדתי חכמה" (משלי ל, ג), (קפ), ורבים כאלה, וטעם ולאדם לא מצא, ולנפשו לא מצא (קפא), כי כן מנהג לה"ק. כמו "וישלח ד' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל" ש"א יב יא), (קפב) [סה], ורחוק הוא בעיני שישוב אל השם (קפג), ופה אמר כי העוף נוצר מהאדמה, (קפד) ולמעלה מהמים (קפה) כי משניהם נוצר (קפו) [סו]: כא ויפל. שהבנין

יהל אור

(קעה) גם רש"י ז"ל נדחק לפרש הפסוק הזה, ופי' שהוא מסורס: (קעו) כבר פירשתי למעלה כי מלת הילד שהוא הפעול, נכלל כבר בכנוי ותראהו, והיה לו לומר ותרא את הילד, אך הוא להוס' ביאור: (קעז) וכן "יביאה את תרומת ד'" (שמות לה ה), ופי' שם הח' ז"ל, אחר שהזכיר יביאה, פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת ד', וכמוהו "והוא נוה לי אחי" (ש"א כ כט) וכן "הגוים אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר" (ירמי' כז ח): (קעח) הכתוב יאמר "ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים" ויפרש הח' ז"ל, כי טעמו ולכל עוף השמים, פי' מה שכתוב ולעוף השמים, כאלו נכתב ולכל עוף השמים, כי המלה "לכל" שנכתב אצל הבהמה "לכל הבהמה" מושכת עצמה ואחרת עמה: (קעט) התחלת הפסוק שם "יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר", ופי' שם הח' ז"ל, כי פי' ואל יהי מתיו מספר, שלא יהיו מעטים, שכל דבר שיסופר הוא מעט, ומלת "ואל" מואל ימות מושכת עצמה ואחרת עמה, ולא כן דעת רש"י ז"ל והרמב"ן ויתר המפרשים: (קפ) וסיום הפ' שם "ודעת קדושים אדע", וגם שם פי' הח' ז"ל, ולא דעת אל אדע, כלומר אין לי חכמה ודעת, וכן פי' רש"י ז"ל "ולא דעת קדושים ידעתי", כי מלת "ולא" מושכת עצמה ואחרת עמה: (קפא) כי קודם שיצר את האשה הביא לפניו כל היצורים כדי שיתבונן בהם שיראה אותם כולם זכר ונקבה, ולעצמו לא ראה נקבה, והתבונן בזה כי לטובתו ולכבודו עשה האל זה, כי לא הביאם לפניו למצוא לו זוגו כי ידע שאין בהם עזר לו: (קפב) שמדבר על עצמו וכמוהו "ואל משה אמר" עלה אל ד'" (שמות כד א) "נשי למך" (למעלה ד כג): (קפג) מלת "לא מצא עזר" רק אל האדם עצמו כמו שפי', ובשיטה ראשונה, י"א כי מצא שב אל השם הנכבד, וו נכון בעיני שהוא שב אל אדם, כאלו אמר ולעצמו לא מצא": (קפד) כמ"ש "ויצר ד' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים" (למטה פ' יט): (קפה) כמ"ש "ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף" (למעלה א כ) אמר כי העוף נוצר מהמים: (קפו) בזכרו העוף אמר שנוצר מן האדמה

קרני אור

[סג] גם לפי' הרלב"ג לנפש חיה מיותר, ועוד נפש חיה נקבה, ומלת לו זכר, וזה יקשה גם לפי' רש"י ז"ל (רנ"ו) ועיין רמב"ן מה שפי' בזה, ורוו"ה כתב ויתכן לפרשו כסדרו, ונפש חיה זה כנוי לאדם שנקרא עתה כרגע נפש חיה, ואמר, וכל שם אשר יקרא לו האדם הנפש החיה הוא שמו לעולם: [סד] בעבור שלא אמר הכתוב, מה שם יקרא לו, ולא אמר נ"כ, וכל שם אשר יקרא לו האדם, ר"ל לפרש שאמר השם, שאם אדם יקרא לחברתו ויקרב לעצמו בע"ח בלתי מדבר יורה בזה כמוהו נוטה אל החמריות, כאותו אשר קרא ויקרב אליו כמאמרם ז"ל (ב"ר פ' סה) לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב, אלא שהוא מינו, והוא אמרו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ר"ל של אדם שבחר בחברתו בדומה לו (רד"ה) [סה] ועיין רד"ק שם מה שמביא דעת רז"ל בזה: [סו] וכן הוא דעת רז"ל (חולין כז ב) מן הרקק נבראו, (ובפדר"א פ' ט) "בחמישי השריץ מן

בקורי רש"י: לח) ב"ר פי"ז ד. לט) ב"ר פי"ז ו. מ) שמות כ"ו כ. מא) ברכות סא א עירובין יח א. מב) שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תַּחְתֶּנָּה: כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים | אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם

בִּשְׂרָא תְּחוֹתַהּ: כב וּבְנָא יְיָ אֱלֹהִים יָת עִלְעָא דִּנְסִיב מִן אָדָם לְאִתְּתָא וְאַיְתַהּ

אבן עזרא

הכבד הנוסף, (קסו) . וכן „וישב אותם אברם" (למטה טו יא), תרדמה, יותר משינה (קסח) [סז], ושינה יותר מתנומה (קסט), והתי"ו נוסף (קע), אחת מצלעותיו, שתי צלעות היו (קעא) כענין ולצלע המשכן השנית (שמות כו ו) (קעב), ומלת צלע לשון נקבה, והטעם צד(קעג) [סח], תחתנה, מקומה (קעד) והוא לשון יחיד (קעה:) הנו"ן נוסף (קעו) ותחתיה (קעז) לשון רבים (קעח), וכן תחתני (קעט) גם תחתי (ר) : כב ויבן. [סט] מהבנין הכבד, גם מהבנין הקל, כמו „ויפן" (שמות ז כג) (רא) „ויקן" (למטה לג יט) (רב) : ויביאה, חשב בהקיצו בראותו אותה (רג) כי הובאה.

רש"י

עליו מג) : (כב) ויבן. כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכבד משאו על קירותיו מד) : ויבן וגו' את הצלע

קרני אור

המים כל מין עוף" דעתו שמן המים נבראו : [סז] והוא תנוקה עזה לישון, ותז"ל קראוהו „חבלי שינה" וגם הם סמכו לה כשון נפילה, המפיל חבלי שינה, שכמו שהחבלים מרעימים נפש היולדת עד שתמלט ותנוח, כן התרדמה מפרעת נפש האדם עד שיישן וינוח, וכפעולת „נרדם" „וירדם" משמעו ישן שינה חזקה (רו"ה) והנה התרדמה היתה לו מתחלה עד שנלקחה ממנו הצלע ונסגר לו החסרון בבשר, ואח"כ ישן שינת מנוחה, עד שנת לו מכאבו ע"כ אמר הח' ז"ל כי תרדמה יותר משינה, כי בתחלה הפיל עליו תרדמה חזקה שלא ירגיש הכאב בקחתו ממנו אחת מצלעותיו, ורז"ל פי' (ב"ר פ' יז) כי אם היה לוקחה ממנו מדעתו, והוא ער היתה מאוסה לו, שכשיו שהביאה לו שלא מדעתו היתה חביבה עליו, ורה"ו ישיג על הח' ז"ל שכתב „תרדמה יותר משינה" וכתב „לדעת הראב"ע תרדמה שינה חזקה, ומה טעם תרדמה ויישן ? הי' לו לומר ויפל שינה על האדם וירדם, ואין כן, אין תרדמה שינה כתולדות, אבל נכתב על כהלת הרעיון מפני אימת מראה, או מקרה מפחיד בכמעט תלא נפשו, ולא ייקץ ממנה מהרה כמו השינה הטבעית, וכן מלאטה בכל מקום, כשראה יונה עצמו בצרה גדולה כיס כתיב „וישכב וירדם" (יונה א ה) וכן כשנס סיסרא באימת מות אמר והוא נרדם ויעף וימת (שופ' ד כא) ואצריך להביא ראיות ע"ז, ויברר שהפחד סבת התרדמה, ובאין אימת מראה ופחד לא תרדם הנפש בטבעה, ולפי שהתרדמה שנפלה על אדם לא היה מסבה טבעית, כי לא קרהו צרות ופחד, אמר ויפל ד' אלהים תרדמה, וקרוב לומר, שכשהתעלב האדם שלא מצא עזר כנגדו, הפיל ד' עליו תרדמה, ובתרדמה הזו נפל בשינה, ואז לקח אחת מצלעותיו, והכין לו העזר, וכן פי' הח' בן־זאב (אוצה"ש שרש „רדם") שענינו תמהון וטרוף דעת, כמו שנה חזקה שבא מפחד וכדומה שנופל עליו פתאום, ודבריהם טובים מהרב ר' אברהם בדרבי (אוצר תכנית הלק שבילי באר שתמים) ובם מבוארים כל הראיות שהביא רה"ו, כי ענין תרדמה הוא עלפות והחרדה והבעתה וגו' ואלו ענין התרדמה והשינה אחד למה הוצרך לומר אחריה ויישן, ויסיים בם, ואף אם נאמר כי ענין תרדמה כענין השינה, נגזר לומר כי לא תמצא לשון נרדם ותרדמה, אם לא על בעתה וחרדה, אשר היא תייבן הנבעת ושינה נמצאת בלי חרדה :

[סח] ומצאנו מחלוקת בזה בדרז"ל (עירובין יח א) י"א כי שני פרצופין היו מחוברים גב זה לגב זה, וזהו שאמר זכר ונקבה ברא אותם, ויפרשו צלע צד, כמו „צלע המשכן" (שמות כו כו) וי"א צלע כמשמעו, וכן ת"א „חדא מעילעוהי" כמו „תלת עלעין בפומה" (דניאל ז ה) דומה שמפרש כמו רוב צלעות שבמשנה ולדעת זו נברא בו מתחלה צלע יתירה ... בין צלעותיו עם בשר, ואח"כ לקחה ממנו לבנין האשה ויראה שגם בלשון הכתוב נקראים העצמות שבאדם צלעות ורחיב „ויצף קרקע הבית בצלעות ארזים (מ"א ו טו) דמה העצים המעמידים לצלעות שבאדם שהן כדמותן, וכן הוא (ב"ר פ' י"ז) „ר' שמואל בר נחמן אחת מסטרוהי היאך מה דאת אמר ולצלע המשכן, ושמואל אמר מצלעה חדא מבין ב' צלעותיו נטל", ודעת הח' ז"ל כדעת הראשונה, ואונקלס נוטה לדעת שמואל : [סט] ואמרו ז"ל (ב"ר פ' יח) שהוא"ל ויבנה, ועוד אינך שייך בנין באשה והלא אין בנין אלא בעצים ואבנים, ודרשו ויבן לשון בינה, שנתן בינה באשה יותר מבאיש

יהל אור

האלמה וביצירתו אמר שנוצר מן המים ? ואז"ל מזה ומזה נבראו, כלומר מן המים הסמוכים ליבשה, וכן יפרש הח' ז"ל : (קסז) מבנין הפעיל, כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין הכבד הנוסף ועיין (למעלה א א) (הערה כט) : (קסח) וכן פי' הרד"ק בשרש „רדם" „תרדמה היא השינה החזקה" ועיין קרני אור : (קסט) וכן פי' הרד"ק, התנומה אינה חזקה כמו השינה רק היא מעט מעט, ובשיטה ראשונה „אמר ר' משה הכהן כי תנומה פחותה משינה, ושינה פחותה מתרדמה" : (קע) כי שרשו „רדם" : (קעא) דעתו על הזכרות והנקבות כמו שאמר „זכר ונקבה ברא אותם" (למעלה א כז) ובשיטה ראשונה „אחת מצלעותיו כצלעות המשכן שהן שתים" : (קעב) וכן פי' רש"י ז"ל מסטריו כמו „ולצלע המשכן" וזהו שאמרו (עירובין יח א) שני פרצופין נבראו : (קעג) ונראה שמטעם זה נקראים הצדדים צלעות, לפי שבגוף האדם הצלעות הם משני הצדדים : (קעד) וכן בשיטה ראשונה „תחתנה מקומה", פי' מקום הצלע, וכן ת"א „וגלי בסרא תחותה" וזהו פי' ויסגור, כמו שסוגר הדלת ... לסתום חלל הפתח, כן סגר החלל שעשה הסרון בצלע בבשר : (קעה) כי הבא בנו"ן הוא לשון יחיד :

(קעו) והראוי תחתיה : (קעז) והבא ביו"ד ה"א : (קעח) על הרוב כשתחובר מלת תחת עם הכנויים יבוא בלשון רבים, תחתיכם, תחתיו, תחתיה, תחתי, ועל המנהג ראוי להיות פה תחתיה, ופי' מקומותיה : (קעט) בש"ב (כב מ) „תכריע קמי תחתני" בנו"ן יו"ד כנוי המדבר בעדו : (ר) ובתה' (יח מ) כתוב „תחתי" והכל אחד, וכן כתב הרד"ק, תחתני כמו תחתי, ובא בנו"ן יו"ד שלא כמנהג בשמות : (רא) ויפן מלאנו מבנין הקל כמו ויפן פרעה (שמות ז כג) ומבנין הכבד ויפן זנב אל זנב (שופ' טו ד) : (רב) ובמק"ג ד"וו הגי' ויקן : (רג) נצבת לפניו :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה־זֹּאת׃ כד עַל־כֵּן יַעֲזָב־אִישׁ אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ

אונקלוס: לְוָת אָדָם׃ כג וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִמְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִשְׂרָא מִבִּשְׂרִי לְדָא יִתְקְרֵי אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעְלָא נְסִיבָא דָא׃ כד עַל כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ

רש"י

וגו' לאשה. להיות אשה כמו (מה) ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד: (כג) זאת הפעם. מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה (מו): לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו'. לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש (מז): (כד) על כן יעזב איש. רוה"ק אומרת כן להסור על בני נח את העריות (מח):

אבן עזרא

אליו כאשר הובאו הבהמות (רד) והכתוב דבר על מחשבתו (רה) וכן „והאנשים רדפו אחריהם" (יהושע ב ז) (רו) או נבנתה חוץ לגן ואחרי כן הובאה אליו (רז) וכאשר הסתכל ידע שנגזרה ממנו, כי צלעו האחת עם בשרה איננה (רח) והרגיש שבשר אחר הובא בו (רט): **כג** ויאמר, אז אמר זאת הפעם מצאתי עזר כנגדי כמוני (רי) כי שבני היה (ריא) [ע] ודבר לילית דרש (ריב): לזאת. בעבור זאת, וכן „אמרי לי אחי הוא" (למטה כ יג) (ריג) [עא] ודגשות שי"ן „אשה" תמורת היו"ד הנח הנעלם שהיא באיש (ריד), ויתכן שכבת דבור אשה דגיש ולא רפה, שלא יתערב עם „אישה" שהיא בעלה (רטו) [עב] כי פעם יחסרו הראות הה"א (רטז), ונשים מן אנוש ואנשים (ריז), וטעם יקרא (ריח) על שם (ריט) [עג

יהל אור

(רד) כי אחר שהקיץ הביאה לפניו להיותה לו לבת זוגו: (רה) כי בלמת אלו היא אחת מצלעותיו: (רו) גבי יריחו בשני אנשים מרגלים שהיו נחבאים על הגג בפשתי העץ כתיב ואנשי העיר רדפו אחריהם, והאמת כי היו רודפים אבל לא אחריהם: (רז) גם אפשר שנבנתה בגן רחוק ממקום שישב שם או האדם ועיין למטה (ג יב הערה פא): (רח) כאשר היתה מקודם: (רט) במקום הצלע: (רי) והכוונה בפעם הזאת מצאתי לי עזר שלא מצאתי עד הנה בשאר מיני בע"ח, והוא דומה לי בתמונת האיברים מכל וכל: (ריא) כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי, כי הוא ראה והכירה כי מעצמו ומבשרו היתה, כי ראה אותה בתכונתו ובדמותו: (ריב) כי אמרו שלילית היתה אשת אדם הראשונה, ולא מצא קורת רוח ממנה, ולכן אמר על חוה לזאת יקרא אשה, וזאת הפעם, וכתב הח' ז"ל שהוא דרך דרש, ואין הדברים כפשוטן: (ריג) ופי' שם הח' ז"ל בשבילי, וכן „ואמר פרעה לבני ישראל", (שמות יד ג) פי' לגו"ד לזאת פי' בעבור זאת שהיא עצם מעצמי יקרא אשה, ולאפוקי מפי' המפרשים לזאת ולא ללילית: (ריד) יבי"ב הרד"ק בשרש „איש" „ונדגשה שי"ן „אשה" לחסרון יו"ד הנחה באיש": (רטו) ולא נאמר אישה ביו"ד שלא יתחלף עם אישה בה"א הכנוי שפי' בעלה: (רטז) כי פעמים יחסר מפיק הה"א להקל, וביאורו כי הה"א בסוף המלה, כשהוא נוסף על המלה להיות סימן על הנקבה יהיה במפיק, ויש פעמים שיחסרו המפיק מן הה"א, כמו „ותתמרה בתמר ובזפת" (שמות ב ג) וכן ויקרא לה נובח בשמו (במדב' לב מב) „ושערה לא הפך לבן" (ויקרא יג ד) ורבים כן שמלאנו הה"א בסוף המלה שהמפיק נעלם, ואעפי"כ משמעותו להראות כנוי לנקבה, וכן בסוד המפיק ממלת אשה, אם היה נכתב מלת אישה ביו"ד בלי מפיק להורות על עלמותה של האשה תתערב עם אישה ולא יהיה ביניהם היכר וידיעה, ע"כ דגושה השי"ן כאשה: (ריז) ר"ל אבל מלת נשים איננו מן איש, רק מן אנוש ואנשים, וכן כתב הרד"ק בשרש „אנש" „ולנקבות יחסרו האל"ף ואמרו „נשים" ואיננו מן איש": (ריח) כי מלת יקרא הוא לשון זכר והוא מהבנין הכבד (ריט) ושם ג"כ זכר הוא, וכן „ולך יקרא דרושה" (ישעי' סב יב) „ולך יקרא חפצי בה" (שם שם ד)

ודומיהן

קרני אור

מכאיב, והרד"א פי' זכר בעניני לשון בנין ולא לשון בריאה, לפי שלא היה התהוותה בריאה יש מאין, ולא לשון יצירה, כי לא הי' יצירה ליוצר מחודש, כי כבר נעשת בדמות אדם וצורו אבל אמר בה לשון בנין כאלו הוא מעשה מלאכות, להכנו את הבית והעלים והאבנים שהיו לו קודם לכן:

[ע] והכוה"ק כתב כי אין זה מאמר האדם רק מאמר התורה, כלומר בפעם הזאת שהובאת לפניו עתה, אמר עצם מעצמי וגו' וקראה אשה, אבל אחר כפעם אחרת קראה בשם „חוה", ולזה שתי מלות אלה מוסקות ברביעי, והמחברים זאת הפעם עצם מעצמי למאמר אחד, מתנגד אל נגינת הטעם:

[עא] וע"ז כתב הרש"ד, ואין צורך לזה, כי קריאת השם בכל מקום עם למ"ד, מלבד בלפי דבריו היה המאמר חסר כנפעל, כי כאמרך בעבור זאת יקרא אשה, לא הודעת מי יקרא כן, לכן תרגם אונקלס לזאת על חוה, „לדא יתקרי אתתא", והרד"ק פי' כאמרו לזאת, איננו אומר לה לבדה, כי גם לכל הנקבות שיולדות ממנה ומזרעה, וכן פי' רע"ס לזאת, „לכל נקבת האדם לעתיד": [עב] עיין עקידה שער שמיני מה שכתב ע"ז: [עג] ובאמרו „אשה כי מאיש לקחה זאת" כתב ע"ז שר"ל כי מצד הזכיר השמות האלה כפי מה שהיו מכנים אותם בימיו, ואעפ"י שהשם לא נגזר מתחלה מאיש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃
כה וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים הָאָדָם
וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ׃ ג א וְהַנָּחָשׁ

אונקלוס

וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן לְבִשְׂרָא חַד׃ כה וַהֲווֹ תַרְוֵיהוֹן עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃ א וְחִוְיָא הֲוָה חַכִּים מִכֹּל

אבן עזרא

ולא נדגש קו"ף „לֻקֳחָה זאת" (רכ) להקל על הלשון והוא מהבנין הכבד, ואם לא נמצא (רכא) וטעם והיו לבשר אחד (רכב) כאל הם (רכג). או שידמו כאשר היו (רכד) וי"א שיולידו אחד (צ"ל אהד) (רכה) והוא רחוק (רכו): כה ערומים. שם התואר (רכז) [עד] וכן ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ו), (רכח), וי"א כי גם „ערום ראה רעה ויסתר (משלי כב ג) כמוהו (רכט), וטעמו שהרוח ערום בלי מכסה כדמות העי"ן (רל): יתבששו. מבושת (רלא) [עה] והוא מהשנים שיש נח נעלם ביניהם (רלב) [עו] והאות האחרון (רלג) כפול (רלד) כמו „יתבוננו" (איוב יא יא) [עז], ונקמץ השי"ן (רלה) בעבור שהוא סוף פסוק:

א והנחש. וי"א כי האשה היתה מבינה ויודעת לשון החיות, ויפרשו יאמר הנחש

רש"י

לבשר אחד. הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעשה בשרם אחד (מט): (כה) ולא יתבוששו. שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואע"פ שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע (ב"ר): (א) והנחש היה ערום.

קרני אור

אלא מאנש, ומן אנש אמרו אנש (כמו מן גבר גבר) וממנו אנשים, וממנו אמרו אשים ואח"כ אשה, אמנם שם איש כך היה מתחלתו, וממנו יש ובארמית איתי, וכן הרד"ק בשרש „אנש" כתב ואפשר שתהיה אשה מזה השרש, והדגש לחסרון הנו"ן והאלף „אנשה", וכן הקבוץ „אשות הזמה" (יחז' כג מד), ורז"ל (ב"ר פי"ח ופ' לא) יוכיחו מזה הפ', מיכן שנתנה תורה בלה"ק, ועיין אור לנתיבה להרמב"ן ז"ל מה שאמר בזה ובהלבנון שנה ה עמוד 9 עד 144 בהערה: [עד] ואתן לך כלל ממנו תלמד בכל מקום שנמצא המלה עירום אם הוא מענין חכמה, או אם הוא ערטילאי כל שפירושו ערטילאי, בנפרד הרי"ש בחולם ערום והרבוי בשורק ודגש אחריו, אף אם השורק מלא וי"ו, ולפעמים בנפרד עֵרום והרבוי עירמים, וכל שהוא לשון תחבולה הרי"ש בשורק ערום והרבוי ערומים בלפוי המ"ם, והסימן במסורה תכימין רפין, וערטילאין דחיקין (ר"ל דגשין): [עה] שהבושה בגלוי הערוה הוא רק מפני שהיא מעוררת אל התאוה ולזרי זנונים, וכאשר התשמיש היה רק לקיום המין, לכן לא התבוששו, ועד שלא אכלו מפרי עץ הדעת, עוד לא היה בהם התשמיש לתאוה, ולא היה להם בשת, אבל בעת הוולדם יתחברו ויולידו, ולכן היו האיברים כלם בעיניהם שוים, ולא יתבוששו בהם שלא פרץ גדר ועבר חוק להגביר את תשוקתו, ולהוסיף תאוה על תאוה, תאות המותר על תאות המועיל: [עו] אין דוגמתו בהתפעל, ופי' לא קרה להם מעשה הבושת מזה לזה: שזהו ההפרש בין בושה לכלמה, בושה הוא מעשה הבושת (בעשעמונג) וכלמה הוא הצער שאחרים המטים (שאם, זיך שעמן) ולכך תקדם תמיד הבושה לכלמה, „בושתי וגם נכלמתי" (ירמי' לא יט) „לא תבושו ולא תכלמו" (ישעי' מה יז) (רוו"ה): [עז] „וירא און ולא יתבונן" (איוב יא יא) והשיג ע"ז רנה"ג, וכתב, כי לא מצאנו בכל המקרא לשון של בושת כפול מן המרובע, ועוד למה נכתב בהתפעל, ולא לאיש כן במקום אחר. ולמה לא נכתב ולא יבושו? כמו „גם לא יבושו" (ירמי' ו טו) או „לא יבוששו", ויפרש שהוא מלשון מבכה. כמו „וירא העם כי בושש משה" (שמות לב א) ופי' שלא התעכבו אדם

יהל אור

ודומיהן שכולן משמען יהי נקרא שמך כך, וכן פה כאלו נכתב יקרא שמה אשה: (רכ) וכן כתב הרד"ק „הלמ"ד במאריך והקוף רפה בקמ"ץ חטף: (רכא) פי' לא נמצא מבלי דגש: (רכב) אעפ"י שהם שנים בשרים אבל מפני דבקותם יחד, יהיו כאחד, ויהיה ענין „לבשר" כאלו נכתב „כבשר", אבל לא שישובו אחד ממש: (רכג) וידבק באשתו ויראה אותה כאילו היא ממנו בשר אחד לאהבתו אותה: (רכד) כי האשה הראשונה נבראה מהאיש מעצמו ומבשרו, והנה הי' לבשר אחד, ע"כ כתב הח' ז"ל „שידמו כאשר היו" וכן יהי' דבקים לעולם זה בזה כבשר אחד, וקרוב לזה פי' הרמב"ן ז"ל, „בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו, ובשר מבשרו, ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו, ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו", וכן כתב הח' ז"ל בשיטה ראשונה „וטעם והיו לבשר אחד שיתדבקו וישובו כמו שהיו" ר"ל שידמו אדם וחוה בדבקותם כאשר היו בתחלה, וקודם לקיחת הצלע מבשרו שהיו באמת בשר אחד: (רכה) וכן כתב הח' ז"ל (ויסוד מספר) „וי"א כי הטעם על הזרע ר"ל לבשר אחד ממש, וכן פי' רש"י ז"ל לבשר אחד „הולד נוצר ע"י שניהם, ושם נעשה בשרם אחד": (רכו) וגם הרמב"ן ז"ל השיג ע"ז ואמר „ואין בזה טעם": (רכז) הוא תוה"ש למשוללי לבושים: (רכח) וקראם ערומים ע"ש סופם: (רכט) ודומה לזה פי' הח' ז"ל (יואל ב יג) על הפ' „קרעו לבבכם", וז"ל „כי קריעת הלב כדרך „ומלתם את ערלת לבבכם", (דבר' י טז) וכתוב „ואקרע סגור לבם" (הושע יג ח) והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו, כי הוא ימנע שלא יבין הלב, והטעם שיבין האמת, ובעבור זה כתוב כל ערום יעשה בדעת (משלי יג טז) עכ"ל, וכן הוא לפי פי' הי"א „ערום ראה רעה ויסתר", ובמשלי בפי' המיוחס להח' ז"ל פי' מענין ערמה, ופי' האיש הערום והחכם ראה הרעה קודם בואה ונסתר להמלט ממנה: (רל) שתראה כאשר איננה מכוסה: (רלא) ובא בהתפעל ונמצא רק פ"א במקרא, ועיין קרני אור כו: (רלב) כי שרשו בוש שני אותיות נראים והוי"ו נח לע"ס שאינו יוצא במבטא: (רלג) השי"ן: (רלד) בשני שיני"ן: (רלה) מפלת „יתבוששו", כי היה ראוי להיות נקוד שו"א:

והטעם

מקורי רש"י: מט) סנהדרין נח א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חֵיוַת בָּרָא דַּעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא בְּקֻשְׁטָא אֲרֵי אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן

הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא

רש"י

מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא ללמדך מאיזו עצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועסוקים בתשמיש לעין כל ונתאוה להם א): ערום. מכל. לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל ב): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' ואע"פ שראה אותם אוכלים משאר פירות הרבה עליה

אבן עזרא

ברמיזה (א) [א] ואחרים אמרו שהוא שטן (ב) [ב] ואיך לא יראו סוף הפרשה, כי איך ילך השטן על גחון, ואיך יאכל עפר ומה טעם לקללת, הוא ישופך ראש" (ג) [ג], ורבים השתבשו לחקור למה היה קולל הנחש, ואם היתה לו דעת שלמת, או צוה שלא ישיא האשה (ד), ויאמר רב סעדיה גאון (ה) אחר שהתבררה לנו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו, נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו (ו) רק מלאך דבר בשבילם (ז), והשיב עליו רב שמואל בן חפני (ח), והנה קם ר' שלמה הספרדי בעלי השירים השקולים, וחכם גדול היה (ט) והשיב על רב שמואל (י), והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם, והנחש היה מדבר, והיה הולך בקומה זקופה [ד], והשם דעת באדם שם בו (יא) [ה], והנה הפסוק העיד כי היה ערום

יהל אור

(א) והאשה הכירה ברמיזת הנחש וידעה כי רצה לומר זה: (ב) שהנחש המדבר היה השטן שנראה לאדם בצורת הנחש: (ג) אם הוא רוצה: (ד) לשון הסתה, וכן אמר (למעלה ב טו) "כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת", גם הצווי לא שייך רק אל מי שיש לו בחירה במעשיו: (ה) ונמשכו אחריו חכמי האומות: (ו) כי אין להם איברי הדבור:

(ז) שהמלאך היה מדבר לא הנחש, וכן היה הענין מאתונו של בלעם, שהיא לא דברה מעצמה, אבל מלאך ד' דבר בפיה, וכשיטה ראשונה "אמר הגאון כי הנחש לא דבר, רק מלאך דבר על פיו, ואחרים אמרו כי השטן שהוא שר דבר על פיו, וראית הגאון כי לא יתכן לדבר הנחש בלשון בני אדם, כי עקרו הסכמה, ועוד כי אין אברי הדבור מוכנים בו לדבר": (ח) עיין ערכו בראש הספר והשיב עליו והא כתיב ויאמר הנחש: (ט) עיין ערכו בראש הספר: (י) וכן כתב הא' ז"ל (במד' כב כח) כפ' "ויפתח ד' את פי האתון" רק שם שינה הלשון והשם, וכתב כי ר' שמואל הספרדי חשב להגיל הנתפס", והקשה שט"ס הוא וצ"ל "ר' שלמה הספרדי" וכמבואר פה, והנה הוא הקשה על רב שמואל ואמר אם היה הנחש מדבר למה נפסק ממנו הדבור, כי לא נגזר עליו שיהיה אלם: (יא) וע"ז כתב רנה"ו "ולדקו דברי הראב"ע ז"ל שאמר כי הדברים כמשמעם וכו' והשם דעת באדם שם בו, כי באמת שהיה כן קודם החטא, ולא לבד הנחש אבל גם כל החיה והבהמה היו במעלה יותר גדולה ממה שהן עתה, כל אחד לפי ערכו, אלא שאין דעתן שוה לדעת אדם, כי דעתן נפש חיה, ודעת האדם נשמת

קרני אור

ואשתו מלאת נואה ומלפפות מה שהיו חפצים לפגות מעוטפת מערומיהם אבל הלכו שניהם כגן ואכלו ושתו לעין השמש, לפי שהיה והבהמה בלי בושת, לפי שלא הרגישו ענין הצניעות הזאת, ואם הרגישו היה להם להתעכב בבחלה עד יכסו מערומיהם, והם לא התעכבו:

[א] וע"ז כתב הרד"ת, כי באמת הוא דבר קטל, לפי שהרמיזות הוא מפועל השכל, ומי שאינו משכיל אינו רומז: [ב] והוא (כפדר"א פ' יג) הנחש כל מעשיו עשה (פי' מה שנעשה בו אין) וכל דבריו שדבר (עם השטן) לא דבר ולא עשה אלא מדעתו של סמאל": [ג] וי"א שהשטן העיר את הנחש, וישם דבר בפיו, והוא דבר מה שדבר אל האשה, ולפי שהאדם אחר כארץ אין להסית על ידו את אדם וחוה, הוצרך לבחור באחד הבע"ח, ולא מצא מוכן ככולם כ"א הנחש שהיה ערום מכל חית השדה, (וכספ"ז ברא' ג א) "ובאיזה לשון דבר הנחש עם האשה בלשון הקדש":

[ד] כן הוא בג' (סוטה ט ב) "אני אמרתי יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך" ופי' רש"י ז"ל "מקללתו אתה למד", וכן הוא (ב"ר פ"כ) "אני פשיתיך שתהא מהלך קוממיות כאדם ואתה לא בקשת", ושם "בשעה שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלה"ש וקצצו ידיו ורגליו", והוא נלמד בברייתא דל"ב מדות של ר"א בנו של ריה"ג מדה י"ב, וכתב הגר"א ז"ל זה שקצצו ידיו ורגליו ממילא ידעינן, כיון שתחלה הלך בקומה זקופה, ועתה נתקלל על גחונך תלך, בע"כ שנקצצו ידיו ורגליו, וכפי' רש"י ז"ל "מקללתו אתה למד", וכספ"ז (ברא' ג א) שהנחש היה מדבר והיה מהלך בקומה זקופה, והיה יודע לשון האדם, ויוכל לומר בלשון שלו, כי שבהמות יש להם לשון כל מין ומין לבדו, וכן פי' ר"א ד' עטר (אור החיים) ועיין קרני אור למטה סעיף לה:

[ה] והרדי"א פי' באופן זה, שהנחש לא דבר כלל אל האשה ולא האשה אליו, כי לא איש דברים הוא, אבל היה הענין שהיא ראתה את הנחש שהיה עולה בגן סלעת, ואוכל מפירותיו פעם אחר פעם ולא היה מת, ולא ניזק כדבר מה, והאשה חשבה כזה, ותקלה בעצמה, כאלו היתה מדברת עם הנחש, וכי הוא בעלותו בגן, ובאכלו מפריו היה אומר אליה "לא מות תמותון" וכל המו"מ שבנות האשה היה כפי מה שהתעוררה ממעשה הנחש ואכילתו מכן סבות

מקורי רש"י: א) ב"ר פ' יתרו וס' פ"ה ב, ילקוט רמז כב. ב) ב"ר פי"ט א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תֹּאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן: ב וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן
נֹאכֵל: ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־
הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ
וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן־תְּמֻתוּן: ד וַיֹּאמֶר

אונקלוס

מִכֹּל אִילָן גִּינְתָא:
ב וַאֲמַרַת אִתְּתָא לְחִוְיָא
מִפֵּירֵי אִילַן גִּינְתָא נֵיכוּל:
ג וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִּי
בִּמְצִיעוּת גִּינְתָא אֲמַר יְיָ
לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ וְלָא
תִקְרְבוּן בֵּהּ דִּילְמָא
תְמוּתוּן: ד וַאֲמַר חִוְיָא

רש"י

דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ: (ג) ולא תגעו בו. הוסיפה על הצווי לפיכך באה לידי גרעון ג) הוא שנאמר אל

אבן עזרא

מכל חית השדה (יג) [ו] רק לא באדם (יג), ופי' ערום הכם שיעשה דבריו בערמה (יד), ואל תתמה בעבור היות ערום אחר ערומים (טו), והם שני טעמים (טז) [ז], כי באלה הצחות בלשון, כמו „בלתי החמור חמור המורתים (שופ', טו טז) (יז) [ח], וכן „על שלשים עירים, ושלשים עירים להם" (שם י"ד ד) (יח), ועוד (יט) אם המלאך דבר על פיו (כ) אין הטא לנחש (כא) וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם, ואין המלאך ממרה פי השם (כב), והשואלים איך (וי"ג אנה) מצא הנחש את האשה (כג) איננה שאלה (כד), וטעם אף (כה) כי (כו) יורה כי דבר דברים אחרים (כז) [ט], ואמר

קרני אור

הזאת עיי"ש, וכן יפרש הפסוקים עד"ז: [ו] (ובפדר"א פי"ג) יהיה סמא"ל רואה כל הבריות בברא הקב"ה, ולא מצא חכם להרע כמו הנחש: [ז] והח' ז"ל כתב תודה נפלאה על מלת „ערום" והבדל בין לשון ערום בזאת מענין חכמה, וכין ערום שפי' ערטילאי, והיא נמצאת בקובץ חכמת הרלב"ע: [ח] עיין בפי' רד"ק שם וכמ"ש לה"ר ן' מלך: [ט] ובדרז"ל (כ"ל פי"ע ילקוט רמז כו, אסתר רבה פ"ה) ארבעה פתחו באף ואבדו מן העולם, ואלו הם נחש וכו', ובפס"ז כגי' „בלבה פתחו באף" וכן במדרש אגדה (ברא' ג א) וכזוהר בלשית „באף פתח ואף אטיל בעלמא", וכתב הכוז"ק לדעת הזהר יפרש כעס ותימה יעוהל אבר אמר אלהים לא תאכלו, ומלת „כי" טעמו כמלת „אשר" כמו „וישמע אברם כי נשבה אחיו" (ברא' יד יד) גם בעל העיקרים יפרש מלשון אף

יהל אור

קיים ועושה שניהם ד': (יב) ולא זכר הבהמה, לפי שחית השדה יש בהן יותר ערמימיות מן הבהמות הגדולות: (יג) וכן בביטה ראשונה „ערום מכל חית השדה ולא מהאדם": (יד) „ערום" הוא שה"ו לאיש יודע להעלים תחבולותיו בלא יבינם זולתו טרם יאתם לפועל, ונאמר לגנאי כשיהי' התכלית המבוקש בו כדי לגרום הפסד לב"א כמו פה, וכן „להרגו בערמה" (שמות כא יד), ונאמר לשבח כשיהי' תכלית הערמה והסתר ענין כדי שלא יתנזק הוא עצמו מבני אדם כמו „לתת לפתאים ערמה" (משלי, א, ד), והנה יש ערמה גם בהרבה בע"ח, כמו השועל ודומיהם, כמו שנראה מערמתם בענין הלידה, וכמו שסופר בספורי חכמי הטבע, והגם שלא ילדק עליהם שמות חכמה, בינה ושכל, שזה מיוחד לאדם לבדו, ילדק עליהם פעל „ערמה" ובם „ערום" והנחש היה ערום יותר מכולם: (טו) כי מתהלה כתוב „ויהיו שניהם ערומים", ופה כתוב „והנחש היה ערום": (טז) כמו שפי' למעלה (כ פ"ג קרני אור עד) אשר הוא ענין הכמה הזא בשורק, ואשר הוא ענין ערום הוא בחולם, וכן הרבוי, אשר הוא לשון חכמה המ"ס רפה, כמו „מחשבות ערומים" (איוב ה יב) ואשר הוא לשון ערום המ"ס בדגש, כמו „ובגדי ערומים תפשיט" (שם כב ו): (יז) והוא לשון נופל על לשון, והוא דרך צחות, והנה הראשון הוא המור, והשני והשלישי פי' צבור לצבורים, ופי' הפ' בלחי החמור עשיתי המרים צבור וצבורים: (יח) והוא ג"כ לשון נופל על לשון, ופי' הפסוק ויהי לו שלשים בנים רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם, כי כל אחד מבניו היה נכבד רוכב על עיר אתון, והעיר הוא המור הנער, כמו „אסרי לגפן ״עירה (למטה מט יא) ועל עיר בן אתונות (זכרי' ט ט), ושלשים עירים להם, ולהם שלשים ערים, וכתב הרד"ק ונראית בו עי"ן הפעל לזווגו עם עירים שזכר שהוא ענין אחד והוא דרך צחות:
(יט) שב להסתיר דעת הגאון ז"ל: (כ) על פיו של נחש:
(כא) א"כ למה נתקלל הנחש, כי מה ענין לנחש הנה ולמה אמר והנחש היה ערום, אחר שהוא לא דבר:
(כב) ולא יתכן שיפתה המלאך את האשה לעבור על מצות האל, ואם נאמר כי לנסות את האשה בא המלאך אם תעבור את פי ד' מה חטא הנחש בזה: (כג) למעלה בפי' לעבדה ולשמרה (ב טו) פי' הח' ז"ל „ולשמרה משמע מכל החיות שלא יכנסו שם, והנה הנחש היה מחוץ לגן והאשה בתוך הגן ואיך מצא הנחש אותה, אי אנה היא: (כד) כי מאחר שהיה ערום מכל חית השדה, בא ג"כ בערמה לתוך הגן: (כה) מלת „אף" יורה על רבוי תמיד, וכן רוא בל"ב מדות מדה א' ולעולם תוסיף על אשר אמר (כו) גם מלת „כי" לא ייד על תחלת הדברים, כמו שאמרו המרגלים אל יהושע (יהושע ב כד) „כי נתן ד' בידינו את כל הארץ" וכמ (ב ט) „כי עד הוא בינינו וביניכם" ורבים כמוהם: (כז) נראה כי קדמו דברים אחרים בין הוא ובין הנחש:
ובכתוב

מקורי רש"י: ג) סנהד' כט א. אבות דר"נ פ"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַנָּחָשׁ אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן׃
ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם
מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם
כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע׃ ו וַתֵּרֶא

אונקלוס

לְאִתְּתָא לָא מוֹת תְּמוּתוּן׃
ה אֲרֵי גְּלֵי קֳדָם יְיָ אֲרֵי
בְּיוֹמָא דְּתֵיכְלוּן מִנֵּהּ
וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן
כְּרַבְרְבִין חַכִּימִין בֵּין טַב
לְבִישׁ׃ ו וַחֲזַת אִתְּתָא

רש"י

תוסף על דבריו: (ד) לא מות תמותון. דחפה עד שנגעה בו, אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה ד): (ה) כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו ה) מן העץ אכל וברא את העולם: והייתם כאלהים. יוצרי

אבן עזרא

בסוף (נח) קל וחומר (נט) שאמר לכם לא תאכלו פרי כל עץ כלל (ס) „לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא (סא) כי לא ידעו (סב) [י], גם האשה הוסיפה על מצות השם, ולא תגעו בו [יא], וכן הוסיפה אשת מנוח עד יום מותו (שופ' יג ז) (סג) [יב]: ה והייתם כאלהים. כמלאכים (סד) [יג]: ו ותרא האשה. בלבה (סה): ונחמד העץ בעבור שתשכיל (סו) [יד] ותפקחנה עיניה (סז) [טו], וטעם עמה שיחד אכלוהו (סח) ונגלתה לו סוד הנחש (סט), והנה לא היה אדם שונג על כן נענש, ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאנה (ע) בעבור שמצאו „ויתפרו עלה תאנה" (למטה פ' ז) (עא) [טז], ואלו היה כן היה הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת

יהל אור

(כח) והכתוב הניח ראשי הדברים ולקח סופם: (כט) וישמש מלת „אף" לשני הוראות, ויהיה פי' גם כש"כ, כמו „אף שכני בתי חומר" (איוב ד יט): (ל) כמו שאמר „לא תאכלו מכל עץ הגן", (לא) השם הוי"ה, ובשיטה ראשונה „ואמר הנחש „אלהים" כי איננו יודע השם הנכבד", ואו"ת גם השם „אלהים", פה כמו בפ' ראשון, דעכד ל' אלהים" עיין בס' חליפות שמלות מה שהביא בשם הג' רל"ח בס' אגרת בקורת מה שהעיר ע"ז: (לב) כי הוא חומר ואין לו חלק בבינה, (לג) כי המלאך לא אמר לה כן, ובשיטה ראשונה „והאשה הוסיפה ולא תגעו בו, כאשר הוסיפה אשת מנוח „עד יום מותו", והנה נגע הנחש בעץ ולא מת ע"כ השיא האשה: (לד) וכן דעת אונקלס שפי' „כרברבין", ובתיוב"ע מפורש יותר „כמלאכין רברבין", ועיין מורה ה"א פ"ב ועקידה ברא' שער העשירי, ועיין הכוה"ק שמפרש דעת אונקלס, ובשיטה ראשונה „והייתם כאלהים הם המלאכים": (לה) זו ראיית הלב האמינה לדברי הנחש וראתה בלבה, כי טוב העץ למאכל, וגי' תאוה הוא לעינים כמו שאמר (למעלה ב ט) „ויצמח וגו' כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, כי אין תאוה כ"א לנפש ולא לאיברי הגוף, ויהיה פירושו תאוה היא לנפש לראיית העינים: (לו) וכן פי' הרמב"ן ז"ל, ונחמד העץ להשכיל, כי בו ישכיל לחמוד, פי' למ"ד להשכיל פי' בעבור והוא פועל יוצא, ופי' שהעץ משכיל לאוכלו והיא חשבה שתשכיל על ידו: (לז) גם זה פי' הח' ז"ל בשיטה ראשונה, שר"ל כאלו היו עורים קודם אכילת הפרי: (לח) כי היא הוליכה לו מפרי העץ, והכתוב אומר, ותקח מפריו ותאכל, ואח"כ נתנה לאישה שהיה באחד ממקומות הגן, הנה האשה אכלה פעמים, והאדם פעם אחת: (לט) הודיעה לו דברי הנחש וסודו, ואכלו ממנו יחד: (מ) כן הוא בדרז"ל (ברכות מ, סנהד' ע ב, ב, ב"ר פט"ו, תנחומא וירא אות לב, תנחומא הקדוש וירא יד ו פס"ר פי"ב): (מא) ובאותו עץ שקלקלו בו

קרני אור

ותימה: [י] כי הנחש לחסרונו לא הגיע להבין ענין הגיור הכולל שמורה עליו שם בן ד' אותיות, וכן תוה להיות דעתה קלה זכרה שם „אלהים" בלבד המשפיע: [יא] כן הוא (ב"ר פ' יט), תני ר' חייא שלא תעשה את הגדר יותר על העיקר שלא יפול ויקצץ הנטיעות וכו' והיא לא אמרה, וכן ברש"י על התורה, וכן ברש"י סנהד' כט בע"א ד"ה „ולא" ובמדרש אגדה ברא' ג כתב מלמד שהוסיף אדם על צווי של הקב"ה, והוסיף על אשתו להזהירה אפילו בנגיעה, וע"ז נאמר „אל תוסף על דבריו" (משלי ל, ו) וכן הוא באדר"נ פ"ק, שאדה"ר עשה סייג וגדר והוסיף לו לעצמו הנגיעה, וכך אמר לה שהאכילה והנגיעה אסורה, והיא לא ידעה שהנגיעה היא סייג, וכשראתה שאין מיתה בנגיעה סברה ששקר אמר לה אדם, והכוה"ק פי' שאדם טעה בלשון שטוי פי"ש; [יב] עיין (ת"א מהרש"א סוטה ט ב) שכתב והגלאה בזה כי צווי הש"י לאדם היה קודם שנבראת חוה ממנו, ומיהו גם חוה נצטוה באכילתה שהרי היא היתה חלק ממנו: [יג] הנה הגדולים נביאים ומלכים נקראין רברבין (למטה כג טז) ואח"כ דיינים וכן למטה ו, ב) בני האלהים בני רברביא, ר"ל בני השרים והשופטים כמ"ש רש"י ז"ל, וכפ' הזה כוונתו על המלאכים (גל"ג): [יד] ואו"ת „ומרגג אילנא לאסתכלא ביה" ולשון רגיגה היא התשוקה העלומה, ודומה לשרש „ערג" בלה"ק „כאיל תערוג, נפשי תערוג" (תה' מב ב) וכתרגומו שם, כמא דמרגג וכו' ומצאנו בכתוב שרש „שכל" על ענין המראה וההבטה בעיון, כאשר נשתמשו בו רז"ל באמרם „הסתכל בשלשה דברים" (אבות פ"ב מא) כתב „והאשה טובת שכל" (ש"א כה ג) ענינו טובת עיון והבטה, כאלו אמר טובת מראה, ובדרז"ל (ב"ר פי"ט) ונחמד העץ להשכיל, מכאן שמוסיף חכמה": [טו] וההבדל בין פקח ובין פתח, עיין מורה ח"א פ"ב ואו"ת על „ונפקחו עיניכם" „ואחרי אשי הוא לעיין" ופי' לשון רפואה ועיין גל"ג מה שכתב ע"ז: [טז] ובדרז"ל (ב"ר פי"ט ג) „ויתפרו עלה תאנה" ארשב"י עלה שהביא תואנה (פי' עלה

מקורי רש"י: ד) ב"ר פי"ט ג ופדר"א פי"ג. ה) שם לג ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל: ז ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי

ארי טב אילן למיכל וארי אסי הוא לעינין ומרגג אילנא לאסתכלא בה ונסיבת מאבה ואכלת ויהבת אף לבעלה עמה ואכל: ז ואתפתחא עיני תרויהון וידעו ארי

אבן עזרא

גם רבים אמרו שחטה היה (מב) [יז], והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמה (מג) [יח], והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל (מד), וע"כ כסו האדם ואשתו ערותם (מה) [יט], ופי' ויתפרו ידוע (מו) וכן שק תפרתי עלי גלדי (איוב טז טו), והמבקשים מהם (מז) מהבילים (מח) כי בעץ דק יעשו צרכם (מט), וכאשר אכל אדם מעץ הדעת ידע את אשתו (נ) וזאת הידיעה כנוי למשגל (נא) ובעבור עץ הדעת נקרא כן (נב) [כ], גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל (נג), (כא): ועץ החיים.

רש"י

עולמות ו): (ו) ותרא האשה. ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו ז): כי טוב העץ. להיות כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד העץ להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת ח): גם. לרבות בהמה וחיה: ט) (ז) ותפקחנה וגו'. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראיה ממש י) וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי ערומים הם: אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירומים הם מצוה אחת היתה

קרני אור

וכו') לעולם, ובמדרש אגדה (ברא' ג) פי' כדרך המבל האנה, מן „תאנה הוא מבקש" (שופטים יד ד) כי על ידה ביקש הקב"ה ומלא בה תואנה לגזור עליהם מיתה:

[יז] ובב"ר (פ' טו) מאמר ר' מאיר „כד לא הוה גבר כד דעה איטן אמרין לא אכל ההוא איגשא פיתא דחיטי מן יומוי", פי' כשאין דעה בבן אדם הבריות אומרים לא אכל איש הזה פת חיטין מימיו, הרי שהדעת תולה בפת חיטין, וזה היה עץ הדעת, וי"א גפן היה וזהו שדרשו ז"ל (ב"ר פ' יט) סחטה ענבים והביאה אליו, ולפי שמראהו אדום כדם, לכן נשפך דמם ודם כל העולם מדה כנגד מדה, ולכן נשפך דמה שנתנה לה דם נדות שהוא תולי בטבעה של אשה מזומן לזמן, והוא סוד הכתוב „ודם ענב תשתה חמר" (דבר' לב יד) שקרא המשקה היוצא מן הענבים דם, לפי שהוא הביא דם לעולם: [יח] ויכול להיות שהוא דעת ר' עזריה ור' יהודה ב"ר סימון שאמרו בשם ר' יהושע בן לוי (ב"ר פ' טו) חס ושלום לא גילה הקב"ה אותו אילן לבוש אים ולא עתיד לגלותו: [יט] ואמר הכתוב פה „וידעו כי עירומים הם, כי זה הוא ההבדל בין ערום בקמץ, והרבוי ממנו ערומים בחטף פתח, ובין עירום בלי והרבוי ממנו עירומים, שעירום ועירומים מורה כל גילוי הערוה, וערום וערומים, מורה רק על חסרון בגד, לכן אמר תחלה ויהיו שניהם ערומים, ר"ל מחוסרי בגדים, ועתה יאמר שידעו כי עירומים הם, היינו שגילוי הערוה הוא חסרון וגנאי וצריך לכסותה (רמל"מ): [כ] שעל ידע ישמע על התאמים כי על ידי טרת האהבה תתעורר הדבקות בה ועיין הכוס"ק, [כא] גם חז"ל (ברכות מ, א, סנהד' ע, ב) ר' יהודה אומר חטה היה, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן:

יהל אור

רצו לתקן עצמם לכסות ערותן: (מב) כן הוא בג' (ברכות מ, א, סנהד' ע, ב) ר' יהודה אומר חטה היה, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן: (מג) ונבראו לשעתם: (מד) הוא מעורר ומרבה בתאוות המשגל, ועיין ברד"ק מה שהשיג ע"ז. (מה) כי דבר המשגל הוא דבר מגונה ומכוער, לולי שיש בו צורך להשאיר הזרע, ומפני זה התבוששו זה מזה, גם מהאל שההכאו ממנו: (מו) ענינו חבור ודבוק, ופי' ויחברו, והם תפרו מעלי תאנים שהם רחבים, ותפרום זה עם זה, עד שעשו מהם חגורות לכסות את ערותן: (מז) ישאלו איך ובמה תפרום, הלא לא היה להם מחט: (מח) מהבילים המה בשאלה של הבל: (מט) כי באפשרי לתפור בעץ דק בלי עזרת מחט: (נ) דעתו שעץ הדעת טוב ורע, הוא רמז לכח המוליד, וכאשר אכל מפרי עץ הדעת אז ידע את אשתו: (נא) וכן אמר הכתוב „וידעו כי עירומים הם" ולא אמר ויראו, כי את אשר ראו עתה, היא את אשר ראו בתחלה, כי לא נתחדש להם ענין חדש בראיתם אלא אחר שאכלו מפרי העץ נולדה בהם תאות המשגל, וזה הוא הידיעה: (נב) נקרא השכיבה ידיעה, כמו שכתוב „והאדם ידע את חוה אשתו" (למטה ד א) „ונדעה אותם" (למטה יט ה) „אשר לא ידעו איש" (שם שם ח), והוא דרך כבוד: (נג) ובשיטה ראשונה „ועץ הדעת להוסיף על תאות המשגל, כי הנער לא יבין לתאות הנשים, ע"כ נקרא המשכב ידיעה „והאדם ידע את חוה אשתו":

בשיטה

בקורי רש"י: ו) ב"ר פי"ט ד. ז) ב"ר שם מדרש אגדה ברא' א. ח) ב"ר פי"ט ה ופ"כ ח. ט) ב"ר פי"ט י ס' ילקוט במז כו, ילקוט איוב רמז תתקי"ו, אגדת שמואל פי"ב. י) ב"ר פי"ט ו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עִירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת: ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־

ערטילאין אנון וחטיטו להון טרפי תאנין ועבדו להון זרזין: ח ושמעו ית

רש"י

בידם ונתערטלו הימנה (יא): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (יב) אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם (יג) ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו. מדרש רבי תנחומא (יד): (ח) וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים וכבר סדרום רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו:

אבן עזרא

שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות (נד) ואין מלת לעולם עד עולם ועד, והנה כן „ועבדו לעולם" (שמות כא ו) (נה) [כב] „וישב שם עד עולם" (ש"א א כב) (נו) [כג], ורבים אחרים, ומפרשים אמרו בפי' „כי ביום אכלך ממנו מות תמות", כי לא נברא על מתכונת שימות [כד] רק כאשר חטא נגזר עליו המות (נז) [כה], ורבים ישאלו מה חטאו זרעו (נח), ואלה דברי רוח, כי רוח אחד לאדם ולבהמה שבה יחיה וירגיש בעולם הזה, וכמות זה כן מות זה (נט). מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמה, וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהיה לחיי האדם קצב (ס): ח וישמעו מתהלך [כו], קול השם (סא) [כז], וזה היה סמוך לערב (סב) בעת התנופף רוח היום (סג), ומצאט

יהל אור

(נד) ובשיטה ראשונה „ודרך הפשט אין לנו דרך לדעת איזה עץ הוא היים, ועץ הדעת, וכדבר האסור שארמוז לך, באחרונה יתברר לך דברי, רק ידענו כי יש פרי מועיל לאדם ומזיק. ומוסיף על שנותיו ומשחית מיד, וככה ימלא בלמה האדמה", (נה) ופי' שם הא' ז"ל, כי מלת לעולם בלה"ק הוא זמן, כמו „כבר היה לעולמים" (קהלת א יו"ד) זמנים, ולכן אמר ועבדו לעולם, לזמנו של יובל שאין במועדי ישראל זמן ארוך ממנו, ויציאת הירות כאלו עולם מתחדש לו:

(נו) ופי' שם המפר' עד זמן שיהיה גדול, ואם היה כפשוטו לא ילך לביתו אפילו לעשות צרכיו:

(נז) פי' אין הכוונה שימות ביום אכלו אלא שיהיה בן מות, ועיין ברמב"ן ז"ל: (נח) וכן יקשו על פסוק „לא יבוא ממזר בקהל ד', (דבר' כג ב) בניו מה חטאו, רק כן גזרה הכמתו, ולא מחשבותינו מחשבותיו: (נט) על דעת הכמי המחקר אלו לא חטא האדם היה מת מיתה טבעית, לפי שכל מורכב סופו שיפרד וימות, מיתה טבעית, כי ענין מוכרח הוא בדרך הטבע לשוב כל מורכב לשרשו ולעקרו, ולפי זה כוונת הכתוב מות תמות מיתה מקרית שרוב בני אדם מתים בה: (ס) וכן פי' הח' ז"ל על הפ' „הלא צבא לאנוש עלי ארץ" (איוב ז א) „זמן קצוב" ועל הפ' „אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך חקיו עשית" (שם יד ה) פי' הוא ז"ל „כבר גזרת עליו גזירה כמה יחיה, והרלת משפטו, ושמת לו חוקים וגבולים לא יוכל לעוברם", ובשיטה ראשונה „ובעבור שמלאו רבים „תמות", אמרו לולי שאכל מעץ הדעת לא היה מת, וזה אינו נכון כי לא נברא על מתכונת שיחיה הי לעולם, והעד שהיה צריך לאכלה רק מפרי העץ לבדו, והנה, הי' חיין בלא טורח, ולפי דעתי שמאותו היום תחול למות, כי כאשר יגיע האדם אל רב כחו אז יחול שיחסר ויהלך, וימותו איבריו יום יום". ועיין (למטה הערה קכט): (סא) הם הכירו כי הקול היה מאת ד' בא לדבר עמהם על הטאם, וכן פי' רש"י ז"ל שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: (סב) וכן ת"א „למנח יומא", וכן פי' רש"י ז"ל, וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב, והם סרחו בעשירית: (סג) והוא ״ לעת ערב שאז ילטנן רוח היום ונושבת:

עיין

קרני אור

פ, כ) הביאו דמיון מהתינוק, כי התינוק אינו יודע בין טוב לרע עד שיכסוף לתאות נשים „ומאז יתכונן כזה אחר זה, ויחיל להבין שסופו למות, ויתקיים כמין ע"י פו"ר:

[כב] וכן דרשו רז"ל (קדושין טו, א) ועבדו לעולם עד היובל, או אינו אלא לעולם כמשמעו ת"ל וכו', ומול שהכתוב פי' אותו במקום אחר ואמר (ויקרא כה מ) „עד שנת היובל יעבד עמך": [כג] והרד"ק פי' שם כל ימי חייו, ורז"ל דרשו עד עולם, עולם הלוים, שהיו משרתים עד נ' שנה, ולכל המפרשים ז"ל אין הפי' לעולם עולם ועד, [כד] והוא דעת רז"ל, לולא שחטא לא ימות לעולם, ואף שכל מורכב יש בו התכה אשר מסבתה הוא מעותד להפסד, זה אינו רק לפי טבע המחודש אחר החטא, אבל קודם לזה היה החפץ האלוהי שיהיה מזון מתאכלו כשיעור מה שהותך ממנו בכל יום, והיה הגוף יכול להתמיד ע"ז ולהתקיים כל הימים (הכוה"ק): [כה] לשון זה „מות תמות" אינו רגיל רק במתויבי מיתות ב"ד, לפי שהם משונות, אבל במיתה בידי שמים לא בא בכפל, וכאן שאמר בכפל „מות תמות" נ"ל לפי שאין מיתה זו האמורה כאן לפוגע על אכילתו, כי באמת נענש יותר תשע קללות, וכמ"ש הגר"א שלא הודיעו כאן רק טבע אילן זה, כי אילמלא לא חטא לא היה מת מעולם לדברי רז"ל (שם):

[כו] ובב"ר (פ' י"ט) „מהלך אכ"ב אלא מהלך מקפץ ועולה" ופי' המ"כ וז"ל „מדכתיב מתהלך בלשון מתפעל משמע שאינו הליכה ממש כ"א מתרובב, מתעסר, שאינו רם ופביר באמת אך מדמה עצמו כן", עכ"ל, וכן ויתחבא האדם ואשתו הרצון בו מחשבת התחבא לא אמר ויחבא, כי נחבא לא יוכל מפני שבס אבר מלא כל הארץ כבודו, ״״ ובאם עתה שגבר החומר ואפם נכלאם בו, והתמזגה עמו, שמעו קול גשמי, וגם נדמה להם שהיה מתהלך בגן, וכ"ז פעלה עליהם כח הדמיון: [כז] ובדרז"ל (ב"ר שם) „שמעו קולו של מלאכים אומרים ד' אלהים הולך לאותו שבגן", פי'

מקורי רש"י. יא) ב"ר פי"ט ו ילקוט רמז כז. יב) סנהדרי' ע, ב יג) ב"ר פט"ו ז' יד) תנחומא וירא אות יד על הפ' וד' פקד את שרה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן
לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ
מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃
ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם
וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ י וַיֹּאמֶר אֶת־

קָל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים
מְהַלֵּךְ בְּגִינְתָא לִמְנַח
יוֹמָא וְאִיטַּמַּר אָדָם
וְאִתְּתֵהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים
בְּגוֹ אִילָן גִּינְתָא׃ ט וּקְרָא
יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵהּ
אָן אַתְּ׃ י וַאֲמַר יָת קָל

אבן עזרא

לקול הליכה, כמו „קולה כנחש ילך" (ירמי' מו כב) „קול השופר הולך וחזק מאוד" (שמות יט יט) [כח], ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי (סד) כי הטעם והאדם מתהלך בגן (סה) [כט], גם הוא אמר שפי' ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש (סו), ואחרים אמרו ביום ששי נברא וביום ששי מת (סז), ואחרים אמרו אז תהיה חייב מיתה (סח), ואחרים אמרו כי יש מות עונש, כמו „כי בן מות האיש העושה זאת" (ש"ב יב ה) (סט), ואחרים אמרו כי מאז תחול שתמות (ע) והביאו ראיה מהתינוק (עא) [ל], והישר בעיני מה שאמרו הקדמונים (עב) שעשה תשובה, כטעם רגע אדבר (עג): ט ויקרא. טעם איכה פתחון הדברים (עד) [לא], וכן „אי הבל אחיך" (למטה ד ט) והנה כחש קין והשיב לו השם „קול דמי אחיך צועקים":

רש"י

דבור על אופניו: וישמעו. מה שמעו. שמעו את קול הקב"ה שהיה מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמש באה משם (ס"א לשם ודו"ק כי כן עיקר וזו היא מערבית טו) שלפנות ערב חמה במערב והמה סרחו בעשירית טז): (ט) איכה. יודע היה היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יעניש[ו]הו פתאום יז) וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברי' וכן בחזקיהו בשלוחי מרודך בלאדן יח):

קרני אור

לדוש על הכתוב: [כח] וכן הוא בדרז"ל (ב"ר שם) אמר ר' חלפון שמענו שיש הילוך לקול שנאמר „וישמעו את קול ד' אלהים מתהלך בגן" וכן פי' המורה (בפ' כ"ד מח"א) ומבואר כי מתהלך בגן יחזור לקול ולא לאלהים, והראיה עליו שאמר את קולך שמעתי, וא"כ הקול היה המתהלך בגן:
[כט] וכן פי' הרדי"ת האדם היה מתהלך בגן לרחף עליו ולקרר לרוח היום, כי בהיותו מתחמם מאוד כחום היום היה מתהלך בגן לאותו צד שהרוח נושב משם, ואז שמע את קול ד' אלהים, וטעם מתהלך ולא הולך, לפי שהוא היה הולך וחוזר כדרך בני אדם, והוא לשון „מתהלך בתומו צדיק" (משלי כ ז): [ל] עיין למעלה קרני אור הערה כ"ח:
[לא] ואמרו ז"ל (סנהד' ל"ח ב') איכה לאן נטה לבך? ועיין רלב"ג מה שכתב" פ"ו, והגר"א פי' איכה? התבונן בעצמך, איך נפלת ממעלתך, איה מדרגתך, "" והבדל בין איפה ובין איה לדעת רוו"ה המבקש לדעת

יהל אור

(סד) עיין ערכו בראש הספר: (סה) שאין ההליכה על הקול רק על האדם, ופי' בעוד שהיה אדם מתהלך בגן לרוח היום שמע את קול אלהים: (סו) והוא (מב"ר פ יט), „אין אתם יודעים אם יום א' משלי אם יום א' משלכם, אלא הרי אני נותן לו יו' א' משלי שהוא אלף שנים, והוא חי ט' מאות ול"ד שנה ומניח ע' לבניו": (סז) שב למה שאמר למעלה בפ' כי ביום אכלך ממנו, כי בכלות שנותיו הקצובים ימות ביום מימי השבוע אשר חטא בו: (סח) ודעת האחרים הביא ג"כ למעלה פ' ו, וכן פי' הרמב"ן, ופי' בעת שתאכל ממנו תהיה בן מות, וכמוהו „ביום לאתך והלכת אנה ואנה ידע תדע כי מות תמות" (מ"א ב מב), שאין הכוונה שימות מיד בו ביום אכל הכוונה, כי בעת שילא יהיה חייב מיתה למלך, והוא ימית אותו כאשר ירצה: (סט) אף שכל המפרשים פי' שם כי בן מות שהוא חייב מיתה, אך הפשט הפסוק הוא דרך עונש, והעונש מפורש בפ' שאחריו „ואת הכבשה ישלם ארבעתים, כמו כן פה פי' שיענים אותו: (ע) כי בכל יום ימות חלק מהיין ויגוע וימות כמ"ש ויום המות מיום הולדו (קהלת ז א): (עא) כוונתו, אשר שעברת על סדר ההנהגה תחל שתמות, כמו שמאכיל מזון לתינוק יונק משדי אמו שהוא בלתי נאות לו שממיתו, או כוונתו כי התינוק בקטנותו איננו יודע דרך נשים ע"כ הולך וגדול, ומעת שתתגבר בו תאות המשגל, מאז ישוב אחורנית ויחסר כחו, כמו שכתוב בפ' „ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך" (משלי ה יא), אל תתן לנשים חילך (שם לא ג), ועיין למטה ז ג: (עב) כן הוא בדרז"ל (עירובין יח ב, ע"ז ח א, פדר"א פ' כ, זהר בראשית דף נה): (עג) פסוק הוא (ירמי' יח ז) „רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד, ושב הגוי ההוא מרעתו אשר דברתי עליו, ונחמתי על הרעה אשר חשבתי לעשות לו", והח' ז"ל הביא הפ' „רגע אדבר", ר"ל התשובה מועלת, כי גזירותיו של מקום המה על תנאי, ואם ישוב יבטל הגזרה, והוא עשה תשובה: (עד) וכן פי' רש"י ז"ל, יודע היה היכן הוא, אלא לכנס עמו בדברים שלא יהיה נבהל להשיב אם יענישוהו פתאום ודעתו ג"כ שהוא פתח דברים,

ונמלא

מקורי רש"י: טו) ב"ר פ' יט ת ילקוט רמז כז. טז) סנהדרי' לח ב. יז) מדרש אגדה ברא' א. יח) עיין ב"ר פי"ט א-במדבר ס"כ ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם
אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃ יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד
לְךָ כִּי־עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר
צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃
יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר
נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־
הָעֵץ וָאֹכֵל׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים
לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר
הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃

מִימְרָךְ שְׁמָעִית בְּגִינְתָא
וּדְחֵילִית אֲרֵי עַרְטִילַאי
אֲנָא וְאִיטַּמָּרִית׃ יא וַאֲמַר
מַן חַוִּי לָךְ אֲרֵי עַרְטִילַאי
אַתְּ הֲמִן אִילָנָא דְּפַקֵּדְתָּךְ
בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל מִנֵּהּ
אֲכַלְתָּ׃ יב וַאֲמַר אָדָם
אִתְּתָא דִּיהַבְתְּ עִמִּי הִיא
יְהָבַת לִי מִן אִילָנָא
וַאֲכָלִית׃ יג וַאֲמַר יְיָ
אֱלֹהִים לְאִתְּתָא מַה דָּא
עֲבַדְתְּ וַאֲמָרַת אִתְּתָא
חִוְיָא אַטְעֲיַנִי וַאֲכָלִית׃

רש"י

(יא) מי הגיד לך. מאין לך לדעת מה בשת יש בעומד ערום: המן העץ בתמיה: (יב) אשר נתת עמדי. כאן כפר בטובה יט): (יג) השיאני. הטעני כמו כ) אל ישיא לכם

אבן עזרא

יא לבלתי עם למ"ד כטעם שלא (סב), ובלא למ"ד כטעם רק (ס') [לב], (ע) . אֲכָל ממנו. שם הפועל (סח) וכן, לבלתי שמור מצותיו (דברי' ח יא) (סט) : יב אשר נתת עמדי, אתה נתת הנותנת לי (פ) [לג], וטעם עמדי בגן (פא), והנה כמו עמי (פב), אבן (פג) לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר (פד). וָאוכל האל"ף סימן המדבר (פה) והנח הנעלם שיש אחריו תמורת אלף השרש (פו), ובא עם קמץ קטן (פז) בעבור שהוא סוף פסוק, ולא יתכן שיבוא וי"ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשוא (פח) : יג השיאני פתני (פט) [לד] :

יהל אור

ונמלא רק פ"א במקרא : (עה) כמו לבלתי רום לבבו, (דבר' ז, כ) פי' שלא לרום לבבו, ועיקרו לאזהרה, „ולבלתי סור מן המצוה" (שם יז כ) לבלתי תחטאו (שמו' כ כ), ואם בא מלת „עד" קודם, הוא ג"כ כטעם „שלא" ובא במקף „עד בלתי השאיר לו שריד" (במד' כא לה) וכל בלתי שהוא קבור עם מ"ם הוא כמו מאין, מבלתי יכולת ד' (שם יד טז) פי' מאין יכולת ד', וכאן פי' שלא לאכול ממנו : (עו) ופי' כמו זולתי ועיין קרני אור : (עז) וכן אם בא אחריו מלת „אם" הוא ג"כ כמו „אך" „בלתי אם גויתינו ואדמתינו" (למטה מז יח) : (עח) ר"ל המקור נקרא כן, ולפי שהמקור היה משפטו בקמץ, כמו אכל ושבע והותר (דה"ב לא יו"ד) וכאן נקוד בחטף פתח : (עט) ומביא ראיה מן „לבלתי שמור מצותיו", שגם הוא מקור ואיננו בקמץ, ויש רוצים לשבש ולהעמיד המלה „וכן" אחר תיבת „שלא" ומביא ראיה מן „לבלתי" עם למד שפי' כטעם „שלא" ונוכל לפרש ולא לשבש ויהי' שני ראיות מהפי' לבלתי שמור, הראיה מן לבלתי שפי' כטעם „שלא" והראיה הב' מן „שמור" שהוא שם הפועל לא נזוי : (פ) ובשיטה ראשונה „וטעם האשה אשר נתת עמדי, כי אתה היית הסבה, כי נתת עמדי הנותנת לי מהפרי" : (פא) כי האדם נברא חוץ לגן, ואח"כ הונח בתוכו כמ"ש ויניחהו בגן עדן (למטה ב טו), והאשה לוקחה מצלעותיו בתוך הגן, עיין (למעלה ב כב) : (פב) באלו אמר, אשר נתת עמי, והוא נרדף עם מלת „עם", (פג) מלה „אכן" פי' על דעת הח' ז"ל כמו אך ורק, וזה הכלל הוא בכל מקום שיזכיר מלת „אכן" : (פד) וכן כתב הרד"ק במכלל „ולא מצאנוהו מלה זו כ"א עם המדבר בעדו" ולא מצינו כל"ר „עמדינו": (פה) האל"ף הוא סימן המדבר זכר או נקבה בראש המלה בכל הבנינים, ע"כ האל"ף הכתובה הוא' לשמוש : (פו) מהראוי היה להכתב שתי אלפין אחת לשמוש והשניה פ"א הפעל, ומסרה אל"ף פ"א הפעל : (פז) הצירי נקרא אצל המדקדקים הקדמונים קמץ קטן : (פח) פי' שמא תאמר אוכל הוא שם הפועל, כמו „את כל אוכל הערים" והצירי בעבור סוף פסוק, לזה אמר א"כ לא שייך ו"ו

קרני אור

מקום המבוקש יאמר איפה הוא, איפה הם רועים, (למטה לז טז) איפה שמואל ודוד (ש"א יט כב) אבל השואל איה הוא, אינו כ"א מתמיה בלא מצאו במקומו הרגיל, „איה שרה אשתך" (למטה יח ט) מדוע אינה פה עמך, וכן זה איכה מדוע אינך במקומך הרגיל : [לב] וכתב הרד"ק היו"ד נוספת כמו בזולתי, או היו"ד שרש והוא הנכון, ונפל היו"ד בכנוים לכובד הקריאה, „ומושיע אין בלתי" (הושע יג ד) היו"ד לכנוי : [לג] כדעת רז"ל (ב"ר פ' יט) שקורין אותו כזה כפוי טובה, שהרי השם נתנה לו לטובה, והוא חשבה לרעה : [לד] חוקרי הלשון יבדילו בין פתה, השיא, הסית, המפתה מראה לאדם ההנאה אשר תבא לו בעשותו הדבר והפתה עושה הדבר בעבור הטוב אשר

מקורי רש"י: יט) ע"ז ה ב. כ) יש' לו יד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יד וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ
כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכָּל־
הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־
גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי
חַיֶּיךָ׃ טו וְאֵיבָה ׀ אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין

אונקלוס

יד וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְחִוְיָא
אֲרֵי עֲבַדְתְּ דָא לִיט אַתְּ
מִכָּל בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת
בָּרָא עַל מְעָךְ תֵּיזִיל
וְעַפְרָא תֵּיכוּל כָּל יוֹמֵי
חַיָּךְ׃ טו וּדְבָבוּ אֱשַׁוֵּי
בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין

אבן עזרא

יד ארור. (ל) לנחש שידי' היו קצרים, והנכון שיהי' הסר בהליכתו (לא) [לה]. על גחונך, החזה (לב) [לו] ולא נדע אם הנו"ן שרש כאדון (לג) או נוסף כזדון (לד), והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח ממנו (לה) זה דרך דרש, וכן אמרו גם גיחון (לו) גם פישון מגזרת כי תפושו (ירמי' נ יא) (לז) [לז] גם פרת מגזרת פרו ורבו (לח), והנה הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור (לט) ויאמרו שתי מלות הן, שהמים חדים וקלים (מ): טו ואיבה. (מא): [לח] הוא ישופך ראש. זרעה

רש"י

חזקיהו: (יד) כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין כא): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות כב) ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים כג): על גחונך תלך. רגלים היו לו ונקצצו כד): (טו) ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא תחלה ותשא את חוה כה) ולא

קרני אור

יקוה ממעשהו, "וכי יפתה איש בתולה" (שמות כב טו) "מי יפתה את אחאב" (דה"ב יח יט) פי' מי ייפה הדבר בעיניו ויבטיחהו על הנצחון, המסית מגיד הרעה ממי שהיה נמנע מעשות הדבר מפני היראה, "הנחש השיאני" (לא מות תמותון) "אל יסית לכם חזקיהו" (ד' ילינו), המסית אומר כי טוב הדבר לעשותו, לא להנאה נמשכת ממנו רק למען האמת והצדק, כי יסיתך אחיך בן אמך (דבר' יג ז) פי' שיאמר כי כן נכון והגון לעבוד ע"ז פלונית, כי ראויה היא להיות נעבדת, "אם ד' הסיתך בי" (ש"א כו יט) נתן בלבך כי כן מות אני, ויפה פי' הח' ז"ל כי פה היה השבאה והפתוי, השבאה שהוציא הסיר ממנה הפחד ואמר "לא מות תמותון", והפתוי שהראה לחוה ההנאה והתועלת "והייתם כאלהים": [לה] וכן אז"ל (ב"ר פ"כ קה"ר פ' יו"ד, פדר"א פי"ג ופי"ד, ל"ב מדות מדה יב) כי מתחלה היה הולך הנחש בקומה זקופה, ולפי שנתגאה בזה ירדו המלאכים וקצצו את רגליו, ועיין למעלה "קרני אור" הערה ד': [לו] עיין "יהל אור" שהבאתי מה"א שתרגם "על מעך" וכן הוא בפדר"א פ' יד "ויהא סוחף במעיו על "הארץ" ואמר סוחף, מפני שמעיו נסחבין בבטנו יחד ונוזלין ומתפשטין כל שעה בשעת הליכתו, לכן אמר "סוחף במעיו", ומלת גחון ענינו משיכה כמו "גוחי מבטן (תה' כב י) ובילקוט הגי' "שואף במעיו על הארץ" ולפי הנוסחא הזאת נמי ניחא, ופי' שיהא דוחק ונוגע במעיו על הארץ, וכן איתא (ילקוט קהלת רמז תתקס"ז על פ' "ואל מקומו שואף" (קהלת א ה) שפי' שואף דוחק, וכן בילקוט איוב רמז (תתל"ח) ע"פ "ושאף למים חילם" (איוב ה ה), וכתב רא"ב במוקיו להמכלול, כי לא נקרא גחון רק בטנם של שרצים ולא שאר בע"ח, וכן ת"א "כל הולך על גחון" (ויקרא יא מב) "על מעוהי", וכן אז"ל (ספרא שם סי' קס"ג) "זה נחש, וכל הולך על גחון לרבות את השלשולים ואת הדומה לדומה", פי' כי כל יתר המינים נכנסים בגדרם וריבה אותם במלת כל: [לז] כן הוא [ב"ר פ' טז] ע"ש ותיוב"ע שם "ופשו פרשיו" (חבקוק א' ח) "וירבון פרשוהי", ועיין בפי' הח' ז"ל שם: [לח] חוקרי הלשון יבדילו בין איבה לשנאה, איבה גדולה משנאה, וכעד "תכלית שנאה" "שנאתים לאויבים היו לי" (תה' קלט

יהל אור

ווין קמוץ רק שו"א. כמו ודבר, לדבר, ולא נמצא קמץ אלא על מלה שהיא "מלעיל", כמו חלב ולשן" אבל מלרע נכתב וי"ו שואית, ולא תבוא לעולם וי"ו קמוצה עליהם ושפיר דייק הח' ז"ל שהוא פעל עבר: (כט) עיין קרני אור ההבדל בזה: (ל) הפירוש של מלת "ארור" הוא החסרון ומגרעת: (לא) ובשיטה ראשונה "ופירוש ארור הוא על גחונך תלך": (לב) ואו"ת "על מעך" כלומר שהלך מושכב ארכו על בטנך, ועיין "קרני אור": (לג) השמות הללו, אדון, זדון, שוים הם במספר האותיות ונקודן, ולא יעלו יחד במשקלים, כי אדון הוא מן השלמים, שרשו "אדן" ומשקלו פעול: (לד) זדון הוא משרש "זוד" מענין "וכי יזיד איש" (שמות כא יד) והנו"ן שבו נוספת: (לה) שהצא ממנו, ר"ל שיוצא קול בנפיחתו מן החזה: (לו) שהוא מלשון יגיחה מן "כי יגיח ירדן אל פיהו" (איוב מ כג) לפי שיחלק לחלקים רבים יוצאים ממנו בארץ כוש: (לז) "כי תפושו כעגלה דשא", ותרגום פרו "פושו", וכן פי' הרד"ק שם, והייתם פשים ורבים: (לח) בב"ר (פ' טז) פרת, שמימיו פרין ורבין, ובבכורות נה ב, פרת, שהוא פרה ורבה: (לט) הוא ע"ד מליצה, שלא יכלו לדעת מאיזה גזירה היא: (מ) כן הוא בג' (בכורות נה ב, ב"ר פ' טז) כי נקרא חדקל לפי שמימיו חדים וקלים: (מא) ובשיטה ראשונה "ובעבור מלת איבה דרשו קדמונינו ז"ל כי הנחש

מקורי רש"י: כא) סנהד' כט א. כב) בכורות ח א). כג) וכן הוא ב"ר פכ"ד. כד) סוטה ט ב, ב"ר פ"כ ס' ה' פדר"א פ' יד, לב מדות דר"א בר"י הגלילי מדה יב. כה) ב"ר פכ"ס אדר"נ פ"א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב: ס
טז אל־האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרנך בעצב תלדי בנים ואל־אישך תשוקתך

אונקלוס

בנך ובין בנהא הוא יהא דכיר לך מה דעבדת לה מלקדמין ואת תהא נטיר לה לסופא:
טז לאתתא אמר אסגאה אסגי צעריכי ועדוייכי בצער תלדי בנין ולות בעלך

רש"י

באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית: ישופך. יכתתך. כמו (כו) ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו (כז) נשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתב לשון נשיפה בשניהם: (טז) עצבונך. זה צער גידול בנים: והרונך. זה צער העיבור (כח) בעצב תלדי בנים. זה צער הלידה (כט): ואל אישך תשוקתך. לתשמיש ואעפ"כ אין לך

אבן עזרא

יככה בראש (קג) וכן אשר בשערה ישופני (איוב ט יז) (קג) [לט], הלא תראה מהכתוב אחריו (קז), ויחסר הבי"ת (קה) כמו בי"ת הנמצא בית ד' (מ"ב יב יז) (קו) [מ]: עקב. הוא הרגל (קז) ואם הראש ראשון (קח) זה אחרון (קט), וכן "ואת עקבו ים (יהושע ח יג) (קי) [מא]: הרבה ארבה (קיא) [מב], שם הפועל (קיב): עצבונך. בעת העבור, בצאת דם בתולים (קיג) [מג]: והרונך. (קיד) הנו"ן

יהל אור

התאוה הוה", והדרש הזה הוא (סוטה ט, ב, אדר"נ פ"א ילקוט רמז כט) הוא אמר אהרוג את האדם ואשא את חוה, ועכשיו ואיבה אשית בינך ובין האשה: (קב) הח' ז"ל יאמר כי היל"ל היא תשופך, לזה אמר הוא קאי על זרעה שזרע ל"ז ופי' זרעה כשימלאך יכך לעולם בראשך כשיוכל לך: (קג) ופי' שם הח' ז"ל כמו "ישופך ראש", ושרשו "שוף", והוא לשון מכה וכתיתה, כמו "ואכות אותו" (דבר' ט כא) ות"א "ושפית יתיה": (קד) והרבה פצעי חנם (איוב שם) (לאות על מלת ישופני שהוא ענין מכה וכתיתה: (קה) ממלת ראש, והטעם זרעה יככה בראש, וכן יחסר הבי"ת ממלת עקב. והטעם אתה תשופנו בעקב, כי הלך על גחון ולא תוכל לו אלא בעקבו שתכנו בו בנשיכה: (קו) שפירושו כמו בבית ד': (קז) ובשיטה ראשונה "עקב סוף הרגל, והנה האל השם לקלל הנחש ואח"כ האשה": (קח) ר"ל אם מלת "ראש" הוראתה ראשון, כמו שת"א מלקדמין" (קט) אזי הוראת מלת "עקב" אחרון כמו שת"א "לסופא", ויתכן שנרמז בזה, הוא ישופך בראשונה, ואתה תשופנו בסוף, כמו יגוד עקב (למטה מט יט) בסוף: (קי) פירוש: סופו: (קיא) הראשון מקור ומשפטו הרבה (או הרבות), ונראה שנקוד קמץ שלא תהיה הברת המלה דומה לשלאחריה: (קיב) ובבוא המקור על הפועל הוא להגדיל הענין: (קיג) ובשיטה ראשונה, "וטעם עצבונך בעוני הבתולים": (קיד) ובשיטה ראשונה "והרונך לצער ההריון"

קרני אור

קלט כב) השנאה היא הרחקה והתנגדות בלב לבד, ולא תצא חוץ לנפש לעשות רעה כבד, "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט יז) אבל האיבה מוצאת בכל יכולתו, והכלל כל אויב שונא, ואין כל שונא אויב: [לט] הנחת "שף" על שפשוף הקל, והיינו כדבר רך שא"צ שפשוף רב ובקל יופסד צורתו, כמו "ישופך ראש ואתה תשופנו עקב", דהיינו בשפשוף עור הראש של נחש שהוא רך, שהוא לבד בכל מספיק למיתת הנחש שאעפ"י שיש בראש איזה מיני נחשים עצם קשה אין צורך לכתתו, כי רק קלקול עור הראש וקרומיו עם החוטין והגידין מספיק להריגת הנחש, וכן ואתה תשופנו עקב, ג"כ ע"י שפשוף קל שהנחש משפשף בלשונו בעור הבשר של אדם וממיתו באדם שכן שיניו הנכנס בפצעי העור (רש"פ): [מ] נ"ל שתי המלות האלה הוא ישופך, ואתה תשופנו, משני ענינים (כמו למעלה ויהיו שניהם ערומים, והנחש היה ערום) שיהיה שרש "שוף" הראשון, לשון מכה וכתיתה (כמו בלשון ארמית) כמו "אשר בשערה ישופני" (איוב ט יז) והשני לשון סכוך וכסוי כמו "אך חשך ישופני" (תה' קלט יא) (שד"ל): [מא] והרד"ק פי' מענין "ויעקבני" (למטה כז לו) שאמר בו התרגום "וחכמני" (ובתרגום שלפנינו הגי' וחכמני) שהוא מענין מארב, ר"ל מארבו היה מים לעיר, וכן ת' "וית כמניה מערב לקרתא" וכן פי' הרד"ק, וזה הוא גם פי' רש"י ז"ל: [מב] ובב"ר (פ' כ', ילקוט רמז ל"א) "כל שהוא הרבה הרבה, כל שהוא במאתים שנים עשר יום הוא חי וזהו נולד לשבעה", אף שבשבעה חדשים הם מאתים ועשר, אבל הם ג' ימים של קליטה, שכל ש"ז שאינו קולט בג' ימים אינו קולט ויום קליטה מן המנין, ואמרו בג' (נדה לח ב', ירושלמי יבמות פ"ד ה' יא) על נולד לתשעה אין האשה יולדת אלא לרע"א או לרע"ב, ופי' ט' חדשים שלמים של למ"ד יום עולה ר"ע יום, וביום א' של עיבורי יולדת, אלא שאם לא קלט הזרע עד שני או עד שלישי אז יולדת לרע"ב או לרע"ג: [מג] וכן אז"ל (עירובין ק, ב, פדר"א פ' יד) אלו טפי דמים שהאשה מצטערת עליהם דם בתולים ודם נדה ובעירובין שם אמרו כי צער גדול בנים נכלל במלת עצבונך: וכב"ר

מקורי רש"י: כו) דב"ר ט כא. כז) ישעי' מ כד. כח) עירובין ק, ב וע' אחרת בב"ר פ"כ ו. כט) עירובין שם ובב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְה֖וּא יִמְשָׁל־בָּֽךְ׃ ס יז וּלְאָדָ֣ם אָמַ֗ר
כִּֽי־שָׁמַעְתָּ֮ לְק֣וֹל אִשְׁתֶּ֒ךָ֒ וַתֹּ֙אכַל֙
מִן־הָעֵ֔ץ אֲשֶׁ֤ר צִוִּיתִ֙יךָ֙ לֵאמֹ֔ר לֹ֥א
תֹאכַ֖ל מִמֶּ֑נּוּ אֲרוּרָ֤ה הָֽאֲדָמָה֙
בַּעֲבוּרֶ֔ךָ בְּעִצָּבוֹן֙ תֹּֽאכֲלֶ֔נָּה כֹּ֖ל יְמֵ֥י
חַיֶּֽיךָ׃ יח וְק֥וֹץ וְדַרְדַּ֖ר תַּצְמִ֣יחַֽ לָ֑ךְ

תְּהֵא תְּאוּבְתִּיךְ וְהוּא
יִשְׁלַט בִּיךְ׃ יז וּלְאָדָם
אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּ לְמֵימַר
אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתְּ מִן אִילָנָא
דִּי פַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר לָא
תֵיכוֹל מִנֵּהּ לִיטָא אַרְעָא
בְּדִילָךְ בְּעָמָל תֵּיכְלִינַהּ
כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ יח וְכוּבִין
וְאַטְדִין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל

אבן עזרא

נוסף (קטו), כי ההריון כבד על האשה (קטז) וכן הלידה (קיז) [מד]: תשוקתך. משמעתך (קיח) [מה], והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך (קיט) [מו] כי את ברשותו לעשות חפצו (קכ) [מז]: יז ולאדם. ארורה האדמה, שלא תוציא תבואה רבה (קכא): בעצבון תאכלנה. תאכל תבואתה (קכב), והיא דרך קצרה, וכן והיו באוכלי שולחנך (קכג) (מ"א ב ז) [מח]: יח וקוץ. גדול (קכד) וקטן ממנו דרדר [מט], והוא לבדו דר (קכה) [נ] כי אחיו נעדר (קכו) [נא], וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע (קכז), ועוד רעה חולה שיצמח קוץ בתוך

רש"י

מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך ל): תשוקתך. תאותך כמו לא) ונפשו שוקקה: (יז) ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים לב) משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם לג): (יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות לד) והן נאכלין ע"י תקון לה): ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר

קרני אור

[מד] ובב"ר (פ' כ) "תלדי זה צער הלידה, בנים זה צער גדול בנים" ובאמת נכלל במלת תלדי גם צער הגידול שבא פעל לידה על הגידול והאימון, כמו אשר ילדה לעדריאל (ש"ב כא ח): [מה] והרמב"ן השיג ע"ז וכתב ולא מצאתי לשון תשוקה רק כחשק ותאוה עיי"ש: [מו] ואפשר לפרש עפ"י מה שת"י מתרגם על הנפש שוקקה (תה' קז ט) "נפש סריקא" והבור רק (למטה לז כד) תרגם יוב"ע "וגובא סריק" וכן "על הכל היופי" (משלי לא ל) וסריק "הוא שופרא", ושם פרק אחלנות (כלאים פו מה) ומפני שאמו"ל נשים דעתן קלות, ואם נפשם ריקה מחויבת לשמוע דעת בעלה, ועפי"ז פי' תשוקתך משמעתך: [מז] וכן (הוא בפדר"א פ' יד) "ורצע את אזנה כעבד עולם וכשפחה שהיא מכבדת את בעלה", פי' הוא קללה דהוא ימשל בך, דמפרש לה ממשלה ממש, כממשלת הרב על העבד והשפחה, (ושם בפ' מט) שא"ל ממוכן לאחשורוש אל תבכה בכל מה שעשית לושתי כתורה עשית (שנאמר והוא ימשול בך): [מח] ושד"ל השיגו, וכתב "ומה שהביא הראב"ע (ואחריו מהר"ד) והיו באוכלי שולחנך, אינו ענין לכאן, כי ענינו אוכלים על שולחנך, כי הסמיכות עומדת פעמים רבות במקום מלת הטעם כידוע: [מט] ובב"ר (פ' כ) קוץ זו קנרס דרדר אלו עכביות, ויש מחליפין קוץ אלו עכביות, דרדר זה קנרס,

יהל אור

שאל"כ ברכה הוא רבוי ההריון: (קטו) כי פרשו "הרה" והנפרד "הרון" ולא נשתנה תנועת הה"א עם הכנוי, אף שדרכה להשתנות לשו"א, אפשר לפי שהוא ממשקל הדגושים וצירי הה"א במקום הדגש הראוי לבוא ברי"ש: (קטז) והריק"ם פי', עצבונך כובד ההריון, והרונך אריכת ימי ההריון: (קיז) כי בעת הלידה יש לה צער וכאב גדול, ע"כ אמר הכתוב בעצב תלדי בנים: (קיח) וכן פי' הח' ז"ל (למטה ד ז) כפי "ואליך תשוקתו", "כי היצר ישוב אל משמעתך" ואם כי לא ידענו מאיזה לשון פי' כן, והנה כל המפרשים פי' מענין חשק ואפשר שעל ידי חשקה בו תסור אל משמעתו: (קיט) ובשיטה ראשונה "ואל אישך תשוקתך, תכספי ותתאוה אותו, וי"א תסור אל משמעתו": (קכ) מה שירצה האדון אל עבד: (קכא) פי' שלא תוציא לך דבר על משפטה, כי תזרע ולא תקצר לפי הראוי, כי ישחתו רוב גרגרי הזרע בארץ שלא יצמחו: (קכב) פי' שאין האדמה נאכלת: (קכג) פי' לחם שולחנך, וכן "ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו" (ישעי' לו טז) פי' פרי גפנו ופרי תאנתו: (קכד) הוא שם מין אילן סרק: (קכה) הקוץ יש לו אחים עמו, כלומר הוא מין סעיפים אבל הדרדר לבדו גדל ואין לו אחים: (קכו) וזה אמרו כי אחיו ממנו נעדר כי אין לו אחים, ויש שמבינים מדבריו שאמר כי אחיו נעדר, שאין לו אח במקרא, ויביאו את הח' ז"ל לידי טעות שטעה בזה, כי מצאנו "דרדר אח (הושע י, ח) "קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם" והמה טעו בכוונתו: (קכז) פי' שתהיה צריך לעבוד את האדמ

מקורי רש"י: ל) שם. לא) ישעי' כט ח. לב) ב"ר פ"כ ח. לג) ירושלמי כלאים פ"א ה"ז. לד) ב"ר פ"כ י. לה) כילה לג ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה: יט בְּזֵעַת
אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־
הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר
אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב: כ וַיִּקְרָא

אונקלוס

יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא:
יט בְּזֵעֲתָא דְאַפָּךְ תֵּיכוּל
לַחְמָא עַד דִּתְתוּב
לְאַרְעָא דְּמִנַּהּ אִתְבְּרֵיתָא
אֲרֵי עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא
תְּתוּב: כ וּקְרָא אָדָם שׁוּם

רש"י

תצמיח לך כשתזרענה קטניות או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה ועל כרחך תאכלם לו) : (יט) בזעת אפך. לאחר שתטרח בו הרבה : (כ) ויקרא

אבן עזרא

התבואה (קכח) וטעם את עשב השדה הוא הלחם׳ כי בגן היותו מפרי העץ (קכט), וטעם בזעת אפך שהוא צריך לטרוח לזרוע ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמות (קל), ופי׳ בזעת ידוע מדבריהם ז"ל (קלא), והוא על משקל שינה, ושרשו „יזע" (קלב) וכמוהו „לא יחגרו ביזע" (יחז׳ מד יח), עד שיבואו לידי זיעה (קלג) [נב], ואחר שידענו שהאדם נברא מהד׳ שרשים מה טעם כי ממנו לקחת (קלד), והתשובה כי העצמות תולדותם מהעפר (קלה) ועל כן הם כבדות, ואין להם הרגשה (קלו) והם מיסדי הגוף (קלז), הלא תראה „ותקרבו עצמות עצם אל עצמו" (יחז׳ לז ז) כי הם דמות בית בנוי, ואח"כ „והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור" (שם ח) וכן והעליתם את עצמותי (לסטה ג כה) (קלח) : ב ויקרא הוה . (קלט) הוי"ו והיו"ד

יהל אור

האדמה עד שתאכל את תבואתה, ועד עתה בלא עמל היית אוכל פירות עלי הגן, ומה שאמר לעבדה ולשמרה, לא היה צריך אלא לעבודה קלה, אבל מעתה הוא צריך לעבודה קשה: (קכח) וכן הוא בג׳ (ביצה לד א) הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח לך קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין ע"י תיקון:

(קכט) תחת שהיית אוכל פירות עלי הגן תאכל את עשב השדה, ובשיטה ראשונה „ואכלת את עשב השדה, כי לא נברא מתחלה רק שיהיה מפרי אילני גן עדן" ועיין (למעלה הערה ס): (קל) וצריך האדם ליגע במלאכות רבות קודם שיאכל לחם כענין שזכרו רז"ל (ברכות נח א) „הרבה יגיעות יגע אדה"ר" (קלא) בב"ר (פ כ) א"ר אבהו זה אחד מחמשה דברים שהן סימן יפה לחולה ואלו הן עיטוש, זיעה, שינה, חלום, וקרי, עיטוש מנין וכו׳ וזיעה מנין שנאמר בזעת אפך תאכל לחם, וכו׳ ובג׳ (ברכות נז ב) זיעת האדם: (קלב) ר"ל שינה כמו שנה, וכן יזע כמו זעה, ולא נשתנה בסמיכות לבו"ח "כמו שנשתנה" שנת, " עלת, הוא מפני העי"ן שלא להטיף עליה: (קלג) וכן פי׳ הרד"ק במכלל, לא יחגרו ביזע, במקום הזיעה, ופי׳ הפי׳ בזעת אפך תאכל לחם, אם תרצה לאכול לחם תאכלנה ביגיעה רבה, עד שיצא מאפך זיעה מרוב היגיעה, ואעפ"י שכל הגוף מזיע ביגיעה, זכר האפים כי בהם תראה הזיעה, ועוד כי לא יזיע הפנים, אלא ברוב היגיעה, וזכר האפים בכלל הפנים, כי הזיעה נוטפת מהם כשיזיע האדם: (קלד) וכן כתב הרמב"ם בה׳ יסוה"ת פ"ד „הואיל וכל הנפסד יפרד ליסודות אלו, לכך נאמר לאדם, ואל עפר תשוב לפי שרוב בניינו מן העפר": (קלה) ע"כ זכר יסוד העפר משאר היסודות, לפי שרוב יסוד הגוף, והעצמות שהם מעמידי הגוף הם קרים ויבשים כמו העפר: (קלו) ששה דברים אין להם הרגשה, ואלו הן העצמות, והשער, והצפרנים, והחלבים, והבשר הפשוטה, פי׳ שאין בו ורידין ולא גידין, ולפיכך נקראת פשוטה, והתנוך עיין שמות כט כ ובביאורי שם: (קלז) ובשיטה ראשונה „כבר הזכרתי כי טעם עפר על העצמות שהם מוסדות הגוף": (קלח) ובאשר עיקר הגוף הם העצמות, ע"כ הם חוזרים למקורם, ויקרא כל הגוף עפר אתה: (קלט) זה השם שקרא לה הוא

קרני אור

שהיא עשויה דרין דרין, והדש הדורש שלפיכך נקרא דרדר שהיא עשויה שורות שורות, כי בלשון ארמי דרי הוא שורה (ובשביעית פ"ז מא) ומאכל בהמה החוחין והדרדרין, ובויקרא רפל"ג, ושהש"ר פ׳ כשושנה, כאת המלך והלך בפרדס לידע מה עשה ומצאו מלא חוחין ודרדרין, והם מלשון המקרא „קוץ ודרדר", וכן בלשון סוריא „דרדרא": [נ] ויש שפירשו למין עשב ידוע ההולך סביב לעלים ויונק כל כחותם עד שייבשו ועליהם יבולו, ושמו מתגלגל, ומזה „דור" „והדורים" „כדור" „מדור" „ומדורה" ושם עוף המתגלגל כאויר דרור, וכן יאמר דרור על המשקות שיוכל לנסוע ולסוב אל כל רוח, וכן לד הנגב, אשר בו תסובב השמש תמיד, או שבו נראין תמיד קרני השמש אשר תפיל מסביב נקרא דרום, וכמא׳ (גיטין ע, א) אמרו שהוא מוליכא דיותא, והוא הידוע בשם קרקפוס הגדל בין התותים, [נא] ואפשר לפרש „והוא לבדו דר" כי שרשו „דר", כי אחיו ממנו נעדר בני אותיות הכפולים שהם דל"ת ורי"ש האחרונה מלת „דר" הם נעדרים ונופלים מהשרש, והטעם שכתוב „דרדר כי אילו היה כתוב „דר" היה פירושו שרי׳ גדול, ובעבור שנכפל ידענו כי נכפל להמעיטו ולאמר שהיא קטן, וכן דעת הר׳ ז"ל (ויקרא יג מט) ע"פ „והיה הנגע ירקרק או אדמדם" וז"ל שם „וזה כפול לחסרון, וכן שחרחרת", וכן פי׳ הר׳ ז"ל (שה"ש א ו) ע"פ „אל תראוני שאני שחרחורת" „וזה הכפל לטעם וכן ירקרק או אדמדם", אך לפי הכלל שנתן הר׳ ז"ל (יסוד מורא שער יא) וז"ל שם „וזה הכפל לחסרון אם העי"ן והלמ"ד כפולים, ואם נכפל הפ"א והעין יהיה הכפל ליתרון כמו יפיפית וכמה תשבשגי", יהיה „דרדר" יוצא מן הכלל, כי הפ"א והעי"ן כפולים אלו: [נב] ואמרו ז"ל (זבחים יח ע"ב) אלו לא יחגרו ביזע, אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא, כשהן חוגרין, אין חוגרין למטה ממתניהם, ולא למעלה מאציליהם, אלא כנגד אצילי ידיהן, ות"י „לא יסרון על חרציהון, על לבהון יסרון" [נג] ובב"ר (פ׳ כ) ויקרא האדם שם אשתו

כבש

מקורי רש"י : לו) עיין סדל"א פי"ד ובביאור הגרד"ל אות מא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ רביעי כב וַיֹּאמֶר ׀ יְהוָה

אונקלוס

אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוָת אִמָּא דְכָל בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ כא וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל מְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהוֹן וְאַלְבֵּישִׁנּוּן׃ כב וַאֲמַר יְיָ

אבן עזרא

מתחלפים, וכן הנה יד ד' הויה (שמות ט ג), ואתה הוה להם למלך (נחמי' ו, יו"ד) [נג] ולא קראה ביו"ד (קמח) כי סה הפרש יש בין, שמה ובין שם החיות (קמג): אם כל חי. מבני אדם (קמג) [נד]: כא כתנות עור. יש אומר כי בתחלה הי' עצם ובשר ועתה קרם עליהם עור (קמד), וי"א כתנות לעורם (קמה) [נה], ואחרים אומרים כי יש בהמה בדמות אדם, והשם צוה ונפשט עורה (קמו) ואין לנו לבקש בזאת רק באמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור (קמז) [נו], ומי ימלל גבורותיו, ומי יספר מעשיו ונפלאותיו, ואין חקר לגדולתו: כב ויאמר. כאשר יהיה אחד בפהח קטן (קמח), יהיה

רש"י

האדם. חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה וע"י שכתב ויהיו שניהם ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה אותם ערומים וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותיה כאשר תאמר מה הוה לאדם בל' היה לז): (כא) כתנות עור. יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן לח). וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבת שהוא רך וחם

קרני אור

יחוה, ניתנה לו לחיותו, ומיפלתו כחויא, ורא"ל חויא חויך, ואת חויא דאדם (פי' הנחש הסיתך, ואת היית לנחש להסית לאדם): [נד] ובב"ר (שם) ר' סימון אמר אם כל חי אמן של כל החיים, כל ק"ל שנה שפירשה חוה מאדם וכו', ורבי"א פי' ע"ד הפשט מלת „חוה" פירושה מדברת, מלשון „אחוך שמעה לי" (איוב טו יז), והיה זה מחכמתו הגדולה בקריאת השמות, וקראה כן, כי כן הכין בטבעה שהיא דברנית, ומכאן ראוי להיות כל הנשים דברניות, ואמר כי היא היתה אם כל חי, כלומר חי המדבר, וכן פי' הרדי"א: [נה] בגמ' (סוטה יד א) רב ושמואל חד אמר דבר הבא מן העור, וחד אמר דבר שהעור נהנה ממנו, נראה נמי כי פלוגתייהו אם מלת עור הוא דבוק כמו כתנות של עור, ולכן אמר דבר הבא וכו', ולאידך הוא פי' כמו כתנות לעורם ועיין פי' רש"י שם: [נו] ועיין רש"י (פסחים נד ריש ע"ב) שפי' לבושין הללו מלוירין שם כל מין חיה ובהמה, והוא נמסר לנמרוד, וכשנהרג קין באו לידו של נמרוד, הוא שכתוב הוא היה גבור ציד (למטה יו"ד, ט) וכשהרג עשו לנמרוד נטלו עשו ממנו, והוא שכתוב „את בגדי עשו בנה הגדול החמודות", מאי החמודות שחמדן מנמרוד:

יהל אור

השם המיוחד לה, כי שם הכללי כבר זכרו באמרו לזאת יקרא אשה, ובשיטה ראשונה, „ויקרא אדם שם אשתו חוה, בעבור שהוא צריך להזכיר, והאדם ידע את חוה אשתו": (קמ) וכן כתב בס' „מאזני לשון קודש" בשער המתחלפים והיו"ד והוי"ו יתחלפו, כמו „הנה יד ד' הויה" (שמות ט ג) „ואתה הוה להם למלך" (נחמי' ו, י) שם אשתו חוה אם כל חי": (קמא) חיה: (קמב) להבדילה מן חית השדה: (קמג) לפי שאכילת הפרי ההוא נתחדשה להם תאות המשגל וידעו שיולידו לפיכך אמר אם כל חי, ופי' חי מדבר, ואינו אלא על בני אדם, וכן ת"א כל חי, „כל בני אנשא" ואף כי לא היתה עוד לאם כאשר לא ילדה, נראה כי לפי התרגום השם „הוה" הוא לתפלה, שתהי' אם כל בני אדם, וכמו השם יוסף, לומר יוסף ד' לי, אלא שהכתוב אמר לפי האמת, כי כן היתה אם כל חי, וע"כ לא קראה בשם הזה עד לאחר קללתה והולרך לברכה: (קמד) פי' כי הכתנות הי' עור שקרם על בשרם שלא היה להם עדיין: (קמה) והוא בפדר"א, (פ כ) מן העור שהפשיט הנחש לקח הקב"ה ועשה להם כתנות כבוד לאדם ולעזרו כי כן הביא שם (פדר"א פ' יד) בקללת הנחש, שיהא מפשיט עורו אחת לז' שנים בעלבון, וכן הוא בתרגום יונתן, וס"ל שבאותה שעה שנגזר עליו הפשיטו עורו הראשונה ממנו וכן הוא בת"ז ת' תמניא ותמנין: (קמו) בפדר"א (פ כ) מביא שם כעין הדעה הזאת „וי"א כי זבה לבהמה אחת או שתים ונפשט עורם, והם עשו מהם כתנות לתכונת איבריהם": (קמז) ובשיטה ראשונה פי' דבריו ואמר „ואין לנו לחפש כתנות עור אם היא ארנבת שהיא המה, רק על דרך הפשט שזה מעשה נס אם לא נהרהר איך עשאום": (קמח) פי' בסגל האל"ף, והמדקדקים הקדמונים קראו לסגל

מקורי רש"י: לז) פס"ז ג כ. לח) תנחומא כ כרא' אות כד, ב"ר פ"כ יב, פדר"א פ"ד ובילקוט הגדה"ל אות יא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

אֱלָהִים הָא אָדָם הֲוָה
יְחִידִי בְּעָלְמָא מִנֵּהּ לְמִידַע
טַב וּבִישׁ וּכְעַן דִּילְמָא

אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ
לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה ׀ פֶּן־יִשְׁלַח

רש"י

ועשה להם כתנות ממנו לט) : (כב) היה כאחד ממנו. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו

אבן עזרא

בטעם (קמט) , וענינו סוברת (קן) , ואם יהיה בפתח גדול (קנא) , יהיה סמוך (קנב) , וכן כְּאַחַד שבטי ישראל (קנג) (למטה מט טז) , על כן לא יתכן סדקדוק הלשון להיות פירושו כמו אֶחָד (קנד) [נז] ומה טעם יהיה לו (קנה) והיה בעל הטעמים (קנו) ראוי לדבק ממנו עם לדעת (קנז) [נח] , ופי' ממנו לשון רבים (קנח) , כמו איש ממנו (קנט) (למטה כג ו) , וכבר ביארתי בס' היסוד למה נדגש נו"ן הרבים (קס), ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות (קסא)

יהל אור

לסגל פתח קטן : (קמט) פי' בטעם הנגינות אתנחתא או ספחא : (קן) ואז נכון ענינו שהוא מוכרת ולא סמוך וכן כתב הח' ז"ל בס' יסוד מספר וז"ל „אחד במקום שהוא מוכרת בטעם הענין , או במוכרת שהוא על דרך מקרה , שהוא אתנח או סוף פסוק יאמר אחד" בשלש נקודות תחת האל"ף , כמו „אחד הנה לשפת " היאור" (דניאל יב ה) „לא נשאר " בהם עד אחד" (שמות יד כח) , ויש פעמים שיהי' עם הזקף כמו " לא נשאר ארבה אחד (שם יו"ד יט) והנה הח' ז"ל מחלק בין מלה מופסקת " עפ"י הכוונה , ובין מלה מופסקת ע"י נגינה מופסקת אתנח או סוף פסוק , וקורא לראשונה מוכרת בטעם הענין , ולשניה מוכרת ע"ד מקרה , ואמר כיון שמלת אחד מוכרת בין כך ובין כך האל"ף בסגו"ל : (קנא) תחת האל"ף אַחַד : (קנב) וכן כתב בס' „יסוד מספר" ובסמוך בפתיחת האל"ף כמו „כאחד ממנו", והרד"ק כתב בא פתח כולו גם בלא סמיכות: (קנג) פי' כמו בכל שבט משבטי ישראל : (קנד) ואמר זה כנגד אונקלס שתרגם אותו כמו אחד „הא אדם הוה יחידי בעלמא למידע טב וביש" וכן תרגם ירושלמי ויו"ת „הא אדם הוה יחידי בארעא" ותרגם „בארעא" תחת „בעלמא" וכן פי' רש"י ז"ל : (קנה) שנפרש שהבורא היה אומר זה, ר"ל שהאדם אחד בעולם מין שאינו כמוהו מין אחר משותף עמו בזה הענין : (קנו) אלו היה פי' כדברי המתרגמים : (קנז) שלפ"ז מלת „ממנו" דבקה עם לדעת טוב ורע : (קנח) שאין הפרש בקריאה בין ממנו שנאמר על יחיד שמדברים עליו , לממנו של רבים שאומרים על עצמם , ולכן יפרש שפה פי' לשון רבים : (קנט) מענה בני חת לאברהם „איש ממנו את קברו לא יכלה" , לשון רבים : (קס) וכן פי' בס' „מאזנים" בתנועת השורק „ואם הנו"ן דגוש יהיה האות בפתח קטן (סגל) חוץ ממלת ממנו שפעם ימלא בדגש לעולם סימן מדברים כמו „הדל ממנו" (שמות יד יב) ופעם יהיה סימן יחיד שאיננו " כמלא ולא תגרע ממנו" (דבר' יג לב) והענין יבדיל ביניהם" , וכן פי' בס' צחות באות נו"ן „והנו"ן עם וי"ו (הכנוי נו בפעלים) אם הוא דגוש (כמו ולפניו סגול) הוא לשון יחיד כמו „ד' לא יעזבנו בידו" (תהלים לז לג) (פי' כמו יעזוב אותו) ואם הוא רפה (פי' הנו"ן רפה ולפניה צירי) הוא לשון רבים אל יעזבנו ואל יטשנו (מ"א ח נז)", (פי' כמו יעזוב אתנו יטוש אותנו) ובכאן הלא נדגש הנו"ן של ממנו , והוא מורה על לשון רבים , והטעם ע"ז כתב בס' היסוד כי מלת ממנו אף אם היא לשון רבים מדברים בעדם באה בדגש הנו"ן , וזה להסרון נו"ן מן כי הראוי מן מננו ונדגשה המ"ם השניה להסרון נו"ן מן הראשון ודגשות הנו"ן להסרון נו"ן מן השני של מננו וכן יבאר בס' צחות שם „ובעבור שהיה כבד על הלשון בלעו הנו"ן בנו"ן וע"כ שופים אנשי מזרח שיקראו הנו"ן בלא דגש וכמו שיבאר : (קסא) אנשי מזרח הם הנקראים במסורה מדינחאי (והם בני בבל) והם קוראים ממנו הנו"ן רפוי ולפניו צירי כמו בכנוי הפעלים ישמרנו , יברכנו (תה' סז ח) ועיין (שמות א ט) כפי' הח' ז"ל שיפרש מחלוקת אנשי מזרח (מדינחאי והם אנשי בבל) עם אנשי מערב (מערבאי והם אנשי ארץ ישראל) בענין נו"ן דגושה של תיבת ממנו , בספרי אנשי מזרח סימן לרבים הנו"ן רפה, וליחיד נסתר הוא דגוש כמשפט וכל ספרי מערב שניהם דגושים , בין שהוא סימן לשון יחיד , ובין שהוא סימן לשון רבים , והענין יבדיל ביניהם

קרני אור

[נז] וכן יש מרז"ל שפירשו אותו כמו אחד , (ב"ר פ' כא) „ר' יהודה בר"ס אומר כיחידו של עולם ' שנא' שמע ישראל" (דבר' ו, ד) רבנן אמרי כגבריאל , שנ' „ואיש אחד בתוכם לבוש בדים" (יחז' ט ב) , ומה שהבין מזה ר' יהודה כיחידו של עולם , כתב רב"ח שדעתו היה לומר כי בס"ת שאינו נקוד יוכל אדם לקרות כאחד ממנו בסגול , אבל רבנן שאמרו כגבריאל אמרו כן מפני שלא אמר הכתוב כאחד בסגול , ולכן הבינו כאחד כאותו המתאחד עם אחר פעמי הדין כיוצא בו והוא גבריאל, עוד שם בב"ר, דרש ר' פפוס כאחד ממנו , כאחד ממלאכי השרת , אמר לו ר"ע דייך פפוס , אלא מה אני מקיים „כאחד ממנו" שנתן לפניו שני דרכים א' של חיים וא' של מות ובירר לו דרך אחרת , ועפ"ז כתב העקידה הנך רואה שלא חשש פפוס לפי שדעת אונקלס מהכלל המלאכים עמו ית' על ענין אחד , ופי' הדברי' כפשוטן הקפיד עליו ר"ע והרמב"ם ז"ל בס' המדע קיבל כפי' מה שתרגם בו אונקלס : [נח] וכן הרא"ם יפרש דעת אונקלס שמלת ממנו דבקה עם לדעת טוב ורע , כלומר שממנו ומעצמו הוא שידע הטוב והרע שאין לו מכריח על פעולותיו בבחירות , והמוס"ק יבאר שכן דעת אונקלס שמלת ממנו דבק לכאחד ולא עם לדעת טוב ורע , וכתב שבתנם הסכו המפרשים דעת אונקלס לכונה אחרת וחברו מלת „ממנו" עם מלת „לדעת" הפך הנגינה , והכ"ף במלת „כאחד" הוא כ"ף האמיתית הרגיל במאוד בכ"ק ויפרש כוונת התרגום , שהאדם היה מיוחד בעולם ממנו ומעצמו ע"י אכילתו מעץ הדעת ומהו יחידתו ? לדעת טו"ר , שיוכל מעתה „לבחור

מקורי רש"י : לט) סוטה יד א. ב"ר פ"כ יב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם: כג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר

אונקלוס

יוֹשֵׁיט יְדֵהּ וְיִסַּב אַף מֵאִילַן חַיַּיָּא וְיֵיכוֹל וְיֵחֵי לְעָלַם: כג וְשַׁלְּחֵהּ יְיָ אֱלֹהִים מִגִּנְּתָא דְעֵדֶן לְמִפְלַח בְּאַרְעָא דְאִתְבְּרֵי

אבן עזרא

ישעו (קסב) [נט], וטעם הפסוק (קס) כבו והייתם כאלהים יודעי טוב ורע (קסד) [ס] אי פי׳ על מחשבתו (קסה) [סא], ואל תתמה על, מלת ממנו (קסו), כי כמוהו „נעשה אדם בצלמנו" (למעלה א כו), הבה נרדה (למטה יא ז) (קסז), וזה דבור השם עם המלאכים (קסח): **כג** וישלחהו. כל שלוח ואחריו מ״ם כמו גרוש והוא לגנאי (קסט) כמו שלח מעל פני (ירמי׳ טו א), ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד, כמו הולך עמם לשלחם (למטה יח טז) (קע), וכמו וישלחהו וילך בשלום (ש״ב ג כג) (קעא), שאם כן יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד גן עדן (קעב), ואם אמר למה נכתב „ויגרש את האדם" (קעג) אם פירושו וישלחהו ויגרשהו, כן פירושו (קעד) כאשר גרשו השכין את הכרובים (קעה) [סב] מלת כרובים י״א כנערים, תרגום ארמית כרביא (קעו) [סג], ולפי דעתי שהיא מלה לל צורות כולם (קעז), ויחזקאל שאמר בה לה ופני שור (קעח) לא,

קרני אור

כטוב" וכהפוכו: [נט] וכן הוא כדרז״ל (סוטה לה א) „אל תקרי ממנו אלא ממנו, כביכול אפילו בעה״ב אינו יכול לסובול כליו מבס ופי׳ אל תקרי ממנו ר״ל אל תפרש הכינוי נו לרבים מדברים בעדם, אלא לנפרד נסתר, אבל הגו״ן דגוש לעולם, וכנה המאמר הזה בג׳ (ערכין טו ב) וז״ל התוס׳ שם בד״ה „אל תקרא ממנו אלא ממנו", פי׳ אל תקרא ממנו לפי, אלא ממנו דגם, ואינו כן בכל ממנו שבתורה דנובין ואינו מחליף כלל זה מזה, וכן מלאנו בספרי ולא גם ליתא אין כתיב כאן אלא ולא גם ליתא", ובספרי הנדפס עם התוה״מ (דבר׳ לד סי׳ לו) הגי׳ „אלא לא גם ליתא עכשיו" ועיין התוס״מ בהגה״ה שם שפי׳ אל תקרי לא גם ליתא בעבר, אלא לא גם ליתא בבינוני, כי בברבי נע״ו פוה נפתל בעבר, ליחיד בבינוני, ולזה אמר מלת „עכשיו" אף מבמת, ועיין בהגהות על הב״ס מס׳ חק נתן שפי׳ הספרי ג״כ כן, ועיין בישה מקובלת שם, ועיין כ״ת מת׳ השיעית לד 71 אגרת יא: [ס] ובעל הפרד״ס ביאר הביאו העקידה כהלכית שער השביעי ואמר „כי הכתם הזה יסבור בים מגלת השמים יודעים טוב, ויש יודעים רע, ושזה הענין הוא סוד גדול נעלם מאריסטו וסיעתו, וכי אליו רמז באלת כוכבים כי הם המלאכים המורים על הטוב ועל הרע והאבר הם תחת ממשלתם אין בידם לעשות תשובה כי אין מידם מליל": [סא] והרדי״א פי׳ בהשם אמר למלאכיו הרוחניים כמלעיג על דברת אדם, הן האדם היה כאחד ממנו, ר״ל הלא ראיתם בשעה האדם כאחד ממנו בעבור שידע טוב ורע באכילת העץ כמו שחשב, ואמרו אח״ז ועתה פן ישלח ידו היה ג״כ בדרך הלעג: [סב] וכתב המורה בפ״ב מהחלק הראשון „וישלחהו ד׳ אלהים מג״ע לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. והשווהו כבהמות במזוניו ורוב עניניו, כמו שאמר ואכלת את עשב השדה, ואמר מבאר לזה הענין „אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו" (תה׳ מט יג) ופי׳ האפודי, ר״ל בא הרב ז״ל להעיר אותנו שאשר נאמר באדם נאמר בכל אדם, אדם ביקר, רוצה לומר אדם שיש לו יקר והוא השכל בפועל ואינו לן עמו אבל מתהלך במפורסמות, הרי הוא נמשל כבהמות שאין להם אלא הדמיון בלבד: [סג] וכתב הח׳ ז״ל (שמות לג כה) „בעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם על כן צורת הכרובים (פי׳ לפיכך היו הכרובים בצורת אדם, כי הם לא באו אלא להורות על הגוף העליון ועל המובדל בו ופועל בגל, ולמה צורות האדם בעבור כי אין באדמה נכבד מהאדם)

יהל אור

בניהם: (קסב) מדברי הח׳ ז״ל שכתב שאנשי מזרח יטעו מסכים לאנשי מערב, וכן אנחנו סומכין על קריאת מערבאי, עיין בס׳ מסורת המסורת ובס׳ מנחת שי (במד׳ יג לא): (קסג) עתה בא לבאר הפי׳ הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע: (קסד) בדברי הגאון (למעלה ג ה) ופי׳ הן האדם היה ככל מלאך ממנו אנחנו כאשר ידע טוב ורע: (קסה) בעבור כי השם אמר „ממנו" וכולל עצמו עם המלאכים, ע״כ אמר כי זה כפי מחשבת האדם אבל לא על דרך האמת: (קסו) שהשם כלל עצמו עם המלאכים: (קסז) שכלל עצמו עם המלאכים: (קסח) זה שאמר „הן האדם היה כאחד ממנו" זה דבר עם המלאכים:

(קסט) וע״ז כתב שד״ל שאיננו מדוקק, כי השם אמר למשה (שמות ו יא) „בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו, וכן מלאנו „תשלחנו חפשי מעמך" (דבר׳ טו יב) עכ״ל, ונראה כי ראיותיו שהביא שד״ל ג״כ אינן מדויקות עיין בביאורי שם: (קע) וישם היה דרך כבוד כנהוג להראות שהכרתם חביבה לו ואין הכוונה ללוותם ממש: (קעא) גם שם היה דרך כבוד: (קעב) והנה לדבריו לא נענש האדם, רק קיבל שכר, וזה היפך האמת: (קעג) אח״כ בפ׳ כל עוד הפעם: (קעד) ע״כ יפרש כי מלת ויגרש איננו כפול לבון רק כן פירושו: (קעה) ענינו כאשר גרש את האדם כמו שאמר וישלחהו השכין את הכרובים, ובשיטה התשובה „ויגרש כאשר גרש את האדם השכין מקומו הכרובים": (קעו) וכן פי׳ רז״ל (חגיגה יג ב סוכה ה ב), ומאי כרוב, א״ר אבהו כרביא, שכן בבבל קורין לינוקא „רביא" ושמו הכ״ף משמשת, שאמרו כי פי׳ כרוב כרביא כי כדמות נערים הי׳:

(קעז) כי מלת כרוב כולל לכל צורה, וע״ז העיר המעמר וכתב וזה יותר דחוק לדעתי כי איך יאמר ד׳ אל משה ועשית שנים כרובים (שמות כה יח) מבלי להגיד לו איזה צורה יבחר, כי הם גם אמר אח״כ „פורשי כנפים" עוד לא הודיע לו איזהו מין מן העוף יהי׳, והח׳ געזעניוס כתב שכרוב הוא צורה מורכבת מן תמונת אדם שור אריה ונשר ואולי נוכל לכוון גם דעת הראב״ע כן, עכ״ל: (קעח) ופני שור מהשמאל לארבעתן (יחזקאל א יו״ד)

כי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִתַּמָּן: כד וְתָרִיךְ יָת אָדָם **לֻקַּח מִשָּׁם: כד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם**

אבן עזרא

התחלפה הצורה (קעט) [סד], שהעגל לא נעשה בימיו (קפ), ואח"כ באמרו פני הכרוב (יחזי' יו"ד, יד) בה"א הידיעה (קפא) הצורה צורת שור כאלו אמר הצורה שהזכרתי בתחלה (קפב) על כן כל צורת שור כרוב (קפג), ואין כל כרוב צורת שור (קפד), והראייה הגמורה שאמר באחרונה „כי כרובים המה" (שם שם פסוק כ) (קפה), ופה אמר הכרובים (קפו) והם המלאכים (קפז) [סה] הידועים (קפח) [סו], ובידם חרב יש לה להט (קפט) ולה שתי פיות, וזה פי' המתהפכת (קצ) [סז], והמפרשים שאומרים כי על השמש דבר (קצא) [סח]

יהל אור

(קעט) כי לדברי חז"ל התחלפה צורת שור לפני כרוב, לטענת הנביא שאין קטיגור נעשה סניגור, ועיין „קרני אור", ולדעת הר' ז"ל צורת שור ראה וקראה פני הכרוב וכמו שיפרש: (קפ) ולא הי' להנביא לבקש שיחליפו: (קפא) במקום שאמר במראה הראשונה פני שור: (קפב) ביחזקאל (א יוד) „ופני שור מהשמאל לארבעתן" אמר במראה שניה (שם יו"ד יד) „פני הכרוב לארבעתן" וכן כתב המורה בפ"א מהח"ג „הנה באר שמה שאמר עליו פני שור הוא פני הכרוב" עיי"ש שמפרש שכל אלו הפנים הם פני אדם, ועיין מורה פמ"ט מהחלק הראשון: (קפג) כי כרוב שם כולל לכל הצורות שבעולם: (קפד) ובעת שיזכיר „כרוב" יכול לרמוז צורות אחרות הכלולות בזה השם: (קפה) בעת שגמר סיפור המראות אמר „היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה" לראיה כי שם כרובים הוא שם כולל, לכל הצורות כולם שראה, ובשיטה ראשונה „ומלת כרובים צורות ואמר יחזקאל פני הכרובים, והוא השור שהזכיר בתחלה, ע"כ הודיעו כאלו נאמר על פני אדם ונשר ושור ואריה כי כרובים המה" ועיין שמות כה יח ובביאורי שם: (קפו) בה"א הידיעה כאלו הם ידועים לכל: (קפז) וכן הוא (בב"ר פ' כ"א, ילקוט רמז לד', פס"ז ברא' ג כד): (קפח) כי בעת נתינת התור' ענין הכרובים כבר נודע היה בישראל ע"י הכרובי' אשר היו במשכן: (קפט) פי' שלהט החרב ביד הכרובים ובשיטה ראשונה, „וטעם הכרובים צורות מפחידות רואיהם ובידם להט החרב", וכן הוא בב"ר שם, שהם מתהפכים, פעמים אנשים פעמים נשים, פעמים רוחות פעמים מלאכים, וזהו הכח המדמה, ועיין ב"ר פ' נ, ב, ושמ"ר פ' כה ב, ועיין מורה בפ' מט מהח' הראשון: (קצ) פי' מתהפכת בעלת שני פיות, והח' ר"ש ן' תבון ז"ל תפשו ואמר שנראה מדברי הראב"ע ז"ל שכל השומרים ההם הם בעיניו מוטעים, ולפי דעתו היה לו לכתוב את הכרובים בלהט החרב המתהפכת ומה צורך למלת ואת, ובשיטה ראשונה „וטעם המתהפכת שיש לה (אולי צ"ל להם או צריך להוסיף פיות) משני צדיה": (קצא) ובאמרו את להט החרב כוונת הכתוב

קרני אור

והנכבד כאדם ישראל (פי' וכן הי' שומע את הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים, וזהו שאמר והנכבד כאדם ישראל) ועיין בביאורי שם מה שהערותי ע"ז: [סד] כן הוא בג' (חגיגה יג ב, סוכה ה ב) שהקשו מה שפי' יחזקאל במראה ראשונה, שראה המרכבה פני שור מהשמאל לארבעתן, ובמראה השניה אמר פני הכרוב לארבעתן (יחז' י, יד) ולא הזכיר פני שור כלל אמר ר"ש בן לקיש יחזקאל ביקש רחמים והפכו פני השור לפני הכרוב, וכן איתא (ילקוט יחזקאל ר' שלג) „ובשביל כבודם של ישראל מחק את השור ונתן כרוב תחתיו, שנאמר, פני האחד פני כרוב, וכל כך למה לכפר עונותיהן של ישראל", ובגמרא שם מקשין וכי ביקש יחזקאל להיות שני פני אדם, ופרקינן פני אדם אפי רברבי (פנים גדולים) ופני כרוב אפי זוטרי (פנים פחותים) ועיין זהר ברא' (דף יח ב וברא"ש שמות כה יח): [סה] ודעת יש"ר שהמלה הפוכה מן רכוב, כמו וירכב על כרוב ויעף (ש"ב כב יא) וכתב שד"ל וז"ל בהמלאכים נקראים בבחינה שעושים רצונו של מקום ושליחותו, וכרובים בבחינה שכבוד האל וגדולת יכלתו מתגלים על ידיהם, וכאלו הוא רוכב עליהם ומתגלה בהם:

[סו] והוא שם מספרה שמות שיש למלאכים כמו שמנה הרמב"ם ז"ל (יסוה"ת פ"ב ה"ז) וכתב המפרש שם כי כרובים לשון מלכות וגדולה כדכתיב „את כרוב ממשח" (יחז' כח יד) ר"ל מלך, ויתכן לומר לפי שהם קרובים למעלת אישים נקראו כרובים שהם צורות האדם הקטן, תרגום נפר רביא והכ"ף נוספת, והג' יעב"ץ בס' „מגדל עוז" השיג על הרמב"ם ז"ל עיי"ש: [סז] והרד"ק פי', כי במראה היה נראה לו כאלו יש שם כרובים, והיה זה כדי להפחידו שלא ישוב לגן, וזהו לשמור את דרך עץ החיים, ואת להט החרב המתהפכת להפחידו עוד, ולפי שהיה הענין במראה אמר להט החרב, ולא אמר החרב, והלהט אינו גוף אלא מראה, והלהט הוא המפחיד, כ"כ כהתהפך כמו שאמר „בעופפי חרבי על פניהם" (יחז' לב יוד), ובמדרש אגדה (ברא' ג כד) „והניח שם להט החרב המתהפכת, וכשיראה אדם הלהט יפחד ויחזור לו", וכן כתב רב"ת „והסתכל איך אמר ואת להט החרב, ולא אמר את החרב המתהפכת, וידוע כי הלהט אין בו ממש, אבל הוא מקרה נשוא בחרב והוא מפחיד כל המסתכל בו, וכל רואיו יפחדו מן המיתה בראותם אותו": [סח] בעל הפרדס הביאו העקידה בראשית שער העשירי, אחז בלהט החרב זה ספירוס, וכתב בין השוכנים באקלימים האפוניים כמוגו היום, ובין קו משוה היום, היום מפסיק המקום אשר רחבו כ"ד מעלות, כי כשהשמש במקום ההוא עד שיגיע אל רוחב כ' מעלות שהם מזלות תאומים וסרטן יהיה השמש מתעכב לשם תמיד ושורף כנגד ראשם, ולסבה זו אין יכולת לשום בריה לעבור לשם, ועל"ז העיר במקו"ח שמפרש להעקידה „זה נמשך לדעת הקדמונים אשר חשבו כי באמצע כדור הארץ כ"ג מעלות ואלי למעלה מקו המשוה אצל צפון, וכן למטה אצל דרום לא יוכלו בני אדם לדור בעבור רוב החום הנמצא שם, יען כי השמש הולך בשמים כמעט תמיד לעומת המקום הזה שולח קרניו כמעט נוכח ראשו, אבל זה כארבע מאות שנה נסעו שמה קצת מיושבי אירופא, ומאז נודע כנסיון כי גם שם יכול ד' בחכמתו שיתקרר האויר ע"י הרוחות הנושבות שם האקראיות בהם, עד היותו ראוי לשבת בני אדם השוכנים שם בעת ושאנן בהשקט ונועם", וכן כתב הרדי"א שבדעת הזה הכחיש אנ"ם ואמר שיהי' ראוי שיהי' תחת קו השוה ישוב יותר טוב משאר המקומות, ושאין נכחיות השמש שם שורף כמו שיערוך בהתמדת הנכחיות והקורבה לנו, ולקו דבריו באמת, כי בכם היום הזה הולכים אניות רבות ממלכות פורטוגאל אשר בקלה המערב לארץ כוש ועוברים תחת קו השוה ומצאו שם ישוב בני אדם, וארץ זבת חלב ודבש, כמו שהוא מבואר אצלם, והח' ז"ל בפי' (תהלים קז ג) ע"ש ומאלו מקומות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיַּשְׁכֵּ֨ן מִקֶּ֜דֶם לְגַן־עֵ֗דֶן אֶת־הַכְּרֻבִ֔ים

וְאַשְׁרִי מִלְּקַדְמִין לְגִנְתָא דְעֵדֶן יָת כְּרוּבַיָּא וְיָת

רש"י

שאני יחיד בעליונים (מ) ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה: ועתה פן ישלח ידו וגו'. ומשיחיה לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה. ויש מדרשי אגדה אבל אין מיושבין על פשוטו: (כד) מקדם לגן עדן. במזרחו של גן עדן חוץ לגן: את הכרובים.

אבן עזרא

אינגו אמת (קלב) [סט]: **כד מקדם.** פי' ממזרח (קלג), ודע כי כל מה שמצאנו כתוב (קלד) הוא אמת (קלה) וכן היה (קלו) ואין בו ספק, ויש לו סוד (קלז) [ע], כי מאור השכל (קלח), יצא החפץ (קלט) ומהשני העולה למעלה (ר), כי תנועת החפץ לפנים הוא (רא) גם

קרני אור

„ומאלות קבלם ממזרח וממערב" כתב „הזכיר מזרח ומערב, כי כן היישוב מן הקצה אל הקצה, והזכיר מצפון, כי שם כל היישוב, ולא הזכיר דרום בעבור חום השמש אין שם יישוב בראיות גמורות", ובימינו נתברר והכל יודעים שהוא מיושב בכל חלקיו ומלאהו שם מדינות רבות וגדולות, אך גם לדעת הח' ז"ל שמפני חום השמש אין שם יישוב, הכתוב לא כיון לזה: [סט] ועיין (שוחר טוב פ' יח) ע"פ „וירכב על כרוב ויעף" „הקב"ה נטל כרוב א' מכסא הכבוד ורכב עליו, ועשה מלחמה עם המצרים, שנאמר וירכב על כרוב, מהיכן הביאו מגלגלי המרכבה", והנה פי' רז"ל בזה כי לקח את הכרוב מהגלגלים, וזה ראיה כי הכרוב הוא צורה מן הצורות שבגלגל השמיני שהם מ"ח צורות, ובמדרש (איכה פ"א ס' מג) בפ' „לא עליכם", אמרו כך, „הקב"ה אמר למלאך ומלאך אמר לכרוב", מזה משמע שהכרובים הם תחת המלאכים, ולפי דעת הח' ז"ל, המזלות הם תחת השכליים הנבדלים שהם המלאכים, ונקראו גם הכוכבים מלאכים בשם משותף, והם המלאכים הנבראים, כאשר רמז הח' ז"ל בענין הסנה: [ע] וכן איתא (זהר בהעלותך דף קמט א) „פתח ר' אליעזר וכו' כמה תכיכין מילי דאורייתא, דבכל מלה ומלה אית רזין עילאין ואורייתא כלל עילאי אקרי וכו', דהא אורייתא דאיהו כללא עילאה אע"ג דנפק מנה חד ספור בעלמא, ודאי לא אתא לאחזאה על ההוא ספור, אלא לאחזאה מלין עילאין, ורזין עילאין, ולא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא, ושם (דף קנב א) ר' שמעון אומר ווי להאי בר נש דאמר דהאי אורייתא אתיא לאחזאה ספורין דעלמא ומלין דהדיוטא וכו', ועל דא האי ספור דאורייתא, לבושא דאורייתא הוי, מאן דחשיב דההוא לבושא היא אורייתא ממש, ולא מלה אחרת, תיפח רוחיה, ולא יהא ליה חולקא לעלמא דאתי", ועיין עקידה בראשית שער השביעי שהשכיל לבאר את המאמר הזה, ובזהר בלק (דף קנב א) כמה טבין אינון ארחין ושבילין דאורייתא דהא בכל מלה ומלה אית כמה עיטין כמה טבין לבני נשא, כמה מרגלאן דקא מנהרן לכל סטר, ולית לך מלה באורייתא דלית בה כמה בוצינין מנהרן לכל סטר עיי"ש, ועיין בביאור

יהל אור

על להט השמש: (קלג) ר"ל כי לא נאמרו אלה המלות אלא על כרובי להט החרב, שפירושו על הכרובים שיש להם מזיק ואותך כחרב ומתהפך לימין ולשמאל, ובשיטה ראשונה בדקדוק הפרשה אמר „שמלת הכרובים מושכת מלה אחרת והוא כאלו אמר, וכרובי להט החרב, כי לא יאמר וישכן על להט" ודעתו על מערכת צבא השמים ועל המשרתים שיש מהם מורים על טוב ועל רע, והם הנקראים בדרז"ל מזיקים:

(קלג) ובשיטה ראשונה „מקדם פי' מזרח שכן רוב הכח של אותן הכרובים במזרח",

ועוד שם „מקדם פירושו ממזרח כי שם פתח הגן באמת ובסוד", וכפי שביארתי דבריו למעלה כי גן עדן בקצה מזרח, והנה לפי זה יהיה הלהט החרב גם הכרובים מחוץ לארץ מפאת מזרח: (קלד) כל מה שמצאנו מבראשית עד שנולד קין נכנס בו הדעות ונשתבשו בו חכמי העולם להבין איך הוא, כי הוא חכמת התולדות הנקראת מעשה בראשית, והוא עמוק ונעלם: (קלה) ויש ראיות מחכמת הקדמונים שהוא אמת כאשר הוא מפורש בתורה: (קלו) כן היה וכן קרה באמת, כי סיפורי התורה כולם אמיתים בבחינת נגליהם היולונה, וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער השביעי) „ויש דברים שהן אמת כמשמען, גם הם בדרך משל, כמו גן עדן ועץ הדעת ועץ החיים, וטעם הכרובים והדומה להם": (קלז) **אבל** בכל זאת נכללים בהם גם שאר אמיתיות ומצפוני חכמה אשר יבינם רק מי שחננו ד' דעה יתירה: (קלח) **משפע** השכל שהשפיע על האדם היה האדם בוחר במעשיו ומשתמש בהם כפי רצונו: (קלט) **החפץ** שהזכיר כאן הוא הרצון והוא רמז אל היכולת שנתן ביד האדם לבחור כאשר ירצה, ולעשות חפצו בהשכל ובמחשבה שכליות לא כשאר בע"ח שהעפ"י שתנועתם בחפץ אינה בהשכל ולא במחשבה שכליות אלא בכח דמיוני:

(ר) **לבאר** דבריו צריך אני להקדים מה שפי' הח' ז"ל (דניאל יו"ד כא) וז"ל שם ברצותו לבאר כי שלשה עולמות הם „האחד הוא עולם הראשון, כנגד העולמות שהם אחריו, וזה העולם אינו גוף, והוא הנקרא מראה כבוד ד' העליון, ולא ישתנה בעצם או במערכת, ואין לו זמן ומקום, והשם הנכבד בקרבו, והעולם השני שהוא התיכון, שם נשמות צורות אמת בלי גופות, גם נשמות בגופות ואין להם מספר אצלינו, גם הגופות כגופות, וכולם הם נכבדות, כי אין להם היפוך אות מורה, או שינוי בעצמם, רק על דרך מקרה במערכת תנועתם, וזה העולם יקרא היכל הקודש, והם שמי השמים, ושם כסא הכבוד, ושם מיכאל וגבריאל וכו', והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע, וכולו מלא גופות דקות, גם עבות, וגופות יש בהם נשמות, גם רוחות, גם נפשות, והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל, ובעבורו נברא, ונשמתו קשורה בנפשות העליונות", ויירמוז הח' ז"ל כאן באומרו „ומהשני העולה למעלה", פי' מעולם השני שהוא עולם המלאכים והגלגלים משם נתחדש הכח הגדול שיש בו, שהוא עלית הגוף מלמטה למעלה כמו שיגדלו הצמחים וזה בעבור כי אברי הגוף תלוי במערכת:

(רא) גם בזה צריך אני להקדים קצת ממאמרי החכמים ואח"כ יבואר כוונתו, הח' ר' חיים ן' ישראל במאמר גן עדן כתב, שלכל גוף יש ששה פאות, והם מעלה ומטה, פנים ואחור ימין ושמאל, והשלשה הם הנכבדות

מקורי רש"י: מ) ב"ר פכ"א ה דעת ריב"ם וכו כתוזב"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

שְׁנַן חַרְבָּא דְּמִתְהַפְּכָא לְמִטַּר יָת אוֹרַח אִילָן

וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ ס

רש"י

מלאכי חבלה (מא): החרב המתהפכת. ולה

אבן עזרא

עלה תאנה לאות (רב) ונקרא השלישי (רג) בשם הבחינה (רד) [עא], כי בתחלה יש כח (רה) בלי מפעל (רו), והמבין זה הסוד (רז) יבין איך יפרד הנהר (רח), וזה סוד גן עדן (רט),

יהל אור

הנכבדות, והם מעלה, פנים, ימין, הח' ז"ל כתב (למטה ט כג) על פ' "וילכו שניהם אחורנית" "היפך תנועת האדם, כי כל תנועתו לפנים" וכן כתב (שמות לג כא) ותנועות האדם לפנים והגוף העליון אל הימין, והצמח אל העליון" (ופי' המיטוש, כי תנועות האדם לפנים מביט אל נור שממנו חוצב, ויסתכל במושכלות מדריגה אחר מדריגה, וישתוקק לעלות עד תחלת הכל, "והגוף העליון אל הימין", הוא תנועת הגלגל שהוא ישתוקק ג"כ אל עושהו ית', "והצמח אל העליון", וכמו כן כח הצמח, גם הוא משתוקק למהלכו ולשוב אל מקומו, ומפני שגוף האדם מורכב מארבע יסודות, היה לו להתנועע תנועותיו הגשמיות לנגד השרשים, ומפני כובד העפר לצד המרכז, ומפני חלק האויר הבא אליו מכח החיות סביב המרכז, ומצד חלק האנושי שבה, שהוא למעלה מהגלגלים, הי' לו להיות תנועתו למעלה, ולכן נתערבו בו הכחות האלה, ונעשה גופו מתנועע בענין שכל מגמתו לפנים, ומגמת שכלו להתעלות ולהתדמות לשרי מעלה, ולהתיחד בצורות שהם כדמיון הפנים, ומן הכח הצומח שנמזג בו מכח, היתה לו קומה זקופה), וירמוז הח' ז"ל באומרו "כי תנועת החפץ לפנים הוא", בעבור שאמר בתחלה כי החפץ נתן ביד האדם לעשות רצונו, ע"כ יתכן הפרש בין תנועת הצומח, ובין תנועת האדם בעל חפץ השכלי, ויאמר אין תנועת החפץ כתנועת הצומח כי תנועת הצומח למעלה ותנועת החפץ לפנים: (רב) ויביא ראיה שתנועת הצומח למעלה מן הכתוב שנאמר "עלה תאנה" לאות ולראי' על תנועת הצמיחה שהוא מלמטה למעלה, ואמר בה מלת "עלה" לרמוז כי היא עולה למעלה, וכן שאר הצמחים, וזכר עלה תאנה יותר משאר אילנות, בעבור שאין העלים בשאר אילנות גדולות יותר מעלה תאנה, ומזה עשו חגורות: (רג) עולם השלישי כמו שביאר הח' ז"ל

קרני אור

הגר"א (ספ"ש ס, יוד) "דגול מרבבה", שבתורה יש שבעים פנים, ובכל אחד ואחד שבעים. רבוא פנים: [עא] עיין כ"ח תוכרת שמינית לך 74 בהערה שם שכתב שיש במוח שלשה כחות והם בשלשה חדרים והם דמיון, ורעיון, וזכרון, וכח הזכרון בחלק הג' כנגד העורף שם מושב השכל, ולפי"ז עפ"י הדברים האלה הן לנו לעזרה להבין דברי הח' ז"ל, ויהיה הפי' מאור השכל, הדמיון, ומהשני העולה למעלה את המחשב, שהוא באמצעות המוח, ונקרא השלישי שבחינה הוא אשר ימנה אחורי המוח, הוא הזוכר, עיי"ש שהאריך להתאים דברי הח' ז"ל עם האדרא רבא (אדרת נשא) בתלייה דגולגלתי' ג' חללין אשתכחת דבריית מוחא בהו, ותלגא כחלא תליין דגולגלתא מוחא סריית, מתללא חד מוחא אתבקע חד מבוע וכו', והמה מכוונים לפי' הח' ז"ל (שמות לא ג) על הפ' "ואמלא אותו" שז"ל שם, החכמה היא הצורות האצורות כאחרונית מוח הראש, ומלת תבונה גם בינה מגזרת בין, והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש, כי החכמה כנגד הנקב האחרון, והדעת שמתחברות בנקבי המוח על המלה מהסרגבות, ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלתכיי"ל (דמיון) והתבונה אלפכרה (מחשבה) והחכמה אלחכמ"ה (בכל בהאלע) וכן כתב הח' ז"ל (בס כת לג) בענין הזין, בז"ל שם "ודע כי בשנים הנקבים שהם במוח על המלה שם יתחבר כח החמש הרגבות, ושם כח הדמות ושם תחל המחשבה", וכן כתב (ישעי' מד יח) ע"פ "לא ידעו ולא יבינו", והנה יש מחלוקת בין החכמים אם יש ארבעה חדרים במוח או רק שלש, והח' ז"ל סובר שיש ארבעה וכן הוא דעת בעל ס' שבילי אמונה, ובעל האדרא סבר שיש רק שלש חדרים, ועיין בפי' הח' ז"ל (שמות לא ג) ובביאורי שם: [עב] גם אפשר לפרש בדעתו על עץ החיים, שיוסיף חיים ויחיה האדם שנים רבות, והיה בידו של אדם לקחת ולאכול ממנו, שהרי בשביל זה ניתן להט החרב לשמור דרך החיים, ואם לא היה בכחו לאכול מעץ החיים לחיות לעולם, לא היה צריך שמירה למונעו מזה:

(בדניאל יו"ד כא) וכמו שהבאתי למעלה, שהעולם השפל הוא עולם השלישי: (רד) פי' שעולם השלישי שהוא עולם השפל, נקרא בשם הבחינה, ר"ל עולם הנסיון והבחינה: (רה) כי האדם בתחלת לידתו תהיה כח הזה בכח ולא בפועל: (רו) ואח"כ יצא מן הכח אל הפועל, לכן האדם וזולתו מן הנמצאים בעולם השלישי, יהיה מציאותם בפועל אחר שהי' בכח, וכמו שהדברים המנוסים והבחונים הוציא אותם הנסיון אל הפועל אחר שהיו בכח, כן הנמצאים השפלים יהי' מציאותם בפועל אחר שהי' בכח, כמו הדברים המנוסים והבחונים, ולכן נקרא זה העולם בשם הבחינה שהוא הנסיון: (רז) ר"ל מי שיבין ענין השפע שיושפע על האדם מן הכחות הנזכרות: (רח) יבין הסוד המרומז בהפרדת הנהרות: (רט) ובשיטה ראשונה "והנה עתה אגלה לך ברמז סוד הגן והנהרות והכתנות, ולא מצאתי לאחד הגדולים זה הסוד רק לר' שלמה בן גבירול ז"ל שהיה חכם גדול בסוד הנפש, "עדן הוא העליון, והגן המלוא ההמון כמו נטעים, והנהר כאם לכל הגויות, וארבעה ראשים הם השרשים, והאדם החכמה שקרא שמות, וזהו כמשמעה הרוח החיה, "והנחש המתאוה, גם השם יוכיח שהוא מגזרת כי נחש ינחש; עץ הדעת המשגל, ומן הגן כחו, והנה האמה בעפר, וזרע האשה, וסוף הראש העולה, וסוף האחי ראש צומח, וכתנות עור מפורש שהוא הגוף יגורש מג"ע לעבוד את האדמה אשר לקח משם, כי זה כל האדם, ועץ החיים דעת עליון, וכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה, והכרובים הם המלאכים, ולהט החרב נמשל לשמש, והנה נראה בסוד הזה, כי נשמת יודע דעת עליון עומדת עם כסא הכבוד, מתענגת על השם הנכבד והנורא יש לעולם זמן קצון,

ועגדו

מקורי רש"י: מא) וכב"ר ס' כא ט. מלאכים וכן הוא ילקוט רמז לד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד א וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ

אונקלוס

חַיַּיא: א וְאָדָם יְדַע יָת חַוָּה אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת

אבן עזרא

וכתנות העור (רי) גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיה לעולם (רי"א) [עב], והמשכיל יבין (רי"ב) כי זה כל האדם (רי"ג):

א והאדם. (א) כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם (ב) הוצרך הוא להחיות המין (ג) על כן אמרה קניתי איש את ד' (ד) [א], ואין שם זכר למלת אלהים (ה) [ב] כי הנה נמצא בארץ במין (ו) כאשר הוא במעלה (ז) בעצמים (ח) [ג], ומלת טוב

רש"י

להט לאיים עליו מליכנס עוד לגן. תרגום להט שנן כמו (מב) שלף שננא ובלשון לע"ז לאמ"ה (קלינגע) ומדרש אגדה (מג) יש ואני איני בא אלא לפשוטו: (א) והאדם ידע.

קרני אור

[א] עיקר הוראת „קנה" אינו רק ע"י כסף, כ"א ע"י הבא, וכמובן זה יכונה ד' בשם „קונה שמים וארץ" יען כי הוא ברא אותם, ורז"ל פי' קניתי איש את ד', כאלתי בעולם איש שלא היתה בריאתו כאחד ממנו, וקניתי עם ד', כי הוא שם בו חלקו שנפח בו נשמה, וסמכה המעשה לעצמה, לפי שהיא עיקר מלאכת הולד, ובבטנה נוצר וגדל עד שיצא. ובדרז"ל (ב"ר פ' כב) „הא' את דכתיב הבא מהו, לשעבר אדם נברא מהאדמה, וחוה נבראת מאדם מכאן ואילך בצלמנו כדמותינו, לא איש בלא אשה, ולא אשה בלא איש, ולא שניהם בלא שכינה":
[ב] וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער יב) „וכראות חוה כי מין האדם עומד בהוליד קין, ע"כ אמרה קניתי איש את ד', ובעבור זה לא הזכיר משה לפרעה רק השם הנכבד, שהוא אלהי העברים שיוכל המקבל כחו בארץ לחדש מופתים". וביאור דבריו, פי' בשם זה (הויה) יתחדשו אותות ומופתים, ע"כ לא הזכיר משה שם אחר לפרעה, לפי שהיה צריך לחדש מופתים לעשות פלאים בקרבו, ולפי שזה השם מחדש מופתים, ע"כ לא מצאנו אותו בס' קהלת, רק אלהים, כי ידבר שם על מעשים אשר עליהן אין להוסיף ומהם אין לגרוע, ואין כל חדש תחת השמש:
[ג] והרד"ק ז"ל בפי' לבראשית הביא המאמר הזה מהח' ז"ל וסיים „ומה טוב פירושו למבין" ועיין (יסוד מורא שער י"ב) שכתב וז"ל „ובעבור שאין בארץ דבר עומד רק נשמת האדם לבדו, ע"כ לא תמצא השם הנכבד נזכר

יהל אור

ועבדו לעולם, וישב שם עד עולם" ועיין בס' (חמדה גנוזה מחברת ראשונה) שהוציא לאור הח' לי"ה עדעלמאן (קאניגסבערג 1856) „מאמר על הנפש" לר' שלמה בן גבירול ז"ל, ועיין במאמר הבקורת שם: (רי) דעתו שהוא מרומז על הגוף: (רי"א) פי' אחר שנתנה בו הנשמה המשכלת יש יכולת בידו לבחור כל אשר יחפוץ ולבחור באשר ירצה, ויכול להטות עצמו והפכו אל לב השכלי להבליטה על הכחות הטבעיות הגורמות לאדם לחטוא ואז תדבק נשמתו בעולם העליון ותהי' מתענגת מזיו כבוד יוצרה ותחיה לעולם, ועיין „קרני אור": (רי"ב) איך להתנהג: (רי"ג) ר"ל כי תכלית האדם הוא להתדבק בשכל הנפרד:
(א) עד עתה קראהו „האדם" בה"א הידיעה, כי הוא שם המין, שקודם שהוליד תולדות היה הוא כלל מין האדם ומלידת שת והלאה לא נזכר שם אדם בה"א, כי שב שם אדם אצלו שם עצם פרטי שדרכו לבוא בלא ה"א הידיעה קראו אדם: (ב) פי' כשידע האדם חטאו, והכיר את אשר חטא, ורש"י ז"ל פי' והאדם ידע כבר קודם הענין שלמעלה קודם שחטא ונטרד מג"ע, וכן ההריון והלידה, שאם כתב וידע האדם (כדרך הכתוב להקדים הפעל לפועל) נשמע שאחר שנטרד הי' לו בנים: (ג) שכאשר ידע האדם שלא היה קיים

באיש, השתדל להוליד כדומה לקיים מינו, וכדי שיתרבה בני אדם בעולם כי לא תהו בראה לשבת יצרה: (ד) וטעם קניתי, כי היא ברצונה קבלה טורח הריון וצער גידול בנים כדי שיעמוד הבן תחתיהם, ובעבור כי שניהם הולידו לעמוד תחתם, ולא למלאות תאותם, ע"כ אמרה קניתי איש את ד', כי בזה עשינו רצון ד', ויש קנין שהוא בלא מכירה, ובלא דמים כמו זה, והדומים לו, כי מה שיש לאדם במשפט בין במחיר או מתנה וירושה ומציאה קרוי קנינו, ואו"ת מן קדם ד', שפירושו מאת ד': (ה) כי בפ' קניתי איש וגו' לא נזכר שם אלהים, כי אם שם הוי"ה, והוא שם העצם לבדו, להורות על אור השכל הנמצא באדם בכח, ובשיטה ראשונה „ע"כ אמרה קניתי איש את ד', שקבל בארץ כח עליון לא ע"י מלאך, אלא על ידי השם לבדו „בכל התורה כולה חוץ ממקום אחד שאמר משה כי טרם תיראון מפני ד' אלהים (שמות ט ל), בעבור שאמר פרעה „ורב מהיות קולות אלהים" (שם פ' כח) אולי מערער יטעון בעבור „ד' אלהים אתה החלות" (דבר' ג כד) והוא באל"ף דל"ת", ע"כ, ולבאר זה אקדים לך מה שפי' הח' ז"ל (שמות שם) עם תוספות ביאורי ותבין מה שפי' פה, כי פרעה אמר למשה ולאהרן (שמות ט כח) „העתירו אל ד'" (הזכיר שם העצם ואח"כ יאמר (שם) „ורב מהיות קולות אלהים", ואמר קולות אלהים ולא הזכיר שם העצם, ויאמר הח' ז"ל שם מפני שהוא מודה שיש אלהים, ובעבור שלא אמר קולות ד' (בשם העצם) הכיר משה שם העצם והתואר ואמר (שם פ' ל) „כי טרם תיראון מפני ד' אלהים", והטעם כי השם הוא אלהים לבדו, ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין טענה ממלת „ד' אלהים אתה החלות" (דבר' ג כד) כי באל"ף דל"ת הוא כתוב, ועיין ברמב"ן שם מה שכתב בזה: (ו) כי כשנולד קין כבר נתקיים המין, ואם ימות האחד, יוליד השני בנים, ויתקיים המין, ונשלם בזה כוונתו ית' בבנין העולם, וכמו שאמר „אשר ברא אלהים לעשות", ועל בנין העולם נזכר אלהים, ומשם ואילך נזכר פעם השם הנכבד פעם אלהים, ובמקומות מעטים שניהם כאחד, והכל יש לו טעם: (ז) וי"ג „למעלה" והוא הנכון: (ח) כי נשמת האדם גם היא מלאך, והנה יש בארץ מין מלאכים, כאשר יש בשמים כוכבים, שהם העצמים, שגם הם יש להם נשמה משכלת ונכבדת, והם עומדים לעולם, וכן כתב הרמב"ם ז"ל (יסוה"ת פ"ג):

מקורי רש"י: מב) סנהד' פב א. מג) עיין סנהד' סו ב ב"ר פכ"א ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה: ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה: ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה

אונקלוס

וִילֵידַת יָת קַיִן וַאֲמֶרֶת קְנֵיתִי גַּבְרָא (מִן) קֳדָם יְיָ: ב וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יָת אֲחוּהִי יָת הָבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה פָּלַח בְּאַרְעָא: ג וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא תִּקְרֻבְתָּא

רש"י

כבר קודם הענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן. וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה' א) כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו ב). את קין את אחיו את הבל. ג' אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולד' עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף ג): (ב) רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה: (ג) מפרי האדמה. מן

אבן עזרא

כלל (ט), וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה, והנה טוב מאוד (י) ורע חלק (יא) [ד]: ג ויהי מקץ ימים. (יב) [ה] שעבד קין את האדמה הביא המנחה (יג) [ו] אל המקום שקבע להתפלתו (יד),

יהל אור

פ"ג ה"ט) .כל הכוכבים והגלגלים כולן בעלי נפש ודיעה והשכל הם, והם חיים ועומדים, ומכירין את מי שאמר והיה העולם", והאדם הוא בצלמם, ע"כ נזכר כאן שם העצם לבדו, להורות על אור השכל הנמצא תמיד באדם בכח, וכבאר יצחק הגי' "כעצמים" והפירוש אחד, כעצמים שאינם מתים אלא קיימים בעצמם: (ט) ר"ל שמרמז על הכללים: (י) וכתוב הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (למעלה ג כב), ואמר כי מלת טוב הוא רמז על הכללים שהם המינים, בעבור שהם שמורים ועומדים, והוא הטוב תמיד: (יא) מלת "רע" רמז על הפרטים, בעבור שהם אובדים ונפסדים והפרט הוא החלק: (יב) ולא זכר כמה ימים: (יג) שרשו "נחה" ולא "מנח" כדעת קצת, ונקרא קרבן מתבואת הארץ "מנחה" מפני שמנחה הראשונה הזאת היתה מצמח האדמה (רו"ה) לשון "נחת" כמו ניחוח, דבר שהקטן נותן לגדול כדי לפייסו ולהניח דעתו אם אולי חטא לו, והנה עיקר המלה אינו אלא "נח" לא "מנח" ואולי בימי בית שני אמרו מנחות ולא מנחות כי עשו המ"ם כאלו היא שרשית כדרך שאמרו תורם מן תרומה (שד"ל) והר"ש ן' מלך כתב ששרשו "מנה" והראיה מה שנהגו לקרוא במשנה "מנחות" המ"ם בשוא להורות כי שרשו "מנה" כמו שפחה, שמלה, ואלו היה שרשו "נחה" והמ"ם נוספת היה ראוי לקרוא מנחות המ"ם בחירק כמו מנות, וכן כתב (רש"ד): (יד) במקום שקבע לו אדם לתפלה ולקרבן

קרני אור

במט"ב רק מלת אלהים, שגם השם נקרא על שמם (פי' כי לא היה בארץ מי שיוכל לקבל אור השכל העליון שנרמז בזה השם) ונקרא שם אלהים עד שנולד קין" (פי' מן הפ' ויכלו עד לידת קין הזכיר שם העצם, אך לא הזכירו לבדו, כי אם בצרוף שם אלהים, ואמר ד' אלהים) ועיין (למעלה ב יב) לפי שאז לא היה מי שיחיה לעולם רק המינים שהם בכללם קיימים, כי הפרטים עולם אבד הם, אבל מאת נשמתו מזכירו בצירוף אלהים, אבל לא לבדו, כי עדיין לא הוליד בן, ואולי ימות ויאבד המין, אך כאשר נולד קין ונתקיים המין, נאמר השם העצם לבדו "קניתי איש את ד'", ומזה תבין כוונת הה' ז"ל שכתב "והאדם כאשר ראה שלא יחיה בגופו וכו' כי הנה נמצא בארץ כמין כמו שהוא נמצא למעלה בעצמים" פי' ר"ל העצם השכל נמצא בארץ כמין כמו שהוא נמצא למעלה באישים, כי המה קיימים לעולם, וזהו שדרשו ז"ל שעלה הקב"ה לברוא את העולם במדת הדין, וראה שאינו מתקיים שתף מדת הרחמים עם מדת הדין והקדימה לה, ומשהגיע לקניתי איש את ד', שהיה אדם שותף בו, אמר מעתה אינו יכול לעמוד אלא במדת רחמים לבד, לכך לא הזכיר אלא שם של ד' אותיות: [ד] וכן כתב רכ"ח "ולזה הזכיר בפעלי הנמצאים שבכל יום ויום כי טוב, אבל עם שאר הנמצאים כולם הוא תאוי בפועל, ומזה הזכיר על הכלל טוב מאוד, לפי שהכל יותר שלם מן החלק, והה' ז"ל בהקדמת פירושו לקהלת אמר, שכל מעשה יפרד לארבעה ראשים טוב כולו, או טוב רובו ורע בקצהו, או רע כולו, או רע רובו וטוב בקצהו. והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים, והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן שימצאם, כי לא יעשה ד' אלהים דבר כי אם טוב, כי הכל לעולם הוא טוב, וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, ואם היה שם רע היה בקצהו, כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב (פי' כי מה שנראה בו רע הוא מעט מועיל לתכלית שלימות כלל הבריאה) וצורת הרע מחסרון המקבל, ואם אין לנו יכולת לדעת מעשה אלהים כי אם אל מעשיו, בעבור היות הכל מעשיו, הנה ראינו ילבישו הבגדים השטוחים לשמש ויחשכו פני השוכב, והלא הפועל ההוא יצא מפועל אחד, לכן יבחנו הפועלים בעבור השתנות תולדות המקבלים, ועיין מקו"ח (במד' טו ב) שהאריך לבאר דעתו ונוגעו בזה: [ה] ובפדר"א (פכ"א) "הגיע ליל יו"ט של פסח, אמר אדם לבניו, בליל זה עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחים, הקריבו גם אתם לפני בוראכם, והביא קין ממותר מאכלו קליות זרע פשתן, והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן" : [ו] הוראת שם מנחה הוא דבר שהעבד מרצה בו הכנעתו לאדוניו, יורה בו שפלות עבדנותו

מקורי רש"י: א) ב"ר פכ"ב ב. ב) נדה לא א. ג) יבמות סב א. סנהד' לח ב, וכתוב' ד"ה, וילדו, ב"ר פכ"ב ג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִנְחָה לַיהוָה׃ ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃

קֳדָם יְיָ׃ ד וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵהּ וּמִשַּׁמְנְהוֹן וַהֲוָת רַעֲוָא מִן קֳדָם יְיָ לְהֶבֶל

אבן עזרא

ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו (טו), ובעבור שכתוב מבכורות צאנו (טז) [ז], יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים (יז) [ח]: ד וישע. על משקל „ויתר לקין" (יח) וטעמו כמו קבל (יט) [ט] והקרוב אליו (כ) „שעו מני" (כא) [י], כדרך סוד הקרבן (כב),

רש"י

הגרוע ד) ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה ה) (ד"א מפרי מאיזה שבא לידו לא טוב ולא מובחר): (ד) וישע. ויפן. וכן ואל

קרני אור

מלרגותו עד מי שנתעלה עליו במדרגה, וכן ישמש שם מנחה על המס והארנוני שיתן מן העבד אל יד המושל בו כמו „ותהי מואב לדוד לעבדים נושאי מנחה" (ש"ב ח, ב) ולטעם זו ישמש שם מנחה בשלוח גם אל כל מתנה הנתונה מאדם לחבירו, כמו „מנחה לעשו אחיו", שהיא כזה להראות לעיני עשו שהוא נכנע תחתיו ומכבדו כאדון על העבד, ומזה נ"ל שהוא מגרם גם השפלה והורדה מלמעלה למטה, כמו „כאשר ינח ידו" (שמות יז יא) שהוא היפוך ירים ידו, ולזה קראו רז"ל תפלה שאחר חצות היום בשם תפלת מנחה, כי מחצות היום והלאה השמש שוקעת מתמעטת כאורה הבקיע ומשפלת ויורדת למטה עד גמר שקיעתה, דומה למליצת „רפה היום לערוב" (שופ' יט ט), עיין תוס' פסחים דף ק"ז ד"ה „סמוך למנחה" שנתחכמו בטעם שם תפלת מנחה, והנה העני שביתו ריקן ואין בידו מאומה להקריב ממנו קרבן רק עשירית האיפה, והמעט הזה שבידו יביאנו להש"י, יראה בזה גודל כונתו יותר מן העשיר המביא פר, לכן על קרבן זה שהוא מעט מאוד כמותו הונח שם קרבן מנחה, וזה שאז"ל מי דרכו להתנדב מנחה עני (הכוה"ק):

[ז] וכן ת"א „מבכירי ענה ומשמנהון" כי ראה להביא גם מהבהמים שמנים, וכתב הריק"ם מה שלא נאמר בו ויבן מזבח ולא ויעל עולות כמו בנח, כי לא הותר לו שחיטת בשר, ועד שהותר לנח לא העלו עולות, כי הם לא שחטו את הקרבן אלא הניחו אי קבול באותו מקום שקבוע לו כדי שירד עליו אש מן השמים לאכלו, ועיין (למטה פ' ד' בקרני אור הערה יא): [ח] ובפדר"א (פ' כ"א) „הביא קין מותר מאכלו זרע פשתן" וכן הוא בתנחומא בראי' (ס' ט) „ורבנן אמרי זרע פשתן היה" וכתב מהרש"ל דייקי זה מדלא כתיב מן האדמה, או מפרי העץ, ב"א שהביא פרי מדבר שהוא כמו אדמה שאין גזעו מחליף והיינו פשתן, ונקרא ג"כ עץ, שנא' ותטמנם בפשתי העץ, לכן אמר „מפרי האדמה" שהוא פרי כמו מן העץ, והוא אדמה שאינו עץ, הא כיצד, אלא שהוא זרע פשתן שהוא אדמה ועץ, ולפיכך נאסרו כלאי בגדים שלא יתערבו מה שהוא מנחת קין עם מה שהוא ממנחת הבל, וכן הוא (פדר"א שם ילקוט רמז לה) „אמר הקב"ה ח"ו לא יתערבו מנחת קין והבל לעולם אפילו באריגת בגד שנאמר (דבר' כב יא) „לא תלבש שעטנז" אפילו היא מרוקמת לא תעלה עליך, שנאמר ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ויקרא יט יט): [ט] ורש"י ז"ל פי', וישע ויפן וגו' וכן ואל ישעו (שמות ה ט) אל יפנו, וכתב בעל ס' הזכרון וכן הביאו שד"ל כי טעות נפלה בספרי רש"י, כי רש"י ז"ל לא נתכוין לפסוק „ואל ישעו בדברי שקר", (שמות ה ט) כי שם פי' שלא יתכן לפרשו כמו וישע, ולא שפה, כי כאן אחריו אל, ושם אחריו ב, אבל כוונת רש"י הוא לפסוק ולא ישעה אל המזבחות (ישעי' יז ח), וכן כתב החזקוני, דלא"כ קשה ליה מיהו וכיה: [י] שעיה ופניה ענין אחד, והבדל ביניהם, לשון פניה לא יפול כ"א על נטיית הפנים, ולשון שעייה נופל על נטיית כל הגוף, ועל שניהם ישמש מלת „אל" כשהפניה אל הדבר, ושימוש מ"ם כשהנטיה מן הדבר, ועם שימוש הבי"ת יהיה השעיה על עמדו, והיינו בדבור כמו „ואל ישעו בדברי שקר" (שמות ה ט) ולשון זה של פניה לא נמצא בכל המקרא, כי אם כינוי אדם

יהל אור

וכן בניו עמו, כי מן הדומה הקריב אדם קרבן לד' מפרי האדמה ומן הצאן ומן הבקר, וזה דרך ההודאה לאל, ואעפ"י שהכתוב לא זכר מזה, ובדרז"ל (חולין ס, א) שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו, ושם שור שהקריב אדה"ר קרניו קודמות לפרסותיו, (טו) פי' כי הביא קין מנחת ביכורים לאביו שהוא כ"ג, וכאלו הביא לד': (טז) הבל הביא מבכורות לאנו להורות שהוא ראשית כל הסבות, והכל מתייחס אליו, שלכן נצטוינו להביא לפניו ראשית כל בכורי כל, הן בולדות האדם והבהמה הבכורים, הן מתולדות הארץ הבכורים והחלה והתרומה, וזה הביא דרך כבוד מהבכורות קודם שיהנה הוא מהנולדים מהחלב והלמר: (יז) כי כתוב „ויבא קין מפרי האדמה" ולא אמר מראשית פרי האדמה, או מראשית האדמה, אלא מפרי האדמה, כלומר הפחות שבכל ולא שייך לומר הביא לאביו: (יח) שרשו „שעה" והפתח במקום הסגל להרחבת אות הגרון כמו ויחר, פי' כמו שמלת ויחר, שרשו „הרה" והסר למ"ד הפועל, כך וישע כמוהו, שרשו שעה והסרה הה"א: (יט) ואו"ת „והות רעוא מן קדם ד'" וכן תיוב"ע: (כ) וי"ג, והקרוב אלי": (כא) פסוק הוא (ישעי' כב ד) „ע"כ אמרתי שעו מני אמרר בבכי": (כב) החי' ז"ל רמז זה בפ' (שמות יא ז) בפ' ולקחו מן הדם שכתב „להיות כופר בעד כל האוכל בבית" וכן בביאורו הקצר על שמות שם על הפ' הנ"ל, יאמר „והענין כי דבר המערכת לא יסור כי אם בתת כופר וזה סוד גדול", פי' מה שנגזר על האדם כפי מה שהיתה מערכת הכוכבים בעת מולידו, הכל יבוא עליו בלי ספק, אך אם יתן כופר בעדו ינצל מהגזרה, וכן בויקרא א א כתב, „כי בתת כל חלק בעתו, ימלט החלק שיש לו חלק לעוה"ב", ופירושו שאם תקריב איברי העולה תמורת איברך תנצל אתה מגזרה שנגזרו עליך מן השמים, וקורא החלק אל אדם הפרטי שהוא איש אחד, כי הוא חלק אחד ממין האדם, ויהיה באפשרי לו להשתדל בעבודת השם ולהשלים נפשו לנחול חיי העוה"ב:

מקורי רש"י: ד) ב"ר כב ה. ה) תנחומא א בראש' אות ט, פדר"א פכ"א, יוכ"ש מדרש אגדה בראש' ד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ה ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו: ו ויאמר יהוה אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך: ז הלא אם תיטיב

אונקלוס

ולקורבניה: ה ולקין ולקורבניה לא הות רעוא ותקיף לקין לחדא ואתכביש אפוהי: ו ואמר יי לקין למא תקיף לך ולמא איתכבישו אפיך: ז הלא אם תיטיב

רש"י

מנחתו לא שעה. לא פנה. וכן ואל ישעו[ו] לא יפנו. וכן[ז] שעה מעליו. פנה מעליו: וישע. ירדה אש ולחכה מנחתו[ח]: (ז) הלא

אבן עזרא

ויתכן שירד האש ודשנה מנחת הבל (כג) [יא], ולא מנחת קין (כד), ועל דעתי כי נקראת השנה תמימה ימים, וכן כתיב ימים תהיה גאולתו (כה) (ויקרא כה ל) [יב], בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה, וכן מימים ימימה (כו) [יג] ופי' „שנתים ימים" (לפסה מא א) ימים שלמים שנתים (כז) ואם נכתב שנתים יתכן שאינן שליטות מיום אל יום, וכן „עד חודש ימים" (במדי יא כ), שישוב החדש כאשר היה (כח) על כן אמרתי בפי' דניאל כי „ימים אלף מאתים ותשעים" (דניאל יב יא) שהם ימים (כט) ולא שנים בעבור שהם בספר (ל): ז הלוא, (לא) ופי' שאת על דעת מפרשים רבים (לב) שאת עונך (לג) [יד], והנכון בעיני

יהל אור

(כג) ירדה אש מן השמים וליחכה את קרבן הבל, כי ראה כוונתו טובה, וכן היה רצונו אל מנחתו שהיתה מכובדת וראויה להקריב: (כד) ולא היה רצון האל אל קין, כי לא היתה כוונתו טובה, וכן לא היה רצונו אל מנחתו, כי בזויה היתה, ואיך ידע זאת? כי מנחת הבל אוכלה, והורד עליה אש מן השמים, ולא עלה כן למנחת קין: (כה) ויהי' פי' ויהי מקץ ימים אחר שנה שעבד את האדמה: (כו) „ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה" (שמות יג יו"ד) „ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה" (ש"א א ג), ושם פסוק ז פי' „וכן יעשה שנה בשנה": (כז) ונקראת כן לפי שהשמש תשנה אחר זמן אל הנקודה אשר החלה ממנה, והפעל מזה הענין ולא שנה לו" (ש"ב כ יו"ד) „פעם אחת ולא אשנה לו" (ש"א כו ח): (כח) עיין הקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב', ובפי' הח' ז"ל (שמות יב ב) ובביאורי שם: (כט) ושם פי' שהם ימים, והם חצי שבוע, והוא קרוב לשלש שנים וחצי שעמד הבית השני בלא עולה, ואח"כ חרב, והלכו ישראל בגולה, וזה עדן, ועידנין, ופלג עדן, עדן אחת, עידנין שנים, והם שלשה שנים, ופלג עדן חצי שנה: (ל) כי הכתוב ספרם בימים לפי שבימים יוצא המספר בדיוק ואלו כתב המספר בשנים לא היינו יודעים אם שלימות וכן כתב הח' ז"ל (דניאל יב יא) „ובעבור היות חצי שנה בקרוב הוצרך לפרש מספר":

(לא) מלת הלוא תבוא במקומות לחזק הדבר ולזרז האדם וכן „הלוא שלחתיך" (שופ' ו יד) „הלא שמעת בתי" (רות ב ח) (רד"ק) מלת הלוא מחוברת ממלת השלילה „לא" וכה"א התימה והשאלה, ובזה תתהפך הוראת השלילה לאמת החיוב, כן הוא דעת בעלי הלשון. ולדעת בעל הכוה"ק הוא כמו, „הנה": (לב) כן דעת רש"י ז"ל וכן ת"א וכן פי' הרד"ק: (לג) ופירושו אם תיטיב לבך ומעשיך יהיה לך שאת,

קרני אור

אדם למקום, ולא שעו על קדוש ישראל (ישעי' לא א) „ישעה האדם על עושהו" (שם יז ז) „אמרתי שעו מני" (שם כב ד), כמה לא תשעה מני (איוב ז' יט). וכן כולם, וגם זה דא"ה לדברי רש"י ז"ל כפ' „ואל ישעו בדברי שקר" (שמות ה ט) וכל שעה שהוא פניה ואינה סמוכה למלת „אל" או „על" אין לה שום משמעות, והפייטנים לא נזהרו בזה (רוו"ה) שרש „פנה" נרדף עם שרש „שעה" בהוראה אחת, „ואל מנחתו לא שעה", פי' לא פנה ובדומה, וכמו שעשו חכמי המשנה מן הפעל השני בקל „שעה" את השם „שעה" לחלק הזמן (איינע שטונדע) והרבוי "" שעות, ומשם "" התלמוד על זמן ג"כ בשם שעה, „השעה צריכה לכך", ר"ל הזמן, „בשעת התפלה", "ר"ל בזמן התפלה, כן עשה ג"כ העברי מן שרש „פנה", ומזה „לפנות ערב", לשעת ערב, ר"ל לעת הערב (שרשי לבנון) ועיין יריעות שלמה ח"ג יריעה מג בפי' מלת „שעה" שהוא לשון מליאת נחת ורווחה, ומזה ושעשע יונק על חור פתן (ישעי' יא ח) ילד שעשועים (ירמי' לא כ): [יא] וכן הוא (פסיק"ז ברא' ד ד, מדרש אגדה ברא' ד ד) וכן הוא בס' הישר ורש"י בפי' עה"ת, והרב החוקר ר"א בעלינפר בזכור לאברהם כתב שכן הוא בתרגום יוני בז השבעים, (ובב"ר פ' כב) „הבל הקריב בלא הפשט וניתוח מכאן ואילך בהפשט וניתוח, וכתב הרד"ק כי הם לא שחטו את הקרבן, אלא הניחו חי קשור בתוכו מקום הקטע לו, כדי שירד עליו אש מן השמים לאכלו כמו שהיה עושה לקרבן אביו, כי לא היו שוחטים, כי לא היו אוכלים בשר, וכן פי' (למעלה הערה ו) בשם הריק"ם כי מה שלא נאמר בהבל ויבן מזבח ולא ויעל עולות כמו בנח, כי לא הותר לו שחיטת בשר: [יב] ודעת רבי (ספרא שם סי' נד) ימים מעת לעת ועיין התוס"מ מה שכתב ע"ז, ובתנחומא ברא' (סי' ט) יש מקץ שנה, ויש שנתים, וי"ב ימים, ויש ארבעים שנה, ואמרו ז"ל בני ארבעים שנה היו קין והבל, (ובב"ר פ' כב ילקוט בר' רמז לה) איתא הכל מודים שלא עשה הבל בעולם יותר מל' יום, ובס' יוסיפון כתב שהיה הבל בן מאה שנים כשנהרג: [יג] כ"מ שנאמר שם ימים על השנה היא תמיד על שנת המחזור מיום ליום „כמו ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה" „ולקץ ימים אשר יגאלו" דגבי אבשלום פי' מי"ב חודש לי"ב חודש, וכדומה: [יד] עיין יומא נ"ב רע"ב בפי' רש"י ז"ל על חמש מקראות בתורה שאין להם הכרע, שאת, מבוקדים, מחר, ארור, וקם, ועיין בתוס' שם ד"ה „שאת" איקשה דלא נקטינהו כסדר שהן כתובים בתורה

מקורי רש"י: ו) ל"ל ולא ישעה אל המזבחות (ישעי' יז ח). ז) (איוב יד ו. ח) פב"ז ומדרש אגדה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׂאֵ֔ת וְאִם֙ לֹ֣א תֵיטִ֔יב לַפֶּ֖תַח חַטָּ֣את רֹבֵ֑ץ וְאֵלֶ֙יךָ֙ תְּשׁ֣וּקָת֔וֹ

אונקלוס

עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִם לָא תֵיטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֲטָאָה נְטִיר וְדִיעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ

אבן עזרא

שאת פנים (לד), כי כתוב בתחלה „ויפלו פניו" וזה דרך בושה (לה) כטעם ואיך אשא פני (לו) וטעמו אם עשית טוב תשא פניך (לז), וכן „כי אז תשא פניך ממום" (איוב יא טו) (לח): חטאת רובץ. (לט) יש אומר שחטא תחת עון (מ) [טו], גם יש מפרשים לפתח הקבר (מא) ירבץ עונך ביום הדין (מב) ויפרשו וי"ו תשוקתו על הבל (מג) וטעם למה חרה לך (מד) שקבלתי מנחת הבל והוא (מה) סר אל משמעתך (מו) ואתה כמו מושל בו (מז) [טז], ואחרים אמרו על היצר (מח) [יז], ואיננו כתוב (מט) ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאתך רובצת (נ) [יח] והיא הולכת עמך (נא) ויש אומר לפתח הפה (נב), כטעם שמור פתחי פיך (נג) (מיכה ז ה), והנכון בעיני שחטאת סמוך (נד), ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: (נה) ואליך

רש"י

אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קברך חטאך שמור: ואליך תשוקתו. של חטאת הוא יצר הרע תמיד

קרני אור

נתורה והכי הוה ליה למימר שאת, ארור, מתר, משוקדים, וקס, ועיין בח"א מהרש"א שם, ועיין למטה עד כב ובביאורי שם: [טו] ובב"ר (פ' כב) „רובצת אין כתיב כאן אלא חטאת רובץ, בתחלה הוא חש כנקבה, ואח"כ הוא מתגבר כזכר", ע"כ לא רובץ לשון זכר על חטאת שהוא לשון נקבה, לפי שהוא רובץ כאו עצם כאחד על דרך, וכדוב שכול משתוקק אל האדם לטרפו, אם לא יתגבר עליו האדם טרם יפגשו: [טז] אם פי' ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו ידבר על הבל אחיו, כאשר פירשו בו, ורצונו שמ"מ ימשול בו להיותו אחיו הקטן ממנו, יתכן לפי זה שקין הגיד דברי ד' אל אחיו לאמר לו שראוי לו להכנע פתחיו כדבר ד' וזהו אמרו ויאמר קין אל הבל אחיו שהגיד לו את כל אלה הנאמר לו מפי ד' ומזה נתעוררה המחלוקת ביניהם עד שהרגו (ר"מ חפן): [יז] כן הוא בב"ר (פ' כב) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרלב"ג והוא חסר הטבעת כמו „ומאכלו בריאה" (חבקוק, א טז) שהוא חסר טבעה המתואר בבריאה, ופניו איש חטאת: [יח] כוונת הכתוב להודיע שאדם ראוי למשול בילרו, ואין היצר מכריח את האדם, אלא האווי והתשוקה שבכנבת האדם לרעו, ואם ייטיב שאת, או לא ייטיב, איך שיסיה תמיד לפתח חטאת רובץ, כלומר כמון והפשע שוכב על הפתח ורובץ בין המשפתים, ואינו נכנס בביתך בחוזק יד, אלא אתה קראו ואליך תשוקתו, ואתה מושל בו, ומלום שיבוא בחדר משכבך ועל מיטתך והוא לא ימשול בך

יהל אור

פי' כפרה וסליחה כמו „נושא עון" (שמות לד ז): (לד) ובשיטה ראשונה „והנכון בעיני שהוא הפוך" ור"ל שאת הפוכה, כאלו אמר תשא, ור"ל תשא פניך ולא יפלו עוד: (לה) ופי' שהשפיל פניו לקרקע מפני הבושה על שלא נתקבלה מנחתו, כי כן דרך המתביישים כובש פניו למטה והמכבדו כאלו נושא פניו למעלה: (לו) פסוק הוא (בש"ב ב כב) בדברי אבנר לעשהאל „ואיך אשא פני אל יואב אחיך": (לז) ולפי שאמר שנפלו פניו אמר לו האל אם תיטיב תשא פניך תמורת מה שנפלו, או אשא פני אליך, ופי' שאת ענין התנשאות והוא מקור במקום זמן מוגבל, והוא ג"כ שם דבר כמו יתר שאת (למטה מט ג) ובשיטה ראשונה „אם היטבת דרכך תשא עיניך": (לח) וכפי' רש"י ז"ל שם:

(לט) חטאת לשון נקבה ורובץ לשון זכר:

(מ) צ"ל „שחטאת תחת עון", ובעבור שכתוב מלת רובץ שהוא לשון זכר, אמר שהיו ראוי לאומרו לפתח עון רובץ, ונכתב חטאת במקום עון, ויש לפרש דעת הי"א, פי' כי לא בשוגג הביא מן הפחות, וכן אמר גדול עוני, (למטה פ' יג) אלא כתוב חטאת במקום עון: (מא) לעת פתיחת ההתקשרות שבין הנפש והגוף, כי כמו שהחלל המפסיק בין לדדי כותלי הבית נקרא פתח, ע"ש פירוד המתדבקים, ככה יום המיתה נקרא פתח ע"ש התפרדות הנפש מן הגוף שהיו אהוזים ודבוקים יחד בעולם הגשמי, לכן הלמ"ד פתוחה להורות על הפתח הידוע (הכוה"ק): (מב) וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א, ועיין נתינה לגר מה שכתב ע"ז: (מג) ופירושו ואליך תשוקתו של הבל כי הוא יאהבך: (מד) כל לשון חרה לו עניינו עלב ותוגה והצטערות על הדבר, ולשון חרה אפו ענין אחר הוא, והוא מורה חימה עזה לעגוש, ושניהם לשון חמימות אש, חרה לו, הדבר היה חם עליו והכאיבו: (מה) והוא אחיך: (מו) ואליך תשוקתו: (מז) ואתה אם תרצה אהבתו תמשול בו, כמו שימשול האח הגדול באחיו הקטן ממנו: (מח) שהוי"ו של ותשוקתו הוא על תשוקת היצר שתשוקתו תמיד להחטיאו: (מט) פי' אעפ"י שאיננו כתוב בתורה בפירוש כינוי החטא ליצר: (נ) לפתחך יהיה חטאת רובץ שתכשל בו תמיד בצאתך ובבואך, או שיאמר כאלו החטאת שוכן תמיד על פתח האדם ושוקד על הדלת הסגור להשמר ממנו עד שימצא עת להכנס שמה: (נא) ובבל מקום שתלך החטאת תלך עמך: (נב) וכן בשיטה ראשונה „לפתח הפה": (נג) ופירושו פתיחות פיך וכן פי' הרלב"ג, מן „פתח דבריך יאיר", ובשיטה ראשונה „וטעם לפתח חטאת רובץ, כמו שמור פתחי פיך, ונקרא היצר הרע רובץ, בעבור היותו כמו לב האדם, או טעמו לפתח ביתך יושב להמי ילרך" (?): (נד) פי' אל יצר, והוא הרובץ, והוא הכנוי ליצר לב האדם שהוא רובץ להחטיאו, ומה שנכתב מלת חטאת בקמץ, ואלו היה סמוך היה בפתח, אין זה קושיא, כי יש חסר הנסמך, ויש פעמים שיהיה הנקוד הסמוך כמו זה, „נחלת שפרה עלי" (תה' טז ו) ופי' הח' ז"ל שהוא סמוך אל השם, ויש פעמים שיהיה הנקוד הסמוך בפתח, כמו „ושכרת ולא מיין" (ישעי' נא כא) ופי' הרד"ק, ושכורת הגרות וחסר הנסמך: (נה) אמר לשון רובץ על המנוחה הארוכה כבהמה עת תנוח ותשכב על רגליה כן יצר לב האדם תנוח עמו תמיד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ: ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי

אונקלוס

אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ: ח וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן בְּהֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵהּ: ט וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא

רש"י

שוקק ומתאוה להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תתגבר עליו ט): (ח) ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתווכח עליו להרגו ויש בזה מדרשי אגדה אך זה ישובו של מקרא: (ט) אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת י) אולי ישיב ויאמר אני

אבן עזרא

תשוקתו. (נט) כי היצר ישוב אל משמעתך (ס) ברצונך, גם יש בך כח למשול בו (סא): ח ויאמר קין. (סב) הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם (סג) [יט], ושואלים נולדו ביום סגריר (סד) ישאלו איך הכהו, ואין חרב, וזאת שאלת תהו, כי יהרגהו בידו בחנק, ואלף עץ ואבן נמצאים [כ], וטעם אי כמו איה (סה), ומלת איפה מורכבת ממלות שתים (סו):

י צועקים אלי. איננו דבק עם קול (סז), וכן „קול דודי הנה זה בא" (שיה ב ח), אל דודי

יהל אור

(נו) ובשיטה ראשונה „ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו, והנה לפי דעתי תאותך אליו ותוכל למשול בו": (נז) גם פה פי' תשוקתו שענינו כמו תשמעת כמו שפי' (למעלה ג טז) כפי' „ואל אישך תשוקתך": (נח) אבל אתה אם תרצה תוכל למשול בו, כי בידך הרשות נתונה, ובזה הראה לו היכולת הנתונה בבחירה, כמו שאמר מרע"ה (דבר' ל טו) „ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, ואת המות ואת הרע", וסיים (שם פ' יט) „ובחרת בחיים": (נט) ולא פורש מה אמר לו: (ס) אף שדרך לה"ק אצל כל לשון אמירה לפרש הדבור כמות שהוא, ובשיטה ראשונה „ופעם בהיותם בשדה שלא היה הכותם (אולי צ"ל אביהם) עמהם: (סא) פי' חסרי דעת שנולדו ביום המטר כי המטר נקרא סגריר ישאלו איך הכהו, והרי הוא כאלו אמר, ונולדים ביום סגריר שואלים איך הכהו, וכלשון הזה יאמר בשפת יתר פי' ע"ד „שאמרת כי ביום סגריר הכרת חרוז, לפני קרתו מי יעמוד", ושד"ל פי' כוונת הח' ז"ל כאן, שכוונתו על הצפרדעים וקצת שרצים אחרים היוצאים לחוץ, ונראין פתאום אחר ירידת המטר, וההמון חושב שנולדו אז, והח' ז"ל מדמה האנשים המרבים דברים בלי שכל לצפרדעים המצערים בקולם: (סב) הוא מלת השאלה לדעת המקום, וכאמרו אי הבל אחיך הוא לפתיחת דברים להכנס עמו בדברי נחת אולי ישוב, כן פי' רש"י ז"ל, וכמו שאמר לאדם איכה (למעלה ג ט), וכן פי' שם הח' ז"ל „טעם איכה" פתחון הדברים, וכן „אי הבל אחיך": (סג) אי פה, ובאה המלה אי בהרכבה לכמה מלות אחרות להוראות שונות, איכה, איפה אפוא (בהשמט היו"ד) והבדל בין אי ובין איפה, אי שואל אם העצם פה והשואל רוצה שיתוודע לו המקום המקושר ביותר יחוד ויותר ברור, לא כן הענין בשאלת איפה שבזה מין השאלה, אין השואל מדקדק כלל שיגיד לו הנשאל ביחוד נקודת המקום המקושר וכל תכלית שאלתו אמנם שיתוודע לו בדרך כלל המחוז והגלול שנכלל שם המקום שרוצה לדעתו: (סד) פי' צועקים שהוא לשון

קרני אור

(ר"מ תפן): [יט] ויונתן וכן הירושלמי תרגמו „איתא ונפוק תרויין לברא", פי' שאמר לו לכה ונצא השדה, וכן הוא בהעתקה היונית אשר בידינו, וכן פי' הרמב"ן ז"ל, שהוא דבוק עם „ויהי בהיותם בשדה", כי אמר לו נצא השדה, והרג אותו שם בסתר, וכתב שד"ל „רבים נטו אחרי הנסחה השמרוני (ואחריו תרגום אלכסנדרי ותרגום ירושלמי) שכתוב נלכה השדה ול"נ כמו (שמות יט כה) „וירד משה אל העם ויאמר אליהם" שענינו אמר להם מה שנזכר קודם לכן, אף כאן קין הגיד להבל כי ד' נראה אליו ודבר עמו, והגיד לאחיו דברי ד' או מקצתם ומתוך כך יצאו לריב וקם עליו והרגו", והכוה"ק פי' ויאמר קין אל הבל אחיו בשביל אחיו על מה שנאמר למה חרה לך ולמה נפלו פניך וע"ז השיב קין ואמר בשביל הבל אחיו חרה לו ונפלו פניו ובזה אין המקרא חסר כלום, והתוה"מ פי' באופן אחר עיי"ש, ועיין שרשי לבנון שרש „אמר" שיש אמירה שהוא מחשבה בלב (עיין שרשים לרד"ק) ויפרש שהכוונה בויאמר קין אל הבל אחיו, הכוונה בו ויחשוב אל הבל אחיו, ויוכן בו להרע לו, וסופו מוכיח עליו „ויהי בהיותם בשדה" וגו': [כ] וכן הוא בתנחומא (בראשית ט) והאיך הרגו עשה לו פציעות פציעות חבורות באבן, בידיו וברגליו שלא היה יודע מהיכן נשמתו יוצאת עד שהגיע לצוארו, (ובב"ר פ' כב ילקוט בראשית רמז לח) במה הרגו רשב"נ אומר בקנה הרגו וכו', ורבנן אמרין באבן הרגו, וי"א נתבונן קין מהיכן שחט אביו אותו הפר שנאמר (תה' סט לב) „ותיטב לד' משור פר", ומשם הרגו מן הצואר מקום הסימנין, ויו"ת „וטבע אבנא במלחיה וקטליה", ובפסק' זוטרתא (בראשית ד ח) „אל הבל, אל לשון אלה, שהרגו באלה, פי' בחרב, ועיין ערוך השלם ערך אלה א:

מקורי רש"י: ט) מדרש אגדה בראשית. י) עיין רש"י למעלה ג ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי: י וַיֹּאמֶר מֶה
עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי
מִן־הָאֲדָמָה: יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה
מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ
לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ: יב כִּי

אונקלוס

הֲנָטַר אֲחִי אֲנָא: י וַאֲמַר
מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעִין
דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ
קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא:
יא וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן אַרְעָא
דִּפְתַחַת יָת פּוּמַהּ וְקַבִּילַת
יָת דְּמָא דַּאֲחוּךְ מִן יְדָךְ:
יב אֲרֵי תִפְלַח בְּאַרְעָא לָא

אבן עזרא

הוא שב (סה) כאשר פירשתי בשיר השירים (סו), והטעם כי שמע צעקת דמיו (סז) [כא] שנשפכו על האדמה (סח) [כב] והמתרגם (סט) אמר על בניו שהיה בכחו להולידם (ע) [כג]:
יא ועתה ארור, מן האדמה (עא) שיבא לו הסרון (עב) ספאת האדמה (עג) [כד] שיזרע ויטע, כי הוא היה עובד אדמה (עד) ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי (עה) ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע (עו):
יב ונוד. י״א כי ונד מקונן, כמו „לנוד לו" (איוב ב יא) (עז)

רש"י

הרגתיו וחטאתי לך: לא ידעתי גנבא כגונב דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה הוא וכן כל ה"א הנקודה בחטף פתח: (י) דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו יא) ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא היה יודע מהיכן נפשו יוצאה יב). מן האדמה. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה יג) וגם בזו הוסיפה לחטוא: (יא) אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו'. והנני מוסיף

קרני אור

[כא] הוא כחומר הכלול מחלקים דקים מאוד דומים כל ככל עם כל חלקי הגוף, הלא הוא גוף האדם במצב הגוזי אשר כבטף מלותו של תקופתו ימלא לכל חלק וחלק את החומר הראוי לו, הרוגת נפש אדם יטוש ויפריד ויפוץ את החומר הנאחז והדבוק בעצמות גוף החי, ומפני זה דמים בל"ר (עטרת צבי) כשהכוונה על אדם הנהרג אומרים על הרוב בלשון רבים כגון „מדמי אבנר בן נר" (ב"ב ג כח) (פד"ל): [כב] ובדרז"ל (סנה' לז א, ב"ר כב, מדרש הגדה בראשית ד' י) דמי אחיך בפי' דמו מושלך על העצים ועל האבנים: [כג] ובדרז"ל (סנהד' לז א, ב"ר פכ"ב ילקוט בראש' רמז לח) דמי אחיך דמו ודם זרעותיו, ועיין במזרחי בהקדמה על אונקלס מה שלא הזכיר דמו ותרגם קל דם זרעין וכו', ותירץ מפני שהוא מבואר מן הכתוב, ועיין במיני תרגומא מה שכתב ע"ו: [כד] וכן פי' הרמב"ן, ור"מ חפץ פי', שזאת אינה קללה ורעה מאת ד', אלא הגדת דברים כאלו אמר, ועתה הנך ארור ומקולל מן האדמה, ירצה שהאדמה מקללך בעבור זה שהוכרחה להיות חבר כחטא לקבל בקרבה דם

יהל אור

לשון רבים דבק עם דמי שהוא ג"כ ל"ר, ולא עם כל שהוא לשון יחיד, ותחסר מלת שמיעה או עליה, כאלו אמר עלה לפני, או אנכי שומע קול דמי אחיך הצועקים אלי והוא דרך מליצה: (סה) ולא אל קול, כי הקול אינו דולג:
(סו) וכן פי' שם, כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו · (סז) ורבוי דמי כמוהו רבים, כמו דמיו בו, דמיהם בם (ויקרא כ, ט) והדומים להם, ויאמר בלשון יחיד, ובלשון רבים בלשון יחיד לפי שהוא אחד ובל"ר לפי שארבע הליחות מעורבות בו: (סח) וכן תיוב"ע „קָל דְּמֵי קְטִילַת אֲחוּךְ דְּאִתְבַּלְעוּ בְּגַרְגִּישְׁתָּא" פי' במעבה הָאֲדָמָה: (סט) אונקלס: (ע) כן ת"א „קָל דַּם זַרְעִין דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ" ולפיכך אמר בל"ר על בניו העתידים לצאת ממנו ועיין קרני אור: (עא) ובפסוק הבא אהריו יפרש את הקללה, כלומר מן האדמה תבוא לך הקללה:

(עב) ארר. ענינו חסרון ומגערת כללי, והוא קללה המקפת שלילת כל טובה וברכה ובלום בלי גבול ומקורה הסכלה המוהלטת, ומהאופן הזה אמר הכתוב פה ארור אתה מן האדמה: (עג) ובשיטה רחבה „והנה בעבור שנשפך דם הבל באדמה קללה השם כדרך „ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה" (במד' לה לג), והנה כאשר לא תוסיף האדמה להצמיח כמשפטה להביו יצטרך קין ללכת אל ארץ אחרת ולסור על פני האדמה והלאה לפאת צפון" : (עד) וקללהו במה שהיה מתעסק: (עה) ואף שהיתה ארורה משחטא אדם, עתה הוסיף לקללה בעבור קין, ואמר אף מה שהיתה רגילה להוציא אחר קללת אדם, לא תוסיף לתת אותו הנה אלא פחות ממה שהיתה רגילה: (עו) זאת קללה אחרת, והיא לו לבדו שלא יוכל לעמוד במקום אחד, ולבד מקללת האדמה גזר עליו אחד ממשפטי הרוצח והוא הגלות: (עז) ובפדר"א (פ' כא) „ואומרו שיהא נודד בארץ", ועיין בפי' הגרד"ל שכתב שם „וא כמ"ש הראב"ע לפרשו מענין קינה כמו לנוד לו, ולפי הפשט גם שם הוא מענין נענוע וטלטול, ובא בענין נחמת האבל וספור הצרות עמו, לפי שהמנחמים נדים ממקומם זה

מקורי רש"י: יא) סנהד' לז א ב"ר כב ט, אדר"נ פ לא, ילקוט רמז לח ובת"א: יב) סנהד' לז ב תנחומא א בראשית אות ט פס"ז ומדרש אגדה. יג) למעלה א יח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

תוֹסֵיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ מְטַלְטַל וְגָלֵי תְּהֵא בְּאַרְעָא: יג וַאֲמַר קַיִן קֳדָם יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבַּק: יד הָא תָרֵיכְתָּא

תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ: יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא: יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם

רש״י

לה קללה אלך לא תוסף תת כחה (ס״א הכל דבור אחד ממן האדמה עד כאן): (יב) נע ונד. אין לך רשות לדור במקום אחד: (יג) גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר

אבן עזרא

ועל דעתי שנד אחי נע (סח) [כה] וכמוהו, „הנה ארחיק נדוד" (תה׳ נה ח) (סט): יג גדול עוני מנשוא. (ע) ופי׳ על דעת כל המפרשים שהודה חטאו (עא) [כו], ופי׳ נשוא כטעם סלוח (עב) כמו נושא עון (עג) (שמות לד ז), ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכר (עד) [כז] והעונש הרע הבא בעבור העון חטאת (עה), וכן כי לא שלם עון האמורי (למטה טו טז) (עו) „אם יקרך עון" (עז) (ש״א, כח, י), „ויגדל עון בת עמי" (איכה ד ו), והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו (עח) ויורה על אמיתת זה הפי׳ הפסוק הבא אחריו (עט) [כח] ופי׳ פצתה, פתחה, וכן הבל יפצה פיהו (איוב לה טז) (פא):

יהל אור

זה מפה, וזה מפה לנהם האבל ויטלטלו בעבורו ומזה הוא „מי ינוד לך" (ישעי׳ נא יט): (עה) שניהם היפך המנוחה, אלא שהמתנועע בכל גופו אפשר שישאר במקום אחד, כי גם היושב תחתיו וחרד קרוי נע, כמו „וירא העם וינועו" (שמות כ יח), פי׳ ויחרדו, „וינע לבבו" (ישעי׳ ז ב), והמתנודד הוא הנודד ממקומו לגמרי ולא ישוב עוד אל מקומו, „כצפור נודדת מן קנה" (משלי כז ח) וכן ת״א „מטלטל וגלי": (עט) עיין ס׳ הגלוי להריק״ס סי׳ לב: (פ) ובשיטה ראשונה „גדול עוני מנשוא, כי העונש יקרא עון, כי בעבור העון הזה העונש בידו, „אם יקרך עון בדבר הזה" (ש״א, כח י״ד): (פא) וכן פי׳ הרמב״ן שהוא וידוי, אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח עיין הערה פט: (פב) נשיאות עון המורה בהקב״ה היא סבלנות וסליחה, כמו נושא עון ופשע, באדם הוא תשלומי העון ובלשון חכמים עונש על החטא, כמו „עונו ישא" (ויקרא יט, ח) „ונשא עונו" (ויקרא ה א): (פג) ואו״ה „סגי חובי מלמשבק" מפרש אותו דרך תימה, וכן פירש״י ז״ל לקוה (מב״ר פ׳ כב) בל׳ בתמיה: (פד) טעם עקב שכר באחרות „וכן בשמרם עקב רב" (תה׳ יט יג), וכן פי׳ הח׳ז״ל (דבר׳ ז יב) „כמו לעולם עקב (תה׳ קיט, קיב), שכר באחרונה", וע׳ קרני אור: (פה) כי מלת עון וכן חטאת תורה לפעמי׳ על העונש הבא עקב החטא ובעבורו וכבאר יצחק הגי׳ „ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב והשכר והעונש הרע הבא בעבור העון והחטאת" ויפרש כי השכר קוראים לו עון, והעונש קוראים לו עון, ומצינו לשון שכר שאמר הכתוב „כי לא שלם עון האמורי" (למטה טו טז) פי׳ שכר האמורי, אם יקרך עון" (ש״א כח י) פי׳ עונש ובמקו״ג דפוס „ווארשא" „והעונש יקראו הרע הבא בעבור העון והחטאת": (פו) עדיין לא נתמלאה סאתו להיות נענש: (פז) פי׳ עונש: (פח) פי׳ הרעה הבאה על ישראל בעבור עונו גדולה מרעה הבאה על סדום: (פט) ואין כן דעת רש״י ז״ל, שהוא סובר כי העון בכל מקום הוא החטא, ועיין רא״ם מה שכתב ע״ז וכן השיג ע״ז הרדי״א וכתב „ונראה לי שאין הדבר כן, שלא ימצא בכתוב שום עון נאמר על העונש, והראיות שהביא הוא (הח׳ ז״ל) הם יורוך ויאמרו לך כשיפורשו כפי הראוי שלא נאמר בהם עון על העונש, כי אם על החטא, ולכן היותר ראוי הוא שיפורש גדול עוני מנשוא, כפי׳ הרמב״ן ז״ל. שהתודה קין וידוי אמת, והודה על גודל חטאו אשר חטא, באמרו גדול ועצום עוני אשר עשיתי בהריגת הבל אחי מנשוא ומלסלוח לי, לדיק אתה ד׳ וישר משפטך: (צ) „הן גרשת אותי" זה העונש אשר סובל: (צא) פעל פלה, הוא באמת לשון פתיחה. אבל לא הוגה כ״א על פתיחת הפה לא על

קרני אור

אחיך: [כה] וי״מ נע היא ממקום למקום, כמו ינוע בככרה שהוא מגד לגד, ונד הוא תנועה במקומו, כמו „כאשר ינוד הקנה במים (מ״א יד טו) וכן קין יטולטל ממקום למקום, וגם במקום שיעמוד לא ימצא שם מרגוע ומנוח לכף רגליו, וכן בדרז״ל (ב״ר פ׳ כב) נע שיהי׳ נע ממקום שהי׳ שם, ונד שלא תהי׳ לו ישיבה בשום מקום אלא ינענע גופו כשכור, כיון שעשה תשובה, חסרו ממנו האחת, כמו שאמר „וישב בארץ נוד קדמת עדן" (למטה פ׳ טז) ולא אמר נע, וכן הוא (תוספתא זהר דף כד ב) כיון דאמר קין גדול עוני מנשוא מחל ליה קב״ה פלגי מעונשיה בגין דגזר עליה בקדמיתא, ואמר ליה „נע ונד תהי׳ בארץ", והשתא אשתאר בנוד בלחודוי הה״ד ויצא וגו׳ וישב וגו׳ כלומר דכד נפיק מן קדם ד׳ הוה בגין למהוי נד בארעא ולא נע: [כו] וכן הוא בדרז״ל (ב״ר פ׳ כב ילקוט בראשית רמז לח) „בשיצא קין פגע בו אדה״ר א״ל מה נעשה בדינך, א״ל עשיתי תשובה ונתפשרתי פי׳ נתקבל ונח ממני מדה״ד, וכן בתיקונים תיקון סט „ויאמר קין אל ד׳ גדול עוני מנשוא, הכא תב בתיובתא ואתחרט": [כז] ונכון הוא כי יקראו בלה״ק תחילת כל דבר בלשון ראש „ראש דברך אמת", וכן גדול הדור ראש העם", והמשוכח „ראש בשמים", וכן יקראו אחרית כל דבר „עקב", כי הלשון יתפוס דמיונו באדם והראש תחלה, והעקב בו אחרית וסוף, וכן יאמר הכתוב לראש ולזנב לדמיון גוף בהמה, ולפי שהשכר בסוף כמו שעקב סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה, והמעשה לא יגמור לאדם עד יום מותו: [כח] ובפדר״א פכ״א „אמר קין לפניו, רבון העולמים גדול עוני מנשוא שאין בו כפרה, ונחשב לו הדבר הזה כתשובה" וכתב ע״ז הגרד״ל משמע דלאו תשובה גמורה היתה וכמ״ש (סנהד׳ קא ב) שבא בעלילה, פי׳ שאמר דברים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מעל פני האדמה ומפניך אסתר
והייתי נע ונד בארץ והיה כל
מצאי יהרגני׃ טו ויאמר לו יהוה
לכן כל הרג קין שבעתים יקם

יתי יומא דין מעל אפי
ארעא ומן קדמך לית
אפשר לאטמרא ואהי
מטלטל וגלי בארעא
ויהי כל דישכחנני
יקטלנני׃ טו ואמר ליה
יי לכן כל קטיל קין

אבן עזרא / רש"י

יד וטעם ומפניך אסתר. (נג) שיש מקום לסתון יד): (טו) לכן כל הורג קין. זה אחד
יקבל כח (נד) ותראה בו גבורת השם (נה), ואם
הכל מלא כבודו (נו) [כט] : מן שבעתים. עד שבעה דורות (נז), כי אין זאת המלה ארבעה
עשר (נח) ולא שלש מאות ושלשה וארבעים (נט) [ל] והעד ואור החמה יהיה שבעתים (ישעי׳ ל, כו),
ואחר כן ביאר הנביא דבריו, ואמר „כאור שבעת הימים״ (ס) [לא] וטעם יקם שתלקח

קרני אור

כל גאון שאין להם תשובה : [כט] ובב״ר (פ׳ כב) אתמול גירשת את אבא, ועכשיו את מגרשני, הן גרשת אותי היום, במאת מפניך אסתר, אתמהה? וכן ת״א „ומן קדמך לית אפשר לאטמרא״ : [ל] ודעת הרמב״ן ז״ל כתרגום יונתן שפי׳ המלה שבעתים לא יאמר על השבעה הנפרדים רק על הכפל דכל אחד שבעה פעמים, ועיין תוס׳ ב״ב דף ח, כי ד״ה „ומצדיקי הרבים וכתנחומא כרא׳ סי׳ ו״ו : [לא] והח׳ ז״ל

יהל אור

פתיחת שאר דברים, ולא נמצא ג״כ השמוש ממנו בכל המקרא כ״א על פתיחת הפה והשפתים, כמו פה, „אשר, פצתה את פיה״ „ופצתה האדמה את פיה״ (במד׳ טז ל) „פצו עלי פיהם״ (תה׳ כב יד) „אשר פצו שפתי״ (שם סו יד) „ופוצה פה ומצפצף״ (ישעי׳ יו״ד, יד) כי גזרת פצה נ״ל און תפוצה, והיינו תפילת השפתיים והלחיים שיהיו נפוצים, ויהי׳ ע״כ הפה יותר פתוח,

וכה״א, „פצה פיך ואכל״ (יחז׳ ב ח), והיינו שיפתח השפתיים והלחיים זה מזה שיוכל לקבל אל פיהו את המגילה הארוכה (רש״פ) : (נב) שלא תשגיח עוד לשמרני, כי זה הוא הסתר פנים, כמו שנאמר „ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא״, (דבר׳ לא יח) והענין אחד בין שיסתיר ד׳ פניו מן המושגח, בין שיסתר האיש מפני ד׳. וכן פי׳ הח׳ ז״ל (יונה א, א) „כל זמן שהוא מקבל הוא לפני השם, וככה „ויצא קין מלפני ד׳״, ופי׳ הפסוק הנה גזרת עלי נע ונד, ובעבור זה אני מוכרח ללכת למ ומות שאהי׳ נסתר מלקבל אור שכינתך וזה העונש קשה לסבול, וכתב שד״ל, ונראה שהי׳ מאמין כי השגחת ד׳ לטובה איננה אלא בגן, ובמקומות הסמוכים אליו שעם היה האל נגלה : (נג) יש מקומות נכבדים מאחרים בעבור היות השגחה עליהם יותר משאר מקומות, וכן פי׳ הח׳ ז״ל (למטה כח טז) על הפי׳ „אכן יש ד׳ במקום הזה״ „הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים״, (ובדברים ז יט) „דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל, וכן יש מזל לכל עיר ועיר, והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם, והנה ישראל נחלת השם״, (ושם לא טז) „ידענו כי השם אחד והשינוי יבוא מהמקבלים, והשם לא ישנה מעשיו, כי כולם הם בחכמה, ומעבודת השם לשמור כח הקבול כפי המקום״ : (נד) כח עליון יותר ממקום אחר, וקין היה קרוב מהקו השוה, שהמקום ההוא נכבד מכל המקומות שבעולם השפל : (נה) ודעתו אעפ״י שהכל מלא כבודו, יש מקום יקבל כח רב, ותראה בו גבורת ד׳ יותר ממקום אחר, וכן פי׳ (תה׳ סח לו) עה״פ „נורא אלהים ממקדשיך״ „יהי׳ מורא אלהים בארץ ממקום המקדש, כדרך „ברוך ד׳ מציון״, והנכון כי ביהמ״ק בארץ מכוון כנגד ביהמ״ק בשמים, כמו „וזה שער השמים״, והוא סוד מכוסה״. וחשב קין שאחר שיהי׳ נע ונד משם וגולה ממקום למקום כולו נסתר מפני ד׳, ובשיטה ראשונה „וטעם „ומפניך אסתר בעבור שיש מקומות שיקבלו כח עליון יותר ממקום אחר, כדרך „אכן יש ד׳ במקום הזה״ (למטה כח טז) : (נו) וכן פי׳ הח׳ ז״ל בס׳ אחות „שבעתים יר״ם שבעה דורות, וכן בשיטה ראשונה, כי תחלת החשבון מקין, כי הדור השביעי לקין מתו כולם במבול, ולא נשאר לו שריד ופליט, והנה קין ראשון, והנוך בנו שני, ועירד שלישי ומחייאל רביעי, ומתושאל חמישי ולמך ששי, ובניו שביעי, ע״כ הזכירם הכתוב (נז) פי׳ שני פעמים שבעה : (נח) כן תרגם יונתן (ישעי׳ ל כו) על הפי׳ „והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים״, „ויהי נהור סיהרא כניהור שמשא, ונהור שמשא יהי עתיד לאנהרא על חד תלת מאה ארבעין ותלתא כניהור שבעת יומיא״, וכן פי׳ רש״י ז״ל שם שבעתים שבע שבעיות כאור של שבעת הימים, הרי ארבעים ותשע שביעיות העולים לשלש מאות וארבעים ושלשה, וכן פי׳ רש״י ז״ל (שופ׳ ה׳ לא) וכוון לדברי התרגום, וכוונתו כי שבעתים דקרא פי׳ ז׳ פעמים ז׳, נמצא אור ז׳ ימי בראשית הרי מ״ט פעמים כמו אור החמה של עכשיו, לעתיד יהי׳ שבעתים מאור החמה של שבעת ימי בראשית, הרי ז׳ פעמים מ״ט עולה שמ״ג, וכן הביא הח׳ ז״ל דעת התרגום בס׳ „יסוד מספר״ וז״ל שם „והמתרגם אמר כי הוא כחשבון גוף שוה״, ופי׳ ר״ל דעת המתרגם שהרבוי זוגיי איננו מורה על הכפל, כ״א על הכפלת מספר זה על עצמו ב׳ פעמים שהוא מעוקב, וכלשון הח׳ ז״ל „גוף שוה״ ויהיה שבעתים המעוקב מן שבעה העולה ביחד שמ״ג : (נט) וכן כתב בס׳ אחות „י״א כי שבעתים (ישעי׳ ל כו) ארבעה עשר, והטעם כפל שבעה

מקורי רש״י : יד) כן הוא תנחומא ב ובתנחומא א כשיר לבון ועיין ב״ר כב יא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְשַׁבְעָא דָרִין יִתְפְּרַע מִנֵּהּ וְשַׁוִּי יְיָ לְקַיִן אָתָא

וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי

רש"י

מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו. לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו טו): שבעתים יוקם. איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו טז) שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור (שמואל ב' ה') יז) ולא פירש מה יעשה לו אבל דבר הכתוב ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר כאן קצר דבריו ובדברי הימים יח) פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו במצחו יט) (ס"א

אבן עזרא

נקמתו (ק), וכן „לא יקם (שמות כא כא), והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה הדורות (קא) [לב], ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים [לג] והנה שת אחיו היה עם נח שנים רבות (קב) [לד] גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביהם כמו ישראל (קג) [לה] וי"א כי האות קרן (קד) [לו]

יהל אור

שבעה, ויונתן בן עוזיאל אמר שבעה על שבעה, רק כאור שבעת הימים (שם) יפרש סוד שבעתים: (ק) פי' נקד יקם בקבוץ פי' תלקח נקמתו מזרעו אחר שבעה דורות: (קא) וכן פי' רש"י ז"ל, שהם שני מאמרים, הא' „כל הורג קין", והוא מקרא קצר כאלו אמר יהי' ענשו כך וכך שלא פירש, והמאמר הב' הוא אמרו שבעתים יוקם, ר"ל אין רצוני שימות קין עתה בענשו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתו ממנו: (קב) הגי' הנכונה צ"ל כך „שהרי שת אחיו שנים רבות חיה וראה שבעה דורות", ומה שכתוב בספרים היה עם נח צריך עיון, כי שנות שת כלים י"ד שנה קודם נח, ואינו כן בהרבה ספרים (מוטעה) ועיין קרני אור: (קג) ונקראים כל זרעו על שמו, וכן הנקמה אשר יהיה מזרע קין אשר נמחו במבול בדור השביעי הוא הנקמה מקין, והוא על דרך „ודוד עבדי נשיא עליהם" (יחז' לז כה), והבנים נקראים ע"ש דוד ואין צריך לומר שהיה כל השנים האלו, ואלו זרעו נקרא קין: (קד) כן הוא בב"ר פ' כ"ב, תנחומא ברא' סי' י"ד ילקוט ברא' רמז לח „אבא יוסי אומר קרן

קרני אור

כפי' ישעי' שם פי', הנביא כאור שבעת הימים והטעם כאור שבעת הימים מחובר", וביאור דבריו שאור החמה יהיה כיום אחד כמו שהיה האור של שבעת הימים שבעתם יחד, וכס' יסוד מספר כתב הח' ז"ל, רק טעם ... יהיה שבעתים (ישעי' ל כו) כאשר פי' כאור שבעת הימים, אך יהיה כפול אור שבעת הימים" וכתב ע"ז ר"ש פינסקער בביאורו כי חזר כאן מפירושו לישעי' כי שם פי' מלת שבעתים, כאלו כתוב שבעתם כמו הקרי (ש"ב כ"א ט) ואמר שם „פירושו כאשר פי' ... הנביא כאור שבעת הימים, והטעם כאור שבעת הימים מחובר", ור"ל שאור החמה יהיה כיום אחד, כמו שהיה האור של שבעת הימים שבעתם יחד, אבל כאן אמר שיהיה כפול אור שבעת הימים, ... אם באיכות שיהיה חוזק האור פעמים, או בכמות שיהיה כאור של ארבעה עשר יום, ומפרש שבעתים עפ"י הדבור זוגי שלו שהוא מורה על כפול, ולכן הקרי והכתיב שבעתים, וכס' יסוד מורא שער י"ב כתב וז"ל „והנה כאור שבעת הימים פי' שבעתים בכל יום הוסיף האור והשביעי עמד": [לב] וכן הוא בב"ר (פ' כג) לכן בירשת ממני אני מאריך לך עוד שבעה דורות, וכן דעת התרגום, וכתב הנתינה לגר אף שאונקלס תרגם „לכן כל קטיל קין לשבעה דרין יתפרע מניה" ומשמע לכאורה דכוונתו „יתפרע" על ההורג את קין, ולא על קין, וזה אינו, דא"כ סתר א"ע אח"כ כתרגומו (פסוק כד) „ארי שבעה דרין אתלין לקין" ע"כ נראה שכוונתו ג"כ כפי' רש"י ז"ל שיתפרש הנבואה, ומאמר כל קטיל קין הוא מאמר בפ"ע, ר"ל, כשהורג קין.... יבוא עליו ענש כך וכך, ואח"כ אמר „לשבעה דרין יתפרע מניה" ר"ל קין, והאו"ג כתב שהגי' היה בתרגום „כל קטולא קין" וכן הוא בס' „יאיר", ונראה כוונת אונקלס מפני שהעברי לשון קצרה כמו שפי' רש"י ז"ל, והמתרגם היה צריך שיהי' דבריו מובנים אל העם ע"כ שם כל הורג נפרד מקין, והוא דרך קריאה „כל הורג"! כל קטולא! כל הרוצחים שמעו דבר ד', קין שבעתים יוקם, קין לשבעה דרין יתפרע מניה, ואין לכם רשות לנגעת בו עכשיו וכן פי' הרדי"א, ודעת הרמב"ן והרד"ק שהכתוב יאמר על ההורג את קין, וכן כתב הר"ן, וביאור „שבעתים" פי' הרד"ק בשרשים שרש „שבע" ר"ל נקמות רבות ינקם קין ממי שיהרגהו, ולא ירצה לומר שבעתים יוקם דוקא, כי שבע ושבעה יבואו לסך חשבון שאינו חשבונו אלא יותר כמו שבע כחטאתיכם (ויקרא כו כא) שבע יפול צדיק וקם (משלי כד טז) ר"ל פעמים רבות: [לג] ודעת ר' לוי בשם ר"ש בן לקיש (ב"ר פ' כב יב, ופ' לב ה) „תלאו ברפיון ובא המבול ושטפו", פי' תלאו כאויר פי' שלא נגמר דינו, והיה דינו תלוי עד המבול שהיה קץ כל בשר, וא"כ חיה אלף ותרנ"ו שנים: [לד] עיין יהל אור גם אפשר לפרש כי שת לבדו וגם לבדו בזמנו אין יותר משבעה דורות, וא"כ אין לשבש הגי' כדעת המוטעה: [לה] והקשה הרדי"א אם כדברי הראב"ע שהיתה הנקמה שזרעו של קין נמחה במבול יקשה ג"כ, כי הנה שת הוליד בנים רבים אחרי קין והי' ממנו, ועד המבול ט' דורות שהם שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך, נח, ואיך נתקיימה ג"כ שנקמה בדור השביעי, ולדעתו עד שמונה דורות, שהי' מיתתם נתלית עד שמונה דורות, כאלו אמר לשבעה דורות יוקם הדם הזה מקין, עיי"ש מה שפי' שהי' השבעה דורות מחנוך והיה זה מפני ישובו של עולם כדי שיתעסקו בפו"ל. ויתחיל הישוב בעולם והמלאכות בין בני אדם ונשלמו בזמן המבול: [לו] עיין עקידה ברא' שער י"א, שפי' כל מאמרי

מקורי רש"י: טו) רמב"ן ורד"ק. טז) כת"א ועיין גו"א. יז) ש"ב ה'. יח) דה"א יא ו. יט) כן הוא בתיו"ע, וכן הוא בת"י, ובתו"ת ובמדרש אגדה בראשית.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַכּוֹת־אֹתוֹ כׇּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהֹוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ

אונקלוס

בְּדִיל דְּלָא לְמִקְטַל יָתֵהּ כָּל דְּיִשְׁכְּחִנֵּהּ׃ טז וּנְפַק קַיִן מִן קֳדָם יְיָ וִיתֵיב בְּאַרְעָא גָּלֵי וּמְטַלְטַל דַּהֲוָה עֲבִידָא עֲלוֹהִי מִלְּקַדְמִין דְּגִנְּתָא דְעֵדֶן׃ יז וִידַע קַיִן יָת אִתְּתֵהּ וְעַדִּיאַת וִילֵידַת יָת חֲנוֹךְ

אבן עזרא

ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו (קה) והסיר פחדו ממנו (קו) והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין, והכתוב לא גלה האות [לז]: טז בארץ נוד. קראו כן בעבור שהיה נע ונד (קז): קדמת עדן. (קח) מזרח עדן (קט) והוא צפון מהגן (קי) [לח] ונקרא שם העיר חנוך (קיא) [לט] כשומרן על שם שמר (קיב) ובן מצרים (קיג), ולמך ששי לקין

רש"י

כל מוצאי יהרגני הבהמות והחיות אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם רק אביו ואמו ומהם לא היה ירא שיהרגוהו אלא אמר עד עכשיו היה פחדי על כל החיות כמ"ש ומוראכם וגו' ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני מיד ויתן ה' לקין אות החזיר מוראו על הכל): (טז) ויצא קין. יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה כ): בארץ נוד. בארץ שכל הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שים ללמוד שהיה אדם שם כא) ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנאמר אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש. דבר אחר בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ

קרני אור

מאמרי חז"ל המובאים בב"ר פ' כב על הפ' וישם ד' לקין אות ויפרש דעת אבא יוסי שאמר קרן הצמיח לו, שהצמיח לו קרן ישועה בו יתחיל לנגח ססכלות הנפסדות ולהתיר מתחרת בה יוכל לראות אור: [לז] ובפדר"א פכ"א, מה עשה הקב"ה נטל אות אחת מכ"ב אותיות שבתורה וכתב על זרועו של קין שלא יהרג, שנאמר וישם ד' לקין אות, וכתיוב"ע „ורשם ד' על אפי דקין אתא מן שמא רבא ויקירא", וכן כתב רש"י ז"ל חקק לו אות משמו במצחו, וחכמי האומות כתבו, הביאו הרדי"א שהיה האות לעשות האיברים שהפיל הקב"ה בגופו של קין שהוא חולי בעלבי התנועה, ומפניו הי' הבע"ח יראים ונרתקים ממנו: [לח] ובב"ר (פכ"א ט) למזרח עדן, לכך כל הרוצחים בשוגג גולים לערי מקלט שהם במזרחו של א"י, שנאמר אז יבדיל וגו', מזרחה שמש (דבר' ד מא) וכן פי' רש"י ז"ל: [לט] כתב המעמר, כי לחכמי הטעמים קושיא איך קין בן לאדה"ר כבר בנה עיר, ופי' עיר מלשון ערבי שהם הוא מערה, וכוונה פי' תיקן כמו ויכן את הבלע, כי בני אדם הראשונים שכנו במערות כנודע, וכתב רוו"ה כי מערות אלה הי' נקרות בסלעים ותורי עפר וכפים למסתור מזרם וממטר, ונמצאים עוד באסיית הרבותיהם, ובאפריקי יושבים בהם עדנה, וגם אמר שמה עיר גם על קנון כתים אחריהם. והטוה"ק כתב שהתורה הודיעה לנו שם העיר אשר בנה לידע היכן ארץ נוד שישב בה, ומצאנו ראינו שם העיר חנוך בא"י כחלק אשר סמוך לים הגדול, ויושבי הארץ הטובה ההיא יספידו בים להם נקבלה אים מפי אים שבשם העיר הסיא' חנוך לא

יהל אור

הצמיח לו" פי' שעשה לו קרן להנצל מהחיה, וזהו לבלתי הכות אותו כל מוצאו: (קה) חזק לבבו שלא יפחד שיכה אותו כל מוצאו, ושם מוראו בלב החיות, ובני אדם הבאים אחריו שלא יכוהו: (קו) והרמב"ן ז"ל כתב, כי אמר וישם, ולא אמר ויתן ד' לקין אות, יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת ד' מורה לו הדרך אשר ילך בה, ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא: (קז) וכן כתב הרד"ק, הוא ישב לו במזרח עדן רחוק מהמקום שהי' בו אביו ואמו, וגם שם לא מצא מנוח לו כי כבר נגזר עליו שיהי' נע ונד כל ימיו, ואשתו ובניו ישבו שם תמיד, והוא היה נד, וקראו אותו מקום ארץ נד, מפני שנד לשם למקום אשתו ובניו, ומשם הולך ושב, ובספרי הרומיים כתוב, הביאו הרדי"א שהלך קין בארץ הודו, ואולי שלכך נקרא הודו מלשון נדוד, והחבר אמר למלך הכוזר (כוזרי מב סי' יד) שהיתה קללת נע ונד תהי' בארץ, שיהי' מגורש מהארץ הקדושה כי בה ישב אדם בצאתו מגן עדן: (קח) והגר"א פי' נגד עדן, והארץ המכוונת נגד עדן היא א"י: (קט) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן תרגם ירושלמי, ואונקלס ויוב"ע תרגמו מלשון קדימה והיא קדימת הזמן לא על רוח מזרחית, שהוא קדימת המקום, ועיין נתינה לגר שכתב ואפשר שהוא ג"כ קדימת המקום, ועיין יא"ר מה שכתב ע"ז: (קי) כי בפאת מזרחית דרומית של עדן הוא הגן, ופי' שהוא לפון ומכוסה מהגן, שהסי"ת היה מתהלך בגן, ואי"ל קין ומפניך אסתר, וישב במזרח העדן ולא נגד הגן אלא אחריו והוא מכוסה: (קיא) כי בעת שנולד לו בן הוא היה בונה עיר לשבתו ושבת בניו, וקדמת עדן היה זה, לפיכך קרא שם העיר כשם בנו, לפי שנולד לו הבן בעת שהיה בונה העיר: (קיב) במלכים (א טז) „ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שמרון": (קיג) על שם מצרים בן חם (למטה יו"ד ו"ו): כבר

מקורי רש"י: כ) ב"ר פכ"ב יג ילקוט רמז לח כא) ב"ר פכ"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיְהִי֙ בֹּ֣נֶה עִ֔יר וַיִּקְרָא֙ שֵׁ֣ם הָעִ֔יר כְּשֵׁ֖ם בְּנ֥וֹ
חֲנֽוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵ֤ד לַֽחֲנוֹךְ֙ אֶת־עִירָ֔ד
וְעִירָ֕ד יָלַ֖ד אֶת־מְחֽוּיָאֵ֑ל וּמְחִיָּיאֵ֗ל
יָלַד֙ אֶת־מְת֣וּשָׁאֵ֔ל וּמְתֽוּשָׁאֵ֖ל יָלַ֥ד
אֶת־לָֽמֶךְ׃ חמישי יט וַיִּֽקַּֽח־ל֥וֹ לֶ֖מֶךְ
שְׁתֵּ֣י נָשִׁ֑ים שֵׁ֤ם הָֽאַחַת֙ עָדָ֔ה וְשֵׁ֥ם

אונקלוס

וַהֲוָה בָּנֵי קַרְתָּא וּקְרָא
שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם
בְּרֵהּ חֲנוֹךְ׃ יח וְאִתְיְלִיד
לַחֲנוֹךְ יָת עִירָד וְעִירָד
אוֹלִיד יָת מְחוּיָאֵל
וּמְחִיָּיאֵל אוֹלִיד יָת
מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל
אוֹלִיד יָת לָמֶךְ׃ יט וּנְסֵיב
לֵהּ לָמֶךְ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם
חֲדָא עָדָה וְשׁוּם תִּנְיָתָא

רש"י

מזדעזעת תחתיו כב) והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו: (יז) ויהי. קין בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך כג): (יח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה נישטר"א בלע"ז וזריעת תולדות האיש איגזינדר"ר בלע"ז כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אינייר"ר: (יט) ויקח לו למך. לא היה לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו': שתי נשים. כך היה דרכן של דור המבול כד) אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרין (ס"א איכו) כדי שתעקר ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק כה). עדה היא של פריה ורביה ועל שם שמגונה עליו ומוסרת מאצלו (נ"א ממאכלו) עדה תרגום של סורה. צלה היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו דברי אגדה הם

אבן עזרא

ושביעי לאדם (קיד) [מ] וטעם עדה וצלה אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות (קטו) [מא] כי אלו היינו יודעים כל לשון הקדש מאין נוכל לדעת כל הקורות כטעם משה (קטז) [מב], ויששכר (קיז), ופי' אבי ראשון וכמוהו אב (קיח), גם אביב (קיט), ולעולם לא יסמוך כי אם ביו"ד (קכ)

יהל אור

(קיד) כבר כתבתי למעלה החשבון, קין ראשון, חנוך בנו שני, עירד שלישי, מחייאל רביעי, מתושאל חמישי למך ששי, והיה ששי לקין ושביעי לאדם: (קטו) כי כל השמות על פי המאורע הי' קוראים אותם, כי כן הי' מנהג הדורות הראשונים: (קטז) עיין בפי' הח' ז"ל (שמות ב, י) מה שכתב „כי שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש, ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכתב עוד שם „ואל תתמה בעבור שלא נקרא „משוי" כי השמות אינם נשמרים כמו הפעלים": (קיז) נתן אלהים שכרי (למטה ל יח) מענין שכר: (קיח) כי האב הודם וראשון לבנו: (קיט) כי השעורה אביב (שמות ט לא) ונקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב: (קכ) במקום ה"א השרש אבי במקום אבה:

קרני אור

נבנה מהם גם אחר המבול: [מ] וכן יקשה הרדיא"ה לפי רש"י ז"ל שפי' שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו, כי הנה למך לא היה שביעי לקין כי אם ששי, ותיכן כי נתקיימה הגזרה באשר היה שביעי לאדם: [מא] ובב"ר פכ"ג ב (וברש"י עס"ת) עדה שלקחה לפו"ר, וע"ש שמגונה עליו ומוסרת מאצלו, עדה תרגום של סורה צלה היא של תשמיש, ע"ש שיושבת תמיד בצלו, ולד"ק שלקח נשים משני המינים מן הלבנים ומן השחורים והיה עדה מלשון עדי, וצלה מן צל: [מב] וכתב פילון היהודי בס' „חיי משה" בשם משה מורכב מן מו שהוא מים בלשון מצרי, כמו מוי בלשון ארמית ומן שה שהוא לשון הוצאה והמלטה בלשון מצרי, ושם זה מעיד על מקרה זה, כין בלשון מצרי בין בלשון עברי, וכן כתב יוסף פלאוויס, כי המלה מורכבת וענינו „מן מים" וכן ביאר לנו הכתוב „כי מן המים משיתיהו"

שמות

מקורי רש"י: כב) תנחומא ח בר"ה אות ט'. כג) פס"ז ומדרש אגדה כת"י. כד) ב"ר פכ"ג ב ילקוט רמז לח. כה) באגדת פ' חלק לא נמצא כלום ונמצא בב"ר פכ"ג ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַשֵּׁנִית צִלָּה: כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה: כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב: כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה: *כג וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי

צִלָּה: כ וִילִידַת עָדָה יָת יָבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן דְּכָל דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר: כא וְשׁוּם אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן דְּכָל דִּמְנַגֵּן עַל פּוּם נִבְלָא יָדְעֵי זְמַר כִּנּוֹרָא וְאַבּוּבָא: כב וְצִלָּה אַף הִיא יְלִידַת יָת תּוּבַל קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל יָדְעֵי עֲבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא וַאֲחָתֵהּ דְּתוּבַל קַיִן נַעֲמָה: כג וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹהִי עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קָלִי

אבן עזרא

ואחיו אח (קיח): כא כנור ועוגב. מיני כלי נגינות (קכב) והיא הכמה גדולה (קכג): כב לוטש. כמו מחדד (קכד) וכמוהו: ללטוש איש את מחרשתו (ש"א יג כ) (קכה): כג ודע כי ויאמר למך. מאוחר בפרשה (קכו), וכבר הזכרתי כמוהם שנים (קכז), וכמוהו „ויקח האיש נזם זהב" (למטה כד כב) (קכח) וכן „אמר אל בני ישראל אתם עם קשה ערף (שמות לג ה) (קכט) וכן ואתחנן (דברים ג כג) (קל) והטעם (קלא) כאשר אמרו הז"ל (קלב) כי עדה וצלה נמנעו (קלג) [סג] כי פחדו להוליד בנים בעבור שיהיו שביעיים

רש"י

בבראשית רבה כו): (כ) אבי ישב אהל ומקנה. הוא היה הראשון לרועה בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו וכשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר ומ"א כז) בונה בתים לעבודת כוכבים כמה דאת אמר סמל הקנאה המקנה וכן אחיו תופש כנור ועוגב לזמר לעבודת כוכבים: (כב) תובל קין. תובל אומנתו של קין. ותובל לשון תבלין תיבל והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרוצחים כח): לטש כל חרש נחשת וברזל. מחדד אומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי כט) חורש אינו לשון פועל (בסגו"ל) אלא ל' פועל (בגר"י) שהרי נקוד קמץ קטן (דהיינו בגר"י) וטעמו למטה כלומר מחדד ומלאכת כל כלי אומניות נחשת וברזל: נעמה. היא אשתו של נח בב"ר ל): (כג) שמען קולי. שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי

קרני אור

(שמות ב יו"ד) ועיין ביאורי שם: [סג] ובתנחומא בר"א סי' יא ילקוט רמז לח, והובא גם ברב"י עה"ת, שהי' נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל

יהל אור

(קכא) שגם מלת אח לא תסמוך כי אם ביו"ד אחי: (קכב) ואמר הכתוב בלשון תפישה „אבי כל תופש כנור ועוגב", לפי שהאומנות ההיא כתפיסת יתרי הכנור והעוגב ביד השמאלית כפי השיעור שהורה החכמה ההיא: (קכג) וכן כתב הה' ז"ל בס' המספר בשער השני, כי הכמת הנגינות חכמה מפוארה, כי ערכה מורכבים מערכי החשבון ומערכי המדות, וחכמי המחקר אמרו כי הוא אחר הכמת הכוכבים, ואחר משפטי המזלות בעבור כי הוא רומזת אל קולות הגלגלים: (קכד) הוא שם תואר אל האיש המחדד: (קכה) שהכלים היו להם, והיו הולכים אל ארץ פלשתים ללטוש, לפי ; ל: הי' כמלת הרש אגלס: (קכו) כי היה ראוי להיות למעלה אחר ויקח למך קודם שנזכר שילדו בנים: (קכז) בפ' יקוו המים (למעלה א ט): (קכח) הוא מאוחר „לויאמר בת מי את", ויהיה פי' הפסוק „ויאמר בת מי את", וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום: (קכט) הוא מאוחר להפסוק וישמע העם את הדבר הזה (שמות לג ד), ויהיה פי' הפסוק, „וישמע העם את הדבר הזה ומהו, הוא הכתוב אקריו „אמור אל בני ישר' ל": (קל) שפירושו שם וכבר התהנתי, כי בפרשה הקודמת הזכיר את יהושע ואמר (דבר' ג כח) „ואת יהושע צויתי", ויהי' פי' ואתחנן שכבר התחנן קודם אמרו „ואת יהושע צויתי", ואמר בעבור שאינני עובר עמכם: (קלא) ופירושו: (קלב) והוא בב"ר (פ' כג ד) כי הכתוב לא הזכיר את המאורע אשר אליו כיון למך במאמרו, והנכון בדברים סתומים כאלו לשמוע לדברי הז"ל: (קלג) שהיו נשיו פורשות ממנו מבקיומו פו"ר

מקורי רש"י: כו) ב"ר שם ילקוט רמז לח. כז) ב"ר כג ג. כח) ב"ר פ' כג ג. כט) איוב טז. ל) תנחומא, נח, כה ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ
הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃ כד כִּי
שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים
וְשִׁבְעָה׃ כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־

נְשֵׁי לֶמֶךְ אֲצִיתָא לְמֵימְרִי
לָא גַבְרָא קְטָלִית
דִּבְדִילֵהּ אֲנָא סָבִיל
חוֹבִין וְאַף לָא עוּלֵימָא
חַבָּלִית דִּבְדִילֵהּ יִשְׁתֵּיצֵי
זַרְעִי׃ כד אֲרֵי לְשִׁבְעָא
דָּרִין אִתְּלִין לְקַיִן הֲלָא
לְלֶמֶךְ בְּרֵהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא׃ כה וִידַע אָדָם עוֹד יָת אִתְּתֵהּ וִילֵידַת

רש"י

שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהיה למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן [לא]: שמען קולי. להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהא הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע"י חבורתי בתמיה והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי [לב]: פצעי. מכת חרב או חץ מקאדור"ה בלע"ז: (כד) כי שבעתים יקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות [לג] אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו כך דרש ר' תנחומא [לד] ומדרש ב"ר [לה] לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים שיהא זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל וחומר של שטות [לו] אם כן אין הקדוש ברוך הוא גובה את חובו ומקיים את דברו: (כה) וידע אדם וגו'. בא לו למך אצל אדם

אבן עזרא

לקין (קלד) ויהרגנו או ימותו, וע"כ אמר למך לנשיו אני הוא באמת השביעי (קלה) ועם יפצעני אדם שהוא גדול (קלו) או ילד יעשה לי חבורה (קלז) אז הרגתיו (קלח) ומלת הרגתי תמורת אהרוג (קלט) וכמוהו „נתתי כסף השדה" (למטה כג יג) (קמ), „אשר לקחתי מיד האמורי" (למטה מח כב) (קמא), ורבים כמוהם, ואם עד שבעתים יקם קין (קמב) למך עד שבעים ושבעה (קמג) [סד] בעבור שהוא הרג בזדון (קמד) ואני לא הרגתי, והטעם, שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזירה על קין (קמה) [סה]

יהל אור

פי"ר: (קלד) לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות: (קלה) השביעי לאדם: (קלו) פצע היא מכה שמוציאה דם וזכר אותה לאיש גדול: (קלז) חבורה היא מכה שאינה מוציאה דם וזכר לילד: (קלח) פי' אם ילחום עמדי האיש הגבור באבן או באגרוף, ויעשה בי פצע או יעמוד לנגדי הילד בכח ידו וזרועותיו, ויעשה בי חבורה הלא נקל לי להרגו: (קלט) עבר במקום עתיד: (קמ) עבר במקום עתיד, וכן תרגמו אונקלוס ויונ"ע „אתן": (קמא) ג"כ עבר במקום עתיד: (קמב) קין שהרג נתלה לו עד ז' דורות: (קמג) בא המספר הקצוב במקום הבלתי קצוב להגדלת והפלגת הזמן: (קמד) קין הרג במזיד: (קמה) ורנה"ו ישיג עליו בזה וכתב כי מה ענין אם יפלצני אדם גדול או ילד שיהרגהו, ומאין הוכיח שכבר בטלה הגזרה, גם רמב"ן ז"ל לא מצא טעם בפירושים הללו ותיקן הדבר

קרני אור

קין בנו שהי' למך סומא ותובל קין נושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה, כי יש מרז"ל שאמרו הבאתי למעלה בהערה (לו) כי האות שנתן לו שיצא לו קרן במצחו, וכשראה אותו הילד מרחוק חשב שהוא חיה מפני הקרן שהי' לו, ואמר ללמך משוך, ומשך ובא לו החץ בלבו ומת, כיון שהגיע אליו אמר לו הילד אדם הוא שהרגת', ומפני הקרן שהי' במצחו חשבתי שהוא חיה, ואמר ללמך זהו קין זקני, לקח הילד והכהו בקרקע ומת והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן, והספור הזה נמצא ג"כ בספרי הרומיים, והם לקחו הדברים האלה מדברי יוסיפון, ולפי דברי רז"ל בב"ר לא הרג למך לא את קין ולא את הנער: [סד] לפי שזכר בקין מספר שבעה זכרם ג"כ שבעים ושבעה, ושבעים ושבעה, עשר שביעיים, כלומר עשר פעמים יצריך לי עליו ויותר שבעה: (רד"ק): [סה] והריק"ם פי' הביאו הרד"ק והטור

מקורי רש"י: לא) תנחומא א בראשית אות יא. לב) תנחומא שם. לג) כן הוא ת"א ויונ"ע. לד) כן הוא בפס"ז והעיר הח' רש"ב שם אות ל"ט, אין ספק שהוא לשון התנחומא הנאבד כמו שסיים רש"י פה, כך דרש ר' תנחומא. לה) ב"ר פכ"ג ג', ילקוט רמז לח. לו) ובב"ר, קיו של תשר, וכן הוא בילקוט. לז) תנחומא א בראשית אות יא, ב"ר פכ"ג ד'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן:
כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם

בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמַר יְהַב לִי יְיָ בַּר אָחֳרָן חֲלַף הֶבֶל דִּקְטָלֵהּ קָיִן: כו וּלְשֵׁת אַף הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְנֵי אֱנָשָׁא מִלְּצַלָּאָה

אבן עזרא

ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול (קמו) ולא נשאר לקין שם מחמס אחיו (קמז): **כה** וטעם תחת הבל. במקומו (קמח) [מו]: **כו** ודקדוק הוחל מפעלי הכפל (קמט) ולולי היות החי"ת מהגרון היה נדגש (קנ) והוא מגזרת תחלה (קנא) [מז] והטעם שהחלו להתפלל (קנב) [מח] ואילו היה מחילול (קנג) היה השם סמוך אל המלה (קנד):

רש"י

הראשון וקבל על נשיו (לז) אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך (לח) מיד וידע אדם וגו' ומהו עוד ללמוד שנתוספה לו תאוה על תאותו בב"ר (לט): (כו) אז הוחל. לשון חולין (מ) לקרא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן

קרני אור

על התורה, בשביל שנשא למך שתי נשים והיו מתקוטטות יחד אמר להם מה פשעי מכל אדם שאין שלום בביתי, וכי הרגתי בני אדם ותנקתי ילדים? [מו] ואו"ת „חלף" ועיין שמלת גר שמפרש שבמקום שיש תמורה וחילוף בכוונה לטוב מתרגמין יתרגם „חלף" כמו זה, וכמו כן „וישב את בניו תחת יהוידע", בתרגום „חלף" וכן ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב (שמ"ב יז כה) בתרגום „חלף", ומזה תבין במה שאמר הכתוב „ויסגור בשר תחתנה" (למעלה ב, כא) אשר לדברי המתרגם אינו כלשון חלוף (כמו שכתבתי באונקלוס) אבל הוא כמו במקומה, ולכן תרגמו תחותה, ולא חלופה, שעיקר המכוון לא היה על החלוף, רק ממילא הי' נצרך למלאות מקום החתך: [מז] בת"א מלאנו שתי נוסחאות יש נוסחא „בכן ביומוהי שריאו בני אנשא לצלאה בשמא דה'" פירש שענין אז הוחל לשון תחלה, כי בימיו התחילו בני אדם לקרוא בשם ד', כלומר להתפלל אליו בעת צרתם ולהספיק צרכיהם, וכן פי' הת' ז"ל, ובתרגום שלנו שני' „בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דה'", והוא מלשון חולין כמו שפי' רש"י ז"ל, לשון חולין לקרוא את שמות האדם, ואת שמות העצבים בשמו של הקב"ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהות, ושרשו „חלל" וכמ"ש רז"ל (ב"ר סוף פ' כג) לשון מרד: [מח] וכתב ע"ז הרדי"א, והוא באמת שאלה מפשט הכתוב ואין טענה ע"ז ממה שכתב הרלב"ג שכבר היו מכירים אלהות האל, אדם והבל ושת, ואיך יאמר כי בימי אנוש התחילו לשער ולהכיר אלהותו, כי הנה לא אמר הכתוב, אז הוחל לדעת את ד', כי אם לקרא בשם ד', שר"ל שבימי אנוש התחילו להתפלל ולקרוא בשם ד' בכל מעשיהם, לפי שעם היות שקודם לכן בימי אדם והבל ושת, היו מכירים באלהות האל, הנה לא היו קוראים ומתפללים אליו, כי בימי אנוש התחילו בזה, ומאנוש נמשך לקינן, וכן מדור לדור, ונדחו דברי הראב"ע לפי הפשט, והרמב"ן כתב שזה רחוק שלא התפללו בני אדם אל השם עד דור שלישי, והאדם עשה תשובה גדולה על חטאו ואיך יתכן שלא התפלל?:

יהל אור

הדבר שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו, כי השם לא אמר לקין סלחתי לך, רק שלא יהרג, ויגבה חובו מזרעו, ולא ידעו מתי ע"ש שהאריך לבאר הדבר ולתרץ התמיהות: (קמו) ומזרע קין לא ספר יותר מבני למך ואילך, לפי שלא קיים הזרע כי נמחו במבול: (קמז) ונח בא מזרע שת: (קמח) כי לא נשאר זרע מהבל וד' שילם לו זה תחתיו שישאיר זרע: (קמט) שרשו „הלל" והוא מהבנין שלא נזכר שם פועלו מהנוסף: (קנ) כי לא יבואו הפעלים האלה רק בבניינים הדגושים, ולא נדגש החי"ת שהוא ע"ין פעל מפני שהחי"ת אינה מקבלת דגוש, ונשתנה הדגוש למלאפום: (קנא) ופירושו לשון תחלה, ושם תחלה המונח להוראת ההתחלה שאין דבר מלפניו, אמר ממנו „אז הוחל" וכן „ויחל נח" (למטה ט כ) ודומיהם, וכולם מלשון „חל" שחל ההויה על דבר: (קנב) שהחלו להתפלל ולקרוא בשם ד', וכן פי' הרשב"ם שהתחילו להתפלל לד' מתוך צרות שנתחדשו: (קנג) יש שפי' מלשון „חלול" ופי' כי הקריאה בשם ד' הוחל אז ושתפו עמו נבראי מעלה העצומים, יש שבחרו להם עבודת השמש, ויש שבחרו עבודת הירח, ויש כוכב פלוני, ויש כוכב פלוני, והאמונה הזאת התפשטה בהמון הערים לעבוד אלהי עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון, וכן הוא בתרגום ירושלמי „ביומוהי הא שרו בני אנשא למפלח פולחנא נוכראה ולמכניא יתהון בשם מימרא דה'": (קנד) היה כתוב „אז הוחל שם ד'", ולא היה צורך במלת לקרוא:

מטעם

מקורי רש"י: לז) תנחומא ב. ברא' אות ט ועיין עירובין יח ב. לח) ב"ר פכ"ג ה פסי"ל פ' עו. לט) ב"ר פכ"ג ו ופכ"ו ד', תיוב"ע פס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוָה׃ ס ה א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה

בשמא דיי׃ א דין ספר תולדת אדם ביומא דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתה׃ ב דכר ונוקבא בראנון ובריך יתהון וקרא ית שמהון אדם ביומא דאתבריאו׃ ג וחיא אדם מאה ותלתין שנין ואוליד בדמותה

רש"י

אלילים ולקרותן אלהות: (א) זה ספר תולדת אדם. זו היא ספירת תולדת אדם ומדרשי אגדה יש רבים א): ביום ברא וגו'. מגיד שביום שנברא הוליד ב): (ג) שלשים ומאת

אבן עזרא

א זה ספר (א) תולדות אדם, (ב) [א] הבנים ובני בנים שהוליד. רק הוא לא הולידוהו אב ואם (ג). רק בדמות אלהים נעשה (ד) [ב] ומה טעם להזכיר ויולד בדמותו כצלמו, שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו (ה) עד שידמה מעשהו לעליון (ו) [ג] ולא הזכיר בן על קין והבל (ז) זרן, גם לא הזכיר כמה שנים היה קין (ח) וכן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך (ט) בעבור שנמחה שם הבל (י) גם קין במבול (יא) והזכיר הריגת קין (יב) להראות צדקת השם, ואם האריך אפו הענישו בסוף (יג) כטעם

יהל אור

(א) ענינו חשבון, כי הוא סופר שני התולדות, מאדם ועד נח, והבל מבריאת אדם: (ב) עד הנה נכתב האדם בה"א הידיעה, מכאן ואילך יזכור אדם בלי ה"א הידיעה, להעיר שעל שם אדם הפרטי הרמוז אליו נאמרו התולדות האלה לא בדרך רמז על האדם הכולל המיניי: (ג) כמו שכתוב "ביום ברוא אלהים אדם" (למטה ה א): (ד) פי' ביום שבראו בדמות מלאך בראו בנשמה העליונה שנתן בו: (ה) ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו כדמות המולידים וכצלמם, אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו וצלמו, שנאמר בו בדמות אלהים עשה אותו, פי' כאן שאף תולדותיו הי' כן באותו הדמות המעולה: (ו) ר"ל לעולם העליון, כי לא אמר זה על תכונת הגוף ותארו: (ז) ולא אמר זה על קין והבל שלא רצה להאריך בהם, ולא היו עתידים להתקיים, אבל היה אחריתם להכרית, אבל פי' כן בשת שהעולם הושתת ממנו, או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היצירה נאמר בשת, כי היה כמוהו בכח וביופי: (ח) בכתוב לא נזכר כלל, ויש דעות שונות בזה: (ט) כמו שיאריך לספר בתולדות שת בכמה שנים הולידו: (י) כי הבל לא הי' לו תולדות (יא) כי קין נמחו תולדותיו במבול: (יב) שהרג את אחיו: (יג) אם למך הרגו או נמחה במבול:

קרני אור

[א] ומעם לשם אדם עיין בקורת התלמוד שהאריך לדבר בזה: [ב] וכן הוא במדרש אגדה בראש' (ה' א') "ויליל עשה אותו בדמותו שנתן לו חכמה ובינה מעין חכמה של מעלה": [ג] בעבור שנתעלה אדם בדמותו וצלמו השכלי האלהי יאמר שתדומה אליו באותו צלם ודמות אשר נתן בו האלהים כי הי' בר חכים לו ובחכמתו ותבונתו נתדמה לאביו, שנתחכם מכל האדם להיותו יציר כפיו של הקב"ה (רדי"א): [ד] לפי שעל מתת הזרע יאמרו לשון נתינה, כמו "ויתן ד' לה הריון" (רות ד' יג) "ויתן לי גם את זה" (למטה כט לג) ולא מצינו אלא הזרע ומתנת הבנים לשון שיתה לבד במקום הזה, ידענו כי ידעו שיהיה זה הבן בנין העולם וזרעו יעמוד לעד, והוא חק עולם למין האדם, ויפה אמרו "כי שת לי אלהים", כי זאת המלה הורגלתה על קביעת דבר לחוק עולם, כמו "ואיבה אשית" (למעלה ג טו) "תשת חשך" (תה' קד כ) "כל שתה" (שם ח, ז) (רמב"ן) ובדרז"ל (פדר"א פ' כב) מכאן אתה למד שלא היה קין מזרעו ולא מדמותו, וכג' (עירובין יח ב) "כל אותם שנים שהי' אדם בנדוי הוליד שדין רוחין ולילין" ובב"ר (פ' כ, כד. ילקוט בראש' רמז לג) כל ק"ל שנה שפירשה חוה מאדם היו רוחות זכרים מתחממין בה והיא יולדת מהם, ורוחות נקבות מתחממות מאדם ויולדות ממנו, וכן הוא (זהר בראש' דף יט ב) אדם מאה ותלתין שנין שמש ברוחין נוקבין וכו', וכתב הרדי"א שכוונת השלמים האלה היתה שדין ורוחין ולילין על הבנים והבנות שהוליד אדם קודם שת, כי היה קין שד כפי רשעתו ומעשיו, והבל היה רודף רוח בלדיפות הכבוד והתאוה, והתאומות שנולדו עמהם היו לילין להיות כולם בנים ובנות תולדות חוה ולא תולדות אדם, כמו שהיו שת וזרעו, וכתב הכותב כי לא יתקנו דברי הרדי"א להרשיע גם את הצדיק ואם כדבריו למה אמר הכתוב "וישע ד' אל הבל", הלא תועבת ד' כל גבה לב, והוא כאילו טוע"ז, והעיקר המכוון בקרבן הוא ההכנעה ולמה נגלה לפני ד' ? והר' נסים בשם ר' שרירא ז"ל פי' דבר זה כלשייה שקלל הקב"ה לאדם נתן בו אות, שלא היו ילדיו דומין לו, וכמו נשים יולדות בריות משונות, וכששר אדם בקללה לא הי' מוליד אלא בריות משונות דמות שדין ולילין, כבעור פניהם וגביהם, והם רוחות רעות, וכן דרך בני אדם לקרוא למכוער שדמות ולאנשים רעים שדים, וכשהסיר קללתו הוליד בנים שדומים לו במראה נאה ונול טובה

חקוני רש"י: א) עיין ב"ר פכ"ד ובתנחומא ד. ב) ב"ר פכ"ב. ב' וכד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ויולד בדמותו כצלמו ויקרא את־
שמו שת: ד ויהיו ימי־אדם אחרי
הולידו את־שת שמנה מאת שנה
ויולד בנים ובנות: ה ויהיו כל־ימי
אדם אשר־חי תשע מאות שנה
ושלשים שנה וימת: ס ו ויחי־שת
חמש שנים ומאת שנה ויולד את־
אנוש: ז ויחי־שת אחרי הולידו את־
אנוש שבע שנים ושמנה מאות
שנה ויולד בנים ובנות: ח ויהיו כל־
ימי־שת שתים עשרה שנה ותשע
מאות שנה וימת: ס ט ויחי אנוש
תשעים שנה ויולד את־קינן: י ויחי
אנוש אחרי הולידו את־קינן חמש
עשרה שנה ושמנה מאות שנה
ויולד בנים ובנות: יא ויהיו כל־ימי
אנוש חמש שנים ותשע מאות
שנה וימת: ס יב ויחי קינן שבעים
שנה ויולד את־מהללאל: יג ויחי
קינן אחרי הולידו את־
מהללאל ארבעים שנה ושמנה מאות שנה
ויולד בנים ובנות: יד ויהיו כל־ימי קינן עשר
שנים ותשע מאות שנה וימת: ס טו ויחי
מהללאל חמש שנים וששים שנה ויולד את־ירד:

ויחי

אונקלוס

דדמי ליה וקרא ית שמיה
שת: ד והוו יומי אדם
בתר דאוליד ית שת
תמני מאה שנין ואוליד
בנין ובנן: ה והוו כל
יומי אדם דחיא תשע
מאה ותלתין שנין ומית:
ו וחיא שת מאה וחמש
שנין ואוליד ית אנוש:
ז וחיא שת בתר דאוליד
ית אנוש תמני מאה
ושבע שנין ואוליד בנין
ובנן: ח והוו כל יומי
שת תשע מאה ותרתא
עשרי שנין ומית: ט וחיא
אנוש תשעין שנין ואוליד
ית קינן: י וחיא אנוש
בתר דאוליד ית קינן
תמני מאה וחמש עשרי
שנין ואוליד בנין ובנן:
יא והוו כל יומי אנוש
תשע מאה וחמש שנין
ומית: יב וחיא קינן שבעין
שנין ואוליד ית מהללאל:
יג וחיא קינן בתר דאוליד
ית מהללאל תמני מאה
וארבעין שנין ואוליד
בנין ובנן: יד והוו כל יומי
קינן תשע מאה ועשר
שנין ומית: טו וחיא
מהללאל שתין וחמש
שנין ואוליד ית ירד:
וחיא

www.daat.ac.il

טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ
כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים
שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס
יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃
יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד
שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃
כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃

אונקלוס

טז וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר
דְאוֹלֵיד יָת יֶרֶד תְּמָנֵי
מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד
בְּנִין וּבְנָן׃ יז וַהֲווֹ כָּל
יוֹמֵי מַהֲלַלְאֵל תְּמָנֵי מְאָה
וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית׃
יח וַחֲיָא יֶרֶד מְאָה וְשִׁתִּין
וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת
חֲנוֹךְ׃ יט וַחֲיָא יֶרֶד בָּתַר
דְאוֹלֵיד יָת חֲנוֹךְ תְּמָנֵי
מְאָה שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין
וּבְנָן׃ כ וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי יֶרֶד
תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתֵּין
שְׁנִין וּמִית׃ כא וַחֲיָא
חֲנוֹךְ שִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין
וְאוֹלֵיד יָת מְתוּשֶׁלַח׃
כב וְהַלֵּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא
דַיְיָ בָּתַר דְאוֹלֵיד יָת
מְתוּשֶׁלַח תְּלָת מְאָה
שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃

רש"י

שנה. ע"כ פירש מן האשה ג): (כב) ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל (ס"א וקבל) בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו ששינה הכתוב במיתתו

אבן עזרא

ונקה לא ינקה (שמות לד ז) (יז): כב חנוך בן ירד. נכתב עליו „ויתהלך חנוך את האלהים" (טו) כטעם „אחרי ד' אלהיכם תלכו" (דברי יג ה) (טז), וכן כתוב על נח „את האלהים התהלך נח" (למטה ו ט) (יז) וי"ם „התהלך נח" כמו הרגיל (יח) [ה]:

יהל אור

(יד) עיין בפי' המעמדות להג' מ' יעבץ על מאמר ר' שמלאי (נדה ל, ב):
(טו) התהלך מבנין התפעל יורה על ההתמדה בבנין הזה: (טז) וענין הלך יורה על תנועה מיוחדת: (יז) ובשיטה ראשונה התהלך נח, כדרך חנוך שלא היה כמוהו, ודרך התהלך את האלהים מעלה גדולה, והתהלך לפני, שכל הליכתו בעבור השם, כאשר כתוב ויקרא בשם ד' (שמות לד ה)": (יח) ובשיטה ראשונה „חנוך צדיק גמור היה, והעד ויתהלך חנוך את האלהים, כמרגיל עצמו להיות בחייו עם המלאכים"
בדרכי האלהים, חושב בגדולת השם כפי שהתבונן לו, וממין זה כולם סמוכים אל השם וכתובים אל האדם, כמו האלהים

קרני אור

טובה, והוא שאמר „ויולד בדמותו כצלמו": [ה] וקרוב לזה פי' רנה"ו בהבדל שבין הולך למתהלך, כי ההולך נותן על השם פניו ללכת אל מקום אחד בחפץ ללכת שם, ובכל הדרך אין לו עסק רק ילך עד הגיעו אל המקום שצריך להיות שם, כמו „הולך ינוס להלחם (למטה יח טו) ואין כן מתהלך שאינו על החפץ למקום אחר ממה שהוא בו, כי אם על ההליכה לבדה, והוא כאשר במקום אחד, פעם מתהלך כה, ופעם מתהלך כה, כפי שירצה כי יש לו חפץ בהתהלכות הזה, וכן אם יקום והתהלך בחוץ (שמות כא יט) כדרך הנרפאים שמתהלכים להרגיל עצמם בהליכה ובאויר המקום, וכן נופל לבון זה על תנועת מחשבות הנפש כי גם הם הולכות, וזהו ויתהלך חנוך את האלהים שהיו כל מחשבותיו

מקורי רש"י: ג) תנחומא א בהע' אות יא ב"ר פכ"ג ד עירובין יח ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כג ויהי כל־ימי חנוך חמש וששים
שנה ושלש מאות שנה:
כד ויתהלך חנוך את־האלהים
ואיננו כי־לקח אתו אלהים: ס
שביעי כה ויחי מתושלח שבע ושמנים
שנה ומאת שנה ויולד את־למך: כו ויחי

אונקלוס

כג וַהֲוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוֹךְ תְּלַת מְאָה וְשִׁתִּין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין: כד וְהַלִּיךְ חֲנוֹךְ בְּדַחַלְתָּא דַיָי וְלֵיתוֹהִי אֲרֵי (לָא) אֲמִית יָתֵהּ יְיָ: כה וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח מְאָה וּתְמָנַן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלֵיד יָת לָמֶךְ: כו וַחֲיָא מְתוּשֶׁלַח

אבן עזרא

כד ואיננו. [ו] כי לקח אותו אלהים. מת (יט) וכן „קח נא את נפשי" (יונה ד ג) (כ) „הנני לוקח ממך את מחמד עיניך" (יחז' כד טז) ואח"כ פי' מה היה „ותמת אשתו" (כא) [ז] וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה (כב), ולא וימת (כג), והטעם אשר כתוב בדברי יוסף (תה' עג כד) „ואחר כבוד תקחני" (כד) וכן במזמור בני קרח (שם מט טז) „אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה" (כה) והמשכיל יבין (כו):

רש"י

לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו): (כד) כי לקח אותו. לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך

קרני אור

„האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו" (למטה מח טו) „את האלהים התהלך נח" (למטה ו ט) „התהלך לפני והיה תמים" (למטה יז א): [ו] וכתב רב"ח „ומ"ש שאמר „ואיננו" הוא מלשון רז"ל „א"ל אין" שהוא הודאת הדבר וקיומו, וכן בתרגום מדוקדק „ואיתוהי ארי לא אמית יתיה", פי' והנה הוא עומד וקיים, שהרי לא המית אותו הקב"ה, וכן היה הגי' לפני הרד"ק ז"ל שכתב בפי' על התורה „ודעת התרגום גם קצת חכמים כי חנוך ואליהו הכניסם האל חיים בג"ע", וכן החזקוני מביא התרגום „ואיתוהי" וכו', ועיין אוהב גר שכתב ג"כ שהגי' הנכונה „ואיתוהי" והמעתיקים והמדפיסים שיבשו את הענין, ובדפוס סביוניטה הגי' כת"א „וליתוהי ארי אמית יתיה ד'", וכן גי' התוס' יבמות טז ב, ד"ה „פסוק זה" וכן בתרגום שלנו, וכן תרגמו ירושלמי ויונ"ע, ועיין ג"כ קהלת ב' כרשב"ם ד"ה „קפלו" שכתב דהאי תנא דס"ע הוא וס"ל דהאי ואיננו כי לקח אותו אלהים, היינו שמת בחצי ימיו, וכן הוא בב"ר פ' כה חנוך פעמים צדיק פעמים רשע אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו, וכן הוא (זהר ברא' דף נו ב) „חנוך זכאה הוה וקב"ה חמא ליה דיסרח לבתר, ולקיט ליה עד לא יסרח", ועיין פרקי הצלחה להרמב"ם פ"ב דברים ג"כ „ארי אמית יתיה ד'", וכתב עוד שם „ואם אמרת אתה המעיין שתפרש כי לקח אותו אלהים בלא המיתו, אלא שהעתיקו ממקום למקום, והוא עד עתה נשאר בכדור הארץ, הנה זה ג"כ בטל, להיות משך זמן חיותו יותר גדול באמרו, ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה, שנה מהכרח נשלמו ימיו ולקחו ד' אל נעימות השלם", ועיין מה שכתב הג' שי"ר בהערותיו לשד"ל אגרת ג' שכן נכון יותר „וליתוהי" לפי' שבמס' ד"א ספ"א נחשב חנוך בין תשעה שילדו כתייהם לג"ע, בריתתא תיכונית היא זאת, ואין זה קבלת רבותינו, ועיין לחם ושמלה שמקיים ג"כ הנוסחא הזה וכתב כי היא היעלה: [ז] והנה שם אלא אשת הנביא נאמר במגפה, אעפ"י שאמר „הנני לוקח" שידמה שהיתה טובה וחסודה וכש"כ אשת הנביא, אעפ"כ לא היתה שלימה, לפיכך אמר במגפה, כי כתב אנוש היה לה בעת המיתה וזהו מגפה, וכן „כי יגוף שור איש את שור רעהו ומת" (שמות כא לה) וכן בב"ר (פ' כה) כשאלת המינין לר' אבהו שמשוו את חנוך לאליהו, במלת לקיחה, והוא השוהו לאשת יחזקאל שמתה וכתב בה ג"כ לקיחה, אם ללקיחה אתם דורשים, נאמר כאן לקיחה, ונאמר להלן (יחז' כד טז) „הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה", הרי שמתה במגפה:

יהל אור

ועיין למטה הערה 23: (יט) כלומר לקח נפשו והעלה אותה אל העליונים:
(כ) פירושה מיתה: (כא) הוא מביא רק ראיה על מלת ולקח שהלקיחה נקראת מיתה:
(כב) כי השלמים אין להם מגפה בעת מיתתם: (כג) כי לא חלה ולא כאב בעת מיתתו, ולא עלה בדעת בני דורו שימות ב' בחצי ימיו, אלא יאריך כמו האחרים הדומים לו, ולא הרגישו בו עד שמת, זה הוא שאמר „ואיננו": (כד) פי' בהיות נפשי מכוונת לכבוד אז תקחני, ונקרא כן גוויעת הצדיק, ונפש הרשע לא יקח אותה אלהים, אלא תרד שאול, וכן פי' הח' ז"ל (תה' שם) „מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף, ולא ימותו לעולם, על כן בדברי חנוך ויתהלך הנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם", עיין למעלה (הערה יח):
(כה) ושם פי' הח' ז"ל „שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כשאר כל בני אדם, כי מי גבר יחיה ולא יראה מות, וזה הוא הטעם יקחני שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים": (כו) ובשיטה ראשונה, „כי זאת הלקיחה מעלה יתירה לנשמת החסידים" וכן כתב בס' יסוד מורא שער יו"ד „וככה אמר המשורר „אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה" (תה' מט טז) ומלת „יקחני" מעלה גדולה כמו „ואיננו כי לקח אותו אלהים", וככה ואחר כבוד

ובתנחומא

מקורי רש"י: ד) ב"ר פכ"ה א ילקוט רמז מב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:
כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע
וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיָּמֹת: ס כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן: כט וַיִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ
מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ
יְהוָה: ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת נֹחַ חָמֵשׁ

אונקלוס

בָּתַר דְאוֹלִיד יָת לֶמֶךְ
שְׁבַע מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין
שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן:
כז וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי מְתוּשֶׁלַח
תְּשַׁע מְאָה וְשִׁתִּין וּתְשַׁע
שְׁנִין וּמִית: כח וַחֲיָא לֶמֶךְ
מְאָה וּתְמָנַן וְתַרְתֵּין שְׁנִין
וְאוֹלִיד בַּר: כט וּקְרָא יָת
שְׁמֵהּ נֹחַ לְמֵימַר דֵּין
יְנַחֲמִנַּנָא מֵעוֹבָדָנָא
וּמִלֵּאוּת יְדָנָא מִן אַרְעָא
דִּי לַטְטַהּ יְיָ: ל וַחֲיָא

* וטעם הגריש קודם התלשא

רש"י

את מחמד עיניך ה): (כח) ויולד בן. שממנו נבנה העולם ו): (כט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו ז) עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטים מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם ח):

אבן עזרא

כט וטעם זה ינחמנו ממעשינו. שידע על ידי אדם (ז) כי נביא היה (יח) [ח] כי על יד זה הנולד (כט) תחיה האדמה (ל) [ט] או ראו זה בדרך חכמה, וכן היה כי על ידו נתקיים העולם [י] גם הוא היה איש האדמה (לא) כי כן כתוב (לב), גם יתכן שנקרא שמו נח כמו

יהל אור

תקהי (כס עג כד)": (כז) מסורת היתה בידו מאדם כי אחרי מות אדם קכ"ו שנה נולד נח, כי אדם הוליד את שת בן ק"ל שנה, שת הוליד את אנוש בן ק"ה. אנוש את קינן בן צ' קינן את מהללאל בן ע', מהללאל את ירד בן ס"ה ירד את חנוך בן קס"ב, חנוך את מתושלח בן ס"ה, מתושלח את למך בן קפ"ז, ולמך את נח בן קפ"ב שהם כולם אלף שנה וחמשים שנה, ואדם חיה תשע מאות ושלשים שנה, נמצא שנולד נח אחרי מות אדם קכ"ו שנה, וכן איתא בס"ע פ"א, ובביאורים ישנים מביא בשם מ"י אצל התוס' שמת אדם שמים שנה קודם שנולד נח, ונח הי' בדורות אלה הראשון שנולד אחרי מות אדם, ע"כ אמרו עליו זה ינחמנו וגו': (כח) פי' אדה"ר: (כט) מלה זה הונח על הדבר הנרמז עליו באצבע, והוא הקרוב במקום, ופעמים שיאמר גם על הרחוק: (ל) כי עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והיו יגיעים בידיהם במר ופסל להרוס ולזרוע, משבא נח שהי' איש האדמה והשב בשכלו להקל בעבודת האדמה, תקן כלי מחרישה, וחרש עם השורים והחמורים ולמדו בני העולם ממנו: (לא) אדון האדמה: (לב) „ויחל נח איש האדמה" (למטה ט כ):

קרני אור

[ח] ובתנחומא בראשית (סי' י"א) מנין היה יודע לומר „זה ינחמנו ממעצבינו" וכי נביא היה, א"ר בן יהוצדק למודין היו שבשעה שאמר הקב"ה ארורה האדמה וגו', אמר אדם עד מתי, א"ל עד שיולד אדם מהול, כיון שנולד נח מהול, מיד ידע למך ואמר וודאי זה ינחמנו, ודברי התנחומא מובאים גם בזהר בראשית דף נח ע"א, וכתב בד"ל, אין צורך שיהי' המאמר דרך נבואה אלא כאדם האומר הדבר הטוב הזה יהי' נחמתי מדבר אחר רע, ובאמת מי שיש לו זרע הוא מתנחם בעמלו ויגיעו, כי ייגע לטובת זרעו אחר אחרב, ומי שאין לו בנים על הרוב מתעצל בעבודתו ואומר ולמי אני עמל ומחסר את נפשי מטובה: [ט] ובתנחומא בראשית (סי' יא) עד שלא נולד נח פושטין מלאכה בידיהם לכך כתיב „ומעצבון ידינו", נולד נח התקין להם מחרשות מגלות וקרדומות וכל כלי מלאכה, וכן הוא בזהר בראשית „בקדמיתא לא ידעי לאזרע ולמחצד ולמחרש והוו עבדי פולחנא דארעא בידייהו, כיון דאתא נח אתקין אומנותא להו": [י] וכן הוא בתנחומא (שם) קודם שנולד נח לא כשהיו זורעין היו קוצרין, אלא היו זורעין חטים וקוצרים קוצים ודרדרים כיון שנולד נח חזר העולם

מקורי רש"י: ה) יחז' כד טז. ו) תנחומא א בראשית אות יא ושם „שממנו נבנה העולם". ז) תנחומא שם. ח) ב"ר פכ"ה ושם א' ילקוט רמז מב ושם „לא נחמן זה ינחמנו"

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת: לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־
לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־
חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־
שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת: ו א וַיְהִי כִּי־

אונקלוס

לֶמֶךְ בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת נֹחַ
חֲמֵשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ
שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן:
לא וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי לֶמֶךְ
שְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וּשְׁבַע
שְׁנִין וּמִית: לב וַהֲוָה נֹחַ
בַּר חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין
וְאוֹלִיד נֹחַ יָת שֵׁם יָת חָם
וְיָת יָפֶת: א וַהֲוָה כַּד

אבן עזרא

ירובעל (נג) ויאן אחר שעבד האדמה והצליחה [יב] ונח הפך העצבון (נד) „והטעם זה ינחמנו ונגוח מעצבון ידינו" (נה) [יג], גם נחמה מנוחה (נו) מעצבון הלב (נז), כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות (נח) [יד], והעד ירבשת וירבעל (נט), והשואלים מי היה אשת קין ושת, מה טעם לשאלה הזאת, כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן כולם [טו]:

א ומלת החל. מתחילה (א) והוא מבנין הפעיל (ב)

רש"י

(לב) בן חמש מאות שנה. א"ר יודן מה טעם כל הדורות הולידו לק' שנה וזה לת"ק אמר הקב"ה אם רשעים הם יאבדו במים ורע (ס"א זרע) של צדיק זה) לצדיק זה ואם צדיקים הם אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעינו ולא הוליד עד ת"ק שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול ט) דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה י): את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא אלא

קרני אור

לישוכו קלרו מה שזרעו, ודברי התנחומא מובאים ג"כ בזהר ברא', דהא איהו אפיק ארעא ממה דלתלטייא דהוו זרעין חטין וקלרין גובין והדרין ובג"כ כתיב איש האדמה:

[יא] ורנה"ו ישיב ע"ז ואחר שאליכות יאמר ויותר זר לקרות לו שם זה אחר שגדל ועבד את האדמה והצליח, ואם הוא הצליח, לא בעבור כן הצליחו אחרים, גם האדמה היתה בימי נח כמו בדורות שלפניו, והרד"א יפרש שהיתה קללת האדמה רק לאדה"ר בעבור חטאו ושאחרי מותו שבה לאיתנה בלדת הבן הזה שהיה הראשון שנולד מעברה דורות האלו אחר מותו קכ"ו שנה, וגם ע"ז כתב רנה"ו כי זרים הם, כי העונש שנגזר השם בעבור החטא לא היה לאדם לבדו, אבל לדורות עולם עיי"ש מה שיפרש:

[יב] וכן הוא במד"א ברא' (פ' כח) „ולא קרא שמו זה השם כשנולד אלא לאחר כשחדש להם כלי המחרישה" וכן הוא בזהר ברא' „ועל דא קרא ליה שמא על מה דייתי"; פי' שקרא לו בשם נח ע"ש העתיד שיתקן מנוחה בכלי אומנות המחרישה, ושד"ל כתב אולי נקרא שמו נח לא בהולדו אלא אחר שנים הרבה, וזה אחר שהמציא את היין, אז אמרו בני דורו זה ינחמנו ממעציבו על היין המשמח לבב אנוש, ומנחם הפועלים מיגיעם ומעמלם:

[יג] ובב"ר (פ' כה) ר"י אמר לא המדרש הוא השם, ולא השם הוא המדרש, לא הוה צריך קרא למימר אלא נח זה יניחנו או נחמן זה ינחמנו, ופי' שהוא מענין מנוחה, ויש לפרש כי מלת ינחמנו מורכב מן שתי מלות וכאלו כתב ינח־מנו, ולפי"ז שפיר טפל הלשון ינחמנו על השם נח: [יד] עיין לאות כבעל השמות, וכפי' לאסתר א' יו"ד ובשמות יח ג' ובביאורי שם: [טו] ור"מ חפץ, ואחריו רנה"ו, השוה"ק, פי' שהדורות הראשונים בבריאת העולם כל אחד נולדה עמו תאומה או אחות ותהי לו לאשה, ובדבר הזה היו כולם גדורים מעריות כי לא היה שם על לב להזדווג עם אשה בלא יודעה ומכירה, והענין הזה הצריך עד ימי למך שהוא התחיל לקחת שתי נשים שאינן אחותיו, וילדו אח"כ ממפלתן ונעשה כמו עתה שפעם הולידה האשה בן לבדו, ופעם בת לבדה וע"ז כתוב ויהי כי החל האדם לרוב ובנות יולדו להם כי נשתנה מנהגו של עולם ממה שהי' קודם לכן, שלא נולדו בנות לבדנה, ועתה נולדו להם בנות בלי זכרים וכמו שמנהג העולם עד היום:

יהל אור

(נג) פי' לא קראוהו כן בתחלה דרך נבואה רק אחר שגדל ונתעסק בעבודת האדמה, וראו כי הצליח בעבודה זו אז קראוהו נח, כדרך שקראו לגדעון ירובעל, בעבור כי הוא נתץ את מזבח הבעל וכרת את האשרה אשר עליו (שופ' ו לב): (נד) וכן פי' רש"י ז"ל „יניח ממנו את עצבון ידינו": (נה) ממה שהיינו עצבים ועמלים בידינו: (נו) כי מלת נח תורה מנוחה, כמו „ונוח מאויביהם" (אסתר ט טז): (נז) כי המנוח מן הצרה היא הנחמה, ויש ראיה לזה, „והיה ביום הניח ד' לך מעצבך ומרגזך" (ישעי' יד ג): (נח) ושרשו „נחם" ונגזר ממנו שם נח שלא כדת, כי על הרוב השמות שומרים הטעמים ולא המלות: (נט) כמו ירובעל (שופ' ו לב) שנקרא לפעמים ירבשת (ש"ב יא כא) שהטעם אחד לפי שהבעל יכונה גם בשם בשת:

(א) לשון תחלה: (ב) שענינו הוא עשיית הפעולה

מקורי רש"י: ט) ב"ר פכ"ו ב תנחומא ב אות לט בשינוי, שוח"ט מזמור א, ילקוט רמז מג. י) ב"ר, שם שוח"ט שם ועיין סנהד' לא ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ בְנֵי
הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת
הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר
בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי
בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר

אונקלוס

שָׁרִיאוּ בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי
עַל אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא
אִתְיְלִידוּ לְהוֹן׃ ב וַחֲזוֹ
בְּנֵי רַבְרְבַיָּא יָת בְּנָת
אֱנָשָׁא אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנִּין
וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכֹּל דִּי
אִתְרְעִיאוּ׃ ג וַאֲמַר יְיָ
לָא יִתְקַיַּם דָּרָא בִישָׁא
הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם בְּדִיל
דְּאִנּוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן

רש"י

בתחלה אתה דורש את שהוא לדיק ונולד כשהוא מהול ואברהם יצא ממנו כו' א): (ב) בני האלהים. בני השרים והשופטים ב) דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים. ראה נתתיך אלהים: כי טבת הנה. א"ר יודן טבת כתיב כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה ג): מכל אשר בחרו. אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה ד): (ג) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם: לעולם. לאורך ימים הנה

אבן עזרא

לרב שם הפועל (ה): ב בני האלהים. בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים (ה) [א], וי"א כי האלהים במקום הזה קדש, והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם "בנים אתם" (דבר' יד א) (ה) [ב] וי"א כי בני האלהים בני שת, ובנות האדם בנות משפחת קין (ו) [ג] והישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון (ז) [ד] בחרו להם נשים (ח) שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד (ט) והתולדות כתולדות על כן יצאו מהם גבורים, ויתכן שלקחו הנשים גם בחזקה (י): ג לא ידון רוחי. יש אומר שהוא כמו וישב

יהל אור

ע"י המלעי: (ג) מקור מבנין הקל מהכפולים, ושרשו "רבב" וממנו "רב" "רבים" גם "רוב" ודומה עם "וידגו לרוב" (למטה מח טז) ורוב בניו (אסתר ה, יא) ויהי' פירושו כאשר החל האדם להיות, או להרבות לרוב, והרד"ק בשרשיו הביא עם "ורבה עליך חית השדה" (שמות כג כט): (ד) והם ידי נקראים אלהים, כמו "אלהים לא תקלל" (שמות כב כז) והדומים לו ובשיטה ראשונ' "ויש בדרש שבני האלהים מלאכים ירדו ממעלותם, וזה רמז למערכת עליונה והמשכיל יבין": (ה) וכתב ע"ז רנה"ו גם בפי' הזה אין טעם לנפילים שיאלו מבני האלהים: (ו) יתכן שבימים ההם הי' בני אדם נחלקו לשתי כתות הכת האחת נולדו מאת בדמות אלהים, בשלימות גדולה מן הגובה והחוזק, והם הולידו בנים רבים, והם נקראים בני אלהים כי הם בני האיש הנברא בצלם אלהים, או שמכם לאלהים להורות על גדלם והוזקם, כטעם "כהררי אל" (תה' לו ז) "שלהבת יה" (ש"ה ח ו), והכת השנית בנות משפחת קין פחות המעלה, ומפני שהי' אביהם עובד אדמה נקראו האמה בנות האדם, וכן קראו אותנה בנות האדם להיותן מזרע בני הארור אשר כבר נתמעט בהם הצלם והדמות: (ז) חכמי המזלות: (ח) בדפוסים חסר הנקשר, ובכ"י נאמר, בחרו להם נשים כמו שהיתה וכו': (ט) כי הי' בקיאים בחכמת המזלות: (י) כי תיבת ויקחו תסבול שני פירושים, אחד כמו וישאו, והשני לקיחה בחזקה, אם לא היתה רוצה להנשא להן והוצרכו לזה בעבור נורך דעתם כפי המערכת:

קרני אור

[א] וכן הוא (ב"ר פ' כו ה, מד"א, כרא' ו, יא,) בני הדיינים, ולו"ת "בני רברביא" וכן תיוב"ע: [ב] ובפדר"א (פ' כב) אמר ר' יהושע בן קרחה יפרים נקראו בני אלהים שנאמר בנים אתם לד' (דבר' יד א) והמלאכים נקראו בני אלהים שנאמר "ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים" (איוב לח ז) ואלו עד שהיו במקום קדושתן בשמים נקראו בני אלהים שנאמר "וגם אח"כ אשר יבואו בני אלהים" ועיין בפי' הגרד"ל: [ג] ובפדר"א (פ' כב) ר' ישמעאל אומר משת עלו ונתיחסו כל הבריות וכל דורות הצדיקים, ומקין עלו ונתיחסו כל דורות הרשעים הפושעים והמורדים, וכן הוא (זהר ברא' דף לה) "מקין אתיין כל אינן תלפין ורשעים וחייבי עלמא", וכן הוא כת"ו, ועיין עקידה ברא' שער יא, וברד"ת מה שכתב מס' יוסיפון: [ד] ובב"ר פ' כו "רב הונא בשם ר' יוסי אמר הדנו ימים כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות ועל המזלות" כי יסוד תכמה זו נוסד על החוש מה

ושרשו

מקורי רש"י: א) ב"ר כו ג, שוח"ט מזמור ט, אבדר"נ פ"ב ילקוט רמז עז. ב) ב"ר כו ה וכן ת"א. ג) ב"ר כו ה, פס"ז. ד) ב"ר כז ה, תנחומא ד אות לג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃

בִּיסָּא אַרְכָּא יְהִיבַת לְהוֹן מְאָה וְעֶשְׂרִין שְׁנִין אִם

אבן עזרא

הרבו אל נדנה (דה"א כא כז) (יא) כי הגוף ל־זה כנדן (יב) והן] והעד איתכרית רוחי (דניאל ז טו), (יג) [ו] רק יהיה ידון שרש אחר (יד) כמו „אם יעלה לשמים שיאו" (איוב כ ו) (טו) שהוא מנחי העין (טז) וכמוהו נשא (יז) ורבים אחרים, וי"א שמשקלו כמו „וישב העפר" (קהלת יב ז) (יח) והוא מגזרת דין (יט) [ז] כי הרוח דיין בגוף (כ) [ח]: בשגם. השי"ן כמו שככה (כא) [ט] ויהיה טעמו לא יעמד רוחי, שמאתי היתה (כב) וכן קהלת אמר „והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה" (קהלת יב ז), רק רוח האדם לבדו (כג) בעבור זה ההמם (כד) [י] ועוד בעבור שהאדם.

רש"י

רוחי נידון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסגו"ל כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ"כ אינו נכנע לפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא בו עד שקמתי דבורה ה) כמו שקמתי וכן שאתה מדבר עמי כמו שאתה אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אאריך

קרני אור

בגדולה כעין ממלא ומהלך הכוכבים ומהבגוים ביעבור עליהם, וכן האריכו ימים לדעת ולהתבונן בהם כדי לעמוד על אלו החכמות האלהיות, אבל אי אפשר הגעתם רק בנסיונות גדולות ועיונים ארוכים מאוד, ומהם ינחלו החכמה הזאת דורות הצדיקים אשר יקומו מאחריהם: [ה] ובב"ר (פ' כו) ר' הונא בשם ר' אחא אמר לא ידון בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה, אין אני מחזיר רוחות אלו לנדיהם, ויתכן שזהו דעת אונקלוס בתרגם „לא יתקיים דרא ביבא הדין קדמי":

[ו] ור' יהודה חיוג פי' לשון ריב ומדון ומזה „ויהי כל העם נדון (ש"ב, יט יוד) וכן פי' הריק"ם הביאו הרד"ק בשרשיו שרש דון לא יהיה רוחי העליוני בנפשת באדם במריבה עוד לעולם עם הגוף, כי הוא אינו נהגה בתאות הגוף, והגוף נמשך לתאות הבהמות, וזה באמר הוא בשר, וכתולדות הבשר שקועות וקבועות התאות אצריך מאה ועשרים שנה, אם יתוזרו בתשובה ואם לאו אכלה אותם מן העולם, וכן פי' הרס"ד, ולפד"ל נראין יותר דברי רש"י ורשב"ם שפי' אל יהי רוחי נדון ונבוך לעולם במשפטי האדם אם להשחית אם לרחם: [ז] וכן אז"ל (סנהד' קח, א) דור המבול אין חיין לעוה"ב, ואין נידונין שנא' לא ידון רוחי באדם לעולם, לא רוח ולא דין: [ח] אמר השם הנה בלי ספק לא ישפוט השכל שברואתי במין האנושי באדם בכוס עת, אם לא אקח בזה עלה ר"ל שלא ימשול בו השכל בדרך שיתנהג האדם בדרך הישרה (רלב"ג): [ט] ולדעת רז"ל (ב"ר פ' כו ילקוט ברא' רמז מד) הוא מגזרת „בגם" וענינו שכוך, „אני אמרתי שתהא רוחי דנה בהן, והן לא בקשו הריני מכניסן ביסורין וכו' הריני מכניסן אלו באלו" ופי' המפרשים שהוא לשון קיבוץ וחיבור וידיוק אלו באלו, על דרך שכתוב „וסכסכתי מצרים במצרים" (ישעי' יט, ב,) ורנה"ו יפרש מגזרת „שגה" ויאמר שבשגגתם מן הדרך הטובה. אף הרות בשר ועוזר לו: [י] והרמב"ם ז"ל פי', לא יעמוד רוחי באדם לעולם, בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה,

יהל אור

(יא) ושרשו נדן והנה ת' הדגש, וכן הביא הרד"ק בשרשיו שרש נדן וז"ל „ויש מי שפי' מזה הענין לא ידון רוחי באדם שהגוף לרוח כנדן, ויהיה מזה השרש. ג"כ, והנה ת' הדגש והיה ראוי להיות ידון כמלם ינוש ויהיה נחסרי הפ"א שפאהם נו"ן ויהיה הנה ת' הדגש כמו שהוא בויזד יעקב (למטה כה כט) שמשפטו להיות ויזיד, כן לא ידון משפטו לא ידון שרשו נדן ורנה"ו ישיג ע"ז עיי"ש: (יב) ופי' לא יהיה הרוח בתוך נדנו שהוא הגוף לעולם אלא אוציא אותה ממנו ואכלה הרוח והגוף: (יג) וסוף הפסוק „אנא דניאל בגו נדנה", ופי' נדנה תיק, ונרתיק החרב נקרא נדנה ויקרא תיק, וכן הגוף תיק וכלי לנפש: (יד) ר"ל דון, ונראה שרשו נדן והם שני שרשים ופי' אחד: (טו) ששרשו שוא: (טז) וכן כתב רנה"ו „אבל העיקר שהוא מנחי העי"ן": (יז) שרשו שוא מנחי העי"ן, הרי שני שרשים שוא, ונשא, בטעם אחד: (יח) שהוא בחולם, וטעמו כאלו הוא בשורק, וכן זה ידון כאלו הוא בשורק: (יט) ר"ל שאין ענינו נדן כי אם דין:

(כ) כי הרוח הנפשי נתון באדם להיות דיין ושליט על גופו לבחור בטוב ולהרחיק הרע, ואנשי הדור הרע השחיתו מעלליהם עד שאין עוד תקוה מהם שישוב הרוח הנפשי אל ממשלתו להיותו כדיין על כחות גופו המתאויות, כי גם הרוח הנפשי נוטה אחר החומריות ותאות הבהמיות: (כא) פי' השי"ן של בשגם איננה מן השרש, כמו שין של „שככה לו" (תה' קמד טו) שפי' אשרי העם אשר ככה לו, לפי שהוא נקוד סגול וגם שי"ן של בשגם אעפ"י שהוא פתוח דינו כמו היה בסגול כמו „שלמה אהיה" (שיר א ז) שקמתי דבורה (שופ' ה ז) כמו „שקמתי שלמה", כי השי"ן תבוא במקום מלת אשר, ותמיד היא נקוד' בסגול, ודגש באות שאחריה כמו „את כל המעשים שנעשו" (קהלת א יד) שיבוא אחרי המלך (שם ב יב) וכלל גדול הוא דכל מקום שהבי"ת והשי"ן משמשות ביחד על תיבה אחת, שימושם במקום מלת בעבור, או בשביל כמו בשלי הסער הגדול הזה (יונה א יב) ופה שהבי"ת והשי"ן משמשות על מלת „גם" בשגם פי' כמו בעבור שגם זאת בו שהוא בשר: (כב) כי לא באה מיסודות הגוף, ולא מן השכלים, רק הוא רוח השם שנפח באדם מפיו, והיא מדרגה היותר גדולה, שהוא החלק האלהי אשר באדם, הנצחי והקיים לעד:

(כג) שתשוב אל האלהים אשר נתנה, כי היא לבדה היתה מאתו: (כד) זה קשור עם לא ידון שפי' למעלה לא יעמוד רוחי, וככה פירושו רוח שהיתה באדם מאתי לא יעמוד בעבור זה ההמם:

כלומר

מקורי רש"י: ה) שופטי' ה ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם

יְתֻבוּן: ד גִּבָּרַיָּא הֲווֹ בְאַרְעָא בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן

רש״י

להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול וא״ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא מאה שנה אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר היתה הגזרה גזורה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם ו) . יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה הוא לאלות פשוטו: (ד) הנפילים. ע״ש שנפלו והפילו את העולם ז) ובלשון עברי ל׳ ענקים הוא: בימים ההם. בימי דור אנוש ובני קין:

אבן עזרא

בשר (…) והוא יגיע עד עת (…) ויחסר כאשר ינצח העשוי לעושה (…) [יא], והיו ימיו י״א שוה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן, מצאנו מעט, רק על הרוב ידבר, ואין זה אמת, כי הנה שם חיה שש מאות, וכל הדורות אחריו היו שנים רבות (…) [יב] ובימי פלג חסרו השנים [יג] ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה (…) והאמת מה שאמר המתרגם ארמית שנתן קץ לאדם (…) [יד] כטעם עוד ארבעים יום (יונה ג ד) ואם ישובו ימלטו, ואם לא ישובו וימותו (…), ואל תשים לבך אל מספר „ויהי נח בן חמש מאות שנה״ (למעלה ה לב) (…) כי אין מוקדם ומאוחר בתורה (…) [טו] והנה כתוב „וימת תרח בחרן״ (למטה יא לב) ואחריו ויאמר ד׳ אל אברם לך לך מארצך (שם יב א) ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהי׳ יצחק בן ל״ה שנה (…) ורבים כמוהו (…) [טז]: ד ופירוש נפילים. (…)

יהל אור

(כה) בלומר בעבור אשר הוא גם בשר ואינו רוח עליון לבד כ״א מורכב מבשר ורוח שני הפכיים המריבים תמיד זה עם זה, וכנוי „הוא״ שב אל האדם שזכר בפסוק, לא על הרוח שהוא ל״נ, וענינו האדם הוא גם בשר ולא רוח לבד: (כו) והוא העת שהזכיר כי מיום הלידה עד העת שהוא יוסיף אומץ ויחסור (כז) העושה הוא רמז למזל שהוא סבת הפסד האב והולד הבן, וכמו שפי׳ בשם אחרים (למעלה ג ח) בפי׳ „ביום אכלך ממנו מות תמות״: (כח) ובשיטה ראשונה, „והי׳ ימיו כדברי המתרגם, וי״א כי ק״כ שנה מועד קצון לרוב האדם כמספר שנות השמש על פי חכמי המזלות, ואיננו נכון, כי שם היה אחר המבול ת״ק שנה, ובעבור שבחרו נשים נולדו להם הנפילים, וגם אחרי כן אחר המבול״: (כט) ואם רואים אנחנו שיש אנשים שיהיו גם תשעים שנה, וגם יותר מזה, וכבר אמרו הטבעיים, שעם היות ימי האדם קצובים כפי הטבע הכולל, הנה לא ימנע אחד מהם שימות מיתה טבעית לכליון הליחות השרשי, כי כולם ימותו מרוע ההנהגה, ומיני החלאים ושאר הסבות: (ל) בן ת״א „ארכא יהיבנא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון״:

(לא) פי׳ אקבע לו זמן ק״כ שנה אם ישובו אקיים אותם בעולם, ואם לאו אכלה אותם: (לב) ואח״כ כתיב והיו ימיו מאה ועשרים שנה ונראה מזה כי תחלת ק״כ שנה משנת ת״ק לנח, והנה ת״ק עם ק״כ יעלה תר״ך ואז הי׳ ראוי להיות המבול, ואיך אמר הכתוב בשנת שש מאות שנה להיי נח היה המבול: (לג) והתשוב׳ כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי תחלת הקץ היה עשרים שנה קודם שנת ת״ק לנח היינו בהיותו בן ת״פ שנה בשעת הגזרה והי׳ ימיו מאה ועשרים שנה, וכן כתב רש״י ז״ל: (לד) כי כתוב ויחי תרח שבעים שנה ויולד את אברם, וכתיב ויהיו ימי תרח חמש שנה ומאתים שנה, כחסר שבעים מהן, נשאר לו לחיות מעת שנולד אברם קל״ה, וכתיב „ואברם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק בנוי נחסר מן קל״ה מאה שנה, נשארו עוד מן שנות תרח ל״ה שנה, ואיך אמר הכתוב וימת תרח בחרן, רק בעבור כי אין מוקדם ומאוחר בתורה: (לה) וכן פסוק הנפילים היו בארץ ראוי להיות אחר ויקחו להם נשים, קודם לא ידין רוחי: (לו) רבג

קרני אור

ואינו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו: [יא] וכתב הרלב״ג, והסבה בזה כלו, איך ביאורם מאלו הפירושים הוא מפני שהעתיד להיות מבני אדם הוא ג״כ בשר, וימלא מוכן מפני זה להמשך לתאות הגופניות, עם מה שכבר למדו מזה, מאלו האנשים השקועים באלו הפעולות המגונות, עד שלא יתכן שיקנה האדם השלימות המכוון בו בבריאתו: [יב] וע״ז כתב הרד״ק שאין זה קוצ׳, כי לא היתה הכונה בגזרה הואת במיד ולדורות יתחילו האנשים לחיות זה המספר משנים, כי איך יתכן שישתנו השנים מן הקלה אל הקלה פתאום, אלא שילך חיות בני אדם ומספר ימיהם הולך ומתמעט כחסרון בירידה תמידית, עד שיגיע אל הגבול הזה ושם יעמוד הטבע האנושי ולא יוסיף, וגם הזמן הזה אינו שכל האנשים יגיעו אליו, אלא שהאדם כשלא ימנעהו מונע מסבות חיצונית ופנימיות יהי׳ גבול חייו הטבעיים כפי לחותו השרשי ק״כ שנה או בקרוב אותו הגבול לא יותר מזה: [יג] והמורה בפמ״ז מח״ב חלק השני כתב „כי מה שנזכר בתורה מאורך ימי האנשים ההם, אני אומר שלא היו הימים ההם רק האנשים ההם הנזכרים לבדם, ושאר בני האדם היו הימים הטבעיים הנהוגים והיתה הזרות הזאת באנשים ההם, אם לסבת רבות למזונם והנהגתם, או על דרך המופת״, והשיג עליו הרמב״ן ז״ל עיי״ש, ועיין בכד״א בארכה להשיב על קלי הדעת שאמרו שלא היו השנים הקדמוניות באותם דורות הראשונים בנות חמה כ״א חדשי לבנה המשלמת סבובה בכ״ח ימים בקירוב, ומהלכה תקרא שנה מלשון שניות לפי שחוזרות שנית למקום שהתחילה ממנו: [יד] וכן הוא (ילקוט בר״א רמז מז) והי׳ ימיו ק״כ שנה שהרבה היה הקב״ה מלעטר על דורו של מבול שלא יאבדו לפיכך התרה בהם ק״כ שנה (דהבו ז״ל והי׳ ימיו וגו׳ בימי ההתראה הי׳ ק״כ שנה): [טו] עיין (קהלת רבה פ״א, סי׳ לא) שהביא דוגמאות רבות מזה, ועיין בריית׳ דל״ב מדות „מדה ל״ח מוקדם שהוא מאוחר בענין״ וכפי׳ הרב הח׳ רל״ה ק״ב בספרו „נתיבות עולם״ שהביא משלים רבים ע״ז, ובס׳ „מטיב דבר״ להרב הח׳ רי״ל, ועיין בלשון למודים להרמ״ח לוצאטו למוד יו״ד סדר ד׳ שהביא דוגמאות רבות ממדה זאת: [טז] והגאון ר״י מוסקאטי כתב, ומה שאמרו

הפירושים

מקורי רש״י: ו) סד״ע פ׳ כח (עיין הערת הח׳ ר״ד ראטנער אות גב שם ועיין רש״י ברכ׳ יח ג ובנמ״ד ז יט. ז) ב״ר פכ״ו ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וגם אחרי־כן אשר יבאו בני האלהים אל־בנות האדם וילדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי השם: פ מפטיר ה וירא יהוה כי רבה רעת האדם בארץ וכל־יצר מחשבת לבו רק רע כל־היום: ו וינחם יהוה כי־עשה את־האדם

אונקלוס

ואף בתר כן די עלין בני רברביא לות בנת אנשא וילדן להון אנון גבריא דמעלמא אנשין דשמא: ה וחזא יי ארי סגיאת בישת אנשא בארעא וכל יצרא מחשבת לבה לחוד ביש כל יומא: ו ותב יי במימרה ארי עבד ית אנשא בארעא ואמר

אבן עזרא

(שיפיל) שיפול לב הרואה אותם, שיתמה מגבה קומתם (ו) [יז] וטעם אחרי כן אחר המבול (ז) [יח], והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים (ח): ך וינחם ד'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם (ט) רק דברה תורה כלשון בני אדם (י) [יט] כי המשחית

רש"י

וגם אחרי כן. אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם ח): אשר יבאו. היו יולדות ענקים כמותם ט): הגבורים. למרוד במקום: אנשי השם. אותן שנקבו בשמות עירד מחויאל מתושאל שנקבו ע"ש אבדן שנמוחו והותשו י). ד"א אנשי שממון ששממו את העולם יא): (ו) וינחם ה' כי עשה.

קרני אור

אין מוקדם ומאוחר בתורה יש לפותרו כי אפילו מה שיראה מוקדם או מאוחר חוץ למקומו הגלות, אי"י לא מוקדם ולא מאוחר לפי האמת, אבל איתן מוצבו במקום הראוי לו לפי יושר הכוונה האלהית, ואם לא נשיג זה לקוצרנו, ובכל השתדל הרמב"ן במקומות הרבה מביאור התורה להכין ולהורות באם היות מטולטלים שבילים של תורה מצד סדר הזמן שבו נמצאו הדברים, אין טלטולם אלא לכוונת סדר אחר שאליו הוא נושא את נפשו המסדר העליון ב"ה, מלבד מה שצורך מצב הכתובים עד"ז כדי שיונח מקום ליסודותיה ולא יתבלבל סדר השמות היוצאים מהם, והוא אלי מה שכוון רב"י ז"ל, באמרו כפי' תזריע, אחד לעולה, ואחד לחטאת, לא הקדימה הכתוב אלא למקראה, אבל להקרבה חטאת קודמת לעולה: [יז] והרש"פ (יריעות שלמה ח"ג יריעה ח) פי' שענינו יצאה חוץ לגדר הטבעי שהדבר מוטבע עליו, שלא נברא הדבר כדי שיפול, כ"א שיעמוד, או ישב, או ישכב, שכל אלה המעמדות הדבר מוטבע, אבל לא שיהיה נופל, והרי הנפילה א"כ מעמד בלתי טבעי לדבר שלפיכך בא נפל בנו"ן, שהוא נו"ן נפעל האמתי"ו, והיינו שאינו נופל כרצון עצמו, כ"א נפעל ומוכרח מצד חוץ, ויהיה מענין "פלא" גם שם נפיל, הנפילים היו בארץ, והיינו מופלאים בגובה קומתן ויוצאים מדרך הטבעי, והרדי"א פי' בענין אחר עיי"ש: [יח] והקרוב אלי, כי חם לקח אשתו מבנות הנפילים, ועל כן מבניו יצאו ענקים וגבורים ונפילים, כי הענקים שבארץ כנען מבני חם הם, ונמרוד שהתחיל להיות גבור בארץ הוא בן כוש בן חם, וגלית וחבריו גבהי הקומה הי' מבני פלשתים בני מצרים בן חם, ומאחר משפחות בני נח לא מצינו שילדו מהם ענקים כלל (רגה"ו):[יט] המאמר דברה תורה כלשון בני אדם שהשתמשו חז"ל במקומות הרבה (קדושין יז ב, ברכות לא ב ערכין ג, כריתות יא א) ועוד במקומות הרבה וכן בפס"ז (ברא' ו ז) "דברה תורה כלשון בני אדם" וע"ז כתב בס המגלה הח' רש"ב "פי' זה להרחקת ההגשמה ורחוק מזה

יהל אור

הפירושים בביאור מלה זאת, ורוו"ה כתב, הנפילים לא נתברר טעם שמם, וכן רפאים, וקראו גם למתים רפאים, לפי שכל הרפאים נמחו מן הארץ, ורק עוג נשאר, ואותו הרגו משה וישראל, נטפה להם לגלה לקרוא למתים רפאים, "והרפאים יהוללו" (איוב כו ה) שאמר איוב, והוא היה בימי קדם, הם רפאים ממש שאמר לשבח המקום ית', גם הרפאים הרמים יהוללו ויפחדו ממנו: (לז) ואמר כי בימים ההם הי' בארץ אנשים בעלי קומה יתירה מאוד, וכמו שהבאתי למעלה דעת המורה בארכות ימי הנזכרים שהיו יחידים, כן היו הנפילים יחידים ביתרון מדת גופם, והם הנקראים נפילים וענקים: (לח) וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, א"כ או תהיינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם, או שיודה כמאמר הדורש בעוג שפלט מן המבול, ויוסיף הוא (הח' ז"ל) שנמלטו גם אחרים עמו, עיין בביאור שד"ל שיפרש ג"כ "אחרי כן" אחר המבול: (לט) והיו נקראים בני האלהים, בהיותם בתכלית השלימות מן הגובה והחוזק: (מ) כי אין שינוי חפץ בו ית' ויתעלה, ולשון נחמה הוא תגודת הלב מענה לעלה שכנגדה, פעם מן הרעה לטובה, ופעם להפך, כגון "ונחמתי על הטובה" (ירמי' יח י) מה שאין כן בבוי"ת: (מא) על דרך משל, כי אין לפניו ית' על דרך האמת לא שמחה ולא מזה

מקורי רש"י: ח) ב"ר שם. ט) ב"ר שם. י) תנחומא ב ברא' אות מ', ב"ר שם. יא) תנחומא שם וכיון כפרש ש"ז, ב"ר שם, פכ"ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נחמה היתה לפניו שבראו בתחתונים שאילו היה מן העליונים היה ממרידן יב): ויתעצב. האדם: אל לבו. של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו וזהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות. ובן אדם ויתנחם. ועל עבדיו יתנחם. וינחם ה' על הרעה. נחמתי כי המלכתי כולם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו יג) כמו נעצב המלך על בנו יד) וזו כתבתי לתשובת אפיקורוס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה אמר לו אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושימחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא. אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן לא נמנע מלבראן טו) (ועיין ברא"ם) בשביל הצדיקים העתידים

אבן עזרא

מה שעשה יראה שניחם (מב), וטעם ויתעצב אל לבו, הפך „ישמח ד' במעשיו" (תה' קד לא) (מג) [כ] כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו (מד) וי"א כי וינחם כמו „מתנחם לך להרגך" (למטה כז, מב) (מה) [כא] ויפרשוהו וזע"ד (מו) ואמרו כי לבו היא הנביא (מז) ואלו היה כן לא היה אחר ויתעצב מלת אל. (מח) ואנה מצאנו שנקרא הנביא לב (מט). [כב]:

יהל אור

עצבון, ולא ישתנה ממדה למדה, וכאשר השמחה והעצבון באדם בלב, לפיכך אמר דרך משל על האל יתי' אל לבו: (מב) להרואים יתדמה שניחם ממה שעשה, אחרי כי הוא ברא מקודם, ואח"כ מכלה אותם: (מג) הפך מויתעצב, „ישמח ד' במעשיו", והכל דרך משל, וכמו שהאדם שמח על הדבר הישר בעיניו, ויתעצב על הדבר הרע בעיניו, כן היה הספור על האל יתי', והוא על דרך העברה, (וכתה' קד לא) כפ' ישמח ד' במעשיו, פי' הח' ז"ל כי זה על עמידת הכללים, ופי' ויתעצב אל לבו, על היותם נפסדים, והעקידה בשער יא כתב, אמנם היגון עצבון עצמו הוא באמת כנוי מיוחס להפסק השפע מהשופע מאתו, כמו שעל המשכו והתפשטו בשפע אמר „ישמח ד' במעשיו", „עוז וחדוה במקומו" (דה"א טז כז), ובשיטה ראשונה „וינחם ד', חלילה כי לא אדם הוא להנחם, רק דברה תורה על דרך האדם, כי המדבר הוא אדם, ג"כ השומע, כמו ויעל, וירד, ישמח ד' במעשיו, ויתעצב אל לבו, והנה שמואל אמר וגם „נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם" (ש"א טו כט), ושם כתוב „נחמתי" ועיין (שמות לב יד) כפ' „וינחם" פי' הח' ז"ל „חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם, כמו „ויעל" „וירד" „ישמח ד' במעשיו" ויתעצב אל לבו", ועיין ביאורי שם: (מד) כי הוא יתי' אינו שופט בריותיו בדרך נקמה חלילה, ושמח בצרתם בעבור שסרו מאחריו, רק באורח משפט בצדק ובמישרים, כי אינו חפץ במות המת, ע"כ כשבא קץ עונם התעצב אל לבו כשראה שיאבדו בנתיבות משפט: (מה) ושם פי' הח' ז"ל מגזרת נחמה, והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך, והי"א רוצים לפרש גם פה מלשון נחמה: (מו) וזע"ד, וי"נ „ווע"ד" והוא לשון ערבי, ובכ"י הגי' „ויפרשוהו מגזרת אעיד" וכוונתו למה שפי' שם (למטה כז מב) בשם הגאון „שהוא מגזרת ווע"ד בלשון ערבית", או טעמו ייעוד והבטחה שייעד להם והבטיחם שיאבדו כי ווע"ד בלשון ערבי יאמר על קביעות מועד וזמן, וכן למטה כז מב, מתנחם לך, ר"ל קבע לו מועד וזמן להורגך וכן בשמות (לב יד) כתב הח' ז"ל ג"כ „וי"מ אותו מלשון ווע"ד ואין צורך", ועיין ביאורי שם: (מז) ויהיה ויתעצב פירושו, ספר מחשבתו אל הנביא ונעצב הנביא: (מח) כי אין זה מטעם הלשון, כי יובן שהשם התעצב לנביאו, והיה צ"ל „ויתעצב לבו": (מט) וכן כתב הרמב"ן ז"ל כי ענין אל לבו, כי לא הגיד זה לנביא שלוח אליהם, וכן הלשון במחשב כדרך „לדבר אל לבי" וזולתו:

קרני אור

מזה שהמחבר שהי קודם זמנו של הרמב"ם ז"ל ככר השתמש במאמר דברה תורה כלשון ב"א על הרחקת ההגשמה, ולא כדעת האומרים שהרמב"ם הוא הראשון שהשתמש במאמר זה לכונה זו" ועיין עקידה כרא' שער יא: [כ] ואו"ת „ואמר במימריה למתבר תוקפיהון כרעותיה" והכוונה עלה על לבו של מקום להעציב האדם, וכתב הרש"ד נטה מדרך פשטות הכתוב כדי להרחיק מדת העצבון מהאל יתי' שהוא מרומם ונשגב מכל מדה פחותה, ועיין או"ג כרא' סי' 21 וכס' יא"ר על התרגום, וכס' לחם ושמלה, ובשמלת גל, ועיין עקידה דברים שער פ"ז ובס תהלה הפלגת מליצתם ז"ל באומרם מקום יש לו להקב"ה ששם בוכה ומסתריה שמו (חגיגה ה ב) וכוונת מי שאמר כאן בבתי בראי כאן בבתי גואי (שם) והכל להורות איך יאמר בו יתי' זה וכיו"ב, ומעתה לא תשומם באומרו ויתעצב אל לבו, כי הוא כמו „והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעי' סג, יוד) וההבדל בין נעצב ובין התעצב כתב רוה"ו כי אותן שבנפעל הם בטבע כשיארע לאדם צרה יעצב ממנה, כמו „כי נעצב המלך על בנו" (ש"ב, יט, ג) „כי נעצב אל דוד (ש"א, כ, לד) וכדוגמתן אין לסמוך אל השם, אבל מתעצב הוא על המתבונן בדבר ורע לו, ולא מצינו רק זה, ופעם שני „ויתעצבו האנשים ויחר להם מאוד" (למטה לד, ז,) לפי שהתבוננו הרעה שעשה, ואמרו כי נבלה עשה וגו' וכן לא יעשה, וכן כביכול כשנחם השם וחשב למחות את האדם ראה שהוא כלי חפץ והתעצב לאבדו: [כא] עיין יהל אור ובדברי ר' נחמיה (ב"ר פ' כז) „מתנחם אני שבראתי אותו מלמטה", וכן ר' לוי (שם) „מתנחם אני שעשיתי אותו ויתן בארץ", ופי' המפרשים מלשון נחמה ושמחה: [כב] כל ענין שלהו השם ולא אמרו לנביא כעת ההיא אשר סבר ס הכתוב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־
בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם
עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף
הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃
ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ פ פ

אונקלוס

בְּמֵימְרֵהּ לְמִתְבַּר תָּקְפְּהוֹן כִּרְעוּתֵהּ׃ ז וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת אֱנָשָׁא דִּי בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא אֲרֵי תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי עֲבַדְתִּנּוּן׃ ח וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃

פ פ פ

קמ"ו . אמצי"ה . יחזקיה"ו סימן . ומפטירין כישעיה בה אמר סימן מ"ב :

אבן עזרא

ז ויאמר. אל לבו (י) או אמירה למלאכים, ורי"א לנח (יא) והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה (יב): ח חן. מגזרת רחמים (יג) וממנו תחנה ומשקלו קץ ושניהם מפעלי הכפל (יד) וטעם מציאות חן (טו) [כג]כמו לא חסה עליך עין (יחז' טז ה) (טז) [כד]

חסלת בראשית :

רש"י

לעמוד מהם : (ז) ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמחה אותו לכך נאמר לשון מחוי טו): מאדם עד בהמה. אף הם השחיתו דרכם טז) ד"א הכל נברא בשביל האדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו יז): כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתים:

חסלת פרשת בראשית

קרני אור

[כג] בעפשם ההוא כפי שכלון, יאמר עליו, "ויאמר ד' אל לבו" להדמות בענין ההוא האנושי על המשך דברה תורה כלשון בני אדם, ומפני שמרי דור המבול לא התבאר בתורה שליחות שלוח להם בעת ההיא, ולא הוזהרו ולא ידעו במות, נאמר בעבורם כי ד' כעס עליהם בלבו, וכן כשהיה רצונו בשלא יהיה עוד מבול לא אמר לנביא לך והגד להם זה, ולזה נאמר אל לבו (מורה פכ"ט מחח' הראשון) [כג] ובזהר ברא' (דף נח ב,) א"ר יוסי חן הייט נח, בצדיקייא שמיהון גרים לטב, אבל בחייביא שמיהון גרים לביש נוח כתיב, ונח מצא חן, כמה דבכור יהודה אתהפכו אתוון לביש ער רע: [כד] ובב"ר (פ' כח) א"ר אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים, ונח מצא חן, אתמהה, אלא אפילו נח שנשתייר מהם לא שהיה כדאי אלא שמצא חן, וכן הוא בג' (סנהד' קח א) תנא דבי ר"י אף על נח נחתך גזר דין וכו':

חסלת פרשת בראשית

יהל אור

(י) הכתוב לא פי' למי אמר ויפרש הה' ז"ל שאמר אל לבו, ובשיטה ראשונה "ויאמר ד' אל לבו", כמו אמרתי אני בלבי (קהלת ב א) ואלה הם דברי משה, כי אחר כן גילה סודו לנח, מאדם הזכיר בתחלה הנכבד ואח"כ הבהמה, וגם הטעם הוא לבדו, והנה בניו ונשיו בזכותו נמלטו": (יא) כן פי' הרלב"ג "הנה אמר זה לנח כמו שנזכר בתורה אחר זה", ועיין (למטה ח כא) ובביאורי שם: (יב) בפי' וי"ו "ויתעצב אל לבו": (יג) וטעם רחמים הוא מטעם אהבה ככתוב "ארחמך ד'" (תה' יח ב): (יד) ההטבה בלי הגמול תקרא חנינה, והחן הוא ההכנה אל ההטבה ההיא, והוא מפעלי הכפל משרש "חנן" והשם הוא החונן האמיתי, לכן תקרא בקשת הטובה מאתו תחנה "ואתחנן אל ד'" (דבר' ג כג) והוא לבדו חנון, כי החנינה בו בעצם, וזולתו לא יקרא חנון, כי אם חונן שהחנינה אליו במקרה: (טו) וכתב הרו"ה אין לפרש שהחן בעיני החונן, והנכון מוצאו כאן, שהרי נאמר "ויתן חנו בעיני שר" (למטה לט כא) "וד' נתן את חן העם בעיני מצרים" (שמות יב לו) הרי שהחן להנחנן, ולא להונן, אבל עיקר משמעו נח היה בעיני ד', אדם שזוכה לחן, כמו מצא טוב, ימצא צדקה, מצא חיים, שמשמעו זכה לטוב, יזכה לצדקה, זכה לחיים ודומיהן והאומר אמצא חן בעיניך, פי' אהיה בעיניך אדם שזוכה לחן וכן כולם: (טז) וטעם מציאות חן, כי החן והרחמנות הם בלב, ובעבור כי ראות העין יעורר הלב, ע"כ כתוב לא חסה עליך עין, וכן מצא חן בעיני ד', כי השם חס עליו שלא יאבד במבול הוא וזרעו:

חסלת פרשת בראשית

מקורי רש"י: טו) תנחומא ב נח אות ד ב"ר פכ"ח ב. טז) תנחומא שם אות ה סנהד' קח א. יז) סנהד' שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ט אִלֵּין תּוּלְדָת נֹחַ נֹחַ גְּבַר זַכַּאי שְׁלִים הֲוָה

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים

רש"י

(ט) אלה תולדת נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה יח) ד"א ללמדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים יט): בדורותיו. יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר. ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואלו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום כ): את האלהים התהלך נח. ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו. נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו כא) התהלך לשון עבר. וזהו שמושו של לשון. בל' כבוד משמשת להבא ולשעבר בלשון

אבן עזרא

ט אלה תולדות. כמו הקורות (נז) [כה] כטעם מה ילד יום (משלי כז א) (נח) [כו] וכמוהו אלה תולדות יעקב (למטה לז ב) (נט) [כז]: איש צדיק במעשיו (ס) תמים. בלבו (סא) [כח] ותמים תאר השם (סב) [כט] מפעלי הכפל (סג) והוא תמים (סד) [ל], וטעם בדורותיו (סה) בדורו: בעת המבול, ובדורות שהיו אחריו (סו) [לא] כי הוא

יהל אור

(נז) פי' הקורות שקרוהו בדבר המבול ואחריו, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג והרדי"א ורע"ס והחזקוני: (נח) וכן פי' שם הח' ז"ל „ילד כמו תולדות יעקב, ענין קורות, וכן זה, כאלו היה נולד המקרה כלי, כי לא תדע מה יקרך מקורות היוס": (נט) כי הקורות הם תולדות הימים, וכן פי' רש"י ז"ל שם: (ס) שהי' מעשיו בצדק היפך אנשי דורו שהיו אנשי חמס וכ"כ רש"י (ע"ז ו א) ד"ה „צדיק במעשיו בלא חמס" עכ"ל: (סא) והרמב"ן ז"ל טען עליו בזה שכתיב „תמים אתה בדרכיך" (יחז' כח טו), ופי' שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין לו עונש כלל, כי הוא תמים בצדק, ועיין קרני אור: (סב) שמלת תמים איננה דביקה עם מלת צדיק להיות פירושו צדיק גדול, רק מלת תמים שבה למלת איש כאלו אמר איש צדיק, איש תמים, כי צדיק הוא תואר השם, ר"ל איש שיש בו צדק, ותמים הוא תואר השם, ואם יהיה מלת תמים דבק למלת צדיק יהיה תמים תואר לתואר: (סג) כי שרשו „תמם": (סד) ר"ל הוא שלם בשרשו, כי מצאנו „תם וישר" שהוא ג"כ מפעלי הכפל, והיא חסר אות הכפל: (סה) פי' שהוא לשון רבים: (סו) אחר המבול, לפי שהיה נח בדורות רבים לאורך ימיו ובכולם נמצא

וכן

קרני אור

[כה] והרמב"ן ז"ל כתב, ואינו נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו, ויפרש שהוא כמשמעו עיי"ש וכן הרשב"ם ז"ל בביאורו לפ' וישב (למטה לז א) כתב שמה שפי' הפשטנים אלה תולדות, אלה מקראות ומאורעות שאירעו, הנה זה הבל הוא, ופי' ג"כ שהוא כמשמעו: [כו] ושד"ל כתב, ואין תולדות קורות ומאורעות, ואם מלאנו „כי לא תדע מה ילד יום" (משלי כז א) אין זו ראיה שהמאורעות תקראנה תולדות סתם, או תולדות האדם, אלא תולדות הימים והזמן, כאלו הזמן יולד המאורעות הנולדים ומתהוים בו, ואעפי"כ אמת הוא כי ״ בספור תולדות הכתוב מגיד ג"כ המאורעות והקורות: [כז] והרשב"ם ז"ל וכן הרמב"ן ז"ל יפרשו גם שם שהוא כמשמעו, ורנה"ו האריך לבאר שהאמת כדברי הח' ז"ל עיי"ש: [כח] אין צדק כי אם במעשה ולא בדעות כמו שרגיל בפי קצת חכמים לומר דעה זאת צודקת, שבדעות יאמר נכונה, או נכוחה, וכן אמרו חכמים צדיק במעשיו ותמים בדרכיו פי' במדותיו שמה שקראו חכמים מדות קרוי בעברי דרכים, (רוו"ה) ורע"ס פי' תמים במושכלות, ובתנחומא (נח סי' ה) תמים שנולד מהול, זה אחד משבעה מהולים שנולדו בעולם וכו': [כט] וכן כתב הרדי"א שהם שני תוארים האחד שהיה צדיק מתנהג עם הבריות במשפט ובצדקה, לא בחמס כאנשי דורו, והב' שהיה תמים בעל תכונה שלימה בלתי נוטה בטבעו אל הדברים המגונים כבני הדור, והרלב"ג כתב צדיק נאמר על שלימות המדות, „הנוי גם צדיק תהרוג" (למטה כ ד) ונאמר עם זה על שלימות המושכלות, „וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב ד) ומזה הענין השני נאמר כאן: [ל] וההבדל בין „שלם" ובין „תמם" כי גזרת שרש „שלם" יורו על שלימות הדבר, ושמעתה עומד בשלימות, וגזרות שרש „תמם" יורו שאיננו עוד, ומעט זה. עלמו כשסמכוהו אל אדם הי יורו שתמו ופסקו ממנו כל תורת רע, וע"כ נופל על הבשר החי, ויורה שחלל מגוף זה כל מום רע, ונכתב כן על הקרבנות שצריכין להיות בלי מום, וככה כשנכתב על דרכי הנפש, יורו שאין בנפש זה דרכים רעים ולא פניות רעות, אבל כל מעשיו תמימים בלי מום, וכשנכתב על מחשבת הלב יורה ג"כ שאין בדעתו עקשות ומחשבה זרה, למדת שיש תם דרך, ויש תם לב, וזה השני נכבד מאוד, ולפי שהתואר הזה יורה על הטוב הגמור שאין בו רע כלל, הוא תאר להשם, כאמרו „הצור תמים פעלו" (דבר' לב ד) וכן „האל תמים דרכו" (ש"ב כב לא) (רנה"ו) ועיין יריעות ש' (ח"ג יריעה ס') שיפרש שאלה השמושים של „שלם" ותמים, הם לפי הבנתם הפרטית שלהם, אבל לפי ההוראה הכוללת בהם יש הרבה מקומות שימצא „שלם" במקום תמים, ותמים במקום שלם, עיי"ש שהביא כמה דוגמאות לזה: [לא] וכן הוא (תנחומא נח סי' ה', ב"ר רים פ' כו, שוח"ט מזמור א סי' יב) „בדורותיו בשלשה דורות בדור אחד בדור המבול ובדור הפלגה", ודעת הרמב"ן שלא נאמר זה רק על הדורות שהי' קודם המבול וגם לא בכולם ולא אחריו, וכן פי' הרמב"ם

מקורי רש"י: יח) תנחומא ב נח אות ס אגדת בראשית פ"ד. יט) תנחומא שם אות ב. כ) תנחומא א נח אות ו תנחומא ב נח אות ו ועיין שם שהביא מן מסכת סוטה קה א, ב"ר פ"ל אות ט' בשינויים. כא) תנחומא א נח אות ה וכדעת ר' נחמיה ב"ר פ"ל י ועיין בפי' מהרז"ו שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה
בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃
יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים
אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־
הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־

אונקלוס

בְּדָרוֹהִי בְּדַחַלְתָּא דַיְיָ
הֲלֵיךְ נֹחַ׃ י וְאוֹלִיד נֹחַ
תְּלָתָא בְנִין יָת שֵׁם יָת חָם
וְיָת יָפֶת׃ יא וְאִתְחַבַּלַת
אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת
אַרְעָא חֲטוֹפִין׃ יב וַחֲזָא
יְיָ יָת אַרְעָא וְהָא
אִתְחַבַּלַת אֲרֵי חַבִּילוּ
כָּל בִּסְרָא אֱנַשׁ יָת אָרְחֵהּ

אבן עזרא

חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה (סז) [לב] והסימן הוא ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח: יא ותשחת הארץ, הטעם אנשי הארץ, וכן „ארץ כי תחטא לי" (יחז' יד יג) „וכל הארץ באו" (למטה מא נז) (סח) וי"א כי טעם לפני האלהים בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם (סט) [לג], והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו (ע) והאומרים כי אלהים במקום חזה איננו קדש (עא) לא אמרו מאומה (עב): חמס. בגזל ועשק (עג) [לד] ולקחת גם הנשים בחזקה (עד) ומה שאמרו קדמונינו ז"ל (עה) כי טעם השחית כל בשר את דרכו (עו) שכל חי לא שמר דרך תולדתו (עז) ועות הנתיב הנטוע (עח) הידוע נכון הוא (עט) ומה נכבד

רש"י

אחד קום התהלך להבא. התהלך נח לשעבר. התפלל בעד עבדיך להבא. ובא והתפלל אל הבית הזה לשון עבר אלא שהוי"ו שבראשו הופכו להבא: (יא) ותשחת. לשון ערוה כב) וע"ז (ס"א ערוה כי השחית כל בשר את דרכו וע"ז) כמו פן תשחיתון: ותמלא הארץ חמס. גזל (ס"א שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם): (יב) כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה

קרני אור

[לב] וכן הוא (סד"ע פ"א) „מן המבול עד הפלגה ש"מ שנה, נמצא נח חיה אחר הפלגה עשר שנים אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ח שנה", וכן הוא (בר' ר"ס פ' סא, ופ' כ"ד שוח"ט הואל' רב"כ מזמור א' סי' ג): [לג] לפני האלהים כנגד המלות האלהיות שבי' בינם למקום, ותמלא הארץ חמס כמה שבין אדם לחבירו (רד"ה) כי הקב"ה יודע קורות האדם ולפניו כמחשבה יעלה כאלו כבר נעשת מי שראוי להיות נעשת, וזהו אמרם כי יפול הנופל ממנו, שראוי ליפול משבת ימי בראשית, ובהיות הארץ מלאה חמס וראויה להשחת כאלו כבר נשחתה לפני (ר"מ חפץ):
[לד] ובג' (סנהד' קח א, בר' פ' לא) בוא וראה כמה

יהל אור

הולך כנגדו, וכן פי' הרלב"ג והרד"ק: (סז) כי המבול היה בשנת ת"ר לחיי נח, וגם הוליד את ארפכשד בהיותו בן מאה שנה שנתיים אחר המבול והיה נח אז בן תר"ב שנה, ומאז עד שנולד אברהם היה ר"ל שנים, וכל ימי נח היו תתק"ן שנה, והנה היה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה: (סח) שבכולם פי' אנשי הארץ: (סט) ובשיטה ראשונה „וטעם לפני האלהים בסתר כפי מחשבת האדם, והנה נלכו חמס' והעד „ויחמוס כגן שכו" (איכה ב ו) ופי' הח' ז"ל „השף" „נחמסו עקביך" (ירמי' יג כב), ופי' נתגלו

והוסר הכסות שעליהם, וכן פי' פה שנתגלו מעשיהם הרעים שעשו בסתר: (ע) ולא ירא ממנו, כן חטאו בני אדם לפני האלהים והענין שהיו אנשי משחית ואמרו אין אלהים שופטים בארץ: (עא) וכן פי' הרלב"ג והחזקוני ופי' לפני האלהים, לפני הגדולים ומנהיגים שלא היו בושים מהם ואין מי שייסר אותם על רוע מעשיהם: (עב) וכן הוא הקבלה כי הוא מהשמות שאינם נמחקים, והאלהים במקום הזה קדש, ובשיטה ראשונה „וטעם לומר האלהים, בעבור את האלהים התהלך נח, וכל מעשה השם ע"י, המלאכים הוא, והם גלו לו הסוד. במלות השם הנכבד": (עג) כי מלת חמס כולל כל מיני עול המנגדים לשקול דעת האדם, כגון רציחות אדם והכחשה גמורה באדון הכל בה' שאין תועבה גדולה הימנה: (עד) כי השחית כל בשר את דרכו, והן הדרכים שדעתו של כל אדם מכריעתן כמו החמס, דם, ורלה, ולקחת נשות זולתו בחזקה, שרעות אלה ודומיהן כמעט נטועות בשקול הדעת, והם ברוב אולתם השחיתו דרכיהם: (עה) בג' (סנהדרין דף קח א, תנחומא נח סי' ה) „אמר ר' יוחנן מלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם, ואדם על הכל", וים לומר כי ברשעתם כפו את הבהמה והחיה לעשות כן פעמים רבות עד שהרגילום, ועשו אח"כ מאליהן, וכמו שעד היום יוכל האדם להרגיל מקצת הבע"ח לעשות מעשים שאינן כתולדותן: (עו) ובשיטה ראשונה „וטעם את דרכו כאשר רמזו קדמונינו ז"ל שהלך כל מין לשכב עם מין אחר": (עז) פי' שינו גם המנהג הטבעי שהוא מקום משגל האשה ושמשו עמה שלא כדרכה, והרד"ק פי' דרך תולדתו שהוא כמו שאמר „ודבק באשתו" (למעלה ב' כד): (עח) זכר עם הזכר, וככה מין בשאינו מינו, וכולם הוא חוץ מן הטבע: (עט) בי מעבי-
האדם

מקורי רש"י: כב) סנהד' נז א

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

עַל אַרְעָא: יג וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ קִצָּא דְכָל בִּסְרָא עֲלַת לִקְדָמַי אֲרֵי אִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן קֳדָם עוֹבָדֵיהוֹן

הָאָרֶץ: ס יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־

רש"י

ועוף נזקקין לשאינן מינן: כג) (יג) קץ כל בשר. כל מקום שאתה מוצא זנות וע"א אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים: כד) כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל: כה) את הארץ. כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר מן העיר. חלה את רגליו מן רגליו. ד"א את הארץ עם

אבן עזרא

דרש שדרשו (פ) שהשחיתו במים ודנם השם במים (פא) וכאשר מימיהם ממעל ומתחת (פב) כן היו המים שהשחיתם בם (פג): יג ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר. (פד) [לה] הוא הנוף (פה) [לו] וטעם בא, הגיע קץ אידם (פו) [לז]: את הארץ. מן הארץ, וכן כצאתי את העיר (שמות, ט כט) (פז) או עם (פח) כמו „את יעקב איש וביתו" (שם א א) (פט) [לח] והנכון בעיני שמלת משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן (צ) „אלהים צבאות" (תה' פ, ח) „כסאך אלהים" (שם מה ז) (צא) והוא כן, והנני משחיתם ומשחית את הארץ (צב) [לט]:

יהל אור

האדם נמשלו לדרכים לפי שיש בכל מעשה שתי דרכים, האחת טובה והאחת רעה, וביד האדם לבחור אחת משתיהם כרצונו: (פ) בגי' (סנהד' קח ב, ר"ה יב א, זבחים קיג ב) „אמר רב חסדא ברותחין קלקלו וברותחין נדונו, ברותחין קלקלו בעבירה" וכו': (פא) י"א כי טעמו על מאדים שהי' לו עסק במבול, והוא מורה ג"כ על הזנות: (פב) פי' שהי' המים שוכב ונשכב, או פי' שהזרע היה יוצא ממעל מן השכל, ומתחת זה הגוף: (פג) ובן חז"ל (סנהד' קח ב) „תניא מימי המבול קשים כשכבת זרע": (פד) סוף ותכלית של כל בשר, והודיע השם לנח סבת הגזירה קודם ביאת המבול: (פה) החי' ז"ל יפרש כל בשר כמשמעו לא רק על האדם לבדו כ"א על כל החיים בכלל, ולכן יפרש „כל בשר הוא הגוף": (פו) הוא הודעה יודיע לו שהגיע קץ אידם, ופי' קץ כל בשר בא, אבל לא בא עדיין אך הוא במחשבתי, וזהו שיאמר לפני במחשבתי ובגזרתי: (פז) פי' מן העיר וכן „הם יצאו את העיר" (למטה מד ד) פי' מן העיר, ופי' הפסוק הנני משחיתם ממנה: (פח) פי' עם הארץ, כי כיון שכסה המים הרי היא נשחתה וחזרה לתהו ובהו: (פט) פי' עם יעקב, וכן „רעה את אחיו בצאן" (למטה לז ב) ופי' הפסוק אשחיתם יחדיו עם הארץ: (צ) טעמו, אלהים אלהי צבאות: (צא) ופי' שם הה' ז"ל שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך „והנבואה עודד הנביא" (דה"ב טו ח) שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא, וככה זה „כסאך כסא אלהים", כי מלת אלהים שם, והשם לא יסמוך: (צב) ולא פי' הכתוב מה היא השחתת הארץ, ועיין קרני אור:

קרני אור

גדול כח של חמס, שהרי דור המבול עברו על הכל, ולא נחתם גז"ד אלא על החמס, ולפי שהחמס נראה לעין כל ע"כ לא אמר לפני האלהים, וכן כתב הרמב"ן ז"ל ונתן הטעם בחמס ולא בהשחתת הדרך, כי החמס הוא חטא הידוע והמפורסם: [לה] שרשו „קצץ" וענינו כליון וכריתה והפסק כמו „קצץ פתילים" (שמות, לט ג) ונבדל במובנו מהמלות שבשרשן „קוץ" או „קצה" עיין יריעות שלמה חובר א, יריעה ב, ובחלק ג יריעה יח): [לו] עיין „יהל אור", וכן הוא דעת אונקלוס שתרגם „כל בשרא", אף כי למעלה בפ' יב על „השחית כל בשר" תרגם „כל בשרא אנש" ביאורו כמו שפי' בעל „לחם ושמלה" (שמלת גר) שהוסיף תיבת „אנש" ושימורו כי השחיתו כל בשר איש את דרכו, וכמו שהוא כתיונ"ע „כל חד וחד" ובאו לבלול שלא תפרש כל בשר על האדם לבד, רק שהמכוון פה על כל החיים בכלל, ומלת „אנש" כולל כל מין ומין בפרט כדרש חז"ל אף בהמה וחיה ועוף נזדווגו שלא במינם, ועיין נתינה לגר שדעתו דתיבת „אנש" שהיא כתובה בלדו וכוא פי' אחר, והרמב"ן ז"ל יפרש כל בשר זה כל האדם, וכן פי' הרלב"ג: [לז] ובב"ר (פ' לא) „קץ כל בשר הגיע זמנם להקצץ", כי כמו הפתיל כשיקוץ יהיה לו קצוות, כן חיי האדם כשיקוצו יהיה קץ לחייו, ואמר השם שקץ כל בשר בא לפני וכידי לקצץ חיי כולם כרגע וכן אעשה להם: [לח] וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרלב"ג, (ובב"ר פ' לא) אפילו ג' טפחים שבמחרישה שולטת הארץ נימוחו: [לט] ודעת הרמב"ן ז"ל מלת הארץ כולל היסודות כולם, כמו והארץ היתה תהו ובהו, והשחית הארץ והאויר והמים והעפר ויתקלקלו חיי האדם והבהמה, וכמו שקרה באמת מזמן המבול עד זמן יצי"מ שכפי שהתקצרו שנותיהם קצרו ימיהם עד שעמדו על הסדר והמספר שגזר השם, ורע"ם פי' אשחית את מזג הארץ והאויר בנטות גלגל חמה שנטתה מהלכה מן המבול והלך, ולכן נתמעטו שני חיי מין האנושי תיכף אחר המבול, כי לא הי' עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון, ולזה הותר למין האנושי אחר המבול אכילת בשר, והרמב"ן כתב, והקרוב שהודיעו שלא ידונם באיזה דבר באש או מגפה וכיוצא שיתמו החיים והארץ תשאר כאשר היא, אלא כמו שאמר לו שימחו במבול מים שתשחת הארץ, ההרים והבנינים והנטיעות וכיוצא, יען פי' הר"ל:

גופר

מקורי רש"י: כג) תנחומא א נח אות יב, תנחומא ד נח אות י סנהד' קח א, ב"ר פ' כח ח. כד) תנחומא א בראשית אות יב ירושלמי סוטה פ"ק ה, ויקרא כג ט, במדבר פט ילקוט רמז מג. כה) תנחומא א נח אות ז סנהד' קח א ב"ר לא ד בשינוי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאָרֶץ׃ יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ טו וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת

אונקלוס

בִּישְׁתְּהוֹן וְהָא אֲנָא מְחַבֵּלְהוֹן עִם אַרְעָא׃ יד עֲבֵיד לָךְ תֵּיבוּתָא דְּאָעִין דְּקַדְרוֹם מְדוֹרִין תַּעְבֵּיד יָת תֵּיבוּתָא וְתַחְפֵּי יָתַהּ מִגּוֹ וּמִבָּרָא בְּכֻפְרָא׃ טו וְדֵין דְּתַעְבֵּיד יָתַהּ

אבן עזרא

יד גופר. שם עץ קל הוא על פני מים (נג) [מ] ואין ריע לו במקרא (נד): קנים. (נה) להיות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לברו (נו) ושם תיבה (נז) ולא ספינה, כי איננה על צורת אניה (נח) [מא] ואין לה משוטים (נט): וכפרת אותה, י"א שהיא מגזרת כפרת (ק), והטעם מכסה (קא) משיחה (קב) וי"א שהכופר כדמות זפת (קג) [מב] וי"א שיש טיט בארץ מהעפר (קד) והוא מדביק ועומד כזפת (קה) וי"א שהוא הנקרא בלשון ישמעאל בתמורת הכ"ף בקו"ף (קו) והנכון שמלת "וכפרת" מגזרת בכופר (קז) [מג]: מבית, כמו לפנים (קח):

רש"י

הארץ כו) שאף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו: כז) (יד) עשה לך תבת. הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה כח) ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו. עצי גופר. כך שמו ולמה ממין זה ע"ש גפרית שנגזר עליהם להמחות בו כט): קנים. מדורים לכל בהמה וחיה. ל) בכפר. זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמרא ל)

קרני אור

[מ] גופר הוא עץ הנקרא קדרו"ס, וקל הוא על פני מים, והוא מין ארז, וכת"א קדרוס וכן תיב"ע, וכן בתרגום ירושלמי "קיסין קדרונין", וכן (בב"ר פ' לא) רבי נתן אומר אלו גופר אפין דקדרונא, והוא שם כולל לדבר העשוי מעץ גופר שהוא עץ שטים והוא ממיני ארזים, וכן אחז"ל (ר"ה כג א) ארבעה מיני ארזים הם ארז, קדרוס, עץ שמן, וברוש. והרלב"ג פי' שעצי גופר הם העצים חזקי הקיום והי' עם זה ארוכים מאוד, והוא מין אחד ממיני הארזים כמו שביארו חז"ל, ולא הוצרכה להיותה מעץ קל על פני המים, כי האויר אשר בה ימנענה מהצללה במים, ורש"ב ז' פרחון פי' שהוא עץ שנוטעין בו אדום, ורנס"ו פי' שהוא נגזר מן גפרית ומלח, והוא העץ שליתו כגפרית בקולין קיה"ן והוא קל על פני מים, ואעפ"כ מקשה לעמוד כנגד המים, ושד"ל כתב, שם העץ נקרא גפר, והגרף הואלא ממנו נקרא כפר בשינוי הגימ"ל בכ"ף: [מא] ובלשון רז"ל ארגז, שדה תיבה ומגדל, כי לכת התיבה במים אדירים שלא היה מעשה פלא לא בחכמת המלחים, כי רוח ד' תניענה: [מב] וכן כדרז"ל (שבת סז רע"א) כופרי וזפת, ושם (דף עד ב) "האי מאן דהלתת כופרא חייב משום מבשל", פי' שהתיך את הזפת: [מג] לדעת במלת וכפרת, וכופר, וכופר נפש, וכפורת, הכל ענין אחד, והוא כסוי,

יהל אור

(נג) ואולי הוא הארז הגדל בארץ אררט, ולפי שהתיבה נעשתה במדינה ההיא או סמוך לה, כי מצאנו שנחה אח"כ על הרי אררט, לכן צוה לעשותה מהארז המובחר הגדל שם (רש"ד): (נד) וברז"ל נמצא רק הפעל, והוא בנוי מן השם גפרית, "ומניחין גפרית תחת הכלים, ומתגפרין והולכין כל השבת כולה", (שבת יח א) "פיטסות נאות ומגופרות" (ב"ב לז סע"ב), ובתרגומים, "גופריתא": (נה) פי' מדורים הלוקים כמו קני העופות, כי הכל היו שם דירת ארעי, כמו "ותמצא כקן ידי" (ישעי' י, יד), קראם קנים, ולא קראן חדרים בעבור שהיא תבה לא בית: (נו) כי כן צוה האל לנח שיעשה הרבה מדורים שידור כל מין ומין בפני עצמו: (נז) בלומר הכתוב קראה תיבה ולא ספינה: (נח) כי לא היתה בנויה חדה מלמטה להבדיל הגלים, אבל היתה כמו ארגז שוה למטה ובכל הצדדים וכן "תיבת גומא, ותשם בה את הילד" (שמות ב ג): (נט) פי' לפי שאין לה משוטים, ולא תורן ותוכל להנהיגה כפי הרוח, כי לא נעשית אלא להיות לפה מצויה על פני המים, ויש ספרים שכתוב "לפי שאין הולכת אל מקום ידועה": (ק) וכן דעת כל המפרשים, וכן פי' האחרונים רש"ד רנה"ו שד"ל: (קא) וכן פי' הח' ז"ל (שמות כה יז) "ועשית כפרת זהב טהור", כדמות מכסה (פי' שיכסה על הארון מלמעלה): (קב) הח' ז"ל יפרש מלת "וכפרת" שהוא כמו "ומשחת": (קג) ונקרא הזפת כפר לפי שמכסה ומגין על העץ שלא ירקב, כי כל לשון כפר במקרא ענינו כסוי: (קד) ובב"י הגי' "שיש טיט בארץ ישראל": (קה) וכן כתב הרלב"ג "ואולי הוא טיט אחד יעשוהו בקיאי הצורפים, אשר הוא מתמרח ומתקיים קיום נפלא": (קו) הוא מה שנקרא בערבי "קפר": (קז) פי' שב לאשר הזכיר בתחילה, כי י"א שהיא מגזרת כפרת, ואותו המפרש סובר כי אין כופר מגזרת וכפרת, והוא משיב עליו, ופי' שהוא פעל נגזר מן שם כפר, ור"ל שיכסנה בכפר, אבל בפירוש כפר מה היא לא הכריע בין המפרשים, והבאר יצחק יפרש, והנכון וכו' פי' שהוא מכסה כי"א אלא למה אמר וכפרת ולא אמר וכסית לפי שאמר בכופר וזה דרך צחות: (קח) שאם יתפרקו מה שבחוץ מפני חוזק המים יעמוד מה שבפנים, ונקרא הגד

מקורי רש"י: כו) ת"א ויונ"ע. כז) ב"ר לא ז. כח) תנחומא א נח אות ה' תנחומא ברא' אות לז סנהדרין קח ב ובפדר"א פ' כג נב שנה ועיין בפי' הגדול אות יח וכן הביא במדרש הגדול כח. כט) ב"ר לא ט. ל) שבת כו א. לא) ב"ר לא ט במ"ר ח כא סוטה יב א ילקוט רמז נג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה
רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ:
טז צֹהַר | תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה
תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה

אונקלוס

תְּלָת מְאָה אַמִּין אֻרְכָּא
דְתֵיבוּתָא חַמְשִׁין אַמִּין
פְּתָיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין
רוּמַהּ: טז נְהוֹר תַּעְבֵּיד
לְתֵיבוּתָא וּלְאַמְּתָא
תְּשַׁכְלְלִנַּהּ מִלְּעֵלָּא
וְתַרְעָא דְתֵיבוּתָא בְּסִטְרַהּ

רש"י

כופר. בתיבתו של משה ע"י שהיו המים תשים דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: לב) (טז) צהר. י"א חלון וי"א אבן טובה המאירה להם לג): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד

אבן עזרא

וזה אשר תעשה. (קט) טעמו וזה השיעור אשר תעשה (קי) [מד] והנה קומתה עשירית ארכה (קיא) שתהיה צפה על פני המים (קיב) לא יהפכנה הרוח (קיג) [מה]: טז צהר. מקום שיכנס ממנו האור (קיד) והוא סגורת צהרים (קטו) [מו] והוא נעשה למעלה במשפט (קטז) [מז] ואחר שהיה למעלה אמה אחת באורך היה ברחב ששית אמה (קיז), והנה התיבה כדמות משלש (קיח) וראשו חד (קיט) וכן מקצעותיו (קכ) [מח] על כן לא תתהפך (קכא) והפתח בצד האחד (קכב) והיה עולה אליו בסלם (קכג) וידענו כי התיבה גדולה

יהל אור

הצד הפנימי בית, לפי שהבית נעשה לשבת ולחסות בו מזרם וממטר, ורוח, שיסבול ההולך בחוצות וברחובות, ולא יחסה בקירות הבית, כי אם לפנים מקירותיו בחדריו, ע"כ כל צד פנים יקרא בית, ומה שאינו פנים יקרא חוץ כמו חוצות: (קט) וזה לשון זכר, כי הי' לו לומר וזאת: (קי) וזה אומרו על השיעור והמדה, והנה השיעור מפורש, אבל הוצרך להודיעו שיעור האמה וזה הראהו בנבואה: (קיא) כי קומתה היתה שלשים אמה, וארכה שלש מאות אמה, ובשיטה ראשונה "והנה רוחב התבה ששית האורך והגובה עשיריתו": (קיב) פי' כדי שתהיה צפה על פני המים, כי בשיעור הזה תעמוד על המים במישור ולא תהפך מצד אל צד: (קיג) וכן פי' למטה "על כן לא תתהפך": (קיד) וביאורו חלון שממנה תכנס האורה: (קטו) וכן ת"א נהור, ופי' כמו זהר בחלוף זסשר"ץ כי מן החלון בא האור, אעפ"י שזה לא היה מאיר לאנשי התיבה כי היה סגור, וכשרצה נח פתח אותו לאחר כלות הגשם והסרון המים: (קטז) כדי שיכנס ממנו האורה, אחר כלות הגשם: (קיז) לפי החשבון שהיתה התבה הרחב ששית האורך, בארכה היתה שלש מאות אמה ורחבה חמשים, א"כ אחר שהיתה למעלה אמה אחת באורך היה ברוחב ששית אמה, וכן פי' הרא"מ שהיתה למעלה אמה ברוחב ששית אמה שלקטנותה אין מי גשמים רבים נופלים בה: (קיח) פי' על רחבה וגבהה מדבר, אבל לא על ארכה: (קיט) במדרגת מחודד: (קכ) כי היתה משופעת ועולה עד שלא היה למעלה באורך אלא אמה ברוחב ששית אמה: (קכא) וכן אז"ל (סנהדרין קח ב) "אל אמה תכלינה מלמעלה דבהכי הוא דקיימא": (קכב) שלא תהיה כשאר האניות שעולים אליהם מלמעלה ונכנסים בפתח שעל הגג אל החדרים התחתונים אלא יעשה הפתח מן הצד: (קכג) לרוב גובהה כי עשה

קרני אור

ואמר וכפרת אותה שיכסה עלי התיבה בכסוי, ולא פי' במה יכסנה, יהיה באיזה מהותה שיהיה, זפת או חומר, ומלת כופר, גם הוא כמו מכסה לכסות על עון נפש, וכן "וכפר עליו הכהן" (ויקרא ד כו) שע"י הקרבן יכסה על חטאתו, וכן "אכפרה פניו במנחה" (בראשית לב כא) כמו אכסה כעסו שלא יפרוץ כי במנחה ההולכת לפני, (רנה"ו) ורד"ק פי' לשון הסרה: [מד] ובפדר"א (פ' כג) וזה אשר תעשה אותה, באצבע הראה הקב"ה לנח כזה וכזה תעשה, ושם בפ' מה מפרש באיזה אצבע "אצבע קטנה בה הראה לנח מה לעשות בתיבה", שנאמר "וזה אשר תעשה אותה" וכן אז"ל במשה (מנחות כט א, מכילתא בא פ' א) "שלשה דברים נתקשה משה עליהם והראם לו הקב"ה": [מה] ובב"ר פ' לא (ילקוט ברא' רמז נד) "לימדה תורה ד"א שאם יעשה אדם ספינה יעשה רחבה אחד מששה בארכה וגבהה אחד מעשרה": [מו] יש שפי' כי צהר הוא (כהוראתו בלשון ערבי) שפוע, גג משופע שיפלו מעליו מי המבול, ולא ינוחו על התיבה ואמת הוא, כי כן נעשתה התיבה, אך אין צורך שיהיה זה במשמעות מלת צהר, כי כבר נרמז במלות "ואל אמה תכלינה מלמעלה" (עד"ל): [מז] ובפדר"א פ' כג, ומרגליות אחת היתה תלויה בתיבה ומאירה לכל הבריות כנר שהוא מאיר בגבורתו שנאמר "צהר תעשה לתיבה", ועיין (סנהד' קח ב) מאמר ר' יוחנן, ובב"ר פ' לא, מאמר ר' לוי ועיין ילקוט ברא' רמז נג) וכתב הרד"ק, יש מרז"ל שאמרו כי אבן טובה היתה לו שהיתה מאירה כצהרים, וזהו שאמר צהר תעשה, ולשון תעשה הוא כנגד זה הפירוש, ונראה שדעת רז"ל שהושם תוך החלל הנקרא חלון, גשם בהיר מכניס אור היום ומונע הגשם והרוח מלבוא ואז יקרא צהר, וכן פי' הרלב"ג שבחלון ההוא הושם גשם ספירי יעבור בו האור ושהחלון שבזה התואר יוחד בלשוננו בשם צהר לפי שבכל נשאר המקום ההוא סתום ולא ישתמש מהחלון ההוא כי אם לאורה: [מח] והחזקוני יפרש, ואל אמה תכלינה מלמעלה אצוהר קאי, תכלה החלון מלמעלה סמוך לגג אמה ולא יזיקו לו הגשמים שהכסוי מסך עליו, וצוהר וחלון משמשים לשון זכר ולשון נקבה, וכן פי' רנה"ו, וכן הג' נצי"ב בהעמק

מקורי רש"י: לב) ב"ר לא יא ירושלמי פסחים פ"א ה"א, סנהד' קח ב, פדר"א פ' כג. לג) כדעת ר' נחמיה ב"ר לא י.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

בְּצַדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא

תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין אַרְעָיָן תִּנְיָנִין וּתְלִיתָאִין תַּעְבְּדִנַּהּ׃ יז וַאֲנָא הָא אֲנָא מַיְתֵי יָת טוֹפָנָא

אבן עזרא

מאד [מט] גם יתכן להיות קומת נח גדולה מקומתינו, כי האמה היא במדתו (קכד) [נ] ויתכן היותה כאשר היא נדלקת על שלש גובה, והתחתיים עשר אמות (קכה) [נא] וי"א כי רבים היו (קכו) והכתוב אחז דרך קצרה (קכז): תחתים. תואר השם, וכן שנים (קכח) וכן שלשים (קכט), והשואלים למה לא אמר ושלישיים (קל) עינים להם ולא יראו, הלא יראו, סלה, קשת, נגב, תאר השם, ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונבון תאר השם (.) וכל סלה כפי משקלה ומערכתה (קלא) ומשקל שלישים כמשק, נגידים חסידים, כי האחד הוא שליש כמו חסיד (קלב) או יתכן שיו"ד שנים (קלג) משפטת עצמה ומלת שלישים עמה, אולי תנוח דעת השואלים: יז ואני. מלת מבול, יש אומרים שהדגש תחת נו"ן סובלע (קלה) [נב] כמו מבוע (קלו) והוא מגזרת „אבלה נבלה הארץ" (ישעי' כד ד) (קלז) וי"א שהוא

רש"י

על אמה כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן לד) (ס"א אינו): בצדה תשים. שלא יפלו הגשמים בה: תחתים שנים ושלשים. ג' עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתים לזבל: (יז) ואני הנני מביא.

קרני אור

„בשמך דבר": [מט] לדעת פז"ל ויש"ר, שיהם שתיבה גדולה מאד, כי הם יפרשו שאחר שלשים אמה של קומת התיבה השמיד קרשים מלרגע רוחותיה שיפשו גג משופע ושלה, והוא כלה לאמה אחת כאלך ולשבית אמה כרחב לדעת הראב"ע והרלב"ג, ועתה לא תשוב המדות הנזכרות בכתוב תמלאת כל חלל התיבה עד מקום שהתחיל הגג מכיל ד' מאות אלף ותמשים אלף אמות מעוקבות מבלי חלל הגג, ואם תדמה בדעתך שפי' שיפוע הגג בזוית במלת מ"ה מעלות שהוא השיפוע המשולש תמלא גובה המחודד הוה כ"ה אמה בקירוב והללו מכיל יותר ממאה ועשרים אלף מאות מעוקבות תן עליהם חלל התיבה שאמרנו ויעלה בין הכל סך חמש מאות אלף ושבעים אלף אמות מעוקבות, ועפ"ז היה המקום די והותר להכיל כל מה שאמר ד' לשכנים בו:

[נ] וכתב אחד מחכמי האומות הבקיאו הרדי"ת שבאמה הנזכרת בתורה היא האמה הנגדסיות קראה אמה גדולה, והיא ששה אמות נוגות ממנו, והמפרשים לא זכרו זה:

[נא] וכן בדרז"ל (סנהד' קח ב, ב"ר פ' לא) „תלת תחתיים לזבל, אמצעיים לבהמה, עליונים לאדם" וכן פירש"י ז"ל: [נב] עיקר המלה מגין נפילה, כמו נבלת עליה (ישעי' א ל) לפי שנופלים מן השמים ושופכים לארץ, ומטל שם תואר לגשם, וגשם שם עצם, לפיכך יוכל לומר מבול על כל דבר שנפל מן השמים, כמו השלג, והאש והברד, אם ירד לרוב, לפיכך אמר מבול מים, ולא אמר גשם מים (רד"ק) רתוק בפיני עיהר" נבל שם לגשם, ונבלי שמים, כמו כאשר נבל יוצרים (ישעי' ל יד) שהן כדים שבהן המים, ונבלי שמים, משל כמו כדי השמים, שבהן

יהל אור

אותה בשליש העליון של גובה התבה: (קכד) והרמב"ן ז"ל כתב, אל תתפתה לומר שהיה שלש מאות אמות באמות איש נח, והיה גדול שא"כ היו גם האנשים גדולים, גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים, ועוד כי האמתו אמת התורה הנה, אבל היה גם להחזיק מועט את המרובה: (קכה) ואין ספק כי דעתו ז"ל בשניים ובשלישים, שהיה כל אחת גובה עשר אמות: (קכו) הוא דעת רס"ג שכתב כי יותר משבעה היו, ולדעת יוב"ע היו רבים: (קכז) כן הוא דעת י"א שהבית אבל לא כן דעתו: (קכח) תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם, תוארים עם יו"ד היחס, אבל נפלה בהם יו"ד הרבים:

(קכט) כולם שמות תוארים הם וראוים להיות בב' יודין תחתיים, שניים, שלשיים, אחת ליחס, ואחת לרבים, והנה במלת תחתים, שנים, נפלה יו"ד הרבים, ובמלת שלשים נפלה יו"ד היחס ויו"ד הרבים כתובה, כמו עברים, נכרים, הראוי עבריים, נכריים, כי תואר היחיד הוא עברי נכרי: (קל) ושאלתם, כי במלת התחתים שנים כתוב דגש ביו"ד ובמלת שלשים בלא דגש, כי הדגש מורה כאלו האות כפול: (קלא) הח' ז"ל הביא לדוגמא להראות איך שמשקלי השמות שונים זה מזה: (קלב) תואר היחיד של שלשים משונה מתוארי היחיד של תחתים, שנים, ואין תימה ע"ז כי משקלי השמות משתנים: (קלג) לדעת הח' ז"ל אין כאן יו"ד היחס כלל, רק שהתואר היחיד במלות תחתים, שנים, הוא תחתי שני, ויו"ד הרבים נפלה, ותואר היחיד של שלשים הוא שליש כפלס נגיד, חסיד, שמהם לרבים נגידים, חסידים, ובא עם יו"ד הרבים: (קלד) יו"ד היחס של שנים משמשת לעלמה ולמלת שלשים. (קלה) ועקרו „מנבול" וכן „ונבלי שמים מי ישכיב" (איוב לח לז) פי' גשמי שמים: (קלו) ותחבר הנו"ן ונבלעת בדגש הבי"ת, ומשפטו מנבוע משרש נבע, וכן מבול משפטו מנבול ושרשו „נבל": (קלז) עיין המאמר שכתב כי אין כוונת הח' ז"ל על נבלה הארץ, רק שהוא תחלת הפסוק, ובאמת כיון על נבלה תבל הסמוך אליו, כי ז"ל הח' ז"ל בפי' לישעי' שם, „נבלה מבנין נפעל כמו ונבקה רוח (ישעי' יט ג) ונמקה (יחז' מח ז) ויתכן היות נבלה השני כמו נבול תבול (שמות יח יח) מהבנין הקל", עכ"ל, הנך רואה כי נבלה הארץ (שהוא נבל הראשון) הוא לדעתו מן בלה, ולא מן נבל, וראיתו מן נבלה תבל שהוא ענין השחתה, וכן תיובים ארוכת תבל, ולכן נקרא מבול כי ישחית ויחרב הארץ:

ושרשו

מסורי רש"י: לד) ב"ר שם, סנהד' שם ילקוט רמז נד ושם גי' אחרת מאבר סיה נגמרת.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃
יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ

אונקלוס

מַיָּא עַל אַרְעָא לְחַבָּלָא כָּל בִּסְרָא דִּי בֵהּ רוּחָא דְחַיֵּי מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא כֹּל דִּי בְאַרְעָא יְמוּת׃
יח וַאֲקֵים יָת קְיָמִי עִמָּךְ וְתֵעוֹל לְתֵיבוּתָא אַתְּ

רש"י

הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר לה) מה אנוש כי תזכרנו: לו) מבול. שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך לז) וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול לח) (ס"א מימי המבול וכן הגיה רש"ל בח"ש במס' שבת): (יח) והקמתי את בריתי. לט) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויטפשו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור: אתה ובניך ואשתך. האנשים לבד והנשים

אבן עזרא

סגורת בלולה בשמן (קלח) [נג] והיה ראוי להיות (קלט) על משקל „מסלול" (ישעי' לה ח) וכמוהו „המשורי" (שם יו"ד טו) (קמ) והחולם והשורק מתחלפים (קמא) וטעם המבול מים דרך קצרה (קמב) וכן הוא המבול מבול מים (קמג), וכן „למן היום הוסדה" (שמות ט יח) שטעמו ולמן היום יום הוסדה (קמד): יח והקימותי את בריתי (קמה) לאות שהשם נשבע לו שלא ימות הוא ובניו במבול (קמו) [נד] ואם לא נמצא בתחלה מפורש (קמז) כאשר מצאנו במשנה התורה „נשלחה אנשים לפנינו" (קמח) (דברים א כב), ומלת והקמותי [נה] שאקיים את שבועתי (קמט) והקרוב אלי שזאת הברית רמז

יהל אור

(קלח) ושרשו בלל מלשון בלילה ועירוב: (קלט) מִבְלוֹל:
(קמ) ויש בו דגש תחת הנו"ן ששרשה „נשר":
(קמא) פי' והנה החולם והשורק מתחלפים, וכן כתב הרד"ק, אעפ"י שהמשור בחולם ומבול בשורק אין קפידא כי החולם והשורק מתחלפים זה בזה:
(קמב) וחסר הנסמך: (קמג) וכן הארון הברית (יהושע ג יד) שג"כ חסר הנסמך, ופי' הארון ארון הברית, כי לא תבוא ה"א הידיעה על הנסמך:
(קמד) שפי' ולמן היום יום הוסדה, כי ה"א הידיעה לא תבא במלה הנסמכת: (קמה) משמעות הפסוק והקימותי את בריתי אתך, הוא שכבר כרת עמו ברית והבטיח לו שיקיימנה:
(קמו) וזה הוא הקמת הברית, כי כמה מיני סכנות הי' שם לפני המבול, כי זמן רב קודם היה צריך לאסוף כל מיני מאכלים, שאם היו נפסדין קודם ביאתן אל התיבה היו מאלי רעב כולם, וגם הרשעים שבדור הנפילים הגבורים אנשי משחית יהרגוהו ולא יניחוהו לבוא אל התיבה, ולזה היה צריך ברית שינצל ממי המבול הוא וזרעו, ועיין „קרני אור": (קמז) לא נמצא כתוב: (קמח) ולא נמצא בפ' שלח, רק שהקב"ה אמר למשה „שלח לך אנשים" (במד', יג, ב): (קמט) הח' ז"ל יפרש לשון שבועה, והוא כי אמירת השם והבטחתו הוא כעין שבועה, וכן מצינו כמה כתובים בתורה לשון שבועה,

קרני אור

המים, וכן מקומות זו למעלה מזו, ושבכינן השם בתכמתו (רנ"ו) שרש נבל קרוב לשרש נפל, כי בי"ת ופ"א מתחלפים, אלא שהנפילה יאמר על הגופים הקשים, ונבל על הדברים הרכים כנפלם, כמו מים היורדים, או עלי האילן הנובלים וכדומה, ופי' הכתוב מה היה המבול, כאמרו שמבול מים ושיעורו המבול מבול מים (יב"ר): [נג] ורש"י ז"ל הוא מלשון בליה והשחתה, גם מלשון הובלה והולכה, גם מלשון בלילה ועירוב, וזה אמת כרור כי עיקר יסודו „בל" ונתאחדו בו הוראת הענינים האלה כולם, וממנו נתהוה שרש „יבל" ושרש „בלה", גם „נבל" „ובלל", ולדעת רוו"ה שרשו נבל ומשמעו כמיבה וכליון כח הלחחים ושד"ל פי' משרש „נבל", שהוא ענין נפילה והשחתה: [נד] עיין „יהל אור" וכן איתא (ב"ר פ' לא) „והקימותי את בריתי אתך, ברית אתה צריך מפני הפירות שאתה כונס שלא ירקבו, ושלא יתעפשו, ושלא ישתנו, ברית אתה צריך מפני הגבורים, ומפני החיות וכו' ואילולא בריתי שהיתה אתך לא היית יכול לכנס לתיבה', וכן כתב הר"ן, שהשלמה וההצלה מהמבול הוא הברית שכרת לו ואילו לא זולת זה, ולהרמב"ן הקמת הברית כרית הקשת, ולהרלב"ג על הטבע שנתן בבריאה שיתקיימו הדברים, ולא יצטרך אל כמו זה הבריאה אשר ברא כששת ימי בראשית, והרדי"א כתב, כי ברית נאמר על חוקי הבריאה בראשונה, כמ"ש אם לא בריתי, ואמר ד' לנח שהברית והגבול אשר שם למים שלא יכסו את הארץ כמאמר יקוו המים, אין ראוי לשמרו לבני דורו, והברית אקים אתך: [נה] בברית שיש בה מעשה לאות ולזכרון רגיל לשון כריתה, כמו באברהם שהיה מעשה הבתרים, וכמ"ת מעשה זריקת הדם, וביעקב ולבן הרמת הגל, ובאברהם ואבימלך ודומיהן, ובהבטחת שמירה ואהבה לבד רגיל בלשון הקמה. וכן בקיום ברית ישנה, כגון ביצחק, „ואת בריתי אקים את יצחק" (למטה יז כא) וההבטחה שנאמרה

מקורי רש"י: לה) תה' ח ה. לו) ב"ר לא יב, ח ו, סנהדרין לח ב. שוח"ט מזמור ח. לז) פס"ז. לח) ב"ר פ' לז ד, שבת קיג ב. לט) ב"ר לא יב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ: יט וּמִכָּל־
הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא
אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר
וּנְקֵבָה יִהְיוּ: כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־
הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ

אונקלוס

וּבְנָךְ וְאִתְּתָךְ וּנְשֵׁי בְנָךְ
עִמָּךְ: יט וּמִכָּל דְּחַי מִכָּל
בִּסְרָא תְּרֵין מִכֹּלָּא תָּעֵיל
לְתֵבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ
דְּכַר וְנֻקְבָּא יְהוֹן:
כ מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן
בְּעִירָא לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִחְשָׁא
דְּאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין

אבן עזרא

לקשת (קי) [נו] וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים (קיא), והוא מגזרת ברו לכם איש (ש"א יז ח) (קיב) [נז] והמלה בסמוך ובמוכרת שוה (קיג) וכן שְׁבִית יעקב (תה' פ"ה, ב) (קיד) ובנותיו בשבית (במד' כא כט) (קיה), וי"א שברית גבול ברות (קיו) ואחר שאמר שנים (קיז) ביאר שיהי' זכר ונקבה (קיח) ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר, (קיט) פרט אח"כ מהעוף למינהו, מן הבהמה למינה, ומכל רמש שהוא על האדמה זה כלל לחיות השדה, וכן קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה, ויצאו (קכ) כל הנולדים בלי התחברות שנים (קכא), וכן חיות המים (קכב) [נח] שגם הדג יקרא בשר (קכג) והעד שאמר משה „ואתה אמרת בשר אתן להם, הצאן ובקר וגו', אם את כל דגי הים" (במד' יא, כא וכב) (קכד) [נט],

רש"י

לבד מכאן שנאסרו בתשמי' המטה (שם) מ): (יט) ומכל החי. אפי' שדים מא): שנים מכל. מן הפחות שבהם לא פחתו מכניס אחד זכר ואחד נקבה: (כ) מהעוף למינהו. אותן שדבקו במיניה' ולא השחיתו דרכם מב) ומאליהם באו וכל

קרני אור

שנאמרה לישראל, והקימותי את בריתי אתכם (ויקרא כו ט), וכאן לא היה כ"א הבטחת שמירה והגנה (רו"ה) שרש „קם" ישמש ג"כ על התחדשות ענין, כמו „וקם שאון בעמך" (הושע י"ד יד) „וקמו שבע שני רעב" (למטה מא ל) „לא תקום פעמים צרה" (נחום א ט) וכן כאן והקימותי ענינו אחדש דבר מה (הכוס"ק) ולדעת הרמב"ן תיבת והקימותי נופלת כפוה על שמירת הברית ועל כריתתו וכתב שד"ל לדקו דברי רמב"ן, כי לשון הקמת ברית נופל על שמירת הברית ועל כריתתו עיי"ש: [נו] והשיג עליו הרדי"א וכתב שאינו נכון, כי ברית הקשת נתחדש אחרי לאתם מן התיבה. ודעתו כי הברית הזאת ברית גלות היבשה ויבוא הכתו"ת בה שזה יתקיים לנח ולזרעו, וכל הבט"ח הצריכים אל בני אדם, וכזה תאכל האדמה תמימה ולא תחסר כל בה: [נז] שרש „ברה", ושרש „ברר" ושרש „בר" כולם קרובים בטעם, וענין כולם על דבר מבורר ונקי מפסולת כל אחד כפי ענינו, שתבואה הנקיה ממוץ ותבן נקראת בר, והמזון העולה על השולחן שהוא נקי ויפה נקרא „בריה" (ש"ב יג, ה, ז, י) „ולהברות" (ש"ב, יג ה) והמתארים הנקיים מכל שיגוש נקראים ברורים, וכן שם ברית יורה על דברים המבוררים מכל סיג, ולכן כשיסכימו שנים על תנאים ידועים בדבר מן הדברים, ויעמידום לחק ביניהם לפי שבררו אותם ויסדו ביניהם, ועל פיהם יסדו מה שיכדו נקרא כריתת ברית, שכל אחד מחייב עצמו לחבירו לעשות כך וכך, אם הוא ישפט כך וכך: [נח] וכן דרשו ז"ל ע"פ „מכל אשר בחרבה מתו" (למטה ז כב) „ולא דגים שבים" (סנהד' קח א. קדושין יג א, זבחים קיג ב), כי לא נגזרה גזירה על הדגים שבים, כי אינם עם בני אדם ביבשה, גם לא השחיתו את דרכם על דעת חז"ל: [נט] ולדעת י"א (ב"ר פ' לב) אף פ' הי' בכלל מאוספין אלא שברתו לים הגדול לאוקיינוס:

יהל אור

שנאמר „אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב" (במד' לב יא) אשר נשבע ד' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם (דבר' א ה) ואין בעיקר ההבטחה שבועה כלל כ"א לשון מתנה ובשיטה ראשונה. „והקימותי את בריתי אתך, למדנו מזה הכתוב שהשם כרת עמו ברית והבטיחו שלא ימות זרעו": (קג) וכן דעת הרמב"ן ז"ל: (קיא) וי"ב „וטעם ברית הסכמה בדבר שבחרו שניהם בו": (קיב) שטעמו בחרו לכם איש, ופרשו „ברה", והתי"ו במקום ה"א השרש, ולדעת הרמב"ן שרשו „ברת" וכן דעת הרד"ק:

(קיג) פי' שהשם שוה בסמוך ובמוכרת: (קיד) מן „שבה" לשון שבית והוא סמוך: (קיה) מוכרת, כן תאמר מן „ברה" ברית בסמוך ובמוכרת: (קיו) והוא מן „וברא אותהן" (יחז' כג מז) שהוא לשון כריתה שלא יעברו עליו, וכן פי' הרד"ק בשרש „ברת": (קיז) שנים מכל, פי' ר"ל שיהי' זוגים, שנים שהם ארבעה, כי כל אחד מהם צריך שיהיה זכר ונקבה: (קיח) ביאר אח"כ הזוגות, ואמר זכר ונקבה יהי': (קיט) בפסוק יט, וידוע כי כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט: (קכ) פי' יצאו מן הכלל הנזכר, כי לא הוצרך להכניס לתיבה מהם: (קכא) כל רמש הרומש על הארץ, שאינם מחיבור זכר ונקבה, והם הנולדים מעפוש הארץ: (קכב) גם הם יצאו מן הכלל הנזכר, כי הנה כתוב „מכל רמש האדמה" (למט' פסוק כ) כל אשר בארץ (פסוק יז), ופי' ביבשה: (קכג) אם לא שיצאו מטעם שאינם בכלל רמש האדמה, הייתי אומר שנתחייב נח להכניסם עמו בתיבה מכח הפסוק שאמר „מכל בשר, שנים מכל, יבואו אליך להחיות", וחית המים יקראו בשר:
(קכד) וכינה גם את הדגים בשם בשר:

מקורי רש"י: מ) ב"ר שם, תנחומא א נח יא, סנהד' קח ב, פדר"א פ' כג, ילקוט רמז נה. מא) ב"ר לא יג. מב) תנחומא א נח אות יב תנחומא ב נח אות יא ואות יח, סנהד' קח ב זבחים קטו א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִכֹּלָּא יֵעֲלוּן לְוָתָךְ
לְקַיָּמָא׃ כא וְאַתְּ סַב לָךְ
מִכָּל מֵיכַל דְּמִתְאֲכֵל
וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ
וּלְהוֹן לְמֵיכָל׃ כב וַעֲבַד
נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יָתֵהּ
יְיָ כֵּן עֲבַד׃ א וַאֲמַר יְיָ
לְנֹחַ עוּל אַתְּ וְכָל אֱנָשׁ
בֵּיתָךְ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי יָתָךְ
חֲזֵיתִי זַכַּאי קֳדָמַי בְּדָרָא
הָדֵין׃ ב מִכֹּל בְּעִירָא
דַּכְיָא תִּסַּב לָךְ שִׁבְעָא
שִׁבְעָא דְּכַר וְנֻקְבָּא וּמִן

הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ
אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ כא וְאַתָּה קַח־לְךָ
מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ
אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃
כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ שני ז א וַיֹּאמֶר
יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ
אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק
לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־
לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר

רש"י

שהתיבה קולטתו הכניס בה: (כב) ויעש נח. זה בנין התיבה מג): (א) ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים. מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו א): (ב) הטהורה. העתידה להיות טהור' לישראל ב) למדנו שלמד נח תורה: שבעה שבעה. זכר ונקבה כדי

אבן עזרא

וטלת תביא אל התיבה, מצוה על נח שלא יעזבם (קסה) רק יביאם עמו (קסו) להחיות זרע כל מין (קסז) וטלת יבאו אליך, שהם יבאו מעצמם (קסח), ולא ייגע לבקש אותם באיים ולצוד כל מיני העוף (קסט), וצוה שיתקן מיני מאכל לכל (קע), ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס, וכל חיה כמו הארי' שלא יחיה כי אם מבשר (קעא), וזאת איננה שאלה, כי מי שלא ימצא בשר (קעב) יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב (קעג) [ס], וכן דרש שיש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים [סא] טוב הוא להשמעת אזנים (קעד) וכן עוף שיכסה אור

יהל אור

(קסה) ר"ל שלא יבקש אותם ויביאם בתיבה, כי כבר אמר יבואו אליך, שר"ל יבואו מעצמם, רק הזהירו שלא יעזבם אחר בואם אליו: (קסו) יבניסם אתו אל התיבה: (קסז) מיני בע"ח המה מחולקים, אם מצד גויותיהם, אם מצד נפשם, שימצאו שני מיני בע"ח, שהם מין אחד מצד תואר גופם ובנין איבריהם, והם כשני מינים נפרדים מצד הלך נפשם, למשל זה זריז, וזה עצל, זה טבעו ודרכו כך וזה כך, וימצאו שני מיני בע"ח, שהם מתדמים מצד תכונת נפשם, ונבדלים בבנין גופם, וזוהו ד' שיקח מכל מין ומין (ע' למטה ח יט הערה כה): (קסח) שיעיר האל את רוחם שיבואו אל התיבה, כמו שיבואו בכח הדמיון אל מקום המרעה שירצו לאכול, ואל מקום מים כשירצו לשתות: (קסט) כי יבואו מעצמם אליו לפני התיבה, רק הוא יכניסם: (קע) והמאכל הוא הפירות והזרעים והעשבים, כי אחר שיבואו אליו להחיותם, צריך שיזמן מכל מאכל לצרכו ולצרכם: (קעא) כמ"ש הישגב, אריה ביער וטרף אין לו (עמוס ג ד) ליש אובד מבלי טרף (איוב ד יא), ומלת טרף פי' הריגה ושבירה (עיין למטה ח יא הערה יז): (קעב) יתכן כי גם הטורפים תהיה מחיתם בדברים אחרים זולת הטרף אעפ"י שרוב מחיתם בטרף: (קעג) ובעת שלא ימצא טרף יאכל עשב או דברים אחרים קודם שימות ברעב ובתיבת נח, לא טרפו הטורפים כי האל נתן את כל ירק לאכלה לטורפים כמו לנטרפים כמו שאמר ולכל חית הארץ (למעלה א ל) ובתחלת הבריאה גם החיות הטורפות לא אכלו בשר: (קעד) כי זה הדרש לא אמרוהו כי אם למשל על

קרני אור

[ס] ובג' (כיהד' קח ב) „אריה אבתא זגתיה", ופי' רש"י ז"ל חמה אתזותו וגהו ולא היה חוטב לדרוס מבאר בהמות: [סא] כן איתא (בפדר"א פ' יא) בשפי הוציא מן הארץ בהמה שהוא רבוץ בהררי אלף (פי'. הוא יפרש לשון המקרא „בהמות בהררי אלף" (תה' נ י"ד) שפי' שהוא רבוץ באלף הרים), ובכל יום ויום מרעיתו אלף הרים (יפרש

מקורי רש"י: מג) ב"ר לא יג. א) ברי לב ב עירובין יח ב בפרי בהעלותך עה"פ „ויבד ד' בעמוד ענן" ילקוט נח רמז נה. ב) עיין ב"ר פל"ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ:
ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה
זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי

בְּעִירָא דְּלָא אִיתָהָא דַּכְיָא הִיא תְּרֵין דְּכַר וְנֻקְבָּא: ג אַף מֵעוֹפָא דִשְׁמַיָּא שַׁבְעָא שַׁבְעָא דְּכַר וְנֻקְבָּא לְקַיָּמָא

אבן עזרא

השמש בכנפיו [סב] יש לו סוד (קעה) [סג] ואיננו כמשמעו (קעו) והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול (קעז) וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה (קעח) ובעבור צריכת הקרבן (קעט) [סד] צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה (קפ) [סה] ומן העוף הטהור (קפא), שבעה זכרים ושבעה נקבות (קפב) [סו]:

רש"י

שיקריב מהם קרבן בצאתו [ג]: (ג) גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר ולמד

קרני אור

ענין רכילתו שהוא למרעיתו), וכן בתנחומא פ' פנחס סי' יב) בהמות בהררי אלף ר' יוחנן וריב"ל ורבנן, ר' יוחנן אומר בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים, ואלף הרים היא רועה בכל יום שנאמר „כי בול הרים ישאו לו" (איוב מ כ) ריב"ל אומר וכו' ורבנן וכו', ובויק"ר פ כב. ובבמד"ר פ' כא הגי' ר' יוחנן ור"ל ורבנן, וגם הגי' משמיה דר' יוחנן ואלף הרים מגדלין לה כל מיני עשבים והיא אוכלת שנאמר וכו'. וגם בבמד"ר פ' כא בהמה בהררי בעולמי ואין אדם יכול לעמוד במזונותיה ואיזו זו בהמות בהררי אלף, וכן בילקוט איוב רמז תתקכ"ו, וגם הגי', ואלף הרים מגדלין לה כל מיני בשמים, ועיין בביה"ק לר"מ ן' גבאי חלק סתרי תורה פ"ז שמפרש שם המאמרים על דרך הסוד ועיין זבחים (קיג ב) שמקשה שם לר"ל היכא קא רימא ומסקנא שם: [סב] והוא (בויק"ר פ' כב) „ידעתי כל עוף הרים וזיז שדי עמדי" (תה' נ יא) א"ר יהודה בר' סימון בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה, הה"ד „המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן" (איוב לט כו) (פי' מכסה התימן שהוא הדרום אשר שם מהלך השמש ביו"ד) ולמה נקרא שמו זיז שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה, ובג' (ב"ב ע"ג ב) זימנא חדא הוי אזלינן בספינתא, והוינן ההוא צפרא דקאים עד קרסוליה במיא ורישיה ברקיע ואמרינן ליכא מיא, ובעינן לחות לאקורי נפשין וכו', ואמר רב אשי ההוא זיז שדי הוא דכתיב „וזיז שדי עמדי" (תה' נ יא) פי' מפני שהיה רואהו מניע לשמים: [סג] עיין בס' יסוד עולם פ' יז שמבאר כל זה באריכה, ובס' נחמד ונעים סי' קלא, וסי' רכו ורכז: [סד] והרד"ק כתב, ומה שאמר שבאו שבעה שבעה מן הטהורים, ושנים מן הטמאים לא לעשות קרבן בצאת נח מן התיבה לבד שא"כ די לו בפחות משבעה, כי לא ראינו שהקריב נח אלא פעם אחת, ומה שרצה להותיר מן הטהורים שבעה הוא רק כדי שיאכלו מהם נח ובניו הבאים אחריהם, לפי שהיה רוצה להתיר לו בשר לאכול מה שלא התיר לאדם שלפניו:
[סה] והאיך ידע נח הטהורה ושאינה טהורה? אפשר שהשם אמר לו סימני טהרה, ורש"י ז"ל פי' למדנו שלמד נח תורה, ועיין מזרחי שכתב שאין כן סברת התלמוד (זבחים קטז א) שהקשו מנא ידע ותירצו אמר רב חסדא העבירם לפני התיבה. וכל שהתיבה קולטתו טהור, ור' אבהו אמר, הבאים כתיב שבאו מאליהן, ועיין במעדני במתרץ דברי רש"י ז"ל מתוס' חולין סח א ד"ה „כל עוף הדורס", ומוכח משם דלמד נח תורה, והרדי"א כתב במתוך חכמתו ידע והבדיל טהור מטמא, ובפדר"א פ' כג ועד שלא בא המבול הי' הטמאין מרובין מן הטהורים רצה הקב"ה להרבות את הטהורים ולמעט את הטמאים קרא לנח ואמר לו הביא לך אל התיבה מכל בהמה טהורה שבעה שבעה: [סו] וכן הוא בב"ר פ' לב ילקוט נח רמז נח) „אם תאמר שבעה שבעה מכל מין נמצא אחד מהם שאין לו

יהל אור

על סוד חכמתם: (קעה) הוא משל על קדרות השמש, כי העוף מרמז על הירח, ובעת שיתחבר עם השמש, אם יהי' שניהם בראש התלי או בזנבו, הנה יכנים הירח בין השמש ובין הארץ, ויכסה אור השמש בגופו עד שלא יראוהו שוכני הארץ: (קעו) לא כמו שידמה ההמון, ובעבור שגלגל הלבנה זריז ומהיר בתנועתו מכל הגלגלים, קראו בעל הדרש עוף, וקראו כנף לגוף הלבנה בעבור שאין לה אור, והיא השוכה ונראה גופה בגוף הגלגל, אלא שמשונה קצת מראיתו, כאשר נראה כנף העוף ממין צואת שאר גופו או משונה מעט: (קעז) וכן הוא (בב"ר פ ל) שכל ק"כ שנה היה נח נוטע ארזים וקוצצן אמרו למה כדין א"ל כך אמר מארי דעלמא דהוא מייתי מבולא על עלמא וכו': (קעה) ודעת החו' ז"ל בשיטה ראשונה, שנח הסתיר בנין התיבה מאנשי דורו וכתב שם וז"ל, „ויאמר השם דבר השם עמו במלאכתו מלות המלאכים, וזוהו שיבוא אל התיבה, והטעם שילך אל מקום התיבה כי תיקן אותה בסתר, והסתיר הסוד מכל אדם", ונראה שבנה את התיבה באחד המקומות המוכן לענין כזה סמוך ליער צומח עצי גופר שלא יצטרך להסיע העצים ממקום רחוק לצורך הבנין, ואחר שכלה מלאכתו שב למקומו מהלך איזו ימים רחוק ממנה שגר שם הוא ובניו, ולכן הוצרך השם להודיעו שבעת ימים קודם שיכין עצמו הוא וביתו כמו שיבואר: (קעט) וכן פי' רש"י ז"ל, כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו:
(קפ) ובשיטה ראשונה „וזוהו לקחת מן הבהמה הטהורה שבעה שבעה שהשם אוהב הטהור יותר מהטמא, ואם הם מעשה ידיו כולם, גם בעבור שיעשה עולות בצאתו מן התבה, והנה זה לאות כי לא אכל נח מהבהמה הטמאה ולא הבאים אחריו מהחסידים": (קפא) כי הכתוב אמר „גם מעוף השמים שבעה שבעה" ר"ל שבעה הטהור, וסמך על מה שאמר בפסוק לפני זה „הטהורה", לפיכך אמר „גם" וכן פי' רש"י ז"ל גם מעוף השמים וגו' בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (קפב) ואין לשאול למה שבעה ולא ששה ולא שמונה או יותר, כי האל ראה בחכמתו כי שבעה צריך ויספיקו, ויותר לא תכילם התבה, (רד"ק) ובשיטה ראשונה „איש ואשתו, עלם דבר כמו איש מלחמה (שמות טו ג) איש לא נעדר (ישעי' מ כו) והאיש

ע

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

זַרְעָא עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא: ד אֲרֵי לִזְמַן וּמִן עוֹד שַׁבְעָא אֲנָא מַחֵית מִטְרָא

כָל־הָאָרֶץ: ד כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים

רש"י

סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה. אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות ד) צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: כי לימים עוד. מהו עוד

אבן עזרא

ד כי לימים עוד שבעה. כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום (א) [א], הנה זה היה בעשור לחדש השני (ב) [ב] ובסוף המ"ם יום שהתחלה (ג) ישוב האמצעי (ד) אל הנכח (ה) והוא סוד (ו), ומלת היקום, לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת (ז) [ג] ושרשו

יהל אור

גבריאל (דניאל ט כא) ובהחיות ובהיריעות אשה אל אחותה (שמות כו ג):

(א) כפי הנראה עם הז' ימים הי' נשלמים הק"ך שנה שנתן להם לשובו אליו (רד"ק) ורש"י ז"ל מתלמוד (סנהד' קח א) אלו ז' ימי אבלו של מתושלח כדי שיתעסקו באבלו לפי שהיה צדיק וראוי לספדו, ולדעת הח' ז"ל נוהו שיכנס לתבה שבעה ימים קודם ביאת המבול להכין מושב הבהמות והחיות כל מין ומין בקנו ולהכנים המאכל כל מין ומין בעוד שהתבה פתוחה, וכמו שיבואר: (ב) פי' כי השם אמר לו "כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר", היה זה בעשור לחודש השני, כי תחלת המבול היה בשבעה עשר לחודש השני, ואמר השם "בא אתה וכל ביתך אל התבה" שילכו אל מקום התבה, וע"כ לא אמר וכל החיה והעוף והבהמה, כי לא אספים אתו עדיין, והוא לא הוליכן אל מקום התבה, אבל השם קבצן ממקומותיהן, והלכו גם המה בשבעת הימים הללו, ובאו קודם רדת המבול אל נח, וכאמרו "שנים מכל יבואו אליך להחיות", אבל בי"ז לחודש השני יום כניסתן אל התבה כתוב "בעצם היום הזה בא נח וגו' אל התבה הם וכל החיה למינה, וכל הבהמה למינה וגו'" זכר ביאת כולם, כי הי' מקובצים לכנס לתבה וכמו שיבואר (למטה פסוק ז): (ג) שהיה בכ"ז בסיון, לדעת ר' יהושע, וכן הוא דעת הח' ז"ל, וי"ג מאייר עם כ"ז מסיון עולים מ"ם יום: (ד) הח' ז"ל קורא אמצעי לשמש שהוא אמצעי משבעה כוכבי לכת, וגם אמצעית השמש נקרא אצלם הבית אמצעי, ונקרא גם הבית הרביעי, וכן המקובלים קוראים לספירה שגלגל השמש נאצל מכחה הקו האמצעי: (ה) נוכח המזל שהיתה בו הלבנה בתחלת המבול והביטו שניהם לאותו המזל במבט איבה, ועיין אה"י שהאריך בזה: (ו) כי לפי דברי הח' ז"ל, המבול היה תלוי במערכת המשרתי', וכמשפטי המזלות, וע"כ העלים החכם הדבר ואמר שהוא סוד, כי ירא פן יחשבו הפתאים שהוא יאמר שהוא בטבע או במקרה ולא בהשגחת ד': (ז) "ומחיתי את כל היקום" וכפ' כ"ג "וימח את כל היקום" ועוד מצאנו (דבר' יא ו) "ואת כל היקום אשר ברגליהם", ואין ספק שזה היה

קרני אור

כן זוג אלא שבעה זכרים ושבעה נקבות מכל מין", ואמר הכתוב איש ואשתו לענין הזוגות, והוא כאשר הזוגות שוות באיכות אחת אמר אשה אל אחותה, וכאשר אינם שוות באיכות אחת וראוים להזדווג זה את זה כמו זכר ונקבה אמר איש ואשתו, וכתב הרש"פ (יריעות שלמה תוכחת א' יריעה ו ז) כי שם "איש" נגזר משרש "יש" והוראת "יש" על כל ישות ומציאות בפועל, הן ישות גשמי והן ישות רוחני, ונגזר ממנו שם איש, להוראת מי שקנה כל ישותו ושלמותו הגשמי בין פה כל מה שצריך, נאמר על מין האדם "איש איש מבית ישראל" (ויקרא יז ג) ועל מין שבע"ח מן הבהמה "שבעה שבעה איש ואשתו" (למטה ז ב) ועל דבר שאין בו רוח חיים, כמו "ופניהם איש אל אחיו" (שמות כה כ) ועל צבא המרום במרום "איש אל עבר פניו ילכו" (יחז' א ט) "האיש לבוש הבדים" (דניאל יב ז), ובב"ר פ' לב) שבעה זכרים ושבעה נקיבות לא שאני צריך להם אלא למיזרע זרע ע"פ כל הארץ, ועיין הכוה"ק מה שביאר בזה:

[א] הרד"ק יפרש מלת "מטר" כמו "גשם", כמו אדמת עפר (דניאל יב ב), ורנה"ו יבדיל בין גשם למטר, גשם שם כלל למים היורדים מלמעלה מן העבים, ולא תמצאנו בכל המקרא נשאל לענין אחר, אבל מטר שם כולל לכל דבר יורד מלמעלה, יהיה גשם מים או דבר אחר, טוב או רע, כי מצינו "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים" (שמות טז ד) וימטר עליהם מן לאכול (תה' עח כד) וד' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (למטה יט כד) ימטר על רשעים פחים (תה' יא ו) ואין כן לשון גשם שבכל מקום הוא על המים, ויפה אמר (זכרי' י, א) "ומטר גשם" פי' מטר של גשם, ורש"פ (יריעות שלמה חו"ב ג' יריעה י) יפרש גשם על המטר העב, והוא מין מטר המעובה ביותר, דהיינו כשחלקי האדים יותר גופשים זה לזה מחמת הקור באויר ונעשו לטפות גדולות (דיכטער רעגן): [ב] והחודש השני לדעת הח' ז"ל הוא אייר שני לניסן וכן ביאר (למטה ח ה) כפ' בעשירי באחד לחודש, שהוא היה שבט, והנה אם חודש שבט הוא עשירי להתחלת המבול, הנה המבול התחיל באייר שהוא החדש השני כדעת ר' יהושע (ר"ה יא ב) וכן דעת רב אדא (ס"ע פ"ד) וכן דעת חכמי המזלות, ורש"י ז"ל פי' לדעת ר"א (ר"ה שם) וכן פי' הרמב"ן ויו"ת (מ"א ח ב) על הפ' "בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי" "בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה כחגא, וכען הוא ירחא שביעאה", ודעתו כי לפני הזמן שיצאו ישראל ממצרים היה תשרי החודש הראשון, כי בתשרי נברא העולם, ונקרא בעבור כן ירח האיתנים, לפי שבו נבראו יסודות השמים והארץ, כי מלת "איתן" על הכתות הנטועים בשמים ובארץ מעת הוייתן כמו "והאיתנים מוסדי ארץ" (מיכה ו ב) ומשיצאו בני ישראל ממצרים בניסן הוא ראש לחדשים ותשרי שביעי לו, כי כן אמר לו האל ית' החדש הזה לכם ראש חדשים (שמות יב ב) לכם, מכלל כי לשאר העולם אינו ראשון, ותשרי הוא ראשון, וכן תיוב"ע (למטה פ' יא) וכן במכילתא בא פ"א ס"י ח) החודש הזה לכם לא מנה בו אדה"ר ועיין (למטה ח ה הערה ז) שבארתי דעת הח' ז"ל בס' העבור שלו: [ג] עיין יהל אור, וכן פי' שמקור מים, וכן כתב ר"א בתור בנימוקיו

מקורי רש"י ז ד) ב"ר לב ז, ירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה, סנהד' קח ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת

אונקלוס

עַל אַרְעָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן וְאֶמְחֵי יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עֲבָדִית מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ ה וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקְּדֵהּ יְיָ׃ ו וְנֹחַ בַּר שִׁית מְאָה שְׁנִין וְטוֹפָנָא הֲוָה

אבן עזרא

מהפעלים שהפ״א שלהם איננו שלם (ח) על משקל כרוב (ט) וי״א שהוא מהפעלים נחי העין (י) והוא הפוך (יא) „כמו ריבה ד׳ את יריבי" (תה׳ לה א) (יב) ימלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה (יג): ה ויעש נח, כאשר צוה ובא עם ביתו קרוב אל התיבה (יד) [ד]:

רש״י

זמן אחר זמן זה נוסף על ק״כ שנה ה): ארבעים יום. כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים ו): (ה) ויעש נח. זה

קרני אור

כנימוקיו לשרש „קום" וז״ל „והתימא על הראב״ע שכתב בפ׳ נח לא נמלא היקום כ״א בפרשה זו, והנה שכח היקום אשר ברגליהם בפ׳ עקב". וכן יאמר הרב הח׳ ר״ש בחכער (הפסגה קובץ ד׳ לד 52) „ואין זה פליאה אלי, שגם הראב״ע ילוד אשה וכלונו הטעו". ומה מאוד השכיל לדבר בזה הח׳ ר״י ככפי בביאורו להמורה (ח״א פ׳ יט) וז״ל „והיה אבן עזרא אמר בפ׳ נח „ומלת היקום לא מלאנוה כי אם בפרשה הזאת", והוא מול פרשת עקב, יש מן התכילים השוטים מבני תורתינו שחושבים להציל א״ע בדברי תעתועים, ואני אומר כי שכח זה, כי לא היתה כל המקרא כפועל בשכלו אז וכו׳, ואיך יחשוב שום יודע מה ענין חבור ספר, כי המתחבר בהביאו בספרו פסוקים ומאמרים למאות ולאלפים בלא יגרע או יוסיף או ישנה בנוי אחד ממה שאינו עובר רובם טעות כמוכן? האם כל רגע ורגע שירצה לזכור פסוק מה בעת טרדתו וחמימותו בספרו יקח המקרא ויערת במלות המקום? אבל זה פלא לשוטים בלא ידעו מהו חבור ספר, ועל כמו זה הענין אמר אבן גאון בספר הרקמה „ואלו ידע ההמון מצוקות בעלי החיבורים לא היו מלעיגים במלאם טעות מה בספריהם". עכ״ל, וע״ז העיר בעל ההגהות שם וכתב „ור׳ שלמה אסטרוק בפירושו על א״ע (והוא בכ״י באוצר הספרים של ר׳ חיים מיכל ז״ל) כתב וז״ל „רלה בזה שלא נמלא מלת יקום על ענין בעלי חיים כי אם על נכסיהם, והוא כמו הרכוש הנאמר בפ׳ קרח, כי התורה שומרת הטעמים ולא המלות, ובכיוד התכם בן כספי שתמה על א״ע במקומו מונח, כי נראה שהוא כמסבב כדעת א״ע בזה". ועד״ז כתב חכם אחד (הפסגה קובץ ז׳ לד 68) והרחיב ביאורו שם, והנה דעתם כי יש למלת היקום שתי הוראות, בכראשית יאמרו על בע״ח, ובדבר׳ יא ו יאמרו על ממונו של אדם המעמידו על רגליו, ועל פי ביאורם נדקו דברי הח׳ ז״ל, ובאמת למותר כל הצטדקות, כי רואים אנחנו שהח׳ ז״ל לא יחלק בין היקום הכתוב פה, ובין היקום שבדברים, שה פי׳ הח׳ ז״ל „ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה", וכן פי׳ בדברים אך שם קיצר בלשונו כדרכו ופי׳ „היקום שם כלל" ופי׳ שם כלל לכל חי שהוא על האדמה כמו שפי׳ בבראשית, ודברים שלא עלה על דעת הח׳ ז״ל אין לנו לפעול ליתן כפיו, וכן הרד״ק בשרשיו שרש „קום" הביא את היקום שבפ׳ דברים ופי׳ כמו שפי׳ הח׳ ז״ל „מלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה" וכן פי׳ כפי׳ על בראשית ולא חילק ביניהם, וכן פי׳ הר״ס ן׳ מלך השלשה יקומים כמו שפי׳ הרד״ק בלא שום חילוק, וכן פי׳ הרלב״ג, ור״ש נעטטער בביאורו רוצה להוסיף ב׳ תיבות, „ובפרשת עקב" וג״ל כי אם בפרשה הזאת ובפרשת עקב, ואחריו ביאר כן בעל עזרה להבין, ואין לנו צורך לתיקונים ולהוספות. והרדי״א פי׳ „שלא נאמר וימח את כל היקום על הבע״ח בלבד, אבל גם על שאר הענינים שהיה בהם קיום והתילכות כאלו תאמר העלם הרמים והגבאים, וכן הבתים והמגדלים, וכן מכלאי לאן ובקר וקיני העופות, וכל דבר גדול אי קטן שהיה בו קימה והתילכות וגוף הכל נהרס ונמחה באופן שלא נשאר ממנו רושם כלל כמ״ש הז״ל (כ״ר פ׳ כח) „אפילו אסטרוכילון של ריחים נמוחו, והנה ע״ז כלו נאמר, וימח את כל היקום, וימחו מן הארץ עד שלא נשאר מכל הדברים שהי׳ נמצאים בארץ חיים ובלתי חיים רק נח ואשר אתו בתבה". ועד״ז פי׳ ג״כ רנה״ו, וכתב אך לא מחה רק את היקום שעומד על האדמה. והניח שרשי אילנות וגזע הצמחים בארץ כי אינן יקום, ואחר המבול צמחו כמבראשונה והיה לאכול לאדם ולבהמה, ואין צורך לומר שלקח עמו לתיבה כל מיני זרע וכל מיני עלים לנטוע, ועיין בס׳ מעשה השם שהשיג על הרדי״א בזה: [ד] והרמב״ן ז״ל ישיג ע״ז עיי״ש. והרד״ק פי׳ שבעה ימים נכנס קודם בא המבול וזהו מפני מי המבול ונכנס קודם. וכן פי׳ הרלב״ג, וי״ג „כי ביתו קרוב אל התיבה הי׳", מה טעם ויבא נח?, גם אין טעם למס׳ נסוע

יהל אור

שכתה מן הח׳ ז״ל, ועיין קרני אור: (ח) כי שרשו יקם על משקל ירד כי היו״ד יפול ממנו לפעמים, והרד״ק כתב שרשו קם והיו״ד נוספת: (ט) פי׳ מלת יקום הוא על משקל כרוב, שהכ״ף בו לפעמים נופל: או פי׳ ע״מ כרוב, שהוא שם כולל כל צורות כך מלת „היקום" כולל כל חי שהוא יקום על האדמה, או פי׳ על משקל כרוב, פעול, שהכ״ף בו שרש, אף יקום היו״ד שרש: (י) ושרשו קום שהוי״ו שהוא עי״ן הפעל נחה לא יקם, ודחה אותם הח׳ ז״ל באמרו שהוא הפוך: (יא) שבא הפוך העיין קודם הפ״א וראוי להיות קיום: (יב) שהעי״ן קודם לפ״א ששרשו „רוב", וכן כתב הרד״ק בשרש „רוב" וז״ל „והיו״ד ביריבי וביריבך, אמרו כי נהפך עי״ן הפעל בפ״א ונכון הי׳ לומר שהיודי״ן נוספות כיו״ד „יקום": (יג) ר״ל אשר ביבשה שנשארו על פני האדמה, לא הדגים, ולא אשר בתבה, וכן פי׳ הרלב״ג ועיין קרני אור:

(יד) ר״ל אמר זה מפני שאמר אחריו בפ׳ ז׳ „ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה מפני מי המבול", ואין ר״ל שכוונתו פה עשיית התיבה, הלא כבר אמר (למעלה ו כב) „ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים

מקורי רש״י: ה) כנכד׳ שם. ו) כ״ר לב ה פס״ז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃
ז וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו
אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃
ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־
הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־
הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־
נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ י וַיְהִי
לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ
עַל־הָאָרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־מֵאוֹת
שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי

אונקלוס

מַיָא עַל אַרְעָא׃ ז וְעָאל
נֹחַ וּבְנוֹהִי וְאִתְּתֵהּ וּנְשֵׁי
בְנוֹהִי עִמֵּהּ לְתֵבוּתָא
מִן קֳדָם מֵי טוֹפָנָא׃
ח מִן בְּעִירָא דַכְיָא וּמִן
בְּעִירָא דִי לֵיתָהָא דַכְיָא
וּמִן עוֹפָא וְכֹל דִי רָחֵשׁ
עַל אַרְעָא׃ ט תְּרֵין תְּרֵין
עָלוּ לְוָת נֹחַ לְתֵבוּתָא
דְכַר וְנֻקְבָא כְּמָא דִי
פַקִּיד יְיָ יָת נֹחַ׃ י וַהֲוָה
לִזְמַן שִׁבְעַת יוֹמִין וּמֵי
טוֹפָנָא הֲווֹ עַל אַרְעָא׃
יא בִּשְׁנַת שֵׁית מְאָה שְׁנִין
לְחַיֵּי נֹחַ בְּיַרְחָא תִּנְיָנָא
בְּשִׁבְעַת עַשְׂרָא יוֹמָא

רש"י

ביאתו לתיבה: (ז) נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער ז): מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים ח): (ט) באו אל נח. מאליהן ט): שנים שנים. כולם השוו במנין זה מן הפחות היו שנים: (יא) בחודש השני. רבי אליעזר אומר זה

אבן עזרא

ז מפני מי המבול. מפני פחד מי המבול (טו) [ה] והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות (טז) וכן מהעוף הטהור (יז) ומהאחרים (יח) וכל רמש, זכר ונקבה באו (יט) [ו]:

יהל אור

כן עשה", גם אין לומר שלקה הבע"ח כי הם יבואו מעצמם, ודעתו כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה, לא נכנסו בתוכה, אלא שבאו אליו כולם בעבור להדם השני: (טו) וטעם מפני מי המבול בפחד ממי המבול ולשבעת הימים הי' מי המבול ונאספו כולם בתיבה וסגר הפתח והאהר: (טז) שבעה זוגות מכל מין, ובשיטה ראשונה „וטעם באו אל נח מעצמם כדרך ויאמר ד' לדג (יונה ב יא)": (יז) הוי' ג"כ שבעה זוגות מכל מין כמו שפי' (למעלה ו יט הערה קפא): (יח) היינו מהטמאים: (יט) דעתו שבין שבעה זוגות הטהורים, ובין כל זוג ממיני הטמאים כולם באו מאליהם זוגות זוגות דהיינו זכר ונקבה, ולא ב' זכרים או ב' נקבות, ועיין „קרני אור": (כ) החלו להבקע ולצאת כי תחלה ירדו גשמים לרוב בו ביום, ואחר שהחלו לרדת עד שישלמו למנין שבעה, ולנ"ח אל שבעה שבעה תקח לך ולא יבואו, והגרמל"מ יפרש שמן הבהמות שהי' כניתו לקת

קרני אור

נלטוה ע"ז בעברה לחודש?, ולפי הני' אלו מיושב הכל, כי באמת היו רחוקים מן התיבה מהלך איזה ימים, וע"כ הולך לנותו מכעבור להודש, כי לריך זמן ללכת ולשאת המאכל ובאר הלרכים אל התיבה, ועיין למעלה (ו יט הערה קע"ח): [ה] והרדי"א פי' מפני מי המבול מיראת המים בהתחילו לרדת, מפני שבשבעת הימים התחיל הגשם לרדת מעט מעט וכדרז"ל (ב"ר פ' לב ילקוט רמז נו) אף נח מקטני אמנה הי' שלא נכנס עד שדחקוהו המים, וזה למען דדריב בדורותיו לגנאי, ועיין ברד"ק שתמה ע"ז וכתב, „ולא ידענו טעם לדברי האומר כדרש שאף נח היה מקטני אמנה, שהרי הכתוב מעיד עליו שהיה צדיק תמים ועשה ככל אשר לוהו ד'": [ו] עיין „יהל אור", והרמב"ן כתב כי באים מכל מין באו מאליהן לנ"א באו אל נח, וכן למטה (פסוק טז), והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו, ר"ל הבאים מעצמם הנלרכים לקיום המין, אך מהטהורים נלטוה נח שאף שבכל יהי' לו באים לקיום המין, יחזור הוא אחר עוד איזה מהם

מקורי רש"י: ז) תנחומא א נח אות יח תנחומא ב נח אות יז ירושלמי תענית פ"א ה"ו, ב"ר פל"א יב ופל"ד ז. ח) ב"ר לב ו פכ"ו. ט) ב"ר פל"ב ח, תנחומא א נח אות יב, זבחים קטז א. פדר"א פ' כג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת תְּהוֹם

לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הָדֵין אִתְבְּזַעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא

אבן עזרא

יא נבקעו כל מעינות תהום רבה. (כ) מעינות כמוך (כא) "באין מעינות" (משלי ח, כד) מוכרת (כב): תהום. לשון זכר ונקבה (כג) וכן תהום רוממתהו (יחז' לא ד) (כד) [ז], ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו, וכאשר נבקעו (כה) עלו המים (כו), ונפתחו חלונות האוצרות בשמים, וירדו המים ונתבלבלה הארץ (כז), ואין מבדיל בין יום ובין לילה (כח) והעד שאמר "יום ולילה לא ישבותו" (למטה ח כב) (כט) וכאשר נפסקו מימי השמים (ל) אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גילה לו זה הסוד (לא): וארבות. (לב) כמו "הנה ד' עושה ארבות" (מ"ב, ז, ב) (לג) [ח] והאוצר (לד) והחלון (לה) כלשון בני אדם ומשפטם (לו) [ט] ויש אומר שהאל"ף שרש כמו כבודות (לז) וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף "אגורת" (ש"א ב לו) [לח] והם מפעלי הכפל (לט) [י]

רש"י

מרחשון ר' יהושע אומר זה אייר י): נבקעו. להוציא מימיהן: תהום רבה. מדה כנגד מדה

קרני אור

שבעה זוגות מהטהורות מכל מין, ומן הטמאות שני זוגות מכל מין, והם לא היו לצורך קיום העולם, ואותם שהיו לצורך קיום העולם באו מעצמם ולא באו רק זוג אחד מכל מין: [ז] ופי' מלת "תהום" הונח על פנימית הארץ תחת כפות העליון, ועל הארץ שמתחת למים שבתיקן תהום, ורד"ק פי', שהוא מקום מים הרבים, ורבוי המים בכלל הוא שיקרא תהום, וכן כתב בכ"ל שהונח בפרט על רבוי המים ועומקם שאין להם סוף והוא משרש "תהל" כמו "תהו" וכן דעת רס"ג לשון שממה ותמיהה ועיין למעלה א, ב, בקרני אור הערה מג: [ח] ארובה הוא חלל העשוי בגג הבית להוריד ולהעלות חפצים, כלים ופירות, כנראה ממאמרם מבילין פירות דרך ארובה (ביצה לה א, ובפי' רש"י שם וברש"י סוכה יח א) ארובה שבין הבית לעליה (אהלות ה ב) והשתמש בו הכתוב למשל על השפע הרב היורד מלמעלה, כמו "והנה ד' עושה ארבות בשמים" (מ"ב ז ב) "אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי לכם ברכה" (מלאכי ג י) וכאן הוא משל על רבוי המים אשר נתהוו אז במקום הויית המטר עד שירדו בשפע כאילו נפתחו להם ארובות, ולפי שהשמים ידמו לעין הרואה כאוהל נטוי על הארץ, והגשמים יורדים מתוכה על הארץ יפול בהם על דרך המליצה לשון ארובה כאלו נפתח החלל שבגג האוהל להעריף משם המטר: [ט] ארובה וחלון שמות נרדפים, אלא שהארובה בגג הבית או האהל, וחלון בצדו, או בפתח החדר ובתוך החלל הזה ישימו גוף בדיר המאיר בפנים הבית או החדר ועל ידו משקיפים אנשי הבית אל החוץ, "בעד החלון נשקפה" (שופ' ה כח) ואם יסתם על ידי בגד בד, משבה שבכה ורשת, או יקרא המסך אשנב "בעד אשנבי" (שם שם) "בעד אשנבי נשקפתי" (משלי ז ו) ור"מ ן' סרוק (מחברת ע' אשנב) יפרש אשנב, "שבכי עליות הבית", ארובה וחלון תכלית שניהם הבאת מאור השמש בבית, ואולם הארובה תשתמש גם להוציא העשן כענין שנאמר "כעשן מארבה" (הושע יג ג), גם להוציא ולהכניס דבר מה מלמטה למעלה או להיפך (למעלה הערה ח) גם היא שם לחלון (ר"ל אשר מרובע הן שהוא פתוח והן שהוא עשוי לסגור) כפתח המדור ליונים אשר בו יכניסו אותו אל הקן, "וכיונים אל ארבותיהם" (ישעי' ס, ח) וע"ד ההשאלה וחשכו הרואות בארובות (קהלת יב ג) החלל שהעין נתונה בו: [י] לא רחוק לשמוע כי עיקר הוראה ברם "ארב" הדומה לשרש "ערב" וקרוב

יהל אור

ההלה הארץ להתלהלה ולהבקע המעינות בו ביום: (כא) כמו פה: (כב) אפילו הוא בתי"ו לפי שהיו"ד בקמץ, וכאן מעינות היו"ד בשו"א: (כג) מצינו לשון זכר בפ' "תהום אל תהום קורא לקול צנוריך" (תה' מב ה): (כד) ולשון נקבה "תהום רוממתהו" (יחז' לא ד), "וכן בהעלות עליך את תהום" (יחז' כו יט): (כה) כי המים שבימים ושמתחת לארץ בתהומות הם נובעים עד בקעם בשטח העליון ויוצאים, וכאשר הארץ היתה בקועה מהלהלוהית שירדו עליה גשמים: (כו) עלו המים למעלה בחוזק רב, ובקעו בקיעות רבות בארץ, ויום יום היה מוסיף בארץ הלחלוח והמים היו מתגברים לצאת עד חמשים ומאת יום: (כז) הארץ עם המים: (כח) ולא הי' נודע בארץ אם הוא יום או לילה: (כט) ובן (בב"ר פ' כה, לג, לד), ולא ישבותו מכלל שבתו: (ל) ובכ"י יש"ר הגי' "מימי הגשמים" (לא) באמרו כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (למעלה פ' ד): (לב) ובשיטה ראשונה "וארובות השמים נפתחו כמו עשה ארובות (מ"ב ז יט) וחשכו הרואות בארובות (קהלת יב ג)": (לג) מלשון זה למדנו שלא היה הגשם בדרך טבע כ"א זרם מים בזעם גדול לשחת כל בשר באף ובחימה: (לד) ישתמש בו הכתוב ג"כ ע"ד ההשאלה "יפתח ד' לך את אוצרו" הטוב (דבר' כח יב), ולהיפך יאמר פתח ד' את אוצרו ויוצא כלי זעמו (ירמי' נ כה): (לה) שרשו "חלל" והראוי חללון כמו בהללון תמר (למטה יד ז) ונקרא ע"ש החלל והרוחה, וכן הוא טעם "מחול" כמו "ובמחלות עפר" (ישעי' ב, יט) והוא הנליות בתוך הקרקע: (לו) והכתוב יתפוס הכל כלשון בני אדם: (לז) ושרשו "כבד" והאחר יצחק גורס "כמו אבודות" פי' י"א שהאל"ף של ארובות שורש כמו מלת "אבודות" כי אין בכל התנ"ך מלת כבודות, וגם לא שייך כאן מלת כבודות שאין בה אל"ף ונ"ל "אבודות": (לח) "אגורת כסף" (ש"א ב לו) שהוא מן "גרה" והאל"ף נוסף, ואין כוונתו להביא ראיה מן "אגורה" רק לענין תוספות האל"ף, אבל אינו מגזרתו, כי אגורת הוא מגזי ליה וכאן כתב שהוא מפעלי הכפל, ויש ספרים שכתוב בהם "כאל"ף אגדות" וכן הביא הרש"ד בביאורו הגי' "כאל"ף אגדות" והשיג ע"ז וכתב, ובאמת גם במלת אגדות שרשו "אגד" וחז"ל עשו ממנו פעל, כאמרם "ירק הנאגד" (מעשרות א ה) "אין אוגדין את הלולב אלא במינו" (סוכה ג ה) וסיים ונראה שצריך להיות "כאל"ף אגורת כסף", ובאפשרי להחזיק הגי' "כאלף אגדות" ושרשו "גדד" כדעת ר' מריגוס שהביא הח' ז"ל (שמות יב כב) על הפ' "אגודת אזוב" שהאל"ף נוסף והוא מגזרת גדוד": (לט) ושרשו "רכב":

כדעתו

מקורי רש"י: י) ר"ה יא ב, סד"ע פ"ד, ושם הגי' ר' יהושע בריתא וסדר ר"א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רבה וארבת השמים נפתחו:
יב ויהי הגשם על־הארץ ארבעים
יום וארבעים לילה: יג בעצם היום
הזה בא נח ושם־וחם ויפת בני־נח
ואשת נח ושלשת נשי־בניו אתם
אל־התבה: יד המה וכל־החיה
למינה וכל־הבהמה למינה וכל־
הרמש הרמש על־הארץ
למינהו וכל־העוף למינהו כל צפור כל־

אונקלוס

אתפתחו: יב והוה מטרא נחת על ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון: יג בכרן יומא הדין עאל נח ושם וחם ויפת בני נח ואתת נח ותלתא נשי בנוהי עמהון לתבותא: יד אנון וכל חיתא לזנה וכל בעירא לזנה וכל רחשא דרחש על ארעא לזנוהי וכל עופא לזנוהי כל צפר

רש"י

הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה יא): (יב) ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר יב) ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה וכשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו'. אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמלאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסלו לר' אליעזר יג) שהחדשי' נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אילו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו יד) אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום טו): (יד) צפור כל כנף. דבוק הוא לצפור של כל מין כנף לרבות חגבים טז) (כנף זה לשון נולה כמו ושסע אותו

אבן עזרא

וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה (מ) והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף (מא) וכלת: צפור. (מב) שם כלל לאשר יש לו כנף (מג) [יא] והפלא שבאו כולם

יהל אור

(מ) כדעתו בפי' ה' שבעשירי בא עם ביתו קרוב אל התיבה ולא נכנס בה, ונכנס בה ביום י"ז שהחל המבול: (מא) ובמקח"ם "והכניס את החיה וכל הבהמה והרמש וכל העוף": (מב) שיאמר (למטה בפסוק יד) "וכל העוף למינהו כל צפור כל כנף: (מג) פי', "וכל העוף למינהו" שאמר, הוא' כלל לכל חי שיעוף, ופירש עוד ואמר "כל צפור", הוא כלל לכל העופות גדולים טהורים וטמאים, ופירש עוד ואמר "כל כנף" אפילו העופות הקטנים, כמו מיני הארבה והצרעה והזבוב והדומה להם, ע"כ יפרש הה' ז"ל "צפור שם כלל לאשר יש לו כנף" וכן פי' רש"י ז"ל "דבוק הוא לצפור של כל מין כנף לרבות הגבים":

קרני אור

לשרש "רכב" הוא מרכוב של קליעה וסכוך, ומזה יצא, א) ארב מקום סכוך ומשורג שבו יתחבא הלודה להתנפל על טרפו, ב) ארובה, מעשה מקלעת שנותנים על חלל שבגג לכסות מקלעו שהוא כעין הגם שבגגה, ג) פרק קשרי הזרוע עם הגוף, שנעשו כעין מעשה מקלעת, ולא רחוק לשער שלזה כיון יונ"ע בתרגומו "ארבות ידיו" (ישעי' כה יא) אבות ידוהי, והוא מן אשויה שבמשנה (כלים כה א) שפירש כלי מכלי הטויה, והשואל לפרקי קשרי הזרוע (האוצר):
[יא] והרד"ק בשרש "צפר" כתב מלת "צפור" שם כולל לכל עוף ופעם פרט "גם צפור מצאה בית" (תה' פד, ד) והוא עוף קטן רב המין, לפיכך כלל כל עוף בזה השם, והרמב"ן ז"ל (ויקרא יד ד) כתב "ובעלי השמש אומרים כי כל עוף יקרא צפור ממה שאמר "צפור שמים ודגי הים" (תה' ח ט), "כל צפור כל כנף" "בן אדם אמור לצפור כל כנף" (יחז' לט יז), "ואת הצפור לא בתר" (למטה טו, י) על תורים ובני יונה, והנכון כפירוש השם צפור כלל לעופות הקטנים המצפצפים בבקר לצפף ולשורר מלשון ארמית "צפרא" וכן

מקורי רש"י יא) סנהד' קח א. יב) פ' יז. יג) ר"ה יא ב. יד) ב"ר לב ח ספרי פ' האזינו. טו) עיין רש"י דבר' לב מח). טז) חולין קלט ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה
שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ
רוּחַ חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה
מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ
אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ שלישי
יז וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־
הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־
הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּרוּ

אונקלוס

כָּל דְפָרַח׃ טו וְעַלּוּ עִם נֹחַ לְתֵבוּתָא תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל בִּשְׂרָא דִי בֵהּ רוּחָא דְחַיֵי׃ טז וְעָלַיָא דְכַר וְנֻקְבָא מִכָּל בִּשְׂרָא עָלוּ כְּמָא דִי פַקִּיד יָתֵהּ יְיָ וַאֲגֵן יְיָ (בְּמֵימְרֵהּ) עֲלוֹהִי׃ יז וַהֲוָה טוֹפָנָא אַרְבְּעִין יוֹמִין עַל אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָא וּנְטַלוּ יָת תֵּבוּתָא וְאִתְרְמַת מֵעַל אַרְעָא׃ יח וּתְקִיפוּ מַיָא

אבן עזרא

מעצמם שנים (מד): **טז** והבאים זכר ונקבה, טעמו הבאים בתיבה (מה) [יב] וטעם ויסגור ד' בעדו, הוא לשבח (מו) שהסגירה בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה, ובעת אחרת לגנאי, „יסגור על איש" (איוב יב יד) „ויסך אלוה בעדו" (שם ג, כג) (מז) והעד ראש הפסוק (מח), והנה סגר הפתח, והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום (מט), כי מיד היו כולם מתים [יג], וכבר נכתב (נ) ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה, אם כן מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום, וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על

רש"י

בכנפיו שאפי' כולהו עולה אף כאן לפור כל מין מרלות כולה): (טז) ויסגור ה' בעדו. הגין עליו שלא שברוה הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם יז) ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא. בעד כל רחם. בעדך ובעד בניך. עור בעד עור. מגן בעדי. התפלל בעד עבדיך. כנגד עבדיך: (יז) ותרם מעל הארץ. משוקעת היתה במים י"א אמה יח) כספינה טעונה שמשוקע' מקלתה במים ומקראות שלפנינו

קרני אור

וכן „ישוב וילפור" (שופ' ז ג) „יפכים כנקר", עיי"ש שהאריך, ובדרז"ל (חולין קלט ב) אמר ר' יצחק שיש הבדל בין שם עוף וכין שם לפור, שעוף כולל טמא וטהור, ולפור שם מיוחד רק למיני טהורים (אם לא כשאומר לפור שמים, לפור כנף) ובירושלמי (פ"ק דנזיר ה"ח) אית תנויי תנא כל עוף טהור קרוי לפרים, אית תנאי תני כל העופות בין טמא ובין טהור קרוי לפרים:

[יב] ובדרז"ל (זבחים קטו, א, פדר"א פ' כג, ב"ר פ' לב) מובאים אין כתיב (פי' מובאים משמע על ידי אדם) אלא הבאים, מאליהן היו באים: [יג] ובפדר"א (פ' כג) כיון שנכנסו כל הבריות אל התבה סגר וחתם הקב"ה בידו בעד התבה, שנא' ויסגור ד' בעדו, (ובב"ר פ' לב) בקשו להפוך התבה והקיפוה אריות שלא יגעו בה, והרלב"ג פי', שהשם ית'

יהל אור

(מד) החי' ז"ל יפרש מה שכתוב בפסוק טו, ויבאו אל נח אל התיבה שנים שנים וגו', ויאמר „שהפלא שבאו כולם מעצמם שנים שנים", ולא נפקד אחד מהם ולא התערב עמהם אחר, אלא כל מין ומין באו מעצמם, ולא היה צריך לתפשם ולהביאם כדרך בעלי כנף, וחיות היער שאין מדרכם להסגר בקן מרצונם, ואלה באו מרצונם אליו אל התיבה: (מה) פי' הבאים אל התיבה כל זוג היה זו"נ כאשר צוה אותו אלהים, בדבור הראשון „ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה להחיות אתך זו"נ יהיו" (למעלה ו יט) וכן היה שנכנסו שנים שנים זכר ונקבה להחיות אתו: (מו) ופירושו הגין בעדו, ולא אמר בעדם כי הוא העיקר, כי הוא הצדיק בדור, ולמענו נמלטו כולם: (מז) ובשיטה ראשונה „ויסגור טעמו שסגר ד' כל התיבה, ולא נפתחה בעבור היותה במים, והפך זה, „ויסך אלוה בעדו", „גדר בעדי ולא אלא", (איכה, ג ז): (מח) ר"ל אשר כתוב „לגבר אשר דרכו נסתרה" וכן רישיה דקרא של יסגור על איש יעיד שפי' לרעה שנאמר „הן יהרום ולא יבנה" (איוב יב יד): (מט) שלא נפתח בתיבה מקום אפילו כנקב קטן בחוזק הגשמים הרבים, וזהו הוא שאמר הכתוב „ויסגור ד' בעדו", ולפי שאין זה ביד שום אדם להציל תיבת עץ קל מגשם שוטף ומזרם מים כמהו ייחס הפעולה אל הש"ית כי הוא היה מחסהו מכל נזק ופגע רע: (נ) למעלה בפסוק

מקורי רש"י: יז) תנחומא א נח אות ז' תנחומא ב נח אות י' ועיין שם הערה לז ב"ר פל"ב ח אגדת בראשית פ"ד ועיין בע"י ית"ז יד יד בשם ב"ר. יח) ב"ר לב ט, סד"ע פ"ד ילקוט רמז ט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

המים וירבו מאד על הארץ ותלך
התבה על פני המים: יט והמים
גברו מאד מאד על הארץ ויכסו
כל ההרים הגבהים אשר תחת
כל השמים: כ חמש עשרה אמה
מלמעלה גברו המים ויכסו
ההרים: כא ויגוע כל בשר הרמש
על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה

אונקלוס

וסגיאו לחדא על ארעא
ומהלכא תבותא על
אפי מיא: יט ומיא תקיפו
לחדא לחדא על ארעא
ואתחפיאו כל טוריא
רמיא די תחות כל
שמיא: כ חמש עשרי
אמין מלעלא תקיפו מיא
ואתחפיאו טוריא:
כא ומית כל בשרא
דרחש על ארעא בעופא

רש"י

יוליתו: (יח) ויגברו. מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהשוו המים לראשי ההרים (יט):

אבן עזרא

הארץ (נא) רבו המים ונשאו התיבה וגבהה מעל הארץ (נב) [יד] וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה (נג) [טו]: יט מאד מאד. פעמים (נד) שאין לרוב ממנו (נה) [טז] וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים הגבוהים, למה אמר (נו) ויכסו ההרים, וכן פירושו, כל הר גבוה כסה במים, וחמש עשרה אמה כסו ההרים הנזכרים (נז), ואנחנו נאמין בדברי אלהינו, ונעזב הבלי בני האדם שיאמרו על הר גבוה שהוא במלכות יון (נח) [יז], ופי' ויגוע וכבר נוע (נט) ורבים בתורה כמוהו כמו ואתחנן (דבר' ג כג) (ס) וכן „וימטר עליהם מן" (תה' עח

יהל אור

בפסוק יב · (נא) פי' יום ולילה, כמו שזכר, ובכלל יום הלילה, כמו „ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" (למעלה א ה) והדומים לו, ומה שלא נאמר ארבעים יום וארבעים לילה, מפני שלא היה הפרש בין היום ובין הלילה שהגשם היה תדיר, לכך נאמר ארבעים יום: (נב) היה בהם כח לשאת את התיבה שתהיה צפה על פני המים: (נג) כי עד שלא גברו המים היתה כבדה, ולא היתה יכולה לרום מעל הארץ, עד שרבו ונשאו התיבה וצפה על פני המים, וזה הוא מליצת הכתוב, „וישאו את התיבה ותרם מעל הארץ" ועיין „קרני אור":
(נד) פי' שתי פעמים, כי בפסוק שלפני זה אמר „ויגברו המים וירבו מאד על הארץ", וחזר עוד בפסוק הזה ואמר „והמים גברו", והוסיף יותר מאד מאד, שתי פעמים: (נה) כי מתחלה אמר וירבו, ואמר מאד עם וירבו, ובפסוק הזה אמר מאד עם גברו, והתגבורת יותר מן הרבוי, ועוד אמר מאד מאד, ע"כ אמר הח' ז"ל שאין לרוב ממנו, כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה: (נו) למטה בפסוק כ: (נז) והוי"ו של מלת ויכסו השניה נוסף: (נח) שלא הי' עליו המבול: (נט) ר"ל בתוך הארבעים יום, כי א"א לומר אחר שנתכסו ההרים ויגוע: (ס) ופי' שם הח' ז"ל „וכבר

קרני אור

הגין עליו, שלא הזיקוהו היות רעות אשר שם אותם כתנה:
[יד] ואפשר לומר כזה עוד שלמעלה כוונת התורה כלכד להגיד שהתמידו הגשמים כל מ' יום, וכל מ' לילה מבלי הפסק כלל, ולכן אמר שם ויהי הגשם על הארץ, כי לענין הגשם לבד אמרו, אבל כאן אמר, ויהי המבול מ' יום על הארץ, בהיות שבולל המים העליונים והתחתונים, וגם הכתוב א"כ להודיע שמלבד הגשם, היו מי התהום רותחים ועולים כל מ' יום (רד"א): [טו] ורנה"ו יבי"ג פ"ז וכתב, כי בתוך מ' יום רבו המים, וכסו כל ההרים הגבוהים, והלכה התבה על פני המים, ואחרי השעת ההיא לא רבו המים עוד, אבל כמעשה המבול פרטה התורה הכל בפרטים גדולים, ולפי שאמר ויהי הגשם, הייתי טועה שהגשם והמבול שני דברים, וארבעים יום היו גשמים, ואח"כ מבול מים, ע"כ אמר ויהי המבול מ' יום, וידענו שהגשם היה המבול, ולמעלה הולך לומר ויהי הגשם, ללמדנו שהמבול היה הגשם, ועכשיו נודע שהמבול והמטר והגשם הכל ענין אחד ולא האריך רק ארבעים יום וארבעים לילה:
[טז] יתכן כי טעם ויגברו שהי' באים בשטף ועוקרים האילנות ומפילים הבנינים, כי לכח יקרא גבורה, וכן ופשעיהם כי יתגברו (איוב לו ט) רבו מאוד, וכן אם בגבורות שמונים שנה (תה' צ, יוד) כרבוי גדול (רמב"ן) לשון גבורה היא ההתקוממות על המנגד לו, וכשנלחמים אי"ש ואחיו מי שכובש את חבירו תחתיו, נאמר שגבר עליו, ולכן נופל לשון „על" אצל גבורה, וכן כאן לפי שפשט השפט אק

למים שינלו היבשה, עתה שגברו תוקם ונגברו על הארץ וכסו אותה, וזהו גבורה שהכניעו את היבשה כולה וכסוה במים:
[יז] וטעמם להקשות שאותו ההר גבוה מאד מהרי הררט, אשר הם קרובים לבבל ארץ שפילה ואיך נחה התיבה על הרי אררט כ"ז לחודש השביעי, כאשר ההר הגבוה היה מכוסה, והוא גבוה כפלי כפלים מהרי אררט, ואמר הח' ז"ל שאנחנו נאמין בדברי תורת אלהינו, ונוכל לפרש שכבתוננו המים כ"ו לחודש השביעי היה שחסרון הכוות

מקורי רש"י: יט) יומא עו א, ועיין ב"ר פל"ב יא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ

אונקלוס

וּבִבְעִירָא וּבְחַיְתָא וּבְכָל רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא׃ כב כֹּל דִּי נִשְׁמְתָא רוּחָא דְחַיִּין בְּאַנְפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ׃ כג וּמְחָא יָת כָּל יְקוּמָא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא עַד רִחְשָׁא וְעַד עוֹפָא דִשְׁמַיָּא וְאִתְמְחִיאוּ

אבן עזרא

כד) (סא) על פי האמת (סב) ומלת ויגוע מיתה (סג) ובפסוק „ויגוע וימת" (למטה כה ח) אבאר לך זה (סד) [יח], והנה ברור לך שמלת רמש כלל (סה) לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם (סו) [יט] ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם (סז) [כ] כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם (סח) [כא] ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים, ואם הם שני שרשים (סט) יסצא כמוהו (ע): **כג** וימחו מן הארץ. [כב], נמחה

רש"י

(כב) נשמת רוח חיים. נשמה של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא דגים שבים ב): (כג) וימח. לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעיל והוא מגזרת

קרני אור

שהוא גדול מאוד בענין שהמים שהיו בהרי ארץ מפוצים ונזדמן ונחה שם התיבה ובעבורי שנראה ראשי ההרים נאמר על שאר ההרים השפלים מהרי ארץ, ועיין רמב"ן מה שכתב ע"ז ובביאור שד"ל מה שיבאר: [יח] ורש"י ז"ל פי' (למטה כה יז) על „ויגוע", „לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים" ועיין רמב"ן שם שהביא קושיות הנ' (ב"ב ע"ז) והא דור המבול נאמר בהם גויעה וכו' עיי"ש והכוה"ק פי' שבצדיקים נאמרה גויעה ואסיפה שהגויעה שב אל הגוף שנתבטל בתנועתו, והאסיפה שב אל הנפש שנאספה למנוחת הכבוד וברשעים נאמרה גויעה סתם, שבמיתתם תתבטל תנועת הכל, הנפש עם הגבר:

[יט] (ולמטה ט ג) כפי' הח' ז"ל, ששם רמש הוא שם כלל לחית השדה ולבהמות טהור ולכל עוף ולכל דג, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, שהוא ידמוז לחיה ולבהמה ולעוף וגם לדגי הים, כי כולם נקראים רמש כדכתיב „ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים" (למעלה א כא), ועיין נתה"ם (ברא' א כד) מה שפי' אף שפעל הרמישה יאמר גם על החיה ועל הבהמה, אעפ"כ בכל מקום שנזכר רמש סתם הכוונה ביחוד על השרצים הנגררים, ושם ביאר הכתוב, „הרומש על הארץ", ופרט בעוף ובבהמה ובחיה, וביאר עוד „השורץ על הארץ", ולא דגי הים: [כ] ורד"ק ז"ל פי' שניהם סמוכים, נשמת ורוח, כאילו אמר נשמת חיים, ורוח חיים, כי שניהם סמוכים לחיים, וכן סמוך על סמוך, „מבחר וטוב לבנון" (יחז' לא טז) „ואת מספר מפקד העם" (ש"ב כד ט) „נהרי נחלי דבש וחמאה" (איוב כ יז) והדומים להם, ואמ' נשמת חיים על האדם, ורוח חיים על שאר בע"ח אשר בחרבה: [כא] (ובב"ר סוף פ' יד) כאן (ברא' ב ז) הוא עושה נשמה נפש, ולהלן (ברא' ז כב) הוא עושה נשמה רוח, מנין ליתן את האמור כאן להלן, ואת האמור להלן כאן, ת"ל חיים חיים לגז"ש וכן (בב"ר פ' לב) כאן (ברא' ז כב) הוא עושה נשמה רוח, ולהלן (ברא' ב ז) הוא עושה נשמה נפש וכו': [כב] אמר „וימח" אחר שאמר „וימח" והזכיר עוד „את כל היקום", וכתב רוו"ה להמפרשים הוא שם כולל לכל חי, ולרז"ל (בר' פ' לב) הוא ענין אחר, כי אמרו שם היקום, ר' ברכיה אמר קיומים, ור' אבין אמר יקימוניה, והוא בלשון יון שם כלל אל מקום סיבוב

יהל אור

התחכנתי": (סא) ופי' שם הח' ז"ל, וימטר וכבר המטיר עליהם, והביא כמה ראיות שם: (סב) דעתו שלפי האמת הפירוש כן הוא: (סג) וכן פי' הח' ז"ל (למטה כה ח) „והנה כל גויעה מיתה, ואין כל מיתה גויעה ע"כ כתוב במבול ויגוע" ושם „גוע" להוראת המיתה נשתבש לרש"פ (יריעות שלמה חוב' ג יריעה כ"ה) מסם „יגע" שהוראתו העיפות ובטול התנועה, ובש"ר „ויגוע מיתה מיד בלא עיכוב, ופי' מתו במהרה רגע אחד": (סד) ושם פי' הח' ז"ל, כי מלת ויגוע צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב: (סה) כי בתחלה אמר „ויגוע כל בשר הרמש", וזה כלל, ואמרו „בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השורץ על הארץ" פרט: (סו) לפי שהאדם מבחר יצורי מטה ונבדל מכל שאר בעל חי הזכירו הכתוב לבדו: (סז) ויהי' דבוק סוף הפסוק „וכל האדם" עם ראש הפסוק, „כל אשר נשמת רוח חיים באפיו", וע"כ זכר בכתוב בלפניו את האדם אחר זכרון כולם, גם לא אמר ובכל האדם ללמדנו שהוא סמוך לענין „כל אשר נשמת רוח חיים באפיו": (סח) ולא מצאנו השם הזה כתוב על נפש שאר בע"ח, וכן פי' הח' ז"ל (קהלת ג כא) „כי יש הפרש בין נשמה ונפש, כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם, כענין „נותן נשמה לעם עליה" (ישעי' מב, ה) וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו": (סט) מלת נשמה משרש „נשם", ושמים משרש „שם": (ע) עיין רד"ק בשרשיו שרש „נשם" ושם מביא.

מקורי רש"י: ב) סנהד' קח

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה:
כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים
וּמְאַת יוֹם: ח א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־

מִן אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם
נֹחַ וְדִי עִמֵּהּ בְּתֵבוּתָא:
כד וּתְקִיפוּ מַיָּא עַל אַרְעָא
מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין:
א וּדְכִיר יְיָ יָת נֹחַ וְיָת

רש"י

וימח ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וא"ו יו"ד בראשה נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח זה פשוטו ומדרש אגדה כא) גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם כב): (א) ויזכור

אבן עזרא

שמם מן הארץ, כי אין להם זרע (עא) [כג]: וישאר. ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו (עב) [כד] והנה זאת תשובה גמורה על חסירי דעת מאחינו (עג) [כה] שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ (עד) [כו]: כד וינברו המים (עה) חמשים ומאת יום (עו) בעבור שנבקעו המעינות (עז) גם היה נשם יורד יום אחד, ופוסק יום אחד, (עח) כי פי' "אנכי ממטיר" (למעלה פ' ד) תמיד בלי הפסקה (עט) והעד שאמר (פ) ויכלא הגשם (למטה ח ב) (פא) [כז]: א ויזכור אלהים את נח (א) גם בניו והנשים

יהל אור

המאמר הזה כשם הח' ז"ל: (עא) וכן מצאנו על אשר אין לו זרע "ולא ימחה שמו מישראל" (דבר' כה ו), וכמו כן נוכל לומר שנמחו מכל וכל שלא נשאר בהם שום זכר, ושום בנין שבנו שיאמר אחר המבול, זה הבנין בנה פלוני אשר מת במבול, והשם גזר כאבד שמם מני ארץ ולא יהי' מי שיזכירם וכן פי' הרד"א, ובשיטה ראשונה, "ומעט וימח להזכיר שלא נשאר כי אם נח ואשר אתו בתיבה, ומחות הזכר שלא הניח בן תחתיו": (עב) ביוצא מרעה וסבנה יאמר בלשון השארה, "והנשארים הרה נסו" (למטה יד יו"ד) "לא נשאר עד אחד" (שופ' ד טז), "נשארתי לבדי" (ישעי' מט כ"א) וכטובה רגיל בלשון הותרה, "והותירך ד' לטובה" (דבר' כה, יא) ולרס"פ ההבדל בין שאר לנותר. שאר בכוונה, ונותר הוא מעצמו: (עג) ויש ספרים שכתוב בהם "על חסירי דעת", והוא הנכון, וכוונתו על דעת האומרים שלא כסו מי המבול הר אחד גבוה במלכות יון וכמו שהביא (למעלה פסוק יט) בפסוק "ויכסו ההרים שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון שלא היה עליו המים: (עד) לפי הגי' שכתוב "מאחינו" כוונתו שאמר כן על הסומכים על פשט הדרש, ועיין "קרני אור": (עה) שרש "גבר" קרוב לשרש "גבה", "כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו" (תה' קג יא), והנה טעם ויגברו המים שנשארו גבוהים על הארץ: (עו) דעת הח' ז"ל כי הק"ן ימים יכללו עמהם הארבעים יום של ירידת גשמים, וכן דעת הרמב"ן ז"ל, וכן דעת הרד"א, וכן דעת העקידה, ורבינו בחיי, ואחריהם רוו"ה ושד"ל, ולדעת רש"י ז"ל היו הק"ן ימים אחר הארבעים והסכים עמו הרד"ק ז"ל, וכל אחד מהמפרשים יצריך להביא ראיות וחשבונות שיתאים לפירושו על פי דעתו וסברתו, והרוצה לידע סברת כולם יעיין בספריהם: (עז) פי' בתחלת המבול: (עח) פי' כאותם ק"י ימים שאחר מ"ם יום, רק שלא היה ממטיר תמיד כמו מ"ם יום הראשונים: (עט) ר"ל בלי הפסק, אבל אם פסק, כגון יורד יום, ופוסק יום לא זכר הכתוב: (פ) אחר תגבורת המים: (פא) ופי' כי אז פסק הגשם ולא המטיר עוד כלל, כי בכל ק"י ימים היה יורד, אבל לא תמיד כמו מ"ם יום הראשונים: (א) ובשיטה ראשונה "ויזכור אלהים מלילה להיות שכתב לקמן שבמלאכי השרת אף כי ליוצר הכל

קרני אור

ביבוש, כמנין הכל בלשון עברי, והוא מסכים עם מה שאמרו באף ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחו ועיין (למעלה קרני אור פרק ג): [כג] והרמב"ן פי' אולי מפני טפשות ומקלת הארץ, לאמר שלא נשאר בהם בילים בכל מן או תחת הארץ כי הכל נמוחו: [כד] וברז"ל (ברייתא דל"ב מדות מדה ב, ב"ר פ' לב, ילקוט רמז נו) "אך לממש כילד, ושאר אך נח מה ת"ל "אך", שאף הוא היה גונח דם בתיבה מפני הצנה", פי' אפי' שנשאר חי, לא נשאר כחו כמאז אבל גם הוא נרפה מהבתעת האויר, ועיין (סנהדרין מט א) ואבר פנת כשני אנשים לדיקים וטובים מאוד, טובים שהיו דורבין אבין וזקין והוא לא דרש זכו': [כה] וי"ג "על חסרי דעת מעמינו" פי' הטועים המפרשים המאמרים עפ"י הפשט כמות שהן מלה במלה (אגרת יש"ר ח"ב מכתב ל) וכן כתב הח"י שלא אמר הח' ז"ל "על חסרי דעת מאחינו" ומלת "מאחינו" טעות הוא, ואינה כתובה בספרים המדויקים: [כו] וכתב המוטע לפי הגי' "מאחינו" כוונתו שאמר כן על הסומכים על פשט הדרש, כי כן איתא (זבחים קיג א) נחלקו ר' יוחנן ור"ל, ר"ל אמר ירד המבול לא"י, ור' יוחנן אמר לא ירד המבול לא"י ודעתו של הח' ז"ל שחסירי דעת לא הבינו דעתם, כי הם דברו ואמרו כן על דרך החכמה שלא הוריד עליו את מערכת השמים המזוכלת על א"י, אבל מה שהלא שנמחו מעל הארץ יסיה כמו שאמרו (פדר"א פ' כג) א"י לא ירד עליה מבול מן השמים, אלא נתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה כנאמר (יחז' כב כד) "בן אדם אמר לה את ארץ לא מטוהרה לא גושמה ביום זעם" וזה לא הבינו "חסרי ... לב, וסמכו ע"ז שאמר יחזקאל לא גושמה ביום זעם שלא היה א"י בכלל, וזה אינו אלא היה מאשר נתגלגלו שמה המים מאשר הארצות, בענין שנמחו כל הדרים שם, ומה שאמר לא שטפתה ארצה דיבהלל ר"ל שלא היה המבול כאשר בשאר ארצות, עיין (ב"ר פ' לב) המסופר עם חמריה דר' יונתן, (ובויק"ר פ' לא יו"ד, דבר' פ' ג ו, שהש"ר פ"ד) על הפ' "הנך יפה רעיתי" וכיפס קול שם: [כז] ורנה"ו השיג על הח' ז"ל בזה וכתב "לדעתו ירד שאין

מקורי רש"י: כא) ב"ר לב יא ושם, גונח דם מפני הצנה, וכן בל"ב מדות מדה ב, וכן בתנחומא א אות ט ובתנחומא ב אות יד, נוטה מלבו. כב) תנחומא א שם, תנחומא ב נח אות ג ואות יד, ב"ר פל"ו ד, ויקר' פ' כ' פסיקתא דר"כ פסקא אחרי מות.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר
אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ
הַמָּיִם׃ ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם

אונקלוס

כָּל חַיְתָא וְיָת כָּל בְּעִירָא
דִּי עִמֵּהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעְבַּר
יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ
מַיָּא׃ ב וְאִסְתְּכָרוּ מַבּוּעֵי

אבן עזרא

בכלל נח שהוא העיקר (ג): ואת כל החיה. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ (ג) [א] וטעם ויזכור, השבועה שנשבע לנח (ד): ויעבר אלהים רוח. העבירו תמיד (ה): וישכו המים. וינוחו (ו) ולא גברו (ז) וכן וחמת המלך שככה (אסתר ז י) (ח) [ב] ודגשות הכ"ף (ט) לחסרון העי"ן (י) ושניהם מהבנין הקל (יא): ב ויסכרו. כמו ויסגרו (יב) ואין הכ"ף מתחלפת בגימל (יג) רק הם שתי מלות והטעם אחד, כי לא יתחלפו, חוץ מאותיות יהו"א (יד) וסמ"ך בשי"ן (טו):

רש"י

אלהים. זה שם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפלת הצדיקים. ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין א) שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת הרחמים. ויזכור אלהים את נח וגו'. מה זכר להם לבהמות זכות שלא השחיתו דרכם קודם לכן ושלא שמשו בתיבה ב) ויעבר אלהים רוח. רוח תנחומין והנחה עברה לפניו: על הארץ. על עסקי הארץ: וישכו. כמו וחמת מלך שככה לשון הנחת חמה ג):

(ב) ויסכרו מעינות. כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן

קרני אור

המבול ארבעים יום בלי הפסקה ומאה וחמשים יום בהפסק, ולכן לא כן יחשוב, כי רק ארבעים יום וארבעים לילה ירד המבול, ובאותן הימים גברו המים מאוד מאוד עד שעלו ט"ו אמה ממעל להרים הגבוהים אשר תחת כל השמים, ולסוף ארבעים יום פסק הגשם והמעינות לא שטפו עוד, עיי"ש שמבאר הכתובים עפ"י סדר הזה ועיין ברדי"א מה שביאר בזה:

[א] הזכירה בחיה ובהמה איננה בזכות, שאין בבעלי הנפש זכות או חובה, זולת האדם לבדו, אבל זכר את דבר קדשו שרצה בבריאת העולם ולקיים המינים שברא (רמב"ן): [ב] ועיין (סנהד' קח ב, ר"ה יב א ברש"י

יהל אור

שאין שכחה נגדו, וככה אמר המשורר (תה' לד ט) „הנוטע אזן הלא ישמע" רק כאשר תראה טובת השם בארץ ידבר הכתוב, כי זכר אשר הטיב לו בא לפני השם, ובדרך סוד בגעת המערכת העליונה, זה הוא הזכר על דרך „ויכתב ספר זכרון לפניו" (מלאכי ג טז): (ב) אילו נאמר ויזכור אלהים את נח ואת כל אשר אתו בתבה, הייתי אומר שהזכירה שוה בכולן, ואין הדבר כן, כי את נח זכר בעבור צדקתו לגמול לו טובה, ואין לחיה ולבהמה זכות וצדקה, ע"כ הפסיק בנח לבדו שזכר לו צדקתו, ולא פרט את בניו, ללמדנו שהזכירה הזאת היא כמו „זכרתי לך חסד נעוריך" (ירמי' ב, ב) ובניו ונשותיהן נצולו בזכותו, וכן פי' הרמב"ן ז"ל שהזכירה בנח, מפני שהיה צדיק תמים, וכרת לו ברית להצילו, ונח יכלול זרעו אשר אתו שם, ולא הזכירם כי בזכותו נצולו: (ג) ולא הזכירם כי זכירת החיה שוה עמהם: (ד) כי לשון זכרון הוא אחר השכחה, ולפניו ית' אין שכחה ואין זכרון, אלא דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים, וכן „וזכרתי להם ברית ראשונים" (ויקרא כו מה) והדומים, וכן פה יאמר בלשון הזכרה שיזכור השבועה שנשבע לנח: (ה) פי' כוונת מועד קץ המבול העביר השם רוח תמידי על הארץ לפזר העננים ולטהר האויר, ומלת „הארץ" כוללת האויר והמים והיבשה, שבכולן פעל הרוח לעצור את השמים, ולחתום מעינות תהום רבה ולשכך המים, ובשיטה ראשונה „והנה הרוח יבשה האדמה, כמו ברוח קדים עזה כל הלילה": (ו) שנחו מפעולתם, פי' משטיפתם וחזקם וקול שאונם: (ז) שנחו מלהתגבר ולעלות: (ח) פי' נחה, היפך אם תעלה חמת המלך (ש"ב יא כ) וכאשר היא נחה היא כיורדת, וככה המים כאשר נחו ירדו בטבעם וזה הוא „וישכו המים", וכן ידמה החימה הפורצת לנקום נקם למים לשטוף ולכלות, וכלות החימה לשכיכת מים, כמו שאמר כאן על המים היורדים בשטף מלמעלה, ועל המים העולים בשטף מלמטה: (ט) וַיָּשֹׁכּוּ המים: (י) פי' כי עי"ן הפעל שהוא כ"ף שחסר כי שרשו שכך: (יא) תיבת „וישכו" ותיבת „שככה": (יב) וכן פי' הרד"ק בשרשיו שהוא ענין סגירה: (יג) ודעת רוב המדקדקים שהכ"ף מתחלפת בגימ"ל, וכן דעת רי"ן גנא"ח (בשרשיו שרש סכר) וכן דעת ר"ם ן' פרחון, ודעת הח' ז"ל שלא יתחלף הכ"ף בגימ"ל וכן כתב בשיטה ראשונה „ויסכרו כמו ויסגרו רק לא יתחלף הכ"ף בגימ"ל, אין אות מתחלף רק אהו"י לבדם וטי"ת בתי"ו בבנין התפעל, וה"א בתי"ו בסוף המלה בעבור כי יש להם דמות אחד": (יד) עיין מאזני לשון הקדש שער המתחלפים, וכש' לחות אות תי"ו: (טו) פי' בשי"ן שמאלית שקרובים במבטא

מקורי רש"י: א) ב"ר פל"ג ופע"ג ב, במד"ר פ"ט. ב) עיין תנחומא ב נח אות ס' ואות ז ג) סנהד' קח ב), ר"ס יב א תנחומא ב נח אות יב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן
הַשָּׁמָיִם: ג וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ
הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה
חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם: ד וַתָּנַח הַתֵּבָה
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר

אונקלוס

תְּהוֹמָא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא
וְאִתְכְּלִי מִטְרָא מִן שְׁמַיָּא:
ג וְתָבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא
אָזְלִין וְתָיְבִין וַחֲסַרוּ מַיָּא
מִסּוֹף מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין:
ד וְנָחַת תֵּבוּתָא בְּיַרְחָא
שְׁבִיעָאָה בְּשִׁבְעַת עֲשַׂר
יוֹמָא לְיַרְחָא עַל טוּרֵי

רש"י

שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן ד) ויכלא. וימנע כמו לא תכלא רחמיך לא יכלה ממך: (ג) מקצה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור והוא אחד בסיון ה) כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו כ"ט מטבת הרי ל"ב ושבט ואדר וניסן ואייר ק"ח הרי ק"נ: (ד) בחדש השביעי. סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: בשבעה עשר יום. מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה ו): שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסר מיום אחד בסיון עד אחד באב חמש עשרה אמה לששים

אבן עזרא

ויכלא הגשם. נכלא בתוך האוצר (טז) [ג] : וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטם (יז) בסוף חמשים ומאת יום (יח), גם (יט) זה החשבון, בדרך נבואה ידעו (כ) [ד] והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום, חמשה חדשים (כא) וזה לנו לאות שהם חדשי חמה (כב), והנה לא דברו נכונה על דבריהם (כג) כי שנים ימים יחסרו (כד) גם האומר (כה) כי בחשבון העבור היה עושה (כו) וישים בחדש השני מרחשון (כז) ותהיה השנה שלימה (כח), ולמה כל זה, ואפילו היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה (כט) או תחלת

יהל אור

במכלא ועיין שרשים לרד"ק נכלא שרש "כלא" ובשרשי רד"ק שרש הנ"ל: (טז) ענינו נכפל ופי' מניעה ועצירה, כמנע ונעצר בתוך האוצר, וכן "כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה" (חגי א, י): (יז) שבו מעל הארץ למקומם שבאו משם, כי כאשר סוגרו המעינות, ושר כח המים שמתחת לארץ להרתיח ולעלות חזרו המים מדרך ים אל תחת לארץ למלאות החללים הרקים שבתהומות הארץ, והמים שעל הארץ הלכו כדרכם אל הימים למלאות מחסוריהם: (יח) בזה יש דעות שונות כמו שביארתי (למעלה ז, כד הערה עו) ודעת הרד"ק שחסרו ק"ן יום כנגד התגברותם שהיה ק"ן יום. ומ"ם יום שהיה הגשם הרי ש"מ, וכ"א יום של שליחות העורב והיונה הרי שס"א יום, הרי י"ב חודש שהיה נח בתיבה: (יט) מלת גם שבה למה שאמר (למעלה ז יא) בפי' "תהום רבה" כי השם גילה לו סוד הימים: (כ) פי' לפי שעדיין לא פתח חלון התיבה, ולא היה יודע מדת יום ומדת לילה, רק ידע בדרך נבואה, כי השם גילה לו סוד הימים: (כא) ודעתם כדעת המפרשים שחמשים ומאת יום יכללו עמהם הארבעים יום של ירידת גשמים, ומי"ז לחודש השני עד י"ז לחודש השביעי כלו ק"ן ימים שהם חמשה חדשים משלשים יום: (כב) כי בחמשה חדשי לבנה לא יהיה ק"ן ימים מפני שחדשי לבנה אחד מלא ואחד חסר: (כג) אפילו לדבריהם אם נחשוב על חדשי חמה: (כד) כי חדשי חמה קצתם שלשים יום וקצתם שלשים ואחד יום, לפי החלוקה שחלקו שס"ה ימי החמה על י"ב חלקים, והנה בחמשה חדשים לכל הפחות יהיו ב' שלימים ויעלו קנ"ב ימים, וכן כתב בס' (אגרת השבת שער הראשון):
(כה) פי' גם הוא לא דבר נכונה: (כו) היינו לחשבון הלבנה ונחשוב אחד מלא ואחד חסר, היינו אחד משלשים יום, ואחד מכ"ט יום: (כז) כדעת ר' אליעזר (ר"ה יא ב) שאמר אותו היום י"ז במרחשון היה:
(כח) היינו שיהיה גם חודש מרחשון משלשים יום, כי לפי הכלל שיהיה אחד מלא ואחד חסר אזי החודש מרחשון צריך להיות מכ"ט יום, היינו תשרי למ"ד יום, חשון כ"ט, כסליו למ"ד, טבת כ"ט, שבט למ"ד, אדר כ"ט,
ויקרא

קרני אור

ד"ה "ואמת המלך בככה"): [ג] ועשה השם כן ברחמיו על נח וביתו, כי לא ידע עד הנה ענין הגשם, ושיצטרך אליו העולם, ואם היו יורדים גשמים אחרי כן, היה יוצא לבו מפחד, פן יוסיף השם להביא מבול גם עליו, ע"כ כלאו השמים מגשם עד שהודיעו ענין הגשם, ונתן לו אות ברית, שלא יבוא עוד מבול לעולם, וכן כתב הרמב"ן ז"ל שלא ירד עוד גשם עד צאתם מן התיבה, כי היה השמים כרות הזה כברזל, ולא הורידו טל ומטר:
[ד] והרד"ק פי' שכל זה ידע משה רבינו ע"ה ברוה"ק הדברים הספורים, לא שידע נח כמה ימים גברו המים, וכן הוא דעת כמה מפרשים שהמספר בתגבורת המים ק"ן יום ומנוח התבה, וראית ראשי ההרים שכל ידעו ממשה רבינו ע"ה, אבל נח לא ידע, רק שהרגיש כי נחה התיבה, והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי קלו המים, ושלח את העורב ואת היונה לדעת האמת:

מקורי רש"י ז. ד) ב"ר לג לד, סנהד' קח א. ה) ב"ר לג ז, סע"ר פד. ו) ב"ר שם סד"ע שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל־הָרֵי אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ

אונקלוס

קַרְדּוּ: ה וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא: ו וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין

אבן עזרא

השנה מתשרי (ל) [ה] לא נתנו המועדים ע"י נח (לא) גם יתכן על מנוח התיבה (לב) לדבר דברים ארוכים (לג) לכן (לד) לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה: ה בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים, והנה נח קבע אחד לחודש ולא ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה (לה) [ו] ובעשור לחדש שבט (לו) [ז] שלח את העורב (לז) [ח] ותמיד היה הולך

רש"י

יום הרי אמה לד' ימים נמצא שבי"ז בסיון לא חסרו המים אלא ד' אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים ז): (ה) בעשירי וגו'. נראו ראשי ההרים. זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. וא"ת הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו ארבעים של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנות אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה וא"ת באלול נראו נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום. משנראו

קרני אור

[ה] ואונקלוס לא רצה להכריע, ותרגם כחודש השני "בירחא תנינא" מפני שהוא תרגם מפי ר"א ור"י (לשיטת הבבלי) או לפני ר"א ור"י (לשיטת הירושלמי) ויונתן הכריע (למעלה ז, יא) כדברי ר"א ועיין (למעלה ז ד קרני אור הערה ג): [ו] והרד"ק כתב "ויש לנו לומר כי נח היה חכם בעניני התכונה והשעור והכין לו הכלים לשעות היום והלילה כמו שעושים בעלי המלאכה הזאת, ויודעים בהם שעות היום והלילה, ואפילו לא יראו שמש וכוכב": [ז] עיין (למעלה ז ד, הערה ג) שדעת הא' ז"ל כדעת ר' יהושע שבניסן נברא העולם, ובס' "העבור" כתב "ולולא כי לא ארצה להאריך הייתי מביא ראיות מן התורה שתחלת השנה מתשרי, הלא תראה, שכתוב אומר לא תזרע ואח"כ לא תקצור, וגם השמיטה תוכיח, גם היובל בעשור לתשרי, וקריאת התורה בתחלת השנה, לא בתליה, על כן כתיב תקופת השנה, רק ניסן הוא תחילת יציאתנו ממצרים, גם קדמונים תקנו בראש השנה, "זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון": [ח] הטעם ששלח בראשונה העורב ואח"כ היונה, וכתב היונה לראות הקלו המים, ולא נתן טעם בעורב, לפי שהעורב עוף אכל כדכתיב (תה' קמז ט) "לבני עורב אשר יקראו", שלא ירחם לעוללותו כיון, אמנם יגביה עוף יותר מהיונה, וכאשר נראו ראשי ההרים, חשב נח להקל מעליו טורח העופות והתחיל לשלוח העורב מן התיבה, כי הוא בהתעופפותו יוכל להגיע על ראשי ההרים ולא ישוב אליו עוד, ודמה לשלוח

יחל אור

ויקרא הא' ז"ל השנה שלימה, אם נחשוב את החודש מרחשון למ"ד יום, ובי"ז בו התחילו הגשמים לירד ונשארו ממנו י"ג יום, וכסליו וטבת ושבט ואדר קי"ח ימים, וי"ז מניסן הרי קמ"ח וא"כ יחסרו שני ימים: (כט) כסברא הראשונה: (ל) כסברא השניה, וכדעת ר' אליעזר: (לא) ובשיטה ראשונה "מי הודיעם כי שנת הלבנה ראוי להיות י"ב חודש שתהיה קרובה משנת השמש, אם לא ע"י משה אדונינו, ועוד מי הגיד להם כי שנה תמימה ולא יותר שעמד נח בתיבה, ואין ראיה בחשבון ת"ר שנה": (לב) הא' ז"ל אמר בלשון המקרא בענין בני לוי "ממנות אהרן" (דה"א ו מז), וכן לשון הרמב"ן ז"ל בביאור הפרשה הזאת כמה פעמים: (לג) וכן טען הרמב"ן ז"ל על רש"י ז"ל שלא ישרה בעיניו החשבון בכמה ימים נחה התיבה, וכמה אמות היתה שקועה: (לד) פירושו כמו "אכן" וכן במקומות רבים ישתמש הא' ז"ל במלת "לכן" תחת "אכן": (לה) הוא הצהר שעשה לתיבה, וכל עוד שהוא סתום ע"י הגשם הספירי אשר הושם בתוך החלל נקרא צהר שאז איננו כ"א לאורה, וכאשר יפתח הסתום יקרא "חלון" ומאמר "ויפתח את חלון" הוא ע"ד "ובגדי ערומים תפשיט" (איוב כב): (לו) פי' כי כתב בעשירי באחד לחודש נראו ראשי ההרים, וידוע שהוא ר"ח טבת, אם מתחיל מניסן וכתיב אחריו, ויהי מקץ ארבעים יום, ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה וישלח את העורב, והנה מ"ם יום מר"ח טבת יגיעו עד עשרה בשבט: (לז) ונראה שהיה החלון צר מאוד שלא היה נח יכול להוציא בו ראשו ולראות פני האדמה אלא להוציא

מקורי רש"י: ז) שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דִּפְתַח נֹחַ יָת כַּוַּת תֵּבוּתָא דִּי עֲבַד: ז וְשַׁלַּח יָת עָרְבָא וּנְפַק מִפַּק וְתָיֵב עַד דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא: ח וְשַׁלַּח יָת יוֹנָה מִלְּוָתֵהּ לְמִחְזֵי הֲקַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא: ט וְלָא אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנָח לְפַרְסַת רַגְלַהּ וְתָבַת

אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה: ז וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ: ח וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: ט וְלֹא־מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־

רש"י

ראשי ההרים: את חלון התבה אשר עשה. לצהר ח) ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו וכמו ששנינו באגדת חלק ט): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו אבל מדרש אגדה י) מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר: (ח) וישלח את היונה. לסוף ז' ימים שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים יא): וישלח. אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח. שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים

אבן עזרא

ושב (לז) [ט] עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים (לט) וביום שיבשה הארץ יצא נח וכל אשר אתו (מ), ואחר שבעת ימים ששלח את העורב (מא) שלח את היונה, וזה היה ביום שבעה עשר לשבט, שהוא החדש העשירי מיום המבול, (מב), והגה הוא על המבט המרובע (מג) [י] והעד שאמר ויחל עוד שבעת

יהל אור

להוציא בו עורב ויונה: (לח) במ"ש „יצוא ושוב" וכן ת"א „מפק ותיב" כי עשה כן בתמידות כהוראת המקור: (לט) ועי"ז כתב רנה"ו „וזהו באמת פשוטו של מקרא": (מ) וכאשר יבשה הארץ עפ"י אמירת אלהים (למטה פסוק טז) יצא נח מן התיבה: (מא) וכן פי' רש"י ז"ל „שזה היה לסוף ז' ימים, שהרי כתב „ויחל עוד ז' ימים אחרים", מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים": (מב) לפי דעתו שמונין מניסן, והמבול היה באייר, נמצא שבט חודש עשירי למבול: (מג) דעת הח' ז"ל כי נח היה יודע בחכמת המזלות, והמרובעים בחודש יש בהם שינוי מעשה ופעולה ניכרת, ונותן טעם על שלח את היונה כל פעם אחר ז' ימים, לפי ששיעור זה הוא אחד מארבעה רבעים בחודש, הנקראים אצל הח' ז"ל „מבטים" וכל מבט הוא שבעה ימים, וארבע פעמים ז' הם כ"ח שהוא חודש אחד, שהוא מהלך הלבנה, כי הלבנה תסוב גלגל י"ב המזלות בפחות משמונה ועשרים יום, ורביעית מכ"ח הוא ז' ימים, והלבנה הולכת בהם רביעית הגלגל שהם שלשה מזלות, ולכן היה מנסה על יד היונה פעם אחר פעם ד' רביעית מהגלגל שהוא חדש שלם וכן פי' רש"י ז"ל (פסוק ח) שבהם אחר שליחות העורב ז' ימים, ובשליחות היונה כ"א יום הרי הוא חודש שלם מכ"ח יום:

קרני אור

אחריו שאר העופות להגאל מטרחם וממאסם, לכן לא כתב בו לראות הקלו המים, כי שלחו להלוטין על מנת שלא ישוב, אבל לעצלותו יצא יצוא ושוב, ולא נתנו לבו לשוט למרחוק עד שיראה הארץ יבשה, על כן הוכרח נח להחליף שלוחיו, ושלח היונה עוף מהיר לראות הקלו המים שבודאי אם תוכל להניח כף רגלה, הלא על הארץ לא תשוב אליו עוד, ויוכל לשלוח שאר העופות אחריה, והיא שבה אליו שלא ברצונה, עד שהוצרך לשלוח ידו לקחתה, ובפעם שנית לא שבה על הערב, ובשלישית לא חזרה עוד, ולהודיענו זה האריך הכתוב בספורים אלו. (מלאכת מחשבת):

[ט] עיין ברא"ם מה שטען ע"ז אם העורב יצא ושב תמיד לאיזה צורך שלח גם את היונה, ועיין ברדי"א מה שהשיב ע"ז, ורנה"ו השיגו עיי"ש, ובס' מעשה השם כתב כי העורב לא ידע הדרך לשוב אל התיבה, על כן לא התרחק ממנה, אבל היונה ידוע ממנה שהיא שבה אל מקומה, כמו שהמנהג בארץ הקדש לשלוח אגרות קשורות בכנפי היונה שיש לה קן בעיר אחרת, והיא תעוף מעיר אל עיר, אל קנה שלוקחה משם, ועיין בהערה הקודמת:

[י] וכן כתב הרדי"א, מה ששלח פעם אחר פעם מז' לז' ימים, והיה זה לפי שזה המספר מהימים הוא מרובע הלבנה שהיא פועלת בתגבורת המים, ובהתכרוס עד שהיה נח מרגיש בטוב הבערתו העבר בגגוגו והסרון לחותו, וכפי מה שהיה מרגיש היה שולח שליחותו, והקיף בשליחותו

וכתב

עקורי רש"י: ח) ב"ר לג ה. ט) סנהד' קח ב. י) ב"ר לג ה. יא) סד"ע פ"ד

www.daat.ac.il

הַתֵּבָה כִּי־מַיִם עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ
וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ
אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת
יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה
מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה
לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־זַיִת טָרָף
בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל

אונקלוס

לְוָתֵהּ לְתֵבוּתָא אֲרֵי מַיָּא
עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא
וְאוֹשֵׁיט יְדֵהּ וְנַסְבַהּ
וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵהּ
לְתֵבוּתָא: י וְאוֹרִיךְ עוֹד
שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין
וְאוֹסֵיף שַׁלַּח יָת יוֹנָה מִן
תֵּבוּתָא: יא וַאֲתַת לְוָתֵהּ
יוֹנָה לְעִדַּן רַמְשָׁא וְהָא
טְרַף זֵיתָא תְּבִיר נְחִית
בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי

אבן עזרא

ימים אחרים (מד) ומלת ויחל עוד, על דעתי מתחלה (מה) [יא] כי אילו היתה מגזרת תוחלה (מו) [יב] היה וייחל כמו וייקץ (מז) או ויֵחל (מח) כמו וַיֵשב יעקב (למטה לז א) ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק (מט): י ויוסף שלח את היונה מן התיבה, בארבעה ועשרים בשבט (נ): יא טרף בפיה, י"א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר (דניאל יב ב) (נא) [יג] ויפרשו טָרָף כמו עלה זית (נב) וכן „כל טרפי צמחה (יחזק' יז ט) (נג) [יד] והראיה

רש"י

שאם תמלא מנוח לא תשוב אליו: (י) ויחל. לשון המתנה. וכן לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא: (יא) טרף בפיה. אומר אני שזכר היה לכן קראו פעמים זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא ל' נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות. כיוני הגאיות כולם

קרני אור

[יא] וכתב רא"כ, רז"ל פשו התי"ו של תחלה שרשית, ואמרו התחיל, התחלת, מתחיל, אתחיל, וכן עשו בתי"ו של תרומה, וכמ"ש של מכס, ועיין בפי' המשניות להרמב"ם (תרומות פ"א מ"א) מה שכתב בזה: [יב] והרד"ק בשרשים שרש „יחל" כתב שהוא מענין תוחלת ושרשו „יחל" וכן כתב במכלל, ופי' שעמד בתוחלת השבעה ימים הראשונים ועוד שבעת ימים אחרים, ובפי' לבראשית כתב ששרשו „חול" מבנין הפעיל וכן משרשו ובנינו „ויחילו עד בוש" (שופ' ג כה) שהוא לשון המתנה, והם שני שרשים מבנין אחד, ואונקלס ויונ"ע תרגמו „ואוריך" מלשון המתנה וכן פי' רש"י ז"ל, ובאמת המה ענינים קרובים זה לזה כי הממתין אוה מיחל ומקוה ומי שאבדה תוחלתו ותקותו לא ימתין, והנה „יחל" יכלל ג"כ הרגשת חיל ורעדה אשר תאחז הא"ם המקוה בירא' פן לא ישיג המבוקש בעתו, ולכה"ו יפרש כדעת הרד"ק, מלשון המתנה ושרשו „חול", ואותן שהן תוחלת שרשן „יחל", והם לדעתו שני שרשים קרובים בטעמם כי כל מיחל מתעכב ומצפה לזמן העתיד, ויש מתעכב ואינו מיחל, כמו שמתעכב בבית רעהו, ומאריך משוב לביתו, וכתב עוד אבל ירא' לי שלא בניתו מלת „חול" על ההעכבה זולתי כשיש בענין ההוא ג"כ תוחלת שמיחל להשיג חפצו, ולכן „ויחילו עד בוש" שהיו מצפים שיפתח המלך את החדר, וכן „ויחל עוד שבעת ימים אחרים", שהי' מצפה שבזמן ההוא יקלו המים, אבל אותן שמפרש „יחל" על המצפה לעזרת ד' או לעזרת אדם ומבקש עזרה: [יג] ובעל ההגהות במרגליות טובה פי' ר"ל שיש למלת טרף שני תנועות גדולות, וזה הוא על ידי הטעם מונ"ח שהוא תחת הרי"ש כי אם לא היה הטעם תחת הרי"ש לא היתה נתבטת הקמץ השני רק כמו ת"ק שהיא קמץ חטף וע"ז העיר הח' ר' בכרמל שנה ראשונה אדר וכתב כי זה שבוש, עיי"ש: [יד] ההבדל בין עלה לטרף, שם עלה הוא אפילו כתושה או נובלת, אבל טרף תואר לעלים רעננים כעודם על העץ, ולפי שעלי עצי זית לא יבולו כל השנה כל זמן שהוא על העץ, לכן הודיע הכתוב שהיה העלה טרף בפיה כלומר שהיתה ירוקה ולחה, ולפי שא"א שיהיה כי אם לא שלקחתה היונה מעץ הזית העומד בארץ ידע נח מזה כי באמת קלו המים, ומתוכן הכתוב היטיב שהודיעה התורה אעפ"י שהאילנות כולם ממי המבול שעמדו עליהן נתקלקלו פריהם ונבלו עליהן, הקרה ד' לה זית כעלהו לא יבול, ועומד רענן כדרכו על העץ ולאה נח שהיה טרף לענין

יהל אור

לסוף ו' שהוא המרובע: (מד) עיין למעלה (הערה מא): (מה) ושרשו „חלל" כמו „כאשר בהחלה" (למטה מא כא) עיין „קרני אור": (מו) כמו שנראה ממלת „וייחל" (כפי' יב): (מז) על משקל „וייקץ נח מיינו" (למטה ט כד): (מח) בצירי תחת היו"ד: (מט) כי אף לפי דעת הח' ז"ל שאיננה מגזרת תוחלת רק מגזרת תחלה, אבל לפי פשטות הכתוב לא שייך פה ענין תחלה, ולכן סיים הח' ז"ל „ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק" פי' שנקודה קמץ תחת היו"ד, אבל בפי' „ויחל נח איש האדמה" (למטה ט כ) פי' הח' ז"ל „מתחלה מפעלי הכפל" כי שם עולה יפה לפי פשטות הכתוב: (נ) כמו שפי' בפסוק הקודם שבפעם הראשון היה בשבעה עשר לשבט: (נא) ר"ל שתי מלות בטעם והוראה אחת כמו אדמת עפר, ור"ל מלת טרף דומה בטעמו למלת עלה, ונכפל ענין במלות שונות: (נב) פי' שלשון טרף הוא לשון צומח, וכן ת"א „טְרַף זיתא", וכן ת"א על ויתפרו עלה תאנה (למעלה ג ז) „והטיטו טרפי תאנין" וכן פי' הרמב"ן: (נג) ושד"ל פי' טרף תרגום של עלה, אלא שעלה שם כולל, וטרף שם לכל אחד ואחד בפרט, ומקבל רבוי כמו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאָֽרֶץ׃ יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים
אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־

קְלִיאוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא׃
יב וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָה
יוֹמִין אָחֳרָנִין וְשַׁלַּח יָת

רש"י

הומות וכמו כיונה פותה: טרף. חטף ומ"א לשון מזון ודרשו (יב) בפיה ל' מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורים כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקים כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל. הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון

אבן עזרא

שיש תחת הרי"ש (נד) קמץ גדול (נה) כמו זָהָב וְעָשָׁן (נו) והנכון בעיני שיהיה הבי"ת נוסף (נז) כבי"ת „ברוחו שמים שפרה" (איוב כו יג) (נח) והוא באחד (שם כג יג), (נט) ובא בקמץ (ס) „כמו כי הוא טָרָף" (הושע ו א) אריה שָׁאָג (עמוס ג ח) (סא) וחבריהם [טו] או יהיה טָרָף קמוץ בעבור שהוא תואר השם (סב) כמו חָכָם, והטעם כמו טרוף (סג) [טז] כי יש תואר דומה לפועל (סד) ויש תואר דומה לפעול (סה) [יז]: יב וַיִּיָּחֶל, מבנין נפעל (סו) [יח] ובא כלעיל כמו וַיִּלָּחֶם (במד' כא א) וַיִּצָּמֶד (שם כה ג) ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו וַיִּפָּקֵד מקום דוד (ש"א כ כז) ובא יו"ד וייחל בשרשו

יהל אור

„כל טרפי צמחה תיבש" (יחז' יז ט): (נד) מן טרף: (נה) עיין בס' לחות מה שביאר בענין הקמץ גדול: (נו) ודעתם של י"א שמלת טרף הוא שם דבר, ולא פועל מלשון חטף, ובס' שפת יתר סי' למ"ד פי', שהוא דעת דונש בן לברט וע"ז כתב שם „ולא אמר נכונה": (נז) הבי"ת של מלת „בפיה": (נח) וכן פי' הח' ז"ל באיוב שם „או הבי"ת במלת ברוחו נוסף", וביאורו כמו ורוחו שמים שפרה, כי שפרה הוא לשון נקבה שב אל הרוח שהוא ג"כ לפעמים לשון נקיבה, ודעת הח' ז"ל שמלת טרף אין פירושו לשון צומח, רק פירושו לשון חטף, כפי' רש"י ז"ל, רק הבי"ת של מלת בפיה איננו מדויק, לזה אמר שהבי"ת נוסף, ר"ל שפיה טרף עלי זית כי פה הוא לשון זכר, כמו „וכל הפה אשר לא נשק לו", (מ"א יט יח) וכן דעת הרד"ק, וכתב הרש"ד ואין מסדר הנחת הטעמים סתירה לזה הפירוש, כי כאשר ראה נח עלה זית התפלא ושמח בו, לפיכך הוא מוכרת בטעם, אח"כ הכיר בו שהוא טרף, ושהוא בפי היונה כענין „ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה" (שמות ב ו) עיי"ש: (נט) ולא כן יפרש שם באיוב וז"ל שם „י"א שהבי"ת נוסף והאמת שאיננו נוסף", ועפי"ז יראה בעל אהל יוסף לשבש את הראיה „והוא באחד" וכתב שיש כאן ט"ס, או אפשר יכול להיות שחזר בו עתה ממה שפי' בס' איוב כי ס' איוב חיבר קודם שחבר פי' התורה, כי כן כתב הח' ז"ל בעצמו (במ' כב כב) בפי' ויתיצב מלאך ד' בדרך לשטן לו, „כאשר פירשתי בס' איוב": (ס) מה שאמר ובא בקמץ, כי באמת אם הוא פעל ראוי להיות חצי קמץ וחצי פתח טָרַף וע"ז מביא ראי' מהפסוקים: (סא) שהמה ג"כ פעלים, ועל כל זה המה קמוצים, ומלת טרף שב אל פיה, יפה לעולה זכר: (סב) והוא תואר לעלה כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה וכן הוא דעת אונקלוס, ועיין (בכוה"ע תק"ן לד 37) מה שכ' הח' יהודה לבית ייטלם ע"ז: (סג) שפירושו כאלו נכתב טרוף כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה, וענין הטרף הוא הלקיחה בחטיפה וההכאה בכריתה: (סד) ואם ישאל שואל למה באמת לא נכתב טרוף לזה אמר כי יש תואר דומה לפועל, „כי הוא טרף" (עמוס ג ה): (סה) כמו פקוד, וכן פי' הח' ז"ל, (למטה ל לה) ע"פ „וכל חום בכשבים", „כבש שחור והוא שם תואר כמו פעול ומשקלו סוג לב", וכן זה תואר במקום פעול כמו טרוף, כלומר שטרפה אותה היונה מאילן הזית בפיה להביאו אליה, ולפיכך אמר לשון טרף כי הכיר בו נח כי טרפתו ושברתו מהזית לא שמצאתו ע"פ המים והבי"ת איננו נוסף: (סו) וכן פי' הרד"ק כי הוא מבנין נפעל ושרשו

קרני אור

רטב וטוב, וזה אות שלא מצאה אותו במים, אבל קטפה אותו מן הסנף שבשרשו בארץ ומזה ידע כי קלו המים מן הארץ שקננה על העץ שנגלה (רנב"ו): [טו] ובזהר שלח (דף קסה, א) „טרף ולא טרפה כדבורת דא דעביד תילא ומלא", דומה לזה, „ויאמר אליה שמוד פתח האהל" (שופ' ד כ) לגרוזי נפשה כעמידת הזכר ועיין רש"י שם: [טז] רז"ל קראו לנקובת הריאה וכיוצא בה טריפה, אעפ"י שאינה נטרפת ביד חיה, ואעפ"י שאין ניכר בה כריתה, לפי שסירכת הריאה, מפני נקב הריאה וכריתתה היא, שאין סירכה בלא נקב, ולפי שפרנסת החיות ע"י טרף, אמר גם לפרנסת האדם טרף שגם היא ע"י לקיחה זה מזה, ואעפ"י שאינה כטריפות החיות, „ויהי טרף בביתי" (מלאכי ג, י) „ותתן טרף לביתה" (משלי לא טו) „הטריפני לחם חוקי" (שם ל, ח) שפי' פרנסני (רד"ק שרש „טרף"): [יז] עיין „יהל אור" וכן כתב הר"ש ן' פרחון, „עלה זית טרף בפיה", פי' יש בו סימן שיבור שבירתו מן האילן בפיה, ואילולי שראה בו סימן זה לא היה יודע כי קלו המים מעל הארץ, מפני שהי' לו לומר עלה צף על פני המים מצאה, קמ"ל „טרף בפיה" פי' משובר מן הזית, ואמרו ז"ל על ספינה המטרפת בים, כמו „והאניה חשבה להשבר" וכתב הרמב"ן ז"ל מפשוטו של פסוק זה, יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים, והנה הביא הח' ז"ל שלש הוראות על מלת „טרף", א) דעת הי"א מלה מוכפלת בטעם, ועלה, וטרף שניהם נרדפים בהוראה אחת, ב) פעל עבר והבי"ת נוסף וענינו טרף פיה, ג) בינוני פעול, והטעם כמו „טרוף" וכן הוא דעת הגאון רבינו סעדיה הובא בשפת יתר סי' למ"ד, והח' ז"ל מסכים לזה הפירוש: [יח] והריק"ם פי' „ותרא כי נוחלה" (יחז' יט ה) כשפון התוחלת, כלומר כי אבדה תוחלתה, וכן אמר כי וייחל עוד שבעת ימים, איננו מבנין נפעל, כי אם מבנין התפעל ומשפטו ויתיחל, ואולי החי"ת היה נדגש, כי לא יהיה בבנין אחד דבר

מקורי רש"י: יב) ב"ר לג ו סנהד' קח ב, עירובין יח ב פדר"א פ' כג

יִסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ יג וַיְהִי בְּאַחַת
וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ
וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא
וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ
יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וַיְדַבֵּר
אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־

יוֹנָה וְלָא אוֹסֵיפַת לְמֵתַב
לְוָתֵהּ עוֹד׃ יג וַהֲוָה
בְּשֵׁית מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין
בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא
נְגוּבוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא
וְאַעְדִּי נֹחַ יָת חוֹפָאָה
דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא
נְגוּבוּ אַפֵּי אַרְעָא׃
יד וּבְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּעַשְׂרִין
וְשִׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא
יְבֵישַׁת אַרְעָא׃ טו וּמַלֵּיל
יְיָ עִם נֹחַ לְמֵימָר׃
טז פּוּק מִן תֵּיבוּתָא אַתְּ

אבן עזרא

השלם (סז) כיו"ד „או ירה יִיָּרֶה" (שמות יט יג) (סח) ובאחד באדר שלח את היונה, (סט) [יט] לא יספה כמשפטה (ע) לשוב אליו, עוד, לעולם (עא) וכן עוד טומאתו בו (במדי' יט יג), עוד כל ימי הארץ (למטה פ' כב) (עב): יג חרבו המים, (עג) לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ, שהיא רכה (עד), כי פניה חרבו לבדם (עה) ואחר כך יבשה הארץ (עו) והאומרים על שנת הלבנה (עז) [כ] נשען בעבור עשרה ימים שהם נוספים (עח) בעבור שנת החמה (עט), צריכים להיות שנתם שלימה (פ) ועוד מי מלל להם ששנה עמד נח

רש"י

ויתפעל ויחל וימתין וייחל ויתמתן: (יג) בראשון. לר"א הוא תשרי ולר' יהושע הוא ניסן יג): חרבו. נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) בשבעה ועשרים. וירידתן בחדש השני בי"ז אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה יד) שמשפט דור המבול שנה תמימה היה טו): יבשה.

קרני אור

והפכו, כי הם בשני בנינים ישרש ויפרש, ואחר שהנפעל מזה ענינו בהפוך התוחלת, לאו ... להיות וייחל מבנין התפעל, ורנה"ו הסכים לפירושו וכתב הנכון ... כדברי הריק"ם ז"ל, ובאה המלה בהתפעל, כי התאמץ להוחיל עוד שבעת ימים שלימים והתאפק בתוחלתו וע"ז גזרת ההתפעל: [יט] ובב"ר (פ' לג) „וייחל עוד ז' ימים אחרים הדא מסייע לכא דא"ר יוסי בר"ח ג' שבועות ימים" (פי' מדכתיב וייחל בשני יודי"ן משמע המתנות רבות, ואם לא היתה רק המתנה שני' הי' לו לכתוב ויחל ביו"ד אחד וכמו בפעם הראשון ועיין רב"י ז"ל): [כ] עיין יהל אור, והרב הח' ר"ב לאטענר בביאורו לס"ע פ"ד סי' א"ו כתב, זה להוציא מדעת הפלגים ויוסף הכהן שקראו כתורם (למעלה ז יא) בכ"ז ימים לחודש השני, אולם בתרגום השמרונים

יהל אור

ושרשו יחל, ואלו היה מבנין התפעל היה היו"ד שהיא פ"א הפעל פתוחה והיא קמוצה, ודעת אביו הריק"ם ז"ל שהוא מבנין התפעל ועיין קרני אור וכן כתב שד"ל נפעל משרש „יחל" והיה משפטו בוי"ו כמו יודע יוּעַד, ובא ביו"ד, כמו „אם ירה יירה" אמנם ... לפי הענין אין כאן מקום ... לנפעל ע"ש בביאורו: (סז) כי שרשו יחל: (סח) שג"ב שרשו ירה, וביאורו שעמד בתוחלת ז' הימים הראשונים, ועוד ז' ימים אחרים: (סט) שנגמרו שלשה שבועות מן עשור לחודש שבט, מעת ששלח את העורב והיונה פעמים, ובחודש אדר עד אחד בניסן חרבו המים, ואז ... הסיר נח המכסה וראה שחרבו פני האדמה:

(ע) במנהגה עד כה הלוך ושוב. (עא) עיין (למטה פ' כא) על הפ' „ולא אוסיף עוד" ובביאורי שם: (עב) בשניהם מלת „עוד" פי' לעולם, וכן כל עוד המחובר לשלילה מורה לרוב לעולם: (עג) הכתוב יאמר „חרבו המים מעל הארץ", אם אמר חרבה הארץ יש ללכת עליה, רק אין צמח ואין דשא, אבל חרבו המים, שהלכו להן, ונעשו חרבה כי נבלעו בארץ: (עד) ועוד הארץ רכה מהן ומטוטטת, על כן לא תוכל הרגל לדרוך עליה: (עה) קרמו, כי הפנים לבדם חרבו, כמו שיאמר חרבו פני האדמה, ועוד לא נתיבשה לגמרי, וזה הוא ההבדל בין חרב ובין יבש: (עו) שהארץ שבה לאיתנה להיות יבישה, וכן „ונהר יחרב ויבש" (ישעי' יט ה) תחלה ינוסון המים ממנו, ואח"כ תיבש האדמה שתחתיהן: (עז) הוא דעת רז"ל (ב"ר פ' לג ז, סד"ע פ"ד) לא הוה צריך קרא למימר, אלא בע"ז יום לחודש השני יבשה הארץ, ומה ת"ל בשבעה ועשרים יום לחודש השני, אלא אלו י"א יום שימות החמה יתירים על ימות הלבנה, וכן פי' רש"י ז"ל (עח) בתורה על שנה: (עט) ששנה החמה יתירה על שנת הלבנה י"א יום, אם התדבים (פ) כי יתרון שנת החמה על שנת הלבנה:

מקורי רש"י: יג) ר"ה יא ב. יד) ב"ר לג ז סד"ע פ"ד. טו) ב"ר שם סד"ע שם עדיות פ"ב מ"י, ועיין בתוי"ט שם, שוח"ט מזמור עח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

התבה אתה ואשתך ובניך ונשי
בניך אתך: יז כל החיה אשר
אתך מכל בשר בעוף ובבהמה
ובכל הרמש הרמש על הארץ
הוצא אתך ושרצו בארץ ופרו
ורבו על הארץ: יח ויצא נח ובניו
ואשתו ונשי בניו אתו: יט כל
החיה כל הרמש וכל העוף כל
רומש על הארץ למשפחתיהם

אונקלוס

ואתתך ובנך ונשי בנך
עמך: יז כל חיתא דעמך
מכל בשרא בעופא
ובבעירא ובכל רחשא
דרחיש על ארעא אפיק
עמך ויתילדון בארעא
ויפשון ויסגון על ארעא:
יח ונפק נח ובנוהי
ואתתיה ונשי בנוהי עמיה:
יט כל חיתא כל רחשא
וכל עופא כל דרחיש על
ארעא לזרעיתהון נפקו

רש"י

נעשה גריד כהלכתה טו): (טו) אתה ואשתך וגו'. איש ואשתו כאן התיר להם תשה"מ יז): (יז) הוצא. הוצא כתיב היצא קרי יח) הוצא אמור להם שיצאו היצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה יט) מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש כ): (יט) למשפחתיהם.

אבן עזרא

בתיבה (פא) רק עמד שנת החמה, ועוד יו"ד ימים (פב) [כא]: יז היצא (פג) [כב], כמו השלם (פד) [כג] וכן "הישר לפני דרכך" (תהי' ה ט) (פה): ושרצו. יולידו (פו) [כד]: יט למשפחותיהם. כמו

יהל אור

החדשים אחד מלא ואחד חסר, וימי השנה הם שנ"ד, ולפי סברתם היה חודש מרחשון מלא, ואז השנה שלימה וימיה שנ"ה, ונשארו רק יו"ד ימים נוספים, ודחה הח' ז"ל דעתם באמרו "צריכים להיות שנתם שלימה", ומי יודע אם היתה שנתם שלימה באותה שנה דילמא היתה בינונית וצריכה י"א יום, או חסירה וצריכה י"ב יום: (פא) ועוד יקשה עליהם מי זה אמר שעמד נח בתיבה שנה אחת ומנה ללבנה: (פב) יכול להיות שמנה לחמה, ומנה כל חודש ל' יום ול"א, וישב שנת החמה ועוד עשרה ימים, א"כ אין מזה ראיה לרז"ל במונין ללבנה מנח, ובשיטה ראשונה "והנכון בעיני כי המספר כדרך שנת פרס, או שנת מצרים שיעברו חודש אחד בתוספת חמשה ימים, וזה לא יזיק אם השב נח חשבונו באיזה חשבון שיהיה, וחשבונו על ידי משה, ומפיו שמעו האבות והעתיקוהו וחדשיו ללבנה, ע"כ שם חודש להדוש הלבנה": (פג) הוצא כתיב, והוא כמנהג נחי פ"א יו"ד מבנין הפעיל, היצא קרי: (פד) ר"ל כי הוא בא ע"ד בנין השלמים, וכן פי' הח' ז"ל (למטה לה ט) עה"פ, "לבלתי נתן זרע, כמו "השלם": (פה) ג"ב כתב בוי"ו הושר כחלוף היו"ד פ"א הפעל בוי"ו נסתרת כמנהג ברוב, וקרי ביו"ד נראית כמשפט, וכן פה כתיב הוצא, וקרי היצא, וכן הישר הוא ג"כ כמו השלם, ששרשו "ישר" ולפעמים נמלא הסר כמו מסור ומשרים: (פו) ואמר לשון שריצה שהיא רבוי התולדה, לפי שהם מעטים

קרני אור

הנוסחא נכונה כנוסחתינו": [כא] והשיג עליו רנה"ו, וכתב "מה שיאמר הראב"ע שעמד נח בתיבה שנת החמה ועוד יו"ד ימים, והתורה אמרה י"ב חדשים ועשרה ימים, ואם יאמר חדשי חמה של שלשים יום, יחסרון חמשה ימים ועוד, או יאמר שהן למ"ד וחצי יום, אבל תמה שהוא עצמו אמר אין שנה ללבנה, ואין חדשים לחמה, והאמת כדברי רז"ל": [כב] ורש"י ז"ל דורש הקרי והכתיב, הקרי היצא ביו"ד מבנין הפעיל שיאמר להם שיצאו, והכתיב "הוצא" נדרש כמו מקור מבנין נפעל, כמו "הודע", או נקרא "הוצא" מן הפעל שיהיו מוצאים בעל כרחן, שכל נפעל והפעל הכרח, ולפי משפט הלשון הוצא והיצא שוין בענינהן, ששניהם מן הכבד הנוסף, ועיין ברא"ם: [כג] עיין (מס' סופרים פ"ו ה"ד). בעטור סופרים להרב הג' ר"א לנדא בפי' ג"כ כוונת הח' ז"ל בהלה שתי התיבות ממקומות הנ"ל יחד, להודיע דאף שהם מגזרת החסרים, מחסרי פי' ומחסרי הקלות שפ"י תהלוכות משפטם היה ראוי לומר "הוצא" "תת" באו בכאן על גזרת השלמים בלי שום חסרון אות, והו כמו השלם היינו בנין השלמים: [כד] לשון שריצה נופל על הנגזים שבמיני העוף ושבמיני החיה והרמש כמו שרץ היוצאים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יֵצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ
לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה
וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת
בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ

אונקלוס

מִן תֵּבוּתָא׃ כ וּבְנָא נֹחַ
מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ וּנְסֵיב
מִכֹּל בְּעִירָא דַּכְיָא וּמִכֹּל
עוֹפָא דְּכֵי וְאַסֵּיק עֲלָוָן
בְּמַדְבְּחָא׃ כא וְקַבֵּיל יְיָ
בְּרַעֲוָא יָת קוּרְבָּנֵהּ וַאֲמַר

אבן עזרא

למינם (פו) [כה], ויש אומרים שהולידו בתיבה (פח), וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רחוק (פט): **כ** הבהמה הטהורה, עשר (נ) [כו] ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר מהטמא (נא) והנה המזבח בנהו באחד הרי אררט (נב) [כז]: **כא** וירח. על משקל "וינח בכל גבול מצרים" (שמות י יד) (נג) ונפתח הרי"ש (נד) בעבור החי"ת (נה) שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש, והל'ל'ה

רש"י

קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה. אמר לא נוה לי הקדוש ברוך הוא להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם כא):

קרני אור

העוף, שרץ המים, ולכן לא נאמר כמע"כ על החיה והבהמה לבון שגילה זולתי על הדגים, אבל כלאתם מן התיבה שהיתה קללת האדמה במלואה, ונפלו הבהמה והחיה כלם ממעלתן הראשונה, עד שנתנו להיות מאכל לאדם ולמאכל זה לזה, אמר ושרצו בארץ, שאין בהם דבר נחשב רק השגיאה שהיא התנועה שיש לחיים ובשאר הענינים נדמו לדומם ולומח (רנה"ו): [כה] קודם המבול לא זכר שם משפחה אצל הבהמות, ולא אצל האדם, אלא אמר תמיד לשון "מין" את הבהמה למינה, והעוף למינהו וכן כולם, ויש הפרש בין מין ומשפחה, כי מין הוא יותר כללי ממשפחה, ובכל מין יש משפחות רבות, והנה בתחלת הבריאה הי' כל אישי מין אחד שוין זה לזה, ולכן לא ברא השם כ"א אחד מכל מין ומין זו"ז, ומטעם זה לא נכנסו בתיבה כ"א זוג אחד מכל מין, ואילו לא חטא אדה"ר, והיה העולם נשאר בתבניתו הראשון בלי חילוף מזג האויר ושינוי היסודות, היו גם המינים שומרים מתכונתם בלי חילוף המשפחות, אבל לפי שבמבול נתקיים דבר ד' שקלל את האדמה בעבור האדם, לזה אמר כאן שיצאו כל הבהמות והחיות מן התיבה למשפחותיהם, כי בהיות שנשתנית עתה תכונת האדמה, והתחדשו בה חילופים רבים באויר ובמאכלים וכיוצא, גם הבהמות יולידו מעתה משפחות רבות משונות זו מזו כפי מקום מושבם, וכפי שינוי מאכלם, וגם במין האנושי נתחדשו אח"כ שינוים כאלה כמו שנכתב בספור בנין המגדל (יש"ר) והנה בתיבת נח לא הי' רק שנים מכל מין ומין שבאת השם אל התיבה, ומהן יצא אח"כ כל המשפחות שלהן הנודעות בעולם, וכמו שיצאו מבני נח כל המשפחות, וזהו למשפחותיהם יצאו מן התיבה, להוליד כל משפחותיהן, אבל המשפחות עצמן לא היו בתיבה, ואפשר שזהו פי' המאמר (סנהד' קח ב) האומר למשפחותיהם יצאו מן התיבה ולא הם, ועיין מהרש"א בח"א שם, ועיין בס' אמונת חכמים פט"ו מה שכתב בשם מהרל"י בריאל, מפני שכל בריה שאין לה עלם אינה חיה י"ב חודש, ומשפט דור המבול י"ב חדש, א"כ בהכרח שמתו בתיבה ויצאו משפחותיהם ולא הם: [כו] עיין יהל אור, וכן אמרו בברייתא (זבחים קטו ב) עד שלא הוקם המשכן הבמות מותרות ועבודה בבכורות, והכל כשרין להקרב בהמה חיה ועוף, זכרים ונקבות, תמימים ובעלי מומין, טהורים אבל לא טמאים וכו', ואמרו מנא הני מילי אמר רב הונא דאמר קרא, "ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור", בהמה כמשמעו וחיה בכלל בהמה: [כז] ובב"ר (פ' לד) ר' אליעזר בן יעקב אומר על המזבח הגדול שבירושלים, ששם הקריב אדם הראשון קרבנו, שנאמר ותיטב לד' משור פר מקרין מפרים (תה' ס"ט לב) ודעתו כי אדה"ר נברא משם כדאיתא בפי"ד, ולכן רצה להתכפר במקום שנברא, ודרש ויבן נח מזבח לד', כי התכונן על מקום המזבח איפה יבנהו:

יהל אור

היוצאים מן התיבה, אמר האל שישרצו ויפרו וירבו לרוב: (פז) ר"ל כל מין ומין בפני עצמו, כי יתכן שמין אחד כולל משפחות הרבה: (פח) וכן פי' בשיטה ראשונה "ומעם למשפחותיהם שפרו ורבו בתיבה", אך לא נתחברו בתיבה זולת מינם, וכן כתב הרלב"ג "ומהנראה שבע"ח שמשו בתיבה, כי זה הוא טבעי להם, ואינם בעלי שכל שישלים להם צווי בלא ישמשו בתיבה, ולזה ידמה שאמר שהם יצאו למשפחותיהם, ר"ל לפי שהם לא נתחברו בתיבה עם זולת מינם": (פט) ולדעת רז"ל (סנהד' קח ב) רק "שלשה שמשו בתיבה כלב, עורב, חם, ושלשתם לקו, וכן (בב"ר פ' לד) "ושרצו בארץ ולא בתיבה, כלומר שלא שימשו בתיבה": (נ) יכן ימנה הכתוב (דבר' יד ד) א) שור, ב) שה כשבים, ג) ושה עזים, ד) איל, ה) צבי, ו) יחמור, ז) אקו, ח) דישון, ט) תאו, י) וזמר, כי חיה בכלל בהמה, ולא בקר וצאן ותורים ובני יונה לבד, כי מצוה זו נתחדשה לישראל, אבל בני נח מקריבים מכל הטהור לאכילה: (נא) ורז"ל למדו סימנין בעופות והן להכיר בהן שאין בעל אותן הסימנין מן המינין האלה האסורים, והסימן הגדול בעופות היא הדריסה שכל עוף הדורס לעולם טמא כי התורה הרחיקתהו, וענין הדריסה, הוא הלד ליד שידרוס העופות ויתפשם חיים וידרסם בידיו ויאכל אותם כאשר יעשה הנץ הגם, והנץ הדק: (נב) ולכן היה באפשרי לו להקריב מכל הבהמה והעוף מיד בצאתו מן התיבה: (נג) פי' כמו מלת וינח שרשה נוח, וצאה חסרון עי"ן הפעל הנעלמת, אף מלת וירח שרשה ריח וצאה חסרה עי"ן פעל היא היו"ד כי יו"ד וירח היא שמוש כמו ויאכל וישתה שאינה מן השרש: (נד) ממלת וירח: (נה) להרחבת הה"ית

מקורי רש"י: כא) ב"ר כו א, לד ט, שמו"ר פ"י בוח"ע מזמור א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הניחח ויאמר יהוה אל־לבו לא אסף לקלל עוד את־האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא־אסף עוד להכות

יי במימרה לא אוסף למילט עוד ית ארעא בדיל חובי אנשא ארי יצרא לבא דאנשא ביש מזעירה ולא אוסף עוד

רש"י

(כא) מנעוריו. מנעריו כתיב. משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצר הרע כב): לא אסף ולא אסף. כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והוא שבועה וכן דרשו חכמים במס' שבועות:

אבן עזרא

חלילה להיות השם מריח (צו) [כח], ולא אוכל כי כן כתוב „אשר חלב זבחימו יאכלו" (דברי לב לח) (צז), רק הטעם שקבל העולה (צח) [כט], וישרה לפניו, כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב (צט) [ל]: הניחוח. מלשון מנוחה, והחי"ת כפול (ק) כהכפל פ"א ונאפופיה (קא) והטעם שהניח הריח מהזעף (קב) או שיניח כח עליון (קג) [לא]: אל לבו. כמו עם לבו (קד) [לב] וטעם לא אוסיף עוד לקלל כאשר קללה ע"י ואחר כן גילה סודו לנח כי נביא היה (קה) [לג]

יהל אור

(צו) חלילה שיתפעל השם על ידי הריח: (צז) ופי' שם הה' ז"ל „כדברי האויבים שחשבו כי העולות מאכל לשם": (צח) וטעם הקבלה שהוריד אש מן השמים ואכלה, להודיעו כי רצה בבריאת הנותרים מן המבול ושמח בהם: (צט) כביכול נחת רוח לפניו שיש צדק וכשרון בעולם כאדם שנהנה מריח מאכל חבירו וערבה לו: (ק) וכפול בו למ"ד הפעל, כמו „ופועלי צניעך" (ישעי' א לא) שגרשו ניץ: (קא) „ונאפופיה מבין שדיה" (הושע ב ד) וכפול למ"ד הפעל: (קב) פי' כי מפני זעף המערכת הרעה נתעפש האויר שנתקלקלה הארץ עם המים, והנה הקטרת יסוד העפוש ויניח הזעף ויצלה האויר: (קג) שהניח כעס האל בעולם, ובש"ר, „נח האל לבנות מזבח לשם, וטעם הניחוח שהניח הכעס, והנה בזכות נח סרה הקללה מהאדמה להכות את כל חי הכלל:

(קד) והשיג עליו רנה"ו, שבכל הדברים שדבר עם הנביאים דבר תהלה עם לבו, ולאיזה צורך נכתב, והאמת כי אל לבו יורה על גזירה בלי תנאי, כי האל כשופט וגוזר, ופעמים רבות יאמר השם דרך וינחם עליו בהשתנות המעשים מטוב לרע, או מרע לטוב, ולפי ששני המאמרים שבכתוב זה הם הבטחות לכל דורות עולם כל ימי הארץ שלא נחשוב שאמרו על תנאי, ע"כ נכתב בתורה שאמר השם כן אל לבו ולא ינחם עליהם לעולם, וכן כל לבו הסמוך אל השם במקרא ענינו על צאת הגזרה לפועל יהיה טוב או רע וכן ויתעצב אל לבו, להודיע שהתעצב בעבור משפט לבו, והגזרה שתוצא לפועל כמו שסמך „ויאמר ד' אמחה את האדם" שלא היתה על תנאי: (קה) והשיג עליו הרמב"ן ז"ל, ויאמר ד' אל לבו על לבו של אדם שלא יצטרך לקלל עוד את האדמה, בעבור שילך אותו לב של אדם היה עד עתה רע מפאת נעוריו ולא יהיה כן אחר זה, והכוה"ק פי' „ויאמר ד' אל לבו, דבר אל נח דברי רצוי ופיוס, ויצב דעתו כמה שהבטיחו בהבטחה גמורה שלא יחרב עוד העולם ע"י מבול מים, ופי' זה יותר מתיישב על הלב להסב אל לבו של נח מלהסב אותו אל המקום ב"ה המרוחק מכל התוארים והברים גשמיים":

קרני אור

[כח] עיין מורה פמ"ז מחל' הראשון, שביאר שם למה הושאל לו ית' השמע והראות והריח, ולא השאל לו ית' הטעם והמשוש: [כט] והנה הכתוב אומר ויעל עולות, זה יורה כי מקדם היה המנהג להעלות עולות, ועוד י"ל כי היה מנהג כשהיה אדם ניצול מצרה, או כשהיה נגלה לו דבר של חכמה, או כשהיה נזהר בהזהרה אלהות בחלום, והיה רוצה לשבח לשם ית' היה מקריב עולות, וכן מצאנו בשלמה ע"ה שהקריב עולה כשנראה לו הש"י בחלום, ויש מחלוקת בדרז"ל אם הקריב עולות לבד, או גם שלמים עם העולות: [ל] לדעתי מלת ריח, ורוח, מענין אחד ושניהם מנחי העי"ן, כי אין בכל החושים שצריכים לרוח בפעולותיהן זולת הריח, כי אי אפשר שיריח אדם, אם לא ישאף רוח בנחיריו, גם האש לא יתבער למרחוק בלי רוח, וכמו שאמרו, מה לאש בכח אחר מעורב בו, על כן נאמר כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש, כי לא תקרב האש אליו, באין רוח המביאה אותה אליו, ובקבלו הרוח, יקבל גם חום האש מרחוק וינתק, וכל זה משל אצל השם כי לא יריח חלילה (רנה"ו): [לא] לדעתי הוא מגזרת „מנוחה" ויתורגם (צוה פרידענהייט) כביכול כמוצא מנוחה במעשיו, והנה המליצה הזאת הדבר ידוע שאינה אלא ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם (רנה"ו) לפי שכל העולה על האש נאכל ונעשה לדשן ואין עולה ממנו כ"א הריח לכך נאמר ריח ניחוח, ומלת ניחוח מלשון מנוחה הוא, ובא כאן על מנוחת החפץ, לא שיריח השם חלילה, אלא לפי שחפץ ד' במעשה הצדק כל פועל צדק כביכול עושה לקונו נחת רוח שהשיג חפצו, ובעל מעשה ד' (מעשה בראשית פ' כז) יאמר מה שנאמר בקרבנות ריח ניחוח לד', לא לספר מעלת הקרבנות בא, כ"א מעשה האיש ומחשבותיו, כי המביא קרבן לא יחשוב שבקרבנו לבד נתכפר עונו, אבל יעלה בדעתו שקרבנו אינו כ"א ריח ניחוח, אל מה שהוא עתיד לעשות, ואם איננו מתקן מעשיו נאמר עליו „למה לי רוב זבחיכם" עיי"ש: [לב] והרד"א פי' אל לבו, שלא אמר אל לבו כנגד הקב"ה, אלא כנגד האדם, ויאמר הכתוב, [לג] עיין יהל אור, מה שכתב הרמב"ן

מקורי רש"י: כב) ב"ר לד י ירושלמי ברכות פ"ג ה"ס.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־כׇּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ כב עֹד כׇּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם

לְמִמְחֵי יָת כָּל דְּחַי כְּמָא דַּעֲבָדִית׃ כב עוֹד כָּל יוֹמֵי אַרְעָא זַרְעָא וַחֲצָדָא

אבן עזרא

אדם (קו) ולדן כי כן כתוב ארורה האדמה (קז): יצר. היא התולדה (קח) אשר נוצרה לו (קט) ולהן: ולא אוסיף עוד. על המבול (קי) ולון וזלת „עוד" לעולם (קיא) או פעם שנית (קיב) וכן ויבך על צואריו עוד (למטה מו כט) (קיג): כב עוד כל ימי הארץ. (קיד) לאות כי יש לה קץ קצוב (קטו) ולזן ומה נכבד דרש „סביב שמונה עשר אלף" (קטז) רק לא ידענו אחד מיני אלף (קיז) ולחן: זרע וקציר. חלק השנה

רש״י

שבועות כג): (כב) עד כל ימי הארץ וגו׳ לא ישבתו. ששה עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו כד) חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור כה) וכו׳ בב״מ (ס״א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד עומאתו בו): וקר. קשה מחורף. חרף. עת זרע שעורים וקטניות החריפין להתבשל מהר. קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש״ל). קציר חצי ניסן ואייר וחצי

קרני אור

הרמב״ן ז״ל ותמה דברי המורה בפכ״ט מהח׳ הראשון, וכן פי׳ הרלב״ג: [לד] ואו״ת בעבור האדם „בדיל חובי אנשא" וכן פי׳ הרד״ק כי ישופו הרעים בבני אדם, ותעמוד האדמה לטובים, ואם תשחת קצת האדמה עם הרעים, כמו ארץ סדום שנשחתה עם אנשיה אין בה השחתת אדמה, אם מעט מן האדמה תשחת כמו ערי הככר: [לה] וכן אמר לו אנטונינוס לרבי (ב״ר פל״ד סנהד׳ צא ב׳) יצה״ר מאימתי נתון באדם משעת יצירה או משעת יציאה, אעפ״י שרבי אמר משעת יצירה, אמר לו אנטונינוס משעת יציאה, אמר דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו מנעוריו, מנעריו כתיב חסר, משעה שננער לצאת דכתיב „לפתח חטאת רובץ" (למעלה ד ז): [לו] ז״ל רש״י ז״ל בפי׳ על התורה „לא אסף ולא אסף כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה, וכן דרשו חכמים במס׳ שבועות (לו א)" ועיין בס׳ מעשה ד׳ שתמה על רש״י ז״ל, שהרי אין הדברים כן בגמרא, ולא הוזכרו הכתובים הללו בגמרא כלל כי שם מפיק הלמוד מפסוקי „ולא יהיה עוד המים למבול" (בכתוב „ולא יהיה עוד מבול") „ומולא יכרת כל בשר", ויתמה על הרא״ם שלא טען על רש״י ז״ל כלל, ולפי הנראה גירסא אחרת נזדמנה לרש״י ז״ל, וכן היא גי׳ הרא״ש בספ״ק שבועות העדות סי׳ כ״ז, ועיין במהרש״א שם שחולק על הרא״ש ז״ל בגירסתו ועיין (למטה ט יא קרני אור הערה יז): [לז] עיין „יהל אור" וכן כתב הנצ״ו על הח׳ ז״ל, כי יפה דבר, כי אם דבר על מנהגי העולם שלא יכלו לעולם ועד היה לו לומר, כי זרע וקציר וגו׳, אבל עוד כל ימי הארץ, פירש כל הזמנים שנגזרו על הארץ לעמוד ככה, והם ימי העוה״ז, אבל כשיחדש השם את עולמו לעולם הבא ישתנו העתים והמועדים, וזה הוא דעת רז״ל (ב״ר פ׳ לד) עוד כל ימי הארץ, ר׳ יודן בשם ר׳ שמואל מה סבורין בני נח שבריתן כרותה עומדת לעד, אלא כל זמן שהשמים והארץ קיימין בריתן קיימת, וכשיבוא אותו יום שכתוב בו (ישעי׳ נא, ו) „כי שמים כעשן נמלחו, והארץ כבגד תבלה", באותה שעה (זכרי׳ יא יא) „ותפר ביום ההוא" וגו׳ ועיין (מורה ח׳ כו כח כט לשני) והשכיל־ו־ לדבר כזה בר שמואלי (הגירוס נח פ׳ לד אות ו״ו) כהערה עי״ש: [לח] שמעתי

יהל אור

ויאמר כי לא גילה הדבר לנביא בזמן ההוא רק ביום צוותו את משה בכתיבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי: (קו) ע״י אדם הראשון, וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל: (קז) שקלל את האדמה עת שאכלו מעץ הדעת (למעלה ג יז): (קח) התולדה הרעה: (קט) שנוצרה עמו, ולכן קראו יצר, והם תאות לב האדם ורעיוניו, ועוד לפי שהוא יוצר ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהם: (קי) זה הוא הבטחה שניה שלא יגיע עוד כזאת בעולם שיהרגו כל חי, ולא יחמול מאדם עד בהמה כאשר עשה במבול: (קיא) פי׳ מהיום והלאה, ובא הרבה פעמים מחובר על פעל „יסף" מעניני, וכן „לא אוסיף עוד ראות פניך" (שמות י״ד כט): (קיב) ופירושו השנות הפעולה: (קיג) וכן ותרץ עוד אל הבאר (למטה כד כ) „ויתהר עוד" (למטה כט לג) כולם השנות פעולה: (קיד) ובשיטה ראשונה „יש אומרים כי לעולם היא עומדת, וי״א כי יש לה סוף ועת, והעד „המה יאבדו ואתה תעמוד", וכבר רמזתי לך האמת בפ׳ בראשית": (קטו) הרדי״א הביא דברי הח׳ ז״ל לעד על הפסד העולם וכלותו, כי הוא דבר מקובל באומה, מזה שכתב „לאות כי יש לה קץ קצוב", מכלל שיהיה לה עת תפסד בו, והרלב״ג חשב שאין הטענה הזאת מוכרחת מפני שכתוב „כימי השמים על הארץ", וכתב הרדי״א שעל שניהם יבא ההפסד, וכמ״ש „לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים. המה יאבדו ועתה תעמוד" (תה׳ קב כו) ובמקח״מ הגי׳ „קץ קצוך": (קטז) פסוק הוא ביחזקאל מח לה), והדרש הוא שדרשו רז״ל (סוכה מה ב) על מאמר חזקיה א״ר ירמיה משום רשב״י ראיתי בני עליה והן מועטין וכו׳, ופריך ומי זוטרי כולי האי, והא אמר רבא תמני סרי אלפי דרא הוא דקמא קוב״ה שנאמר סביב שמונה עשר אלף ומתרץ שם, וכן (סנהד׳ צז ב) והאמר רבא דרא דקמא קוב״ה תמני סרי אלפי הואי וכו׳, (ובע״ז ג ב) ואיבעית אימא רוכב על כרוב קל ושט בשמונה עשר אלף עולמות שנאמר רכב אלהים רבותים עי״ש, ואמר הח׳ ז״ל מה נכבד הדרש הזה האומר כי תמני סרי אלפי דרא הוא דקמא קודשא בריך הוא: (קיז) פי׳ לא יבין טעם תמני סרי אלפי, ולא

טעם

מקורי רש״י: כג) שבועות לו א עיין קרני אור בערה ל״ו. כד) ב״מ קו ב, תנחומא א נח אות יב תוספתא תענית פרק א. כה) וכן הוא במדרש אגדה בגי׳ רש״י פה קור והגי׳ הנכונה חורף

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃
ט א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו
וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־
הָאָרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל

אונקלוס

וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקַיְטָא
וְסִתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא לָא
יִבְטְלוּן׃ א וּבָרֵיךְ יְיָ יָת
נֹחַ וְיָת בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן
פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת אַרְעָא׃
ב וְדַחַלְתְּכוֹן וְאֵימַתְכוֹן

רש"י

סיון: קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים: וחם. הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי כו) שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במסכת יומא כז) שלהי דקייטא קשיא מקייטא: ויום ולילה לא ישבתו. מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא ניכר בין יום ובין לילה כח): לא ישבתו. לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם. ואימתכם כמו תראו חתת. ומדרש אגדה א) לשון חיות שכל

אבן עזרא

לשנים (קיח) [לט] ואח"כ לארבעה (קיט) [מ]: קור. כנגד החום (קכ): וקיץ. כנגד החורף (קכא) [מא] והם כנגד ד' תקופות בשנה, וכולם יום ולילה יהלקו (קכב) כי מה שחסר מזה (קכג) נוסף בזה (קכד) ואחר כן ישוב העודף (קכה) ויחסר, ויוסיף על החסר (קכו) עד היותם בשוה (קכז):

ב וחתכם. ספעלי הכפל (א) [א] מגזרת „תראו חתת" (איוב ו כא) כמו חתתכם: בכל אשר

יהל אור

טעם דרא קמא אחד מני אלף, כי סוד גדול נסתר הוא מחכמינו הקדמונים ז"ל: (קיח) לשני חלקים, זרע וקציר, והם ימים הראוים וטובים לזריעה, וכן לקציר, ובשיטה ראשונה „זרע הקדים להזכיר מחית האדם: (קיט) לארבעה חלקים: (קכ) ובשיטה ראשונה „וקור רביעית השנה, ותחילתה בהיות השמש במזל גדי, כי מאז יחלו הימים להאריך, והם בזמן עלות השמש בפאת צפון, וחרף הרביעית הנשארה, והאל מעלות השמש לדרום בעבור כי לדרום פני הגלגל הגדול והוא סוד" קור שרשו „קרר" ורז"ל זכרו הלשון הזה שלא בכפלו „ריסך בקרירי" (שבת נה א) האמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה (שם, נג, א), חום שרשו „חמם" ועיין קרני אור:

(קכא) כן נקרא הרביע האחרון משנה הישראלית שהוא סוף ימי החום „קיץ" גם על שמייבשין באותו פרק תמרים ותאנים לקליעות והן נקראין „קיץ" כדכתיב „הלחם והקיץ לאכול הנערים" (ש"ב טז ב) גם מפני שהם מבכירים בסוף השנה, והוא ג"כ ע"ש שאותו הזמן הוא קץ השנה לפי מה שתחלת השנה מתשרי שבו נברא העולם, ויקרא הרביע הראשון שהוא תחלת השנה חורף ע"ש חריפות המזג והתרבות הקריר' (רש"פ), ולדעת שד"ל שרש „קוץ" נגזר מן קיץ כי תחלה מה שיקוץ האדם הוא כשהחום חזק ואין גשמים יורדים: (קכב) כי בארבע התקופות יחלקו היום והלילה בשעורם בתוספות היום וחסרונו, ובתוספות הלילה וחסרונה: (קכג) מה שחסר מהיום: (קכד) נוסף בהלילה: (קכה) מהלילה: (קכו) ויוסיף על היום החסר: (קכז) ובהשוואתם הכל לפי התקופות הארבעה, ובכולם בין היום ובין הלילה עשרים וארבע שעות והחסרון והתוספות, לפי שינוי המקומות והתקופות: (א) שרשו חתת, והאחד ממנו

קרני אור

ע"ז פירושים רבים, ולא ראי זה כראי זה, ואפילו אך שום אין כהם, ולא נתקררה דעתי זולתי באחד, והוא ר"ל שמונה עשר גלגלים שמקיפין את הארץ כאשר כתב הרמב"ם ז"ל בס' המדע ובפי' ע"כ מהחלק הראשון (מקו"ח) ועיין (התירוש בהערה שם) ועיין (ס' הברית ח"א מאמר ט פ"ו מה שיאמר בזה: [לט] וע"ז כתב רנה"ו „ולא נראה פי' זה כי מה טעם לחלק השנה על שתי דרכים, אבל האמת כדברי רז"ל שבם ששה עתים": [מ] ובן תיוב"ע וכן הוא בפדר"א פ"ח, אבל בב' (ב"מ קו ב, תוספתא דתענית פ"א, ב"ר פל"ד) דרש לכולהו בששה עתים, שני חדשים לכל אחד ואחד, וכמו שהביא רש"י ז"ל בפירושו, אך טעות סופר נפל ברש"י שכתב „חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור", צריך להיות במקום „קור", „חורף", וכן הוא בגי' בתוקוני עיין מקורי רש"י, ואלה הששה עתים הם בכל המחוזות אלא שמשתנין בחדשים לפי רוחב המחוז מן המשוה, והנה שרש „חמם" וכל מה שהוא משרש זה הוא החום שמחוץ לגוף מבגדים ושמש ואור וכיוצא, „לבוש ואין לחום לו" (חגי, א', ו) „וחם השמש" (שמות, טז, כא) „חמותי ראיתי אור" (ישעי' מד טז) וכל מה שהוא משרש „יחם" היא החמימה שבגוף ובדמו „כי יחם לבבו" (דבר' יט ו) „ויחמו הצאן" (למטה ל לח) ומה שנאמר „חם לבי בקרבי" (תה' לט ד) מחובר אל „בהגיגי תבער אש" (שם) כן כתב רוה"ס: [מא] קיץ הוא חוזקו של יבש, חורף הוא חוזקו ותורפו של סתיו וימי לינה לשון „כאשר הייתי בימי חרפי" (איוב כט) חוזקי ועקרי (רש"י ב"מ קו ב) ובפי' על התורה פי' עת זרע שעורים וקטניות שחריפין להתבשל מהר, ובתענית ג, ב) „הא בחרפי הא באפלי", פירושו ג"כ בתבואה הקודמת לצמיחה, והוא ענין קדימה בב"מ כמו (שבת קסו, א) „כיון דהוא דהוא קא מחרפי", פי' מקדימין לפני מנחה:

[א] „חתת" גדול, יותר ממורא, כי הוא לשון בעיתת פתאום, וטפל לשון „חתת" כשהסכנה קרובה, אבל „מורא"

מקורי רש"י: כו) בר' פל"ד יא, ועיין פדר"א פ' כח שדרש להני בד' תקופות של שלשה שלשה חדשים וכן הוא בתיוב"ע ועיין בפי' הגרד"ל אות יב. כז) יומא כט ב. כח) ב"ר פכ"ה ב ופ' לד יא. א) ב"ר לד יב שבת קנא ב', תוספתא שבת פ' יז, קה"ר פ"ט פסוק י.

כָּל־חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם
בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל־
דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃ ג כָּל־רֶמֶשׂ
אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה
כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃
ד אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃

תְּהֵא עַל כָּל חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל עוֹפָא דִשְׁמַיָּא בְּכֹל דִּי תַרְחֵישׁ אַרְעָא וּבְכָל נוּנֵי יַמָּא בִּידְכוֹן יְהוֹן מְסִירִין׃ ג כָּל רִחְשָׁא דְּהוּא חַי לְכוֹן יְהֵי לְמֵיכַל כְּיַרוֹק עִסְבָּא יְהָבִית לְכוֹן יָת כֹּלָּא׃ ד בְּרַם בִּשְׂרָא בְּנַפְשֵׁיהּ דְּמֵהּ לָא תֵיכְלוּן׃

אבן עזרא

תרמש האדמה. הטעם על האדמה (ג) או תהיה האדמה פועלת (ג): בידכם נתנו. כי בידכם (ד) וי״א כי בי״ת בְּכֹל וּבְכָל (ה) מקום ווי״ן (ו) [ב], והקרוב שהוא דבק עם מוראכם (ז): ג כל רמש. שם כלל לחית השדה ולבהמות הישוב ולכל עוף ולכל דג (ח), והנה הכל מותר לאכילה (ט) [ג], כְּיֶרֶק על שני משקלים (י) וכן „תנור עָשָׁן״ (למטה טו יז) כְּעֶשֶׁן הכבשן (שמות יט יח) (יא) [ד]: ד אך בשר בנפשו דמו. כן

רש״י

זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשמרו מן העכברים שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה. שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב. לכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל ב): (ד) בשר בנפשו דמו. אסר להם אבר מן החי ג) כלומר כל זמן שנפשו בו לא תאכלו הבשר: בנפשו דמו. בעוד נפשו בו: בשר בנפשו לא תאכלו. הרי אבר

קרני אור

הוא לשון דאגה כשהסכנה רחוקה, ולכן שעור הכתוב כן הוא, מוראכם יהיה על כל עוף השמים, וחתכם יהיה על כל חית הארץ, והזכיר הכתוב תחלה חית הארץ, והוא פירוש על חתכם המאוחר, ולא הזכיר תחלה עוף השמים, כדי לפרש ומוראכם, כי כן משפט הלשון להאל במה שהבלים, כמו „לך יום אף לך לילה, אתה הכינות מאור ושמש״ (תה׳ עד טז), הקדים „מאור״ בעבור שהבלים בלילה (רווי״ה): [ב] וי״מ כי ענין השני ביתי״ן הבאים זה אחר זה, הוא כמו מדבר עד דבר, וכן „בגר ובאזרח הארץ״ (שמות יב יט), ענינו מגר עד אזרח הארץ, וכן כאן אמר תחלה שיהיה מוראם על חית הארץ ועל עוף השמים, ולא הזכיר דגים, שלא יפול בהם לשון מורא וחתת, ואח״כ אמר „מכל אשר תרמוש האדמה״, עד כל דגי הים בידכם נתנו, כי אף הדגים בידי אדם נאחזים במצודתם: [ג] וכן דעת רז״ל (סנהד׳ נט ב׳) ולא כן דעת הרלב״ג בזה, שכתב שכבר יתבאר שהשם ית׳ מנע בזה המאמר אכילת בשר לאדם, ואח״כ התירו לנח, אמרו כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה, ורצוי שיכרת ממנה כל כעל דעת עיי״ש, ודעתו שהרצון האלהי לא ישתנה, והרדי״א פי׳ הטעם כי נח ובניו כשיצאו מן התיבה לא היה להם לאכול לא עשב הארץ, ולא עץ פרי, ואם הי׳ מיחלים לאכול עד שיזרעו שדות ויטעו כרמים ימותו ברעב, התיר להם אכילת הבשר [ד] והרד״ק פי׳ סמך בלשון, ואמר בכל חיה שתרמוש על האדמה, וכן ובכל דגי הים, שאינם רומשי האדמה, ואינם עמכם, ביבשה, ואעפי״כ בהם יהיה מוראכם כי בידכם נתנו: (ה) כי גם הדגים רומשים במים, כמו שאמר ואת כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים (למעלה א כא) ועיין למעלה ז יט קרני אור הערה יט, ומה שפי׳ שם: (ט) ובשיטה ראשונה „ואחר שהעלה נח העולות התיר השם לאכול הבשר״, ועיין קרני אור: (י) בא על שני משקלים פֶּעֶל ופָעָל, יֶרֶק וְיָרָק, יְרַק „כירק עשב״ ירק, „כגן הירק״ (דבר׳ יא י) ובעל ההגהות במג״ע פי׳ ר״ל מלינו שכתב „ירק״, וגם עם הכ״ף „כירק״, וע״ז העיר הח׳ ר׳ (הכרמל שנה ראשונה אדר) שזה לדברי שטות, וביאורו כמו שביארתי: (יא) כמו עֶשֶׁן וְעָשָׁן: ס

יהל אור

ממנו „העשוי לבלי חת״ (איוב מא כה) ובא בקמץ בעבור הס״פ ועקרו חת במשקל פת שהרבים ממנו פִּתִּים והכנוי פִּתְּכֶם: (ג) וכן פי׳ הרד״ק, וסד״ל פי׳ כי הו״ל אשר ירמוש על האדמה, ונתהלפה המליצה כמו „ישרצו המים שרץ נפש חיה״, כי באמת השרץ הוא השורץ ולא המים, וכן „כאלה נובלת עלה (ישעי׳ א ל) והעלה הוא הנובל:

(ג) פי׳ שתהיה מלת תרמש פועל יוצא כמו ישרצו המים שענינו ישריצו המים, וכתב הרד״ק ואמר תרמש נקבה כי לכולם יש נפש חיה אף לקטני קטנים, כי כולם מתנועעים ואין תנועה בלא נפש: (ד) פי׳ שמלת „כי״ חסר וצריך להיות כך „ובכל דגי הים כי בידכם נתנו״: (ה) פי׳ הבי״ת מן מלת „בכל אשר תרמוש האדמה״ והבי״ת מן מלת „ובכל דגי הים בידכם נתנו״: (ו) ר״ל כאלו כתב, וכל אשר תרמוש האדמה, וכל דגי הים בידכם נתנו, והוא דבר אחד, ואין זה שב לתחלת הפסוק, ולפי״ז הפי׳ אין צורך למלת „כי״: (ז) וחסר מלת „כי״ וקשר תחלה „ומוראכם״ עם מלת „על״ ואח״כ עם בי״ת השמוש, ושני הקשרים נכונים

מקורי רש״י: ב) סנהד׳ נט ב. ג) סנהד׳ נז א, ב״ר לד יג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ה וּבְרַם יָת דִּמְכוֹן לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֶתְבַּע מִיַּד כָּל חַיְתָא אֶתְבְּעִנֵּהּ וּמִיַּד

ה וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד

רש"י

מן החי. ואף בנפשו דמו לא תאכלו. הרי דם מן החי ד): (ה) ואך את דמכם. אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו ה): לנפשתיכם. אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם ו): מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו לפיכך הוצרך להזהיר עליהם את

אבן עזרא

טעמו (יב) אך (יג) בשר עם נפשו שהוא דמו לא תאכלו [ה], כטעם לא תאכל הנפש עם הבשר (דברי יב כג) (יד) כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא (טו) [ו] וזאת הנפש המתנועעת (טז) והמרגשת (יז) היא הגוף (יח) [ז] : ה ואך את דמכם. פירושו התרתי לכם לשפוך דם כל חי (יט) זולתי דמכם של נפשותיכם (כ) שאתם אדם לא התרתי (כא) רק אדרשנו כטעם דורש

יהל אור

(יב) כן פירושו : (יג) אעפ"י שנתתי לכם כל בשר רמש לאכול : (יד) לא תאכל אותו עם נפשו שהוא דמו : (טו) והשיג עליו רנה"ו וכתב „לפירוש הראב"ע אסר להם הדם, וטעה מאוד, שמעולם לא נצטוו בני נח על הדם, ונאמר בפירוש כשאסר הדם, „ואיש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם" (ויקרא יז, ח) ואמר „ע"כ אמרתי לבני ישראל כל נפש מכם לא תאכל דם" (שם יז, יב) ואין גם דעת יחיד בתלמוד שימנה איסור דם בכלל מצות בני נח (ומן התימה הלא הוא דעת ר' חנניה בן גמליאל (סנהד' נו ב) ?), וא"כ הפירוש, היה ראוי לומר, אך הדם לא תאכלו, כי הדם הוא הנפש, אבל בשר בנפשו דמו איננו על הדם, כי אם על הבשר, וראיתו מן „ולא תאכל הנפש עם הבשר", גם הוא טעות שנאמרה אף היא על אבר מן החי, כמו שאמרו בספרי (דבר' יב סי' מג) עכ"ל, ובהתוה"מ שם מביא הדרש מסנהד' כפירש"י ז"ל קרי ביה בשר בנפשו לא תאכל, דמו לא תאכל : (טז) הדם לא יתנועע בבשר אם אין הנפש בו, ופעולת הנפש וקשורו עם הבשר שהוא הגוף על ידי הדם, והנפש המחוברה עם הדם שבו תפעל הנפש לכל מין ומין בבע"ח, שמכח הנפש יתנועע הדם בתנועותיו להחיות את הבע"ח, כי יש בדם חלקים דקים לאין מספר ממינים שונים המתפעלים מן הנפש כנודע מן חכמי הרפואה : (יז) והיא נפש החיונית המרגשת שהוא הנשואה בדם ונתיחסה אל הבשר : (יח) ואין זאת נפשו המשכלת, רק הוא רוח החיים שהיא תלוי בדם, ובכחה יחיה האדם וירגיש ויתנועע ויפה אמר הח' ז"ל „כי הנפש המתנועעת והמרגשת היא הגוף", וי"ג „בגוף" והוא הנכון יותר : (יט) בפסוק ג', והזהירם בפסוק ד', שלא יאכלום בעודם חיים רק שימיתום תחלה, ויאמר אחריו אף שהתרתי לכם להמית בעל חי לצרכיכם : (כ) רמז לנפש המשכלת והיא אשר אמר עליה כי בצלם אלהים עשה את האדם, כי מפאת נפשו השכלית נבראה בצלם, ופי' בעבור נפשותיכם השכלית המיוחדת לכם, כמו „אמרי לי" (למטה כ יג) ואמר פרעה לבני ישראל" (שמות יד ג) : (כא) לא התרתי לכם שפיכת

קרני אור

ירק אל עשב, לפי שהעשב לא יאכל כרוב, אלא בעודו כלחות ו ירוק, וא"כ יהיה ירק תואר לעשב שהוא מאכל אדם, וכן כתב בשרשים שרש „ירק" יהיה „ירק תואר לעשב שהוא מאכל אדם", ועל כל זה אמר, שיש לירק" שני משקלים כי נמצא „וירק דשא" (ישעי' לז, כז), כי משקל פעל לא ישתנה בסמיכות, והנה רז"ל פי' (סנהד' נט ב) „כירק" עשב שנתתי לאדה"ר נתתי לכם את כל" וכתב רנס"ו כיון שהתיר להם כל רמש בפירוש לא היה צריך לומר כירק עשב, אבל לפי שעד אותו הזמן היה שהבשר אסור, יאמינו שלא התיר להם עתה אלא לצורך גדול, אם אין להם מה לאכול, ע"כ הוסיף שהוא מותר כירק עשב, וטעם כירק עשב, ולא כפרי העץ, להתיר הבשר גם לבהמה ולחיה, כי לפי שנתן לאדה"ר עשב זורע זרע ופרי העץ, ולחית הארץ ירק עשב, כמו שנאמר שם בענין, ע"כ הוצרך לומר שהוא מותר לחיה ולבהמה, ואלו נאמר כעשב זורע זרע, או כפרי העץ, לא היה הבשר מותר רק לאדם, עכשיו שאמר כירק עשב, מותר להאכיל בשר לכלבו, ולכל חיתו, וראיה „לכלב תשליכון אותו", גם אפשר לפרש שהכתוב יאמר „כירק עשב" שיש שהוא ראוי לאכול, ויש שאינו ראוי לאכול, כך בהמות וחיות עופות ודגים, יש מהן ראוין, ויש מהן שאינן ראוין : [ה] ולרז"ל, אסר בזה לבני נח אבר מן החי (סנהד' נט א), ורש"י ז"ל פי' בשר בנפשו לא תאכלו, הרי אבר מן החי, ואף בנפשו דמו לא תאכלו, הרי דם מן החי, ותמה עליו הרמב"ן ז"ל „שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים ולא על דם מן החי כדברי ר' חנינא בן גמליאל, אבל פי' אך בשר בנפשו שהוא דמו לא תאכלו, „כי נפש כל בשר דמו הוא", ותמה עליו הרדי"ת וכתב מה שפי' הרמב"ן אך בשר בנפשו שהוא דמו לא תאכלו, שהוא נמשך שהדם הוא הנפש לדעתו, והוא באמת דעת נפסד אין ראוי להעלותו על לב, כי הנפש היא נשואה בדם, לא הדם בנפש, ופי' אך בשר בהיות עם נפשו, דמו לא תאכלו, וב"ת בנפשו תשמש במקום עם כמו „ברכבו ובפרשיו" (שמות יד יז) וכדי שלא ילמדו מדת האכזריות לפיכך אסר להם אבר מן החי : [ו] ועיין בהעמק דבר, שכתב שמשום איסור אמה"ת הי' די לומר „אך בשר בנפשו" כמו דכתיב בישראל, „לא תאכל הנפש עם הבשר", מש"ה פירש"י דמו זה דם מן החי, אבל זה אינו כדעת חכמים בסנהדרין פ' ד"מ, וכמו שהקשה הרמב"ן ז"ל, אבל תיוב"ע „ברם בישרא דתלים מן חיותא חיה בזמן דנפשיה ביה, או דתלים מן חיותא נכיסתא ועד דלא נפקא כולא נשמתא לא תיכלון", יפרש אבמה"ת, גם יפרש אפילו שחוטה, רק שהיא עוד

מפרכסת משום בעוד דמו בנפשו אסור : [ז] עיין (מורה פ' מח) מהח' הראשון, ושם יבאר מהות הנפש, ובנפש הוא שם משותף : ולפי

מקורי רש"י : ד) סנהד' נט א. ה) ב"ק צא ב. ו) ב"ר פל"ד יג ילקוט רמז סא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

האדם מיד איש אחיו אדרש את־
נפש האדם: ו שפך דם האדם
באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים
עשה את־האדם: ז ואתם פרו ורבו

אונקלוס

אנשא מיד גבר דישוד
ית דמא דאחוהי אתבע
ית נפשא דאנשא:
ו דישוד דמא דאנשא
בסהדין על מימר דיניא
דמה יתשד ארי בצלמא

אבן עזרא

דמים (כב) [ח] וזה כלל, ואחר כן ביאר ומיד האדם, אם יהרגו רבים את יחיד, או יחיד את יחיד אני אדרוש הדם, גם אדרשנו מיד כל חיה (כג) שאצוה לאחרת שיהרגנה (כד) [ט] והנה החיות מותרות לכם (כה) ולא אתם להן (כו) והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו (כז) [י] הוא רחוק בעיני [יא], והוסיף לבאר (כח) או היא מצוה לבני נח (כט), והוא הישר להרוג ההורג (ל) וטעם באדם בעדים (לא) [יב] או לעיני הכל (לב)

רש"י

החיות ז): ומיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש ח): מיד איש אחיו. שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות ט) הקב"ה מזמנן לפונדק אחד כו': (ו) באדם דמו ישפך. אם יש עדים המיתוהו אתם י) למה. כי בצלם אלהים וגו': עשה את האדם. זה מקרא חסר וצריך להיות עשה העושה את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו. לפי פשוטו הראשונה לברכה

קרני אור

[ח] ולפי הפשט אמר כי דמכם שהוא לנפשותיכם שהנפש תלוי בו אותו אדרוש, והוא מכת מות ורציחה אבל הפולע בחבירו, והוציא דמו, או להקיז דם, אעפ"י שהוא דם אדם, לא ידרשנו, לפי שאינו דם נפש, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, הנכון שיאמר הדם שהוא לנפש ככם אדרוש, הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז, כי על שופך דם הנפש הוא מחייב מיתה, לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם: [ט] וכן כתב הר"ן, שאם חית השדה תשפוך דם האדם, השם ידרשנו לנקום נקמתו, כי לא הותר לחיה בשר האדם, כמו שהותר לו בשרם, וכתב הרד"א אבל איני יודע מאין זה לרב, וכתב הרד"ק, ואעפ"י שאין גמול ועונש לשאר בע"ח אלא לאדם שהוא בעל שכל, בפסק האדם יש להם גמול ועונש, כמו שאמר הנה מיד כל חיה אדרשנו, ונאמר „ושד בהמות יחיתן" (חבקוק ב יז) ונאמר בגמול „ולא שבר את החמור" (מ"א יג כח) וכן כתב הרמב"ן, ואין בחיה דעת שתענש, או שתקבל שכר, ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף, כי גזרת מלך היא, והרלב"ג כתב, פי' בו המפרשים, שהשם ידרוש מהחיה, אם תהרג האדם, וזה בלתי נכון, כי הבע"ח אינם בעלי שכל שיהיה ראוי שיענשו על הרע כשיעשוהו, פי"ש שמפרש שהשם יקח נקמתו מההורג, וידרוש דם ההרוג מיד כל חיה, ר"ל שהוא יסבב שהחיות ימיתוהו: [י] כן פי' רז"ל (ב"ק צא ב, ב"ר פ' לד, ילקוט רמז סא) אם אדם יהרג עצמו שתפ' נפשו נענשת לעוה"ב. ואמרו יכול אפילו כשאול (פי' שהפיל עצמו על חרבו ומת, כי ירא פן יבואו הפלשתים ויתעללו בו) ת"ל אך (פי' כי אכין ורקין מעוטין) יכול כחמו"ע (פ' שמסרו עצמם על קדושת השם) ת"ל אך וכו', ורש"י ז"ל פי' לנפשותיכם אף החונק את עצמו, אעפ"י שלא יצא ממנו דם, ויאמר הרמב"ן ז"ל שדרשו את דמכם מנפשותיכם אדרוש, וכתב רנב"ו, ולדבריו אתמה שלא מצינו שמוש הלמד תחת מ"ם פי"ש, וכן כתב שד"ל והנה מלבד שאין כתוב מנפשותיכם אלא לנפשותיכם הנה לא יהיה לו יחס וקישור עם מיד כל חיה אדרשנו: [יא] יש מהמפרשים שיפרשו את הכתוב „מיד כל חיה אדרשנו" מיד הנשמה החיה לנצח, כי שם חיה כשבא סתם בלי שם לווי, יורה תמיד על נשמת האדם לפי שהיא חיה חיי נצח, וכן פי' רנה"ו, והח' יש"ר הוסיף לחזק הפי' הזה וכתב „ולכן שם בעל הטעמים האתנח תחת אדרשנו, לפי שבשמים אין ההורג את עצמו", ושד"ל השיב ע"ז הפי' וכתב „ורנה"ו הוציא הכתוב ממשמעו, ופי' מיד כל חיה מיד הנשמה שחיה לנצח ולפי זה מה טעם כל? וכו' וכ"ל מיד איתכם אדרשנו": [יב] ואו"ת „בסהדין על מימר דיניא" והקשה ע"ז שהיה לגר, כי לתורה צ"ע דבסהדין

יהל אור

דם האדם: (כב) פסוק הוא (בתהלים ט יג) „כי דורש דמים אותם זכר": (כג) חוזר לפרש מה שכתוב קודם זה „מיד כל חיה אדרשנו", וכן פי' רש"י ז"ל להזהיר את החיה: (כד) שיהננה ביד חיה אחרת להרגה: (כה) כי החיה נתתי ברשותכם: (כו) ולא אתכם ברשות החיה, ויפורש אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, אעפ"י שהתרתי לכם דם החיה לא התרתי דמכם לחיה: (כז) וידבר הכתוב תחלה בהורג את עצמו, ופי' אני אדרוש את דמכם הנשפך על ידי עצמיכם, וזהו לנפשותיכם כלרך „ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" (דבר' ד טו) שפי' ושמרתם עצמיכם: (כח) „שופך דם האדם באדם דמו ישפך", אני אשפוך דמו שאמיתנו וא"כ זה תוספת ביאור, כי כבר אמר זה באמרו „ומיד האדם וגו': (כט) שהדיינים ישפכו דמו שיהרגו אותו, ולא תוספות ביאור: (ל) יאמר שזהו הפירוש הישר, והבאר יצחק יפרש, ר"ל דיין הישר להרוג ההורג, שאם נפרש והוא הישר, זה הפירוש ישר, הי"ל והוא הישר באחרונה, ועוד מה להרוג להורג דקאמר באחרונה: (לא) אם יש עדים, על השופטים להרוג ההורג כמו שיראו מן הדין, ופי' באדם ע"י אדם אחר: (לב) פי' בגלוי ובפרהסיא וטעם באדם ע"י אדם, ופירושו על

מקורי רש"י: ז) שבת קנא ב. ח) עיין ב"ר פל"ד יד. ט) מכות י, ב ועיין שמות כא יג. י) ב"ר לד יד יבמות סג ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ: ס חמישי
ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו
אִתּוֹ לֵאמֹר: ט וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־
בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם
אַחֲרֵיכֶם: י וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה
אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־
חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי
הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ: יא וַהֲקִמֹתִי

דַיְיָ עֲבַד יָת אֲנָשָׁא:
ז וְאַתּוּן פּוּשׁוּ וּסְגוֹ
אִתְיַלִּידוּ בְּאַרְעָא וּסְגוֹ
בַהּ: ח וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ
וְלִבְנוֹהִי עִמֵּהּ לְמֵימָר:
ט וַאֲנָא הָא אֲנָא מְקִים
יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן וְעִם בְּנֵיכוֹן
בַּתְרֵיכוֹן: י וְעִם כָּל נַפְשָׁא
חַיְתָא דְעִמְּכוֹן בְּעוֹפָא
בִּבְעִירָא וּבְכָל חַיַּת אַרְעָא
דְעִמְּכוֹן מִכֹּל נָפְקֵי
תֵבוֹתָא לְכֹל חַיַּת אַרְעָא:
יא וַאֲקֵים יָת קְיָמִי עִמְּכוֹן

רש"י

וכלן לגווי יא) ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים יב): (ט) ואני הנני. מסכים אני עמך שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד יג) וכן עשה ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחזוק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם. הם המתהלכים עם הבריות: מכל יוצאי התבה. להביא שקצים ורמשים: חית הארץ. להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקימותי. אעשה קיום

אבן עזרא

או בעבור האדם שנשפך דמו (לג) וכמוהו רבים (לד) [יג]: ח ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על ידי אביהם (לה) [יד] וי"א שארבעתם נביאים (לו) [טו]: ט ואת זרעכם. עם (לז), ואתכם השלישי (לח) שהיו אתכם (לט) או נכפל לתוספות ביאור (מ) [טז] והברית שאקים היא שלא יכרת

יהל אור

ידי הדיינים: (לג) והבי"ת מן באדם באה במקום „בעבור": (לד) כמו זה הבי"ת שבאה במקום „בעבור": (לה) אמר לנח שיאמר לבניו: (לו) והוא דעת ר' נחמיה (ב"ר פ' לה א): (לז) „את" מלת היחס, והוא נרדף בענין עם מלת „עם", וכן מלאק את רבקה אשתו (למטה כו ח): (לח) פי' המשה פעמים נזכר מלת „אתכם" בזה הענין, והשלישי הוא „ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה לכל חית הארץ": (לט) פי' שהי' אתכם בתיבה, ונגלו ע"כ ראוים לברית, ואתכם נמשך עם מכל יוצאי התיבה, ויהיה ובכל חית הארץ תחלת הענין, כלומר עם הברית שכרת בכל חית הארץ שהי' אתכם יעבור הברית הזה לכל חית הארץ בכל הדורות הבאים, עד שיכלול הברית לכל בע"ח העתידים לבוא לעולם, ובקצת נוסחאות „שיהי' אתכם", ופי' שיולידו בעתיד: מ) ר"ל שכל ענין הפסוק אחד, וענין אתכם השלישי,

קרני אור

דבסהדין משמע שני עדים ובג' (סנהד' נז ב) איתא ב"נ נהרג בדיין אחד בעד אחד פי"ב, וכן הקשה הח' יהודא לבית ייטלם (בכוה"ע תקן לד 38) ובעדה אדם לרי"ל יתרן ויאמר ע"ז „לכן אל ימהר לבאול על אמרו בסהדין—דיינא, בלשון רבים, מהכתוב בס' „אגדתא דבי רב", ב"נ נהרג בדיין אחד ובעד אחד (סנהד' נז ב) כי מאי סהדין ודיינא ? סהדין ודיינא דעלמא, ע"ד מאי שבועות, שבועות דעלמא (שם כג א) וכזה עוד הרבה בתלמוד ועיין בס' חליפות במלות מה שיתרץ שם בשם הג' רלב"ה חיות וסיים שם „אבל הפשוט הוא כי התרגום יפרש מלת באדם כמו בין אנשים אשר ימצא שם עדים או דיינים, והדין יהיה על פיהם, ובג' שבת רפ"ד ר"א דמילה מאי עדים שראויים להעיד במקום אחר, ע"כ נראה כי לשון רבים כזה לאו דווקא, וכ"ה בלשון התרגום, כי לא דינא קמ"ל המתרגם, ויהי' כ"א כדיט', ועיין בהעמק דבר מהג' נצי"ב. מה שכתב ע"ז: [יג] ובשיטה האחונה „וטעם כי בצלם אלהים בעבור כי הבהמות והחיות לא נבראו ללמוד ולהכיר ד' ומעשיו ולהבין העומדים לגלת כמו האדם שנהרג בעבור זה, והנה אם לא תחטא הבהמה סיום ותעמוד ותחיה שנים אין תקוה לה כי סופה למות, והיא לא נבראה רק בעבור האדם, והנה אם תועיל לאדם שחיטתה אין הפרש בין שחיטה ומות, ע"כ היא מותרת, והאדם אם יהרג טרם גמר עתו, הנה לא תהיה נשמתו שלמה, כי אלו ארכו שניו היה יודע דברים נעלמו ממנו, ואלה הדברים צריכים פירוש ארוך": [יד] וכן פי' הרמב"ן ז"ל, על יד אביהם, כי כיון לא הי' נביאים ולא הגיע אם למעלת הנבואה: [טו] ורבינו בחיי כתב, בא לדבור השכינה גם לבנים, וכדי שלא תבין כי הדבור היה לנח לבדו שיאמר זה לבניו לכך הוסיף

מקורי רש"י: יא) עיין סנהד' נט ב ובמהרש"א שם. יב) ב"ר לד יד תוספתא יבמות סוף פ"ח, יבמות סג ב. יג) תנחומא א נח אות יח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־
בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה
עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ יב וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־
אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ
חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃
יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה
לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃
יד וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ

אונקלוס

וְלָא יִשְׁתֵּיצֵי כָּל בִּשְׂרָא
עוֹד מִמֵּי טוֹפָנָא וְלָא יְהֵי
עוֹד טוֹפָנָא לְחַבָּלָא
אַרְעָא׃ יב וַאֲמַר יְיָ דָּא
אָת קְיָם דִּי אֲנָא יָהֵב בֵּין
מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין כָּל
נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי עִמְּכוֹן
לְדָרֵי עָלְמָא׃ יג יָת קַשְׁתִּי
יְהָבִית בַּעֲנָנָא וּתְהֵי לְאָת
קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵין אַרְעָא׃
יד וִיהֵי בַּעֲנָנוּתִי עֲנָנָא עַל
אַרְעָא וְתִתְחֲזֵי קַשְׁתָּא

אבן עזרא

כל בשר (מא): יא ומלת בשר גוף. כי הוא מרמש (מב), כי העצם לא ירגיש (מג) והנה הברית שלא יכרת גוף (מד) במימי מבול (מה) ויתכן שימלטם אם יבוא מבול (מו) הכניס בברית שלא יהיה עוד מבול (מז) ועל זאת הברית נאמר „אשר נשבעתי מעבור מי נח" (ישעי' נד, ט) (מח) [יז]: יב אות. זכר ונקבה (מט) [יח]: יג את קשתי. הנה נתתי עתה קשת בענן (נ) ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה (נא) [יט]: יד בענני

רש"י

לבריתי ומהו קיומו את הקשת כמו שמסיים והולך: (יב) לדרת עולם. נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיה מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי יד): (יד) בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני

קרני אור

הוסיף מלת אתו, לאמר שגם הם בכלל הדבור, ומ"כ תמלא לשון הפרשה שידבר עמהם בלשון רבים והכוונה על שם ויפת, כי חם אינו ראוי לכך: [טז] והשיג עליו הרד"ק ז"ל, ויאמר כי מה שנתבאר יפה בפעם אחת אין צריך לכפול אותו, ויפרש על פנים שונים עיי"ש: [יז] לפי שלא מצאנו השבועה מפורשת בתורה אמרו חז"ל (שבועות לו א) דלאו לאו תרי זימני שבועה שנאמר ולא יכרת וגו', ולא יהיה עוד וגו', כן הוא גי' התלמוד שלנו, וגי' הרא"ם מן הפסוקים (למעלה ח' כא) „לא אוסיף לקלל„ ולא אוסיף להכות", וכזהר פנחס (דף רע"ו א) איתא כגי' הרא"ם, ובמדרה"ג ויקרא דף קיד ב' איתא כגי' תלמודא דידן, ונראה שדעת הח' ז"ל כגי' תלמודא דידן, וכן הוא בפי' הרד"ק (ישעי' נד ט) כגי' התלמוד שלנו ועיין (למעלה ח כא הערה ו): [יח] והרש"ד כתב כי אות הוא לשון זכר, ואולם תיבת „זאת" בכאן הוא טעם המאמר מוסב אל מה שלמטה, את קשתי נתתי וגו', והרי הוא כאלו נכתב זאת הוא אות הברית, וכא כל"ע כדרכו בכל מקום בהעדר הוראת המין, ועיין במאמר שהלדיק את הח' ז"ל, וכתב שהוא שם משותף, שהרי אליו האותות הגדולות (יהושע כד יז) וכן וכסה כי תבאנה האותות האלה (ש"א י ז) עי"ש: [יט] וכן הוא

יהל אור

שהם אתכם עתה, כענין אתכם השני, ונכפל לתוספות ביאור: (מא) פי' הוי"ו ולא יכרת כל בשר איננה וי"ו ההוספה אלא הוא במקום שי"ן ופי' שלא יכרת כל בשר עוד, ואמר „כל בשר" כמו שנת המבול, אבל קצת בשר יכרת פעמים ממטר סוחף כפי העונש והגזרה: (מב) פי' למה נקט קרא ולא יכרת כל בשר, למה לא אמר כל חיים, או כל אדם ללמדך שעיקר הגוף הוא הבשר ולא העצמות: (מג) וכן כתב למעלה ג, יח) „כי העצמות תולדתם מהעפר, ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה" ועיין ביאורי שם:

(מד) דהא פי' של „ולא יכרת כל בשר": (מה) והכתוב אמר ממי המבול, ופי' במי המבול, וממי המבול ועד עתה: (מו) פי' אם לא נכתב ולא יהיה עוד מבול, הי"א שיהיה מבול רק ימלטם כמשמעות הכתוב ולא יכרת עוד ממי המבול: (מז) לכן חזר ואמר „ולא יהיה עוד מבול", הכניס בברית והבטיח שמעתה ואילך לא יהיה עוד מבול: (מח) ופי' הפסוק שם כמו דבר מי המבול שהי' בימי נח שנשבעתי שלא יעברו עוד על הארץ: (מט) מה שאמר זאת אות הברית נקבה,

וזה לך האות (שמות ג יב) למחר יהיה האות הזה (שם ח יט) זכר: (נ) דעת הח' ז"ל שהקשת נתחדש עתה ונבראת בימי נח ולא מתחלת הבריאה, ופי' נתתי כמו אתן, וכן נתתי כסף השדה (למטה כג יג): (נא) דעת הגאון

בקורי רש"י: יד) ב"ר לה ב ועיין יפה תואר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ טו וְזָכַרְתִּי
אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין
כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־
יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת
כָּל־בָּשָׂר׃ טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן
וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין
אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־

בַּעֲנָנָא: טו וְדָכִירְנָא יָת קְיָמִי
דִּי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן
וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל
בִּשְׂרָא וְלָא יְהֵי עוֹד מַיָּא
לְטוֹפָנָא לְחַבָּלָא כָּל
בִּשְׂרָא: טז וּתְהֵי קַשְׁתָּא
בַּעֲנָנָא וְאֶחְזֵינַהּ לְמִדְכַּר
קְיָם עָלַם בֵּין מֵימְרָא דַיְיָ
וּבֵין כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא בְּכָל
בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא:

רש"י

להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין כל נפש חיה (טו) אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני

אבן עזרא

ענן. קל הנון הראשון (נב) והיה ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד (נג) [כ] כמו בדברי אתך (נד), ונראתה הקשת אלו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת (נה) יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול (נו) והיא דרך נכונה למבין (נז) [כא], מלת יהיה, (נח) עם המים (נט) איננה ראיה כי המים לשון יחיד (ס) וכן ויהי אנשים (במדב' ט ו) (סא) וטעם והיתה הקשת בענן שהיא

יהל אור

הגאון והוא רבינו סעדיה שהקשת כבר היה מתחלת הבריאה, ויפרש נתתי כמשמעו, כלומר הקשת שנתתי בטבע בענן יהיה לכם לאות: (נב) מן בעננו: (נג) מקור מבנין הכבד עם כנוי מדבר בעדו, והוקלה המלה מהדגש: (נד) ט"ס הוא וצ"ל „בדברי עמך" (שמות יט יט) או כונתו על הפ', ובדברי אותך (יחז' ג כו): (נה) ר"ל שמלהט השמש מתלהבת במים ונעשו הגוונים, ובכלי של מים לעיני השמש תראה מראה גוונים למעלה ממנו, והגשמים מתלהבים באויר ומתלהט ונראתה הקשת: (נו) פי' אחר המבול חזק השם אור השמש ללהט יותר בענן, אבל קודם המבול לא היה כח באור השמש לעשות רושם הקשת כ"כ שתהיה נראה בענן, ובשיטה ראשונה „והאות הוא הקשת, וגאון אחד אמר כי השם חזק אור השמש לחדש אות הקשת, כי לנכחה תהיה לעולם ואין לו ראיה, והקרוב אלי כאשר הגשם באוצר, וברצות השם יפתח האוצר, וכתיב, הנותן מטר על פני הארץ (איוב ה י) ואם (צ"ל ואז) השמים יתנו רביבים, והנה הגשם ברצות השם, וככה הראות הענן, ויהיה אות הברית, בדרך אם תפרו את בריתי היום, העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ (דבר' ד כו), ואם שאל שואל למה האות בקשת, בעבור כי היא עת לעולם שיכלא הגשם": (נז) כי היא חכמה גדולה בחכמת הטבע, וכתב הרמב"ן ז"ל ואנחנו על כרחינו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדות: (נח) מה שאמר הכתוב מלת „יהיה" „ולא יהיה עוד המים" הוא לשון יחיד: (נט) שהם לעולם לשון רבים: (ס) וכן כתב הח' ז"ל (למעלה א יד) בפ' „יהי מאורות" „מלת יהי, יהיה, בעבור שידברו בה הרבה הוא ליחיד ולרבים גם לנקבה": (סא) כי בהקדים הפועל על הפועל נושא המאמר, לא ישמור בלה"ק את המין ולא את המספר, וכן

כי

קרני אור

דעת הגאון ר' יהודה ברצלוני בפי' לס' יצירה לד 139, ויפרש ג"כ נתתי כבר קאמר, ושתהא לאות ברית מכאן ואילך, וראיתו מדחז"ל (פסחים נד א אבות פ"ה מ"ו) שזה הוא אחד מעשרה דברים שנבראו ערב שבת בין השמשות, פי' בסוף כל מעשה בראשית כי אין כל חדש תחת השמש, וכן הוא דעת הרמב"ן והרלב"ג והרא"ם, ורל"ם (הרכסים לבקעה) מביא ראיה להפי' הזה מהפ' „אני מקים את בריתי" (למעלה ט ט) ופירוש זה כענין הכרע שאין הקשת בריאה חדשה, שא"כ יאמר אני נותן, ככל ברית שיש בו מעשה, אלא כבר היתה מבראשית ועתה שמתיו אותה לאות ברית, והרדי"א ז"ל אחר שהביא דעת הרמב"ן ז"ל שהקשת כבר היה מתחלת הבריאה, כתב שכן הוא דעת רבינו סעדיה גאון, וכבר הרחיקו הראב"ע וראוי להרחיקו, כי הנה הברית והאות שנתן עליו בכל מקום א"א שיהיה כי אם נתחדש שום דבר יהיה משם והלאה לאות ומה שהיה כבר היה ואיך יהיה האות עיי"ש, והנה בעל אהל יוסף כתב שלא ראה דברי הגאון, אך מדרך סברא נראית שדעת הגאון שלא היתה הקשת בעולם קודם נח, ודעת הח' ז"ל כי מקודם היתה, ועפי"ז ביאר פה דברי הח' ז"ל, ובמת"כ שגם כמה:
[כ] וכתב הרש"ד „ונראה לי שהיתה זאת כדי שלא יתחברו ג' נונין רצופים במבטא, כי הדגושה כדגש חזק תקרא כמו שתים": [כא] פה פירש הח' ז"ל מדעת עצמו יש לומר שהשם חזק אור השמש אחר המבול, ובשיטתו הראשונה (עיין יהל אור) הביא הדעת הזאת בשם גאון אחד ולא הסכים לו, ועל איזה אופן שיהיה, אם כפי פירושו הראשון שהקשת נתחדש כימי נח, או שהשם חזק אור השמש אחר

מקורי רש"י: טו) עיין ב"ר לה ג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ פ ששי יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם

יז וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ דָּא אָת קְיָם דִּי אֲקֵמִית בֵּין מֵימְרִי וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא דִּי עַל אַרְעָא׃ יח וַהֲווֹ בְנֵי נֹחַ דִּי נְפַקוּ מִן תֵּבוֹתָא שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבוּהִי

אבן עזרא

לעולם שם בסתר (סב) [כב], והשם רואה אותה (סג) [כג]: יז ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה שהקימותי (סד) [כד]: יח וחם הוא אבי כנען, (סה) [כה], ללמד ששניהם רעים (סו) וכמעשה אבות יעשו בנים (סז) והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען (סח) ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים, וכן בנותיהם מימות נח (סט) וכן אמר אברהם „לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני" (למטה כד ג) (ע) וכן רבקה „מבנות חת כאלה" (למטה כז מו) (עא) ושמא ישאל שואל מה חטאו בני

רש"י

רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית. הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יח) וחם הוא אבי כנען. למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען (טז):

קרני אור

המבול, דעתו שכ"ז נתהוה ונתהדש אחר המבול, וכתב הרדי"ת „ומי יתן ואדע והיה לבבו זה כי הוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב שיתחדש דבר אחר הבריאה לא נברא בשמימיי ולא בגלגל שהוא מקדם דבק בו". ועיין בס' ויכוח על הקבלה מר' יהודה אריה, שהאריך לבאר מהות הקשת וגווניו ולבעוניו: [כב] וכן פי' הרדי"ת „והוא כאומר אעפ"י שלא תראו הקשת כמו שאמרתי ונראתה הקשת בענן לא תחשבו מפני זה שאינה נרשמת בענן ושנעדל אות הברית אין הדבר כן כי ידוע תדעו שתמיד יהיה הקשת בענן, ר"ל נרשמת אותה תמונה בעבים העליונים הבוכים כחלק השני מהאויר הנקראים לשמים": [כג] כל המפרשים נבוכו בענין הקשת, כי עינינו הרואות שהוא דבר טבעי כי יתילד מלהט השמש באויר הלח, וגם בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת, ומפני שאריכות לא הבאתי דעותיהם, והרוצה לרוות צמאונו יעיין בספריהם: [כד] כתב הרש"ד, כי הטעם אינו מספיק לפירושו, כי היה ראוי להיות מלת „הברית" בטעם מפסיק יותר ממלת הקימותי, ע"כ דעתו שמלת הקימותי, חוזרת על הברית, ורצה לומר זה האות של הקשת הוא אות על הברית שהקימותי עם שהטעם אינו מסכים לזה, כי אות מוקף לברית, והיה טעמו כזה, לפי שמלת אות סמוכה לברית בסמיכות ענין אות של הברית: [כה] מלת אב על שתי פנים, אב המוליד, גם המורה יקרא כן, כמו „אבי יושב אהל ומקנה" (למעלה ד' כ) וע"כ אמר וחם הוא אבי כנען להורות שגם חם מקולקל כבנו כנען, וכנען בן יקיר לו, וכענין אביך האמורי (יחז' טז ג) (רמב"ן) הוא היה פדע כדורו כבני אבי כנען, כמו „קמואל אבי ארם" (למטה כב כא) רגילין פי' לסקבה על שם אחד מבניהם החביב להם, או מטעם אחר ולכן קללו נח (רוו"ה), ולפי הפשט לפי שעתיד לספר שנתקלל כנען, ועדיין לא הוכיר תולדות

יהל אור

„כי יהיה נערה בתולה" (דבר' כב כג): (סב) לפי שפעמים רבות לא תראה הקשת בענן ביום הגשם בהיות השמים שממעל לנו מכוסים בעננים או שתעמוד השמש בחצי השמים, וכשבורים אתם שעת צרה היא לכם לפי שאמרתי ונראתה הקשת בענן, ואינה נראית, אבל ידעו תדעו כי תמיד תהיה הקשת בענן, ולזה אמר „שהיא לעולם שם בסתר": (סג) ואם איננה נראית לכם מסבת טבעיות היא נראית לפני, וזה שאמר וראיתיה לזכור ברית עולם לא שהקשת תזכיר את הברית ח"לילה, ובשיטה ראשונה „וטעם וראיתיה לעולם הוא רואה אותה רק כאשר תראו הקשת אתם תדעו כי אני רואה אותה וזוכר בריתי": (סד) פי' מלת הקמותי איננה חוזרת על זאת אות הברית שקאי על הקשת, אלא פי' על השבועה שקיימה וכמו שפי' (למעלה פסוק יא), שעל זאת הברית נאמר אשר נשבעתי: (סה) ובשיטה ראשונה „ואמר בכאן אבי כנען לפרש מעשה האב והבן, וכן כתב הרד"ק אמר זה לענין הספור שרוצה לספר מענין נח על דבר היין: (סו) ובשיטה ראשונה „וטעם וחם אבי כנען להורות ששניהם רעים, והפך זה אבי כל בני עבר": (סז) וכן כתב הר"ן, שהיה כנען דומה לאביו במדותיו, וכנען היה שותף עם אביו בעבירה, לכן קללו במקומו: (סח) והאב הרד"ק, כי ראה הי"ל כי זרע כנען עתיד להיות רע, ונתן בפי נח לקללו כי נביא היה ונתקיימו קללתו: (סט) וזהו הטעם שלא רצו האבות הקדושים לקחת מהם נשים כמו שיפרש הח' ז"ל (למטה י כא) בפי' „אבי כל בני עבר" „להודיע אבי העברים, כי אין למעלה ממנו, והשם אלהינו, וכן כתוב „כה אמר ד' אלהי העברים" (שמות ט א), וכנען אבי חם (נ"ל וחם אבי כנען) שאין למטה ממנו, ואין ראוי להתערב קדש בחול": (ע) ופי' שם הח' ז"ל „כלל לעבדי עבדי גוים": (עא) ובשיטה ראשונה „ונח לקח

גרגרים

מקורי רש"י ג טז) ב"ר לו ב ועיין בפי' מהרז"ו שם

www.daat.ac.il - דעת - אתר לימודי יהדות והרוח

וְיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃ כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ כא וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ כב וַיַּרְא חָם

אונקלוס

דִכְנָעַן׃ יט תְּלָתָא אִלֵּין בְּנֵי נֹחַ וּמֵאִלֵּין אִתְבַּדַּרוּ כָּל אַרְעָא׃ כ וְשָׁרִי נֹחַ גְּבַר פָּלַח בְּאַרְעָא וּנְצִיב כַּרְמָא׃ כא וּשְׁתִי מִן חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵהּ׃ כב וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי דִכְנַעַן

רש"י

(כ) ויחל. עשה עצמו חולין יז) שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה כמו איש נעמי: ויטע כרם. כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים יח): (כא) אהלה. אהלה כתיב

אבן עזרא

חת, למה לא פקח עיניו, כי החת והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם, על כן יאמר הכתוב „אל ארץ כנען" (יהושע כב לב): כ ויחל. מתחלה (עב) [כו] מפעלי הכפל (עג) מהבנין הכבד הנוסף (עד) כמו ויסך בדלתים ים (איוב לח ח) (עה): איש האדמה. יודע עבודת האדמה (עו) [כז] וה"א חכמה גדולה (עז) [כח] והדרש שביום שנטעו שתה מיינו (עח) [כט], יש לו סוד (עט) [ל] ואיננו כמשמעו (פ) וכן, ותהר האשה ותלד בן (שמות ב ב) לא היה ביום אחד (פא): כא ויתגל. מלשון גלוי מבנין

יהל אור

נרגרים ונמעס, והזכיר זה הכתוב בעבור מעשה כנען, וכל זה שידעו ישראל כי כנען מקולל הוא מימות נח, ואין ראוי למי שהוא ממשפחת עבר להתחתן במקולל, וככה מצות אברהם גם יצחק, ע"כ הצריך המתרגם לתרגם בת איש כנעני (למטה לח, ב) כמו „יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל)": (עב) הוא מלשון תחלה, כמו „היום אחל גדלך" (יהושע ג ז): (עג) מהכפולים כי שרשו „חלל": (עד) מבנין הפעיל: (עה) נ"ב מהכפולים, כי „ויסך" שרשו „סכך": (עו) ידע עבודת האדמה ולמד את בניו ולבאים אחריו עבודתה, וע"ז קראו איש האדמה, שהיה מבין בתולדות האדמה, ואיך ישתמש להוציא תולדותיה: (עז) וכ"כ הר"ן, שנקרא איש האדמה לפי שהיה חכם גדול בעבודת האדמה, והיא הכמה מפוארה עד מאוד, ובשיטה ראשונה „ובעבור היות נח חכם גדול בעבודת האדמה, ע"כ כתוב איש האדמה כמו קין, וי"א שהוא נשאר באדמה, כי הוא העיקר ובניו טפלים לו, וי"א אדוני האדמה כמו איש נעמי, ואין זה נכון בלה"ק": (עח) כן הוא (בב"ר פ' לו ד, תנחומא נח אות יג פדר"א פ' כג) וכן איתא בזהר נח דף ע"ג, וכן הוא בתרגום יוב"ע „וכיה ביומא אנילא ובשילת ענבין ועצרינון ושתי מן חמרא ורוי": (עט) י"א שהסוד הוא שהיה לו יין תחלה ושתה ממנו ונשתכר, ומתוך השכרות נטע הכרם, ולפ"ז היה הפסוק מאוחר ויהיה פי' כך, ויחל נח איש האדמה ויטע כרם, בעבור כי כבר שתה מן היין וישכר, וי"א כי לשנה האחרת באותו היום שתה ממנו: (פ) וכתב המוטוס, כי דעת א' ז"ל שדעת בעל הדרש שהיה נח נמשך לתאותו, ומרוב תאותו ליין נצטירה אצלו הנאת טעם היין ביום שנטע הכרם, כי אין כוונתו לומר שבאותו היום ממש, וע"ז אמר ואיננו כמשמעו, לא היה ביום אחד: (פא) ודעת הדורש כי חיבור הפעלים

קרני אור

חם לכן הקדים עתה שחם הוא אבי כנען: [כו] לפי משפט הלשון יאמר לנטוע כרם, שכן יבוא תמיד במקור אחר התחלה, „ויחל לבנות" (דה"ב ג ב) „החלם לעשות" (למטה יא ו) „אחל לספור" (דבר' טז ט) וכן כולם, ויתכן שמקרא קצר הוא דוגמת ועיניו החלו כהות (ש"א ג ב) במקום החלו להיות כהות, כך ויחל נח להיות איש האדמה ויטע גם כרם, פי' עכשיו שנשמם הכל מפני המבול הוכרח להיות עובד אדמה, שלא היה צריך לו לפנים, ונטע גם כרם לא שתחלת מטעהו היה כרם וכתרגום יוב"ע, „ושרי נח למהוי גבר פלח בארעא" (רוו"ה): [כז] לפי שנתן לבו לעבוד את האדמה בעבור מלאו הארץ שממה לכן נקרא שמו עליה, שכל מי שנבדל ומיוחד לדבר אחד יקרא איש לאותו דבר, כמו איש האלהים, הוא המיוחד לעבודת השם, והרמב"ן כתב, איש האדמה, כמו אנשי העיר, בעבור היותו דר בכל האדמה, לא בנה עיר ומדינה יתיחס אליה, וכן איש שדה, ובמדרש תנחומא (נח סי' יג) „אמר ר' יהודה בר' שלום בתחילה איש צדיק תמים ועכשיו איש האדמה", ר"ל שפחת מעלתו, ובמקום שהי' כראשונה אלהי בעיונו, חזר להיות בזקנתו איש האדמה חמרי ונרדף בתאוותיו, וכן איתא (זהר תולדות דף קמ א) „בקדמיתא כתיב נח איש צדיק תמים היה, ולבתר נחת לתתא ואמא חמרא תקיף דלא נציל מחד יומא ואשתי מניה ואשתכר ואתגלי": [כח] וכתב הרד"ק, כי נח התעסק בעבודת האדמה והתחכם בה, ועתה אחר המבול התחכם עוד לנטוע הגפנים רבים יחד, ולעשות מן הענבים יין, כי עד הנה לא היו שותים יין אלא אוכלין הענבים כשאר הפירות ונח היה תחלה לנוטע כרם, ועיין רמב"ן מה שכתב ע"ז: [כט] וכתב הרדי"א „מ"ש חז"ל בו ביום נטע, בו ביום שתה מן היין רצו בזה שלא נמשכה שתיית היין בהשתלשלות הדברים, אבל מתחלת המחשבה בשנטע כרם, היה סוף המעשה לשתות יין, כי לזה נתכוון משעה ראשונה": [ל] עיין (למעלה א טו) בפי' הח' ז"ל „ולא זה

מקורי רש"י: יז) תנחומא א נח אות יג, תנחומא ב נח אות כ ב"ר לו ג, ובכולם „עשה חולין". יח) תנחומא א נח אות יג, תנחומא ב נח אות כ ושם „מחרצנים שהכניס בתיבה" ב"ר סוף פל"א ופל"ו ג', ספ"ו

www.daat.ac.il

אָבִ֣י כְנַ֗עַן אֵ֚ת עֶרְוַ֣ת אָבִ֔יו וַיַּגֵּ֥ד
לִשְׁנֵֽי־אֶחָ֖יו בַּחֽוּץ׃ כג וַיִּקַּח֩ שֵׁ֨ם
וָיֶ֜פֶת אֶת־הַשִּׂמְלָ֗ה וַיָּשִׂ֙ימוּ֙ עַל־
שְׁכֶ֣ם שְׁנֵיהֶ֔ם וַיֵּֽלְכוּ֙ אֲחֹ֣רַנִּ֔ית וַיְכַסּ֕וּ
אֵ֖ת עֶרְוַ֣ת אֲבִיהֶ֑ם וּפְנֵיהֶם֙ אֲחֹ֣רַנִּ֔ית
וְעֶרְוַ֥ת אֲבִיהֶ֖ם לֹ֥א רָאֽוּ׃ כד וַיִּ֥יקֶץ
נֹ֖חַ מִיֵּינ֑וֹ וַיֵּ֕דַע אֵ֥ת אֲשֶׁר־עָ֥שָׂה ל֖וֹ

אונקלוס

יָת עֶרְיְתָא דַאֲבוּהִי וְחַוִּי
לִתְרֵין אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃
כג וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת יָת
כְּסוּתָא וְשַׁוִּיו עַל כְּתַף
תַּרְוֵיהוֹן נַאֲזַלוּ מְחַזְּרִין
וַחֲפִיאוּ יָת עֶרְיְתָא
דַאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְּרִין
וְעֶרְיְתָא דַאֲבוּהוֹן לָא
חֲזוֹ׃ כד וְאִתְּעַר נֹחַ
מֵחַמְרֵהּ וִידַע יָת דִּי עֲבַד

אבן עזרא

התפעל (פג) וכן ואל יתעל (ירמי' נא ג) (פג) והיא אהלה מקום ויו (פד) וכן „את קול העם ברעה" (שמות לב יז), כי פרעה אהרן (שם שם כה) (פה): **כג** על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על שכמו (פו) ומלת שכם לא תתחבר (פז): אחרנית. **הפוך** הלוך האדם, כי כל תנועתו לפנים (פח) [לא]: **כד** וייקץ נח. (פט) [לב], הכתוב לא גילה מה נעשה. והעושה היה כנען (צ) וכן היה כי חם ראה ולא כסהו (צא) כאשר עשו אחיו (צב) רק גלה הדבר (צג) [לג] ושמע

רש"י

רמז לעשרת השבטים שנקראו על שם שמרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין (יט) שנאמר (כ) השותים במזרקי יין: ויתגל. לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען. יש מרבותינו אומרים (כא) כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. י"א סרסו וי"א רבעו (כב): (כג) ויקח שם ויפת. אין כתיב כאן ויקחו אלא ויקח למד על שם שנתאמץ במצוה יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנאמר אתן לגוג מקום שם קבר.

קרני אור

גדול מזה יש לו סוד" וכקרני אור הערה קי"ו מה שהבאתי מסת' כ' פריטום דולהן: [לא] ובב"ר (פ' לו ו) „משמע שנאמר וילכו אחורנית, איני יודע שערות אביהם לא ראו, אלא מלמד שנתנו ידיהם על פניהם (פי' שמירה על שמירה שלא יוכלו לראות, ולכך הוליכו לשום השמלה על שכמם שלא יכלו לטלו בידיהם) והיו מהלכין לאחוריהן":
[לב] ובב"ר (פ' לו ז) „וייקץ נח נתפקק יינו מעליו" ופי' רז"ו כי תיבת מיינו מיותר, אלא שלא נאמר שהקיץ משנתו ולא מיינו, ויש לערער על קללתו וברכתו, לכן הודיע שנתפקק ממנו היין ושב לדעתו, וברכתו ברכה, וקללתו קללה: [לג] ורוו"ה פי' „וירא חם וגו' ולא כסהו, ושמע מתמהמה ללכת לבקש את אחיו, שיה אביו מתכוס

יהל אור

הפעלים זה אחר זה ויעע ויתיורה על תכיפת הפעולות באין שיהוי זמני בינתיים: (פב) והראוי ויתגלה, ונפלה הה"א למ"ד פעל כבוא המלה עם וי"ו ההפוך: (פג) ולפעמים תפול גם בלי וי"ו ההפוך כמו „ואל יתעל" והיה ראוי להיות ואל יתעלה, מלשון עליה וגבהות: (פד) ורבים כמוהו ה"א במקום וי"ו: (פה) נכתב ה"א תחת וי"ו:
(פו) פי' מלת שכם סמוכה למלת שניהם ופי' על שכם של שניהם, ור"ל על שכם של כל אחד משניהם, ואילו היה מוסב על שם ויפת היה הכתוב אומר וישימו על שכמם, וכן פי' רנה"ו וז"ל „ואילו אמר על שכמם כמו „צרורות בשמלותם על שכמם" (שמות יב לד) היה במשמע שכל אחד מהם לקח שמלה על שכמו, ומלת השמלה על שמלת כל אחד, עכשיו שאמר על שכם שניהם למדנו שהיתה שמלה אחת קצתה על שכם שם וקצתה על שכם יפת" וזה הוא מה שיפרש הח' ז"ל „כל אחד שם קצת השמלה על שכמו": (פז) כי היא מפורדת, והאהל יוסף פי' לא תתחבר, פי' לומר לשון רבים שכמים, אפילו אמרינו „על שכמם" זה משקל אחר והוא ג"כ לשון יחיד, שכם שלהם, אבל שכמים הוא ל"ר ולא נמצא כן: (פח) כי נוכל לפרש, כי ההלוך היה כדרך שאחרי כ"א, רק הפכו פניהם לצד האחר, ע"כ יפרש הח' ז"ל כי ההלוך היה הפוך הלוך ב"א: (פט) כי הבכרות תבטל הרגשת האדם כמו השינה לפיכך נופל בו לשון הקיצה והערה: (צ) וחם לא עשה שום דבר: (צא) כי הכתוב לא ייחס להם שתהלה רק ראיית ערות אביו שלא כסה אותה ולא שום מעשה: (צב) תיכף כששמעו וכסו אותו, (צג) כמו שאמר הכתוב „ויגד לשני אחיו בחוץ":
ועשה

בקורי רש"י: יט) ב"ר לו ד, ועיין שבת קמז א. כ) עמוס ו ו. כא) תנחומא א נח אות טו, תנחומא ב נח אות כא. כב) תנחומא א נח אות טו סנהד' ע, א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַהּ בְּרַהּ זְעֵירָא׃ כה וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבֵד פָּלַח עַבְדִין יְהֵי לַאֲחוֹהִי׃ כו וַאֲמַר

בְּנוֹ הַקָּטָן׃ כה וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃ כו וַיֹּאמֶר

רש"י

וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת (כג) וגו': ופניהם אחורנית. למה נאמר פעם שניה מלמד שכשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן. הפסול והבזוי (כד) כמו (כה) הנה קטן נתתיך בגוים בזוי: (כה) ארור כנען. אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה (כו). ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בנים

אבן עזרא

כנען (נד) ולא נדע מה עשה [לד], וטעם בנו הקטן לעד כי בן (נה), הוא אומר "ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען" (למטה יו"ד ו) (נו) גם וי"ו בנו שב אל חם הנזכר (נז) על כן קלל כנען (נח) [לה] והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך אלהים את בניו זה דרך דרש (נט): כה עבד עבדים. טעמו עבד כאחד העבדים (ק) ואילו היה עבד העבדים (קא) היה עבד לעבדים (קב) [לו] והעד קדש קדשים (ויקרא ו יח) (קג) בקדש הקדשים

יהל אור

(נד) ועשה מה שעשה: (נה) ור"ל בנו של חם, הקטן שהוא כנען, וכמו שפירש, ואם שהמליצה לא תסבול זאת, עכ"ז הואיל והכתוב לא ייחס לחם בתחלה רק ראיית ערות אביו שלא כסה אותה, ולא שום מעשה שעשה, וכאן ייחס לו איזה עשייה, אם כי לא נדע מה היא, בצירוף עוות המשפט הנראה בתחלת ההשקפה, לקלל את בנו בעון אביו, ולמה בנו הרביעי ולא אחיו הגדולים ממנו, ולכן פי' שחם לא עשה דבר, רק ראה ולא כסה, ובנו כנען כששמע זאת עשה מה שעשה, ולא גילה זאת הכתוב, ואפשר מפני כבודו של נח, והנה גם חז"ל דקדקו מלת עשה, וייחסו לו בעבור זה עשיית עון, י"א סרסו, וי"א רבעו, רק שהם ייחסו המעשה לחם, ונתנו טעם על קללו את כנען, לפי שמנעו מלהוליד בן רביעי לשמשו והוטל על אלו הגדולים לשמשו יותר, לכן קללו שבנו הרביעי ישמש זרעם של אלו, ולא ראה הראב"ע לפרש פשוטו של מקרא, עפ"י הנ"ל, כי המה דרך דרש, כי מי יודע ואם היה מוליד עוד אם לא סרסו, ואם היה מוליד, אפשר היה מוליד יותר מאחד, גם למה חטא בנו להענש בעון אביו, גם למ"ד רבעו, למה קלל בנו הרביעי, ולא אחיו הגדולים ממנו, לכן פי' הראב"ע כנ"ל, (רש"ד), ובשיטה ראשונה "וירא" הם כדרך "וראה את ערותה" (ויקרא כ יז) ולפי דעתי שתיהם מראה כאשר אפרש במקומו, (ושם פי' "וראה כמו ונלה") והנכון בעיני שחם ראה ולא חדש מעשה, רק כנען עשה דבר, והכתוב הסתירו, ואין לנו לפרש ולחפש בדרך סברא לדבר דברים אולי אינם אמת על נביא גדול":

(נו) והיה כנען הקטן שבבניו: (נז) הכתוב כפ' כב שלפני פניו, ור"ל בנו של חם הקטן שהוא כנען הרביעי שבבניו: (נח) כי כנען עשה מה שעשה: (נט) כן דרשו (ב"ר פ לו ז, והובא בתוס' סנהדרין דף ע, א, ד"ה "קלל ברביעי") "חם חטא וכנען נתקלל? אלא לפי שברכו האל אמר לא תנוח קללה במקום ברכה": (ק) ר"ל עבד כשאר עבדים: (קא) פי' שהוא יעבוד העבדים: (קב) היה צריך לכתוב עבד לעבדים: (קג) בפסוק (ויקרא ו יח) כפ' "דבר אל אהרן ואל בניו לאמר וגו' זאת תורת החטאת וגו' קדש קדשים הוא"

קרני אור

כגלוי לעין רואים ולכך קלל: [לד] ובדרז"ל (ב"ר פ' לו ו, תנחומא נח סי' טו) חם חטא וכנען נתקלל, ר' יהודה ור' נחמיה וכו' ויש לרז"ל דעות אחרות (סנהד' ע, א) רב ושמואל, חד אמר סרסו, וחד אמר רבעו, וכתב הרדי"א, "ומכאן לקח הראב"ע מה שכתב שאולי עשה קלון אחר ולא נזכר בתורה", הנה חז"ל דרשו מלת "ראה" על המשכב המגונה, כמ"ש אמר כאן "וירא", ואמר (למטה לד ב) "וירא אותה שכם בן חמור", וכן דקדקו מלת "עשה" ויחסו המעשה לחם ולא לכנען כאשר פי' הח' ז"ל, ונתנו טעם על קללו את כנען, לפי שמנעו מלהוליד בן רביעי לשמשו, והוטל על אלו הגדולים לשמשו יותר, לכן קללו שבנו הרביעי ישמש זרעם של אלו: [לה] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל "והנה עזב ר"א דרכו בפשוטי המקרא והחל להגיד סתרים" עיי"ש מה שפי', והרנב"ו השיגו והצדיק את הח' ז"ל, וכתב "ונראין דבריו בעיני אעפ"י שכתב עליו רמב"ן ז"ל שעזב דרכו בפשוטי המקראות והחל להגיד סתרים, ואני תמה שדמהו למתגלה סתרים, וגם חז"ל הסכימו שסרסו והיא הרעה במעשה ולא גלה הכתוב, ואם בעבור שאמר כי כנען העושה הנה פשט הכתוב יורה כן שאמר בנו הקטן, ואם על חם צריך אתה לדורשו כמו בזוי ופסול, ולפי פי' הרמב"ן ז"ל יהיו סותרים דברי רז"ל, כי הם ז"ל אמרו שחם איננו הצעיר בבני נח, גם אמרו שכנען הוא הרביעי שבבני נח, כי אין טעם שיקלל את הבן, ולא יקלל את חם עושה הרעה", ועיין מהרש"א עה"ת פי' שלא מה שכתב המלקט שם: [לו] והרד"ק פי', כי גם אחיו יהיו עבדים, והוא יהיה עבד להם, כמ"כ לבני שם ויפת, וכן פי' רע"ס, כי היותו עבד לאחיו ראוי היה לו בטבע, כיון שהיה קטן במעלה, ובזוי מכולם, כאמר "ועבד אויל לחכם לב" (משלי יא כט) לכן כתמלו הוסיף שיהיה עבד עבדים,

---

מקורי רש"י: כג) תנחומא א נח אות טו, תנחומא ב נח אות כא, ועיי"ש הערה רכ"ד, ב"ר פל"ו ו. כד) ב"ר פל"ו ג ועיין נכתים נע ב. כה) ירמיה מט טו. כו) תנחומא א נח אות טו, תנחומא ב נח אות כא סנהד' ע א ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן
עֶבֶד לָמוֹ׃ כז יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת
וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד
לָמוֹ׃ כח וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה׃ כט וַיִּהְיוּ

אונקלוס

בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְשֵׁם וִיהֵי
כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃
כז יַפְתֵּי יְיָ לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי
שְׁכִינְתֵּהּ בְּמַשְׁכְּנֵהּ דְשֵׁם
וִיהֵי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃
כח וַחֲיָא נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא
תְּלָת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין׃
כט וַהֲווֹ כָּל יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע

אבן עזרא

(שמות כו לג) (קד) [לז], וטעם לאחיו לכוש ומצרים ופוט (קה) שהם בני אביו (קו) וי"א כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם, והנה שכחו, כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש (קז), וכן כתוב „ותהי ראשית ממלכתו בבל" (למטה יו"ד יו"ד): כו ברוך ד' אלהי שם. חייבין אנו להוסיף תודות לשם (קח) שהוא אלהי שם (קט) והוא ישים כנען עבד לו (קי) ולשם (קיא) והטעם שיכריחנו לעבוד את שם, כי מלת למו כמו להם (קיב) ולחן והוי"ו נוסף כוי"ו תביאמו (שמות טו יז), לכן בחסרון הה"א ובלא וי"ו לא ימצא (קיג) והזכיר עם שם, השם הנכבד והנורא (קיד) בעבור כבוד שם (קטו), ואין

רש"י

היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי כז): (כו) ברוך ד' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת. מתורגם יפת ירחיב כח): וישכן באהלי שם. ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה. והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם כט): ויהי כנען עבד למו. אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים

קרני אור

וכן ת"א „עבד פלח עבדין": [לז] וכן הוא ברד"ק (יחז' מג יב) על הפסוק „זאת תורת הבית על ראש ההר כל גבולו סביב סביב קדש קדשים, הנה זאת תורת הבית", וז"ל הרד"ק שם „כל גבולו סביב סביב, כל גבול ההר סביב הוא קדש קדשים, כנגד ירושלים, כי ירושלים כולה קדש, כמו שנאמר „והיתה העיר קדש", אבל ההר הוא קדש קדשים, והר עליו מקום מקדש מזבח והדביר, הוא קדש הקדשים", ולדבריו יתחזקו, גם דברי המדקדקים אשר אמרו, כי שיר השירים אשר לא בה"א, כמו קדש הקדשים, הוא שיר הנשגב מכל השירים אשר אין למעלה ממנו, וכן החכם המדקדק מ' וואלף מאיר ז"ל בביאורו על (דניאל ט כד) הבדיל בין קדש קדשים ובין קדש הקדשים, ועי' ר"מ פלונגיאן בהשמטה לביאורו כרם שלמה על שה"ש ישיב ע"ז כאשר אמרנו (במד' יח ט) „זה יהיה לך מקדש הקדשים, מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קדש קדשים הוא לך ולבניך בקדש הקדשים תאכלנו", וגו', כתב במקום ובענין אחד, בקדש הקדשים, וכן קדש קדשים, ויפרש כי קדש הקדשים נאמר על המקום אשר בו יאכלו חפצי קדש עיי"ש, והרו"ה כתב יפה דקדק הראב"ע בהבדילו בין עבד עבדים בלא ה"א, לבין עבד העבדים בה"א שטעמו עבד לעבדים, אמנם במה שאמר כי עבד עבדים טעמו עבד כאחד העבדים לא מסתבר, דא"כ לאיזה טעם נסמך היחיד אל הרבים, והיה די באמרו עבד יהיה לאחיו, לכן הנכון שבא בסמוך להורות הפלגת השעבוד, וכמ"ש הרמב"ם (בפי' המשנה נדרים פ"ו משנה ד) על דג דגים וכו', וז"ל „דע כי בלשוננו כשיתחבר שם אחד עם הרבים הרי זה מורה על הכלל ועל הפלגה ברבוי, כמו „הבל הבלים" (קהלת א ב), וכן פי' הרלב"ג. עבד עבדים רוצה לומר עבדות חזק וגלה, כמו הענין בקדש קדשים, שהרצה בו שהיה במדרגה גבוה מהקדושה. ועיין רש"י (במד' ד ד) „קדש הקדשים, פי' המקודש שבכולן": [לח] והרד"א פי'

יהל אור

הוא", ופי' הח' ז"ל „קדש קדשים, כי הוא כאחד הקדשים": (קד) אבל בקדש הקדשים, בעבור היותו בה"א, ע"כ הוא קדש בתוך קדש, ולא כן קדש קדשים: (קה) שבני מצרים כבשו משפחות הכנעני והוציאם מארצם, והיו בארצות אחיהם עבדים נבזים, ועי"ז ניבא שיהיו זרעו עבד עבדים לאחיו בני מצרים, ונראה שבעת ההיא גלו קצתם לארצות כוש ופוט ונמכרו שם לעבדים, וזה לאחיו: (קו) והרמב"ן פי' לאחיו לכל בני העולם, או לאחיו שם ויפת כי אחי אביו יקראו: (קז) זהו אמרפל שהוא נמרוד, לדעת חז"ל (עירובין נג א) כדכתיב וכוש ילד את נמרוד (למטה י, ח): (קח) הוא קדם ופי' לשם אלהים: (קט) ובשיטה ראשונה „ויאמר ברוך ד' אלהי שם, בעבור היות שם עובד השם, וטעם למו לשם, שיכריחנו לעבוד השם, כדרך הגבעונים, למו ליפת, והנה נמצא כנען עבד עבדים לכל אדם בעולם": (קי) לאלהים: (קיא) וכתב הרמב"ן ע"ז, וא"כ נח לקוב הויכיו בא, והנה ברך שיהיה כנען עבד לאלהים: (קיב) פי' שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם: (קיג) פי' שלא ימצא מלת לם אלא או למו או להם:
(קיד) שם העצם באמרו „ד' אלהי שם": (קטו) כי ראה בזרע שם שיהי' עם מיוחד, עובדים

מקורי רש"י: כז) ב"ר פל"ו ה. כח) פס"ז ט כו ועיין הערה נג שם. כט) יומא, רע"א פסיקתא רבתי פסקא כב, ב"ר פל"ו ח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כל ימי נח תשע מאות שנה
וחמשים שנה וימת: פ י א ואלה
תולדת בני נח שם חם ויפת
ויולדו להם בנים אחר המבול:
ב בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון
ותבל ומשך ותירס: ג ובני גמר
אשכנז וריפת ותגרמה: ד ובני יון

מאה וחמשין שנין ומית:
א ואלין תולדת בני נח
שם חם ויפת ואתילידו
להון בנין בתר טופנא:
ב בני יפת גומר ומגוג
ומדי ויון ותובל ומשך
ותירס: ג ובני גומר
אשכנז וריפת ותוגרמה:
ד ובני יון אלישה ותרשיש

רש"י

מבני כנען: (ב) ותירס. זו פרס א):

אבן עזרא

יפת כמוהו (קטו), ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי, והיה ראוי להיותו ארור אבי כנען, אמר כי כמוהו „לעיני חנמאל דודי" (ירמי' לב ב) שהוא בן דודו (קיז) ויתכן שהיה (קיח) גדול מירמיה בשנים, והיה קורא אותו (קיט) בשם אביו (קכ) בעבור כבוד האב (קכא) וכן אשת אחי האב קראה הכתוב „דודתך" (ויקרא יח יד) (קכב) וזה אבי כנען איננו כן (קכג) ופי' (קכד) יפת מן יפה, ולא פי' יפה (קכה) רק הוא כמו „ירחיב" (דברי' יב כ) (קכו) ובלשון ארמית כמוהו (קכז) [לט] והוא מהבנין הכבד הנוסף (קכח) כמו „ומלכים ירד" (ישעי' מא ב) (קכט) ובפסוק הזה ברך יפת גם שם (קל), כי פירוש „וישכון באהלי שם" שישכון אלהים באהלי שם (קלא) כי בפסוק הראשון ברך השם (קלב): ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת (קלג) גם לאחיו, והנה הוא עבד עולם (קלד) [מ], כי מאלה נפצה כל הארץ, וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול (קלה):

יהל אור

השם מיוחד, ויקרא „אלהים" להם, כמו שאמר אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ואמר על העם ביחוד „אלהי ישראל", ע"כ בעבור כבוד שם הזכיר שם העצם: (קטז) לפיכך לא הוזכר בו שם העצם כמו לשם, לפי שאינו שלם כמותו, ולפיכך הזכיר עם יפת מלת אלהים שהוא שם התואר, ועם שם, שם העצם: (קיז) כי כן כתוב מפורש שם מקודם בפ' ח „ויבוא אלי חנמאל בן דודי": (קיח) חנמאל: (קיט) והיה קורא ירמיהו אותו: (קכ) דודי: (קכא) וכן „את לוט אחיו" (למטה יד טו) ר"ל בן אחיו: (קכב) „דוד" הוא ש"ת לאחי האב, כד אהרן (ויקרא י"ד ד) ולנקבה אחות האב, או אשת אחי האב „דודתך" (שם יח יד) ושם פי' הח' ז"ל „השוכבת כדודתך" וכן, הנה חנמאל דודי": (קכג) פי' שלא ידמה זה לענין חנמאל, ודודתך, כי שם יתואר הקטן בגדול בעבור כבודו, אבל זה למה יתואר הגדול בקטן כהפך: (קכד) הגאון הנ"ל: (קכה) ויסתור פי' הגאון: (קכו) ות"א „ארי יפתי" והוא לשון הרחבה: (קכז) יורה על ההרחבה (קכח) מבנין הפעיל, (קכט) בשקל ומלכים ירד: (קל) כי בגודל קצפו על חם או על כנען, התחיל לקלס בתחלת דבריו ואח"כ בירך ב' בניו שם ויפת כסדר תולדותם, ר"ל תחלה יפת ואחריו שם: (קלא) „וישכון" שב אל מלת „אלהים" ופי' הפסוק האלהים ירחיב את גבולו וברכתו, אעפי"כ משכן כבודו לא יהיה אלא באהלי שם, רמז לישראל שהוי' מזרע שם: (קלב) ואמר ברוך השם אלהי שם, רק קודם שברכם, התחיל בשבח האל ית', כמו מרע"ה קודם שהתחיל לברך את ישראל, החל בשבח האל ית' ואמר „ד' מסיני בא וגו'" (דבר' לג ב) ואח"ז ברך את ישראל איש איש כברכתו הראויה לו: (קלג) ויתכן שפי' „למו" דשם, לזרע שם שהם רבים, וכן „עבד למו" דיפת לזרע יפת ג"כ יהיה עבד: (קלד) פי' לכל העולם, כי זכר שם ויפת ואחיו והמה כל העולם: (קלה) והיה זה נבואה לעתיד, ליפת בירך באוצר הטוה"ז שירחיב ד' גבולו, וכן היה כי רוב המדינות הראשיות מזרעו של יפת הם, ואת שם בירך באוצר האמיתי שישכון אלהים באהליו, וכן ארירת כנען לא נתקיים מיד, כי

קרני אור

פי' והנה אמר „עבד למו" בלשון רבים בהיות „שם" לשון יחיד, להגיד שיהיה כנען עבד לשם ועבד לאחיו בני חם, וכתב רוו"ה המפרשים יבינו מלת למו כמו להם כחשבם שהוא רבים, כמו וזאת משעיר למו (דבר' לג ב), לכן נלאו לפרש לומר לשם ולאלהיו, או לזרע שם שהם רבים, ואחרים יאמרו שחוזר על לאחיו שבפסוק שקודם, אמנם אין צורך לזה, כי כבר מצאנוהו לסימן לשון יחיד לבד כמו „עשהו פסל ויסגד למו" (ישעי' מד טו) ותרגומו „אתכיה לצלמא וכעה מניה": [לט] כי מלת „יפת" שבעברית הוא מלשון ארמית, ומורה על ההרחבה, וכן ת"א על הפ' „כי עתה הרחיב ד' לנו" (למטה כו כב) „ארי כען אפתי ד' לנא", והרד"ק פי' ששרשו „פתה" והוא מבנין הפעיל, וראוי להיות „יפתה": [מ] והעקידה בראשית שער יג כתב כי תכונות בני נח הי' מקבילות לג' ראשים, ויורו ע"ז ג"כ שמותם שם אשר ממנו נולדו

מקורי רש"י: א) כ"ר לז א יומא י א, פס"ז י ב, ועיין שם הערה א.

אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים׃
ה מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם
אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃
ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃
ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה
וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא
וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא
הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃ ט הוּא־

אונקלוס

כִּתִּים וְדֹדָנִים׃ ה מֵאִלֵּין
אִתְפָּרְשׁוּ נְגָוַת עַמְמַיָּא
בְּאַרְעֲהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵהּ
לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃
ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם
וּפוּט וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי כוּשׁ
סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה
וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי
רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ
אוֹלִיד יָת נִמְרֹד הוּא
שָׁרִי לְמִהְוֵי גְּבַר תַּקִּיף
בְּאַרְעָא׃ ט הוּא הֲוָה

אבן עזרא

ד כתים, שם (א) והוא בן יון על כן אמרתי בפי' ס' דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא (ב) [א]: ח נמרוד. אל תבקש טעם לכל השמות, אם לא נכתב (ג) [ב] והוא החל להראות גבורות בני אדם על החיות, (ד) [ג] כי היה גבור ציד (ה), וטעם לפני ד' שהיה בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולה לשם (ו) וזו דרך הפשט, והדרש דרך אחרת (ז):

רש"י

(ח) להיות גבור. להמריד כל העולם על

קרני אור

האכות הקדושים, ועם בני ישראל מאמיני האחדות, ומקבלים תורת אל חי, אם אבי כנען ומצרים ובניהם יושבי אפריקא אשר תועבותיהם בימי קדם נודעות לרוע, וגם עתה יתמכרו רק לפעולות בהמיות, ודבר אין להם עם מלאכת מחשבת, ועיון שכלי נקרא כן בעבור חום טבעי ורתיחת דמו המסבבים לו נטיתו אחר החומר, להשקיף תמיד אל הויות גופו ותשוקותיו הבהמיות, ויפת אבי יון, ושאר יושבי אירופא משקיפים תמיד אל המועיל, ומשתדלים תמיד בתיקון החברה על צד היותר טוב, להתנהג תמיד בכל מעשיהם, על פי הרגש היופי והנועם, ונקרא השם „יפת" מגזרת יפה כמאמרם ז"ל, יפיפיתו של יפת מלשון יון היפה והערב להשמעת אזנים: [א] ולפי דעתו היא המלכות השלישית וחשב מלכות ישמעאל למלכות הרביעית, והרמב"ן השיג ע"ז וכתב שבאמת הרביעית הם הרומיים: [ב] ובדרז"ל (עירובין נג א, חגיגה יג א) כי נקרא שמו נמרוד בעבור שהמריד את כל העולם כולו עליו במלכותו, ודעת הא' ז"ל, כי דרך הפשט אם היה כן, היה ראוי שיקרא ממרד ולא נמרד:
[ג] והרד"ק פי' הוא החל להיות גבור בארץ, אינו אומר כי לא היה גבור לפניו, ולא בדורו אלא הוא, כי זה לא יתכן, והלא הנפילים היו, ועוד שמלת החל אינו נופל בזה הענין, כי החל ר"ל החל לעשות מעשה, אלא פי' החל להראות גבורתו באומה אחת, או באומות לכובשן תחתיו, ולהיות מלך עליהם, כי עד שקם הוא, לא היה אדם שמלאו

יהל אור

זרע כנען הי' מלכים ושרים מהם עד כבוש ארצם: (א) ר"ל שהוא שם יחיד, אף שהוא על המשפט לשון רבים: (ב) וכן כתב הא' ז"ל (במד' כד כד) על הפ' „וצים מיד כתים" „וכתים מבני יון כי כן כתוב, ויתכן להיות רמז למלכות אנטיוכס, וכבר ביארתי בס' דניאל, כי מלכות יון וכתים אחת היא, והיא החיה השלישית בראיות", ודעת הא' ז"ל כי הכתים הם הרומיים, והיא מלכות יון בעצמה, הן בממשלתה והן באמונתה, ובשיטה ראשונה, „והנה יון מבני יפת על כן אמרתי בספרי, כי אנחנו בגלות בני יפת ולא בגלות אדום", וכן הוא דעת בן גוריון שהם הרומיים החונים בבקעת כנפניא על נהר טיב"ר, וכ"ה דעת אונקלס (במד' כד כד) על הפ' „וצים מיד כתים" שתרגם „וְסִיעָן יִצְטַרְחָן מרומאי" וכן דעת יונ"ע: (ג) ובשיטה ראשונה „לא ידענו למה נקרא שם נמרד, כי הנה לפי הדרש נקרא כלב מרד, ודרך הפשט בעבור כי אמר הכתוב כנמרוד גבור ציד לפני ד', שהיה צד הבהמות ומקריבם לפני השם, והוא החל להראות גבורתו על החיות": (ד) כי הוא התגבר על החיות לצוד אותם בגבורתו ותחבולותיו עד שתמהו בני אדם עליו איך יכול עליהם: (ה) תאר גבור, אינו נופל על כח החוזק שבאדם שיוכל לסבול על כתפיו משא של מאה בני אדם עד שיתקומם על מאה הלוטים, כי ע"ז נכתב תאר חזק, אבל גבור על בעל הלב שמדתו להשתרר על זולתו ולהכניעו (רנה"ו), ורוו"ה כתב גבור הוא בכח הגוף, אבל חזק הוא בעל יכולת מחוץ לגוף אף אם חלש הוא, כגון מלך חזק שיש לו חיל עצום וכיוצא: (ו) וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, ואין דבריו נראין, והנה הוא מצדיק רשע, כי רז"ל ידעו רשעו בקבלה, ויפרש כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות, ולצוד אותן, ואמר לפני ד' להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה, וכן „ותשחת הארץ לפני האלהים" כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו, כענין „ונכרתה הנפש ההיא מלפני" (ויקרא כב ג) כי בכל מקום הוא לפניו, וכן פי' הרלב"ג: (ז) כמו שהבאתי למעלה הערה ב' מדרז"ל שהיה צד הבריות בפיו וממרד אותם מהש"י, ונקרא נמרד ולא „ממרד", כי לבסוף מרדו עליו ונהרג ע"י עשו, שהרג אותו

www.daat.ac.il דעת- אתר לימודי יהדות ורוח

הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן
יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃
וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ
וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ יא מִן־
הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־
נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃

אונקלוס

גְּבַר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ עַל כֵּן יִתְאֲמַר כְּנִמְרֹד גְּבַר תַּקִּיף קֳדָם יְיָ׃ י וַהֲוָה רֵישׁ מַלְכוּתֵהּ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאַרְעָא דְּבָבֶל׃ יא מִן אַרְעָא (ס"א עֵיצָה) הַהִיא נְפַק אֲתוּרָאָה וּבְנָא יָת נִינְוֵה וְיָת רְחֹבֹת (נ"א רְחוֹבֵי) קַרְתָּא וְיָת כָּלַח׃

רש"י

הקב"ה בעצת דור הפלגה ב): (ט) גבור ציד. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום ג): לפני ה'. מתכוין להקניטו על פניו: על כן יאמר. על כל אדם מרשיע בעזות פנים. יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד ד): (יא) מן הארץ. כיון שראה אשור

אבן עזרא

ט על כן יאמר. משל היה גם בימי משה (ח): יא וטעם מן הארץ ההיא יצא אשור. הוא בן יפת (ט) [ד], וזה היה אחר הפלגה, והמלך אשר מלך על בבל בתחלה היה נמרוד (י) [ה]. ובעל סדר עולם פירש, כי בימיו נפלגה

יהל אור

אותו ואת חנוך בנו (תיוב"ע למטה כה כז על הפ' איש יודע ציד): (ח) כך היה משל הדיוט, כשהי' רוצים להלל איש גבור הי' אומרים דרך גוזמא שהוא כנמרד, וכן פי' הרלב"ג: (ט) וע"ז כתב הרש"ד, ולא ידעתי היכן מצא לו בן ליפת ששמו אשור, והרד"ק פי' אולי היה מבני חם לפי שזכרו עם בני חם, או היה בן שם, כמו שאמר "בני שם עלם ואשור" (למעלה יו"ד, כ) ועיין קרני אור:

(י) כן הוא (בפדר"א פ' יא) שחשב מן י' מלכים שמלכו מסוף העולם ועד סופו, הראשון זה הקב"ה, והמלך השני נמרוד, נמצא שהוא היה המלך הראשון: (יא) וכן הוא בדרז"ל (חולין פט א) "נתתי גדולה לנמרוד, אמר הבה נבנה לנו עיר", ופי' רש"י ז"ל נמרוד מלך בדור הפלגה, וכן (בפדר"א פ' כד) אמר נמרוד לעמו הבה נבנה לנו עיר גדולה ונשב שם בתוכה פן

קרני אור

לבו בגבורתו למשול על עם וזהו שאמר בארץ, ורנה"ו פי', החל אחר המבול, כי קודם המבול היו גבורים ממנו, ויבאר שבכתוב יפרש איך החזיק מלכות בחלקלקות, ואמר שהי' גבור נלחם עם חית הארץ בקשת ובחצים וטהר הארצות שרבה בהן חיות הארץ, ועשאן למושב בני אדם, והצטדק לפני בני אדם שעושה כן מיראת השם להיטיב עם בני העולם, ועי"כ טעו בו ודבקו אחריו, עד שראה עצמו חזק ועצום, ואז החל להיות גבור בארץ מתקומם על הטובים ומושל עליהם בזדון, ע"כ יאמר כנמרוד גבור ציד לפני ד', ע"כ היה למשל בימים ההם, ובימי משה שהי' אומרים על מושל רשע, שמראה טלפים כאלו הוא צדיק זה דומה לנמרוד הרשע, ועי"כ הכניע והזיד עם אנשי דורו, ובהיות זה טעם המשל לא נאמר כנמרד גבור בארץ: [ד] והרמב"ן יפרש, שתחלת מלכותו היה בבל ומשם יצא אל ארץ אשור, כי אשור מבני שם היה וזהו כלשון ויצא חצר אדר ועבר עצמונה (במד' לד ד') ולכן תקרא ארץ אשור ארץ נמרוד, כמ"ש "ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה" (מיכה ה ה), ושיבח הרש"ל הפי' הזה, וכתב מה נעמו אמריו כאן לפי פשטות המקרא, וכן כוון אונקלוס לפי' זה שתרגם מן ארעא ההיא נפק אתוראה", וכן תרגם יוב"ע "מן ארעא ההיא נפק נמרוד ומלך באתור", וכן בג' (יומא י, א) פי' שם על שם מדינה ולא על שם אדם, ובבכוה"ע לבנת תק"ן (צד 38) פי' הח' ר' יהודה לבית ייטלס בענין אחר והשיג על הרש"ד, והסכים כרמב"ן בפירושו ולא כדעתו בפתרון המלה עיי"ש, ורנה"ו כתב שהוא אשור בן שם, והניח ארצו וממשלתו ברצון טוב, שלא להתערב עם נמרוד ואנשיו שהיו במורדי אור וזכה להיות ממלכה גדולה בעולם מושל על עמים רבים דורות רבות עד חורבן נוה כמבואר בספרי הקדש, גם בשארית דברי הימים לסופרים קדמונים בעמים, ומלכות נמרוד בן כוש נאבדה מן העולם, ומשלו בני אשור על שתי הממלכות ולכן לא מצאנו זכר נמרוד בספרי הסופרים הקדמונים שכתבו שלשלת מלכי אשור כי לא היה מהם:

[ה] ורוו"ה כתב, כי נמרוד לא היה המלך הראשון בארץ, וכן כתבו כותבי דברי הימים לעמים שהרי נביאי האמת העידו, כי אשור בן שם מלך שם תחלה, וישעי' אמר (ישעי' כג יג) "הן ארץ כשדים זה העם לא היה אשור יסדה לציים", פי' הוא יסדה בהיותה מלאה ציים, חיות רעות ואנשים פרועים (ווילדע) ומיכה אמר (מיכה ה, ה) "ורעו את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה", הרי שאשור משל בה תחלה, ולאחר ימים ירד נמרוד לתוכה ונגברה ידו ומלך ויצא אשור משם, והוא שכתב כאן "משם יצא אשור" וידוע שבבל וכשדים אחד הם בכל הנביאים, גם נמצא בד"ס לקדמונים שהמלך הראשון היה שמו בילוס, ואחריו נינו, ויתכן כי נינו שס"ן בנו של אשור, ולכבודו קרא שם העיר הגדולה "נינוה", ולפי זה לא יהיה פי' מלת ראשית על ההתחלה, אלא כמו "ראשית שמנים ימשחו" (עמוס ו, ו) השמנים

מקורי רש"י: ב) פסחים צד ב ועיין עירובין נג א. ג) תיוב"ע וב"ר פל"ז ב "צד את הבריות בפיהם" ועיין יפ"ת שם. ד) ב"ר פל"ז, ב. עיין רש"י ויקרא כו יד.

www.daat.ac.il

יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא
הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־
לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים
וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים
וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם
פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס טו וּכְנַעַן
יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃

אונקלוס

יב וְיָת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין
כְּלַח הִיא קַרְתָּא רַבְּתָא׃
יג וּמִצְרָאֵי (בכל הס׳ וּמִצְרַיִם)
אוֹלִיד יָת לוּדָאֵי וְיָת
עֲנָמָאֵי וְיָת לְהָבָאֵי וְיָת
נַפְתּוּחָאֵי׃ יד וְיָת פַּתְרוּסָאֵי
וְיָת כַּסְלוּחָאֵי דִּי נְפָקוּ
מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת
קַפּוּטְקָאֵי׃ טו וּכְנַעַן
אוֹלִיד יָת צִידוֹן בֻּכְרֵהּ

אבן עזרא

הארץ (יח) [ו] שהוא היה מלך על השבעים (יג): יב היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם „ויבן את נינוה" (יג) [ז] ולהיותו דבק עם רסן (יד) או עם כלח איננו רחוק (טו) [ח]: יג ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות (טז) בבל מדינה משפחה על כן הם כולם לשון רבים (יז) [ט] גם פתרוסים לעד (יח) והראיה הגמורה אשר יצאו משם ושם רמז למקום [י] גם כפתורים ילדם מצרים (יט) [יא] ובעבור שהבן מאון האב ומכחו בצלמו בדמותו

רש״י

את בניו סומעין לנמרוד ומורדים במקום לבנות המגדל יצא מתוכם ה): (יב) העיר הגדולה. היא נינוה ו) שנאמר ז) ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים. שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים.

קרני אור

המנים המבונים, וכן „ותהי ראשית ממלכתו" עיקר וחשיבות ממלכתו היתה בבל:

[ו] ובסדר עולם שלפנינו ליתא, ועיין במנות לסד״ע מסת׳ ר״ב ראטנער מווילנא פ׳ יד שהעיר ג״כ ע״ז וכתב שיש הרבה מאמרים שהביאו הקדמונים מסדר עולם, ולפנינו בדפוס אין כל שמץ דבר מהם, והביא גם המאמר הזה בס׳ מ״א שם: [ז] וכן הוא בדרז״ל (יומא י, א) היא העיר הגדולה, איני יודע אם נינוה העיר הגדולה, אם רסן העיר הגדולה, כשהוא אומר „ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים" (יונה ג ג) הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה", ועיין תוס׳ שם ד״ה „איני יודע" שעל כלח ליכא לספוקי משום דמינה קא סליק אם איתא דעלה קאי לא הוי ליה למימר, „היא העיר הגדולה", אלא „העיר הגדולה": [ח] על שם „רסן" יכול להיות שהוא מן מתג ורסן, שעל ידי הרסן ימשול הרוכב על בהמתו, ע״כ קראו שם העיר רסן, שהיתה מבצר חזק כנגד האויב, ובנאה בעבור שבטו נמרוד הרע שלא יחריב ארצו (רנה״ו) והחזקוני פי׳ שבנה רסן בין נינוה ובין כלח, ותכף נינוה וכלח יחדיו וכו׳ דומות לעיר גדולה, ולכך נקראת נינוה העיר הגדולה: [ט] ובב״ר (פ׳ לז) כל מוניטא של מצרים יש ר״ל יו״ד מ״ם כמו שטבעו כים: [י] או פי׳ אשר יצאו משם פלשתים מכסלוחים, או משניהם מפתרוסים וכסלוחים שהתחתנו יחד. וכן הוא דעת רש״י ז״ל עפ״י המדרש שמשניהם יצאו, וכן פי׳ הרד״ק ומלאנו מלת „שם" נופלת על האדם „משם רועה אבן ישראל" (למטה מט כד)

יהל אור

נפוץ על פני כל הארץ וכו׳: (יב) וכדעת יש אומרים שהביא למטה (יא י) כי שבעים היו בוני המגדל, וסיים שם כי איננו נכון וקיבל דעת סדר עולם שבוני המגדל היו לאלפים ולרבבות, וא״כ היה הוא מלך על כולם, ובשיטה ראשונה „ויש מחשבים אלה הנזכרים, ואומרים כי שבעים אנשים היו בדור הפלגה, והנה מה נעשה עם בעל סדר עולם ששם היו אברהם (ר״ל שאברהם היה בהפלגה, כמ״ש שהיה בן מ״ח שנה) והנה אין מספר להם: (יג) וכן פי׳ רוב המפרשים, כי על נינוה אמר, כמו שנאמר עליה (יונה ג ג) „גדולה לאלהים": (יד) כן הוא דעת הרלב״ג, וכתב „היא העיר הגדולה שב אל רסן לפי מה שאחשוב כי הוא יותר ראוי לפי מנהג הלשון", וכן פי׳ הרד״ק: (טו) כי עליהם היה הספור: (טז) וכן כולם מצינו בכתובים שהן שמות ארצות, ובבני מצרים יש מקצת שלא מצינו בכתובים זכרונם כמו ענמים, לובים, כסלוחים, נפתוחים: (יז) וכן כתב הרלב״ג „לודים ענמים, ושאר השמות הנמשכים להם הם כולם שמות משפחות נקראות בשם המקומות אשר ישבו בהן": (יח) שנקראים על שם פתרוס הנזכרת (ירמי׳ מד א, שם שם טו, יחזק׳ כט יד, שם ל יד) והיא הנקראת טעבייד״א והיא ממלכה גדולה: (יט) ונקראים על שם

ופי׳ הרד״ק משם מכבוד יוסף שנתן לו האל רעה עתה כל ישראל: [יא] וגם משם יצאו פלשתים כמבואר במקרא, „כי שדד ד׳ את פלשתים שארית אי כפתור" (ירמי׳ מז ד) וכתב הרמב״ן כי כבשו ארץ ששמה פלשת, ונקראו אח״כ פלשתים ע״ש הארץ, וזהו „כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם (דבר׳ ב כג), וכתב רנה״ו, אבל כפתורים לא אמר אשר יצאו משם, כי היוצאים משם כבר אביהם כאמרו כפתורים היוצאים מכפתור, אבל פלשתים וכפתורים שני שמות הם, ולולי נכתב לא ידענו כי מיהם, ובנבואות ירמיה על חורבן פלשתים „כי שודד ד׳ את פלשתים, שארית אי כפתור" (ירמי׳ מז ד) לא שפלשתים וכפתורים אחד

מקורי רש״י: ה) ב״ר לג ד ועיין יומא י א. ו) ב״ר שם. יומא שם. ז) יונה ג ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טו ואת היבוסי ואת האמרי ואת
הגרגשי: יז ואת החוי ואת הערקי
ואת הסיני: יח ואת הארודי ואת
הצמרי ואת החמתי ואחר נפצו
משפחות הכנעני: יט ויהי גבול
הכנעני מצידן באכה גררה עד
עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה
וצבים עד לשע: כ אלה בני חם
למשפחתם ללשנתם בארצתם
בגויהם: ס כא ולשם ילד גם הוא
אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול:

*וצבוים קרי

אונקלוס

וית חת: טו וית יבוסאי
וית אמוראי וית גרגשאי:
יז וית חואי וית ערקאי
וית אנתוסאי: יח וית
ארודאי וית צמראי וית
חמתאי ובתר כן אתבדרו
זרעית כנענאי: יט והוה
תחום כנענאי מצידון
ממטי לגרר עד עזה ממטי
לסדום ועמורה ואדמה
וצבוים עד לשע: כ אלין
בני חם לזרעיתהון
ללישנהון בארעתהון
בעממיהון: כא ולשם
אתיליד אף הוא אבוהון
דכל בני עבר אחוהי

רש"י

משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהן אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים ח): (יח) ואחר נפצו. מאלה נפוצו משפחות הרבה: (יט) גבול. סוף ארצו. כל גבול לשון סוף וקצה: באכה. שם דבר ול"נ כאדם האומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשנתם בארצותם. אף על פי שנחלקו ללשונות וארצות כולם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר. הנהר היה שם: אחי יפת הגדול. איני יודע אם יפת הגדול אם שם. כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגו' שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול ט) שהרי בן ת"ק שנה היה נח כשהתחיל להוליד והמבול היה בשנת שש מאות שנה נמצא שהגדול בבניו היה בן מאה שנה ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול: אחי יפת. ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו:

אבן עזרא

יאמר לו ילד (ס): יט באכה גררה. (כא) אל גרר (כב): כ אלה בני חם ללשונותם. (כג) וכן אמר על בני יפת (כד) ועל בני שם (כה): כא וטעם אבי כל בני עבר. להודיע אבי

יהל אור

כפתור (דבר' ב כג): (כ) וז"ל רש"י ז"ל: (למעלה ד יח) בפ' "ועירד ילד" יש מקום שהוא אומר בזכר "הוליד", ויש מקום שהוא אומר "ילד", שהלידה משמשת שתי לשונות, לידת האשה, וזריעת תולדות האיש, כשהוא אומר הוליד, בלשון הפעיל מדבר, בלידת האשה, פלוני הוליד את אשתו בן או בת, כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש: (כא) אין הכ"ף נוספת כאשר חשבו רבים, אך היא לנכח היודע המקום, ואלו היתה נוספת לא היה אומר כן בכל המקרא בואך בכ"ף: (כב) ה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד בתחילתה: (כג) הם משפחות ללשונותם שכל אחד מהם היה איש ללשונו ראש אמתו ומנהיגה כפי דבריו ומנהיגיו בארצותיו שלקחו כל אחד מחוז ידוע והושיב שם בני משפחתו ונעשו לגוים: (כד) למעלה פ' ה' "איש ללשונו": (כה) למטה פ' לא "למשפחותם לגשונותם", ובשיטה ראשונה "משפט לה"ק כאשר ישלים בזכר איש יהא ממנו, כמו "ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שעיר" וגו' והנה השלים שם חם ויפת, והאל מיפת (למעלה פ' ב):

קרני אור

אחד כדברי הרמב"ן ז"ל, ואונקלס ויונ"ע תרגמו "קפוטקאי", ורבינו סעדיה פי' "דמיטא", וכן נקראת עוד היום:

עממ

מקורי רש"י: ח) ב"ר לו ס. ט) ב"ר לו ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד
וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל
וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ כד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־
שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃
כה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד
פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם
אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־

אונקלוס

דיפת רבא: כב בני שם
עילם ואשור וארפכשד
ולוד וארם: כג ובני ארם
עוץ וחול וגתר ומש:
כד וארפכשד אוליד ית
שלח ושלח אוליד ית
עבר: כה ולעבר אתילידו
תרין בנין שום חד פלג
ארי ביומוהי אתפליגת
ארעא ושום אחוהי יקטן:
כו ויקטן אוליד ית

אבן עזרא

העברים (כו) [יב] כי אין למעלה ממנו (כז) זהשם אלהיו, וכן כתב „כה אמר ד' אלהי העברים" (שמות ז"ד, ג) וכנען אבי חם (כח) שאין למטה ממנו, ואין ראוי להתערב קדש בחול, וטעם אחי יפת הגדול, שהיה יפת טוב (כט) והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול [יג] בעבור כבודו (ל), והעד (לא) שאמר הכתוב (לב) כי נח היה בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד, ואין בזה מקום לטעון (לג) כי אין פחות מת"ק שנה (לד)

רש"י

(כה) נפלגה. נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהיה עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד י) ושנינו בסדר עולם יא) שבסוף ימיו נתפלגו שא"ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו' ואחר כך ויהי כל הארץ וגו' וא"ת באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין עצמו יב) לכך זכה להעמיד

קרני אור

[יב] והרמב"ן פי', אבי כל בני עבר, שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם, ולא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם הא"ם אבי פלג, כי למה ייחס אותן אליו, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' רנה"ו, וכתב שד"ל הנכון כדעת רש"י ז"ל ורמב"ן, שהטעם אנשי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם, וכתב הרדי"א מה שזכרה התורה תולדות שם באחרונה להיותו הגדול שבהם, לפי שרצה לספר ממנו השתלשלות האומה באברהם וזרעו, ולכן זכר ראשונה תולדות יפת ותולדות חם והשאיר שם באחרונה כדי שיספר תולדותיו, ואיך באו ממנו האבות הקדושים, ועיין הערה שאח"ז שדעת הרדי"א שגם הוא הגדול, ולדעת הרלב"ג שיפת הוא הגדול, ראיתו שהתורה הקדימה לספר תולדות יפת קודם תולדות שם: [יג] רבו הדעות בזה מי הוא הגדול, א) דעת הח' ז"ל יפת הגדול שבאחים ואחריו חם ושם הקטן, וכן הוא דעת הרלב"ג ונזכר שם בראשית למעלתו, ב) דעת רש"י ז"ל שיפת הוא הגדול משם, שלא הגיע לק' שנה עד שנתים אחר המבול, ג) דעת הרמב"ן ז"ל יפת הגדול ואחריו שם, וחם הוא הקטן, וכן הוא דעת רז"ל (סנהד' סט ב) דרך חכמתם קחשיב, ועיין בתוס' שם ד"ה „אלא" שמקשה א"כ ליחשב חם לבסוף, וקרא קא חשיב שם חם ויפת, ועיין (ב"ר פ' כו ופ' לז) וכיפה תואר וביאור מהרז"ו, ואח"כ כתב הרמב"ן ז"ל, והנראה כי הגדול תואר

יהל אור

(כו) שממנו יצאו האבות, ויותר הי' חשובים תולדותיו מתולדות אחיו שהיה אבי כל בני עבר, ודעתו על עבר בן שלח בן ארפכשד, וכן פי' הרדי"א, וכן פי' הרש"ד, כי להיותו גדול המעלה כאשר גם חז"ל קבלו שנביא גדול היה, גם קיבלו שיעקב למד בבית שם ועבר, לכן אליו ייוחסו אנשי המעלה, כמו לאברם העברי (למטה יד יג) ע"ש עבר הנזכר שלמד שם דרכי ד' ומוסריו בעת ברחו מנמרוד ולא ע"ש עבר הנהר, וכן פי' הכוה"ק, ועיין קרני אור דעת רש"י ז"ל והרמב"ן ועיין (שמות א טו) בפי' הח' ז"ל ומה שביארתי שם שהח' ז"ל הביא שם שני הפירושים: (כז) כי הוא היה אבי זרע הסגולה שהן פרי העולם: (כח) כן הוא בכל הדפוסים וט"ס הוא וצ"ל „וחם אבי כנען" או „וכנען אביו חם": (כט) כבוד הוא לשם שהוא מעולה כאחיו שהיה אחי יפת הגדול, לכן פי' הח' ז"ל „שהיה יפת טוב" וכן דעת רש"י ז"ל שפי' „אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו", והטעם שהיה נכבד כיפת שהיה גדול המעלה והשלימות, וכן תיוב"ע „אחוי דיפת רבא בדחלתא דהשם": (ל) בעבור כבודו של שם: (לא) שיפת הוא הגדול: (לב) וכן הוא בב' (סנהד' סט ב), ומפרש על שהיה יפת גדול מכולם: (לג) אחרי כי כן מפורש בכתוב „ויהי נח בן חמש מאות שנה, ויולד נח" (למעלה ה לב): (לד) אחרי

שמבואר

מקורי רש"י: י) ב"ר שם סד"ע פ"א. יא) סד"ע פ"א. יב) ובב"ר פ"ז ד „שהיה מקטין את עסקיו" ובפל"ו ו. „שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו".

www.daat.ac.il דעת—אתר לימודי יהדות ורוח

אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת
וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־
אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ כח וְאֶת־עוֹבָל
וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־
אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־
אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם
מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃
לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת

אונקלוס

אַלְמוֹדָד וְיָת שָׁלֶף וְיָת
חֲצַרְמָוֶת וְיָת יָרַח׃ כז וְיָת
הֲדוֹרָם וְיָת אוּזָל וְיָת
דִּקְלָה׃ כח וְיָת עוֹבָל וְיָת
אֲבִימָאֵל וְיָת שְׁבָא׃ כט וְיָת
אוֹפִר וְיָת חֲוִילָה וְיָת יוֹבָב
כָּל אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַהֲוָה
מוֹתְבָנְהוֹן מִמֵּשָׁא מֵטֵי
לִסְפַר טוּר מַדִּינְחָא׃
לא אִלֵּין בְּנֵי שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְלִישָּׁנֵיהוֹן לְאַרְעָתְהוֹן
בְּעַמְמֵיהוֹן׃ לב אִלֵּין זַרְעֲיַת
בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדָתְהוֹן

רש"י

כל המשפחות הללו: (כו) חצרמות. על

אבן עזרא

ובשנת ת"ר שנה בא המבול (לג) ובצאת נח
מהמבול היה שם בן מאת שנה ושנה אחת (לו)
א"נ בן מאה ואחד שנה) והכתוב אמר (למטה יא י) שנתים אחר המבול (לז) ויש מפרשים (לח) [ידן
כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם, על כן הזכירו הכתוב בתחלה, ואמר כי באשר נולד
שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים (לט) כי יום אחד בשנה חשוב שנה,
ונח נולד באייר ושם בסיון (מ) וכשבא המבול (מא) הי' לנח תקצ"ט שנים וימים (מב) והנה אין
לשם צ"ט שנה שלימות (מג) לשנת המבול (מד) ויהיה שם (מה) כשנולד ארפכשד בן מאה
ושנה ותדשים (מו) ופי' שנתים (מז) שנכנסה השנה השנית מחשבון ראשית המבול (מח) גם

יהל אור

שמבואר ומפורש בהדיא בכתוב, בטח הוא בלי תוספות וגרעון, ולפי דעת הי"מ שמביא להלן לא דקדק הכתוב אם החשבון המרובה יבליע את המועט: (לה) „ונח בן שש מאות שנה, והמבול היה מים על הארץ" (למעלה ז ו): (לו) כי המבול היה שנה: (לז) פי' אז נשלמו לשם מאה שנה, הא למדת שיפת היה הגדול, והיה גדול משם שלשה שנים: (לה) וכן הוא דעת האחרונה של הרמב"ן, וכן הוא דעת הרדי"א שיהיה „הגדול" תואר לשם לומר שהוא אח הגדול של יפת, וכן פי' החזקוני, וכן פי' הרד"ק ועיין קרני אור: (לט) והכתוב שאמר ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד, אינו מחויב שהי' לו חמש מאות שנה שלמים מבלי חסרון יום אחד, אלא שנכנס בשנת חמש מאות שנה אם מעט ואם הרבה: (מ) והח' ז"ל יפרש עפ"י דעתו שבניסן נברא העולם: (מא) בי"ז לחודש אייר: (מב) וימים אחדים, ומה שאמר הכתוב בשנת ת"ר לחיי נח, כי יום אחד בשנה יחשוב שנה: (מג) כי שם נולד בסיון, ויחסרו לשם אותם הימים שהי' לנח יותר על צ"ט שנים כמו שביארתי: (מד) ר"ל ובשנת המבול נגמר החשבון: (מה) פי' להיות לשם כשנולד ארפכשד: (מו) כי בתחלת המבול הי' שם בן צ"ט שנים כמו שכתבנו, וכשעבר המבול היה בן מאה שנה, והיה שנה אחר תחלת המבול, ותחלת השנה השניה כמו שמפרש והולך: (מז) מה שכתוב למטה (יא י) שנתים אחר המבול: (מח) ופי' שנתים אחר המבול, אחר תחלת המבול, וע"ז כתב הרדי"א, לדקו דברי הראב"ע בזה, כי כבר אחז"ל שהחשבון המרובה בולע המעט, והכתוב שאמר ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד אינו מחויב שהיה לו חמש מאות שנה שלמים מבלי חסרון יום אחד, אלא שנכנס בשנת חמש מאות

קרני אור

לשם ודעתו ששם הוא הגדול ואחריו יפת ואחריו חם, וכן דעת הרד"ק ששם היה גדול בשנים, ד) דעת בעל הטעמים שיפת הוא הגדול, ובעל נתה"ש האריך לבאר והביא ג"כ לזה, ה) דעת הרדי"א ששם כמו שזכרתם התורה, שם תחלה ואחריו חם, ואחריו יפת, וכן ביאר רנה"ו, ואמרו אחי יפת הגדול שסב על המדובר בו ונזכרו בכל מקום כסדר תולדותם, ו) בעל ס' מעשה ד' יאמר, והנכון ביישוב כל המקראות הוא ששם וחם ויפת נולדו בכרס אחד, והעד מה שנאמר ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת (למעלה ה' לב) עיי"ש איך שמיישב הפסוקים, ז) רוו"ה פי' שאין דרך הכתוב לכנות הבכור גדול, גם אם הוא הבכור, למה מנה תמיד חם תחלה, אף אחר שקלקל, ע"כ יאמר שיתכן לפרש שהיה נודע בדורו בכנוי יפת הגדול, ע"ש מעשיו או חכמתו, כמו שנהוג בדורות אחרים, כגון ר' אליעזר הגדול וכיוצא, ותם הבכור, לכך מנאו לפני יפת, ושם ראשון לחשיבותו ולכבוד אברהם וזרעו: [יר] עיין יהל אור, וש"ל (ויכה"ק לד 82) ישיג על הרדי"א בזה שסר מעל הטעמים, ועיין אהתדלות מסת' ר"י בכלך מה שהשיב ע"ז בפמ"ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה
נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר
הַמַּבּוּל: פ שביעי יא א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ
שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים: ב וַיְהִי

אונקלוס

בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפְּרָשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא בָּתַר טוֹפָנָא: א וַהֲוָה כָל אַרְעָא לִישָׁן חַד וּמַמְלָל חָד: ב וַהֲוָה בְּמִטַּלְהוֹן

רש"י

שם מקומו. דברי אגדה יג): (א) שפה אחת. לשון הקודש א): ודברים אחדים. באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים ב) נעלה לרקיע

אבן עזרא

יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול (מט) שחסרו המים (נ) הרתה אשת שם (נא) והנה היה שם בן מאה שנה (נב) וכחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומות (נג):

א שפה אחת, בפתח קטן (א) תחת האל"ף כשהוא מוכרת, (ב) ואם הוא נסמך (ג) יבא בפתח גדול (ד) ובספר הדקדוק בארתי, מה חסר דל"ת אחת. (ה) [א] והפלגה היתה נראת משקו, הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה (ו) ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ (ז) כתרגום ארמית חצי (ח) וכמוהו פלגי מים (תה' א ג), הם חלקי המים שהנהר יחולק (ט) [ב] וכן „אי כבוד" (ש"א ד כא) (י) גם „עמנואל" (ישעי' ז יד) שהוא בן הנביא (יא) גם דברי סדר עולם נכונים (יב) [ג] ועליו נסמוך (יג) ואם כן הוא היה אברהם סבוני

קרני אור

[א] וז"ל הח' ז"ל (אחות אות ד) „כי הנה לשון זכר יחיד הוא „אחד" והיה ראוי להיות לשון נקבה „אחדת" ומעטר היות " הדל"ת והתי"ו כאשר הם רפים קרובים במוצא, כנגד על הבאן לאחרים, והנה חסרו הדל"ת ופתחו החי"ת להורות על לשון נקבה", וגם עוד „י"א במלת „אחת" איננו מן „אחד", רק הם ב' מלות כטעם אחד, והם את ואחד והנה אחת מגזרת את" (פי' שתאמר את לזכר ואתת לנקבה) וכן הוא דעת הרד"ק בשרשיו שרש „אחד", שכתב שמלת אחת נראה בפני עצמה ולא נגזרה ממלת אחד כי אם ממלת את ושפה את מאחת מאלה (יחז' יח י) ונאמר את לזכר ואחת לנקבה, אבל מגזרת אחד לא ימלאנו מלה לנקבה, ודעת הח' ז"ל לא כן הוא, וע' פירושו לקהלת (ז כז): [ב] ורוו"ה כתב כי אין לשרש פלג, כי אם ב' משמעות בעברי, א) קלחי מים, „פלגי מים תרד" (איכה ג מח) „פלגים יבלי מים" (ישעי' ל כה), ב) בלבול שפה, „בלע ד' פלג לשונם" (תה' נה י) תבלבל את לשונם, אבל במשמעות חלוקה לא נמצא בעברי, כי אם ארמי, שבארמי חלוקה פלגא, ועתה פי' נפלגה הארץ, נתבלבלה שפת הארץ, או נתרבה בימיו פלגים יבלי מים, והיתה זאת ברכה לארץ, וקרא בנו על שם פלג: [ג] וז"ל (הסד"ע פ"א) „מן המבול

יהל אור

שנה אם מעט, ואם הרבה: (מט) ר"ל לפירוש הזה, לא יתישב היטב מלת „אחר המבול" (למטה יא, י) ולכן אמר אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם: (נ) כמו שכתוב למעלה (ח, ג) „ויחסרו המים מקצה המשים ומאת יום": (נא) וטעמו אחר שהבינו בתי התיבה שימלטו נזקק שם לאשתו והרתה: (נב) ר"ל שנתים אחר המבול, וזה כשנחשוב השבעה הדשים של תשלום עיבורה של אשת שם שנכנסו בשנה השניה שאחר המבול, ונקרא ויולד את ארפכשד שנתיים אחר המבול, מעת ההריון ועד הלידה והיה אז לשם מאה שנה, וא"כ היה שם הגדול: (נג) א) מ"א טו, א, ט, ב) שם כב נב, ג) מ"ב א יז, ד) שם ג, א, ה) שם ח טז, ו) שם ט כט, ז) שם יג י, ח) שם יד כג, ט) שם טו א, י) שם יז א, וכן בעונש המרגלים נאמר „ובניכם יהי' רועים במדבר ארבעים שנה (במד', יד, לג) וידוע שלא הלכו אחר הגזרה כי אם ל"ט שנה, כי ענין המרגלים היה בשנה השנית לצאתם ממצרים, אלא שהכתוב זוכר תמיד החשבון הגדול: (א) בסגול, הנקרא אצל המדקדקים הראשונים פתח קטן: (ב) פי' שאינו נסמך לתיבה

שאחריה: (ג) פי' לתיבה שאחריה: (ד) פתח גדול הוא פתח שלנו א, אף שלא יתכן סמיכת ענין בשם מספר המחובר אל המתואר אבל במלת אחד, כיון שהוא התחלת המספר שוה בסמיכות לשאר שמות: (ה) פי' במלת אחה שהי' לו לומר אחדת, ועיין שמות טז כג, ובפי' הקצר שם לא טו ובביאורי שם: (ו) עד לידת פלג, וזה כי ארפכשד נולד שנתים אחר המבול, ועוד חמש ושלשים שנה שלו, ושלשים של שלח בנו, וארבע ושלשים שנה של עבר בנו בהולידו את פלג, והנה סך הכל מאה ומעט מזעיר: (ז) והיה נכון לפרש שאז נפלגה הארץ, יותר מאשר כאשר שהפלגה היתה בסוף ימיו, וכן כתב הרד"ק, כשנולד הי' מכינים הפלגה לפיכך קרא שמו פלג, וכן הוא בקדמוניות היהודים ליוסף הכהן ספר ראשון פרק ששי: (ח) וכן הוא בלשון ארמית המורגל בתלמוד „פלגא ופלגא" (פסחים עט ב) פי' מחצה על מחצה, פלגא עלי ופלגא עלך (שבת פט ב): (ט) שהן מים הנהגים במקום זה פלג, ובמקום אחר פלג, לא כנהר שהולך ומימיו מחוברים, וכן הארץ נפלגה לאומה זו מקצתה, ומקצתה לאומה אחרת: (י) שנקרא על שם שגלה כבוד בעת לידתו: (יא) שנקרא כן בעת הולדו: (יב) שבסוף ימי פלג נפלגה הארץ ועיין (למטה יא י): (יג) ולא על שקול הדעת:

ועיין

מקורי רש"י: יג) ב"ר לז ח, ילקוט רמז סב. א) תנחומא א נח אות יט, תנחומא ב נח אות כח ירושלמי מגילה פ"א ה"ט ואבן תוס"ע. ב) תנחומא א נח אות יח, תנחומא ב נח אות כב ואות כז, ב"ר פל"ח ה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּקַדְמֵיתָא וְאַשְׁכַּחוּ בִּקְעָתָא בְּאַרְעָא דְבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן: ג וַאֲמַרוּ

בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: ג וַיֹּאמְרוּ

רש״י

ונעשה עמו מלחמה. ד״א על יחידו של עולם. ג) ד״א ודברים אחדים (ס״א דברים. חדים) אמרו אחת לאלף ותרכ״ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמוכות ד): (ב) בנסעם מקדם. שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו׳ הר הקדם ונסעו משם

אבן עזרא

המגדל (יד) ואל תתמה, כי נח ושם היו שם (טו), כי לא מת שם, עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים שנה ויותר (טז) [ד] וטעם שפה אחת לשון אחת, והקרוב אלי שהיה לשון הקדש (יז) [ה] ושם אדם וחוה, וקין גם שת ופלג לעדים (יח) [ו], וטעם דברים אחדים [ז] בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון (יט) [ח] ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים (כ) אם רבים מנורת אחד (כא) [ט] וזה שאמר הכתוב בנסעם מקדם [י] לאות כי הרי ארדט

יהל אור

(יד) ועיין קרני אור שהבאתי מדברי סדר עולם שהיה בן מ״ח שנה בהפלגה: (טו) פי׳ כי לא נתכוונו למרוד בהקב״ה, כי נח ושם ג״כ היו שם: (טז) וכן הוא בסדר עולם (פ״א) יעקב שימש את אבינו אברהם ט״ו שנה, ואת שם נ׳ שנה:

(יז) וכן הוא דעת חז״ל, וכן פי׳ רש״י ז״ל (עיין מקורי רש״י): וכן הוא דעת הרס״ג (הקדמת האגרון לד ג״ב פ״ב 1891): (יח) כי היתה שפת לשון הקדש, כי השמות האלה כולם נגזרים משמות או פעלים מונחים בלה״ק, כמו שהעיד הכתוב על כל אחד מהם, ובשיטה דאפונה „שפה אחת לה״ק והראיה אדם שנבראת מאדמה, ושת כי שת לי אלהים, ונח, ולא כן בלשון ארמית וקדר, ואם דקדוק שלשתם קרוב": (יט) וכן כתב הא׳ ז״ל בס׳ „יסוד מספר" „כי יש מלות משתנות בכל לשון כפי השתנות המקומות":

(כ) וכן ת״א דברים אחדים „ממלל חד" ר״ל כקטן כגדול כפתי כחכם:

(כא) והמכוון מזה כי טעם „ודברים אחדים" הוא הסכמה אחת, וכן „להלחם עם יהושע פה אחד" (יהושע ט, ב) שפי׳ בהסכמה אחת, ולפי שהי׳ כולם מדברים שפה אחת, הי׳ יותר קרובים להיות בהסכמה אחת, וכן כשמסכימים בני אדם על דבר,

קרני אור

עד הפלגה ש״מ שנה, נמצא נח חיה אחר הפלגה עשר שנים, אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ״ח שנה, אמר ר׳ יוסי נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוה״ק, שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ וגו׳, אם בתחלת ימיו, והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו, והוליד י״ג משפחות ונתפלגו ואם באמצע ימיו, והלא לא בא לסתום אלא לפרש, הא אינו אומר כי בימיו נפלגה הארץ אלא בסוף ימיו", וכן הוא בס׳ הישר, וברש״י „הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו", וכן הוא בילקוט, ועיין בב״ר פ׳ לז וביפה תואר שם, ובילקוט לה״א רמז אלף ע״ב, ועיין הקדמת האגרון לרס״ג לד גב פ״ב (1891) שכתב „כי בימיו נפלגה הארץ שנה אחת לפני מותו": [ד] ובילקוט בראשית רמז מב ורמז קי מביא בשם הסד״ע „יעקב שימש את שם כ״ח שנה" והיא נוסחא משובשת וצ״ל נ׳ שנה, ועיין ברשב״ם ב״ב קכא ב שכתב „נמצאת אומר שימש יעקב את שם ב׳ שנה", ועיין בהערות ותקונים על הסד״ע מהת׳ ר״ב לאטנער מה שהעיר ע״ז וכתב שהוא טעות: [ה] ורז״ל אדרבו (סנהד׳ לח ב) שאדה״ר דבר בלשון ארמית שאמרו שם „אמר רב יהודה אמר רב אדה״ר בלשון ארמי סיפר שנאמר „ולי מה יקרו רעיך אל" (תה׳ קלט, יז) (פי׳ ויקרו הוא לשון ארמי) והכוונה שספרו גם בלשון ארמי, כי לא נעלם מרב יהודה שאין בלשון ארמי לשון איש נופל על לשון אשה, ועיין אור לנתיבה להת׳ רמכמ״ן ז״ל: [ו] ובעלי הגימטריא אמרו כי „לה״ק" „ושפה אחת" תשבניה דדין כחושבניה דדין, לא יותר לשון הקדש על שפה אחת כ״א כאחד, להורות על אחדותו מיוחו ית׳, כי שאר הלשונות מניחים יותר מאחד, וגם הורה על אחדות הלשון ושלמותה: [ז] ובב״ר (פ׳ לח ילקוט בראשית רמז סב) ודברים אחדים אל תקרי דברים אחדים, אלא דבורים אחדים, מעשה דור המבול נתפרש, מעשה דור הפלגה לא נתפרש", ובילקוט הגי׳ „ודברים אחודים", פי׳ סגורים ושתומים, כי התרגום „והדלת סגר אחריו" (למטה יט ו) „ודשא אחד בתרוהי" וענין זה מפני שמעשה דור האפל, היה העונש בעבור שהשחיתו דרכם, ושמלאה הארץ חמס, ונתפרש; בעבור שהעונש על מעשיהם, סבת הישוב של בני אדם, וקיום הדתות, ויש תועלת גדולה בפרסום זה, ואינו כן מעשה דור הפלגה, כי צריך שיהיה התום ושגור לא ירגישו בו ההמון ולא ידעו אותו, וכן פי׳ הרדי״א, עיי״ש שהאריך בזה:

[ח] כי האומות בלשונותיהן יתחלפו, אם כאופן לפלוסופיהם, כי יש אומה שתשתמש יותר מהגרון בקולותיה, ואומה שתשתמש יותר מהחיך, ואחרים יותר מהשיניים והשפתים, וע״ז נאמר „ויהי כל הארץ שפה אחת", שאופן לפלוסם ושמושם בכלי הדבור והקולות הי׳ אחת לכולם (רדי״א) וכן כתב הרמ״ד שגם בלשון אחד ישתנו דרכיו ודקדוקיו והנועותיו ושידור הדברים בקדמות ואיחור המוקדם כפי השתנות הארצות, ולכן אמר הכתוב שגם בדרכי הלשון לא היה שינוי ביניהם אלא אף הדברים היו אחדים:

[ט] ולשון זה מורגל כפי חז״ל, „פלוני ופלוני אמרו דבר אחד", שאעפ״י שיש גופות מחולקים שאמרו כל אחד דבר, לפי שמסכימים על דעת אחת אמרו דבר אחד, וכמו „והיו לאחדים בידך" (יחז׳ לז יז) הכוונה שיהי׳ שניהם יחד נדבקים זה בזה בידו של הנביא כאלו הם אחד, וכן פי׳ רש״י ז״ל „כאו בעצה אחת": [י] בקבוץ הולכים יאמר ויסע ויסעו, וביחיד יאמר, וילך וילך, „בנסוע הארון" (במד׳ יו״ד לה) כתב לכבוד הארון או על נשיאיו וחבריהם רו״ה

מקורי רש״י: ג) תנחומא ב נח אות כד, ב״ר פל״ז ס. ד) תנחומא ב שם, כד״ע פא, ב״ר פל״ח א, גם ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀ נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃

גְּבַר לְחַבְרֵהּ הָבוּ נִרְמֵי לְבֵנִין וְנִשְׂרְפִנּוּן בְּנוּרָא יוֹקַדְתָּא (נ״י בְּנוּרָא) וַהֲוַת לְהוֹן לְבֵנְתָא לְאַבְנָא וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ׃ ד וַאֲמַרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא וְרֵישֵׁהּ מָטֵי עַד צֵית שְׁמַיָּא וְנַעְבֵּיד לָנָא שׁוּם דִּילְמָא נִתְבַּדַּר עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא׃

אבן עזרא

במזרח (כג), וטעם וימצאו בקעה שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה [יא] ופי' בקעה ערבה ישרה (כג) הפך הרכסים (ישעי' מ, ד) (כד) וכן „כבהמה בבקעה תרד" (ישעי' סג יד), ויתכן שהוא בין הרים וכאלו נבקעו בתוך (כה): ג נלבנה. מגזרת לבנים (כו) ואף על פי שהחבור עם מ"ם (כז) לשון נקבות הן, כמו נשים ופלגשים (כח), והנה שרפו הלבנים עד שעמדו (כט) [יב] וזהו הבנין התקיף שלא ימס במים ולא באש: ותהי להם הלבנה לאבן. תחת אבן (ל) [יג]: והחמר. תחת טיט (לא) [יד] ופי' כמשמעו בלשון ישמעאל (לב) וא"ה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים [טו] גם לא פחדו מהמבול, כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו

רש"י

לאור להם מקום להחזיק את כלם ולא מלאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו. אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען ה): הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא ו) שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא: הבה. הזמינו הפרקליי"ד בלע"ז: לבנים. שאין אבנים בבבל שהיא בקעה: ונשרפה לשרפה. כך עושים הלבנים שקורין טוול"ש שורפים אותם בכבשן ז): לחמר. לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ.

קרני אור

(רו"ס): [יא] ורנב"ו יפרש כי לא סי' המשפחות מבוני המגדל, כי נח חלק כל הארצות לכל בניו, ושלחם מאתו וכן כלן וימלאו בקשם לא נאספים כולם, ואיש „בס" על ויהי בנסעם שנזכר לפניו, כי המשפחות כולם נסעו, והלכו עם לאביהם לארץ ירושתם, אבל המורדים והפושעים שבהם אלה התישבו בבקעת הזאת: [יב] הפיד אחי נקרא בשם שריפה כי כן טבעו, גם בלשון ארמי יקרא „נור", גם פאים יקרא „נור" והפד, „והי' עמים משרפות סיד" (ישעי' לג יב) תרגומו „יקידת נור", וזה טעם „נשרפה לשרפה" ואחר שנשרף ומתוקן נופל עליו שם חמר, לכן אמר „והחמר" בה"א הידיעה, לפי"ז מאמר „ותהי להם הלבנה, נגד דבור נלבנה, ומאמר והחמר וגו' נגד נשרפה לשרפה (רו"ה): [יג] אבן בעודו מחובר במקום גדולו קרוי סלע, וכתלוש נקרא אבן, אבל לוי שמו עליו גם כתלוש: [יד] החמר הוא מין Bitumen הנמצא לרוב בבבל, והכר העידו סופרים קדמונים, כי הכתלים שמדובקים בחמר הם חזקים יותר מן הברזל (שד"ל): [טו] וברדז"ל

יהל אור

נראין דברי כולם כאחדים: (כב) פי' כי משם באו לשנער, ואמר הכתוב ויהי בנסעם מקדם, כלומר ממזרח שהם הרי אררט, וכן הסכים הרמב"ן ז"ל, על הפי' הזה, וכתב שר' אברהם יפה אמר, כי הם במזרח קרובים לאשור, שנאמר „והמה נמלטו ארץ אררט" (מ"ב יט לז, ישעי' לז לח) ונח כשירד מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו, וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו: (כג) מקום מישור בלי הרים, ובשיטה ראשונה „וימצאו בקעה שהיתה ראויה לדירת האדם, וידוע כי רחב בבל מהקו השוה, כמו חצי רחב הישוב, שהוא כהסרון כ"ג מעלות ושלשים הלקים מתשעים מעלות": (כד) כי כתוב, „והרכסים לבקעה" (ישעי' מ, ד) הרי בקעה היפך הרכסים: (כה) וכן פי' הרש"פ (יריעות שלמה ח"ג יריעה יט) „והוא גיא ארוך ההולך על פני כל אורך הגבעות שמשני צדיו, שנראה שלשלת הגבעות כאלו היא גוף אחד שנתבקע לארכו, ונעשה שם עמק כענין שנעשה לפעמים באמת ע"י רעד והרידת הארץ": (כו) והוא תוספות ביאור כמו „וילוש דוד לוש" (ש"ב יג ח) וכן ונשרפה לשרפה: (כז) פי' העפ"י שבא הרבוי ביו"ד מ"ס שהוא סי' ל"ז, כי היה ראוי להיות „לבנין" או „לבנות" שהנוין והתי"ו הם סי' לנקבות: (כח) אפי"ה בא עם יו"ד מ"ס, כמו נשים ופלגשים, שבא ביו"ד מ"ס על לשון נקבות רבות: (כט) הוא פי' על ונשרפה לשרפה, ואו"ת „ונוקדינון בנורא": (ל) במקום אבן, כי אין אבנים בבבל, וידוע לפי עדות הסופרים הקדמונים, כי חומות בבל היו של לבנים, וזה מפני שאין שם הרים ואבנים: (לא) החמר שמלאו שם בבקעה היה להם תחת טיט לטוח בין הלבנים: (לב) שהוא לשון נופל על הלשון: וכתב

מקורי רש"י: ה) בתנחומא ב נח אות כט כוש למצרים, ומצרים לפוט, ופוט לכנען, וכתב הח' רב"ב בהערה דפ"ג שם כי יש לתקן כרש"י כמו שהוא בתנחומא עי"ש. ו) עיין רב"י ברא' לה טז. ז) עיין פוסק יא א ברש"י שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ה וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל עוֹבָדֵי קַרְתָּא וּמַגְדְּלָא

וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃

רש"י

שלא יבא עלינו שום מכה להפילנו מכאן: (ה) וירד ה' לראת. לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. מדרש רבי תנחומא ח): בני האדם. אלא בני מי שמא בני חמורים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ט)

אבן עזרא

וכלם סרים אל משמעתם כי בניהם היו (לג) והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם (לד) ולבנות מגדל גבוה (לה) להיות להם לאות ולשם לתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי הסקנה (לו) [טז] גם יעמוד שסם אחריהם כל ימי המגדל, וזהו שאמר הכתוב „ונעשה לנו שם" [יז] ומלת הבה כמו תנה (לז) ושרשו יהב (לח) והעד „השלך על ד' יהבך" (תה' נה כג) (לט) ובעבור שידברו בה הרבה תמצא כן לשון רבים, „הבה נתחכמה" (שמות א, י) (מ) גם לנקבה (מא) „הבה נא אבוא אליך" (למעלה, לח, טז), ואל תתמה על מלת „וראשו בשמים", (מב) כי הנה כן דבר משה „ערים גדולות ובצורות בשמים" (דבר' א כח) (מג) ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו (מד) והשם לא יעץ כן ודם לא ידעו (מה) [יח]: ה ומלת וירד ד'. בעבור שכל מעשה התחתונים תלוים הם בכח הגבוהים, ומהשמים יתכנו כל העלילות (מו)

יהל אור

(לג) וכתב הרד"ק, בהסכמתם זאת כנראה לא הי' נח וכניו, שם ועבר ויפת, כי חכמים וצדיקים הי', אלא שעל כרחם נטו אחרי הרוב שלא הי' הכמים לבנות העיר והמגדל, (ועיין „קרני אור" למעלה הערה יא): (לד) העיר לשבת: (לה) להיות צופים משם למרחוק: (לו) שיהי' אור לרועים שינהגו מקניהם לרעות במדברות רחוק מהעיר, ויהיה להם המגדל לאות ולסימן שידעו לשוב אל העיר:

(לז) פי' תנה שרשו נתן וחסרה פ"א הפועל וה"א יתירה בסוף המלה: (לח) אף מלת הבה שרשו „יהב", והסרה היו"ד שהיא פ"א הפועל וה"א בסוף המלה, והוא על משקל הגזרה ליחיד שישתנה ויאמר לרבים „הבו לכם עצה" (ש"ב טז כ) ולנקבה „הבי המטפחת" (רות ג טו): (לט) ששרשו „יהב": (מ) וישאר על מתכונתו בלי שינוי גם לרבים, וכן „הבה נלבנה לבנים": (מא) לא ישתנה לפעמים ויאמר „הבה נא אבוא אליך", והרש"ד נתן כלל נכון בזה מתי דרכו להשתנות ומתי לא ישתנה עיי"ש, ורש"י ז"ל פי' כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא, עיין בפי' הח' ז"ל (שמות א י) ובביאורי שם: (מב) פי' לפי מה שפי' למעלה שלא היתה כוונתם למרוד בהשי"ת א"כ למה עשו המגדל וכוונו שיהא ראשו בשמים, לז"א ואל תתמה ע"ז: (מג) ונשאל זה השם לגובה האויר: (מד) כאומרם פן נפוץ וגו': (מה) שהשם דורש טובתם, והפילם לטוב להם כדי שימלאו את הארץ כמו שיבאר הח' ז"ל למטה פסוק ז:

קרני אור

(סנהד' קט א) דור הפלגה אין להם חלק לעוה"ב, מאי עבוד אמרי דבי ר' שילא נבנה מגדל ונעלה לרקיע ונכה אותו בקרדומות כדי שיזובו מימיו, מחכו עלה במערבא, א"כ ליבנו אחד בטורא", והשתכל שלקחו מזה המדרש, מפני שהבינו אותו כפשוטו, אלא שמלחמה הזאת כלחמה שיתם לעבוד ע"ז, ושיתה מחשבתם לעשות מלאכות ולכשפות כדי להוריד שפע הכוכבים השמימיים על מלאכותיהם וכליהם, ובב"ר (פ' לח ו' ובילקוט נח רמז סב) אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים, וליתן לנו את התחתונים, אלא בואו ונעשה לנו מגדל, ונעשה ע"ז בראשו ונתן חרב בידה, ותהא נראית כאילו עושה עמו מלחמה, וכן הוא בתרגום יונ"ע ובירושלמי, וכן הוא בתנחומא נח סי' רל"ס אראב"י נטלו ע"ז ונתנוהו בראש המגדל וכו': [טז] והעקידה בשער י"ד כתב, שנגזו בדעתם שהתכלית המיוחד להם הוא הקבוץ המדיני, ר"ל בשבתם יחד במקום אחד, וע"כ רצו לבנות להם עיר ומגדל, אפס לא כן יען השי"ת, כי לתיקון בני אדם המוסרי, לא טוב שבתם יחד, כי או ירבו השוד והחמס והזנות ושאר תועבות ביניהם, ויותר טוב להם שפרד קצתם מקצתם בבחינה גופנית, בינם אל מקומות מושבותם, והיותם בכל זאת מתאחדים בבחינה מוסרית, כשבקשם תמיד אל התכלית האחד הגדול בעיני ד', והוא לעשות תמיד הטוב והישר, ומשך מזה, כי כמו שהבלת המבול היתה לסבב תיקון העולם המוסרי, כן גם הפילם על פני כל הארץ היה לבחר חברם האמיתי, כי מאתו לא תצא רע: [יז] והרד"ק פי' ונעשה לנו שם, כלומר אם יהיה לנו מקום גבוה כזאת העיר, יהיה לכל אחד ממנו שם שאם יצא חוץ מגבול הזאת, יזכור העיר וישוב אליה, או יזכור אחד לחבירו מהיולאים וישובו אליה, ורוו"ה פי' ונעשה לנו שם הוא הטעם למגדל, „ופן נפוץ" טעם לבנין העיר, שכן מנהג הכתוב בכל מקום לפרש האחרון תחלה, ולכך טעם האתנחתא במלת „שם" שהוא מחובר למעשה המגדל הסמוך לו ורנה"ו פי' „ונעשה לנו „שם", שם גבורה, כמו „ויעש דוד שם כשובו" מהכות את ארם" (ש"ב ח יג) שהוא שם גבורה, וזה הוא הוראת מלת „שם" כלה"ק, ונופל על כל דבר המגלה ענין שהיה נסתר, ולא נודע ממנו דבר, וכן ע"י בנין העיר והמגדל הזה נעשה לנו שם גבורה שיראו ממנו, ובדרז"ל (סנהד' קט א) תניא ר' נתן אומר כולם לשם ע"ז נתכוונו וכו', וכן בב"ר (פ' לח) תני ר' ישמעאל אין שם אלא ע"ז וכו': [יח] לדעת הח' ז"ל לא חטאו בוני המגדל כנגד השם כלל, כי לא היתה מחשבתם אלא להתמיד חברתם ולשבת יחדו, וכמו שאמרו פן נפוץ וגו', וכן דעת הרלב"ג, ועיין אגרות יש"ר אגרת שלישית כמה שתפס את המורס שביאר על „פן נפוץ", וכתב עליו שבכת כי כבר קדמוהו בעל נתה"ש שהביא בביאורו זה הטעם עצמו, שלא דבריו: ואלה שעונים לאו כעלתם שלא יפרדו

מקורי רש"י: ח) תנחומא א נח אות יח. ט) ב"ר פל"ח ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ו וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר

דִּי בְנוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא: ו וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִישָׁן חַד לְכֻלְּהוֹן וְדֵין דְּשָׁרִיו לְמֶעְבַּד וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְּהוֹן כֹּל דְּחַשִּׁיבוּ

אבן עזרא

על כן נקרא השם „רוכב שמים" (דברי לג כו) (מו) „היושבי בשמים" (תה', קכג, א) (מח) [יט], וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד (מט) [כ]: ו ויאמר ד' הן עם אחד. זה הדבר אמר למלאכים (נ) וזה טעם וירד (נא) וטעמו ירד, בעבור שאמר כן (נב) [כא], עם אחד שיש להם דת אחת (נג) [כב] כי בהשתנות הדתות תתחדש הקנאה והשנאה (נד) גם כן בהשתנות הלשון (נה) על כן צוה כלך מדי ופרס (נו) „ומדבר כלשון עמו" (אסתר, א, כב) (נז) ונפתח ה"א „הַחִלָּם" בפתח גדול (נח) בעבור החית שהוא אחריו (נט) וכן החלותי (דברי ב לא) (ס) ומלת יבצר כמו ימנע (סא) [כג] וכמוהו „ערים

רש"י

ולאמר י) האשה אשר נתתה עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד בנוי שהשפיע טובה ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד. כל טובה זו יש עמהם שעם אחד הן ושפה אחת לכולן ודבר זה החלו לעשות: החלם. כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות: לא יבצר מהם וגו' לעשות. בתמיה יבצר ל' מניעה

קרני אור

יפרדו, והשם לא יפנן כן וט' עכ"ל, ואין א"כ אמר הכורם שאין אחד מהמספרים הפיר וביאר זאת ?, והלא ספר נהה"ג היה פתוח לפניו בכתבו זאת עכ"ל: [יט] והמורה בפ' שבפים מסתלק הלשון כתב „נאמר באל ית' רוכב שמים בעוזרך, פירושו הגלים על השמים, וכן לרוכב בערבות פירש הגלים על ערבות, ובפי"א כתב נאמר עליו ית' „אתה ד' לעולם תשב", „היושבי בשמים" „יושב בשמים" הבלתי העומד אשר לא ישתנה בפנים מאופני השינוי וכו', עוד שם, ואמנם תיוחס אל השמים ברוב המקומות, להיות השמים הם אשר אין שינוי בהם, ולא התחלפות, ר"ל שלא ישתנו אישיהם כאשר ישתנו אישי הווי הארץ והפסדיה": [כ] בהשגחת האל במעשה השפלים יכנה הכתוב בענין הזה בלשון ירידה, וכן בענין סדום, ועיין מורה בפ' עשירי מהח' הראשון, והו"ת „ואתגלי ד' לאתפרעא על עובדי קרתא" והענין הוא פנות המתשבה לפקוד על מעשה החוטאים ולענשם כראוי להם, וכתב הרד"ק בענין המבול לא אמר לשון ירידה אלא לשון ראיה „וירא ד' כי רבה רעת האדם בארץ" (למעלה ו, ה) לפי שענין הירידה הוא בענין ההשתדלות לחקור הדבר ולהשגיח עליו, וענין המבול היה מפורסם מאוד, והיה בכל העולם, ודבר סדום לא היה אלא בארצם, ולא היה נודע לכל כי אם בארצם ובאשר סביבותיהם, ועל הכל דברה תורה כלשון בני אדם: [כא] ובתנחומא נח סי' יח ילקוט נח (רמז סב) וירד ד' לראות, וכי הוא צריך לרדת ולראות, והלא הכל צפוי וגלוי לפניו שנאמר „ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרא" (דניאל ב, כב) אלא ללמד לבריות שלא לגמור את הדין ושלא לומר דבר מה שלא רואין", וכן פי' רש"י ז"ל: [כב] התבדל בין גוי לעם ביאר רנ"ו, כי גוי יאמר על בני איש אחד כשילכו ויהי' גוי בארץ, כמו „בארצותם לגוייהם" (למעלה י, לא) „מאלה נפרדו הגוים" (שם פסוק ה) שכל משפחה בני איש אחד לקחו אי אחד למושבם, ועם נקרא קבוץ בני אדם רבים, אעפ"י שהן ממשפחות חלוקות, כמו „סוס ורכב עם רב" (דבר' כ, א) ולכן נכתב פה עם אחד, שהי' המורדים האלה מקובצים מאישי משפחות האדמה, וזהו שאמר השם „הן עם אחד" הנה קבוץ בני אדם רבים ממשפחות שונות הי' לאחדים מסכימים כולם בלי חולק על מה שהם עושים: [כג] ההבדל בין מנע, חשך, בצר, „בצר" הוראה על הדבר שאינו נמנע ממנו לגמרי, אלא שלא יעלם בידים בלא עמל גדול, כמו הערים הבצורות אשר לא תלכדנה אלתי

יהל אור

(מו) ובשיטה ראשונה „וירד ד' בעבור שהגזרות יורדות מן השמים אמר הכתוב ככה": (מז) ופי' שם הח' ז"ל „תקיף, והעד שהוא רוכב שמים, ובגאותו שחקים, הטעם בגאותו הם עומדים" (פי' בכחו הגדול הם עומדים קיימים): (מח) ופי' שם הח' ז"ל „וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם": (מט) כי ידוע שאין אצלו ית' לא עליה ולא ירידה, כי הוא ית' אין לו מקום שיעלה אליו או ירד ממנו, אלא בדרך השאלה תיוחס אליו הירידה, להיות האדם שפל המדרגה בערך אל הבוי"ת, וכשרוצה להשקיף על מעשה בני אדם כנה הכתוב הענין הזה בשם ירידה ועיין „קרני אור": (נ) קודם שירד, ובאורו וירד ד' וגו' בעבור שאמר „הן עם אחד: (נא) ודעת הח' ז"ל, כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, וכאלו נאמר קודם „ויאמר ד' הן עם אחד וגו'": „הבה נרדה" ואח"כ „וירד ד'" וזהו שאמר „וזה טעם וירד", וכיון שנאמר למלאכים הבה נרדה לשון הזמנה והכנה וכדרך שישמע אדם נאמר נ"כ וירד: (נב) מתחלה למלאכים ואח"כ ירד: (נג) והמה בעלי דת אחת, כי הי' כולם מסכימים בדעת אנשי הכת"ה: (נד) כי אין שנאה כשנאת הדת: (נה) והם הי' כ:לם מסכימים בלשון: (נו) המלך אחשורוש: (נז) ושם פי' הח' ז"ל „ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפילו לדבר בלשון אחרת": (נח) הפתח אצלנו א נקרא אצל מדקדקים הראשונים פתח גדול: (נט) תיבת החלם הוא מפעלי הכפל מבנין הפעיל, והיה ראוי הה"א ־ בח"ס, ולהרחבת אות הגרון שלאחריו נשמטה השו"א ונשאר הפתח לבדו: (ס) שהיה ראוי להיות הה"א בשו"א ופתח, ולהרחבת אות הגרון שאחריו ננקד בפתח לבד: (סא) שעניינו לא ימנע מהם מהשלים כונתם, וכן תרגם אונקלס „וכען לא יתמנע מנהון", ורש"י ז"ל פי' שהוא לשון תמיה, וכן פי' הרש"ד והראוי

מקורי רש"י: י) למעלה יב ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְמֶעְבַּד: ז הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן לִישָׁנְהוֹן

יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת: ז הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה

רש"י

כתרגומו ודומה לו יא) יבלר רוח נגידים: (ז) הבה נרדה. בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה יב): הבה. מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה יג): ונבלה. ונבלבל

אבן עזרא

(א) וזה הטעם (סב) אם בצורותי (דברים ג ה) (סג) ויחשבו שיוב,ו, עשות כל חפצם, [כד] וסלת „יזמו" כמו זממו (סד) והם שני שרשים (סו) [כה]: ז הבה נרדה. דבור השם עם המלאכים (סז), וסלת ונבלה שם שפתם, כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל (סח) וכמוהו ונבקה רוח מצרים (ישעי יט ג), (סט), וכן „אבלה נבלה" (שם כד ד) וזה רחוק, כי מה טעם נרדה ותתבלב. לשונם, ולשונם לא נבלה בעבור הירידה, רק ונבלה כמו ונעשה (ע) והראיה שאמר בסוף „כי שם בלל ד'" (למטה פסוק ט) וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל והיה ראוי להיותו שלם ונבלילה (עא) ובבילוע הכפל (עב), וְנָבְלָה (עג) על משקל וְנָסַבָּה את ארון ד' (דה"א יג ג) (עד) (ובחסרון הכפל ונבלה שם) (עה) ויפה תרגמו הזקנים (עו) ואבלה תחת ונבלה (עז) [כו], ואילו היה כדברי המדקדקים למה חסרו הנון (עח) וי"א שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חידש לשון (עט) [כז] ויש אומרים כי המלמד. אדם דעת שכחם דעת לשונם (פ) [כח] והנכון בעיני שנפוצו משם, ואחר שנפצו מלך נמרוד

יהל אור

„אלא יבלר מהם וגו' ונמצאים רבים שיחסר ה"א התימה או השאלה ויובן מהענין, ועיין קרני אור הערה כד: (סב) עקרו קשור וכריכת דבר לעשותו חזק ומולק, והתיחד לקשור חומות העיר לעשותה חזקה למנוע את האויב מלבוא עליה, ונופל גם על הערים המוקפות, חומה בצורה (ישעי' ב טו), קריה בצורה (שם כה ב) והערים בצורות גדולות מאוד (במדב' יג כח) תרגומו „וקרויא כריכן ורברביא" (כרך בארמית יורה מבור וקשור): (סג) וזה פירושו: (סד) אם לא נבטלם מלעשות: (סה) ענין מחשבה: (סו) „יזם" „וזמם" וענינם אחד: (סז) וכן פי' רש"י ז"ל, בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה, ובשיטה ראשונה „ויאמר ד' אל לבו, או אל המלאכים והוא הנכון, והעד שאמר אחריו נרדה, והנה אשר עלתם ואז ירמוני: (סח) עבר מבנין נפעל לנקבה נסתרת, אלא שהוי"ו מהפכתו לעתיד, ושב על מלת שפתם ור"ל נרדה ותתבלבל שם שפתם, ומשפטו ונבלה בדגש הלמ"ד כפלם נסבה אלי (יחזק' כו ב): (סט) והוקלה המלה מהדגש על משקל ונבקה רוח מצרים (ישעי' יט ג) ורחבה ונסבה (יחז' מ"א ז) שמשפטם ונבקה ונסבה וכ"כ הרד"ק במכלל: (ע) ותהי' הנו"ן למדברים בעדם וכן פי' רש"י ז"ל „נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה" וכן ת"א „ונבלבל": (עא) והה"א נוספת: (עב) וכשתחסר ע"פ: (עג) משפטו ונבלה: (עד) רק שהוקלה המלה: (עה) לרד"ק הארבע תיבות האלו נוספות: (עו) הזקנים שהעתיקו את התורה לתלמי המלך כמו שאמרו (מגילה ט א, מכילתא בא פ יד, ושנויה במס' סופרים בשינוי הנוסח קלת): (עז) וכתוב שם כי תרגמו לו הבה נרדה, ואבלה שם שפתם, והוא עזר להח' ז"ל כנגד המדקדקים שאמרו שהוא מבנין נפעל: (עח) ר"ל הזקנים שתרגמו ואבלה תחת ונבלה: (עט) בפני עצמו, והשיג ע"ז הרדי"א, כי היותם שונאים זה לזה לא יהלם חידוש לשון ביניהם: (פ) גם ע"ז השיג הרדי"א, כי הכתיב ייחס

קרני אור

אולתי ביד חזקה, ועתה לא יבלר מהם (יקל להם להקים כל מחשבותהם) „ולא יבלר ממך מזמה" (איוב מב ב) (לא תהיה קשה לך שום מחשבותיך לפועל) מכאן אמרו חכמים (אבות ה, ח) „רפב של בצרת לא מקלתן רעבים ומקלתן שבעים", כי מנין להם מה שיעורו של רעב של בצורת? אלא מפני שאין שם „בצר" מורה מיעוט מתלוגת (בית האוצר לשכם, כ) מלת יבלר על שחסרון כמו „שנת בצרת", „כי תבצר כרמך" (דבר' כד כא) ובדחז"ל בציר חדא, וכדרך יומלי בליפל כשימלאו רשות רבות קלתן ימלאו לכם לעשותן וקלתן יחסרו, אבל מעם לא יבלר גם דבר אחד מכל הדברים אשר יזמו לעשות (רנס"ו): [כד] ואונקלס שתרגם „וכען לא יתמנע מנהון" אין בו שום סימן לצורות התמיהה, וכתב הפועם אור ואולי יהיה קשה לדעת המתרגם בלא תמיהה, רק שהות כעונש מדה כמדה ע"ד ותגורתם אביא להם, שחשבו פן נפוץ, וכן לא יבלר מהם לעשות שיפוצו, כאומר הבה נרדה ונבלה שפתם, ורע"ם פי' לא יבלר, כלומר אע"כ אין מונע להם מהבלים טותם, כיון שהסכימו כולם אל כונה אחת, ואין צורך להוספת ה"א התמיה: [כה] לשון מזימה כשיבוא סתם בתורה ובכתובים מורה תמיד על מחשבת רשע גדולה, כמו „זממו אל תפק" (תה' קמ ט) וכן מחשב להרע, „בעל מזימות יקראו" (משלי כד, ח,) אם לא שענינו מורה עליו שמדבר על מחשבת חכמה, כגון „נצור תושיה ומזמה" (שם ג כא) „לנער דעת ומזמה" (שם א ד) שפירושם על מחשבת החכמה המתגברת על הלב, ולכן כאן שנכתב סתם „אשר יזמו" פי' לרעה:

[כו] ובפדר"א (פ' כד) אמר ר' שמעון קרא הקב"ה לשבעים מלאכים הסובבים כסא כבודו, ואמר להם באו ונבלבל את לשונם, וזה נ"ל סיוע למה שכתב הח' ז"ל, ועיין רמב"ן פ"ס בהעלותך ע"פ אספה לי שבעים איש (במדב' יא טו) שאמרו על שבעים מלכים דבבלא, וכן ת"י, „ואמר ד' לשבעין מלאכיא דקיימין קומי וכו', ונתרכבה תמן לישנהון.

[כז] והר"ן ז"ל כתב, שהאל ית' חידש בהם רצון שיבחרו בלשונות חלוקות רחוקות זו מזו, כדי שיפרדו זה מעל זה, כמו ששפה אחת שהיתה להם מקודם סיבה קבוץ ותבורה יחד: [כח] אל תתמה שמתאם שכחו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁ֚ם שְׂפָתָ֔ם אֲשֶׁר֙ לֹ֣א יִשְׁמְע֔וּ אִ֖ישׁ
שְׂפַ֥ת רֵעֵֽהוּ׃ ח וַיָּ֨פֶץ יְהוָ֥ה אֹתָ֛ם
מִשָּׁ֖ם עַל־פְּנֵ֣י כָל־הָאָ֑רֶץ וַֽיַּחְדְּל֖וּ
לִבְנֹ֥ת הָעִֽיר׃ ט עַל־כֵּ֞ן קָרָ֤א שְׁמָהּ֙
בָּבֶ֔ל כִּי־שָׁ֛ם בָּלַ֥ל יְהוָ֖ה שְׂפַ֣ת כָּל־
הָאָ֑רֶץ וּמִשָּׁם֙ הֱפִיצָ֣ם יְהוָ֔ה עַל־

אונקלוס

דְּלָא יִשְׁמְעוּן (גְּבַר) אֱנָשׁ לִישַׁן חַבְרֵהּ׃ ח וּבַדַּר יְיָ יָתְהוֹן מִתַּמָּן עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וּמְנַעוּ לְמִבְנֵי (נ״י וְאִתְמְנַעוּ מִלְּמִבְנֵי) קַרְתָּא׃ ט עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ בָּבֶל אֲרֵי תַמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישַׁן כָּל אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדַּרְנוּן

אבן עזרא

על בבל, וקמו מלכים אחרים, ובימים רבים במות הדור הראשון נשכח הלשון הראשון (פא), והשם הפיצם, והוא טוב להם, [כט] וכן אמר „ומלאו את הארץ" (לעלה א יח) (פב) [ל]: **ח** וטעם ויחדלו לבנות העיר. להשלימה (פג) [לא] כי כבר בנו קצת העיר זקצת המגדל כי כן כתוב אשר בנו בני האדם (פד) [לב], או יהיה פי' אשר בנו בני האדם במחשבתם, וכן „וילחם בישראל" (יהושע כד, ט) על בלק (פה) והראשון נכון בעיני (פו): **ט** בבל. שתי

רש"י

נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירה כה"א של נרדה: לא ישמעו. זה שואל לבינה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו יד): (ח) ויפץ ה' אתם משם. בעוה"ז טו) מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם טז) הוא שאמר שלמה יז) מגורת רשע היא תבואנו: (ט) ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעוה"ב יח) וכי איזו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו

קרני אור

הלשון, וידעו לדבר בלשון אחרת, זה אשדודית, וזה ארמית, וביותר כי הכתוב אומר, אשר לא ישמעו איש שפת רעהו, וטי' רבבות בני אדם שם, ותצטרך לומר שבכל אחד נתחדש לשון אחר, ויהי' הלשונות לרבבות, חס ושלום, אבל בלל שפתם, בתוספות אותיות, וחולי השחית בכל אחד, מקלת כלי המבטא על שלא הבין האחד מה שחבירו מדבר, וכזה ספר מזמתם שיזמו להעריס סוד על פני הארץ כולם, ושבגבורתם יחזקו תוקים לא טובים בארץ, ע"כ עשה ד' שלא ישמע איש שפת רעהו (רה"ו): [כט] וכתב הרדי"א ע"ז כי תמיד יזכור הכתוב בלבול הלשון קודם נפוצים על הארץ, והוא המורה שהיה בלבול הלשון בהיותם שב בבנין העיר והמגדל קודם שנפוצו משם לא כאורך הזמנים:
[ל] ועי' כתב בה' פריפוט דוראן הלוי (מעשה אפוד סוף פ"ג) „והתפלא על החכם א"ע ז"ל איך אמר „והשם הפיצם והוא טוב להם", שגם לפי סברתו לא הי' טוב רק לבאים אחריהם, וכמו „שהכיא הוא רתיה מאמרו „ומלאו את הארץ", ורמ"ד כתב, והנה אף שאמת נכון הדבר שהיתה עלת השם שיתישבו בני האדם בכל הארץ, ולא יתקבצו במקום אחד, מ"מ בענין עלת הבונים נראה משפטות הכתוב שחטאו ומרו נגד ד', וירד ד' להענישם ולגמלם כמעשיהם, וכן דעת רז"ל שהי' מורדים בבוראם:
[לא] ההבדל בין חדל, מנע, חשך, עיין (יריעות שלמה ח"א חוב' ג יריעה כז): [לב] ובב"ר פ' לח ובתנחומא נח סי' יח א"ר חייא בר אבא, ובסנהד' קי"ט

יהל אור

ייחס אליו ית' בלבול הלשון ולא השכחה, ומ"ש בגי' (סנהד' קט א) „אויר מגדל משכח", ופי' רש"י ז"ל „שכן נגזר על אותו מקום שישכח ולכך הם עלמס שכחו לשונס", עיין ברדי"א שיפרש המאמר באופן אחר:
(פא) השפה ברורה שהיתה להם, וברוב הימים נעתקו המלות מענין לענין עד שנהי' הלשונות שנמצאים היום בעולם, ובשיטה ראשונה „ויפץ ד' אותם בלל לשונם שהדש כל משפחה לשון בפני עצמה, ויתכן שהי' כן בשנה הראשונה, או ספר הכתוב מה שהיה באחרונה אחרי דורות רבות, וספר לנו זה שנדע למה אין לשון אחד לכל": (פב) כי היתה מכוונת הבוי"ת שלא ישארו במקום אחד, כי לא לתהו ברא את הארץ כי אם לשבת, ומן ההפלגה הזאת נהי' שנתישבו בני אדם בקצוות הארץ, גם במדינות רעות ומקללות, במקומות הקור והקרח הנורא, ובארץ ציה וצלמות, אשר יפלא בעינינו למה בחרו ראשי אומותם להתישב בארצות הרעות ההן, אך הוכרחו ללכת שמה בגזרת עליון, שהפיצם בזרוע עוזו על פני כל הארץ: (פג) ויכול להיות שבנו אותה קטנה ממה שהחלו אותה, כי כת אחד מהם נשארו שם, אבל חדלו לבנותה גדולה כמו שהחלו: (פד) ואין ספק שחדלו לבנות גם המגדל כי באין עיר מה יועיל המגדל: (פה) בסוף ס' (יהושע כד ט) כתיב „ויקם בלק בן צפור מלך מואב וילחם בישראל" וגו', והתורה אמרה כי לא נלחם בם רק בקש להלחם, ויהושע דבר על מחשבת בלק, כי כן כתוב „אולי אוכל נכה בו" (במד' כב ו): (פו) שחדלו ולא השלימו אותה, או

מקורי רש"י: יד) ב"ר פל"ח י. טו) סנהד' קט ב. טז) תנחומא א שם, תנחומא ב נח אות כח פס"ו. יז) משלי י כד – יח) סנהד' קז ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת
שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃
יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי
חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
שָׁלַח׃ יג וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה

אונקלוס

עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא׃
י אִלֵּין תּוֹלְדָת שֵׁם שֵׁם בַּר
מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת
אַרְפַּכְשָׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין
בָּתַר טוֹפָנָא׃ יא וַחֲיָא שֵׁם
בָּתַר דְּאוֹלִיד יָת אַרְפַּכְשַׁד
חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ יב וְאַרְפַּכְשַׁד
חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין
וְאוֹלִיד יָת שָׁלַח׃ יג וַחֲיָא
אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלִיד
יָת שָׁלַח אַרְבַּע מְאָה
וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ יד וְשָׁלַח חֲיָא תְּלָתִין
שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת עֵבֶר׃

רש"י

ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו ואלו היו נוהגים אהבה ורעות ביניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום יט)׃
(י) שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד

אבן עזרא

סלות (פו) ואל"ף חסר (פח) וכן בגד (למטה ל, יא) (פט) ובמה (צ)׃ י ופי' שנתים. בפי' אחי יפת הגדול (צא) ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף (צב) כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול, וארפכשד תל"ח שנה, ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד, והנה כל ימי פלג רל"ט שנה, והנה הם חצי ימי אבותיו (צג), גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג (צד) וגם שרוג קרוב מהם (צה), וזה הכלל אין אחר פלג מי שהיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו (צו), וי"א כי שבעים הי' בוני המגדל, ועל כן נפוצו לשבעים לשונות, וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת, גם בני חם תמצאם שבעים (צז) וזה איננו נכון, כי פי' כפתורים ופתרוסים איננו שני אנשים (צח) ועוד שלא הביא במספר נח ובניו (צט), ועל דעת

יהל אור

או שהלכו לבנותה גדולה כמו שהשבו ובנו עיר קטנה ונשארו שם איזה כת: (פז) המלה בבל מורכבת משתי מלות ועניינה בא־בל, כלומר בא להם הבלבול מן השמים, ובל הוא שם ״כתשלומו „בלל", כמו „קן" מן „קנן" „וחן" מן „חנן" והדומים להם, רק שבא כאן סגל תחת הצירי אביו, כמו שמלאנו גם במשקלים השלמים" סגל תחת צרי, כמו „אז להם שערים" (שופ' ה ח) שהראוי" להם: ״(פח) וחסר ״ אל"ף במלת בבל, כי עניינה באל"ף״ בא־בל: (פט) שמשמעו בא־גד: (צ) ויקרא שמה במה (יחז' כ כט) ועיין פרשי רד"ק שרש במה ולמטה ל, יא: (צא) ושם פי' שנתים אחר המבול אחר חשבון ראשית המבול, ועיין למעלה יו"ד כ"א קרני אור הערה

יג: (צב) וכדעת הסד"ע שהביא (למעלה יא א): (צג) ולכן נקרא פלג ביום שנאסף שתרגומו חלי, שחי רק החלי מימי אבותיו, ובשיטה ראשונה „וי"א כי מלך היה פלג, ובימיו נפלגה הארץ, ויש לפרש כי נפלגו ימי האדם כי הדורות לפניו, והם הבאים אחר נח חי' כמו חמש מאות שנה, והוא חי חלי זה, וככה הדורות הבאים אחריו": (צד) רל"ט שנה: (צה) שרוג חי ר"ל שנה: (צו) רעו בנו, ובאמת אין לנו לבדות טעם לשם זה אם הכתוב מפרש בפירוש כי בימיו נפלגה הארץ: (צז) עיין (למעלה יו"ד יא יהל אור הערה י"ב): (צח) וכן פי' (למעלה יו"ד יג) כי הם שם מדינות: (צט) והם הי' ג"כ

מקורי רש"י: יט) עיין ב"ר פל"ח ו.

www.daat.ac.il

וַיּוֹלֶד אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃
יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ יט וַיְחִי
פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע
שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח
תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס כו וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־

אונקלוס

טו וַחֲיָא שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלִיד
יָת עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה
וּתְלָת שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ טז וַחֲיָא עֵבֶר תְּלָתִין
וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת
פָּלֶג׃ יז וַחֲיָא עֵבֶר בָּתַר
דְּאוֹלִיד יָת פֶּלֶג אַרְבַּע
מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ יח וַחֲיָא פֶלֶג
תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת
רְעוּ׃ יט וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר
דְּאוֹלִיד יָת רְעוּ מָאתַן
וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ כ וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין
וְתַרְתֵּין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת
שְׂרוּג׃ כא וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר
דְּאוֹלִיד יָת שְׂרוּג מָאתַן
וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין
וּבְנָן׃ כב וַחֲיָא שְׂרוּג
תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת
נָחוֹר׃ כג וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר
דְּאוֹלִיד יָת נָחוֹר מָאתַן
שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃
כד וַחֲיָא נָחוֹר עַשְׂרִין
וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת
תָּרַח׃ כה וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר
דְּאוֹלִיד יָת תֶּרַח מְאָה
וּתְשַׁע עֲשַׂר שְׁנִין וְאוֹלִיד
בְּנִין וּבְנָן׃ כו וַחֲיָא תֶרַח

אבן עזרא

סדר עולם (ק) יהיו לאלפים ולרבבות בוני המגדל (קא) ולנ׳: כן ואברם נולד במקום נקרא

קרני אור

ה) כמ״ש ר׳ יוחנן, מגדל שליש׳ נשרף, שליש׳ נבלע, שליש׳ קיים ג״כ שם: (ק) שההפלגה היתה בסוף ימי פלג ולא בכתחלתה

יהל אור

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אברם את־נחור ואת־הרן׃
כז ואלה תולדת תרח תרח
הוליד את־אברם את־נחור
ואת־הרן והרן הוליד את־לוט׃
כח וימת הרן על־פני תרח אביו
בארץ מולדתו באור כשדים׃ מפטיר

שבעין שנין ואוליד ית
אברם ית נחור וית הרן׃
כז ואלין תולדת תרח
תרח אוליד ית אברם
ית נחור וית הרן והרן
אוליד ית לוט׃ כח ומית
הרן על אפי תרח אבוהי
בארעא דילדותה באורא

רש"י

שנתים אחר המבול: (כח) על פני תרח אביו. בחיי אביו. ומדרש אגדה יש אומרים שעל ידי אביו מת, שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו

אבן עזרא

אור כשדים (קג) וכמוהו (קד) על כן באורים כבדו ד' (ישעי' כד טו) (קה) [לד] והקרוב שהיה לו שם אחר (קו) כי כשדים מבני נחור אחי אברם (קז) רק משה כתב השם הנודע בימיו (קח) [לה] והעד כי שם נולד אברם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו (קט) ויתכן שאור עשו הכשדים במקום הנזכר (קי), ונקרא כן כמו „אשר אור לו בציון" (ישעי' א ט) (קי) [לו] וטעם על פני לפני אביו שמת ואביו רואה, וכמוהו „על פני אהרן אביהם" (במד'

יהל אור

בתחלתה, ובשנים רבות נולדו בנים רבים: (קא) וזה אמר הח' כנגד האומרים ששבעים היו בוני המגדל: (קב) ולדעת הח' ז"ל פי' גבול כשדים, והיא המדינה שמשלו עליה הכשדים: (קג) כאן נשמטה שורה אחת בעבור שהמעתיק טעה בראותו ב' פעמים מלת „אור כשדים" בראש שתי שורות, ותשלום הלשון בכ"י יש"ר כך „ואברם נולד במקום נקרא אור כשדים, ואור כשדים יש אומרים בקעת כשדים, כי על זה אמר הכתוב וימצאו בקעה, וכן בארץ מולדתו באור כשדים, וכמוהו „על כן באורים": (קד) ופי' הח' ז"ל גם שם שפי' „גבולות" והם גבולי מדינות העמים, וכן בסוף הפי' שם „באיי הים שם ד' אלהי ישראל", הביא הח' ז"ל שם הראיה וכתב „וכן אור כשדים, גבול הכשדים והיא המדינה כולה שמשלו עליה הכשדים והוא ארץ מולדת הזקן": (קה) מקודם: (קו) כי כן כתוב (למטה כב כ) „הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך" וכפי' כב „ואת כשד ואת חזו ואת פלדש ואת ידלף", ויהיה פי' אור כשדים שהיום נקרא אור כשדים, כי באותו הזמן לא נולד כשד שיקראו בניו כשדים: (קז) על שם כשד: (קח) שלדעתו הוא מוסב על כולם גם על אברהם: (קט) פי' שלא נקרא ע"ש כשד ולא היה לו שם אחר, אלא הכשדים שמו אור ר"ל תנור: (קי) ודברי רז"ל (ב"ר פ' לח יג) הביאם רש"י ז"ל ידועים, ופי' אור אש, וא"כ נקראת העיר ההיא אור על שם הנס שנעשה בה לאברהם שהשליכו נמרוד לכבשן האש והצלו האל, וכתב רנה"ו, ודבריהם קבלה כי מה טעם לא אמר אש, ולא מצינו שריפה בכל המקרא בלשון אור, והרמב"ן ז"ל יפרש מדרז"ל שהן

קרני אור

ושליטתו קיים, ושמא תאמר איך גבוה עומד אדם על גביו והדקלים נראים כחגבים: [לג] ובתרגום (קהלת ז כח) ע"פ „אדם אחד מאלף מצאתי" „מן יומא אדם קדמאה עד די אתיליד אברהם לדיקיא, די אשתכח מהימן וזכאי בין אלף מלכין דאתכנשו למעבד מגדלא בבבל":

[לד] והרמב"ן ז"ל השיג עליו בזה, וכתב, כי אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים, כי אבותיו בני שם הי', וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם הי"ש, ואם דבריו שאברהם ונחור נולדו בעבר הנהר ארץ אבותיו, ורק הרן לבדו נולד באור כשדים, וזה הוא שאמר הכתוב „וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים", כי שם מולדתו של הרן לבדו, ועיין ברא"ם במפרש טענותיו והשיג עליהם, ועיין בביאור רש"ד ובביאור רנה"ו מה שכתבו ע"ז, ולדעת הרד"א, אור כשדים אינו ארץ כשדים אלא שם מקום בעבר הנהר, וממלכות ארם וממחוז עבר הנהר הוא, ושם נולד אברם, ושם מת הרן, כי כן כתוב בארץ מולדתו, וכן פי' שד"ל שאם היה אברהם בארץ כשדים לא היה צריך לעבור דרך חרן כדי לבוא בארץ כנען, ולפי זה אין אנו צריכים להרבות מסעות אברהם כדעת הרמב"ן ונתפ"ש, ועיין שרשי לבנון שרש „אור" שהאריך לבאר ולעמוד על עיקר שם „אור כשדים": [לה] וכתב רנה"ו ואין זה נכון בעיני, אלא שקראו בני הבנים שם הבנים על שם הנכבדים שקדמו להם, ולכן קרא נחור שם בנו כשד על שם מדינת כשדים, או על שם האב שהתישב תחלה בארץ ההיא, והיה שמו כשד מבני אשור, כמו פלשת מפלשתים, לא שמן כשד בן נחור התמלאה ארץ כשדים ונקרא שמו עליה, וראיה „את עוץ בכורו" (למטה כב כא) ומצינו „ואת כל מלכי ארץ העוץ" (ירמי' כה כ) ואינו ארץ בכור נחור, כי היה לאחד מבני שם „עוץ וחול וגתר ומש" (למעלה י"ד כג) והם תושבי הארצות, ונחור קרא שם בכורו על שם בכור ארם לפי שהיה דר בארם: [לו] וי"ל „מנחם" (מחברת מנחם שרש „אר") „אור כשדים" (נחמי' ט, ז) „על כן באורים כבדו ד'" (ישעי' כד טו) „ועל מאורת צפעוני" (שם יא ח) מני בקעים וחגוים וחורים „וחר פתן" (שם) יורה על מאורת צפעוני ואור כשדים כה ענינו „ויצאו אתם מאור כשדים" מבקעת כשדים, וזה אשר יורה על הענין כי כה הוא „ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם" (למעלה פסוק ב) וכן רש"י ז"ל הביא הפירוש הזה משמו „כל חור ובקע

פסוק

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה: ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד: לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־

אונקלוס

דְכַסְדָאֵי: כט וּנְסִיב אַבְרָם וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִתַּת אַבְרָם שָׂרַי וְשׁוּם אִתַּת נָחוֹר מִלְכָּה בַּת הָרָן אֲבוּהָא דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה: ל וַהֲוָת שָׂרַי עֲקָרָה לֵית לַהּ וְלַד: לא וּדְבַר תֶּרַח יָת אַבְרָם

אבן עזרא

נ ד) (קיא) [לו]: כט והזכיר שם אשת נחור להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה, וקדמונינו ז"ל אמרו שיסכה היא שרה (קיב) [לח] ואם קבלה נקבל (קיג) [לט] והאומרים כי אברהם היה עקר ולא שרה אמרו היפך הכתוב (קיד) [ס] והעד ישמעאל בנו, ובני קטורה, והאומרים כי שרה היתה אחות אברהם (קטו) איננו ישר בעיני זה הטעם, ואלו היה כן היה הכתוב אומר, ויקח תרח את אברם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו, גם כן אלו היתה אחות לוט היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט (קטז) ויתכן שנהור בנו הלך בתחלה

רש"י

אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו ובשביל שאמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פירש (כ) אור בקעה וכן (כא) באורים כבדו ה'. וכן (כב) מאורת צפעוני. כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (כט) יסכה. זו שרה (כג) על שם שסוכה ברוח הקדש. ושהכל סוכים ביופיה (ס"א כמו שנאמר (כד) ויראו אותה שרי פרעה) ועוד יסכה הוא לשון נסיכות וכן הוא בסנהדרין להדיא כמו שרה לשון שררה:

קרני אור

עמוק קרוי אור": [לז] ולדעת רז"ל (ב"ר פ' לח יג) שנמרוד דן אותו לשריפה בעבור שנטה לדעת אברהם, ויהי' פי' על פני תרח אביו, כי מת מסבת אביו במה שמסר לו לנמרוד, וכזהו לך (דף פ"ו ב) על פני תרח אביו, מאי הירא הכי, אלא עד ההוא יומא לא הוה בר נש דמית בחיי אביו כר לא וכד אתרמי אברם לנורא אתקטיל הרן ובגין דא נפקו מתמן, מאן קטיל ליה להרן אלא כיון דרמו אברם לנורא דכשדאי וכו' ועיין במקדש ימלך שהביא מהרמ"ז שהקשה מהבל, ולמך שמתו בחיי אדם ומתושלח, ותירץ דלא חשיב אלא מתולדות נח: [לח] והוא בג' (סנהד' סט ב) "אמר ר' יצחק יסכה זו שרה, ולמה נקרא שמה יסכה שסוכה ברוה"ק" וכן הוא במדרש שו"ט בפ' "טוב לחסות בה'" (קיח סי' יא) ובסוף פ"ק דמגילה דף יד, ובסדר עולם פ"ב, שגדיל הרן ו' שנים ונשא אשה הבי ח', שנה אחת ללוט (וי"ג שנה אחת למלכה) שנה אחת ליסכה שהיא שרה, ולמה נקרא שמה יסכה שהכל סוכין בה שנאמר ויהללו אותה אל פרעה (למטה יב, טו) ד"א יסכה שהיתה סוכה בנבואה, שנא' כל אשר תאמר אליך שרה (למטה כא יב) ע"כ, וסוכה בלשון ארמי הוא כמו צופה ורואה בלשון עברי, "וילך הצופה" (ש"ב, יח, כד) תיוב"ע "והזיל סכותא" וכן כל לשון צופה מתורגם בלשון סכותא, ועפ"ז שהיתה נביאה היתה נקראת יסכה, כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה (ש"א ט ט) וכן בזוה"ק (פ' א) כי "אני סוכי" הוא מבה רע"ה, אבי של כל הנביאים שהי' סוכין ברוה"ק בערבית צוותין לנבית סכית, גם היוסיפון בקדמוניות שלו כתב בפשיטות יסכה זו שרה לפי קבלתו, והסכימו עמו כל גדולי המפרשים הקדמונים: [לט] והרד"ק כתב "אולי היתה שרה בת בתו של תרח ואעפ"י שלא זכר לתרח בנות אולי היה לו" ושד"ל כתב אולי יתכן לומר, כי גם יסכה היתה אשת נחור, ונשא נחור שתי אחיות כיעקב, והכתוב אומר, ושם אשת נחור מלכה, כי היא העיקר שממנה יצאה רבקה ולבן רחל ולאה: [ם] ובילקוט איוב ח' רמז תתקי"ד ג' נשים נשא

יהל אור

מלשון אם כפשוטו: (קיא) אין אומרים על פניו אלא כשהדבר גורם לצער ונזק או כעס למי שרואה אותו, כמו כאן שהאב מצטער בראותו מיתת בנו, וכן על פני אהרן אביהם (במד' ג ד) שאינו דבק עם ויכהן אלעזר ואיתמר, אלא עם "וימת נדב ואביהוא" (כפי' הרמב"ן) וכן על פני כל אחיו ישכון (למטה טז יב) על פני כל אחיו נפל (למטה כה יח) הכוונה שנתישב במקום שבחר לו גם נגד רצון אחרים ועל המתם (שד"ל): (קיב) ושתיהן בנות הרן, כי אם יסכה אחרת, מה טעם שיזכיר הכתוב יחס אשת נחור, ולא יחס שרי הגבירה אם המלכות, ועוד למה זכר יסכה שלא מצינו ממנה ¨ דבר בכל התורה: (קיג) כי בדרך הפשט אין זה נכון, וגם למה אמר בת הרן, ולא אמר בנות הרן? (קיד) ותהי שרי עקרה אין לה ולד (למטה פ, ל) ובשיטה ראשונה "ומעם אין לה ולד, שלא יתכן להיות לה ולד, בעבור שחדל לשרה אורח כנשים, והולד כולו מדם האשה בראיות גמורות, ופירוש עקרה כרותת שרש ועקר על דרך "ושרשך מארץ חיים": (קטו) וראיתם מן הפ' (למטה כ יב): (קטז) ונראה שלדעתו אין הרן שבכתוב זה הרן אחי אברהם, כי אמר שאם היתה שרי אחות לוט היה הכתוב.

מקורי רש"י: כ) מחברת מנחם שרש "אר" עיין קרני אור. כא) ישעיה כד טו. כב) שם יא ח. כג) מגילה יד א סנהד' סט ב, סד"ע פ"ב ילקוט רמז סב. כד) למטה יב טו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃
לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים

אונקלוס

בְּרֵהּ וְיָת לוֹט בַּר הָרָן בַּר בְּרֵהּ וְיָת שָׂרַי כַּלְּתֵהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵהּ וּנְפַקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּאֵי לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתוֹ עַד חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן׃
לב וַהֲווֹ יוֹמֵי תֶרַח

רש"י

(לח) ויצאו אתם. ויצא תרח ואברם עם

אבן עזרא

אל חרן (קיז) או בא אחר אביו (קיח) [מא] והנכון בעיני שפרשת לך לך (למטה יב א) שאמר השם לאברם (קיט) קודם זה הפסוק שהוא „ויקח תרח" וכמוהו בתורה באחד לחודש השני בשנה השנית (במד' א א) ואחר כן בחדש הראשון בשנה השנית (שמות מ יז) (קכ) [מב], והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה כנען (למטה פי' לא) (קכא) וכאשר בא תרח אל חרן (קכב) ישר המקום בעיניו וישב שם ומת (קכג) [מג] ואין מוקדם ומאוחר בתורה (קכד) [מד]:

חסלת פרשת נח

יהל אור

אמר, ואת שרי בת בנו, כאשר כתוב על לוט, וכן כתב הרד"ק שלא היה אותו הרן בן תרח ואחי אברהם, כי הוא לא הוליד רק לוט, אבל היה הרן אחר אבי מלכה ואבי יסכה: (קיז) בעבור שכתוב כאן ויקח תרח את אברם בנו, ואת לוט בן הרן, ולא הזכיר כאן נחור, ע"כ הוצרך לפרש שנחור בנו הלך בתחלה אל חרן: (קיח) ויצא מרצונו והתישב בחרן, כי מצינו שחרן עיר נחור, ולא מצינו שילא נחור מאור כשדים לבד במלת „ויצאו אתם" (למטה פי' לא) רמז לנחור וביתו, ולא נאמר בפירוש, ורש"י ז"ל פי' „ויצאו אתם" „ויצאו תרח ואברם עם לוט ושרי" ולא זכר את נחור: (קיט) שילך אל הארץ שיראה לו: (קכ) החז' ז"ל קצר בפירושו וסמך על המבין, כי הוא כתב, ואח"כ בחודש הראשון, וזה הפסוק כתיב (בשמות מ יז) כאשר ציינתי בפי' הח' ז"ל ואין כונתו על הפסוק הזה, אך כונתו על הפ' „ויהי ביום כלת משה" הכתוב (במד' ז א) שהיה בחדש הראשון בשנה השנית ועיין „קרני אור": (קכא) פי' כי לא היה זה בדעתו עד שלוה השם ללכת שם: (קכב) היא עיר בארץ ארם נהרים מעבר לנהר פרת, וקרובה אליו כמו עשר פרסאות, ולד"ק נגזר מן „הרר" כמכן „ושכן חררים במדבר" (ירמי' יז ו) כי כן הוא מחוז חרן: (קכג) כשהגיע לחרן לא מצא בלבו לצאת מארצו לגמרי, וישב בחרן שהיא על הספר וקרובה לארץ כנען כדי שיהיה קרוב לאברהם, וישב שם עד שמת, ואברם הלך לו אל ארץ כנען כמצות האל עליו. ובשיטה ראשונה „ואמר וימת תרח בחרן אעפ"י שלא מת רק אחר צאת אברהם מחרן כמו ששים שנה להשלים ענינו, כי כן דרך המקרא": (קכד) וכן הוא בפס"ז (בראש' יב א) „והעיקר כי מוקדם ומאוחר הוא, וזה שאמר הכתוב לך לך מארצך בעוד תרח באור כשדים, היה הדבור אל אברהם לך לך ואעפ"כ תרח יצא עמו ומת בחרן אחר זמן":

חסלת פרשת נח

קרני אור

כצא אברהם שרה בתו של שם, קטורה בתו של יפת, הגר בתו של חם: [מא] הכותים מפני שלא מצאו זכרון נחור בניהו „ואת שרי ואת מלכה כלותיו אשות אברהם ונחור בניו", וכאמרם אשות ולא נשי נחלתם חרפתם שהיא תוספות אנשים כועסים כי אשות ״ אינו נמצא בכל המקרא רק כיחו' (כג מד) ותכר וי"ו וגו' ברצוי לקרות אשת (שד"ל): [מב] עיין „יהל אור" וכן הוא מבואר בל"ב מדות דר"א כט של ר"י הגלילי מדה ל"ב כמוקדם ומאוחר שבפרשיות, וז"ל שם „כיוצא בו וידבר ד' אל משה במדבר סיני (במד' א א) ואח"כ כתוב (שם ז א) „ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן". והלא הקמת המשכן באחד בניסן בשנה שנית שנאמר (שמות מ' יז) „ויהי בחודש הראשון בשנה השנית באחד לחודש הוקם המשכן" אלא מכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשיות, גם יתכן שדעת הח' ז"ל על הפ' (במד' ט ה) בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון, וככר הקדים ענינים שהי' באחד לחדש השני (שם א א) מכאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה, ועיין (ספרי בהעלותך סי' יג), וכן בפסחים (דף ו ב) שהקשה ג"כ, וסיים, זאת אומרת אין מוקדם ומאוחר בתורה, ועיין תוס' ברכות ז ב ד"ה „לא הי' אדם": [מג] ועיין רש"י ז"ל מה שפי', והרמב"ן מה שתמה עליו, והרא"ם מה שתמה על הרמב"ן ז"ל, והמטרכי מה שתירלו: [מד] כי באמת לא מת תרח בזמן ההוא, כי בעת שהיה אברהם בן ע"ה שנה לא היה תרח רק בן קמ"ה שנה, וחיה עוד ששים שנה אחר כן, ובסד"ע פ"א „אברהם אבינו קבר תרח אביו לפני מיתתה של שרה שתי שנים", ופי' הגר"א ז"ל כשנולד אברהם היה בן שבעים שנה, וכשמת תרח היה אברהם בן קל"ה שנים, וכשמתה שרה היה אברהם בן קל"ז שנים, כי עשר שנים היה גדול משרה, הנה שתי שנים קודם מיתת שרה מת תרח, וכן הוא (ב"ר פ' נח ה) ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה, מהיכן בא ושי' א"ל ר' יוסי והלא קבורתו של תרח קדמה לקבורתה של שרה שתי שנים:

חסלת פרשת נח

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמָאתַ֖יִם שָׁנָ֑ה וַיָּ֥מָת תֶּ֖רַח בְּחָרָֽן׃
פ פ פ

מָאתָן וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃
פ פ פ

קכ"ג, בגלה"ל סימן, אב"י יסכה לו"ט סי', ומפטירין רני עקרה כיסעי' סי' נד:

רש"י

לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מס' שנים שהרי כתיב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה כה) ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחהו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים והצדיקים אף במיתתם קרויים חיים שנא' כו) ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת פרשת נח

יב א וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־אַבְרָ֔ם לֶךְ־לְךָ֛ מֵאַרְצְךָ֥ וּמִמּֽוֹלַדְתְּךָ֖ וּמִבֵּ֣ית

יב א וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִילָּדוּתָךְ

אבן עזרא

א לך לך (א), השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים [א] (ב) שיעזוב ארצו ומקום מולדתו [ב] גם בית אביו, והטעם (ג) שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן (ד) ותרח לא מת (ה) עד אחר ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן (ו) [ג] רק

רש"י

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים א) ועוד שאודיע טבעך בעולם ב):

קרני אור

[א] רש"י ז"ל פי' "לך לך להנאתך ולטובתך", ורמב"ן ז"ל פי' כי כן הוא משפט הלשון, וכן "הגשם חלף הלך לו" (שה"ש ב יא), ועיין לגו"א שהקשה על הרמב"ן ז"ל, והרמבמ"ן בתרגומו השוה פי' הרמב"ן עם פי' רש"י ז"ל ואין כאן מחלוקת: [ב] וכן הוא כפס"ז (בראשית יב א) הבאתי למעלה יא כט (הערה קכד) וכן פי' הרלב"ג: [ג] ובב"ר פל"ט ז', וכן בילקוט (לך רמז סב) מביא אשרי לו לתרח לחיות עוד כ"ה שנים, שכן כתבו "אם לענין השכון עוד מתבקש לו ס"ה שנים", וכתבו המפרשים כי זה הוא לדעת ר' נחמי' (שם) שיצא אברהם שתי פעמים, וזה מס"ה שנים הוא מיציאה ראשונה שאז היה אברהם בן שבעים שנה, ולדעת הרדי"א יצא פעם אחת ולא יותר עיי"ש:

יהל אור

(א) וכן פי' (למטה טו ז) "אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים" לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתי ויהיה פי' "ויאמר ד' אל אברם" וכבר אמר לו קודם צאתו מאור כשדים, ועל פיו יצא, ועיין ברמב"ן שהשיג עליו ע"ז, והרד"ק פי' ואפשר שבא אליו הדבור פעם אחרת בחרן: (ב) לדעת הח' ז"ל מקום מולדתו אור כשדים, ואמר לו השם לך לך מארצך וממולדתך שהוא ארץ כשדים, ומבית אביך שהוא ארץ חרן, לפי שכל זמן שאברהם הי' דר ביניהם לא היה יכול להשיג האמת ולהגיע אל מעלות הנגלה, גם דעת רש"י ז"ל, כי מולדתך היא אור כשדים, ובכל זאת לא יסבור שנצטוה אברם באור כשדים שילך אל ארץ כנען אלא בחרן בא לו הדבור, ויפרש לך לך התרחק עוד ולא מבית אביך, כלומר התרחק עוד מאור כשדים ולא מבית אביך (ג) פי' הטעם שאמר מבית אביך אחר מולדתך, כי יתכן שיצא מארץ מולדתו שהוא אור כשדים ועדיין הוא בבית אביו אם ישאר בחרן: (ד) ומאת השם היתה זאת כדי שיהיה אברהם לבדו נפרד מאביו ומאחיו ומכל משפחתו, וכל אשר יתן לו השם אין לאחר חלק בו לא אב ולא אח, ולא אחד ממשפחתם, ולזה היה הגווי ומבית אביך (ה) פי' בל תחשוב אחר שמת אביו הלך מחרן כמובן מסדר המקראות וימת תרח בחרן ואח"כ א"ל לך לך וא"כ אף את"ל שא"ל לך לך קודם לא קיים מצות ד' שא"ל ומבית אביך, ולא הלך עד שמת, לז"א ותרח לא מת וכו': (ו) וכמו שפירשתי למעלה (יא כט הערה קכג

מקורי רש"י: כה) ב"ר פל"ט ז. כו) ש"ב כג כ. א) ר"ה טז ב. ב) תנחומא א לך אות ג ובתנחומא ב לך בשינוי, ב"ר פל"ט ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמָאתַ֖יִם שָׁנָ֑ה וַיָּ֥מָת תֶּ֖רַח בְּחָרָֽן׃ פ פ פ

אונקלוס: מָאתָן וְחָמֵשׁ שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ פ פ

קמ"ג, בגלה"ל סימן, אב"י יסכה לו"ט סי', ומפטירין רני עקרה ביסע' סי' נד:

רש"י

לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן. לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מס' שנים שהרי כתיב ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם הרי קמ"ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה (כה) ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחהו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים והצדיקים אף במיתתם קרויים חיים שנא' (כו) ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרן. הנו"ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת פרשת נח

בראשית יב לך

יב א וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־אַבְרָ֔ם לֶךְ־לְךָ֛ מֵאַרְצְךָ֥ וּמִמּֽוֹלַדְתְּךָ֖ וּמִבֵּ֣ית

אונקלוס: יב א וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֵל לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלָּדוּתָךְ

אבן עזרא

א לך לך (א), השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים [א] (ב) שיעזוב ארצו ומקום מולדתו [ב] גם בית אביו, והטעם (ג) שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען ישב בחרן (ד) ותרח לא מת (ה) עד אחר ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן (ו) [ג] רק

רש"י

(א) לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים א) ועוד שאודיע טבעך בעולם ב):

קרני אור

[א] רש"י ז"ל פי' "לך לך להנאתך ולטובתך", ורמב"ן ז"ל פי' כי כן הוא משפט הלשון, וכן "הנשם חלף הלך לו" (שה"ש ב יא), ועיין כלא"ם שהקשה על הרמב"ן ז"ל, והרמב"ן בתרגומו השוה פי' הרמב"ן עם פי' רש"י ז"ל ואין כאן מחלוקת: [ב] וכן הוא בפס"ז (בראשי' יב א) הבאתי למעלה יא כט (הערה קכד) וכן פי' הרלב"ג: [ג] ובב"ר פל"ט ז', וכן בילקוט (לך רמז סב) מביא שהי' לו לתרח לחיות עוד כ"ה שנים, שכן כתבו "אם למנין השבון עוד מתבקש לו ס"ה שנים", וכתבו המפרשים כי זה הוא לדעת ר' נחמי' (שם) שיצא אברהם שתי פעמים, ואח' מס"ה שנים הוא מיציאה הראשונה שאז היה אברהם בן שבעים שנה, ולדעת הרדי"א יצא פעם אחת ולא יותר עיי"ש:

יהל אור

(א) וכן פי' (למטה טו ז) "אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים" לעד כי פרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתי ויהיה פי' "ויאמר ד' אל אברם" וכבר אמר לו קודם צאתו מאור כשדים, ועל פיו יצא, ועיין ברמב"ן שהשיג עליו ע"ז, והרד"ק פי' ואפשר שבא אליו הדבור פעם אחרת בחרן: (ב) לדעת הח' ז"ל מקום מולדתו אור כשדים, ואמר לו השם לך לך מארצך וממולדתך שהוא ארץ כשדים, ומבית אביך שהוא ארץ חרן, לפי שכל זמן שאברהם הי' דר ביניהם לא היה יכול להשיג האמת ולהגיע אל מעלות הנגלה, גם דעת רש"י ז"ל, כי מולדתך היא אור כשדים, ובכל זאת לא יסבור שנצטוה אברם באור כשדים שילך אל ארץ כנען אלא בחרן בא לו הדבור, ויפרש לך לך התרחק עוד ולא מבית אביך, כלומר התרחק עוד מאור כשדים ולא מבית אביך (ג) פי' הטעם שאמר מבית אביך אחר מולדתך, כי יתכן שיצא מארץ מולדתו שהוא אור כשדים ועדיין הוא בבית אביו אם ישאר בחרן: (ד) ומאת השם היתה זאת כדי שיהיה אברהם לבדו נפרד מאביו ומאחיו ומכל משפחתו, וכל אשר יתן לו השם אין לאחר חלק בו לא אב ולא אח, ולא אחד ממשפחתם, ולזה היה הצווי ומבית אביך (ה) פי' בל תחשוב אחר שמת אביו הלך מחרן כמובן מסדר המקראות וימת תרח בחרן ואח"כ א"ל לך לך וא"כ אף אתל שא"ל לך לך קודם לא קיים מצות ד' שא"ל ומבית אביך, ולא הלך עד שמת, לז"א ותרח לא מת וכו': (ו) וכמו שפירשתי למעלה (יא כט הערה קכב

מקורי רש"י: כה) ב"ר פל"ט ז. כו) ש"ב כג כ. א) ר"ה טז ב. ב) תנחומא א לך אות ג ובתנחומא ב לך בשינוי, ב"ר פל"ט ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמִבֵּית אֲבוּךְ לְאַרְעָא דִּי אַחֲזִנָּךְ: ב וְאַעְבְּדִנָּךְ לְעַם סַגִּי וְאֲבָרְכִנָּךְ וַאֲרַבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵי מְבָרַךְ: ג וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל

אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ:
ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ
וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה:
ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר
וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה:

רש"י

(ב) ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורביה וממעטת את הממון וממעטת את השם ג) לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו שהבטיחו על הבנים ועל הממון ועל השם (ס"א וזהו ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם ואברהם עולה רמ"ח כנגד אבריו של אדם ד) ברש"י ישן): ואברכך. בממון ה): והיה ברכה. הברכות נתונות בידך. עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ו). ד"א ואעשך לגוי גדול. זה שאומרים אלהי אברהם: ואברכך. זה שאומרים אלהי יצחק: ואגדלה שמך. זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם ז): מארצך. והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן אלא כך אמר לו התרחק עוד משם ולא מבית אביך: אשר אראך. לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור ח) כיוצא בו ט) את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק כיוצא בו י) על אחד ההרים אשר אומר אליך כיוצא בו יא) וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך יב): (ג) ונברכו בך. יש אגדות רבות וזהו פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן

אבן עזרא

(ו) הכתוב לא פירש שניו בצאתו מאור כשדים ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד (ח) [ד] כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען (למטה פסוק ה) (ט) או יהי טעם אראך, הוא שאמר לו, „כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה" (למטה יג טו) (י): ב מברכיך. רבים (יא) [ה]: ומקללך.

יהל אור

קכג וקרני אור הערה מד): (ז) ולפי דעת הסדר עולם פ"א וב"ר פ' לט הי' בן שבעים שנה: (ח) דעת הם' ז"ל, שמלת אראך ר"ל קודם נסעך, וכתב רנה"ו לפי שחשב הראב"ע ז"ל שנאמרה לו המלוה באור כשדים ועליו כתיב „ויצאו ללכת ארצה כנען" שהוא ע"פ הדבור, הוצרך לפרש „אחר שאמר לו אל הארץ אשר אראך גלה לו הסוד":
(ט) ובמח גילה לו המקום, אך לא ידע הטובה היא אם רעה, וכל זה אמר לו האל להודיע הבתו של א"א שכל אלה הדברים קשים לאדם, והכל קיבל מאהבה לעשות רצון האל: (י) פי' שיהי' טעם אראך כפשוטו ממש שילך אל כל הארצות שיראה לו, וכן פי' בעל מעשה ד', „והיה הטעם בלווי שילך בכל ארץ הכנעני שהם ז' עממים, שכן נאמר „ואולך אותו בכל ארץ כנען" (יהושע כד ג) כנראה שהי' הלווי שילך בכולה, וא"כ יהיה אומרו כאן אל הארץ אשר אראך כאילו אמר שילך אל כל עיר ועיר שיראה לו, ולפי זה כאשר הראה לו כל הארץ לפונה ונגבה הלך בכולה": (יא) שיהי' רבים מברכיו, ומעיטיו. כי יראו שברכת ד' בבית כל מברכיו

קרני אור

[ד] ועל דעת רז"ל (ב"ר פ' לט, ט, ופ' נה ח) לא גילה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ושהקב"ה מתאוה ומתלה בצדיקים (פי' שממינגן בדברים ארוכים שיקוו ויתלו להקב"ה כדי שיקבלו עליהם שכר), ואח"כ מגלה להם טעם הדבר", ולפירושם לא גילה לו הארץ שלא יתמוד אביו ואחיו ומשפחתו, כי היא ארץ טובה וקרובה לחרן, וכן פי' הרמב"ן ז"ל כי מה שאמר „ויצאו ללכת ארצה כנען" לא להתיישב בה, כי עדיין לא ידע, כי על הארץ ההיא נצטוה:
[ה] ואונקלס שתרגם מברכך בלשון יחיד להשוות שלשון עם ומלטטך, אף כי נכתוב, הראשון הוא בלשון רבים, ועיין בס' אבני ציון שתמה, א"כ היה ראוי בהפך לתרגם גם מלטטך בלשון רבים,

---

מקורי רש"י: ג) ב"ר פל"ט יא, שוח"ט ח מזמור כג שוח"ט ב מזמור כג. ד) ב"ר פל"ט יא. ה) ב"ר שם. ו) תנחומא א לך אות ד' בשם ט תנחומא ב לך אות ה, ב"ר פל"ט יא, במד"ר פ' יא ב, פסיקתא דר"כ פסי"ק וזאת הברכה דף קלט א ובהערה שם שו"ט מזמור א י. ז) תנחומא א לך אות ד, תנחומא ב לך אות ה ב"ר פל"ט יא. במדר' פי"א ב פסחים קיז ב. ח) ובב"ר פ' נה, ז מוסיף „ועל כל פסיעה ופסיעה". ט) למטה כב ב. י) שם. יא) יונה ג ב.
יב) ב"ר פל"ט ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו
יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־
חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ
מֵחָרָן׃ ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי
אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־
רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת
אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃

אונקלוס

זַרְעִית אַרְעָא׃ ד וַאֲזַל
אַבְרָם כְּמָא דְמַלֵּיל עִמֵּיהּ
יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם
בַּר שַׁבְעִין וְחַמֵשׁ שְׁנִין
בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃ ה וּדְבַר
אַבְרָם יָת שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיָת
לוֹט בַּר אֲחוּהִי וְיָת כָּל
קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיָת
נַפְשָׁתָא דְּשַׁעְבִּידוּ
לְאוֹרָיְתָא בְחָרָן וּנְפַקוּ
לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִכְנַעַן
וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִכְנָעַן׃

אבן עזרא

יחיד (יג) [ו] : ה רכושם. מקנה (יג), וכן "כי היה רכושם רב" (לקמן יג ו) : ואת הנפש. עבדים ילידי בית, או עשו כמו קנו (יד), וכן "עשה לי את החיל הזה" (דברי' ח יז) (טו) וי"א הנפשות שהורום האמת לעבוד את השם (טז) [ז] וטעם ויצאו ללכת, אל המקום אשר אמר השם (יז) גם זה המקום שכם, משה קראו כן (יח) כי שכם לא היה בימי אברהם (יט) [ח]:

רש"י

כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח (יג בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: (ה) אשר עשו בחרן. שהכניסן תחת כנפי השכינה יד) אברהם מגייר את האנשים ושרי מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום טו) (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו טז) עשה את כל הכבוד הזה לשון קנין יז) וישראל עושה חיל לשון

קרני אור

כמו שהוא בפ' תולדות, וכן בפ' בלק, ועיין רמב"ן (למטה כו כט), ולפי התרגום נראה כי בזה שמוסב על הפעל והברכה הוא רבותא יותר שאפילו יחיד אשר יברך אותך יתברך ופי' מברכיך כל אחד בפרט : [ו] והקדים אלא בברכה והברכה מברכיך, ואלא הקללה בהיפך ומקללך אאור אח"ז, לפי שמדה טובה מרובה, (וכב"ר פ' לט יב) "ומקללך אאור אנה" פי' אני בעצמי אאור אותו, ויודע לכל כי מארת ד' בבית מקללך ויחדלו מהרע עמך : [ז] וכינוי הרבים מוסב על אברם ושרי, כי הוא היה מגייר את האנשים והיא מגיירת את הנשים כמאמרם (ב"ר פ' לט יד) :
[ח] והרמב"ן ז"ל כתב, כי כן היה שם המקום ההוא שכם, ושכם בן חמור ע"ש עירו נקרא,
וע"ז כתב הרב"ד אבל לא מצאנו בכתוב שיקרא האיש ע"ש עירו בלא יו"ד היחס, ולוו"ה כתב, שהכתוב יאמר "עד מקום שכם" בעבור שמ"ש מקום נבוא סמוך אל שכם, לכן ברור כי שכם הוא שם איש' לא שם מקום, וטעמו מקומו של שכם, ולא מצאנו בכל המקרא שיאמר מקום ירושלים, מקום ציון וכדומה, כמו שלא תאמר עיר ירושלים, עיר ציון כמ"ש הראב"ע (למטה לג יח), לכן פי' הראב"ע שמשה קראו כן

יהל אור

מברכיו, ומברכיו, יבורכו מד', ויתאמן כל אחד להיות בעל בריתו, ומן המטיבים עמו, וע"כ אמר מברכיך בלשון רבים, כי באמת רבים יהיו: (יב) בקללה לא אמר לשון רבים, כי מעטים יהיו המקללים אותו ומבקשי רעתו, ובהיותם מתי מספר מה יעשו לו : (יג) רכוש כולל כל ממון האדם, מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין : (יד) העבדים והשפחות שקנו בחרן : (טו) ותרגם אונקלוס ויונ"ע שם "קנו־לי ית נכסיא האלין" : (טז) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן הוא דעת אונקלוס שתרגם "וית נפשתא די שעבידו לאורייתא בחרן", ויו"ת "וית נפשתא די גיירו בחרן", ויהי' לפי"ז פי' אשר עשו, כמו "אשר עשה את משה ואת אהרן" (ש"א יב ו) שהגדילם ולמדם, וכן הוא בג' (סנהד' צ"ט ב) אמר ר"ל כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו שנא' "ואת הנפש אשר עשו בחרן" : (יז) וכמו שביאר (למעלה פסוק א) "ואחר שאמר אשר אראך גלה לו הסוד", ובזה יחזק פירושו שפי' בסוף פ' נח כי פ' לך לך נאמרה לו קודם ויקח תרח את אברם בנו, כי ויקח תרח הוא בעצמו, שכתב "ויצאו ללכת ארצה כנען" : (יח) דעת הח' ז"ל שהתורה כולה מפי הקב"ה, ונקראת בשם משה שנתנה על ידו, ומשה לא הוסיף ולא גרע שהיה מדבר עתידות בכח הנבואה (מקו"ח) וי"מ שכוונתו שמשה כתב השם שהיה לה בימיו, וכן פי' החזקוני "שהרי באותו הפרק לא היתה שם עיר בנויה רק המקום" : (יט) דעתו הוא כי שכם הוא שכם בן חמור, ויורה זה אמרו עד מקום שכם, כי היה לומר עד שכם

מקורי רש"י: יג) בראש' מח כ. יד) עיין תנחומא לך לך אות יב, טו) ב"ר פל"ט יד, סנהד' צט ב, ע"ז, ט א, פסיקתא רבתי פ' מג ועיין ת"א. טז) למטה לא א, יז) במד' כד יח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ: ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם

ו וַעֲבַר אַבְרָם בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵן בְּאַרְעָא: ז וְאִתְגְּלִי יְיָ

רש"י

קונה וכונס: (ו) ויעבר אברם בארץ. נכנס לתוכה: עד מקום שכם. להתפלל על בני יעקב כשיבאו להלחם בשכם: אלון מורה. היא שכם יח) הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו יט) שנאמר כ) ומלכי צדק

אבן עזרא

ו אלון. כמו אלה (כ) והם עצים (כא), וי"א שדה (כב), כמו איל פארן (למטה יד ו) (כג): מורה. י"א שהוא שם בעל ברית אברהם (כד) ויתכן שהוא אחר (כה) ויהי אלון מורה שם מקום (כו): והכנעני אז בארץ. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר (כז) ואם איננו כן ( ) יש לו סוד (כט) [ט] והמשכיל ידום (ל): ז וירא ד'. בדרך נבואה (לא) והמלה מבנין נפעל (לב) והנוח

יהל אור

שכם, אם היה שכם שם עיר: (כ) וכן הוא דעת השבעים, והמתרגמים שאחריהם, שטעמו כטעם אלה (אייכע): (כא) וכן (ישעי' ו יג) "כאלה כאלון" וכן (הושע ד יג) "תחת אלון ולבנה ואלה", אלון הוא מין עץ מסוג עץ האלה (אייכע), אלה הוא מין אילן גדול הקומה ורב הענפים, לד"ק הוא הנקרא (אייכע) וי"א שהוא הנקרא (טערעבינטע) "תחת האלה אשר עם שכם" (למטה לה ד), כאלה נובלת עליה (ישעי' א ל), והוא עץ העומד דורות הרבה, והוא אצל בני קדם נזכר בסימני המקומות, כמו ההרים והנהרות: (כב) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א ויונ"ע "מישור": (כג) ות"א "מישור" ולד"ק גם שם נקרא כן ע"ש עץ איל גדול שהיה גדול שם: (כד) הנזכר (למטה יג יח, יד יג, יח א) והללו האהיל אברהם אהלו ושכן שם והוא אמורי: (כה) והוא כנעני (דבר' יא ל) ועיין שם בפי' הח' ז"ל שכתב על "אלוני מורה" הוא הנזכר בימי אברהם, ואין מורה ממרא, כי ממרא בחברון כמ"ש (למטה יג יח): (כו) והוא סמוך לשכם וקרוב לירדן, ועיין ברמב"ן: (כז) כי מלת "אז" תורה על זמן מיוחד, פעם לשלול זמן המוקדם, ר"ל אז ולא קודם, ופעם לשלול זמן המאוחר ר"ל אז ולא עתה, וכאן לפי פי' הח' ז"ל בתחלת דבריו תשלול זמן המוקדם, וכן הוא לפי פי' רש"י ז"ל שהי' הולך וכובש את א"י מזרעו של שם, ויהי' פי' "אז" ולא קודם, והעד לדעת רז"ל "ומלכי צדק מלך שלם" (למטה יד יח) שאמרו (נדרים לב ב) שהוא שם בן נח, וא"כ ירושלים לא כבשה הכנעני עדיין, או כדעת הרדי"א שלא נפלה ירושלים בידו, כי ביד מלכי צדק היתה, וכן פי' הרא"ם שהפי' ממלת אז, אז ולא קודם: (כח) פי' שלא בא מלת "אז" להודיענו שאז תפשה מיד אחר, אלא הפירוש הוא לשעבר, יהיה הפי' קשה וסתום וראוי להעלימו, כי איך אמר בכאן מלת "אז", שמשמעו שאז היה בה, אבל עתה איננו בה, הלא משה כתב התורה, ובימיו היתה הארץ ביד הכנעני, והכנעני לא סר משם, כ"א אחרי מות משה כשכבשה יהושע, וע"ז אמר כי יש לו סוד: (כט) והסוד יבואר (דבר' א ב) בפי' אחד עשר יום: (ל) פי' שמלת אז יש לומר ג"כ שפי' אז ולא עתה, ואם תבין כך יש לך לידום: (לא) וכן פי' הרמב"ן ז"ל, כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה, אבל נאמר לו לך לך מארצך בחלום הלילה, או ברוה"ק, וכן פי' הרדי"א כי מפני היות חרן חו"ל לא היה אפשר בתבוא לאברהם שמה נבואה גמורה, וכ"ש במדרגת מראה, אבל כשבא לארץ הקדושה המוכנת לקבלת הנבואה אז ר"ה מראות אלהים, ר"ל שהגיע למדרגת הנבואה, וכן פי' הכ"י. מה שלא נראה אליו ד' מיד כשאמר לו לך לך מארצך, לפי שאז היה עדיין בחו"ל כדעת הראב"ע, ובחו"ל אין שכינתו ית' נגלה ורא"יה מיוחה, וא"כ לא נראה אליו שם ד' במראה כ"א קול דברים לבד היה שומע, ועיין מורה בכמ"ב מהחלק השני: (לב) ושרשו ראה

קרני אור

כשם הנודע בימיו, כי בימי אברהם עדיין לא נולד שכם, ותו"ת "אתר שכם" לא אתרה דשכם, נראה מזה כי לדעתו הוא שם המקום:

[ט] עיין בס' מעשה ד' מעשה אבות פ"ג מה שכתב ע"ז, ועיין כ"ת מחברת ז' מכתב ג ממכתבי שד"ל מה שמביא מר"י החסיד פי' על הפסוק הזה, ומה שר"י החסיד יגלה הסוד מה שכוון הח' ז"ל ומה שתמה שד"ל ע"ז, ועיין בית האוצר לשפ"ה ב לד 129, ואמרתי להביא פה מפירושי המפרשים הגדולים על הפי' הזה, רש"י ז"ל פי' כי מתחלה היתה הארץ לבני שם, והכנעני אז בעת ההיא היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם, הרמב"ן פי', והכנעני אז בארץ, כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו לו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכם, והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ, ואברם ירא ממנו, ולכן לא בנה מזבח לד', ובבואו במקום שכם באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ והסר יראתו, תו"ת "וכנעניה בכן בארעא" וכוונתו שהכנעני היה ג"כ בארץ, אבל לא למעט "שעתה איננו בארץ, הרד"ק יפרש, מה שאמר אז בארץ להודיע מעשה האל ורצונו לאוהביו, כי אברם היה עובר בארץ עם מקנה רב מאוד, והי' רועה במרעה ארץ בכל מקום שהיה עובר שם, ובעלי מקומות המרעה לא הי' אומרים לו דבר, וזה היה דבר גדול ומעשה נס מאת האל, והכיר אברם בזה, כי היה מקיים לו האל מה שיעדו האל בברכה, רבינו פי', כי אין והכנעני על

מקורי רש"י: יח) סוטה לב, א. יט) עיין ספרא קדושים אות קכה ועץ יוסף במדרש הגדול. כ) למטה יד יח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃ ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ

לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ דְאִתְגְּלִי לֵהּ׃ ח וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית אֵל וּפְרַס מַשְׁכְּנֵהּ בֵּית אֵל מִמַּעְרְבָא וְעַי מִמַּדִּינְחָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם

אבן עזרא

הנעלם בין היו"ד והרי"ש (לג) תחת הדגש, הראוי להיות ברי"ש להתבלע נו"ן נפעל (לד): הנראה אליו. שם התואר מהבנין הנזכר (לה) וכמוהו „ואשר היה נעשה" (נחמיה ה יח) (לו): ח ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף (לז) והוא פועל יוצא (לח) [י]: כי „ויעתק צור ממקומו" (איוב יח ד) עומד (לט) והפעול אהלה (מ) וגם הוא פעול ויט (מא) וטעם ויעתק ויסע (מב) [יא], והנוח נעלם אחר יו"ד ויט תחת נו"ן שהוא פ"א

רש"י

מלך שלם לפניך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח. על בשורת הזרע ועל בשורת א"י כא): (ח) ויעתק משם. אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנא' בית אל מים: אהלה. אהלה כתיב בתחלה נטע את אהל אשתו ואח"כ את שלו כב): ויבן שם מזבח. נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון

קרני אור

תולדות כנען יושבי הארץ כמו החתי, והחוי והיבוסי, כי היא ארץ מושבותם, וידענו שהי' אז בארץ גם אח"כ עד ימי יהושע, אבל פירושו כמו „ואחר נפוצו משפחות הכנעני" (למעלה י"ד יח) שקרא כנענים היושבים בכל הארצות שהפילו מהם בני כנען, ועיקר שם כנעני הניחו על יושבי צידון וסביבותיה שלקחו פלשתים מבני כנען, כי לפי שצידון בכור כנען היה, יאות לקרוא ליושבי ארצו בשם כנענים כי נלחמו עמים רבים עם בני כנען ולקחו ממושבותם והתישבו בהם, וכולם נקראים כנענים, ועליהן אמר, והכנעני אז בארץ, בשעת היות פשטו בארץ שבאו מצידון ומהר הלבנון אל הארץ לשלול שלל ולבוז בז, וירא אברם לעבור ממקומו והלאה, ובזו"ה כתב כי בבוא אברם בארץ מצא הכנעני שנפל מקרוב לתוכה והתישב בתחום הזה שבא שם אברהם, וזהו והכנעני אז בארץ, בתחום הזה (קרייז) ובעוד שהתגורר אברם במצרים, נפל גם הפריזי לתוכה, והתישב בסביבות שכם, כמו שנאמר אחר שוב אברם לארץ, והכנעני והפריזי אז יושב בארץ (למטה יג ז), וכמו שאמר יעקב בשבתו בתחום שכם, „עכרתם אתי להבאישני וגו' בכנעני ובפריזי וגו'" (למטה לד ל), שד"ל בביאורו על התורה כתב, מפני שהוא בא לומר אח"כ „לזרעך אתן את הארץ הזאת", הקדים להודיע לישראל, כי גם בימי אברהם היתה הארץ הזאת ביד כנען שלא יחשבו שאולי בימים ההם היתה ביד אומה אחרת רעה וחטאה, ושסורים האומה ההיא, ונתן ארצה לכנעני, וא"כ יקשה לקחתה מידם, כי ירושה להם נתנה ד', לכן הקדים והודיעם, כי כשהבטיח ד' לאברהם ירושת הארץ כבר היתה ביד הכנעני, ובבית האוצר לשכה ב פי' בענין אחר עיי"ש: [י] בעל ההגהות במג"ט כתב „כי כל מקום שאותות אית"ן המה בפתח הוא בנין הפעיל", והשיג עליו רי"ל בספרותיו (הכרמל שנה ראשונה, אדר) וכתב, וזה אינו נכון כי בפעלים בפ"א שלהם מאותיות אח"ע יבוא אית"ן בפתח, גם בבנין קל, והנה גם פעל ויעתק שאליו הוא דן, מהם: [יא] ולפי שפעל העתק מורה על עקירת דבר מיסודו והנחתו במקום אחר, לכן נשתמש על המעתיק דברים מגוף הספר של הכותבם אל ספר אחר, כאלו הסופר עוקר הכתיבה ממקומה ונותנה במקום אחר, ואעפ"י שדברי הספר הראשון אינם נעתקים ממנו, הרי הסופר כאילו הוא מעתיק אותם. אבל

יהל אור

„ראה": (לג) היו"ד בציר: (לד) היו"ד וירא בציר להשלום הדגש הראוי להיות בפ"פ להסרון נו"ן נפעל, ולפי שהרי"ש לא תקבל דגש, נתחבר אל החיר"ק שבאות אית"ן ונעשה ציר, והיה ראוי להיות ויראה ונפלה ה"א השרש לפי שלא תנוח אחרי הסג"ל שהיא ת"ק, רק בהיות הנגינה תחתיה, וכאן שבה הנגינה להיות מלעיל, בעבור הוי"ו המהפכת העתיד לעבר (רש"ד): (לה) בינוני מבנין נפעל, והוא תאר כדרך הבינוני: (לו) ופי' שם הח' ז"ל עבר מבנין נפעל, וראית הח' פה רק על בנין נפעל: (לז) ר"ל מבנין הפעיל, כי המדקדקים קראוהו לבנין הפעיל בנין הכבד הנוסף, ועיין למעלה (א, א, הערה כט): (לח) פועל יוצא נקרא אם יש שני גופים עושה ומקבל הפעולה, כמו ראובן אכל את הלחם, וכן שתה, כתב, וכן מלת ויעתק מבנין הפעיל, בעבור שהיו"ד ממלת ויעתק היא בפתח: (לט) ר"ל בעבור שהיו"ד אית"ן הוא בסגול שהיא מבנין הקל, ופועל עומד נקרא, אם יש רק גוף עושה הפעולה, ולא גוף מקבל הפעולה, וכן „ויעתק צור ממקומו" נעתק מעצמו: (מ) פי' העתיק אהלה, וכן פי' רש"י ז"ל ויעתק משם אהלה: (מא) דעת הח' ז"ל לתת טעם איך נוכל לומר שמלת „אהלה" הוא הפעול של ויעתק, הלא מלת ויט מפסיק בנתיים, וע"ז אמר וגם הוא פעול „ויט", ר"ל הפעול של אהלה, הוא ג"כ הפעול של ויט, ר"ל שעשה שני פעולות, עם אהלה, שהעתיק אהלו ונטה אותו במקום אחר: (מב) העתיק ועקר אהלו ונסע:

מקורי רש"י: כא) ב"ר פל"ט, טו. כב) ב"ר פל"ט טו.

דעת • אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לַֽיהֹוָ֔ה וַיִּקְרָ֖א בְּשֵׁ֥ם יְהֹוָֽה:
ט וַיִּסַּ֣ע אַבְרָ֔ם הָל֥וֹךְ וְנָס֖וֹעַ הַנֶּֽגְבָּה: פ
י וַיְהִ֥י רָעָ֖ב בָּאָ֑רֶץ וַיֵּ֨רֶד אַבְרָ֤ם מִצְרַ֙יְמָה֙ לָג֣וּר שָׁ֔ם כִּֽי־כָבֵ֥ד הָרָעָ֖ב בָּאָֽרֶץ:
יא וַיְהִ֕י כַּאֲשֶׁ֥ר הִקְרִ֖יב לָב֣וֹא מִצְרָ֑יְמָה וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־שָׂרַ֣י אִשְׁתּ֔וֹ

אונקלוס

יְיָ וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַייָ:
ט וּנְטַל אַבְרָם אָזֵל וְנָטֵל לְדָרוֹמָא:
י וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרֵי תְקִיף כַּפְנָא בְּאַרְעָא:
יא וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמֵיעַל לְמִצְרָיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי

רש"י

עכן והתפלל שם עליהם כג): (ט) הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטע אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים כד) (פי' ירושלים היה באמצע העולם וסוף א"י. כ"פ ביפעיה) שהוא בחלקו של יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו כה): (י) רעב בארץ. באותה

אבן עזרא

הפעל (מג) וכן ויז נצחם (ישעי' סג ג) (מד) ושניהם פעלים יוצאים (מה) וטעם מים ממערב (מו), כי למערב א"י הוא הים הגדול הספרדי (מז) ואיננו ים אוקיינוס, כי רחוקה היא הארץ הנזכרת ממנו, והנה נסע ממזרח בית אל (מח) מערבה (מט) עד שב העי מזרח למחנהו (נ) [יב] וטעם ויקרא בשם ד' תפלה (נא) [יג] או קריאת בני אדם לעבוד השם (נב) [יד]: ט הנגבה. פאת דרום (נג) [טו] ונקרא כן בלשון ארמית „נגיבו מיא" (נד) כי צד דרום חם, ומרוב החום ייבש (נה) וכן טעם „כי ארץ הנגב נתתני" (יהושע טו

ים יט) [טז]: י ויהי רעב בארץ. בארץ כנען (נו) [יז]: יא כאשר הקריב. מחנהו (נז) או

יהל אור

(מג) כי שרשו נטה והראוי ויטה והטי"ת בדגש לחסרון הנו"ן, ובעבור ה... הוי"ו המהפכת מעתיד לעבר נעתקה הנגינה אל היו"ד ונפלה הה"א כמ"ש בפסוק שלפני זה על מלת וירא, ודגש הטי"ת נשמט, כי לא יבוא לעולם באות שאין בה נקודה לגמרי, ובא הגירי לתשלום הדגש כדינו (רש"ד): (מד) משרש „נזה", והנה הנעלם תחת נו"ן השרש: (מה) פי' „ויעתק" גם „ויט": (מו) ויפרש אח"כ מפני מה נקרא ים, מערב: (מז) לפי שהים הגדול לפאת מערב ארץ ישראל קראו לפאת מערב ים: (מח) פי' העתיק אהלו משם אל ההר ממזרח לבית אל: (מט) ונטה אהלו שם באופן שהיה בית אל למערבו: (נ) והעי היה למזרח: (נא) וכן ת"א ויונ"ע „וצלי בשמא דה'" שהתפלל שם כמו „קראתי שמך ד' מבור תחתיות" (איכה ג נה): (נב) כלומר קרא ליושבי ההר ההוא שיבואו אל המזבח אשר בנה לשם ד', והראה להם דבריה של טעם, כי לאותו האל שבנה המזבח לשמו, ראוי לעבוד לו לבדו, לא לאלמים שהם עובדים: (נג) וכן פי' רש"י ז"ל ללכת לדרומה של א"י והיא לצד ירושלים: (נד) תרגום חרבו המים (למעלה ח יג) „נגיבו מיא": (נה) ויקרא אלהים ליבשה ארץ (למעלה א, י) תרגם יונ"ע „וקרא ד' לנגיבתא ארעא": (נו) פי' ארץ למאה ויבשה: (נז) מדנקט הבי"ת בקמץ יורה בארץ הידוע: (נח) ... היה הולך לרגל המלאכה ולרגל ילדי נפשות ביתו, והוא פועל יוצא, וכן ופרעה הקריב (שמות יד יו"ד) הקריב מחנהו:

פי'

קרני אור

„אבר העתיקו אנשי חזקיהו" (משלי כה א):
[יב] והנה לפי ביאורי שביארתי הוטיתי לעת הת' ז"ל עם פי' רש"י ז"ל, ויהיה מלת „מקדם" דבקה עם ההרה, שההר הוא במזרחו של בית אל, לא עם מלת „משכ" וכן תיונ"ע „לטורא דמדנח לבית אל" וכן מכוונים בכתובים, ועיין בא"י שהסב את פי' הת' ז"ל לדרך אחרת, וכן הרש"ד בביאורו ולכן סיים הרש"ד „כי אין לכוונו עם מתמונות הכתוב", ולפי ביאורי הכל נכון: [יג] עיין „הרכסים לבקעה" מה שכתב על זה: [יד] וכן הוא בדרז"ל (ב"ר פ' לט) מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה, ועיין (ילקוט לך רמז סב) שבש הגי' בתרי לישני „ויקרא בשם ד' לגי", ד"א ויקרא בשם ד' התחיל מגייר גרים": [טו] ספר שמסעות אברם כולם היו ללכת לפאת דרום לבחור המקום היותר נאות בארץ כנען שיבלם לו בו הדבקות האלהי כי ככל ימלאו מקומות מוכנים לזה יותר מזולתם כטעם „אין זה כי אם בית אלהים" (כלב"ג) ובב"ר (פ' לט) „הנגבה מתקה והולך ומכוון כנגד ביהמ"ק" שניבא כי שם יהיה חלק יהודה לדרום א"י, והר המוריה בחלקו שעתיד להעלות בנו, ואותה הארץ כבש יהושע לתשובה ושם הי' ביהמ"ק: [טז] ורוו"ה פי', הנגבה, לתחום של ארץ כנען שבמו „הנגב" בה"א הידיעה בה"א כדרום הארץ ולא מפני שהיא ארץ יבשה, שבעברי אין נגב יבש כי אם בארמי, ונגיבא ארעא, אבל בעברי קרוי חורב ויבש, ועכסה אמרה לאביה „ארץ הנגב נתתני", ולא אמרה ארץ נגב, אלא נתת לי חלק גרוע, כאילו נתת לי אותו תחום שקרוי ארץ הנגב שהיא גרוע: [יז] וכן פי' רש"י ז"ל באותה הארץ לבדו לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר

מקורי רש"י: כג) ב"ר פל"ט טז. כד) שם. כה) שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃ יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ׃ שני יד וַיְהִי

אונקלוס

אִתְּתָא הָא כְעַן יְדַעִית אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירַת חֵזוּ אַתְּ׃ יב וִיהֵי כַּד (נ״י אֲרֵי) יֶחֱזוּן יָתִיךְ מִצְרָאֵי וְיֵימְרוּן אִתְּתֵיהּ דָּא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּמוּן׃ יג אֵימְרִי כְעַן אַחָתִי אַתְּ בְּדִיל דְּיֵיטַב לִי בְּדִילִיךְ וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי בְּפִתְגָּמָיִכִי׃ יד וַהֲוָה

אבן עזרא

הוא טהפעלים העומדים, כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו (נט) ומלת נא כמו עתה (ס) וכן „הנה נא זקנתי" (למטה כז ב) „אוי נא לנו" (איכה ה טז) (סא) [יח] והיא הפוכה בלשון ישמעאל (סב) וטעם הנה נא ידעתי (סג) שהיה כיופי שרה בארצה (סד) רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה (סה) כי הצורות משתנות בעבור האויר (סו) [יט], וטעם ואותך יחיו, שיתנו לך כל צרכיך, כי ימי רעבון היו (סז): יג ובאה מלת „אחותי את". מלעיל (סח) בעבור היות הטעם במלה שאחריה (סט) באות הראשון (ע) וכן קרא לילה (למעלה א ה) (עא) וזה משפט הלשון ודגשות התי"ו את להתבלע הנו"ן (עב) כי אתה סגורת אני (עג): בגללך. ובעבורך לא יבואו כי אם בבי"ת (עד)

רש"י

הארץ לבדה (כו) לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו מסיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי. מדרש אגדה (כז) עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה (כח) ד"א מנהג העולם שע"י טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה (כט) ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה (ל) ודומה לו (לא) הנה נא אדני סורו נא: (יג) למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי מתנות: (יד) ויהי

קרני אור

לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו מסיאו לצאת ממנה: [יח] ורש"י ז"ל פי' ממדרש אגדה, שעד עכשיו לא הכיר בה וכו' וכן תיוב"ע ועיין רמב"ן מה שכתב ע"ז: [יט] והכוה"ק פי' מלת ידעתי מן „ידע תדע פני

יהל אור

(נט) פי' שימצאו פעלים עומד ויוצא, והראב"ע יפרש או הוא מהפעלים העומדים, פי' הוא מהפעלים היוצאים והם עומדים, פי' כי יש פעלים יוצאים כמו הקריב והם עומדים ופי' קרב: (ס) מלת „נא" הושאל לכמה הוראות ופה פירושו כמו עתה: (סא) וכן „שא נא עיניך" (למטה יג יד) „אישנך נא עלה" (מ"א א יב): (סב) כי בלשון ישמעאל מלת נא היא „מאאן" הנו"ן הוא אחר האל"ף: (סג) דעתו ז"ל אעפ"י שפי' נא עתה, לא רצה לומר שלא ידע קודם לכן, כי כן ידע מקודם מיום דעתו אותה, אבל כן הוא דרך הלשון: (סד) כי שם בארצה היה אוירו קר ולפיכך היתה יפה, כי הלובן בא מפאת הקור: (סה) כי בני מצרים אינם יפים כמו בני ארץ כנען, אבל הם כעורים, כי הם דרומים והם שטופים בזמה: (סו) ואוירם הוא חם, והשחרות בא מפאת החום, וזה הוא הטעם היות הכושי שחור: (סז) והרד"ק פי' יעמידוך בחיים שלא יהרגוך, להנאתם שאת יפת תואר: (סח) על ההי"ת שבמלת „אחותי" ונקרא אצל המדקדקים „נסוג אחור": (סט) במלת את שאחר „אחותי" נגינת האתנה שתחת האל"ף ממלת את: (ע) ממלת את, וזה הוא הכלל, אם יש מלה אשר הנגינה ראוי לבוא בה בתנועה האחרונה שהיא מלרע, והנגינה היא משרת, ואחריה מלה אשר הנגינה בה באות הראשונה, ותבואנה א"כ שתי נגינות בשתי תנועות רצופות זה אחר זה והוא דבר קשה, לכן באופן זה תשוב נגינת המלה הראשונה מן התנועה האחרונה אל התנועה שלפני האחרונה, והוא הנקרא „נסוג אחור": (עא) לולי קרבת הנגינות היתה נגינת המלה הראשונה מהן ראוי להיות מלרע, אך מפני קרבת הטעמים שב אחור להיות מלעיל, והיננו מלעיל בעצם: (עב) בחסרון הנו"ן והבלעו דגש, כי היה ראוי להיות אנת, וכארמית נשארה הנו"ן בזכר אנת (עג) והנה לזכר יאמר אתה ולנקבה את, ואונקלס ויוב"ע על נו"כ יתרגמו שניהם את וכן הוא בתרגום שמרוני, אבל בתרגום ירושלמי והרגום יונתן על התורה אנת בהבליע הנו"ן, ויסוד המלה הזאת כנראה אן ומחוברת מן אן־ת: (עד) כי אם יאמר גללך בלא בי"ת יתערב עם גזרת „כאשר יבער הגלל" (מ"א יד י"ד), וכן אם יאמר עבורך

מקורי רש"י: כו) פדר"א פ' כו אדר"נ פל"ג. כז) ב"ר עז א. כח) תנחומא א לך אות ה, יוב"ע. כט) ב"ר פמ"ם ד. ל) ב"ר שם. לא) למטה יט ב.

כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃ טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר

אונקלוס

כַּד עַל אַבְרָם לְמִצְרָיִם וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יָת אִתְּתָא אֲרֵי שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא׃ טו וַחֲזוֹ יָתַהּ רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְשַׁבַּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדְּבַרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם אוֹטִיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ לֵהּ עָאן וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִין

רש"י

כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועי"י שתבעו את המכס פתחו וראו אותה [לב] (טו) ויהללו אתה אל פרעה. הללו ביניהם לומר הגונה זו למלך: (טז) ולאברם היטיב. פרעה בעבורה:

אבן עזרא

והשר (עה) המכיר הבי"ת הוא סר טעם (עו), ויטב ייטב לי, דורון ומנחה (עז) [כ], וכן כתוב "ולאברם היטיב בעבורה" (למטה פ' טז) [כא]: טו ויהללו. קל הלמ"ד הראשון (עח) להקל על הלשון (עט) והוא ראוי להדגש (פ) וכמוהו ואתפללה (דניאל ט ד) (פא) ותקח האשה, שהבנין הכבד הנוסף (פב) [כב], ואם לא נמצא (פג), והשלם

יהל אור

"סבורך" יתערב עם גזרת "ויאכלו מעבור הארץ" (יהושע ה יא): (עה) בשי"ן ימנית, וכן יאמר בהקדמתו לפי' התורה "זה ספר הישר לאברהם הספרדי", ועיין שם (הערה ב): (עו) ובן כתב בס' "מאזני לשון הקדש" בשער העניינים וז"ל "והאומרים בעיניהם עבור איננו נכון, כאשר נסיר למ"ד למען", וכן כתב בס' צחות "את בי"ת, "יש בי"ת במלת הטעם שלא נוכל להסירה, אעפ"י שאיננה עיקר כמו בעבור, והנה לפי הסברא נקרא כן בעבור הטעם שהזכרתי": (עז) הח' ז"ל יפרש מלת ייטב, שהוא בלשון יחיד, וקאי על הדורן או המנחה: (עח) כי מחוזק הברת האות אשר הדגש בו, מורגשת כאילו היא כפולה במבטא, ובאשר קשה על הלשון לדבר שתי למדי"ן רצופין בבת אחת הוקלה: (עט) רבן הסר דגש הבנין: (פ) הלמד היה ראוי להדגש: (פא) ומן התימא כי סס" הלמ"ד דגושה, והבא"י יפרש שנ"ל "וכמו ואתפללה", וקאי אמ"ש והוא ראוי להדגש, כמו ואתפללה שלמ"ד בדג"ש, אבל במנחת שי לא נשמע כן שהביא לשון הח' ז"ל וז"ל "קל הלמ"ד וכמוה ואתפללה": (פב) ר"ל מבנין הפעל, שהוא התולדה מבנין הפעיל (עיין למעלה ח, א הערה כט) והתי"ו הוא מאותיות איתן, והוי"ו של מלת ותקח הוא וי"ו המהפכת העתיד לעבר: (פג) ואם כי לא נמצא ממנו ההפעיל בכתוב, ובעבור כי שרש, כי

קרני אור

"לאנך" (משלי כו כג) שטעמו נתינת הדעת אל הדבר ושימת כוונה ומחשבה להשגיח עליו היטיב, וטעם הנה נא ידעתי, עתה הגיע השעה שאני מוכרח לתת דעתי ומחשבתי איך אתנהג: [כ] והנה לפירוש יקשה מאוד, הלא הוא אברהם שאמר למלך סדום אם מחוט ועד שרוך נעל וגו', ואיך עתה בשביל מתנות יעשה הדבר הזה, רק שהוא ג"כ סכנת הצלת נפשו, כי אחרי שיתן לו המלך מתנות ויגדלהו בעיני שריו ועבדיו לא יעשה אח"כ בנפשו שקר, להרגו על לא חמס בכפו, ונראה שלזה נטה גם אונקלס שתרגם "בדיל דיוטב לי בדילייכי ותתקיים נפשי בפתגמייכי", וכן פי' הרד"ק, כי הטובה היא שלא יהרגו אותו, כי לא נתכוין אברם שיעשו עמו טובה אחרת, ואעפ"י שאמר, ולאברם היטיב בעבורה, הוא לא נתכוין לכך, חלילה לו שיתכבד בקלונה, כי קלונה יהיה קלונו, וכן פי' העקידה לך שער שבע עשר, שהמאמר השני, הוא פירושו של הראשון, כי היינו שאלתו רק נפשו", והנה "וחיתה נפשי", הוא פי' "למען ייטב לי", וכן הוא באמת, כי לא נתכוין אברם שיעשו עמו טובה אחרת, שהרי ממלך סדום לא רצה לקבל ממון אעפ"י שהציל את שלו, והטור על התורה כתב אעפ"י שלא רצה לקבל מתנות ממלך סדום, בכאן הולך לקחת שלא יכירו שהיא אשתו: [כא] הר"ן הביאו הרדי"א, ורע"ב פי', למען שבאמרי שאת אחותי יקוה כל אחד מהם שתהיה לו ולא יתכוין שום אחד מהם להרגני, אבל ייטב לי במוהר ומתן, כמו שהיה המנהג אז שהיו מפתים את אבי הכלה בכסף וזהב, וקרוביה במגדנות, כדי שיסכימו לתת אותה לתובע, והכוס"ק פי' כי היה בזה פלא אברם נבוך במאוד, כי אין לדמות ענין האישות שהיה נוהג קודם מ"ת למה שאחריו, כי קודם מ"ת היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא להנשא, מכניסה לתוך ביתו, ובועלה בינו ובין עצמו ותהי' לו לאשה כמו שכתוב (רמב"ם ריש הלכות אישות) גם או לא היה נוהג שנידונין בשטר כריתות, רק משילוחה מביתו ושלחתה לעצמה, או משתלה היא מתחת רשותו ותלך לה, ואין הדבר תלוי בו לבד, אלא כ"ז שרוצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין כמ"ש (רמב"ם פ"ט ממלכים ה"ח) והוא (מנ"ר פ' יח) שאין להם לבני נח גירושין או ששניהן מגרשין זא"ז, אשתו מגרשתו, וכן הוא בירושלמי, לכן התיעץ עם שרה שבהלקחה בעד"ב לאחד הגדולים יתרצו שניהם להתיר קשר האישות והנשואין שביניהן, ותהיה פנויה מותרת לכל העולם, ואף שבכל התורה שמר את התורה כתקונה, בכל זה להתנהג כדין בני נח כי לא הי' מצווה במצות התורה, וכמו שנשא יעקב שתי אחיות, ועמרם דודתו, לפי שראו בעין חכמתם התועליות הגדולות שיתילדו מזה כמ"ש (בס' נפש החיים שער א' פכ"א): [כב] הרד"ק

סבית

מקורי רש"י: לב) תנחומא א לך אות ס. תנחומא ב לך אות ח כ"ד פ"מ ס.

www.daat.ac.il

וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת
וּגְמַלִּים׃ יז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה
נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר
שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃ יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה
לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי
לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא׃
יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח
אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ

אונקלוס

וְאַמְהָן וְאַתְנָן וְגַמְלִין׃
יז וְאַיְתִי יְיָ עַל פַּרְעֹה
מַכְתְּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל
אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ עַל עֵיסַק
שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם׃
יח וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם
וַאֲמַר מָה דָא עֲבַדְתְּ לִי
לְמָא לָא חַוִּיתָא לִי אֲרֵי
אִתְּתָךְ הִיא׃ יט לְמָא
אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וּדְבָרִית
יָתַהּ לִי לְאִתּוּ וּכְעַן הָא
אִתְּתָךְ דְּבַר וְאִיזֵל׃

אבן עזרא

וְהִשְׁלַכְתִּי (יחזי׳ טז ה) (פז): יז ויננע ד׳ את פרעה על דבר שרי. כמו בעבור (פה) [כג], והטעם על זה הדבר (פו): יח ומלת „הגדת" מבעלי הנוני"ן (פז): יט וטעם ואקח אותה לי לאשה. שלקחה להיותה אשתו ולשכב עמה (פח), והשם הביא עליו נגעים (פט) שלא יגע בה (נ) והנגעים שלחם השם לשמור אשת אוהבו (נא) והיו הנגעים גד

רש"י

(יז) ויננע ה׳ וגו׳. במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו לג): ואת ביתו. כתרגומו ועל אינש ביתיה לד) (ודרשו לרבות כותליו עמודיו וכליו לה) ברש"י ישן): על דבר שרי. על פי דבורה אומרת (נג) ולא יכול לגעת בה (נג) [כד] גדולים

יהל אור

ותקח הוא „לקח" ונבלע הלמ"ד בדגש הקו"ף:
(פד) ושרשו שלם, כי שרשו „שלך" ר"ל כיון שמליגו ממשקל שלו בשלמים, מבנין הכבד הנוסף, והוא „ותשלכי" נוכל ללמוד ממנו על החסרים, שמלת ותקח שרשה „לקח" והיא מבנין הפעיל, והיה ראוי להיות ותולקח אעפ"י שלא נמלא: (פה) שהוא כמו בשביל על אודות, וכן „על דבר הכסף" (למטה מג יח) „על דבר אשר לא קדמו" (דבר׳ כג ה): (פו) ולא יאמרו כי דרך מקרה היה, והכוונה כי היו הנגעים באופן שיכירו וידעו שהיו באים על דבר שרי, לפי שאם באו בדרך הטבע לפרעה, לא היו כוללים כל אנשי ביתו, ואם הי׳ מפאת הפסד האויר או סבה אחרת כללית, לא הי׳ מיוחדים לפרעה ולביתו אלא יבואו על כל מצרים: (פז) כי שרשו נגד, ולשון הגדה בכל מקום על ביאור הדברים באר היטיב, ובדבר הנוגע אליו, וצריך לדעתו, שזה הוא ההבדל בין הגדה לספור: (פח) אחר כן, ולא לשכוב עמה דרך זנות: (פט) בעת שרצה לקחתה: (נ) שלא יוכל לנגעת בה: (נא) השם קנא לכבוד שרי הצדקת שלוקחה אל ביתו בעל כרחה, ועל אשת אברהם אוהבו, על הצער שהיה לו שרצה לקיחת אשתו, ולא היה בידו להצילה: (נב) ורק את פרעה לבדו נגע בנגעים גדולים, וכדרז"ל (ב"ר פ׳ מא) במכת ראתן לקה: (נג) והתשמיש קשה לו, וכדרז"ל (שם) „ואין לך קשה

קרני אור

הביא מדרז"ל ותקח שמשמעו בעל כרחה לפי שהיתה אשת איש לא כאסתר דכתיב בה ותלקח אסתר (אסתר ב ח) שמשמעו ברצונה, לפי שהיתה ברצונה פנויה והולכת לבראת למלך, ועיין בג׳ (קדושין ב ב) ר"ש אומר מפני מה אמרה תורה כי יקח איש אשה (דבר׳ כב יג) ולא כתב כי תלקח אשה לאיש וכו׳, ועיין בתוס׳ יבמות ספ׳ כי יקח דמשמע בעל כרחה ולא כתיב כי תלקח דמשמע מדעתה, והנה לפי׳ המפרשים גם שם באסתר, היתה באונס ולאיתם מלכתיב „ותלקח" שהוא נפעל מבנין „לקח" המורה על הכרח, או פיתוי הנלקח שאינו רוצה בדבר. והר"ן פי׳ הביאו הרדי"א כי ותקח בית פרעה, כלומר אל אחת מארמנותיו, שיקחנה אח"כ בכבוד גדול לעיני השרים והסגנים, כמו שראוי לאשת׳ מלך, ולכן לא אמר ויקחה פרעה, אלא ותקח בית פרעה, והיתה גם זאת סבה מאת השם, כי לוקחה אל ארמון להתחתן עמו, וטרם בוא יום חתונתו שקבע, היה מכבד אותה ואת אברם, ולא עלה על לבו לגעת בה, כי זה נגד כבודו וכבודה, ובזה הצילה השם מכל רע: [כג] ובב"ר פ׳ מ"א ילקוט (רמז סט) א"ר לוי כל אותו הלילה היה המלאך עומד ומכה אותו ואומר לו על דבר שרי אשת אברם, ובתנחומא לך (סי׳ ה) באותה שעה ירד מלאך מן השמים ושרביט בידו:
[כד] ודעת רס"ג במלת „וינגע" יעד להביא לא שהביא, שא"כ נמצא פרעה פסוק במשפטו, כי השרים שביאוה להיכלו, והוא לא נגעה, ולא חטא בה כלל, וכיון שלא חטא עונש למה, וכן דעתו באבימלך (למטה כ יח) „כי עצור עצר ד׳", יעד להם עצירת נקבים, לא שעשה להם כן, ומה שאמר וירפא, לא שקדם לו חולי אלא בשמירה שלא יבוא לידי חולי נקרא רפואה, כלשון „כי אני ד׳ רופאך" (שמות טו כו) ופסוק „ויוכח עליהם מלכים" (דה"א טז כא) יתבאר לדעתו ביעוד ודיבור לא במעשה ועיי׳ ע"ש

מקורי רש"י: לג) ב"ר פמ"א ב. לד) תנחומא ח שם. לה) תנחומא ב שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קַח וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים
וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ׃ יג א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם
הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט

אונקלוס

כ וּפַקִּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה
גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵהּ וְיָת
אִתְּתֵהּ וְיָת כָּל דִּילֵהּ׃
א וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם
הוּא וְאִתְּתֵהּ וְכָל דִּילֵהּ
וְלוֹט עִמֵּהּ לְדָרוֹמָא׃

רש"י

למלך הך והוא מכה לו): (יט) קח ולך. ולא כאבימלך שאמר לו לז) הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם לח) שנאמר לט) וזרמת סוסים זרמתם: (כ) ויצו עליו. על אודותיו לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו ואלויאו מ): (א) ויעל אברם. הנגבה. לבוא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה וכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ א):

אבן עזרא

וכמוהו (צד) „וחשקת בה ולקחת לך לאשה" (דברים כא, י) (צה) ואמר אחר כן „והבאת אל תוך ביתך ונלחה" (שם פ' יב), „ואחר כן תבא אליה ובעלתה" (שם פ' יג) (צו) [כה], וקמצות וי"ו וָלֵךְ בעבור שהטעם הנקרא ענין מוכרת (צז) [כו] וכן „לחם וָיָיִן" (למטה יד יח) (צח): כ וישלחו אותו. דרך ליווי בכבוד (צט) [כז], וכן ואברהם הולך עמם לשלחם (למטה יח טז) (ק) והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו, בעבור היות על אחרים המצוה (קא) שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו (קב) [כח]:

א ודקדוק וַיַּעַל פירשתיו בס' היסוד (א):

יהל אור

מכונס שהאשה רעה לו אלא ראתן כלבד ובו לקה פרעה: (נד) עתה יביא ראיה לפי' הפי' „ואקח אותה לי לאשה": (נה) שפירושו להיות לך לאשה, וכן פי' הח' ז"ל שם, „שתחשקנה לקחתה לך לאשה" ולא לומר שבעל אותה תיכף בשעה שראה אותה, והותרה לו ביאה ראשונה, אלא ר"ל שחשק אותה שתהיה לו לאשה ולא בעל אותה עדיין: (נו) כי אחר שיביאנה אל תוך ביתו ותגלח שערה, ותתקן את צפרניה, ותסיר את שמלת שביה ותבכה את אביה ואת אמה חודש ימים, אחר שתעשה כל אלה אמר „ואחר כן תבוא אליה ובעלתה", ונראה מזה שקודם כל המעשים האלה לא הותרה לו לבעול אותה, וכן הפירוש „ואקח אותה לי לאשה" שאינו ר"ל שבעל אותה, אלא שלקחה לו לאשה להיות אשתו: (נז) פי' שהוא מוכרת בטעם הענין כי בכאן מפסיק הענין וגם הוא סוף פסוק, ועיין קרני אור: (נח) ואמרו המדקדקים דוקא שתהיה נגינה באות שאחר הויי"ו, אולם אם הנגינה רחוקה, אז נקוד בשו"א, כי כן משפט הלשון שנשתנה התנועה לשו"א כשהנגינה רחוקה ממנה, כדי להקל על הלשון: (נט) עד צאתו מגבול מצרים, עד מקום ידוע להם שהוא חוץ לסכנה, וכן ת"א ויונ"ע „ואלויאו יתה": (ק) וה"א לַאֲלְוָאֵיהוֹן, ויונ"ע תרגם לְאַלְוָאֵיהוֹן: (קא) פי' שהזהיר לאחרים עליו כמ"ש באבימלך „ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת" (למטה כו יא): (קב) אף כאן פי' ויצו עליו שציוה והכריז הנוגע באיש הזה וגו' ולא קאי על וישלחו אותו: (א) ס' היסוד, לא נמצא אצלינו, ויש שמסופקים במציאותו, עיין ברשימת ספרי הח' ז"ל ודקדוק.

קרני אור

מ"מ לר"מ חסן שיפרש ג"כ שלא נוגע פרעה באמת בגופו אלא ברוחו, כי נפשו עליו תאבל על מה שבקש לענות אשת איש ועוונותיו ילכדינו את הרשע ויכאיבו רוחו לאמר מה זאת עשיתי, וזה כוונת הנגעים עיי"ש: [כה] וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער ב) כי לא התירה הכתוב לקחתו לו לאשה, עד עשות כל התנאים הנזכרים, ואל תתמה בעבור שאמר הכתוב „וחשקת בה ולקחת לך לאשה", כי הטעם במחשבה, כדבר פרעה „ואקח אותה לי לאשה", ועיין בג' (קדושין כא ב) שאמרו, שמותר לבוא עליה ביאה ראשונה תיכף, אבל ביאה שניה אסורה עד אחר כל המעשים, ועיין ספרי שם ובהתוה"מ, ועיין ברמב"ן שם שפי' על דרך הפשט כדעת הח' ז"ל, וכן הוא דעת ר' יוחנן בירושלמי סנהד' הביאו הרמב"ן ז"ל שם: [כו] וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מספר, מלת אחד) „במקום שהוא מוכרת בטעם הענין, או במוכרת שהוא " על דרך מקרא שהוא אתנח, או סוף פסוק, יאמר אחד" (פי' הח' ז"ל מחלק בין מלה מופסקת עפ"י הכוונה, ובין " מלה מופסקת ע"י נגינה מופסקת אתנח, או סוף פסוק, וקורא לראשונה מוכרת בטעם הענין) בשלש נקודות תחת האל"ף וכו', ובסמוך בפתיחת האל"ף, כמו „כאחד ממנו" (למעלה ג כב): [כז] פה ת"א „ואלויאו", ואל רבקה „וישלחו את רבקה" (למטה כד נט) תרגם עפ"י הפשוט „ושלחו" נראה כי שלא הוא מוכרת מפשטות הכתובים, שאמר „ויצו עליו אנשים וישלחו" שקאי על האנשים, ואם היה לשון שלוח היה אומר וישלחהו על פרעה עצמו, ועוד שהכתוב מיותר, כי כבר אמר לו פרעה בעצמו „קח ולך" (לחו"ש): [כח] מן הנראה שאברהם הגיד לו סכנה שבעבורה אמר שהיא אחותו, ולזה ציוה עליו פרעה אנשים לשמרו

מקורי רש"י: לו) תנחומא א שם, תנחומא ב שם, ב"ר פמ"א ב, לז) למטה כ טו. לח) וכן הוא מדרש אגדה. לט) יחז' כג כ. מ) עיין סוטה מו ב. א) עיין במד' לד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד
בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ
לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה
בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃
ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה
שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם
בְּשֵׁם יְהוָה׃ שלישי ה וְגַם־לְלוֹט

ב וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא
בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא
וּבְדַהֲבָא׃ ג וַאֲזַל
לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד
בֵּית אֵל עַד אַתְרָא דִּי
פְּרַס תַּמָּן מַשְׁכְּנֵהּ
בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית אֵל
וּבֵין עָי׃ ד לַאֲתַר מַדְבְּחָא
דִּי עֲבַד תַּמָּן בְּקַדְמֵיתָא
וְצַלִּי תַמָּן אַבְרָם בִּשְׁמָא
דַּייָ׃ ה וְאַף לְלוֹט דַּאֲזִיל

אבן עזרא

ב ואברם כבד מאד. שיש לו כבודה רבה (ג), ומי שיש לו כן תנועתו כבדה (ג), הלא תראה כי כבוד מגזרת „כובד אבן" (משלי כז ב), וקלין מגזרת „קל ברגליו" (ש"ב ב יח) (ד), והוא היה בעל מקנה רב (ה) גם כסף וזהב הרבה היה לו (ו): ג למסעיו. שנסע מסעים רבים (ז) [א] כאשר שב מפאת דרום (ח) אל בית אל שהוא בצפון (ט) ובא אל מקום המזבח (י) להודות לשם שבא בשלום (יא):

רש"י

(ב) כבד מאד. טעון משאות: (ג) וילך למסעיו. כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן במסעיו ואכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו ב) ד"א בחזרתו פרע הקפותיו ג): מנגב. ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם. ואשר קרא שם אברם בשם ה'.

קרני אור

שלא יזיקוהו המצרים לעכבם בלכתו כל זמן שעמד בארץ מפני הרעב, ושלחוהו ממצרים אחר כלות הרעב בארץ כנען (רלב"ג):
[א] ובב"ר (פ' מא) „רבי אומר במסעות שהלך בם חזר" וזכרה התורה כן להודיעך שלום אברהם בארץ כנען שאילו קרהו נזק או חרפה באחת המקומות האלו לא היה שב אליהן בשובו ממצרים, וכן פי' רש"י ז"ל „כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן במסעות ואכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים", ועי"ז כתב שד"ל ואם היתה הכוונה שלן באכסניות שלן בתחלה (כדעת רש"י) היה לו להזכיר

יהל אור

ודקדוק ויעל פי' בס' לחות שער בנין פעל עיי"ש, ושרשו עלה מנחי ל"ה ומשפטו בקל ויעל ע"מ ויפן כה וכה (שמות ב יב) ובהפעיל ויעל ע"מ ויפן זנב (שופ' טו ד) ולהרחבת אות הגרון יבא בפתח בקל והפעיל, ויובן מן הענין, כי ויעל אברם, הוא קל עומד, ויעל עולות (למעלה ח כ) הפעיל יוצא, ועיין בנתה"ש שהאריך לבאר זה: (ב) ואו"ת „תקיף" וכן תרגם יונ"ע והם תרגמו לפי הכוונה: (ג) וכן פי' רש"י ז"ל „טעון משאות", ומזה „ואת הכבודה" (שופ' יח כא) ופי' רש"י ז"ל גם שם, משאות כל דבר שהוא כבד בהליכתו, שאינו יכול לרוץ אם ירדפו בני המקום אחריהם, וז"ל הרד"ק ז"ל שם בפירושו „ותרגומו קנינא כתרגום רכוש שהוא ג"כ כולל קנין האדם כלים וכסף וזהב ושאר מטלטלין": (ד) וכן „יכבדו בניו ולא ידע" (איוב יד כא) ר"ל יכבדו בעושר, ההיפך מן „ויצערו" שלאחריו, וכמו „והכבדתים ולא יצערו" (ירמי' ל יט):
(ה) ע"כ אומר ואברם כבד, כי הוא היה כבד מאד מקנהו, ורכושו שהיה רב וכבד מאוד, וכן „כאלה נובלת עליה" (ישעי' א ל) מאד עליה שהם נובלים יאמר על האלה שהיא נובלת, ומלת במקנה כולל צאן ובקר והחמורים וגמלים והאתונות שזכר למעלה (יב טז) כמו „הנה יד ד' הויה במקנך" (שמות ט ג) „וימת כל מקנה מצרים" (שם פ' ו) ונזכר שם סוסים וחמורים וגמלים, ובקר וצאן, כי כן יקראו כל הבע"ח שהן למאכל או לעבודת האדם, לפי שהן מקנת כסף: (ו) ולולי שפרט כן היה אפשר לטעות ולפרש כבד, מן „וידי משה כבדים" (שמות יז יב) „ועיני ישראל כבדו מזוקן" (למטה מח יו"ד): (ז) מסע אחר מסע, והיה מתנהל לאטו, לפי שהיה כבד מאוד במקנה, והיתה הליכתו נחלקת במסעות הרבה, שהיה נוסע ושוהה, וחוזר ונוסע, וכן היה מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון: (ח) כי מצרים בנגב והנוסע ממנה הולך לצפון: (ט) והוא שכתב „מנגב ועד בית אל" ועיין ביאור רש"ד: (י) הוסיף לבאר עוד להודיע כי לא נטע אפילו במקום אחר בארץ אלא באותו מקום שעשה שם המזבח בראשונה: (יא) ויקרא

בקורי רש"י: ב) ב"ר פמ"א ג ערכין טז ב, ג) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז

אונקלוס

עִם אַבְרָם הֲוָה עָאן וְתוֹרִין וּמַשְׁכְּנִין׃ ו וְלָא סוֹבְרַת יָתְהוֹן אַרְעָא לְמִיתַּב כַּחְדָא אֲרֵי הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי וְלָא יְכִילוּ לְמִיתַּב כַּחְדָא׃ ז וַהֲוַת מַצּוּתָא בֵּין רָעֵי בְעִירָה דְאַבְרָם וּבֵין רָעֵי בְעִירָה דְלוֹט וּכְנַעֲנָאָה וּפְרִזָּאָה

רש"י

וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה': (ה) ההלך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם ד): (ו) ולא נשא אתם. לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם ולשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו כמו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי

אבן עזרא

ה ואהלים [ב], לפי דעתי שלשון יחיד (יג) על משקל קדש (יג) והוא הנמצא (יד) והרבים „כי באהלים" (ירמי' לה ז) כמו „בקדשים לא יאכל" (ויקרא כב ד) (טו) ואהלים בחולם בין האל"ף והוי"ו, לשון יחיד, כמו גורל (טז), ואם לא נמצא (יז): ו יחדו, לשון שנים (יח), ורבים, „ויענו כל העם יחדו" (שמות יט ח) (יט), והיא מלה זרה, ואין פירושו כמו יחד, רק כמו יחיד (כ) [ג]: ז וטעם הכנעני והפריזי.

יהל אור

שם פעם אחרת בשם ד', כמו שתרגם אונקלוס „וצלי תמן אברם בשמא דה'": (יב) ר"ל אהל: (יג) שיבוא מן קדש קדשים ומן חדש חדשים ויבוא האל"ף [...] בקמץ חט"ף: (יד) וזה המשקל בלשון יחיד, הוא נמצא כן בכל המקרא: (טו) כמשקל בקדשים לא יאכל: (טז) פי' והנה מצאנו ואהלים בחולם, [...] על משקל כוכבים גורלות, אם כרצה לומר ממנו לשון יחיד, [...] נצטרך לומר אהל בקמץ תחת ה"א על משקל כוכב גורל: (יז) אעפ"י לא מצאנו אהל בכל המקרא, וכן [...] כתב הרד"ק ר"ש ן' מלך, כי זה שבא האל"ף בחולם על משקל נמצא במלת אהל משקל זה בכתוב: (יח) מלה זאת (יט) ותאמר על רבים כמו „ויענו כל העם יחדיו" וכתב הרד"ק בשרשיו שרש „יחד", הוי"ו יחדו הוא סימן הרבים על יחיד, כמו עליו, אליו, ואעפ"י שאין בו יו"ד ברוב, הרי מצאנו „עלו בשמים ירעם" (ש"א ב י) בלא יו"ד (וכתב רא"ב בנימוקיו כן הוא בכתיב, אבל הקרי הוא ביו"ד) וכן יחדיו נמצא ביו"ד שלשה (ירמי' מו יג, שם שם כא, שם מט ג) ולפי שנתקבץ בו היחידות והרבוי נאמר כן (וכתב רא"ב בנימוקיו שנמצא מלת יחדיו על נקבות רבות, כמו „ואנהגו יחדיו אין זר אתנו בבית" (מ"א ג יח) ע"כ). והבדל בין יחדיו ליחד, יחדיו מורה שווי בין שני הדברים ויבוא להורות ששניהם שווים, או שהם באותו ענין שהם מדברים בו כאלו הם שוים, „הרה ויולדת יחדו" (ירמי' לא ח) „בחורים וזקנים יחדו" (שם שם יג) כאלו כולם שוים, וכן „וילכו שניהם יחדו" (למטה כב ח) בעצה אחת ובדעה אחת, כלומר הלכו להקריב עולה (עיין רש"י ז"ל) וכן „הילכו שניהם יחדו בלתי אם נועדו" (עמוס ג ג) שפי' בעצה אחת ובדעה אחת, יחד מורה חלוק בין שני הדברים, „יחד עשיר ואביון" (תה' מט ג) „יחד כסיל ובער יאבדו" (שם שם יא) אעפ"י שיש יתרון רב לאלו על אלו, ויש יחד שהוא למעט כמו „אנחנו יחד נבנה" (עזרא ד ג) למעט צרי יהודה ובנימין, ולא תמצא כמוהו ביחדו: (כ) החכ' ז"ל יאמר שמלת יחדו זרה, ובאמת היא קשה בדקדוקה, והנה הוא כדרך כל אי"ו שבמקרא שמורה רבוי לצירוף היחיד, והטעם בעבור התחבר פרטים יחידים רבים לצירוף יחיד, ע"כ נאמר

קרני אור

לשון חניה, לא לשון נסיעה, כי המלון עשוי לחנות בו, לא לנסוע בו, ראיה גמורה לדברי „ויסעו כל עדת ב"י ממדבר סין למסעיהם" (שמות יז א) והם לא הלכו בדרך הסות מתמול שלשום: [ב] ואמר אהלים לשון רבים להודיע כי מטלטלים רבים הי' לו, ובני בית רבים, והיה צריך לאהלים רבים: [ג] ובשמות (יט ח) כתב הח' ז"ל „יחדו מלה יחידה במקרא בדקדוק בעבור תוס' הוי"ו, ויפת אמר כאדם יחיד לבדו, כי לא יהיה מבוא שם (פי' לשון שנים, כלומר לא הי' דעות חלוקות שם רק אגודה אחת כאיש יחיד) ובתה' (פו יא) על הפ' „יחד לבבי ליראה שמך" כתב הח' ז"ל „ומלת יחד מגזרת יחיד, או הבר מגזרת יחד":

גרל כבב שהמקובץ מהם גורלות כבבים ואף כי לא תאמר על שנים [...] כמו כאן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין

אונקלוס

בְּכֵן יָתִיב בְּאַרְעָא: ח וַאֲמַר אַבְרָם לְלוֹט לָא כְעַן תְּהֵי מַצּוּתָא בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רָעֲוָתִי וּבֵין רָעֲוָתָךְ אֲרֵי גּוּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא: ט הֲלָא כָל אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפָּרַשׁ כְּעַן מִלְּוָתִי אִם אַתְּ לְצִפּוּנָא וַאֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם אַתְּ לְדָרוֹמָא

רש״י

אז יושב בארץ ולא זה בה אברם עדיין ה): (ח) אנשים אחים. קרובים. ומדרש אגדה ו) דומין בקלסתר פנים: (ט) אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (ואשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנא׳ ז) וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו׳: ואימנה. אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי ח) וא״ת היה לו ליכתב ואימינה כך מצינו

אבן עזרא

כרעו (כא) [ד] ויתכן היות הפריזי מבני כנען (כב) והוא אחד מהנזכרים (כג) ויש לו שני שמות, כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל (כד) וגם לאבי אביו (כה): ט ואימינה. מגזרת ימין (כו) [ה] ונראה אל״ף שמאל (כז) ולא ידענו אם הוא

קרני אור

[ד] והמג״ט פי׳ כרעו, כמו שמצינו פעם אחרת (למטה טו יט) בפ׳ ״את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני״ וגם פי׳ הח׳ ז״ל כמו כאן (ופי׳ שיש להם שני שמות, ולא על מלת אז כאשר חשבו המבארים) ועיין רמב״ן מה שפי׳ בזה, ועיין (בית האוצר לשכה כ׳ דף 130):

[ה] והקשה ככ״ת, איך אמר ואשמאיל את עצמי, וכוונתו של אברהם לילך בדרום, אבל פי׳ ואשמאילה הכוונה בו ואשמאילה אותך, כלומר על כרחך תצטרך לילך לצפון וכן שמע וכן הוא בת״א כנוסחאות מדוקדקות ״אם את לצפונא ואנא לדרומא, ואם את לדרומא ואנא לצפונא״, כלומר בעל כרחך, כי לא אתן לך רשות להתישב בדרום מפני כוכב המקום אשר לי, וכן דעת רז״ל (ב״ר פ׳ מא ו) ״אמר ליה אם את לשמאלה אנא לדרומא, ואם אנא לדרומא את לשמאלה, אמר ר׳ יוחנן לשני בני אדם שהי׳ להם שתי כורים אחד של חטים, ואחד של שעורים, א״ל אם חטייא דידי שערי דידך, ואם שערי דידך חטייא דידי, מן כל אתר חטייא דידי״ פי׳ תהלה או לא תהלה אשמאיל אני אותך, ויהיה פי׳ ואשמאילה לשון מפעיל לאחרים, כי לא יתכן שיתן אברהם את הברירה ללוט לבחור לו צד הימין, וכן הוא בפס״ז (ברא׳ יג ט) כך אמר לו א״א ללוט אם תשמאל, ואימנה אני שאהא בדרום שהוא בנגב א״י, ואם הימין ואשמאילה אותך בצפון, וכן היה כוונת אל הי׳ עומדים באותו הזמן, ועיין בס׳ חליפות

יהל אור

נאמר יחדו. והטעם כמו יחיד, ועיין הערה הקודמת מה שכתבתי בשם הרד״ק, והאהל יוסף יפרש ״כי מלת יחדיו פעמים נכתב ביו״ד, ופעמים בלא יו״ד, והנה היו״ד יורה שהוא כנוי לשון רבים אל היחיד, והנה ויענו כל העם יחדיו, אין פי׳ שיענו כולם קול אחד, רק כל יחיד ויחיד מהעם עונה ככה, פי׳ כל העם ענו כולם כאחד כמו יחיד המונה, וכאן פי׳ לשון שנים יחד, לא יכלו לשבת יחד, ור׳ חיים לבי לערנער כתב, נ״ל להגיה ״ואין פירוש יחדו רק כמו יחד״, כלומר שאין הבדל בין יחדיו, ובין יחד בלא וי״ו, כי הוי״ו איננו לכנוי, כ״א מנהג הלשון, כמו יו״ד של ״בלתי״ ״זולתי״ וכדומה, ולכן נמצא ״ואנחנו יחדו״ (מ״א ג יח)״: (כא) בצ״ל, וכן הגי׳ בגמ״ט, ובקצת ספרים נכתב ״כרעיו״ וט״ס הוא, והוא לשון הפ׳ ״יגיד עליו רעו״ (איוב לו לג) ופי׳ חברו, ור״ל כטעם חברו הכתוב למעלה (יב ו) שהוא ג״כ במלת אז: (כב) ר״ל כי בפ׳ נח בזכרו בני כנען לא נזכר שם פריזי, יתכן שאחד מהנזכרים שם הוא הפריזי ולו שני שמות, כמו בן שמואל, וכמו שאבאר, ובס׳ (שמות ג ח) כתב הח׳ ז״ל שהפריזי הוא נידון: (כג) פי׳ שנזכרו בפסוק ״וכנען ילד״ (למעלה יו״ד טו) כי אחד עשר בנים הי׳ לכנען כמו שכתוב שם: (כד) פי׳ כי בש״א (ח, א ב,) כתוב ״ויהי כאשר זקן שמואל, וישם את בניו שופטים לישראל, ויהי שם בנו הבכור יואל, ושם משנהו אביה, שופטים בבאר שבע״, ובדה״א (ו יג) כתוב ״ובני שמואל הבכור ושני ואביה, והנה ושני הוא יואל האמור (בש״א ח ב) ובשתי השמות היה נקרא ועיין רד״ק שם: (כה) [illegible] המג״ט יגרוס ״ושלשה לאבי אביו״, ואמר אבי אביו בדרך קצרה, כי לפי האמת הוא אבי אבי אביו של שמואל, והנה בש״א (א א) כתוב ״אלקנה בן ירחם, בן אליהו, בן תחו, בן צוף אפרתי״ ובדה״א (ו יב) כתוב ״אליאב בנו, ירחם בנו אלקנה בנו״, ושם באותה פרשה (פסוק יט) כתיב ״בן אלקנה בן ירחם בן אליאל״ והנה קחשיב שלשה שמות אליהוא, אליאב, אליאל: (כו) ושרשו ימן, ופי׳ אימין את עצמי ר״ל אלך אני לצד ימין, וכן פי׳ רש״י ז״ל: (כז) כלומר בקריאת

שמלות

מקורי רש״י: ה) ב״ר פמ״א ה פסיקתא רבתי פ ג. ו) ב״ר פמ״א. ז) למטה יד יד. ח) עיין ב״ר שם.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְאַשְׁמֹאלָה: י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו
וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ
מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם
וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר: יא וַיִּבְחַר־לוֹ
לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט
מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו:

אונקלוס

וַאֲנָא לְצִפּוּנָא: י וּזְקַף לוֹט
יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת כָּל
מֵישַׁר יַרְדְּנָא אֲרֵי כֻלַּהּ
בֵּית שַׁקְיָא קֳדָם חַבָּלוּת
יְיָ יָת סְדוֹם וְיָת עֲמֹרָה
כְּגִנְּתָא דַייָ כְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מָטֵי לְצֹעַר:
יא וּבְחַר לֵהּ לוֹט יָת כָּל
מֵישַׁר יַרְדְּנָא וּנְטַל לוֹט
מִלְּקַדְמִין וְאִתְפְּרָשׁוּ גְּבַר

רש"י

במקום אחר אם יש להמין ואין נקוד להימין: (י) כי כלה משקה. ארץ נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. היה אותו מישור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים ט): באכה צער. עד צוער ומ"א דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם. במס' הוריות י): (יא) ככר. מישור כתרגומו: מקדם. נסע מאצל אברם (ממזרחה) והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב ומדרש אגדה יא) הסיע עצמו מקדמונו של עולם. אמר אי אפשי לא

אבן עזרא

שרש (כח) כי נעדר ממלת הימיני השמילי (כט) י ככר הירדן. מקום צמחים (ל) והכ"ף כפול (לא) או נעדר „סכר נרחב" (ישעי' ל כג) (לב) וכן בת עין י' מן „בבת עינו" (זכריה ב יב) (לג) [ז]: משקה. זכר אחר נקבה (לד) וכן „תאכלהו אש לא נפח" (איוב כ כו) (לה): לפני שחת ד'. קודם שישחת, והוא שם הפועל שהבנין הכבד הדגוש (לו): יא ויסע לוט מקדם. כי סדום מערב בית אל (לז) [ז]: יב ויאהל. נטה אהליו (לח):

יהל אור

בשלה ואשמאילה: (כח) ושרשו שמאל: (כט) פסוק הוא ..., (ביחז' כא כא) „התאחדי הימיני השימי השמילי" בלא אל"ף שמאל, וכתב ר"ש ן' מלך" כי ... איננה עיקרית, כי אם למשך וכן כתב הרד"ק: (ל) והוא מקום מרעה הכבשים ושאר הבהמות (לא) כי פעמים יכפלו המלה ויהי' שרשו ככר: (לב) ופעמים יסירו הכפל כמו „כר נרחב": (לג) מקוצר מן בבת: (לד) אמר כי „כלה משקה", כלה הוא לשון נקבה, ... משקה בסגול ... הוא לשון זכר: (לה) אמר „תאכלהו" ... עתיד נסתרת בכנוי, ומלת „נפח" עבר נסתר לזכר: (לו) מקור מבנין הכבד: (לז) ונסע מן המזרח למערב: (לח) נטה אהליו ממקום למקום, ולא קבע

קרני אור

שמלות, מה שמקשה וכי אברהם יבוא נפקיפין עם לוט אחיו אחר אשר אמר לו „אל נא תהי מריבה ביניי" ואיך יאמר לו כי מן כל אתר חיטיא דידי, בדרך המשל, פיי"ש מה שמתרץ: [ו] שרש „ככר" „כר" הנחתו הראשונה על שטח דשן ושמן שהבהמות הרועות בו מתפטמות ביותר, כמו „כר נרחב" (ישעי' ל כג) „לבשו כרים הצאן" (תה' סה יד), והצאן הרועות בו נקראו בשם התואר „כרים", „עם חלב כרים" (דבר' לב יד) „מדם כרים ועתודים" (ישעי' לד ו) פי"ש הרועים על הכר, ונקרא השטח הטוב והדשן „כר" מלשון כריה וחפירה, פי"ש שחופרין וכורין סביבו חריץ עמוק להפליט ממנו לחלוחית המים המעופשים והחמולים המפסידים את הזרע, לפיכך נקרא כר (אפגעסטאכען) אלא כשהוא קטון במדת שטחו יקרא כר, והעוסק בעבודת הכריה יקרא אכר, „אכר ולמדו" (ירמי' נא כג) אמנם כשהככר גדול הרבה, ומתפשט לארכו ולרחבו ביותר אז נקרא „ככר" (אויעע) כי כפילת הכ"ף של ככר להוראת ההפלגה והרבוי כדרך כל הכפולים, שהכפלתם מורה על רבוי הדבר והפלגתו כגון כרכר, חרחר, גלגל, שעשע, ודומיהם, ולפעמים נכפלו העי"ן והלמ"ד כמו פתלתל, סחרחר, ירקרק, אדמדם, ולפעמים לא נכפלה רק הלמ"ד בלבד כגון סכב, כזף, כלל, ולפעמים נכפלה רק הפ"א לבד, כגון בכל מן כל, והיינו בלבול רב, בבת עינו, בת עין, כך שם ככר להוראת גודל הכר וקבוץ כרים הרבה, כמו ככר הירדן, שהיה כל שטח האורך שהירדן מושך כלו כר נרחב (רש"ם) וכן ת"א ויונ"ע „מישור ירדן" וכן פי' הרמב"ן ככר הירדן, לשון מישור ממש הוא וכו': [ז] וכן פי' רש"י ז"ל „נסע מאצל אברהם ממזרח והלך לו למערבו של אברהם נמצא נוסע ממזרח למערב", ומאוד יפלא שהוא כנגד המציאות, כי ידענו שככר הירדן מזרחי לבית אל ולעי והם הי' בין בית אל ובין העי, וככר תמה ע"ז הרא"ם עיי"ש, והמערבי פי' שלוט תחילת נסיעתו היה למערב, ואח"כ עיקם הדרך לככר הירדן, ורד"ק פי' „מקדם כלפי מזרח מהמקום שהי' בו, כי הירדן מזרח לארץ כנען, כלומר מסעיו הי' מצד מזרח, וזה טעם המ"ם, ורנה"ז יפרש כדעת המערבי ורש"ד בביאורו רצה לשבש ולהגיה בפי' רש"י ז"ל עיי"ש ואח"כ יפרש מקדם כמו בקדם, ר"ל מצד קדם של

בקורי רש"י: ט) בספרי עקב על הפ' יא י. י) הוריות י, ב ב"ר פמ"א ז פסיקתא רבתי פ' ג. יא) ב"ר שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יב אברם ישב בארץ־כנען ולוט
ישב בערי הככר ויאהל עד־סדם:
יג ואנשי סדם רעים וחטאים ליהוה
מאד: יד ויהוה אמר אל־אברם
אחרי הפרד־לוט מעמו שא נא
עיניך וראה מן־המקום אשר־
אתה שם צפנה ונגבה וקדמה
וימה: טו כי את־כל־הארץ אשר־
אתה ראה לך אתננה ולזרעך

אונקלוס

מלות אחוהי: יב אברם
יתב בארעא דכנען ולוט
יתב בקירוי מישרא ופרס
עד סדום: יג ואנשי
דסדום בישין בממונהון
וחיבין בגויתהון קדם
יי לחדא: יד ויי אמר
לאברם בתר דאתפרש
לוט מעמה זקוף כען
עינך וחזי מן אתרא
דאת תמן לצפונא
ולדרומא ולמדינחא
ולמערבא: טו ארי ית
כל ארעא די את חזי
לך אתננה ולבניך עד

אבן עזרא

יג רעים. לבני אדם (לט) [ח] ויחזקאל פי' זה "ויד עני ואביון לא החזיקה" (יחז' טז מט) (מ): טו לך אתננה. בדבור (מא) [ט], וכן ונתן אותם על ראש השעיר (ויקרא טז כא) (מב) ופה פי' כי אלוני ממרא בחברון הוא (מג):

רש"י

באברם ולא בלוט: (יב) ויאהל. נטע אהלים לרועיו ולמקנהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים. ואעפ"כ לא נמנע לוט מלשכון עמהם ורבותינו יג) למדו מכאן יג) שם רשעים ירקב: רעים. בגופם: וחטאים. בממונם יד): לה' מאד. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו טו): (יד) אחרי הפרד לוט. כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו טז) (ולעיל שהיה לוט

קרני אור

של א"י, ואחד משמושי המ"ם הוא שתשמש במקום בי"ת כמ"ש הרד"ק, וכן פי' הכוה"ק, ושד"ל פי' "מקדם מלת אל נשמטת במקומות הרבה, וכן כאן שיעורו ויסע לוט אל מקדם, ומלאנו אל ואחריו מ"ם "אל מחוץ למחנה תשלחום" (במד', ה, ג,) "ויצא אל מנגב למעלה עקרבים" (יהושע טו, ג) והכוונה נסע אל המקום אשר הוא מקדם לארץ כנען כי סדום למזרח ארץ כנען, ויש לתמוה על הראב"ע שכתב "כי סדום מערב בית אל", ואו"ת "ונטל לוט בקדמיתא" ענין קדימה בזמן, כי אחת מהוראות מלת קדם על קדימת הזמן כמו "חדש ימינו כקדם" (איכה ה, כא) אף כאן פירושו טרם החל אברם לנסוע נפרד לוט ממנו ברשותו, וכונת הכתוב להודיענו שלוט היה הראשון שהתעורר להתפרד מאברם, ולפי הגי' בת"א "ונטל לוט מקדמיתא" נטה לדרשת חז"ל (ב"ר פ' מא) שהסיע עצמו מקדמוני של עולם:

[ח] ואו"ת "בישין בממונהון וחייבין בגויתהון" והיא דעת הברייתא (סנהד' קט א), ורש"י ז"ל נקט להיפך "רעים בגופם וחטאים בממונם" כדעת ר' יהודה (שם) וכתב הנתינה נגר ואפשר שגם לדעת הברייתא, גם לדעת רב יהודה מלות רעים וחטאים מוסבות שתיהן רק על העבירות שבין אדם לחבירו, ותיבת "לד' מאוד" הן על העבירות שבין אדם למקום, והרדי"א כתב, בעבור שגם אנשי כנען היו בתועבותם רעים וחטאים לכן הוסיף הכתוב באנשי סדום מאוד, כי הם היו רעים מאנשי כנען מאד. ועיין בביאור רש"ד שכתב שבאה מלת "וחטאים" בהתנה שלא כמשפט עיי"ש מה שפירש, ושד"ל כתב, נראה דעת בעל הטעמים כי לד' עניינו מאד (כמו עיר גדולה לאלהים) כי אנשי סדום לא ידעו את ד', ואיך יהי' חוטאים לד', ובויכוח הקבלה (צד 80) הוסיף שד"ל שם בדברי הח' ז"ל שתי מלות "וחטאים לד'" וטען עליו שלא פירש על דרך הטעמים, והח' ר"י ככרך כס' (אשתדלות פ' לא) תפשו כי אין כפי' הח' ז"ל השתי מלות ויפה תפסו עיי"ש: [ט] ועיין רמב"ן מה שפי' בזה, ובעל מעשה ד' טען עליו

יהל אור

לו מקום עד שבא אל סדום: (לט) והרלב"ג פי'. רעים זה לזה, וחטאים לשם ית', וכן הוא בפס"ז "רעים אלו לאלו": (מ) ושם בפסוק נ' יאמר "ותגבהינה ותעשנה תועבה לפני" הנה ביאר שהיו רעים לבריות וחטאים לשמים ושניהם מפורשים בפ' וירא, בענין ממונם מה שהי' רע בעיניהם קבלת האורחים, ובענין גופם מה שאמרו "הוציאם אלינו ונדעה אותם" (למטה יט ה): (מא) פי' כי לא בא לידי מעשה עד שהנחילה השם לבניו: (מב) ושם ג"כ בדבור, ועיין מה שפי' הה"ז"ל שם, ומה שתרגם יונ"ע: (מג) ואין זה אילון מורה שזכר למעלה, כי אותו היה מישור אחר, ושם בעל המקום מורה, וזה היה מישורים שנים, או יותר הי'

מקורי רש"י: יב) יומא לח ב. יג) משלי י ז. יד) סנהד' קט א. אגדת ברא' כה, ירושלמי סנהד' פ"י ה"ג, תוספתא סנהד' פי"ג ב"ר פמ"א ז תנחומא א וירא' אות ז. אדר"נ פ' לו, ובכולם בשינוי הלשון טו) וכן הוא במדרש אגדה. טז) תנחומא א ויצא אות י תנחומא ב ויצא אות כ"א, ועיין בהערות שם, פסיקתא רבתי פ' ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַד־עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ
כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ
לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ
יִמָּנֶה׃ יז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ
לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃
יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי
מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם
מִזְבֵּחַ לַיהוָה׃ פ רביעי יד א וַיְהִי
בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ
מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם
וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ מִלְחָמָה
אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע
מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ אַדְמָה
וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע

אונקלוס

עָלַם׃ טז וַאֲשַׁוֵּי יָת בְּנָךְ
סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא
כְּמָא דִי לָא אֶפְשַׁר לִגְבַר
לְמִמְנֵי יָת עַפְרָא דְאַרְעָא
אַף בְּנָךְ לָא יִתְמְנוּן׃
יז קוּם הַלֵּיךְ בְּאַרְעָא
לְאָרְכַּהּ וּלְפִתְיַהּ אֲרֵי לָךְ
אֶתְּנִנַּהּ׃ יח וּפְרַס אַבְרָם
וַאֲתָא וִיתֵב בְּמֵישְׁרֵי
מַמְרֵא דִי בְחֶבְרוֹן וּבְנָא
תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ׃
א וַהֲוָה בְּיוֹמֵי אַמְרָפֶל
מַלְכָּא דְבָבֶל אַרְיוֹךְ
מַלְכָּא דְאֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר
מַלְכָּא דְעֵילָם וְתִדְעָל
מַלְכָּא דְעַמְמֵי׃ ב סְדַרוּ
(נ״י עֲבַדוּ) קְרָבָא עִם
בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדֹם וְעִם
בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַעֲמֹרָה
שִׁנְאָב מַלְכָּא דְאַדְמָה
וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִצְבוֹיִם
וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צֹעַר׃

רש״י

אללו וכתיב וירא ה׳ אל אברם באותה שעה כשר היה וק״ל): (טז) אשר אם יוכל איש. כשם שאי אפשר לעפר למנות כך זרעך לא ימנה יז): (יח) ממרא. שם אדם יח): (א) אמרפל. הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן האש א): מלך גוים. מקום יש ששמו גוים. על שם שנתקבלו שמה מכמה גוים ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל ב): (ב) ברע. רע לשמים ורע לבריות: ברשע. שנתעלה ברשעו ג): שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבר. שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקדוש ברוך הוא ד): בלע. שם העיר:

אבן עזרא

א מלך גוים. שם מדינה (א) כמו עילם (ב), כי שושן הבירה ארמון היה בתוכה (ג), או מלך גוים ולא הזכירם (ד), והטעם כי הם

יהל אור

לאדם אחד הנקרא ממרא אחי אשכול ואחי ענר והי׳ בגבול הברון:

קרני אור

עליו, וכן עטן עליו רנה״ו, ועיין בנתה״ש:

(א) מקום ששמו גוים, לפי שנתיישב אותו המקום מעמים מאוספים מזה ומזה, וכן כתוב באחד ושלשים מלכים שהרג יהושע „מלך גוים לגלגל אחד״ (יהושע יב כג), וכן פי׳ רש״י ז״ל, והוא מב״ר פ׳ מב מאמר ר׳ לוי: (ב) כמו שיאמר „כדרלעומר מלך עילם״, ומה שאמר „שושן הבירה אשר בעילם המדינה״ (דניאל ח ב) לא תשוב מלת המדינה אל שושן, רק אל עילם הסמוך לו: (ג) כן פי׳ הח׳ ז״ל (אסתר א ב) שושן הבירה, שם ארמון כמו „לא לאדם הבירה״ (דה״א כט א) וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה״: (ד) וכן דעת אונקלס שתרגם „מלכא דעממין״, ויונ״ע הרגם „מלכא דעממיא משתמעין ליה״, והן ארצות אחרות

מקורי רש״י: יז) וכן ת״א. יח) כדעת ר״י, ב״ר פמ״ב ח. א) ב״ר פמ״ב ד תנחומא א לך אות ו, עירובין נג א. ב) ב״ר שם. ג) תנחומא א לך אות ח ועיין ב״ר פמ״ב ה בפנים אחרים. ד) תנחומא א לך שם ב״ר פמ״ב ה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הִוא־צֹֽעַר: ג כָּל־אֵ֙לֶּה֙ חָֽבְר֔וּ אֶל־
עֵ֖מֶק הַשִּׂדִּ֑ים ה֖וּא יָ֥ם הַמֶּֽלַח:
ד שְׁתֵּ֤ים עֶשְׂרֵה֙ שָׁנָ֔ה עָֽבְד֖וּ אֶת־
כְּדָרְלָעֹ֑מֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵ֥ה שָׁנָ֖ה
מָרָֽדוּ: ה וּבְאַרְבַּע֩ עֶשְׂרֵ֨ה שָׁנָ֜ה בָּ֣א
כְדָרְלָעֹ֗מֶר וְהַמְּלָכִים֙ אֲשֶׁ֣ר אִתּ֔וֹ
וַיַּכּ֤וּ אֶת־רְפָאִים֙ בְּעַשְׁתְּרֹ֣ת קַרְנַ֔יִם

ג כָּל אִלֵּין אִתְכְּנַשׁוּ
לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא אֲתַר
יַמָּא דְמִלְחָא: ד תַּרְתֵּי
עֲסַר שְׁנִין פְּלַחוּ יָת
כְּדָרְלָעֹמֶר וּתְלַת עַסְרֵי
שְׁנִין מְרַדוּ: ה וּבְאַרְבַּע
עַסְרֵי שְׁנִין אֲתָא
כְּדָרְלָעֹמֶר וּמַלְכַיָּא דְעִמֵּהּ
וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִּי
בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת

אבן עזרא

אחרים שהשנערים וחביריהם: ג כל אלה חברו. מהבנין הקל (ה): השדים. כמו „ושדת אותם בשידי" (דברי כז ב ודי) (ו) [א] „ותשם בסד רגלי" (איוב יג כז) (ז) כמו פת פתים (ח): עמק. מושך עצמו ואחר עמו (ט) כמו „אל באפך תוכיחני" (תה' ו ב) (י) וכן הוא עמק ים המלח (יא): ד וטעם ושלש עשרה. בשלש עשרה (יב) כמו „כי ששת ימים עשה ד'" (שמות כ יא) (יג), ובעל סדר סדר עולם חברם (יד) ודעתו רחבה מדעתנו: ה רפאים. שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם

רש"י

(ג) עמק השדים. כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה ה) ומדרש אגדה ים הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח ומדרש אגדה אומר ו) שנתבקעו הצורים סביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן ז): בא כדרלעמר. לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים וגו'. אלו שלשה

קרני אור

[א] ואו"ת „למישר חקליא", וכן פי' רש"י ז"ל, „כך שמו על שם שהיו בו שדות הרבה", והוא מלרז"ל (ב"ר פ' מב) „שהוא עשוי שדים שדים תלמים", ויהיה שרשו „שדד" והדגש לחסרון הכפל, וכן כתב הרד"ק כי הבנין הזה נמצא בשני שרשים „שדה" „ושדד", השם ממנו יבוא משרש „שדה" והפעל ממנו יבוא משרש „שדד" „יפתח

יהל אור

אחרות אשר לא הזכירן, להוציא מדעת המפרשים שהוא שם פרטי כמו „הרושת הגוים" (שופ' ד ב): (ה) והוא פעל עומד, ור"ל נתחברו: (ו) ושרשו שוד, והדגש בדל"ת השדים תמורת הנח, כמו „ופטורי צצים" (מ"א ו יח) שמרשו ציץ, וכן הדגש בלדי"ק שניה תמורת הנח: (ז) ופי' שם הח' ז"ל כמו „ושדת אותם

בסיד שירא בו כל ארמותי" (ורש"י ז"ל ורבינו האי ורלב"ג כולם יפרשו שהוא כלי מכלי המאסר שאוסרין בו רגלי הנאסר) ואף שאם כתוב בסמ"ך וזה בשי"ן שמאלית הכל אחד, ויורה ע"ז הפי' הכתוב הבא אחר זה, „ועמק השדים בארות בארות חמר" שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין: (ח) שפי' חתיכה והתיכות אפפ"י שפת בפתח ופתים בחירק כן נאמר מן סד סדים, או שד שדים: (ט) וכמו שיבאר: (י) ט"ם הוא כי בפ' הזה יש שני „אל" „אל באפך" „ואל בחמתך", וכוונתו על הפי' אל בקלפך תוכיחני, ובחמתך תיסרני (תה' לח ב) וכן פי' שם הח' ז"ל „אל בקלפך, אל יסרת בעבור אחר ואל בחמתך, וכמוהו „ודעת קדושים אדע" (משלי ל ג)": (יא) ויהיה פי' הפ', אל עמק השדים, הוא עמק ים המלך, והוא גבול א"י לצד מזרח קרוב לדרום כמו שכתוב בגבולים: (יב) ותחסר הבי"ת: (יג) שעניינו בששת ימים וחסר בי"ת, וכן „הנמצא בית ד'" (מ"ב יב יא) שפי' בבית ד', והכוונה בשנת השלש עשרה, כי דרך שם המספר בלה"ק, כשירצה לדבר מאחד מהמספר, יאמר המספר בעצמו, כמו זה ר"ל שנת שלש עשרה, וכן „שנת החמשים שנה" (ויקרא כה י, ויא) ר"ל השנה ההיא לבדה, עם שהם חמשים הוא שם כולל לחמש פעמים עשר, וכן תיוב"ע ובתלסרי שנין, וכן הוא דעת רשב"ג שאמר „כולהון י"ג שנה הוי" (פי' דבין עבודה ובין מרד לא הוי כ"א י"ג) (ב"ר פ' מב ו): (יד) ודעתו כי וי"ו ושלש עשרה הוא וי"ו החבור ולא במקום בי"ת וכן כתוב (סד"ע פ"א) מן הפלגה ועד שיצא אברהם אבינו מחרן כ"ו שנים הן (גי' הגר"א כ"ז שנים) י"ב שנה עבדו את כדרלעומר, וי"ג שנה מרדו, ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר, אותה השנה שיצא בה אבינו אברהם מחרן, פ"א

מקורי רש"י: ה) עיין ב"ר שם. וכן ת"א וכן הוא במדרש אגדה. ו) ב"ר שם. ז) כדעת ר' יוסי ב"ר פמ"ב ו, ועי' כוה סד"ע פ"א, וכדעת רב שבת יא רע"א וכן ת"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות-ארוח

וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר׃ ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר׃ ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעֵמֶק

אונקלוס

תַּקִּיפַיָּא דִּבְהָמְתָא וְיָת אֵימְתָנֵי דִּבְשָׁוֵה קִרְיָתַיִם׃ ו וְיָת חוֹרָאֵי דִּי בְּטוּרְהוֹן דְּשֵׂעִיר עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּסְמִיךְ עַל מַדְבְּרָא׃ ז וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פְּלוּג דִּינָא הִיא רְקָם וּמְחוֹ יָת כָּל חֲקַל עֲמַלְקָאָה וְאַף יָת אֱמוֹרָאָה דְּיָתֵיב בְּעֵין גֶּדִי׃ ח וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִם וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר וְסַדַּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא׃

רש"י

מלכים: זוזים. הם זמזומים ח): (ו) בהררם. בהר שלהם: איל פארן. כתרגומו מישר ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד. בעל שמו וכולן מתורגמין מישר וכל אחד שמו עליו: על המדבר. אצל המדבר כמו ט) ועליו מטה מנשה: (ז) עין משפט הוא קדש. ע"ש העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה י) ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבלים שם לכל משפט: שדה העמלקי. עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד יא): בחצצן תמר. הוא

אבן עזרא

מתים (ט) [ב]: האימים. שיש מהם אימה (י) [ג]: ן בהררם. שהבנין הדגוש (יא) כמו בְּדַבְּרָם (שמות ז ז) (יח) [ד], ופי' בעלותם אל הר

יהל אור

היא היתה שנת הרעב וירד למצרים, ועשה שם שלשה הדשים, ועלה ובא וישב באלוני ממרא אשר בחברון, והיא השנה שכבש בה את המלכים, וכן הוא דעת ר' יוסי (ב"ר פ' מב ו) כי שלש עשרה שנה נמשכו ימי המרידה, וכן הוא דעת רב (שבת י, ב) וכן ר"א "ותלת עשרה שנין מרדו", וכן דעת רש"י ז"ל ועיין הרא"ם שם, והרלב"ג כתב כי אין לנו הכרע בזה כמאן: (טו) שם אומה שכבר נכרתה בימי משה, והם הי' מבני כנען, ואו"ת גבר א' וכן תיוב"ע: (טז) היא ארץ מואב, וגם היא "ארץ רפאים כאמרו "האמים לפנים ישבו בה, רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אימים" (דבר' ב יא), בעבור מוראם ופחדם: (יז) מקור מן הדגוש ונגזר הפעל מן השם הרר: (יח) על משקל

קרני אור

ויפדד אדמתו" (ישעי' כח כד): [ב] הרפאים הם שהכבוד את כדרלעמר, והיא ארץ עוג מלך הבשן שהיא ארץ רפאים, וכתוב "כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים" (דבר' ג' יא) והוא היה מולך בעשתרות ובאדרעי היא ארץ הבשן אשר היתה לחצי שבט המנשה, והוא המקום בעצמו שנזכר כאן עשתרות קרנים, והמקום הזה היה בין שני הרים גדולים ולכן נקרא קרנים, והוא מקום שאין החמה זורחת שם, ושם נאספו למלחמה (ועיין סוכה ב א) "העושה סוכתו בעשתרות קרנים" פירש"י עשתרות קרנים שני הרים גדולים ושפלה ביניהם, ומתוך גובה ההרים אין החמה זורחת שם בשפלה, ועיין ערוך ערך עשתרת: [ג] וכן ת"א אמתני, ויוב"ע תרגם אימתני, וכתב הרלב"ג הם שמות מורים "" על גודל האנשים ההם וחוזק כמו שת"א, והנה ספר לנו זה להודיע גבורת אלו האנשים והמלכים אשר נלו אברהם במתי מעט: [ד] והשיג עליו הרד"ק ואמר, ואלו היה מקור מן הדגש היתה הה"א קמוצה, והנה היא פתוחה, אך הוא שם ונפרד הרר כמשקל ארץ והמ"ם לכינוי, ולא מקור מהדגוש מפני פתיחות הה"א, וכן הוא דעת רש"י ז"ל שפי' "בהררם בהר שלהם", "" כי הוא "" שם דבר עם הכינוי ע"מ "בהרכם" "במלכם" ודומיהם, וכן כתב הרא"ם שאין לנו לגזור פועל משם העצם, ורוו"ה כתב כי כתוב כ"י ישן נושן מלא נקוד בסגול הה"א בקמץ ומתג, וכי"ם בח"פ, וזה היה גי' הראב"ע בלי ספק, והרה מעליו טעמת הרד"ק:

ורוו"ה

מקורי רש"י: ח) דבר' ב כ. ט) במד' ב כ. י) תנחומא א לך אות ח, תיוב"ע. יא) תנחומא א שם ב"ר פמ"ב ז.

www.daat.ac.il

הַשִׂדִּים׃ ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ
עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל
מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר
אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה׃
י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר
וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־
שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃
יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה

אונקלוס

ט עִם כְּדָרְלָעֹמֶר מַלְכָּא
דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא
דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא
דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא
דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִין
לָקֳבֵיל חַמְשָׁא׃ י וּמֵישַׁר
חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָן
חֵימָרָא וַעֲרַקוּ מַלְכָּא
דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפַלוּ
תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא
עֲרַקוּ׃ יא וּשְׁבוֹ יָת כָּל
קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה

רש"י

עין גדי מוקרא מלא בדברי הימים יב). ביהושפט: ארבעה מלכים וגו'. ואעפ"כ נלחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלים משם אדמה לטיט של בנין. ומ"א יג) שהיה הטיט מוגבל בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שניצול אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע: הרה נסו. להר נסו. הרה כמו להר. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה יד) ויש חילוק בין הרה להההרה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל (ס"א זו) היכה עומדת במקום למ"ד ונקודה (ס"א לנקוד) פתח תחתיה והרי הרה כמו להר או כמו

אבן עזרא

שעיר (ט) : ט את כדרלעמר. כמו עם (ה) [ה] : י בארות. באר בכלל המקרא נובעת (ו) והיא משונה (ז): בעבור הסמיכה (כ) : ויפלו שמה. ברצונם להמלט (כ) [ו] וכן "ויפול על פניו" (במדי' טז ד) (כ) : הרה נסו. אל ההר נסו (כ) [ז]

קרני אור

[ה] ורוו"ה כתב כי אין מלת "את" כאן לסימן הפעול, כי אמר אחריו "ארבעה מלכים את החמשה", גם אין טעמו כטעם "עם", אמנם הוא לסימן הפועל, כמו "ונא אחרי ואת הדוב" (ש"א יז לד) "ואת מלכינו שריט" (נחמי' ט, לד) וכ"נ מן המסורה: [ו] וכן פי' הרלב"ג הרדי"א החזוקוני ורוו"ה, כי מרצונם נפלו להחבא שם למלט נפשם, והוא לשון "על פני כל אחיו נפל", (למטה כה יח) שהרי הבארות הנזכרים לא שהי' מלאים טיט לא, הלא ע"ש שמוציאין מהן אדמה לעבות טיט: [ז] עיין יהל אור, וכן הוא (יבמות יג ב), מאמר ר' נחמיה, ותנא דבי ר' ישמעאל, ובאה הה"א כבגל כמו סלה, ועיין רש"י ז"ל שמחלק בין הרה להההרה, ודעתו כי ההרה פי' להר ושוא הידוע ומפורש בפרשה, אבל הרה פי' להר אחד בלתי ידוע, ולכן כתוב כאן הרם, כי כל אחד נס לאיזה הר שיהיה באשר מצא תחילה:

יהל אור

בדברים אל פרעה: (יט) וביאורו שהכוס בעלותם להר שעיר לאפוקי מפי' המפרשים שיפרשו הר שלהם וקאי על החורי, והה' ז"ל יפרש כהררם של אל בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו ויכו את החורי בעלותם לשעיר: (כ) ובעבור שאמר בפסוק הקודם אתם פרט בלבון "את" במקום "עם": (כא) שמימיו נובעין והיחיד הוא באר ע"מ פאר, והמקובן בארות, ובסמוך לא נשתנה, "ויחפור את בארות המים" (למטה כו יח): (כב) פה אבל "בארות חמר" נשתנה בסמיכות, וכן כתב הה' ז"ל (למטה כו יח) "כי באה סמיכות בארות על שני דרכים" וזה הוא השינוי שאמר, וכן כתב הרד"ק בשרש "באר" "ונשתנה בארות בארות המר", כי סמיכות הרבים יבוא על שני מסקלים בארות המים (למטה כו יח) או בארות חמר: (כג) למלת "המר" בעבור שהי' הבארות מן חמר ולא מן מים ובעבור שהיה חמר נשתנה הניקוד: (כד) וכן דעת רש"י ז"ל שפי' "בארות הרבה הי' שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין" ושעל ידי נטילת האדמה נעשו אלו הבורות, לא שהי' בארות של טיט ורפש, וזה הוא דעת הח' ז"ל שפי' ויפלו שמה ברצונם להמלט (כה) ר"ל כי הנפילה של משה היתה ברצונו, לא כדמות הנביאים האחרים, וכן הפי' פה ויפלו ברצונם כדי להחבא שם: (כו) כי הה"א הנוספת בסופה מורה על למ"ד בתחלתה ועיין קרני אור: שסיל"ל

מקורי רש"י: יב) דה"ב כ, ב. יג) ב"ר מב. יד) יבמות יג ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ יב וַיִּקְחוּ אֶת־
לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם
וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא
הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא
שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי
אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־
אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה
אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ

אונקלוס

וית כל מיכלהון ואזלו:
יב ושבו ית לוט וית קנינה
בר אחוהי דאברם ואזלו
והוא יתב בסדום:
יג ואתא משיזבא וחוי
לאברם עבראה והוא
שרי במישרי ממרא
אמוראה אחוהי דאשכול
ואחוהי דענר ואנון
אנשי קימה דאברם:
יד ושמע אברם ארי
אשתבי אחוהי וזריז ית
עולמוהי ילידי ביתה

רש"י

אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שכל ה' כם בחסר אלף הר תחלה. וכשהוא נותן ה"א ברחשה לכתוב טו) ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה: (יב) והוא יושב בסדם. מי גרם לו זאת ישיבתו בסדום טז): (יג) ויבא הפליט. לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב יז) כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים יח). ומדרש ב"ר יט) זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר *) הנפילים היו בארץ וגו' ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה כ): העברי. שבא מעבר הנהר כא): בעלי ברית אברם. שכרתו עמו ברית (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר) כב): (יד) וירק.

אבן עזרא

והיא מלה זרה (כז): יב והוא יושב. והוא היה ביום ההוא יושב בסדום (כח), ופי' הפליט שברח ונמלט מבני סדום (כט) וכן „בא אלי הפליט מירושלים" (יחז' לג כא) (ל) ויש דרך דרש (לא) [ח]: יד וירק. שנתן להם כלי מלחמה (לג) כטעם „והרק חנית" (תה' לה ג) (לד) [ט] וי"א להוציא החרב מתערה (לה) כטעם אל הארץ יריקו (קהלת יא ג) מריקים שקיהם (למטה מב לה) (לו) גם יש לחנית כן (לז): חניכיו. שחנכם פעמים רבות

יהל אור

(כז) שהיל"ל ההרה נסו: (כח) כי כבר נאמר, ויאהל עד סדום (למעלה יג יב) אבל לפי שבחר לו את כל ככר הירדן לרעות מקנהו, פעם כה ופעם כה, כאיש אהל ומקנה, שהוא לפעמים רועה במקום זה, ופעמים במקום אחר, וכשאירע המלחמה הזאת, כבר היה תושב בסדום, כי בחר לו העיר הזאת למושב לו, לכן אמר הכתוב כי אז ישב בסדום (רש"ד) או פי' כי אהלים הרבה היה לו עד סדום וביום ההוא היה באהל הסמוך לסדום: (כט) שפלט מן השביה ששבו כדרלעומר וחביריו והיה מעבדי לוט: (ל) והוא שתי' לנס ונמלט מצרה, ודבר הכתוב בהוה, כי לא ימלט שלא יגלל אחד מן המערכה וע"ז נופל ה"א הידיעה: (לא) והוא בג' (נדה סא א) „ויבא הפליט זה עוג שפלט מדור המבול", (ועיין תוס' שם ד"ה „זה עוג" ובמהרש"א שם, וכן הוא בב"ר פ' מב ח, במ"ר פ' יט, דב"ר פ' א, תנחומא סוף פ' חקת), וכן תיוב"ע: (לב) ענין הליכה למלחמה והוא יוצא לשלישי, ופי' שנתן להם כלי מלחמה: (לג) שפי' ג"כ הליכה למלחמה, והוא יוצא לשני: (לד) הושאל על הוצאות דבר ממה שהוא בתוכו, ומה שהיה הדבר בתוכו נשאר ריק: (לה) והוא לשון הרקת הכלי: (לו) כי גם להנית יש תער אשר יתכן לומר ג"כ עליו

קרני אור

[ח] ובפדר"א (פ' כז), בא מיכאל והגיד לאברם שנאמר ויבא הפליט, ולמה נקרא שמו פליט, בשעה שהשליך הקב"ה את סמאל וכת שלו מן השמים ממקום קדשו, אחז בכנפיו של מיכאל להורידו עמו ופלטו הקב"ה מידו, ולפיכך נקרא שמו פליט ועליו אמר יחזקאל (יחז' לג כא) „בא אלי הפליט", פי', שלכן כתיב שם וכאן „הפליט" בה"א הידיעה: [ט] ורנה"ו כתב, ואולי והרק חנית, גם

מקורי רש"י: טו) למעלה יב ח. טז) ב"ר פמ"ב ז. יז) דבר' ג יא. יח) תנחומא א חקת אות כה תנחומא ב חקת אות נ"ה, במד"ר פ' יט לב. יט) פ' מב ח, במד"ר פ' יט לב, דבר' פ"א כה. *) לעיל ו ד. כ) תנחומא א חוקת שם, נדה סא א תיוב"ע. כא) ב"ר שם. כב) תנחומא א וירא אות ג, ב"ר מב ח, אגדת בראשית פ' יט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף
עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם׀ לַיְלָה
הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־
חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃
טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־
לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־
הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־
סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת
אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־הַמְּלָכִים

אונקלוס

תְּלָת מְאָה וְתַמְנֵי עֲסַר
וּרְדַף עַד דָּן׃ טו וְאִתְפְּלַג
עֲלֵיהוֹן לֵילְיָא הוּא
וְעַבְדוֹהִי וּמְחוֹנוּן וּרְדָפִנּוּן
עַד חוֹבָה דִּי מִצְּפּוּנָא
לְדַמֶּשֶׂק׃ טז וַאֲתִיב יָת
כָּל קִנְיָנָא וְאַף יָת לוֹט
בַּר אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵהּ אֲתִיב
וְאַף יָת נְשַׁיָּא וְיָת עַמָּא׃
יז וּנְפַק מַלְכָּא דִסְדוֹם
לְקַדָּמוּתֵהּ בָּתַר דְּתָב
מִלְּמִמְחֵי יָת כְּדָרְלָעוֹמֶר
וְיָת מַלְכַיָּא דִּי עִמֵּהּ

אבן עזרא

במלחמה (ו) [ז] ואם לא נזכר (לח) וחשבון אותיות אליעזר (לט) דרך דרש (מ) כי אין הכתוב מדבר

רש"י

כתרגומו וזריז וכן (כג) והריקותי אחריכם חרב אזדיין בחרבי עליכם וכן (כד) אריק חרבי וכן (כה) והרק חנית וסגור: חניכיו. חניכו כתיב (ס"א קרי) (כו) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה. וכן חנוך לנער חנוכת המזבח חנוכת הבית ובלע"ז קורין לו אינלייני"ר: שמנה עשר וגו'. רבותינו אמרו: אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו (כז): עד דן. שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל (כח): (טו) ויחלק עליהם. לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים כשבורחים זה לכאן וזה לכאן: לילה. כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים (כט): עד חובה. אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה ע"ש עבודת כוכבים שעתידה

קרני אור

סוף יצא לשלישי, והוא משל כדרך השיר, יבקש מאלהיו שיחלץ מלאכיו עבורו להלחם עם שונאיו, כמו שסמך, ומלאך ד' דוחה, ומלאך ד' רודפם: [ז] עיין רש"י ז"ל, ורד"ק פי' „הנערים שחנך אותם ולימד אותם" ומזה בתלמוד „ולא קראתי שם לחבירי בחניכתו" (מגילה כח א) פי' בשם שהי' מורגל בו לקראו בילדותו בשם לווי להקטין הענין ולכשיגדל יבוז לו לגנאי, ובגיטין (דף פז ב) „כתב חניכתו וחניכתה כשר" פי' שם לווי ולא הזכיר שמו ממש:

יהל אור

עליו והרק חנית, וכן כתב הרד"ק שרש „ריק" „כי הוצאת החרב מתערה כמו הרקת הכלי, ואולי יש חנית שיעשו לו ג"כ תער", ולז"א והרק חנית ולפי' הי"א וירק הוריק להם החרב והחנית ונתן בידם שילכו בהרבות שלופות ואינו חולק על פירושו, רק בתחלה פי' שמלת וירק נאמר על כלי מלחמה לפי שאמר הכתוב סתם וירק ופי' על כלי מלחמה: (לז) שם תואר במשקל שרידיו פליטיו, ופי' מלומדיו שלמדם פעמים רבות במלחמה:

(לח) לא נזכר בשום מקום בתורה מזה: (לט) מנין גימטריא של „אליעזר" עולה שי"ח: (מ) כן דרשו רז"ל (נדרים לב א, ב"ר פמ"ג ב, שם פמ"ד ט, במד"ר פ' כז, שו"ט מזמור קי, ברייתא דל"ב מדות מדה כט, תנחומא לך סי' יג, פדר"א פ' כז):

וכן

מקורי רש"י: כג) ויקרא כו לג. כד) שמות טו ט. כה) תה' לה ג. כו) עיין מנחת שי שכתב כי ראה כמה כ"י ומדרשי תז"ל ולא נמצאת זאת המלה. ועיין בפס"ז שכתוב שם כמו ברש"י פה „חניכו כתיב" ועיי"ש בהערה לה מה שכתב הה' רש"ב וקיים כמו שכתוב כפי' רש"י פה, ובפס"ז. כז) תנחומא א לך אות יג, תנחומא ב לך אות טז ב"ר פמ"ג ב מד ט במד"ר יח כא, נדרים לב א ל"ב מדות מדה כט פסיק' דר"כ פיסקא דהעומר דף ע, ב ועיי"ש הערה לה שו"ט מזמור קי. כח) תנחומא א לך אות יג, תנחומא ב לך אות יז עיי"ש הערה קסו, סנהד' צו א. כט) תנחומא א לך אות ט וכן כא אות ז תנחומא ב לך אות יח, ועיין הערה קלג שם, ב"ר פמ"ג ג, פסיק' דר"כ פ' ויהי בחצי הלילה. דף סב ב פדר"א פכ"ז. מכילתא בא ריב פ' יג. פסיק' רבתי פ' יז תיוב"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

למישר מפנא הוא אתר בית ריסא דמלכא: יח ומלכי צדק מלכא דירושלם אפיק לחם וחמר והוא משמש קדם אל עלאה: יט וברכה

אשר אתו אל־עמק שוה הוא עמק המלך: יח ומלכי־צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון: יט ויברכהו ויאמר ברוך

רש"י

להיות שם ל): (יז) עמק שוה. כך שמו כתרגומו למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול: עמק המלך. בית ריסא דמלכא לא) בית ריס א' שהוא שלשים קנים לב) שהיה מיוחד למלך לצחק שם. ומ"א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברם עליהם לנשיא אלהים ולקצין לג): (יח) ומלכי צדק. מ"א הוא שם בן נח לד): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו לה) ומ"א רמז לו על המנחות ועל הנסכים

אבן עזרא

בגימטריא [יא] כי יכול הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע (מא) רק השם כמשמעו (מב): יח ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק (מג) [יב] וי"א כי הוא שם (מד) [יג] ושלם הוא ירושלים (מה) [יד] והעד "ויהי בשלם סכו" (תהי עו ג) (מו) [טו]: והוא כהן, כדברי המתרגם ארמית (מז) [טז] וכן כל כהן (מח) [יז] והעד "וכהנו לי" (שמות כח מא) (מט) ופי' "על דברתי מלכי צדק" בספר תהלות (תהי קי, ד) (נ) כי כהונן דבר ויפה עשה (נא) שברך אברם

יהל אור

(מא) וכן כתב הג' בעל חות יאיר (שאלה ר"י) "וכן לא תוכל לסמוך על גימטריאות שהם מראים פנים לכל צד לטוב ולמוטב": (מב) שם עצם פרטי "אליעזר": (מג) והמולך בה בימי יהושע היה שמו אדוני צדק (יהושע י"ד, א) כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקומות באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה (רמב"ן): (מד) כן הוא בדרז"ל (נדרים לב ב, פדר"א פ' כז ב"ר פ' נו, זהר לך דף פז א): (מה) וכן ת"א ויוב"ע "ומלכי צדק מלכא דירושלם": (מו) ופי' הח' ז"ל שם "היא ירושלים, אולי נקראה כן, כי היא שלימה כנגד שער השמים, או שהיא ראויה להיות בשלום, או קראוה כן על דרך תפלה כדרך "שאלו שלום ירושלים" (תה' קכב ו)": (מז) שתרגם "והוא משמש קדם אל עלאה": (מח) וז"ל הח' ז"ל (תה' קי ד) ע"פ "אתה כהן לעולם" "כל כהן משרת, וכן ובני דוד כהנים הי' (ש"ב ח יח) והטעם לעבוד את השם": (מט) "וכן לכהן לי" (שמות כט מד) ופי' שם הח' ז"ל "שהם משרתי האהל והמזבח והי' קדושים", וכן ת"א "אקדים לשמשא קדמי": (נ) ושם פי' הח' ז"ל "הטעם שישראל ילחמו ואתה תקח המעשר כאשר לקח מלכי צדק מאברהם, ויג"ד דברתי נוסף, ופי' על דברתי על מנהג כמו "לדוברות בים" (מ"א ה כג): (נא) וי"ג "כי כהונן עשה ויפה

קרני אור

[יא] פירוש מלת גימטריא, בלשון יונית ענינו חכמת מדידת הארץ, ובמשנה במובן חכמת התכון ביחוד (אבות פ"ג, יח), ובאגדה השתמשו בשם זה לצירוף סכום מספר האותיות, לרמז ענין אחד, תולאות כגי' הכי הוה (ברכות ח א) "נא" בגי' נון וחד הוי (שבת יו"ד ב) "השטן" בגי' תלת מאה ושיתין ותרבע הוי (יומא כ, א) וכן בדוכתי טובא השתמשו בשם זה, ועיין מה שכתבו בזה הגדולים חקרי לב, הערוך ומוסף הערוך והתשבי וערוך השלם ערך גימטריא, ועיין תוי"ט אבות (פ"ג, מ, יח) והג' יעב"ץ בלחם שמים על אבות כתב "אמנם היונים משתמשים במלה זו, לענין חשבון המדידה, אבל חז"ל נהגו להשתמש בה לענין מספרי האותיות והתיבות, וזהו האמת כפי' לשון גימטריא המלוי כדרז"ל, אעפ"י שלדעת הר"מ הוי אומר זה חשבון תקופות וכו': [יב] ובדרז"ל (ב"ר פ' מג) "המקום הזה מצדיק את יושביו, ומלכי צדק, אדני צדק, נקראת ירושלים צדק שנאמר צדק ילין בה", ולהר"ן פי' כי אברהם קרא שמו בשם מלכי צדק ועל שמו קראו אח"כ המלכים שמלכו בה בשם צדק, וקראו מלכה בימי יהושע אדוני צדק: [יג] ובפס"ז (בראשית יד יח) "זה שם בן נח שהיה צדיק ונהרג כנו וכו', ומי היה כנו כדרלעומר מלך עילם": [יד] ול"נ כי שלם שם המחוז ההוא אשר שם ערים רבות שכם ושילה ונוב וגבעון, וגם ירושלים היתה במחוז ההוא (רש"ד): [טו] עיין בביאור שד"ל שהביא כמה דעות שעיר אחרת היתה בימיו שנקראת שלם, והיא קרוב לבית שאן וסי' מראים בה חרבות ארמון גדול שסי' אומרים שהוא בית מלכי צדק: [טז] עיין בכוה"ע לשנת תקל"א (לד 32) מה שכתב הח' יהודה לבית ייטלס, ובנתיבה נגד מה שכתב ע"ז: [יז] רש"י ז"ל פי' (תה' קי ד) יש במשמע כהן כהונה ושררה, ועל פסוק "ובני דוד כהנים היו" (ש"ב ח יח) פי' הרד"ק שרי כהונה, ויוב"ע תרגם רברבין וכן פי' רב"י ז"ל, והרלב"ג פי', שרים ומושלים, ועיין לד"ק שרש כהן

מקורי רש"י: ל) תנחומא א לך אות י"ב, ובאגדת ברא' פי"ג וכן בתנחומא ב אות י"ז וירדפם עד חובה, שדן ותיינן עיי"ש בסדר קס"ז, תיוב"ע. לא) כן ת"א. לב) עיין יומא ס"ו א' וברש"י שם. לג) ב"ר פמ"ב ס' וכן הוא במדרש אגדה. לד) ב"ר פמ"ג ופלו פדר"א פ' כ"ז נדרים ל"ב ב'. עיין תנחומא א לך אות טו, תנחומא ב אות י"ט, ב"ר פמ"ג ג' ובמדרש אגדה על שהרג את פילס בנו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אברם לאל עליון קנה שמים וארץ: כ וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל:
חמישי כא ויאמר מלך סדם אל אברם תן לי הנפש והרכש קח לך:
כב ויאמר אברם אל מלך סדם הרמתי ידי אל יהוה אל עליון

ואמר בריך אברם לאל עלאה דקנינה שמיא וארעא: כ ובריך אלהא עלאה דמסר סנאיך בידך ויהב לה חד מן עסרא מכלא: כא ואמר מלכא דסדום לאברם הב לי נפשתא וקנינא (בכל הס' סב) דבר לך: כב ואמר אברם למלכא דסדום ארימית ידי בצלו קדם

אבן עזרא

בתחלה (נ) בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו (נא) [יח] ואחר כן אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידיו [יט]: כ מגן. כמו נתן (נב), וכן „עטרת תפארת תמגנך" (משלי, ד, ט) (נג), והמ"ם שרש (נד), ואברם הוציא המעשר לכבוד השם (נה) [כ], ולא מצא אדם לתתם לו כמלכי צדק (נו) [כא]: כב הרימותי ידי. שבועה, כמו „כי אשא אל שמים ידי" (דברי' לב

רש"י

שיקריבו שם בניו [לו]: (יט) קנה שמים וארץ. כמו [לז] עושה שמים וארץ על ידי עשייתו קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן. אשר הסגיר וכן [לח] אמגנך ישראל: ויתן לו. אברם: מעשר מכל. אשר לו לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש. הגופים מן השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרימתי ידי. לשון שבועה [לט] מרים אני את ידי לאל עליון וכן [מ] כי

קרני אור

„כהן", שכתב שם כהונה בולם בענין עבודה בגדולה, כי הכהנים היו עובדי השם ורועי העם, „וגם הכהנים הנגשים אל ד'" (שמות יט כב) אינו אומר על בני אהרן כי אם על הבכורות, וכל עובד יקרא כהן, וכן עובד ע"ז, כמו „כהן מדין" (שם ג א) „רק אדמת הכהנים" (שמות מו כו) „היה כהן לדוד (ש"ב, כ, כו) עובדו ובעל עצתו, ונשמע אליו ברצת כולם כי שאהוב האמן עובד לאוהבו בפעולותיו הנכונות, „וכן אתה כהן לעולם" (תה', קי, ד) כלומר עובד השם ורועה ישראל", ועיין הרכסים לבקעה מה שפי' בזה:
[יח] ועיין מורה כפ' החמשים מהח' השלישי, שכתב כי התורה הודיענו איך חס לבבו על קרובו ומסר נפשו לסכנת המלחמה כדי להצילו: [יט] כמו שכל דבר טובה באדן יקרא ברכה, ככה כל מדה טובה בנפש הפועלת טוב נקראת ג"כ ברכה, וע"כ כשגמר שלמה בין שמעי למות, ושם המשפט צדק ומישרים, לא מלך שנאה ונקמה, אמר לעבדיו, „והמלך שלמה ברוך" (מ"א ב מה) וכן במשנה „ברוך הוא שאין לפניו עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד (אבות ד, כב) פי' הוא ברוך וכל דרכיו ברכה וטובה, וזה הוא ענין הברכה שאנו נותנים להשם ב"ה שאנו מודים, שכל מדותיו צדק ומישרים, וכן אמר מלכי צדק וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידיך, כלומר זה שמגן צריך בידיך, לפי שברוך הוא ועושה מעשיו בצדק, כי ראוי אתה לכך בעבור צדקתך ויושר לבבך (רנה"ו): [כ] לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל, אבל, חלק גבוה הפריש לתתו לכהן, וכן היה מנהגם אעפ"י שלא נתנה תורה בימיו, וכן ביעקב, וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (למטה כח כב):
[כא] והריק"ם יקשה לדעת המפרשים, איך היה נותן אברם משל מלך סדום למלכי צדק, והוא לא רצה לקחת לעצמו ויתן לאחרים, זה לא יתכן, ויפרש כי מלכי צדק נתן לאברם בשכרו המעשר מן הדין, כי מלך סדום אמר

יהל אור

דבר": (נב) כי חז"ל אמרו (נדרים לב ב) „אמר ר' זכריה משום ר' ישמעאל בקש הקב"ה להוציא כהונה משם שנאמר „והוא כהן לאל עליון", כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם, שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ, וברוך אל עליון, אמר לו אברהם, וכי מקדימין ברכת עבד לברכת קונו מיד נתנה לאברהם שנאמר „נאם ד' לאדני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך" (תה' קי א) ובתריה כתיב „נשבע ד' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק" (שם פסוק ד) והיינו דכתיב „והוא כהן לאל עליון" הוא כהן ואין זרעו כהן, ועיין תוס' שם ד"ה ומלכי צדק, והח' ז"ל יאמר שכהונה עסק ויפה דבר:
(נג) וכן פי' (למטה טו א): (נד) ענינו נתן ומסר, וכן ת"א „די מסר סנאך בידך": (נה) שפי' תתן ותמסור לך עטרת תפארת: (נו) כי שרשו „מגן": (נז) וכן כתב הרלב"ג „שראוי לאדם לכבד השם מהונו להעיד שכל הטובות המגיעות לאדם באות מהשם ית' ולזה נתן אברם מעשר מכל השלל והשבי לכבוד השם, עם שבזה היתרה להרגיל האדם בתכונת הנדיבות: (נח) כי הוא היה כהן לאל עליון:

מקורי רש"י: לו) ב"ר פמ"ג ו'. לז) תס' קמו ו'. לח) הושע יא ח. לט) תנחומא א לך אות יג, תנחומא ב לך אות יז ב"ר פמ"ג ע' אגדת בראשית פי"ג יוכ"ע. מ) לקמן כד ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קנה שמים וארץ: כג אם־מחוט ועד שרוך־נעל ואם־אקח מכל־אשר־לך ולא תאמר אני העשרתי את־אברם: כד בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל

אונקלוס

יי קדם אל עלאה דקנינה שמיא וארעא: כג אם מחוטא ועד ערקת מסנא ואם אסב מכל די לך ולא תימר אנא אעתרית ית אברם: כד לחוד (בכל הס' בר) מדאכלו עולמיא וחלק גבריא די אזלו עמי ענר אשכל וממרא

רש"י

נשבעתי נשבע אני וכן (מא) נתתי כסף השדה קח ממני נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני: (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל. אעכב לעצמי מן השבי: ואם אקח מכל אשר לך. וא"ת לתת לי שכר מבית גנזיך לא אקח: ולא תאמר וגו'. שהקב"ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו': (כד) הנערים. עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכל וממרא וגו'. אע"פ שעבדי

אבן עזרא

(נט) [כב], וטעם אל עליון, כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן (ס) [כג]: כג אם מחוט, שממנו תופרין כל בגד, שרוך, העור הקושר הנעל (סא) [כד]: כד בלעדי רק אשר אכלו, (סב) [כה], והוא שאכלו עבדיו (סג) [כו]:

יהל אור

(נט) ופי' הה' ז"ל שם „שבועה בדבר קיים, והוא כמו „וירם ימינו ושמאלו אל השמים" (דניאל יב ז), ומלת הנה כדרך בן אדם להבין את השומעים": (ס) כי מלכי צדק אמר „ברוך אברם לאל עליון" ולא הזכיר השם, ואברם אמר הרימותי ידי אל ד' אל עליון", ע"כ יאמר שהוא השם שברכני זה הכהן אעפ"י שהוא לא הזכירו: (סא) נעל שת"ז לבית הרגל, והוא לשון נעילה וסגירה, ושרוך הוא מקושר עם רגל, ומצאנוהו גם על מעטף יד, „וישלף נעלו" (רות ד ח) תיוב"ע „גרתק ידי": (סב) במג"ט הגי' „אך בלעדי אשר לקחו" ומלת „בלעדי הוא מלת היחס מורכבת מן בל־עד וענינו לשלול יחס הקירוב והשייכות, וטעמו זה איננו קרוב עדי, איננו מתיחס לי, כלומר רחוק ממני, ובאה בכנוי הרבים כרוב מלת היחס, והה' ז"ל יפרש ג"כ היו"ד לכנוי, כלומר אך בלעדי לקחו, וכל הנלקח מרכושך הכל בלעדי כי אין לי חלק בו, ואין לי צדקה עליו ועיין „קרני אור": (סג) וכן פי' רש"י ז"ל עבדי שהלכו אתי:

קרני אור

אמר לאברם תן לי הנפש, והרכוש קח לך, ואברם אמר אם מחוט ועד שרוך נעל, אמר מלכי צדק לאברם מן הדין תוכל לקחת המעשר מן הכל, ולא תקח דבר ממלך סדום, כי שלך הוא המעשר מן הדין, כי כל מציל ממון חבירו, המעשר הוא שלו על טרחת הצלתו, וכן פי' החזקוני, ויתן לו מלכי צדק לאברם מעשר מכל, ואם תפרש להיפך שנתן אברם למלכי צדק מעשר, נמצאת אומר אברם עיכב לעצמו מן השלל, וככר אמר הוא, „אם מחוט ועד שרוך נעל" וגו': [כב] כן פי' רש"י ז"ל, וכ"ת יוב"ע, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג, ועיין מה שפי' הרמב"ן ז"ל, והו"ת „ארימית ידי בצלו", וכתב האונ"ל ידי בלשון רבים, כי בעברי הטעם לשבועה, ונשבעין ביד אחת, ובתרגום הטעם לתפלה, ואין פורשין בתפלה כף אחת אבל שתיהן, ועיין לתם ושמלה מה שכתב ע"ז, ובב"ר (פ' מג) דרים לה בג' לשונות, מלשון תרומה, ומלשון שבועה, ומלשון שירה, כמו „אלהי אבי וארוממנהו" (שמות טו ב), ומזה הלשון נראה שהוא דעת אונקלס, כי מלת „צלו" לאו דוקא על התפלה והבקשה, אבל גם על השבח וההודאה, וכל אמירת דברים לפני ד', (ועיין תוס' שבת יא א) ד"ה „כגון רשב"י" (ורש"י תענית יב א) ד"ה „בצלו": [כג] והרדי"א כתב לפי שלא נשתלם בדרך נבואיי לא הזכיר השם המיוחד, ואמר בלבד „אל עליון": [כד] והגאון רבינו סעדיה ז"ל, פי', אם מחוט ועד שרוך נעל הזכיר הכתוב הלומת ואתי והדומה שהם הקיימים כולם שהם גדבות המדבר, אם מחוט זה הלומת, וכולל התבואה והפירות, עד שרוך נעל זה האתי, וכולל הבהמות והעופות, ואם אקח זה הדומם, וכולל הכסף והזהב ואבנים טובות ומרגליות, ולכך הוסיף ואמר „ואם אקח מכל אשר לך" וגו', ובוו"ה פי' חוט הוא תכשיט של ראש כבשבת (דף נז א), חוטין שבראשי הבנות, והן חוטין של משי שקושרין בהן שערותיהן, „שרוך נעל ת"א „ערקת מסנא" רצועות המנעל, וכא עד מכף רגל ועד ראש: [כה] והרד"ק פי' בשו"ד אינה לכנוי המדבר אבל היא לרבים כמו בבתי אעפ"י שהיא נראית, וכלא מ"ם, הנה כמוהו מלאנו הרבה יו"ד הרבים נראית, כמו „וקרע לו חלוני" (ירמי' כב יד), ועיין „יהל אור", וכתב הרמ"ד בביאורו, והנה כולם לא יצאו ידי חובתם בביאור מלת „רק" כי לפי' הרד"ק הוא כפול, ולפי' הרלב"ג ראוי להכתב קודם בלעדי, אבל לדעת המתרגם האשכנזי מלת בלעדי חוזרת על אברם, שאחר שאמר שאינו רוצה ליטות ממנו מחוט ועד שרוך נעל, רצה לחזק דבריו, ואמר בלעדי, ר"ל המדה הזאת להתאוות ממון אחרים רחוקה היא ממני, ולא תפלא כי, כי לא אקח, רק אשר אכלו הנערים, הם יקחו חלקם, והרבינו שעל מלת „בלעדי" שהוא מפסיק גדול יסייע לביאור הזה: [כו] הנה בפסוק הזה זכר נערים ואנשים, ואת"נ סוכיר ענר אשכול וממרא, אף כי לפי פשטו לא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃ ס
טו א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי

אִנּוּן יְקַבְּלוּן חוּלָקְהוֹן׃ א בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָמָא דַיְיָ עִם אַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימַר לָא תִדְחַל אַבְרָם מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא׃ ב וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מָה תִּתֵּן לִי

אבן עזרא

א במחזה. במראות הנבואה (א) [א] וטעם אנכי מגן לך, אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים (ב) גם אתן לך שכר (ג) שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי (ד): ב ויו״ד ערירי כיו״ד אכזרי (ה) וסר ממלת ערירים יהיו׳ (ויקרא כ כא) (ו) והטעם כאשר אמר המתרגם (ז) [ב]: משק ביתי, על משקל מכס (ח), והוא מפעלי הכפל (ט), מגזרת ,,שוקק בו״ (ישעי׳ לג ד) (י) [ג], כטעם

רש״י

נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם. ועָנר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אעפ״כ הם יקחו חלקם וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו ולכך נאמר שם ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ומשפט. לא נאמר והלאה לפי שכבר ניתן החוק בימי אברהם מב): (א) אחר הדברים האלה. כ״מ שנאמר אחר סמוך. אחרי מופלג א). אחר הדברים האלה. אחר שנעשה

קרני אור

לא הלכו עמו ונשארו על הכלים עיין בפי׳ רש״י ז״ל ע״ז, (ועיין בחזקוני שפי׳ למעלה על פ׳ טו) ,,וירדפם עד חובה אבל משמאל לדמשק״ וז״ל שם ,,כי שם היו דרים בני משפחתו של אליעזר, כמו שת״א בני הוא דמשק אליעזר, וסייעו הם לאברם בגיטו של אליעזר, ונראה שלפיכך זכר כאן נערים ואנשים:

[א] וכן כתב המורה בפמ״ו מחה׳ השני ,,וכמו שבא באברהם, היה דבר ד׳ אל אברם במחזה לאמר, ונאמר במראה הנבואה ההוא, ויוצא אותו החוצה, ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים, וזה מבואר שהוא מראה נבואה״, ועיין מורה בפמ״ה ובפמ״ו מהחלק השני, ועיין רד״א שהאריך בזה, וברמב״ן ז״ל, ורנה״ו פי׳ במחזה, לא שהנבואה הזאת קרויה מחזה, אלא הודיע שהיה אברהם יושב במחזה, מסתכל בעין לבו על עניניו, ומה יקרה לו אז במחזה זו, בא אליו דבר ד׳ שהיה הנבואה, ורוו״ה כתב שהוא פחות שבלשונות נבואה, וגם בבלעם בן הנכר נאמר כן, והוא כעין חזיון לילה וחלום, ולכן אין לתמוה מה כל החרדה הזאת שחרד אברהם אחרי כי הוכפת פעם אחר פעם בגלע וברכה, שזאת היתה לו כמדבר בחלום וחזיון לילה, אבל אחרי הגלות נגלה אליו דבר ד׳ כאחד הנביאים, כמ״ש והנה דבר ד׳ אליו, הוא באמונתו יחיה והאמין בד׳: [ב] עיין אוג״ר שכתב שהגי׳ כת״א ,,דלא ולד״ בדלי״ת וכתב שכן הוא בנוסחאות ספרים ישנים וכן ״ ״הוא הגי׳ בס׳ ,,יא״ר״ עיי״ש שיפרש מלתא בטעמא ופי׳ מלת ,,ערירי״ הוא תואר השם, או תואר השם לאיש בודד ומת בלא בנים, ואף שהי׳ לו בחייו ומתו נקרא ערירי, (ועיין בספרא קדושים סי׳ ק״כ וסי׳ קכ״א) שמפרש ,,אם יש להם בנים קוברין את בניהם, אם אין להם בנים מתים בלא בנים״, ועיין בתוס״מ שמפרש מ״ב ,,ערירים יהיו הוא, שאם יש לו בנים ימותו בניהם והם יהיו ערירים, ,,ערירים ימותו״ היינו אם אין להם בנים ישארו כך עד מותם וכן פי׳ ביבמות (נה א׳) והוא טעם אחד עם ערער שהוא נעזב מאין עוזר ומסגית עליו, ורש״ם פי׳ שהוא לשון ערום (משרש ערה כמו עריה) ר״ל מבוללים מבנים וקרוב לו והיה כערער בערבה (ירמי׳ יז ו) מלשון התגלות ושלילה מן הכסוי שנשברו עליו וענפיו או קליו והוא ערער וערירי: [ג] ורוו״ה פי׳, שהמ״ם שרש כמ״ס של מלך, משך, וטעמו הקביעות והתמידות במקום

יהל אור

(א) ובן ת״א בנבואה וכן תרגם ירושלמי ,,פתגם ,,נבואה״: (ב) וכאשר הייתי מגן לך והצלתיך, כן אנכי מגן לך מהם ומאחרים שלא יוכלו להרע לך, ועיין מורה בפי״ה מהחלק השלישי: (ג) וכמו שאמר, שכרך הרבה מאוד״, שכר עמלך בצדקתך ויותר לבדך הרבה מאוד למעלה ממחשבת כל לב, שעל זה יורה נ״א מאוד: (ד) וכן פי׳ למעלה (יד יח) ,,בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו״: (ה) דעתו שהיו״ד נוסף במלת ערירי כמו שנוסף במלת אכזרי: (ו) כי ר״ל ערירים בשתיודי״ן, הראשונה יו״ד היחס, והשניה על הרבים ותחסר היו״ד הראשונה, וכן כתב בס׳ מאזנים באות הירק ,,וימלא נוסף ולא יכול אדם להסירו כמו ,,ערירי״ ,,פנימי״ כי איננו כמו אכזרי (שתוכל לאמר אכזר בהעדר היו״ד) ויהיה הפי׳ ,,וסר ממלת ערירים יהיו״, היינו שסר היו״ד ממלת ערירים שהוא ברבים, ובנפרד לא יסור לעולם, שלא תוכל לומר ,,עריר״ כמו ,,אכזר״: (ז) ,,בלא ולד״ וכן ת״א בפי׳ ,,ערירים ימותו״ ,,ערירים יהיו״ (ויקרא כ כא) וכן תיוב״ע ,,בלא בנין״: (ח) והרימות מכס לד׳ (במד׳ לא כח) מן ,,כסס״: (ט) ושרשו ,,שקק״: (י) וענינו מן ,,שוק״ כלומר הולך ובא כמו ,,דוב שוקק״ (משלי כח טו)

מקורי רש״י: מב) ב״ר פמ״ג ס׳. א) ב״ר פמ״ד ס׳

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי
הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם
הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי
יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ ד וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו
לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר
יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃ ה וַיּוֹצֵא
אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא
הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־
תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה

אונקלוס

וַאֲנָא אָזֵיל בְּלָא וְלַד
וּבַר פַּרְנָסָא הָדֵין דִּבְבֵיתִי
הוּא דַּמַּשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר׃
ג וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא
יְהַבְתְּ וְלַד וְהָא בַּר בֵּיתִי
יָרֵית יָתִי׃ ד וְהָא פִתְגָּמָא
דַּיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא
יֵרְתִנָּךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר
דְּתוֹלִיד הוּא יֵרְתִנָּךְ׃
ה וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר
אִסְתְּכֵי כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנִי
כּוֹכְבַיָּא אִם תִּכּוּל לְמִמְנֵי
יָתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין

רש"י

לו כס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם ב): אנכי מגן לך. מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ג) ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאד: (ב) הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו ד) לשון יורש וחבר לו ה) ער ועונה. ערירי בלא יורש כאשר תאמר ו) ובכל תבואתי תשרש תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע"ז דישפנטו"ן. ולי נראה ער ועונה מגזרת ז) ולבי ער. וערירי לשון חורבן *) וכן ח) ערו ערו. וכן ט) ערות יסוד וכן י) ערער תתערער. וכן יא) כי ארזה ערה: ובן משק ביתי. כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו כמו יב) ועל פיך ישק אפוטרופא שלי ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה יג) שרדף המלכים עד דמשק ובגמרא שלנו יד) דרשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתת זרע. ומה תועלת בכל אשר תתן לי: (ה) ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות

אבן עזרא

דֶּבֶק בסגול (יא) ובן מושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא, ובן משק ביתי, הוא בן דמשק אליעזר (יב) [ד] ד ממעיך כנוי לאבר (יג)

*) עיין למטה טו כ כפי' רש"י ז"ל.

יהל אור

והנה שני שרשים בענין אחד, ומשק ושוקק ענינם הליכה במהירות ובתמידות, וטעמו האיש שכל עניני הבית הולכים ומתנהגים על ידו, ואו"ת "בר פרנסא הדין דבביתי": (יא) פסוק הוא (בישעי' מא ז) "אמר לדבק טוב הוא" שהוא בסגל מגזרת השלמים, כן משק, ע"ד גם מכס, שהם מהכפולים כולם בסגל, וכן פי' הא' ז"ל (שמות יב ד) על מלת במכסת, "כי הוא מפעלי הכפל והכפל חסר ממלת במכסת, גם מן המכס": (יב) פי' שהוא אליעזר בן דמשק: (יג) ההולדה, ובמקח"מ הגי' "רמז לאבר":

קרני אור

במקום שלא יזוז משם וטעם בן משק ביתי, הקבוע בבית שלא יזוז משם, ושד"ל פי', משק מן שקק, ענין תנועה והשמעת קול, וכן "ישק כל עמי" (למטה מא מ) יתנועע ויתנהג כל עמי, ומשק אין לה את, ובאה כאן להיותה לשון הנופל על לשון "דמשק" שאחריו, והכותב"ק יפרש, מענין "משיקות אשה אל אחותה" (יחז' ג יג) שענינו התחברות ודבקות, כלשון "חוברות אשה אל אחותה" (שם א ט) וטעם משק ביתי, המתחבר אתי והמדובק באהבה עמדי, נגד מה שאמר תחלה ערירי שהוא מחוסר בן להשתעשע אתו באהבה: [ד] ושד"ל השיג עליו, וכתב, כי זה רחוק ודחוק, ועדיין נשאר ה"אר. קודם לשם, והיה משפטו שוא אליעזר בן דמשק, ודעתו ששתי המלות "דמשק אליעזר" שם אחד הן ולא שהיה מדמשק, והרד"ק פי', אפשר כי חסר יו"ד היחס, ר"ל דמשקי, כמו שבט הימני, וכן ת"א "דמשקאה" או

מקורי רש"י. ב) תנחומא ב לך אות י"ג ב"ר פמ"ד ד'. ג) תנחומא א לך אות טו תנחומא ב לך אות יט ב"ר שם, פדר"א פ' כז. ד) מחברת מנחם שרש ער. ה) מלאכי ב יב. ו) איוב לא יב. ז) שה"ש ה ב. ח) תה' קלז ז. ט) חבקוק ג יג. י) ירמיה נא) נח. יא) צפניה ב יד. יב) למטה מא. יג) ב"ר פמ"ד ט. יד) יומא כח ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִהְיֶה זַרְעֶךָ׃ ו וְהֶאֱמִן בַּיהֹוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהֹוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי

יְהוֹן בְּנָךְ׃ ו וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ וְחַשְׁבַהּ לֵיהּ לִזְכוּ׃ ז וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דְּאַפֵּקְתָּךְ מֵאוּרָא דְכַשְׂדָּאֵי לְמִתַּן לָךְ יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ׃ ח וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה

אבן עזרא

בעבור היותו קרוב (יד) [ה]: ו צדקה. כמו וצדקה תהיה לנו (דברי' ו כה) (טו) [ו] וצדק ומשפט אחים (טז) [ו] רק בדברי קדמונינו ז"ל דרך צדקה אחרת (יז) [ה] ז אשר הוצאתיך מאור כשדים. לעד כי בפרשת לך לך נאמרה שם כאשר פירשתיו (יח) [ט] ולא נאמר בחרן (יט) [י] ואברם האמין בשם, כי בנו יירשנו. ועל ירושת הארץ בקש אות (כ) כאשר עשה גדעון (כא) ועוד כי טעם שבועת השם (כב) שיהיה הדבר בלא תנאי (כג) כי כלל כל נבואות הם

רש"י

הכוכבים ולפי מדרשו (טו) אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן. אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל ד"א (טז) הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים וזהו לשון הבטה מלמעלה למטה: (ו) והאמן בה'. לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע: ויחשבה לו צדקה. הקב"ה חשבה לאברהם

קרני אור

או אפשר שהיה שמו דמשק שבא אל אברם, והוא קרא אותו אליעזר, כדרך המלכים והשרים שמכנים שם למשרתיהם כמו שמצינו כמשה ליהושע, ופרעה ליוסף, ואליעזר לשון עברי הוא, ופעם קרא אותו בשם אחד, ופעם בשני השמות, והרמב"ן פי', בן עבדי אליעזר, ושם הבן הזה היה דמשק, על שם עיר דמשק, ואליעזר זקן בית אברהם הפקיד הבן הזה להיות המושל ומכניס, וע"כ קראו משק ביתי, כמו "ועל פיך ישק כל עמי" (למטה מא מ) ועיין שרשי לכנן, שרש "נכר" ובהערות שם: [ה] והרד"ק פי', כל אבר בתוך הגוף נקרא מעים, וכן "וצאצאי מעיך" (ישעי' מח יט), וכן פי' בשרש "מעה" והוא כולל האיברים הפנימים הריאה והלב והכבד והדקים, וגם קריאתם מעים בלשון רבים, מפני הדקים שהן כפולים ומסובכין, וכן הריאה היא בתי עלונות, וכן יאמר "ותורתך בתוך מעי" (תה' מ, ט) כאלו אמר בתוך לבי, ולפי שהלב עקר המעים, כי הוא עיקר חיי הגוף, תלה המעים בו, "ומעי חמרמרו" (איכה, א כ) הוא על הדקין ועל שאר המעים, כאלו נעכרו ונבחנו, ומה שאמר "ומעיו עשת שן" (שה"ש ה, יד) אומר על הבטן, ולפי שהמעים מכפנים לבטן קרא לבטן מעים, וכן תרגום "בבטנה" (למטה כה כד) "במעהא", ורלב"ג כתב "אמר זה לפי שהזרע יהיה ממותר המזון האחרון ההוה בכלי הבישול, והוא הלב והכבד, ובכר נקראו האיברים הפנימיים מעים בלשוננו, כאמרו "ותורתך בתוך מעי", שהרצון בו בתוך לבי, ורב"פ ויריעות שלמה (חוברת ג' ירי' א) פי' "מעי" שהוא ג"כ מלשון תנועה, כמו שהם בתנועה וטחינה תמידית לעכל המזון ולדחות המותרות: [ו] רש"י ז"ל והרד"ק ורע"ס ורס"ד פי', שהאל חשבה לאברהם לזכות, וכן דעת אונקלס, וכן פי' המורה בחלק שלישי פ' נג, עקרים מאמר א' פ' כא, ולא כן דעת הרלב"ג, והרמב"ן והטור על התורה, והרד"א, ובכור שור, ודעתם שאברהם חשבה להקב"ה צדקה וחסד, וכן הוא בזהר נשא (דף קמח א) ויחשבה לו צדקה, תנא במתניתא דקוב"ה חשבה לאברהם, ולא איתיהבא כלבאי א"ל הכי אוקימנא, ולאו הכי הוא, ת"ח, ויחשבה, ויחשוב לו, לא כתיב, אלא ויחשבה, אברהם וודאי חשבה לקב"ה, והחזקוני פי', ויחשבה לו צדקה, אברם חשב לו לעצמו שאין הקב"ה נותן לו בזכותו זרע אלא לצדקה טובה לו", ולפי"ז כנוי ויחשבה, ישוב למה שאחריו למלת צדקה ובא הכנוי קודם הידיעה: [ז] עיין נתה"ם שביאר ענין הצדק והמשפט, ובביאור הגר"א מלבי"ם על התורה שביאר ג"כ השמות האלו: [ח] והבדל בין צדקה לצדק, צדקה מעשה טוב לפנים מן השורה, וכוללת גם המשך מפאת החנינה והנדיבות, אף אם לא יחייבו המשפט חיוב גמור, וצדק הוא שורת הדין, ולא יאמר כ"א על המחויב מפאת המשפט, וכן יאמר הת' ז"ל (דבר' כד יג) "ועל דעת המעתיקים כי יש הפרש במקומות בין צדק לצדקה": [ט] והרמב"ן ז"ל הביא עליו כוה פיו"ש: [י] ושד"ל פי' אשר הוצאתיך מאור כשדים שכבתי אלא אכין מאור כשדים ויבא לכאן. ובבהיית כאן

יהל אור

(יד) קרוב למעים וסובב עליהם: (טו) שפי' מענין זכות: (טז) וכן אמר הכתוב "צדק ומשפט מכון כסאך" (תה' פט טו) וכאמרו אחים ר"ל פי' אחד להם: (יז) והיא התכונה לפתוח את ידו לעני: (יח) למעלה (יא כט, יב, א): (יט) ודעת הרמב"ן כי בחרן בא אליו הדבור לך לך מארצך כאשר הבאתי במקומו: (כ) כי הוא דבר סכנת נפשות לעשות מלחמה להוריש את הכנעני, ולחזק לבו שאל אות: (כא) ששאל ג"כ אות בענין המלחמה (שופ' ו לז) אע"פ שהאמין בדבר השם, כי הוא היה מדבר עמו ולא נענש: (כב) עוד טעם אחר לשאלו אות, אם היה נבואה לא היה מצטרך לאות: (כג) כי השבועה היא בלתי תנאי,

---

מקורי רש"י: טו) ב"ר פמ"ד י שבת קנו א נדרים לב א פסיקתא רבתי פ' מג. טז) תנחומא א חיי אות ו, תנחומא ה' שופטים אות יא ב"ר פמ"ד יב מת עיין פדר"א פ' כח ובפי' הרד"ל אות יא.

www.daat.ac.il דעת- אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃
ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה
מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ
וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־

אֱדַע אֲרֵי אֵירְתִנַּהּ׃
ט וַאֲמַר לֵהּ קָרֵב קֳדָמַי
עֶגְלִין תְּלָתָא וְעִזִּין תְּלָתָא
וְדִכְרִין תְּלָתָא וְשַׁפְנִינָא
וּבַר יוֹנָה׃ י וְקָרֵיב קֳדָמוֹהִי
יָת כָּל אִלֵּין וּפַלֵּיג יָתְהוֹן

רש"י

לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו. ד"א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות יז): (ט) עגלה משלשת. ג' עגלים רמז לג' פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה יח): ועז משלשת. רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועדים ושעיר חטאת יחיד יט) ואיל משולש. אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד כ): ותור וגוזל. תור ובן יונה כא): (י) ויבתר אתם. חלק

אבן עזרא

על תנאי (כז) [יא] והנה לא חטא אברם בעבור שבקש לכרות אתו ברית (כח): ט עז משולשת. י"א ג' עזים (כט) [יב] והישר בעיני בת שלש שנים (ל) [יג]: ואיל. הוא הכבש הגדול (לא) [יד]: וגוזל. בן יונה (לב) [טו] כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה (ל) ובעוף (לא) העולות וכל קרבן (לג): י ויבתר. חתכם והפרידם (לג), וכמוהו על הרי

יהל אור

כן שיהי' ישראל צדיקים, והן שיהי' רשעים: (כד) כי רק הנבואות הם על תנאי, כמו שמצינו (ויקרא ג ד) „אם בחקותי תלכו, ונתתי גשמיכם בעתם", ומצינו שאם לא יעשו ישראל המצות נעצר הגשמים, וכן „אם ישמרו בניך בריתי" (תה' קלב יב) „אם ישמרו בניך את דרכם" (מא' ב ד) וע"כ היה אברם מתירא, אולי יחטאו בניו ולא יקבלו את הארץ לכן שאל אות, וכרת ברית אתו, אבל על הזרע שיהיה עתה בקרוב לא יתכן כריתת ברית, שאינו כי אם על דבר העומד לדורות:

(כה) כי אין עון בשאלת האות: (כו) וכן פי' רש"י ז"ל (מב"ר פ' מד), וכן ת"א „עגלין תלתא ועזין תלתא ודכרין תלת": וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה, ובשרשים שרש עגל „כי אין לומר בת שלש שנים, כי בת שלש שנים תקרא פרה": (כז) וכן תיוב"ע, עגלה ברת תלת שנין, וכן פי' הרלב"ג וכתב „והנכון שצוה לקחת אלו הבהמות כשהגיעו לג שנים, כי אז הם בשלמותם לפי עניינם בעצמם": (כח) הכבש הגדול יותר מבן שנה יקרא איל והוא הזכר במין הכבשים ובארמית „דכרא" וכן ת"א „ודכרין": (כט) וכן ת"א „ובר יונה" שפי' הרך במין היונה, כי מהכתוב לא נוכל לידע איזה מין מהעופות היה הגוזל, כי כל קטני העופות יקראו גוזלים, כמו שאמר על בני נשר „על גוזליו ירחף" (דבר' לב):

(ל) עגלה עז ואיל: (לא) תר ובן יונה: (לב) והם הנדרשים ואינם דורשים ויש ביניהם שתוף בטבע, והנקבה מהם לא תזקק לזכר אחר מות בעלה ומן המינים האלה יצוה לזרעו להקריב: (לג) העגלה

קרני אור

בתרן אמרתי לך לצאת משם ולבוא הלום, כנען: [יא] וכן פי' הרמב"ן ז"ל, כיון שאברם שידע ידיעה אמיתית שירשנה ולא יגרום חטאו, או חטא זרעו למנעה מהם, או שמא יעשו הכנענים תשובה, ויקיים בהם רגע אדבר וגו' ושב הגוי וגו', והקב"ה כרת עמו ברית שירשנה על כל פנים: [יב] וז"ל הרמב"ן ז"ל „פירש ר' אברהם בת שלש שנים, אבל אונקלוס אמר שלש, וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו שפירשנו וכו'", ותמה על הרמב"ן ז"ל, הלא הח' ז"ל לא פי' על „עגלה", והתחיל מעז משולשת, ופירשה, ודעתו על „עגלה" עוד לא נגלה לנו. ומאין ידענו איך דעתו על „עגלה" וגם מה שלא פירשה, הלא דבר הוא, ואני אומר שדעתו על „עגלה" ג"כ כדעת רז"ל וכדעת אונקלוס וכדברי הרד"ק, כי בת שלש לא תקרא עגלה, ע"כ לצאת מן הספק התחיל לפרש מעז משולשת, והנה בכ"י הנוסחא בת"א „עגלת תלתא", וכן בדפוס ווין תרי"ט, והפי' מעגלה תלתא פי' רש"י ז"ל (פסחים סח א שבת יא א) שליש לבטן שהוא משובח, מפני שבהמה בקטנותה אינה עדיין בכחה. והולד ראשון ושני אינו בריא, (ובעירובין סג א, סנהד' סה ב) פירש"י ז"ל עגלה תלתא. גדול כאלו הגיע לשליש שניו וגמרה גדילתו, דהכי שביחו ומעלי למיכל, כי אז הוא עומד בעיקר טעם בשרו, ועיין תוס' גיטין נו א ד"ה „עגלא תלתא" שפי' בריא וטוב, ויביא על המפרש שליש לבטן, ועל המפרש שגדל שליש עיי"ש, ונראה שבנוסחא הנכונה בת"א „תלתא" וכן נראה מהרמב"ן ומהרד"ק שהביאו ת"א שכן היה הנוסחא לפניהם: [יג] והרד"ק בשרשיו שרש „שלש" פי' „בת ג' שנים או שלישית לבטן" וסתר דברי עצמו שכתב בשרש „עגל" (הבאתי למעלה יהל אור כ"ו) והרדי"א פי' שלא היה מכל מין ומין אלא אחת, וטעם משולשת שפי' שלשה מינים, עגלה, עז, ואיל:

[יד] וההבדל שבין איל לכבש פי' רז"ל (פרה א ג) כבשים בני שנה, ואילים בני שתים, בן י"ג חודש אינו כשר לא לאיל ולא לכבש ונקרא לר' טרפון „פלגס":

[טו] ולרד"ק יסודו „גוז" בתוס' הלמ"ד לבנין השם כהוראת העתקה ופריחה, ומזה העופות בעת שמתחילים לפרוח: וכתב

מקורי רש"י: יז) ב"ר פמ"ד יד מגילה לא ב תענית כז ב. יח) ב"ר שם. יט) ב"ר שם. כ) ב"ר שם בשינוי. כא) ב"ר שם כפי' רש"י. כא) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־

בְּשָׁוֵה וִיהַב פַּלְגָא פַּלְגָא לָקֳבֵל חַבְרֵהּ וְיָת עוֹפָא לָא פַלֵּיג׃ יא וּנְחַת עוֹפָא

אבן עזרא

בתר (ש"ה ב יז) (לה), בין בתריו (ירמי' לד יח) (לו) [טז]: ויתן איש בתרו. (לז) דע כי מלת איש כמו בעל, וכן „איש מלחמה" (שמות טו ג) „והאיש גבריאל" (דניאל ט כא) [יז], ופי' בעל כמו עצם הדבר, וכן איש בליעל (ש"ב, כ, א), ססוך (לח) גם כן בחיות (לה) וביריעות (לט) „אשה אל אחותה" (שמות כו ג) [יח] נתן בתר כל איש לקראת רעהו (מ) [יט] כי הבהמה והאדם שנים המה (מא) [כ]: הצפור לא בתר, התור והגוזל (מב) כי צפור שם כלל (מג): יא העיט. עוף (מד) [כא], וכן „העיט צבוע נחלתי" (ירמי' יב ט) (מה): על הפגרים. על

רש"י

כל אחד לב' חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן כב) העוברים בין בתרי העגל אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות עובדי כוכבים נמשלו לפרים ואילים ושעירים שנאמר כג) סבבוני פרים רבים וגו' ואומר כד) האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס ואומר כה) והצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנאמר כו) יונתי בחגוי הסלע לפיכך בתר הבהמות רמז על עובדי כוכבים שיהיו כלים והולכים ואת הצפור לא בתר רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם כז): (יא) העיט. הוא עוף על שם שהוא עט ושואף אל

קרני אור

[טז] וכתב הרלב"ג, כי כן הי' דרך כורתי ברית שהי' חולקים דבר אחד לחלאים והי' עוברים בין החלקים ההם להורות על שהם שנו כמו גוף אחד לחוזק האהבה אשר ביניהם, ועיין עיקרים (מאמר ד, פרק מה) מה שמבאר שהי' כורתים בע"ח לשנים ועוברים בין הבתרים, לאות כי כמו ששני הבתרים ההם הי' גוף אחד כבעל חיים הוא בהיותו חי, והיה כל חלק מהם מרגיש בצער חבירו עד שכאשר הי' מגיע חולי או נזק בחלק האחד, הי' חבירו מרגיש בחולי או הנזק ההוא, ולא הפריד בין שני אלו החלקים רק המות, כן שני האנשים כורתי הברית יהי' כגוף אחד בהיותם בחיים לא יפריד ביניהם רק המות, עיי"ש שמבאר בארוכה עד"ז, ולדעת רש"י (ירמי' לד יח) היו עוברים בין הגזרים להורות שמי שיעבור על דברי הברית יכרת ויאבד כבעל חיים ההוא אשר כרתו לשנים, ועיין (למטה טו יז הערה ל):

[יז] וברד"ל הושאל השם, „איש" אל המלאך גבריאל בסמך אל המקרא „והאיש גבריאל", ועל מה שנאמר ביחזקאל (ט' ג) „ויקרא אל האיש הלבש הבדים" אמרו (יומא ע"ז א) אמר לתכ"ב אלמלא לא [...] נלטנו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל וכו' ונאמר גם שם „האיש" על גבריאל:

[יח] וז"ל המורה בחלק ראשון פ"ו, „איש ואשה שני שמות הונחו תחלה לזכר ונקבה מבני אדם ואחרי כן הושאלו לכל זכר ונקבה משאר מיני בע"ח, אמר „מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו". כאלו אמר זכר ונקבה, ואחר כך הושאל שם אשה לכל ענין מוכן ומזומן להתחבר לענין אחר, אמר חמש היריעות תהיינה חוברות אשה אל אחותה, (ועיין למעלה ו יח קרני אור הערה סו): [יט] וכן פי' הרלב"ג „הרצון בזה שהוא שם אחד מהבתרים שבתר לקראת הבתר אשר היה זוגו כי איש ואשה כמו זה הענין בלשוננו אמר בכרובים וביריעות": [כ] ולפי דעת בעל מקור חיים ואהל יוסף הגי' „שנים המה" ופירושו כי האדם והבהמה שוים המה בזאת המלה, כי שם איש נופל על האדם והבהמה כאשר מלאנו כתוב „איש ואשתו": [כא] ובעל אוה"ת כתב, כי הוא עוף טורף אשר כתלמות העמים, וסמה לפתע פתאום יעופו ויבואו מתחת השמים רגע יאושו ויריחו נבלת בהמה חיה

יהל אור

והעז והאיל: (לד) ופי' שם הח' ז"ל „הרי נדוד" וכוונתו מונדים ומפורשים: (לה) כן היה דרכם לעבור בין הבתרים בכריתת ברית: (לו) בבריתת קרוי בתר, ובשאר ענינים קרוי נתוח, „ונתח אותה" (ויקרא א ו), גם מלת „ברית" כמו הפוך „בתר" לדעת ר' יוסף זארק בעל רב פעלים: (לז) כמו איש מלחמה, והוא תואר לאיש של רשע: (לח) חוברות אשה אל אחותה כנפיהם (יחז' א [...]ט): (לט) וגם בדברים שוים ודומים שאין בהם רוח חיים: (מ) שעורו בתרו של כל איש נתן לקראת רעהו, כי גם הבהמה תקרא איש. כמו שכתוב „שבעה שבעה איש ואשתו" (למעלה ז ב): (מא) כוונתו לאמר כי מלת איש עצם הדבר, שאם לא כן לא היה אומר איש בבהמה כמ"ש באדם כי שנים המה האדם והבהמה, והיה לו לשנות בבהמה, אם לא שמלת איש עצם הדבר (מב) כי גם הם הי' שחוטין לקרבן, אבל לא בתר אותם, כי בכל עוף הקרב נאמר „לא יבדיל": (מג) כן פי' הח' ז"ל (למעלה ז יד) ע"פ „כל צפור כל כנף" „צפור שם כלל לאשר יש לו כנף" וכן פי' בס' „יסוד מורא" (שער ב) „ואת הצפור לא בתר כולל תור וגוזל": (מד) והוא שם כללי לכל עוף הדורס, ולכן כתב „וישב אותם" בלשון רבים: (מה) עיין רש"י ורד"ק שם, והמבאר רש"ז יביא דעת געזעניוס, כי עיט נאמר גם

מקורי רש"י: כב) ירמיה לד יט. כג) תה' כב יג. כד) דניאל ח, כ. כה) שם ח כא. כו) שה"ש ב יד. כז) עיין פסי"ז טו' י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל פַּגְלַיָּא וְאַפְרַח יָתְהוֹן אַבְרָם׃ יב וַהֲוָה שִׁמְשָׁא לְמֵיעַל וְשִׁנְתָא נְפָלַת עַל אַבְרָם וְהָא אֵימָה קְבַל סַגֵּי נְפָלַת עֲלוֹהִי׃ יג וַאֲמַר לְאַבְרָם מִדַּע תִּדַּע אֲרֵי דַיָּרִין יְהוֹן

הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה

רש"י

הנבלות לטוס עלי אוכל כמו כח) ותעט אל השלל: על הפגרים. על הבתרים (ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיה נתחלף להם תיבת פגליה לפלגיה ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש בתרים לפגרים שבתרים תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פגול כמו כט) פגול הוא לשון פגר): וישב. לשון נשיבה והפרחה כמו ל) ישב רוחו רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחים אותו מן השמים עד שיבוא מלך המשיח לא): (יב) והנה אימה חשכה גדולה וגו'. רמז לצרות וחשך של גליות לב): (יג) כי גר יהיה זרעך. משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ד' מאות שנה כיצד יצחק בן ששים

אבן עזרא

העופות (מ) וכבן: וַיַּשֵּׁב. בדגשון השי"ן תחת הנו"ן הסובלע (מ) כמו ינרש וישלה מהפגרים (מ"ו) וכן ישב רוחו (תה' קמ"ז יח) (מ"ט) או השיב הפגרים להבריח העיט (נ) [כבן]: יב ויהי השמש לבוא, זה לנו לאות כי ניקה לו את. כל אלה ביום אחר שהקיץ ממחזה הנבואה (נא) [כבן]: יג כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה בטעיף שהוא דבק בשרש (נב) על כן נקרא אזרח (נג) כי טעמ

יהל אור

על החיות הדורסות והומסות כהוק: (מו) והם הפגרים השלמים, וכן דעת הרד"ק, כי לא יאמר על הבתרים אלא על הפגרים והם השלמים שהם התר והגוזל. כי לא יאמר פגר, גוף או גויה, אלא על השלם. כמו „כפגר מובס" (ישעי' יד יט) „פגרים מתים" (שב לו לו) „גוית שאול" (ש"א לא יב) וכן ת"א „על פגליה" וכן דעת רש"י ז"ל לפי נ' הס"א ועיין „קרני אור": (מז) כי פרשו „נשב": (מח) פי' הוא גרום ושלוח העיט מהפגרים, כי אברם היה מנשב אותם ומפריחם מעליהם, ומלת „אותם" תשיב אל העיט, כי רבים הי', ויהיה פי' וירד העיט ע"ש המין: (מט) מלשון נשיבה והפרחה: (נ) אברם השיב על הפגרים ע"י נענוע, עם איזה דבר המניע את האויר להבריח העיט מלבוא עליהם, ע"כ „אותם" מורה על הפגרים, והם רבים, והציל אותם מלירד העיט עליהם, וכן פי' דעת זקנים מבעלי התוספות „אברם היה מניף בסודרו שלא ישלוט בהם העיט עד הערב": (נא) כי בעבור שכתוב „ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם", גם כתוב מקודם זה „ויוצא אותו החוצה, ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים", שהיה בעת שהכוכבים נראים, הנה זה ראיה שהיו המחזה בחלום, ולקח לו את כל אלה ביום המחרת אחר שהקיץ וכן פי' הרד"ק:
(נב) וכן: פי' הח' ז"ל (למעלה ב ה) בפ', וכל שיח השדה, „כי בעבור שנמשל האדם לעץ השדה על כן נמשלו בו, כמו שיח וניב וסעיף ובד ואמיר וסרעף שהן משמות העץ": (נג) והוא הנולד במדינה בלא

קרני אור

חיה ועוף: [כב] עיין בשפת יתר סי' ז מה שמביא הח' ז"ל בשם הגאון (רס"ג) „כי אמר בנתח אברהם אבינו את העגלה והעז והאיל ושחט הצפור (לא מלאו כן כמקרא, רק „ואת הצפור לא בתר", ובמלת צפור נכלל שתור והגוזל) החיים הקב"ה לאות כי ישבה מה שדבר אליו, ועל זה האמין בו אברהם, כי לולי זה במה היה מאמין בישבה הקב"ה מה שדבר לו ? וכ' אדונים (הוא דומם כן לכרט) אמר שירדת אש מן השמים שיה אות גדולה, ואני אומר שדרך הגאון לרדוף אחר קדמונינו ז"ל, והם אמרו זה מדעתם, כי מאיזה מקום ראה ראיה על תחית המתים" עכ"ל ועיין בכרם חמד מחברת תמישית מכתב וי"ו שכתב ע"ז וז"ל „וכל הקורא יבתומם מה ענין ברית בין הבתרים לתחית המתים הלא היתה הבטחת השם רק על החיים לעת גאולת מצרים, ולא כי יחיו' המתים, גם שאלתי את פי נבוני לחם בקיאים במדרשים ואגדות איה אמרו קדמונינו ז"ל, אבל לפי דעת הראב"ע הגאון הלך בעקבותם לאמר כי האות היה, כי החיה ה' את הפגרים ואין תשיב עכ"ל, עיי"ש מה שביאר ליישב דברי הח' ז"ל, ועיין בגל נעול מה שהביא ג"כ ליישב דברי הח' ז"ל עיי"ש, ועיין „יהל אור" מה שהבאתי דעת רש"י ז"ל לפי נ' הס"א, ולפי נ' שלנו ברש"י „על הפגרים על הבתרים", וכן פי' הרמב"ן, שירד העיט על הפגרים לאכול אותם כמנהג העופות וישב אותם. וכן פי' הרלב"ג הם הפגרים הם הבתרים שזכר תחלה אשר בהם ישלם כריתת הברית: [כג] הכתוב הודיע טוהר לב אברהם בלכבוד המקום שאיוהו על כך לא הניח הדורסים לנגוע בהם: [כד] כי למען הקיצו מתרדמתו לכרות ברית עמו כהקיץ ודעת

מקורי רש"י: כח) ש"א טו יט כט) ויקרא יט ז. ל) תה' קמו יח. לא) עיין פכ"ז טו יא. לב) עיין ב"ר פמ"ד כא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ
אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: יד וְגַם
אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי

אונקלוס

בְּנָךְ בְּאַרְעָא דְּלָא דִּילְהוֹן וְיִפְלְחוּן בְּהוֹן וִיעַנּוּן יָתְהוֹן אַרְבַּע מְאָה שְׁנִין: יד וְאַף יָת עַמָּא דְּיִפְלְחוּן

אבן עזרא

כאזרח רענן (תה' לז לה) (יז) [כה], וטעם גר כמו הגרגיר (יח) שנכרת מן הסעיף [כו] ויש חסרי לב שוה הטעם רחוק בעיניהם, ואלו היו יודעים טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת (יט) [כז]: ארבע מאות שנה. (כ) [כח], עד סוף זה הקץ מהיום (כא) [כט]: ויד אשר

רש"י

שנה כשנולד יעקב ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"ץ ובמצרים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו הרי ת' שנה לג). ות"ת במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם ושמנים של משה שהיה כשיצאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהם כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם משנולד יצחק לד) ויגר אברהם וגו' לה) ויגר יצחק בגרר לו). ויעקב גר בארץ חם לז). לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי. וגם לרבות הארבע גליות לח) שאף הם כלים על שעבדו את ישראל: דן אנכי. בעשר

קרני אור

שלמה, שפיל עליו אימה שהפחד מעביר תכלי שינה (רוו"ה): [כה] ומנחם ז"ל פי' (מחברת מנחם ערך אזרח) "כאזרח רענן מתלחלח ומתלחת כאשל הנשרש, ואזרח מאזרחי בני אדם אנשי שרשים הממ", וכן פי' רש"י ז"ל שם בתהלים בשם מנחם, וכן תיוב"ע "כאילן יציב", כי כן הוא בארמית "יציבא" בעיקר הולדתו מטע שהשתרש בארץ, ומסורלתו" "" העיקרית הזאת כא ביחוס אל עץ הגדל במקום מטעו ושתולו, ולא הובא כזמורת זר במקום אחר, ובדרז"ל (ב"ק מב א) "יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא", פי' משל הוא כלומר האזרח למטה והגר למעלה: [כו] הרש"ם יצאל כי שם מיגר גיחתו על הגזילה, והוא מובדל מן שם "גר" שהגיחתו על הגזירה והטלטול שיתגולל הדבר ממקום למקום בלתי נשאר במקום אחד: [כז] בס' "צחות" ביאר הח' ז"ל, טעם כל האותיות, נקודתן וצורתן, וכתב, כי אות גימל יתכן להיותו מלשון הגמלה, ושילום הדבר, וקרוב מגזרת "ויגמול שקדים" (במד' יז כג) (פי' שהוא השלמת וגיסול הפרי) וצורתו קרובה מצורת הבי"ת (פי' גם היא סגורה משלשה צדדים, ופתוחה מצד השמאלי קרובה לצורת הבי"ת ב) וכאלו נשלם הבית (דלה הויו), ושם, אות ריש טעם שמו כמשבה הלשון "" כאילו יכרת (פי' כאלו יכרת הרי"ב מן המשבה, בעבור שהוא ככל "" מאוד על הלשון, וזה הוא תלשון רי"ב, שהוא ענין דלות ותכרון שנכרתו הקיימים מהאדם) וממנו ראש ועושר אל תתן לי" (משלי ל, ח) גם צורתו קרובה מהטעם (פי' גם צורת הרי"ש קרובה מענין גליתה וחסרון, כי צורתה היא צורת אות למ"ד שנכרתה ראשה כזה ר ל) ולאבר הגימ"ל עם הרי"ש "גר" ויהיה פי' שנכרתה היניקה והגמול שהיה יונק ונומל מהסנף, וכן הגר נכרת ממשפחתו, והנה שם בס' "צחות" בשער האותיות (סוף צורת אל"ף) יאמר הח' ז"ל "וקודם שאזכור שער האותיות, אומר דבר כלל בכל, כי כל טעם שאני אומר בצורת האותיות, ובשמותם, גם אשר אמרתי בצורת השבעה מלכים ושמותם לא קבלתים מרבי, ולא למדתי מספר, רק דרך סברא, ויתכן המשכיל סבא אחרי, שיוציא גם הוא טעמים לאשר הזכרתי יותר נכונים מהטעמים שלי", ועיין כ"ח מתב' שמינית אגרת ס', שתפסו את הח' ז"ל, בזה סותר למה שכתב פה על פס' "כי גר יהיה זרעך", כי הנה הוא חושב פה טעמו לדבר אמת וליצ ונכון וקים" והנה האמת יורה דרכו, בזה אינו תפיסה כלל: [כח] עיין שמות יב מ, שגם פי' הח' ז"ל, כי חשבון ד' מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק, ואלה השלשים שנה הנוספים מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים, ובא עם אביו אל חרן, כאשר כתוב "ויבואו עד חרן וישבו שם", ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים ובא אל ארץ כנען, והוא בן עה שנ"ה, ולא שב אל חרן, וכאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה מיום שיצא אברהם מאה"ל, וכן פי' הגאון רבינו סעדיה בפי' על התורה, וכן כתב בס' (האמונות והדעות מאמר ח' פא), ועיין בריאתה דל"ב מדות מדה לב ממוקדם ומאוחר שבפרשיות, ובבמד"ר פי"ד יח

יהל אור

שלא בא ממדינה אחרת לכאן, לפיכך נקרא אזרח, ע"ש התחלת התגלותו וגדולו, שתחלת צמיחתו היה כאן לא במדינה אחרת, וטעם זה בן אומה ידועה מגזעה ומשרשה בנגוד לשם גר: (כד) ופי' הח' ז"ל שם "וטעם אזרח כאלו בעל ענפים רבים, וכמוהו מי שיש לו משפחה רבה, והפך זה הגר, כי הוא כמו גרגיר נכרת מהעץ": (כה) פרי קטן, ויתכן שהם הזיתים שמניחים בראש האילן שיתיבשו, "שנים שלשה גרגרים בראש אמיר" (ישעיה ו): (כו) בי יש להתבונן מזה עיקרים גדולים מלשוננו: (כז) (ובשמות יב מ) "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה", הוסיף שלשים על האמור פה, לפי שכלל בהם ימי גרותו של אברהם בארץ לא לו, ותחלת ימי גרותו מיום צאתו מאור כשדים, ומעת צאתו משם עד שנולד יצחק שלשים שנה, ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ת' שנה: (כח) פי' שזה מוסב על הגזירה, שהשם אמר לאברהם בנהשבו שני הגירות לזרעך מיצחק, והגזירה היא מהיום:

בקרבן

מקורי רש"י: לג) סד"ע פ"ג פדר"א פי' מח ועיין ב"ר פמ"ד יח. לד) למטה כא לד. לה) שם וביצחק, גור בארץ הזאת (למטה כו ג). לו) תה' קה כג. לז) למטה מז ד. לח) ב"ר פמ"ד יט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל: טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן

בְּהוֹן דַּיָּין אֲנָא וּבָתַר כֵּן יִפְּקוּן בְּקִנְיָנָא סַגִּי: טו וְאַתְּ תֵּיעוֹל לְוָת אֲבָהָתָךְ בִּשְׁלָם תִּתְקְבַר בְּסֵיבוּ טָבָא: טז וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אֲרֵי לָא שְׁלִים

רש"י

מכות (לט): ברכוש גדול. בממון גדול כמו שנא' (מ) וינצלו את מצרים: (טו) ואתה תבא. ולא תראה כל אלה: אל אבותיך. אביו עובד כוכבים והוא מבשרו שיבא אליו ללמדך שעשה תרח תשובה (מא): תקבר בשבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו (מב) ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו (מג) ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי ישובו הנה. לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג' דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן ירד יעקב למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון (מד) מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארצו

אבן עזרא

יעבדו. שיהיו להם עבדים (נט) [לו]: טו תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ (ס) [לא], וטעם בשלום, שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך (סא): טז ודור רביעי. רובי המפרשים השתבשו בפי' דור (סב) והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות (אבות ה ב) (סג) ונמצא לאלף דור (דברי' ז ט) ובאיוב ארבעה דורות (איוב מב טז) (סד) והנכון בעיני כי פי' דור כמו יושב, מדור באהלי רשע (תה' פד יא) (סה) ומדתו הקץ שידור אדם בחלדו, ויש ארוך ויש קצר (סו) [לב], ודור רביעי אחר היות זרעו גר (סז) והטעם על

יהל אור

(נט) פי' בני ישראל יהי' להם עבדים, וכן תיוב"ע „דיפלחון להון" ככל לשון עבדות שאינו קשור עם בי"ת שחוזר על העובד, ועיין קרני אור: (ס) וכן פי' הרד"ק „כי כן הוא דרך הלשון בכנוי המיתה": (סא) פי' שלא תראינה עיניך בכל הצרות האלה אשר תקרינה לבניך: (סב) עיין בפי' הה' ז"ל (איוב מב טז): (סג) הקדמונים אמרו עשרה דורות מאדם עד נח, וכן עשרה דורות מנח עד אברהם: (סד) וברבוי על הרוב ע"מ נקבה דורות: (סה) והחולם והשורק מתחלפים, ונמצא רק פ"א במקרא, ופי' שם הה' ז"ל, כמו לגור בלשון ארמית, ובארמית שבמקרא בהפלא „תחותוהי תדור חיות ברא" (דניאל ד יח): (סו) משך תקופת חיי האדם בארץ יש ארוך ויש קצר כי שנות הדורות אין מספרם שוה, ועיין בפי' הה' ז"ל (שמות א ו) ובביאורי שם: (סז) באו

קרני אור

בקרבן אחירע בן עינן, ובתרגום השבעים זקנים תרגמו „ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ ארצות כנען שנה וארבע מאות שנה", וזה אחד מי"ג מקומות בתורה שנשנו לתלמי המלך, כי באמת לא ישבו במצרים אלא רי"ו שנה, וכתובה לשומרונים „ומושב בני ישראל ואבותם אשר ישבו בארץ כנען.... בארץ מצרים שלשים שנה, וארבע מאות שנה", ואחריהם נמשכו גם יוסף פלאוויוס בקדמוניות שלו, וכן מתורגם בתרגום אלכסנדרי, וכתב שד"ל, כי כבר הבינו חכמינו הבוני המתרגמים שאין זה אלא תיקון מסברא, והרדי"א פי' שהגזרה האלהית היתה ארבע מאות שנה כדבר השם, וכשנשלמו היה מוציאם ממצרים, אם לא שישראל הוסיפו לחטוא שם, ולכן נתארך גלותם שלשים שנה לא מכח הגזרה, כי אם בסבת חטאם המיוחד: [כט] ולפני הרמב"ן ז"ל, היה נוסחא אחרת בפי' הה' ז"ל, וז"ל הרמב"ן ז"ל „ור"א אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות ועני עד קץ ארבע מאות שנה, וגם יעבודו מן היום הזה", פי' שהעבדות התחילה מהיום, כי כל הגרים המה עבדים למלכי ארץ, וכל גר בארץ יעבוד במושל בה, כפי חקי מדינה ומדינה, והא"י רוצה לבאר הספרים שכתוב בהם „מהיום", וכתב שבקצת ספרים כתוב „ארבע מאות שנה על סוף זה הקץ מיום שנולד יצחק", והוא הנכון" ועיין ברד"ק שמפרש ג"כ „שיהיו' גרים בארץ לא להם עד תשלום ד' מאות שנה מיום שיהיה לו זרע, ועוד שלשים שנה מהיום": [ל] עיין יהל אור, ותו"א, „דיפלחון בהון" וחוזר על הנעבד, כלומר התוספות והרבוי של הגוי אשר יכריחום ויאנסו אותם לשעבדם יותר מן הראוי, אני אדון ואשפוט, ואמר יעבודו, ולא אמר אשר יעבידו בם, להורות שהם יעבדו באמונה, ואעפי"כ ישפט אותו: [לא] אינו על הקבר שיקבר בקברות אבותיו, כי הוא נקבר אצל חברון במערת המכפלה וכתיב „וימת תרח בחרן" ושם נקבר, גם אבות אבותיו מתו בעבר הנהר, ושם קבורים, וא"כ תבוא אל אבותיך, על הנפש שתאסף להיות עמהם, ואם יקשה, הלא אבות אברהם הי' עובדי גלולים, ואיך יאמר השם שיבוא אליהם, וכתב רש"י ז"ל לתקן זה, למדך שעשה תרח תשובה, והרדי"א טען ע"ז שלא אמר אל אביך, כ"א אל אבותיך, ואם תרח עשה תשובה שאר אבותיו לא עשאוה, ואין זה טענה, כי כנוי אל אבותיך, אל אבותיו בכי' אנשי שם ויצרי לב כמו אדם שת נח, והארפכשד וחבריהן: [לב] ובאמת יש במלת „דור" הוראות שונות, והנה

מקורי רש"י: לט) ב"ר פמ"ד כ' וכן הוא בפס"ז ובמדרש שכל טוב ועיין בהמבארים שם שכתבו שיש לדחוק בדברי רש"י על „ואחרי כן" וכוון לדברי המדרש. מ) שמות יב. מא) עיין ב"ר פל"ח יב. מב) ב"ר שם. מג) ב"ר פס"ג יב. מד) עיין סוטה יא ב שנקרא חצרון גם יפונה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן

חוֹבָא דֶאֱמוֹרָאָה עַד כְּעַן׃ יז וַהֲוָה שִׁמְשָׁא עֲלַת וְקַבְלָא הֲוָה וְהָא

אבן עזרא

מצרים (סה) ולגן, וכן כתוב „כי גר היית בארצו" (דברי כג ה) (סו) ובן היה, קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן, ובניהם שבו אל ארץ כנען (ב) : עון האמורי, מפורש בפסוק „גדול עוני מנשוא" (למעלה ד יג) (עא) והזכיר האמורי בעבור תקפו (עב) [לד] והנה משה הרג המלכים הגדולים, והם מלכי האמורי (עג) והחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע (עו), ויש ראיות אחרות, וכן אמר הנביא „אשר כגבה ארזים גבהו" (עמוס ב ט) (פ:) והמפרש האמורי סנורת אומר (פו) לא אמר כלום (פו) ולהן : יז ויהי השמש באה. (פח) בתחלה עודנה לא באה, וכן כתוב לבוא (פט) [לו] : ועלטה. השך (פ) וריעו ביחזקאל (פא) והטעם כי הל"ל : מעונן (פב) או פירושו אחר בוא האור הנראה בעבים (פג) : והנה תנור עשן. (פד) כדמות

רש"י

עד אותו זמן שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר מה) בסאסאה בשלחה תריבנה מו) : (יז) ויהי השמש באה. כמו מז) ויהי הם מריקים שקיהם מח). ויהי הם קוברים איש כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכיות עובדי כוכבים בגיהנם מט) : באה. טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבאה כבר ואם היה טעמו למטה באל"ף היה מבואר כשהיא שוקעת ואי אפשר לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה נמצא שכבר שקעה נ) וזה חילוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם

קרני אור

והנה כאמרו שמנה דורות, הם תקופות חיי בני אדם אלו אחר אלו, וכאיוב ארבעה דורות, נאמר זה כיחס האב אל בניו ובני בניו, ועוד נאמר על כלל המשך חיי האנשים החיים בזמן אחד, דור הולך ודור בא (קהלת א ד) ועוד הוראות רבות, עיין האוצר, שביאר אותם כולם לכל פרטיהם :

[לג] ורש"י ז"ל פי' „לאחר שיגלו למצרים יהי' שלשה דורות, לא ותשוב דורותיו, יהודה פרץ חצרון, כלב בן חצרון מבאי הארץ היו". וזה הוא לשיטתו שפי' שכלב בן חצרון הוא כלב בן יפונה, ורוו"ה יתמה עליו, וכתב מה שפי' רש"י ז"ל בכלב בן חצרון תמוה הוא, שכלב שבא לארץ בן יפונה הוא, ומדרשו אינו פשוטו, ועיין בביאור הג' מלבי"ם (דה"א ב יח) שכתב ג"כ, כי כלב שנכנס לארץ הוא בן יפונה בן קנז, וגם רמב"ן ז"ל דחה דברי רש"י ז"ל, וכתב „ואינו נכון כלל", ולא נתן טעם לדבריו, ודעתו כי דור רביעי לאמורי המושל עוד, ועיין כטור על התורה שהביא פירושים רבים ע"ז, וכן בחזקוני, וכס' מעשה ד' שטען ג"כ על רש"י ז"ל והרמב"ן ומה שפי' הוא :

[לד] וכן פי' הרמב"ן והרד"ק, ובעל מעשה ד' טען ע"ז וכתב, שאין הענין כן, שהרי לעולם נקראת א"י ע"ש כנען, „ארץ כנען חבל נחלתכם" (תה' קה יא) והעיקר היה הכנעני עיי"ש מה שפי' : [לה] הרש"ג פי' „ר"ל אשר נאמר (למעלה ט כה) לא אמר כלום, כי לא נענשו עבור זאת הקללה", ובעל „עזרה להבין" פי' „ר"ל שם האומה האמורה למעלה שהם המצרים", אך הח' ז"ל לא כיון לזה והפי' הנכון כמו שביארתי, וסעד לפירושי עיין פסיקתא זוטרתא בלא' טו טז ובר"כינו בחיי : [לו] דע כי בעבור באין בעגולם מעלה או מטה, לא תמצא בלשון הכתוב אלא בשמש שקיעה ועליה כי הוא לשון בני אדם, כפי הדמיון למראה עינינו, אלא יאמרו יוצאה וביאה, „השמש יצא על

יהל אור

וירשו את הארץ, כי לא החל השעבוד עד אחר מות יעקב וכל הדור כמפורש בפ' ואלה שמות : (סה) הדור הרביעי מבאי מצרים : (סט) והדור הרביעי התחיל מעת ירידתם למצרים : (ע) ובני אהרן ומשה שהם דור רביעי הי' מבאי הארץ : (עא) כי העונש יקרא עון, ופי' עון האמורי, עונש עון האמורי, ועונש העון יקרא עון, ופי', גדול עוני מנשוא, עונש עוני, וכמי כן עונש החטאת יקרא חטאת כמו, זאת תהיה חטאת מצרים (זכרי' יד יט) : (עב) לפי שהיה החזק שבשבעה גוים : (עג) סיחון ועוג שני מלכי האמורי (דבר' ד מז, יהושע ט י"ד) : (עד) כמפורש (יהושע י"ד, ה) : (עה) וראש הפסוק „ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם", ע"כ הזכיר התקיף שבהם, גם לפי שהוא הנלכד תחלה, וגם אם הלכו דרך ארץ פלשתים, היה הוא הנלחם תחלה, כי בהיותם במדבר פארן, והעפילו לעלות ההרה, כתיב ויצא האמורי היושב בהר ההוא (דבר' א מד) : (עו) הוא מה שדרשו ז"ל עון האמורי", עון האמירה שאמר במה אדע כי אירשנה" (למעלה פ ה) : (עז) ודעת הח' ז"ל כי לא חטא אברהם בזה כאשר פי' למעלה פ' ז : (עח) זמן עבר, וכן פי' רש"י ז"ל : (עט) „ויהי השמש לבוא" (למעלה פסוק יב), ופי' שהיה נוטה לבוא כלומר סמוך לשקיעת החמה, והוא קודם זה הזמן : (פ) תהש"ב, לכהות ועממות חשך אפלה : (פא) ונזכר שם שלשה פעמים, בעלטה תוציא פניך (יחז' יב ו) בעלטה הוצאתי (שם ז) בעלטה ויצאו (שם יב) : (פב) כי חשך הלילה היא כמו מעונן ומכוסה, ועפי"ז י"ל עלטה, כמו לעטה מכוסה : (פג) וזהו שאמר שבאה השמש ואין לה אור כלל, גם לא האור הנראה בעבים, ואף אור הכוכבים לא נראה, ולזה הפי' עלטה ענן ולא החשך כפי' הראשון : (פד) כי היה לו לומר, והנה עשן תנור, כשם שנאמר במעמד הר סיני

מקורי רש"י : מה) ישעי' כז ח. מו) סוטה ט א. מז) למטה מב לה. מח) מ"כ יג כא. מט) עיין מכילתא בא פ' ט עה"פ וכל העם רואים כ"ל פמ"ד ו. נ) עיין פס"ז טו יז וכר"י למטה כט ו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃
יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃
יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי

אונקלוס

תַנּוּר דְּתְנַן וּבְעוּר דְּאֶשָּׁתָא דִּי עֲדָא בֵּין פַּלְגַיָּא הָאִלֵּין׃
יח בְּיוֹמָא הַהוּא גְּזַר יְיָ עִם אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יָת אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְרָת׃
יט יָת שַׁלְמָאֵי

רש"י

שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון נא) ורחל באה נב). קמה אלומתי נג). הנה שבה יבמתך. וכשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו נד) באה אם הצאן נה). בערב היא באה. ובבקר היא שבה: (יח) לזרעך נתתי. אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה נו): עד הנהר הגדול נהר פרת. לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך נז) הדבק לשחור וישתחוו לך: (יט) את הקיני. עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי קדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד נח) שנאמר נט) אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם:

אבן עזרא

תנור העולה עשן ממנו (פה) ובתוכו לפיד אש (פו): בין הגזרים. בין הבתרים (פז) [לו], וזאת היא השבועה (פח) וכן „העגל אשר כרתו לשנים" (ירמי' לד יח) (פט) ע"כ כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ד' את אברם ברית (למטה פי' יח (צ): יחן מנהר מצרים. (צא) הוא שיחור (צב) ולא היאור (צג) [לח]: יטן וקיני וקנזי וקדמוני. מבני כנען (צד) [לט] ויש להם שני שמות (צה): והרפאים. זה שכתוב ארץ רפאים תחשב (דברי'

יהל אור

סיני כעשן הכבשן (שמות יט יח) ויפרש: (פה) עשן כעשן התנור: (פו) אש כשלהבת הלפיד, וכן פי' הרמב"ן ז"ל, נראה כאלו תנור עשן כולו, ובתוכו לפיד אש בוערה כענין „ענן גדול ואש מתלקחת":
(פז) לכבודו ית' שעבר עתה ביניהם לא אמר בין הפגרים: (פח) כי כך דרך כורתי הברית שישבעו תחלה ואח"כ יכרתו ברית, והברית הוא שעוברין בין בתרי הבהמה: (פט) וסופו „ויעברו בין בתריו":
(צ) והברית הזאת הוא קיום השבועה שנשבעו כבר, וכמו שאומר יהי מבותר כבהמה זו מי שיעבור על השבועה, וע"כ ת"א „ברית קיימא", שהוא קיום השבועה שנשבעו תחלה, ואף שברית שהוא כזה, אינו נופל בשכינה, ח"ו, אבל הכוונה בברית הזאת, כאשר תהי' אבל ההיית, כי כשם שאי אפשר שיהי' בתרים חוזרים לכמות שהי', כך אי אפשר שתתבטל מתנתו ית' ועיין (למעלה טו י בקרני אור הערה טז): (צא) שם מתחלת המתנה מפאת הנגב למערב א"י בגבול חלק שמעון: (צב) אשר על פני מצרים הנופל בהיאור הגדול:
(צג) ונהר מצרים אינו נילוס, כי הוא נקרא יאור ולא נהר: (צד) שלשה הנזכרים המה ג"כ מבני כנען: (צה) ויש לכל אחד מהם שני שמות, והרבה נמצאים במקרא

קרני אור

הארץ" (למטה יט כג) „כי בא השמש" (שם כח יא), כי יוצא ממקומו שהיה נסתר מעינינו לזרוח על הארץ, ולפי שהוא בואף לבוא אל נקודת המערב להסתר מעינינו, יקרא ביאת השמש שבא אליו, ושתי הנקודות הם תלוי שעגולה בכל מקום, וע"כ „ויהי השמש לבוא" שעבר חצי היום, והיה כרביעית האופק שהם יבוא, ויהי השמש באה, שכבר הגיע אל מבואו ונסתר מעין הרואה (רנה"ו): [לז] לדעתי הבתרים הם הבהמות לבד, לא העופות שלא בתר אותם, אבל גזרים כולל כולם שאעפ"י שלא גזר העוף בתוך, פי' שאוטים, כמו ושמה מידך נגזרו (תה' פח ו) גזור מארץ חיים, ולפי"ד האש עבר בין יכולם (רנה"ו): [לח] כי נהר מצרים, אשר ממנו מתחילים גבולות הארץ איננו היאור (נילוס) כי מעולם לא הגיעו גבולות א"י אליו, רק הוא (וואדי אל עריש) אשר על גבול א"י, וחז' ז"ל קוראהו שיחור ככתוב (דה"א, יג, ה) „ויקהל דוד את כל ישראל מן שיחור מצרים ועד לבוא חמת" וכן כתב בעל כפתור ופרח בפי"א, וכן תרגם רס"ג בתפסיר, וכן פי' הח' ז"ל (ישעי' כג ג) וי"ת מגילוס דמצרים, וכן דעת רש"י ז"ל (שם) שפי' שם, שיחור הוא נילוס, שנאמר „מן השיחור אשר על פני מצרים" (יהושע יג ג), ובעל כו"פ בפי"א כתב, שדעת רש"י ז"ל שהשיחור הוא נחל מצרים עיין (נתפ"ס במד' לד ה): [לט] ובב"ר (פ' מד כג), ככנן

מקורי רש"י

מקורי רש"י: נא) למטה כט ט. נב) למטה לז ז. נג) רות א טו. נד) למטה כט ו. נה) אסתר ב יד. נו) ב"ר פמ"ד כב ומובא בילקוט רמז פט. נז) שבועות מז ב ועיין בפי' רש"י שם, ובח"א למהרש"א ז"ל, וכן הוא בפס"ז, ובמדרש אגדס', נח) ב"ר מ"ד כג, ירושלמי שביעות פ"ו ה"א, ירושלמי קדושין פ"א ה"ח, ובבבלי ב"ב נו א. נט) ישעי' יא יד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֶת־הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־
הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־
הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־
הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי
אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ
שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃
ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא
עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־
שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע

אונקלוס

וְיָת קְנִזָּאֵי וְיָת קַדְמוֹנָאֵי׃
כ וְיָת חִתָּאֵי וְיָת פְּרִזָּאֵי
וְיָת גִּבָּרָאֵי׃ כא וְיָת אֱמוֹרָאֵי
וְיָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת גִּרְגָּשָׁאֵי
וְיָת יְבוּסָאֵי׃ א וְשָׂרַי אִתַּת
אַבְרָם לָא יְלִידַת לֵהּ וְלַהּ
אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ
הָגָר׃ ב וַאֲמַרַת שָׂרַי
לְאַבְרָם הָא כְעַן מַנְעַנִי
יְיָ מִלְּמֵילַד עוֹל כְּעַן לְוָת
אַמְתִי מָה אִם אֶתְבְּנֵי
מִנַּהּ וְקַבֵּיל אַבְרָם לְמֵימַר

אבן עזרא

נ יט (נ) ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני (נא) והיבוסי אחריו (נב) דע כי השבעה גוים כנעניים הם כולם (נט) ועשתי עשר בנים היו לכנען (ק) ואחר שהזכיר הששה (קא) יאמר הכנעני על הנשארים (קב) וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט (קג) ובמקום אחר בכלל (קד), וכן יהודה וישראל רבים (מ"א ד כ), אף על פי שיהודה מישראל הוא:

ב אולי אבנה. מגזרת בן, ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בניין (א), והאב כמו היסוד. ובן חסר ה"א (ב) וכן כל חי תאר (ג), או פעל עבר (ד): וישמע אברם. אמר לה כן (ה):

רש"י

ואת הרפאים. ארץ עוג שנאמר בה ס) ההוא יקרא ארץ רפאים: (א) שפחה מצרית. בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר א): (ב) אלי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס ב): אבנה ממנה. בזכות שאכניס צרתי לתוך ביתי:

קרני אור

אמרי אדום ומואב ורובית בני עמון, הם אלו שלשה קני קניזי וקדמוני, וכן פי' רש"י ז"ל. ורוו"ה כתב, "ואולי היה בהם לפנים חכם ממשל מעליהם שעליו נאמר כאשר יאמר משל הקדמוני, המשל על אותו קדמוני":

יהל אור

במקרא איש אחד בשני שמות, כי לא נזכרו כאלה השמות בפ' נח, ויכול להיות שהולידו הערקי והסיני משפחות, ונכרתו מהם, ובניהם הי' קני וקניזי וקדמוני, שפשטו וכבשו החלק הזה מן הארץ עד נהר פרת, ונקראת על שמם, כי אביהם כנען לא תפס בתחלה רק מן הירדן עד הים הגדול, ומבני בניו כבשו עד נהר פרת, והי' לראשי בתי אבות, תקרא האומה בשמה כנהוג בשבטי ישראל, עיין (למעלה יג ז בקרני אור): (נו) והם גבורים ואנשי זרוע שהשמידם השם, והם לקחו בימים ההם את כל החוי, ע"כ בכאן במקום החוי נכתב הרפאים, ויראה כי הרפאים גם הם מאחת משפחות כנען, ואח"כ נשמדו הרפאים כמבואר במשנה תורה, ושבו החוים למשול בחלק מן הארץ, ע"כ בדברי משה לא נזכרו רפאים בתוך ז' אומות אלא החוי (דבר' ז א): (נז) וימנה הכנעני עם בניו: (נח) פי' שלא ימנה בכל מקום בשוה כסדר תולדותם, כי הנה היבוסי הבן הג' לבני לכנען, וימנה אותו כפה באחרונה, וכן (שמות ג יז) בפ' "ואומר אעלה אתכם מעוני מצרים אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והפריזי והחוי והיבוסי", ימנה אותו ג"כ באחרונה: (נט) כולם המה בני כנען: (ק) וכולם נקראו על שמו, והם א) צידון, ב) חת, ג) יבוסי, ד) אמורי, ה) גרגשי, ו) חוי, ז) ערקי, ח) סיני, ט) ארודי, י) צמרי, יא) חמתי: (קא) בשארי מקומות שבתורה: (קב) פי' בתחלה או באמצע, ונקראו כולם ג"כ כנעני דרך כלל, כשם אביהם שיצאו ממנו, לפי שכולם בני כנען, (קג) כפי המבואר בפרשה, ואלה עשרה עממין בני כנען שנתנו לאברהם, אבל נתחלף השם ברובם אחר שנפרדו לארצותם לגויהם, ונקראו בשמות אחרים, אולי העלו להם שם על שם הארץ: (קד) שיזכיר הכנעני לבדו במקום כולם ועיין (למעלה ט יח): (א) כי הוא בנין האב והאם, גם מי שיש לו בנים נקרא בנוי: (ב) כי שרשו בנה: (ג) פי' כל מלת "חי" בין שתהיה תואר כמו "כל נפש אשר הוא חי": (ד) כמו "וארפכשד חי" הוא חסר ה"א, כי הוא מלשון "חיה" וכן בן מלשון "בנה": (ה) לשון שמיעה בארץ

מקורי רש"י: ס) דב"ר ג יג. א) ב"ר פמ"ה א, ילקוט רמז עח. ב) ב"ר פמ"ה ב ילקוט רמז עט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃ ג וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃

אונקלוס

שָׂרָי׃ ג וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יָת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַהּ מִסּוֹף עֲשַׂר שְׁנִין לְמִתַּב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהָבַת יָתַהּ לְאַבְרָם בַּעְלַהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ׃ ד וְעַל לְוַת הָגָר וְעַדִּיאַת וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וּקְלַת רִבּוֹנְתַהּ בְּעֵינַהָא׃ ה וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי לָךְ וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וּקְלֵית בְּעֵינַהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃

°נקוד על י בתרא

רש"י

לקול שרי. לרוח הקדש שבה [ג]: (ג) ותקח שרי. לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה [ד]: מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליקח אחרת [ה]. לשבת אברם וגו'. מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל [ו]: (ד) ויבא אל הגר ותהר. מביאה ראשונה [ז]: ותקל גברתה בעיניה. אמרה שרה זו אין סתרה כגלויה מראה עצמה כאילו היא צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השנים הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה [ח]: (ה) חמסי עליך. חמס העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך [ט] ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק [י]: אנכי נתתי שפחתי וגו'. ביני ובינך. כל בינך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובינך [יא]

אבן עזרא

ג מקץ עשר שנים. (ו) העתיקו קדמונינו ז"ל (ז) שלא ישהא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד (ח) וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא (ט) וטוב הוא (י): ד ותקל. (יא) הנה הנעלם אשר בין האות המשרת (יב) ואות השרש (יג) תחת הדגש הנתון להתבלע אות

יהל אור

שאחריו בי"ת או למ"ד השימוש אינו מורה לבד על שמיעת הדברים באזנים אלא על ההקשבה וההסכמה לדברי האומר, ופי' הה' ז"ל שאמר לה בן, פי' שהסכים לה, וכתב הרמב"ן כי „גם עתה לא נתכוין שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו לעשות רצון שרה, אבל בכל זאת לא מהר אברם לדבר עד שלקחתה שרי ונתנה בחיקו, וע"כ יפרש הה' ז"ל שאמר לה בן שהבטיחה שישמע לדבריה, והיא מיהרה ונתנה שפחתה לאישה:

(ו) כי משישבו בארץ כנען המתינה עוד עשר שנים, כי שם יתן לאברם בן ממנה: (ז) ביבמות (דף סד א): (ח) ושם ביבמות מבואר מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב ליקח אחרת: (ט) חז"ל סמכו למקרא זה דין נשא אשה ושהה עשר שנים ולא ילדה חייב ליקח אחרת, ולא שמטעם זה לקח אברם את הגר: (י) ושם מבואר, ואעפ"י שאין ראיה לדבר, זכר לדבר „מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען": (יא) שרשו קלל: (יב) פי' הנה הנעלם הנמשך מן הלירי שתחת התי"ו, כי התי"ו הוא אות המשרת: (יג) ובין הקו"ף שבסוף

מקורי רש"י: ג) ב"ר שם ילקוט שם. ד) ב"ר פמ"ה ג' ילקוט שם, פס"ז, וכן הוא במדרש אגדה. ה) ב"ר שם יבמות סד א כתובות עז א. ו) ב"ר שם יבמות שם. ז) ב"ר פמ"ה ד ועיי"ש פנ"א ט יבמות לד ב. ח) ב"ר שם. ט) ב"ר מה ה. י) ב"ר שם. יא) בב"ר פמ"ה ה ביני ובינך ובנך כתיב, וכן מובא בילקוט רמז עט. ונראה בל"ל בינך כתיב והכוונה כי נקוד על יוד בתרא ועיין בפי' מהרז"ו שם. ועיין במנחת שי שהאריך בזה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי הִנֵּה
שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב
בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח
מִפָּנֶיהָ: ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה
עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל־הָעַיִן
בְּדֶרֶךְ שׁוּר: ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת
שָׂרַי אֵי־מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי
וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי
בֹּרַחַת: ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה
שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת
יָדֶיהָ: י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה

אונקלוס

ו וַאֲמַר אַבְרָם לְשָׂרַי הָא
אַמְתִיךְ בִּידִיךְ עֲבִידִי לַהּ
כִּדְתַקִּין בְּעֵינָיְכִי וְעַנִּיתַהּ
שָׂרַי וַעֲרַקַת מִקֳּדָמַהָא:
ז וְאַשְׁכְּחַהּ מַלְאֲכָא דַייָ
עַל עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא
עַל עֵינָא בְּאָרְחָא דְחַגְרָא:
ח וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי
מְנַן אַתְּ אָתְיָא וּלְאָן אַתְּ
אָזְלָא וַאֲמַרַת מִן קֳדָם
שָׂרַי רִבּוֹנְתִי אֲנָא עָרְקָא
(נ"י עָרְקַת): ט וַאֲמַר לַהּ
מַלְאֲכָא דַייָ תּוּבִי לְוָת
רִבּוֹנְתִיךְ וְאִשְׁתַּעְבְּדִי
תְּחוֹת יְדָהָא: י וַאֲמַר לַהּ
מַלְאֲכָא דַייָ אַסְגָּאָה אַסְגֵּי

אבן עזרא

הכפל (יד) והוא (טו) מבנין נפעל (טז): ז וַיִּמְצָאָהּ. מלה זרה (יז) כי המשפט כמו וַיִּשְׂנָאָהּ (דברים כב טז): ח אי מזה. כמו איה (יח) וכן אי הבל (למעלה ד ט) וטעם מזה מקום (יט) כאלו אמר אי מזה מקום באת (כ): בורחת, נפתח הרי"ש (כא) בעבור אות הגרון (כב) שהוא אחריו [ט] וכן „בורַחַת כל העיר" (ירמי' ד' כט), „והיא כפורַחַת" (למטה מ י"ד) „בָּרַחַת ובמורה"

רש"י

(ר"ל נוכח לנקבה) שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה. הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרה. היתה משעבדת בה בקושי יב): (ח) אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים ולשון אי מזה אי זה המקום שתאמר עליו מזה אני באה: (ט) ויאמר לה מלאך ה' וגו'. על כל אמירה היה שלוח לה מלאך

קרני אור

[ט] ההבדל בין ניסה וברִיחה, כי ניסה הוא הנס ממקום סכנה, כמו „וינוסו מלך סדום ועמורה" (למעלה יד יו"ד) „וינס משה מפניו" (שמות ד ג), אבל בורח אין לו סכנה עתה רק דואג על העתיד, ולכן הנס איננו מכוון למקום ידוע לבוא שמה, כי כוונתו רק לנוס ממקום הסכנה לבוא אל מקום שיבוא, אבל בורח גומר בדעתו ללכת אל מקום שייטב לו שם יותר מן המקום שהוא שם עתה, ע"כ אמר הפסוק למעלה „ותברח מפניה" מדאגה על העתיד ברחה מביתה ללכת אל הרגה ואל מולדתה לשבת בשת, ומזה מבואר שלא עינה אותה שרה ביסורין, שא"כ הי' לו לומר ותנס מפניה, וכמו כן פה אמרה „בורחת" (רוה"ו) הורֵאת שם „הגר" י"א שלא היה לה שם זה מתחלתה, אלא שנקראה כן אח"כ על שם המאורע, כי הגר בערבי ענינו ברח והלך אל ארץ אחרת (קרוב לשרש גור בעברי) ומזה הגרה אל נבי היא „עגירה" שתחלתה משעה שברח מחמד מן מעקקא בשנת 622 למספרם, ובאמת אברהם ושרה קוראים אותה תמיד שפחתי, שפחתך, ולא מצאנו בשום מקום שיזכירו שם הגר, אעפ"י שאין זו ראיה (שד"ל):

יהל אור

שהוא אות השרש משרש קלל: (יד) במקום הדגש הראוי להיות לחסרון אות הכפל: (טו) הוא פי' אחר, והא' ז"ל יפרש רק מלת „ותקל" לכן יאמר „והוא": (טז) ודעת הרש"ד שגם מלת „ואקל שבפ' שא"ז הוא מבנין נפעל לכן כתב „ויתכן שהם מבנין נפעל, ויהיה הנה במקום הדגש הראוי להיות לחסרון נו"ן נפעל", וסיים הרש"ד שם „ודלא כהראב"ע": (יז) כי משפטה וימצאהָ: (יח) בתוספות ה"א „איה האנשים" (למטה יט ה): (יט) פי' שמלת מזה ל"ז ומוסב על המקום: (כ) כלומר המקום שבאת ממנו אי הוא? וכב"י „מאיזה מקום" והוא הנכון, שמלת מקום ל"ז ברוב, כי יש מקום ל"נ (כא) בפתח הרי"ש: (כב) בעבור החי"ת:

מקורי רש"י: יב) עיין ב"ר פמ"ה ו.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר
מֵרֹב׃ יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה
הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ
יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־עָנְיֵךְ׃
יב וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל וְיַד
כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן׃
יג וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ

אונקלוס

יָת בְּנַיְכִי וְלָא יִתְמְנוּן
מִסְּגֵי׃ יא וַאֲמַר לַהּ
מַלְאֲכָא דַיְיָ הָא אַתְּ
מְעַדְיָא וְתִלְדִין בַּר
וְתִקְרִין שְׁמֵהּ יִשְׁמָעֵאל
אֲרֵי קַבִּיל יְיָ צְלוֹתִיךְ׃
יב וְהוּא יְהֵא מָרוֹד בְּאֱנָשָׁא
הוּא יְהֵא צָרִיךְ לְכֹלָּא
וְיָדָא דִבְנֵי אֱנָשָׁא יְהוֹן
צְרִיכִין לֵהּ וְעַל אַפֵּי כָל
אֲחוֹהִי יִשְׁרֵי׃ יג וְצַלִּיאַת

רש"י

אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה: (יא) הנך הרה. כשתשובי תהרי כמו יג) הנך הרה דאשת מנוח: וילדת בן. כמו ויולדת ודומה לו יד) ישבת בלבנון מקוננת בארזים: וקראת שמו. לווי הוא כמו שאומר לזכר טו) וקראת את שמו יצחק: פרא אדם. אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב טז) וישב במדבר (פארן) ויהי רובה קשת: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו: ועל פני כל אחיו ישכון.

אבן עזרא

(ישעי' ל כד) וכן „יודעת איש" (במד' לא יז) בעבור אותיות הגרון שהם אהח"ע (כג) וכן משפט הלשון (כד) אין זר אתנו (כה): יא הנך. לנקבה (כו) [מא], כי הן מלת ענין כמו עם, ומשקלו עמך (כז) [מב]: ישמעאל. בהעלם האל"ף (כח) להקל על הלשון (כט): יב פרא אדם. חפשי בין האדם, כטעם „מי שלח פרא חפשי" (איוב לט ה) (ל) והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו (לא), ויש אומר פרא ואדם (לב) [מג] כמו שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג יא) (לג) בעבור שהוא פרא ידו בכל, ובעבור שהוא אדם ויד כל בו, והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא שינצח הכל בכחו (לד) ואחר כן ויד כל בו (לה) [מד] וכן מפורש בדניאל, כי הוא החיה הרביעית (לו): ועל פני כל אחיו.

יהל אור

(כג) כי בכולן נפתח האות שלפני אות הגרון: (כד) ובא הרי"ש בפתח בס"פ שלא כמנהג (רפ"ד): (כה) ר"ל טעמו כי אין בלשוננו זרים שלא ימצא להם טעם למה באו כן: (כו) פעמים רבות מלות הנה מורה על עתיד קרוב כמו „הנך הרה דאשת מנוח" (שופ' יג ה) ולפעמים נאמרת על מה שהוא עכשיו, כמו „הנה נא את עקרה" (שם שם ג) וכאן יש בה שתי ההוראות יחדיו, הנך הרה עכשיו, והנך יולדת בן בקרוב, ויאמר הנך לנקבה: (כז) ר"ל כמ"ש עמך מן עם, כן נאמר הנך מן הן: (כח) ר"ל שאינו נרגש האל"ף במבטא, כי היה ראוי לבוא בצירי תחת האל"ף: (כט) ונקוד העי"ן בציר"י והאל"ף נח ולא נרגש במבטא: (ל) כי הפרא בטבעו בלי עול ובלי פחד ודאגה, וזהו החפשית בלי מורא אדון, גם כתוב „פרא למוד מדבר" (ירמי' ב כד) פראים במדבר, כי הולך במדבר בלי פחד, ודומה לזה יהיה הבן שתוליד, אדם חפשי בלי עול בין בני אדם, ובלי פחד כפרא הזה בין הבהמות: (לא) פי' מי שהוא זר כנגד משפחתו: (לב) וקרוב לזה פי' רע"ס, פרא הוא חמור הבר, אמר שיהיה חמור במזגו מלך האם המצרית, כאמרו על המצרים „בשר חמורים בשרם" ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו „ויגדל וישב" במדבר" (למטה כא כ), ושיהיה אדם מלך אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה: (לג) ופי' שם הח' ז"ל „כל אחד מהם עמד בזבולו" וכן הפי' פרא אדם, פרא ואדם: (לד) פי' בראשונה ינצח את כל הגוים, ואו"ת „והוא יהא מרוד ב א כ ש א": (לה) כי באחרונה ינוצח: (לו) (בדניאל ז ז) „וארו חיוה ריביעה דחילה ואימתני" ... ותקיפא" ופי' רס"ג „ולמה היא כפולה כאומרו

קרני אור

[מא] הנך הרה, רש"י ז"ל פי' כשתשובי תהרי, והרדי"א פי' שהכוונה הנך הרה עתה, וכן משמעות אונקלס, וכן תיונ"ע, והרד"ק פי' אמר זה לפתיחת הדברים, כי כבר ידעה היא כי הרה כמו שאמר ותרא כי הרתה, והבשורה שבישרה היא „ויולדת בן": [מב] ובכ"י הגי' כמו „הן עם" וכוונתו אל המקרא „הן עם לבדד" (במד' כג ט) ויסוד תיבת „הנך" עיין בהאוצר בהרחיב לבאר אותו:
[מג] והרלב"ג בפי' על איוב כתב, כי פרא היא חיה הנמצאת במדבר, והיא אוכלת עשב כבהמה ופרוד הוא חמור הבר, ובפי' על התורה כתב, כי פרא הוא אחת מהחיות הרעות: [מד] והררי"א פי' כי המלאך הוכיחה מפאת שצריך לולדה, למה זה יצאת מבית אברם ובחרת להיות במדבר, כאמרו והוא יהיה פרא אדם, שהוא דרך שאלה ותמיהה, כלומר והבן אשר תוליד, האם יהיה פרא

מקורי רש"י: יג) שופ' יג ה. יד) ירמיה כב כג. טו) למטה יז יט. טז) למטה כא כ.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם
רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי: יד עַל־כֵּן קָרָא
לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ
וּבֵין בָּרֶד: טו וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן
וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה

אונקלוס

בִּשְׁמָא דַיְיָ דְמִתְמַלַּל עִמַּהּ אֲמַרַת אַתְּ הוּא אֱלָהָא דְחָזֵי כֹּלָּא אֲרֵי אֲמַרַת הֲבָרַם הָכָא (נ"י הַאַף אֲנָא) שָׁרֵיתִי חָזְיָא בָּתַר דְאִתְגְּלִי לִי: יד עַל כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְמַלְאָךְ קַיָּמָא אִתַּחֲזֵי עֲלַהּ הָא (הִיא) בֵּין רְקַם וּבֵין חַגְרָא:
טו וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא אַבְרָם שׁוּם בְּרַהּ דִילֵידַת הָגָר

אבן עזרא

שהם בני קטורה (לז) וכן כתיב על פני כל אחיו נפל (למטה כה יח) (לח) לכן בני מדינים מבני קטורה (לט) ונקראו ישמעאלים בתורה (מ) ובספר שופטים (מא) [מה]: יג אל ראי. על משקל ראה עני (איכה ג א) בטעם אל מראה (מב): הגם הלום. כמו עתה (מג) והנכון שהוא כמו פה (מד) [מו], וכן "הבא עוד הלום איש" (ש"א י כב) והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעיני, כי הוא ראי תמיד (מה) [מז]: יד באר לחי לאשר יהיה חי לשנה האחרת, בטעם "כה לחי" (ש"א כה

רש"י

שיהיה זרעו גדול יז): (יג) אתה אל ראי. נקוד ח"ק מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין יח) (ס"א ד"א אתה אל ראי ומשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו): הגם הלם. לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחיו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם היתה רגילה לראות מלאכים יט) ותדע שהיתה רגילה לראות שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ארבעה זה אחר זה ולא חרדה כ): (יד) באר לחי ראי. כתרגומו בירא דמלאך קימא איתחזי עלה: (טו) ויקרא אברם שם וגו'. אע"פ שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח

קרני אור

אדם? האם יהיה כנך פרא אדם? באמת לא יהיה כן, והעיר על התורה פי' בשם י"א פרא אדם סוחר הולך למרחוק, ידו בכל בשאו ויתן עם הכל לסחורתו, ויד כל בו שיבואו לקנות ממנו סחורתו, וכן מצינו בישמעאלים שהיו סוחרים, כדכתיב ארחת ישמעאלים וגמליהם נושאים וגו':
[מה] עיין (רמב"ן בראש' לז כה) ושם ישיב על הח' ז"ל וכתב כי אין הישמעאלים מדינים עיי"ש:
[מו] ורוו"ה פי' אין הלום כמו פה, אלא עד פה, "אל תקרב הלום" (שמות ג ה) הבא עוד הלום איש (ש"א י כב), "מי הביאך הלום" (שופ' יח ג), ופי' הגם עד פה יכולתי לראות אחרי רואי, והרי הוא ככל רחוק ממני, תמהה שיש כח בעיניה לראות עוד מרחק רק כזה, אחרי המלאך הרואה בלכתה: [מז] ואו"ת "וצליאת בשמא דה' דמתמלל עמה, אמרת את הוא אלהא דחזי כולא, ארי אמרת הלא אנא שריתי חזיא בתר דאתגלי לי" ועניינו שהודתה לד' שהוא רואה הכל, ואין נסתר מנגד עיניו, והוכיחה כן באמרה, אפילו אנכי שאיני כדאי לו, התחלתי לראות שם מלאך ד', אחרי שנגלה לי כרצונך והופעת עלי כח לראותו, ולפי שבאורך נראה אור, נודע כי אתה אל ראי. ועיין בבוס"ע לשנת תקלא מהח' יסודה לבית ייטלס, מה שביאר הת"א לפי הנוסחאות השונות הנמצא, ובד"ל פי' הגם הלום,

יהל אור

כאומרו דחילא ואימתני ותקיפא לומר על מלכות ישמעאל שהיא כלולה עמה": (לז) כי מלת "אחיו" כמו "כי אנשים אחים אנחנו" (למעלה יג ח) שהן קרוביו בני משפחתו: (לח) שהם בני קטורה ישכון, שיגדל זרעו מהם: (לט) כי כן כתוב (למטה כה, א ב): (מ) כי כן הוא בכתוב "ויעברו אנשים מדינים" (למטה לז כח) וסוף הפ', "וימכרו את יוסף לישמעאלים", וכן "ארחת ישמעאלים באה מגלעד" (שם פ' כה): (מא) כי בתחלה כתוב "כי הושעתנו מיד מדין" (שופ' ח כב) ואח"כ כתיב "כי ישמעאלים הם" (שם פ כד): (מב) פי' כי מלת ראי, הרי"ש בשוא וקמץ, והוא שם דבר, וטעמו אל מראה לאחרים כמו הנביאים, ומי שרוצה הי"ת להגלות אליו, הוא מראה שכינתו אליו, וז"ל רמב"ן בפי' על התורה "אל המראות, שנכחו להראות מראות אלהים לבני אדם, כי היה הפעם הראשון שראתה כן, והראב"ע ז"ל אמר אל ראי, על משקל ראה עני כטעם אל מראה, והאמת שכיון לדעתינו": (מג) ר"ל הה"א של הגם איננה לתימה ופי' הכתוב כי אמרה הגם הלום ראיתי, אכן גם עתה ראיתי מלאך השם: (מד) פי' פה במקומי (ועיין למטה כא כ הערה כט): (מה) ועי"ז כתב רמב"ן "וצריך גם הוא להוסיף "שראתה לפנים מלאך השם, ותמהה שתראנו גם פה במדבר", ואם חשב לתקן מלת ראי ששב אל השם, הסר בכתוב אחרי ראה רואי
בפניי

מקורי רש"י. יז) ב"ר פמ"ה ס. יח) ב"ר פמ"ס י. יט) ב"ר פמ"ס ז. כ) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

ישמעאל: טז ואברם בר תמנן ושית שנין כד ילידת הגר ית ישמעאל לאברם:
יז א והוה אברם בר תשעין ותשע שנין ואתגלי יי לאברם ואמר לה אנא

הגר ישמעאל: טז ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם: ס
יז א ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים וירא יהוה אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך

רש"י

הקודש עליו וקראו ישמעאל כא): (טז) ואברם בן שמונים וגו'. לשבחו של ישמעאל נכתב להודיעך שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב כב): (א) אני אל שדי. אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה ולפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון. וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די שלו והכל לפי הענין א): התהלך לפני. כתרגומו פלח קדמי. הדבק בעבודתי: והיה תמים. אף זה לווי אחר לווי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במלות מילה

אבן עזרא

ז) (טו) [מח], כי בכל שנה הי' חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת, גם היום יקרא באר זמום [מט]:
א אל שדי. (א) שם התואר (ב) וטעמו תקיף (ג) וכן „כקול שדי" (יחז' א כד) (ד) „והיה שדי בצריך" (איוב כב כה) (ה), כי טעמו כטעם „ושית על עפר בצר" (שם כב כד) (ו) [א], ושדי על משקל לבי דוי (איכה א כב), ורבים פירשוהו מגזרת שודד (ז) [ב] שהוא

יהל אור

בעניי", כי אחרי רואי לבד אין בו מובן כלל: (טו) וכן פי' שם הרלב"ג, כה לחי הרואה בו, שכן יהיה לו מהטוב במועד הזה בשנה האחרת, וקרא הי העתה העומד (ועיין למטה יח י הערה טז):
(א) הם שני שמות: (ב) פי' כי השני שמות הם כל אחד תאר לעצמו: (ג) או שדעת הה' ז"ל לבאר רק שם שדי שהוא תקיף, או יבאר השני שמות, אל ושדי, כי טעם שניהם הם תקיף כי אל הוא מלשון „אילי מואב" (שמות טו טו): (ד) ופי' שם הרד"ק שפירושו חזק ותקיף: (ה) ושם פי' הה' ז"ל „יהיה תקיף כמו כקול שדי, בצריך כספיך", והרלב"ג פי' והיה שדי בצריך הרצון שיהיה רב והבך, על דרך כקול שדי, שמורה על החוזק ועל ההפלגה, והנה הוא תאר למלת „בצרך": (ו) וסוף הפסוק „ובצור נחלים אופיר", ופי' שם הח' ז"ל מלת בצר כסף, ובצור נחלים זהב אופיר, ועיין קרני אור: (ז) הח' ז"ל הביא הפי' הזה בשם הנגיד רב שמואל (שמות ו ג) וכתב שם

קרני אור

וכי סבורה הייתי שגם הלום במדבר אראה מי שיביט עלי, אחרי שפרדי מרואי, מאברהם אוהבי שהיה מביט עלי? והוא מקרא קצר, הגם הלום ראיתי רואה ומביט:
[מח] וא"ת „בירא דמלאך קיימא איתחזי עלה" פתר לחי, מלאך קיים החי לעולם, וכן תיוב"ע „בירא דאתגלי עלה חי וקיים", ורלב"ג פי', הבאר הוא למי שהוא חי וקיים תמיד שהוא רואי: [מט] עיין כס', „דרך אמת" שכתב כי הבאר הזאת הוא רחוק מבאר שבע 60 וויערסט וכי הוא במקצוע דרומית מערבית בא"י
[א] עיין „יהל אור" והח' גשועני בשרשיו שרש „בצר" ישיג על הח' ז"ל, ועיין „שרשי לבנון" שרש „בצר" שכתב שהח' גשועניוס שהתבש בפי', כי אין כוונת הראב"ע למתכת הכסף (זילבער) אבל כוונתו הון ואוצר עיי"ש: [ב] הח' ר"י סטיינר כתב, כי שדי ושדים הם מהכפולים, והשכל בניהם הוא שקודם חזק ואול רפה ובניהם ענינם תוקף ושדידה, זה באמת וזה בדמיון, ר"ל הוא ית' שודד ומגלה כל עומד כנגדו, והשדים ידמו המאמינים באליאתם שהם שודדים כל טוב מבעליהם, ובפירושו לתורה בפ' לך מהח' השלישי, כתב שדים נגזרים משרש „שדד" וממובן שודד שהוא שם הונה להורות על התקיף בלי אמת וצדק, אשר כנה הדמיונות הכוזבים שודדי האמת והצדק מהכת השכלי, נקראים בזה השרש מזה המובן שדים, וכשהשי"ת מגלה ומבדל אלה השודדים לכל יסודדו אוהביו, נקרא אל שם שפעולה בשם שדי, ולזה נאמר שמר על האבות להציל משוד מלכי ארץ, מנמרוד ואבימלך ופרעה, ככתוב, „ויוכח עליהם מלכים", „אל תגעו במשיחי" נאמר על זה „וארא אל אברהם באל שדי", אולם אלוה הוא שם תקיף ובעל יכולת אמיתי וצדיק כמו השופטים והמושלים ומלאכי אלהים, וזה טעם אמרו „יזבחו לשדים לא אלוה" פי' לתקיף מדומה לא אמיתי", ורש"י ז"ל פי', אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה, וקרוב לזה פי' המורה (ח"א פ' ס"ג) וכן פי' רבינו סעדיה גאון, שענינו מלשון די מחסורו, כלומר שהוא מספיק חסרון כל הנמצאים כולם, ועיין בפי' הח' ז"ל (שמות ו ג) שהשיג עליו וכתב „ולא אדע לפירוש זה, כי איך יקרא שם אשר די, רק להיותו תאר כמו טוב וסלח" (תה' פו ה) „פלי לבי דוי" (ירמי' ח' יח)" ועיין בס' סנהדרים שפ' ג"כ שהוא משרש „די" הש"ין מקום אשר, והאחרים דגש כמנהג כל ש"ין המשמשת", והטעם אשר הוא די לכל תקן, ומס

מקורי רש"י: כא) כן הוא במדרש אגדה. כב) כן הוא במדרש אגדה. א) עיין תנחומא ב לך אות כד ואות כט.
ועיין ב"ר פ' מו ג.

לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים: ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי
בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד
מְאֹד: ג וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר
אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר: ד אֲנִי הִנֵּה
בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם:
ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם

אונקלוס

אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי
שְׁלִים: ב וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין
מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ
לַחֲדָא לַחֲדָא: ג וּנְפַל
אַבְרָם עַל אַפּוֹהִי וּמַלִּיל
עִמֵּהּ יְיָ לְמֵימַר: ד אֲנָא
הָא (גְּזַר בנ"י איננו) קְיָמִי
עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגִּי
עַמְמִין: ה וְלָא יִתְקְרֵי
עוֹד יָת שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי

אבן עזרא

מנצח ומתגבר (ח) [ג], וטעם להזכיר השם הזה בפרשה הזאת לירא (ט) אברם וימול (י) [ד], והנכון כי השם הנכבד והנורא (יא) נקרא כנגדו (יב) וזה שם התואר כנגד המעשה (יג), כי העולם עומד על אלה שני השמות (יד), והמבין סוד השם יאמין (טו): והיה תמים (טז) שלא תשאל למה המילה (יז) [ה]:

רש"י

ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני ב) ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' איברים. ב' עינים ב' אזנים וראש הגויה. אוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין אבריך ג): (ב) ואתנה בריתי. ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מלוה זו ד): (ג) ויפל אברם על פניו. ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוה"ק נצבת עליו. וזה שנאמר בבלעם נופל וגלוי עינים ה) (בברייתא

קרני אור

ומה שטען הראב"ע איך יקרא שם אשר הוא די, הנה יעמד נגדו אהיה אשר אהיה, ועיין ביאור רב"ד (ברא' מג יד) ובביאורי לשמות ו' ג: [ג] עיין ברמב"ן מה שכתב פ"ז, ורו"ה פי' מענין פחד כשם יו"ד ה"א שתרגומו בכל מקום „דחילא" עיי"ש וכן י"מ שם שדי שהוא מורה יכולת שמוחלט לבדד המערכה ולשבר גיבורים קבים נגד הטבע, ועי"ז ענין המוסר בשם שדי „ומוסר שדי אל תמאס" (איוב ה יז): [ד] ורבינו תנגלל פי', נתנה מלות מילה בשם הזה, כפי שכחו של אדם תשש במילה, וכמו שדרשו רז"ל „ילצון לשברים תוביה" (משלי כ ז) זו מילה (מלשון תבות כח) שהלפינה הקב"ה לשברים דור, שהרי מאדם עד אברהם כ' דור, והשם הזה הוא מגיד כגבורה, כענין שכתוב „כקול מים רבים כקול שדי" (יחז' א כד), ומשני שלא תאמר כתוך שברו כחו תשש, ושונאיו קמים עליו, לכך אמר לו, אני אל שדי, אני מספיק לך כח וגבורה שתתגבר על שונאיך, אתה וכל זרעך הנימולים. [ה] ובשטה כאמונה להת' ז"ל

יהל אור

„ויפה פירש": (ח) כלומר מגלה ומשדד מערכות השמים, ובכ"י הגי' „שהוא מגלה המערכה" ובמונה"ז שער יז בקנוריס מספרי הראב"ע הגי' „מגזרת שודד ומתגבר ומגלה":

(ט) ובמונה"ז שער יז בקנוריס מס' הראב"ע הגי' „שירא": (י) להבנים יראה בלבו בל יתעגל בזה: (יא) שם העצם יו"ד ה"א וי"ו ה"א, והוא השם הנכבד בן ארבע אותיות: (יב) נקרא כנגד שדי, בעבור שהוא הפכו, כי זה השם העצם, וזה שם התואר ע"ש הנעשה, שמורה ניצוח ושדידה והעצם עומד בעצמו והתואר הוא מקרה נשוא על העצם, והנה העצם הוא העיקר: (יג) פי' שם שדי הוא שם התואר והוא כנגד המעשה, פי' הפוך המעשה, כי המעשה הוא שהשם עושה תמיד, ומהדש נבראים, כי השם העצם הוא מגזרת יהי אור, והנה מעשהו הוא ההוה, ושם הוי"ה ככתבו, יורה על ההויה, ויסבול שני פירושים, האחד שהוא פועל עומד, שהוא כמו יהיה, בעבור שהוא הוה תמיד, ועומד לנצח, והשני שהוא פועל יוצא, בעבור שהוא מהוה וממציא תמיד, והנה שדי הוא הפך זה, כי הוא שודד ומכלה הנבראים, ומפסיד ומשחית אותם, ושם שדי המורה על ההפסד, הוא נגד השם המורה על ההויה: (יד) פי' על מה שיורו שני שמות אלו שהם ההויה וההשחתה, כי אם לא יפסיד הגוף אחד לא יתהוה ממנו גוף אחר הדש, וזה שאמרו הז"ל, שהעולם עומד על מדת הדין ועל מדת הרחמים: (טו) פי' המבין למה נקרא הבורא בשם הויה ב"ה יאמין כי העולם עומד על אלו שני השמות ועיין (שמות ו ג) בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם: (טז) התמים הוא במדות טובות, ואחר המדות, היא דעת קבועה וכונה שלא תמוש בנסיונות לכן זרזו עתה על כך בנסיון המילה הקשה לזקן: (יז) וכן פי' הרד"ק „והיה תמים, ובזה תהיה שלם, שתהיה אות

מקורי רש"י: ב) תנחומא א לך אות כה תנחומא ב לך אות כא ב"ר פמ"ו ד, נדרים לא ב, פדר"א פ' כט. ג) תנחומא א לך אות טו, נדרים לב ב. ד) עיין ב"ר פמ"ו י. ה) תנחומא א לך אות כ, תנחומא ב לך אות כו פדר"א פכ"ט כנסגנון אחר, ומה שהוסיף רש"י על לשון המדרש „וזהו שנאמר בבלעם" כן הוא באגדת ברא' פי"א ועיין מדרש משלי פ"א, הוצ' הח' רש"ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ שביעי ז וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ׃ ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים

אונקלוס

שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי אַב סַגִּי עַמְמִין יְהַבְתָּךְ׃ ו וְאַפִּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִנָּךְ לִכְנִשִׁין וּמַלְכִין דְּשַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא מִנָּךְ יִפְּקוּן׃ ז וְאָקִים יָת קְיָמִי בֵּין מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין בְּנָיךְ בָּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עָלַם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהָא וְלִבְנָיךְ בָּתְרָךְ׃ ח וְאֶתֵּן לָךְ וְלִבְנָיךְ בָּתְרָךְ יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יָת כָּל אֲרַע דִּכְנַעַן לְאַחֲסָנַת עָלַם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהָא׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאַתְּ

רש"י

דר"א מלאתי כן): (ה) כי אב המון גוים. ל' נוטריקון של שמו ו) ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם ז) ואפילו רי"ש שהיה בו מתחלה לא זזה ממקומה שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע ח) שנאמר ט) ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך לגוים. ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקמותי את בריתי. ומה היא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחוזת עולם. ושם אהיה

אבן עזרא

ה אברהם. תוספות הרי"ש אביר המון גוים (יח) [ו], ולא בא השם להסר משמו אות, כי אם להוסיף (יט) ושרה שם תואר כללי לא כשרי (כ) [ז] וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות (כא)

יהל אור

אות בבשרך לשמי, ויהיה ג"כ כריתת ברית ביני וביניך, כי בדם הוא כל כריתת ברית, ופי' שלא ישאל על המילה למה, והוא כטעם „יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש" (תה' קיט פ), וכן פי' הר"ן הביאו הרדי"א „והיה תמים שיקבל בשתם איזה דבר שיצוהו בין שיהיה קל או השה". ובכ"י נוסף פה „וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות" אשר הוא לפנינו בדפוס בפ' ה, אחרי פירושו על קריאת שם אברהם ושרה וכן נכון: (יח) כי אב המון גוים, עם תוספות הרי"ש, יהיה „אביר המון גוים": (יט) כי אם נאמר רק, אב המון גוים יהיה חסר הרי"ש ולא בהה השם לחסר אות משמו, כי אם להוסיף עוד אות ה"א, ופי' אביר המון גוים: (כ) דמשרי׳ שרה לי ולא לאחרים, כי שרה סתם שמה והוא שם כללי שתהא שרה על הכל: (כא) עיין (למעלה פ' א הערה יז):

קרני אור

„אם יאמר אדם הבא אמר לאברהם היה תמים והנה בהמולו הוא חסר הבהמות יוכיחו", וכן כתב הר"ן הביאו הרדי"א, שנכרתת הערלה באדם לתת מקום למלוה שגלטוה אברהם אח"כ, ומפני זה נבראו הבהמות מזולת זה התוספות, ועוד טעם אחר, שהבע"ח מספקים בהכרח לחיותם, ובמשגל ההכרחי להולדה, ולזה אינם מזדווגים לשום נקבה מעוברת, גם היא לא תקבלם להיותו מותר אל הטבע, ולכן נבראו מבלי מותר הערלה, ולא כן האדם הרודף אחרי המותרות אם במאכל ובמשתה וקנין הממון, ועוד במשגל, וכן כתב ר"י קרוא בתולדות יצחק „וכן האמת שהשם רצה שיהיה זה התוס' באדם שיושלם מי שיכלות עמו ברית בהסרתו, בכבר נבראו הבהמות בלי זה התוספות: [ו] גם ריהא"ס בלשון ערבי כמו המון בעברי, ועניינו רבוי ומספר גדול, א"כ פי' אב—המון: [ז] וכן הוא בדרז"ל (ברכות יג א) „מתחלה שרי לאומתה ולבסוף שרה לכל העולם", ובד"ל כתב, כי בלשון ערבי שרא, ענינו הוליד זרע רב, ואולי הה"א בהיא סימן הנקבה " מספה באברהם והרה לסימן פו"ר, ועיין שרשי

מקורי רש"י: ו) ב"ר פמ"ו ז, שבת קה א. ז) ברכות יג א. ח) ב"ר פמ"ז א, במו"ר ו א סנהדרין קז א. ט) במד' יג טז.

אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי
תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ
לְדֹרֹתָם׃ י זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר
תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃
יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם
וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃
יב וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־
זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־
כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃

אונקלוס

יָת קְיָמִי תִטַּר אַתְּ וּבְנָיךְ
בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן׃ י דָּא
קְיָמִי דִּי תִטְּרוּן בֵּין מֵימְרִי
וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין בְּנָיךְ בַּתְרָךְ
מִגְזַר לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא׃
יא וְתִגְזְרוּן יָת בִּשְׂרָא
דְּעָרְלַתְכוֹן וּתְהֵי (נ״י
וּתְהֵא) לְאָת קְיָם בֵּין
מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן׃ יב וּבַר
תְּמַנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר (נ״י
יִגְזַר) לְכוֹן כָּל דְּכוּרָא
לְדָרָתֵיכוֹן יְלִידֵי בֵיתָא
וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִכֹּל בַּר
עַמְמִין דְּלָא מִבְּנָךְ הוּא׃

רש״י

להם לאלהים אבל בן ישראל הדר בח״ל בזמן הבית כמי שאין לו אלוה י): (ט) ואתה. וי״ו זו מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה היה זהיר לשמרו. ומה היא שמירתו: (י) זאת בריתי אשר תשמרו וגו׳. המול לכם וגו׳ ביני וביניכם וגו׳. אותם של עכשיו: ובין זרעך אחריך. העתידין להולד אחריך: המול. כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם. כמו ומלתם והנו״ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כמו נ׳ של נושך ונ׳ של נושא. (ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יפעל כמו יעשה יאכל. ברש״י יבן אינו): (יב) יליד בית. שילדתו השפחה בבית: ומקנת כסף. שקנאו משנולד:

אבן עזרא

שהקדים וצוה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש [ח]: י והמלת המול לכם. כמו להמול (כ״ג) [ט] והוא שם הפועל מהפעלים השניים הנראים (כ״ג) כמו ויבל את בשר ערלתם (למטה פסוק כג) (כ״ד), ומשקלו להכון (כ״ה): ונמלתם כמו ושמרתם (כ״ו), והנו״ן שרש (כ״ז) [י] וכן לא ידון רוחי (למעלה ו, ג) עם „נִדְנֶה״

קרני אור

שרשי לבנון ערש „פני״ שכתב כי כל ה״א הנוספת באה להגדיל, ואמרו בתלמוד (ברכות כט) אברם הוא אברהם, בתחלה נעשה אב לארם, ובסוף נעשה לכל העולם, וזה טעם ג״כ לשרי שרה המורה להגדיל [ח] ועיין מורה בפ׳ מט מחה״ג׳: [ט] וכתב הרד״ק „מלת המול הוא מקור מבנין נפעל, כלומר יהיה נמול לכם כל זכר ושרשו „נמל״ ולפי דעתי המול עם בתוספות ה״א ובתבלומו „הנמל״, ועיין בכוה״ע לבנת תקל״א לד (39) מה שביאר הח׳ ר״י לבית ישלם: [י] והנה „מול״ „ונמל״ מורים על ענין אחד ושניהם בטעם ואין צורך להבדיל ביניהן כי מלאנו לשון זה תמיד נגד ערלה, כמו „ומלתם את ערלת לבבכם״ (דבר׳ י טז) וכן תמיד, והוא הסרה קלה, שאינו חותך דבר קשה, כי עוד הפעלה רכה וגוזה להכרת, כי לא מלאנו שרש זה רק על הסרה קלה, כמו „בלין ילא וימל״ (איוב יד ב) כתגיר מהרס

יהל אור

(כב) וכן פי׳ רש״י ז״ל, כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות״, ולפרש דבריהם, מפני שעל הרוב בא המקור עם אותיות בכל״ם, ובכיבא זולת בכל״ם, מ״מ הוראתו כאלו הלמ״ד כתובה בראשו: (כג) שנראים רק ב׳ אותיות השרש: (כד) ושרשו „מול״: (כה) בפלם הכון והוא ענין כריתה: (כו) שרשו „שמר״: (כז) שרשו „נמל״ פי׳ שאין פירושו בלשון נפעל, והנו״ן הוא נו״ן נפעל, כי אם הנו״ן שרש ושרשו נמל, וכן פי׳ רש״י ז״ל „ונמלתם כמו ומלתם והנו״ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים״, ולבאר כוונתו, דע כי אצל רש״י ז״ל, נקרא יסוד הנופל, ואצל המדקדקים מן האחרונים, בעבור שלפעמים תבוא נו״ן השרש, כמו „ונמלתם״ ופעמים נופלת והסירה מן המכתב „ומלתם״ ולפי״כ פתרון שניהם אחד הוא, ושני השרשים „מול״ „ונמל״ מורים על ענין אחד ושניהם שוים בטעם עיי׳

קפ

מקורי רש״י: י) כתובות קי ב ועיין רש״י ויקרא כ״ה ל״ח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יג הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃ יד וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ

אונקלוס

יג אִתְגְּזָרָא יִתְגְּזַר (נ"י מִגְזַר יִגְזַר) יְלִיד בֵּיתָךְ וּזְבִין כַּסְפָּךְ וּתְהֵי קְיָמִי בְּבִשְׂרְכוֹן לִקְיָם עָלַם: יד וְעָרֵל דְּכוּרָא דִּי לָא יִגְזַר יָת בְּשַׂר עָרְלְתֵהּ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהִיא מֵעַמַּהּ יָת קְיָמִי אַשְׁנִי: טו וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שָׂרַי אִתְּתָךְ לָא תִקְרֵי יָת שְׁמַהּ

רש"י

(יג) המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו ולא אמר לח' ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר יא) שמנה ימים כמו שמפורש במס' שבת: (יד) וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה יב): אשר לא ימול. משיגיע לכלל עונשין ונכרתה יג) אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת

אבן עזרא

(דניאל ז טו) (ז): יג ימול לכם. מבנין נפעל (ח) וכן המול ימול (ט) ומה טעם לאמר המול ימול יליד ביתך פעם שנית (י), וכן הפירוש, ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר, כל מי שהוא לכם מזרעכם [יא] גם בן יליד בית (יג) או מקנת כסף (יד) ואתה אברהם (טו) המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום, ואם הם גדולים (טז) [יב]: יד וערל זכר אשר לא ימול. [יג], פי' ימול יפעול, כמו "ידור נדר" (במד' ל ג) והוא מן "ונמלתם את בשר ערלתכם" (למעלה פ' יא) (יז) וטעמו אם היה בר מצוה לא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת (יח) כי מצות הנער הקטן על האב, ואם אביו לא מלהו (יט) ימול את עצמו בהיותו ברשותו

יהל אור

קרני אור": (כח) ג"ב בני שרשים להם, שרש "נדן" ושרש "דון" ועיין (למעלה ו ג): (כט) כמו "ינמול" ושרשו "מול" ופי' יהיה נמול על ידי אביו, כי בהיות מצות המילה בן שמונת ימים, הנה הילד הנולד אינו עדיין בר דעת; ואביו והוריו מחויבים להכניסו בברית: (ל) וכן הפירוש מהמול ימול, שהם יהי' נמולים ע"י זולתם: (לא) למה כפל הכתוב הצווי עוד הפעם, והלא הם בכלל הצווי בפ' ראשון: (לב) שנולד בביתו ובמשפחתו: (לג) שקנאו משנולד קודם שמונה ימול לשמונה, אבל אם קנאו לאחר שמונה ימול ביומו, שכבר עבר הזמן, ואין לו עוד להמתין לשמונה: (לד) עתה פרט הצווי לאברהם: (לה) לפי שנוה דרך כלל שכל הנולדים מכאן ולהבא, מאנשי הבית, או ממקנת כסף ימולו לשמונת ימים אולי נשאר מקום לטעות שהנולדים כבר בבית אברהם, לא יהי' נכללים בצווי, לכך הוצרך לפרט כאן הצווי לאברהם שימול את אנשי ביתו ומקנת כספו היום, ואם הם גדולים: (לו) ושרשו "נמל" ודגש המ"ם מן ימול לחסרון נו"ן השרש: (לז) אבל אביו אינו חייב כרת עליו, כי אם עובר בעשה, וכתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער ג) "וכלל אמור, כי כל כרת ומיתה היא על מצות לא תעשה, כי הוא מכעיס יותר מהמתעצל לעשות מה שצוה, ולא מצאתי כרת במצות עשה כ"א במילה, כי הוא לאות ברית, עומדת בגוף כל ימי חייו, ופעם אחת הוא חיוב המצוה, והחיוב על אבי הנולד, או אב בית דין, רק אם גדל ולא ימול יש עליו כרת", כי אין כרת אלא בערל עצמו כדאיתא (קדושין כט א) וכן הוא (רמב"ם ה"מ פ"א ה"ה) ובפירושו (שמות יב מז) כתב "אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה": (לח) עבר על מצות עשה:

קרני אור

ימלו (תה' לז ב), וכולם רכים וקלים להכרת, ואין בכל הגוף בכל גות הכריתה כמוה, וע"כ שבתמב כברב זה תמיד על כריתת הערלה (רנה"ו): [יא] טעם המילה לשמונה ימים עיין (יסוד מורא שער התשיעי, מורה ח"ג פמ"ט): [יב] וכתב הרד"ק כי בני בית אברהם נמולו כולם ביום אחד, כי לא היה בהם יליד בית קודם שמונה ולא מקנת כסף, ועיין (שבת קלה ב) שפי' מדכתיב המול ימול נראה כי שני זמנים יש למילת עבדים, ועיין שאילתות דרב אחאי פ' לך ושם מבואר: [יג] מפסוק הזה למדו רז"ל (ב"ר פ' מו, ויק"ר פ' כה) שהמילה באותו מקום שניכר בין זכר לנקבה, וכתב רנה"ו כפי הפשט יראה לי שהאבר הידוע הנקרא בלה"ק "זכר" וממנו הובאל על האיש, וכן נקבה

מקורי רש"י: יא) הנוסחא הואת הגדיק אותה הרש"ל בהקדמה לים של שלמה על יבמות פי"ש, ובס"א הנוסחא "לאחר" ועיין זכור לאברהם שהביא שהיא הגי' הישרה וכן הוא במזרחי, והיא ג"כ נוסח הג' שבת קלה ב ועיין מהרש"א שם. יב) ב"ר פ' מ"ו ה', י' י"ג ועיין שבת ק"ח א' וכן הוא מדרש אגדה. יג) קדושין כט א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לא־תקרא את־שמה שרי כי שרה
שמה: טז וברכתי אתה וגם נתתי
ממנה לך בן וברכתיה והיתה
לגוים מלכי עמים ממנה יהיו:
יז ויפל אברהם על־פניו ויצחק
ויאמר בלבו הלבן מאה־שנה

שרי ארי שרה שמה: טז ואברך יתה ואף אתן מנה לך בר ואברכנה ותהי לכנשין מלכין דשליטין בעממיא מנה יהון: יז ונפל אברהם על אפוהי וחדי ואמר בלבה הלבר מאה שנין

אבן עזרא

וכרת בידי שמים (לט) והטועים יחשבו, כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא (מ) [ידן], ואין פי׳ הנפש ברצונם (מא) כי נפש כמו איש (מב) וטעמו גוף שיש לו נפש (מג) וכן „נפש כי תחטא״ (ויקרא ד ב) (מד), וי״א כי כרת המת קודם נ״ב שנה (מה) וי״א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו (מו) [טו] על כן אמר הכתוב „בעמיה״ כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי ושמו לא נכרת (מז) [טז]: טז וגם נתתי. כמו „נתתי כסף השדה״ (למטה כג יג) והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד (מח): יז הלבן מאה שנה יולד, תמה בעבור היות זרע הזקן

רש״י

קודם זמנו: (טו) לא תקרא את שמה שרי. דמשמע שרי לי ולא לאחרים. כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל יד): (טז) וברכתי אתה. ומה היא הברכה שחזרה לנערותיה טו) שנאמר טז) היתה לי עדנה: וברכתיה. בהנקת שדים יז) כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק יח) שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בננו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא הניקה את כולם. הוא שנאמר יט) הניקה בנים שרה (ב״ר רמזה במקלת): (יז) ויפל אברהם על פניו ויצחק. זה ת״א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך. למדת שאברהם האמין ושמח. ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב״ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבן. יש תמיהות שהן קיימות כמו כ) הנגלה

קרני אור

בם לאותו מקום, והואיל ממנו על האשה, ואע״ג כתיב וילדה זכר (ויקרא יב ב) „ואם נקבה תלד״ (שם שם ה) כי מעת הלידה יוכל לאותן המקומות, אם זכר ואם נקבה וכשיגדלו, ויהיו איש ואשה, יש סימנים אחרים, גם חז״ל השתמשו בשתי מלות האלו, ואמרו „בזכרותו ובנקבותו״ „מעלה כזכרו״ וטעם שקראו אבר זה כן, אולי שהוא מלשון זכירה, כי אין אבר באדם יבחינו מכח הזוכר לכל הוא, וזה הטעם מפורסם אין להאריך בו, וזהו המול לכם כל זכר, כל אבר זכר, וא״כ מפורש האבר בבו ימלו: [יד] ועיין (סנהד׳ קי ב) קטן מאימת בא לעוה״ב? דעת ר׳ נתן כ״ר יצחק בם, וכן הוא בירושלמי בשביעית סוף פ״ד, ושם בשם רבנן דתמן (פי׳ רבנן דבבל דרגי״ מבבל היה): [טו] וכן הוא בג׳ (יבמות נה א) „יש לו בנים קוברן, אין לו בנים הולך ערירי״: [טז] עיין „יהל אור״ וכן הוא בדרז״ל (ב״ב קט״ז א) „והדר

יהל אור

(לט) אם לא מל את עצמו: (מ) ורי׳ נחשון גאון קיבל מרבותיו · עד חכמי התלמוד, קטן שמת בתוך שמונה מלין אותו, ולא בתורת מילה, אלא דלא ליזול בההוא עלמא בלא חותם מעה, וכן הוא ביור״ד רס״ג סע״ה ועיין תוי״ט נדה פ״ה מ״ג ד״ה „כחתן שלם״: (מא) פי׳ כי כאן כתיב „ונכרתה הנפש ההיא״ ורוצים הם לפרש שטעמו על הנשמה העליונה: (מב) ע״ז אמר על מלת נפש, כי נפש כמו איש: (מג) פי׳ חיבור הנפש והגוף יקרא איש, ואעפ״י שהכתוב מזכיר נפש, פי׳ המלה על הגוף והנפש: (מד) פירושו כמו איש, וטעם „ונכרתה״ שהגוף יכרת מתוך עמיו בלא עתו ולא לעוה״ב: (מה) כן הוא בג׳ (מו״ק כח א) מת בחמשים שנה זו הי׳ מיתת כרת: (מו) וכן פי׳ החי׳ ז״ל (במד׳ טו לג) כפי׳ „ויאבדו מתוך הקהל״ „בעבור מות בניהם העומדים תחתם״, וכפי׳ „ויאבדם ד׳״ (שם יח ד) פי׳ „בעבור כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם״, וכפי׳ „והאבדתי את הנפש ההיא״ (ויקרא כג ל) פי׳ „יש הפרש בינו ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש״ ועיין ביאורי שם: (מז) ומזה נלמוד, כי מי שלא הניח זרע במותו הוא נכרת, ומי שהניח זרע והניחו קם תחתיו להיות כמוהו, הוא נאבד, כי אין בניו ממלאין מקומו, וזה הוא מפני כי אבדה ממנו מעלת נפשו, בעבור שאין בניו מעמידים מעלתו כאשר היתה, ועיין קרני אור: (מח) ואמר נתתי בלשון עבר, בהיות הדבר עתיד, וכן בישמעאל אמר „הנה ברכתי אותו״ (למטה

מקורי רש״י: יד) עיין ב״ר פמ״ז א׳ ברכות יג א. טו) ב״ר פמ״ז ב. טז) למטה יח יב. יז) ב״ר פנ״ג ע״י) ב״מ פ״ז א ועיין פסי״ק דר״כ פ׳ שוש אשיש. יט) למטה כא ז. כ) ש״א ב כז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים
שָׁנָה תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־
הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃
יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה
אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־
שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי
אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃
כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה ׀
בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ

אונקלוס

יְהֵי וְלַד וְאִם שָׂרָה הֲבַת
תִּשְׁעִין שְׁנִין תְּלִיד׃
יח וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם
יְיָ לְוַי יִשְׁמָעֵאל יִתְקַיַּם
קֳדָמָךְ׃ יט וַאֲמַר יְיָ
בְּקוּשְׁטָא שָׂרָה אִתְּתָךְ
תְּלִיד לָךְ בַּר וְתִקְרֵי
יָת שְׁמֵהּ יִצְחָק וַאֲקִים
יָת קְיָמִי עִמֵּהּ לִקְיָם
עָלַם לִבְנוֹהִי בָּתְרוֹהִי׃
כ וְעַל יִשְׁמָעֵאל קַבֵּלִית
צְלוֹתָךְ הָא בָּרֵכִית יָתֵהּ
וְאַפֵּשׁ יָתֵהּ וְאַסְגֵּי יָתֵהּ

רש"י

נגליתי כא). הרואה אתה. אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עשה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד. ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידים בני ת"ק שנה כב) בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם. צא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהם בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך כג) כמו כד) התהלך לפני. פלח קדמי: (יט) אבל. לשון אמתת דברים כה) וכן כו) אבל אשמים אנחנו כז) אבל בן אין לה: וקראת את שמו יצחק. על שם הצחוק. וי"א על שם עשרה נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנימול וק' שנה של אברהם כח) (ס"א ואת בריתי למה נאמר כט) כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שהאומר והקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים. ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן ל) ד"א אמר רבי אבא מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב הנה ברכתי אותו והרביתי אותו והפריתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את

אבן עזרא

קך על כן לא יוליד (צ"ס) והתימא הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה. והבן מהדם יבנה ויכונן (ו) וכאשר תסתכל ותרא כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם (ח) [יז] כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן, והוא גדול יותר מתשעים שנה (ט) והיו הדורות בימי אברהם

יהל אור

פ' כ) עבר להגיד שהיה הדבר כבר נגזר לפניו ית', והדבר יצא מפי המלך ומי יאמר לו מה תעשה (רדי"א): (מט) עיין ברדי"א שהאריך בזה: (נ) כן פי' הח' ז"ל (ויקרא יב, ב) "וכל הבן מדם האשה": (נא) כי היתה עקרה בטבעה: (נב) וכן כתב הח' ז"ל בפי' (רות ד, יז) שיחשיב גם הרבעה, שלמון ובועז ועובד וישי, שכל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה, ועיין ביאורי

קרני אור

שמע כמאלים כי בכל דוד עם אבותיו, וכי מת יואב בר הלכה" (מ"א יא כה) מפני מה נאמר באחד שכיבה, וביואב מיתה, והמסקנה דגמרא היא כי דוד שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה וכו': [יז] וכרז"ל (יבמות סד ב) ותהי שרי עקרה אין לה ולד, אפילו בית ולד לא היה לה, ובב"ר

מקורי רש"י: כא) ב"ב טו כו. כב) עיין יבמות סד כ'. כג) כנראה הי' לפני המפרש לתרגום, "יתקיים בדחלתך" כאשר הביא כמתורגמן שרש "קיים" ועל זה סמך דבריו (זכור לאברהם). כד) לעיל פ' א, . כה) עירובין לא א'. כו) למטה מב כ"א. כז) מ"ב ד. כח) תנחומא א קרח אות יב, פדר"א רפל"ב במדר"ר פי"ח כ"א ובב"ר פנ"ב ז' כנגד עברת הדברות. כט) עיין סנהד' נט ב. ל) שבת קלז ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־
עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי
גָּדוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־
יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד
הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ כב וַיְכַל
לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל
אַבְרָהָם׃ כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־
יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ
וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר
בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־
בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃ מפטיר
כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה
בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל
בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ

אונקלוס

לְחַדָּא לַחֲדָא תְּרֵין עֲשַׂר
רַבְרְבַיָּא יְלִיד וְאֶתְּנִנֵּהּ
לְעַם סַגִּי׃ כא וְיָת קְיָמִי
אֲקִים עִם יִצְחָק דִּי תְלִיד
לָךְ שָׂרָה לִזְמְנָא הָדֵין
בְּשַׁתָּא אָחֳרַנְתָּא׃ כב וְשֵׁצִי
לְמַלָּלָא עִמֵּהּ וְאִסְתַּלַּק
יְקָרָא דַּיְיָ מֵעִלָּוֹהִי
דְּאַבְרָהָם׃ כג וּדְבַר
אַבְרָהָם יָת יִשְׁמָעֵאל
בְּרֵהּ וְיָת כָּל יְלִידֵי בֵיתֵהּ
וְיָת כָּל זְבִינֵי כַסְפֵּהּ כָּל
דְּכוּרָא בַּאֲנָשֵׁי בֵּית
אַבְרָהָם וּגְזַר יָת בְּשַׂרָא
דְעָרְלַתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא
הָדֵין כְּמָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּהּ
יְיָ׃ כד וְאַבְרָהָם בַּר תִּשְׁעִין
וּתְשַׁע שְׁנִין כַּד גְּזַר
בְּשַׂרָא דְעָרְלְתֵהּ׃
כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ בַּר
תְּלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין כַּד גְּזַר

רש"י

יצחק לא): את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק: (כ) שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו לב) כמו לג) נשיאים ורוח: (כב) מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכינה. ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום לד): (כג) בעצם היום. בו ביום שנצטוה לה) ביום ולא בלילה לא נתיירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום: ימל. לשון ויפעל: (כה) בהמולו. בהפעל' כמו בהבראם: בהמולו את בשר ערלתו.

אבן עזרא

ארוכים מחיי דור ודור (כג) [יח] וכאשר נסתלק המלאך (כד) מיד (כה) מל בנו וכל ילידי ביתו

קרני אור

(פ' מז ב) "ר' יודן בשם ר"ל עיקר מיטרין לא הוה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מיטרין" (הרחם נקראת מיטרא): [יח] עיין (ב"ר פ' לו ד', ובפס"ז ברא' מז כט, ושם בסערה כג): חסלת פרשת לך לך

יהל אור

ביאורי שם: (כג) זה המאמר נעדר הבנה בעבור חסרון מלה אחת, ושבוש מלה אחרת, ובכ"י יש"ר הוא כך "כי הנה מצאנו אבות דור שכל אחד הוליד וכו', והיו הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור דודי", וכן יגרוס בעל אהל יוסף: (כד) במ"ש ויעל אלהים מעל אברהם, וכיון שנסתלק הכבוד: (כה) מיד נתעסק בצרכי המילה, לצוות מיד מצות האל עליו: (כו) וקודם מל אותם כולם: (כז) כבר אמרנו, כי בעצם היום הזה מל אברהם

מקורי רש"י: לא) ב"ר פמ"ז ד'. לב) ב"ר פמ"ז ה'. לג) משלי כה יד. לד) ב"ר מז ו. לה) ב"ר פמ"ט ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את בשר ערלתו: כו בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו: כז וכל־אנשי ביתו יליד בית ומקנת־כסף מאת בן־נכר נמלו אתו: פ פ פ

אונקלוס

יָת בִּשְׂרָא דְעָרְלְתֵהּ: כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אִתְגְּזַר (נ״י גְּזַר) אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ: כז וְכָל אֱנָשֵׁי בֵיתֵהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בַּר עַמְמִין אִתְגְּזָרוּ (נ״י גְּזָרוּ) עִמֵּהּ: פ פ פ

קכ״ו. נמל״ו סימן מכנדכ״י כימן. ומפטירין למה תאמר יעקב בישעיה סימן מ׳:

רש״י

(נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה מתירא שהיה זקן מה עשה הקב״ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו לו) ב״ר רש״י ישן) באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את לז): (כו) בעצם היום. שמלאו לאברהם צ״ט שנה ולישמעאל י״ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

חסלת פרשת לך לך:

אבן עזרא

ומקנת כספו (נו): כן בעצם היום הזה, ולא אחר לעשות הדבר (נז) והנה היו שמונה עשר ושלש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו (נח) ואח״כ נמול. אברהם (נט) גם ביום בעצמו (ס) וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כולם נמולו אתו ברצונם (סא), והטעם שלא הכריחם, רק מהרו כולם לעשות ולמלאות רצון השם: כן נמולו אתו. מבנין נפעל (סב) מן נמל (סג) וכן „ונשלוח ספרים״ (אסתר ג יג (סד): חסלת פרשת לך לך

יהל אור

אברהם וישמעאל בני וכל אנשי ביתו, אבל עצמו לא אמר מתי נימול אם היום או מהרתו, לפיכך אמר בעצם היום הזה נמול אברהם, ובא להודיע זריזותו, שלא אחר לעשות הדבר: (נח) ומל אותם כולם קודם, ואח״כ מל את עצמו, שאם היה מל את עצמו תחלה היה כחו תשש, ולא היה יכול למולם באותו היום: (נט) פירושו נמול ע״י עצמו: (ס) כמו שכתוב בעצם היום הזה כי אחר שמל אותם כולם מל את עצמו: (סא) פי׳ מדכתיב אתו שהוא ברצונו וגם הם ברצונם ביום אחד מל כולם: (סב) בחולם, ובאה במשקל נפעול פי׳ ע״י אברהם נמולו: (סג) שרשו „נמל״: (סד) פי׳ שליחות הספרים היה ע״י הרצים:

חסלת פרשת לך לך

יח א וירא אליו יהוה באלני ממרא

אונקלוס

א וְאִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי

רש״י

(א) וירא אליו. לבקר את החולה א) אמר רבי חמא ב״ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב״ה ושאל בשלומו ב):

אבן עזרא

א וירא. הנה קצת אמרו, כי השם ג׳ אנשים, הוא אחד, והוא ג׳ ולא יתפרדו (א) [א] והנה טעותם וז״ל גם „ואחרים חושבים כענין וירא אליו ה׳ באלוני ממרא, ואומרים שזה הענין אשר נראה לאברהם הנקרא בשם הזה, הוא שלשה, כי הוא פירש. אחריו שלשה אנשים נצבים: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על

יהל אור

(א) הוא דעת מאמיני השילוש, שאומרים שזה הענין אשר נראה לאברהם הנקרא בשם הזה הוא

קרני אור

[א] עיין „יהל אור״, והדעה הזאת הביא רס״ג בס׳ האמונות והדעות (מאמר שני פ׳ וי״ו) והראה

מקורי רש״י: לו) נכתב פה הליון כ״ר, וטעות הוא כי הוא באגדת כרא׳ סוף פ׳ ט״ז. לז) ב״ר פ׳ מ״ו ח׳. א) תנחומא א׳ וירא אות ב׳, תנחומא ב וירא אות א׳, סוטה יד א׳ וכן הוא בפס״ז. ב) ב״מ פו ב׳.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

יָת בְּשַׂר עָרְלְתֵהּ׃ כו בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אִתְגְּזַר (נ"י גְּזַר) אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵהּ׃ כז וְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ יְלִידֵי בֵיתָא וּזְבִינֵי כַסְפָּא מִן בַּר עַמְמִין אִתְגְּזָרוּ (נ"י גְּזָרוּ) עִמֵּהּ׃ פ פ פ

אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ פ פ

קכ"ו. נמלו"ו סימן מכנדב"י סימן. ומפטירין למה תאמר יעקב בישעיה סימן מ':

רש"י

(נטל אברהם סכין ואחז בערלתו ורצה לחתוך והיה מתירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנאמר וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו לו) ב"ר רש"י ישן) באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך על ידי תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את לז): (כו) בעצם היום. שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

חסלת פרשת לך לך:

אבן עזרא

ומקנת כספו (נו): כן בעצם היום הזה, ולא אחר לעשות הדבר (נז) והנה היו שמונה עשר ושלש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו (נח) ואח"כ נמול. אברהם (נט) גם ביום בעצמו (ס) וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כולם נמולו אתו ברצונם (סא), והטעם שלא הכריחם, רק מהרו כולם לעשות ולמלאות רצון השם: כן נמולו אתו. מבנין נפעל (סב) מן נמל (סג) וכן „ונשלוח ספרים" (אסתר ג יג) (סד): חסלת פרשת לך לך

יהל אור

אברהם וישמעאל בני וכל אנשי ביתו, אבל עצמו לא אמר מתי נימול אם היום או מחרתו, לפיכך אמר בעצם היום הזה נמול אברהם, ובא להודיע זריזותו, שלא אחר לעשות הדבר: (נח) ומל אותם כולם קודם, ואח"כ מל את עצמו, שאם היה מל את עצמו תחלה היה כחו תשש, ולא היה יכול למולם באותו היום: (נט) פירושו נמול ע"י עצמו: (ס) כמו שכתוב בעצם היום הזה כי אחר שמל אותם כולם מל את עצמו: (סא) פי' מדכתיב אתו שהוא ברצונו וגם הם ברצונם ביום אחד מל כולם: (סב) בחולם, והיה במשקל נפעול פי' ע"י אברהם נמולו: (סג) שרשו „נמל": (סד) פי' שליחות הספרים היה ע"י הרצים:

חסלת פרשת לך לך

אונקלוס

בראשית יח וירא

א וְאִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ בְּמֵישְׁרֵי

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא

רש"י

(א) וירא אליו. לבקר את החולה א) אמר רבי חמא ב"ר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו ב):

אבן עזרא

א וירא. הנה קצת אמרו, כי השם ג' אנשים, הוא אחד, והוא ג' ולא יתפרדו (א) [א] והנה: באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על

יהל אור

(א) הוא דעת מאמיני השילוש, שאומרים שזה הענין אשר נראה לאברהם הנקרא בשם הזה הוא ממרא, ואומרים שזה הענין אשר נראה לאברהם הנקרא בשם הזה, הוא שלשה, כי הוא פירש אחריו שלשה אנשים נגלים

קרני אור

[א] עיין „יהל אור", והדעה הזאת הביא רס"ג בס' האמונות והדעות מאמר שני פ' ו"ו) והראה טעותם וז"ל שם „ואחרים חושבים בענין וירא אליו ד' באלוני

מקורי רש"י: לו) נכתב פה הגיון ב"ר, וטעות הוא כי הוא באגדת ברא' סוף פ' ט"ו. לז) ב"ר פ' מ"ו ח'. א) תנחומא א וירא אות ב', תנחומא ב וירא אות א', סוטה יד א' וכן הוא בפס"ז. ב) ב"מ פו ב'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם: ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא

מֵמְרָא וְהוּא יָתֵב בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא: ב וּזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גֻּבְרִין (נ"י גַּבְרִין) קָיְמִין עִלָּוֹהִי וַחֲזָא וּרְהַט

אבן עזרא

שכחו „ויבאו שני המלאכים סדומה" (למטה יט א) (ג) [ב], ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה (ג) [ג] ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים (ד) [ד] האחד בא לבשר שרה (ה) [ה] והשנים הלכו לסדום, האחד להשחית והשני להציל את לוט (ו) ופי' ויאכלו (ז) כי נאכל

רש"י

המילה לפיכך נגלה אליו בחלקו ג): ישב. ישב כתיב ד) בקש לעמוד א"ל הקב"ה שב ואני אעמוד ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינין והן יושבין שנאמר ה) אלהים נצב בעדת אל ו): פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו ז): כחם היום. הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים ח) ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא מלאכים עליו בדמות אנשים: (ב) והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה ואחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם ט) שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות י) תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו. ובבשורה נאמר יא) ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר יב) כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי יג) ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר יד) ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר. המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל טו): נצבים עליו. לפניו (כמו טז) ועליו מטה מנשה) אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא.

קרני אור

אכים, ואמר כי אלה הם שכלים מהכל, והוא שלא המתינו עד שיגיעו לסוף הענין, ואלו הי' ממתינים עד שישמעו (למטה פ' כב) „ויפנו משם האנשים וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ד'", היו יודעים כי האנשים כבר הלכו, וכבוד ד' עומד, ואברהם לפניו, ובעל שיהיה הוא הש"י, ועיין שם עוד בפ' ז: [ב] עיין בס' תיי מפה מר' ידידיה אלכסנדרי ספר שליש' סיפור ג' בהפלה שם, שמביא מן ספרו המאמר מן הכרוטס, ובמאמר מן אברהם „כי הרמז במראה שלשה אנשים הוא לג' שמותיו של הקב"ה, דהיינו שם ההויה המורה מציאות אמיתי שאין כמוהו, ואלהות, מורה על היותו ממציא נבראות כולן, ואדנות מורה על השגחתו בקיומם", ולפי"ז יפורשו כל הפסוקים עפ"י שבושם עיי"ש: [ג] עיין (עקידה וירא שער יט) שכתב שספור הג' אנשים הבאים אל אברהם סמוך למילתו קרוב הוא שיהיה במראה הנבואה לא מטעם שכתב המורה ז"ל, והנמשכים אחריו, וכתב עוד, והנה הרמב"ן ז"ל כתב על הרב המורה שדברים אלו אסור לשומעם, מפני שבא בטעות כללותיו, ואני מתירו לעצמי, מפני שטענתי חזקה ונכונה וכו'. וסיים שם, „מה שכתב הרמב"ן ז"ל, וא"כ לא החלום הזה ברוב ענין כחלומות השקר, כי מה תועלת להראות בו כל זה, באמת אין להודות לו ע"ז כלל, אדרבה לא חזון ברוב ענין, ותועלות גדולים, יותרו לפי דרכי, הרבה ספיקות הנופלות בעני'", ורכ"ת כתב כי עיקר הפרשה הזאת בכללה, היא כפשוטו של כתובים, וענין שרה ואברהם ולוט ואנשי סדום, הכל כפשוטו ממש לא מראה נבואה, ואם לבך חוכך איך יושבו המלאכים לפני הבשר, כ"א במראה, זה אמת ויציב, כי הרבנים א"א שישיגו המושכלים בחושיהם והפרשה הזאת א"א ללמדה לשום משכיל אם לא ע"ד קבלה עיי"ש: [ד] יתכן לפרש כי כל ספור הדברים האלה עד „ואברהם שב למקומו" היה במראה הנבואה, והכל היה מראה אחת, ואמר כי כשבאה אליו נבואה זאת, היה יושב פתח האהל, וטעם הזכירו כחום היום, ר"ל כי נרדם היה לחמימות השמש, וראה המראה הזאת והוא נרדם, וקודם שדבר עמו בדבר סדום, הראהו בנבואה שלשה מלאכים (רד"ק): [ה] ואעפ"י שהדבר הזה כלו היה במראה הנבואה,

פעמים

יהל אור

שלשה: (ב) והנה האחד הלך לו: (ג) המקו"ח יפרש שדעת הה' ז"ל היא כדעת המורה בפמ"ב מהח' השני שהיה זה במראה הנבואה, וכן פי' המוטעט, ועיין יהל אור אות נט: (ד) ר"ל שלמה שנראה לו הש"י במראה הנבואה התדבק שכלו וראה המלאכים, וזהו שאחז"ל (ב"ר פ מח) מהו וירא וירא שני פעמים וירא בשכינה וירא במלאכים, ובעל אוהל יוסף יפרש שדעת הה' ז"ל שהיה המעשה כפשוטו, ועיין למטה קרני אור הערה כד: (ה) הגדול שבהם בשר שתלד שרה, ועוד כדי שתהא שרה שומעת מפי המלאך: (ו) וכן פי' רש"י ז"ל והוא מדרז"ל (ב"ר פ' נ יא), וכן תיוב"ע ועיין מקורי רש"י: (ז) פי' אם היו מלאכים איך שייך בהם

מקורי רש"י: ג) תנחומא א וירא אות ג' ב"ר פמ"ב ח', אגדת בראשית פ' י"ט. ד) ב"ר פמ"ח ז, תנחומא א וירא אות ב, תנחומא ב וירא אות ד ב"ר פ' ג ע פס"ר פ' טו פס' דר"כ החודש אגדת ברא' פי"ט שו"ט מזמור כב וכל היכא דכתיב ישב בלא וי"ו אתא לדרשא עיין תוס' פסחים ג' כ' ד"ה דכתב ועיין מקורי רש"י י"ט א'. ה) תה' פ"ב א'. ו) ב"ר שם. ז) ב"ר פמ"ח ח' וכן הוא בפס"ז. ח) ב"מ פ"ו ב' ובתנחומא א אות ג' וכן בתנחומא ב וירא אות ב' הביאה הקב"ה אותו היום, וכן הוא בב"ר שם, ובפדר"א פ' כ"ט. ט) ב"מ פ"ו ב'. י) ב"ר פ"נ ב'. יא) פסוק י'. יב) יט, כ"ב. יג) עיין ב"ר פ"נ י"א. יד) יט י"ז. טו) עיין ב"מ פ"ו א, ובתוס' ד"ה ההוא, ב"ר פ"נ יא, תריוב"ע. טז) במד' ב', כ'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל
וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃ ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־
נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא
תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ ד יֻקַּח־נָא
מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ
תַּחַת הָעֵץ׃ ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם
וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־

אונקלוס

לְקַדָּמוּתְהוֹן מִתְּרַע
מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל אַרְעָא׃
ג וַאֲמַר יְיָ אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
(נ״י בְּעֵינָךְ) לָא כְעַן
תִּעְבַּר מֵעַל עַבְדָּךְ׃
ד יִסַּבוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא
וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ
תְּחוֹת אִילָנָא׃ ה וְאֶסַּב
פִּתָּא דְלַחְמָא וּסְעִידוּ
לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תִּעְבְּרוּן

רש"י

מהו וירא וירא שני פעמים הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואף על פי שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם י״ז) (כך הגירסא ברש״י ישן) כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם י״ח): (ג) ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם אמר י״ט) וקראם כולם אדונים ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול כ) ד"א קדש כא) והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים כב) ואע"פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם כג) שנכתב אחר ויולד נח וא"א לומר כן אא"כ קודם גזרת ק"ך שנה. ושתי הלשונות בב"ר כד): (ד) יקח נא. על ידי שליח והקב"ה שלם לבניו ע"י שליח כה) שנא' כו) וירם משה את ידו ויך את הסלע: ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס עבודת כוכבים לביתו כז) אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר כח) לינו ורחצו רגליכם כט): תחת העץ. תחת האילן: (ה) וסעדו לבכם. בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם. בנביאים ל) סעד לבך פת לחם. בכתובים לא)

אבן עזרא

הלחם, כטעם „אשר תאכל האש" (ויקרא ו) (ח), ופי' כי על כן עברתם (ט), כדברי קדמונינו ז"ל הואיל ועברתם (י) כמו כי על כן

יהל אור

„ויאכלו": (ח) כי לשון אכילה איננו בעצם על מאכל אשר יאכל מן האדם כדרכו, אלא כולל כל השחתת הדבר והסתלקותו, ולכן הושאל גם על אכילת האדם, לפי שבאכלו הדבר ישחיתהו מהיות עוד מה שהיה קודם, לכן כי תמצא לשון זה על האש השורפת, ומשחתת הדבר ותאמר שהאש אכלתהו, כמו „אשר תאכל האש את העולה" (ויקרא ו ג) ולכן ויאכלו הנאמר פה, מורה לבד שהדבר אשר נתן לפניהם נסתלק, וכן אמרו חז"ל (ב"ר פ' מח) כי ענין ויאכלו ראשון ראשון מסתלק, והרמב"ן כתב כי ענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח: (ט) ולא כפשוטו אשר עברו כדי לאכול להם א"כ למה הפליר בם: (י) ופירושו כי על כן (אני מבקש מכם דבר זה הואיל

קרני אור

פעמים ישמע קול הדבור, מי שהוא עם נבואה, כמו שראינו מראות דניאל, שאמר „והאנשים אשר הי' עמי לא ראו את המראה, אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא" (דניאל יו"ד ז) נראה מזה כי קול המלאך שמעו, ולפיכך

מקורי רש"י: יז) עיין ב"ר פמ"ח ט. יח) ב"מ פ"ו ב'. יט) ב"ר פמ"ח י', מס' ד"א פ"ד. כ) שבועות לה ב מס' סופרים פ"ד ה"ו. כא) שבועות שם, מס' סופרים שם. כב) שבת קכז א. כג) לעיל ו ג. כד) בב"ר שלפנינו רק לכן האחד „חול הוא", ואפשר שבספרו של רש"י ז"ל הי' שתי הלשונות כמו שהם גם במס' שבועות לה ב (זכור לאברהם). כה) תנחומא א וירא אות ה, ב"מ פ"ו ב' ועיין ב"ר פמ"ח י', שמו"ר פ' כה ה ויק"ר פ' לד ח, במד"ר פי"ד ב, קה"ר פי"א פ"א, ועיין פסי"ר פי"א ג. כו) במד' כ יא. כז) שם ב"מ פו ב ועיין קדושין לב ב ורש"י למטה יט ב. כח) יט ב. כט) ב"ר פ"נ ד. ל) שופ' יט ה. לא) תה' קד טו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה

אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וַאֲמַרוּ כֵּן תַּעֲבֵיד כְּמָא דִי מַלֶּלְתָּא׃ ו וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחַאִי תְּלָת סָאִין קִמְחָא דְסַלְתָּא לוּשִׁי וְעֲבִידִי גְרִיצָן׃ ז וּלְוָת תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּדְבַר בַּר תּוֹרֵי רְכִיךְ וְטָב וִיהַב לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵהּ׃ ח וּנְסִיב שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר תּוֹרֵי דִי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִלָּוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכַלוּ׃ ט וַאֲמַרוּ לֵהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא

אבן עזרא

סנקוד על איו שבאליו

רש"י

באו (למטה יש ה) (יא): ה כן תעשה. דרך ולחם לבב אנוש יסעד. א"ר חמא לב)
סוסר (יג) שפת לחם די (יג) [ו]: ו לושי. לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם. מגיד
שאין יצה"ר שולט במלאכים לג): אחר תעבורו. אח"כ תלכו: כי על כן עברתם. כי
הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי: כי על כן. כמו על אשר
וכן כל כי על כן שבמקרא. כי על כן באו בצל קורתי. כי על כן לא נתתיה. כי על
כן ידעת חנותנו: (ו) קמח סלת. סלת לעוגות. קמח לעמילן של טבחים לכסות את
הקדירה ולשאוב את הזוהמא לד): (ז) בן בקר רך וטוב. ג' פרים היו כדי להאכילן ג'
לשונות בחרדל לה): אל הנער. זה ישמעאל לחנכו במצות לו): (ח) ויקח חמאה וגו'.
ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח נשים אותו היום ונטמאת העיסה
לז): חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: ובן הבקר אשר עשה. אשר תקן. קמא
קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן
המנהג לח): (ט) ויאמרו אליו. נקוד על אי"ו שבאליו לט) ותניא ר"ש בן אלעזר אומר כל מקום
שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו' מ) וכאן הנקודה רבה על הכתב ואתה
דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איו אברהם. למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על

קרני אור

מרדו לאותו הקול, והנבואה הזאת היתה פתח האהל, ושמעה שרה דברי המלאך (רד"ק): [ו] והרמב"ן ז"ל פי' כן תעשה

יהל אור

האיל) ועברתם על עבדיכם: (יא) ולדעת רש"י ז"ל חסר מלת "אשר", וכתב "וכן כל כי על כן שבמקרא" וכן פי' הרשב"ם, כי דרך המקרא לחסר "אשר" ברוב מקומות: (יב) ר"ל אמר זה, בעבור שהיה לו לאמר כן נעשה, אבל לא דרך צווי: (יג) ואל תטריח עצמך בדברים אחרים

מקורי רש"י: לב) ב"ר פמ"ח יא, ר' אחא. לג) ב"ר שם, שמ"ט מזמור קד ילקוט ר' פ"ג ילקוט סוס' ר' עס. לד) תנחומא א וירא אות ד, ב"ר פמ"ח יב, ועיין פסחים מב ב. לה) ב"מ, פ"ז ב. לו) ב"ר פמ"ח יג, אדר"נ פי"ג. לז) ב"מ פ"ז א', ב"ר פמ"ח יד תנחומא א וירא אות יג, פדר"א פל"ו. לח) תנחומא א וירא אות יא, ב"ר שם, ב"מ פ"ו ב ועיין ויק"ר פ' לד, ח. לט) ב"ר פמ"ח טו, עם ס במדב"ר פ"ג יג, ועיין ב"מ פ"ז א, ובתוס' ד"ה "למה", אדר"נ פל"ד ד מס' סופרים פ"ו ה"ג. מ) ירושלמי פסחים פ"ט ה"ב בשם רבי, ב"ר שם ס"ל פ"ז ד,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

בְּמַשְׁכְּנָא׃ י וַאֲמַר מֵתַב
אֵתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן
קַיָּמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה
אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמְעַת
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא

שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃
י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה
שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃

רש"י

האשה ולאשה על האיש. (בב"מ דף פ"ז איתא יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר ר' יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה): הנה באהל. צנועה היא מא): (י) כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה מב) ולפסח הבא נולד יצחק מג) מדלא קרינן כעת (בשו"א) אלא כעת: כעת חיה. כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים מד): שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו מה) ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן (אלישע אמר לשונמית מו) למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב אמר לה אלישע אותן המלאכי' שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני ב"ו שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו') מז): והוא אחריו. הפתח היה אחר המלאך:

אבן עזרא

כמו ותלש (יג): י כעת חיה. כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה (יד) וזה כמו "כה לחי" (ש"א כה ו) (טו): והוא אחריו, זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל, ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה (יז) וי"א פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם (יח) [ח]:

יהל אור

אחרים: (יד) והוא (בש"א כה כד) "ותלש ותפהו כלות" שחסר מלת "בלק" שנאמר שם "ותקח קמח ותלש ותפהו", והנה הבלק אפתה ולא הקמח, וי"מ שפי' ר"ל כי שרה אפה אותם אעפ"י שלא נזכר, כמו "ותלש ותפהו מלות" (ש"א כה כד) אף כאן ותאפהו, והפסוק קצר ולא אמר לושי ואפי: (טו) ר"ל שיהיה היא תואר לשרה, וענין החיות כמשמעו שכתב כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה: (טז) דעת המקי"ח שהוא פי' אחר, ויפרש שדעת הח' ז"ל "או חיה כמו "כה לחי" (ש"א כה ו) גבי נבל, כלומר שיהיה הוות ממש, והוא תואר לעת הנזכר, כלומר לשנה האחרת בזמן הקיים, כמו כה לחי, שפי' כה יהיה לזמן הקיים הבא, ועיין (למעלה טז יד הערה מו):
(יז) וא"ב מלת והוא שב אל המלאך, וכנוי אחריו שב אל אהל שרה, ודעתו שאברהם ושרה הי' באהל אחד, ושרה היתה באהל, ואברהם ישב בפתח האהל והמלאכים חוץ לאהל תחת האילן, וא"ל היה שרה ויאמר הנה באהל פנימה והוא המלאך אחרי האהל: (יח) שפתח אהל שרה היה אחורי אהל אברהם, ודעת

קרני אור

לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד: [ז] רש"י והרלב"ג מפרשים מלשון חיים, אך לדעת הראב"ע הוא תאר לשרה שכתב "כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי", וכן פי' הרד"ק בתחלת דבריו, אולם לדעת רש"י ז"ל, היא בשורה לכל בית אברהם שיהיו חיים לשנה הבאה, ויש' לדעתו מלת "חיה" שם המקרה מופשט מהמתואר כמו "חיות" כי רוב שמות המקרה באים בל"נ, וכ"כ רש"י ז"ל בפי', כעת הזאת שתהא חיה לכם, שתהי' כולכם שלמים וקיימים", ולכוונה זאת תרגמו אונקלס ויונ"ע "דאתון קיימין" (רס"ד), והרמב"ם ז"ל פי' כעת חיה, כעת יולדת, דכתיב (מיכה ה ב) "עת יולדה ילדה, וכן בהלכה קרויה יולדת, כמו שאמרו "והחיה תנטול את הסנדל" (יומא עג ב) וכן פי' הרד"ק, ורנ"ו ביאר, ופי' כעת שאתה חיה להתעסק עם היושבת על המשבר כלומר כנגע אשוב אליך והנה בן וגו', ולא תצטרך לעזרת המילדת, ורב"ח פי' כעת חיה, כעת המעובר של יולדה, שהוא י"ב חדשים, שאין זמן ט' חדשים מעוברים לפעמים מקדים או מאחר, אבל הזמן שאינו שוהם ומתאחר יותר הוא י"ב חודש, והוא המעובר, והרלב"ג פי' בזמן הנוכחי והזה נקרא בלה"ק עת חיה, להבדילו מן הזמן העבר שכבר חלף ומת, ומהזמן העתיד שעדיין לא בא ולא נולד, ור"ל בשנה הבאה בעת הזאת ממש כענינו ולפרש כן: [ח] וכן פי' הרלב"ג, ורש"י ז"ל פי' "הפתח היה אחר המלאך", וכאן שרה שמעה כל זה בעמדה בפתח האהל לפי שבפתח היה אחר המלאך ומלת "והוא" שב על הפתח

מקורי רש"י: מא) ב"מ פ"ז א'. מב) סד"ע פ"ה. ב"ר פמ"ח י"ב ועיין שמו"ר פ"ת פסי"ר פ"ז ופי"ב בסוף הת' ר"ס אי"ב בלוס הערה כ"ת ועיין מקורי רש"י למטה יט, ג. מג) סד"ע שם, ר"ה יא. א תנחומא א ויקרא אות י"ז. מד) וכו ת"א ויונ"ע. מה) לעיל טז י'. מו) מ"ב ד' ט"ז. מז) עיין פס"ז. וכן הוא במדרש הגדה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים
בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח
כַּנָּשִׁים: יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ
לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה לִּי עֶדְנָה
וַאדֹנִי זָקֵן: יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה
לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי

אונקלוס

אֲחוֹרוֹהִי: יא וְאַבְרָהָם
וְשָׂרָה סִיבוּ עַלּוּ בְּיוֹמִין
פְּסַק מִלְמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח
כִּנְשַׁיָּא: יב וְחַיֶּכַת שָׂרָה
בִּמְעַהָא לְמֵימַר
בָּתַר דְּסֵיבִית הֲוַת לִי
עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב:
יג וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא
דְנָן חַיֶּכַת שָׂרָה לְמֵימַר
הֲבְרַם בְּקוּשְׁטָא אוֹלִיד

אבן עזרא

יא באים בימים. הגיעו לימים רבים (יט) [ט]: יב היתה לי. כמו תהיה לי (כ) [י]: עדנה. כמו עדן וענג, וכן ויתעדנו (נחמי' ט כה) (כא), והטעם אחר שבלותי וזקנתי איך תתחדש לי עדן (כב) ועונג הנוער (כג) [יא] ועוד כי אדוני זקן, וטעם בקרבה בנפשה (כד) והשם גלה סודה למלאך (כה): יג ואני זקנתי. פירושו אחרי בלותי (כו) [יב] והמלאך אמר אמת (כז) [יג] וטעם אמנם נוסף (כח) כמו „שלשם" (למטה לא

רש"י

(יא) חדל להיות. פסק ממנה: אורח כנשים. אורח נדות: (יב) בקרבה. מסתכלת במעיה מח) ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב (תנחומא) מט): עדנה. צחצוח בשר. ל' משנה מעביר את השער ומעדן את הבשר נ) ד"א לשון עידן זמן. וסת נדות נא): (יג) האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שינה הכתוב מפני השלום שהרי

קרני אור

בפתח וכן פי' הרשב"ם, ורוו"ה פי', „והוא בהאהל אחריו שבו ישבו לפני האהל": [ט] עיין מה שכתב הרמב"ן ז"ל פ"א, והנה"ו ישיב עליו ויאמר שזה רחוק, ויפרש, ילאה שדומה לענין „כי בא השמש" וכן האדם נקרא הולך, כדרך „כי הולך האדם אל בית עולמו", כי הולך לבוא אל תכליתו והליכתו הוא במספר ימים שהוא חי, וכשהגיעו ימיו למספר ימי חיי האדם, נקרא בא בימים, שכבר בא אל קץ ימיו, שם יבוא אל ביתו, ומה שאי יותר הוא הפלגת החיים, והרד"ק ז"ל פי', באים בימים מנהג הכתוב לומר הלשון הזה על האדם שנכרה וכבדה עליו הזקנה, ואמר עליו שהוא בא בימים הידועים שהם דרך כל הארץ: [י] ואולי נוכל לאמר שבעת דבר המלאך כבר נתחדשו הנעורים לשרה, ובא לה ארח כנשים, והתעדן בשרה ולא נצטרך להפוך מלת „היתה" וזה הוא דעת רז"ל (ב"ר פ' מח) שבאותו יום פרסה נדות, ועיין בפרש"י: [יא] והרדי"א השיג ע"ז וכתב, איך קראה לדם הנדות עדנה, כי הוא באמת צער ועוני גדול לנשים לא עדן, ועדנה אינו מלשון זמן, ודעתי שהיתה הוא לשון עבר כפשוטו, ועדנה אמרה על הזווג שנקרא כן מפני שיתענגו בו הזכר והנקבה, ולכן אמרה שרה בתמיהה, וכי אחרי בלותי היתה לי עדנת הזווג כאמתלא, כי כבר חדלתי להיות לאיש מפאת זקנתי, ונראה שלפי' זה נטה גם הרמב"ן בתרגומו ועיין ביאור בד"ל מה שכתב ע"ז: [יב] ורש"ד פי', אעפ"י שהיא אמרה ואדני זקן, הנה זכרה גם זקנתה במאמר „אחרי בלותי", ועיקר הצחוק היה בעבור זקנתה שכבר חדל לה כאורח, ומאמר „ואדני זקן" טפל לה: [יג] כי חז"ל אמרו (יבמות סה ב. ב"מ פז א ירושלמי פאה פ"א ה"א) שבינה הקב"ה מפני השלום, וכת' ז"ל פי' דמלת ואני זקנתי הוא פירושו של „אחרי בלותי", ועיין בנ"א שכתב, והאומר ואני זקנתי הוא פי' אחרי

יהל אור

ה"א כי שני אוהלים הי' אחד לאברהם ואחד לשרה ואהל של שרה היה אחורי אהל אברהם, וא"כ מלת והוא על הפתח, כי פתח לשון זכר, כמו והנה פתח אחד (יחז' ח, ח): (יט) והזקנה היתה מפני רוב הימים: (כ) והשיג ע"ז הרדי"א הלא מלת היתה הוא לשון עבר: (כא) שפירושו שם ויתעגגו: (כב) והעידון הוא שיתעדן הבשר וישוב ללחותיו ויתפשטו הקמטין וכן הוא בגמ' (ב"מ פז א): (כג) הענוג נערות ועדונו עד שיהיה מותר יתהוה ממנו הולד: (כד) בלבה לחקה ולעגה לדברי המלאך, כי היא לא חשבה שהוא מלאך אלא נביא שבא לבשרה ולעגה לדבריו, וכן פי' הרלב"ג „והרצון בזה שלא אמרה זה המאמר לשום אדם": (כה) פי' הסוד מה שצחקה בלבה כי השם לבדו כל יצר מחשבות מבין, וכן כתוב „אני ד' חקר לב בחן כליות" (ירמי' יז י) וכן אמר שלמה „כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני אדם" (מ"א ח לט) (ודעת התוס' שבת יב ב ד"ה „שאין" שהמלאכים יודעים מחשבה שבלב כל אדם, וע"ז העיר הגאון מ' צבי הירש חיות בהגהותיו לשבת וכתב „צ"ב התוס' לא כתבו כאן שום ראיה לדבריהם דמלאכים יודעים מחשבה שבלב כל אדם ומנין להם זאת? עיי"ש): (כו) כי היא אמרה „אחרי בלותי": (כז) וכן פי' הרשב"ם ז"ל: (כח) כי פרשו „אמן" ונקוד בשלש נקודות.

מקורי רש"י: מח) וכן ת"א. מט) בתנחומא שלפנינו לא נמצא המאמר בהשמטת למקורי רש"י הבאתי שהמאמר נמצא בתנחומא. א בוס' אות יח, והוא הוספה שהוסיף המדפיס ממאנטובה, וכ"כ הח' רב"ב מדרש אגדה ברא' יח ע הערה לז. וכתב אולי הוא מילמדנו, וכן כתב הח' דר' א' ברלינר שברש"י כת"י אחד ליתא מלת תנחומא. נ) מנחות פו א, ועיין מדרש אגדה — נא) ב"ר פמ"ח יז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ה) (נט), ומפרשים אחרים אמרו (ס) כי אלו ג' אנשים [יד] נביאים היו (סא) [טו], ואם טען טוען, והלא אברהם נביא היה, ואיך בא נביא אל נביא, רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן (סב) ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה (סג) וכן אמרו איה שרה אשתך (למטה פי' ט) והשנים הלכו אל סדום (סד), ואל תתמה על כל.ז „כי משחיתים אנחנו" (למעלה יט יג) (סה) כי כן כתוב „ומשה ואהרן עשו את כל המופתים" (שמות יא יו"ד) והשם עשאם וסמכם אליהם, בעבור שנעשו על ידם (סו) והנה פי' ויאכלו כמשמעו (סז) [טז], ופי' „ויאמר אדני אם נא מצאתי חן" (למעלה פי' ג) איננו קדש, רק הוא כמו רבותי, על כן פתוח הנו"ן (סח), ולא נקמץ כמשפטו, ובספרים שהוא קמוץ (סט) [יז] יהיה פירושו נביא השם (ע); וטעם בעיניך. (למעלה פי' ג) שדבר בתחלה עם הגדול שבהם (עא) [יח] ואחר כן עם כולם (עב) [יט] ומצאנו שנקרא הנביא מלאך (עג) „בחני" (עד) [כ], וי"א כי אברהם בקש רשות מהשכינה (עה) [כא], וי"א שהוא מוקדם ומאוהר (עו), וכן הוא וישא, וכבר נשא עיניו

יהל אור

שהתרבות המלה האמנם, וכן כאן, האף אמנם שתי מלות שאינן אלא ־ ׃ ־ כתיבה אחת, ומלאנוהו בקמץ אמנם ד' (מ"ב יט יז): (כט) והיא מגזרת שלם ־ והמ"ם נוסף: (ל) שב לתחלת הפרשה שהזכיר כי המפרשים אמרו: (לא) וכן פי' הרלב"ג: (לב) ובאשר כי משה היה גדול מאהרן בנבואה, הי' נאמר אל משה שיגיד לאהרן, וכאן אי אפשר לאמר שהי' גדולים מאברהם בנבואה: (לג) וכן הוא דעת הרלב"ג הבאתי למעלה, שכתב שהי' האנשים האלה נביאים כאלו תאמר שם ועבר שהי' בזמנו ושלא באו לאברהם, אלא לבשר את שרה, ועל כן לא יתוארו אל אברהם בשם מלאכים, כי לא הי' שלוחים אליו, כי הוא היה גדול מהם בנבואה: (לד) כמו שביאר למעלה פסוק א: (לה) ר"ל שלא אמרו משחית ד' את העיר: (לו) והשיג ע"ז הרדי"א, וכתב אין לו מזה טענה, כי משה ואהרן עשו מעשה בידיהם במופתים, ולכן נתיחסו אליהם, ואין הענין כן בנדון שלנו, וכל זה יעיד, שהם הי' מלאכים רוחניים ולא נביאים: (לז) ר"ל על דעת המפרשים ההם: (לח) בפתח, אדוני, כמה היה כן לפני הח' ז"ל בקלת ספרים: (לט) וכן הוא בספרים שלנו שהוא קמוץ, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, מלינו אותו בספרים קמוץ: (מ) ולא להקב"ה, והוא ג"כ חול, וכן הוא בג' (שבועות לה ב, מס' סופרים פ"ד ה"ו) כל שמות האמורים בתורה באברהם קדש, חוץ מזה שהוא חול: (מא) והוא מענין אדנות והממשלה, והוא חול: (מב) ואח"כ פנה אל כל אחד ואחד, לראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור, וכן אמר לשני, וכן אמר לשלישי, לכל אחד בפני עצמו יתחנן, אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדיך: (מג) פי' גם אלה מדברי המפרשים: (מד) ויאמר חגי מלאך ד' במלאכות ד' לעם לאמר (חגי א יג), ונקרא הנביא מלאך, וא"כ גם כאן הג' אנשים הם נביאים, ומ"ש הכתוב ויבואו שני המלאכים, הם הנביאים ונקראו מלאכים: (מה) וכן בדרז"ל י"א שהוא קדש (ב"מ פו ב שבת קכז א, שבועות לה ב,) ואמר לד' הנגלה אליו שלא יעבור מעליו, ושימתין לו עד שיכניס את אורחיו, ולמדו מזה כי גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה: (מו) פי' שפסוק וישא עיניו וירא ג' אנשים זה היה קודם

קרני אור

אחרי בלותי, צריך לפרש היתה לי עדנה עכר במקום עתיד, אבל רז"ל שדרשו שינה מפני השלום, פירושו היתה לי עדנה, כמשמעה מפני שפירסה נדה, והכי פירושו אני אחרי בלותי ככר היתה לי עדנה, אבל אדוני זקן, והרמב"ן ז"ל פי' כפשוטו, ועל פי דעת חז"ל, כי ואני זקנתי הוא פי' אחרי בלותי, ודבריו אמת, אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה ואדוני זקן, כי היה ראוי שיאמר „ואני ואדני זקנים" כי שרה בשניהם תלתה, והרד"ק כתב אעפ"י שלא שינו באלה המלות או התיבות שאמרה היא, הביא הענין שתשכב לאמר, כי הכתוב שומר הטעמים, ואינו שומר המלים, ולא חשש להשיב ואדני זקן, כי הפלא הגדול יהיה בה, כי הזקנה לא תלד אחר שנפסקו דמיה, ויש זקנים מולידים:

[יד] שרשו „אנש" ומשמעו חלש וכן תמותה, וכתב רוו"ה, וזה יכריע כי נביאי הדור היו שלוחי המקום, שאף שקורא הכתוב למלאך איש, „והאיש גבריאל" (דניאל ט כא), לא נראה שיקרא למלאכים אנשים שהוא מגרם גרוע:

[טו] וע"ז כתב הרדי"א, והנה דעת המבארים שהי' אנשים נביאים הוא שקר מבואר, לפי שלא הי' בזמן אברהם, אלא הוא כ"ש שיהיה גדול ממנו, ושלוח אליו לבשרו, ואם היה נביא אחר כאהרן, היה מצווה על המילה כאברהם, והיתה התורה מספרתו, וכן יפרש הב"ט דברי המורה, כי הג' אנשים שבאו אי אפשר שיהי' אנשים, אף שיהי' נביאים, כמו שיחשבו קצת גדולי המפרשים עיי"ש:

[טז] והרדי"א יביא מזה ראיה, וכתב, ולכן הגדיל הכתוב לומר באברהם, „והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו", ובלוט „ומצות אפה ויאכלו", להיות פלא האכילה בחקם: [יז] ובגמ' (שבועות לה ב) פלוגתא דתנאי בזה, דמאן דאמר לגדול שבהם סובר שמ"ש אדוני הוא חול מלשון אדנות, ומ"ד להקב"ה אמר סובר שהוא קדש, ועיין „מנחת שי" בכתב, ומפני שמלאנוהו קמוץ בכל הספרים יש לנו לומר ג"כ שהוא קדש, וכ"כ רבנ"ת עיי"ש", ורש"ד כתב מדכתיב אדני בקמץ אין להכריע שיהיה קדש, כי ככר כתבו המדקדקים שמנהג המלה הזאת לבוא בלשון רבים אף ליחיד כמו אדניך אדניו עיי"ש: [יח] וכן פי' רש"י ז"ל, והוא מב"ר פ' מח, י „תני ר' חייא לגדול שבהם אמר זה מיכאל", שכך באו לפניו מיכאל באמצעו, גבריאל מימינו, רפאל משמאלו, (יומא לז א, מס' ד"א פ"ד): [יט] יחס ענין ההשכבה לשם, אל היחיד, כדי שלא יראה תנוף כבקשתו שיתעכבו שם, בעבורו שלשתן, שנראה אלו דבר גדול וקשה לשאול, ויוכן מאמרו לכל אחד, או שיעמדו השנים בשבילו, והוא מוסר ויתרון לבעל הלשון, אמנם דבר האכסניא דבר בה לשון רבים, כי הוא דרך כבוד (עקידת ברא' שער יט): [כ] ומה שנראה לי בזה נכון ואמיתי, כפי עדות הכתובים, ויושר הסברה הוא, שאברהם ולוט, וכן השאר

כמליאות. אבל לא היה זה מפעל הדמיון כמוקדתים

כולם כאמת ראו אנשים או סוסי אש ורוכבי אש, והם לא הי' וכוכבים, כי מותאות הי' באמת אותן הצורות לעיניהם, אלא שהקב"ה הראה אותם לעיניהם, בהיותם מתעסקים בעיניהם כדרך כל אדם, ולכן התפלל אלישע „ד' פקח נא את עיניו (מ"ב ו יז), כי היה הנס באלהי שבעיניו יראה דברים שאינם במליאות כאלו הם נמצאים בפועל נגד עיניו (רדי"א)

[כא] החבדל יש כין השם הנכתב באל"ף דל"ת, וכין השם הנכתב ביו"ד ה"א וי"ו ה"א, ביאר הגאון ר' שמואל בן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ועשה כך וכך (מז), ואח"כ נראה אליו השם (מח) ואמר המכסה אני מאברהם (מט) גם זעקת סדום (נ) ואלו ההולכים הגיעו אל סדום, ואברהם עודנו עומד לפני ד', ועל כל פנים (נא) „וד' אמר" (למטה פ' יז) עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו, רק „ויאמר ד' זעקת סדום" (למטה פ' כ) עם אברהם דבר (נב) ואברהם נגש ואמר „האף תספה" (למטה פ' כג) ונכנס פסוק „ויפנו משם האנשים" (למטה פ' כב) (נג) להודיע כי בעת שבאו אל סדום, אז אמר השם לאברהם זעקת סדום (נד) וכן „אמור לנער ויעבור לפנינו ויעבור ואתה עמוד כיום" (ש"א ט כז) (נה) ואין לנו צורך לתיקון סופרים (נו) [כב], והעד שאמר באחרונה „אל המקום אשר עמד שם את פני ד'" (למטה יט כז) (נז) [כג], והנכון בעיני (נח) תמצאנו רמוז בפרשת ואלה שמות (נט) [כד]:

קרני אור

כן חסר, והוא כשתהי' כוונת אמרו שהוא אדון שנבראים, ואינו מדבר כנגד עצמו, אז יכתוב יו"ד כ"א, וכשתהי' כוונת אמרו כנגד עצמו, שיאמר אדני, ובבירי, ורבוני, אז יכתוב באל"ף דל"ת כדין כל הדברים שמדבר האדם כנגד עצמו שיש בסופם יו"ד, והראי' ע"ז מאמר הנביא, „העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לריבי" (תה' לה כג) פי' אלהי ורבוני, וכן אמרו „אליך ד' אקרא ואל ד' אתחנן" (שם ל"ד, ט) שהראשון ביו"ד ה"א, והשני אל"ף דל"ת, ירצה לומר שאני קורא אליך לשני ענינים, בעבור שאתה אדון כל הנבראים, ובעבור שאתה אדוני אני בעצמי: [כב] והנני לבאר מה שנקרא תקון סופרים, וז"ל הרא"ם „ופי' תיקון סופרים בכל מקום אין הכוונה בו חלילה שהוסיפו על מה שכתוב בתורה, או שבינו ממה שכתב בתורה, אלא שהם דקדקו ומצאו לפי ענין כל אחד ואחד מן הכתובים ההם שעיקר הכונה לא היתה כמו שנראה ממ"ש בספר, אלא לצד כונה אחרת, ולא הי' לו לכתוב כן אלא כן, אלא שכינה הכתוב, ולא קראום תיקון סופרים, אלא שהם דקדקו ופי' שהם כנוים", והוא לשון הרשב"א, וכן כתב היפה תואר שכן נמצא בס' ישן שהיה כתוב בו וז"ל „תיקון סופרים דברים סתורים בתורה ובמקרא, ואינן כתובים כתיקונן, וחכמי ארץ קורין אותן תיקון סופרים, ולא שתיקנו אותן שמחקו וכתבו מה שכתב מרע"ה בתורה, ומה שכתבו בנביאים ובשאר הספרים, ומתחלה שכתבוהו על כיווין כתבוהו הסופרים, לא חסרו ולא הותירו, וכך הי' ראוים להקרות כנוי כתובים, ואלו הן „ואברהם עודנו עומד לפני ד'", היה לו, וד' עודנו עומד על אברהם, אלא שכינה הכתוב, וכן אלה מרע"ה גבי, „ואל אראה ברעתי" (במד' יא טו) וגבי, „אשר בצאתו מרחם אמו" (שם יב יב) ויראה שאין תיקון הסופרים, רק שהכתוב עצמו כתב כן, ומ"ש בפירש"י גבי „ואברהם עודנו עומד" „תיקון סופרים הוא זה שהפכוהו רז"ל לכתוב כן" יראה שטעות הוא, ואחד מן התלמידים כתבו, כי ברוב הנוסחאות לא נמצא אלא „תיקון סופרים הוא זה", וגם דברי התנחומא שכתב „תקנו" יתפרש שהם בחכמתם דקדקו ופי' שהם כנוים וכדברי הרשב"א. וכן כתב הח' ר"א ברלינר (מגוה לזכור לאברהם מ"ת) „וברור הוא אצלי שהנוספה הזאת אשר ככר עמדו עליה אנשי שם ואשר לא מצאתיה בכ"י האחרים הישנים, באה אל פי' רש"י פנימה מתוך כתב היד הזה (הוא מביא שם כ"י אחד בשינוי נוסחאות ובתוספות) ומעולם לא עלה על דעת רש"י ז"ל להוציא דברים כאלה מפיו הטהור". ועיין עיקרים מאמר ג' פ' כב, ועיין בס' „רב פעלים מהג' ר' אברהם בן הגר"א מווילנא ז"ל אות פ' שכתב ג"כ שהוא טעות בלי ספק, חלילה לפה קדוש שיאמר כן ועדיו יתר הנוסחאות שאינו בהם". ועיין מאור עינים פ' יט ובמנחת שי לזכרי' ב' יב, ועיין בקורת על המסורה של י"ח תיקון סופרים (כ"ח חלק תשיעי לד 53): [כג] והרד"ק פי' ואברהם עודנו עומד, אמר כי מראה הנבואה לא נגמרה עדיין, כי עודנו בה, ורנב"ו פי' כמו „חי ד' אשר עמדתי לפניו" (מ"א י"ז א) שהיה שגור בפי הנביאים, וכן אברהם מעת שנראה אליו ד' עד שהלך מאתו. כמו שנזכר בסוף הענין, וילך ד'. נקרא עומד לפני ד' להודיענו שאעפ"י שפנו משם האנשים לא נסתלק הכבוד מעל אברהם, כי עודנו עומד לפני ד': [כד] עיין יהל אור.

יהל אור

שנגלה וירא אליו ד' ונכתב וישא מאוחר: (מז) כמו שסיפר הכתוב מה שעבר עליו עמם: (מח) והוא הכתוב בפ' ראשון בהתחלת הפרשה וירא אליו ד': (מט) (למטה פ' יז): (נ) למטה פ' כ': (נא) פי' אפילו לדברי כל המפרשים: (נב) ולא עם המלאכים: (נג) שנכתב קודם ויגש אברהם: (נד) והוא כענין מאמר המוסגר להודיע מה שנעשה: (נה) פי', פסוק הוא שאמר שמואל לשאול „המה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול אמור לנער ויעבור לפנינו (פי' שילך ברחוק ממנו ולא ישמע את דברינו) ויעבור (הנער לפניהם, ולשאול אמר) ואתה עמוד כיום (פי' כיום לאמת הדבר, ופי' עמוד עד שאדבר אליך) ואשמיעך את דבר אלהים", והביא הח' ז"ל לראיה הפסוק הזה שנכנסה מלת ויעבור בינתיים להודיע שכשאמר לו לשאול, אמר שאול להנער, והנער עשה כן, וחזר שמואל להשלים את דבריו, וכן טעם „ויפנו משם האנשים" שנכנסו בתוך הדברים, ועיין בפי' הח' ז"ל (אסתר א ו): (נו) כי אמרו ז"ל (ב"ר פ' מט ז, שמ"ר פ' מא ד, ויק"ר פ' יא ה) „וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ד', א"ר סימון תיקון סופרים הוא זה שהשכינה היתה ממתנת לאברהם", כי לפי פשוטו, ואברהם עודנו עומד לפני ד', כמו שהיה עומד תחילה, יקשה שהרי הלך ללוות המלאכים ואיך אמר עודנו עומד, ואמר ר' סימון, כי עודנו עומד הוא על השכינה, וכאלו כתוב וד' עודנו עומד על אברהם, וסיפר הכתוב שלא נפסק מראה הנבואה עד שבא זה, והתחיל השם ית' לדבר עם אברהם אחר שהלכו, והח' ז"ל יאמר שלפי דעת הי"א שהוא מוקדם ומאוחר, אין לנו צורך לתיקון סופרים, וד' שנגלה עליו לא היתה על פתח אהלו, כי אם במקום שליוה את המלאכים, וכן פי' (למטה פ' לג): (נז) הרי מבואר שאברהם עומד ולא השי"ת, וכן כתב הח' ז"ל בס' (צחות סוף שער הרביעיים) וז"ל „גם כן בדברי יחיד שיש לנו במקרא מלות הם תקון סופרים, ואמרו כי כן כתבו הנביאים, א"כ למה נקראו תקון סופרים, והנה הזכיר קצתם, „ואברהם עודנו עומד לפני ד'", יתכן להיותו כמשמעו, והעד „אל המקום אשר עמד שם את פני ד'", ובכל זאת אחר שהביא הח' ז"ל כל הפסוקים מתיקון סופרים יסיים „ולא אומר כי אילו הפירושים הם אמת ואין בהם ספק רק שבעים פנים לתורה, כי ידוע ידעתי, כי דעת הקטן שהיה בקדמונים רחבה מדעתנו", ועיין (עקרים מאמר שלישי פ' כב): (נח) שב לתחלת הפרשה, בעבור שהזכיר כל המפרשים, ועדיין לא הזכיר דעת עצמו: (נט) עיין יהל אור אות ג' שדעת המקו"ח והמוטוט שדעת הח' ז"ל שהכל היה במעמד ההוא של מראה הנבואה, ולדעתם מה שרמז הה' ז"ל ודעת אבל יוסף בהת' ימנו אל מה שפי' בפי' הקצר על שמות ג טו, וז"ל שם „והנה כח השם מראה אותיות, ומחדש גופות".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

זקנתי: יד הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר
לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וּלְשָׂרָה בֵן: שני טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה
לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יָרֵאָה וַיֹּאמֶר
לֹא כִּי צָחָקְתְּ: טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם
הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם
וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם:
יז וַיהוָה אָמָר הַמְכַסֶּה אֲנִי
מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:
יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל

וַאֲנָא סֵיבִית: יד הֲיִתְכַּסֵּי
מִן קֳדָם יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמָן
אֲתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן
קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בַר:
טו וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר
לָא חַיְכִית אֲרֵי דְּחֵילַת
וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיֵּכְתְּ:
טז וְקָמוּ מִתַּמָּן גֻּבְרַיָּא
וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם
ואברהם אָזֵל עִמְּהוֹן
לְאַלְוָאוּתְהוֹן: יז וַיְיָ אֲמַר
הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם
דִּי אֲנָא עָבֵד: יח וְאַבְרָהָם
מֶהֱוָה יְהֵוֵי לְעַם סַגִּי

רש"י

היא אמרה ואדני זקן נב): (יד) היפלא. כתרגומו היתכסי, וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: למועד. לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה. כי צחקת. הראשון משמש לשון דהא הוא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה. והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת שאמרו רבותינו נג) כי משמש בד' לשונות אי דלמא אלא דהא: (טז) וישקפו. כל השקפה שבמקרא לרעה נד) חוץ נה) מהשקיפה ממעון קדשך. שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני. בתמיה: אשר אני עושה. בסדום לא יפה לעשות דבר זה שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן נו) שנא' נז) גבול הכנעני מצידון באכה סדומה ועמורה וגו' קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי נח): (יח) ואברהם היו יהיה. מ"א נט) זכר צדיק לברכה הואיל

אבן עזרא

יד ומלת היפלא, היעלם (ס) וכן עשה פלא (שמות טו יא) (סא) וי"א איננו דבר פלא בעיני השם לעשות כן (סב) ואלו היה כן, לא היה

יהל אור

דעתו בפי' שמות, שדבר שם על מראה הנבואה, ואיך נשמת האדם מקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים, וכשתתהלך הנשמה שתעמוד בסוד המלאכים, וטעם הירידה ושמיעת הצעקה ושהשאלה ידבר בלשון שולחו, ועיין קרני אור: (ס) וכן פי' הרד"א, היפלא ויעלם מד' דבר מנגה שחשבה שרה ר"ל שחדל להיות לה ארח כנשים ושלא היתה לה עדנה, באמת לא נעלם ממני דבר מכל טענותיה: (סא) והושאל על הנס והפלא שהוא ענין נעלם סבתו מבני אדם: (סב) פי', וכי יש דבר כשארצה לעשותו יהיה נפלא ונשגב ממני, וגם הפי' הזה הביא הרד"א וכתב

קרני אור

גופות כנגד המקבל, והמבין סוד זה השם ידע סוד נבואות "וירא אליו" גם "ויאבק איש עמו" גם "פלא הסנה", גם בפ' בלק "ויפתח ד' את פי האתון" והוא ישר כי האתון דברה, ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם מלאכי יעקב אז תבין האמת". ודעת הח' ז"ל שהשי"ת חידש גופות שלשה אנשים בעבור כבוד אברהם שהיה דבוק בשם ית', והנה שים

מקורי רש"י: נב) ב"מ פז א יבמות סה ב, ב"ר פמ"ח יח, ספרי נשא ירושלמי פאה פ"א ה"א. מס' ד"א זוטא פ' השלום. נג) ר"ה ג א גיטין צ, א. נד) תנחומא א תשא אות יד מכילתא בשלח פ"ה, ועיין ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ה: נה) דב"ר ט טו. נו) תנחומא א וירא אות ה תנחומא ב וירא אות ז, י ב"ר פמ"ט ב. נז) למעלה י, יט. נח) ב"ר פמ"ט ב. נט) יומא לח ב ב"ר מט א פסי"ר פי"ב ועיין ש"ט ב מזמור קיב והערה א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃
יט כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־
בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ
יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן
הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־
דִּבֶּר עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת

אונקלוס

וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵהּ
כָּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ יט אֲרֵי
גְלֵי קֳדָמַי (נ״י רמב״ן
יְדַעְתְּנֵהּ) בְּדִיל דִּי יְפַקֵּד
יָת בְּנוֹהִי וְיָת אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ
בָּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן אָרְחָן
דְּתַקְנָן קֳדָם יְיָ לְמֶעְבַּד
צְדָקְתָא וְדִינָא בְּדִיל
אַיְתִי יְיָ עַל אַבְרָהָם יָת
דְּמַלֵּל עֲלוֹהִי׃ כ וַאֲמַר

אבן עזרא

מ״ם דבק עם השם (סג) [כה]: יח ונברכו בו. מבנין נפעל, וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו (סד) ומלת והתברכו (למטה כב יח) איננה כן, רק הם מתברכים בו (סה) [כו]: כ ופי׳ זעקת סדום.

רש״י

והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ ס): (יט) כי ידעתיו. לשון חבה כמו סא) מודע לאישה סב). אלא בעז מודעתנו. סג) ואדעך בשם. ואמנם עיקר לשון כולם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו. ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי. ואם תפרשהו כתרגומו סד) יודע אני בו שיצוה את בניו וגו׳ אין למען נופל על הלשון: יצוה. לשון הווה כמו סה) ככה יעשה איוב סו). ע״פ ה׳ יחנו: למען הביא. כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה׳ כדי שיביא ה׳ על אברהם וגו׳ על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת סז): (כ) ויאמר ה׳. אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא

קרני אור

המעשה כפשוטו, ושריפת הארץ תוכיח כי הנה עד היום היא שרופה כיום ההפכה, וכאשר הודע לאברהם גזרות כן הודע ליעקב מלאך שיאבק עמו, והעד והראיה גיד הנשה, וכן הודע להם לחתון הדבור לכבוד משה וישראל, וראיה לזה כי הרמב״ן לא הקפה כלום בזה על הח׳ ז״ל ולא הזכיר אותו, ואלו היה דעת הח׳ ז״ל שהיה זה במראה הנבואה לא היה שותק לו, כי כן מנהגו של הרמב״ן ז״ל, ועוד ראיה גדולה כי הח׳ ז״ל בעצמו הזכיר בתחלת זאת הפרשה כי מפרשים אומרים שהשם נראה אליו במראה הנבואה, ואחר שהזכיר כל דעות החכמים אמר כי הנכון בעיני תמלאכו למוז בפ׳ שמות, ואין ספק שסותר דברי כולם בזולת התשובה: [כה] ועי״ז כתב הרד״א, לא תרחיק הפי׳ הזה מפני מ״ם מד׳. שהי׳ לו לומר היפלא אל ד׳, כי הנה מ״ם הזה ענינו כאלו יאמר, היפלא מאד ד׳ דבר, הלא כל הדברים אפשריים בחקו, ואין הדבר פלא, כי אם בערך האנשים הרואים אותו שעושה בזולת המנהג הטבעי, ועיין מוסה״ב שרש „פלא״ שיפרש, היפלא מד׳ דבר, כולל ב׳ כוונות שלמות ידיעה והעדר היכולת כי על שניהם בא הנפעל:

יהל אור

וכתב „ואם יפורש היפלא מלשון פלא ונס, יאמר הים דבר נמנע מד׳ שלא יוכל לעשותו כרצונו: (סג) ר״ל לא היה כתוב היפלא מד׳, אבל היה כתוב, היפלא אל ד׳: (סד) כי תבוא בהם הברכה לרגלו, ובכל מקום שישכון תבורך האדמה, כדרך „ויברך ד׳ את בית המצרי בגלל יוסף״ (למטה לט ה), וכן ת״א פה „ויתברכון בדיליה״ ויונ״ע ביאר יותר בתרגומו „ויתברכון בדיליה בזכותיה כל עממי ארעא״: (סה) וכן פי׳ הרד״ק ור״ם ן׳ מלך (למטה כב יח) בפי׳ והתברכו בזרעך, וז״ל „פירושו אינו כמו ונברכו, כי פירושו שהם יסבבו הברכה לעצמם בתפילתם, ויאמרו האל יברכנו כמו שברך זרע אברהם, ר״ל כ״כ יהיה זרעך מבורך עד שכל גויי הארץ יתלו בזרעך ברכתם, וזהו ההפרש שיש בין בנין זה לבנין נפעל, כי הוא עצמו מסבב להיותו מקבל המקרה, ופי׳ ונברכו בו אינו כן״ ועיין קרני אור:

[כו] עיין יהל אור, ועיין אפודי סוף פ׳ יא מה שטען ע״ז, ועיין בהגהה שם למעשה אפוד שכתב שדעת הרד״ק הוא העיקר, וטענת האפודי איננה כלום, ועוד יאמר שם והנה לפי דבריו (דברי האפודי) נתמעטה הברכה בזכות העקידה, איננה כן, כי אין מלת והתברכו שוללת שלא יברכו בזכותו, עד שיאמר מה שאמר, ולא די שלא נמעט הברכה, אבל גם נמצא כי קודם העקידה לא היתה לו אלא ברכה אחת והיא ונברכו, ור״ל שיברכם בזכותו, ואחר העקידה נוספה לו ברכה אחרת עליה, והיא והתברכו בזרעך, ור״ל שיהי׳ זרעו כ״כ מבורך, שיאמר כל העולם בתפלה, האל יברכנו כמו שבירך זרע אברהם, וכן דעת הראב״ע ז״ל כדעת הרד״ק, אמנם בפ׳ לאות (בנין התפעל) בענין זה יש נוסחאות מוחלפות

מקורי רש״י: ס) עיין ב״ר פמ״ט ג. סא) רות ב א. סב) שם ג ב. סג) שמות לג יז. סד) כמו שת״א. סה) איוב א ה ועיין בפי׳ רש״י ז״ל ברא׳ כד סה. סו) במד׳ ט, כ. סז) עיין ב״ב קטז א, וב״ר פמ״ט ד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃

וקבלת דסדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי תקיפת לחדא: כא אתגלי כען ואחזי הכקבלתהון דעלת לקדמי עבדו אעביד עמהון גמירא (אם לא תיבין

רש"י

יכסה ממנו. כי רבה. כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת. אבל זה. טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר סח) כמו שפירשתי סט) ויהי השמש באה (ע. הנה שבה יבמתך: (כא) ארדה נא. למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה עא) ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם: הכצעקתה. של מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם ואם לא יעמדו במרדם אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר עב) ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך. ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפריד תיבה מחברתה. ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה אחת שהרגוה במיתה משונה על שנתנה מזון לעני

אבן עזרא

שדברו דברים כנגד השם או זעקת החמס (סו) [כז]: וחטאתם כי כבדה. ולא תבלנה הארץ (סז): כא וי"א הכצעקתה הבאה אלי (סח). אם בן עשו אעשה בהם כלה (סט) [כח]: ואם לא אדעה. ארחם אותם (ע) וכן יפרש: וידע אלהים (שמות ב כה) (עא) ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם ברעה הזאת (עב) [כט], כי האמת שהכל (עג) ידע כל הלק (עד) על דרך כל, ולא על דרך חלק (עה) [ל], והעד כי זה הפירוש הוא האמת.

יהל אור

(סו) שהי' זועקים העשוקים בין מהם, ובין מארצות אחרות, שבאים או עוברים שם זועקים המה מרוב העשוקים, וכן פי' הרמב"ן והרד"א: (סז) מלשון „נלאיתי הכיל" (ירמי' ו יא) כי כנגד כח השם אין שייך קל או כבד, ע"כ מפרש כי כבד הוא לארץ וזה הוא שאומר בנבואת יחזקאל (יחז' טז מט) „יד עני ואביון לא החזיקה" וגו': (סח) פי' אם כצעקה הבא אלי עשו, ויהיה ה"א הכצעקתה ה"א התמיה המתקיימת: (סט) אז הם חייבים כלה, כלומר לעשותם כליה, וכן פי' רש"י והרמב"ן והרשב"ם, וכן ת"א ויונ"ע, ומלת „כלה" שם דבר לכליון והשחתה: (ע) והדבק השגחתי בהם להצילם וכן פי' הרלב"ג: (עא) וכן פי' הרמב"ן בסוף דבריו בפרשו על פי דעת מקבלי האמת: (עב) וכן פי' רע"ס, עשו כלה, עשו כולם שאין ביניהם מוחה, כמו כלה גרש יגרש (שמות יא, א) שעניינו כולכם. (עג) פי' השם הנכבד: (עד) יודע כל פרט: (עה) החי' ז"ל לא שלל בזה ידיעת החלק מידיעת ד', כי הכל יכול לא יעבר ממנו מזימה, אבל ידיעת ד' והשגחתו הוא רק על כללות הברואים כפי חק ומשפט אשר שם לקן ולגבול טבע האשים,

קרני אור

מותלפות ולאוי לסמוך אחר הנוסחא המסכמת עם דבריו אלו: [כז] זעקה וצעקה הן על לרה ושוטק, ומשמשין גם מאדם לאדם, כמו „לעקה אל אלישע" (מ"ב ד א) אבל צועק היא להשם ית' לבדו, ובכנין נפעל ישמשו לעקה וזעקה לקריאה לאסיפה למלחמה (רוו"ה) ורנה"ו יבדיל בין זעקה ללעקה: [כח] ובג' (סנהד' קט ב) על ריבה אחת שהרגוה בשביל שנתנה פת לעני, (ובב"ר פ' מט ו) על נערה אחת שנתנה קמח לחברתה, נראה שחז"ל הבינוהו שלא בדרך ידיעה מסופקת, כי פי' ה"א של הכצעקתה כה"א הידיעה ורומז על הצעקה הנודעה, ומתפרשא או כמה שהתעוללו ברשע עם ריבה אחת, והרד"א פי' הכצעקתה הבאה אלי, הנה או אתם המלאכים עשו כלה, ר"ל עשו אתם כליה והפסד באלשי בסדום ועמורה אשר שולחתם שמה, ולפי זה הפירוש, יהי' מלת עשו צווי לרבים לנוכח שיעשו כלה, עם היות שהנקוד יגלהו שהיה ראוי להיות בחטף פתח, ושד"ל (ויכהק"כ לד 81 82) תפשו כזה שיפרש לא עפ"י הנקוד, וסח' ר"י ככרך (אבתדלות ס' מג) ביטל טענותיו, והביא שספי' הזה לקוח מס' הזהר (וירא דף קה ב) עם שלא הזכירו, ועיין הכוס"ק שכתב, להמפרשים יש במאמר הזה לבון המסתפק בידיעת הדבר, אראה אם יהיה הדבר אעשה כן, ואם לא אעשה השוכו, ולהיותו ית' יודע העתידות לבלי תכלית, ואין מקום אללו לידיעה מסופקת, לכן הוצרכו המפרשים למעניתם להציל מרשת הספק עיי"ש מה שפי':

[כט] ורש"ד בביאורו כתב שכיון בעל הטעמים גם לפי' הזה שפי' החי' ז"ל על דעתו, והרד"ק פי', ואם לא אדעה, אם אינם חייבים כליה, לפי מה שעשו הכל אדעה, והרצה שיתבונן אברהם בזה וישאלם, ויחקר משפטי כדי שילמוד וילמד: [ל] והעקידה (בראשית שער העשירי) פי' „כי הכל ידע כל חלק על דרך כל לא דרך חלק, כי הוא היפך האדם שידיעת החלק הוא דרך לו לידיעת הכל, אמנם הוא ית' יודע הכל דרך כל, ירצה החלקים ידועים אללו

מקורי רש"י. סח) ודעת ר' חנינא כ"ר מט ה גדלה והולכת. סט) לעיל טו יז. ע) רות א טו. עא) לעיל יא ה. עב) שמות לג ה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה
וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃
כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה

וְאִם תָּיְבִין לָא אֶתְפְּרַע׃
כב וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן
גֻּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם
וְאַבְרָהָם עַד כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ
בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ כג וּקְרֵב

אבן עזרא

ואם הוא סוד גדול (עו) שאמר אברהם האף תספה (עז) ונפתח הה"א האף (עח) ואם הוא לתימא (עט) בעבור האל"ף שהוא מהגרון, שמשפט לשון הקודש להרחיב אשר לפניו (פ)׃ כג תספה. פועל יוצא וטעמו תכלה (פא) וכן

רש"י

(כב) ויפנו משם. ממקום שאברהם ליוום שם׃ ואברהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקדוש ב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה עד)׃ (כג) ויגש אברהם. מצינו הגשה למלחמה עה) ויגש יואב וגו'. הגשה לפיוס עו) ויגש אליו יהודה עז). והגשה לתפלה עח) ויגש אליהו הנביא. ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה׃ האף תספה. הגם תספה. ולתרגום של אונקלוס שתרגומו לשון רוגז עט) כך פירושו האף ישאך שתספה צדיק עם רשע׃

קרני אור

אלא מפני ידיעתו הכל', ופי' לפירושו, ר"ל שהשי"ת שהוא הכל ידע כל הדברים הפרטים ע"י ובאמצעות ידיעות הכללים, וזה "דרך כל", אבל לא הכללים ע"י ידיעת החלקים כמשפט בני אדם, וזש"א "לא דרך חלק" ושם (שער יט) "והרמב"ן ז"ל כתב, והראב"ע ז"ל אמר בו סוד מילדי נכרים יספיקו בו, ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת וכו' ואלו ואלו הם דברי אלהים וכו' ולכן לנכי לא כן ידמה בכוונתו רק מה שיראה שרמז אליו הרמב"ן ז"ל בשהוא סוד לקוח מילדי הפילוסופים האומרים שהוא יתעלה יודע הנמצאות בכללותם לא באישיהם, אלא שהראב"ע לא כן יחשוב, אלא שהוא יודע גם החלקים, רק שידיעתו אותם הוא בהיפך ידיעת האדם, וזה שהאדם מצד שינו והכירו בחלקיים תחילה יגיע אל ידיעת הכללות השכלית, אמנם הוא ית' יודע החלקיים המורגשים מצד יודעו הכללים המושכלים, כמו שמבואר בשער העשירי, והוא מה שאמר הראב"ע, כי הכל ידע כל חלק על דרך כל, והכוונה שידיעתו הכל הוא כדרך לו לדעת החלק ולא הפיך, ואמר שזה הסוד נרמז כאן באומרו הכצעקתה הבאה אלי עשו וגו', לומר שאם הי' הכל ברעה הזאת או קצתם ארדה לדעת אותו כי הכל גלוי וידוע אצלי, וענין הירידה לדעת הוא מה שיודע החלקיות מידיעת הכללות, לא זולת, והוא מ"ש כמאמר "האף תספה צדיק" לומר שלא היה מקום העיון אם עשו אם לא, אלא על כללם או חלקותם, ואם לכך כיון הוא דעת נכון", וכן ביאר המקו"ח כוונתו "שבעבור היות ידיעת ד' בחלקים ובאישים הפרטים רק ע"י ידיעתו הכללים, ורק מהם תרד ידיעתו ד"מ אל החלקים למטה, כי הכללים בבחינת החלקים הם כעליון בבחינת התחתון, ע"כ כנה הכתוב ידיעת הי"ת וחקירתו ד"מ לדעת אם חטאו כל אנשי סדום או רק מקצתם במאמר "ארדה נא ואראה" וע"ז אמר הרב (בעל העקידה) כי אם לזאת כוון הראב"ע מסכמת דעתו לאמונתינו האמיתית". ורי"ו רייפמאן פי', שהיוצר יודע כל היצורים בבחינת צורתם אם בכלל, הנה היית מכלה צדיק אם רשע׃ (עח) בפתח תחת הה"א׃ (עט) כי ה"א התימה נקודתה בשוא, ובשביל האל"ף שהוא מהגרון נקודה בפתח׃ (פ) לפני אות הגרון׃ (פא) לשון כליון וסוף׃

יהל אור

וברצות ד' דרכי איש פרטי לרוממהו ולנשאהו להיות לנס עמים לטובת ולתכלית הכלליות נאמר עליו לשון ידיעה, כי הפרט יצא אז מן הכלל, ושב החלק לכל, ובפירושו (לתהלים א ו) כתב "אין ספק כי השם הנכבד יודע הכללים והפרטים, הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים, והפרטים הם כל מין ומין בפני עצמו, או אפילו כל בריה ובריה בפני עצמה, כי מעשה ידיו כולם, רק דעת הפרט לכל אחד בדרך כלל הן לצדק, והן לרשע ידענו, ולעולם ידע אומנות הנודעות, ובעבור שתעמודנה נפשות הצדיקים ותהיינה קיימת לעולם ע"כ ידע אותם", והנה למעלה (ד, א) בפ' "והאדם ידע" פי' הח' ז"ל, כי מלת טוב כלל ורע חלק, כי מלת טוב מרמז על הכללים שהם המינים, בעבור שהם שמורים ועומדים, ומלת רע רומז על הפרטים שהם אובדים ונפסדים, והפרט הוא החלק, ולפי"ז יפרש בעל א"י שהכל ידע כל חלק, ר"ל שהשם יודע כל הנמצאים בעולם השפל, ומשגיח עליהם בדרך כלל, ר"ל שהוא משגיח על כל המינים שיעמדו תמיד, ולא יאבדו, ואינו משגיח בפרטים, וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער העשירי) "כי השם לבדו בורא הכל ויודע חלקי הכל, בדרך כל כי החלקים משתנים", ועיין בפי' (לתהלים עג יב) שכתב שם וז"ל "הטעם שצדיקים יודעים דעת אמת, שיש אלוה נשגב מדעת אדם, והוא הכם לב שידע הכללים שהם עומדים והחלקים שהם הפרטים הם משתנים בכל עת"׃

(עו) כלומר אחר שהוא יודע כל חלק, למה תכלה האף אותם, אחר שידעת הצדיקים שבהם׃ (עז) פי' כי אם לא תשגיח עליהם בפרט כי

מקורי רש"י: עג) סנהד' קט ב, ב"ר פמ"ט י. עד) ב"ר פמ"ט ז'. שמו"ר פמ"א ד ויק"ר פי"א ה, ועיין תנחומא בשלח אות טז, ב"ט מ' יח וכספרי בהעלותך פ' פד ובמכילתא בשלח פ' ו כבנגון אחר, ועיין מדות סופרים על המכילתא מה שהעיר ע"ז. עה) ש"ב י יג. עו) למטה מד יח. עז) כן הוא אגדת בראשית פ' כב כלשון רבי', ובב"ר שם. ויגשו בני יהודה אל יהושע (יהושע יד ו). עח) מ"א יח לו. עט) עיין ב"ר מט ח, תנחומא א וירא אות ח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ כד אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים
צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה
וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים
הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה
לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית
צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק
כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־

אַבְרָהָם וַאֲמַר הַבְרַגַז
תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם חַיָּבָא׃
כד מָאִים אִית חַמְשִׁין
זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הַבְרַגַז
תְּשֵׁיצֵי וְלָא תִשְׁבּוֹק
לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין
זַכָּאִין דִּי בְגַוַּהּ׃
כה קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ
מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין
לְקַטָּלָא זַכָּאָה עִם חַיָּבָא
וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא
קוּשְׁטָא אִנּוּן דִּינָךְ דָּיֵן

רש"י

(כד) אולי יש חמשים צדיקים. עשרה צדיקים לכל כרך וכרך כי ה' מקומות יש (פ): (כה) חלילה לך. וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים: חלילה לך. חולין הוא לך (פא) יאמרו כך הוא אומנתו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה (פב): כדבר הזה. לא הוא ולא כיוצא בו (פג): חלילה לך. לעולם הבא (פד): השופט כל הארץ. נקוד בחט"ף פתח ה"א

אבן עזרא

אספה עלימו רעות (דברי לב כג) (פב), ואם הם שני בנינים (פג) [לא]: כד ולא תשא למקום. כטעם תסלח (פד) כמו „נושא עון" (שמות לד ז) (פה) למקום הוא סדום (פו) כי בעבורו נגש אברהם להציל את לוט (פז) [לב]: כה חלילה. דבר שלא יתכן (פח) [לג] וי"א שהמלה כטעם חלול (פט) [לד] שאין בו כלום (צ) [לה]: והיה

יהל אור

(פב) וסוף הפסוק „חֲלִי חֲלָה בס" והכלו כפל לשון של אֲסַפֶּה, וכן פי' בס הא' ז"ל „והנכון כמו אכלה מגזרת האף תספה, ואם הוא מבנין אחר, והטעם שלא תאחר רעה שלא תבואם": (פג) כי תספה התי"ו בחירק הוא מבנין הקל, ואספה האל"ף בפתח הוא מבנין הכבד הנוסף מבנין הפעיל: (פד) כי כליחת העון היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם: (פה) וכן פי' הא' ז"ל (למעלה ד יג) „נשוא כטעם סלוח", כי שרש „נשא" הבא אצל העון וחטא אם ייוחס לשם ית' יהיה הטעם בו סליחה, ואם ישוב לאדם, יהיה ענינו סבל ונשיאת העונש: (פו) כי כן יאמר „בתוך העיר", וכן היה המענה „אם אמצא בסדום": (פז) וכן הוא (בפדר"א פ' כה), התחיל מבקש ומתחנן לפניו על לוט בן אחיו וכו' שנאמר „האף תספה צדיק עם רשע" (פי' שדרש מ"ש צדיק לשון יחיד שנתכוין תחלה על לוט בזה), וכן פי' הרדי"א שאברהם לא התפלל בתחלת דבריו במאמר החמשים צדיקים על החמשה כרכים כמו שהסכימו עליו המפרשים כולם עשרה לכל כרך, כי כל ישעו והפלו הי' להציל את סדום בעבור שהי' שם לוט ובניו ובנותיו וחתניו, לכן אמר בתוך העיר, ולא תשא למקום רומז לסדום: (פח) חלילה הוא מלת הקריאה לחלול דבר ולהעביר היותו, ופי' נמנע הוא הדבר אצל כבודך, וכן פי' הריק"ם ומזה „רוח לפון תחולל גשם" (משלי כה כג), (פי' תמנע הגשם, והוא מענין חלילה שהוא ענין מניעה: (פט) וכן הסכימו רוב הכמי הלשון, ואם כי לשרש „חלל" תשעה הוראות וכולם סובבים על הוראות הריקות: (צ) ובב"י הגי' „כי המלה כטעם שוא כמו חלול שאין בו כלום", ובמג"ע הגי'; כטעם „חָלִיל" והוא כמו חליל ותוף שהוא ענין ריקות: (צא) שני כפי' הדמיון

קרני אור

המושכלת הכוללת שמעמדת אותם: [לא] „ספה" שאינה סמוכה למלת „עלי" היא כליון והשחתה בכל המקרא, שן תספה (למטה יט יז) „כקבו נפשי לספותה" (תה' מ טו), וכן כולם מאין יוצא, ואשר הם רבוי ותוספות דבר על דבר, צריך לסמוך לו מלת „על" „ספו שנה על שנה" (ישעי' כט א) „ספות חטאת על חטאת" (שם ל, א) (רוו"ה):
[לב] וע"ז כתב הרש"ד כי אין לחשוד את אברהם שלא יחוס על אבדן כל הערים ולא ידאג רק על קרובו, ויפרש שהכוונה על המקום אשר ימצאון שם הצדיקים, אם בסדום או באחרת: [לג] והרד"ק בשרש „חלל" ור"ש ן' מלך פי' ענין חלול, וזאת תמורת הקדושה, ואו"ת „קושטא אינון דינך", וכתב הרש"ד ולא ידעתי לכוונו על המלה, כי לא תרגם רק הכוונה, ואולי כיון ג"כ לפירש"י חולין הוא לך, רק לכבוד השם שינה הלשון שלא ליחס אליו פחיתות או חסרון, והכוה"ק פי' מלשון המתנה ועיכוב עיי"ש שהביא ראיות ע"ז, ולפי"ז חלילה לך מעשות הדבר הזה, פי' המתן נא והתעכב מלעשות כדבר הזה, ומלת חלילה היא מלה בקשית, ואין במאמר שום נדנוד פחיתות וחסרון מעלה: [לד] וכן פי' הרב"פ (יריעות שלמה ה"א חוב' א יריעה א) חורת חלילה על חלל וריקות כזולת שיהי' שם דבר שיש בו ממש המסובב מן המסבב עיי"ש ההבדל בין סובב, ומקיף, לשם „חל": [לה] וכן הוא כדז"ל על תוכו

מקורי רש"י: פ) עיין תיוב"ע ועיין ב"ר פ' מט יג. פא) ע"ז ד' א וכן תיוב"ע. פב) תנחומא א וירא אות ח, תנחומא ב וירא אות י. פג) תנחומא א שם, ועיין ב"ר פמ"ט ע. פד) תנחומא ב שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט: כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם: כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר: כח אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה

אונקלוס

(נ"י הֲדַיָּן) כָּל אַרְעָא לָא (נ"י בְּרַם) יַעְבֵּד דִּינָא: כו וַאֲמַר יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן: כז וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְעַן שָׁרִיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עָפָר וְקִטָּם: כח מָאִים יַחְסְרוּן חַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל

אבן עזרא

כצדיק כרשע. כאשר יתחברו שני כפי"ן (צא) היא דרך קצרה (צב) והטעם והיה הצדיק כרשע, והרשע כצדיק (צג) וכן „כי כמוך כפרעה" (למטה מד יח) (צד) „כעמי כעמך" (מ"א כב ד) „כחשכה כאורה" (תהי' קלט יב) (צה) ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ (צו). **כו** וטעם בתוך העיר. (צז) שהם יראים את השם בפרהסיא, וכן „שוטטו בחוצות ירושלים" (ירמיה ה א) (צח): **כז** ואין מלת הואלתי. כמו החילותי (צט) רק פי' רציתי (ק) [לו], „וכן הואיל משה" (דברי' א ה) (קא) [לז], וכ"ף מלת אנכי נוסף, או הם שתי מלות (קב) והטעם אחד [לח] וטעם אנכי עפר ואפר, כי עפר הייתי ואפר אשוב (קג) והעיקר על יסוד הגוף והם העצמות (קד): **כח** אולי יחסרון חמשה, והטעם

רש"י

של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו' לכל המקום. לכל הכרכים. לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) הואלתי. רציתי כמו ויואל משה: ואנכי עפר ואפר. וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר ע"י נמרוד לולי

קרני אור

של דבר ומקום הפנוי אין מספיקין לכתוב אלא של רשות (שבת יא א) אי יהבין ליה כל חללא דעלמא (ב"מ מט א), כל שיש בו חלל טפח (ברכות יט, ב): [לו] ורוו"ה פי' מענין השכמה, ופי' הואלתי השכמתי דעתי, כדבר שיש להסתפק אם לעשותו, אם לחדול, כשמסכימין לעשותו, יאמר הואיל לעשותו, וכן „ויואל משה" (שמות ב כא) „הואילו ופנו בי" (איוב ו כח): [לז] ואונקלס תרגם שם „שרי" מלשון התחלה, ופה תרגם „אסגיתי" מלשון רבוי, וכן פי' ר"ש ן' פרחון (מחברת הערוך שרש יאל) וז"ל „הואלתי לדבר אל ד', פי' הרביתי, וכן „הואלנו ונשב" (יהושע ז ז) „הואיל הלך אחר צו" (הושע ה, יא) פי' הרבה, „ויואל משה לשבת את האיש" (שמות ב כא) עמד עמו הרבה" והרא"ד בביאורו כתב „אבל מה שתרגם אונקלס אסגיתי לשון רבוי לא ידעתי לכוונו", והנה בקצת ספרים הגי' פה בת"א „שריתי", ועיין באו"ג שכתב „הואלתי" „שריתי" והגיהו „אסגיתי" עכ"ל. ולפי הנראה היתה הגי' לפני הרד"ק ז"ל ג"כ פה בת"א „שריתי", וז"ל הרד"ק בפי' (ש"ב ז כט) על הפ' „ועתה הואל וברך וגו'", „הואל ענין רצון וחפץ, כמו „ויואל משה" „הואל נא ולין" „הנה נא הואלתי", ויו"ת לשון התחלה „שרי" כמו שתרגם אונקלס הנה הואלתי הראשון „שריתי", ובת"א דפוס שביוניטה הגי' „אסגיתי": [לח] וחכמי הלשון הבדילו בין אני ואנכי, אנכי מורה על עצם הדבר, ופעולתו של המדבר, כאלו אמר אני עצמי עשיתי זה, אבל אני מורה על המדבר בעדו לבד, ואין בלשון הזה שיהי' מבטא על עצמו, והוא היפך מלת אתה, כי אני למדבר, ואתה לנוכח, והתי"ו

יהל אור

הדמיון: (צב) פי' כאשר יתחברו שני כפי' הדמיון יורו על הפלגת הדמיון וחוזק השווי ביניהם, ותהיה הכוונה זה כזה וזה כזה, רק שקיצר בלשון וכן כתב הרד"ק בהתחבר שני כפי' הדמיון הוא לקצר הענין: (צג) וכן פה פירושו, והיה כצדיק כרשע, והרשע כצדיק שניהם שוים, רק שקיצר בלשון: (צד) ופי' שם הח' ז"ל „אתה כמלך והמלך כמוך, וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה, והיא דרך קצרה": (צה) וכן פי' שם הח' ז"ל „ומלת כחשכה כאורה דרך קצרה, „כעבד כאדוניו" „כעמי כעמך" והטעם עמי כעמך ועמך כעמי אין הפרש ביניהם": (צו) אם כל הארץ אתה שופט והעמידנה במשפט לא תעשה משפט במקום ממנה, זה לא יתכן: (צז) ר"ל אחר שאמר בסדום מה טעם בתוך העיר: (צח) פי' בפרסום: (צט) זה הוא דעת יונ"ע שתרגם „שריתי" לשון התחלה: (ק) וכן פי' רש"י ז"ל, רציתי, ופי' רציתי לדבר עוד אל ד' וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך והרלב"ג „ענין הרצון והחפץ": (קא) והנה הח' ז"ל הביא ראיה מהפ' „הואיל משה" שענינו הרצון, ושם (בדברים א ה) פי' מלשון התחלה, וברצות השם כשאגיע אל מקומו אפרשנו: (קב) אני ואנכי: (קג) וזה הוא ודוי הצדיקים, וכן דוד הע"ה אמר (תה' קג יד) „כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו" וכן אמר איוב (איוב מב ו) „על כן אמאס ונחמתי על עפר ואפר": (קד) וכן פי' הח' ז"ל (למעלה ג יח) „כי העצמות תולדותם מהעפר, ועל כן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

התשחית בחמשה את־כל־העיר
ויאמר לא אשחית אם־אמצא
שם ארבעים וחמשה: כט ויסף
עוד לדבר אליו ויאמר אולי
ימצאון שם ארבעים ויאמר לא
אעשה בעבור הארבעים:
ל ויאמר אל־נא יחר לאדני
ואדברה אולי ימצאון שם שלשים
ויאמר לא אעשה אם־אמצא שם
שלשים: לא ויאמר הנה־נא הואלתי
לדבר אל־אדני אולי ימצאון שם
עשרים ויאמר לא אשחית בעבור

אונקלוס

בחמשא ית כל קרתא
ואמר לא אחבל אם
אשכח תמן ארבעין
וחמשא: כט ואוסיף עוד
למללא קדמוהי ואמר
מאים ישתכחון תמן
ארבעין ואמר לא אעבד
גמרא בדיל ארבעין:
ל ואמר לא כען יתקף
קדם (נ״י רוגזא) דיי
ואמלל מאים ישתכחון
תמן תלתין ואמר לא
אעבד גמרא אם אשכח
תמן תלתין: לא ואמר
הא כען שריתי למללא
קדם יי מאים ישתכחון
תמן עשרין ואמר לא
אחבל בדיל עשרין

רש״י

רחמיך חסר עמדו לי פה): (כח) התשחית בחמשה. והרי הן ט׳ לכל ככר ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם פו): (כט) אולי ימצאון שם ארבעים. וימלטו ד׳ הככרים. וכן שלשים יצילו ג׳ מהם או כ׳ יצילו ב׳ מהם

אבן עזרא

אולי תחסר עשירית מהמספר (קה) [לט], וטעם התשחית בחמשה בעבור החמשה שיחסרו את הכל (קו) ואח״כ אמר, אולי יחסרון התשיעית מהמספר (קז) אשר אמרתי, אם ימצאון שם לא אשחיתם, וטעם לא אעשה בעבור הארבעים, לא אעשה השחתה (קח) [מ] ושלא יאריך חבר שני האחרונים (קט) אחר כן, אם יחסר הרביעית (קי) גם השלישית (קיא) גם החצי (קיב), וי״א למה לא הבתית מעשרה, בעבור היות שנים בכל עיר, כי חמש ערים היו (קיג) וזה איננו נכון, בעבור שאמר בסדום לבדה (קיד) ואע״פ שחכמינו ז״ל העתיקו (קטו) שאין תפלה בצבור פחות מעשרה, גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו (קטז) [מא]:

יהל אור

כן הם כבדות, ואין להם הרגשה והם מוסדי הגוף״: (קה) ממספר חמשים: (קו) פי׳ תשחית הכל, ולא תשא למקום בעבור הארבעים וחמשה לדיקים אם יהי׳ בה: (קז) ממספר חמשה וארבעים והם המשה: (קח) כמו שאמר לא אשחית כי הענין אחד: (קט) שני פעמים חמשה, כי מתחלה הפחית המשה, ואח״כ הפחית עשרה: (קי) מן ארבעים ויקש על שלשים: (קיא) מן שלשים ויקש על עשרים: (קיב) מן עשרים ויקש על עשרה: (קיג) ולכן ביקש עד עשרה להציל החמשה עירות: (קיד) וכמו שפי׳ (למעלה פסוק כד) כי ביקש על סדום בעבור שהי׳ לוט שם: (קטו) כן הוא בג׳ (ברכות ז, ב, מז ב, מגילה כא ב): (קטז) והוא כעין אסמכתא לדבריהם ז״ל שהרי לא התפלל על פחות מעשרה

קרני אור

לגופה הוא הבלעת סט״ן כי היה ראוי שיאמר ככנוי הנכח אתה, ובתרגום אנת, אבל מלת אנכי, אין לו טכח, כי מרמז על עצמו, וכן פי׳ רב״ח ע״פ „גם אני ידעתי כי בתם לבבך״ (למטה כ ו) „אנכי יותר פנימי מן אני״ ועיין למטה כז יט קרני אור הערה ד, ובפי׳ הח׳ ז״ל (שמות ג יא) ובביאורי שם מה שהארכתי בזה: [לט] ידוע שרוב „אולי״ כמו „אלו״ ולכן בא אחריו המעשה, כמו זה התשחית וגו׳, וכן אולי לא תאבה (למטה כד ה) השיב אשיב וגו׳, וכן טלס: [מ] בארבעים, ובשלשים, כתיב לא אעשה, ובאחר לא אשחית, וסימן פי״ן אעשה באות בכפים, וכן שך הרכפים ובשלשים (ן׳ מלך): [מא] והוסיף אברהם לבקש עליהם מדרגה אחר מדרגה, עד שגיעו לעשרה, להיותו המספר המצרה

מבקרי רש״י: פה) עיין ב״ר פמ״ט יא, ילקוט ר׳ פ״ג פו) ב״ר פמ״ט ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָעֲשָׂרִים׃ לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר
לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי
יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא
אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ לג וַיֵּלֶךְ
יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־
אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃
שלישי יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים
סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־
סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם

אונקלוס

לב וַאֲמַר לָא כְעַן יִתְקַף
קֳדָם יְיָ וַאֲמַלֵּל בְּרַם
זִמְנָא הָדָא מָאִים
יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן עַשְׂרָא
וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל בְּדִיל
עַשְׂרָא׃ לג וְאִסְתַּלַּק
יְקָרָא דַּיְיָ כַּד שֵׁצִי
לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם
וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרֵהּ׃
א וְעָלוּ תְּרֵין מַלְאֲכַיָּא
לִסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט
יָתֵב בְּתַרְעָא (נ"י בְּתְרַע)
דִסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם
לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל

אבן עזרא

לג ואברהם שב למקומו. אל חברון, וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים (קיז) ומשם ישקיף על פני סדום (קיח) ואעפ"י שהוא כתוב „וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום" (למטה יט כז כח) אחר צאת השמש היה (קיט) כי לא נהפכה סדום בלילה כי כן העיד הכתוב (קכ):

א יפי' בערב. בפנות מצרים (א): אפים. עד

רש"י

או י' יצילו את כולם פז): (לב) אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא ביקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורן. ועל ט' ע"י צירוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין פח): ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגו' והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבואו שני המלאכים סדומה להשחית. אחד להשחית את סדום ואחד להציל את לוט הוא אותו שבא לרפאות את אברהם והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו פט): (א) המלאכים. ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים א). ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים ב): בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמוד עליהם סנגוריא ג): ולוט ישב בשער סדום. ישב כתיב ד) אותו היום מינוהו שופט עליהם ה): וירא לוט וגו'. מבית אברהם

קרני אור

יותר מעטי, שיתכן שידבק בו ההשגחה מפני הרבוי, ר"ל שהאנשים הטובים כשיהי' עשרה תתחדש כהן השגחה מפני הרבוי זולת ההשגחה הראויה לכל אחד ואחד מהם, ולזה אחז"ל שאין דבר שבקדושה בפחות מעשרה (רלב"ג):

יהל אור

מעשרה: (קיז) וכן פי' הרלב"ג, כי זאת הנבואה באתהו בדרך רחוקה מעט מאהלו מעת לכתו ללוית אלו האנשים ועיין (למעלה יח יג הערה נו): (קיח) כי משם עד סדום לא יהיה רחוק כ"כ כמו מחברון, ובאפשרי יהי' לו להשקיף על סדום: (קיט) ואז יצא חוץ מאהלו ובא אל המקום אשר הגיע לו שם זאת הנבואה בהפרד האנשים הנביאים ממנו או המלאכים, אשר התפלל לשם ית' על דבר הצלת סדום: (קכ) למטה (יט כג) „השמש יצא על הארץ" ואח"כ וד' המטיר, כדעת הרמב"ן שלא נעשה דבר עד שבא לוט צוערה:
(א) בשמות (יב ו) בפי' „בין הערבים" אמר הח' ז"ל שם. „כי שני ערבים הם, האחד עריבת השמש, והוא עת ביאתו תחת הארץ, והשני ביאת אורו הנראה בעבים, והנה יש ביניהם קרוב.
משעה

מקורי רש"י: פז) וכן תיוב"ע. פח) תנחומא א שם ב"ר פמ"ט יד. פט) ב"ר פ"נ ב, תנחומא א שם, תנחומא ב וירא אות טו וכו', וע"ש בהערה נו. א) ב"ר שם. ב) ב"ר שם תנחומא ב וירא אות כ. ג) ב"ר פ"נ א תנחומא ב וירא אות כא. ד) עיין מקורי רש"י למעלה יח א ועיין מדרש במואל הוצ' רש"ב פ"א. ה) ב"ר פנ"ת ג פ"נ ג פנ"ת ז תנחומא ב וירא אות כא פדר"א פכ"ה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וישתחו אפים ארצה: ב ויאמר הנה
נא אדני סורו נא אל בית עבדכם
ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם
והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי
ברחוב נלין: ג ויפצר בם מאד
ויסרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש
להם משתה ומצות אפה ויאכלו:
ד טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי

אונקלוס

אפוהי על ארעא:
ב ואמר בבעו כען
רבוני זורו כען לבית
עבדכון וביתו ואסחו
רגליכון ותקדמון ותהכון
לארחכון ואמרו לא
אלהן ברחובא נבית:
ג ואתקף בהון לחדא
וזרו לותה ועלו לביתה
ועבד להון משתיא
ופטיראפא להון ואכלו:
ד עד לא שכיבו ואנשי
קרתא אנשי סדום אקיפו

רש"י

למד לחזר על האורחים ו): (ב) הנה נא אדני. הנה נא אתם הדוגים לי אחר שעברתם עלי. ד"א הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה: סורו נא. עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסים שם לכך נאמר סורו ז): ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואח"כ לרחוץ. ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה רחצו רגליכם אלא כך אמר לוט אם כשיבואו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר לינו תחלה ואחר כך רחצו ח): ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה. מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול ט): כי ברחוב נלין. הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלון: (ג) ויסרו אליו. עקמו את הדרך לצד ביתו י): ומצות אפה. פסח היה יא): (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך דרש בב"ר יב) טרם ישכבו והגוי

אבן עזרא

שם אפיו בארץ והם הנהירים (א) שהם גבוהים על הפנים (ג): ב הנה נא אדוני. רבותי (ד), לשון חול (ה) וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם (ו) היא כמשמעה (ז) ואם אחריה אל"ף (ח) הפתוח בפתח קטן (ט) טעמה שיסור ממקומו וילך אל הקורא, או אל המקום הנקרא, כמו „סורה אלי" (שופ' ד יח) (י): ויאמרו לא. אם לא תפצר (יא) וזאת המלה (יב) רבוי דברים כטעם פיוסים (יג) [א], וכן „ואון ותרפים" הפצר (ש"א טו כג) (יד): ד נסבו. מבנין נפעל (טו). כל

יהל אור

משעה ושלום שעה": (ב) ע"ש בני הנהירים: (ג) לפי שהחוטם הוא האבר היותר בולט על הפנים, ויבוא ברוב בענין הנפילה על הפנים, בתפלה ודרך כבוד, „אפים ארצה ויעתהו" (ש"א כד ט) „ויכרעו אפים ארצה" (דה"ב ז ג): (ד) וכן ת"א ויונ"ע רבוני: (ה) לשון רבים והוא לשון חול: (ו) ר"ל אם המלה שאחר מלת סור התחיל במ"ם, כמו „סורו נא מעל אהלי האנשים" (במד' טז כו): (ז) ופי' העתקה מן המקום: (ז) ובכ"י יש"ר הגי' „ואם אחריה אל": (ט) ר"ל מלת אל שהוא בסגול הנקרא פתח קטן, או מלת אלי, אליו, אלינו, אליה שנשתנה בהם הסגול לתנועה אחרת ועיין בפי' הח' ז"ל (שמות כה ב) ובביאורי שם: (י) וכן פירושו פה באמרו „סורו נא אל", וכתב רש"ד, וכלל נכון הוא ועכ"ז מלאנו גם בלא „אל" אחריה ופירושה שילך אל הקורא, כמו „סורה שבה פה" (רות ד א): (יא) ופי' אם לא תפצר, כדי שלא נאמר במלאכים שינו מפני שסרו אח"כ לביתו: (יב) מלת ויפצר, ובכ"י הגי' „אם לא תפצר ויפצר זאת המלה" וכו': (יג) וכן תרגם יונ"ע „ופייס": (יד) ועניינו רבוי דברים: (טו) מן הכפולים

קרני אור

[א] ואו"ת „ואתקיף" על כוונת ההכרח, כלומר התחזק בם עד שסרו אליו אל ביתו, ומכאן למדו רז"ל (ב"מ פז א) אין מסרבין לגדול, שהרי אמרו לאברהם „כן תעשה

מקורי רש"י: ו) תנחומא א וירא אות יא, תנחומא ב וירא אות טו וכ"א. ז) ב"ר פ"נ ד. ח) ועיין ב"ר שם. ט) ב"ר שם. תנחומא שם, ב"מ פה א פסחים פו ב. י) ב"ר שם. יא) עיין מקורי רש"י למעלה יח י ועיין תוס' ר"ה יא א' ד"ה „אלא". יב) ב"ר פ"נ ס'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־
זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃ ה וַיִּקְרְאוּ
אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם
אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם
לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃
ז וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־
נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ
אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם
וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק
לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר

אונקלוס

עַל בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד
סָבָא כָּל עַמָּא מִסּוֹפֵהּ׃
ה וּקְרוֹ לְלוֹט וַאֲמַרוּ לֵהּ
אָן גֻּבְרַיָּא דִּי אֲתוֹ לְוָתָךְ
לֵילְיָא אַפֵּקִנּוּן לְוָתַנָא
וְנִדַּע יָתְהוֹן׃ ו וּנְפַק
לְוָתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא
וְדַשָּׁא אֲחַד בַּתְרוֹהִי׃
ז וַאֲמַר בְּבָעוּ כְּעַן אַחַי
לָא תַבְאִישׁוּן׃ ח הָא כְעַן
לִי תַּרְתֵּין בְּנָן דִּי לָא
יְדַעָנִן גְּבַר אַפֵּק כְּעַן
יָתְהֶן לְוָתְכוֹן וְעִיבִידוּ
לְהֶן כִּדְתַקֵּן בְּעֵינֵיכוֹן
לְחוֹד לְגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין
לָא תַעְבְּדוּן מִדַּעַם אֲרֵי

אבן עזרא

העם מקצה. שלא היו סמוכים (טז) אל הבית (יז): ה ונדעה אותם. כנוי לשכיבה (יח) [ב]: ו הפתחה. אל הפתח (יט) תי"ו דלת סימן נקבה (כ) ונמצא חסר (כא) [ג]: ח ידעו איש. לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה (כב): האל. (כג) כמו האלה (כד)

רש"י

העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אמר להם רובם רשעים. עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו'. ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית ועל שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקצה. מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם [יג] שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם. במשכב זכר כמו [יד] אשר לא ידעו איש [טו]: (ח) האל. כמו האלה:

קרני אור

כאשר דברתי: [ב] וכן הוא כרז"ל, דמתשובת לוט "הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש" למדנו זה, פי' נתברר כי טעם ונדעה אותם, כטעם אשר לא ידעו איש, וידע אדם עוד את אשתו (למעלה ד' כה) ודומיהם, שהוציא הביאה בלשון ידיעה, ועיין (נזיר כב ב, תנחומא וירא סי' יב) [ג] ור' יונה ן' גנאח פי' מלשון רוממות, כמו "על עיני

יהל אור

הכפולים כי שרשו "סבב": (טז) והגי' בכ"י רמ"ד "שהי' סמוכים ושלא הי' סמוכים": (יז) ובכ"י יש"ר הגי' "שהי' ושלא הי' סמוכים אל הבית", ופי' כן בעבור מלת "מקצה" וכולם נתקבצו להרע לאורחים שבאו: (יח) שרש "ידע" כנוי לשכיבה, וכן "אשר לא ידעו איש" (למטה יט ז) כי הכל נובע מלשון ידיעה ממש, והושאל אל האהבה, ואל ההשגחה, ואל המשגל: (יט) וההי"א שבסוף במקום למ"ד בתחלתה, והפתח הוא החלל שבו נכנסים ויוצאים, והדלת הוא הסובב לנעול ולפתוח: (כ) דעתו שאין התי"ו שרשית בדלת: (כא) ובכ"י נוסף "על דל שפתי", ופי' תי"ו מן דלת סימן נקבה ונמצא חסר, נמצא במקרא חסר התי"ו "נצרה על דל שפתי" (תה' קמא ג) שם מלת "דל" מן "דלת", וכן פי' הה' ז"ל שם וז"ל "מלת דל, כמו דלת, כי התי"ו סימן לשון נקבה, "הדלת תסוב על צירה" (משלי כו יד), והנה הטעם כמו פתחי פיך": (כב) פי' כי בלשון עבר השמש מלה אחת לזכרים ולנקבות, כמו ידעו, אכלו, עשו, רק אם יהי' בוי"ו המהפכת מעבר לעתיד שנקודה פתח, אז יש הבדל שלזכרים יאמר וידעו, ויאכלו, ולנקבות ותדענה, ותאכלנה, אבל כל זמן שזאת הוי"ו הפתוחה לא תהי' נוספת הכל שוה לזכרים ולנקבות: (כג) אל הוא מלת הכנוי הרומז לרבים זכרים ונקבות, ואחרי המתואר כמו פה, "ולהאנשים האל" הגוים האל" (דבר' ז כב): (כד) "מכל התועבות האלה" (ויקרא יח, כו):

אמר

מקורי רש"י: יג) ב"ר שם. יד) פ' א'. טו) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כי־על־כן באו בצל קרתי: ט ויאמרו | גש־הלאה ויאמרו
האחד בא־לגור וישפט שפוט
עתה נרע לך מהם ויפצרו באיש
בלוט מאד ויגשו לשבר הדלת:
י וישלחו האנשים את־ידם ויביאו
את־לוט אליהם הביתה ואת־
הדלת סגרו: יא ואת־האנשים
אשר־פתח הבית הכו בסנורים
מקטן ועד־גדול וילאו למצא
הפתח: יב ויאמרו האנשים אל־

על כן עלו בטלל שרותי: ט ואמרו קרב להלא ואמרו חד אתא לאתותבא והא דאין דינא כען נבאיש לך מדילהון ותקיפו בגברא בלוט לחדא וקריבו למתבר דשא: י ואושיטו גבריא ית ידיהון ואעילו ית לוט לותהון לביתא וית דשא אחדו: יא וית גבריא די בתרע ביתא מחו בשברירייא מזעירא ועד רבא ולאיו לאשכחא תרעא: יב ואמרו גבריא

רש"י

כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי. תרגום בטלל שרותי. תרגום של קורה שרותא: (ט) ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה טז) כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו יז) זרה הלאה יח) הנה החצי ממך והלאה. גש הלאה. המשך להלן בלשון לע"ז טריטידנו"ש ודבר נזיפה הוא יט) לאמר אין אנו חוששין לך ודומה לו כ) קרב אליך אל תגש בי. וכן כא) גשה לי ואשבה. המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך. אתה מליץ על האורחים איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת. ועל שהיה מליץ על האורחים אמרו האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה ביניכו שבאת לגור וישפוט שפוט. שנעשית מוכיח אותנו: הדלת. הסובבת לנעול ולפתוח: (יא) פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון כב): מקטן ועד גדול. הקטנים התחילו בעבירה

אבן עזרא

ויאמר הגאון, כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן (כה) וזה הטעם רחוק, כי גם שתי הלשונות (כו) תמצאם בלשון ארמית (כז) [ד]: יא בסנורים. מלה רביעית (כח) וחברתה במעשה אלישע (כט)

יהל אור

(כה) אמר האל, ואם היה גם מלאך השלישי אמר הלאה, ונראה כי הכלל הזה היה שמור גם אצל רז"ל (ב"ר סד ג) "למה לא נאמר הלאה אלא האל לומר מקלתן אני נותן לך" ודעת הח' ז"ל בפי' על התורה אינו כן, עיין שמות א א שכתב "ומלת אלה גם בהסרין הה"א שוה לזכרים ולנקבות" ובויקרא יח כז, עה"פ "כי את כל התועבת האל", כתב "האל כמו האלה שוה, כמו ההם והמה, ואין זאת דעת הגאון", ועיין (יסוד מורא שער החמישי) שפי' "את כל התועבת האל, על רוכס, והוא כדעת הגאון ז"ל: (כו) ר"ל האל, כמו האלה: (כז) התרגום אחד בלשון ארמית וכן הוא בפי' המיוחס להח' ז"ל (עזרא ה טו): (כח) שרשו "סנור" ארבע אותיות: (כט) (במ"ב ו יח):

קרני אור

למרוס" (ישעי' לח יד), וכן פי' רש"י והרד"ק שם, והוא קרוב מעניינו, שהוא ענין גבהות ורוממות, בעבור שהדלת מתרוממת ומתנופפת. [ד] ובמשנה מקלו "אלור" "הרי הפירות כאלור" (מע"ש ד ה) "אלו מטהרין ואלו מטמאין", (יכמות א ג):

וכן

מקורי רש"י: טז) וכן ת"א. יז) במד' יז ב. יח) ש"א כ כב. יט) כדעת ר' יוסי, עיין ילקוט ברא' רמז קי. כ) ישעי' סה ה. כא) שם מט כ. כב) עיין רש"י יומא פח ב ד"ה "שבבידי".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ
וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא
מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ
אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם
אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה
לְשַׁחֲתָהּ׃ יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־
חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ
צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית
יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי
חֲתָנָיו׃ טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ

אונקלוס

לְלוֹט עוֹד מַן לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן אַתְרָא׃ יג אֲרֵי מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יָת אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי סְגִיאַת קְבִלְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְּחָנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ׃ יד וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל עִם חַתְנוֹהִי נָסְבֵי בְּנָתֵהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי מְחַבֵּל יְיָ יָת קַרְתָּא וַהֲוָה כִּמְחַיֵּךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי׃ טו וּכְמִסַּק צַפְרָא הֲוָה

אבן עזרא

ופירושו מחשך העין והלב (לא) : יב עוד מי לך פה. אם יש לך חתן (לב) : ובניך. (לג) או חתנים שהם כבניך וכבנותיך (לד) [ה], והנה פה טענה ע האומר (לה) כי האחד הלך להציל את לוט (לו) כי הנה שניהם דברו אליו (לז) ועוד „כי משחיתים אנחנו" (פסוק יג), גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו „ותגדל חסדך" (למטה פי' יט) (לח) הוא אמר (לט), „כי לא אוכל לעשות דבר" (למטה פי' כב) (מ) : יד לוקחי בנותיו. ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום (מ) והעד הנמצאות (מא) [ו] : מן וכמו. ויאמר ר' יונה

רש"י

תחלה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם כג) : (יב) עד לך מי פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך. בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סנגוריא עליהם שכל הלילה היה מלין עליהם טובות. קרי ביה מי לך פה כד) : (יד) חתניו. שתי בנות נשואות היה לו בעיר : לקחי בנותיו. שאותן שבבית ארוסות להם כה) : (טו) ויאיצו

קרני אור

[ה] ורש"י ז"ל פי' „אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום", וכן פי' הרד"א כי אם היה שלא הי' ללוט בנים זכרים, הנה אמרו לו בניך ובנותיך לדבר בשלות, כלומר בנים ובנות וכל אשר לך הוצא מן המקום :

[ו] ורש"ר ישי"ג פ"ז, וכתב כי אין הנמצאות מיעוט של המתות שאינן נמצאות עוד, רק הוא לתוספות

יהל אור

(ל) וכן פי' רש"י ז"ל שם „חולי של שממון, רואה ואינו יודע מה הוא רואה", וכן פי' הרמב"ם „מכת עורון ושממון", וכן ת"א „בשברירא" והוא חולי של שגעון וסבוב המוח, ורלב"ג פי' „הוא חולי בעין, ישים צל לפני העין בדרך שלא ישלים הראות", ופה פי' רש"י ז"ל מכות עורון, וכן תיוב"ע „בחוורוריא" והוא ג"כ לשון עורון: (לא) פי' אינו לשאלה, ופירושו אם יש לך פה חתן נשוי או ארוס לבנותיך, כי מלת חתן כולל שניהם : (לב) והיינו הוא וי"ו העטוף והחבור : (לג) כי לא הי' לו בנים זכרים ויהיה וי"ו ובניך ובנותיך וי"ו השואה ולא וי"ו העטוף : (לד) והוא דעת המפרשים שהביא (למעלה יח א) וכן הוא (ב"ר פ' נ, וכן תיוב"ע) : (לה) פי' שהאחד היה משחית והופך את סדום, והאחד היה מציל : (לו) פי' כי תחלת הפסוק הוא „ויאמרו האנשים אל לוט" והנה אינו אחד : (לז) ונראה שהוא היה המציל : (לח) הוא בעצמו השיב לו „כי לא אוכל", ונראה שהוא היה המציל וגם המשחית : (לט) עיין ברדי"א שהשיג ע"ז : (מ) ויפרש לוקחי בנותיו שלקחום כבר, וכן תיוב"ע „חתנוי דנסיבו ברתיה" בלשון עבר, (ובפדר"א פ' כה) ששרפו אנשי סדום אחת מבנותיו הנשואות בסדום : (מא) פי' הנמצאות עתה אצלך, ואמר זה, בעבור שאלו השתי בנות אשר לו עתה לא ידען איש.

כמו

מקורי רש"י: כג) ב"ר פ"נ ח'. כד) וכן הוא במדרש אגדה. כה) ב"ר פ"נ ט'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃ טז וַיִּתְמַהְמָהּ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ

אונקלוס

וְדַחִיקוּ מַלְאֲכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר קוּם דְּבַר יָת אִתְּתָךְ וְיָת תַּרְתֵּין בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכַחַן וּמְהֵימְנָא עִמָּךְ דִּילְמָא תִלְקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא׃ טז וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גֻבְרַיָּא בִּידֵהּ וּבִידָא דְאִתְּתֵהּ וּבִיד תַּרְתֵּין בְּנָתֵהּ כְּרַחֵם (נ״י כַּד חָם) יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְּקוּהִי

רש״י

כתרגומו ודחיקו. מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך בבית להצילם ומ״א יש כו) וזה ישובו של מקרא: תספה. תהיה כלה כז) עד תום כל הדור מתורגם עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה. כדי להציל את ממונו כח): ויחזיקו. אחד שפחד ואין בו כח לברוח (מג) [ו], ומלת סארץ מצרים״ (ירמי׳ לא לב) (נו) והמ״ם סי׳

אבן עזרא

הספרדי המדקדק (מג) כי לא יתכן לומר וכמו עלה השחר (מג) [ו] ושכח „ורבו כמו רבו״ (זכרי׳ י״ד ח) (מד): ויאיצו. ויציקו (מה) כמו אצים לאמר (שמות ה יג) (מו): טז ויתמה מהפירוש שחבר בן אפרים (מז) שאמר כי ויתמהמה מגזרת מה (מח) [ח], והנה שכח כי שני ההיי״ן מפיקין (מט), רק הוא לשון עכוב (נ) [ט] ושרשו משולש (נא) והפ״א כפול (נב): ויחזיקו. יבאר כהוציאם, שם הפועל, ואינו כמו „להוציאם הפועלים, והם המלאכים (נג) ואותם (נד)

יהל אור

כמו שאמר, „הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש״, וא״כ חתניו נקראו על מה שהיה כבר, ופי׳ לוקחי בנותיו שלקחו בנותיו שכבר מתו, והא׳ ז״ל יוכיח מתיבת „הנמצאות״, ורש״י ז״ל יחלק אותם לשנים, ויפרש חתניו הם בעלי ב׳ בנותיו שהי׳ נשואות כבר, ולוקחי בנותיו הם שאותן שבבית ארוסות להן: (מב) עיין ערכו ברא״ש הספר: (מג) דעהו כי למה מהפך הכתוב „וכמו השחר עלה״ ולא „עלה השחר״, מפני שאותיות בכל״ם אינם נופלים על פעל עבר על מלת „עלה״, ע״כ כתוב „וכמו השחר עלה״, ומלת „כמו״ מורה על מלת „השחר״: (מד) והוא ג״כ פועל עבר, ופי׳ שם כמו שרבו במצרים כן ירבו בזמן ההוא: (מה) וענינו דחיקה ונחיצה למהר דבר: (מו) לשון מהירות ודחיקה, וענינים קרובים המה, כי הדוחק על חבירו לעשות איזה דבר הוא ממהר עליו, וכן ת״א ויונ״ע „ודחיקו״: (מז) עיין ערכו ברא״ש הספר: (מח) משני אותיות: (מט) ולדעת הרד״ק במכלל שרשו „מהה״ והעי״ן כפולה, והמה במפיק, כמו גבה תמה, אבל אם „המה״ משרש „מה״ לא שייך מפיק כלל. והרד״ק בשרשיו, חשב אותו בן ד׳ אותיות ושרשו „מהמה״: (נ) וענינו ממשיך להתעכב במקום אחד, או ממשיך בפעולה שהי׳ לו למהר, „חשתי ולא התמהמהתי״ (תה׳ קיט, ס) „ולא יכלו להתמהמה״ (שמות, יב, לט) אין בו איחור אלא העכבה בלבד: (נא) פי׳ השרש הוא משלשה תיבות „מהה״: (נב) המ״ם, והנה המ״ם הראשון הוא עיקר, והשני הוא הכפול ר״ל נוסף: (נג) וכן פי׳ הרד״א, לפי שלוט היה מתעכב, וגם מפני פחדו לא היה יכול לנוס, וארכבתיה דא לדא נקשן, לכן החזיקו בו, (נד) שמוסב על הפעולים שהם בני ישראל: (נה) שהוציאו אותם: (נו) מה באמר

קרני אור

כיאור, מדברי המלאכים שאמרו אליו לא תשתדל עוד להציל את חתניך כי אין פנאי עוד רק לקחת אשתך ובנותיך לפי שנמצאים כעת אתך, ומלת הנמצאות חוזרת גם על אשתך עי״ש וכן פי׳ רנה״ו, ויפרשו חתניו לוקחי בנותיו שהי׳ בנותיו מיועדות להלקח אליהן, ודעתם שלא הי׳ ללוט כ״א שתי בנות ארוסות: [ז] מלת „כמו״ הוא להשערת הזמן, וכן הוא לפרש, שלא עלה השחר עדיין, רק שהיה הזמן קרוב לעליית השחר וכן תיונ״ע „יקאיבון מיסק קריצתא הוה למיסק״ ותהיה כמ״ש „כחצות הלילה״ (שמות יא, ד), וכתב רוו״ה לשון עלית השחר בכמה מקומות, נראה שהוא לשון הסתלקות שחרות הלילה, ובכמה מקומות מצאנו לשון השרה בלשון עליה, ובעבור כי לעת בקר יסור השחרות, וידמה כאלו יעלה. לכן נקרא כן, ועיין (למטה לב כה העלה כב): [ח] וכתב בד״ל, שבתחלה היה דעתו ג״כ שהמלה נגזרת ממלת „מה״ כדעת בן אפרים, שחבירו הממתין לו אומר מה, מה, כלומר מה אתה עושה? מה יש לך עוד להתעכב, או שהמתמהמה עוסק בדבר אחד, וכשחבירו מפציר בו שימהר, אומר לו, מה, מה, כלומר מה אתה מבקש ממני״, ואח״כ חזר בד״ל מדעתו זה, וכתב כי עיקר לשון התמהמה, הונח על המתעכב, מפני שאינו יודע לגמור בדעתו מה יעשה, והוא שואל לזה ולזה מה אעשה, וחבריו יועצים אותו עצות הפכיות, ומתוך כך אינו עושה כלום, והוא מתעכב מהעדר עצה, וכן כהגדת תם מה הוא אומר, מה זאת? : [ט] לשון „תמהמה״ נופל על המתעכב שלא כרצונו, ורק בעבור איזה סבה, שתכריחו להתעכב, ואין כן שרש „אחר״ שהוא על עכבה ברצון כמו „ואחר עד עתה״ (למטה לב ה) ועיין בפתיחה לבית ראשון מס׳ גן נעול ושם הולך להתעכב בעיר לדבר על לב חתניו להצילם, ולולי זאת לא היה מתמהמה רגע: [י] והרמב״ן פי׳,

---

מקורי רש״י. כו) עיין ב״ר שם. כז) דבר׳ ב יד. כח) ב״ר פ״נ יא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִחוּץ לָעִיר: יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם
הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ
אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד
בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־
תִּסָּפֶה: יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־
נָא אֲדֹנָי: יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ

אונקלוס

וְאַשְׁרְיָהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא:
יז וַהֲוָה כַּד אַפִּיקוּ יָתְהוֹן
לְבָרָא וַאֲמַר חוּס עַל
נַפְשָׁךְ לָא תִסְתַּכֵּי לַאֲחוֹרָךְ
וְלָא תְקוּם בְּכָל מֵישְׁרָא
לְטוּרָא אִשְׁתֵּזֵב דִּלְמָא
תִלְקֵי: יח וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן
בְּבָעוּ כְּעַן רִבּוֹנִי (נ"א יְיָ):
יט הָא כְעַן אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ
רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְאַסְגֵּיתָא

אבן עזרא

פעולים (נז): יז אל תביט אחריך. אתה וכל אשר לך (נח) וכן לא תאכל ממנו (נט) [יא]: יח אל נא אדני. חול (ס) [יב] ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק (סא) ויאמר ר' שמואל הספרדי הנגיד ז"ל (סב) כי אל נא מגזרת הואל (סג) ועל דעתי שהוא כמו לא (סד) כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי ואמר לאחד מהם עבדך (סה) שחשב בעיניו שהוא גדול, גם יש במלאכים שרים (סו) [יג] ותי"ו מות מובלע

רש"י

מהם היה שליח להצילו וחבירו להפוך את סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו (כט): (יז) המלט על נפשך. דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול (ל) אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמר (לא) ויעתק משם ההרה ואף עכשיו היה יושב שם שנא' (לב) עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה אע"פ שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון. המלט ל' השמטה וכן כל אמלטה שבמקרא אשמולי"ר בלע"ז וכן (לג) והמליטה זכר שנשמט העובר מן הרחם (לד). כצפור נמלטה (לה). לא יכלו מלט משא. להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני.

קרני אור

והכוון שהוא כמו "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם" (שמות יב לג) אף כאן הי' מוסבים בהם בחזקה למהר לשלחם: [יא] וכתב ע"ז הרמב"ן ז"ל ומה צורך לזה, ואין הטעם בכאן מפני שיעברו על אזהרת המלאך, אבל הוא שהזכירם מדעתו שיגיע להם עונש בהבטה ההיא, והוא הזכיר את לוט לזכותו, וכל השומע ונזכר, הוא את נפשו יציל, וכן הרד"א פי', כי רק על לוט לבדו אמרו, כי אמרו "המלט על נפשך", "אל תביט אחריך", "ואל תעמוד בכל הככר", כי גילו לו שלא תהיה ההפכה בסדום בלבד, כ"א ג"כ בכל ערי הככר, ולא דברו דבר מזה לאשתו ולא לבנותיו, לפי שלא היו ראויות אליו: [יב] ורז"ל (שבועות לה ב מס' סופרים פ"ד ה"ו) אמרו כל אדני הכתובים באברהם קדש, הכתובים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש, שהרי אמרו לו להחיות את נפשו, מי שיש בידו להמית ולהחיות, ויהיה שם השם דבק עם הנה נא, ופי' ויאמר לוט אליהם, אל תאמרו אלי להמלט ההרה, ובקשה ממך ד', הנה נא מצא עבדך, וכתב הרד"ק "ודבריהם תימה", שהרי אמר "ויאמר לוט אליהם", לשון רבים, והמלאך ג"כ יש בידו להמית ולהחיות בשליחות האל, ואפילו הנביאים כמו אליהו ואלישע: [יג] וז"ל "אוהב גר" ויאמר לוט אליהם "אל נא אדני" אמר שבא להצילו:

יהל אור

שאמר הכתוב "אותם": (נז) מוסב על הפעולים, על לוט ואשתו ובנותיו: (נח) כי לא היה כוונתו רק על לוט עצמו, כי אם כוונתו אתה וכל אשר לך, כי אם לא כן למה נענשה אשת לוט: (נט) פי', כמו שאמר השם לאדם הראשון "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו" (למעלה ב יז) היה הצווי ג"כ על זה שאל"כ למה נענשה, כן היה הצווי "אל תביט אחריך" ג"כ לאשת לוט ולכל אשר לו: (ס) וכן פי' רד"ק שהוא לשון חול, ואע"פ הוא לשון רבים, כי לשניהם התחיל לדבר, כמ"ש "אליהם" ואח"ז כפ' השני, הסב דבורו אל האחד אשר חשב שהוא גדול מחבירו: (סא) כי ראוי להיות הנו"ן בפתח: (סב) עיין ערכו ברא"ש הספר: (סג) לשון רצון, התרצה נא אלי, והוא לשון צווי משרש "יאל", כמו מן ידוע הצווי "דע" ככה מן "יאל" הצווי "אל": (סד) אל הוא מלת השלילה, שלילות מציאות פעולה לעתיד לבוא, ובחבור אל מלת "נא" לחזוק הבקשה, "אל נא תהי מריבה" (למעלה יג ח), וכן פי' פה: (סה) לאותו שאמר לו "המלט על נפשך": (סו) ואו"ת "בבעו כען ד'" ולא תרגם מלת "אל" עיין ברא"ס שהקשה פ"ז ועיין "קרני אור"

מקורי רש"י: כט) ב"ר שם. ל) ב"ר שם. לא) לעיל יב ח. לב) לעיל יג ג. לג) ישעיה סו ז. לד) תה' קכד ז. לה) ישעי' מו ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי: כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי: רביעי

אונקלוס

מִבּוּתָךְ דִּי עֲבַדְתְּ עִמִּי לְקַיָּמָא יָת נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּזָבָא לְטוּרָא דִּילְמָא תְּעַרְעִנַּנִי בִּשְׁתָּא וְאֵימוּת: כ הָא כְעַן קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא אֶשְׁתֵּזֵב כְּעַן תַּמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיַּם

רש"י

רבותינו אמרו ששם זה קדש לו) שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות ותרגומו בבעו כען ה' לז): אל נא. אל תאמרו אלי להמלט ההרה. נא לשון בקשה: (יט) פן תדבקני הרעה. כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשי בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל וכשאבא אצל צדיק אני כרשע לח) וכן אמרה הצרפית לאליהו לט) באת אלי להזכיר את עוני. עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשי עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה מ) (כ) העיר הזאת קרובה. קרובה ישיבתה. נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין מא) ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם עד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשנחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה ולוער איחרה ישיבתה אחר ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנאמר אמלטה נא. נא בגימטריא נ"א: הלא מצער היא. והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. בה זהו מדרשו מב) ופשוטו של מקרא הלא

אבן עזרא

בת"ז וָמַתִּי (סו) כי התי"ו והיו"ד סימן היחיד בפעלים, והיה כן בעבור התחברות שני תוי"ן (סז) וכן אותו תשחית וְכָרַתָּ (דברים כ, כ) (סח): כ מצער. קטנה (סט) מגזרת צעיר, והוא תאר השם (ע) ויד), ובא בלא סימן נקבה (עא) כמ

יהל אור

זר: (סו) ר"ל כי צ"ל וּמָתַתִּי, ע"מ קמתי, שבתי: (סז) ר"ל מפני פגישת שני תוי"ן החסירוה, ונכתבה תי"ו השמוש, ותי"ו השרש נחסרה: (סח) צ"ל "וכרתת": (סט) עיר קטנה ומעט אנשים בה: (ע) ר"ל עיר מצער, כי מצער תואר לעיר, אעפ"י שאינה נזכרת, ואין זה כמו מעט מוער (ישעי' י, כה) שהוא שם דבר (עא) כי עיר לשון נקבה, והיה ראוי להיות, הלא מצערת היא: (עב) ע"ש המסכב והמסגל מתוארת האשה כן,

קרני אור

בדפוס ליסבונא, קושטנטינא, ואגורשא הגי' בת"א "בבעו כען רבוני" וגם בג"ת ות"ג, אלא שבהם רבוני לשון יחיד, וגי' יא"ר=ש"א וסביוניטא "בבעו ה'", ורש"י כתב רבותינו אמרו ששם זה קדש וכו' ותרגומו "בבעו כען ה'" ומבא"ד פי' דבריו ואמר, ואין כוונתו שאונקלס תרגם כן כי באונקלס נמצא הסיפך רבוני וכו', רק פי' ותרגומו צריך לתרגם כן ע"כ, והגוסת הראשון עקר לדעתי, שאם היתה כוונת אונקלס לתרגמו קדש לא היה אומר ואמר לוט לכון, אבל ואמר לוט קדמוהי: [יד] וכתב הרד"ק שזכיר בפסוק זה עוד פעם אחרת "הלא מצער היא" לזכור קטנותה כמתחנן אלי לפניהם, ורז"ל פי' (שבת י"ד ספ"ב) מצער מוער, כי מקרוב נתישבה, ואין עונותיה מרובין, ואמרו שם, ישיבתה של צוער לא היתה אלא חמשים ואחת שנה, כחשבון "נא" בגימטריא ושל סדום נ"ב, ועיין ברש"י ותוס' ד"ה ושל

מקורי רש"י: לו) שבועות ל"ה ב' מס' סופרים פ"ד ה"ז. לז) וכן הוא הגי' בדפוס בלגיטה ועיין בביאור מהרז"ו. ובאוהב גר, מה שהעירו ע"ז. לח) ב"ר שם, ועיין ספ"ר פ' ביום השמיני. לט) מ"א יז יח. מ) ב"ר שם. מא) שבת י', ב'. מב) שבת שם ב"ר פמ"ט ו' סד"ע פ"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ
גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־
הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: כב מַהֵר הִמָּלֵט
שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר
עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־
הָעִיר צוֹעַר: כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־
הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה: כד וַיהוָה
הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה
גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־

אונקלוס

נַפְשִׁי: כא וַאֲמַר לֵהּ הָא
נְסֵיבִית אַפָּךְ אַף לְפִתְגָּמָא
הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֵהְפַּךְ
יָת קַרְתָּא דְּבְעֵיתָא עֲלַהּ:
כב אוֹחִי לְאִשְׁתֵּזָבָא תַּמָּן
אֲרֵי לָא אֱכוּל לְמֶעְבַּד
פִּתְגָּמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן
עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְּקַרְתָּא
צוֹעַר: כג שִׁמְשָׁא נְפַק
עַל אַרְעָא וְלוֹט עַל
לְצוֹעַר: כד וַייָ אַמְטַר
עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה
גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן קֳדָם

אבן עזרא

שנל (מג): כד מאת ד. לשון צחות, והטעם מאתו [טו] וכן תמצא בפסוק אחד ה' פעמים

רש"י

עיר קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניצול אלא אף כל העיר אציל בגללך: הפכי. הופך אני כמו (מג) עד בואי (מד). אחרי רואי (מה). מדי דברי בו: (כב) כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן (מו): כי לא אוכל. לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין ב' מלאכים נשלחים לדבר אחד (מז) על כן קרא שם העיר צוער. על שם והיא מצער: (כד) וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו (מח): המטיר על סדם. בעלות השחר כמ"ש (מט) וכמו השחר עלה. שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהי' עובדי לבנה אומרים אילו היה בלילה שהלבנה מושלת לא היינו חרבין ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים (נ): המטיר וגו' גפרית ואש. בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (נא): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן כמו (נב) נשי למך ולא אמר נשיי. וכן אמר דוד (נג) קחו עמכם את עבדי אדוניכם ולא אמר מעבדיי. וכן אמר אחשורוש (נד) בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתי (נה): מן השמים. והוא שאמר הכתוב (נו) כי בם ידין עמים וגו'. כשבא ליסר

קרני אור

„ושל סדום", ועיין ב"ר פמ"ט על הכתוב „ארדה נא" א"ר ירמיה עיקר בלוותה של סדום לא היתה אלא נ"ב שנה, ועיין סדר עולם פ"א, וכתב רוו"ה מלשון ספמים הוא מספר מעט, כמו „במצער אנשים באו" (דה"ב כד כד) ופעמים הוא ימים מספר, כמו „למצער ירשו עם קדשך" (ישעי' סג יח) לימים מועטים וכאן שניהם במשמע: [טו] עיין „יהל אור", ועיין רמב"ן מה שטען על רש"י ז"ל והרא"ם שהביא טענת הרמב"ן

יהל אור

וראוי להיות בסימן הנקבה: (טו) וכן פי' רש"י ז"ל דרך המקראות לדבר כן, „כמו נשי למך" (למעלה ד כג)

מקורי רש"י: מג) למטה מח ס. מד) לעיל טו יג. מה) ירמי' לא יט. מו) עיין ב"ר פ"נ ט. מז) ב"ר פ"נ ב ויא, תנחומא א וירא אות כ ועיין למעלה מקורי רש"י יח א. מח) תנחומא א וארא אות טו, ירושלמי ברכות פ"ט ה"ט ירושלמי סנהדר פ"א ה"א, ב"ר פנ"א ב, שמו"ר פי"ב ד' ויק"ר פכ"ד ב, במד"ר פ"ג ד ועיין בפי' רבי"נ שמות יב כט. מט) פ' טו. נ) ב"ר פ"נ יח. נא) תנחומא ב וירא אות יא. נב) לעיל ד כג. נג) מ"א א לג. נד) אסתר ח ח. נה) ב"ר פ"נ ב תנחומא ב וירא אות כ סנהד לח ב. נו) איוב לו לא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

השמים: כה ויהפך את־הערים
האל ואת כל־הככר ואת כל־
ישבי הערים וצמח האדמה:
כו ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב
מלח: כז וישכם אברהם בבקר
אל־המקום אשר־עמד שם את־
פני יהוה: כח וישקף על־פני סדם
ועמרה ועל כל־פני ארץ הככר

אונקלוס

יי מן שמיא: כה והפך
ית קרויא האלין וית כל
מישרא וית כל יתבי
קרויא וצמחא דארעא:
כו ואסתכיאת אתתה
מבתרוהי והות קמא
דמלחא: כז ואקדים
אברהם בצפרא לאתרא
דשמיש תמן בצלו קדם
יי: כח ואסתכי על אפי
סדום ועמורה ועל כל
אפי ארעא דמישרא וחזא

רש"י

הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום וכשבא להוריד המן מן השמים (נז) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (נח): (כה) ויהפוך את הערים וגו'. ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה (נט) שנאמר (ס) באלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו. מאחריו של לוט: ותהי נציב מלח. במלח חטאה ובמלח לקתה (סא) אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו

אבן עזרא

בני ישראל (עה) [טז]: כה וצמח האדמה. נשרפו האילנות (עו): כו מאחריו. מאחרי לוט (עז) [יז]: נציב. כטעם מצבה (עח) כי נשרפו עצמיה בגפרית, והיתה עם מלח (עט) [יח] כי כן כתוב „גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום" (דברים כט

יהל אור

ולא אמר כשיי, והובא ג"כ בגי' (סנהד' לח סע"ב): (עה) במדבר (ח יט) „ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו, מתוך בני ישראל, לעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד, ולכפר על בני ישראל, ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש", ונכפלו בני ישראל, כאשר הפסוק ידבר מהם ובהם: (עו) אמר זה, לפי שכבר אמר ואת כל הככר שהם הצמחים, ר"ל העשבים, ויפרש צמח האדמה, שנשרפו גם האילנות, וכן נשרף אוירה שלא פרח עליה עוף, כמו שאמר (איוב כח ז) „נתיב לא ידעו עיט, ולא שזפתו עין איה, לא הדריכוהו בני שחץ, לא עדה עליו שחל", ובעלי המסעות יספרו שלא יצמח במחוז ההוא כ"א צמח אחד, כדמות תפוח נחמד למראה, ובתוכו עפר ואפר אשר לא יאכל לכל, ועיין בס' חכמתא רבתא דשלמה סי' יו"ד „וברות חן" מרנה"ו שמביא מסופרים רבים בדבר התפוח הזה: (עז) פי' אשתו שהיתה מאחרי לוט הביטה אחריה, או פי' מאחריו, שקאי על לוט, הלך שהוא אחרי לוט והוא סדום שהי' בורחים משם, לפי שהוא נצטוה אל תבט אחריך: (עח) כמו שהיתה נצבה עומדת, כשהביטה אחריה, כן שבה מלח בקומתה: (עט) כי כל יושבי הערים כן הי' מקצתם נציב מלח, ומקצתם נציב גפרית, ואעפ"י שלא נזכר מלח בהמסרה, עם גפרית היה מלח. ורע"ם כתב שנהפך הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואש, כמו הפך את מימיהם לדם ובהם נהפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה, כאמרו

קרני אור

הרמב"ן והצדיק את רש"י ז"ל: [טז] ורז"ל הוכיחו (ויק"ר פרשה ב, ד) „א"ר יודן בא וראה כמה חיבב הקב"ה את ישראל, שהזכירן ה' פעמים בפ' אחד", והפכ"ו בהעלותך „ה' בני ישראל כתוב בפסוק מלמד שהעבודה כנגד תורה שניתנה בחמשה חומשין": [יז] וכן פי' הרד"ק, אשתו שהיתה מאחריו הביטה אחריה, וכן פי' רש"י ז"ל „מאחריו של לוט" ופי' הרא"ם ותבט אשתו שהיתה מצד אחוריו של לוט, ולא פי' צד פניתה להיכן, והרמב"ן ז"ל פי' שהביטה מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרים להמלט: [יח] וכן דעת רז"ל (ב"ר פ' נא ה) ותהי אשתו ונענשה מדה כנגד מדה, והרלב"ג פי', על סדום שנעשתה נציב מלח, אבל אשתו של לוט מתה בעבור שקרה לה בהביטה מאחרי לוט כארץ סדום לראות מה יקרה לארץ ההיא, והשיג עליו הרד"א, ועיין בטור על התורה בהבאת מה שהוקשה לאביו הרא"ש ז"ל ויפרש ג"כ כי מתה מהעבור שקרה לה והדביקתה המכה, ורב"ת יפרש שדעת הראב"ע „ותהי הארץ" ולא מצאתי זאת בפי' הח' ז"ל ויתכן שדעת רב"ת שהוא מה שפי' הח' ז"ל „והיתה עם מלח כי כן כתוב וכו' שבתחלה פי' הח' ז"ל ותהי על אשתו, ואח"כ יפרש שמלת ותהי שבה על הארץ, אם הוא מה שפי' והיתה עם מלח וכו' לא היא נהפכה לאל מלח, אלא ותהי נציב עם המלח, שהיתה

מקורי רש"י: נז) שמות טז ד. נח) עיין תנחומא א בשלח אות טו, ועיין ב"ר פנ"א ג', ושם, אין דבר רע יורד מלמעלה. נט) ב"ר פנ"א ד', ועיין תנחומא ב וירא אות טו וכב, ילקוט ר' פ"ב ילקוט איוב ר' תתקט"ו. ס) איוב כ"ח ט'. סא) ב"ר פנ"א ה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן: כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט: ל וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו: לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה

אונקלוס

וְהָא סְלֵיק תְּנָנָא דְּאַרְעָא כִּתְנָנָא דְּאַתּוּנָא: כט וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת (נ"י כַּד חֲבַל) יְיָ יָת קִרְוֵי מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יָת לוֹט מִגּוֹ הֲפֵכְתָּא כַּד הֲפַךְ יָת קִרְוַיָּא דִּי הֲוָה יָתֵב בְּהוֹן לוֹט: ל וּסְלֵק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵהּ עִמֵּהּ אֲרֵי דְחֵיל לְמִתַּב בְּצוֹעַר וִיתֵב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵהּ: לא וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר

אבן עזרא

כב) גם זה הפסוק (פ) יורה שנמלטה צוער (פא), גם כן אמר המלאך (פב) [יט]: **כח** כקיטור. כעשן מגזרת קטורת (פג): הכבשן. מקום אש דולקת תמיד (פד): **כט** אשר יש בהן. באחת מהן (פה) וכן „ויקבר בערי גלעד" (שופ' יב ז) (פו) [כ], „בן אתונות" (זכרי' ט ט) (פז), „באש ישרפו אותו ואתהן" (ויקרא כ יד): (פח) **לא** ותאמר הבכירה. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה (פט) [כא].

רש"י

אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור. תימור של עשן טורק"א בלע"ז: הכבשן. חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכור אלהים את אברהם. מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקב"ה עליו סב): (ל) כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה

קרני אור

ארץ סדום גפרית ומלח: [יט] וכתב רו"ה האומר בהלייתה אל גפרית ומלח נדמה לה, לא ראה שנאמר „כי לא תוכל וגו' עד בואך שמה" והיא לקחה כדרך, ועיין בטור על התורה בזה הוא שהוקשה לאביו הרא"ש ז"ל שבאתי (למעלה הערה יח): [כ] ודעת רז"ל (קהלת רבה פ' יוד) שנקבר בערים רבות, מפני שמת בנשירת איברים, ואבר במקום שנפל שם נקבר, ועיין ברלב"ג שם שפי' וכתב „והנכון אלי כי יפתח מפני שלא הבהיר את"יו בן או בת יהי' נקרא בהם שמו, לזה שיקברו עצמותיו בכל ערי גלעד קלא פה, וקלא פה, כדי שיהי' לו זכר באותן המקומות שהציל מיד מלך בני עמון": [כא] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל „כי אין צורך,

יהל אור

כאמרו גפרית ומלח שריפה כל ארצה, כמשפט כל להות תפל מעורב עם הלקים שרופים, וכן פי' הרד"א: (פ) אשר הזכיר „כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצביים": (פא) כי לא הזכירה: (פב) למעלה (פסוק כא) „הנה נשאתי פניך וגו', לבלתי הפכי את העיר אשר דברת": (פג) וקטורת ענינו סמים נעשנים, „מקטרת מור ולבונה" (שיר ג ו) פי' שבגדיה מעושנים בסמים, ויאמר פה על העשן הגולה מן ארץ הנהפכת ברעש מאש וגפרית שתחת המקום ההוא: (פד) כן נקרא המקום ששורפין בו האבנים לסיד, או אשר מבשלין בו כלי החרס, והאש דולקת בה תמיד: (פה) כדעת ר"מ (מכות כב א) על פי' „עושה אלה לא ימוט לעולם" (תה' טו ה) וכן „אל תטמאו בכל אלה" (ויקרא יח כד) באחת מכל אלה: (פו) פי' באחת מערי גלעד, ועיין בפי' הח' ז"ל (אסתר ב כג): (פז) פירושו בן אחת האתונות: (פח) בויקרא (כ יד) „ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה, ומה היא באש ישרפו אותו ואתהן" ופי' שם הח' ז"ל „זאת או זאת, אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן היפך הדבר", ופי' אחת מהן, והיא האחרונה שנשאת באיסור, והובא בסנהד' (דף עו ב) „ת"ר אותו ואתהן אותו ואת אחת מהן דברי ר"י" ועיין ספרא קדושים פי' קיב, ובהתוה"מ שם: (פט) ובמג"ט הגי' „יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה

מקורי רש"י: סב) ב"ר פנ"א ו'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא
עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה
נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ
וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־
אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא
הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־
יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃ לד וַיְהִי
מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־
אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי
שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃

לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלַנָא
כְּאוֹרַח כָּל אַרְעָא׃ לב אִיתָא
נַשְׁקֵי יָת אֲבוּנָא חַמְרָא
וְנִשְׁכּוּב עִמֵּהּ וּנְקַיֵּם
מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ לג וְאַשְׁקִיאָה
יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא
הוּא וְעָלַת רַבְּתָא וּשְׁכִיבַא
עִם אֲבוּהָא וְלָא יְדַע
בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְקִימַהּ׃
לד וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי
וַאֲמֶרֶת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא
הָא שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם
אַבָּא נַשְׁקִנֵּהּ חַמְרָא אַף
בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי
עִמֵּהּ וּנְקַיֵּם מֵאֲבוּנָא

רש"י

לסדום: (לא) אבינו זקן. ואם לא עכשיו אימתי, שמא ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין בארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול [סג]: (לג) ותשקין וגו'. יין נזדמן להם במערה [סד] להוציא מהן שני אומות: ותשכב את אביה. ובצעירה כתיב ותשכב עמו צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה לימדה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד (הרי כאילו לא נכתב ובקימה) [סה] לומר שבקימה ידע ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות. (א"ר לוי כל

אבן עזרא

והבנות חשבו, כי אש וגפרית היה בכל הארץ כמבול המים (?) [כב]: לג בְשִׁכְבָהּ. שם הפועל (?), ואם היא בחירק (?), וכן „בְשִׁבְרִי לכם" (ויקרא

יהל אור

מהה בתחלה" כי יש הפרש בין מלת בכירה, למלת גדולה, כי פי' גדולה היא גדולה בשנים, אעפ"י שאיננה בכירה, ופי' בכירה כמו בכור, והטעם שהוא פטר רחם וידוע כי שתי בנותיו הנשואות היו גדולות מהשתים שאיננה נשואות, ואיך קראה הכתוב לגדולה שבקטנות הבכירה, וע"כ הוצרך לפרש שהיתה הבכירה לזאת האשה האחרת שנעשית נציב מלח, והשתים בנות הנשואות היו מאשה אחרת: (ג) פי' בעבור שאמרה ואין איש בארץ לבוא עלינו, וכן פי' רש"י ז"ל סבורות היו שכל העולם נחרב, וכן פי' הרשב"ם ז"ל, ברבותינו בעלי התוס' עה"ת מביא בשם הה' ז"ל איש אין בארץ וגו' כי הי' מחזיקות עצמן כמיוחסות" ולפנינו לא נמצא בפי'

קרני אור

כי הבכירה היפך צעירה, כל גדול באחוה יקרא בכור, וכל קטן ממנו צעיר לו, וכן ת"א „רבתא", כי בכל מקום שהכוונה במלת בכור על הפטר רחם לאמו, או הראשון לאביו מתרגם אונקלס בוכרא": [כב] וכתב הרד"ק, כי רוב המפרשים פי' כן, וזה רחוק, שהרי צוער היה מצוער בלא נהפכה, וכן יש להם לחשוב, כי שאר הארץ ג"כ לא נהפכה, גם במעט מאביהן. כי סדום ועמורה מלבד יושביה נהפכה, וטוב הוא מה שמצאתי בשם „יוסף קרא" כי אמרה הבכירה לא נמצא באדם שירצה לקחת אותנו לנשים כי יאמרו מאנשי ההפיכה הן, ואין ראוי להתחבר עמהן, והרמב"ן ז"ל פי', שחשבה כי בגלות אביה משם נכחתה לצוער, ורע"ם פי', כי איש אין בארץ, לא בכל העולם, אלא בגליל זה, אין איש בזה הגליל ראוי לבוא עלינו, כדרך כל הארץ, שמנהג הוא

הה' ז"ל, וכתב הגאון שי"ר (מ"ע לג ה"ד 279) מה שמובא בס' דעת זקנים עה"ת בשם הרא"ש, ולא נמצא לפניני הוא מנוסח אחר כתב תלמידו: (לא) מקור עם הכנוי: (לג) ומשפטו בקמץ ומפעים נמלאו בהירק לגזרת פעל

מקורי רש"י: סג) ב"ר פ' נ"א ת' פס"ל פ' מב אגדת בראשית פ' כה. סד) תנחומא. א, כבלת אות יב כ"ר שם. מכילתא דשירה פ"ב. ספרי עקב טו. סה) נזיר כג א הוריות י' ב כ"ר פנ"א ת' במד"ר פ"ג יג אדר"נ פל"ד ד מס' סופרים פ"ו ה"ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לה ותשקין גם בלילה ההוא את אביהן יין ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא ידע בשכבה ובקמה:
לו ותהרין שתי בנות לוט מאביהן:
לז ותלד הבכירה בן ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום:
לח והצעירה גם הוא ילדה בן ותקרא שמו בן עמי הוא אבי בני עמון עד היום: ס
כ א ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר:
ב ויאמר

אונקלוס

לה ואשקיאה אף בליליא ההוא ית אבוהן חמרא וקמת זעירתא ושכיבת עמיה ולא ידע במשכבה ובקימה:
לו ועדיאן תרתין בנת לוט מאבוהן:
לז וילידת רבתא בר וקרת שמה מואב הוא אבוהון דמואבא עד יומא דין:
לח וזערתא אף היא ילידת בר וקרת שמה בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין:
א ונטל מתמן אברהם לארעא דרומא ויתיב בין רקם ובין חגרא ואתותב בגרר:
ב ואמר אברהם על שרה

אבן עזרא

כו כו (לג): לז מואב. כמו מאב (לד) [כג], וטעם עד היום, שלא התערב עמם גוי זר, או זה הדבר ידוע עד היום (לה) [כד]:

ב אל שרה אשתו, כמו על (א), וכן „אל הנער

רש"י

מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילין אותו מבשרו סו): (לו) ותהרין וגו'. אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה סז) אלו שלטו בעצמן ונתעברו מביאה ראשונה סח): (לז) מואב. זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלה שכר בימי משה שנאמר בבני עמון סט) אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחמו בם אבל לצערן התיר לו ע): (א) ויסע משם אברהם. כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם א). ד"א להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו ב): (ב) ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבית פרעה ע"י כן ג):

קרני אור

שלא תגלה האשה אלא להגון לה", וכזה מבואר מה שהבאתי ביפל א"ר מה שהביאו בעהתו"ס' בשם הת' ז"ל „כי הי' יחזקות עצמן כמיוחסות": [כג] ובג' (ב"ק לח ב, ב"ר פ' נא יא) בוא וראה שאין הקב"ה מקפח אפילו שיחה נאה, דכתיב ותקרא שמו מואב שביזה את אביה ואמרה שמו מואב, מאב, אמר הכתוב (דבר' ב ט) „אל תצר את מואב, ואל תתגר בם מלחמה", מלחמה אי אתה עושה עמהן, אבל אתה עושה בם אנגריא, אבל הצעירה ע"י שאמרה בלשון כבוד „בן עמי" אמר הכתוב „אל תצורם ואל תתגר בם", כל עיקר: [כד] ורמב"ן יאמר כטעם הכתוב הזה, באם בשם מולידתה, או אומות מאיש אחד, ומנחיל להם ארצות, תקרא האומה ע"ש האיש ההוא, ולא ע"ש אבותיו שקדמו, וכן מואב ועמון, שלשלת היחס, מתחיל מאלה השני בנים לא מלוט אביהם, ולא מהרן אבי אביהם, וזהו שאמרה תורה, על בן הבכירה „הוא אבי מואב", ועל בן הצעירה „הוא אבי בני עמון". ואמר עד היום כזמן מ"ת ג"כ נקראת ע"ש שני הבנים

יהל אור

פעל: (לג) ופי' הת' ז"ל שם ג"כ „שם הפועל, ובא שבור (פי' בחירק) כמו בשכבה ובקומה": (לד) וכן דרשו רז"ל (ב"ר פ' נא, ייד נזיר כג ב) אל תקרי מואב אלא מאב, כי לא היתה צנועה ופירשה הדבר שנולד מאביה, ורע"ם פי' שרצו להורות בזה שלא נתעברו מאדם בלתי הגון: (לה) בימי משה, וכן כתב הרשב"ם, „וכן כל עד היום, עד ימי הסופר שכתב את הדבר": (א) וכן פי' רש"י ז"ל „וכיוצא בו אל הלקח

מקורי רש"י: סו) ב"ר פנ"א ס, ושם בשם ר' נחמן בר חנין, ועיין הוריות שם. סז) יבמות לד א. סח) ב"ר שם פסי"ר פ' מב. סט) דבר' ב ט. ע) ב"ק לח ב הוריות שם, ב"ר פ' נא יא. א) ב"ר נב א ופ"ד ב', פסי"ר פ' מ"ב. ב) ב"ר פ' נב ד. ג) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אברהם אל־שרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את־שרה: ג ויבא אלהים אל־אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על־האשה אשר־לקחת והוא בעלת בעל: ד ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם־צדיק תהרג: ה הלא הוא אמר־לי אחתי הוא והיא־גם־הוא אמרה אחי הוא בתם־לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת:

אונקלוס

אתתה אחתי היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית שרה: ג ואתא מימר מן קדם יי לות אבימלך בחלמא דליליא ואמר לה הא את מית על עיסק אתתא דדברתא והיא אתת גבר: ד ואבימלך לא קרב לותה ואמר יי העם אף זכאי תקטול: ה הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא אף היא אמרת אחי הוא בקשיטות לבי ובזכאות ידי עבדית דא:

רש"י

אל שרה אשתו. על שרה אשתו וכיולא בו ד) אל הלקח ארון וגו' ואל מות חמיה שניהם בלשון על ה): (ד) לא קרב אליה. המלאך מנעו ו) כמו שנאמר ז) לא נתתיך לנגוע אליה: הגוי גם צדיק תהרוג. אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כמו שאתה אומר להרגני ח): (ה) גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמורים (פירוש שומרי גמלים ורועי חמורים שלה). את כולם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא ט): בתם לבבי. שלא דמיתי לחטוא: ובנקיון כפי. נקי אני מן החטא

אבן עזרא

הזה' (ש"א, א, כז) (ג) [א] ובא המלאך בחלום אל אבימלך, בעבור כבוד אברהם (ג) [ב], ופה כתוב לקיחה (ו) וכן עם פרעה (ה) רק על פרעה הביא נגעים גדולים, ועל ביתו, ונגעי אבימלך וביתו לא הי' כן, כי צדיק היה מפרעה (ו) וטעם הגוי גם צדיק תהרוג (ו), בעד נפשו וביתו

יהל אור

ארון וגו' ואל חמיה (ש"א ד כא) שניהם בלשון על': (ב) שפי' גם ג"כ „על": (ג) ולא היה זה חלום של נבואה אבל היה במדרגת החלומות הצודקים כמו שזכר המורה בפמ"א מהחלק השני, והנה עשה השם ית' זה הפלא בעבור השגחתו על אברהם נביאו, ועיין קרני אור: (ד) „ויקח את שרה": (ה) (למעלה יב טו) „ותקח האשה בית פרעה", ויקשה לו מדוע לא הענישו את אבימלך ג"כ כמו שהעניש את פרעה: (ו) וכן פי' הרלב"ג, שיותר רעים הי' המצרים לענין העריות מהפלשתים, והפלשתים מהכנענים, ולזה תמלא שפרעה מלך מצרים לא הסכים שישאר שם אברהם אחר שנודע לו שרה היא אשתו, כי לא יוכל לשמרו שם שלא יהרגוהו המצריים על דבר אשתו, ואולם אבימלך הסכים שישאר שם אברהם, ולזה אמר לו „הנה ארצי לפניך": (ז) שכינה ר"ע בשם גוי:

קרני אור

הכנים הכלה, ארץ מושב וארץ סמון לא ארץ לוס: [א] ויתכן שלא אמר לשון „על" כי כזה היה משמעותיה, דבלא כפניה אמר כן, לכן אמר „אל" שמשמעותיה כפניה, גם היא נתרצה לומר כן כמאמר אבימלך „גם היא אמרה אחי הוא" (למטה כ, ה) וכן פי' החזקוני „כפניה אמר אחותי היא והיא שותקת": [ב] והמורה בפמ"א מהחלק השני כתב „אמנם מה שיאמר בו ויבא אלהים אל פלוני בחלום הלילה, אינה נבואה כלל ולא האיש ההוא נביא, כי ענינו שבא הספור מאת השם לאיש ההוא, ואח"כ ביאר

לכן

מקורי רש"י: ד) ש"א ד' י"ט. ה) עיין ש"י ברא' ל"ז לה. ו) עיין ב"ר שם. ז) פ' ו'. ח) ב"ר פ"נ ו. ט) תנחומא ב' וירא אות כב ב"ר שם.

ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם
אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ
זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ
מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ
אֵלֶיהָ׃ ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ
כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה
וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת
תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃
ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא
לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ

אונקלוס

ו ואמר ליה מימר מן קדם
יי בחלמא אף קדמי גלי
ארי בקשיטות לבך
עבדת דא ומנעית אף
אנא יתך מלמחטי קדמי
על כן לא שבקתך
למקרב לותה: ז וכען
אתיב אתת גברא ארי
נביא הוא ויצלי עלך
ותחי ואם ליתך מתיב
דע ארי ממת תמות את
וכל די לך: ח ואקדים
אבימלך בצפרא וקרא
לכל עבדוהי ומליל ית
כל פתגמיא האלין
קדמיהון ודחילו גובריא

אבן עזרא

וממלכתו (ף), וכן כתוב (ט) [ג], ואל תשמע אל דברי חולם החלום (י) המחליף מלה במלה [ד] שפי הגוי איש (יא) ובמלה לעם נכרי (שמות כא ח) אאריך מעט (יב): ך לנגוע. ולנעת (יג) כמו לנטוע (ישעי׳ נא טז) ולטעת (קהלת ג ב) (יד)

רש״י

שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו׳. אמת שלא דמית מתחלה לחטוא אבל נקיות כפים אין כאן י) (הדא אמרה משמוש ידים יש כאן) יא): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח יב) וכן יג) ולא נתנו אלהים וכן יד) ולא נתנו אביה לבוא: (ז) השב אשת האיש. ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך. א״ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה. א״ל: כי נביא הוא.

קרני אור

לט שהספור הזה היתה בחלום, וכו׳ שאחנו לא נפסק שלבן הארמי רשע גמור סוע״ז נ״כ, ואבימלך אעפ״י שהיה איש טוב בעמו, ככל אמר אברהם אבינו על ארצו ועל ממלכתו „רק אין יראת אלהים במקום הזה״, ובא בכל אחד מעניהם ר״ל לבן ואבימלך, „ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה״ וכן „ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה״, ולפ זה והתבונן ההפרש בין אמרו „ויבא אלהים״, ובין אמרו „ויאמר אלהים״, ובין אמרו „בחלום הלילה״ ובין אמרו „במראות הלילה״ עיי״ש. ובזהר כראבית (דף קיא ב) „וכי קוב״ה אתא לגבייהו דרשיעיא כמה דכתיב (למטה לא כד) ויבא אלהים אל לבן״, „ויבא אלהים אל בלעם״ (במד׳ כב ט) אלא ההוא ממנא שליחא דאתפקדא עלייהו הוה בגין דכלהו כל עבדי שליחותא נטלי שמא דא, ומסטרא דדינא קא אתיין״: [ג] וכן כתב הרד״ק בשרשים שרש „גוי״ וז״ל „והיפך בעיני כי בעבור עמו אמר, כי היה קלף ד׳ עליו ועל עמו וכן אמר „כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה״, ועוד „וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו״. הנה נראה מזה כי לא לקה אבימלך לבדו, ע״כ אמר „הגוי״, וכן ת״א „העם אף זכאי תקטול״ : [ד] יש מפרשים האומרים בירמוז על ר׳ יצחק ישוע הספרדי, ונראה ס׳ מאוגים כזכירו הח׳ ז״ל כין זקני לה״ק וכתב שם „ור׳ יצחק הנקרא בן ישוע הספרדי ממדינת טוליטולא עשה ס׳ הצירופים״, וקרא אותו נ״כ (למטה לו לב) היצחקי המהביל, ועיין בסוף כ׳ לחות, בשם תפש עליו דברים רבים, ופי׳ טעם כולם וכתב שם „השמר לך ושמור נפשך מאד שלא תאמין לדברי המדקדק

יהל אור

(ח) לבן כינה א״ע בשם גוי שלם : (ט) (למטה פ׳ ט) „כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה״ : (י) רבו המבוכות בזה ו׳ל מי ירזמון מליו ועיין קרני אור שהארכתי בזה : (יא) שמלת „גוי״ נופל על איש אחד : (יב) עיי״ש (בפסוק ז) שהביא הוא דעת רס״ג, והח׳ ז״ל השיג עליו ודחה דבריו : (יג) לנגוע, לנטוע יבואו שלמים : (יד) ועל הרוב יבואו בחסרון הפ״א ובתוספות תי״ו בסופן, כמו לנעת, לטעת, וזה הוא מה שיפרש לנגוע ולגעת, כמו לנטוע

מקורי רש״י : י) תנחומא כ. שם ב״ר שם. יא) ב״ר שם. יב) ב״ר שם פנ״ב : . יג) למטה לא ז. יד) שופ׳ טו א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאֲנָשִׁים מְאֹד: ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ
וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי
וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה
מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ
עִמָּדִי: י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־
אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה: יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי
אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים
בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר
אִשְׁתִּי: יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־
אָבִי הוּא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־

אונקלוס

לַחֲדָא: ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ
לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵהּ מָה
עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חָבִית
(נ״א חֲטֵית) לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא
עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָא
רַבָּא עוֹבָדִין דִּי לָא
כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא עֲבַדְתְּ
עִמִּי: י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ
לְאַבְרָהָם מָה חֲזֵיתָ אֲרֵי
עֲבַדְתְּ יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין:
יא וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי
אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחַלְתָּא
דַיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין
וְיִקְטְלֻנַּנִי עַל עֵיסַק
אִתְּתִי: יב וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא
אֲחָתִי בַת אַבָּא הִיא
בְּרַם לָא בַת אִמָּא וַהֲוָת

רש"י

ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך טו): (ט) מעשים אשר לא יעשו. מכה אשר לא הורגלה לבוא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם טז): (יא) רק אין יראת אלהים. אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא יז): (יב) אחותי בת אבי הוא. ובת אב מותרת לבן נח שאין אבות לגוים יח) וכדי לאמת דבריו השיבם כן יט) ואם תאמר והלא בת אחיו היתה בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו

אבן עזרא

וכולם הם שמות פועל (טו): ט מה עשית לנו, בפתח קטן תחת „מה" (טז) בעבור אות הגרון הבא אחריו (יז) וכן המשפט (יח): יב אחותי בת אבי. י"א שהוא כמו אלהי אבי אברהם (יט) והנכון בעיני (כ) שדחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה (כא) ובפי' „אנכי עשו בכורך" (למטה

יהל אור

ולטעת: (טו) ולא נפעלים: (טז) פי' בסגול: (יז) בעבור אות העין הסמוך לו: (יח) לבוא בסג"ל בעבור אותיות הגרון שלאחריהם: (יט) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל, כי בני בנים הרי הם כבנים, וקוראים לאבי אביהם אב, וכן היה מנהגם לקרוא את בן האח, אח, כמו שקרא אברהם את לוט, אחיו, והוא היה בן אחיו, ככה קרא את שרה אחותו, להיותה בת אחיו, ועיין (יסוד מורא שער ה) שפי' שם כפשוטו, אף אם היתה אחותו בת אביו היתה מותרת לו, וכן פי' רש"י ז"ל, כי בת אב מותרת לבן נח: (כ) מפני שאין דעתו כדעת האומר ששרה היתה בת אחיו (למעלה יא כט): (כא) וכמו שאז"ל (יבמות סה ב) כי מותר לשנות מפני דרכי השלום, והייתה כוונת אברהם לפייס את אבימלך בדברים:

קרני אור

המדקדק בה"כיר בספרו יותר ממאה מלות ואמר כי כולם צריכים חילוף, חלילה חלילה, כי זה אינו נכון בדברי חול, ואף כי בדברי אלהים חיים. וכספרו לאוי להרך", וכן כתב הר' ז"ל (למטה לו, לא,) ויצחקי אמר בספרו, כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה וכו', וביים ג"כ „וכספרו לאוי

ושם

מקורי רש"י: טו) תנחומא ב שם ב"ר פנ"ב ח ב"ק לב א. טז) ב"ר פנ"ב יג ב"ק שם פסי"ר פ' מב. יז) ב"ק שם מכות ט ב ועיין פדר"א פ' כו שהביא בלשון הזה „אדם שבא לעיר": יח) עיין ב"ק שם, תנחומא ב וילא אות כו ועיין שם הערה קנג. יט) עיין ב"ר פנ"ב יא, ופי"א ה, ועיין ירושלמי יבמות פי"א ה"ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִי לְאִשָּׁה׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃ יד וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ

אונקלוס: לִי לְאִנְתּוּ׃ יג וַהֲוָה כַּד טְעוֹ עַמְמַיָּא בָּתַר עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן יָתִי קָרֵיב יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ מִבֵּית אַבָּא וַאֲמָרִית לַהּ דֵּין (נ״י דָּא) טֵיבוּתִיךְ דִּי תַעְבְּדִי עִמִּי לְכָל אַתְרָא דִּי נְהָךְ לְתַמָּן אֱמָרִי עֲלַי אָחִי הוּא׃ יד וּדְבַר

אבן עזרא

כז יט) אביא חברים (כב). יג התעו אותי אלהים. (כג) לשון קודש (כד) [ה] והטעם שהוא יסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך, וכן „והנה תועה בשדה" (לעיל לז טו) (כה) [ו] ואין זו התעייה בלב (כו) גם כן כתוב „למה תתענו ד'" (ישעי' סג יז) (כז): אמרי לי. בשבילי (כח) וכן

רש"י

של תרח כ) וכך הוא אומר ללוט כא) כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרן מאם אחרת היה כב): (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש ליישב עוד דבר דבור על אופניו. כשהוציאני הקב"ה מבית אבי *) להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: כאשר התעו. לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי ל' רבים כג) אשר הלכו אלהים כד). אלהים חיים כה). אלהים קדושים וכל לשון אלהים ל' רבים וכן כו) ויקח אדני יוסף כז). אדוני האדונים כח). אדוני הארץ. וכן כט) בעליו עמו ל). והועד בבעליו. וא"ת מהו ל' התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה כמו לא) ותלך ותתע לב). תעיתי כשה אובד לג). תעו לבלי אוכל ילאו ויתעו

קרני אור

להשרף", וכן בהקדמתו לתורה הזכירו „הרב יצחק שחיבר שני ספרים מבראשית עד ויכלו, ועוד לא כלו מרוב דברים" (עיין ביאורי שם), וכן הזכירו בראש פירושו לדניאל, מכל זה נראה שדעת הח' ז"ל על ר' יצחק ישוע הספרדי, ודעת רבים וכן גדולים שהח' ז"ל יורה חצי לעגו על ר' יונה בן גנאח, וכן הביא הרד"ק בשרש גוי „ור' יונה אמר כי גוי נפל על איש אחד" וכן הרא"ב בן מלך מביא שהוא דעת ר' יונה, וכן הוא דעת האפודי, ועיין בפי' הח' ז"ל (עמוס ג ו) על פסוק „ואבדו בתי השן" וז"ל שם „אמר ר' מרינוס (הוא אחד עם ר' יונה כידוע, והראשון הוא שמו הערבי) כי בית השן היה אחד שעשה אחאב, ואכל לו בתים נכבדים, כמו „וכסיליהם" שאחד הוא כסיל בשמים" (פירוש דבריו אלה עיין פי' לישעי' יג יו"ד) על פסוק „כי כוכבי השמים וכסיליהם") ואני אומר אם כסיל אחד בשמים רבים הם באמת ושוא אחד מהם", ונראה מזה כי אהב לתקות על שרשי ר' יונה הנ"ל כאשר לעגו כל עת שהביא המקרה לידו, ע"כ דעתם שגם פה ירמוז על ר' יונה, וגם רש"ד בביאורו מביא שהוא דעת ר' יונה המפרש על גוי איש, וכן הוא דעת שד"ל, ולא כן דעת הגאון שי"ר ראפאפורט, ועיין במכתבי הג' שי"ר לשד"ל מכתב ג שהוכיח את שד"ל על אשר חשד את הראב"ע כי כיון בזה אל ר' יונה בן גנאח, ודעתו שכיון רק על הילתקי, וכתב שם שגם האפודי טעה בזה, עיי"ש, ועיין ביאורי להקדמת הח' ז"ל בפי' על התורה בדרך הא' הערה 8 ומה שהבאתי מהח' ד"ר קרמולי ותולדותיו ומה שעלה לו להוכיח שהוא הרופא המהולל יצחק בן שלמה הישראלי בן דורו של ר' סעדיה גאון: [ה] והרד"ק כתב, אמר התעו לשון רבים כנגד השומעים שקורים אלהיהם בלשון רבים, ואעפ"כ מלאכו אלהים קדש, שידברו בו לשון רבים, כמו „אלוה עושי" (איוב לה יוד) „ישמח ישראל בעושיו" (תה' קמט ב), וכן הוא דעת ר' חנינא (מס' סופרים פרק ד' ה"ו) וכן רש"י והרמב"ם, ויונ"ע תרגם שם זה הול: [ו] וכן כתב העקידה בהא' שער העשרים, כי כל הולך באשר לא ידע אעפ"י שילך בדרך ידועה וסלולה יאמר

יהל אור

(כב) ושם ביאר כמו כאן שמותר לבנות, ואיננו דבר אלא כהוגן, והביא ראיה מפסוק זה: (כג) ואעפ"י שכתוב התעו לשון רבים: (כד) כי כן מצינו בלשון רבים והוא קדש „אלהים חיים" (דבר' ה כג) „אלהים קדושים" (יהושע כד יט): (כה) לפי שכל הולך ואינו יודע המקום שילך שם נקרא תועה, והוא כמו אובד, על כן „צאן אובדות היו עמי רועיהם התעום" (ירמי' נ ו) „תעיתי כשה אובד" (תה' קיט קעו) שאבוד מן העדר ואינו יודע אן ילך: (כו) ובאשר כי הושאל לשון תועה גם על התעייה בלב, כמו „עם תועי לבב הם" (שם צה יו"ד) ע"כ יפרש כי אין זו התעייה בלב, כי לא יתכן זה בדרכי האל, ואונקלס עם שתרגם השם קדש, תרגם מלת התעו על טעיית הלב אחר ע"ז „והוה כד טעו עממיא בתר עובדי ידיהון יתי קריב ד' לדחלתיה": (כז) ושם ג"כ פי' על התעית החומר ולא הנפש, ועיין רש"י ורד"ק מה שפי' ע"ז: (כח) הלמ"ד תשמש

מקורי רש"י: כ) יבמות לח א, ועיין סנהד' נח א. כא) לעיל יג ח. כב) עיין ב"ר פ"ח ה ובפי' מהרז"ו שם *) מס' סופרים פ"ד ה"ו). כג) ש"ב ז כג. כד) דבר' ה כג. כה) יהושע כד יט. כו) למטה לט כ. כז) דבר' י יז. כח) למטה מב ל. כט) שמות כב יד. ל) שם כא כט. לא) למטה כא יד. לב) תה' קיט קעו. לג) איוב לח מא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ: טו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב: טז וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת

אונקלוס

אֲבִימֶלֶךְ עָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם וַאֲתֵיב לֵהּ יָת שָׂרָה אִתְּתֵהּ: טו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ בִּדְתַקִּין בְּעֵינָךְ תִּיב: טז וּלְשָׂרָה אֲמַר הָא יְהָבִית אֲלַף סִלְעִין דִּכְסַף לַאֲחוּךְ הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר (עֵינִין) חֲלָף דִּשְׁלַחִית

רש"י

לבקש אכלס: אמרי לי. עלי וכן לד) וישאלו אנשי המקום לאשתו על אשתו. וכן לה) ואמר פרעה לבני ישראל כמו על בני ישראל לו). פן יאמרו לי אשה הרגתהו: (יד) ויתן לאברהם. כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך. אבל פרעה א"ל לז) הנה אשתך קח ולך לפי שנתיירא שהמצרים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר. אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: לכל אשר אתך. יכסו עיניהם שלא יקילוך שאילו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה

אבן עזרא

"ואמר פרעה לבני ישראל" (שמות יד ג) (נט): טז הנה הוא לך כסות עינים. י"א כי הוא רמז אל כהות עיני בנה (נ), וזה דרך דרש (נא) והישר בעיני שיהיה כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו (נב) כמו "אל בקצפך תוכיחני" (תהי' לח ב) (נג), ורבים אחרים, והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך (נד) והטעם שלא ישא איש את עיניו אליך (נה) גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחות שהם נשי עבדיו (נו) ויהיה וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל (נז) [ז] ובמקרא אלפים כמוהו, כמו "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו" (למטה כב ד) וטעם ונוכחת דברי משה (נח) שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא, והנה פי' ואת כל, ועם כל זה נתוכחה שרה (נט) [ח], וי"א כי הנה הוא לך על הכסף לקנות מלבוש, ומלת נתתי מושכת עצמה ואחרת עמה. וכן הוא, הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה

יהל אור

במקום בעבור או בשביל: (כט) וכן פי' הה' ז"ל שם, ועיין רש"י ז"ל שם: (ל) פי' שאבימלך קילל אותה ואמר לה הואיל וכסית ממני ולא גלית שהוא אישך וגרמת לי הצער הזה, יהי"ר שיהו לך בני כסויי עינים ונתקיים בזרעה: (לא) כן דרשו רז"ל (מגילה טו א, ב"ק צג א, ב"ר פ' נב יב): (לב) ופי' הנה לך כסות עינים עבור אברהם. וגם לכל אשר אתך תהי' הכסות הזה והם השפחות: (לג) וכן פי' שם הה' ז"ל, אל יחרת בעבור אחר, ואל בהמתך תיסרני: (לד) והנה מלת "הוא" על אברהם: (לה) כי ידעו כולם ע"י אברהם שהוא בעלך ולא יעיז איש לגעת אליך: (לו) כי כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו: (לז) שאינה משתמשת אלא שהיא תחלת הדבור: (לח) ולא דברי אבימלך, כי אם היה דברי אבימלך הי' לו לומר בלשון נוכח, והיה התי"ו דגושה לנוכחה, והנה היא רפה: (לט) ויאמר הכתוב כי עם כל זה שקרה לשרה עם פרעה ועם אבימלך נוכחת ונוסרה שרה מכאן ואילך שלא אמרה עוד אחי הוא, ומזה נראה כי שלשה תיבות "ואת כל ונוכחת" הם דברי משה, כלומר משה כתב על שרה, ועם כל זה אף שנתן לה כ"כ מתנות, מכ"ז פעל הויכוח על שרה שלא אמרה עוד אחי הוא, ואינם דברי אבימלך, וכן פי' הרד"ק בשרש "יכח" שהם דברי משה, "אמר כי עם כל אלה הדברים באלמו

קרני אור

יאמר עליו כן "ותתע במדבר" (למטה כא יד) "והנה תועה בשדה" (למטה לז טו) כאן הם מפליגים כדרך אשר תכליתו לא הושג עדיין: [ז] עיין (למעלה א ב הערה קלב קלג) והריק"ס בס' הגלוי כתב, על כל וי"ו טוספת כמקראה, כי היא רמז על מלה חסירה כדמותם, כמו "ותבא תמר ובוממה" (ש"ב יג כ) שפי' עלובה ובוממה, או דואגת והדומה לענין: [ח] ובפס"ו (ברא' כ טז) "ואת כל ונוכחת", כלומר הוכיחה שלא להיות רגילה לאמר מעתה על בעלה אחי הוא, ואת כל אשר עשית עמדי, לא תעשה עוד, ונוכחת והיתוכחת, שקבלה תוכחתו, והעקידה בשער העשרים פי', הנה אחיך הוא מעור עיני דעתך לתתך חשודה לכל אשר אתך בפי הבריות, לכן אל תוסיפי לעשות כדבר הזה עוד, והיא קבלה תוכחתו בסבר פנים יפות, ונוכחת ממנה, ובמה על לבה להאמר מכל שמן דבר בעיני אלהים ואדם, וכן פי'

מקורי רש"י: לד) למטה כו ז. לה) שמות יד ג. לו) שופ' ט נד. לז) לעיל יב יט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל
וְנֹכָחַת׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל־
הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־
אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו
וַיֵּלֵדוּ׃ יח כִּי עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד

אונקלוס

דִּבְרָתִיךְ וַחֲזֵית יָתִיךְ וְיָת
כָּל דְּעִמָּךְ וְעַל כָּל מָה
דַּאֲמַרַת אִתּוֹכַחַת׃ יז וְצַלִּי
אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ וְאַסִּי יְיָ
יָת אֲבִימֶלֶךְ וְיָת אִתְּתֵהּ
וְאַמְהָתֵהּ וְאִתְרְוָחוּ׃
יח אֲרֵי מֵיחַד אֲחַד יְיָ

אבן עזרא

לעינים (א) [טז] נתתי לכל אשר אתך (מא), ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדים ושפחות (מב), ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי (מג) כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך, גם אשר נתתיב גם אני (מד) [ין] ואת כל, ועם כל בני אדם הוא לך כסות עינים (מה) ונוכחת דברי משה (מו) [יא] ויעמוד טעם הוי"ו במקומו (מז) והגאון אמר שהוא מן נוכח (מח) ואין דבריו נכוחים (מט): יז וילדו, שב אל אשת אבימלך ואמהותיו (נ) לא אל אבימלך (נא) וכן "וישם דמי מלחמה בשלום" (מ"א ב ה) (נב) [יב] "בעמוד

רש"י

עכשיו שהולרכתי לבזבז ממון ולפייסך יהיו יודעים שעל כרחי השיבותיך וע"י נס: ואת כל. ועם כל באי עולם: ונכחת. יהי לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים ככרים הללו ול' תוכחה בכל מקום ברור דברים ובלע"ז אשפרובי"ר ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתך וית כל דעמך ויש מדרש אגדה לה) אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו. כתרגומו ואתרוחו נפתחו נקביהם והוליאו והיא לידה

קרני אור

כדי"א: [טו] יתכן לפרבו כסות תפארת, וכן "והיית לנו לעינים" (במד' י לא) לתפארת, "על אבן אחת שבעה עינים" (זכרי' ג ט) שבעה דרכי תפארת שאם הם עינים ממש לריך לומר "שבע", שעינים נקבה בעברי (רוו"ה):
[י] עיין במשנה ד', וכן כביאור שד"ל, כי הפנויות היו הולכות בגלוי פנים, והנשואות היו מכסות פניהם
כרדיד, והנה אמר לה, כי נתתי אלף כסף, תקח לה רדיד לכסות עיניה ופניה, כלומר שאין ראוי לה לגלות עלמה עוד בפנוים: [יא] והרלב"ג פי' ונוכחת" ולזה נכלם לה בו אלו התוכחות, ונתפייסה ונתפרדה בשלום מאבימלך:
[יב] עיין יהל אור שפירשתי "וישם דמי מלחמה בשלום" בשות שב על יואב, וכן פי' הח' ז"ל (תה'
לט ז) שהיא שב על יואב וכן פי' שם כל המפרשים, ובשמות טו טו) פי' הח' ז"ל שהוא שב על אנגר וסותר דברי עלמו, ופי' הפ', כי אנגר בא להסיב המלוכה מבית שאול לדוד, לבטל המלחמה מהם, והנה אנגר שם הדמים שעתידים להשפך מישראל בישובו בשלום, והנה לדעת הח' גרלטן חבר הח' ז"ל פירושו על בראשית ועל שמות (מהדורא קמא) בהיותו בלוקא בשנת התקי"כ—יג ובשנת תתקט—יז התגורר ברודוס, וגם חבר פי' על תהלים, ולפי זה חבר פירושו על תהלים לאחרונה, וחזר בו מפירושו שפי' בשמות, ולדעת הח' בוח"ה בהקדמתו לס' העבור להח' ז"ל, המביא מכ"י עתיקים כי הפי' על תהלים חבר ברודוס בשנת תתקט"ו, והשלימו בתלי

יהל אור

שאירעו לה באמרה אחי הוא עם פרעה ועם אבימלך נוכחה ברה ונוסרה מלאמור אחי הוא": (מ) והרד"ק בפי' על התורה, פי' "לך יקנה בכן כסות נאה שיהיה בעל גוונים רבים, כי הגוון יקרא עין כמו "ועינו כעין הבדולח" (במד' יא ז) "כעין תרשיש" (יחזק', א, טז) או פי' שתהיה הרקמה של הכסות עשויה עינים", וכן פי' בשרשיו שרש "עין" "האלף כסף נתתי לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא עשויה עינים עינים", וכן הוא (בב"ר פ' נב) "כסות עינים, כסות שהיא עשויה עינים עינים": (מא) וכן לכל אשר אתך ילבים בהם, כלומר השפחות ובני בית העומדים לשמשך, כי לכבודך נתתקם לו: (מב) ופי' זולת מה שנתתי לבעלך לאן ובקר: (מג) כמו שפי' למעלה: (מד) כי אבימלך נתן לו נ"כ עבדים ושפחות (למעלה פ' יד): (מה) ויהי' לך נ"כ כסות עינים לפני שאר אנשים, והוא הפי' "ואת כל": (מו) רק מלת "ונוכחת" דברי משה, ולמעלה אמר שהשלש מלות "ואת כל ונוכחת" הם דברי משה פי' שמשה נתנבא שרה לקחה תוכחה ומוסר שלא תאמר עוד אחי: (מז) והוי"ו אינה יתירה לפי"ז: (מח) הגאון ז"ל יפרש ונכחת מן "נוכח" שביאורו לדעתו לקראת ונגד, ור"ל והנה הוא כסות עינים לכל אשר אתך, והיינו כי לא יונו אותך כל בני ביתך כשיראו עושר אחיך על ידך, ואת כל, ר"ל נגד כל זולתך מהמון העם, ונכחת, תוכל לפגוש את כולם בטח בלי חרדה וכלימה, ועיין (הערה 37 להולדות רס"ג מהג' סי"ר) ולמטה כד יד קרני אור הערה יב, גם נוכל לפרש מן נוכח, פי' שנתתי כל זה נוכל הכל: (מט) לשון נופל על לשון: (נ) שילדו מיד: (נא) וכמו שיפרש: (נב) והוא מה שליוה דוד לשלמה כנו, "וגם אתה ידעת את אשר עשה לי

מקורי רש"י: לה) עיין תנחומא ב וירא אות כו ב"ר פ' נב יב ילקוט וירא ר' צג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר
שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם: ס כא א וַיהוָה
פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ
יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: ב וַתַּהַר
וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו
לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים:

אונקלוס

בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח וַלְדָּא
לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק
שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם:
א וַיָי דְּכִיר יָת שָׂרָה כְּמָא
דִי אֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה
כְּמָא דִי מַלִּיל: ב וְעַדִּיאַת
וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם
בַּר לְסֵיבְתוֹהִי לִזְמַן דִּי
מַלִּיל יָתֵהּ יְיָ: ג וּקְרָא

רש"י

שלהם לט): (יח) בעד כל רחם. כנגד כל פתח מ): על דבר שרה. ע"פ דבורה של שרה: מא): (א) וה' פקד את שרה וגו'. סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה א) שנאמר ויתפלל וגו' וסמיך ליה וה' פקד את שרה שפקדה כבר קודם שריפא את אבימלך: כאשר אמר. בהריון: כאשר דבר. בלידה והיכן היא אמירה והיכן היא דבור ב) אמירה ג) ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור ד) היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים ושם נאמר לא יירשך זה וגו' והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. לאברהם. (ולאברהם בן וגו'): (ב) למועד אשר דבר. ר' יודן ורבי חמא. רבי יודן

אבן עזרא

ענן ידבר אליהם" (תהי' צט ז) (ח) "אלה בני עדה" (למטה לו טז) (ה) אשר עבדתי אותך בהן" (שם ל כו) (י) "אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו" (יהושע כד ב) (ט) הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני "כי עצר עצר ד' בעד כל רחם לבית אבימלך", ולא הזכיר אבימלך, והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה עצור לצאת לחוץ (ח) [יג], ומלת כל רחם טענה עליהם (יז) [יד] ומלת ויֵלדו לנשים (ט) כמו "ויחמו הצאן" (למטה כט לט) (כ):

ב למועד אשר דבר אתו. המלאך (א) ששאל

יהל אור

לי יואב בן צרויה אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל לאבנר בן נר, ולעמשא בן יתר, ויהרגם וישם דמי מלחמה בשלום", ופי' הפסוק שמלת וישם, מוסב על יואב, לא על עמשא הסמוך לו, פי' שיואב הרגו לאבנר בעת היותו בשלום עמו, מפני שהרג עשהאל אחיו במלחמה, והנה הי' אז אבנר בשלום עמו: (נג) בפסוק שלפניו יאמר "משה ואהרן בכהניו, ושמואל בקוראי שמו, קוראים אל ד' והוא יענם", ואח"כ יאמר "בעמוד ענן ידבר עליהם" ופי' שם הה' ז"ל ג"כ שהוא שב על משה ואהרן, ואין שמואל עמהם, כמו "וישם דמי מלחמה בשלום" שב אל יואב לבדו, ולא אל עמשא: (נד) ושם יפרש הה' ז"ל, כי אלה בני עדה שב אל תימן אומר צפו וגעתם וקנז, לא אל קרח, כי קרח בן אהליבמה הוא: (נה) ופי' שם הה' ז"ל "שב אל נשי ולא אל ילדי": (נו) מלת "ויעבדו" שב אל תרח אבי אברהם, גם אל נחור, ולא אל אברהם: (נז) שנעצרו נקביו לאבימלך בלי לצאת ההולה: (נח) שלא נאמר באמת כי אם על לידת הנשים: (נט) כי היה ראוי להיות ותלדנה: (ס) היה ראוי להיות ותחמנה, כי צאן ל"נ, כי כן דרך הכתוב שלא ידקדק בין לשון זכר לנקבה, במקום שהוא ידוע שמדבר על הנקבות, כמו "וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן" (אסתר א כ) ולא אמר תתננה בעבור שכבר הזכיר נשים:

(א) ובכ"י הגי' "למועד אשר דבר אתו אלהים המלאך", וכן ... והוא שב על המועד, וכן ת"א וויוב"ע,

קרני אור

אלול, ובשנת תתקי"ז השלים שמה פירושו על שמות (מהדורא קמא) ועפי"ז הכר פירושו על שמות לאחרונה וחזר בו מפירושו על תהלים, כי החכם הראב"ע ז"ל כרוב ימיו כן הרבה חכמתו, והחזיר על ספריו ותקנם והרחיבם וקצרם כיד ד' הטובה עליו, וכן עשו כמה מגדולים: [יג] וכן פי' רש"י ז"ל בעד כל רחם, כנגד כל פתח, ועיין רמב"ן ז"ל שטען על רש"י ז"ל שפי' בעד כל רחם כנגד כל פתח, ועיין ברא"ם שטען על הרמב"ן ז"ל והצדיק את רש"י ז"ל:
[יד] ורש"ד בביאורו השיג עליו, שלא נזכר בפ' מפורש שריפא את אבימלך, ובלי ספק לקה כמוהם, ולא נדע במה לקה, ולפי ששרש ילד הושאל לענינים רבים המורים על יציאת הדבר הסתום לחוץ כמו "והרה עמל וילד שקר" (תה' ז טו) לכן נכון לפרש שנעצרו נקביו בלי צאת החולה כדעת הז"ל שנסתמו כל נקביהם, ובפ' הבא שזכר רחם, לא נזכר בו

מקורי רש"י: לט) עיין ברש"י לעיל פ' ט. מ) עיין ב"ק צב א וב"ר פנ"ב יג ופסי"ר פ' מב. מא) עיין ב"ר פמ"א ב ופנ"ב יג. א) תנחומא כ וירא אות ל, ב"ק צב א. ב) עיין ב"ר פנ"ג ה' מכילתא בא פי"ב, ילקוט בא ר' רז. ג) לעיל יז יט, ד) לעיל טו ד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ג ויקרא אברהם את־שם־בנו
הנולד־לו אשר־ילדה־לו שרה
יצחק: ד וימל אברהם את־יצחק
בנו בן־שמנת ימים כאשר צוה
אתו אלהים: חמישי ה ואברהם בן־
מאת שנה בהולד לו את יצחק
בנו: ו ותאמר שרה צחק עשה לי
אלהים כל־השמע יצחק־לי:
ז ותאמר מי מלל לאברהם היניקה
בנים שרה כי־ילדתי בן לזקניו:
ח ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם
משתה גדול ביום הגמל את־יצחק:

אונקלוס

אברהם ית שום ברה דאתיליד ליה דילידת ליה שרה יצחק: ד וגזר אברהם ית יצחק ברה בר תמניא יומין כמא די פקיד יתיה יי: ה ואברהם בר מאה שנין כד אתיליד ליה ית יצחק ברה: ו ואמרת שרה חדוה עבד לי יי כל דשמע יחדי לי: ז ואמרת מאן מהימן דאמר לאברהם וקים דתוניק בנין שרה ארי ילידית בר לסיבתוהי: ח ורבא רביא ואתחסיל ועבד אברהם משתיא רבא ביומא דאתחסיל

אבן עזרא

איה שרה אשתך, גם שב אליו (ג) כי כן אמר לו (ג) ולא הוסיף השם על שם יצחק (ד) ולא החליפו (ה) כי הוא צוה לקראו כן (ו):

רש"י

אומר מלמד שנולד לט' חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא ר' חמא אומר לשבעה חדשים ה): (לזקוניו. שהיה זיו אקונין שלו דומה לו ו): למועד אשר דבר אתו. דמליל יתיה את המועד אשר דבר וקבע כשא"ל ז) למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד ח): (ו) יצחק לי. ישמח עלי ומדרש אגדה ט) הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום. הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות (כמו י) מי פעל ועשה יא). מי ברא אלה) ראו מי הוא ומי הוא שומר הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם יב): הניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים. ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והיניקה אותם יג) שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאו מן השוק יד): (ח) ויגמל. לסוף כ"ד חדש טו): משתה גדול. שהיו

קרני אור

רק לבית אבימלך שהם אחתו ואמהותיו, ולא הוזכר אבימלך שם כלל, ואולם כפ' בלפניט שמודיע כו רפואת טלם עם הלידה: (ג) ר"ל „שוב אשוב אליך" ואין ספק שגב אליו אמפי שלא נזכר: (ד) כדרך שהוסיף השם הה"א על שם אברם להקרא אברהם: (ה) כדרך שכתוב ביעקב „לא יקרא עוד שמך יעקב, כי אם ישראל יהיה שמך": (ו) פי' המלאך אמר לו וקראת שמו יצחק

יהל אור

וכן פי' רש"י ז"ל: (ג) פי' המלאך שב אליו לעת

מקורי רש"י: ה) תנחומא א וירא אות יז ב"ר פנ"ג ז. ו) תנחומא א תולדות אות א ב"ר שם ועיין בפס"ז שפי' שתי מלות כן זיו איקונין פי' שסדורם דרים לזקוניו נוטריקון. ז) לעיל יח יד. ח) תנחומא א וירא אות יג תנחומא ב וירא אות לו ב"מ פו ב ועיין ר"ה יא א ובתוס' ד"ה „אלא" סד"ע פ"ב פסי"ר פ"ו שמו"ר פי"ב ב. ט) ב"ר פנ"ג ח פסי"ר פ' מב פסי' דר"כ פ' כב (קמו, א) י) ישעי' מא ד. יא) שם מ כו. יב) תנחומא ב וירא אות לו ב"ר פנ"ג ס. יג) ב"ר, שם פדר"א פ' נב, פסי' דר"כ פ' שוש אשיש (קמו ב) פסי"ר פמ"ג. יד) תנחומא א תולדות אות ב', תנחומא ב וירא אות לו ועיין ב"מ פז א וסגנון המאמרים משונים. טו) עיין גיטין עה א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ט וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית
אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק:
י וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה
הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־
הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק:
יא וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם
עַל אוֹדֹת בְּנוֹ: יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־
הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר
אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק
יִקָּרֵא לְךָ זָרַע: יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה
לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא: יד וַיַּשְׁכֵּם

יָת יִצְחָק: ט וַחֲזַת שָׂרָה
יָת בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא
דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם מְחַיֵּיךְ:
י וַאֲמַרַת לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ
אַמְתָא הָדָא וְיָת בְּרַהּ
אֲרֵי לָא יֵרַת בַּר אַמְתָא
הָדָא עִם בְּרִי עִם יִצְחָק:
יא וּבְאֵישׁ פִּתְגָמָא לַחֲדָא
בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק
בְּרֵהּ: יב וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם
לָא יַבְאֵשׁ בְּעֵינָךְ עַל
עוּלֵימָא וְעַל אַמְתָךְ כֹּל
דִּי תֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּל
מִנַּהּ אֲרֵי בְיִצְחָק יִתְקְרוֹן
לָךְ בְּנִין: יג וְאַף יָת בַּר
אַמְתָא לְעַם אֲשַׁוֵּינֵהּ אֲרֵי
בְנָךְ הוּא: יד וְאַקְדֵּים

רש"י

שם גדולי הדור טו) שם ועבר ואבימלך: (ט) מצחק. לשון עבודת כוכבי' יז) כמו שנאמר יח) ויקומו לצחק. ד"א לשון גילוי עריות יט) כמ"ד כ) לצחק בי. ד"א לשון רציחה כא) כמ"ד כב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו': (י) עם בני וגו'. מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה ואמר אני בכור ונוטל פי שנים ויוצאים בשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כג) כד"א כד) כמתלהלה היורה זקים וגו' ואומר הלא מצחק אני: עם בני עם יצחק. מכיון שהוא בני אפי' אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי' אינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק ששתיהן בו כה): (יא) על אודות בנו. ששמע שיצא לתרבות רעה כו) ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקלה. בקול רוה"ק שבה למדנו שהי' אברה'

אבן עזרא

ט מצחק. כי כן מנהג כל נער (ז) [א] ותקנא בו בעבור היותו גדול ממנה (ח): יא אודות:

יהל אור

יצחק: (ז) שהיה משתעשע כדרך כל נער: (ח) ונתקנאת

קרני אור

אבימלך לא נזכר בו רחם, ואמר "ילדו" בהוצאל גם לאחר דברים היוצאים לחוץ, וכן ת"א ויונ"ע "ואתרווחו" ולא כמו שתרגם בכל מקום "ואולידו" וכן פי' הנתינה לגר בכן דעת אונקלס, ועיין גב' (ב"ק לב א, וב"ר ...פל"ב):
[א] ובפדר"א (פ' ל) ישמעאל ירה חצים לנגדו ראתה שרה והגידה לאברהם כזה וכזה עשה ישמעאל ליצחק עיי"ש, ורש"י ז"ל פי', פ"ו, ב"ע, וש"ד, והיה מריב על הירושה, וכן הוא (ב"ר פ' נג, ילקוט רמז לד, ספרי ואתחנן סי' ד) וכן פי' הרשב"ם, והרד"ק פי' כאלו מלעיג על יצחק שנולד מזקנים, ולרלב"ג פי' מצחק מלעיג, כי היה מלעיג על משתה אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק, ולא עשה ג"כ ביום הגמלו, כי הוא לא היה רואה שום יתרון ליצחק עליו כי הוא ג"כ בן אברהם, ועיין ברמב"ן וכפי' רע"ם:

תמלא

מקורי רש"י: טו) ב"מ פו א, ב"ר פנ"ג י. יז) ב"ר נג יא, תנחומא א שמות אות א, תוספתא סוטה פ"ו ה"ו, שמו"ר פ"א א. יח) שמות לב ו ספרי ואתחנן סי' ד. יט) ב"ר שם, תוספתא סוטה שם. כ) לעיל לט יז.
כא) ב"ר ותוספתא שם תנחומא ב תולדות ה. כב) ש"ב ב יד. כג) ב"ר ותוספתא שם, ספרי שם. כד) משלי כו יח.
כה) ב"ר שם. כו) תנחומא א שמות א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי

אונקלוס

אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וּנְסֵיב לַחְמָא וְרָקְבָא דְמַיָּא וִיהַב לְהָגָר שַׁוִּי עַל כַּתְפַּהּ וְיָת רַבְיָא וְשַׁלְּחַהּ וַאֲזָלַת וּתְעַת בְּמַדְבְּרָא (נ"א בְּמַדְבַּר) בְּאֵר שָׁבַע׃ טו וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רַקְבָא וּרְמַת יָת רַבְיָא תְּחוֹת חַד מִן אִילָנַיָּא׃ טז וַאֲזַלַת וִיתֵיבַת לַהּ מִקָּבֵל אַרְחֵיקַת (נ"א אַרְחֵיק) כְּמֵיגַד קַשְׁתָּא אֲרֵי אָמְרַת

רש"י

טפל לשרה בנביאות (כז): (יד) לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה (כח): ואת הילד. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו (כט): ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית אביה (ל): (טו) ויכלו המים. לפי שדרך חולים לשתות הרבה (לא): (טז) מנגד. מרחוק: כמטחוי קשת. כשתי טיחות והוא

אבן עזרא

כמו דבר (א) [ב]: יד וְחֵמַת מים. כלי (י) ויתכן להיותו מעור או מעץ (יא) וכמוהו מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ (חבקוק ב טו) (יב) ורבים יתמהו מאברהם, איך גרש בנו, גם שלח בן עם אמו ריקם, ואיה נדבת לבו, והתימה מאלה שיתמהו, כי אברהם עשה ככל אשר צוהו ד', ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה, לא שמר מצות השם, והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל (יג): לחם וחמת מים. נתן אל הגר, ושם על שכמה (יד) ואמר לה קחי אתך בנך וישלחה (טו) [ג] ויתכן שנתן לה כסף וזהב (טז) [ד] ולא פירש הכתוב, ונתן לה לחם ומים שיספיק לה עד באר שבע (יז), כי בנגד היה אברהם [ה], והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע (יח), והנה בנה הלה מחסרון המים, ואחר שלקחתהו בחיקה וראתה שנפשו יוצאה בצמא השליכתו (יט) [ו]: מן תחת אחד השיחים

קרני אור

[ב] ונמצא אודות, אודת, אדות, גם בלשון רבים נקבות, וענינו כמו ענין, דבר, פסק, ולא נמצא, כי אם בקבוץ עם מלת „על" כמוכן מלת היחס בסבה הגורמת, וכמו על—דבר, ובא גם „אל אדות הרעה הגדולה הזאת" (ש"ב יג טז) ותיוב"ע „על - עיסק" כאלו היה נקרא בפי"ן „על או אל", ושד"ל כתב, אולי כמו „על ידי" וקרוב לזה - בתלמוד „איידי" שעקרו „על ידי": [ג] לפי שלא אמר ויקח לחם וחמת מים וישם על שכם הגר, ואת הילד וישלחם, גם לא אמר וישם על שכמה, אחשוב שמלת „שם" ואילך איננו שב על אברהם, אלא שאברהם לקח הלחם והמים ויתן אל הגר, ואחד מהנערים שם הלחם והמים על שכמה, והביא את הילד ואמר לה במצות אדוניו שתלך היא והילד מביתו וזהו וישלחה, כי יהיה זה כתב לב לאברהם שהוא עצמו יעשה זאת, ונשיטה כפיו את אמתו ובנו שילכו מביתו, ומלת „שם" על המשים שלא נזכר (רנה"ו): [ד] וכן פי' הרד"ק, וכן פי' הרלב"ג, „והנה בלי ספק נתן לה כסף וזהב, יספיק לה ולבנה אחר היותם למקום אשר הי' הולכים, כי כשיתן לבנו לדה לדרך ולא יתן לו דבר יזון בו אחר היותו במקום אשר אמר להם שילכו בו, זה מגונה מאוד כ"ש בחוק אברהם": [ה] ורש"ד ישי"ג פ"ז וכתב, כי אם או היה אברהם עדיין בגרר, לא היתה צריכה לפנות לבאר שבע למזרחית א"י כ"א למערב, כי דעתה היה לחזור לארץ מולדתה מצרימה כמפורש אח"ז, ופי' שהיה אברהם במקום סמוך לחברון, והיה סמוך לגבול פלשתים. ובאר שבע אשר ליהודה, היה סמוך לחברון, והגר בלכתה מבאר שבע למצרים תעתה במדבר באר שבע: [ו] ורז"ל אמרו (ב"ר פ' נג) שהיה חולה בעת שגלחו, כי שרה הכניסה

יהל אור

בו שרה בשביל שהיה גדול מכנה: (ט) כמו על דבר ושרשו „אוד" והוא לשון רבות, אבל לא נמצא ממנו הנפרד, ועיין קרני אור: (י) פי' נאד מלא מים, ובנפרד נקוד חמת, ובסמיכות ישתנה הסגל לפתח: (יא) פי' ולא כלי חרס שלא ישבר בדרך: (יב) ופי' שם הח' ז"ל" כמו חמת מים", וכן פי' הרד"ק שם כמו „ויכלו המים מן החמת", ופי' כי אתה מספח מלכים להשקותם מחמתך, מכלי שלך:
(יג) צ"ל „לבני הפילגשים": (יד) כי הילד לא שם על שכמה, כי גדול היה יותר מחמש עשרה שנה:
(טו) אלא אמר לה קחי אתך את בנך, וישלחה, שלא אותה מביתו, או לוה אותה עד חוץ לעיר: (טז) פי' ברצון שרה: (יז) ובמקה"מ הגי' „מה שיספיקו לו עד באר שבע": (יח) שרשו „תעה" וספר הכתוב שתעתה הגר במדבר, ומפני שתעתה כלו המים מן החמת קודם בואם למדבר שהיו הולכים שמה: (יט) הח'

כו

מקורי רש"י: כז) תנחומא א שם. כח) תנחומא א שם. כט) ב"ר פנ"ג יג. ל) עיין פדר"א פ"ל ותיוב"ע. לא) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃
יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃
יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃
יט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ

אונקלוס

לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתָא דְרַבְיָא וִיתִיבַת מִקֳּבֵל וַאֲרִימַת יָת קָלַהּ וּבְכָת׃
יז וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָלֵהּ דְּרַבְיָא וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא וַאֲמַר לַהּ מָה לִיךְ הָגָר לָא תִדְחֲלִי אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָלֵהּ דְּרַבְיָא בַּאֲתַר דְּהוּא תַמָּן׃
יח קוּמִי טוּלִי יָת רַבְיָא וְאַתְקִיפִי יָת יְדִיךְ בֵּהּ אֲרֵי לְעַם סַגִּי אֲשַׁוִּנֵּהּ׃
יט וּגְלָא יְיָ יָת עֵינַהָא וַחֲזַת בֵּירָא דְמַיָּא וַאֲזַלַת וּמְלַת יָת

רש״י

כ׳ יריית חץ לב) בלשון משנה שהטיח באשתו לג) על שם שהזרע יורה כחץ לד) ות״ת היה לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי״ו ליכנס לכאן לה) כמו לו) בחגוי הסלע מגזרת לז) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא ומגזרת לח) יחוגו וינועו כשכור וכן לט) קוי ארץ מגזרת קוה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל מ): באשר הוא שם. לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות מא) לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים רבש״ע מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבם עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק (ר״ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו״ק). אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל

אבן עזרא

האילנים (כג) [ז]: מט כמטחוי קשת. בדד ישב (כד) [ח], וטעמו ידוע כהשלכת החץ (כה) [ט]:

יהל אור

ז״ל יפרש, אחרי שלא היתה נושאת אותו בהיקה, ואיך אמר ״ותשלך את הילד״, ויפרש כי זאת ההשלכה היתה אחר שלקחתהו: (כ) השליכה אותו תחת האילנות שהיו שם כדי שלא יכהו חום השמש לאמרו מהצמא כי לא היו לה מים (רדי״א והרלב״ג): (כא) ר״ל שאין לו חבר למלת ״כמטחוי״ כי נמצא רק פ״א במקרא: (כב) בא לתת שיעור למרחק שהרחיקה עצמה, ואמר שהיה כשיעור

קרני אור

בו עין הרע, וגם על שכמה גם הילד, והנה כלו המים מן החמת, שכן דרך החולה להיות שותה הרבה וכל שעה, ותשלך אותו מעליה, וסיפ כל הענין הזה לאברהם, מפני שצוה לעשות ככל אשר תאמר שרה, והיה אז בן כ״ז שנה, וילקוט הני׳ בן י״ז שנה: [ז] ובב״ר (נג) שהשליכתו תחת רותם אחד, מפני שדרך הרתמים להיות גדלים במדבר, ודורש ״אחד השיחים״ מיוחד שבשיחים, הוא הרותם שגחליו מחזיקים חום יותר מכל עץ, ועיין בפי׳ מהרז״ו מה שהביא מר״י בפהאק הפי׳ פ״ו: [ח] עיין רש״ד בביאורו שהאריך

בזה, ושד״ל כתב אולי המלה מגזרת ״מתח״, והטעם כנטיית הקשת, כלומר כשיעור מקום הליכת החץ כשמותחים ודורכים הקשת: [ט] וכתב הרד״ק שהיא כרחוקה ממנו כמו שמרחיקין מורי החץ בירותם, וענינו כשיעור יריית חץ פעם אחד, ובא

מקורי רש״י: לב) ב״ר שם. לג) סנהד׳ מו א. לד) עיין פי׳ רש״י למטה מט כג דב״ר לב כ. לה) וכן פי׳ מנחם (מחברת מנחם ערך טח). לו) ש״ה ב יד. לז) ישעי׳ יט יז. לח) תה׳ קז כז. לט) שם סח ו
מ) ב״ר פנ״ג יד. מא) ר״ה טז ב, ירושלמי ר״ה פ״א ה״ג, תנחומא א ויגש אות ס, ב״ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁק
אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־
הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי
רֹבֶה קַשָּׁת׃ כא וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן
וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
פ ששי כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־
אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל
אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה
הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־
תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד

אונקלוס

דְּקְבָא מַיָא וְאַשְׁקִיאַת
יָת רַבְיָא׃ כ וַהֲוָה מֵימְרָא
דַיְיָ בְּסַעְדֵּהּ דְּרַבְיָא
וּרְבָא וִיתֵב בְּמַדְבְּרָא
וַהֲוָה רָבֵי קַשְׁתָּא׃
כא וִיתֵב בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן
וּנְסֵיבַת לֵהּ אִמֵּהּ אִתְּתָא
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
כב וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא
וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל
רַב חֵילֵהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר
מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדָּךְ בְּכֹל
דִּי אַתְּ עָבֵד׃ כג וּכְעַן
קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ
הָכָא דְּלָא תְשַׁקַּר בִּי
וּבִבְרִי וּבְבַר בְּרִי
כְּטִיבוּתָא דִּי עֲבָדִית

אבן עזרא

כ רבה קשת. כמהו „השמיעו אל בבל רבים" (ירמי' נ כט) (כג) ואם הם שני שרשים (כד) כמו שרר ושרה (כה) גם רבה ורבב (כו) מגזרת רבה (כז): קשת. שם התואר, כמו גנב (כח): הגם הלום. ששם נראה לה המלאך בתחלה בפעם הראשונה (כט): כג אם תשקר לי. [ין] מהבנין

רש"י

בצמא (מב) כשהגלם נבוכדנצר שנאמר (*) משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשבאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו שנא' (**) אורחות דודנים א"ת דודנים אלא דודים ואלו יוצאי' לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים כסבורים ישראל שמלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנס בגופו ומת: (כ) רובה קשת. יורה חצים בקשת: קשת. על שם האומנות כמו חמר גמל צייד לפיכך השי"ן מודגשת. היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים הוא שנאמר (מג) ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרים. ממקום גדוליה שנאמר (מד) ולה שפחה מצרית וגו'. היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי(מה): (כב) אלהים עמך. לפי שראה שיצא משכונת סדום לשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו (מו): (כג) ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על

קרני אור

יצא בלשון רבים, כמו שמצאנו הרבה שמות בלשון רבים תמיד, בתולים, נעורים, שמים, מים, רחמים, ולדעת רש"י ז"ל הוא ג"כ שם ליריית החץ, ובלשון רבים אשר בו פי' שמורה על שתי טיחות, כי פעמים כביעור הזה: [ין] מלת „אם" בכל מקום מספקת, אך תחבור כה בלתי זה, והיא באה בכל מקומות השבועה, אם תשקור לי, „ולכן נשבעתי לבית

(כו) פי' גם בענין רבוי מצאנו רבה ורבב: (כז) ושניהם מגזרת „רבה": (כח) ואין מלת „רובה" סמוך אל „קשת", רק פי' ויהי איש רובה וקשת, כדרך שפי' בפ' „איש צדיק תמים" (למעלה ו ט) שמלת תמים תאר, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין רשב"ם והרמב"ן מה שכתבו ע"ז, ורד"ק בשרשים שרש „קשת": (כט) אין כאן מקומו כ"א (למעלה

יהל אור

מרוצת החץ כאשר יורו אותה בקשת: (כג) ופי' הרד"ק שם, יורי חצים כמו „וימררהו ורבו" (למטה מט כג) ושרשו „רבב" ורובה קשת שרשו „רבה": (כד) רבה, ורבב: (כה) כמו „שרר בביתו" (אסתר א כב) שרשו שרר, „ובאונו שרה" (הושע יב ד) שרשו שרה ועניינם אדנות וממשלה, הם ג"כ שני שרשים ועניינם אחד:

מקורי רש"י: מב) ירושלמי תענית פ"ד ה"ה, תנחומא א שמות אות יח יתרו אות ה, שמו"ר ריש פ' כא, פ"ב ד כפ' בלע ד', שו"ט מזמור ס. *) ישעי' כא יג. **) שם. מג) לעיל טז יב. מד) שם טז א. מה) תנחומא א בלק אות יו ותנחומא ב בלק אות כו ב"ר פנ"ג עו פ"ו ז במד"ר פ"כ כג. מו) עיין ב"ר פנ"ד ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עִמָּךְ תַּעֲבֵד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דְּאִתּוֹתַבְתָּא בַהּ׃
כד וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּם׃ כה וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְמַיָּא דִּי אַנִּיסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדַעִית מָאן עֲבַד יָת פִּתְגָּמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוִּיתָ לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֱלָהֵין יוֹמָא דֵין׃ כז וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזַרוּ תַרְוֵיהוֹן קְיָם׃ כח וַאֲקִים אַבְרָהָם יָת שְׁבַע חוּרְפַן דְּעָאן בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ כט וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִנּוּן שְׁבַע חוּרְפַן אִלֵּין דַּאֲקֵימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן׃

אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי
וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃
כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃
כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ
עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ
עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם
אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃
כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן
לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃
כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת
הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה
הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃

רש"י

כבן מז): כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרתי לך הנה ארצי לפניך מח): (כה) והוכח.

יהל אור

טז יג) ושם באתיו, והרש"ל רוצה לדחוק ולפרש שבכוונה נכתב פה עיי"ש, והבא"י יפרש נ"ל שמקומו פה ופירושו, למה לא אמרה כאן הגם הלום, ותירץ שגם נראה לה המלאך תחלה ולזה תמהה אבל עכשיו לא תמהה כי כבר ראתה את המלאך: (ל) כשבא פועל שקר בבנין הקל ענינו עשיית איזה מעשה של שקר, ובבנין הכבד יורה על דבור של שקר ופי' כאן אל תלך עמי בדרך שקר להיות כפוי טובה ולעשות עמנו רעה בהיות שאנחנו עשינו עמך רק טוב: (לא) אין לו ריע בבנין הקל: (לב) ויאמר מקודם „ולניני" שפי' ולבני, וכן ת"א וע"ז „ובברי", נין הוא לשון שררה ושליט, ובעבור שהבן קם תחת אביו לשלוט בנכסיו, לכן נקרא הבן נין (רש"י תה' עב יז, משלי כט כא) ולנכדי הוא בן בני: (לג) כנוי לנקבות נסתרות כמו לזכרים „הם": (לד) פי' ומפרים כאן, ומליב אותן בפני עצמן שאל, מה הנה, כלומר הואיל והפרשת אותם מן הבקר גלית דעתך שאין אלה לצורך כריתת הברית, וא"כ מה טעם לאיזה צורך נתת אותם:

אבן עזרא

הקל (ו) [יא] ואין לו אח (ח) : נכדי, בן בני (ג) : כט מה הנה. לשון נקבות (ג) [יב]:

קרני אור

עלי אם יתכפר עון בית עלי" (שמ"א יד) „אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב" (תה' פט לו) (רמב"ן) וביאורה בכל מקום שתבוא על שבועה כמו „בלא", וכן ת"א „דלא תשקר בי" : [יא] ונאמר בבנין הקל, ולא אמר אם תשקר שזה משמע תדבר שקר, ואברהם לא הבטיחו כלום לקראו תשקר אם לא יקים דברו, אבל אם תשקור פירושו, אם תעשה מעשה שקר, כמו „ומנביא ועד כהן כלו עושה שקר" (ירמי' ו יג) עושים עול ואון הקרוי מעשה שקר, כך אם תגמול לי רעה תחת טובתי שזהו מעשה שקר ועמל (רו"ה) לכן כאן נאמר בבנין הקל, כי אברהם לא הבטיחו עדיין דבר, ואיך יאמר אם תשקר בכבד שבוא כמו „ולא אשקר באמונתי" (תה' פט לד) אבל אמר בדרך אמת, אתה חייב להטיב עמדי, בעבור הטובה שעשיתי עמך, וירא אנכי פן כימים הבאים תלך עמי בדרך שקר, ותשלם לי רעה תחת טובה, ע"כ השבעה לי אם תשקור, אם תעשה לי מעשה שקר, ותט מדרך האמת והצדק(רנה"ו) : [יב] פי' כשראה אבימלך שאברהם תוזר

פיקר

מקורי רש"י : מז ב"ר שם. מח) ב"ר שם.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח
מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי
חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת: לא עַל־כֵּן
קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי
שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם: לב וַיִּכְרְתוּ
בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ
וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים: לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר

אונקלוס

ל וַאֲמַר אֲרֵי יָת שְׁבַע
חוּרְפַן תְּקַבֵּל מִן יְדִי בְּדִיל
דִּתְהֵי לִי לְסָהֲדוּ אֲרֵי
חֲפָרִית יָת בֵּירָא הָדֵין
(נ"י הָדָא): לא עַל כֵּן
קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר
שָׁבַע אֲרֵי תַּמָּן קַיִּימוּ
תַּרְוֵיהוֹן: לב וּגְזָרוּ קְיָם
בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ
וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ
לַאֲרַע פְּלִשְׁתָּאֵי: לג וּנְצִיב
נִצְבָּא (נ"י אִילָנָא) בִּבְאֵר

אבן עזרא

לבדנה. עם ה"א והיא לבדה (נו): ל לעדה. כמו לעדות (נס) [יג] ודע כי מלת שבועה עקרה שבעה (נז) [יד], ובמלת „או השבע שבועה" (במד' ל, ג) אפרשנה (נז): לג אשל. אי"ן (נח) [טו] גם ויטע לאות (נט) [טז]:

רש"י

נתוכח עמו על כך (מט): (ל) בעבור תהיה לי. זאת: לעדה. עדות לשון נקבה כמו (נ) ועדה המצבה: כי חפרתי את הבאר. מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו הוא ועלו לקראת אברהם (נא): (לג) אשל. רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה. וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. (נב) ומצינו לשון נטיעה באהלים שנאמר (נג) ויטע אהלי אפדנו: ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל נקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותין אמר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (נד):

קרני אור

[יג] עיקר הוראת מלה זכרון מן „סהד" בסורי שענינו זכר, והכוונה כי כל זמן שתזכור את היום הזה שכרתנו ברית יחדו, תזכור ג"כ שנתתי לך שבע כבשות, ומתוך כך תזכור שדברתי לך על אודות הבאר (בד"ל): [יד] אולי שהיה זה מפני שהאומות ההן בזמן ההוא היתה אמונתם בשבעה כוכבי לכת, והשפעותיהם עליהם, ולכן הי' משביעים עליהם, ונקראה מפני זה שבועה מלשון שבעה, ואברהם דבר אל אבימלך כפי דרך אמונתו, והציב שבע הכבשות לבדנה, ונשבעו שניהם בשבועות האלה, שכל מי שיעבור עליהם, ישפעו עליו הכוכבים ממסילותם רעות, ואינו רחוק שנקראה השבועה והקיום ביניהם בלשון הזה שבועה, מפני שבע כבשות שהציב אברהם לבדנה, ומשם והלך נקרא כל קיום שבועה לזכר אותם שבעה שכרתו ברית עמהם. (רדי"א): [טו] וכן דעת ר"ש לקיש ור' יהודה (סוטה י"ד א, ב"ר פ' נד, אדר"נ פ"ז) ואמרו שם, מהי אשל, שאל, כל מה שאדם היה שואל בו מעשים, אתים ענבים ורמונים, והרד"ק פי' אשל הוא כלל לכל עץ, ודומה לו בדרז"ל (ב"מ כו א) „דתליא באשלי רברבי" פי' אילנות גדולים, וענינו שנטע פרדס מכמה מיני עצים: [טז] ור' יונה ן' גנאח בשרשיו פרש „אשל" אסר? איסים

יהל אור

הה"א נוספת במלת לבדנה, ופי' „והיא לבדה" אין ר"ל במקרא למלה זאת עם ה"א נוספת אחר הנו"ן כזה: (לד) שרש „עוד" ושם המקרה ממנו „עדות", ושם התואר לזכר „עד" ולנקבה „עדה" ופי' כלומר אלה אינן לבתר אותן כמו הבקר, אבל תקח לך אלה מידי קיום, כי כן היה המנהג לקיים כל דבר היה המקיים לוקח איזה דבר מיד רעהו, ומשיכה כזו עדות על הקיום, וזה הוא שאמר בעבור תהיה לי לעדה, ועדה לשון עדות: (לו) ויו"ג עקרו „שבע", כי כאן כתוב שבע כבשות תקח מידי, ואחריו כתיב (פ' לא) „ע"כ קרא למקום ההוא באר שבע, כי שם נשבעו שניהם", והנה מלת שבועה מגזרת שבע כבשות: (לז) ט"ס הוא כי הפי' „או השבע שבועה", הוא (במד' ל, ג) ושם לא אמר כלום, רק ר"ל בפסוק „ויקרא אותה שבעה" (למטה כו לג) ושם פי' למה נקרא שם העיר באר שבע, בעבור שני דברים, ע"ש שבע כבשות וע"ש השבועה והרש"ל ידחוק לפרש שדעת הח' ז"ל על „או השבע שבועה" עיי"ש: (לח) כן ת"א ויונ"ע וכן פירש"י ז"ל

וכן פי' הרשב"ם: (לט) שהוא אילן, ומצינו גם אצל בנין לשון ויטע, כמו ויטע אהלי אפדנו (דניאל יא מה):

ונטעו

מקורי רש"י:) ב"ר נד ג. נ) למטה לא נב. נא) ב"ר פנ"ד ס. נב) סוטה י, א, ב"ר פנ"ד ו, שם ר' יהודה ור' נחמיה. נג) דניאל יא. נד) סוטה י, ב, ב"ר שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁבַע וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם:
לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים: פ שביעי
כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר

אונקלוס

שְׁבַע וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַייָ אֱלָהָא דְעָלְמָא:
לד וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין:
א וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין וַיָי נַסִּי יָת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵהּ

רש"י

(לד) ימים רבים. מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו נה) שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן. אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך שנא' נו) ויעבור אברם. ויעתק משם. ויהי רעב וירד אברם מצרימה. ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד נז) וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון ושם ישב עד שנהפכה סדום מיד ויסע משם אברהם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתיב ימים רבים מרובים על הראשוני' ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שנים כך שנויה בסדר עולם נח): (א) אחר הדברים האלה. יש מרבותינו אומרים א) אחר דבריו של שטן ב) שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר א' או איל א' אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל ג) שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה

אבן עזרא

א והאלהים נסה את אברהם. י"א כי הסמ"ך תחת שי"ן, והה"א תחת האל"ף (א) [א] וטעם כל הפרשה יכחישם (ב) רק נסה כמשמעו (ג) [ב] ואנשי שיקול הדעת אמרו, כי דעות הם שתים האחת דעת העתיד בטרם היותו, והשנית דעת היש הנמצא (ד) [ג], וזה פי' נסה, גם כי עתה ידעתי (ה) [ד] והגאון אמר שמלת נסה, הראות צדקתו לבני אדם, גם מלת ידעתי כטעם

יהל אור

(א) וטעמו „נסה" מלשון רוממות והתנשאות: (ב) כי כתוב „עתה ידעתי" (למטה פ' יב): (ג) מענין בחינה ונסיון: (ד) פי' האחת שהיא דעת העתיד אמר הכתוב נסה ועל השנית שהוא דעת היש הנמצא אמר „כי עתה ידעתי", ודעתם בזה כי כל הדברים המתחדשים, ידעום השם בטרם היותם, אך הידיעה ההיא היא שהוא בכח שיהיה, וזאת הוא הידיעה האפשרית, בפי' אפשר שיהיה כן, בעבור כי לו נתכנו עלילות, ואח"כ בצאת הדבר מכח אל הפועל, הנה אז תהיה הידיעה ידיעת היש הנמצא: (ה) כי הידיעה בשם ית' בכל זמן, אבל פי' הדבר, ידוע מעתה, כי יצא מן

קרני אור

האילן שקורין לו בערבי אתל, והוא אילן שקורין לו בלע"ז טמרי"ז, ורוב המפרשים על הדעת הזאת, ואפשר שיהיה עץ אחד, ואפשר שיהיה כולל כל האילנות (כהרד"ק) והרלב"ג כתב, שהיה האשל אילן גדול אצל הבאר, להיות ממנו צל על הבאר, כי כן היה לו באלוני ממרא כמ"ש (למעלה יח ח) „והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו", לפי שבימות הקיץ הי' אוכלים תחת העץ להתלונן בצלו, ולשתות המים אשר מתחתיו מים קרים:

[א] וכן הוא (ב"ר פ נה) בשביל לנוסתן בעולם, בשביל לגדלן בעולם כנס הזה של ספינה, וכן איתא (זהר ויקרא דף יח א) כד"א „ואל עמים ארים נסי" (ישעי' מט כב) וכו', פי' לשון התרוממות, וכן פי' הרד"א, כי נסיון הוא מלשון התרוממות, מענין „ונשא נס לגוים" (שם ה כו) והכוונה שרוממו וגדלו, וכתב הכוס"ק ואין טענה על רז"ל כי גם שרשו „נסס", וזה שרשו „נסה", כי מקומות אין מספר ידיענו כי שרשי הכפולים נחי ל"ה, יסוד שרשם ב' אותיות, ועיקר הוראתם אחד, ואין הבדל ביניהם רק בפרטי ולדי הוראתם: [ב] וכן ת"א ויונ"ע וכן פירש"י ז"ל והרמב"ן והרלב"ג, והרשב"ם פי' מלשון קנתר וצער שציער את אברהם על שכרת ברית למלך פלשתים, והרו"ה השיג עליו בזה וכיים ג"כ רק נסה כמשמעו, ודעת תורה כלשון כ"ת:
[ג] עיין רמב"ן מה שכתב בזה, והרלב"ג בפי' על התורה ובספרו מלחמות השם וכו' „מלמד התלמידים":
[ד] ור"מ חפץ בס' מלאכת מחשבת פי' „כמה באמר „עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה" יתכן מאוד כשנדע שהאל ידע העתיד כאלו הוא הוה לפניו, וגם טרם עשות אברהם הנסיון בבנו ראה ה' כי כן יעשה, וזהו אמרו עתה ידעתי

מקורי רש"י: נה) סד"ע פ"א, ב"ר שם. נו) לעיל יב ו. נז) לעיל יג ג. נח) פ"א א) סנהד' פ"ט ב. ב) ובב"ר פנ"ה ד', מלאכי השרת אמרו כן. ג) תנחומא א וירא אות יח, תנחומא ב וירא אות מב, ב"ר בס, תיוכ"ע

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה

אונקלוס

אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ב וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן יָת בְּרָךְ יָת יְחִידָךְ דִּי רְחֵמְתְּ יָת יִצְחָק וְאִיזֵל לָךְ לְאַרְעָא פוּלְחָנָא וְאַסְּקֵהּ קֳדָמַי תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן

אבן עזרא

הודעתי (ו) והלא ידע זה הגאון, כי בשעה שעקד בנו לא היי שם אפילו נעריו (ז) [ח] ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה שיעלהו אל ההר, וזאת תחשב לו לעולה, ואברהם לא ידע סוד הנבואה, וימהר לשחוט אותו, והשם אמר לו לא בקשתי זאת. ואחרים אמרו הראה שתעלהו לעולה (ח) כמו „והשקית אותם יין" (ירמי' לה ב) (ט) והוצרכו אלה הגאונים לפי' האלה, כי יאמרו לא יתכן אחר שיצוה השם מצוה שיאמר אח"כ לא תעשינה (י) והנה לא שמו על לב הבכורים שהחליפם בלוים אחר שנה (יא) ואחר שהכתוב אומר בתחלה „והאלהים נסה את אברהם" סרו כל הטענות (יב) והשם

רש"י

אמר לו יצחק באבר אחד אתה מיראני אילו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב: הנני. כך היא ענייתם של חסידים ד) לשון ענוה הוא ולשון זימון ה): (ב) קח נא. אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש ו): את בנך. אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק ז) ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף ח) וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור ט): ארץ המוריה. ירושלים י) וכן בדברי הימים יא) לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה. ורבותינו ז"ל פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל יב) ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטורת שיש בו מור נרד ושאר בשמים יג): והעלהו. לא אמר לו שחטהו

קרני אור

ידעתי, ולא עתה אני יודע, אלא רצונו שמה שעתה עשה, כבר ידעתו ה"י: [ה] והרב המורה הלך בזה בדרך הגאון שהזכיר הראב"ע בפירושו, שפירש מלת נסה להראות צדקתו לבני אדם ומלת ידעתי כענין הודעתי, ומה שהקשה עליו החכם הנזכר כי בעת שעקד בנו לעלותו לא היה שם אדם ואפילו נעריו כי נשארו עם החמור, הקושיא הזאת לא תמנע דרך הגאון לפי שמאמר נביא ידוע ואין צריך לעדים, ואחר שאברהם הגלה ספר המעשה שהוא התפרסם הדבר ונתרחב גדול אהבת השם, ואלו לא היה זה מספר הנביא רק על דרך שבא זה כלו בחלום או במראה די היה בו למוד באהבת השם כפי מה שהקדמנו בענין החלומות האודקין, והמראות שענינם נמשך אל המחשבה והרעיון, ואחר שהוא ספר מעשה הגמור נדעה בו יראת השם ואהבתו, כי הראה מלאת האהבה בקלת מקומות ולו לבדו שהיה נביא בעת ההיא

יהל אור

הכא אל הפועל: (ו) ר"ל הודעתי לבאי עולם, ולפי זה נטה גם רש"י ז"ל, וכן הרשב"ם, והח' ז"ל יאמין בפי' זה ויפרש בענין אחר: (ז) הח' ז"ל סותר זה הדעת, ויפרש כי הי' לו לידע להגאון כי בעת שעקד את בנו לא הי' שם אפילו נעריו, אבל אמר להם שבו פה עם החמור, והענין כדי שלא יבטלו ממנו המעשה הזה ושלא ימחו בידו: (ח) ובב"י מתוקן „ואחרים אמרו כי פי' והעלהו שם לעולה, הראהו שיעלה אל ההר לעולה" וכו', וכוונתו בדמיון אל „והשקית אותם יין" לאמר כמו שאין כוונת „והשקית" שישקה אותם ממש כי אם שיתן לפניהם גביעי יין ויאמר להם לשתות, כי לפעמים יבוא לשון צווי ואין המכוון בו לעשותו באמת רק שיתגולל ויתחיל לעשיה: (ט) פסוק הוא (בירמי' לה ב) „הלוך אל בית הרכבים, ודברת אותם, והבאתם בית ד' אל אחת הלשכות והשקית אותם יין", ופי' הרד"ק שם, אעפ"י שהם לא שתו, אמר והשקית שתתן לפניהם כוסות יין לשתות, ודעת הח' ז"ל שטעם „והשקית", ר"ל הראה להם שתשקם יין, וזהו המכוון אלו יתי' באמרו והעלהו לא שיראה עשייתו בפועל, רק שיתגולל ויתעסק בהעלות העולה, וכן דעת הרלב"ג: (י) כי איך ישנה את דבורו אח"כ לאמר אל תשלח, והשינוי נמנע בחוקו ית': (יא) כי בתחלה היה העבודה בבכורים, ואחר שנה בחר השם בשבט לוי לשרת לפניו תחת הבכורים: (יב) ר"ל שהוא כפשוטו:

ס"

מקורי רש"י: ד) עיין ב"ר נס ו. ה) תנחומא א וירא אות כב. ו) סנהד' פט ב תנחומא א שם ב"ר פנ"ה ז. ז) סנהד' שם תנחומא א שם ב"ר שם, ובפל"ט ט פדר"א פל"א פסי"ר פ' מ שו"ט מזמור כט. ח) שם. ט) ב"ר שם. י) מדרש תדשא הו"ל כת' יעללינעק סי' כב. יא) דה"ב ג' א. יב) ירושלמי ברכות פ"ד ה"ה, תענית טז א, תנחומא ב וירא אות מס, ב"ר שם, פסי"ר שם, שי"ר פ"ד ד. יג) וכן הוא ב"ר שם, ופסי"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃
ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ
אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו
אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי
עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־

אונקלוס

טוּרַיָּא דִּי אֵימַר לָךְ׃
ג וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא
וְזָרֵיז יָת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יָת
תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיָת
יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי
לַעֲלָתָא וְקָם וַאֲזַל לְאַתְרָא
דִּי אֲמַר לֵיהּ יְיָ׃ ד בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם
יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת אַתְרָא

רש"י

לפי שלא היה חפץ הקדוש ב"ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו: אחד ההרים. הקב"ה מתהא הצדיקים (ס"א משהא לצדיקים) ואח"כ מגלה להם יד) וכל זה כדי להרבות שכרן וכן טו) אל הארץ אשר אראך. וכן ביונה טז) וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם. נזדרז למצוה יז): ויחבש. הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה יח): את שני נעריו. ישמעאל ואליעזר יט) שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא ב' אנשים שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו כ): ויבקע. תרגומו וצלח כמו כא) וצלחו הירדן לשון ביקוע סינדר"א בלע"ז: (ד) ביום השלישי. למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה כב): וירא את המקום. ראה ענן קשור על

אבן עזרא

נסהו כדי שיקבל שכר (יג) וטעם כי עתה ידעתי, כמו „ואם לא אדעה" (למעלה יח כא) (יד) ועוד אפרש סודו בפסוק „ידעתיך בשם" (שמות לג: יב) (טו) אם יעזרני השם יודע הנסתרות [ו]: ב אחד ההרים. שם נבנה הבית, וכן מפורש ויבן שלמה את הבית בהר המוריה (דה"ב ג א) (טז) [ז], ואיננו הר גבוה, ובו היה גורן ארונה (יז): ג ויבקע עצי עולה. ושכב על החמור (יח) [ח]: ד ביום השלישי. שיצא מבאר

יהל אור

(יג) פי' כי אין ראוי לקבל שכר למי שאינו עושה מעשה, אעפ"י שידענו שיעשהו, וזה בעבור כי לא הוציא הדבר לפועל, ועי"כ נסהו השם כדי שתהי' נפשו שלימה ותוציא שכלו לפועל, ואז יהיה ראוי לקבל שכר על מעשהו: (יד) וישם פי' הח' ז"ל מענין רחמים, הרהם אותם, ויהיה פי' ידעתי פה ג"כ מענין הגינה ורחמים: (טו) אך שם לא ביאר מאומה, ועיין שם בפי' הקלר: (טז) ט"ס נפלה בכל הספרים, ובפסוק כזה לא נמצא בנ"ך ונמצא „ויחל שלמה לבנות את בית ד' בירושלים בהר המוריה" (דה"ב ג א): (יז) וכן כתוב (דה"ב ג א) „ויחל שלמה לבנות וגו' בהר המוריה אשר נראה לדויד אביהו אשר הכין במקום דויד בגרן ארנן היבוסי": (יח) הנה אמר זה, בעבור שאמר אח"כ כאשר אמר לנעריו שבו לכם פה עם החמור, ויקח אברהם את עצי העולה וישם על

קרני אור

היה ראוי לומר יען אשר עשית וגו' ולא ליאמר כי לא השיג להשגה הזאת, סוף דבר לפי שני הענינים הנזכרים היה ראוי לומר „עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה". וכפי הענין הזה יתבאר מה שנאמר על אנשי סדום, „ואם לא אדעה" (מלמד התלמידים): [ו] עיין מורה בפ' כד מחל' הג', ובפ' מה מחל' הב' מדרגה י"א ובמלמד התלמידים מרבינו יעקב אנטולי ובס' מעשה ד' מה במכילת בבא הריב"ש בתשובותיו בקי"ת: [ז] רבו הפירושים על השם מוריה רז"ל דרשו (ב"ר פ' נה ז) ועיין מקורי רש"י במשם יצאה הוראה לעולם, עשאו מן מורה לדק ואו"ת „הרעת פולתוה", וכן תיוב"ע, וכיאר רש"י ז"ל ע"ש הקטרת שיש בה מור וכמים, ועי"ז כתב הרמב"ן ז"ל שאין לבונו סובל לאמר „פולתוה" על שם אחד מסמי אחד העבודות, אבל עשאו מן מורא שמם יראו אלהים ויעבדו לפניו, ועל דרך הפשט אמר הרמב"ן ז"ל, שהוא כמו „אל הר המור ואל גבעת הלבונה", כי ימצאו שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון, והרשב"ם יפרש ארץ האמוריה, ורוו"ה יפיבו: [ח] יראה שעצי עולה, הם עצים מיוחדים לעולה, המינים שהיה ידוע להם, ולא ידע אם ימצאם במקום שיבוא שם ובתרגום יוב"ע „וקטע קיסין דקיתא

מקורי רש"י: יד) ב"ר פנ"ט ע. טו) לעיל יב א. טז) יונה ג. ז) פסחים ד א, תנחומא א שם. יח) סנהד' קה ב, ב"ר פנ"ה ח, מכילתא בשלח פ"א. יט) פדר"א פל"א ויק"ר פ"כ ב ופכ"ו ז, תיוב"ע, כ) ב"ר שם, תנחומא א בלק אות ט תנחומא ב אמור אות ד ויק"ר כו ז, מדרש שמואל פ' כ"ד ועיין רש"י במד' כב כב. כא) ש"ב יט יח. כב) תנחומא א וירא אות כב, תנחו: א ב וירא אות מו, ב"ר פנ"ה ו פסיק"ר פ"מ, ובאגדת בראש' פל"א בסגנון אחר.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

המקום מרחק: ה ויאמר אברהם
אל־נעריו שבו־לכם פה עם־
החמור ואני והנער נלכה עד־כה
ונשתחוה ונשובה אליכם: ו ויקח
אברהם את־עצי העלה וישם על־
יצחק בנו ויקח בידו את־האש
ואת־המאכלת וילכו שניהם יחדו:
ז ויאמר יצחק אל־אברהם אביו
ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר
הנה האש והעצים ואיה השה

אונקלוס

מרחיק: ה ואמר אברהם
לעולימוהי אוריכו לכון
הכא עם חמרא ואנא
ועולימא נתמטי עד כא
ונסגוד ונתוב לותכון:
ו ונסיב אברהם ית אעי
דעלתא ושוי על יצחק
בריה ונסיב בידיה ית
אשתא וית סכינא ואזלו
תרויהון כחדא:
ז ואמר יצחק לאברהם
אבוהי ואמר אבא ואמר
הא אנא ברי ואמר הא
אשתא ואעיא ואן אימרא

אבן עזרא

שבע (יט) י"א איך אמר אברהם ונשובה, ואחרים ענו כי היה בדעתו להביא עצמותיו, ואברהם דחם בדברים (כ) [ט] כדי שלא יסורו עד שובו, ושלא ירגיש יצחק ויברח, ורז"ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים (כא) [י], ואם דברי קבלה נקבל ומדרך סברא אין זה נכון, שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק גלויה, ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה, ואין בכתוב מאומה על יצחק (כב) [יא] ואחרים אמרו שהיה בן המש

רש"י

ההר כג): (ה) עד כה. כלומר דרך מיעט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה כד) אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כה) כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישובו שניהם כו): (ו) המאכלת. סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא כז) וחרבי תאכל בשר ושמאכשרת בשר לאכילה כח). ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה כט): וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה

קרני אור

דקיקא ותקיפא ודיקלא דהוין בעלמא", ולולי זה יאמר ויבקש עליו: [ט] עיין הכותי"ק ביפרב, ובהתווה ואבוהו" כאופן באין כאן שקר, ואין דחיה בדברים: [י] ובזוהר חיי שרה (דף קכג א) מסמיך לה אקדה, ויהיו חיי שרה כמנין "ויסוד" שהוא ל"ז הי' חיי שרה עם יצחק שהן עיקר ימי חייה, אבל הגר"א הגיה בסע"ר כפ"א כ"ו שנה במקום ל"ז וכתב דלא כתוס' יבמות שמביא בשם סדר עולם וכו', וכיום אלא בנוסחא מוטעת נזדמנה לפניהם, והרו' רלטינער בהגהותיו לסדר עולם כתב שבגי' הישנים ל"ז עיקרית שכן גרסו רוב הקדמונים בהס"ע עי"ש: [יא] וכן הוא (זהר וירא קיט ב, זהר ויחי רל ב) הבא אית לאתהכלא והאלהים נסה את אברהם, את יצחק מבעי ליה, דהא יצחק בר תלתין ושבע שנין הוה, והא אבוי לאו בר עונשין דיליה הוה, דאלמלא אמר יצחק לא בעינא לא אתענש אבוי עליה עיי"ש מה שמתרץ, ובנה"ו כתב באמת לדקת

יהל אור

יצחק בנו, הנה זה יורה, כי עד עתה נשאה החמור: (יט) כי מארץ פלשתים עד ירושלים כמו ט"ו פרסאות, וצריך שני ימים להולכים ברגליהם, וביום השלישי בקר באו קרוב לשם, וישא עיניו וירא את המקום מרחוק: (כ) כן הוא דעת הח' ז"ל שיוכל הנביא לכזב לצורך שעה כמו (למעלה כ יב) שפי' שדחה אברהם לאבימלך בדברים: (כא) כן הוא (בפדר"א פ' לא, ב"ר פ' נו, תנחומא וירא סי' מב, סע"ר פ"א, זהר וירא דף קיט ב, זהר ויחי דף רל ב תדא"ר פ' כו תדא"ז פ' כב): (כב) וכן י"א שגדול כחו של יצחק לפי שאברהם נצטוה בזה מפי השם, וזה נצטוה מפי אביו, ולכך גדול כח אמונתו של

מקורי רש"י: כג) תנחומא וירא אות כג, תנחומא ב שם, פסי"ר שם, פסי' דר"כ פ' אחרי מות (קעו ב) ויק"ר פ' כ ב, תיוב"ע. כד) ב"ר נו ב, תנחומא א שם, תנחומא ב שם, פסי"ר שם. כה) לעיל טו ה. כו) ב"ר שם, ובתנחומא א וכן בתנחומא ב שם בישרו פיו, פי' בלות נבואה, ועיין מו"ק יח א, ברית כרותה לשפתים. כז) דברי' לב מב. כח) תנחומא א שם תנחומא ב שם, ב"ר פנ"ו ג. כט) ב"ר שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לעלה: ח ויאמר אברהם אלהים
יראה־לו השה לעלה בני וילכו
שניהם יחדו: ט ויבאו אל־המקום
אשר אמר־לו האלהים ויבן שם
אברהם את־המזבח ויערך את־
העצים ויעקד את־יצחק בנו וישם
אתו על־המזבח ממעל לעצים:
י וישלח אברהם את־ידו ויקח את־
המאכלת לשחט את־בנו:
יא ויקרא אליו מלאך יהוה מן
השמים ויאמר אברהם | אברהם
ויאמר הנני: יב ויאמר אל־תשלח
ידך אל־הנער ואל־תעש לו מאומה כי | עתה
ידעתי כי־ירא אלהים אתה ולא חשכת את־בנך

אונקלוס

לעלתא: ח ואמר אברהם
קדם יי גלי ליה אימרא
לעלתא ברי ואזלו
תרויהון כחדא: ט ואתו
לאתרא די אמר ליה יי
ובנא תמן אברהם ית
מדבחא וסדר ית אעיא
ועקד ית יצחק בריה ושוי
יתיה על מדבחא עיל מן
אעיא: י ואושיט אברהם
ית ידיה ונסיב ית סכינא
למיכס ית בריה: יא וקרא
ליה מלאכא דיי מן שמיא
ואמר אברהם אברהם
ואמר הא אנא: יב ואמר
לא תושיט ידך לעולימא
ולא תעבד ליה מדעם
ארי כען ידענא (נ"י
ידעית) ארי דחלא דיי

רש"י

מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך להשחט וילכו שניהם יחדו בלב שוה[ל]: (ט) ויעקד. ידיו ורגליו מאחוריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה[לא] והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר[לב]: (יא) אברהם אברהם. לשון חבה הוא שכופל את שמו[לג]: (יב) אל תשלח. לשחוט. אמר לו א"כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם א"ל אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום[לד]: כי עתה ידעתי. א"ר אבא[לה] א"ל אברהם אפרש לפניך את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. אמר לו הקב"ה[לו] לא אחלל

אבן עזרא

שנים, גם זה לא יתכן, בעבור שנשא עצי העולה (כ) והקרוב אל הדעת שהיה קרוב לי"ג שנים והכריחו אביו ועקדו שלא ברצונו, והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו, ואמר „אלהים יראה לו השה" כי אילו אמר לו אתה העולה יתכן שיברח: יא אברהם אברהם. פעמים (כו) כמו

יהל אור

יצחק, ועיין קרני אור: (כג) ככתוב בפ' וי"ו: (כד) קריאת

קרני אור

צדקת יצחק גדולה ושכרו כפול ומכופל, אבל איננו ענין לדברי הפרשה

מקורי רש"י: ל) עיין ב"ר פנ"ו ד. לא) שבת נד א. לב) עיין בפי' רש"י למטה ל"ט. לג) ב"ר פנ"ו ז ובספרא ויקרא פ"א, תוספתא ברכות פ"א שמו"ר פ"ב ו מדרש שמות פ"ט. לד) ב"ר שם. לה) בב"ר פנ"ו ח א"ר אחא. לו) תה' פט לה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם
אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר
נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם
וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה
תַּחַת בְּנוֹ׃ יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־

אונקלוס

אַתְּ וְלָא מְנַעְתָּ יָת בְּרָךְ
יָת יְחִידָךְ מִנִּי׃ יג וּזְקַף
אַבְרָהָם יָת עֵינוֹהִי בָּתַר
אִלֵּין וַחֲזָא וְהָא דִּכְרָא
בָּתַר אֲחִיד בְּאִילָנָא
בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם
וּנְסֵיב יָת דִּכְרָא וְאַסְּקֵיהּ
לַעֲלָתָא חֲלַף בְּרֵיהּ׃
יד וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם

אבן עזרא

בחפזון (כה) [יב]: יג אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך (כו) [יג] בקרניו (כז) [יד], ואם הוא היה נאחז קמוץ (כח) אז תחסר מלת "היה" (כט) וכן טעמו אחר היותו נאחז (ל) ורבים כמוהו, ויש כי אחר דבק עם "וישא אברהם את עיניו" (לא) [טו] ואילו היה כן היה אחרי, אחר כן, או אחרי זאת (לב) כמשפט הלשון בכל מוכרת (לג) [טז]:

רש"י

בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חיבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואין כי ירא אלהים אתה לז): (יג) והנה איל. מוכן היה לכך מששת ימי בראשית לח): אחר. אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אלין. (ס"א לפי ההגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם): בסבך. אילן: בקרניו. שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות לט): תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום ומהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאילו היא עשויה בבני כאילו בני שחוט כאילו דמו זרוק כאילו בני מופשט כאילו הוא נקטר ונעשה דשן מ):

קרני אור

בפרשה שיזכיר הכתוב צדקתו ושבחו, כי אין מדרך הכתוב להזכיר ככה, רק אגב רחב היתה ואני המשפחה שנכרת עמו כברית עי"ש שהצריך להביא ראיה ע"ז: [יב] ורש"י ז"ל פי' שהוא לשון חיבה שכופל את שמו, וכן הוא בדבז"ל (עיין מקורי רש"י), וכתב הרלב"ג, כי לא השיג אברהם מזה שום דאגה וצער, אבל היה עושה מצות ד' בטוב לבב עד שהגיעתהו הנבואה שהקיץ: [יג] ואו"ת "באילנא" וכן פי' רש"י ז"ל ויונ"ע תרגם "בחריבותא דאילנא" תרגם יער "חורשא" וכתב רב"ח תורה שהיה המקום ההוא יער ושם אילנות, והוא המקום הנקרא בית יער הלבנון, והוא שאמר דוד על השכינה (תה' קלב ו) "מצאנוהו בשדה יער": [יד] וכן פי' הרלב"ג, ר"ל שבשבר נשא עיניו אברהם וראה כ"ח רך ונתברר לו שהוא איל אחר שנאחז בסבך בקרניו, וכתב הרמ"ד ע"ז שהוא נגד בעל הטעמים שהטעים זקף גדול במלת "אחר" להפסיקו ממלת "נאחז" ועיין מה שפי' הרשב"ם ז"ל, ופירושו מסכים לבעל הטעמים: [טו] עיין יהל אור ויש נוסחאות שונות בת"א, עיין כהגהת המקרא לרוו"ה בהביאם ובילרס, ובאוהב גר נפד"ל: [טז] וכן דעת רש"י ז"ל ומביא דעתו (סוטה לג

יהל אור

הכפל לצורך שהיה קורא פעם אחר פעם: (כה) והוא לזרז הנקרא: (כו) סבך ענין הסתבכות והתעפות ועיקר הלשון שנקרא כן הענף והסעיף, לפי שהענפים והסעיפים נאחזים ונקשרים ומעורבים זה בזה: (כז) ויחבר מלת אחר אל נאחז, והכוונה אחר שנאחז, אחר היותו נאחז בסבך בקרניו, ופי' וירא והנה איל אחוז בסבך בקרניו, ולא נאחז באברותיו בגופו שדרכו להסתבך בסבך, אבל נאחז בקרניו שנתחבו קרניו בין הסבכים ולא יכול להתנועע ולרוץ: (כח) כמו שמנוקד בקצת ספרים "נאחז": (כט) כי נאחז הוא מבנוי נפעל, ואינו סובל עליה הוראת "אחר" שמשמע שהתחיל לאחז קודם שראה אותו והנה הוא בגדר עבר בלתי נשלם וחסר מלה "היה": (ל) כי בספרים שלנו נאחז בפתח, ויאמר הח' ז"ל שכן טעמו אחר היותו נאחז, וכמו שפי' למעלה אחר שנאחז בסבך בקרניו: (לא) כאלו אמר וישא אברהם את עיניו אחר כן שאמר המלאך אליו אל תשלח ידך, וירא והנה איל נאחז, וכן ת"א "וזקף אברהם עינוהי בתר אילין" וכפירש"י: (לב) ולא אחר:
(לג) וכן פירש"י ז"ל (דבר' יא ל) "כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא", ואם האחר מוכרת היה נ"ל

מקורי רש"י: לז) תנחומא ג שם. לח) אבות פ"ה ו, פדר"א פ' יט, פסחים נד א תנחומא א וירא שם. לט) פדר"א פ' לא, ועיין ב"ר פנ"ו ט, ויק"ר פ' כט י, ספרי דר"כ פ' בחודש השביעי (קנד ב). מ) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

המקום ההוא יהוה | יראה אשר
יאמר היום בהר יהוה יראה:
טו ויקרא מלאך יהוה אל־אברהם
שנית מן־השמים: טז ויאמר בי
נשבעתי נאם־יהוה כי יען אשר
עשית את־הדבר הזה ולא חשכת
את־בנך את־יחידך: יז כי־ברך
אברכך והרבה ארבה את־זרעך
ככוכבי השמים וכחול אשר על־
שפת הים וירש זרעך את שער

אונקלוס

תמן באתרא ההוא ואמר
קדם יי הכא יהון פלחין
דריא בכן יתאמר ביומא
הדין בטורא הדין אברהם
קדם יי פלח: טו וקרא
מלאכא דיי לאברהם
תנינות מן שמיא: טז ואמר
במימרי קיימית אמר יי
ארי חלף די עבדתא ית
פתגמא הדין ולא מנעתא
ית ברך ית יחידך: יז ארי
ברכא אברכנך ואסגאה
אסגי ית בנך ככוכבי
שמיא וכחלא די על כיף
ימא ויירתון בנך ית קרוי

רש"י

(יד) ה' יראה. פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות מא): אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו בהר ה' יראה הקדוש ברוך הוא לעמו: היום. הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו. ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות מב) כדי שיאמר היום הזה בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה מג): (יז) ברך אברכך. אחת לאב ואחת לבן מד): והרבה

אבן עזרא

יד וטעם בהר ד' יראה. באלה הדברים (ג) [יז]: טז בי נשבעתי. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד (ד) [יח] יען מטעם ענה, וזה המעשה יענת ויעיד [יט]: יז שער אויביו. מדינות בעלות

יהל אור

ג"ל אחרי כן, או אחרי זאת, והיה במשמע אשר נאחז בסבך זמן קודם או בסמוך לזה: (לד) בדברים (א ב) כתב הח' ז"ל "ואם תבין סוד השנים עשר, גם ויכתוב משה, והכנעני אז בארץ, בהר ד' יראה, גם והנה ערשו ערש ברזל, תכיר האמת", ודעתו כי כל אלה נאמרו למשה בדרך נבואה וכתבם כך, והפי' בהר ד' יראה, ר"ל שלא היה עדיין בית המקדש, ואמר כי שם יהיה שכינתו ונאמר למשה בדרך נבואה המקום שנעשה בו העקידה, ושקראו אברהם "ד' יראה", ואמר שהוא המקום אשר יאמר היום בתפילתינו "בהר ד' יראה" שיראה שכינת עוזו בהר ד' שנזכה לירש את הארץ, ולבנות מקדש בהר ד': (לה) וכן אמרו חז"ל, אפילו שבועה אינה רק על תנאי, אך שבועת בי שהקב"ה בעצמו אין בה תנאי, כי השם בעצמו נשבע והוא הקיים לעד, ומלת נאום ד', שלא לטעה שהמלאך הוא הנשבע בעצמו לחזק הדבר, אלא נאום ד', היא שהשם נשבע בקדשו להביא על אברהם ורמז כל הטובות האלה:

קרני אור

כ) ד"ס "אחרי" ודעתו כר' הוגא נגד ר' יודן (כ"ר פ' מד ה) ועיין שם בפי' מהרז"ו, וביפה תואר, ועיין גור אריה (דבר' י"א ל) מה שביאר שם: [יז] והרלב"ג פי', ויקרא אברהם שם המקום ד' יראה, ר"ל שכבר קרא אברהם זה השם למקום ההוא להורות על מעלת המקום ההוא, ושהוא מוכן מאוד אל שידבק בו השפע האלהי, וזה הוא הר המוריה, אשר שם היה ביהמ"ק, אשר יאמר היום בהר ד' יראה, רוצה לומר שבשעת מ"ת היו קוראים הנביאים אותו ההר "ד' יראה": [יח] וסיים "נאם ד'", והנה גזרת "נאום" מן "אכ" שהוא שרש למלת אמת ואמן, וירצה בנאום תת התאמתות לדבריו, שהם אמת ואמונה, שהדבור מוחלט באמיתתו, כי כה יהיה, וכה יקום, והמפרשים ביארוהו לשון דבר נבואי וכה"א אמר ד' (רש"פ): [יט] וחוקרי הלשון יפרשו שיען הוא מלת הקשור לקשר ב' משפטים המתיחסים זע"ז בבחינת סבה ומסובב ובא הסבה במלת יען, והמסובב מוכן במלת "לכן" אם בא אחריו, "יען לא האמנתם בי, לכן לא תביאו" ונקראת

מקורי רש"י: מא) עיין ברכות סב ב. מב) תנחומא א שם, תנחומא ב שם, ירושלמי תענית פ"ב ה"ד כ"ר פנ"ו י תיוב"ע. מג) תענית טז א, ירושלמי תענית פ"ב ה"א תנחומא א שם כ"ר פל"ד ה. מד) כ"ר פנ"ו יא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֹיְבָיו׃ יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל
גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ
בְּקֹלִי׃ יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו
וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע
וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר
כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד
לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה
גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ כא אֶת־
עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־
קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ כב וְאֶת־כֶּשֶׂד
וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף

אונקלוס

סַנְאֵיהוֹן׃ יח וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִיל בְּנָיךְ כֹּל עַמְמֵי
דְאַרְעָא חֲלָף דִּי קַבֶּלְתָּא
לְמֵימְרִי׃ יט וְתָב אַבְרָהָם
לְוַת עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזַלוּ
כַּחֲדָא לִבְאֵר שֶׁבַע וִיתֵיב
אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃
כ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין וְאִתְחַוָּא לְאַבְרָהָם
לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה
אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אֲחוּךְ׃
כא יָת עוּץ בּוּכְרַהּ וְיָת
בּוּז אֲחוּהִי וְיָת קְמוּאֵל
אֲבוּהִי דַאֲרָם׃ כב וְיָת
כֶּשֶׂד וְיָת חֲזוֹ וְיָת פִּלְדָּשׁ
וְיָת יִדְלָף וְיָת בְּתוּאֵל׃

אבן עזרא

שערים (ט) : יח עקב. שכר באחרית (י) [כן] : יט וישב אברהם. ולא הזכיר יצחק, כי הוא ברשותו (יח) [כא] והאומר ששחטו ועזבו, ואח"כ חיה אמר הפך הכתוב (יט) : כ ילדה מלכה. להזכיר יחס רבקה (א) :

חסלת פרשת וירא :

רש"י

ארבה. אחת לאב ואחת לבן (מה) : (יט) וישב אברהם בבאר שבע. לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר (מו) ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנים כמו שפירשנו למעלה : (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו'. בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר (מז) אילו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה : גם היא. אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם י"ב (מח) מה אברהם י"ב שבטים שיצאו מיעקב ח' בני

ואינן

קרני אור

(במד' , כ , יב) ובא מחובר, על מלת „כי" או „אשר" שהם מעניינו, יען אשר עשית וגו' ברך אברכך, ורש"י ז' גורס בפרשיו שכר „יען" וכן הרד"ק בפרשיו. כתב שפ"י כמו בעבור, ורא"ב בנימוקיו כתב שלא באה לעולם רק לתשלום גמול אם טוב ואם רע, ורוו"ה פי', מלת „יען" תשמש לשכר ועונש בדבר שעבר גם לא תסמוך יען לשם, כי אם למלה או לפעולה : [כ] מלת עקב תשמש לעבר ולעתיד ויש בו כעלמו משמעות שכר, כמו „בשמרם עקב רב" (תה' יט יב) ועיין רש"י ז"ל שם : [כא] (ובב"ר פ' ט) וישב אברהם אל נעריו ויצחק היכן הוה, ר' ברכיה בשם רבנן דתמן שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה : חסלת פרשת וירא

יהל אור

(לו) ונקראת כל הארץ כן על שם כניסתה שהיא שער הארץ, לפי שהארץ החזקה והגבורה חזקה היא בכניסתה שיש סביבותיה הרים או ימים, וכיון שנכנסו האויבים, ועברו אותם השערים, הרי כל הארץ נכבשת לפניהם : (לז) ונקרא כן, כי כמו שהעקב סוף הגוף, כן השכר סוף המעשה : (לח) כי אברהם העיקר ובנו הולך עמו, וכן אמר (למעלה פ' ג) „ויקם וילך אל המקום" וידענו כי הלך עמו יצחק ושני נעריו, וכן כאן וכב"י נוסף „וכן בא אל פרעה ולא הזכיר אהרן" : (לט) דכתיב „אל תשלח ידך אל הנער" : (מ) כי רבקה אשר יצא ממנה יעקב היתה מבית אביו של אברהם וממשפחתו : חסלת פרשת וירא

מקורי רש"י : מה) ובב"ר שם רבות לאב לבן . מו) לעיל כא לד . מז) ב"ר פנ"ז ג . מח) ב"ר שם.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְאֵת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־
רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה
לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ
וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־
טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־
מַעֲכָה׃ פ פ פ

כג וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת
רִבְקָה תְּמָנְיָא אִלֵּין יְלִידַת
מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי
דְאַבְרָהָם׃ כד וּלְחֵינְתֵיהּ
וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילִידַת
אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת
גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת
מַעֲכָה׃
פ פ פ

קמ"ז אמנו"ן סימן: ומפטירין והאשה אחת במלכים ב סימן ד:

רש"י

הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

חסלת פרשת וירא:

בראשית כג חיי שרה

אונקלוס

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה
וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי
חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת
אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן

כג א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה
וְעַשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין
שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וּמִיתַת
שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא
חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן

רש"י

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין א) אף בת ק' בלא חטא. ובת כ' כבת ז' ליופי ב): שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע:

אבן עזרא

א חיי. לשון רבים (א) ולא יתפרדו (ב) ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט (ג) [א] והפך הדבר כמו שני יעקב (ד) [ב]: ב ארבע.

יהל אור

(א) ואיננו לשון יחיד: (ב) חיי סמוך, והנפרד חיים, ויבוא תמיד בלשון רבים, ולא יתפרד לעולם כמו עלומים, זקונים, בתולים, שלא יאמר מהם בלשון יחיד: (ג) כמו פה שהקדים המאה על העשרים ושבע, וכן תמצא באברהם (למטה כה ז) גם בישמעאל (שם פ' יז): (ד) שם הקדים המעט על הרוב, כמו שאמר ויהי

קרני אור

[א] ובב"ר (פ' נח א) ,בת ק' כבת כ' לחטא, ובת כ כבת ז' ליופי" וכן פירש"י ז"ל, ובילקוט תהלים רמז תש"ל הביא את הב"ר וגורס ,בת ק' כבת כ' לנוי, ובת כ' כבת ז' לחטא", וכן הגי' בפס"ז, וכן בפי' המיוחס לרש"י בב"ר שם, וכתב המפרש מהרז"ו כי זו הגי' היא העיקר, והמ"כ כתב כי הגי' כבת כ' לחטא נרסיק, ועיין בביאור שד"ל על התורה, שכתב שמלא בפי' קדמון כ"י על ב"ר הנמלא בקובץ היקר הכולל פי' ס' יצירה לר"י ברצלוני וכן

כתוב ט, ס' לו לומר מאה ועשרים ושבע שנים, אלא כך הוא אומר ,בת מאה כבת עשרים לנוי": [ב] ומנהג הלשון כמ'

מקורי רש"י: א) עיין שבת סט ב, ירושלמי בכורים פ"ב ה"א, ב) כן הוא בב"ר פנ"ח א, ובילקוט ריש חיי, ובמדרש אגדה, אולם בפי' המיוחס לרש"י ז"ל בב"ר שם, וכן בילקוט תהלים רמז תש"ל ,בת מאה כבת עשרים לנוי, ובת עשרים כבת ז' לחטא" וכן הוא בפס"ז ובמדרש שכל טוב, ועיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כג וּבְתוּאֵל אוֹלִיד יָת רִבְקָה תְּמַנְיָא אִלֵּין יְלִידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם: כד וּלְחֵנְתֵּהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה וִילִידַת אַף הִיא יָת טֶבַח וְיָת גַּחַם וְיָת תַּחַשׁ וְיָת מַעֲכָה:

פ פ פ

וְאֶת בְּתוּאֵל: כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם: כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה: פ פ פ

קמ"ז אתנו"ן סימן: ומפטירין ואשה אחת במלכים ב סימן ד:

רש"י

הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (כג) ובתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

חסלת פרשת וירא:

אונקלוס　　בראשית כג חיי שרה

כג א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: ב וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן

כג א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה: ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן

רש"י

(א) ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין א) אף בת ק' בלא חטא. ובת כ' כבת ז' ליופי ב): שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (ב) בקרית ארבע.

אבן עזרא

א חיי. לשון רבים (א) ולא יתפרדו (ב) ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט (ג) [א] והפך הדבר כמו שני יעקב (ד) [ב]: ב ארבע.

יהל אור

(א) ואיננו לשון יחיד: (ב) חיי סמוך, והנפרד חיים, ויבוא תמיד בלשון רבים, ולא יתפרד לעולם כמו עלומים, זקונים, בתולים, שלא יאמר מהם בלשון יחיד: (ג) כמו פה שהקדים המאה על העשרים ושבע, וכן תמצא באברהם (למטה כה ז) גם בישמעאל (שם פ' יז): (ד) שם הקדים המעט על הרוב, כמו שאמר ויהי

קרני אור

[א] ובב"ר (פ' נח א) "בת ק' כבת כ' לחטא, ובת כ' כבת ז' ליופי" וכן פירש"י ז"ל, ובילקוט תהלים רמז תש"ל הביא את הב"ר וגורס "בת ק' כבת כ' לנוי, ובת כ' כבת ז' לחטא", וכן הגי' בפס"ז, וכן בפי' המיוחס לרש"י בב"ר שם, וכתב המפרש מהרז"ו כי זו הגי' היא העיקר, והמ"כ כתב כי הגי' כבת כ' לחטא גרסינן, ועיין בביאור שד"ל על התורה, שכתב שמלא בפי' קדמון כ"י על ב"ר הנמצא בקובץ היקר הכולל פי' ס' יצירה לר"י ברצלוני וכן

כתוב ט, ס' לו לומר מאה ועשרים ושבע שנים, אלא כך הוא אומר, בת מאה כבת עשרים לנוי: [ב] ומנהג הלשון כמ'

מקורי רש"י: א) עיין שבת סט ב, ירושלמי בכורים פ"ב ה"א, ב) כן הוא בב"ר פנ"ח א, ובילקוט ריש חיי, ובמדרש אגדה, אולם בפי' המיוחס לרש"י ז"ל בב"ר שם, וכן בילקוט תהלים רמז תש"ל "בת מאה כבת עשרים לנוי, ובת עשרים כבת ז' לחטא" וכן הוא בפס"ז ובמדרש שכל טוב, ועיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה
וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי
מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃
ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי
אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי

אונקלוס

וַאֲתָא אַבְרָהָם לְמִסְפְּדַהּ
לְשָׂרָה וּלְמִבְכַּהּ׃ ג וְקָם
אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִיתֵהּ
וּמַלֵּיל עִם בְּנֵי חִתָּאָה
לְמֵימָר׃ ד דַּיָּר וְתוֹתַב
אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ לִי אַחְסָנַת
קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶקְבַּר

אבן עזרא

שם אדם גדול בענקים (ה) ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש (ו) כי לא היה מהענקים (ז) וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר (ח) [ג] ע"כ אמר. ויבא אברהם (ט): ולבכותה. לבכות עליה (י) וכן „ובכתה את אביה" (דברים כא יג) (יא) [ד]: ג פני מתו. (יב) רמז לנוף (יג) ועוד תמצא פי' לאמר (יד): ד גר. לבדו הוא הלן (טו): ותושב. הוא הגר היושב בארץ (טז) [ה]

רש"י

על שם ארבע ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם ג) דבר אחר על שם ארבע זוגות שנקברו שם איש ואשתו. אדם וחוה. אברהם ושרה. יצחק ורבקה. יעקב ולאה ד): ויבא אברהם. מבאר שבע ה): לספד לשרה ולבכתה. נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה ו): (ד) גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת ונתישבתי עמכם ומדרש אגדה אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין ז) שאמר לי הקב"ה ח) לזרעך אתן את הארץ הזאת: אחוזת קבר.

קרני אור

כת' האחדים לכנות הנספרים בלשון רבים, שבע שנים שלשה ימים, והפך כת' העשרות והמאות שיכונה הנספר בלשון יחיד, מאה שנה ועשרים שנה, אחד עשר יום, שנים עשר חדש: [ג] ובדרז"ל (ב"ר פ' נח ויק"ר פ' כ פדר"א פ' לב) מהיכן בא מהר המוריה, וכן תרגם יונ"ע: [ד] והרד"ק כתב כי בא הלשון הזה בלא קשר „את" או „על" כמו „ואבכה בצום נפשי" (תה' סט יא) כאלו אמר, על נפשי: [ה] בעל אהל יוסף ביאר דברי הח' ז"ל, שדעתו „כי היושב בעיר ההיא, והן בעיר אחרת קרובה לה נקרא תושב", ופי' הפסוק לפי דעתו, גר ותושב אנכי עמכם, כלומר גר אני שאיני שוכן בעירכם, ותושב אני שאני שוכן בארצכם, ומאשר אמר גר אנכי עמכם זה ראיה שלא היה שוכן אברהם בחברון, וע"ז כתב הרש"ד „ועיקר הדבר נכון הוא, ומסכים לביאורי שאברהם לא היה דר בחברון כלל אחר שיצא מארץ פלשתים, לא לפני העקידה, ולא לאחריה, ואף

יהל אור

ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה (למטה מז כח): (ה) והוא שם עצם לו, וכן כתוב (יהושע יד טו) „קרית ארבע האדם הגדול בענקים הוא" ושם (טו יד) „את קרית ארבע אבי הענק. היא חברון" וכן (שם כא, יא) קרית ארבע אבי הענק היא חברון, ושלשת בניו הי' אחימן ששי ותלמי, והעיר הזאת שמה חברון והיתה לארבע ולבניו: (ו) כן דרשו ז"ל (ב"ר פ' יד ילקוט רמז כ) ע"פ „וייצר ד' אלהים את האדם", בזכותו של אברהם, א"ר לוי כתיב האדם הגדול בענקים (יהושע יד טו) זה אברהם, ולמה קראו אותו גדול שהי' ראוי להבראות קודם לאדה"ר, וכן (קה"ר ס' ג) ע"פ „את הכל עשה יפה בעתו" מביא שהוא מאמר ר' כון, וכן הוא בשוח"ט מזמור לד, ושם הוא מאמר ר' סימון ועיין מס' סופרים פכ"א ה"ט, ובמחזור ויטרי סידר האגדה הזו בהתחלת מס' סופרים, ושם, האדם הגדול בענקים, היה אברהם גדול בקומה יותר מענקים: (ז) כי אברהם לא היה מהענקים: (ח) רש"י ז"ל פי' שבא מבאר שבע והרמב"ן ז"ל השיג עליו, ועיין קרני אור: (ט) והרמב"ן פי', ויתכן שהיתה לשרה אהל מיוחד כטעם באהל יעקב ובאהל לאה, ושם מתה שרה ונכנס אברהם באהל עם אחוזת מרעיו לספוד אותה שם וכן פי' הרשב"ם: (י) דקשה להח' ז"ל כיון דשרש „בכה", הוא פועל עומד, לא שייך בה פעול, לכן פי' לבכות עליה, וכמו שהה"א במקום למ"ד, כן פה הה"א במקום עליה: (יא) ובא השרש הזה עם מלת „את", וכן „ויבך אותו אביו" (למטה לז לה): (יב) התאר לזכר מת, ולנקבה מתה, ובכנויים ראוים שתשתנה ה"א הנקבה לתי"ו, כמו מן צדקה צדקתו ומן ברכה ברכתו, וראוי להיות כאן „מתתו": (יג) שהוא לשון זכר, כי גוף בלי נשמה יקרא אדם מת בין זכר ובין נקבה, וכן פי' הרד"ק „ואם היא אשה כי על הגוף המת אמר", כי מה שימות מן האדם הוא הגוף לא הנפש כי היא קיימת נצחית: (יד) למטה (פסוק יז) בפ' „ויקם שדי עפרון", ויפרש שם כי גר ותושב הכתוב בפסוק ד' דבק עם מלת לאמר הכתוב בפסוק הזה, פירושו לאמר לבני חת, מה שנאמר אחריו, גר ותושב: (טו) גר הוא רק העובר דרך שם וילן לילה אחת, למעלה (טו יג הערה כז) פי' מלת גר: (טז) שנתישב בארץ אבל אין לו מדין אחוזה:

ונקראת

מקורי רש"י. ג) ב"ר פנ"ח ד. ד) ב"ר שם, עירובין נג א, סוטה יג א, פדר"א פ' כ. ה) עיין פדר"א פ' לב ובספר הגרד"ל שם אות טז. ו) תנחומא א וירא אות כג, ב"ר פנ"ח ה, פדר"א פ' לב, קה"ר פ"ט א. ז) ב"ר פנ"ח ו, ילקוט ר' קכ, וכן הוא בפב"ז ובמדרש אגדה. ח) למעלה יב ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

מִיתִי מִן קֳדָמָי: ה וַאֲתִיבוּ בְנֵי חִתָּאָה יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵהּ: ו קַבֵּל מִנַּנָא רִבּוֹנַנָא רַב קֳדָם יְיָ אַתְּ בֵּינַנָא בִּשְׁפַר קִבְרַנָא קְבַר יָת מִיתָךְ אֱנָשׁ מִנַּנָא יָת קִבְרֵהּ לָא יִמְנַע מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ: ז וְקָם אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לִבְנֵי חִתָּאָה: ח וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם אִית רַעֲוָא בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבַּר יָת מִיתִי מִן

בראשית כג

מִלְּפָנָי: ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: ו שְׁמָעֵנוּ | אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ: ז וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת: ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי

רש"י

אחוזת קרקע לבית הקברות (ט: (ו) לא יכלה. לא ימנע כמו י) לא תכלא רחמיך וכמו יא) ויכלא הגשם: (ח) נפשכם.

אבן עזרא

אמר הנה אני תושב עסכם, והסות גוור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי אחוזה כמו נחלה (יז) או מקום שאוחז אותו בכסף להיות קבור למת (יח): ו אדני. ולא אדונינו (יט), לשון המדבר (כ), ואין מדרך מוסר לשום אחרים שותפים עמו (כא): נשיא אלהים. דרך גדולה בעבור כי אתה נביא (כב) [ז]: יכלה. ימנע, כי ימצא בה"א (כג) גם באל"ף באחרונה (כד), זדקדוק וישתחו בספר היסוד (כה) והאומרים כי השתחיתו היתה לשם (כו), לא אמרו כלום,

יהל אור

(יז) ונקראת כן הנחלה לפי שהאדם נאחז במקום ומוחזק בעבורה, כמו שאמר „ויאחזו בה" (למטה מז כז), „ונאחזו בתוככם" (במד' לב ל): (יח) כי מתחלה ביקש תנו לשון מתנה, ואם עפרון דבר שיתן לו בכסף מלא, ע"כ פי' הה' ז"ל, כי במלת אחוזה שייך שניהם, או שאוחז ע"י נחלה, או ע"י הכסף, ופי' מלת תנו האחוזה לאחוז ע"י כסף מלא: (יט) כי לפי משפט הלשון היה ראוי לומר אדונינו בכנוי לרבים המדברים כלשון כל המאמר הזה שאמרו בלשון רבים: (כ) ויתרץ שבלי ספק היה אחד המדבר בעד כולם: (כא) ואין זה מדרך המוסר שישים המדבר את אחרים שותפים עמו בקבלת האדנות והמרות, ואונקלס ויוב"ע תרגמו „ריבוננא" לשון רבים כאלו כתוב אדוננו, כי דרכם לתרגם הכוונה, ועיין בנתה"ש שהשיג על הח' ז"ל בזה ובהמעמר שהצדיק את הח' ז"ל: (כב) ולא גר ותושב, ואין אתה צריך לקנות, ופי' נשיא אלהים גדול ונכבד בעיני אלהים: (כג) כמו פה: (כד) כי שרשו „כלא" כגון „ויכלא הגשם" (למעלה ח ב), „לא תכלא רחמיך" (תה' מ יב), וכולם לשון מניעה הוא כדבר שראוי והגון לעשותו, כך ראוי לנו לתת לך קבר, ואיש ממנו לא ימנעהו ממך: (כה) לא נמצא אצלינו ס' היסוד שלו, ועיין מאזנים שער המתחלפים, אחות שער פתח קטן, ובביאור רש"ד (ברא' יח ב), והוא מלה משונה בדקדוק, ושרשו „שחה" מגזרת למ"ד ה"א, ונשתנה ה"א למ"ד פעל לוי"ו, ואחריו הי"א נוסף „משתחוה", ופעמים בלא הי"א „וישתחו" ומלעיל, ולרבים „וישתחוו" ובא תי"ו התפעל אחר שי"ן פ"א פעל כמשפט אותיות זסש"ץ: (כו) כן הוא (ב"ר פ' נח) „וישתחו אברהם לפני עם הארץ, מכאן שמודים על בשורה טובה" (ופי' שהשתחוה לד' לפני עם הארץ ולעיניהם ועיין ביפה תואר (דפוס פראג תמט) מה שכתב ע"ז: (כז) והוא רק הרכנת הראש:

קרני אור

לא לאחר מיתת שרה, רק בארץ שבע הסמוכה לחברון, ומארצה תחשב, אבל אינני מסכים עמו בביאור דברי הראב"ע, רק כוונתו הפשוטה היא, שבכל מקום שנאמר גר לבד, הוא הלן בין בעיר ההיא, או בארץ ההיא, ותושב המתלוה עם מלת גר הוא האיש אשר נתיישב בין בעיר אחרת או בארץ אחרת ולא נולד בה, ולא גרו בה אבותיו, ולפי שאברהם לא היו אבותיו מן הארץ ההיא, כי אם מאור כשדים רק שאברהם נתיישב בה בלאתו מחרן בהיותו בן ע"ה שנה, ודר באלוני ממרא אשר בחברון כ"ה שנים, ואח"ז בארץ פלשתים כ"ו שנים, ואח"ז חזר לארץ כנען ודר בבאר שבע סמוך לחברון זה י"ב שנים, ולכן כיון שנתיישב בארצם נקרא גר תושב, וגר תושב, או גר ותושב אחד הוא": [ו] ובב"ר (פ' נח ילקוט רמז קב) „אמרו לו מלך את עלינו, נשיא את עלינו אלוה את עלינו, אמר להם אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר

וגוא

מקורי רש"י: ט) וכב"ר בב, למת אחד. י) תה' מ, יב, יא) לעיל ח ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שמעוני ופגעו־לי בעפרון בן־צחר:
ט ויתן־לי את־מערת המכפלה
אשר־לו אשר בקצה שדהו בכסף
מלא יתננה לי בתוככם לאחזת־
קבר: י ועפרון ישב בתוך בני־חת
ויען עפרון החתי את־אברהם
באזני בני־חת לכל באי שער־
עירו לאמר: יא לא־אדני שמעני
השדה נתתי לך והמערה אשר־
בו לך נתתיה לעיני בני־עמי

אונקלוס

קדמי קבילו מני ובעו לי מן עפרון בר צוחר:
ט ויתן לי ית מערת כפלתא די לה די בסטר חקליה בכספא שלים יתנניה לי ביניכון לאחסנת קבורא:
י ועפרון יתב בגו בני חתאה ואתיב עפרון חתאה ית אברהם קדם בני חתאה לכל עלי תרע קרתיה למימר:
יא לא רבוני קביל מני חקלא יהבית לך ומערתא די ביה לך יהביתה לעיני בני עמי

אבן עזרא

כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת, והשתחויה שישות ראשו (כח) וזה משפט הנותן שבח לאחר, וגם משה השתחוה לחותנו (כח) [ז]: ט מערת המכפלה. מערה בתוך מערה (כט) [ח]: בכסף מלא. וההפך חסר (ל) [ט]: יא לא. כן

רש"י

רצונכם (יב): ופגעו לי. לשון בקשה כמו (יג) אל תפגעי בי: (ט) המכפלה. בית ועליה על גביו ד"א שכפולה בזוגות (יד): בכסף מלא. שלם כל שוויה וכן דוד אמר לארונה (טו) בכסף מלא: (י) ועפרון ישב. כתיב חסר (טז) אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו עלה לגדולה (יז): לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה (יח): (יא) לא אדני. לא תקנה אותה בדמים: נתתי לך. הרי היא כמו

קרני אור

הפועל אלוסו': [ז] לרש"י (למטה מג ו, מג כו) לשון השתחואה מתעת לארץ בפישוט ידים ורגלים הוא, ונראה שיש הבדל בין השתחויה סתם, ובין השתחויה לארץ שזה יתכן שהוא בפישוט ידים ורגלים (רו"ה) וכן הוא לדעת חז"ל (ברכות לד ב, מגילה כב ב, שבועות טז ב) השתחויה פישוט ידים ורגלים וקידה על אפים, ולדעת הח' ז"ל (למטה מג כח) ע"פ „ויקדו וישתחוו" שפי' שם „ויקדו שמו הקדקד בארץ" וכבר השתחוו" תהיה קידה יותר מהשתחויה, כי השתחויה היא רק השפלת הגוף מעט, אבל קידה היא לשום הקדקד בארץ, ועיין למטה (מג כח) וגם הערה א' ביארתי בארוכה: [ח] בפירוש המלה נחלקו רז"ל (עירובין נג א) רב ושמואל, חד אמר שני בתים זה לפנים מזה, וחד אמר בית ועליה על גביו, וכן פי' רש"י ז"ל „בית ועליה על גביו" והוא כפולה בשתי תקרות, אבל שני בתים לא שייך בהו לשון כפולה, ועיין רמב"ן שהשיג על רש"י ז"ל, וכתב שאינגו נכון, ולדעת הח' ז"ל כדעת רש"י ז"ל, וכן פי' פרדי"א, שדעת הרלב"ג שהי' שתי המערות זו על זו שהיתה קרקע המערה העליונה עליית המערה התחתונה, ודעת הרד"ק בשרשים שרש כפל „מערה לפנים ממערה" פי' שהי' שתיהן ביחד וכותל מפסיק ביניהן, אלא שלאחת היה לה פתח אל החוץ, והיא נקראת חיצונה, ולשנית לא היה לה פתח לחוץ, רק דרך החיצונה, נכנסין לה בפתח שבכותל המפסיק ביניהן, והיא נקראת פנימית, והמערה הוא חפירה שתחת הארץ, והרשב"ם פי' כל הבקעה קרויה מכפלה, כמו ככר הירדן, וכן מוכיח לפנינו „שדה עפרון אשר במכפלה" וכן פי' הרמב"ן ורמ"ם, ויתכן לפי דרכם שעל דבר כפלת המערה היא קראו את כל הבקעה היא מכפלה: [ט] ורש"י ז"ל פי' מלא שלם כל שויה, וכן פי' הרשב"ם, וכן ת"א ויונ"ע „בכספא שלים" וכיוצא בזה (בדה"א כא כב) „בכסף מלא תנהו לי" (וגם שם בפ' כד) „כי קנה אקנה בכסף מלא", ופי' כסף שוה' של דבר במחיר שלם וכן הוא שם בתרגום

רכ

יהל אור

(כח) והוא רק הרכנת הראש ועיין קרני אור: (כט) פי' שהי' שתי מערות זו על זו שהיתה קרקע המערה העליונה עליית המערה התחתונה: (ל) ר"ל כי ההיפך מן מלא הוא ריק וזה שייך בכלי, ובזה המקום היפך מלא הוא חסר, והמלא הוא ממלא החסרון להורות שהכסף היה

מקורי רש"י: יב) עיין רש"י חולין קכ א, ד"ה, לרבות את הבותה. יג) רות א טז. יד) עירובין נג א ועיין קרני אור. טו) דה"א כא כב. טז) ב"ר פנ"ח ז ועיין למעלה יא א במקורי רש"י. יז) ב"ר שם. יח) כן הוא ילקוט ר' קב. „לברכ" ובב"ר שם הגי' „לאברהם".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ
אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר
אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר
אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי
כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה
אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־
אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ טו אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי
אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי
וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃
טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן
וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף
אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע

אונקלוס

יְהַבִיתַהּ לָךְ קְבַר מִיתָךְ׃
יב וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם
עַמָּא דְאַרְעָא׃ יג וּמַלֵּיל
עִם עֶפְרוֹן קֳדָם עַמָּא
דְאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם
אַתְּ עָבֵד לִי טֵיבוּ קַבֵּל
מִנִּי אֶתֵּן כַּסְפָּא דְמֵיחַקְלָא
סַב מִנִּי וְאֶקְבַּר יָת מִיתִי
תַּמָּן׃ יד וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן
יָת אַבְרָהָם לְמֵימַר לֵהּ׃
טו רִבּוֹנִי קַבֵּל מִנִּי אַרְעָא
שְׁוְיָא אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין
דִּכְסַף בֵּינָא וּבֵינָךְ מָה
הִיא וְיָת מִיתָךְ קְבַר׃
טז וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן
עֶפְרוֹן וּתְקַל אַבְרָהָם
לְעֶפְרוֹן יָת כַּסְפָּא דְמַלֵּיל
קֳדָם בְּנֵי חִתָּאָה אַרְבַּע
מְאָה סִלְעִין דִּכְסַף
מִתְקַבֵּל סְחוֹרָא (כ"י

רש"י

שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי אפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני: נתתי. דוני"ש בלע"ז מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר: (טו) ביני ובינך. בין שני אוהבים כמונו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: (טז) וישקל אברהם לעפרון. חסר וי"ו לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה יט) שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין כ) שנאמר עובר לסוחר. שמתקבלים בשקל בכל מקום ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין. גנטינא"ש

אבן עזרא

אדני (א) [י] אך שתשמעני (ג): יב לפני עם הארץ. וזאת ההשתחויה היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבח לו (ג): יג אך אם אתה לו שמעני. אם אתה תעשה כן (ד) לו תשמעני (ו)·[יא] או טעמו אם אתה תעשה כן לו נתתי כסף

יהל אור

מלא בלתי שום חסרון: (לא) מלת „לא אדוני" מחוברות יחד, ואדוני מופסקת מן שמעני, ופי' לא אדוני כמו שאתה אומר שאתננה לך בכסף מלא, ומוסיף הח' ז"ל מלת „כן" לפרש עפ"י הפשט, ובלא לפרש מלת „לא" לשמעני: (לב) ואתננה לך בחנם, וכן פי' רש"י ז"ל, לא הקנה אותה בדמים: (לג) וכן פי' הרשב"ם והרד"א, וישתחו אברהם לעפרון לפני עם הארץ, וכן תרגם יוב"ע „וגחן ליה אברהם באנפי בני הת"ה", ורע"ם פי' בהשתחוה לעם הארץ, לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו: (לד) ר"ל אם אתה תתן לי השדה: (לה) לקחת ממני הכסף שאתן, וכן פי' הרלב"ג

קרני אור

רב יוסף „בכסף מלא", וכתב הרע"פ שם „מלא" שסדבר בתכונות „לא" מלקבל עוד הוספות: [י] ורע"ם פי' לא אדוני, אין לריך שיפגעו בי כלפי העם הנועדים, שמעני אתה בלי שום אמצעי, ויוב"ע תרגם „בבעו רבוני" ותמה עליו הרב"ד פי"ש: [יא] והרמב"ן ז"ל פי', כי שעורו אם אתה לא תשמעני, ועניינו כמו אם אתה תשמעני, ובא הכפל לנחץ הענין, ויסכים לדעת אונקלס שתרגם „אם את עביד לי טיבו" ופי' שתעשה רצוני כמו שאמרת, ויוב"ע תרגם „אם את בעי למעבד לי טיבו", וכן הוא בפס"ז „אם

מקורי רש"י: יט) תנחומא א רלה אות י, ב"ר בם שמו"ר פל"א טו, ספי"ר פ"א, מכילתא ריש יתרו. כ) תנחומא א ויקרא אות ד', בכר אות א, רלה אות י, ב"ר בם, ב"מ פז א בכורות נ א ירושלמי קדושין פ"א ה"ג פכי"ר פ"א ספי' דר"כ פי"א א במו"ר בם לות רבה פ"ו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃ שני
יז וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה
אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה
אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃ יח לְאַבְרָהָם

אונקלוס

דְּמִתְקַבַּל סְחוֹרְתָא) בְּכָל מְדִינְתָּא׃ יז וְקָם חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בִכְפֶלְתָּא דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי בֵהּ וְכָל אִילָנֵי דִּי בְחַקְלָא דִּי בְּכָל תְּחוּמֵהּ סְחוֹר סְחוֹר׃ יח לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי

אבן עזרא

השדה (לו): מן עובר לסוחר. (לז) שלא יקח כי אם כסף נבחר (לח) [יב]: יז ויקם. נתקיים ועמד השדה (לט) למקנה (מ), והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק שהוא למעלה (מא) וכן „גר ותושב אנכי" (למעלה פ' ד) (מב) והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבקים (מג) [יג],

רש"י

בלע"ז: (יז) ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו שיצא מיד הדיוט ליד מלך (כא)

קרני אור

אתה חפץ בטובתי" והנה לפי פירושם „אם אתה" הוא מאמר נפרד מן „לו שמעני", ועיין רש"י ורד"ק שלפי דעתם „שמעני" הוא לשון במקום עתיד, ועיין בביאור שד"ל שכתב שמלת „שמעני" שהוא לווי לא תפול לא אחר „לו" ולא אחר „אם" וצ"ל לקרוא שמעני בינוני, כאמרם „בכך אתה פוטרני" (מנחות סה ... ב.) אתה מביאני לחיי העוה"ב (ע"ז יח א) פיי"ש, והנה טעם המליצה אם אתה שומעני, ולו אתה שומעני:
[יב] והנה אמר כן על דרך ההפלגה לפי שהכסף פעמים לוקח אותו הסוחר, ופעמים נותן אותו כאלו הוא עובר ושב תמיד ליד הסוחר, ר"ל כסף מלא שמקבלו כמו שנושאים ונותנים בו הסוחרים כי הם מדקדקים במשקל:
[יג] וכן כתב הח' ז"ל בס' לחות הכופר „שמלאו בדברי יחיד (דעתו על רבינו סעדיה גאון) שיש עשרה פסוקים במקרא שהי' ראוים להיותם דבוקים, ואני לפי דעתי אתמה מזה תמהון גדול, איך טעה המפסיק, ואף כי אם הוא עזרא הסופר, והכלל כי לא היה אחריו חכם כמוהו, כי הנה ראינו בכל המקרא לא הפסיק, כי אם במקום ראוי", וכן כתב בס' מאזנים „ואל תשים לבך לדברי העשרה פסוקים שאמר אחד מהגאונים שהם דבקים עם הפסוקים הבאים אחריהם, וכולם הם נכונים נפסקים בענין", ועיין בס' (צפנת יתר סי' קה) שמביא דעת הגאון, וכתב שהגאון כמך על אחד מהקדמונים (כיון בזה על רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי במדה י"א מסידור שנחלק כילד?), והנני לבאר העשרה פסוקים שהזכיר הגאון אחרי החקירה והדרישה למקומותיהם ולבארם אחת לאחת:

יהל אור

הרלב"ג, אך אם אתה בזה הרצון שלא יכבד עליך עזבך זאת הנחלה כמו שנראה מדבריך, מי יתן שתשמע לי, אתן כסף השדה כמו שאמרת קח אותו ממני: (לו) כמו שכבר נתת לי השדה, (פסוק יא) כך אנכי כבר נתתי לך כסף השדה, כלומר גמרתי בלבי לתתו לך ולכן אני מבקש עתה קחהו ממני: (לז) נקרא התגר כן לפי שהוא סובב את הארצות תמיד הולך ושב: (לח) המתקבל בכל מקום לכל מיני סחורה, כי הסוחר הוא מכיר איזה כסף הוא נקי יותר משאר אנשים: (לט) פי' שעמד ונתקיים בידו: (מ) מקנה הוא שם לכל דבר הנקנה, ורע"ס פי' שנתקיים ... בחותמיו של ספר המקנה, שהסכימו כולם שתהי' לו לאחוזת קבר: (מא) באלו אמר כששקל אברהם את הכסף לעפרון אז נתקיים השדה לאברהם למקנה: (מב) ר"ל שהוא דבק עם ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר, וזה היה הדבור גר ותושב: (מג) ורק אלו ב' פסוקים הם דבקים:

א) במדבר (לה יד) „את שלש הערים האלה תתנו מעבר לירדן, ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען ערי מקלט תהיינה", ובפסוק טו כתיב „לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם", ודבק זה הפסוק עם הפסוק הראשון, כי בפסוק הראשון אמר, כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט, ולא אמר מקלט למי, אח"כ ביאר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט, והח' ז"ל כתב כי אינו דבק:

ב) בדברים (ד ט) „רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" וגו' ואחריו (פסוק יו"ד) כתיב „יום אשר עמדת לפני ד' בחורב", וכן פי' רש"י ז"ל שהוא מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בח"רב, והח' ז"ל פי' שאינו דבק:

ג) בירמי' (יז יא) „בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל" ואח"כ כתיב (פס' יב) „כסא כבוד מרום מראשון", וכתב הרד"ק בשם הג' רבינו סעדיה גאון שהוא דבק עם סוף הפסוק שלמעלה ממנו, כאילו אמר יהיה נבל מכסא הכבוד, כלומר מושלך, והח' ז"ל פי' שאינו דבק, וכן כתב בס' מאזנים „אסור לאומרו (פי' שיהיה דבוק עם פסוק שלאחריו) כי פירש אותו בתוספות מן והשתבש בעבור לשון ישמעאלי":

ד) בירמי' (יו"ד יח) „כי כה אמר ד' הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת, והצרותי להם למען ימצאו" ואח"כ (פס' יט) כתיב „אוי לי על שברי", ופי' הגר"ס ז"ל ואחריו הרד"ק בשם אביו הריק"ם ז"ל כי הוא דבוק להפסוק שלמעלה, ופי' למען ימצאו צרות עד שיאמר כל אחד מהם אוי לי על שברי, והח' ז"ל פי' שאינו דבוק, ופירושו למען ימצאו, למען ימצאו אותם הקולעים:

ה) ביחזקאל (מא כא) „ההיכל מזוזת רבועה, ופני הקדש המראה כמראה", ואח"כ כתיב (פס' כב) „המזבח עץ שלש אמות גבוה, וארכו שתים אמות, ומקצעותיו לו, וארכו וקירותיו עץ, וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ד'", ופי' רס"ג ז"ל שתיבת „המזבח" דבוק לשלמעלה, ופי' כמראה המזבח, ועץ שלש אמות הוא ענין אחר, והח' ז"ל יפרש שאינו

מקורי רש"י: כא) ב"ר פנח ח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְעֵינֵי בְנֵי חִתָּאָה בְּכֹל
עָלֵי תְרַע קַרְתֵּהּ: יט וּבָתַר
כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יָת שָׂרָה
אִתְּתֵהּ בִּמְעָרַת חֲקַל
כָּפֶלְתָּא עַל אַפֵּי מַמְרֵא

לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי
שַׁעַר־עִירוֹ: יט וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר
אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־
מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־

רש"י

ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו. בקרב כולם

אבן עזרא

וטעם: לעיני בני חת. את אנשי המקום (מד), וטעם: לכל באי שער עירו. כל עובר ושב (מה) [ידן]: יט ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחוזת קבר (מו) לו ולזרעו (מז) ונזכרה זאת הפרשה (מח) להודיע מעלת ארץ ישראל על כל

יהל אור

(מד) אורחי העיר הדרים בעיר לעיניהם שקל הכסף לעפרון: (מה) האורחים הבאים הי שם ג"כ בעת המקנה: (מו) כי קשה להח' ז"ל הלא כבר נאמר (למעלה פ' יז) ויקם שדי עפרון וגו' לאברהם למקנה, ולמה הכפיל פה עוד הפעם ויקם, אבל הראשון ויקם שדה עפרון הי' אחר הפרעון וקודם הקבורה, לאמר, כי קם שדה עפרון לאברהם למקנה, ואחרי הקבורה הזכיר ויקם השדה, והזכיר לשון אחוזה, כי כאשר קבר את מתו שם אז הי' מוחזק בקרקע והי' אחוזתו, וכן פי' הרמב"ם: (מז) ויהי' מלת ויקם שבפ' יז נתינת רשות לקבור את שרה, ומלת ויקם שבפ' כ' על רשות לקבור זרעו: (מח) מה שהאריך הכתוב בספור והשתלות

קרני אור

שאינו דבק, ופי' המזבח עץ, השולחן העומד אצל המזבח, וכן תיוב"ע „לקבל מדבחא פתורא דהע"‏: ו) בהושע (ד' יד) „ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו, כי את ד' עזבו לשמור", ואחריו (בפ' יא) כתיב „זנות ויין ותירוש יקח לב", והגר"ש הדביקו עם הפסוק הקודם „לשמור זנות", והח' ז"ל יפרש שאינו דבוק ופי' זנות ויין ותירוש כל אחד מהם יקח לב, וכן כתב בס' מאזנים „כי את ד' עזבו לשמור" איננו דבוק, כי הבא אחריו עומד בנפשו", וכן כתב בס' צחות „כי הנה נשים המפסיק פסוקים שאיננו יודע הטעמים תלילה חלילה": ז) (שם יב יא) „ודברתי על הנביאים, ואנכי חזון הרביתי, וביד הנביאים אדמה" ואח"כ כתיב (בפ' יב) „אם גלעד און אך שוא היו" ופי' רס"ג שהיא דבק לפסוק של מעלה, ופי' „אדמה" כלומר דומים אנשי גלעד לאחד משני דברים או און, או שוא, והח' ז"ל יפרש שאינו דבוק, ופי' „אם גלעד און", והנה כי אנשי גלעד לפני הנביאים און, וכן פי' בס' צחות, וטעם „אם גלעד און" תחלת הדבור, וכן כתב בס' מאזנים „כי מלת „אם" הפסיק ביניהם": ח) (בדה"ב ל יח) „כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולן לא הטהרו, כי אכלו את הפסח בלא ככתוב, כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר ד' הטוב יכפר בעד" ואחריו כתיב (בפ' יט) „כי לבבו הכין לדרוש האלהים ד' אלהי אבותיו", ופי' רס"ג, שהוא דבוק לפסוק שלמעלה, ופי' ד' הטוב יכפר בעד כל מי שכל לבבו הכין לדרוש האלהים, וכן פי' רש"י ז"ל שם, וכן מפורש בברייתא דר"א כנו של ר' יוסי הגלילי מדה יא מכידור שנחלק, והח' ז"ל פי' כי איננו דבוק, כי כל לבבו הכין הוא אומר על חזקיהו, ופי' יכפר בעד אלו שאכלו את הפסח בטומאה ולא בטהרת הקדש, פי' שהעפ"י שאכלו שלא בטהרת הקדש, התפלל חזקיהו שיכפר השם להם, כיון שהכינו לבבם לדרוש האלהים, וכן פי' בצחות, כי על חזקיהו דבר הכתיב והעד שאמר אלהי אבותיו, וכס' מאזנים כתב, כי הוא הקבה בכל העשרה, כי לפי הנראה הוא סמוך: ט) (באיוב יז ד) „כי לבם צפנת משכל על כן לא תרומם" ואחריו כתיב (בפ' ה) „לחלק יגיד רעים ועיני בניו תכלינה", ופי' רס"ג שהוא דבוק לפסוק שלמעלה ופי' על כן לא תרומם לחלק יגיד רעים, מי שחולק על דברי רעי, וכן מפורש בברייתא דל"ב מדות מדה הנ"ל „סידר היה ראוי להיות אלא שנחלק", והח' ז"ל יפרש שאינו דבוק, ויפרש שם, ע"כ לא תרומם אותם, ואח"כ יפרש הפסוק, ומי יגיד לרעיו חלקותה נקום ממנו ועיני, בניו תכלינה: י) (בחגי ב ד) „ועתה חזק זרובבל נאום ד', וחזק יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, וחזק כל עם הארץ נאום ד' ועשו כי אני אתכם נאום ד' צבאות", ואחריו כתיב (פסוק ה) „את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים" וגו ופי' רס"ג שהוא דבוק לפסוק שלמעלה, ועשו אם תעשו את הדבר אשר כרתי אני אהיה אתכם ותלכו הלוך וחזק, וכן פי' הרד"ק, ותתמה על בעל א"י שחשב את הפסוק הזה בין העשרה פסוקים שהח' ז"ל ישיג עליהם ויאמר שאינם דבוקים, הלא גם הח' ז"ל כפי' לאני יפרש שהוא דבוק, וז"ל שם „ועשו דבק עם תחלת הפסוק הבא אחריו והוא את הדבר". וז"ל הרב ששנין אשכול המדע"ס מ' ל"ה ק"ב בביאורו לל"ב מדות דר"א בנו של ר"י (נתיבות עולם מדה יא מסדור שנחלק) אחר שהביא דעת הח' ז"ל על העשרה פסוקים שהזכיר הגאון ז"ל שאינם דבקים „ולא אסדר טענותי על כלל העשרה כי אפשר במקצת מהן הדין עמו, אבל מה שחלק על סידור שנחלק, מכל לבבו הכין, ק"ל, הלא הוא מבואר בל"ב מדות מפורש, ומה שהזהיר ללכת אחרי בעל הטעמים, והנה מלבד שבטעמים גופא יש ספק ומבוכה אם הם מעזרה או לא, ועיין במסרת המסרת להר"א בחור, ולא עוד אלא אף אם נאמר שהטעמים הם מעזרא עכ"ז כיון שממדות דר"א מבואר הכלל הזה דסידור שנחלק והוא הלמ"מ, ומי יקשה אליו וישלם, ומי הכם לב ואמיץ את כמוהו? והודעת בע"ד כמאה עדים דמי, כי כתב הראב"ע בעצמו סוף ס' צחות וז"ל „כי שבעים פנים לתורה, וידוע ידעתי כי דעת הקטן שהיה בקדמונים רחבה מדעתנו", ועוד כתב בס' ויצא ע"פ „בלע בן בעור" וז"ל „איננו בלעם, גם איננו בן לבן הארמי, ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו, כי לא יפול מדרז"ל אדלה" וכו', והיטיב אשר דבר בעל אבל יוסף כד"ס „כי לא יפול מדברי רז"ל" וז"ל „הלא תראה שר' אברהם לא יחלוק על דבריהם כלל, רק יפרש דבריהם ע"ד בתגות דעת השומעים, ולא יוכל אדם להקשות עליהם עכ"ל, ומכאן יתבאר טעות השמויים שתפו דברים אשר לא כן על הראב"ע, כאמרם שיקטין לפעמים מעלות רז"ל, וגם הגאון יעב"ץ בס' מ"כ לא כן דבר בו, גם הרש"ל בתשו', ובהקדמתו לס' ים של שלמה חולין, הלא ירלו יקחו מוסר מדבריו הנ"ל ושימו יד לפה, כן נראה בלא חלק רק על העשרה שהזכיר הגאון ז"ל, אבל בעיקור מדת סידור שנחלק הודה, כי פי' בעצמו פסוק „ויקם השדה", וכן גר ותושב עפ"י מדת סידור שנחלק, עכ"ל: [יד] ופי' באי שער שבאים ויוצאים בשער, ר"ל כל אנשי העיר, ופעם יאמר „באי", ופעם יאמר „יוצאי", כמ"ש
כל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פְּנֵ֥י מַמְרֵ֖א הִ֣וא חֶבְר֑וֹן בְּאֶ֖רֶץ כְּנָֽעַן׃
כ וַיָּ֨קָם הַשָּׂדֶ֜ה וְהַמְּעָרָ֣ה אֲשֶׁר־בּ֗וֹ
לְאַבְרָהָ֛ם לַאֲחֻזַּת־קָ֖בֶר מֵאֵ֥ת בְּנֵי־
חֵֽת׃ ס כד א וְאַבְרָהָ֣ם זָקֵ֔ן בָּ֖א
בַּיָּמִ֑ים וַֽיהוָ֛ה בֵּרַ֥ךְ אֶת־אַבְרָהָ֖ם
בַּכֹּֽל׃ ב וַיֹּ֣אמֶר אַבְרָהָ֗ם אֶל־עַבְדּוֹ֙
זְקַ֣ן בֵּית֔וֹ הַמֹּשֵׁ֖ל בְּכָל־אֲשֶׁר־ל֑וֹ

אונקלוס

הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן׃ כ וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּבֵהּ לְאַבְרָהָם לְאַחְסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי חִתָּאָה׃ א וְאַבְרָהָם סִיב עָל בְּיוֹמִין וַיְיָ בָּרִיךְ יָת אַבְרָהָם בְּכֹלָּא׃ ב וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּהּ סָבָא דְבֵיתֵהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל דִּי

אבן עזרא

הארצות לחיים ולמתים (מ״ז) ועוד לקיים דבר ד׳ לאברהם להיות לו נחלה (ג) :

א וד׳ ברך את אברהם בכל. באורך ימים ועושר וכבוד ובנים, וזו (א) כל חמדת האדם (ב) ודרש שבתו היתה שמה בכל (ג) [א] צריך להוסיף בי״ת משרת (ד) : **ב** שים נא ידך תחת ירכי. יש אומר רמז למילה (ה) ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה ולא בשם (ו) [ב], והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו (ז) והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי, והאדון יושב והירך על היד, כטעם הנה ידי תחת רשותך (ח) [ג] לעשות רצונך, וזה המשפט

רש״י

ובמעמד כולם הקנהו לו : (א) ברך את אברהם בכל. בכל עולה בגימטריא בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה : (ב) זקן ביתו. לפי שהוא דבוק נקוד זקן (בשו״א) : תחת ירכי. לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תורה או מזוזה או תפילין א) והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה ב)

קרני אור

כל יוצאי שער עירו (למטה לד כד) וענין אחד הוא ר״ל כל אנשי העיר, ועל דרך הקיצור יאמר באי לבד, או יוצאי לבד, ופעם יאמר בשניהם (ירמי׳ יז יט) „אשר יבאו בו מלכי יהודה ואשר יצאו בו״ :

[א] ועיין רמב״ן ורב״ח שהאריכו לבאר דרשתם ז״ל, ועיין התירוש לבר העדולמי בביאור דברי המדרש בב״ר (פ׳ נט ז) מאמר ר״מ ור״י ור״נ בטוב טעם, וכתב שיש שם קצור וחסרון גם סרוס בסדרן של הדעות עיי״ש, ועיין אמונת חכמים לאבי עד שר שלום פ״ו מה שכתב שם אחרי הביאו דעות המפרשים בזה : [ב] והרא״ם ז״ל תמהו איך נעלם ממנו הא דאמר ר׳ יהודה (שבועות לח ב) היכי משבעינן ליה, משביעין אותו בשבועה האמורה בתורה דכתיב ואשביעך בד׳ אלהי השמים, א״ל רבינא לרב אשי כמאן כר׳ חנינא בר אידי דאמר בעינן שם המיוחד א״ל אפילו תימא רבנן דאמרי בכנוי, ואתי כשבועה האמורה בתורה שצריך לאתפוסי חפצא בידיה פי׳ אות ס״ת או תפילין כאברהם דאתפסיה ברית מילה, ש״מ שהנשבע וחפץ בידו לא סגי בלתי שם המיוחד, או כנוי, וכן פסקו כל הפוסקים וליכא למימר דטעותו היא על רז״ל עצמם שאמרו זה, שאין דרכו של הח׳ ז״ל לומר כפגור רז״ל וי״ח, ע״כ. וכן תמה עליו הגאון ר׳ יצחק קארו (תולדות יצחק) וז״ל „ואני תמה עליו (פי׳ על הראב״ע) שבשבועת התורה הוא שישבע בשם ויהיה חפץ בידו בשעת השבועה והוא ספר תורה״ : [ג] והרד״א פי׳, באמרו שים נא ידך תחת ירכי, ר״ל זכור תזכור הברית

יהל אור

וקניית אברהם : (מט) ובן פי׳ (למטה לג יט) בפ׳ „ויקן את חלקת השדה״, וז״ל „והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לא״י, מי שיש לו בה חלק השוב הוא כחלק עולם הבא״, וכן פי׳ למטה (כה טו) בפ׳ „אכן יש ד׳ במקום הזה״ וז״ל „הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים״, ועוד בכמה מקומות : (ג) והרמב״ן השיג ע״ז עיי״ש :

(א) ובבי״ הגי׳ „וזאת״ ונוסח הזה כפי הנראה היה גם לפני הרמב״ן ז״ל שהעתיק כל המאמר, ואם שלא הזכירו : (ב) וי״נ „מכל חמדת האדם״ ובמקח״מ הגי׳ וזאת חמדת האדם, והנוסח שלפנינו הוא נכון יותר : (ג) כן הוא בג׳ (ב״ב טז ב) ר׳ מאיר אומר שלא היתה לו בת, ר׳ יהודה אומר שהיתה לו בת, אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה, (ובב״ר פ׳ נט ז) מובא דעת ר׳ יודן ור׳ נחמיה : (ד) הי׳ לו לומר בבכל : (ה) כן הוא (תנחומא חיי סי׳ ו, ב״ר פ׳ נט) א״ר ברכיה לפי שנתנה להם בצער לפיכך היא חביבה ואין נשבעין אלא בה, וכן תיוב״ע וכן פי׳ רש״י ז״ל : (ו) דא״כ היה לו להשבע על מצות המילה והרי הוא נשבע בשם כדכתיב „ואשביעך בשם״ ועיין קרני אור : (ז) והיה מנהג זה חוק ביניהם לקיים כל דבר, כמו ברית שכורת אדם עם חבירו, וכן אמר יעקב ליוסף כשרצה לצוותו על קבורתו, וכן פי׳ הרשב״ם : (ח) כי כמו שהיד ברשותו תחת ירכו, כן יהיה הוא ברשותו לקיים הדבר :

בקורי רש״י, א) שבועות לח ב. ב) תנחומא א חיי אות ו. תנחומא ב חיי אות ו, ב״ר פנ״ט ת תיוב״ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לה שוי כען ידך תחות ירכי: ג ואקים עלך במימרא דיי אלהא דשמיא ואלהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתב ביניהון: ד אלהין לארעי ולילדותי תיזיל ותסב אתתא לברי ליצחק: ה ואמר לה עבדא מאים לא תיבי אתתא למיתי בתרי לארעא הדא האתבא

שים־נא ידך תחת ירכי: ג ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא־תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו: ד כי אל־ארצי ואל־מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק: ה ויאמר אליו העבד אולי לא־תאבה האשה ללכת אחרי אל־הארץ הזאת ההשב

רש"י

(ר"ל מה שלא אמר תחת ירכך וה"ל להשביע העבד במילתו לפי שאל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד וק"ל):

אבן עזרא

עדיין בארץ הודו (ט) [ד]: ג וטעם אלהי השמים ואלהי הארץ, במקום הזה, כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים (י) [ה], והוא סוד (יא) [ו]: הכנעני. כלל לעשתי עשר גוים (יב): ד כי אל ארצי, זאת חרן שדר שם (יג): מולדתי. אור כשדים (יד) [ז]: ה אילי. ימצא על טעמים רבים (טו), וכן „אולי יעשה זרים" (הושע ח ז) (ס) נפתח ה"א הֲהָשֵׁב בפתח קטן (יז) בעבור

יהל אור

(ע) וכן כתב הח' ז"ל בפי' (לתהלים כ יב) וז"ל „ומנהג גוים בעולם לשום ידיהם תחת יד המלך כאחי שלמה, או העבד תחת ירך אדוניו, או לנשק את המלך, וזה המנהג עד היום בארץ הודו" וכתב הרלב"נ, הנכון בו הוא כמו שפי' הראב"ע, כי כן היה המנהג בימים ההם לשים אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו: (י) דעתו כי מה שהזכיר הארץ, לפי שכל נשואים בארץ מן השמים הם: (יא) והוא סודות. מסודות הבריאה: (יב) עיין (למעלה טו יח) כי אחד עשר גוים הי' לכנען, ושם בביאורי הבאתי שמות כולם ומהם ילאו עשתי עשר גוים: (יג) אולי צ"ל „שהיה דר שם": (יד) ר"ל ארץ מולדתי כי ארצי מוסך עלמו ואחר עמו: (טו) אולי הוא מלת אחר הפעל והקשור, להורות הספק והאפשרות והיא מורכבת מן או לו (אדער, ווענן) ובא, א) בענין שתם ספק במציאות איזה פעולה לעתיד כשאפשר גם הפוכה (פיליכט) והפעל הנקשר עמה, לא יבוא כי אם בעתיד או בבינוני „אולי יחסרון חמשים הצדיקים" (למעלה יח כח) „אולי לא תאבה האשה", „אולי ימושני אבי" (למטה כז יב) באלה תכוון השאלה מה יש לעשות אסיקרה באופן כזה, ב) ספקב לבד „אולי בקרבי אתה יושב" (יהושע ט ז), ועוד יסתעף מזה הוראות רבות עיין „האוצר": (טז) וזה כמובן אם, גם, אפילו, ועיין שרשי רד"ק שרש „אלה":

(יז) בסגו"ל הנקרא אצל המדקדקים פתח קטן, וה"א

קרני אור

מילה שקבלנו אני ואתה לא אילוהו ביקה בידו אבר כמשגל, כי חרפה היא לו, אלא שישים את ידו תחת הירך הקרוב אליו כאומר זכור הברית: [ד] והרדי"א הביאו ואמר, כי אין הדבר כן, כי מנהג הוא שהאדון ירכב על סוס, והעבד אשר יקח לו מהדב ישים ידו תחת רגלו, וירוץ האדון בסוסו, והעבד רץ לפניו, וזהו סימן עבדותו, אבל לא נהגו דבר בירך", וע"ז כתב הרב"ד, נעזוב הראיה הרחוקה אשר הובאה מארץ הודו, כי בהסתכלות פשוטו של מקרא יראה שהיה אז המנהג כן: [ה] כן הוא בג' (סוטה ב א, סנהדרין כב א, מו"ק יח ב) (ובב"ר פ סח ג) ר' פנחס בשם ר' אבהו אמר מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שאין זיווגו של אדם אלא מן הקב"ה וכו', ואחר שהוא כן יקשה מאוד איך השביע אברהם את עבדו שישא אשה ליצחק ממשפחת בית אביו, ומה יוכל העבד לעשות, אם היה במזל יצחק אשה כנענית, והתשובה היא, כי באמת שהכל תלוי במזל, אך הש"י מחדש תולדות ושולל ישועות לעבדיו הנשענים אליו והדבקים בו ומסבב סיבות להצילם ממערכת הרעה, כי הדבק בכל יוצא מגזרת הרע"כה ע"כ אמר אברהם לעבדו, אעפ"י שבת פלוני לפלוני בארץ מן השמים, אני משביעך שלא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, לפי שאני קבלתי על עצמי להיות דבק באל וללכת בכל דרכיו, וללמוד את בני שילך אחרי כזה וזרע כנען מקולל, וכן בנותיו מקולקלים, ויש כי כח והכנה להשמר מהם, ועיין בשמונה פרקים להרמב"ם ז"ל בפ"ח שכתב, כי הרבה פעמים יטעו בני אדם ויחשבו קצת פעולות האדם שבאות בבחירתו שהוא מוכרח עליהם כזיווג פלוני, או היות זה הממון בידו, וזה בלתי אמת, כי זאת המצבה, אם לקחה בכתובה וקידושין והיא כשרה לו ולקחה לפו"ר היא מצוה, והשם ית' לא יגזור בעשיית מצוה, ואם הי' בבעולתה איסור היא עבירה, והשם לא יגזור בעשות העבירה", ועיין גם בהגהות הג' יעב"ץ מה שהעיר ע"ז: [ו] עיין עקידה שער ח ט ושער כב, ובעוללות אפרים סי' שע"ת: [ז] וכן פי' רש"י ז"ל (למטה פסוק ז)

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אשיב את־בנך אל־הארץ אשר־יצאת משם: ו ויאמר אליו אברהם השמר לך פן־תשיב את־בני שמה: ז יהוה אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר־לי ואשר נשבע־לי לאמר לזרעך אתן את־הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם: ח ואם־לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת רק את־בני

אונקלוס

אתיב ית ברך לארעא די נפקת מתמן: ו ואמר לה אברהם אסתמר לך דילמא תתיב ית ברי לתמן: ז יי אלהא דשמיא די דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קיים לי למימר לבנך אתן ית ארעא הדא הוא ישלח מלאכיה קדמך ותסב אתתא לברי מתמן: ח ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרך ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן: ט ושוי עבדא ית

אבן עזרא

שיש היא הבנין קמוץ (יח), ואילו נפתח בפתח נדול (יט) היה כבד על הלשון (כ): ו כל השמר מלעיל מלשון שמירה. (כא) ואשר מלרע לשון שמרים, כמו „השמר והשקט" (ישעי' ז ד) (כב) כטעם „ושקט הוא על שמריו" (ירמי' מח יא): ז הוא ישלח מלאכו. תפלה (כג), ואלו היתה נבואה, למה אמר ואם לא תאבה

רש"י

(ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה הוא אומר ואשביעך וגו'. א"ל עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות ג) אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרן: ומארץ מולדתי. מאור כשדים ד): ואשר דבר לי. לצרכי כמו ה) אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום עלהם (רצונו שדרך התרגום להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל) עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דיבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם. ותרגום עלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לשון לי ולו ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים ו): (ח) ונקית משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא ז): רק את בני וגו'. רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן

קרני אור

ועיין רמב"ן מה שכתב ע"ז, והרא"ם שהשיב על הרמב"ן

יהל אור

מן „השמר" היא לשאלה, ונקודה העלמית היא החיפ,״ ובבואה לפני אות גרונית, תפול השוא ויסאר הפתח לבד, וכשתהיה האות הגרונית שאחריה קמ"ץ ישתנה הפתח לסגו"ל: (יח) בעבור הה"א השניה ממלת ההשב קמוצה: (יט) כמשפטו: (כ) כי כבד על הלשון לבטא אות פתוחה לפני אות גרונית הקמוצה: (כא) וכן פי' הרד"ק בשרש „שמר": (כב) ופי' השמר שב על שמריך במרגוע והשקט, ולא נמצא השמר מלרע רק פ"א והוא הנזכר: (כג) לפי שגזר שלא יבוא בנו שמה, התפלל עתה שהשם יסבב הדבר באופן שתתרצה האשה ללכת אחרי העבד, וכן פי' רע"ם „יהי רצון שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים וכו' לעשות לי

מקורי רש"י: ג) עיין ב"ר שם, ספרי האזינו פס"ט, ימצאהו בארץ מדבר ילקוט האזינו תתקמ"ג. ד) עיין ב"ר פ"ס ועיין ברמב"ן מה שהשיב ע"ז. ה) מ"א ב ד. ו) עיין ב"ר שם. ז) עיין מנחש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה: ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד
אֶת־יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו
וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה: שלישי
י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי
אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ
וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־
עִיר נָחוֹר: יא וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ
לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב
לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת: יב וַיֹּאמַר ׀
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־
נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי
אַבְרָהָם: יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין
הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת

אונקלוס

יְדֵהּ תְּחוֹת יַרְכָּא
דְאַבְרָהָם רִבּוֹנֵהּ וְקַיֵּים
לֵהּ עַל פִּתְגָּמָא הָדֵין:
י וּדְבַר עַבְדָּא עַשְׂרָא
גַמְלִין מִגַּמְלֵי רִבּוֹנֵהּ וַאֲזַל
וְכָל שְׁפַר רִבּוֹנֵהּ בִּידֵהּ
וְקָם וַאֲזַל לַאֲרָם דִּי עַל
פְּרָת לְקַרְתָּא דְנָחוֹר:
יא וְאַשְׁרִי גַמְלַיָּא מִבָּרָא
לְקַרְתָּא לְבֵירָא דְמַיָּא
לְעִדָּן רַמְשָׁא לְעִדָּן דְּנָפְקָן
מַלְיָתָא: יב וַאֲמַר יְיָ
אֱלָהֵהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם
זַמֵּין כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵין
וַעֲבֵד טִיבוּ עִם רִבּוֹנִי
אַבְרָהָם: יג הָא אֲנָא
קָאֵם עַל עֵינָא דְמַיָּא
וּבְנַת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא נָפְקָן

רש"י

בני סופו לחזור ח): (י) מגמלי אדוניו. ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים ט): וכל טוב אדוניו בידו. שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם י): ארם נהרים. בין שתי נהרות יושבת: (יא) ויברך הגמלים. הרביצם יא):

אבן עזרא

האשה (כג) [ח]: ח לא תשב שמה, שיעמוד בארץ ישראל (כה) וטעם לא תשב (כו), בעבור אברהם שהוא העיקר (כז) [ט]: יא ויברך הגמלים, הבריכם על ברכיהם (כח) [י]: יב הקרה נא לפני, כטעם הכן המצי לפני (כט), וכן „כי

יהל אור

באופן שלא יצטרך בני ללכת שם": (כד) הרי נתבאר שתללא דרכו: (כה) כוונת אברהם היה שיעמוד בא"י ולא יצא חוץ לארץ: (כו) ומה שאמר הכתוב הלשון לא תשב, כי הי' לו לומר תוליכהו שמה: (כז) ובעבור כי אברהם הוא בא משם, הנה הוא כאלו גם יצחק בא משם, כי הבן הוא מכח האב כמשמעות הכתוב „ואותנו הוציא משם" (דבר' ו כג): (כח) שני ברכים יש לגמל זה על גב זה, וצריך להבריכו שני פעמים קודם שישתה: (כט) זמן לפני כפי שאומר, ויהיה לי סימן כי עשית

קרני אור

כוס: [ח] הזו"ה כתב כי כן מנהג לשון הכתוב בהצלחת דרך לומר שהולך מלאך לפני בעל הדרך, ורש"ד פי', לשון בטחון אמפת כד' שיזמין לך אשה הוגנת לבני, וקרוב לזה פי' הרשב"ם: [ט] וכן פי' הרמב"ם, ואעפ"י שזרעו של אברהם לא פי' בם קולא אותו השבם הואיל והיה אברהם שם, וכן כתב הרלב"ג „וכן „ודור רביעי ישובו הנה" (למעלה טו טז), כי הדור שיצא ממצרים לא יצא מארץ כנען כדרך שיתכן שיאמר בו שישוב לארץ כנען", והרדי"א הש"ג פ"ז וכתב שאינו נכון, כי מהלך הבן לא יצטרף אל האב, אבל השיבה תאמר תמיד בבחינת אדם שהלך בם פעם אחרת, ופי' שלכן אמר בזה לשון השבה לפי שבכתינת אליעזר שישוב ללכת שם עם יצחק יאמר כן, וכן פי' בעל שגן הביאו שמקו"ת: [י] ובב"ר (פ' נט) ויברך וגו' ארבעינון, פי' הרביצם על ברכם כדי שיוכלו לשתות מן הבאר וכן יונ"ע „וארבע גמליא", ואו"ת „ואשרי" מלשון חניה:

והכלל

מקורי רש"י: ח) ב"ר שם. ט) ב"ר פנ"ט י"א. י) פדר"א פ' ע"ז, ותנחומא ב ויצא אות ג, ובב"ר שם, וכן באגדת בראשית פ' מה. „זו דיאתיקי" פי' שטר מתנה, ובערוך „שטר צוואה" וביאורו, דא תהא למיקם, ועיין תוס"ע. יא) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִשְׁאֹב מָיִם׃ יד וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר
אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה
וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה
אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ
אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃
טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה
רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל
בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם
וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ טז וְהַנַּעֲרָ טֹבַת

אונקלוס

לְמִמְלֵי מַיָּא׃ יד וּתְהֵי
עוּלֵימְתָא דְּאֵימַר לַהּ
אַרְכִּינִי כְּעַן קוּלְתִיךְ
וְאֶשְׁתֵּי וְתֵימַר אִשְׁתְּ וְאַף
גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי יָתַהּ זַמֶּנְתָּא
לְעַבְדָּךְ לְיִצְחָק וּבַהּ אֵידַע
אֲרֵי עֲבַדְתְּ טֵיבוּ עִם
רִבּוֹנִי׃ טו וַהֲוָה הוּא עַד
לָא שֵׁיצִי לְמַלָּלָא וְהָא
רִבְקָה נְפָקַת דְּאִתְיְלִידַת
לִבְתוּאֵל בַּר מִלְכָּה אִתַּת
נָחוֹר אֲחוּהִי דְּאַבְרָהָם
וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַּהּ׃
טז וְעוּלֵימְתָא שַׁפִּירַת חֵיזוּ

אבן עזרא

הקרה ד' אלהיך" (למטה כז כ) (ו) [יא]: יד אותה הוכחת, [יב] נסמך העבד על תפלת הנביא (יח) שהשם ענהו (יט), והוכיח בחלום (כ) על יד המלאך שהוא שליח השם לעזרו (כא), והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו (כב) ורבים יתמהו באמרם שלא שאל כהוגן (כג) [יג], ולא ידעתי למה, כי אילו היתה נערה אחרת שתשקהו ותשקה לגמליו, ומצאה שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אותה ולא הפסיד כלום (כד), כי ויאמר בת מי את, פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום, וכן אמר ואשאל אותה, ואשים הנזם (כה) וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו, והוכחה שתעשה דרך מוסר, כמו בת נדיב

רש"י

(יד) אותה הוכחת. ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם ולשון הוכחת בררת אפרוביר"ט בלע"ז: ובה אדע. לשון תחנה הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד יב): (טו) בתולה. ממקום בתולים יג): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה לפי שבנות הכנענים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל יד):

קרני אור

[יא] והכלל כל דבר שיארע לאדם בלי השתדלות ותחבולות מכיון לכך יקרא מקרה בלה"ק, והכל כשכונתם מאת השם המסבב הסבות אל התכלית המכוון מאתו ית': [יב] רש"י ז"ל פי' לשון "הוכחת" בררה, אונקלס ויונ"ע פי' לשון הזמנה "יתה זמינת", וכן פי' הר"ב ך פרחון בשרש "יכח" אותה הוכחת לשון הזמנה והעמדת זה לנוכח זה, ופי' הגרד"ל דעתו, שהוכחת הוא מלשון נוכח שמשתתף בהוראתו עם מלת כנגד, וטעמו להיותה נלכת לנגדו לעזור מה שאין כן בשאר בע"ת, ולזה כמלת כנגדו הוא עיקר המכוון שמולאה בה עזרתו, וכן הוא (ויקר' פ' כב) האשה קראה לבעלה בר קבלי, כלומר העומד לנגדי, והוא בעצמו כמלת "הוכחת" לשון נגד, (עיין למעלה כ טז הערה מח): [יג] עיין יהל אור, ואז"ל ד' הן שתבעו שלא כהוגן, לג' ניתן כהוגן, ולאחד ניתן שלא כהוגן, ואלו הן אליעזר, כלב, שאול, יפתה, (ועיין תענית ד' א) שם הג' בלשה שאלו שלא כהוגן, לשנים השיבום כהוגן, ולאחד השיבוהו שלא כהוגן, ולא חשיב כלב בהדייהו, ועיין בפס"ז שפי' לפי שמעשה שאול ומעשה עתניאל דומין להשאלת כתם, לפיכך מונה שניהם יחד, וכילקוט שמביא מגמרא תענית גורס ג"כ ארבעה

יהל אור

חסד עם אדוני (לא) והמלה מענין נקראת: (לא) כמו שפי' (למעלה פסוק ז): (לב) כאילו השם כבר ענהו: (לג) כי קשה לו על הלשון "הוכחת" שהוא לשון עבר, ע"כ יאמר "והוכיח בחלום" שכבר הוכיח בחלום: (לד) שהעבד חשב שהשם יאמר בחלום למשפחת אברהם שיכינו לו אשה הגונה לבן אדוניו: (לה) ע"כ עשה לו הסימן בענין נדיבות הלב: (לו) כן הוא בג' (תענית ד א, ב"ר פ' ס, ויק"ר פ' לו ילקוט חיי רמז קז מדרש אגדה חיי סי' יד) ובכולם בשינוי לשון ועיין "קרני אור": (לז) ובמו כן הקשה התוס' תענית ד א ד"ה "יכול" היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן, והא לא אמר, אלא אשר אומר אליה הטי נא כדך, ואם יראה שהיא חיגרת או סומא לא יאמר לה: (לח) ואח"ז ואשים הנזם וכן פי' הרשב"ם וכן הוא בתוס' חולין צה ב

מקורי רש"י: יב) עיין ב"ר ס, ג. יג) שם ס, ה. יד) ב"ר שם ירושלמי כתובות פ"א ה"ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ
וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃
יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר
הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃
יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד
כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃ יט וַתְּכַל
לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ
אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃
כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת
וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב

(נ״י שַׁפִּירָא לְמֶחֱזֵי) לַחֲדָא
בְּתֻלְתָּא וּגְבַר לָא יְדָעַהּ
וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלַת
קוּלְתַהּ וּסְלֵקַת׃ יז וּרְהַט
עַבְדָּא לִקְדָמוּתַהּ וַאֲמַר
אַשְׁקִינִי (נ״י אַטְעֲמִנִי)
כְּעַן זְעֵיר מַיָּא מִקּוּלְתִיךְ׃
יח וַאֲמַרַת אִשְׁתְּ רִבּוֹנִי
וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת קוּלְתַהּ
עַל יְדַהּ וְאַשְׁקִיתֵהּ׃
יט וְשֵׁיצִיאַת לְאַשְׁקָיוּתֵהּ
וַאֲמַרַת אַף לְגַמְלָךְ אֲמְלֵי
עַד דִּי סַפְּקוּן לְמִשְׁתֵּי׃
כ וְאוֹחִיאַת וּנְפַצַת קוּלְתַהּ
לְבֵית שַׁקְיָא וּרְהַטַת עוֹד
לְבֵירָא לְמִמְלֵי וּמְלַת לְכָל

רש״י

(יז) וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו המים לקראתה טו): הגמיאיני נא. לשון גמיעה טז) הומי״ר בלע״ז: (יח) ותרד כדה. מעל שכמה: (יט) עד אם כלו. ה״ז די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כשםתו די ספוקן: (כ) ותער. לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי יז) ובמקרא יש לו דומה יח) אל תער נפשי יט). אשר הערה למות נפשו: השקת. אבן חלולה

אבן עזרא

והשם שמע תפלתו: (כד) ודרך יהונתן אחרת (ד) וידן: טז ואיש לא ידעה. רחוק שידבר הכתוב על הזין הדרך (מ״ה) [טו], רק פי׳ שיתבן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש (ה״ד) גם תהר (פ״ג)

יהל אור

ד״ה כאליעזר״ וכן פי׳ הרד״א וכמקה״מ הנו׳ „כי, פי׳ ויאמר בת מי את וכן אמר ואשאל אותה ואחר כן ואשים הנזם״: (לט) וכן כתב הרד״א, כי העבד לא נסמך על אותה בחינה בלבד, אלא לקח הבחינה ההיא לסימן, ואח״כ חקר ודרש בענינה בת מי היא, ומה מעשיה, והיה א״כ ענינו משפט ישר כפי הסברא לא ניחוש: (מ) פי׳ מה שאמר יהונתן גבי מלחמות פלשתים (ש״א יד, ט, יו״ד) „אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם, ועמדנו תחתנו, ולא נעלה אליהם, ואם כה יאמרו עלו עלינו, ועלינו כי נתנם ד׳ בידינו וזה לנו האות״, ויאמר הה׳ ז״ל כי אליעזר שאל כהוגן, כי סמך על תפלת אדוניו כאשר אמר למעלה, ואין זה ניחוש, ועל יהונתן מודה הח׳ ז״ל שאל שלא כהוגן כי היה כמו ניחוש: (מה) רש״י ז״ל פי׳ ואיש לא ידעה שלא כדרכה, והוא (מב״ר פ׳ ס) והח׳ ז״ל יאמר שרחוק שהכתוב ישבחנה על ביאה כזאת: (מב) וכן כתב הטור על התורה ואפשר שידעה איש ועדיין היא בתולה כגון פחותה מבת ג׳ שבתוליה חוזרין: (מג) כמאמר שמואל (הגיגה יד כע״ב) יכול אני לבעול כמה בעילות בלא דם ופי׳

קרני אור

ארבעה. לבלבה ניתן להם כהוגן, ולאחד ניתן לו שלא כהוגן, ואלו הן אליעזר עבד אברהם וכו׳ והיה הנערה אשר אומר אליה וגו׳ יכול אפילו חיגרת אפילו סומא השיבו כהוגן: [יד] עיין רד״ק (ש״א יד ט) שכתב אלא יהונתן כי אינו נחש האמור, ואם היה אסור, לא היה הקב״ה עוזרו בהליכה ההיא וכו׳ ואל יטעה אותך מה שאמר בדברי רז״ל (חולין צה ב) אמר רב כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש, כי אינו אומר שיהי׳ אותו נחש אסור כמו שפירשו רבים וכו׳, והנה רב בעל המאמר הזה שאמר כל נחש שאינו כנחש אליעזר ויונתן אינו נחש, הוא בעצמו, היה עושה כנחש שלהם כמ״ש (בם) רב בדיק במברא, וכן שמואל הוה בדיק בספרא (ובכד״ק „במברא״) ר׳ יוחנן בדיק בינוקא עי״ש, ועיין בכד״א שמתכן ופי׳ שרב כשהי׳ בודק עצמו במברא לא היה תולה מעשיו באותו בדיקה, והרחיב לבאר גם מה שר׳ יוחנן בדיק בינוקא עיי״ש: [טו] עיין „יהל אור״ שהבאתי מאמרם ז״ל, וכן פי׳ הגלב״ג, ר״ל שהיא בתולה ואיש לא ידעה כדרכה ושלא כדרכה, והנה תמלא לשון ידיעה במשכב שלא כדרך

מקורי רש״י: טו) ב״ר שם ועיין רש״י שמות ב ג. טז) עיין שבת עז כע״א ומלת הגמיאיני אין לה דמיון במקרא אלא בדברי רז״ל עיין ערוך הבלט ערך „גמ״. יז) ע״ז עב ב, טהרות פ״ד ז, יח) תה׳ קמא ח. יט) ישעי׳ נג יב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו: כא וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא: כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח

גַמְלוֹהִי: כא וְגַבְרָא שָׁהֵי בַהּ מִסְתַּכַּל שְׁתִיק לְמִידַע הַאַצְלַח יְיָ אָרְחֵהּ אִם לָא: כב וַהֲוָה כַּד סַפִּיקוּ גַמְלַיָא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַּבְרָא קְדָשָׁא דִדְהַבָא תִּקְלָא

אבן עזרא

ואין ראוי לגלות דבר ערוה (מו): כא והאיש מִשְׁתָּאָה. כמו משתומם (מז) [טז] מגזרת "שאו ערים" (ישעי' ו יא), תשאה שממה (שם שם), וטעם לה כמו בשבילה. (מו) וכן אשתומם כשעה חדא (דניאל ד טז) (מז) והתי"ו מבנין התפעל (מח) כמו נתראה פנים (מ"ב יד ח), ולא יתכן היותו מן שתה (מט) [יז]: כב נזם. יש נזם שהוא באף (נ) נם באזן (נא) [יח], ושעל האף ירד

רש"י

ששותים בה הגמלים: (כח) משתאה. לשון שאיה כ) כמו שאו ערים. תשאה שממה כא): משתאה. משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה כב) שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקר היסוד כג) כגון משתאה משתולל כד) מגזרת שולל וישתומם כה) מגזרת שממה וישתמר חקות עמרי כו) מגזרת ושמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה וכשם שהוא מוגה לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות כמו כז) על יומו נשמו אחרונים כח). שמו שמים כט). אשתומם כשעה חדא כך תפרש לשון שאיה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהייה וגברא שהי שוהא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתיה ל) שהרי אינו לשון שתיה שאין אלף נופלת בלשון שתיה: משתאה לה. משתומם עליה כמו לא) אמרי

קרני אור

כאמרו "הוציאם אלינו ונדעה אותם" (למעלה יט ה) וי"מ ואיש לא ידעה שלא הרגילה עצמה להיות בחברת האנשים כאשר בנות המקום: [טז] ואו"ת לבין שהייה והמתנה, וכן תרגם יוב"ע, ויהי' לפי דעתם האל"ף במקום ה"א ע"ין הפעל כי אותיות אהו"י מתחלפים: [יז] וכן כתב בהקדמתו לספר היסוד נגד המתרגם ארמית וז"ל "וכן והאיש משתאה לה ליאוהו מלשון והשתיה כדת על דרך דרש, ופי' כמו משתומם מגזרת שואה ומשואה, והתי"ו תי"ו התפעל כמו נתראה פנים, רק התאחד התי"ו בפנות שראש המלה מאותיות השריקה", ונראה שהגי' היה כת"א לפני הח' ז"ל, וגברא "שתי" והשיג ע"ז, וי"ל שגם לפני רש"י ז"ל היתה הגי' "שתי" וכאשר גם הוא התנגד לגי', לכן כתב בפירושו "ואין לתרגם שתי", כי לא קיים את הגי' הזאת וקיים את הגי' "שהי" ובטח היתה גם לפני הרמב"ם הגי' כן וכתב בפתח "ומפרש" ולא פי' מי פירש כן, ובכל הספרים שלנו הגי' "שהי" ורק בפ' יה"כ מלאתי הגי' הישנה "שתי" ופי' שם לפי משמעות הגי' "שותה ואינו שותה ומסתכל בה", דומה לדרשתם ז"ל (ב"ר ס, ו) "ממלמץ ומביט בה" (פי' מלמלם עיניו להביט בה היטיב) ועיין בהתירוש לבר העדולמי שמביא המדרש ממלמץ ומביט בה, בדעת המדרש ג"כ שמשתאה מגזרת "שתה" בהתפעל, ובצורת הבנין על פנין המשנה (מתאבר מתרושם) כלומר עושה עצמו כאלו הוא שותה ומולץ ומביט בשתייתו, והוא ממלמץ מולץ את המים מן הכד, כשותה לאט, ועם זה הוא שולח מבטי עיניו להתבונן על הנערה לראות אם נאה לו נחושו. ועיין אור לנתיבה שכתב, שגם רבינו סעדיה גאון בתרגומו על התורה תרגם מלשון שתיה: [יד] כל מקום שיאמר נזם בלי תוספות מכוונה על תכשיט האף, ונזמים אשר נזמי בל"ד על תכשיט האזן, כי שנים יעשרכו ומה שמלאתנו "ונזמי האף" (ישעי' ג כא) היינו לפי שידבר שם מנפים רבות

יהל אור

(ופי' רש"י ז"ל שהיה בקי בהטייה) וזו נמי נבעלת כן: (מד) ודעת הח' ז"ל שלא נבעלה רבקה אף בהטייה, וזה שאמר ואין ראוי לגלות דבר ערוה כי אין ראוי אשר יפרש הח' ז"ל איך עושים זאת הביאה: (מה) ושרשו "שאה" וכן פי' רש"י ז"ל משתומם ומתבהל, וכן פי' הרשב"ם, והרד"ק, ורע"ס: (מו) ורש"י ז"ל פי', לה כמו עליה, משתומם עליה, כמו "אמרי לי אחי הוא" (למעלה כ יג), ולפי דעתי הארבע תיבות "וטעם לה כמו בשבילה" מקומם בסוף אחר תיבת "שתה": (מז) וכמו שנמלא שרש "שמם" באדם נבהל ונעלם ובעל מחשבות, כמו "אשתומם" כן לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות: (מח) ובעבור שפ"פ שי"ן באה התי"ו אחריה, כי כן משפט אותיות השריקה, והאל"ף ראויה להיות בסגול, ובא הצירי אביו תחתיו: (מט) וכן פי' רש"י ז"ל "ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתיה, שאין אל"ף נופלת בלשון שתיה" וכן פי' הרשב"ם ועיין ברא"ס מה שטען על רש"י ז"ל: (נ) כמו (למטה פ"מ) "ואשים את הנזם על אפה": (נא) כמו (למטה לה

מקורי רש"י

כ) וכן חברו מנחם עיין מחברת מנחם ערך שא. כא) ישעי' ו יא. כב) עיין רש"י ישעי' מא י. כג) עיין רש"י למטה מד טז. כד) ישעי' נט טו. כה) שם שם טז. כו) מיכה ו טז. כז) איוב יח כ. כח) ירמי' ב יב. כט) דניאל ד טז. ל) עיין בפי' הראב"ע ובקרני אור שערה יז. לא) לעיל כ יג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃
כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין׃
כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃
כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃
כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃
רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃

אונקלוס

מַתְקְלַהּ וְתַרְתֵּין שֵׁירִין עַל יְדַהָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין דִּדְהַבָא מַתְקַלְהוֹן׃
כג וַאֲמַר בַּת מַן אַתְּ חַוַּאי כְּעַן לִי הַאִית בֵּית אֲבוּךְ אֲתַר כָּשַׁר לָנָא לִמְבָת׃
כד וַאֲמַרַת לֵהּ בַּת בְּתוּאֵל אֲנָא בַּר מִלְכָּה דִּילֵידַת לְנָחוֹר׃
כה וַאֲמַרַת לֵהּ אַף תִּבְנָא אַף כִּסְתָּא סַגִּי עִמַּנָא אַף אֲתַר כָּשַׁר לִמְבָת׃
כו וּכְרַע גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם יְיָ׃
כז וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי לָא מְנַע טֵיבוּתֵהּ וְקוּשְׁטֵהּ מִן רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח תַּקְנָא דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית

רש"י

לי. אחי הוא וכמו לב) אנשי המקום לאשתו: (כב) בקע. רמז לשקלי ישראל לג) בקע לגלגלת לד): ושני צמידים. רמז לשני לוחות מצומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן לה): (כג) ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב"ה דרכו: ללין. לינה אחת לו) לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות אתה יכול ללון אמלנו: (כד) בת בתואל. השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא. כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים לז): (כז) בדרך..

אבן עזרא

מעל פתיל קשור במצח (יז): בקע. חצי שקל מגזרת נבקע (יח) [יט]: וצמידים. מגזרת צמיד פתיל (במדי' יט טו) (יט), כי על היד האחת הצמיד האחד, הוא שנים, וצורתו ידועה (כ) [כ]: כג ללין. מן הבנין הכבד הנוסף (כא) כי ללון

יהל אור

ד) "ואת הנזמים אשר באזניהם": (נב) כן חשב הא' ז"ל, כי בעת שחיבר הפי' הזה היה בעיר לוק"א כמו שכתב הא' ז"ל (למטה לב לב) בפי' "ויזרח לו השמש" ואז לא ראה כי בנות ישראל במצרים ובא"י מביאים נזמים באף ותלוים בנקבים שנוקבים האף כמו האוזן: (נג) למעלה (ז יא) "נבקעו כל מעינות": (נד) ופי' גם הא' ז"ל שנים פתילים: (נה) כי הוראת צמיד הוא שנים מלשון "צמד" (שופ' יט י) חבור זוגיי מפני שמחובר משתי התיכות, ומחוברת באמצע כדי שיפתח ויסגר, או מפני שמצמידים ב' הראשים: (נו) מקור מבנין הפעיל וכ"ל

קרני אור

רבות: [יט] ואו"ת "תקלא" אבל מחלית השקל (שמות ל יג) תרגם "פלגות סלעא" כי בלשון התלמוד נקרא השקל השלם שבתורה (שהוא ארבעה דינרים) סלע, ומחציתו נקרא שקל, ולפי שהטעם הי' שוקלין אותו בכל שנה לקרבנות צבור קראוהו כן, ויונ"ע תרגם "דרכמונא מתקליה" והוא מטבע של זהב ידוע בימי עזרא (עזרא ב סט): [כ] והרד"ק בשרש "צמד", וכן הרש"ן מלך פי', כי נקרא כן התלוי בעל היד לפי שהוא מחובר בה תמיד, ועפי"ז נוכל לפרש גם דברי הא'

מקורי רש"י: לב) למטה כו ז. לג) תיוב"ע וכב"ר נשמע זה. לד) שמות לח כו. לה) ב"ר פ"ס ו' תיוב"ע. לו) ב"ר שם. לז) עיין קרני אור הערה כב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כח וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כט וּלְרִבְקָה אָח
וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ
הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ ל וַיְהִי ׀ כִּרְאֹת
אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי
אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה
אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ
וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־
הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃ לא וַיֹּאמֶר בּוֹא
בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ
וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃
לב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח
הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים

אונקלוס

אֲחוּהִי דְרִבּוֹנִי׃ כח וּרְהָטַת
עוּלֵימְתָא וְחַוִּיאַת לְבֵית
אִמַּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃
כט וּלְרִבְקָה אֲחָא וּשְׁמֵהּ
לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוָת גַּבְרָא
לְבָרָא לְוָת עֵינָא׃ ל וַהֲוָה
כַּד חֲזָא יָת קְדָשָׁא וְיָת
שֵׁירַיָּא עַל יְדֵי אֲחָתֵהּ
וְכַד שְׁמַע יָת פִּתְגָּמֵי
רִבְקָה אֲחָתֵהּ לְמֵימַר
כְּדֵין מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא
וַאֲתָא לְוָת גַּבְרָא וְהָא
קָאֵם עִלָּוֵי גַּמְלַיָּא עַל
עֵינָא׃ לא וַאֲמַר עוּל
בְּרִיכָא דַּייָ לְמָא אַתְּ קָאֵם
בְּבָרָא וַאֲנָא פַּנֵּיתִי בֵיתָא
וַאֲתַר כְּשַׁר לְגַמְלַיָּא׃
לב וְעַל גַּבְרָא לְבֵיתָא
וּשְׁרָא גַּמְלַיָּא וִיהַב תִּבְנָא
וְכִסָּתָא לְגַמְלַיָּא וּמַיָּא

סהנערה קרי

אבן עזרא

מן הקל (יז) ובאו: לב ומספוא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל, ותהתיו שעורה (נח) [כב]:

רש"י

דרך המזומן דרך היסר כאותו דרך שהייתי לריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים ברלש התיבה ונקודים בפת"ח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן ואין הבת מגדת אלא לאמה לח): (כט) וירץ. למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים. לשמרן כמו לט) והוא עומד עליהם לשמש: (לא) פניתי הבית. מעבודת כוכבים ם): (לב) ויפתח. התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים סא):

קרני אור

ז"ל, שדעתו כפירושו כי על יד האחת התלמיד האחד הוא בנים, פי' שבני למידים נתן על בתי ידיה, כי על יד האחת התלמיד האחד, וגם על יד השני התלמיד השני והוא בנים, לא שכל למיד הוא בנים מפני תיבור הזוגי: [כא] ורש"י ז"ל פי' שהוא גם דבר, לין מכמשותיו לינה אחת, והיא אמרה ללון כמה לינות', ועיין בהל"ס שהקשה על רש"י ז"ל וכתב, כי לא מלאנו בשום מקום לין גם דבר עיי"ש, וכן כתב הרס"ד כי לא מלאנו בכל המקרא גם דבר לין או לינה, רק מלון או מלונה, שהמה שמות תוארים אל הבית או התדר שרגילים ללון בו, ולינה הוא שם הנמלא בדחז"ל, אבל לין לא נמלא גם בדבריהם, ודברי רש"י ז"ל נובע מב"ר (פ' ס, ו) "ללין לינה אחת, והיא אמרה ללון לינות הרבה", ורב"ח פי' ג"כ כרש"י ז"ל ועיין רשב"ם וכן הכוה"ק מלדיק את רש"י ז"ל, וכתב רוו"ה "כי המפרשים נלאו לעמוד על סוד דעת רש"י ז"ל בדבור זה. ולדבי כבר גליתי מסתר ו במפורש לתורת הלהים קחם נא הליך ותברכני נפשך", ועיין המעמר מה שניאר כזה: [כב] ורש"י ז"ל פי' "מספוא כל

יהל אור

ור"ל כמו להלין: (נז) ללין בוי"ו הוא מהבנין הקל, וכן פי' הרד"ק "ללין כמו ל. ל [ביו"ד שהוא מבנין הפעיל, וללין בוי"ו שהוא מבנין הקל אחד הוא על הענין, כי גם בנין הפעיל עומד בזה השרש, והשאלה והמענה אחד היא, כי על לינת האנשים והגמלים שאלה, כי אין דרך ארץ שילינו אלה בלא אלה ועליהם ענתה לו": (נח) פי' מלת מספוא טעמה מאכל בהמה, ובמקומה

מקורי רש"י: לח) ב"ר פ"ס ז. לט) לעיל יח ח. ם) ב"ר שם, אבדר"נ פ"ח תוכ"ע פס"ו. סא) ב"ר פנ"ט יא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ לג וַיִּישַׂם° לְפָנָיו לֶאֱכֹל
וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי
דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃ לד וַיֹּאמַר עֶבֶד
אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ לה וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־
אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר
וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים
וַחֲמֹרִים׃ לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי
בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי
לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת
הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃
לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־
מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃
לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ

°ויושם קרי

אונקלוס

לְאַסְחָאָה רַגְלוֹהִי וְרַגְלֵי
גֻּבְרַיָּא דְּעִמֵּהּ: לג וְשַׁוִּיאוּ
קֳדָמוֹהִי לְמֵיכַל וַאֲמַר
לָא אֵיכוּל עַד דַּאֲמַלֵּל
פִּתְגָּמָי וַאֲמַר מַלֵּל:
לד וַאֲמַר עַבְדָּא דְּאַבְרָהָם
אֲנָא: לה וַיָי בָּרִיךְ יָת
רִבּוֹנִי לַחֲדָא וּרְבָא וִיהַב
לֵהּ עָאן וְתוֹרִין וּכְסַף
וּדְהַב וְעַבְדִּין וְאַמְהָן
וְגַמְלִין וַחֲמָרִין: לו וִילֵידַת
שָׂרָה אִתַּת רִבּוֹנִי בַּר
לְרִבּוֹנִי בָּתַר דְּסֵיבַת
וִיהַב לֵהּ יָת כָּל דִּילֵהּ:
לז וְקַיֵּים עֲלַי רִבּוֹנִי לְמֵימַר
לָא תִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי
מִבְּנָת כְּנַעֲנָאֵי דִּי אֲנָא
יָתֵב בְּאַרְעֵהּ: לח אֱלָהֵן
לְבֵית אַבָּא תֵּיזִיל וּלְזַרְעִיתִי
וְתִסַּב אִתְּתָא לִבְרִי:
לט וַאֲמָרִית לְרִבּוֹנִי מָאִים
לָא תֵיתֵי אִתְּתָא בַּתְרָי:

רש"י

(לג) עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו (מב) עד כי יבא שילה ז"ש חז"ל (מג) כי משמש בד' לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויתן לו את כל אשר לו. שטר מתנה הראה להם (מד): (לז) לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אלי לא תלד האשה. אלי

אבן עזרא

לג ויישם. מהבנין שלא נזכר שם פועלו (ס) כמו „ויושב את משה" (שמות יו"ד ח), ויש"א כי טעם עבד אברהם אנכי נדבק עם דבר המאכל, והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו (

יהל אור

נוכל לומר שמורה: (ס) ויישם כתיב וקרינן „ישם", ויהי' לפירוש מבנין הנ' שבא אל הפועל, ופי' ויישם המביא, וקרי ויושם ואז הוא מבנין הפעל הושם לפניו לאכול ע"י נערי הבית: (ס) ובתרגום יונ"ע „וסדרו קמיה למיכל תבשילא דביה סמא דקטול וארגיש ביה", והיה לו כעין

קרני אור

כל מאכל הנמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים", והרד"ק פי' מספוא כלל למאכל הבהמות זולת תבן, והוא השעורים ובבלת שופל, וכן בערבית שרש „ספא" פי' שהוא שם כולל למאכל הבהמות כשעורים ובבולת שופל ושאר הדברים לבד מתבן, וכתב הרש"ד מן הפסוק שהזכיר תבן לעצמו ולא כללו במספוא יש ראיה קצת אל פי' הרד"ק, ולדעת רש"י ז"ל, י"ל שלתבן צורך אחר בלתי מלבד המאכל לבהמות, לכן הזכירו לבדו, גם כללו עם המספוא, ונמצא הפעל „ספא" בתלמוד בענין האכיל את אחרים בין אדם בין בהמה כגון „ספו לי מאליה" (פסחים ג ב) „ספי ליה כהורא" (כתובות ׳

מקורי רש"י: מב) לעיל מט י. מג) ר"ה ג א. מד) עיין מקורי רש"י לעיל פ י.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה
אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח
מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי
וּמִבֵּית אָבִי׃ מא אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי
כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא
יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃
מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־
יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי
הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־
עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת
לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא
מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי
גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב
הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־

מ וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי פְּלַחִית
קֳדָמוֹהִי יִשְׁלַח מַלְאֲכֵהּ
עִמָּךְ וְיַצְלַח אָרְחָךְ וְתִסַּב
אִתְּתָא לִבְרִי מִזַּרְעִיתִי
וּמִבֵּית אַבָּא׃ מא בְּכֵן
תְּהֵי זַכַּי (נ״י זַכָּא) מִמּוֹמָתִי
אֲרֵי תֵּיתֵךְ לְזַרְעִיתִי וְאִם
לָא יִתְּנוּן לָךְ וּתְהֵי זַכַּי
מִמּוֹמָתִי׃ מב וַאֲתֵית (נ״י
וַאֲתֵיתִי) יוֹמָא דֵין לְעֵינָא
וַאֲמָרִית יְיָ אֱלָהָא דְּרִבּוֹנִי
אַבְרָהָם אִם אִית כְּעַן
רַעֲוָא קֳדָמָךְ לְאַצְלָחָא
אָרְחִי דִּי אֲנָא אָזֵיל עֲלַהּ׃
מג הָא אֲנָא קָאֵם עַל עֵינָא
דְּמַיָּא וִיהֵי עוּלֶמְתָּא
דְּתִפּוֹק לְמִמְלֵי וְאֵימַר
לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן זְעֵיר
מַיָּא מִקּוּלְתִּיךְ׃ מד וְתֵימַר
לִי אַף אַתְּ אִשְׁתְּ וְאַף
לְגַמְלָךְ אַמְלֵי הִיא אִתְּתָא
דְּזַמִּין יְיָ לְבַר רִבּוֹנִי׃

אבן עזרא

והנכון שדבריו כמשמעם (סא) וכן: מא אז תנקה מאלתי. ולא אמר משבועתי (סב) והטעם

רש״י

כתיב בת היתה לו לאליעזר. והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך מה): (מב) ואבא היום. היום יצאתי והיום באתי מכאן שקפצה לו הארץ מו) אמר רבי אחא יפה שיחתן של עבדי אבות מז) לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה: (מד) גם אתה. גם לרבות אנשים שעמו: הוכיח. ביכר והודיע וכן

קרני אור

(ר׳ א): [כג] והרד״א פי׳ שהעבד כאשר שמו לפניו לאכול

יהל אור

התגלגלות מדוע לא יאכל: (סא) וכמו שפי׳ הרשב״ם ז״ל, אחרי שראה שהשם הסכים על ידו, לא היה לו להתעסק באכילה ושתיה תחילה: (סב) כמו שהוא במאמר אברהם שגם לא נזכר רק שבועה ולמעלה פסוק מ׳

מקורי רש״י: מה) ב״ר פנ״ט ט ילקוט הושע יב ר׳ תקכח. מו) תנחומא א׳ ויצא אות ג׳ תנחומא ב׳ ויצא אות ה, ב״ר פנ״ט יח, כגרסת לה״א פדר״א פ׳ טו. מז) כן הוא הגי׳ בילקוט ר׳ קט, וכב״ר פ״ס ח, עבדי בתי אבות, וכפס״ז שיחת בתי אבות.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ מו וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ מח וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃ מט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי

אונקלוס

מה אֲנָא עַד לָא שֵׁיצִיתִי לְמַלָּלָא בְּלִבִּי וְהָא רִבְקָה נְפָקַת וְקוּלְתַהּ עַל כַּתְפַּהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלָת וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן׃ מו וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת קוּלְתַהּ מִנַּהּ וַאֲמָרַת אִשְׁתְּ וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי וְאַף גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת׃ מז וּשְׁאֵילִית יָתַהּ וַאֲמָרִית בַּת מַן אַתְּ וַאֲמָרַת בַּת בְּתוּאֵל בַּר נָחוֹר דִּילֵידַת לֵהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קְדָשָׁא עַל אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא עַל יְדַהָא׃ מח וּכְרָעִית וּסְגָדִית קֳדָם יְיָ וּבָרֵכִית יָת יְיָ אֱלָהֵהּ דְּרִבּוֹנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִי בְּאוֹרַח קְשׁוֹט לְמִסַּב יָת בַּת אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵהּ׃ מט וּכְעַן אִם אִיתֵיכוֹן

רש"י

כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: (מה) טרם אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל לשון הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר ויכול לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו (מח) כי אמר איוב הר' ל' עבר (מט) ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני וגו' והיה עושה כך: (מז) ואשאל ואשם. שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואחר כך שאל אלא שלא יתפשוהו בדבריו

אבן עזרא

כי אפחד מאדני ומאלתו (סג) וכדן: ממן חסד. דבר שאינו חיוב (כד): ואמת. לקיים דבר

יהל אור

ח): (סג) כי מלת "אלה" כוללת שני דברים לשון אלדות ולשון שבועה, ל' אלדות כמו "אילותי לעזרתי חושה" (תה' כבכ), ופי' שם הח' ז"ל, כי"" דוד אמר לנגד השם, והוא לשון כח ואומן, ולשון שבועה כמו "בשבועת האלה" (במד' ה כא): (סד) וכן פי' בס' "שפת יתר" שהוא

קרני אור

לא רלה לאכול ממה שלהם עד שהסכים בגשולין, כדי שאם לא יסכימו בדבר, ילא מביתם פתאום, ולא יוכל לאם רשעים, והוא אמרו לא אוכל עד אם דברתי דברי, וגדול שבית בשיט דבר: [כד] שם "אלה" שאחתו על שקללם בתאיות, דהיינו שהוא תולה הקללה בקיום או בלילת איזה דבר, שאם יעשה כך וכך יוזמן לו כך וכך, אמר "ושמעה קול אלה" (ויקרא ה א), דהיינו שמשביע את העדים אם לא תגידו ותעידו יחול בכם כך וכך, כמו שאז"ל (שבועות לה א) יככם אלהים אם לא תעידוני זהו אלה הכתובה בתורה, ואמר "תבי נא אלה בינותינו" (למסב כו, כח) "והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה" (במד' ה, כא) דהיינו אם לא שכב שכבך, ואם שכב חנקי, וגורם "אלה" מן "אל" המורס

מקורי רש"י: מח) איוב א ה. מט) שם.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ואם־לא הגידו לי ואפנה על־ימין או על־שמאל׃ 50 ויען לבן ובתואל ויאמרו מיהוה יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או־טוב׃ 51 הנה־רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן־אדניך כאשר דבר יהוה׃ 52 ויהי כאשר שמע עבד אברהם את־דבריהם וישתחו ארצה ליהוה׃ חמישי 53 ויוצא העבד כלי־כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה ומגדנת נתן לאחיה ולאמה׃

עבדין טיבו וקשוט עם רבוני חוו לי ואם לא חוו לי ואתפני על ימינא או על שמאלא׃ נ ואתיב לבן ובתואל ואמרו מן קדם יי נפק פתגמא לית אנחנא יכלין למללא עמך ביש או טב׃ נא הא רבקה קדמך דבר ואיזיל ותהי אתתא לבר רבונך כמא די מליל יי׃ נב והוה כד שמע עבדא דאברהם ית פתגמיהון וסגיד על ארעא קדם יי׃ נג ואפק עבדא מנין דכסף ומנין דדהב ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב

אבן עזרא

החסד (סד) [כה], והמלה מגזרת אמונה (סה) [כו] והתי"ו לשון נקבה (סו)׃ נא דבר ד'. גזר, וכן „בדבר ד' שמים נעשו" (תהי' לג ו) (סח) [כז], או הוכיח בחלום (סט)׃ נג ומגדנות. מגזרת מגדים (שה"ש ד יג) (ע), או פי' כלבושים נכבדים

רש"י

ויאמרו היאך נתתי לה ועדיין איני יודע מי היא נ)׃ (מט) על ימין. מבנות ישמעאל׃ על שמאל. מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם נא)׃ (נ) ויען לבן ובתואל. רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו נב)׃ לא נוכל דבר אליך. למאן בדבר הזה לא ע"י תשובת דבר רע ולא ע"י תשובת דבר הגון לפי שניכר שמה' יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך׃ (נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על בשורה טובה נג)׃ (נג) ומגדנות. לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י נד)׃

קרני אור

שמורה על האמת הנלון (רש"פ), והשבועה הפשוטה היא בשבע סתם שאינו תולה אמיתת דבריו בעונש קללה, ואין בה תוקף כ"כ כמו באלה, לכן הזכיר אליעזר לשון אלה להורות על חוזק קיום דברי אדונו שלא ישנה מאומה, אבל אונקלס ויונ"ע תרגמו „מומתי" כמו שתרגמו משבועתי וכן לשתם שמות נרדפים׃ [כה] חסד הוא מה שייטיבו לאדם על צד החנינה, והאמת הוא לתת לאדם החק שיש לו עליו, ומפני זה נקרא קיום החסד שיעד ד' לנביא, אמת, כי אחר שייעוד לאוי שיקיימהו הש"י, ולזה אמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם, כי מה שהיה חסד לאברהם הוא אמת ליעקב (רלב"ג) לטובה גדולה שבטובות קראו חסד ואמת, או חסד ואמונה, ויתכן במפני שהחסד אחר המעשים, ואמת אחר המדות בתפו ביניהן יחד לגנות כאן הטובה הגדולה שבטובות (רוו"ה)׃ [כו] וכן כתב הרד"ק בשרש „אמן" „ענין הבטחון והקבלה, והם יוצאים מענין אמונה, כי המאמין באחד נותן שאמונה ובוטח שהוא אמת"׃ [כז] והמורה כפי' מה מקתי' הבני „כי אפילו המעשים במקריים מקרה נמול אמר „דבר ד'", כמו שאמר בענין רבקה „ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר

יהל אור

תוספות דבר שאיננו חיוב בין טוב לרע׃ (סה) הכוונה שלא יכזבו ויענו מדבורם׃ (סו) „אמת" ש"מ, לפי המוסכם הוא משרש אמן, והראוי אמנת, ונפלה נו"ן למ"ד פעל ע"ד תת מן תנת וכמוני אמהו, אמתך, ונרדף בעיקר הוראתו לשם אמונה (סז) כמ"ש „ותהי האמת נעדרת" (ישעי' נט טו) כן הסכימו המדקדקים, כי אמת גזרתה אמן לכן נהפכה תי"ו הנקבה לתי"ו הדגושה במלת חסדו ואמתו, והוראתו על נוין החסירה כמו שביארתי׃ (סח) כי זווג האבות היה בהשגחה אלהית לא כשאר זווגי האדם ולפיכך אמר בזה „כאשר דבר ד'"׃ (סט) וכן פי' (למעלה פסוק יד)׃ (ע) אם המ"ס

מקורי רש"י׃ נ) וכן הוא במדרש אגדה. נא) ב"ר פ"ס ט. נב) וכן הוא בפס"ז ולא נמצא במדרש. נג) ב"ר פ"ת ו. נד) וכן הוא בפס"ז, ובמדרש שכל טוב.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי:
נה וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ:
נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי:
נז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ:
נח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ:

לאחוהא ולאמה: נד ואכלו ושתיאו הוא וגבריא די עמה ובתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני לות רבוני: נה ואמר אחוהא ואמה תתיב עולמתא עמנא עדן בעדן או עסרא ירחין בתר כן תיזיל: נו ואמר להון לא תאחרון יתי ויי אצלח ארחי שלחוני ואיהך לות רבוני: נז ואמרו נקרי לעולמתא ונשמע מה דהיא אמרה: נח וקרו לרבקה ואמרו לה התיזלי עם גברא הדין ואמרת

רש"י

(נד) וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה א': (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו נה): ימים. שנה נו) כמו נז) ימים תהיה גאולתו שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס את עצמה בתכשיטים נח): או עשור. עשרה חדשים נט) ואם תאמר ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (נז) ונשאלה את פיה. מכאן שאין משיאין את האשה אלא מדעתה ס): (נח) ותאמר אלך.

אבן עזרא

ויהי' הגוין שרש (סא) [כח] כמו משפחות (סב): נה ויאמר אחיה ואמה. הם שקיבלו המתנות והאב מחריש (סג) [כט], ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן

יהל אור

שרשית יהיה האחד „מגדן" ומשקלו אלמנות, שהאחד „אלמן" והקבוץ בלשון נקבות עם תוס' ־ׄ־ׄ נו"ן, וכן ומגדנות ליחזקיהו (דה"ב לב כג), וכן ביהושפט „ביום הנחילו את בניו" (שם, כא ג) „ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות" ועיין קרני אור:
(סא) ויהיה שרשו „גדן" והמ"ם נוסף: (סב) על משקל משפחות, משמרות מסכנות: (סג) ובא „ויאמר" בלשון ־ׄ־ׄ זכר, ־ׄ־ׄ כי ־ׄ־ׄ דרך המקרא על הרוב להזכיר הפעולה על הדבק בו אם זכר אם נקבה וכן „ותדבר מרים ואהרן" (במד' יב א) „ותכתוב אסתר
[כט] יתכן כי בתואל שהיה בן אחי אברהם היה חפץ מאוד

קרני אור

דבר ד'", ועיין קרבקס מה שביאר ע"ז, והכוה"ק כתב שעל ההנהגה העליונה אמר כאן כאשר דבר ד', כי לשון דבר יבוא גם על ההנהגה, כמו „ידבר עמים תחתינו" (תה' מז ד):
[כח] כלל המלה הזאת הדבר המובחר והמעולה בין בפירות בין בזהב ובכסף ואבנים יקרות ובגדים וכל אחד ואחד לפי מקומו הכתוב בו יקרא הדבר המובחר והמעולה בהם מגד ומגדנות (רד"ק) ויונ"ע תרגם „ודורונין" כלל ג"כ כל המתנות המובחרות, ורש"פ פי' שהוא להוראת המזון הטוב המבורך בטעמו „ומגדנות נתן" „ממגד שמים מטל", „וממגד ארץ ומלואה" (דבר' לג, יג, טז) ונקרא „מגד" ע"ש האגידה שהוא נאגד עם הטוב ומתקשר עמו מחמת שבח טעמו כפך המרירות שהוא ממר לחוש, ובלתי נאגד עמו:
[כט] ... נזווג רבקה עם יצחק לפיכך אמר מיד „הנה רבקה לפניך קח

מקורי רש"י: נה) ובב"ר פ' ס' יב „וינף בלילה" וכן הוא בילקוט מבלי תתקמ"ז, ופס"פ ויצא (לעיל ס' לג) עיין ילקוט ר' קט ובפס"ז ובתיוב"ע ובמדרש אגדה ובבעל הטורים ובבחיי, ובכולם ויצא כתיב שבמו לפיו בא המות להאכילו והמלאך הפך הקערה, ואכל ממנה בתואל ומת. נו) כתובות נז ב. נז) ויקרא כה כט. נח) כתובות שם. נט) . ועיין ב"ר פ"ס יב בירוש שם, או עבור יב חדש, ועיין בפי' מהרז"ו שם. ס) ובב"ר פ"ס ע את היתומה. ובילקוט קט את הקטנה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃ ס וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ סב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ

אונקלוס

וְאָזֵיל׃ נט וְשַׁלַּחוּ יָת רִבְקָה אֲחַתְהוֹן וְיָת מֵנִקְתַּהּ וְיָת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וְיָת גֻּבְרוֹהִי׃ ס וּבָרִיכוּ יָת רִבְקָה וַאֲמַרוּ לַהּ אֲחָתַנָא אַתְּ הֲוִי לְאַלְפִין וּלְרִבְוָן וְיֵרְתוּן בְּנַיְכִי יָת קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן׃ סא וְקָמַת רִבְקָה וְעוּלֵמְתַהָא וּרְכִיבָא עַל גַּמְלַיָּא וַאֲזַלָא בָּתַר גַּבְרָא וּדְבַר עַבְדָּא יָת רִבְקָה וַאֲזַל׃ סב וְיִצְחָק אֲתָא מִמֵּתוֹהִי (נ"י עַל בְּמֵתוֹהִי) מִבֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ וְהוּא יָתֵב

אבן עזרא

ובתואל (למעלה פ' נ) [לן]: נט מנקתה. בימים הקדמונים (פד)[לא]: סא ותרכבנה. על הגמלים שהביא העבד (פה): וילך. פתוח (פו) ואם הוא סוף פסוק, ולא נקמץ כי בתחלה היה בפתח קטן (פז), ולא יוכל לעלות שתי מדרגות (פח), וכן כל ויאמר (פט) וטעם ויקח העבד את רבקה וילך, הוא היה הולך עם רבקה (צ) ולא הרגיש עד בא יצחק (צא): סב בא מבוא. שם מקום יקרא בבי' שמות (צב) וי"א בא מבוא שבפנים (צג) וכן יפרשו „סוגר כל בית מבוא" (ישעי' כד יו"ד) והישר בעיני שהוא שם הפועל, וכן טעמו בא מבוא באר לחי (צד) [לב]: והוא יושב. כי

רש"י

מעלמי ואף אם איככם רוצים (סא): (ס) את היי לאלפי רבבה. את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את זרעך וגו'. יה"ר שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבוא באר לחי רואי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה (סב): יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר שנאמר (סג) ויסע משם

קרני אור

קח ולך (למעלה פ' נא) והוא עומד כדבורו ולא רצה להכנים שום עיכוב בדבר, ואחיה ואמה הם אמרו „תשב הנערה אתנו" והם אמרו נקראה לנערה (פ' נז) (בד"ל): [לן] והדרש ידוע (בב"ר פ' ס) ובתואל היכן? הוא נקש לעכב ונגוף בלילה, ועיין (ילקוט רמז קט ובתרגום יוב"ע): [לא] ולפי דעת סדר עולם פ"א היתה בת ג' שנים, והגר"א ז"ל הגיה בת י"ד שנה, וכן הגיה ר' שמואל חסיד מספירא שהיתה בת י"ד (תוס' יבמות סא ב ד"ה „וכן") ועיין ספ"ל פס הגהות הח' ר"ב ראטנער פ"א פי' לא שמקיים הגי' בת ג' שנים, וכתב הרד"ק ולא זכר הנערות שהלכו אתה כי המינקת הנכללת שבכן, ולענין הלויה זכר רבקה ומניקתה והעבד ואנשיו כי הם ראוים ללויה וכבוד, אבל לענין הרכיבה (פ' סא) זכר הנערות והמנקת בכלל שגם היא נערה לעמוד לפניה, אלא שהיא הנכללת שבנערות, וכתב שד"ל ונראה שהי' המניקות נשארות בבתי המגדלים אצל יונקותיהן, גם אחר שגדלו באהבה ורעות, ולא שלחו המינקת לשמש כשפחה, כי כבר שלחו עמה גם נערותיה: [לב] עיין רמב"ן, ולדעתו היפוך הכתוב כן, ויצחק בא מבוא, מבואו וי"ל מדרכו, וכן פי' הרד"א. שבא

יהל אור

ומרדכי" (אסתר ב כט): (פד) כי רבקה באותו זמן גדולה היתה ולא נצרכה למיניקות, והעד כי היתה שואבת מים לבית אביה וגם הגמלים השקתה: (פה) אמר זה בעבור אמרו „הגמלים" בה"א הידיעה: (פו) בפתח באתנח: (פז) בסגול וילך ועלה מדרגה אחת בעבור הסוף פסוק ומנוקד בפתח: (פח) להיות מנוקד בקמץ, כי הקמץ הוא המדרגה העליונה: (פט) המ"ם בפתח בסבת המפסיק, ובאמצע המאמר בסגול ויאמר: (צ) ר"ל כי אחר שאמר ותקם רבקה ונערותיה, ותרכבנה על הגמלים, למה אמר „ויקח העבד את רבקה" אלא להורותינו שהיה הולך עם רבקה: (צא) כי היה טרוד לשרת את רבקה, ולא הרגיש טורח הדרך, גם לא הרגיש אנה הי' עד שבא יצחק פתאום ופגע בו: (צב) האחד „בוא", והשני „באר לחי רואי", ופעם יקרא „בוא באר לחי רואי", גם „באר לחי רואי": (צג) ופי' מבוא, שבא מתוך העיר ששם באר לחי רואי: (צד) ופי' בא מדרך אשר באים דרך שם לבאר

מקורי רש"י: סא) ב"ר שם. סב) תנחומא א חיי אות ת תנחומא ב חיי אות ס. ב"ר פ"ס יד. סג) לעיל כ, א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הנגב: סג ויצא יצחק לשוח בשדה
לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה
גמלים באים: סד ותשא רבקה
את־עיניה ותרא את־יצחק ותפל
מעל הגמל: סה ותאמר אל־העבד
מי־האיש הלזה ההלך בשדה
לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני

אונקלוס

בארע דרומא: סג ונפק
יצחק לצלאה בחקלא
למפני רמשא וזקף עינוהי
וחזא והא גמליא אתן:
סד וזקפת רבקה ית עינהא
וחזת ית יצחק ואתרכינת
מעל גמלא: סה ואמרת
לעבדא מן גברא דיכי
דמהלך בחקלא
לקדמותנא ואמר עבדא
הוא רבוני ונסיבת עיפא

רש"י

אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ושם היה הבאר שנאמר [סד] הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח. לשון תפלה [סה] כמו [סו] ישפוך שיחו: (סד) ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ותמהה) מפניו [סז]: ותפל. השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת [סח] הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו [סט] הטי נא כדך. ארכיני [ע] ויט שמים. וארכין ל' מוטה לארץ ודומה לו [עא] כי יפול לא יוטל כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד

אבן עזרא

בימים ההם שם היה דר [פה] והוא בפאת נגב מארץ ישראל [פו]: סג לשוח. ללכת בין השיחים [פז] [לג]: לפנות ערב. קרוב מביאת השמש [פח], והפך לפנות בקר [פט], ובפי' כי תצא אבארנו באר היטיב [צ]: סד וטעם ותפול מעל הגמל. ברצונה [צא] כמו „ויפול על פניו" (במד' טז ד) [צב] [לד], והפסוק הבא מאוחר [צג] הוא מוקדם, כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה

יהל אור

לבאר לחי רואי: (פה) כי היה ליצחק כמה מקומות למקנה ולאהלים, אך עיקר דירתו היה בפאת הנגב, כמ"ש ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור (למעלה כ א): (פו) בדרומה של א"י הנקרא נגב בכל המקרא: (פז) כלומר להשתעשע ולטייל בין האילנות לרוח היום: (פח) ופי' כשהערב פונה ובא: (פט) כשהבקר פונה ובא: (צ) (שם בדבר' כג יב) פי' לפנות ערב קודם הערב, וכן לפנות בקר, קודם זרוח השמש, ונראה כי אחר שאמר הכתוב לפנות ערב, אמר וכבוא השמש, וכן הוא דעת רז"ל שם לענין הערב שמש: (צא) ע"כ לא הזיק לה הנפילה: (צב) ושם פי' ג"כ הח' ז"ל „ויפול על פניו ברצונו", וכן פה כוונת הח' ז"ל כאשר נפלה ברצונה לא הזיק לה הנפילה: (צג) „ותאמר אל העבד":

קרני אור

ושב מהליכתו שהלך שמה לצורך מה כי הוא יושב בארץ הנגב וחזר לעירו, והרד"ק פי' שבא מביאתו שהיה רגיל ללכת שמה וכן פי' ר"ש ן' מלך, ועיין ברשב"ם, ורו"ס השיגו עי"ש, והכוה"ק פי' כי המ"ם מבוא הוא מ"ם הסבה כמו „משועת עניים מאנקת אביונים" מבוא מסבת בוא, ומורכב על ביאת רבקה, כי רצון יצחק היה לקבלה בכבוד, וכשהיה מספר זמן בואה הקדים ללכת לקראתה דרך כבוד, וזהו כונת המקרא מקום מושב יצחק היה בארץ הנגב, ומסבת בוא רבקה בא לו יצחק לבאר לחי רואי, ומשם יצא אל השדה אל הדרך שעוברים בו המחנות הבאים מחרן, גם עמד להתפלל על הצלחת זווגו, והודיע הכתוב שנתקיים בו „טרם יקראו ואני אענה": [לג] וכן פי' הרד"ק כפי' על בראשית, ובמכלול שרש „שוח" פי' ענין דבור, ופי' לשוח בשדה, לדבר בתפלה, ורו"ס השיג על המפרש „ללכת בין השיחים", ולרז"ל (ב"ר פ' ס) אין שיחה אלא תפלה, וכן ת"א ויוב"ע „לצלאה" וכן פי' רש"י ז"ל, ורע"ס, ועיין מה שכתב הרלב"ג בזה, ומש"כ בתפלת ר"נ, והרשב"ם פי' לטעת אילנות ולראות פעולי פועליו, ולרש"פ „שוח" מגזרת שח, או סח, שבאתה על השתקם והשתנות ענין כמו „ונסחתם מעל האדמה" (דבר' כח סג) „משמרת הבית מסח" (מ"ב יא ו) כלומר נסח דעתו מן השמירה, ונגזר מזה שם „שיח" להורות העסק, שנעשה שלא לשם העסק עצמו, רק לפנות הדעת ולהעתיק העיון שכבד עליו ומזה הענין כאן לשוח בשדה, פי' לעשות עסק בטיול על השדה כדי לפנות מחשבתו מן עסק היומי, וכן פי' הרד"א כפי הפשט: [לד] (ובב"ר פ' ס) ותפול אתרכינת, כמה דאת אמר, „כי יפול לא יוטל" (תה' לז כד) וכן ת"א „ואתרכינת" וכן פי' רש"י ז"ל, וכולם מורים על ההטיה שהטתה עצמה לארץ ולא הגיע עד הקרקע, והרמב"ן ז"ל טען ואמר ואין דעת אונקלס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ, שא"כ היה נופלת מעל הגמל ממש, וכל לשון הרכנה הטיה לצד אחד בלבד, ועיין ברא"ם מה שכתב ע"ז, והרשב"ם פי' לצניעות, לפי שהיתה רוכבת כמו איש מפני ביעותה דגמלא, והרד"ק פי' שהשמיטה עצמה מעל הגמל ונפלה לארץ, ולקחה לצעיף ותכס בו פניה, ואח"כ עמדה והרלב"ג פי' עולדם

מקורי רש"י: סד) שם טז יד. סה) ב"ר פ"ס יד, תנחומא א חיי אות ה. ברכות כו ב, ע"ז ז ב, וכן ת"א „לצלאה". סו) תה' קב א. סז) ב"ר פ"ס טו ברש"י אזמור ל' תיוב"ע. סח) וכן הוא ב"ר שם. סט) למעלה פ' יד. ע) ש"ב כב י. עא) תה' לז כד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃ סו וַיְסַפֵּר
הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר עָשָׂה׃ סז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק
הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־
רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ
וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ פ ששי
כה א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה
וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־

אונקלוס

וְאִתְכַּסִּיאַת׃ סו וְאִשְׁתְּעִי
עַבְדָּא לְיִצְחָק יָת כָּל
פִּתְגָּמַיָּא דִּי עֲבַד׃
סז וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא
וַחֲזָא וְהָא תַּקְּנִין עוֹבָדָהָא
כְּעוֹבָדֵי שָׂרָה אִמֵּהּ וּנְסֵיב
יָת רִבְקָה וַהֲוָת לֵהּ לְאִנְתּוּ
וּרְחִימַהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק
בָּתַר דְּמִיתַת אִמֵּהּ׃
א וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב
אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה׃
ב וִילֵידַת לֵהּ יָת זִמְרָן וְיָת
יָקְשָׁן וְיָת מְדָן וְיָת מִדְיָן
וְיָת יִשְׁבָּק וְיָת שׁוּחַ׃

אבן עזרא

אל העבד (צד) [לה]: סה ותתכס. סבנין התפעל (צה) התי"ו הראשון לנקבה שאיננה נמצאה (צו), והשני להתפעל (צז) [לו]: סז האהלה שרה אמו. דרך קצרה, האהלה אהל שרה אמו, (צח) וכן "הנבואה עודד הנביא" (דה"ב טו ח) (צט) "כסאך אלהים" (תה' מה ז) (ק):
א קטורה, איננה הגר (א) [א], כי כתוב ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם (למטה פ' ו) (ב) [ב], ופי' פלגש שפחה (ג) וזה השם

רש"י

הקרקע: (סה) ותתכס. ל' ותתפעל כמו עב) ותקבר עג) ותשבר: (סו) ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו עד): (סז) האהלה שרה אמו. ויביאה האהלה והרי היא שרה אמו כלומר ונעשית דוגמת שרה אמו עה) שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו עו): אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו עז): (א) קטורה

קרני אור

שירדה לארץ מעל הגמל כראותה יצחק, כי אמר לה העבד שהוא יצחק, ולקחה הצעיף ותתכס פניה לרוב צניעותה, והר"ש ן' מלך פי' כטעם מעל הגמל, כמו כי "גדול מעל שמים חסדך" (תה' קח ה) והנכון כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו נטתה עצמה לצד אחד, להסב פניה דרך צניעות, והוא דעת הרמב"ן והרד"ק, ורע"ם פי' הצניעה רבה בהיותה על הגמל לכבוד יצחק כמו "ויפול מעל המרכבה לקראתו" דנעמן (מ"ב ה כא): [לה] וכתב פ"ז הרמב"ן ז"ל ורא"ה פי' הפסוק האחרון מוקדם, כי ותאמר אל העבד וככר אמרה אל העבד, ורבים בתורה כן על דעתו, ובאמת שימלאו מכם, אבל בכאן איננו נכון שיצטרך לערב בתי המקראות פי"ב, וכן כתב הרד"ק: [לו] והראוי "ותתכסה", רק בעבור וי"ו ההפוך יפתח הטעם אל התי"ו, ולא תנוח הה"א אחר השוא לבד בלי נגינה (שהוא תנועה קטנה) לכן נפלה, וקמ"ץ הכ"ף בעבור הפתח בעבור הס"ם (רב"ד):
[א] ורש"י ז"ל פי', היא הגר היא קטורה, וכן הוא (פדר"א פ' ל, תנחומא חיי סי' ח, ובהעלותך כת' רפ"ב סי' ט, ב"ר פ' כח): [ב] ובב"ר פ' סא, קטורה זו הגר וכו', א"ל והכתיב ולבני הפילגשים אשר לאברהם, א"ל פלגש כתיב, (פי' חסר ו"ל הגר לבדה) וכתב הרד"ק ואונקלוס מלאונהו

יהל אור

(צד) ויהיה שיעור הכתוב ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, ותאמר אל העבד מי האיש וגו' ויאמר העבד הוא אדוני, ואחר כך. ותפול מעל הגמל ותקח הצעיף ותתכס: (צה) וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין בביאור שד"ל מה שהעיר על רש"י ז"ל: (צו) פי' נסתרת, ומורה אשר נתכסה ע"י נערותיה: (צז) שרש המלה "כסה" ונחסרה הה"א דבסוף השרש, כדין כל שרש שסופה ה"א, והתי"ו הראשונה מן האית"ן והתי"ו השניה לסימן התפעל, ומורה אשר נתפעלה להצטרך להתכסות: (צח) וחסר הנסמך, כי לא תבוא ה"א הידיעה על מלה הסמוכה לאחריה, ושיעורו, האהלה אהל שרה אמו: (צט) פי' הנבואה נבואת עודד הנביא: (ק) פי' כסאך כסא אלהים:
(א) וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרלב"ג והרד"ק: (ב) לשון רבים ולא כתיב פילגש: (ג) וכן

מקורי רש"י. עב) למטה לה ח. עג) ש"א ד' יח. עד) ב"ר שם. עה) וכן ת"א ויונ"ע. עו) ב"ר פ"ס טז. עז) עיין פדר"א פל"ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃
ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן
וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם
וּלְאֻמִּים׃ ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר
וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה
בְּנֵי קְטוּרָה׃ ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי
הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם

אונקלוס

ג וְיָקְשָׁן אוֹלִיד יָת שְׁבָא
וְיָת דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הֲווֹ
לְמַשִּׁירִין וְלִשְׁכוּנִין וּלְנַגְוָן׃
ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר
וַחֲנוֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה
כָּל אִלֵּין בְּנֵי קְטוּרָה׃
ה וִיהַב אַבְרָהָם יָת כָּל
דִּילֵהּ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי
לְחֵינָתָא דִּי לְאַבְרָהָם
יְהַב אַבְרָהָם מַתְּנָן

רש"י

זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת א) ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם ב): (ג) אשורם ולטושם. שם ראשי אומות ג) והתרגום של אונקלוס אין לי ליישבו על לשון המקרא שפירש למשרין לשון מחנה. וא"ת שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף ונתוספה אל"ף בראשם כמו ד) חומת אנך שהוא מן ה) ככה רגלים וכמו ו) אסוך שמן שהוא מן ז) ורחצת וסכת: ולטושם. הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר) והנה נטושים ע"פ כל הארץ שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו: (ה) ויתן אברהם וגו'. אמר ר' נחמיה ברכת דייתיקי ט) נתן לו שאמר לו הקב"ה לאברהם והיה ברכה. הברכות מסורות בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: (ו) הפילגשים. חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא קטורה י) נשים בכתובה.

אבן עזרא

איננו נופל על זכר (ה), ונוכל לפרש על פילגשים נשים (ה): ג אשורים. י"א כי אשורים שהיו יודעים הדרכים (ו), ולטושים צופים מרחוק (ז), והנכון בעיני כי הם שמות (ח), ואין בהם תואר

יהל אור

(דה"א א לב) „ובני קטורה פילגש אברהם" ושם „פילגש" פירושו שפחה, והמפרש (יחז' כג כ) על הפסוק „ותעגבה על פילגשיהם" שפירושו שם אנשים ולא נשים, וכן הביא הרד"ק שם זה הפירוש וז"ל שם „פי' המפרשים פלגשים עבדיהם, כי פילגשים במקום הזה אנשים ולא נשים, ויורה ע"ז „אשר בשר המורים בשרם" (יחז' כג כ) שהוא כינוי לאבר האיש וכו' והנכון בעיני שהוא כמשמעו", וכן דעת הח' ז"ל שהוא כמשמעו, ואעפ"י שנכתב פה ביו"ד מ"ם כדרך הזכרים, כי הי' לו לכתוב „הפלגשות", ע"כ יפרש שפי' פלגש, שפחה: (ד) פי' שם „שפחה" לא מצאנו ממנו שם לזכר, כדרך שלא מצינו לנקבה מלשון עבד, כי לשון שפחה נופל על פילגשים: (ה) כי אעפ"י שנראה מפשט הכתוב שם ביחזקאל, כי פילגשיהם אנשים כי היא מדבר עם בנות ישראל שהיו עוגבות עם הבועלים אותן, יש לפרשו נשים, וזה כי בנות ישראל עוגבת עם נשי מצרים כי היו רגילות עמהן תמיד, וכן פי' הרד"ק שם בסופו, ופי' „אשר בשר המורים בשרם" עצמו על הפילגשים, כי גם ערות הנקבה מכונה בלשון בשר כמו „דם יהיה זובה בבשרה" (ויקרא טו יט): (ו) וכן ת"א „ובני דדן הוו למשירין" שהם המחנות שיירות הולכי דרך מעיר לעיר, מלשון „אם תטה אשורי מני הדרך" (איוב לא ז) ענין ··· נעד והליכה: (ז) מלשון „ילטוש עיניו" (איוב טז ט): (ח) שמות עצמיות: כי

קרני אור

מצאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרים המדויקים, וכן כתב ר"ש ן' מלך ועיין מנחת שי, וראיתיו שבכל הספרים מלא כתיב, ושר העדולמי (המכלות ס' יח) כיאר המדרש בל"ל פילגשים כתיב (מלא יודי"ן), והיות לכאורה הדייקות מצלאות היו"ד ראויה לכתוב, שלאו המעתיקים יד לכתבו חסר בהעתקותיהם, וכוונת המדרש בכנוי הרבים שבמלת פילגשים איננו שב להורות על הפילגשים שהן היו רבות, אבל הוא שב על הבנים, שהבנים היו בנים פילגשיים, והבנים שהיו רבים עליהם שב התואר בלשון רבים והדייקות הוא בהיפוך ממלות היו"ד, כי

מקורי רש"י. א) ב"ר פס"א ד'. תנחומא א חיי אות ח פדר"א פ"ל. ב) תנחומא א שם, ב"ר שם, תיוב"ע ופס"ז. ג) ב"ר פס"א ה. ד) עמוס ז ז. ה) ש"ב ד' ד. ו) מ"ב, ד ב. ז) רות ג, ג. ח) ש"א ל טז. ט) פי' בעל מתנה ועיין מקורי רש"י לעיל כד י. י) עיין קרני אור הערה ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ
בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃
ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־
חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ
שָׁנִים׃ ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם
בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף

אונקלוס

וְשַׁלְּחִנּוּן מֵעַל יִצְחָק בְּרֵהּ
בְּעוֹד דְּהוּא קַיָּם קִידוּמָא
לַאֲרַע מַדִּינְחָא׃ ז וְאִלֵּין
יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם
דַּחֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין וַחֲמֵשׁ
שְׁנִין׃ ח וְאִתְנְגִיד וּמִית
אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא סִיב
וּשְׂבַע יוֹמִין וְאִתְכְּנִישׁ

אבן עזרא

שם (ט) [ו]: ן מתנות. ממון נתן להם (י) [ד]: קדמה. פי' אל ארץ קדם (יא), וכן „אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר" (ירמי' כז ח) (יב), וקדם מזרח א"י (יג) [ה], וי"א אל מקום בן ישמעאל (יד) והראשון נכון (טו): ח מלת ויגוע. צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי עינוי ועיכוב (טז) [ו], הלא תראה „ויאסף רגליו אל המטה" (למטה מט ג), ומיד גוע (יז) והנה כל גויעה מיתה (יח) ואין כל מיתה גויעה (יט). על כן כתוב במבול ויגוע (למעלה ז כא) (כ) [ז]: ופי' וימת אברהם (כא). שמת בשיבה טובה (כב): ויאסף אל עמיו, וי"א

רש"י

פלגשים בלא כתובה. כדאמרינן בסנה' (יא) בנשים ופלגשים דדוד: נתן אברהם מתנות. פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם (יב) ד"א מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם: (ז) מאה שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בן ק' כבן ע' ובן ע'

קרני אור

מן טב כושים=כושיים (עמוס ט ז) מן פלשת פלשתים פלשתיים (שם) כן מן פלגש=פלגשיים, ופלגשים גרועים: [ג] (ובב"ר פ' סא) ר' במואל בר"נ אמר, אע"ג דאינון מתורגמין ואימריב תגרין לופרין ורחבי אומין, כולהון רחבי אומות הן, ובילקוט רמז קט הגי' „עגרין ולופרין ורחבי אומין, ויונ"ע תרגם „תגרין ואימפורין ורישי אומין", ועיין בנתה"ם מה שכתב פ"ז: [ד] כי כראות אברהם שלא היה בהם מי שידריך אל השלימות, נתן כל אשר לו ליצחק, ונתן מתנות לבני קטורה והגר, ושלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי אל ארץ המזרח, כדי שלא יריבו עם יצחק על הירושה, ושלא ימנעוהו מהשלימות מפני רוע מעשיהם (רלב"ג) ובדרז"ל (סנהד' צא א, ורש"י עה"ת ומדרש אגדה ומדרש שכל טוב) שם טומאה מסר להם, ופי' המדרש שכל טוב, היינו אליטגיניות שהיה יודע: [ה] שלחם כלפי מזרח, ופי' אח"כ לאיזה ארץ מארצות המזרח שלחם, ואמר אל ארץ קדם, והוא ארץ ואור כשדים ואותן ארצות שנקראת בכתב ארץ קדם, וארץ בני קדם, ואותה הארץ היתה למשפחת אברהם, לפיכך שלחם לשכון שם, כי לאהבתו יקרבום אנשי משפחתו (רד"ק), ובד"ל פי' „אל ארץ קדם", אל הארץ הנקראת ארץ קדם, וכן בלשון ערבי „שרקיון" מניהו מזרחיים, והם נזכרים (שופ' ו ג) „ועלה מדין ועמלק ובני קדם", (ובאיוב א ג), „גדול מכל בני קדם", (ובמ"א ה י) „מחכמת כל בני קדם", (ובירמי' מט כח) „קומו עלו אל קדר ושדדו את בני קדם" ויש בני קדם אחרים, והם אנשי ארם נהרים, ככתוב „וילך ארצה בני קדם" (למטה כט א), ובני קטורה לא הלכו לארץ קדם זאת השניה (כדעת מכלל יופי והרד"ק) אלא נתישבו בארץ ערב שהיא ארץ קדם שהזכרתי ראשונה: [ו] שם „גוע" להוראת המיתה נשתלשל לדעת מהם „יגע" שהוראתו העיפות וביטול התנועה, כי המיתה היא ג"כ חולשת הדבר, והסתלקו מן התנועה, ובטעם „וגבר ימות ויחלש, ויגוע אדם ואיו" (איוב יד יו"ד), ואמרו ז"ל (ב"ב עז ספ"ב) שבצדיקים נאמרה לשון גויעה, והוא ממה שבשם „יגע" בהנחתו הרלב"ג הוא בבחינה הגשמית על בטול התנועה, והוא ענין מיתת הצדיקים שאין במיתתם כ"א בטול התנועה הגשמית, כי הנפש תאלר כתנועתה: [ז] ובב' (ב"ב שם) סקשו, והלא דור המבול נאמר בהם גויעה, ומתרץ גויעה והסיפה קאמרינן, וכתב הרמב"ן ז"ל כוונתם, כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאוב, ובלא יסורין וכביוצא כתוב כן עם זכרון המיתה כאלת ויאסף או וימת תרמוז למיתת הצדיקים

יהל אור

(ע) כי אם נאמר שהם תואר השם, פי' עיש תואר מעשיהם, מה נעשה לשאר השמות אשר להם: (י) כי (למעלה כד י) כתיב „וכל טוב אדוניו בידו" וכפירש"י שם, ואיך נתן מתנות להם, ע"כ יפרש כי נתן להם ממון וזה אינו בכלל הנ"ל: (יא) הוא לתוספות ביאור, קדמה שהוא אל ארץ קדם: (יב) הוא ג"כ לתוספות ביאור: (יג) כי א"י הוא טבור העולם וכולם יסובו על מרכז א"י: (יד) וכן כתוב (למטה פי' טו) „יטור נפיש וקדמה", ושלה שם גם יתר בני הפילגשים: (טו) לפי שהוי"ל אלקדמה, ופי' קדם, הוא למזרח א"י: (טז) מיתה קלה שאינה בארוכות חולי: (יז) וכן פי' הרלב"ג שמת בגויעה בזולת צער: (יח) כל מקום שכתוב ויגוע פירושו מיתה, אך היא מיתה קלה: (יט) כי במקום שנאמר וימת בלא גויעה, יכול להיות שמת במיתה קשה: (כ) מפני שמתו בלא עיכוב, ואין צריך עוד לפרש המיתה: (כא) אחר שאמר ויגוע, ולמה אמר עוד וימת, ע"כ פי' וימת שמת בשיבה טובה: (כב) שראה לו בנים ובני בנים והיה בטובה ובכבוד כל ימי חייו, ובדרש (ב"ב טז ב) שעשה ישמעאל תשובה בחייו: (כג) ר"ל מעולם השכל, והטעם שהוא דבק בו

בקורי רש"י: יא) סנהד' כא א. יב) שם צא א).

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶל־עַמָּיו׃ ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק
וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת
הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר
הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃
י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת
בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה
אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב
יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ שביעי
יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־
אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית
שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ יג וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם
לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת

אונקלוס

לְעַמֵּהּ׃ ט וּקְבַרוּ יָתֵהּ
יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי
בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל
עֶפְרוֹן בַּר צֹחַר חִתָּאָה
דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא׃
י חַקְלָא דִּי זְבַן אַבְרָהָם
מִן בְּנֵי חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר
אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִתְּתֵהּ׃
יא וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית
אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יָת יִצְחָק
בְּרֵהּ וִיתֵיב יִצְחָק עִם בֵּירָא
דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזִי
עֲלַהּ׃ יב וְאִלֵּין תּוֹלְדָת
יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם דִּי
יְלֵידַת הָגָר מִצְרֵיתָא
אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם׃
יג וְאִלֵּין שְׁמָהָן בְּנֵי
יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהַתְהוֹן
לְתוֹלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא
דְּיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת וְקֵדָר

רש"י

כאן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל. מכאן שעשה ישמעאל תשובה יג) והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם יד): (יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו תנחומי אבלים טו) ד"א אף על פי שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו טז): (יג) בשמותם לתולדותם.

אבן עזרא

כי על כבוד הנפש אמר, כי בהיותו מתעסקים עם הגוף הוא כחלק נפרד (ז), ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו (ח) [ח], וי"א כי זה משפט הלשון, (ט) והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם (י), וכן "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום" (למעלה טו טו) (יא) [ט]:

יהל אור

ומעמידנו הזמן הקצוב: (כד) ר"ל אל האלהים אשר נתנה: (כה) וכן כתב הרד"ק, וזה הלשון נהוג במקרא יהי' האבות צדיקים או רשעים: (כו) כי המת הולך בדרך שהלכו אבותיו כאלו נאסף אליהם, ובמקח"מ "על לכתם בדרך אבותם": (כז) וענינה שנאספת נשמת הצדיק אל צרור החיים להיו' עד להתדבק עם מקורה שהוא עמה, וכן מפורש "רוחו ונשמתו אליו יאסוף" (איוב לד יד) ועיין למעלה טו טו קרני אור הערה לא:

קרני אור

הצדיקים: [ח] בצדיקים נאמרה גויעה ואסיפה שהגויעה של אל הגוף שנתבטל תנועתו, והאסיפה של אל הנפש שנאספה למנוחת הכבוד, לא כן הרשעים שמגשימים נפשם השכלית בהתקשר לתאוות כבלות ואולת, והקשר הולך ורב כהלם עבודת החושים, לכן נאמר בהם גויעה כתם בגמיתתם תתבטל הכל הנפש עם הבשר: [ט] עיין ברד"ק שם.

מקורי רש"י: יג) עיין ב"ב טז ב. יד) ב"ר פ"ל, ג ופל"ח יב ופנ"ט ו. טו) סוטה יד א. טז) עיין תנחומא פ' לך אות ה', וכהערה שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע
וְדוּמָה וּמַשָּׂא: טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר
נָפִישׁ וָקֵדְמָה: מפטיר טז אֵלֶּה הֵם בְּנֵי
יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם
וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם
לְאֻמֹּתָם: יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל
מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע
שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו:
יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר

אונקלוס

וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם:
יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא:
טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ
וְקֵדְמָה: טז אִלֵּין אִנּוּן
בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִלֵּין
שְׁמָהָתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן
וּבִכְרַכֵּיהוֹן תְּרֵין עֲסַר
רַבְרְבִין לְאֻמֵּיהוֹן: יז וְאִלֵּין
שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה
וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין
וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ
לְעַמֵּהּ: יח וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה
עַד חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי

אבן עזרא

טז ובטירותם. ארמונים (כח) [י] כמו „טירת כסף" (שה"ש ח ט) (כט) [יא]: לאמותם. בשורק, מצאנו אמות (ל), ואומים (לא) [יב], :למ"ד לאמותם נוסף בלמ"ד לגויהם (לב), ואיננו כלמ"ד „בלאמים" (תה' קמט ז) כי הוא שרש (לג) כמו „ולאום מלאום יאמץ" (למטה פסוק כג) (לד), והטעם שהוא בלמ"ד (לה) ובחסרונו (לו) שוה והם שני

רש"י

סדר לידתן זה אחר זה: (טז) בחצריהם. כרכים שאין להם חומה יז) ותרגומו בפצחיהון שהם מפולחים לשון פתיחה כמו יח) פלחו ורננו: (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו'. אמר רבי חייא בר אבא יט) למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנאמר כ) וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת כא) (ורש"י הביאו סוף פ' תולדות) כב): ויגוע. לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים כג):

קרני אור

הטעם מאלם לשונות ויגוע, וימת, ויאסף אל עמיו, הנאמר באברהם, וכן במיתת יצחק, „ויגוע ויאסף", וכן ביעקב, ויגוע ויאסף אל עמיו, וכן באהרן קדוש ד' נאמר „יאסף אהרן אל עמיו", וימת אהרן, ובמשה אדונינו כתב הכתוב לשון אסיפה, ולשון מיתה, עיי"ש שהאריך לבאר כ"ז, ועיין במיני תרגומא להגרי"ב שביאר עפ"י התרגום, ועיין עקידה חיי שער כב: [י] ואו"ת „ובכרכיהון" והם ערי מבצר, ערים גדולות ובצורות (דבר' א כח) תרגמו „וכרכין" ובלשון יוני עיר מוקפת חומה נקרא כרך, וכן יונ"ע תרגם ובטירותם ובקסטרוותהון" והוא בלשון רומי מבצר, ולדעתי יהיה טירותם מענין „נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי" (שה"ש א ו) לשון שמירה, ונקרא עיר מבצר טירה לפיתה משומרת מן השלל והביזה, גם על ידה משתמרת כל המדינה ממלחמות האויבים, וכן פי' רב"י ז"ל (שה"ש ח ט) עה"פ „נבנה עליה טירת כסף" שפי' נהיה לה לעיר מבצר, וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה „בטירותם הם הכרכים והמבצרים", וכן פי' בד"ל „מלאו טירות במדין (במד' לא י"ד), ובבני קדם (יחזק' כה ד), נראה שהוא לשון מבצר ומלודה, וגגזר מן „טור" בארמי „טינרא", : [יא] והרד"ק כתב „טירי" כתב „פי' ארמון ונקרא הארמון כן לפי שכותלי הארמון עשוין טירות טירות בזה באבני גזית, כי הטור הוא הנקרא בדרז"ל „נדבך" כמו שאמרו (ברכות פ"ב מ"ד) והאומנים קורין בראש הנדבך, וכן „שלשה טורים גזית" (מ"א ז יב) פי' שורות ומערכות, וכן תיוב"ע „תלתא סידרין" לפיכך נקרא הארמון טירה, אבל „טירת כסף" אין פי' ארמון לפי דעתי, אבל פי' כותל כמו שאמר „לוח ארז", ור' יונה פירשו בענין ארמון (כדעת הח' ז"ל) והבדיל טור ועיר בענין, ובשרש, ולפי דעתי כי הוא ענין אחד ושרש אחד: [יב] לדעת הרד"ק

יהל אור

(כח) וכן פי' רי"ו ז' נגלה בשרשיו שרש „טיר" עיין קרני אור הערה יא: (כט) וכן פי' הח' ז"ל גם בפעם הבנית: (ל) „אמות" (במד' כה טו): (לא) „שבחוהו כל האמים" (תה' קיז א) כולם בקבוץ תחת האל"ף: (לב) למעלה (יו"ד לא) ויהיה לאמותם הכתוב כאן מגזרת אמות והלמ"ד משמשת: (לג) כי שם הלמ"ד שרשית, כי שרשו „לאום": (לד) וגם שם הלמ"ד שרשית: (לה) לאום: (לו) אום

מקורי רש"י: יז) עיין בפי' רש"י ויקרא כה לא. יח) תהי' לז ד. יט) יבמות סד א, ובכ"ר סב ה, ר' לוי בשם ר' חמא. כ) למטה כח ט. כא) דף יז א ועיין כ"ר שם. כב) כח ט. כג) ב"ב טז ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר עַל אַפֵּי כָּל אֲחוּהִי שְׁרָא: פ פ פ

עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל: פ פ פ

ק"ה. יהוידע סימן ומפטירין והמלך דוד במלכים א' סימן א':

רש"י

(יח) נפל. שכן כמו כד) ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק. כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן אומר כה) על פני כל אחיו ישכון. עד שלא מת אברהם ישכון. משמת אברהם נפל כו):

הסלת פרשת חיי שרה:

אבן עזרא

שרשים (א): יח על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו (יח), או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום, כטעם „אל הכשדים אתה נופל" (ירמי' לז יג) (לט) [יג], וזה מעט רחוק (מ) בעבור שאחיו במזרח (מא) ומצרים ואשור למערב א"י (מב) [יד], ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אחיו אחר שנפל (מג), כי לא ידענו סבת מותו (מד): הסלת פרשת חיי שרה

יהל אור

(לז) „לאום", „אום" והמובן אחד, וכן פי' רש"י ז"ל (תה' ב א) בשם מנחם, כי לאומים, ואומים, וגוים, כולם קרובי ענין: (לח) ר"ל שנפל גורלו בגורל אחיו: (לט) ופי' הרד"ק שם ענין התחברות: (מ) שיהיה להם נחלה גדולה כזו: (מא) ככתוב (למעלה פ' ו) „קדמה אל ארץ קדם": (מב) כמו מצרים: (מג) פי' שנפל מן הגג או מן האילן או ממקום גבוה: (מד) ועי"ז אמר הח' ז"ל כי לא ידענו סבת מותו, ויכול להיות שע"ז אמר הכתוב ויגוע שהיא מיתה פתאומית בלא צער: הסלת פרשת חיי שרה

קרני אור

הרד"ק בשרשים שרש „אם" כרכו „אמס" והביא בשם אביו כליה מן לשון הערב שקרא אלאמ"ס: [יג] נראה כי לשון נפל מיוחד לבני ישמעאל על שם היותם תועים ונוסעים כה וכה כמו (שופ' ז יב) „ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק", וזה טעם על פני כל אחיו שאחד מהן לא יכול למנעו מהתפשט כלונו, וכל זה לומר שנתקיימה ברכת „על פני כל אחיו ישכון" (למעלה טז יב) (בד"ל): [יד] ורש"ד בב"ג ע"ז וכתב, כי אשור הוא במזרחית לצפונית של א"י, ונינוה ראש המלכות הסיה היה על נהר חידקל, וכן נאמר בתורה, „ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור" (למעלה ב' יד) וככל הדברים כזה בעל אהל יוסף, וכתב שמלת אשור הוא טעות בס' הראב"ע וצ"ל „שור ומצרים מערב לא"י", הכל גם זה איננו נכון עי"ש, וכיים שם „ויותר נ"ל כי אין אשור הנזכר פה מדינת אשור הנודעת במזרחית לצפונית לא"י, רק היא האשורים הנזכר למעלה בבני קטורה, „ובני דדן הי' אשורים" (למעלה פ' ג) ויתכן שבשם מדינתם היה נ"כ אשור, והם הי' נקראים אשורים ע"ש מדינתם, עיי"ש: הסלת פרשת חיי שרה

אונקלוס בראשית כה תולדות

יט וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִצְחָק בַּר אַבְרָהָם אַבְרָהָם אוֹלִיד יָת יִצְחָק: כ וַהֲוָה

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק: כ וַיְהִי

רש"י

(יט) ואלה תולדות יצחק. יעקב ועשו האמורים בפרשה: אברהם הוליד את יצחק. לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אח"כ הוליד את יצחק כז). ד"א ע"י שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק

אבן עזרא

יט ואלה. אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב (א) [א], וי"א כי טעם הוליד את יצחק

יהל אור

(א) וכן בדברי הימים (דה"א א, לד) לאחר שכתב כי בני אברהם הי' יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב סתם „ויולד אברהם את יצחק, בני יצחק

קרני אור

[א] ולמטה (לז ב) על הפ' „אלה תולדות יעקב" פי' כמו ז"ל שהוא מגזרת „מה יולד יום" וכן רש"י ז"ל פי' שם מענין ילדי יום, ופה פי' בניהם תולדות ממש, וטעם רש"י ז"ל בזה תירץ הרא"ם עיי"ש, ויכול להיות בזה הוא נ"כ דעת הח' ז"ל, והרד"ק והרלב"ג והרדי"א יפרשו במלת „תולדות" כולל להולדת הבנים ולמאורעות שאירעו, ועיין למעלה ו ט קרני אור השגה בו דעת בד"ל בזה:

והרדי"א

מקורי רש"י: כד) ש"פ' ז יב. כה) לעיל טז יב. כו) כ"ל פמ"ס ט, ופס"ב ס. כז) וכן הוא בפס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃ כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה

יִצְחָק בַּר אַרְבְּעִין שְׁנִין כַּד נְסֵיב יָת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה מִפַּדַּן אֲרָם אֲחָתֵיהּ דְּלָבָן אֲרַמָּאָה לֵיהּ לְאִנְתּוּ׃ כא וְצַלִּי יִצְחָק

אבן עזרא

שהיה דומה לאביו (ג) [ב] וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו (ג) וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה, כמו „יולדו על ברכי יוסף" (למטה נ' כג) [ג], והעד שאמר „וישלחם מעל יצחק בנו" (למעלה פסוק ו') (ה) [ד]: כ מפדן. שדה (ה), וכן בלשון ישמעאל (ו) [ה]: אחות לבן. הוא ידוע ונכבד מאביה (ז), וכן אחות נחשון (שמות ו כג) (ח): כא ויעתר. מבנין הקל (ט) [ו], כי

רש"י

לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק כה): (כ) בן ארבעים שנה. שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק היה בן ל"ז שנה כט) שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים ונשאה ל): בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם לא): מפדן ארם. על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לב) לשון לג) צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם שדה ארם כמו לד) שדה ארם שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר. הרבה והפציר בתפלה לה): ויעתר לו. נתפצר ונתפייס ונתפתה לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן לו) ועתר ענן הקטורת מרבית עלית העשן וכן לז) העתרתם עלי דבריכם וכן לח) ונעתרות נשיקות שונא דומות למרובות והנס

קרני אור

[ב] והרדי"א פי' „אברהם הוליד את יצחק" שבמאורעות שקרו וארעו ביצחק נתדמה לאברהם באופן שהם הוכיחו כי אברהם הוליד את יצחק להדמות עניני האב וקורותיו לפני הבן עיי"ש: [ג] וכן הוא בפס"ז „כל מי שרואה מעשיו הטובים של יצחק היה אומר בודאי אברהם הוליד את יצחק", וכתב הרלב"ג, זה דבר מפורסם בלשונות רוצה לאמר, שבכבר יאמר שהאדם הוא בן אביו כאשר היה הולך בדרכיו, ועוד שאם לא יובן בזה האופן יהיה לבטלה אמרו, אברהם הוליד את יצחק: [ד] והשיג עליו הרדי"א וכתב, כי באמת הודעה מיותרת כי בידוע שהוא גדלו ולא תרח אביו, ועיין בחזקוני שפירש, כי כתב לך הפסוק את מי שנתגדל בו אברהם הה"ד, עטרת זקנים בני בנים:

[ה] ורש"י ז"ל פי' ע"ש ששני ארם הי', ארם נהרים, וארם צובה, קורא אותו פדן, לשון „צמד בקר" (איוב, א ג) תרגם „פדן תורין" וכן הוא בנ' (ב"ק ט ב) „פדנא דתורא" שפי' זוג שוורים ועיין פי' רב"י שם וכן פי' הרד"ק, ושי' נ"כ אחרות, ארם דמשק, וארם בית רחוב (ב"ב יו"ד וי"ו) אלא שאלה הי' סמוכות לפיכך כינם אותן בלשון זוג, ואונקלס ויונ"ע לא תרגמו מלת פדן: [ו] ובדרז"ל (סוכה יד א, יבמות סד א) א"ר אלעזר (וביבמות הגי'

יהל אור

עשו וישראל", והה' ז"ל יפרש טעם הסמיכות: (ב) כן אמרו ז"ל (ב"מ פז א) כי קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם עד שהכל אומרים אברהם הוליד את יצחק. וכן תיונ"ע וכן פירש"י ז"ל: (ג) פי' נתגדלו: (ד) ואת יצחק גדל עמו בבית: (ה) פי' משדה ארם, כמו שאמר „ויברח יעקב שדה ארם" (הושע יב, יג): (ו) נקרא שדה פדא"ן, וכן הביא רש"י ז"ל בשם יש פותרין, ובסורי מהרישה, ובארמי צמד בקר: (ז) והוא היה עיקר הבית. (ח) עיין רש"י ורמב"ן שם: (ט) הקל ענינו בקשה ורבוי הפצרה בדברים להפוך רצון זולתו

מקורי רש"י: כה) תנחומא א תולדות אות ג, ב"מ פז א, יונ"ע. כט) סד"ע פ"א פדר"א פ' לא, תדבא"ר פ' כג, ואליהו זוטא פ"ב ילקוט ר' ק"י. ל) ועיין מס' סופרים פ' כא ט, בת ג' שנים ושלשה ימים היתה רבקה כשאלה מבית אביה, ועיין קרני אור בסדרה זו. לא) ב"ר פס"ג ד' ויק"ר פכ"ג א חזית פ"ב עה"פ כשושנה ילקוט ק"י. לב) עיין ב"ק ט ב. לג) ש"א יא ז. לד) הושע יב יג. לה) עיין ב"ר פס"ג ה וביפה תואר שם. לו) יחזק' ח יא. לז) שם לה יג. לח) משלי כז ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃
כב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר

אונקלוס

קֳדָם יְיָ לָקֳבֵל אִתְּתֵהּ אֲרֵי עֲקָרָה הִיא וְקַבֵּל צְלוֹתֵהּ יְיָ וְעַדִּיאַת רִבְקָה אִתְּתֵהּ׃
כב וְדַחֲקִין בְּנַיָּא בִּמְעַהָא וַאֲמֶרֶת אִם כֵּן לְמָה דְנַן אֲנָא וַאֲזַלַת לְמִתְבַּע אוּלְפָן מִן קֳדָם יְיָ׃ כג וַאֲמַר

רש"י

למשה לט) אנקריסר"א בלע"ז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת מ): ויעתר לו. לו ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה מא): (כב) ויתרוצצו. ע"כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו מב) לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת עוברת על פתח עבודת כוכבים עשו מפרכס לצאת. ד"א מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות מג): ותאמר אם כן. גדול צער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון מד) ותלך לדרוש. לבית מדרשו של שם מה): לדרוש את ה'. שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה. על ידי שליח לשם נאמר ברוח

אבן עזרא

„העתירו אל ה'" (שמות ח ד) מהכבד (י) וטעמו שרצה ה' בדבריהם (יא): ויעתר. ויתרצה (יב) מבנין נפעל (יג): כב ויתרוצצו. מלשון מרוצה (יד) והצדי"ק כפול, ואחיו (טו) „כברקים ירוצצו" (נחום ב ה) (טז) [ז], ונקראו בנים על שם סופם (יז) וכן „ובגדי ערומים תפשיט" (איוב כב ו) (יח), והיא שאלה לנשים שילדו (יט) אם ארע להם ככה, ותאמרנה לא (כ): וטעם ותאמר אם כן. הדבר והמנהג, למה זה אנכי בהריון משונה (כא) [ח]: כג ויאמר ד' לה. על ידי

יהל אור

מרעה לטובה: (י) מהכבד הנוסף מבנין הפעיל, כי במקום שאין סבה להתפלל לבקש תחנה בעד מי שיתפלל בעדו, כי אין לו זכות, נופל לשון העתרה בכבד, וכן „והעתרתי אל ד'" (שמות ה כה): (יא) שרצה יצחק את השם בדבריהם שדברו יצחק ורבקה, ודידי' הרב הג' מ' א"ש בעל הוצפית ראם יפרש דהה' נותן טעם עמש"כ ויעתר מבנין הקל ולא ויעתיר מבנין הכבד, שרצה ד' בדבריהם של צדיקים, ולא כן בתפלת משה על פרעה, ולכן כתוב שם מבנין הכבד: (יב) הנעתר ומי שיתפללו אליו הוא המרוצה ומקבל התפלה: (יג) הנפעל נופל על המתרצה ע"י התפלה: (יד) כשנוצרו והגיעו לזמן התנועה הי' מתנועעים מאד עד שנדמה לה שהי' רצים זה לעומת זה, ושרשו „רוץ" וכן כתב רד"ק בשרש „רוץ" וכן בפי' על התורה, וכן פי' רש"י ז"ל לדעת רז"ל וכן בפי' הרשב"ם: (טו) וחבירו: (טז) ופי' שם הה' ז"ל מגזרת רץ, וככה „ויתרוצצו הבנים" וכן פי' שם הרד"ק: (יז) פי' כי ההוה בבטן נקרא עובר, והעובר והילד המת ושאר לא כלו חדשיו לא יקראו בשם בן, ועיין התוה"מ (תזריע סי' ד): (יח) וקראם ערומים על שם סופם, דאם היה ערום מתחלה מה יש להפשיט ממנו, וכ"כ הח' ז"ל (דבר' כב ה) וכיוצא וז"ל „ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופן ולא נדע אם כן דרך הלשון": (יט) כי אין דרך לומר א"כ, כי אם על דברים שאמרו לה תהילהם לא היתה יודעת אותם, ע"כ הוצרך לפרש כן: (כ) וכן הוא (בב"ר פ' סג) ר' יצחק אמר מלמד שהיתה אמנו רבקה מחזרת על פתחיהן של נשים, ואומרת להן הגיע לכם הצער הזה בימיכם?: (כא) והרמב"ן

קרני אור

בגי' א"ל יצחק) למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר (הוא כלי שמהפכין בו) לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום אף תפילתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות, (וכן הוא בב"ר פ' סג) מאמר ר"ש לקיש. וכן הוא בתוספ"ע, וכתב שד"ל כי שרש „עתר" נגזר מן „עטר" „ויאר כיוי ענן קטורת" (שמות יט יח) תרגום ירושלמי „עטר", „ותמרות עשן" (יואל ג ג) תרגום סורי „ומטרה דתננא" ומזה „ועתר ענן הקטורת עולה" (יחז' ח יא, ונקראת התפלה כן כטעם „תכון תפלתי קטורת לפניך" (תה' קמא ב): [ז] והרד"ק במכלל בגזרת הכפולים כתב שהוא מן הכפולים, ושרשו „רצץ" מלשון רציצה ושבירה, וכן פי' החזקוני, וכן פי' הח' יש"ר, כי אלו היה מלשון ריצה היה אומר ויריצו, כי לא מצינו שרש „רוץ" בהתפעל על הוראה זאת, אלא שרשו „רצץ" וענינו לחילה כמו שבהלותם זה עם זה היה האחד דוחק את חבירו ומבקש לרצוץ אותו תחתיו, כדרך „וירצצו את בני ישראל" (שופ' י, ח) שאינו לשון שבירה ממש, אלא יורש על הלחץ הגדול שהיה להם: [ח] ובב"ר (פ' סג) „אם כך

טען

מקורי רש"י: לט) וכן תרגם מנחם (מחברת מנחם שרש עתר) שלשתן במחלקה אחת, ועיין בפי' רש"י ז"ל תענית כ א ד"ה ונעתרות, וכתיב' בה ד"ה „ונעתרות". מ) ב"ר שם. מא) יבמות סד א. מב) עיין ב"ר שם"ג ו. מג) עיין ילקוט רמז ק"י בשם מדרש אבכיר, וכן הוא במדרש אגדה. מד) עיין ב"ר שם. מה) ב"ר שם

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי
לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם
יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ כד וַיִּמְלְאוּ
יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃
כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ

אונקלוס

יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעַיְכִי
וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן מִמְּעַיְכִי
יִתְפָּרְשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ
יִתְקַף וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבֵּיד
לִזְעֵירָא׃ כד וּשְׁלִימוּ
יוֹמָהָא לְמֵילַד וְהָא תְיוֹמִין
בִּמְעַהָא׃ כה וּנְפַק
קַדְמָאָה סָמוֹק כּוּלֵּהּ

אבן עזרא

נביא (כג) [ט], או אברהם בעצמו (כד) כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנה (כה): ורב. הוא הפועל (כו) וכן „בן יכבד אב" (מלאכי א ו) (כז) ועוד אפרש זה הפסוק (כח): כד תומים. בחסרון אל"ף השרש (כט), כמו „אם לא שריתך לטוב" (ירמי' טו יא), שפירושו נתתי שאריתך לטוב (ל) [י]: כה יו"ד אדמוני. נוסף כיו"ד אכזרי (לא), ואין

רש"י

הקדש והוא אמר לה מו): שני גוים בבטנך. גיים כתיב כמו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם לא צנון ולא חזרת בימות החמה ולא בימות הגשמים מז): ושני לאמים. אין לאום אלא מלכות מח): ממעיך יפרדו. מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו: מלאום יאמץ. לא ישוו בגדולה מט) כשזה קם זה נופל וכן הוא אומר נ) אמלאה החרבה לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים: (כד) וימלאו ימיה נא). אבל בתמר כתיב נב) ויהי בעת לדתה. שלא מלאו ימיה כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן אחד צדיק ואחד רשע נג): (כה) אדמוני. סימן הוא שיהא שופך דמים נד):

קרני אור

הוא לצערן של בנים הלואי לא עיברתי" ויונ"ע תרגם „אם כדין צערא דילידתא למה דין לי בניין", והטור על התורה פי' לאחר ששאלה לנשים ואמרו לה „לאי" אמרה א"כ למה זה אנכי מתאוית לדרוש את ד' ותלך לדרוש את ד':

[ט] וכן הוא בחז"ל (ב"ר פ' סג) י"א ע"י מלאך, וי"א ע"י שם בן נח, ואמרו ז"ל (שם פ' כ, ופ' מה ופ' סג) „מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת" (פי' רק עם שרה) וכן בירושלמי סוטה (ריש פרק ז ה"א) לא מצינו שדיבר הקב"ה עם אשה אלא עם שרה בלבד (ומקשה) והא כתיב וכו', והא כתיב, „ויאמר ד' לה שני גוים בבטנך" א"ר בא בר כהנא הדבור נפלה לה (ופי' הפני משה לא שדיבר עמה אלא שהגיע לה מאמר ד' ע"י המלאך או ע"י שם, ופי' ויאמר ד' לה, שנפל לה מאמר ד'), והג' בעל נתיבה לגר במת"כ טעה בזה כחשבו המאמר בב"ר „מעולם לא נזקק הקב"ה להשיח עם אשה אלא עם אותה הצדקת", שהוא מוסב על רבקה, וביאר את התרגום ג"כ עפ"י דעתו זאת, ובאמת מוסב המאמר על שרה, וכפי המבואר בירושלמי למעלה בפירוש שהוא על שרה, ואחרי כתבי זאת ראיתי בס' תלפיות שגם הרב דו"ב ירוחמזאהן השיגו בזה במכתבו להגאון ז"ל, ודברי פי חכם חן, ובטעות צדקו השיב „ואולי שגיתי ואוהב אמת אנכי": [י] ובב"ר (פ' סג) להלן כתיב (לח כז) תאומים פכן וזה שניהם צדיקים

יהל אור

טען עליו וכתב, שלפי"ז הכתוב חסר ואיננו שלם, ויפרש „כי אמרה א"כ יהיה לי, למה זה אנכי בעולם הלואי אינני שאמות, או שלא הייתי, כטעם כאשר לא הייתי אהיה": (כב) דעת הה' ז"ל אעפ"י שהיתה צדקת לא דבר ד' עמה בעבור שהיתה אשה ודבר לה ע"י נביא, וכן פי' רש"י ז"ל, והרשב"ם והרד"ק והרלב"ג: (כג) כי היה ג"כ נביא: (כד) וכן הוא בסדר עולם פ"א, יעקב שימש את אבינו אברהם ט"ו שנה כי כתיב „ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו" ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם", והנה הכל ק"ס שנה וכל ימי אברהם הי' קע"ה שנה, נסור מהם ק"ס נשארו ט"ו: (כה) רב יאמר על הגדול בזמן יציאתו לעולם, ואעפ"י שהזמן מועט, קורא אותו היוצא הראשון רב, והשני היוצא אחריו צעיר, וכן „לא רבים יחכמו" (איוב לב ט) גדולים בשנים, ויאמר שרב הוא הפועל כי ברוב הפועל הוא הראשון, ויש לספק בזה כי לא זכר עמהם מלת „את" שהוא מורה על הפעול, ולא באר מי יעבוד את חבירו, אם הרב יעבוד לצעיר, או הצעיר יעבוד לרב, לכן פי' הוא הפועל, הרב הוא הפועל שיעבוד לצעיר, וכן ת"א ויונ"ע: (כו) שאין ספק שהבן הוא הפועל והמכבד לאב, וכן פי' הה' ז"ל שם „בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב וכן ורב יעבוד צעיר": (כז) בפ' „והיה כאשר תריד" (למטה כז מ) פי' הה' ז"ל „כאשר תריד לשם ירחמך": (כח) שהוא עי"ן הפעל כי שרשו „תאם" והונחה אל"ף של תאומים, והוטלה תנועתה על התי"ו: (כט) והוא ג"כ בחסרון אל"ף ושרשו „שאר" ודומה לו „כל שרית ישראל" (דה"א יב לח): (ל) ועי"ז כתב הרמ"ד, לא ידעתי מאין לו זאת כי לא נמצא במקרא אדמון כאשר נמצא אכזר, גם אכזרי ואדמוני נמצא שלשה פעמים במקרא, א' פה, ושני פעמים

כדוד

מקורי רש"י: מו) ב"ר פס"ג ז. אגדת בראשית פ' סב, שו"ט ט ומי"ש בהערה מט. מז) ע"ז יא א, ברכות נז ב.
מח) פ"ז כ ב. מט) עיין פסחים מב ב, מגילה ו א. נ) יחז' כו ב. נא) עיין ב"ר פ"ג ח.
נב) למטה לח כז. נג) ב"ר שם. נד) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃
כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת
בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב
וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת
אֹתָם׃ כז וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו

אונקלוס

כִּגְלִים (נ״י כִּכְלָן) דִּשְׂעַר
וּקְרוֹ שְׁמֵהּ עֵשָׂו׃ כו וּבָתַר
כֵּן נְפַק אֲחוּהִי וִידֵהּ
אֲחִידָא בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו
וּקְרָא שְׁמֵהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק
בַּר שִׁתִּין שְׁנִין כַּד יְלִידַת
יָתְהוֹן׃ כז וּרְבִיו עוּלֵמַיָּא

רש״י

כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית של צמר המלאה שער פלוקיר״א בלע״ז: ויקראו שמו עשו. הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה נה): (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה נו) הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו. יעקב נוצר מטפה ראשונה ועשו מן השנייה צא ולמד משפופרת שפיה קצרה תן בה שתי אבנים זו תחת זו הנכנסת ראשונה תצא אחרונה והנכנסת אחרונה תצא ראשונה נמצא עשו הנוצר באחרונה יצא ראשון ויעקב שנוצר ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו נז): ויקרא שמו יעקב. הקב״ה נח) (אמר אתם קריתון לבכוריכם שם אף אני אקרא לבני בכורי שם הה״ד ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י״ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו צפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה נט) כיון שלא נתעברה ידע שהיא עקרה והתפלל עליה ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה ס): (כז) ויגדלו הנערים ויהי עשו. כל

אבן עזרא

מלת כאדרת סמוכה (נא) רק טעמו כולו שער כאדרת (נב) [יא], ועל דעת אחרים שהיא סמוכה (נג): ויקראו שמו. רואיו (נד), ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו (נה) [יב], ופליאה גדולה היתה זאת הלידה (נו) בעבור שכל בן אדם יוצא בשליא שהיא מכסה עליו, והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד (נז) [יג]: כן ויקרא שמו. הקורא

יהל אור

בדוד (ש״א טז יב, וין מב) עיי״ש ועיין הכוה״ק שמצדיק את הח' ז״ל וכיים ורש״ד המחבר תפס את הראב״ע שלא כדין: (לא) דעהו שאינה סמוכה בטעם הענין, אבל היא סמוכה כפי הדקדוק: (לב) והיה מלת „שער" דבקה עם „כולו" ר״ל הנער יצא אדום, וכלו מלאה שער כאדרת: (לג) דעתם שאחר שמלינו תי״ו בסוף מלת „כאדרת" כמשפט הסמוכים, על כן היא סמוכה לשער ופירושו כאדרת הנעשה משער: (לד) הרואים אותו, ויתכן לפי שראו זה מעשה זר קראוהו כן: (לה) פי' שם „עשו" נגזר מפעל „עשה" שהי' עשוי ונגמר מתולדה: (לו) וכן אמר החז״ל (הושע יב ד) על הפ' „בבטן עקב את אחיו" „כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב, וזהו כמעשה נס, כי אין כח בעומד בשליא, ובעת התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם, והנה בהיותו בבטן נתתי לו כחו": (לז) כי כתיב וידו אוחזת בעקב עשו, שמשמע שילתו

קרני אור

וכאן תומים, יעקב צדיק ועשו רשע, והרדי״א נתן טעם, למה נכתבו תומים ולא תאומים, להודיע שהי' שני העוברים ההם תומים ותמימים במעשיהם זה לצדקו וזה לרשעו, כי כל אחד היה בקצה ההפלגה, ולזה קראם תומים מלשון תמימות והשלמה בעניניהם: [יא] והרש״ד השיג על הח' ז״ל, וכתב כי לפי״ז ראוי להיות כאדרת בטעם מפסיק, וכן השיג שד״ל על הח' ז״ל (ויכה״ק לד 80) שלא נמנע מלפרש מקראות הרבה שלא על דרך הטעמים, ועיין כאהבדלות להח' ר״י ככנך פל״ב, שמבטל הבנת רש״ד וכן הבנת שד״ל ומצדיק את הח' ז״ל: [יב] וכן פי' רש״י ז״ל, וכן פי' הרשב״ם, וכן פי' הרלב״ג, ולזאת הסבה קראו שמו עשו, רוצה לומר שכבר נעשה ונגמרה מלאכתו והויתו בשלימות, ושד״ל כתב „עשו ענינו כלשון ערבי בעל שער": [יג] והיה עם היות שניהם בשתי שליות, יראה שנפתחו שתיהם ברגע אחד, ויצאו שני העוברים יחד אל פי הרחם לצאת, והנה הקדים עשו לצאת ואז אחז יעקב בעקבו (רדי״א):

מקורי רש״י: נה) וכן הוא בפס״ז ובמדרש אגדה. נו) עיין בזכור לאברהם שהביא מס' הזכרון נוסחא אחת ישינה מאד שכתוב בה ואני כשופר שמעתי מדרש וכו', וע״ז כתב הז״ל ונכון הוא, שהמדרש נמצא בב״ר פס״ג ח, ולא היה רש״י צ״ל שמעתי, כי לפניו היה המדרש. נז) עיין ב״ר פס״ג ט. נח) ב״ר פס״ג ח, נט) לעיל טז ג ועיין יבמות סד א. ס) ב״ר פס״ד ג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב
אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים: כח וַיֶּאֱהַב
יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו
וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב: כט וַיָּזֶד
יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה

אונקלוס

וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן
גְּבַר נָפֵק לְחַקְלָא וְיַעֲקֹב
גְּבַר שְׁלִים מְשַׁמֵּשׁ בֵּית
אוּלְפָנָא: כח וּרְחֵם יִצְחָק
יָת עֵשָׂו אֲרֵי מִצֵּידֵהּ הֲוָה
אָכֵיל וְרִבְקָה רְחִימַת יָת
יַעֲקֹב: כט וּבַשֵּׁיל יַעֲקֹב
תַּבְשִׁילָא וַאֲתָא (נ״י וְעַל)

אבן עזרא

או יצחק אביו (נח) [יד]: כי יודע ציד, לעולם מלא מרמות (נט) כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו (ס), ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם (סא) גם עשו איש שדה (סב) [טו], ויעקב יושב אהלים (סג) [טז], ויתכן להיות פירושו כמו „יושב אהל ומקנה" (למעלה ד׳ כ) (סד) [יז]: כח כי ציד בפיו. שהביא ציד בפיו (סה) [יח]:

רש"י

זמן שהיו קטנים לא היו ניכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני שלש עשרה שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פירש לעבודת כוכבים (סא): יודע ציד. לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות (סב): איש שדה. כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות: תם. אינו בקי בכל אלה אלא כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם: ישב אהלים. אהלו של שם ואהלו של עבר (סג): (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק ומדרשו בפיו של עשו שהיה צד אותו ומרמהו בדבריו (סה): (כט) ויזד. לשון בישול כתרגומו: והוא עיף. ברציחה (סו) כמה דתימא (סז) כי

קרני אור

[יד] ורז"ל אמרו (ב"ר פ' סג) האל קראו לו כן, וכן פי' רש"י ז"ל, וכתב הטור והא דאיתא בירושלמי (ברכות פ"א ה"ו) אברהם ויעקב שאביהם קרא להם שם נשתנו, יצחק שהקב"ה קרא לו שם לא נשתנה, צריך לומר לפי שיצחק קרא לו הקב"ה קודם יצירתו לכך לא נשתנה, אבל יעקב לא קרא לו שם עד אחר שנולד: [טו] כטעם חית השדה, גפן שדה, פקעות שדה (מ"ב ד׳ לט) איש קשה ומדברי (שד"ל): [טז] ובב"ר (פ׳ סג) שני אהלים בית מדרשו של שם ובית מדרשו של עבר, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן תיוב"ע „ומשמש בית מדרשא דעבר", ואו"ת משמש בית אולפנא", והרד"ק פי', ואמר אהלים לשון רבים, כי היה לומד עם כל חכם שהיה מוצא, עם זה ועם זה, כי כל חפצו היה בזה: [יז] וכן פי' הרשב"ם, יושב אהלים רועה צאן אביו, ואמר אהלים בל"ר כי יתכן שהיה יושב פעם בה ופעם בה במקום שרואה כי יש שם מרעה טוב לצאנו, ור"ם פי' שני מיני אהלים, האחד אהל רועה והשני אהל בל צוען, שבו התבונן להגיד בואו: [יח] וכן פי' הרלב"ג „ואפשר שיהיה הרצון בזה שיצחק אהב אותו מפני שהיה מביא לו מצידו לאכול כי האדם יאהב בטבעו מי שיקבל תועלת ממנו", ועיין „במלמד התלמידים", לר"י ב"ר אבא מארי ז"ל שהאריך ג"כ לבאר בזה וכתב, והקרוב אצלי שהיה יעקב נבחר אצלו לפי אותו רבקה אמו, מפני שהוא איש תם יושב אהלים:

יהל אור

שאלו יחד תפוסים זה בזה. וכן פי' האח' ז"ל (למטה לח, כח) על פ' „ויהי בלדתה ויתן יד" „גם אלה כמעשה פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו": (לח) וכן פירש"י ז"ל באחרונה על אחיזת העקב, קרא לו אביו יעקב: (לט) האח' ז"ל יפרש מלת יודע שהוא בלשון הוה, שהוא לעולם מלא מרמות, והנה מן ציד נגזר שרש „צדה" וגם „צדיה" שענינם קרוב לרמיה: (מ) לדבריו אלה תתישב מה שיקשו המפרשים סבת אהבת יצחק לעשו, ויאמרו שהיתה אהבת התועלת שהיה אוכל מצידו, ואין זה נכון, אבל סבת נטייתו אליו היתה מחלקת אמרי פי עשו, וזהו שגילתה התורה, ויאהב יצחק כי ציד, שהאהבה היתה מסבת מרמה, ודע כי ציד הוא שם דבר, לא תואר לאיש כי התאר ציד בדגשות היו"ד וקמוץ ומלרע, (הכוה"ק): (מא) מבלי שום מרמה ועול היפך איש ציד, והנה מלת „תם" נמצאת הרבה אצל ישר (איוב א א, תה' לז לז): (מב) כתרגומו „גבר נפיק חקלא" יוצא והולך תמיד בשדות לצוד חיות ועופות: (מג) היפך מן איש שדה, לפיכך אהבה (מד) פי' כי גם יעקב היה בשדה ולא בעיר, רק שיעקב היה איש שדה לרעות את צאנו, ועשו איש שדה לרעות ולשלול שלל ולבוז בז, ואח"כ אינו היפך איש שדה: (מה) למאכלו ובשר הציד הוא מוטעם, ויחסר המעשה, וחסר מלת מביא, וכן „ודי אותי כגבור עריץ" (ירמי' כ יא) פי' נתן או שם אותי, „למועד אשר שמואל" (ש"א יג ח) פי' אשר קבע שמואל, וכן ת"א „ארי מצידה הוה אכיל", והמקרא חסר הנתינה, ופי', כי ציד יתן בפיו, והכא"י יפרש שמביא

מקורי רש"י: סא) תנחומא ב תולדות אות ב, ב"ר פס"ג י. סב) תנחומא א תולדות אות ח. סג) תנחומא ב תולדות אות א, ב"ר פס"ג י. סד) ב"ר שם. סה) ב"ר שם וכן הוא במדרש אגדה. סו) תנחומא ב תולדות אות ג, ב"ר פס"ג יב, ב"ב טז ב, פסי' דר"כ פ' זכור (כב ב). סז) ירמי' ד לא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

עֵשָׂו מִן חַקְלָא וְהוּא
מְשַׁלְהֵי : ל וַאֲמַר עֵשָׂו
לְיַעֲקֹב אַטְעֵמְנִי כְעַן מִן
סְמוּקָא סְמוּקָא הָדֵין אֲרֵי
מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל כֵּן קְרָא
שְׁמֵהּ אֱדוֹם : לא וַאֲמַר

וְהוּא עָיֵף׃ ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב
הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה
כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ
אֱדוֹם׃ לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם

רש"י

שיפה נפשי להורגים : (ל) הלעיטני. אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה סח) כמו ששנינו סט) אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו : מן האדם האדם. עדשים אדומות ואותו היום מת אברהם שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ע) ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה שנה עא) ובישל יעקב עדשים להברות את האבל ולמה עדשים שדומות לגלגל שהאבלות גלגל החוזר בעולם עב) (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות את האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במועד קטן עג) אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחלה. מג' יעד ז' משיב ואינו שואל וכו' ברש"י ישן) : (לא) מכרה כיום.

אבן עזרא

כט והוא עיף. כטעם „בארץ עיפה" (ישעי' לב ב) (מו) רעב וצמא (מז) [יט] : ל הלעיטני. אין לו חבר (מח) והטעם האכילני (מט) [כ] וטעם נזיד תבשיל (נ) [כא] רק ויזד מהשניים הנחים (נא) והם שני שרשים (נב) והפירוש אחד, וכן „לא ידון רוחי" (למעלה ו ג) עם „נדנה" (דה"א כא כז) (נג) : לא מִכרה. בחירק (נד) כמו „שלחה

יהל אור

שמכיא הליד כפיו בלפלוף פיו והיא מלאכה טובה לזה אהבו : (מו) הרש"ב גרס פה „כארץ עיפה" (תה' קמ"ג ו) ובאמת הגי' הנכונה „בארץ עיפה" (ישעי' לב ב) : (מז) יש במשמעו הליאות כמו מניעה ורעב וצמאון, וכן פי' הח' ז"ל שם „עיפה וצמאה", ויוכיח ע"ז הפי' ראש הפסוק שם „כפלגי מים בציון", וסופו יסיים „כצל סלע כבד בארץ עיפה", וכן כאן פי' הח' ז"ל שהיה רעב וצמא, ואונקלס ויונ"ע תרגמו „משלהי" : (מח) כי נמצא רק פ"א פה ולא יותר : (מט) וכן פי' ר"י ן' גנאח בשרשיו שרש „לעט" וכן פי' הרד"ק : (נ) ויהיה פירושו, ויבשל יעקב תבשיל, וכן ת"א „ובשיל יעקב תבשילא" וכן תיונ"ע : (נא) ושרשו „זוד" : (נב) „זוד" גם „נוד" : (נג) הוראה אחת להם אף כי הם שני שרשים, ועיין למעלה שם בביאורי : (נד) מכרה,

קרני אור

תכמתו ומדותיו וכבחינת עלמם היה בוחר ביעקב ואוהב אותו מעשו, אבל בבחינתם אלא תועלתו היה אוהב עשו יותר אהבה כוללת כל אדם כהכרח, כי כל מי שקבל תועלת מאחר ראוי לו באמת שיאהב אותו כפי התועלת ההיא ויגמלנו טוב כמין התועלת ההיא, ולמד מזה שלשה דברים עיי"ש :

[יט] עיקר הנחת המלה סוחת על העייפות, ולפי שהעיף צמא למים קראו בדרך ההשאלה צמא עיף, והעפ"י שאין בו ענין העייפות, כ"א ענין הצמאה לבד, כמו שאמר „ולאשר יחלם הצמא והנה שתה והקיץ, והנה עיף ונפשו שוקקה" (ישעי' כט ח) וכן הארץ הצמאה שלא ירד מטר עליה „בארץ ציה ועיף בלי מים" (תה' סג ב) (רש"ד) שרש „עיף" עם מלבון התעופפות שהעופפו ופרחו חיי הנפש המכבירים התנועה, דמע"כ נכנס הגבם בתכונת החולשה, ונקרא זה האופן מן החולשה, ולפיכך נמצא בשמושי זה השם על הרוב שיזכיר ג"כ תרופת זה המין מן העיפות דהיינו לקיחת הטיף מן המזונות הטובות הממלאים חסרון האיות שיצאו מן הגוף כמו „הלעיטני נא כי עיף אנכי, שבא לו העיפות מחמת שנתחמם ונזדעזע ביותר ברדיפת החיות" (רב"ם). ואיתא במדרש שהטעם בשדה בדרך לודי חיות שהולכים ביערים לצוד והיתה נפשו עיפה מעינוי הדרך, ומצא את יעקב בשדה רועה בצאן אביו, וע"כ אמר הנה אנכי הולך למות שאין כאן מי שישיב נפשי אלא הוא, ויתא כמי שאמר הלעיטני בעיפה נפשו מעינוי הדרך עד שלא יכול להשיב ידו אל פיו : [כ] ואו"ת „אטעימני" וכן תיונ"ע „אטעים יתי" שפי' רק מעט, כי כן דרך המבקש מתנת חנם לבקש אלא מעט, ורש"י ז"ל פי' מענין רבוי, „אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה, (והוא מב"ר פ' סג) „פער פיו כגמל, כהדא דתנינן אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו", והלעטה שייך בגמל ולא באדם ולפי משמעות לשון הגמרא (שבת קנה ע) משמע שלעטס כדעת המתרגמים, כי אמרו שם אמר רב יהודה, המראה למקום שאינה יכולה להחזיר, הלעטה למקום שיכולה להחזיר, „וזה וזה ביד", פי' ר"ח, רב חסדא אמר אידי ואידי למקום שאינה יכולה להחזיר, והמראה בכלי והלעטה ביד, הרי לתרווייהו הלעטה קטנה מהמראה, לרב"י מפני שהוא במקום שיכולה להחזיר, ולר"ח מפני שהוא ביד ולא בכלי, ועיין בנתיבה לגר שכתב שעיקר הלעטה היא אכילה מעוטה כמ"ש בברייתא, המראה מרבילה, והלעטה מאכילה מעוטה, והכוונה עשו מן השדה, ואמר כעמדו על רגליו הלעיטני שייך שפיר השפעל לעם אפילו באכילה מועטת: [כא] והא דלא אמר לשון בשול כמו „ויבש' נזיד" (מ"ב ד לח) עיין הכוה"ק שמפרש ההבדל בין לשון זוד ללשון בשול :

גם

מקורי רש"י: סח) תנחומא א פנחס אות יג תנחומא ב תולדות אות ד ב"ר שם במד"ר פ' כא ג פסי"ר פ' טז פסי' דר"כ פ' את קרבני (גם א) מדרש משלי פ' יג. סט) שבת קנה ב, ועיין ב"ר שם ע) ב"ר פס"ג י"ד, ב"ב טז ב. פדר"א פל"ה. עא) תנחומא א תצא אות ג, תנחומא ב תצא אות ד. ב"ר פס"ג יג. ב"ב שם פסי"ר דר"כ פ' זכור (כב ב). עב) ב"ב שם, ב"ר שם תנחומא ב תולדות אות ג, וכן הוא בפס"ז ובמדרש אגדה. עג) דף כא ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי: לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה: לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב: לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה: פ

אונקלוס

יַעֲקֹב זַבִּין כְּיוֹם דִּלְהֵן יָת בְּכֵירוּתָךְ לִי: לב וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא אָזֵל לִמְמָת וּלְמָה דְּנַן לִי בְּכֵירוּתָא: לג וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּלְהֵן וְקַיֵּים לֵהּ וְזַבִּין יָת בְּכֵירוּתֵהּ לְיַעֲקֹב: לד וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לְחֵם וְתַבְשִׁיל דִּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט

אבן עזרא

הנער" (למטה מג ח) (נו), "שכבה עמי" (למטה לט ז) (נז), והבכורה שיקח פי שנים בממון אביו (נח) וי"א שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו כבן לאב (נט) [כב]: **לב** וטעם הנה אנכי הולך למות, שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות (סא) ויתכן שימות קודם אביו (ס) [כג]: **לד** ויבז עשו. גם זאת (סא) הבכורה בעבור שראה שאין לאביו עשר (סב), ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב (סג), וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו ובא לידי עוני בזקוניו, והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צורכו (סד), ואילו היה הלחם רב בבית אביו, והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד (סה), ואם היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אשר הביאה לי ציד (סו) [כד], ולמה לא היה ליעקב בגדים חמודות? ולמה לא נתנה

רש"י

כתרגומו כיום דילהן כיום שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה עד): בכרתך. לפי שהעבודה בבכורות עה) אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקדוש ברוך הוא עו): (לב) הנה אנכי הולך למות. (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא תהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותה ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו א"ל כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה כאותה ששנינו עז) אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה אם כן מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו. העיד הכתוב על רשעו

קרני אור

[כב] גם כדי שיזכה בברכה שהיא ראוי לעשו מצד היותו בכור, וכן כתב הרלב"ג, שהיתה סבת בקשת יעקב הבכורה, לפי שהיה נהוג בזמנים ההם לברך את הבכור כ: פ את המות ברכה נוספת, ולכן היה מקפיד יוסף שישית אביו יד ימינו על מנשה שהוא הבכור: [כג] והרדי"א פי' מפני שעל הבכור הוטלה כל הנהגת הבית וזאת לא היה ביד עשו לעשות עיי"ש: [כד] והרד"ק כתב, כי לא היה בואל הליד לחסרון שהי' לו ממאכל כי עשיר גדול היה, ומקנה רב הי' לו, אלא שהזקנים נפשם קלה בהם, ומתאוים המאכלים ומבקשים דבר חדש מוטעם במאכלם, ובשר הציד מאכל חדש שאינו מזדמן תמיד כבשר הצאן והבקר, והעופות הגדלים בבית, לפיכך שאל יצחק מעשו בנו להביא ציד וייטיב לבו ויברכנו, והרלב"ג כתב, כי בקשת יצחק המטעמים לא היתה לאהבת הערבות

יהל אור

ובאמת הוא מגזרת פעול, וראוי להיות בקמץ הטף, כמו מן "זכור זכרה, ומן שמור שמרה: (נה) ובא בחירק על דרך אותן שהן מגזרת פעל כמו מן שלח שלחה הנער (למטה מג ז): (נו) ומן שכב "שכבה עמי", ועיין הכוה"ק שכתב כי אין כאן ע"ד הזרות עיי"ש: (נז) והרמב"ן ז"ל כתב, כי פי השנים בבכורה ממשפטי התורה לא היה כן לפנים, רק לנהוג מעלת האב ושררותו שיהיה לו כבוד ומעלה על צעירו, וכן כתב רב"ח: (נח) ועשו לא היה ראוי לכך, והיה קשה בעיני יעקב לכבד אדם כמותו, אלא בלא היה יכול להמנע מזה מפני מנהג העולם, וזה היה סבתו בבקשת הבכורה: (נט) ואין לבכור מעלה רק אחר מיתת אביו: (ס) וכן פי' הרשב"ם בשם אביו ר' מאיר ז"ל וכן פי' הרמב"ן ז"ל: (סא) ובב"י מתוקן "ויבז עשו את הבכורה בעבור שראה", וכנראה שמלת "את" שהיא מן הליון נשתבשה ונכתב זאת" והמעתיק הוסיף מדעתו מלת "גם" להשוות את הכוונה: (סב) וכן פי' הרלב"ג, והרמב"ן והרדי"א השיגו עיי"ש, (סג) כנראה מספורי התורה: (סד) עיין "קרני אור" הערה יח: (סה) והרשב"ם פי' שמכר לו בממון, והמאכל היה לסעודת ולקיום, וכן פי' הרמב"ן בשם י"א, כי אין מחיר הבכורה הנזיד, והכתוב לא פי' המחיר, וכן פי' רע"ס: (סו) והרמב"ן ז"ל כתב, והציד

מקורי רש"י ז עד) עיין ברמב"ן. עה) זבחים קיב ב, בכורות ד ב, תנחומא ב תולדות אות ד ואות יב ב"ר פס"ג יג במד"ר פ"ד ח ופ' יב ז אגדת בראשית פמ"ב א. עו) תנחומא שם, ב"ר שם. עז) סנהד' כב ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב
הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם
וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־
פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה: ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה
וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: ג גּוּר
בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ
כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־
הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־
הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
אָבִיךָ: ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ

עֲשַׂר יָת בְּכֵירוּתָא: א וַהֲוָה
כַפְנָא בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא
קַדְמָאָה דִּי הֲוָה בְּיוֹמֵי
אַבְרָהָם וַאֲזַל יִצְחָק לְוָת
אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא
דִּפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר:
ב וְאִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ וַאֲמַר
לָא תֵיחוֹת לְמִצְרָיִם שְׁרִי
בְּאַרְעָא דִּי אֵימַר לָךְ:
ג דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהֵי
מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וַאֲבָרְכִנָּךְ
אֲרֵי לָךְ וְלִבְנָךְ אֶתֵּן יָת
כָּל אַרְעָתָא הָאִלֵּין וַאֲקִים
יָת קְיָמָא דִּי קַיֵּמִית
לְאַבְרָהָם אֲבוּךְ: ד וְאַסְגֵּי
יָת בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּכוֹכְבֵי

רש"י

שביזה עבודתו של מקום עח): (ב) אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה א) ואין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל. כמו האלה: (ד) והתברכו

אבן עזרא

לו אמו כסף וזהב בדרך (סי) [כה] שהוא אומר ונתן לי להם לאכול ובגד ללבוש, ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו, כי הוצרך לשמור הצאן, והפסוק שאמר „ויגדל האיש" (למטה כו יג) קודם זקנתו, ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים, והנה אליהו יוכיח (סח) [כו], ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק, אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו, ואל ידחונו בקנה של דרש (סט) [כז] כי יש לו סוד (ע) [כח], ואין לנו לחפש, כי עמקו מחשבות השם, ואין

יהל אור

והליד אשר היה בפיו, כן יעשו השרים והמלכים, בוחרים בליד מכל מאכל, ועיין קרני אור: (סז) והרמב"ן ז"ל כתב, ואלו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה, לארוב לו ולהרגו: (סח) פי' שלא היה לו כלום, כי כשהלך לנחל כרית לא היה לו כלום לאכול, והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב (מ"א יז ו) כמו שכתוב „והאזור עור אזור במתניו" (מ"ב א ח): (סט) יש דרשות הרבה ע"ז ועיין בקרני אור:

(ע) כל המפרשים נלאו לעמוד על סודו זה, ועיין (למעלה א טז, קרני אור, הערה קו) מה שהבאתי מהח' ר' פריפוס דורלן הלוי, ובקרני אור

קרני אור

חלילה לנכיא מזה החסרון. אבל היתה כדי שתשלם למחשבתו התבודדות באיש המביא לו המטעמים כהשגות מחשבתו בו באכלו אותם, כדי שידיעו לו בנבואה אי זו ברכה ראויה לו כי זה מתנאי הנבואה: [כה] (ובב"ר פ' סח, ילקוט ר' קיז) „שילת עמו אלא בעמד עבו ונטלה ממנו" ועיין רב"י בכלא' כט יא): [כו] ובהקדמת „מעשה אפוד" להחכם ר' יצחק המכונה פריפוש דורלן הלוי, כלשון הבלשה עבר, יאמר וז"ל „ולפי שלא הי' לחכם הנכבד אבן עזרא ז"ל שתי פרוטות מימיו, ולרוב אהבתו ותקון כתורה לא נמנע מהשגת כתיה אמר „ועורי לב יחשבו שהעושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח": [כז] בג' (מגילה טו א, ב"ק צג א) אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, שהרי אבימלך קלל את שרה, דכתיב „הנה הוא לך כסות עינים" (למעלה כ טז) ונתקיים בזרעה דכתיב, „ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות" (למטה כז א) וכג' (מגילה כח א) אסור להסתכל בפני אדם רשע, ואמרו שכהו עיני יצחק משום דאיסתכיל ביה בעשו הרשע, (ובב"ר פ' סה) למה כהו עיניו של יצחק, כדי שיבוא יעקב ויקבל הברכות, ושם, ע"י שהצדיק את הרשע כהו עיניו, ועוד שם, מראות, מראות בדעתו של רשע ובב"ר שם, וכן בפדר"א פ' לב, (ובילקוט רמז קא) „מראות מכח אותה הראיה שהביט אז בבכייה בשעה שעקד א"א אותו על גבי המזבח: [כח] והסוד, י"א כי כל מי שיולד מזקנים כחותיו והרגשותיו חלשים, ומפני שאברהם ושרה היו זקנים באים בימים, ואיתה בעפה שלכם קדם, ומי שנולד מטפה קרה כהכרח יהיה חלש ולסיכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ
אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ
בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב
אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר
מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ ששי
ו וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי

אונקלוס

שְׁמַיָּא וְאֶתֵּן לִבְנָךְ יָת כָּל
אַרְעָתָא הָאִלֵּין וְיִתְבָּרְכוּן
בְּדִיל בְּנָךְ כָּל עַמְמֵי
אַרְעָא׃ ה חֲלָף דִּי קַבֵּיל
אַבְרָהָם בְּמֵימְרִי וּנְטַר
מַטְּרַת מֵימְרִי פִּקּוֹדַי
קְיָמַי וְאוֹרָיְתָי׃ ו וִיתֵב
יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וּשְׁאִילוּ

אבן עזרא

כח בדעת האדם להבינם (עא) וכן אחרים אמרו, הנה צאן יש לו, כי רבקה אמרה לו „לך נא אל הצאן" (למטה כז ט) (עב) ויתכן (עג) שנשאר לו מקנה מעט, גם נכון הוא להיות פי' לך נא אל הצאן, אל מקום הצאן שהן נסכרות: ה וישמור משמרתי. שם כלל (א) [א] כל מה שהוא חייב לשמור ממצות וחוקים ותורות, ויתכן המצוה „לך לך" (למעלה יב א) גם „קח נא את בנך" (למעלה כב כב) (ב): והחוקים. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו (ג) [ב] כאשר אפרש בפסוק שעטנז (ויקרא יט יט) (ד), ואלה החוקות נטועות בלב (ה) [ג], והתורה שמל עצמו, ובניו ועבדיו (ו), ובפסוק „והתורה והמצוה" (שמות כד יב) אבארם היטיב (ז): ו וישב יצחק

רש"י

בזרעך. אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן ב) בך יברך ישראל לאמר ג) ישימך וגו' ואף לענין הקללה מצינו כן ד) והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלונית וכן ה) והנחתם שמכם לשבועה לבחירי שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתי. גזרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת ו): מצותי. דברים שאלו לא נכתבו ראוין הם להצטוות כגון גזל ושפיכות דמים ז): חקותי. דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו ח): ותורתי. להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני ט):

קרני אור

לפיכך כהו עיני יצחק, וי"א כי הסוד הוא שאירע לו כהות עינים מצד מולדו של עשו, שהיה מאדים כוכב שלו בביתו של שמש, וכשהמולד כן יורה אל שאכות פזר ממון וכהות עינים, וי"א כי המערכה גרמה לו, כאשר גרמו לו רש ועפר, וי"א בעבור היותו זקן, וכן מצינו גבי יעקב, „ועיני ישראל כבדו מזוקן" (למטה מח יו"ד):

[א] ובג' (יומא כח, ב) כי כל התורה קיים אברהם ואפילו עירובי תבשילין, ר"ל זה מפני שאמר משמרתי ועירובי תבשילין הוא משמרת למלאכת יו"ט, כן שבה הוא דברים יתירים למשמרת המצות: [ב] שתם חוקה, וחקות בל"כ, הן המצות והמנהגות שמאדם למקום ית' כשבתות ומועדים וקרבנות ודומיהן, ובדברים שבין אדם לחבירו רגיל בלשון חק ותקים בל"ז, כגון התשלומין והקנסות שקלבה בהם התורה קלב וקבע, כי עיקר חק הוא קלב וקביעות (רו"ה): [ג] וכן כתב כת' ז"ל (יסוד מורא שער ה) „ואלה היו ידועות בשקול הדעת לפני תת התורה ביד משה וגם רבות בעשרת הדברים חוץ

יהל אור

פה הבאתי דעות קצתם: (עא) והרמב"ן ז"ל הביא כל דבריו בזה והשיג עליו עיי"ש: (עב) והיה לו מקנה רב ומורה ע"ז ה"א הידיעה: (עג) ר"ל בזה מתרץ: (א) משמרת הוא הכלל ולכן מועמד בז"ק, ואח"כ פרט, ואמר מצותי, חקותי, ותורותי, והנה כל מה שחייב האדם לשמור ולעשות יקרא משמרת, כמו „ושמרו את משמרתי ואת משמרת כל העדה" (במד' ג, ז), מה שמוטל עליהם לעשות בעבורך ובעבור כל העדה, ונקרא כל שירות משמרת: (ב) והוא העקידה, וכן פי' הרמב"ן ז"ל, והרשב"ם ז"ל פי' ראש הפ' „עקב אשר שמע אברהם בקולי" הוא על העקידה, ועיין מה שכתב הרש"ד ע"ז: (ג) ולא ישנה דברים הטבעיים, ולא יעשה כלאים, כי יש מצות שאין טעמם נגלה אלא להכמים, והם הרבעת בהמה והרכבת אילן ואבר מן החי: (ד) ושם ביאר הח' ז"ל „וטעם השדה והבגד להיות לזכרון" (פי' כדי שתזכור בכל יום שאין לשנות מה שברא השם ויהיה אלה תמיד נגד עיניך ולהזכירך) ועוד שם „דע כי השם שלם מאוד על כן כתוב באברהם „וישמור משמרתי חקותי ותורתי" (פי' כי היה נשמר בכל דרכיו מעשות דבר שלא יושר בעיני השם): (ה) כי שימור החוקים באים מאמונת הלב, אף שאין לו טעם או זכרון לשינוי טבע: (ו) וכן פי' הרמב"ן ז"ל: (ז) ושם ביאר

מקורי רש"י: ב) עיין בספרי נשא. ג) למטה מח כ, ועיין בפי' רש"י שם. ד) במד' ה כז. ה) ישעיה סה טו. ו) יבמות כא א וכן בפס"ז ובמדרש אגדה. ז) עיין יומא כז ב. ח) שם. ט) עיין יומא כח ב, ובב"ר פס"ד ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא
כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי
אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת
מַרְאֶה הִוא׃ ח וַיְהִי כִּי־אָרְכוּ־לוֹ שָׁם
הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ
פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה
יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃
ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר
אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ
אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי
אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ כִּמְעַט
שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ
וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃ יא וַיְצַו
אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר
הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת

אונקלוס

אֱנָשֵׁי אַתְרָא (עַל עֵיסַק
לְאִתְּתֵיהּ וַאֲמַר אֲחָתִי הִיא
אֲרֵי דְחֵיל לְמֵימַר אִתְּתִי
דִּלְמָא יִקְטְלֻנַּנִי אֱנָשֵׁי
אַתְרָא עַל רִבְקָה אֲרֵי
שַׁפִּירַת חֵיזוּ הִיא׃ ח וַהֲוָה
כַּד סְגִיאוּ לֵהּ תַּמָּן יוֹמַיָּא
וְאִסְתְּכֵי אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא
דִּפְלִשְׁתָּאֵי מִן חַרַכָּא
וַחֲזָא וְהָא יִצְחָק מְחַיֵּיךְ
עִם רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃
ט וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק
וַאֲמַר בְּרַם הָא אִתְּתָךְ
הִיא וְאֵכְדֵין אֲמַרְתְּ אֲחָתִי
הִיא וַאֲמַר לֵהּ יִצְחָק אֲרֵי
אֲמָרִית דִּלְמָא אֵימוּת
עֲלַהּ׃ י וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ
מָה דָא עֲבַדְתְּ לָנָא כִּזְעֵיר
פּוֹן שְׁכֵיב דִּמְיַחַד בְּעַמָּא
עִם אִתְּתָךְ וְאַיְתֵיתָא
עֲלָנָא חוֹבָא׃ יא וּפַקֵּיד
אֲבִימֶלֶךְ יָת כָּל עַמָּא
לְמֵימַר דְּיַנְזֵק בְּגַבְרָא
הָדֵין וּבְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא

רש"י

(ז) לאשתו. על אשתו י) כמו יא) אמרי לי אחי הוא: (ח) כי ארכו. אמר מעתה אין לי לדאוג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו יב) ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו'. שראהו משמש מטתו יג): (י) אחד העם. המיוחד בעם זה המלך יד): והבאת עלינו אשם. אם שכב

אבן עזרא

בגרר. עשה כאשר צוהו השם (ה): ז לאשתו. בעבור אשתו (ט) כמו „פן יאמרו לי" (שופ' ט נד) (י), כי ירא פועל עבר (יא), וכן „ויהי כי זקן יצחק" (למטה כז א) (יב), ותחסר מלת „כי אמרתי פן יהרגוני", וכן „כי הפרני אלהים" (למטה

יהל אור

ביאר כי התורה הוא תורה שבכתב, והמצוה הוא תורה שבעל פה: (ח) פי' שאמר לו „גור בארץ הזאת" (למעלה פ' ג): (ט) הלמ"ד תשמש במקום בעבור: (י) ופירושו שם בעבורי וכן פי' הרד"ק: (יא) לגזרת פָּעֵל: (יב) הוא ג"כ פועל עבר: שם

קרני אור

מסבבת, והם נשנו פ"י מצה, ועל כולם אמר „וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי", כי אלו היה יודע איסור כל עבירות, לא היו יעקב לוקח שתי אחיות יחד". (פי' כי בלי ספק קבל

בקורי רש"י: י) וכן הוא בפס"ז וכמדרש שכל טוב, ופי' בשביל אשתו, או שאלו על עסקי אשתו, אבל לא לאשתו. יא) לעיל כ יג. יב) וכן הוא במדרש אגדה. יג) ב"ר פס"ד ס. יד) וכן ת"א ויונ"ע, וכן הוא בפס"ז ובמדרש אגדה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יומת: יב ויזרע יצחק בארץ ההוא
וימצא בשנה ההוא מאה שערים
ויברכהו יהוה: שלישי יג ויגדל האיש
וילך הלוך וגדל עד כי־גדל מאד:
יד ויהי־לו מקנה־צאן ומקנה בקר
ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים:
טו וכל־הבארת אשר חפרו עבדי
אביו בימי אברהם אביו סתמום

אונקלוס

יתקטל: יב וזרע יצחק בארעא ההיא ואשכח בשתא ההיא על חד מאה בדשערוהי וברכה יי: יג ורבא גברא ואזל אזיל (נ"י סגי) ורבי עד די רבא לחדא: יד נהוה ליה גיתי ענא וגיתי תורין ופלחנא (נ"י נעבודה) סגיא וקניאו בה פלשתאי: טו וכל בירין די חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונון פלשתאי:

אבן עזרא

מא נב) (יג): יב מאה שערים. בדברי קדמונינו ז"ל שיעור (יד) [ד], כי מצא מאה משיעור הזרע (טו) [ה], והוא מגזרת כי „כמו שער בנפשו" (משלי כג ז) (טז): יג וגדל, פועל עבר (יז) [ו]: יד ועבדה. עבדים ושפחות שיעבדוהו (יח) [ז] והוא תואר השם (יט) או שם (כ) כמו סגולה: מן בא סמיכות

רש"י

ככר הבאת אשם עלינו: (יב) בארץ ההיא. אע"פ שאינה חשובה כארץ ישראל עלמה כארץ שבעה גוים: בשנה ההיא. אע"פ שאינה כתקנה שהיתה שנת רעבון: בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה טו): מאה שערים. שאמדוה כמה ראוי לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה טז) ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה יז): (יג) כי גדל מאוד. שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך יח): (יד) ועבדה רבה. פעולה רבה בלשון לע"ז אובריינ"א עבודה משמע עבודה אחת. עבדה (בשורק) משמע פעולה רבה: (טו) סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני

קרני אור

מאביו כל המלות שאמר אבי אביו אברהם): [ד] כן הוא בדרז"ל בכמה מקומות „פודהו כשער מקומו" (מעשר שני פ"ד מ"א) פי' כשוה במקומו, „מפקיעי שערים" (תענית טו ב) נפל בשעריהון דפורייא (פתיחתא דרות רבה פ"ב) פי' מקח ומחיר לפי שווי החפץ ואומדן הדעת, והוא מלשון הכתוב „מאה שערים" והשם „שיעור" „אין להם שיעור" (פאה פ"א מ"א) „יש לה שיעור" (חלה פ"ד מ"ח) וכן בתיוב"ע (בראשית כא טו) „כשיעור מיגד בקשתא": [ה] ובדרז"ל (ב"ר פס"ד, במ"ר פי"ב ופסיקתא ספקא עשר תעשר) אומד זה למעשרות היה, ונכון הוא גם לפי פשוטו כי האבות קיימו לתת המעשר לעובדי השם כאשר מצאנו באברהם (למעלה יד כ) וביעקב (למטה כח כב) ובלי ספק גם יצחק קיים מצוה זאת כאשר קבלה מאביו וממנו קבלה יעקב לקיימה ג"כ, וכן הוא כפס"ז (בראשית כו יב) וכן הוא אומר „ובחנוני נא בזאת וגו', והריקותי לכם ברכה עד בלי די" (מלאכי ג י"ד): [ו] והרד"ק פי', וגדל תואר או מקור, וכן „ובשל מבושל" (שמות יב ט) ופי' היה הולך ומוסיף בעשרו בכל יום ויום עד כי גדל מאוד: [ז] והרשב"ם פי', רבה, אלו העבדים והשפחות": (יט) שם התואר עבד, והוא שם נגזר מן הפעל עבדות, כל מי שמוטל עליו לעשות מלאכות כבדות של הבית, ובכלל זה ג"כ מלאכות פחותות ונמאסות שאעפ"י שאין בהם טורח, הרי הם כבדות מצד פחיתותם, כל הצריך לעשות אלה מיני המלאכות יקרא עבד (קנעכט) מלשון עבודה (רש"ס): (כ) שם לדבר וווירדשאפט

יהל אור

(יג) שם בפ' נא כתיב „ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים", ובפ' נב „ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים" ויחסר בשתיהם „כי אמר" והא' ז"ל קיצר והביא רק מן הפ' „כי הפרני", והמג"ע רוצה לשבש ולגרום בדברי הה' ז"ל „כי נשני" במקום כי הפרני, וטעמו מפני שעל „כי נשני" פי' הא' ז"ל „כי אמר" ועל „כי הפרני" לא פי' כלום ולפי ביאורי אין צורך: (יד) ענין שיעור ואומד: (טו) פי' מצא מאה ממה ששיערו שיצא ממה שזרע, והוא שמצא במה שאסף מאה חלקים יותר ממה ששיערו בני אדם שיצא מן הזרע ההוא: (טז) וכן פי' הה' ז"ל שם שער פועל עבר מן מאה שערים, והוא ג"כ בלשון שיעור ואומד, וכן פי' הרד"ק בשרש „שער": (יז) כי כתיב וילך הלוך וגדל, ומלת וגדל נראית שם הפועל, כמו הולך, ואינו כן רק הוא פועל עבר לגזרת פעל כמו ירא זקן: (יח) וכן הוא בפס"ז (בראשית כו יד) „ועבדה"

מקורי רש"י: טו) ב"ר פס"ד ו, ילקוט קיא פס"ז. טז) ב"ר שם וכן ת"א ויונ"פ. יז) תנחומא ב חיי אות ו, ב"ר שם, במד"ר פי"ב יא, פדר"א רפל"ג, פסי' דר"כ, פ' עשר תעשר (דף לח א). יח) ב"ר פס"ד ז, ילקוט קיא, פס"ז, ודברי המדרש מבל' מובא בתוס' ב"מ פה א ד"ה „סוס".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פלשתים וימלאום עפר: טז ויאמר
אבימלך אל־יצחק לך מעמנו כי־
עצמת ממנו מאד: יז וילך משם
יצחק ויחן בנחל־גרר וישב שם:
יח וישב יצחק ויחפר | את־בארת
המים אשר חפרו בימי אברהם
אביו ויסתמום פלשתים אחרי
מות אברהם ויקרא להן שמות
כשמת אשר־קרא להן אביו:
יט ויחפרו עבדי־יצחק בנחל
וימצאו־שם באר מים חיים:
כ ויריבו רעי גרר עם־רעי יצחק
לאמר לנו המים ויקרא שם־הבאר
עשק כי התעשקו עמו: כא ויחפרו
באר אחרת ויריבו גם־עליה

אונקלוס

ומלאנון עפרא: טז ואמר
אבימלך ליצחק איזל
מעמנא ארי תקיפתא
מננא לחדא: יז ואזל
מתמן יצחק ושרא בנחלא
דגרר ויתב תמן: יח ותב
יצחק וחפר ית בירי דמיא
די חפרו ביומי אברהם
אבוהי וטמונון פלשתאי
בתר דמית אברהם וקרא
להן שמהן כשמהן די
הוה קרי להן אבוהי:
יט וחפרו עבדי יצחק
בנחלא ואשכחו תמן
בירא דמיין נבעין: כ ונצו
רעותא דגרר עם רעותא
דיצחק למימר די לנא
מיא וקרא שמא דבירא
עסקא ארי אתעסיקו
עמה: כא וחפרו בירא
אחרי ונצו אף עלה וקרא

רש"י

הגייסות הבאות עליכו יט) טמונין פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטס את הלב כ): (יז) בנחל גרר. רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפר. הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו. ופלשתים סתמום מקודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: (כ) עשק. ערעור: כי התעשקו עמו. נתעסקו עמו עליה במריבה

אבן עזרא

בארות על שני דרכים (יט): יט מים חיים שהם נובעים תמיד (כ): כ עשק. ידוע בדברי קדמונים (כא) [ח], רק במקרא אין לו ריע (כב):

יהל אור

(ווירדשאפט): (כא) עיין למעלה יד יו"ד הערה כב) ושם ביארתי: (כב) אל באר היא שמימיו נובעין, ומים חיים הוא לתוספות ביאור, וכפירוש הרמב"ן ז"ל כי היה מקור נובע מים חיים, אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו: (כג) וכן כתב הרד"ק בשרש "עשק" ענין טרידה וערעור מדברי רז"ל "ויצאו עליה עסקים" פי' מערער לומר שלי היא, וכתב רא"ב בנימוקיו שם "השי"ן במקום סמ"ך", ובגמרא שלנו (ב"ק ט א, כתובות נב ב) "ויצאו עליה עסיקין" בסמ"ך וכן בג' (שבועות לא א) "זה הלוקח שדה ויש לה עסקין" ג"כ בסמ"ך ופי' ערעורין, ורבינו הגה"ל פי' שם "שיקנה מריבות לעצמו": (כד) לא נמצא במקרא עוד

קרני אור

עבודת שדה וכרמים, כי סתם עבודה עבודת קרקע היא, וכן פי' רע"ס, והרד"ק פי' נקראו תולאות האדמה כן ע"ש העבודה שעובדים אותה: [ח] כל מעשה הנעשה בכונה מוטעת שהתכוין לעשות דבר זה, ונעשה דבר אחר, נקרא מתעסק כגון שהתכוין לבלוע רוק, ונמצא שבלע חלב, וכן כשהתכוין לחתוך דבר תלוש, ונמצא שהוא מחובר, שהיא מלאכה שלא כמחשבתו וכן לרז"ל שבכות הבאר לידי רועי גרר מאחוהו שנתיבש מימיו כמ"ש כתיוב"ע ולא השיגו מה שהיו מתכוונים אליו והיתה

מקורי רש"י: יט) תוכבתא כותה פ"י. כ) שבתות מב א,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה׃ כב וַיַּעְתֵּק
מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ
עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר
כִּי־עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ
בָאָרֶץ׃ רביעי כג וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר
שָׁבַע׃ כד וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה
הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי
וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ
בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ כה וַיִּבֶן שָׁם
מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם
אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר׃
כו וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר
וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ׃

אונקלוס

שְׁמַהּ שִׂטְנָה׃ כב וְאִסְתַּלַּק
מִתַּמָּן וַחֲפַר בֵּירָא אָחֳרִי
וְלָא נְצוֹ עֲלַהּ וּקְרָא שְׁמַהּ
רְחוֹבוֹת וַאֲמַר אֲרֵי כְעַן
אַפְתִּי יְיָ לָנָא וְנִיפּוּשׁ (נ"א
וְיַפְשְׁנָנָא) בְּאַרְעָא׃
כג וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן בְּאֵר
שָׁבַע׃ כד וְאִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ
בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא
אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ
לָא תִדְחַל אֲרֵי בְסַעְדָּךְ
מֵימְרִי וַאֲבָרְכִנָּךְ וְאַסְגֵּי
יָת בְּנָךְ בְּדִיל אַבְרָהָם
עַבְדִּי׃ כה וּבְנָא תַמָּן
מַדְבְּחָא וְצַלִּי בִשְׁמָא דַיְיָ
וּפְרַס תַּמָּן מַשְׁכְּנֵהּ וּכְרוֹ
תַמָּן עַבְדֵי יִצְחָק בֵּירָא׃
כו וַאֲבִימֶלֶךְ אֲזַל לְוָתֵהּ
מִגְּרָר וְסִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי

אבן עזרא

כה ויכרו. חפרו (כה) וכן "אשר כריתי לי" (לקמן נ ה) (כו), וכן "כי יכרה" (שמות כא לג) (כז) [ט] "כרה שחת" (משלי כו כז) (כח):

רש"י

וערעור: (כא) שטנה. עשמנ"ט: (כב) ופרינו בארץ. כתרגומו ונפוש בארעא: (כו) ואחזת מרעהו. כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו כא). ויש פותרין מרעהו מ' מיסוד התיבה כמו כב) שלשים מרעים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחוזת דבוקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו כלשון הראשון. ואל תתמה על תי"ו של ואחזת ואף ע"פ שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במקרא כג) עזרת מצר כד). ושכורת ולא מיין: אחזת. לשון קבוצה ואגודה שנאחזין

קרני אור

מריבתם לאפרע רק כמתעסקים. השתדלות בכוונה מוטעת, לכן קרא שם הבאר עשק כי התעשקו, והמפרשים עשק והתעבקו ענין ערעור ומריבה, למה לא היה קורא שם הבאר מריבה (הכוה"ק): [ט] ממה שמצאנו "כור כרה ויחפרהו"

יהל אור

עוד חוץ מזה, ויהיה פירושו "ויקרא שם הבאר עשק" כלומר באר של וכוח וערעור: (כה) טעמו כמו ויחפרו: (כו) ופי' שם הה' ז"ל "הפרתי כמו כי יכרה איש" ואו"ת שם "דאתקנית" ועיין מה שביארתי שם מדוע בחר לו אונקלס לתרגם כן שם: (כז) וכשבאים נרדפים, הפעל כרה מציין התחלת החפירה, והחפר הגמר, וכן הפי' מן "כי יכרה" שהוא מורה על החפירה למעלה בארץ, וכן פה יאמר "ויכרו" שהוא התחלת החפירה, ולמטה בפ' לב, "ויבואו עבדי יצחק וגו' על אודות הבאר אשר חפרו ויאמרו מצאנו מים": (כח) במובן המוכרי

מקורי רש"י: כא) וכן הוא בב"ר פס"ד ט. כב) שופ' יד יא. כג) תה' ס יג. כד) ישעי' נא כא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כז וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ
בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי
וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃ כח וַיֹּאמְרוּ
רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ
וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ
בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ׃
כט אִם־תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר
לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ
רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה
עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ חמישי ל וַיַּעַשׂ
לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃
לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ
לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ
בְּשָׁלוֹם׃ לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ
עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת
הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃
לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר

וּפִיכֹל רַב חֵילֵהּ׃ כז וַאֲמַר
לְהוֹן יִצְחָק מָה דֵּין אֲתֵיתוּן
לְוָתִי וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי
וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוָתְכוֹן׃
כח וַאֲמַרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא
אֲרֵי הֲוָה מֵימְרָא דַייָ
בְּסַעְדָּךְ וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיַּם
כְּעַן מוֹמָתָא דַּהֲוָת בֵּין
אֲבָהָתַנָא בֵּינָנָא וּבֵינָךְ
וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ׃ כט אִם
תַּעְבֵּד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא
דִּי לָא אַנְזֵיקְנָךְ וּכְמָא דִּי
עֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד טָב
וְשַׁלַּחְנָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן
בְּרִיכָא דַייָ׃ ל וַעֲבַד לְהוֹן
מִשְׁתְּיָא וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ׃
לא וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא
וְקַיִּימוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי
וְשַׁלְּחִנּוּן יִצְחָק וַאֲזַלוּ
מִלְּוָתֵהּ בִּשְׁלָם׃ לב וַהֲוָה
בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי
יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵהּ עַל עֵיסַק
בֵּירָא דִּי חֲפַרוּ וַאֲמַרוּ לֵהּ
אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא׃ לג וּקְרָא
יָתַהּ שִׁבְעָה עַל כֵּן שְׁמָא

רש״י

יחד: (כח) ראו ראינו. ראו באביך ראינו בך (כה): תהי נא אלה בינותינו וגו׳. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך: (כט) לא נגענוך. כשאמרנו לך לך מעמנו. אתה גם אתה (ס״א עתה) עשה לנו כמו כן: (לג) שבעה. ע״ש הברית:

אבן עזרא

כח בינותינו. ריבוי אחר רבוי (יט) [ין]: לג באר

יהל אור

המוכרי, חושב במחשבה שוהות להרע, כמו חורש רעה, שכולל נ״כ חפירה ושתיקה: (כט) ובבכ״י הלשון מתוקן יותר „רבוי על רבוי" ופי׳ כי היה מספיק מלת בינינו בלא תי״ו, או עם תי״ו בלא יו״ד ונתחברו שניהם יחד, ובינינו ובינך ביאור על מלת בינותינו:

[ין] ורש״י ז״ל פי׳. האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו ובינך, וכן פי׳ הרשב״ם מפני שכן

קרני אור

(תה׳ ז טז) נראה כי החפירה עמוקה יותר מן הכריה, ואפשר לחפור אחר הכריה, וא״א לכרות אחר החפירה, ונראה עוד כי כל לשון חפירה, עיקרו לשון חקירה ודרישה, דוגמת „ויחפרו לנו את הארץ" (דבר׳ א כב), ובעבור כי הכורה צריך להיות מרגל ולדרוש המקום הנאות לחצוב לו באר מים, לכן הוצאתו בלשון חפירה (רוו״ה):

מקורי רש״י: כה) ב״ר פס״ד י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שבע עד היום הזה: ס לד ויהי עשו
בן־ארבעים שנה ויקח אשה את־
יהודית בת־בארי החתי ואת־
בשמת בת־אילן החתי: לה ותהיין
מרת רוח ליצחק ולרבקה: ס
כז א ויהי כי־זקן יצחק ותכהין

אונקלוס

דקרתא בארא דשבע (נ"י באר שבע) עד יומא הדין: לד והוה עשו בר ארבעין שנין ונסיב אתתא ית יהודית בת בארי חתאה וית בשמת בת אילון חתאה: לה והואה מסרבן ומרגזן על מימר יצחק ורבקה: א והוה כד סיב יצחק וכהיא

אבן עזרא

שבע, נקרא כן על ב' דברים או היא עיר אחרת [יא]: לך יהודית. שם ולא הוליד ממנה: ובשמת. היא עדה ויש לה שני שמות, ובמקרא נמצאין למאות כן: לה מרת רוח. כל אחת מהן [יב], וי"א מלשון „סורר ומורה" (דבר' כא יח) [יג], ועל דעתי שהוא מגזרת „מרה כלענה" (משלי ה, ד) [יד], כטעם מרירות נפש וכן כתוב „כי רעות בנות כנען" (למטה כח, ח) ונכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען:

רש"י

(לד) בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר [כו] שנאמר [כז] יכרסמנה חזיר מיער החזיר הזה כשהוא שוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור כך אלו גוזלים וחומסי' ומראים עצמם כשרים. כל מ' שנה היה עשו צד נשים מתחת יד בעליהן ומענה אותם כשהיה בן מ' אמר אבא בן מ' שנה נשא אשה אף אני כן: (לה) מורת רוח. לשון המראת רוח כמו [כח] ממרים הייתם כל מעשיהן היו להכעיס ולעצבון [כט]: ליצחק ולרבקה. שהיו עובדות עבודת כוכבים [ל]: (א) ותכהין. בעשנן של אלו [א] (שהיו מעשנות ומקטירות לעבודת כוכבים). ד"א כשנעקד ע"ג המזבח והיה אביו רוצה לשחטו באותה שעה נפתחו השמים וראו מלאכי השרת והיו

קרני אור

שכן פי' תרגו' אם תשקור לי ולניני ולנכדי, וכן ת"א ויונ"ע, ועי"ז כתב הרש"ד „ולפי פירושם תחבר ה"א הידיעה במלת „אלה" גם מלת אשר": [יא] והג' ר' מנשה בן ישראל כתב בס' המכריע שאלה מה, „ואפשר ג"כ לומר אברהם קרא המקום לבדו אשר מצא שם הבאר באר שבע ויצחק קרא גם שם העיר שהיתה סמוכה לבאר באר שבע, ולכן כתוב באברהם, „על כן קרא למקום ההוא באר שבע" (למעלה כא לא) וביצחק כתיב „על כן קרא שם העיר באר שבע": [יב] כן משפט הלשון בנקבות רבות לדבר בפעולה יחידה, ולא כן בזכרים, וכן „ידיו אמונה" (שמות יז יב) „בנות צעדה" (למטה מט כב) „חכמות נשים בנתה ביתה" (משלי יד א) ובעלי הלשון לא הזכירו שכן המנהג בנקבות לבדן וטעם השינוי הזה לא נתבאר (רוו"ה): [יג] ורש"י ז"ל פי' משרש מרה, ומלשון הכעסה וכן ת"א ויונ"ע, וכן פי' הרלב"ג, ועיין הרא"ם שפי' ג"כ משרש מרה: [יד] גם שרש מרה, וכל לשון מרי שקרו משרש מרר, כי הכלתי בומע בקולנו גורם לנו עלבון, וגם רש"י ז"ל נראה שהבין כן, כי כתב לשון ממרים, ואח"כ הוסיף כל מעשיהם הי' לעצבון ליצחק ולרבקה, וכן (ישעי' סג י) „מרו וכן

יהל אור

(ל) ע"ש שבע בארות, וגם על כי שם נשבעו שניהם והכל עיר אחת, ועיין בפי' רע"ם: (לא) וכן פי' הרשב"ם, כי אין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע הי' כדכתיב, „ויבא באר שבע אשר ליהודה" (מ"א יט ג): (לב) ר"ל שם העצם ולא שם התואר, כמו „איש יהודי" שהוא שם התואר: (לג) ע"ב לא מנה אותה (למטה לו ב ג) בין נשיו, כי שם מנה רק הנשים שהולידו לו: (לד) הנאמר למטה (לו ב) בספור יחוס בני עשו „ואת עדה בת אילון החתי": (לה) „בשמת" גם „עדה" ועיין מה שביארתי שם: (לו) כי ותהיין לשון רבים, ומורת לשון יחיד, והול"ל מורי רוח, או מורות רוח, ע"כ פי' כל אחת מהן ופירושו, כל אחת ואחת היתה מורה רוחם, כלומר מחלפת ומשנה רצונם: (לז) ושרשו „מרה" וכן הוא דעת הרד"ק בפירושו, ובמכלל בשרש „מרה" ו„מרר", והוא מענין „מרו ועצבו את רוח קדשו" (ישעי' סג יו"ד) שהוא ג"כ ענין מרירות והכעסה, ויהיה מרת פועלת סמוך כמו „חולת אהבה" (ש"ה ה ח) ופי' כל אחת ואחת היתה מורה רוחו, וכן הוא דעת הרשב"ם: (לח) ויהיה שרשו „מרר" וכן הוא דעת ר' יהודה חיוג הביאו הרד"ק בשרש „מרר": (לט) ר"ל שתיהן נעשו מרירות נפש לרוח יצחק ורבקה, ומורת שם דבר ולא פועל ולפי"ז אין פי' כל אחת מהן: (מ) ויסיים שם „בעיני יצחק אביו" ראה עשו כי בעיני אביו המה רעות:

מקורי רש"י: כו) ב"ר פס"ה ב, ועיין ויק"ר פי"ג ה, אדר"נ פ'ל"ד, שו"ט מזמור פ' בשינויים ילקוט קי"ב. כז) תה' פ' יד. כח) דבר' ט ז. כט) וכן בת"י. ל) תנחומא כ תולדות אות ח, ב"ר פס"ה ד תויכ"פ. א) תנחומא שם פסי"ל פי"ב ילקוט קי"ג בשם מדרש אבכיר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יָת
עֵשָׂו בְּרֵהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵהּ
בְּרִי וַאֲמַר לֵהּ הָא אֲנָא:
ב וַאֲמַר הָא כְעַן סִיבִית
לֵית אֲנָא יָדַע יוֹמָא
דְאֵימוּת: ג וּכְעַן סַב
כְּעַן זֵינָךְ סֵיפָךְ וְקַשְׁתָּךְ
וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי
צֵידָא: ד וַעֲבֵד לִי תַבְשִׁילִין
כְּמָא דִרְחֵימִית וְאָעֵל לִי
וְאֵיכוֹל בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנָּךְ
נַפְשִׁי עַד לָא אֵימוּת:
ה וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד
מַלֵּיל יִצְחָק לְוָת עֵשָׂו
בְּרֵהּ וַאֲזַל עֵשָׂו לְחַקְלָא
לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה:

עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו | בְּנוֹ
הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו
הִנֵּנִי: ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא
יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי: ג וְעַתָּה שָׂא־נָא
כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה
וְצוּדָה לִּי צָיִדה: ד וַעֲשֵׂה־לִי
מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה
לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי
בְּטֶרֶם אָמוּת: ה וְרִבְקָה שֹׁמַעַת
בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ
עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא:

רש"י

בוכים ב) וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו לפיכך כהו עיניו ג) ד"א כדי שיטול יעקב את הברכות ד): (ב) לא ידעתי יום מותי. א"ר יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניהן וחמש שנים לאחר כן ה) ויצחק היה בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא בת קכ"ז מתה. והריני בן ה' שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא ו): (ג) תליך. חרבך שדרך לתלותה: שא נא. לשון השחזה כאותה ששנינו ז) אין משחיזין את הסכין אבל משיאה על גבי חברתה חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה ח): וצודה לי. מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא. מהו להביא אם לא ימצא

אבן עזרא

ב הגה נא. כמו עתה (א): ג כליך. יתכן היותו שם כלל (ב) והפרט תליך וקשתך (ג), ותליך האשפה הת/ויה ששם החצים (ו), או תליך כמו הרב (ה) ויחסרו וי"ו מן תליך (ו), "באדם שת אנוש" (דה"א א א) (ז): ה ורבקה שומעת. היתה שומעת (ח) [א]:

יהל אור

(א) וכן ת"א ויונ"ע, והרשב"ם פי' לשון בקשה: (ב) פי' כלי זיין שאתה נד בהם, כי שם "כלי" הוא כלל לבגדים וחפצים ושארי דברים לצורך האדם כמו "ויפשיטו את כליו" (ש"א לא ט) "וככלה תעדה כליה" (ישעי' סא יו"ד): (ג) ומה הם הכלים, תליך וקשתך, ולכן בא כליך בלשון רבים: (ד) שתולין אותה באזור שם החצים, וכן פי' הרשב"ם ז"ל, וכן תיוב"ע "בית גירך": (ה) וכן ת"א "סייפך" וכן פי' רש"י ז"ל, והסייף ג"כ תלויה באזור או חוגרים אותו: (ו) ויחסרו וי"ו העטוף מן "תליך", כי אין החרב והקשת כלי אחד המשמש לפעולה כאחת: (ז) היה צ"ל ושת ואנוש: (ח) כי אין פירושו שהיא שומעת תמיד, או עתה, רק לשון עבר שאז בעת האמירה היתה רבקה שומעת, וכן פי' הח' ז"ל (למטה מא א) על פ' "ופרעה חולם"

קרני אור

ועלנו", מלו, כמו מלרו כחכלו ועלנו (בד"ל):
[א] בינוני במקום עבר לא מלאניהו, וזהו בינוני בעלמו, ופי' היה חולם (ר"ש ן' מלך) חולם אינו פועל בינוני, כי לא מלאנו בינוני במקום עבר, אבל הוא תואר ותחסר מלת ההרכבה "היה" ובעירו היה חולם, וכן "ורבקה שומעת" (כ"ד) ועיין במטבע הפוד בפ' ט' כחלוקת השם וז"ל "וכתב הא"ע על "ופרעה חולם" היה חולם, ועל "ורבקה שומעת" היתה שומעת, להורות כי אלה

מקורי רש"י: ב) ב"ר פס"ו ה ופס"ה י איכה רבתי פ"א פדר"א פל"ח פסי"ר פ"מ אגדת בראשית פל"א ילקוט קיג ילקוט ישעי' ש"ג. ג) ב"ר פס"ה י, וכן במד' אגדה. ד) ב"ר פס"ה ח', וכן הוא בפס"ז ובמדרש אגדה ה) ב"ר פס"ה יב ילקוט קיג, פס"ז. ו) ילקוט שם, וכן הוא בפס"ז ובמדרש אגדה. ז) ביצה כח א. ח) ב"ר פס"ה יג ילקוט שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ו וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ
לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ
מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר׃
ז הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים
וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה
לִפְנֵי מוֹתִי׃ ח וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע
בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ׃
ט לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם
שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם
מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב׃
י וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר
יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי
אִישׁ חָלָק׃ יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו

אונקלוס

ו ורבקה אמרת לות יעקב
ברה למימר הא שמעית
מן אבוך ממלל עם עשו
אחוך למימר׃ ז איתי לי
צידא ועביד לי תבשילין
ואיכול ואברכנך קדם
יי קדם מותי׃ ח וכען ברי
קביל מני למא די אנא
מפקיד יתך׃ ט איזיל כען
לות ענא וסב לי מתמן
תרין גדיי (בר) עזין טבן
ואעביד יתהון תבשילין
לאבוך כמא די רחים׃
י ותיתי (נ"י ותעיל) לאבוך
וייכול בדיל דיברכינך
קדם מותיה׃ יא ואמר
יעקב לרבקה אמיה הא
עשו אחי גבר שערן ואנא
גבר שעיע׃ יב מאים

אבן עזרא

ז לפני מותי. כמו בטרם אמות (ט): יא שעיר. בעל שער (י), והפך חלק (יא), ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק חלקיו שוים (יב): יב ימושני, כמו ימושני (יג) מבעלי הכפל, (יד):

רש"י

ליד יביא מן הגזל ט): (ז) לפני ה'. ברשותו שיסכים על ידי י): (ט) וקח לי. משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום יא): שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק אלא (פסח היה). האחד הקריב לפסחו והאח' עשה מטעמים. בפרקי דרבי אליעזר יב): כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שער. בעל שער: (יב) ימשני.

קרני אור

השמות לא ילקחו כאן מלד שהם תוארים, עד שיהיה נושא המאמר ופעמים חולם, ונשואו, והנה עומד, אבל הוא גם פועל, ופעמים נושא במאמר, וחולם נשואו, וכן ורבקה

יהל אור

חולם, היה חולם וכן ורבקה שומעת": (ט) (למעלה פסוק ד) וכן כתב הר' ז"ל (יסוד מורא שער א) "וכוונת הפסוקים בעלמם בנותם הדבר והטעמים וכו' ויצחק אמר לעשו "בעבור תברכך נפשי בטרם אמות", ורבקה אמרה "ואברככה לפני ד' לפני מותי", ועיין (שמות כ, א) ששם מביא כל השינוים, וכתב "כי זה הוא משפט אנשי לשון הקדש כי הם שומרים הטעמים, ואינם חוששים משינוי מלות אחר שהם שוים בטעמם עי"ש, ועיין (למטה מא יט הערה כד): (י) והוא תואר, כי כלו היה מכוסה שער ואפילו ידיו וצוארו: (יא) כי מי שאין לו שער הוא חלק: (יב) ר"ל אין בו גומות כמו באיש שעיר, או דעתו שחלקי היסודות הם שוים, או דעתו שכל חלקיו שוים ולא חלק אחד בעל שער, וחלק אחד בלי שער: (יג) על משקל "מון עקבי יסבני" (תה' מט ו) שפרשו "סבב": (יד) ושרשו "משש" והב"ן

מקורי רש"י: ט) ב"ר שם, ופל"ח ד. י) עיין מדרש שכל טוב. יא) ב"ר פס"ה יד, ילקוט קיד, פס"ז ומדרש אגדה. יב) פ' לב ועיין בפי' הגרד"ל שם אות מב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה
וְלֹא בְרָכָה׃ יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי
קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ
קַח־לִי׃ יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ
וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב
אָבִיו׃ טו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי
עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר
אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב
בְּנָהּ הַקָּטָן׃ טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי
הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל
חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ יז וַתִּתֵּן אֶת־
הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ יח וַיָּבֹא
אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי
מִי אַתָּה בְּנִי׃ יט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־

אונקלוס

יְמַשְׁמְשִׁנַּנִי אַבָּא וְאֶהֱי
בְּעֵינוֹהִי כְּמִתְלָעַב וְאֶהֱי
מֵיתִי (נ״י וְאֶהֱי מַיְתֵי) עֲלַי
לְוָטִין וְלָא בִרְכָן׃ יג וַאֲמַרַת
לֵהּ אִמֵּהּ עֲלַי אִתְאֲמַר
בִּנְבוּאָה דְלָא יֵיתוֹן לְוָטַיָּא
עֲלָךְ בְּרִי בְּרַם קַבֵּל מִנִּי
וְאִיזִיל סַב לִי׃ יד וַאֲזַל
וּנְסִיב וְאַיְתִי לְאִמֵּהּ
וַעֲבַדַת אִמֵּהּ תַּבְשִׁילִין
כְּמָא דִרְחֵם אֲבוּהִי׃
טו וּנְסִיבַת רִבְקָה יָת
לְבוּשֵׁי עֵשָׂו בְּרַהּ רַבָּא
דְּכִיתָא דִּי עִמַּהּ בְּבֵיתָא
וְאַלְבֵּישַׁת יָת יַעֲקֹב בְּרַהּ
זְעֵירָא׃ טז וְיָת מַשְׁכֵּי
גַּדְיֵי בַּר עִזֵּי אַלְבֵּישַׁת
עַל יְדוֹהִי וְעַל שְׁעִיעוּת
צַוְּרֵהּ׃ יז וִיהַבַת יָת
תַּבְשִׁילַיָּא וְיָת לַחְמָא דִּי
עֲבַדַת בִּידָא דְיַעֲקֹב
בְּרַהּ׃ יח וְעַל לְוָת אֲבוּהִי
וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא
אֲנָא מַן אַתְּ בְּרִי׃ יט וַאֲמַר

רש״י

כמו יג) ממשש בלהרים: (טו) החמדות. הנקיות כתרגמו דכיתא יד) דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד טו): אשר אתה בבית. והלא כמה

אבן עזרא

כמתעתע. כפול (טו) מגזרת תועה (טז) כאיש שמתעה אחר (יז) [ב]: יג עלי קללתך. אל תפחד שיקלל, ואם יקלל (יח) תהי קללתו עלי ולא עליך, וזה משפט דברי הנשים (יט) והגאון פי׳ עלי להסיר קללתך (כ), וי״א חלילה לכזב הנביא (כא) רק הוא

יהל אור

והשי״ן דגושה להסרון הראשונה שהוא עי״ן הפעל, וכן יאמר בדבר שמבקשין במשוש ידים ואין רואין אותו, „כאשר ימשש העור״ (דבר׳ כח כט) וברא״ית עין קרוי הפוס: (טו) נכפלו בו הפ״א והעי״ן כי שרשו „תעה״:

קרני אור

שומעת, ולא ילקחו מלד היותם תולדים, אבל מלד שהם במות פועלים, ולזה קבר כהם מלת „היה״ אבל היא נכת על במות הפועלים, כי אמרנו ראובן הולך, בם הפועל, הנה הבינן כו בהוא עתה הולך, או היה או יהיה״: [ב] ואו״ת

(טז) והוא מבנין פעל וכן „מעשה תעתועים״ (ירמי׳ יו״ד טו) „ומתעתעים בנביאיו״ (דה״ב לו טז): (יז) פי׳ לפי שיצחק ״איננו רואה אתעה אותו שאני עשו, ואם ימושני וימצאני חלק יאמר לי איך שחקת בי ויקללני תחת ברכתו, והמהתל בגדול ונכבד קרוי מתעתע כמו „ומתעתעים בנביאיו״ (שם): (יח) הרי עדיין לא קלל אותו אשר תקבל עליה הקללה, ע״כ פי׳ „אם יקלל״: (יט) כי יהוסו על בניהם ואומרות מה שיארע לבני הנני תחתיו: (כ) הבטיחה אותו שהקללה לא תחול עליו בשום אופן, כי ביכולתה להסירה: (כא) כי קללת

בקורי רש״י: יג) דבר׳ כח כט. יד) עיין תנחומא כ תולדות אות יב שהם היו בגדי כהונה, וכן הוא אגדת בראשית פ׳ מב. טו) ב״ר פס״ה טז, פדר״א פ׳ כד, ילקוט קטו, ילקוט משלי תתקמח פס״ז כו טו, ועי״ש בהערה ע״ז, ועיין רמ״י פסחים נד רע״ב ד״ה „בגדי״.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃

יַעֲקֹב לַאֲבוּהִי אֲנָא עֵשָׂו בּוּכְרָךְ עֲבָדִית כְּמָא דִי מַלֵּילְתָּא עִמִּי (נ״י לִי) קוּם כְּעַן אִסְתַּחַר וֶאֱכוֹל מִצֵּידִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנַּנִי נַפְשָׁךְ׃ כ וַאֲמַר יִצְחָק לִבְרֵהּ מָה דֵּין אוֹחִיתָא לְאַשְׁכָּחָא בְּרִי וַאֲמַר אֲרֵי זַמִּין יְיָ

אבן עזרא

כן (כג) [ג]: יט אנכי. מי שאנכי ועשו בכורך (כג) [ד], ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי, ונשא קול במלת עשו בכורך ואלה דברי רוח, כי הנביאים יתחלקו לשני חלקים, החלק האחד שליח במצות, והחלק השני נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק (כד) רק השליח (כה) לא יתכן שיכזב כלל (כו), גם הנה דוד נכתב עליו „איש האלהים" (דה"ב ח יד) ואמר „רוח ד' דבר בי" (ש"ב כג ב) בלבל דבריו (כז) עם אחימלך ואמר „ויהיו כלי הנערים קדש" (ש"א כא ו) (כח) לצורך שעה, גם אלישע שאמר לחזאל „לך אמור לו חיה תחיה" (מ"ב ח' יו"ד) (כט) אף על פי שפירושו היה תחיה מחולי זה, הראני השם כי יהרג (ל), וכן מיכיהו אמר תפלת שוא „עלה והצלח" (מ"א כב טו) (לא) וכן אמר דניאל „מרי חלמא לשנאך" (דניאל ד' טז) (לב), ולהיותו כנגד השם דרך דרש (לג) וכן אמר אברהם „וגם אמנה" (למעלה כ יב) (לד) „ונשתחוה ונשובה" (למעלה כב ה) (לה): ואכלה מצידי. כמו „זכרה לי אלוהי לטובה" (נחמיה ה,

רש״י

נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן (טז): (יט) אנכי עשו בכרך. אנכי הוא המביא לך ועשו הוא בכורך (יז): עשיתי. כמה דברים כאשר דברת אלי: שבה. לשון מיסב על השלחן לכך מתורגם

קרני אור

כמתפתע „כמתלעב" והוא לשון לעג ובזיון, „ויתקלסו בו" (מ"ב ב כג) תיוב"ע „ואתלעבו ביה", וכן ת"י יונתן בן עוזיאל, כמתעתע „כמגחך", והוא לשון צחוק: [ג] וא"ת „עלי אתאמר כנבואה דלא ייתון לווטיא עלך ברי" וכן פי' הרלב"ג, אולי ידעה זה בנבואה שלא יקללהו אביו, והרד"ק פי' אם יקלל לא תבוא הקללה עליך כ"א עלי כי אני גרמתי לך, ועיין ברדי"א מה שפי' בזה: [ד] יש הבדל בין מלת אני, ובין מלת אנכי, מלת אני,

יהל אור

קללת הנביא אי אפשר להסירה ולכזבה לעשותה לאל: (כב) כמו שפי', אמרה לו, אם יקלל תהי' קללתו עלי, כי בטוחה היתה בזה, וכן פי' הרשב"ם כי היתה בוטחת במה שאמר לה השם ורב יעבוד צעיר, וכן תיוב"ע: (כג) וכן הוא (תנחומא ב תולדות אות יו"ד, מדרש אגדה תולדות סי' יח, פס"ז תולדות כז יט) וכן פי' רש"י ז"ל: (כד) וכן כתב הרד"ק, כי במקומות כאלה אינם גנאי וחילול לצדיק, שהרי ראינו כי האל אמר לשמואל „עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לד' באתי" (ש"א טז ב) וכן אברהם ויצחק אמרו על נשותיהם אחותי היא, ולא נקראו בעבור זה דוברי שקר, כי מיראה אמרו מה שאמרו, וכן יעקב לקבל ברכת אביו, ואם שנה דברו, לא היה בעבור זה דובר שקר: (כה) פי' השליח במצות השם: (כו) הוא אינו רשאי לשנות מכפי המצווה לו: (כז) כן הוא בהוצאות שבלבל דבריו עם אחימלך, ובכ"י מתוקן „גם הנה דוד וגו' גם הוא אמר רוח ד' דבר בי, בלבל דבריו עם אחימלך", והכוונה במלת בלבל, התחכם לדבר בלשון שאינה ברורה, ובדברים שיש בהם להטעות את אחימלך: (כח) פי' ראוים לקדש: (כט) בהוב „לא" באל"ף לפי שדעתו שלא יחיה, וקרי „לו" בוי"ו כי אמר לו שיחיה, והיה צריך להגיד בליבנא דמשתמע לתרי אפי: (ל) כי ימיתוהו וכן עשה חזאל בלקחו ממחרת המכבר, ויטבל במים ויפרוש על פניו וימת (מ"ב ח טו) כי הוא אמר לו בלרפואה היה טובה לו, והוא היה עושה לצנעו ולהמיתו: (לא) מעצמו אמר לו בברכה הלואי שתצליח, כי לא רצה לומר לו שיהרג, אך לא אמר לו בשם ד', שהרי נשבע כי את אשר יאמר ד' אותו אדבר: (לב) פי' אדוני, החלום יתקיים על שונאך: (לג) כן דרשו ז"ל (שבועות לה ב) „כל מלכיא האמורים בדניאל חול, חוץ מזה שהוא קדש אנת מלכא מלך מלכיא" (דניאל ב לז), וי"א אף זה קדש, שכשאמר דניאל עיניו לשמים, ואמר רשב"ע יתקיים זה החלום על שונאך שהוא נבוכדנצר, שנאמר „מרי חלמא לשנאך", והה' ז"ל סובר כת"ק שהוא חול: (לד) ופי' הה' ז"ל שם שלחה אבימלך בדברים כפי צורך שעה: (לה) ואמר כן אף שהשב שלא ישוב

מקורי רש״י טז) ב"ר סה, ובאגדת בראשית פ' מב, ילמד הפקידן אצל רבקה. יז) תנחומא ב תולדות אות י וכן הוא בפס"ז, ובמדרש אגדה, ובמדרש שכל טוב השיג ע"ז כי יש להם סתירה בכמה מקראות ועיין בפי' הראב"ע ובביאורי.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כא וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא: כב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו: כג וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ: כד וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי: כה וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ: כו וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי:

אונקלוס

אֱלָהָךְ קֳדָמָי: כא וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב קְרֵיב כְּעַן וַאֲמַשְׁשִׁנָּךְ בְּרִי הַאַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו אִם לָא: כב וּקְרֵיב יַעֲקֹב לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי וּמַשְׁשֵׁהּ וַאֲמַר קָלָא קָלָא דְיַעֲקֹב וִידַיָּא יְדוֹהִי דְעֵשָׂו: כג וְלָא אִשְׁתְּמוֹדְעֵהּ אֲרֵי הֲוָאָה יְדוֹהִי כִּידֵי עֵשָׂו אֲחוּהִי שַׂעֲרָן (נ"י שַׂעֲרָנִין) וּבָרְכֵהּ: כד וַאֲמַר אַתְּ דֵּין בְּרִי עֵשָׂו וַאֲמַר הָא אֲנָא: כה וַאֲמַר קָרֵיב קֳדָמַי וְאֵיכוֹל מִצֵּידָא דִבְרִי בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנָּךְ נַפְשִׁי וְקָרֵיב לֵהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי (נ"י וְאָעֵל) לֵהּ חַמְרָא וּשְׁתִי: כו וַאֲמַר לֵהּ יִצְחָק אֲבוּהִי קְרֵיב כְּעַן וּנְשַׁק לִי (נ"י וְשַׁק

רש"י

אסתכר: (כא) גשה נא ואמשך. אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך יח): (כב) קול יעקב. שמדבר בלשון תחנונים יט) קום נא אבל עשו בלשון קנטוריא דבר כ) יקום אבי: (כד) ויאמר אני. לא אמר אני

אבן עזרא

יט) (לו) והאל"ף שרש (לז) [ה]: כא ואמשך. קל השי"ן להקל על הלשון (לח): כה ואכלה מציד בני. האל"ף סימן המדבר (לט), והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השרש (מ), וכן "אומרה לאל סלעי" (תה' מב י), דגשות נו"ן תברכני (למעלה פ' יט) לחסרון נו"ן הנוסף (מא), כמו "יסובבנהו" (דברי לב י"ד) (מב) וכן "ישתרוננו"

יהל אור

ישוב עמו, עיין ביאורי שם: (לו) צווי בתוס' ה"א: (לז) ובקמץ הט"ף, וכן פי' הרשב"ם, ועיין מנחת שי: (לח) כי היה משפטו בדגש בעבור שהוא מפעלי הכפל כשי"ן ימושני (למעלה פ' יב) וכשי"ן "וימשהו" (למעלה פ' כב) כי שרשו "משש" ואם היה דגש בשי"ן היינו קוראים ואמשך, והוא כבד על הלשון, אבל מוש מנחי עין הוא, לשון הסרה כמו "לא ימושו מפיך" (ישעי' נט, כא) ושד"ל כתב או הוא משרש "מוש" כמו "והמישני את העמודים" (שופ' טז כו): (לט) והוא כאלו חסר האל"ף השרש, כי האל"ף לסימן מ"ב: (מ) פי' אולם האלף שהוא נח הנעלם, והוא נבלע עם הוי"ו נסתר אחרי האל"ף, וכאילו כתוב ואאכלה וכן פי' (למעלה ג יב), ואמר "מציד בני" כאלו אמר מצידך, אלא כן הוא מנהג הלשון, וכן "יקום אבי ויאכל מציד בנו" (למטה פ לא): (מא) הנו"ן הנכתבת סימן המדבר, והנוספת נבלעת בדגש, וכן הוא דעת הרד"ק, וכתב הרד"ק עוד, אך יהיה מבלי תוס', והדגש לתפארת הקריאה: (מב) בנו"ן אחד:

קרני אור

שאלת התואר, ומלת הנני שואלת גוף אחר שכשיאמר ד"מ אני עומד, הוא שואל מציאות גוף המדבר יושב או שוכב, וכשיאמר הנני עומד, באו מלת "הנני" נושא הוא שואל מציאו' גופים אחרים עומדים, וכן כאן מלת "הנני" אינו מחובר עם עשו בכורך, וטעמו אחר שאלת מי אתה אמר יעקב בדרך קריאה הנני! כלומר מה שאתה רוצה לדעת מי אני, אני מי שהנני, אך אשיבך שעשו הוא בכורך, מציא בזה את אביו לדרך אחר בהפסקת דברים אחר מלת הנני, ואח"כ גומר ראשית דבריו להודיע מי הוא המדבר מלת הנני ואמר עשיתי כאשר דברת אלי, קיימתי זה כמה פעמים מה שצוית עלי לעשות, והיטיב ביאר בזה הח' רש"פ (חשק שלמה שרש אן) ועיין (למעלה יח כו קרני אור הערה לח): [ה] ונבה אפשי שלא יאה לעד שכדם, אלא

כשי

מקורי רש"י: יח) תנחומא כ תולדות י ב"ר פס"ה יט. יט) תנחומא א תולדות אות יא, תנחומא ב תולדות אות טו. כ) פ' לא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כז ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יהוה:
ששי כח ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש: כט יעבדוך עמים וישתחו

לי) ברי: כז וקרב ונשק לה וארח ית ריחא דלבושוהי וברכה ואמר הזו (נ"י חזי) ריחא דברי כריחא דחקלא די ברכה יי: כח ויתן לך יי מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיאות (נ"י וסגיות) עיבור וחמר: כט יפלחנך עממין וישתעבדון לך

אבן עזרא

(הושע ה טו) (מג): כז נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר (מד) ובלי למ"ד בפה (מה) [ו]: וירח. בפתח הרי"ש בעבור אות הגרון (מו) וכן „וינע לבבו" (ישעי' ז ב) (מז) „וינח בכל גבול מצרים" (שמות י' י"ד) (מח) וכולם מהשניים הנראים (מט): ראה. דבור עם הלב (נ) [ז], והיה (נא) ריח טוב בבגדים כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשדה, הריחו בגדיו כריח (נב) ציצי האילנים (נג) [ח] כי יתכן כי זה המעשה היה בחודש הראשון (נד) [ט]: כח מים מטל.

רש"י

עשו אלא אני: (כז) וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן (כא): כריח שדה אשר ברכו ה'. שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כך דרשו רז"ל (כב): (כח) ויתן לך. יתן ויחזור ויתן (כג). ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו' (כד): מטל השמים. כמשמעו ומדרש אגדה יש להרבה פנים. (ד"א מהו האלהים בדין (כה) אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו

קרני אור

כלך לו אל הלאן היה יכול לומר מלידי, כי שם זה יאמר גם לכל מיני מזון המזומנים לאכול, כמו „ויקחו האנשים מצידם" (יהושע ט, יד): [ו] ודעת רש"י ז"ל לא כן כפי' (למטה כט יג), וכן השיג הרב"ד על הח' ז"ל וכתב ולא ידעתי מנין לו זה וכמדומה מהוראת הכתובים במנהגם היה שכל נשיקה תהיה בפה, כי מלאנו הלמ"ד שתשמש במקום את, כמו „הרגו לאבנר" (ש"ב ג ל) וכן מנה הרד"ק במכלל (ד' קטן דף נז ע"א וע"ב) מין הנשיקה עם למ"ד בין אותן המשמשות במקום את, וגם בשרשים שרש „נשק" לא חילק ביניהם, ועיין למטה (כט יב סערה ד): [ז] הצווי כזה אינו לאדם מיוחד אלא כן דרך הלשון לומר לשון הצווי שלא לאדם מיוחד אלא למי שיהי' והוא על דרך מליצה, וכן „אמר למלך ולגבירה" (ירמי' יג יח) ופי' שם הרד"ק „זה הצווי אינו לאדם מיוחד אלא לכל מי שיהיה וכן „ראה ריח בני", והרש"ד כתב, שאיננו צווי רק היא קריאה וענינה כמו „הנה" ולכן נמצאת גם לרבים, „ראה אנכי נותן לפניכם" (דבר' יא כו) שלא יבחנו בכל מקום, שהם לסימן הקריאה לבד: [ח] ובב"ר (פ' סה ילקוט רמז קטו) מלמד שנכנס עם יעקב ריחו של ג"ע שנאמר כריח שדה אשר ברכו ד': [ט] וכן הוא (פדר"א פ' לב) הגיע ליל יום הפסח וקרא

יהל אור

(מג) בשני מנין, ע"כ אם כתב דגש בנו"ן הוא כמו כפול: (מד) וכאשר היה מסופק ע"י הקול ע"כ רצה לנשק אותו על היד או על הצואר: (מה) וכן פי' הח' ז"ל (ש"ה א ב) „כל נשיקה שהיא בלא למ"ד היא בפה ר"ל בפניו כמו וישקהו (למטה לג ד, ש"א א) ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו „ושקה לי" „וישק לו" וכן „וישק יעקב לרחל" (למטה כט יא)": (מו) בעבור הה"ת שהוא אחר הרי"ש: (מז) בעבור העיין שהוא מאותיות הגרון: (מח) בעבור החי"ת: (מט) ר"ל הם מהפעלים ששרשם משתי אותיות נראות לעולם, פי' שעיין הפעל נח, ורק הפ"א והלמ"ד נרגשים במבטא, כי „וירח" שרשו „ריח" „וינע" שרשו „נוע" „וינח" שרשו „נוח", ואותן ב' אותיות נראים לעולם: (נ) וכן „ולבי ראה הרבה חכמה" (קהלת א טז), כי הראיה שייך ג"כ על הלב, וכפי' הקצר על שמות (שמות ה כא) על הפי' „אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה" יאמר „כי בעבור התחברות כל ההרגשות במקום אחד יאמר לזאת, מה שהיא לזאת, וכן רואים את הקולות" (שמות, כ, יח) „ראה ריח בני" „ומתוק האור" (קהלת יא, ז), וכן יאמר שם בפירושו הארוך כי המש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמלח ע"כ אמרו הרגשה אחת תחת הברתה" ועיין ביאורי שם: (נא) ובב"י הגי' „והנה": (נב) ובב"י הגי' „מריח": (נג) בעוד שהיה נושק לו הריח טוב מהבגדים בהי' להם ריח טוב מעשבי השדה הטובים, ומרחוק לא היה מרגיש בריחם עד שקרב לו ונשק לו: (נד) שהוא חודש האביב והוא ניסן, ואז העולם כולו מלא עשבים וזילים

מקורי רש"י: כא) תנחומא א שם תנחומא ב אות י ואות כב ב"ר פס"ה כב, שי"ר פ"ד פ' יא ילקוט קטו. כב) תענית כט ב כג) תנחומא ב אות יד ב"ר פס"ו ג. כד) וכן הוא במדרש שכל טוב. כה) תנחומא ב שם, אגדת בראשית פ' מב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ
וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ
אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־
יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת
פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא
מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים
וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי
וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִּי
נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו

אונקלוס

מַלְכָן הֱוֵי רַב לַאֲחָךְ
וְיִסְגְּדוּן לָךְ בְּנֵי אִמָּךְ
מְלַטְטָיךְ יְהוֹן לִיטִין
וּמְבָרְכָיךְ יְהוֹן בְּרִיכִין׃
ל וַהֲוָה כַּד שֵׁיצִי יִצְחָק
לְבָרָכָא יָת יַעֲקֹב וַהֲוָה
בְּרַם מִפַּק נְפַק יַעֲקֹב
מִלְּוָת אַפֵּי יִצְחָק אֲבוּהִי
וְעֵשָׂו אֲחוּהִי אֲתָא (נ״א עַל)
מִצֵּידֵהּ׃ לא וַעֲבַד אַף
הוּא תַבְשִׁילִין וְאָעֵיל לְוָת
אֲבוּהִי וַאֲמַר לַאֲבוּהִי
יְקוּם אַבָּא וְיֵיכוּל מִצֵּידָא
דִבְרֵהּ בְּדִיל דִּי תְבָרְכִנַּנִי
נַפְשָׁךְ׃ לב וַאֲמַר לֵהּ יִצְחָק

רש״י

אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך. וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידר תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך כו) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו אבל עובדי כוכבי' מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר. ברש״י ישן מדויק) : (כט) בני אמך. ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אמר בני אמך כז) : אורריך ארור ומברכיך ברוך. ובבלעם הוא אומר כח) מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקים תחלתם יסורי' וסופן שלוה ואורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק הקדי' קללת אוררים לברכת מברכים והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה כט) : (ל) יצא

אבן עזרא

מושך עצמו ואחר עמו (נה) וכן „האתן בכורי פשעי" (מיכה ו, ז) (נו) : כמו לאחיך. בני הפילגשים (נז) [י] : בני אמך. עשו ובניו (נח) : אורריך ארור. כל אחד מאורריך (נט) וכן „וצדיקים ככפיר יבטח" (משלי כח א) (ס) ורבים ככה, וכן

יהל אור

אילים ופרחים ע״כ היה חושב כי הריח היה נודף מבגדיו : (נה) וכאלו אמר וממשמני, וכן פי' הרד״ק „מ״ם עומד במקום שנים כאילו אמר וממשמני" וכן פי' הר״ש ן' מלך וכן ת״א ויונ״ע בשני ממי״ן, וכן פי' הרס״ד, ורוו״ה השיג על הרס״ד עיי״ש : (נו) פי' תחלת הפסוק „הירצה ד' באלפי אילים ברבבות נחלי שמן" וסופו „האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי", ואלה שני ביתי״ם מושכים עצמם ואחרות עמם, ופי' כמו „בפשעי", וכן חטאת נפשי, כמו „בחטאת נפשי" : (נז) פי' כי לא הי' לו אחים כ״א עשו, ואיך יאמר לאחיך לשון רבים, ויפרש הח' ז״ל, הם בני הפילגשים, בני הגר וקטורה, כי מלת אחיך פי' קרוביך, כמו „כי אנשים אחים אנחנו" (למעלה יג ח) : (נח) ויעקב אמר ליהודה ישתחוו לך בני אביך, לפי שהי' לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא נשא אלא אשה אחת אמר בני אמך : (נט) כי היה לו לומר אורריך ארורים : (ס) יחיד

קרני אור

יצחק לעשו בנו הגדול, וכן הוא (ב״ר פ' סו) ד״א שחודש הזה לכם וכו', ובו קיבל יעקב את הברכות, וכן הוא בתיוב״ע „וקרא ית עשו בריה רבא בארביסר בניסן" וכ״א (זהר תולדות דף קמב ספ״א) „בההוא זמנא ערב פסח הוה", וברעיא מהימנא אמור (דף לט ספ״ב) „ביומא דר״ה נסיק יצחק בלחודיה וקרי לעשו לאטעמא ליה תבשילין" דמשמע דבר״ה היה, ועיין ביאור הגר״א או״ח תקפ״ג סק״ח שכתב הטעם של אכילת תפוח בר״ה „ע״ש ופריו מתוק לחכי", וכמ״ש כריח שדה ומתרגמינן חקל תפוחים והיה בר״ה כידוע" : [י] ובב״ר (פ' סו) זה עשו ואלופיו, וכן פי' הרד״ק

תחת
מקורי רש״י: כו) מ״א ח לט. כז) תנחומא כ תולדות אות יז, ב״ר פס״ו ד. כח) במד' כד ט. כט) ב״ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ
עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה
עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא
הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל
בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ
יִהְיֶה׃ לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי
אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה
עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־
אָנִי אָבִי׃ לה וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ
בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ לו וַיֹּאמֶר

אונקלוס

אבוהי מן את ואמר אנא
ברך בוכרך עשו: לג ותוה
יצחק תוהא רבא עד
לחדא ואמר מן הוא
דיכי דצד צידא ואעיל
לי ואכלית מכלא עד לא
תיעול וברכתיה אף בריך
יהי: לד כד שמע עשו
ית פתגמי אבוהי וצוח
צווחא רבא ומרירא עד
לחדא ואמר לאבוהי
ברכני אף אנא (נ"י לי)
אבא: לה ואמר על אחוך
בחכמתא וקביל ברכתך:
לו ואמר יאות קרא שמה

אבן עזרא

ומברכיך (סא): לג מי אפוא. מי זה ואנה הוא (סב) שתי מלות (סג) [יא] וי"ו ואברכהו קמוץ (סד) בעבור היותו פועל עבר (סה) ואלו היה בפתח גדול היה לעתיד (סו): לה במרמה.

רש"י

יצא. זה יוצא וזה בא ל): (לג) ויחרד. כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו לא): מי איפוא. לשון לעצמו משמש עם כמה דברים. ד"א איפוא לב) איה פה מי הוא ואיפוא לג) הוא הצד ציד: ואכל מכל. מכל טעמים שבקשתי לטעום טעמתי בו לד): גם ברוך יהיה. שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו לה): (לה) במרמה. בחכמה לו): (לו) הכי קרא שמו.

קרני אור

וסלכ"ב, ויו"ת על בני קטורה: [יא] איפוא תיקון לשון הוא כמו איזו שבתלמוד אימא לי איזו (רשב"ם) איפוא עם אל"ף משמשת במקום אם כן, ועם ה"א משמשת במקום איה, וטעמו כאן א"כ שאתה הוא עשו מי היה זה שהביא לי ציד, וכן ,ולך איפוא מה תעשה" (למעט פ' לז) טעמו, א"כ מה תעשה לך, מה היא הברכה שתועיל לך (רע"ם) ולרש"פ (י"ע ת"א, חוב' כ, יר' ז.) אחר שהאריך לבאר מלת איפה, ואיפוא, יאמר ,ואם מטעם שאיננו יודע על איזה אופן יגביל שאלתו ויאמר ג"כ ,איפה" ועובה אותה כמקפת כהגבלה דרך כלל, ואם מטעם שהוא כ"כ במבוכה עד שאין לו מקום להגביל הדבר על סדר כראוי ויבחור ג"כ במלת ,איפה" ככולל כל ההגבלות במלה אחת וכפ"א, ומזה

יהל אור

תחת רבים, ושם פירושו ג"כ כ"א מהם, אף כשהוא יחידי יהיה בוטח ושאנן ככפיר הבוטח בכחו: (סא) ומברכיך ברוך כל אחד מהם, ואמר לשון יחיד על רבים, כדי שיהי' כולם בכלל, שאם ברכם או קללם דרך כלל יתכן שימלטו מהם אחדים, וכשהזכירם בלשון יחיד, לא ימלט אחד מהם, כי על כאו"א אמר: (סב) וכן כתב הרד"ק בשרש ,איף" תחסר וי"ו התוספות, ומשפטו מי ואיפוא, וכן ,שמש ירח עמד זבולה" (חבקוק ג יא) משפטו שמש וירח, ופי' הפסוק, מי הוא, ואנה הוא, הצד ציד ויבוא לי: (סג) ולדעתם היא מלה אחת מורכבת מב' מלות אי

פה, וכן פי' רש"י ז"ל בסופו, ועיי"ן כתב הרא"ם אין זאת המלה מורכבת מאיה ומפה רק היא לשון בפני עצמו, שהרי הוא משמש לכמה ענינים עיי"ש, והנה בכל ספרי הא' ז"ל נכתב בפי' הא' ז"ל איפה בה"א לא ככתוב ונראה שט"ס הוא וצ"ל באל"ף כמו בכתוב, ועיין ביאור רש"ד שהביא פ' הא' ז"ל פה על מלת איפוא באל"ף: (סד) הוי"ו קמוצה: (סה) כי היא וי"ו המהפכת מעתיד לעבר ודינה להיות בפתח ודגש אחריה ובעבור האל"ף שהיא גרונית נשלם בקמץ: (סו) כמו וָאֲבָרְכֵהוּ וְאַרְבֵּהוּ (ישעי' נא ב) ופי' הרד"ק שם כי

מקורי רש"י: ל) עיין תנחומא ב שם, ב"ר סו ה. לא) תנחומא א תולדות אות יא, ברכה אות א, תנחומא ב תולדות אות י ואות כב, ב"ר פ' סז א. לב) צ"ל ,ואיפה". לג) צ"ל ,איפה". (זכור לאברהם) ועיין קרני אור הפרס יא. לד) תנחומא א שם תנחומא ב תולדות אות כב ב"ר פס"ז ב. לה) ב"ר שם. לו) ב"ר פס"ז ד, וכן ת"א ויונ"ע, וכן הוא בפס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים

אונקלוס

יַעֲקֹב וְחַכְּמַנִי דְּנַן תַּרְתֵּין זִמְנִין יָת בְּכֵירוּתִי נְסִיב וְהָא כְּעַן קַבֵּיל בִּרְכְתִי וַאֲמַר הֲלָא שְׁבַקְתְּ לִי בִּרְכְתָא׃ לז וַאֲתֵיב יִצְחָק וַאֲמַר לְעֵשָׂו הָא רַב שַׁוִּיתֵהּ לָךְ (נ"י עֲלָךְ) וְיָת כָּל אֲחוֹהִי יְהָבִית לֵהּ

רש"י

לשון תימה הוא כמו לז) הכי אחי אתה שמא לכך נקרא שמו יעקב ע"ש סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא לח) למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים. אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכרתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה לט) : ויעקבני. כתרגומו וכמני ארבני. וארב מ) וכמן. ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי: אצלת. לשון הפרשה כמו מא) ויאצל : (לז) הן גביר. ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה מב) אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה

אבן עזרא

שלא דבר אמת (סו) [יב] : לך הכי. כמו אמת (סח) וכן „הכי אחי אתה" (למטה כט טו) : קרא. הקורא (סט) שמו יעקב (ע) : ויעקבני. כמו מרמה (עא) וכן „בעקבה" (מ"ב י יט) (עב), ויתכן היותו מגזרת „עקוב הלב" (ירמי' יז ט) (עג), והעקוב הפך המישור (עד) [יג] : אצלת לי. עזבת לי אצלך (עה), והוא מגזרת „ואצלתי מן הרוח" (במד' יא יז) (עו) [יד] : לך הן גביר שמתיו לך. בברכתי, גם כן נתתי לו בדבור (ע"ז),

יהל אור

„כי הוא מתיד במקום עבר כי וארבהו בשוא, וכן ואברכהו פתח הוי"ו שהוא במקום [illegible] עו"א: (סז) ר"ל [illegible] שאף שעיקר הענין היה נחשב אצל יצחק לזריזות, ובעבור זה לא כעס עליו, והדרבה שאמר גם ברוך יהיה, עכ"ז בהכרח הוצרך לדבר שקר ולומר אנכי עשו בכורך וזה יקרא מרמה : (סח) הה"א לאמתת הדבר כה"א „הראתה" (מ"א כא יט) וכן תיוב"ע „בקושטא" ואו"ת „יאות" ורש"י ז"ל פי' לשון תימה הוא זה וכן פי' הרשב"ם: (סט) פועל שלא נזכר שם פועלו : (ע) כי יעקב יש בו שני ענינים: (עא) וכן „כי כלהם עקב יעקב" (ירמי' ט, ג) : (עב) שפי' תרמית ומרמה : (עג) שפירושו עקש ועוות, שלב האדם הוא מעוקש ומעוות יותר מכל איבריו : (עד) מן הפ' „והיה העקוב למישור" (ישעי' מ, ד) ופי' הדרך המעוקל וקשה לעלות בו יהיה למישור : (עה) מענין אצל המזבח (ויקרא א טז) ופי' לא הנחת אצלך שום ברכה בעבורי, אלא הכל נתתלו, איך היה זה? (עו) וכן פי' הא' ז"ל שם, כטעם „אקח מאשר אצלך", וכן פי' הרמב"ן שם „כי אצילות בכל מקום לשון עכוב אצלו, כלשון „וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם" (קהלת ב יו"ד) „הלא אצלת לי ברכה" : (עז) פי' כי שם כתיב „ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים", והרמב"ן, לא מנעת אצלך שום ברכה בעבורי, ורש"י ז"ל פי' לשון הפרשה, וכן הרד"ק בשרש „אצל" הביא בסופו פירוש אחר

קרני אור

אמר „מי איפוא הוא הצד ציד" שמהמת החרדה ומבוכת נפשו ביהיה מרומה בתת הברכה לאחר לא ידע להבדיל שאלתו על הבדל, מי שוא ואיזה הוא ואיה הוא, ואיך נעשה הדבר, וכלל כל השאלות כולם בשאלת „איפה". „ולכה איפוא מה אעשה בני" כאלו יאמר שאיננו יודע שום זמן או מקום או ענין שממנו יצמח תרופתו וכו' ויסיים שם, ולהבדיל ביניהם תהיה מלת איפה הבלה כדרך שאלה תמיד בה"א, ואיפו או אפוא באל"ף או בוי"ו מענין קריאה פייטנית לסבות הענין בלי מוגבל : [יב] והכוה"ק השיג עליו בזה וכתב כי אין זה נכון, כי חלילה לנו לחשוד אבינו יצחק ולהאמים נפשו כשון חמור לדבר לה"ל ולגנות שום אדם אף שהוא אמת ושפיר ת"א ויונ"ע „בחכמתא", ועיקר שרשו לרס"פ בתי אותיות „רס" בהוראתו גבהות הדבר בערך אל הזולת ספק הבעלות, ולפי יסוד עיקר הוראתו נוכל לפרשו בין לרעה, והוא העלאת התחבולה שלא יבינה זולתו ערם לאתם לפועל להרע לאחרים, בין לטובה שמעליה תחבולותיו לטובת עצמו שלא יגיע לו בדרכו הטוב הפסד, ולא לרעת זולתו, כענין חכמת ערום הבין דרכו, ויהיה תרגום מרמה (איבערליגונג) : [יג] והרשב"ם פי' הכי קרא שמו יעקב בתמיה, שלמען אשר קרא שמו יעקב בשעת לידה בשביל שידו אוחזת בעקבי ונמלאת אני בכור והוא פשוט, וחי' לו ליטול פחות ממני, יטול פי שנים ממני: [יד] ואונקלס ויונ"ע תרגמו „שבקת" שפי' מלשון עזיבה, תרגום אשר לא עזב חסדו (רות, ב, כ) די לא שבק טיבותיה, וכדעת הא' ז"ל,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא
מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי: לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־
אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי
בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ
וַיֵּבְךְּ: לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה
מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל:
מ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ
תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ

אונקלוס

לעבדין ועיבור וחמר סעדתיה ולך הכא מה אעביד ברי: לח ואמר עשו לאבוהי הברכתא חדא היא לך אבא בריך לי אף אנא אבא וארים עשו קליה ובכא: לט ואתיב יצחק אבוהי ואמר ליה הא מטובא דארעא יהא מותבך ומטלא דשמיא מלעלא: מ ועל חרבך תיחי וית אחוך תפלח ויהי כד יעברון בנוהי על פתגמי אוריתא ותעדי

אבן עזרא

יש אומרים, כי אפוא עם אל"ף בסוף מלה אחת כמו עתה (עח): מ והיה כאשר תריד, כמו תרדה (עט) והם ב' שרשים (פ), וי"א כמו "אריד בשיחי" (תה' נה ג) (פא), והטעם כאשר תריד לשם (פב) ירחמך (פג): ופרקת. מגזרת מפרק הרים (מ"א יט יא) (פד), וכמהם "מפרקתו" (ש"א ד' יח) (פה), ויש בברכות אלו כמה שאלות קשות, אם הברכה היתה נבואה, איך לא ידע את מי יברך (פו), והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב, ברך את זה, ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני, ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה, ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא, וברכתו לא נתקיימה, גם אלה טעו כי הנה הכתוב אמר "וירא אליו ד'" (למעלה כו ב וכד), גם אמר דוד "ובנביאי אל תרעו" (דה"א טז כב) (פז), ואחרים אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו (פח) [טו], והנה הדבר היה בספק

רש"י

נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה רבו מג): ולכה אפוא מה אעשה בני. איה איפא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת. ה"א זו משמשת לשון תימה כמו מד) הבמחנים. *) השמנה היא מה). הכמות נבל: (לט) משמני הארץ וגו'. זו איטליא"ה של יון מו): ועל חרבך. כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' מז) כמו מח) ועמדתם על חרבכם בחרבכם מט) על צבאתם בצבאתם: והיה כאשר תריד. לשון צער כמו נ) אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה נא) ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו':

קרני אור

אחד מלשון ספקים עיי"ש: [טו] וכן בדרז"ל (נדרים פ"ו ב) לענין נדרה אשתו וסבור שנדרה בתו, נדרה בתו וסבור שנדרה אשתו הרי זה יחזור ויפר, כי הדברים שנאמרו לאיש

יהל אור

ואמר כי זאת הנתינה הוא בדבור: (עח) וזה הוא דעת אונקלוס שפי' "כען", ואם כה"א אז פי' איה פה והם ב' מלות, ודעת הח' ז"ל אם באל"ף הם ב' מלות (למעלה פ' לג): (עט) לשון ממשלה, ופי' כאשר תמשול, כלומר כשיבוא עת הממשלה לך, שישראל יעברו על התורה, ויפרקו מעליהם עול המצות, ופרקת עולו מעל צואריך, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג: (פ) "ריד" "ורדה" מנחי למ"ד ה"א, ומנחי העי"ן: (פא) ושרשו "רוד" לשון תלונה והתאוננות: (פב) פי' כשתריד בשיחך להשם מתגרת ידו, והיינו כשיעבוד בך בפרך ולא תוכל לסבול, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן: (פג) אז ירחמך הא-ל ופרקת עולו: (פד) וכן פי' הרד"ק בשרש "פרק" שהוא ענין שבר והפרדת דבר מדבר: (פה) ונקרא כן לפי שהוא עשוי פרקים פרקים, והם מתפרקים לעת הצורך בעת שחית הראש, גם הוא מלשון שבירה אבר מתפרק דבר מחבירו: (פו) עיין ברלב"ג וזכרו הר"ן ג"כ, ואחרי השאלות שהביא הרלב"ג סיים "מי יתן ואדע" עיי"ש, ועיין ברדי"א שאלה ח' ובהיתר השאלה שם: (פז) פי' בתחלה כתוב "ויוכח עליהם מלכים" וגם

מקורי רש"י: מג) קדושין כב ב מגילה טז א, סנהד' קה, א ב"ר שם. מד) במד' יג יט. *) שם שם כ. מה) ש"ב ג. מו) ב"ר פס"ז ו, ילקוט שם. מז) עיין רש"י שמות ו כ"ו, ושם "במקום אות אחת" (ז"ל). מח) יחז' לג כו. מט) שמות ו כ"ו. נ) תה' נה ג. נא) ב"ר פס"ז ז וכן ת"א ויוב"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אצלו (פט), כי כן אמר „הקול קול יעקב" (למעלה פ' כב) ובירך מי שיהיה מהם, כי בניו הי' שניהם (צ), וי"א איך אמר השם „ורב יעבוד צעיר" (למעלה כה כג), ג"כ אמר יצחק „ואת אחיך תעבוד" (צא) והגאון דחה זו השאלה בקנה רצוץ, בעבור שמצא „וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו" (למטה לו ו) (צב) והנה שכח „וישתחו ארצה שבע פעמים" (למטה לג ג) (צג), והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפלה היא, והשם שמע תפלתו, כי עיקר זאת הברכה על זרעם (צד) [טז], וישנים שלא הקיצו משנת האולת יחשבו, כי אנחנו בגלות אדום, ולא כן הדבר (צה) רק אדום היה תחת יד יהודה (צו), וכן כתוב „ויפשע אדום מתחת יד יהודה" (מ"ב ח כב) (צז) גם יואב הכרית כל זכר באדום (מ"א יא טז), ובעבור שהי' תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו (צח) והי' אומרים לבבליים „ערו ערו עד היסוד בה" (תה' קלז ז) (צט), ויותר היה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום מחרף אותם מרעתם (ק), וכן טעם שישי ושמחי בת אדום" (איכה ד כא) (קא), ג"כ „אל תשמח לבני יהודה" (עובדיה א, יב) (קב) [יז], גם בימי הורקנס הזקן שמם (קג) שומרי ירושלים, והכניסם בברית מילה (קד), גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלים באו נדודי אדום לעזור ליהודה, ואומה שהגלתנו היא מזרע כתים (קה) [יח] וכן אמר המתרגם „וצים מיד כתים" (במד' כד כד) (קו), והיא מלכות יון בעצמה כאשר פי' בס' דניאל (קז) [יט] והי' אנשים מתי מספר שהאמינו באמונה חדשה, וכאשר האמינו בימי קוסטנטין שחדש כל הדת ולא חיי בעולם שישמרו התורה החדשה חוץ

יהל אור

והם פרעה ואבימלך שאמר להם השם על דבר אברהם ויצחק „אל תגעו במשיחי" שפי' גדולי ונסיכי, כי הי' נכבדים אצל מלכים כאלו הי' מלכים משוחים, „ובנביאי אל תרעו", כי נביאים הי' והשם דבר עמהם, וכן אמר על אברהם, השב אשת האיש כי נביא הוא: (פח) וכן הוא בשאלה וי"ו לרדי"א כי הכל הולך אחר הכוונה עיי"ש בהיתר השאלה:

(פט) והירצו כי גם בעת הברכה היה בספק אצלו והכיר הקול קול יעקב, והיתה מיד הכוונה אם הוא יעקב יהיה הוא המבורך: (צ) ואם השוה עי' המתנה את יעקב הפשוט כעשו הבכור דבריו קיימים: (צא) ורעת אלה האומרים היא כי אנחנו רואים היפך לזה, והנה לא נתקיים ורב יעבוד צעיר, ולא את אחיך תעבוד, והח' ז"ל סותר את דבריהם למטה: (צב) א"כ ניכר אשר עשו יהיה עבד, והרב יעבוד עבודת הצעיר ע"כ הלך מארץ כנען: (צג) א"כ לא נתקיים הברכה כדעת הפי' הזה: (צד) והברכה אינה צריכה להתקיים תיכף ואם יתקיים לכמה דורות הברכה מקוים, וכן פי' הרמב"ם (דבר' ז יב): (צה) עיין (למעלה יו"ד ד הערה ב) מה שהבאתי משיטה ראשונה שכתב הח' ז"ל ג"כ „כי אנחנו בגלות בני יפת ולא בגלות אדום": (צו) ונתקיים זה כל ימי דוד ושלמה ורחבעם ואביה ואסא מלכי יהודה שלא היה מלך באדום אלא נציבים מתחת ידי מלכי יהודה: (צז) כי תחת מלכי יהודה הי' עד היום ההוא ולא היה בהם מלך אלא מלכי יהודה הי' נותנים עליהם נציב, והוא היה להם מלך, ומפני עונות יהורם פשעו מתחת ידו: (צח) הי' שמחים במפלת ישראל: (צט) וגם שם פי' הח' ז"ל „כי אנשי רומא הם יונים בראיות": (ק) וכן כתב הח' ז"ל (תה' שם) „והחרפה שהי' האדומיים מחרפים את ישראל יום שנלכדה ירושלים ונשרף ההיכל על יד הכשדים היתה קשה לישראל יותר מצרתו": (קא) ופי' שם הח' ז"ל, כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתו שמחו: (קב) הכתוב יאמר שם „ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם", ופי' הח' ז"ל שם „כי זאת הנבואה על אדום, וכבר פירשתי בס' דניאל כי אין ישראל בגלות אדום": (קג) פי' שם אותם: (קד) ובבת"י נוסף „על כרחם", וכן כתוב בס' יוסיפון בן גוריון פ' כ"ח שנכלם בכלל מילה: (קה) והם הרומיים ונספרים המדויקים הגי' „ורומי שהגליתנו": (קו) ותרגם „וסיען יצטרחן מרומאי" וכן כתב הח' ז"ל שם „וכבר ביארתי בס' דניאל כי מלכות יון וכתים אחת היא והיא החיה השלישית": (קז) וכן כתב הח' ז"ל (למעלה טז יב) כי במראות דניאל (דניאל ז פסוק ג ד ה ו ז) קרא לשלשה מלכיות הראשונות בשם בבל, פרס, ויון, ודעת הח' ז"ל כי הכתים הם הרומיים, והיא מלכות יון בעצמה הן בממשלתה והן באמונתה, והיא המלכות השלישית וחשב מלכות ישמעאל למלכות הרביעית (שם פ' יד) והיא החיה הרביעית שראה דניאל:

קרני אור

אחד בחזקת אים אשר לא יועילו כלום: [טז] ועיין ברלב"ג שכתב, שלא יתכן שתהיה זאת הברכה תלוי' ובקשה מהשם ית', והרדי"א רצה לפרש שהברכות הם דבר מורכב מהתפלה ומהגדת העתידות, שהנבואה ירצה שעתיד להיות ויתפלל אל השם שירבה הטובה וירחק הנזק מהמתברך ההוא, ופ"ז כתב בעצמו שהוא באמת בלתי מספיק, אבל אמיתת הענין שהמברך אינו אלא כלי וכהסתלק הכלי איסתלק השפעה שכבר נעשה ולזה חרד יצחק חרדה גדולה, ואמר מי איפוא הוא וגו', כאומר אין בידי להפסיק ולהסיר השפע ההוא שכבר נשפע על ידי, ולזה אמרו ולכה איפוא מה אעשה בני עיי"ש: [יז] ואין כן דעת הרד"ק שם, וסיים כי הח' אע"פ שהבין זה כאורכו בית רצון שהי' בני אדום מריעים לישראל בגלותם ע"י נבוכדנצר: [יח] וכן אז"ל (מגילה ו ב) אמר עולא איטליא של יון זה כרך גדול של רומי, הנך רואה שקראו יון וקראוהו רומי: [יט] והרמב"ן השיג עליו, וכתב כי המלכות הרביעית הם הרומיים, וכן הרדי"א (מעיני הישועה מעין ח תמר, ה) ישיג עליו ויאמר „וכבר חשב הראב"ע שהחיה הג' אשר דמה לנמר תכלול יון ורומי, כי היונים התאחדו עם הרומיים, ושהחיה הד' תרמוז אל הישמעאלים, והשתדל הח' להסכים כנויי מלכיות הישמעאלים, כפי מה שקראו בחומתם עלי אדמות, כדי לסגירם למספר עשרה מלכיות, לישב מאמר וקרניין עשר לה, והוא שאמת מאמר זה בלתי מתישב בכתובים, כי הנה יון ורומי לא נכללו בשום מלכות בשום זמן, וחז"ל קבלו האמת שהחיה הד' היתה רומזת למלכות רומי שהיא זאת הממשלה שבאה אחרי ממשלת יון, כי כמו שהפרסיים באו אחרי הבבליים והכניעום וכבשום, והיונים אחרי הפרסיים, כן רומי באה אחרי יון ונלחם בו וכבשו, וגם על א"י כך היה ממשלתם כסדר הזמנים, בתחלה הבבליים, ואח"כ הפרסיים, ואחריהם היונים, ואחריהם הרומיים, ואמנם הישמעאלים כבר זכרתי שהם נכללים במלכות רומי ואומת אדום, וכן פי' רש"י והרמב"ן ז"ל; והרמב"ם ג"כ באגרותיו שהחיה הד' נאמרה

וכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עָלוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃ מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו
אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרֲכוֹ
אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי
אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי׃
מב וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו
בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא
לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו
הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ
לְהָרְגֶךָ׃ מג וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי
וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃
מד וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד
אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ מה עַד־

אונקלוס

נִירֵהּ מֵעַל צַוְרָךְ׃ מא וּנְטַר
עֵשָׂו דִּבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל
בִּרְכְתָא דִּי בָרְכֵהּ אֲבוּהִי
וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּהּ יִקְרְבוּן
יוֹמֵי אֶבְלֵי דְאַבָּא וְאֶקְטוֹל
יָת יַעֲקֹב אֲחִי׃ מב וְאִתְחַוָּא
לְרִבְקָה יָת פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו
בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלַחַת וּקְרַת
לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא
וַאֲמַרַת לֵהּ הָא עֵשָׂו אֲחוּךְ
כְּמַן לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃ מג וּכְעַן
בְּרִי קַבֵּל מִנִּי וְקוּם אִזֵיל
לָךְ לְוַת לָבָן אֲחִי לְחָרָן׃
מד וְתִתֵּיב עִמֵּהּ יוֹמִין
זְעִירִין עַד דְּיִתוּב רוּגְזָא
דַּאֲחוּךְ׃ מה עַד דְּיִתוּב

אבן עזרא

מאדומיים (קח) [כ], ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים, ואין בהם מי שהוא מזרע ישמאלים כי אם מתי מעט (קט)׃ מא וישטום. נטר איבה (ק) וכן "וישטמוהו" (למטה מט כג) (קיא)׃ ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו (קיב) [כא] וי"א על דרך נבואה היה (קיג) והראשון קרוב׃ מב מתנחם. מגזרת נחמה (קיד) והטעם זאת היא נחמתו שיוכל להרגך (קטו) [כב] והגאון אמר מגזרת וועי"ד בלשון ערבי (קטז)׃ מד ימים אחדים. כמו "ימים תהיה גאולתו" (ויקרא כה כט) שנים מועטות (קיז) והאחדים

רש"י

(מא) יקרבו ימי אבל אבי. כמשמעו שלא אצער את אבא נב) ומ"א לכמה פנים יש נג)׃ (מב) ויגד לרבקה. ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו נד)׃ מתנחם לך. נחם על האחוה לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך׃ (מד) אחדים. מועטים׃

קרני אור

על רומי׳׃ [כ] ושד"ל השיג ע"ז וכתב "כי הרומאים שהאמינו בדת החדשה הי׳ יהודים ויונים ורומיים לא אדומיים ושם אדום הוא כנוי לרומיים ולעמים אחרים אלך שהי׳ כימים ההם תחת ממשלת הרומיים"׃ [כא] וכתב ע"ז הרמב"ן, ואין צורך כי ההסכמה בדבר אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אעפ"י שיש בה דבור בשפתים ע"ש. ושד"ל פי׳ הכוונה שלא אמר זה לכל אדם, כדי שלא יודע הדבר לאביו ולאמו, ומ"מ גילה דעתו לקצת מאוהביו, עד כי נודע הדבר לרבקה׃ [כב] והרד"ק פי׳, כאלו קיבל תנחומין על מיתתך כי חושב להרגך, או מתנחם על מיתתו

יהל אור

(קח) וכן הרומיים קבלו אמונתם מאדומים שנמלאו בתוכם, ולכן נקראים בשם אדום׃ (קט) רק לפי שהם קיבלו אמונתם מישמעאל נקראו על שמם׃ (קי) וכן ת"א ויונ"ע "ונטר"׃ (קיא) פי׳ ׳בלב׳׃ (קיב) וכן פי׳ הרלב"ג׃ (קיג) וכן הוא דעת חז"ל (ב"ר פ׳ סז) אמהות נביאות הי׳, ורבקה היתה מן האמהות׃ (קיד) וכן פי׳ רש"י ז"ל׃ (קטו) וכן ת"א ויונ"ע "כמין לך" ולא תרגמו לפי משמעות לשון המקרא ופי׳ ענין הפסוק הוא מולא נחמה בעצמו בשביל הנקמה שהוא חושב לעשות בך, ולדעתם הוראת "מתנחם" היא כהוראת ההתפעל בכמה מקומות שמראה עצמו במה שאין בו כמו "מתעשר" "מתרושש", אף כאן מראה עצמו לך מנוחם על הברכות והוא מארב כדי שלא תשמור ממנו׃ (קטז) עיין (למעלה ו ו) ובביאורי שם׃ (קיז) ואינם אחד ימים, רק אחד שנים

מקורי רש"י׃ נב) ב"ר פס"ז ח וכן ת"א ויונ"ע. נג) עיין ב"ר שם. נד) ב"ר שם ש"ע ס׳ ק"ס ד (הול׳ רש"ב) וכן תיונ"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת
אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ
מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם
אֶחָד׃ מו וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק
קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־
לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת
כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃
כח א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ
אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח
אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ ב קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה
אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־

אונקלוס

דּוּגְזָא דַאֲחוּךְ מִנָּךְ וְיִתְנְשֵׁי
יָת דִּי עֲבַדְתְּ לֵהּ וְאֶשְׁלַח
וְאֶדְבְּרִנָּךְ מִתַּמָּן לְמָה
אֶתְכַּל אַף תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא
חָד׃ מו וַאֲמַרַת רִבְקָה
לְיִצְחָק עָקִית בְּחַיַּי מִן
קֳדָם בְּנַת חִתָּאָה אִם
נְסִיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנַת
חִתָּאָה כְּאִלֵּין מִבְּנַת אַרְעָא
לְמָה לִי חַיִּין׃ א וּקְרָא
יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרִיךְ יָתֵהּ
וּפַקְדֵהּ וַאֲמַר לֵהּ לָא תִסַּב
אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ ב קוּם
אִיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית
בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְאִמָּךְ

רש"י

(מה) למה אשכל. אהיה שכולה משניכם. לימד על הקובר את בניו שקרוי שכול וכן ביעקב אומר נה) כאשר שכלתי שכלתי: גם שניכם. אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה שביום אחד ימותו כמו שמפורש בפ' המקנה לאשתו נו): (מו) קצתי בחיי. מאסתי בחיי: (ב) פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל. כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה ה"א בסופה א):

אבן עזרא

פחותים מעשר (קי"ח) [כנ]: מה למה אשכל. פחדה שמא יהרוג זה את זה, או יהרגוהו, אם יהרוג אותך (קי"ט), ויש דרש שביום אחד מתו שניהם (ק"כ): מן קצתי בחיי. כמו הפוך (קכ"א) [כד] וכן „נעלה ביהודה ונקיצנה" (ישעי' ז ו) (קכ"ב) וכן אמר הכתוב „אשר אתה קץ" (שם שם טו) (קכ"ג) וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עיד את אחיו, וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען

יהל אור

שנים עד שישכח: (קיח) ולפי שהאחד הוא תחלת המספרים, והוא המעט שבמספרים יכנה הדבר המועט באחד, וכן „ימים אחדים" (למטה כט כ): (קיט) ויהיה פי' למה אשכול משניכם ביום אחד, והקובר את בניו קרוי שכול, כמו „ואני כאשר שכלתי שכלתי" (למטה מג יד): (קכ) הוא בגמ' (סוטה יג א) שקל קולפא (פי' חושים בן דן) מחייה ארישיה נתרן עיניה, ונפלו כארעא דיעקב וכו' וקאמר שם ואע"ג דמיתתן לא ביום אחד הואי, קבורתן מיהא ביום אחד הואי, ועיין תוס' (גיטין נה ב ד"ה „ביהודה") שכתב „שמסורת בידם מאבותם שיהודה הרג עשו דכתיב „ידך בעורף אויביך" (בראשית מט, ח) ותניא נמי בספרי „ידיו רב לו" בשעה שהרג את עשו": (קכא) שני שרשים יש לו „לוק" „וקוץ" ופירושם אחד, וכן פי' הה' ז"ל (במד' כב כב) על פ' „ויקץ מואב" כמו הפוך, ור"ל שפי' כמו לוקה, שגרשו „לוק" וכן ת"א „עקית", ויונ"ע תרגם „איתעקית" ורש"י ז"ל פי' מאסתי בחיי: (קכב) פי' כמו הפוך, ונאיקנה עד שילוקו מפניו: (קכג) ובולם ענין לוקה ולרה:

קרני אור

בעבורך אם יוכל להרגך, אינו חושש אם יהרגוהו אח"כ, והכוה"ק פי' מתנחם, לשון מתפאר ומתהלל, כי מסדרי התפלות שמבו לשון נחמה לענין זה, כי סדרו בקדיש ברכתא, תשבחתא ונחמתא, הנה כללו לשון נחמה בעניני שבח ותהלה, והא' האמיתי ר"ש פלעסנער הראה דוגמתו בלשון ערבי: [כג] ובב"ר (פ' סז ילקוט רמז קטז) מה להלן אחדים ד' שנים, אף אחדים שנאמר כאן ז' שנים,. וע"כ הי' אלל יעקב הו' שנים כימים אחדים, מפני שאמו לותה עליו כן, ועיין עקידה שער כה, וכלא"ס: [כד] קוץ הפוך

למטה

מקורי רש"י. נה) למטה מג יד. נו) סוטה יג א. א) יבמות יג ב, ירושלמי יבמות פ"א ה"ו, ב"ר פ"ג ג. פס"ת ח, פס"ו ב, שו"ט מזמור ט, ילקוט רמז סד, ורמז קיז, ורמז קמה, וכן הוא רש"י תה' ט יח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי
אִמֶּךָ׃ ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ
וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃ ד וְיִתֶּן־
לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ
אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי
ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ
פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל
הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃
ו וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־
יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם
לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ
אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח
אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ מפטיר ז וַיִּשְׁמַע
יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ
פַּדֶּנָה אֲרָם׃ ח וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת
בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃

אונקלוס

וְסַב לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא
מִבְּנַת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃
ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ
וְיַפְּשִׁנָּךְ וְיַסְגְּנָךְ וּתְהֵי
לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין׃ ד וְיִתֵּן
לָךְ יָת בִּרְכְּתָא דְאַבְרָהָם
לָךְ וְלִבְנָיךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ
יָת אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי
יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ ה וּשְׁלַח
יִצְחָק יָת יַעֲקֹב וַאֲזַל
לְפַדַּן אֲרָם לְוָת לָבָן בַּר
בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא
דְרִבְקָה אִמֵּהּ דְּיַעֲקֹב
וְעֵשָׂו׃ ו וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי
בָרֵיךְ יִצְחָק יָת יַעֲקֹב
וְשַׁלַּח יָתֵהּ לְפַדַּן אֲרָם
לְמִסַּב לֵהּ מִתַּמָּן אִתְּתָא
כַּד בָּרֵיךְ יָתֵהּ וּפַקֵּיד
עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא תִסַּב
אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃
ז וְקַבֵּיל יַעֲקֹב מִן אֲבוּהִי
וּמִן אִמֵּהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם׃
ח וַחֲזָא עֵשָׂו אֲרֵי בִישָׁא
בְּנַת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק

רש"י

(ג) ואל שדי. מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן ברכות האמורות לך (בשבילך) ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו. איני יודע מה מלמדנו: (ו) וישמע יעקב. מחובר לענין שלמעלה וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך

אבן עזרא

סתרי טעמי

והלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת (קכד) גם מחלת (קכה) כמו יתרו שהוא על דעתי חובב (קכו) [כה]:

יהל אור

(קכד) למטה (לו ג) קורא אותה בשמת: (קכה) ושם קורא אותה מחלת, כי הי' לה שתי שמות: (קכו) כן פי' הח' ז"ל (שמות ב, יח, יח, א):

קרני אור

לכ"ת הוא גיעול נפש ובגלה לדבר, וסמוך למפני, הוא מלימת מות: [כה] כשראה עשו כי רעות בנות כנען בעיני אביו, והלך ולקח את מחלת בת ישמעאל. הוסיף עוד לכבוד אביו, ויכר את בשמת בת אילון מנכירה וקראה עדה, לומר כלה מנכירה, תרגום „סרה" „עדה" וישנה את שמה וקראה מחלת, ולמחלת בת ישמעאל קרא בשמת, כי מחלת גם גרום, כמו מחלת לב, ובשמת שם טפים, וכבן יתיעבו במקראות כולן (רו"ם):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ט וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ססס

אונקלוס: ...אֲבוּהִי׃ ט וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת יִשְׁמָעֵאל וּנְסֵיב יָת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בַּר אַבְרָהָם אַחְתֵּהּ דִּנְבָיוֹת עַל נְשׁוֹהִי לֵהּ לְאִנְתּוּ׃ ססס

קי"ז פסוקים. על"ו סימן. ומפטירין בתרי עשר משא דבר ה' במלאכי סימן א׳׃

רש״י

פדנה ארם וכי רעות בנות כנען והלך גם הוא אל ישמעאל ב) : (ט) אחות נביות ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואיה והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב באותו פרק בן ס"ג ג) שנים שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב. שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ס׳ שנה בלדת אותם הרי ע"ד ושנותיו היו קל"ז שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳ נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואחר כך הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף היה שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ ויוסף בן ל׳ שנה היה כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט׳ שנים. ז׳ של שובע וב׳ של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה. צא וחשוב י"ד שנה שלפני לידת יוסף ול׳ של יוסף וט׳ משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו היה בן ס"ג הרי קט"ז והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים ד) (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפירש יעקב מאביו ולא כבדו והם כ׳ שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ה) ויבן לו בית ולמקנהו עשה סוכות ופי׳ רז"ל ו) מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך דבית הוה בימות הגשמים וסוכות הוה בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל מספירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שמם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן) : על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות ז) : חסלת פרשת תולדות

אבן עזרא

ט אחות נביות. נכבד היה מכל אחיו (א) או שהי׳ לישמעאל נשים רבות (ב) [א] וזאת היתה אחות נביות (ג) : חסלת פרשת תולדות:

יהל אור

(א) והרשב"ם פי׳ לפי שהיה ראשון שבבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות, וכן "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן" (שמות טו, כ) לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן : (ב) ובתיוב"ע (למעלה כא כא) שהי׳ לו שתי נשים, ובכ"י הגי׳ "בנות רבות" : (ג) פי׳ שהי׳ לישמעאל נשים רבות ואשתו הראשונה הולידה נביות ומחלת, ולזה ייחס נביות למחלת שהיה אחיה מאב ואם, משא"כ שאר האחים שהי׳ מאב דווקא : חסלת פרשת תולדות

קרני אור

[א] עיין יהל אור (וכן הוא בפדר"א פ׳ ל) רק יש שינוי שם בשמה של הראשונה שלפי הפדר"א היתה שמה "עיפה" ובתרגיוב"ע "עדישא" ובילקוט רמז לה הגי׳ "עשיה": חסלת פרשת תולדות

כי

מקורי רש"י: ב) ב"ר פס"ז יג. ג) ב"ר פס"ח ה מגילה יז א כד"ע פ"ב ובפדר"א פ׳ לה כן ע"ז שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו ועיין בפי׳ הגרד"ל שם אות כח. ד) עיין מגילה שם, כד"ע שם. ה) למטה לג יז. ו) מגילה שם. ז) וכן הוא בפס"ז ובמדרש אגדה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ
חָרָנָה׃ יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם

י וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא
דְשָׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן׃
יא וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבָת

אבן עזרא

י אמר הגאון, כי וילך חרנה. ללכת (ד) [ב], ואיננו רק כמשמעו (ה) [ג] ושב לבאר (ו) מה שפגע בדרך (ז), ולא הלך ביום אחד, כי בדרך לן (ח) [ד]: יא ושעם פתחות בי"ת במקום. דברי משה, והטעם במקום הידוע היום (ט) [ה], וכן אמר הושע "ושם ידבר עמנו" (הושע יב ה) כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש, והוא היה בבית אל (י) ואמר לשון רבים (יא) בעדו ובעד עמוס, ובספר עמוס מבואר (יב) ועל דרך הפשט לא יתכן להיות ויפגע, כמו "אל תפגע בי" (ירמיה ז טז) (יג) [ו] כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום (יד) [ז] ואל תשים לבך לדרש ממקום אחר (אסתר ד

רש"י

(י) ויצא יעקב. ע"י ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב ח) וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון: ויצא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה ט) וכן ויצא מן המקום י) האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום. לא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו יא) וירא את המקום מרחוק: ויפגע. כמו יב) ופגע ביריחו ופגע בדבשת ורבותינו

קרני אור

[ב] הגאון ורש"י ז"ל חשבו שאמרו וילך חרנה, שהגיע לחרן, ואינו כן, כי ההליכה תאר לתנועה, וכל עוד שהאדם מתנועע יקרא הולך למקום, וכשיגיע שם יקרא בא, כי הביאה היא תואר להגעה, וההליכה לתנועה, וא"כ פי' כפשוטו, שהתנועע יעקב לחרן וכהיותו הולך שמה ויפגע במקום (רד"א) אין צורך לפרש ללכת, כי אין וילך חרנה, כמו ויבא חרנה, שיהיה כוונת המאמר שכבר היה בחרן, וגם אין וילך כולל דוקא כל ההליכה מבאר שבע לחרן, כ"א מקצת ההליכה, ופי' וילך לצד חרן, וגם הודיע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז (רמ"ד) וכן פי' הרשב"ם ז"ל: [ג] עיין בהא"ס מה שטען ע"ז: [ד] ודעת רז"ל (חולין צא ב, סנהד' צה ב, ב"ר פ' סח) שקפצה לו הארץ וביאתו יום בא, וכן תיוב"ע, ואמרו ז"ל מקרית ארבע עד חרן מהלך שבעה עשר יום ובשתי שעות קפצה הארץ ליעקב (עיין פדר"א פ' לה וכפי' הגדל שם לא): [ה] וברז"ל (חולין צא ב) כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי עיי"ש כל המאמר, ודעתם כי במקום ההוא רמז למקום אשר רמזו אליו התורה באמרה במקומות רבים אל המקום אשר יבחר ד', והוא הר המוריה שבנה בו ביהמ"ק, והרד"ק פי' ונפתחה בי"ת במקום לידיעת המקום שהי' שנים שם הבאים מבאר שבע, ומד"ל פי' ויפגע במקום, במקום שפגע בעפ"י שלא היה מקום ללון עד שהוצרך לתת ראשו על האבנים, ולפיכך הוסיף וישכב במקום ההוא להגיד לענו: [ו] כן הוא דעת רז"ל (ברכות כו ב, סנה' צה ב, סוטה יד א, תענית ז, ב) שהוא לשון תפלה, ודעת הא' ז"ל שהוא לשון פגישה, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א "וערע": [ז] כן דרשו ז"ל (ב"ר פ' סח, ילקוט רמז קיז, שו"ט מזמור צ, א, "מעון אתה היית לנו") שנקראת

יהל אור

(ד) כי וילך חרנה משמע שבא לחרן, וזה אי אפשר שהרי אח"כ כתיב ויפגע במקום, וזה היה קודם ביאתו לחרן, לכן פי' וילך חרנה ללכת, יצא ללכת לחרן, בעבור שאח"ז יספר מה שקרה לו בדרך, וכן פי' רש"י ז"ל: (ה) והמק"ח לא גרס תיבת "רק" וגירסתו "ואיננו כמשמעו" לפי שאמר אח"כ שלן בדרך קודם שמצא אנשי חרן; ואחר שסיפר ההליכה שב לבאר מה שפגע בדרך: (ו) ובכ"י הגי' "ולפי דעתי אחר שספר ההליכה שב לבאר" וזה נכון: (ז) והכתוב יספר המקום שנסע משם והמקום שבא לשם ואח"כ חוזר לספר מה שקרה לו בדרך, והרד"ק פי', כן הוא מנהג הכתוב לקחת תחלת הדברים וסופם ומניח אמצעיתם, וכן ויקם "וילך אל ארם נהרים" (למעלה כד, י) ולא הלך ביום אחד, וכן "צמח בלי יעשה קמח" (הושע ח, ז) והניח הפעולות האמצעות, כי הולך הכתוב בספור אל הכונה: (ח) שהרי כתוב "ויפגע במקום וילן שם" קודם בואו לחרן: (ט) ונפתחה הבי"ת לידיעת המקום שהיה ידוע בימי משה: (י) ותחלת הפ' "וישר אל מלאך ויכל בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו" ופי' שם הא' ז"ל "וטעם בית אל ימצאנו כשובו מאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בבית אל פעמים הנה המקום שער השמים, ע"כ התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בבית אל שהוא מקום מלכותו", וע"כ אמר במקום, במקום הידוע בימי משה: (יא) פי', הושע שאמר לשון רבים "שם ידבר עמנו": (יב) אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש (עמוס א א) ואח"כ כתיב (שם ה ה) ואל תדרשו בית אל, ואמציה אמר אל עמוס "ובית אל לא תוסיף עוד להנבא" (שם ז יג): (יג) שפי' שם ענין תחינה ובקשה: (יד) ונמצא רק כדרז"ל עיין קרני

מקורי רש"י: ח) לעיל פ' ו. ט) ב"ר פס"ח ו, רות רבה פ"ב, ילקוט קי"ז, וכן הוא בפס"ז ומדרש אגדה. י) רות א. יא) לעיל כב. יב) יהושע טז ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם

אונקלוס

תַּמָּן אֲרֵי עַל שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי אִסָּדוֹהִי וּשְׁכֵיב בְּאַתְרָא הַהוּא׃ וַחֲלַם וְהָא סֻלְּמָא

רש"י

פירשו יג) לשון תפלה כמו יד) ואל תפגע בי ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה טו): כי בא השמש. היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם. כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם טז): וישם מראשותיו. עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות יז) התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת יח) וזהו שנאמר יט) ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: וישכב במקום ההוא. לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל

אבן עזרא

יד) (טו) כי איננו כלל על השם (טז) ומלת אחר לעד (יז): מאבני המקום. טעמו אחת מאבני המקום (יח) [ח]: מראשותיו. לשון רבים (יט) [ט] כמו „מרגלותיו" (רות ג ד ויד) (כ) [י], והתימא מרב שמואל (כא) שערב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה (כב) [יא]: יב ודרך סלם להיות

יהל אור

קרני אור, וכן אמר הה' ז"ל בהקדמתו לאסתר „וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו": (טו) הכתוב באסתר, ושם לא נמצא שום שם משמותיו ית', אם לא נאמר אשר נרמז במלת „ממקום אחר": (טז) וכן כתב הה' ז"ל בהקדמתו לאסתר „ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר, וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי קדש רק נקרא מעון שהוא לעולם נבוה" וביאר דבריו שם, כי מלת מעון תאמר על עולם העליון, אבל מלת מקום תאמר על העולם השפל, וחלילה לדמותו למקום: (יז) וכן כתב הה' ז"ל שם „ועוד מה טעם למלת אחר" כי אין אחר עמדו ואין עוד מלבדו: (יח) וכן פי' הרד"ק והרלב"ג והרדו"א, וכן הוא בתוס' (חולין צא ב) ד"ה „כתיב" כלפי פשוטו יש לפרש בלקח אבן אחת מאבני המקום: (יט) האחד הוא מראשה בפלס מכשלה מזמרה, מקטרה (ן' מלך) ובא ... השם ... הזה בהגעת האל"ף והמ"ם נוספת לצורך השם מאותיות האמנתיו"ן כי היא נקודה בשו"א, ופי' תחת ראשו ועם שהוא אחד בא בלשון רבים (רש"ד): (כ) ופי' שם הה' ז"ל „כמו רגליו, וכן בדניאל (י"ד ו) פי' ג"כ כמו רגליו, וכן פי' שם רס"ג „על כן טעם המפרש כי הוא כסא יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תחת הראש": (כא) הוא ר' שמואל בן חפני גאון, והה' ז"ל הזכירו בהקדמתו על התורה בדרך הראשונה וז"ל שם גם ר' שמואל בן חפני, אסף רוח בחפניו בפ' ויצא יעקב ברוב עניניו עיין שם בביאורי: (כב) מזה נראה שדעת הה' ז"ל ג"כ שהחלום היה חלום

קרני אור

השם מקום מפני שהוא מקומו של עולם, ובפדר"א (פ' ל) „מפני שבכל מקום שהצדיקים שם נמצא עמהם" (ובשמ"ר פמ"ה ותנחומא תשא סי' כז) „הנה מקום אתי אתי טפלה לי, ואין אני טפל לאתר", והראשונים הבאתנו בכנוי הוא לרוב כבדנו מהספקת לשונו או מהפוכו, „הלוגו של מקום" „הכעיסו למקום" „המקום מתאה": [ח] ורז"ל דרשו (חולין צא ב פדר"א פ' לה ב"ר פ' סח שו"ט מזמור צא) שכולן נבלעו באחד (שנעשו כולן אבן אחת) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן רו"ה ישיג על מפרשי הפשט ודעתו כדעת רבו"י מרז"ל, ויאמר כי לפירוש מפרשי הפשט הי' לו לכתוב, ויקח אבן וישם מראשותיו, דוגמת „ויקחו אבן וישימו תחתיו" (שמות יז יב), רק פי' שלקח רבים מאבני המקום ועשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות, ויבא ראיה מן מלת מראשותיו, כפי' הדברים הנתונים סביבות הראש: [ט] אמרו חכמי הרפואה, כי הראש יש לו שני צדדין, צד ימין וצד שמאל, והטבע חבר ודבק האחד אל האחד בעצמות שיש בהם פגימות קטנות כמגרה ונכנסות אלו תוך אלו, והם משולבים איש אל אחיו, ובעבור זה יקרא כתב בחלקי הראש, וגם נברא פלס הראש נקוב כנקבים דקים כמו הכברה בעבור יצא העשן מהם, ונברא כך לפי שאם יקרה לאחד מהם נזק, שלא ינזק האחר, כי אם יהיה כולו עצם אחד, והוזק קצתו נוזק כולו, ועוד בעבור שלא יכבד על המוח, שאם יהיה הראש מעצם אחד יכבד על המוח, ובעבור זה נבראו חלולים ומשולבים לתועלת הנזכרות, ולפיכך אמר מראשותיו לשון רבים:

[י] וכבר הבאתי דעת רו"ה שישיג על מפרשי הפשט, ופי' בטעם מראשותיו הדברים הנתונים סביבות הראש, ויביא ראיות ע"ז עיי"ש, וכיים, ולכן הנכון כמו בפי' רז"ל. וכן רש"י ז"ל, שלקח רבים מאבני המקום ועשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות, וכמוהו מרגלותיו מה שסביב הרגלים, כ"א נאמר שטעם מרגלותיו מה שתחת הרגלים א"כ מה טעם גילוי מרגלותיו האמור ברות (ג, ד) ולא היה שם גילוי, גם מה שנאמר (דניאל י"ד ו) „ומרגלותיו כעין נחשת קלל", נראה שטעמו מה שסביב לרגליו שלא כפי' הראב"ע שאמר מרגלותיו כמו רגליו, ומצאתי סעד לדבריו (זהר ויצא דף קמז ב) „מאי מראשותיו אי תימא כמאן דשוי תחות רישיה לא, אלא מראשותיו לארבע סטרין דעלמא", ושד"ל פי' כי הוראת מראשותיו מקום שתחת הראש ומה שאצל הראש מכאן ומכאן, וכן מרגלותיו במקום שתחת רגליו, וישיג על רו"ה וכתב כי בזה לא צדק באמרו כי השם הזה נופל על הדברים הנתונים סביבות הראש לא תחתיו, וגם מאגדת רז"ל שהביא רש"י זאת אומרת עלי יניח צדיק ראשו, נראה ברור שגם סבינו כי מלת „מראשות" כולל גם מה שהראש מונח עליו: [יא] וכן בפס"ז

מקורי רש"י: יג) ברכות כו ב סנהד' צה ב תנחומא ב ויצא אות ד ב"ר פס"ח ט. יד) ירמי' ז. טו) חולין צא ב סנהד' שם ב"ר שם תנחומא א ויצא אות ג. טז) ב"ר פס"ח י חולין שם סנהד' שם. יז) ב"ר פס"ח יא. יח) תנחומא א ויצא אות ה, תנחומא ב ויצא אות ד, חולין שם, ועיין פדר"א פ' לה. יט) פ' יח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה
וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים
בּוֹ: יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ
וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה
שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ:
יד וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ

אונקלוס

נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁהּ מָטֵי
עַד צֵית שְׁמַיָּא וְהָא
מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ סָלְקִין וְנָחֲתִין
בֵּהּ: יג וְהָא יְקָרָא דַיְיָ
מְעַתַּד עִלָּוֹהִי וַאֲמַר אֲנָא
יְיָ אֱלָהֵהּ דְּאַבְרָהָם אֲבוּךְ
וֵאלָהֵהּ דְּיִצְחָק אַרְעָא דִּי
אַתְּ שָׁרֵי עֲלַהּ לָךְ אֶתְּנִנַּהּ
וְלִבְנָיךְ: יד וִיהוֹן בְּנָיךְ
סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְאַרְעָא

אבן עזרא

סמל (כג), או על מספר סיני (כד) דרש הוא, והר"ר שלמה הספרדי (כה) אמר כי סלם רמז לנשמה העליונה, ומלאכי אלהים מחשבות החכמה, ויאמר ר"י (כו) כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו, וירדה ישועתו מן השמים (כז), ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכריה (כח) ועמוס (כט) וירמיה (ל), והטעם דרך משל (לא), כי כל דבר לא יכחד מן השם, ודברי מטה תלוים בעליונים, וכאלו סלם ביניהן שיעלו המלאכים בו להודיע הדברים אחר שהתהלכו בארץ (לב), ג"כ כתוב ומלאכים אחרים יורדים (לג) למלאות שליחות השם כדרך מלך עם משרתיו (לד): יד ופרצת.

רש"י

י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה כ): (יב) עולים ויורדים. עולים תחלה ואחר כך יורדים. מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו כא): (יג) נצב עליו. לשמרו כב): ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני כג) משום שנאמר כד) הן בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו כה): שכב עליה. קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו כד' אמות כו) (שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת. וחזקת כמו כז) וכן יפרוץ:

קרני אור

בפס"ז (בראשית כח יב) "דע כל החלומות מליט פתרונם חוץ מן חלום זה שאין לו פיתרין בתורה, ואעפ"י שחלום זה ראשון לכל החלומות, ללמדך שהחלום הזה פירושו על התורה והוא נבואה", (פי' שהוא נבואה גמורה כענין חלומות הנביאים) וכן פי' רב"ח שהיה חלום של נבואה:

יהל אור

של נבואה: (כג) כן דרשו ז"ל (ב"ר פ' סח) "והנה סולם זה צלמו של נבוכדנצר, הוא סמל הוא כלם, אותיו דדין הן אותוי דדין", ועוד דרשו, הראוהו למנשה עומד ועושה סמל, והוא שכתוב "וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים (דה"ב לג ז): (כד) בב"ד שם, (ילקוט רמז קיט) "רבנן פתרין ליה בסיני חושבנא דדין כחושבנא דדין", ועיין עקידה (שער כה): (כה) הוא ר' שלמה בן גבירול עיין ערכו בראש הספר: (כו) הוא ר"ת ר' ישועה, והוא ר' ישועה בן יהודה, עיין ערכו בראש הספר: (כז) דעתו שעולים רמז לתפלת המתפללים, ורמז היורדים שתרד תשובתם, וזה טעם סולם ע"ש עליית התפלות וירידת תשובתן, והראה לו שעלתה בו תפלתו וכו': (כח) שאמר "ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדם וגו', ואחריו סוסים אדומים שרקים ולבנים" (זכריה א ח) עוד שם "ראיתי והנה מנרת זהב כלה וגלה על ראשה ושבעה נרותיה עליה שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה" (שם ד ב), ועוד שם "והנה מגלה עפה" (שם ה, א) "והנה שתים נשים" (שם): (כט) "והנה יוצר גבי" (עמוס ז א) "חומת אנך" (שם) "כלוב קיץ" (שם ח, א): (ל) מקל שקד, סיר נפוח, (ירמי' א, יב, יג,): (לא) וכולם הם דרך משל: (לב) וכן מבואר בנבואת (זכריה א י"ד) "ויאמר אלה אשר שלח ד' להתהלך בארץ" עד שאמר השטן "משוט בארץ ומהתהלך בה", כי שטן איוב גם הוא מלאך (הח' ז"ל בפ' איוב א ו) ושם (פ' יא) "ויאמרו התהלכנו בארץ", והם המלאכים שלוחי השם: (לג) בזכרי' (ו ה) אלה ארבע רוחות השמים יוצאות וגו', ובפסוק ז' יאמר "ותתהלכנה בארץ", והם המלאכים היורדים: (לד) וכל זה בדרך משל שיבינו בני אדם, כמלך שיושב על כסאו, ושלח שלוחיו, מהם הולכים ברגלים, ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהרה, ויודיעוהו

מקורי רש"י: כ) ב"ר פס"ח יא, ש"ע קכד, ילקוט קיט. כא) ב"ר פס"ח יב. כב) ב"ר פס"ט ג. כג) תנחומא א תולדות ז. כד) איוב טו. כה) תנחומא שם. כו) ב"ר פס"ט ד חולין צא ב. כז) שמות א יב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ
בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ׃
טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל
אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־
הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד
אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־
דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ
וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה
וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר
מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי
אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר

ותתקף למערבא
ולמדינחא ולצפונא
ולדרומא ויתברכון
בדילך כל זרעית ארעא
ובדיל בניך: טו והא
מימרי בסעדך ואטרנך
בכל אתר די תהך
ואתיבנך לארעא הדא
ארי לא אשבקנך עד די
אעביד ית דמלילית לך:
טז ואתער יעקב משנתיה
ואמר בקושטא (אית)
יקרא דיי שרי באתרא
הדין ואנא לא הויתי ידע:
יז ודחיל ואמר מה דחילו
אתרא הדין לית דין אתר
הדיוט אלהן אתר דרעוא
בה מן קדם יי ודין תרע

רש"י

(טו) אנכי עמך. לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: עד אשר אם עשיתי. אם משמש בלשון כי כח): דברתי לך. לצרכך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתי ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כט) כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על וזה יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה ל): (יז) כי אם בית אלהים. א"ר אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא לא) הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית המקדש

אבן עזרא

כמו ורבית (יג) וכן ,,ויפרוץ האיש" (למטה ל מג) (יד): טז אכן יש ד'. (טו) [יב] הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים (טז) ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא (יז): יז כי אם בית אלהים (יח) [יג], שיתפלל אדם בו

יהל אור

ויודיעוהו הדברים שהם במלכותו, וקרוב לזה פי' הרמב"ן ז"ל: (לה) ועיקרו מענין ההריסה והנתיצה, כי לרוב הדברים ושפעם ידמה הכתוב לפריצה, כאילו מרובם יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגדר: (לו) ורש"י ז"ל פי' וחזקת, וכן ת"א ויונ"ע, ועיין ברדי"א שהאריך לבאר על מלת "ופרצת": (לז) כל אכן שבמקרא אך כן, ולא כמו שהייתי סבור, וכן הפי' כאן: (לח) וכן כתב הה' ז"ל (שמות כה ח) "ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף, ויש מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים (פי' הם הורידים הדקים אשר חוטי ההרגשה עוברים ע"י) היוצאים מן המוח, שירגישו יותר מהאחרים, כמו העינים והאזנים, כי העצמות גם הכבד לא ירגישו, והנה הלב קיבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף, על כן הי' איברים רבים משרתים לו, וככה השם הנכבד, ידענו כי כבודו מלא כל העולם, רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים, ובעבור שני דברים, האחד כפי מתכונת תולדת המקבל, והשני כפי כח העליון שהוא על ראש המקבל, ע"כ נבחר מקום בית המקדש": (לט) פי' שלא ידע סבת היות בארץ מקומות שהם נכבדים ממקומות אחרים, ובמקה"מ הגי' "כי יסוד עמוק" הוא: (מ) שם

בית

קרני אור

[יב] והרד"ק בשרשים שרש "אכן" מפרש שענינו לאמת הדבר ולקיימו, וכן ת"א ויונ"ע "בקושטא" ועיקר המלה הוא "כן" שענינו אמת, כמו "כן בנות צלפחד דוברות" (במד' כז ז) "כן באו אלי האנשים" (יהושע ב, ד) דתרגומו "בקושטא": [יג] ובזוהר (במות דף ד א) כל דמקבל

מקורי רש"י: כח) ר"ה ג א תענית ט א פסחים לג ב שבועות מט ב גיטין צ, א כט) לעיל כא יב ל) עיין ב"ר פס"ט ז לא) עיין ב"ר שם, ומה שהביאו ממה שפי' רש"י ועיין בפי' מהרז"ו שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַשָּׁמָיִם: יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר
וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם
מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה
וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ: יט וַיִּקְרָא
אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל
וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה:

אונקלוס

קֳבֵל שְׁמַיָא: יח וְאַקְדֵּים
יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יָת
אַבְנָא דִּי שַׁוִּי אִסָּדוֹהִי
וְשַׁוִּי יָתַהּ קָמָא וַאֲרִיק
מִשְׁחָא עַל רֵישַׁהּ: יט וּקְרָא
יָת שְׁמָא דְּאַתְרָא הַהוּא
בֵּית אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא
דְּקַרְתָּא בְּקַדְמֵיתָא:

רש"י

שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין. ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו נגד ירושלים כלפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה לב) ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל לג) וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן. אומר אני שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין לד) שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה לה) וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו. יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ לו) (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים ועל שם שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן אמרו בסוטה לז) לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ מפרש"י מדויק): מה נורא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו לח) וכסו למלבש לט): וזה שער השמים. מקום תפלה

אבן עזרא

בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקום נבחר (מא), ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה (מב) והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה (מג) והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם, רק אמר „לא תקים לך מצבה אשר שנא׳ (דבר׳ טז כב), ובגעתי אל מקומו אפרשנו (מד): יח ויצק שמן על ראשה. להכירה בשובו (מה) [יד]:

קרני אור

מאחרא איהו ביתא לההוא דיתיב, וע"ד איש וביתו באו זכם (ע"כ) „ואינון דכדכנא תתאה אתקרון נוקבתא בית, דאתתא נוקבא דמקבלא מן דכורא" ולזה יתכן לבאר בית אלהים על כנסת המוכנת לקבל כדעתה השגה אלקיית (הכוס"ק): [יד] ודעת הרמב"ן ז"ל שהשמן היה לנסך,

יהל אור

בית לא הונח דוקא על בנין מקום דירה, אבל על כל דבר שיש לו תוך הראוי לקבל דבר אחר אל תוכו כמו „מבית ומחוץ תצפנו„ (שמות כה יא) „בתים לבריחים" (שם כו כט) „בתי ידים" „בית נפתים": (מא) שיהיה בית מקודש לאלהים, כי הוא כמו שער פתוח שבו תעלה תפלתו השמימה, והוא דרך משל כמו „ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים" (דה"ב ל, כז), או פי' לא ראיתי המראה הזאת אלא כדי שאעשנו בית אלהים, וכן פי' הרד"ק, כי יעקב תלה הכל בקדושת המקום: (מב) כי אנשי דורו הי' עושין כן לע"ג, וע"כ אסרה תורה לעשותן, ואיך עשה יעקב?: (מג) „ויבן מזבח תחת ההר, ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל" (שמות כד ד): (מד) ושם פי' הח' ז"ל „ולא תקים לך מצבה לע"ז, והעד אשר שנא, רק מצבה שלא לע"ז אינה אסורה, והעד הנאמן בפ' וישלח יעקב„, (פי' כמ"ש „ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן" למטה לה יד), והנה אז היה מותר לעשות כן, אבל בבואם לארץ נאסרה להם המצבה, מפני ששמו אותה הכנענים להם לחוק: (מה) בשובו דרך שם כשיעשה
שם

מקורי רש"י: לב) חולין צא ב. לג) פסחים פח א. לד) חולין שם סנהדר׳ צה א תנחומא א אות ג׳, תנחומא ב אות ס, ב"ר פס"ט יח, ופס"ח ח. לה) חולין שם סנהדר׳ צה ב. לו) חולין שם. לז) והוא בפסחים פח א. לח) תרגום של תבונה (דבר׳ לב כח). לט) תרגום של וב"ד ללבוש.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃ כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית

אונקלוס

כ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם יְהֵא מֵימְרָא דַייָ בְּסַעְדִּי וְיִטְּרִנַּנִי בְּאָרְחָא הָדֵין דִּי אֲנָא אָזֵיל וְיִתֵּן לִי לַחְמָא (נ"י לְחֵם) לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ׃ כא וְאֵתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵא מֵימְרָא דַייָ לִי לֶאֱלָהָא׃ כב וְאַבְנָא הָדָא דִּי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דִּי אֱהֵי פָּלַח עֲלַהּ מִן קֳדָם יְיָ וְכֹל דִּי

רש"י

לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו מ) שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (כ) אם יהיה אלהים עמדי. אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי מא) כמו שאמר לי מב) והנה אנכי עמך: ושמרני. כמו שאמר לי מג) ושמרתיך בכל אשר תלך: ונתן לי לחם לאכול. כמו שאמר מד) כי לא אעזבך. והמבקש לחם הוא קרוי נעזב מה) שנא' מו) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם: (כא) ושבתי. כמו שאמר לי מז) והשיבותיך אל האדמה: בשלום. שלום מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן מח): והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי מט) כמ"ש נ) אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר נא) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת. כך מפורש וי"ו זו של והאבן אם תעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתי

אבן עזרא

כא וטעם והיה ד' לי לאלהים. זה השם הנכבד (מו) כי כן כתוב "והנה ד' נצב עליו" (למעלה פ' יג) (מז) ובפ' אלה שמות תמצאנו (מח): כב וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפלתי (מט) ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו (נ) לכבוד ד', ולהיות לוי עשירי דרך דרש (נא). [טו] כי אין בתורה שיתן

יהל אור

שם מזבח ויקריב עליו, כי כתם השמן לא ימחה כמי מטר, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג: (מו) הזכיר פה שם הוי"ה, שם העצם, כי כדבקו בשכל הפועל שהוא המלאך הגואל אותו כאשר ירמוז בפסוק "ראה ראיתי" (שמות ג ז) ישוב להיותו גם הוא כמלאך, כמעלת המלאך הגואל ויקבל גם הוא כח מהשם הנכבד בלי אמצעית המלאך: (מז) ונכתב ג"כ שם העצם: (מח) בפ' "ואמרו לי מה שמו" (שמות ג יג) ושם מבואר: (מט) ושיבוא שמה כל עובד אלהים להתפלל ולעבוד שם לאלהים ולא לזולתו, או פי' יהיה בית אלהים שיצוה לבניו כי כרשתם הארץ יעשו שם בית אלהים: (נ) לאנשים מיראי האלהים העובדים אותו: (נא) עיין קרני אור:

קרני אור

וכן פיש הרד"ק גם הרלב"ג, וכתבו "או אולי היה זה לעבודה לשם ית' כמדרגת הנביאים שהי' קרבים עם ההרכבות שהי' בהם שמן, ודעת הרשב"ם לקדשה להקריב עליה קרבנות כשובו, ומאין הי' לו שמן? מבואר ובפדר"א פ' לה) שירד לו שמן מן השמים, ובב"ר (פ' סט) "שופע לו מן השמים כמלא פי הפך" וכתב הגרד"ל כי יצא להם מפני שכתיב "ויצק שמן על ראשה" ולא כתיב ויצק עליה שמן כמ"ש (למטה לה יד) ששם הי' לו שמן הרבה, ובפס"ז (כרת' כח יט) "ולמה הזכיר הכתוב את ספיר ללמדך כי משם לקח השמן ויצק על ראש האבן", כי היתה קרוב למקום שבכב שם יעקב וכן הוא במדרש "שכל טוב": [טו] והדרש הוא (פדר"א פ' לז תנחומא ראה סי' יד ב"ר פ' ע) אלא שיש שינוי ביניהן, בפדר"א יאמר "המלאך אמר ליעקב, והלא יש לך בנים ולא עשרת אותם לי, מה עשה יעקב הפריש הרבע בכורות לארבע אמהות, ונשתיירו שמונה, התחיל משמעון וגמר בבנימין שבמעי אמו, ועוד התחיל משמעון וגמר בלוי, ועלה לוי מעשר קדש לד', שנאמר העשירי יהיה קודש לד'" וכן הוא בתיוב"ע (למטה לב כה), ובתנחומא ובב"ר אמרו, שנשתיירו שמונה והוסיף עליהם מנשה ואפרים, ועיין בפי' הגרד"ל לפדר"א מה שהעיר ע"ז, ודעת חז"ל שהיה לוי המעשר בהיה מתעסק בעבודת האל יותר מאשר אחיו ולמדו יעקב בהתבודדו

מקורי רש"י: מ) מכילתא מסכת דשירה פ"י, ועיין ב"ר פס"ט ז. מא) ב"ר פ"ע ד. מב) פ' טו. מג) שם. מד) שם. מה) תנחומא א שם, ועיין ב"ר פס"ט ו. מו) תה' לז. מז) לעיל טו. מח) עיין רש"י בר"פ לג יח. מט) עיין בספרי והתנו' עה"פ שמע ישראל. נ) לעיל טו. נא) לעיל יז ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ שני כט א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ ב וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ ג וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל

תִּתֵּן לִי חַד מִן עַסְרָא אַפְרְשִׁנֵּהּ קֳדָמָךְ׃ א וּנְטַל יַעֲקֹב רַגְלוֹהִי (נ״י רִיגְלוֹהִי) וַאֲזַל לַאֲרַע בְּנֵי מַדִינְחָא׃ ב וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְחַקְלָא וְהָא תַמָּן תְּלָתָא עֶדְרִין דְּעָן רְבִעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקַן עֶדְרַיָּא וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל פּוּמָא דְבֵירָא׃ ג וּמִתְכַּנְּשִׁין לְתַמָּן כָּל עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יָת אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא

אבן עזרא

האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבואה (נב) [טו]:

ב וירא. מלה זרה בעבור שנפתח היו״ד (א) והמלה מבנין הקל (ב), ואין אחר היו״ד אחת מאותיות הגרון (ג) שהיא משפט להרחיב אשר לפניהם (ד) ואין ראוי לאדם לחסר הוי״ו (ה) או שיאמר כן עם חברי היו״ד שהם סימני המשרתים (ו), ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה, על משקל „וַיֵּשְׁב ממנו שבי״ (במדי׳ כא א) (ז) והנה חסר ה״א ראה (ח) גם לא יתכן שיהיה האל״ף נראה בסוף המלה (ט), והנה ישאר בחירק תחת היו״ד (י) והנה יהיה משקלו „וייף בגדלו״ (יחז׳ לא ז) (יא) ויתערב עם לשון ירה (יב) על כן פתחו היו״ד (יג): ג וגללו. הרועים את האבן (יד) [א]:

רש״י

מצבה וגו׳. כתרגומו אהי פלח עלה קדם ה׳ וכן עשה בשובו מפדן ארם כשאמר לו (נב) קום עלה בית אל מה נאמר שם (נג) ויצב יעקב מצבה וגו׳ ויסך עליה נסך: (א) וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. כך מפורש בבראשית רבה (א): (ב) ישקו העדרים. משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו. רגילים היו להאסף לפי שהיתה האבן גדולה: וגללו.

קרני אור

כשתטלדו, ומסר לו סודות התורה והחכמה: [טו] ובג׳ (כתובות נ׳ א) שנדר לתת שתי מעשרות דסיינו א׳ מחמש, מדכתיב „עשר אעשרנו״ שני עישורין הוו להו חומש: [א] כי כן היתה התקנה ביניהם, וכפי׳ א׳ תשובת הרועים באמרם „לא נוכל״ פי׳ ג״כ אינם רשאים כמו „לא יוכל לעלות״ (שמות יט כג) ויעקב באשר הוא אורח היה רשאי לעשות שלא כתקנתם:

יהל אור

(נב) ואו״ת „חד מן עסרה אפרשנה קדמך״: (א) וכן כתב בס׳ צחות, שער בנין פעל, „וירא והיתה ראוי להיות שלם ויראה, ועל דרך „ויקן את חלקת השדה״ (למטה לג יט) ומצינו שניהם בפסוק אחד, „וירא את כל הטאת אביו אשר עשה וירא״ (יחז׳ יח יד) וירא כתיב ויראה קרי: (ב) וכן יאמר בצחות שם „והנה וירא בלק מגזרת ראה מבנין הקל״: (ג) שהם אהח״ע שמשפט ההרחבה להם אף, בבנין הקל: (ד) פי׳ בפתח, כמו יאמין, יהרוס, יעלה: (ה) פי׳ ולומר „ירא״ בעתיד לזכר נסתר: (ו) ר״ל אית״ן מאותיות אית״ן שהם סמני המשרתים, כי לא נוכל לומר ואֵרא, ותֵרא, ונרא כמו שנאמר וירא: (ז) וכן יאמר בס׳ צחות שם „והנה אם בא על דרך וישב ממנו (במדי׳ כא א) יפעלים האל״ף, והנה אם יבוא וירא, והנה יתערב עם פועל יִרְאָה (ר״ל אם נאמר וירא תתערב המלה עם מלת ויר מן ירה כיון ע״כ נקדו היו״ד בפתח וירא שלא לטעות כן): (ח) ר״ל ה״א משרש „ראה״ נשמט מן המלה, כי הוא על משקל וישב ג״כ וירא: (ט) ר״ל שאין נח נראה נוהג באל״ף לרפיון הברתו: (י) לפי׳ שהאל״ף כאלו איננו, והרי״ש נח נראה בסוף המלה בלי נקוד ישאר היו״ד בחירק ויר: (יא) על משקל וייף בגדלו: (יב) שעינינו השלכה: (יג) להבדיל בין שרש „ראה״ לשרש „ירה״, אבל היא זרה שלא כמנהג אעפ״י שיש לה טעם כדי שלא תתערב: (יד) רועי העדרים, כי הרועים בכלל העדרים

מקורי רש״י: נב) למטה לה א. נג) שם שם יד. א) ב״ר, פ״ע ח. ילקוט קכג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן
וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר
לִמְקֹמָהּ׃ ד וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי
מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃
ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן
בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ ו וַיֹּאמֶר
לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם
וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃
ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת
הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ
רְעוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר
יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־
הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ ט עוֹדֶנּוּ
מְדַבֵּר עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי

אונקלוס

דְבֵירָא וּמַשְׁקַן יָת עָנָא
וּמְתִיבִין יָת אַבְנָא עַל
פּוּמָא דְבֵירָא לְאַתְרַהּ׃
ד וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי
מְנָן אַתּוּן וַאֲמַרוּ מֵחָרָן
אֲנַחְנָא׃ ה וַאֲמַר לְהוֹן
הַיְדַעְתּוּן יָת לָבָן בַּר נָחוֹר
וַאֲמַרוּ יְדַעְנָא׃ ו וַאֲמַר
לְהוֹן הַשְׁלָם לֵיהּ וַאֲמַרוּ
שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּיהּ
אָתְיָא עִם עָנָא׃ ז וַאֲמַר
הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא
עִדָּן לְמִכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוּ
עָנָא וְאִזִּילוּ רְעוֹ׃ ח וַאֲמַרוּ
לָא נִכּוּל עַד דִּי מִתְכַּנְשִׁין
כָּל עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין יָת
אַבְנָא מֵעַל פּוּמָא דְבֵירָא
וְנַשְׁקֵי עָנָא׃ ט עַד דְּהוּא
מְמַלֵּל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אֲתַת

רש"י

וגוללין ותרגומו ומגנדרין. כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההוה תמיד כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן. הטעם בלמ"ד ותרגומו אתיא. ורחל באה. הטעם למעלה בבי"ת ותרגומו אתת. הראשון ל' עושה והשני ל' עשתה: (ז) הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רובצים כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום. ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו' ב): (ח) לא נוכל. להשקות לפי שהאבן גדולה ג): וגללו. זה מתורגם ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד:

אבן עזרא

ד מאין. שאלה על מקום, ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן, כי אז יהיה לאין (טו) [ב] גם נמצא כן עם מ"ם (טז) "הן אתם מאין" (ישעי' מ"א כד): ו והנה רחל בתו באה. מלרע (יז) שהוא תואר השם (יח) כמו פועל (יט) [ג]: ט ורחל

יהל אור

העדרים, כי אין עדר בלי רועה: (טו) כי אז הכוונה על האפס: (טז) ויורה ג"כ על האפס: (יז) הטעם באל"ף ותרגומו "אתיא": (יח) פי' כי השם הוא ביאה, והתואר רחל באה: (יט) והוא בינוני: (כ) הטעם

קרני אור

[ב] עקרה מי כתוספות נוין, כערבית והארמית ובעברית לא נמצא כי אם בחבור עם מ"ם המקום כמו פה, וכן "מאין באתם" (ממס מב ז) ובמגנה "מאין כי מודדים" (סוטה ט, ד) וקרוב הדבר לומר ששאלת "מאין" הוא מורכב ממלת "אי" וממלת "אך" ובגלל הדבר הזה לא יסיה ג"כ נמלת "איך" המורה על ההעדר הפרש בין שנכתב ביו"ד, לשנכתב בלי יו"ד, כי גם אם יאמר "אן" בלי יו"ד, היה המובן ג"כ שלא ימלא כלל, והשאיר למחפש אותו, שאלת אן הוא: [ג] גם אלה מדברי

מקורי רש"י: ב) ב"ר פ"ע יא. ג) וכן הוא בפס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רעה הוא: י ויהי כאשר ראה יעקב
את־רחל בת־לבן אחי אמו ואת־
צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל
את־האבן מעל פי הבאר וישק
את־צאן לבן אחי אמו: יא וישק
יעקב לרחל וישא את־קלו ויבך:
יב ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה
הוא וכי בן־רבקה הוא ותרץ ותגד
לאביה: יג ויהי כשמע לבן את־
שמע | יעקב בן־אחתו וירץ
לקראתו ויחבק־לו וינשק־לו

אונקלוס

עם ענא די לאבוהא ארי
רעיתא היא: י והוה כד
חזא יעקב ית רחל בת
לבן אחוהא דאמה וית
ענא דלבן אחוהא דאמה
וקרב יעקב ומגנדר ית
אבנא מעל פומא דבירא
ואשקי ית ענא דלבן
אחוהא דאמה: יא ונשק
יעקב לרחל וארים ית
קלה ובכא: יב וחוי
יעקב לרחל ארי בר
אחה דאבוהא הוא וארי
בר רבקה הוא ורהטת
וחויאת לאבוהא: יג והוה
כד שמע לבן ית שמע
יעקב בר אחתה ורהט
לקדמותה וגפף לה

אבן עזרא

באה, מלעיל (כ) והוא פועל עבר (כא): יב ויגד יעקב לרחל. מאוחר (כב) וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל, ואחר כן וישק ורבים כמוהו (כג) [ד]: יג את כל הדברים האלה. דברי הברכה (כד) [ה]:

רש"י

(י) ויגש יעקב ויגל. כאדם שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית ד) להודיעך שכחו גדול: (יא) ויבך. לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה ה) ד"א לפי שבא בידים ריקניות אמר אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום ו) לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להורגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק ז) משך ידו א"ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת ח): (יב) כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה כמו ט) אנשים אחים אנחנו. ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני בן רבקה אחותו הכשרה י): ותגד לאביה. לפי שאמה מתה ולא היה לה להגיד אלא לו יא): (יג) וירץ לקראתו. כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים: ויחבק. כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו יב): וינשק

קרני אור

מדברי הרועים, ואינו מסיפור משה שכתב בתורה, ולכן בא באתנח במלת לו, והרועים השיבו לו שלום, ורצה, כי רחל בתו באה לפניך כעת עם הצאן: [ד] ורע"ם פי' „שהגיד לה כי אחי אביה הוא, להודיע שלא חטא במוסר כשנשק אותה", ולפי"ז אין צורך לפרש שהוא מאוחר, וכן פי' החזקוני, ובדרז"ל (ב"ר פ' ע, קה"ר פ' „כי לא לקלים המרוץ" ילקוט רמז קכד) כל נשיקה לתפלות בר מן תלת וכו', ר' תנחומא אומר אף נשיקה של קריבותא, שנאמר „וישק יעקב לרחל", והא' ז"ל פי' (שה"ש א ב) נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף, או בלתי עפ"י מנהג המדינות ובלא למ"ד הוא בפה, ועיין (למעלה כז כו הערה מה): [ה] וכן פי' הרדי"א שיעקב ספר לו כל הדברים ר"ל מה שקרהו בצאת אמו עם עשו ועם אביו בברכות, ויונ"ע תרגם שספר לו ג"כ איך שבא לידו הבכורה:

יהל אור

למעלה בבי"ת: (כא) וכן ת"א ויונ"ע „אתת": (כב) פי' מוקדם שהוא מאוחר ועיין (למטה למ"ד הערה קכב): (כג) וכן פי' הרלב"ג והרדי"א: (כד) מה שקרהו בענין הברכות, להודיעו שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושאביו ואמו שלחוהו אל אנשי משפחתו:

מקורי רש"י: ד) ב"ר פ"ע יב, קה"ר פ"ט פ' יא, ילקוט קהלת תתקע"ט, וכן תיוב"ע ריש פ' וילא. ה) ב"ר שם ופע"ב ג. וכן
ו) ב"ר פס"ח א ופ"ע יב. ז) דב"ר פ"ב, כ, ועיין בפי' מהרז"ו שם, ילקוט משלי תתקמו, ועיין רש"י איוב
ד' כ. ח) וכן הוא במדרש אגדה ועיין ב"ר פס"ח א, ושם שעשו נטל ממנו. ט) לעיל יג. י) ב"ר פ"ע יג, מגילה יג ב, ב"ר
קכג א תיוב"ע, יא) ב"ר שם. יב) ב"ר שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיְבִיאֵהוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת
כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ יד וַיֹּאמֶר לוֹ
לָבָן אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה וַיֵּשֶׁב
עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר לָבָן
לְיַעֲקֹב הֲכִי־אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי
חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃
טז וּלְלָבָן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה
לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי
לֵאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר

וְנַשֵּׁיק לֵהּ וְאַעְלֵהּ לְבֵיתֵהּ
וְאִשְׁתָּעִי לְלָבָן יָת כָּל
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין׃ יד וַאֲמַר
לֵהּ לָבָן בְּרַם קָרִיבִי
וּבִשְׂרִי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּהּ
יְרַח יוֹמִין׃ טו וַאֲמַר לָבָן
לְיַעֲקֹב הֲמִדְּאָחִי אַתְּ
וְתִפְלְחִנַּנִי מַגָּן חַוִּי לִי
מָה אַגְרָךְ׃ טז וּלְלָבָן
תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא
לֵאָה וְשׁוּם זְעֶרְתָּא רָחֵל׃
יז וְעֵינֵי לֵאָה יָאָין וְרָחֵל
הֲוָת שַׁפִּירָא בְרֵיוָא

רש"י

לו. אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו יג): ויספר ללבן. שלא בא אלא מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים יד) וכן עשה ולא זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה. לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסיף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות. שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן טו): תאר. הוא צורת הפרצוף לשון טז) יתארהו בשרד קונפא"ס בלע"ז:

אבן עזרא

יד חדש ימים. כבר פירשתיו (כה): טו משכרתך. על משקל מתכנת הלבנים (שמות ה ח) (כו): יז רכות. כמשמעו (כז) (ו) ויש שואלים למה היה כן בעבור שחשבו שמחשבות השם כמחשבותיהם, וכל הנבראים ראויות צורתן להיות שוות (כח) ובן אפרים (כט) אמר שהוא חסר אל"ף וטעמו ארוכות (ל) [ז] והוא היה חסר אל"ף (לא), יפת תואר, כמו "ותאר הגבול" (יהושע טו ט) כל אבר כעין והאף והפה יפה (לב)

יהל אור

(כה) (למעלה ד ד) אם יאמר חדש ימים, פי' שישוב החדש כאשר היה בתחלה, ופי' חדש שלם: (כו) פי' שהתי"ו יתירה ובכנוי ישתנה הקולם לקורק במתכנתה (שמות ל לז), והנה הפעל בכא השם כנהוג בעברי, ושעורו מה יהיה משכורתך: (כז) מורה על חולשת העינים: (כח) פי' ככה הם חושבים, ובמקה"מ הגי' "וכל הנבראים אינם ראויות להיות צורתם שוות": (כט) עיין ערכו בראש הספר: (ל) כי מלת "רכות" חסר אל"ף וטעמו ארוכות: (לא) אפרים חסר אל"ף, כאלו פרים כלומר בהמה, ויש ספרים בכתוב והוא חסר אלוף כלומר למוד, כי האמת שהאל"ף של ארוכות הוא שרש ולא יחסרוה, ובכ"י יש"ר הגי' "והוא היה חסר אלוף": (לב) תואר ענינו על צורת הפנים ואומר כי צורת איברי פניה הי' בתכלית היופי, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, כמו "בתבנית יתארהו" (ישעי' מד יג) דפוס החוטם והמצח והפה והלחיים.

קרני אור

[ו] וכן פי' רז"ל (ב"ב קכג א) רכות ממש, ופי' הרשב"ם שם, עיניה נוטפות דמעה, וכן הוא בב"ר (פ' עא, תנחומא ויצא סי' ד) וכן ת"י ויונ"ע וכן פי' רבי' ז"ל, וכן פי' הרלב"ג והרדי"א, והרשב"ם בפי' על התורה מפרש כפשוטו "רכות ונאות, וכלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה", וכן פי' בעלי התוספות על התורה לשון רך וטוב כלומר שהיתה נראית יפה מתוך שהי' עיניה יפות, ונראית רכה וילדה, וכן פי' הרמב"ן "ולא נכתב כאן עיני לאה רכות אלא לשבחה", וכן ת"א "ועיני לאה יאין" ועיין בנתינה לגר מה שכתב ע"ז, וכתב הראב"ד ואולם אין משמעות המשך הכתוב מסכים לזה, והטור על התורה מפרש שתרגום בדעתו שרק עיניה יפות ולא כולה: [ז] וכן דעת ר' אלעזר (ב"ב קכג א) אבל הוא לא פי' ארוכות על העינים, ופי' ויפת

בקורי רש"י: יג) ב"ר שם. יד) ב"ר פ"ע יד. טו) תנחומא א אות ד', תנחומא ב אות יב, ואות כ, ב"ר פ"ע טז ופי' ע"א כ ב"ב קכג א, תיוב"ע. טז) ישעי' מד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ויפת מראה: שלישי יח ויאהב יעקב
את־רחל ויאמר אעבדך שבע
שנים ברחל בתך הקטנה:
יט ויאמר לבן טוב תתי אתה לך
מתתי אתה לאיש אחר שבה
עמדי: כ ויעבד יעקב ברחל שבע
שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים
באהבתו אתה: כא ויאמר יעקב
אל־לבן הבה את־אשתי כי מלאו
ימי ואבואה אליה: כב ויאסף לבן
את־כל־אנשי המקום ויעש
משתה: כג ויהי בערב ויקח את־
לאה בתו ויבא אתה אליו ויבא
אליה: כד ויתן לבן לה את־זלפה

אונקלוס

ויאא בחזוא: יח ורחם
יעקב ית רחל ואמר
אפלחנך שבע שנין
ברחל ברתך זעירתא:
יט ואמר לבן טב דאתין
יתה לך מדאתין יתה
לגבר אחרן תיב עמי:
כ ופלח יעקב ברחל
שבע שנין והוו בעינוהי
כיומין זעירין כד רחים
יתה: כא ואמר יעקב
ללבן הב ית אתתי ארי
אשלמית יומי פלחני
ואעול לותה: כב וכנש
לבן ית כל אנשי אתרא
ועבד משתיא: כג והוה
ברמשא ודבר ית לאה
ברתה ואעיל יתה לותה
ועל לותה: כד ויהב לבן
לה ית זלפה אמתה

אבן עזרא

ומראה הכל יפה (לג) או מראה על עין הפנים הנראה (לד) [יח]: כ ויעבד יעקב ברחל. בעבור

רש"י

מראה. הוא זיו קלסתר יז): (יח) אעבדך שבע שנים. הם ימים אחדים שאמרה לו אמו יח) וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב יט) ויהיו בעיניו כימים אחדים כ): ברחל בתך הקטנה. כל הסימנים הללו למה לפי שהיה יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק תלמוד לומר בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה כא) ואעפ"כ לא הועיל שהרי רמהו: (כא) מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה כב) ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו שאמר ואבואה אליה והלא קל

קרני אור

שמתנותיה ארוכות עיין שם בפי' רגמ"ה. ארוכות בכהונה לעולם דכתיב ברית כהונת עולם, והכי נמי ארוכות בלויה, וארוכות במלכות בית דוד לו ולזרעו עד עולם, וכן פי' שם הרעב"ס בגמרא, וכן הוא בתנחומא ב ויצא אות כ ושם בשם ר' יוחנן, ובב"ר (פ' ע, ילקוט רמז קכד) דרשו זה מן שם הגדולה לאהרן גדולה במתנותיה, ועיין רש"א בח"א שהקשה לפי הדרש בגמרא הו"ל רכות חסר אל"ף הראשונה כמו שכתב הרא"ם, והשיב שנדרש לפרש לשון רכות מלשון לא ריבה ולא כר ריבה דפי' שהאופן שהוא מלשון גדולה וחשיבות במתנותיה חשובות כהונה ולויה ומלכות: [ח] וכן פי' הרד"ק מראה על הבשר שהיה לבן ואדום ושער שחור, וכן כתב הרס"ד יפת מראה הוא זיו קלסתר ולבע העור בהיר

יהל אור

(לג) ויפת מראה שהכל יפה, כלומר כל איבריה בכלל הי' טובים ביותר האיור: (לד) כי היתה לבינה ואדומה בפניה, וכן פי' רש"י ז"ל מראה הוא זיו קלסתר:

מקורי רש"י: יז) ובפס"ז יפת תואר בקומה, ויפת מראה בדמות. יח) לעיל כז יד יט) פ' כ ב) ב"ר פס"ו י' ופ"ע יז.
כא) ב"ר שם. כב) ובמדרש אגדה בן שמונים שנה עיי"ש החשבון.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃
כה וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה
וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי
הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה
רִמִּיתָנִי׃ כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה
כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי
הַבְּכִירָה׃ כז מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה
לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר
תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים
אֲחֵרוֹת׃ כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא
שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ
לוֹ לְאִשָּׁה׃ כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ
אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃
ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־
רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־

אונקלוס

לְלֵאָה בְרַתֵּהּ לְאַמְהוּ׃
כה וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מָה דָא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃
כו וַאֲמַר לָבָן לָא אִתְעֲבֵד כְּדֵין בְּאַתְרָנָא לְמִתַּן זְעֶרְתָּא קֳדָם רַבְּתָא׃
כז אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וְנִתֵּן לָךְ אַף יָת דָּא בְּפָלְחָנָא דִּי תִפְלַח עִמִּי עוֹד שְׁבַע שְׁנִין אָחֳרָנִין׃
כח וַעֲבַד יַעֲקֹב כֵּן וְאַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וִיהַב לֵהּ יָת רָחֵל בְּרַתֵּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ׃
כט וִיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּהּ יָת בִּלְהָה אַמְתֵהּ לַהּ לְאַמְהוּ׃
ל וְעַל אַף לְוָת רָחֵל וְרָחֵים אַף יָת רָחֵל מִלֵּאָה וּפְלַח עִמֵּהּ עוֹד

רש"י

שבקולים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כך (כג): (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה. אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים (כד): (כז) מלא שבע זאת. דבוק הוא שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א) שבוע של זאת והן ז' ימי המשתה בגמרא ירושלמית במ"ק (כה) (וא"א לומר שבוע ממש שא"כ היה צריך לינקד בפתח (ר"ל בקמץ) השי"ן. ועוד ששבוע לשון זכר כדכתיב (כו) שבעה שבועות תספר לך לפיכך אין משמע שבוע אלא שבעה שטיי"א בלע"ז): ונתנה לך. לשון רבים כמו ונשרפה נרדה ונבלה אף זה לשון רבים ונתנה וגו': גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה ותעבוד לאחר נשואיה: (ל) עוד שבע שנים אחרות. אחרות הקישן לראשונות

אבן עזרא

רחל (נז): כז מלא שבוע זאת. ד' ימי המשתה.

יהל אור

(לה) וכן תרגם יונ"ע „בגין רחל":

קרני אור

ב"ש נכון לא ולדום וכשמר שחור, כי אמנם שלבע הוא מושג

מקורי רש"י: כג) ב"ר פ"ע יח, ילקוט קכה, פס"ז. כד) מגילה יג ב, ב"ב קכג א. כה) ירושלמי מו"ק פ"א ה"ז, פדר"א פ' לו ילקוט שופטים רמז ע, וז"ל הת' רש"ב בהערה נט לפס"ז כט כז, „אין ספק אלא שחסר ברש"י ול"ל „מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה", ועל זה ציין בירושלמי מו"ק, וגם חכמי התוס' מו"ק ח ב, ד"ה לפי שאין מערבין שמחה בשמחה כתבו וז"ל „גזירת הכתוב כדדרים לקמן מקרא דשלמה, ובירושלמי דריש מדכתיב, מלא שבוע זאת" והוא מאמר בירושלמי. כו) דברים טז ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁנִים אֲחֵרוֹת: לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי
שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ
וְרָחֵל עֲקָרָה: לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד
בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה
כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה
יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי: לג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד
בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־
שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן: לד וַתַּהַר
עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם
יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה
בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי:
לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר

שְׁבַע שְׁנִין אָחֳרָנִין:
לא וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי סְנִיאֲתָא
לֵאָה וִיהַב לַהּ עִדּוּי
וְרָחֵל עַקְרָא: לב וְעַדִּיאַת
לֵאָה וִילֵידַת בַּר וּקְרָת
שְׁמֵהּ רְאוּבֵן אֲרֵי אֲמָרַת
אֲרֵי גְלֵי קֳדָם יְיָ עֻלְבָּנִי
אֲרֵי כְעַן יְרַחֲמִנַּנִי בַעְלִי:
לג וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת
בַּר וַאֲמָרַת אֲרֵי שְׁמִיעַ
קֳדָם יְיָ אֲרֵי סְנִיאֲתָא
אֲנָא וִיהַב לִי אַף יָת
דֵּין וּקְרָת שְׁמֵהּ שִׁמְעוֹן:
לד וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת
בַּר וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא
יִתְחַבַּר לִי בַעְלִי אֲרֵי
יְלֵידִית לֵהּ תְּלָתָא בְנִין
עַל כֵּן קְרָא שְׁמֵהּ לֵוִי:
לה וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת
בַּר וַאֲמָרַת הָדָא זִמְנָא

אבן עזרא

וזאת על לאה (ג) [ט]: לב יֶאֱהָבַנִי. בפתחות הבי"ת (ג) [י] כמו „פן תְּדַבְּקַנִי הרעה" (למעלה יט יט) (יא): לד ילוה אישי. כמו „ונלוו עליך"

רש"י

מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שברמאות בא עליו כז): (לב) ותקרא שמו ראובן. רבותינו פירשו כח) אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור: (לד) הפעם ילוה אישי. לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים כט): על כן. כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין ל) חוץ מלוי שאהרן היה מכלה בהם לא): קרא שמו לוי. בכולם כתיב ותקרא שהיא קראה וזה כתב בו קרא ויש מ"א באלה הדברים רבה לב) שאלה

קרני אור

פותח לאות הראות בלבד: [ט] וכן ת"א „שבועתא דדא" וכן ת"י, ויונ"ע „אלים שבעתי יומי משתותא דלאה" וכן הוא (פדר"א פ' טז וס' לו) וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן והרד"ק: [י] לדעתי נפתחה הבי"ת להורות שהיגנה פעל עתיד לבד כ"א פעל מורכב מעתיד ועבר, כי בעבר יבוא הנסתר עם כנוי מ"ב בי"ת פתוחה „אהבני" וטעמו מעתה ימצאני אוהבי היותי ראוים

יהל אור

(לו) אין מלת זאת תאר לשבוע כי השיין של שבוע בשו"א להורות שהוא סמוך, ולא יסמוך השם אל התאר שאחריו, ועוד ששבוע לשון זכר, והיה ל"ל שבוע זה, ולכן מלת „זאת" חוזרת על לאה שבוע של זאת: (לז) ובא הפתח תחת הצירי, והראוי יאהבני וטעמו יאהבני כאהותי: (לח) וכן כתב הרד"ק בפי' (ישעי' נו ג) ע"פ „הבדל יבדילני

מקורי רש"י: כז) ב"ר פ"ע, ב. כח) ברכות ז ב, כט) תנחומא א אות ט. ל) ב"ר פע"א ד. לא) זה לא נזכר בב"ר שם, ועיין במהגות כהוגה שם. לב) במדרש „אלה הדברים רבה", הוא מדרש אחר נאבד מאתנו והבאתי הביאו בפי' לתורה (זכור לאברהם) ועיין מאמר בכל מוב בגה' כע לד סערה נג, מה בהעיר ע"ז כת' רפ"ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הפעם אודה את־יהוה על־כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת:
ל א ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחתה ותאמר אל־יעקב הבה־לי בנים ואם־אין מתה אנכי: ב ויחר־אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר־מנע ממך פרי־בטן: ג ותאמר הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על־ברכי ואבנה גם־אנכי

אונקלוס

אודה קדם יי על כן קרת שמה יהודה וקמת כלמילד: א וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה ואמרת ליעקב הב לי בנין ואם לא מיתא אנא: ב ותקיף רוגזא דיעקב ברחל ואמר הא מני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין די מנע מניך ולדא דמעין: ג ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא ארבי ואתבני אף אנא מנה:

רש"י

הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי: (לה) הפעם אודה. שנטלתי יותר מחלקי מעתה יש לי להודות [לג]: (א) ותקנא רחל באחתה. קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים [א]: הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה [ב]: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת [ג]: (ב) התחת. וכי במקומו אני: אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא אני איני כאבא. אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים. ממך מנע ולא ממני [ד]: (ג) על ברכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם אמרה

אבן עזרא

(במדי' יח ד) (נ) [יא]: לה הפעם אודה את ד'. כטעם הפעם הזאת (מ) אחר שיש לי ארבעה בנים, אודה השם כי לא אחמוד להיות לי עוד, כמאמר, אודה את השם שנתן לי כל זה ויספיק לי על כן עמדה מלדת (מא) [יב]:
א הבה לי בנים. שתתפלל לשם כאשר עשה אביך (א): ב התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום השם (ב) ויתכן שהתפלל ולא הגיע עת שמוע תפלתו (ג) [א]: ג ואבנה. מפורש

יהל אור

יבדילני" „פתח הלמ"ד מקום ליוד וכן „יאהבני אישי": (לט) לפי דעתי נ"ל „וילוו עליך" (במדי' יח ב) ושם פי' הח' ז"ל „וילוו, כמו ונספחו, (ישעי' יד א) וכן ילוה אישי", ועל פסוק ונלוו לא יפרש כלום, ופי' הפסוק יהיה נלוה לאהבתי יותר מאהבת אחותי והוא לשון חבור: (מ) ר"ל עתה ע"י הסבה הזאת: (מא) פי' בדרך עונש מאת השם, בעבור שאמרה די לי באלה ולא בקשה יותר:
(א) וכן הוא בפסו' (בר"א' ל א) „בקש עלי רחמים כשם שביקש אביך בעד רבקה", וכן פי' רש"י על התורה „וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה":
(ב) והרלב"ג פירש כי רחל חשבה שלגודל מעלת יעקב יהיה בכחו לתת לה עלה בזה ע"י החכמה בדרך שתלד, לכן כעס עליה והודיעה שכמו זה לא יוכל כ"א הש"י אשר מנע ממנה פרי בטן: (ג) אין ספק שיעקב התפלל על

קרני אור

להיות אהובה לפניו מאז כתחלת הנשואין וכאילו לא הייתי מעולם שנואה לפניו (הכיה"ק): [יא] לשון חבור זה לא ישמש אלא כמי שבא להתקרב אל אחר להיות עמו כאגודם לכל חפצו ורצונו לא למין חבור אחר „וילוו עליך" „הנלווים על ד'" (ישעי' נו, ו,) (רוו"ה): [יב] כאשר בא הבן כד' קלה בו כי היתה בכר אהובה, ואין תפילה בבנים יותר, ולכן אמרה הפעם אודה את ד', כאומר זה יספיק לי, ולכן עמדה מלדת, וכי היתה בזה כפוית טובה (רדי"א) זה היה סבה מאת האל, כדי שילדו גם השפחות ליעקב:
[א] שים לבך להבין איך הלא הח' ז"ל הענין הזה בעת, וזהו רמז שהוא תלוי בעליונים, וע"כ אמר דוד „ואני תפילתי לך ד' עת רצון" (תה', כט, יד) ועיין רמב"ן

מקורי רש"י. לג) תנחומא שם, ב"ר שם, ועיין רש"י בג' (ברכות ז ב). א) ב"ר פע"א ו ילקוט קכז פס"ז. ב) תנח' מ"א כ אות יט. ג) תנחומא ב שם, ב"ר שם, נדרים סד ב. ד) ב"ר פע"א ז אגדת בראשית פ' נ"ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִמֶּנָּה: ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה
שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב:
ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן:
ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם
שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן
קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן: ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד
בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב:
ח וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀
נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי: ט וַתֵּרֶא לֵאָה
כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה

אונקלוס

ד וִיהָבַת לֵהּ יָת בִּלְהָה
אַמְתַהּ לְאִנְתּוּ וְעַל לְוָתַהּ
יַעֲקֹב: ה וְעַדִּיאַת בִּלְהָה
וִילֵידַת לְיַעֲקֹב בָּר:
ו וַאֲמַרַת רָחֵל דָּנַנִי יְיָ
וְאַף קַבִּיל צְלוֹתִי וִיהַב
לִי בָּר עַל כֵּן קְרַת שְׁמֵהּ
דָּן: ז וְעַדִּיאַת עוֹד
וִילֵידַת בִּלְהָה אַמְתָא
דְרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב:
ח וַאֲמַרַת רָחֵל קַבִּיל יְיָ
בָּעוּתִי בְּאִתְחַנָּנוּתִי
בִּצְלוֹתִי חֲמֵידַת דִּיהֵי לִי
וְלַד כַּאֲחָתִי אַף אִתְיְהִיב
לִי וּקְרַת שְׁמֵהּ נַפְתָּלִי:
ט וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת
מִלְּמֵילַד וּדְבָרַת יָת זִלְפָּה

אבן עזרא

בדברי שרה (ד): ו דנני. דגושה הנו"ן להסרון הנו"ן הנוסף (ה) [ב]: ח נפתולי. שם מבנין נפעל (ו), ושעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו (ז), וכן "התפל" (ש"ב כב כז) (ח) [ג], וטעם זכר אלהים (ט) כי לכבוד השם נתתי שפחתי, או השם עזרני בהאבקי (י) [ד]:

רש"י

לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה. אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי: ואבנה גם אנכי ממנה. כשרה ה): (ו) דנני אלהים. דנני וחייבני וזכני ו): (ח) נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל ז) חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון ח) עקש ופתלתול נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי: גם יכלתי. הסכים על ידי ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נתפולי אלהים נתפלתי כמה בקשות החביבות לפניו נתקבלתי ונתעתרתי כאחותי: נפתלתי.

קרני אור

פס בכתב פ"א: [ב] והרד"ק במכלל, וכן ר"ש ן' מלך כתבו, ויתכן שהדגש בו לתפארת הקריאה, ולא לחסרון פ"ן, והוא הנכון: [ג] ופי' הרד"ק שם עיקרו תפתל, ומשפטו תתפתל, ונהפכה פ"ן הפעל כפ"א הפעל וענין התפל, תבוא עליו כדרכו הנפתלה", וכן פי' רש"י ז"ל מלשון "עקש ופתלתל" (דבר' לב ה), ופי' הפ' לדעת הרד"ק, הזוקים גדולים נתחזקתי עם אחותי, ואמרה כזה הלשון כמו הפתיל שהוא מדובק משני חוטים וכשיכפיל ויהיה שזור הוא יותר חזק, וכן כתב בשרש "פתל" והוא דעת הח' ז"ל ולדעת מנחם בן סרוק והרשב"ם הוא מלשון חיבור, והר"ם ן' מלך פי', פנינו הפסוק והעוות, ופי' נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לגלחה גם יכלתי: [ד] אמרה "אלהים" להגדיל

יהל אור

על אשתו האהובה כי עקרה היא, וכאשר לא הגיע עת שמוע תפלתו באה עתה להתעולל עליו שישוב להתחנן ויתן לה בנים עכ"פ בתפלתו שיתפלל עליה שנית: (ד) למעלה (טז ב) ושם פי' מגזרת בן, גם שהבנין הוא כדמות בנין והאב כמו היסוד: (ה) כי הנו"ן הראשונה הוא מהשרש כי שרשו "דנן", והשני לסימן כנוי המדבר, והדגש בו להבלעת הנו"ן הנוספת, פי' כי צריכה להיות דננני בג' נוני"ן: (ו) מקור מבנין נפעל שנקרא בפי המדקדקים שם הפועל: (ז) כאדם הנתפס עם חבירו ומתחזק עמו לראות מי יכול מחבירו, ומי יפיל את חבירו כן אנכי נתאמלתי ונשתדלתי עם אחותי

לגלהה בתתי ספחתי לבעלי וגם השתדלותי עמדה לי ויכולתי לגלהה: (ח) מלשון נפתל ועקש: (ט) באמרו נפתולי אלהים, וכמקח"מ הגי' "ומעם אלהים": (י) וזה אות על צדקתה שלא קנאתה את אחותה כדרך רשעים.

כי

מקורי רש"י: ה) ב"ר שם פס"ז. ו) תנחומא כ שם, ב"ר שם פס"ז. ז) כמד' יט טו עיין מחברת מנחם שרש "פתל" ה) דבר' לב ה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב
לְאִשָּׁה׃ י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה
לְיַעֲקֹב בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר לֵאָה בָּגָד
וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ יב וַתֵּלֶד
זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃
יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי
בָּנוֹת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ רביעי
יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים

אונקלוס

אַמְתַהּ וִיהַבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב
לְאִנְתּוּ׃ י וִילֵידַת זִלְפָּה
אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב
בַּר׃ יא וַאֲמַרַת לֵאָה
אֲתָא גָד וּקְרַת יָת שְׁמֵהּ
גָּד׃ יב וִילֵידַת זִלְפָּה
אַמְתָא דְלֵאָה בַּר תִּנְיָן
לְיַעֲקֹב׃ יג וַאֲמַרַת לֵאָה
תֻּשְׁבַּחְתָּא הֲוָת לִי אֲרֵי
בְּכֵן יְשַׁבְּחֻנַּנִי נְשַׁיָּא וּקְרַת
יָת שְׁמֵהּ אָשֵׁר׃ יד וַאֲזַל
רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד חִטִּין

רש"י

נתקבלה תפלתי ומ"א יש רבים בלשון נוטריקון ט): (י) ותלד זלפה. בכולן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון ניכר בה י) וכדי לרמות ליעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהגן ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה יא): (יא) בא גד. בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא יב) ודומה לו יג) העורכים לגד שלחן. ומדרש אגדה שנולד מהול יד) כמו טו) גדו אילנא ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת טז) דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים יז): (יד) בימי קציר חטים. להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו יח):

אבן עזרא

יא בגד. שתי מלות (יא) והאל"ף חסר (יב), וכן בכל (יג), וכן במה (יחז' כ כט), כאשר מפורש ביחזקאל (יד), וטעם גד נדוד כי יש לה גדוד בנים (טו) [ה], וי"א שפי' גד מזל טוב (טז) [ו] כאשר הוא בלשון ישמעאל (יז), וכמוהו „העורכים לגד שולחן" (ישעי' סה יא) (יח) והוא כוכב צדק (יט), והנכון להיותו כמו גדודי השמים (כ): יג באשרי.

יהל אור

כי אילו היה הדבר כן לא היה ד' עוזר אותה: (יא) כתוב מלה אחת בלא אל"ף, וקרי שתי מלות, וכן נמסר במסורת ט"ו מילין בתנ"ך, דכתיבן חד וקריאן תרתי, וזה אחת מהן: (יב) ומשמעו בא גד: (יג) כן הוא בנדפסים ואין לו מובן כלל, והראוי כבכ"י „וכן בכל": (יד) עיין (למעלה יא ט הערה ג): (טו) וכן פי' הרד"ק „ואם נפרש גד ענין גדוד, יתפרש ג"כ על זה הדרך, ויהיה פי' בא גד, גודל הגדוד, כלומר עם זה היה לי גדוד בנים": (טז) וכוונת לאה לומר אעפ"י שעמדתי מלדת זה ימים רבים, הנה עתה בא והזר המזל: (יז) כי כן יקרא בלשון ערבי: (יח) פי' מקריבים למזל מן המזלות: (יט) וכן פי' הרד"ק בשם ר' משה כהן, ועל דעת חכמי המזלות נקרא גם כוכב ההצלחה בעבור שיורה על כל דבר טוב: (כ) וכן (בא"וב

קרני אור

הנפתולים, כי כל דבר שרוצה להגדיל סומך אותו לאלהים, כמו „עיר גדולה לאלהים" (יונה ג ג) „כהררי אל" (תה' לו, ז) (רד"ק): [ה] וכן כתב המ' ז"ל בס' (שפת יתר סי' יג) אחר שהביא דעת רבינו כעדיה נאון, שהוא מענין הגדה, ופי' „באה הגדה והתגרר" וכיים „ולפי דעתי שמלת גד, מגזרת גדוד, מבעלי הכפל, והטעם שיש לה בנים רבים, וטעם חסרון אל"ף במכתב כי במקו העברים על שמבטא (פי' כי הקמ"ץ שתחת הבי"ת מושכת אחריה האל"ף בכח המבטא אף שאיננה כתובה) וכמוהו „על יום טוב בנו" (ש"א כה ח) (ועניינו „באנו" והאל"ף חסר במכתב): [ו] וכן הוא כנ' (שבת כז א) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרמב"ם וכתב „והמפרש לשון גדוד טועה הוא" וכן פי' הרד"ק בשרש גד בשם ר' משה הכהן, וכן תיוב"ע „אתא מזלא טבא" ואונקלוס

כה

מקורי רש"י: ט) עיין ב"ר פע"א ח. י) ב"ר פע"א ח. יא) וכן הוא במדרש אגדה יב) שבת סז ב, ב"ר שם תיוב"ע. יג) ישעי' סה יא. יד) וכן הוא במדרש אגדה, ועיין זכור לאברהם שהעיר מ"ז וכתב ז"ל „עיין אבדר"נ פ"ב, תנחומא פ' נח מדרש תהלים מזמור ט, ולא נמנה שם גד בתוך אותן הנולדים מהול, רק בס' מדבר קדמות להרב חיד"א מצאתי שהביא בשם רבינו הפיוס מפי' על התורה כת"י, גד נולד מחופה עור כמו בגד, וזה רמז בא גד בגד, והוא סימן טוב לכל הנולדים". טו) דניאל ד' יא. טז) עיין במדרש שכל טוב שיפרש ג"כ מלשון בגידה ודומה לו גודו אילנא ולא שנולד מהול. וכן תיוב"ע יז) כן הוא במדרש שכל טוב. ועיין בזכור לאברהם מהדורא קמא שכתב שהפי' הזה שייך לר' יוסף קרא. יח) ב"ר פע"ב ב, סנהדרין לט ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃
טו וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ׃
טז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא

אונקלוס

וְאַשְׁכַּח יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יָתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הַבִי כְעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִבְרִיךְ׃
טו וַאֲמַרַת לַהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת בַּעְלִי וְתִסְּבִין אַף יָת יַבְרוּחֵי דִבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוּב עִמִּךְ בְּלֵילְיָא חֲלָף יַבְרוּחֵי דִבְרִיךְ׃
טז וַאֲתָא (ס"א וְעַל) יַעֲקֹב מִן חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת לֵאָה

אבן עזרא

בעבור אשרי (כא) [ז]: יד דודאים. אמר המתרגם יברוחין (כב) וכן יקראו בלשון ישמעאל (כג) ויש להם ריח טוב, וכן כתוב „הדודאים נתנו ריח" (שה"ש ז יד) (כד) [ח], והם על צורת בן אדם (כה), כי יש להם דמות ראש וידים, ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדתם קרה (כו) [ט]: טו תחת דודאי בנך. חלף ושכר (כז):

רש"י

דודאים. סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמי"ן יט): (טו) ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה ולעשות עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב כ): לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו ואני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה

קרני אור

לא שינה המלה, רק תרגמה בב' מלות „אתא גד" הוא כדקרי בא גד: [ז] באשרי, אני מודה ... בליבור והבנת שמאשרות אותי בנות (רשב"ם) זה הבן הוא בכלל באומר שלי כי גם זה לי בן (רמב"ם): [ח] ובפס"ז (בראשית ל. יד) מיני פירות הן וכה"א „הדודאים נתנו ריח" ומצאנו לדודאים שהם כמין סלים, שבהן מכניסים את הפירות, כמו „שני דודאי תאנים" (ירמי' כד א) הדוד אחד תאנים טובות (שם שם ב) ועיקר הדבר הם הפירות", וכן פי' הרשב"ם, דודאי תאנים, כדכתיב „הדודאים נתנו ריח" והמתרגם יתרגם בם גרית בלסמו"ן, ועיין בס' „רב פעלים" שהביא מס' ערוך הגדול, רפואות לנשים למשפחותם שהדודאים הנקראים מאנדראגורא בלשון יוני ורומי, באין אדם רשאי לעוקרם מפני שהעוקרם מת, אלא קושרין חבל, לאחד בשרש, ולאחר השני קושרין בצואר הכלב, והכלב עוקרן ומת, וכן כתב ר"י קארו זקינו של הרב בית יוסף בס' תולדות יצחק פ' ויחי בפ' „יששכר חמור גרם", וכן הוא במדרש הנעלם הובא בס' צרור המור פ' ויצא, גם בהעתקה המיוחסת לשבעים זקנים הועתק „מנדרגורס" שכן שמו בלשון יון ובלשון רומי, ובלע"ז „אלרוין", וכן כתב שד"ל, שהתרגום האלכסנדרי תרגם „מנדראגורי" והי' הקדמונים סוברים מהם כשפים להביא אהבתם בלב זולתם, וכל זה רחוק, כי רחל לא היתה צריכה לכשפים כדי שיאהבנה אישה, ואנחנו לא נדע איזה היא מין הדודאים: [ט] עיין ברמב"ן מה שכתב על דבר הדודאים, ובס' „רב פעלים" הביא מס' ערוך הגדול שהדודאים הם רפואה מפורסמה לכאב ושלהבת עינים ודעתו שלכן הביא ראובן לאמו מפני שהי' עיני לאה רכות, ואף כי הסברא הזו רפואה לעינים וסגלה להריון, ורחל עקרה היתה, ועיני לאה רכות הי', לכן נפלו שתיהן על המציאה הזאת, ועיין בכוכבית שם מהמו"ל שכתב שראה בעיניו הדודאים שהביא אתו הרב מ' אליהו ואב בלוי לעורן—פשבעין כצורת מאדן לתו"ל, ודמות האדם לגנה, אשר לא יחסר בם כל אבר מאברי האדם, ונולעים

יהל אור

כה ג) „היש מספר לגדודיו" והם גדודי השמים, והוא פי' על „העורכים לגד שולחן" ולא כבר נדק, והבא"י רוצה לגרום „גדוד השמים" כי לא נמצא בתנ"ך גדודי השמים, ואנכי לא מצאתי בתנ"ך גם „גדוד השמים": (כא) מקור עם בי"ת השמוש, ופי' הבן הזה בא לאשרי ולהללתי, דומה למה שאמרה בא גד: (כב) כן ת"א „מיברוחי דבריך" וכן תיוב"ע וכן דעת רב (סנה' לט ב): (כג) ורש"י ז"ל פי' בלשון ישמעאל יסמי"ן, ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז וברא"ם שמצדיק את רש"י ז"ל: (כד) ורע"ם פי', מין עשב טוב הריח וטוב אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על השום, וכן היה מן הדודאים או טוב ממנו כאמרו „שם אתן את דודי לך, הדודאים נתנו ריח" (שה"ש ז, יג, יד): (כה) וכן פי' שם הה' ז"ל, צמח כדמות צורת אדם, וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה, ובשרשיו שרש „דוד" וכן פי' ר"ש ן' מלך: (כו) וכן אמרו חכמי הרפואה שהדודאים קרים ויבשים, וידוע כי המשגל יבוא מהחום והליחות כמו שפי' המורה בפ' לד מהחלק הראשון בסבה הד', והנה הדודאים הם היפוך תולדות הריון בעבור הקור והיובש: (כז) וכמו שאמרה לאה „כי שכר שכרתיך"

מקורי רש"י: יט) סנהד' שם. כ) וכתרגום שלנו ותסבין, ועיין ברד"ק על בראשית מה שכתב ע"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לאה לקראתו ותאמר אלי תבוא
כי שכר שכרתיך בדודאי בני
וישכב עמה בלילה הוא: יז וישמע
אלהים אל־לאה ותהר ותלד
ליעקב בן חמישי: יח ותאמר לאה
נתן אלהים שכרי אשר־נתתי
שפחתי לאישי ותקרא שמו
יששכר: יט ותהר עוד לאה ותלד
בן־ששי ליעקב: כ ותאמר לאה
זבדני אלהים | אתי זבד טוב
הפעם יזבלני אישי כי־ילדתי לו
ששה בנים ותקרא את־שמו
זבלון: כא ואחר ילדה בת ותקרא

אונקלוס

לקדמותה ואמרת לותי
תיעול ארי מיגר אגרתיך
ביברוחי דברי ושכיב
עמה בליליא הוא:
יז וקביל יי צלותה דלאה
ועדיאת וילידת ליעקב
בר חמישא: יח ואמרת
לאה יהב יי אגרי דיהבית
אמתי לבעלי וקרת
שמה יששכר: יט ועדיאת
עוד לאה וילידת בר
שיתי ליעקב: כ ואמרת
לאה יהב יי יתה לי חלק
טב הדא זמנא יהי מדורה
דבעלי לותי ארי ילידת
לה שתא בנין וקרת ית
שמה זבולן: כא ובתר
כן ילידת ברתא וקרת

רש"י

במשכב הצדיק לא זכתה להקבר עמו כא): (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה: בלילה הוא. הקב"ה סייעו שילא משם יששכר כב): (יז) וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת להרבות שבטים כג): (כ) זבד טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון בית זבול כד) הירברי"א בלע"ז בית מדור. מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים

אבן עזרא

כ זבדני אלהים. כטעם נתן לי חלק (נח) [ין] ואין לו אח במקרא (נט) [יא]: יזבלני. יזבול עמי (ו) יהיה זבולו עמי תמיד (סא), כמו „בנה בניתי בית זבול לך" (מ"א ח יג), „וכמוהו בני יצאוני" (ירמי' י' כ) יצאו ממני, „ויבואני" (תה' קיט מא) כלם הם פעלים עומדים (סג): כא ואחר ילדה בת. י"א כי עם

יהל אור

(כפי' טז): (כח) וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א, וכן פי' הרמב"ם ורע"ם: (כט) פי' השרש הזה אין לו ריע במקרא: (ל) לשון דירה, וכן פי' ר' יונה ך' נגאה בשרש זבל „ידור עמי ואתאת המלה יזבול עמי, וקראה לגחות ולקראה": (לא) יותר ממה שהיה, ויוסיף כי אהבה, ועיין רש"י ז"ל: (לב) וכן פי' הח' ז"ל שם בהה' „ייבואני כמו ויבואו אלי" וכן יזבלני יזבול עמי, והוא פועל עומד אשר בעלי יחשוב אותי לחלק טוב

קרני אור

ובולטים המה מכל צד, לפעמים המלא ימלאון כמעכס האדמה, פעם בתמונת זכר, ופעם בתמונת נקבה, ופעם אשה וילד ישב על ברכיה, אורך השרש הזה הוא כמו רבע באמה, ועביו כמו מטה עב, גזעו שרש בארץ עמוק כמו חמשה מטעפר וממנו יצא פרח ויציץ ציץ ממעל לארץ הנותן ריח טוב, וקבלה בידיהם מאבותיהם שם, כי יועיל שרש זה להריון, ועד היום מתמשים בו גם בבתי המרקחת לרפואות וטעמו מר, וגם הערבים שם יקראוהו „דודאים", ואף גם בא"י המלא ימלאון רק לפעמים ריחוקות מאוד, ואז יקר מחירם עד ערך 25 פראנק": [י] ור' יונה ך' נגאת בשרש אבד פי' „הוא אלי דומה לדברי הערב במפילין כלשון הזה על המתנה", וכן פי' הרד"ק עניינו לפי מקומו נתן לי אלהים מתן

מקורי רש"י: כא) עי' ב"ר פ' ע יב ופ' עב ג. כב) נדה לא א, ועיין ב"ר פ"ע יא, ויוכ"ע. כג) ב"ר פע"ב ס. כד) מ"א ח יג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃ כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים
אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים
וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד
בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־
חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף
לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃ כה וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר

אונקלוס

יָת שְׁמַהּ דִּינָה׃ כב וְעַל
דּוּכְרָנָא דְרָחֵל קֳדָם יְיָ
וְקַבֵּיל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב
לַהּ עִדּוּי׃ כג וְעַדִּיאַת
וִילֵידַת בַּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ
יְיָ יָת חִסּוּדִי׃ כד וּקְרַת
יָת שְׁמֵהּ יוֹסֵף לְמֵימַר
יוֹסֵף יְיָ לִי בַּר אָחֳרָן׃
כה וַהֲוָה כַּד יְלֵידַת רָחֵל

אבן עזרא

זבולון היתה בבטן אחת (יג) [יב]: כג אסף אלהים את חרפתי. כטעם כרת, וכן „ונאסף שמחה וגיל" (ישעי' טז יו"ד) (יד) [יג] ואחרים אמרו כי השם ראה החרפות שהיו הנשים מהרפות אותי בעבור היותי עקרה (טו) וכאילו נאספו ונתחברו אצל השם (טז) [יד], והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים (יז) [טו] וכאשר ספרום הקדמונים מצאום

רש"י

כנגד כל נשיו: (כא) דינה. פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות והתפללה עליו ונהפך לנקבה כה): (כב) ויזכור אלהים את רחל. זכר לה שמסרה סימניה לאחותה כו) ושהיתה מצירה שלא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בנים ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט כז) האדמון כבש שלא הלה נבה לקחתה לו ונתבהלה: (כג) אסף. הכניסה במקום שלא תראה וכן כח) אסף חרפתנו כט). ולא יאסף הביתה ל). אספו נגהם. לא) וירחק לא יאסף (לא יטמן): חרפתי. שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה לב) כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו. מי שבר כלי זה בנך. מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים לג) אמרה יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו שנאמר לד)

קרני אור

מתן טוב, ומה שאמר „אותי", אחר שאמר „זבדני" כפל הכנוי הוא לתוס' ביאור: [יא] עיין רמב"ן ובביאור רב"ד, ובספרו (שפת יתר סי' כ) מביא בשם רס"ג שהוא כמו „זבת חלב ודבש" (שמות ג ח) ור' אדונים תפסו מחסרון הדל"ת (כי לדעתו צ"ל זבדת) ויאמר הח' ז"ל „כי יוכל הגאון להביא אם מחסרון הדל"ת את בעבור חבור ד' ות' רפה הקרובים במוצא הלשון, ורבים אמרו כמוהו „הרה ללת" (ש"א ד' יט) כמו ללדת": [יב] ובב"ר (פ' עב) ואחר ילדה בת, שעיקר בריתה זכר היתה ומתפלתה של רחל שאמרה יוסף ד' לי בן אחר נעשה נקבה, ועיין ביפה תואר ובפי' מהרז"ו, וכן הוא בג' (ברכות ס, א, ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג): [יג] ורש"י ז"ל פי' ענין הכנסה והטמנה, וכן פי' הראב"ע, ואו"ת „כנש", וכתב הרמב"ן, והנכון דעת אונקלס שעשאן כולן לשון קבוץ וכנוס כפשוטם וכו' ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נזכרים בה עוד כהולות: [יד] יתכן שבזמן ההוא הי' מקצת האנשים לוקחים שתי נשים אחת לפ"ו, ואחת לתשמיש בלבד שהי' משקין לה כוס של עיקרין, כמו שהי' עושין בדור המבול, וכך הי' אומרים לולי הדור שרחל השקה כוס של עיקרין, וזאת היתה חרפה גדולה לרחל לחשבה כזונה, ולזה אחר שילדה והוסר חרפתה ממנה אמרה, אסף אלהים את חרפתי (ר"י קארו): [טו] והרלב"ג כתב שקודם הבנת בנים של יעקב

יהל אור

ולעיקר ביתו אשר תקרא אם הבנים: (לג) וכן פי' הא' ז"ל (שמות ב ב) על"הפ' „ותצפנהו" ודינה בבטן אחת נולדה עם זבולון ע"כ מלת ואחר ילדה בת, כמו „ואחרי כן יצא אחיו" (למעלה כה כו), וכן כתב הרד"ק „ונראה כי דינה תאומה היתה עם זבולון, לפיכך אמר ואחר ילדה בת, ולא אמר ותלד עוד", וכן פי' החזקוני, ולפיכך אין כתיב בה הריון: (לד) וכן פי' הרד"ק שם וכן „אסף אסיפם" (ירמי' ח יג): (לה) ובב"י הגי' כי ראה ד' כי ההרפות שהי' וכו', הי' רבות וכאלו נאספו וכו': (לו) ויהיה פעל „אסף" שענינו קבוץ פרטים רבים למקום אחד: (לז) כן הוא

מקורי רש"י · כה) תנחומא אלות ח תנחומא כ אות יט, ב"ר ספ"ב ו. ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג, ברכות ס א תוכ"ג, ופסי"ד יסד הפייטן (יוצר ליום א דר"ה) „עוכר להמיר בבטן אחות". כו) ב"ר ספ"ג ד. כז) בקרובות א דר"ה. כח) ישעי' ד. כט) שמות ט. ל) יואל ד. לא) ישעי' ס. לב) תנחומא כ אות יט ב"ר ספ"ג ה ספ"ו. לג) ב"ר פע"ב ו, ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג. לד) עובדיה א יח.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־
מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ כו תְּנָה אֶת־נָשַׁי
וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן
וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי
אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן
אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי
וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי כח וַיֹּאמַר

אונקלוס

יָת יוֹסֵף וַאֲמַר יַעֲקֹב
לְלָבָן שַׁלְּחַנִי וְאֵיהַךְ
לְאַתְרִי וּלְאַרְעִי׃ כו הַב
יָת נְשַׁי וְיָת בְּנַי דִּי פְלַחִית
יָתָךְ בְּהֶן וְאֵיזֵיל אֲרֵי אַתְּ
יְדַעְתְּ יָת פָּלְחָנִי דִּפְלַחְתָּךְ׃
כז וַאֲמַר לֵהּ לָבָן אִם כְּעַן
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
נַסֵּיתִי וּבָרְכַנִי יְיָ בְּדִילָךְ׃
כח וַאֲמַר פָּרֵישׁ אַגְרָךְ

רש"י

והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. אש בלא להבה אינו שולט למרחוק (לה) משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורצה לשוב (לו): (כו) תנה את נשי וגו'. איני רוצה לצאת כי אם ברשות: (כז) נחשתי. מנחש הייתי נסיתי (לז) בנחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה. כשבאת לכאן לא היו לי בנים (לח) שנאמר (לט) והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל:

אבן עזרא

בני ששה חדשים וימים במספר (לח) [טו], ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי (לט), גם הרתה רחל קודם שנולד זבלון, וגם דינה לא ידענו מתי נולדה (מ) [יז]: כן אשר עבדתי אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי, כמו „וישם דמי מלחמה בשלום" (מ"א ב ה) (מא): כן נחשתי. כמו נסיתי (מב) כי הולך היה לקראת נחשים (מג).

יהל אור

בסד"ע פ"ב, שי"א שבטים ודינה נולדו בז' שנים חוץ מבנימין, וכן הוא בפדר"א פ' לו, וכן הוא דעת הח' ז"ל, שכתב י"ב בנים בשבע שנים, והי"ב בנים עם דינה: (לח) ובסדר עולם פ"ב מבואר „כל אחד ואחד לז' חדשים" וכן הוא בפדר"א פ' לו „אמר ר"א מז' חדשים ילדה את בניה", והחזקוני פ' ויצא הביא מסדר עולם „שי"א שבטים ודינה כולם נולדו בז' שנים כל אחד ואחד לז' חדשים, פי' לכל אחד ואחד שבעה חדשים לעיבור ושבוע לטומאה, והכי קיימא לן יולדת לשבעה יולדה למקוטעין", ונמצא הח' מכוון, כי צריכים אנחנו לחשוב ימי טומאת לידה וזה הוא מה שכתב הח' ז"ל שעולה רק ששה חדשים וימים במספר ועיין קרני אור: (לט) וכן כתב רע"ם, שיתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי, כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כולם, אם לא נאמר שנולדו כולם לז' חדשים, ושתיכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום טומאת לידה: (מ) (ובשמות ב ב) ע"פ „ותצפנהו" כתב הח' ז"ל „ואין טענה מהשבטים כי להיותם על הסדר אינה ראיה, כי הרבה כאלה בתורה, ע"כ יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון, גם נולד יששכר קודם אשר, ודינה בבטן אחת נולדה עם זבלון" ועיין קרני אור: (מא) שב על יואב לבדו ולא על עמשא הסמוך לו ועיין למעלה כ"ז קרני אור הערה ב: (מב) פי' נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה, וכן ת"א „נסיתי" וכן פי' רש"י ז"ל והרמב"ן והרד"ק: (מג) ובן

פי'

קרני אור

יעקב הבה את אשתי, והכריח זה מבנות יהודה ויוסף, וכי „מלאו ימי" (למעלה כט כא) על ימי האדם שראוי להוליד, ובאמרו „ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי", וכל ספור חופת לאה, וגם רחל, הוא קודם ויעבוד יעקב ברחל שבע שנים, והרד"ק השיג עליו, וכתב שהוא מעקם את הפסוקים ומבלבל אותם, ועיין בהערות ותיקונים לסדר עולם רבה מהח' ר"ב ראטנער פ"ב סי' יו"ד שמביא שם שמצא בעל השלשלת הקבלה דפוס זאלקאווע ד' ה', שכ' „ואחר חדש ימים שנכנס בבית לבן לקח לאשה רחל ולאה" הלא זה הוא דעת הרלב"ג ועם שלא הזכירו: [טז] עיין באהל יוסף שמפרש שם, שלפי הח', עולה ששה חדשים וכ"ה ימים, ועיין בביאור הגר"א לסד"ע שפי' שם דס"ל שכולם נולדו זה אחר זה, ר"ל שבשעת לידת בלהה וזלפה עמדה לאה מלדת. ועיין בביאור הגרד"ל לפדר"א, שלדעת הפדר"א דתני שלידה לז' חדשים כולהו, אפשר ס"ל דבני בלהה וזלפה נולדו לט' כי נולדו תוך משך ימי עבורי רחל ולאה, ועיין (מדרש תדשא הוצ' הדר' יעלניק ביהמ"ד חדר שלישי סי' ח והערה שם נומער 2) וברכ"ח פ' שמות ע"פ „וימת יוסף" שמביא ממדרש תדשא הנ"ל ששם מפרש כל אחד מהשבטים באיזה חודש נולד, ומשמע שנולד כ"א מהן בשנה אחת לגמרי והובא ג"כ (ילקוט שמות רמז קסב) במעט שינוי בשמותיהם, והסד"ע ופדר"א חולקין על האגדה הנ"ל: [יז] עיין „יהל אור" וכן הוא (פס"ז בראשית כט לג) „כילד

מקורי רש"י: לה) תנחומא ב אות טו, ב"ר פע"ג ז ופע"ה ה ופל"ע ב, פסי"ר פ' יב פסי' דר"כ פ' זכור (דף כח א) יעויי' הפרה קי"ג שם ת וב"ע. לו) וכן הוא בפס"ז. לז) וכן הוא ב"ר פע"ג ח, וכן ת"א, וכן הוא בפס"ז, ובמדרש שכל טוב ועיין בפי' הרא"בע והרמב"ן. לח) תנחומא א בלק אות יב, ב"ר פע"ג יב, במד"ר פ"כ יט. לט) לעיל כט ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ
וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי
מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ
לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי
וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי
לְבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ
וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה
אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה
אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ לב אֶעֱבֹר
בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־

עֲלַי וְאֶתֵּן׃ כט וַאֲמַר לֵהּ
אַתְּ יְדַעְתְּ יָת דִּפְלַחְתָּךְ
וְיָת דַּהֲוָה בְעִירָךְ עִמִּי׃
ל אֲרֵי זְעֵיר דִּי הֲוָה לָךְ
קֳדָמַי וּתְקֵף לְמִסְגֵּי
וּבָרֵיךְ יְיָ יָתָךְ בְּדִילִי
וּכְעַן אֵימָתַי אֶעְבֵּיד אַף
אֲנָא לְבֵיתִי׃ לא וַאֲמַר
מָה אֶתֵּן לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב
לָא תִתֶּן לִי מִדַּעַם אִם
תַּעְבֶּד לִי פִּתְגָמָא הָדֵין
אֲתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר׃
לב אֶעְבַּר בְּכָל עָנָךְ יוֹמָא
דֵין הַעְדִּי (נ״א אַעְדִּי)

אבן עזרא

ויש לו תרפים (מז): כח נקבה לשון צווי (מח) במשקל „זכרה לי אלהי לטובה" (נחמי׳ יג יד) ופי׳ פרש (מו) [יח], וכן „אשר פי ד׳ יקבנו" (ישעי׳ סב ב), ודגשות הקו״ף (מז) להתבלע הנו״ן בו (מח) כמו „אשר ידבנו לבו" (שמות כה ב) (מט): ל לרגלי. בעבור רגלי [יט], כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני (נ) [כ], והטעם כי התברכת משעה שבאתי לביתך (נא), ה״א ברגלי - הבלים עמי: גם אנכי לביתי. ללורך

רש״י

הרועים ועכשיו היו לו בנים שנאמר (מ) וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה שכרך. כתרגומו פריש אגרך (מא): (כט) ואת אשר היה מקנך אתי. את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי. עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אליך הברכה (מב) כמו (מג) העם אשר ברגליך (מד). לעשות אשר ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך

קרני אור

ילדה לאה את ראובן בשנה הראשונה אחר המשתה ונתעברה בשמעון בשניה, ובשנתעברה עוד בשמעון נתקנאה רחל באחותה ונתנה ליעקב את בלהה שפחתה, ונתעברה גם היא בשנה השנית, ונולד שמעון ללאה ודן לבלהה", ועיין בהערה ס״ד שם, והנה לדעת הפס״ז נולדו י״א שבטים ודינה בז׳ שנים ולא נולדו זאח״ז, עיין שם כל סדר לידתם:

[יח] וכן הוא (ב״ר פ׳ עג) „נקבה שכרך עלי, פסוק קטע פרש" (פי׳ אמיר הפסוק קליג ופרש מה שכרך):

[יט] ורש״י ז״ל פי׳ לרגלי עם רגלי, בשביל ביאת רגלי באה אליך הברכה, כמו „העם אשר ברגליך" (שמות יא ח) וכתב וכתב הרא״ם פ״ז „עם ביאת רגלי, לא בעבור רגלי, כי אין רגלו סבת הברכה רק ביאת גופו, ומפני שביאת גופו הוא ע״י ביאת רגלו אמר לרגלי במקום עמי, אבל הח׳ ראב״ע כתב „לרגלי בעבור רגלי" והרשב״ם פי׳ בשבילי, דוגמת לרגל המלאכה אשר לפני (למטה, לג, יד) וכן פי׳ הרד״ק וכן ת״א „בדילי": [כ] וכן הוא בפדר״א (פ׳ לו) „מכאן אמרו יש רגל אדם מברכת בית, ויש רגל אדם מחרבת בית והיה רגל יעקב מברכת, שנאמר „ויברך ד׳ אותך לרגלי", ובמדרש אגדה

יהל אור

פי׳ הא׳ ז״ל (ויקרא יט כו) על הפ׳ „לא תנחשו" כי מלת מנחש מנסה, כמו „נחשתי ויברכני ד׳" כי נחוש בצורות ובמקלות ובמעשים ובתנועות ובימים ובעות, ויונ״ע „הא מטירית קוסמין", וכן תיונ״ע (למטה מד ה) ע״פ „נחש ינחש בו" „מטירא הוה מטייר בו": (מד) לנחש בהם: (מה) בתוס׳ ה״א ההמנתי׳׳ו: (מו) אתה תפרש השכר, וכן ת״א „פרש אגרך" כלומר כל מה שתפרש עלי שאתן בשכרך אתן: (מז) מן „יקבנו": (מח) כי שרשו „נקב": (מט) שרשו „נדב" ודגשות הדל״ת להתבלע הנו״ן: (נ) וכן כתב הרד״ק בשרש „רגל": (נא) משעה שנכנס ברגליו בבית לבן בא הברכה עבורו, ע״כ יאמר הכתוב

מקורי רש״י: מ) למטה לא א. מא) וכן הוא בספ״ז. מב) ב״ר פע״ג ח, בספרי פ׳ עקב פסקא לח, אגדת בראשית פ׳ מב ועיין ברכות מב א סנהדרין לט ב, תוספתא סוטה פ׳ י. מג) שמות יא. מד) שופ׳ ח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִתַּמָּן כָּל אִמַּר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל אִמַּר שְׁחוֹם בְּאִמְּרַיָּא וּרְקוֹעַ וּנְמוֹר בְּעִזַּיָּא וִיהֵי אַגְרִי׃
לג וְתַסְהֵד בִּי זָכְוָתִי בְּיוֹם דִּמְחַר אֲרֵי תֵיעוֹל עַל

שֶׂה נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃
לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ

רש"י

אני להיות עושה גם אני עמהם לסמכן וזהו גם מה): (לב) נקד. מנומר בחברבורות דקות כמו נקודות פונטר"א בלע"ז: טלוא. לשון טלאים חברבורות רחבות: חום. שחום דומה לאדום רו"ש בלע"ז לשון משנה מו) שחמתית ונמצאת לבנה לענין תבואה: והיה שכרי. אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים והחומים בכבשים יהיו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקידם ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אלו היו שם מתחלה ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו'. אם תחשדני

אבן עזרא

סאומה נוסף, ונמצא חסר (נג): לט עקדים. ברגל (נד) והטעם שיטה (נה) [כא] שעקדה הרגל (נו): ונקדים. שיש בו נקודות נקדות (נז) [כב]: וברודים, מגזרת ברד שיש לו שומה לבנות (נח) [כג], וטלת טלוא שם כלל (נט) והוא מגזרת "בלות ומטולאות" (יהושע ט ה) (ס) [כד], והטעם כמו שומות (סא) וטעם כל שה נקוד וטלוא תיש (סב), וכן כתוב "שה כשבים ושה עזים" (דברים יד ד) (סג) ואחר ששם טלוא כלל (סד), הנה פי' כל תיש נקוד ועקוד וברוד (סה) [כה]: לב וכל שה חום. הוא השחרות (סו) [כו], ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החום (סז) כי

יהל אור

לרגלי: (נג) באיוב (לא ז) "ובכפי דבק מאום" בלא ה"א: (נג) החו' ז"ל יפרש מקודם מה שכתוב בפ' לט "עקודים נקודים וטלואים", ואח"כ שב לבאר הפ' לב "כל שה נקוד וטלוא, וכל שה חום בכשבים וטלוא ונקוד בעזים": (נד) פי' כתם וסימן ברגל בין לבינה ובין שחורה: (נה) וכן פי' רש"י והרשב"ם, וכן פי' הרד"ק בשרש "עקד" שהכתמים שלהן במקום שקושרין אותו היד והרגל, שכופפין היד על הרגל וקושרין, ובאותו מקום הי' כתמיהם לכך קראן עקודים, וכן פי' הרמב"ן, עקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה, וכן ת"א "רגולין" יהיה מלשון רגל ויונ"ע תרגם "דסימנא ברגליהון": (נו) וכן פי' רש"י ז"ל, נקוד מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה, וכן פי' הרד"ק:
(נז) וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש ברד "פי' שיש להם כתמים לבנים כמו ברד", וכן פי' הרלב"ג:
(נח) הוא שם כולל לעקוד ונקוד וברוד: (נט) לשון טלאי שהן מתוקנות בחתיכת עור עליהן במקום בלייתן: (ס) פי' כתמים: (סא) כי מלת "שה" שם כלל לתישים ולעזים ולכבשים, ואחר שאמר הכתוב בפ' לה "ויסר ביום ההוא את התישים" ובפסוק הזה לא נזכר תישים, לכן פי' החו' ז"ל שהתישים נכללים במלת "שה" ויאמר כי "כל שה נקוד וטלוא תיש", והוא הזכר מהעזים,

קרני אור

אגדה וילא כי' למ"ד "וי"א יש רגל מברכת ויש רגל מייבשת", ועיין בהפטרות ותיקונים מהח' כאבער שם סי' י"ז מה שהעיר ע"ז, ובב"ר (פ' ע"ג) "כ"מ שהצדיקים הולכים ברכה מבולתה": [כא] שומא, האבאל על איזה כתם או סימן מובהק שבגוף ובדרז"ל (ב"מ כז ב) "אין מעידין על השומא" (ובכלה טו א) "בן תשע שנים שהביא ב' שערות שומא", וכן תיוב"ע (למטה לה, ח, י, יב) על עקודים "דשומא ברגליהון", וכן (ויקרא יג ב, יד נו) על "שאת או ספחת" "שומא או בהקי" וכן יפרש החו' ז"ל פה על כתמים ידועים, ויפרש על ברודים שומות לבנות, וכן על טלואים שיש להם כמו שומות והם כתמים: [כב] והרשב"ם ז"ל כתב, נקד נראה לי שלאי הקדקד והגולגל, שהרי ויקוד פ"ש שקדקד, כמו עקוד ברגל פ"ש "ויעקד את יצחק" (למעלה כב ט) קשירה ברגל, ועיין בביאור רש"ד מה שהעיר ע"ז: [כג] ויוב"ע תרגם "וגביהון חיוורין" ורש"י ז"ל פי' חום של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו פתוחה, ומפולשת מזו אל זו, ואין לי להביא עד מן המקרא, וכן ת"א "ופציחין": [כד] ובפס"ז ככת' (לג, לג) טלוא הוא שבא שיש בו כמו מטולאות על גבו, כמו בגד יבן שנקרע קרעים קרעים, ובמו בו חתיכות חדשות ונראים הטלאים מלחוק:
[כה] עיין בביאור בד"ל בלד"ק שטלוא ענינו אדום או שחור וכו חברבורות לבנות וכן ת"א "רקוע" ובערבי "רקעא" הוא "שה" הלבן מן הלדדים וריקלע הוא מה שבות שחור ולבן: [כו] ובפס"ז (ברא' ל לב) כמו

ואמר אחריו "וכל שה חום בכבשים וטלוא ונקוד בעזים" הם הנקבות: (סב) ויביא ראיה מפ' זה, כי שם "שה" הוא כלל לכבשים ולעזים הקטנים כשהם בתוך בנתם יהי' זכרים או נקבות, לכן מצאנו שה אחד, ושה אחת, שה כבשים ושה עזים: (סג) ר"ל כולל עקוד ונקוד וברוד: (סד) פי' מה שכתוב "כל שה נקוד וטלוא" פירושו כל תיש נקוד ועקוד וברוד, כי "שה" פירושו תיש, וטלוא פירושו, עקוד וברוד: (סה) נוטה לשחור ונגזר מן חם, ובמקה"מ הגי' "וכל שם חום כבש והוא השחרות": (סו) והשיג עליו הרמב"ן ז"ל, וסיים והנכון כדעת

מקורי רש"י: מה) ב"ר שם. מו) ב"ב פג ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים
וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃
לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃
לה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים

אונקלוס

אַגְרִי קֳדָמָךְ כָּל דִּי
לֵיתוֹהִי נְמוֹר וּרְקוֹעַ
בְּעִזַּיָּא וּשְׁחוּם בְּאִמְּרַיָּא
גְּנוּבָא הוּא עִמִּי׃ לד וַאֲמַר
לָבָן בְּרַם לְוַי יְהֵי כְפִתְגָמָךְ׃
לה וְאַעְדִּי בְּיוֹמָא הַהוּא

אבן עזרא

השחרות יותר חום מן הלבן (ס) : וטלוא ונקוד בעזים . עקוד וברוד ונקוד (סא) : לג אשר איננו נקוד וטלוא . נקוד וברוד ועקוד (סב) : בעזים . זכרים ונקבות (ס) : לה ויסר ביום ההוא את התישים העקודים והטלואים . (עא) שפירש הנקודים והברודים (עב) : הנקודות והטלואות (עג). פי' העקודות והברודות (עד) וזה טעם כל אשר לבן בו (עה) , וכל שה חום, כבש שחור (עו) , והוא שם תואר , כמו פעול , ומשקלו „סוג לב" (משלי יד יד) (עז), ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל (עח) להסיר משם (עט) ואלה שכרי (פ) , ופי' ויתן ביד בניו של יעקב (פא) , רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא (פב) , וזה הפי' איננו נכון , כי אין ליעקב בן גדול מראובן , ועוד אין לו ד' שנים (פג) , וכן פי' הפרשה, הסר משם כמשמעו לשון צווי (פד) , וטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם (פה) [כז] : לג וענתה בי צדקתי . (פו) לפניך היא

רש"י

שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבוא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי : (לד) הן . ל' קבלת דברים : לו יהי כדבריך. הלואי שתחפוץ בכך מז) : (לה) ויסר. לבן ביום ההוא וגו': התישים. עזים זכרים : כל

קרני אור

חם שהוא שחור כך סחום שחורים ועיין כספרות ותקונים שם שהביא מב"ר (פ' לו) „לפיכך יצא חם מפוחם" , וזה כוונתו כמו חם שהוא בחור כפחם, ושד"ל כתב חם נגזר מן חם , ובערבי „אחם" ענינו שחור (וקרוב לו בארמי אוכם) ומזה ג"כ „שחום" שת"א „ועורי שחר מעלי" (איוב ל ל) תרגומו „שחם" , וכן „העקודים" (שם ו, טו) תרגומו „דבחימין" : ' [כז] וכן פי' שד"ל , וכתב אם כיתה סכוונה

יהל אור

כדעת אונקלס „שחום" והוא קרוב לאדום וכן פירש"י ז"ל : (סז) ר"ל שנקרא הכבש שחור „חום" כמו שאמר „וכל שה חום" לפי שהשחור יותר חם מן הלבן , והסבה לפי שהשחרות בא מפאת החום , והלובן מפאת הקור , וכן פי' הרד"ק בשרש „חום" ובשרש „חמס" ובמקח"מ „יותר חם מהלובן" : (סח) כי שם טלוא הוא שם כלל כמו שביארתי , ואמר בעזים הם הנקבות : (סט) עפ"י הכלל שהביא כמבואר ששם טלוא הוא שם כלל : (ע) פה כלל במלת בעזים זכרים ונקבות : (עא) שהם הזכרים , ולכן בא התואר בלשון זכר , והנה למעלה פסוק לב לא נזכר תישים , ולכן פי' הח' ז"ל שם, כל שה נקוד וטלוא, שהכוונה על התישים , כאשר ביארתי שם : (עב) כי מלת הטלואים היא כוללת נקודים וברודים, ונזכר בתישים זכרים עקודים, ונקודים וברודים , נכלל במלת והטלאים : (עג) ואמר „ואת כל העזים הנקודות והטלואות" והם הנקבות , ולכן בא התואר בלשון נקבה : (עד) ואמר הנקודות, ובמלת „והטלאות" נכלל העקודות והברודות : (עה) והוא שב על הנזכרים כבר , ואפילו היה בהם שום לבנינות בין מעט ובין הרבה, ולכן יהיה תואר כחבירו, ופי' כל מי שהיה אמר לבן בו , רוצה לומר בחלק ממנו : (עו) כמו שביאר למעלה : (עז) שהוא ג"כ שם תאר, וכתב הרד"ק ששרשו „חוס" ויתכן ששרשו „חמס" והוא תואר כמו „לחם חם" (ב"א כא ז) והשורק במקום חולם כדרכם להתחלף זה בזה : (עח) כי „הסר" הוא מקור , והה"א במקום אל"ף כמו „התחפש ובוא במלחמה" (מ"א כב ל) ושב על יעקב : (עט) ושעורו להסיר משם , והמסיר היה יעקב , ואמר ללבן אעבור היום בכל צאנך ואסיר משם הנקודים והטלואים הנמצאים עתה , וגם אשר יולדו מהיום והיה שכרי , גם ויסר ביום ההוא יהיה המסיר יעקב על דעת המדקדק : (פ) פי' אלה הנפרדים עתה יהיה שכרי , בתורת מוקדם בעבודה שיעבוד אחרי כן: (פא) יעקב נתן ביד בניו , והיתה הכוונה בזה רק לסבה שניה שזכר רש"י ז"ל , שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהם נקודים וטלואים , תלדנה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך : (פב) כי לבן פחד פן יבואו הצאן הנקודות והטלואות , על הצאן שאינן נקודות , ויולדו בדומה להן , לכן שם דרך ג' ימים ביניהם : (פג) ועי"ז כתב הרש"ד , הנה מסתימת לשון אונקלס, ובפרט יוב"ע שדרכו לבאר קוצר לשון עברי שתרגמו שניהם „והיה שכרי" „ויהי אגרי" משמע כפי' המדקדק, וכ"ה מפורש בס' הישר , וכן הוא בפס"ז (ברא' ל לב) שהמסיר היה יעקב , וכן פי' הח' יש"ר כי אילו צוה יעקב ללבן להסיר מצאנו העקודים, היה הכתוב אומר עבור בכל צאנך היום והסר משם, עכשיו שכתוב אעבור למדנו שיעקב יעבור והוא יסיר משם את העקודים : (פד) יעקב צוה ללבן, ולבן הסיר ונתנם ביד בניו , וכן פירש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן והרלב"ג : (פה) פי' הנולדים עתה בדמות זה : (פו) אחר שביאר הנקודות והטלואות מפסוק לג ולה , שב עתה לבאר המשך הפסוקים מלג לד לה והוא לשון עדות אם

תתשדני

מקורי רש"י : מז) עיין רש"י למטה ג טו.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים
הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן
בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־
בָּנָיו: לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־
צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת: לז וַיִּקַּח־לוֹ
יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן

אונקלוס

יָת תְּיָשַׁיָּא רְגוֹלַיָּא
וּדְקוֹעַיָּא וְיָת כָּל עִזַּיָּא
נְמוֹרָתָא וּדְקוֹעֲתָא כֹּל דִּי
חִוַּר בַּהּ וְכָל דִּשְׁחוֹם
בְּאִמְּרַיָּא וִיהַב בְּיַד בְּנוֹהִי:
לו וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא
יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב
וְיַעֲקֹב רָעֵי יָת עָנָא דְּלָבָן
דְּאִשְׁתְּאָרָן: לז וּנְסִיב לֵיהּ
יַעֲקֹב חוּטְרִין דִּלְבַן
רַטִּיבִין דִּלְוּז וְדִדְלוֹף

רש"י

אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חברבורות לבנות: ויתן. לבן ביד בניו: (לו) הנותרות. הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שיריים אותן מסר לו מח): (לז) מקל לבנה. עץ הוא ושמו לבנה מט) כמה דתימא ג) תחת אלון ולבנה ואומר אני הוא שקורין טרימב"ל שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: ולוז. ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר"י בלע"ז: וערמון. קסטני"ר בלע"ז:

אבן עזרא

תעיד (מז) כאשר תבא ותראה שכריו, והוא העדר שאפריד לנפשי, אם לא מצאת התישים והעזים עקודים נקודים וברודים, והכבשים שחורים (מח) גנוב הוא אתי (מט), והנה אתה הסירות מן הצאן כל עקוד ונקוד וברוד בעזים וכל חום בכשבים (נ): לד ויאמר לבן הן. כמו הנה (נא) כי הה"א נוסף (נב) כמו האלה האל (נג): לה ויסר ביום ההוא. לבן הסיר (נד): לו וישם. גם הוא לבן (נה): לז סקל. בפתח הקו"ף בעבור שהוא סמוך (נו) [כח]: לבנה לוז וערמון. עצים הם (נז) [כט], רק לח שם התואר (נח),

יהל אור

תחשדני שאני נוטל משלך כלום: (מז) ושב מלת „לפניך" על „ועתה" וכן פי' הרשב"ם, ועיין ביאור רש"ד שכתב שהוא כנגד הנגינה, כי לפי"ז ראוי להיות „שכרי" במפסיק יותר מן „מחר" ולכן יפרש כתרגום האשכנזי ששעורו על שכרי אשר לפניך, כלומר לנגד עיניך שתוכל לראות אם יש בו דבר שאינו שלי, ועיין בהבנת המקרא לרוו"ה שמבטל טענת הרש"ד מהנחת פסקי הטעמים: (מח) דעתו שהכבשים לא היה רק מראה אחת וכמו שאבאר: (מט) בידוע שגנבתיו לך וגניבה הוא שרוי אצלי, וכן פירש"י ז"ל והרשב"ם, והרד"ק: (נ) והנה לדעת הה' ז"ל, הי' בעזים שתי מראות שהם נקוד וטלוא, ונכלל בהם עקוד ונקוד וברוד, ובכבשים מראה אחת „חום", וכן פי' רש"י ז"ל „נקודים וטלואים בעזים, ושחומים בכשבים" וכן פי' הרד"ק, ולדעת הרמב"ן והרלב"ג והרד"א הי' בעזים שתי מראות נקוד וטלוא, ובכבשים ג' מראות נקוד וטלוא וחום וכן פי' שד"ל: (נא) והוא לשון קבלת דברים, והו"ת „כרס" ויוכ"ע תרגם „יאות": (נב) במלת הנה: (נג) עיין למעלה יט ה הערה (כג, כד,): (נד) לא כדעת המדקדק שיעקב הסיר: (נה) וכמו שפי' (למעלה פי' לה) רק „וישם דרך שלשת ימים" על לבן הוא, אף לפי פי' המדקדק: (נו) לפי שהוא דבוק מקל של לבנה, לפיכך הוא פתח, ובלא דביקות, „ויך את האתון במקל" (במד' כב כז) וכ"כ הרשב"ם: (נז) וכן פי' רש"י ז"ל „עץ הוא ששמו לבנה" ומקל סמוך אליו ולכן הוא פתח: (נח) שהיה רטוב, פרשו „לוח" והוא רטוב היפך היבש ולא תאר אלון שהיה רטוב

קרני אור

כפי המדקדק שהביא הרלב"ע, אלו שאפריד משם יהיה לי לשכרי, היה הכתוב אומר „והיו בשכרי" עכשו שכתוב „והיה" הכוונה שמענין שזה, התנאי הזה, כלומר אותם שיולדו של התואר הזה יהיה שכרי, והו"ת „העדי" וי"נ „אעדי", וכתב הנתינה לנגד לכאורה מלה דתלית בכ' פירושים שהביא הרלב"ע, אם טעמו להסיר והוא המקור (כחסרון האמ"ד מן ככל"ס) או הוא לווי ובא כמשפט: [כח] ודעת הרד"ק במכלל, שהוא אחד, כסמוך וכמוכרת כללי, כמו „ובמקל ידי" (יחז' לט ט) „מקל שקד" (ירמי' א יא) שהם סמוכים ולרוים, אבל מקל" לבנה שנבחנה לפתח בסמיכות הוא משקל אחר: [כט] לבנה הוא עץ שהקליפה ממנו שחורה, ותחת הקליפה הוא לבן, וכתב ר' יונה ן' גנאח בשרש „לבן" כי הוא הנקרא בערבי לובנ"א, והוא אילן גדול נגרת ממנו לחה ונכנסת ברפואות, וערמון כתב הרד"ק בשרש „ערם" הוא הנקרא בלשון רז"ל דולב", וכן אמר המתרגם ודלו"ב, ואומרים כי הוא האילן הנקרא בלע"ז קשטניי"ר. גם אונקלס תרגמו דלוב, ור"י ן' גנאח פי' הוא דולב, והם אילנים גדולים, ובאונקלס כ"י שהיה אצל רוו"ה כתוב דלוף

מקורי רש"י: מח) תנחומא ב אות כד, ב"ר פע"ג ס. מט) כת"א. ובב"ר פס"ג י „תאשר תיזר" ודעתו שהוא תואר ג) הושע ד יג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף הלבן אשר על־המקלות: לח ויצג את־המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן

אונקלוס

וקליף בהון קלפין חורין קליף חור די על חוטריא: לח ודעיץ ית חוטריא די קליף ברהטיא אתר בית שקיא דמיא אתר דאתן (נ"י דאתין) ענא למשתי לקבלהון דענא

אבן עזרא

והגאון אמר כי לוז שקדים בעבור שנקרא כן בלשון ישמעאל (צט) [ל], כי הב' לשונות והארמית ממשפחה אחת היו (ק) [לא]: מחשף הלבן. שחשף הקלף (קא) [לב], כמו „חשף ד'" (ישעי' נב י"ד) (קב) [לג]: לח פצל. הטעם כרת כריתות קטנות (קג) [לד]: ברהטים. מקום חבור המים שישתו הצאן שם (קד): ויחמנה. נתחברו פה לשון זכרים ונקבות (קה) [לה] כמו „וישרנה

רש"י

פצלות. קלופים קלופים שהיה עושהו מנומר: מחשף הלבן. גלוי לובן של מקל. כשהיה קולפו היה נראה ונגלה לובן שלו במקום הקלוף: (לח) ויצג. תרגומו ודעיץ לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמית והרבה יש בגמ' דצה ושלפה נא) דץ ביה מידי נב) דצה כמו דעצה נג) אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן נד): אשר תבאנה וגו'. ברהטים אשר

קרני אור

כפ"א: [ל] ובב"ר (ס"פ ל"א) „בטנים ושקדים" (לשמה מג יא) „מבת דבטנים ומבת דשקדי" ובערוך ערך „לוז" הבי' בב"ר „מבת דלוזין" וכן הוא בתרגום ירושלמי שם „מבת דלוזין" ורש"י ז"ל פי' מין שגדלין בו אגוזים דקים, ור' יונה ן' גנאח פי' הוא האילן הנקרא בערבי „גוז":

[לא] לשון ארמית כולל שמה לשונות, לשון כשדים ובבל ופרסי וסורית, וכולם היו מדברים בלשון ארמי, אבל אין כולם שוים בדקדוק ובצחותם, והיותר צח ומדוקדק שבכולם הוא שפת אנשי ארץ ארם, ובה השתמשו המלכים בהיכליהם, אעפ"י שרוב דברי החכמות הן כתובים בלשון כשדים, להיות בעליהם מפורסמים בחכמות כידוע, גם דניאל הוצרך ללמוד לשון כשדים מ"מ לא הי' לשונם מצוחצחת כ"כ כמו הארמית, ולכן „וידברו הכשדים ארמית", לא כשדית בעבור המלך ולכבודו (רו"ס): [לב] כשהיה רוצה נקודים היה מקלף מקומות מן המקלות, מלשון „נקודות הכסף" (שה"ש א יא) כן פי' נקודים, מקום הסרת הקליפה היה לבן, ומקום הקליפה שחור, ואז הי' טלאים נקודים, וכשהיה רוצה עקודים, היה מקלף מקצת המקלות למעלה, ומקצת המקלות למטה נשאר כמו הקלוף, וכשהיה רוצה חום בכשבים, לא היה מקלף כלל, אך הגוון שהוא שחור נשאר בו, ואז הי' טלאים שחומים, וכשהיה רוצה ברודים לא הי' מקיף כלל, כי הגוון ההוא היה שחור שבני, ויעקב היה לו מקלות רבות במיני האלו כגוון זה (רב"ח):

[לג] ואו"ת „קילוף חיור", כמו שתרגם „ויפצל פצלות", ואינו תרגום המלה רק הכוונה, ויוב"ע תרגם „לגלאה חיורא" עבה ממנו מקור, ופירושו ויפצל בהן פצלות לבנות לגלות הלבן אשר על המקלות:

[לד] וכן פי' ר"י ן' גנאח בשרש „פצל", שהוא כמו כריתה וחלוק והפרדת דבר מחובר, וכן בפס"ז ויפצל כמו ויפסל, ושד"ל כתב, השרש הזה בלשון ערבי וסורי, וגם בלשון חכמים אין ענינו קילוף אלא פירוד וחילוק והשתפפות לכאן ולכאן כגון (יומא כט א) מה אילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן, וכן יעקב חלק את המקלות לחלק לבן ולחלק שחור ע"י הקילוף, אך הפעול אינו הוא עצמו הקילוף, אבל הקילוף מפורש באמרו מחשף הלבן, ועיין בחזקוני שהוא יפרש ג"כ שהוא לשון חילוק בתלמוד, אך הוא יפרש טעמה מהן גדר ומסוכה להכניס בהן הצאן ולא יוכלו הנקבות לברוח מפני הזכרים, והיו מתעברות לאלתר, והיינו דכתיב והיו הקשורים ליעקב: [לה] אולי לפי שפועל בהמימה שב גם על הזכרים, וגם על הנקבות שבניהם שתתחממו אלה נגד אלה, לכן התחבר במלה זו סימן הזכרים והנקבות, ובעלי המסורת קוראים לזה אנדרוגינוס, לסוף שו"ד סימן הזכרים והנו"ן סימן הנקבות:

וכן

יהל אור

רטוב, לבנה אין בשרו נראה לבן אלא כשהוא לח, אבל הלוז והערמון בשרם לבן בין לחים ובין יבשים, לכך הוא אומר לה גבי לבנה: (צט) וכן בתרגום ירושלמי „ויגמל שקדים" (במד' יז כג) תרגם ירושלמי „ועבד לוזין" ויו"ת שם „והביל לוזין כר לוזיא" ופי' גמר שקדים פרישקדים: (ק) כי לשון עברית הוא לשון אברהם אבינו, והוא לשוננו, ולשון ישמעאל ג"כ היא ממשפחתו, כי ישמעאל היה בנו, ולשון ארמית הוא ארם שהוא בן בנו של נחור אחי אברהם, והיא בעצמה לשון כשדים, כי כשד בן נחור אחי אברהם, וכולם ממשפחה אחת: (קא) כי הסיר מהמקלות הקליפה עד שהגיע למקום הלובן: (קב) וענינו גילוי: (קג) ובב"י „פצל" כטעם כרות, „פצלות" כריתות קטנות: (קד) ורש"י ז"ל פי' במרוצת מים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן, וכן פי' הרד"ק מתרגום וירץ „ורהט": (קה) כי היה ראוי להיות ותחממנה, והיא מלה מורכבת מסימן הזכרים וסימן הנקבות, כי לזכרים לבד היה „ויחמו", ולנקבות

מקורי רש"י: נא) שבת ג ב. נב) חולין לג ב. נג) וכן פי' הערוך ערך דץ. נד) עיין פי' הרא"ב"ע שה"ש א יז בפסק ברהיטנו.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח - www.daat.ac.il

וַיֶּחֱמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת: לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים: מ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי

אונקלוס

וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהוֹן לְמִשְׁתֵּי: לט וְאִתְיַחֲמָא עָנָא בְּחוּטְרַיָא וִילִידָא עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּרְקוּעִין: מ וְאִמְּרַיָא אַפְרֵשׁ יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ

רש"י

תבאן הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן: ויחמנה וגו'. הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו נה) רבי הושעיה אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היה צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו' נו) (ור"ל בתיבה זו התחברו לשון זכר ונקבה כמ"ש הרא"בע): (לט) אל המקלות. אל מראות המקלות: עקודים. משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהם ורגליהם נז): (מ) והכשבים הפריד יעקב.

אבן עזרא

לט ויחמו. הפרות' (ש"א ו יב) (קו) [לו]: נתעברו (קז), ובאה זאת המלה משונה בנקוד (קח) בעבור אות הגרון (קט), והיה ראוי, היות (קי) כמו "וַיֵּשְׁבוּ לאכל לחם" (למטה לז כה), ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים (קיא) כי משפט הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד, רק בלשון רבים לא יחושו (קיב) [לז]: אל המקלות. מן המקלות (קיג) ורבים יתמהו, ויאמרו כי זה פלא, ואמת שהוא מפלאות התולדות (קיד) [לח] וכן המשפט (קטו) אפילו האשה שנבראה בצלם המלאכים (קטז) [לט]: וטלואים, הם הברודים כי שם כלל הוא (קיז): מ והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר (קיח) שהפריד הכבשים ובחר מהם כל עקוד וכל חום, ושם פני הצאן אליהם (קיט) עד שתלדנה כן (קכ) והנה היו לו עדרים לבדו

יהל אור

זבד היה ותחת ה, על מקל ותלדנה: (קו) היה לו לומר "ותהרנה": (קז) כי הדמיון פעל בנקבות וגרם להן ללדת מעין מה שנרשם בדמיונן בחוזק: (קח) פי' כי הוא מבנין הקל והיו"ד בסגו"ל: (קט) בעבור שהחי"ת נקודה בחטף סגול: (קי) בצירי, כי משפטו בצירי: (קיא) באמרו ויחמו הצאן: (קיב) לא הם לומר על רבים לשון זכר, דוגמת "אם יצאו בנות שילה" (שופ' כא, כא): (קיג) וכן "לשבור אל יוסף" (למטה מא, נז) מן יוסף: (קיד) וכן כתב הרלב"ג "והיו' אלו הצבעים פועלים במזגיהם באופן שיהיה טבע זרעם כאילו הוא מהצאן הנקודים והטלואים, כי הצבעים פועלים בלחותם, הלא תראה כי ההבטה בדברים האדומים, תעורר הדם ותגבירהו, וההבטה בדברים השחורים תעורר השחורה ותגבירה" וכן כתב הרד"א: (קטו) משפט, הוא כולל סדור כל דבר ומנהגו: (קטז) פי' אפילו שיש לה שכל אין כח בשכלה לדחות הדמיון וכ"ש בבהמה כי הדמיון פועל, וכן מצינו בר' יוחנן (ב"מ פד א) דהוה יתיב אשערי טבילה כי היכי דלסתכלו ביה הנשים:
(קיז) כי טלאים איננו שם של סימן פרטי רק שם כלל לנקוד ועקוד וברוד, וכאן הואיל ונזכרו השנים עקודים ונקודים בפירוש, לא נשארו כי אם הברודים שיוכלל בו: (קיח) לבד המקלות: (קיט) שהי' פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: (קכ) עד

קרני אור

[לו] וכן כתב רש"י ז"ל שם "הרי תיבה זו אנדרוגינוס" ועיין מה שכתב הרד"ק שם: [לז] ולבאר כוונתו אביא כזה מה שכתב הרש"ד "שם צאן הוא שם כלל לכל מיני הבהמות הדקות זכרים ונקבות, ולכן יתואר לפעמים בלשון יחיד, כמו "הצאן הזה" (ש"א טו יד), ולפעמים בלשון רבים, כמו הצאן ההנה, (שם יז כח) ואלה הצאן, (שם כ כד יז, ודה"א כא יז) כמו שם "עשו" ולפי שהוא כולל זכרים ונקבות, לכן יכונה פעם בלשון זכר, כמו "כל צאן קדר יקבצו לך" (ישעי' ס, ז) ועל הרוב בלשון נקבה, כמו צאן אובדות (ירמי' נ, ו) הצאן המקשרות (למטה פסוק מא) ופה בא בלשון זכר ולשון נקבה יחד על הצאן "ויחמו הצאן אל המקלות", "ותלדן הצאן", ע"כ יאמר הח' ז"ל, ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים (ר"ל, כי אף שהוא כולל זכרים ונקבות מ"מ סב וודאי הכוונה על הנקבות) ויכיים כי רק בלשון יחיד יחושו ע"ז ובלשון רבים לא יחושו ע"ז: [לח] כי כח הדמיון במות, והגדם תחלתו מהמות לפיכך ילדו לפי הדמיון (רד"ק) כי הציור בכח המדמה בעת הריון יפעל על הרוב בנולד דמות דבר המצויר (רע"ס) ובפס"ז (ברא' ל לט) "דרך האות שיכות על עשיית מעשה, כמו שעשה משה רבינו במצרים כשאין זורק פיח הכבשן ונעשה שחין, וכן השבים, וכיוצא בהן, ואלישע שחתך עץ וזרק בתוך המים ויצף הברזל וכו'", וכן כתב רו"ה "כי הטוב מעיל שאין המקלות מטיבות ומריעות אבל הוא עשה מעשה כל שהוא כהשלכת קמח בסיר באלישע, ונטיית מטה אהרן ודומיהן, ותפלתו וצדקתו עשתה זאת", וכן כתב הח' יש"ר "אמנם שימת המקלות לא תספיק בדרך הטבע, לולא הסיוע האלהי שרצה הב"ת להעשיר את יעקב בדרך פלא: [לט] הדמיון פועל בנקבות וגורם להן ללדת מעין מה שנרשם בדמיונן בחוזק, וכמה מעשים שהיו בדור הזה המוכיחים בבירור, כי כח הדמיון פועל על העובר לא לבד בזמן ההריון אלא גם קודם ההריון, ובשנת 1727 קם רופא אחד באנגלטערא שמו, והדפיס בלונדון ספר בלשון אנגלי בו נלחם נגד האמונה המפורסמת בענין יכולת כח הדמיון לפעול כתמים הכרות על הילדים אשר בקרבן, והוא בספרו

מקורי רש"י: נה) ב"ר פע"ג י. נו) ב"ר שם. נז) ועיין שבת נד א עקוד. עקידת יד ורגל.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃
מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃
מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה

אונקלוס

עָנָא כָּל דְּרָגוֹל וְכָל דִּשְׁחוּם בְּעָנָא דְלָבָן וְשַׁוִּי לֵהּ עֶדְרִין בִּלְחוֹדוֹהִי וְלָא עָרְבִנּוּן עִם עָנָא דְלָבָן׃
מא וַהֲוֵי בְּכָל עִדָּן דִּמְתַיַּחֲמָן עָנָא מְבַכְּרָתָא וּמְשַׁוֵּי יַעֲקֹב יָת חוּטְרַיָּא לְעֵינֵי עָנָא בְּרַהֲטַיָּא לְיַחָמוּתְהוֹן בְּחוּטְרַיָּא׃
מב וּבְלַקִּישׁוּת עָנָא לָא מְשַׁוֵּי וַהֲווֹ

ס) הנו"ן בדגש אחר ציר"י מ"ש

אבן עזרא

ולא שתם על צאן לבן (קכא) [ס], וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר (קכב) [מא] כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו (קכג): מא הצאן המקושרות. בימי ניסן (קכד) [מב] וכל אשר תלדנה הי' חזקים ובריאים (קכה) [מג]: מב ובהעטיף הצאן. הם בימי תשרי (קכו) [מד], ולוה עשה יעקב שלא ירגיש לבן בדבר

רש"י

הנולדים עקודים ונקודי' הבדיל והפריש לעצמן ועשה אותן עדר עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני הצאן ההולכות אחריהם צופות אליהם זהו שנאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפירשתי: (מא) המקושרות. כתרגומו הבכירות ואין לו עד במקרא. ומנחם חברו עם אחיתופל בקושרים (נח) ויהי הקשר אמיץ (נט) אותן המתקשרות יחד (ס) למהר עבורן: (מב) ובהעטיף. לשון איחור כתרגומו ובלקשות. ומנחם חברו עם (סא) המחללות והמעטפות לשון עטיפת כסות (סב) כלומר מתעטפות

קרני אור

בספרו התפורר נ"כ לפרש ספור מקלות יעקב, ואמר כי לא ביקש יעקב בתחבולותיו זאת שהצאן ע"י ראית המקלות תלדנה כמראה המקלות, רק היתה כוונתו שבהיות המקלות שם לעיני הצאן בעת יחם תדבק נפשם בגוונים ההם ובהתבהנה לנזוק לזכר הבתרכה הזכרים אשר מראיהם כמראה המקלות (עיין דוגמא לזה סנהדרין סג ב) וע"י זה תלדן נקודים וטלואים, כי הי' הילודים דומים לאבותיהם (שד"ל):

[ס] והנה עשה עוד יעקב תחבולה אחרת, וזה שאמר שנולדו בצאן קלא ביהיה עקוד או חום שם אותו בראש הצאן כדי שיהי' פני הצאן אליהם בעת יחם הצאן, והנה שת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן, כדי שלא יכעס לבן עליו כקבלו הנקודים והטלואים עם צאנו, כי יחשוב שזה יהיה סבה שיהי' הנולדים כזה התואר, ואלו מושך בזה יעקב לרצון לבן שיהי' מרחיק תכלית הרחקה הצאן הנקודים והטלואים, והחום בכשבים מהצאן שהיה רועה יעקב (רלב"ג) ועיין רד"ק מה שפי' בשם אביו הריק"ם ז"ל, ובגר"א, ובעקידה שער כ"ה ועיין בפס"ז ברא' ל' בספרות ותקונים מסכ' ר"ש בנחבר פי' ס', מה שמביא מאחור זרוע הגדול בענין המקלות וביאור הכתובים: [מא] עיין בנתיבות שלום לפרש רש"י ק"כ פי' על הל"ב מדות מדה נא: [מב] ותרגומו "מבכירתא", וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' ר"י נגלה כפרש "קשר" וכן הוא בפס"ז ברא' ל, מ"ב), ודעתם כי [illegible] המקושרות כשהיו מולידים בפעם לראשון, ובהעטיף כשהי' מולידים בפעם שני: [מג] ועיין ברמב"ן, ופיים "ורבים אומרים כי קשורים הם החזקים אשר קשריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבכירות" וכן בפס"ז (שם פי' מח) המקושרות אלו השמנים והטובות שהיה בהן כח להתקשר ולרוץ אל שקתות המים:

[מד] ותרגומו "ובלקשות ענא" וכן תיוב"ע, ופירוש התאחר, בעת האחרית של עיבור הצאן, וכב"ר (פ עג) "וסי' העטופים ללבן, ר' יוחנן ור"ל, ר' יוחנן אמר בכירייה דלבן, ר"ל אמר לקישיא דלבן", פי' ר"י דורש העטופים כמו "ועמקים יעטפו בר", כלומר שנתקשרו ליזקק כזכר לראשונה, ור"ל דרש כמו "בהתעטף עלי נפשי" לשון יגיעה

יהל אור

שתרחנה ותתעברנה ותלדנה כמותן: (קכא) וכן פירש"י ז"ל והרשב"ם, והרמב"ן השיג על רש"י ז"ל, ועיין ברא"ם שהאריך לבאר בזה: (קכב) פי' מוקדם שהוא מאוחר, ועיין (למעלה כט יב הערה כב): (קכג) וסדר הפסוק על דעתם הוא כן, וישת לו יעקב עדרים לבדו, ולא שתם על צאן לבן, גם הכשבים שלו הפריד מהעדרים שלו, ונתן פני הצאן כולם נוכח כל עקוד וכל חום כדי שתלדנה כן: (קכד) פי' הנולדים בימי ניסן: (קכה) וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק, מקשר מושאל על החזק: (קכו) הם הנולדות בימי תשרי והלושים ביותר:

רש"י: נח) ש"ב טו לא. נט) שם שם יב, ועיין מחברת מנחם ערך "קשר" ושם נחסרו השני כתובים, וכתב המגיה שם, שנחסרו השני כתובים האלה בכל הנוסחאות שהי' לפניו. ס) יחד. סא) ישעי' ג כב. סב) עיין מחברת מנחם ערך "עטף"

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

העטפים ללבן והקשרים ליעקב׃
מג ויפרץ האיש מאד מאד ויהי־לו
צאן רבות ושפחות ועבדים
וגמלים וחמרים׃ לא א וישמע את־
דברי בני־לבן לאמר לקח יעקב
את כל־אשר לאבינו ומאשר
לאבינו עשה את כל־הכבד הזה׃
ב וירא יעקב את־פני לבן והנה
איננו עמו כתמול שלשום׃
ג ויאמר יהוה אל־יעקב שוב אל־
ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה
עמך׃ ד וישלח יעקב ויקרא לרחל
וללאה השדה אל־צאנו׃ ה ויאמר

אונקלוס

לקישא ללבן ובכיריא
ליעקב׃ מג ותקף גברא
לחדא לחדא והוו לה
ען סגיאן ואמהן ועבדין
וגמלין וחמרין׃ א ושמע
ית פתגמי בני לבן
דאמרין נסיב יעקב ית
כל די לאבונא ומדי
לאבונא קנא ית כל
נכסיא הדין׃ ב וחזא
יעקב ית סבר אפי לבן
והא ליתוהי עמה
כמאתמלי ומדקמוהי׃
ג ואמר יי ליעקב תוב
לארעא דאבהתך
ולילדותך ויהי מימרי
בסעדך׃ ד ושלח יעקב
וקרא לרחל וללאה
לחקלא לות ענה׃ ה ואמר

רש"י

בעורן ולמרן ואינן מתאוות להתייחס ע"י הזכרים: (מג) צאן רבות. פרות ורבות יותר משאר צאן סג): ושפחות ועבדים. מכר צאנו בדמים יקרים ולקח לו כל אלה: (א) עשה. כנס כמו א) ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך. ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך ב): (ד) ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואח"כ ללאה שהיא היתה עקרת הבית ג) שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים ד) כרחל וכלאה אשר

אבן עזרא

המקלות (קיז) [מה] : העטופים, שאין כח בהם (קיח) כמו „נפשם בהם תתעטף" (תה' קז ה) (קיט) : א דברי בני לבן. בנים זכרים הי' לו (א), וכן הוא אומר „ויתן ביד בניו„ (למעלה ל, לה) (ב) :

יהל אור

(קכז) וכתב הרד"ק, כי ע"כ לא שם או המקלות, כי הזמן שתלדנה רוב הצאן ידע יעקב כי יבוא לבן אל הצאן לראות מה תלדנה לפיכך לא הי' משים המקלות באותו הזמן :
(קכח) והם החלשים שאין בהם כח לקבל ההריון מהר :
(קכט) ופי' שם הח' ז"ל כמו „העטופים ברעב" (איכה ב יט) כי מלד הרעב הגוף כפוף כדבר מעוטף ושוה לעלוף : (א) וכן הוא בב"ר (ס' עג ילקוט רמז קל, פס"ז ברא' לא א) „עד שלא ירד יעקב אבינו לשם לא נפקד בזכרים וכיון שירד יעקב אבינו לשם נפקד בזכרים" : (ב) לא כדעת המדקדק שפי' למעלה (ל, לה):

קרני אור

יגיעה וטייפות ולא הי' את כחן לקבל ההריון מהרה : [מה] דעת הא' ז"ל שרק בהלאן המקושרות שם את המקלות, אמנם בהעטיף הלאן שבות כתברי לא ישים המקלות, ובזה התועב הי' העטופים שתהרנה הלאן כתברי ללבן, כי לא סיה שם מקלות והקשורים והם אשר תהרנה הלאן בניסן, והם בריאים וחזקים היו ליעקב מפני המקלות, הנה א"כ כפר הכתוב כאן שעשה שני מיני השתדלות, אחד מהמקלות, ואחד כיון

מקורי רש"י : סג) תנחומא ב אות כד, ילקוט רמז קל בשם התנחומא : א) ש"א יד מח. ב) תנחומא א אות י, תנחומא ב אות כה. ג) ב"ר פע"א ב מ"ר רות פו. יג במד"ר פי"ד ח . ד) רות ד' יא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־
אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי
אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן
כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃
ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־
מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ
אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה
יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ
כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר

אונקלוס

לְהֵן חָזֵי אֲנָא יָת סְבַר
אַפֵּי אֲבוּכֵן אֲרֵי לֵיתוֹהִי
עִמִּי כְּמֵאתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי
וֵאלָהֵהּ דְּאַבָּא הֲוָה
בְּסַעְדִּי׃ ו וְאַתִּין יְדַעְתִּין
אֲרֵי בְּכָל חֵילִי פְּלָחִית
יָת אֲבוּכֵן׃ ז וַאֲבוּכֵן
שַׁקַּר בִּי וְאַשְׁנִי יָת אַגְרִי
עֲשַׂר זִמְנִין וְלָא שַׁבְקֵהּ
יְיָ לְאַבְאָשָׁא עִמִּי׃ ח אִם
כְּדֵין הֲוָה אָמַר נְמוֹרִין

אבן עזרא

ה את פני אביכן. ראיתי בפניו שאיננו עמי כתמול שלשום (ג) [א], או ישוב איננו אל פני (ד) כמו „פני ד' חלקם" (איכה ד טז) (ה): ז התל בי. מלה זרה, בעבור היות התי"ו רפה, כי עיקרו להדגש (ו) [ב] כמו (ז) „וַיְהַתֵּל בהם אליהו" (מ"א יח כז) דרך לעג (ח) [ג]: עשרת מונים. מלשון „מְנֵה את העם" (ש"ב כד א) (ט) והטעם עשרה במספר (י) [ד], או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון (יא) [ה], וזה שאמר

רש"י

בנו שתיהן וגו' הקדימו רחל ללאה: (ז) עשרת מונים. אין מונים פחות מעשרה ה): מונים.

קרני אור

מהאסיף עדר הנקודים לפני הצאן, כדי שיחמו מהם, ושלא היה ענין המקלות תמידי, אלא בתחלת חדש ניסן בלבד, לאותם שתחמנה אז, לא בתשרי, ולכן לא הרגיש לבן בדבר הזה, וגם הרועים לא הרגישו בו, כי איך יתנו לב למקלות שיונחו באחד בניסן ולא בשום זמן אחר (רד"א): [א] כבר כתבו חכמי הטבע שהאות היותר עלמי בהבהב או בנאלה הוא הפנים, לפי שהשואה בקושי גדול ובכבדות כל יסביר פנים לשונאו, והאוהב בפניו, יורה אהבתו לאוהבו: [ב] ועיין בהבנת המקרא לרוו"ה, ובביאור רש"ד מה שכתבו ע"ז: [ג] אין התול בממון אלא בהטעאת דברים, „אל יוסף פרעה התל" (שמות ח כה) „אם כהתל באנוש תהתלו" (איוב יג ט) וכן כולם, ואמר אביכן הונה אותי בדברים, וגם החליף את משכורתי (רוו"ה) מלת התל על המדבר אחת בפה ואחת בלב, וכן לבן לא דבר עם יעקב רק טוב והראה להטיבו ולבו חורש רע עליו (יש"ר): [ד] עניינו לפי מקומו פעמים, והוא מענין מנין, כי המנין הוא הוספת אחדים זה על זה, וכן פעמים הוא לשון הנאמר כשאדם חוזר על מעשה מה לעשותו שנית ושלישית, והנה הוא מוסיף אחדים זה על זה כמו המונה (בד"ל) יתכן שהוא משרש „ינה", כמו „ולא תונו איש את עמיתו" (ויקרא כה, יז) וטעמו עשר רמיות, אף שכתוב חסר וי"ו כמו מורים, משרש „ירה" (רל"ג): [ה] וכן כתב הח' ז"ל בס' „יסוד מספר" „יש מקומות שטעם עשרה בעבור שהוא סך חשבון מנין, כמו „מעשרה שליטים" (קהלת ז יט) „עשר נשים" (ויקרא כו כו) „ועוד בה עשיריה" (ישעי' ו יג) וכן פי' הרב"ס „עשר אינו דוקא". וכתב הרד"ק, ואמר עשרת לפי שהוא סוף האחדים וראש העשיריות לפיכך בא לשון רבוי שמספר כזה שהם בפתם. ור"ל פעמים רבות עיין

יהל אור

(ג) ביון שאיננו הוא לשון יחיד, לא שייך על פני שהוא לשון רבים, ויפרש שמלת איננו חוזרת על לבן ולא על מלת פני:
(ד) אעפ"י שאיננו הוא לשון יחיד ישוב על פני שהוא לשון רבים: (ה) שהי' לו לומר פני ד' הלקום, וכן אונקלס ויונ"ע תרגמו שחוזרת על פני, וכן הסבו המלה מלשון יחיד ללשון רבים „ליתנין": (ו) וכן כתב הרד"ק, בא השרש הזה מבנין הדגוש והוא קל, וכן כתב ר"ש ן' מלך עיקר התי"ו להדגש כי הוא פועל עבר, ובא הנח תמורתו (ז) ובא דגש כמו ויהתל: (ח) שרשו „תלל" וממנו „ותוללינו שמחה" (תה' קלז ג) פי' מלעיגנו שאלנו שמחה, ואעפ"י שעיקר הוראת התל, או הלל, איננה לשון לעג, מ"מ נרדפת היא לה, והנרדפים לא ישמרו תמיד חקם כידוע: (ט) לא נמצא פסוק כזה, ונמצא „לך מנה את ישראל" (ש"ב כד א): (י) וכן פי' הריק"ס עשרת דוקא, כי שש שנים עבד בצאנו, שנה ראשונה ראה בלידה כי היה הלקו של יעקב רב, והחליף משכורתו, ומכאן ואילך בכל שנה ושנה שני פעמים, כי שני פעמים, יולדות הצאן בכל שנה, הרי בד' שנים ח' פעמים, ובראשונה פעם אחת, ובאחרונה פעם אחת הרי עשרה: (יא) אעפ"י שהי' יותר או פחות: (יב) כי לבן היה

מקורי רש"י • ה) ב"ר פע"ד: ושם אין מנין פחות מעשרה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־
הַצֹּאן עֲקֻדִּים: ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־
מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי: י וַיְהִי בְּעֵת
יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא
בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־
הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים:
יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים
בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי: יב וַיֹּאמֶר
שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים
הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים
וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר
לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ: יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית

אונקלוס

יְהֵא אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל
עָנָא נְמוֹרִין וְאִם כְּדֵין
הֲוָה אֲמַר רַגּוֹלִין יְהֵא
אַגְרָךְ וִילִידָן כָּל
עָנָא רַגּוֹלִין: ט וְאַפְרֵשׁ
יְיָ יָת גֵּיתִי דַּאֲבוּכוֹן וִיהַב
לִי: י וַהֲוָה בְּעִדָּן
דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא וּזְקָפִית
עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא
תְּיָשַׁיָּא דְּסָלְקִין עַל עָנָא
רַגּוֹלִין נְמוֹרִין וּפַצִּיחִין:
יא וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דַּיְיָ
בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית
הָא אֲנָא: יב וַאֲמַר זְקוֹף
כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי כָּל תְּיָשַׁיָּא
דְּסָלְקִין עַל עָנָא רַגּוֹלִין
נְמוֹרִין וּפַצִּיחִין אֲרֵי גְּלֵי
קֳדָמַי יָת כָּל דִּי לָבָן
עָבֵד לָךְ: יג אֲנָא אֱלָהָא
דְּאִתְגְּלֵיתִי עֲלָךְ בְּבֵית

רש"י

לשון סכום כלל החשבון וכן עשירות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים ו): (י) והנה העתדים. אע"פ שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן לעדר שביד יעקב ז): וברדים. תרגומו ופציחין פיס"ר בלע"ז חוט של לבן מקיף את גופו סביב וחברבורות שלו פתוחה ומפולשת מזו אל זו (ס"א מזן אל זן) ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל. כמו אל בית אל הה"א יתירה

אבן עזרא

עקדים יהיה שכרך, ידוע שהחליף משכרתו לקחת עקודים לבדם, וכן פעם אחרת נקדים (יג) [ו]: ט ויצל אלהים. כטעם „וינצלו את מצרים", (שמות יב לו) (יג) [ז], ושניהם מגזרת „הצילני נא" (למטה לב יב) ואם הוא מעט רחוק (יד), וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום, כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות (טו) [ח]: יג אנכי האל בית אל. טעמו האל אל בית אל (טז) וכן „ועץ

יהל אור

ממתין תמיד עד שהגיע עת לידת הצאן ואז החליף את משכורתו פעם לעקודים, ופעם לנקודים: (יג) עיין בפי' הה' ז"ל שם, ובביאורי שם: (יד) עיין יריעות שלמה ח"ג ירידה ח' פעל „חלל": (טו) ועשה המקלות למען הכם שלא יוכו לו מוכיותיו: (טז) חסר הנסמך:

קרני אור

[ו] ועיין ברמב"ן וברלב"ג וברד"א שהאריכו בזה:
[ז] ואו"ת „ותפריש" וכן פי' רש"י (למטה פסוק טז) וכן פי' הרשב"ם, ויונ"ע תרגם „ורוקן" ורי' ך נגלה בשרשים שרש „נצל" פי' שענינו ההסרה והשלילה, וכן פי' הרד"ק „ענין הסרה ושלילה" והנה הצל ממקור „צל" המגן מחרב, והוראתו הסר ממקום כבנה למקום כטות, „ויצל אלהים" גם הוא ממקום זה, רק ענייני קרוב לשרש „חלל" בסוף ג"כ ממקור „צל" המשמש להוראת הבנחה ומחסה „סר צילם מעליהם" (במד' יד ט), והצלילים יושבים בצל המלך. א"כ „חלל" יש לו הוראת הפנחה לטובה, ואת לזה מבלי שיחסר לזה. „ויאצל מן הרוח" (שם יא כה) וקרוב לו „ויצל אלהים" ולבן לא העני בגלל עושר יעקב. „ונצלתם את מצרים (שמות ג כב) שבל הראוי להם כמשך כמה שנים לקחו מידם ברצות ודיי, ע"כ לכהורה לא חסרו מצרים כלום: [ח] והרלב"ג וכן הרד"א יפרשו שבאותו חלום הראהו מלאך האלהים ענין המקלות והודיעו ביעשה

מקורי רש"י: ו) תנחומא א אות יא, ב"ר פע"ג ט, ופע"ד. ז) ב"ר פע"ג י ופי"ב עמ"ד ג, ובתנחומא א יא בסגנון אחר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר
נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא
מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ
מוֹלַדְתֶּךָ׃ יד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה
וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה
בְּבֵית אָבִינוּ׃ טו הֲלֹא נָכְרִיּוֹת
נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־
אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ טז כִּי כָל־הָעֹשֶׁר
אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ
הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר
אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ ששי יז וַיָּקָם
יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו
עַל־הַגְּמַלִּים׃ יח וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־

אונקלוס

אֵל דִּי מְשַׁחְתָּא תַמָּן קָמָא דִּי קַיֶּמְתָּא קֳדָמַי תַּמָּן קְיָם כְּעַן קוּם פּוּק מִן אַרְעָא הָדָא וְתוּב לְאַרְעָא יַלָּדוּתָךְ׃ יד וַאֲתֵיבַת רָחֵל וְלֵאָה וַאֲמַרָן לֵהּ העוד (כְּעַן) לָנָא חֳלָק וְאַחְסָנָא בְּבֵית אֲבוּנָא׃ טו הֲלָא נֻכְרָאָן אִתְחֲשַׁבְנָא לֵהּ אֲרֵי זַבְּנַנָא וַאֲכַל אַף מֵיכַל יָת כַּסְפָּנָא׃ טז אֲרֵי כָל עוּתְרָא דִּי אַפְרֵשׁ יְיָ מֵאֲבוּנָא דִּילָנָא הוּא וְלִבְנָנָא וּכְעַן כֹּל דִּי אֲמַר יְיָ לָךְ עֲבֵד׃ יז וְקָם יַעֲקֹב וּנְטַל יָת בְּנוֹהִי וְיָת נְשׁוֹהִי עַל גַּמְלַיָּא׃ יח וּדְבַר יָת כָּל גֵּיתוֹהִי וְיָת כָּל קִנְיָנֵהּ דִּקְנָא גֵּיתִי

אבן עזרא

הדעת׳ (למעלה ב ט) דעת טוב ורע (י׳) [טו]: טן כי מכרנו. כאילו מכרנו, שלא עשה כמשפט האבות עם הבנות, רק אמר שמור צאני וקח בנותי במשכרתך (יח):

רש"י

ודרך מקראות לדבר כן כמו ח) כי אתם באים אל הארץ כנען: משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך ט) ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי. וצריך אתה לשלמו שאמרת י) יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו. למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא נכריות נחשבנו לו. אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נשואין נהג עמנו כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בנו י"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה יא): את כספנו. שעכב דמי שכר פעולתך.: (טז) כי כל העשר. כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא: הציל. לשון הפריש יב) וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו. הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים יג) שנאמר יד) ויקח עשו

קרני אור

שיעקב כן: [טו] וכן פי׳ הרד״ק, ועיין אל בית אל, ר״ל שנגליתי לך בבית אל, וכתב הרמב״ן שיעקב יספר לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל שיום לכן שתלכנה עמו, אבל מה שיספר לא חלום אחד הוא. עיי״ש:

יהל אור

(יז) חסר ג״כ הנסמך: (יח) וכן פי׳ רש״י ז״ל ,כי והרלב״ג

מקורי רש״י: ח) במד׳ ב לד. ט) לעיל כח יח. י) לעיל כח כב. יא) וכן הוא במדרש שכל טוב. יב) וכן ת״א וכן כו׳ בפס״ז. יג) ב״ר פע״ד ה קה״ר פ״י ב. יד) למטה לו ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קִנְיָנֵהּ דִּי קְנָא בְּפַדַּן אֲרָם
לְמֵיתֵי לְוָת יִצְחָק אֲבוּהִי
לְאַרְעָא כְּנָעַן׃ יט וְלָבָן
אֲזַל לְמִגַּז יָת עָנֵהּ וְכַסִּיאַת
רָחֵל יָת צַלְמַנַיָּא דִּי

רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר
רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק
אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ יט וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז
אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים

רש"י

את נשיו ואת בניו וגו': (יח) מקנה קנינו. מה שקנה מלאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים (טו): (יט) לגזוז את צאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש את אביה

אבן עזרא

סקמץ בז"ק

יח רכש. מגזרת רכוש (יט): יט ולבן הלך לגזוז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד ללבן ביום השלישי: התרפים. י"א שהוא כלי נחושת העשוי לדעת חלקי השעות (כ), ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות תדבר הצורה, והעד שלהם „כי התרפים דברו און" (זכרי' י ב), ופי' הפסוק איננו כן (כא) [י], והקרוב אלי שהתרפים הם על צורת בני אדם (כב) והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש (כג) [יא], והעד שהתרפים כן, התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד (כד) [יב], והפסוק שאמר „אין אפוד ותרפים" (הושע ג ד) יש לו ב' פירושים, האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל, כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד (כה), על כן אמר בפי' השני „ובקשו את ד' אלהיהם ואת דוד מלכם" (שם פסוק ה) (כו), ואין זבח ומצבה לע"ג, ואין אפוד שהי' עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה, על כן אמר אפוד (כז) [יג] ולא אמר האפוד, כמו „הגישה האפוד" (ש"א כג ט) (כח) „אפוד ירד בידו" (שם כג ו) (כט) איננו אפוד שעשה משה (ל) ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות, אם נומר ד' עלי (לא) [יד] והפי' הב'

יהל אור

מכרנו לך בספר הפעולה" ועיין ברא"ס מה שפי' פ"ז: (יט) והשם הזה כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: (כ) וכן פי' הרד"ק: (כא) פי' הפסוק כי התרפים דברו און איננו כן, ואין להם להביא ראיה מהפסוק הזה, כי גם הפי' מהפסוק לא שדברו אלא את אשר הורו התרפים בהוראתם הם שוא: (כב) וכן ת"א „ית צלמניא" וכן תיוב"ע, ר"ל הציורים, ומשמע שסוברים ג"כ שהיה להן צורת אדם וכן פי' ר"י ן' גנאח „צלמים הם" · (כג) כי התורה אסרתה, והיתה הוראת התרפים לקבל כח עליונים, והי' עושין כל אחד ואחד צורה ידועה לירד כח עליונה בצורה: (כד) כי הם צלמים עשוים בדמות פרצוף אדם: (כה) ופי' שם הח' ז"ל „ואין טענה מן החשמונאים כי אינם מבני יהודא, פי' כי הם הי' כהנים, ואף שמלכו בבית שני אין להביא ראיה מהם, ועיין רמב"ן (למטה מט יוד): (כו) ופי' שם הח' ז"ל זהו המשיח כמו „ודוד עבדי נשיא להם לעולם" (יחז' לז כה): (כז) בלא ה"א: (כח) בה"א הידיעה: (כט) כתוב בלא ה"א: (ל) דעתו שזה היה אפוד אביתר ואיננו אפוד משה וכן כתב הח' ז"ל (שמות כח ו) „והנה דוד שאל בעבור באפוד אביתר": (לא) וכן כתב הח' ז"ל (שם שם פסוק ה) וז"ל „יש שאלות קשות בדבר האפוד והחושן, כי משה לא עשה רק אפוד אחד, והנה כתוב (ש"א כג ו) „אפוד ירד בידו" ואיננו אפוד משה, כי אין כתוב האפוד

קרני אור

[י] והרלב"ג כתב כי היא צורה נעשית בשעות ידועות, יתעורר בה הכח הדמיוני אשר לקוסם וישמע כאלו קול נמוך מדבר אליו בענין העתידות אשר תשוטט בהם מחשבתו, לא שהיא הצורה תדבר, כי זה בלתי אפשר, כי הדבור לא יהיה בזולת כליו אשר שם השם ית' בטבע, וכן כתב הרד"ק: [יא] ובפדר"א פ' ל"ו, ומובא בילקוט (רמז קל), ובזכרי' (רמז תקפז) ובתנחומא ויצא (סי' יב), ובתיוב"ע על הפסוק הזה, מה הן התרפים? שוחטים אדם בכור ומולקין את ראשו, ומולחים אותו במלח ובשמן וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה, ומניחין אותו תחת לשונו, ונותנין אותו בקיר, ומדליקין נרות לפניו ומשתחוים לו, והוא מדבר עמהם, ובפס"ז בהא' (לא לד) „היו משימין את האדם בחבית של שמן, והיה בה ימים רבים, עד שבלה בשרו, ואוחזין בשר קדקדו ומושך ונשמטת הריאה עד הראש, ודומה כמו שהוא שורה עליה רוח טומאה, וכל מה שהי' שואלין ממנו, היתה משיבה להן ומדברת עמהם, והוא אחד מן חוברי חבר", ועיין ליוני שהביא כן ממגלת סתרים כזה"ל „לוקחין בכור אדם אדום, ושוחטין אותו וחותכין ראשו ומולחין אותו במלח, ובבשמים הידועים, וכותבין על ציץ זהב שם טומאה, ומניחין תחת לשונו, ומשימין אותו בקיר או בחלון אחד מחומת העיר ומעריזין עליו פרוכת (ס"א ומעריכין עליו פרוסה), וב' נרות דולקין לפניו, ואז מדבר שנאמר „כי התרפים דברו און": [יב] התרפים הי' לפי דעת עובדי האלילים הקדמונים כמחסה ומסתור לבני הבית המשפיעים להם ברכה ורב טוב ויגלו עתידות: [יג] ובפי' להושע (ג ד) פי' „ואחרים אמרו הכל לעכו"ם ולא מלאנו אפוד לגלוי", נראה שאחר פירושו שפי' פה שהי' עובדי הבעל עושים כדמות אפוד, ועיין בהקדמת ספר שוחה"ט לס' המעבור להראב"ע שכתב שס' בראשית פירשו בשנת תתקט"ז וס' תרי עשר בשנת תתקי"ז בשנה שלאחריה, ובתולדות הראב"ע הארכתי בזה עיי"ש: [יד] ובבאור הקצר על שמות להח' ז"ל (שמות כח טו) וכפד

מקורי רש"י: טו) ב"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ כ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב
לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ
הוּא׃ כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ
וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־
פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח אֶת־
אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת
יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃
כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי
בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ

אונקלוס

לַאֲבוּהָא׃ כ וּכְסִי יַעֲקֹב
מִן לִבָּא דְלָבָן אֲרַמָּאָה
עַל דְּלָא חַוִּי לֵהּ אֲרֵי אָזֵל
הוּא׃ כא וַאֲזַל הוּא וְכָל
דִּי לֵהּ וְקָם וַעֲבַר יָת פְּרָת
וְשַׁוִּי יָת אַפּוֹהִי לְטוּרָא
דְגִלְעָד׃ כב וְאִתְחַוַּא
לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃ כג וּדְבַר
יָת אֲחוֹהִי עִמֵּהּ וּרְדַף
בָּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שִׁבְעַת
יוֹמִין וְאַדְבֵּק יָתֵהּ בְּטוּרָא
דְגִלְעָד׃ כד וַאֲתָא מֵימַר
מִן קֳדָם יְיָ לְוָת לָבָן
אֲרַמָּאָה בְּחֶלְמָא דִּי
לֵילְיָא וַאֲמַר לֵהּ אִסְתַּמַּר

אבן עזרא

שלא יעבדו השם ולא ע"ג (לב), והנה התרפים קראם לבן אלהיו (לג), וי"א שרחל גנבתם לבטל ע"ג מאביה (לד), ואילו היה כן למה הוליכה אותם עמה, ולא טמנתם בדרך (לה), והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות, ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת איזה דרך ברחו (לו) [טו], לא גנב יעקב (לז) כי אם דעתו (לח), כי עיקר הדעת בלב (לט) [טז]: כד ויבא אלהים אל לבן הארמי, קודם וידבק אותו, ופי' וכבר בא אלהים (מ), וכבר הראיתיך רבים כמוהו, ובא

רש"י

מעבודת כוכבים נתכוונה [טז]: (כב) ביום השלישי. שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו. קרוביו [יז]: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו

קרני אור

,והעד שאמר אפוד ירד בידו, ולא אמר האפוד, כאשר אמר שאול ,הגישה האפוד", כי שם כתוב שהארון היה שם", איה נמצא במקרא אלא שאול ,הגישה האפוד" ? [טו] ואחשוב שעשתה זה רחל, אם להרחיק אביה זה הפעל המגונה, או כדי שלא יקסום בו, וידע אנה פנה יעקב, או לבלתי הסכות יחד, (רלב"ג) אלא הבריחה בכ"מ תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף, וזה מדאגת היזק עתיד, אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הווה, או מפני רודף יקרא ניסה: [טז] ויוב"ע תרגם המלה הזאת כפי הכוונה ,דעתיה דלבן"

יהל אור

ידוע, כמו ,הגישה האפוד" (שם שם ט) ועוד למה כתוב ירד, ולא אמר הוריד, כי ירצה כי מקרה היה" וכן פי' הרד"ק שם, כי האפוד היה בדרך מקרה בין כליו, לפיכך אמר ירד, ולא אמר הוריד, וכן פי' הרד"א: (לב) וכן פי' הח' ז"ל שם ,והנכון בעיני אין זבח לשם ולא מצבה לבעל, אין אפוד להשם ואין תרפים לע"ג שקראם לבן אלהיו" וכן פי' הרד"ק שם: (לג) למטה (פסוק ל): (לד) בן הוא (בב"ר פ' עד פדר"א פ' לו תנחומא ויצא, ילקוט רמז קל) ועיין ברמב"ן מה שכתוב ע"ז: (לה) והגאון ר"י קארו (תולדות יצחק) השיב ע"ז וכתב, שלא מצאה זמן להטמינם בדרך, לפי שהיה ליעקב שפחות ועבדים רבים וי"ב בנים והי' רואים אותה עושה כן, והיתה רוצה שאפילו יעקב לא ידע זה עד שיגיעו למקום חפצם, ואז תמצא בביתה מקום וזמן: (לו) ודעתו כאשר ביאר למעלה, שהתרפים הם על צורת בני אדם, והיא עשויה לקבל כח עליונים, ופחדה לבל ישתמש אביה בזה להסתכל איזה דרך ברחו, ואינו לדרך ע"ג, ע"כ לא הטמינה רחל אותו: (לז) אין לו המשך עם הקודם, והעיקר כבכ"י ,לב לבן, לא גנב יעקב כי אם דעתו" וכו', והוא מוסב על הפסוק הסמוך: (לח) כי הוא היה חושב שהיה עם לאנו, והוא ברח: (לט) ע"כ כינה הכתוב הדעת לב, כי הדעת תולדתה מן הלב, וכן ,שפה ברורה" (צפניה ג ט) נקראו הדבורים שפה, בעבור שיוצאים ממנה: (מ) והרש"ד כתב כי אין צורך לזה, כי יוכל להתפרש כפי' הרמב"ן ז"ל, וז"ל ,וידבק וגו' ביום השביעי לערב הגיע לבית אל תחת ההר, וראה את יעקב חונה מעליו מרחוק, ולן

מקורי רש"י: טז) תנחומא א יב. ב"ר שם, פדר"א פל"ו. יז) וכן תיוב"ע.

פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃
כה וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב
תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע
אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר
לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־
לְבָבִי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת
חָרֶב׃ כז לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב
אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ
בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר׃
כח וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי
עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ׃ כט יֶשׁ־לְאֵל יָדִי
לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם

לָךְ דִּלְמָא תְּמַלֵּיל עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃
כה וְאַדְבֵּיק לָבָן יָת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יָת אֲחוֹהִי בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃
כו וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וְכַסֵּיתָא מִנִּי וּדְבַרְתְּ יָת בְּנָתַי כִּשְׁבִיּוֹת חַרְבָּא׃
כז לְמָה אִטְּמַרְתְּ לְמֵיזַל וְכַסֵּיתָא מִנִּי וְלָא חַוֵּיתָא לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָא וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִּין וּבְכִנָּרִין׃
כח וְלָא שְׁבַקְתַּנִי לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃
כט אִית חֵילָא בִידִי לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא

רש"י

לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד יח) (שנא' וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו ז' ימים): (כד) מטוב עד רע. כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקי' יט): (כו) כשביות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנב אתי. גנבת את דעתי כ): (כט) יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עזוז ורוב אונים הוא:

אבן עזרא

השם לכבוד יעקב (מא) [יז]: מטוב עד רע. שתהשוב אתה שהוא טוב לו, לא תדבר לו להשיבו (מג): כה ולבן תקע את אחיו, עם אחיו (מ:), אהל יעקב מושך עצמו ואחר עמו (מד) וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר, ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד (מה): כח הסכלת עשו. שם הפועל (מו) והוא סמוך, ויחסר זה (מז) או כן (מח) [יח]: כט יש לאל. כח (מט) [יט]

יהל אור

ולן בלילה ההיא למטה, ויבא אליו האלוס": (מא) כמו שבא אל אבימלך לכבוד יצחק: (מב) פי' שאתה תדמה שהוא טוב לו, ותרצה להשיבו לעירך: (מג) מלת "את" פירושו כמו "עם": (מד) פי' כי אצל יעקב כתיב את אהלו, ואצל לבן חסר מלת אהלו, ע"כ יפרש כי אהל יעקב מושך עצמו ואחר עמו: (מה) והי' שניהם בהר אלה נוכח אלה: (מו) ר"ל מקור, כמו עשית שטות, ומלת עשו בוי"ו כמו בה"א: (מז) הטעם עשו זה המעשה: (מח) או לעשות כן: (מט) הפוך אות

קרני אור

ואונקלס שינה כל המאמר לתרגם רק עפ"י הכוונה "וכסי יעקב מן לבן ארמאה", והנה למעלה (כפ' יט) על הפ' "ותגנוב רחל" תרגם ג"כ "וכסיאת", וכמו כן למטה (כפ' כו) "ותגנוב את לבבי" תרגם "וכסיתא מני" עיין בנתינה לגר שפירש בהוא מהופ כבודם של רחל ויעקב: [יז] והמורה (כפ' מח) מהחלק השני כתב, והתבונן ההפרש בין אמרו "ויבא אלהים" ובין אמרו "ויאמר אלהים", ובין אמרו "בחלום הלילה", ובין אמרו "במראות הלילה", ובלבן ואבימלך "ויבא אלהים" וכל זה פי' אונקלס "ואתא מימר מן קדם ה'", ולא אמר באיתם "ואתגלי ד'", כי ויבא אלהים אינה נבואה כלל, אבל ר"ל שבאה הערה מאת השם ית': [יח] ויונב"ע תרגם "אסכלת מה דעבדת" וביאורו הסכלת מה עשית, והרד"ק פי' בתמיהה, האם אתה הסכלת עשו? ותאמר שהסכלות עשית כ"ז, באמת אינו אסכל, כי חכם גדול אתה ועמוק עמוק אתה במחשבותיך, ואיך עתה א"כ בדבר הזה הסכלת עשו, הנה א"כ עשה לבן הבריחה טענה חזקה על חטאו: [יט] עיין הגוה"ק מה שפי' בזה:

והטעם

מקורי רש"י: יח) עיין ב"ר פע"ד ו, וביפה תואר שם. יט) יבמות קג ב סנהד' קה ב ב"ר פע"ד ז. כ) וכן תיוב"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶמֶשׁ ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ
מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃
ל וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף
נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ
אֶת־אֱלֹהָי׃ לא וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר
לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל
אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי׃ לב עִם אֲשֶׁר
תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד
אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ
וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃
לג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל־יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל
לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא

אונקלוס

אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא עִם יַעֲקֹב מִטַּב עַד בִּישׁ׃
ל וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתָּ אֲרֵי חַמָּדָא חַמֵּדְתָּא לְבֵית אֲבוּךְ לְמָה נְסַבְתָּא יָת דַּחַלְתִּי׃
לא וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא תַנֵּיס יָת בְּנָתָךְ מִנִּי׃
לב עִם (נ"י אֲתַר) דִּי תַשְׁכַּח יָת דַּחַלְתָּךְ לָא יִתְקַיַּם קֳדָם אַחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מָה דְעִמִּי וְסַב לָךְ וְלָא יְדַע יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבַתְהוֹן׃
לג וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב וּבְמַשְׁכְּנָא דְלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְתַרְתֵּין

אבן עזרא

כמו „כגבור אין איל" (תה' פח ה): ל נכסוף. שם הפועל מבנין נפעל (י), כמו „אם נלחום נלחם בם" (שופ' יא כה) (יא) ומלת נכספת, כמו התאוית, וכן יכסוף לטרוף (תה' יז יב) (יב) [כ]: לב לא יחיה. רק אהרגנו (יג) ויש אומרים שהוא דרך תפלה (יד), על כן מתה רח"ל בדרך [כא], אם כן יודיעני מי התפלל על אשת פנחס (טו): לג ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות. שאהל אחד היה

רש"י

(ל) נכספה. חמדת והרבה יש במקרא כא) נכספה וגם כלתה נפשי כב). למעשה ידיך תכסוף: (לא) כי יראתי וגו'. השיבו על ראשון ראשון כג) שאמר לו ותנהג את בנותי וגו': (לב) לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך כד): מה עמדי. משלך: (לג) באהל יעקב. הוא אהל רחל כה) שהיה יעקב תדיר אצלה. כו) וכן הוא אומר כז) בני רחל אשת יעקב וכולן לא נאמר אשת יעקב: ויבא באהל רחל.

קרני אור

[כ] והטעם שכתוב בנו"ן נפעל, כי ידוע כמים הפנים לפנים כן לב אדם לאדם, ואם אמו ואביו שתוקקו לראותו אחרי זמן רב כזה, כן נכסף יעקב לראותם, והוא פי' נכספת, ומדויק הכתוב נכסף מבנין נפעל ע"י אביו ואמו (רש"ג): [כא] והוא כדרז"ל (ב"ר פ' עד), וכקה"ר ע"פ כשגגה שיצא מלפני השליט" (קהלת יו"ד ה) אם אשר תמצא אלהיך לא יחיה, והוה כן כשגגה שיוצאה מפי השליט, ותגנב רחל, ותמת רחל, וכן הוא בפדר"א (פ' לו), „לא יחיה ימות בלא עתו", שאין פי' שיהרגנו, אלא קללה הוא שלא יחיה ויאריך ימים, וכן תיוב"ע „ימות בלא זמניה" וכן פי' רש"י ז"ל, והו"ת על „עם אשר תמצא" „עם די תשכח" וכ"י הגי' „עם אתר די תשכח", וכתב הנתינה לגר שיותר נראה כב"י שלא קלל את הגוף, רק במקום שימצאנו:

יהל אור

השמוש, כמו יש אל לידי, וכן ת"א אית חילא בידי, וכן תיוב"ע, ופי' יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע:
(נ) מקור מבנין נפעל: (נא) ופי' הרד"ק שם הראשון מקור בחולם, בשקל „נשאל נשאל ממני דוד" (ש"א כ ו) והשני נפעל עבר שהוא פתח: (נב) ענין תאוה וחשק:
(נג) אמית אותו כאן כדין גונב נפש, ורד"ק פי' מעתה אני אומר לך שתהרג מי שתמצאם אצלו:
(נד) שימיתהו האל כיון שפנה אל האלהים אחרים:
(נה) בן עלי הכהן שמתה ג"כ בלדתה (ש"א, ד,

מקורי רש"י: כא) תה' פד ג. כב) איוב יד טו. כג) פס"ז. כד) תנחומא א אות יב, ב"ר פע"ד ט, קה"ר פ' עה"פ, יש רעה, פדר"א פל"ו אגדת בראשית פנ"ב, ובברכות נו א, סנהד' ל ב קללת חכם אף על תנאי היא באה, ובמו"ק יח א, ברית כרותה לשפתים. כה) ב"ר שם. כו) ב"ר פע"ג ב. כז) לקמן מו יט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מצא ויצא מאהל לאה ויבא באהל
רחל: לד ורחל לקחה את התרפים
ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם
וימשש לבן את כל האהל ולא
מצא: לה ותאמר אל אביה אל יחר
בעיני אדני כי לוא אוכל לקום
מפניך כי דרך נשים לי ויחפש ולא

אונקלוס

לחיותא ולא אשכח ונפק
ממשכנא דלאה ועל
במשכנא דרחל: לד ורחל
נסיבת ית צלמניא
ושויתנון בעביטא דגמלא
ויתיבת עליהון ומשיש
לבן ית כל משכנא ולא
אשכח: לה ואמרת
לאבוהא לא יתקף בעיני
רבוני ארי לא אכול
למיקם מן קדמך ארי
ארח נשין לי ובלש ולא

רש"י

כשילא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שחפש באהל האמהות (ס"א השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית כח): (לד) בכר הגמל. לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא כט) והיא מרדעת העשויה כמין כר ובעירובין ל) הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ז בלע"ז:

אבן עזרא

לשתיהן (נו) [כב], או באהל כל אחת מהן (נז) ואח"כ שב פעם שנית אל אהל לאה (נח), והעד ויצא מאהל לאה (נט) [כג, גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל (ס) [כד], והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה, ואיחר להזכיר אהל רחל (סא), וכן היה באהל יעקב, ואח"כ באהל לאה, ואח"כ באהל רחל, ואח"כ באהל שתי האמהות, והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא, כי לא היה שם כלום (סב), ובעת צאתו מאהל לאה, ובא באהל רחל שהי' התרפים שם כבר לקחתם רחל ושמתם בכר הגמל (סג) [כה]: לד וישם בכר כרסות מרדעת (סד) [כו], והנכון בעיני שכר הגמל כמו „שלחו כר מושל ארץ" (ישעי' טז, א) (סה) [כז] וכן „ובכרכרות" (שם סו כ) (סו), ומנהג (סז) הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי (סח), והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום ששם כר

יהל אור

יס, כ) ומי התפלל עליה שתמות ככה: (נו) כי היה צריך לומר ובאהלי שתי האמהות, ע"כ יפרש שאוהל אחד היה לשתיהן: (נז) וכן דעת הרמב"ן שהי' המשה אהלים עם אהל יעקב: (נח) ואח"כ אל אהל רחל: (נט) ויבא באהל רחל: (ס) ונכנס מתחלה באהל יעקב, ואח"כ בלדו לאהל לאה ומשם באהל האמהות, וחזר לקלה האחר לאהל רחל, ולפי פי' הא' הפש ב' פעמים באהל הגבירות: (סא) וכמו שיפרש: (סב) הח' ז"ל יפרש כי לשתי סבות איחר אהל רחל, הא' בשביל ה:נה לומר ולא מצא על כל האחרים, כי לא הי' שם, ולכך כללם יחד, ואח"כ יפרש הסבה הב' מפני מה איחר להזכיר אהל רחל: (סג) כדי להזכיר ורחל לקחה את התרפים: (סד) לשון כרים וכסתות וכן ת"א ויונ"ע „בעביטא דגמלא": (סה) ופי' שם הח' ז"ל, כי כר הוא מין ממיני הגמל שירוץ מהר, מגזרת הכרי והרצים, כי מושל הארץ הוא תואר הכר, בעבור שפסיעתו גדולה מכל שאר פסיעות: (סו) הם הגמלים או שאר בהמה שהם קלים בהליכתם, עד שמרוב מרוצתם ידמה שהם מרקדים לפיכך נקראו כרכרות: (סז) ההי"א בלירי מנהג והוא פועל יוצא: (סח) והיו"ד ליהם על שם בשרם „כר" „שלחו כר מושל ארץ" הוא בן הגמל, ונקרא מושל ארץ, בעבור מרוצתו ומהירותו והגעתו אל המקומות אשר יכוון אליהם

קרני אור

שימלאנו יעשה נקמה, ומלת „לא יחיה" הוראתן כמו „היחי' את האבנים" (נחמי' ג לד) כי כן דרך העברי ליחס את החיות גם אל עצמים בלתי בע"ח, וכאשר מצאנו בתלמוד, כלים שבירתן זו היא מיתתן: [כב]. עיין בס' מעשה ד' שיפרש „שליעקב הי' לו אהל גדול שהי' שם כל בני הבית עם לאה יחד, ואהל מיוחד לרחל מפני אהבתו אותה, ואומרו ויבוא לבן באהל יעקב הכוונה לספר שבא אל שני האוהלים, שאיהם נקראים אחד, ולא יסור היות באהל לאה חדר ללאה בפני עצמה, וחדר לבלהה וחדר לזלפה, והנה נכנס לבן באהל לאה, ובחדרי האמהות, ויצא מאהל לאה, כי האהל בכללו נקרא אהל לאה, ויצא מאהל לאה והלך אל אהל רחל כי לא הי' שם רק ב' אהלים, ובזה יתיישב הכל על נכון", ורב"ת הקדימו בפירושו: [כג] והרמב"ן ז"ל לא הסכים על פסי' הזה, והרלב"ג פי' קרוב לדעת רש"י ז"ל: [כד] ועיין בפס"ז ברא' (לא לג), ובב"ר (פ' עד) „ויבא לבן באהל יעקב שהוא אהלה של רחל וכו' ויבא באהל רחל, למה באהל רחל ב' פעמים שהיה מכיר שהיא ממשמשנית", וכן פי' רש"י ז"ל, וע"ז כתב הרמב"ן ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראנו בפי' אחד בשני שמות: [כה] והסכים עמו הרמב"ן ז"ל, וכן פי' הרשב"ם והרד"ק, ועיין עקידה שער כ"ה מה שכתב ע"ז ויאמר הסבה אשר בעבורה לא מצאה: [כו] וכן הוא (בב"ר פ' עד) והיא מרדעת העשויה כמין כר שנותנים על הגמל לשבת עליו וכן פי' רש"י ז"ל: [כז] וכן פי' ר"י ן' גנאח אליהם

מקורי רש"י: כח) ב"ר פע"ד ע. כט) וכן הוא בב"ר שם. ל) דף ע"ז רע"א.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃ לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ לט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃ מ הָיִיתִי

אונקלוס

אַשְׁכַּח יָת צַלְמָנַיָּא׃ לו וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב וּנְצָא עִם לָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מַה חוֹבִי מַה סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בַתְרָי׃ לז אֲרֵי מַשֵּׁשְׁתָּא יָת כָּל מָנַי מָה אַשְׁכַּחְתָּא מִכֹּל מָנֵי בֵיתָךְ שַׁוִּי הָכָא קֳדָם אַחַי וְאַחָךְ וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוָנָא׃ לח דְּנַן עֶשְׂרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רְחֵלָךְ וְעִזָּךְ לָא אַתְכִּילוּ וְדִכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית׃ לט דִּתְבִירָא לָא אַיְתֵיתִי לְוָתָךְ דַּהֲוָה שָׁגֵי מִמִּנְיָנָא מִנִּי אַתְּ בָּעֵי לַהּ נְטַרִית בִּימָמָא וּנְטַרִית בְּלֵילְיָא׃ מ הֲוֵיתִי בִימָמָא

רש"י

(לו) דלקת. רדפת כמו [לא] על ההרים דלקונו וכמו [לב] מדלוק אחרי פלשתים: (לז) ויוכיחו. ויבררו עם מי הדין [לג] אפרובי"ר בלע"ז: (לח) לא שכלו. לא הפילו עיבורם כמו [לד] רחם משכיל [לה] תפלט פרתו ולא תשכל: ואילי צאנך. מכאן אמרו [לו] איל בן יומו קרוי איל שאל"כ מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל א"כ גזלן הוא: (לט) טרפה. ע"י ארי וזאב: אנכי אחטנה. לשון [לז] קולע באבן אל השערה ולא יחטיא [לח]. אני ובני שלמה חטאים. חסרים. אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה: אנכי אחטנה. תרגומו דהות שגיא ממנינא שהיתה נפקדת ומחוסרת כמו [לט] ולא נפקד ממנו איש תרגומו ולא שגא: גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי. גנבתי. כמו [מ] רבתי בגוים שרתי במדינות

אבן עזרא

הגמל (סט) [כח]: ותשב עליהם. ולא היתה באהל (ע): לו כי דלקת. רדפת וכן "ידלק עני" (תה' י, ב,) (עא) [כט]: לט אנכי אחטנה. (עב) אם היתה טריפה החטא היה עלי ופרעה כמוה (עג) [ל]: גנבתי יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי (ישעי' א כא) (עד), וכן הוא (עה) גנובת יום או לילה (עו)

קרני אור

אליהם וכאלו הוא מושל כאגן: [כח] בלשון ערבי נקרא כור כלי מושב שנותנים על הגמל, והוא מכוסה ויושבת בו הנשים כמו בבית (בד"ל): [כט] דלקת, רדיפה להמית, וכן מדליק אחרי פלשתים להמיתם, "על ההרים דלקונו" (איו"ה) דלק בחלוף אותיות דלג, ומקור שניהם "דלו" שענינו הרים, "כי דליתני" (תה' ל, ב) וענינו רדיפה, "כי דלקת אחרי" והושאל ממנו להוראת הדליקה, עיין יריעות שלמה (ח"א תוב, ג' יריעה ח): [ל] ורש"י ז"ל

יהל אור

מלאכתו: (סט) ותשימם במקום שעומדים הכרים והגמלים דהיינו באורוותם: (ע) כי היתה באורוות אשר הגמלים עומדים שם, ורש"נ יפרש שדעת הח' ז"ל ותשב עליהם פי' אצלם כמו "עליו מטה מנשה" (במד' ב כ) ע"כ מפרש שלא היתה באהל: (עא) הרודף אחר איש הולך יקרא דולק: (עב) חסר אל"ף למ"ד הפועל, והראוי אחטאנה: (עג) וכן פי' רע"ס וכן תרגם יונ"ע: (עד) וכן פי' הרד"ק, ואלו היתה לכנוי היתה הבי"ת קמוצה, ועיין בס' שפת יתר (סי' יב) שכן הוא דעת ר' אדונים (דונש בן לברט): (עה) והראוי: (עו) וכן פי' רש"י ז"ל "גנובת יום או גנובת לילה" ודעתם שהוי"ו של וגנובתי לילה, הוא במקום או, כמו

וי"ו

מקורי רש"י: לא) איכה ד יט. לב) ש"א יז נג. לג) עיין רש"י לעיל כ כז. לד) הושע ט יד. לה) איוב כא י. לו) ב"ק סה ב. לז) שופ' כ טז. לח) מ"א א כא. לט) במד' לא מט. מ) איכה א א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ביום אכלני חרב וקרח בלילה
ותדד שנתי מעיני: מא זה־לי עשרים
שנה בביתך עבדתיך ארבע־
עשרה שנה בשתי בנתיך ושש
שנים בצאנך ותחלף את־
משכרתי עשרת מנים: מב לולי
אלהי אבי אלהי אברהם ופחד
יצחק היה לי כי עתה ריקם
שלחתני את־עניי ואת־יגיע כפי
ראה אלהים ויוכח אמש: שביעי
מג ויען לבן ויאמר אל־יעקב הבנות

אונקלוס

אכלני שרבא וגלידא
(הוה) נחית עלי בליליא
ונדד שנתי מעיני: מא דנן
לי עסרין שנין בביתך
פלחתך ארבע עסרי
שנין בתרתין בנתיך ושית
שנין בענך ואשניתא ית
אגרי עשר זמנין:
מב אילולא פון אלהה
דאבא אלהה דאברהם
ודדחיל לה יצחק הוה
בסעדי ארי כען ריקן
שלחתני ית עמלי וית
ליאות ידי גלי קדם יי
ואוכח ברמשא: מג ואתיב
לבן ואמר ליעקב בנתא

רש"י

סא) מלאתי משפט סב) אוהבתי לדוש: (מ) אכלני חרב. לשון סג) אש אוכלה: וקרח. כמו סד) משליך קרחו תרגומו גלידא סה): שנתי. לשון שינה: (מא) ותחלף את משכרתי. היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו על הצדיקים בחייהם סו) ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע סז) אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. ויעקב נתיירא לומר ואלהי ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא ולא

אבן עזרא

מידי תבקשנה: [לא]: מב ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני (ע) [לב], כי זכות האב תועיל לבן (פח) [לג], טים ריקם נוסף והוא שם (פט), ימצא עם יחיד זכר(צ) ונקבה (צא) ועם

יהל אור

וי"ו „ומכה אביו" (שמות כא טו):
(עז) ולמטה (פ' נג) פי' הח' ז"ל „זה הפחד רמז ליום העקידה" ופי' שמפחדו לאל, מסר עצמו לשחיטה: (עח) וכן יעידו כמה כתובים ע"ז, „והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי" (למעלה כו כד) „עקב אשר שמע אברהם בקולי" (שם שם פ ה) „זכרה לחסדי דוד עבדך" (דה"ב, ו, מב): (עט) פי' שם דבר ולא תואר ושרשו „ריק": (פ) כמו „ריקם שלחתני": (פא) כמו „וריקם השיבני ד'" (רות א כא):

קרני אור

והרשב"ם פי' מלה זאת מלשון חסרון, וחו"ת „דהות שגיא מן מנינא מן ידי את בעית" ר"ל שאם טעה בחשבון היה גובה ממנו כפי החשבון המוטעה לא כפי האמת והוא לא כדת, והעקידה (שער כה) פ' י"ת „אם הייתי טועה בחשבון ותסרה ממנו, היית מבקשה מידי עד שכוונתי בחשבון יפה", ועיין בכ"ל מה שכתב ע"ז, ועיין רד"ק בשרש תעא שהביא כל המלות משרש זה תחת ענין אחד והוא לשון חטא ופון הנשגב כשוגג: [לא] ורוו"ה אמר, שהיו"ד לכינוי המדבר, והא הכי"ת בשו"א ולא בקמץ כראוי, כדי להרחיק כתיבה אל אבר לפניה וטעמו הגנבת ממני ביום והגנבת ממני בלילה מידי תבקשנה, ויהיה מידי תבקשנה מסמך לפניו ולאחריו וחו"ת „נטרית ביממא ונטרית בליליא", וכתב רש"ד „לא אוכל לכוון על לשון הכתוב", ועיין בנתינה לגר ובאהבי ציון מה שכתבו ע"ז: [לב] פחד יצחק שאני מפחד אם אמלאנו חי, ובעבור זה לא נשארתי עוד עמך (רד"ק) לולי הפחד שפחדת מיצחק אבי שהוא עשיר ושר גדול, היה לי, פי' היה לי לסיוע בע"י כן נתירלאת (חזקוני): [לג] ומה שאמרו ז"ל (סנהד' קד א) בענין מנשה וחזקיהו ברא מזכה אבא, ואבא לא מזכה ברא, דכתיב ואין מידי מציל, אין אברהם מציל את ישמעאל, אין יצחק מציל את עשו, כבר תירץ הרי"ף ז"ל דלאחר פלמא מגין זכות, כדכתיב ועושה חסד לאלפים, אבל לעוה"ב אבא לא מזכה

מקורי רש"י: סא) ישעי' א כא. סב) הושע י יא. סג) דבר' ד כד. סד) תה' קמז יז. סה) וכן דק ככפור (שמות טז יד) ת"א, דעדק כגליד. סו) תנחומא א תולדות אות ז. סז) לעיל כח יג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל
אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי
מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן
אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה
בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי
וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ
מַצֵּבָה׃ מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו
לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־
גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ מז וַיִּקְרָא־
לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא
לוֹ גַּלְעֵד׃ מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה
עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־

בְּנָתִי וּבְנַיָּא בְּנַי וְעָנָא עָנִי
וְכֹל דִּי אַתְּ חָזֵי דִּילִי הוּא
וְלִבְנָתִי מָה אֶעְבֵּיד לְאִלֵּין
יוֹמָא דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן
דִּי יְלִידָן׃ מד וּכְעַן אֲתָא
נִגְזַר קְיָם אֲנָא וְאַתְּ וִיהֵי
לְסָהִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ׃
מה וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא
וּזְקָפַהּ קָמָא׃ מו וַאֲמַר
יַעֲקֹב לַאֲחוֹהִי לְקוּטוּ
אַבְנִין וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבַדוּ
דְגוֹרָא וַאֲכַלוּ תַמָּן עַל
דְּגוֹרָא׃ מז וּקְרָא לֵהּ לָבָן
יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קְרָא
לֵהּ גַּלְעֵד׃ מח וַאֲמַר לָבָן
דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינִי
וּבֵינָךְ יוֹמָא דֵין עַל כֵּן
קְרָא שְׁמֵהּ גַּלְעֵד׃

אבן עזרא

רבים (פב) [לד] וכן מ"ם אמנם (פג) גם הנם (פד): מג ולבנותי מה *אעשה. הוסיף לבאר (פה) וכן הוא ולבנותי אלה מה אוכל לעשות להם (פו) [לה]: מה מצבה. שהציב אותה (פז): מו גל. שיגולו שם אבנים עד שהתחברו (פח) [לו] גם קראה מצפה (פט)

רש"י

לשון תוכחה הוא: (מג) מה אעשה לאלה. איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והיה לעד. הקב"ה: (מו) לאחיו. הם בניו (פח) שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה: (מז) יגר שהדותא. תרגומו של גלעד. (ע"כ

קרני אור

מוכח כרא, ועיין בחידושי אגדות ובעיין יעקב מה שפי' שם: [לד] ויש ריקם שהוא ערום ועריה, "והתלה נוכרי ריקם" (תה' ג ב) וכפירש"י שם: [לה] ורש"י ז"ל פי' "מה אעשה לאלה היום, איך תעלה על לבי להרע להן" וכיאר הרא"ם כאלו אמר מה רעה תעלה על לבי שאעשה לאלה, וכ"פ הרשב"ם, והרמב"ן פי', ויותר נכון נראה שהוא דרך תמיה, ולבנותי מה אעשה לאלה אשר נפשי, כי נכמרו רחמי עליהן, או לבניהן הנולדים בביתי, והם לי כבני, וזה טעם אשר ילדו, וע"ז כתב הכותב"ק, ולא ידעתי למה נהפוך בזכות איש רשע שנאמר עליו בקבלה שהיה צורר יותר מפרעה, כי ביקש לעקור את הכל, ולאמי רשע כזה אכזרית היא, עיי"ש מה שפי': [לו] אולי היה מדרך העברים להקים מצבה, והיה מדרך הארמיים להקים גל, ולפיכך יעקב הקים המצבה, ואמר לאחיו לכן ליתנו גל, ולבן אע"פ שהזכיר כמה פעמים הגל והמצבה. הנה כשהגיע לעיקר שבועתו לא הזכיר אלא גל, אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה, ואולי הארמיים

יהל אור

(פב) פי' לזכרים "ולא יראו פני ריקם" (שמות כג טו): (פג) אמנם ד' (מ"ב יט יז) שרשו אמן, והמ"ם נוספת, וטעם תוספות המ"ם בסוף אמרו המבארים שהוא מהרידי סימני היחס שהי' נהוגים לפנים בלשון עבר, ודומה לו "יומם" ונמצא דוגמתו בלשון ערבית (האוצר): (פד) וכן כתב הרד"ק בשרש "הנן" "ויצאה הנם" (שמות כא, יא) המ"ם נוספת כמ"ם ריקם, ופי' ותצא בחן מאין כסף, כלומר כיון שיוצאה מאין כסף כאילו יוצאת בהן שמצאה בעיני אדוניה, וכן כל הנם שבמקרא יתפרש כמו הן, ועיין ירש"ם, ה"א, חוב' ג, ירל', ל): (פה) כי אמר "ולבנותי" ואח"כ "לאלה" ויפרש הה' ז"ל שהוא תוספות ביאור: (פו) וכן כשבעו שניגו אנחנו (ש"א כ, מב) שהוא ג"כ לתוס' ביאור: (פז) שהציבה על קימתה, ושמה במקום גבוה מהר להיות נראית מרחוק, זהו שאמר וירימה, ולא אמר וישם אותה מצבה, וכן תרגם יוב"ע "וזקפה לקמא": (פח) נקרא חומר האבנים כן לסבובו ושרשו גלל: (פט) וכן פי' הרדי"א וכתב "והיותר נכון אצלי שהמצפה הוא הגל, כי מפני

בלשו

מקורי רש"י: מח) עיין ב"ר פע"ד יג תנחומא א' וישלח אות ד סדר"א פל"ו תיוב"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שמו גלעד: מט והמצפה אשר אמר
יצף יהוה ביני ובינך כי נסתר איש
מרעהו: נ אם תענה את בנתי ואם
תקח נשים על בנתי אין איש עמנו
ראה אלהים עד ביני ובינך:
נא ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה
והנה המצבה אשר יריתי ביני

אונקלוס

מט וסכותא די אמר יסך
מימרא דיי ביני ובינך
ארי נתכסי גבר מחבריה:
נ אם תעני ית בנתי ואם
תסב נשין על בנתי לית
אנש עמנא חזי מימרא
דיי סהיד ביני ובינך:
נא ואמר לבן ליעקב הא
דגורא הדין והא קמתא
די אקימית ביני ובינך:

רש"י

קרא שמו) גלעד. גל עד: (מט) והמצפה אשר אמר וגו'. והמצפה אשר בהר הגלעד זכש"ה מט) ויעבר את מצפה גלעד ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני ובינך אם תעבור את הברית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנותי בנותי. ב' פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש ז): אם תענה את בנתי. למנוע מהן עונת תשמיש נא): (נא) יריתי. כמו נב) ירה בים כזה שהוא יורה החץ נג):

אבן עזרא

[לז]: מט וטעם יצף ד'. כמו ד' יראה (נ), וכן „צופה נתתיך" (יחז' ג יז) (נא): כי נסתר אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחבירו ולא יראנו (נב), השם רואהו, וטעם אשר אמר שב אל לבן, יעקב קראה מצפה (נג) בעבור שאמר לו יצף ד' (נד): נ אם תענה את בנותי. אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך (נה) וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוה בכל המקרא (נו), ואם היה כמשמעו מה יזיק (נז), והטעם שלא יעשה להם רע, ויכריחם על דבר שאינם חפיצות בו (נח), ותרגום גלעד (נט) יגר שהדותא (ס) [לח]: נא אשר יריתי, הוא ואחיו שירו אבנים (סא) [לט] מגזרת „ירה בים" (שמות ד

יהל אור

שפשאו' גל של אבנים גדול, והיה הגל ההוא, אם לאכל עליו לחם, ואם שיהיה מצפה שיצפה הצופה משם, לכן נתן טעם לשניהם, אם להיות עד באכילתם שמה, אמר הגל הזה יהיה עד ביני ובינך וגו', ואם היה בדרך מצפה אמר והמצפה אשר אמר יצף ד', ר"ל ואם הוא מצפה יצף ד' וגו' כאשר נסתר איש מרעהו, וכן מתורגם בתרגום ירושלמי וכן פי' שד"ל הגל עצמו נקרא ג"כ בשם המצפה: (נ) פי' ד' יראה ביני ובינך: (נא) ענין הבטה ושרשו „צפה" והושאל על הרואה ואינו נראה: (נב) ופי' אף כי נסתר: (נג) ונקרא מקום הגבוה מצפה לפי שאדם צופה ממנו למרחוק: (נד) עיין בביאור רש"ד שכתב ע"ז שאינו מוכרח, ועיין ברש"י ז"ל מה שכתב ע"ז, וברמב"ן מה שהעיר ע"ז: (נה) וכן הוא דעת רז"ל (יומא ע"ז סע"א) וכן פי' רש"י ז"ל למנוע מהן עונת תשמיש: (נו) כי עינוי במקרא נקרא על השוכב עם אשה שלא ברצונה: (נז) איזה היזק יצא לנו מזה אם נפרשו כמשמעו: (נח) וכן פי' הרד"ק, והרלב"ג בסופו: (נט) מקומו (למעלה בפ' מז): (ס) וכן „והיתה בבל לגלים" (ירמי' נא לז) ת"י ליגרין, „לעי השדה" (מיכה א ו) „ליגרי קלין" וכן פי' רש"י ז"ל „יגר שהדותא תרגומו של גלעד" ור"ל שלבן להיותו ארמי היה מתרגם גלעד בלשונו יגר שהדותא: (סא) ואמר יריתי בעבור הגל, ולא בעבור המצבה, אעפ"י שהזכיר כי מפורש הוא למעלה, כי יעקב הרימה למצבה, והוא ואחיו ירו האבנים, רק יעקב דרך מוסר לא אמר לאחיו רק לאחיו לעשות הגל:
שהוא

קרני אור

פי' נוהגים להקים גל של אבנים הרבה סימן לאלהות הרבה שהי' עובדים, והעבלים התרתקו ממנהג והקימו מצבה שהיא אבן אחת סימן לאל יחיד שהי' עובדים (בד"ל): [לז] ובפס"ז (כרא' לא מט) „והמצפה זה האבן שהרימה הוא מצבה", וכן פי' הרמב"ן שהיא האבן שהקים יעקב מצבה, ונקראת גלעד ומצפה, וכן פי' הרד"ק ור"ם ן' מלך:
[לח] ונשמע מזה כי מלת „עד" שבתיבת „גלעד" אינו שם תואר, כמו עד הגל הזה, שא"כ היה לו לתרגמו יגר שהדא, אבל שהדותא בארמי, הוא כמו עדות בעברי, ומלת עד בעברי שטעמו עדות, כמו „לא תענה ברעך עד שקר" (שמות כ טז) ות"א סהדותא דשקרא (וו"ס) וכן פי' הרש"ד שהוא שם המקרה ור"ל גל עדות כנגד שקרא לו לבן יגר שהדותא: [לט] ואמר אשר יריתי אעפ"י שיעקב הקים המצבה, והוא אמר לעשות הגל, כיון שלבן אמר ליעקב לכה ונכרתה ברית, ויעקב עשה על דבריו, הלא הוא כאילו ירה אבני הגל והמצבה (רד"ק) יעקב ירה אותם כעצת לבן (רשב"ם) או פי' אשר יריתי כדברי, כלומר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּבֵינֶךָ׃ נב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה
הַמַּצֵּבָה אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ
אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר
אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה
הַזֹּאת לְרָעָה׃ נג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי
אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו
יִצְחָק׃ נד וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר
וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ
לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ מפטיר לב א וַיַּשְׁכֵּם

אונקלוס

נב סהיד דגורא הדין וסהדא קמא אם אנא לא אעבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעבר לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדא לבישו׃ נג אלהה דאברהם ואלהה דנחור ידונון בינגא אלהה דאבוהון וקיים יעקב בדדחיל לה אבוהי יצחק׃ נד ונכס יעקב נכסתא בטורא וקרא לאחוהי למיכל לחמא ואכלו לחמא וביתו בטורא׃ א ואקדם

אבן עזרא

סו) (קג), וידים אל מקום אחד (קד): נב לא אעבור. ברית זה הגל, כמו „עברו חוק״ (קה) [ס] וטעם לרעה לעשות רע, ויש אומר לא תעבור אלי אתה להרע לי גם אני כן (קו) [סא], כל אחד אמר ישפט בינינו אלהי אבותינו (קז) ויעקב אמר על אלהי אברהם, ולבן אמר על אלהי נהור אבי אביו שהיה עובד ע״ג, וכן העיד יהושע (קח) [סב]: נג וישבע יעקב בפחד אביו. במי שהיה אביו מפחד ממנו (קט),

רש״י

(נב) אם אני. הרי אם משמש בל׳ אשר כמו נד) עד אם דברתי דברי ופירושו עד אשר דברתי דברי: לרעה. לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא נה): (נג) אלהי אברהם. קדש: ואלהי נהור. חול נו): אלהי אביהם. חול נז): (נד) ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו שעם לבן נח): לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם כמו נט) עבד לחם רב.

קרני אור

כדברי המלכותים כיני וביניך: [ס] ועי״ז כתב הרא״ד כי על הכוונה באמת לא יתלוה הברש כזה עם מלת אל, אלי, אליך, והיה די לומר פה. לא אעבור את הגל וגו׳, לא תעבור את הגל: [סא] ובן תרגם אונקלס ויונ״ע כפשוטו, וכן פי׳ רש״י ז״ל לרעה אי אתה עובר, אבל אתה עובר לפרקמטיא והוא (מב״ר פ׳ עד) וכן פי׳ הרלב״ג, והרד״א מקשה למה אמר בלבון שלילה אם אני לא אעבור אליך ואם אתה לא תעבור אלי, כי היה לו לומר אם אני אעבור אליך ואם אתה תעבור אלי עיי״ש מה שפי׳ ובד״ל ג״כ יקשה אם אני אעבור היל״ל, ואמר לא אעבור כמו שאומרים על כל לרה שלא תבוא: [סב] וזכר אברהם ונחור, ולא זכר יצחק ובתואל לפי שהם הי׳ נודעים יותר ומפורסמים בגדולה (רד״ק):

יהל אור

(קב) שהוא ענין הסלכה, ואונקלס ויונ״ע תרגם „אקימית״ לפי הכוונה: (קג) פי׳ שהשליכו אבנים רבים אל מקור אחד: (קד) שפי׳ הפרת מצות התורה, וכן „עברו את בריתי״ (יהושע ז יא) שפי׳ מעלו בריתי, והנה בנדפסים הגי׳ כמו „עברו חוק״ וצ״ל „עברו תורת חלפו חוק״ והוא (ישעי׳ כד ה) כי לא נמצא בתנ״ך „עברו חוק״: (קה) והכתוב מסורס, ופי׳ אם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה, גם אני לא אעבור לרעה, ויפרש מלת עובר כפשוטו, ואין צריך להוסיף מלת ברית: (קו) הה׳ ז״ל יפרש מה שאמר הכתוב „אלהי אביהם״ אחר שאמר „ישפטו בינינו״, ויפרש שהם דברי משה, משה יספר שכל אחד אמר ישפוט בינינו אלהי אבותינו, וזהו הוא פי׳ „אלהי אביהם״: (קז) „ויאמר יהושע וגו׳, תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים״ (יהושע כד ב) ופי׳ ויעבדו תרח עם בנו נחור, א״כ אלהי אברהם אמר יעקב, ואלהי נחור אמר לבן, וכל אחד נשבע באלהי אבותיו: (קח) ר״ל הוא השם ית׳, וכן פי׳ הרד״ק בפרש

מקורי רש״י: נד) לעיל כד. נה) ב״ר שם. נו) ב״ר פע״ד טז, מס׳ סופרים פ״ד. נז) כן הוא במס׳ סופרים שם ובב״ל שם, אלהי אביהם קודש וחול, וכן הוא בילקוט רמז קל ובפס״ז, ועיין במהגות כהונה שם, ובמנחת שי שכתבו שסברי סיברה כמו שהוא בב״ר. נח) כתיונ״ע. נט) דניאל ה א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו
וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן
לִמְקֹמוֹ׃ ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ
וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ ג וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים
זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
מַחֲנָיִם׃ פ פ פ

לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁק
לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵהּ וּבָרֵיךְ
יָתְהוֹן וַאֲזַל וְתָב לָבָן
לְאַתְרֵהּ׃ ב וְיַעֲקֹב אֲזַל
לְאָרְחֵהּ וַעֲרָעוּ בֵהּ
מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ׃ ג וַאֲמַר
יַעֲקֹב כַּד חֲזָנוּן מַשְׁרִיתָא
מִן קֳדָם יְיָ הָדֵין וּקְרָא
שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא
מַחֲנָיִם׃ פ פ פ

קמ"ח חלק"י מחנ"ים סימן . ומפטירין ויברח יעקב :

רש"י

ב) כשהיתה עת בלחמו : (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ א): (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו ב) :

חסלת פרשת ויצא

אבן עזרא

ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה (קט) [מג] ואיננו רחוק (קי) :

א לבניו. הם בני בנותיו (א): ב ויפגעו בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרך והוא לבדו ראה (ב) מחנה המלאכים סביב מחנהו (ג), על כן קרא שם המקום מחנים, על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים [ו] : חסלת פרשת ויצא :

יהל אור

בשרש „פחד" וכן ת"א וירב"ע , „בדדחיל ליה אבוהי יצחק" : (קט) וכן סיים הרד"ק בשרש „פחד" „ואמר ענין זה כיצחק לפי שפחד מהשם ומסר עצמו בדבר העקידה : (קי) עיין למעלה (פסוק מב) ובהערות שם : (א) יוב"ע תרגם „לבנוי דיעקב ולבנתיה דיליה" רוצה לפרש בניו ממש , ולכן הסיב הכנוי אל יעקב הנזכר בפסוק לפני זה , והכנוי של „ולבנותיו" על לבן הנזכר בפ' זה ודוחק הוא , והנכון כדעת הראב"ע שפי' לבניו בני בנותיו שקורין בניה לפעמים (רש"ד) : (ב) דייק ממלת „ראם" לשון יחיד : (ג) דייק ממלת „זה" שלא היה רק מחנה אחת ממלאכים והשניה היא שלו : (ד) וכן פי' הרמב"ן והרד"ק ורי"ס ורש"י ז"ל פי' שתיהן של מלאכים , וכן הוא (ב"ר פ' עד , תנחומא וישלח , מדרש אגדה וילא , פס"ז ברא' , לב , ג) וכתב הרד"ק „וכאשר קרא אז לשם המקום מחנים , כן הוקבע לדורות , כמו שראינוהו נזכר כן (בס' יהושע יג ל) והסכימו עמו אנשי המקום , וכן כל המקומות שהיו קוראים להם האבות כן היה שמם" , וכתב הרדי"א „וענין זה שאחרי שנפרד מחברת לבן ונסתלק ממנו טרדת התלאים וערעורי לבן שב לאיתנו הראשון , ונראו לו בנבואתו מלאכי אלהים כמו שראה אותם" :

קרני אור

[מג] וכן פי' הרדי"א , וכן הוא במדרש אגדה וילא , ובפס"ז (ברא' לא מב) : חסלת פרשת ויצא

חסלת פרשת ויצא

אונקלוס בראשית לב וישלח

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־

ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוַת עֵשָׂו

רש"י

(ד) וישלח יעקב מלאכים. מלאכים ממש ג):

אבן עזרא

ד וישלח. הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ

מקורי רש"י : ם) ירמי' יא יט. א) תנחומא א וישלח אות ג, תנחומא ב וישלח אות ג ב"ר פע"ד יז תרגום יוב"ע וירושלמי. ב) תנחומא א שם, תנחומא ב שם. ב"ר פע"ד טו ג) תנחומא א אות ב וג', תנחומא ב אות ג פע"ד ד ב"ר פע"ס, ד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ: ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים: ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם: פ פ פ

אונקלוס

לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁק לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵהּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן וַאֲזַל וְתָב לָבָן לְאַתְרֵהּ: ב וְיַעֲקֹב אֲזַל לְאָרְחֵהּ וְעָרַעוּ בֵהּ מַלְאֲכַיָּא דַייָ: ג וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזָנוּן מַשְׁרִיתָא מִן קֳדָם יְיָ הָדֵין וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם: פ פ פ

קמ"ח חלק"י מחנ"ם סימן. ומפטירין ויברח יעקב:

רש"י

ב) כשהיתה עץ בלחמו: (ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ א): (ג) מחנים. שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו ב):

חסלת פרשת ויצא

אבן עזרא

ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה (קט) [סנ] ואיננו רחוק (קי):

א לבניו. הם בני בנותיו (א): ב ויפגעו בו מלאכי אלהים. לעזרו בדרך והוא לבדו ראה (ב) מחנה המלאכים סביב מחנהו (ג), על כן קרא שם המקום מחנים, על שם שנים אחד שלו ואחד של מלאכים [ו]: חסלת פרשת ויצא:

יהל אור

בשרש "פחד" וכן ת"א ויונ"ע, "בדדחיל ליה אבוהי יצחק": (קט) וכן סיים הרד"ק בשרש "פחד" "ואמר ענין זה כיצחק לפי שפחד מהשם ומסר עצמו בדבר העקידה: (קי) עיין למעלה (פסוק מב) ובהערות שם: (א) יונ"ע תרגם "לבנוי דיעקב ולבנתיה דיליה" רוצה לפרש בניו ממש, ולכן הסיב הכנוי אל יעקב הנזכר בפסוק לפני זה, והכנוי של "ולבנותיו" על לבן הנזכר בפ' זה ודוחק הוא, והנכון כדעת הראב"ע שפי' לבניו בני בנותיו שקורין בניס לפעמים (רש"ד): (ב) דייק ממלת "ראם" לשון יחיד: (ג) דייק ממלת "זה" שלא היה רק מחנה אחת ממלאכים והשניה היא שלו: (ד) וכן פי' הרמב"ן והרד"ק וריו"ס ורש"י ז"ל פי' שתיהן של מלאכים, וכן הוא (ב"ר פ' עד, תנחומא וישלח, מדרש אגדה וילא, פס"ז ברא', לב, ג) וכתב הרד"ק "וכאשר קרא אז לשם המקום מחנים, כן הוקבע לדורות, כמו שראינוהו נזכר כן (בס' יהושע יג ל) והסכימו עמו אנשי המקום, וכן כל המקומות שהי' קוראים להם האבות כן היה שמם", וכתב הרדי"א "וענין זה שאחרי שנפרד מחברת לבן ונסתלק ממנו טרדת התלאים וערעורי לבן שב לאיתנו הראשון, ונראו לו בנבואתו מלאכי אלהים כמו שראה אותם":

קרני אור

[סג] וכן פי' הרדי"א, וכן הוא במדרש אגדה וילא, ובפס"ז (ברא' לא מב): חסלת פרשת ויצא

חסלת פרשת ויצא

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־

אונקלוס

ד וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת עֵשָׂו

רש"י

(ד) וישלח יעקב מלאכים. מלאכים ממש ג):

אבן עזרא

ד וישלח. הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ

מקורי רש"י: ם) ירמי' יא יט. א) תנחומא א וישלח אות ג, תנחומא ב וישלח אות ג ב"ר פע"ד יז תרגום יונ"ע וירושלמי. ב) תנחומא א שם, תנחומא ב שם. ב"ר פע"ד טז ג) תנחומא א אות ב וג', תנחומא ב אות ג פע"ד ד ב"ר פע"ס, ד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה
אֱדוֹם: ה וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה
תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר
עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר
עַד־עָתָּה: ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן

אונקלוס

אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר
לַחֲקַל אֱדוֹם: ה וּפַקֵּיד
יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן
לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כְּדְנַן אֲמַר
עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם לָבָן דָּרֵית
וְאוֹחָרִית עַד כְּעַן: ו וַהֲוָה
לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין עָאן

אבן עזרא

ארץ ישראל (ה) [א], וזאת תשובה על הגאון שאמר (ו) כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם (ז) [ב]. ואלה המלאכים הם מעבדיו (ח) [ג]: ה כה תאמרון לאדוני. אמר כן להם עד שיתברר אצלם שהוא אדוניו (ט) וידברו עמו בדרך מוסר העבד (י) [ד]: ואחר עד עתה. האל"ף סימן המדבר (יא) [ה], והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השרש (יב), וכן „אני אהבי אֵהָב" (משלי ח יז) (יג), כי כבד על הלשון להוציא ב' אלפין והוא מהבנין הקל (יד): ו שור וחמור. שם המין (טו):

רש"י

ארצה שעיר. לארץ שעיר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה ד): (ה) גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר ה) אינך כדאי לשנוא אותי על ברכת אביך שברכני הוה גביר לאחיך שהרי לא נתקיימה בי ו). דבר אחר גרתי בגימטרי' תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים ז) (ו) ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ ח): שור וחמור.

קרני אור

[א] בעבור היות נגב א"י על ידי אדום ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם ע"ב שלח אולי ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו (רמב"ן) ארצה שעיר שדי אדום שמשם שם היה, אבל לא היה שוכן שם עם ביתו, כי בארץ כנען היה ביתו עדיין כמ"ש „ויקח את נשיו" (למטה לו) (רד"ק) לפי שיעקב היה שב עתה לבית אביו נתיירא פן יודע עשו שהוא בא בדרך ויבוא נגדו להרגו בעבור הברכות לכן בקש לפייסו ואעפ"י שלא היה צריך לעבור דרך ארצה שעיר נילך לחברון (יפ"ר): [ב] עיין בתוס"ש שם שיפרש „הר סיני ושעיר ופארן קרובים הם", והכוונה שמכל הצדדים הבריק האור והופיע רכב אלהים על שבא אל סיני עיי"ש בפי' הרשב"ם: [ג] וכן (בב"ר פ' עה) יש מי שאומר שאלו שלוחי ב"ו, וכן נראה דעת אונקלס ויונ"ע שתרגמו שם „אזגדין" ר"ל שלוחים, אולי הוא מלשון אזדא, כמו אזל עיין פי' המיוחס לרס"ג (דניאל ב ה) והגמי"ל נוסף כמו דוגמא, דומה, ולדעת רבנן (ב"ר שם) מלאכים ממש, וכן פי' רש"י ז"ל: [ד] כבר פרסם לו בזה המאמר שיעקב אינו עמו במדרגת אדון כמו שברכהו יצחק אבל הוא לו במדרגת עבד וזה ממש שים בו רושם נפלא להסיר ממנו שנאת עשו (רלב"ג) יעקב לא רצה להגיד להם כל מה שאירע בינו ובין עשו, רק עשה עצמו בעיניהם כמכבד אותו הרבה מאוד, כדי שידברו עמו דרך כבוד (שד"ל): [ה] יאמר כי נתעכבתי ברצון הלב ובשמחה

יהל אור

(ה) הח' ז"ל דייק ממלת לפניו, שהיה דרכו דרך ארץ שעיר ללכת אל ארץ כנען, ובאמת אין מזה ראיה כי ארץ שעיר בין חרן ובין ארץ ישראל, כי ארץ שעיר דרומית מזרחית לא"י, וחרן צפונית מזרחית לא"י, ועיין בביאור רש"ד שהשיג על הח' ז"ל בזה, וכבר תפסו בזה גם הגאון מ' יעקב עמדין בס' מור וקציעה סי' ש"ן עיי"ש: (ו) וכן הזכיר הח' ז"ל דברי הגאון (דבר' לג ב): (ז) והגאון ז"ל סמך על הפי' „ד' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן" (דבר' לג ב) כי נזכרו שלשתן ביחד לומר שהם קרובים, ועיין שם בפי' הח' ז"ל שכתב „כי ידענו שסיני קרוב למצרים דרך שלשת ימים, ואלו היה שעיר שהוא ארץ אדום סמוך לסיני מדוע עבר יעקב בלכתו מחרן לא"י והנה אין סיני ביניהם, וזה יודע מי שיודע גבולי הארץ": (ח) וכן דעת הרשב"ם וכן פי' הרד"ק והרלב"ג: (ט) וכן פי' הרמב"ן והרד"ק, וכן פי' הרדי"א, כי עשו אחיו הגדול ממנו, ויהשב לו לאדון, ולכן הזהירם שיאמרו לו כה אמר עבדך יעקב, כלומר אין הדברים האלו מלבנו, אבל הוא בעצמו שולח לומר לך כן: (י) כי עיקר משטמת עשו אל יעקב היתה בעבור מה שברכו אביו הוה גביר לאחיך, לכן יעקב ברצותו להעביר יראה זו מלבו קראו פעמים רבות אדוניו וקרא עצמו עבד נכנע תחתיו, כדי שיבין שהוא אינו מבקש למשול בו ויחדל מלשנוא אותו: (יא) מדבר בעדו: (יב) ר"ל היה צריך לכתוב ואאחר, כי האלף הזה הוא השמוש שמדבר בעדו, א"כ היה האל"ף צ"ל דגש אשר הוא כמו אות הכפל, ואות אל"ף אינו מקבל דגש, ע"כ בא הצירי תחת האל"ף למלאות הדגש: (יג) הוא כמו אאהב, כי על הרוב יהיה האית"ן בהולם מגזרת נחי פ"א האל"ף ומעטים בצירי, כמו „אני אהבי אהב" וכולם כדי להמשיך אות נחה במקום פ"א הפעל: (יד) ואיננו פועל יוצא רק מורה על עצמו ונקרא בנין הקל: (טו) כלם לשון כלל, וכן

מקורי רש"י: ד) יבמות יג ב. ה) וכן הוא בפס"ז. ו) תנחומא ב אות ה, וכן תרגם יונ"ע. ז) וכן הוא בפס"ז, ובמדרש אגדה, ובמדרש שכל טוב, וכתב הח' רש"ב בהערותיו לפס"ז הערה יד „לא נמצא בב"ר שלפנינו ואין ספק כי לקוח הוא מהילמדנו הנזכר בכתובים" ועיין בזכור לאברהם שהביא מבו"ת הרשב"א סימן לב שהזכיר גם המאמר ולא הזכירו בשם רש"י. ח) תנחומא ב ג, שם תיונ"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה:
י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי

וְיִמְחִנַהּ וִיהֵי (נ"י וְיִמְחִנַהּ וּתְהֵי) מַשְׁרִיתָא דְּתִשְׁתְּאַר לְשֵׁיזָבָא:
י וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם וֶאֱלָהֵהּ

אבן עזרא

[ט] מחנה, זכר ונקבה (כב) [ט] כבית (כג) ומקום (כד): והיה המחנה הנשאר לפלטה. אולי יהיה שיברחו (כה) או תשוך חמת אחיו (כו) בהכותו המחנה האחת, או יבוא להם רוח והצלה מדי, וכמוהו „אם תחזק ארם ממני והיתה לי לישועה" (ש"ב י"ד, יא) (כז), ומה שאמר רבינו שלמה (כח) שיהיה לפליטה בעל כרחו (כט) הוא דרך דרש (ל), ואם השם אמר לו „והיה זרעך כעפר הארץ" (למעלה כח, יד) לא ידע אם על אלה או על אחרים (לא) [י], כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע, כי אין הנביא יודע הנסתרות, אם לא יגלה לו השם (לב), ואלישע אמר „וד' העלים ממני" (מ"ב ד כז) (לג), גם זאת תשובה (לד) לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו, והוא אומרו ואהיה עמך (למעלה לא ג), גם זה פי' ואיטיבה עמך (לה), שיתכן שימלט השם לבדו (לו), ועוד ידענו (לז) כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה, ע"כ העון הקל לגדול יקרא גדול, ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו, ובעבור זה לא יהיה השם עמו (לח) [יא], ואל תתמה, כי הנה

רש"י

משמש לשון זכר ולשון נקבה (יב). אם תחנה עלי מחנה הרי ל' נקבה (יג). המחנה הזה ל' זכר. וכן יש שאר דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה (יד) השמש יצא על הארץ (טו) מקצה השמים מוצאו הרי לשון זכר (טז) והשמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח (יז) והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה (יח) ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר (יט). ורוח גדולה וחזק מפרק הרים הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש (כ) ואש יצאה מאת ה' לשון נקבה (כא) אש לוהט לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפלטה. על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה (כב). לדורון (כג). ותעבור המנחה על פניו. לתפלה. אלהי אבי אברהם. למלחמה. והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר (כד) ופחד יצחק ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו'. אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי (כה) אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי

קרני אור

וילך, כפל הענין במלות שונות לרוב יראתו: [ט] וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרד"ק, ואו"ת מחנה בלשון נקבה, וכתב הנתינה לגר שהוא לא כהעברי אשר ישמש בו זכר ונקבה: [י] הח' ז"ל הביא פה הפי' מההבטחה שהבטיח לו השם (למעלה כח, יד) „והיה זרעך כעפר הארץ", והכתוב אומר פה שההבטחה היה „כחול הים" עיין פי' רש"י ז"ל, והרד"ק כתב, כי הענין אחד כי המקרא אומר הטעמים ובגיסם נאמרו להפלגה: [יא] וכן פי' רש"י ז"ל נתמעטו זכיותי על ידי

יהל אור

(כב) פי' „אל המחנה האחת" נקבה, „והכהו" זכר, וכן „והיה המחנה הנשאר" לשון זכר: (כג) כי תבנה בית חדש" (דבר' כב ח) זכר, „כי שחה אל מות ביתה" (משלי ב, יח) נקבה, אכן בהפי' המיוחס להח' ז"ל על משלי וכן הרד"ק פי' שמלת שחה שב אל הזונה ולא אל הבית: (כד) „את המקום הזה" (למעלה יט יג) זכר, „ולא עוד תשורנו מקומו" (איוב כ, ט) נקבה: (כה) וכן פי' הרמב"ן ז"ל, על דרך הפשט זה באולי, כי אמר אולי יכלו המחנה האחר, כי בהכותו האחד יברחו, או תשוב רצונו, או תבוא להם הצלה מאת השם: (כו) מלשון „כשוך חמת המלך" (אסתר ב א): (כז) פי' שם ג"כ באולי, ר"ל אולי היתה לי לישועה: (כח) הוא רש"י ז"ל: (כט) כן פי' רש"י ז"ל על כרחו כי אלחם עמו: (ל) כן דרשו ז"ל (תנחומא ד"ה וישלח הוא' באבער סי' ו"ו, ילקוט רמז קל"א בשם תנחומא, פסי"ז ברא' לב ט): (לא) כי יכול להיות שיקח נשים אחרות ויוליד מהם בנים: (לב) וכן מצינו באדון הנביאים „כי לא פורש מה יעשה לו" (במד' טו לד) „עמדו ואשמעה מה יצוה ד' לכם" (שם ט ח): (לג) ויביא ראיה מאלישע שאמר כדבר בן השונמית, ופי' הרד"ק שם, כי באותה שעה שנפלה לרגליו נאמר לו בנבואה: (לד) מה שיפרש אחרי זה: (לה) כי יעקב שינה כאן הלשון הנאמר לו שם, ותחת „ואהיה עמך" (למעלה לא ג) אמר „ואיטיבה עמך" לכן פי' הח' ז"ל כי נכלל „באהיה עמך" גם מלת „ואיטיבה עמך": (לו) והרמב"ן והרדי"א השיגו עליו בזה עיי"ש: (לז) בזה יתרץ הח' ז"ל במה שפי' במלת „ויירא" שהוא מורה על יעקב, ויפרש הסבה שיעקב היה ירא כי פחד: (לח) והספק היה לו בבחינת עצמו שמא

מקורי רש"י: יב) תה' כז ג. יג) למטה לג ח. יד) לעיל יט כג. טו) תה' יט ז. טז) מ"א ג כב. יז) איוב א יט. יח) שם יט) מ"א יט יא. כ) במד' טז, לה. כא) תה' קד ד. כב) תנחומא ג בם פסי' דר"כ פ' אנכי (קלט א') ועיי"ש הערה ל קה"ר פ' ט, יח פס"ו. כג) פ' כג. כד) לעיל לא מב. כה) לעיל כח יג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד
לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ
הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ
אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ
לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃
ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ
אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן
וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃
ט וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה

וְעַבְדִין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית
לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא
רַחֲמִין בְּעֵינָךְ: ז וְתָבוּ
אִזְגַּדַּיָּא לְוָת יַעֲקֹב לְמֵימַר
אֲתֵינָא לְוָת אֲחוּךְ לְוָת
עֵשָׂו וְאַף אָתֵי לְקַדָּמוּתָךְ
וְאַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא עִמֵּהּ:
ח וּדְחֵיל יַעֲקֹב לַחֲדָא
וַעֲקַת לֵהּ וּפַלֵּיג יָת עַמָּא
דִּי עִמֵּהּ וְיָת עָנָא וְיָת
תּוֹרֵי וְגַמְלַיָּא לְתְרֵין
מַשְׁרְיָן: ט וַאֲמַר אִם יֵיתֵי
עֵשָׂו לְמַשְׁרִיתָא חֲדָא

רש"י

דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים ט): ואשלחה להגיד לאדוני. להודיע שאני בא אליך: למצוא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו. שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו י): (ח) ויירא ויצר. ויירא שמא יהרג. ויצר לו אם יהרוג הוא את אחרים יא). (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסות אחרות ול"ע במזרחי ההפרש שביניהם): (ט) המחנה האחת והכהו. מחנה

אבן עזרא

ואשלחה להגיד. כי רצוני לעשות כל אשר יצוה וזה טעם למצוא חן (טו) [ו]: ז גם הולך לקראתך שהוגד לו שאתה בא (יז) [ז]: ח ויצר לו [ח] זה הדבר מהבנין הכבד (יח) כמו „והצר לך" (דבר כח נב) (יט): ויחץ. נפתח היו"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו (כ), כמו „ויעל משה" (שמות יט כ) (כא)

יהל אור

וכן „כי אם הסוס אסור" (מ"ב ז, יו"ד) „ואיש ישראל נגש" (ש"א, יד כד) ורבים כמוהם, ידבר על רבים דרך כלל בלשון יחיד, ופעמים השם הנופל על האחד יפול על רבים, כמו „ויהי לי שור" והוא שם כלל, והוא בעצמו שם פרט „שוחט השור" (ישעי' סו, ג) (רד"ק): (טז) ואינו מוסב למעלה, אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך, ולעשות ככל אשר יצוה אדוני, וכן פי' רש"י ז"ל, להודיע שאני בא אליך למצוא חן בעיניך וכו': (יז) כי כמו שאתה הולך לקראתו, כן גם הוא הולך לקראתך, וזה טעם מלת „וגם": (יח) שרשו „צרר" והצירי מושך יו"ד השרש אחריו, והוא היפך המרחבה, ע"כ פי' ויירא מורה על יעקב ויצר מורה על עשו שהצר לבב יעקב ע"י ד' מאות איש עמו והוא בנין הכבד: (יט) וי"ל כי הוא משרש „צרה" ויהיה יצר וצרה בענין אחד, ודעת הרשב"ם ששרשו „צרר" עיי"ש: (כ) כי שרשו „חצה" והראוי ויחץ, כמו מן בנה ויבן, ונפתח החי"ת שהוא מאותיות הגרון, ונפתח גם היו"ד: (כא) עיין (למעלה י"ג א הערה [illegible] א, פי'):

קרני אור

בבית לבן עד עתה, וזה יורה שמעולם לא חשבתי להתנגד עליך, ולזה יאמר לשון „ואחר" כי הגרש הזה יורה תמיד על עכבה ברצון, ואין כן גרש „מהמה" שהוראתו על השתכבה מפני סבה ובגד ברצון המתעכב, ועיין בן נעול לרמ"ו ח"א כפתיחתו: [ו] ויותר נכון שיוסב למעלה ואשלחה להגיד לאדוני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעבות בו הפלך ורצונך ירמוז שיבלת לו דורון מהם (רמב"ן) וקרוב לזה פי' רע"ם: [ז] והנה דעת רז"ל גם הרבה ממפרשי הפשט יפרשו שהולך לקראתך למלחמה, והרשב"ם פי' ששמח בביאתך ובאהבתו אותך הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו לכבודך, ויאמר שזה עיקר פשוטו, וכן פי' החזקוני, וכתב ע"ז רוו"ה „אם כדעת הרשב"ם שהולך לקראתו לקבל פניו באהבה מה כל החרדה הזאת שחרד יעקב, גם על מה לקח עמו חיל כזה", והרדי"א פי', כי גם הוא בעצמו הולך לקראתך לקבל אותך וארבע מאות איש עמו לכבדך, אבל יעקב שהיה יודע אמיתת הדבר ובטעתו לבדו לא נתפתה בזה: [ח] אמר ויראה

מקורי רש"י: ט) תנחומא ב שם אמר ר' יהודה, ובב"ר פע"ה ו, שזה אמר ר' נחמיה וכן הוא בפס"ז: י) תנחומא ב אות ו, ב"ר פע"ה ז. יא) וכן הוא במדרש אגדה, ובתנחומא א אות ב, וכן בב"ר פע"ו ב, ויירא שלא יהרג, ויצר לו שלא יהרוג, ועיין ברא"ם ד"י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יצחק יהוה האמר אלי שוב לארצך
ולמולדתך ואיטיבה עמך: יא קטנתי
מכל החסדים ומכל־האמת אשר
עשית את־עבדך כי במקלי עברתי
את־הירדן הזה ועתה הייתי לשני
מחנות: יב הצילני נא מיד אחי מיד
עשו כי־ירא אנכי אתו פן־יבוא
והכני אם על־בנים: יג ואתה אמרת
היטב איטיב עמך ושמתי את־
זרעך כחול הים אשר לא־יספר

אונקלוס

דאבא יצחק יי די אמר
ליתיב לארעך ולילדותך
ואוטב עמך: יא זעירן
זכותי מכל חסדין ומכל
טבון די עבדת עם עבדך
ארי יחידי עברית ית
ירדנא הדין וכען הויתי
לתרין (נ"י לתרתין)
משרין: יב שזבני כען
מידא דאחי מידא דעשו
ארי דחל אנא מנה דילמא
ייתי וימחנני אמא על
בניא: יג ואת אמרת
אוטבא אוטיב עמך
ואשוי ית בניך סגיאין
כחלא דימא די לא יתמנון

רש"י

ושמרתיך בכל אשר תלך. ובבית לבן אמרת לי (כו) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר (כז) ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' בשתי הבטחות האלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא (כח) ויגרום לי להמסר ביד עשו: ומכל האמת. אמתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן (כט): (יב) מיד אחי מיד עשו. מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב. היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך (ל): ושמתי את זרעך כחול הים. והיכן א"ל כן

אבן עזרא

משה שאין למעלה ממנו (לט) והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים, ובעבור שגגתו שלח מלאך להמיתו (מ): יא קטנתי. כמו „גם יכלתי" (למעלה ל, ח) (מא) והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים (מב) [יב], וכבר פירשתי חסד ואמת (מג) [יג]: יב והכני. משרת עצמו ואחר עמו, כמו „ושני אנשים שרי גדודים הי' בן שאול" (ש"ב ד ב) (מד), וכן הוא (מה) והכני והכה אם

יהל אור

שמא אינו כדאי לכך, כי אפשר שנכשל באיזה עון שבעבורו תאבד ממנו הבטחת השם: (לט) המאמר הזה, הובא בב"ר (פ' עו, ילקוט רמז קלא פס"ז ברא' לב ח): (מ) בשמות (ד כד) וכדברי ר' יהושע בן קרחה (נדרים לא ב) גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנתרשל מן המילה, ועיין עקידה וישלח (סוף שער כו): (מא) פי', שפירושה יכול אני, גם קטנתי פי' קטן אני: (מב) פי' אינני שואל מאתך לפי מעשי כי ידעתי כי אני קטן ונבזה מעשות עמי כל החסדים וכל האמת אשר עשית את עבדך: (מג) למעלה (כד מט) חסד דבר שאינו חיוב, ואמת לקיים דבר החסד, והמלה מגזרת אמונה והתי"ו לשון נקבה וכן פי' הרא"ם: (מד) והראוי היה שרי בן שאול: (מה) וכן

קרני אור

החסדים והאמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו, והרמב"ן השיג עליו עי"ש, ועיין ברא"ם שהצדיק את רש"י ז"ל: [יב] וכן פי' הרד"ק והרמב"ן ועיין ברב"ד מה שכתב ע"ז: [יג] החסד הוא רוב הטובה שנתן לו, והאמת לפי שהבטיחו ואמר לו הנה אנכי עמך (רד"ק) ואו"ת מכל חסדין ומכל טבוון' ועיין רמב"ן וכס' „אהל" ונתינה לגר מה שכתבו ע"ז, ויונ"ע תרגם „מכל

הפי'

מקורי רש"י: כו) לעיל לא ג. כז) שם שם ג. כח) תנחומא א בשלח אות כה חוקת אות כה, תנחומא ב חוקת אות נה, ושם הלשון נתקלקלתי, ברכות ד א, שבת לב א סנהד' לח ב ועיין ב"ר פע"ו א, במד"ר פ' יט, לב אסתר ר', פ"ו ה מכילתא בשלח מסכת דעמלק פ"ב. כט) תנחומא ב ויצא אות ג אגדת בראשית פ' מו. ל) ב"ר פע"ו ופס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵרֹב: שני יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו: טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים: טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה: יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר

אונקלוס

מִסְפָּר: יד וּבָת תַּמָּן בְּלֵילְיָא הַהוּא וּנְסֵיב מִן דְּאַיְתִי בִידֵיהּ תִּקְרֻבְתָּא לְעֵשָׂו אֲחוּהִי: טו עִזֵּי מָאתַן וּתְיָשַׁיָּא עַסְרִין רַחְלִין מָאתַן וּדְכְרִין עַסְרִין: טז גַּמְלֵי מֵינְקָתָא וּבְנֵיהוֹן תְּלָתִין תּוֹרָתָא אַרְבְּעִין וְתוֹרֵי עַסְרָא אֲתָנָן עַסְרִין וְעִירֵי עַסְרָא: יז וִיהַב בְּיַד עַבְדּוֹהִי עֶדְרָא

אבן עזרא

על בנים (יז) [ידו]: מן עזים מאתים. בצאן שם הנקבות עשר לזכר, ולפרים ד', ולעירים שנים כי ידע תולדותם (יח) [טו]:

רש"י

סהע' כשו"א

והלא לא א"ל אלא לא) והיה זרעך כעפר הארץ. אלא שא"ל שם לב) כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ולאברהם אמר לג) הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו. ברשותו וכן לד) ויקח את כל ארצו מידו. ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו לה) דבר אחר מן הבא בידו מן החולין לו) שנטל מעשר כמה דאת אמר לז) עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים צריכות עשרים תישים וכן כולם הזכרים כדי צורך הנקבות לח) ובבראשית רבה דורש לט) מכאן לעונה האמורה בתורה. הטיילים בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר. ופרים שעוסקין במלאכה לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבות לזכר. ולגמלים שהולכים דרך יותר רחוקה נקבה אחת לזכר: (טז) גמלים מיניקות שלשים. ובניהם עמהם. ומדרש אגדה מ) ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנוע בתשמיש לא פרסמו הכתוב: ועירים. חמורים זכרים: (יז) עדר עדר

קרני אור

שכון ומן כל קושיא: [יד] יהם ההכלה לו בעבור היותו כלם קיינו (רלב"ג) יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים, גם שאוכל אני להמלט מידו, ופי' אם על בנים אם עם בנים וכן "אם על בנים רוטשה" (הושע י"ד, יד) "(רפ"ה) יאמר על האיש שהוכה בעבור בניו וכני ביתו שהוכו, אף אם הוא בעצמו לא הוכה (רמ"ד) מכת אם על בנים מכה אכזריות, כמי שהורג האם על הבנים, והיא תלילה מתיילת הלבון, וכן "והכהו נפש" מכת נפש (בד"ל)": [טו] ולא הזכיר הת' ז"ל הגדולים בעבור כי לא נדע לרכב, (ובב"ר פ' עו פס"ז ברא' לב טו) לפי שהגמל צנוע בתשמישו בלא מבמב לפני ב"א לפיכך לא פרסמו הכתוב כבאר הבהמות שהזכיר, אלא אמר גמלים מניקות ובניהם עם בנאיהם אלו הזכרים הכל היה צלבים, וכתב העקידה (כלה' שער כו) "זוג הזכרים עם הנקבות כמספרם ומשפטם הי' לו לתכמס עלומה, והיא כדי שילה עמו זה, וילא ביהיה הדורון תמיד כפני פלמו לכבוד ולתפלת, כי לא יצטרך לפרכו עם מקנהו, ומתוך

יהל אור

הפי' פה: (טו) וכן פי' הרמב"ן: (טז) כי רועה היה, והיה יודע כמה צריכים לכמה נקבות, והעזים והרחלים דרך אחד להם:

מקורי רש"י: לא) לעיל כח יד. לב) שם שם טו. לג) לעיל כב יז. לד) במד' כא כו. לה) תנחומא ב אות יא. לו) וכן הוא בפס"ז ועיין הערה לג שם. לז) לעיל כח כב. לח) ב"ר פע"ו ז. לט) ב"ר שם, כתובות סא ב, ירושלמי כתובות פ"ה, ה"ז. מ) ב"ר שם פס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי
וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃
יח וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי
יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר
לְמִי־אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה
לְפָנֶיךָ׃ יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב
מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו
וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ כ וַיְצַו גַּם
אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־
כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר
כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־עֵשָׂו

עֶדְרָא בִּלְחוֹדוֹהִי וַאֲמַר
לְעַבְדוֹהִי עִבָרוּ קֳדָמַי
וּרְוָחָא תְּשַׁוּוֹן בֵּין עֶדְרָא
וּבֵין עֶדְרָא׃ יח וּפַקֵּיד
יָת קַדְמָאָה לְמֵימַר אֲרֵי
יְעָרְעִנָּךְ עֵשָׂו אָחִי וְיִשְׁאֲלִנָּךְ
לְמֵימַר לְמָן אַתְּ וּלְאָן אַתְּ
אָזֵיל וּלְמָן אִלֵּין דִּקֳדָמָךְ׃
יט וְתֵימַר לְעַבְדָּךְ לְיַעֲקֹב
תִּקְרֻבְתָּא הִיא דְּמִשְׁתַּלְחָא
לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו וְהָא אַף
הוּא אָתֵי בַתְרָנָא׃ כ וּפַקֵּיד
אַף יָת תִּנְיָנָא אַף יָת
תְּלִיתָאָה אַף יָת כָּל
דְּאָזְלִין בָּתַר עֶדְרַיָּא
לְמֵימַר כְּפִתְגָמָא הָדֵין
תְּמַלְּלוּן עִם עֵשָׂו כַּד

רש"י

לבדו. כל מין ומין לעצמו: עברו לפני. דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם: ורוח תשימו. עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עיניו של אותו רשע [מא] ולתווהו [מב] על רבוי הדורון: (יח) למי אתה. של מי אתה מי שולחך ותרגום דמן את [מג]: ולמי אלה לפניך. ואלה שלפניך של מי הם למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיבה במקום של כמו [מד] וכל אשר אתה רואה לי הוא שלי הוא [מה] לה' הארץ ומלואה של ה': (יט) ואמרת לעבדך ליעקב. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב [מו] וששאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו': והנה גם

אבן עזרא

יז וְרֶוַח תשימו. הפרש (מח), וקרוב ממנו "כי היתה הרוחה" (שמות ח יא), הפרשה בין מכה למכה כמו "וְרָוַח לשאול" (ש"א טז כג) [טו]: יח ושאלך לאמר. כמו כי אֶהֱבְךָ (דברי' טו טז) (מט): כ גם את כל ההולכים. כי חמש היו שם (נ) [יז]: במוצאכם. נפתח הצדי"ק

יהל אור

(מח) רוח שם מ"ז כמו הרחבה במקום או בזמן, ופי' פה מקום פנוי שתהי' הרחבה בין העדרים כי רחבי' הוא שרש רוח בחילוף והיפוך אותיות: (מט) לגזרת פעל, והכוונה אהב אותך, וכן כאן יורה הכ"ף על מלת אותך, ויש לפרש כמו "כי אהבך" פי' בצירי תחת עי"ן הפועל, אף כאן צירי תחת האל"ף והיה ראוי האל"ף ולמ"ד בפתח: (נ) חמשה עדרים, כי אמר ויצו גם את השני, גם את השלישי, גם את כל ההולכים אחרי העדרים, הולכים לא פחות משנים, הרי חמשה, גם היה חמשה מינים א) עזים ותישים ב) רחלים ואילים ג) גמלים ובניהם ד) פרות ופרים ה) אתונות

קרני אור

ומתוך כך יהיה נרצה לפניו תמיד לאות ולזכרון ברית אחים כי יסתרו איש מעל אחיו: [טז] שלא יקפלו הבהמות מעדר לעדר ויתערבו, ולא יבין הרואה חכמת המנחה וברכתה (רע"ם) ואפשר מה שלוה את עבדיו, ורוח תשימו בין עדר ובין עדר כיון אל שיהיה לו שהות להתבונן בזווג הזה כדי שתמשך כוונתו מה שלא יהיה כן אם יהי' כולם בערבוביא (עקידה ושלה שער כו): [יז] והי' הזכרים עם הנקבות ממינו עדר אחד, וכס' הישר, וכן הבינו הרב"ד, כי הי' עשרה עדרים הזכרים לבד והנקבות לבד:

מקורי רש"י: מא) ב"ר פע"ו ת. מב) וכן הוא בכפ"ז "לתווהו" ובב"ר שם "לתמהו", וכתב הת' רש"ב בהעלותיו לפס"ז כרוב שנתחלפו אותיות ו' ונעשית מ. מג) כן הוא בתרגום ד' סביוניטא ובתרגום שלפנינו למן את. מד) לעיל לא מג. מה) תה' כד א. מו) כן הוא בתרגום ד' סביוניטא, ובתרגום שלפנינו, לעבדך ליעקב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר

תַּשְׁכְּחוּן יָתֵיהּ׃ כא וְתֵימְרוּן אַף הָא עַבְדָּךְ יַעֲקֹב אָתֵי בַתְרָנָא אֲרֵי אֲמַר אֲנִיחֲנֵהּ לְרוּגְזֵהּ בְּתִקְרֻבְתָּא דְּאָזְלַת לְקֳדָמַי וּבָתַר כֵּן אֶחֱזֵי אַפּוֹהִי מָאִים יִסַּב אַפָּי׃ כב וַעֲבַרַת תִּקְרֻבְתָּא עַל אַפּוֹהִי וְהוּא בָת בְּלֵילְיָא הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ כג וְקָם בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יָת תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיָת תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵהּ וְיָת חַד עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יָת

אבן עזרא

בעבור אות הנרון (יז) ואם אין כמוהו (יג): כא כי אמר. יעקב בלבו, ואלה דברי משה (יג) [יח], ופי׳ אכפרה פניו אכסה ואסתיר (יד) [יט], ופניו כעסו (טו) וכן "ופניה לא היו לה עוד" (ש"א א יח) (טז): כב ויעבר את מעבר יבק (יז). הוא עבר בתחלה (יח), ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם, והנה פי׳ ויעבר

רש"י

הוא אהרינו. יעקב: (כא) אכפרה פניו. אבטל רוגזו וכן מז) וכפר בריתכם את מות מח). לא תוכלי כפרה. ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה מט) בעי לכפורי ידיה בההוא גברא נ) וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש נא) כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק נב): (כב) על פניו. כמו לפניו וכן נג) חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד. וכן נד) המכעיסים אותי על פני ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהיה צריך לכל זה נה): (כג) ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל

קרני אור

[יח] והרמב"ן ז"ל הביא פ"ז ודעתו כי אלו כדברים שם כפי פכדיו כדי שימפיס רוגזו של עשו, וכן פי׳ רש"ם, והחזקוני כפעם כראשון והסכים עמהם עד"ל: [יט] ענין כופר לשון הגנה וכסוי, יקרא כלי שבו מכסים את הארון כפורת, והוצפת יקרא כופר לפי

יהל אור

אתונות ועירים, והי׳ עדר מכל מין: (נא) המ"ם בחולם והלדייק בפתח, להרחיב על האל"ף, ולולי זה היה המ"ם בקמץ חטף והלדי"ק בשו"א במאצכם, כמו "כהעשכם את העיר" (יהושע ח ח): (נב) וכן כתב הרד"ק במכלל בפתוחי פקוד, "אמר במאצכם אותו", בא שלא כמנהג שהיה ראוי להיות ע"מ "כשמעכם את הקול" (דבר׳ ה, כ) ובא כן להרחיב על האל"ף ולבאר המלה": (נג) וכן הוא דעת רש"י ז"ל, כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו, והכתוב מגיד לנו זה, כי אינו ראוי שיאמרו השלוחים לעשו ככה, וכן ת"א ויוב"ע, והם דברי התורה התגלות בעד יעקב למה שלח לעשו המנחה וכן פי׳ הרשב"ם, ועיין ברדי"א: (נד) מגזרת "כפרת" (שמות כה יז), וכן פי׳ רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשים שרש "כפר", ועיין רמב"ן מה שהעיר על רש"י ז"ל בזה: (נה) כי הפנים הם האות שבה נכר רצון וכעס: (נו) שהוא כנגד מה שנאמר בתחלה "וכעסתה צרתה גם כעס" (ש"א א ו) וכן ת"א "אנחיניה לרוגזיה": (נז) הוא נהר קטן על פני הר׳ הגלעד בגבול הצפוני לארץ בני עמון ונשפך בירדן מזרחה והכמי עמים בארו את השם הזה על דבר שהיה קרוב אליו מעבה יעקב שאבק אם איש שמה, ובס׳ תבואת הארץ כתב שהוא גבול בין ישראל ובין עמון וטרם שיגיע לירדן בערך שעה ואלי יוצא מהרים גבוהים והולך במישור עד הירדן עיי"ש, ובס׳ "מנחת כהן" כתב, שלדעתו הוא מעין בקבוק, כי נשמע קולו כמו קול בקבוק: (נח) אמר "ויעבר", ובפ׳ כד "ויעברם" ואח"כ "ויעבר". ויפרש כי

מקורי רש"י: מז) ישעי׳ כח יח. מח) שם מז יא. מט) לא מצאתי בתלמוד, ועיין (עזרא א י) ששם פי׳ רש"י כמאן דכפר ידיה ומגנב בגלימא דחבריה ובחולין ח כ, למכפריה לא צריך (זכור לאברהם. נ) גיטין נו א ופי׳ רש"י שם, לקנח ידיו. נא) עזרא א י. נב) זבחים כה א וסג כ, מנחות ז ב. נג) ירמי׳ ו ז. נד) ישעי׳ סה ג. נה) ב"ר פע"ו ח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יַבֹּק: כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ: כה וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר: כו וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ

מַעֲבַר יֻבְקָא: כד וּדְבַרְנוּן וְעַבְּרִנּוּן יָת נַחְלָא וְאַעְבַּר יָת דִּילֵהּ: כה וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּהּ עַד דִּסְלֵק צַפְרָא: כו וַחֲזָא אֲרֵי לָא יָכִיל לֵהּ וּקְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכֵּהּ וּזְעַ פְתֵי יַרְכָּא

רש"י

בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם [נו]: יבק. שם הנהר: (כד) את אשר לו. הבהמה והמטלטלים. עשה עצמו כגשר [נז] נוטל מכאן ומניח כאן [נח]: (כה) ויותר יעקב. שכח פכים קטנים וחזר עליהם [נט]: ויאבק איש. מנחם פי' ויתעפר איש מל' אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם [ס] ול"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה [סא] ואבק ליה מיבק [סב] ל' עניבה שכן דרך שנים שמתעצמים להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו [סג] (ופירשו רז"ל שהוא שרו של עשו) [סד]: (כו) ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקולבוסת קרוי כף ע"ש שהבשר שעליה כמין כף של קדירה: ותקע. נתקעקע ממקום חברתה [סה] ודומה לו [סו] פן תקע נפשי ממך לשון הסרה

אבן עזרא

כבר עבר [נט] [כ], ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום [ס] [כא]: כה ויאבק. מגזרת אבק, עד שעלה אבק ביניהם [סא] [כב]: עד עלות השחר. עד סור שחרות הלילה [סב] [כג], וי"א כי שחר דמות אור [סג] והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש [סד] וכן „אשר אין לו שחר" (ישעי' ח כ) [סה] [כד]: כו כי לא יכול לו. המלאך [סו] [כה]: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו „פן תקע נפשי ממך"

יהל אור

כי הוא עבר בתחלה לנסות עומק המים ומאיזה מקום יכשר יותר שיעבור: (נט) וכן פי' הרלב"ג ועיין ברמב"ן ורד"ק: (ס) וכן הוא בב"ר (פ' עז ילקוט רמז קלב) אחר שהעביר כל אשר לו חזר לראות שמא שכח כלום: (סא) וכן פי' מנחם בשרשיו שרש „אבק" „פתרונו ויתעפר איש עמו כשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תוקפם הגס ונענועם", וז"ל רש"י ז"ל על התורה „ומנחם פי' ויתעפר מלשון אבק שהי' מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם": (סב) ויהיה עלות לשון הסתלקות, כמו נעלה הענן (ב"מ ט יז): (סג) והוא אור השחר: (סד) וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש עלה, עלה זוהר היום, וכן דעת אונקלס: (סה) כלומר אין לו זוהר ובהירות: (סו) שלא יכול להפילו, כי לא היה לו רשות להזיקו, וכן „לא יוכל העם לעלות אל

קרני אור

שמכסין בו את העץ להגין כעדו שלא ירקב וכן הדבר שמכסס את החטא שלא יזיק יקרא כפרה, מלשון „כסוי חטאה" (תה' לב א) וכן המכסה על הנפש החוטאת ומגין בעדה שלא יזיקה החטא יקרא כפרה והפדיון גם הוא יקרא כפר שהוא מגין בעד הפדוי ומכסה אותו שלא יארע לו נזק (רנה"ז): [כ] והרדי"א פי' ויעבר את אשר לו בלווי על ידי אחרים ע"כ נשאר יחידי באחרונה, וכן פי' הרמב"ן על דרך הפשט, וכן פי' רב"ח וכן פי' העקידה: [כא] ובג' (חולין צא א) „אמר ר' אלעזר שנשתייר על פכין קטנים" ופי' רש"י ז"ל שלא הספיק להעביר ותשבה לו, וכן הוא ברש"י על התורה, ופי' רב"ח בכוונה כדי שלא יתחלטו הבנים הקטנים בדרך אם לא יבחו, ולכך שם עצמו בסכנה לחזור, והרדי"א פי' כי היה בעיניו כל הרכוש כפכים קטנים ביחס הנשים והבנים: [כב] עיין יהל אור, וכן הוא (ב"ר פ' עז) „ומן מה דכתיב ויאבק איש עמו, הוי מי נתמלא אבק האיש בעמו", ועיין ברמב"ן בבכיות המדרש הזה וכתב שהוא כדברי מנחם והוא הנכון: [כג] ועלות השחר, הוא סלוק ורחוק, והפנינים קרובים, כי הסלוק והעליה

באים כאחד, ואין אחד נפרד מחבירו, רק שהסלוק ממקום זה, והעליה למקום אחר, ודומה לפעל סור שכולל ג"כ הרחקה וקרוב במושג זה, שהסרה ממקומו שהיה עומד בו סבת הקרבות למקום שמתקרב לשם (ר"י ייטלס) לשון עלית השחר בכמה מקומות נראה שהוא לשון הסתלקות שחרות הלילה, וככמה מקומות מצינו לשון הסרה בלשון עליה, ובעבור כי לעת בקר יסור השחרות וידמה כאלו יעלה לכן נקרא כן (רוו"ה) ורש"ד כתב אבל לדעתי אין זה מענינו בעבור שהוא מהקל, ואמר גם מענין הסתלקות הם מגנין נפעל ועיין בנתיבה לגר מה שכתב פ"ז: [כד] הוא מלשון „שוחר טוב" (משלי יא כז) שענינו דרישה וחקירה, כמו שנקראת ג"כ בקר בעבור שבו יבקר האדם בין דבר לדבר, והביקור והחקירה דומים כמובן: [כה] ואונקלם אף שתרגם „גברא" ולא „מלאכא" דעתו ג"כ שהוא מלאך, ונקרא כן בעבור שנראה כאיש, ונקראו אישים

מקורי רש"י: נו) תנחומא ב אות יט, ב"ר פע"ו ט, ילקוט קלא. נז) סגימל בפתח, והוא אדם המעביר את הספינה לעבר הנהר מעבר בשני (מ"כ, היכל רש"ן). נח) ב"ר שם. נט) חולין צא, א. ס) ז"ל מנחם (מחברת מנחם ערך אבק) „ויאבק איש עמו, פתרונו ויתעפר איש עמו. כשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תוקפם הגס ונענועם" ובחולין צא א „מלמד שהעלו אבק מרגלותם עד כסא הכבוד". סא) סנהד' סג ב ופד א. סב) מנחות מב א. סג) חולין צא א כריב"ל. סד) ב"ר פע"ז ג ופע"ח ג. סה) ב"ר שם. סו) ירמי' ו ח

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ: כז וַיֹּאמֶר
שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא
אֲשַׁלֵּחֲךָ כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי: כח וַיֹּאמֶר
אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב:
כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ
כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־שָׂרִיתָ עִם־
אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל:
ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא
שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי
וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם: שלישי לא וַיִּקְרָא
יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי
אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל

אונקלוס

דְיַעֲקֹב בְּאִשְׁתַּדָּלוּתֵהּ
עִמֵּהּ: כז וַאֲמַר שַׁלְּחַנִי
אֲרֵי סָלִיק צַפְרָא וַאֲמַר
לָא אֲשַׁלְּחִנָּךְ אֱלָהֵין
בָּרֵכְתָּנִי: כח וַאֲמַר לֵהּ
מָה שְׁמָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב:
כט וַאֲמַר לָא יַעֲקֹב יִתְאֲמַר
עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל
אֲרֵי רַבְרְבַת קֳדָם יְיָ וְעִם
גּוּבְרַיָּא וִיכֵלְתָּא: ל וּשְׁאֵל
יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי כְעַן
שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָה דְנָן אַתְּ
שָׁאֵל לִשְׁמִי וּבָרֵיךְ יָתֵהּ
תַּמָּן: לא וּקְרָא יַעֲקֹב
שְׁמָא דְאַתְרָא פְּנִיאֵל
אֲרֵי חֲזֵיתִי מַלְאֲכַיָּא דַיְיָ
אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתֵּיזְבַת

אבן עזרא

(ירמי' ו יח) (סו) [כו], שהכף הירך ממקומה (סח) [כז]:

רש"י

וכמשנה (סז) לקטעו בילהן לסרס סרסיהן: (כז) כי עלה השחר. וצריך אני לומר שירה ביום (סח): ברכתני. הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן. (כאן קשה לרש"י תברכני הל"ל. אלא הודה וכו' וכן איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד מ"ה ודו"ק): (כט) לא יעקב. לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהיה ואודה לך עליהן (סט) וזה שכתוב (ע) וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה: ועם אנשים. עשו ולבן (עא): ותוכל. להם. (ל) למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע משתנין

יהל אור

הר סיני" (שמות יט כג) שאין להם רשות: (סז) ופי' שם הרד"ק, כמו ותקע כף ירך יעקב, ענין הסרת הדבר ממקומו ושרשו „קטע" או „יקע": (סח) פי' הסיר הבשר מעל העצם ונאבד בשרו ובעבור זה היה צולע, והרד"א הארוך לבאר אופן ההתאבקות איך היה עיי"ש:

קרני אור

אישים שמלאכים שמדברים עם בני אדם, ונראים כצורות איש כמוהם במראה או בחזיון, וכן פי' כל המפרשים שהיה מלאך ועיין מורה ח"ב פ' מב, והכתובה לגר יפרש דעת אונקלס, באה שהיה מלאך עיי"ש: [כו] עיין רש"י שם (וביחזקאל כג יז), והנה יש דברים ובפתגמים מתחפכים לשתי מליצות כמין ובתירגם כגון פה „ותקע כף ירך יעקב", „פן תקע נפשי ממך" ומליט „ויעקב תקע את אהלו בהר" (למעלה לא כה) וכן „ועבית את פירותיו לדגנו" (שמות כז, ג) „והדים את הדבק" (ויקרא ו, ג): [כז] קולית הירך התקועה בקולבוכת קרוי כף ע"ש שהבשר אשר סביב עצם הקולית העליונה עשוי כמין כף של קדירה, וי"א שנקרא כן, לפי שהעצם הנכנס בו עלם הירך כפוף, ורלב"ג פי' הוא הכשר המתעגל סביב העצם והוא

מקורי רש"י: סז) לא מצאתי במשנה אבל מליצו לשון זה בירושלמי פ"ז, פ"ד ה"ד, ובויק"ר פ' יא ז, בפס"ר פ' וגור, וגם במדרש רות פ' ו עו, וביולר בית דודי בל יום א לפסח, ועיין מעשית עז א ששם כתיב נקטעו כל הבירה (זכור לאברהם). סח) עיין ב"ר פע"ח ב, חולין צא ב, שה"ש פ"ג ו, פדר"א פ' לו. סט) ב"ר פע"ח ב, ופ' פב ב, ילקוט הושע ר' תקכט. ע) הושע יב ה. עא) וכן הוא בפס"ז, ובב"ר פ' עח ג „עם עשו ואלופיו".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נַפְשִׁי: לב וּדְנַחלֵהּ שִׁמְשָׁא כְּמָה דִי עֲבַר יָת פְּנוּאֵל וְהוּא מְטַלַּע עַל יִרְכֵּהּ: לג עַל כֵּן לָא יֵכְלוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת גִּידָא דְנַשְׁיָא דִי עַל פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא: א וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא

נַפְשִׁי: לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ: לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה: לג א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא

רש"י

שמותיהו הכל לפי מלות עבודת השליחות שאנו משתלחים עב): (לב) ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר זהו פשוטו. ומ"א עג) ויזרח לו לצרכו לרפאות את צלעתו כמה דתימא עד) שמש צדקה ומרפא בכנפיה ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו עה): והוא צלע. היה צולע כשזרחה השמש: (לג) גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה עו) והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם

אבן עזרא

לג בגיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל (סט) [כח], ואין בו ספק כי אם להסרי הדעת ותולדות שמפרשים (ע) שהוא האבר (עא) [כט], ויפרשו הנשה מגזרת נשים (עב) [ל] לדעת זה המלאך (עג) שנראה ליעקב שהוא גוף (עד) [לא] יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפי "כי שמי בקרבו" (שמות כג כא) (עה) [לב]:

יהל אור

(סט) בג' (חולין צא א, ב"ר עח, פסיז ברא' לב לג) כי נקרא כן לפי שנשה ממקומו ועלה, כלומר נפסק ונעלה עלהכף שהוא דבק בו: (ע) וברש"ג "המפרשים": (עא) ר"ל גיד הוא אבר המוליד: (עב) ובכ"י רפ"ד הגי' "ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל, ואין ספק בו, כי אם להסרי הלשון ותולדות, שאמרו שהוא האבר, ויפרשו הנשה מגזרת נשים, ודעת זה המלאך וכו'", פי' שהם שני ענינים נפרדים, במאמרו הראב"ן יאמר הה' ז"ל, כי ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל (והוא האמת) ואין ספק בו כי אם לחסרי הדעת ולשון ותולדות שאמרו וכו', וכוונתו שהדבר ברור, ולא יוכלו להטיל ספק בו ולפרשו שהוא האבר, כי אם אנשים חסרי דעת וחסרי לשון ותולדות, ר"ל חסרי דעת שאין להם ידיעה בלשון ותולדות (והוא חכמת הטבע, בלשון הח' ז"ל, כידוע למי שרגיל בו) ואח"כ מתחיל ענין אחר, ודעת זה המלאך (מי הוא) יתבאר לך, וברש"ג הפסיק בין הדעת ובין ותולדות, וינרוס "המפרשים" בה"א, ויבאר, ותולדות המפרשים, ר"ל תמלית המפרשים שיפרשו כן: (עג) פי' אם תרצה לידע: (עד) פי' כי היה מתאבק עמו, ועוד "כי נגע בכף ירך יעקב" ועוד "שלחני" "ותוכל": (עה) שם פי' והאריך לבאר בסוד המלאכים, כזה: [לבן] ועיין (הושע יב ד) על הפ' "בבטן עקב את אחיו, ובאונו שרה את אלהים", ובם פ"ב על ויבר אל מלאך ויכל

קרני אור

והוא מתזיק בעלם השיא, כמו שידוע שם היד במה שיתזיק בו: [כח] ורש"י ז"ל פי' לשון קפיצה, וכן "נשתה גבורתם" (ירמי' נא ל), ור"ב ן' מלך פי', מאמרם ז"ל שנשה ממקומו ועלה, כלומר כאלו שכח מקומו ושכר לו ממנו: [כט] והנה גם חכמי הקראים יתאמצו על הפי' הזה, כי' אהרן הראבן בס' המבחר יאמר וז"ל "והמסכן דברי אלהים ח יב, אבר פירש יאכלו מן "אל ההרים לא אכל" (יחז' יח ו) והגבר נשים, והגיד כמו שידעת, ובפי' כעור דעתו, היה בגיד הבית פתוחה", ופי' הטילת כסף, זה המתפך הוא יכול להיות מן מפרשי כפופרים כתורה שהוליאו כל המלות מן משמעם, ופירשום מבלים, כדי לחזק דעתם, ודומו כזה ספרי המקולקל, ע"כ לא יבעלו בני ישראל אבר המוליד את האשה אלא כדרכם. ופי' "היה בגיד הבית פתוחה", ר"ל כיון שלפי דעתו הגיד הוא הפועל היה לריך בה"א הידיעה, ואחריו את להורות על הפעול שהוא הנשה, וכן יאמר ר' אהרן האחרון בספרו "כתר תורה" "ואשר החליף פניו והחליף דברי הכתוב ופי' יאכלו מן "אל ההרים לא אכל" והגיד לאבר המוליד והנשה מטעם אשה מגזרת נשים לאוי לו הנגלי שהביאו לו המגשים": [ל] ושד"ל לעפ"י שביאר שהוא פועל נגזר מן נשים ואשה, פי' באופן אחד ע"ב בלא עלר כח, ואולי מזה בלשון חכמים תש כח, וכן בפכ"ז "לא נקרא שמה נשה אלא שמתיש כח האדם בו. [לא] זה היה בנגיעה ואי אפשר בלא גוף, לפיכך נאמר שלכם בבמיות לבעתו על דרך מופת, יזהו שנגע בכף ירך יעקב והיה צולע, כי זה היה נגיעה ממש (רד"ק) ועיין בלב"ג שהאריך לבאר

ויכל

מקורי רש"י: עב) תנחומא כ אות כב. ובתנחומא שם אית ז זה מיכאל, וכן הוא בילקוט רמז קלב בשם מדרש אבכיר יאת מיכאל היה ועיין ב"ר פע"ח, א. עג) תנחומא כ אות ו, ב"ר פע"ח ה. עד) מלאכי ג כ. עה) ב"ר פס"ח י בשנוי לה ב, חולין צא ב, אגדת בראשית פמ"ט. עו) ב"ר פע"ח ו, חולין צא א, עז) ירמי' נא ל.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־
הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל
שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ ב וַיָּשֶׂם אֶת־
הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה
וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־
רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃ ג וְהוּא
עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע
פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃ ד וַיָּרָץ
עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל־
צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא אֶת־

אונקלוס

עֵשָׂו אֲתָא וְעִמֵּהּ אַרְבַּע
מְאָה גֻּבְרִין וּפְלֵיג יָת
בְּנַיָּא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל
וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃
ב וְשַׁוִּי יָת לְחֵינָתָא וְיָת
בְּנֵיהֶן קַדְמָאִין וְיָת לֵאָה
וּבְנַהָא בַּתְרָאִין וְיָת רָחֵל
וְיָת יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ ג וְהוּא
עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל
אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד
מִקְרְבֵהּ עַד (נ"י לְוָת)
אֲחוּהִי׃ ד וּרְהַט עֵשָׂו
לְקַדָּמוּתֵהּ וְגַפְּפֵהּ וּנְפַל
עַל צַוְּארֵהּ וְנַשְּׁקֵהּ וּבְכוֹ׃
ה וּזְקַף יָת עֵינוֹהִי וַחֲזָא

צוארו קרי. נקוד על וישקהו

אבן עזרא

ב ושם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם (ו) [א]: ד הדרש על נקודות „וישקהו" (ב) [ב] טוב הוא לעתיקי משדים, כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו (ג) [ג] והעד ויבכו כאשר עשה יוסף אם אחיו (ד): ה מי אלה לך. מי אלה עמך (ה) או מי אלה שלך

רש"י

וכן עח) כי נשני אלהים את כל עמלי: על כף הירך. פולפ"א בלע"ז כל בשר גבוה ותלול ועגול קרוי כף כמו עד שתתמרך הכף בסימני בגרות עט): (ב) ואת לאה וילדיה אחרנים. אחרון אחרון חביב א): (ג) עבר לפניהם. אמר אם יבוא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה ב): (ד) ויחבקהו נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחוואות הללו ג): וישקהו. נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי ד) יש שדרשו נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו. א"ר שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב

קרני אור

ויבל, ככה ויתחנן לו" ומה שפי' הר' ז"ל שם, ועיין (יסוד מורא שער ה):

[א] וכן הוא (ב"ר פע"ח, ילקוט רמז קלג, פס"ז ברא' לג ב, רש"י על התורה) ועיין ביאור רש"ד:

[ב] והוא לדעת ר' ינאי שלא בא לנשקו אלא לנשכו, ולכן נקוד על וישקהו שלא נשקו בכל לבו, והרלב"ג כתב נקוד על וישקהו להורות שאין נשיקתו בלב שלם, אבל היה מניעה ממוצע בין הנשיקה ובין העדר הנשיקה, ולזה היתה זאת התיבה ממוצעת בין הכתיבה והמחק, ועיין (ספרי בהעלותך סי' כד ובהתוה"מ שם): [ג] לפי הפשט כראות עשו זה ההכנע הנפלא עם מה שראה מהפלגת המנחה רץ לקראתו וחבקהו ונפל על צואריו ונשק אותו ויבכו כמשפט האחים שעמדו זמן רב שלא ראו איש אחיו (רלב"ג) נהפך לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב כמאמרם ז"ל, שאחיה השילוני קלל את

או מלך שהם עבדיך או ילדי ביתך: (ז) חנינה הוא

יהל אור

ודעתו אשר יורד השכלי ומתלבש באויר הזך, כמו הנשמה בגוף ועושה פעולתו:

(א) כי אחרון אחרון חביב, אולי ינוח כעסו בהריגת הראשונים ויניח האחרונים: (ב) והוא בב"ר (פ' ע"ח), תנחומא וישלח אות ד', פדר"א פ' לז, מדרש חזית בפ' צוארך כמגדל השן, פס"ז ברא' לג ד) ועיין תיוב"ע ותרגום ירושלמי: (ג) וכן הוא הוא דעת ר' שמעון ב"ר אלעזר (ב"ר פ' עח) וברש"י על התורה ר' שמעון בן יוחאי, שנכמרו רחמיו ונשקו בכל לבו: (ד) למטה (מה טו): (ה) פי' מה יחס יש להם עמך בניך הם או עבדיך: (ו) וכן פי' רש"י ז"ל „מי אלה להיות שלך" וביאר הרא"ם, שפי' מי הם אלה להיות שלך, כלומר מאיזה צד הם שלך, מצד שהם בניך: פועל עומד, ואיך שייך בה מלת „את" המורה על הפעול

מקורי רש"י. עח) למטה מא נא. עט) מן על כף הירך, עד כאן נוסף ברש"י ולא נמצא בכרכה ספרים, ולא ברש"י עם זכור לאברהם, ונכדה מז כ „שתתמעך הכף". א) ב"ר פע"ח ח ילקוט קלג פס"ז. ב) ב"ר שם קה"ר כט יח פסי' דר"כ פ' אנכי (קלט א) שו"ט א מ, קנ שו"ט כ מ, קנ, יד. ג) ב"ר שם ועיין ב"ר פע"ו סס"ז. ד) פ' בהעלותך פ"ס ב"ע, ב"ר פע"ח ע תנחומא א אות ד', שמ"ר פ"ה י במד"ר פ"ג יג מס' סופרים פ"ו ה"ג, אדר"נ פל"ד ס"ד, חזית פ"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך: רביעי
ו ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין: ז ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו: ח ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני: ט ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך: י ויאמר יעקב

אונקלוס

ית נשיא וית בניא ואמר מן אלין לך ואמר בניא די חס יי ית עבדך: ו וקריבת לחינתא אנין ובניהן וסגידא: ז וקריבא אף לאה ובנהא וסגידו ובתר כן קריב יוסף ורחל וסגידו: ח ואמר מן לך כל משריתא הדין די ערעית ואמר לאשכחא רחמין בעיני רבוני: ט ואמר עשו אית לי סגי אחי אצלח בדילך: י ואמר יעקב בבעו אם

רש"י

אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו [ה]: (ה) מי אלה לך. מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תואר שמא יתלה בה עיניו של אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה [ו] מכאן זכה יוסף לברכת [ז] עלי עין: (ח) מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך. ופשוטו של מקרא על מוליכי המנחה ומדרשו [ח] כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו. בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחים. אחיו של יעקב הוא אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך.

אבן עזרא

הם (ו) ודן: חנן. כמו נתן (י), וכמוהו „חנונו אותם", (שופ' כא כב) (יא), גם חנן (יב) כמו הם (יג): ח מי לך. מי לעולם ימצא על אדם (יד) והן, ופי' מי הוא זה ששגרת לו כל המנחה הזה (טו),

יהל אור

הפעול, ויפרש הח' ז"ל שפי' פה כמו נתן: (ה) וכן פי' ר' יונה ן' גנאח בשרשים שרש „חנן", וז"ל „ואשר חנן אלהים בענין נתן, כמו חנונו אותם (שופ' כא כב) אשר עניני תנו אותם לנו, ומן הענין הזה נגזר למקח בלא דמים שם „חנם" כמו שנאמר „חנם נמכרתם" (ישעי' נב ג) והמ"ם בו נוספת, ומן הענין הזה „דרך שקר הסר ממני ותורתך חנני" (תה' קיט כט) ומזה תקנו בתפלה „אתה חונן לאדם דעת", וכן פי' הריק"ם בס' הגלוי סי' פ"ח, וכן פי' ר"ם ן' פרחון: (ט) ובמנ"ש הגי' „חנם" וכן יתכן: (י) פי' כמו נתן: (יא) מי לא תמלא כ"א על חי מדבר, כמו „מי אתה" (ש"א כו יד) „מי זאת הנשקפה" (ש"ה ו י"ד) כי לא יאמר מי השור מי החמור: (יב) כל המחנה הזה שלך אשר פגשתי

קרני אור

יברלאל נקנה הנכנע לכל הדיחות (רע"ס) ועיין הכוה"ק מש בכתב כזה, ועיין התירוש וישלח פ' פ"ח סימן ט' אות ג שהשכיל לבאר כזה: [ד] וכן פי' הרלב"ג מי אלה בהם לך, וכן פי' רע"ס, והרמב"ן ז"ל פי' מי אלה לך באלו על הנשים ועל הילדים וענה „הילדים אשר חנן אלהים את עבדך", דרך מוסר, כי לא רצה לומר שהם נשיו, והבין עשו שהן אמות הילדים, וכן פי' הרד"ק: [ה] ודעת ר"י ן' גנאח בשרשים שרש „מי" כי מי תבוא לפעמים גם על זולת ב"ח, וז"ל שם „ויש שישאלו בו על זולת מי שיש בו דעת, „מי פשע יעקב" (מיכה א ה)", והח' ז"ל השיג עליו שם, וכתב כי „מי נופל על אדם לא על בהמה", עוד כתב ר"י ן' „גנאח שם „ויש שתהי' במקום „מה" כמו „מי את בתי" (רות ג טז) (ולפי"ז

מקורי רש"י: ה) בספרי שם כ"ל שם, אדר"נ שב נוסח"ב פמ"ת י, ופ"ל ד, ופל"ת יח, פס"ר פ' יב, ובמדרש שכל טוב, אמר יעקב וכו'. ז) למטה מט כב. ח) ב"ר פמ"ת יא, ובתנחומא א ג, וכן בתנחומא ב ז בנגנון אחר.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים

אונקלוס: כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּל תִּקְרֻבְתִּי מִן יְדִי אֲרֵי עַל כֵּן חֲזֵיתִנּוּן לְאַפָּךְ כְּחֵיזוּ אַפֵּי רַבְרְבַיָּא

אבן עזרא

או מי במחשבתך (יג) [ו] : י אל נא. אל יאמר אדוני כן (יד), וכבר הודעתיך דקדוק הנגיד (טו) : כראות פני אלהים. מלאך (טז) [ז], ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו (יז) כי הנה המלאך לא יכול לו, אף כי בן אדם (יח) [ח], ואין מלת שרית עם אלהים [(יט) כמו „וישר אבימלך על ישראל" (שופ׳ ט כב), כי אין „עם" (כ) כמו „על" (כא), רק פירושו יער תחשב עם המלאכים, ואם אנשים שרים (כב) [ט], ושואלים ישאלו (כג) מה טעם ויזרח לו השמש, והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם, ושאלתם תוהו (כד), כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה (כה) [י] והנה בין ירושלים ובין זאת המדינה

רש״י

כאן הודה לו על הברכות ט) : (י) אל נא. אל נא תאמר לי כן : אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך י) ועוד על שנתרצית לי למחול על סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה המלאכים ונצול איני יכול לו מעתה יא) :

קרני אור

יהיה הפי׳ „מי לך כל המחנה" מה לך כל המחנה, פי׳ למה לך לשלוח כל המחנה), וגם שם הפ״ג הח׳ ז״ל עליו וכתב „כי אין משפט „מי" שיאלה על הענין כי אם בן אדם", וכן כתב בראב״ם במלת „מי" מורה רק על האדם וכן כתב ר״ם ן׳ פרחון, ורד״ל כתב כי מי תבוא לפעמים גם על זולת ב״א, ויפרש מי הוא לך, מה כוונתך לעשות בו שבלחת אותו לפניך, ואמר מי ולא מה, כי המחנה כולל העדרים והאנשים ההולכים עמם : [ו] ועיין רמב״ן מה שכתב ע״ז, וכתב הרלב״ג כי האדם יתן הדורון כדי שיהיה לו ממקבלו גמול, ורצה בזה שאי אפשר שישלם לו גמול על דורון נפלא כזה : [ז] ואו״ת „כחיזו אפי רברביא" הוא דלא כרש״י, ולא כדעת הח׳ ז״ל שסוברים שהוא מלאך, ודלא כאשר מפרשים שפי׳ שהוא קדש, ופי׳ כאל שהוא נושא עון ועובר על פשע, רק כסברת הש״ס (מס׳ סופרים פ״ד ה״ה) שהוא חול (נ״ל) ועיין בנחלת יעקב שם : [ח] אם כוונת השם הזה רק על הנצחון עם המלאך היה קוראו ישראל על שם כי שרית עם אלהים שהוא לשון עבר אבל בכוונה הוסיף יו״ד על שמו להורות על הנצחון שיהי׳ לו עם עשו, כלומר שהוא יהיה שר על אחיו, ולא יוכל עשו להרע לו, ב״א שרי מעלה לא יוכלו לו, אף כי אנשים גבורים בארץ. ולכוונה זו קרא את שמו ישראל כדרך שקראה רחל את שם בנה יוסף על שם העתיד : [ט] ורש״ד פי׳ שהכוונה במלת שרית על ההשתדלות וההתאמצות לשרור, כידוע שבכל פעל יורה לפעמים על המעשה, ולפעמים על ההשתדלות והבקשה לעשות, והטעם רבות נלחמת עם מלאך ד׳ ועם אנשים, מי יגלה את מי ומי ישרור על מי, ותוכל להם שלא נלחוך : [י] כי כבר יצאה השמש במקום אחר, ולא יזרח אז במקום השני המתחלף לו באורך וזה מבואר למי שעיין עיון מעט בחכמת התכונה (רלב״ג) :

יהל אור

פנשתי, והם העדרים ששלחת : (יג) פי׳ מי הוא זה אשר במחשבתך תרצה לשלוח אותו דורון אליו : (יד) וכן פי׳ רש״י ז״ל, וכן תיוב״ע „לא תימא כן" : (טו) למעלה (יט יח) ושם פי׳ בשם ״ ״ ר׳ שמואל הספרדי הנגיד (אשר אליו כיון הה׳ ז״ל פה) כי אל נא מגזרת הואיל וכן דעת אונקלס שתרגם „כבעו", כי היה קשה לו מלת השלילה, הלא ביקש לו לקחת מידו מנחה, ולכן פי׳ כמו שתרגם למעלה (יט יח) אל נא אדני, „בבעו כען רבוני" : (טז) ודמיון ראית פני אדם לראית פני המלאך הוא על דרך הפלגה, כמו „ואדני חכם כחכמת מלאך אלהים לדעת כל אשר בארץ" (ש״ב יד כ) וכן תיוב״ע וכן פי׳ רש״י ז״ל : (יז) וכן פי׳ הרד״ק, כי האל שלח זה המלאך „יעקב לחזק לבו שלא יירא מעשו, וכן פי׳ החזקוני : (יח) לפיכך נאבק עמו ולא יכול להפילו, כן עשו לא יוכל לו : (יט) פי׳ זאת התשובה על המפרשים, כי אין הפשט כדבריהם : (כ) כי הכתוב יאמר „שרית עם אלהים" להשוותו עם המלאכים ואנשים שרים, ולא על אלהים : (כא) ושם יאמר „על" „וישר אבימלך על ישראל" שפי׳ שהי׳ מושל עליהם : (כב) כי הדבק בשם תעלה נפשו להיות במעלת המלאכים, וכן ת״א „ארי רב את קדם ד׳ ועם גוברי̇א ויכלתא" והוא כי שר אתה לפני אלהים ועם אנשים ויכולת, ופי׳ הפ׳ נעשית שוה למלאכים בשררה וממשלה אבל לא עליהם : (כג) והוא בג׳ (חולין נא ב) שאלת ר״ע לר״ג ולר״י, „וכי שמש לו לבד זרחה והלא לכל העולם זרחה", והשיב ר״י „שמש הבאה בעבורו זרחה בעבורו", ודבריהם הנאמרים בהשכל ודעת צריכים פירוש : (כד) מי שידמה שדעת רז״ל כפשוטן שאלתם תוהו, ובאמת אין דעת רז״ל כן, אף כי דרשוהו להמון העם בעבור שאין כל העם זוכין להבין מה שמרומז בדבריהם הקדושים : (כה) כי הארץ עגולה ככדור, ואיננה שטוחה, וע״כ זורח השמש ליושבי ארץ המזרח קודם שתזרח ליושבי ארץ המערב :

מקורי רש״י : ט) ב״ר שם, ועיין ב״ר פס״ו יב. י) וכן תיוב״ע, וכן הוא בפס״ז. יא) עיין סוטה מא ב ברש״י שם, שכתב „לא להחניפו נתכוין אלא להיס עליו ועיין מהרש״א בח״א שם ד״ה „ופליגא".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתִּרְצֵנִי: יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח: יב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ:

אונקלוס

דְאִתְרְעִית לִי: יא קַבֵּל כְּעַן יָת תִּקְרֻבְתִּי דְאִתּוֹתִיאַת לָךְ אֲרֵי רַחִים עֲלַי (קֳדָם) יְיָ וַאֲרֵי אִית לִי כֹלָּא וְאַתְקֵיף בֵּהּ וְקַבֵּיל: יב וַאֲמַר נִטַּל וְנֵהָךְ וְאֵיהַךְ

רש"י

ותרצני. נתפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפיימנ"ט בלע"ז. וכן יב) כי לא לרצון יהיה לכם הקרבנות באות לפייס ולרצות וכן יג) שפתי צדיק ידעון רצון יודעים לפייס ולרצות: (יא) ברכתי. מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים יד) אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון טו) ויברך יעקב את פרעה טז). עשו אתי ברכה דסנחריב וכן יז) לשאל לו לשלום ולברכו דתועי מלך חמת. כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע"ז שלודא"ר אף זו ברכתי מו"ן שלו"ד: אשר הבאת לך. לא טרחת בה ואני יגעתי להגיעה עד שבאה לידך יח): חנני. נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן שהיה לו לומר חננני שאין חנן בלא שני נוני"ן והשלישית לשימוש כמו עשני זבדני: יש לי כל. כל ספוקי ועשו דבר בלשון גאוה יש לי רב יותר ויותר מכדי לרכי: (יב) נסעה. כמו יט) שמעה כ) סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנו"ן יסוד בתיבה ותרגום של אונקלוס טול (כ"א נטל) ונהך כא) עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשוה לך טובה זו אעשה לך שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט

אבן עזרא

שחברתיבה זה הפי' ושמה לוקא (כו) שעה ושליש שעה (כז) [יא], וברחב י"ב מעלות (כח), וזה הדבר ברור בלא ספק, ופי' והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת (כט) [יב], וטעם על כן זכר לדבר (ל) [יג]: יב נסעה. יש אומרים שהוא לשון צווי (לא), כמו „שלחה הנער" (לממה מג ה) וכן „נפלו עלינו" (הושע י, ח) (לב) ונלכה. כולנו ושאני אלך לנגדך לא אזוז ממך (לג), ויתכן להיותו (לד) כמו „ונסעה מנהר אהוא" (עזרא ח

יהל אור

(כו) היא בירת „לוקקא" בכנסיא „לוקקא" אשר באיטליא העליונה המכונה „לאמבארדיי": (כז) ר"ל באורך שמן המזרח למערב, והם כשיעור עשרים מעלות, ומעת שתזרח השמש בירושלים לא תזרח בלוקא עד שתעבור שעה ושליש שעה, ועיין קרני אור: (כח) ר"ל מן הצפון לדרום, כי הקו השוה הוא לג' מעלות, ומרחב לוקא מ"ה מעלות הרי המרחב מהקו השוה י"ב מעלות כי י"ב ול"ג הם מ"ה מעלות:

(כט) ענינו נגזר משם צלע, לד, פסח והולך על אחד מב' צדדיו, והנה הכתוב לא פי' באיזה צד היה צולע על כן אסור גיד הנשה משני צדדים: (ל) וכן פי' הרשב"ם, לזכרון גבורתו של יעקב, וגם שעשה לו הקב"ה שלא מת: (לא) והנו"ן שרש, ותוספות הה"א מורה לצווי, עשו אמר ליעקב נסעה, אתה תחלה לפי שיש לך מקנה רב וילדים, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א „ואמר טול ונהך", וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש „נסע" בשם י"א שהוא צווי כתוס' ה"א, ועיין קרני אור: (לב) והנו"ן הוא בחירק: (לג) אעפ"י שפעמים אלך לפניך לא ארחק ממך, אלא לנגדך בקרוב אליך שלא אזוז ממך: (לד) או יהיה נו"ן נסעה איתן הנו"ן לרבים מב' וכן פי' הרד"ק, וכן תיוב"ע „נטייל ונהך" ולא כ"א

קרני אור

[יא] ועיין (שמות יב ב) בפי' „החדש הזה לכם" שעם כתב הח' ז"ל, כי הנה בין ירושלים ובין העיר הזאת ששמה לוקא יותר מג' שעות", ועיין בהקדמת בעל אהל יוסף לס' שמות, שגורס שם „רודוס" תחת „לוקא" וממליץ ע"י השינוי כי אחד מתלמידיו אסף דברי הח' ז"ל המפוזרים בספריו והוסיף כמה דברים על פירושו וכמה דברים החליף ע"ש, ולפי"ז אין סתירה למה שכתוב פה, כי בין לוקא הוא שעה ושליש שעה, ובין „רודוס" הוא יותר מג' שעות, אבל לפי הגי' אשר לפניע בשמות (שם) „לוקא" הוא סתירה עצומה, ועיין (יסוד מורא שער א) שכתב „כי הנה בין ירושלים ובין זו האי ד' שעות יתרות" ולאיזה אי כיון הח' ז"ל? ועיין בלוית חן שם, שרוצה לתרץ שם הסתירות: [יב] ונקרא הנוטה בתנועתו מקו הממוצע לא' מן הצדדין „צולע" פי' שהיה נוטה בהליכתו אל הצד מחמת שהפסיד המאבק השוק ע"י הפתקת כף הירך: [יג] בני יעקב אסרוהו על עצמן לכבוד אביהם שלקה בו, והם צוו לבניהם כמצות יונדב בן רכב לבניו שלא ישתו יין, ונאסר להם ולבניהם ולבני בניהם עד עולם וכתבו משה רבינו ע"ה בתורה עפ"י ד' אבל לפי חז"ל בסיני

מקורי רש"י: יב) ויקרא כב כ. יג) משלי י לב. יד) ל"ל „לפרקים ועיין ביאור שד"ל שכתב שכן מלא ברש"י כ"י שבידו. טו) לקמן מז ז. טז) מ"ב יח לא, יז) ש"ב ח י. יח) ב"ר פע"ח יב פס"ו. יט) תה' לט יג. כ) דניאל ט יט. כא) עיין אוהב גר, שכתב שהגי' הנכונה „ניטל ונהך", וביאור דברי רש"י סם באמרו ותרגום של אונקלס (כלומר אבל אונקלס תרגם באופן אחר) ניטל ונהך. ועיין ג"כ בס' יא"ר שביאר התרגום וכתב „שלא כפי' רש"י"

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים
רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי
וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃
יד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי
אֶתְנָהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה

אונקלוס

לְקִבְלָךְ׃ יג וַאֲמַר לֵהּ
רִבּוֹנִי יָדַע אֲרֵי יְנִקַיָא
רַכִּיכִין וְעָנָא וְתוֹרֵי
מֵינְקָתָא עֲלַי וְיִדְחוֹקִנּוּן
יוֹמָא חַד וִימוּתוּן כָּל עָנָא׃
יד יְעַבַּר כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם
עַבְדֵּהּ וַאֲנָא אֲדַבַּר בְּנִיחַ

אבן עזרא

לא) נסעה כולנו (לה) ואני אלך לנגדך (לו) [יד]: יג הילדים רכים, כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים מספר (לז): עלות. כמו עלות ינהל (ישעי' מ יא) והנה ההרות שעלו עליהם העתודים, על כן נקראו עלות (לח) [טו] וטעם עלי, עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק (לט): ודפקים (מ), ואם דפקום המנהיגים (מא) [טז] אז ימותו כל הצאן (מב): יד אתנהלה. כמו אתנהל עמם (מג) [יז]: לאטי. היו"ד נוסף (מד) [יח] או יהיה לשון יחיד מדבר (מה) [יט]: לרגל המלאכה. בעבור המקנה

רש"י

כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי. הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט: עלות. מגדלות עולליהן לשון (כב) עולל ויונק (כג). עול ימים (כד). שתי פרות עלות ובלע"ז אנפיטי"ש: ודפקום יום אחד. ואם ידפקום יום אחד ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן: ודפקום. כמו (כה) קול דודי דופק נוקש בדלת: (יד) יעבר נא אדני. אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי דרכך ואף אם תתרחק: אתנהלה. אתנהל ה"א יתירה כמו (כו) ארדה (כז) אשמעה: לאטי. לאט שלי לשון נחת כמו (כח) ההולכים לאט (כט). לאט לי לנער. לאטי הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי: לרגל המלאכה. לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי

קרני אור

נלאו וכתבה במקומו להודיע הטעם באשר במקורו (רד"ק) שבאמת היה הלוי במ"ת לפי שבשעת מעשה לא נקראו עדיין בני ישראל, כי אם בני יעקב, אלא שמשה כתבה במקומו להודיע הטעם שנאסר להם כת"ק דר' יהודה (חולין ק, קא) (רמ"ד): [יד] ועיין באוהב גר, שגורס בת"א "נטול ונהך" פי' שבו אמר ליעקב נסע אני ואתה מכאן ונלך ושבש הספרים שכתב כאן "טול" ועיין בנתינה לגר ובאהל ושמלה מה שכתבו ע"ז, וכן הוא הגי' בת"א ד' סביוניטה: [טו] והרד"ק כתב, נקראו כן הבהמות המיניקות ע"ש בניהם שהם קטנים כמו עול ימים שהם נסמכים לאמותיהם לינק, וכן הנערים מב"א נקראו כן עול ימים, "התשכח אשה עולה" (ישעי' מט יד) וכן פי' רש"י ז"ל: [טז] שרש "דפק" לא נמצא אלא עוד בשני מקומות "קול דודי דופק" (ש"ה ה ב) "מתדפקים על הדלת" (שופ' יט כב): וכתב ר"י ן' גנאח "ענינו הכאה והפליגה, כלומר פוגרים לדחות את הדלת ולשברו, וכן אמר התרגום בו "דחקין למתבר דשא", ומדברי הערב דפקה הבהמה, כלומר מהרה ללכת, ודפקתיה, דחפתיה":
[יז] אמר ואני אתנהלה, תבוא מלת אני קודם אל"ף האית"ן המורה ג"כ למ"ב, ושלא להפליג הכוונה על המ"ב להורות הפך הקודם, ר"ל אתה תסע מהר, אבל אני אתנהלה לאטי (רמ"ד) ורש"י ז"ל פי' אתנהלה הה"א יתירה, וע"ז כתב הבוה"ק, שאיננה יתירה שבאה להורות שבלב טוב ובנפש חפיצה רוצה להתנהל בנחת אתו, ולא יהיה זאת עליו לטורח, כי על כל פעולה רצונית תבוא ה"א לבסוף: [יח] לאטי בלמ"ד נוסף לענין, וכן היו"ד נוספת בלאטי ואיננו כטי המדבר (ר"י ן' גנאח):
[יט] והמדקדק ר' יהודה כתב בהלמ"ד שרשית, וכן כתב ר"י ן' גנאח שרצון ר' יהודה להיות הלמ"ד הזאת שרשית: ורד"ק

יהל אור

כי"א שהוא לשון ציווי והנו"ן שרש: (לה) פי' אני ואתה. (לו) בעבור שהזכיר שני לשונות בליר ובל"י יתכן לומר כי שאל ממנו שני דברים יאמר אם תרצה שנסע ונלך ביחד, או אתרחק ממך ואלך מנגד (רמ"ה): (לז) כי כ' שנה ישב יעקב בחרן, וקרוב לסוף השנה השמינית נולד ראובן שהוא הגדול שבבניו, נמצא ח' מן כ' נשארו י"ב, ובעבור שנשארו איזה חדשים מהשנה השמינית אחר לידת ראובן, ע"כ אמר הח' ז"ל וימים מספר: (לח) מענין הפסוק "העתודים העולים על הצאן" (למעלה, לא יב) · (לט) כפי דעת בעל הטעמים שהם מונח בעלות, יתנגד להפי' הזה ויפרש עלות עלי, שטרחתם ומשאם עולים עלי: (מ) ענין דחיקה ולחץ: (מא) וכן "ונתן ד' לכם לחם צר" (ישעי' ל, כ) פי' ואם נתן, וכן פה פי' אם ידפקום הרועים יום אחד שיצטרכו למהרם בעבורך שלא תתאחר בדרכך ימותו כל הצאן: (מב) תלה הקללה בצאן לפי שהוא הפחות מכל המינים שזכר שהיו בסכנה אם ימהר תנועתו (רלב"ג) ועיין מה שכתב הרמב"ן ע"ז: (מג) ובב"י רס"ד "אתנהג עמכ", וההא שבסוף נוספת מאותיות האמנתי"ו: (מד) כמו "היושבי בשמים" (תה' קכג א) וענינו בנחת: (מה) או הוא כנוי למדבר בעדו, והלמ"ד נוספת, ויהיה פי' לאטי כפי המתינות שלי,

---

מקורי רש"י: כב) איכה ב יא. כג) ישעי' סה כ. כד) ש"א ו ז. כה) ש"ה ה ב. כו) לעיל יח כא. כז) תה' פה ט. כח) ישעי' ח ו. כט) ש"ב יח ה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד
אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃
טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־
הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה
אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ טז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם
הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ יז וְיַעֲקֹב
נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ
עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם
סֻכּוֹת׃ ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר

אונקלוס

לרגל עובדתא די קדמי
ולרגל ינקיא עד די איעול
לות רבוני לשעיר׃
טו ואמר עשו אשבוק
כען עמך מן עמא דעמי
ואמר למא דנן אשכח
רחמין בעיני רבוני׃
טז ותב ביומא ההוא עשו
לארחה לשעיר׃ יז ויעקב
נטל לסכות ובנא לה
ביתא ולבעירה עבד
מטלן על כן קרא שמא
דאתרא סכות׃ יח ואתא
יעקב שלים קרתא

רש"י

להוליך: ולרגל הילדים. לפי רגליהם שהם יכולים לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא היה דעתו ללכת אלא עד סוכות ל) ואמר עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח לא) שנאמר לב) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ומ"א יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה. תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה: אמצא חן בעיני אדני. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עשו לבדו. וד' מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד לג) שנאמר לד) כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים: (יז) ויבן לו בית. שהה שם י"ח חדש קיץ וחורף וקיץ. סכות קיץ. בית חורף. סכות קיץ לה): (יח) שלם. שלם בגופו שנתרפא מצלעתו

אבן עזרא

שהוא מלאכתי (מו) והקרוב אלי כי פי' המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו, גם הממון יקרא כך (מז) כמו „אם לא שלח ידו במלאכת רעהו" (שמות כב ז), ומזאת הגזרה מלת „מלאך", בעבור שהוא תחת רשות השולח (מח), ויהיה לרגל כמו „ויברך ד' אותך לרגלי" (למעלה ל, ל) (מט) ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם (נ): טו ושעם למה זה. אין לי צורך (נא) [כ]: יח ויבא יעקב שלם. שם התואר (נב) [כא] והטעם שבא בשלום

יהל אור

וכן הוא דעת רש"י ז"ל לאם שלי: (מו) המקנה נקרא מלאכה לפי שבו עבודת האדם ועסקו, וכן „וכל המלאכה נמבזה ונמס" (ש"א, טו, ט), וכן כתב ר"ש ן' מלך, כי לפי שהאדם המתעסק בקנין האדן כל מעשהו ומלאכתו עליהם, אמרו עליהם מלאכה: (מז) „ונאמר בזולת החיים „והמלאכה היתה דים" (שמות לו ז) ר"ל הממון מהזהב והכסף והמשי והבגדים וזולתם", (ריי ן' גנאה) וכן כתב הרד"ק: (מח) וכן כתב הרד"ק: (מט) הטעם לסבתי, ועיין (למעלה ל, ל,) בפי' הח' ז"ל, ומה שהעירותי עליהם, (נ) וכן פי' רש"י ז"ל: (נא) וכן דעת רש"י ז"ל, שהם שני דבורים, וכן פי' רב"ח, למה זה אינו דבק עם אמצא חן, אבל הם שני דברים, יאמר למה זה תציג, די לי באמצא חן בעיני אדני, והנו אצלי טוב מהכרת עם רב, וכן הוא דעת בעל הטעמים שהציג ז"ק על מלת „זה": (נב) פי' ולא שם העיר

קרני אור

[כ] והרד"ק פי' למה זה אמצא חן לעשות כל הכבוד הזה, וכן „מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני" (רות ב י"ד) ולדעתו הכל דבור אחד, וכן פי' ר"ש ן' מלך, והסכים עמהם בד"ל: [כא] והרשב"ם פי' שבא לעיר שבמה שלם, וכן פי' החזקוני, בא לשלם, שהיא וכן

מקורי רש"י: ל) עיין ע"ז כה ב. לא) ב"ר פע"ח יד, דב"ר, פ"א כ, תנחומא תרומה אות ט, ירושלמי ע"ז פ"ב ה"א תוספתא ע"ז פ"ב. לב) עובדיה א. לג) ב"ר, פע"ח טו. לד) ש"א ל יז. לה) מגילה יז א, ב"ר פע"ת טז. סד"ע פ"ב, ועיין ביהור הגר"א שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן
אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ יט וַיִּקֶן אֶת־
חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ
מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה
קְשִׂיטָה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־

אונקלוס

דִשְׁכֶם דִי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן
בְּמֵיתֵיהּ מִפַּדַן דַאֲרָם
וּשְׁרָא לָקֳבֵל (אַפֵּי) קַרְתָּא׃
יט וּזְבַן יָת אַחְסָנַת חַקְלָא
דִי פְרַס תַּמָן מַשְׁכְּנֵיהּ
מִידָא דִבְנֵי חֲמוֹר אֲבוּהִי
דִשְׁכֶם בִּמְאָה חוּרְפָן׃
כ וַאֲקִים תַּמָן מַדְבְּחָא

אבן עזרא

שלא אירע לו שום מאורע (נג) [כב] כי עתה יהיל לספר מאורע דינה (נד) [כג]: יט הלקת השדה. חלק בשדה, והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל (נה) [כד], ומי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק עולם הבא: כ ויאמר הגאון, כי ויקרא לו אל אלהי ישראל. כי פי' שקרא אֵל אל השם (נו) והנכון הוא שכן הוא שם המזבח, וכן מזבח משה קרא שמו „ד' נסי" (שמות יז טו) (נז) [כה] בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא (נח), וכן בשוב השכינה אל ירושלם תהי נקראת ד' שָׁמָּה (יחזק' מח לה) (נט), וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם

רש"י

שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון. שלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן [לו]: עיר שכם. כמו לעיר וכמוהו [לז] עד בואנה בית לחם: בבואו מפדן ארם. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שיני אריות ובא שלם. אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: ויחן את פני העיר. ערב שבת היה בשאלתות דרב אחאי [לח]: (יט) קשיטה. מעה. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה [לט] ותרגומו חורפן [מ] טובים חריפים בכל מקום כגון [מא] עובר לסוחר: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה

קרני אור

אחת מערי שכם שהיה נשיא הארץ, וכן פי' רכ"א, וכן פי' הרד"ק, והוא ישרש שכל המחוז היה נקרא שכם, ושהיה חמור נשיא כל הארץ כולה, ושלם היה עיר במחוז שכם, וכן פי' העקידה, גם במדרש (ב"ר פ' עט) „שמים מכם האריכו כבוד גדול של שכם", ולא אמרו ששכם היה שם העיר, והרמב"ן הביא ע"ז וכתב „כי המחוז כולו היה נקרא שלם וזה עיר בשמה שכם" ועיין בתרגום ירושלמי ריש ויגש „דעלו לקרתא דשכם" דעתו ג"כ ששם העיר היא שכם ושלם הוא שם המחוז, והי' במחוז ההוא עיירות שכם ושילה ונב וגבעון וירושלים, ושם הכולל את כולם הוא שלם: [כב] וכן פי' רש"י ז"ל, והרשב"ם הבינו, והוא ישרש שבא לעיר ששמה שלם, ורוו"ה הביא על הרשב"ם ז"ל, וכתב שאין אלו דברים של טעם שלא נמצא בכל המקרא עיר ששמה שלם, חוץ מירושלים, והיא בנחלת בנימין, ושכם בהר אפרים, ועיר שכם הוא כמו עד מקום שכם, מקומו של שכם נשיא הארץ, וגם העיר נקראת על שמו, כמו שאמר (למטה לה, ד) „תחת האלה אשר עם שכם" הרי ששם העיר שכם ולא שלם, וכיים „ומתוך נאמנו דברי רש"י ז"ל מפי החכמים שבא שלם בכל דבר", וכן דעת המ' ז"ל: [כג] וכן פי' הרד"ק, שלם שלא חסר דבר מכל אשר לו עם עשו ולא הרע לו אדם בכל הדרך אשר יצא מפדן ארם עד בואו לשכם, ושם הרעו לו בדבר בתו, לפיכך אמר כן בבואו לשכם, ולא אמר כן בבואו לסוכות, ועיין למטה סוף פסוק יט מה שפי' המ' ז"ל „שיתכן שהתעכב בשכם שנים רבות" ולפי"ז אף שהכתובים מוכיחים אין המעשים תכופים: [כד] ובב"ר (פ' עט, ילקוט רמז קלג) זה אחד משלשה מקומות שאין אומות העולם יכולים להונות את ישראל ולומר להם גזולים הם בידכם, ואלו הם מערת המכפלה וקבורתו של יוסף ובית המקדש: [כה] ועיין (מגילה יח א) שהקב"ה קרא ליעקב אל, ולא שקרא יעקב למזבח אל, ועיין תוס'

יהל אור

שם העיר: (נג) וכן הוא בדרז"ל (שבת לג ב, ב"ר פ' עט, ילקוט רמז קלג, פס"ז ברא' לג יח) שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו, וכן ת"א ויונ"ע וכן פי' הרלב"ג ורע"ס: (נד) ויאמר כי עד שכם בא שלם ובשכם אירע לו עם דינה בתו: (נה) וכן פי' (למעלה כג יט): (נו) ופי' ויקרא על המזבח אל אלהי ישראל והתפלל לו וכן ת"א וכן פי' רע"ס: (נז) וכן קרא משה רבינו למזבח אשר בנה: (נח) לזכרון הנס שעשה להם ד', וקרא שם המזבח להזכיר שבחו של מקום, ד' הוא נסי, וכן פי' רש"י ז"ל, לא שהמזבח קרוי ד', אלא ע"ש הנס קרא שם המזבח, וכן קרא יעקב שם המזבח אלהי ישראל, ע"ש שהיה ה' עמו, והצילו להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת המזבח: (נט) ר"ל כי עד

מקורי רש"י: לו) שבת לג ב ב"ר פע"ט ה, לז) רות א יט. לח) וכן בב"ר פע"ט ו, פסי"ר פ' כג, וברוב ספרים חסר המאמר, לט) ר"ה כו א, ושם הנוסח לאפריקי. מ) עיין ב"ר פע"ט ז בחדושי הרש"ש סימן יד מה שהביא בשם בנו הג' רמ"ש ונדפס גם בס' מתת-יה. מא) לעיל כג טז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לו אל אלהי ישראל: ס חמישי
לד א ותצא דינה בת לאה אשר
ילדה ליעקב לראות בבנות
הארץ: ב וירא אתה שכם בן חמור
החוי נשיא הארץ ויקח אתה
וישכב אתה ויענה: ג ותדבק נפשו
בדינה בת יעקב ויאהב את הנער

ופלח עלוהי קדם אל
אלהא דישראל: א ונפקת
דינה בת לאה די ילידת
ליעקב למחזי בבנת
ארעא: ב וחזא יתה
שכם בר חמור חואה
רבא דארעא ודבר יתה
ושכיב יתה ועניה:
ג ואתרעיאת נפשה
בדינה בת יעקב ורחים
ית עולמתא ומליל על

רש"י

הוא לאלהים לי ששמי ישראל. וכן מצינו במשה מב) ויקרא שמו ה' נסי לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' נסי. ורבותינו דרשו מג) שהקב"ה קראו ליעקב אל וד"ת מד) כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים מה) ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: (א) בת לאה. ולא בת יעקב. אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה א) שנאמר ב) ותצא לאה לקראתו. (ועליה משלו המשל כאמה כבתה) ג): (ב) וישכב אותה. כדרכה: ויענה. שלא כדרכה ד): (ג) על לב הנערה.

אבן עזרא

השם אל אלהי ישראל (ס) [כו], והטעם שהוא חזק ותקיף (סא): אלהי ישראל. שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען (סג) כי שם שכם וסוכות, ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות (סד), כי דינה לא היתה בת שבע שנים (סה) [כז] גם שמעון ולוי קטנים היו (סו) [כח]:

א ותצא דינה. מעצמה (א) [א]: ב ויענה. כדרכה בעבור היותה בתולה (ג) [ב]:

יהל אור

עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר: (ס) והוא להיות לזכרון לאשר הצילהו האל בדרך ושלח לו מלאך, ושנה שמו ישראל ר"ל שער עם אל: (סא) יפרש שם אל, ויהיה אל נשוא המאמר, ואלהי ישראל הוא הנושא, ופי' אלהי" ישראל הוא אל, הוא תקיף וחזק: (סב) כמו שפי' (למעלה פסוק יח): (סג) ולפי הנראה מסדר פולם פ"ב לא עמד שם יעקב זמן רב כי כתוב שם „ילא מסוכות ובא לו לבית אל": (סד) כי היא נולדה לאחרונה: (סה) כי הי' רק בני י"ב וי"ג שנים ועיין קרני אור:

(א) פי' בלא רשות אביה ואמה: (ב) וכן פי' הרלב"ג אפשר שהיה הענוי להיותה בתולה, כמו שנאמר בנערה המאורסה „על דבר אשר ענה" (דבר' כב כד) ובאונס נערה בתולה אמר „תחת אשר ענה" (שם שם

קרני אור

תוס' שם ד"ה „דאי" ועיין (ב"ר סוף פ' עט ובילקוט רמז קלג) ולא סבירא להם כדעת רז"ל במגילה עיי"ש: [כו] והרלב"ג פי' ויקרא לו אל אלהי ישראל, שבבר קרה לו שבאה לו נבואה שם מהשם ית' שהוא אלהי ישראל, כטעם „אולי יקרה השם לקראתי": [כז] עיין (למעלה ל כג) בפי' הח' ז"ל שנולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים, וכאשר ספרום הקדמונים פלאום בני שבע חדשים וימים במספר, ועיין בהערותי שם, ובסה"ע פ"ב כל אחד ואחד לז' חדשים, וכן יעלה הח' לדעת הח' ז"ל, כי לריכים אנחנו לחשוב ימי טומאת לידה, והנה לאה ילדה שבעה בנים עם דינה, תקח לסריון, ז' חדשים לכ"א יעלה ד' שנים וחודש אחד, והכתוב אומר „ותעמוד מלדת" (למעלה כט לה) וזה יהיה לכל הפחות כ' שנים, ונחשוב לזה בז' שנים שעבד בתחלה יעלו לבן י"ג שנים וחדש אחד, ולכנות מן כ' שנים נשארו שנות דינה שבע שנים וי"א חדשים, וזה הוא מה שפי' הח' ז"ל כי דינה לא היתה בת שבע שנים: [כח] כי הי' רק בני י"ב וי"ג שנים, וכן הוא (בב"ר פ' פ) „איש חרבו על ירכו בני י"ג שנים הי'" ורב"ח כתב ששמעון הי' בן י"ג שנה והרבעה חדשים ולוי בן י"ב שנה וט' חדשים, ועיין (למעלה ל, כג, בסדר עז ובסה"ז בראשי' לד כה) י"ב ללוי וי"ד לשמעון, ועיין בהערות ותקונים לבחי' רס"ג שם (סי' כד):

[א] ועיין דייר סרי' ז"ל (ויקרא טו טז) ע"ם „כי תצא ממנו ש"ז" שפי' „שלא ברצונו" כלומר שיצא מעצמו, מדלא כתיב הוליא ש"ז, וזה כי התיחסות פועל לדבר שהוא ברשות אחר שינו מעצמו, וכן הקטנה אינה ברשות עצמה, ואם כתוב „ותצא" בודאי יצאתה שלא ברשות, והרשב"ם פי' כי תוך לעיר נפה אהלו ויצאה משם ונכנסה לעיר, וכן פי' הרד"ק יצאה מאהל אמה ואביה שהיה מחוץ לעיר, ובאה אל העיר לראות בבנות הארץ: [ב] והרמב"ן הש"ג ע"ז וכתב כי אין צורך כי

מקורי רש"י: מב) שמות יז טו. מג) מגילה יח א. מד) ירמי' כג כט. מה) עיין שבת פח ב, סנהד' לד א, ועיין רש"י שמות ו ט. א) תנחומא א אות ז, ועיין ב"ר פ"פ א. ב) לעיל ל טז. ג) ב"ר שם. ד) עיין יומא עז ב ברש"י ד"ה „מניעות אחרות ובמהרש"א שם.

וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ: ד וַיֹּאמֶר
שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־
לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה:
ה וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה
בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה
וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם: ו וַיֵּצֵא
חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר
אִתּוֹ: ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה
כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר
לָהֶם מְאֹד כִּי־נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל
לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא
יֵעָשֶׂה: ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר
שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם
תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה: ט וְהִתְחַתְּנוּ
אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־
בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם: י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ
וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ

אונקלוס

*לִבָּא דְעוּלֶמְתָּא: ד וַאֲמַר שְׁכֶם לַחֲמוֹר אֲבוּהִי לְמֵימַר סַב־לִי יָת־עוּלֶמְתָּא הָדָא לְאִנְתּוּ:
ה וְיַעֲקֹב שְׁמַע אֲרֵי סָאֵיב יָת־דִּינָה בְרַתֵּהּ וּבְנוֹהִי הֲווֹ עִם־בְּעִירוֹהִי בְּחַקְלָא וּשְׁתִיק יַעֲקֹב עַד־מֵיתֵיהוֹן: ו וּנְפַק חֲמוֹר אֲבוּהִי דִשְׁכֶם לְוָת־יַעֲקֹב לְמַלָּלָא עִמֵּהּ:
ז וּבְנֵי יַעֲקֹב עָלוּ מִן־חַקְלָא כַּד־שְׁמַעוּ וְאִתְנְסִיסוּ גֻּבְרַיָּא וּתְקֵיף לְהוֹן לַחֲדָא אֲרֵי קְלָנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכַּב עִם־בַּת יַעֲקֹב וְכֵן לָא כָשַׁר לְאִתְעֲבָדָא: ח וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימַר שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִיאַת נַפְשֵׁהּ בִּבְרַתְּכוֹן הָבוּ כְעַן יָתַהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ:
ט וְאִתְחַתְּנוּן בַּנָא בְּנָתֵיכוֹן תִּתְּנוּן לָנָא וְיָת בְּנָתַנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן:
י וְעִמָּנָא תִּתְּבוּן וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן תִּיבוּ וְעִבִידוּ בַהּ סְחוֹרְתָא

אבן עזרא

ג וידבר על לב. שדבר לה דברי רכים ונחומים (ג): ה כי טמא. שכם (ד):

רש"י

דברים המתיישבים על הלב ראי אביך בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אני אשיאך ה) ותקנה העיר וכל שדותיה ו): (ז) וכן לא יעשה. לענות את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול ז): (ח) חשקה.

קרני אור

כי כל ביאה באונסה תקרא ענוי, וכן "לא תתעמר בה תחת אשר עניתה" (דבר' כא יד), וכן את פלגשי ענו ותמות (שופ' כ ה), ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לביאה הארץ לספר בשבחה, (ובב"ר פ' פ ילקוט רמז קלד) "וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה" ועיין (יומא פז ב וברש"י ד"ה "מביאות") וכן בפי' רש"י על התורה, ואפשר שכוונתו לתרץ אמרו בתחלה וישכב אותה ואח"כ ויענה, ולפי' הרמב"ן ז"ל היה לו לומר ויענה וישכב אותה, וכן יפי' הרלב"ג בתחלת דבריו וכתב "אפשר שהי' בא עליה שלא כדרכה כמו שאז"ל. כי

יהל אור

כם): (ג) בעבור שעינה אותה דבר על לבה שלא יחר לה: (ד) כי לא ידענו על מי קאי מלת "טמא" ויפרש

מקורי רש"י. ה) נ"ל "אשיאך" בלי יו"ד, עיין ביאור שד"ל. ו) ב"ר פ"פ ז, קה"ר פי"ח, פס"ז. ז) ב"ר פ"פ ו ועיין ב"ר פ"פ י"ב "כד"א שאנשי מזרח גדורים מן הערוה", אך כאן ומצרים מפורש בפ' אחרי שלא הי' גדורים.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ יא וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ יב הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה׃ יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת

וְאַחְסִינוּ בַהּ׃ יא וַאֲמַר שְׁכֶם לַאֲבוּהָא וְלַאֲחָהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וְדִי תֵימְרוּן לִי אֶתֵּן׃ יב אַסְגּוּ עֲלַי לַחֲדָא מוֹהֲרִין וּמַתְּנָן וְאֶתֵּן כְּמָא דִי תֵימְרוּן לִי וְהָבוּ לִי יָת עוּלֵימְתָא לְאִנְתּוּ׃ יג וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יָת שְׁכֶם וְיָת חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחָכְמְתָא וּמַלִּילוּ דִי סָאֵב יָת דִּינָה אֲחָתְהוֹן׃ יד וַאֲמַרוּ לְהוֹן לָא נִכּוֹל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא הָדֵין לְמִתַּן יָת אֲחָתַנָא לִגְבַר דִּי לֵיהּ עֻרְלְתָא אֲרֵי חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃ טו בְּרַם בְּדָא נִתְפַּיֵּס לְכוֹן אִם

רש"י

חכמה: (יב) מהר. כתובה ח): (יג) במרמה. בחכמה ט): אשר טמא. הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם י): (יד) חרפה הוא. שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חבירו הוא אומר לו ערל אתה או בן ערל. חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות

אבן עזרא

יד חרפה, לדורות (ו) [ג] וזה טעם כי נבלה עשה בישראל (ו) [ד], וטעם וידברו אשר טמא, וידברו את שכם אשר טמא אחותם (ז), כי מצאנו „דברו לשלום" (אסתר ט ל) כמו דבר לו (ח), או טעם „אשר" כי ענו במרמה בעבור אשר טמא (ט) [ה]: אשר לו ערלה. ערלת בשר (י) וטעמו דבר שיכבד (יא) וכן „ערל שפתים"

יהל אור

על שכם: (ה) הוא שמ"נ, וענינו גדוף ובזיון, ויפרש הח' ז"ל „לדורות" פי' שנהיה עלולים לקבל ולשמוע חרוף של אחרים וכן „הנה אוליך את חרפתי" (ש"ב יג יג): (ו) כי בכל זרע ישראל שהם זרע קדש, ונגדרים מן העריות, יהיה פנים זאת הנבלה: (ז) פי' אשר טמא את דינה אחותם שב על „וידברו" ור"ל וידברו עם שכם אשר טמא: (ח) כי המלות אשר טמא אין להם קשר עם וידברו, והיה ראוי לומר וידברו לאשר טמא אחותם, ויפרש הח' ז"ל שחסר למ"ד כמו „דברו לשלום" שהוא כמו דבר לו, ופי' דבר עמו, וכ"כ פה פי' „וידברו" כמו עמו: (ט) ושב על במרמה, כי לזה דברו במרמה על אשר טמא את אחותם ורצה להעלים מהם דבר זה, והוא רצה ג"כ לרמותם ולהראות עצמו כאילו אין עול בכפיו, והאתנח שבמלת וידברו, מסכים לפי' זה כי הוא כמו מלה מוסגרת הבאה במפסיק גדול מכל הטעמים שלפניו, וכן דעת רש"י ז"ל וכן פי' הרש"ד: (י) העור הלון שעל העטרה הוא הנקרא ערלה: (יא) כי דבר הנוסף הוא דבר המכביד על האדם:

קרני אור

כי אנשי המקומות ההם היו מתגאלים מאוד בעריות ועיין בס' מגלת חכמים (פ' טו) שמפרש הטעם שבדינה אמר הכתוב וישכב אותה ויענה, ובתמר אמר הכתוב להיפך ויענה וישכב אותה עיי"ש: [ג] ובב"ר (פ' פ) היכן מצינו שנקראת ערלה חרפה מן הכא, כי חרפה היא: [ד] נבלה במ"נ, לכל מעשה או דבור מגונה ומכוער, והוא המפסיד ערך עצמו או ערך אחרים יקרא נבל, ויאמר פה „כי נבלה עשה בישראל", כי כל נבל המשפחה ותמצא כמה פעמים נבלה במקרא על המאנס אשה לזנות, ומה שיאמר „כי נבלה עשה בישראל" ועדיין משפחה קטנה היתה? (עיין בית יהודה ח"א פ' כז בהערה ד"ה „ונקראת נכרית"): [ה] עיקר לשון מרמה או ערמה הוא התחכמות נגד רעהו, אלא שיש בצדק ויש בעולה, וע"כ יתורגם כ"א לפי ענינו, וכמו בערמה (יהושע ט ד) דגבעונים,

מקורי רש"י: ח) וכן מכילתא משפטים פי"ז „אין מוהר אלא כתובה" ובב"ר פ"פ ז, „מוהר פרנון" ופי' הערוך כתובה. ט) וכן ת"א ויונ"ע. י) עיין ב"ר פ"פ. ח, ושם „ורוח הקודש אומרת אשר טמא וגו'".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם
כָּל־זָכָר׃ טז וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם
וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ
אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃ יז וְאִם־לֹא
תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־
בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם
בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃
יט וְלֹא אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר
כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד
מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃ כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם
בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־

אונקלוס

תְּהוֹן כְּוָתַנָא לְמִגְזַר לְכוֹן
כָּל דְּכוּרָא׃ טז וְנִתֵּן יָת
בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיָת בְּנָתֵיכוֹן
נִסַּב לָנָא וְנִתּוֹב עִמְּכוֹן
וּנְהֵי לְעַמָּא חָד׃ יז וְאִם
לָא תְקַבְּלוּן מִנַּנָא לְמִגְזַר
וּנְדַבַּר יָת בְּרַתָּנָא וְנֵיזִיל׃
יח וּשְׁפַרוּ פִתְגָּמֵיהוֹן
בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם
בַּר חֲמוֹר׃ יט וְלָא אוֹחַר
עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא
אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת יַעֲקֹב
וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית
אֲבוּהִי׃ כ וַאֲתָא חֲמוֹר
וּשְׁכֶם בְּרֵהּ לִתְרַע
קַרְתְּהוֹן וּמַלִּילוּ עִם

אבן עזרא

שמות ו יב) (יב), „ערלה אזנם" (ירמיה ו י) (יג) בעבור הנוסף (יד), והאומרים שהשם אמר לאברהם „והיה תמים" (למעלה יז א) ובהמולו הנה הוא הסר (טו), הדבר הפוך (טז), והנה הבהמות יוכיחו (יז), ואם אמרו למה נחתך דבר בראו השם (יח) גם הטבור יוכיח (יט) [ו]: יז את בתנו, בעבור היותה קטנה (כ), והם היו מדברים בעבור אביהם (כא) [ז]: יט ולא אחר. איננו בדקדוק (כב) [ח], כמו „ואחר עד עתה" (למעלה לב ה) (כג), רק מן הבנין הכבד הדגוש (כד), והוא פעל עבר (כה) על משקל „ברך נבות אלהים"

רש"י

לכם. נתרצה לכם לשון יא) ויאותו הכהנים (ביהוידע): להמל. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל יב): (טז) ונתנו. נו"ן שניה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו יג): ואת בנתיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור. שתלו החשיבות

קרני אור

כי לעצמם שבקשו להשלים, הצדק את תרגום „בחוכמא" ולא כמו „להרגו בערמה" (שמות כא יד) שת"א „בנכילו", וכן הוא בזה אחר שהצדק את תרגם לשון „במרמה" „בחוכמא", ועיין פי' המשניות להרמב"ם (תמורה פ"ב מ"א) תחבולת היתר תקרא ערמה ואין להיתר תקרא מרמה, וכן כתב התוי"ט גם שבלשון חכמים נקראה מרמה רק התחבולה שאינה להיתר, ופה מתורגם „בחוכמא" כי לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד: [ו] וכתב המורה בספ"ט מח"ג „וכבר חשבו זאת המילה היא השלמת חסרון יצירה ואלא כל חולק מקום לחלוק ולומר, איך יהי' הדברים הטבעיים חסרים, עד שיצטרכו להשלמה מחוץ וכו'" וגם „ולא נתנה מילה זו להשלים החסרון שבבריאה, רק להשלים חסרון המדות", ועיין בשם טוב מה שהקשה והירוצו עולה מאוד יפה עיי"ש: [ז] את בתנו כמו אחותנו, כי מצינו שאחות נקראת בת ביורם בן יהושפט, „כי בת אחאב היתה לו לאשה" (מ"ב ח יח) ולאחאב לא היה בת, ובתיוב"ע שהיתה אחות אחאב (רוו"ה): [ח] לא אחר, פי' לא התעכב ברצונו להמול, כי אם היה הדבר תלוי בו היה מה לאחר, אלא שהולך לדבר תחלה אל

יהל אור

(יב) על דרך המליצה יאמר ערל שפתים, שקשה לו הדבור: (יג) פי' אטום וקשה: (יד) יפרש מה שכתב לפני זה „וטעמו דבר שיכבד", הוא דבר הנוסף: (טו) ולא תמים: (טז) א"כ הוא הפוך רצון השם, או נוכל לפרש שכוונתו הדבר הפוך והוא תירוץ ע"ז: (יז) ר"ל שאין לבהמות ערלה ואינן חסרות בכך: (יח) ואם השם ברא הערלה למה נחתוך אותה: (יט) הלא גם הטבור ברא השם ונחתכין אותו: (כ) והיא עדיין ברשות אביה: (כא) ע"כ אמרו בתנו: (כב) פי' פה האל"ף הוא מכרת בתיבת ואחר: (כג) והוא איננו כמו „ואחר עד עתה" כי שם הוא עתיד מהקל ומדבר בעד עצמו: (כד) כי הציר"י הוא לתשלום דגש סי' הבנין: (כה) הוא נסתר פעל עבר מבנין הכבד הדגוש:

מקורי רש"י: יא) מ"ב יב ט. יב) עיין רש"י לעיל יז י. יג) עיין רש"י לעיל לג יא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר: כא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם: כב אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים: כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ: כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר

אֱנָשׁ קַרְתְּהוֹן לְמֵימַר: כא גֻּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בַּהּ סְחוֹרְתָא וְאַרְעָא הָא פְתָיוּת יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן יָת בְּנָתֵיהוֹן נִסַּב לָנָא לִנְשִׁין וְיָת בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן: כב בְּרַם בְּדָא יִתְפַּסוּן לָנָא גֻּבְרַיָּא לְמִתַּב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי לְעַמָּא חַד לְמִגְזַר לָנָא כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דִּי אִנּוּן גְּזִירִין: כג גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן וְכָל בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִּילָנָא אִנּוּן בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן וְיִתְּבוּן עִמָּנָא: כד וְקַבִּילוּ מִן חֲמוֹר וּמִן שְׁכֶם בְּרֵהּ כָּל

רש"י

בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לפי דעתנו ואת בנותיכם נקח לנו ככל אשר נחפוץ. וכשדברו חמור ושכם בנו אל יושבי עירם הפכו הדברי' את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים. בשלום ובלב שלם יד): והארץ הנה רחבת ידים. כאדם שידו רחבה ותרניה כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול. בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם.

אבן עזרא

ומלך׳ (מ״א כא יג) (כו): כא שלמים. הם בשלום (כז) [ש]: רחבת ידים. מקומות (כח) כמו „ויד תהיה לך" (דברים כג יג) (כט) [ין]: כב יאותו. מגזרת „כי לך יאתה" (ירמי׳ י ז) (ל) והנוח הנעלם אחר האות המשרת (לא) תחת פ״א הפעל (לב): בהמול. מפורש (לג), והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו

יהל אור

(כו) ע״מ ברך שראוי להיות ברך וכן אחר, ולפי שאותיות אהח״ע בלתי מוכשרות לקבל דגש בא נקודת הדגש להתחבר עם החירק ונעשה צירי ברך אחר: (כז) תאר כלומר בשלום ובלב שלום, ואין בלבם לתבוע עלבונם: (כח) הארץ רחבת מקומות היא, ומכילה אותם ולא נדחק, ויש לנו ולהם די למקום מרעה: (כט) ופי׳ שם הח׳ ז״ל, מקום, כמו „יד הירדן" (במד׳ יג כט): (ל) שענינו ראוי ונכון, או הטית לב לדבר כמו פה: (לא) אחר היו״ד: (לב) כי שרש המלה „יאת" ממלת „יאתו", וצריך להיות „ייאתו" בשני יודי״ן רק שנעלמה השניה אחר הראשונה שהיא המשרתת, ואותה הנעלמת היא תחת פ״א הפעל ממלת „יאת" שהוא השרש: (לג) למעלה

קרני אור

אל אנשי עירו, ולזה יורה שרש „אחר" שהוא על ההפכפך ברצון, וכמו שהאריך לבאר בענין זה רנה״ו בס׳ גן נעול בפתיחה לא״ת: [ש] הנה האנשים האלה שלמים עמנו ובלתנו לא נהיה אנו והם שלמים, כי אמנם הם סוחרים והארץ רחבת ידים לסחורה, ואין אנו בקיאים בה, וכאשר נהיה לעם אחד אנחנו והם נהיה שלמים (ר״מ חפן) שלמים דעתם שלמה בלי מרמה, אם אמרו תמימים, היה משמע תמימים בכל דרכיהם, אבל שלמים אתנו אין במשמעו אלא שאתנו דעתם שלימה (רוו״ה) ולפי פי׳ הרשב״ם והתוקוני שהבאתי למעלה נוכל לפרש האנשים האלה שלמים הם אתנו, ר״ל האנשים האלה ככל הם מתושבי שלם עירנו כמונו היום, ולהם כל החירות והזכיות לשבת בארץ ולסחור בה אבל לא יגיע לנו שום תועלת מכל עוברם אם לא נתחתן בם:

[ין] בכוו שהיד מוכנת לאדם לכל צרכיו, כן נקרא המקום המוכן

מקורי רש"י: יד) פס"ז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עירו וימלו כל-זכר כל-יצאי שער
עירו: כה ויהי ביום השלישי בהיותם
כאבים ויקחו שני-בני-יעקב
שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו
ויבאו על-העיר בטח ויהרגו כל-
זכר: כו ואת-חמור ואת-שכם בנו
הרגו לפי-חרב ויקחו את-דינה
מבית שכם ויצאו: כז בני יעקב באו
על-החללים ויבזו העיר אשר
טמאו אחותם: כח את-צאנם ואת-
בקרם ואת-חמריהם ואת אשר-
בעיר ואת-אשר בשדה לקחו:

אונקלוס

נפקי תרע קרתיה וגזרו
כל דכורא כל נפקי
תרע קרתיה: כה והוה
ביומא תליתאה כד
תקיפו עליהון כאביהון
ונסיבו תרין בני יעקב
שמעון ולוי אחי דינה
גבר חרבה ועלו על
קרתא דיתבון לרחצן
וקטלו כל דכורא:
כו וית חמור וית שכם
בריה קטלו לפתגם דחרב
ודברו ית דינה מבית
שכם ונפקו: כז בני יעקב
עלו לחלצא קטיליא ובזו
קרתא דסאיבו אחתהון:
כח ית ענהון וית תורהון
וית חמריהון וית די
בקרתא וית די בחקלא

אבן עזרא

סקנידם וקנינם (יג) [יא]: כה ביום השלישי. שלישי לעולם קשה (יד) [יב] שהוא חצי המרובע. (טו) [יג], וזה המעשה אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו, דכתיב במרמה (טז), ובני יעקב הם כולם (יח), והורה אף יעקב על שמעון ולוי, בעבור שהם הרגו אנשי שכם (יט):

רש"י

לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו: (כה) שני בני יעקב. בניו היו ואף על פי כן נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו טו): אחי דינה. לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה טז): בטח. שהיו כואבים. ומדרש אגדה בטוחים היו על כחו של זקן יז): (כז) על החללים. לפשט את החללים וכן ת"א לחלצא קטוליא:

קרני אור

כמוכן יד (ר"ס ז' מלן) ועיין רש"י ז"ל: [יא] ובאמרו מקניהם ואח"כ וכל בהמתם, כי רק הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם, ואשר אינם עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל וכל בהמתם, וקנינם הוא על שאר נכסים: [יב] והטור על התורה הקשה על רש"י ז"ל שפי' שכל מכה כואבת יותר ביום השלישי, ובפ' ר"ה דמילה אינו משמע כן דקאמר מרחיצין את הקטן אף ביום השלישי שחל להיות בשבת וכ"ש ביום הראשון, וכ"כ הר"ן שם שסכנת יום שני גדול יותר מיום שלישי, והרד"א פי' דביום הראשון לצילה הרגוס, ויהי ביום השלישי קאי לפיוס דינה, ולעולם יום ראשון למילתם היה, ועיין תוס' יו"ט שבת ט, ג, ד"ה „ביום השלישי": [יג] מחכמת הטבע שבכל שלישי אלוה בכל הנבראים כולם כין שהוא יום שלישי ללידה, כין שהוא יום

יהל אור

(יז יו"ד): (לד) ויצדקו בזאת בני יעקב, כי אלה אמרו לשלוח יד ברכושם: (לה) וכן אז"ל (שבת קלד ב, ב"ר פ' פ) מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת, והתירו מפני שהיא סכנה, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א „כד תקיפו עליהון כאביהון" וכן פי' הרמב"ם בפי' משנה זו (שבת שם): (לו) כי החודש מתחלק לד' רבועים, וכל רבוע הוא ז' ימים, והוא כפי מספר השלם, ויום השלישי הוא חצי המרובע, כי חכמי המזלות חושבים הימים מחצי יום זה עד חצי יום אחר, וביום השלישי אחר חצות יתחיל יום רביעי, ואותו החצי עד חצי הלילה הוא חצי המרובע, ולכן נקרא היום השלישי אחר חצות ולמעלה חצי המרובע: (לז) לדעת המוסוע הני' הנכונה „כי לא אמר וידברו שמעון ולוי במרמה, וטעמו, כי כולם דברו במרמה ואלה עשו בדעת אחיהם": (לח) כי כשאמר הכתוב ויטנו בני יעקב לא אמר על שמעון ולוי, כי אם על הכל: (לט) וכן כתב הרמב"ן

מקורי רש"י: טו) עיין ב"ר פ"פ, י. טז) ב"ר שם מכילתא מסכת דשירה פ"י. יז) ב"ר שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כט וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־

בזוֹ׃ כט וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן וְיָת כָּל טַפְלְהוֹן וְיָת נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבְזוֹ וְיָת כָּל דִּי בְּבֵיתָא׃ ל וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִתַּן דְּבָבוּ בֵּינָנָא וּבֵין יָתְבֵי אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִזָּאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲלַי וְיִמְחֲנֻנִי וְאֶשְׁתֵּצֵי אֲנָא וַאֱנָשׁ בֵּיתִי׃ לא וַאֲמַרוּ הַכְנַפְקַת בְּרָא יִתְעֲבֵד (נ״י יַעֲבֵד יָת) לַאֲחָתָנָא׃

רש"י

(כט) חילם. ממונם. וכן יח) עשה לי את החיל הזה. יט) וישראל עושה חיל. כ) ועזבו לאחרים חילם: שבו. לשון שבייה לפיכך טעמו מלרע: (ל) עכרתם. ל' מים עכורים כא) אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה צלולה היתה החבית ועכרתם אותה כב) מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרי' כג) עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין: מתי מספר. אנשים מועטים: (לא) הכזונה. הפקר כד): את אחותנו. ית אחתנא כה). (הביא התרגום על מלת אחותנו שהוא נראה מתוך הפסוק בל' רבים מדכתיב כאן אחותינו *) מלא ביו"ד משא"כ גבי רבקה

אבן עזרא

כט ואת כל אשר בבית. פי' בבית חמור, או בבית שכם (מ): ל מתי מספר. מתי כמו אנשים (מא) [יד], ודבר שיסופר הוא מעט, על כן טעה ר' אהרן הכהן ראש הישיבה (מב) שפי' "ויהי מתיו מספר" (דברי' לג ו) כמשמעו (מג): להבאישני, שישנאו אותי (מד) כאשר ישנא איש דבר שיבאש (מה) [טו]: לא ויאמרו. שמעון ולוי: הכזונה יעשה. שכם (מו) את אחותינו (מז) [טז]:

יהל אור

הרמב"ן ז"ל, כי הראוי להם שיהרגו שכם לבדו, ולא אנשי שכם שלא חטאו להם: (מ) יתרץ למה לא כתיב בביתם לשון רבים, ויאמר כי הפרט הוא על בית חמור, או שכם: (מא) וכולל זכרים ונקבות, ולא מצאנו היחיד ממנה: (מב) הוא ר' אהרן בר מר רב יוסף הכהן הנזכר באגרת ר' שרירא גאון "ובתריה איסתמך מר רב אהרן בר מר רב יוסף הכהן, ולא מן בני רבנן הוי, אלא מן תגרי הוה" זכו' "ולא דהוא הוה ראוי לגאונות", והוא חיבר פי' על התורה, ונקרא "כלף אבן סרגאדו" ויש שו"ת ממנו נכתבו בשנת ד"א תשי"ג ליצירה ונדפסו בסוף ס' הפרדס לרש"י ז"ל ועיין ערכו בראש הספר: (מג) בלומר מספר רב, והה' ז"ל יפרש שם "ואל יהי מתיו מספר (כי אל הראשון מוסבת עלמה ואחרת עמה וכאלו כתוב ואל ימות, ואל יהי למתיו מספר) כי יתכן שיחיה לעולם ויהיו מעטים, וכל דבר שיספר הוא מעט, וכן ואני מתי מספר", ופי' הה' ז"ל עולה יפה מפני שאין דרך המברך להזכיר מספר על ברכתו: (מד) וכן ת"א "למתן דבבו" מפרש בזה דבריו הקודמים עכרתם אותי לתת שנאה: (מה) כל אשר תמצא בלשון הזה הם ענין [illegible] סרחון, אבל תפרש כל אחד לפי ענין הקרוב אליו, להבאישני ביושב הארץ להתעיבני ולמאום בי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש, ויעקב היה מפחד כמנהגו, ובניו הי' אנשי לב לנקום את הרפתם על נפשם (רד"ק): (מו) כי הוא מהפועל שלא נזכר שם פועלו ויפרש על שכם: (מז) פי' כאשה זונה יעשה שכם את אחותינו ולא נקח נקמתו ממנו:

קרני אור

שלישי לימות העולם, שהרי יום שלישי כוכב מאדים, ומפני זה יגדל הכאב בכל מכה ביום השלישי, ויהי' הנמול ביום השלישי לחולה יותר חלוש (רנ"ח): [יד] כל הכתובים מורים שאין מתי ומתים אנשים סתם כי אם מדוכאים ואומללים חסרי כח להלחם ולנקום שאמר מתי מספר, היא מגרעת כפולה, ואומללים ומעטים (רוו"ה) ועיין אוצה"ג שרש "מתה": [טו] שבאת עולה שאין להעבירה קרויה הבאשת ריח שאין לה רפואה. ועיין י"ם ח"ב חוב' ז ירי' עז וכתשק בלמה שרש "בש": [טז] והרלב"ג פי' כבם אביו, וכי ישבה שכם

נכר

מקורי רש"י: יח) דבר' ח יז. יט) במד' כד יח. כ) תה' מט יא. כא) ברכות כה ב. כב) ב"ר פ"פ יב. כג) שמות כג ל. כד) ב"ר שם. כה) עיין אוהב גר שהביא כמה נסחאות בתרגום ובדפוס סאביוניטה "לאחתנא".

*) בכל הספרים שלנו הוא חסר יו"ד פי' חותני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אחותנו: פ לה א ויאמר אלהים
אל־יעקב קום עלה בית־אל ושב־
שם ועשה־שם מזבח לאל הנראה
אליך בברחך מפני עשו אחיך:
ב ויאמר יעקב אל־ביתו ואל כל־
אשר עמו הסרו את־אלהי הנכר
אשר בתככם והטהרו והחליפו
שמלתיכם: ג ונקומה ונעלה בית־
אל ואעשה־שם מזבח לאל הענה
אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך
אשר הלכתי: ד ויתנו אל־יעקב
את כל־אלהי הנכר אשר בידם

א ואמר יי ליעקב קום
סק לבית אל ותיב תמן
ועבד תמן מדבחא
לאלהא דאתגלי לך
במערקך מן קדם עשו
אחוך: ב ואמר יעקב
לאנש ביתה ולכל די
עמה אעדו ית טעות
עממיא די ביניכון ואדכו
ושנו כסותכון: ג ונקום
ונסק לבית אל ואעבד
תמן מדבחא לאלהא
דקביל צלותי ביומא
דעקתי והוה מימרה
בסעדי בארחא דאזלית:
ד ויהבו ליעקב ית כל
טעות עממיא די בידיהון

אבן עזרא

ב הסירו את אלהי הנכר. (א) חלילה שישכב הנביא עם עובדות אלהי נכר, ופי' תמצאנו בפ' וילך משה (דברי לא טז) (ב) [א]: והטהרו. שירחצו הגוף (ג): והחליפו שמלותיכם. (ד) מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל למקום קבוע להיות גופו נקי

רש"י

אחותנו את היי לאלפי רבבה שם חסר יו"ד ולכן מפרש שכאן הוא ל' רבים וקאי על כל נשי ישראל אחותיה' הכוונה ישעה ולכן מביא רש"י התרגום שמתרגם ית אחתנא כאן כמו להלן להורות שהוא לשון יחיד. ודו"ק):

(א) קום עלה. לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך א): (ב) הנכר. שיש בידכם משלל של שכם: והטהרו. מעבודת כוכבים: והחליפו שמלתיכם. שמא יש בידכם כסות של עבודת כוכבים: (ד) האלה. מין אילן סרק:

קרני אור

את אחותינו כזונה שלא יהיה נהרג עליה, שכן נח מצווה על העריות, ונהרג עליהם, ופטור בגלוי עריות הזונה, ורש"י ז"ל פי' "הכוונה הפקר", את אחותינו יה אחתנא" ועי' כתב רב"ח "ולא הבנתי זה" ועיין בהבנת המקרא לרוו"ה שכתב שרש"י ז"ל בא להעמידנו על הגי' האמיתית שבת"א כמנהגו בכל מקום במלה גירסות מתחלפות ללמדינו הגי' הנכונה המסכמת עם הלשון והדקדוק, והנה מצאנו כאן שלש גרסות מתחלפות א) "הכנפקת ברא יעבד יה אחתנא" ב) "יתעבד ית אחתנא" ג) "יתעבד לאחתנא" ופי' הכוונה יעשה בכ את אחותינו "יתעבד ית אחתנא" וכנגד זה הורה לנו רש"י ז"ל שהכתוב כפשוטו ותרגומו "יעבד ית אחתנא" וכתרגום שלנו הגי' "יתעבד ית אחתנא" וכתב הנתינה לגר ולענ"ד נראה שהיא ופיין או"ג שיש עוד גי' "יעביד לאחתנא", כמיקרית, ועיין מה שכתב הרש"ד ע"ז, ובביאור שד"ל:

יהל אור

(א) נכר הוא תואר מענין הכהשה והזרות, והוא הפוך ההכרה: (ב) על פסוק "וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ", ותכן דבריו שם, כי יש הפרש ממקום למקום, וכ"א מחויב להכין בתוספות קדושה כפי המקום: (ג) לפי שע"ז מטמא: (ד) ענינו התחדשות התמורה, כדי שיהי' נקיים:

[א] בכסף וזהב שלקחו פי' צורות נעשות לשם ע"ז כנזמים וטבעות, ואע"פ שהם לא לקחום לעבדם אלא להתיכם וליהנות בכסף וזהב הנתכים, אעפי"כ לא רצה יעקב שיהנו כבוד דבר שפי' ע"ז, וכ"ז להרחיק הע"ז מהם, וכן כתב מרע"ה בתורתו אח"כ, ואמר "לא תחמוד כסף וזהב עליהם" (דבר' ז כה) "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם" (שם יג יז) (רדק) ורע"ס פי', אעפ"י שבשלום אותם עובדיהם, מ"מ הסירו אותם מקרבכם, וכן כתב הרמב"ן ז"ל, יעקב צוה להסיר

מקורי רש"י: א) תנחומא א' אות ח'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם:
ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב:
ו וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ:
ז וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו:
ח וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל

אונקלוס

וְיָת קְדָשַׁיָּא דִּי בְאֻדְנֵיהוֹן וּטְמַר יָתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בְּטִמָּא דִּי עִם שְׁכֶם:
ה וּנְטַלוּ וַהֲוָת דַּחְלָא דַּיְיָ עַל עַמְמַיָּא דִּי בְקִרְוֵי סַחֲרָנֵיהוֹן וְלָא רְדַפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב:
ו וַאֲתָא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמֵּהּ:
ז וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִי לֵהּ יְיָ בְּמֵעֲרָקֵהּ מִן קֳדָם אֲחוּהִי:
ח וּמִיתַת דְּבוֹרָה מֵנִקְתָּא דְרִבְקָה וְאִתְקְבָרַת מִלְּרַע לְבֵית אֵל בְּשִׁפּוֹלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא

רש"י

עם שכם. אצל שכם: (ה) חתת. פחד: (ז) אל בית אל. הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל. יש תיבה חסרה בי"ת המשמשת בראשה כמו ב) הנה הוא בית מכיר בן עמיאל כמו בבית מכיר. ג) בית אביך כמו בבית אביך: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בל' רבים ד) כמו ה) אדני יוסף ו) אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא ל' שופט ומרות נזכר בל' רבים אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בל' רבים: (ח) ותמת דבורה. מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי ר' משה הדרשן למדתיה ז): מתחת לבית אל.

אבן עזרא

ומלבושיו נקיים (ה): ה דגשות תיו חִתַּת. להבלע התיו (ו): ז וטעם כי שם נגלו אליו האלהים. המלאכים (ז) [ב], כמו „והנה מלאכי

יהל אור

(ה) עיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ד יז, ה, א): (ו) שרש המלה „חתת" והשם „חתה", וראוי להיות „חתתה", ע"מ שמלה, שפחה, ובסמיכות שמלת, התי"ו במקום ה"א, וכן חתת, הראוי חתתת, ולהקל על הלשון חסרו תי"ו אחת, והבליעוה בדגש הב', והתי"ו שניה במלת חתת היא במקום ה"א הנקבה שתשתנה בסמיכות לתי"ו, ופי' המלה, החתת אלהים, מחתה גדולה ונוראה: (ז) שראה בסולם, וכן ת"א ויונ"ע „איתגלי ליה מלאכיא דה'" וכן פי' הרד"ק

קרני אור

להסיר אותם לטהרת הקדש: [ב] ועיין אוצר גר מס שמביא כנוסחא מדפוס סביוניטה „התגלי ליה ד'" וכתב „וכן משמע מלשון רש"י שאומר, כי במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים, ולא אמר שהכנוי הוא על המלאכים, וראוי להפלא על מהרש"ד שפי' נגלו אליו המלאכים, ואח"כ העתיק לשון רש"י ז"ל שפי' בהיפך, וברוב הנוסחאות „איתגליאו ליה מלאכיא דה'" ואינו נכון. כי מאמר ויבן שם מזבח, ויקרא למקום אל בית אל, כי שם נגלו אליו האלהים בברחו הוא חוזר למה שאמור לפניו, ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך, והמזבח לא היה למלאך חלילה, גם לא היה קורא למקום אל בית אל מפני המלאכים, ומצאתי בי' בספרים תרוף ונדוף", ועיין בס' „יאיר" שגם נ"כ הנוסחא „התגלי ליה ד'" וכתב „נראה לפי שאמר כאותה מראה „והנה ד' נצב עליו" ואעפ"י שבלה"ק יבא לשון אלהות ומרות בלשון רבים. כמו

מקורי רש"י: ב) ש"ב ט ד. ג) לעיל כד כג. ד) עיין רש"י לעיל כ יג. ה) למטה לט כ. ו) שמות כב יד. ז) וכן הוא בפס"ז ברא' כז מב, ולה ח

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תחת האלון ויקרא שמו אלון
בכות: פ ט וירא אלהים אל־יעקב
עוד בבאו מפדן ארם ויברך אתו:
י ויאמר־לו אלהים שמך יעקב
לא־יקרא שמך עוד יעקב כי אם־
ישראל יהיה שמך ויקרא את־
שמו ישראל: יא ויאמר לו אלהים
אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל
גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך
יצאו: ששי יב ואת־הארץ אשר

אונקלוס

שמה מישר בכיתא:
ט ואתגלי יי ליעקב עוד
במיתוהי מפדן ארם
ובריך יתה: י ואמר לה
יי שמך יעקב לא יתקרי
שמך עוד יעקב אלהין
ישראל יהא שמך וקרא
ית שמה ישראל: יא ואמר
לה יי אנא אל שדי פוש
וסגי עם וכנשת שבטין
יהא מנך ומלכין דשליטין
בעממיא מנך יפקון:
יב וית ארעא די יהבית

אבן עזרא

אלהים (למעלה כה, יב) (ח): י לא יקרא שמך עוד יעקב. לבדו (ט) כי גם ישראל (י) [ג]: יא פרה ורבה. ברכה (יא) כמעשה בראשית (יב):

רש"י

העיר יושבת בהר וקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולי מישרא ח) שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה ט) ואלון בל' יוני אחר י) ולפיכך העלימו (ס"א ולפי שהעלימו) את יום מותה שלא יקללו הבריות הכרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה יא): (ט) עוד. פעם שני במקום הזה. אחד בלכתו ואחד בשובו: ויברך אתו. ברכת אבלים יב): (י) לא יקרא שמך עוד יעקב. ל' אדם הבא במארב ועקבה אלא ל' שר ונגיד: (יא) אני אל שדי. שאני כדאי לברך שהברכות שלי: פרה ורבה. ע"ש שעדיין לא נולד בנימין ואע"פ שכבר נתעברה ממנו יג): גוי. בנימין: גוים. מנשה ואפרים שעתידים לצאת מיוסף והם במנין השבטים יד): ומלכים. שאול ואיש בושת שהיו משבט בנימין שעדיין לא נולד טו) ופסוק זה דרש אחר כשהמליך איש בושת ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין דכתיב טז) איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה וחזרו ואמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב"ה אומר ליעקב ומלכים מחלציך יצאו יז): גוי וקהל גוים. שגוים עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים שהם ע' אומות וכן

קרני אור / יהל אור

כמו שכתב רש"י, בלשון התרגום הוא בלשון יחיד: [ג] ונחלקו בתחלת דבריו: (ח) ר"ל שטעמו על השגת שכליות
רז"ל (ב"ר פ' עח) ישראל עיקר ויעקב טפילה לו, ר' זכריה ונבואות: (ט) פי' שקרא את שמו ישראל מוסף על
יעקב: (י) כי אם ישראל משתתף עמו, ובא לקיים לו השם שקרא לו המלאך שכך יקרא הוא וזרעו:
(יא) ולא מצוה: (יב) שאמר השם להם "פרו ורבו" שהוא לשון ברכה, ועיין (למעלה א כו) מה שהעירותי
פ"ז

מקורי רש"י: ח) כן ת"א. ט) ב"ר פ' פ"א ה תנחומא א תצא אות ד תנחומא ב ויצא אות כו, תצא אות ד, פסי' דר"כ פ' זכור (כח א) פסי"ר פ' יב ועיין הערה כב שם לרמא"ש, קה"ר פ"ז ב, תוס"פ פס"ז ועיין הערה יט שם.
י) ב"ר שם והגי' הנכונה "ואלון בלשון יוני אחר" וכן הוא ברש"י תכ' קמ יד. יא) תנחומא ב שם פסי' דר"כ שם. יב) ב"ר שם, תנחומא א שם, תנחומא ב שם, פסי' דר"כ שם. קה"ר שם. יג) ב"ר פ' פב ד. יד) ב"ר שם, ועיין ירושלמי פסחים פ"ז ה"ו, פס"ז. טו) ב"ר שם. טז) שופ' כא א. יז) תנחומא ב אות כט ועיין ב"ר שם, ובירושלמי תענית פ"ד ה"ז, ופתיחתא דאיכה רבתא אות לג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ
אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־
הָאָרֶץ: יג וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים
בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ: יד וַיַּצֵּב
יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר
אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ
וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן: טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב
אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ
שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל: טז וַיִּסְעוּ
מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ
לָבוֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ
בְּלִדְתָּהּ: יז וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ

אונקלוס

לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ
אֶתְּנִנַּהּ וְלִבְנָיךְ בַּתְרָךְ
אֶתֵּן יָת אַרְעָא: יג וְאִסְתַּלַּק
מֵעִלָּוֹהִי יְקָרָא דַייָ בְּאַתְרָא
דִּי מַלֵּיל עִמֵּהּ: יד וַאֲקִים
יַעֲקֹב קָמְתָא בְּאַתְרָא דִּי
מַלֵּיל עִמֵּהּ קָמַת אַבְנָא
וְאַסֵּיךְ עֲלַהּ נִסּוּכִין וַאֲרֵיק
עֲלַהּ מִשְׁחָא: טו וּקְרָא
יַעֲקֹב יָת שְׁמָא דְאַתְרָא
דִּי מַלֵּיל עִמֵּהּ תַּמָּן יְיָ
בֵּית אֵל: טז וּנְטַלוּ מִבֵּית
אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרוּבַת
אַרְעָא לְמֵיעַל לְאֶפְרָת
וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁיאַת
בְּמֵילְדַהּ: יז וַהֲוָה
בְּקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ

רש"י

כל הסנהדרין שבעים. ר"א שעתידים בניו להקריב בשעת איסור במות כגוים בימי אליהו יח): (יד) במקום אשר דבר אתו. איני יודע מה מלמדנו יט): (טז) כברת הארץ. מנחם פי' ל' כביר רבוי מהלך רב כ) ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה שהגריד מלוי כא) והסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו כב) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה

אבן עזרא

יד ויתכן להיותו פי' ויצב. וכבר הציב בפעם הראשונה (יג) או עשה כן פעם שנית (יז) והראשון קרוב אלי (טו): ויסך עליה נסך. מים או יין, והטעם שרחץ אותה, ואחר כן יצק עליה שמן, ובבית אל שלם נדרו (טו) [ד] ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי לקחתו (יז): טז כברת הארץ. יתכן להיות הכ"ף לדמות (יח) ויהיה ברת מדת המלך (יט) ואין ריע לו במקרא (כ) [ה]: יז בהקשותה. מהבנין הכבד

יהל אור

ע"ז: (יג) (למעלה כח יח) ונסך עליה עתה נסך וילך עליה שמן: (יד) ופי' שהליכה עתה: (טו) והסכים עמו הרמב"ן ז"ל וכתב „ונכון הוא": (טז) וכן פי' רע"ם „והשלים נדרו שנדר באמרו „והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים", כי בזה הכין את המקום הראוי שיקימנה שם, כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי": (יז) וכן פי' (למעלה כח יח): (יח) פי' הכ"ף לדמיון: (יט) הוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי אורחות ויקראו לו „בת ארץ" כי המדה כמו בת למדה אחרת ידועה אז וגדולה הימנה, ובקצת ספרים הגי' „מדת מהלך" ועיין קרני אור, מכוון לדעת הרד"ק, שיפרש שיעור מהלך ארץ, מן הבקר עד עת האכילה: (כ) פי' בתורה

קרני אור

מפוס ר' אחא, יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו: [ד] וכתב כרמ"ד „ומשמע מדבריו, שעיקר קיום הנדר הוא יציקת השמן אבל הנסך אינגו רק הכנה וטהרה אל העבודה כמו רחיצת הגוף לתפלה, אבל אין כן משמעות לשון נסך, והנה בכית עולמים הי' מנסכים בכל הקרבנות לבור, ובקצת קרבנות יחיד והיא עבודה גמורה שזר חייב עליה, והדרכה יציקת שמן על המזבח איננה עבודה לדורות, ויונ"ע תרגם „ונסך עלה ניסוך חמר, וניסוך מוי, ארום כדין עתידין למעבד בחגא": [ה] והח' ז"ל הכיא גם' (שפת יתר סי' פ"ט)

מקורי רש"י: יח) ב"ר פ' פ"ב ה. יט) עיין פס"ז שאם יפרש ויבאר הפסוק. כ) עיין (מחברת מנחם בערך כבר) ופי"ס „ענין רבוי הם". כא) ב"ר פפ"ב ז ושם „שהכבר מצוי". כב) מ"ב ה יט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ותאמר לה המילדת אל־תיראי
כי־גם־זה לך בן: יח ויהי בצאת
נפשה כי מתה ותקרא שמו בן־
אוני ואביו קרא־לו בנימין: יט ותמת
רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא
בית לחם: כ ויצב יעקב מצבה
על־קברתה הוא מצבת קברת־
רחל עד־היום: כא ויסע ישראל ויט
אהלה מהלאה למגדל־עדר:

ואמרת לה חיתא לא־
תדחלי ארי אף־דין ליך
בר: יח והוה במפק
נפשה ארי מיתת (נ"י
מיתא) וקרת שמה בר־
דוני ואבוהי קרא לה
בנימין: יט ומיתת רחל
ואתקברת באורח אפרת
היא בית לחם: כ ואקים
יעקב קמתא על־קבורתה
היא קמת קבורתא־דרחל
עד־יומא דין: כא ונטל
ישראל ופרס משכנה
מלהלא למגדלא דעדר:

אבן עזרא

הנוסף (כא), והטעם שהקשתה הלידה על נפשה.(כב) וכן ותקש (פסוק טז) (כג) [ו], רק הוא מהבנין הכבד הדגוש, כמו ותכל להשקותו (למעלה כד יט) (כד): יח בן אוני. בן אבלי (כה) [ז], וכן „כלחם אונים" (הושע ט ד) „לא אכלתי באוני" (דברי' כו יד) (כו): כ קבורתה, וקברה שוים (כז) [ח]:

רש"י

או יותר (כג) כמו שאתה אומר (כד) למד כרם (כה) חלקת שדה כך במהלך אדם נותן שם מדת קרקע כמו מהלך מיל כברת ארץ: (יז) כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה (כו) ועם בנימין נולדה תאומה יתירה (כז): (יח) בן אוני. בן צערי (כח): בנימין. נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר (כט) בנגב בארץ כנען (ל) הלוך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין

קרני אור

בשם הגאון, שהוא כמו שיעור מיל, והכ"ף לדמיון ואינו שרש, וכן פי' ר' יונה ן' גנאח בס' השרשים „כברת ארץ מפרשין בו מיל, והמהלך בין שני המקומות שיעור מיל לפי מה שאומרים". וכן פי' הפרחון „שיעור מיל", וכן הביא הרד"ק בשם הגאון בשרש „ברה" שהכ"ף הוא כ"ף הדמיון ופי' אותו כמיל לפי הענין בלא חבר, והנה בשרש „כרכ" פי' בשם עצמו שהוא שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד עת האכילה, כי כן משערין הולכי הדרכים, אבל כפי' (מ"ב ה יט) חוץ בו, ופי' ג"כ, שיעור מיל, ומנחם פי' (מחברת מנחם שרש כבר) ענין רבוי, וכן פי' דונש (הביאו הח' ז"ל בס' שפת יתר סי' ע"ט) מגזרת „כביר", וכן פי' הרשב"ם וכן תיוב"ע ולפי"ז הכ"ף שרש, ורש"י ז"ל פי' שהוא שם מדת קרקע, ועיין ברמב"ן שהפיד מה שראה בעיניו שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל, והוכחת פי' מנחם, אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ז"ל, ואין בו תואר רק הסכמה כרוב השמות, והכ"ף לשמוש שלא נמדד בכיון, והרלב"ג פי' חלק מהארץ שהיא ככרם, והוא חלק הנעבד והיה סמוך לאפרת, כי לא היה בינו ובין אפרת כ"א שדות העיר וגניה וכרמיה, וכן בנעמן „וילך מאתו כברת ארץ" (מ"ב ה יט) שלא הרחיק אלא שיצא משדות העיר וכרמיה ולזה השיגו גחזי קרוב מהעיר: [ו] וכן פי' הרד"ק כפי' על התורה אחר שפי' ותקש פיעל עומד, כי היה לה קושי ולער גדול מהלידה עד שמתה ממנה. כתב „או יהיה יוצא ופי' כי הלידה קשתה ולערה אותה מאוד, וכן בשרשיו שרש „קשה" פי' שהוא פועל יוצא, וכתב הרש"ד ולכן הקורא בהמה המקשה תולין פד מ"א) לא משתבש, וכן הקורא המקשה לא משתבש, ועיין מ"ש התיו"ט שם: [ז] ואו"ת „בר דוי" שפי' בן צערי, וכן תיוב"ע וירושלמי, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן הוא בב"ר פ' פ"ב, ועיין בכ"ל וכחליפות שמות מה שכתבו פ"ז ורש"י ז"ל כתב „ונראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהוא לנגב, וקרא בנימין, בן ימין, לשון „לפון וימין אתה בראתם" (תה' פט יג) וכן פי' הרלב"ג, ועיין רמב"ן מה שהשיג ע"ז: [ח] הרלב"ג ביאר דברי הח'

יהל אור

בתורה כי עוד נמצא (מ"ב ה יט): (כא) מקור מזה הבנין: (כב) והוא פועל יוצא, ופי' כי היא הבאה מחשבה בנפשה לחשבה שהלידה קשה: (כג) שגם הוא פועל יוצא: (כד) פי' שהיה ראוי להיות ותקשה, אך נפל הה"א בעבור וי"ו ההפוך כמו „ותכל להשקותו": (כה) פי' כאלו אמרה הוא סבת מותי: (כו) וכן פי' שם הח' ז"ל: (כז) המלה הזאת תמצא שם עצם ושם מקרה,

מקורי רש"י: כג) עיין למטה מח ז. כד) ישעי' ה י. כה) לעיל לג יט. כו) עיין פדר"א פ' לט, שבנותיו של יעקב נשי בניו הי', וכ"ה ב"ר פפ"ד כא דעת ר' יהודה, ועיין תוס' ב"ב קכג א ד"ה „תיומה" ובמהרש"א כת"א ד"ה „אלא". כז) ב"ר פפ"ב ח. כח) כלה"ק, ועיין ב"ר פ' פב ע. כט) במד' לג מ. ל) לעיל יב ט

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כב וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ * וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר: כג בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן: כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: כה וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי: כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם:

כב וַהֲוָה כַּד שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכֵיב עִם בִּלְהָה לְחֵינָתָא דַאֲבוּהִי וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וַהֲווֹ בְנֵי יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר: כג בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן: כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: כה וּבְנֵי בִלְהָה אַמְתָא דְרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי: כו וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי אִתְיְלִידוּ לֵהּ בְּפַדַּן אֲרָם:

רש"י

ל' לא) צפון וימין אתה בראש לפיכך הוא מלא. (ד"א בנימין בן ימים שנולד לעת זקנתו ונכתב בנו"ן כמו לב) לקץ הימין): (כב) בשכן ישראל בארץ ההוא. עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה: וישכב. מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה לג) ולמה בלבל וחלל יצועו שכשמתה רחל נטל יעקב מטתו שהיתה נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלים ונתנה באהל בלהה. בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל: ויהיו בני יעקב שנים עשר. מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין נשלמה המטה לד) ומעתה ראוים להמנות ומנאן. ורבותינו דרשו לה) ללמדנו בא שכולם שוין וכולם צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור יעקב. אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור לו): בכור

אבן עזרא

כב וילך ראובן. יפה פי' רבותינו ז"ל (כח) וכוסה קלון ערום (משלי יב טז) (כט) [ט]: כו אשר יולד לו בפדן ארם. עשתי עשר נולדו לו שם, כי בנימין נולד בארץ כנען, והכתוב כתב על הרוב (ל) ורבים אראה לך עוד כמוהו (לא):

יהל אור

"וגם קבורה לא היתה לו" (קהלת ו ג) ועיין קרני אור: (כח) בג' (שבת נה ב) שבלבל יצועי אביו להיותו הס על כבוד אמו ולא שכב עמה: (כט) עיין רש"י ז"ל שם שזה הפסוק פי' הז"ל על אדם הראשון שהקב"ה כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנה, והביא הח' ז"ל זה הפסוק שחז"ל כיסו קלונו ג"כ, באמרם שלא חטא, ויסכים לדבריהם ז"ל, שלא חטא בשכיבה ממש רק שבלבל משכבו, ומעלה עליו הכתוב כאלו שכבה, וכן תיוב"ע, ובעל אהל יוסף יפרש, שדעת הח' ז"ל אינו כן באמרו "אעפ"י שדרשו זה אין הפשט כן" ועיין קרני אור: (ל) פי' שאמר כפשוטו, וכוונתו לפרש שכיבה ממש כדעת ר"א ור"י (שבת נה ב) כי תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר"א ור"י (מגילה ג

קרני אור

ז"ל "קבורתה וקבורה שוים" וז"ל "קבורתה כמו קבורה ר"ל שאין הרצון בו פועל הקבורה, כי לא יתכן שיציב מצבה על פועל הקבורה, אבל הציב מצבה על המקום שהיה שם קבורה, וכן "ולא ידע איש את קבורתו" (דבר' לד ו) כמו קברו, וזה הוא אצלינו הרצון כמה שכתב א"ע "קבורתה וקבורה שוים", ועיין עקידה ברא שער כב, ושער כז אחר שהביא מה שכתב הח' ז"ל ומה שכתב הרלב"ג פ"ז סיים "ויותר נכון בעיני שיפ' כפשוטו, כי הקבורה הוא ענין זולת הקבר ושמם על קבורתה, כמו "על עולת התמיד" (במד' כח י) "על אזנך" (דבר' כג יד) ורבים כמוהם ירצה כי על כל מה שהשתדל בעסק הקבורה הוסיף עוד להציב עליה מצבה לאות עולם", ויש עוד נוסחאות בפי' הח' ז"ל "קבורתה וקבורה שוים" קבורתה וקבורת שוים וטעות הוא: [ט] ואונקלס תרגם הכתוב

מקורי רש"י: לא) תהי' פט יג. לב) דניאל יב יג. לג) עיין שבת נה ב. לד) עיין תיוב"ע. לה) שבת נה. לו) ב"ר פ' פ"ב יא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא
קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־
גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַיִּהְיוּ
יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים
שָׁנָה׃ כט וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף
אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ
אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ לו א וְאֵלֶּה
תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו

אונקלוס

כז וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוָת יִצְחָק
אֲבוּהִי מַמְרֵא קִרְיַת
אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דִּי
דָר תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃
כח וַהֲווֹ יוֹמֵי יִצְחָק מְאָה
וּתְמָנַן שְׁנִין׃ כט וְאִתְנְגִיד
יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ
לְעַמֵּהּ סִיב וּשְׂבַע יוֹמִין
וּקְבַרוּ יָתֵהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב
בְּנוֹהִי׃ א וְאִלֵּין תּוּלְדַת
עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו

אבן עזרא

כט ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו (יב) קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו (יג) ולמעלה אמר יצחק וישמעאל (למעלה כה ט) (יד) בעבור היות ישמעאל בן השפחה (טו):

א הוא אדום. הוא אבי אדום (א) ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות (ב) כי כן שם אם אביה (ג) [א], גם שם „אביה" בד"ה איננו כמו בב' מלכים (ד), כי שני שמות הי' לה גם לאביה (ה) [ב], וטעם אלה שמות בני

רש"י

יעקב. בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין לז) ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבט שנעשה לשני שבטים לח): (כז) ממרא. שם המישור: קרית ארבע. שם העיר. ממרא קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע. וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם. אבי עזרי. בית אל. אם הולך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השניה לט) בית הלחמי מ) בעפרת אבי העזרי מא) בנה חיאל בית האלי: (כט) ויגוע יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מב) מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ס' שנה שנא' ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב אם תוציא ששים מק"פ שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמונה ליעקב כילד. בן

קרני אור

ג א) ובתרגום שלפנינו הגי' „ובכ"ב עם בלהה" ויש נוסחא אחרינא „ובכ"ב ית בלהה" עיין בג"ל ובלחם ובמלא מה שכתבו ע"ז, וכן הרד"ק יפרש כפשוטו, ועיין ס' אמונת חכמים פ' כב שהביא פי' הח' ז"ל ואת הפסוק שהביא ומה שהשיג עליו ועיין (למטה מט ד „קרני אור הערה יא"):

[א] עיין דה"ב יג ב בפי' רב"י ז"ל, ובמ"א טו ב בפי' הרלב"ג

[ב] ודעת המקו"א והר"י שדעת הח' ז"ל שכתב

יהל אור

שנולדו כולם בפדן ארם: (לא) וכן פי' הח' ז"ל (למטה מו כג) בענין שבעים נפש וז"ל „דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים כאשר אמר „אשר יולד לו בפדן ארם", ולא נולד לו בנימין שם": (לב) טעמו כי הווי"ן הנם מוסיפים ענין כאחר ווי"ן, רק הם דרך ספור, שכאשר מת ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב ובניו: (לג) הזכיר תחלה עשו, ואח"כ יעקב כסדר שנולדו, ואעפ"י שמכר בכורתו, יעקב היה נוהג בו כבוד, ומקדימו לפניו מעת שהשלים אתו: (לד) וישמעאל נולד תחלה: (לה) ע"כ הזכירו באחרונה:

(א) פי' שהגוי שיצא ממנו הוא אדום וכמו שנזכר (למטה פי' ט) „אבי אדום": (ב) למעלה (כו לד) קורא אותה „בשמת", וכאן „עדה": (ג) אביה מלך יהודה נזכר בדה"ב יג ב) „שלש שנים מלך בירושלים ושם אמו מיכיהו בת אוריאל מן גבעה" (ושם יא כ) קורא לה שם אחר „מעכה בת אבישלום" (וכן במ"א טו ב) „מעכה בת אבישלום" ושני שמות הי' לה מיכיהו ומעכה קרואים בלשון: (ד) במלכים (א טו ג) נקרא אבים, ובדה"ב (יג ב) נקרא אביה: (ה) פי' כי שני שמות הי' לה ולאביה כנה:

למטה

מקורי רש"י: לז) ובב"ר שם חשיב בכור לעיבור, בכור ללידה, בכור לבכורה, בכור לנחלה, בכור לעבודה, בכור לתבונה, ור' עזריה אמר אף בכור לכהונה. לח) עיין ב"ב קכ"ג א. לט) פ"א ע"ז א. מ) שופ' ו כד. מא) מ"א טז לד. מב) פסחים ו ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְסִיב יָת נְשׁוֹהִי מִבְּנָת כְּנַעַן יָת עָדָה בַּת אֵילוֹן חִתָּאָה וְיָת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן חִוָּאָה׃
ג וְיָת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל אֲחָתֵהּ דִּנְבָיוֹת׃
ד וִילֵידַת

לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃
ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת נְבָיוֹת׃
ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו

רש"י

ששים ושלש נתברך. י"ד שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד בחשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנא׳ מג) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו׳ הרי תשעים ואחת. וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמונה (עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מלרימה כ"ב שנה שנא׳ מד) ויוסף בן שלשים שנה וגו׳ וז׳ שנים שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי ק"ל שנה נמלא יעקב במכירתו ק"ח): (ב) עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת ע"ש שהיתה מקטרת בשמים לעבודת כוכבים: אהליבמה. הוא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בעבודת כוכבי׳ כדי להטעות את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון א) שנאמר ב) ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה וילאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרות היו: (ג) בשמת בת ישמעאל. ולהלן ג) קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ד) ג׳ מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה. ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיה: אחות נביות. על

אבן עזרא

עשו (ו) על בני בניו (ז) [ג]: ב בת ענה בת צבעון. והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון (ח) גם שם בנו ענה (ט), על כן יאמר כי האב והבן (י) או שני האחים (יא); שבבו אשה אחת (יב), והנולדים לא נודעו בן מי הם (יג) [ד], ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה (יד) ואבי אביה (טו) [ה] להפריש בין ענה (טז) ובין ענה (יז) [ו], וי"א כי יש קרח בן עדה (יח) ויש קרח בן אהליבמה (יט)

יהל אור

(ו) (למטה פ׳ יו"ד): (ז) כי הבנים מפורשים בפסוקים הראשונים, וכתב הבאר ילחק זה הלשון בטעות נכתב, וצ"ל על פי׳ ואלה תולדות עשו, וכן פי׳ רש"י, ופירושו אע"ג דכתיב אליפז ורעואל כוונתו להשלים על בני בניו, ויהיו בני אליפז, שבניו כבר הוזכרו בשמותם לעיל: (ח) (למטה פ׳ כ) "ואלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה": (ט) (למטה פ׳ כד) "ואלה בני צבעון ואיה וענה": (י) צבעון ובנו ענה: (יא) צבעון ואחיו ענה: (יב) וכן אז"ל (ב"ב קטו ב, תנחומא ר"פ וישב), כי בא צבעון על אמו והוליד ענה, ואח"כ בא צבעון על כלתו אשת ענה והוליד אהליבמה: (יג) ואהליבמה הנולדת לא נדע בת מי היא אם בת צבעון אם בת ענה: (יד) ענה: (טו) באמרו בת ענה בת צבעון שהוא בן צבעון הנזכרים בפ׳ כד, "ואלה בני צבעון ואיה וענה", ובפ׳ כה "ואהליבמה בת ענה" והנה היתה אהליבמה בת ענה בן צבעון ונקראת בת צבעון כי בני בנים נקראים בנים: (טז) אחי צבעון בפסוק כ: (יז) ובין ענה בן צבעון בפ׳ כד: (יח) (בפ׳ טו) "אלוף קרח אלוף געתם אלוף עמלק וגו׳ אלה בני עדה": (יט) (בפ׳ יח) "אליף יעוש אלוף יעלם אליף

קרני אור

"אכיה" הוא אבי אמו של מלך, כי כן יש לאבי אמו של מלך שני שמות "אוריאל" (דה"ב יג ב) "ואבישלום" (שם יא כ) מפני שאביה ואבים דומים הם בלשון. ולא אמר הת׳ ז"ל כי אם על שמות ... נכרים שאינם דומים כמו אוריאל ואבישלום: [ג] בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר, כי הוא לא הוליד שם, והנה החל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות אלה (רמב"ן): [ד] ועיין רמב"ן ז"ל שדחה הדעה הזאת, וכתב כי אינו דברי בכל נגמרה ולא משמעו של מקרא עיי"ש: [ה] והרלב"ג ססיג ע"ז וכתב, שאלו היה כן היה אומר אהליבמה בת ענה בן צבעון, והוא אומר בת ענה בת צבעון, ומד"ל כתב כי השמרונים הניחו בן צבעון: [ו] והנכון בעיני שהיא היתה בת ענה אחי צבעון ואמנם גדלה ענה בן צבעון, ונקראת בעבור זה בת צבעון כמו שנקראו בני מיכל

מקורי רש"י ז מג) לעיל לד. מד) למטה מא מו. א) עיין תנחומא א וישב אות א. ב) פ׳ כד. ג) לעיל כח ט. ד) פ׳ יז, גם בירושלמי בכורים פ"ג ה"ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־
רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־
יְעִישׁ וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה
בְּנֵי־עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃
ו וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו
וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ
וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת
כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃
ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו
וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת
אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ ח וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו
בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃

אונקלוס

עדה לעשו ית אליפז
ובשמת ילידת ית רעואל:
ה ואהליבמה ילידת ית
יעוש וית יעלם וית קרח
אלין בני עשו די אתילידו
לה בארעא דכנען:
ו ודבר עשו ית נשוהי
וית בנוהי וית בנתה וית
כל נפשת ביתה וית
גיתוהי וית כל בעירה
וית כל קנינה די קנא
בארעא דכנען ואזל
לארעא אחרי מן קדם
יעקב אחוהי: ז ארי הוה
קנינהון סגי מלמתב
כחדא ולא יכילת ארע
תותבותהון לסוברא
יתהון מן קדם גיתיהון:
ח ויתב עשו בטורא
דשעיר עשו הוא אדום:

אבן עזרא

והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה (כ) והוא אחד (כא) והזכירו הכתוב עם אלופי אליפז (כב) שהיה דר עמדם (כג) גם יתכן שמתה אמו (כד) כי הוא הקטן מבני אהליבמה, וגדלה עדה את קרח עם בניה (כה) [ז], ונכתב עליו שהוא מבניה כמו בני מיכל (כו) ויהי לה לבן, וכן נכתב על

רש"י

שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקראת על שמו ה): (ה) ואהליבמה ילדה וגו'. קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין ו): (ו) וילך אל ארץ. לגור באשר ימצא: (ז) ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם. ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו. מפני שטר חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה

קרני אור

בת שאול הכנים שגדלה אותם, ולזה הטעם שזכר בבני ענה דישון ואהליבמה בת ענה, ואלו היתה אהליבמה בתו, לא היה צריך לומר בת ענה, ואולם אמר בת ענה, כי היא באמת בת ענה הנזכר ראשון (כל"ג): [ז] יתכן שקרח היה בן אהליבמה וגדל אותו אליפז ולזה נתיחס עם אלופי

יהל אור

אלוף קרח, אלה אלופי אהליבמה בת ענה אשת עשו": (כ) שקרח הוא בן אהליבמה: (כא) גם הנזכר בפ' ס"ז הוא אחד, כי לא היה לעדה בן ששמו קרח: (כב) (בפ' טז) הזכיר את קרח בבני אליפז שהיו אלופים: (כג) בעבור שהיה שוכן בתוכם ע"כ נמנה עמהם, ואם כי יש לטוען לטעון מדוע מנה אותו הכתוב באלופי אהליבמה (פ' יח) אחרי שנזכר (פ' טז): (כד) שאהליבמה אמו מתה: (כה) ע"כ הוא נזכר בבני עדה: (כו) (בש"ב כא ח) "ואת חמשת בני מיכל בת שאול" והם הי' בני מירב, אלא שמיכל גדלה אותם ונקראו על שמה, כי המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו כאלו ילדו ונקרא על שמו (סנהד' יט ב):

מקורי רש"י. ה) לעיל כח ט. ו) ב"ר פ' פב יב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ט וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם
בְּהַר שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי
עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו
רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ
וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀ הָיְתָה
פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד
לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה
אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל
נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ
בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה
הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת
עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת־יְעִישׁ* וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃

*יעוש קרי

אונקלוס

ט ואלין תולדת עשו
אבוהון דאדומאי בטורא
דשעיר׃ י אלין שמהת
בני עשו אליפז בר עדה
אתת עשו רעואל בר
בשמת אתת עשו׃ יא והוו
בני אליפז תימן אומר
צפו וגעתם וקנז׃
יב ותמנע הות לחינתא
לאליפז בר עשו וילידת
לאליפז ית עמלק אלין
בני עדה אתת עשו׃
יג ואלין בני רעואל נחת
וזרח שמה ומזה אלין
הוו בני בשמת אתת
עשו׃ יד ואלין הוו בני
אהליבמה בת ענה בת
צבעון אתת עשו וילידת

רש"י

שמכר בכורתו ז): (ט) ואלה. התולדות שהולידו בניו עכשיו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים היתה שנא' ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפנים אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי שאהיה פילגש ח). ובדברי הימים ט) מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פילגשו י) וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב:

אבן עזרא

עמלק מבני עדה בעבור שהוא בן שפחת בעלה (כו), ופי' אלוף נשיא וגדול (כז) [ח] ואינו כן „ככבש אלוף" (ירמי' יא יט) (כח) רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו, וכן הוא ככבש כאלוף (ו) כי משפט לשון הקדש לדבר כן, כמו „כריע כאח לי"

יהל אור

(כז) צ"ל „שהוא בן שפחת בנה", כיכן כתוב, ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו, ותלד לאליפז את עמלק, אלה בני עדה אשת עשו, והיה עמלק בן שפחת בנה, וכן גרס החזקוני וכן הוא בא"י, ועיין טור על התורה שמביא ג"כ בשם הח' ז"ל וז"ל „ור' אברהם פי' בעבור שהיה בן בשפחה קורא אותו בניה", ונראה שגם לפני הטור היה הגי' „בן שפחת בעלה" ויכול להיות שהיתה שפחתה מקודם ואח"כ לקחה אליפז לפלגש: (כח) נשיא משפחה גדולה, והתיחד לנשיאי בני עשו: (כט) כי שם פי' שור מן אלף בהוראת שור פר מלומד לעבודה, וכן „אלופינו מסובלים" (תה' קמד, יד) פי' שוורים מסובלים בבשר, „" כלומר שהם שמנים ובעלי בשר: (ל) וכן הוא דעת דונש ור"י בן קריש, וכן כתב

קרני אור

בני אליפז (רלב"ג): [ח] ובכתבי הקדש האחרונים בס' זכריה הובאו בשם הזה גם לשרים ונשיאי ישראל, עיין

מקורי רש"י: ז) ב"ר פ' סב יג ופ' סד כ קה"ר כפ"ט. ח) ב"ר פ' פ"ב יד, סנהד' לט ב, ספרי האזינו פ' שלו, ועיין בע"י דבר' לב מז. ט) דה"א א לו. י) עין תנחומא א וישב אות א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טו אלה אלופי בני־עשו בני אליפז
בכור עשו אלוף תימן אלוף אומר
אלוף צפו אלוף קנז: טז אלוף קרח
אלוף געתם אלוף עמלק אלה
אלופי אליפז בארץ אדום אלה
בני עדה: יז ואלה בני רעואל בן
עשו אלוף נחת אלוף זרח אלוף
שמה אלוף מזה אלה אלופי
רעואל בארץ אדום אלה בני
בשמת אשת עשו: יח ואלה בני
אהליבמה אשת עשו אלוף יעוש
אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי
אהליבמה בת־ענה אשת עשו:
יט אלה בני־עשו ואלה אלופיהם
הוא אדום: ס שביעי כ אלה בני־שעיר
החרי ישבי הארץ לוטן ושובל

אונקלוס

לעשו ית יעוש וית יעלם
וית קרח: טו אלין רברבי
בני עשו בני אליפז בוכרא
דעשו רבא תימן רבא
אומר רבא צפו רבא
קנז: טז רבא קרח רבא
געתם רבא עמלק אלין
רברבי דאליפז בארעא
דאדום אלין בני עדה:
יז ואלין בני רעואל בר
עשו רבא נחת רבא זרח
רבא שמה רבא מזה
אלין רברבי רעואל
בארעא (ד׳) אדום אלין
בני בשמת אתת עשו:
יח ואלין בני אהליבמה
אתת עשו רבא יעוש
רבא יעלם רבא קרח
אלין רברבי אהליבמה
בת ענה אתת עשו:
יט אלין בני עשו ואלין
רברבניהון הוא אדום:
כ אלין בני שעיר חוראה
יתבי דארעא לוטן ושובל

רש״י

(טו) אלה אלופי בני עשו. ראשי משפחות: (כ) יושבי הארץ. שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם יא) ורבותינו דרשו יב) שהיו בקיאין בישובה של ארץ מלא קנה זה יג) לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר

אבן עזרא

(תהי׳ לה יד): כ שעיר. לא ידענו יחוסו (לא), והזכירם הכתוב להפריש יחוסי שעיר ועשו (לב) כי ישראל יצוו על בני עשו (לג) החורי, כמו

קרני אור

כאלף ביהודה׳ (זכרי׳ ט, ז) „אלפי יהודה״ (שם יב, ה ו), ״ ורווי״ כתב עיקר שם זה ״נתן לכבל נעורים על אשתו, ולה:אות אהבתם למושל ארץ כמוהו גם כוא אלוף, ושד״ל

יהל אור

כתב הרדיק בשרש „אלף״ ויחסור מאלוף כ״ף הדמיון, וטעמו ככבש כאלוף, ופי׳ ככבש ושור יוכל לטבוח, ויו״ת שם כאומר בחיר, פי׳ אלוף תואר לכבש שהיה נבחר כמו ״ „אלוף תימן״: (לא) לא ידענו מאיזה אומה בא כי לא נכתבו שמות אבותיו: (לב) הכוונה על מצות „לא תתעב אדומי כי אחיך הוא״ (דבר׳ כג ח) ועליה יאמר הח׳ ז״ל שאינה בבני שעיר, ולא הוזהרו ישראל מלתעבם: (לג) ועיין מורה: בפ׳ כ׳ מהחלק השלישי:

וכו׳

מקורי רש״י: יא) וכן תיוב״ע. יב) שבת פה א. יג) קנה המדה.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן
אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ
אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם
וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאֵלֶּה בְּנֵי
שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ
וְאוֹנָם׃ כד וְאֵלֶּה בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה
וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־
הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר בִּרְעֹתוֹ אֶת־

אונקלוס

וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃ כא וְדִשׁוֹן
וְאֵצֶר וְדִישָׁן אִלֵּין רַבְרְבֵי
חוֹרָאֵי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאַרְעָא
דֶאֱדוֹם׃ כב וַהֲווֹ בְנֵי לוֹטָן
חוֹרִי וְהֵימָם וַאֲחָתֵהּ
דְּלוֹטָן תִּמְנָע׃ כג וְאִלֵּין
בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת
וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃
כד וְאִלֵּין בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה
וַעֲנָה הוּא עֲנָה דִּי אַשְׁכַּח
יָת גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא כַּד
הֲוָה רָעֵי יָת חֲמָרַיָּא

רש"י

ויודעין אי זו נטיעה ראויה לו : (כד) ואיה וענה. וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה יד) והרבה יש במקרא טו) תת וקדש וצבא מרמס. טז) נרדס ורכב וסוס : הוא ענה. האמור למעלה יז) שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה יח) : את הימים. פרדים. הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם יט)

אבן עזרא

חורי יהודה (ירמי' כו, כ) וטעמו גדולה (נג) ויתכן להיות מנורת „ואורגים חורי" (ישעי' יט ט) שהוא לובן (נד) וכן אמר התרגום (נה), ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעינים כמוהו (נו) [ט] והוא כאור (נז) והפך זה „בל יתיצב לפני חשוכים" (משלי כב כט) (נח) [י] : כד ואיה ענה. פי' הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל (נט) [יא] ובד"ה איננו (ס) [יב] : הימים.

יהל אור

(לד) והוא גם המעלה ובכ"י רש"ד הגי' „וטעמו גדולים" וכן הוא הגי' בטור על התורה :

(לה) וכן פי' ר' יונה ן' גנאח בגדים לבנים :

(לו) על לבן יתרגם „חור" : (לז) עין יבוא על הגוון והמראה, ועיניו כעין הבדלח (במד' יא ז) „וכסה את עין הארץ" (שמות יוד, ה) ואמר הה' ז"ל, שאין בעינים, פי' שאין בגוונים כמוהו : (לח) פי' כאור הזורח : (לט) וטעמו נעדרי אור השכל : (מ) וכן פי' הרד"ק, וי"ו ואיה נוספת, והיא הוי"ו שנמצאת במקרא לתחלת הדברים, כמו „וישא אברהם את עיניו" (למעלה כב ד) . ועיין (למעלה א ב) ומה שביארתי שם : (מא) (בדה"א א מ) כתוב „איה וענה" בלא וי"ו:

קרני אור

יפרש אלוף על המשפחה והשבט : [ט] ורש"ש ביאר שנקרא המראה הגוונית „עין" ע"ש הנוטפה והסתרה של גלולי האור הנופלת על הגשם הגורמת את הלבעים והגוונים והשתנותם, וכלשון חז"ל „די שיקלוט העין" (שבת יז ב) : [י] וכתב הרש"ד ע"ז „והוא כמתנבא לתת טעם לשם חורי, ומי זה יתפאר לתת סבה לכל שמות הפלס לוטן ושובל וגו', ואם חשב שהוא שם תואר בעבור היו"ד שבסוף השם חורי, הלא נמצא בבני לוטן „חורי והימם" בשם שמות עצמיים, מלבד שמצאנו יבוסי אמורי וגו' בני כנען : [יא] והריק"ם פי', כי אלה הווי"ן אינם נוספות, אבל הם מורות על מלה חסרה כענין וי"ו של „וישא אברהם", ר"ל השבים ביום השלישי וישא את עיניו, ופי' ואיה וענה, כי הי' לו בנים אחרים קודם אלה ולא זכרם, אולי לא היו להם תולדות, ושד"ל כתב, כי השמיע אהליבמה שהיתה נקראת בת צבעון, ולא היתה אלא בת ענה ורמז עליה טי"ו ואח"כ פי' ואהליבמה (היא) בת ענה : [יב] והרשב"ם כתב „נראה בעיני כך שמן, ואתפ"י שבד"ה כתיב „איה וענה" אין לדקדק בכך" . וכן הוא בספ"ו (ברא' לו כד) וי"ו של „ואיה" הוא עיקר בשם כמו „ופסי", וכן הוא דעת מנחם בן סרוק (מחברת אהוד, פרק יג לד 79 והועתק במחברת מנחם לד 76) וז"ל „ומצאתי מנחם בן סרוק שהיה אדם גדול בספרד הקודמים כתב בתשובתו על דונש בן לברט במקום הזה כי הוי"ן כולן חשב נוספות בתחלת השמות ללא עיון על דרך האמת, ופס העיון בטוב אינן נוספות אבל לכולם טעם בענין" ע"ש שהאריך להביא ראיות ע"ז, וכתב עוד „ואיה וענה אמר (פי' מנחם) כי הוי"ו הוא מעקר השם כמו „ויזתא" (אסתר ט ט) „ובתי" (שם א, ט) „ופסי" (במד', יג, יד) אם שבד"ה כתב „איה" הם שני שמות לנקרא אחד" . ועיין תשובות תלמידי מנחם ערך „בנם" לד 67 , והרד"ק כתב שתימה על אחר המפרשים המביאים ראיה שבד"ה כתיב „איה" וכי לו לא השמות מאתנים לרוב בספורים

מקורי רש"י : יד) דעת רש"י ז"ל כדעת דונש (תשו' תלמידי דונש לד 40) כי הווין כולן חשב נוספות בתחלת השמים ללא עיון על דרך האמת, וכן · דעת ר"י ן' גנאח, וכן הראב"ע במקומות רבים מפירושו מסכים כזה, ומנחם השיב על דונש (תשובת תלמידי מנחם לד 66) וכתב שלכולם טעם בענין, וכן דעת ר"ת (הגלוי לד 5) וכן דעת האפודי (מעשה אפוד פי"ג) וכן דעת הפס"ז כי וי"ו של ואיה הוא עיקר בשם. טו) דניאל א יג. טז) תה' פו ז. יז) פ' כ. יח) ב"ר פפ"ב טו, ב"ב קטו ב, פסחים נד א. תנחומא א וישב אות א. יט) ב"ר שם, ירושלמי ברכות פת ה"ה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

החמרים לצבעון אביו: כה ואלה
בני־ענה דשן ואהליבמה בת־ענה:
כו ואלה בני דישן חמדן ואשבן
ויתרן וכרן: כז אלה בני־אצר בלהן
וזעון ועקן: כח אלה בני־דישן עוץ
וארן: כט אלה אלופי החרי אלוף
לוטן אלוף שובל אלוף צבעון אלוף
ענה: ל אלוף דשן אלוף אצר אלוף
דישן אלה אלופי החרי לאלפיהם

אונקלוס

לצבעון אבוהי: כה ואלין
בני ענה דישן ואהליבמה
בת ענה: כו ואלין בני
דישן חמדן ואשבן ויתרן
וכרן: כז אלין בני אצר
בלהן וזעון ועקן: כח אלין
בני דישן עוץ וארן:
כט אלין רברבי חוראה
רבא לוטן רבא שובל
רבא צבעון רבא ענה:
ל רבא דישן רבא אצר
רבא דישן אלין רברבי
חוראה לרברבניהון

רש"י

ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה כ) (והלא קא חזינן דחיה. אל תקרי וחיה אלא וחיתה כא) כי המכה לא תתרפא לעולם. ברש"י ישן) ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה כב) :

אבן עזרא

אמר המתרגם גבורים (מג) [יג], כמו „האימים לפנים" (דברי ב יוד), כי ימצא האליף שיתחלף ביו"ד כמו יתימרו (מג), ויאמר הגאון שהם פרדים ופי' מצא הרכיב (מד) ויתכן להיות מצא שהוא. מצא בתחלה זאת החכמה, כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו (מה), ויחזיק זה הפירוש שאמר הכתוב ברעותו את החמורים (מו) [יד], ואילו היו הימים צמחים (מז) כאשר פי' רבים (מח) מה טעם להזכיר החמורים (מט): כה ואלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה, אין זה ענה הנזכר בראש הפסוק (נ) כי אילו היה הוא (נא) מה צורך להזכירו (נב) רק הוא ענה הנזכר בפסוק

קרני אור

כספורים הנשים עי"ש: [יג] והרמב"ן ז"ל פי' דעת אונקלס כי ענה זה בא עליו מן האומה הנקראת אימים לפנים, ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה נמ?כר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם וגילול מידם ונודע כגבורים הזאת, ופ"ז כתב הרמ"ד ועם שהרמב"ן יפרש כן לפי דעת אונקלס, נראה שהוא אונקלס אינו מפרש כן מלת מצא, לפי שתרגם דאשכח מלשון מציאה ולא תרגם דנצח עי"ש, וכן כתב בנתינה לגר „אבל לא ירדתי לסוף דעתו הקדושה, אם גבריא כוונתו על האימים למה לא תרגם „אימתני" כלעיל (יד ?" ה) ועוד למה לא תרגם דנצח עי"ש, ובפס"ז „וי"א מצא את הימים, הכה את הימים כמו „תמצא ידך לכל אויביך" (תה' כא ט):

[יד] ובב' (חולין פט, א' ירושלמי כלאים פ"א ה"ב) כל שאזניו קטנות אמו סוסיא ואביו חמור, וכל שאזניו גדולות אמו חמורה ואביו סוס:

יהל אור

(מב) כן ת"א „ית גיבריא" ועיין קרני אור: (מג) צ"ל „תתימרו" ישעי' סא ו, כי לא נמצא „יתימרו" והיו"ד תחת אל"ף, וכן אמר „יומרוך למזימה" (תה' קל"ט כ) בא היו"ד במקום אל"ף: (מד) וכן פירש"י ז"ל מדרז"ל (פסחים נד א) כי הרכיב חמור על סוס נקבה וילדה פרד, והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם: (מה) והוא מלא כי יולידו מין שלא במינו, ואין כן כשאר מיני הכלאים, כדעת מקצת רבותינו בתלמוד (פסחים שם) וכן תרגם יונ"ע: (מו) וכן פי' הרמב"ן ז"ל: (מז) פי' מין עשבים: (מח) ויהי' פי'. אשר מצא בהרכבתו או בזריעתו: (מט) והכתוב יאמר ברעותו את החמורים, ולא בהרכבתו ולא בזריעתו: (נ) בראש הפסוק הזה „ואלה בני ענה דישן" כי הנזכר בראש הפסוק הזה, הוא הנזכר בפ' כ' „אלה בני שעיר החרי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה" ושם הוא בן שעיר החרי, וצבעון וענה הי' שני אחים: (נא) כי אלו היה ענה הנזכר כאן בסוף הפסוק „ואהליבמה בת ענה" בתו של ענה הנזכר בראש הפ' הזה „ואלה בני ענה דישון" היה יספיק לו לומר „ואלה בני ענה דישון ואהליבמה": (נב) בת ענה עוד הפעם, הלא יאמר „ואלה בני ענה":

כפ

מקורי רש"י: כ) כ"ר שם, חולין ז ב, יומא מט א ירושלמי ברכות שם. כא) לשון נקבה ואמכה קאי. כב) פ' יב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּאַרְעָא דְשֵׂעִיר: לא וְאִלֵּין מַלְכַיָּא דִּי מְלִיכוּ בְּאַרְעָא דֶאֱדוֹם קֳדָם דִּי מְלַךְ מַלְכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: לב וּמְלַךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בַּר

בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר: פ לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: לב וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם

רש"י

(לא) ואלה המלכים וגו'. שמנה היו כג) וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם אלו הן

אבן עזרא

הראשון (נג) [טו]: לא ואלה המלכים. (נד) [טז] י"א כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה (נה) [יז], ויצחקי אמר בספרו (נו) כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה (נז), ופי' הדורות כרצונו (נח), הכי קרא שמו יצחק, כל השומע יצחק לו (נט) כי אמר כי הדר הוא הדד האדומי (ס), ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס (סא), והלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט (סב), וספרו ראוי להשרף (סג) [יח], ולמה תמה על שמונה מלכים שמלכו שהם רבים (סד), והנה מלכי ישראל כפלים במספר (סה), ושני אלה המלכים

יהל אור

(נג) בפי' כ"ד, והוא בן לבעון, ואהליבמה היתה בת ענה נכדת לבעון ולא אחי לבעון, ודעת הרמב"ן ז"ל אינו כן עיי"ש: (נד) זכר מלכי אדום לפני מלך מלך בבני ישראל, ומלכו באדום שמונה מלכים ואחד עשר אלופים, והמלכים לא הי' מלך בן מלך, אלא שהי' מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים, לפי התגברות אנשי המקומות ההם, ומלכות ישראל מלך בן מלך, ובכל מה שקדמה מלכותם לא עמדו לפני ישראל, כי שאול נלחם בהם הראשון ולא יכלו לו, ודוד המלך הכניעם עד שהי' לו לעבדים ולכל המלכים אשר הי' אחריו עד יהורם בן יהושפט (רד"ק): (נה) ויפרשו הכתוב כפשוטו על שאול המלך הראשון, ומרע"ה ידע בנבואה שעתידין ישראל להמליך עליהם מלך, כמו שנרמז (בדברים יז יד): (נו) והח' ז"ל הזכירו בהקדמתו לפי' על התורה בדרך הא' „כרב יצחק שחיבר שני ספרים מבראשית עד ויכלו, ועוד לא כלו מרוב דברים", אך מי הוא היצחקי? י"א שהוא ר' יצחק ישוש הספרדי והוא אשר יקראהו הח' ז"ל היצחקי המהביל (למטה פ' לב) וכן בפי' על איוב (מב טז) „יצחק המהביל" וכן בפי' (שמות יט יב) „המשוגע" ובתחלת פי' על דניאל אמר הח' ז"ל כי הוא פירש ספרים בדקדוק, ועיין ביאורי להקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך הא' הערה 8 מה שהעירותי ע"ז ותולאות התקירה: (נז) שהוסיפו זאת הפרשה בסוף ימי יהושפט ר"ל כאשר מת יהושפט ומלך בנו: (נח) כפי מה שעלה על דעתו: (נט) עיין בפי' הח' ז"ל (הושע א א) ובספרו (השם שער ב): (ס) פי' הדר הנזכר (למטה בפ' לט ברי"ש, ובדה"א א נא) מזכירו בשם „הדד" בדלי"ת, ויאמר שהוא הדד האדומי הנזכר (במ"א יא יד) שהיה שטן לשלמה ולפי"ז צריך לפרש שהיתה מלכותו קודם שאול וסרה מלכותו כל ימי שאול ואיש בושת ודוד ושלמה עד זקנתו של שלמה שהקימו הש"י לשטן לו, וא"כ היה שנים רבות, ולא כן הוא, כי הדר זה היה מלך בימי משה, ואחר ה' שנים שעברו ישראל את הירדן נלחם עמו אביאנוס מלך בני כתים ויהרגהו כמסופר בס' הישר: (סא) היא תחפנים אשת פרעה מלך מצרים (מ"א יא יט) ואחות תחפנים היתה מהיטבאל, ואותה נתן פרעה להדד לאשה, כן דעת היצחקי, ולא כן הוא כי מהיטבאל אשת הדר היתה בימי משה: (סב) שאז הוסיפו זאת הפרשה: (סג) כי לפי דעתו הוסיפו פרשה שלימה על התורה, א"כ היה ס"ת חסר פרשה שלימה: (סד) ותמיהתו שמיום שמת עשו עד מלוכת משה היה קל"ג שנים (עיין קרני אור) ואיך יתכן שבזמן קצר כזה מלכו שמונה מלכים, וכן כתב שד"ל „ויש שואלים והלא מיעקב ועשו עד משה לא הי' אלא ד' דורות, ואיך מלכו בתוך כך שמונה מלכים אחרי מות עשו, ומי יודע כמה זמן אחרי מותו התחילו המלכים, עיי"ש מה שיתרץ: (סה) מלכי ישראל שמלכו בשומרון מירבעם ואילך הי' ע"ז, ואם כי המספר היו י"ט, אך בעבור כי זמרי לא מלך רק ג' ימים

קרני אור

[טו] ורו"ת (תוס' ב"ב דף קטו ב ד"ה „מלמד") כתב, כי ענה אשה היתה כדכתיב „ואהליבמה בת ענה בת צבעון", והא דכתיב הוא ענה בלשון זכר, משום שירשה במקום איש שהיה זכר, שהרי איה אחיו של ענה היה, ולא מצינו שנמנה באלופים, אלא שמע מינה איה מת, וענה נשארה יחידה לאביה, ולהכי מנו לה בבני שעיר החורי יושבי הארץ, וירשה במקום זכר ונמנית באלופיהם: [טז] טעם ספרו המלכים אשר מלכו בארץ אדום עיין מורה פ"נ מחלק ג', ובכלי"ת ובפי' הג' רמל"מ בפי' לדה"א א מג: [יז] והרמב"ן השיג ע"ז, וכתב „ואינו נכון, כי הנבואה למה תזכיר את אלה, ועד איזה זמן תמנה ותפסק בהם, והנכון שכל אלה לשני התורה, ומלכו כאחד, ומה שאמר למקומותם, פי' שהיה כ"א במקומו או שהיה ממשלתם מועט כי בנות רשפים תקלרנה": [יח] והגאון ר' שלמה יהודא ליב ראפאפארט (אגרות שי"ר מכתב א לד, 4, 5) כתב וז"ל „ויפה כתב הראב"ע שאין בספרו ראוי להשרף, מפני שנשבה התורה אשר עיר פלילה אין תומה בשבושים הרבים שנשבה לו מעלמו", ועוד שם לד 25) „ולא הפליג הראב"ע ז"ל בלשונו כאמרו עליו פעם, ופעמים, שראוי להשרף, ולמחברו קרא המהביל, או המשכיל, ושני השמות יאותו לו, כי הוא מהביל בהשערות, גם משכיל אותן להביאן ממרחקים ובדרכים עקשים ונלוזים", וכן כתב הח' ז"ל בסוף ס' לחות וז"ל „השמר לך ושמור נפשך מאוד שלא תאמין בדברי המדקדק שהזכיר בספרו יותר ממאה מלות ואמר כי כולם צריכים חילוף, חלילה חלילה, כי זה אינו נכון בדברי חול, ואף כי בדברי אלהים חיים, וספרו ראוי להשרף". ועיין

מקורי רש"י: כג) עיין ב"ב פ' פ"ג ב

בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ דִּנְהָבָה׃
לג וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן
זֶרַח מִבָּצְרָה׃ לד וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ
תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃
לה וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד
בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה
מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ לו וַיָּמָת

אונקלוס

בְּעוֹר וְשׁוּם קַרְתֵּהּ
דִּנְהָבָה: לג וּמִית בֶּלַע
וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי יוֹבָב
בַּר זֶרַח מִבָּצְרָה: לד וּמִית
יוֹבָב וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי
חֻשָׁם מֵאֲרַע דָּרוֹמָא:
לה וּמִית חֻשָׁם וּמְלַךְ
תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד בַּר בְּדַד
דְּקַטִּיל יַת מִדְיָנָאֵי בַּחֲקַל
דְּמוֹאָב וְשׁוּם קַרְתֵּהּ
עֲוִית: לו וּמִית הֲדַד

אבן עזרא

קרובים לשני מלכי ישראל (סו) [יט] גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה (סז) והאמת שפי׳ לפני מלך מלך על משה מלך ישראל (סח), וכן כתוב ויהי בישורון מלך (דברי לג ה) (סט): לב בלע בן בעור, איננו בלעם (ע) [כ], גם בלעם איננו בן לבן הארמי (עא) [כא] ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו, כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל ארצה (עב) גם בלעם ארמי היה (עג) וזה בלע אדומי (עד) [כב], גם

רש״י

שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אביה אסא יהושפט. ובימי יורם בנו כתיב כד) בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב כה) אין מלך באדום נצב מלך כו): (לג) יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא שנאמר כז) ועל קריות ועל בצרה וגו׳. ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנא׳ כח) כי זבח לה׳ בבצרה כט): (לה) המכה את מדין בשדה מואב. שבא מדין על מואב

קרני אור

(למעלה כ, כ) נקרי׳ תי״ל הערה ד: [יט] ובעל אהל יוסף ביאר החשבון, כי ת׳ שנה לגלות מצרים התחילו מתולדות יצחק, ויצחק בן ששים שנה כשנולד עשו, ורז"ל דרשו שיעקב ועשו מתו ביום אחד, והנה חיה עשו קמ"ז שנה, ובניו מלכו רק אחרי מותו, ולצרף קמ"ז עם ס׳ יהיה ר"ז, לחסר מן ת׳, וישאר קצ"ג מעת שמת עשו עד יציאת מצרים שאות עד ימי משה, ושנות מלכי ישראל שהם מלכי שומרון עלו ר"ן (צ"ל רמ"א) שנה, והנה אעפ"י שהי׳ ע"ז מלכים, ומלכי אדום שמונה, שהם מעטים, עלו שנותיהם קרוב מן ר׳ שנה", ועי"ז כתב הרש"ד, ואין לתשבון הזה יסוד ועיקר כלל, כי מאין לו שתיכף בשנת מות עשו המליכו מלך עליהם, אולי היה עוד תמשים או מאה שנה תחת ממשלת האלופים ואח"ז לאיזה סבה (שלא נודע לנו כי לא פורש) הוצרכו להמליך עליהם מלך עיי"ש, ועתה אפרט החשבון מע"ז מלכי ישראל שמלכו רמ"א שנה, א) ירבעם מלך כ"ב, ב) נדב מלך ב׳, ג) בעשא כ"ד, ד) אלה ב׳, ה) זמרי שלשה ימים, ו) עמרי י"ב שנים, ז) אחאב כ"ב, ח) יהורם י"ב, ט) אחזיה ב׳, י) יהוא כ"ח, יא) יהואחז י"ז, יב) יואש ט"ז, יג) ירבעם מ"א, יד) זכריה ששה חדשים טו), שלום ירח ימים, טז) מנחם י"ד שנים, יז) פקחיה ב׳ שנים, יח) פקח כ׳ שנה, יט) הושע ט׳ שנים, לא מהם השלשה, זמרי שמלך רק שלשה ימים וזכריה שמלך ששה חדשים ושלום שמלך רק חודש אחד הרי לך ע"ז מלכים שמלכו רמ"א שנה: [כ] ויוב"ע תרגם „בלעם בר בעור": [כא] ודעת יונתן שבלעם הוא לבן ארמי וכן תרגם (במד׳, כב, ה, לא, ח,): [כב] ורש"ד כתב כי לפי דעת בעל ס׳ הישר אינו אדומי בן בעור ולא יתכן זאת עפ"י הפשט, וכן כתב הח׳ ז"ל (במד׳ כב ה) ובדרש שבלעם הוא בלע כי זה ארמי

יהל אור

ימים, גם שלם, לא מלך רק ירח ימים, וגם זכריה לא מלך רק חצי שנה, ע"כ לא השבם, והשב ע"ז, כי הם כפלים ממלכי אדום, ובקרני אור אפרש חשבון המלכים, וכמה שנים מלך כל אחד: (סו) ר"ל לפי הח׳ הי׳ שנותיהם של שמונה מלכי אדום קרובים לשני מלכי ישראל שהם כפלים במספר: (סז) כי משאול ודוד עד צדקיהו מלכו כ"א מלכים וכולם הי׳ במשך ת"ק שנים: (סח) וכן פי׳ הרשב"ם והרלב"ג, וכן כתב הרמב"ן „ואפשר שכולם מתו כבר בימי משה" וכן כתב הרדי"א וכל אלו הי׳ לפני התורה קודם מרע"ה, וכן פי׳ הרש"ד והביא ראיותיו מן ספר הישר, וא"כ לא נכתבה הפרשה הזאת בימי מלכי ישראל ויהודה כמו שחשבו קצת בעקבות היצחקי: (סט) כי שם מלך נגזר מן מוליך, ומשה היה מוליך ומנהל את ישראל: (ע) כי בלעם נקרא קוסם ולא מלך ושם עירו פתור ולא דנהבה: (עא) כן הוא בגמ׳ (סנהד׳ קה א) תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, ודעתם שבלעם היה בן לבן ארמי, מפני שכתוב מן ארם ינחני בלק (במד׳ כג ז) ע"כ שפטו אשר זה הוא בלע המולך באדום:
(עב) ויתרץ דברי רז"ל, ונראה מזה שאינו חולק עליהם: (עג) כמ"ש „מן ארם ינחני בלק" (במד׳ כג ז): (עד) כמ"ש וימלוך באדום בלע

מקורי רש"י: כד) מ"ב ח כ. כה) עיין כיפ"ת שכתב שטעות נפלה בדברי רש"י כי צ"ל יהושפט במקום שאול. כו) וככתוב „ומלך אין באדום נצב מלך" (מ"א כב מח). כז) ירמי׳ מח כד. כח) ישעי׳ לד ו. כט) עיין ב"ר פפ"ג ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הדד וימלך תחתיו שמלה
ממשרקה: לז וימת שמלה וימלך
תחתיו שאול מרחבות הנהר:
לח וימת שאול וימלך תחתיו בעל
חנן בן־עכבור: לט וימת בעל חנן
בן־עכבור וימלך תחתיו הדר
ושם עירו פעו ושם אשתו
מהיטבאל בת־מטרד בת מי זהב:
מפטיר מ ואלה שמות אלופי עשו
למשפחתם למקמתם בשמתם

אונקלוס

ומלך תחותוהי שמלה
ממשרקה: לז ומית
שמלה ומלך תחותוהי
שאול מרחובי דעל
פרת: לח ומית שאול
ומלך תחותוהי בעל
חנן בר עכבור: לט ומית
בעל חנן בר עכבור
ומלך תחותוהי הדר
ושום קרתה פעו ושום
אתתה מהיטבאל בת
מטרד בת מצרף דהבא:
מ ואלין שמהת רברבי
עשו לזרעיתהון
לאתריהון בשמהתהון

רש"י

למלחמה ל) והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדים שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב. מהו זהב עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום לא): (מ) ואלה שמות אלופי עשו. שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדד ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בד"ה לב) וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף

אבן עזרא

יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: לט מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה בת צבעון (עה) [כג], או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה (עו) [כד]: מי זהב. כן שמו (עז) והגאון אמר צורף זהב (עח) [כה], ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחושת (עט) ואלה דברי רוח (פ): מ ושעם ואלה שמות אלפי עשו למקומתם. (פא) שיש להם היום מקומות ידועים (פב), ואלה דברי משה (פג), ואלה הנזכרים הם בני האלופים

יהל אור

ארמי ואם בעבור אביו, הנה בן אחשורוש קודם אחשורוש, (ולבאר דבריו. כי מצינו דריוש בן אחשורוש מזרע מדי (דניאל ט א) ולא נודע אם הוא בן מלך או לא, ובימי אסתר שהיתה אחר דניאל מלך אחשורוש, והנה לא ימלוך הבן קודם האב, רק נאמר שהם שנים אנשים ששמם שוה, וכן זה): (עה) שהזכיר שם אביה ושם אבי אביה: (עו) ויהיה מטרד שם אביה ומי זהב שם אמה או להיפוך: (עז) כך היה שמו „מי זהב" וכן פי' הרד"ק בשרש „מי" שהיה כך שמו: (עח) וכן ת"א „בת מצרף דהבא" ועיין קרני אור: (עט) עפ"י חכמת אליכימיא: (פ) והיא אגדה אשר בהבל יסודה: (פא) פי' למה הזר לפרש שמם עוד הפעם: (פב) פי' בימי משה, ועיין רמב"ן מה שכתב בזה: (פג) כי הם הי' מפורסמים בעת נתינת

קרני אור

כדברי הראב"ע רק מאפריקא בהיא דנהבה לדעתו והיה מאנשי חיל אנגיא"ס: [כג] ונזכרת בעבור שהיתה מפורסמת בעבור מעלותיה, או בעבור ייחוסה: [כד] ושד"ל השיג עליו, וכתב שאיננו ע"ד לה"ק, כי אז היל"ל ושם אביה מטרד, ושם אמה מי זהב, וכתב אולי מטרד שם אשה, והיא היתה בת מי זהב, או כי מהיטבאל ע"י שהיתה בת מטרד, היתה מזרע מי זהב שהיה מפורסם בימים ההם, והרלב"ג כתב נראה שהיא היתה בת איש ששמו מטרד, וגדל אותה איש שהיה שמו מי זהב, או היה שם אמה מטרד ושם אם מטרד מי זהב (כדעת שד"ל שכתב דעת עצמו) והרד"א כתב, שהיה עשיר גדול עד שבעבור זה נקרא מי זהב שהיה הזהב בביתו כמים, וכן תיוב"ע והירושלמי שמתחלה היה איש עני יגע לפרנסתו וכשהעשיר אח"כ אמר מי זהב ומי כסף ולא היה מחשיבו לכלום, וכן פי' רש"י ז"ל עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: [כה] עיין בגל"ג שכתב שרס"ג הבין כוונת אונקלס מלשון מטהר ומצרף, ומפני שהמים מלבנים מטהרים ומצרפים הזהב נקרא „מי זהב" וכן בתרגום ירושלמי „ברתה דמצרף דהבא" ועיין כלחם ובמלא מה שכתב פ"ז:
וכן

מקורי רש"י: ל) עיין פי' רש"י במד' כב ד. לא) עיין ב"ר פפ"ג ד ותיוב"ע. לב) דה"א א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אלוף תמנע אלוף עלוה אלוף
יתת: מא אלוף אהליבמה אלוף
אלה אלוף פינן: מב אלוף קנז אלוף
תימן אלוף מבצר: מג אלוף
מגדיאל אלוף עירם אלה | אלופי
אדום למשבתם בארץ אחזתם
הוא עשו אבי אדום: פ פ פ

רבא תמנע רבא עלוה
רבא יתת: מא רבא
אהליבמה רבא אלה
רבא פינן: מב רבא קנז
רבא תימן רבא מבצר:
מג רבא מגדיאל רבא
עירם אלין רברבי אדום
למותבנהון בארעא
אחסנתהון הוא עשו
אבוהון דאדומאי:
פ פ פ

קנ"ד. קליע"ה סימן. ומפטירין חזון עובדי' כת"פ:

אבן עזרא

הכתובים למעלה (פד), ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום (פה) [כו]: תמנע. במקום הזה זכר (פו), כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים, וכן אהליבמה (פז), או יהיה הפי' להיות אלוף נוסף (פח) ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז, אלה הם אלופיה עלוה גם יתת (פט), והנה אלה נשיאי עמלק (צ), ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה (צא) אנשי מקומות (צב) על כן הוסיף לבאר במושבותם: חסלת פרשת וישלח:

רש"י

תמנע וגו': (מג) מגדיאל. הוא רומי [לג]: חסלת פרשת וישלח

קרני אור

[כו] וכן פי' הרלב"ג ועיין בביאור רב"ד מה שכתב בזה:

חסלת פרשת וישלח

יהל אור

התורה: (פד) ע"ב כתיב ואלה בוי"ו נוסף על שמות הראשונים, ופי' שהם מבני הראשונים · (פה) בימי משה: (פו) תמנע במקום הזה הוא שם איש, ולמעלה (פסוק יב) שם אשה, והסימן תמנע בפתח היא אשה, ובקמץ הוא איש, הוץ מאחד ואחות לוטן תמנע (למעלה פ' כב) שהוא בקמץ מפני ההפסק: (פז) במקום הזה שם איש, ואעפ"י שמו בה"א כדרך שמות הנקבות ברוב, ולמעלה (פסוק ב) שם אשה: (פח) אלוף הכתוב אצל אלופי תמנע, „אלוף עלוה אלוף יתת", וכמו כן אצל אלופי אהליבמה „אלוף אלה אלוף פינן", ויהיה תמנע גם אהליבמה במקום הזה נ"כ שמות נקבות: (פט) ויהיה הפי' אלוף תמנע שהיתה פלגש עשו, אלה אליפיהם עלוה ויתת, וכן אלוף אהליבמה שהיתה אשת עשו אלה אלופיהם אלה ופינן: (צ) שהי' מתמנע פלגש אליפז: (צא) כפי ביחשוב הכתוב (פסוק מא מב מג): (צב) ונקראו המקומות על שם האלופים, כמו שמצאנו (למעלה פ' לד) מארץ התימני ע"ש אלוף תימן, וכיוצא בזה בישראל אומרים ארץ יהודה, ארץ אפרים, הארצות על שם השבטים: חסלת פרשת וישלח:

לז א וישב יעקב בארץ מגורי אביו

א ויתיב יעקב בארעא

אבן עזרא

א וישב. הזכיר (א) שאלופי עשו ישבו בהר שעיר (ב) ויעקב ישב בארץ הנבחרת (ג) [א],

רש"י

(א) וישב יעקב וגו'. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובי' לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורי [א]

קרני אור

[א] וכן פי' הרשב"ם עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו

יהל אור

(א) בפ' הקודמת: (ב) והזכיר מושבותיהם: (ג) הוא חברון כמו שזכר בפ' הקודמת שבבר בא יעקב

מקורי רש"י: לג) פדר"א פ' לח, תיב"ע. א) דבר' ב יב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף
יְתֵת: מא אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף
אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן: מב אַלּוּף קְנַז אַלּוּף
תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר: מג אַלּוּף
מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה ׀ אַלּוּפֵי
אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם
הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם: פ פ פ

אונקלוס

רַבָּא תִמְנַע רַבָּא עַלְוָה
רַבָּא יְתֵת: מא רַבָּא
אָהֳלִיבָמָה רַבָּא אֵלָה
רַבָּא פִינֹן: מב רַבָּא קְנַז
רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר:
מג רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא
עִירָם אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱדוֹם
לְמוֹתְבָנְהוֹן בְּאַרְעָא
אַחְסָנַתְהוֹן הוּא עֵשָׂו
אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי:
פ פ פ

קנ"ד. קליע"ה סימן. ומפטירין חזון עובדי"ה כת"פ:

אבן עזרא

הכתובים למעלה (פד), ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום (פה) [כו]: תמנע. במקום הזה זכר (פו), כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים, וכן אהליבמה (פז), או יהיה הפי' להיות אלוף נוסף (פח) ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז, אלה הם אלופיה עלוה גם יתת (פט), והנה אלה נשיאי עמלק (צ), ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה (צא) אנשי מקומות (צב) על כן הוסיף לבאר במושבותם: חסלת פרשת וישלח:

רש"י

תמנע וגו': (מג) מגדיאל. הוא רומי [לג]:
חסלת פרשת וישלח

קרני אור

[כו] וכן פי' הרלב"ג ועיין בביאור הר"ד מה שכתב בזה:
חסלת פרשת וישלח

יהל אור

התורה: (פד) ע"ב כתיב ואלה בוי"ו נוסף על שמות הראשונים, ופי' שהם מבני הראשונים. (פה) בימי משה: (פו) התמנע במקום הזה הוא שם איש, ולמעלה (פסוק יב) שם אשה, והסימן תמנע בפתח היא אשה, ובקמץ הוא איש, חוץ מאחד ואחות לוטן תמנע (למעלה פ' כב) שהוא בקמץ מפני ההפסק: (פז) במקום הזה שם איש, ואעפ"י שמו בה"א כדרך שמות הנקבות ברוב, ולמעלה (פסוק ב) שם אשה: (פח) אלוף הכתוב אצל אלופי התמנע, „אלוף עלוה אלוף יתת", וכמו כן אצל אלופי אהליבמה „אלוף אלה אלוף פינן", ויהיה תמנע גם אהליבמה במקום הזה ג"כ שמות נקבות: (פט) ויהיה הפי' אלוף תמנע שהיתה פלגש עשו, אלה אלופיהם עלוה ויתת, וכן אלוף אהליבמה שהיתה אשת עשו אלה אלופיהם אלה ופינן: (צ) שהי' מתמנע פלגש אליפז: (צא) כפי ביחשוב הכתוב (פסוק מא מב מג): (צב) ונקראו המקומות על שם האלופים, כמו שמצאנו (למעלה פ' לד) מארץ התימני ע"ש אלוף תימן, וכיוצא בזה בישראל אומרים ארץ יהודה, ארץ אפרים, הארצות על שם השבטים: חסלת פרשת וישלח:

לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו

אונקלוס

א וִיתֵיב יַעֲקֹב בְּאַרְעָא

אבן עזרא

א וישב. הזכיר (א) שאלופי עשו ישבו בהר שעיר (ב) ויעקב ישב בארץ הנבחרת (ג) [א],

רש"י

(א) וישב יעקב וגו'. אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובי' לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורי א)

קרני אור

[א] וכן פי' הרשב"ם עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו

יהל אור

(א) בפ' הקודמת: (ב) והזכיר מושבותיהם: (ג) הוא חברון כמו שזכר בפ' הקודמת שכבר בא יעקב

מקורי רש"י: לג) פדר"א פ' לח, תיב"ע. א) דבר' ב יב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

תותבות אבוהי בארעא דכנען: ב אלין תולדת יעקב יוסף בר שבע עסרי שנין (כד) הוה רעי עם אחוהי בענא

בארץ כנען: ב אלה תולדות יעקב יוסף בן־שבע־עשרה שנה היה רעה את־אחיו בצאן והוא נער

רש"י

פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם ב) וכן אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו. וכן בעשרה דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו. משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורות מידו ונוטל המרגלית. (ד"א וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעונים פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הזה היה פקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך ששורף את כולו כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעלה תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדות יעקב יוסף וכתיב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם ג). ברש"י ישן: (ב) אלה תולדות יעקב. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב. סבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה וגו' על ידי זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אפניו. ומדרש אגדה דורש ד) תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל. ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו ה) וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו ו) וכן הרבה בב"ר ז). ועוד נדרש בו ח) וישב בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקים מבקשים לישב בשלוה אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה: והוא

אבן עזרא

והטעם אלה תולדות יעקב, אלו המאורעות שאירעו לו, והמקרים שבאו עליו מגזרת „מה ילד יום" (משלי כז א) (ד) [ב]: ב והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה. בעבור היותו קטן ששוהו בני השפחות שמש להם (ה), כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע (ו) [ג], וזאת היא דבתם רעה (ז) [ד], וטעם אבר מן

יהל אור

יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון, והמ' ז"ל יפרש סמיכות הפרשיות: (ד) וכן פי' הרד"ק והרלב"ג והרדי"א ורע"ם, וכעין זה פי' רש"י ז"ל אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב, והרשב"ם ישיג ע"ז וכן כתב הרמב"ן ז"ל שאין זה הלשון נופל אלא בימים, כמו „מה ילד יום": (ה) מי שהוא קטן בשנים יקרא נער, ולפי שדרך הקטן לשרת את הגדול נקרא המשרת נער, ואעפ"י שהוא גדול בשנים: (ו) והרלב"ג כתב, כי כשהיה בן י"ז שנה היה רועה את אחיו בצאן ומקנאתם בו לראותם כי אותו אהב אביהם מכל בניו שמוהו משרת לבני השפחות, וזה הפועל היה בתכלית הגנות, והנה הביא יוסף דבריהם הרעים אל אביהם וספרם לו: (ז) ובנוי דבתם של

קרני אור

משפט הבכורה, ועיין ברמב"ן מה שכתב בזה: [ב] והנכון כדעת הרשב"ם, כי תולדות ענינו הבנים ובני בנים, אמנם כדרך שמצינו אצל עשו (למעלה לו מג) כולל כל מה ששייך לו ומה שאירע לו, כן אלה תולדות יעקב כולל כל מה שאירע לבני יעקב ואין ספק שלא יאמר אדם, כי כוונת כל הספור הזה להודיע הבנים אשר נולדו ליהודה וליוסף אינו אלא טועה, ואמת הוא כי בספור התולדות הכתוב מגיד ג"כ המאורעות והקורות (כד"ל): [ג] והנה רש"י והרשב"ם והרמב"ן והרד"ק. ורע"ם, כל אחד יפרש עפ"י דרכו ולגודל האריכות לא הבאתים: [ד] שם „דבה" נגזר מלשון „דובב שפתי ישנים" (ש"ה ז י"ד) אמנם גם „דבה" הוראתו על מין דבור שאין בו עצמיות ואמיתות אחר כ"א מה שהוא דבור, והוא ריק של שקר, וכזב, ודומיהם, אלא ששקר וכזב הוא מה שאין לו מציאות כל עיקר, אבל הדבה יש בו קצת ממשות אלא שאינו כמו שיספר אותו המדבר שהוא מספר אותו ע"ל הודאי

והתלוצצ, כאלו נתאמת לו הענין במופת מוחלט, מין זה הספור יקרא דבה, והמתעסק בספור הדבה כשהיה כוונתו לגנאי יקרא „מביא דבה" וכשהיה כוונתו לפרסם הדבר לרבים יקרא „מוציא דבה", אמר „ויבא יוסף את דבתם רעה", פי'

מקורי רש"י: ב) עיין תנחומא א ה. ג) תנחומא א שם, תנחומא ב אות ד. ד) עיין ב"ר פ' פד ה, ובתנחומא א אות א בשינוי. ה) תנחומא א אות ב תנחומא ב אות ה. ו) תנחומא א אות א תנחומא ב שם. ז) בב"ר פ' פד ו נמנה שם כ"ד דברים ששוה יעקב ליוסף ועיין במד"ר פ' יד, ס. ח) ב"ר פ' פד ג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי
אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה
אֶל־אֲבִיהֶם: ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־
יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ
וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים: ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו

אונקלוס

וְהוּא מְרַבֵּי עִם בְּנֵי בִלְהָה
וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אֲבוּהִי
וְאַיְתִי יוֹסֵף יָת דִּבְּהוֹן
בִּישָׁא לְוָת אֲבוּהוֹן:
ג וְיִשְׂרָאֵל רְחִים יָת יוֹסֵף
מִכָּל בְּנוֹהִי אֲרֵי בַר חַכִּים
הוּא לֵהּ וַעֲבַד לֵהּ כִּתּוּנָא
דְּפַסֵּי: ד וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי

רש"י

נער. שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה ט): את בני בלהה. כלומר רגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן: את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים וחשודים על העריות י) ובשלשתן לקה על אבר מן החי יא) וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי (כדי שילקה בשחיטה) ועל דבה שספר עליהם שקורין לאחיהם עבדים יב) לעבד נמכר יוסף יג) ועל העריות שספר עליהם יד) ותשא אשת אדוניו וגו' טו): דבתם. כל לשון דבה פרלדי"ץ בלע"ז. כל מה שהיה יכול לדבר בהם רעה היה מספר: דבה. לשון טז) דובב שפתי ישנים: (ג) בן זקנים. שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו יז) דבר אחר שהיו זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. לשון כלי מלת יח) כמו

אבן עזרא

ההי דרש הוא (ח), כי הכתוב לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות (ט) [ה]: ג כי בן זקנים הוא, כמשמעו (י) [ו] כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה (יא), גם כן אחיו בנימין קראו „ילד זקנים" (למטה מד כ) (יב) [ז], ואחר אלה שניהם לא נולד לו (יג): פסים. כמו „פס ידא"

קרני אור

פי' דבתם שהיתה הדבה נוגעת אליהם, שהיתה מגיע אל אביו דבה כנוגעת אל אחיו, והיתה הדבה ההיא כספור מעשים רעים שלהם, והנה לא הי' בלי ספק מגיע אליהם שקרים שלא ראה מהם כל עיקר, אלא שהי' רואה מהם מעשים זרים בעיניו, והיה שופט עליהם שהם רעים, כדמיון חז"ל שראה אותם אוכלים מבהמה נעודה מפרכסת, ושופט שאוכלים ע"כ אבר מן החי, שהמעשה בעצמו אמת, אלא שהם לא הי' אוכלין את הנחתך עד שמתה הבהמה, וכדומה לזה שהי' רואה מהם מעשים מסופקים בגנות, וזאת היה גוזר שהם מגונים באמת, וגם דבה באמור אלו הולכה לשון הוצאת הפרסום, אמר „ויוציאו דבת הארץ", „מוציאי דבת הארץ רעה" (במד' יד לז) (רמ"פ): [ה] וכן בפס"ז „שהי' אומר לו כי בני בלהה ובני זלפה מבחינים את הלאה" וכן פי' רמ"ס, ורש"י ז"ל פי', כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה הי' אומר לאביו, והקשה הרמב"ן ע"ז, א"כ בני השפחות הי' אוהבין אותו עיי"ש, ודעת רז"ל (ב"ר פ' פד ילקוט רמז קמ) כי על כולם הוציא דבה: [ו] וכן פי' רש"י ז"ל, והרמב"ן השיג ע"ז וכתב „הלא נולדו כולם לעת זקנותו", ופי' כי מנהג הזקנים לקחת אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו, והוא נקרא לו בן זקוניו, וע"ז כתב שד"ל, אין להם ענין לכאן, כי הנה ראינו יוסף רועה את אחיו בצאן, א"כ לא היה תמיד אצל אביו, אך קושית שד"ל אינה קושיה, כי שלא ראינו שברעותם הצאן במקום רחוק לא הלך עמם והיה עם אביו, והרדי"א פי' כי בהיותו עם אחיו הבכורים היה נער, ובהיותו אצל אביו הזקן היה בן זקונים שהוא לו כשושנה ונחת ומתיקות כמנהג הזקנים, והרלב"ג כתב, שיוסף היה במדרגת בן זקונים שבא אחר היאוש. ולזה תקשר יותר אהבת האב בו, וכן הוא ענין יוסף כי הוא ליעקב מרחל שהיתה היותר אהובה אצלו אחר היאוש, ולזה היתה נקשרת אהבתו בו: [ז] ונקרא יוסף בן זקונים, לפי שאין אהבת בנימין קשורה בלבו של יעקב כאהבתו של יוסף לפי

יהל אור

על בני השפחות בלבד, והח' ז"ל ידרוש סמיכות הפרשה כי אינו מזכיר פה שאר אחיו זולת בני השפחות, ע"כ בוודאי ליה הדבה עליהם: (ח) בן הוא (ב"ר פ' פד פדר"א פ' לח ילקוט רמז קמ) וכן תיוב"ע, והוא מרומז מן רועה את אחיו בצאן מענין הצאן היה הדבה שהם אוכלים אליות כבשים חיים: (ט) כי אם בני בלהה ובני זלפה, אבל שאר אחיו לא נשתמשו בו כי לא נזכרו כאן: (י) כי בן זקונים נקרא אשר נולד באחרונה מתולדת הבנים, א"כ קשה הלא נולד בנימין באחרונה, ע"כ פי' הח' ז"ל כמשמעו פי' אשר נולד בימי זקנותו: (יא) כי יעקב בעמדו לפני פרעה אמר ימי שני מגורי מאה ושלשים שנה, וזה היה שנתים משנות הרעב ויוסף היה בן למ"ד שנה בעמדו לפני פרעה, ושבע שני השבע, ושנתים שני הרעב, הרי הכל ל"ט שנים לחסר ל"ט שנים מן ק"ל שנים נשארו ל"א שנים, ויעקב נולד ב"א ק"ח ויוסף ב"א קצ"ט: (יב) שהולידו בימי זקנותו: (יג) ע"ב נקראו שניהם

מקורי רש"י: ט) ב"ר פ' פד ז ילקוט רמז קמ. י) תנחומא א אות ב תנחומא ב אות ו ב"ר שם ועיין ירושלמי פאה פ"א ה"א, ילקוט שם. יא) פ' לח. יב) תה' קה יז. יג) והתנחומא א שם ענין אחר. יד) למטה לט ז. טו) תנחומא א אות ז, ב"ר שם. טז) שה"ש ז י. יז) ב"ר פ' פד ח, תנחומא א אות ב. יח) שבת י ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־

אונקלוס

אֲרֵי יָתֵהּ רְחֵם אֲבוּהוֹן מִכָּל אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵהּ וְלָא צָבָן לְמַלָּלָא עִמֵּהּ לִשְׁלָם׃ ה וַחֲלַם יוֹסֵף חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ יָתֵהּ׃ ו וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ כְעַן חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלֵמִית׃ ז וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרָן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא קָמַת אֱסַרְתִּי וְאַף אִזְדְּקָפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֱסָרָתְכוֹן וְסָגְדָן לֶאֱסַרְתִּי׃ ח וַאֲמָרוּ לֵהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכָּא אַתְּ מְדַמֵּי לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ שׁוּלְטָן אַתְּ

רש"י

יט) כרפס ותכלת וכמו כ) כתונת הפסים דתמר ואמנון. ומדרש אגדה כא) על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב כב): דברו. לדבר עמו כג): (ז) מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין אסרן כד) עמרין וכן כה) נושא אלומותיו וכמוהו בל' משנה והאלומות נוטל ומכריז כו): קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד

אבן עזרא

(דניאל ה ה) בלשון ארמית (יז) [ה]: ד דברו. כמו דבר לו לשלום, אפילו לשלום (יח) [ט]: ז מאלמים. מגזרת אלומים (יט), ונמצא בלשון נקבה (כ) נושא אלומותיו (תה' קכו ו) (כא): תסובינה. מפעלי הכפל (כב) ודגשות הבי"ת לבלוע הבי"ת (כג): ח המלוך תמלוך, או משל

יהל אור

כן: (יד) ופי' שם הח' ז"ל „התיכת יד, וככה יהי פסת בר, גם כתונת פסים": (טו) פי' לא דברו עמו בדברי מריבה ומכש"כ לשלום ועיין קרני אור: (טז) ענינו הונדים אגודות, וכן ת"א מאסרין אסרין, וכן פי' רש"י ז"ל: (יז) ונמצא השם הזה גם בקבוץ הנקבות: (יח) וכן כתב הרד"ק בשרש „אלם", ועיין רש"ד מה שהעיר ע"ז: (יט) שרשו סבב: (כ) וכאשר

קרני אור

לפי כשילדתו אמו מתה, (חזקוני): [ח] והרד"ק בשרש „פס" „כתונת פסים רוצה לומר היה מלבשים רבים, שכל פס ממנו היה מלבש בפני עצמו, ותרגום „כפף איש" (מ"א יח, מד) „כפסת ידא", וכן בפי' על התורה, „והיתה הכתונת עשויה פס אחד מלבש אחד, ופס אחד מלבש אחר כמו כלי מילת שעשוים פסים פסים, והיתה ככתונת נאה, ויונ"ע ות"י תרגמו „פרגוד מצייר", (ובב"ר פ' פד ילקוט רמז קמ) „פסים שהיתה מגעת עד פס ידו", ובפס"ז „שהיתה מגעת על פס ידו, ד"א שהיתה מגעת עד פס רגליו" פי' על שם שהיתה גדולה ומכסה שתי פסותיו, וכתב שד"ל שכן תרגם עקילס, ואורך הבגדים הוא סימן בחור וגדולה שאינו צריך לעשות מלאכה: [ט] ורד"ק פי' דברו לשלום, לדבר עמו בדברי שלום אלא בדברי מריבה, והרד"א פי' ולא יכלו דברו לשלום, כאילו אמר להשיב לו על שלומו שהיה מקדים להם, ודבריו נכונים מתנחומא וישב הובא בהדר פי' ז „שהיה בא ושואל בשלומם ולא היו משיבים אותו למה שהיה כך מנהגו שהיה שואל בשלומם", וכן פי' שד"ל ולא יכלו שאת דברו לשלום, ומלשון שאת נשמט אחר לא יכול כמו אותו לא אוכל (תה' קא ו) פי' לא אוכל שאתו, וכן פה פי', כשהיה מדבר עמהם אפילו דברי שלום לא היו יכולים שאתו, וכן פי' בתוס"מ, ולא יכלו (לסבול) דברו לשלום ר"ל מה שהוא היה מדבר אליהם לשלום, וכן

מקורי רש"י: יט) אסתר א ו. כ) ש"ב יג יח. כא) תנחומא א אות ד ב"ר שם. כב) עיין ב"ר פ' פד ט שוח"ט א סוף מזמור כח, שוח"ט ב מ' כח ד, ילקוט קמא. כג) עיין רש"י שמות טו ט. כד) ופירושו, עמרין מן „עמר" (דבר' כד יט). כה) תה' קכו ו. כו) ב"מ כב ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא
אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו׃
ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ
לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם
עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד
עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר
אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו
וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ
וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֺת לְךָ אָרְצָה׃
יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־

אונקלוס

סָבִיר לְמִשְׁלַט בַּנָא
וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ יָתֵהּ עַל
חֶלְמוֹהִי וְעַל פִּתְגָמוֹהִי׃
ט וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא
אָחֳרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי יָתֵהּ
לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית
חֶלְמָא עוֹד וְהָא שִׁמְשָׁא
וְסִהֲרָא וְחַד עֲשַׂר כּוֹכְבַיָּא
סָגְדִין לִי׃ י וְאִשְׁתָּעֵי
לַאֲבוּהִי וְלַאֲחוֹהִי וּנְזַף
בֵּהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵהּ מָה
חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֲלַמְתָּא
הֲמֵיתָא נֵיתֵי אֲנָא וְאִמָּךְ
וְאַחָיךְ לְמִסְגַּד לָךְ עַל
אַרְעָא׃ יא וְקַנִּיאוּ בֵהּ
אֲחוֹהִי וַאֲבוּהִי נְטַר יָת

אבן עזרא

תמשול, אנחנו נשימך מלך (כא), או אתה תמשול בנו בחזקה (כב) [י]: ויגער בו אביו. גערה אם בי"ת דרך קלון (כג), ובלא בי"ת לשון השחתה (כד), כמו הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב ג) (כה), או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפחד ולא יעלה (כו): אני ואמך. על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו (כז) [יא]: יא שמר את הדבר.

רש"י

על עמדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו. על דבתם רעה שהיה מביא לאביהם: (י) ויספר אל אביו ואל אחיו. לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו כז). ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים כח) ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו׳ כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל: (יא) שמר את הדבר. היה ממתין ומצפה מתי יבוא וכן כט) שומר אמונים וכן ל) לא

קרני אור

וכן פי׳ הג׳ בעל הטמ"ד, לא הבינו דברו עמם לשלום: [י] ואו"ת „המלוך תמלך עלינו, או מושל תמשול בנו" תרגם „המלכו את מדמי למימלך עלנא, או שולטן את סביר למשלט בנא", וכתב הגרי"ב במיני תרגימא "מההבדל שבין את מדמי (שהוראתו רק רעיון ומחשבה לא החלט ממש) ובין את סביר (שהוא החלט גמור, כמו מר סבר שבכל הש"ס) דייק הראב"ע לומר אנחנו נשימך מלך עלינו או את תמשול בנו בחזקה, ועיין בלחם ובמלה מה שהשיב עליו בזה, ועיין עקידה שער כ"ח שכתב שמת"א נראה שיאשימוהו על דמיונותיו המסובבות והכנות שמכיאות אותו לחלום כך כמו שאמרו (ברכות נו א) „הרהור כוליה יומא ולאורתא חזי", וכן פי׳ הרמב"ן ז"ל על „מה החלום הזה", אין זה כי אם גובה לב ונערות שיעלו דברים כאלו על לבבך כענין שנאמר בחלומות „רעיונך על משכבך סליקו": [יא] ועיין רמב"ן שכתב ברתוק הוא שיהיה כומז לפילגשו, כי כשירד יעקב למצרים

יהל אור

הסר בי"ת ראשון נכנס הדגש בבי"ת למלאות החסרון: (כא) כי יש הבדל בין מלך ובין מושל, שהמלך הוא הנבחר בבחירת העם וברצונם, והמושל הוא ביד חזקה: (כב) גם דיוקו לפי שאמר במלכות מלת עלינו ובממשלה אמר מלת בנו, וכן פי׳ רש"י ז"ל המשול תמשול בנו בחזקה: (כג) אם כתוב אחר מלת גערה, תיבה אחרת שמתחיל עם בי"ת, כמו כאן „ויגער בו אביו": (כד) וכן כתב הרד"ק בשרש „גער" הדבקים בבי"ת הם במשמעם לשון גערה, והאחרים לשון השחתה: (כה) ופי׳ הרד"ק שם ענין השחתה, וכן „גערת גוים אבדת רשע" (תה׳ ט, ו) גערה הוא כפול של אבדת: (כו) וכן פי׳ שם הח׳ ז"ל, אגער בזרע שלא יצמח: (כז) כן הוא (ב"ר פ׳ פד ילקוט רמז קמה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם
רֹעִים׃ יז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה
כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה
וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם
בְּדֹתָן׃ יח וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם
יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ
לַהֲמִיתוֹ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו
הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃
כ וְעַתָּה ׀ לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ
בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה
אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃
כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם

אונקלוס

אֲנָא בָּעֵי חַוִּי כְעַן לִי
הֵיכָא אִנּוּן רָעַן׃ יז וַאֲמַר
גֻּבְרָא נְטַלוּ מִכָּא אֲרֵי
שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזֵל
לְדֹתָן וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר
אֲחוֹהִי וְאַשְׁכַּחִנּוּן בְּדֹתָן׃
יח נַחֲזוֹ יָתֵהּ מֵרָחִיק עַד
לָא קְרֵיב לְוָתְהוֹן וְחַשִׁיבוּ
עֲלוֹהִי לְמִקְטְלֵהּ׃ יט וַאֲמַרוּ
גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי
חֶלְמַיָּא דֵּיכִי אָתֵא׃
כ וּכְעַן אִתּוֹ וְנִקְטְלִנֵּהּ
וְנִרְמְנֵהּ בַּחֲדָא מִן גֻּבַּיָּא
וְנֵימַר חַיְתָא בִּישְׁתָא
אֲכַלְתֵּהּ וְנֶחֱזֵי מָה יְהוֹן
בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי׃ כא וּשְׁמַע
רְאוּבֵן וְשֵׁזְבֵהּ מִידֵיהוֹן

אבן עזרא

אחד מעוברי דרך (יו) [יד]: מן איפה הם רועים. אם תדע (יז): יז דתינה. ביו"ד גם בלא יו"ד (יג) [טו] והמקום אחד (יד): יח ויתנכלו. השבו מחשבה רעה (טו) וכן "וארור נוכל" (מלאכי

רש"י

זה גבריאל מ) שנאמר מא) והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא מב) ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אתו. כמו אתו עמו כלומר אליו מג): (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקדש אומרת כן הם אומרים נהרגהו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום אי שלכם או שלי וא"א שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו מד):

קרני אור

[יד] ובתנחומא (וישב סי' ב) זה גבריאל, וכן תיב"ע, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן דעת הרמב"ן: [טו] וא"ת "ניזל לדתן" וכתב הנ"ל "בעברית בא ביו"ד כמו מן דותיים, ובאמת בס' יהודית מלינו פיר בניקרא שמה דתים, ובא ע"מ זוגי, אבל מת"א נראה שלא חילק בין דתן לדתים (ועיין מ"ב ו יג) ששם נכתב "דתן":

יהל אור

עמו ולא קורא לו, ורש"י ז"ל פי' הוא לשון ענוה וזריזות נזדרז למצות אביו: (לא) וכן ת"א גברא: (לב) כי איננו מלאך שידע מעצמו וכן פי' הרד"ק: (לג) ונמצא בפסוק הזה בלא יו"ד "וימצאם בדתן": (לד) ורש"י ז"ל פי', לבקש נכלי דתות שימיתוך בהם ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז, וגם הוא סיים "ולפי פשוטו שם מקום הוא", וכ"כ הרשב"ם, לפי הפשט שם העיר, וגם (במ"ב ו יג) היא נזכרת: (לה) ענינו המחשבה הרעה הצפונה בלב, ויהיה ממנה המעשה בערמה, ורי"ן ז' נגאח בשרש "נכל" כתב "ענינו בקשת הרעה

מקורי רש"י: מ) תנחומא א אות ב פדר"א פ' לח, תיב"ע, ובתנחומא ב אות יג וכן ב"ר פ' פד יד, מלאך. מא) דניאל ט כא. מב) כת"א. מג) עיין בס' מעשה אפוד פרק כא מה שביאר בזה, ובמנחת לזכור לאברהם (ח"ת (הערה 28), ובהערותיו על רש"י פה הערה ז. מד) כן הוא תנחומא ב אות יג, ובב"ר פ' פד יד כסגנון אחר, ובפס"ז ג"כ בסגנון אחר עיין הערה נו שם, והערה על לתנחומא ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַדָּבָר: שני יב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת
אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם: יג וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים
בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם
וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי: יד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא
רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם
הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ
מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה:
טו וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה
וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־
תְּבַקֵּשׁ: טז וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי

אונקלוס

פִּתְגָּמָא: יב וַאֲזַלוּ אֲחוֹהִי
לְמִרְעֵי יָת עָנָא דַאֲבוּהוֹן
בִּשְׁכֶם: יג וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל
לְיוֹסֵף הֲלָא אֲחָךְ רָעַן
בִּשְׁכֶם אֵתָא וְאֶשְׁלְחִנָּךְ
לְוָתְהוֹן וַאֲמַר לֵהּ הָא
אֲנָא: יד וַאֲמַר לֵהּ אִיזֵל
כְּעַן חֲזִי יָת שְׁלָמָא דַאֲחָךְ
וְיָת שְׁלָמָא דְעָנָא וְאָתֵבְנִי
פִּתְגָּמָא וְשַׁלְחֵהּ מִמֵּישַׁר
חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם:
טו וְאַשְׁכְּחֵהּ גַּבְרָא וְהָא
תָעֵי בְּחַקְלָא וּשְׁאֵלְנֵהּ
גַּבְרָא לְמֵימַר מָה אַתְּ
בָּעֵי: טז וַאֲמַר יָת אַחַי

רש"י

תשמור על חטאתי לא תמתין לא) : (יב) לרעות את צאן. נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן לב) : (יג) הנני. לשון ענוה וזריזו' לג) נזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו לד) : (יד) מעמק חברון. והלא חברון בהר שנאמר לה) ויעלו בנגב ויבא עד חברון אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לו) לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים לז) כי גר יהיה זרעך : ויבא שכמה. מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד לח) שנא' לט) וילך רחבעם שכמה : (טו) וימצאהו איש.

אבן עזרא

בלבו (כח) [יב], וכן שמרו עדותיו (תהי' צט ז) על הפי' הנכון (כט) : יג ויאמר לו הנני. אעשה כדבריך (ל) [יג] : טו וימצאהו איש. דרך הפשט

יהל אור

קמא) ובגמ' (ברכות נה א) למדו מזה שאין חלום בלא דברים בטלים : (כח) וכן תיוב"ע ,ואבוי נטר בלביה ית פתגמא" וכן פי' הרד"ק : (כט) וכן פי' הא' ז"ל שם ,על משה ואהרן שהם שומרי עדותיו בעבור היותם אמצעיים בין השם ובין ישראל" והשמירה היא בלב, וכן בדרז"ל על זכור ושמור, זכירה בפה ושמור בלב: (ל) ר"ל כי אין ענין הנני בזה המקום, כאשר אמר בשמואל ,הנני כי קראת" (ש"א ג ה) כי שם קראו ד', ושם עמד לפני יעקב, ויעקב היה מדבר ויאמר לו הנני, ודבר זה היה יעקב אביו זוכר ומעיו מתחממים עליו יודע שאחיו שונאים אותו, וזה אומר הנני · ובתנחומא

קרני אור

כבר מתו בלהה וזלפה, אלא השמש רמז ליעקב, והירח רמז לבני ביתו, וכן פי' הרד"ק, השמש ליעקב והירח לביתו והכוכבים לאחיו, ובמדה"ג ריש פ' ויגש שהשמש והירח שניהם מוסבים על יעקב, ועיין עקידה שער לו שהאריך לבאר הענין הזה בהרחבה : [יב] ורש"י ז"ל פי' שמר המתין, וכן פי' ר"י ן' גנאח ור"ש ן' פרחון, (ובב"ר פ' פד) א"ר לוי נטל קולמוס וכתב באיזה יום ובאיזה שעה ובאיזה מקום : [יג] ובב"ר פ' פד, נהג בו בכבוד כמורא האב על הבן (וגי' הגרד"ל ,ולא כמורא האב על הבן" ופי' שיעקב א"ל בלשון כבוד ובקשה ,לך נא" ולא דרך גזירה כמורא האב על הבן ובכ"ז מרוב צדקתו וזהירתו בכבוד אביו מיהר לקיים רצונו)

מקורי רש"י : לא) ועיין ברכות ג א. לב) ב"ר פ' פד יג במד"ר פ' ג יג ספרי בהעלותך פ' כט, אדר"נ פל"ד ה"ד, ילקוט קמא. לג) תנחומא א וירא אות כב. לד) עיין קרני אור. לה) במד' יג כב. לו) ב"ר פ' פד יג, תנחומא א אות ג, תנחומא ב אות יג ועיין סוטה יא א. לז) לעיל טו יג. לח) ובג' סנהד' קב א, בפי' הסדר שהיה, בשכם ענו את דינה, בשכם מכרו את יוסף, בשכם נחלקה מלכות בית דוד, וכן הוא בתנחומא א אות ב. לט) דה"ב י, א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀ רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ שלישי כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה

אונקלוס

וַאֲמַר לָא נִקְטְלִנֵּהּ נְפַשׁ׃ כב וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן לָא תוֹשְׁדוּן דְּמָא רְמוֹ יָתֵהּ לְגֻבָּא הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא וִידָא לָא תוֹשְׁטוּן בֵּהּ בְּדִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵהּ מִידֵיהוֹן לַאֲתָבוּתֵהּ לְוָת אֲבוּהִי׃ כג וַהֲוָה כַּד עַל יוֹסֵף לְוָת אֲחוֹהִי וְאַשְׁלַחוּ יָת יוֹסֵף יָת כִּתּוּנֵהּ יָת כִּתּוּנָא דְפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי׃ כד וְנַסְבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵהּ לְגֻבָּא וְגֻבָּא

רש"י

(כא) לא נכנו נפש. מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אתו. רוח הקדש העידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי (מה): (כג) את כתנתו. זה חלוק (מו): את כתנת הפסים. הוא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו (מז): (כד) והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה תלמוד לומר אין בו מים. מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (מח):

אבן עזרא

א יד) (לו) [טז]: כא לא נכנו נפש. כמו „ומשרתו יהושע בן נון נער" (שמות לג יא) שפי' משרתו שירות נער (לז) [יז], כי לא היה בימים ההם נער (לח), וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו (לט): כג ויפשיטו. פועל יוצא לשני פועלים (מ), שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמה (מא), והכתונת בלשון הקדש החלק הדבוק לעור (מב) [יח], והנה העריטוהו (מג) והשליכוהו

יהל אור

הרעה והלפיתה": (לו) ופי' שם הח' ז"ל „הוסב מגזרת בנכליהם, דרך מרמה", ועל „בנכליהם" (במד' כה יח) פי' ג"כ „במחשבתם הרעה מגזרת „ויתנכלו": (לז) כי היה משרת כמו נער: (לח) וכן כתב הח' ז"ל, שם שהיה אז בן כ"ז שנים, ואיך קראו הכתוב נער, וככה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער (פי' כי כל מה שהנער עושה היה יהושע עושה): (לט) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרד"ק, ובכ"י רש"ד הגי' „וכן לא נכנו נפש מכת נפש": (מ) לפי שאמר ויפשיטו שהוא כמו ויפשילו: (מא) וכן כתב הרלב"ג „סבבו שיפשיט יוסף את כתנתו מעצמו בתחבולה ובמרמה, וזה שאמרו לו שיפשיט אותה לסבה מה והוא האמינם", ועיין ברש"ד מה שכתב בזה: (מב) אבל מן הכתוב אצל תמר אחות אבשלום „ועליה כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים" (ש"ב יג יח) משמע שאין הכתונת דווקא הדבק לעור, כי אין המעיל המלבוש הדבק לעור, ופי' שהיה ליוסף שתי כתנות אחת הדבק לעור, והוא החלוק מפשתן, ואחת העליונה החשובה ואותה הפשיטוהו ולא הניחוהו ערום, ולכן יפרש הכתוב „את כתנתו את כתנת הפסים" (רש"ד) וכן הוא דעת הרד"א עיין הערה מד: (מג) פי' הניחוהו ערום

קרני אור

[טז] וכן ת"א „ותנכלו" ובהרגום „בנכליהם אשר נכלו" (במד' כה יח) תרגם כלשון הכתוב, „בנכליהון די נכילו" וכן תרגם בערמה (שמות כא יד) תרגם בנכילו אולי הוא מפני התפעל אשר על דעת המתרגם כפועל מתדמה, וכמו „ויתנכר" (למטה מב ז) שלא פי' כאמת נוכלים רק בחשבו אשר הכיר אתם וכפי' רע"ם, ויונ"ע תרגם „ואתייעטו" תרגם לפי הכוונה, וההבדל בין שרש נכל לשרש ערם, כי הערמה היא תחבולה נסתרת שלא יבינו אותה אפילו אנשים הנרמים וההתנכלות היא תחבולה להסתיר מעשה הרע מפני אחרים ולא המפעול, ולזה בא ויתנכלו בהתפעל, שלא רצו להמיתו בגלוי ויבקשו ערמה שיוכלו להמיתו, ולא יודע כי הם הרוצחים: [יז] והרמב"ן כתב שם שדרך לשון הקדש שיקרא כל משרת נער, כי בעל השררה הנכבד, הוא האיש והמשרת לו יקרא נער, וכן „גחזי נערו" (מ"ב ד יב): [יח] אין להכריע איזה מלבוש נקרא כתונת, כי מי יביאנו לראות את המלבושים אשר כבר עבר ולבשו, כי כן נאמר „ועליה כתנת פסים" (ש"ב יג יח) כי

מקור רש"י: מה) ב"ר פ' פד טו, ועיין מד"ר משלי א פ"א, מדרש משלי ב פ"א פס"ז. מו) ב"ר פ' פד טז. מז) עיין ב"ר פ' פד ס. מח) תנחומא א לוח: תנחומא ב לוח יג ב"ר פ' פד טז שבת כב א תיוכ"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ
לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ
וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה
מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת
וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד
מִצְרָיְמָה׃ כו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־

רֵיקָא לֵית בֵּהּ מַיָּא׃
כה וְאַסְחַרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא
וּזְקַפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוֹ וְהָא
שְׁיָרַת עַרְבָאֵי אָתְיָא
מִגִּלְעָד וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין
שְׁעַף וּקְטַף וּלְטוֹם אָזְלִין
לְאַחָתָא לְמִצְרָיִם׃ כו וַאֲמַר
יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מָה מָמוֹן

אבן עזרא

ערום אל הבור (מד) [יט]: כה וישבו לאכל לחם. התשעה אחים (מה): ארחת ישמעאלים. כאשר אמר המתרגם (מו), בעבור שהיא הולכת ארחות (מז): נכאת. אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי (מח) שפי' נכאת דבר נחמד, וכן "ויראם את כל בית נכותה" (מ"ב כ יג), כי הוי"ו והאל"ף יתחלפו שהם האותיות הנח (מט) [כ]: וצרי. מצאנוהו במקרא בשו"א נח תחת הצד"י (נ) ובקמץ חטף הַצֳרִי אין בגלעד (ירמי' ח כב) (נא), גם בחולם (נב), ודבש שמן וָצֹרִי (יחזקאל כז יז) (נג), והגאון פי' אותו, כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עיקרים (נד), ואחרים אמרו כי הוא פרי, ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן (נה) שהובא מיריחו אל מצרים על דעת יוסף בן נוריון (נו) ור' ישמעאל אמר (נז) שהוא שרף (נח) ואנחנו נסמוך על דעתו (נט), ולוט

רש"י

(כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח: וגמליהם נשאים וגו'. למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע (מט): נכאת. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת (נ) וכן (נא) ויראם את כל בית נכתה מרקחת בשמיו ואונקלוס תרגם לשון שעוה (נב): וצרי. שרף הנוטף מעצי הקטף (נג) והוא נטף הנמנה עם סימני הקטורת (נד): ולט. לוטיא"ה שמו בלשון

קרני אור

כן וגו' מעילים, פעם יכנהו מעיל שעל הבגדים, ופעם הוא חלוק שסמוך לבשר (אונקלו"ס שרש כתן): [יט] ורמ"ם חסן פי', שכונת יוסף אל אחיו גם כתונת הפסים על בשרו מתחת לכתנתו שרצה להסתיר מעיניהם סבת שנאתם, וגם כתנתו הישנה עליה, והם הפשיטוהו שתי הכתנת, כתנתו העליונה והיא הנהוגה, ואח"כ כתונת הפסים אשר עליו, ירצה על בשרו, ולא רצו להטביל כתנת הפסים בדם פן יכיר יעקב בשלמי הרעה הזאת כידפו שנאת אחיו, ע"כ הטבילו את כתונת יוסף הישנה, וכאשר ראה יעקב הכתונת הישנה, ולא החדשה הכירה, וחשב באמת שחיה רעה אכלתהו, ולא שלחו בו אחיו את ידם, ופי' "וישלחו את כתונת הפסים" פי' שלחוה והצניעוה, וכתונת יוסף הישנה טבלו בדם השעיר, והביאו אותה בידם אל אביהם, וכן כתב "ויביאו אל אביהם": [כ] ורש"י ז"ל פי' "כל כנופי

יהל אור

ערום: (מד) והרדי"א השיג ע"ז וכתב שאינו נכון ודעתו שהפשיטו מעליו רק כתנת הפסים אשר עליו: (מה) כי ראובן ויוסף ובנימין לא היו עמהם: (מו) כן ת"א "שירת ערבאי", ועל ישמעאלים יתרגם אונקלוס ויונ"ע בכל מקום "ערבאי": (מז) לפי שהשיירות אינם הולכים תמיד בדרך המלך במקום ישוב, רק במדברות אין שם דרך אלא ארחות, לעבור מקצה המדבר ועד קצהו, נקראו הן עצמן על לשון הארחות: (מח) עיין ערכו בראש הספר: (מט) אף שבמקרא שם כתיב "נכתה" בלא ויו הוא כמו בוי"ו, ופה כתב באל"ף לפי שהוי"ו והאל"ף יתחלפו ואינם נראים במבטא: (נ) כמו פה וצרי, ולא נמצא עוד בשו"א לבד: (נא) ושם הצדיק בדגוש וחטף קמץ הצרי: (נב) ופעם אחת בחולם: (נג) אמנם בפירוש הצרי חלוקים המפרשים: (נד) ורא"ב בנימוקיו לס' השרשים שרש "צרי" כתב משם הה' ז"ל כי הוא הנעשה מע"ב עיקרים: (נה) פי' באלסמו"ן: (נו) והביא רא"ב בנימוקיו שם ג"כ מהיוסיפון, ורש"ד השיג ע"ז וכתב שאינו נכון, כי הוא מפרש כן "פנג" הנאמר (יחז' כז יז) ולא צרי עיי"ש: (נז) ובג' שלנו "ר' שמעון בן גמליאל": (נח) כן הוא בג' (שבת כו א, כריתות ו א) אמר ר' שמעון בן גמליאל, צרי אינו אלא שרף מעצי הקטף, פי' שרוצמין בעץ ויוצא ממנו הצרי, והוא הנקרא בלסמי"ן, והוא נטף הנמנה עם סימני הקטרת, וכן הוא בב"ר (פ' לא) "ומעט צרי בלסם קטף" פי' שרף הנוטף מעצי הקטף: (נט) עיין ערוך השלם ערך "קטף":

כלוט

מקורי רש"י: מט) תנחומא ב וישב אות יד, ועיין ב"ר פ' פד יז, תוספתא ברכות פ"ד, מכילתא פ' בשלח, פס"פ ויבאו בני"י בתוך הים, ועיין במדות סופרים שם סי' א. נ) עיין קרני אור. נא) מ"ב כ יג. נב) וכן הוא בב"ר פל"א יא. נג) כריתות ו א. נד) שמות ל לד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָחִיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃
כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃
כח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃
כט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע

יִתְהֲנֵי לָנָא אֲרֵי נִקְטוֹל יָת אֲחוּנָא וּנְכַסֵּי עַל דְּמֵהּ׃
כז אֱתוֹ וּנְזַבְּנִנֵּהּ לַעֲרָבָאֵי וִידָנָא לָא תְהֵי בֵהּ אֲרֵי אֲחוּנָא בִסְרַנָא הוּא וְקַבִּילוּ מִנֵּהּ אֲחוֹהִי׃
כח וַעֲבָרוּ גַּבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יָת יוֹסֵף מִן גֻּבָּא וְזַבִּינוּ יָת יוֹסֵף לַעֲרָבָאֵי בְּעֶסְרִין כְּסַף וְאַיְתִיוּ יָת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם׃
כט וְתָב רְאוּבֵן לְגֻבָּא וְהָא לֵית יוֹסֵף בְּגֻבָּא וּבְזַע יָת לְבוּשׁוֹהִי׃

רש״י

משנה (נה) רבותינו פי׳ שרש עשב ושמו הסטרולוזיח״ה במס׳ נדה (נו): (כו) מה בצע. מה ממון כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו. וקבילו מניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון (נז) וישמע יעקב אל אביו (נח) נעשה ונשמע מתורגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון (נט) וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך בגן (ס) ורבקה שומעת (סא) וישמע ישראל (סב) שמעתי את תלונות כלן מתורגם ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים. זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדינים מכרו אותו למצרים (סג): (כט) וישב ראובן. במכירתו לא היה שם שהגיע יומו

אבן עזרא

אמר הגאון שהוא הפרי כן בלשון ישמעאל בתוספות בי״ת (ס) [כא] ואולי כן הוא: כו מה בצע. מה הועלת (סה) וקרוב מטעם חפץ, וכן מה בצע בדמי (תה׳ ל י) (סב) [כב]: כז אחינו בשרנו הוא. כמו בשרנו (סג) כי מבשר אחד היינו (סד): כח ויעברו. וכאשר עברו עליהם (סה) הישמעאלים הסוחרים (ס) כי המדינים יקראו ישמעאלים, וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים

יהל אור

(ס) בלו״ט והוא הנקרא מייך בלו״ט: (כח) וכן פי׳ הרלב״ג ורע״ס: (סב) שפי׳ שם ג״כ מה תועלת והפץ בזה, ויו״ת שם „מה ממון אית בדמי״: (סג) אף שאינו כתוב מלת כמו מכ״ו פירושו כמו בשרנו: (סד) עיין (למעלה ב כג) ע״פ והי׳ לבשר אחד מה שפי׳ הה׳ ז״ל כשם י״א ובביאורי שם: (סה) ר״ל ויו ויעברו, במקום כאשר, ובכ״י רש״ד „כאשר עברו אלה הישמעאלים הס״ וכו׳, ולפי נוסח זו יתכן שמלת „אלה״ בא לפרש כנגד פירש״י, שזו היא שיירה אחרת: (סו) ונקרא התגר כן, לפי שהוא סובב את הארצות מסחא לגה׳, וכן פי׳ רש״י ז״ל כתרגומו, וכתב הנ״ל, ולפשר שפה ערבה ב׳ פירושים הפי׳ הא׳ „מה ממון״, ובפי׳ סב׳

קרני אור

בשמים הרבה קרוי נכא״ת וביאורו כי נכאת אינו שם אל מין ממיני הבשמים, אבל היא שם כלל כולל קיבוץ של מיני בשמים הרבה וצרי ולט הם הפרטים, (ובב״ר פ׳ צא יח) מפרש נכאת שעוה וכן ת״א ור״י ן׳ גנאח פי׳ פרי החרוב, ולד״ק הוא כולל כל דבר מוזהב ולכן יקרא וכל דבר מחמד ואיננו מרוצין ולא בעוה כי מה טעם „ויראם את כל בית נכתה״, ושד״ל הביא מי״מ כי המלה מגרם „נכת״ בענינו „מגר״, והוא כל מה שנותנים בפיהם לנכון לטהר השינים ולהטיב ריח הפה: [כא] עיין תוס׳ הערוך ערך „לטס״ מה שכתב רבו מוספית פ״ו ובערוך השלם ערך „לטס״ מה שהביא פ״ו ובכת״י כ״י הביאו הרש״ד, שזה מין עשב מר גדל בארצות החמות בין מיני הדגן, והוא טוב לרפואה: [כב] וארת „מה ממון

מקורי רש״י: נה) שביעית פ׳ ז׳ ו ושם הג׳ „לוסט״ ועיין קרני אור, נו) דף ח, א. נז) למעלה כח. נח) שמות כד. נט) למעלה ג. ס) לקמן כז. סא׳ לקמן לה. סב) שמות טז. סג) תנחומא ב אות יג, ובב״ר פ׳ פד סב. התב פרי״ ד׳ מכירות, ובר״ה ה׳ מכירות, ועיין נפי׳ ריב״א על התורה שמפרש כדעת רש״י שנמכר ג׳ פעמים.

את בגדיו: ל וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא: לא ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם: לב וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר נא הכתנת בנך הוא אם לא: לג ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף

ל ותב לות אחוהי ואמר עולימא ליתוהי ואנא לאן אנא אתי: לא ונסיבו ית כתונא דיוסף ונכיסו צפיר בר עזי וטבלו ית כתונא בדמא: לב ושלחו ית כתונא דפסי ואיתיו לות אבוהון ואמרו דא אשכחנא אשתמודע כען הכתונא דברך היא אם לא: לג ואשתמודעה ואמר כתונא דברי חיתא בישתא אכלתה מקטל

אבן עזרא

הם (ס) [כג]: ל ואני אנה אני בא. הזכיר אני ב' פעמים והאחד רב (סה) רק דרך הלשון כך (סו): לג טרף טרף. פועל שלא נזכר שם פועלו (ס) ובא כן בעבור הרי"ש שלא ידגש, וכן „ומורק ושוטף" (ויקרא ו כא) (עא): לה ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו על יצחק (עב) [כד] ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה (עג) י"א כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור

רש"י

לילך ולשמש את אביו (סד) ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו (סה): (ל) אנה אני בא. אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים. דמו דומה לשל אדם (סו): הכתנת. זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד כתנת: (לג) ויאמר כתנת בני. היא זו: חיה רעה אכלתהו. נצנצה בו רוח הקדש סופו שתתגרה בו אשת

קרני אור

סב' „מתהני לנא" וכן תרגם יונ"ע „מה הניית ממון יהי לן" ור"י ז' נגאת פי', בלע אהבת קנוי הממון בתאם ובפיטן. וכן פי' הרד"ק, ענין חמדה ופוטק, וכן כתב לוו"ה עיקר בלע הוא ממון של איסור ורובו שנפש הלויה בו, ואמר „כן ארחות כל בוצע בלע את נפש בעליו של אותו בלע יקח", ועיין (שמות יח כא) בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם על „שונאי בלע":

[כג] וכן פי' הרד"ק שם (שופ' ח כד) „מדינים שם ישמעאלים, כי בני קטורה הם, וקטורה היא הגר", ובפי' על התורה כתב, ואם קטורה זו הגר, הנה בני ישמעאל ובני קטורה אחים, ואף אינה הגר כלם הי' בני אברהם, והתחתנו המשפחות אלה עם אלה כי קרובים הי' וכן פי' שם הרלב"ג, וכן פי' הרשב"ם כי שניהם אחד הם לפי הפשט, וכן הרד"א והעקידה הסכימו להח' ז"ל, ועיין רמב"ן שהביא על הח' ז"ל בזה, וכתב כי המדינים אינם ישמעאלים, והראב"ד טען עליו בזה עיי"ש: [כד] עיין יהל אור, והרלב"ג פי' ויבך אותו אביו, כי לא בכו זולתו מבניו ובנותיו עמו כי כולם היו

יהל אור

תמיד הולך ושב: (סז) בשופ' (ח כד) וכן תיונ"ע שם „ארי ערבאי אינון" ועיין רד"ק מה שהעיר שם ע"ז ועיין (למעלה פסוק כה הערה מו): (סח) פי' כמו „די": (סט) כמו והיא גם היא (למעלה כ ה) „ויתן אותי כמשמר, אותי ואת וגו'" (למטה מא יו"ד) וכדומה לחזק הענין: (ע) עבר מבנין פקד: (עא) וראוי להיות טרף בשורק כמו „ומרק ושטף" ונשתנה להולם בעבור הרי"ש שאיננה מקבלת דגש: (עב) כן הוא (ב"ר פ' פד) ויבך אותו אביו זה יצחק, ולדעת ר' לוי ור' סימון שם שאללו היה בוכה, וכיון שיצא מאצלו היה הולך ורוחץ וסך ואוכל ושותה, וכן פי' רש"י ז"ל, שיצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי, וז"ל ריב"א על התורה ויבך אותו אביו, פי' רש"י זה יצחק, אומר הר"ר אברהם אבן עזרא שלכך פי' רש"י כן לפי שאין לפרש על יעקב, שא"כ לא היה לו לכתוב אלא אותו בלא אביו דפשיטא דקאי ליעקב שקודם עכ"ל ולא נמצא בהראב"ע שלפנינו: (עג) כי שנות יצחק היו ק"פ שנה, וכתיב „ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם" (למעלה כה, כו) וכבר הזכיר כי יעקב היה בן צ"א שנה כשהוליד את יוסף, והנה ס' וצ"א הם קנ"א שנים נחסרו מן ק"פ נשארו כ"ט משנות

יצחק

מקורי רש"י: סד) ב"ר פ' פד טו. סה) ב"ר שם פסי' דר"כ פ' כה (קנט א) מדרש משלי א פ"א מדרש משלי כ פ"א יב, יונ"ע, ומובא בתוס' ב"ק לב א ד"ה „מי" בשם המדרש ילקוט קמב. סו) ב"ר פ' פ"ד יע תיונ"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יוֹסֵף׃ לד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם
שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים
רַבִּים׃ לה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו
לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־
אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיֵּבְךְּ

אונקלוס

קְטִיל יוֹסֵף׃ לד וּבְזַע
יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וְאַסַּר
שַׂקָּא בְּחַרְצֵהּ וְאִתְאַבַּל
עַל בְּרֵהּ יוֹמִין סַגִּיאִין׃
לה וְקָמוּ כָּל בְּנוֹהִי וְכָל
בְּנָתֵהּ לְנַחָמוּתֵהּ וְסָרֵיב
לְקַבָּלָא תַּנְחוּמִין וַאֲמַר
אֲרֵי אֵחוּת לְוַת (עַל

רש"י

פוטיפר סז) ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם סח) אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו סט): (לד) ימים רבים. כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנא' יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ושבע שני השובע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם ע) כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנה בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל. וזהו שאמר ללבן עא) זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי הן וסופי ללקות כנגדן: (לה) וכל בנתיו. רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום עב) רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו עג): וימאן להתנחם. אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת עד) שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי עה): ארד אל בני. כמו על בני והרבה אל משמשין בל' על עו) אל שאול ואל בית הדמים עז) אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואשה: אבל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא

אבן עזרא

אבלים (סד) ועדותם דבר אלישע (סה): וכל בנותיו. בתו ובת בנו (סו) [כדן], ומלת שאולה. כמו מטה, והטעם הקבר (סז) ופה טעה המתרגם לתועים (סח) שתרגם שאולה גיהנם (סט) וכן, והנה כי לא שאול תודך (ישעי' לח יח) (ע),

יהל אור

יצחק אחר שנולד יוסף: (עד) וכן כתב הרלב"ג „והאפשר שיצחק ג"כ בכה אותו, והנה נעלם מיצחק ומיעקב זה הענין והשבו שהיה יוסף מת, ולא נתגלה להם בנבואה, כי האבל הוא סבה להפסק הנבואה": (עה) במ"ב (ג טו) על הפ' „ועתה קחו לי מנגן, והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ד'": (עו) פי' דינה וסרח בת אשר: (עז) ובן היוב"ע, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג, שזה האבילות לא יסור ממני עד שאמות ואהי' בקבר שהוא נקרא שאול: (עח) הוא איש אחד ושמו „ירומניס" שתרגם כל המקרא בלע"ז, כי המתרגם צריך להרגם לפי הפשט הנכון: (עט) ולפי פירושו זהו דעתו של יעקב שאמר כי ארד אל בני אבל שאולה: (פ) וסיום הפסוק שם „לא ישברו יורדי

קרני אור

בוכים אותו, וכן כתב הרד"א בלענין נחמה הי' לו רבים מנחמים, אבל לא לענין הבכיה שאביו לבדו בכה אותו, כי אחיו ונשיהם לא הי' עוזרים בבכיה וזהו ויבך אותו אביו: [כה] ובב"ר (פ' פד) „אין אדם נמנע מלקרא להתנו בנו ולכלתו בתו" ודעתם כי אמר בנותיו לכלול גם כלותיו שנקראו ג"כ בנות דרך חבה, וכן אמרה נעמי לכלותיה „שבנה בנותי" (רות א יא) כי לדעת אונקלס (במד' כו מו) לא היתה סרח בת בנו כי היתה בת אשת בנו כאשר הביא שם הרמב"ן ז"ל כוכח ת"א „ושום בת אתת אשר סרח" ע"כ אמרו ז"ל, שיאמר על כלותיו, וכן תיוב"ע „וכל נשי בנוי" (ופדר"א פ' לו ולח) דרשו על בת דינה, ובד"ל פי' כי בנות אחרות נולדו ליעקב כבתוב (למטה מו ז) בנותיו ובנות בניו אתו, ולא הזכיר רק דינה מפני המאורע, ולא נכנסו בכלל השבעים נפש, כי נישאו לבני אחיהן ולבני דודיהן כיוכבד שנישאת לעמרם והנה כתוב לבד מנשי בני יעקב (למטה מו כו) לפיכך לא נמנו, רק דינה ושרח שנמנו נראה שהיו פנויות (ועיין למטה מו יו"ד הערה ג): [כו] ובתנחומא (ויגש אות ט) מהו כי ארד אל בני (אבל לשאולה, אמר אני מת עם מיתת השבטים לעוה"ב שהבטחני הקב"ה על י"ב שבטים והרי נטרף אחד מהן, במה לא זכיתי בהן ואני מת בבני עולמות לכך אמר כי ארד וגו', וכן (במדרש אגדה לז לה) אמר יעקב לפני הקב"ה

מקורי רש"י: סז) ב"ר שם. סח) תנחומא א אות ב פדר"א פ' לח ילקוט קמב. סט) ב"ר פ' פד כא, פדר"א שם. ע) ב"ר פ' פד כ, ועיין מגילה יז א. עא) לעיל לא מא. עב) תנחומא ב אות י, ב"ר פ' פד כא, פדר"א פ' לט, ילקוט קמג. עג) תנחומא ב שם, ב"ר שם ילקוט שם, ספ"ו. עד) תנחומא א מקץ אות ד, תנחומא ב וישב אות ח. עה) תנחומא ב שם, ב"ר שם, מס' סופרים פכ"א ה"ט. עו) ש"ב כא א. עז) ש"א ד כא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֹתוֹ אָבִיו׃ לו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ
אֶל־מִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה
שַׂר הַטַּבָּחִים׃ פ רביעי לח א וַיְהִי
בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו
וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃

אונקלוס

בְּרִי כַּד אֲבִילָא לִשְׁאוֹל
וּבְכָא יָתֵהּ אֲבוּהִי׃
לו וּמְדִינָאֵי זַבִּינוּ יָתֵהּ
לְמִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא
דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא׃
א וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא
וּנְחַת יְהוּדָה מִלְּוָת אֲחוֹהִי
וּסְטָא עַד גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה׃

אבן עזרא

ואציעה שאול הנך (תה' קלט ח) הסך „אם אסק שמים שם אתה" (שם) (פי) „ערום שאול נגדו" (איוב כו ו) (פב) ורבים אחרים: לו שר הטבחים. תמצא זה הלשון על הרג (פג) ועל בישול (פד) ודברי המתרגם ארמי נכונים (פה) [כז]:

א ויהי בעת ההוא. אין זה העת כאשר נמכר יוסף רק קודם הסכרו (א) [א], וכמוהו „משם נסעו הגדגדה" (דברי' יוד ז), „בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי" (שם שם ח), ושבט הלוי נבחר בשנה השנית, ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים, ובמקומו אפרשנו (ב) ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה (ג) והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת „ויוסף הורד מצרימה", להפריש בין מעשה יוסף בדבר

רש"י

אתנחם כל ימי. ומדרשו גיהנם (עח) סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם: ויבך אתו אביו. יצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב (עט) אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי: (לו) הטבחים. שוחטי בהמות המלך: (א) ויהי בעת ההוא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת

קרני אור

הקב"ה תן לי אות שלא ארד לשאול, אמר לו הקב"ה סימן זה יהי' בידך שלא ימות אחד מבניך בימיך, וע"כ אמר כי ארד וגו' וכן הוא בפס"ז וכן הוא ברש"י על התורה, והת' ז"ל פי' לפי פשוטו, וכן פי' רש"י ז"ל „כפשוטו לשון קבר הוא", והדרש אדרש: [כז] וכן תרגם יונ"ע וירושלמי „רב ספוקלטוריא" והוא בלשון רומי הממונה על הריגת בני אדם וכן בשבת קח סע"א „ואחד הרגו אספקלטר", וכן בספרי בהעלותך פ' נא „אמר לספקלטור הרגני, וכן פי' הרלב"ג שהיה ממונה לצוות להרוג האנשים, ולהגיע להם העונש הראוי על מריים, ולזה תמצא שהוא שם מעלתו יוסף בבית הסהר, כי היא היה שליט עליו, וכן דעת הרמב"ן שהטבחים להרוג, ורש"י ז"ל פי' שוחטי בהמות המלך, והרד"ק בשרשים שרש „טבח" הביא כולם תחת ענין אחד שהוא הזביחה. קצתם זביחת הבהמות וקצתם זביחת בני אדם, ור"י ן' גנאח בשרשיו שרש „טבח" חלק בהם מה שהוא לענין זבח, ומה שהוא לענין בישול, ודמה אותם ללשון הערב שאומר למבשל הבשר טבא"ך והתי"ת נעברי כ"ף בערבי, והרמב"ן כתב, כי המנהג מלכים בארצות ההם שהאנשים השומרים ראש המלך הי' ג"כ ממונים על הריגת בני אדם מחויבי מיתה:

[א] וכן הוא בפס"ז (ברא' לח ב) שזה המעשה הי' קודם המכירה, וכן בתוספות על התורה הוצא מר' אברהם בעזאל כי אמי' וירד הי' קודם המכירה, ודעת רז"ל (תנחומא א וישב אות ט, תבא אות כב, תנחומא ב וישב אות ח, ב"ר פ' פה, שמ"ר פמ"ב ילקוט ברא' רמז קמד מדרש אגדה ברא' לח א) שהיה באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים וכן הוא בסדר עולם פ"ב „יוסף פירש מיעקב אביו שלא שמעו כ"ב שנה, בתוך אלו השנים נשא יהודה את בת שוע, שנאמר ויהי בעת ההיא וירד וגו'" עיי"ש. וכן דעת רש"י ז"ל וכן פי' הרד"ק והרדי"א ורע"ס והחזקוני והת' ז"ל יעיג פ"ש ודעתו

יהל אור

בור אל אמיתך", והנה שאול כמו בור, כי המלות שונות והטעם אחד: (פא) מראש הפסוק הזה, וכן כתב הרלב"ג, ולפי שהקבר יעשה בבטן הארץ קראו שאול, וכן „ואציעה שאול הנך" להיותו במקום שפל: (פב) וסוף הפ' „ואין כסות לאבדון" ופי' שם הרד"ק. כי שאול הוא המטה בהחלט, והיא מרכז הארץ, וכן קרא למקום ההוא אבדון: (פג) כי בזה המקום הוא ענין הרג: (פד) ובש' (שמואל א ח יג) „ובנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות", הוא ענין בישול: (פה) שתרגם „רב קטוליא", והוא הממונה על הריגת בני אדם; ועל מאסרם, ולכן היה בית הסהר תחת ידו:

(א) וכן כתב הרלב"ג „שזאת הפרשה לא היתה אחר מכירת יוסף, וזה שאי אפשר שישלם. זה הענין כולו אחר מכירת יוסף, וכמו שביאר הח' אבן עזרא, אבל היו קצת דברי הספור בעת מכירת יוסף ואל יקשה בעיניך איך היה יהודה נפרד מאחיו קודם מכירת יוסף, והנה הוא היה עם אחיו במכירתו, כי הוא היה הולך ושב, והנה היה לו לבדו צאן מלבד צאן אביו, וזה הצאן אולי היה מגלל שכם: (ב) עיין במד' (ג א) על פ' „ואלה תולדות אהרן ומשה" ודבר' (יו"ד ז) ע"ש, משם נסעו הגדגדה, מה שפי' החז"ל שם: (ג) ובמקח"מ הגי' „ונכתבה זאת הפרשה.

מקורי רש"י: עח) עיין תנחומא א וישב אות ט תנחומא ב וישב אות י, ילקוט קמג, פס"ז. עט) ב"ר שם. תוכ"ע, ילקוט קמג, פס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

וּשְׁמַהּ חִירָה׃ ב וַחֲזָא תַמָּן יְהוּדָה בַּת גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵהּ שׁוּעַ וְנַסְבַהּ וְעַל לְוָתַהּ׃ ג וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יָת שְׁמֵהּ עֵר׃ ד וְעַדִּיאַת עוֹד

ב וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא

רש״י

למכרו אילו אמרת להשיבו היינו שומעים לך א): וים. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נשתתף עמו: (ב) כנעני. תגרא ב):

אבן עזרא

אשת אדוניו, למעשה אחיו (ה), והוצרכתי לפי׳ הזה, בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ״ב שנה (ה) והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה, וגדל עד שהיה לו זרע (ו) וזה לא ימצא פחות מי״ב שנה (ז), ועוד וירבו הימים (ח), גם הרתה תמר והולידה פרץ (ט) והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים (י), ואל יקשה עליך דבר בצלאל (יא) כי בנעתי אל מקומו אפרשנו (יב) [ב]: ב איש כנעני. יש אומרים סוחר (יג) [ג] כמו „כנען בידו מאזני מרמה" (הושע יב ח), ועם תוספות יו״ד „ולא יהיה כנעני עוד" (זכריה יד כא) (יד) ויתכן להיות כמשמעו (טו) [ד], וחז״ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו (טז) וזה דרך דרש, כי הבא מפאת צפון של עולם לדרומו

יהל אור

כאן": (ד) ונסמכו שתי הפרשיות להודיענו כמה הפרש יש בין יוסף ובין אחיו יהודה, כי יוסף כבש יצרו באשת אדוניו, ויהודה הלך אחר יצרו בתמר ועיין (שמות יח א) בפי׳ הא׳ ז״ל שכתב „ויש פרשה אחרת דומה לזאת" ובביאורי שם: (ה) וכן הוא (סדר עולם פ״ב) „בשנת שלשים שנה יצא מבית האסורים, שנאמר ויוסף בן שלשים שנה בעמדו וגו׳ בו בפרק מת יצחק, ושבע שני השבע ושני שני רעב, נמצא יוסף כשירדו אבותינו למצרים היה בן ל״ט שנה, נמצא שפירש יוסף מאביו שלא ראהו כ״ב שנה" (כי בן י״ז שנה היה כשנמכר: (ו) פי׳ עד שיהיה ראוי להקים זרע כמ״ש (למטה פ׳ ח) „והקם זרע לאחיך": (ז) כי בודאי לא נוה יהודה לאונן ליבם אשת אחיו, טרם שהיה לפחות י״ב שנה, וצריך להוסיף שנה שהיה ער גדול ממנו: (ח) והיא לא נתנה לשלה א״כ עבר עוד שנה או שנתים: (ט) ויהי׳ בין הכל ס״ו שנה או ס״ז שנה: (י) כי בשעת ירידתם למצרים כבר נולדו חצרון וחמול בני פרץ בן יהו׳; שהוליד מתמר, וכאשר הוליד פרץ חצרון וחמול עבר עוד י״ג שנה, להוליד בן הראשון לי״ב והשני לי״ג, וא״כ עבר מעת לקח יהודה את בת שוע כ״ט שנים, וכל המעשה מעת נמכר יוסף עד רדת אבותינו למצרים היו כ״ב שנים: (יא) ר״ל מה שדרשו רז״ל (סנה׳ סט ב) שהוליד כלב לחור בנו בן שמונה שנה, והביאו ראיה מדברי כלב, שאמר „בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד ד׳ אותי מקדש ברנע לרגל את הארץ" (יהושע יד, ז) ובצלאל היה בן י״ג שנה כשבנה המשכן דכתיב ביה איש, ואמרו שנה ראשונה הוקם המשכן, שניה שלח מרגלים, הרי בצלאל בשלוח המרגלים בן י״ד שנה, וקח י״ד שנשארו מן מ״ם נשארו כ״ו שנה, וקח שלשה עבורים מבצלאל ואורי וחור נשארו כ״ד, הרי שמונה שנה לכל אחד ואחד מהם כשהולידו: (יב) בשמות (לא ב) כתב הא׳ ז״ל, כי כלב בן יפונה איננו כלב בן חצרון, ור״ל בצלאל לא היה מבני כלב בן יפונה כ״א מבני כלב בן חצרון, ושנים הי׳, כי דעתו שמדרך הטבע אין האיש מוליד בן שמונה שנים, גם חז״ל אמרו בהרבה מקומות כי פחות מבן תשע אין ביאתו ביאה: (יג) וכן ת״א ויונ״ע: (יד) ותרגם יונ״ע „ולא יהי עוד תגרא": (טו) פי׳ כנעני ממש מבני כנען: (טז) כן הוא בג׳ (סוטה יג ב, תנחומא תשא אות

קרני אור

ודעתו שזה המעשה היה קודם המכרו, כי רע בעיניו שלקח הזה לומר שנשאו ער ואונן ופרץ בהיותם בני ז׳, ופרץ הוליד בנים תיכף אחר שנה לנשואיו, כי אמר שאיננו ראוי להוליד עד שיהיה בן י״ב שנה: [ב] ודעת רז״ל, כי כלב בן יפונה וכלב בן חצרון הוא איש אחד בשני שמות, ואעפ״י שלא נזכר בצלאל בבני כלב בן יפונה, רק בבני כלב בן חצרון שכל אחד, ודעתם שבדורות הראשונים הי׳ מולידים בני שמונה שנים ועיין (תמורה טז א) וברא״ם סוף ויקהל ד״ה „חור בנה של מרים היה" שהאריך בזה אחר שהעתיק דברי הא׳ ז״ל: [ג] וכן הוא בג׳ (פסחים נ א, ב״ר פ׳ פה ילקוט רמז קמה) וכן פי׳ רש״י ז״ל, והרשב״ם והרמב״ן והרד״ק והרלב״ג והרדי״ת, והיה סוחר מכלל האומות והתגורר שם, ובעבור שהי׳ יושבי ארץ כנען בעת ההיא מפורסמים בסחורה הושאל שם כנעני על כל תגר, כי בני יעקב הי׳ נזהרים מלהתחתן עם בנות כנען כמו האבות: [ד] ועיין (למטה מו י) בפי׳ „ושאול בן הכנענית" בפי׳ הא׳ ז״ל יז״ל „לפד כי נשי השבטים הי׳ ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות, והזכיר זו לבדה בעבור בעשה במשון שלא להוגן לקחת כנענית ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם בני כנענית", ודעתו שש״ע היה כנעני ממש מבני כנען, וכן רז״ל נחלקו בדבר אמרו (ב״ר פ׳ פד) „ר׳ נחמיה אומר כנעניות הי׳ ר׳ יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים, וכדעת ר׳ נחמיה הוכא בתנחומא א ובתנחומא כ (במד׳ אות יב) שציוה יעקב לבניו ולא ינע אדם אחר במטתי, ולא אחד מן המצרים, ולא אחד מבניכם מפני שיש בכם (ובתנחומא ב „בהם" והיא יותר נכונה, ור״ל בני בניו וכן הרמב״ן ז״ל כתב שבנוסחאות שלנו בב״ר מצינו בכולן „א׳ מבני בניכם

מקורי רש״י: א) תנחומא א וינש אות ט, תנחומא ב וישב אות ח, פס״ז, וכן הוא במדרש אגדה. ב) ב״ר פ׳ פה ד פסחים נ. א וכן ת״א ויונ״ע

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ ה וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ ז וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם

אונקלוס

וִילִידַת בַּר וּקְרָת יָת שְׁמֵהּ אוֹנָן׃ ה וְאוֹסִיפַת עוֹד וִילִידַת בַּר וּקְרַת יָת שְׁמֵהּ שֵׁלָה וַהֲוָת בִּכְזִיב כַּד יְלִידַת יָתֵהּ׃ ו וּנְסִיב יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵהּ וּשְׁמַהּ תָּמָר׃ ז וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וְאָמִיתֵהּ יְיָ׃ ח וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוֹל לְוָת אִתַּת אֲחוּךְ וְיַבֵּם

אבן עזרא

הוא יורד (יז) ואנשי המחקר (יח) יבינו כי זה אמת (יט): ה בכזיב. שם מקום (כ): ח ויבם אותה. טעמו אחר שאתה יבמה (כא) הראה היבום (כב), וזהו בא אל אשת אחיך (כג) [ה], ובפרשת כי ישבו אחים יחדו (דברי כה ה) אאריך מעט (כד) [ו] אם ד' יאריך ימי עד הגיעי שם [ז]:

רש"י

(ה) והיה בכזיב. שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון ג) היו תהיה לי כמו אכזב ד) אשר לא יכזבו מימיו. ואם לא כן מה בא להודיענו. ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת ה): (ז) רע בעיני ה'. כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית

קרני אור

שיש בהם מבנות כנען) שאת מבנות כנען", וכן הוא במד"ר פ' ב "מפני שאתם נטלתם מבנות כנען", ולדעת ר' יהודה הובא בסדר"א פ' ל"ט שכתב "כל זרעו של יעקב לקחו אחיותיהם ושאר בשרם" (וכתב הגרד"ל נראה ר"ל אעפ"י שהי' שארי בשרם מן האם שבודאי היתה אסורה לבני נח) והטול על התירה פי' שלדעת ר' יהודה צריך לומר ששבעה בני לאה נשאו שבע תאומות מאחרות, ושבעה מאחרים נשאו שבעה תאומות של בני לאה, כי בן נח מוזהר באחותו מן האם, ועיין (רש"י למטה כ יג) ע"פ "ויבאו אותו בניו": [ה] וכתב החזקוני, כי לשון יבם ויבמה הם מתיבות המשמשות בנין וסתירה כמו "סארות" (יחז' יז ו) "תפאר" (דבר', כד כ) "מסעף פארה" (ישעי' י לג), "בסעפותיו קננו" (יחז' לא ו), כלומר בשר ממנה היבום להיות לך לאשה, וכן כתב רא"ב בנימוקיו כי לשון יבם ויבמה יש לפרש היפך הפעולה על דרך "תבואתי תשרש" (איוב לא יב) ופי' ויבם אותה שבה שלא תהיה עוד לה יבם: [ו] עיין יהל אור וכן הוא בפס"ז (ברא' לח ח) "מיכן תשובה לאומרים כי ישבו אחים יחדו (דברים כה ה) אל הקרובים, שהרי ער ואונן אחים מאב הי', ולמדנו ייבום מיהודה, מה כאן באחיה ממש, אף להלן באחיה ממש, כענין שנאמר בדברי חכמים": [ז] והמורה בפ' מט מהח' השלישי כתב כי טעם הייבום, כי היה מנהג קודם מ"ת, והשאירתו התורה, וכן כתב הרד"ק, נראה כי הדבר של יבום היה ממשפט הקדמונים קודם שנתנה תורה, ועיין רמב"ן מה שביאר פ"ז, וכתב כי היא סוד גדול מסודות התורה, וכתב החזקוני, קודם מ"ת כל הקרובין מייבמין ואפילו אביו של אינם אחים ממש (פי' כי אסור ליבם אשת אחיו מפני שהיא עליו באיסור ערוה) אלא קרובים (פי' כי מצות יבום הוא רק בשאר קרובים) והביאו ראיה מבועז (ולדעתם שאחים הם אחי המשפחה, אחרי שאשת האח נאסרה

יהל אור

אות כב, שמו"ר פ' מב, ילקוט רמז קמד): (יז) ר"ל נראה כיורד, כי עיקר הישוב הוא מקו השוה לצפון העולם, ועיין מאור עינים ה"ג פרק י"א מה שהעיר ע"ז: (יח) ובכ"י רש"ד "ואנשי המדות" וזה מחוור יותר, (יט) הם היודעים תכונות השמים וצורות העולם, והמה יבינו זה: (כ) או שהוא אכזיב הנזכרת ביהושע (טו מד), ובמיכה (א יד) והיא מערי יהודה, או שהיא אכזיב שבנחלת בני אשר (שופ' א לא) ונזכר בש"ס פעמים רבות (דמאי פ"א מ"ג, שביעית פ"ו מ"א, גיטין ז ב) וספר הכתוב אנה נולדו: (כא) מי שלוקח יבמתו שהיא אשת אחיו הוא נקרא מיבם, והוא נקרא יבם לה, והיא יבמה לו וכן אשת היבם נקראת לה יבמה על שם בעלה: (כב) ובכ"י רש"ד "הראה זה היבום: (כג) וכתב הרש"ד "כוונתו כי יבם שם עצם פרטי לאחי בעל האשה, והוא הנקרא בלשון משנה גיסה ולכן יקשה לדעתו לשון ויבם כי כבר הוא יבם לה גם בהיות אחיו בחיים, לכ"א, כי פירושו הראה לה שאתה יבם לה מאז שהיה אחיך חי, וזה בעשות החיוב המוטל עליך להקים זרע לאחיך, והיינו שתשאנה, והנה לדעתו נגזר פעל יבם מן השם יבם, והנה אף שנראה שגם הרד"ק בשרשים הסכים עמו בזה מ"מ לא כן דעתי עיי"ש: (כד) ושם פי' הח' ז"ל כנגד המכחישים, כי הם אמרו כי

מקורי רש"י: ג) ירמי' טו יח. ד) ישעי' נח יא. ה) עיין ב"ר פ' פה ד, "כזיב פסקת שם מקום" עיין במ"כ ובפי' מהרז"ו שם, ובחדושי הרד"ל, והגירסא לגר גורס בב"ר "בכזיב הפסקה ד"א שם מקום" ועיין ברמב"ן.

אתה והקם זרע לאחיך: ט וידע
אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה
אם־בא אל־אשת אחיו ושחת
ארצה לבלתי נתן־זרע לאחיו:
י וירע בעיני יהוה אשר עשה
וימת גם־אתו: יא ויאמר יהודה
לתמר כלתו שבי אלמנה בית־
אביך עד־יגדל שלה בני כי אמר
פן־ימות גם־הוא כאחיו ותלך תמר

אונקלוס

יתה ואקים זרעא לאחוך:
ט וידע אונן ארי לא על
שמה מתקרי זרעא והוה
כד עליל לות אתת
אחוהי ומחבל ארחה על
ארעא בדיל דלא לקימא
זרעא לאחוהי: י ובאיש
קדם יי די עבד ואמית
אף יתה: יא ואמר יהודה
לתמר כלתה תיבי
ארמלא בית אביך עד
דרבא שלה ברי ארי
אמר דלמא ימות אף
הוא כאחוהי ואזלת תמר

רש"י

זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה ו): (ח) והקם זרע. הבן יקרא ע"ש המת ז): (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ ח): (יא) כי אמר וגו'. כלומר דוחה היה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו

אבן עזרא

(ט) כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו (כה) כטעם "והיה הבכור אשר תלד" (דברים כה ו) (כו) [ח]: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ (כז) [ט], ואתמה מבן תמים המזרחי (כח) שפי' ושחת ארצה, שעשה לה שלא כדרך הנשים (כט) בעבור שלא תהר (ל), והנה שחת הארץ שלה (לא) כי עליו היא יושבת בארץ [י], וזה פי' שגען (לב), וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף השגות: נתן זרע. כמו השלם (לג):

יהל אור

לאסרה בעריות, ולכן שוה בין כשיהיה זרע, בין כשאין זרע הואיל ויש לקיימו שם האחוה באחי משפחה) ולא אמרו כלום, כי אין שם זכר יבום כי אם גאולה, וכו' והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה והוא יבמה", (וכאשר לא מלאו ידיהם ורגליהם בדבר יהודה הסכילו לפרש כי קודם בוא התורה היה הענין תלוי באחים ממש ואחרי בוא התורה העתיקו באחי משפחה):
(כה) פי' הזרע שיולד לא יחשב כבנך, כ"א כבן לאחיך המת יחשב, וכן ת"א ויונ"ע "ארי לא על שמיה מתקרי זרעא": (כו) ומסיים שם "יקום על שם אחיו המת", ומוסב על היבם, שהבן אשר תלד היבמה יקרא ע"ש אחי היבם, פי' לא שינתן לו שם כשם דודו המת, אלא לענין הנחלה שיהיה הוא זרעו היורש אותו, ויקרא תמיד על שמו, כי מעולם לא מצאנו שיהיה לבן אותו השם עצמו שיש לאביו, ותמיד יש לבן שם משונה משם אביו, ועיין קרני אור: (כז) וכן ת"א ויונ"ע: (כח) עיין ערכו ברא"ם הספר: (כט) פי' שלא כדרכה: (ל) כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (לא) כי הוא קורא ושחת ארצה, במפיק ה"א, כי שחת הארץ שלה: (לב) דעתו, שהפירוש והדיוק שדייק מתיבת ארצה, הוא פי' שגעון, ויזהיר כי לא יעשה כן, באמרו וחלילה חלילה וכו' ועיין קרני אור: (לג) פי', מלת נתן הוא מקור הבנ

קרני אור

מת, וכיון שלא יבם "שלה" על יהודה ליבם, וכשנתנה תורה נתחדשה הלכה שלא ליבם אלא אחיו מן האב, ואעפי"כ, אם אין אחים נהגו ליבם בשארים קרובים לה, ואו"כ פשתה בניתר מה שעשתה, כמו שעשה בועז לרות גם אחר מ"ת:
[ח] עיין יהל אור, וכן פי' רש"י ז"ל "הבן יקרא על שם המת", וביאור בדל"ל דעת רש"י ז"ל, שאין הכוונה שיהי' קוראים אותו כאותו שם שהיה נקרא המת, אך הכוונה שיהיה נחשב כאלו הוא בנו של מת פי' בנו של ער, אעפ"י שבאמת היה אביו אונן, וכתב, והרבה יש לתמוה על הרמב"ן ז"ל שתפש על רש"י ולא דקדק, כי נקרא בשם המת לאוד, ונקרא על שם המת לאוד, והרא"ם תמה גם הוא על הרמב"ן ז"ל ולא דקדק בלשון רש"י ז"ל במלית "על שם", ומהרש"ל העתיק דברי הרמב"ן ולא העיר עליהם מאומה גם יפ"ת כתב "לא שהבן יקרא על שם המת", ולא הבין, והיל"ל לא שהבן יקרא בשם המת, עכ"ל, ועיין הטו"ק שגם הוא הבין בלשון רש"י ז"ל כשד"ל, ויתמה ג"כ על הרמב"ן ועל הרא"ם שהסבו כוונת רש"י ז"ל לדעה שאינה מובן בלשונו, וכן פי' דעת הח' ז"ל:
[ט] וכן הוא (ב"ר פ' פה, ילקוט רמז קמה) שהיה תורב בגנות ומערה לחצפות, פי' דש מבפנים, וזורה מבחוץ: [י] ואם כי
ע"ד

מקורי רש"י: ו) יבמות לד ב, פס"ז. ז) עיין קרני אור. ח) ב"ר פ' פה ס, יבמות כב, פס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ: יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים
וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם
יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא
וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה:
יג וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ
עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ: יד וַתָּסַר
בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס
בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח
עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי
רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־

אונקלוס

וִיתִיבַת בֵּית אֲבוּהָא:
יב וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וּמִיתַת
בַּת שׁוּעַ אִתַּת יְהוּדָה
וְאִתְנַחַם יְהוּדָה וּסְלֵיק
עַל גָּזְזֵי עָנֵהּ הוּא וְחִירָה
רַחֲמֵהּ עֲדֻלָּמָאָה לְתִמְנָת:
יג וְאִתְחַוָּא לְתָמָר לְמֵימָר
הָא חֲמוּיִךְ סָלֵיק לְתִמְנָת
לְמֵיגַז עָנֵהּ: יד וְאַעְדִּיאַת
לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִנַּהּ
וְאִתְכַּסִּיאַת בְּעִיפָא
וְאִתַּקְּנַת וִיתִיבַת
בְּפָרָשׁוּת עֲיָנִין דִּי עַל
אֹרַח תִּמְנָת אֲרֵי חֲזָת
אֲרֵי רְבָה שֵׁלָה וְהִיא לָא

אבן עזרא

יא שבי אלמנה בית אביך. בחסרון בי"ת קדם בי"ת (לד) כמו „הנמצא בית ד'" (מ"ב יח טו) (לה): יב וינחם יהודה. פי' אחר שקבל תנחומין (לו) עלה על גוזזי צאנו (לז), על תחת אל (לח): יד ותכס. פועל יוצא (לט), וטעמו ותכס עצמה (מ): ותתעלף. טעמו שהסתירה פניה, וכן ויתעלף (יונה ד ח), הסתיר פניו בבגדיו (מא) [יא], וקרוב מהם מעולפת ספירים (שיה ה יד) (מב) [יב]: בפתח. עינים. שם מקום (מג) [יג], וי"א כי שני מעינות מים הי' בדרך,

רש"י

שימותו אנשיה ט): (יב) ויעל על גוזזי צאנו ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו: (יג) עלה תמנתה. בשמשון הוא אומר וירד שמשון וגו' תמנתה בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן י): (יד) ותתעלף. כסתה פניה שלא יכיר בה: ותשב בפתח עינים. בפתיחת עינים בפרשת דרכים שעל דרך תמנתה יא) ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו יב): בי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד

קרני אור

כן הוא דעת חז"ל (יבמות לד ב) ותמר היתה עוד בתולה כשבא יהודה אליה, עיין במהרש"א שם ד"ה „כמעשה" שיקשה נ"ב מנא להו למימר דהוי נמי כער ואונן שמשו שלא כדרכם, עד שהוכרחו מזה למימר ולדחוק דתמר בביאה ראשונה היעברה, אלא שמיפכה באצבעה, ואולי היה סמך היה להם מתוך הכתוב למימר הכי: [יא] ורלב"ג פי', ותתעלף הוא ענין כסוי והקפה, ר"ל שכבר הקיפה הצעיף סביב ראשה היקף אחר היקף, עד שנשלם לה כסוי פניה באופן שמכסות פניהם הנשים בצעיף: [יב] וכן פי' הרד"ק ענין עטוף והכסוי, וכן תרגם יוב"ע „ואעטפת", ואו"ת „ואתקנת", ואולי כן הוא לאונקלס בלשון תיקון כמו שתרגם „ויאפד לו בו" (ויקרא ח ז) ותקן, או הוא כמו שפי' הגלי"ב לשון סדור בגדים, לא כפת' ז"ל ולא כרש"י: [יג] עיין יהל אור, ולפלא על הרשב"ם שכתב „והמפרשים שם עיר מוטה", הלא היא

יהל אור

ע"ד השלמים, ומנהג הגרם הזה שלא יבוא בו המקור בשלימות, רק בבואו מחובר אל הפועל, כמו „נתן תתן לו" (דבר' טו י), אבל בבואו לבדו דרכו לבוא בחסרון שתי הקצוות, כמו „לא תוסף תת כחה לך" (למעלה ד יב), ועיין למעלה (ה' יז) בביאורי שם על המלה „היאת": (לד) כי היה ראוי לכתוב בבית אביך: (לה) והראוי בבית ד': (לו) פי' על מיתת אשתו: (לז) ובשמשון נאמר „וירד תמנתה" (שופ' יד א) כל אחד לפי המקום שהיה בה: (לח) כמו אל גוזזי צאנו, וכמו ותתפלל על ד' (ש"א א י) כמו אל ד': (לט) וברבקה כתיב „ותתכס" (למעלה כד סה) שהוא פועל עומד: (מ) כסתה פניה בצעיף כדי שלא יכירה יהודה: (מא) גם שם פי' שהסתיר פניו: (מב) ופי' הא' ז"ל שם „כמו ויתעלף" (יונה ד ח): (מג) ובן הוא דעת ר' חנין (סוטה י, א).
מקום

מקורי רש"י: ט) יבמות סד ב, ועיין כתובות מג ב, חולין לה ב, ובב"ר שם, י) ב"ר פ' פה ו. סוטה י, א, ירושלמי סוטה פ"א ה"ח. יא) סוטה שם. יב) תנחומא ב אות יז, ב"ר פ' פה ז סוטה שם ירושלמי סוטה פ"א ה"ד, ירושלמי כתובות פי"ג ה"א, מדרש שמואל פ"ז ובכולן בשינוי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ טו וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה
וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃
טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר
הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע
כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִי
כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי
אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר
אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃
יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ
וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ

אונקלוס

אִתְיְהִיבַת לֵהּ לְאִנְתּוּ׃
טו וַחֲזָהּ יְהוּדָה וְחַשְׁבַהּ
כִּנְפָקַת בָּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת
אַפַּהָא׃ טז וּסְטָא לְוָתַהּ
לְאָרְחָא וַאֲמַר הַבִי כְעַן
אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא
יְדַע אֲרֵי כַלְּתֵהּ הִיא
וַאֲמַרַת מַה תִּתֵּן לִי אֲרֵי
תֵיעוֹל לְוָתִי׃ יז וַאֲמַר
אֲנָא אֲשַׁלַּח גַּדְיָא בַר עִזֵּי
מִן עָנָא וַאֲמַרַת אִם תִּתֵּן
מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח׃
יח וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דִּי
אֶתֵּן לָךְ וַאֲמַרַת עִזְקָתָךְ

רש"י

ממנו בנים יג): (טו) ויחשבה לזונה. לפי שיושבת בפרשת דרכים: כי כסתה פניה. ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה יד): (טז) ויט אליה אל הדרך. מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה טו) בלשון לע"ז דשטורני"ר: הבא נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה ל' הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה הם: (יז) ערבון. משכון: (יח) חתמך ופתילך. עזקתך ושושיפך טז). טבעת שאתה חותם בה ושמלתך

אבן עזרא

ויש להם כדמות פתח (מד) [יד] ומשם יעבור יהודה בשובו אל מקומו (מה): [טו] כי כסתה פניה. פי' ותתעלף (מו), והמפרש כי כסתה פניה במיני צבעונין (מז) והביא ראיה מבתו (מח) הבל הוא, כי אין מביאין ראיה מן השוטים (מט) גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל (נ) שהיתה צנועה בבית חמיה (נא) [טז]: ית חותמך. מרב תאותו

יהל אור

מקום הוא ששמו עינים, וכן הוא אומר "תפוח והעינם" (יהושע טו לד) והיא עיר סמוכה לזרעה ואשתאול (שם שם לג), וזרעה ואשתאול סמוכות לתמנה (שם יט, מא ומג) א"כ העינם סמוכה לתמנה, גם מצאנו כי העינם סמוכה לעדולם (שם טו, לד ולה) וחירה היה עדולמי:
(מד) ובפס"ז (ברא' לח יד) בפתח עיני בני אדם, שלא יעבור יהודה ולא יראנה, וכן תרגם יוב"ע, וכן פי' הרלב"ג, בפתח עינים במקום נגלה ונראה ששולט בו עין בקלות: (מה) ורע"ם פי', בהתחלת שתי מסלות, כי המסילות תקרא עין, כמו "על העין בדרך שור" (למעלה טז ז): (מו) וכן פי' הרשב"ם, ועיין רמב"ן מה שכתב בזה, ובפס"ז "ותתעלף, ותתהלף", כי אותיות ע' ח' מתחלפים, ופי' כי החליפה והלבישה בגדים נאים: (מז) ע"ב לא הכירה: (מח) ר"ל שלא היתה מכסה פניה בבגדי צבעונין משום צניעות מכלל שהוא פריצות: (מט) כי אין זו פריצות, אלא פי', כסתה פניה בבגדיה לזה לא הכירה: (נ) במגילה (יו"ד ב, סוטה יו"ד ב, ב"ר פ' פה): (נא) ודרשו משום שכסתה פניה בבית חמיה:

קרני אור

דעת ר' הגין ושד"ל פי' ג"כ שהוא שם מקום, וכתב ומה שבקבלת רשב"ם כי כתוב (למטה פ' כא) בעינים בקמץ להורות על ה"א הידיעה, א"כ אינו שם פרטי, לא יקשה כלל, כי ביהושע טו לד מצאנו "העינם" בה"א והוא בלא ספק שם עיר ואפשר שנקראת העיר "עינים" ע"ש שני מעינות מים, ולפיכך היתה מקבלת ה"א הידיעה: [יד] עיין מנחת כהן שיפרש, כי נחלפו אותיות תפח הנזכר (יהושע טו לד) אל פתח, ויהיה פתח עינים ממש "תפח ועינם" והיוד נשמטת לפעמים: [טו] וירא"ת כי כסתה מלשון כסם "ארוס כעיפת אפין כות

בקורי רש"י. יג) עיין רש"י הוריות י, ב, ד"ה "תמר". יד) תנחומא ב שם, ב"ר פ' פה ח סוטה י, ב, מגילה י, ב, ילקוט קמה, פס"ז. טו) עיין תנחומא ב שם, ובב"ר שם. טז) כן ת"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ
וַתַּהַר לוֹ׃ יט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר
צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי
אַלְמְנוּתָהּ׃ כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־
גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי
לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא
מְצָאָהּ׃ כא וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ
לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם
עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה
קְדֵשָׁה׃ כב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר
לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם
אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃
כג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה

אונקלוס

וְשׁוֹשִׁפָךְ וְחוּטְרָךְ דִּי
בִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעַל
לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵהּ׃
יט וְקָמַת וַאֲזָלַת וְאַעְדִּיאַת
עֵיפַהּ מִנַּהּ וּלְבִישַׁת
לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ׃
כ וְשַׁדַּר יְהוּדָה יָת גַּדְיָא
בַּר עִזֵּי בִּידָא רַחֲמֵהּ
עֲדֻלָּמָאָה לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא
מִידָא דְּאִתְּתָא וְלָא
אַשְׁכְּחַהּ׃ כא וּשְׁאֵיל יָת
אֱנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר לְאַן
מְקַדַּשְׁתָּא הִיא בְּעֵינִין
עַל אָרְחָא וַאֲמַרוּ לֵית
הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא׃ כב וְתָב
לְוָת יְהוּדָה וַאֲמַר לָא
אַשְׁכַּחִיתַהּ וְאַף אֱנָשֵׁי
אַתְרָא אֲמַרוּ לֵית הָכָא
מְקַדַּשְׁתָּא׃ כג וַאֲמַר
יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּילְמָא

אבן עזרא

נתן ג' דברים ערבון על דבר קל [טו] ופי' קדשה בפסוק „לא יהיה קדש" (דבר' יג כד) אפרשהו (ה): כג תקח לה. עזוב אותה ותקח הערבון (ו): פן נהיה לבוז. ללעג שנתתי חותם (ז) ופתיל (ח) [יז] ומטה, ערבון על דבר

רש"י

שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו יז): (כא) הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (כג) תקח לה. יהיה שלה מה שבידה: פן נהיה לבוז. אם

קרני אור

בביאה ליהודה, ולא הוה יהודה להיט ית ה', והפקידה וכן הרד"ה פי' באופן אחר, כי עלתה בדעתה לעשות זאת, אולי הבא מן והסד לפניו, ויגוה אותה ללכת עמהם לגלן, ובם מתוך הבמחה יתאוה אותה לאבס, אבל הענין נמבך באופן אחר: [טו] ובב"ר (פ' פ"ה) „בקש לעבור וזמן לו הקב"ה מלאך בהוא ממונה על התאוה אמר לו יהודה היכן אתה הולך מהיכן מלכים עומדים, מהיכן גדולים עומדים": [יז] עיין יהל אור והרמב"ן הביא ע"ז, ודעתו כי היה בידו סודר קטן בהיא קלר כפתיל ביעטיף בו הראש ונקרא פתיל בעבור בהוא קלר כפתיל, והרא"ם ז"ל פי' כי במלות היבמתלים הי' להם פתילים וציצית בהם, לא למצוה, אבל לסימן, ואותו הפתיל היה לכל אחד בסימן למשפחתו בד' כנפות כסותו כמו בעושים בגלל, שכל שר יש לו בדגלו גוון נבדל להכרת ברכתו, וכל אנשיו יהי' להם על בגדיהם אותו הגוון בפתיל שלו, ולהיותו אחריה דבר: (נה) אי"ת „שושיפך" והוא שמלה, ותרגום „וילט פניו באדרתו" (מ"א יט יג) בשושיפיה, „ופרשו השמלה" (דבר' כב יז) „ויפרסון שושיפא", וכן פי' רש"י ז"ל „שמלתך שאתה מתכסה בה" ועיין

יהל אור

(נב) וישם פי' כעס המלה קדשה, שהיא מזומנת לכל עובר ושב, וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרשב"ם, וכן פי' הרלב"ג, והוא הפוך מלשון קדושה, שהוא הפרשה למעלה ולתפארת: (נג) הכתוב יאמר תקח לה, הלא לא נתן לה מאומה בעת שדבר להורה? ויפרש כי הקיחה נקרא בעת שיוצא מרשות לרשות, אף אם לא לקח בידו, ע"כ בעת אשר מחל לה הערבון נקרא נ"כ קיחה ואמר תקח לה: (נד) הוא טבעת שחותמין בו, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם טבעת, וכן ת"א, ולפי שהחותם סוגר הספר נקרא כן, וכל השרש הזה ענין סגירה, ולפיכך נקראת כתיבת העדים בספר חתימה, לפי שעדים הם השלמת השטר וסגירתו שאין

קרני

מקורי רש"י: יז) ב"ר פ' פה ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ: כד וַיְהִי ׀ כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף: כה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר

אונקלוס

נהי לחוד הא שדרית גדיא הדין ואת לא אשכחתה: כד והוה כתלתות ירחיא ואתחוא ליהודה למימר זניאת תמר כלתך ואף הא מעדיא לזנותא ואמר יהודה אפקוה ותתוקד: כה היא מתפקא והיא שלחת לחמוהא למימר

רש"י

תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי: הנה שלחתי הגדי הזה. לפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם אותו בגדי עזים יח): (כד) כמשלש חדשים. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם יט) ול' כמשלש חדשים כהשלש החדשים כמו כ) ומשלוח מנות כא) משלוח ידם וכן תרגום אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר מעוברת כמו כב) אשה הרה וכמו כג) ברה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה כד): (כה) הוא מוצאת. להשרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש

אבן עזרא

קל כזה (נו), ואני הנה שלחתי את הגדי הזה, ואתה לא מצאתה וזה אות כי תקח לה הערבון (נז) [יח]: **כד** כמשלש חדשים. בתוס' מ"ם קודם שלש (נח) [יט] ובימים בתוס' מ"ם אחר שלש (נט): **כה** היא מוצאת. (ס) היה ראוי להיות כמו "מודעת זאת" (ישעי' יב ה) (סא)

יהל אור

קרני אור: (נו) ובמקח"מ הגי' "על גדי": (נז) והם דברי יהודה, יאמר אחר שאני שלחתי כאשר התניתי עמה, והיא הטמינה עצמה זה אות כי תקח לה הערבון, ולא אתה תקח לה הגדי וכן פי' הבאר יצחק, וכתב "והתימה על הרא"ם שלא הבין כן בדברי הראב"ע והוקשה עליו עיין ברא"ם": (נח) כי שרש המלה "שלש" וכשידברו על החדשים יוסיפו מ"ם על האותיות השרש וישימהו על תחלת המלה כתיבת "כמשלש" הכ"ף הוא לדמיון תחת כמו, ור"ל כמשלש חדשים שלא הי' השלשה חדשים שלימים: (נט) פי' כשידברו על הימים יוסיפו מ"ם בסוף המלה כמו "שלשום" ובמקו"ח יש גי' אחרת "ובימים בתוס' מ"ם אחר שלש, ובחדשים בתוס' מ"ם קודם שלש": (ס) להשרף: (סא) והיה ראוי להיות

קרני אור

דבר לסימן בקבה אותו, וכן החותם והמטה, וע"ש שהפתיל קשור במלה ת"א "שושיפך", והאות שאח"כ נאמר הפתילים לשון רבים, ואם פי' שמלה, הרי נתן לה שמלות רבות (וכקושיות הרמב"ן ז"ל), והרד"א פי' שהפתילים הוא הסודר שבידו לנקות את פיו שיש בקצהו פתילים, וכפסיקתא זוטרתא (בראשית לח יח) "פבטיס דקרא חותמך שבו חותם בו את הצאן, פתילך שהיה קושר בה את הצאן, ומטך שאוחז בו את הצאן, שכן עושים הרועים, קושרים חבל בראש המטה, והוא ענוב ונכנס בראשו של כבש, והוא מושך, והטעינה מתקברת ונאחזת הצאן", והחזקוני פי' חותמך לחתום הקברים של צמר, ופתילך לקשור הצמר, ומטך ליסמך עליו, ומתכם לרפתי (אלי מנבה) חותמך, יהודה היה נושא עמו סיקרא לחתום הכבשים, ופתיל לקשרם, ומטה להכניסם: [יח] והמורה בפמ"ע מהת' הבליעי כתב "מאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז מלמד אותנו שפניני המשגל כולם, ואפילו המותר מהם הוא בושת שאינו לדבר בו, ולאוי לשתוק ממנו ולהסתירו ואפילו אם יגרום הפסד ממון, כמו שתרגם יהודה שבה כאמרו טוב

בנספיד ויאמר לה מה שבידה מתפרסם לבקש ונוסף כשת". [יט] והרד"ק כתב משלש שם, והכ"ף הוא כ"ף השיעור ככ"ף "כעשרים איש" (ש"א יד יד) והדומים לו, וכפי' (לב"ת כה לח) ע"פ "ויהי כעשרת הימים" הכ"ף הוא

מקורי רש"י: יח) עיין ב"ר פ', פד, יט, ס' פה ט, במד"ר פי"ג כ"ס יד. יט) ב"ר פ' פה י נדה ח ב, ירושלמי יבמות פ"ד ה"ח, ירושלמי נדה פ"א ה"ג, פס"ז ילקוט קמה, ועיין יבמות מג א, לענין בהתנה ג' חדשים. כ) אסתר ט יט. כא) ישעי' יא יד. כב) שמות כא. כג) שה"ש ו י. כד) תנחומא ג ויגב יז אגדת בראשית ס"פ סג ב"ר פ' פה י, ועיין בפי' מהרז"ו שם, שיקשה אם היתה בתו של שם הרי היתה זקינה, וכמ' הישר כתוב שהיתה בת עילם בן שם ועיין סוטה י, א ברש"י ד"ה "יתומה", שאלו בתו של שם היתה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה
וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת
וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה: כו וַיַּכֵּר
יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־
כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף
עוֹד לְדַעְתָּהּ: כז וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ
וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ: כח וַיְהִי
בְלִדְתָּהּ וַיִּתֶּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת

אונקלוס

לגבר די אלין דיליה מניה
אנא מעדיא נאמרת
אשתמודע כען למן
עזקתא ושושפא וחוטרא
האלין: כו ואשתמודע
יהודה ואמר זכאה מני
מעדיא ארי על כן לא
יהבתה לשלה ברי ולא
אסיף עוד למידעה: כז והוה
בעדן דמילדה והא
תיומין במעהא: כח והוה
במילדה ויהב ידא

רש"י

אשר אלה לו. אמרה אם יודה מעצמו יודה ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו. מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים [כה]: הכר נא. אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך [כו] ואל תאבד שלש נפשות [כז]: (כו) צדקה. בדבריה: ממני. היא מעוברת ורבותינו ז"ל דרשו שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים [כח] לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף [כט] ויש אומרים לא פסק [ל] וחבירו גבי אלדד ומידד [לא] ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו: (כז) בעת לדתה. וברבקה הוא אומר [לב] וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים [לג]: והנה תאומים. מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן יד. הוציא האחד ידו לחוץ

אבן עזרא

לולי העלם האל"ף במשפטה (סב): כן כי על כן לא נתתיה. כמו „כי על כן ראיתי פניך" (למעלה לג י"ד) כטעם חז"ל הואיל ולא נתתיה (סג), או טעמו עשתה כן (סד) כי לא נתתיה: לדעתה. לשכב עמה (סה) [כ]: כח ויתן יד. האחד מהם (סו) ולא נזכר שמו, כי עוד לא נקרא (סז) גם אלה במעשה פלא שנבקעו השליות יחד (סח) והשיב זה ידו ויצא אחיו (סט) [כא]:

קרני אור

הוא הכ"ף האמיתית ר"ל לעברת הימים, וכן כמשלש חדשים ר"ל למשלש חדשים, וכתב הרש"ד והנכון כמו שכתב במכלל שהוא כ"ף הביאור והקירוב, ותורה כי אין הביאור או המנין והמספר מדוקדק ומצומצם רק קרוב לו: [כ] ורש"י ז"ל פי׳ י"א לא הוסיף, וי"א לא פסק, וכתב הרד"ק מצאנו בתרגום שתי נוסחאות, יש נוסחא „ולא אוסיף עוד למדעה", ויש נוסחא „ולא פסק עוד מלמדעה", (ועיין סוטה יו"ד ב) מאמר שמואל סבא וכו׳, כיון שידעה שוב לא פסק ממנה, ועיין ברשב"ם שכתב „אם אתה מפרשו לא פסק לא הי׳ לו לכתוב „לדעתה" אלא „מלדעתה", (כן הגיה הרש"ד בביאורו) והחזקוני פי׳ „לא הי׳ לו לכתוב לדעתה אלא מדעתו" [כא] כמשיב

יהל אור

מולאת, ובעבור אות הגרון מולאת כמו מודעת (ישעי׳ יב ה): (סב) שמשפט האל"ף להיות נחה, ואין דין הרחבה באותיות הגרון ונוכרח לנקד בצרי הצדיק: (סג) פי׳ כי הוא מנהגם לומר „הואיל" בלשון תלמוד, אך בלשון מקרא אמר „על כן": (סד) כמו „כן בנות צלפחד דוברות" (במד׳ כז ז) ר"ל כדין עשתה, ואין פי׳ הואיל: (סה) ולא שכב עמה עוד, כיון שהפעם הזאת שכב עמה שלא בידיעה ובדרך בזיון כי חשב שהיא קדשה, ואין כבוד לאדם הטוב שישכב עם קדשה, לפיכך לא יסף עוד לדעתה, וכן פי׳ הרשב"ם: (סו) אחד מהם נתן יד מן הרחם כאלו רצה לצאת: (סז) כי עוד לא קראו לו שם: (סח) שנפתחו שתי השליות יחד שגם הי׳ התאומים והוא פלא, ועיין בפי׳ הח׳ ז"ל (למעלה כה כה) ובביאורי שם: (סט) יפרש „ויהי כמשיב ידו"

מקורי רש"י: כה) סוטה י׳ ב, כתובות סז, ב, ב"מ נט א. כו) ב"ר פ׳ פה יא. כז) תנחומא ב שם, ובתנחומא א ויחי י׳, ארבע נפשות, תמר ושני בניה ועלמך. כח) ב"ר פ׳ פה יב, סוטה שם, מכות כג ב, קה"ר פ׳ עה"פ אי לך ארץ, שו"ט סוף מזמור יז ופב, ילקוט קמה. כט) ספרי בהעלותך פ׳ פח, וכן ת"א. ל) עיין סוטה שם. לא) במד׳ יא כה. לב) לעיל כה כד. לג) ב"ר פ׳ פה יג ועיי"ש פ׳ סג ח

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּנְסֵיבַת חַיָתָא וּקְטַרַת עַל יְדֵהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה: כט וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יְדֵהּ וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמַרַת מָה תְּקוֹף סַגִּי עֲלָךְ לְמִתְקַף וּקְרָא שְׁמֵהּ פָּרֶץ: ל וּבָתַר כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל יְדֵהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵהּ זָרַח: א וְיוֹסֵף אִתָּחַת לְמִצְרָיִם וּזְבָנֵהּ פּוֹטִיפַר דְּבָא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גְּבַר מִצְרָאָה מִידָא דַעֲרָבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי

וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ ל וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס חמישי לט א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ

רש"י

ז לאחר שקשרה על ידו השני החזירה: (כט) פרצת. חזקת עליך חוזק לד): (ל) אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן כנגד ארבע חרמים שמעל עכן שילא ממנו לה) ז"א כנגד ארבעה דברים שלקח אדרת שנער ושני מאתים שקלים כסף ולשון זהב לו): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד. חוזר לענין ראשון א) אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר לך שבשבילו הורידוהו מגדולתו ב) ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמים שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה ג):

אבן עזרא

כט מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו (פ) והנה יש עליך משפט זה הפרץ (עא) [כב], ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת (למעלה כח יד) (עב) [כג] והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו (עג), רק עליך פרץ מגזרת „ויפרץ לרב" (למעלה ל, ל) (עד) [כד]:

יהל אור

ידו" בעת שהשיב ידו דחקו אחיו ויצא, וכ"ף כמשיב הוא להשערת הזמן וכן פי' הרד"ק וכן תיוב"ע: (ע) והמילדת אמרה כנגד הילוד, מה מאוד פרצת גדר הרחם בדחקך על אחיך ויצאת: (עא) ועליך פרץ, אינו מחובר עם מה פרצת, כי הטעם יפריד ביניהם, והוא מאמר אחר, ופי' עליך דין הפרץ הזה, אם מת אחיך בדחקך עליו לצאת אתה תחלה: (עב) לשון „פרץ" על הסרת הדבר המעכב מלעבור ולהתפשט, והושאל ממנו להוראת התפשטות יותר מדאי בשיעור הדבר המתפשט כ"כ כאלו עשה פרץ בדבר הרגיל לעכב, והנה זה סימן כמו שפרץ בצאתו מבטן אמו כן יפרוץ תמיד ויהי' גבור לעולם: (עג) מלשון פרצה: (עד) ופי' עליך פרץ, עליך

קרני אור

ידו" היה כמו משיב ידו, לא משיב נאמת, כי לא בפעולת הולד נעשה כן, רק בפעולת חכה הדוחה בדחה את אחיו לחוץ, והושג אחור זה עם ידו (רע"ס) „כמשיב ידו" השיעור באדם יכול לכשיב ידו, שאם היה חוזר אל הילד היה לו לומר „ויהי כאשר השיב ידו" (טור עה"ת): [כב] עיין ברמב"ן ז"ל מה שכתב ע"ז, וכן בעל הכוה"ק ימאן בפי' כזה וכתב „אמת שהנגינה מסכמת לפי' הראב"ע כי הוצם טפחא במלת „מה פרצת" וחובר „עליך" במונח אתנחתא, אבל אין לשון המקרא מיושב היטיב לדבריו" עיי"ש, ויונ"ע תרגם ג"כ כדעת בעל הטעמים, אך הוא פי' כדרך הדרש: [כג] וכן הוא (ב"ר פ' פה) כל הפורצין ממך עומדין שנאמר „עלה הפורץ לפניהם" (מיכה ב יג): [כד] וקרוב לזה תרגם אונקלוס „מה תקוף סגי עלך למתקף" פי' מה תוקף גדול אתה עתיד לאהיות התקיף, וכתב שד"ל שכוונת אונקלס על שילא ממנו דוד כמפורש בתרגום ירושלמי, ועיין אחם ושמלה, ונתל"ב, בהם הסכו דעת אונקלס לכוונה אחרת, וכתבו, שאונקלס הפך הלשון כאלו אמר מה פרץ פרצת עליך, ולשון „תקוף סגי" הוא תרגום לשון פרץ, ולשון „עלך למתקף" הוא

מקורי רש"י: לד) עיין ת"א. לה) ב"ר פ' פה יד ירושלמי כנהד' פ"ו ה"ג, ועיין סנהד' מג ב, לר' אסי ג' חרמים ולר"י ה' חרמים. לו) ב"ר שם, ועיי"ש בפי' המיוחס לרש"י ז"ל, ובמ"כ, ובפי' מהרז"ו, והדברים ארוכים ועיין ברא"ם. א) פי' ראים וי"ו מן „ויוסף" מוסיף על ענין ראשון לפי שפסק מקודם ועכשיו חוזר למקום שפסק (שכל טוב). ב) עיין רש"י לעיל לה א, ג) ב"ר פ' פה ב פס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁמָּה׃ ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי
אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו
הַמִּצְרִי׃ ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ
וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ
בְּיָדוֹ׃ ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו
וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ
וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז
הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר
יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית
הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת
יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת
וּבַשָּׂדֶה׃ ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד
יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־

לְתַמָּן: ב וַהֲוָה מֵימְרָא דַיָי בְּסַעְדֵּהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵהּ מִצְרָאָה: ג וַחֲזָא רִבּוֹנֵהּ אֲרֵי מֵימְרָא דַיָי בְּסַעְדֵּהּ וְכֹל דִּי הוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵהּ: ד וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי וְשַׁמֵּשׁ יָתֵהּ וּמַנְיֵהּ עַל בֵּיתֵהּ וְכָל דִּי אִית לֵהּ מְסַר בִּידֵהּ: ה וַהֲוָה מֵעִדָּן דְּמַנִּי יָתֵהּ בְּבֵיתֵהּ וְעַל כָּל דִּי אִית לֵהּ וּבָרִיךְ יְיָ יָת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוָת בִּרְכְתָא דַיָי בְּכָל דִּי אִית לֵהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא: ו וּשְׁבַק כָּל דִּי לֵהּ בִּידָא דְיוֹסֵף וְלָא יְדַע עִמֵּהּ מִדַּעַם אֱלָהֵן

רש"י

(ג) כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו ד): (ד) וכל יש לו. הרי לשון קצר חסר אשר: (ו) ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו ה) אלא שדבר בלשון נקייה ו):

אבן עזרא

ו ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. י"א שהוא כנוי לשכיבת אשתו (א) וזה רחוק [א], ועוד כי אדוני יוסף סרים היה (ב) [ב], והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו (ג) חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו (ד) [ג] בעבור היותו עברי, כי הנה מפורש „כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם" (למטה מג לב) כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא (ה) וכן אשתו

קרני אור

הוא תרגום לשון „פרלא" שהוא עבר במקום עתיד, וענינו כמו מה פרצת עליך פרץ, מה היה לך לפרוץ, ולא כהבנת בעל הטעמים ולא כפי' הח' ז"ל:

[א] וכן הוא (ב"ר פ' פו) לשון נקי וכן תיוב"ע: [ב] עיין (סנהד' לג ב) ע"פ „והי' סריסים בהיכל מלך בבל" (ישעי' לט ז) „רב אמר סריסים ממש ור' חנינא אמר שנסתרסה ע"ז בימיהם", ופי' רש"י ז"ל שכן „דרכן של מלכים לסרס את האדם כדי שלא ישא אשה ויהא פנוי לעבודת המלך" ועל פוטיפר אמרו שהיה סריס כלים ולא סריס הגיד לפיכך היתה לו אשה, ובביאור ע"ז עיין (קדושין כה א), ועיין רמב"ן (למטה בפ' יט): [ג] וכתב ע"ז הרמב"ן „ואפשר שהוא כן"

יהל אור

להתחזק, ולפ"ז אין פרץ מלשון פרלא דרישא דקרא רק הוא כמו „ויפרוץ לרוב" (למעלה ל, ל) וכת"א שם: (א) לפי שהעיקר צרכי האדם הוא הלחם אשר הוא אוכל, כינה הכתוב צרכיו בזה, אבל יכלול גם כל שאר צרכיו כגון משכבו ומלבושיו וכדומה, ואין ספק שבכלל צרכיו אלא גם אשתו, ומאמר יוסף (למטה פ', ט) „ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו", יחזיק הפי' הזה, ודעת הח' ז"ל אינו כן, ויאמר שהוא רחוק: (ב) כן הוא (ב"ר פו) ופי' סרים אתוך: (ג) וזה טעם ויעזוב, וענינו שכל עשרו ונכסיו עזב בידו: (ד) כי אפילו מגען סמא להם: (ה) וכן פי' הרלב"ג ז"ל:

מקורי רש"י: ד) תנחומא א אות ח, במד"ר פי"ד סס"נ, ועיין ב"ר פ' פו ס. ה) עיין רש"י שמות ב כ. ו) ב"ר פ' פו ו וכן תיוב"ע ועיין ב"ר פ"ט ד' שמו"ר פ"א לב, ילקוט קמה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף
יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה׃ ששי ז וַיְהִי
אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא
אֵשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף
וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי׃ ח וַיְמָאֵן ׀ וַיֹּאמֶר
אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יָדַע
אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ
נָתַן בְּיָדִי׃ ט אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה
מִמֶּנִּי וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה כִּי
אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ
אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת
וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים׃ י וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ
אֶל־יוֹסֵף יוֹם ׀ יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ
לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ׃ יא וַיְהִי

אונקלוס

לַחְמָא דִּי הוּא אָכֵיל וַהֲוָה
יוֹסֵף שַׁפִּיר בְּרֵיוָא וְיָאֵי
בְּחֶזְוָא׃ ז וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין וּזְקָפַת
אִתַּת רִבּוֹנֵיהּ יָת עֵינַהָא
לְיוֹסֵף וַאֲמָרַת שְׁכוּב עִמִּי׃
ח וְסָרֵיב וַאֲמַר לְוָת אִתַּת
רִבּוֹנֵיהּ הָא רִבּוֹנִי לָא
יָדַע עִמִּי מָה דְּבְבֵיתָא
וְכֹל דִּי אִית לֵיהּ מְסַר
בִּידִי׃ ט לֵיתוֹהִי רַב
בְּבֵיתָא הָדֵין מִנִּי וְלָא
מְנַע מִנִּי מִדַּעַם אֱלָהֵין
יָתִיךְ בְּדִילְדַאַתְּ אִתְּתֵיהּ
וְאֶכְדֵּין אֶעְבֵּיד בִּישְׁתָּא
רַבְּתָא הָדָא וְאֵחוֹב קֳדָם
יְיָ׃ י וַהֲוָה כַּד מַלֵּילַת עִם
יוֹסֵף יוֹם יוֹם וְלָא קַבֵּיל
מִנַּהּ לְמִשְׁכַּב לְוָתַהּ
לְמֶהֱוֵי עִמַּהּ׃ יא וַהֲוָה

רש"י

ויהי יוסף יפה תאר. כיון שראה עצמו מושל התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו אמר הקב"ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את הדוב מיד ח): (ז) ותשא אשת אדוניו וגו'. כל מקום שנאמר אחר סמוך ט): (ט) וחטאתי לאלהים. בני נח נצטוו על העריות י): לשכב אצלה. אפי' בלא תשמיש יא): להיות עמה. לעוה"ב יב): (יא) ויהי

אבן עזרא

אומרת ראו הביא לנו איש עברי (למטה פי' יד): ז ויהי יוסף יפה תואר, כאמו (ו) [ד]: לשכב אצלה. אפילו לשכוב במקום קרוב ממנה (ז) [ה] או להיות עמה לדבר שיחות (ח) [ו]: יא ויהי

יהל אור

(ו) ר"ל כמו שפי' באמו, וזאת כמו הקדמה לפרשה שלאחריו, כי בעבור היותו טוב רואי, לכן ותשא אשת אדוניו וגו', וכן כתב הרלב"ג „הנה ספר זה כי לזאת הסבה חשקה בו אשת אדוניו" וכן פי' הרמב"ן ועיין רש"י ז"ל, ועיין ברא"מ מה שהעיר ע"ז: (ז) פי' בסמוך אפילו היא בבגדה והוא בבגדו, כי לא מצאנו לשון אצלה על המשגל רק „עמה" או „אותה": (ח) מפרש הכפל לשון, כי היה נזהר אפילו להתיחד עמה לדבר

קרני אור

וכן כתב הרד"ק „לא היה מסתכל ומזקק לבוש דבר שהיה לו אלא היה הכל מטיל עליו, ומה שיעשה הוא יהיה עשוי, לכך מעין מאכלו שלא היה עוזב בידו לפי שהיה מגס אחר": [ד] ובב"ר (פ' פו) ורוק תוערא להרפא ועל עיקרא נפיק" שנאמר ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה" ועיין בפי' הרמב"ן (שמות ו כג) ובפי' רא' ז"ל (דבר' כא יח): [ה] ובג' (יומא לה ב, סוטה ג ב, ב"ר פ' פז) לשכב אצלה בעוה"ז, להיות עמה בעוה"ב, שהעבירה קשורה בו ככלב: [ו] והרלב"ג פי' לשכב אצלה לתשמיש, להיות עמה בזולת תשמיש, והרד"א פי', שמנהגן היה שהגברת יושבת כמנהג הגבירות במלא עם ועשי

מקורי רש"י: ז) תנחומא א שם ועיין ב"ר פ' פז ג. ח) ב"ר שם ילקוט קמה. ט) ב"ר פ' מד ה, אסתר רבה פ"ה ב, ועיין רש"י סוטה לג ב ד"ה אחרי, ובפי' רש"י לעיל טו א. י) סנהד' נו א. יא) ב"ר פ' פז ו פסי"ז ומדרש אגדה. יב) תנחומא א שם, ב"ר שם, במד"ר פ' יד ז, יומא לה ב, סוטה ג ב ע"ז ה א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת
מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת
שָׁם בַּבָּיִת׃ יב וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ
לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ
בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ יג וַיְהִי
כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס
הַחוּצָה׃ יד וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ
וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא
לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא אֵלַי

אונקלוס

ביומא הדין ועל לביתא
למבדק בכתבי חושבנה
ולית אנש מאנשי ביתא
תמן בביתא: יב ואחדתיה
בלבושה למימר שכוב
עמי ושבקיה ללבושה
בידה ועריק ונפק לשוקא:
יג והוה כד חזת ארי
שבקיה ללבושה בידה
וערק לשוקא: יד וקרת
לאנשי ביתה ואמרת
להון למימר חזו איתי
לנא גברא עבראה לחייכא
בנא על לותי למשכב

אבן עזרא

כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי, או מחודש אחד, או אחר שנה תמימה (ט) [ז] והוא הנכון בעיני (י): לעשות מלאכתו. מלאכת הבית או המטון (יא) כי פקיד היה על הכל (יב) [ח], ודרש ואין איש דברי יחיד (יג) [ט]: יד הביא לנו. בעלי (יד):

רש"י

כהיום הזה. כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום לחוק יום איד שלהם שהלכו כולם לבית ע"א יג) אמרה אין לי יום הגון להזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשות צרכיו עמה יד) אלא שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא במסכת סוטה טו): (יד) ראו הביא לנו. ה"ז לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן: עברי. מעבר הנהר מבני עבר (ס"א מעבר הנהר):

קרני אור

ומשי על הארץ, והשרים כשיבואו לדבר עמהן, ישבו עליהן על אותן המלבשות ושם ידברו עמהן, והנה היא היתה אומר ליוסף שישכב על המלבש הזאת אלא לשתדבר עמו, והוא לא רצה להתקרב אליה, וזהו אמרו, ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה: [ז] והרד"ק פי' כהיום הזה, יום אחד כמו הזה שהגידה בו מאוד לשכב אצלה, ורלב"ג פי' כהיום הזה שהחלה לדבר לו זה מהשנה האחרת או מהשבוע האחרת (כדעת הה' ז"ל שכתבתי למעלה) ורמ"ד כתב יום בין הימים, אירע בין הימים יום שאין איש בבית, ושד"ל כתב "יום שאחר הימים שלא היה יום מיוחד, אלא יום שהוא דומה לכל יום ויום שבכל יום נוכל לומר עליו כהיום הזה", ובדרז"ל (ב"ר פ' פז, פסיקתא רבתי פ"ו פסקא "ותשלם כל המלאכה" וכרים מדרש חזית) "ר' יהודה אומר יום ניכול של נילוס היה", (ובתנחומא וישב סי' ט) "יום זכות של נילוס היה" וכתב הרא"ם דייקו זה מדכתיב כהיום הזה, כלומר כהיום הזה שהוא לזה ספועל, וכן הוא כפס"ז (ברא' לט יא) שכן דרך נילוס מתגדל והולך, המלך והשרים הולכים לבמות בנהר, והוא להם כיום איד של עכו"ם, ובג' (סוטה, לו ב) יום חגם היה, והלכו כלום לבית עבו"ם שלהם, וכן פי' רש"י ז"ל כאילו אמר ויהי כבוא יום ידוע ומיוחד והכ"ף הוא לשערת הזמן וכן פי' רוו"ה: [ח] כל מלאכה בתורה פעים סמוכה לה, תוך מאותן שסם כרוש, וכל דבר שעוסקין עליו בעשייתו, בין רב, בין מעט נקרא מלאכה כעברי, ומעשה מכוים כעבודת קרקע, וביולא קרוי מלאכת עבודה, וכאן אמר שבא לשקת על ספקיו, שמלאכה עבודת עבד לא הוטל עליו (רוו"ה): [ט] ועיין תוס'

יהל אור

שיחות: (ט) וכן הוא בתנחומא הנדפס מכבר וישב סי' ח' דעת ר' יהודה בר' שלום: (י) וכן פי' הרלב"ג: (יא) וכן ת"א "למבדק בכתבי חושבניה" וכן פי' הרשב"ם וכן תיוב"ע: (יב) וכן פי' הרלב"ג "לעשות מלאכתו, היא המלאכה שצוהו עליה אדוניו", כי כל עניניו הי' מוטל עליו · (יג) והוא (בתנחומא וישב סי' ט) לעשות צרכו נכנס ובקש עצמו ולא מצא (פי' שבדק עצמו ולא מצא עצמו איש) דכתיב ואין איש, או דעת הה' ז"ל על חד מאן דאמר (סוטה לו ב וכן בתנחומא שם ובב"ר פ' פז) שראה דמות דיוקנו של אביו וזהו ואין איש מאנשי הבית, אבל איש אחר היה והוא דמות דיוקנו של אביו: (יד) ולא הזכירתו לכבודו, או זה דרך מוסר בנשים, כן דרך

מקורי רש"י: יג) תנחומא א אות ט, סוטה לו ב, ועיין ב"ר פ' פז ז, חזית ריש פ"א פסי"ל פ"ו ועיין קרני אור. יד) תנחומא א שם. טו) סוטה לו ב, ועיין תוס' שם ד"ה "באותה שעה", תנחומא א שם ועיין ב"ר שם, ועיי' ירושלמי הוריות פ"ב ה"ה, פדר"א פל"ט מדרש שמואל פ"ה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃
טו וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי
וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא
הַחוּצָה׃ טז וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־
בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃ יז וַתְּדַבֵּר
אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא
אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ
לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ יח וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי
וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס
הַחוּצָה׃ יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־
דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו
לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי
עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף
אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם
ששי אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־
שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה
אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ

עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רַבָּא׃
טו וַהֲוָה כַּד שְׁמַע אֲרֵי
אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית
וְשַׁבְקֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתִי
וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃
טז וְאַחֲתְתֵהּ לִלְבוּשֵׁהּ
לְוָתַהּ עַד דְּעַל רִבּוֹנֵהּ
לְבֵיתֵהּ׃ יז וּמַלֵּילַת עִמֵּהּ
כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין לְמֵימַר
עַל לְוָתִי עַבְדָּא עִבְרָאָה
דִּי אַיְתֵיתָא לָנָא לְחַיָּכָא
בִי׃ יח וַהֲוָה כַּד אֲרֵימִית
קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵהּ
לִלְבוּשֵׁהּ לְוָתִי וַעֲרַק
לְשׁוּקָא׃ יט וַהֲוָה כַד
שְׁמַע רִבּוֹנֵהּ יָת פִּתְגָּמֵי
אִתְּתֵהּ דִּי מַלֵּילַת עִמֵּהּ
לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין
עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵף
רֻגְזֵהּ׃ כ וּנְסֵיב רִבּוֹנֵהּ
דְּיוֹסֵף יָתֵהּ וּמַנְּיֵהּ לְבֵית
אֲסִירֵי אֲתַר דִּי אֲסִירֵי
מַלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוָה תַּמָּן
בְּבֵית אֲסִירֵי׃ כא וַהֲוָה
מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדֵּהּ
דְּיוֹסֵף וּנְגַד לֵהּ חִסְדָּא

רש"י

(טז) אדניו. של יוסף: (יז) בא אלי. לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמוע אדניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן טז) וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך ענייני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו. לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה יז):

אבן עזרא

יט) ויחר אפו. ואעפ"י כן לא הרגו (ט) כי בספק היה הדבר אצלו (ט):

יהל אור

הנשים לדבר על בעליהן בשתם „הוא": (טו) כי לא אמר ויחר אפו על יוסף, אלא ויחר אפו בלבד, כי חרה אפו במה שדברה אשתו: (טז) וכן פי' הרלב"ג, כי לא היה בן מות גם לפי מאמר אשתו, כי לא נשלמה מחשבתו, ועוד כי כבר היה הדבר בספק אצלו

קרני אור

תוס' (סוטה לו ב) ד"ה „באותה שעה" ואם כי דברי התוספות סותרים זה את זה שמתחילה אמר „אלא מלא עצמו אי"ב" ואח"ז אמר „שראה דמות דיוקנו של אביו" וכו' עיין בעין

מקורי רש"י: טז) ב"ר פ' פז ע פס"ז וכן הוא מדרש אגדה. יז) כתובות יז א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן שַׂר
בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת כָּל־
הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃
כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־
כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה
אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה
מַצְלִיחַ׃ פ שביעי מ א וַיְהִי אַחַר
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה
מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם
לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה

אונקלוס

וִיהַבֵהּ לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב
בֵּית אֲסִירֵי׃ כב וּמַנִּי רַב
בֵּית אֲסִירֵי בִּידָא דְיוֹסֵף
יָת כָּל אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית
אֲסִירֵי וְיָת כָּל דִּי עָבְדִין
תַּמָּן עַל מֵימְרֵהּ הֲוָה
מִתְעֲבֵד׃ כג לֵית רַב בֵּית
אֲסִירֵי חָזֵי יָת כָּל סָרְחָן
בִּידֵהּ בְּדִי מֵימְרָא דַיְיָ
בְּסַעְדֵּהּ וּדְהוּא עָבֵד
יְיָ מַצְלַח׃ א וַהֲוָה בָּתַר
פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין סְרַחוּ
שָׁקְיָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
וְנַחְתּוֹמֵי לְרִבּוֹנֵיהוֹן
לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם׃ ב וּרְגֵז
פַּרְעֹה עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי

אבן עזרא

כא בית הסהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש, או לשון מצרים בעבור שפי' אחריו ואמר מה הוא (יז) [ז], כמו האחשתרנים (אסתר ח, י) שהוא לשון פרס ופי' שהם בני הרמכים (יח): כב ואת כל אשר עושים. יש אומרים כי היה מתעסק באומנות שיחיה מסנה, כאשר הי' עושים האסורים, והקרוב אלי שפירושו כל אשר הי' צריכים (יט) כאילו היה הוא העושה (כ) כי פקיד היה עליהם, והפסוק הבא אחריו לעד (כא):

א חטאו, חטא מוסר המלוכה (א) [א], בעבור (ב) שלא ישתנה כמ"ך סריסיו (ג) הוא לאות

רש"י

(כב) הוא היה עושה. כתרגומו במימריה הוה מתעביד יח): (כג) באשר ה' אתו. בשביל שה' אתו: (א) אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו בגנותו הביא להם הקדוש ברוך הוא סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו א) ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמצא זבוב בפיילי פוטירין ב) שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו ג): והאופה. את פת

קרני אור

יוסף, בהבית מכפל „מגלה עמוקות" שפי' שלא מצא עצמו במדריגת אים אם ימשה כואת אלא במדריגת בהמה עיי"ש:

[ז] והרד"ק פי' שנקרא כן בעבור שהוא עגול דמות הסהר כמו „אגן הסהר" (ש"ה ז ג)" ופוסים מגדל עגול לא מרובע בעל פנות, והוא חזק ביותר, ועיין רמב"ן מה שכתב ע"ז, ועיין שרשי לבטן. שרש „סהר" שמפרש שהיה סהר בית אליל עיי"ש:

[א] ובב"ר (פ' פח) שר המשקים זבוב נמצא בתוך פיילין פוטירין שלו, שר האופים צרור נמצא בתוך

יהל אור

אלנו: (יז) „מקום אשר אסירי המלך אסורים שם" מזה נדע כי הוא שם מצרי:

(יח) ופי' הה' ז"ל שם „שהן הסוסיות, וכן בלשון ישמעאל שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש":

(יט) לעשות, ובכ"י רש"ד הגי' „כל אשר היו עושים": (כ) וכן ת"א ויוב"ע: (כא) פי' מה שכתוב „אין שר בית הסהר רואה את כל מאומה בידו" (למטה פ' כג): (א) פי' כי אין הגאות מלת הטאת בדבר השם ית' לבד רק נופלת על כל שינוי ממה שלא יתכן, וכן אמר הכתוב „לאדניהם למלך מצרים": (ב) במג"ט הגי' „ובעבור": (ג) כי כל אלה שהם על

מקורי רש"י: יח) וכתרגום שלנו „על מימרה", ובדפוס שביונטא „ממימריה" וכן הוא ביל"ר. א) ב"ר פ' פח א, ועיין בפי' ... מהרז"ו שם, ילקוט ר' ... קמו. ב) פיילי פירושו ספל וקערה ופוטירין, כוס לשתות, והן מלות יוונית, ג) ב"ר פ' פח ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל רַב שָׁקֵי וְעַל רַב
נַחְתּוֹמֵי׃ ג וִיהַב יָתְהוֹן
בְּמַטְּרָא בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא
לְבֵית אֲסִירֵי אֲתַר דִּי
יוֹסֵף אֲסִיר תַּמָּן׃ ד וּמַנִּי
רַב קָטוֹלַיָּא יָת יוֹסֵף
עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּשׁ יָתְהוֹן
וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא׃
ה וַחֲלַמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן
גְּבַר חֶלְמֵהּ בְּלֵילְיָא חַד
גְּבַר כְּפוּשְׁרָן חֶלְמֵהּ שָׁקְיָא
וְנַחְתּוֹמֵי דִּי לְמַלְכָּא
דְמִצְרַיִם דִּי אֲסִירִין בְּבֵית

עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים
וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן אֹתָם
בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־
בֵּית־הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר
שָׁם׃ ד וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־
יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים
בְּמִשְׁמָר׃ ה וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם
אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ
כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה
אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים

רש"י

המלך ואין לשון אפייה אלא בפת. ובלע"ז פיסטו"ר: (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף. להיות אתם: ויהיו ימים במשמר. שנים עשר חודש ד): (ה) ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום. זהו פשוטו ומדרשו כל אחד חלם חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חבירו ה) וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם:

אבן עזרא

כי היה הרי"ש ראוי להדגש (ד) ונקמץ הסמ"ך בקמץ גדול להסרון הדגש (ה) [ב]: ג במשמר בית שר הטבחים, מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו (ו): ד ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים, פקד את יוסף, והטעם זכר דבריו (ז) והביאו אל ביתו, ושמהו בבור והוא המשמר (ח) וזאת דעת המדקדק הגדול (ט) ולפי דעתי שבית הסהר היה בבית שר הטבחים, ושם היה יוסף (י) והעד מקום אשר יוסף אסור שם, וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם, כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה, כי שרים היו (יא): ה ויחלמו, כטעם (יב) איש כפתרון חלומו (יג) כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון

יהל אור

על משקל סרים, כמו פקיד, חסיד, נזיר, הם בקמץ תחת האות הראשון ... בהיותם סמוכים, ואם בלשון רבים ישתנה וישוב בשו"א כמו „ויפקד המלך פקידים" (אסתר, ב, ג) והיה ראוי להיות כן סריסיו ... בשו"א תחת הסמ"ך, ואנחנו רואים כי ... לא השתנה כי הוא בא בקמ"ץ: (ד) על משקל אדיר אביר: (ה) שהיה ראוי לבוא ברי"ש שאינו מקבל דגש: (ו) וכן ת"א „במטרת בית רב קטוליא" וכן תיוב"ע, ובכ"י רש"ד הגי' „נשמרים עד עת שלא יברחו" וזה מתוקן יותר: (ז) מה שאמר שלא חטא, ורצה להקל עונשו, ואו"ת „ומני" וכן תיוב"ע, והוא ענין מנוי ונזכרות:

קרני אור

גלוסקיא שלו, וכן פי' רש"י ז"ל, ובפסיקתא זוטרתא הגי' „כתוך פיילי פוטרין שלו", וכתב שד"ל שברש"י כ"י שבידו הגי' „פוטרין", ועיין תוקוני בכתב שהגי' האמיתית „פוטירין" ועיין בהעדות ותקונים לפב"ז מסת' רש"ב, וכן פי' הרלב"ג שנמצא במלאכתם חטא ושגגה שלא היתה מתוקנת כהוגן להביאה אל המלך: [ב] וביאור מלת „סרים" פה, או"ת „רברבנוהי" וכן תיוב"ע וכל עבדי המלך בארצות המזרח נקראו סריסים על שם רובם, כי באותן הארצות רוב משרתי המלך המה מסורסים, וכי' כהם אנשים בלתי מסורסים ולהם נשים, כאמר „לפוטיפר סריס פרעה" (למעלה לז לו) והיה לו בת אסנת, והרמב"ן ז"ל פי' פה סרים ממש, שהי' סריסים, בעבור כי הי' משקים ואופים גם בבית הנשים אבל

(ח) שיהיה שם פקיד על האסורים: (ט) הוא ר' יונה ן' גנאח: (י) והיה מקודם ג"כ בבית אדונו: (יא) ולשרת את שרי המלוכה היא מעלה גדולה אצלו: (יב) וי"ג „טעם": (יג) וי"ג „כפתרון חלומו":

וביאור

מקורי רש"י: ד) ב"ר שם ועיין בפי' רש"י לעיל כד נס. ה) ב"ר פ' פ"ח ד ברכות נה ס.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּבֵית הַסֹּהַר: ו וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים:
ז וַיִּשְׁאַל אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם:
ח וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי:
ט וַיְסַפֵּר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־חֲלֹמוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה־גֶפֶן לְפָנָי:
י וּבַגֶּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם וְהִוא

אונקלוס

אֲסִירֵי: ו וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא יָתְהוֹן וְהָא אִנּוּן נְסִיסִין: ז וּשְׁאֵיל יָת רַבְרְבֵי פַרְעֹה דִּי עִמֵּהּ בְּמַטְּרָא בֵּית רִבּוֹנֵהּ לְמֵימַר מָא דֵין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא דֵין: ח וַאֲמַרוּ לֵהּ חֶלְמָא חֲלַמְנָא וּפָשַׁר לֵית לֵהּ וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן קֳדָם יְיָ פּוּשְׁרַן חֶלְמַיָּא אִשְׁתָּעוּ כְעַן לִי: ט וְאִשְׁתָּעִי רַב שָׁקֵי יָת חֶלְמֵהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵהּ בְּחֶלְמִי וְהָא גוּפְנָא קֳדָמָי: י וּבְגוּפְנָא תְּלָתָא שִׁבְשִׁין וְהִיא כַד אַפְרַחַת אַפֵּקַת

אבן עזרא

חלומו לעתיד (יו) [ג], ומה שאירע לו (טו) [ד]: ו זועפים. מתרעשים (טו) כטעם ,,ויעמד הים מזעפו" (יונה א טו) (יז): ויבא אליהם, יתכן שבלילה היה לן בבור (יח): ח וטעם הלא לאלהים פתרונים. כי פתרון החלומות לשם הוא (יט) כי הוא יודע העתיד (כ), והראה בחלום מה יהיה למי שירצה (כא) ואם אני אפתור אותו, טוב או לרע, לא יועיל ולא יזיק, ואחר שהדבר כן, ולשם פתרון כל החלומות אל תחושו שתספרו חלומותיכם לי (כב) [ה], וכל

רש"י

(ו) זועפים. עצבים כמו סר וזעף. ו) זעף ה' אשא ז): (י) שריגם. זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ: והיא כפורחת. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה ונעשו סמדר אשפני"ר בלע"ז. ואח"כ הבשילו. והיא כד

קרני אור

בבית המלך ע"כ היו מסרכים אותם: [ג] עיין יהל אור, וכן פי' הרד"ק, וכן כתב רא"ב בנימוקיו ,ולא נמצא זה הלשון רק בפתרון החלומות והוא כמו פשרון, והתי"ו והשי"ן מתחלפים כמו ,תרובה על נות לכם" (ירמי' יז א) כמו חרותה, מן ,חרות עי' הלוחות" (שמות לב טז) או הוא בחילוף אותיות פשר כמו פרש, ופי' רש"י לדפ"י ודיהל פעמים רבות פתרון תחת פירוש, וכתב המעמר ,וזה אות כי הנותן פתר את על החלום לכד הוא": [ד] ולדעת רז"ל (ברכות נה ב, ב"ר פ' פ"ח, ורש"י על התורה) כל אחד חלם חלומו ופתרון חבירו: [ה] וכן פי' הרלב"ג, ר"ל שלא אזיק

יהל אור

(יד) וביאור מלת פתרון, הוא פירוש וביאור חלום או חידה, והוא כמו פשר בארמית, וכן כתב הח' ז"ל (למטה פסוק יב) ,פתרונו פירושו, כי לא נאמר מלת פתרון כי אם עם החלום": (טו) כל אחד ראה בחלומו, חלומו והפתרון והענין אשר עבר עליו, ולא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק מקצת ממנו אלא כלו אמת: (טז) רבור זה נ"ל אחר דבור ,ויבא אליהם" שאח"ז ככתוב: (יז) והוא הפך המנוחה וההשקט והכוונה שראה בפניהם העדר מנוחת הלב, ורש"י ז"ל פי' זועפים עצבים וכן פי' הרד"ק:

(יח) דעת הח' ז"ל שבית הסהר איננו הבור, והי' שר המשקים והאופים בבית הסהר במקום אשר אסירי המלך אסורים שם, והיו בבית הסהר חדרים ועליות מחולפים זה מזה, ושם הי', ויוסף היה בבור למטה ושם לן בלילה, וביום היה עולה לשרת את השרים, ועיין בפי' הח' ז"ל (שמות יח ה) ובביאורי שם, ולכן פי' הח' ז"ל מלת זועפים רועשים, אשר ע"י הרעש פעמו עלה עליהם עוסף ושאלם ע"ז: (יט) מפני שהוא יהלים בני אדם: (כ) הוא מראה לו העתידות: (כא) ולהשם הפתרונים ויסכיל בני אדם להבין דברי החלומות ופתרונם, שאם לא ימצא פותר חלומות יהיו החלומות לבטלה: (כב) והוא אמר להם כן, כדי שלא ימנעו

מקורי רש"י: ו) מ"א כ כג. ז) מיכה ז ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְבַלְבִּין וְאַנִּיצַת נֵץ בַּשִּׁילוּ אִתְכַּלְּהָהָא עִנְבִין׃ יא וְכַסָּא דְפַרְעֹה בִּידִי וּנְסֵיבַת יָת עִנְבַיָּא וַעֲצָרִית יָתְהוֹן לְכַסָּא דְפַרְעֹה וִיהָבִית יָת כַּסָּא עַל יְדָא דְפַרְעֹה׃ יב וַאֲמַר לֵהּ יוֹסֵף דֵּין פֻּשְׁרָנֵהּ תְּלָתָא שִׁבְשִׁין

כְפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים׃ יא וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ יב וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים

רש"י

אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת. כן גדול מפרח כדכתיב ח) ובוסר גומל יהיה נצה וכתיב ט) ויוצא פרח והדר ויצן ציץ: (יח) ואשחט. כתרגומו ועצרית והרבה

אבן עזרא

ההלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם (כג): י עלתה נצה. כמו „הנצו הרמונים" (ש"ה ז יג): הבשילו אשכלותיה. הפך הבוסר (כד), וכמוהו כי בשל קציר (יואל ד יג), ואם הם שני בנינים (כה): יא ואשחט אותם. [ו] כמו שוחטי הילדים (ישעי' נז ה) (כו) [ז] ולא כאשר פי' הגאון (כז): יב פתרונו. פירושו, ולא מצאנו מלת פתרון כי אם עם החלום (כח), יש שואלים מאין ידע יוסף כי שלשה שריגים הם ימים ולא חדשים או שנים, ויתכן יום הולדת את פרעה כמו היום שנולד בו (כט) [ח], כי הנה היום יש מלכים שיעשו משתה ביום תקופת שנתם (ל) ויקראו

יהל אור

מלהגיד לו, או שהיתה כוונתו, שלא ישלמוהו אם יפתור להם לרעה: (כג) הם דברי ר' אלעזר (ברכות נה ב) ועיין עקידה וישב שער כ"ט מה שביאר בזה, ועיין בהכותב לעין יעקב שם פרק הרואה שכתב „ואם יקשה עליך מאמרם כל החלומות הולכים אחר הפה, יתרץ קושיא זאת כדברי הר"א בן עזרא שדרכו לפרש הפסוקים על דרך הפשט ממש מתיישב על הלשון, וכ"כ פי' נאה בפ' „הלא לאלהים פתרונים" וכלל כוונתו כי פתרון החלומות לד', כי הוא יודע העתיד ומראה אותו בחלום, וכאשר הוקשה לו מאמר הולכים אחר הפה, אמר שהם דברי יחיד": (כד) אשכל הוא שת"ז, לשריג שבו קבוץ ענבים, ויאמר הבשילו כי בישול הפירות הוא כמו בישול הבשר כי כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיתבשל, כן אין ראוי לאכול הפירות קודם שיתבשלו, אלא שבישול הפירות הוא בישול הטבע, ובשול הבשר וכיוצא בו הוא בשול המעשה, והנה מקודם עלתה נצה והוא הבוסר והיתה אשכולות, ומיד הבשילו אשכלותיה עד שהיו ענבים, והנה אשכולות הפך הבוסר, ובוסר נקרא הפרי שלא נתבשל כל צרכו: (כה) ר"ל הבשילו מבנין הפעיל, ובשל מבנין הקל: (כו) ענינו סחיטה, וכן ת"א ויונ"ע ועצרית, וכמשנה „הסוחט זיתים" (מעשרות פ"ד מ"א) ודעת הא' ז"ל שלא שחט אותם על הכוס, כי אין זה ד"מן המוסר, רק שוחט במקום אחר ומביא היין על הכוס, וביאר ראיה מן שוחטי הילדים לע"ז, והיו מקריבים הדם לע"ז, והנופים הי' נשלכים בנחלים וכן כתב הה' ז"ל בפי' (ישעיה נז ה) „שוחטי הילדים, כמו ואשחט אותם": (כז) נראה שדעת הגאון שעצר הענבים בתוך הכוס: (כח) עיין (למעלה הערה יד): (כט) כן הוא בנדפסים, אבל התשובה על השאלה חסרה לגמרי בפירושו, ובכ"י רש"ד „ויתכן שהיה יוסף יודע יום הולדת פרעה וכו', כי היום יש מלכים שיעשו משתה", וזאת היא התשובה לאותם השואלים, וידע יוסף שהם עוד ג' ימים, ועיין רמב"ן מה שכתב ע"ז: (ל) פי' בהשלמת שנתם:

קרני אור

לכם אם אפתור לכם חלומותיכם לטוב או לרע, כי אם לבם ית' לבד יהיה הפתרון, והוא יודע מה שהורה עליו זה החלום ממה שיקרה בעתיד": [ו] המצרים קודם זמן המלך פסאמעטיכוס לא הי' שותים יין, ואף לא הי' מנסכים אותו לאלהיהם, כי אמרו שהוא השאלת מיפחן הוא השטן, אך שעבירים הי' שותים מין הענבים הלחים: [ז] עיין יהל אור וכן כתב הרלב"ג, כי אין הרצון בזה שישחוט אותם בתוך כוס פרעה, כי אין זה ראוי לשום אדם, ואף אם היה פחות מאוד, אבל הרצון בזה שישחוט אותם בתוך כלי אחת לתכלית שיושם המשקה ההוא אל תוך כוס פרעה", והנה לשון שחיטה הוא מענין סחיטה שנפחט הדם ע"י שחיטה, וכן אז"ל (נדה יג א) אל תקרי שוחטי הילדים, אלא סוחטי הילדים: [ח] השכיל יוסף בחלום וראה כי המעשה הזה יהיה מהיר מאוד כי כאותה שעה פרחה ועלתה נצה והבשילו ענבים ועשה היין לפיכך לקח הזמן המועט ואמר ימים ולא חדשים ולא שנים (רד"ק) וכן פי' הרמב"ן והרלב"ג, לפי שראה השריגים והסלים שוים כאחד, ואין זה כי אם בימים בלבד, שהרי החדשים לא תמצא בכל השנה שלשה חדשים שוים לגמרי, אבל משתנים ומתחלפים מזרע לקציר, מקור לחום ומקיץ לחורף, ולא תמצאם שוים כי אם בימים, ופ"מ שהשואה הנמצאת בג' ימים, לכך ראה לפתור להם פתרון ימים, ואמר ג' ימים הם (רכ"ת) מה שאל הרלב"ג מי הגיד ליוסף שהם שלשת ימים ולא שלש חדשים או שנים, אני

מקורי רש"י: ח) ישעי' יח ה. ט) במד' יז כג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם: יג בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת
יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ
וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה
בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ
מַשְׁקֵהוּ: יד כִּי אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ
כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי
חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה
וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה: טו כִּי־גֻנֹּב
גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־

אונקלוס

תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן: יג בְּסוֹף
תְּלָתָא יוֹמִין יִדְכְּרִנָּךְ
פַּרְעֹה יָת רֵישָׁךְ וִיתִיבִנָּךְ
עַל שִׁמּוּשָׁךְ וְתִתֵּן כָּסָא
דְּפַרְעֹה בִּידֵהּ כְּהִלְכְתָא
קַדְמָאָה דִּי הֲוֵיתָא מַשְׁקֵי
לֵהּ: יד אֱלָהֵין תִּדְכְּרִנַּנִי
עִמָּךְ כַּד יֵיטַב לָךְ וְתַעְבֵּד
כְּעַן עִמִּי טִיבוּ וְתִדְכַּר
עֲלַי קֳדָם פַּרְעֹה וְתַפְּקִנַּנִי
מִן בֵּית אֲסִירָא הָדֵין:
טו אֲרֵי מִגְנַב גְּנִבְנָא
מֵאַרְעָא דְעִבְרָאֵי וְאַף

אבן עזרא

לכל עבדיהם ויתנו להם מתנות (לא) או יתכן שהגבירה היתה הרה (לב) [ט], והראשון קרוב אלי: יג ישא פרעה את ראשך. ירים (לג), הנכון שהוא בדרך מספר (לד) [י], והעד „וישא את ראש שר המשקים, ואת ראש שר האופים בתוך עבדיו" (למטה פי' כ) ובפ' כי תשא אפרש זה (לה): כנך. משמרתך הראשונה (לו), ומכונתך (לז) ומתכונתך (לח), ויתכן להיותו מן גזרת כן (לט), וכמוהו „ועמד על כנו" (דניאל יא כ) (מ): טו מארץ העברים. אפרשנו בפסוק כי תקנה עבד עברי (שמות כא ב) (מא) [יא], ואחר (מב) כל חלום במקרא מלת הנה (מג) שעמה

רש"י

יש בלשון משנה י): (יב) שלשת ימים הם. סימן הם לך לשלשת ימים ויש מדרשי אגדה הרבה יא): (יג) ישא פרעה את ראשך. לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם: כנך. בסיס שלך ומושבך יב): (יד) כי אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני: ועשית נא עמדי חסד. אין

קרני אור

אבינך אלין שרוה"ק היה מיבר את יוסף במה שפתר, לא כחו המבעבר לכל (כד"י): [ט] ואו"ת (למטה פ כ) על „יום הלדת" „יומא בית=ולדה" וכתב הרלב"ג „מבמש שסובר כמ"ש הרלב"ע ... שהמלכה היתה הרה עיי"ש ועיין למטה הפרה יד: [י] ובכוונה אמר יוסף בזה הלשון כמו שאמר לשר האופים „ישא פרעה את ראשך מעליך" להורותם כי לאלהים פתרונים, שאף בחלומותיהם שוים בפרטיהם זה נפתר לטובה וזה לרעה: [יא] ידועה היתה משפחת העברים שהם

יהל אור

(לא) גם ישלח אסורים דרור: (לב) המלכה היתה עתידה ללדת עד יום ג' ומשם ידע יוסף:
(לג) וכן פי' הרד"ק „ירים ראשך שהוא עתה בשפל ואתה במאסר", ופי' הח' ז"ל יכבל שני פירושים, מלשון הרמה, מגזרת „ונשא מגבעות" (ישעי' ב ב) ומגזרת „כי תשא" (שמות ל יב) שהוא מספר, ויפרש תחלה ירים, ואח"כ יפרש שהוא בדרך מספר, כי הרמת ראשו יהיה בעת אשר יספור אותו בתוך עבדיו,
(לד) וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם, וכן כתב הרלב"ג „הרצון בו כתרגומו, שימנה אותך בתוך עבדיו":
(לה) וז"ל שם (שמות ל יב) „כי מנהג החושבים שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות הפרטים, בראש האגרות יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים" (פי' וזה טעם כי תשא את ראש וגו' שהוא כלל המספר):
(לו) וכן פי' רש"י ז"ל „בסיס שלך ומושבך", וכן פי' הרד"ק מקום מושבך שהיית נכון בו מתחלה, ואונקלוס ויוב"ע לא תרגמו רק הכוונה: (לז) כמו „והניחה שם על מכונתה" (זכרי' ה יא) ופי' רש"י ז"ל שם על קביעותה ועל בסיסה: (לח) וכמו „על מתכונתו" (דה"ב כד יג) שפי' שם על מכונו: (לט) ושרשו „כון" מגזרת „כן בנות צלפחד דוברות" (במד' כז ז) ופירושו שם שיש לדבריהם יסוד וקיום: (מ) ופי' שם הח' ז"ל „על מתכונתו" שפי' על קיומו: (מא) ושם האריך לבאר עיי"ש, וכתב הרמב"ן ז"ל אין זאת ארץ כנען כלה, אלא חברון וסביבותיה ארץ מגורי אברהם יצחק ויעקב: (מב) ובבי"י רש"ד מלוין זה בפ' טז, וקודם לו נכתב ציון מהפ' טז „בחלומי" מן פ' טז „אף אני בחלומי", והציון הזה נשמט ע"י המעתיקים: (מג) כי כל הלוס
בכת

מקורי רש"י: י) ושם בסמ"ך כמו אין סותטין (שבת קמג ב ביצה ג א) סוחט אדם, (שבת קמד ב). יא) עיין חולין צב א, ב"ר פ' פח ה. יב) פי' יושיב אותך על מקום מכונתך כציור המתישב על כנו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃
טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר
וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי
וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃
יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה
מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־
הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר
זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת
יָמִים הֵם׃ יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים
יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ
וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף
אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ מפטיר כ וַיְהִי ׀

דְּהָא לָא עֲבַדִית מִדַּעַם
אֲרֵי שַׁוִּיאוּ יָתִי בְּבֵית
אֲסִירֵי: טז וַחֲזָא רַב
נַחְתּוֹמֵי אֲרֵי יָאוּת פְּשַׁר
וַאֲמַר לְיוֹסֵף אַף אֲנָא
בְּחֶלְמִי וְהָא תְּלָתָא סַלִּין
דְּחִירוּ עַל רֵישִׁי: יז וּבְסַלָּא
עִלָּאָה מִכֹּל מֵיכַל פַּרְעֹה
עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכֵל
יָתְהוֹן מִן סַלָּא מֵעִלָּוֵי
רֵישִׁי: יח וַאֲתֵיב יוֹסֵף
וַאֲמַר דֵּין פֻּשְׁרָנֵהּ תְּלָתָא
סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן:
יט בְּסוֹף תְּלָתָא יוֹמִין
יַעְדֵּי פַּרְעֹה יָת רֵישָׁךְ
מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל
צְלִיבָא וְיֵיכוֹל עוֹפָא יָת
בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ: כ וַהֲוָה

רש"י

נא אלא לשון בקשה הרי אתה עושה עמי חסד: (טז) סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין ובמקומינו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין יג) שקורין אובלי"ש לתתם באותם סלים:

אבן עזרא

כאילו (מג): טז סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן (מד) כמו "חורי יהודה" (נחמי' ו יז) (מה) [יב]: יט בעוד. בטרם עוד (מו) [יג] וטעמו לא יעבור עוד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו, וטעמו יסירנו או ירימנו (מח) על עץ (מט):

יהל אור

כח הדמיון יסודו, דומה לו כאלו רואה, ובאמת אינו רואה מאומה וי"ג "במקרה" בה"א מפני שהחלום במקרה ולא בפועל: (מד) יפרש פה תיבת "והנה" שטעמה כאילו, כאילו רואה, ואף כי בכל מקום תיבת "והנה" הוא מלת הזמן בהתחלת הדבור, והשמעת דבר לזרוז: (מה) שהיה כהם להם לבן כלחם המלך, מלשון "ולא עתה פניו יחורו" (ישעי' כט כב), מן הארמית שתאמר ללבן חיור, וכ"ת יונ"ע "סלין דפיתא נקיה", וכן פי' הרלב"ג: (מו) עיין בפי' הה' ז"ל ולמעלה לו כ) בפ' "אלה בני שעיר החורי": (מז) ר"ל הפתרון יהיה טרם אשר יעברו אלו ג' ימים, והוא כמו "עוד זה מדבר" (איוב א טז) ודעתו כי מלת עוד המחובר בבי"ת מורה בתוך המשך הזמן, וכן "בעוד הילד חי" (ש"ב, יב, כב) שפי' כ"ז המשך חיות הילד, וכן פי' בעוד שלשת ימים בתוך שלשת ימים, לא אחר ג' ימים, לכן נאמר אחריו "ויהי ביום השלישי" ואם פירושו בסוף היה ראוי לומר "ויהי ביום הרביעי": (מח) עי' הרב, ופי' יקחנו ממקומו (ועיין למעלה קרני אור הערה י): (מט) וכמו שפי' אצל ישא הראשון מענין הרמה, וכן פי' הרלב"ג:

קרני אור

האבות שהי' גרים בארץ כנען לפיכך יתם הארץ אליהם: [יב] ורש"י ז"ל והרשב"ם פי' חרי מענין נקבים, והרמב"ן "חור", וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש "חור", וכן פי' בפי' על התורה, כי הסלים הי' עשוים משבטים קלועים חרים חרים, (ובירושלמי פ"ב דביצה ה"ו) הרי מענין חררה, שהיא עוגת רצפים והי' בבני הסלות חררות, ובעליון מכל מאכל פרעה כדבר הלחם שהוא מעשה אופה לעשות מינים רבים מן הבצק, אפוים בתנור או במחבת", ויהיה לפי"ז חרי משרש "חרר", ועיין רד"ק בשרשיו שרש "חרר": [יג] ורש"י ן' גנאח והרד"ק פי' בסוף שלש מהזמן הזה, וכן ת"א ויונ"ע בסוף תלתא יומין:

ר"ל

מקורי רש"י: יג) עיין ברכות מא ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ביום השלישי יום הלדת את־פרעה ויעש משתה לכל־עבדיו וישא את־ראש | שר המשקים ואת־ראש שר האפים בתוך עבדיו: כא וישב את־שר המשקים על־משקהו ויתן הכוס על־כף פרעה: כב ואת שר האפים תלה כאשר פתר להם יוסף: כג ולא־

ביומא תליתאה יומא בית ולדא דפרעה ועבד משתיא לכל עבדוהי ואדכר ית ריש רב שקי וית ריש רב נחתומי בגו עבדוהי: כא ואתיב ית רב שקי על שקיותיה ויהב ית כסא על ידא דפרעה: כב וית רב נחתומי צלב כמא די פשר להון יוסף: כג ולא

אבן עזרא

כ הלדת. שם הפועל (נ) מהבנין שלא נזכר שם פועלו (נא) [יד]: כא על משקהו. שם (נב), כי „אשר היית משקהו" (למעלה פי' יג) פועל (נג): כג ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה אל פרעה, וכן „ומשא ד' לא תזכרו עוד" (ירמי' כג לו) „זכר את ושתי" (אסתר ב א) (נד):

רש"י

(כ) יום הלדת את פרעה. יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא יד) ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא על ידי אחרים שהחיה מילדת את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן ומולדתיך ביום הולדת אותך טו). וכן אחרי הוכבס את הנגע טז) שכיבוסו על ידי אחרים: וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש יז) ל' מנין: (כג) ולא זכר שר

קרני אור

[יד] ואו"ת „יומא בית=ולדא" עיין גל"ג ולאם והמלה מה שכתבו פ"ז וכתב בס' „יאר" „נראה לפרשו כמו דאת אמר בית האבל, בית המשתה, בית התנות, בית האירוסין, לבי שבוע הבן, לבי ישוע הבן, כן קורין למשתה שעושים ביום הלידה, „בית ולדא" כלומר שנולד ולד לפרעה, או שנולד בו פרעה, וזהו יום הלידה שאחז"ל „את היה והא בבריה" בפ"ק דע"ז", ויוב"ע תרגם יום „גנוסא דפרעה" פי' יום היחוס שלו והוא יום שנולד בו. עיין: ד מקורי רש"י: עיין לקמן [מו] עיין „יהל אור" ודבריו נכונים מהפקידם (ויבא מקץ שער כט) וז"ל „ירלה הטעם למה ברלימי לגז"ל על אמיתת זה הענין כי ידעתיך איש חיל שר ותטוב בעיני המלך עד שידעתי באם זכרתני אתך בתורת סימן ורושם זכרון באחד מהדברים שייטיב לך לעשות אותו אות זכרון בחותמך או בלבושך או תוכל לעשות עמי חסד שתזכירני אל פרעה והוצאתני וגו', ואמר זה לפי שהזכרון הוא מהכחות הטבעיים אשר אין אדם שליט עליו, ואם ישכח מה יש לו לעשות, ולזה יש לו להעזר בתחבולות וכו', ואמר הכתוב ולא זכר שר המשקים את יוסף, ירלה שלא שם לו סימן לזכרון כמו שאמר לו „כי אם זכרתני אתך", ולזה וישכחהו", ודעת רז"ל (כ"ר פ' פח) שעשה פעולות שיזכור ולא הועיל לו וז"ל שם „כל היום היה מתגם הגאים ומלאך בא והופכן, וקושר קשרים ומלאך בא ומתירן", פי' היה מתנם תנאים להזכיר את יוסף וקושר קשרים לסימן להזכירו מיד והמלאך התירן כדי שימשך הזמן עוד שנתים ימים (ולא כמו שפי' המ"כ והפי' המיוחס לרש"י ז"ל) ועיין ביפה תואר, ובפי' מכז"ו ובחידושי הרש"ש והגם לדעת כהי ז"ל הזכירה בפה והביא ראיה מן „ומשא ד' לא תזכרו עוד" ומן זכר

יהל אור

(נ) ר"ל מקור מבנין הפעל, וראוי לבוא בוי"ו תחת יו"ד פ"פ והוא „הולדת" כי שרשו „ילד" ובא הדגש בלמ"ד עי"ן הפעל תמורת הנה: (נא) וכן כתב הרד"ק, ועיין בהבנת המקרא לרוו"ה מה שכתב ע"ז: (נב) פי' שם דבר על כל משקה אשר ישתה, ולפי"ז יהיה פי' שר המשקים הממונה על המשקים אשר ישתה המלך וכן ת"א ויוב"ע: (נג) הוא שם תואר אל הפועל, והוא האיש הנותן להם לשתות נקרא משקה, וכן כתב הרד"ק: (נד) וכתב ע"ז הרש"ד שאין ראיותיו מכריעות, כי גם שם נוכל לומר על הזכירה בלב עיי"ש:

מקורי רש"י: יד) והמלה יוונית, ופי' יום הולדת למלכים, וכן בג' פ"ז י, א, מאי יום גינוסיא, יום הלידה, וכן תרגם הירושלמי, ועיין בפי' דר"כ פ' שמעו הפרה כב (קז ה) ופסקת נחמו' הערה ע, (קכו ב) ויפרש בסורלתם „ייחום ותולדות בית אב", והפי' מצה ירושלמי ע"ז פ"א ה"ב יפרש „יום שמעמידין בו מלך". טו) יחז' טז ד. טז) ויקרא יג נה. יז) במד' א ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דְּכִיר רַב שָׁקֵי יָת יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ: פ פ פ

זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ: פ פ פ

ק״ב יב״ק סימן. ומפטירין בתרי עשר בעמוס סימן ב׳ כה אמר ה׳:

רש״י

המשקים. בו ביום: וישכחהו. לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים יח) שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים יט) ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

חסלת פרשת וישב:

אבן עזרא

וישכחהו. בלב (יה) [שו]

חסלת פרשת וישב:

יהל אור

(כה) זכירה היא ביד האדם לעשות לו סימן ואות לזכרון, ולכן תקדם תמיד הזכירה להאזהרה משכחה, ״זכור אל תשכח (דברים ט ז) זכור את אשר עשה לך (שם כה יז) ״לא תשכח״ (שם, שם יט) וזה לא עשה לו אות לזכרון ולכך וישכחהו (רו״ה):

חסלת פרשת וישב

קרני אור

זכר את ובתי, עיין קול הרמ״ז תענית פ״א מ״א, מה שטען ע״ז, וכס׳ בית דוד מה שטען על הרמ״ז, ובתוספות אנשי שם (ברכות פ״א מ״ה), שהצדיק את הרמ״ז, והדברים ארוכים עיי״ש, ועיין הצופה להמגיד שנת י״ג עמוד 35, מהרב ר׳ מיכאל אלעזר הכהן שהצדיק את הח׳ ז״ל, וכתב ״ובדעת הראב״ע כתויק גם הח׳ ר״י פירסט בס׳ אלים שלו״:

חסלת פרשת וישב

• וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה

רש״י

(א) ויהי מקץ. כתרגומו מסוף וכל לשון

אבן עזרא

א ויהי מקץ. לא פירש הכתוב תחלת זה החשבון (א) וכן ״ויהי מקץ ארבעים שנה״ (ש״ב טו ז) (ב) [א] וכן ״ובעוד ששים וחמש שנה״ (ישעי׳ ז ח) (ג) [ב], וכן ״ויהי בשלשים שנה״ (יחז׳ א א) (ד) [ג], ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית

יהל אור

(א) לא פירש במקרא מתי התחילו השתי שנים: (ב) באבשלום כשהלך לחברון למרוד בדוד אביו, ולא ידענו לאיזה מספר ירמז הכתוב, וכן (בשמות יב מ) ע״פ ״ומושב בני ישראל״ כתב שם הח׳ ז״ל ג״כ ״השמונות רבים יש במקרא לא נדענו למי הם סמוכים, והנה אזכיר מקצתם ״ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבישלום״ (ש״ב טו ז) ואבישלום לא היה בן ארבעים שנה גם לא נשלמה מלכות בית דוד, ומפרשים אמרו כי זה חשבון מיום שבת הארון בקרית יערים (ש״א ז ב): (ג) ופי׳ שם הח׳ ז״ל כי זו הנבואה היתה בימי אחז, ומלכותו היתה שש עשרה שנה (מ״ב טז ב) ובשנת שש לחזקיהו בנו נגלתה שומרון וכן כתוב בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שומרון ויגל מלך ישראל את ישראל אשורה (מ״ב יח י, יא)) ע״כ הוצרכו המפרשים לאמר כי תחלת ששים וחמש שנה מיום שנבא עמוס ״וישראל גלה יגלה מעל אדמתו״ (עמוס ז יא) ואחרים אמרו משנת הרעש: (ד) ויש ג״כ דעות בזה המספר, כי לא נדע לנו לאיזה מספר יספור, וכן

קרני אור

[א] ובגי׳ (תמורה יד סע״ב וטו רע״א) שאלו ״ארבעים שנה למתן״, ואמרו שם מקץ ארבעים שנה ששאלו להם מלך, דתניא אותה שנה ששאלו להם מלך, אותה שנה עשירית של שמואל היתה. שבר שנים מלך שמואל בעצמו, שנה אחת שמלך שאול ושמואל, ובתים שמלך שאול בעצמו ושלשים ושבע שמלך דוד״, וכן הוא הגי׳ לסד״ע שלנו פ׳ יד, ועיין רש״י שם שהביא מסד״ע ״שלשים ושש למלכות דוד״, וכתוס׳ שם ד״ה ״ושלשים״ מביא הגי׳ מסד״ע ״שלשים ותמש״. ובהגהות הגר״א על הב״ח פי׳ לין הוא לפי הגי׳ הראשונה, ולין הוא כגי׳ הסד״ע, ולזה הסכים רש״י ז״ל, וכן בהגהות הגר״א לסד״ע יגרוס ״שלשים ושש״, ואמר הכתוב זמן זה במרד אבישלום, כלומר כי לקץ ארבעים שנה ששאלו להם ישראל מלך יצא מרד במלכותם, והרגו כמה מישראל. אבל בכתוב לא נזכר מאומה אם לא דרש רז״ל, ועיין בהערות ותיקונים לסד״ע מהרב הח׳ ר״ב ראטנער (פ׳ יד הערה יז ויח): [ב] ועיין רש״י ורד״ק ורד״א שהביאו החשבון מס״ה שנים, ושד״ל בפי׳ לישעי׳ אחר שהביא דעות כל המפרשים ביאר פס״י דרכו עיי״ש: [ג] והנה המפרשים שנבואתו בן שלשים נתנבא, שהודיע

מקורי רש״י: יח) תנחומא א וישב אות ט, תנחומא ב מקץ אות א וב׳ ב״ר פ׳ פט, ב וג׳, שמו״ר טו א, שו״ט א מזמור קה, שו״ט ב מזמור קה. יט) תה׳ מ ה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃
ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת
יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר
וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת
אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר
רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר

שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלֵם וְהָא
קָאֵם עַל נַהֲרָא׃ ב וְהָא
מִן נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע
תּוֹרָן שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן
בְּשַׂר וּרְעַיָן בְּאַחֲוָה׃
ג וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אָחֳרָנְיָן
סָלְקָן בָּתְרֵיהוֹן מִן נַהֲרָא
בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירַן בְּשַׂר

אבן עזרא

הסהר (ה) או לשבת יוסף שם (ו) וטעם ימים כבר בארתיו (ז): ופרעה חלם. היה חולם (ח) [ג], וכן ורבקה שומעת (למעלה כז, ה) (ט): ב באחו. י"א עמק שבו צמחים. (י) וי"א שהוא שם צמח (יא) [ה], הבי"ת נוסף (יב) כבי"ת השביעני במרורים (איכה ג טו) (יג) ועל שני הפירושים, כי הוא בין אחים יפריא (הושע יג טו) (יד) הוא

רש"י

קץ סוף הוא: על היאור. כל שאר נהרות אינם קרוין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכה ומשקה אותם לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות א): (מן היאור עלת. זהו עקרו של חלום לפי ששביעתן ורעבתן מתוך גדולת הנהר ומתוך יבשותו) ב): יפות מראה. סימן הוא לימי השובע שהבריות נראות יפות זו לזו ג) שאין עין בריה צרה בחברתה ד): באחו. באגם מריש"ק בלע"ז כמו ישגא אחו ה): (ג) ודקות

קרני אור

הנביא שראה המראה הזאת בתחלתו בהיותו בן למ"ד שנה לימי חייו שהיה גבור כחי, ושהיה זה בחודש הד' תמוז להיותו בתחלת הקיץ, וביום הה' מהזמן בהיות הלבנה בעליה שבי' כאלה דברים עוררים אל השגת נבואתו, ורש"י ז"ל פי' שהיה אותו מנין ליובל, והביא ראיתו מסד"ע, וכן פי' הרד"ק בשם אביו וכתב "כי לפי חשבונו פי' שלשים שנה ליובל" עיי"ש, וי"מ ממציאות ס"ת שמצא חלקיה הכהן (דה"ב לד יד), וכן הוא בסד"ע שלפנינו (סד"ע פ' כו) "שלשים שנים משנמצא הספר בית ד'", וכן הוא בילקוט ריש יחזקאל מסד"ע "שלשים שנה משנמצא הספר בבית ד'", וכן תיוב"ע "בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיה כהנא רבא ספרא דאורייתא בבית מקדשא": [ד] וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך ועיין מה שכתב רו"ה בזה הביאו בעל הכוס"ק: [ה] ושד"ל כתב שהיא מלה מצרית ועניינה העשב הגדל באגם, וכתב רה"ד ויתכן שהושאל מן האגם אל העשב או מן העשב אל האגם, ובדרש המלה "אחה" והוי"ו תמורת ה"א", ולד"ק הוא מגזרת "אח" והוא שם עשב מיוחד שהוא שרש אחד ומתפשט לכמה ענפים והוא מוציא צמחים הרבה, ובעבור שיש להם שרש אחד, ע"כ הצמחים היוצאים ממנו כאלו הם אחים, והו"ת "ב א ח ו א" אשר שהעשב נקרא כן בארמי כבתלמוד ירושלמי "..." (ברכות פ"ו ה"א, "הב אחווא לתורית יש בו משום הפסק ברכה", ועיין ערוך השלם ערך

יהל אור

וכן כתב הח' ז"ל (שמות יב מ) "י"א בן שלשים שנה נתנבא, וי"א ליובל, וי"א מציאת ספר תורה שמצא חלקיה הכהן, ואני לא ידעתי, כי הם סברות בלי יסוד ומשענת" ועיין ביאורי שם, ובקרני אור פה: (ה) וכן הוא (תנחומא סוף וישב, תנחומא הוצ' הח' רש"ב ריש מקץ, ב"ר פ' פט, שו"ט מזמור ק"ה ילקוט רמז קמז): (ו) כי מקודם הי' יוסף במקום אחר, או בבית הסהר הזה, רק היה למטה בבור, ובעת אשר הובאו סריסי פרעה העלהו למעלה לשרת אותם שם וכמו שפי' (למעלה מ, ד): (ז) למעלה (ד, ג) כי נקראת השנה תמימה ימים בעבור שישובו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחלה, וכן שנתים ימים שלמים, ואם נכתב שנתיים בלא ימים יתכן שאינן שלימות מיום אל יום, וכן פי' הרשב"ם, ובמקח"ת הגי' "וטעם שנתים ימים כבר פרשתיו": (ח) איננו פועל בינוני, כי לא מצאנו פועל בינוני במקום עבר, אבל הוא תואר, ותחסר מלת ההרכבה "היה" ושיעורו "היה חולם": (ט) פירושו ג"כ היתה שומעת (עיין למעלה כז ה הערה א): (י) מקום שגדל שם דשא והצר לבהמה, וכן פירש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם "באחו מקום עשבים": (יא) וכן פי' הרמב"ן "הוא שם לדשא ועשב הגדל באגם ועל שפת הנהרות", וכתיוב"ע "בגו גומיא" מן "היגאה גומא" (איוב ח יא) וכן פי' הרדי"א: (יב) פי' הבי"ת מן "באחו" נוסף: (יג) הראוי מרורים, וכן ותרעינה אחו, ופי' צמחים, וכן פי' הרמב"ן, וכתב עוד "ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדלים יחד": (יד) וכן פי' שם הח' ז"ל מגזרת באחו, וכן פי' רש"י ז"ל שם, וכתב הרד"ק ומשפטו אחוים

מקורי רש"י: א) עיין רש"י סוטה יג א, ד"ה כדי שיתברכו מימיו. ב) ב"ר פ' פט ד. ג) וכן הוא במדרש אגדה. ד) בתנחומא ב מקץ אות ג ובב"ר שם דרשו על באחו כשהשנים טובות הבריות נעשו אחין זה לזה וכן ת"א "באחוה" וכן הוא בספ"ג באחו לשון אחוה. ה) איוב ח יא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וקמן לקבליהון דתורן
על כף נהרא: ד ואכלן
תורתא בישן למחזי
וחסירן בשר ית שבע
תורתא שפירן למחזי
ופטימתא ואתער
פרעה: ה ודמוך וחלם
תנינות והא שבע שבליא
סלקן בקניא חד פטימן
וטבן: ו והא שבע שבליא
לקין ושקיפן קדום צמחן
בתריהון: ז ובלעא
שבליא לקיתא ית שבע
שבליא פטימתא ומליתא
ואתער פרעה והא
חלמא: ח והוה בצפרא

ותעמדנה אצל הפרות על־שפת
היאר: ד ותאכלנה הפרות רעות
המראה ודקת הבשר את־שבע
הפרות יפת המראה והבריאת
וייקץ פרעה: ה ויישן ויחלם שנית
והנה׀ שבע שבלים עלות בקנה
אחד בריאות וטבות: ו והנה
שבע שבלים דקות ושדופת קדים
צמחות אחריהן: ז ותבלענה
השבלים הדקות את שבע
השבלים הבריאות והמלאות
וייקץ פרעה והנה חלום: ח ויהי

רש"י

בשר. פיינ"ש בלע"ז ל' דק: (ד) ותאכלנה. סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד. טוד"ל בלע"ז: בריאות. שיינ"ש בלע"ז: (ו) ושדופות. הלייד"ש בלע"ז. שקיפן קדום ו) חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: קדים. רוח מזרחית ז) שקורין ביס"א: (ז) הבריאות. שיינ"ש בלע"ז: והנה חלום. והנה נשלם חלום שלם לפניו והוצרך לפותרים:

אבן עזרא

אחיו בן אמו (טו): ה שבלים. לשון רבות נקבות (טז) ואם הוא במ"ם (יז) כמו נשים ופלגשים (יח): ו ושדופות, שארע שדפון (יט) מרוח מזרחית (כ) [ו], כי נקרא מזרח קדם, בעבור צאת השמש בתחלה (כא) וטעם הבלאות כמו הבריאות (כב) [ז]

יהל אור

אחוים: (טו) ופי' הוא משרשו ודומה לו, וכן הביא הרד"ק השני פירושים בשרש „אחה", ומה שאמר בן אמו, כ"א הוא בן אמו אזי אחיו הוא בלי ספק, אבל מן האב ספק יש בו: (טז) כי לא מצאנו נפרד שבול, רק שבולה, או שבולת: (יז) כי ביו"ד מ"ם הוא לשון זכר, ובלשון נקבה וי"ו תיו, ולכן כאן הת אריס בסימן קבוץ הנקבות בריאות וטובות: (יח) שיבואו ג"כ ביו"ד מ"ם והם לשון נקבה: (יט) ובכי"י רש"ד „שארע להם שדפון" ונכון הוא: (כ) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א „ושקיפן קדום" והוא לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלים, עד שלא נשלם בישולם ולא יגמלו, וזהו שאמר „ושדפה לפני קמה" (מ"ב יט כו) טרם היותו קמה, כי כאשר נגמר יקרא קמה: (כא) כי בדבר עגול אינו שייך תחלה וסוף, ואיך שייך לומר קדם או אחור, ע"כ נותן הטעם אשר זורח השמש בתחלה משם: (כב) וי"ג בהיפך „הבריאות כמו המלאות" וכן נכון יותר ונאמר בריאות

קרני אור

„א ח ו ו נ א" פירש כי עיקר המלה „אחיונא" וזה מה שפי' הג ... (שבת כ, ב) „פתילה האידן, אחוונא", וצ"ל „אחיינא" והוא האגמון אשר מתוכו נעשה הפתילה ובירושלמי שבת רפ"ב מפורש פתילת האידן עורניתא פיי"ם, ובזהר (מקץ דף קנ"ד א) „ותרעינה באחו, בחבורא באחוותא דלא אתפרשא כמו פרודא וכלהו לשבטא קיימין":
[ו] שהכתה אותם רוח מזרחית שבאה ממדבר וכוש, והיא שודפת ומכחשת התבואה ... במצרים וכא"י ככתוב „ורוח קדים סוביש פריה" (יחז' יט יב), הלא כגעת בה רוח הקדים תיבש (שם יז) והפיד עוכר ארחות ימים סהעפעגלע (ברנ"ב בשנת 1660) כי במצרים אצל קאהירא מתחלת חדש אפריל עד מבן חמשים יום בקירוב נושבות רוחות רעות ומזיקות והימים ההם נקראים תמסין (שד"ל): [ז] עיין אבי עזר מה שהעיר פ"ז: [ח] ואו"ת ... „ומטרפא רוחיה"

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃
ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה

אונקלוס: וּמִטַּרְפָא רוּחֵהּ וּשְׁלַח וּקְרָא יָת כָּל חָרָשֵׁי מִצְרַיִם וְיָת כָּל חַכִּימַהָא וְאִשְׁתָּעִי פַרְעֹה לְהוֹן יָת חֶלְמֵהּ וְלֵית דְּפָשַׁר יָתְהוֹן לְפַרְעֹה: ט וּמַלִּיל רַב שָׁקֵי (עִם) לְפַרְעֹה לְמֵימַר

אבן עזרא

ח ותפעם רוחו, מבנין נפעל (כג), כמו "נפעמתי ולא אדבר" (תה' עז ה), וי"א שהכל מן גזרת "הולם פעם" (ישעי' מא ז) (כד) [ח], והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה (כה) [ט]: הרטומי. מלה מרובעת (כו) ויתכן להיותה ארמית או מצרית, והם חכמי התולדה (כז): ואת כל חכמיה, במזלות (כח)

רש"י

(ח) ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה ח) מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו ט) לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו י): חרטמי. הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות יא) (טימי הן עצמות בל' ארמי יב) ובמשנה בית שהוא מלא טמיא מלא עצמות יג): ואין פותר אותם לפרעה. פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה

קרני אור

וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל ומטרפא רוחה מקשקשת בתוכו כפעמון ונ"ל הביא מפי' רש"י ז"ל כי "כתרגומו ומטרפא רוחיה, כמו כלים טרופות מקשקשת בתוכו כפעמון" וכן פי' הרלב"ג, ותפעם רוחו, מרוב המבוכה אשר היתה נוטה מחשבתו פעם לדבר אחד. ופעם לדבר אחר בענין פתרון זה החלום במדרגת הלא הנכון, והנה היתה רוחו במדרגת הפעמון שהיה פעם לצד אחד ופעם לצד שני: [ט] ורש"י ז"ל כתב "ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו" (דניאל ב, א) לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום, והעלמת פתרונו", לקוח מב"ר פ' פט "ר' יהודה אמר כאן חלמא ידע ופתרוניה לא ידע, ולהלן חלמא ופתרוניה", וכתב רוו"ה "שהוא להורה דרך רחוק מאוד ממשמעות התיבות, כי ההבדל שבין בנין נפעל לבנין התפעל כפי שהורונו רבותינו בעלי הלשון, הוא שהנפעל מקבל הפעולה ברוב מזולתו והתפעל מתוכו, ועוד יש בהתפעל סגולה מיוחדת שאינה בנפעל, כי הנפעל מורה על דבר שהוא כן באמת וההתפעל מורה על תיקוי הדברים, ודימוי הענינים בנפש יהי' כן חוץ לנפש, או לא יהיה כן, כמו יש מתעשר ואין כל, מתרושש והון רב (משלי יג ז), ופי' רש"י ז"ל מראה עצמו עשיר, ורבים כאלה, ועוד מסגולתו שיורה לפעמים על תורת הענין וההתעסקות בו, מה שלא יורה הנפעל, אבל מעולם לא עלה על דעת איש שיהיה בהתפעל כפל ענין הוראת הנפעל, עד שיורה "ותפעם" פעימה אחת ותתפעם שתי פעימות, וכל ענין חלום נבוכדנצר הלא הוא כתוב בתנחומא פ' זו, ומשם יתברר כי גם נבוכדנצר לא היה שכחת החלום באמת, כי אם לפי הראות שעשה עצמו כאילו שכחו. כי אמר אם אומר להם החלום אולי יבדו מלבם פתרון שלא אוכל לעמוד על אמיתתו, והנה היה הפעימה של נבוכדנצר פי' ענינו ברוחה, פעימה ואינה פעימה, פעימה מצד העלמת הפתרון, והיא פעימה באמת, והיא נכונה לבנין נפעל, ופעימה מצד שכחת החלום, והיא אינה פעימה באמת כ"א לפי הדמיון, לכן היא נכונה לבנין התפעל", והנה כבר הקדימו בזה הרב המזוקני ודבריהם נובעין מתנחומא מקץ סי' ב וכן הוא בתנחומא הוצ' הח' רש"ב מקץ סי' ד בשינוים ומבואר יותר "אמר להם נבוכדנצר יודע אני את החלום, אם אומר אני אותו לכם אתם אומרים לי דברים של כזבים", וכתב המזוקני מה שהוזקק נבוכדנצר להיות שוכח החלום

יהל אור

בריאות אבל שבלים ע"ד ההשאלה וענינו כמו המלאות: (כג) ובנו"ן נפעל נבלע בדגש הפ"א ותפעם הראוי "ותנפעם": (כד) וכן הרד"ק בשרש "פעם" חבר אותה את "הולם פעם" מלשון שבר וכתיתה, וכן "ותחל רוח ה' לפעמו" (שופ' יג כה) פי' לשברו ולכתתו, וכן "פעמון זהב ורמון" (שמות כח לד) לפי שהוא מתקשקש ומתכתת בענבל שבתוכו, וכן בפי' על התורה "ותפעם, נשברה רוחו מדאגתו על החלום": (כה) ור"ל מליצה נכבדת אל הרוח שבאדם שאיננה מיושבת מחמת הצער שעולה מן הגוף המוכה ונשבר (רש"ד): (כו) כי שרשה "חרטם" מארבע אותיות: (כז) וי"ג "התולדות", וכן כתב הה' ז"ל בפי' (בדניאל ב ב) "החרטומים הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדות כל דבר, וכל מעשים שיעשו בלט, וכן כתוב בחרטומי מצרים":
(כח) וכן כתב הה' ז"ל (שם) "כי הכשדים הם חכמי המזלות שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולדי האדם לנהוג המעלות על הגלגלין, ועל מבטי הכוכבים המשרתים ושני המאורות, ותקופת

מקורי רש"י ז ח) כן ת"א. ט) דניאל ב א. י) תנחומא א מקץ אות ב תנחומא ב מקץ אות ד. יא) תנחומא א שם תנחומא ב שם. יב) ברכות נט א, שבת קנב ב, ועיין בפי' רש"י במדבר ה ב, ובדניאל א כ, ועיין ערוך השלם ערך "טמיא" שיפרש שהוא מלשון שומרוני "טמי" פי' עצם, ועצמותיהם יגרם (במדבר כד ח) בתרגום שומרוני "וטמיהון יספק". יג) כלשון הזה הביא רש"י ז"ל (ברכות נט א שבת קנב ב) ד"ה "אוצא טמיא" בשם ר' האי גאון, אך בברכות הביא שכן פי' רה"ג במס' כלים, ובשבת הביא שכן פי' רה"ג בפי' על טהרות, וזה נמצא בפי' ה רה"ג על אהלות פי"ז מ"ב "התורש מלטימיא" ופי' שם רה"ג "כגון פיסא בית מלא עצמות פי' טמיא עצמות" ועיין פסיקתא דר"כ פ' דברי ירמיהו ובהערה שם. ובערוך השלם ערך "טמיא".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃ יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם

יָת סָרְחָנַי אֲנָא מַדְכַּר יוֹמָא דֵין׃ י פַּרְעֹה רְגַז עַל עַבְדוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא יָתִי וְיָת רַב נַחְתּוֹמֵי׃ יא וַחֲלַמְנָא חֶלְמָא בְּלֵילְיָא

רש"י

קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה

אבן עזרא

ופתרון חלומות (כט) [י] : ט את חטאי. אעפ"י שאזכיר חטאי (ל) [יא] : י פרעה קצף על עבדיו. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם (לא) רק שם תאר (לב) [יב], והוא מלשון מצרים, כמו חירם בצור (לג) [יג], גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים (לד) על כן מצאנו פרעה בימי אברהם (לה) ובימי יוסף, ומת פרעה וקם פרעה (לו). וכן בימי ימיהו (לז), הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה, כי הוא מלך מצרים, והעד חפרע שהוא שם העצם (לח) [יד], וכן פרעה נכה (ירמי' מו ב), כי נכה שם העצם (לט), ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה (מ) [טו] כי לא לקחו מלך מצרים (מא), ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף (מב), וכן אמר יוסף „אלהים יענה את שלום פרעה" (למטה פי טז) „הראה את פרעה" (למטה פי כח) „יעשה פרעה" (למטה פי לד) ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם (מג) : אותי ואת שר האופים. אמר אותי פעם שנית, כי כן דרך הלשון (מד) כמו „ואני

יהל אור

השנה והחודש והשבוע והיום : (כט) (ושם) „כי החרטומים יודעים עיקר החלומות, ואיך תראה הנפש הזיונות הלילה" : (ל) וכן פי' הרד"ק, אעפ"י שאינו מן המוסר להזכיר אדם הטאיו שחטא אל המלך לפניו, אחר שעברה עת הסליחה, עתה אמר אני אזכיר אותם לצורך המלך · (לא) פי' שם העצם שלו יהיה „פרעה" : (לב) כמו מלך על פי דרשתם ז"ל : (לג) והיה בימי דוד (ש"ב ה יא) ובימי שלמה בנו (מ"א ה טו) והוא שם תואר על שם המלוכה : (לד) גם נקרא סולטאן, ומי שהוא מזרע המלוכה הראשון נקרא פליפ"א : (לה) למעלה (יב טו) : (לו) שמות (ב כג, א ח) : (לז) בירמיה (מד ל) „הנני נותן את פרעה חפרע מלך מצרים ביד אויביו" : (לח) שם העצם שלו היה הפרע, ושם התואר היה פרעה : (לט) ופרעה הוא שם התואר : (מ) כן הוא (בויק"ר פ' כ) „ולרשע זה פרעה נכה כיון שביקש לישב על הכסא של שלמה הכישו ארי ושברו, ע"כ נקרא נכה, וכן הוא בתרגום שני על אסתר : (מא) פי' כי בענין רחבעם כתיב „עלה שישק מלך מצרים על ירושלים, ויקח את אוצרות בית ד', ואת אוצרות בית המלך, ואת הכל לקח, ויקח את כל מגיני הזהב אשר עשה שלמה" (מ"א יד, כה וכו) ואם היה לקח גם הכסא, למה לא הזכירו הכתוב ודעת הח' ז"ל שהדרש הוא דברי יחיד : (מב) ואם היה שם העצם, לא היו קורא בשמו בפניו, רק אמר „אדוני קצף", או „המלך קצף" : (מג) כי אם שם התואר, והוא כמו שיאמר עליו „המלך" : (מד) ושנה אותו פעם שנית מפני הדברים שהי' ביניהם, וכן

קרני אור

החלום יותר מפלפה, לפי שפתרון חלומו של נבוכדנצר היה לזמן ארוך ולעתיד לבוא, לא יאמין לדניאל מן הפתרון, ולא יתגדל בו דניאל מאחר שלא יתקיים הפתרון בימיו, וכשהודיעו החלום שלא יכלו החרטומים להגיד, האמין בו גם על הפתרון, אבל כאן בעיני פרעה היה קל להאמין הפתרון, שהרי אמר „כי נכון הדבר מעם האלהים, וממהר האלהים לעשותו" : [י] שרש „חרטם" הוא שם ת"ז לחכמי התולדות וכוכבי שמים, והוא נגזר מן חרט המורה על ציור ורשימה כי טרם התפשט מלאכת הכתב והמכתב הי' כל הידיעות וחכמות רשומים ע"י ציורים ותמונות הנקראים „הירהגליפען" והיה היודע לרשום הציורות האלה ופתרונם נקרא „חרטם" כי מלאכת הכתיבה הזאת היתה נהוגה במצרים וכשדים (אוצה"ש) ופד"ז פי' הרש"ד, ולד"ק הוא מן „חור" שעיניו בארמי וכסורי „לאה" ו„טום" כמו אטם, רוצה בנעלמות והלפונות, וי"מ שפניו לחיטה ודבוק בלחם : [יא] ואמר „חטאי" בלשון רבים, ואמרו ז"ל (ב"ר פ' פט) בני חטאים יש בידי אחת שלא עשיתי ליוסף טובה והזכרתיו לפניך, ואחת שראיתיך מצטער על פתרונו של חלום, ולא גליתי לך עליו שהוא יודע פתרונו וכ"ת יונ"ע „סורחניי" בלשון רבים, ואו"ת „סורחני" בלשון יחיד, לפי שלא הזכיר אלא סרחון אחד : [יב] וכן פי' הרשב"ם וכן הוא בפס"ז (ברא' מא י) „מלמד ששם פרעה הוא גדולתו" : [יג] ודעת רז"ל בזה שהיה בימי דוד ושלמה היה גם בימי יחזקאל שהיה בגולה ושהיה הכל איש אחד, וכן הוא (בב"ר פ' פה) „על דעתיהון דרבנן היה קרוב לאלף ומאתים שנה", ובויק"ר פ' יח „ד"א איום ונורא זה חירם מלך צור דכתיב (יחז' כח ב) „בן אדם אמור לנגיד צור" וגו' וכן הוא (ילקוט יחז' כח רמז שסו) והוא חירה שהיה בימי יהודה, והוא חירם שהיה בימי דוד ושלמה והוא חירם שהיה בימי יחזקאל, ועיין (ב"ב טו ספ"א חולין פט א) ודעת הח' ז"ל שהם היו אנשים שונים וחירם הוא שם תואר על שם המלוכה : [יד] וכן כתב הרד"ק שם חפרע בתי"ת, וי"א כי התי"ת מקום ה"א, והוא פרעה בהיפך אותיות, ר"ל כי יהיה פרוע מן „כי פרעה אהרן" (שמות לב כה) ויו"ת „פרעה חבירא" ועיין הערה ר"א : [טו] עיין יהל אור, ומנין היה לו הכסא אמרו ז"ל (מד"ר אסתר פ' א) ע"פ כבכת, כשמת שלמה עלה שישק מלך מצרים ונטל את הכסא בכתובת בתו אשת שלמה, ולמה נקרא שמו שישק מפני שבא בשקיקות על ישראל (פי' שהתשוקה לעשות מלחמה, או מלשון שוק אשר שמה יסחרו בני אדם, כמו כן עשה מסחור בכתובת בתו שבהתבונה רצה לקחת ממון, ואח"כ חפץ לקחת הכסא, וכשלא שמעו לדבריו לקח הכסא בחוזקה במלחמה) ולדבריהם ז"ל, שישק, ופרעה חפרע, ופרעה נכה, הכל אחד, והאריך ימים הרבה, בפרעה שהיה בימי משה עשה עצמו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן
חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר
עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־
לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ
כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־
לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי
וְאֹתוֹ תָלָה׃ יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא
אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח

אונקלוס

חַד אֲנָא וְהוּא גְּבַר כְּפֻשְׁרַן
חֶלְמֵהּ חֲלַמְנָא׃ יב וְתַמָּן
עִמַּנָא עוּלֵם עִבְרָאָה
עַבְדָּא לְרַב קְטוֹלַיָּא
וְאִשְׁתָּעֵינָא לֵהּ וּפְשַׁר
לָנָא יָת חֶלְמָנָא גְּבַר
כְּחֶלְמֵהּ פְּשַׁר׃ יג וַהֲוָה
כְּמָא דִי פְשַׁר לָנָא כֵּן
הֲוָה יָתִי אֲתֵיב עַל שִׁמּוּשִׁי
וְיָתֵהּ צְלָב׃ יד וּשְׁלַח פַּרְעֹה
וּקְרָא יָת יוֹסֵף וְאַרְהִיטוּהִי
מִן בֵּית אֲסִירֵי וְסַפַּר

אבן עזרא

אנה אני בא׳ (למעלה לז, ל) (מז) : יא איש כפתרון חלומו. כבר פירשתיו (מ) [שז] : יג אותי השיב פרעה. (מי) וי״א שהוא בדבור (מח) [יז] השיב (מט) ותלה (נ) או בפתרון (נא) [יח] : יד ויריצוהו. שלוחי פרעה (נב) : ויגלח. הסגלח (נג) :

רש״י

מוליד שבע בנות אחה קובר יד) : (יא) איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לו ודומה לו טו) : (יב) נער עברי עבד. ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה שמזכירו בלשון בזיון טז) : נער. שוטה יז) ואין ראוי לגדולה : עברי. אפילו לשוננו אינו מכיר יח) : עבד. וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים (ס״א שרים יט) (ס״א שירים וכן גרס רא״ם) · איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו : (יג) השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה כמו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא קצר לשון ולא פירש מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הש סותמים את הדבר : (יד) מן הבור. מן בית הסוהר שהוא עשוי כעין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס״י בלע״ז : ויגלח. מפני

קרני אור

עלינו הלוה, ועליו נאמר „פרעה הפרעי״ מבום שאמר „לי יאורי ואני עשיתיני״ (יחז׳ כט ג) ואח״כ היה בימי יחזקאל וירמיה שנכאו עליו וזה דבר תימה, (וכפדר״א פ׳ מג ילקוט יונה רמז תקנ) איתא שהוא מלך נינוה בעבה תשובה בימי יונה, ודעת הח׳ ז״ל אינו כן ודעתי שביפק וחפרע ונכה הוא שם הפלג והיו אנשים שונים, והרוצה לעמד על אלו הענינים עיין מ״ע אמרי בינה פ׳ יח, שם האריך מכמה מאמרים בדרשות חז״ל להכניס אנשים שונים מתחלפים תחת שם אחד לאיזה התדמות פעולה או דמיון קרוב בשמותם עם היותם בזמנים רחוקים זה מזה, ועיין במבוא התלמוד פ״ו להג׳ כל״ה חיות מבוא האגדות, וכן בוכר יהוסף להג׳ ר׳ יוסף זכריה שטערין תהלוכות האגדה מס״ט והלאה : [טז] איש כפתרון חלומו, כי לא היה מעורב נדברים בטלים ככל החלומות אלא הדברים כמו שהם, כאשר היה פתרונו אח״כ (רוו״ה) : [יז] וכמאמרם ז״ל (ברכות נה ב, ב״ר פ׳ פט) כל החלומות הולכים אחר הפה ולא כן דעתו למעלה (מ׳, ח אות כג) : [יח] וכן (זהר מקץ דף קלד ב) „מכאן דחלמא אזיל בתר פשרא, השיב על כני מאן אלא דא יוסף, ואותו תלה׳

יהל אור

הוא דרך הלשון : (מה) וכתב הח׳ ז״ל שם, „הזכיר אני ב׳ פעמים, והאחד רב, רק דרך הלשון כך״ : (מו) למעלה (מ יב) ועיין רש״י ורמב״ן מה שפי׳ בזה : (מז) ופי׳ מי שבידו להשיב והוא פרעה הנזכר למעלה וכן פי׳ רש״י ז״ל : (מח) וכן תיוב״ע „יתי אותיב במיליה על סדר שמושי וקלי על יוסף״ : (מט) הוא השיב אותי על כני :

(נ) והוא תלה את שר האופים, וכל זה עשה בדבורו, כי ע״י הדבור יכול האיש לפעול, אפילו אם הפתרון אינו מענין החלום : (נא) או עשה הכל ע״י פתרונו, ואם פעל הפתרון צריך להיות הפתרון עפ״י משפטי החלום : (נב) פי׳ דק״ל דהיל״ל ויריצהו, כמו שהתחיל, וישלח פרעה ויקרא וגו׳ בל״י, לז״א שיפול ל״ר על שלוחי פרעה ופי׳ הוציאו אותו במרוצה משם כי דבר המלך נחוץ : (נג) וחסר „המגלח״ ושיעורו

מקורי רש״י : יד) ב״ר פ׳ פט ו, ילקוט קמז. טו) עיין ברכות נה ב. טז) תנחומא א אות ג ב״ר פ׳ פט ז. יז) ב״ר שם במד״ר פי״ד ז. יח) וב״ר שם „עברי שונא״ וכן הוא במד״ר פי״ד ז „עברי שונא״ וכן סביא הערוך ערך „בלידר״ „עברי שונא״. יט) ב״ר שם ועיין תנחומא א שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ויחלף שמלתיו ויבא אל פרעה: שני
טו ויאמר פרעה אל יוסף חלום
חלמתי ופתר אין אתו ואני שמעתי
עליך לאמר תשמע חלום לפתר
אתו. טז ויען יוסף את פרעה לאמר
בלעדי אלהים יענה את שלום
פרעה: יז וידבר פרעה אל יוסף
בחלמי הנני עמד על שפת היאר:
יח והנה מן היאר עלת שבע פרות
בריאות בשר ויפת תאר ותרעינה

אונקלוס

ושני כסותה ועל לות
פרעה: טו ואמר פרעה
ליוסף חלמא חלמית
ופשר לית לה ואנא
שמעית עלך למימר
דאת שמע חלמא למפשר
יתה: טז ואתיב יוסף ית
פרעה למימר ברם מן חכמתי
אלהין מן קדם יי' יתתב
ית שלמא דפרעה:
יז ומליל פרעה (עם)
ליוסף בחלמי הא אנא
קאם על כף נהרא:
יח והא מן נהרא סלקן
שבע תורתא פטימן
בשר ושפירן למחזי

רש"י

כבוד המלכות כ): (טו) תשמע חלום לפתור אתו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה כמו שומע יוסף כא) אשר לא תשמע לשונו כב) אנטינדר"א בלע"ז: (טז) בלעדי. אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה כג):

אבן עזרא

טז בלעדי. מלה אחת מורכבת משתי מלות (יד) [יט] והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו (נז), אמר יוסף בלעדי, פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה (נ) [כ] וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו (נ) כי אתה פותר חלום, אמר בלעדי, הוא הפותר, והוא אלהים (נח) [כא] שיענה את שלום המלך (נט), וטעם יענה שימציא תמיד, וכן ,,כי האלהים מענה בשמחת לבו" (קהלת ה יט) (ס) [כב] וכן ,,והארץ תענה" (הושע ב כד) (סא) והוא קרוב

יהל אור

ושיעורו ,,ויגלה אותו הדילה" ואינו מבנין נפעל כי אינו יכול לגלה לעצמו: (נד) בלעדי: (נה) שאמר לו פרעה: (נו) יוסף אמר לפרעה בלעדי, הדבר אינו תלוי בי, פתרוני יענה אלהים, הקב"ה יודיעני לפתור חלומך, ואמר בלשון עניה ,,יענה אלהים את שלום פרעה", כי ההודעה הבאה מן האל נקראת עניה, כמו ,,מה ענך ד'" (ירמי' כג לז): (נז) בעבור שאמר פרעה אליו: (נח) יוסף ענה לו בלעדי פי' חוץ ממני, הטעם הכמה זו תלויה ביד זולתי, והפותר הוא אלהים: (נט) כי הענין הזה הוא הנוגע לענין הנהגת המלוכה, ולזה אין איש יכול לפתור אותו: (ס) ופי' שם הא' ז"ל ,,ענינו ממציא": (סא) כי אינו עניית קול, רק הואיל גם על עשות דבר המבוקש:

קרני אור

כההוא פיגרא דקא סבר ליה": [יט] ופי' בל-עדי, לא בי הוא, והיו"ד לכנוי, וכן דעתו (למעלה יד כד) ולדעת רד"ק בשרש ,,בלעד" היו"ד איננה לכנוי המדבר, אעפ"י שהיא נראית פיי"ש: [כ] וכן כתב הרלב"ג ,,הורהו בזה שאין בהכרתו לפתור לפי מה שירצה, אבל יפתור לו לפי מה שירהוהו מן השמים, ולזה התפלל לשם ית' שיהיה פתרון החלום שלום פרעה: [כא] וכן חז"ל (תנחומא מקץ סי' ג, ב"ר פ' פט) ,,תלה הגדולה בבעליה", וכן פי' רע"ם ,,אע"פ שאמרת שפותר אין אותו, כאלו אני יחיד בזאת החכמה, הני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי", וכן יפרש את מבעלי הלשון שהתיבה ,,בלעדי" מקורו בל-עד, ופי' לא בא דבר זה עד המדובר, ולפי"ז יפורש הכתוב בלעדי, אלהים וגו', פי' החכמה לפתור חלומות לא באה עדי, רק באה ויענה באלהים:
[כב] ולדעת ר' יונה נגאח, הוא ענין ההשגחה, ולדעת רד"ק הוא ענין הבנת הדבור, כלומר כי הוא רולה בשמחתו ומזמן לו, והוא פועל יוצא לשלישי, כי האלהים מענה, והדגן והתירוש והכסף והזהב יענוהו למלאות חפצו, וכן פרש פה שיהיה חפץ ומכוין בשלום פרעה, או שישים בפי

מקורי רש"י: כ) ב"ר פ' פט ט, ילקוט קמז, ועיין מכילתא בא פי"ג שצריכים לחלוק כבוד למלכות, וכן בסס"ז ומדרש אגדה. כא) למטה מב כג. כב) דבר' כח מט. כג) ובתנחומא א סם, ובב"ר שם וכן בילקוט שם, ,,תלה הגדולה בבעליה".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּאָחוּ: יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר
מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ:
כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת
וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת
הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת: כא וַתָּבֹאנָה
אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־
קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר
בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ: כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי
וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה
אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת: כג וְהִנֵּה

אונקלוס

ורעין באחוה: יט והא
שבע תורתא אחרנין
סלקן בתריהון חסיכן
ובישן למחזי לחדא
וחסירן בשר לא חזיתי
כותהן בכל ארעא
דמצרים לבישו: כ ואכלן
תורתא חסיכתא ובישתא
ית שבע תורתא קדמיתא
פטימתא: כא ועלא
למעיהן ולא אתידע ארי
עלו למעיהן ומחזיהן
ביש כד בקדמיתא
ואתערית: כב וחזית
בחלמי והא שבע שבליא
סלקן בקניא חד מלין
וטבן: כג והא שבע
שבליא נצן לקין שקיפן

אבן עזרא

ממשמעו (סב) [כג]: יט הוסיף דלות (סג) ותחת מראה (סד) אמר תאר (סה) כי זה קרוב מזה (סו) [כד]: כא ומראיהן, ומראה כל אחת מהן רע (סז) ופה הוסיף לפרש חלומו (סח) שראה שבאו הפרות הטובות בקרב הרעות, והיה כאשר הי׳

רש"י

(יט) דלות. כחושות כמו מדוע אתה ככה דל כד) דאמנון: ורקות בשר. כל לשון

קרני אור

כפי פתרונו לחלום פרעה: [כג] ולדעת ר׳ יונה ן׳ גנאח גם פה הוא ענין ההשגחה, ולרד"ק הוא ענין השבת הדבור, ופי׳ כי ברוב השבר את השמים, כאלו הם ישאלו המטר, והוא ימטיר אותם, וכם יענו את הארץ, כאלו הארץ תשאלם המטר וכם יתנו המטר, והארץ תענה את הדגן כאלו כם ישאלוהו מאתם, ורו"ה פי׳ יענה את שלום פרעה, ירצה שלומו, כמו השמים יענו את הארץ, והארץ תענה את הדגן, תרצה אותו: [כד] וכן כתב בס׳ (יסוד מורא שער א), "וכחלום יפות מראה ויפת תואר, ובפתרון לא נאמר כך" פי׳ כשחלם פרעה חלומו נכתב שראה פרות יפות מראה, ככתוב "שבע פרות יפות מראה" (למעלה פ׳ ב) וכשסיפר חלומו ליוסף כתוב שראה פרות יפות תואר, אבל בפתרון לא נאמר לא תאר ולא יפות, רק פרות טובות, ועיין (למעלה כ: ז אות ט) מה שהפירותי שם, ועיין (שמות כ, א) כפי׳ הח׳ ז"ל שםם מבית כל השינוים, וכתב כי זה הוא משפט אנשי לשון הקודש, כי הם שומרים הטעמים, ואינם חוששים משינוי מלות, אחר שהם שוים בטעמם, ובתנחומא מקץ סי׳ ג, כשבא פרעה לומר לו את החלום בקש לבודקו, והיה מהפך לו את החלום, אמר ליה, והנה מן היאור עולות שבע פרות, א"ל יוסף לא כך ראית, אלא יפות מראה ובריאות בשר, א"ל הנה שבע פרות דלות ורעות, א"ל לא כך ראית אלא רעות מראה ודקות בשר, א"ל הנה שבע שבלים מלאות וטובות, א"ל לא כך ראיה אלא בריאות וטובות, א"ל והנה שבע שבלים צנומות דקות, א"ל לא כך ראית, אלא דקות שדופות קדים, התחיל פרעה תמה מעלמו וכו׳, וכן הוא (זהר מקץ דף קצו א) יוסף הסתכל מגו מלולא דפרעה, דהוה אמר כלבנין ידיען והמא ליה דקא טעה. וא"ל לאו הכי, אלא הכי הוא פיי"ש:

יהל אור

(סב) הוא קרוב מלשון השבת הדבור והעניה והוא ע"ד מליצה: (סג) פה הוסיף "דלות": (סד) שאמר למעלה בפסוק ג׳: (סה) כי למעלה פסוק ג׳ אמר רעות מראה, וכאן אמר דלות ורעות תאר, וכן במקום ודקות, אמר פה ורקות, וכן בחלום השבלים הוסיף ונרע וטובה: (סו) כי הכוונה אחת, והכלל כי בהשנות הדברים יוסיף האדם או יגרע או ישנה, ואינו שומר אלא שיהיה הענין אחד, ועיין קרני אור: (סז) דהוה למכתב ומראיהן רעות, ע"כ יפרש הח׳ ז"ל מראה כל אחת מהן: (סח) ואשר הוסיף פה "ומראיהן רע כאשר בתחלה", אשר לא כתוב בחלומו, ודי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת
קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם: כד וַתִּבְלַעְןָ
הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע
הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־
הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי: כה וַיֹּאמֶר
יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד
הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד
לְפַרְעֹה: כו שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע
שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת
שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא:
כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת
הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה
וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת

אונקלוס

קִדּוּם צָמְחָן בָּתְרֵיהוֹן:
כד וּבְלַעַן שֻׁבְּלַיָּא לְקִיתָא
יָת שְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא
וַאֲמָרִית לְחָרָשַׁיָּא וְלֵית
דִּי מְחַוֵּי לִי: כה וַאֲמַר
יוֹסֵף לְפַרְעֹה חֶלְמָא פַרְעֹה
חַד הוּא יָת דִּי יְיָ עָתִיד
לְמֶעְבַּד חַוִּי לְפַרְעֹה:
כו שְׁבַע תּוֹרָתָא טָבָתָא
שְׁבַע שְׁנִין אִנּוּן וּשְׁבַע
שֻׁבְּלַיָּא טָבָתָא שְׁבַע שְׁנִין
אִנּוּן חֶלְמָא חַד הוּא:
כז וּשְׁבַע תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא
וּבִישָׁתָא דְּסָלְקָן בָּתְרֵיהוֹן
שְׁבַע (נ"י שַׁבְעָא) שְׁנִין
אִנּוּן וּשְׁבַע שֻׁבְּלַיָּא
לְקִיתָא דִּשְׁקִיפָן קִדּוּם

רש"י

רקות שבמקרא חסרי בשר כה) בלוא"ש בלע"ז: (כג) צנמות. צונמא בלשון ארמי סלע כו) הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקין. לכן אין כאן אלא הכן לפי שנתרוקנו מן הזרע: (כו) שבע שנים. ושבע שנים. כלן אינן אלא שבע ואשר שנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן

אבן עזרא

בראשונה (סט) [כה]: כג צנומות, אין לו חבר במקרא (ע) [כו], וטעמו כמו ריקות (עא) [כז], וי"א שפירושו צלמים (עב) כי כן בלשון ישמעאל (עג):

יהל אור

הוא אשר הוסיף פרעה לפרש חלומו: (סט) וכן הוסיף פה „ולא נדע כי באו אל קרבנה" כי הי' כאשר הי' בראשונה: (ע) ובלשון ארמי הוא סלע, ופי' רש"י ז"ל, הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע, וכן פי' הרשב"ם: (עא) כי כן אמר יוסף במקום צנומות רקות בפ' כז: (עב) ויתחלף הלמ"ד בנו"ן, ופי', כי אין להם רק צלם ודמות: (עג) כן נקרא בלשון ישמעאל צלם צנם ונקרא צלם בעבור שהוא ריק ואין בו תועלת:

קרני אור

[כה] וכן כתב הרד"א, שפרעה כשיפר חלומו ליוסף, ושינה דברים מועטים, או כשהוסיפו מלת „דלות" ואם בשנותו ממראה לתואר, ואם מה שהוסיף לבאר ותבאנה אל קרבנה, ולא נדע כי באו אל קרבנה כי הענין קרוב וקצר במקום. אחד, והאריך במקום אחד כפי צורך הענין, וי"מ כי כך אמר פרעה ליוסף עתה אני זכור, כי בשעת החלום נדמה לי כאלו לא באו אל קרבנה, אבל למעלה בספור החלום לא היה ראוי לכתוב זאת: [כו] עיין יהל אור ולר"ד כתב שבקצת נוסחאות ברש"י במלת „ויבשות כסלע" והוא הנכון שאין השבלים הדקות קשות כסלע כמו שטען הרמב"ן על רש"י ז"ל, וכן פי' הרלב"ג „קשות ויבשות", ועיין רד"ק בשרש „צנם" ובערך שלום ערך צנם ב"ב ובמקורי רש"י: [כז] ואולי שרש „צנם" כמו „צמם" ענין צמאון וקרוב לשרש „צמם" ג"כ „צמק", אשר ממנו שדים צומקים, מצמצק ויפה לו, כולן לשון התכווצות ויובש:
כשנות

מקורי רש"י

מקורי רש"י: כה) דברי רש"י ז"ל כאן קשין כי לא נמצאו רקות חוץ מכאן, וברש"י כ"י שבידי כך היא הלשון, „ורקות בשר, לשון חסר כל רקין שבתורה חסרין בשר", וצ"ל מלת בשר ט"ס וכוונת רש"י על מלת רק, שהיא תמיד למעט ולהורות חסרון (שד"ל): כו) וכן הוא ב"ב פט ב „של זכוכית ושל צונמא" ופי' רש"י ז"ל אבן וברכות לט א, פת צנומה בקערה, ופי' רש"י, יבשה שנתנה בקערה לשרות, וכן צנומות דקות", ועיין ערוך ערך צנם, ובפ' הרמב"ן, ועיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הקדים יהיו שבע שני רעב: כח הוא
הדבר אשר דברתי אל־פרעה
אשר האלהים עשה הראה את־
פרעה: כט הנה שבע שנים באות
שבע גדול בכל־ארץ מצרים:
ל וקמו שבע שני רעב אחריהן
ונשכח כל־השבע בארץ מצרים
וכלה הרעב את־הארץ: לא ולא־
יודע השבע בארץ מפני הרעב
ההוא אחרי־כן כי־כבד הוא מאד:
לב ועל השנות החלום אל־פרעה
פעמים כי־נכון הדבר מעם
האלהים וממהר האלהים לעשתו:

יהוין שבע שני כפנא:
כח הוא פתגמא דימלילית
עם פרעה די יי עתיד
למעבד אחזי לפרעה:
כט הא שבע שנין אתין
סבעא (נ״י שבעא) רבא
בכל ארעא דמצרים:
ל ויקומון שבע שני כפנא
בתריהן ויתנשי כל
סבעא (נ״י שבעא) בארעא
דמצרים וישיצי כפנא ית
(עמא ד) ארעא: לא ולא
יתידע שובעא (נ״י שבעא)
בארעא מן קדם כפנא
ההוא דיהי בתר כן ארי
תקיף הוא לחדא: לב ועל
דאתנית חלמא לפרעה
תרתין זמנין ארי תקין
פתגמא מן קדם יי ואוחי

אבן עזרא

כט שבע גדול. שם (עד) כמו רעב (עה) על כן ישעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי״ו, כי שובע שם הפועל הוא (עו), והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי״ו (עז): לא וטעם ולא ידע השבע. שמראיהן רע כאשר בתהלה (עח): לב ועל השנות. בנין נפעל מגזרת שנים (עט) [כח] וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא (פ) ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד (פא) לעד כי ממהר האלהים לעשותו (פב).[כט]:

רש״י

כמו שפירש לו בסוף ועל השנות החלום וגו'. בשבע שנים הטובות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך. ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו ל' מראה: (ל) ונשכח כל השבע. הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) נכון. מזומן:

קרני אור

[כח] השנות מלשון שנים, ובאמרו פעמים הוא תוספת ביאור, או לפי שלשון השנות אפשר יותר משני פעמים לפיכך פי' פעמים (רד״ק בשרש „שנה") וכן פי' ר״ש ד מלך: [כט] עיין ברמב״ן מה שהשיג על הח' ז״ל בזה, והרש״ד קיים פי' הח' ז״ל וכתב כי מכוון הוא בלשון הכתוב, כי בתליו הא' באו ב' ענינים, השנות, פעמים, השונים על ב' ענינים שבמחליתו הב', כי נכון וגו' והוא הקיום אשר לא ישונה ולא יתבטל, וממהר וגו, והוא שלא יתעכב עוד שנים רבות, ורבינו הנגאל פי' „פעמים" מלמד כי הראשון והשני ענין אחד הם, ולמה פעמים, כי נכון הדבר מעם אלהים זה השונים, וממהר האלהים לעשותו הרעב אחרי השבע מיד:

יהל אור

(עד) פי' שבע הוא שם המקרה, ושיעורו אשר בהם יהיה שבע גדול: (עה) שהוא ג״כ שם המקרה: (עו) פי' אם הוא אכל, הנה הוא שבע, והפעולה נקראת שובע, כי המאכל פועל השובע: (עז) כי אנו מודים על המאכל שנתן לנו להיות שבע: (עח) זהו פי' מה שאמר בפסוק כ״א ומראיהן רע כאשר בתחלה, והפתרון הוא ולא יודע השבע, ורש״י ז״ל פי' הוא פתרון „ולא נדע כי באו אל קרבנה": (עט) השנות מלשון שנים והוא מקור מבנין נפעל:
(פ) פי' כי השנות החלום בפרות ובשבלים לעד כי הדבר נכון וקיים, ולא תשתנה גזירתו":
(פא) ולא בשתי לילות: (פב) הוא סימן על מהירות, ויורה שלא יתעכב הדבר לבא זמן הרבה, אלא יהיה מיד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

יי לְמֶעְבְּדֵהּ׃ לג וּכְעַן יֶחֱזֵי פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנֵּינֵהּ עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ לד יַעְבֵּד פַּרְעֹה וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל אַרְעָא וְיָזְרֵז יָת אַרְעָא דְמִצְרָיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא (נ״י שַׂבְעָא)׃ לה וְיִכְנְשׁוּן יָת כָּל עִיבוּר שְׁנַיָּא טָבָן דְּאָתְיָן הָאִלֵּין וְיִצְבְּרוּן עִיבוּרָא תְּחוֹת יְדָא דְפַרְעֹה עִיבוּר בְּקִירְוַיָּא וְיִטְּרוּן׃ לו וִיהֵי עִיבוּרָא גְּנִיז (לְעַמָּא ד) לְאַרְעָא לְשֶׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דִּי תְהֶוְיָן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְלָא תִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא דְאַרְעָא בְּכַפְנָא׃ לז וּשְׁפַר פִּתְגָמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה

בראשית מא

לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃ לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ לו וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ לז וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־

רש״י

(לד) וחמש. כתרגומו ויזרז כז) וכן וחמושים כח): (לה) את כל אכל. שם דבר הוא לפיכך טעמו באל״ף ונקוד בפתח קטן (סגו״ל) ואוכל שהוא פועל כגון כי כל אוכל חלב כט) טעמו בכ׳ ונקוד קמץ קטן (צירי): תחת יד פרעה. ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האכל. הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיום הארץ:

אבן עזרא

לד יעשה פרעה. זו העצה (פג) או יקנה, כמו עשה לי את החיל הזה (דברי׳ ח יז) (פד), וחמש שיקנה החומש (פה) [ל] : לה ויצברו בר. הפקידים (פו) וי״א כי טעם בר להיותו עם שבליו (פז) [לא], והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזורות או להבר (פח) [לב] והאומר כי אויר מצרים לח בעבור היאור, ולא יעמוד שם דגן ד׳ שנים, יוכל לערבו (פט) עם דברים

יהל אור

תמיד בלי איחור: (פג) פי׳ יקבל ממנו העצה שיתן לו: (פד) והקנין ג״כ נקרא בשם עשיה, ופי׳ יקנה ע״י הפקידים התבואה בשנות השבע לשנות הרעב: (פה) דעת הח׳ ז״ל שהחומש קנה מאתם, וכן פי׳ הרלב״ג וכן דעת שד״ל: (פו) וכן פי׳ הרשב״ם, כי כל זה היה בעל כרחם של מצרים, ולכך כתיב „ויפקד פקידים״ „ויצברו״, שכן מצינו באחשורוש „ויפקד המלך פקידים״ (אסתר ב ג) ויקבצו וגו׳ (שם): (פז) ועומד להבר, וע״ש סופו נקרא בר, כמו „ברו לכם איש״ (ש״א יז ח) וכן „ועמקים יעטפו בר״ (תה׳ סה יד): (פח) כי איך נפרש „וימלאו את עליהם בר״ (למטה מב כה) ונופל על התבואה הנקיה אשר בבר זורה והוברה ופרשו „ברר״: (פט) יתערב

קרני אור

[ל] ורש״י ז״ל פי׳ „ויזרז כתרגומו״, וכן הוא הגי׳ בחומש כו״ה „ויזרז״ כלשון יחיד, ופי׳ יזיין את ארץ מצרים ויכין לה מה שצריך לה לבלתי תכרת ברעב, וגם א המפרש בפ׳ הזה הוא פרעה. ע״כ הוא בלשון יחיד וי״ג בת״א „ויזרזון״ בלר״ר, וכן הוא הגי׳ בביאור רמ״ד, ובזכור לאברהם, וכתב הגל״ג הסב בת״א את הפעל ללשון רבים בעבור היותו מוסב על הפקידים, ור״ל שהפקידים יעברו חלוצים ויאספו הבר בחזקה, אבל הרשב״ם, והרד״ק והרמב״ן פי׳ שיקחו החומש תחת העשירות שנהגו ליתן בשארי שנים, וכן הגיע יוסף לבסוף על אדמת מצרים לפרעה לחמש, וכן תיוב״ע, ושד״ל יש״ג פ״ז וכתב „וזה לא יתכן כי אחר שקנה פרעה את אדמת מצרים אז היתה לחומש (למטה מז, כל כו) ואיך תהיה לחומש עתה בערם תהיה שלו, ויותר נכון כפי׳ הראב״ע שקנו בכסף החומש״: [לא] וכן הוא בסה״ז (ברא׳ מא לה) על הפ׳ „אכל בערים ושמרו״ „זו הכנסת תבואה בקשיה כדי שתהיה נשמרת״:

[לב] אעפ״י שיש הכלל כין בר לאכל, כי בר הוא המנוקה מן התבן, ואכל שלל כל מין מאכל, נקרבה גואת

מקורי רש״י: כז) עיין קרני אור. כח) שמות יג יח. כט) ויקרא ז כה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֲבָדָיו׃ לח וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ שלישי לט וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ מ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל

אונקלוס

וּבְעֵינֵי כָּל עַבְדוֹהִי׃ לח וַאֲמַר פַּרְעֹה לְעַבְדוֹהִי הֲיִשְׁתְּכַח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ בֵּהּ׃ לט וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְּאוֹדַע יְיָ יָתָךְ יָת כָּל דָּא לֵית סָכְלְתָן וְחַכִּים כְּוָתָךְ׃ מ אַתְּ תְּהֵי מְמַנָּא עַל בֵּיתִי וְעַל מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל עַמִּי לְחוֹד כָּרְסֵי

אבן עזרא

שיעמידוהו (ל) [לג]: לח הנמצא כזה. בנין נפעל, והוא פועל עבר, כאומר הנמצא בעולם כזה (לא), ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים, הנמצא אנחנו כזה (לב) [לד] דברי פרעה אל עבדיו (לג): מ אתה תהיה. שר על ביתי (לד): ישק. דגשות השי"ן לחסרון נו"ן נשק (לה) והוא נגיד החיל (לו) [לה], וי"א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה (לז) [לו]: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד (לח) וטעמו לא תהיה

רש"י

(לח) הנמצא כזה. כתרגומו הנשכח כדין ל) אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו לא) הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה"א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח: (לט) אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק. יתזן לב) יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כמו ובן משק ביתי לג) וכמו נשקו בר לד) גרנישו"ן בלע"ז: רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון של המלוכה כמו ויגדל את

קרני אור

כזאת אין חילוק ביניהם (עד"ל): [לג] עיין יהל אור, והגרד"ל ירלה לגרוס שם „נתן בהם עפר ותומטיות" ועיין (שבת לא ספ"א) „מערב אדם קב חומטין בכור של תבואה ואינו חושש", ופי' רש"י ז"ל דלאו תוגלה היא שבלי שמירתן בכך: [לד] וכן פי' רש"י ז"ל „כתרגומו, הנשכח כדין, אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו", וכתב רוו"ה כי כבר מלאנו במקלת נוסחאות שת"א „הישתכח כדין" ולפי"ז יהיה הנמצא פעל עבר מבנין נפעל, וכפי' הח' ז"ל כפי' הראשון לכן פי' רש"י ז"ל שעיקר תרגמו „הנשכח כדין", כי הנו"ן סימן המדברים, והם דברי פרעה אל עבדיו, וכן הוא (ב"ר פ' צ, ילקוט רמז קמח) „אמר להם אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאין כזה": [לה] וכן פי' הרשב"ם, והרלב"ג, והחזקוני, שלא ישא אחד מהם כלי זיין ולא יצא למלחמה, אם לא במצות יוסף: [לו] וכן פי' הרד"ק בשרש „נשק" מענין נשיקה ממש, כלומר להודותו לאדון, וכן כולם ינשקו אותו דרך כבוד וכן הוא (ב"ר פ' צ) ור"י ן' גנאח הביא בשרשיו שרש „נשק" בני הפירושים, ענין נשק מלשון „נושקי רומי קשת" (תה' עח ט) נושאי כלי זין, ומענין נשיקה, והוא דביקת שפתי המנשק והמנושק, ופי' ידבקו במצותיך ויסורו אל משמעתך, והא"ת „יתזן" וביאר רש"י ז"ל בפי', יתפרנס, וכן תיוב"ע „יתזינון" וכן הוא בפס"ז (ברא' מח מ) יתפרנסון, כמו „ובן משק ביתי" (למעלה טו ב), ור"ש ן' פרחון בשרשיו שרש „נשק" ביאר, שכוונת אונקלוס באומרו „יתזן" מלשון זיין ופי' כליווין יטלו כלי זין, וכעל לזה תרגומו (למטה כס' מד) על „ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו", וכן כתב הרד"ק בשרשיו שרש „נשק" בסופו, שלדעת המתרגם „ועל פיך ישק כל עמי" יטלו כלי זין, וכן בפי' על התורה ביאר „ענין נשק כתרגומו" וכן הוא (ב"ר פ' צ) „לא ירים איש את ידו בלי ידים, ואת רגלו

יהל אור

להשואל: (ל) שלא תרקב, וכן הוא (ב"ר פ צ) „נתן בהם עפר וקטמיות דברים שהן מעמידין פירות" ועיין קרני אור: (לא) אם נמצא בעולם איש כזה, והנו"ן מורה על זמן העבר: (לב) וכן פי' הרד"ק הנון למדברים, וכן ת"א ויוב"ע „הנשכח כדין" וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין קרני אור: (לג) וכן פי' הרמב"ן כי בעבור שהיה עברי, והם שנואי נפש המצריים, ע"כ לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ע"כ אמר להם שלא ימצאו מצרי כמוהו: (לד) וכן ת"א „ממנא על ביתי", ויוב"ע תרגם „אפיטרופוס על ביתי" הוסיפו ענין ההתמנות והשררות ע. לשון המקרא, ולפי דעת בעל הכוה"ק אין כאן חסרון, כי מלת „על" הוא שם תואר, כמו „ואל על יקראוהו" (הושע יא ז) שפי' עליון, א"כ יהיה „על" שם נסמך על ביתי: (לה) שפי' כלי זין, כי הראוי ינשק, ודגש השי"ן להסרון הנו"ן: (לו) ופי' שיהיה ... שר צבא החיל: (לז) פי' שכולם ישקו נזרתך להשלימה: (לח) ופי' לשון הוה, ולא לשון עתיד, ולא נוכל לאמר אגדל את הכסא ממך, כי הוא פועל עומד,

מקורי רש"י: ל) כן ת"א. לא) ב"ר פ' צ, א ילקוט קמח. לב) כן ת"א. לג) לעיל טו ב. לד) תה' ב יב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִמֶּךָּ׃ מא וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ מג וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ

מַלְכוּתָא הָדֵין אֱהֵי יַקִּיר מִנָּךְ׃ מא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזִי מַנֵּיתִי יָתָךְ עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מב וְאַעְדִּי פַּרְעֹה יָת עִזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב יָתַהּ עַל יְדָא דְיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מָנִיכָא דְדַהֲבָא עַל צַוְּארֵיהּ׃ מג וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִכָּא תִנְיֵתָא (נ"י

רש"י

כסאו מכסא אדוני המלך לה): (מא) נתתי אתך מניתי יתך לו) ואעפ"כ כן לשון נתינה הוא כמו ולתתך עליון לז). בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים לח): (מב) ויסר פרעה את טבעתו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא במצרים: רביד. ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד וכן רבדתי ערשי לט) רצפתי ערשי מרצפות. בלשון משנה מוקף רובדין של אבן מ) על הרובד שבעזרה מא) והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה. השניה למרכבתו המהלכת אצל

אבן עזרא

לי גדולה ממך רק גדולת הכסא (צט) [לז] ואין „כי מנעורי גדלני כאב" (איוב לא, יח) פועל יוצא (ק), רק פירושו גדול עמי (קא), ודרך „אגדל ממך" במקרא ידוע, כמו „נובלת עליה" (ישעי' א ל) (קב) „ותאבדו דרך" (תה' ב יב) (קג): מא ראה נתתי אותך. שמתיך למעלה על כל ארץ מצרים (קד) [לח]: מב בגדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה (קה) [לט]: רביד הזהב. כמו „מרבדים רבדתי ערשי" (משלי ז טז) (קו) [מ]: מג המשנה. מגזרת שנים, כי המלך כאחד, ואחריו המשנה כמו שני לו (קז) ואחריו השלש כמו שלישי (קח) [מא]: מרכבת.

יהל אור

ולא פועל יוצא: (צט) ענינו מפאת או בדבר הכסא, אהיה גדול ממך, שאני אשב בכסא המלוכה ולא אתה: (ק) שיהיה פירושו גדל אותי: (קא) וכן פי' הה' ז"ל שם „גדל היתום עמי", וכן פי' ר"ש ן' מלך שם, „ענין התרבות, ופי' גדל עמי, והוא עומד": (קב) מצד עליה האלה נובלת, כי היא בעצמה איננה נובלת, ומלת נובלת תואר אל עלה, שהיא אלה נובלת מפאת עליה: (קג) וז"ל הה' ז"ל שם „ותאבדו דרך תהי' אובדים מפאת הדרך, כמו נובלת עליה, כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים, כי היא מהפועלים העומדים", והנה טעם אלה שלשתם והדומים להם שוה, והם עומדים כמו ואגדל ממך בגדולת הכסא, והעלה תקרא נובלת מטעם שנובלת עליה, והאובדים נקראו אבודים מטעם אבדם הדרך. (קד) וכן ת"א ויונ"ע יכן פי' רש"י ז"ל, וכדעת רשב"ם שבשעת נתינת טבעת על יד יוסף אמר לו כך: (קה) ושם (שמות כה ד) פי', כי הוא הבד מין ממיני הפשתים ימצאו במצרים לבדו, רק הוא לבן ואינו צבוע וכן „שש ורקמה ממצרים" (יחז' כז ז), וכן פי' רש"י ז"ל, דבר חשיבות הוא במצרים, וכן פי' הרשב"ם: (קו) ענינו דבר הפרוש, וכן פי' הרשב"ם לשון דבר הפרוש ופשוט על הארץ: (קז) שני לו במעלה: (קח) וכן פי' הרמב"ן, והרשב"ם, והרלב"ג, והרדי"א, ולפי"ז משנה

קרני אור

רגלו כלי רגליס" (פי' הם כלי מלחמה): [לז] וכן הוא (כ"ר פ' צ, ויק"ר פ"ס כד) רק הכסא אגדל ממך גדולתי למעלה מגדולתך: [לח] ורע"ס פי' ראה נתתי אותך ראה והתבונן היטיב להנהיג בתכלית הטוב, כי דבר גדול נתתי בידך ועיין בפ' מלאכת מחשבת לר"מ חפץ מה שביאר בזה: [לט] „שש" בספרים המאוחרים נקרא בוץ, ובלשון מצרי היה נקרא שנש (פד"ל): [מ] עיין רש"י ז"ל, ורד"ק פי' תלויים עבוים ... מזהב או מזולתו, ויש מהם על הצואר ועל הגרון ויש ליפות המטות, כמו שאמר „מרבדים רבדתי ערשי" גר"י ן' גנאח פי' זר זהב, ושד"ל כתב, רביד הזהב בה"א הידיעה, אותו רביד שהי' נותנים בצואר המשנה למלך: [מא] ורש"י ז"ל פי' השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו, וכן ת"א ויונ"ע „ברתיכא תנייתא" ורצונו שאין משנה שם תואר לאיש שהוא שני למלך וכמו שפי' המפרשים, אבל הוא שם דבר של שניות וכפילות, וכן פי' רש"י ז"ל (דה"ב לה כד) על מש"כ „וירכיבהו על רכב המשנה אשר לו", „לפי שדרך המלך לרכוב על שני

מקורי רש"י · לה) מ"א א לז. לו) כן ת"א. לז) דבר' כו יט. לח) מלאכי ב ט. לט) משלי ז טז מ) מדות פ"א מ"ח. מא) יומא מג ב. ושם „על הרובד הרביעי שבעזרה".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ
עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: מד וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה
וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ

תִּנְיָנָא) דִּי לֵהּ וְאַכְרִיזוּ
קֳדָמוֹהִי דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא
וּמַנִּי יָתֵהּ עַל כָּל אַרְעָא
דְּמִצְרָיִם: מד וַאֲמַר פַּרְעֹה
לְיוֹסֵף אֲנָא פַרְעֹה וּבַר
מִמֵּימְרָךְ לָא יְרִים גְּבַר יָת

אבן עזרא

עין נתונה על ארבעה סוסים, ומרכבת שלמה לעדה (ק״ט) [מב]: אברך. כל אדם קורא לפניו אברע ואשתחוה (ק״י), זו המלה מבנין הכבד הנוסף (קי״א) [מג], ויברך על ברכיו (דה״ב, ו, יג) מהקל (קי״ב) וכלם מגזרת נרכים (קי״ג) [מד], ויאמר ר׳ יונה המדקדק הספרדי (קי״ד) כי אברך שם הפועל (קט״ו), והאל״ף תחת ה״א (קט״ז) כמו אשכם ושלוח (ירמי׳ כה ד) (קי״ז) [מה] ולפי דעתי שאל״ף אשכם לשון המדבר (קי״ח): מד אני פרעה, אני לבדי המלך, ואין אדם שיהיה בידי לגזור גזירה על מלכותי ואני גוזר

רש״י

שלו מב): אברך. כתרגומו דין אבא למלכא מג) רך בלשון ארמי מלך. בהשותפין מד) לא ריכא ולא בר ריכא מה) ובדברי אגדה דרש ר׳ יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים מו) אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה מעות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסין לפניו ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו׳: (מד) אני פרעה. שיש יכולת שלא ירים איש את ידו: בלעדיך. שלא

קרני אור

מרכבות, הראשונה עיקר, ואם יצטרך ישב בשניה, ועיין בפי׳ רד״ק שרש „רכב״ בשמוק׳ רא״ב מה שכתב שם, ועיין (ירושלמי כלאים פ״ח ה״ב דף לא) „בראשונה לא היה אלא בתים דכתיב „וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו״ עמד פרעה ועשאה שלם, דכתיב „ושלשים על כולו״ עמד מלכות הרשעה ועשה אותן ארבעה״, ופי׳ היפ״מ כמו „כסף משנה״ שפי׳ המתרגם ורש״י פי שנים כראשון, וכן משנה התורה, כ׳ פ״ת כמ״ש ז״ל, דלא ס״ל לפרש כדפי רש״י השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו, דאשר לו, משמע לעצמו, ולא כ״ל לפרש כהרמב״ן שיש לו מרכבה ידועה למשנהו: [מב] והרשב״ם פי׳ מרכבת לא הרכב, אלא סוס או פרידה המיוחדת לרכוב עליה היום משנה למלך אשר לו, וכתב שד״ל „אמת כי מרכבה נאמר על הרכב, ונאמר גם על הבהמה שרוכבים עליה, אך אם היה הכונה כאן על הבהמה, על מרכבת הי״ל לא במרכבת, אעפ״י שמצאנו רוכבים ברכב ובסוסים״:
[מג] ההשתחויה בהכרעת הברך היתה מותרת רק לפני המלך, והיתה ההכרזה שגם לפני יוסף מותרה הכרעת הברך (לדי״א): [מד] עיין רש״י ז״ל מה שפי׳, כי רך בלשון ארמי מלך והנה בכל לשון המתרגם לא מצינו הלשון הזה על המלך, ותרגום מלך בארמית ג״כ מלכא, ואולי צ״ל כלשון רומי, ועיין ביאור שד״ל שכתב שברש״י כ״י על קלף שבידו מלא כתוב „בלשון רומי״ וכן נכון, ועיין בדשי לשון שרש „אברך״ מה שכתב שהמצרים קראו שמו של יוסף לגודל חכמתו בשם אליל „יופיטער״, ובלשון עברית הוא מתורגם אברך עי״ש, ועיין בקורת התלמוד, ערך „אלכסנדריא״ שכתב יכול להיות שהשם „אברך״ מורה כמו ביוני „היפארך״ שפי׳ מושל, ויותר נראה שהשם אברך מורכב מן אב־רך כלומר אב זקן (שהרפאלטער פאטער) או אבאראך (פאטער דער לייט) מלשון סורי, כי בסורי ארכא זמן (לייט) ומכוון היטיב, כי יוסף היה יודע העתים מתחילתם, ומשם זה בא לכל נשיא היהודים שבמצרים לקראו „אלאבארך״, וכשם אברך קראו חז״ל (מס׳ שמחות פ״ח) לר׳ ישמעאל בן אלישע כה״ג בירושלים שהלך בשבת בחורבן למדינת קירענע ונהרג שם עפ״י הרומיים (כמסופר ביוסף לרומיים מלחמות מ, ב ב), ומפני שגדול היהודים היה בימי אבותינו יוסף הצדיק, והוא היה נקרא בשם אברך, לפיכך קראו את הכהן הגדול שהיה בקירענע ג״כ כתואר זה: [מה] וכן פי׳ הרלב״ג כמו הברך וכמוהו אשכם

יהל אור

משנה תואר לאדם שהוא משנה למלך, כמו „ואני אהיה לך למשנה״ (ש״א כג יז) כי מרדכי היהודי משנה (אסתר יו״ד, ג) שבכל אלו משנה תואר ולא שם המקרה, וכן פי׳ הרד״ק בשרשיו שרש „רכב״ ובפי׳ על התורה: (קט) במ״א (יו״ד כט) „ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה״, ופי׳ הרד״ק שם, מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים, וכן בשרשים שרש „רכב״ כתב, כי סתם מרכבה ארבעה סוסים, לפי שמצאנו „ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה״ ואמר שהסוס הוא במאה והמשים הנה ד׳ פעמים ק״ן הם ת״ר: (קי) וכן כתב הרד״ק, האל״ף למדבר כלומר כל אחד היה קורא לפניו אברך: (קיא) פי׳ בנין הפעיל אשר גם אחרים יכרעו לפניו: (קיב) מבנין הקל אשר הוא בעצמו כרע על ברכיו: (קיג) וכן סיים רש״י ז״ל אין אברך אלא לשון ברכים: (קיד) הוא ר׳ יונה ן׳ גנאח: (קטו) מקור: (קטז) וכן פי׳ הרד״ק „האלף במקום ה״א הברך״: (קיז) טעות הדפוס הוא, כי שם כתיב „השכם״ בה״א, ודעת ר׳ יונה על הפסוק הקודם (פסוק ג) „אשכים ודבר״ ודעת ר׳ יונה הובא בשרשיו שרש „ברך״ וז״ל „ויקראו לפניו אברך עקרו הברך, והמירו הה״א באל״ף כמו „אשכים ודבר״, והוא מקור לוה בו, וכאילו פירושו השתחויה, ר״ל השתחוו״, וכן פי׳ מנחם (מחברת מנחם) „ברכוב יוסף במרכבת המשנה הכריז לפניו המכריז וכן היה אומר זה השליט הראוי לברוך לפניו ולהשתחוות לו״ ועי׳ קרני אור: (קיח) ר״ל באל״ף

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואת־רגלו בכל־ארץ מצרים:
מה ויקרא פרעה שם־יוסף צפנת
פענח ויתן־לו את־אסנת בת־פוטי
פרע כהן אן לאשה ויצא יוסף
על־ארץ מצרים: מו ויוסף בן־
שלשים שנה בעמדו לפני פרעה
מלך־מצרים ויצא יוסף מלפני

אונקלוס

ידיה למיחד זין וית רגליה
למרכב על סוסיא בכל
ארעא דמצרים: מה וקרא
פרעה שום יוסף גברא
דמטמרן גלין ליה ויהב
ליה ית אסנת בת פוטי
פרע רבא דאון לאתתא
ונפק יוסף (שליט) על
ארעא דמצרים: מו ויוסף
בר תלתין שנין כד קם
קדם פרעה מלכא
דמצרים ונפק יוסף מן

רש"י

ברשותך. דבר אחר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו' וזהו דוגמת רק הכסא מז) אלא שהולך לפרסה בשעת נתינת הטבעת: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (מה) צפנת פענח. מפרש הצפונות מח) ואין לפענח דמיון במקרא: פוטי פרע. הוא פוטיפר ונקרא

אבן עזרא

ברשותו וזולתך, וטעם רגלו (קיט), לו רשות ללכת (קכ) או על דרך משל (קכא) [מו], והוא הנכון: מה צפנת פענח. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה (קכב), ואם היא מתורגמת (קכג) לא ידענו שם יוסף (קכד) ויהיה פי' (קכה) פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית (קכו) [מז], והיא מלה מרובעת (קכז): כהן און. עובד השם או עובד עו"ג (קכח) [מח], כי כהן בכל המקרא כי אם משרת על דעתי (קכט) [מט]: ויצא יוסף. יצא שמו, כטעם "ויצא לך שם בגוים" (יחז' טז

יהל אור

נ אותיות אית"ן, ופי' אסכמתי: (קיט) לא ירים איש את ידו ואת רגלו: (קכ) ר"ל כאילו כתיב רגל לו, אפילו מי שיש לו רשות ללכת לא ירים בלתי רשות יוסף:

(קכא) שלא יהיה רשות לשום אדם לעשות דבר בכל ארץ מצרים בעניני הנהגת המדינה והשררה בלעדו: (קכב) כי לא נדע שפת מצרית, ולא ידענו שמו: (קכג) כלומר ממצרית לעברית: (קכד) ר"ל אשר קראו פרעה בלשון מצרים שהעברי שלו צפנת פענח: (קכה) יפרש כעת המלות צפנת פענח: (קכו) ולשון מצרים הוא, ופירושו כמו שביאר אונקלוס בתרגומו "גברא דמטמרן גלין ליה", וכתב הגלי"ג משמע שסובר שהוא לשון מצרית: (קכז) בת ד' אותיות: (קכח) הח' ז"ל יפרש שם "כהן" שפי' עובד, הן לקדושה והן לטומאה: (קכט) וכן פי' הרמב"ן ז"ל, כי לשון כהונה שירות,

קרני אור

אשכם ושלות (נ"ל אשכים ודבר) ר"ל שכבר הכריזו לפניו שיחלקו לו כבוד, ויכרעו על ברכיהם לפניו, וכן פי' מנחם (מחברת מנחם אברך) "ברכוב יוסף במרכבת המשנה שכריזו לפניו המכריזים וכן היה אומר זה הכרוז הראוי לברוך לפניו ולהשתחוות לו", וכן פי' רע"ס, ועיין בס' אבן ספיר ח"א שכתב שראה כן בעיניו בערי תימן בעיר דאגו"ן כאשר המלך עבר בעיר במרכבתו, רצים לפניו רגלים ורוכבים לפנות לו הדרך וקוראים לפניו שיכרעו ויפלו על פניהם באשר יראו כפני המלך, והמלה הזאת "אברך" היא ערבית, כמו שהיא כשאומרים לאדם או לגמל שיכרע על ברכיו, וגם בעברית צ"ל הברך, האלף מורה "ברך" בבנין הפעיל, ומספר הכתוב שגם לפני יוסף צוה פרעה כאשר יעבור במרכבת המשנה, יקראו לפניו ג"כ אברך כמו שהי' קוראים לפני פרעה: [מו] ואונקלס ויונ"ע תרגמו "ית ידיה למיחד זין וית ריגליה למרכב על סוסיא" ועיין קרני אור (הערה לו): [מז] וכן פי' הרמב"ם כתרגומו ולשון מצרים הוא, וכן פי' הרלב"ג וכן פי' הרד"ק וכתב "לשון מצרי הוא והמפרשים שפי' שהוא לשון הקדש, תמה איך קרא פרעה שם בלשון הקדש", ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז וכתב ר"י ן' גנאת בשרשיו "ואמר התרגום בצפנת פענח "גברא דמטמרן גלין ליה", והלכו כל הפיטנים על הענין הזה, והגדול שבהם יוסי בן יוסי וכו', וכתב עוד "ומה שהעתקתי בשם התרגום בפענח, הוא כפי מה שימצא אלינו במדינתנו זאת, כי ראיתי בספר "כופי" צפנת פענח איננו מתורגם, ומתורגם כמלה העברית בלבד", וי"מ כי בלשון מצרי, צפנת פי' מציל, ופענח פי' דור, וקראו אותו כן לפי שהציל את הדור ההוא בחכמתו, ושד"ל כתב "נראה שהיה מלה מצרית ופי' מושיע העולם, והאחרונים נדחקו למצוא מקור לפי' זה, ואומרים שראוי להפוך האותיות ולקרות "פצנת" וכן כתוב בתרגום אלכסנדרי, והגם צפנת אפשר לפרשה ע"ד לה"ק, ולפיכך אונקלס והמתרגם הערבי והסורי פי' מגלה הנעלמות, אמנם פענח (אעפ"י שכנו ממנו הספרדים "המפנת נעלמים" כנוסח כמעט כל תי' לספרדים) איננו לשון הקדש ולא כאחת מאחיותיה":

[מח] כהן און, און היא עיר השמש, שהי' עובדים בה השמש, והיה שם בכל שנה חג לשמש, והיא הנקראת אצל יחזקאל בשם [illegible] און (יחז' ל, יז) ושם "און" אומרים שבלשון מצרים פי' אור ושמש, והיא הנקראת בלשון עברית "בית שמש" (ירמי' מג יג), ורבינו סעדיה גאון תרגם אלכסנדריה והיא האלכסנדריה של מצרים: [מט] וכן פי' הרד"ק

מקורי רש"י מז) עיין ב"ר פ"צ, ילק"ר פי' כד, ע. מח) וכן ת"א ויונ"ע, ועיין ב"ר פ"צ ד.

פרעה ויעבר בכל־ארץ מצרים:
מז ותעש הארץ בשבע שני השבע
לקמצים: מח ויקבץ את־כל־אכל ׀
שבע שנים אשר היו בארץ
מצרים ויתן־אכל בערים אכל
שדה־העיר אשר סביבתיה נתן
בתוכה: מט ויצבר יוסף בר כחול
הים הרבה מאד עד כי־חדל
לספר כי־אין מספר: נ וליוסף ילד
שני בנים בטרם תבוא שנת
הרעב אשר ילדה־לו אסנת בת־
פוטי פרע כהן און: נא ויקרא יוסף

אונקלוס

קדם פרעה ועבר (שליט)
בכל ארעא דמצרים:
מז וכנשו דירי ארעא
בשבע שני שובעא (נ"י
שבעא) עיבורא לאוצרין:
מח וכנש ית כל עיבור
שבע שנין די הוו בארעא
דמצרים ויהב עיבור
בקרויא עיבור חקל
קרתא די בסחרנהא
יהב בגוה: מט וכנש יוסף
עיבורא כחלא דימא סגי
לחדא עד די פסק למימני
ארי לית מנין: נ וליוסף
אתיליד תרתין בנין עד
לא עלת שתא דכפנא
דילידת לה אסנת בת
פוטי פרע רבא דאון:
נא וקרא יוסף ית שום

אבן עזרא

יד) או יצא ועבר על כל מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו (קי) [נ]: מח את כל אוכל. אין פי' כל (קיא) כי היו מתים ברעב, וכן וכל הארץ באו (למטה פסוק נז) (קיב) רק טעמו שקבץ כל

רש"י

פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד את יוסף למשכב זכור מט): (מז) ותעש הארץ. כתרגומו ואין הלשון נעקר מלשון עשייה: לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ג) ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב נא) (נ"ל שהוא דעת רבי נחמיה וא"ל כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קצת): (מט) עד כי חדל לספור. עד כי חדל לו הסופר לספור נב) וה"ז מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש בלשון דהא נג): (נ) בטרם תבוא שנת הרעב. מכאן שאדם

קרני אור

הרד"ק בשרשיו פרש „כהן" ויפרש כי כולם בענין עבודה גדולה, ואו"ת „רבה דאון" וכן תרגם יונ"ע „רבא דטניס", וכן פי' הרשב"ם „שר של אותה העיר", ועיין שרש"י לכוון מה שהבית מהמ' יהבלהנסקי שהשם „פוטיפרע" כפי מה שמלא בהכהה העתקות כתיבות יד כתרגום השבעים זקנים שמעתיקים סעטעפפרעס בלשון יוונית בודאי הוא מלשון מצרים פ־נט־פרע ר"ל כהני השמש עי"ש, וכן נקראת העיר בית שמש שבמצרים אצל הערביים כשם עין שמש (ר"ל מעין השמש): [נ] וכן פי' הרד"ק ילא להזיק כמשמעלתו שנתן לו פרעה וכן פי' רע"ס, והרלב"ג פי' וילא יוסף ר"ל שרכב במרכבת המשנה וילא על א"מ, ואז חלקו לו כבוד כולם ונתברר להם שהוא עליהם, ושהוא משנה למלך, והחזה"ק פי' ענין הפרשה ויליאה מן הכלל, כי אין לפרשו על ענין טלטול הגוף ותנועתו דכבר אמר מיד אח"ז ויעבור בכל ארץ מצרים, ולשון

יהל אור

אבל לא לאלהות בלבד, „כי הנה בני דוד כהנים היו" (ש"ב ה יח) ובמקומו (בדה"א יח יז) „ובני דוד הראשונים ליד המלך": (קל) וכן נוהגין עוד היום במצרים ובארצות האחרים של הישמעאלים, וכן ת"א ויונ"ע „ונפק יוסף שליט": (קלא) כל האוכל שהיה בידם: (קלב) שאין פירושו שכולם באו:

מקורי רש"י: מט) תנחומא ב וישב אות יד, ב"ר פ' פו ג, סוטה יג ב. ג) ב"ר פ"צ, ה, פדר"א פ' לט. נא) ב"ר שם, עיין בפי' רש"י שבת לא א ד"ה, קב חומטין. נב) עיין בפי' רש"י ז"ל יבמי' ת ט"ז. נג) עיין ר"ה ג א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נד וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ

אונקלוס

בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה אֲרֵי אַנְשְׁיַנִי יְיָ יָת כָּל עַמְלִי וְיָת כָּל בֵּית אַבָּא׃ נב וְיָת שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם אֲרֵי אַפְשְׁנִי יְיָ בַּאֲרַע שִׁעְבּוּדִי׃ נג וּשְׁלִימָת שְׁבַע שְׁנֵי שׁוֹבְעָא (נ״י שִׂבְעָא) דִּי הֲוָה בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ נד וּשְׁרִיאָת שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא לְמֵיעַל כְּמָא דִי אֲמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא בְּכָל אַרְעָתָא וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרַיִם הֲוָה לַחְמָא׃ נה וּכְפְנַת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם וּצְוַח עַמָּא קֳדָם פַּרְעֹה (עַל) לַחְמָא וַאֲמַר פַּרְעֹה לְכָל מִצְרָאֵי אִיזִילוּ לְוָת יוֹסֵף

רש"י

אסור לשמש מטתו בשני רעבון (נד) : (נה) ותרעב כל ארץ מצרים. שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף (נה) : אשר

אבן עזרא

אשר יכול (קלג) [נא] : נא כי נשני אלהים. טעמו כי אמר (קלד) [נב], ויאמר ר' יהודה המדקדק הראשון (קלה), כי נשני על משקל חנני (קלו), ויאמר ר' משה הכהן הספרדי (קלז) כי הפתח תחת חירק (קלח) [נג] : נד וַתְּחִלֶּינָה. מבנין הקל פעל הכפל (קלט) [נד] : בכל הארצות. סביבות מלכות

יהל אור

(קלג) וכן פי' הרלב"ג, כל האוכל שהיה יכול לקבץ אחר שהשאיר לעם הארץ, מה שיספיק להם לאכול ולזרוע : (קלד) וכן (למעלה כו ז) על הפ' „פן יהרגוני אנשי המקום" כתב הח' ז"ל כי תחסר מלת „כי אמר" : (קלה) עיין ערכו בראש הספר : (קלו) נשני מן „נשה" כמו „חנני אלהים" (למעלה לג יא) מן חנן, הדגש תחת אות ... החסירה (רשב"ם) והיה ראוי להיות נששני על משקל פקדני, ובחסרון השי"ן עי"ן הפעל ... נעתקה ... נקודתה על פ"א הפעל ונשתנה הקמץ לפתח תולדתו, בעבור הדגש שאחריו שלא יבוא אחר ת"ג, (רש"ד): (קלז) עיין ערכו בראש הספר : (קלח) דעתו שהוא מנחי ל"ה, וראוי להיות נשני כפלם לוני ובא הפתח במקום החירק, ולשניהם ... הוא ... ענין שכחה (שם) : (קלט) כי שרשו הלל מן הכפולים,

קרני אור

ולשון זה נופל על כל דבר זר ונפלא היוצא ממנהג הטבעי, ואין לך דבר זר ונפלא ממה שנתהווה ביוסף, כיס עבד נמכר, והוא פתאום יתנשא עליהם למלך, הנה על היציאה הזאת הנפלאת אה"כ ויצא יוסף על א"מ : [נא] והרמב"ן פי' שקיבץ הכל ונתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם, ויתכן שנתן להם דמים בשער הזול מגנזי המלך, ולכן היה הכל לפרעה, ומכרו להם ביוקר בשני הרעב, וכן פי' הרד"ק : [נב] הפי' מנשני, עניינו עזיבה שקודם שכחה, שבתחלה יסור ויעזוב הדבר מזכרונו, ואח"כ תבוא השכחה לכן אמר „צור ילדך תשי ותשכח" (דבר' לב, יח), כי כפל הלשון במלות שונות השני חזק מן הראשון, וכזה אין צריך לפי' המפרשים שחסר הנסמך (הכוכ"ק) ולרש"פ (יר"ם ח"א, חוב' ב, יר' א) על דבר העומד בסדר עם דבר ונעתק מסדרו יאמר עליו שם „נשה", כמו „גיד הנשה" (למעלה לב, לג) „כי נשני" נעתק מזכרוני וכן „צור ילדך תשי", כלומר צור אשר ילדך, עומד נעתק מזכרונך, היפך ענין מי שאמר „שויתי ד' לנגדי תמיד" : [נג] ופי' כי שכח אותי השם כל מה שעברו עלי מתלאות, ושכח אותי את כל בית אבי מרוב הטובה שחנן אותי לא תדאג נפשי לדבר מזה (רלב"ג), אין הכוונה ששכח ממש, כי הנושא על שפתיו זכרון דבר מה הנה לא שכח אותו, אך הטעם נתנני אלהים במצב שלא ארגיש עוד ברעה אשר מצאתני בבית אבי, כי כמה נתשגבתי היא נגד כלותי וגדולתי ? (בד"ל) : [נד] הפעיל מן הכפולים והחירק או הצירי סימן הבנין.

כמו

מקורי רש"י : נד) תענית יא א פכ"ז, וכן במדרש אגדה. נה) ב"ר פ' צא ס.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃
נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ
וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם
וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נז וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ
מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־חָזַק

אונקלוס

דִּי יֵימַר לְכוֹן תַּעְבְּדוּן׃
נו וְכַפְנָא הֲוָה עַל כָּל אַפֵּי
אַרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יָת כָּל
(אוֹצְרַיָּא) דִּי בְהוֹן עִיבוּרָא
וְזַבִּין לְמִצְרָיִם. וּתְקֵיף
כַּפְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
נז וְכָל דַּיְרֵי אַרְעָא עַלּוּ
לְמִצְרַיִם לְמִזְבַּן עִיבוּרָא
מִן יוֹסֵף אֲרֵי תְקֵיף כַּפְנָא

אבן עזרא

מצרים (קמ) [נה]: נו ויפתח יוסף את כל. האוצרות שהיו עמם (קמא) [נו]: וישבור למצרים. (קמב) פירוש נתן שבר למצרים (קמג). וטעמו קנין (קמד) [נז]: נז לשבור אל יוסף. הפוך וכן הוא, וכל הארץ באו מצרים אל יוסף לשבור (קמה) [נח]:

רש"י

יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו נו) וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם שני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות נז): (נו) על כל פני הארץ. מי הם פני הארץ אלו העשירים נח): את כל אשר בהם. כתרגומו די בהון עיבורא נט): וישבר למצרים. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר שברו לנו מעט אוכל ס) לשון קנין ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שאף ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב סא): (נז) וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור

קרני אור

כמו יפקיד, תפקדנה, ולא מצאנו לשון התחלה בקל, אלא בהפעיל, הקל, ... התלות, ... והתימא על הראב"ע ומהרש"ד ... באמרו ... בהוא מן הקל ואם היה מן הקל היתה התי"ו בשלש נקודות כמו תשבינה, אחרי כן מצאתי בשני ראב"ע כ"י שבידי ונדפוס ... נאפולי "מלות ותחלנה מבנין הקל פועל הכפל אינך" (בד"ל): [נה] וכן (ב"ר פ' ל) "בשלש ארצות בפינקיא, ובערביא, ובפלשטיני" ואלו הארצות נודעות שהן סמוכות למצרים, פינקיא, היא (פהאיניא) והוא שם כולל לכל גלילות צור וצידון אצל הים, והיתה לצפה מקדן מזרחית לפונית למצרים, ערביא, היא (אראביא) שהיא למזרח מצרים ממש, ונמשכה לדרום העולם עד ים אוקינוס, וכוללת ארצות רבות, פלשטינא, היא ארץ כנען אשר הנחיל ד' לישראל, והאומות קראום כן ע"ש פלשת, והיא לפונית מזרחית ממש למצרים (רש"ד) ועיין בס' חיי משה לפילון היהודי סיפור א ובהערה שם:
[נו] מקרא קצר הוא, ושעורו בתשלומו ויפתח יוסף את כל (האוצרות) אשר בהם (תבואה), ובאופן זה

יהל אור

עתיד לנסתרות מבנין הקל, והיו"ד הוא רק יו"ד המשך שלא לצורך שרש או שמוש, כמו היו"ד במלת "תשבינה" (למעלה לז ז) (שם): (קמ) וכן פי' הרלב"ג: (קמא) יפרש אשר בהם, האוצרות שהיו עמם בערי מצרים, כי בתחלה לא פתח האוצרות שהיו בארץ מצרים: (קמב) לשון שבר מבנין הקל יאמר על המוכר ועל הקונה, כי הפעולה באה ע"ש התבואה שנקראת שבר, לפי שהיא שוברת הרעב, והמוכר נותן השבר, והקונה לוקח השבר, והפעולה על שניהם: (קמג) פי' למצרים מכר תחילה, קודם שמכר לאחרים: (קמד) שקנו ממנו והוא מכר להם: (קמה) וכן פי רש"י ז"ל, ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף, וכן פי' הרשב"ם, וכן כתב הרד"ק בשרש "שבר" באחרונה:

תרגומו אונקלוס ויוב"ע (רש"ד) רחוק הוא שתהיה מלת "בהם" "עמם" כפי' הראב"ע, אבל נ"ל כי את כל אשר בהם הוא כנוי לאוצרות, ואיננו מקרא קצר כדברי רש"ד, אבל את כל אשר בהם הוא כאילו אמר את כל האוצרות (שד"ל) וכן יאמר בעל הכוה"ק שאין המקרא חסר כלום עיי"ש, (וכב"ר פ' ל) "ויפתח יוסף את כל אשר בהם את המאובצן שבהם", ר"ל את היותר משובח והיותר יקר, והם אוצרות התבואה ולשון "אשר" קדרים: [נז] וכן פי' רש"י ז"ל שבר לשון מכר ולשון קנין הוא, כאן משמש לשון מכר, "שברו לנו מעט אכל" (למטה מג ב) לשון קנין, וכן פי' הח' ז"ל (למטה מב ו) שהוא פיעל יוצא לשני פעולים: [נח] והנה אונקלס ויוב"ע תרגמו "מן" והנגינה מסכים לפירושם ותרגומם, כ"א היה פירושו מהופך ראוי להיות מלת לשבר בטעם מפסיק יותר מהטעמים שלפניו (רש"ד) אין לסרס המקרא נגד הנגינות, כי הבאים לא היתה כוונתם ללכת אל יוסף, אלא לילך למצרים, ושיעור הכתוב לפי זה, ולפי הטעמים כך הוא וכל הארץ באו מצרימה, ואח"כ הכתוב מוסיף שתי הודעות שהיתה כוונת ביאתם כדי לשבור, ושהיתה ביאתם אל יוסף דווקא (שד"ל) וכת' ר"י ... אשתדלות

מקורי רש"י נו) ב"ר פ"צ ו תנחומא א מקץ אות ז. נז) ב"ר פ' צא ה תנחומא א שם. נח) תנחומא א שם. וכן הוא מדרש אגדה. נט) כת"א. וכן תרגם יוב"ע. ס) למטה מג ב. סא) ישעי' נה א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃ מב א וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו

בְּכָל אַרְעָא׃ א וַחֲזָא יַעֲקֹב אֲרֵי אִית עִיבוּרָא מִזְדַּבַּן בְּמִצְרַיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי לְמָא תִתְחֲזוֹן׃ ב וַאֲמַר הָא שְׁמָעִית אָמְרִין אֲרֵי אִית עִיבוּרָא מִזְדַּבַּן בְּמִצְרָיִם חוּתוּ תַמָּן וּזְבוּנוּ לָנָא מִתַּמָּן וְנֵחֵי וְלָא נְמוּת׃ ג וּנְחַתוּ אֲחֵי יוֹסֵף עַסְרָא לְמִזְבַּן עִיבוּרָא מִמִּצְרָיִם׃ ד וְיָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף לָא שְׁלַח יַעֲקֹב עִם אֲחוֹהִי

רש"י

מן יוסף סב): (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו' ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפי' שזה יוסף א): למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים ב) כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה. (ול"נ פשוטו למה תתראו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם) ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כתישה למה תהיו כחושים ברעב ג) ודומה לו ומרוה גם הוא יורה ד): (ב) רדו שמה. ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו ה): (ג) וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם ו): עשרה. מה ת"ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב

אבן עזרא

א וירא יעקב. (א) בעבור היות ההרגשות (ב) נחברות במקום אחד (ג) יחליפו זו בזו, כמו "ראה ריח בני" (למעלה כז כז) (ד) "ומתוק האור" (קהלת יא ז) (ה), וכן וירא יעקב (ו), כי אחריו כתיב "הנה שמעתי" (פ' ב) (ז) [א]: למה תתראו, שיש לכם הון (ח) [ב], או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים (דה"ב, כה, יז) (ט) [ג]: ב ושברו. וקנו לנו שבר (י):

יהל אור

(א) היה נ"ל וישמע יעקב, ויפרש: (ב) כל החמשה ההרגשות: (ג) פי' בחוש הראש: (ד) עיין ביאורי (שם אות נ): (ה) ועל האור אין שייך מתיקות: (ו) ר"ל וישמע יעקב, וכן "וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים" (שמות כ יח): (ז) וכן פי' הרלב"ג: (ח) ורד"ק פי', למה אתם מראים עצמיכם שיש לכם תבואה, ושאר בני אדם הולכים לקנות תבואה ואתם יושבים: (ט) שפי' שם ענין מלחמה, כי הי' מריבים זה עם זה על ענין ההליכה לומר מי ילך, והוא אמר להם רדו שמה שילכו כולם: (י) וכן פי' למעלה

קרני אור

(אשתדלות שם שד"ל, ס' לג) השיג עליהם והראה עם, זה, וסיים "ורש"י, ורלב"ע, ורמב"ם, ורד"ק, ודמעהון, שאמרו בכוח כסוף, אין כוונתם חלילה לשנות המקרא ולהגיהו, אמנם רק להבין סגנות המאמר את הפירוד והדבוק הראויים לדעתם לפי עמק פשוטו של מקרא" פי"ם:
[א] והרד"ק פי' כי ראה הגמי הארץ באים עם תבואה ושאלם מאין יביאו התבואה, ואמרו ממצרים, וזו שאמר "הנה שמעתי" וכן הוא בפס"ז (כרת' מב א):
[ב] ורש"י ז"ל פי' למה תתראו, למה תראו עצמיכם בפני בני ישמעאל ועשו כאלו אתם שבעים, ועיין בהבנת המקרא לרוו"ה שהעתיקו את דברי רש"י ז"ל בטוב טעם, וכן הרמב"ם פי' כרש"י ז"ל והוא מג' (תענית, י, ב) ועיין תוס' שם ד"ה "למה התראו", שכתב "ויש במדרש למה תתראו פי' למה תהוי' כתושין" ויונ"ע פי' לשון יראה, שתרגם "למא דין אתון דחלין למיתות"

מקורי רש"י: סב) עיין רא"ם, ובקרני אור. א) עיין ב"ר פצ"א ו. ילקוט קמח. ב) תענית י, ב ספ"ז, ועיין קרני אור. ג) עיין קרני אור. ד) משלי יא כה. ה) תנחומא אות ח תנחומא ב אות י, ב"ר פ' צא ב ובב"ר פ' צא ו ושמטו המלות "כמנין רדו" ילקוט קמח ספ"ז. ו) עיין ב"ר פצ"א ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כי אמר פן יקראנו אסון: ה ויבאו
בני ישראל לשבר בתוך הבאים
כי היה הרעב בארץ כנען: ו ויוסף
הוא השליט על הארץ הוא
המשביר לכל עם הארץ ויבאו
אחי יוסף וישתחוו לו אפים ארצה:
ז וירא יוסף את אחיו ויכרם ויתנכר
אליהם וידבר אתם קשות ויאמר
אליהם מאין באתם ויאמרו מארץ

אונקלוס

ארי אמר דלמא יערעניה
מותא: ה ואתו בני ישראל
למזבן עיבורא בגו עליא
ארי הוה כפנא בארעא
דכנען: ו ויוסף הוא
דשליט על ארעא הוא
דזבין עיבורא לכל עמא
דארעא ואתו אחי יוסף
וסגידו ליה על אפיא על
ארעא: ז וחזא יוסף ית
אחוהי ואשתמודענון
וחשיב מה דמליל להון
ומליל עמהון קשיא ואמר
להון מנן אתיתון ואמרו

אבן עזרא

ד אסון, מות (יא) [ד]: ו המשביר, מגזרת שבר וטעמו מוכר (יב), והוא פועל יוצא לשני פעולים (יג) [ה]: ז ויתנכר, מגזרת נכרי, הראה שהוא נכרי (יד): קשות, שם התואר והטעם מלות קשות (טו) [ו], וכן יענה עזות (מש, יח כג) (טז): ויכירם, בתחילה הכיר שהם אחיו (יז) ואחר כך הסתכל בכל אחד והכירו (יח) וזהו

רש"י

אחד להם ז): (ד) פן יקראנו אסון. ובבית לא יקראנו אסון א"ר אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה ח): (ה) בתוך הבאים. מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א' אלא שיכנס כל א' בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים ט): (כי היה הרעב. מוסב על הבאים כי היה הרעב בארץ כנען והיו באים הרבה שיירות מעם): (ו) וישתחוו לו אפים. נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא י): (ז) ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות יא):

קרני אור

למיחות למצרים", ולפירושו היה ראוי לומר למה תיראו, או למה תתיראו: [ג] ורע"ס פי' וכן פי' רא"ב בנימוקיו בפרש "ראה" למה תראו איש את אחיו ולא תלכו לשבור שבר, ורוו"ה טען עליו שאין טעם הראיה כבנין התפעל הבטת האחד את חבירו, כ"א הבטת כל אחד את עצמו: [ד] אסון בידי אדם, או בידי שמים, בידי אדם צנים פחים, בידי שמים אריות וגנבי (כתובות ל, א): [ה] שבר בכל מקום על הרוב קנין ועל המעט (למטה מג, ב) גם שם היה אפשר לפרשו הפעיל (ישע' כד ב) יורה על המכירה, והנה נקרא משביר, מי שמוכר וגורם לאחר שיקנה, וכן (עמוס ח, ה) "מתי יעבור החודש ונשבירה שבר", ומכל בר נשביר", ולא כדברי מהרב"ד מ"י ורד"ק, שהמוכר נקרא שובר, ויוסף נקרא משביר שהיה מצוה לאנשיו שימכרו (עד"ל) ולדעת נפומ"כ נקרא שבר מפני שהוא צומח, והגרמני יאמר לחיטה שבורט, ולדעת פירשט אין השין בו מתחלית השרש, וא"כ כמאר בר, ובר לשון נקיה בלשונות הרבה, כלומר נקיות פירות: [ו] וכן פי' הרמב"ן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות, וכן פי' רע"ס, שינה טעמו ולא דבר כפעם כמנהגו, ותו"א

יהל אור

(מא נו) מלשון קנין וכתב הבאר יצחק שע"ס וז"ל "וקנו לנו בר" כי שבר לשון קניין: (יא) פגע רע שיש בו מיתה, ומורה על השגת מקרה מות מבלי הכנה אליו: (יב) כפי' רש"י שהבאתי למעלה (מא נו) שהוא לשון מכר ולשון קנין: (יג) מוכר השבר יקרא שובר, ומשביר פועל יוצא לשלישי מצוה לאנשיו שישברו: (יד) עשה את עצמו כאילו לא הכירם, והתנהג עמם כאלו הוא איש נכרי אליהם, והם נכרים אליו, ולזה בא ויתנכר בהתפעל שהוראתו לפעמים הפוך הפעולה, וכן ההתנכרות היא הפך ההכרה, ובזה הראה שהוא איש נכרי: (טו) כי ירא שלא יכירוהו בקול: (טז) ופי' שם הא' ז"ל "אמרות עזות", וכן כאן בא בחסרון אמירה, ר"ל אמרות קשות, ומעניינו תבין חסרונו: (יז) יפרש הכפל לשון, שמתחלה כתיב ויכירם, ואח"כ ויכר יוסף, ויפרש שבעת באו כולם לפניו הכירם, הכיר את כולם בדרך כלל: (יח) הסתכל אח"כ בכל אחד

מקורי רש"י: ז) כן הוא ילקוט קמח "עשרה חלוקין לאהבה" ופי' שם הזית רענן, לענין האחוה כי' חלוקין לעברה, וכמו בפי' רא"ם ז"ל, ובב"ר פ' צא ב "תטפה חלקים לאחוה" ועיין מ"כ ובפי' מהרז"ו שם. ח) תנחומא א אות א, ב"ר פ' צא ט. ירושלמי שבת פ"ב ה"ו ועיין שבת לב א, ובפי' רש"י למטה מד כט. ט) תנחומא א אות ח תנחומא ב אות י ב"ר פצ"א א וכן תיוב"ע. י) ברכות לד ב שבועות טז ב מגילה כב ב. יא) תנחומא ב אות יז, ב"ר פצ"א ו, פס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כנען לשבר־אכל: ח ויכר יוסף את־אחיו והם לא הכרהו: ט ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את־ערות הארץ באתם: י ויאמרו אליו לא אדני ועבדיך באו לשבר־אכל: יא כלנו בני איש־אחד נחנו כנים אנחנו לא־היו עבדיך

אונקלוס

מארעא דכנען למזבן עבורא: ח ואשתמודע יוסף ית אחוהי ואנון לא אשתמודעוהי: ט ודכיר יוסף ית חלמיא די חלים להון ואמר להון מאללין אתון למחזי ית בדקא דארעא אתיתון: י ואמרו לה לא רבוני ועבדיך עלו למזבן עיבורא: יא כלנא בני גברא חד נחנא כיוני אנחנא לא

רש"י

(ח) ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן: והם לא הכירוהו. שילא מחלגם בלא חתימת זקן ועכשיו מלאוהו בחתימת זקן יב) ומ"א ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו וריחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה יג): (ט) אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו: ערות הארץ. גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש. כמו את מקורה הערה יד). וכמו ערום ועריה טו). וכן כל ערוה שבמקרא לשון גילוי. ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית טז) רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (י) לא אדני. לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבר אוכל: (יא) כלנו בני איש אחד נחנו. נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם יז): כנים. אמתים כמו

אבן עזרא

ויכר יוסף את אחיו (יט): ט ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהיא דבר מגונה (כ), על כן אמר דרך משל (כא), או בעבור היות הערוה נסתרת, וכך אתם באים לראות סוד הארץ (כב) [ז], והוא הנכון בעיני: יא נחנו. בלא אלף (כג) [ח] והוא האמת (כד): כנים. נאמנים (כה), ויתכן להיותו מגזרת „כן תעשה

יהל אור

אחד מהם שלא יסתפק בזה: (יט) וכן פי' הרמב"ן, וזה טעם ויכר יוסף פעם שני, כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת: (כ) וגלויה חרפה, בין בזכר ובין בנקבה: (כא) „ערות הארץ באתם לראות" גלויה של חרפה כי המקום שהיא נוחה משם לכבשה צריך לכסות מפני האויב, והמגלים את המקום הוא גלוי ערוה לארץ וחרפה: (כב) וכן פי' הרלב"ג, ערות הארץ, סודות הארץ, וסתריה כמשפט המרגלים שיחקרו באי זה אופן הארץ נשמרת, ומאי זה מקום יתכן שיכנסו בה: (כג) כי אל"ף אנחנו נוסף מאותיות האמנתי"ו, ועיקר מלה זו נחנו: (כד) ובכ"י רש"ד „נחנו בלא אל"ף כמו באל"ף והוא האמת", וכוונתו שאין להבדיל בין נחנו, ובין אנחנו בהוראתם, כי האמת הוא ששתיהם מגזירה אחת, ולגי' זו סרה טענת הרפ"נ על הח' ז"ל שכתב, מאין הוציא כזו אשר תיבת „נחנו" בלא אלף פירוש אמת, ובאמת המעתיקים שבשו דבריו, ונתנו יד לטעות: (כה) כך פי' המלה

קרני אור

פה כוונה רחוקה מאוד, „והבי"ב מה למלל עמהון" ועיין רש"ד שביאר כוונתו, ובגל"נ מה שהעיר ע"ז, וביאורו:

[ז] והרשב"ם פי' ערות הארץ, פרצות החומות ומאיזה מקום נוחה ליכבש, וכן ת"א „בידקא דארעא" פי' פרצות הארץ, וכן פי' רש"י ז"ל גלויי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש, ויונ"ע תרגם ערות הארץ „עריית מטעיית ארעא" תרגום „אשה זונה" (ויקרא כא ז) „איתתא מטעיא" וכוונתו למה שאמרו (ב"ר פ' צא) שלשה ימים הראשונים הי' הולכים בשוקי זונות לבקש את יוסף, וזה היה נודע לו ע"י שומר העיר, ומזה מלא יוסף מקום לקרותם בשם מרגלים, כי בבתי הקדשים שם מצוים כל גדולי העיר יוכלו להתוודעות ממסתרי העיר כמרגלי יהושע שהלכו לרחב (זבחים קטז ב): [ח] ודעת הרד"ק שעיקרו „אנח" וכתב „ופעמים נגרעה האל"ף, כי

מקורי רש"י: יב) תנחומא א ויגש אות ס, ב"ר פצ"א ז כתובות כז ב, יבמות פח א, ב"מ לט ב יג) תנחומא א מקץ אות ו תנחומא ב מקץ אות י ב"ר שם יד) ויקרא כ יח טו) יחז' טז ז. טז) מ"ב יב ז. יז) ב"ר שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְרַגְּלִים׃ יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי
עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃
יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים
אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם
וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף
הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר
מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ
חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־
בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ טז שִׁלְחוּ
מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם
הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת

אונקלוס

הֲווֹ עַבְדָּיךְ אַלִּילֵי׃ יב וַאֲמַר
לְהוֹן לָא אֱלָהֵין בִּדְקָא
דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן לְמֶחֱזֵי׃
יג וַאֲמַרוּ תְּרֵין עֲסַר
עַבְדָּיךְ אַחִין אֲנַחְנָא בְּנֵי
גַבְרָא חַד בְּאַרְעָא דִכְנָעַן
וְהָא זְעֵירָא עִם אֲבוּנָא
יוֹמָא דֵין וְחַד לֵיתוֹהִי׃
יד וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא
דִּי מַלֵּילִית עִמְּכוֹן לְמֵימַר
מְאַלִּילֵי אַתּוּן׃ טו בְּדָא
תִתְבַּחֲנוּן חֵי פַרְעֹה אִם
תִּפְּקוּן מִכָּא אֱלָהֵין בְּמֵיתֵי
אֲחוּכוֹן זְעֵירָא הָכָא׃
טז שְׁלָחוּ מִנְּכוֹן חַד וְיִדַּבַּר
יָת אֲחוּכוֹן וְאַתּוּן
הִתְאַסְּרוּן וְיִתְבַּחֲנוּן
פִּתְגָמֵיכוֹן הַקְשׁוֹט אַתּוּן
אָמְרִין וְאִם לָא חֵי פַרְעֹה

אבן עזרא

כאשר דברתי (למעלה יח ה) (כו) או מגזרת „כן בנות צלפחד" (במד' כז ז) (כז) [טו], כמו האמת (כח): טז האסרו. תאסרו, כמו ומות בהר (דבר' לב

רש"י

כן דברת יח). כן בנות צלפחד דוברות יט). ועברתו לא כן בדיו כ): (יב) כי ערות הארץ באתם לראות. שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר למה לא נכנסתם בשער אחד כא): (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו כב): (יד) הוא אשר דברתי. הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים היא האמת והנכון זהו לפי פשוטו. ומדרשו כג) א"ל ואילו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג. אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי שאנים מכם החריבו כרך גדול של שכם: (טו) חי פרעה. אם יחיה פרעה. כשהיה נשבע לשקר היה נשבע בחיי פרעה כד): אם תצאו מזה. מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם. אם אמת אתכם. לפיכך ה"א נקוד

קרני אור

איש אחד נחנו", וכתב לא"ב בנימוקיו כס ג' במקרא שחסרים כם האלפי"ן, ולבד"ל מלת „נחנו" בלא אל"ף, מרבה תמיד פנין חדש, לא היה לכם לומר, אלא כולנו כני איש אחד, אבל הוסיפו מלת נחנו, לומר כן הדבר, אעפ"י שאות רחוק בעיניך וכן „נחנו נעבור חלוצים" (במד' לב, לב) עיי"ש: [טו] עיקר המלה ענין קיום, כמו „וכנו נחוצת" (שמות ל, יח) „ועמד על כנו" (דניאל יא כ) וכן מלת „כנון" ענינה

יהל אור

המלה, והרד"ק בשרש „כון" פי' „נכונים ואמתים": (כו) ומלת כן ענינו דמיון והשוואה ונמשך על פעולת האמירה שלפניה: (כז) פי' שדבריהם מכוונת לענין, ושניהם קרובים בענינם ושרשם „כון": (כח) ובבי"רש"ד הגי' „כנים אתמנים, ויתכן להיות מגזרת כן, כן אנחנו כאשר דברנו, גם, כן בנות צלפחד, כמו האמת", ולשון זה מסתבר יותר, והנראה לחבר שתי הנוסחאות, וכצ"ל „ויתכן להיותו מגזרת „כן תעשה כאשר דברת", כן אנחנו כאשר דברנו" כי

מקורי רש"י: יח) שמות י כט. יט) במד' כז ז. כ) ישעי' טז. כא) עיין תנחומא א אות ח ותנחומא ב שם ובב"ר שם, פס"ז — כב) תנחומא א שם, ב"ר שם. כג) תנחומ' ב שם, ב"ר, פל"א, ז. כד) תנחומא ב שם, ב"ר שם, במד"ר פי"ד ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲרֵי מְאַלִּילֵי אַתּוּן: יז וּכְנַשׁ
יָתְהוֹן (לְבֵית) לְמַטְּרָא
תְּלָתָא יוֹמִין: יח וַאֲמַר
לְהוֹן יוֹסֵף בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה
דָּא עִיבִידוּ וְקַיַּמוּ מִן
קֳדָם יְיָ אֲנָא דָחֵיל: יט אִם
כֵּינֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד
יִתְאֲסַר בְּבֵית מַטַּרְתְּכוֹן
וְאַתּוּן אִיזִילוּ אוֹבִילוּ
עִיבוּרָא דַחֲסִיר בְּבָתֵּיכוֹן:
כ וְיָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא
תֵּיתוֹן לְוָתִי וְיִתְהֵימְנוּן
פִּתְגָּמֵיכוֹן וְלָא תְמוּתוּן
וַעֲבַדוּ כֵן: כא וַאֲמַרוּ
גְּבַר לַאֲחוּהִי בְּקוּשְׁטָא
חַיָּבִין אֲנַחְנָא עַל אֲחוּנָא
דִּי חֲזֵינָא עָקַת נַפְשֵׁהּ
כַּד הֲוָה מִתְחַנַּן לָנָא וְלָא
קַבֵּלְנָא מִנֵּהּ עַל כֵּן אֲתָא

אתכם ואם־לא חי פרעה כי
מרגלים אתם: יז ויאסף אתם אל־
משמר שלשת ימים: יח ויאמר
אליהם יוסף ביום השלישי זאת
עשו וחיו את־האלהים אני ירא:
חמישי יט אם־כנים אתם אחיכם אחד
יאסר בבית משמרכם ואתם לכו
הביאו שבר רעבון בתיכם: כ ואת־
אחיכם הקטן תביאו אלי ויאמנו
דבריכם ולא תמותו ויעשו־כן:
כא ויאמרו איש אל־אחיו אבל
אשמים | אנחנו על־אחינו אשר
ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו

רש"י

פתח שהוא כמו בלשון תימה ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יז) משמר. בית האסורים: (יט) בבית משמרכם. שאתם אסורים בו עכשיו: ואתם לכו הביאו. לבית אביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם. יתאמנו ויתקיימו כמו אמן אמן וכמו יאמן נא דבריך כה): (כא) אבל. כתרגומו בקושטא. ראיתי בב"ר לישנא דרומאה (לשון בני הנגב) הוא אבל ברם כו): באה אלינו. טעמו בבי"ת לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא:

אבן עזרא

ג) (כט) [ו]: יט רעבון בתיכם. צורך בעבור הרעב (ו), וטעמו הביאו אל בתיכם (נו): כא אבל. כמו „אבל שרה אשתך" (למע' ה יז יט) (גג) [יא] כמו אכן (למעלה כח טז) (גג):

יהל אור

(כט) כי לא יוכל האדם לאסור את עצמו רק אחרים יאסרוהו, לכן אמר כמו „ומות בהר", כי אין זה המיתה בידי האדם, רק אמר לו השם, כשתעלה להר, דע כי אז תמות, וכן פה, הפי', האסרו כמו תאסרו, ועיין (למעלה א כב) ובביאורי שם: (ל) ופי' הפי' שבר רעבון, הצורך לשבר בעבור הרעבון, ר"ל מה שקניתם לשבור בו את רעבון אנשי ביתכם: (לא) „ובתיכם" מחובר אל מלת „הביאו", פי' הביאו לבתיכם שבר בעבור הרעבון, וכן דעת רש"י ז"ל: (לב) והוראה מלת „אבל" לאמת דבר שמסופקים באמתתו, ותרגומו „בקושטא", וכן פי' שם ופה: (לג) והיא ע"ד הוראת „אכן" ויסודה „כן", כתוס' האל"ף

קרני אור

קיים, ועניגה אמיתי: [י] והרד"א פי' „האסרו", ר"ל שימו עצמיכם במאסר, ואמר להם כן, התנאו להאסר פה עד שיבואו אחד מכם, לברר דבריכם: [יא] וכן בדרז"ל לאמת דבר (ערובין ל, ב, נדה ג, ב) „אמרו להם אבל", „אמר לו אבל", (ובב"ר פ' צא) ר' הונא ב"ר אמר לשון דרומי הוא, אבל ברם (פי' באמת) ויש אבל בהוראת לשון מקרא כגיון בספר הקודש ד"מ לא אמרן אלא... אבל, וכן (ברכות מג א) לא בנו אלא... אבל. וכן שם טו א, וכו', עז א, ועפ"י זה יפרש רב"ע „אבל אשמים אנחנו" כי יוסף חשדם למרגלים, והם אמרו שהם כנים ולא מרגלים, אבל

מקורי רש"י: כה). מ"א ח כו. כו) פי' אמת ב"ר פצ"א ת ערוכין ל ב, נדה ג ב, ועיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃
כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ׃
כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם׃
כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃
כה וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם

אונקלוס

לותנא עקתא הדא:
כב ואתיב ראובן יתהון למימר הלא אמרית לותכון למימר לא תחובון (נ״י תחטאון) בעולימא ולא קבלתון ואף דמה הא מתבעי:
כג ואנון לא ידעון ארי שמיע יוסף ארי מתרגמן הוה בינידהון:
כד ואסתחר מעלוידהון ובכא ותב לותהון ומליל עמהון ודבר מלותהון ית שמעון ואסר יתה לעיניהון:
כה ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא ולאתבא כספיהון גבר לסקה

אבן עזרא

כג המליץ. מבאר סגורת מליצה (יא) [יב], ולקח שמעון, כי כאשר יחטאו רבים הגדול שבהם בשנים יענש יותר (יג) ועזב ראובן כי הוא הג׳ לו (יד) [יג], ויאמר ר׳ משה הכהן (טו) כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים (טז) [יד] והנה שבה „כספיהם״

רש״י

(כב) וגם דמו. אתין וגמין רבויין דמו וגם דם הזקן כז): (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו כח): (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה: ויבך. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. הוא השליכו לבור כט) הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא ל) דבר אחר נתכוין יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו לא): ויאסר אתו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו

קרני אור

יש לנו עון שהלכנו אשמים בו, כמה שמפרש את אחיו:
[יב] המפרש דברים בין מלשון ללשון, בין דברים הקשים כאותו לשון קרוי מליץ, והפירוש קרוי מליצה, וזהו להבין משל ומליצה, להבין משל עצמו, דבור שיש בו מוסר ולמוד דעת קרוי משל, ולהבין פי׳ דברים הקשים, וכן במליצי מלך בבל שתרגמו דברי הארמים לחזקיהו (דה״ב לב לא) (רד״ק): [יג] ובתנחומא (ויגש סי׳ ד ב״ר פ׳ צא) הוא (פי׳ שמעון) שהשליכו לבור, הוא שאמר ללוי „הנה בעל החלומות הלזה בא״, (למעלה לז יט), וכן תיוב״ע „ית שמעון ד״פ ס למקטליה״: [יד] וכן כתב ר״ש ך מלך, מ״נ ד״ר״ המתכות לא יתרכו, אבל כל אחד כמיט הוא דבר אחד לא יפרד, כי כל כסף אחד, וכל זהב אחד, והמפ״ שיש בהם זה טוב מזה, גדר אחד יכללם, הכסף לכסף, והזהב לזהב, וכן שאר, ואין להם אישים אלא בכלים, או במטבעות

יהל אור

אליף, ומנינה ג״כ לאמת ולקיים דבר: (לד) והטעם באור הדבר: (לה) החלה היה בדעתו של יוסף לקחת ראובן שהיה גדול שבאחים, כי הדין נותן כשרבים חוטאים הגדול נענש: (לו) וכששמע מתוך דבריהם שראובן אמר „אל תחטאו בילד״ לא רצה לאסרו, ולקח שמעון שהיה גדול אחריו: (לז) עיין ערכו ברחב הספר: (לח) כי שמות המתכות לא יתרכו, שכל אחד מן המתכות מין אחד בפני עצמו, ואין לו אישים:

מקורי רש״י: כז) ב״ר שם, ילקוט קמה. כח) ב״ר שם, ילקוט שם. כט) תנחומא א ויגש אות ד׳ ב״ר פצ״א ו. ל) תנחומא שם, ב״ר שם, ילקוט קנח וכן הוא בפס״ז ויחי מט ו. ועיי״ש בפרק לג. וכן הוא במדרש שכל טוב ויחי מט ה. לא) תנחומא א שם ב״ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

איש אל־שקו ולתת להם צדה
לדרך ויעש להם כן: כו וישאו את־
שברם על־חמריהם וילכו משם:
כז ויפתח האחד את־שקו לתת
מספוא לחמרו במלון וירא את־
כספו והנה־הוא בפי אמתחתו:
כח ויאמר אל־אחיו הושב כספי
וגם הנה באמתחתי ויצא לבם
ויחרדו איש אל־אחיו לאמר מה־
זאת עשה אלהים לנו: כט ויבאו
אל־יעקב אביהם ארצה כנען
ויגידו לו את כל־הקרת אתם
לאמר: ל דבר האיש אדני הארץ
אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים
את־הארץ: לא ונאמר אליו כנים
אנחנו לא היינו מרגלים: לב שנים עשר אנחנו
אחים בני אבינו האחד איננו והקטן היום את־

אונקלוס

למתן להון זודין לארחא
ועבד להון כן: כו ונטלו
ית עיבורהון על חמריהון
ואזלו מתמן: כז ופתח
חד ית סקיה למתן כסתא
לחמריה בבית מבתא
וחזא ית כספיה והא הוא
בפום טועניה: כח ואמר
לאחוהי אתותב כספי
ואף הא בטועני ונפק
מדע לבהון ותוהו גבר
לאחוהי למימר מה דא
עבד יי לנא: כט ואתו
לות יעקב אבוהון ארעא
דכנען וחויו (נ"י וחויאו)
לה ית כל דארען יתהון
למימר: ל מליל גברא
רבונא דארעא עמנא
קשין (נ"י קשיין) ויהב
יתנא כמאלילי ית ארעא:
לא ואמרנא לה כיני
אנחנא לא הוינא מאלילי:
לב תרין עסר אנחנא אחין
בני אבונא חד ליתוהי

רש"י

והאכילו והשקהו [לב]: (כז) ויפתח האחד. הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו [לג]: במלון. במקום שלנו בלילה: אמתחתו. הוא השק: (כח) וגם הנה באמתחתי. גם הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו.

אבן עזרא

(למטה פי' כה) (א) [טו]: כו וישאו את שברם אשר קנו (ב): כז ויפתח האחד. האחד מהן. ויתכן להיות ראובן כי הוא הבכור, כמו אחד

יהל אור

(לט) ודעת הר' ז"ל שימלאו בלשון רבים, וכן נמצא בלשון התלמוד במשקל עברי כסף כספים (פסחים לה ב' ב"מ מב א, כתובות סז א) וכן כתב הר' (מלואים) וזה תמה גדול כי שכח ואסירה כל בדילך (ישעי' א כה) ולהשיב כספיהם (למטה פ' כה) ואלו היה אחד יהיה כספם" וכן יאמר כס' (לאות): (מ) יפרש מלת "שברם", שפי' אשר קנו, וכן פי' (למעלה מא ט).

קרני אור

במסכתות, והמסכתות ב"פעמ מכסף והב גם לאיתים על לד אחד, ומה שאמר "להשיב כספיהם", הקבון הוא לפנין פלורות, וי"מ שרבוי כספיהם קאי על הלורות, ורמ"ס כתב שרבוי כספיהם שב על המסכתות, ואין ביאור רמ"ד שבחתי לגאור בזה: [טו] וכתב החזקוני, לא פלינו במקום אחר כסף בספם

מקורי רש"י: לב) תנחומא א מקץ אות ח כ"ד, פלא"ה ח ילקוט קמח. לג) ילקוט קמח וכן תוכ"ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: לג וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ
הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע
כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ
אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ:
לד וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי
וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי
כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם
וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ: לה וַיְהִי הֵם
מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־
כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת
כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ:
לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי
שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ
וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה:

וּזְעֵירָא יוֹמָא דֵין עִם
אֲבוּנָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן:
לג וַאֲמַר לָנָא גֻּבְרָא
רִבּוֹנָא דְאַרְעָא בְּדָא אֵדַּע
אֲרֵי כֵינֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן
חַד שְׁבוּקוּ לְוָתִי. וְיָת
עִיבוּרָא דְחָסִיר בְּבָתֵּיכוֹן
סִיבוּ וְאִזִילוּ: לד וְאַיְתִיאוּ
יָת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא לְוָתִי
וְאֵדַּע אֲרֵי לָא מְאַלְּלֵי
אַתּוּן אֲרֵי כֵינֵי אַתּוּן
יָת אֲחוּכוֹן אֶתֵּן לְכוֹן וְיָת
אַרְעָא תַּעְבְּדוּן בַּהּ
סְחוֹרְתָא: לה וַהֲוָה אִנּוּן
מְרִיקִין סַקֵּיהוֹן וְהָא גְּבַר
צְרִיר כַּסְפֵּהּ בְּסַקֵּהּ וַחֲזוֹ
יָת צְרָרֵי כַסְפֵּיהוֹן אִנּוּן
וַאֲבוּהוֹן וּדְחִילוּ: לו וַאֲמַר
לְהוֹן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן יָתִי
אַתְכֵּלְתּוּן יוֹסֵף לֵיתוֹהִי
וְשִׁמְעוֹן לָא הֲוָה הָכָא
(לֵיתוֹהִי) וְיָת בִּנְיָמִן
תִּדְבְּרוּן עֲלַי הֲווֹ כֻּלְּהוֹן:

אבן עזרא

בחשבון (מא) [טו]: לג ואת רעבון בתיכם. צורך (מב): לו כלנה. כל הצרות האלה (מג) [יז]:

רש"י

להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו: (לד) ואת הארץ תסחרו. תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזירים וסובבים אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו. קשר כספו: (לו) אותי שכלתם. מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף [לד]: שכלתם. כל מי שבניו

קרני אור

וזהב כלשון רבים: [טז] ורש"י ז"ל, פי' הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו, וכן תיוב"ע, וכתב הרא"ם דאל"כ האי האחד אחד מיבעי ליה, וכתב הרא"ם ז"ל כי לוי היה מנהיג כ' האמורים שלו ושל שמעון הוא מלא הכסף כי היה למטה בשולי האמתחת, והאחרים לא הגיעו עדיין למטה, והוא בהולך להאכיל לבני האמורים הגיע למטה, ובד"ל כתב "הראב"ע והרד"ק פי' האחד, אחד מהם, ואין צורך שיהיה אחד מיוחד, אבל כן הוא דרך הלשון כמו (ויקרא יד, ד, ה) "ולקח למטהר שתי צפרים חיות ושחט את הצפור האחד", ורבים כמה, עכ"ל. והנה מלבד שכח זכרנו הטעתי כי שם כאמר "האחת", עיין בספרא שם (פי' עז ויז) שלא לתנם אמר שכתוב "האחת" "האחת המבוררה שבשתים, האחת שאם מתה האחת מהם וגו', האחת אל כלי חרש וכו', ועיין בתוס"מ שם ובתורה אור, שהרחיב לבאר בטוב טעם ודעת ספרי כלים נאותים חזקים בלתי מוקים: [יז] וכבר כתבתי פעמים רבות שכן דרך התואר בתכרון המתואר לבוא בל"נ (רש"ד) ועיין הכוה"ק מה ב. זב ע"ז, ובד"ל כתוב אין הכוונה על הצרות האלה בפרט (כדעת ראב"ע והרמב"ן) אלא על כל צרות בכעולם אין לדה בלה כא עלי, והו"ם כתב, כדבר שאינו מזכיר פניו יאמר זאת, "מה זאת עשית" (למעלה כו, י"ד) וזאת

יהל אור

שטעם מלת שבר קנין: (מא) לפי שהוא כתוב בה"א הידיעה, וכן פי' הרד"ק: (מב) מקרא קצר הוא, ופי' ואת שבר או צורך רעבון בתיכם, וכן ת"א "וית עבורא דחסיר בבתיכון" (ועיין למעלה פסוק יט): (מג) הה"א נוספת והראוי כלן, והוא כנוי לנסתרות, ולכן פי' הח' ז"ל "כל הצרות האלה", וכן פי' הרד"ק

מקורי רש"י: לד. ב"ר פצ"א ט, ילקוט קמט, פס"ז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לז וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר
אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ
אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי
אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד
בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ
נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר
תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי
בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃ מג א וְהָרָעָב כָּבֵד
בָּאָרֶץ׃ ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל
אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם
וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־
לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה
לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר

אונקלוס

לז וַאֲמַר רְאוּבֵן לְוָת
אֲבוּהִי לְמֵימַר יָת תְּרֵין
בְּנַי תְּמִית אִם לָא אַיְתֵינֵהּ
לְוָתָךְ הַב יָתֵהּ עַל יְדִי
וַאֲנָא אֲתִיבִנֵּהּ לָךְ׃
לח וַאֲמַר לָא יֵחוֹת בְּרִי
עִמְּכוֹן אֲרֵי אֲחוּהִי מִית
וְהוּא בִלְחוֹדוֹהִי אִשְׁתְּאַר
וִיעָרְעִנֵּהּ מוֹתָא בְּאוֹרְחָא
דִּי תְהָכוּן בַּהּ וְתַחְתוּן
יָת שֵׂיבְתִי בִּדְווֹנָא
לִשְׁאוֹל׃ א וְכַפְנָא תְּקִיף
בְּאַרְעָא׃ ב וַהֲוָה כַּד
סְפִיקוּ (עיין רש"י) לְמֵיכַל
יָת עִיבוּרָא דְּאַיְתִיאוּ
מִמִּצְרָיִם וַאֲמַר לְהוֹן
אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא
זְעֵיר עִיבוּרָא׃ ג וַאֲמַר
לֵיהּ יְהוּדָה לְמֵימַר אַסְהָדָא
אַסְהֵד בָּנָא גַּבְרָא לְמֵימַר

רש"י

אבודים קרוי שכול לה) : (לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה. הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני לו) : (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית א) : כאשר כלו. כד שיציאו (והמתרגם כד ספיקו טועה. כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כשתו די ספוקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא ומתרגמינן כד שיציאו) ב) : (ג) העד העיד.

אבן עזרא

לז וי"א כי פי' תמית תעניש (פי') [יח], ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם (פי') וכלל הדבר אילו היה מדבר נכונה, לא היה יעקב מחריש (עי') [יט]:

יהל אור

(מד) וכן דעת יוב"ע שתרגם „תקטל בשמתא", שכן היה מנהג ראשונים לענוש בנידוי: (מה) שראובן אמר „אתה ד' תמיתם" ויתכן לפרש שזהו ג"כ דעת אונקלס שתרגם „תמית" והוא מיתה בידי שמים כמו שביארתי (קרני אור הערה יח): (מו) פי' לחכות עד שיכלה השבר, והנכון שהוא פועל יוצא (כדעת הרד"ק שרש חרש) ופי' לא היה יעקב מחריש את ראובן ולגעור בו לאמר לא ירד בני עמכם:

קרני אור

„ואת תפשם לך" (ירמי' ב יז) „אתה ד' עשיה זאת" (תה' קט כז) ויאמר גם בקורות דרות כונה בלב"ג: [יח] ואו"ת „תמית", וכתב הגל"ג בכל מיתה בידי אדם ת' „קטל" ופה ת' תרגם „תמית" והיא מיתה בידי שמים: [יט] וכתב הרלב"ג „הנה ד' אמר בזה ראובן דבר בטעון, ולזה לא השיבו יעקב על דבריו דבר, ואמנם סיפר זה להורות כי ראובן לא היה חכם, ולזה עשה מה שעשה כמו שספרה התורה, ומפני זה חטא כי בחכם לא יפותה לבו לכמו אלו הפעולות המגונות", ועיי"ש מה שהבית בתועלת הי"ג במדות וסיים, „ואולם יהודה השתדל בזה בחכמה, ולזה המתין שכלה השבר אשר הביאו ממצרים, ואמר לאביו עם זה דברים נכוחים עד שנתרצה ושלחו עמו", והכוס"ק פי' תמית תחשוב אותם כאלו הם מתים, לבלי הורישם בנחלת אבותם כעין שת"א „תקטול בשמתא" (כאמרם מ"ק טז ויז), מאי שמתא שם מיתה, וכבר מצאנו פעלים מדומיים, כמו כל ונטמאה, בכפ' סוטה וכדומה, וסיים „ובזה הסית כאן הרלב"ג דברים אבל לא כך (וכב"ר פ'

מקורי רש"י : לה) עיין בפי' רש"י למעלה כז מה. לו) תנחומא א שם ב"ר שם. א) תנחומא א שם ב"ר פ' צא ו.
ב) עיין גם' יה"ד כרת' כד כב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃
ד אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ
נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ ה וְאִם־
אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ
אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי
אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל
לָמָה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ
הַעוֹד לָכֶם אָח׃ ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל
שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ
לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם
אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־
אֲחִיכֶם׃ ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־
יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי
וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת

לָא תֶחֱזוֹן אַפַּי אֱלָהֵין
כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן׃ ד אִם
אִיתָךְ מְשַׁלַּח יָת אֲחוּנָא
עִמָּנָא נֵיחוֹת וְנִזְבַּן לָךְ
עִיבוּרָא׃ ה וְאִם לֵיתָךְ
מְשַׁלַּח לָא נֵיחוֹת אֲרֵי
גַּבְרָא אֲמַר לָנָא לָא תֶחֱזוֹן
אַפַּי אֱלָהֵין כַּד אֲחוּכוֹן
עִמְּכוֹן׃ ו וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל
לְמָה אַבְאֶשְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה
לְגַבְרָא הַעַד כְּעַן לְכוֹן
אֲחָא׃ ז וַאֲמַרוּ מִשְׁאַל
שְׁאֵיל גַּבְרָא לָנָא
וּלְיַלָּדוּתָנָא לְמֵימַר הַעַד
כְּעַן אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית
לְכוֹן אֲחָא וְחַוֵּינָא לֵיהּ
עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין
הֲמִדַּע הֲוֵינָא יָדְעִין אֲרֵי
יֵימַר אוֹחִיתוּ יָת אֲחוּכוֹן׃
ח וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל
אֲבוּהִי שְׁלַח עוּלֵימָא
עִמִּי וּנְקוּם וְנֵיזֵיל וְנֵיחֵי
וְלָא נְמוּת אַף אֲנַחְנָא

רש"י

לשון התראה שסתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן העד העידותי באבותיכם [ג]. כך העד בעם [ד]: לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לא תראוני בלא אחיכם אתכם. ואונקלוס תרגם אלהין כד אחוכון עמכון יישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא [ה]: (ז) לנו ולמולדתנו. למשפחותינו. ומדרשו אפילו עצי עריסותינו (י"מ כ' פלה שמדברים ביחידות וזהו עצי עריסותינו) גלה לנו [ו]: ונגד לו. שיש לנו אב ואח: על פי הדברים האלה. ע"פ שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד: כי יאמר. אשר יאמר כי משמש בלשון אם ואם משמש בלשון אשר ה"ז שמוש אחד מארבע לשונות שמשמש כי [ז] והוא אי שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם אשר דברתי דברי [ח]: (ח) ונחיה. נגלה בו רוה"ק על ידי הליכה זו תחי רוחך שנא' ותחי רוח יעקב אביהם [ט]: ולא נמות. ברעב בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא

קרני אור

פ' לא) כשהוא שכ"י אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון, היה אומר כפתור ופרח, וכשהוא בהיה אומר דבר של בטלה, היה אומר לא ירד בני עמכם, ר"ל אין ממש בדבריו, כמ"ש יעקב לדחויה בטלה, ולפיכך לא חשש יעקב להשיב על דבריו

מקורי רש"י: ג) ירמיה יא ז. ד) שמות יט כא. ה) עיין תוי"ט. ו) ב"ר פצ"א י, ילקוט שם. ז) ר"ה ג א. ח) לעיל כז. ט) למטה מה כז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גם-אנחנו גם-אתה גם-טפנו:
ט אנכי אערבנו מידי תבקשנו
אם-לא הביאתיו אליך והצגתיו
לפניך וחטאתי לך כל-הימים: י כי
לולא התמהמהנו כי-עתה שבנו
זה פעמים: יא ויאמר אלהם ישראל
אביהם אם-כן אפוא זאת עשו קחו
מזמרת הארץ בכליכם והורידו
לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש
נכאת ולט בטנים ושקדים: יב וכסף
משנה קחו בידכם ואת-הכסף
המושב בפי אמתחתיכם תשיבו

אונקלוס

אף את אף טפלנא: ט אנא מערבנא בה מן ידי תבעניה אם לא איתניה לך ואקימניה קדמך ואהי חטי לך כל יומיא: י ארי אלולפון בדא אתעכבנא ארי כען תבנא דנן תרתין זמנין: יא ואמר להון ישראל אבוהון אם כן הבא דא עבידו סיבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרבתא זעיר קטף וזעיר דבש שעף ולטום בטנין ושגדין: יב וכספא על חד תרין סיבו בידכון וית כספא דאתותב בפום טועניכון תתיבון בידכון מאים שלו הוא:

רש"י

כלך מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי י): (ט) והצגתיו לפניך. שלא אביאנו אליך מת כי אם חי: וחטאתי לך כל הימים. לעוה"ב יא): (י) לולא התמהמהנו. על ידך כבר היינו שבים עם שמעון ולא נלטערת כל הימים הללו: (יא) אפוא. כל לשון איפה לשון יתר הוא לתקן המלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא יב) שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם יג): נכאת. שעוה יד): בטנים. לא ידעתי מה הם. ובפירוש א"ב של רבי מכיר ראיתי פיסטוקי"ם ודומה לי שהם אפרסקין טו): (יב) וכסף משנה. פי שנים כראשון: קחו בידכם.

אבן עזרא

ח גם אנחנו. דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון (א) כמו משל בנו גם אתה (שופ' ח כב) (ב): יא זאת עשו. זאת העצה (ג): מזמרת הארץ. כל דבר משובח מגזרת זמירות (ישעי' כד טז) (ד): צרי ונכאת. כבר פירשתים (ה): בטנים. אין לו ריע במקרא, וי"א אגוזים (ו) [א]: יב משנה.

יהל אור

(א) וכן כתב הרד"ק בפי' על התורה, כל אחד לרבות על חבירו, כן היא דרך הלשון ועיין בשרשיו שרש "גם": (ב) כל אחד לרבות על חבירו: (ג) כי אין שייך גבי לקיחה עשיה, ע"כ מוסיף כי העשיה מורה על העצה: (ד) ויהיה פי' מזמרת הארץ מהדברים המשבחים את הארץ, רוצה לומר ממיטב פירות הארץ: (ה) למעלה (לז כה): (ו) וכן פי' הערוך ערך "בטן", וכן תיוב"ע, והוא מין אגוז ארוך כתבנית הבטן:

קרני אור

[א] ורש"י ז"ל פי' לא ידעתי מה הם עיי"ש וי"א שהם (פיסטק) וי"א שהוא הפרי שנקרא פיסטאקי, וכמשנה "לולבי האלה והבטנה" (שביעית ז, ה) ופי' הרמב"ם שם "פסתאק": דבריו, אלא אמר להם שלא ידע בניתן מאהם: נראיני הורע הנמצאים בין גלדי פרי הפיטום

ר"ל

מקורי רש"י: י) תנחומא א שם ב"ר פצ"א ו ילקוט שם. יא) ב"ר פצ"א י ילקוט שם פס"ז. יב) כן ת"א ויונ"פ. יג) ב"ר פצ"א יא ילקוט שם. יד) ב"ר שם ילקוט שם ועיין בפי' רש"י לעיל לז כה. טו) עיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ יג וְאֶת־
אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃
יד וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי
הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר
וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי
שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־
הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ
בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ
מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי
טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם אֶת־בִּנְיָמִין
וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־
הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ

יג וְיָת אֲחוּכוֹן דְּבַרוּ וְקוּמוּ
תּוּבוּ לְוָת גַּבְרָא׃ יד וְאֵל
שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן רַחֲמִין
קֳדָם גַּבְרָא וְיִפְטַר לְכוֹן
יָת אֲחוּכוֹן אָחֳרָנָא וְיָת
בִּנְיָמִין וַאֲנָא כְּמָא
דְּאִתְכֵּלִית תְּכֵלִית׃
טו וּנְסִיבוּ גֻּבְרַיָּא יָת
תִּקְרֻבְתָּא הָדָא וְעַל חַד
תְּרֵין כַּסְפָּא נְסִיבוּ
בִידֵיהוֹן וּדְבַרוּ יָת בִּנְיָמִן
וְקָמוּ וּנְחַתוּ לְמִצְרַיִם
וְקָמוּ קֳדָם יוֹסֵף׃ טז וַחֲזָא
יוֹסֵף עִמְּהוֹן יָת בִּנְיָמִין
וַאֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל
בֵּיתֵהּ אָעֵיל יָת גֻּבְרַיָּא
לְבֵיתָא וְנִכוֹס נִכְסְתָא

אבן עזרא

שני (ז) [ב]: משנה. משגות בעלי ההיא (ח) וטעם ואל שדי שיש ,ו כח לעשות כא, ה (ט): יד כאשר שכלת. במות יוסף, אחשב כי

רש"י

לשבור אוכל שמא הוקר השער טז): אולי משנה הוא. שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל עליכם יז): אל שדי. שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו יח) ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין יט): ושלח לכם. ויפטר לכון כתרגומו כ) ויפטרנו מאסוריו ל' לחפשי ישלחנו כא) ואינו נופל בתרגום ל' וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש נזרקה בו לרבות יוסף כב): ואני. עד שובכם אהיה שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (טו) ואת בנימן. מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב. ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבח טבח והכן.

קרני אור

[ב] וכן פי' הרלב"ג בשפת בני וכתב, "או יהיה פי' משנה כסף, כסף שני, כשפת "מגיד משנה" (זכרי' ט יב), והנה בלי ספק היה ידוע להם השער, כי אנשי העיר ההיא הי' הולכים תמיד לארץ מצרים לשבור אכל והי' מודיעים להם השער", ואונקלס ויונ"ע תרגמו "על חד תרין" וכן פי' רש"י ז"ל "פי' שנים כראשון", אך לדעתו לקחו כסף משנה שמא הוקר השער, [ואת הכסף המושב הוא כסף שלישי, וכן פי' הרלב"ג

יהל אור

(ז) ר"ל הכסף לשבור בר עכשיו הוא שני לכסף המושב הראשון, וכן פי' הרד"ק: (ח) כי שרשו "שגה", והוא מענין שוגג, אף שאינו משרשו: (ט) עיין רש"י פה ועיין (למעלה יז א) ומה שפי' שם:

מקורי רש"י: טז) ב"ר שם ילקוט שם. יז) ב"ר שם. יח) עיין בפי' רש"י לעיל יז א. יט) תנחומא א אות י תנחומא ב אות י: ואות טז, ב"ר פ"צ א ילקוט שם. כ) כן ת"א ויונ"ע. כא) שמות כא כו. כב) עיין תנחומא ב אות טו והערה קל הבית מכ"י רומי שגי' כמו שהוא ברש"י ובב"ר פ' צב ג אחיכם זה יוסף. אחר זה שמעון, וכן הוא באגדת בראשית פ' עג.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

האנשים בצהרים: יז ויעש האיש
כאשר אמר יוסף ויבא האיש את־
האנשים ביתה יוסף: יח וייראו
האנשים כי הובאו בית יוסף
ויאמרו על־דבר הכסף השב
באמתחתינו בתחלה אנחנו
מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל
עלינו ולקחת אתנו לעבדים ואת־
חמרינו: יט ויגשו אל־האיש אשר
על־בית יוסף וידברו אליו פתח
הבית: כ ויאמרו בי אדני ירד ירדנו

זאתקין ארי עמי ייכלון
גבריא בשירותא: יז ועבד
גברא כמא די אמר יוסף
ואעיל גברא ית גבריא
לבית יוסף: יח ודחילו
גבריא ארי אתעלו לבית
יוסף ואמרו על עיסק
כספא דאתותב בטוענָנא
בקדמיתא אנחנא
מתעלין לאתרברבא
עלנא ולאסתקפא עלנא
ולמקני יתנא לעבדין
למדבר ית חמרנא:
יט וקריבו לות גברא די
ממנא על בית יוסף
ומלילו עמיה בתרע
ביתא: כ ואמרו בבעו
רבוני מיחת נחתנא

רש"י

כמו ולטבוח טבח והכן ואין טבוח לשון צווי שהיה לו לומר וטבח: בצהרים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה בלשון ארמי ובלע"ז דיזנ"ר. ויש הרבה בגמרא שדא לכלבא שירותיה (כג) בלע אכולא שירותא (כד) אבל כל תרגום של צהרים טיהרא (כה): (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם בפונדקאות שבעיר: ויאמרו. שאין זה אלא לאספם אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגלגלת עלינו עלילת הכסף ולהיותה נופלת עלינו. ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא עלנא הוא לשון להתעולל כדמתרגמינן עלילת דברים (כו) תסקופי מלין. ולא תרגמו אחר לשון המקרא. ולהתגולל שתרגם לאתרברבא הוא לשון גלת הזהב (כז) והלב גלתה העלתה (כח) שהוא לשון מלכות: (כ) בי אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא בלשון ארמי בייא בייא (כט): ירד ירדנו. ירידה הוא לנו רגילים היינו לפרנס אחרים

אבן עזרא

שכלתי מהבל (י): יח להתגולל. מגזרת בגלל הדבר (דברי' טו י) (יא) [ג]: ולהתנפל כאדם שיתנפל מעצמו על אחד, ויאמר לו אתה הפלהני (יב) [ד]: כ בי. לשון בקשה (יג), ולפי

יהל אור

(י) וכן פי' הרלב"ג „כאשר שכלתי מיוסף ואירא שכלתי מכולכם": (יא) מלת יהם הסבה בסמיכות לבם שע"י נתגלגל הדבר, ופי' בסבת הדבר הזה, כלומר לשום עלינו עלילות בגלל הכסף המושב ולבקש סבה להרע לנו: (יב) וכן פי' הרמב"ן, כאדם שיתנפל ברגזו על חבירו מלוא קומתו: (יג) וכן ת"א „בבעו

קרני אור

הרלב"ג בפסוק הראשון. ודעת הרמב"ן שאיזה לקחת פי שנים כראשון, והיינו את כראשון לשבר אוכל, והב' להחזיר הכסף המושב כדעת הא' ז"ל: [ג] להתגולל עלינו לנפול עלינו, כאילו הם דבר עגול המתגלגל והולך ומכה בכל גוף אשר ימצא בדרכו (רד"ק), ובדרז"ל גלה בי"ת „לחם גלל תודה, ואין תודה גלל לחם" (פסחים יג ב): [ד] ואו"א להתגולל „לאתרברבא עלנא" שיגבהו עלינו כגאות הים בגליו, ולהתנפל עלינו „לאסתקפא" פי' לשים עלינו דברים שלא היו, וכד"ל

פי' להתנפל עלינו לנפול עלינו בתחבולה כאדם העושה עצמו כאלו דבר אחר דחף אותו על חבירו (קרוב לפי' הא' ז"ל):
וכן

מקורי רש"י: כג) בכמה כ"י הנוסח שדא כלבא לשירותא, עיין תענית יא ב, שם כתיב ליכול כלבא לשירותיה (זכור לאברהם). כד) ברכות לט ב, ופי' רש"י ז"ל שם, פרוסה גדולה. כה) כמו דברים, כח כט, וכן בתו"י (ירמי' כ טז). כו) דבר' כב יד. כז) קהלת יב ו. כח) נחום ב ח. כט) יומא כט ב יבמות לו ב סנהד' כד א ועיין ב"ר לג ו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ כא וַיְהִי כִּי
בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־
אַמְתְּחֹתֵינוּ וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי
אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב
אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ׃ כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ
בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ מִי־
שָׂם כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר
שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם
וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן
בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי
וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ כד וַיָּבֵא
הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף
וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן
מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם׃ כה וַיָּכִינוּ אֶת־
הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם

אונקלוס

בְּקַדְמֵיתָא. לְמִזְבַּן
עִיבוּרָא׃ כא וַהֲוָה כַּד
אֲתֵינָא לְבֵית מְבָתָא
וּפְתַחְנָא יָת טוֹעֲנַנָא וְהָא
כְּסַף גְּבַר בְּפוּם טוֹעֲנֵהּ
כַּסְפָּנָא בְּמַתְקְלֵהּ
וַאֲתֵיבְנָא יָתֵהּ בִּידָנָא׃
כב וְכַסְפָּא אָחֳרָנָא
אוֹחֵיתְנָא בִידָנָא לְמִזְבַּן
עִיבוּרָא לָא יְדַעְנָא מַן
שַׁוִּי כַסְפַּנָא בְּטוֹעֲנַנָא׃
כג וַאֲמַר שְׁלָם לְכוֹן לָא
תִדְחֲלוּן אֱלָהֲכוֹן וֵאלָהָא
דַאֲבוּכוֹן יְהַב לְכוֹן סִימָא
בְּטוֹעֲנֵיכוֹן כַּסְפְּכוֹן אֲתָא
לְוָתִי וְאַפֵּיק לְוָתְהוֹן יָת
שִׁמְעוֹן׃ כד וְאָעֵיל גַּבְרָא
יָת גֻּבְרַיָּא לְבֵית יוֹסֵף
וִיהַב מַיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיהוֹן
וִיהַב כִּסְּתָא לִחֲמָרֵיהוֹן׃
כה וְאַתְקִינוּ יָת תִּקְרֻבְתָּא
עַד דְּעָל יוֹסֵף בְּשֵׁירוּתָא

אבן עזרא

דעתי שהוא דרך קצרה, כמו בי אני אדני העון (ש"א כה כד) (יז), וטעם עון במקום הזה, כטעם „גדול עוני מנשוא" (למעלה ד יג) והטעם עשה בי מה שתרצה ותשטני (טו): **כג** נתן לכם מטמון. יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו באוצר, ויצא בגורלכם (ט) [ה] כי כספיכם בא אלי (י) [ו]: **כד** ביתה יוסף.

רש"י

עכשיו אנו צריכים לך ל): (כג) אלהיכם. בזכותכם ואם אין זכותכם כדאי הרי אביכם בזכות אביכם נתן לכם מטמון לא): (כד) ויבא האיש. הבאה אחר הבאה לפי שהיו דוחפים אותו חוץ לב) עד שדברו אליו פתח הבית ומשאמר להם שלום לכם נמשכו ובאו אחריו: (כה) ויכינו. הזמינו עטרוהו בכלים נאים:

קרני אור

[ה] וכן הסכים הרלב"ג ז"ל לזה הפי', וכתב, כי זה הכסף היה מקובץ מאנשים רבים, ויתכן שהיה לאחד מהם מטמון בכר אשר לקח ממנו יוסף, ולזה לא זכה בו המלך והוא לאשר שהגיע אליו בגורלו: [ו] ואע"ג דאמרינן הגמלא בתוך התבואה, הרי היא של בעל התבואה, הא אמרינן נמי התם, ה"מ בתבואה הגדולה של שדה שלו, אבל אם לקח מהרבה

יהל אור

רבוני": (יד) וחסר פה תיבת העון כמו שנכתב באביגיל, וכן אמרה אביגיל לדוד, בקשה אותו שישמע מקודם לדבריה ואח"כ יעשה מה שיחפוץ, ועיין (שמות ד י) ושם הבאת הפי' בשם ר' יהודה הלוי ועיין ביהודי שם: (טו) שפי' עונש, והנה שם באביגיל פי' על החטא, וכאן על העונש, שגם העונש נקרא עון:

(טז) ושייך לכם: (יז) וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל „והנה הם דברי נחומים, כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו" כי

מקורי רש"י: ל) ב"ר פצ"ב ד ילקוט שם פס"ז. לא) ב"ר שם ילקוט שם פס"ז. לב) ב"ר שם ילקוט שם פס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃
כו וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת־
הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם הַבָּיְתָה
וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ כז וַיִּשְׁאַל לָהֶם
לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם
הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי׃
כח וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ
עוֹדֶנּוּ חָי וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוֻ*׃ כט וַיִּשָּׂא
עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן־
אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן
אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר אֱלֹהִים

אונקלוס

אֲרֵי שְׁמַעוּ אֲרֵי תַמָּן
יֵיכְלוּן לַחְמָא׃ כו וְעַל
יוֹסֵף לְבֵיתָא וְאַיְתִיאוּ
לֵהּ יָת תִּקְרֻבְתָּא דִּי
בִידֵיהוֹן לְבֵיתָא וּסְגִידוּ
לֵהּ לְאַרְעָא׃ כז וּשְׁאֵיל
לְהוֹן לִשְׁלָם וַאֲמַר הֲשְׁלָם
אֲבוּכוֹן סָבָא דִּי אֲמַרְתּוּן
הַעַד כְּעַן קַיָּם׃ כח וַאֲמַרוּ
שְׁלָם לְעַבְדָּךְ לְאָבוּנָא
עַד כְּעַן קַיָּם וּכְרַעוּ
וּסְגִידוּ׃ כט וּזְקַף עֵינוֹהִי
וַחֲזָא יָת בִּנְיָמִין אֲחוּהִי
בַּר אִמֵּהּ וַאֲמַר הֲדֵין
אֲחוּכוֹן זְעֵירָא דִּי אֲמַרְתּוּן
לִי וַאֲמַר מִן קֳדָם יְיָ

*וישתחוו קרי

רש"י

(כו) הביתה. מפרוזדור לטרקלין. (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתראה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה דק"ל הלא כבר הובאו ביתו של יוסף אלא צ"ל ע"כ מפרוזדור לטרקלין ודו"ק): (כח) ויקדו וישתחוו. על שאלת שלום. קידה כפיפת קדקד. השתחואה משתטח לארץ לג): (כט) אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה אשר חנן אלהים את עבדך לד) ובנימין עדיין לא נולד לכך ברכו יוסף בחנינה לה).

אבן עזרא

כמשפט הלשון אל בית יוסף (יח): כז השלום אביכם הזקן. שם תחת שם התואר (יט) והיא דרך קצרה, כאלו אמר השלום לאביכם, וכן „ואתה שלום" (ש"א כה ו) (כ) [ז]: כח ויקדו. שמו הקדקד בארץ וכבר השתחוו (כא) [ח]: כט אלהים יחנך. אין לו משכל (כב) אולי השתנה

יהל אור

(יח) כי הה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה: (יט) פי' כי היה ראוי להיות מלת השלם אביכם בלא וי"ו, כמו „ויבא יעקב שלם" (למעלה לג יח) והיה פי' השלם אביכם, אם אביהם הוא שלם, ובא המלה השלום בוי"ו שהוא שם דבר אם שלום לאביהם והוא בה דבר משלוה: (כ) לדעת הר' ז"ל, מלת שלום איננה בכל מקום רק שם דבר ולא תאר, ולכן יפרש שתחסר הלמ"ד, ושיעורו השלום לאביכם, וכן „ואתה שלום וביתך שלום", וכן תיוב"ע, וכן הוא בת"א לפי גי' „יאר" „לאבוכון": (כא) והיתה ההשתחואה מקודם: (כב) משפטו יחנך היו"ד בשו"א והחי"ת בקמץ והנו"ן דגש לחסרון יו"ד אות הכפל ושרשו „חנן":

קרני אור

כי אדם הוא של מולאו (טור על התורה): [ז] והרד"ק בשרש „שלם" פי' כשם אביו בהות חולה, ובד"ל פי' בלא למ"ד, כמו „ואתה שלום וביתך שלום" והוא על דרך ואני תפלה (תה' קט ד) „כי חמודות אתה" (דניאל ט, כג) „כי מרי המה" (יחז' ב, ז) שענינם איש תפלה, איש חמודות, אנשי מרי, ואין כאן חסרון למ"ד כדעת הראב"ע, גם אין שלום שם התואר כדעת רד"ק: [ח] לדעת הח' ז"ל פה, קידה יותר מהשתחויה, כי השתחויה היא רק השפלת הגוף מעט, אבל קידה היא לשום הקדקד בארץ, ורש"י ז"ל פי' ויקדו, קידה כפיפת קדקד, השתחואה משתטח לארץ ולדעתו השתחויה יותר מקידה, וכן הוא דעת רז"ל (ברכות לד ב, מגילה כב ב, שבועות טז ב) וכן (למעלה מב ו) על פסוק „וישתחוו לו אפים ארצה" פי' רש"י ז"ל נשתטחו לו על פניהם, וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא (שבועות טז ב) ועיין (למעלה כג ו, הערה ז) ובס ביארתי ההבדל בין השתחויה סתם ובין השתחויה לארץ לרש"י ז"ל, בזה יתכן שהוא כפישוט ידים ורגלים, והנה לדעת רש"י ז"ל, הפנים נוגעים בארץ גם בקידה, וכן כתב רש"י ז"ל (סוכה נג א) „קידה על אפים" אין

מקורי רש"י. לג) ברכות לד ב מגילה כב ב שבועות טז ב ועיין קרני אור. לד) לעיל לג ה. לה) ב"ר פצ"ח י, פל"ב ס, ילקוט שם.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

יָחְנְךָ בְּנִי׃ שביעי ל וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי
נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ
לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃
לא וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק
וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃ לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ
לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים
הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן
הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים לֶחֶם
כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם׃ לג וַיֵּשְׁבוּ
לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר
כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ

יִתְרַחֵם עֲלָךְ בְּרִי׃ ל וְאוֹחִי
יוֹסֵף אֲרֵי אִתְגּוֹלַלוּ
רַחֲמוֹהִי עַל אֲחוּהִי וּבְעָא
לְמִבְכֵּי וְעַל לְאִדְּרוֹן בֵּית
מִשְׁכְּבָא וּבְכָא תַמָּן׃
לא וְאַסְחֵי אַפּוֹהִי וּנְפַק
וְאִתְחַסַּן וַאֲמַר שַׁוּוֹ
לַחְמָא׃ לב וְשַׁוִּיאוּ לֵהּ
בִּלְחוֹדוֹהִי וּלְהוֹן
בִּלְחוֹדֵיהוֹן וּלְמִצְרָאֵי
דְּאָכְלִין עִמֵּהּ בִּלְחוֹדֵיהוֹן
אֲרֵי לָא יָכְלִין מִצְרָאֵי
לְמֵיכַל עִם עִבְרָאֵי לַחְמָא
אֲרֵי בְעִירָא דְמִצְרָאֵי
דַּחֲלִין לֵהּ עִבְרָאֵי אָכְלִין׃
לג וְאַסְחַרוּ קֳדָמוֹהִי רַבָּא
כְּרַבְיוּתֵהּ וּזְעֵירָא
כִּזְעֵרוּתֵהּ וּתְמַהוּ גֻּבְרַיָּא

אבן עזרא

כן בעבור אות הגרון (לג): ל כי נכמרו. בערו ויקדו (מ), וכן „עורנו כתנור נכמרו" (איכה ה ,

רש"י

(ל) כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים א"ל יש לי עשרה א"ל ומה שמם אמר לו בלע ובכר וגו' אמר לו מה טיבן של שמות הללו אמר לו כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בלע שנבלע בין האומות. בכר. שהיה בכור לאמו. אשבל. ששבאו אל. גרא. שנתגייר באכסניא. ונעמן. שהיה נעים ביותר. אחי וראש. אחי היה וראשי היה. מפים. מפי אבי למד. וחפים. שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד. שירד לבין האומות כדאי' במסכת סוטה [לו] מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו ובלשון משנה על הכומר של זיתים [לז] ובלשון ארמי [לח] משום מכמר בשרא ובמקרא עורנו כתנור נכמרו [לט] נתחממו ונקמטו קמטים קמטים מפני זלעפות רעב וכן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונתכווץ: (לא) ויתאפק. נתאמץ. והוא לשון ומזיח אפיקים רפה [מ] וכן אפיקי מגנים [מא] *): (לב) כי תועבה היא דבר שנאוי הוא למצרים לאכול את העברים ואונקלוס נתן טעם לדבר [מב]: (לג) הבכר כבכרתו. מכה בגביע [מג] וקורא ראובן

קרני אור

אין לו להשתחות להגיע לארץ גופו אלא פניו בלבד מי שיודע ויכול לעשותו כן, וזו קידה האמורה בכתובים" וכן הרלב"ג יפרש כדעת רש"י ז"ל „ויקדו וישתחוו, הכניעו קדקדם כהשפלת ראשם לכבודו כמ"פ, ואח"כ נכנעו יותר והשתחוו", ועיין רד"ק בשרש „קדד":

יהל אור

(כג) והוקלה המלה ונפלה נקודת הד"ש מן הנו"ן ונתחלפו התנועות להיות היו"ד בקמץ, והחי"ת בשוא נח וכמוהו „חנון יחנך לקול זעקך" (ישעי' ל יט): (כד) בערו ונתחממו, והוא הרגשה לרחמים:

הטעם

מקורי רש"י: לו) סוטה לו ב, תנחומא א ויגש אות ד, תנחומא ב ויגש אות ז ועיי"ש בהערה כב, ב"ר פצ"ד א. לז) ב"מ עד א. לח) פסחים נח א ועיי"ש בפי' רש"י ד"ה „לא חייסינן" לט) איכה ה י. מ) איוב יב כא.
מא) שם מא ו. *) וברש"י זכור לאברהם הגי' „והוא לשון אפיקי מגינים חוזק וכן ומזיח אפיקים רפה" מב) עיין פי' רש"י שמות ח כב. מג) כן הוא תנחומא א מקץ אות ח, ב"ר פצ"ב א, מדרש מגלי פ"א פס"ו ומדרש אגדה, ובג"ב פ' לב ה מרית בגביע וכן הוא באגדת בראשית פ' עג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אל־רעהו׃ לד וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו׃ מד א ויצו את־אשר על־ביתו לאמר מלא את־אמתחת האנשים אכל כאשר יוכלון שאת ושים כסף־איש בפי אמתחתו׃ ב ואת־גביעי גביע הכסף תשים בפי אמתחת הקטן ואת כסף שברו ויעש כדבר יוסף אשר דבר׃ ג הבקר אור והאנשים שלחו המה וחמריהם׃ ד הם יצאו את־

גבר לחבריה׃ לד ונטל חלקין מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חלקא דבנימן מחלקי דכלהון חמשא חלקין ושתיאו ורויאו עמה׃ א ופקיד ית די ממנא על ביתה למימר מלי ית טועני גבריא עיבורא כמה די יכלין למטלי ושוי כסף גבר בפום טועניה׃ ב וית קלידי קלידא דכספא תשוי בפום טוענא דזעירא וית כסף זבינוהי ועבד כפתגמא דיוסף די מליל׃ ג צפרא נהר וגבריא אתפטרו אנון וחמריהון׃ ד אנון נפקו

רש"י

שמעון לוי יהודה יששכר וזבולן בני אם אחת. הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדתם וכן כלם. כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם ואני אין לי אם. ישב אצלי מד): (לד) משאת. מנות מה): חמש ידות. חלקו עם אחיו ומשאת יוסף ואסנת ומנשה ואפרים מו): וישכרו עמו. ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין ואותו היום שתו מז): (ב) גביע. כוס ארוך וקורין

אבן עזרא

י) (כה) [ט]: לד וישא משאות. דורון (כו) [י]: ידות. חלקים (כז): ממשאות כלם. מדורון כל אחד מהם (כח) כי רחוק (כט) להת לו חמש ידות על כל הלק וחלק (ל) [יא]: ב גביעי.

יהל אור

(כה) הטעם נתחממו ועלה עשן החום אל המוח והזיל הדמעה, ויונ"ע תרגם „ארום רחשו רחמוי" פי' כמו „רחש לבי" שענינו נענוע ונדנוד, כי כן דרך הרוצה לבכות:

(כו) פי' נתן להם מתנות ודורונות בשעת הסעודה, ואין הכוונה על חלקי הסעודה: (כז) ולא ימצא כי אם בהצטרפות על החלקים שיתרבו במדה ובמספר, ולא על חלק אחד, וכן „וארבע הידות" (למטה מז כד) „ושתי הידות בכם" (מ"ב יא ז) „עשר ידות, לי במלך" (ש"ב יט מד), ונקרא החלק יד, שהוא מקום מוכן לאדם חלקו: (כח) כי לא היה בכל החלקים גדול כחלק בנימין, כי חלקו גדול מדורון כל אחד: (כט) ובמקח"מ „כי רחוק הוא": (ל) פי' אם הוא כפשוטו, ויהיה לו ב' חלקים, והנה האחים היו עשרה, וה' פעמים יו"ד הרי חמשים וזה רחוק והנה לפי דעת הה' ז"ל, נקראים הדורונות משאות, וכן

קרני אור

[ט] וכן פי' רש"י ז"ל והרלב"ג, ור"י ן' גיאת בשרש „שכר" פי' „כי נכמרו" כמו „חמו" ועורנו כתנור נכמרו ענינו „יכמרו", ובפס"ז (בראשית מג ל) מלמד שהביאה מכבה גחלי הלב: [י] וכל זה הקירוב שקרבם ובכבדם הבנו הם כי הי' עושה חלף מה שהקניטם ולעגם, ובנימין היה מחבב יותר, לפי שהביאו מארצו והפרידו מאביו ללא דבר והיה משים דעתו כזה (רד"ק): [יא] ההפרש שבין לשון משאת ללשון מנחה הוא זה, כי משאות הוא דורון שנותן הגדול אל הקטן ממנו כגון המלך אל אחד העם, ועי"ז הוא מכבדו ומגבהו מכלל העם, ועל כן נקרא משאת, אבל מנחה הוא דורון שמביא הקטן אל הגדול ממנו, ועי"ז הוא עושה נחת רוח לפני אדוניו, ולזה נקרא מנחה, אע"פ שהוא מברר אחר, ודעת רז"ל (תנחומא ויגש סי' ד) על חלקי הסעודה „הביא מנות בסעודה" וכן ת"א „ונטל חלקין" ומפורש יותר בתרגום יונ"ע „ונטל חולקין מעל פתוריה", וכן דעת רש"י ז"ל בפי' זה:

מקורי רש"י: מד) תנחומא א ויגש אות ד, ב"ר פ' צב ה, מדרש משלי כט. מה) תנחומא א כט, וכן ת"א ויונ"ע ועיין קרני אור. מו) תנחומא ה ויגש אות ה, ב"ר שם, ילקוט קנ. מז) ב"ר צב, ופליא כ, שבת קלט א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר
עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים
וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה
שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ ה הֲלוֹא
זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ
יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃
ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר
אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה
לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ ח הֵן
כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ
הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ
נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃

מִן קַרְתָּא לָא אַרְחִיקוּ
וְיוֹסֵף אֲמַר לְדִי מְמַנָּא
עַל בֵּיתֵהּ קוּם רְדוֹף בָּתַר
גֻּבְרַיָּא וְתַדְבֵּקִנּוּן וְתֵימַר
לְהוֹן לְמָה אַשְׁלֵמְתּוּן
בִּישָׁא חֲלָף טָבְתָא׃
ה הֲלָא דֵין דְּשָׁתֵי רִבּוֹנִי
בֵּהּ וְהוּא בַּדָּקָא מְבַדֵּק
בֵּהּ אַבְאֵשְׁתּוּן דִּי
עֲבַדְתּוּן׃ ו וְאַדְבֵּיקִנּוּן
וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן יָת פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין׃ ז וַאֲמַרוּ לֵהּ
לְמָה יְמַלֵּיל רִבּוֹנִי
כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין חַס
לְעַבְדָּךְ מִלְּמֶעְבַּד
כְּפִתְגָּמָא הָדֵין׃ ח הָא
כַסְפָּא דִּי אַשְׁכַּחְנָא בְּפוּם
טוֹעֲנַנָא אֲתֵיבְנוּהִי לָךְ
מֵאַרְעָא דִכְנָעַן וְאֵכְדֵּין
נִגְנוֹב מִבֵּית רִבּוֹנָךְ כַּסְפָּא
אוֹ דַהֲבָא (מָנִין דִּכְסַף

אבן עזרא

כוס (א): ה והוא נחש ינחש בו. הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים, כמו „נחשתי" (למעלה ל, כז) וכן „כי נחש ינחש" (למטה פי' טו) (ב), וטעמו למה לא פחדתם, כי לנסותכם שמתי גביע הכסף לפניכם, והעלמתי עיני עד שתקחוהו (ג) [א], ויאמר ר' יונה כי פי' „בו" בעבורו, וכן הוא טעמו, והוא ישאל

קרני אור

מסמך', וכמו „מנות" (ש"א א ד) וכוונתו על חלק בסעודה, וכן „משאת המלך" (ש"ב יא ח) מתורגם „סעודתא דמלכא" ומזה דרשו רז"ל (פסחים, לו, כ) ואין שאת אלא אכילה, שנא' „וישא משאות מאת פניו", והראב"ע פי' שנתן משאת אחת לבנים כמשפט, ולבנימין שהיה יחיד נתן משאה יותר גדולה ממשאה שנתן לבנים אחיו, ולזה יהיה פי' הפ' ותרב משאת בנימין ממשאת כולם חמש ידות, שככר לכם משאת בנימין ממשאת שתהי' לאחיו שהי' להם חמשה חלקים לכל בנים מהם חלק אחד, כי הוא רחוק שיהיה לבנימין לבדו משאה יהיה שיעורה כמו חמשה מאלה המשאות, וכתב רוו"ה משאות, מנה משולחן מלך ושרים, וכן „ויתן לו ארוחה ומשאת" (ירמי' מ, ה) ומזה יאמר בתפלה „והשיאנו" בדרך לאות:

[א] וע"ז כתב סטו"ק, לפי פי' הראב"ע קשה דהול"ל בלשון עבר, לא „ינחש" בעתיד, ועוד תחסר מלת אתכם, ינחש אתכם, כי מה הוא ינחש איש אשר כמוני, וכי

רש"י

לו מדריג"ש א): (ז) חלילה לעבדיך. חולין הוא לנו ל' גנאי ב) ותרגום חס לעבדך ג) חס מאת הקב"ה יהי עלינו מעשות זאת ד) והרבה יש בגמרא חס ושלום ה): (ח) הן כסף אשר מצאנו. זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכלן מנויין בבראשית

יהל אור

וכן פי' ר"ש ן' מלך, כי אם הכוונה על חלקי הסעודה מדוע יתן לבנימין חמש ידות, והוא לא יאכל ה' פעמים יותר מאחיו, אלא שנתן להם מתנות ודורונות בשעת הסעודה:

(א) רש"י ז"ל פי' כוס ארוך, ומן הפסוק „גביעים מלאים יין וכוסות" (ירמיה לה, ה) נראה שהגביע גדול מן הכוס: (ב) יפרש הכפל לשון „נחש ינחש", ויפרש נחש הראשון שינסה אתכם, וינחש השני יפרש על הגביע שינחש בו ע"י הגביע, וענין הניחוש, ענינו עשות פעולות שהם סמנים ורמזים, והמנחש הוא הסומך מעשיו על סמנים שיעשה: (ג) כי ניסה

מקורי רש"י: א) עיין רש"י כתובות סה א ד"ה שופרזי ועיין רש"י שמות כה לא. ב) עיין רש"י לעיל יח כה ג) כן ת"א ויוב"ע. ד) דעת רש"י ז"ל חס כמו חלילה, וכוונתו חס מאת המקום יהי עלינו, כלומר חולין ודבר כמאם יהי עלינו מאת המקום (עלון השלם ערך חס). ה) ברכות כח א, סג, ב, חגיגה ד, ב סו לא, מגילה א ב, ועוד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת
וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים:
י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא
אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד
וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם: יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ
אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ
אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ: יב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל
הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ
בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן: יג וַיִּקְרְעוּ
שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ
וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה: יד וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו
בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ
לְפָנָיו אָרְצָה: מפטיר טו וַיֹּאמֶר לָהֶם

אונקלוס

או מנין דדהב: ט די ישתכח עמה מעבדיך ומית ואף אנחנא נהי לרבוני לעבדין: י ואמר אף כען כפתגמיכון כן הוא די ישתכח עמה יהי לי עבדא ואתון תהון זכאין: יא ואוחיאו ונחיתא גבר ית טועניה לארעא ופתחו גבר טועניה: יב ובלש ברבא שרי ובזעירא שצי ואשתכח קלידא בטוענא דבנימן: יג ובזעו לבושיהון ורמו גבר על חמריה ותבו לקרתא: יד ועל יהודה ואחוהי לבית יוסף והוא עד כען תמן ונפלו קדמוהי לארעא: טו ואמר להון יוסף מה עובדא הדין

רש"י °קמץ בז"ק **אבן עזרא**

ידנה י): (י) גם עתה כדבריכם. אף זו מן הדין אמת. כדבריכם כן הוא שכלכם חייבים בדבר. עשרה שנמצאת גניבה ביד אחד מהם כלם נתפשים. אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ז): (יב) בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא ח): (יג) ויעמס איש על חמורו. בעלי זרוע היו ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון ט): וישובו העירה. מטרפולין היתה והוא אומר העירה העיר כל שהוא אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה י): (יד) עודנו שם. שהיה ממתין להם:

(ה) גם כי נחש ינחש למנחשים בעבורו (ו) [ב], כי איש כמוני יש לי מנחשים (ו) [ג], וי"א כי הגביע היה מצויר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו (ו) [ד]:

יהל אור

אתכם בו לדעת הגנבים אתם: (ד) פי' אם לא ידע בעצמו יוכל לשאול עליו למנחשים ויגידו לו, ובמקח"מ הגי' "ועטמו כי הוא ישאל בשבילו למנחשים": (ה) הנכתב (למטה פ' טו) יפרש: (ו) כי איש כמוני יש לי מנחשים והוכל לשאלם, וכן פי' הרמב"ן ובמקח"מ הגי' "ומה שאמר כי נחש ינחש איש אשר כמוני, כלומר כי איש אשר כמוני יש לו מנחשים": (ז) ולפי פי' הוא היה מוכיח אותם ג"כ, כי רק הוא מסוגל

קרני אור

וכי דרך אנשי מעלה לנסות את הכאים לביתם לפי שפה פי"ש: [ב] ושיבת הרדי"א את פי' הזה, וכתב כי הוא הפי' היותר מתיישב, והו"ת בדקא מבדק כה' עיין גל"ג והכוה"ק מה שכתבו ע"ו: [ג] דדד ודי והרד"ק פי' יחשב אבידת הגביע לנחש רע לעצמו שאבד ממנו כלי שהוא שותה בו, וכן פי' הרדי"א, וכן פי' שד"ל, כי הוא אשר הוא שותה בו, והיא תמיד ינחש בו, שאם יפול מידו הוא לו סימן רע, ואם ישבר הוא סימן יותר רע, ואם יאבד ממנו הוא סימן רע עד מאוד: [ד] וכן הוא בדלז"ל (ב"ר פ' לב

מקורי רש"י: ו) ב"ר פצ"ב ז ועיין רש"י שמות ו יג. ז) ב"ר פצ"ב ח ילקוט שם. ח) ב"ר שם ילקוט שם. ט) תנחומא א מקץ אות י, ב"ר שם ילקוט שם. י) ב"ר שם ילקוט שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר
עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ
יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי: טז וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר
וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־
עֲוֹן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־
אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ
בְּיָדוֹ: יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת
זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ
בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם

אונקלוס

דִי עֲבַדְתּוּן הֲלָא יְדַעְתּוּן
אֲרֵי בְדָקָא מְבַדֵק גַּבְרָא
דִי כְוָתִי: טז וַאֲמַר יְהוּדָה
מַה נֵימַר לְרִבּוֹנִי מַה
נְמַלֵל וּמַה נִזְכֵּי מִן קֳדָם
יְיָ אִשְׁתְּכַח יָת חוֹבָא
בְּעַבְדָךְ הָא אֲנַחְנָא
עַבְדִין לְרִבּוֹנִי אַף אֲנַחְנָא
אַף דְאִשְׁתְּכַח קַלִידָא
בִּידֵהּ: יז וַאֲמַר חַס לִי
מִלְמֶעְבַּד דָא גַּבְרָא
דִי יִשְׁתְּכַח קַלִידָא בִּידֵהּ
הוּא יְהֵי לִי עַבְדָא וְאַתּוּן

אבן עזרא

טז טי"ת נצטדק. תחת תי"ו התפעל (ח) בעבור הצדי"ק (ט): האלהים מצא. על דרך משל (י), כי עון היה לנו (יא) וכאלו נשכח ואיננו והיום נמצא (יב), או יהיה פי' עון עבדיך, כמו גדול עוני מנשוא (למעלה ד' יג) (יג): השלם פרשת מקץ

רש"י

(טו) הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע: (טז) האלהים מצא. יודעים אנו שלא סרחנו אבל מאת המקום נהיתה להביא לנו זאת מצא בעל חוב לגבות שטר חובו יא): ומה נצטדק. לשון צדק וכן כל תיבה שתחלת יסודה צד"י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר יב) כגון נצטדק מגזרת צדק ויצטבע יג) מגזרת צבע ויצטירו יד) מגזרת ציר אמונים הצטיידנו טו) מגזרת צדה לדרך. ותיבה שתחלתה סמ"ך או שי"ן כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון ויסתבל החגב טז) מגזרת סבל. משתכל הוית בקרניא יז) מגזרת

קרני אור

צב ס, אגדת בראשית פ' עג) שהיה נוטל את הגביע ומריח ועיין מקורי רש"י:
השלם פרשת מקץ

יהל אור

לנחש בו ולא זולתו: (ח) כי נצטדק שרשו „צדק" והטי"ת במקום תי"ו התפעל, כמו „ויצטירו" (יהושע ט ד) מגזרת וציר אמונים (משלי יג יז) הצטיידנו (יהושע ט יב) מגזרת צדה לדרך: (ט) לפי שדרך בני קדם לבטא קריאת הזיי"ן והצדי"ק כאלו היתה טי"ת מורכבת עמהן או דלי"ת ר"ת דזיי"ן טצדי"ק, ומטעם זה כאשר ראוי לבוא תיו לפני זיי"ן או צדי"ק תשתנה לפני זיי"ן לדלי"ת ולפני צדי"ק לטי"ת, ובשתיהן תבאנה תמיד מאחריהן כמו „הזדמנתון" „נצטדק" תמורת „התזמנתון", „נתצדק" וזה כדי שלא יתחברו שני אותיות דומות מה שקשה על המבטא (תל"ע): (י) כי לשון מציאה הוא ע"ד מקרה, ואל די לא שייך זה, ע"כ יפרש שהוא דרך משל: (יא) שעשינו לימים ראשונים: (יב) כי באמת אשמים אנחנו, אבל לא כנגדך אלא נגד האלהים, ולפי שהטאנו לו, הנה הוא כעת מצא את עונינו: (יג) ופי' עונש, האלהים מצא לענוש אותנו, ולהפרע ממנו על מעשינו הרעים:
חסלת פרשת מקץ

מקורי רש"י: יא) ב"ר פל"ב ס, ילקוט שם, ספ"ז. יב) עיין רש"י לעיל כד כא וברש"י שמות ט יז יג) דניאל ד יב. יד) יהושע ט ד. טו) שם שם יב. טז) קהלת יב ה. יז) דניאל ז ח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סַקוּ לִשְׁלָם לְוָת אֲבוּכוֹן׃ ססס

עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ססס

קמ"ו. יחזקיהו סי'. אמליה סי'. יהיה לי עבד סי'. ותיבות אלפים כ"ה:

רש"י

סכל. וישתמר חקות עמרי יח). מגזרת שמר סולל כ). מסתולל בעמי כא) מגזרת דרך
וסר מרע משתולל יט) מגזרת מוליך יועצים לא סלולה כב) *): חסלת פרשת מקץ

אונקלוס | בראשית מד ויגש

יח וּקְרֵיב לְוָתֵיהּ יְהוּדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי יְמַלֵּיל כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָמָא קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא יִתְקֵף רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי כְּפַרְעֹה כֵּן אַתְּ׃
יט רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת עַבְדּוֹהִי לְמֵימַר הַאִית לְכוֹן אַבָּא אוֹ אֲחָא׃
כ וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית לָנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סֵיבְתִין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי
יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי
אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי
כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־
עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־
אָח׃ כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ
אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת
וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו

רש"י

(יח) ויגש אליו. דבר באזני אדני. יכנסו דברי באזניך כג): ואל יחר אפך. מכאן אתה למד שדבר אליו קשות: כי כמוך כפרעה. חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו. ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה כד) דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן כה) וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו. דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך כו): (יט) אדני שאל את עבדיו. מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה מבקש ואעפ"כ ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר כז): (כ) ואחיו מת. מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאהו אלי: לבדו לאמו.

אבן עזרא

יח ויגש. כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך (יד) [ה], וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה, כמו „כעמי כעמך" (מ"ב ג ז) (טו) והיא דרך קצרה (טז): כ אב זקן. כי הגדול

יהל אור

(יד) אתה מושל כפרעה, ופרעה כמוך, והכוונה כי יראה אנכי לדבר לפניך, כי אתה שליט לעשות חפצך כמו המלך, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרד"ק והרלב"ג. ועיין קרני אור: (טו) וכן פי' הרד"ק „שני כפי"ן הדמיון באים להשוות הדברים": (טז) ועיין (למעלה יח כה) בפ' „והיה כצדיק כרשע" ומה

קרני אור

[ה] ורש"י ז"ל פי' חשוב אתה בעיני כמלך, וכן פי' רע"ס, כי מה שאמרתי דברים כנגדך לא יהיה בהיותי בלתי מחשיב אותך, כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא כמלך, וי"מ כי כמוך כפרעה, ומדת המלך

מקורי רש"י: יח) מיכה ו טז. יט) ישעי' נט טו. כ) איוב יב יז. כא) שמות ט יז. כב) ירמי' יח טו. *) עיין רש"י שמות ט יז. כג) תנחומא ב ויגש אות ו, ב"ר פצ"ג ו, ילקוט קנ. כד) ב"ר שם, ילקוט שם. כה) ב"ר שם פס"ו. כו) תנחומא ב שם ב"ר שם פס"ו. כז) תנחומא א ויגש אות ה ב"ר פצ"ג ח ילקוט קנא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סַקוּ לִשְׁלָם לְוַת אֲבוּכוֹן׃ ססס

עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ ססס

קמ"ו . יחזקיהו סי' . אמליה סי' . יסיה לי עבד סי' . ופתיחות אלפים כ"ס :

רש"י

סכל . ויסתמר חקות עמרי יח) . מגזרת שמר סולל כ) . מסתולל בעמי כא) מגזרת דרך וסר מרע משתולל יט) מגזרת מוליך יועצים לא סלולה כב) *) : חסלת פרשת מקץ

אונקלוס בראשית מד ויגש

יח וּקְרֵב לְוָתֵהּ יְהוּדָה
וַאֲמַר בְּבָעוּ רִבּוֹנִי
יְמַלֵּל כְּעַן עַבְדָּךְ פִּתְגָּמָא
קֳדָם רִבּוֹנִי וְלָא יִתְקֵף
רוּגְזָךְ בְּעַבְדָּךְ אֲרֵי
כְפַרְעֹה כֵּן אַתְּ׃
יט רִבּוֹנִי שְׁאֵיל יָת
עַבְדוֹהִי לְמֵימַר הַאִית
לְכוֹן אַבָּא אוֹ אַחָא׃
כ וַאֲמַרְנָא לְרִבּוֹנִי אִית
לָנָא אַבָּא סָבָא וּבַר
סִיבְתִּין זְעֵיר וַאֲחוּהִי מִית
וְאִשְׁתְּאַר הוּא בִלְחוֹדוֹהִי

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי
יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי
אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי
כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃ יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־
עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־
אָח׃ כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ
אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת
וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו

רש"י

(יח) ויגש אליו . דבר באזני אדני . יכנסו דברי באזניך כג) : ואל יחר אפך . מכאן אתה למד שדבר אליו קשות : כי כמוך כפרעה . חשוב אתה בעיני כמלך זהו פשוטו . ומדרשו סופך ללקות עליו בצרעת כמו שלקה פרעה על ידי זקנתי שרה על לילה אחת שעכבה כד) דבר אחר מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן כה) וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינך עליו . דבר אחר כי כמוך כפרעה אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדונך כו) : (יט) אדני שאל את עבדיו . מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותנו אתה מבקש ואעפ"כ ונאמר אל אדוני לא כחדנו ממך דבר כז) : (כ) ואחיו מת . מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו אמר אם אומר לו שהוא קיים יאמר הביאהו אלי : לבדו לאמו .

אבן עזרא

יח ויגש . כי כמוך כפרעה . אתה כמלך והמלך כמוך (יד) [ה] , וכן כל שני כפי"ן שהן זה אחר זה , כמו „כעמי כעמך" (מ"ב ג ז) (טו) והיא דרך קצרה (טז) : כ אב זקן . כי הגדול

קרני אור

[ה] ורש"י ז"ל פי' חשוב אתה בעיני כמלך , וכן פי' רע"ס , כי מה שאמית דברים כנגדך לא יהיה בהיותי בלתי מחשיב אותך , כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך , וי"מ כי כמוך כפרעה , ומדת המלך

יהל אור

(יד) אתה מושל כפרעה , ופרעה כמוך , והכוונה כי יראה אנכי לדבר לפניך , כי אתה שליט לעשות המלך כמו המלך , וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרד"ק והרלב"ג . ועיין קרני אור : (טו) וכן פי' הרד"ק „שני כפי"ן הדמיון באים להשוות הדברים" : (טז) ועיין (למעלה יח כה) בפ' „והיה כצדיק כרשע" ומה

מקורי רש"י : יח) מיכה ו טז . יט) ישעי' נט טו . כ) איוב יב יז . כא) שמות ט יז . כב) ירמי' יח טו . *) עיין רש"י שמות ט יז . כג) תנחומא ב ויגש אות ו , ב"ר פצ"ג ו , ילקוט קנ . כד) ב"ר שם , ילקוט שם . כה) ב"ר שם פס"ו . כו) תנחומא ב שם ב"ר שם פס"ו . כז) תנחומא א ויגש אות ה ב"ר פצ"ג ח ילקוט קנא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲהֵבוֹ׃ כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ
הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃
כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־יוּכַל הַנַּעַר
לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו
וָמֵת׃ כג וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־
לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא
תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי׃ כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ
אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת דִּבְרֵי
אֲדֹנִי׃ כה וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־
לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל
לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ
וְיָרַדְנוּ כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי
הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃

אונקלוס

לְאִמֵּהּ וַאֲבוּהִי רָחֵים
לֵהּ׃ כא וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ
אַחֲתוּהִי לְוָתִי וְאֲשַׁוֵּי
עֵינִי עֲלוֹהִי׃ כב וַאֲמַרְנָא
לְרִבּוֹנִי לָא יִכּוּל עוּלֵימָא
לְמִשְׁבַּק יָת אֲבוּהִי וְאִם
יִשְׁבּוֹק יָת אֲבוּהִי וּמִית׃
כג וַאֲמַרְתְּ לְעַבְדָּךְ אִם
לָא יֵחוּת אֲחוּכוֹן זְעֵירָא
עִמְּכוֹן לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵי
אַפָּי׃ כד וַהֲוָה כַּד
סְלֵיקְנָא לְעַבְדָּךְ אַבָּא
וְחַוֵּינָא לֵהּ יָת פִּתְגָּמֵי
רִבּוֹנִי׃ כה וַאֲמַר אֲבוּנָא
תּוּבוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעֵיר
עִיבוּרָא׃ כו וַאֲמַרְנָא לָא
נִכּוּל לְמֵיחַת אִם אִית
אֲחוּנָא זְעֵירָא עִמָּנָא
וְנֵיחוּת אֲרֵי לָא נִכּוּל
לְמֶחֱזֵי אַפֵּי גַּבְרָא וַאֲחוּנָא
זְעֵירָא לֵיתוֹהִי עִמָּנָא׃

אבן עזרא

שבכולם הוא בן מ"ה שנים (יז) ויתכן להיות אביהם בחור (יח): **כא** ואשימה עיני עליו. שראה אותו (יט) [ז]: **כב** ועזב את אביו ומת. (כ) [ז] ולמה לא הביא (כא) המוכיר החמשה שאין להם הכרע (כב), כמו „וישלוף נעלו" (רות

רש"י

מאותו האם אין לו עוד אח (כח): (כב) ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו דואגים

קרני אור

לכאריך אף, וזהו טעם ואל יחר אפך: [ו] והרמב"ן השיג עליו, וכתב שלא מצא בכתוב שימת עין על הראיה בלבד, אבל כדי להם יוסף לחמול עליו ולשמרו, ואם לא נזכר כפירוש, וכן דעת יונ"ע שתרגם „ואשוי עינוי לטבתא עלוי" וכן פי' הרלב"ג „להשגיח בו ולהטיב לו על צד החמלה", והתימה על הח' ז"ל הלא (בתהי' לג יח) פי' על הפסוק „הנה עין ד' אל יראיו" על דרך „ואשימה עיני עליו", ועיין שים עליו (ירמי' לט, יב) וסותר דברי עצמו וכן יתמה המבאר לנתה"ם ועיין בהמעמר שהלדיק את הח' ז"ל בזה: [ז] עיין יהל אור שפי' שימות אביו, וכן פי' הרשב"ם והרלב"ג והרדי"א ורע"ם, והרמב"ן ז"ל בפירושו כתב „ועזב את אביו ומת, פי' ר' אברהם ומת אביו", באת סי' כן הגי' לפני הרמב"ן ז"ל, וכן סוא הגי' במקח"ע כי בספרים שלנו לא נמצא כן, ועפ"י גירסתם פירשתי דעת הח' ז"ל, ודעת הרמב"ן ז"ל שסב על בנימין, וכן פי' רש"י ז"ל וכן תיוב"ע, ועיין גל"ע שמפרש שכן דעת אונקלס, ועיין לתו"ס שכתב כי אין מוכרע מדברי המתרגם אם מוסב על אביו או על הילד, והקושיא שהרי בנימין היה אז בן ל"א שנה ויותר, תירץ הכתו"ס שאמר לו שמפני שכל המשפחה עצמו אינו סובל [טורח] הדרך בהרי כנען

יהל אור

ומה שביארתי שם: (יז) כי בן נ"א שנה היה יעקב כשהוליד את יוסף כאשר פי' למעלה (לז ג) וזה היה בשנת י"ד בהיותו בבית לבן, ומיום שבא יעקב לבית לבן עד ח' שנים נולד ראובן, והנה מלידת ראובן עד שנולד יוסף ששה שנים, ול"ט שנה שהיה עתה ליוסף הנה הכל מ"ה שנים: (יח) אלו היה מוליד כשאר המולידים מן י"ב שנה היה יעקב עתה רק נ"ז שנה, ע"כ אמר יהודה לבל יחשוב כן שאבינו בחור, אלא אבינו זקן: (יט) ואדעה אם כנים אתם: (כ) פי' שימות אביו, וכן יאמר (למטה פ' לא) „והיה כראותו כי אין הנער ומת": (כא) ובבי"י רש"ד הגי' „ולמה לא הביאו עם החמשה" וכל"ל: (כב) והוא בג' (יומא נב סע"א) איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להם הכרע „שאת" (ברא' ד ז) „משוקדים" (שמות

מקורי רש"י: כח) ויפרש לאמו זכר לאמו שאמו מתה (פס"ז).

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם
יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי:
כח וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ
טָרֹף טֹרָף וְלֹא רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה:
כט וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי
וְקָרָהוּ אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי
בְּרָעָה שְׁאֹלָה: ל וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל־
עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ
וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ: שני לא וְהָיָה
כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ
עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ
בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה: לב כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־
הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא
אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־
הַיָּמִים: לג וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ

אונקלוס

כז וַאֲמַר עַבְדָּךְ אַבָּא לָנָא
אַתּוּן יְדַעְתּוּן אֲרֵי תְרֵין
יְלֵידַת לִי אִתְּתִי:
כח וּנְפַק חַד מִלְּוָתִי
וַאֲמָרִית בְּרַם מִקְטַל
קְטִיל וְלָא חֲזֵיתֵהּ עַד
כְּעַן: כט וְתִדְבְּרוּן אַף
יָת דֵּין מִן קֳדָמַי וִיעָרְעִנֵּהּ
מוֹתָא וְתַחֲתוּן יָת שֵׂיבְתִי
בְּבִשְׁתָּא לִשְׁאוֹל:
ל וּכְעַן כְּמֵיתִי לְוָת עַבְדָּךְ
אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי
עִמָּנָא וְנַפְשֵׁהּ חֲבִיבָא לֵהּ
כְּנַפְשֵׁהּ: לא וִיהֵי כַּד
יֶחֱזֵי אֲרֵי לֵית עוּלֵימָא
וּמִית וְיַחֲתוּן עַבְדָּיךְ יָת
שֵׂיבַת עַבְדָּךְ אֲבוּנָא
בִּדְווֹנָא לִשְׁאוֹל: לב אֲרֵי
עַבְדָּךְ מְעָרֵב בְּעוּלֵימָא
מִן אַבָּא לְמֵימַר אִם לָא
אַיְתֵינֵהּ לְוָתָךְ וֶאֱהֵי חָטֵי
לְאַבָּא כָּל יוֹמַיָּא:
לג וּכְעַן יְתֵב כְּעַן עַבְדָּךְ

רש"י

אנו שמא ימות בדרך שהרי אמו בדרך מתה כט): (כט) וקרהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה ל): והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אצלי אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו ואם ימות זה דומה עלי ששלשתן מתו ביום אחד: (לא) והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מצרתו: (לב) כי עבדך ערב את הנער. ואם תאמר למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי. הם כולם מבחוץ ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בב' עולמות לא): (לג) ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה

אבן עזרא

ד ח) (כג) [ח], וזה עמהם (כז): כח אך טרף טרף. והעד כי לא ראיתיו עד הנה (כט):

יהל אור

כה לד) „מהר" (שם יז, ט) „ארור" (ברא' מט ז) „וקס" (דבר' לא טז) ועיין למעלה ד' ז' ובביאורי שם, ובספ' הקלר שמות יז ט ובביאורי שם: (כג) גם שם אין להם הכרע, מי נתן הטעם ומי קיבל: (כד) והיה לו להזכיר זה הפסוק ג"כ עמהם, כי ועזב את אביו ומת ג"כ אין לו הכרע, אם לנער או לאביו: (כה) ע"כ בוודאי נטרף, „ולא ראיתיו" הוא הפי' מן טרף טורף:

קרני אור

בדרך מתה: [ח] עיין אני פה שמפרש דברי רבי ז"ל באמתות, שהת' ז"ל מתרץ מדוע לא חשיב איכי בן יהודה, ועזב את אביו, ומתרץ מאותו טעם דלא קחשיב ויסלוף כולו, לא קחשיב ג"כ ועזב:

אח

מקורי רש"י: כט) כן תוכ"פ ועיין קרני אור. ל) עיין מקורי רש"י לעיל מב ד. לא) תנחומא ב ויגש אות ד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃
מה א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃ ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־

אונקלוס

תְּחוֹת עוּלֵימָא עַבְדָּא לְרִבּוֹנִי וְעוּלֵימָא יִסַּק עִם אֲחוֹהִי׃ לד אֲרֵי אֵכְדֵין אֶסַּק לְוָת אַבָּא וְעוּלֵימָא לֵיתוֹהִי עִמִּי דִּלְמָא אֶחֱזֵי בְּבִישׁוּ דִּי יַשְׁכַּח יָת אַבָּא׃ א וְלָא יְכֵיל יוֹסֵף לְאִתְחַסָּנָא לְכֹל דְּקָיְמִין עִלּוֹהִי וּקְרָא אַפִּיקוּ כָּל אֱנָשׁ מֵעִלָּוַי וְלָא קָם אֱנָשׁ עִמֵּהּ כַּד אִתְיְדַע יוֹסֵף לְוָת אֲחוֹהִי׃ ב וִיהַב יָת קָלֵהּ בִּבְכִיתָא וּשְׁמַעוּ מִצְרַיִם וּשְׁמַע אֱנָשׁ בֵּית פַּרְעֹה׃ ג וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוֹהִי אֲנָא יוֹסֵף הַעַד כְּעַן אַבָּא קַיָּם וְלָא יְכִילוּ אֲחוֹהִי לַאֲתָבָא יָתֵהּ פִּתְגָּם אֲרֵי אִתְבְּהִילוּ מִן קֳדָמוֹהִי׃ ד וַאֲמַר יוֹסֵף

אבן עזרא

א להתאפק. לסבול: לכל הנצבים עליו. טעמו, עד שיצאו כל הנצבים עליו (א) [א], והוצרך לקרוא להוציאם (ב): ב בִּבְכִי. במקום הפסקא (ג) [ב] וכמוהו „ראה עָנְיִי (איכה ג,

רש"י

ולמלחמה ולשמש (לב): (א) ולא יכול יוסף להתאפק לכל הנצבים. לא היה יכול לסבול שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם: (ב) וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה. כלומר עבדיו ובני ביתו. ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית ישראל (א). בית יהודה מיסנד"ה בלע"ז: (ג) נבהלו מפניו. מפני הבושה:

קרני אור

[א] ויוב"ע תרגם „ולא יכיל יוסף למסוברא דלא למבכי מן נגלל כל מן דקיימין קדמוי", פי' אשר הסבלות היה אשר רצה לבכות, וכן פי' ר"ב ן' מלך, ולא יכול להחזיק עצמו מלבכות, והטעם בעבור שנאמר אח"ז שבכה, וכן פי' הרלב"ג להתאפק, להתחזק שלא יתפעל, באופן שיוכרח שיבכה בפניהם ולפי שלא היה רוצה לבכות מפני שאין זה כתך המושל בעם, ולזה ציוה שיוציאו כל איש מעליו, וכן השית זה כתועלת המדות, שאין ראוי למושל שי נפעל לבכות, או לצחק בפני אנשיו. כי זה ממה שישפיל מעלתו בעיני אנשיו, וימעט מוראו, ולזה לא רצה יוסף לבכות בפני הנצבים ולזה שיוציאו כל איש מעליו בעת שהוכרח לבכות, ויתכן שכן דעת אונקלס שתרגם „לאתחסנא" ופי' להתחזק, ועיין רמב"ן כאן ובמיני תרגימא מה שהשיג על הרמב"ן ז"ל ובגל"ג מה שתירץ שם, והרש"ד פי' שההתאפקות הזאת חוזרת על הענין כולו, אשר הי' לו עם אחיו, שעיקרו הוא שהיה מתנכר אליהם עד עתה, ולא יכול עוד להתאפק מלהודע אליהם: [ב] לפי האמת, אם היה האתנח תחת וישמעו מצרים היה ג"כ נכון, כי

יהל אור

(א) ואז יתוודע לאחיו, ע"כ הוכרח להוציא כולם, א"כ הסבלות הוא עבור עמידת אנשים עליו, והנצבים עליו פי' משרתיו העומדים לפניו, כמו „הנער הנצב על הקוצרים" (רות ב ה): (ב) והרא"ם הקשה על הח' ז"ל, וכתב „ולא ידעתי איך יפרש הלמ"ד של לכל הנצבים עליו" עיי"ש: (ג) היה ראוי להנקד בבכי, שיהיה הבי"ת הראשון בשוא, והשני בסגול, מפני האתנח, כמו „ודיבון הבמות לבכי" (ישעי' טו, ב) וכתב בבכי סמוך במקום בבכי שהוא

מקורי רש"י. לב) תנחומא ב ויגש אות ו כ"י פל"ג ו. א) מ"א יב כא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָחִיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי
יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם אֹתִי
מִצְרָיְמָה: ה וְעַתָּה | אַל־תֵּעָצְבוּ
וְאַל־יִחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי־מְכַרְתֶּם אֹתִי
הֵנָּה כִּי לְמִחְיָה שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים
לִפְנֵיכֶם: ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים
אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר: ז וַיִּשְׁלָחֵנִי
אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם לָשׂוּם לָכֶם
שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם
לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה: שלישי ח וְעַתָּה לֹא־
אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה כִּי
הָאֱלֹהִים וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה
וּלְאָדוֹן לְכָל־בֵּיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם: ט מַהֲרוּ וַעֲלוּ אֶל־
אָבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה
אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל־

אונקלוס

לַאֲחוֹהִי קְרִיבוּ כְעַן לְוָתִי
וּקְרִיבוּ וַאֲמַר אֲנָא יוֹסֵף
אֲחוּכוֹן דִּי זַבֶּנְתּוּן יָתִי
לְמִצְרָיִם: ה וּכְעַן לָא
תִתְנַסּוּן וְלָא יִתְקַף
בְּעֵינֵיכוֹן אֲרֵי זַבֶּנְתּוּן
יָתִי הָכָא אֲרֵי לְקַיָּמָא
שַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן:
ו אֲרֵי דְנַן תַּרְתֵּין שְׁנִין
כַּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא
וְעוֹד חָמֵשׁ שְׁנִין
דִּי לֵית זְרוֹעָא וַחֲצָדָא:
ז וְשַׁלְחַנִי יְיָ קֳדָמֵיכוֹן
לְשַׁוָּאָה לְכוֹן שְׁאָרָא
בְּאַרְעָא וּלְקַיָּמָא לְכוֹן
לְשֵׁיזָבָא רַבָּא: ח וּכְעַן
לָא אַתּוּן שְׁלַחְתּוּן יָתִי
הָכָא אֱלָהֵן מִן קֳדָם
יְיָ וְשַׁוְּיַנִי לְאַבָּא לְפַרְעֹה
וּלְרִבּוֹן לְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ
וְשַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם: ט אוֹחוּ וּסְקוּ
לְוָת אַבָּא וְתֵימְרוּן לֵהּ
כִּדְנַן אֲמַר בְּרָךְ יוֹסֵף
שַׁוְּיַנִי יְיָ לְרִבּוֹן לְכָל

רש"י

(ד) גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור אמר עכשיו אחי נכלמים קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם שהוא מהול ב): (ה) למחיה. להיות לכם למחיה: (ו) כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: (ח) לאב. לחבר ולפטרון ג): (ט) ועלו אל אבי. א"י גבוה מכל הארצות ד):

אבן עזרא

א) (ז) [ג]: ח כי האלהים. שלחני (ה) [ד]: לאב. טעמו למורה (ו) וכן „אבי כל תופשי

יהל אור

מוכרת: (ד) פי' שבא בחטף קמץ במקום חולם שלא כמנהג, כמו „להם עוני" (דבר' טז ג) בחולם מוכרת, וסמוך את עני עמי (שמות ג ז): (ה) אלא האלהים שלחני, וכן י"ד רוב „כי" הבא אחר מלת „לא": (ו) למורה וליועץ המלך, כי המורה נקרא בשם אב, ולא יעשה דבר בלתי עצתי, כמו הבן הנסמך תמיד על עצת האב, עד שכל ענינו עושה על פי

קרני אור

כי שמיעת המצרים היתה מיד, ושמיעת בית פרעה היתה אח"כ. ואולי בעל הניקוד הי' מסופקים בזה ונקדו בכבי לפי השיטה האחת, ונתנו הטעמים לפי השיטה האחרת ז"(שד"ל): [ג] הזקף בברכה פני, כמו כמו שאתנח, ופעמים רבות יש כח גם לזקף לבטל הנקודה (רש"ד): [ד] פי' מד' שיתה

מקורי רש"י: ב) תנחומא א ויגש אות ס, ב"ר פצ"ג י. ילקוט קנב פס"ז. ג) ב"ר שם. ד) קדושין סט א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מצרים רדה אלי אל־תעמד:
י וישבת בארץ־גשן והיית קרוב
אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך
ובקרך וכל־אשר־לך: יא וכלכלתי
אתך שם כי־עוד חמש שנים רעב
פן־תורש אתה וביתך וכל־אשר־
לך: יב והנה עיניכם ראות ועיני
אחי בנימין כי־פי המדבר אליכם:
יג והגדתם לאבי את־כל־כבודי
במצרים ואת כל־אשר ראיתם
ומהרתם והורדתם את־אבי

אונקלוס

מצרים חות לותי לא
תתעכב: י ותתב בארעא
דגשן ותהי קריב לי את
ובנך ובני בנך וענך
ותורך וכל די לך:
יא ואזון יתך תמן ארי
עוד חמש שנין כפנא
דלמא תתמסכן את
ואנש ביתך וכל די לך:
יב והא עיניכון חזן ועיני
אחי בנימין ארי בלישנכון
אנא ממלל עמכון:
יג ותחוון לאבא ית כל
יקרי במצרים וית כל די
חזיתון ותוחון ותחתון

אבן עזרא

(למעלה ד כא) (ז): יא פן תורש. כמו תברת (ח) [ה], וכן להוריש גוים (דברי' ד לח) (ט) [ו]: יב כי פי. ידוע, כי פה מוכרת (י) וכאשר יהיה סמוך (יא) ישוב הה"א הנעלם (יב) ליו"ד נעלם (יג), כמו (יד) „פי צדיק" (תה' לז ל) גם כן לשון רבים (טו), ופי רשעים (משלי יוד, יא) ובהתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר (טז) הסרו האחד (יז), כמו „כי פי המדבר" (יח), והטעם שהיה

רש"י

(יא) פן תורש. דילמא תתמסכן ה) לשון מוריש ומעשיר ו): (יב) והנה עיניכם רואות. בכבודי ושאני אחיכם שאני מהול ככם. ועוד כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש ז): ועיני אחי בנימין. השוה את כולם יחד לומר שכשם שאין לי שנאה על בנימין אחי שהרי לא היה במכירתו כך אין בלבי שנאה.

יהל אור

פי: (ז) שפי' ג"כ מורה לתופשי כנור ועוגב, וכן „והיה לאב ליושבי ירושלים" (ישעי' כב, כא): (ח) וכן פי' הרדי"א וכתב „המפרשים פי' תורש „תתמסכון", ולא יתישב לפירושם אתה וביתך וכל אשר לך, אבל הוא מלשון להוריש גוים גדולים, והוא כולל למה שאמר לשום לכם שארית בארץ, פן תורש מן העולם ברעב, אתה וביתך וכל אשר לך, ר"ל הבנים ובני בנים שכולם יוליאו מכל מה שלהם ברעב", ועיין קרני אור. (ט) שהוא ענין שילוח והכרתה, ואיננו מלשון עוני אשר הוא מגזרת רש: (י) השם הנפרד „פה": (יא) ובסמיכות: (יב) ממלת „פה": (יג) למלת „פי": (יד) בין ליחיד כמו „פי צדיק": (טו) ובין לרבים: (טז) פי' המדבר בעדו, כמו כאן, ראוי להיות בשתי יודי"ן: (יז) וחסרו האחד להקל על הלשון: (יח) ופי' פי שלי, והסרו יו"ד

קרני אור

במכירה ולא התחייבו כה וכן תיוב"ע וכן פי' רע"ס: [ה] וכן פי' שד"ל, ויסכים לפי' הח' ז"ל, וכתב „ואין לפרש התמסכן, כי לא יתישב על וכל אשר לך, שהם סעבדים והשפחות, והנה פן תורש, חוזר למעלה, רדה אלי פן תכרת", אבל רש"י ז"ל פי' מלשון רשות ומסכנות, וכן ת"א „דלמא תתמסכן", ועיין „אוהב גר" שבדפוסים הקודמים היה הגי' [illegible] בת"א דלמא תבתילי (פי' ענין כליה וגמירה, עיין ערוך השלם ערך בן) ורש"י הגיה „תתמסכן" וגופא דלשון עיקר, והכוונה פן תכרת ותמות ברעב אתה וביתך וגם עדרי לאנך, וכן הוא כס' „יהל" הגי' בת"א „דלמא תסתילי" וכתב שם „אפשר מפני שאמר „וכל אשר לך" ואין נופל לשון רש ועושר לבהמות כמו שאז"ל (ב"מ קא ב) גבי בכל בהמה וכלים, למאן דאמר שאינו עוכר עליהם, כנאמר „כי עני הוא" מי שבאים לידי עניות ועשירות, כמו „ולא תכרת הארץ ברעב", ולא כן כתב רש"י" ועיין „לחם ושמלה" שכתב שאין לנטות מדברי רש"י ז"ל, כי מצינו לשון דלות על הבהמות, וכן בתרגום „השמנה היא אם רזה". בתרגום „העתירה [illegible] אם מסכנה", וכן „וישמן ישורון" „במנת עבית" נ"א מנין כזה, ולכן גם לשון „תורש" היה מלילה בספך, והוא כמו תכתש, ועיין ג"כ על המקנה כמו על

מקורי רש"י: ה) עיין קרני אור. ו) [illegible] ז) תנחומא א שם ב"ר שם ת"א וירו"ע,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יָת אַבָּא הָכָא: יד וּנְפַל
עַל צַוְּארֵי בִנְיָמִן אֲחוּהִי
וּבְכָא וּבִנְיָמִן בְּכָא עַל
צַוְּארֵהּ: טו וּנְשֵׁק לְכָל
אֲחוֹהִי וּבְכָא עֲלֵיהוֹן
וּבָתַר כֵּן מַלִּילוּ אֲחוֹהִי
עִמֵּהּ: טז וְקָלָא אִשְׁתְּמַע
לְבֵית פַּרְעֹה לְמֵימַר אֲתוֹ
אֲחֵי יוֹסֵף וּשְׁפַר בְּעֵינֵי
פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עַבְדוֹהִי:
יז וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף
אֱמַר לַאֲחָךְ דָּא עֲבִידוּ
טְעוּנוּ יָת בְּעִירְכוֹן וְאִזִּילוּ
אוֹבִילוּ לְאַרְעָא דִכְנָעַן:

הֵנָּה: יד וַיִּפֹּל עַל־צַוְּארֵי בִנְיָמִן־
אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו:
טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם
וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ: טז וְהַקֹּל
נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי
יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי
עֲבָדָיו: יז וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף
אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ טַעֲנוּ
אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה

רש"י

עליכם ח): (יד) ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך. על שני מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימיו וסופן להחרב ט): ובנימין בכה על צואריו. על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו להחרב י) (ולענ"ד דיוקו של רש"י דביוסף כתב ויפול ויבך תרתי משמע אשני מקדשות ולכך עשה ב' פעולות ע"ז הרמז. משא"כ בנימין דלא כתיב רק ובנימין בכה פעולה אחת שלא רמז רק על חרבן אחד ועיין בביאור ת"י ששם הוא בדרך דרש): (טו) וינשק. הוסיף בנשיקה מנשק והולך דיבייש"ר בלע"ז: ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בושים ממנו: (טז) והקל נשמע בית פרעה. כמו בבית פרעה וזהו לשון בית ממש: (יז) טענו את בעירכם. תבואה:

אבן עזרא

יד צוארי. מדבר בלשונם עמם בלא מליץ (יט) [ז]: ימצא לשון רבים (כ) [ח] ויחיד (כא), ועם הוספות נו"ן (כב) אבן (כג) האל"ף לא נעדר (כד) [ט]: יז טענו. שימו משא (כה) ומטעני חרב (ישעי' יד יט) קרוב ממנו (כו) [י]: בעירכם. בהמתכם

יהל אור

האחד, כי משפטו כ' יודי"ן: (יט) פי' בלשון עברי ובלי מלין: (כ) כמו פה, וכן „בכה על צואריו": (כא) „עד צואר יגיע" (ישעי' ח, ח): (כב) „באחד ענק מצורניך" (ש"ה ד ט): (כג) פי' באמת: (כד) ממלת צואר: (כה) וכן פי' ר"י ן' גנאח, טענו את בעירכם עמסו, ותרגום תחת משאו (שמות כג ה) „תחות טועניה" כלומר תחת מעמסו, וכן פי' הרד"ק בשרש „טען" בפעם הראשון, וכן פי' הרלב"ג: (כו) ושם פי' הח' ז"ל, כי מטועני חרב בלשון מדוקרים, ולפי"ז יהיה פי', כי ההרוגים הי' מדוקרים בחרב כל כך, והמכות הי' עליהם

קרני אור

על האדם, ועיין ברא"ם שהשיג על הח' ז"ל ויסכים לפי' רש"י ז"ל, ויקיים בקושיא שהמסכנות והעוני אינה נופלת רק על יעקב ובניו שהם בעלי הממון, לא על כל אשר לו שהם בני בניו שעדיין לא הגיע ממון לידם, וכש"כ לנשיהם וטפם: [ו] עיין רש"ד בביאורו, ובהרכסים לבקעה לרל"ש: [ז] וכן פי' רש"י ז"ל ושוא (מכ"ר פ' לג י), וכן ת"א ויונ"ע, וכן פי' הרשב"ם ורע"ם, והרמב"ן כתב, יתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס, כי אינו ראוי שידבר אדם אחד במצרים בלה"ק, כי על דעתי הוא שפת כנען, ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא, והרלב"ג כתב ג"כ שאין זאת ראיה מפני שהיה מדבר בלשונם עיי"ש מה שפי', והרדי"א פי' שהוא לא רצה לספר להם את כל כבודו וגדולתו אלא בדרך קצרה, ולפי שפיו המדבר אליהם, ומשים „יהלך זר ולא פיך"

אין לאוי שירתיב בשבחיו, וכן פי' שעקידה, ורז"ל דרשו (מגילה טז ב) „כפי כן לבי", ואם שלא נזכר לב ככתוב דרשו כן: [ח] פעמים יבוא הצואר בלשון שנים, לפי שהוא שני לדדין הימין והשמאל, ורש"י ז"ל כתב משום שהגרגרת עשוי טבעות הרבה: [ט] תמיה הוא כפיי כי הנה מצאנו „מצורניך" (ש"ה ד ט) בספרים מדיוקים שהוא חסר אלף (הפי') ועיין בביאור רש"ד ובהבנה המקרא לרוו"ס מה שכתבו. ״ ״ פ"ז: [י] והרד"ק בשרש טען בפי' הב' כתב „או יהיה פי' טעו ענין דקירה שדוקרין הבהמות בדרבן שלהם ללכת מהרה כן פי' א"א ז"ל, וכן הוא בס' „הגלוי" לאבינו הרי"ק"

מקורי רש"י: ח) מגילה טז ב. ט) מגילה שם ב"ר פצ"ג יא עיין אגדת בראשית פע"ט שביהמ"ק נקרא צואר, וכן תיוב"ע. י) מגילה שם ב"ר שם ילקוט קנב, וכן תיוב"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כְנָעַן: יח וּקְחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־
בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־
טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב
הָאָרֶץ: יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת
עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם
אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם: כ וְעֵינְכֶם
אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב כָּל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא: כא וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף
עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה
לַדָּרֶךְ: כב לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת
שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת:

אונקלוס

יח וּדְבַרוּ יָת אֲבוּכוֹן וְיָת
אֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן וְעוּלוּ לְוָתִי
וְאֶתֵּן לְכוֹן יָת טוּב אַרְעָא
דְמִצְרַיִם וְתֵיכְלוּן יָת
טוּבָא דְאַרְעָא: יט וְאַתְּ
מְפַקְּדָא דָא עֲבִידוּ סִיבוּ
לְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
עֶגְלָן לְטַפְלְכוֹן וְלִנְשֵׁיכוֹן
וְתִטְּלוּן יָת אֲבוּכוֹן וְתֵיתוּן:
כ וְעֵינְכוֹן לָא תְחוּס עַל
מָנֵיכוֹן אֲרֵי טוּב כָּל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם דִּלְכוֹן הוּא:
כא וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וִיהַב לְהוֹן יוֹסֵף עֶגְלָן
עַל מֵימַר פַּרְעֹה וִיהַב
לְהוֹן זְוָדִין לְאָרְחָא:
כב לְכֻלְּהוֹן יְהַב לִגְבַר
אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשָׁא
וּלְבִנְיָמִן יְהַב תְּלָת מְאָה
סִלְעִין דִּכְסַף וַחֲמֵשׁ
אִצְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין:

אבן עזרא

כן „אנחנו ובעירנו" (במד' כ, ד) (כ) [יא]: יח חלב הארץ. כמו שומן (כח) [יב]: כב חליפות שמלות. מלבושים אין זה כמו זה (כט) והפחות

רש"י

(יח) את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן. ניבא ואינו יודע מה ניבא סופם לעשותה כמצולה שאין בה דגים יא): חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (יט) ואתה צויתה. מפי לומר להם: זאת עשו. כך אמור להם שברשותי

קרני אור

הריק"ס ז"ל פי' גם כי אמר אל תתאחרו וטעמו כעירכם בדרכן, ומהרו ואל תתעכבו, כאומר מהלך שלשה ימים, לכו כיום אחד, ודקרו בדרכן הבעירים שלכם ואל תחמלו עליהם ומהרו להביא אבי אלי, כי מה ענין לומר טעמו משאות על בעירכם הכי זה צריך צווי, ומי לא ידע כי לא יוליכו אותם ריקים בלא משא, וכן אומר בלשון ערבי למאמר אחר האמור למהרו „אטעון אלאתאר" שימהרו בדרכן, וכפס"ז

יהל אור

כמשא כבד ולא יוכלו להקים עוד: (כז) מלשון מרעה, ופי' בהמות מרעינו, ר"ל נאכם וזולתו מן בהמתם: (כח) מדינה שהיא ארץ דשנה והיא הטובה במדינות מצרים כמו החלב שהוא היותר שמן בבהמה: (כט) ולכן נקראו חליפות:

(ברא', מה, יז) טעמו לשון מצרי הוא: [יא] הוא קבוץ אין לו אחד מלשונו, והוא תרגום בהמתיכם, תרגום בהמה בעירא (ר"י ן' גנאח) יקרא מין הבהמיי „בעיר" בדרך כלל, כמו ובילא את בעירם (שמות כב, ד) פ"ש שהוא נגזר מדעת ומאמר מעלות מיוחות בערך אל מין האדם שהוא כסוגו דהיינו בעל חי, או שיקרא כן מצד האכילה הגסה ושעופתו באכילם לבער בדות וברמים בהררי אלף (רש"פ):

[יב] וכן תיוב"ע „ותיכלון שמנוניתא דארעא", וכן ת"א על „ומכברות לאט ומתלכיבן" (למעלה ד ד) „מכברי ענה ומשמנהן" ויאמר הכתוב על דרך ההשאלה, כמו שהחלב מבחר הבשר קרא למבחר כל דבר „חלב" „כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן" (במד' יח יב) וכן יאמר פה חלב הארץ" וכן פי' רש"י ז"ל „כל חלב לשון מיטב הוא" וכן פי' הרלב"ג המקום היותר שמן מהארץ, או ר"ל מבחר פירות הארץ:

ולש"ת

מקורי רש"י: יא) עיין ברכות ט ב, פסחים קיט א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כג וְלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ: כד וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־

אונקלוס

כג וְלַאֲבוּהִי שְׁלַח כְּדָא עַסְרָא חֲמָרִין טְעִינִין מִטּוּבָא דְמִצְרָיִם וַעֲסַר אֲתָנָן טְעִינָן עִיבּוּר וּלְחֵם וּזְוָדִין לַאֲבוּהִי לְאָרְחָא: כד וְשַׁלַּח יָת אֲחוֹהִי וַאֲזַלוּ וַאֲמַר לְהוֹן לָא תִתְנַצּוּן

רש"י

הוא: (כג) שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו'. (רצונו שמלת כזאת המיותרת ובכ"ף הדמיון מורה על כי מעולם לא שלח לו עשרה חמורים וי' אתונות רק הכי קאמר קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות. והשתא אתי שפיר דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל. בשם הגאון מהרש"ל) יב): מטוב מצרים. מצינו בגמרא ששלח לו יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו יג) ומ"א גריסין של פול יד): בר ולחם (ומזון). כתרגומו: ומזון. ליפתן טו) (כך גירסת רה"ס): (כד) אל תרגזו בדרך. אל

אבן עזרא

שתים (ל) [יג]: וטעם כזאת. מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים (לא) [יד]: בר. דגן (לב): ולחם. כמשמעו (לג): ומזון. אפונים (לד) ופול ועדשים ודחן וכסמין (לה) ותאנים (לו) וצמוקים (לז) והתמרים (לח), כי אלה לבדם הם מזון (לט) [טו] חוץ מדגן ושעורה (מ): כד וטעם אל תרגזו.

יהל אור

(ל) לא פחות מזוג אחת: (לא) לדעת הה' ז"ל קאי מלת "כזאת" על חליפות שמלות שבסוף הפסוק הסמוך, וכן פי' הרלב"ג והרד"א ורע"ס והחזקוני, ובעל הרכסים לבקעה, ועיין קרני אור: (לב) עיין ולמעלה מא לה ובביאורי שם) והרד"ק פי' בר הוא התבואה שהוא מספוא לחמורים, וכן פי' ר"ש ן' מלך: (לג) לחם אפוי, ורד"ק פי' לחם הוא התבואה הנקיה למאכל בני אדם, וכן פי' ר"ש ן' מלך: (לד) הוא מין קטניות וכו מינים שונים, ובמשנה, "אפונים השופין מין זרעים, אפונים הגמלנין מין ירק" (כלאים ג, ב) עיין ברע"ב שם, "אפונים שחורים אפונים לבנים" (טבול יום א ה) "שיעור של אפונין ושל עדשין" (שבת קמג, א) ונקראים כך לפי שהם עגולים כאופנים: (לה) מיני קטניות, וכן הוא (יחז' ד ט) "ופול ועדשים ודחן וכסמים" (לו) ידוע, והוא שם פרי עץ (במד' כ, ה): (לז) כן נקראו הענבים היבשים "ושני צמוקים" (ש"א, ל, יב) ותרגם יונ"ע "ותרין אתכולין דענבין יבשין": (לח) פרי עץ (שמות טו כז), ויעשו מהם הדבש, וכדרז"ל (תוספתא ברכות ריש פ"ד) "דבש תמרים", והוא מין מתוק היוצא מהתמרים ומהתאנים: (לט) ואו"ת "וזוודין" וכן תיונ"ע, וכתרגום נדה, כי עיקר פירושו דבר המוכן לאכול כאשר הוא בדרך ואין צריך תיקון, ומלת "לדרך" מוסב על המזון לבד: (מ) שאינם נכללים בשם מזון:

קרני אור

[יג] ואו"ת "אַלְטְלָוָן דִּלְבוּשִׁין" וכן תיונ"ע, ופי' מחליפות יקרות, כמו אצטלא בתלמוד (ב"מ יז א) וכן תיונ"ע "אדרת שנער" (יהושע ז כא) "אצטלי בבלאי", וכ' הגלי"נ ואפשר שבתי טפחות הן הא' אצטלא, והב' לבושין וד' דלבושין נוסף בטעות, וי"א כי כן נקראו הבגדים, כי כהסיר האחת יחלוף אחרת תחתיה, וי"א כי כן נקראו החלוקים ומכנסיים שדרך בני אדם להחליף, ודומה לו "היא שמלתו לעורו" (שמות כב, כו) זהו החלוק הטפל לעורו, והפקידה פי' כי נתן להם בגדים חדשים ומשובחים שילבשום עתה תחת בגדי רועים שהיו עליהם, כי רצה יוסף שכל רואיהם יכירום שהם אנשים נכבדים ואחי המושל, ועיין בכוה"ק מה שפי' בזה: [יד] ורש"י ז"ל פי' כזאת, כחשבון הזה, ומהו החשבון "עשרה חמורים" וגו', וביאור דבריו בעבור שהכ"ף בשו"א לא יתכן להסמיכו אל שמלות כ"א אל מה שלמטה עשרה חמורים, שאלו לא היה כן, היה ראוי לומר "ועשרה חמורים", וכן כתב הרא"ם וכ"ם "ומה שטען הרמב"ן ז"ל שאינו נכון שירמוז על החשבון, ואם כוונתו בזה בעבור שהחשבון לשון זכר, ומלת כזאת ל"נ, אינה טענה כי דברי הרב הם פתרון ענין לא פי' מלה", והלב"ד כתב ג"כ שפי' רש"י ז"ל הוא הבאור ביותר מכוון עם פשטות הכתוב, ועל טענת הרמב"ן ישיב כי כן הוא דרך הלשון בנוי התואר בלי המתואר להשתמש במשקל נקבה ויהיה כזאת כמו (ווייא פאלגט) כן ת"א ויונ"ע "דורון כדין", והרשב"ם פי' כזאת "כמו כן" וכן פי' בד"ל וכתב "ואין ענינו כחשבון הזה כדעת רש"י ז"ל, ויפה ננקדה הכ"ף בשו"א (כי כל השאר בקמץ כזאת) כי במקום הזה הוראת המלה כזאת משונה, ויפה ג"כ ננקדה המלה במפסיק קטן": [טו] ורש"י ז"ל פי' לפתן, וכן פי' הרלב"ג וכתב "הוא כל לפתן אשר הוא עם בפלמו, כמו האורז ומיני הקטניות ומה שידמה להם, ועיין ערוך ערך "כסס" שכתב שכל דבר שנאכל עם הפת שמו לפתן בלשון משנה ובלשון דרבנן שמו "כסס" וטעם קריאתו עיין ערוך השלם ערך "כסס". (ובכ"ל פ'

מקורי רש"י: יב) עיין קרני אור. יג) מגילה טז ב, וכן הוא מדרש אגדה. יד) ב"ר פ' צד ב עיין רש"י מנחות טו א ד"ה "גרוסות". טו) עיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם
וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃
כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־
הוּא מֹשֵׁל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג
לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃ כז וַיְדַבְּרוּ
אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר
אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־

בְּאָרְחָא׃ כה וּסְלִיקוּ
מִמִּצְרָיִם וַאֲתוֹ לְאַרְעָא
דִכְנַעַן לְוָת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן׃
כו וְחַוִּיאוּ לֵהּ לְמֵימַר עוֹד
כְּעַן יוֹסֵף קַיָּם וַאֲרֵי הוּא
שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם וַהֲווֹ מִלַּיָּא
פָּיְגָן עַל לִבֵּהּ אֲרֵי לָא
הֵימִין לְהוֹן׃ כז וּמַלִּילוּ
עִמֵּהּ יָת כָּל פִּתְגָּמֵי יוֹסֵף
דִּי מַלִּיל עִמְּהוֹן וַחֲזָא

אבן עזרא

שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו (מא) [טז]:
כה ויפג לבו. מגזרת „אל תתני פוגת לך" (איכה ב יח) (מב) [יז] והטעם שעמד לבו ודמם, כטעם „וימת לבו" (ש"א כה לז) (מג), כי לא האמין (מד) [יח], ויהי כראותו העגלות ותחי רוחו (מה) [יט], ואל תתמה על מלת ויפג (מו), כי

רש"י

תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך טז) דבר אחר אל תפסיעו פסיעה גסה ותכנסו בחמה לעיר יז). ולפי פשוטו של מקרא יש לומר לפי שהיו נכלמים היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתוכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לנו לשנאתו: (כו) וכי הוא מושל. ואשר הוא מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים ל' מפיגין טעמן בלשון משנה יח) וכמו אין הפוגות יט). וריחו לא נמר כ) מתרגמינן *) וריחיה לא פג: (כז) את כל דברי יוסף. סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת

קרני אור

פ' לז) שכל הדברים קרוין מזון, וכ"ה (ירושלמי נדרים פ"ו ה"א) הנודר מן המזון אינו מותר רק מים ומלח דכל דבר נקרא מזון והרש"ג כתב ואולי הוא מגרש למינו (ברא' א, יא) ת"א לזניה, וה"ז מתהפך לטבע כל אכר, ע"כ נקרא מזון: [טז] אל תרגזו, פי' שלא יפחדו בדרך, כי במו עליכם בהוא המושל בכל ארץ מצרים (רמב"ן) וכן פי' הרשב"ם ורל"ש הבינ ע"ז וכתב ולמה יירחו בעליה זאת יותר מהרלאבוה פיי"ש, והרלב"ג פי' שאמר זה בעבור המצרים ההולכים עמם, כדי שלא תתפרסם להם חרפתם, והרדי"א פי' שפינו ברכה שברכם שלא יקבלו רוגז ולא נזק, כדרך שלותי מלוה אינם נזקים: [יז] ויפג כמו ויפק, מן פוק המורה נלנוד מחשבה להסתפק בדבר, „פונה", שע"נ נרדף עם דומיה והפסק תנועה וגזילה, „אל תתני פוגת לך", וכה"א נוספת ברא"ש „אין הפוגות" (איכה ג, מט) כולם על הפסק נגור (אוצ"ב): [יח] ורש"י ז"ל פי' נחלף לבו והלך מלהאמין, לא היה לבו פונה אל הדברים, לשון מפיגין טעמן בלשון משנה (בילה יד א), וכן פי' הרשב"ם, וכן ת"א „והוו מליא פיינן על לביה" פי' הדברים שהי' בניו אומרים לו הי' אלמים ובלתי נכנסים בלבו, וכן הוא בפס"ז (ברא' מה כו) כי לא היו הדברים מתאימים בדעתו אלא מפינין היו כי לא האמין להם, וכן פי' החזקוני, וכן פי' ר"מ תפן במלאכת מחשבת וכתב „כי טבע התנועה והרוח החיים, אם מתפזר בפתע פתאום ע"י בשורה טובה מוכרת האים למות ועפ"י דרך הטבע היה מת יעקב מגודל הבשורה בפתע, ומלת פג הוא מגזרת מטתם, ומספר הכתוב, ויפג לבו, פי' לבו נשארה במנוחה ולא התפעל מהבשורה למות, כי לא האמין להם, מן הטעם שלא האמין בתחלה לדברים בספרו אליו בניו, עד שמעט מעט הבין הדבר על בוריו, ולא שמע הבשורה ברגע כמימריס, ותבוא אליו בלאט ויוכל להתאפק ולא מת": [יט] ודעת רז"ל כי זה רוח נבואה שפרשה ממנו מיום שאבד יוסף, וכדעתם ז"ל (שבת ל, ב) אין השכינה

יהל אור

(מא) וכן פירש"י ז"ל עפ"י פשוטו של מקרא, וכן ת"א ויוב"ע „לא תתנצון" ר"ל לא תריבו ע"ד מכירתי, וכן פי' ר"י ן' גנאח: (מב) וכן פי' שם הח' ז"ל מגזרת „ויפג לבו" וענינו בטול תנועה ושוממות ורפיון כח הדבור, וכן פי' הרד"ק, ענינו רפיון וחלישות: (מג) שעמד לבו מתנועתו, כי פסקה נשימתו ותנועת לבו והיה כמת, וזה יקרה בבוא לו השמחה פתאום כי הלב נפתח פתאום, והחום התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף, ובזה הלב מתקרר וכן פי' הרמב"ן ורע"ס: (מד) פי' אפילו שלא האמין מכ"ז נתפעל, וכן פי' המפרשים בפ' „כי קרוב הוא" (שמות יג יז) אעפ"י שהוא קרוב מכ"ז לא נחם מפני הטעם הזה המפורש שם: (מה) נרפא מן העלוף הקודם, וחזר לבו לבריאתו: (מו) דמשמע כי וימת לבו ע"י מנוחת

מקורי רש"י: טז) תענית י, א, ב"ר שם. יז) תענית שם ב"ר שם, ילקוט קנב, פס"ז וכן הוא מדרש אגדה. יח) ביצה יד א, ועיין רש"י יומא לא ב ד"ה „שתפיג". יט) איכה ג מט. כ) ירמי' מח יא. *) ע' תוס"ע שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח
יעקב אביהם: רביעי כח ויאמר
ישראל רב עוד־יוסף בני חי אלכה
ואראנו בטרם אמות: מו א ויסע
ישראל וכל־אשר־לו ויבא בארה
שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו
יצחק: ב ויאמר אלהים לישראל
במראת הלילה ויאמר יעקב
יעקב ויאמר הנני: ג ויאמר אנכי
האל אלהי אביך אל־תירא מרדה
מצרימה כי־לגוי גדול אשימך
שם: ד אנכי ארד עמך מצרימה

אונקלוס

ית עגלתא דשלח יוסף
למטל יתה ושרת רוח
נבואה לות יעקב
אבוהון: כח ואמר ישראל
סגי לי חדוא עד כען
יוסף ברי קים אזיל
ואחזנה עד לא אמות:
א ונטל ישראל וכל די
לה ואתא לבאר שבע
ודבח דבחין לאלהא
אבוהי יצחק: ב ואמר
יי לישראל בחזוי דליליא
ואמר יעקב יעקב ואמר
הא אנא: ג ואמר אנא
אל אלהא דאבוך לא
תדחל מלמיחת למצרים
ארי לעם סגי אשוינך
תמן: ד אנא אחות עמך
למצרים ואנא אסקנך

רש"י

עגלה ערופה כא) וזהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכינה שפירשה ממנו כב): (כח) רב עוד. רב לי עוד שמחה וחדוה הואיל ועוד יוסף בני חי: (א) בארה שבע. כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה א): לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו ב) לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (ב) יעקב יעקב. ל' חבה ג): (ג) אל תירא מרדה מצרימה. לפי שהיה מצר על שנזקק לצאת לחוצה לארץ ד):

אבן עזרא

כן דרך הנביאים לדבר, כמו "ונשמה לא נשארה בי" (דניאל י"ד יז) (מ): כח רב עוד יוסף. רב לי זאת השמחה (מה) [ב]:
ג מרדה. מקור, והוא חסר הפ"א (א) כמו "אשר תנה הודך" (תה' ח ב) (ב): וטעם אעלך גם עלה, שיקבר בארץ ישראל (ג) [א]:

יהל אור

התנועה: (מז) וכן יאמר קודש זה "ואני מעתה לא יעמד בי כח", וסיים "ונשמה לא נשארה בי" דרך גוזמא והפלגה: (מה) די לי זאת השמחה שהוא חי, ואפילו אינו מושל, וכן ת"א "סגי לי חדוא" שפי' יש לי די שמחה בידעי שהוא חי, וכן פי' הרלב"ג:
(א) ר"ל יו"ד שהוא פ"פ כי שרשו "ירד": (ב) שרשו "נתן" והסר נו"ן פ"א הפעל: (ג) שיעורו, וגם עלה אעלך, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרד"ק

קרני אור

השכינה שורה לא מתוך עצבות, ולא מתוך עצלות, אלא מתוך דבר שמחה, וכן הוא אומר, "ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד ד'" (מ"ב ג טו) וכן ת"א "ושרת רוח קודשא על יעקב אבוהון", וכן תיוכ"ע וכן פי' רש"י ז"ל, וכן הוא דעת הרלב"ג והרד"ק, שהוא רוח נבואה שלא באתהו כל ימי אבלו של יוסף: [ב] ורש"י ז"ל פי' "רב לי עוד שמחה וחדוה" משמע שפי' יש לי הרבה שמחה לצפות להבא, והרשב"ם פי', די כפוגת כלי שלא האמנתי, אלא וודאי עוד יוסף בני חי, והרד"ק פי', רב טוב יש לי אחר שיוסף בני חי (ובב"ר פ' צד ילקוט רמז קנב) רב כחו של יוסף בני שכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא עומד בצדקו: [א] ורי"ו ן' גנאח בשרשיו שרש "עלה" פי' ענינו שימיתהו מיתה טבעית, ויעלהו ממיתה שאינה טבעית כמות

מקורי רש"י. כא) תנחומא א אות יא, תנחומא ב אות יב ב"ר פצ"ד ג ילקוט קנב. כב) תנחומא א ויגש אות ב, פדר"א פ' לח, וכן ת"א ויוכ"ע, ועיין תוס' ב"ב קכא א ד"ה יום. א) יבמות יג כ. ב) ב"ר פצ"ד ה ועיין טורים דעה סימן רמ, בט"ז ס"ק כ. ג) עיין ספרא ויקרא סוף פ"א. ד) עיין פדר"א פ' לט.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית
יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ: ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר
שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם
בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת
אֹתוֹ: ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם וְאֶת־
רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב וְכָל־זַרְעוֹ
אִתּוֹ: ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו
וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ
מִצְרָיְמָה: ס חמישי ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב
וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן: ט וּבְנֵי
רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי:

אונקלוס

אַף אֲסָקָא וְיוֹסֵף יְשַׁוֵּי
יְדוֹהִי עַל עֵינָיךְ: ה וְקָם
יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְשָׁבַע
וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת
יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיָת טַפְלְהוֹן
וְיָת נְשֵׁיהוֹן בַּעֲגָלָתָא דִי
שְׁלַח פַּרְעֹה לְמִטַּל יָתֵהּ:
ו וּדְבַרוּ יָת גֵּיתֵיהוֹן וְיָת
קִנְיָנְהוֹן דִי קְנוֹ בְּאַרְעָא
דִכְנָעַן וַאֲתוֹ לְמִצְרָיִם
יַעֲקֹב וְכָל בְּנוֹהִי עִמֵּהּ:
ז בְּנוֹהִי וּבְנֵי בְנוֹהִי עִמֵּהּ
בְּנָתֵהּ וּבְנַת בְּנוֹהִי וְכָל
זַרְעֵהּ אַעֵיל עִמֵּהּ
לְמִצְרָיִם: ח וְאִלֵּין שְׁמָהַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַעֲלוּ לְמִצְרַיִם
יַעֲקֹב וּבְנוֹהִי בּוּכְרָא
דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן: ט וּבְנֵי
רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא

אבן עזרא

ד ויוסף ישית ידו על עיניך. במותך, כן מנהג החיים עם המתים (ה) [ב]: ז בנותיו. היא דינה לבדה (ה) ויתכן שהיה לדינה שפחות קטנות גדלו עמה, ובעבור בתו קראם הכתוב בנות יעקב (ו) בעבור שגדלו בביתו, כמו "בני היכל" (ו),

רש"י

(ד) ואנכי אעלך. הבטיחו להיות נקבר בארץ ה): (ו) אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו בשביל חלקו במערת המכפלה אמר נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי וזהו אשר כריתי לי ו) העמיד לו צבורין של זהב ושל כסף כמין כרי ואמר לו טול את אלו ז): (ז) ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד בת לוי ח): (ח) הבאים מצרימה. על שם השעה קורא

קרני אור

כמות בחרב וזולתו, ולזה פי' אוני' יודע שטעם "גם עלה", ועיין מורה ב"ס פ' כו מהחלק הראשון והעקידה בר"א שער לא, ולאשר לומר שיהיה הטעם מאמר שיקבר בא"י במערת המכפלה וגם עלה רמז ענין יוסף "והעליתם את עצמותי" (למטה נ כה) או כפי' החזקוני, לרבות עצמות שאר כל השבטים, והרמב"ן פי', שיהיה בבית עבדים עד שיעלנו גם עלה, כי מעתה הגלות תתחיל בו וכן פי' הרלב"ג "אמר זה ה' ית' על זרעו, כי הוא העלה אותם מארץ מצרים באותות ובמופתים":
[ב] וכן פי' העקידה, וכן כתב החזקוני "מנהג הוא שהחי ס עושים עם המתים שסוגרים את עיניהם במוך אחר הפטירה, וכיס מבטיחו שיוסף יהיה בפטירתו ויעזור לו להוציאו ממצרים ולהוליכו

יהל אור

והרדי"א: (ד) וכן הוא בפדר"א, ישמך עיניך לאחר מיתה, וכן הוא בפס"ז (ברא' מו ד) "זו עצימת עינים": (ה) עיין (למעלה לז לה הערה כה): (ו) ואינו יכול לפרש כמו למעלה (לז לה) אשר הן בתו וכת בנו והיא סרח בת אשר, כי כאשר חושב פה בנות בניו לבד ולא היה לו זולת דינה, ע"כ יצרף שפחותיה: (ז) עיין (למעלה לו ב) מה שפירשתי שם:

מקורי רש"י: ה) עיין קרני אור. ו) למטה נ ה, ז) תנחומא א ויחי אות ו. ב"ר פ"ק, ה, שמו"ר פל"א יז, פדר"א פ' לח ולט, פסי"ר פ' א, ועכן תוכ"פ ויחי ג יג, ועיין סוטה יג א. ח) עיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

י ובני שמעון ימואל וימין ואהד
ויכין וצחר ושאול בן־הכנענית:
יא ובני לוי גרשון קהת ומררי:
יב ובני יהודה ער ואונן ושלה
ופרץ וזרח וימת ער ואונן בארץ
כנען ויהיו בני־פרץ חצרן וחמול:
יג ובני יששכר תולע ופוה ויוב
ושמרן: יד ובני זבלון סרד ואלון
ויחלאל: טו אלה בני לאה אשר
ילדה ליעקב בפדן ארם ואת דינה בתו
כל־נפש בניו ובנותיו שלשים

אונקלוס

וחצרון וכרמי: י ובני
שמעון ימואל וימין ואהד
ויכין וצחר ושאול בר
כנעניתא: יא ובני לוי
גרשון קהת ומררי:
יב ובני יהודה ער ואונן
ושלה ופרץ וזרח ומית
ער ואונן בארעא דכנען
והוו בני פרץ חצרון
וחמול: יג ובני יששכר
תולע ופוה ויוב ושמרון:
יד ובני זבולן סרד ואלון
ויחלאל: טו אלין בני
לאה דילידת ליעקב
בפדן ארם וית דינה
ברתה כל נפש בנוהי
ובנתה תלתין ותלת:

רש"י

להם הכתוב באים. ואין לתמוה על אשר לא כתב אשר בתו: (י) בן הכנענית. בן דינה שנבעלה לכנעני. כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה ט): (טו) אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבות תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר. איש מזריע תחלה יולדת נקבה י): שלשים ושלש. ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב אלא זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן לעיר יא) שנאמר יב) אשר ילדה

אבן עזרא

וכן ובנות בניו כי אחת היא (ח) [ג]: י בן הכנענית. לעד כי נשי השבטים היו ארמית ומצריות ואדומיות ומדיניות (ט) [ד], והזכיר זו לבדה (י) בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית (יא), ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן

יהל אור

(ח) כי רק אחת היא סרח בת אשר, וקראה בנות בניו והיו' לה ג"כ שפחות: (ט) אבל לא כנעניות, והוא לבד בן הכנענית, וכן ת"א „בר כנעניתא" מפני שכל אחר השבטים לא נשאו מבנות כנען: (י) אמו של שאול בן שמעון: (יא) והרד"ק כתב „נראה כי כולם

קרני אור

ולהוליכו אל המצבה, ואונקלס ויוב"ע תרגמו המלות כמות שהן, והרשב"ם פי' על עיניך ולרכך, ישתדל לעצמם, כדכתיב „ישית ידו על שנינו" (איוב ט לג), והרד"ק פי', ויוסיף ישית ידו כמו שאמר ויפול יוסף על פני אביו, וכשרו בזה שיאמר יוסף אחריו לכלכל בניו ובני בניו, כל אותן השנים בחיי אחריו: [ג] ורש"י ז"ל פי' „סרח בת אשר ויוכבד בת לוי" וע"ז כתב הרמב"ן, תינח בנות בניו, אלא בנותיו מה יעשה, והלא לא היתה אלא דינה לבדה, אבל כך דרך הכתוב לדבר לשון רבים בענין היחס, כמו „ובני פלוא אליאב" (במד' כו ח) „ובני דן חושים" (למטה פ' כג) ועיין מה שהבאתי למעלה (לז לה הערה כה) לפי עדות הרמב"ן (במד' כו מו) על פ' „ושם בת אשר סרח" שהגי' כת"א „ושום בת אתת אשר סרח", וא"כ לא היתה בתו של אשר כי אם בתה של אשת אשר, מבעלה הראשון, ולכן הזכירה הכתוב כאן „סרח אחותם", שהיתה אחותם מן האם ולא מן האב, והדברים תמוהים דא"כ איך נחשבה בכלל שש עשרה נפש שילדה זלפה ליעקב, ועיין הכוה"ק שכתב, ואף אם נדחוק לפ"ש, ותלד שגדלה אותה זלפה, עדיין יקשה איך נחשבה בכלל שבעים נפש, כיון שאינה מיוצאי ירך יעקב, וקרא אמר הבאים ליעקב יוצאי ירכו, ועיין בטור על התורה שכתב שכן דרך הפסוק לתלות הבת באחים, כמו „ואחות לוטן תמנע" (למעלה לו כב) ולדעתי נראה שלא יקיים הגי' כת"א לפי עדות הרמב"ן ז"ל, וא"כ היתה סרח בתו של אשר: [ד] ויוב"ע תרגם „שאול הוא זמרי דעבד עובדי דכנענאי בשטים" וכן הוא

מקורי רש"י: ט) ב"ר פ"פ יח ילקוט קלה. י) נדה לא, ב. יא) סוטה יב א ב"ב קכ, א, קכג ב, תנחומא א במד"ר הות טו, תנחומא ב במדבר אות יט, ב"ר פל"ד ט שמו"ר פ"א יט, במד"ר פ' ג ח. ופ' יג כ, פסי' דר"כ פ' ויהי כלות (פ"ו ב) מדרש שמואל א פ' לב ילקוט קנג. יב) במד' כו נט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְשָׁלֹשׁ׃ טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי
וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ יז וּבְנֵי
אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה
וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר
וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־
נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־
אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ׃
יט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ כ וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־
פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־
אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר
וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ
מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי
רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ
אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃

טז וּבְנֵי גָד צְפִיוֹן וְחַגִּי
שׁוּנִי וְאֶצְבּוֹן עֵרִי וַאֲרוֹדִי
וְאַרְאֵלִי׃ יז וּבְנֵי אָשֵׁר
יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה
וְשָׂרַח אֲחָתְהוֹן וּבְנֵי
בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃
יח אִלֵּין בְּנֵי זִלְפָּה דִּיהַב
לָבָן לְלֵאָה בְרַתֵּהּ וִילִידַת
יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב שִׁית
עַשְׂרֵי נַפְשָׁא׃ יט בְּנֵי
רָחֵל אִתַּת יַעֲקֹב יוֹסֵף
וּבִנְיָמִן׃ כ וְאִתְיְלִידוּ
לְיוֹסֵף בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
דִּילִידַת לֵהּ אָסְנַת בַּת
פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן יָת
מְנַשֶּׁה וְיָת אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי
בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל
גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ
מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃
כב אִלֵּין בְּנֵי רָחֵל דְּאִתְיְלִידוּ
לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁא אַרְבְּעָה
עֲשַׂר׃ כג וּבְנֵי דָן חֻשִׁים׃

אבן עזרא

בעבור היותם בני כנענית (יג) [ה]: כא ונעמן. הוא בן בנימין, כי יש נעמן שהוא בן בנו (יג): כג ובני דן חשים. יתכן שהי' שנים (יד) ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב (טו) או כן דרך הלשון (טז) [ו], יש אומר, כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון (יז), כי ששים ותשע

רש"י

אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: (יט) בני רחל אשת יעקב. ובכלן לא נאמר בהן אשת אלא שהיתה

קרני אור

הוא בג' (סנהד' פב ב) אמר ר' יוחנן חמשה שמות יש לו, זמרי, וכן סלוא, ושאול, וכן הכנענית, ושלומיאל בן צורישדי, ועיין במהרש"א בחידושי אג' שם: [ה] עיין כאהל יוסף מה שהקשה ר' יוסף שלוזיל, אם זה אמת למה לא מת שאול בן הכנענית, ובעבור כי לא מת הנה ראיה שהיא דינה שנבעלה לכנעני, וע"ז כתב הא"י שקושיתו אינו כלום, כי איך נשא שמעון אחותו מן האם, ומה שהקשה על שאול למה לא מת, הי' לו להקשות על בילה שהוא אחיהם, והספ' בנכון כי הי' ער ואונן רשעים, וגם בני כנעניות, אבל שאול ובילה לא הי' רשעים בעצמם, אעפ"י שהי' כנעניים מן האם, ועיין בטור על התורה, ובה"ם מה שכתבו בזה:

[ו] כי כן דרך הכתוב כשידבר ביתומי הבנים יאמר ביחיד לשון רבים (במכ"ן) לא הי' לו אלא בן אחד ושמו חשים

יהל אור

נזהרו במצות אברהם זקנם שלא ליקח אשה מבנות כנען, ושמעון ג"כ, אלא אחר שלקח אשתו ראשונה, והי' לו בנים ממנה, לקח אשה אחרת כנענית, והי' לו ממנה שאול, לפיכך פרסמו הכתוב: (יב) עיין למעלה (לח ב הערה ד): (יג) כי כן כתוב „ויהי' בני בלע ארד ונעמן" (במד' כו, מ) שהוא בן בנו: (יד) ע"ב יאמר „ובני" לשון רבים: (טו) ולא הזכיר המת, והזכיר רק את החי: (טז) וי"ג „כי כן דרך הלשון": (יז) חשבון שלם: (יח) כי יוצאי ירכו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁבְעָה׃ כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃

אונקלוס

כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אִלֵּין בְּנֵי בִלְהָה דִּיהַב לָבָן לְרָחֵל בְּרַתֵּהּ וִילֵידַת יָת אִלֵּין לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁא שִׁבְעָא׃ כו כָּל נַפְשָׁא דְּעָלָא לְיַעֲקֹב לְמִצְרַיִם נָפְקֵי יַרְכֵּהּ בַּר מִנְּשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא

רש"י

עיקרו של בית יג): (כו) כל הנפש הבאה ליעקב. שיצאו מארץ כנען לבא למצרים ואין הבאה זו לשון עבר אלא לשון הווה כמו בערב היא באה יד) וכמו והנה רחל בתו באה עם הצאן טו) לפיכך טעמו למטה בלמ"ד לפי שכשיצאו לבוא מארץ כנען לא היו אלא ששים ושש. והשני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים נפש הוא לשון עבר לפיכך טעמו למעלה בבי"ת לפי שמשבאו שם היו שבעים שמצאו שם יוסף ושני בניו ונתוספה להם יוכבד בין החומות טז) (ועיין בביאור לת"י ומשם תמצא לרוות למתוך ברש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים יז) צריכים אנו לומר שמתו לפני

אבן עזרא

הי' (יח), וזה המפרש טעה, בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש (יט) והם שלשים ושתים (כ), ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות (כא) [ז] גם זה תמה, למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה (כב), ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים (כג) [ח]. ולא די לנו זה הצער, עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה, יוכבד אמי אחרי התנחמי (כד) והיא בת ר"נ שנה (כה), וכי אחיה הי' כך וכך שנים (כו) [ט] דרך אגדה או דברי יחיד (כז), והנכון בעיני שיעקב

יהל אור

לא הי' רק ששים ותשע: (יט) למעלה (פ' טו) כשמונה הכלל, ואם הם שלשים ושלש, הנה החשבון שבעים שלם, ואין צריך לפי': (כ) לפי הפרט, ואם נחשוב לפי הפרט, היה עולה מספרם ס"ט, ואיה אפשר לומר כדברי המפרשים ואחר שהכלל סותר את הפרט אי אפשר לומר כדבריהם: (כא) ואם נאמר לפי הדרש, שיוכבד נולדה בין החומות, והיא השלימה למנין ל"ג, ובאמת הי' רק ל"ב, ולפי"ז לא יסתור הכלל להפרט: (כב) פי' כי משה היה בן פ' שנה בעמדו לפני פרעה, נחסרו פ' שנים מן רד"ו שנים שישבו במצרים נשארו ק"ל שנים לפי הדרש שבשעת שנכנסו נולדה יוכבד בין החומות, ועיין ברמב"ן מה שהשיב ע"ז, ובפי' הרדי"א (שמות ב א) מה שהעיר ע"ז: (כג) אחרי כי זה הנס גדול מנס שרה: (כד) פי' שיוכבד עודנה קיימת לאחר מיתת משה בנה: (כה) כי משה היה ק"כ שנה, הברם אל ק"ל שנה שהיה לה כשילדתו נמצאו ר"נ שנה: (כו) וראיית הפייטנים מאחיה השילוני: (כז) פי' מה שאיתא בסד"ע הוא דברי אגדה או דברי יחיד ובשמות רבה, ר"ז בפירושו הקצר מפרש הח' ז"ל שדברי יחיד, לא נלמד מהם, ולא נכחישם, וכפרש

קרני אור

אחים" ואמר „ובני" כאלו אמר כל הבנים שהי', לא היה אלא זה, וכן „ובני איתן עזריה" (דה"א ב ח) (רד"ק): [ז] עיין מקורי רש"י: [ח] והנה מה שאז"ל, זו יוכבד שנולדה בין החומות, הוא על דרך דרש, וזה שאם היה זה כן, היה ראוי שתתפרסם בתורה זה המופת שהיה בלדתה משה ואהרן, כמו שפרסמה זה בלדת שרה יצחק שהיה זה יותר נפלא מאוד, כי היא היתה בת ק"ל שנה כשילדה משה, ובת קכ"ז שנה כשילדה אהרן, והנה מדרך התורה, שתתפרסם ענין המופתים, כי האמונה בהם הוא פנה גדולה מפנות התורה (רלב"ג): [ט] כן הוא בגי' (ב"ב קכא ב) והעיקר בסדר עולם בסוף פ"א „שבעה קפלו את העולם כולו, ואלו הן אדה"ר, מתושלח, שם, יעקב, עמרם, אחיה השילוני, ואליהו הנביא". וכן הרמב"ם בהקדמתו לס' היד כתב „אחיה השילוני מיוצאי מצרים היה ולוי היה, ושמע ממשה, והיה קטן בימי משה והוא קיבל מדוד ובית דינו" ועיין בהשגת הראב"ד שם שהשיגו. ובהקדמת כסף משנה שם, ולפי"ז א"כ היה חי קרוב לתק"ן שנה, א"כ אמת ראית הפייטנים אשר יכול להיות כי יוכבד היתה חיה בעת גאולת מצרים והיתה בת ר"ן שנה:

מקורי רש"י: יג) ב"ר פ' צח ב, במד"ר פי"ד ח, רות רבה פ"ז יג. יד) אסתר ב יד. טו) לעיל כט ו. טז) עיין מקורי רש"י פ' טו. יז) ב"ר פ' פד בא תנחומא ב וישב אות י.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם
נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב
הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס ששי
כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־
יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ
אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף
מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל

שִׁתִּין וְשִׁית׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף
דִּי אִתְיְלִידוּ לֵהּ בְּמִצְרַיִם
נַפְשָׁתָא תַּרְתֵּין כָּל נַפְשָׁתָא
לְבֵית יַעֲקֹב דְּעַלּוּ
לְמִצְרַיִם שַׁבְעִין׃ כח וְיָת
יְהוּדָה שְׁלַח קֳדָמוֹהִי
לְוָת יוֹסֵף לְפַנָּאָה קֳדָמוֹהִי
לְגֹשֶׁן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃
כט וְטַקֵּיס יוֹסֵף רְתִכּוֹהִי
וּסְלֵיק לְקַדָּמוּת יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

בחשבון (נא) [י] וממנו יחל, כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש, והראיה ע״ז שאמר בתהלה (נב) יעקב ובניו (נג), ואם יטען טוען ויאמר, כי הנה כתוב, ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש (נד), דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים, כאשר אמר „אשר ילד לו בפדן ארם" (למעלה לה כו) ולא נולד לו בנימין שם (נה), כי גם בזו הפרשה, שנים עדים (נו), האחד שאמר „ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו" (למעלה פ׳ ח) והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל (נז), כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב (נח), והעד השני „כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים" (למטה פ׳ כז) (נט), ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים, כי שם היו ושם נולדו (ס) וכתוב אחריו „בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה" (דברים י כב) ואלה שניהם לא ירדו (סא), א״כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו (סב) והוא העיקר (סג) [יא]: כט ויאסר יוסף. על ידי צווי, כמו „ויבן שלמה את הבית" (מ״א ו

רש״י

ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן. (מצאתי בויקרא רבה יח) עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה. יעקב שבעים היו לו והכתוב קורא אותן נפש לפי שהיו עובדים לאל אחד): (כח) להורות לפניו. כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתיישב בה: לפניו. קודם שיגיע לשם. ומדרש אגדה להורות לפניו לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה יט): (כט) ויאסר יוסף מרכבתו. הוא עצמו אסר את הסוסים

קרני אור

[י] וכן הוא בספ״ז, וכן פי׳ הרשב״ם והרלב״ג והרדי״א, שיעקב היה במספר כל נפש בניו ובנותיו וי״מ שדינה ילדה בן משכם והוא בכללם ולא הזכירו הכתוב. ושד״ל כתב „כי אולי דינה נתעברה משכם וילדה בת, ובת ההיא קראו שמה הכנענית, כי היה אביה כנעני ולקח אותה שמעון על בניו לו לאשה, וילדה לו שאול, וזה טעם ושאול בן הכנענית, והזכירה להיותה גם היא מיוצאי ירך יעקב, וגם נשלמו השלשים ושלש נפשות בני לאה, וכשבא לומר כל הנפש וגו׳ יוצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב, הוציאה מן הכלל, ואמר ששים ושש, מפני שגם היא אחת מנשי בני יעקב, ומזה פי׳ ס״ו, ועם יוסף ובניו הרי שבעים, ודעת הח׳ ז״ל והרשב״ם היא העיקר, וכן כתב הגרד״ל בפי׳ לפדר״א פ׳ לט כי מקרא דבשבעים נפש ירדו אבותיך י״ל בפשיטות שגם יעקב בכלל זה: [יא] אעפ״כ אין מזה סתירה למה שאז״ל שיוכבד נולדה בין החומות, כי יתכן שכך קרה באמת, כמו שנרמז בפ׳ „אשר ילדה אותה ללוי במצרים" (במד׳, כו, נט) ואמרו לידתה במצרים, ואין הורתה במצרים, אבל לענין חשבון של שבעים נפש לא נמנית יוכבד, לפי שנולדה אחרי שבאו במחוז מצרים. ולא יתכן א״כ לומר עליה שבאה מארץ

יהל אור

וכפרש בדברי אגדה כי אין זה הלכה: (כח) אשר מנה (למטה פסוק כז) „כל הנפש לבית יעקב" וגו׳ הוא עם יעקב בעצמו: (כט) למעלה (בפ׳ ח): (ל) פי׳ שיעקב בחשבון השבעים עם בניו: (לא) ומשמע שהחשבון דוקא על יוצאי ירכו, והוא אינו בכלל: (לב) וכן פי׳ שם הח׳ ז״ל „כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב": (לג) ולמה לי להביא עדותי ממקום אחר: (לד) ובוודאי פי׳ יעקב עם בניו ביחד, (ועיין שמות יב מ) בפ׳ ומושב בני ישראל: (לה) ובב״י רש״ד הגי׳ „כי לא הלך הכתוב כי אם על הכל, או אחר הרוב": (לו) הוא העד הב׳ כי מספר שבעים לאו דוקא: (לז) ובכל זאת יאמר הכתוב, הבאה מצרימה, כי הכתוב על הרוב ידבר: (לח) ומנשה ואפרים לא ירדו למצרים, כי הם נולדו במצרים: (לט) וכן יאמר הכתוב „כל הנפש" (למטה פ׳ כו) בוודאי נפש יעקב בכלל: (מ) וכן הוא לדעת י״א (ב״ר פצד, ט):

ובודאי

מקורי רש״י: יח) פ׳ ד ו. יט) תנחומא א אות יא תנחומא ב אות יב, ב״ר פ׳ צה ג ילקוט קנב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־
צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃
ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה
הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי
עוֹדְךָ חָי׃ לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו
וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה
לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־
אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי׃
לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי
מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל־
אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ לג וְהָיָה כִּי־
יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר מַה־
מַּעֲשֵׂיכֶם׃ לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה
הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה
גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר
תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת

אונקלוס

אֲבוּהִי לְגֹשֶׁן וְאִתְגְּלִי לֵהּ
וּנְפַל עַל צַוְּרֵהּ וּבְכָא
עַל צַוְּרֵהּ עוֹד׃ ל וַאֲמַר
יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף אִלּוּ אֲנָא
מָיֵית זִמְנָא הָדָא מְנַחֵם
אֲנָא בָּתַר דַּחֲזֵיתִי יָת
אַפָּיךְ אֲרֵי עַד כְּעַן אַתְּ
קַיָּם׃ לא וַאֲמַר יוֹסֵף
לַאֲחוֹהִי וּלְבֵית אֲבוּהִי
אֶסַּק וְאֶחֱוֵי לְפַרְעֹה
וְאֵימַר לֵהּ אַחַי וּבֵית
אַבָּא דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן
עֲלוּ לְוָתִי׃ לב וְגֻבְרַיָּא
רָעֵי עָנָא אֲרֵי גֻּבְרֵי מָרֵי
גֵיתֵי הֲווֹ וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן
וְכָל דִּי לְהוֹן אַיְתִיאוּ׃
לג וִיהֵי אֲרֵי יִקְרֵי לְכוֹן
פַּרְעֹה וְיֵימַר מָה
עוֹבָדֵיכוֹן׃ לד וְתֵימְרוּן
גֻּבְרֵי מָרֵי גֵיתֵי הֲווֹ עַבְדָּיךְ
מֵעוּלֵימָנָא וְעַד כְּעַן אַף
אֲנַחְנָא אַף
אֲבָהָתָנָא בְּדִיל דִּתֵיתְבוּן
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן אֲרֵי בְעִירָא
דְמִצְרָאֵי דַּחֲלִין לֵהּ כָּל

רש"י

למרכבה להזדרז לכבוד אביו כ): וירא אליו. יוסף נראה אל אביו: ויבך על צואריו עוד. לשון הרבות בכיה כא) וכן כי לא על איש ישים עוד כב) ל' רבוי הוא אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל אבל יעקב לא נפל על צוארי יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע כג): (ל) אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו ומדרשו סבור הייתי למות שתי מיתות בעולם הזה ולעולם הבא שנסתלקה ממני שכינה כד) והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך עכשיו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת: (לא) ואמרה אליו אחי וגו'. ועוד אומר לו והאנשים רועי צאן וגו': (לד) בעבור תשבו בארץ גושן. והיא צריכה לכם שהיא ארץ מרעה וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאין במלאכה אחרת ירחיקכם מעליו ויושיבכם שם: כי תועבת מצרים כל רעה צאן.

אבן עזרא

יד) (פ"א) [יב]: לד כי תועבת מצרים כל רועת

יהל אור

(מא) ובודאי לא בנה שלמה בעצמו כי אם ע"י לווי:

קרני אור

כמון: [יב] ובפס"ז (בר' מו כט) הוא בעצמו לפי שהאהבה מקלקלת

מקורי רש"י: כ) מכילתא בשלח פ"א, פס"ז. כא) וכן הוא בפס"ז. כב) איוב לד כג. כג) וכן הוא במדרש אגדה ופי"ש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מצרים כל-רעה צאן: מז
א ויבא יוסף ויגד לפרעה ויאמר אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל-אשר להם באו מארץ כנען והנם בארץ גשן:
ב ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה:
ג ויאמר פרעה אל-אחיו מה-מעשיכם ויאמרו אל-פרעה רעה צאן עבדיך

אונקלוס

רעי ענא: א ואתא יוסף וחוי לפרעה ואמר אבא ואחי ועניהון ותוריהון וכל די להון אתו מארעא דכנען והא אנון בארעא דגשן: ב ומקצת מן אחוהי דבר חמשא גברין ואקימנון קדם פרעה: ג ואמר פרעה לאחוהי מה עובדיכון ואמרו לפרעה רעי ענא עבדיך

אבן עזרא

צאן. לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר, ולא יעזבו אדם שיזבח צאן, כאשר יעשו היום אנשי הודו, ומי שהוא רועה צאן תועבה היא (מב) [יג] שהוא שותה החלב (מג) [יד], ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היום הזה (מד) [טו]:

א בארץ גשן. כלל (א) בארץ רעמסס פרט (ב) [א],

רש"י

לפי שהם להם אלהות (כה): (ב) ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה שאין נראים גבורים שאם יראה אותם גבורים יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם ראובן שמעון לוי יששכר ובנימין. אותם שלא כפל משה שמותם כשברכן. אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה. ולגד אמר ברוך מרחיב גד. ולנפתלי אמר נפתלי. ולדן אמר דן. וכן לזבולן. וכן לאשר

קרני אור

מקולקלת השורה של גדולה, וכן פי' רש"י ז"ל והרדי"א, ועיין (מכילתא בשלח פ"א סי' ו) והרלב"ג פי' ע"י בלית, או אסרה הוא בעצמו על צד הזריזות לכבוד אבין, והראשון נראה יותר לפי הפשט: [יג] הנה סבב יוסף שישבו בארץ גושן לסבות ארבעה, הא' מפני שהיא ארץ מרעה, והשנית מפני היותה במיטב הארץ, והשלישית שלא רצה שיהיו מפוזרים בארץ מצרים, והושיבם מפני זה שם נכבד קהן שהי' במיטב ארץ גושן והיא רעמסס, ומושב בארץ זאת, לא היה רע במושב ארץ מצרים, שלא תראה, כי שם לא הי' מתעבים כל רועי צאן, כמו שהי' מתעבים אותו במצרים, והרביעית שאם הי' ישראל מעורבים עם המצרים, הי' במעט מהזמן מתנהלים במנהגיהם הפחותים, ולזה בחר יוסף שישבו במקום אחד בלתי מעורבים עם המצרים (רלב"ג) ונפס"ז, הקל אותם בעיניהם כדי שלא יפול עליהם שררת המילוכה, וכן הוא אומר כל תועבת מצרים כל רועי צאן, הוא שאמר שלמה בחכמתו „אל תתהדר לפני מלך (משלי כה ו)" וכן הוא (ב"ר פ' צה) על פס' „ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים" בעשה הדבר בחכמה אמר אם מעמיד אני גבורים לפני פרעה, רואה אותן ועושה אותן אנשי מלחמתו" וכן פי' רש"י ז"ל: [יד] והרד"ק כתב כי המצרים לא הי' אוכלים את בשרם, ולא הי' מגדלין אותם אלא מעט לגזוז ולחלב: [טו] ורש"י ז"ל פי' לפי שהם להם אלהות, וכן פי' הרלב"ג, וכן כתב הרדי"א, כי המצרים הי' עובדים אלת הבהמות, ולא הי' שוחטין אותן, ולא הי' נהנין מהם: [א] לדעת קצת „רעמסס" מורכב מן רע"מ שענינו בלשון מצרי אדם, סא"ס שענינו רועה, ונקראת כן ע"ש שישבו שם בני ישראל שהי' רועים, ולדעת קצת הוא שם אחד ממלכי מצרים, ונקראתו בן השמש, והיתה בארץ [illegible]

יהל אור

(מב) מאוסה היא, וכ"כ הרשב"ם, כי נבזים הי' בעיניהם כל רועי צאן, כי מאוסה צאן בעיניהם בין לאכילה בין לזבח כדכתיב „הן נזבח את תועבת מצרים" (שמות ח' כב), וכן ת"א ויוב"ע „ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא": (מג) ורק מעטים [illegible] מהם הי' משתמשים בחלב צאן: (מד) וכן עושים היום אנשי הודו שהם בני חם כפי אמונתם, וגם מצרים הם בני חם, ובימים ההם היתה להם אמונה אחת. (א) שם כולל ובה מחוזות לכל אחת שם פרטי: (ב) „בארץ רעמסס" הכתוב למטה (פסוק יא) פרט, וכן פי' רש"י ז"ל „רעמסס מארץ גשן"

מקורי רש"י: ופי"ש פ' צה ו, שהביא מגלת סגולות (דפוס ליק), סי' מב, תשו' לא שאלה מן קמאי מר רב יהודאי גאון ז"ל מהו שלא נשק לו ליוסף ואמר דהוי קא קרי יעקב אבינו ק"ש ולא פסק ליה, ועיין בפסרב"א כת"י יומא יט ב, שהביא זאת בשם המדרש, ועיין נזכור להרב"ם שהביא ג"כ שו"ת הנ"ל מתשו' הגאונים, ועיין בפי' הרד"ק על הראשית שכתב ג"כ ע"ש דרש (מס' דרך ארץ) כי יעקב הי' קורא שמע באותה שעה, לפיכך לא נשק יעקב על צוארו", והוא (מס' דרך ארץ זוטא פ"ח) ובכ"ת תוס' זו לא ראיה הביא כת' שהל"ל מכ"י שקיה שמצא כן במס' כלה. כד) תנחומא א אות ע, תנחומא ב אות י. כה) כת"א ארי בעירא דמצרים דחלין ליה כל רעי ענא" וכתב הנ"ל כ"מ שרש"י שהיה לפניו כן הגי' בת"א, ובשאר דפוסים הגי' כת"א „ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גם־אנחנו גם־אבותינו: ד ויאמרו אל־פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו־נא עבדיך בארץ גשן: ה ויאמר פרעה אל־יוסף לאמר אביך ואחיך באו אליך: ו ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את־אביך ואת־אחיך ישבו בארץ גשן ואם־ידעת ויש־בם אנשי־חיל ושמתם שרי מקנה על־אשר־לי: ז ויבא יוסף את־יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה ויברך יעקב את־פרעה: ח ויאמר פרעה אל־יעקב כמה ימי שני חייך: ט ויאמר יעקב אל־פרעה

אונקלוס

אף אנחנא אף אבהתנא: ד ואמרו לות פרעה לאתותבא בארעא אתינא ארי לית רעיא לענא די לעבדיך ארי תקיף כפנא בארעא דכנען וכען יתבון כען עבדיך בארעא דגשן: ה ואמר פרעה ליוסף למימר אבוך ואחיך אתו לותך: ו ארעא דמצרים קדמך היא בדשפיר בארעא אותיב ית אבוך וית אחיך יתבון בארעא דגשן ואם ידעת ואית בהון גברין דחילא ותמנינון רבני גיתי על די לי: ז ואיתי יוסף ית יעקב אבוהי ואקימנה קדם פרעה ובריך יעקב ית פרעה: ח ואמר פרעה ליעקב כמה יומי שני חייך: ט ואמר יעקב לפרעה יומי שני

רש"י

זהו לשון ב"ר שהיא אגדת א"י א) אבל בגמרא בבלית שלנו ב) מצינו שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים ואותן הביא לפני פרעה ויהודה שהוכפל שמו לא הוכפל משום חלשות אלא טעם יש בדבר כדאי' בב"ק ג). ובברייתא דספרי בזאת הברכה שנינו ד) כמו בגמ' שלנו: (ו) **אנשי** חיל. בקיאין באומנתן לרעות צאן: **על אשר לי**. על צאן שלי: (ז) **ויברך יעקב**. הוא שאילת שלום

אבן עזרא

והעיין נח (ג). ולפי דעתי כי רעמסס **פתוח** העיין (ד) איננה שהי' דרים שם ישראל (ה) כי מערי מסכנות פרעה היתה (ו): ו שרי מקנה.

יהל אור

היו"ד ועיין ברד"ס שרש הגי' בהופך: (ג) העיין מרעמסס הכתוב כפי' יא הוא בשו"א נח ,רעמסס":

(ד) הכתוב (בשמות א יא) ,ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת רעמסס" והעי"ן בפתח:

(ה) איננה הארץ שהי' דרים שם בי"י, ובכ"י רס"ד הגי' ,איננה אותה שהי' דרים": (ו) ונקראת ע"ש רעמסס

קרני אור

הסיא מגלות ט כיוי משם ולא כיפי יוסף (סדר):

מקורי רש"י: א) כן הוא ב"ר פ"צ ד, במד"ר פ"ו כד. ב) ב"ק לב א. ג) ב"ק שם. ד) ספרי ברכה פס"ע אלעזר אמר, וכן פי' רש"י שם (דבר' לג יח).

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה
מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא
הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי
מְגוּרֵיהֶם׃ י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה
וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃ שביעי יא וַיּוֹשֵׁב
יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֵּן לָהֶם
אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב
הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה
פַרְעֹה׃ יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו
וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם
לְפִי הַטָּף׃ יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ
כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ
מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃
יד וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף

אונקלוס

תּוֹתָבוּתִי מְאָה וּתְלָתִין
שְׁנִין זְעִירִין וּבִישִׁין הֲווֹ
יוֹמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלָא אַדְבִּיקוּ
יָת יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתַי
בְּיוֹמֵי תּוֹתָבוּתְהוֹן׃
י וּבָרֵיךְ יַעֲקֹב יָת פַּרְעֹה
וּנְפַק מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃
יא וְאוֹתֵיב יוֹסֵף יָת אֲבוּהִי
וְיָת אֲחוֹהִי וִיהַב לְהוֹן
אַחְסָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בִּדְשַׁפִּיר בְּאַרְעָא בְּאַרְעָא
דְרַעְמְסֵס כְּמָא דִי פַקִּיד
פַּרְעֹה׃ יב וְזָן יוֹסֵף יָת
אֲבוּהִי וְיָת אֲחוֹהִי וְיָת
כָּל בֵּית אֲבוּהִי לַחְמָא
לְפוּם טַפְלָא׃ יג וְלַחְמָא
לֵית בְּכָל אַרְעָא אֲרֵי
תַקִּיף כַּפְנָא לַחְדָא
וְאִשְׁתַּלְהִי עַמָּא דְאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וְעַמָּא דְאַרְעָא
דִכְנַעַן מִן קֳדָם כַּפְנָא׃
יד וְלַקִּיט יוֹסֵף יָת כָּל

רש"י

כדרך כל הנכנסים לפני המלכים לפרקים שלודי"ר בלע"ז: (ט) שני מגורי. ימי גרותי כל ימי הייתי גר בארץ ולא השיגו במובה: (י) ויברך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים מברכים אותם ונוטלים רשות ומה ברכה ברכו שיעלה נילוס לרגליו לפי שאין ארץ מצרים שותה מי גשמים אלא נילוס עולה ומשקה ומברכתו של יעקב והילך היה פרעה בא אל נילוס והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ ה): (יא) רעמסס. מארץ גושן היא: (יב) לפי הטף. לפי הצריך לכל בני ביתם: (יג) ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון לתחלת שני הרעב: ותלה.

אבן עזרא

כסוס כפרד (י) וכן ז׳ ין ותלה. על משקל ותתע (למעלה כא יד) (ח) כמתלהלה (משלי כו יח) (ט), כמו כמתעתע (למעלה כז יב) (י) וטעמו כאדם

קרני אור · יהל אור

[ב] ורעת רבים וכן שלימים, כי המלך הזה לא היה מלך. , „רעמססה": (ז) ובב"י רש"ד הגי׳ „כסוס ופרד" וכן
אלא מן המלכים הרועים, הנקראים „הוקסאס". או הוק־סות. מביא הטור על התורה דעת הה׳ ז"ל ויגרוס כן,
ויאמר כסוס ופרד, דעתו הצריכים למלחמה, ושייך שפיר ואם יש בם אנשי חיל, כי לא היו לו מקנה
נאן, וכן פי׳ החזקוני, על הסוסים ועל הפרד ועל הגמל והרחיה (בד"ה א כח א) ויקהל דוד את כל שרי
ישראל ושרי כל רכוש ומקנה וגו׳ ולמעלה (שם כן ל) כתיב „ועל הגמלים": (ח) שרשו „תעה" וכתשלומו
נתתעה, כן ותלה שרשו „להה" וכתשלומו ותלהה וכא פתח לפני הה"א להראיכה בעבור שהיא גרונית,
והיא נראית לפי שהיא במפיק, כמו שנפתח לפני הפ"ין במלת „ותתע", משא"כ ותלאה,
ותתעה, שהה"א נחה ואין צורך להראותה בא סגול לפניה (רש"ד): (ט) בהכפל פ"א הפעל: (י) שהוא
גם

בקורי רש"י : ה) תנחומא א נשא אות ט, וכן הוא בספרי.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הנמצא בארץ־מצרים ובארץ כנען בשבר אשר־הם שברים ויבא יוסף את־הכסף ביתה פרעה: טו ויתם הכסף מארץ מצרים ומארץ כנען ויבאו כל־מצרים אל־יוסף לאמר הבה־לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף: טז ויאמר יוסף הבו מקניכם ואתנה לכם במקניכם אם־אפס כסף: יז ויביאו את־מקניהם אל־יוסף ויתן להם יוסף לחם בסוסים ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר ובחמרים וינהלם בלחם בכל־

אונקלוס

כספא דאשתכח בארעא דמצרים ובארעא דכנען בעיבורא די אנון זבנין ואיתי יוסף ית כספא לבית פרעה: טו ושלים כספא מארעא דמצרים ומארעא דכנען ואתו כל מצראי לות יוסף למימר הב לנא לחמא ולמה נמות לקבלך ארי שלים כספא: טז ואמר יוסף הבו גיתיכון ואתן לכון בגיתיכון אם שלים כספא: יז ואיתיו ית גיתיהון לות יוסף ויהב להון יוסף לחמא בסוסותא ובגיתי ענא ובגיתי תורין ובחמרין וזנינון בלחמא בכל

רש"י

כמו ותלאה לשון עיפות כתרגומו ו) ודומה לו כמתלהלה היורה זקים ז): (יד) בשבר אשר הם שוברים. נותנין לו את הכסף: (טו) אפס. כתרגומו שלים: (יז) וינהלם. כמו וינהגם ודומה לו אין מנהל לה ח). על מי מנוחות ינהלני ט):

אבן עזרא

שלא ידע מה יעשה (יא) [גן]: טו ויתום. ספעלי הכפל (יב) כמו „וידום השמש" (יהושע יוד יג) (יג): טז הבו. היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחטף (יד): אפס כסף. פועל עבר (טו)

יהל אור

נ"כ כפול: (יא) פי' כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות: (יב) שרשו „תמם", וכן הוא דעת הרד"ק במכלל ובשרשים ברש „תמם": (יג) שרשו „דמם": (יד) „הבו" בשוא ופתח, וזה בקמץ בעבור הה"א שהוא אות הגרון וכ"כ הרד"ק: (טו) במקרא לא נמצא כ"א בעבר ופי' כלה הכסף, כמו שת"א

קרני אור

בפתרונה מלכי הלועזים, וי"א שהי' ערביים שבאו מארץ אזיאה, וכבשו את מצרים, ועשו בהם שפטים נוראים ואיומים, זקניהם ורמסיהם לעבדת הכריסי, בתי אליליהם „בתם" שקון מצרים, היכל־אזירים, תועבת הקפטים כאיש בלמו, וכחוקה גזלו להם את כתר מצרים, וידם גברה שנים רבות, ולהמלך הזה היה מקנה לאן ובקר, ע"כ אמר ושמתם „שרי מקנה" שאין הכוונה להיות רועים, רק ממונים על הרועים כשאר הממונים של מלך וכן ת"א ויונ"ע „רבני גיתא": [ג] וכן פי' הגאון רבינו סעדיה בתרגומו הערבי על התורה, ותלה כמו ותלא, כלומר כאדם הנלאה לא ידע מה לעשות, וכן „כמתלהלה" כמהלה עצמו כאלו לא ידע מה לעשות, ועיין בשפת יתר סי' פא שהשכים כח' ז"ל לדעת הגאון, ויאמר שם שהיא אינו בחלוף ה"א באל"ף רק בטעם כאדם נלאה לא ידע מה יעשה, והביא שם על ר' אדוניה (הוא דונש בן לברט) בפי' שבשתו אנשי מצרים, רק טעמו שלא ידעו מה יעשו, וכן פי' רי"ן נגחת, וכן פי' רש"י ז"ל שניהם ותלה, וכמתלהלה לשון עיפות, וכן ת"א ויונ"ע, ועיין ברמב"ם מה שכתב ס"ז, וכן בארמית אומרים בה"א „אשתלהי" וכן תרגום ע"ף ויגע (דבר' כה יח) „משלהי ולאי", ומזה שלהי פרקא סוף הפרק שאדם עיף בהגיעו לשם, וכן ותלה, לשון עיפות [illegible] ותולשה כי [illegible] של כחם, ואבדה בריאות גופם מפני הרעב, כי לא הי' עיפים מן העבודה, והוא חולשה שבאה מחמת חסרון אכילה ושתיה, וגם השכל שבין שרש „לאה" לשרש „להה", כי הראשון יורה על תלאה מחמת רוב עבודה

מקורי רש"י: ו) עיין קרני אור. ז) משלי כו יח. ח) ישעי' נא יח. ט) תה' כג ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא: יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ: יט לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא

אונקלוס

גֵּיתֵיהוֹן בְּשַׁתָּא הַהִיא: יח וּשְׁלִימַת שַׁתָּא הַהִיא וַאֲתוֹ לְוָתֵהּ בְּשַׁתָּא תִּנְיֵתָא וַאֲמַרוּ לֵהּ לָא נְכַסֵּי מִן רִבּוֹנִי אֱלָהֵין שְׁלִים כַּסְפָּא וְגֵיתֵי בְעִירָא לְוַת רִבּוֹנִי לָא אִשְׁתְּאַר קֳדָם רִבּוֹנִי אֱלָהֵין גְּוִיָּתָנָא וְאַרְעֲנָא: יט לְמָה נְמוּת לְעֵינָיךְ אַף אֲנַחְנָא אַף אַרְעֲנָא קְנֵי יָתָנָא וְיָת אַרְעֲנָא בְּלַחְמָא וּנְהֵי אֲנַחְנָא וְאַרְעֲנָא עַבְדִּין לְפַרְעֹה וְהַב בַּר זַרְעָא וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת וְאַרְעָא לָא תְבוּר:

אבן עזרא

כמו „כי ירא לשבת בצוער" (למעלה יט) (טו) ואל תתמה שיאמר לשון מות על האדמה (יז) כי הפך זה „ואתה מחיה את כולם" (נחמי' ט, ו) (יח) [ד]: יט תשם. מגזרת „והבמות הישמנה" (יחז' ו ו) (יט), ומשקל: תדע (כ), מצאנו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב (כא), ויתכן שהיה הרעב שלש שנים (כב) [ה], ולא הי' כמו הארבעה

רש"י

(יח) בשנה השנית. שנית לשני הרעב י): כי אם תם הכסף וגו'. כי אשר תם הכסף והמקנה ובא הכל אל יד אדוני: בלתי אם גויתנו. כמו אם לא גויתנו. (וס"ג רא"ם וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מישב גירסא שניה): (יט) ותן זרע. לזרוע האדמה ואע"פ שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר מכיון שבא יעקב למצרים באה ברכה לרגליו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה יא): לא תשם. לא תהא שממה. לא תבור יב) לשון שדה

קרני אור

עבודה מאין מנות, והבני יורה על תולשה שבאה מחמת חסרון אכילה ושתיה כמו כאן שלא הי' עיפים מן העבודה, אלא מן הרעב, ולדעת הרד"ק הוא ענין שגעון, ופי' ותתמגם, כי מרוב הרעב יצא האדם מדעתו וישתגע, והוא דעת ר' אנשים שהבאתי למעלה, ועיין „זכרון לראשונים" מחברם ס' חוזי א מהח' א"א הרכבי צד ל"ד מה שהשיב הח' ז"ל על הבנת דונש:

יד] ובפס"ז (בראשית מז כ) „מלמד שהאדמה נאה כזמן שבני אדם עליה, כלו האנשים האדמה משוממת":

ה] וכן הוא דעת הרד"ק בפי' השנית, השנית מן החמש

יהל אור

וזו"ע „שלים" וכן יאמר בפסוק יח „כי אם תם הכסף": (טז) בשקל „כי ירא לשבת בצוער": (יז) ר"ל שאמרו למה נמות וגו' גם אדמתינו": (יח) וקודם זה כתוב „הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם, שאב מחיה על כל הנזכר לפניו, כי האדמה כאשר היא שוממה היא כמו מתה שאינה מוציאה עשב ועץ פרי כמשפטה: (יט) ושרשו „ישם": (כ) ושרשו „ידע" וכן תשם שרשו „ישם" ע"כ לא התיו בצירי להמשיך יו"ד השרש, ועיין תוס' קדושין לב ב ד"ה זקן שמשם משמע ששרשו „שמם":

(כא) כן הוא בתוספתא דסוטה פי' פד שלא ירד יעקב למצרים היה רעב במצרים, משירד מהו אומר „הא לכם זרע וזרעתם", וכן הוא בספרי דבר' יא י', וכן הוא בב"ר פ' פד „זה כלה את הרעב וזה כלה את הרעב", (פי' כשירד יעקב למצרים פסק הרעב, וכן יוסף כלה את הרעב שקבץ כל אוכל וכלכלם) ועוד שם בב"ר סוף פ' פט „שכיון שירד יעקב אבינו לשם כלה הרעב: (כב) ובבב"י רפ"ד הגי' „מלאנו בדרש כי

מקורי רש"י: י) פס"ז ועיין ברמב"ן. יא) פרק י, ב"ר פ' פט ע; ספרי פ' עקב עה"פ נא כארץ מצרים, פס"ז יב) תן ת"א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תֵשָׁם׃ כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃
כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃
כב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃
כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃
כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית

אונקלוס

כ וּקְנָא יוֹסֵף יָת כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְפַרְעֹה אֲרֵי זַבִּינוּ מִצְרַיִם גְּבַר חַקְלֵהּ אֲרֵי תְּקֵיף עֲלֵיהוֹן כַּפְנָא וַהֲוָת אַרְעָא לְפַרְעֹה׃
כא וְיָת עַמָּא אַעְבַּר יָתֵהּ מִקִּרְוֵי לְקִרְוֵי מִסְּיָפֵי תְּחוּם מִצְרַיִם וְעַד סוֹפֵהּ׃
כב לְחוֹד אַרְעָא דְכֻמְרַיָּא לָא זְבַן אֲרֵי חֻלָקָא לְכֻמְרַיָּא מִלְּוָת פַּרְעֹה וְאָכְלִין יָת חֻלָקְהוֹן דִּיהַב לְהוֹן פַּרְעֹה עַל כֵּן לָא זַבִּינוּ יָת אַרְעֲהוֹן׃
כג וַאֲמַר יוֹסֵף לְעַמָּא הָא זְבֵנִית יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין וְיָת אַרְעֲכוֹן לְפַרְעֹה הָא לְכוֹן בַּר זַרְעָא וְתִזְרְעוּן יָת אַרְעָא׃
כד וִיהֵי בְּאַעוֹלֵי עֲלַלְתָּא וְתִתְּנוּן חַד מִן חַמְשָׁא לְפַרְעֹה

רש"י

בור [יג] שאינו חרוש: (כ) ותהי הארץ לפרעה. קנויה לו: (כא) ואת העם העביר. יוסף מעיר לעיר לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ והושיב של עיר זו בחברתה [יד] ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים [טו]: מקצה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים מקצה גבולה ועד קצה גבולה: (כב) הכהנים. הכומרים כל לשון כהן משרת לאלהות הוא חוץ מאותן שהם לשון גדולה כמו כהן מדין [טז]. כהן און [יז]: חק לכהנים. חק כך וכך לחם ליום: (כג) הא. (כמו הנה כמו וגם אני הא

אבן עזרא

שעברו (כג) [ו]: כא ואת העם העביר. העתיק כל אחד ממקומו (כד) [ז], וי"א כי על אנשי ברך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערים

יהל אור

כי נסתלק הרעב בזכות יעקב ויתכן, גם יתכן שהיה הרעב וכו'" וכנראה היה הנוסח הזה לפני הרמב"ן ז"ל, ודעת הח' ז"ל שהי' אלו שתי השנים לאחר בוא יעקב למצרים ואח"כ הוקל הרעב בג' שנים האחרונות: (כג) והרמב"ן השיג עיו, ודעתו וכן דעת הרד"ק ורע"ס, כי "בשנה השנית" היא השנה השנית לשני הרעב ובשנה השנית פי' שנית לה שהיא השביעית לשני הרעב ועיין קרני אור: (כד) בעבור שאמר

קרני אור

שנים שאמר יוסף "ועוד חמש שנים" והיא הרביעית לשנת שני הרעב, וכן פי' ספקידה וכן פי' החזקוני, ויהיה השנית לביאת יעקב והיא רביעית לרעב, שהרי התבואה שנשארה מן השובע, והכסף שבידם הספיק להם שני שנים, ובשלישית נתנו מקניהם, וברביעית גויתם ואדמתם, ומשם והלאה יתכן כי פקד ד' את הארץ לברכת יעקב אבינו: [ו] עיין יהל אור ולדעת הרמב"ן כן הוא בפס"ז (ברא' מז יט): [ז] בא מלת הכנוי אחר שהזכיר "העם" בפירוש, שכל כיוצא בזה בא לחזק הכוונה ולגלול הסיפך ובעבור שכתב לפני זה,

קנה

מקורי רש"י: יג) פאה פ"ב מ"א. יד) כן הוא בפס"ז ובמדרש אגדה. טו) תנחומא ב ויגש אות יו, חולין ס, ב, תיוכ"ם וירושלמי. טז) שמות ב א. יז) לעיל מא מה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם
לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר
בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר
כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי
אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃
כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם
הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה
לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם
לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃ כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ
בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃

וְאַרְבַּע חֻלְקִין יְהֵא לְכוֹן
לְבַר זְרַע חַקְלָא
וּלְמֵיכַלְכוֹן וְלַאֲנָשׁ
בְּבָתֵּיכוֹן וּלְמֵיכַל
לְטַפְלְכוֹן׃ כה וַאֲמַרוּ
קַיֵּמְתָּנָא נַשְׁכַּח רַחֲמִין
בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי וּנְהֵי עַבְדִין
לְפַרְעֹה׃ כו וְשַׁוִּי יָתַהּ
יוֹסֵף לִגְזֵרָא עַד יוֹמָא
הָדֵין עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם
דִּיהוֹן יָהֲבִין חַד מִן חַמְשָׁא
לְפַרְעֹה לְחוֹד אַרְעָא
דְכֻמְרַיָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן לָא
הֲוָת לְפַרְעֹה׃ כז וִיתֵיב
יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן וְאַחְסִינוּ
בַהּ וּנְפִישׁוּ וּסְגִיאוּ לַחֲדָא׃

בס"ת אין כאן פיסקא כלל כי אם ריוח אות א׳ :
קו פסוקים. יעלאל סימן: ומפטירין ביחזקאל בסי׳ לז ואתה בן אדם קח לך עץ:

אבן עזרא

כדי לעבוד את האדמה (כא) [ח] : כב הכהנים. הם כדברי המתרגם ארמית (כב) [ט] : כז ויאחזו בה. שקנו שם אחוזה (כג) [י] :
חסלת פרשת ויגש :

רש"י

(כד) לזרע השדה. שבכל שנה : ולאשר בבתיכם. ולאכול העבדים והשפחות אשר בבתיכם : טפכם. בנים קטנים : (כה) נמצא חן. לעשות לנו זאת כמו שאמרת : והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה לחק שלא יעבור : (כז) וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גושן שהיא מארץ מצרים : ויאחזו בה. לשון אחוזה :
הסלת פרשת ויגש :

קרני אור

קנה אותנו ואת אדמתינו, אמר אה"ז כי קנה אדמתם לפרעה, ואולם כענין "העם" עשה זאת שהעביר אותו לערים (כב"ד) : [ח] ורש"י ז"ל כתב שיתכוין כזה להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהי׳ קורין אותם גולים, וכן הוא בתרגום ירושלמי, וכן תיוב"ע וכן הוא בגי׳ (חולין ס, ב), והרשב"ם פי׳, כדי שלא יטענו בה חזקה איש איש באשר לאחר מכירה, ועיין הכיה"ק מה שכתב בזה : [ט] וכן פי׳ הרד"ק בפי׳ על התורה "כומרי הבמות" ובשבטים שרש "כהן" כתב כי הכמרים הם לובשי השחורים מלשון "עולו כתנור נכמרו" (איכה ה י) שפי׳ נשחרו, והכהנים הם אשר עובדי עכו"ם שאינם לובשים שחורים : [י] הפסוק הזה הוא כמו הקדמה לספור הבא אחריו בס׳ שמות איך הרעו המצריים לישראל, כלומר אל תחשוב שהיו ליושבי ארץ מצרים משפט הקדימה ומעלה, וישראל הי׳ שם במדריגת גרים ועבדים אלא וישב ישראל כאזרח ותושב במנוחה במחוזות מצרים, וגם להם היתה הארץ לאחוזה, ומה שמררו המצ"ים אח"כ את חייהם ולקחום לעבדים היה חמס גדול נגד דת כל עמי הארץ, ועיין בכלי יקר מה שאומר בזה כי כל פסוק זה באשמת בני ישראל הוא מדבר, כי בשם נגזר עליהם, כי גר יהיה זרעך והמה בקשו להיות תושבים, ולא כך אמרו לפרעה "לגור בארץ באנו" עיי"ש : חסלת פרשת ויגש

יהל אור

הכתוב "העם" שהוא לשון רבים, ומלת "אותו" לשון יחיד ויפרש הה׳ ז"ל שהעתיק כ"א ממקומו : (כה) ויהיה פי׳ שהעבירם ממהגם להיותם עובדי אדמה : (כו) שתרגם "ארעא דכמריא", וכן תיוב"ע דפי׳ כומרים, וכן פי׳ רש"י ז"ל, וכן פי׳ הרלב"ג : (כז) שקנו אחוזה נחלת שדה וכרם לכל מה שנתן להם יוסף, וכן תיוב"ע "ואחסינו בה אחסנא חקלין וכרמין" :

חסלת פרשת ויגש

מקורי רש"י : יח) יחז׳ טז מג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה: כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀ לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם:
ל וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי

אונקלוס

כח וַחֲיָא יַעֲקֹב בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם שְׁבַע עַסְרֵי שְׁנִין וַהֲווֹ יוֹמֵי יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיּוֹהִי מְאָה וְאַרְבְּעִין וּשְׁבַע שְׁנִין: כט וּקְרִיבוּ יוֹמֵי יִשְׂרָאֵל לִמְמָת וּקְרָא לִבְרֵהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵהּ אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ שַׁוִּי כְּעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי וְתַעְבֵּד עִמִּי טֵיבוּ וּקְשׁוֹט לָא כְעַן תִּקְבְּרִנַּנִי בְּמִצְרָיִם:
ל וְאֶשְׁכּוֹב עִם אֲבָהָתַי וְתִטְּלִנַנִי מִמִּצְרַיִם

רש"י

(כח) ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה. לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם יט) דבר אחר שבקש לגלות את הקץ לבניו ונסתם ממנו כ): (כט) ויקרבו ימי ישראל למות. כל מי שנא' בו קריבה למות לא הגיע לימי אבותיו כא) יצחק חי ק"פ ויעקב קמ"ז. בדוד נאמר קריבה אביו חי ת' שנים והוא חי ע': ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות כב): שים נא ידך. והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול כג): אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים ומרחשין תחת גופי כד). ושאין מתי חוצה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות כה) ושלא יעשוני מצרים עבודת כוכבים כו): (ל) ושכבתי עם אבותי. וי"ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי.

אבן עזרא

כט ויחי שים נא ידך. מפורש בדברי אליעזר (א) [א] גם חסד ואמת (ב) [ב]: ל ושכבתי עם אבותי. כנוי למיתה (ג) [ג], או יהיה פירושו אל נא תקברני במצרים ואשכב עם אבותי (ד) ואיך יהיה זה שתשאני ממצרים וקברתני

יהל אור

(א) למעלה (כד ב) ועיין ביאורי שם: (ב) מפורש (למעלה כד מט) "חסד הוא דבר שאינו חיוב, ואמת הוא לקיים דבר החסד ההוא": (ג) היא הגויעה בכל מקום, ולא שכיבה ממש שהיא הקבורה, כמו וישכב דוד עם אבותיו (ואח"כ) ויקבר בעיר דוד (מ"א ב י) וכן פי' רש"י ז"ל: (ד) רצוני

קרני אור

[א] ולא כתיב כתר הכי, ויבש ידו תחת ירכו, כמו באליעזר, אלא רצה לפרש מפני הכבוד וי"ת "ומן בגלל דהוא בריה לא שוי ידיה, א"ל הן אמר אנא אעבד כפתגמך", וכן אמרו חז"ל: לכוס כמרחץ עם אביו, וכ"ש לשום ידו תחת ירך אביו ולינע במילתו, והרלב"ג כתב "והרצון בזה בכאן שהוא שאל מיוסף שיכנע לו שיהיה כאלו הוא ברשותו לעבות כל מה שישאל ממנו" וכן דעת הת' ז"ל, וכמו בפי' בדברי אליעזר (למעלה כד ב): [ב] ורש"י ז"ל פי' חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול, ופ"ז כתב הרמ"ד "אך לא ידעתי איך יפרש "אם ישכם עשים חסד ואמת" (למעלה כד מט) האמור אצל אליעזר עבד אברהם, והנכון כפי' הראב"ע ז"ל, והרד"ק פי' האמת כחיוב לקבור את אביו, והחסד הוא שישאוהו ממצרים לארץ כנען לקברו שם, והרלב"ג כתב "בבחינת גדולתו אמר ועשית עמדי חסד, אמנם בבחינת היותו בנו אמר ואמת, כי היה מחויב כפי האמת בבלי לעשותו", ובדרז"ל (תנחומא ויחי סי' ג ב"ר פ' צו ילקוט רמז קנו) "וכי יש חסד של שקר, אלא

מקורי רש"י: יט) תנחומא ב ויחי אות א, ב"ר פ' צו א, ילקוט קנד, פס"ז. כ) תנחומא ב שם ב"ר שם, פסחים נו א, ילקוט שם ועיין מקורי רש"י למטה מט א. כא) תנחומא א ויחי אות ב תנחומא ב ויחי אות ד, ב"ר פצ"ו ד ילקוט קנו. כב) תנחומא א ויחי ג, תנחומא ב אות ה, ב"ר פ' צו ה, פס"ז. כג) תנחומא א שם, תנחומא ב שם, ב"ר שם. כד) תנחומא א שם, תנחומא ב שם, ב"ר שם. כה) תנחומא ב אות ו כתובות קיא א, ירושלמי כתובות פי"ב ה"ג, ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג, ב"ר שם. כו) תנחומא א שם תנחומא ב אות ה ב"ר שם ילקוט קנ"ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם
וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃
לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ
וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה׃
פ מח א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח

וְתִקְבְּרִנַּנִי בְּקִבְרַתְהוֹן
וַאֲמַר אֲנָא אַעְבֵּד
כְּפִתְגָמָךְ׃ לא וַאֲמַר קַיֵּים לִי
וְקַיֵּים לֵיהּ וּסְגִיד יִשְׂרָאֵל
עַל רֵישׁ עַרְסָא׃ א וַהֲוָה
בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין
וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אֲבוּךְ
שְׁכִיב מְרַע וּדְבַר יָת

אבן עזרא

בקבורתם (ס) [ד]: לא וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות (ו) [ה], והנכון בעיני שנתן שבח לשם (ז) [ו], ואין זה כהשתחוית אברהם, כי שם מפורש לבני חת (ח) [ז]:

א ויאמר. האומר ליוסף (ט), וכן „אשר ילדה

רש"י

ואתה תשאני ממצרים. ואין לומר ושכבתי עם אבותי השכיבני עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרי' וקברתני בקבורתם. ועוד מצינו בכל מקום ל' שכיבה עם אבותיו היא הגויעה ולא הקבורה כמו וישכב דוד עם אבותיו כז) ואחר כך ויקבר בעיר דוד: (לא) וישתחו ישראל. תעלא בעידניה סגיד ליה כח): על ראש המטה. הפך עצמו לצד השכינה כט) מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה ל). דבר אחר על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע לא) שהרי יוסף מלך היה ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: (א) ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים והרי זה מקרא קצר ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד וכשחלה יעקב בארץ גושן הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו א): ויקח את שני בניו עמו. כדי שיברכם יעקב לפני מותו:

קרני אור

אלא כל חסד שהוא שלא בפניו הוא חסד של אמת, אבל חסד שבפניו הוא חסד של תטפס': [ג] ענין שכיבת המת עם אבותיו, הוא הנחת מטת המת במקום המספד, וסבוב הסופדים, ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים לדיקים ורשעים שמתו על מטתם (רמ"ס) ובדרז"ל (כ"ב קטז א) כל מקום שנאמר בו שכיבה הנית בנים כמותו וכו', לכן נאמר ושכבתי עם אבותי שהי' לדיקים דול אחר דור, וגם הנית לדיקים אחריו: [ד] ובדרז"ל (תנחומא ויחי סי' ג, ב"ר פ' לו, ירושלמי פ"ט דכלאים ה"ג) „ושכבתי עם אבותי למה כי האבות תובעין ומתכוין קבורת א"י", ועיין ברלב"ג וברד"ח מה שהאריכו בזה וביארו מפני מה הי' מתאבלין כ"כ להקבר בא"י: [ה] ראש המטה מעתיקים השכפים כאלו הי' כתוב על ראש המטה, ־־"ד והתקנו ע"ז רבים, ואמנם זה יתבאר עפ"י ־־־"ד המנהג שהיה נוהג בין בני מצרים הקדמונים לנעת ביד אחת בראש הערבים של בעל הפקידות, וביד השני על אפיו ואזניו, ובזה הי' מראים דרך הכנעה, וא"כ יהיה טעם הפ' לפי קריאת השכפים כטעם ותנע בראש הברבים דאסתר (אלי משבי): [ו] וכן הוא (תנחומא ויחי סי' ג) „וישתחו ישראל לשכינה שעומדת עליו", ומכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה, וגם רש"י ז"ל חזר ופי' כן, וכן פי' הרד"ק, וכן הרלב"ג הביא שני הפירושים וכן פי' רמ"ס „להודות לקונו על שחננו להשיב זה מאת בנו": [ז] מ"ש הראב"ע לחזק הפי' הזה בעבור שאיננו מפורש למי השתחוה וכתב „ואין זה כהשתחוית אברהם כי שם מפורש לבני חת", אין דבריו נראין בעיני, כי מצאנו פעמים רבות שאיננו מפורש, ואיננו לשם כמו יסגדו אף ישתחוו (ישעי' מו ו) והוא אל אחר מעשה ידיו. ואם יאמר שנכון הוא לפי

יהל אור

להקבר במקום שנקברים שם אבותי: (ה) במערת המכפלה ששם נקברו אבותי: (ו) וכן פי' רש"י ז"ל בתחלת דבריו, והוא מדרז"ל (מגילה טז' ב) היינו דאמרי אינשי „תעלא בעידניה סגיד ליה", ר"ל עלה טובה, שאם האדם צריך לאדם קטן ממנו, אפילו יהיה קטן כשועל הזה שהוא היה פחותה ישתחוה לו, שכן יעקב השתחוה לבנו בעבור שהיה צריך לו, וכן פי' הרשב"ם שהשתחוה ליוסף: (ז) נתן שבח להשם על שנתן בלבו של יוסף לקברו עם אבותיו, וכאן נתקיים החלום שהשמש משתחוה לו אף לפי פי' הזה ואף שהשתחויה כלפי שכינה היתה: (ח) וכן פי' שם המ' ז"ל (למעלה כג ז) והאומרים כי השתחויתו היתה לשם, לא אמרו כלום, כי הכתוב אומר שהשתחוה לבני חת:

(ט) וכן פי' רש"י ז"ל, והרי זה מקרא קצר, וככ"י רש"ד הגי' „או הוא האומר ליוסף" וכוונתו

מקורי רש"י: כז) מ"א ב י. כח) מגילה טז ב, ילקוט קנו. כט) תנחומא א שם. ל) שבת יב ב, נדרים מ, א. לא) עיין פסחים נו א, המר. שמה ת"ו יש במעתי' פסול, ועיין ספרי ואתחנן על פס' שמע ישראל. א) תנחומא א אות ו ועיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את־שני בניו עמו את־מנשה ואת־אפרים: ב ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על־המטה: ג ויאמר יעקב אל־יוסף אל שדי נראה־אלי בלוז בארץ כנען ויברך אתי: ד ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את־הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם:

אונקלוס

תרין בנוהי עמיה ית מנשה וית אפרים: ב וחוי ליעקב ואמר הא ברך יוסף אתא לותך ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: ג ואמר יעקב ליוסף אל שדי אתגלי לי בלוז בארעא דכנען ובריך יתי: ד ואמר לי הא אנא מפיש לך ואסגנך ואתננך לכנשת שבטין ואתן ית ארעא הדא לבנך בתרך

רש"י

(ב) ויגד. המגיד ליעקב ולא פירש מי והרבה מקראות קצרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר אע"פ שהוא בני מלך הוא אחלק לו כבוד מכאן שחולקין כבוד למלכות ב). וכן משה חלק כבוד למלכות וירדו כל עבדיך אלה אלי ג) וכן אליהו וישנס מתניו ד) וגו' *): (ד) ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים לצאת ממני עוד קהל ועמים ה) ואע"פ שאמר לי גוי וקהל גוים ו) גוי אמר לי על בנימין קהל גוים הרי שנים לבד מבנימין ושוב לא נולד לי בן למדני שעתיד אחד משבטי להחלק ועתה אותה מתנה אני נותן לך ז):

אבן עזרא

אותה ללוי במצרים" (במד', כו, נט) (ט): ב ויגד. המגיד ליעקב (ג) [א], או האומר ליוסף (ד) [ב], או היה שליח מיעקב (ה) [ג]: ד וטעם הנני מפרך. על דעת הגאון (ו) שאמר לי השם הנני מפרך (ז) וכן לא נולד לי, רק מתה רחל, (ח) ועתה ידעתי, כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך [ד], וזה הפי' אין לו טעם וריח, כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן (ט), ועוד כי בנימין נולד לו אחר זה הנבואה (י), והנכון בעיני שאמר, השם אמר לי, כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם (יא),

יהל אור

אותו האיש בעצמו שאמר ליוסף, הוא בא והגיד ליעקב: (ב) ולא נזכר מי ילדה: (ג) וכן פי' רש"י ז"ל: (ד) או אותו האומר שאמר ליוסף אותו האומר הגיד עתה ליעקב: (ה) ששלח אחרי יוסף שיבוא אליו, ואותו השליח חזר מיוסף ובא והגיד ליעקב שיוסף בא אליו: (ו) הוא רבינו סעדיה גאון: (ז) למעלה (לה יא) אמר לו השם „פרה ורבה": (ח) שמשנאמר לו מתה רחל מיד: (ט) כי גם על בני ראובן נוכל לומר כן, אם נאמר שהבטחת השם פרה ורבה הוא על בני בנים: (י) וכן פי' רש"י (למעלה לה יא) „פרה ורבה ע"ש שעדיין לא נולד בנימין, ואעפ"י שכבר נתעברה ממנו": (יא) וכוונת יעקב בדבור זה לגלות

קרני אור

לפי מתכונותיהם מה יענה על ההשתחויות של לאה והשפחות ויוסף ורחל (למעלה לג ו ז) בלא פורש שם למי, ואולי יאמר באין לורך, כי ממילא נשמע שבא על עשו הנזכר לפני זה, גם פה כן שב על יוסף הנזכר, לכן לא יגרה ממנו מזול לפי פי' הב', אבל נכון הוא בעצמו מבלי רליה אחרת(רש"ד): א] או"ת וחוי ליעקב, ויוכ"ע תרגם „יתניאו" בלשון רבים והוא מלשון ספור ולא בלשון אמירה, ועיין בלחם ושמלה. ובנעוטה אור כלל ז יז מה שכתבו ע"ז, ועיין בביאור רב"ד ההבדל בין הגדה לאמירה: [ב] וכן הוא בפס"ז (ברא' מח ב) הוא שקרא ליוסף, הוא שהגיד ליעקב, ודעתו שמנשה אמר לו, ועיין הערה באח"ז: [ג] ורש"י ז"ל פי' „באפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד, וכשחלה יעקב בארץ גשן, הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו" והוא מתנחומא (ויחי סי' ו), ובפסיקתא רבתי (פ"ג פסקה ביום השמיני נשיא)

„ויאמר ליוסף הנה אביך חולה, מי אמר לו באביו חולה, י"א ברוה"ק ראה, וי"א כלהם אמרם לו וכו' וי"א בנימין הודיעו", ובפס"ז (ברא' מח ה) „ויאמר ליוסף מי אמר לו מכבה שהיה משרת את אבינו יעקב" וע"ז העיר בס התי' רש"כ שלא מלא זאת בשום מקום: [ד] וכתב הרדי"ה „מאשר אמר הנני מפרך בתחלה, ידעתי שנאמר על אפרים, כי במו׳ אפרים

מקורי רש"י: ב) תנחומא שם. ג) שמות יא ח. ד) מ"א יח מו. *) מנחות לח א. ה) עיין ב"ר פפ"ב ד, ובפסיקתא רבתי פ' ביום השמיני, ועיין מאיר עיין שם, הערה נח. ו) לעיל לה יא. ז) עיין רש"י לעיל לה יא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ
מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי: וּמוֹלַדְתְּךָ
אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ
עַל־שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם:

אַחְסָנַת עָלַם: ה וּכְעַן
תְּרֵין בְּנָיךְ דְּאִתְיְלִידוּ
לָךְ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד
מֵיתַי לְוָתָךְ לְמִצְרַיִם
דִּילִי אִנּוּן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן
קֳדָמָי: ו וּבְנָיךְ דִּי תוֹלִיד
בַּתְרֵיהוֹן דִּילָךְ יְהוֹן עַל
שׁוּם אֲחוּהוֹן יִתְקְרוֹן

אבן עזרא

ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה (יג) [ה], ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ, כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני (יג) [ו], ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה (יד) [ז] יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם (טו) [ח], והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף (טז) [ט] לא ישרו בעיני דבריו (יז), כי מה טעם על שם אחיהם (יח) [י], ואם יטען טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים (יט), גם זו איננה טענה, כי יתכן שהי', ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב (כ) [יא] ורבים

רש"י

(ה) הנולדים לך וגו' עד בואי אליך. לפני בואי אליך כלומר שנולדו משפרשת ממני עד שבאתי אליך: לי הם. בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו: (ו) ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה ואע"פ שנחלקה הארץ למנין גלגלותם ח) כדכתיב לרב תרבו נחלתו ט) וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורים י) מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ למנין שמות השבטים

קרני אור

אפרים, מלשון מפרך וכן אמר לו שם „אני אל שדי פרה ורבה" שפרה רמז לאפרים כמו מפרך ורבה על מנשה": [ה] וכן פי' הרשב"ם „ומאחר שנתן לי השם את ארץ כנען הרי כבשותי לעצמך בכור ליטל פי שני שבטים": [ו] ופתח לו הדברים כן בעבור נחלת הארץ, כלומר האל ברך אותי, ואמר לי ליתן לי ולזרעי אחרי את ארץ כנען, ואחר שאתם ובניכם תנחלו אותה, ממנה אני מנחיל אותה, ולכן שני בניך יקחו שני חלקים כמו לראובן ושמעון כאלו הי' בניך אלה בני (רד"ק) כי אב היה נותן הבכורה ליוסף, ומנשה ואפרים ירשוה, הי' למנשה חלק כבכור בארץ ג"כ, לכן אמר ביהי' כבניו ממש, ואז לא תהי' בכורה למנשה על אפרים, אבל מולדתיך ר"ל בני מנשה יהי' על שם אחיהם שיולדו למנשה ואפרים אח"כ ויחלקו בנכסיך (רה"ג): [ז] וכן פי' הרד"ק כשרבים שרש „ילד" פי' בנים שתוליד אחריהם", ובפי' של התורה כתב, „ואם תאמר שהוא במקום תוליד כמו שת"א, וכמו שפי' המפרשים, ג"כ לא מלאני לו בנים שנולד לו אח"כ, ולא נזכרו לו בנים אחרים אלא אפרים ומנשה" והרמב"ן שאלו זמן מורכב מעבר ועתיד, כי בעת בואו לנחלה תהיה לידתן בזמן עבר, וכשהיה יעקב מדבר היתה לעתיד, וגם לפי' זה הכוונה אשר תוליד: [ח] ולפי שלא יחשב יוסף שאלו הבנים יהי' נחשבים על שמו, יהי' א"כ מניתו ג' שבטים, אפרים ומנשה ויוסף לכן הולרך לברר על שם אחיהם יקראו בנחלתם, וכל ביחד א"כ נכלל בשני שבטים אלו: [ט] וכן הוא בפס"ז (בראשית מח ו) שהוא על בני מכיר בן מנשה, שנא' גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברכי יוסף (למעה נ כג), וכן הרשב"ם והרד"א ורפ"ם יפרשו על בני בנים: [י] ובפס"ז (שם) יפרש „על שם אחיהם" שפי' על שם אביהם, שכן כתוב ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים (למעלה לא מו), והם הי' בניו, וקראם הכתוב אחיו, כך בני מנשה ובני אפרים יקראו על שם אביהם בנחלתם, שלא נקראו שבטים אלא מנשה ואפרים, ורע"ם פי' כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו, וכן כ"א מבני אפרים יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמם בנחלת אפרים: [יא] וכן כתב הרד"ק „אולי הוליד כאלה הבנים

יהל אור

ליוסף הטעם למה ירצה לקחת אפרים ומנשה לשני שבטים כראובן ושמעון: (יב) לפי שלא תאות הבכורה רק לבכור פטר רחם, וכיון שראובן לא היה ראוי אליה היתה ראויה ליוסף שהוא פטר רחם לרחל, וכן יאמר (למטה פ' טז): (יג) ואם יקחו בני יוסף אפרים ומנשה שני חלקים כראובן ושמעון א"כ יהיה יוסף הבכור: (יד) וכן ת"א ויוב"ע „ובנין די תוליד בתריהון" וכן פי' רש"י ז"ל, ויהי' פי' אשר הולדת עבר במקום עתיד, כמו „אשר לקחתי מיד האמורי" (למטה פ' כב): (טו) ויהי' פי' „ומולדתך אשר הולדת אחריהם" אשר תוליד אחריהם: (טז) כי יוסף לא הוליד עוד בנים, ויורו על בני מכיר אשר נולדו על ברכיו, וחשובים כמו שילדם הוא: (יז) וכן הרדי"א יפרש שהוא על בני מכיר וכתב „עם היות שלא ישר בעיני הראב"ע": (יח) והיל"ל „על שם אביהם": (יט) א"ב לא נתקיימה ברכת יעקב: (כ) וכן כתב הרמב"ן „על דרך הפשט ירצה שסבר

במקורי רש"י: ח) עיין ב"ב קכב א. ט) במד' כו נד. י) עיין ב"ב קכב ב וקכג א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

באחסנתהון: ז ואנא במיתי מפדן מיתת עלי רחל בארעא דכנען באורחא בעוד כרובא דארעא למיעל לאפרת וקברתה תמן באורח אפרת היא בית לחם: ח וחזא ישראל ית בני

ז וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם: ח וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר

רש"י

ונשיא לכל שבט ושבט ודגלים לזה ולזה) [יא]: (ז) ואני בבואי מפדן וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם: כברת ארץ. מדת ארץ והם אלפים אמה כמדת תחום שבת כדברי ר' משה הדרשן. ולא תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון עת הגריד היה [יב] שהארץ חלולה ומנוקבת ככברה [יג]: ואקברה שם. ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם [יד] שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים [טו] שנאמר קול ברמה נשמע וגו' [טז] והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם [יז] *) ואונקלוס תרגם כרוב ארעא כדי שיעור חרישת יום (ספרים אחרים ארץ) ואומר אני שהיה להם קצב [יח] שהיו קורין אותו כדי מחרישה א' [יט] קורואד"א בלע"ז כדאמרי' כרוב ותני [כ] כמה דמפיק תעלא מבי כרבא [כא]: (ח) וירא ישראל את בני יוסף. בקש לברכם ונסתלקה שכינ' ממנו [כב] לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים ויהוא ובניו ממנשה [כג]: ויאמר מי אלה. מהיכן יצאו אלו שאינן ראויין לברכה:

אבן עזרא

כאלה (כה): ז וטעם ואני בבואי מפדן. שמתה פתאום (כו), ולא יכולתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה (כז) [יב], ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא עשיתי לכבוד אמך (כח) [יג]: ח ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף. איך יאמר לא יוכל

יהל אור

פי' לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה, ממה שהוצרך להאריך, ולא אמר ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהי' לי ומולדתך אשר תוליד לך יהי', וזה טעם, וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב, כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך": (כא) אין תשובתו מספקת, כי מדוע לא נזכרו בד"ה שהזכיר שם עוד כמה דורות, שאין הכוונה שם בעבור הירושה והנחלה כ"א להתיחס, אבל באמת אין צורך להשיב על הטענה הזאת, כי באור "אשר הולדת" אם תוליד, ולא כמבור שאמר לו כן הוא היוב שיוליד, ומלאנו רבים שבא "אשר" במקום "אם" (רש"ד): (כב) שאם אלתה הולכתיה בהליה לחברון: (כג) וכן פי' הרמב"ן, כי מתה בדרך בפתע פתאום, ולא היה יכול לעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה, למערת המכפלה ואיה הרופאים והרפואות להנע אותה: (כד) וכן דעת רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם

קרני אור

הבנים בניס אחרים, ואעפ"י שלא נזכרו ולא הביאם לפני אביו והיו קטנים", והרלב"ג כתב "ואפשר שנולדו לו אח"ז בנים ומתו בלא בנים, או לא נזכרו בעבור משפחת בני יוסף להקראם על שם אחיהם": [יב] כי מפני שהי' הולך לאט לרגל המלאכה ולא יכול לעזוב המלאכה ולנשאה לבית לחם כש"כ למערה, ואם היה נושאה לרגל היתה מסרחת, אולי ימי קיץ היו, גם לא היה בידו לחנוט אותה, כי לא הי' רופאים עמו (רד"ק) יעקב אמר שעדיין לא הייתי מוחזק במערה שהרי עשו מערער עליה לפיכך קברתיה בדרך, אבל כשקברתי את לאה כבר הלך לו עשו אל הרלו והניח לי את הכל (חזקוני): [יג] היא התגללות על שלא הוליך את אמו למערת המכפלה (רד"ק) הכוונה ליעקב שלא הוליך אותה למערת עיין ברמב"ן וברלב"ג וברד"א מה שהאריכו לבאר כזה, ובספ"ו (בראשית מח ז) "למה יעקב אבינו שדעתו של יוסף לשאול על רחל אמו, מפני מה לא העלה אותה למערת המכפלה ועד שלא התחיל יוסף לשאול, התחיל יעקב לומר ואני":

סקורי רש"י: יא) עיין רש"י הוריות ו ב ד"ה "כמלאך". יב) גריד לשון יובש שהארץ יבשה, וכן (פסחים נב א) "ואין שותלה במקום הגריד" ופי' רש"י יבש, ובמו"ק ו ב, אין משקין שדה גריד יג) עיין פסי"ר פ"ג. יד) כן הוא פסי"ר פ"ג, ובפס"ז ובמדרש אגדה עפ"י השכינה. טו) ב"ר פ' פב י. טז) ירמי' לא טו. יז) שם שם טז ויז. *) עיין אגדת בראשית פנ"ב. יח) מדה קצובה (ז"ל). יט) עיין מקורי רש"י לעיל לה טז. כ) ב"מ קז א. ב"ב יב א. כא) יומא מג ב. כב) תנחומא א הוא ו, פסי"ר פ' ג. כג) תנחומא א שם, ב"ר פל"ו ח, אגדת בראשית פ' ס, ובשינוי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מי־אלה: ט ויאמר יוסף אל־אביו
בני הם אשר־נתן־לי אלהים בזה
ויאמר קחם־נא אלי ואברכם: שני
י ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל
לראות ויגש אתם אליו וישק להם
ויחבק להם: יא ויאמר ישראל אל־
יוסף ראה פניך לא פללתי והנה
הראה אתי אלהים גם את־זרעך:
יב ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו
וישתחו לאפיו ארצה: יג ויקח יוסף

אונקלוס

יוסף ואמר מן אלין: ט ואמר יוסף לאבוהי
בני אנון דיהב לי יי
הכא ואמר קרבנון כען
לותי ואברכנון: י ועיני
ישראל יקרן מסיבו לא
יכיל למחזי וקריב יתהון
לותה ונשיק להון ונפיף
להון: יא ואמר ישראל
ליוסף למחזי אפיך לא
סברית והא אחזי יתי יי
אף ית בניך: יב ואפיק
יוסף יתהון מן קדמוהי
וסגיד על אפוהי על
ארעא: יג ודבר יוסף ית

אבן עזרא

לראות, רק טעמו לראות היטב שיכירם (כה) [יד]: יב ויוצא יוסף אתם מעם ברכיו. מאוחר צריך להיות (כו) [טו], וטעם מעם ברכיו, כי הוא יושב על המטה (כז), וטעם לא פללתי, לא דנתי בלבי, מגזרת „פלילים" (דברי לב לא) (כח) [טז]: יג ויקח יוסף. וכבר לקח (כט), וכבר הראיתיך

רש"י

(ט) בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה כד) ובקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש כה): ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו כו). תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחן על זרועותיו כז): (יא) לא פללתי. לא מלאני לבי לחשוב מחשבה שאראה פניך עוד. פללתי. לשון מחשבה כמו הביאי עצה עשי פלילה כח): (יב) ויוצא יוסף אתם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי לישבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם: וישתחו לאפיו. כשחזר

קרני אור

[יד] וירא ישראל את בני יוסף. ראיה זו כעין השכל היא איננה כחוש העין, שהרי נאמר בו „ולא יכול לראות" (רכ"ח): [טו] ורש"י ז"ל פי' שהדברים כסדרם „לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי לישבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם ולברכם" וכן פי' הרלב"ג „כי אלא כסדר הגישם אליו ונוכר כי כסדר היו ראוים להיות לפניו כשיברכם", והרד"ק פי' „לפי שהי' אפרים ומנשה על ברכי יעקב חשב יוסף שיהי' לו לטורח כבד, ולפי שלא ייעף ולא ייגע אביו הוציאם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה, ואז חזר להגישם אליו ולשום כל אחד מהם במקומו הראוי לקבל את הברכה, וכו' לא שהי' על ברכי יעקב הזקן כבראשונה, אלא שהי' עומדים על רגליהם מגשים אליו לקבל ברכתו": [טז] והרד"א

יהל אור

הרשב"ם, שלא יפשיטהו יוסף על אמו הוצרך לומר כן: (כה) וכן פי' הרשב"ם, וכן פי' רמ"ם „לא יוכל לראות היטיב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם": (כו) ר"ל אחר סוף כל הדברים, אחר הפסוק „וישם את אפרים לפני מנשה" (למטה פסוק כ) שאז הוציאם וישלחם לביתם אחר שברכם, ולא העמידם עתה לימין ולשמאל ישראל: (כז) במ"ש „ויתחזק ישראל וישב על המטה" (למעלה פסוק ב) והיו רגליו על הארץ, ע"כ שייך לשון „מעם ברכיו", שפי' מבין ברכיו, כי מלת „עם" תבוא בזה הענין, וכן „מעם השולחן" (ש"א כ לד), ופי' שם הרד"ק כמו „מעם ברכיו": (כח) וכן פי' הרד"ק „לא דנתי בעצמי ולא חשבתי שאראך עוד", וכן פי' הרלב"ג, וכן פי' החזקוני בפי' השני וכתב „כל פלול לשון דין": (כט) קודם שהוציאם

מקורי רש"י: כד) תוכ"פ, ועיין פסי"ל פ' ג פי' אמר על „כוס". כה) תנחומא א שם. כו) סוטה יא ג. כז) תנחומא א שם ועיין פסי"ל פ"ב שיפרש „תרגלתי", תרתי רגלתי", ופי' המאיר פין שם שבות מלם מורכבת מב מבות שמם נדרשים במלים ושם תור ורגל, פ"כ דרשו, תרתי רגלתי, ונוסח הילקוט סוטה רמז תקכם, תרגלתי תרתי, ועיין אגדת בראשית פ' ס', תרגלתי תרתי וגליתי לאפרים. כח) יבמי' מו ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פַּרְנֵיהוֹן יָת אֶפְרַיִם
בִּימִינֵהּ מִסְּמָאלָא
דְיִשְׂרָאֵל וְיָת מְנַשֶּׁה
בִּסְמָאלֵהּ מִימִינָא
דְיִשְׂרָאֵל וְקָרֵיב לְוָתֵהּ׃
יד וְאוֹשֵׁיט יִשְׂרָאֵל יָת
יְמִינֵהּ וְשַׁוִּי עַל רֵישָׁא
דְאֶפְרַיִם וְהוּא זְעֵירָא
וְיָת סְמָאלֵהּ עַל רֵישָׁא
דִמְנַשֶּׁה אַחְכֵּימִנּוּן לִידוֹהִי
אֲרֵי מְנַשֶּׁה בּוּכְרָא׃
טו וּבָרֵיךְ יָת יוֹסֵף וַאֲמַר
יְיָ דִּי פְלַחוּ אֲבָהָתַי
קֳדָמוֹהִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק
יְיָ דְּזָן יָתִי מִדְּאִיתַנִי עַד
יוֹמָא הָדֵין׃ טז מַלְאָכָא
דִּי פָרַק יָתִי מִכָּל בִּישָׁא

אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ
מִשְּׂמֹאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה
בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃
יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת
עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר
וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה
שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃
טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים
אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו
אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה
אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃
טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע

רש"י

לאחוריו מלפני אביו: (יג) את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חברו ימינו כנגד שמאל חברו וכיון שהוא הבכור מיומן לברכה: (יד) שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון בהשכל ובחכמה השכיל את ידיו לכך ומדעת כי יודע היה כי מנשה הבכור ואעפ"כ לא שת ימינו עליו: (טז) המלאך הגואל אותי. מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי כענין שנאמר כט) ויאמר אלי מלאך

אבן עזרא

רבים כאלה: יד שכל את ידיו, כאילו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשות (ו) [יז]: כי מנשה הבכור. אף על פי שמנשה הוא הבכור וכן „כי עם קשה עורף" (שמות לד ט) (ח), ורבים כן (ט), וטעם המלאך הגואל אותי, תמצא בפי

יהל אור

שהוציאם מברכי אביו לאחר שנשקם, והפסוק הזה מקומו אחר פסוק ט: (ל) ר"ל ההשכלה שעשה היה ע"י ידיו, וכן ת"א „אחכמינון לידוהי", וכן פי' רש"י ז"ל מלשון חכמה, וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש „שכל", מלשון חכמה, ומ"ד המליצה אמר כן, כאילו שם חכמה בידיו לעשות כן בהשכל ודעת מה שעשה: (לא) פי' אעפ"י שהם קשה עורף, ואם לא כן יקשה, ד' אמר כי לא אעלה וגו' (שמות לג ג) ואיך מבקש משה רבינו עבור זה אשר ילך עמהם: (לב) ויש הרבה, כי' שפירושם „אף על פי" כמו „רפאה נפשי כי חטאתי לך" (תה' מא ה) „וסלחת לעוני כי רב הוא" (שם כה יא) „דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא" (שמות

קרני אור

פי' ענין תפלה, כי לתפלת שוא הייתי חושב זאת התפלה, וכן הוא בפס"ז (ברא' מח יא) לא הייתי מתפלל לראות פניך, לפי שנתייאשתי ממך, ואמרתי „טרוף טורף יוסף" (למעלה לז לג) וכן פי' החזקוני בפי' הראשון וכן חז"ל (דבר' רבה פ"ב) „א"ר יוחנן בעשרה לשונות נקראת תפלה, ואלו הן שועה צעקה וכו' ופילול וכו', ועיין בסדור עיון תפלה להגרי"צ מ"ב בהעתקה „לפתח דברים" מפני מה נקראת התפלה בשם פלילה עיי"ש שהאריך בזה: [יז] ורש"י ז' נמצא בשרש „שכל" פי' „הבין מידיו כלומר שהוא ידע מהגהת ידי סוף כי מנשה הבכור, כאומר זה שידע כי יוסף לא הביא בשמאלו אל ימין ישראל אלא הבכור, והשני אשר בידיו שב אל יוסף, וכאשר ידע זה השיל התבונה ההיא, ולצורך הכתוב להודיענו זה, בעבור שיעקב לא היה רואה, אך הרגיש בזה במשוש ובהכרת לא בראות", והרמב"ם והרלב"ג וכן העקידה פי' כמו הכל

בסמך, כי הסמ"ך והשי"ן מתחלפים, ואות מן „סכל נא עצת אחיתופל" (שמו"ב טו לא) ענין מעוקש ונפתל, כלומר בשם ידיו באלכסון. ושם ימינו לפאת שמאלו ושמאלו לפאת ימינו, והרד"ק פי' ג"כ מן „סכל נא עצת אחיתופל" אך הוא יפרש „עשה ידיו כאלו אינם יודעות שמנשה הוא הבכור, וכזה סרלה כי מנשה הקטן והצעיר ממנו", והכ"ח פי', שהניח

מקורי רש"י: כט) לעיל לא יא.

עממד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם
שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק
וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ שלישי
יז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ
עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו
וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל
רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃
יח וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי
כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־
רֹאשׁוֹ׃ יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי
בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם וְגַם־

אונקלוס

יְבָרֵךְ יָת עוּלֵימַיָּא וְיִתְקְרֵי בְהוֹן שְׁמִי וְשׁוּם אֲבָהָתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וּכְנוּנֵי יַמָּא יִסְגּוֹן בְּגוֹ בְּנֵי אֱנָשָׁא עַל אַרְעָא׃
יז וַחֲזָא יוֹסֵף אֲרֵי שַׁוִּי אֲבוּהִי יַד יְמִינֵהּ עַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם וּבְאִישׁ בְּעֵינוֹהִי וּסְעַד יְדָא דַאֲבוּהִי לְאַעְדָאָה יָתַהּ מֵעַל רֵישָׁא דְאֶפְרַיִם לְאַנָּחוּתַהּ עַל רֵישָׁא דִמְנַשֶּׁה׃
יח וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲבוּהִי לָא כֵן אַבָּא אֲרֵי דֵין בּוּכְרָא שַׁו יְמִינָךְ עַל רֵישֵׁהּ׃
יט וְסָרֵיב אֲבוּהִי וַאֲמַר יָדַעְנָא בְּרִי יָדַעְנָא אַף הוּא יְהֵי לְעַמָּא וְאַף

אבן עזרא

ואלה שמות (לג) [יח] : טעם ויקרא בהם שמי. כי הנה כל ישראל יקראו אפרים (לד) [יט], גם יוסף (לה), גם אמר הכתוב „רחל מבכה על בניה" (ירמי' לא יד), כי היא היתה עיקר מחשבתו, על כן אמר הכתוב „בני רחל אשת יעקב" (למעלה מו יט) (לו), וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן „שלחני", (למעלה, ל, כה) גם נתן לו הבכורה, כי הוא ראשית מחשבתו, ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה, היה יוסף שהוא פטר רחם (לז), ולא דן וגד, כי הם בני השפחות, והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף (לח) [כ] : טעם שלא הגוים,

רש"י

האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם ל): (יז) ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו ותמכה בידו: (יט) ידעתי בני ידעתי. שהוא הבכור: גם הוא יהיה לעם. שעתיד גדעון

קרני אור

מעמד הנערים, ודעתו שהשכל את ידיו מידיו של יוסף והיה מעמד הנערים, ויאמר הכתוב וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים, שהניח את אפרים ומשכו לימינו, ואת שמאלו על ראש מנשה, שהניח את מנשה ומשכו לשמאלו, ולא הניח את ידיו, ולא הרכיב כלל אבל שנה את הנערים: [יח] ולדעת הת' ז"ל זה המלאך הוא השכל הפועל, וכן פי' הרלב"ג, הוא השכל הפועל, שהוא מלאך השם ית' להשגית בריותיו להצילם מכל רע, ועיין הס' מלחמות השם (מאמר ו ח"ב פ' ט י א) ועיין בכד"ה שהאריך לבאר בזה, והחזקוני פי' פשט הכתוב דבריו של יעקב בשם הקב"ה ולא בשם מלאך, אלא ה"ק השם אשר התהלכו אבותי לפניו על ידי המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים, ורע"ם פי' האלהים דרך קריאה, אתה האלהים, שאתה הוא שהתהלכו אבותי לפניו, אתה האלהים הרועה אותי, אתה הואל נא שהמלאך הגואל יברך את הנערים, והטור"ק האריך לבאר הפ' הזה, ומביא כמה מאמרים מזהר, כי שם מלאך הוא שמו דקב"ה, ואף שבהשקפה ראשונה נראה זר מאוד לאמר אותו ית' בשם מלאך עיי"ש, ולפי"ז כשאמר יעקב המלאך הגואל אותי, אין כוונתו על מלאך אמצעי שליח ההנהגה, רק על סבה ראשונה ית', ובזה אין לשון המקרא חסר: [יט] ולפני הרמב"ן היה הגי' „שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב", והשיג עליו וכתב „ואיננו נכון כי הכתוב אמר „בהם", והנה לא נקראו על שם מנשה, ואולי בעבור שיקראו בית יוסף, והנכון שיעמוד זרעם ושמם, ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם", והרשב"ד כתב כי גם זה איננו נכון עיי"ש: [כ] ובפס"ז (ברא' פח יד)

יהל אור

יג יח) : (לג) עיין (שמות כג כ, כא) מה שפי' ובביאורי שם ועיין קרני אור: (לד) וכן מצינו „הבן יקיר לי אפרים" (ירמי' לא יט): (לה) וכן כתוב „רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף" (תה' פ, ב): (לו) ולא אמר כן על האחרות: (לז) לפי שלא תאות רק לבכור פטר רחם: (לח) מהשמאל כמו שידוע,

מקורי רש"י : ל) ברכות כ, א, נה ב, סוטה לו ב, ב"מ פד א, ב"ב קיח ב ב"ר פצ"ז ג, אגדת בראשית פ"ג, ילקוט קנ"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא־הַגּוֹיִם׃
כ וַיְבָרֲכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃
כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃
כב וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר

אונקלוס

הוּא יִסְגֵּי וּבְרַם אֲחוּהִי זְעֵירָא יִסְגֵּי מִנֵּהּ וּבְנוֹהִי יְהוֹן שַׁלִּיטִין בְּעַמְמַיָּא׃
כ וּבָרֵיכִנּוּן בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר בָּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר יְשַׁוֵּינָךְ יְיָ כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וְשַׁוִּי יָת אֶפְרַיִם קֳדָם מְנַשֶּׁה׃
כא וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְיוֹסֵף הָא אֲנָא מָאִית וִיהֵי מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתֵיב יָתְכוֹן לְאַרְעָא דַאֲבָהָתְכוֹן׃
כב וַאֲנָא יְהָבִית לָךְ חוּלָק חַד יַתִּיר עַל אֲחָךְ דִּי

רש"י

לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו לא): ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהושע לצאת ממנו שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל לב): וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון לג): (כ) בך יברך ישראל. הבא לברך את בניו יברכם בברכתם ויאמר איש לבנו ישימך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים לד): (כב) ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי וגם אני נתתי לך נחלה שתקבר בה ואיזו זו שכם לה) שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו וגו' ממצרים קברו בשכם לו): שכם אחד על אחיך.

אבן עזרא

גוים רבים יצאו ממנו (יט) [כא]: כ בך יברך ישראל. כל בני ישראל (כ): וישם את אפרים. בדבור הברכה (כא) [כב]: כב שכם אחד. יש

יהל אור

כי המוס הטבעי הוא לצד הימין של לב, וטעמו על בני הגבירות שהי' חונים לפאות הנכבדות, ולא כן בני השפחות, כי בין הדגלים היה דגל אפרים במערב נגד דגל יהודה שהוא במזרח, וכנגדו דגל ראובן בדרום, לא כן דגל דן היה בצפון, נגד ראובן שהיה בימין: (לט) ויפרש מלא הרבה: (מ) ר"ל כי שם ישראל במקום הזה, אינו שם העצם שהוא שמו, אלא כל בניו שנקראו על שם ישראל: (מא) כי באותו העת לא נעשו הדגלים ולא מלחמה אשר יאמר מלת וישם, ע"כ מפרש „וישם" אשר שם אפרים לפני מנשה בדבור הברכה שאמר, ישימך אלהים כאפרים וכמנשה, וגם (למעלה פסוק ה) אמר „אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי", וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן

קרני אור

יד) בכל מקום הימין מבוכת לענין עבודה, לענין הואת ולענין ברכה:
[כא] יורה על הרבוי המופלג, והושאל אליו השרש הזה, להפליג הרבוי ע"ד גוזמא, עד קלה האחרון כמו „מלא ביתו כסף וזהב" (במד' כב יח, וכד יג) הכוונה על הרבוי המופלג מכסף וזהב מתפש מקום להכיל עוד, והכוונה פה כי גוים רבים יצאו ממנו, וכן תיוב"ע „בגילין בעממיא" (רס"ד) ובסט"ז (כרא' מח יט) „וזרעו יהיה מלא הגוים, כמו „כי אמילם" (תה' קיח יו"ד) וזה יהושע בן נון שהכה ל"א מלכים", וכן פי' רש"י ז"ל „כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו ונכנה על יהושע שיצא ממנו", ויש לפרש לפי"ז ג"כ „מלא" מן „בלא יומו תמלא" (איוב, טו, לב) בפי' לשון כריתה וטעם „מלא הגוים" מכלה ומכרית הגוים יושבי ארץ כנען, והם ל"א מלכים שהכה יהושע, ולכוונה זו ת"א „שליט בעממיא", ועיין רד"ק בשרש „מלא" שיפרש מלא כל הארץ כבודו, פי' מה שהוא מלא הארץ מתי ואומות ודומה הוא כבודו של הקב"ה, ועל דרך הזה „וזרעו יהיה מלא הגוים" וכן בפי' על התורה פי' „שימלאו ארצות הגוים מהם": [כב] אין ענינו שהקדימו בלשון הברכה, כי מבואר הוא בכתוב, אלא כוונת הכתוב, שבהנחת ושימה גשמית שם את אפרים לפני מנשה

מקורי רש"י: לא) תנחומא א שם. לב) תנחומא א שם. לג) ב"ר פצ"ז ד' ע"ז כה א ועיין רש"י שם ד"ה, היינו רמיזא. לד) ב"ר פצ"ז ה במד"ר פי"ד ד ספרי' פ' ג. לה) ב"ר פצ"ז ו. לו) יהושע כד לב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי בְּחַרְבִּי
וּבְקַשְׁתִּי: פ רביעי מט
א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב

נְסֵיבִית מִידָא דֶאֱמוֹרָאָה
בִּצְלוֹתִי וּבְבָעוּתִי:
א וּקְרָא יַעֲקֹב לִבְנוֹהִי

אבן עזרא

אומרים כי על עיר שכם רמז, כי גם היא היתה לבני יוסף (נג) [כג], וטעם בחרבי ובקשתי על השם (פג) כאשר אמר דוד „מגיני וקרן ישעי" (תהי' יח, ג, ש"ב כב ג) (פד), והנכון בעיני שפי' שכם אחד חלק אחד (פה), והוא משפחת „על שכמם" (שמות יב, לד) (פו) [כד] „ולעבדו שכם אחד" (צפניה ג, ט) (פז), על אחיך, נוסף על אחיך (פח) [כה], וטעם אשר לקחתי אשר יקחו ישראל (פט) [כו] בחרבם ובקשתם (צ) [כז], והזכיר האמורי בעבור שאין בשבעה גוים חזק כמוהו (צא) הלא תראה אחר שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולים (צב) אמר יהושע „לתת אותנו ביד האמורי"

רש"י

שכם ממש היא תהיה לך חלק אחד יתירה על אחיך לז): בחרבי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן לח) ד"א שכם אחד הוא הבכורה שיטלו בניו שני חלקים לט) ושכם ל' חלק הוא כתרגומו והרבה יש לו דומים. במקרא כי תשיתמו שכם מ) תשית שונאי לפני לחלקים אחלקה שכם מא) דרך ירצחו שכמה מב) איש חלקו. לעבדו שכם אחד מג): אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו שעשה מעשה אמורי מד) דבר אחר שהיה לד אביו באמרי פיו מה): בחרבי ובקשתי. היא חכמתי ותפלתי מו) (ועיין ברא"ם שכ' דא"א לפרש על חרבם של שמעון ולוי דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם ע"ז. ולענ"ד בלאו הכי א"א לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוהו שמעון ולוי בחרבם ובקשתם והלא

קרני אור

מנשה, כי שית ושם את אפרים גדלם, ואת מנשה אחריו (רדי"א): [כג] ובן הוא (ב"ר פ' לו, פס"ז בכא' מח כב) והשינ ע"ז הרש"ד וכתב „אלבד שהוא רחוק מפשוטו של מקרא, שנה גם מלת „אחד" לא שייך אחריו, כי שם עלם פרטי לא יתחבר עם שם המספר ואין לפרש כי אחד שב על חלק בנחסר בכתוב, ולא על מלת שכם, כפי הנראה מלשון א של רש"י ז"ל ויהיה שיעורו נתתי לך שכם, חלק אחד על אחיך, דא"כ היה ראוי להיות שכם בטעם מפסיק": [כד] בעל ההגהות במנ"ע כתב „ר"ל פסוק הוא כשמות יב לד „משארותם צרורות בשמלותם על שכמם", והעיר ע"ז ה' ר' (שכרמל שנה לתשובה חודש אדר) וז"ל „ולא התבונן במש"כ, כי הראב"ע רוצה לפרש שכם לא כפשוטו רק מלשון חלק ומנה, וא"כ מה ראיה מפ' על שכמם" אולם כאמת פיעור דברי הראב"ע כך הם, שכם אחד חלק אחד, על שכמם (ר"ל מה שכתוב על אחיך, פי' יותר על חלק אחיך) והוא ממשפחת „ולעבדו שכם אחד" ומלות „על שכמם" נריכות איפוא להיות קודם „והוא ממשפחת": [כה] והרלב"ג פי' שהיתה המתנה הזאת שנתן יעקב ליוסף ברכה שיפרו וירבו בניו עד שיהי' ראוים להתחלק לשני השבטים, וכן נראה שעלה מספר שבטי מנשה ואפרים יותר ממספר ראובן ושמעון, כי מספר שבטי מנשה ואפרים עלה לירושת הארץ פ"ה אלפים ומאתים 85200, ומספר שבטי ראובן ושמעון לא היה כ"א ס"ה אלפים והתק"ל, 65930. ולזה נתקיים שיהי' אפרים ומנשה לענין ירושת הארץ כראובן ושמעון ויותר מזה קרוב שלים, ונראה ג"כ רבוי בני יוסף (ביהושע יז יד) וכן נראה כי אפרים נקראו כל עשרה השבטים בשם יוסף ובשם אפרים: [כו] וכן פי' הרד"ק, כי כן מנהג הלשון לאמר עבר במקום עתיד במקומות רבים ובדברי הנבואה ברוב: [כז] ואעפ"י שכתוב (ביהושע כד יב) „לא בחרבך ולא בקשתך" אותו פסוק בשני מלכי האמורי מדבר (הרשב"ם) וכן דעת הרמב"ן כפשוטו, וכן תיוב"ע „בסייפי ובקשתי", והרד"ק כתב „ושנה אמר יהושע לישראל „לא בחרבך ולא בקשתך", לפיכך מפרשים בחרבי ובקשתי בעזרת האל, שהוא חרבי וקשתי

יהל אור

והרד"ק: (מב) וכן תיוב"ע וכן פירש"י ז"ל: (מג) כי הוא חרב גאותינו: (מד) דוגמת „ומגן עזרך ואשר חרב גאותך" (דבר' לג כט) וכן פי' הרלב"ג באחרונה: (מה) וכן ת"א „חולק חד" וכן פי' רש"י ז"ל באחרית דבריו, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרד"ק והרלב"ג ורע"ס: (מו) והוא החלק שעל הכתף שהוא כנגד הצואר, כמו שאמר „כתפי משכמה תפול" (איוב לא, כב) כי הכתף נקראת יד ופאה, וכן הפאה נקראת כתף, „ולכתף השנית" (שמות כו טו): (מז) פי' לב אחד ודעה אחת, וכן „תשיתמו שכם" (תה' כא יג) פי' לצד אחד ולפאה אחת „דרך ירצחו שכמה" (הושע ו ט) על דרך אחת ולצד אחד, וכן פי' הפי' „ואני נתתי לך שכם אחד" חלק אחד: (מח) וכוונת הכתוב על חלק הבכורה אשר נתן לו, ומנשה ואפרים יהי' כראובן ושמעון לקחת שני חלקים בארץ: (מט) ומלת לקחתי עבר במקום עתיד, כמו „נתתי כסף השדה" (למעלה כג יג) שהוא כמו ואתן: (נ) ויהיה פי' בחרבי ובקשתי, בחרב בני ובקשתם, וכן פי' הרלב"ג, בחרב זרעי ובקשתם שהם ילחמו על הארץ ויורישו הגוים אשר בה: (נא) כי הוא היה העצום שבשבעה גוים, כמו שנאמר „ואנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו" (עמוס ב ט): (נב) סיחון ועוג:

מקורי רש"י. לז) ב"ר שם. לח) ב"ר פ' צ"ז, ילקוט קנ"ז. לט) ב"ר שם ועיין ב"ב קכ"ג א. מ) תה' כא יג. מא) שם ס' ח. מב) הושע ו ט. מג) צפניה ג ט. מד) ב"ר שם ועיין תיוב"ע. מה) תנחומא א תולדות אות ח. מו) ב"ב קכג א ת"א, וכב"ר שם כמלות ובמפ"ע ועיין ת"י.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

דַאֲמַר אִתְכַּנָּשׁוּ נֵאֱחַוֵי לְכוֹן יָת דִּי יְעָרַע יָתְכוֹן בְּסוֹף יוֹמַיָּא׃ ב אִתְכַּנָּשׁוּ וּשְׁמָעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקַבִּילוּ אוּלְפָן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכוֹן׃ ג רְאוּבֵן בּוּכְרִי אַתְּ חֵילִי

אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃ ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃ ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה

רש"י

אדרבה מזה הטעם ראוי שיתן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק) : (א) ואגידה לכם. בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה והתחיל

אבן עזרא

(יהושע ז ז) [כח] , ואל תתמה על מלת לקחתי (ט) , כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם , הם יחשבו שהוא שלהם, וכן נאמר ליעקב „לך אתננה ולזרעך" (למעלה. יג טו) (י) [כט] :

א את אשר יקרא אתכם . דבר הנביא (א) לעתיד (ב) [א] , ותעו האומרים שהם ברכות בעבור שמצאו בסוף „ויברך אותם" (למטה פסוק כח), ואיה ברכות ראובן שמעון ולוי (ג) [ב] , ועל דרך הנבואה אמר „וזאת אשר דבר להם אביהם (ד) [ג] ואחר כן ברך אותם (ה) [ד] , ולא הזכיר הכתוב הברכות (ו) [ה] : **ג** ראובן בכורי אתה כחי , בך נראה בתחלה כחי (ז) והבכור יקרא ראשית און (ח) , וכמוהו „ראשית אונים" (תה' עח נא) (ט) [ו] : יתר שאת . ראוי היית ליתרון על

יהל אור

(נג) שאמר יעקב בלשון עבר : (נד) ע"כ אמר יעקב לקחתי בלשון עבר , כי כאשר ד' נתן לו בדבור הוא כמסירתו והיא בידו :

(א) ובב"י רש"ד הגי' „דבור הנבואה" : (ב) בעבור שהגיד ליוסף דברים עתידים , רצה להגיד לכל בניו מה שעתיד להיות , ומלילת באחרית הימים , תורה על הזמן הרחוק בין לימות המשיח או קודם להם : (ג) ואמר „אשר יקרא" , לפי שמקצתם, לא בשר אותם אך טוב , כגון ראובן שמעון ולוי , ויששכר למס עובד וגד גדוד יגודנו , אמר „אשר יקרא" שרוב שמושו בלא חמדה : (ד) מה שיהיה לעתיד ואמר בדרך הנבואה , והכוונה כאן על כבוש א"י וחלוקה ועיין „קרני אור" : (ה) והברכה שבירך אותם היתה זולת הנבואה : (ו) ולא פי' הכתוב במה ברכם : (ז) בך התחיל כחי לצאת אל הפועל : (ח) „און" הוא תאר מליצי אל הזרע שבו כח יצירת הולד , וראשית און הוא הבכור שנולד מטפת הזרע הראשונה, וכן ת"א „חילי וריש תקפי" , וכן תרגם „כי הוא ראשית אונו" (דבר' כא , יז) „ריש תוקפה" : (ט) וברבוי „ראשית אונים" , וככ"י רש"ד הגי' „כמו כי הוא ראשית אונו ,

קרני אור

ולקחתי , וכן ת"א „בצלותי ובבעותי" וכוונת התרגום כיאור רב"ת , חרב היא התפלה המגינה על האדם כחרב ביד הגבור כמ"ש „וחרב פיפיות בידם" ולקחתי הוא מלשון לקחה , ומלאתי בדפוס סביוניטה הגי' בת"א „בחרבי ובקשתי" כמו בעברי :

[כח] והרמב"ן כתב „וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו אותה מיד האמורי , כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי הי' , והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם , ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף , וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי עיי"ש וע"ז כתב הרב"ד שהרמב"ן ז"ל היטיב לבאר יותר מכולם : [כט] והרלב"ג כתב „כי כן מנהג הנביאים לחשוב מה שיהיה כאלו נעשה" :

[א] וכן כתב הרד"א „כי ע"ד הפשט באחרית הימים רומז לאיזה זמן ארוך שהוא באחרית הימים בערך אל ימי המדבר" : [ב] ואמר „אשר יקרא" , ופי' הרשב"ם „ענין גבורתם ונחלתם" פי' את אשר יארע לכם כענין גבורתכם במלחמה , וכענין נחלתכם בארץ , וכן פי' הרד"ק וכתב „וזה ענינו כשיכנסו לארץ לרשתה , ואמר להם ברוח נבואה קצת מאשר יקרא אותם ים בחלוקתם , ויש בהצלחתם במלחמה עם אויביהם , והרמב"ן פי' באחרית הימים הם ימות המשיח וכן פי' רמ"ס , ובדרז"ל (פסחים נו א , ב"ר פ' צח , תנחומא ויחי סי' ח) שביקש לגלות להם את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה , וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י : [ג] וכן פי' הח' ז"ל (למטה מט ג) בפ' „זבולן לחוף ימים ישכון" „גם זה לאות כי זאת דרך נבואה" וכן פי' הרש"ד , כי כן היה באמת סוף גבולו אצל צידון בחלוקת הארץ בימי יהושע , אבל בחלוקת הארץ אשר תהיה בימות המשיח לא יהיה גבולו שם כמפורש בס' (יחז' מח מן פ' א עד ל) : [ד] הנה תשובת הח' ז"ל על פי התועים אסרת טעם , והעיקר כמו בכ"י רש"ד „ועל זאת הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם , ואח"כ ברך אותם" (למטה פ' כח) , וכוונתו בתשובה על אלה הטועים על מה שנאמר בסוף ויברך אותם , הלא נאמר מקודם לזה , וזאת אשר דבר להם אביהם ואח"כ ויברך אותם , ומזה מוכח כי הדברים אשר דבר יעקב , הם דברי נבואה , ועל זאת הנבואה אמר הכתוב וזאת אשר דבר להם , ואח"כ ברך אותם : [ה] אין דבריו נכונים , כי מפורש הוא ביוסף ואת שדי ויברכך (למטה פ' כה) „ברכות אביך גברו על ברכות הורי תהיין לראש יוסף" (למטה פ' כו) , אמנם לדעתי כי הודעת הטובות אשר תבאנה עליהם , גם היא בכלל הברכה , כאשר מלאכי בברכת בלעם שלא התפלל עליהם , רק הודיע הטובות העתידות לבוא עליהם , והכתוב קורהו ברכות , „לקב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך" (במד' כד , י) ומכ"ז טוב עין (כיעקב) הוא יברך ויודיע להם הטובות העתידות לבוא עליהם (רב"ד) ועיין (למטה מט כח הערה לב) :

[ו] אין ראשית אוני כפול לשון של כחי , כי כל כחו של אדם נקראים כחו , אם נולדו אחרי היותו לאיש נבור ואמץ , אבל איש נקרא ראשית אונו אלא הבכור לבד , ולדעת הרשב"ם הוא דבור אחד והמלילה כפולה :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כֹּחִ֖י וְרֵאשִׁ֣ית אוֹנִ֑י יֶ֥תֶר שְׂאֵ֖ת וְיֶ֥תֶר עָֽז׃ ד פַּ֤חַז כַּמַּ֙יִם֙ אַל־תּוֹתַ֔ר כִּ֥י עָלִ֖יתָ

וְרֵישׁ תָּקְפִּי לָךְ הֲוָה חֲזֵי לְמִסַּב תְּלָתָא חוּלָקִין בְּכֵירוּתָא כְּהֻנְּתָא וּמַלְכוּתָא: ד עַל דַּאֲזַלְתָּא לְקֳבֵל אַפָּךְ הָא כְּמַיָּא בְּרַם לָא אַהֲנֵיתָא חוּלָק יַתִּיר לָא תִּסַּב אֲרֵי סְלֶקְתָּא

אבן עזרא

הכל שתהיה נשא (י) [ז] ויתר עז כפול בטעם כדרך כל הנבואות (יא), ופי' עז תקיף (יב) [ח]: ד פחז, בעבור שפחזת כמים (יג) [ט]: אל תותר. לא יהיה לך יתרון (יד), והיה ראוי להיות אל תותר בשורק הוי"ו (טו), ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום (טז) [י] רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי (יז), ואעפ"י שנמצא ודרך נתיבה אל־מות (משלי יב כח) (יח) ואיננו צווי (יט), ופי' (כ) אל תבקש יתרון (כא) אפילו פחז כמים (כב), ויהיה משקל תותר (כג) זכור מלחמה אל תוסף (איוב מ לב) (כד), והגאון אמר אפילו דבר רק כמים (כה) לא יהיה לך יתרון (כו), ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים

רש"י

אומר דברים אחרים א): (ג) וראשית אוני. היא טפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו ב): אוני. כוחי כמו מצאתי און לי ג). מרוב אונים ד). ולאין אונים ה): יתר שאת. ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה לשון נשיאות כפים ו): ויתר עז. במלכות ז) כמו ויתן עז למלכו ח) ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (ד) פחז כמים. הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם. לכך אל תותר. אל תרבה ליטול כל היתרונות הללו שהיו ראויות לך ומהו הפחז אשר פחזת: כי עלית משכבי אביך אז חללת. אותו שם שעלה על יצועי והיא השכינה שהיה דרכו להיות עולה על יצועי ט): פחז. שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכלו נקוד פתח. ואילו היה ל' עבר

קרני אור

[ז] וכן פי' הרלב"ג "הילין בו רוממות וגדלה בו, כי מפני שהיה ראובן בכור היה ראוי שתהי' לו הממשלה והתנשאות, כטעם "והממשלה נתן ליהודה כי הוא הבכור" (דה"ב כא ג)": [ח] ובתנחומא (ויחי סי' ט) שלשה כתרים הי' בידך כהונה מלכות ובכורה, וכן (בב"ר פ' צח) הבכורה היתה שלך, והכהונה היתה שלך, והמלכות היה שלך ועכשיו בחטאת נתנה הבכורה ליוסף, הכהונה ללוי, והמלכות ליהודה, וכן ת"א ומגו"ל יותר בתיוב"ע, וכן פי' רש"י ז"ל, והרד"ק והרלב"ג ורשב"ם: [ט] עיין ברמב"ן מה שפי' בזה, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג: [י] עיין "יהל אור" וכן הוא בדרז"ל (ב"ר פ'

יהל אור

וכמוהו ראשית אונים": (י) מגזרת "ונשא מגבעות" (ישעי' ב ב): (יא) וכן פי' הרשב"ם: (יב) "עז" או עז תה"ם או תה"פ לתקף, כח, גבורה, וגאון. ולהרש"פ שמושי "עז" הנהתו על החוזק מחמת חריפות הכח והדודו, ופי' פה שהיה ראוי שיהיה לו יתרון בעוז ובתוקף והוא הממשלה: (יג) פחז הוא שת"ז לקל דעת נמהר ומבוהל, שעושה מעשיו בלי דעת והתבוננות, ונרדף עם "חפז" מורה מהירות פעולה בלי ישוב הדעת, ודעת הה' ז"ל שהוא מלשון הפזון, אעפ"י שהוא הפך בשרשו, כי זה "פחז" וזה "הפז": (יד) פי' יתרון גדולה על אחיך, כי תפסיד הבכורה: (טו) מבנין הפעל, ומשפטו בשורק, וכא החולם המורהו כמנהגם להתחלף זה בזה, ולפי פירושו זה, מלת אל הוא צווי: (טז) ולפי הפי' הזה, אין אל תותר פסק דין אשר גזר עליו, רק יעקב מספר המעשה שנעשה ויאמר, שהלים פחז כמים הנשפכים ולא הותר מאומה, ופי' אל תותר, ולא הותרת כלום, כי השמן שנשפך נשאר ממנו מעט דבוק במקומו, ויין שנשפך נשאר ריחו, ומים שנשפך לא נשאר ממנו כלום בכלי, ולפי"ז מלת אל פה לעבר ואיננו צווי: (יז) אל בפתח, מלה מורה על הצווי לשלול דבר, ויש הפרש בין מלת "אל" ובין מלת "לא" המורה על הצווי שמלת "לא" מורה על הצווי הגוזרת, ומלת "אל" על צווי הבלתי גוזרת, או שענין מלת "לא" שלילה מוחלטת וענין מלת "אל" שלילה בלתי מוחלטת, וכתב הרשב"ם (למטה פ' ו) "כי כל אל שבתורה להבא הן או קללה, או בקשה, או צווי, לא ימצא אל לשעבר": (יח) עיין בפי' הה' ז"ל שם: (יט) והוא הבור אל שם כשם מורכב במובן שלילה, ואין ראיה מזה לפי שאיננו צווי: (כ) הוא פי' אחר והוא דעת הה' ז"ל: (כא) אל תבקש לך יתרון, ור"ל אל תבקש אשר תותר וכיאור הרש"ד "ויהיה הוא הפועל המבקש והיתרון הפעול המבוקש": (כב) אין למלת אפילו שום מובן פה, ובטח ט"ס הוא, ובמקום "אפילו" צ"ל "אתה" ונכון הוא גם לפי' הרלב"ג שכתב "והרצון בזה אתה איש פחז כמים וכו' עיי"ש: (כג) בפתח התי"ו: (כד) כמשקל אל תוסף מן ההפעיל, ועיין רש"י ז"ל (איוב מ לב) שכתב "אל תוסף סמ"ך נפתחת מפני סוף פסוק, כמו "אל תותר, ותותר (רות ב, יד) וכן הרבה כמוהו: (כה) אפילו דבר ריק וקל שאין לו ערך כמים: (כו) על אחיך:

ואין

מקורי רש"י: א) תנחומא א אות ח ב"ר פצ"ח ב ופלק"ט ה פסחים ני א פסי"ר פ' כא ובתנחומא ב אות ט בסגנון אחר וכ"ה בפס"ז. ב) תנחומא א אות ט תנחומא ב אות יא ב"ר פצ"ח ד ופ' לט ו, יבמות עו א אגדת בראשית פ' פב, יוב"ע. ג) הושע יב ט. ד) ישעי' מ כו. ה) שם שם כט. ו) תנחומא ב שם, ב"ר שם, אגדת בראשית פב, ועיין ת"א ויוב"ע וירושלמי. ז) שם. ח) ש"א ב' י. ט) שבת נה ב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה: פ ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי

בֵּית מִשְׁכְּבֵי אֲבוּךְ בְּכֵן אַחֵלְתָּא לְשִׁוּוּיֵי בְרִי סְלֵקְתָּא: ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי

רש"י

היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב ע"ש שמציעים אותו על ידי לבדין וסדינין והרבה דומים לו אם זכרתיך על יצועי י). אם אעלה על ערש יצועי יא): (ה) שמעון ולוי אחים. בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו יב) וגו' ועתה לכו ונהרגהו. מי הם אם תאמר ראובן או יהודה הרי לא הסכימו בהריגתו. אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלמה שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו' יג) יששכר וזבולון לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם. על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים יד): כלי חמס. אומנות זו של רציחה חמס הוא בידכם מברכת עשו הוא זו אומנות שלו היא ואתם חמסתם אותה הימנו טו):

אבן עזרא

(שופ' ט ד), ואין פותחים הפוך (כז): אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי, כאלו אמר עלה מעלי (כח) [יא], גם תמצא מלת „עלה" כרת, כמו אומר „אלי אל תעלני בחצי ימי" (תה' קב כה) (כט) [יב], וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים (דה"א ה' א) ובחללו יצועי אביו (ל), ואמר על יהודה שהוא הנגיד (לא) [יג] והבכורה ליוסף (לב), וי"מ ולא להתייחש לבכורה, שיהא תחלת המספר מראובן (לג) [יד]: ה שמעון ולוי

יהל אור

(כז) ואין לפרשו הופכים, ופחז הוא מלשון ריקות, ופחז הוא מלשון מהירות ובהלה, וכל זה הוא מדברי הגאון ז"ל, והר' ז"ל לא סתר דברי הגאון, ולא הודה לו: (כח) פי' אז כשעשית זאת חללת יצועי, ונפסק ממני שלא הייתי עוד עם בלהה: (כט) ופי' אל תכריתני, וכן פי' שם הר' ז"ל, וכן תיוב"ע, וכ"כ פי' פה „עלה" נכרתה: (ל) אז כחללו, בעת שחללו ובלבל יצועי אביו, נענש לראובן העונש ולא עתה קודם מותו, ונתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל: (לא) הכתוב יאמר „שיהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו", פי' שהוא בא לתת טעם למה לא ניתן גם משפט המלוכה ליוסף, ולזה אמר כי יהודה גבר בין כל אחיו, ולזה נכבד הוא ביותר ונגיד ממנו (מן יוסף): (לב) ויהיה פי' ולא להתייחס לבכורה, שניתן הבכורה לבני יוסף, ולא להתייחס, שראובן לא יתיחס עוד לבכורה, וכן הוא בתרגום רב יוסף „ואתיהיבת בכירותיה לבנוי דיוסף בר ישראל, דלא לאתיתחסא בנוי דראובן לבכירותא": (לג) ובוונת הכתוב שאמר „ולא להתייחס לבכורה" הוא כמו שפי' רש"י ז"ל שם, שהוא מורה על יוסף שלא ניתן בכל זה הרשיון ליוסף להתיחס בכל משפטי הבכורה, וניתן לו רק נחלת הבכורה לקחת פי שנים, מכ"מ יחוס אשר הוא ראשון מבניו לא הפסיד, א"כ ראובן הוא הבכור להקרא בשם ראשון ככתוב „בכור ישראל" בוודאי לא לקחה

קרני אור

לט, תנחומא ויחי סי' ט. פס"ז כרא' מט ה) אם יהיה ביד אדם קיתון של מים והוא נשפך אינו מקפיד בו כלום, אבל אם כי' של שמן או של דבש מקפיד בו לכך אמר כמים אל תותר": [יא] וכן פי' כב' (יסוד מורא שער השביעי) „כי כאשר בא אל בית אל, אמר הסירו את אלהי הנכר (למעלה לה ב) והבית הלאן והתבודד לעבוד השם, ולא שכב עם אשה, כי רחל מתה, ותולה בלהה ובעבור זה מאס באם ראובן ושפחתה, ע"כ כתוב בפסוק אחר, „ויהי' בני יעקב שנים עשר" (שם פ' כב) להודיע שלא שכב עם אשה אחר כך, ע"כ לא הוליד עוד", והנה פה פי' הר' ז"ל הדבר כפשוטו, ר"ל בביכה מתב, ועיין (למעלה לה כב) בפי' הר' ז"ל שמסכים לחז"ל, וכתב יפה פי' רבותינו ז"ל „וחוטה קלון ערום" ויסכים לכם שלא חטא רק שבלבל משכבו, ועיין בביאורו שם ביהל אור מה שהבאתי מבעל אהל יוסף שיפרש שדעת הר' ז"ל גם שם כפשוטו: [יב] וכן פי' הרד"ק בשרש „עלה" לשון הפסק וכריתה, וכן פי' הרלב"ג בתשובה „או יהיה הרצון כמלת עלה „נכרת" כטעם „אל תעלני" ר"ל שאחרי כן לא קרב אליה": [יג] ועיין בפי' המיוחס לרש"י ז"ל שם, שפי' כי יהודה אפילו לא חלל ראובן הבכורה ולא נלקחה ממנו, אפילו הכי היה הגון יהודה למלך, כי יהודה גבר באחיו שנאמר „גור אריה יהודה" ולנגיד ממנו שילא ממנו מלכות, ופי"ש כך נקרא המלך נגיד, שהוא המוליא והמביא, והבכורה והמלכות נטלה מראובן ונתנה המלכות ליהודה כדכתיב, „כי יהודה גבר באחיו" אבל חלק הבכורה נתנה ליוסף ולבני בניו" וכן פי' הרד"ק שם „מי שיהיה לנגיד בישראל, אמר יעקב שיהיה ממנו", ונגיד פה מורה על שר הצבא כמו, עם שרי האלפים והמאות לכל נגיד (דה"א יג א) וענין שם נגיד, הוא על מנהיג אשר אחריו כל הצבא ימשוך, כי תרגום „משך" הוא „נגד" ונהרות רחבי ידים המשכים והצבא נקראו בארמית „נגדין", והר' יפ"ר בביאורו על התורה הסתייע מפי' רש"י ז"ל (דה"א ה ב), והוסיף מדיליה לפרש שבאן כמו יעקב רק על אבדן מעלת הבכורה, אבל על ענין המלוכה, אמר למטה „יהודה אתה יודוך אחיך" שמעיקרו נבחר לנגיד על כל אחיו, כי אף אם ראובן לא היה חוטא כבר נגזרה המלכות והממשלה לבני יהודה: [יד] ובמדרש ר' לוי ור' סימון, חד אמר ליוסף מיחסין, ולא לראובן, וחד אמר, אין מיחסין ליוסף אלא לראובן ושבט הכתוב הוא יותר נאות לשון האחרון, וכן פי' רש"י ז"ל, ומסכים עם העתקת השבעים ורוב מתרגמים:

פיין

מקורי רש"י. י) תה' סג ז. יא) שם קלב ג. יב) לעיל לז יט. יג) לעיל לז ב. יד) תנחומא א שם, בשיטה הלשה, ובס כל המאמר ובב"ר פ'. טו) בקיצור. טו) תנחומא א שם ב"ר פ' צח ה ופ' צט ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם: ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד

אַחִין גֻּבְרִין גִּבָּרִין בְּאַרַע תּוֹתָבוּתְהוֹן עֲבָדוּ גְבוּרָא: ו בְּרָזְהוֹן לָא הֲוָת נַפְשִׁי בְּאִתְכַּנְשֵׁהוֹן

אבן עזרא

אחים. בעבור מעשה שכם (לג): מכרותיהם, וי"א מן הכרת פניהם (ישעי' ג ט) (לד), ואיננו נכון בדקדוק (לה), וי"א קניניהם, כמו „תכרו מאתם" (דברי' ב, ו) (לו), ואין תכרו כי אם מלשון חפירה (לח), וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן (לט) כמו עם חרף נפשו למות (שופ' ה יח) (מ), והנכון בעיני שהוא מגזרת „מְכֹרֹתַיִךְ" (יחז' טז ג) (מא) [טו], והוא חסר בית (מב) [טז] כמו הנמצא בית ד' (מ"ב טז ח) (מג), „אשר צויתי מעון" (ש"א ב כט) (מד), והטעם על החמס שעשו, שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה (מה): ך בסודם אל תבוא נפשי, אמר רב אהרן (מו) שפי' אל תבוא נפשי, כמו „ובא

רש"י

מכרתיהם. לשון כלי זיין הסייף בל' יוני מכי"ר (טז). דבר אחר מכרתיהם בארץ מגורתם נהגו עצמן בכלי חמס (יז) כמו מכורותיך ומולדותיך (יח) וזה תרגם של אונקלוס (יט): (ו) בסדם אל תבא נפשי. זה מעשה זמרי כשנתקבצו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה ואמרו לו זו אסורה או מותרת אם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך (כ) אל יזכר שמי בדבר שנאמר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני (כא) ולא כתב בן יעקב (כב): בקהלם. כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. שם אל יתייחד עמהם שמי שנאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי (כג) ולא נאמר בן יעקב אבל בדברי הימים כשנתייחסו בני קרח על הדוכן נאמר בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל (כד) *): אל תחד

קרני אור

[טו] עיין (מחברת מנחם ערך כרם. מחלקה ט) שחבר „כלי חמס מכורותיהם" מכרתיך „ומלדתיך". אים מאת מכרו" (מ"ב יב ו) „לבד ממכריו על האבות" (דבר' יח, ח) (ונשמט גם במחב"ג הפי' „על ארץ מכירתה" (יחז' כט יד) עי' המעתיקים) ופי' לשון תולדות האמה, וכן הביא רש"י ז"ל (יחז', טז, ג, כט, יד) דעת מנחם שהוא לשון תולדות, והוא ג"כ דעת הראב"ע פה שפי' „מכרותיהם, אחותיהם כפל לשון של שמעון ולוי אחים, כלומר שמעון ולוי אחים הי' לרעה כלי חמס הי' אחותם": [טז] וכן הוא (ב"ר פ' צט, תנחומא ויחי סי' ט, פס"ז ברא' מט ה) וכן ת"א „בארע תותבותהון עבדו גבורה", כלומר שנהגו עצמם בחמס בארץ מגוריהם, ועיין בגלי"ג מה שהעיר ע"ז, והרלב"ג כתב „לא יכשר בעיני שיהיה מכורותיהם כמו מדורותיהם, כי הם מבתי שרשים מתחלפים, ועוד שבכלל יהיה עם זה המאמר חסר, כי כבר יהיה הלשון בו שבכלל הביא כלי חמס במגורותיהם, והרד"ק כתב מלת מכורותיהם היא זרה, אך לפי הענין לא"ו לשרש, אם מענין מקח וממכר, או מענין מחשבה, ר"ל כל סחורתם בכל מכירתם וקנינם, או כל מחשבותיהם, אינם כי אם

יהל אור

ממנו כל קדימת הבכורה: (לד) כי באמת כל בני אחים הי', אך יאמר שאחוותיהם וקורבתם היתה בידם כמו כלי ואמצעי שעל ידו עשו חמס והרג רב בעיר שכם: (לה) ופי' כל הרואה אותם הכיר בטעם אשר הם מעם חרף נפשו למות: (לו) כי היה צריך לכתוב מכריהם וחסרה היא השרש: (לז) וכן פי' רש"י ז"ל שם „לשון מקח": (לח) והפי' שם „וגם מים תכרו מאתם" בהתפרו לכם בארות לשתות המים, אבל מאתם, דהיינו ברצונם ובכסף, וכן „כי יכרה איש בור" (שמות כא לג) ועיין בנתה"ש (דברים ב ו): (לט) פי' שמכרו עצמן על החמס: (מ) „וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן, כמו עם חרף נפשו למות", כן הוא בנדפסים ואין לו מובן כלל, כי מלבד שהפי' הזה אין לו ביאור כלל, טעות הנראה לעינים הוא, כי איך יביא עד על המכירה מהפ' עם חרף נפשו? ולדעתי צ"ל „מלשון מסירה (מן „וימכור ד' את סיסרא" (שופ' ד ט) „וימכרם ביד פלשתים" (שם י, ז) שפי' מסירה) שמסרו עצמן (הטעם בחמס מסרו עצמן למות, ויביא ראיה) כמו „עם חרף נפשו למות" (ופי' הרד"ק שם „גלה ופרסם נפשו ומסר עצמו למיתה מרוב חשקו למלחמה") כי המוסר נפשו למות על דבר נקרא חרף נפשו, והמעתיקים החליפו אות הסמ"ך בכ"ף, כי הבדל דק ביניהם: (מא) מְכֹרֹתַיִךְ ומֹלְדֹתַיִךְ מארץ הכנעני (יחז' טז ג) והוא כמו מגורותיך: (מב) וכמו „במכרותיהם" עם בי"ת, פי' בארץ מגורותיהם עשו חמס להרוג בעלי שכם: (מג) הראוי כבית ד': (מד) כמו במעון: (מה) וכן פי' הרלב"ג, כי שמעון ולוי הרגו בערמה אנשי שכם כי הי' נכנסים עמהם בברית להיות לעם אחד והוא המילה, והם שמו אותה כלי להריגת אנשי שכם: (מו) עיין מרכו בראש הספר, והוא ר' אהרן הכהן

ראש

מקורי רש"י: טז) תנחומא א שם תנחומא ב אות יב ב"ר שם פדר"א פ' לח אגדת בראשית שם. יז) תנחומא א שם ב"ר שם. יח) יחז' טז ג. יט) ועיין קרני אור. כ) סנהדרין פב א. כא) במד' כה יד, כב) תנחומא א אות י תנחומא ב: ב"ר שם. כג) במדבר טז א. כד) דה"א ו כג. *) תנחומא א שם תנחומא ב שם. תנחומא א קרח אות ד ב"ר שם במד"ר פ' יח ה סנהדרין קט ב ובפס"ז בסודם זה מעשה קרח ובקהלם זה מעשה זמרי.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם

לְמֵהַךְ לָא נְחָתִית מִן
יְקָרִי אֲרֵי בְרֻגְזְהוֹן קְטַלוּ

רש"י

כבודי. כבוד לשון זכר הוא ועל כרחך אתה צריך לפרש כמדבר אל הכבוד ואומר אתה כבודי אל תתיחד עמהם כמו לא תחד אתם בקבורה כו): כי באפם הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם ואינן חשובין כולם אלא כאיש אחד כז). וכן הוא אומר בגדעון והכית את מדין כאיש אחד כח). וכן במצרים סוס ורוכבו רמה בים כט). זהו מדרשו. ופשוטו אנשים הרבה קורא איש כל אחד לעצמו באפס הרגו כל איש שכעסו עליו וכן וילמד לטרוף טרף אדם אכל ל): וברצונם

אבן עזרא

השמשי (קהלת א ה) והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם (מז), והנה פירושו הפך הדבר, כי מה טעם לכלי חמס, והלא אסר לשניהם „עכרתם אותי" (למעלה לד, ל) (מח), ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם, לולי חתת אלהים (מט) הי' מסבבים להשחית הכל, וכן פי' (נ) ארור אפם, וברצונם עקרו שור ארור (נא) [יז] כי אפם עז (נב), ואלה פירושים קרים (נג), בסודם אל תבא נפשי (נד), אמר ר' משה הכהן ז"ל, כי כבודי כמו נפשי (נה), ורבים בס' תהלות כמוהו (נו), ויפה פי' (נז), כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות (נח), שאל אביך (דברי' לב ז) (נט) „מה אקובי" (במדי' כג ח) (ס), והנה בסודם כמו בקהלם (סא), ותבא כמו תחד (סב), ונפשי כמו כבודי (סג) ויאמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי (סד) שטעה ר' משה כי כבוד הנפש הוא הגוף (סה) כמו עדי בצואר (סו) כטעם המשביע בטוב עדיך (תה' קג ה) (סז) וראייתו „וכבודי לעפר ישכן סלה" (שם ז ו) (סח), ואני אומר שר' יהודה טעה (סט) כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד (תה' ל יג) לכן שמח לבי ויגל כבודי (שם טז ט) אף בשרי שהוא הגוף, וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל,

יהל אור

ראש היטיבה: (מז) וכן הביא הסור על התורה הדעה הזאת וז"ל „וי"מ ואל תבא נפשי, כמו „ובא השמש וסאר" פי' בלא ארצה להיות חוץ מסודם, ולא נהירא דא"כ איך יפרשו „ובקהלם אל תחד כבודי":

(מח) ונראה אשר הוכיחם עבור הריגת שכם: (מט) כמו שמבואר (למעלה לה ה) כי כנסעם משכם שהיתה עיר מבצר היתה סכנה שיתקוממו הסביבות עליהם בדרך, ולכן הוצרך אז שתהיה חתת אלהים עליהם: (נ) רב אהרן הנזכר: (נא) פי' שעקרו החומה הארורה, כי מלת שור פי' חומה, כי תרגום חומה, שור: (נב) בעבור אפם כי היה עז, ושבח אותם בזה: (נג) ויאמר הח' ז"ל כי הפי' הוא קר, ואם יוסר הטע"ן נשאר קר, והוא לשון נופל על לשון, וביאורו שהוא דומה לתבשיל קר, שאין בו טעם, וכן יאמר (איוב ה ז) על הפי' „ובני רשף" וזה הפירוש בלא רשף רק הוא קר": (נד) אצל התיבות „ואלה פירושים קרים", נמצא נקודה לסמן סוף הדבור, ואח"כ מתחיל הגיון „בסודם אל תבוא נפשי" אמר ר' משה הכהן כי כבודי כמו נפשי וכו', ופי' זה איננו על „בסודם" כי אם על מאמר „ובקהלם אל תחד כבודי", ובכ"י רש"ד הגי' „ואלה פירושים קשים בסודם אל תבוא נפשי", וכוונתו על עצמו שאיננו רוצה שתבוא נפשו בסוד פירושים כאלה, ותפס לשון הכתוב והיא על דרך המליצה: (נה) וכן פי' הח' ז"ל (תה' ז ו): (נו) ונמצא בס' תהלים הרבה פעמים אשר לפעמים מכנה הנפש בשם כבוד, ולפעמים מכנה הכבוד בשם הנפש:
(נז) והסכים הח' ז"ל לפי' ר' משה הכהן: (נח) וכן פי' הח' ז"ל (תה' ז ו) על פ' „וכבודי לעפר ישכן סלה", וכתב „וכבודי טעמו הנפש, כמו „בסודם אל תבוא נפשי", וכנגדה „אל תחד כבודי", וככה „שמח לבי ויגל כבודי", ואחריו „אף בשרי ישכון לבטח" (תה' טז ט) שהוא הגוף", ובבאר יצחק הגי' ויפה. פירש אעפ"י שהוא כפול, כן דרך הנבואות כמו שאל אביך וגו' שהוא כפול": (נט) וגם שם כפול לשון ומסיים „זקניך ויאמרו וגו'": (ס) ומסיים „ומה אזעום" וגו' והוא כפול לשון: (סא) וכן פי' הרלב"ג „בסודם הוא כמו בקהלם והרצון בו בהוועדם": (סב) אל תבא נפשי, כמו אל תחד כבודי: (סג) ופי' אל תחד כבודי, ר"ל נפשי: (סד) שם בלעם הוא שם משפחה, עיין ערכו בראש הספר: (סה) ור' משה יאמר כי כבוד הגוף הוא הנפש: (סו) ואעפ"י שהצואר הוא העיקר, מכ"ז הענק אשר בצואר מקשטו, כן הגוף הוא עדי והנפש שהיא עיקר, הגוף מקשט את הנפש, כמו העדי שמקשט לצואר שהוא העיקר:
(סז) שהוא הגוף.: (סח) והנפש איננה יורדת לעפר, ובבאר יצחק הגי' „ויאמר ר' יהודה שטעה ר' משה כי כבוד הגוף הוא הנפש, כמו עדי בצואר". פי' שהנפש הוא העדי והגוף הוא הצואר, כטעם המשביע בטוב עדיך והוא הנפש, וכן פי' הח' ז"ל שם וכתב „ולפי דעתי כאשר הנפש כבוד לגוף, כן היא כמו עדי והנה הטעם המשביע בטוב נפשך", וראייתו (פי' ראית ר' יהודה) וכבודי לעפר, משמע שכבודי הוא הגוף ולא הנפש, ודחה אותו הפי' ז"ל מפסוק דבקה לעפר נפשי, כמו שיבואר: (סט) וכן כתב הח' ז"ל (תה' ז ו) „ע"כ טעה ר' יהודה בן בלעם שאמר שכבודי הוא גופי, והלא ידע אם לא שמע, כי האדם מורכב מנפש וגוף, והחלק

קרני אור

לעשות חמס וגזל, כאלו מתכוונתם כלי חמס: [יז] עיין יהל אור וכן בדרז"ל שור, חומה, ולא שור איגר (מגילה ה ב, ערכין לב א) „שורא וכד שורא" (פסחים פו א) וכן תיוב"ע „והמים להם חומה" (שמות יד כב) „ומיא להון שורין":

מקורי רש"י: כו) ישעי' יד כ. כז) תנחומא א שם, ב"ר שם. כח) שופ' ו טז. כט) שמות טו א. ל) יהו' יט ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עִקְּרוּ־שׁוֹר: ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם

אונקלוס

קְטוֹל וּבִרְעוּתְהוֹן תַּרְעוּ שׁוּר סַנְאָה: ז לִיט רָגְזְהוֹן אֲרֵי תַקִּיף וְחֵמַתְהוֹן אֲרֵי

אבן עזרא

שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו (ע), והנה אתן לו עד נאמן, והוא „דבקה לעפר נפשי" (שם קיט כה) (עא): תחד. מלשון יחד (עב) [יח], ועל דעת ר' משה הכהן המדקדק ז"ל, שהנח הנעלם תחת אלף אחד (עג), וכן אמר על „לא תֵשֶׁם" (למעלה מז יט) (עד), וטעם בסודם כמו „בהוסדם יחד עלי" (תה' לא יד) (עה) [יט], אחר שכליהם הם חמס, אל תבא נפשי בסודם (עו): הרגו איש. שם המין, כמו „שור וחמור" (למעלה לב, ו) (עז) והרמז על אנשי עיר שכם (עח): שור. חומה, וכן „צעדה עלי שור" (למטה פסוק כב) (עט) [כ], וכבר ביארתי בס' מאזנים, כי החולם והשורק יתחלפו זה בזה (פ), ועקרו, כמו „סוסיהם תעקר" (יהושע יא, ו) (פא) [כא], וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה (פב): ז ארור אפם כי עז. דרך נבואה או דרך תפלה (פג) [כב], שיחסר אפם וטוב להם (פד), כי ארור הפך ברוך, ובאשר הברכה תוספות, הארירה מגרעת (פה): ועברתם. כפול הטעם (פו), וכן אחלקם ואפיצם (פז), והטעם שהם אלה ראוים שיפרדו ולא יתחברו יהדיו (פח), והנה מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת

רש"י

עקרו שור. רלו לעקור את יוסף שנקרא שור [לא] שנאמר בכור שורו הדר לו [לב]. עקרו אשריטו"ר בלע"ז לשון את סוסיהם תעקר [לג]: (ז) ארור אפם כי עז. אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא את אפם [לד] וזהו שאמר בלעם מה אקוב לא קבה אל [לה]: אחלקם

קרני אור

[יח] וכ"כ הרד"ק במכלל בדרך אפשר, וכן פי' ר"ש ן' מלך „ואפשר שיהיה פרשו יחד, ואמר תחד ל"ל כי הכבוד הוא הנפש", ויפרש שניהם לנסתרת, עיין בנתה"ש מה שהעיר ע"ז: [יט] יפר או סוד, יעד, קהל, כמו הנפעל במקור מלת „עלי" שניהם קבוץ חברה להועץ לרעה, „בהוסדם יחד עלי" (תה' לא יד) נוסדו יחד על ד' (שם ב ב) ועד"ז „בסודם אל תבוא נפשי" כמו בהוסדם על דבר לרעה, וכן בהקהלם על דבר על התאגד כתבורת קשר לרעה (אוה"ב): [כ] וכן ת"א, וכן פי' הרד"ק והרד"א, וכן בתרגום השבעים תרגמו שור במלת חומה, וכן בב"ר פ' צט „עקרתן שורן של גריס" פי' חומה שלהם ובטחונם של גרים: [כא] וכן פי' הרמב"ן וכתב, והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה אחרי הרגם אנשיה, ויהיה עקרו מן „ועקרון תעקר" (צפניה ב ד) והרש"ד השיג ע"ז וכתב, שכפי הנראה אין לשון עקירה נופל על ענין חורבן הערים והארצות עיי"ש, והרלב"ג פי' שור ממש, והמשיל האדם החזק מאוד לשור, כי הוא חזק מאוד, וזה מפורסם בענייננו, וכוון בזה שהאפס הרגו האנשים, וכן בשראותם בהם בכלון עמהם יעקרו ויבחיתו התקיפים שבהם, וי"מ „עקרו שור". בפי' מעקרין בבהמות ומוכא (בב', ע"ז יג א) איזהו עיקור? מנסר פרסותיה מן הארכובה ולמטה עיי"ש, וכן היה דרכם לפנים במלחמה לנסר פרסות הבהמה של סוסיו הגלחם אתו מן הארכובה ולמטה, וכן כתב הרד"ק בשרש שור „אעפ"י שלקחו את צאנם, ואת בקרם, ואת חמוריהם, אפשר שלקחו מקצתם, ועקרו מקצתם, כי לא היה להם לקחת כל בהמת העיר והם פי' הולכים כגורתים": [כב] וכן הוא (פס"ז ברא' מט ז) „ארור אפם כי עז, כמו „וארוה כל עוברי דרך" (תה' פ' יג) כלומר תתבלר אפם ותתמעט, ועברתם תקטן".

יהל אור

והאלק הנכבד הנפש, ע"כ מלת כבוד, והביאו בארה הזאת בעבור שמלת וכבודי לעפר ישכן סלה, והנפש אינה יורדת לעפר, והכתוב הוא על דרך משל, וככה דבקה לעפר נפשי": (ע) וכמו שהבאתי פי' הה' ז"ל למעלה הערה סט, ופי' אם מכניע כבודו והוא הנפש עד לעפר: (עא) הוא ראיה כי מורה על הכנעת הנפש: (עב) ובא על משפטו ע"מ תדע: (עג) לדעת ר"מ הכהן שרשו „אחד", ולדידי „תֵחַד" מושך אל"ף השרש אחריו, כאילו כתוב תֵּאֱחַד, וכן הוא דעת הרד"ק בשרשים שרש „אחד", וכאלו אמר לכבודו לא תאחד, והתי"ו נוכח לזכר: (עד) שעל דעתו שרשו „אשם", ובא הניידי להמשיך היו"ד במקום האל"ף כדרך אותיות אהו"י שמתחלפות זו בזו: (עה) ופי' שם הה' ז"ל מנורת סוד: (עו) בעת שיתוועדו יחד להמתיק סוד, וכן פי' הרשב"ם: (עז) ידבר על רבים דרך כלל בלשון יחיד: (עח) בעבור שנאמר הרגו לשון עבר, וכן פי' רש"י ז"ל: (עט) וכן פי' הה' ז"ל (שפת יתר סי' קמו) שהוא דעת הגאון (רס"ג) ויסכים לפירושו שהיתה שכם מוקפת חומה: (פ) וז"ל שם בתנועת החולם „ופעם יתחלף החולם בשורק, כי הוא שארו הקרוב אליו", ואם כי למט' (פ' כב) כתב במלופם, ופה כתיב בחולם שור הם מתחלפים והכל אחד, וכן (שפת יתר שם) „ואם אמר האומר למה אינו בשורק כמו „עלי שור" (למטה פ' כב) נשיב כי החולם והשורק יתחלפו בפעלים ובשמות": (פא) ואף שזה הלשון נאמר על הבהמות מכ"מ הביא הח' ז"ל ראיה מזה הפי' ללשון „עקרו", וטעמו שעקרו חומותיה עד היסוד: (פב) ע"כ יוכיח אותם, כי הרגו עיר גדולה: (פג) וכן פי' הרד"ק דרך תפלה, שיחסר אפם, כי עז הוא מלסובלו, וכפל הדבר במלות שונות להזק הדבר: (פד) כי יעקב הלא לא ירצה לקלל אותם וכא לידי קללה ויפרש „ויטוב להם" כי זה הוא לטובתם: (פה) והמגרעת מהאף הוא תוספת ברכה ושלמות, ואין זו קללה: (פו) כי אפם ועברתם הם שמות נרדפים וכונתם אחד: (פז) כפול הענין במלות שונות: (פח) ויפרש איך יהי'

מקורי רש"י: לא) וכן תוכ"א. לב) דבר' לג יז. לג) יהושע יא ו. לד) תנחומא א שם ב"ר שם. לה) במד' כג ח.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל: פ
ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי

אונקלוס

קַשְׁיָא אֲפַלְגִנּוּן בְּיַעֲקֹב וְאֵבַדְּרִנּוּן בְּיִשְׂרָאֵל: ח יְהוּדָה אַתְּ אוֹדִיתָא וְלָא בְהִיתְתָא בָּךְ יוֹדוּן אֲחָיךְ יְדָךְ תִּתְקַף עַל

*בריש עמוד ב״ה שמ״ו סימן

רש״י

ביעקב. אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים לו) דבר אחר אין לך עניים וסופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהיו נפוצים לז) ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות נתן לו תפוצתו דרך כבוד לח): (ח) יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים התחיל יהודה לסוג לאחוריו (שלא יוכיחנו על מעשה תמר) וקראו יעקב בדברי רלוי יהודה לא אתה כמותם לט): ידך בערף איביך. בימי דוד מ) ואויבי תתה לי עורף מא): בני אביך. על שם שהיו מנשים הרבה לא אמר בני אמך

אבן עזרא

בני יהודה (פט) והנה הוא ברשות אחר (צ), וגם עריו לא היו דבקים זו לזו, רק מפוזרות בינות גורל יהודה (צא) [כג], גם כן לוי שהיו לו שמונה וארבעים עיר, והן מפוזרות בינות השבטים (צב) [כד]: ח יהודה אתה. בשמך (צג) וכן יודוך אחיך (צד) [כה], ובאשר יראו כי ידך בערף איביך (צה) ישתחוו לך בני אביך כמו למלך (צו) [כו] וכן מצאנו גור אריה המשילו לגור אריה הקטן שהוא במין אריה (צז) [כז] כאשר יגדל (צח), ואין בו כ״ף הדמות (צט) כמו ועיר פרא (איוב יא יב) (ק) [כח]:

יהל אור

יהיה הפירוד: (פט) כמ״ש (יהושע יט א) ״ויצא הגורל השני לשמעון וגו׳ ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה״: (צ) ברשות יהודה: (צא) עיין רש״י ורד״ק (יהושע טו לב) ע״פ כל ערים עשרים ותשע, ובפרטם תמצא ל״ח, והתשע היתירים הי׳ לבני שמעון, וספרם בנחלת בני יהודה בפרט, לפי שהי׳ בנחלת בני יהודה: (צב) כמבואר בס׳ יהושע, כל ערי הלוים בתוך אחוזת בני ישראל ערים ארבעים ושמונה ומגרשיהן (יהושע כא לט): (צג) יהודה מלשון הודאה שאמרת צדקה ממני: (צד) יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם: (צה) פי׳ אז: (צו) כי יראו שאויביך בורחים מפניך: (צז) פי׳ גור שבמין האריה והוא סמוך: (צח) פי׳ בהיותו קטן נקרא גור וכאשר יגדל נעשה אריה, ובמג״ע הגי׳ ״ואריה כאשר יגדל״: (צט) פי׳ שהיה משפטו לומר ״כגור אריה יהודה״: (ק) בלא כ״ף

קרני אור

והוראת ״כלי״ כלשון הרמית מעוט והקטנה: [כג] ויו״ת ״אפליג אחסנת בנוי דשמעון לתרין חולקין, חולק חד יפוק ליה מגו אחסנת בנוי יהודה וחולק חד ביני שאר שבטיא דיעקב״, ובתנחומא (ויחי סי׳ י״ד ב״ר פ׳ צט) ״כ״ד אלפים נפלו משבט שמעון (פי׳ כדכתיב ״ויהי המתים במגפה כ״ד אלף) על מעשה זמרי, וסי׳ אלמנותיו כ״ד אלף ונחלקו בשבט ישראל שני אלפים בכל שבט ושבט״: [כד] וכן הוא (פס״ז ברא׳ מט ז) ״אחלקם ביעקב, שהרי שמעון נתנו לו חלק בכ׳ מקומות בא״י, וכן לוי אין לו נחלה אלא מ״ח עיר נפוצים בישראל״, ובמדרש אגדה (ויחי סי׳ ה) אחלקם ביעקב, זה שמעון שלא היה חלקו מחובר ביחד, כי יהודה מפסיק בחלקו של שמעון, ואפיצם בישראל, אלו כהנים ולוים שלא היה להם חלק בא״י, וכן פי׳ הרד״א ״לשמעון אחלק שלא יהיה לזרעו נחלה בפני עצמה אבל תהיה בתוך נחלת שאר השבטים כדכתיב ״ויהי נחלת שמעון בתוך נחלת בני יהודה״ (יהושע יט א) והי׳ עריהם מחולקות זו מזו, ועל בני לוי אמר ואפיצם בישראל שהי׳ מ״ח עיר ומגרשיהם בין גבול ישראל, והם ערי מקלט אשר ללוים שהי׳ מפוזרות בתוך אחלות כל השבטים״, וכן פי׳ בעל העקידה ״אחלקם ביעקב, וכן היה להם בנחלת בני שמעון בתוך בני יהודה, וסי׳ עריהם מחולקות זו מזו בכל שבט יהודה, ונחלת לוי ערי מקלט מנופלות בכל גבול ישראל״ ועיין ברב״ד מה שהעיר ע״ז והשיג על הה׳ ז״ל, היכן מצא שלא הי׳ ערי שמעון דבוקות זו לזו, ויביא ראיה שהי׳ סמוכות זו לזו וכן התלונן על הרד״א בקיבל דבריו בלי חקירת מוצא דבריו, אף שגם כמה מפרשים בלעדם פי׳ כן, וכן כתב שד״ל ״שלא מצינו שהי׳ עריו מפוזרות״, ורש״י ז״ל פי׳, שאחלקם ואפיצם שבים על בניהם ופי׳ אפרידם זה מזה, שלא יהיה לוי ממנין השבטים, והרי הם חלוקים, וכן פי׳ הרשב״ם, והעקידה פי׳ אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, ירצה לאפם ועברתם שהזכיר, ואמר שזקן החכם שהאף והעברה אשר נתחברו יחד בשמעון ולוי ראוי שיחולקו בכל שבטי ישראל וכולם יקחו חלק הראוי להם לתועלת המעלה ועזרתם, ולא יהי׳ במקום אחד: [כה] וכן פי׳ הרד״ק בברכה ידה שהוא מלשון הודאה, ר״ל יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם, וכן פי׳ ר״ש ן׳ מלך, וכן פי׳ הרד״א ״יודו לך כמלך אחיך, כי אחי יהודה כולם הי׳ נכנעים אליו ומודים במלכותו״, וכן פי׳ רפ״ס, וכן הוא בב״ר (פ׳ צט) א״ל הקב״ה אתה הודית במעשה תמר, יודוך אחיך להיות מלך עליהם, וכן הוא (תנחומא ויחי סי׳ י״ד. ילקוט רמז קנט, פס״ז ברא׳ מט ח, מדרש אגדה ויחי סי׳ ח) וכן תוי״ע ועיין הערה בא״ז: [כו] והרשב״ם כתב. המפרש ישתחוו אחיך בשעה הוא בידו אלא לפי שגינה את הראשונים, ונטל מלכות מראובן ופיזר בשמעון ולוי, אמר ליהודה, אבל אתה יתנו לך אחיך הוד מלכות, כמו שמוכיח סוף פסוק ״ישתחוו לך בני אביך״, והרב״ד האריך לבאר בזה עיי״ש: [כז] גור לבד יאמר גם על אשר תהיות כהיותם קטנים, כאשר מצאנו, ״גם תנין חלצו שד היניקו גוריהן״ (איכה ד ג) ובג׳ (עירובין סו א) גב לגעירי הכלבים, ״נבחא בך גוריתא״ (וכתובות סא ב) ״כלבתא דמטללה בגורייתא״, והכוונה פה גור שבמין האריה, וכן תוי״ע וירושלמי ״גור בר אריון״: [כח] ור״ש ן׳ מלך כתב, כי יחסר כ״ף הדמות, כגור

מקורי רש״י: לו) עיין ב״ר פצ״ט ה. לז) כן הוא בשיטה חדשה לברכת יעקב, וכן תרגום ירושלמי. לח) תנחומא שם ב״ר פ׳ צט ז. לט) תנחומא שם, ב״ר פ׳ צח ו, ופצ״ט ח. מ) ב״ר פצ״ט ו. מא) ש״ב כב מא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָבִיךָ: ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ: י לֹא יָסוּר שֵׁבֶט

אונקלוס

בַּעֲלֵי דְבָבָךְ יִתַּבְּרוּן סַנְאָךְ יְהוֹן מְחַזְרִין קְדָל קֳדָמָךְ וִיהוֹן מַקְדְּמִין לְמִשְׁאַל בִּשְׁלָמָךְ בְּנֵי אֲבוּךְ: ט שִׁלְטוֹן יְהֵי בְּשֵׁרוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מַלְכָּא מִדְּבֵית יְהוּדָה אֲרֵי מִדִּין קַטְלָא בְּרִי נַפְשָׁךְ סְלֶקְתָּא יְנוּחַ יִשְׁרֵי בִּתְקוֹף כְּאַרְיָא וּכְלֵיתָא וְלֵית מַלְכוּ דִּתְזַעְזְעִנֵּהּ: י לָא יַעְדֵּי עָבֵד שָׁלְטָן מִדְּבֵית יְהוּדָה וְסָפְרָא

אבן עזרא

ט מטרף בני עלית. דמית לי בני לגור אריה (קא) כאשר עלית מהטרף (קב), והטעם מטרף אחר (קג), והוא פשוטו, ואם נפרשנו על דבר יוסף (קד) [כט] היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית (קה), כי עלית פועל עומד (קו), והנה הפסוק הבא אחריו לעד (קז) [ל], והלא תראה „ותעל אחד מגוריה" (יחז' יט, ג) (קח), וטעם כרע רבץ כאריה, שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ (קט) [לא], ואילו היה עובר כל מין חיות (קי) לא יקום מפניהם שיברח (קיא): י לא יסור שבט מיהודה. לא יסור שבט גדולה מיהודה (קיב) עד שבא דוד (קיג) שהוא תחלת מלכות יהודה, וכן

רש"י

כדרך שאמר יצחק (סב): (ט) גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה גור בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל (סג) ולבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם. וזהו שתרגם אונקלוס שלטון יהא בשרויא. בתחלתו: מטרף. ממה שחשדתיך בטרוף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו (סד) וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך (מה) ואמרת מה בצע וגו'. וכן בהריגת תמר שהודה צדקה ממני (מו) לפיכך כרע רבץ וגו' בימי שלמה איש תחת גפנו (מז) וגו': (י) לא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך אלו ראשי גליות שבבבל שרודים

קרני אור

כגור אריה יהודה, וע"ז כתב הרב"ד „אבל אין צורך לפי המלים האלה, ובפרט בעניני השירים": [כט] עיין רש"י ז"ל בפי' מטרף בני עלית על יוסף, ועיין ברא"ם מה שביאר בזה, והרשב"ם כתב „והמפרשו במכירת יוסף לא ידע פשוטו של פסוק, ולא בחלוק טעמים כלל", והנה רש"י ז"ל פי' כן ואעפ"כ הוא נקי מתלונת הרשב"ם, כי חבר בני למטה אל „עלית" ולא אל „מטרף", וכמ"ש הרא"ם, ועיין במנחת שי מה שביאר בזה, והרב"ד ביאר הבאור: [ל] והרד"ק פי' מטרף בני עלית, פי' מרוב טרף עלית לשם ולתפארת, כמו שאמר על דוד בשובו מהכות את ארם, וכן פי' ר"מ ן' מלך, מטרף האויבים נתעלית במעלה גדולה, וכן פי' הרלב"ג ויהיה מ"ם מטרף, כמו מ"ם „מחטאת נביאיה" (איכה ד יג) שהרצון בו בסבת חטאת נביאיה: [לא] כרע רבץ, הכריעה היא באריה שיכרע על ברכיו, והרביצה היא בהלביאה שי"ל

יהל אור

הדמות: (קא) בני פה הוא שם הקריאה, אתה יהודה בני! ושד"ל ישיג ע"ז וכתב „אין ספק כי מאמר גור אריה יהודה בלי מלת אתה, איננו לנוכח אלא לנסתר" עיי"ש: (קב) ופי' הפ' דמית לגור אריה, כאשר אתה בני עולה מטרף, ולפי שהוא קל וגבור יותר מאריה זקן המשילו אליו, וכמנ"ש הגי' „כאשר עלית מטרף" ופי' המוטעם „כאשר גדלת", וכן יפרש „ותעל אחד מגוריה" ותגדלהו, וכן פי' הרד"ק: (קג) פי' מטרוף טרף באומות וכן פי' הרשב"ם והבא"י יפרש מטרף אחר, פי' שסלקת עצמך מהפחד שמא יבא עליך חיה רעה ויטרוף אותך, שאין כמותך חזק: (קד) כן הוא (תנחומא ויחי סי' יו"ד) וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל: (קה) מבנין הפעיל, והיה מורה על יוסף, שהסיב להעלות בני יוסף מטרף. (קו) ורש"י ז"ל המפרש על יוסף אינו מפרש עלית שהעלה את יוסף, כי אם סלקת את עצמך והוא פועל עומד, וכן תיוב"ע „סליקתא נפשך" (רש"ד): (קז) לא יסור שבט מיהודה, ומורה על יהודה, בענין גדולתו וממשלתו, א"כ גם עלית מורה על יהודה: (קח) כי ותעל פועל יוצא מבנין הפעיל, ופי' היא העלתה אחד מגוריה ורבתה אותו, א"כ עלית הוא פועל עומד: (קט) כרע הוא בב' הרגלים על הברכים, רבץ שוכב על ארבע רגליו ולפי שטרם ירבץ יכרע, לכן הוא מזכיר בתחלה כרע, ואח"כ רבץ, ויש גי' „או פי' כרע רבץ לעד שהוא טורף ולא הציל את יוסף מטרף": (קי) ובב"ר רש"ד הגי' „כל מין בחיות" ונכון: (קיא) וזה הוא פי' מי יקימנו, לא יש מי שיערב לבו להקים אותו, כי בנפשו הוא, כן יהודה בהיותו בארצו במנוחה לא יבוא אויב להחרידו ולהקימו ממקומו: (קיב) הדרך המושל להיות בידו שבט או מטה, והוא סימן הכח והממשלה אשר לו לענוש את המורדים בו, ואצל מלכי קדם היה המנהג, שהמלך היה יושב על כסא רם, ותחת רגליו הדום, ובין רגליו מקל הממשלה או שבט, ולכן הושאל שם שבט אל הממשלה עצמה: (קיג) ר"ל אפילו טרם בא דוד היה ג"כ יהודה המושל:

ויחי

מקורי רש"י: סב) תנחומא א שם. תנחומא ב שם ב"ר פ' כו ד, פל"ח ו פל"ט, ח. סג) ש"ב ה ב. סד) לעיל לז לג. מה) תנחומא א שם ב"ר פל"ח ז ופל"ט ח ת"א ויוב"ע. מו) תנחומא א שם תנחומא ב שם אגדת בראשית פ' פג, מדרש שמואל פ"ט. תיוב"ע, פס"ז. מז) ע"א ה ס

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִבְּנֵי בְנוֹהִי עַד עָלְמָא עַד דְיֵיתֵי מְשִׁיחָא דְדִילֵיהּ.

מִֽיהוּדָ֔ה וּמְחֹקֵ֖ק מִבֵּ֣ין רַגְלָ֑יו עַ֚ד כִּֽי־

רש״י

את העט בשבט שממוני' הין ע״פ המלכות סח): ומחקק מבין רגליו. תלמידים אלו נשיאי א״י מט): עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה שלו נ) וכן תרגמו אונקלוס נא) ומדרש אגדה שילו שי לו נב) שנאמר

אבן עזרא

היה (קיד) הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה (קטו) [לב], גם אמר השם יהודה יעלה (קטז) בתחלה (קיז): ופי' מחוקק. סופר. שיחוק על הספר (קיח): וטעם מבין רגליו. שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצין (קיט): שילה. יש אומרים (קכ) כדרך המתרגם ארמית (קכא) כטעם שלו (קכב) [לג], ויש אומרים, שהוא מגזרת „ובשליתה״ (דברי' כח נז) (קכג) [לד], ויש מי שהוציא מלשון קדמונינו ז״ל שליל (קכד) [לה], ויש מי שפי' אותו על עיר שילה, ויפרש „יבוא״ כמו „ובא השמש״ (ויקרא כב ז), או עד כי יבוא קץ שילה (קכה) כי כן כתוב „ויטוש משכן שילה״ (תה' עח ס), ואחר כן ויבחר בדוד עבדו״ (תה' שם פ׳ ע) (קכו), גם זה איננו רחוק (קכז), או יהיה שילה כמו בנו, והה״א תחת וי״ו (קכח) כמו בתוך אהלה (למעלה ט כא) (קכט) מגזרת

יהל אור

(קיד) ויהיה פי' לא יסור שבט מיהודה מהיום שבירך אותו: (קטו) ואעפ״י שעדיין לא יהיה לו מלוכה, מ״מ לא יסור שבט מושלים, שדגל יהודה נוסע תחלה: (קטז) שופ' (א ב) „ויאמר ד' יהודה יעלה״: (קיז) כמו כן כאשר שאלו באלהים לעלות למלחמה על בני בנימין, „ויאמר ד' יהודה בתחלה״ (שופ' כ יח) והרכיב הח' ז״ל מלת „יהודה״ לאלו ב' הכתובים כאחד. וכתב „יהודה יעלה בתחלה״: (קיח) לחקוק כל דבר על הספר: (קיט) המחוקק והסופר הוא תמיד בין רגלי המושל לכתוב מה שיצוה: (קכ) הוא דעת הגאון רבינו סעדיה ז״ל, וכן (ספת יתר סי' נח) מביא הח״ל דעת הגאון ודוגם חולק עליו עיי״ש: (קכא) אונקלס שתרגם „דדיליה היא מלכותא״, וכן תרגם הירושלמי „דדידיה הוא מלכותא״: (קכב) פי' שלו המלוכה ומוסב על המשיח: (קכג) היפוך „שליה״, וקראו „שילה״ לפי שהויתו בשליה, ולזה יקרא, שיקרא בשם הדבר שנתהוה בו, והוא הבים שעומד הולד במעי אמו, וכן כתב הח' ז״ל (ספת יתר סי' נח) על הפי' „עד כי יבא שילה״, או ומן „ובשליתה״ (דבר' כח נז) (פי' ר״ל לדעת ההרים יהיה שילה כטעם ובשליתה) היה שליתו (פי' וסתר בזה דעת האומרים כן) ועוד למה ״״ יזכיר השליה תחת הבן״ (פי' כי השליה היא מקום הולד ולא הולד בעצמו): (קכד) הוא העובר והוא הנפל והוא הולד, וא״כ פי' „שילה״ כמו שליל, ופי' בנו ושב על משיח, וכן כתב הח' ז״ל (ספת יתר שם) ואלו כאשר אמרו רבים מגזרת שליל, היה שלילו (פי ע״ז השיב שאז נ״ל שלילו): (קכה) ויהיה פי' ויבוא כמשמעו, ור״ל על הקץ, כי אח״כ מלך דוד, וכן כתב הח' ז״ל (ספת יתר שם) „כי נבא על דוד, ושילה שם המקום בעצמו שהי' שם הארון כדכתיב (יהושע יח א, וא', ט) והטעם עד כי יבא קץ שילה, או עד יצא דבר שילה, ולו יקהת עמים, שב לשבט יהודה (פי' שיסורו גוים לשמעתו, וכן הי' עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו) וכן הכתוב מעיד „ויטוש משכן שילה ויבחר בדוד עבדו״, וכן הביא הרד״ק הפי' הזה בשרשיו שרש „שיל״: (קכו) פי', אחר שיטוש משכן שילה, אז יבחר בדוד עבדו, והם ב' פסוקים סמוכים כמו שציינתי, א״כ תלוי מלוכת בית דוד בחורבן שילה: (קכז) וכן פי' הרדי״א והטור על התורה והגר״י קארו בתולדות יצחק: (קכח) כי יתחלפו זה בזה, ע״כ כתיב שילה בה״א: (קכט) כמו אהלו בוי״ו:

קרני אור

גורים כמ״ש „יחדו ירבצו ילדיהן״ (ישעי' יא ז) ור״ל כלע כלה: ירבץ כלביא: [לב] וע״ז השיג הרמב״ן ז״ל וכתב „ולא יתכן מאמר ר' אברהם שאמר שיהיה שילה דוד, כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד, כי אעפ״י ששבטו נכבד ונוסע בתחלה, אין שבט רק למלך ומושל כדכתיב „שבט מישור שבט מלכותך״ (תה' מה ז) והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והורים ליהודה הממשלה על ישראל, ויפרש לא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו, פי' משנבחר דוד, לא יסור שבט מלכות מזרע דוד, כי המלכות שיהיה מישראל יהיה ממנו ולא מזרע שאר השבטים, והרדי״א וכן העקידה האריכו לבאר, כי היתה ההפלגה הזאת שיתמיד היסוד הזה מימי יעקב עד מלך המשיח שבוא באחרית הימים, וסופרים ומוגים כל העתים שעברו מאז ועד מלכי יהודה, וגם אחר שגלה יהודה מעל אדמתו לבבל נתקיים שהי' מהם ראשי גליות, ובזמן החשמונאים היה בירושלים נגיד מיהודה, וכן גם היום בגלות האחרון הזה, אין ספק שהנשיאים והנגידים שהי' מונים על בני ישראל הי' מזרע בית דוד פיי״ש: [לג] וכן הוא בג' (סנהד' לח ב, ב״ר פ' לח ולט, תנחומא ויחי סי' יוד): [לד] והטעם בן קטן ושב על המשיח, וכן ת״א על „ובשליתה״ (דבר' כח נז) „ובזער בנהא״ וכן תיוב״ע פה „זעיר בנוי״, ובדרז״ל (נדה כד ״״ ״״ ב) „המפלת סנדל ״״ או שליא״ ושם (דף כו א) ת״ר שליא תחילתה דומה כחוט של ערב וכו', וכן (חולין עז א) „השוחט את הבהמה ומצא בה שליא״, והוא קרום שהולד מונח בו: [לה] ובדרז״ל (זבחים לה ב) „השוחט את המוקדשין לאכול שליל״, וכן (חולין פט ב) „ונוהג בשליל״ ופי' רש״י ז״ל בן תשעה חי הנמצא בבהמה, וכן תיוב״ע על פס' „טוב ממנו הנפל״ (קהלת ו, ג) „דטב מיניה שלילא דלא חזא עלמא הדין״:

ויבא

מקורי רש״י: מח) כנהד' ה א הוריו' יא ב. מט) סנהד' שם, הוריות שם, ושם אלו בני בניו של הלל שמלמדים תורה ברבים. נ) תנחומא א שם ב״ר פצ״ח ח ופל״ע ח סנהד' לח ב, וכן הוא במדרש אגדה. נא) גם ירושלמי. נב) תנחומא א שם, ילקוט מכירי על ישעי' יח ז, ילקוט קס ועיין ב״ר פצ״ח ח ובפי' המיוחס לרש״י שם, ובפי' מהרז״ו שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃
יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי

הִיא מַלְכוּתָא וְלֵיהּ יִשְׁתַּמְעוּן עַמְמַיָּא׃ יא יַסְחַר יִשְׂרָאֵל לְקַרְתֵּיהּ עַמָּא

אבן עזרא

לא תשלה אותי (מ"ב ד כח) (קז) שפירושו לא תוליד (קזא) [לו] : ופלת יקהת. כמו „ליקהת אם" (משלי ל יז) (קזב) והיו"ד משרת לעתיד (קזג) וטעמו שיסורו גוים למשמעתו (קזד) וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו, ואין טעם עד כי יבא שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה (קזה) [לז] רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיה לו שדות וכרמים רבות, וכמוהו „כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך" (למעלה כח טו) (קזו) [לח] שישיבהו אל הארץ (קזז) : יא אסרי. היו"ד נוסף כמו „המושבי" (תהי' קכג א) „לסובתי" (שה"ש א ט) : עירה. כמו „על שלשים עירים" (שופ' יו"ד ד) (קזח), ויו"ד בני אתונו נוסף (קזט) [לט], או יהיה פי' , כי אחרי ישרת עצמו ואחר (קי) : ולשרקה. כפול (קיא),

רש"י

יובילו שי למורא (נג) *) : ולו יקהת עמים. אסיפת העמים (נד) שהיו"ד עיקר הוא ביסוד כמו יפעתך (נה) ופעמים שנופלת ממנו וכמה אותיות משמשות בל' זה והם נקראים עיקר נופל כגון נו"ן של נוגף ושל נושך וא"לף שבאחותי באזניכם (נו) ושבאבחת חרב (נז) (והוא ל' חרב ופירוש אימת חרב והוא לשון יוון) ואסוך שמן (נח). אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גוים ידרושו (נט) ודומה לו עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם (ס). לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבי ומקהו אקהתא בשוקי דנהרדעא [דפומבדיתא] במסכת יבמות (סא) ויכול היה לומר קהיית עמים : (יא) אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעין. איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטענו מגפן אחת ומשורק אחד בן אתון אחד (סב) : שרקה. זמורה

קרני אור

[לו] עיין תולדות יצחק להג' ר"י קארו שהביא ח' פירושים על הפ' „לא יסור שבט מיהודה וגו' עד כי יבא שילה", והכותב שד"ל שהביא ע"ו פירושים : [לז] עיין יהל אור, והגדי"א בתחלת דבריו השכים לזה, וסיים את"כ והפי' הזה עם כל מה שהללתי בעדו אינו נכון עיי"ש, גם לוו"ה הבינ ע"ז וכתב, הלא לא פסקה מלכות יהודה בבוא רחבעם שכמה, כי אם נחלקה לבתי ממלכות, ואחר גלית שומרן מלכו מלכי יהודה לבדם עד גלות ירושלים בימי צדקיהו עיי"ש : [לח] וכן פי' הרד"ק „ענין זה כאדם האומר לחבירו קח זה עתה עד שאתן לך יותר", וכן הביא הרלב"ג בשם אביו תגר לזה, אמרו „לא יתיצב איש בפניך עד השמידך אותם" (דבר' ז' כד) שאין הרצון בו שאח"כ יתיצבו בפניו, והנ"ח פי' בשם רבו כי מלת עד במקום הזה כמו לעד, ופ"כ בא הטעם בעד, להורות שאיננו נמשך אחר כי יבא שילה, ומזה ת"א עד עלמא, ותרגם כי יבא שילה, „דייתא משיחא" והמתרגם עד דייתא משיחא טועה, וענין הכתוב כי בבא המשיח לא תפסוק המלכות מיהודה לעד לעולם : [לט] ועיין בפי' הא' ז"ל (בר"ש ו יב) על פ' „עמי נדיב", שהביא ראיה מבני אתונו שהיו"ד נוסף, וסיים „ויתכן שלא תהיה היו"ד במלת בני נוסף", ויבוא עפ"י דרשתם ז"ל (כתובות קיא ב) על „ולשורקה בני אתונו" אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו מוציא משוי שתי אתונות ועיין בח"א במהרש"א שם ד"ה „ולשורקה",

יהל אור

(קל) ויביא ראיה שהולד נקרא בשם „שילה" מהפ' „לא תשלה אותי" ופי' לא תתן זרע בשליתי, כלומר יותר הייתי רוצה שלא ילדתי משימות הולד : (קלא) ופי' מפעיל וכן פי' ר"י ן' גנאה בשרשיו, והענין שלא תתפלל עלי שיהיה לי בן, וא"כ הפי' עד כי יבוא בנו : (קלב) שפי' למשמעת אם, וכן פי' שם עין שתלעג לאב המוסר אותו, "ותבוז למשמעתה ולמה שתצוה עליו יקרוה עורבי נחל : (קלג) עיין ברש"ד מה שכתב ע"ז : (קלד) אליו ישמעון העמים לקבל עליהם מה שיצוה, וכן ת"א „וליה ישתמעון עממיא" : (קלה) וכן פי' הרשב"ם, החזקוני, וכן פי' הר"ן בדרשותיו, וכן פי' הרמב"ן ופי' עד יבוא יהודה לשילה ; ואליו יתקבצו השבטים להמליך את רחבעם, אז יסור שבט מיהודה, כי ימלוך ירבעם על עשרת השבטים, ולא יהיה לרחבעם רק יהודה ובנימין, ואעפ"י שהענין ההוא היה בשכם (דה"ב, י, יא) הנה שכם קרובה לשילה ועיין קרני אור : (קלו) שאין פירושו שיעזבנו כשיעשה את אשר דבר לו, אלא כשיעשה את אשר דבר לו ילך הלוך וגדול ופי' כי לא יסור שבט מיהודה עד כי יבוא שילה ואז תתנשא המלוכה : (קלז) כמו שאמר מקודם זה „והשיבותיך אל האדמה הזאת" : (קלח) ונקרא כן החמור הנער, והה"א מעירה במקום וי"ו, ויאמר שיאסור לגפן עיר אחד : (קלט) וכן הה"א נוספת במלת „ולשרקה", והוא כמו „ולשורק בן אתונו" ופירושו, ולשורקה שהיא ענף מהגפן יאסור בן אתונו, והוא קטן מהעיר, והוא הקטן הזכר הכרוך אחרי אמו, כי אם די לגפן עיר אחד, די לשורקה בן אתון אחד, ולמה כתיב בני ל"ר ויפרש כי זה היו"ד נוסף : (קמ) ופי' אסרי לגפן ואסרי לשרקה : (קמא) ובא כפול לשון במלות ושנות, ואין

מקורי רש"י : נג) תה' עו יב. *) ועיין זכור לאברהם שכתב „האגדה הזאת מקורה בב"ר לפי נוסחת הילקוט מכירי על ישעי' יח, ומפי' רש"י על ב"ר ס' לח נראה, שבנוסחתו הזאת היתה העיקרית בשיטה חדשה שם. וחסרה בנ"ת גם בב"ר, גם בשיטה חדשה אשר לפנינו". נד) תנחומא א בשם ב"ר פל"ט ח. נה) יחז' כח יז. נו) איוב יג יז. נז) יחז' כא כ. נח) מ"ב ד ב. נט) ישעי' יא י. ס) משלי ל יז. סא) דף קי ב. סב) כן הוא במדרש שכל טוב ועיין כתובות קיא ב ב"ר פצ"ח ט, ושם שתי אתונות, וילקוט כאלו כתוב בני בלירה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֹתְנוֹ כַּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם עֲנָבִים סוּתֹה: יב חַכְלִילִי עֵינַיִם

אונקלוס

יִבְנוּן הֵיכְלֵהּ יְהוֹן צַדִּיקַיָּא סְחוֹר סְחוֹר לֵהּ וְעָבְדֵי אוֹרַיְתָא בְּאוּלְפַן עִמֵּהּ יְהֵי אַרְגְּוָן טַב לְבוּשׁוֹהִי כְּסוּתֵהּ מֵילָא מֵילָא צְבַע זְהוֹרִי וְצִבְעוֹנִין: יב יִסְמְקוּן טוּרוֹהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוּן

רש"י

ארוכה סג) קורייר"א בלע"ז: כבס ביין. כל זה לשון רבוי יין: סותה. לשון מין בגד הוא ואין לו דמיון במקרא סד): אסרי. כמו אוסר דוגמתו מקימי מעפר דל סה) היושבי בשמים סו) וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך המשיח סז) גפן הם ישראל. עירה זו ירושלים. שורקה אלו ישראל ואנכי נטעתיך שורק סח): בני אתונו. יבנון היכליה ל' שער האיתון בס' יחזקאל סט) ועוד תרגמו בפנים אחרים ע) גפן אלו צדיקים. בני אתונו עבדי אורייתא באולפן על שם רוכבי אתונות צחורות עא). כבס ביין יהא ארגון טב לבישוהי שלובשו דומה ליין וצבעונין הוא לשון סותה שהאשה לובשתן ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא ל' הכאת שכרות במסכת כתובות עב). ועל היין שמא תאמר אינו מרוה ת"ל סותה עג): (יב) חכלילי.

אבן עזרא

כי היא כגפן (קמ"ב) [ס], ועיר כאתון (קמ"ג) [סא], נ"ב ובדם ענבים סותה (קמ"ד), וי"א שהיא כמו כסותו והוא חסר כ"ף (קמ"ה) [סב], והנכון בעיני שהוא מגזרת „מסוה" (שמות לד לג) (קמ"ו) [סג], והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיקשור (קמ"ז) עירה לגפן, ולא יחוש אם יאכל ענבים (קמ"ח) [סד], ותחת מים יכבס ביין לבושו, ודמהו לדם בעבור שיתאדם, וזה על דרך משל, כמו „יטפו הרים עסיס" (יואל ד, יח) (קמ"ט) [סה] עד שיקרא הכלילי עינים מרוב היין שהוא שותה (ק"נ) כי החכלילות יראה בעין משכרת היין (קנ"א) [סו] ושניו לבנות

יהל אור

ואין פי' ענף מהגפן: (קמב) וכן פי' הרד"ק, ובשרשים שרש „שרק" כתב „שהוא המשובח ממיני הגפן": (קמג) ויאמר „בני אתונו", שפי' בן אתונו, והוא העיר הנזכר, וכפל הענין במלות שונות: (קמד) הוא כפול, כי יאמר מקודם „כבס ביין לבושו", ואח"כ „ובדם ענבים סותה" והכל אחד: (קמה) כי כסות שרשו „סות" ופי' ביין אדום כלם יכבס לבושו: (קמו) ושרשו „סוה" וכן כתב הח' ז"ל (צפנת פענח סי' קמד) סותה, כבר פירשתי שהם ב' שרשים, מגזרת סותה ומגזרת מסוה (פי' לדעתו שם סות ומסוה ב' מיני מלבושים): (קמז) ובב"י רש"ד הגי' „עד שיאסור" וכצ"ל: (קמח) עד הנה ברכו במלוכה וגדולה שתהי' לו על אחיו, ועתה ברכו בארץ מבורכת, ואמר משבח ארץ יהודה שתהיה טובה ודשינה עד שכל אחד מהם יאסור חמורו לגפן אחד שיאכל ממנו, ואינו חושש, כ"כ יהי' ענבים רבים בגפן: (קמט) וגם שם אינו רק משל, כי ההרים אינם נוזלים עסים, רק פי' הפירות יהי' מתוקים על ההרים: (קנ) שרשו „חכל", והוא לשון אדמימות, ונכפל הלמ"ד להורות על הפלגת האודם, והענין כל איש מאנשי ארצו יהיה אדום עינים מרוב שתיין יין: (קנא) שכן דרך שותי יין שעיניהם מאדימים כדכתיב

קרני אור

[ס] עיין יהל אור, וכן פי' ר"י ן' גנאח בשרש „שרק" הוא הטוב שבמיני הגפן ויאמר לו בערבי שריק ויהיה בארץ ישראל. וכן פי' ר"ש ן' פרחון „מין גפן ... חשוב לומר כא"י", והרב ן' גיאות כתב „שהוא מין הטוב מן הגפנים, שהענבים לא ימלא כהן חרצן", וכתב רוו"ה שעדיין שמו עליו במקום מליאותו בארץ ערב, גם במלכות מארוקה, וכמו שספר לנו במסית לפי תומו הח' האפט בס' הגדותיו של מארוקו ופים, וז"ל שם בדף 303 " מספרו הנ"ל „ועוד מלאתי שם מין אחד אשר יקראו לו בלשונם „שורק" ומסגולתו באין בהם חרצן, והמה היותר מתוקים, וגדולים מכל יתר המינים, ומראיהם שחור, ותכניתו עגול, והם יקרים מאוד" פי"ש, וכתב הנ"ל שגם בלשון ערבי „שריק" ענינו גפן מובחרת ואולי המלה הנגזרה מן ריק, פי"ש שאין בו חרצנים, וכן אילני סרק ריקים מפרי: [סא] האתון היא הנקבה כמין החמור, ועיר היא החמור הנער, וכתב הרד"ק (סוף יו"ד, ד) ואפשר ג"כ כי עולי ימים מהסוסים יקראו ג"כ עירים, כי מלאתו כוולת התמור „ועיר פרא" (איוב יא יב) ואפשר לפי שהפרא הוא חמור הבר, ועיין רד"ק בשרש „עיר" שכתב ונפל זה הלשון גם על הפרא, שהפרא דומה להמור אך הפרא ממין חיה, והחמור ממין הבהמה, כמו שאז"ל (ברכות ט ב) „כדי שיכיר בין חמור לערוד" והערוד הוא הפרא, וכן תיוב"ע (ירמי' ב כד) וכן (הושע ח ט): [סב] וכן פי' רש"י והרשב"ם והרד"ק בשרש „סות" ור"ש ן' מלך, וכן כתב שד"ל, לפי ענינו פי' כמו כסותו, והשומרונים הגיהו „כסותה": [סג] ועיין גכ' מגלה להריק"ם ז"ל סי' כט, ובהגהות ר' בנימין ז"ל מה שכתבו פ"ז: [סד] וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך, ועיין בפי' רש"י והרשב"ם, ובביאור רש"ד מה שהשיג עליהם: [סה] לדעתי איננה מליצה כאותם לפי שאין דרך לכבס ביין, כי לא ינקה הבגד, ולא תבוא לעולם הפלגת המליצה באופן כזה, והנכון שהכוונה על דריכת היינות וכפי' הרשב"ם (רש"ד): [סו] וכן פי' רש"י והרשב"ם והרד"ק בשרשים שרש „חכלל", שהוא לשון אדמימות ומפרשים פנים

מקורי רש"י: סג) עיין בפי' רש"י לעיל ט י. סד) עיין קרני אור. סה) תה' קיג ז. סו) שם קכג א. סז) וכן הוא תנחומא א שם סס"ז ועיין ב"ר פל"ט ח. סח) ירמי' ב כא. סט) יחז' מ טז. ע) עיין ת"א. עא) שופ' ה י. עב) דף קיא ב. עג) כתובות שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִיַּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב: פ יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת

אונקלוס

נַעֲווֹהִי בְּחַמַר יְהוֹרַן בִּקְעָתֵהּ בְּעִיבּוּר וּבְעֶדְרֵי עָנָא: יג זְבוּלֻן עַל סְפַר

אבן עזרא

מרוב אכלו חלב (קיג): יב ולבן שנים. שם התואר (קיד) ונקרא שנים על שם מערכות שנים בעבור היותם שתי מערכות, ואמר הגאון ז"ל, חכלילי עינים יותר מהיין, וכן אמר מחלב ואחרים אומרים, כי לבן שינים שלא יאכל דבר טמא (קטו) [מז] ולא יתור אחר עיניו (קטז) [מח] וזה דרך דרש משובש (קיז) והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו (קיח) רק הקדים זבולן על יששכר (קיט) בעבור נפול נחלתו בין זבולן ובין דן (קכ) [מט]: יג לחוף ימים. גם זה לאות, כי זאת דרך גבואה (קכא) [נ], ופי' לחוף מחוז (קכב) והוא מגזרת "חופף עליו כל היום" (דברי' לג יב) (קכג) [נא]

רש"י

ל' אודם כתרגומו וכן למי חכלילות עינים עד) שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב שיהא בארצו מרעה טוב לעדרי צאן. וכן פירוש המקרא אדום עינים יהא מרוב יין ולבן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים ל' הרים שמשם צופים למרחוק. ועוד תרגמו בפנים אחרים לשון מעיינות וקילוח היקבים נעווהי יקבים שלו ול' ארמי הוא במס' עבודת כוכבי' עה) נעוה ארתחו עו). יחוורן בקעתיה תרגם שנים לשון שני הסלעים עז): (יג) זבולון לחוף ימים. על חוף ימים תהיה ארצו חוף כתרגומו ספר עח) מרק"א בלע"ז והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף

קרני אור

עינים ממש, והרד"ק בפי' על התורה, ור"ש ן' מלך פי' עינים לשון מראה וגוון כמו "ועינו כעין הבדולח" (במד' יא ז) וכאומרו אדום הגוון יהיה מרוב יין, וי"מ שפי' לשון מרבי כהיית עינים מפני השכרות, והרמב"ן פי' שהוא היפך מן "כהלת עיניך" (יחז' כג מ) ונכפלה בו הלמ"ד כמנהג רבים פיי"ש: [מז] והוא עפ"י מאמרם ז"ל (חולין לז ב) על כפ' "ולא בא בפי בשר פגול" (יחז' ד יד) שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם, וכאומרו כי אפילו דברים המותרים אוסר על עצמו: [מח] ושם (כג') על פ' הנה נפשי לא מטומאה (יחז' שם) שלא הרהרתי ביום לבוא לידי טומאה בלילה והביא הח' ז"ל משם אחרים שהם פי' הפ' כן, והנה בכח יעקב את יהודה כזה נגד אחיו: [מט] והרד"א כתב, לפי שהי' זבולן אבת הסוחרים, הקדימו ליששכר, שהי' רובם עובדי אדמה, כי הסוחרים המה יותר נכבדים מעובדי אדמה, ודרז"ל (ב"ר פ' צט ונט, ויק"ר פ' כה, תנחומא ויחי סי' יא) לפי שיששכר עוסק בתורה, וזבולן עוסק בפרקמטיא ומאכילהו ומחיהו, לפיכך קדם עליו וכן אמר שלמה בחכמתו, "כי בצל החכמה בצל הכסף" (קהלת ז יב) ואומר "עץ חיים למחזיקים בה ותומכיה מאושר" (משלי ג יח) וכן משה אמר "שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך" (דבר' לג יח): [נ] שהשם שם ברכת זבולן שישכון לחוף ימים ומשם יביא לחמו, כי ארץ זבולן לא היתה טובה כשל אחיו. כי ישכון לחוף ימים כארץ מלחה ומלאה תל, אבל ברכו שיתעשר ממשאו ומתנו שעיקרו הוא על מבואות ימים במקום שיש נמל לספינות, ויפול חלקו במקום טוב ואות למשא ומתן, כי בחלקו היה חלזון שלוכעים בדמו לבע תכלת, וכן הי' עוסים בתורה במין דג הנקרא טרית שלא היה נמצא רק בחלק הים שנפל בגורלו, גם בחול שבשפת הים שבחלקו היה ראוי לזכוכית לבנה כמו שאז"ל (מגילה ו א, ספרי דב' לג יט): [נא] וההבדל בין חוף ים, ובין חוף אניות, כי כל שפת הים יקרא חוף הים, כדכתיב "ויהי כשמוע כל המלכים אשר בעבר הירדן בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול" (יהושע ט, א) אבל חוף אניות לא יקרא כ"א הנמל, ול"נ כמל הפרחון שרש "חפף" "חוף הים הוא שפת הים מקום שחופפו בו גלי הים תמיד, פי' לשון

יהל אור

"למי חכלילות עינים, למאחרים על היין" (משלי כג, כט, ל): (קנב) והוא ע"ד משל על הפלגת טוב ארצו שיהיה שם מרעה טוב לעדרי צאן, ויאמר "מחלב" מרוב חלב, וכן "מיין" מרוב יין, כי המ"ם משמשת במקומות הרבה להורות על הסבה, כמו "מחטאת נביאיה" (איכה ד, יג): (קנג) פי' מלת ולבן תואר לשינים שהם לבנים והנפרד לבן, ובסמיכות ראוי להיות לבן, כמו מנחלב "חלב" גוים" (ישעי' ס טז) ובא"י בסגול מפני המקף: (קנד) שיהודה אסר על עצמו אפילו דברים המותרים בעבור אותו המאורע, ועי"ז רמזו (דה"א ה ב) "כי יהודה גבר באחיו", כלומר שגבר ביצרו, והם לא גברו, ועיין קרני אור: (קנה) בשביל תשובה, והכל בעבור אותו המאורע: (קנו) כי האומר כן מוציא דבה על שאר השבטים שהי' אבותינו שבטי יה, לומר עליהם, שהם ח"ו לא הזהרו ורק יהודה היה זהיר בזה: (קנז) בזבולן הזכיר דרך לידתן, וזכר זבולן ויששכר קודם שאר הבנים שנולדו ראשונה מהם להיותם בני לאה הגבירה: (קנח) בבאן ובזאת הברכה הקדים זבולן ליששכר, אעפ"י שהוא מאוחר בלידה: (קנט) לפי שגורל נחלתו היה קודם לגורל נחלת יששכר, כמו שמבואר (יהושע יט י"ד, ויז) וכדי שיהא יששכר בין זבולן ובין דן שנפלה לו נחלה בין שניהם: (קס) התנבא כי זבולן יהיה חלקו בא"י על שפת הים: (קסא) יפרש "לחוף אניות": (קסב) ושרשו "חפף" והוא ענין כסוי כמו חופה, והוא הנמל מקום שמתכסות שם הספינות מפני

מקורי רש"י: עד) משלי כג כט. עה) ע"ז סד ב. עו) ופי' רש"י שם "גנת ערתיהו גרותחין" והביא ראיה משם. עז) מלשון "שן סלע" (איוב לט כח), ועיין מדרש אגדה, שיפרש ולבן שנים, כשיעמוד אדם במקום גבוה על שן הסלעים יראה הבקעה לבנה ביותר מחלב מן השעורים והלחן והבקר שניזונים. עח) כן ת"א ספר ימא י"א, ויונ"ע תרגם "ספרי ימא" וכן ת"א ויונ"ע (דבר' א ז) ספר ימא, וביבמות סח ב וכן בעירובין פט ... פי' רש"י ז"ל ... ספר, כלך או עיר שמבדלת בין גבול ... ישראל לגבול הנכרים, ועיין ערוך שפלם שיפרש שהוא פלי"ם, שפה חוף וגבול:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן: ס יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם: טו וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי נָעֵמָה

אונקלוס

יַמְמַיָּא יִשְׁרֵי וְהוּא יְכַבֵּשׁ מְחוֹזִין בִּסְפִינָן וְטוּב יַמָּא יֵיכוֹל וּתְחוּמֵהּ יְהֵי מָטֵי עַל צִידוֹן: יד יִשָּׂשכָר עֲתִיר בְּנִכְסִין וְאַחְסַנְתֵּהּ בֵּין תְּחוּמַיָּא: טו וַחֲזָא חוּלָקָא אֲרֵי טָב וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מַעְבְּדָא פֵּירִין וִיכַבֵּשׁ מְחוֹזֵי עַמְמַיָּא

רש"י

אניות במקום הנמל (עט) שאניות מביאות שם פרקמטיא שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר והם עוסקים בתורה הוא שאמר משה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך (פ) זבולון יוצא בפרקמטיא ויששכר עוסק בתורה באהלים (פא): וירכתו על צידן. סוף גבולו יהיה סמוך לצידון ירכתו סופו כמו ולירכתי המשכן (פב): (יד) יששכר חמור גרם. חמור בעל עצמות (פג) סובל עול תורה כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד (פד): רבץ בין המשפתים. כחמור המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית וכשהוא רוצה לנוח רובץ בין התחומין בתחומי העיירות שמוליך שם פרקמטיא: (טו) וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות (פה):

אבן עזרא

כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח (קסג): וירכתו על צידון. שיגיע ירכו על צידון (קסד) [נב]: יד חמר גרם. דמהו לחמור שיש לו עצם כבד (קסה) [נג], והנה חמור סמוך (קסו) על כן, רובץ: בין המשפתים. בין המערכות (קסז) [נד], ויתכן היותו מגזרת „ד' תשפות שלום לנו" (ישעי' כו יב) (קסח) [נה]: טו וירא מנוחה, כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימים (קסט) נטה שכמו לסבול כל משא כאשר ישא החמור (קע), ושב

יהל אור

הרוחות הנושבות לפיכך נקרא „חוף": (קסג) וכן פי' הרד"ק בשרש „חפף", וכן פי' רו. , על שהאניות מוגנות מגן ומכסה מסער וסופה כשהן בנמל נקרא הנמל חף, ששרשו „חפף", שהמקום כחופה ואהל להן:

(קסד) ובמג"ש הני' „עד צידון", וכן „על המעברות" (יהושע ב ז) פי' עד, ותשעה פעמים נמצא „על" במקום „עד" עפ"י המסורה, והפך זה „עד קרנות המזבח" (תה' קיח, כז) שהיא בדל"ת תחת למ"ד: (קסה) גרם ענינו עצם בלשון ארמי, ונמצא איזה פעמים גם במקרא, ובערבי גוף ואומרים בערבי פרסגרם, סוס גדול בעל גוף, בעל בשר, וכן חמור [illegible] גרם, חמור גדול וחזק: (קסו) למלת גרם, ופי' יששכר הוא כמו חמור גרם שיש לו עצם חזק או כבד ואינו יכול לרוץ: (קסז) בין שתי המערכות שמטעינים עליו, ולכן אמר משפתים לשון שנים, כי עורכים עליו שני משואות אחד מימין ואחד משמאל, והוא רובץ ביניהם, שאינו חושש מרוב חזקתו: (קסח) וענינו הערך והסדר: (קסט) כאשר ראה ארצו ונחלתו נעימים, כמו „אל המנוחה ואל הנחלה" (דבר' יב ט) וכן ת"א „חולקא": (קע) כחמור שסובל ונושא משאו: (קעא) לתת מס לאחרים שלא

קרני אור

לשון גרר כדתנן „לא יחוף הנזיר את ראשו באדמה" (נזיר מב ב) „אשה לא תחוף אלא בחמין" וכו' (נדה סו ב) וכן כל חוף הים שבמקרא, הוא מקום שליד הים תוספת על ידי גלים אבל חוף אניות בלבד הוא משונה מהן, והוא הנמל במסתוכבין כי הספינות מוצפו בגלים, לכן שני מינים הם, וכן פי' הרמב"ם: [נב] סוף גבולו שהוא אחרית ארצו יגיע להיות עד צידון, שהוא מקום סחורה רבה, כדכתיב „סוחר צידון עובר ים מלאוך" (ישעי' כג ב), ומה שלא הזכיר צור, שהיא קרובה לזבולון יותר מצידון, נראה שעדיין לא נבנתה צור, כי צידון עתיקה מצור, וכן תיוב"ע „ותחומיה ימטי עד צידון", וכן הוא בפס"ז (ברא' מט יג) „כמו עד [illegible] צידון": [נג] ורד"ק נגלה בשרש „גרס" פי' „חמור גרם, חמור שבור, שהוא עומד במקומו ואינו זז ממנו, וגרם אעפ"י שהוא שם, הוא תואר לחמור, ואיננו רחוק להיות חמור גרם דומה ללשון הערב שאומרין רגל גרים לבעל גוף גדול", וכן הביא הרד"ק הפי' הזה בפירושו בשרש „גרם" ועיין רש"ד מה שהעיר ע"ז: [נד] וכן פי' הרלב"ג בין המערכות, והכוונה כי כשיטענו עליו משאו בשתי מערכות בשני צדדיו שהוא ירבץ תחת משאו, וכן לא יוכלו להעתיק יששכר מארצו, ורע"ס פי' קרוב לזה, והרד"ק פי' שהוא כל כך חזק שרובץ בין המשפתים וקם עמהם, והשיג עליו שד"ל וכתב וזה שבוש, כי רובץ כתוב כאן, ולא קם, ולהיות רובץ עם המשא אין בזה גבורה, כי המשא נוגע בארץ, וכטעם כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו (שמות כג ה), ואונקלס רש"י ורמב"ם פי' „בין התחומין", והמתרגם האלכסנדרי תרגם בין הנחלות בין השדות, והרד"א פי' בין המשפתים, שהם מערכות האדמה לעבדה ולשמרה, כי משפתים לשון מערכה שוה, והחזקוני פי' בין המשפתים, נחלתו נפלה לו בין תחומי אחיו: [נה] וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש „שפת" תשפות תערוך, וכן „שפות הסיר" (יחז' כד ג) ערוך אותה על הכירים, ורווי"ה פי', יששכר חמור גרם בעל עצמות דל בשר ורזה כמעט הרבה משאר חמורים שכולם מלונים, ודל הבשר ביותר, כן יששכר עלל מלוגן רובץ תמיד, בין מקום שפיתת

מקורי רש"י: עט) נמל עיין יומא לה א עירובין סא ב, ופי' רש"י ז"ל ששם הספינות יוצאות מן הים לשפתו. פ) דברי' לג יח. פא) תנחומא א' אות יא ב"ר פ' צט ס ופ' לט ט אגדת בראשית פ' פג. פב) שמות כו כב. פג) גרם נרדף לשם עצם, וכן פי' רש"י ז"ל (איוב מ יח). פד) תנחומא א' שם, ב"ר פצ"ח יב ופ' לט י. פה) עיין ת"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד׃ ס
טז דָּן יָדִין עַמּוֹ כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃
יז יְהִי־דָן נָחָשׁ עֲלֵי־דֶרֶךְ שְׁפִיפֹן

אונקלוס

וִישֵׁיצֵי יָת דַּיָּרֵיהוֹן וּדְאִשְׁתְּאָרוּן בְּהוֹן יְהוֹן לֵהּ פָּלְחִין וּמַסְּקֵי מִסִּין׃ טז מִדְּבֵית דָּן יִתְבְּחַר וִיקוּם גַּבְרָא בְּיוֹמוֹהִי יִתְפְּרֵק עַמֵּהּ וּבִשְׁנוֹהִי יְנוּחוּן כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ יז יְהֵי גַבְרָא דְיִתְבְּחַר וִיקוּם מִדְּבֵית

אבן עזרא

כעבד נותן מס (קפ"ו) [נו], וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים, ולא ידעו לצאת למלחמה לעזוב מקומם, וכן אמר משה „ויששכר באהליך" (דברי' לג יח) (קע"ב) והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו (קע"ג) [נז], או (קע"ד) לגוים שלא יבואו להלחם עליהם (קע"ה) [נח]: טז דן ידין עמו. (קע"ו) רמז שיהיה בעל דגל באחד בני הגבירות (קע"ז) [נט], והנה היה כקצין על כל עם (קע"ח) מהשפחות (קע"ט): יז ודמהו ברוב גבורתו לנחש (ק"פ) [ס]. גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש

רש"י

ויט שכמו לסבל. עול תורה פו): ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עבד. לפסוק להם הוראה של תורה פז) וסדרי עבורין שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים פח). מאתים ראשי סנהדראות העמיד וכל אחיהם על פיהם פט): ויט שכמו. השפיל שכמו כמו ויט שמים צ) הטו אזנכם צא). ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ויט שכמו לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (טז) דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים כמו כי ידין ה' עמו צב): כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד עמו ואת כלם ידין ועל שמשון נבא נבואה זו ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא דוד שבא מיהודה צג): (יז) שפיפן. הוא נחש

קרני אור

שפיתת קדירות לסתמה איכא המנוחה נעלה, מתאן לצאת למלחה, ובוחר התחתיו להיות למס עובד, ואין לשרש „שפת" בעברי משמעות אחר, אלא שימת קדירה על האש, „שפות הסיר שפות" (יחז' כד ג) ויאמר כדרך דמיון ואית „תשפות שלום לנו" תשים לנו הקדירה על האש מלאה שלום, ומקום השפיתה קורא בתהלים וביחזקאל שפתים (פייערשטעללע). וכאן ובשירת דבורה קוראו „משפתים", רובץ על יששכר נאמר, והמפרשו רובץ על החמור, ומשפתים תאומין, לא נדע מה הן התאומין":

[נו] כל סבל היא עבודת המלך, או של מושל הארץ, ומס עובד, פי' מס עובד עבודה, ופעמים יאמר למס לבד, „היתה למס" (איכה א א) ויהי' למס (שופ' א, ל.) שנראה שיש מס שאינו בעבודה, אלא מס כסף וכיוצא, אבל סבל לעולם בעבודה· [נז] וכן פי' הרמב"ם, שהי' נוהגים למלכים עישור תבואותיהם כדכתיב „ואת שדותיכם יעשר" (פסוק כזה לא נמצא בתנ"ך ונמצא „זרעיכם וכרמיכם יעשר" (ש"א ח טו) וכן פי' הרד"ק „ודמהו לדמיון הזה ר"ל כי תהיה ארצו טובה ויתעסק בעבודת הארץ לא יצא למלחמה עם שאר השבטים אלא יתן מס למלך ישראל שיניחהו בארצו וזהו שאמר „וירא מנוחה כי טוב": [נח] ואו"א הפי' במלחמה ויט שכמו לסבול מלחמות עד שיהי' אויביו למס עובד לו, וכן פי' רש"י ז"ל: [נט] וכן פי' הרד"ק, וכתב ע"ז שד"ל אמנם היכן מצינו שלא יהי' בני השפחות בכלל שבטי ישראל כבני הגבירות, ויש להשיב ע"ז, הלא הלא הזקן יגיד להם שכן יהיה, והרלב"ג פי' יהיה לדגל כאחד מן המיוחדים שבשבטי ישראל: [ס] ואונקלס ויוב"ע תרגמו מלת נחש „חורמן" ובפירש"י ז"ל שאין רפואה למכתו, והוא לשטוני וקרוי „חורמן" על שם שסובה ככל הרס, ועיין ערוך שלם להד"ר קאהוט שכתב „ויותר קרוב כי נקרא כן שם שבד הרע Akriman והוא שמאל אשר רכב על הנחש" (ילקוט בר"א רמז

יהל אור

לעזוב מקום מנוחתו: (קעב) והנה אף כי מצאנו שהי' בתחלת ימי השופטים אנשים גבורים למלחמה, כאשר שבחה אותם דבורה „ושרי ביששכר עם דבורה" (שופ' ה טו) עכ"ז כאשר ראו המנוחה כי טובה היא חזרו לבחור בה: (קעג) למלחמה: (קעד) במג"ט לא גרס „או", והרלב"ג בפי' על התורה הביא פי' הא' ז"ל כלשונו פה ויגרוס „או": (קעה) יש ספרים שכתוב בהם אח"ז „ודבר הגבעונים איננו כלום" וכתב אהל יוסף, „ונראה בעיני שאינו מהראב"ע": (קעו) הקדים בבני השפחות דן מפני מעלתו שהיה ראשון מבלהה, כי הוא נולד ראשונה, ואח"כ להשוות ענינם זכר גד, שהוא היה הבן הראשון לזלפה. שפחת לאה, ואח"כ זכר אשר שנולד אחרי גד ונפתלי בן זלפה זכר באחרונה לדבקו עם בני רחל גברתה שהי' הנולדים באחרונה (רדי"א): (קעז) והב"ף לדמיון כפי רוב שמושה, וכן הוא לדעת רש"י והרמב"ן בפירושם הב', ואמר הא' ז"ל „כאחד בני הגבירות" מפני שהיה בן השפחה, אעפ"כ יהיה אחד שבטי ישראל בגדולה: (קעח) עיין (רש"י דברים לג ג) שפי' שכל אחד מהשבטים קרוי „עם": (קעט) והוא ישיעם כאחד מראשי ישראל ושופטיו ומושיעיו: (קפ) ובכ"י רש"ד נוסף „ולשפיפון" והנחש הוא

מקורי רש"י: פו) תנחומא א כט. פז) ב"ר פ' צט י. פח) דה"א יב לב. פט) ב"ר פ' עב ה ופל"ת יב. צ) ש"ב כב י. צא) תה' עח א. צב) דבר' לב לו. צג) ועיין תנחומא א אות יב, ב"ר פ"צ יא כמיוחד שבשבטים זה יהודה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֲלֵי־אֹרַח הַנֹּשֵׁךְ עִקְּבֵי־סוּס וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר: יח לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי

דָּן אֵימְתֵהּ תִּתְרְמֵי עַל עַמְמַיָּא וּמַחֲתֵהּ תִּתְקֵף בִּפְלִשְׁתָּאֵי כְּחִיוֵי חוּרְמָן יִשְׁרֵי עַל אָרְחָא וּכְפִתְנָא יִכְמוֹן עַל שְׁבִילָא יְקַטֵּל גִּבָּרֵי מַשְׁרִית פְּלִשְׁתָּאֵי פָּרָשִׁין עִם רַגְלָאִין יְעַקַּר סוּסָוָן וּרְתִכִּין וְיִמַּגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לַאֲחוֹרָא: יח לְפוּרְקָנָךְ סַבָּרִית יְיָ:

רש"י

ואומר אני שקרוי כן על שם שהוא נושך כמו ואתה תשופנו עקב צד): הנושך עקבי סוס. כך דרכו של נחש ודמהו לנחש הנושך עקבי סוס: ויפל רכבו אחור. שלא נגע בו. ודוגמתו מלינו בשמשון וילפת וגו' את שני עמודי התוך צה) וגו' ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחוי חורמן שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו והוא צפעוני וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם. וכפיתנא כמו פתן. יכמון יארוב: (יח) לישועתך קויתי ה'. נתנבא שינקרו פלשתים את

אבן עזרא

(למעלה ג, טו) (קנא) [סא], והטעם כפול (קנג): יח וטעם לישועתך קויתי ד'. בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף (קנג) ראשו בהרבו (קנד), על כן אמר הנביא לישועתך קויתי ד', והכ"ף לנוכח דן (קנה), ופי' קויתי השם להיות ישועתך (קנו), או בא שם תחת שם הפעל (קנז), והטעם להושיעך (קנח), וכן „נרננה בישועתך" (תה' כ, ו) (קנט) אם (קס) הכ"ף לנכח דוד (קסא) או המשיח בנו (קסב) [סב], ויאמר הנגיד (קסג) כי תחסר מלת „ויאמר", וכן ראוי להיותו ויאמר לישועתך קויתי ד', ור' יצחק אמר (קסד) כאשר ראה הנביא בנו דן בדמות נחש בדרך הנבואה, מיד פחד יעקב ואמר הושיעני

יהל אור

הצפעוני הרע בתכלית אשר ימית רבים בכחו העצום ובארס שמטיל בהם: (קפא) וכן כתב הרד"ק בשרשיו, בשרשו „שפף", ובשרש „שפה" כתב „ואפשר שיהיה מן השרש הזה שפיפון עלי אורח ועי"ן הפעל כפולה, כמו „הגיגי" מן „הגה", ולפי שעף אשר בע"ח נקרא כן מן היא ישופך ראש (למעלה ג טו): (קפב) כפל ענין במלות שונות: (קפג) ענין שבירה וכתיתה, וכן „ושפו עצמותיו" (איוב לג כא) ואכות אותו טחון (דבר' ט כא) ת"א „ושפית יתיה בשופינא": (קפד) שלא ישבור ראשו בחרבו: (קפה) ויעקב ידבר על שבט דן לנוכח: (קפו) לדן היה אומר כן אני מקוה לד' אשר יהיה בישועתך: (קפז) ובב"י רש"ד הגי' „תחת הפעל" וכצ"ל, ופי' ישועתך הוא שם דבר, והיה ראוי להיות ישועתך, להושיעך קויתי, שהוא הפועל: (קפח) וא"כ מלת „לישועתך" בטעם כמו להושיעך: (קפט) שאמר המלך על דוד באלהיו לנצח, נרננה בישועתך, בישועה שלך שיושיעך ד': (קצ) ובב"י רש"ד הגי' „או הכף", ר"ל שמתחלה פי' שהכ"ף לנוכח דן, ועתה פי' שיתכן שיהיה הכ"ף במלת לישועתך לנוכח דוד: (קצא) וכן פי' הח' ז"ל שם, „נרננה בישועתך, כל אחד מאנשי דוד יאמרו לו כך. כי כ"ף בישועתך לנגדו": (קצב) או לנכח המשיח בנו: (קצג) הוא ר' שמואל הנגיד, עיין ערכו בראש הספר: (קצד) עיין ערכו בראש הספר: (קצה) כי

קרני אור

רמז כס)' ויעקב אים כולי כתב כי זה (תרמן) מין נחש רע ומזיק מאשר נחשים, והוא יושב ומסתתר בדרכים ובין ירק עשב דומם ובלתי מתנועע, ואונקלס ויונ"ע ותרגום ירושלמי תרגמו שעל שמשון נבא נבואה זו וכן הוא (ב"ר פ' לח ולט, תנחומא ויחי סי' יב, ילקוט רמז קסא, פס"ז ברא' מט טז) וכן פי' רפ"י והרמב"ן והרד"ק והרלב"ג ורע"ס, אמנם הרשב"ם כתב „מספרש על שמשון לא ידע בעומק פשוטו של מקרא כלל", ודעתו שענין הכתוב רק להודיע גבורתו, ולהמשילה לגבורת הנחש, וכן הוא דעת הח' ז"ל, ועיין בהערות ותקונים לפס"ז להח' ר"ש באבער (ברא' מט סי' סט) שכתב ונעלם ממנו (מהרשב"ם) כי כן דרשו במדרש ב"ר ובתנחומא":
[סא] וכן פי' הרמב"ן והרלב"ג, ובירושלמי (תרומות פ"ח ה"ג) „מין קטן הוא ושפיפון שמו והוא דומה לשערה",
ושם „נתנה רשות לארץ ליבקע מפניו", ושם, „אלקון ואשכתון שפיפינא שהוא דומה לשערה", וכן הוא (ירושלמי פ"ז פ"ב ה"ג) „אשכחון אהן שפיפונא שהוא דומה לשערה" ועליו ספרו הרופאים שהוא נחש כאילנות לירות בעצמו כחץ על יתר בע"ח, ולד"ק הוא נחש אשר לו כמין קרנים בראשו (האריבלאננע) ואורכו כדי שתי רגל, מצבו בכל אפריקי צפונית מזרחית וביחוד בארץ מצרים, ונמצא גם בעבר ים סוף, כל ההולכים באפריקא מקללים את השפיפון קללה נמרצת בעבור זדונו ורוע לבו אשר יתגנב לבוא בלילה אל מקום תחנותם ויפיל עליהם אימתה ופחד, הן אפו עז ותמתו קשתה מאד, ובב"ר פ' לט) כל החיות מהלכות זוגות זוגות והנחש אינו מהלך בדרך אלא יחידי, וכן פי' הרד"ק דמהו לנחש ולשפיפון שהולך יחידי, כי שאר החיות ברוב הולכים חבורות, והנחש לעולם הולך יחידי וממית רבים: [סב] והרש"ד כתב יתכן כי חזק החולי על יעקב, והתפלל אל ד' ואמר אני מקוה שתושיעני עוד לחזק כחתי עדי אברך גם אשר בני, ועפ"ז כתב רוו"ה וסמפרש בהתפלל לד' שיושיע אותו לסיים ברכותיו לא הקפיד על משמעות תפוסס שסיא שכוללה מהרעה כולם, וכן כתב שד"ל שהוא שבוש, שבכי יודע היה יעקב שהוא מת, ואם התפלל לחיות עוד שמם קלס, עד שישלים ברכותיו אין זו ישועם, וכן כתב הגוה"ק „וראיתי ל"מ בטעם המקרא, כי אז חזק החולי על יעקב והתפלל שיושיעני השם ויחזק עד כחו עד שיברך אשר בניו ואין טעם כזה:
והכדי"א

מקורי רש"י: צד) ברא' ג טו. צה) שופ' טז כט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוּדָה: ס חמישי יט גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב: ס כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ

יט מִדְּבֵית גָּד מַשִּׁרְיָת מְזַיְנִין כַּד יַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא קֳדָם אֲחֵיהוֹן לִקְרָבָא וּבְנִכְסִין סַגִּיאִין יְתוּבוּן לְאַרְעֲהוֹן: כ דְּאָשֵׁר טָבָא אַרְעֵהּ וְהִיא מַרְבְּיָא

אבן עזרא

די (קיה) [סג]: יט גד. התנבא שיבא עליו גדוד, והוא ינצחנו באחרונה (קיט) [סד]: יגודנו. כמו לעם יגודנו (חבקוק ג טז) (קכ) [סה], גם יגוד מפעלי הכפל (קכא) והשורק תחת הולם (קכב) כמו ירון ושמח (משלי כט ו) (ר) ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אביתינו (רא): כ מאשר. י"א כי המ"ם נוסף (רב) [סו], והנכון בעיני שמארץ אשר יבא לחם ושמן (רג) [סז],

רש"י

עיניו צו) וסופו לומר זכרני נא וחזקני נא אך הפעם: (יט) גד גדוד יגודנו. כלם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם צז) ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי"ן יש לומר גדוד שם דבר צריך שני דלתי"ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות להכפל בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר כלפור לנוד צח) מגזרת ושבעתי נדודים צט) שם כפל שדוד ק) מגזרת ישוד צהרים קא) אף יגוד יגודנו וגדוד מגזרה אחת הם וכשהוא מדבר בלשון יפעל אינו כפול כמו יגוד יגוד ירוס ישוד ישוב וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים הוא כפול כמו יתגודד יתרומם יתבולל יתעודד. ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד קב). לשובב יעקב אליו קג). משובב נתיבות קד). אף יגודנו האמור כאן אין ל' שיפעילוהו אחרים אלא כמו יגוד הימנו כמו בני יצאוני קה) יצאו ממני. גד גדוד יגודנו. גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש ק"ו): עקב. בדרכם ובמסילותם שהלכו ישובו כמו ועקבותיך לא נודעו קז) וכן בעקבי הצאן קח) בלשון לע"ז תרליא"ס: (כ) מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן שיהיו זיתים מרובים בחלקו והוא מושך שמן

קרני אור

[סג] הרד"א פי' לפי שהוא טפש באחרונה, ושאר השבטים בעות עליהם האויב, לא יוכלו לעזרו ולהצילו, אמר במלחמותיו תמיד, לישועתך קויתי ד', כלומר איני מקוה לתשועת שבטי ישראל שיושיעוני כי כבר נסעו שם לארצם, והכרתי אני לבדי באחרונה, רק לישועתך קויתי ד' שתושיעני: [סד] בעבור שירש ארץ רחבת ידים וגדולה מאוד, והיה בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי אויבים עמון ומואב שכניו הרעים, שתוכעים בנחלה, והוא בלביא שכן על טרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא ייחת (רמב"ן): [סה] עיין רד"ק בשרשיו שרש "גדד" ושרש "גוד", ובמכלל יופי להר"ש ן' מלך: [סו] אבל יתכן לומר בטעם תוספות המ"ם שבא להורות על הפלגת הדבר, כי אין צריך לומר שתהיה הברכה ברבוי השמן בחלקו של אשר, כי אם גם בשאר החלקות תמצא ברכת רבוי השמן מחלקו של אשר, וזה טעם תוספות המ"ם, כי ממנו בפע השמן, ומאתו יוצא לשאר החלקות (רכ"ח) יש לחזק קריאת "אשר" בלא מ"ם, ממה שאנו רואים בברכות האלה שמות השבטים כולם בתחלת המאמר ובלא שום אות משמשת, רק ביוסף לבדו הקדים לשמו מלות "בן פורת", והוא כי מאהבתו את יוסף רצה לכפול עליו התאר "בן פורת" (סד"ל): [סז] והרד"ק פי' מאשר כמ"ש נראה כי על מקלת ארצו אמר שתהיה שמינה, ולחמו הוא ארצו כי היא המוציאה לחם, והלחם כלל לכל מאכל והיה בארצו זיתים לרוב, וכן שאר פירות ארצו פי' שמנים וכן פי' בשרשיו שרש "מן" מאשר הלא ברכה לעולם כי שמנה תהי' לחמו, כלומר ארצו המוציאה לחמו תהיה דשנה ושמינה, וכן פי' בשרש "שמן" וכן פי' ר"ש ן' מלך, וכתב הרב"ד וכוונתו כמה שפי' לחמו ארצו, בעבור תאר הנקבה על לחם שהוא זכר, אבל ארץ

יהל אור

נחש הוא מגזרת ניחוש: (קלו) מלת "והוא" מורה דבר חדוש, אעפ"י שתחלה יהיה כך, אבל בסוף יהפך הדבר, ויפרש "והוא יגוד עקב" שיתגבר עליו וינצחנו באחרונה, והתנבא כי יהיה לו מלחמות רבות וגדודים יבואו עליו, והוא יגוד עקב, כלומר באחרונה הוא ילך בגדודיו עליהם ויתגבר: (קלז) ופי' שם ה"ר ז"ל מענין גדוד, וכן פי'. שם הרד"ק: (קלח) כי שרשו "גדד": (קלט) ר"ל המלופום ממלת "יגודנו" כמו "יגודנו" בחולם: (ר) כמו ירון בחולם: (רא) וכן כתב הרלב"ג "ואולי זה הענין קרה או יקרה כי לא נדע כל מה שקרה לאבותינו": (רב) ר"ל בעבור הכנוי הנזכר במלת לחמו, והיה צ"ל "אשר שמנה לחמו": (רג) והוי"ו של לחמו נוסף כוי"ו "למעינו מים" (תה' קיד ח) ובכ"י רש"ד הגי' "לחם שמן" וכצ"ל וסוף דבריו מוכיחים שיאמר "ופה לחם לשון נקבה", ור"ל שענין הכתוב כמו, מאשר שמנה

מקורי רש"י · צו) שופטים טז כח. צז) עיין מחברת מנחם שרש גד. צח) משלי כו ב. צט) איוב ז ד. ק) תהלים צא ו. קא) שם. קב) תה' קמו ט. קג) ישעי' מט ה. קד) שם נח יב. קה) ירמיה י כ. קו) כן ת"א ויונ"ע וירושלמי. קז) תה' עז כ. קח) שה"ש א ח. מדרש אגדה, אגדת בראשית פ' פג, וכן במדרש אגדה, ועיין תנחומא א שם ובכ"י שם בסגנון אחר.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין: כא נַפְתָּלִי בְּאַרְעָא טָבָא יִתְרְמֵי עַדְבֵהּ וְאַחְסַנְתֵּהּ תְּהֵי מַעַבְדָא

וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ: ס כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר:

רש"י

כמעין. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו (קט) כמו ששנינו במנחות (קי) פעם אחת הוצרכו אנשי לודקיא לשמן וכו': (כא) אילה שלחה. זו בקעת גינוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כאילה זו שהיא קלה לרוץ (קיא) אילה שלוחה. אילה משולחת לרוץ: הנתן אמרי שפר. כתרגומו ד"א על מלחמת סיסרא נתנבא ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני נפתלי (קיב) וגו' והלכו שם בזריזות וכן נאמר שם ל' שלוח בעמק שלח ברגליו (קיג): הנתן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וברק שירה (קיד) ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב כשערער עשו על המערה במסכת סוטה (קטו) ותרגומו יתרמי עדביה יפול חבלו והוא יודה על חלקו

אבן עזרא

ופה לחם לשון נקבה (רד) [סח] וכן בית (רה) ומקום (רו) ויד (רז) ואש (רח) ועין (רט) ורוח (רי) וארץ (ריא) וארון (ריב) ועם (ריג), וטעם מעדני מלך ידוע (ריד) [סט], וכן אמר משה "וטובל בשמן רגלו" (דברי' לג כד) (רטו): **כא** נפתלי אילה שלוחה. על דרך דורון (רטז), והמקבל הדורון נותן אמרי שפר (ריז), וי"א שאילה רמז לדבורה, הנותן אמרי שפר, רמז לשירת ברק עמה (ריח) [ע]

יהל אור

לחם, שהוא כמו לחם שמן: (רד) כי כתיב שמנה ולא שמן: (רה) ברוב המקומות יבוא לשון זכר, ומצאנו גם בלשון נקבה, "כי שחה אל מות ביתה" (משלי ב' יח), ועיין בפי' המיוחס להח' ז"ל שם, שפירש שמלת שחה אינה מוסבת על ביתה כ"א על האשה עיין ביאורי לפי' הח' ז"ל שה"ש א ג, ובשמות לד' יש בפי' הקצר ובביאורי שם: (רו) על הרוב בל"ז ונמצא גם בל"נ "ולא עוד תכירנו מקומו" (איוב כ ט) וכן נמצא בל"נ "בארת המקומות" (ש"ב יז יב) כפי הכתיב, והקרי באחד ועיין שמות לד יט בפי' הקצר ובביאורי שם: (רז) ברוב ל"נ, ומצאנו בל"ז "וזה יכתוב ידו לד'" (ישעי' מד ה) ובפסוק אחד מצאנו בלשון זכר ונקבה "והנה יד שלוחה אלי, והנה בו מגלת ספר" (יחז' ב ט): (רח) "ואש יאכלהו" (במדי' טז לה) ל"נ, "אש לוהט" (תה' קד ד) ל"ז: (רט) על הרוב הוא בל"נ, "עין תלעג לאב" (משלי, ל יז) "כי ד' עיניו משוטטות בכל הארץ" (דה"ב טז ט) ומצאנו גם לשון זכר, "עיניך לנכח יביטו" (משלי ד כה): (רי) על הרוב בל"נ, ונמצא בל"ז "ויצא הרוח ויעמד לפני ד'" (דה"ב יח כ): (ריא) על הרוב בל"נ ומצאנו בל"ז "ולא נשא אתם הארץ" (בראשי' יג ו): (ריב) על הרוב בל"ז "ועשו ארון עצי שטים" (שמות כה י) ומצאנו בל"נ "וארון האלהים נלקחה" (ש"א ד' יז): (ריג) על הרוב זכר, ומצאנו ל"נ "והטאת עמך" (שמות ה' טז), וזכר ונקבה בפ' אחד "מדוע שובבה העם" (ירמי' ח ה), ויביא הח' ז"ל לראיה מכל אלו השמות שבאים פעמים בל"ז ופעמים בל"נ: (ריד) הוא יתן מארצו מעדנים טובים הראוים למלך: (רטו) וכן פי' שם הח' ז"ל "וכן אמר יעקב שמנה לחמו" ורש"י ז"ל פי' מספרי שם, שהיה ארצו מושכת שמן כמעין: (רטז) כמו "לכן תתני שלוחים" (מיכה א יד) ששנינו תקרבת מתנה, וכן "ויתנם שלוחים לבתו" (מ"א ט טז) ופי' שם הרד"ק ז"ל מנחה, וכן פי' בשרש "שלח" ובכלי רס"ד הגי' "נפתלי דמית אילה שלוחה על דרך דורון", וכל"ל ור"ל נפתלי כדמה לאילה ששולחים אותה לדורון: (ריז) מחזיק טובה בדברים נאים, ושב על המקבל לא על אילה שהיא נקבה: (ריח) וכן פי' רש"י ז"ל כפי' הב', וכן פי' הרד"ק

קרני אור

ארץ הוא לשון נקבה, וכן ת"א "דאבר שבא ארעיה" וכן פי' כרלב"ג, והרד"א פי' טעם מ"ם מאשר הוא שארץ "אשר" אינה ארץ תמם, אבל שמנה חלקו של גד כנזכר מאשר, ר"ל מארץ "אשר", והוא ר"ל גד יתן לאשר מעדני מלך, והתוספ' פי' לפי שלא כינך גד הוא אומר כך, יותר משל אשר תהיה שמנה לחמו של גד, לפי שארצו מקום מרעה למקנה, וגם הוא "אשר" יתן מעדני מלך. ולד"ק הוא חוזר למעלה על גד, כלומר כיון שגד מתעסק במלחמות אומת יגדם ויקצר, מ"כ אמר מאשר שמנה לחמו, והוא יתן לו מעדני מלך, ובילקוט (בראשית רמז קמא ספ"ז בראשי' מט כ) "מאשר שמנה לחמו", שהי' מספיקין שמן כמבחר שבכרמל בחלק "אשר" הים, ולכן כתיב מאשר ולא כל אשר", ועיין שם בספרות ותקונים לבהמ' רמ"ב סי' ל:

[סח] ועי"ז כתב שד"ל, אין לחם לשון נקבה כדעת ראב"ע, אלא הוא כמו "ומאכלו בריאה" (חבקוק א טז) דבר בריא, דבר שמן, כמו קשת אל נדולם, והרד"ק בשרש "לחם" פי' שמנה על לחמו, וירצה בו שענג או חלב שבות ל"נ: [סט] לפי שארצו תהיה שמינה ישלח מפירותיה למלכים למעדן (רד"ק ור"ש ד' מלך) מם של שמן סי' בוכים ממש מלכי ישראל למבאם בו ולמען את בשרם כמו שאמרו (מנחות פה א) ולמה סכין אותו לפי שמשיר את השער ומעדן את הבשר (רמב"ם) וי"מ שעול המלך היה עליו להספיקו ממעדני ארצו, ומ"כ היה רצוי אחיו, ות"א "בתפנוקי מלכין" וכן תרגם הירושלמי, ופי' תמטגי: [ע] וכן פי' הרד"א שאלו ממנו כפלי לאות כלשון ורמז לשירת דבורה וברק, ודעת יונ"ע והירושלמי שפי' מאמר זה על לאות כלשון וספס

* מקורי רש"י: קט) דברי' לג כד. קי) דף פה ב. קיא) תנחומא א אות יב ב"ר פ' לח יז ופ' לט יב ועיין מגילה ו א טעם על שם גינוסר. קיב) שופ' ד ו. קיג) עיין במד"ר פ' יד יח, ובמדרש שכל טוב. קיד) שם. קטו) סוטה יג א תוס"פ. ספ"ז ומדרש אגדה, שיטת חדשה, ובכל"ר פ' לח טו, שבני אם באו להתעורר, שמכן על שקבורה, ובפדר"א פ' לט בא פליטם איש מכר שעיר.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ס כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃

פֵּירִין יְהוֹן מוֹדַן וּמְבָרְכִין עֲלֵיהוֹן׃ כב בְּרִי דִּיסְגֵּי יוֹסֵף בְּרִי דְּיִתְבָּרַךְ כְּגֻפַּן

אבן עזרא

ואמר נפתלי בעבור נחלתו (ריט) [עא]: כב בן פורת יוסף. (רכ) בן כמו סעיף (רכא) והוא לשון נקבה (רכב) וכן על בן אמצת לך (תה' פ טז) (רכג), ודקדוק פורת פועלת, כי על שני דרכים יםצא הפועל (רכד), כמו איביה, איבתי (רכה) וכן פורה ופורת, מלשון „פוריה" (תה', קכח ג) (רכו) [עב] ויש מי שפי' אותה מלשון „ותשלח פארות" (יחז' יז ו) (רכז) [עג], והזכיר בן פורת פעמים כדרך אנשי לשון הקדש, „כי הנה אויביך ד', כי הנה אויביך" (תה' צב י) (רכח) והטעם פעם אחר פעם תמיד (רכט), ועל הפי' השני (רל) יהיה התי"ו הדת ח"א כתי"ו ושבת לנשיא (יחז' מו יז) (רלא): וטעם „בנות צעדה עלי שור", שיוסף היה כבן פרת (רלב), ועשה בנות (רלג) [עד], צעדה כל אחת ואחת מהן על החומה (רלד) [עה] והטעם שנבהו מאוד על החומות הבצורות (רלה) בנות צעדה, על דרך „זבובי מות יבאיש" (קהלת

רש"י

אמריס נאים ושבח: (כב) בן פרת. בן חן והוא ל' ארמי אפריון נמטייה לרבי שמעון בסוף בבא מליעא (קטז): בן פרת עלי עין. חנו נטוי על העין הרואה אותו: בנות צעדה עלי שור. בנות מלרים היו לועדות על החומה להסתכל ביפיו (קיז) ובנות הרבה לעדה כל אחת ואחת במקום שתוכל לראותו משם (ד"א כנ"ל. כי לפירוש ראשון הוא שור חומה וק"ל). עלי שור. על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב (קיח). ומ"א יש רבים וזה נוטה ליישב המקרא. פרת. תי"ו שבו הוא תקון הלשון כמו על דברת בני האדם (קיט): שור. כמו לשור. ד"א עלי שור. בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות לעדה עלי שור תרין שבטין יפקון מבנוהי וכו' וכתב בנות על שם בנות מנשה בנות ללפחד שנטלו חלק בשני עברי הירדן (קכ). ברי

קרני אור

המלילה שהיה לאנשי שבטו, ובפס"ז (כלא', מט, כא) שהיה לבוים של שבט נפתלי מתוקים כדבש דברי אגדה, וממדרש אגדה (ויחי סי' יט) שיהיה לשונם מתוקה כתורה כדבש ונופת, ובב"ר (פ' לח) „שהן מספרין אמרין שנתנו בשופר ובתרועה", ור"ל התורה שניתנה בשופר: [עא] במשל נפתלי לאילה על הודות נחלתו שהיתה ארץ הרים, ועל מדת הקלות והתן שאולי היתה בו ופי' כנותן אמרי שפר על נפתלי עלמו, כן היתה תכונתו ומדותיו, כי היה שמח בחלקו ונותן תודה לאלהיו (סד"ל): [עב] ועיין רד"ק בפי' על התורה ובשרשיו שרש „בנה", ובביאור רש"ד מה שהעיר ע"ז: [עג] עיין „יהל אור", ועי"ז כתב הרד"ק וזה לא יתכן בעבור כי בן נקוד לרי, ואלו היה סמוך היה נקיד סגל כמשפט, ולדעתם " לא יתפרש „בן" מבלי סמיכות, שאם ירלה לומר „בן ופורת" אין לו טעם: [עד] כאשר יבא בן ובת בלתי סמיכות ובלי זכר האב או האם, יורה על הקטן והקטנה, „או בן יגח, או בת יגח" (שמות כא לא) ר"ל קטן או קטנה, (רד"ק בשרש „בנה") וכתב השרשי לכוון שמזה בן פורת יוסף (פי' ענף קטן ורך) וכן בנות לעדה עלי שור (פי' ענפים קטנים ורכים): [עה] וכן פי' הרלב"ג ר"ל שלמחו מהסעיף שהוא פארות גדלו ונכנסו עד שלמדו על החומה לרוב גובה הפארות

יהל אור

הרד"ק והרלב"ג: (ריט) וכמ"ש „ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי" (שופ' ד ו) גם יכול להיות שהיה משבטו, כי איך יתישב איש משבט זה בחלקו של שבט אחר: (רכ) אחר שהשלים בני לאה ובני השפחות בא לעשות הקירתו גם בבני רחל, והתחיל מיוסף כי הוא הבכור אליה: (רכא) העץ כמו האב המוליד הענפים והפרי, ולפיכך יקרא גם הענף והסעיף בן, לפי שהוא תולדות האילן: (רכב) דקשה, אם הוא בן כפשוטו, למה כתיב בלשון נקבה פורת, ויפרש שגם בן כשביאורו ענף הוא לשון נקבה, וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה ובשרשיו שרש „בנה": (רכג) גם שם פי' סעיף או ענף, כי תחלת הפסוק הוא „וכנה אשר נטעה ימינך" שפי' כמו וגנה, וכן פי' שם הח' ז"ל כנה תואר לגנה או לגפן שהיא מכוננת, וכו' ומלת בן סעיף כמו בן פורת יוסף": (רכד) ובבי"ר רש"ד הגי' „כי על שני דרכים תמצא הפועלת" וכנ"ל: (רכה) צ"ל איבה, איבת, ועיין ביאור רש"ד: (רכו) וכן דעת " אונקלס" מלשון פוריה ועניפה, וביאור הכתוב כאן כענף אשר יפרה כן יהיה יוסף: (רכז) כן פי' ר' יונה ן' גנאח ור' יהודה המדקדקים, ולדעתם יהיה ענינו בן נטע שיש לו פארות וסעיפים, כלומר אעפ"י שהוא נטע יש לו פארות, ויהיה בן סמוך לפארות, ועיין קרני אור: (רכח) וכן פי' הרשב"ם: (רכט) יאמר שדרך לשון הקדש הוא כן תמיד: (רל) שהוא מלשון פארות: (רלא) התחת ושבה וכן פי' שם רש"י ורד"ק: (רלב) פי' נטע שבו פארות: (רלג) והוא ג"כ מלשון בד וסעיף, וכינה הבדים שתצאנה מן הפארות לבנות, כי הם כבנות לפארות הגדולות, וזהו רמז לשני שבטים היוצאים ממנו אפרים ומנשה: (רלד) ואם כי בנות לשון רבים, ומלת צעדה הוא לשון יחיד, והיה ראוי לו לומר „בנות צעדו" ויפרש צעדה כל אחת, ופי' עשה סעיפים שכל אחת מהן צעדה עד החומה: (רלה) ויאמר שיגדלו ויארכו

מקורי רש"י: קטז) ב"מ קיט א. קיז) עיין ב"ר פצ"ח יח, במד"ר פ' יד ג, פדר"א פ' לט, תיוב"ע וירושלמי. קיח) במד' כד יז. קיט) קהלת ג. קכ) תנחומא א פנחס אות ט תנחומא ב פנחס אות י.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים: כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ

אונקלוס: דִנְצַב עַל עֵינָא דְמַיָּא תְּרֵין שִׁבְטִין יִפְקוּן מִבְּנוֹהִי יְקַבְּלוּן חוּלָקָא וְאַחְסַנְתָּא: כג וְאִתְמַרְרוּ יָתֵהּ וְנַקְמוּהִי וְאָעִיקוּ לֵהּ גֻּבְרִין גִּבָּרִין בַּעֲלֵי פַלְגּוּתָא: כד וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתֵהּ עַל דְּקַיֵּם

רש"י

דיסגי יוסף פורת ל' פריה ורביה. ויש מ"א בו המתישבים על הלשון בשעה שבא עשו לקראת יעקב בכלן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות וברחל כתי' נגש יוסף ורחל וישתחוו. אמר יוסף רשע הזה עינו רעה שמא יתן עיניו באמי יצא לפניה ושרבב קומתו לכסותה והוא שברכו אביו בן פרת הגדלת עצמך יוסף עלי עין של עשו לפיכך זכית לגדולה קכ): בנות צעדה עלי שור. להסתכל בך בצאתך על מצרים. ועוד דרשוהו לענין שלא ישלוט בזרעו עין הרע. ואף כשברך מנשה ואפרים ברכם כדגים. שאין עין הרע שולטת בהם קכא): (כג) וימררהו ורבו. וימררוהו אחיו וימררוהו פוטיפר ואשתו לאסרו לשון וימררו את חייהם קכב): ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב קכג) ואין הלשון הזה לשון פעלו שאם כן היה לו לינקד ורבו (בקמץ הרי"ש) כמו המה מי מריבה אשר רבו קכד) וגו'. ואף אם לשון רביית חצים הוא כן היה לו להנקד ואינו אלא לשון פועלו כמו שמו שמים קכה) שהוא לשון הושמו וכן רמו מעט קכו) שהוא לשון הורמו אלא שלשון הורמו והושמו ע"י אחרים ול' שמו רמו רבו מאליהם הוא. משוממים את עצמם. נתרוממו מעצמם נעשו אנשי ריב. וכן דמו יושבי אי קכז) כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: בעלי חצים. שלשונם כחץ קכח) ותרגומו מרי פלגותא לשון ותהי המחלקה קכט) אותן שהיו ראוים לחלוק עמו נחלה: (כד) ותשב באיתן קשתו. ונתישבה בחוזק: קשתו. חזקו: ויפזו

אבן עזרא

יו"ד א) (רלו) [עו]: כג וימררוהו. אמר הנגיד (רלז) שפי' שמו מררתו כמו מטרה (רלח) ואחר כך יורו בעלי חצים (רלט) וכבה ,,השמיעו אל בבל רבים" (ירמי' נ, כט) (רמ) וכטעם וימררוהו (רמא) ,,יסבו עלי רַבָּיו" (איוב טז יג) בסוף (רמב) ,,ישפוך לארץ מְרֵרָתִי" (רמג) [עז]: וישטמוהו. מוקדם קודם וימררוהו (רמד) כאילו אמר וכבר שטמוהו, וזה רמז על אחיו שמכרוהו (רמה) [עח]: כד ותשב באיתן. במקום איתן קשתו (רמו) [עט] ויפוזו,

יהל אור

ויארכו כל כך עד שיעלו על החומה, גם מפני שיונקותיו יהיו ארוכות ושלוחות לכל צד, צריכות שור וחומה חזקה, כדי שלא תשברנה הפארות, ע"כ יאמר ,,על החומות הבצורות": (רלו) עתה יביא עד לפירושו מהפ' ,,זבובי מות יבאיש", שהיה ראוי לומר יבאישו, ושם ג"כ פי' שכל אחד ואחד מן הזבובי מות יבאיש, וכן הפי' בנות צעדה כל אחת ואחת, ובל"י רש"ד נשלם הענין ,,זבובי מות יבאיש כל אחת מהזבובים וכל"ל ועיין בפירוש החז"ל (איכה א ה): (רלז) הוא ר' שמואל הנגיד עיין ערכו ברא"ש הספר: (רלח) היא הנקודה בעיגול, והיורה בקשת מכוין לירות בה: רלט) במטרה אשר הכינו לזה: (רמ) ופי' הרד"ק שם ,,יורו אליה כמו וימררוהו ורבו": (רמא) וכמליצת הפסוק וימררהו: (רמב) וסוף הפסוק מן ,,יסבו עלי רביו": (רמג) ופי' שם הח' ז"ל ,,מררתי הוא כנגד הכבד" ופי' הפסוק ,,וימררהו ורבו" שרצו לכוין בקשתם במקום אשר הכבד והמרה תלוין שמה, ומטרת כונתם שלא יהיה לו תקומה עוד: (רמד) כמ"ש ,,וישנאו אותו" (למעלה לז ד): (רמה) וכן פי' הרלב"ג: (רמו) ולדעתו הוא בשברה. אבל קשתו ישבה במקום חזק עד שעלה למעלה

קרני אור

הפס ולגדלם: [עו] ורש"י ז"ל פי' שבא לשון יחיד על רבים דרך קצרה, והרד"ק פי' פורת על רחל, יאמר בן המפוארת הוא יוסף, בן האשה המפוארת על עיני רואיה, ועל כל הבנות צעדה בעיניו, ע"ד ראוה בנות ויאשרוה (ש"ה ו, ט): [עז] עיין יהל אור. וכן פי' הרד"ק בשרש ,,מרר" מלשון ,,ישפוך לארץ מררתי" שהוא כיס המרה, והפעל הנכבד ,,וימררהו ורבו", כלומר שהורו אליהם עד המרה, וכן בדרז"ל (סנה' מט א) על הפ' ,,ויכהו אבנר באחרי החנית אל החומש" (ש"ב, ב, כג) ,,א"ר יוחנן בדופן חמישית במקום שמרה וכבד תלוין בו", ורש"י ז"ל פי' מלשון ,,וימררו את חייהם" (שמות א, יג) וכן ת"א ויונ"ע: [עח] וכתב הרד"ק, כי לא יתכן שדבר יעקב אליהם בגנות ביום ששבח שברכם, ואעפ"י שדבר בגנות ראובן עשה כן לתת טעם למה נטלה ממנו בכורתו, וכן שמעון ולוי למה חלקם, והוא יפרש על פוטיפר ואשתו וכן הוא דעת הרשב"ם, וכתב שד"ל אולי דעתו כחשבנו, כי יעקב לא ידע מאומה משנאת בניו את יוסף, אך לא יתכן לומר שיעקב לא ידע דבר מזה, שא"כ לא היה מקום לאחי יוסף שיאמרו ליוסף, אביך צוה, אם יוסף היה יודע שלא נודע הדבר לאביו, גם רחוק הוא עד מאוד שיהשוב יוסף, כי אחיו הגידו הענין אל אביהם קרוב למיתתו, והפס"ז (כרת' מט כג) אלו שמעון ולוי דכתיב ,,ויתנכלו אותו להמיתו" (למעלה לז יח): [עט] וכן פי' הרד"ק קשתם שהושמו אליהם גם וכן כתב בשרשיו שרש ,,אית" וכן הוא דעת הרשב"ם, ולדעת רש"י

מקורי רש"י: קכ) עיין מקורי רש"י לעיל לג ז. קכא) עיין מקורי רש"י לעיל מח טז. קכב) שמות א יד קכג) פס"ז. קכד) במד' כ יג. קכה) ירמיה ב יב. קכו) איוב כד כד. קכז) ישעי' כג ב. קכח) עיין ב"ר פ' צח יט. קכט) ב"ד לא ט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃

אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא וְשַׁוִּי בְתוּקְפָּא רוּחֲצָנֵהּ בְּכֵן יִתְרְמָא דְהַב עַל דְּרָעוֹהִי וְאַחֲסִין מַלְכוּתָא וְתָקִיף דָּא הֲוָת לֵהּ מִן קֳדָם אֵל תַּקִּיפָא דְּיַעֲקֹב דִּי בְמֵימְרֵהּ זַן אֲבָהָן וּבְנִין

אבן עזרא

ויתחזקו (רפז) והקרוב אלי „ספזו" (ש"ב, ו, טז) (רפח) [פ], ויש מפרשים אותו ספו (רפט) [פא] ואין טעם לו, והטעם ששטמוהו בעלי חצים, והתחברו לשפוך מררתו (רצ) וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו לא יכלו לו, כי היו ידיו חזקים (רצא): מידי אביר יעקב משם, (רצב) רמז אביר יעקב שהוא השם (רצג) מאותו הכח יכול (רצד) והיה רועה אבן ישראל (רצה) וכן היה ויכלכל יוסף, וטעם אביר יעקב (רצו) שהוא ידע אהבתו את יוסף (רצז), וטעם אבן כעצם הדבר (רצח) וי"א כי „משם" כמו מאז (רצט) [פב] וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא (ש), גם אבן ישראל (שא) שמת לבו

רש"י

זרעי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו לשון זהב מופז קל) זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל עקרן של ישראל לשון אבן הראשה קלא) לי מלכות ואונקלוס אף הוא כך תרגמו: ותשב. ותבת בהון נביאותיה החלומות אשר חלם להם על דקיים אורייתא בסתרא תוספות הוא ולא מלשון עברי שבמקרא ושוי בתוקפא רוחצניה תרגום של באיתן קשתו וכך לשון התרגום על העברי ותשב נביאותו בשביל שאיתנו של הקדוש ברוך הוא היתה לו לקשת ולמבטח קלב) בכן יתרמא דהב על דרעוהי לכך ויפזו זרועי ידיו. לשון פז: אבן ישראל.

קרני אור

רש"י ז"ל הוא שם המקרה, בכתב, נתישבה בחוזק, וכ"ה דעת אונקלס ויונ"ע וירושלמי: [פ] וכן סמך הרד"ק בשרש „פזז" „מפזז" ופי' שם ג"כ מתחזק ורוקד כי כן הרוקדים לחזק אזור מתניהם בעת רקידתם, והרשב"ם פי' „ויפזו" כנפשו עיי"ש: [פא] וכן פי' הרלב"ג וכתב „ורלה בזה שהושם פז על זרועיו לגדולה ולממשלה". והרד"ק בשרש „פזז" כתב וז"ל „תסית לראשו עטרת פז" (תה' כא ד) הוא הזהב הטוב המזוקק כי יותר הוא חזק המזוקק, והפסול ממנו „זהב מופז" (מ"א י, יח) כלומר מזוקק ומחוזק, ויש לפרש מזה „ויפזו זרעי ידיו": [פב] וכן הרד"ק בשרשיו שרש „שם" כתב כי מלה

יהל אור

תואר והסר כאן שם העצם „ותשב במקום איתן": (רמז) וכן פי' הרד"ק בפי' על התורה, כלומר הי' לו כח רב להשיב גמולם לשונאיו, וכן פי' בשרשיו שרש „פזז": (רמח) ענין חוזק, מלשון מפזז ומכרכר (ש"ב ו טז) כי המכרכר מחזק איזור מתניו בעת רקדו: (רמט) וכן ת"א וכן פי' רש"י ז"ל לשון „זהב מופז" (מ"א י"ד יח): (רנ) כלשון הכתוב שהביא למעלה „ישפוך לארץ מררתי": (רנא) לדרוך בקשת: (רנב) ספאת הכח שנתן לו אביר יעקב, שחזק אותו, ולא נמוטו פעמיו בכל הצרות שעברו עליו: (רנג) שם אביר, ברפיון הבי"ת אינו לשון עולם וחוזק, כי הבא על ענין זה הוא תמיד בדגשות הבי"ת כמו „אביר הרועים" (ש"א כא ח) וזולתם, אבל „אביר" האמור כאן הוא מגזרת אבר כיונה (תה' נה ז) שהוא הכנף, ולא נמצא התאר הזה בתנ"ך רק ה' פעמים, ד' סמוך אל יעקב, וא' סמוך אל ישראל, וכולן תוארים להשי"ת, כי הוא לבדו נקרא כן, לפי שהוא מגין על עם קרובו, ועל יריאיו, כעוף המגין באברתו על גוזליו, וכענין „באברתו יסך לך" (תה' צא ד): (רנד) המאמר הזה סתום וחתום, והרשב"כ מצא בו סודות מחכמת הקבלה, וידים להוכיח, כי הח' ז"ל היה מקובל וכבר הראיתי למעלה (א' עז הערה קז) שבסודם לא באה נפשו, ועפ"י כ"י רש"ד נמשך מאמר „מידי אביר יעקב" למעלה, כי הי' ידיו חזקים מידי אביר יעקב, ואח"כ מתחיל הליון „משם", ועל זה אמר הח' ז"ל רמז לידי אביר יעקב שהוא השם, מאותו כח יכול היה רועה וכו', ור"ל מלת „משם" מוסב על „ידי", וידים ידוע שהוא משל לכח יכול, ושעור הכתוב, משם, מאותו הכח היכול, שהיה ליוסף בעזרו נגד שונאיו בעלי חצים, היה יוסף גם רועה אבן ישראל, ומסיים וכן היה, „ויכלכל יוסף": (רנה) והוא מפרש רועה תואר ליוסף, ואבן ישראל למשפחת אביו שכלכל אותם, אבן לשון אב ומשפחה, והגו"ן יתירה כן פי' הרשב"ם: (רנו) ולא אמר אביר אברהם, או אביר יצחק: (רנז) ולכבוד יעקב בא לו הממשלה והגלחון: (רנח) ולפי שהאבן עלם חזקה וגוף אחד כנה כל ישראל לאבן, או לפי שישראל עקר בנין העולם קראם אבן על דרך משל, וכן פי' רש"י ז"ל „עקרן של ישראל": (רנט) כן פי' הח' ז"ל (דבר' יו"ד ו) בפי' „שם מת אהרן" כי ר' יצחק בן גיאות אמר פירוש זה, וז"ל שם „ורב יצחק אבן גיאות ז"ל הספרדי פי' „שם" כמו „אז" וכמוהו „משם רועה" ואין צורך: (רס) והרש"ד פי', כי משם תורה על המקום ככל חביריו שבמקרא, ויהיה פי' משם מהמקום שסבל בו צרותיו והוא הבור ששמוהו בו, והמכוון בזה, הבית האסורים יצא למלוך להיות מושל במצרים, ולהיות רועה ומפרנס אבן ישראל כלומר משפחת ישראל, ועפ"ז כתב בעל הכוה"ק שגם זה דחוק להסב מלת משם על מקום שאין זכר לו במקום זה עיי"ש: (רסא) אמר מלת

גם

מקורי רש"י: קל) מ"א י יח. קלא) זכריה ד ז. קלב) וכן פי' מנחם (מחברת מנחם שרש. איתן) עיי"ש: שכתב ביהודה בן קריש טעה בפי' התרגום, מפני שחשב כי המלות „ותבת בהון נביאותיה" הוא פתרון „ותשב באיתן קשתו" ובאמת לא כן הוא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

זַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל׃ כה מֵימַר אֱלָהָא דַאֲבוּךְ יְהֵי בְּסַעֲדָךְ וְיָת שַׁדַּי וִיבָרְכִנָּךְ בִּרְכָן דְּנַחְתָן מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא בִּרְכָן דְּנָגְדָן מִמַּעֲמַקֵּי אַרְעָא מִלְּרַע בִּרְכְתָא דַאֲבוּךְ וּדְאִמָּךְ׃

כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃

רש"י

לשון נוטריקון אב ובן אבן ובנין יעקב ובניו קלג): (כה) מאל אביך. היתה לך זאת והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לבך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך: ברכת שדים ורחם. ברכתא דאבא ודאמא קלד) כלו' יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראויה להריון והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן קלה): שדים. ירה יירה קלו) מתרגמינן:

אבן עזרא

ויהיה כאבן (רסג) ושב לרעות והטעם לחיות באכל (רסג) [פנ] וזאת דרך רחוקה (רסד): כה מאל אביך, על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה (רסה) והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה והוא יעזרך (רסו) ומ"ם „מאל" משרת עצמו ואחר עמו. (רסז), כמו „באל שדי ושמי ד'" (שמות ו, ג) (רסח) והנה הטעם כפול ומאת שדי (רסט) והוא יברך אותך (רע), והגאון פי', אשאל מאל אביך (רעא), ויתכן היות ברכת שמים דבק עם מאל אביך (רעב), והטעם יתברר במלת תהיין (רעג), ברכת תהום כאשר אמר משה ומגד ארץ (דברי לג טז) (רעד) גם תהום לשון נקבה (רעה) וכן „תהום רוממתהו" (יחז' לא ד) (רעו), וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו, וירבו המעיינות והנחלים מתהום שהיא רובצת מתחת לארץ (רעז): ברכות שדים ורחם. (רעח) דמה השדים לשמים והרחם לתהום (רעט), והטעם שירבו בניו (רפ), והפך זה (רפא) „רחם משכיל

יהל אור

גש, כי גם זה הוא מדברי ר' יצחק בן גיאות: (רסב) אם לא כלכל יוסף היה לבס כאבן למות ברעב: (רסג) וע"י אשר כלכלם החיה אותם ונקרא בשם רועה, ועיין קרני אור: (רסד) זה רחוק מהפי' הישר: (רסה) וכן פי' רש"י ז"ל: (רסו) עוד להבא בברכות שמים וכן פי' הרשב"ם: (רסז) ופי' מאל אביך היתה לך, ומאת שדי: (רסח) ופי' גם הה' ז"ל „יש מלות מושכות עצמן ואחרת עמם, ג"כ אותיות, כמ"ש מאל אביך ויעזרך, ואת שדי, שהוא ומאת שדי, וככה בי"ת „באל שדי" כאילו כתוב ובשמי ד' לא נודעתי להם" (פי' כי הבי"ת ממלת באל, מושך עצמו ואחרת עמו, וכאלו כתוב ובשמי ד'):

(רסט) פי' מאת שדי היה לך זה: (רע) אשר עוד יברכך: (רעא) פי' אני בקש מאל אביך ויעזרך: (רעב) פי' מאל אביך הוא מוסב למטה אל ברכות שמים וגו' כלומר מאל אביך יבואו לך ברכות שמים: (רעג) בפ' שאח"ז „תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו", ויהיה עד פסוק זה סיפר גבורתיו וניצוחו עליהם, ומפסוק זה עד נזיר אחיו תפלה להבא, ושעור הכתוב כך מאל אביך (שהוא יעזרך) ומאת שדי (שהוא יברכך יבואו לך) ברכות שמים: (רעד) כן ברך אותו יעקב בברכת תהום רובצת וגו', ולפי דעתי ז"ל „ממגד שמים" (דבר' לג יג) וכן נראה מפי' הרד"ק, וביאורו, ברכת תהום רובצת תחת, וכן אמר משה „מבורכת ד' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת" (דבר' לג יג) יאמר שתהיה ארצך מבורכת מברכות שמים מטל והוא הטל והגשם בעתו, וכן יתן לך ברכות תהום רובצת תחת: (רעה) כמו שכיים רובצת לשון נקבה: (רעו) ג"כ לשון נקבה, ובמקום אחר נמצא בלשון זכר „תהום אל תהום קורא" (תה' מב): (רעז) ואמר על המים שהם בבטן הארץ, כאלו הם רובצים עד בוא עתם, ויצאו או על ידי אדם או ע"י מטר השמים: (רעח) והקדים שדים כי בלעדם אין ברכת רחם ברכה: (רעט) וכן פי' הרד"ק בשרש „שד" כי פירושו ברכות שמים וארץ, כי השמים בתתם מטר הם כמו השדים, והארץ בהוציאה הפירות כמו הרחם: (רפ) הוא פירוש אחר, ויהיה פי' ברכות שדים ורחם, ברכות שדים שלא יהיו צומקים, ולא ימותו הילדים מחוסר חלב, ורחם, אף בתוך הרחם לא ימות העובר, ולכן יפרש „והטעם שירבו בניו", וכן הקדים השדים לרחם, לפי שדרך החלב לבא בשדי אשה לפני לידתה: (רפא) והושע אמר תן להם רחם משכיל, קודם שאמר ושדי"

קרני אור

זאת נופלת על המקום ועל הכלי ועל הזמן וג"כ על האדם וכן כפי' על התורה יפרש מאם כמו מאת, והה' ז"ל דחה פי' זה: [פג] ומפירוש הע"ר על התורה במכילתא ג"כ הפירוש הזה נראה לפרש כענין אחר „משם רועה אבן ישראל לב ישראל, שמת והיה כאבן, חזר לרעות, פי' לחיות דכתיב „ותחי רוח

מקורי רש"י: קלג) עיין ת"א וספ"ו. קלד) כן ת"א. קלה) כן הוא במדרש אגדה. קלו) שמות יט יג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃

אונקלוס

כו בִּרְכָתָא דַאֲבוּךְ יִתּוֹסְפָן עַל בִּרְכָתָא דִילִי בָּרִיכוּ אֲבָהָתִי דַּחֲמִידוּ לְהוֹן רַבְרְבַיָּא דְּמִן עָלְמָא יֶהֶוְיָן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא

אבן עזרא

ושדים צומקים" (הושע ט יד) (רפב) [פד]: ברכות אביך. אלה הברכות שברכתיך עצומים הם (רפג) ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני (רפד) [פה], והורי כמו יולדי, וכן ותהר את מרים (דה"א ד יז) (רפה) „הורה גבר" (איוב ג ג) (רפו): תאות. סגורת „והתאויתם" (במד' לד י"ד) (רפז) והטעם שתגבהנה הברכות (רפח) [פו]: נזיר אחיו. מנזרת נזר (רפט) [פז] והוא סמוך, כמו נדיב לב (שמות

רש"י

אישתדלאי ישתדי אף שדים כאן על שם שהזרע יורה כחץ קלז): (כו) ברכת אביך גברו וגו'. הברכות שברכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שבירך את הורי קלח): עד תאות גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה קלט) וגו' מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם א"ל שא נא עיניך וראה לפונה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה קמ) ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה קמא) וגו' זהו שאמר ישעיהו והאכלתיך נחלת יעקב אביך קמב) ולא אמר נחלת אברהם: תאות. אשמול"ץ כך חברו מנחם בן סרוק קמג): הורי. לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו הורה גבר קמד): עד תאות. עד קצות כמו והתאויתם לכם לגבול קדמה קמה) תתאו לבוא חמת קמו) *): תהיין. כלם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא דאחוהי קמז) שנבדל מאחיו

קרני אור

יעקב אביהם" (למעלה מה כז): [פד] וכן פי' הרלב"ג, הם רבוי הבנים בזולת הפלא וגדולם בשלימות באופן שימצא להם מהשדים מזון טוב ונאות מה שיספיק לגדול, והריק"ם פי' שדים המינקת, ורחם האם, וזכר אח"כ ברכות אביך, כי בלשב אלה מברכין לילד, האב והאם והמינקת, וכן תיוב"ע והירושלמי אדייא דינקת מנהון ומעייא דרבעת בהון:

[פה] והרשב"ם פי' הורי לשון הרים, והוא לשון של גבעות עולם, והביא ראיה מברכות משה שאמר „מראש הררי קדם וממגד גבעות עולם" (דבר' לג טו) ויש סמך לזה מתרגום ירושלמי „ברכתא דאבוך יהוספון עלך על ברכתא דבריכו יתך אבהתך אברהם ויצחק דמתילין לטוריא":

[פו] ואונקלס תרגם תאות כמשמעו „דחמידו להון רברביא דמן עלמא" מה שאדם מתאוה של הגבעות, כלומר המעט הטוב והיפה בזה, ורש"י ז"ל פי' ברכה בלא מצרים, והרד"ק ז"ל בשרש „אוה" על ענין התמידות, כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהיינה הברכות לראש יוסף, והרלב"ג פי' כי הרצון בזה כי ברכת אברהם ויצחק לא היו כ"א על ירושת ארץ כנען, ובכלל הנה הם לא היו על ירושת כל הארץ בכללה, ואולם זאת הברכה תהיה עד גבול גבעות עולם, שהם קצות הישוב, ר"ל שלא יהיה בכל העולם דבר שלא יירשו אותו: [פז] ואו"ת „פרישא דאחוהי" וכן פי' רש"י ז"ל „שנבדל מאחיו" כלומר כאיש אחיו הנבדל מהם במעלה ובחשיבות, וכן הביא הרד"ק בשרשים שרש „זר" ואפשר שיהיה נזיר אחיו מהענין הראשון לפי שהיה מופרש מהם", וכן דעת הרלב"ג שפי' שהוא היה היותר פרוש, והיותר מושל כתאותו מאחיו, והנה הח' ז"ל כתב (במד' ו ב) נזיר הוא תאר השם „וינזרו" (ויקרא כב ב) מגזרתו שירחק מהתאוות, ונראה שדעתו גם כ"כ מענין הבדלה והפרשה ,(ועיין שרשי לבנון שרש „זור" שכתב ג"כ שהוראה הראשית של השרש הזה הוא הפרשה והבדלה, ובמדרש שבכל טוב „נזיר אחיו, שהנזירוהו אחיו מאליהן, ודומה לו וינזרו מקדשי בני" (ויקר' כב ב) נזורו אחור

יהל אור

ושדים לומקים: (רפב) וכן הביא הרד"ק שם בשרש „שד" וכתב „ולפי דעתי, כי היא ברכת הבנים והנולדים, הפך רחם משכיל ושדים צומקים": (רפג) יפרש מלת „גברו" משרש גבור ועצום, והוא כמו יגברו, ורבים כמוהם עבר במקום עתיד: (רפד) שם ברכה יתיחס לפעמים אל המקבל הברכה, כמו והנה עתה לקח את ברכתי (למעלה כז, לו) פי' הברכה שאתברך, ולפעמים אל המברך, כמו „וצויתי את ברכתי לכם" (ויקרא כה, כא) הברכה שאברך, ולכן פי' הח' ז"ל פה ברכות אביך שברכתיך, ברכת הורי שברכוני ביחוס אל המברכים, וכן ת"א ויונ"ע, וכן פי' הרד"ק ור"ש ן מלך, וכן פי' הרס"ד: (רפה) פי' כמו ותלד, ומוסב על האשה: (רפו) מורה גם על האיש, ונכלל במלת הורי, האב והאם, כי שניהם שותפים בהריון, האב נותן ההריון, והאם מקבלת אותו, והאב יקרא „הורה" והאם „הורה": (רפז) וכן פי' מנחם ורש"י ורשב"ם ורד"ק ורלב"ג ורדי"א לשון גבול [illegible]לה: (רפח) יפרש שתהיינה הברכות גבוהות בעבור מלת גבעת: (רפט) וכן פי' הרד"ק לשון עטרה, מעוטר ומוכתר על אחיו, ובלשון זה

מקורי רש"י: קלז) עיין פי' רש"י לעיל כא טז ובמדרש אגדה. קלח) מדרש אגדה. קלט) לעיל כח יד. קמ) לעיל יג טו. קמא) לעיל כו ג. קמב) ישעי נח יד. קמג) התיבות „כך חברו מנחם בן סרוק" אין מקומם פה שמקומם „אחר תתאו לבא חמת". וכן הוא ברש"י אכור לאברהם. קמד) איוב ג ג). קמה) במד' לד י. קמו) שם שם ח. *) המלות כך חברו מנחם" מקומם פה" ועיין מדרש אגדה, ובהערם עב. קמז) ת"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַאֲחוֹהִי : כז בִּנְיָמִין בְּאַרְעֵהּ תִּשְׁרֵי שְׁכִנְתָּא וּבְאַחְסַנְתֵּהּ יִתְבְּנֵי מַקְדְּשָׁא בִּצְפַרָא וּבְפַנְיָא יְהוֹן מְקָרְבִין כַּהֲנַיָא °קֻרְבָּנָא וּבְעִדָּן רַמְשָׁא

°קמץ בז"ק

אֶחָיו׃ פ ששי כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק

רש"י

כמו ויגזרו מקדשי בני ישראל (קמח). כזורו אחור (קמט). ור"ד ותשב באיתן קשתו על כבישת ירכו באשת אדוניו וקוראו קשת על שהזרע יורה כחץ. ויפזו זרועי ידיו. כמו ויפולו שיצא הזרע מבין אצבעות ידיו (קנ): מידי אביר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו' כדאיתא בסוטה (קנא) ואונקלוס תרגם תאות עולם לשון תאוה וחמדה וגבעות עולם לשון מלוכי ארץ (קנב) והם הברכות שחמדתן אמו והזקיקתו לקבלם : (כז) בנימין זאב יטרף. הוא זאב אשר יטרף נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין וחטפתם לכם איש אשתו (קנג) בפלגש בגבעה (קנד) ונבא על שאול שיהיה נוצח באויביו. סביב שנא' ושאול לכד המלוכה וגו' וילחם וגו' במואב ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע (קנה) *): בבקר יאכל עד. לשון בזה ושלל המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בל' עברית אז חולק עד שלל (קנו). ועל שאול הוא אומר שעמד בתחלת בוקרן (ס"א פריחתן) וזריחתן של ישראל (קנז): ולערב יחלק שלל. אף משתשקע שמשן של ישראל על ידי נבוכדנצר שיגלם לבבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין יחלקו את שלל המן (קנח)

אבן עזרא

לה כב) (ה) : כז בנימין. דמהו לזאב כי גבור היה והאות אנשי הגבעה (רנא) [פח], עד, תרגום שלל (רנב) וכן „אז חלק עד שלל" (ישעי' לג כג) (רנג), ליום קומי לעד (צפניה ג ח) (רנד) [פט] „בגד עדים" (ישעי' סד ה) (רנה) [צ], ולערב, יחלק הטרף ששלל לבניו (רנו), וישועה אמר (רנז) רמז לשאול שנצח את עמלק, וטעם בבקר בתחלת המלכות (רנח) ולערב בגלותם על דבר מרדכי (רנט) וזהו דרך דרש (ס) [צא], ודעת המתרגם ארמית

יהל אור

ממש ברכו משה, ואמר תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו (דברי' לג טז) וכן פי' הרד"ק בשרשיו שרש „נזר" וכו: פי' הרמב"ן מלשון נזר המוכתר ונכבד עליהם: (רל) שפי' מן הלב, כ"כ פה פי' שיוסף הוא הנזיר מן האחים, ודעתו כמו נזר של אחיו עיין (התוה"מ שמות לה כא) : (רלא) "שנלחם" לבדו עם כל ישראל בפילגש בגבעה והרג רבים מהם, והי' בשבט בנימין עשרה משפחות, ואמרו אנחנו עשרה משפחות נלחמה כנגד עשרה שבטי ישראל, כי שבט לוי לא הי' בכללם, ובכל זה אמנם ברכה לשבט בנימין שיהי' גבור ותקיף : (רלב) כי תרגום של שלל „עדאה" : (רלג) ועד שוה לבזה ושלל : (רלד) ופי' הא' ז"ל שם בשם ר' משה, שפי', לשלול העולם כמו „בבקר יאכל עד": (רלה) ונקרא הבזה והשלל „עד" מענין העברה והסרה כמו „עד ירח" (איוב כה ה) כלומר יסיר אור הירח והביזה והשלל יסור מבעליו ויבוא לשולליו, ועפ"ז נקרא הביזה ג"כ בשם שלל והוא ג"כ ענין הסרה, וכן „חבלי רשעים עודני" (תהלים קי"ט ס"א) פירוש רש"י ז"ל בשם מנחם מענין שלל ופי' סיעות של רשעים שללוני, אך הא' ז"ל יאמן שם בפי' זה על הפי' שם, ויאמר „והאומר שהוא מגזרת „יאכל עד אין לו טעם", וכן ת"א כל שלל עדאה שהוא ענין הסרה, כי תרגום „לא יסורו" (שמות כה טו) לא יעידון, וכפי' רש"י ז"ל „בגד עדים" תרגום של הסרה : (רלו) כי כן דרך הזאבים לאחת בחבורה ולחלק טרפם ביניהם : (רלז) עיין ערכו בראש הספר : (רלח) וכן פי' כל המפרשים : (רלט) אחר שכבה נר ישראל ואבדה מלכותם בגלות בימי אחשורוש חלקו שלל המן כדכתיב „הנה בית המן נתתי לאסתר" (אסתר ח, ז) : (ס) והא' ז"ל יפרש דרך

קרני אור

אחור (ישעי' א ד) וכל דומיהן מדוברין על אופן הפרשה וריחוק: [פח] דמהו בשני דברים האחד שהזאב הולך אחר האריה, ומה שיותיר האריה מטרפו יאכל הזאב כך בנימין אחרי יהודה, שהיה נמשך אחריו, שמלכות בית דוד היתה יהודה ובנימין, והשני בזאב טורף בבקר ובערב, כי תוקף הזאב וטרפו הוא בבקר, ובערב עם מעוט האור: [פט] והוא לשון הבאת הדבר לעצמו שהבוזז מביא הדבר עדיו, וכמוהו שם שלל לשון העדה אסיפה ותוספות בקניניו ומיין יבא אור הערב רלה :[צ] והרד"ק הארץ לבאר שם ועיין שרשי ר"י ן' גנאח שרש „עד" ובשרשי רד"ק שרש „עד" : [צא] ועיין (ב"ר פצ"ט, תנחומא ויחי סי' יד, תנחומא הוצ' רש"ב ויחי סי' טו, ילקוט ברא' רמז קסא ספ"ז ברא' מט כז, ות"י ויוב"ע):

מקורי רש"י : קמח) ויקרא כב ב. קמט) ישעי' א ד. קנ) סוטה לו ב, ירושלמי הוריות פ"ב ה"ה, ב"ר פצ"ח כ, מדרש שמואל פ"ה. קנא) סוטה שם, ב"ר פצ"ח כ, ועיין במקורי רש"י לעיל לט יא. קנב) ש"א כ ח. קנג) שופ' כא כא קנד) תנחומא א אות יד, תנחומא ב אות יג שיטה חדשה, ילקוט קסא, ספ"ז. קנה) ש"א יד מז. *) תנחומא א שם תנחומא ב אות טו ובב"ר פצ"ט ג מה הזאב הזה חוטף כך חטף שאול את המלוכה. קנו) ישעי' לג כג. קנז) כ"ה במדרש שכל טוב. קנח) תנחומא א שם תנחומא ב שם ב"ר שם בסגנון אחר.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁלָל׃ כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם
אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר
כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ כט וַיְצַו אוֹתָם
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי
קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה
אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃
ל בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה
אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה
מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר׃

אונקלוס

יְהוֹן מְפַלְּגִין מוֹתַר חוּלָקְהוֹן מִשְּׁאָר קֻדְשַׁיָּא׃ כח כָּל אִלֵּין שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּרֵין עֲסַר וְדָא דְּמַלֵּיל לְהוֹן אֲבוּהוֹן וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן גְּבַר דִּי כְבִרְכְתֵהּ בָּרֵיךְ יָתְהוֹן׃ כט וּפַקֵּיד יָתְהוֹן וַאֲמַר לְהוֹן אֲנָא מִתְכְּנֵישׁ לְעַמִּי קְבַרוּ יָתִי לְוָת אֲבָהָתַי בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל עֶפְרוֹן חִתָּאָה׃ ל בִּמְעַרְתָּא דִּי בַּחֲקַל כָּפֶלְתָּא דִּי עַל אַפֵּי מַמְרֵא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן דִּי זְבַן אַבְרָהָם יָת חַקְלָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה

אבן עזרא

ידוע (פא): כח איש אשר כברכתו. כאשר באה לכל אחד מהברכות (פב) כן ברך אותם (פג) [צב] כטעם „איש כפתרון חלומו" (פד): כט ויצו אותם.

רש"י

שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר (קסא) ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדש המקדש (קסב): (כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. והלא יש מהם שלא ברכם אלא קנטרן אלא כך פירושו. וזאת אשר דבר להם אביהם מה שאמר בענין. יכול שלא ברך לראובן שמעון ולוי תלמוד לומר ויברך אותם כלם במשמע (קסג): איש אשר כברכתו. ברכה העתידה לבא על כל אחד ואחד: ברך אתם. לא היה לו לומר אלא איש אשר כברכתו ברך אותו מה ת"ל ברך אותם לפי שנתן ליהודה גבורת ארי ולבנימין חטיפתו של זאב ולנפתלי קלותה של אילה יכול שלא כללן כלם בכל הברכות ת"ל ברך אותם (קסד): (כט) נאסף אל עמי. על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן. שיש אסיפה בלשון עברי שהיא ל' הכנסה כגון ואין איש מאסף אותם הביתה (קסה) ואספתו אל תוך ביתך (קסו) באספכם את תבואת הארץ (קסז) הכנסתם לבית מפני הגשמי'. באסף את מעשיך (קסח). וכל אסיפה האמורה במיתה אף היא ל' הכנסה: אל אבותי.

קרני אור

[צב] וכן נגה הרלב"ג בשאלת הח' ז"ל (פס שלא הזכירו מה שאל (למעלה מע א) וז"ל „רבים יתמהו מזה, לפי שהנה ימצאו מהניו. שלא בירך אותם כזה. כהסור, כמו הענין בראובן ושמעון ולוי, עד שהנה הוכרחו לומר שהנה בירך אותם איש כברכתו, ולא נזכרו אלו הברכות, ואולם מה שנזכר מזה הוא מה שהודיעם, מה שיקרם באחרית הימים, וזה בלתי נאות אלא כי הברכות שבירך אותם הנביא הם ג"כ דברים שיקרום בעתיד, ולולי זה לא ימצאו בברכות ההם תועלת, וראוי שתדע כי הבודעם שתהיה לאדם בדברים העתידים לו אם טוב או רע הוא ברכה, וכו' שלא תראה כי ילחק אמר לעבר כדרכו

יהל אור

דרך פשוטו: (פא) אונקלס שתרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (פב) ובכ"י רש"ד הגי' „כאשר באת לכל אחד מהברכה": (פג) כי לכל אחד בירך הברכה הראויה לו, ולא הזכיר הכתוב הברכות, וכן דעתו (למעלה מע ה) ועיין קרני אור: (פד) פי' כפתרון חלומו שהיה אחרי כן, וכן פי' שם הח' ז"ל „כי ראה

מקורי רש"י: קסא) אסתר ח ז. קסב) ועיין גם בתיוב"ע וירושלמי. קסג) פסי"ר פ"ז. במד"ר פי"ג ח. וקסד) תנחומא א אות טז, תנחומא ג אות יא, ב"ר פצ"ד ע ביטה חדשה במד"ר פי"ג ח ילקוט קסא. קסה) שופ' יט טו. קסו) דבר' כב ב. קסז) ויקרא כג לט. קסח) שמות כג טז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לא שמה קברו את-אברהם ואת
שרה אשתו שמה קברו את-
יצחק ואת רבקה אשתו ושמה
קברתי את-לאה: לב מקנה
השדה והמערה אשר-בו מאת
בני-חת: לג ויכל יעקב לצות את-
בניו ויאסף רגליו אל-המטה
ויגוע ויאסף אל-עמיו: נ א ויפל יוסף
על-פני אביו ויבך עליו וישק-לו:
ב ויצו יוסף את-עבדיו את-הרפאים
לחנט את-אביו ויחנטו הרפאים
את-ישראל: ג וימלאו-לו ארבעים
יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו

אונקלוס

לאחסנת קבורא: לא תמן
קברו ית אברהם וית
שרה אתתה תמן קברו
ית יצחק וית רבקה
אתתה ותמן קברית ית
לאה: לב זביני חקלא
ומערתא די בה מן בני
חתאה: לג ושיצי יעקב
לפקדא ית בנוהי וכנש
רגלוהי לערסא ואתנגיד
ואתכניש לעמה: א ונפל
יוסף על אפי אבוהי ובכא
עלוהי ונשק לה: ב ופקיד
יוסף ית עבדוהי ית
אסותא למחנט ית אבוהי
וחנטו אסותא ית ישראל:
ג ושלימו לה ארבעין
יומין ארי כן שלמין יומי

רש"י

עם אבותי: (לג) ויאסף רגליו. הכניס רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רז"ל יעקב אבינו לא מת (קסט): (ב) לחנט את אביו. ענין מרקחת בשמים הוא: (ג) וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד שמלאו לו ארבעים יום: ויבכו אותו

אבן עזרא

שילכו כולם עם יוסף לקברו (יד): ויאסף רגליו אל המטה, כי בתחילה ישב על המטה, ורגליו תלויות כמנהג ארץ אדום היום (טו), ולא כן מטות הישמעאלים (טז) [צג]:

ויחנטו, כדמות אבק (א) [א], ויתכן רק על דרך רחוקה מעט להיות כמוה „התאנה חנטה".

יהל אור

כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד", וכן פי' פה, כי כפי שבאה לבסוף לכל אחד, כפי שעלה לו כן ברך אותם: (טה) למעלה בענין השבועה לא השביע רק את יוסף שהוא העיקר, ויש סיפוק בידו שהוא המושל, אמנם פה נוה לכל בניו שילכו עמו לקברו, ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז: (טו) וכן פי' הרשב"ם: (טז) כי הם ישינים על הארץ ויושבים על הארץ, ורגליהם כפופים תחתם: (א) שהיו עושים הסמים כמו אבק לפזר, ויכול להיות שלא פתחו את בטנו להוציא בני מעיו כמנהג המלכים, רק פזרו האבק למעלה על הגוף מפני הכבוד:

קרני אור

בברכו אותו „ואת אחיך תעבוד" ואין זאת ברכה, אבל היא מהדברים העתידים לו", עיי"ש מה שהאריך לבאר בענין הזה, ועיין (למעלה מט א הערה ה): [צג] כי בתחלה היה יושב על המטה כשבירך אותם כדי שתתיישב דעתו יותר בענייניו, וידע בנבואה מה שעתיד שיקרה להם, והנה היה מפני זה רגליו חוץ מהמטה, ואח"כ שכב על המטה ולזה אסף רגליו אליה (רלב"ג) ובפס"ז (ברא' מט לג) יושב היה ומלוה כאדם שילך לדרך:

[א] החנטה היא הוצאות המוח והלב והכבד, וכן המעים והמררות מתוך הגוף, וממשחו הגוף מבית ומבחוץ בשמן אפרסמון, וימלא הקרביים מבית ומחוץ ממיני בשמים המיבשים לחלוחות הגוף, וצריך בכל יום להחליף סממים, ובתוך ימים ישאר הגוף יבש וקשה על מתכונתו מבלי שינוי אבר מאבריו, ונראה כמת כאלו ישן, ולא יתעפש ולא יסרח, ולא יתרחקו ממנו כ"א (רד"ק):

יוליא

מקורי רש"י: (קסט) תענית ה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃ ד וַיַּעַבְרוּ
יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית
פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה
לֵאמֹר׃ ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר
הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר
כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שָׁמָּה
תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא
וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃
ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־
אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃ ז וַיַּעַל
יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ
כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל
זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ ח וְכֹל בֵּית־יוֹסֵף
וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם

חֲנַטַיָּא וּבְכוֹ יָתֵהּ מִצְרָאֵי
שַׁבְעִין יוֹמִין׃ ד וַעֲבָרוּ
יוֹמֵי בְכִיתֵהּ וּמַלִּיל יוֹסֵף
עִם בֵּית פַּרְעֹה לְמֵימַר
אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין
בְּעֵינֵיכוֹן מַלִּילוּ כְעַן קֳדָם
פַּרְעֹה לְמֵימַר׃ ה אַבָּא
קַיֵּים עֲלַי לְמֵימַר הָא
אֲנָא מָאִית בְּקִבְרִי
דְּאַתְקֵינִית לִי בְּאַרְעָא
דִכְנַעַן תַּמָּן תִּקְבְּרִנַּנִי
וּכְעַן אֶסַּק כְּעַן וְאֶקְבַּר
יָת אַבָּא וְאֵיתוּב׃ ו וַאֲמַר
פַּרְעֹה סַק וּקְבוֹר יָת אֲבוּךְ
כְּמָא דְקַיֵּים עֲלָךְ׃
ז וּסְלֵיק יוֹסֵף לְמִקְבַּר יָת
אֲבוּהִי וּסְלִיקוּ עִמֵּהּ כָּל
עַבְדֵי פַרְעֹה סָבֵי בֵיתֵהּ
וְכֹל סָבֵי אַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וַאֲחוֹהִי
וּבֵית אֲבוּהִי לְחוֹד
טַפְלְהוֹן וְעָנְהוֹן וְתוֹרֵיהוֹן

אבן עזרא

פגיה" (שה"ש ב, יג) (ג) [ב]: ה אשר כריתי. חפרתי כמו „כי יכרה איש" (שמות כא לג) (ג) [ג]: ז ויעלו אתו כל עבדי פרעה. כל אנשי מצרים

רש"י

מצרים שבעים יום. ארבעים לחניטה ושלשים לבכיה לפי שבאה להם ברכה לרגלו שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין [א]:

(ה) אשר כריתי לי. כפשוטו כמו כי יכרה איש [ב]. ומדרשו עוד מתיישב על הלשון כמו אשר קניתי. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה [ג]. ועוד מדרשו לשון כרי דגור שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לעשו טול זה בשביל חלקך במערה [ד]: (ו) כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך אבל ירא לומר עבור על השבועה שלא יאמר אם כן אעבור על שבועה

קרני אור

[ב] יציאת הפירות והראותם טרם גמר בישולם תקרא חנטה, וכן בדרז"ל (ר"ה טו ב) „אילן שחנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט", וכמו התנטה הוא בישול הפירות, כן החנטה למת על ידי בישול סממנים, ועיין במחברת מנחם בערך „חנט" שפי' במחלקה א', חנטה פגיה (שה"ש ב יג) לחנט את אביו, ויחנטו הרופאים, ימי החנוטים, ועיין ברשב"ם שהביא ג"כ דעת מנחם: [ג] וכן תיוב"ע בקברי דחפרית לי' וכן פי' רש"י ז"ל

יהל אור

(ב) ופי' שם הה' ז"ל „המתיקה", וי"א כי עשתה כלדמות אבק מן „ויחנטו הרופאים": (ג) ויתבן כי

מקורי רש"י: א) עיין בפי' רש"י לעיל מז י ויט ובמקורי רש"י. ב) שמות כא לג. ג) ר"ה כו א, סוטה יג א. ד) תנחומא אות ו ב"ר פ"ק ה שמו"ר פל"א יז ספרי' פ"א פדר"א פל"ח ופל"ט תיוב"ע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ט וַיַּעַל
עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי
הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ עַד־
גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן
וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד
מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת
יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי
אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ
אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן
קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן
כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו

אונקלוס

שְׁבַקוּ בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן׃
ט וּסְלִיקוּ עִמֵּהּ אַף רְתִכִּין
אַף פָּרָשִׁין וַהֲוָה מַשִׁרְיָתָא
סַגִּיאָה לַחֲדָא׃ י וַאֲתוֹ
עַד בֵּית אִדְּרֵי דְאָטָד דִּי
בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא וּסְפַדוּ
תַמָּן מִסְפַּד רַב וְתַקִּיף
לַחֲדָא וַעֲבַד לַאֲבוּהִי
אֶבְלָא שִׁבְעָא יוֹמִין׃
יא וַחֲזָא יָתֵיב אַרְעָא
כְּנַעֲנָאָה יָת אֶבְלָא בְּבֵית
אִדְּרֵי דְאָטָד וַאֲמַרוּ אֶבֶל
תַּקִּיף דֵּין לְמִצְרָאֵי עַל כֵּן
קְרָא שְׁמַהּ אָבֵל מִצְרַיִם
דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא׃
יב וַעֲבַדוּ בְנוֹהִי לֵהּ כֵּן
כְּמָא דִי פַקְדִנּוּן׃ יג וּנְטַלוּ
יָתֵהּ בְּנוֹהִי לְאַרְעָא דִכְנַעַן

רש"י

שנשבעתי לך שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על שבעים לשון ואתה אינך מכיר בו כדאיתא במס' סוטה ה): (י) גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו דרשו ו) על שם המאורע שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב עמדו כלן ותלו בו כתריהם והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוצים: (יב) כאשר צום. מהו אשר צום: (יג) וישאו אתו בניו.

אבן עזרא

לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו (ד): ט רכב כמו מרכבת (ה) [ד]: פרשים. ידועים (ו) [ה]: י ויעש לאביו אבל. [ו] אחר שקברוהו (ז) [ז] כאשר אמרו קדמונינו ז"ל (ח) [ח]: יב ויעשו בניו. פי', והנה עשו בניו כאשר צום (ט) שנשאוהו

יהל אור

יעקב אבינו כרה והפר קברו בחייו: (ד) כי באמת יקשה איך יעלו אתו כל עבדי פרעה, ואיך ישאר המלך בלא עבדיו, ע"כ יפרש כי כל אנשי מצרים נקראים עבדי פרעה: (ה) ומרכבת ידועה (למעלה מא מג „וירכב אתו במרכבת המשנה"): (ו) והם רוכבי סוסים: (ז) פי' אחר ז' ימים שקברוהו כן פי' בעל אהל יוסף ועיין קרני אור: (ח) בג' (סנהד' מז ב) אבילות מאימתי קאמתחלת מסתימת הגולל: (ט) למעלה (מס

קרני אור

ז"ל והרד"ק והרמב"ן והרד"ה, והרד"ק בשרש „כרה" פי' בשם י"מ מלשון קנין כמו וגם מים תכרו מאתם בכסף (דבר' ב ו) וכן פי' הס"י וכן פי' רש"י ז"ל ממדרשו: [ד] שתם מרכבה הוא ד' סוסים ועיין למעלה (מא מג אות קט) ומה שכתבתי שם: [ה] ונקרא פרש לפי שהוא דוקר הסוס כדרבן, וכן כתב הרד"ק בשרש „פרש" וז"ל „ונקרא פרש לפי שהוא מפריש הסוס במגפים שברגליו להריץ אותו, וי"מ שהוא מין מסוסים מיוחדים יקראו כן, ואין צורך רק הוא כמשמעו": [ו] לרש"פ (יריעות שלמה ח"ב יריעה טו חוב' ו) אין שם אבל לשון תוגה והספד כמו שרגילין לפרשו (פרויער) כ"א לשון בלבול וטרוף הדעת שאין דעתו של המתאבל מיושב עליו, ואינו יודע מה לעשות, וכענין מבוכה, אלא שהמבוכה רוצה לצאת ממבוכתו, ואינו מוצא לו מוצא, ובאבילות אינו משתדל לצאת מענינו בשכבר נעשה המעשה ואין להשיב, אלא שמחשבותיו מבולבלים ואין לשם סדר הראוי: [ז] עיין יהל אור, והרב"ד השיג על בעל אהל יוסף שפי' שהאבל היה אחר ז' ימים שקברוהו, וכתב „ולא ידעתי מי הכריחו להוסיף עוד על דברי חז"ל ולומר אחר ז' ימים שקברוהו, ולדבריהם הא האבילות תיכף אחר הקבורה ע"כ": [ח] והרש"ר פי' כי זה היה קודם הקבורה, וכן פי' שד"ל, וכמו

מקורי רש"י: ה) דף לו ב. ו) תנחומא א אות יז, תנחומא ב אות יח, שוחר טוב, סוטה שם, ובירושלמי סוטה פ"א ה"י נוסחא אחרת מאשר כאן לפנינו וכן הוא בב"ר פ"ק ו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת
שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם
אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת
עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי מַמְרֵא: יד וַיָּשָׁב
יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־
הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי
קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו: טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף
כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ
יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה

וּקְבַרוּ יָתֵהּ בִּמְעָרַת חֲקַל
כְּפֵלְתָּא דִּי זְבַן אַבְרָהָם
יָת חַקְלָא לְאַחְסָנַת
קְבוּרָא מִן עֶפְרוֹן חִתָּאָה
עַל אַפֵּי מַמְרֵא: יד וְתָב
יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הוּא
וַאֲחוֹהִי וְכָל דִּסְלִיקוּ
עִמֵּהּ לְמִקְבַּר יָת אֲבוּהִי
בָּתַר דִּקְבַר יָת אֲבוּהִי:
טו וַחֲזוֹ אֲחֵי יוֹסֵף אֲרֵי
מִית אֲבוּהוֹן וַאֲמַרוּ
דִּלְמָא יִטַּר לָנָא דְּבָבוּ
יוֹסֵף וַאֲתָבָא יָתֵיב לָנָא
יָת כָּל בִּישְׁתָּא דִּי גְמַלְנָא

אבן עזרא

וקברוהו במקום שצוה (י): טו לו ישטמנו. שמא יטור לנו איבה, כמו „וישטום עשו" (למעלה כז מא) (יא) [טו] ויש לו במקרא על דרכים

רש"י

ולא בני בניו שכך צוה אל ישאו מטתי לא איש מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען אלא אתם ז) וקבע להם מקום ג' למזרח וכן לארבע רוחות. וכסדרן למסע מחנה של דגלים נקבעו כאן. לוי לא ישא שהוא עתיד לשאת את הארון. ויוסף לא ישא שהוא מלך. מנשה ואפרים יהיו תחתיהם וזהו איש על דגלו באותות ח) באות שמסר להם אביהם לישא מטתו ט): (יד) הוא ואחיו וכל העלים אתו. בחזרתן כאן הקדים אחיו למצרים העולים אתו ובהליכתן הקדים מצרים לאחיו שנאמר ויעלו אתו כל עבדי פרעה וגו' ואחר כך וכל בית יוסף ואחיו אלא לפי שראו כבוד שעשו מלכי כנען שתלו כתריהם בארונו של יעקב נהגו בהם כבוד י): (טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שולחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן יא): לו ישטמנו. שמא ישטמנו. לו מתחלק לענינים הרבה יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי כגון לו יהי כדברך יב). לו שמענו יג). ולו הואלנו יד) לו מתנו טו). ויש לו משמש בלשון אם ואולי כגון לו חכמו טז) לו הקשבת למצותי יז) ולו אנכי שוקל על כפי יח). ויש לו משמש בלשון שמא לו ישטמנו ואין לו עוד דומה במקרא והוא לשון אולי כמו אולי לא תלך האשה אחרי יט) לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה כגון אולי יראה ה' בעניי כ) אולי (ישיב) ה' אותי כא) הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אם אולי יש חמשים

קרני אור

וכמו שסיה הלמ"ד של בכי במצרים קודם הקבורה שלא כמנהגנו היום, שז' ימי האבילות ולמ"ד לבכי הם אחר הקבורה, והטעם כי היה חמוט ולא יכרח: [טו] ונמצא כדרז"ל (תנחומא סוף ויחי ב"ר פ' ק, פס"ז ברא' נ טו) כי בעת שחזרו מקבורת אביהם, ראוי שהלך יוסף לברך על אותו הבור שהשליכוהו אחיו

יהל אור

כמ): (י) והפ' י"ג שכתוב את"ז „וישאו אותו" הוא הפי' על הלווי הנזכר: (יא) שענינו איבה ונטירה

מקורי רש"י: ז) תנחומא א במדבר אות יב, תנחומא ב במדבר אות יב, פס"ז ובכ"ר פ"ק ב בסגנון אחר. ח) במד' ב. ב) תנחומא א שם תנחומא ב שם ובב"ר פ"ק בקיצור, ועיין רש"י הוריות ו ב, מה שהביא בשם התנחומא, והוא בתנחומא במדבר אות יב. י) סוטה יג א. יא) תנחומא ב שמות אות ב ב"ר פ"ק ח ילקוט קסב, יוב"ע. פס"ז. יב) לעיל ל לד. יג) לעיל כג יג. יד) יהושע ז ז. טו) במד' יד ב. טז) דבר' לב כט. יז) ישעי' מח יח. יח) ש"ב יח יב. יט) לעיל כד לט. כ) ש"ב טז יב. כא) יהושע יד יב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף
לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ
לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא
שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־
רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע
עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף
בְּדַבְּרָם אֵלָיו׃ יח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו
וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ
לַעֲבָדִים׃ יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף
אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי׃
כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים
חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם

אונקלוס

יתה: טז ופקידו לות יוסף
למימר אבוך פקיד קדם
מותה למימר: יז כדין
תימרון ליוסף בבעו
שבוק כען לחובא אחיך
ולחטאיהון ארי בישתא
גמלוך וכען שבוק כען
לחובא עבדי אלהא
דאבוך ובכא יוסף
במללותהון עמה:
יח ואזלו אף אחוהי ונפלו
קדמוהי ואמרו הא
אנחנא לך לעבדין:
יט ואמר להון יוסף לא
תדחלון ארי דחלא דיי
אנא: כ ואתון חשבתון
עלי בישא מן קדם יי
אתחשבת לטבא בדיל
למעבד כיומא הדין

רש"י

לדיקים: (טז) ויצוו אל יוסף. כמו ויצום אל בני ישראל כג) לוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל אף זה ויצוו אל שלוחם להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוו את בני בלהה שהיו רגילין אצלו כד) שנאמר והוא נער את בני בלהה כה): אביך צוה. שינו בדבר מפני השלום כו) כי לא צוה יעקב כן שלא נחשד יוסף בעיניו כז): (יז) שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אם אביך מת אלוהיו קיים והם עבדיו: ויח) וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (יט) כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני בתמיה אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול והלא אתם כולכם חשבתם עלי

אבן עזרא

רבים (יג) ויאמר : (יז) אנא. לשון פיוס (יט) ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני, כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך (יז): ב למען עשה. שם הפועל (טו):

יהל אור

לנקום: (יב) יש ענינו מלת הספק, שמא, כמו פה „לו ישטמנו" ויש ענינו תנאי ממש „לו חפץ ד' להמיתנו" (שופ' יג כג) כמו אלו, ר"ל שהמשפט הנמשך מברר שהמשפט הקודם אינו כפי המדומה, ע"כ יבוא אחריו „לא" כי לא יתקיים המשפט הנמשך אלו היה הקודם אמת, ויש בענינו ג"כ תקוה ורצון, להיות מה שמספק בו „לו ישמעאל יחיה לפניך" (למעלה יז, יח) הלואי, ויש משמש בלשון אם כמו „לו החיתם אותם" (שופ' ח יט): (יג) אנא הוא מלת הקריאה לבקשה ופיוס, ופה הוא לשון פיוס ועיין שרשי רד"ק שרש „אן" ושרש „נא": (יד) ונראה שכן דעת אונקלס שתרגם „ארי דחלא דה' אנא", ומדרך התרגום למנוע התמיהה או השאלה: (טו) מקור, וכתב הרש"ד שלא כמנהג חבריו בעלי הה"א כאחרונה שתשתנה לתי"ו, ודומה לו ראה

קרני אור

אחיו בתוכו, וברך עליו, כמו שחייב אדם לברך על מקום שנעשה לו נס, ברוך המקום שעשה לי נס במקום הזה, וכיון שראו כן אמרו שבשיו שמת אבינו לא ישטמנו יוסף וגו':

מקורי רש"י · כג) שמות ו. כד) בתנחומא א ט אות ז וכן בתנחומא ב שמות אות ב לו אות י לפי לוו לבלהה, וכ"ה ילקוט רמז קסב, וכ"ה בתיוב"ע וירושלמי, וכ"ה כפס"ז. כה) לעיל לז ב. כו) תנחומא א תולדות אות א, ויחי אות יז, לו אות ז שופטים אות יח, תנחומא ב לו אות י, ב"ר פצ"ת ית פ"ק ת ויק"ר פט ט, יבמות סה ב, וירושלמי פ"ק דפיאה ה"א מס' דרך ארץ פ' יא, ילקוט קסב. כז) עיין בס' הישר ושם כתוב כי יעקב צוה ליוסף שלא כא לפגע אחיך וגו'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ שביעי כא וְעַתָּה
אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם
וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר
עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם
הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה
וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃ מפטיר כג וַיַּרְא יוֹסֵף
לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר
בֶּן־מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃
כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי מֵת
וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה
אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק

אונקלוס

לְקַיָּמָא עַם סַגִּי׃ כא וּכְעַן
לָא תִדַּחֲלוּן אֲנָא אֲזוּן
יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן וְנַחֵם
יָתְהוֹן וּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל
לִבְּהוֹן׃ כב וִיתֵיב יוֹסֵף
בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית
אֲבוּהִי וַחֲיָא יוֹסֵף מְאָה
וַעֲסַר שְׁנִין׃ כג וַחֲזָא יוֹסֵף
לְאֶפְרַיִם בְּנִין תְּלִיתָאִין
אַף בְּנֵי מָכִיר בַּר מְנַשֶּׁה
אִתְיְלִידוּ וְרַבִּי יוֹסֵף׃
כד וַאֲמַר יוֹסֵף לַאֲחוּהִי
אֲנָא מָאֵית וַיָי מִדְכַּר
דְּכִיר יָתְכוֹן וְיַסֵּק יָתְכוֹן
מִן אַרְעָא הָדָא לְאַרְעָא
דִּי קַיֵּים לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק

אבן עזרא

כג בני שלשים. בעבור היות מלת בני סמוכה (טו) הנה יהיו הבנים רבעים (יז) [ז] : ילדו. גדלו (יח) :

רש"י

רעה והקב"ה חשבה לטובה והיאך אני לבדי יכול להרע לכם: (כא) וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב (כח) עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד ועל ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהם ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם יש לך אח שהורג את אחיו (כט) דבר אחר עשרה נרות לא יוכלו לכבות נר אחד כו' (ל): (כג) על ברכי יוסף. כתרגומו גדלן בין ברכיו:

חסלת פרשת ויחי: וספר בראשית בעז"ה:

קרני אור

[ז] וכתב ע"ז האהל יוסף "תמיה לי ע"ז הפי', כי בס' מלכים כתיב (מ"ב י"ד, ל) באמר השם ליהוא "בני רביעים ישבו לך על כסא ישראל" ולא מלכו מבניו כ"א ארבעה, יהואחז, יואש, ירבעם, וזכריה, ולפי דברי ר"א ראוי שיהיו חמשה", וכתב ע"ז הרש"ד "לדעת הרד"ק בפסוק "בני רבעים" (שם שם) הוא כמו "בנים רבעים" בא הסמיכות במקום הנפרד, והענין אחד כי נכדי האדם, הם הדור השלישי לו, ויקראו בני השניים, שהם בני דור השני, או בנים שניים, שבניו הם הבנים הראשונים, וכן בני נכדיו, הם הדור הרביעי לו, ויקראו בני השלישיים, או בנים שלשיים (ואין מקום לתפיסת בעל אהל יוסף על הראב"ע מן פסוק בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (הנזכר לעיל) ואדרבה זכריה היה הדור החמישי ליהוא, כי מלכו אחריו יהואחז, יואש, ירבעם, וזכריה, והיה א"כ זכריה אחד מן בני הדור הרביעי לדעת הראב"ע, או

יהל אור

"ראה פניך" (למעלה מח יא) : (טו) פי' מדכתיב בני שלשים, בסמיכות בני לשלשים : (יז) ויהיה פי' בניהם של שלשים, והנה הם רביעים, דאל"כ הי' לו לומר בנים שלשים : (יח) ענינו התרבות והגידול, כי יוסף

מקורי רש"י : כח) עיין תנחומא ב שמות ב, פסי"ר פ' כט ל, מגילה טז ב ילקוט קסב. כט) תנחומא ב שמות אות ב ובב"ר פ"ק ט. "הודעתם סוגנוסים שלי" וכן בפסי' דר"כ נחמו, הודעתם גינוסיא שלי ופי' יחוס ותולדות אבות ועיין במקורי רש"י לעיל מ, כ. ל) מגילה שם, פסי"ר שם, ילקוט שם, ובב"ר פ"ק ט שבעה כוכבים.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּלְיַעֲקֹב: כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה: כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם:

חזק

וּלְיַעֲקֹב: כה וְאוֹמֵי יוֹסֵף יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי מִכָּא: כו וּמִית יוֹסֵף בַּר מְאָה וַעֲסַר שְׁנִין וַחֲנַטוּ יָתֵהּ וְשַׁמּוּהִי בַּאֲרוֹנָא בְּמִצְרָיִם: חזק

פ"ה פסוקים. פ"ה אל פ"ה סימן ומפטירין במלכים א סימן ב:

סכום פסוקי דספר בראשית אלף ותקל"ד א"ך ל"ד סימן. וחציו ועל חרבך תחיה. ופרשיותיו י"ב ז"ה שמי לעולם סימן: וסדריו מ"ג ידידיה סימן. ופרקיו נ' ויי הכנו לך קוינו סימן. מנין הפתוחות מ"ג. והסתומות מח. הכל צ"א פרשיות צ"א אתה וכל העם אשר ברגליך סימן:

אבן עזרא

כו ויחנטו אותו. הרופאים: ויישם בארון. שם אותו אחד (יט) [יא], והנה השרש „ישם", על משקל „וייצר" (למעלה ב ז) (כ) [יב], ויאמר ר' יונה המדקדק (כא) כי החירק תחת שורק (כב) והוא רחוק בעיני (כג) וטעם בארון בקמצות הבי"ת (כד) הוא (כה) שהכין לנפשו (כו) [יג]:

חסלת פרשת ויחי:

יהל אור

קיבלם אחר שנולדו: (יט) ובכ"י רש"ד הגי' ע"ם אותו שם אחד, ונכון, וכן הוא במקה"מ: (כ) והוא פועל יוצא מבנין הקל על משקל „ויצר ד' אלהים", ויהיה השרש שום, ויסם, בבנין אחד ושיעורו פה ויישם המשים, והוא כנוי לפועל האחד: (כא) עיין ערכו בראש הספר: (כב) והמלה מן ההפעל, כמו „על בשר אדם לא ייסך" (שמות ל, לב) (שהוא מן שרש סוך לדעת ר' יונה ובא במקום יוסך) והראוי ויושם, ושרשו „שם": (כג) והרד"ק הסכים עם ר' יונה, וכתב שהנכון שהוא במקום ויושם, וכן פי' ר"ש ן' מלך וכן הסכים עמהם הרש"ד, וכתב אף שלא הודיע טעמו יראה שהוא, לפי שלא מצאנו שרש „ישם" בשין שמאלית בכל המקרא: (כד) המורה על הידוע: (כה) הוא הארון: (כו) בחייו בחרוהו לו והכינוהו:

חסלת פרשת ויחי

קרני אור

או אחד מבניו רבעים לדעת הרד"ק ז"ל) וכן פי' הרלב"ג וכתב הנה בני השלישים לאפרים, הם רביעים לו, ועיין בהבנת המקרא לרוו"ה מה שהעיר ע"ז ועיין (שמות כ, ה) על הפי' „פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים" ובביאורי שם ועיין בביאור בד"ל שהאריך לבאר בזה וסיים „והנה יוסף ראה לאפרים דור אחד יותר ממה שראה למנשה כברכת יעקב שאחיו הקטן יגדל ממנו": [יא] וכן פי' הרלב"ג שם אותו בארון אחד מהארונים ולא הזכירו, וכן פי' ר"ש ן' מלך: [יב] וכתב הרש"ד כי אינגו זרות כפי מנהג לשון המקרא שיחסר הפועל לרוב, אך זרות אחרת יש פה כי תחסר מלת „אותו", או הכינוי „וישימהו" כאשר באמת אונקלס בתרגם כפי דעת הראב"ע הוסיף בו הכנוי „ושמוהי", וכן תיוב"ע „ושוון יתיה". הוסיף בו מלת „יתיה", המורה על הפעול, ועיין גל"ג שכתב כי אונקלס סובר כדעת ר' יונה שהוא כמו „ויושם": [יג] מנהג המצריים היו בימים הקדמונים לתת מתיהם בארון עץ, שהיו גונזים מתחת לארץ, והיה המת נשאר שם מעומד, ובארון מחוץ היה חקוק תואר פני המת, והיה הארון מעלי שקמים, שהמצרים קוראים אותה של פרעה, ויש ג"כ ארונות של אבן, ושם היה הגניזה עד לעולם, אבל ארונו של יוסף לא היה אלא לפקדון עד לאחתם מבם, ואופני החניטה היה אצלם כסדר הזה, הוציאו כל מעי המת רחצוהו וכבסוהו במים, מרקוהו ביין תמרים ואנטוהו בכפר ביסום (כרפגוואלכם) במור וקציעה ונתר, המות. הוציאו החולה בכלי ברזל כפוף דרך החטם, ומלאו אחרי כן פימות הגלגלת במיני סמים הנזכרים וישובו ויטהרו את המת כלו ברחיצה ושטיפה תתלוהו בבדיני בב וקשרו אבר אבר לבדו, משך ימי החניטה ארבעים יום, החטם הושם בארון עצי שקמים, ואולי נעשה בדמות אדם, עתה לא קברוהו בניו או קרוביו, כי אם שמרוהו בביתם והוא עומד נשען בקיר הבית ימים רבים, החניטה מנעה בפעם הרקבון והבאשה מן המת. והוא עמד כשינו דורי דורות, ועד היום הזה יש לנו חנוטים באים ממצרים אלינו שחורי המראה, וקשים כאבן ושמורים בתמונתם (בכוה"ע שנת תק"ן לד 60):

חסלת פרשת ויחי

בעזה"י תם ונשלם ספר בראשית.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חמשה חומשי תורה

עם

חמש מגילות

ספר

שמות

עם פירוש על

אבן עזרא

מחוקקי יהודה

כמבואר בשער השני

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חמשה חומשי תורה

ספר

שמות

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ז"ל (מרויקס כתכלית הדיוק) ועם פירוש
הגשר הגדול הרב החכם הכולל בכל מיני חכמות, מורנו ומאורנו
ר' אברהם בר מאיר ן' עזרא ז"ל.

ונוסף עליו פירושו על ספר שמות, נקרא

פירוש הקצר

משונה מן הנדפס הנקרא הארוך, נעתק מכתב יד ישן נושן הבא מעיר תונס ונדפס ע"י
החכם ישי"ר (פראג שנת ת"ר) בלי שום באור.

ועליהם באור חדש בשם

מחוקקי יהודה

יכלכל

א) באור לפרושו של הראב"ע ז"ל.

שתי מערכות

המערכה האחת

יהל אור

על דרכי פירושו לבארו במקומות הסתומים וקשי ההבנה, לפתור חידותיו ולגלות שפוני טמוני מחשבותיו אשר הסתיר תחת מסוה מליצתו החדה והנעימה.

המערכה השנית

קרני אור

קרנים מידו מדברי חז"ל, בתלמוד בבלי וירושלמי, ספרא ספרי ותוספתא, תנחומא הנדפס מכבר, ותנחומא הקדום הוצי' הרב הח' רש"ב ז"ל, מדרשי רבה, סדר עולם, פדר"א, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, פסיקתא זוטרתא,

ועוד ועוד, ואשר על ידם יבוארו יותר דברי הראב"ע ז"ל בפירושו.

ב) תולדות הראב"ע ז"ל, ג) רשימה מכל הספרים שחיבר, ד) רשימה מכל הגאונים וגדולי
הקדמונים שהביא הראב"ע ז"ל בפירושו זמנם ומקומם, ה) תולדות רש"י ז"ל קורת
ויקרת ספריו אשר חבר, ו) רשימה מכל המדרשים המובאים במקורי רש"י הקדמים
והמאוחרים זמנם ומקומם, ז) מהות שלשת התרגומים ת"א, יוב"ע, וירושלמי.
והמבוכה שנפלה בין כותבי הדורות אודותם.

ח) מקורי ובאורי רש"י ז"ל.

א) מראה המקומות והמקורים אשר מהם הוציא רש"י ז"ל פירושו, ב) יפיץ אור בהבנת דברי
רש"י ז"ל בכל מקומות הסתומים. ג) שינוי נסחאות וחלופי נירסאות בפי' רש"י ז"ל ובת"א.

כל אלה חוברו על ידי

יהודה ליב בהרב המאוה"ג ר' יצחק קרינסקי זצ"ל.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

א א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

א וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעַלּוּ

רש"י

(א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן א) להודיע חבתן שנמשלו לכוכבים

אבן עזרא

ספר ואלה שמות, חבור לאברהם (א) נשלם שנת תתקי"ג (ב) יקר כמו שהם (ג)

א א ואלה, טעם הוי"ו (ד) בעבור שהזכיר בסוף הספר הראשון, כי ראה יוסף לבניו בני שלשים (בראי' נ כב) הזכיר כי אחיו ברדתם היו מעטים ופרו ורבו (ה) [א], ומלת אלה גם בהסרון הה"א שוה לזכרים ולנקבות, (ו) וכתיב „כי את כל התועבות האל" (ויקרא יח כז) ואחריו מכל התועבות האלה (שם שם כט) (ז), לאנשים האל (בראי' יט ח) לא ילדו להרפה (ש"ב כא כב) (ח) מה אעשה לאלה (בראי' לא מג) (ט) [ב] וככה מלת לו, השונמית הלז (מ"ב ד כה) הנער הלז (זכרי' ב ח) (י) [ג], ובעבור היות מלת אלה מלעיל (יא) היה הה"א נוסף כה"א לילה (בראי' א ה) (יב) נחלה מצרים (במד' לד ה) (יג), ושם לשון זכר (יד) ורבים שמות (טו) כי התי"ו כולל סימן רבים ורבות (טז) כמו מקומות ואבות (יז), גם המ"ם ככה סימן הזכרים והנקבות, כמו נשים ופלגשים (יח) ויש שמות שימצאו במ"ם גם בתי"ו (יט) כמו נשים (יחז' יג כ) (כ) נפשות (שם שם יח) (כא) לבבות (דה"א כח ט) גם לבבים (כב) על לבבהן (נחום ב ח) (כג), הה"א מצריסה, תחת מלת „אל" כמו נלכה דותינה (בראי' לז יז) (כד) ותבא אותי ירושלימה (יחז' ה ג) (כה): את יעקב. עם יעקב (כו) [ד] כמו כרת ד' את אברם (בראי' טו יח) (כז): איש וביתו. יוצאי הלצו (כח) ואין בית בכל המקרא אשה, והנה העד איש וביתו באו, (כט) כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים, (ל) [ה] ואל יקשה בעיניך וכפר בעדו ובעד ביתו (ויקרא

קרני אור

[א] ודעת רש"י ז"ל כי הענין מחובר למעלה (ברא' מו ח) שגם הזכיר „ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו" ובא ללמד כי הענין אחד אעפ"י שהם בשני ספרים ומנאן גם בחייהן חזר ומנאן כאן לאחר מיתתם וזה למעלה וכבוד להם, ועיין ברמב"ן מה שהשיב על פי' רש"י ז"ל וכן על פי' הח' ז"ל: [ב] ותז"ל הבדילו בין אל ובין אלה, וכן הגאון רבינו סעדיה הבדילם עיין בס' הא' (ברא' יט ח) ובביאורי שם: [ג] עיין (ב"ה יד א) ברש"י גם בפי' „כל הלז הלזה שבמקרא אינו לשון הזה, אלא דבר שכנגדו והוא מרחהו באלכע". וכוונתו כי הלז הלזה יורה על נרמז רחוק, וזה הזה, על נרמז קרוב אל המדבר ונמצא לפניו: [ד] הרדי"א השיג על הח' ז"ל בזה, וכתב חוץ מכבודו אין הדבר כן עיי"ש מה שהשיב בזה: [ה] עיין

יהל אור

(א) הוא שם הח' ז"ל, וכן נמצא בכ"י ישן נושן על קלף (ביד הרב ר' שלמה נעטטער) כתוב בס' שמות בהתחלתו כן: (ב) עיין תולדות הראב"ע ברשימת ספריו שהבר, נומער 1: (ג) שם אבן יקרה: (ד) הספר הזה היה ראוי שיתחיל „אלה שמות" בלא וי"ו, כס' „אלה הדברים" ויפרש טעם הוי"ו: (ה) על כן חזר ומנאם כאן, ובא אות הוי"ו לחבור ענין: (ו) והוא מלת כנוי הרומז לרבים זכרים ונקבות: (ז) הרי מלת אלה גם אל בהסרון ה"א שוה: (ח) הם לזכרים: (ט) שקאי על בנותיו של לבן, כי הם שוים לזכרים ולנקבות: (י) ואמר על השונמית ועל הנער הלז וכתוס' ה"א מי האיש הליה (ברא' כד סה):

(יא) פי' הנגינה מלעיל, כי כל מלה שיאות לה ה"א הנקבה, בבוא לה ה"א נוסף תהיה המלה מלעיל, להבדיל בין הנוסף ובין ה"א הנקבה, ורוב שמושו במלת אלה הלמ"ד בדגש ומלעיל: (יב) עיין (ברא' א ה) בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם: (יג) וכן פי' ר"ש ן' מלך שם „הה"א נוספת כי המלה מלעיל". אכן לפי פי' הח' ז"ל שם שיפרש „נחלה מצרים" אל נחל מצרים, והנה לדעתו ירמוז שם הה"א בסוף במקום למ"ד בתחלתה ואינה נוספת, וכן פי' רש"י ז"ל שם, וי"ל שט"ס הוא וצ"ל „נחלה עבר על נפשינו" (תה' קכד ה) ושם פי' הח' ז"ל „והמלה מלעיל כי הטעם בנו"ן והה"א נוסף כה"א לילה": (יד) שעב"ו, ועניינו כנוי דבר בסמניו או בכנוי מיוחד:

(טו) והרבוי שמות, כמו „ויקרא האדם שמות" (ברא' ב כ) אף שבא בוי"ו תי"ו שהוא סימן נקבה: (טז) ר"ל סימן לזכרים ולנקבות: (יז) מקומות, היחיד הוא מקום והרבוי מקומות וכן אבות, היחיד אב וברבוי אבות: (יח) רבוי הזכרים ביו"ד מ"ם, ורבוי הנקבות בוי"ו תי"ו ולפעמים לא יחוש להבדיל, ונשים ופלגשים נכתבו ביו"ד מ"ם כדרך הזכרים, ועיין ביאורי (ברא' כה א): (יט) פי' שיבואו בהם שני הסימנים: (כ) בא מקובץ בלשון זכרים כמו פלגשים, ובא פ"א במקרא: (כא) ובמובן הפסוק הזה בסימן נקבה: (כב) ט"ס הוא, כי לא נמצא בכל התנ"ך מלת לבבים רק צ"ל לבבם וכן גרס בעל באר יצחק: (כג) בלשון זכרים ובא הסר יו"ד הרבים בכנוי: (כד) תחת אל דותן: (כה) תחת אל ירושלים ויוצא מן הכלל הזה לנפונה לנגבה (דה"א כו יז): (כו) לא במקום עם: (כז) פי' עם אברהם: (כח) ולא נשותיהם, כי לא באו במספר כמו שיבאר: (כט) ונשותיהם לא נזכרו, ע"כ מלת וביתו, פי' יוצאי ירכו ולא נשותיהם: (ל) וכן יאמר הכתוב (ברא' מו כו) מלבד נשי בני יעקב, כי הן לא נכנסו במספר שבעים, וכן יאמר הכתוב (לקמן פ' ס') „כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש", א"כ ביתו האמור בכאן

מקורי ובאורי רש"י: א) וג' הרמב"ן בכל הנוסחאות „אע"פ שמנאם בחייהם חזר ומנאם אחר מיתתן בשמותם".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

למצרים עם יעקב גבר ואנש ביתה עלו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה: ג יששכר זבולן ובנימן:

הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה: ג יששכר זבולן

רש"י

שמוציאן ומכניסן במספר ובשמותם ב) שנא' המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא ג)

אבן עזרא

טז, ו, יא) (לא) כי פשוטו בית אביו, כ' שלשה וידוין היו (לב) ועזר הכהן שהיא אשתו (לג) בכח בעדו, והיא נכללת עמו, כי האיש ואשתו הוא הארם (לד) [ו] : (פיה"ק. את יעקב. הזכיר בתחלה את יעקב, כי כל נפש יוצאי ירך יעקב היו שבעים עמו (לה) : ב ראובן. ויהודה (לו). כל שהוא (לז) נע כזיי"ן זבולן בהכנס עליו (לח) אחת מאותיות בוכ"ל וראוי להיות האות המשרת בשוא נע, והנה אין יכולת בלשון לקרוא שני שואין נעים, על כן שמו חירק תחת האות המשרת (לט), כי אז היה בי"ת האות המשרת הנכנס עליו יאמרו בִזבולן, ואם כ"ף א' למ"ד כִזבולן, לִזבולן, ואם וי"ו יאמרו שורק תחת הירק (מ), כאלו הוי"ו בקריאת אלף. כמו וּזבולן, כי המלה תראה כקריאת אל"ף או זבולן (מא), ואם היה האות הראשון יו"ד כמו יהודה, שהיו"ד מאותיות הנעלמות יעליטוהו, כמו נעלה בִיהודה (ישעי' ז' ו') כִיהודה לִיהודה נחשון (במד' א ז), כי עתה היו"ד הוא נעלם, ואינו נזכר ונרגש בשפה, וגם ככה עם וי"ו וִיהודה. והנה נכתבו השבטים הנה כסדר תולדותם (מב) : ג יששכר. בעבור התחברות שני שיני"ן חסרו האחד מהמבטא (מג) כדרך מחצרים (דה"א טו כד) שיקרא מחצרימ' (מד) ואין שי"ן כמוה במקרא (מה) [ז] וסנהג העברים בהתחבר וי"ו עם אחד מאותיות השפה שהם במ"פ חבירי הוי"ו (מו) ינעו אל"ף נוסף בקריאה וינקדו הוי"ו בשורק (מז) כמו ופרו

יהל אור

בכאן איננה אשתו אלא בניהם: (לא) ודרשו חז"ל (יומא ב א, יג א) ביתו זו אשתו: (לב) בעדו, ובעד ביתו, ובעד כל קהל ישראל:
(לג) מלשון הכתוב „אעשה לו עזר כנגדו" (ברא' ב יח): (לד) לדעת הה' ז"ל הי' השלשה וידוים בעדו ובעדו אשתו שנכללת במלת בעדו, ובעד ביתו, הם יוצאי חלציו הכהנים, ונקראים בית אהרן, ובעד כל קהל ישראל, ועיין קרני אור: (לה) עם יעקב: (לו) יפרש טעם הירי"ק שתחת הוי"ו: (לז) כן הוא הגי' בהוצאי רש"ל ובמק"ג ובשארי דפוסים הגי' כל שו"א: (לח) פי' בהתחבר עליו: (לט) והם אותיות בוכ"ל: (מ) פי' יבוא שורק תחת חירק: (מא) ונקרא אלף נגובה וז"ל הרדי"ק „קריאת הוי"ו הזאת אל"ף מרוקה בקבלה כמ"ש המורה ר' יהודה ז"ל, כן ירשנו מקדמונים דור אחר דור": (מב) הזכיר תחלה בני הגבירות כסדר תולדותם, ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר זבולן, והם בני לאה, ואח"כ לקח רחל, והיא ילדה יוסף ובנימין, והזכיר תחלה בנימין, ויוסף הזכירו לבסוף, כי לא בא עם אחיו, כי היה במצרים בעת בואם, ואח"כ לקח בלהה, ובניה דן ונפתלי, ולבסוף זלפה ובניה גד ואשר: (מג) וקוראים יסכר: (מד) וכתב המנחת שי שם, יתיר לדיק, ידד הראשונה נקראת, והשנית איננה נקראת, וכן כתוב

קרני אור

בכלב"ג מה שפי' בזה: [ו] ודעת חז"ל (יומא ב, א) וכפר בעדו ובעד ביתו, ביתו זו אשתו, והשלשה וידויים וכפר בעדו ובעד אשתו ובניו, וידוי שנית על הכהנים שהם בית אהרן, כמ"ש „יברך את בית אהרן" (תה' קטו יב), ומה שהתודה שני פעמים עיין (יומא מג א) כך היא מדת הדין נותנת, יבוא זכאי ויכפר על החייב, והשלישית בעד כל קהל ישראל: [ז] עיין בפי' התורה לרבותינו בעלי התוספות (ברא' ל יח) שפי' יששכר יש בו שני שיני"ן, אחת בשביל משמעות דנתן אלהים את שכרי, ואחת כנגד שכר שכרתיך שהוא לשון גנאי, ולכן איננה נקראת, ד"א מבוס הכי איננה נקראת, לפי שנקראת ליוב בנו, כדכתיב „ובני יששכר תולע ופוה ויוב ושמרון (ב"ר מו יג) אמר יששכר אין יוב שם הגון, הוסיף לו אות אחת משמי, ויקרא שמו ישוב, והיינו דכתיב בפ' פנחס (במד' כו כד) „לישוב" עכ"ל, ועיין בהגה"ה לס' דבק טוב על פי' רש"י שכתב יש ליתן טעם למה נקראת באמת כאן ישוב, מאחר שלאחר ימים נקרא שם אליו כן, או כא לאביו בקבלה, וניתן לו אות משמו, וזו השי"ן, ולכן נקרא יששכר כאלו נכתב בחד שי"ן, ויש מחלוקת בין בני אשר ובני נפתלי בענין קריאת שם יששכר, אם לקרות יששכר בחד שי"ן, או יששכר בשני שיני"ן ובשוא ואכן בתר בני אשר אוליכן לקרות ולנקוד יששכר בחד שי"ן, וכן הוא במסורה ובמנחת שי, והת' ר"י אבן בפיר בעתיק מתנ"ך כ"י שלכן אשר קריאת יששכר היא ישבכר, השי"ן הראשונה נחית, והשניה קמוצה, ולבן נפתלי בהפך, השי"ן הראשונה קמוצה, והשנית נחית, ולפ"ז תהי קריאתינו דלא כמאן,

בהגהת לוית חן פ' כד שער ג דלדיק שניה מן מהגלגרים במכתב ולא במבטא, כשי"ן יששכר, וכן כתב הרדי"ק בשרש „הלך": (מה) שיחסרו אות אחד אם נמצאו כפולים: (מו) פי' כשיבוא וי"ו השמוש עם אחת מאותיות במפ שהם ממולא אחד שהיא השפה: (מז) אזי ישתנה הויו לשורק, לפי שמבטא וי"ו שואית היא

מקורי ובאורי רש"י: ב) תנחומא כ אות ב. ועיין פסי"ר פי"א למה נמשלו ככוכבים. אברהם נמשל כחמה. יצחק כלבנה. ויעקב בכוכבים וכן הוא במד"ר פ"ב. יג ותולדת אגדה זו על ב"ר פס"ת י ופ' פד יח על כל השמים. דיעקב שמם בשמו. ג) ישעי' מ כו ובשמו"ר פ"א ג שקולים סב ישראל כנגד השמים. ועיין פס"ז וילקוט רמז קסב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ובנימן: ד דן ונפתלי גד ואשר:
ה ויהי כל־נפש יצאי ירך־יעקב
שבעים נפש ויוסף היה במצרים:
ו וימת יוסף וכל־אחיו וכל הדור

ד דן ונפתלי גד ואשר:
ה והוה כל נפשתא נפקי
ירכא דיעקב שבעין
נפשן ויוסף דהוה
במצרים: ו ומית יוסף
וכל אחוהי וכל דרא

רש"י

(ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים. אלא להודיעך צדקתו של יוסף. הוא יוסף הרועה

אבן עזרא

ורבו (ירמי' כג ג) (מח) ומלאו בתי מצרים (למשה ח יז) (מט) וככה ובנימין (נ), בעבור היות בנימין בן הגברת הזכירו לפני בני השפחות (נא): ד דן. בהתחבר השמות הם על ששה דרכים, וכולם נכונים, האחד כמו עילם ואשור וארפכשד (בראי' י כב) (נב) והשני בנסף ארגמן ורקמה ובוץ (יחז' כז טז) (נג) [ח] השלישי אודם פטדה וברקת (למשה כח יז) (נד) הרביעי דן ונפתלי גד ואשר (נה) החמישי מור ואהלות קציעות (תהי' מה ט) (נו) הששי אדם שת אנוש (דה"א א א) (נז) [ט]: ה ויהי. (נח), מלת יהי, היתה ראויה להיות כמו יֶרֶב המשא עליו (דה"ב כד כז), ובעבור היות הה"א מן הגרון פתחו במלת יהי, היו"ד הראשונה בקמץ קטן (נט) יָהִי, והיה ראוי להיות היו"ד האחרון בשוא נח נראה, כמו הבי"ת במלת יֶרֶב והיה ראוי להיות יהי (ס) רק יכבד על הלשון (סא) על כן העליםוהו (סב) וננקד הה"א בחירק (סג) על כן „לו יְהִי" (בראי' ל לד) „כי הוא אמר וַיֶּהִי" (תהי' לג ט), ובעבור שידברו במלה הזאת הרבה תמיד, השיבו הטעם מלרע, והניעו היו"ד בשוא, יהי כן די (למשה י י), על כן אין בבנין הקל פעל שיהיה האות המשרת בשוא, רק זאת הגזרה (סד) ונגרת ויחי יעקב (בראי' מז כח) (סה) והיה זה כי השתים האותיות שלו (סו) שרש מאלה השתי גזירות ויחי ויהי, השתי אותיות הם מאותיות הנוח (סז), והם יו"ד ה"א היה, חיה, ובעבור כי אלה שתי האותיות הם מאותיות הנוח. פעמים שאינם נראים בסוף המלה (סח) בא האות המשרת שהוא היו"ד עליהם בשוא, ולא כן בכל הגזרות בבנין הקל (סט): יוצאי ירך. רמז לקרוב אליו אבר המוליד (ע) [י] כמו להסך את רגליו (ש"א כד ד) (עא) כי ששים ותשע היו, אך יעקב יחשב בראשונה, על כן כתב בתחלה את יעקב, כמו שאמרנו למעלה (עב), ופרשה הראשונה ויגש אליו כתיב „יעקב ובניו" (בראי' מו ה) והנה עם יעקב היו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש (שם שם טו) והעד בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה (דברי' י כב) כי נפש היתה ליעקב, ויוסף שהיה במצרים בספר הוא ושני בניו (עג): ו וימת יוסף. אב ובנו שתי דורות (עד), והעד שהיה איוב אחרי

קרני אור

ועיין כנספחים ללקו"ק לד לת, שכתב כי הגבלים היו קוראים בנקודם ישככל השי"ן הראשון כשו"א נראה וימנית, והשי"ן השנית שמאלית וקמוצה: [ח] והנה בכל ספרי הראב"ע שלפנינו סגי' „ברקמה" בבי"ת, ולפ"ז יהיה הוי"ו אחר שלשה שמות, וע"כ לא מנה ראובן שמעון לוי ויהודה, שהם ג"כ אחר ג' שמות: [ט] ויש לשאול מדוע לא מנה עוד דרך שביעית, כמו ראובן שמעון לוי ויהודה, הוי"ו המוסיף הוא אחר ג' שמות, עיין הערה שלפני זה: [י] מליצה זו נשארה בצ"ע

יהל אור

היא קשה לפני אות שהיא ממוצא השפתים: (מח) כמו או פרו: (מט) כמו או מלאו: (נ) כמו או בנימין: (נא) עיין למעלה הערה מ"ב: (נב) הוי"ו אחר שם הראשון: (נג) הוי"ו אחר שני שמות: (נד) הוי"ו בשם האחרון, וכן פה ראובן שמעון לוי ויהודה: (נה) בסירוגין: (נו) חסר וי"ו בשם האחרון: (נז) בלא וי"ו, ומנהג הכתוב, להסר לפעמים אות מאותיות מש"ה וכל"ב המשמשות בראש התיבה:

(נח) יבאר דקדוק מלת ויהי: (נט) ר"ל בפתח קטן ר"ל בסגול יהי, וכן הוא הגי' בחומשים עם פי' הח' ז"ל (ווין תקנ"ד): (ס) ר"ל יהי: (סא) ר"ל שאין דרך היו"ד לנוע אחר סגול: (סב) ר"ל הניחו יו"ד האחרון בלי נקוד: (סג) ויו"ד הראשון בשו"א: (סד) ר"ל ויהי: (סה) עיין בביאור רש"ד (בראי' א ג) מה שתמה עליו ר"א בהור בס' ההרכבה באות יו"ד: (סו) ר"ל היו"ד והה"א משרש היה, חיה: (סז) ר"ל מאותיות אהו"י: (סח) כמו אני אתה: (סט) ר"ל כי לא נמצאת מלה שתהיינה אותיות אית"ן מהקל נקודות בשוא, הוץ משרש היה, חיה, שאם הם בוי"ו ההפוך, לעולם איתן בשוא ויהי ויחי, רק בהפסק וַיְהִי וַיְחִי: (ע) כי הוא שכן לאבר המוליד, דרך ארץ וצניעות, שהכתוב מזכיר מקום הקרוב לאבר המוליד: (עא) בעבור היות הרגל והירך שכנים לאבר המוליד נקרא בהם, והוא לשון נקיה, וכן פי' הרד"ק שם, ורגליו דרך כבוד, והוא כנוי לאבר היציאה, וכן את מימי רגליהם (מ"ב יח כז): (עב) למעלה א א, וכן בברא' מו כג, כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: (עג) הוי"ו כמו עם, עם יוסף שהיה במצרים היו שבעים נפש, וכן ת"א ויוב"ע ועיין או"ג ונל"ג: (עד) דעת הח' ז"ל כי אב ובנו שני

דורות

דהוא: ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְפִישׁוּ וְאִתְיַלְּדוּ וּסְגִיאוּ וּתְקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא

הַהוּא: ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא

רש"י

את צאן אביו. הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועמד בצדקו ד): (ז) וישרצו ה)

אבן עזרא

שבותו מאה וארבעים שנה (איוב מב טז) והוא ראה ד' דורות (עה), וקדמונינו ז"ל אמרו (עו) עשרה דורות מאדם ועד נח, ושנה עד אברהם עשרה, ואין מספר שנות אלה כאלה (עז), וטעם וימת יוסף (עח) כי מת בנדו, תו, גם אחיו לא ראו את ימי הרעה (עט) וטעם וכל הדור ההוא על המצרים (פ) כי יזכיר אשר לא ידע את יוסף (פא): ז ובני ישראל פרו. הולידו כעץ יתן פריו (פב): וישרצו. כמו ישרצו המים (בראש' א כ) רק הראשון (פג) מהפעלים העומדים בעצמם כמו הלך, ישב, עמד, שכב, (פד) והשני (פה) שהיוצאים תלוים בדבר אחר כמו אכל, שמר, שכר, אכל את הלחם, שמר את הדבר, שכר את החמור, אלו נקראים פועל יוצא, והנה ישרצו המים מהפעלים היוצאים, וזה השני וישרצו (פו) מהפעלים העומדים, והנה זו הגזרה, כגזרת שב, פעם עומד, כמו „ושב וקבצך" (דברי' ל, ג) ופעם יוצא, כמו „ושב ד' אלהיך את שבותך" (שם שם) (פז), אולי מלת וישרצו רמז שילדו נשיהם תאומים ויותר (פח) [יא] ואני ראיתי ד' בנים שילדה אשה אחת, והרופאים נותנים טעם עד שבעה יניעו בבטן אחת (פט): וירבו. שלא היו מתים כדרך עם רב (צ): ויעצמו. שהיו בעלי עצם תקיפין (צא) [יב] ויבן, ומלת במאד מאד, שלא היו יכולין להיות יותר (צב) ובי"ת במאד מאד (צג) כמו בי"ת „ויסעו בראשונה" (במד' י יג) (צד) כי כתיב „ראשונה יסעו" (שם ב ט) (צה) [יג]: ותמלא הארץ. ארץ גושן היא (צו), רעמסס (צז), בשוא נח תחת העי"ן, כי הראשון שתחת העי"ן שהוא דבק עם הרי"ש יקרא

יהל אור

דורות ויש ארוך ויש קצר: (עה) הח' ז"ל מביא דעת יצחק המהביל, שאמר שכל דור הוא ל"ה שנה, ופחות לא יקרא דור, וראייתו מאיוב שחיה אחרי שבותו מאה וארבעים שנה, שהם ד' פעמים ל"ה, ודעת הח' ז"ל לא כן הוא, ודעתו כי אב ובנו ב' דורות, כי האדם כשהוליד בן ראה ב' דורות, וכאשר הוליד בנו ראה ג' דורות וכן כל מה שילך, ואפשר, כי אלו ד' דורות שראה קודם שב שבות איוב ואחרי שבותו, כי יש דור ארוך ויש דור קצר: (עו) (אבות פ"ה ב ג): (עז) כי אין מספר שנות הדורות שמאדם ועד נח, כמספר שנות הדורות שמנח עד אברהם, כי שנות הדורות מאדם ועד נח היו ארוכים משנות הדורות שמנח ועד אברהם, וכן יאמר הח' ז"ל בפי' על איוב (איוב מב טז), „בכאן טעה יצחק המהביל שאמר כל דור חמש ושלשים שנה, והנה מאדם ועד נח עשרה דורות", ועיין בפי' הח' ז"ל (בראש' טו טז) ובביאורי שם: (עח) כי כבר הזכיר מותו למעלה: (עט) כי יוסף מת על פני אחיו: (פ) מה שמזכיר הדור ההוא, הוא על המצרים אשר שכחו גדולת יוסף: (פא) לפי שאמר אח"כ „ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף": (פב) הכתוב יאמר הסבה שגרמה הקנאה: (פג) פי' פרו וישרצו הכתוב פה, וקראו הראשון מפני שהזכירו תחלה, וכתב הבא"י „והנכון לגרוס האחד, ולא הראשון, רק המדפיס ראה כתוב הא' וסבר שצ"ל הראשון, כי לא זה בוא הראשון, אלא ישרצו המים כתוב בתורה קודם, והוא מהפעלים היוצאים ולא העומדים: (פד) והם עומדים, כי הם עצמם הפועלים והפעולים: (פה) ישרצו המים (בראש' א כ): (פו) פרו וישרצו הכתוב פה: (פז) כן ימצא בבנין אחד עומד ויוצא, כמו יער צומח עצים (קהלת ב ו) יוצא, הצומח לכם מן השדה (למטה י, ה) עומד: (פח) וענין ההשרצה הוא רוב ההולדה כמו השרצים שהם לרוב: (פט) והעיד הרופא אלראזי, שראה אשה שילדה עשרים בנים בארבעה פעמים והיו וגם העיד שראה אשה שהפילה ששים צורות מצוירות בצורות אדם בבטן אחד: (צ) ר"ל גם כי הי' מתים מהם, לא מתו רק מעט ולא לערך רבוים הגדול, שבדרך זה נתרבו מאוד, וידידי הרה"ג מ' אברהם הבא שיף יאמר, שהח' ז"ל רומז למ"ש ביהושע יז יד, „ואני עם רב אשר עד כה ברכני ד'", דהיינו שלא היו מתים לכן נתרבו: (צא) שהיו גדולי עצמות ובעלי כח אעפ"י שנולדו תאומים: (צב) מלת „מאד" הוא התה"פ להגביל בפעל הפלגת וכח הפעולה בכמות ובאיכות: (צג) שבא פה כפול בשמוש בי"ת: (צד) והוא נוסף: (צה) בלא בי"ת: (צו) כמ"ש במיטב הארץ וגו', ישבו בארץ גושן (בראש' מז ו), ע"כ אמר הארץ, בה"א הידיעה: (צז) עיר בארץ

קרני אור

מעט אצל חז"ל באמרם, יורש כרעה דאבוה (עירובין ע ב) וכן שים נא ידך תחת ירכי (בראש' מז כט) לכנות אבר המוליד, וכזה יובן גם דרשת רז"ל על הפ' בתת ד' את ירכך נופלת (במד' ה כא) ירך התחילה בעבירה (סוטה ח ב) וכן אמרו (מגילה יג א) אין אשה מתקנאה אלא בירך חברתה (אם למקרא): [יא] וכן פי' רש"י מדז"ל עיין מקורי רש"י ועיין בספנת רזא שהביא בשם הח' ז"ל, הטעם שילדו ששה משום שבעה חדרים שברחם אשה בימין ובשמאל, וקלטו כולם כאחד, ושביעי באמצעי המוליד טומטום ואנדרוגינוס לא קלט כשום אחת מהם: [יב] ברב עצם, הוראתו על חוזק שיש בדבר ע"י דבוק חלקיו זה בזה כקשר אמיץ, ונקראו כן העצמות בעבור שחלקיהם דבוקים יותר מחלקי יותר האיברים שבגוף, וכן פי' הרלב"ג וירבו, במספר, ויעצמו, גדולי הגוף ותקיפים: [יג] ולהרלב"ג, במאוד פי' ברוב בכחם היה ברבוי

מק"ב רש"י: ד) עיין בספרי האזינו על הפ' ויבא משה (לב מד) ועיין חדושי הרש"ם שמו"ל פ"א אות ס. ה) וכזכור לאברהם ברש"י קודם וישרצו „פרו שלא הפילו עובריהם. ולא מתו בהיותם קטנים" ועיין ברבב"ם שפי' על וירבו שלא מתו בקטנותם

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

הָאָרֶץ אֹתָם: פ ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף: ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ הִנֵּה

וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא מִנְּהוֹן: ח וְקָם מַלְכָּא חַדְתָּא עַל מִצְרַיִם דְּלָא מְקַיֵּים גְּזֵרַת יוֹסֵף: ט וַאֲמַר לְעַמֵּיהּ הָא עַמָּא בְּנֵי

אבן עזרא

נח, והשני תחת מ״ם יקרא נע, כי הוא כמו תחלת נע השפה (נח): (פיה״ק. וכתוב וישרצו. על ישראל, כאשר הוא כתוב לנח ובניו וְשִׁרְצוּ בארץ (בראי ח יז) (נט), והאומרים על מלך ישמעאל שמספר במאד מאד כשמו בגמטריא (ק) [יד], מה יעשו בזה שהוא כתוב על ישראל (קא), וחלילה שידבר הנביא בגמטרון (קב) או ברסיוות: ותמלא הארץ. כל ארץ גלכות מצרים): ח ויקם מלך חדש. פירושו כמשמעו (קג) בלא תוספות (קד) [טו], שלא היה מורע המלוכה על כן כתיב ויקם (קה), כמו כי הקים בני את עבדי (ש״א כב ח) (קו) [טז]: ט ויאמר אל עמו. המצריים (קז): הנה עם. מלת עם איננה סמוכה (קח), רק בני ישראל פירוש ותוספות ביאור (קט) [יז], כמו „אהיה אשר אהיה״ (לטמה ג יד) (קי) „אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק״ (בראי מח טו) (קיא): ממנו. כל ממנו בספרי אנשי מזרח (קיב) סימן לרבים (קיג) הנו״ן רפה (קיד) כמשפט להפריש בינו, ובין, ממנו פנה (זכרי׳ י, ד) שהוא סימן לשון יחיד

רש״י

שהיו יולדות ששה בכרס אחד [1]: (ח) ויקם מלך חדש. רב ושמואל חד אמר חדש ממש

קרני אור

והעולם מלך, ולא היו בם כ״א מעטים שלא ימלא כנס זה הרבוי הנפלא כהולדה ועולם, וכזה אין הכ״ת כמלת מלך נוספת כלהמפרשים: [יד] וכן במשנה (אבות ג יח) „תקופות וגימטריאות״ ופי׳ הרע״ב שם „חשבון האותיות״ וכן דעת רש״י ז״ל, והתוי״ט וכן התפא״י יפרשו על חכמת מדידת הארץ, ולשון יוני הוא, ועיין בלחם שמים שהשיג על התוי״ט בזה וכתב „אמנם היוונים מתחשים במלה זו לענין חשבון המדידה, אבל חז״ל נהגו להשתמש בה לענין מספרי האותיות והתיבות״, ועיין „נתיבות עולם״ פי׳ על הל״ב מדות לגרב הח׳ מ׳ ל״ה ק״ב על מלת גמטריא, ועיין „ערוך השלם״ ערך „גימטריא״ שכתב שאצל חז״ל הושאל מלת גמטריא להוראות שונות; א) חשבון, ד״מ ירושלמי תרומות פ״ה ה״א עד שלמדוהו מן החשבון גימטריא. ב) חשבון האותיות, והוא כמו נוטריקון ברכות ח׳ א׳ תולאות בגי׳ הכי הא, שבת י ב לא בגי׳ כ׳ ותד הוי ועוד, ג) מין ממיני תמורות אותיות, ד״מ באתב״ש עיין סנהד׳ כב א ויק״ר פכ״א, במד״ר פי״ג, ובילקוט רים שמואל א רמז ע״ז הגי׳ לשון גמטריקון הוא תוחו, בוא אסף, א״ת ת״ם ו״ף: [טו] דעתו כמד מאן דאמר חדש ממש, כי הוא מחלוקת בג׳ (עירובין נג א, סוטה יא א) בין רב ושמואל, חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזירותיו, ובפס״ז, מהו ויקם קם על ישראל לאויב, כמו „לאור יקום רוצח״ (איוב כד יד): [טז] והרד״ק כתב, כי בכל מלך חדש יאמר קם, ודעתו כדעת הח׳ ז״ל שהוא כמשמעו, ולד״ק ירדו אבותינו למצרים בעוד הרועים הכנענים (היכסוס) מולכים במצרים, ומפסוק הזה נוכל לומר שהעבודה התחילה בזמן ממשלת המלכים הרועים, וחזרת הערבה ליושנה, וכן הבבל נותן שיהיו הגלות הבקע בעוד המלכים כמוהם מארצותם, ומאומותם, ויתחילו להשתעבד בבגירוש ממצרים, ותזרו המלכים הראשונים, ועיין בחומשי „אם למקרא״ מאי שהאריך בזה: [יז] והמבאר לנתה״ב כתב, והנה פה שמלת לרוב מלת עם בפתח אף בלא סמיכות, פה נראה יותר לפרש שהוא סמוך, ויש לפרש בני ישראל, על י״ב בני יעקב, ועניינו פה כל י״ב בני׳ שעלו ונתרבו מהם ונעשו לעם:

יהל אור

בארץ גושן שישבו בה בני ישראל: (נח) דעתם אשר ישבו בה בני ישראל האמור (בראי מז יא, ... למשה יב לו, במדי לג ג וה׳) אלא הרי״ם בפתח בלתי מתג, והעי״ן בשוא נח והמ״ס בשוא נע כדין שני שואין רצופין: (נט) עיין בראי ח יז בקרני אור: (ק) יש שמצאו רמז בתורה על „מחמד״, ואמרו כי „במאד מאד״ בגי׳ „מחמד״, כי ע״י מחמד וכלי פיו פשטה מלכות ישמעאל בארצות רבות, וכן כתב הח׳ ר״י אבן ספיר (אבן ספיר ח״א לד סו) שראה ספר ישן נושן כ״י פירוש על התורה בלשון ערבי ועברי מעורב בו מחכם קדמון ר׳ ישעי׳ שמו, ומצא שם מרומז בפי׳, והרביתי אותו במאד מאד (בראי יז כ) גי׳ „מחמד״, אשר הרמב״ם ז״ל באגרת תימן מצר ודואג על הרמז הנכער הזה ומרחיקו ומבטלו, וכן ירחיק ויבטל אותו הח׳ ז״ל, וכתב „מה יעשו בזה שהוא כתוב על ישראל״, פירוש מלת גמטריא עיין קרני אור: (קא) בפרשה הזאת: (קב) וי״ג „בגימטרות״: (קג) חדש ממש: (קד) ואין לנו להוסיף על הכתוב ולומר שנתחדשו גזירותיו: (קה) פי׳ שהוקם על אף שלא היה מורע המלוכה, והטעם עמד ונתקיים: (קו) והוא מה שאמר שאול לעבדיו „כי קשרתם כלכם עלי וגו׳ כי הקים בני את עבדי״: (קז) לא שאל לזקנים שהיו מכירים את יוסף ואת אחיו, כי אלו שאל להם, כשהסכים מלך מצרים לענותם לא היו מסכימים לזה לגודל מעלת יוסף עליהם, ולחוזק אהבתם אותו, רק שאל לעמי הארץ לכך היתה עצתם נבערה: (קח) לבני ישראל אף שהוא בפתח: (קט) מיוסד בטבע הלשון שלפעמים נוספת מלה או מלות להוספות ביאור, כמו „אדמת עפר״ (דניאל יב ב) ובית דוד כאלהים כמלאך ד׳ (זכרי׳ יב ח): (קי) שאשר אהיה פירושו של אהיה: (קיא) אברהם ויצחק, לתוס׳ ביאור:

(קיב) הם בני בבל ונקראים מדינחאי: (קיג) לרבים המדברים בעדם: (קיד) בלא דגש:

וקרא

מקו״ב רש״י: 1) מכילתא בא פי״ב. ספרי דר״כ פ׳ ויהי בשלח. שמו״ר פ״א ח. ילקוט שמות רמז קסב בשם הספרי. פסי״ז שכל טוב. מדרש הגדה. ובתנחומא א אות ה. תנחומא ב ו. שמ״ס ועיין בערב ל שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂרָאֵל סַגַּן וְתַקִּיפִין מִנַּנָא׃ י הָבוּ נִתְחַכַּם לְהוֹן דִּלְמָא יִסְגּוֹן וִיהֵי אֲרֵי יְעָרְעִנַּנָא קְרָב וְיִתּוֹסְפוּן אַף אִנּוּן עַל

עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־

רש"י

ועשה עצמו כאילו לא ידע ח): (י) הבה נתחכמה לו. כל הבה ל' הכנה והזמנה לדבר הוא כלומר הזמינו עצמיכם לכך ט): נתחכמה לו. לעם. נתחכמה מה לעשות לו י) ורז"ל נתחכם למושיען שלא ישראל לדונם במים יא) שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם (והם לא הבינו שעל כל העולם אינו מביא אבל הוא מביא על אומה אחת

(זהו אמר שנתחדשו גזירותיו ז): אשר לא ידע.)

אבן עזרא

שאיננו נמצא בבני המדבר (קטו), שהוא דגוש כמשפט (קטז) [יח] וכל ספרי מערב (קיז) שניהן דגושין (קיח), בין שהוא סימן לשון יחיד (קיט), ובין שהוא סימן לשון רבים (קכ), והיה כן, כי ממנו (קכא) לשון יחיד דגוש הפך המנהג (קכב), כי מלת אני רפה, וכן מלת נחני ד' (בראי, כד כז) (קכג), והנה נל"ז מן כפולה (קכד), ונדגש הנו"ן ממני לחסרון הנו"ן האחר, כאילו היה ממנני (קכה), כי (קכו) הנו"ן הראשון תבוא עם אות המ"ם, כאלו היא מן, נו"ן ני, (קכז) לסימן המדבר, א"כ יהיה איש ממנו (שם כג ו) שהוא לשון רבים כאילו הוא ממננו, (קכח) [יט], וטעם נו"ן ממנו (קכט) דגוש להתבלע הה"א בחסרון, (קל) [כ], כי יאמר (קלא) מן ישמור, ישמרו, אשר יקראו (ירמי' כג ו) אויב ירדפו (הושע ח ג), והוא המעט, כי הרב ישמרהו (תהי' סא ג) (קלב) רק ישמרו דרך קצרה (קלג), כמו והגהו שהוא כמו והנה הוא, והנה נצב (במד' כג ו) (קלד), ופעמים יוסיפו הנו"ן, „ישחרונני ולא ימצאונני" (משלי א כח) (קלה) תברכני נפשך (בראי' כז יט) כמו תברכני (קלו), זובח תודה יכבדנני (תהי' נ כג), יסובבנהו, יבוננהו יצרנהו (דברי' לב י) (קלז) ופעמים יבלעו הה"א בנו"ן, ולא ישמרנו בעליו (שמות כא כט) (קלח): הבה. הבה את אשתי (בראי' כט כא) לשון זכר, והוא הנכון (קלט) כמו לכה נא עמנו (קמ)

יהל אור

(קטו) ונקרא יחיד נסתר: (קטז) הנו"ן דגושה כמשפט הלשון. (קיז) הם בני ארץ ישראל: (קיח) פי' המ"ם והנו"ן: (קיט) ממני: (קכ) ממנו: (קכא) נ"ל ממני: (קכב) כי בכל מקום הכנוי ני צריך להיות רפה: (קכג) הא' ז"ל יבאר איך הוא הפך המנהג, כי כל כינוי ני רפה כמו מלת אני, נחני: (קכד) במלת ממני כפולה מלת מן ב' פעמים, מן דגש המ"ם, ומן דגש הנו"ן וכמו שיבאר: (קכה) כי הראוי ממנני בנון מן, ובנון של כנוי ני: (קכו) ויפרש: (קכז) פי' וגו"ן ני נו"ן של כנוי ני: (קכח) מלת ממנו אף אם היא לשון רבים מכ' באה בדגש הנו"ן, וזה להסרון נון מן, כי הראוי מן מננו, ונדגשה המ"ם השביה להסרון נו"ן מן הראשון, ודגשות הנו"ן לחסרון נו"ן מן השני של מננו: (קכט) לשון יחיד נסתר: (קל) ודגש הכנוי תחת הה"א החסרה, כי נמלא „ממן מנהו" (איוב ד יב): (קלא) עתה יבאר ענין כנוי פעלים אשר המה בה"א או בנו"ן, או בשני נוני"ן, או בנו"ן עם ה"א: (קלב) ר"ל על הרוב ישמרהו: (קלג) ופי' כי יאמר וכו', אפילו שיאמר מן ישמר ישמרו וכו' הוא מעט, כי הרוב כתובים „ישמרהו" רק כתוב ישמרו דרך קצרה: (קלד) וכמו והנה נלב דבוק דרך קצרה: (קלה) בא בתוס' נו"ן עם הכנוי, וכן כתב בס' לחות, ויש נו"ן נוסף בפעלים בעתידים, „ישחרונני ולא ימלאונני": (קלו) הדגש בנון של כינוי ני להבלעת הנון הנוסף, כי הראוי תברכנני בנו"ן נוספת: (קלז) וכתב בס' מאזנים, „ואם יתחבר ה"א עם נו"ן לא ידגש הנו"ן כמו יצרנהו": (קלח) וכן כתב בס' מאזנים „ופעמים יהיה בעתיד נו"ן דגוש במקום ה"א „ישמרנו בעליו" עוד שם. גם כן יחסרו הה"א בלי זכר יחיד ויחליפהו כנון כמו „ולא ישמרנו": (קלט) וכן כתב הרד"ק בשרש „יהב" ונסמכה המלה הזאת לנקבה ולרבים, ואעפ"י שהיא לשון זכר: (קמ) לא נמלא בתנ"ך, ונמלא „לכה נא" (במד' כג כז, שופ' יט יא) או „לכה אתנו" במד'

קרני אור

[יח] עיין בג' (סוטה לה א, מנחות נג ב, ערכין טו ב) כי חזק הוא ממנו, „אל תקרי ממנו אלא ממנו", וכתבו התוס' בערכין שם, פי' אל תקרי ממנו רפי, אלא ממנו דגש, ואינו כן, שכל ממנו שבתורה דגושין, ואינו מחליף כלל זה בזה, עכ"ל, ועיין (בראי' ג כב) בפי' הא' ז"ל ובביאורי שם: [יט] וכן יאמר (לחות) „והנה איש ממנו (בראי' כג ו) צריך לתוס' נו"ן, אחר שהוא עיקר מלת „מן", כן כן הוא מן מננו, ובעבור שהיה ככד על הלשון בלעו הנו"ן כנו"ן על כן הוא דגוש": [כ] וכן יאמר (לחות)

מקו"ב רש"י: ז) סוטה יא א עירובין נג א תנחומא א ה תנחומא כ ז ועיין הפרה לד שם. שמו"ר פ"א ח. פס"ז שכל טוב. מדרש אגדה. ילקוט ר קסב. ח) ובז"ל „לא ידעו" ועיין סוטה שם. תנחומא א וכ' שם. שמו"ר שם. ט) עיין בראי' יא ד יכול אור אות מא. ובשכל טוב. לפי שכולן נשמעים לו כאחד. לפיכך אמר כלשון הבה. י פי' אמר לעמו תנו עלה. נתחכמה לו לעם בני ישראל. יא) תנחומא ב ח סוטה יא א שמו"ר פ"א ט ופכ"ב א. פס"ז. שכל טוב. ילקוט קסב וכולן בשינוי. ובזכור לאברהם שני' „לדונם נדונים במים".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הוא על־שנאינו ונלחם־בנו ועלה מן־הארץ: יא וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם ויבן

סנאנא ויגיחון בנא קרב ויסקון מן ארעא: יא ומניאו עליהון שלטונין מבאישין בדיל לענואהון בפלחנהון

אבן עזרא

ולנקבה הבי המטפחת (רות ג' טו), לכי ובאי (ס"א א יג) (קמ"ו), בעבור שידברו במלות האלה דרבה, יאמרו הבה נרדה (בראי יא) ולנקבה הבה נא אבוא אליך (שם לח טז) (קמ"ג) כמו „לכה נשקה את אבינו יין" (שם יט לב) (קמ"ג) [כא]: נתחכמה. נבקש דרך חכמה שלא ירבה (קמ"ד) [כב]: לו. בעבורו, כמו „אמרי לי" (שם כ יג) (קמ"ה) [כג], דע, כי כל הפעלים עוברים או עתידים שם הפועל בהם, פי' שם דבר הנגזר מן הפועל שהוא חסר הוא נשמע מכח הפעלים (קמ"ו) כמו „והגה ברכת ברך" (במד' כג יא) (קמ"ז) „וברך ולא אשיבנה" (שם שם כ) והטעם וברך ברכה (קמ"ח), וככה „וברוב יועצים תקום" (משלי טו כב), והשלם יועצים עצה תקום (קמ"ט), וככה כי תקראנה קורות מלחמה, (קנ) א"ר מרינוס (קנ"א), כי טעם ועלה מן הארץ, כמו ועלינו, ודבר ככה שלא יכשיל השטן פיהו, ולפי דעתי אין צורך: (פיה"ק. נתחכמה. ניעץ עצת חכמה (קנב): תקראנה. לשון נקבות, ומלחמה יחידה (קנג) וככה רגים (קנד), או תחסר מלת וצרה (קנה) והדומת לה, [כד]: ועלה מן הארץ. אמר ר' יונה הספרדי, הוא המדקדק (קנו) שטעם ועלה ועלינו מן הארץ, ולא פתחו פה לשטן (קנז) והנכון בעיני שהוא כמשמעו (קנח) [כה]): יא מסים. רבים, והאחד מס (קנט), וכמו פתים (ויקרא ב ו) פת (בראי יח ה) (קס), והם מפעלי

רש"י

כרש"י ימן יב): ועלה מן הארץ. על כרחנו יג) ור"ד כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים והרי הוא כאילו כתב ועלינו מן הארץ והם יירשוה יד). (יא) עליו. על העם טו): מסים. לשון מס. שרים שגובין מהם המס. ומהו המס שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענותו בסבלותם. של

קרני אור

ממנו הוא מן מנהו כי כדגשות שתחת הה"א תחסר (ר"ל דגש הנו"ן ממנו תמורת הה"א של מנהו) והעד שאמרו „ממן מנהו" (איוב ד יב) (פי' שהנו"ן בשם, כי הה"א כתובה): [כא] והנה מלת „הבה" ריש של „לכה", ולא נמצא מלת לכה לנקבה יחידה רק בברא' יט לב, אבל בתחלת הבקשה ראוי להיות „לכי" ומצאת מלת לכה ליחיד הרבה פעמים: [כב] והרמב"ן פי' נתחכמה נבקש דרך לפרמה שלא ירבה: [כג] ורש"י ז"ל פי' לו לעם, משום דקביה ליה נתחכמה להם הוי ליה למכתב, לכן פי' לעם, ומדרך לה"ק לכנות אומה שלימה בלשון יחיד. כמו „הנה עם יצא ממצרים" (במד' כב ה) א"כ מלת לו קאי על מלת לעם שהוא שם יחיד, וכולל כל ישראל יחד: [כד] והרד"ק פי', כי תקראנה הוא פעיל לנסתרת עם כנוי נסתרת, והכוונה כי תקרא לנו מלחמה פן לעיר, וראוי להיות דגש בנו"ן למשפטו בכנויים רק שהוקל: [כה] לדעת המפרשים

יהל אור

(במד' י כט): (קמ"א) כי היו"ד הוא סימן נקבה בכל הבנינים, ועיין בפי' הה' ז"ל (למטה ג טו) ובביאורי שם. (קמב) שרבו „יהב" והוא על משקל הלווי ליחיד שישתנה ויאמר לרבים „הבו לכם עצה" (ש"ב טז כ) ולנקבה „הבי המטפחת" (רות ג טו) ופעמים שלא ישתנה וישאר על מתכונתו גם לרבים כמו כאן, וכן הבה נלבנה לבנים (ברא' יא ג) ולנקבה „הבה נא אבוא אליך" (שם לה טז), וטעם המלה הזאת במקום מקור, או שם, כאלו אמר צריך הדבר הזה לתת בו עצה או עזר, והרגילו המלה על ענין הזמנה וזירוז אחד להבירו על המעשה, ועיין בפי' הה' ז"ל (ברא' יא ג) ובביאורי שם: (קמג) וכן לשון הליכה בזה הענין, ולפי שהליכה זירוז והסיבה עללה, נאמר הזירוז בלשון הליכה: (קמד) וכן דעת רש"י ז"ל וכן ת"א:

(קמה) הלמ"ד תשמש במקום בעבור, או בשביל, כי שם פי' הה' ז"ל בשביל, ופה פי' בעבור, ופי' יתחכמו בעבורו מה לעשות לו: (קמו) והסר כאן שם הפועל, וכן מנהג הלשון, לפי שהוא מובן ממנו מבלי הזכרתו: (קמז) ועיין בפי' הה' ז"ל שם: (קמח) וכן פי' הה' ז"ל שם „והטעם והשם ברך ברכה": (קמט) והראוי תקום עצה, וכן בפי' משלי המיוחס להה' ז"ל יפרש „ובעבור יועצים תקום מחשבת הנועצים": (קנ) וחסר „קורות מלחמה", ובא מלחמה שהוא לשון יחיד על תקראנה שהוא לשון רבים, ופי' שהוא מוסב על הקורות, עיין החוה"מ ויקרא סי' יג בתורה אור א: (קנא) הוא ר' יונה ן' גנאח, עיין ערכו ברא"ש ס' בראשית: (קנב) במקום הזה טעמה ענין ערמה: (קנג) תקראנה, הוא לרבות נסתרות, ומלחמה יחידה: (קנד) וכן „ידה ליתד תשלחנה" (שופ' ה כו) בא נ"ב לשון רבים על יחיד: (קנה) פי' לרות מלחמה שהם רבים: (קנו) הוא ר' מרינוס שהזכיר בפי' הארוך ועיין ערכו: (קנז) וכן הוא עת חז"ל (סוטה יא א) כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, וגם רש"י ז"ל הביא הדרש הזה, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: (קנח) ופי' ועלה מן הארץ לשוב אל ארץ אבותיהם, ולא טוב לנו לאבד עבדינו, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרמב"ן, וכן ת"א ויוב"ע וירושלמי, וכן פי' הרמב"ן: (קנט) והשם הנפרד ממנו מס כמו היתה למס (איכה א א): (קס) והאחד פת, דעתו לפרש מאחר ללשון יחיד

ליקו"ב ברש"י: יב) כו"ל לא נמ"א זאת. ונמצא במדרש אגדה שמות אות ח יג) תנחומא כ אות ח ועיין ברמב"ן מה שביאר בזה. יד) סוטה יא א מדרש אגדה פסי"ז. ילקוט שם. וכן פי' הה' ז"ל בשם ר' מרינוס. טו) וכן פשט הכתוב. וכסוטה שם. קאי על פרעה. דמיניה קא סליק.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּבְנוֹ קִרְוֵי בֵית אוֹצְרָא לְפַרְעֹה יָת פִּיתֹם וְיָת רַעְמְסֵס: יב וּכְמָא דִמְעַנַּן לְהוֹן כֵּן סָגַן וְכֵן תָּקְפִין וְעָקַת לְמִצְרָאֵי מִן קֳדָם

עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם
וְאֶת־רַעַמְסֵס: יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ
כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי

רש"י

מצרים טו): ערי מסכנות. כתרגומו יז) וכן לך בא אל הסוכן הזה יח) גזבר הממונה על האוצרות: את פיתם ואת רעמסס. שלא היו ראויות מתחלה לכך ועשאום חזקות ובצורות לאוצר יט): (יב) וכאשר יענו אותו. בכל מה שהם נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפרין. ד"א כן ירבה. כן רבה וכן פרץ כ) ומדרשו רוח הקודש אומרת כן אתם אומרי' פן ירבה ואני אומר כן ירבה כא): ויקצו. קצו בחייהם כב) ויש מפרשים המצרים בעיני

אבן עזרא

הכפל, (קסא) [כו], וטעם ענותו ליבש ורצ
הזכרים (ד"כ) [כז]: מסכנות. אוצרות (קסב), וכמוהו
אל הסוכן (ישעי' כב טו) ותהי למלך סוכנת
(מ"א א ד), שומרת האוצר, ולא יודע לגל
ושכבה בחיקך: רַעַמְסֵס. בפתחות העי"ן (קסג)
ואיננה מקום ישראל (קסד): (פיה"ק. וישימו
ומצרים מסים. רבים (מן) מס, כמו עתים (קסו) והם
מפעלי הכפל (קסו): רעמסס. כבר פירשתיו (קסח) ויאמר
הגאון שהוא שב מקום יקרא עין השמש (קסט)):
יב וכאשר יענו אותו. אעפ"י שהיה בעינוי,
כן ירבה כימים אשר לא עונה (קע): יפרוץ.
שעבר החוק בפריה ורביה (קעא) כמו ופורץ גדר
(קהלת י) (קעב) [כח]: (פיה"ק. ויקוצו. כמו הפוך בטעם (קעג) והם שני שרשים (קעו) וכן אשר אתה קץ (ישעי' ז

יהל אור

יחיד מס, הי"ל מַסים למ"ם בפתח, לזה יאמר, כמו מן פת בפתח, אמר פתים בחירק: (קסא) מסים שרשו „מסס", ופתים שרשו „פתת", ולשון מס מגרש מסס, הוראתו עבודה קשה המפרכת את הגוף עד שימס, וכן וכאוריו למס יהיו (ישעי' לא ח): (קסב) כי רב העמל הוא ממעט הזרע בסבת החולשה שתקרה להוש הטבעי בעבורו, וכן רוב הצער מוליד יובש, והכח שמזריע צריך להיות חם, ולח: (קסג) וכן ת"א „בית אוצרא" וכן פי' רש"י ז"ל, וטעמו ערים בצורות שראוים לתת בם את האוצר, וכן ומסכנות לתבואת דגן ותירוש (דה"ב לב כח): (קסד) וגם הרי"ם יבוא בפתח ומתג רעמסס, והמ"ם בשו"א נח כמשפט אחר ת"ק בלתי "ה"" מתג: (קסה) כי אם מערי מסכנות פרעה, ועיין (למעלה פסוק ז, ובביאור הח' ז"ל ברא' מז ה) ובביאורי שם: (קסו) מן עת, וככ"ח הוב' ג' מכתב י"ב „כמו פתים": (קסז) כי מסים שרשו „מסס" ועתים שרשו „עתת", וכן כתב הרד"ק בשרש „עות" וכן רז"ל זכרוהו כפול באמרם „לעתותי ערב": (קסח) בברא' מז ח, למעלה פי' ז: (קסט) אולי עיר השמש, ועיין ארץ קדומים, בית שמש (ג): (קע) הח' ז"ל יתרץ אומרו, כאשר יענו ירבה, ומהו כ"ף הדמיון, ויפרש העס"י, וכ"ף הדמיון כן ירבה כימים שלא עונה: (קעא) ענינו, ההפשטות בפריה ורביה חוץ מן החק הטבעי: (קעב) שפרצו גדר הטבע בהולדת ולדות הרבה בבטן אחד: (קעג) וכן פי' הח' ז"ל (ברא' כז מו) על הפ' „קצתי בחיי" וכן (במד' כב כג) על הפ' „ויקץ מואב" כמו הפוך, ור"ל שפי' כמו נוקה שפרשו „נוק": (קעד) נוק, וקוץ, ופירושם אחד: וכולם

קרני אור

המכוון בזה ועלה, ויתרחק מן הארץ ונאבד עבדים רבים מארצנו, ולדבריהם חסר עיקר כוונת דיבורו אל יועציו, כודעת המסובב מהסתלקותם וריחוקם, דהיינו העדר וחסרון העבדים הרבים, ועוד שלא מלאנו שהיו עד הנה משועבדים תחת עול העבודה והמס, ולפי דעתי מלת ועלה ענין עליית המעלה והיתרון, כמו הגר אשר בקרבך יעלה עליך (דבר' כח מג) ומ"ם של מן הארץ הוא מ"ם היתרון וטעמו מלד התרבותם יתעלו ויתרוממו יותר מאנשי ארצנו, כמה יעלו עלינו מעלה מעלה וימשלו בנו ואנחנו נרד מטה מטה ונהי' משועבדים תחתיהם (הכוס"ק): [כו] וי"ל כי מס (אעפ"י שלפי הנראה הוא מגרש מסס) הוא באמת מגרש „נשא" וקרוב למליצת וישא משאות (ברא' מג לד) ומס קרוב לתרומה, והאנשים הנבחרים לעבודת המלך גם פעמים נקראים מס, לראיה מורמים מתוך הקהל, וכן „ויעל המלך שלמה מס על כל ישראל, ויהי המס שלשים אלף איש וישלחם לבנונה" (מ"א ה כח) (שלל) וא"ת שרי מסים, שלטונין מכליבין, נראה שפי' מסים לשון מאום וגנאי, כי שרש „מסס" „ומאוס, מתחלפים זה בזה, ימאסו כמו מים (תה' נח ח) כמו ימססו (הכוס"ק): [כז] למען ענותו, למען ענות אותו בעולם במשא שהיו מעמיסים עליהם, ואחשוב שזה המס היה בתחלה דבר קצוב שהיו נותנים לו שנה בשנה, או חדש בחדש, או יום ביום, ואשר לא היה יכול לפרוע המס היה המלך נפרע ממנו בשעבוד לו בבנין, ולזה המלה שקלת ישראל לא היו פורעין ואת העבודה (רלב"ג): [כח] הנה באמת ירבה, יפרוץ, היודי"ן המה סימן לעתיד, ובאמת כוונת המאמר על זמן עבר, אך כן המשפט בלה"ק לשמש בעתיד במקום בינוני, ובפרט במקום שכוונת המספר לספר על איזה מעשה שבתמיד זמן רב, ורש"י ז"ל יתרץ באופן זה, בכל מה שהיו נותנים

מקו"ב רש"י: טו) וכו"ל בסבלות מצרים. יז) בית אוצרא. יח) ישעי' כב טו. יט) כי היו בנויות מכבר, וחזקום. כ) וגזכור לאברהם הגי' כבכונה להרבות ולהפרין. שנאמר כן ירבה וכן יפרוץ. כן רבה וכן פרץ (זהו פשוטו) ע"כ. וכא השהיד נמקים סגר ועיין קרני אור הערה כח. כא) סוטה שם במו"ק ס"א יא פסי"ז. שכל טוב. ילקוט שם. כב) ויפרש מפנין מיאוס ובגאה כמו שמפרש קצתי בחיי (ברא' כו מו) ועיין שכל טוב וכן פי' הרשב"ם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃ יד וַיְמָרְרוּ
אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר
וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וְאַפְלַחוּ
מִצְרָאֵי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּקַשְׁיוּ׃ יד וְאַמְרַרוּ יָת
חַיֵּיהוֹן בְּפָלְחָנָא קַשְׁיָא
בְּטִינָא וּבְלִבְנִין וּבְכָל
פָּלְחָנָא בְּחַקְלָא יָת כָּל

רש"י

עלמס וק"ל) ור"ד כקולים היו בעיניהם (כג) : (יג) בפרך. בעבודה קשה המפרכת את הגוף

אבן עזרא

טז ג (קסו) : יג ויעבידו. רעות רבות חדש עליהם, בראשונה לעשות מלאכתו, וכאשר ראה שלא חסר רבותם נתן רשות למצרים ולשריהם להעבידם יותר מחק העבדים, וזהו בפרך (קעו) והוא כדברי המתרגם ארמית (קעז) ולומר בפיוס פרוכים (קעח) איננו נכון כלל (קעט) [כט], וכאשר ראה שלא יועיל זה, או קרא למילדות שהן שרות על כל המילדות (קפ) [ל] וצוה להרוג כל הזכרים הילודים : (פיה"ק. ואתמה מהאומרים בפיוסים פרוכים, וזה איננו נכון כלל) : יד וימררו. ידוע הוא כי התי"ו סימן לנקבות על הרוב, והמ"ם סימן לזכרים, כמו מועדות (דה"ב ח יג) (קפא) ומועדים (בראשית א יד) (קפב), ודרך חכמי ספרד כי בניני הפעלים שמורים (קפג) ולא תחסר אות מן השרש, ואינם כן, רק שמות דברים (קפד) יאמרו כאשר נמצאו (קפה), כי יחיד מן מועדות מועד לא מועדה (קפו), כאשר יאמר החכם בעיניו כי מן מקום יאמר מקומים וממקומות מקומה (קפז) אולי יפקח עיניו ויראה, כי מן בכור יאמר בכורים, למכה מצרים בבכוריהם (תהלים קלו י) (קפח), והנה ובכורות בקרך (דברים יד כג) (קפט), א"כ יהיה היחיד בכורה (קצ), וככה לבנים, לא יאמר לבן כי אם לבנה (קצא), וטעם בחומר ובלבנים, לבנות בתים וגדרות, גם לחרוש ולקצור, ולזמור ולבצור, וזה את כל עבודה בשדה (קצב) ואח"כ בלל את כל עבודתם לצרכיהם : אשר עבדו בהם. ישרתו בעבור שנים, עבדו בהם בפרך (קצג) [לא],

קרני אור

לב לפתות, כן לב סקב"ה להרבות ולהפריץ : [כט] ובדרז"ל נמצא סרכה כמו זה, דהבא פריכא (ב"מ ס, א, כתובות סז, א) ואינם נפרכת (ברכות כח, א) כין כנפרכת, כין כשאינה נפרכת (ירוש' עירובין ס"י ה"ב) וכן כתרגום "אמללים" (ישעי' כד ז) תרגם "איתפריכו גופיהו" "ימולל" (תה' ל, ו) ת', פסכא דמתפרכא, וכג' (סוטה יא ב, שמ"ר פ"א יא) ר' שמואל בר נחמן אומר בפרך בפריכה (פי' בשברון גוף ומתנים) וכו, ר' שמואל ב"ר נחמן א"ר יונתן בפרך שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים, ומלאכת נשים לאנשים, וכתב הכוה"ק, נראה שפי' בפרך מלשון ארמי שעניינו הפוך הסדר, דתרגום מדבר תהפוכות (משלי ב יב) גברא דמלל מפרכיתא, ועיין בהעלות לפס"ז מהלכ כח' רפ"ב (במות א יד סכרס מג) מה שכתב ע"ז : [ל] והרד"א ישיג ע"ז, וכתב כי אין לומר שהיו שתים אלה שרות המילדות כלן, כי היה ראוי שיאמר הכתוב שרות המילדות, כמו שר המשקים ושר האופים ע"ש מה שפי', והג' מלבי"ם בהתור"מ החזיק בפי' הרד"א עם שלא הזכירו, ומה שפי' שם "או כראב"ע שבתים היו שרות על כולם וכן פי' הרי"א", ולפלא, כי הרי"א יתנגד לפי' הזה, ופי' הג' מלבי"ם הוא פי' הרי"א : [לא] והרס"ג כתפסיר שלו פי', בפרך לשון שמשמעותה

יהל אור

(קעה) וכולם ענין לוקה וגרה : (קעו) וכן פי' הרמב"ן : (קעז) שתרגם "בקשיו" והוא לשון שברון, ור"ל בעבודה המשברת הגוף וכן פי' הח' ז"ל (ויקרא כה מג) : (קעח) במחורה לשבת ראשון דהנוכה שחבר חכם אחד ושמו ר' יוסף ב"ר שלמה, אמר בפיוט "ומכל פרוכים אני למופתי", ואחריו אמר "ואום פרוכים יהיו ברוכים": (קעט) כי לא מצאנו ממנו שום בנין בפעלים, ולא נוכל לבנות עליו בנין בלה"ק אם לא מצינו רמז במקרא, וכן כתב הח' ז"ל (מאזנים שער הבנים) "וכן נאמר בפעלים שלא יוכל לאמר פועל מבנין שאינו נמצא במקרא, לכן אם מצא אפילו אחד די לו": (קפ) כי אי אפשר להספיק שתי מילדות לעם רב כזה : (קפא) וכתוב שם, ולמועדות והתי"ו סימן נקבה : (קפב) וכתוב שם, ולמועדים והיו"ד מ"ם סימן לזכרים : (קפג) פי' יש לכל מלה ג' אותיות : (קפד) פי' רק במלה שהוא שם דבר : (קפה) פי' כאשר נמצאו בכתוב : (...) מפני ששם דבר ישתנה ויחסר מן בניינה : (קפז) פי' כי מן מקום לז' ולז' יאמר מקומים לז' ורבים, וממקומות לר' ונקבות יאמר מקומה לנ' ויחידה : (קפח) שלא אמר בבכורותיהם : (קפט) לנ' רבות : (קצ) פי' א"כ הנפרד נמצא נ"ל לפי דברי החכם בעיניו בכורה לנ' יחידה, ולא מצינו בכורה, אלא בכור, מפני ששם דבר יאמר כאשר נמצא : (קצא) פי' הכתוב יאמר לבנים ביו"ד מ"ם שהוא סימן לזכרים, א"כ היחיד מן לבנים לבן, ולא נמצא לבן רק "לבנה" (בראשית יא ג), וזה הוא מפני ששם דבר יאמר כאשר נמצא וכן פי' הח' ז"ל (שם) לבנים, ואעפ"י שהמכור עם מ"ם (פי' שבא הרבוי עם יו"ד מ"ם) לשון נקבות הן (פי' היחיד הוא לשון נקבה לבנה) : (קצב) וכן הוא (סוטה יא ב, וכפס"ז א יד) שלשה גזירות גזרו עליהם בתחלה בחומר ובלבנים, ולבסוף ובכל עבודה בשדה כגון חרישה, וקצירה, ודישה, וזורה, ובצירה, וגדירה, ומסיקה, ולבסוף כל הבן הילוד : (קצג) מלות עבדו בהם, כאלו כתובות שתי פעמים, את כל עבודתם אשר עבדו בהם, עבדו

בקו"ב רש"י : כג) סוטה שם. בשו"ר שם פס"ז ילקוט שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

פָּלְחָנְהוֹן דְּאַפְלָחוּ בְהוֹן
בְּקַשְׁיוּ׃ טו וַאֲמַר מַלְכָּא
דְמִצְרָיִם לְחָיָתָא
יְהוּדָיָתָא דִּשְׁוּם חֲדָא
שִׁפְרָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא
פּוּעָה׃ טז וַאֲמַר כַּד
תְּהֶוְיָן מוֹלְדָן יָת יְהוּדָיָתָא
וְתֶחֶזְיָן עַל מַתְבְּרָא אִם

שמות א

אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ
בָהֶם בְּפָרֶךְ׃ טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם
לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם
הָאַחַת שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃
טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת

רש"י

ומשברתו כד): (טו) למילדת. הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קל ויש לשון כבד כה) כמו שובר ומשבר דובר ומדבר כו) כך מוליד ומילד: שפרה. זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד: פועה. זו מרים על שם שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה כז): פועה. לשון צעקה כמו כיולדה אפעה כח): (טז) בילדכן. כמו בהולידכן כט): על האבנים. מושב האשה היולדת ובמקום אחר קורא משבר ל) וכמוהו

אבן עזרא

וגזרת עבד בלא בי"ת אחריה היא עבודת העבד, וככה „עבדתיך" (בראי' ל כו) (קיד), ואם אחריה בי"ת הוא על ב' דברים (קיה), האחד בעבור, כמו „ויעבד ישראל באשה" (הושע יב יג) (קיו) והשני לא תעבוד בו בפרך (קיז) כדרך „אשר לא עובד בה" (דברי' כא ג) (קיח), וככה אשר לא יעבד בו (שם שם ד) (קיט), כי כתוב והארץ הנשמה תעבד (יחזי' לו לד) (ק) ועל הדרך הזה „כנושה כאשר נושה בו" (ישעי' כד ב) (קא) [לב] : **טו ויאמר מלך מצרים למילדות.** שרות היו על כל המילדות (קג) [לג], כי אין ספק כי יותר מחמש מאות מילדות היו, אלא אלו שתיהן שרות היו עליהן לתת מס למלך מהשכר. וככה ראיתי היום במקומות רבות, והאם והבת היו בדרך קבלה (קג) [לד] כי נכון הוא: **טז ויאמר בילדכן את העבריות.** כל שהוא ממשפחת עבר יקרא עברי, ועל אמונתו יקרא עברי (קד)

יהל אור

עבדו בהם בפרך: (קלד) יעקב אמר ללבן „כי אתה ידעת את עבדתי אשר עבדתיך" שיעקב עבד את לבן: (קלה) וי"ג „על שני דרכים": (קלו) פי' בעבור אשה: (קלז) לא נמצא פסוק כזה, וכתיב „לא תעבוד בו עבודת עבד" (ויקרא כה לט) ושם פ' מג „לא תרדה בו בפרך" והא' ז"ל הרכיב השני פסוקים יחד, ופי' לא תעבוד בו, שיהא האדון מקבל ממנו עבודה: (קלח) פי' שלא יהיה אדם נעבד על ידה: (קלט) שפי' שם לא יהיה נעבד שום אדם בו, כלומר לא קובלה עבודה ממנו, וקראו הכתוב שהוא שדה עובד: (ר) פי' בלי בי"ת הסוך בענין, כמו והארץ הנשמה תעבד, שהיא הנעבדת, הרי נאמר על שדה עובדת ונעבדת כדמות האדון: (רא) כי הנושה הוא המלוה, ואשר נושה בו הוא הלוה, וכן פי' הא' ז"ל שם, והנה מלת נושה, פעמים אמלוה, ופעמים אלוה, והבדל ביניהם, אם נכתב בבי"ת הוא לוה, ובלא בי"ת מלוה, כך מלת עבדו בלי בי"ת אחריה הם עבדו לאחרים, ובבי"ת אחריה כמו כאן עבדו בהם קבלו העבודה מאחרים והרד"ק בפי' לישעי' שם פי' „כנושה הוא הלוה, ונושה בו הוא המלוה, וקשר הבי"ת מפריד ביניהם": (רב) עיין בקרני אור למעלה הערה לי: (רג) כן הוא בדרז"ל, שהם יוכבד ומרים, וכן פי' רש"י ז"ל ועיין קרני אור: (רד) לאסוקי עשו וישמעאל שאינם

קרני אור

כחנם וכמו שפי' חז"ל לא תרדה בו בפרך שלא יאמר לו החם לי כוס של חמים, והוא אינו צריך, עדור לי תחת גפן והוא אינו צריך (ספרא בהר פ"ו), כלומר שהוא אינו מתכוין אלא לצער ולשבר את גופו: [לב] ולהרמב"ן (נתה"ש) מבואר יותר וז"ל „השרש „עבד" בעינו הקל ישמש על העובד ועל הנעבד, רק יש הבדל ביניהם, כי הנעבד קשור עם בי"ת, כי שהבי"ת לפני השרש עבד, כמו לעלם בהם תעבדו (ויקרא כה מו) וכין לאחריו, כמו „לא תעבוד בו" (שם, שם לט) והעובד קשור עם מלת „את" בין לפניו כמו אתו תעבד (דבר' י כ) „ואת אחיך תעבוד" (ברא' כז מ) וכין לאחריו, כמו עבדו את כדרלעומר (שם יד ד) א"כ תאמר על העבד עובד אותו, ותאמר על האדון עובד בו, ולפי שמלת „את" תחסר לפעמים, לכן גם בשרש עבד, אף אם תחסר מלת „את" יורה על העובד רק שלא יבא קשור עם בי"ת כמו „ועבדתם אלהים אחרים" (דבר' יא טז)": [לג] למילדות העבריות, ר"ל שמילדות את העבריות, לא שהם עבריות (רא"ש): [לד] וכג' (סוטה יא ב, שמו"ר פ"א יג) רב ושמואל, חד אמר אשה ובתה, וח"א כלה וחמותה, מאן דאמר

מקו"ב רש"י: כד) סוטה יא ב ועיין גרש"י שם. שמו"ר שם. מפי"ז שכל טוב. וכן פי' הרשב"ם. כה) כאות שיש דגש נקרא כבד. ובלא דגש נקרא קל. כו) שוכר ודובר לשון קל. משבר ומדבר לשון כבד. כז) סוטה יא ב. ופי' רש"י ז"ל שם. שהיתה פועה לולד. משמעת אותו כדרך שמפתקים לתינוקות בדברים ערבים לשמעם. ועיין שמו"ר פ"א יג מפי"ז מדרש אגדה ילקוט קסד ועיין קרני אור. כח) ישעי' מב יד. כט) פי' כשאתם מסייעות לילד את העבריות ל) ישעי' לז ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

על כן אבי כל בני עבר (בראש׳ י כא) (רה) הבא מעבר הנהר (רו), עבר הנהר משתי העברים (רז), אמר בן קריש (רח) כי אל״ף אבנים נוסף מגזרת בנים (רט) והטעם המשבר (רי) [לה] כמו מי אפסים (יחז׳ מז ג) (ריא), והנכון שהוא כמו באבנים, (ריב) והאל״ף שרש (ריג): והמתן אותו. בסתר שלא יודע הדבר כי חמס היה עושה (ריד), ומלת וחיה קשה מאוד בדקדוק, והיא זרה כי המשפט וחיתה (רטו) [לו] כי ה״א השרש מן חיה יחליפוהו בתי״ו במשפט בסמוכים „ולכל חית הארץ״ (בראש׳ א, ל), והיה כן בעבור שהה״א והתי״ו קרובים במכתב (רטז), ואין ביניהם לבד משך הנקודה שבתוך הה״א (ריז) אבל לא במבטא כי הבדל יש ביניהן בשמות (ריח), כי תחלה (ריט) תקרא ה״א וכשתמשך הנקודה תקרא תי״ו (רכ), וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי (רכא) [לז] והכלל כי מלת חי, גם חיים בספק (רכב), כי הסכימו חכמי הדקדוק, כי וארפכשד חי (בראש׳ יא יב) מפעלי הכפל (רכג), וכמוהו כי אם תם הכסף (שם מז, יח) שהוא מן „תמם״ וחיי כמו רבים חיים (רכד), ולפי דעתי כי זו הנזרה זרה (רכה) ואם איננה כן (רכו) ידאנו

קרני אור

אמה וכתה, יוכבד ומרים, ומאן דאמר כלה וחמותה, יוכבד ואלישבע בת עמינדב אשתו של אהרן, ולפ״ז היו המילדות האלה מזרע ישראל, וכן ת״א וכן פי׳ הרשב״ם והרמבמ״ן, ועיין מדרש תדשא הובא בילינק ביהמ״ד ח״ב (ילקוט יהושע ב כ׳ ט׳) שחשיב בין הנשים הגיורות שפרה ופועה, ועפ״י המדרש, צ״ל תיבת „העבריות״ לא קאי על המילדות רק על הנשים, ופי׳ המילדות של העבריות, ועיין בספנת רזא שהביא בשם רי״ה נ״כ, שמצריות היו ונתגיירו: [לה] לר״ק המשבר הוא מקום הקשר בנקבר הרחם אחרי נפול הזרע, וכפת לאת הנוכר שובר הקבר הסוה, וע״כ נאמר כי באו בנים עד משבר (מ״ב יט ג) האני אשביר ולא אוליד (ישעי׳ סו ט) שהלידה אחר השבירה: [לו] וע״ז כתב הרדי״א „אין הדבר כן, כי הנה מלאנו כזכר וחי, כמו „וארפכשד חי״ וכמו „כי לא יראני האדם וחי״ (למטה לג כ) ולמה לא יהיה כן כנקבה וחיה״: [לז] וכן כתב בס׳ צחות שער האותיות „יש מחלוקת

יהל אור

שהיה על אמונתו: (רה) ופי׳ הח׳ ז״ל שם „אבי כל בני עבר להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו״ ועיין ביאורי שם: (רו) ע״כ משה כשכתב התורה אמר ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר, שאברהם מן שם, וקרא אותו לשם אבי כל בני עבר הוא עבר הנהר, גם יש לפרש שצ״ל פה „או הבא מעבר הנהר״ וכן נראה מפי׳ (למטה כא ב) שכתב שם „והנה אין ספק כי פי׳ אברהם העברי שהוא מבני עבר עליו כתוב אבי כל בני עבר, הפך וחם הוא אבי כנען, או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר״ ועיין ביאורי שם, וכן הגיה בעל מלואת אבן, ויהיה פי׳ הפ׳ אבי כל בני עבר, שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם, וכן פי׳ רש״י ז״ל והרמב״ן והרמבמ״ן, והח׳ ז״ל הביא שני הפירושים:

(רז) ובמקח״מ הגי׳ „משני העברים״ פי׳ שם עבר נאמר על נהר שיש לו שני עברים, כי כל עבר הוא נקרא עבר הנהר, כי כל נהר יש לו שני עברים מפה ומפה: (רח) עיין ערכו בראש ס׳ בראשית: (רט) ושרשו בנה, וכן דעת הרד״ק בשרשים שרש „אבן״ כי הוא הרחם עצמו ונקרא אבנים ע״ש הבנים, והאל״ף נוספת מן בן ובנים: (רי) וכן נקרא הרחם משבר על שבר האשה היולדת וחבליה: (ריא) שפי׳ מי כפים, כי כף בלשון ארמי פס ידא, כי המים לא היו מכסים אלא פסות רגלים, וכן תיוב״ע „מי קרסולין״ וכן פי׳ רז״ל, שהיה אדם נכנס בהם עד קרסוליו, והאל״ף נוסף, וכן האבנים האל״ף נוסף: (ריב) צ״ל „כמו על האבנים״ (ירמי׳ יח ג), וכן בפי׳ הקצר מביא ראיה מן „עשה מלאכה באבנים״ וצ״ל „על האבנים״ כי לא נמצא פסוק כזה, ונקרא כן כלי היוצר שעושה עליו כלי חרס, והוא כמין שתי רחים, לכך נקרא אבנים בלשון שנים, וכן נקרא הכלי שתוליד האשה בו אבנים, והרש״י גורס „ב׳ אבנים״, והוא כלי עשוי על צורת ב׳ חלקים והאשה עומדת ביניהם: (ריג) ושרשו „אבן״: (ריד) וכן הוא דעת הרמב״ן: (רטו) פי׳ כי שרש המלה חיה וה״א השרש יחליפוה בתי״ו, וה״א בסופה סי׳ יחידה נסתרת, אתנם הסירה התי״ו תמורת ה״א השרש וזהו הזרות, כי משפטו וחיתה: (רטז) וכן יאמר בס׳ צחות „כי יחליפו הה״א בתי״ו כאשר יסמכו המלה, כמו חכמה אמרו חכמת לב (למטה לה כה). והנה אין הה״א קרוב ממוצא התי״ו (פי׳ כי הה״א ממוצא הגרון והתי״ו דנט״ת ממוצא הלשון) רק הלשון במעלה השלישית מהגרון כנגד האותיות (פי׳ כי אותיות הגרון הראשונים, ואחריהם אותיות החיך, ושלישית אותיות הלשון) והנה הוא (פי׳ שהתחלפה הה״א בתי״ו) לפי דעתי בעבור המכתב שהוסיפו על הה״א מה שיורה על שהוא סמוך, כי הוא אחריו, והנה שב תי״ו״. (פי׳ שהוסיפו על הה״א קו קטן ברגלה השמאלית להורות על סמיכת וחיבור המלה למה שאחריה ועי״כ שב הה״א להיות תי״ו): (ריז) וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) ונקרא תי״ו בעבור הקו הנוסף על הה״א: (ריח) ובמקח״מ הגי׳ „כי יש הפרש ביניהן בשמות״: (ריט) ובמקח״מ הגי׳ „בתחלה״: (רכ) והטעם לזה כתב בס׳ צחות „ושם תי״ו מגזרת והתוית תו (יחז׳ ט ד) כי היא בסוף כמו הגבול (פי׳ שהוא מענין סימן, כי אות התי״ו הוא בסוף האלפא ביתא, והוא סימן הגבול והסוף) גם צורתו קרובה מטעם השם״. (פי׳ כי צורת התי״ו היא דומה מעט לאבן הגבול): (רכא) ודעת הח׳ ז״ל שנקרא כתב אשורית שהוא מאושר באותיותיו וזה הוא כדעת רבי (סנהד׳ כב א) וכן הוא דעת הרמב״ם (מס׳ ידים פ״ד מ״ה): (רכב) כי לא נתברר היטב השרש, אם שרשו „חיי״ מהכפולים או „חיה״ מבעלי הה״א: (רכג) ושרשו „חיי״, וכן הוא דעת הרשב״ם שמלת וחיה שבכאן הוא מהכפולים, וכן ביאר בעל קרן שמואל (מפרש הרשב״ם) ועיין בנתה״ש, ולהבנת המקרא, דעה אחרת בזה בדעת הרשב״ם עי״ש: (רכד) וכן יאמר בס׳ צחות „ויאמר ר׳ יהודה המדקדק ז״ל, וכן הסכימה דעת ר׳ יונה ז״ל, ור׳ משה הכהן ז״ל, כי חיים מפעלי הכפל, ע״מ ויחדיו יהיו תמים (למטה כו, כד) (פי׳ ששרשו תמם) והראיה „וארפכשד חי״ (בראש׳ יא) שהוא פתוח כמשקל פעלי הכפל, כמו „יען רך לבבך״ (מ״ב כב יט) (פי׳ ששרשו רכך) וכן הוא דעת הרד״ק בשרשים שרש חיי שהיא מהכפולים: (רכה) אם היא מפעלי הכפל: (רכו) אם נאמר שהיא מהכפולים:

וכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּר הוּא תִּקְטְלֻן יָתֵהּ וְאִם **וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא**

רש״י

עושה מלאכה על האבנים (לא) מושב כלי אומנות יוצר כלי חרס: **אם בן הוא וגו'.** לא היה מקפיד אלא על הזכרים שאמרו לו אצטגניניו

אבן עזרא

סמנו פעל עתיד (ר״ז) כמו אחון יחון לחון (ר״ח) היה ראוי שיאמר אֶחוי יהוי לחוי (ר״ט) או כמו „סובו", (ר״י) סובו ציון (תה' מח יג) סבי עיר (ישעי' כג טז), והנה זאת לאות כי היא מהפעלים בעלי הה״א באחרונה (רי״א) אחר שלא מצאנו מגזרת חי אחת מכל הגזרות שהזכרנו הנה זאת לאות, כי היא מהפעלים בעלי הה״א באחרונה (רי״ב), כי מצאנו שיאמר אחיה, נחיה, יחיה, תחיה, כמו יאמר מן היה, נהיה, אהיה, תהיה, יהיה. וא״כ הוא מגזרת חיה, כמו היה, ואעפ״י שמצאנו שיאמר וארפכשד חי, בלשון עבר (רי״ג) לא נחוש לכל זה, אעפ״י שידמה שהוא מפעלי הכפל (רי״ד), והצרכתי לומר ככה (רט״ו) בעבור שראיתי כן אין וי״ו בכל המקרא שהוא שרש בסוף המלה (רט״ז), ואין שענה עלי מלה „שלו" (איוב טז יב) כי הוי״ו תחת ה״א, כי אותיות אהוי״ מתחלפות זו בזו, והעד „שלו כל בוגדי בגד" (ירמי' יב א) הוא מן שלה (רי״ז) והנה אפרש לך למה לא תבא וי״ו שרש בסוף המלה, והיה זה בעבור כי הוי״ו ישרת בסוף בעבור יחיד שאיננו נמצא (רי״ח) כמו עבדו ואשתו (למשה כ יז) וסימן לשון רבים „פרו ורבו" (בראי' א כב) (רי״ט) וגם יש וי״ו נוסף כמו בנו בעור (במדי' כד ג) (ר״כ), ואילו היה וי״ו שרש היה מתערב עם אחת מאלו השלשה ווין שהזכרנו, יחיד, ורבים, ונוסף, ולא תדע המלה (רכ״א), גם ככה אומר לך באות יו״ד שלא תבא שרש באחרונה (רכ״ב) כי הוא סימן יחיד מדבר יָדִי (בראי' מב לז) (רכ״ג) גם יָדַי (דברי' ט טו) (רכ״ד), וסימן רבים בסמוך, „ידי נשים רחמניות" (איכה ד י) (רכ״ה) וסימן נקבה „דעי וראי" (ש״א כה יז) (רכ״ו), ויו״ד היחוס, העברי, או העבריה (דברי' טו יב) (רכ״ז), גם נוסף בפעלים, המגביהי (תה' קיג ה) להושיבי (שם שם ח), גם בשמות „בני אתונו" (בראי' מט יא) (רכ״ח) גם במלות הטעם (רכ״ט) זולתי (דברי' א, לו) (ר״ל) מני אפרים (שופ' ה' יד) (רל״א), ובעבור כל זה אינו ראוי שיבוא יו״ד שרש באחרונה, פן תתערב לנו המלה עם אחת מכל אלה שהזכרנו (רל״ב) על כן אמרתי כי מלת וחיה זרה, והיא כמו וחיתה (רל״ג) ותהיה מהפעלים בעלי הה״א באחרונה כאשר פירשתי (רל״ד): (פיה״ק. **על האבנים**, כמו

יהל אור

(רכז) וכן יאמר בס' לחות „והעד הנאמן כי לא תמצא מלה שהיא מצטרפת כלל עם סימן עתיד או עבר עם כינויים (פי' כינוים) כי אם מבעלי הה״א": (רכח) כולם משרש „חנן": (רכט) צרוף האיתן הוא עד נאמן, כי מצאנו בכתוב כדרך נחי למ״ד ה״א אחיה, יחיה, ואלו היה מבעלי הכפל היה צריך וראוי שיאמר, אחוי, יחוי, כפלם, אחון יחון, ולא מצאנו כן: (רל) שהוא ג״כ מהכפולים משרש „סבב": (רלא) מנל״ה, יהי וחיים, שרשם חיה: (רלב) וכן הוא דעת בעל הבנת המקרא שכתב „ואין וארפכשד חי ראייה על גזרות הכפולים, כ״א על גזרות נחי העי״ן, ולולי החית היה נקמץ, אלא שנרחב על את הגרון, וכן „כי עַם מרהות עיניהם" (ישעי' מד יח), גם בלא אות הגרון מלאנו שהוא שם, כמו מי בַז ליום קטנות (זכרי' ד י)". עיין בס' שכתב כי זו היא שיטת הרשב״ם: (רלג) מזה מוכח שהיא מפעלי הכפל: (רלד) מפני שהוא פתוח כמשקל בעלי הכפל, וכן כתב בס' שפה ברורה „חיי מגזרת „חיים", פי' כי הוא מגזרת נחל״ה: (רלה) פי' לבאר שהוא מבעלי הה״א באחרונה: (רלו) נ״ל „כי ראיתי אין היו״ד בסוף המלה שרש, כאשר אין וי״ו בכל המקרא שרש בסוף המלה", וכתב המוסמך כי כך היא הגי' נכונה, וכן כתב בס' לחות וכס' מאזנים „וכן ימלא יו״ד שיהיה פ״א הפעל, ולא ימלא וי״ו, ובסיהם (פי' הוי״ו והיו״ד) לא ימלאו שיהיו למ״ד הפעל": (רלז) וכן כתב בס' לחות „רק הוי״ו לא ימלא בראש המלה ולא בסופה שורש כלל, רק אם היה התיבה ההם מהנעלמים". (פי' הם אותיות אהוי״ שבאים זה תמורת זה): (רלח) ר״ל יחיד נסתר: (רלט) כנוי לנוכחים רבים: (רמ) הוי״ו נוסף: (רמא) כי נקל לטעות בין וי״ו השרש לוי״ו השמוש: (רמב) וכן כתב בס' לחות אות יו״ד, „אין יו״ד לפי דעתי בסוף המלה שרש": (רמג) וכן יאמר לחות שם, „ויש יו״ד סימן יחיד מדבר בעדו, ובשמות ידי, רגלי": (רמד) ויראה היו״ד: (רמה) כי סימן הרבים ... לזכרים הוא ־ים בסוף המלה, ואם הם סמוכים יהיה בלו ידי עבדי: (רמו) וכן יאמר לחות שם, „ויש יו״ד סימן ... נקבה בכל הבנינים, „לכי מכרי את השמן" (מ״ב ד ז) הסירי את יינך (ש״א א יד)": (רמז) ובפי' (למשה ג טו) כתב „ובעבור כי במספר דומה לאחד היה ליהם": (רמח) היו״ד נוסף: (רמט) גם יש יו״ד נוסף במלות הטעם: (רנ) היו״ד במלת זולתי נוספת, כי מצינו ג״כ בלי יו״ד כמו „זולת דלת עם הארץ" (מ״ב כד יד): (רנא) בתוספת יו״ד: (רנב) וכן כתב בס' לחות „ואין יו״ד לפי דעתי בסוף המלה שרש, אילו עשו כן העברים באות הוי״ו, גם היו״ד שלא יהיה שרש בסוף בעבור כי ישרתו בסוף לדרכים רבים והיו״ד יותר מהוי״ו". (פי' ויהיה באפשרי לטעות בין וי״ו ויו״ד שרשיים לשימושיים): (רנג) כמו וחיתה, ומפני אמרם לזכר מי הוסיפו הה״א לנקבות: (רנד) ובשניהם נחסר הה״א למ״ד

משק״ב רש״י: לא) ירמי' יח ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא וָחָיָה׃
יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים
וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ
מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ שני
יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת
וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר
הַזֶּה וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ יט וַתֹּאמַרְןָ
הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא כַנָּשִׁים

אונקלוס

בְּרַתָּא הִיא וְתִתְקַיְּמָנַהּ׃
יז וּדְחִילָא חָיָתָא מִן קֳדָם
יְיָ וְלָא עֲבַדָא כְּמָא
דְּמַלִּיל עִמְּהֶן מַלְכָּא
דְמִצְרַיִם וְקַיֵּמָא יָת בְּנַיָּא׃
יח וּקְרָא מַלְכָּא דְמִצְרַיִם
לְחָיָתָא וַאֲמַר לְהֶן מָה
דֵּין עֲבַדְתִּין יָת פִּתְגָּמָא
הָדֵין וְקַיֵּמְתִּין יָת בְּנַיָּא׃
יט וַאֲמָרָא חָיָתָא לְפַרְעֹה
אֲרֵי לָא כִנְשַׁיָּא מִצְרָיָתָא

אבן עזרא

נשה מלאכה באבנים (רנה): יז ותיראן. העלימו האל"ף בעבור שלא תתערב המלה עם גזרת ראה (רנו): ותחיין. בכל כחן יותר ממשפט הראשון, כי מה צורך היה להאריך (רנז) [לח]: יח ויקרא. הנכון בנות מות כי הפכתן מצותי (רנח), ואין הפרש בין ותאמרנה עבר, כמו ותאכלנה הפרות (בראי' מא ד) ובין כשידבר עליהן לנכח עצמן, בהכנס הוי"ו הפתוח (רנט) וככה מדוע עשיתן ותחיין (רס): יט ותאמרנה. לא עברנו על מצותיך (רסא) [לט], כי העבריות אינן כמצריות כי כח חיים הרבה יש להם (רסב) ובא היו"ד רפה מן „כי חיות" (רסג) והוא הנכון, כמו דוות (רסד) רוות (רסה) עלות עלי (בראי' לג יג) (רסו) [מ], ונדגש יו"ד במלת חַיִּים שהוא תאר, כמו ונתפשם חַיִּים (מ"ב ז יב) כיו"ד

רש"י

שעתיד להוליד בן המושיע אותם לב): וחיה. ותחיה לג): (יז) ותחיין את הילדים. מספקות להם מים ומזון לד) תרגום הראשון וקיימא לה) והשני וקיימתון לו) לפי שלשון עבר לז) לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשת

קרני אור

בין הקדמונים (עיין סנהד' כב א, ירוש' מגילה פ"א ה"ט, תוספתא דסנהד' פ"ד) אם זה המכתב שהוא בידינו אם הוא כתב עברי, כי מלת אשורית יש מי שהוציאה מגזרת אשור, ר"ל שהוא מאושר באותיותיו ועל זה אסמוך", ועוד שם, „ועוד אומר כי נכון בעיני שזה המכתב שהוא בידינו היום הוא כתב עברי" (פי' ונקרא אשורית שמאושר באותיות) וכן דעתו בס' שפה ברורה (כג א) ועיין עקרים מאמר ג' פט"ז מאור עינים פ' נו ופ' נז, ובהקדמה אור לנתיבה לנתה"ש מה שהאריכו בזה: [לח] וכן הוא בג' (סוטה יא ב שמ"ר פ"א) לא דיין למילדות שלא המיתו אותן, אלא שהיו מספקות (לאימותן של ילדים, שמ"ז) מים ומזון: [לט] וע"ז כתב המבאר לנתה"ש „אך מלת מדוע לא תסבול פירושו, כי תורה על שאלת טעם וסבה, גם מתשובתן שהתחילו במלת „כי" אשר תורה על נתינת סבה על עברם דבר המלך לא נראה כן", עיי"ש מה שפי': [מ] עיין יהל אור, וכן הוא דעת ר' יהודה המדקדק, ודעת הרד"ק שהוא שם תאר מענין חיים

יהל אור

למ"ד הפעל, והיה ראוים לבוא חיה, וחיתה: (רנה) עיין למעלה אות ריב: (רנו) האל"ף נחה, ולא באה בהראות האל"ף, שלא להתחלף עם תראינה מן „ראה" בקריאה, ובא המלה בנו"ן פשוטה, וקמץ בלתי ה"א והיו"ד בו שרש, כי שרשו ירא מגזרת יראה פ"י ונחי למ"ד אל"ף, והרי"ש נקוד ״ סגל, והתי"ו היא מאותיות איתן מבנין הקל, ויו"ד השרש כתובה אחריה, והוי"ו מהפכת העתיד לעבר: (רנז) ר"ל כי מאחר שאמר ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים, מה צורך להאריך ולכתוב ותחיין את הילדים, אלא לומר ותחיין בכל כחן יותר ממשפטן הראשון: (רנח) כי אין מדוע עשיתן שאלה לדעת טעם הדבר, כי לעבור מצות המלך אין טעם והתנצלות, רק הוא גזרת מאמר לומר בני מות אתן, בעבור שעשיתן את הדבר הזה: (רנט) ר"ל וי"ו המהפך עתיד לעבר, ואין הפרש בין נסתר לנוכח: (רס) הראשון לנסתרות, והשני לנמצאות, כי ב' הדבורים שוים בלשון עברי: (רסא) כי לא ראו לתת סבה על עשותן זאת, רק השיבו לא עברנו על מצותיך: (רסב) ר"ל יש בם כח חיים בטרם תבא המילדת וילדו: (רסג) והוא תואר מן חיה: (רסד) מן דוה (איכה א יג): (רסה) מן רוה (דבר' כט יח): (רסו) מן עלה

מקו"ב רש"י: לב) סוטה יב ב פסי"ז מדרש שכל טוב ילקוט שם. לג) כי טעמו למעלה והוא לשון נקבה ואפשר לומר שדעת רש"י לפרש שהוי"ו דומים מהפך אותו לסבה. לד) סוטה יא ב. ובו"ל „מספקות להם מזון". לה) לשון נסתר. לו) כלשון נוכח. לז) ובקצת ספרים „לפי שלשון עברי" ועיין שם אפרים מה שהעיר ע"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוּדָיָתָא אֲרֵי חַכִּימָן אִנּוּן עַד לָא עָלַת לְוָתְהֶן חַיְתָא וִילִידָן: כ וְאוֹטֵיב יְיָ לְחַיָּתָא וּסְגִי עַמָּא

הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ: כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת

רש"י

לשון פעלו [לח] ול' פעלתם [לט] כגון ותאמרנה איש מצרי [מ] לשון עבר כמו ויאמרו לזכרים. ותדברנה בפיכם [מא]. ל' דברתם כמו ותדברו לזכרים. וכן ותחללנה אותי אל עמי [מב] לשון עבר חללתם [מג] כמו ותחללו לזכרים [מד]: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות. תרגום מילדות חייתא. ורבותינו דרשו [מה] הרי הן משולות לחיות השדה שאינן צריכות מילדות. והיכן משולות לחיות. גור אריה [מו] זאב יטרף [מז] בכור שורו [מח] אילה שלוחה [מט] ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כללן (ס"א ויברך אותם [נ] ועוד כתיב) מה אמך לביאה [נא]: (כ) וייטב. הטיב להן וזה חלוק בתיבה שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה כשהיא באה לדבר בלשון ויפעיל הוא נקוד היו"ד בציר"י שהוא קמץ קטן כגון וייטב אלהים למילדות. וירב בבת יהודה [נב] הרבה תאניה. וכן ויגל השארית [נג] נבוזראדן הגלה את השארית. ויפן זנב אל זנב [נד] הפנה הזנבות זו לזו. כל אלו לשון מפעיל את אחרים. וכשהוא מדבר בל' ויפעל [נה] הוא נקוד היו"ד בחיר"ק. כגון וייטב בעיניו [נו] ל' הוטב. וכן וירב העם נתרבה העם. ויגל יהודה [נז] הגלה יהודה [נח] ויפן כה וכה [נט] הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני וילך וישב וירד ויצא לפי שאינן מגזרתן של אלו שאין היו"ד יסוד בהן ירד יצא ישב ילך יו"ד אות שלישית בו [ס]: וייטב אלהים למילדת. מהו הטובה:

אבן עזרא

„אלהי העבריים" (למטה ג יח) (רסז) כן חיים שהוא שם דבר (רס"ח) כמו עץ חיים (משלי ג יח) וכמו ופטורי צצים (מ"א ו יח) (רסט): וילדו. נקבות פועל עבר, כי שוה הוא לזכרים „טוו" (למטה לה כה) „צבאו" (שם לח ה) (רע): (פיה"ק. כי חיות הנה. יש להן כח חיים בלב (רעא)): כ וייטב. בעלי היו"ד בראשונה (רעב) פעם יעמד היו"ד כמו זו (רעג) ופעם יחליפוהו בוי"ו, כמו „ויושב שם רעבים" (תה קז לו) שהוא מן ישב (רעד) כמו וייטב מן ישב (רעה), וזה הטוב הוא הנזכר אחר כן „ויעש להם בתים" כמו „כי בית יעשה לך ד'" (ש"ב ז יא) (רעו) [מא]: (פיה"ק. כטעם „כי בית יעשה לך

יהל אור

עלה: (רסז) פי' יו"ד חיים נדגשת דרך נהות להראות ולהרגיש יו"ד הסרס, כי היו"ד נה נסתר הוא סימן הרבים, כמו שנדגשת יו"ד העבריים להראות יו"ד היחס, וכן כתב בס' צחות „ונדגש יו"ד חיים כיו"ד העבריים": (רסח) הוא ג"כ דגוש: (רסט) וגא הדגש בלדי"ק להתבלע היו"ד, והנפרד „ציץ": (רע) פי' שהוא שוה לזכרים כמו לנקבות: (רעא) ופי' שהם בריאות, וכן בפס"ז, חיות בריאות, כמו שתי צפרים חיות טהורות (ויקרא יד ד) ופי' בריאות: (רעב) ר"ל מנחי פ"א יו"ד: (רעג) ר"ל וייטב שרשו „יטב" ויו"ד השרש עומד: (רעד) ויו"ד השרש נחלף בוי"ו, כי היו"ד הנראה הוא שמוש איתן: (רעה) שרשו יטב והוא מבנין הפעיל ועיין נתה"ש מה שהאריך לבאר זאת: (רעו) וההטבה היא שהרבה מהן משפחות

קרני אור

ודגש היו"ד נפל ונשלם בקמץ שבתי"ת כמו מלת וחיה, וכן פי' הרמב"ן, וכתב הר"ם ן' מלך לדעת אחרים נדפה שלא להתערב עם חיות השדה: [מא] ורש"י ז"ל פי' בתי כהונה ולויה ומלכות, וכן פי' הרלב"ג שיצאו מהם מלכים ומנהיגים כטעם „כי בית יעשה לך ד'", וכן פי' הרד"ק שם, בית מלכות, וכן תיוב"ע „אקים בית מלכא יקיים לך ד'" והרשב"ם פי' בתים לשמרן מן ... ילכו לעבדיות היולדות, ועיין בנתה"ש מה שהעיר ע"ז, ובמלדרשי התורה להקדוש אברבנאל ז"ל, ויעש להם בתים, ויעש להם פרעה גזירות בתים שהושיב ישראל בין בתי מצרים כדי שידעו עת לידתן, או בתים ממש שעשה בתים שלא ילדו אלא בהם, וכן פי'

סקו"ב רש"י: לח) ר"ל ננכתר. לט) ר"ל ננוכח. מ) למטה ב יט. מא) ירמי' מד כה. מב) יחז' יג יט. מג) אגב שימשת נקט רש"י כמ"ש לבסוף ול"ל דברתן. חללתן. כמשפט בלשון נקבה (שם אפרים). מד) כי אין הפרש בין הנסתרות לנוכח. ובין הנמלאות לעבר. מה) תנחומא ה ויחי טז. תנחומא כ ויחי יו. סוטה יא ב ב"ר פצ"ט ד שמו"ר פ"א טז במד"ר פ"ב ת תזית פ"ד ז פס"ז ויחי ילקוט ויחי קסא מו) בראשית מט ט. מז) שם שם כז. מח) דבר' לג יז. מט) בראש' מט כא. נ) שם שם כח. נא) יחז' יט ב. נב) איכה ב ה. נג) דה"ב לו כ. נד) שופ' טו ד. בספרים שלנו היודי"ן האלה מנוקדים בסגול. עיין בבאה"ת מה שהאריך בזה. נה) ר"ל לפעלו. נו) ויקרא י כ. נז) מ"ב כה כא. נח) ר"ל גלה יהודה ועיין רש"י מב יז כג. נט) למטה ב יב. ס) למפרע קא חשיב. וכם אות שראשום ועיין באה"ת ובשכל טוב מה שהאריכו בזה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה

אונקלוס

וּתְקִיפוּ לַחֲדָא׃ כא וַהֲוָה כַּד דְּחִילָא חַיָּתָא מִן קֳדָם יְיָ וַעֲבַד לְהוֹן בָּתִּין׃ כב וּפַקֵּיד פַּרְעֹה לְכָל עַמֵּהּ לְמֵימַר כָּל בְּרָא דְּיִתְיְלִיד לִיהוּדָאֵי

אבן עזרא

ד' והטעם שהרבה ורעם תגמול שכר שהחיו הן זרע ישראל (רעז) ויאמר הגאון כי עשה להם בתים שהסתירם שם ולא נמצאו (רעח) [מב]) : כא ויהי כי יראו, בעבור שלא יראו ממלך מצרים רק יראו מהשם, וייטב אליהן, ודע כי זו המלה (רעט) איננה מהפעלים העומדים (רפ) ולא מן היוצאים (רפא) כי הוא על דרך שיקבל האדם היראה מאחר (רפב) על כן יראו מאת ד' הוא הנכון, ואחזו דרך קצרה לומר ,ירא את ד'' (מ"א יח יב) (רפג), על בן בלת נורא איננה בבנין נפעל (רפד) כמו נולד (דה"א ב ג) (רפה) נשבר ונדכה (תה' נא יט) (רפו), והמשכיל יבין (רפז) : כב ויצו. כל יושב על כסא מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה, והנה הכתוב לא הגיד שמו (רפח), כפרעה נכה (ירמי' מו ב) (רפט), כבה שמו בלשון עמו (רצ), וכן פרעה חפרע (ירמי' מד ל) (רצא) : הילוד. שם תואר (רצב) כמו גבור שכור (רצג) :

רש"י

(כא) ויעש להם בתים. בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויין בתים. ויבן את בית ה' ואת בית המלך סא) כהונה ולויה מיוכבד, ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה סב) : (כב) לכל עמו. אף עליהם גזר. יום שנולד משה אמרו לו אצטגניניו היום נולד מושיען ואין אנו יודעים אם ממצרים אם מישראל סג) ורואין אנו שסופו ללקות במים לפיכך גזר אותו היום אף על המצריים שנאמר כל

קרני אור

סחזקוני והטור על התורה, וי"מ ויעש להם בתים, מחובר עם ויצו פרעה, שבינות בתי ישראל בם בתי המצריים כדי לדעת מתי תלדנה, וכן הוא בפס"ז ובבעל הטורים, ,עמד ותיקן בתים למצריים להיות שכנים לישראל, כדי שיהיו מרגישים שהתינוק בוכה' ודיוקם ממלת להם שבא לבנוי הזכרים, ואלו היה מוסב למילדות היה ראוי לומר להן בבנוי הנקבות, ודבריהם מובאים משמו"ר פ"א כ, ופס"ר א', חזית פ"ב פ' אחזו לנו שועלים, מדרש משלי א פ"ט, מדרש משלי ב פ"ב, ועיין בעלה יש שם: [מב] והטור הביא בשם י"מ, ויעש להם בתים שהסתירם ונתנם בבית הסוהר, כמו ,והוצאתני מן הבית הזה' (בראש' מ יד) :

יהל אור

משפחות היוצאת מהן, כי מלאנו המלילה הזאת נאמרת על ההטבה ההיא, כמו ,כי בית יעשה לך ד'', וכן פי' הרד"ק בשרש בית ,בני בית כלומר שפרו ורבו': (רעז) עיין הערה הקודמת: (רעח) וכן פי' הרד"ק בשרש בית, וכתב ,והנראה בעיני כי פי' שהסתירם מפרעה שלא הרע להם, כדרך שנאמר בירמיה ובברוך ויסתירם ד' (ירמי' לו כו)', ופי' הרד"ק שם ,יאפשר שעת חשך סביבותם או שבטל כח ראותם באותו מקום': (רעט) ובמקה"מ הגי' ,ודע כי זאת המלה באמת': (רפ) כי הפועל עומד כמו שוכב יושב הוא הפעול והוא הפועל אין זולתו מסייע לו ומתחבר עמו בפעולה ההיא, אבל זה אינו כן: (רפא) ובמקה"מ ,ולא מהפעלים היוצאים', כי השם איננו נפעל ע"י יראת האדם: (רפב) ובמקה"מ ,כי הוא שיקבל האדם היראה מאחר': (רפג) כי היא"ל מאת ד', כי האדם מקבל היראה מאת ד': (רפד) וזרות זאת המלה גדול, כי היראה איננו פועל אמיתי, והנורא איננו פעול אמיתי, כי האדם ייראוהו מעצמו, לא שיהיה השם נפעל מאחר, כי הנפעל יוצא מהפועל, ואם היראה איננו יוצא, א"כ הנורא איננו נפעל, רק הוא תואר השם: (רפה) והמוטעה גורם ,כמו נולד ונודע', כי נולד נעשה הפעולה מן המוליד אותו, וכן נודע מן המודיע: (רפו) שהם מבנין נפעל, ואיננו כן מלת נורא, ולכן מה שאמר כי יראו המילדות את האלהים, מלה זרה, וצ"ל מן האלהים: (רפז) שביאור מלת נורא כן הוא: (רפח) שם העצם של פרעה לא נזכר בכתוב: (רפט) ששמו העצמי הוא נכה ופרעה הוא שם התואר: (רל) וכן כתב הח' ז"ל (בראש' מא י) לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם, רק שם תואר, והוא מלשון מצרים: (רלא) ושם הוא בהי"ת ,הפרע' וכן כתב הרד"ק, שם חפרע בהי"ת, וי"א כי החי"ת מקום הה"א, והוא פרעה בהיפוך אותיות, ר"ל כי יהיה פרוע, מן כי פרעה אהרן (שמות לב כה), ועיין בפי' הח' ז"ל (בראש' מא י) ובביאורי שם: (רלב) שם תואר לנולד, וכן ,הבן הילוד לך' (ש"ב יב יד) הילודים במדבר בדרך (יהושע ה ה) והוא שם התואר העומד במקום פעול או בינוני נפעל, וטעמו הנולד, והוא משמש לעבר ועתיד כדרך הבינונים: (רלג) שהם ג"כ שמות התואר: ע"כ

מקו"ב רש"י: סא) לא נמצא פסוק כזה וצ"ל. אשר בנה שלמה את שני הבתים את בית ד' ואת בית המלך (מ"א ט י). סב) סוטה יא ב שמו"ר פ"א יז ספ"ו ועיין תוס"ש. סג) תנחומא א ויקהל אות ד. סוטה יב ב שמו"ר פ"א יח. ילקוט קסד בשם ד"ה של משה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תשליכהו וכל־הבת תחיון: פ
ב א וילך איש מבית לוי ויקח את־
בת־לוי: ב ותהר האשה ותלד בן

אונקלוס

בנהרא תרמנה וכל ברתא תקימון: א ואזל גברא מדבית לוי ונסיב ית בת לוי: ב ועדיאת

רש"י

הבן הילוד ולא נאמר הילוד לעברים והם לא היו יודעים שסופו ללקות על מי מריבה סד): (ה) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזירת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות. ברש"י ישן) והחזירה ועשה בה לקוחין שניים. ואף

אבן עזרא

ב א וילך. בערים רבות היו ישראל יושבים, כי רבים היו וכלם יקראו ארץ רעמסס, אולי בעיר אחרת היתה זאת (א) [א]: בת לוי, בן ישראל, והיא אחות אביו (ב) [ב], ולא דבר נבונה האומר כי תבואות השדה הנזרעת בשדה אחרת תצליח, רק באותו שדה עצמו לא תצליח כראוי (ג), כי עיקר איסור ערוה להיות ישראל קדושים (ד): (פיה"ק. בת לוי. הוא לוי בן יעקב, כי כן כתוב אשר ילדה אותה ללוי (במד' כו נט), והנה היא אחות קהת, על כן אמר הכתוב „את יוכבד דודתו" (שמות ו כ)): ב ותהר. אין ספק כמו שהזכרנו (ה) כי אהרן גדול בשנים ממשה (ו) וככה קבלו אבותינו שמועה היתה מרים (ז) וכתיב „ותתצב אחותו מרחוק" (לממה פ' ד) (ח) והנה ידענו כי תחלת קץ ד' מאות שנה היו מיום שנולד יצחק, כי הוא לבדו יקרא זרע (ט), והנה בן ששים שנה הוליד את יעקב (בראשית כה כו), ויעקב הוליד את ראובן בן שמונים וחמש (י), והיה ברדתו אל מצרים בן מאה ושלשים שנה (שם מז ט), חברנו עליהם ששים של יצחק (יא) עלו ק"צ והנה נשארו (יב) ר"י, נוציא מהם ע' שנה שחיה יוסף אחרי כן (יג) והנה נשארו קי"ם, ושנות לוי ברדתו אל מצרים מ"ג (יד) [ג] והנה חיה כ"ב שנה אחרי יוסף (טו) והנה נשארו ק"ח (טז) כי כתוב הוא, וימת יוסף בן מאה ועשר שנים (שם נ כו) ומתי מלך המלך החדש, וכמה שנים בנו ערי מסכנות, והנה קרוב מלדת משה נגזר על הזכרים (יז) [ד], ובן זומא

יהל אור

(א) ע"כ אמר וילך, כי זאת האשה אולי היתה יושבת בעיר אחרת: (ב) היא יוכבד כמו שהתבאר (במד' כו נט), וזה האיש שנשא אותה הוא עמרם בן קהת בן אחיה, ולא הזכיר הכתוב לא שם האיש, ולא שם אשתו, כי רצה לקצר עד לדת המושיע: (ג) זה המשל טעם לאסור העריות, ויאמר כי בני העריות לא יהיו טובים והגונים, ע"כ אמר הח' ז"ל, כי לא דבר נכונה, והעד כי זה האיש שלקח דודתו, ובניו היו בני אלהים: (ד) בלתי שטופים בזמה: (ה) שהיתה בת לוי אחות קהת: (ו) וכן פי' הח' ז"ל למטה בזה הפסוק, שהרי אהרן בן שלש ושמונים ומשה בן שמונים בדברם אל פרעה: (ז) והוא בגי' (סוטה יא ב) תניא כמ"ד אשה ובתה, יוכבד ומרים, וכן הוא (שמ"ר פ"א ילקוט רמז קסד): (ח) והנה היתה גדולה בשנים ממנה: (ט) שנאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית טו יג) ועל יצחק נאמר „כי ביצחק יקרא לך זרע" (שם כא יב), וכן הוא (סד"ע פ"ג פדר"א פ' מח ילקוט רמז עז): (י) כי בן ס"ג היה כשנתברך וישב עוד י"ד בבית עבר, וז' שעבד ברחל הרי פ"ד, וכשהוליד את ראובן היה בן פ"ה: (יא) כי כן כתוב „ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם" (בראשית כה כו): (יב) מד' מאות שנה וכן הוא (סד"ע פ"ג ילקוט ר' עז): (יג) ולפי הח' מסד"ע חיה אח"כ ע"א שנה, וכן בפס"ז: (יד) וכסד"ע פ"ב, בן מ"ד שנה היה, וכפדר"א פ' מח, בן מ"ה שנה היה, וכן הוא בילקוט רמז ע"ז: (טו) וכן הוא מפי' פדר"א, ומפי' הסד"ע חיה כ"ד שנה: (טז) ולפי הח' מסד"ע נשארו קס"ז (סד"ע פ' ג) והגר"א הגיה קי"ז: (יז) כי זאת הגזירה לא

קרני אור

[א] ועי' כתב הרמב"ן ז"ל, ומה צורך שיזכור הכתוב זה, ודעתו כעבור שלא חשש לגזרת פרעה, ולקח לו אשה להוליד ממנה בנים, אמר הכתוב כן, כי בכל מודרת לפעות ענין חדש יאמר הכתוב כן עיי"ש: [ב] וצריך לומר זה כעבור כי לוי היה מבאי מצרים, ומשם בן כתו היה מהיוצאים: [ג] וכן הוא (פס"ז שמות ו טז) לוי ירד למצרים בן ארבעים ושלשה שנה, שהרי בשנה שלישית לנשואי לאה נולד לוי, שנאמר „ראובן שמעון לוי ויהודה" (דברי הימים א ב) נמצא לוי גדול מיוסף ד' שנים, שהרי יוסף בסוף ז' שנים לנשואי לאה נולד, שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף (בראשית ל כה) הרי לוי גדול מיוסף ד' שנים, וכתיב ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה (שם מא מו) וז' שני השבע, וב' של שני הרעב, שנאמר כי זה שנתים הרעב (שם מה ו) נמצא לוי בן מ"ג שנה כרדת יעקב אבינו למצרים, וכו', וחיה יוסף אחרי שירד יעקב אבינו למצרים אחד ושבעים שנה דכתיב „ויחי יוסף מאה ועשר שנים" וקודם לכן היו לו תשע ושלשים שנה: [ד] ומפי' פדר"א פ' מ"ח, שתחילה הגזירה

בקו"ב רש"י: סד) סוטה שם. סנהד' קא ב. שמו"ר פ"א יח. פס"ז. שכל טוב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ

וַחֲזַת יָתֵהּ אֲרֵי טָב הוּא

אִתְּתָא וִילִידַת בַּר

אבן עזרא

אמר (יח) כל המספר דבר מעשה לא ישא פנים לנכבד להזכירו תהלה, וכתוב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם (במד׳ כו נט) והנה היא קטנה (יט), והנה זה המוכה בסנורים שכח שם חם ויפת, וכתיב „ויולד נח״ (בראי ה לב) (כ), ויפת הוא הגדול (כא), ועוד „שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו (שם מט לא)״, והיא נקברה במערה קודם אברהם ל״ה שנה (כב),

רש״י

היא נהפכה להיות נערה. ובת ק״ל שנה היתה שנולדה בבואה למצרים בין החומות. ומאתים ועשר נשתהו שם. וכשיצאו היה משה בן שמונים שנה. אם כן כשנתעברה ממנו היתה בת מאה ושלשים וקוראה אותה בת לוי א): (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא

ודע כי הנו״ן תמצא הסירה (כג), או מובלעת בדגשות (כד) בתחלת הספעל, כנו״ן „גש הלאה״ (בראי יט ט) „ויגש אליו״ (שם מד יח) (כה), ובאמצע, כמו וגם אף עלה בישראל (תה׳ עח כא) או ויחר אף (שם קו מ) (כו), והנה הנו״ן מובלעת באמצע, על כן נדגש פ״א „ויחר אפו״ (בראי לט יט) ישוב אַפְּךָ (ישעי׳ יב א) (כז), וככה נו״ן נתן. (כח) במלת תִּתִּי (בראי כט יט) כי הוא כמו תנתי, כי תי״ו האחרון איננו שרש, רק הוא כמו שבתי (תה׳ קלט ב) לכתי (ס״א ב ח) לדתי, (כט) גם בסוף, תת פחדך (דברי ב כה), טוב תתי אותה לך (בראי כט יט) (ל), וככה בשמות, כי בת היתה ראויה להיות לשון נקבה (לא) כמו מן בֵּן בָּנָה, והיא תתערב עם „אשר בנה בית״ (דברי כה) והנה ההליפו הה״א בתי״ו (לב), כמו גבירה גברת, עטרה עטרת, פעם סמוך ופעם איננו סמוך, כמו עטרת תפארת (משלי ד ט), והנה הסרו הנו״ן להקל על הלשון (לג) ויאמרו בת, ומלת רחל בתו (בראי כט ו) (לד), כמלת אמת (לה) חסדו ואמתו (לו), והנה התי״ו לשון נקבה, והנה הנו״ן מובלעת (לז), ולשון רבות אמונות ולא אמתות ולא אמיתיות כמו בנות, ולא בתות ולא בתים (לח) [ה]: ותהר. לא הזכיר הכתוב לידת מרים ואהרן, כי לא התחדש דבר בלדתם (לט) [ו], ומלת טוב כאשר תמצא באיש מלא דעת יתכן היותו בנשמה כמו „טוב עם ד״ וטוב עם אנשים (מ) או טוב עין (משלי כב ט) או בגוף (מא) או בצורה טוב תואר (מב) או מראה (מג)

קרני אור

מהבלכת הילדים ג׳ שנים ושלש שנה עד שנולד משה וכן הוא (ילקוט סוף רמז קסה) והיינו בימי עבודו של אהרן, ותקרא את שמו אהרן, כי בימי הריונו התל פרעה להשליך יאור זכוריהם, וכן הוא בערוך ערך אהרן בשם ד״ה של משה, וכן הוא (שמ״ר ר״פ כו) „והעמיד הקב״ה גואל זה אהרן ע״ש ההריון״: [ה] והמ׳ ה״ר דוכזעווין (האסיף תרמ״ו לד 511) בהעדה להמאמר הורות חדשות לשרשים אחרים בכ״ק לפי מובן הז״ל, כתב וז״ל „אנחנו הסכמנו לכתוב הרבוי מן אמת אמתות, או אמיתיות, לא כן הראב״ע (שמות כ ב), ואולם בלשון החכמים מצינו עדים אמתיים להיפך מהראב״ע״, וע״ז העיר הח׳ אשלאם (האסיף הרמ״ח לד 140) בגבולי דברים. והצדיק את הראב״ע עי״ש: [ו] וכן כתב הרמב״ן,

יהל אור

לא היתה כ״א סביב הזמן שנולד בו משה, וכן פי׳ הרלב״ג: (יח) עיין ערכו ברא״ש ס׳ בראשית: (יט) ודעתו שמשה היה גדול ממנה מפני שהיא נזכרה באחרונה: (כ) „ויולד נח את שם את חם ואת יפת״: (כא) כן הוא דעתו (בראי י כא) ועיין ביאורי שם: (כב) כי תרח הוליד אברהם בן שבעים שנה, ושנותיו היו מאתים וחמש, ואז היה אברהם קל״ה שנה, ואחר שתי שנים מתה שרה, וכן הוא (סד״ע פ״א) אבינו אברהם קבר את תרח אביו לפני מיתתה של שרה שתי שנים, ושנות אברהם היו קע״ה, נמצא מתה קודם אברהם ל״ח שנה: (כג) הנו״ן פ״א הפעל תמצא הסירה בעבר וביצוי: (כד) ויבוא הדגש בעי״ן הפעל להשלימה:

(כה) כי שרשם נגש, והנו״ן מובלע בדגש הגימל: (כו) משרש אנף ונבלע הנו״ן באמצע: (כז) והראוי אנפך, וכן יאמר (נהות) ישוב אפך, כי הוא מגזרת, כי אנפת בי (ישעי׳ יב א) והנה הוא במלת אף חסר (הראוי אנף כי שרשו אנף): (כח) פ״א הפעל נו״ן וגם למ״ד הפעל: (כט) לא נמצא בתנ״ך מלת לדתי, וצ״ל „ללדתי״ (מ״א ג יח) או ילדתי (שם שם כא): (ל) וראוי להיות „תתן״: (לא) והראוי „בנת״: (לב) פי׳ וכדי שלא תתערב עם בנה בית החליפו הה״א בתי״ו: (לג) ואחר שהחליפו הה״א בתי״ו ראוי להיות בָּנֶת, וכדי להקל על הלשון הסרו הנו״ן: (לד) וכן יאמר (נהות) וככה במלת בת (הראוי בָּנֶת כי שרשו בנה) ויבלע במלת „בתו״. (דינו בָּנְתוֹ): (לה) ששרשו אמן וראוי להיות אמנת והסרו נו״ן למ״ד הפעל: (לו) ובכנוי דגש התי״ו במקום נו״ן אֲמִתּוֹ: (לז) כי נ״ל אמונתו: (לח) וביאר רהיה שלשון רבים אמונות, אבל לא אמתות ולא אמיתיות, כמו בנות לר׳, אבל לא בתות ולא בתים: (לט) וכן יאמר למשה בפי׳ הקצר: (מ) לא נמצא פסוק כזה, ויש וטוב גם עם ד׳ וגם עם אנשים (ש״א ב כו): (מא) ובמקח״מ „בגוף״: (מב) כי תואר עיניו על צורת הפנים, וכן פי׳ הח׳ ז״ל (בראי כט יז) „כמו ותאר הגבול (יהושע טו ט) כל אבר כעין והאף והפה יפה״ ועיין ביאורי שם: (מג) ופי׳ הח׳ ז״ל שם „ומראה הכל יפה, או מראה

על

מקו״ב רש״י: א) עיין סוטה יב א ב״ב קכ א פסי״ר פמ״ג שמו״ר פ״א יט פסי״ז. ילקוט קסה. תוי״ע ספר דבר ד״ם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בעבור שמצאנו בילד (מו) כי טוב הוא, אין לפרשו, כי אם בצורתו טוב מכל הילודים (מט) [ז] : שלשה ירחים. י"א כי בחודש השביעי מתחלת ההריון נולד (מו) גם זה דרש (מז) [ח] כי לא יוכלו המצרים לדעת מתי הרתה האשה (מח), ולפי דעתי כי הכתוב ספר החדשים שיכלה להצפינו, כי אין כח באדם לראות באשה מתי ת"ד (מט), כי רחוק הוא שהוא נולד בחודש השביעי מתחלת ההריון כי הנולדים ככה הם קצרי קומה (נ) [ט] ויותר חיים ונכבדים הם הנולדים באחד עשר (נא), כי רובי הנולדים הם סמוכים לתשעה חדשים (נב), והיודע עת ההריון יכול לדעת עת הלידה, והיודע עת הלידה יכול לדעת עת ההריון, כי דבר מנוסה הוא לקדמונים, וחמשה פעמים נסיתיו גם אני, כי מקום מזל הלבנה ומעלתה ברגע ההריון, היא מעלת מזל הצומח ברגע הלידה (נג) גם מעלה הצומחת רגע ההריון, שם תהיה הלבנה רגע המולד (נד) והנה המעמד הקוצב הם רנ"ט ימים ושליש יום (נה) והאמצעי רע"נ (נו) והגדול שהוא הארוך רפ"ו (נז), וחכמי המולדות יודו כן (נח), ואין טענה מהשבטים (נט), כי להיותם על הסדר (ס) איננה ראיה, כי הרבה כאלה בתורה, על כן יתכן שרחל נתנה שפחתה ליעקב בלדת שמעון, גם נולד יששכר קודם אשר, ודינה בבטן אחת נולדה עם זבלון, על כן סלת „ואחר ילדה בת" (בראשית ל כא) כמו ואחרי כן יצא אחיו (שם כה) (סא), שלא זכר ותדר לכל אחד, גם לתקפות הימים (ש"א א כ) (סב) שלש הי' (סג): נפיה"ק. ידענו כי אהרן גדול ממשה בשנים, ולא הזכירו הכתוב (סד), כי לא אירע לו כלום כאשר אירע למשה בנעוריו, וכמהו על בת שבע שאמר הכתוב (ש"ב יב כה) „ויקרא את שמו ידידיה", והוא שלמה, וכבר נולד לה קודם שלמה שמוע ושובב ונתן (ש"ב ה יד, דה"א יד ד) (סה) : כי טוב הוא.

יהל אור

על עין הפנים הנראה", וכן פי' רש"י ז"ל שם „מראה הוא זיו קלסתר" : (מד) ובמקה"מ „בילוד" : (מה) וכן פי' רע"ס : (מו) והיולדת לשבעה יולדת למקוטעין (ר"ה יא א) וילדתו לסוף ששה חדשים וכן תיוב"ע, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, ובזה יכלה לדחות הדורשים עד ג' חדשים : (מז) כי בג' (סוטה י ב) אמרו שנולד לט' חדשים : (מח) ורש"י ז"ל תירץ זאת וכתב „שמנו לה המצריים מיום שהחזירה" : (מט) ויכול להיות שילדתו לתשעה חדשים וכמו שיבאר : (נ) ויש שחולקים עליו בזה, והביאו מן יחזקאל שספר איך הולידו נשי מצרים, באמרו, לא כרת שרך (יחז' טז ד), ולפי הטבע איך אפשר הולד להיות בלי כריתת וקשירת השטור, והשי"ת ההיה אותם, ככה הענין בלידת משה : (נא) ובמקה"מ הגי' „לעשתי עשר", ויכול להיות שעד י"א חדשים היה ביכולתה להצפינו שמסכה אותם בדברים ולפנתו שלשה חדשים, כי קצרה מזמן ההריון חדש אחד, והוסיפה על ההריון שני חדשים, כי יש נולדים בי"א : (נב) ולפרקים נולדים לשבעה, ואמרו חכמי התולדות, כי כאשר הוא חם ולח יצא בשביעי. ואשר הוא במזג שוה יצא בתשיעי, ואשר הוא יותר ממוזג חם ולח יצא באחד עשר : (נג) כל תחלת ההויה בטבע נקרא צמיחה ע"ד ההשאלה, והמזל העולה ברגע הצמיחה נקרא מזל הצומח : (נד) כן דקדקו החכמים בזו החכמה, כי המעלה שתהיה בה הלבנה בעת המולד היא תהיה המעלה הצומחת ברגע נפילת הטפה : (נה) שהם שמונה חדשים ושני שלישי חדש בקירוב : (נו) הם ט' חדשים ועוד : (נז) הם ט' חדשים ותלי, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ג טז) ובקרני אור שם : (נח) ובמקח"מ „יורו כן" : (נט) שנולדו למקוטעין : (ס) פי' מאחר שסדרן כפי תולדתן, א"כ מצינו י"ב שבטים בז' שנים א"כ יולדת לז' למקוטעין : (סא) וכן כתב הח' ז"ל (ברא' ל כג) „והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים, וכאשר ספרום הקדמונים מצאום בני ששה חדשים וימים במספר, ויתכן שנתנה לאה שפחתה ליעקב קודם שנולד נפתלי, גם הרתה רחל קודם שנולד זבולן, וגם דינה לא ידענו מתי נולדה" ועיין ביאורי שם מה שהארכתי בזה : (סב) הנאמר בחנה על הריון אמרו ז"ל (ר"ה יא א) כי ימי הריונה כמו ששה חדשים ושני ימים, מעוט תקופות שתים, מעוט ימים שנים והתקופה היא ג' חדשים, ולמדו מזה היולדת לשבעה יולדת למקוטעות : (סג) ויאמר הח' ז"ל, כי יכול להיות שבלש תקופות היו וילדה לט' חדשים : (סד) והכתוב לא הזכיר לידתו : (סה) כמש"כ (דה"א ג ה) ולא כן דעת הרד"ק שם שכתב „ולא נזכרו אלו הארבעה בנים

קרני אור

ועל דרך הפשט שיהיה זה התחלת הנבואה אין מוקדם ומאוחר בפרשה, כי היה זה קודם גזרת פרעה, וילדה מרים ואהרן, ואח"כ גזר פרעה כל בן הילוד היאורה תשליכוהו ותלד בן בסוף הזה, ולא הזכיר הכתוב לדת מרים ואהרן, כי לא היה בלידתם חדוש דבר וכן פי' החזקוני, וכן הוא (ילקוט סוף רמז קסה) „וילך איש מבית לוי, ותהר האשה ותלד בת ותקרא את שמה מרים, כימים ההם החלו המצרים למרר חיי בני ישראל, ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אהרן וכו' ותהר האשה ותלד בן וכו'. ועיין בתיוב"ע (במד' יא כו) שכתב על אלדד ומידד שב הים היו אחי משה שילדתם יוכבד אחר גירושי עמרם, ולקחה לאשה אליצפן בן פרנך, והולידה לו אלדד ומידד, ואח"כ חזרה לעמרם והולידה את משה : [ז] ושד"ל פי' כי טוב כתמשו, וקוראים טוב לתינוק שאינו בוכה וצועק, ואם היה צועק לא היה אפשר לצפנו, כי היה קולו נשמע מרחוק ומפני שהיה טוב יכלה לצפנו" : [ח] עיין יהל אור, ועיין ברא"ם שכתב אבל 'בתוספ' סוטה בשלהי פרק קמא (לא נמצא בתוספות רק בתיוב"ע) תרלו שבס' האגדה של דברי הימים כתוב כדברי רש"י, וחולק על גמרא שלנו, אבל לבי מגמגם בזה, איך הניח גמרא ערוך, ונטה אחר האגדה ההיא, ושמא י"ל מפני שהאגדה ההיא יותר קרובה לפשוטו של מקרא עכ"ל, והנה רש"י ז"ל פה תפס לו דרך אחרת לא כג' שלנו (סוטה יב א) על הפי' ותצפנהו, ועיין במהרש"א בח"א שם מה שכתב ע"ז : [ט] והרדי"א כתב „ואולי שעל זה נאמר ותרא אותו כי טוב הוא, לפי שהנולדים למקוטעים הם חלושים, ובלתי שלמי הצורה, לכן ראתה יוכבד' כילד דבר מתמיה, והוא שבאם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁלֹשָׁה יְרָחִים: ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד
הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא
וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ

סת' בלא מפיק

אונקלוס

וְאִטְמַרְתֵּהּ תְּלָתָא יַרְחִין:
ג וְלָא יְכֵילַת עוֹד
לְאַטְמָרוּתֵהּ וּנְסֵיבַת לֵהּ
תֵּבוּתָא דְגֻמָּא וַחֲפַתַּהּ
בְּחֵמָרָא וּבְזִפְתָּא וְשַׁוִּיאַת

אבן עזרא

שהיה יפה מראה (סו)): ג ונדגש צדי״ק הצפינו כדגשות קו״ף אם יַקְרְךָ עון (ש״א כח י) לדבר בם צחות (סז) ובעבור היות הצדי״ק בשוא נע, נרפה הפ״א שהיה ראוי להדגש, והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף (סח), ואין צורך לבקש למה לא צפנתהו עוד, אולי השכנות המצריות שמעו קולו (סט) כי לא היו לבדם דרים בארץ רעמסס, וכתב ושאלה אשה משכנתה לסטה ג כב) (ע), ובאה מלת „תיבת גומא״ מלעיל (עא) בעבור היות הניגון בתחלת מלת גומא (עב) [י]: ותחמרה. נחה ה״א (עג) כה״א ויקרא לה נובח בשמו (במד׳ לב מב) (עד), וזאת המלה נגזרת מן בחמר (עה) והוא טיט אדום מדבק, ימצא בארץ ישראל, וכמהו, בארות בארות חמר (בראי׳ יד י) ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר (עו) [יא], ויוכבד עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד, אולי אחותו נתנבאה לעשות כן (עז), ומחשבות השם עמקו, ומי יוכל לעמוד בסודו, ולו לבד נתכנו עלילות, אולי סבב השם זה שיגדל משה בבית המלכות להיות נפשו על מדרגה העליונה בדרך הלימוד והרגילות (עח) ולא תהיה שפלה ורגילה להיות בבית עבדים, הלא תראה שהרג המצרי בעבור שהוא עשה חמס, והושיע בנות מדין מהרועים, בעבור שהיו עושים חמס להשקות צאנן מהמים שדלו (עט) ועוד דבר אחר כי אלו היה גדל בין אחיו ויכירוהו מנעוריו, לא היו יריאים ממנו, כי יחשבוהו כאחד מהם: בסוף. כמו „קנה וסוף קמלו״ (ישעי׳ יט ו), והוא צמח מן היאור (פ):

רש״י

הבית כלו אורה ב): (ג) ולא יכלה עוד הצפינו. שמנו לה המצרים מיום שהחזירה והיא ילדתו לששה חדשים ויום א׳ ג) שהיולדות לשבעה יולדות למקוטעין ד) והם בדקו אחריה ה) לסוף ט׳ ו): גמא. גמי בלשון משנה ז) ובלע״ז יונק״ו ודבר רך הוא ועומד בפני רך וכפני קשה ח): בחמר ובזפת. זפת

קרני אור

כיותו קלר ימים ושבע רוגז, נולד בן ששה חדשים ויום אחד, כיס טוב כמוגו. ויפיו והכריו מהלד הילדים״ וכן דעת הרשב״ם: [י] מספט הלשון הוא, כל מלה שהיא כטעם מלרע, והמלה שאחריה תהיה בה הנגינה באות הראשונה, אזי טעם המלה הראשונה נסוג אחור, באופן שתהיה נגינת שתי המלות כהית נתטעם שלשני האחרונה מפני קירוב הטעמים אשר יככד על המבטא, כי קשה על המבטא להאריך הנגינה בתטעם האחרונה מהמלה, וגם בתטעם הראשונה מהמלה שאחריה: [יא] כבעלי התוספות על התורה הובא מפי׳ הח׳

יהל אור

כסדר תולדותם, שהרי שלמה היה הגדול, כי הוא היה הבן הראשון שהיה לבת שבע מדוד אחרי מות הילד״ עיי״ש: (סו) עיין למעלה אות מג: (סז) והוא לתפארת הקריאה, ועשו זה כדי שיהיה השוא נע, ואורך המלה ירבה, וזה כדי שיוכלו לנגן יפה הסגול שעליו שאין לפניו מלה בטעם משרת שתסייע בנגונו (שד״ל): (סח) ר״ל מקור מבנין הפעיל: (סט) וכן כתב הרלב״ג, שכבר היה אז קולו יותר חזק והיה נשמע למרחוק בהיותו בוכה: (ע) כי המצרים היו גרים בין ישראל, וכן יאמר הכתוב שם „ומגרת ביתה״, ופי׳ הח׳ ז״ל שם „כי אחוזה היתה להם (פי׳ לישראל) והיו דרים שם המצרים״, ועיין למעלה א׳ כ׳ קרני אור הערה מ״ח: (עא) פי׳ שניהם מלעיל: (עב) כעבור שמלת „גמא״ מלעיל, ומפני קרבת הטעמים באה גם מלת „תבת״ מלעיל, וזה הוא הנקרא „נסוג אחור״ ועיין קרני אור: (עג) ה״א הכנוי נחה והיתה ראויה במפיק: (עד) ושם ג״כ ה״א הכנוי נחה, והיתה ראויה להדגש, וכן יאמר (להות) ויש מקומות שיעלימו הה״א ולא הוליאוהו, „ויקרא לה נובח״ ושערה לא הפך לבן״ (ויקרא יג ד): (עה) פעל מן המר, והה״א ראויה למפיק: (עו) ואחשוב שיהיה זה החומר הטיט אשר יעשוהו בקיאי הצורפים, ויקראו „טיט״ ההכמה״ (רלב״ג): (עז) וכג׳ (סוטה יג א, שמ״ר פ״א ומדרש משלי פי״ד) שהיתה מרים מתנבאה ואומרת עתידה אמי שתלד בן שהוא מושיע את ישראל וכו׳, וכיון שהשליכוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה, אמר לה היכן נבואתיך, לפיכך ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו בסוף נבואתה: (עח) עיין בס׳ חיי משה לפילון היהודי סיפור ג׳, מה שהאריך לבאר בזה, איך השלים את נפשו בלימודיות עד שלא יכלו להשיג מהות הנפש השוכנת בקרבו, אם אנושית היא, או רוח אלהים מרחפת בה: (עט) בנות כהן מדין: (פ) וכן הוא (שמ״ר פ״א) וכן פי׳ רש״י ז״ל, ועיין סוטה

מקו״ב רש״י: ב) סוטה שם. שמו״ר פ״א כ. ועיין ויק״ר פ״א ג. ילקוט שמות קסו. ג) וכן תוי״ט וכ״ה כד״ה של מסס. וכס׳ היכל. וכן פי׳ הרשב״ם והחזקוני. ועיין ברא״ם ובמהרש״א בח״א בסוטה שם. ד) נדה לח ב. ה) ובחזקוני בשם אחריו וכן הוא כזכור לאברכם. ו) ועיין סוטה שם שהיתה מעוברת מקודם שלשה ירחים וכ״ה שמו״ר פ״א כ ובפסי״ג ובשכל טוב ובמדרש אגדה. ובילקוט קסו. ז) שבת עח א. ח) סוטה יב א. שמו״ר פ״א כא ילקוט שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת
הַיְאֹר: ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק
לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ: ה וַתֵּרֶד בַּת־
פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ

אונקלוס

בַּהּ יָת רַבְיָא וְשַׁוִּיתֵהּ
בְּיַעְרָא עַל כֵּיף נַהֲרָא:
ד וְאִתְעַתַּדַת אֲחָתֵהּ
מֵרָחִיק לְמִידַּע מָה
יִתְעֲבֵד לֵהּ: ה וּנְחָתַת
בַּת פַּרְעֹה לְמִסְחֵי עַל

רש"י

מבחוץ וטיט מבפנים כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת ט) : ותשם בסוף. הוא לשון אגם רוסי"ל בלע"ז ודומה לו קנה וסוף קמלו י) : (ה) לרחץ על היאור. סרס

אבן עזרא

ופיה"ק. הצפינו, דגשות הצדי"ק לדבר בה צחות, וכאשר נדגש הצדי"ק נרפה הפ"א שהיה ראוי להדגש והוא שם הפועל מהבנין הכבד הנוסף: ותחמרה. מגזרת חמר: בסוף. שם צמח ימצא סביב הנהרות): ד ותתצב. מלה זרה, כי שמו נח נעלם בין שתי התוי"ן תחת היו"ד (פח) [יב], אמר ר' משה הכהן (פט) כי תי"ו לרדת, ולגשת, נוסף (צ) בעבור חסרון הפ"א מן פעל (צא) וככה לדעת (צב), כי בעבור אות הגרון נפתח (צג), ועתה החליפו התי"ו להי"א במלה לדעה (צד) [יג] כמו אשר תנה הודך (תה' ח) (צה): (פיה"ק. ותתצב אחותו. יתכן להיות אחותו ממשפחתו (צו)): ה ותרד. מארמונה (צז): לרחוץ. מנהג המצריות היה (צח) [יד] והזכיר דבר נערותיה שהולכות על מקום היאור (צט) כמו ויד תהיה לך (דבר' כג יג) (ק) בעבור ששלחה אמתה, והיא אחת הנערות לקחת התיבה [טו] כי בת המלך לא תכנס אל מקום הסוף, כי במקום רחוק מן היבשה הושמה התיבה שלא יגיע אליה כל עובר, ועוד כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה, כי הס"ם רפה (קא), וס"ם אמה ארכו (למטה ל, ב) דגוש (קב) [טז], ועוד כי אמה.

יהל אור

(סוטה יב סע"א) : (פח) פי' הצירי תחת תי"ו הראשונה מולדת יו"ד בין השני תוי"ן במקום יו"ד השרש, כי שרשה „יצב" והיא זרה, כי היה ראוי היו"ד אחר תי"ו התפעל, ומשפטה „ותתיצב" וכשרצה בעל הלשון להקל פה ולהניע היו"ד, נקדו תי"ו איתן בצירי, להמשיך יו"ד השרש שלא כמנהג בנחי פ"א יו"ד : (פט) עיין ערכו ברהש ס' בראשית : (צ) על המקור : (צא) כי לרדה שרשו „ירד", ולגשת שרשו „נגש" והוסיפו אנשי הלשון תי"ו או ה"א למקומות על המקור, ובחסרי הפ"א הוסיפו התי"ו במקור למלאות חסרון פ"א פעל : (צב) שרשו ידע : (צג) וכא הדל"ת בפתח בעבור העי"ן שהוא מהגרון : (צד) ר"ל הניחו הה"א במקום התי"ו הבאה בסוף המקור מנחי פ"א יו"ד, תחת היו"ד פ"פ החסרה, ונקדו העי"ן למ"ד הפעל בקמץ להמשיך הה"א, ודלת עי"ן הפעל בצירי להרחבת אות הגרון שאחריו : (צה) שרשו „נתן" ומשפטו „תנת" והתי"ו בסוף במקום נו"ן פ"א הפעל, והחליפו התי"ו בה"א : (צו) דעת הח' ז"ל, שאהרן היה הבכור, ואחריו נולדה מרים, והנה אהרן היה גדול ממשה ג' שנים ומרים תהיה גדולה מן משה ב' שנים, ואיך יתכן בבת שנתים שיאמר הכתוב עליה, ותתצב לדעה, וכן קראה את אמה להיניקו, ע"כ יפרש „יתכן שהיתה אחותו ממשפחתו" ועיין למטה כד יד ובביאורי שם : (צז) וכתב הרמב"ן „ויתכן שהיה ביאור מעלות, והיא ירדה מארמון המלך לרחוץ במעלה הראשונה אשר ביאור לא תכנס אל שבולת הנהר" : (צח) כן היה מנהגן : (צט) הח' ז"ל יפרש על יד, במקום היאור, ולא על שפתו : (ק) ופי' שם הח' ז"ל, מקום : (קא) כי המ"ם פה רפה ופרשו אמה : (קב) ופרשו אמס

קרני אור

ז"ל (לא נמצא אצלינו בנדפסים) וז"ל „ורהב"ע פי' ותחמרה בחמר ובזפת על דרך „שאגת אריה וקול שחל" (איוב ד י). אעפ"י שתחמרה לא צריך גבי זפת, נקט לה אגב חמר כדנקט „נתעו" (פי' סוף הפסוק שם „ושני כפירים נתעו") גבי שאגה וקול, אע"ג דלא צריך טם, משום דשייך מיהת גבי בני כפרים, עיין למטה כ' ע"ו ובביאורי שם, ועיין ברלשית י"ט ל"א יצא אור אות ל' מה שהבאתי מהג' ש"ר, כי מה שמובאת בס' דעת זקנים מרבותינו בעלי התוס' על התורה בשם הרהב"ע ולא נמצא לפנינו הוא מגומת אשר כתב ג' מידו, ועיין למטה יב ס קרני אור סעיף כ : [יב] ואולי הסבר יומר כי קריאתה וַתֵּתַצַּב כלומר נִתְצַב והיא חוזרת לאם הילד, כי היא העמידה שם את אחותו לדעת מה יהיה בנה : [יג] וע"ז כתב המכלל לרד"ק „ולדעתי יתכן ג"כ לומר שהה"א נוספת כאשר מצאנו גם כשיבוא המקור בשלימות, כמו „לאהבה את ד' וגו' ולדבקה בו" (דברים יא כב) „ליראה את ד'" (שם י יב) : [יד] ורש"י ז"ל פי' „סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו", וא"כ יהיה על היאור. כמו אל היאור, וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו (ש"א ב יא), ועיין בפי' רע"ס, שפי' לרחוץ על היאור כחדר של מלך שהיה סמוך ליאור ומביט בו, כי אינם כבודה בת מלך פנימה ובלי ספק לא יצאה אל היאור, ולפי דעתי כי היו על היאור אהלים מיוחדים לרחוץ בם כמו שעושים היום, והאם היו בתוך היאור סמוכים לארמונה, ותרד מארמונה לרחוץ על היאור באהלי הרחיצה, וראתה התיבה בתוך היאור, ובזה אין צריך לסרס המקרא כרש"י : [טו] ובדרז"ל (סוטה יב ב שמ"ר ס"א ילקוט רמז קסו) יש פלוגתא חד אמר ידה ממש, וחד אמר שפחתה, מדלא כתיב ידה, וכן דעת הח' ז"ל : [טז] עיין מקורי רש"י מה שהבאתי מס' כוזכון, וכן סגיא הרב הח' פאר דורנו

מק"ב רש"י : ט) סוטה שם. ועיין בתוס' שם ד"ה חמר שזה וזה בתוך התיבה ואחמר היה מכסה את הזפת. אבל מבחוץ לא זיפפה שלא ירגישו. כי הגומא דומה לקנה היאור. ולא יבתיש התיבה בתוך קנה היאור. י) ישעי' יט ו. ועיין שמו"ר פ"א כא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃
ו וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה׃

אונקלוס

נַהְרָא וְעוּלֵימָתְהָא מְהַלְּכָן עַל כֵּיף נַהְרָא וַחֲזַת יָת תֵּבוּתָא בְּגוֹ יַעְרָא וְאוֹשֵׁטַת יָת אַמְתַהּ וּנְסֵבְתַהּ׃
ו וּפְתָחַת וַחֲזַת יָת רַבְיָא וְהָא עוּלֵימָא בָּכֵי וַחֲסַת עֲלוֹהִי וַאֲמָרַת מִבְּנֵי

אבן עזרא

ארכו סדה לא זרוע (ט) [יז] : (פיה"ק. ותרד. כי לעולם מקום המים והים לפסה הן (ט) : ונערותיה. הן אמהותיה שהיו משמשות אותה : את אמתה. שלחה אחת מהן, כי אין מדרך הדקדוק להיות זרועה, כי המ"ם רפה, ומ"ם אמה ארכו (לפסח ל ב) דגוש לעולם, גם אמה סדה היא, כי הזרוע לא תקרא מדה (נ״) ועוד קה פעם להוכיר בתחלה „ונערותיה") : ן ותפתח ותראהו. אחר שאמר ותראהו, הוסיף לבאר (נס) כמו ובית דוד כאלהים כמלאך ד' (זכרי' יב ח) (ה) : והנה נער בוכה. היו איבריו גדולים כאילו הוא נער.

רש״י

המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו: על יד היאור. אצל היאור כמו ראו חלקת יואב על ידי יא) והוא לשון יד ממש שיד האדם סמוכה לו. ור"ד הולכות לשון מיתה כמו הנה אנכי הולך למות יב) הולכות למות לפי שמיחו בה יג) והכתוב מסייען כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות: את אמתה. את שפחתה יד) ורבותינו דרשו לשון יד טו) אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו להנקד אמתה מ"ם דגושה. והם דרשו את אמתה את ידה שנשתרבבה אמתה אמות הרבה טז) : (ו) ותפתח ותראהו. את

קרני אור

פי' אברהם כרלינר כזכור לאברהם ג"כ הנוסחאות מס' הזכרון, ועיין אבתלות עם שד"ל (ח"א פ' כב) שבולית מוס פינים יקרים לענין התנגדותו עם שד"ל עיי"ש : [יז] והנה דעת הח' ז"ל שהפי' מן אמתה שפחתם, וכן פי' ר"י ן' גנאח „אמתה שפחתה, כי לא מלינו במקרא שלות אמה ולא שלות זרת" וכ"כ ר"ש ן' פרחון בשורש „אמה", וכן דעת רש"י ז"ל והרשב"ם ורמ"ם והפקידס והרדי"ח, ועיין שרשי רד"ק בשרש „אמה" שכתב כי המלה הזאת מחלוקת בקריאתם, כי יש קוראים אותה בדגש אַמָּתָהּ מן אמה הרכו, וכן פי' רס"ג בפי' בערבי „ומדת דרעה"א" פירושו, ותבלת זרועה עכ"ל, ולפ"ז סרה קושית הח' ז"ל ורש"י ז"ל, ונטח כן פי' הבני' לפני רז"ל כני' רס"ג, ויהיה פי' ותבלת לשון הושפס, וכן הביא הח' ז"ל דעת הרס"ג בס' (שפת יתר סי' א') וז"ל עם ביאור עליו „אמר הגאון שהוא כמו „אמה הרכר" (שמות ל ב) (וסי' ותבלח ידה או זרועה) ויאמר ר' אדונים שטעה ג' טעיות מדרך דקדוק הלשון (פי', א) אם יהיה טעם אמתה כמו אמה ארכו היה צריך לנקוד אַמָּתָהּ בפתחות האל"ף ובדגשות המ"ם, ב) האמה היא מדה ולא זרוע כן, בכל זאת לא מלאנו במקרא שלות אמה) ואני אברהם אומר, מי יתן וכו' אדונים היינו בדור אחד, והייתי מוכיחו על הדברים האלה (אף שהח' ז"ל יצא ללחום מלחמת רס"ג להיות עזר בעדו להצילו מהשגת ר' אדונים, מ"מ פה כפי' על התורה ביאר מלת „אמתה" כמו שפחתה מהג' טעמים הנ"ל וזה נגד דעת רס"ג) כי כל דבר שיאמר תלמיד מפי רבו, ורבו מפי רבו, אין ראוי להשיב כ"א על הרב הקדמון, וידעתי כי רב סעדיה הקל שבתלמידים היה מחכמי התלמוד (פי' שהיה הקטן מתלמידי חכמי התלמוד) א"כ מה חטא הגאון ? ומדוע אליו ריבות ? יקום יריב את הרבים מוסדי עולם, הם חכמי המשנה שפי' כן (עיין סוטה יב ב), ועוד מלינו שאמר הגאון במקומות רבים מספריו, אעפ"י שמסכרת דקדוק הלשון איננו בדברי הראשונים, אנו נ...וך

יהל אור

אמם : (נו) ר"ל מדת אורך מה' : (נז) ע"כ אמר „ותרד" : (נח) ואין לפרש זרוע (ולנקוד אמתה) כי אמה שם מיוחד למדת הזרוע, לא לזרוע ־־־עצמה, ולא מלאנוהו רק פעם אחד להוראת הזרוע בפי' תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש (דבר' ג יא) וגם שם ענינו מדת הזרוע לא זרוע ממש (שד"ל) : (נט) את הילד, והוא פי' על ותראהו, ואו"ת „והוא ית רביא" הסיר הכנוי מן לשון ותראהו כי הוא כפל בלשון : (ק) אחר שאמר ובית דוד כאלהים, הוסיף לבאר כמלאך ד', והוא הפי' מאלהים שביאורו מלאכים:

מקו"ב רש"י : יא) ש"ב יד ל. יב) ברא' כה לב. יג) סוטה יב ב. שמו"ר פ"א כג. ילקוט שם. יד) לאחד מד"א סוטה שם שמו"ר שם. ילקוט שם. וכן הוא הגכון באין תאלא אמה שבמ"ם נרפית אלא בלשון שפחות. טו) לאידך מד"א סוטה שם שמו"ר שם. טז) עיין בס' הזכרון שכתב כל אלו הגהות שנמצאות בידנו לא יצרו בעיני שמה טעם יפסיק הרב באמצע הענין ויאמר והם דרשוהו אבל הגהתות האשכנזיות היבנות בראיתי הן יותר נכונות שכתוב בהן „את אמתה את שפחתה. ורבותינו אמרו אמתה ידה ונשתרבבה אמתה אמות הרבה ולא כתב יותר. ובנ"א יבנה ג"כ כתוב „את אמתה את שפחתה. ורבותינו דרשו לשון יד. שנשתרבבה אמתה אמות הרבה". אבל אין דקדוק הלשון כך. שא"כ הי' לו לומר אמתם במ"ם דגושה ע"כ. ושתיהן נכונות. ועיין קרני אור.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה
הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת
מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד :
ח וַתֹּאמֶר־לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ
הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד :
ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־

אונקלוס

יְהוּדָאֵי הוּא דֵין :
ז וַאֲמָרַת אֲחָתֵהּ לְבַת
פַּרְעֹה הַאֵיזֵיל וְאַקְרֵי
לִיךְ אִתְּתָא מֵינְקְתָּא מִן
יְהוּדֵיתָא וְתוֹנֵיק לִיךְ יָת
רַבְיָא : ח וַאֲמָרַת לַהּ בַּת
פַּרְעֹה אֵיזִילִי וַאֲזָלַת
עוּלֵימְתָּא וּקְרַת יָת אִמֵּהּ
דְּרַבְיָא : ט וַאֲמָרַת לַהּ

רש"י

מי ראתה הילד זהו פשוטו יז). ומדרשו שראתה עמו שכינה יח): והנה נער בוכה. קולו כנער יט): (ז) מן העבריות. שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה כ): (ח) ותלך העלמה. הלכה בזריזות ועלמות כעלם כא): (ט) היליכי. נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה

אבן עזרא

וראתהו מהול (קא) ויתו, ובעבור יפיו חמלה עליו, וזה טעם „כי טוב הוא" (קב) : ז ותאמר. ותינק. בעלי היו"ד בראשונה (קג) יש סתחלף היו"ד (קד). כי מן ידע בוי"ו תודיע (קה), ויש שיושם נח נעלם בין האות המשרת (קו) והעי"ן (קז) תחת יו"ד, ופעם נכתב (קח), ופעם לא נכתב, וככה והניק לך את הילד (קט) : ח ותאמר. לכי. כמו שבי, וילך, וישב, (קי) : ט היליכי. כמו הויקי (קיא) כי שנים שרשים הם, ילך, גם הלך, והטעם אחד (קיב), כי אין הה"א מאותיות המשך (קיג) על כן ה"א אחרת כמוה (קיד) ועוד (קטו) כי האל"ף גם היו"ד והוי"ו ימצאו בתוך המלה, פעם נכתבים, ופעם נחים נמצאים במבטא (קטז) לא במכתב, ופעם נעדרים (קיז) והה"א לעולם באמצע היא נראית (קיח) ומלת בלטיהם למטה ז כב) (קיט) איננה כמו בלהטיהם (שם שם יא) כאשר אפרש (קכ) : ותאמר. אמר הגאון כי היליכי הם שתי מלות (קכא) ולא דבר נכונה, רק היא מלה אחת על

יהל אור

(קא) וכן פי' הרמב"ם : (קב) וכן פי' הח' ז"ל שם: (קג) ר"ל מנחי פ"א יו"ד : (קד) בוי"ו : (קה) כי כן המנהג בנחי פ"א יו"ד שתשתנה לוי"ו : (קו) שהוא תי"ו, והוא מן אותיות כשתי"ל א"ב המז"ן, שאלו האותיות נקראים משרתים : (קז) שהוא נו"ן השרש : (קח) כמו כאן ותינק, מלא יו"ד בין התי"ו והנו"ן.

קרני אור

עליהם, וגעזוב דעתו, כי היא נקלה כנגד דעתם ע"כ, ודעת אונקלס ויונתן ג"כ כדעת רז"ל ואחריהם רס"ג (עיין כ"ג ולחם ובמלה) ועיין בהשתלות עם שד"ל, ח"א פ' כב הערה 6 שהוכיח שהדין עם חז"ל, ואחריהם הרס"ג שהחזיק כדעתם, ור' אדוניה והח' ז"ל טעו בזה, ועי' בס' „יתנו" מה שהעיר על ההשתלות : [יח] וכן הוא דעת אחרים ור' יוסי ב"ר חנינא

(קט) שהליר"י תחת התי"ו מוליד יו"ד וכאילו כתובה יו"ד : (קי) כי מן וילך, תאמר לכי, ושרשו ילך, ומן וישב שבי ושרשו ישב, או פי' לכי מן וילך, והיו"ד הנעלם תחת ה"א שבשרשה „הלך" כמו שבי מן וישב והסרה יו"ד השרש : (קיא) והוא כמו הוליכי, ובא יו"ד במקום וי"ו, כשקל היטיבי, היניקי ששרשם יטב, ינק, וכן הוליכי שרשו ילך : (קיב) ומלת היליכי, שרשה ילך : (קיג) אותיות אוי נקראות אותיות המשך, כי הן נמשכות אחרי התנ"ג באופן זה, אחרי הקמץ תנוה האל"ף, אחרי הציר"י והחיר"ק תנוח היו"ד, ואחרי החולם והשורק תנוח הוי"ו, והן נחות נסתרות בין באמצע התיבה, בין בסוף התיבה, אבל הה"א לא תנוח באמצע תיבה לעולם, ולא תבא למשך אלא באחרונה, לכן לא נוכל לומר במלת היליכי שיהיה שרשו הלך, והמשך שבין הה"א והלמד שיהי' במקום ה"א השרש : (קיד) פי' ע"כ היא צריכה שתהיה ה"א אחרת כמוהו במלת היליכי, ולא כן רק יו"ד לפי ששרשו ילך : (קטו) יבאר לבל נאמר פן שרשו „הלך" והיו"ד הנעלמת תחת ה"א השרש : (קטז) פי' בכח מבטא התנ"ג שלפניה : (קיז) נעדרים לגמרי : (קיח) אבל לא כן הה"א לעולם באמצע היא נמצאת, א"כ לא תבוא היו"ד הנעלמת תחת ה"א השרש אלא צ"ל שרשו „ילך" : (קיט) יבאר לבל נקשה הרי מצינו הה"א באמצע המלה ואינה נראית : (קכ) וכן פי' שם הח' ז"ל „ואין המלה חסרת ה"א (פי' כי שרשו לוט) כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה". ועיין ביאורי שם : (קכא) וכן דעת רז"ל (סוטה יב ב, שמ"ר

מקו"ב רש"י : יז) עיין ברמב"ם מה שהשיג על הפי' הזה. יח) סוטה שם. שמו"ר פ"א כד ילקוט שם וא"כ יהיה פי' את עם. כמו הכאים מלרימה את יעקב (לעיל א א). יט) סוטה שם. שמו"ר שם. ילקוט שם. וככר דחו מדרש זה באמרם שם. א"כ עשיתו למ"ר בעל מום. עיין בס' הזכרון שכתב אבל תמה אני איך הביא הרב מדרש זה הואיל ונדחה. כ) תנחומא א ז סוטה שם. שמו"ר פ"א כה ילקוט שם. כא) ובסוטה שם שהלכה בזריזות כעלמה ובשמו"ר פ"א כה. שהלכה בזריזות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃
י וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא

בַּת פַּרְעֹה אוֹבִילִי יָת רַבְיָא הָדֵין וְאוֹנִקִיהִי לִי וַאֲנָא אֶתֵּן יָת אַגְרִיךְ וּנְסֵיבַת אִתְּתָא יָת רַבְיָא וְאוֹנְקַתֵּהּ׃ וּרְבָא רַבְיָא וְאַיְתִיתֵהּ לְבַת פַּרְעֹה וַהֲוָה לַהּ לְבַר וּקְרַת

אבן עזרא

משקל והיניקהו לי, כמו שאמרתי. והוא מהבנין הכבד הנוסף (קיג), גם אמר שהוא כמו „הא לך" (קיג), והנה הא, כמו וגם אני הא (יחז' טז מג) (קיד), ואנחנו לא מצאנו בכל המקרא לנקבה ליכי כ"א לך (קיה) רק היא מלה אחת (קיו): ותניקהו. מעלומי העי"ן מן הפעלים השניים הנראים (קיז), והנה בפ' אחד שנים שרשים (קיח) והטעם אחד, וככה היטיבי נגן (ישעי' כג טז) צווי, כמו הליכי (קיט), אך הטיבו כל אשר דברו (דברי' ה כה) כמו „והם הביאו אליו" (שמות לו ג) מעלומי העי"ן (קכ) [יט]: (פיה"ק, והינקהו. כן הפועלים השניים עלומי העי"ן (קכא)): י ויהי לה לבן. כמו ואלה בני מיכל (קכב) [כ] זרובבל בן שאלתיאל (עזרא ג ב, חגי א א) והוא בן פדיה אחי שאלתיאל (קכג) ובעבור שגדלו נקרא בנו (קכד), שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש, ושמו בלשון מצרים היה מוניוס (קכה) וכך כתוב בס' עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים (קלו) גם ככה בספרי חכמי יון, אולי למדה בת פרעה לשונינו או שאלה (קלז) [כא] ואל תתמה בעבור

קרני אור

(סוטה יב ב שמ"ר פ"א כ) והרמב"ן כתב „וי"א שהלתהו נמול, וא"כ הסירה בגדיו ובדקה אותו כי ראתה אותו שהוא נמול ואין לנכד": [יט] ודעת הרשב"ם כי ותניקהו שרשו נ"ל „ינק", ולא כא כן רק לקבל את התיבה, ותניקהו במקום ותיניקהו, וכן נראה דעת הרד"ק שלא הביא בשרשים שרש „נוק" ויותר נראה דעת הראב"ע (רפ"ד): [כ] עיין בס' „חיי משה" להח' הקדמון פילון היהודי אשר היה מתושבי אלכסנדריה של מצרים בזמן בית שני, שיספר מבת פרעה שהתכחשה להתדמות אל אשה הרה, ע"כ יאמר, „ויהי לה לבן": [כא] עיין בהדי"ת מה שהשיג על הח' ז"ל בזה, ובנתה"ש מה שהעיר ע"ז, וז"ל „הבנת המקרא" „בשם משה העריך הרדי"א מלחמה גדולה עם הח' הראב"ע על אמרו ז"ל, שם משה מתורגם מלשון מצרים בלה"ק ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכו', והוא הרדי"א אחרי שהאריך להוכיח שאין מדרך כל לשון גם לא מדרך התורה לתרגם שום שם פלס פרטי אמר, ואחר שהדבר כן, איך נאמר אנחנו בשם אדונינו משה שהעתיקה התורה שמו המפורסם בנקיאה כן מלידתו אשר לא כדת אם היה שמו מוניוס כדברי הראב"ע, גם הרב המבאר נתה"ש העתיק רוב דבריו וקלסו, ולדעתי כל הענינים האלה לא היו נעלמים מעיני חכמת הראב"ע ז"ל, אלא שהם לא כוונו דעתו יפה, ומעולם לא עלה על דעתו שתיבת משה מתורגמת מתיבת אחרת מצרית כמוהו, אבל כוונתו שבת פרעה קראה שמו משה בלשון עברי, כי העתיקה ענין המקרה של הוצאת המים מלשון מצרי, ותרגמה הענין ההוא בשם דבר „משה", ותדע שכן כוונתו, שהרי אמר בסוף „אולי למדה בת פרעה לשונו או שאלה", ואילו היתה כוונתו כמו שהבינו החכמים הנ"ל, לא היה צורך לבת פרעה לא ללמוד ולא לשאול, ומה שאמר עוד, ושמו בלשון מצרים היה מוניוס, כוונתו לה להודיענו, כי זה מבואר הוא ידוע לסופרי מצרים בשם מוניוס. וכמו שכתב הרמב"ן בפ' מקץ אצל צפנת פענח באמרו „ואל תתמה בעבור שקראוהו סופרי מצרים מוניוס כי ישנו באמת ללשון מובן או מורגל להם. כאשר יעשה המתרגם

יהל אור

פ"א) וכן פי' רש"י ז"ל הי' שליכי, וכן ת"א „הא ליכי" כמו ב' מלות, דלפי פשוטו הוי למכתב היליך והשו"א בכ"ף כדין כל נוכח לנקבה, ומדכתיב „היליכי" ודאי תתחלק המלה לשתי מלות הי ליכי: (קכב) ר"ל מבנין הפעיל, ועיין בפי' הח' ז"ל (במד' יז יא) ובביאורי שם: (קכג) יבאר דעת הגאון איך הם השתי מלות, ויאמר שהוא כמו הא לך: (קכד) יבאר שהפי' מן ה"א כמו „וגם אני הא דרכך בראש נתתי", שפי' שם כמו הנה, וכתב ר"י ן' גנאח בשרשיו שרש ה"א וז"ל „ענין המלה הזאת היא להעיר המדבר על מה שאמר לו המדבר אליו, כאמרו וגם אני הא דרכך בראש נתתי, אשר היא להעיר על אמרו להם דרכך בראש נתתי": (קכה) בקמץ האמ"ד, והכ"ף בשו"א ולזכר להיפך: (קכו) ר"ל „היליכי" ושרשו „ילך": (קכז) שני אותיות נראים, ועיין הפעל הוי"ו נעלמת, כמו ישב שוב, ירב רוב, יעף עוף, כן ינק נוק: (קכח) ר"ל היליכי, שרשו ילך והניקהו, שרשו נוק: (קכט) ר"ל היליכי שרשו „ילך", וכן היטיבי נגן, שרשו „יטב": (קל) מנחי פ"ו ושרשו „בוא" וכן יתניקהו שרשו „נוק": (קלא) ושרשו „נוק": (קלב) ר"ל „ואת חמשת בני מיכל" (ש"ב כא ח) וכתיב „ולמיכל בת שאול לא היה ולד" (ש"ב ו כג) והם היו בני מירב אחותה רק שגידלה אותם ונקראו על שמה, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' לו ב) ובביאורי שם: (קלג) כמ"ש „ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו, ומלכירם ופדיה" (דה"א ג יז יח) „ובני פדיה זרבבל ושמעי" (שם שם יט) והיה זרבבל בן פדיה: (קלד) וכן כתב הח' ז"ל בפי' (חגי א א) על זרבבל בן שאלתיאל „והוא זרבבל בן פדיה (פדיה) אחי שאלתיאל מבני יכניה, ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו על שמו בנו כמו „ויהי לה לבן": (קלה) פי' שבת פרעה קראה שמו משה בלשון עברי, כי העתיקה ענין המקרה של הוצאת המים מלשון מצרי ותרגמה הענין ההוא בשם דבר „משה" ועיין קרני אור: (קלו) לשון מצרים הוא קאפטיס, ולשון קדרים הוא לשון ערבית: (קלז) איך לתרגם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁמֵהּ מֹשֶׁה וַאֲמֶרֶת אֲרֵי
מִן מַיָּא שְׁחַלְתֵּהּ: יא וַהֲוָה
בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וּרְבָא

שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם
מְשִׁיתִֽהוּ׃ שלישי יא וַיְהִי ׀ בַּיָּמִים הָהֵם

רש"י

הי עליכי (כב): (י) משיתהו. כתרגומו שחלתיה הוא לשון הוצאה בל' ארמי כמשחל ביניתא מחלבא (כג) ובל' עברי משיתהו לשון הסירותיו כמו לא ימוש (כד) לא משו. כך חברו מנחם (כה) ואני אומר שאינו ממחברת מש וימוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא כמו ימשני ממים רבים (כו) שאילו היה ממחברת מש (כז) לא יתכן לומר משיתיהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם

אבן עזרא

שאיננו משוי (קלח) [כב] כי השמות אינם נשברים כמו הפעלים (קלט): (פיה"ק. ויהי לה לבן. כמו ילד בן לנעמי (רות ד יז) שם משה מתורגם מלשון מצרים (קמ), ובדרש ששבעה שמות היו לו למשה (קמא), ועוד הוסיפו לו שמעיה וטוביה ואחימלך (קמב) והתימה כי השם מקרה הוא, כאשר אפרש בפ' הזאת בפ' ואמרו לי מה שמו (למטה ג יג) (קמג) ואיך יאמר הכתוב אלה בני בתיה בת פרעה (דה"א ד יח) והוא אחד (קמד), ודרך לשון הקדש לומר עשו הוא אדום (ברא' לו א) אברם הוא אברהם (דה"א א כז) (קמה), כי אחר שיאמר (קמו) פלוני ופלוני שנים הם (קמז), וכבר הבאתי ראיות גמורות, כי נחמי' איננו זרובבל, כי נחמי' עלה עמו (קמח), ואחר שהכתוב אומר, וכל ישראל בימי זרובבל ובימי נחמיה (נחמי' יב מז) לא יתכן להיותו אחד, גם שם פירשתי כל ימי כורש ודריוש וארתחשסתא (עזרא ד ה) שהם שלשה (קמט), גם בס' דניאל (דניאל א א) פירשתי כי יהואחז איננו יהוחנן (קנ) ואף כי צדקיהו (קנא), כי לא יתכן שימות בשני מקומות (קנב), רק דרך הדרש שמענה, ואתה דע לך הסוד, ובדרש אשר לקח מרד (דה"א ד יח) שהוא כלב בן יפונה שמרד בעצת

יהל אור

את השם בלשון עברי: (קלח) לפי דקדוק הלשון היה ראוי להקרא משוי כי הוא הפעול: (קלט) כי אין השמות שומרים את מתכונתם כמו הפעלים: (קמ) עיין אות קלה: (קמא) ואלו הם נשה, ירד, חבר, יקותיאל, אבינדור, אבי סוכו, אבי זנוח: (קמב) כן הוא (ויק"ר פ"א ג) שחשיב שם עשרה שמות למשה: (קמג) הח' ז"ל פי' למטה ג טו מהעלם והמקרה: (קמד) כי רז"ל דרשו (מגילה יג א ויק"ר פ"א ג) כי מרד הוא כלב בן יפונה ולמה נקרא שמו מרד שמרד מעצת מרגלים, ודרשו כל אלה השמות ירד ואבינדור וחבר כולם על משה רבינו, ואמרו ילדה כמו גדלה, והח' ז"ל יפרש על פי הפשט איך יאמר ואלה בני וגו' על אחד שהוא משה לבדו, ועיין למטה הערה קנג: (קמה) כי' כאשר יקרא את האדם בשני שמות יאמר כן, לבל נטעה להשוב שהוא אדם אחר: (קמו) פי' אבל אחר שיאמר: (קמז) ואם יאמר שם כדה"א ד יח ואת וגו' ואת וגו', הרי שנים הם ולא אחד: (קמח) ובדרש (סנהד' לח רע"א) הוא זרובבל הוא נחמי', זרובבל שנזרע בבבל, ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו: (קמט) ובדרש (ר"ה ג ב) הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא: (קנ) ובדרש (ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, הוריות יא ב) הוא יהוחנן הוא יהואחז: (קנא) כי על צדקיהו אמרו כי הוא שלום (ירושלמי שקלים שם, הוריות שם) בעבור כי נבואת ירמיה על שלום דבקה עם נבואתו של צדקיהו: (קנב) עיין בפי' הח' ז"ל דניאל

קרני אור

בקראם כמו בין קדש ובין ברד (ברא' טז יד) בין רקם ובין חגרא, וכן בהרבה מן השמות, ובקראם לא ישנה דבר, כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן ואולם ברבה, וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון ארמית בדורו, וכן עשו הכילרים המעתיקים", עכ"ל הרמב"ן ז"ל, והנה הכרי"א יפרש ותקרא שמו, שאמו קראה לו שם לא בת פרעה, ומפרש משיתהו, משית אותו (כמו ילדתני, לבתני) ומבית לאיה לזה מחסרון היו"ד אחר התי"ו (עיין בנתה"ש בכתב שהפריז על המדה, כי נמלאו אלה מהן בלי יו"ד לסימן המ"ב) ולא יסתור עדות. הח' ז"ל שהלכה כספרי הלאכה שהיו קורין למשה מוניום, ודעתו שהשם משה היה שמו העלמי שמעקרה לו אמו, והם מוניום בקלאותו המלרים הוא שם שתואר למעלתו וגודל חכמתו, מוגה מהמלרים אחרי היותו בן פ' שנה בעמדו לפני פרעה והתפרסם מעשיו וחכמותיו הנפלאים, ופ"י כתב בד"ל "ואמנם אחר שהביא לבן לבת פרעה, ושהיא לא ידעה כי המינקת היתה אמו, נכון כי בת פרעה קראה לו שם, ומ"מ משה היה שמו (ולא שם אחר כגון מוניום כדברי הראב"ע) כי mo בלשון מלרי מים usec מלל, והנה משה ענינו מלל ממים, וכן יוסף פלאוויס כתב כי השם מורכבת מן Mo-yses שפירושו מלל ממים, ועיין בס' חיי משה שהביא ג"כ מס' ביבליסעם רעאל לעקסיקאן, הרכבת השם כלו מלשון מלרי, מן מא שהוראתה מים, ומן איזעס שהוראתה הצלה, וא"כ פי' מוצל ממים שזה למלת משוי ממים בלשוננו, לכן שמו נאה לו גם בלה"ק גם בלשון מלרים: [כב] ובפס"ז "משוי היה ראוי לומר, שהפי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא
בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי מַכֶּה
אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃ יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה
וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ וַיַּךְ אֶת־הַמִּצְרִי
וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחוֹל׃ יג וַיֵּצֵא בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי

אונקלוס

משה ונפק לות אחוהי
וחזא בפלחנהון וחזא
גבר מצרי מחי לגבר
יהודי מאחוהי: יב ואתפני
לכא ולכא וחזא ארי לית
גברא ומחא ית מצראה
וטמרה בחלא: יג ונפק
ביומא תנינא והא תרין

אבן עזרא

מרגלים (קיג) גם זה תימה אם איננו על דרך סוד, שהכתוב אומר שזה מרד הוא מבני בניו של כלב (קיד) ועוד יקרא כלב בשם גנאי (קטו), כי המרגלים היו המורדים שלא דברו אמת, ומי שהלך על דרך ישרה לא יקרא מורד, ואלו היה כן, יקרא גם הנביא פושע בע"ז, וסוף דבר אמרו הגאונים על הדרש אין מקשין בו ולא ממנו (קטז): **יא ויצא אל אחיו.** המצרים (קיז) כי בארמון המלך היה (קיח) [כג], וטעם מאחיו, אחר הזכיר עברי ממשפחתו (קיט) כמו אנשים אחים (בראש' יג) (קכ): (פיה"ק. **יב** והאומרים כי **ויך את המצרי** שהזכיר עליו השם המפורש (קכא) איננו

רש"י

הקימותי ומן שב השיבותי ומן בא הביאותי או משתיהו כמו ומשתי את עון הארץ כח) הכל משיתי אינו אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה. כגון משה בנה עשה צוה פנה כשיבא לומר בהם פעלתי תבא היו"ד במקום ה"א כמו עשיתי בניתי פניתי צויתי: (יא) ויגדל משה. והלא כבר כתב ויגדל הילד. א"ר יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו כט): וירא בסבלותם. נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם ל): **איש מצרי.** נוגש היה ממונה על שוטרי ישראל והיה מעמידם מקרות הגבר למלאכתם לא): מכה איש עברי. מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום לב): (יב) ויפן כה וכה. ראה מה עשה לו בבית ומה עשה לו בשדה לג) ולפי פשוטו כמשמעו: וירא כי אין איש. עתיד לצאת

קרני אור

מכה משוי היה, אלא ע"ש ישראל שהוא מכה אותם והוציאם ממצרים וכו' ולכך נקרא שמו מכה שסופו מכה אחרים: [כג] וע"ז כתב הרדי"א, והראב"ע פי' ויצא אל אחיו המצרים, והנה פי' כן מפני שנאמר וירא בסבלותם, כי לפי דעתו הסבלות שב אל המצרים הפועל אותו, ואינו דעת סברתי, כי הוא לפעמים שב אל הפעול, ולפעמים אל הפועל, ורחוק הוא שהכתוב יקרא אח אל המצרי, ולא לשום אומה אחרת, רק לאדומי שנאמר, כי אחיך הוא (דברים כג ח):

יהל אור

(דניאל א א): (קיג) עיין למעלה אות קמד, ולקח את בתיה: (קיד) וכן פי' הרד"ק שם, כי היה בן עזרא מבני כלב בן יפונה (דה"א ד יז) וי"מ בן עזרא כך שמו, והיה מרד בן כלב, ועיין בפי' לד"ה המיוחס לאחד מתלמידי רס"ג שכתב (שם שם יח) וז"ל „ואינו היא המדה, כי כלב בן חצרון וזקנו של כלב בן יפונה נשאה" (פי' לבתיה): (קטו) בשם מרד: (קטז) הגאון ר' צבי הירש חיות (אמרי בינה שו"ת סי' א) הביא המאמר הזה מהח' ז"ל וכתב „בלי ספק כוונת הראב"ע על דברי רבינו נסים גאון מובא בכותב לעין יעקב (ברכות פרק הרואה) בכך מה נוהג,. והקב"ה מוריד שתי דמעות לים הגדול, שכתב האי מלתא אגדתא היא, וכה וכל דדמי ליה אמרו רבנן אין סומכין על דברי אגדה עיי"ש: (קיז) פי' יצא אל אחיו היהודים הדרים במצרים, וקראם מצריים לפי שהיו דרים במצרים וי"ג „העברים", והרדי"א יפרש דעת הק' ז"ל, שקורא להמצרים אחיו, עיין קרני אור הערה כג: (קיח) ע"כ אמר ויצא, שיצא מארמון המלך: (קיט) אחיו ממשפחתו: (קכ) ולא היו אחים, רק ממשפחה אחת: (קכא) כן הוא לדעת י"א (תנחומא שמות

מקו"ב רש"י: כח) זכרי' ג י. כט) תנחומא ב והרא"ה אות יז ועיין הערה קנא שם ילקוט שם. ילקוט משלי תתקס"ח. ל) ובתנחומא א ט שמו"ר פ"א כז בשיה רואה בסבלותם ובוכה. לא) תנחומא א שם שמו"ר פ"א כח. לב) תנחומא א שם ופ' אמור אות כד תנחומא ב אמור אות לב. שמו"ר פ"א כח. ויק"ר פ' לב ד. פסי' דר"כ פסקא ויהי בכלת (פ"ג ע"ב) פדר"א פ' מח ילקוט שם ילקוט אמור תרנ"ז. לג) תנחומא א שם. שמו"ר שם ויק"ר שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהִנֵּה שְׁנֵי־אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ׃
יד וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שַׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת־הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמַר אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר׃
טו וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וַיְבַקֵּשׁ

גֻּבְרִין יְהוּדָאִין נָצַן וַאֲמַר לְחַיָּבָא לְמָא אַתְּ מָחֵי לְחַבְרָךְ׃
יד וַאֲמַר מַן שַׁוְיָךְ לִגְבַר רַב וְדַיָּן עֲלַנָא הַלְמִקְטְלִי אַתְּ אָמַר כְּמָא דִקְטַלְתָּא יָת מִצְרָאָה וּדְחִיל מֹשֶׁה וַאֲמַר בְּקֻשְׁטָא אִתְיְדַע פִּתְגָמָא׃
טו וּשְׁמַע פַּרְעֹה יָת פִּתְגָמָא הָדֵין וּבְעָא לְמִקְטַל יָת מֹשֶׁה וַעֲרַק

רש"י

ממנו שיתגייר לד): (יג) שני אנשים עברים. דתן ואבירם הם שהותירו מן המן: לה) נצים. מריבים: למה תכה. אף על פי שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד לו): רעך. רשע כמותך לז): (יד) מי שמך לאיש. והרי עודך נער לח): הלהרגני אתה אמר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש לט): ויירא משה. כפשוטו. ומדרשו דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין מ) אמר מעתה שמא אינם ראויין להגאל מא): אכן נודע הדבר. כמשמעו. ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע׳ אומות להיות נרדים בעבודת פרך. אבל רואה אני שהם ראויים לכך מב): (טו) וישמע פרעה. הם הלשינו עליו מג): ויבקש להרג את משה.

אבן עזרא

נכון כאשר אפרש רק הכהו באבן או בחנית (קפג)): יג נצים. שם התאר מבנין נפעל (קפד) והשלם ננצים (קפה) כמו נראים (קפו) [כד]: לרשע. העושה חמס (קפז): (פיה"ק. נצים. דגשות חצרי"ק להתבלע נו"ן (קפח) כי ינצו אנשים (שמות כא כב) ושניהם מבנין נפעל (קפט): לרשע. מהם העושה חמס לחבירו): יד הלהרגני אתה אומר. בלבך (קצ): אכן. כמו אם כן (קצא): (פיה"ק. אתה אומר. בלבך, כמו ואמרתי אני בלבי (קהלת ב א) (קצב): אכן. כמו אמת (קצג) וי"א שטעמו כמו אם כן): טו וישמע. ארץ מדין קרים היו אל משמעת פרעה, על כן הוצרך להיות רועה צאן שלא יעמוד בישוב אולי

יהל אור

שמות אות ס) „הזכיר עליו את השם והרגו, הלהרגני אתה אומר" וכן פי' רש"י ז"ל, ובפדר"א פ' מח „התחיל מקלל אותו ונעל בחרב שפתיו והרגו", ועיין בפי' הגרד"ל שם: (קסב) ולדעת י"א (תנחומא שם),

קרני אור

[כד] כל נלים, ויצו בנפעל כיה קטסה שיש בה שלשה וחבלה כגון זה, וכן „ופי יצו אנשים" (שמות כא כב), כי יצו (דברים כה יא) לסליל את אישה מיד מכהו, ויצו שניהם בשדה, ויכו האחד את אחד (ש"ב יד ו) ויצו במחנה (ויקרא

„המגריפה של טיט נפל והוליא את מוחו": (קסג) ודגש הלדי"ק לחסרון נו"ן פ"א הפעל: (קסד) וחסרה נו"ן הפרש כי פרשו „נלה": (קסה) שהנו"ן הוא נו"ן הנפעל כי אין בשרשה נו"ן כי שרשה ראה: (קסו) המכה את חבירו ללא סבה רק דרך חמס ולזה קראו רשע: (קסז) נו"ן השרש: (קסח) ובא בנפעל לפי שכל אחד מהנלים נפעל מחבירו: (קסט) תחשוב בלבך: (קע) והרשב"ם מפרש כמו „אך כן, לא כמו שהיית סבור כשטמנתיו בחול שלא נודע אלא כן הוא שנודע" ועיין בנתה"ש שמבאר דעתו: (קעא) ומלינו אמירה על מחשבת הלב: (קעב) וכן ת"א ויוב"ע „בקושטא" וכן כתב הרד"ק בשרש „אכן" שענינו אמת הדבר

מקו"ב רש"י: לד) תיוב"ע ילקוט קסו בשם מדרש אבכיר. ובשמו"ר פ"א כ"ט. ויק"ר פ' לב ד בשינוי. לה) תנחומא א י. נדרים סד ב עיי"ש בפי' הר"ן. שמו"ר שם. פדר"א פ' מח תיוב"ע מדרש אגדה שכל טוב ילקוט שם.
לו) תנחומא א שם תנחומא ב יז סנהד' נח ב שמו"ר שם. במד"ר פ' יח יב. לז) תנחומא א בס שמו"ר שם. פדר"א פ' מח. לח) תנחומא א י ושם אות ח. כ' שנה היה כפלטרין של פרעה. וכן בשמו"ר שם ובילקוט קסו בשם י"א בן ארבעים שנה היה ועיין קרני אור הערה ל. ובשמו"ר פ"ה ב בן יב שנה היה. ומדרשים חלוקים בזה. לט) תנחומא א שם שמו"ר פ"א ל. אדר"נ פ"כ א ספ"ז. ובמדרש שכל טוב. קללו בשם לבהות ומת. מ) הוליכי רכיל. סנהד' מג ב כ"ר פ"ט ד.
מא) תנחומא א שם. שמו"ר שם. מב) תנחומא א שם. שמו"ר שם ילקוט שם. מג) תנחומא א שם. שמו"ר פ"א לא. אבות דר"נ שם. ילקוט בשם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

להרג את־משה ויברח משה מפני
פרעה וישב בארץ־מדין וישב על־
הבאר: טז ולכהן מדין שבע בנות
ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את־
הרהטים להשקות צאן אביהן:
יז ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה

אונקלוס

משה מן קדם פרעה
ויתיב בארעא דמדין
ויתיב על בירא:
טז ולרבא דמדין שבע
בנן ואתאה ודלאה
ומלאה ית רהטיא
לאשקאה ענא דאבוהן:
יז ואתו רעיא ומרדונון
וקם משה ופרקנון

אבן עזרא

יכירוהו (קנג), וכאשר אמר לו השם שמת פרעה ועבדיו שברח מפניהם, ונולד לו בימים ההם בנו הקטן או אמ׳ ויצילני מחרב פרעה (למטה יח ד) כי כל ימי חייו היה ירא ממנו, ואחר שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפרש למה ישב (קנד), כי בתחלה ישב לפני הבאר הידועה (קנה), כדרך „ויצא יעקב וגו׳ וילך״ (בראי׳ כח י) ושב לומר „ויפגע במקום״ (שם פ׳ יא) (קנו): (פיה״ק. על הבאר. הידועה ויתכן שלא היתה שם באר אחרת (קנז)): טז ולכהן. הוא יתרו ולא רעואל (קנח) וכל כהן שבמקרא משרת הוא לשם או לעכו״ם, והעד וכהנו לי (למטה כח מא) וכהני ד׳ (ישעי׳ סא ו) (קנט) [כה] ויתרו היה כהן לשם כאשר אפרש עוד (קס): יז ויבאו. מ״ם ויגרשום כמו נו״ן (קסא) שלא תתערב הגלה עם הנו״ן הנוסף לעתיד (קסב) [כו], וככה צאנם במ״ם שלא להתחבר שני נונין (קסג): (פיה״ק. מ״ם ויגרשום לנקבות שלא תתערב המלה עם הנו״ן הנוסף בעתיד (קסד) כמו „נשי עמי תגרשון״)

רש״י

מסרו לקוסטינר (מד) להרגו ולא שלטה בו החרב הוא שאמר משה ויצילני מחרב פרעה (מה): וישב בארץ מדין. נתעכב שם כמו וישב יעקב (מו): וישב על הבאר. לשון ישיבה למד מיעקב שנזדווג לו זווגו על הבאר (מז): (טז) ולכהן מדין. רב שבהן ופירש לו מעבודת כוכבים ונידוהו מאצלם (מח): את הרהטים. את בריכות מרוצות המים העשויות בארץ: (יז) ויגרשום. מפני הנידוי:

קרני אור

כד י) והיה שם חכלם (רוי״ל): [כה] והרד״ק בשרש כהן כתב „כל עובד יקרא כהן, וכן עובד ע״ז כמו כהן מדין״, וע״ז כתב רא״ב כנימוקיו „וזה דוחק שעבד לאלהות כין קדש כין חול, ולא על אחר עבודות״: [כו] עיין כס׳ „מכין חדות״ באת יגרוס מלת „לעתיד״, וכתב שכן מצא לרד״ק במכלול דף מ״א שהעתיק דברי הח׳ ז״ל כאשר הוא ולא העתיק מלת „לעתיד״ ויבאר דברי הח׳ ז״ל וז״ל „אלו כתיב ויגרשון כנו״ן היה מקום לטעות ולומר שהנו״ן נוספת מאותיות האמנתי״ו, כמו „וכו תדבקון״ (דברים יג ה), לא

יהל אור

ולקיימו ופה יאמר על החלטת דבר שנתברר כמסובב מן הקודם ויסודה „כן״ בתום׳ אליף: (קסג) ושר״ל השיג ע״ז וכתב „כי כהן מדין לא יתכן שיהיה תמיד הון לטיר, והנה אין ספק שהיה איש מפורסם, ותחניו לוקחי בנותיו היו ג״כ ידועים, ולפי מחשבת הראב״ע היה ראוי למשה שיתחתן באחד מדלת העם בני בלי שם, לא שיקח בת הכהן״. ועיין רמב״ן פ׳ כג מה שהאריך כזה: (קסד) ר״ל שבתחלה ספר הפסק בכלל ואמר וישב בארץ מדין, ואח״כ שב לפרש בפרט מה שאירע לו בדרך קודם בואו למדין: (קסה) כי אמר „הבאר״ בה״א ה ידיעה: (קסו) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם, אחר שספר ההליכה שב לבאר מה שפגע בדרך, וזו המדה היא כלל באחריו פרט: (קסז) והיה ידוע ע״כ אמר בה״א הידיעה: (קסח) לא הזכירו כשמו כי אינגו ידוע אלא מן הכהונה והוא יתרו: (קסט) וכן יאמר הח׳ ז״ל כפי׳ (תה׳ קי ד) עה״פ „אתה כהן לעולם״ כל כהן משרת וכן ובני דוד כהנים היו (ש״ב ח יח) והטעם לעבוד את השם, ועיין כפי׳ הח׳ ז״ל (ברא׳ יד יח) ובבי׳ ורי׳ שם: (קע) עיין כפי׳ הקצר למטה יט ו: (קעא) בלה נמ״ם הכנוי תחת הנו״ן הראויה לנקבות כי יל״ל ויגרשון: (קעב) כי הנו״ן נוסף לפעמים בפעל עתיד ועיין קרני אור: (קעג) והגה רענן (דבר׳ יב ב) ושאנן (ישעי׳ לג כ) יתנגדו לזה: (קעד) פי׳ שלא תתערב המלה עם הנו״ן מאותיות האמנתי״ו הנוספת לפעמים בעתיד, כמו ישובון (מ״א ח לה) שהיל״ל ישובו, ולו״א במ״ם שלא מלינו מ״ם נוסף

מקו״ב רש״י: מד) דיין החוקר. ללכסים שהיה כלון לפני קוסטינר (פסי׳ דר״כ פ׳ דבוכה לד קנו) ועיין ערוך ססלס שיפרש שהוא שר הממונים שבעיר לחייבי מלכות ובירושלמי ברכות פ״ט ה״א נתנה החרב מעל צוארו של משה על צואר קוסטינר (נ״ל קוסטינר) והרגתו... לי כליל וקוסטינר נהרג. ובילקוט שם שנהפכה החרב על קוסטינר. מה) מכילתא יתרו פ״א תנחומא א כס דכ״ר פ״ב כס יודה פ׳ שני בדרך ס״א ש״ס א ובו״ט ב מזמור ד. מו) ברא׳ לז א. מז) תנחומא ל שם. במו״ר פ״א לג. מח) תנחומא א יא. שמו״ר שם

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ואשקי ית ענהן: יח ואתאה לות רעואל אבוהן ואמר מה־דין אוחיתין למיתי יומא דין: יט ואמרא גברא מצראה שיזבנא מיד רעיא ואף מדלא דלא לנא ואשקי ית ענא: כ ואמר לבנתיה ואן הוא למה דנן שבקתין ית

ויושען וישק את־צאנם: יח ותבאנה אל־רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום: יט ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם־דלה דלה לנו וישק את־הצאן: כ ויאמר אל־בנתיו ואיו למה זה עזבתן את־

רש"י

(כ) למה זה עזבתן. הכיר בו שהוא מזרעו של יעקב שהמים עולים לקראתו (טט): ויאכל לחם. שמא ישא אחת מכם כד"א כי

אבן עזרא

(מיכה ב ט) (קי"ז) [כז]): יח ותבאנה אל רעואל. אבי אביהן היה (קי"ח) כי יתרו היה חותנו, והוא חובב (קי"ט), וכתיב מבני חובב חותן משה (שופ' ד יא) וכתיב לחובב בן רעואל המדיני (במד' י כט) (ק"כ) [כח]: יט ותאמרנה. חן הוסיפו (קכ"א) או לא הספיקו המים שדלו הם לצאן (קכ"ב): כ ויאמר אל בנותיו. אבי האב יקרא אב כמו אלהי אבי אברהם (בראי לב י) (קכ"ג) גם נבוכדנצר אבוך (דניאל ה יח) (קכ"ד) ובן הבן יקרא בן, וככה הבנות בנותי והבנים בני (בראי לא מג) (קכ"ה), "ואנת ברה בלשצר" (דניאל ה כב) (קכ"ו), ויאמר, הנה תפס הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר ותקראנה לו (קכ"ז), כי ידוע הוא מדרך הסברא (קכ"ח): קראן לו. מלה זרה (קכ"ט)

יהל אור

נוסף, ואעפ"כ שמלאו אותם עם מלת הנה ריקם: (קפה) שהגו"ן נוספת כי אין צורך אל הכנוי בעבור שמפורש נשי עמי: (קפו) והזכיר רעואל לפי שהיה עדיין בחיים והיה בעה"ב ואח"כ מת, ונזכר יתרו שהיה בעה"ב אחריו: (קפז) והיה לו גם השם חובב, ולד"ק נקרא חובב אחר שנתגייר, כי דרך כל המתיהדים לקרא להם שם אחר: (קפח) ודעתו פה שחובב הוא יתרו ורעואל אבי יתרו, ואבי אביה של צפורה, ולמטה יח א לא פי' דעתו, וכתב שם, ויאמר משה לחובב שהוא יתרו, כאשר פירשתי בפ' ואלה שמות, ונראה כי דעתו שם ג"כ כמו פה, ובפי' הקצר (למטה ג א) וכן (במד' י כח) שינה דעתו, וביאר שמה, כי חובב הוא יתרו, והיה אחי צפורה ולא אביה, ועיין (למטה יח א) בקרני אור הערה ב מה שהעירותי ע"ז, והבאתי דעות כל המפרשים: (קפט) פי' הן הוסיפו לומר שהוא דלה, כי הן דלו ולא הוא, כי כן כתוב ותבאנה ותדלנה: (קצ) או אעפ"ס שסבר דלו הן ומלאו את הרהטים, לא הספיקו המים שדלו הן וחזר משה ודלה: (קצא) ויעקב אמר זאת: (קצב) דניאל אמר לבלשצר "נבוכדנצר אבוך", והוא היה אבי אביו אויל מרודך: (קצג) עתה יביא ראיותיו כי בני בנים יקראו בנים, ויביא ראיה מלבן שאמר על בני בנותיו, "והבנים בני": (קצד) ודניאל אמר לבלשצר "ואנת ברה": (קצה) וקצר הכתוב ולא הודיע שקראו לו ודרך הכתוב לקצר בספורים: (קצו) כי ה"מובן הוא שכן עשו, וכן ויאמר להביא את ספר הזכרונות לפני המלך ויהיו נקראים (אסתר ו א) ענינו ויביאו לו ויהיו נקראים, ורבים כן, וי"א מפני שמהרו בדבר לא הורה הכתוב שקראו אותו או שאכל: (קצז) בחסרון ה"א

קרני אור

אשר תפשון (למטה ד טו) ודטותהון, הנו"ן בהם נוסף בלתי לורך שמוש, רק יש בהם דרש, כמו שהביא המדקדק הגדול בעל בנין שלמה הרבה מהם לאיזה טורחה אבל נתוספה בהם הנו"ן ואז טים פי' המלה ויגרשון כאלו נכתב בלא נו"ן, ולא היה או במשמעות המלה את מי גרשו, לכן התחכם בעל הלשון, והחליף הטע"ן כמ"ש כטי הרבים, ונדע פי' המלה כאלו כתיב ויגרשי אותן את בנות כהן מדין, ועיין באבי עזר שכתב "לדקו דברי הרב בעל מכין תדות שלריך למתוק תיבת לעתיד", והנה מה נעשה בנס בפי' הקצר כתוב ג"כ "כעתיד": [כז] ויגרשום, שגרשו את לאן הנערות שאלל הרהטים, ואין לפרש ויגרשום לבנות שא"כ היה לריך לכתוב ויגרשון בנו"ן סי' לנקבות (רד"א) ולדעתי כא במ"ש הזכר לטורות שלא היו הגירותין מסכת הבנות שלמן כ"א מסכת אביהן, וכלאית הרבה לפי שפי' מעכו"ם נדוהו (הטו"ק) ובהתאומת שמות סי' יא, במ"ר פ"א פס"ז כ' יו כתחיל לכתוב לספר בל"ז ויגרשום, וכתיב ויושען ל"ז אלא מלמד שבקשו להזדווג לכן: [כח] עיין יהל אור, ועי"ז כתב שד"ל (כ"ת מתב' ג מכתב יב) ומזה התבאר כי בפי' הקצר על ס' שמות שאין הראב"ע בזמן בשבה פירושו הנדפס לאחר ארבעת חומשים, אבל בפי' הארוך על ס' שמות, והוא הנדפס כזמן אחר פבס, ובפי' הארוך נעשה תחלה, והקצר [illegible] אח"כ, ועיין ברשימת ספריו ברא"ש ס' ברהבית:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

האיש קראן לו ויאכל לחם: כא ויואל משה לשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה: כב ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה: פ כג ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה

אונקלוס

גברא קרן ליה וייכול לחמא: כא וצבי משה למיתב עם גברא ויהב ית צפורה ברתיה למשה: כב וילידת בר וקרא ית שמיה גרשם ארי אמר דייר הויתי בארע נוכראה: כג והוה ביומיא סגיאיא האנון ומית מלכא דמצרים ואתנחו בני ישראל מן פלחנא

אבן עזרא

בעבור שאין על משקלה (קצח) [כט] : **כא ויואל.** אולי לא היה שם יתרו בן רעואל, ע"כ לא הזכירו הכתוב (קצט) : **כב ותלד.** כי אמר משה, וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר (ר), ואשר כתוב בדברי הימים דמשה (רא) אל תאמין, [ל] וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים ספי הקבלה אין לסמוך עליו, ואף כי (רב) יש בו דברים (רג) שמכחישים הדעת הנכונה וככה ספר זרובבל, וגם ס' אלדד הדני (רד) והדומה להם : (פי"ק. **ויקרא את שמו.** משה קראו, ומה שנכתב בדברי הימים של משה הבל הוא. איננו מספרי הקדש, ולא מדברי קבלה [לא]) : **כג וימת מלך מצרים.** עתה יוכל משה לשוב אל מצרים (רה), וישראל

רש"י

כי אם הלחם אשר הוא אוכל נ) : (כא) ויואל. כתרגומו נא) (ס"א כמשמעו) ודומה לו הואל נא ולין נב) ולו הואלנו נג) הואלתי לדבר נד) ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו נה) : (כג) ויהי בימים הרבים ההם. שהיה משה גר במדין וימת מלך מצרים והוצרכו ישראל לתשועה. ומשה היה רועה וגו' ובאה התשועה על ידו ולכך נסמכו פרשיות הללו. בר"י) : וימת מלך מצרים. נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל

קרני אור

[כט] וכמד"ר (קהלת פ' ט) עלהם', לא לחכמים לחם' זה משה שהיה קוסקלטור (ממונה על אלותי כ"ד) בפלטין של פרעה, ואח"כ קראן לו ויאכל לחם: [ל] עיין יהל אור, ובפדר"א פ' מ, ספרי ברכה סי' ל"ו. כ"ל ס"פ ויחי משה היה במצרים מ' שנה ובמדבר מ' שנה" (שם לאן יתרו) (עיין מקורי רש"י אות נג) ואין לומר דזה וזה אמת, הלא כתוב ומשה היה בן שמונים שנה בעמדו לפני פרעה (שמות ז ז) ומתי מלך בכוש ?: [לא] אולם הרשב"ם (במדבר יב א) קיבל את הכתוב בד"ה של משה, וגם התרגום המיוחס ליונ"ע יסד ג"כ פירושו עפ"י הספור הזה, ועיין בנתב"ם עם השמטים ג"כ להרשב"ם וכתב אף שהרשב"ם הביא את הס' הזה בפי' לשמות, הנה דבריו לא יתכנו כ"א בדברים הסותרים על דבר התורה או קבלת חז"ל, או בהם מתנגדים אל השכל, אבל לא מעשה שלא נכתבו בתורה', וכתב הרד"ת ידמה שהיה משה כבן כ' שנה כשהכה את המצרי וברח מלפני פרעה, וכל מה שכתוב

יהל אור

היא, כי צ"ל קראנה : (קצח) פי' מלה זרה במשקלה ואין לה דריע, והראוי קראנה בנחות האל"ף ונו"ן הי"א בסוף, והנה נראית האל"ף והיא בסגול, ובא הקוף בחיר"ק שהוא המעמד שבתנועות בכתיבה ובמבטא, לפי שבא במקום השוא (שאיננו תנועה) שהוצרך לשנות לתנועה שלא יתחברו ב' שואין בראש המלה, כמו פקדי פקדו מן פקוד, ובא בסי' א לנקבה, ולא נשאר רומס להניחה אף במבטא (כמו במלת קראן לי מרה (רות א כ) שנמשכת במבטא אחר הקמץ אף שאיננה נכתבת) (רש"ד) : (קצט) יתכן שהוא הכהן הנזכר למעלה, והוא יתרו, ואפשר שהוא רעואל אבי יתרו. והכהן היה טרוד בכהונו בבית אלהיו ולא היה שם על כן לא הזכירו הכתוב : (ר) אשר אמר הכתוב (במד' יב א) „כי אשה כשית לקח" : (רא) עיין ערכו בראש ס' בראשית, ושם כתוב כי ארבעים שנה מלך משה על כוש : (רב) מלת אם חסרה בכל הספרים והדפוסים שראיתי, אך אנכי כן הגהתי, וכן צריך להיות בבירור (רי"ר) : (רג) ויו"ג „ואף כי יסוד דבריס" וכן הוא במונה"ז : (רד) עיין ערכם בראש ס' בראשית : (רה) ודעתו מיתה ממש, וכן ת"א ומית, וכן פי' הרשב"ם כי וימת מלך מצרים הוא הקדמה למה שאמר הקב"ה

מקורי רש"י: נ) ברא' לט ו. ועיין תנחומא א שם. שמו"ר שם. נא) וצבי והוא לשון רצון וחפץ ובכו יואל. נב) שופטים יט ו. נג) יהושע ז ז. נד) ברא' יח כז. נה) תנחומא א שם. שמו"ר פ"א לג. מדרש שם א. מכילתא ריש יתרו ילקוט קסא פס"ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ויזעקו ותעל שועתם אל־האלהים מן־העבדה: כד וישמע אלהים את־נאקתם ויזכר אלהים את־בריתו את־אברהם את־יצחק ואת־יעקב: כה וירא אלהים את־בני ישראל וידע אלהים: רביעי ס ג א ומשה היה רעה את־צאן יתרו חתנו כהן מדין וינהג את־הצאן אחר המדבר ויבא

דהוה קשי עליהון וזעיקו וסליקת קבלתהון לקדם יי מן פלחנא: כד ושמיע קדם יי ית קבלתהון ודכיר יי ית קימה דעם אברהם דעם יצחק ודעם יעקב: כה וגלי קדם יי שעבודא דבני ישראל ואמר במימרה למפרקהון יי: א ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוהי רבא דמדין ודבר ית ענא לבתר שפר רעיא

רש"י

ורוחן בדמס נו): (כד) נאקתם. לעקתס. וכן מעיר מתים ינלקו נז): את בריתו את אברהם. עס אברהס: (כה) וידע אלהים. נתן עליהס לב ולא העלים עיניו נח): (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא

אבן עזרא

עשו תשובה, כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים, על כן ענם השם, ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים (רי): (פיה"ק. זה אות, שקם אחריו מלך קשה מהראשון (רח)): כד וישמע. טעם ויזכור שהגיע הקץ (רט): כה וירא. החמס שהיו המצרים עושים בגלוי (רט): וידע. העשוי בסתר (רי): (פיה"ק. וירא אלהים. וידע. על דרך אנש שיקול הדעת (ריא) הדעות שתים, דעת היש ודעת העתיד (ריב) והקרוב כי הכתוב ידבר על דרך בני אדם ובמקום אחר ואת צעקתם שמעתי, כי ידעתי (למטה ג ז) (ריג), וי"א וירא העבודה שעבדו בהם בפרהסיא: וידע אלהים. עינוי הסתר):

ג א הר האלהים חרבה. ככה כתב משה (א) [א], ושעם חרבה, מרוב החום שלא ירד שם גשם, כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה (ב), ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה, ותגבר בו היבשות (ג): (פיה"ק. ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו. לפי דעתי שהוא אחי צפורה, כאשר אפרש בפ' ויאמר משה לחובב (במד' י כט) (ז): חרבה. הוא הר סיני, וכן כתוב ד' אלהינו דבר אלינו בחורב (דבר' א

יהל אור

הקב"ה למשה אח"ז כי מתו כל האנשים (למטה ד יט): (רו) עיין (יחז' טז וכ): (רז) ע"כ יספר מיתתו: (רח) שנשלם הזמן שנגזר עליהם: (רט) שהיו המצרים עושים להם בגלוי: (רי) וידע אלהים העשוי להם בסתר: (ריא) ענינו השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן, ועיין בהקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך הג' ובביאורי שם: (ריב) עיין (ברא' כב א) ובביאורי שם: (ריג) כי הכתוב ידבר על דרך בני אדם: (א) כך כתב משה אחר מתן תורה, כי ברעותו את הצאן לא נקרא אז הר האלהים: (ב) נלכה נא דרך שלשת ימים (למטה ה ג): (ג) ונקרא ג"כ הר חורב, גם המדבר נקרא מדבר חורב, מפני היותו קרוב למצרים ולא ימטר שמה, גם היאור לא יגיע שם להשקות את הארץ ולזה היה מקום יבש, ובעבור שלא היה בתוכו מחוז הר כ"א זה נקרא הר חורב, ואין ספק שהיה ההר ההוא מקום רענן ושמן, ולכן עלה שם משה עם הצאן, ומסכים לזה מה שנאמר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (למטה לד ג) (רד"א): (ד) ושם בפ' כח, הוכיח מהפסוקים שצפורה היא בת רעואל, ויתרו הוא חובב

קרני אור

בדברי הימים של משה אפשר שיהיה אמת עכ"ל. וכן הוא (שמ"ר פ"א ילקוט שמות רמז קסו, פס"ז ד, יח) שמסורת הוא ביד החכמים שבן עשרים שנה יצא ממצרים, ועיין מקורי רש"י אות לג:

[א] ונקרא הר אלהים ע"ש העתיד (ספרי דברים פי' כב) וכן ת"א וכן פירש"י ז"ל, והרלב"ג פי' לגדלו,

מקו"ב רש"י: נו) שמו"ר פ"א לד. תיוב"ע ס' הישר ספ"ז ב כג והעיר שם הרב הח' רש"ב כי מקור המאמר נעלם ממנו. ולהאמין לא הוציא זה מן ספמו"ר אשר הוא מדרש מאוחר וכוודאי שיה לפני ז"ל ולפני רבינו טוביה (בעל הספ"י) איזה מדרש לא בילמדנו הנאבד. לא לקחו דבריהם מדברי רבינו משה הדרשן. נז) איוב כד יב. נח) וכו"ל עיניו מכס'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ויזעקו ותעל שועתם אל־האלהים מן־העבדה: כד וישמע אלהים את־נאקתם ויזכר אלהים את־בריתו את־אברהם את־יצחק ואת־יעקב: כה וירא אלהים את־בני ישראל וידע אלהים: רביעי ס ג א ומשה היה רעה את־צאן יתרו חתנו כהן מדין וינהג את־הצאן אחר המדבר ויבא

אונקלוס

דהוה קשי עליהון וזעיקו וסליקת קבלתהון לקדם יי מן פלחנא: כד ושמיע קדם יי ית קבלתהון ודכיר יי ית קימה דעם אברהם דעם יצחק ודעם יעקב: כה וגלי קדם יי שעבודא דבני ישראל ואמר במימרה למפרקהון יי: א ומשה הוה רעי ית ענא דיתרו חמוהי רבא דמדין ודבר ית ענא לבתר שפר רעיא

רש"י

ורותן בדמס נו): (כד) נאקתם. לעקתם. וכן מעיר מתים ינאקו נז): את בריתו את אברהם. עם אברהם: (כה) וידע אלהים. נתן עליהם לב ולא העלים עיניו נח): (א) אחר המדבר. להתרחק מן הגזל שלא

אבן עזרא

עשו תשובה, כי יחזקאל הזכיר שהיו ישראל עובדים גלולי מצרים, על כן ענם השם, ותחת אשר לא עבדוהו עבדו אכזרים (י): (פיה"ק. זה אות, שקם אחריו מלך קשה מהראשון (ח)): כד וישמע. טעם ויזכור שהגיע הקץ (יח): כה וירא. החמס שהיו המצרים עושים בגלוי (יט): וידע. העשוי בסתר (כ): (פיה"ק. וירא אלהים. וידע. על דעת אנש שיקול הדעת (כא) הדעות שתים, דעת היש ודעת העתיד (כב) והקרוב כי הכתוב ידבר על דרך בני אדם ובמקום אחר ואת צעקתם שמעתי, כי ידעתי (למטה ג ז) (כג), וי"א וידא העבודה שעבדו בהם בפרהסיא: וידע אלהים. עינוי הסתר):

ג א הר האלהים חרבה. ככה כתב משה (א) [א], וטעם חרבה, מרוב החום שלא ירד שם גשם, כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה (ג), ובעבור שהיאור רחוק על כן אין שם ליחה, ותגבר בו היבשות (ג): (פיה"ק. ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו. לפי דעתי שהוא אחי צפורה, כאשר אפרש בפ' ויאמר משה לחובב (במד' י כט) (ו): חרבה. הוא הר סיני, וכן כתוב ד' אלהינו דבר אלינו בחורב (דבר'

יהל אור

הקב"ה למשה אח"ז כי מתו כל האנשים (למטה ד יט): (רו) עיין (יחז' טז וכ): (רז) ע"כ יספר מיתתו: (רח) שנשלם הזמן שנגזר עליהם: (רט) שהיו המצרים עושים להם בגלוי: (רי) וידע אלהים העשוי להם בסתר: (ריא) עינוי השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן, ועיין בהקדמת הח' ז"ל לפי על התורה בדרך הג' ובביאורי שם: (ריב) עיין (ברא' כב ה) ובביאורי שם: (ריג) כי הכתוב ידבר על דרך בני אדם: (א) כך כתב משה אחר מתן תורה, כי ברעותו את הצאן לא נקרא אז הר האלהים: (ב) נלכה נא דרך שלשת ימים (למטה ה ג): (ג) ונקרא ג"כ הר חורב, גם המדבר נקרא מדבר חורב, מפני היותו קרוב למצרים ולא ימטר שמה, גם היאור לא יגיע שם להשקות את הארץ ולזה היה מקום יבש, ובעבור שלא היה בתוכו מחוץ הר כ"א זה נקרא הר חורב, ואין ספק שהיה ההר ההוא מקום רענן לא ושמן, ולכן עלה שם משה עם הצאן, ומסכים לזה מה שנאמר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (למטה לד ג) (רד"א): (ד) ושם בפ' כח, הוכיח מהפסוקים שצפורה היא בת רעואל, ויתרו הוא חובב

קרני אור

בדברי הימים של משה שאמר שיהיה אמת עיי"ש. וכן הוא (שמ"ר פ"א ילקוט שמות רמז קסו, פס"ז ד, יח) שמסורת הוא ביד החכמים שבן עשרים שנה יצא ממצרים, ועיין מקורי רש"י אות נג:

[א] ונקרא הר אלהים ע"ש העתיד (ספרי דברים פי' כב) וכן ת"א וכן פירש"י ז"ל, והרלב"ג פי' לגדלו,

מקו"ב רש"י: נו) שמו"ר פ"א לד. תוספ"ש ס' הישר ספ"ז ב כג והעיר שם הרב הח' רש"ב כי מקור המאמר נעלם ממנו. ולפענ"ד לא הוציא זה מן שמו"ר אשר הוא מדרש מאוחר וכוונתו היה לפני ז"ל ולפני רבינו טוביה (כעל הספר) איזה מדרש לא בילמדנו הנאבד. או לקחו דבריהם מדברי רבינו משה הדרשן. נז) איוב כד יב. נח) וכו"ל עיניו מכס'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶל־הַ֥ר הָאֱלֹהִ֖ים חֹרֵֽבָה׃ ב וַ֠יֵּרָא מַלְאַ֨ךְ יְהֹוָ֥ה אֵלָ֛יו בְּלַבַּת־אֵ֖שׁ מִתּ֣וֹךְ

אונקלוס

לְמַדְבְּרָא וַאֲתָא לְטוּרָא דְאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ לְחֹרֵב׃ ב וְאִתְגְּלִי

אבן עזרא

ה, זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כב) (ס), גם יתכן שנקרא חורב שיש שם חורב רב, גם נקרא סיני בעבור הסנה (ו)) : ב ויירא. יש מפרשים בלבת אש בלהבת אש (ז) והנכון בעיני כי פירושו בלב האש (ח) כי כן מצאנו מה אמ:לה לבתך (יחז' טז) (ס), ור' אדנים (י) אמר, אילו היה כן היה בלבת בחיריק תחת הלמ"ד, כמו אל גנת אגוז (שה"ש ו יא) והנה שבח וכַנָּה זרועיה תצמיח (ישעי' סא יא) (יא) [בן] : הסנה. אמר הגאון כי זה מין קוץ, „ורצון שוכני סנה" (דברי לג טז) שסים (יב) והטעם על השם הנכבד (יג) [גן] ור' ישועה אמר (יד) הכבוד ששכן בסנה (טו) ולא דבר נכונה, כי איך יקרא שוכני על רגע אחד (טז) [דן], ועוד למה נאמר על גזרת פועל (יז), ואיננו כן עושה שמים וארץ (תהי' קכד ח) כי השם הוא עושה תמיד (יח) ומעמידם כהגה היוצא מפי אדם (יט) ועוד אחר שהזכיר כל מגד הזכיר באחרונה רצון השם (כ), ועוד מה טעם להזכיר זה המלאך (כא), ועוד היה ראוי להיותו שוכני בסנה הידוע (כב), ולפי דעתי כי כל סנה אחד הוא, והוא מין קוץ יבש (כג), וככה הוא בלשון ישמעאל, וככה הר סיני בעבור הסנה (כד) [הן] וכן פי' ורצון שוכני סנה, רצון שיבקש השוכן במקום הסנה (כה), שהוא דורש ומבקש תמיד שיעשה השם רצונו, וילחלת ארצו שהוא שוכן בה, שהיה מקום יובש וסנה, עד שיהא בא הדווי והיתה כגן רוה

רש"י

ירעו בשדות אחרים א): אל הר האלהים. על שם העתיד ב): (ב) בלבת אש. בשלהבת אש ולבו של אש ג) כמו לב השמים ד) בלב האלה ה) ואל תתמה על התי"ו שיש לנו כיולא בו. מה אמולה לבתך ו): מתוך

קרני אור

כשפם, כבכרי אל (תה' לו ז): [ב] וכ: כתב הח' ז"ל (בזאת יתר פי' קמ) אמר ר' אדונים בלבת אש כמו לבבת אש, ואינו נכון, כי לא יפדל הה"א כ"א בסוף המלה שדומה לאל"ף שמתך (כי הה"א איננה מאותיות השבך כאמלע המלה) א"כ אין פי' כ"א בלב אש (ויפיה לבה כפלם נקבה כמו לבַתֵּךְ) ואין טעם לפה לא נקדים וכו' כאש (פי' למה לא נכתב בלבת האש כנכון ה"א הדעת ?) כי לא יזיק בעבור שנפתח הלמ"ד (זאת טענה אחרת בי"ש להביא על פירושו, למה לא נכתב לבַּת ע"מ גַּנַּת) במשקלי השמות מבהגים אין קץ לכם, וכמו וכנגה אשר מים אין לה" (ישע' א ל): [ג] והנה לפי "" המכולר למעה יסכים הח' ז"ל פה לפירושו של הגאון כי זה מין קוץ, וגם (דבר' לג טז) יפרש הח' ז"ל שמים ג"כ כדעת הגאון ז"ל: [ד] והרמב"ן ז"ל יפרש, שהיה כה, הלא אשר שכן על ההר שנקרא על שם הסנה והוא סיני: [ה] פי' מקום קולים, והוא מקום עמרה, שאין רגל אדם ובהמה מלוין שם, וע"כ נגלה לו

יהל אור

והיה אהי לסורה ועיין (למעלה ב אות קפח): (ה) ויסיים „אשר לויתי אותו בהורב": (ו) ונקרא הר סיני על שמו, ועיין קרני אור הערה ח: (ז) ופרשו לבה, ויהיה לבה במקום להבה, מן השרשים המתהלפים אותיותיהם כמו שלמה שמלה, ודומה לו כדברי המשנה, כל אחד וליבה המלכה חייב (ב"ק נט ב): (ח) ופרשו לבב, לפי שהלב מניע גוף האדם ועולמו כאמר ג"כ למניע כל גוף ועולם שלו לב: (ט) מפום דקשיא ליה התי"ו במלת בלבת, המורה ענין הדביקות מיותרת היא, והיה צריך לכתוב בלב אש, כי הסגל בלמ"ד היתה מורה ג"כ ענין הדביקות, ומביא ראיה מן לבתך. והיה יכול לכתוב נ"כ לבך, רק כן הוא דרך הלשון לדבק התי"ו במלת לב: (י) עיין ערכו בראש ספר בראשית: (יא) דעת ר' אדונים, בלבת כמו להבת כדעת הי"ת, כי אילו היה פי' בלב האש היה בלבת בחיר"ק ע"מ גנת, והח' ז"ל ישיגנו ויאמר כי שבח וכנגה, ודעתו מפני כי משקלי השמות משתנים, ועיין קרני אור: (יב) וכן פי' שם הח' ז"ל: (יג) השוכן בשמים: (יד) עיין ערכו בראש פ' בראשית: (טו) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן תיוב"ע וירושלמי: (טז) כי האל לא התמיד שכינתו בסנה רק כרגע נגלה בו: (יז) באמרו שוכני, נראה שהוא שכן שם תמיד, והוא דבר הנעשה על רגע אחת: (יח) ע"כ נאמר בורא, עושה, רוקע, בורא השמים (ישעי' מב ה) עושה שמים (תה' קכד ח) רוקע הארץ (ישעי' מב ה) בלשון פועל, בעבור שהוא עושה תמיד, ואין השארות לנמצאים בלתיו, וכשיסתלק פעלו מהם יהיו נעדרים, ועיין (ברא' א א) בהערה ליהל אור סי' יב: (יט) הוא הבל הנשימה היוצא מפי האדם, והיא תדירה: (כ) הח' ז"ל יתמה איך יזכיר באחרונה רצון השם אחרי הזכיר כל המגדים (דבר' לג, יג יד טו טז): (כא) הנראה אל משה מתוך הסנה, אחרי שלפי פירושם הוא קאי על ד', והנה כתוב וירא מלאך ד' אליו בלבת אש", ומה טעם להזכיר זה המלאך בפ' ורצון שוכני סנה: (כב) אחרי שמוסב על המלאך אשר נראה אליו מתוך הסנה, היה ראוי לומר שוכני בסנה הידוע: (כג) מין אילן סרק: (כד) הוא מין מיוחד הגדל קרוב להר סיני אשר נקרא על שמו: (כה) פי' רצון האדם השוכן בסנה, רוצה לומר

במדבר

מקו"ב רש"י: א) תנחומא ב יב. שמ"ר פ"ב ג. פסי"ז. ילקוט קסט. ב) ספרי דברים. שמו"ר פ"ב ד. פסי"ז. ג) ובדבו לבב. ד) דבר' ד יא. ה) ב"ב יח יד. ו) יחז' טז ל.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּשַׁלְהוֹבִית אִשָּׁתָא מִגּוֹ סַנְיָא וַחֲזָא וְהָא סַנְיָא בָּעַר בְּאִשָּׁתָא

הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ

אבן עזרא

סלוהלח (כ), והודיעו „מתוך הסנה" בה"א הדעת, כי הם דברי משה בכותבו התורה (ח), ובוער כהפעלים היוצאים (כח), כי אש בוערה כמו „אש אוכלה" (דברי ד כד), והעד „כאש תבער יער" (תה' פג טו) (כט) והנה האש שהיה בסנה בוער כל אשר סביביו, כי זה כמו „שלחו באש מקדשך" (תה' עד ז) (ל) [ו], ובכה ההר בוער באש (דברי ה כ) (לא) ומלת אֻכָּל שם התואר כמו פעול (לב), וכמוהו אם תראה אותי לוקח מאתך (מ"ב ב י) שהוא קמוץ (לג) וככה לנער היולד (שופ' יג ח), כהם יוקשים בני האדם (קהלת ט יב) (לד) ואלה הפעלים כאשר הם יוצאים, על כן ורגל מוּעָדֶת (משלי כה יט) איננה כמודם (לה) רק השורק תחת חולם, והוא כמו פועלת (לו): (פיה"ק. בלבת אש. י"א שהוא חסר ח"א (לז) וזה לא יתכן, כי אין תת"א מאותיות חמשך, כי לא ימצא נעלם כי אם בסוף (לח), והנכון בעיני שהוא כמו לב, כי כן מצאנו „מה אמולה לבתך" (לט), ורובי המפרשים אמרו כי הסנה קוץ כאמד (מ), ומעם הסנה בתוס' הה"א (מא), מתוך הסנה שהיה שם, ויפרש: שוכני סנה ששכן בסנה (מב), ומה מעם להזכיר זה בברכת יוסף [ז], ועוד כי פירוש שוכני שהוא שוכן שם תמיד, על כן אמר הגאון, כי סנה יתחלק לשני חלקים, האחד קוץ והשני שמים ואחרים אמרו כי הסנה שמים (מג), ואמרו כי מעם בוער באש כמו „וההר בוער באש" (דבר' ה כ) (מד), והנה שכחו איננו אֻכָּל (מה), גם מדוע לא יבער הסנה (פ' ג) (מו) כי פירושו ישמר ויסוד (מז), מטעם כאשר יבער הגלל (מ"א יד

יהל אור

במדבר ובמקום היובש, כי הסנה גדל בארץ ציה: (כו) פי' שיבא הרווי ותהיה ארץ כגן רוה פי' המסר שטואל, תבואתה לראש יוסף, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג: (כז) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למעלה פ' א) „אל הר האלהים חורבה, ככה כתב משה", כי לא נקרא הר האלהים עד אחר המעמד שירד ד' עליו: (כח) לדעת הח' ז"ל הפרש הזה גם הקל ממנו, הוא תמיד מהפעלים היוצאים לשני: (כט) ר"ל שכתוב הפעול אחריו והוא היער, פי' שהאש בוער ר"ל שורף היער, וכן כתב הח' ז"ל (תה' פג טו) לפי דעתי כי תבער פועל יוצא, ואחרים אמרו כי תבער היער (פי' שהוא פועל עומד) ואיננו נכון, ומלת תלהט למד" (פי' סוף הפ', ובלהבה תלהט הרים): (ל) ופי' שם הח' ז"ל כשם כן בלעם „כי זה הפוך שהכנון שלחו אש במקדשך, ויתכן שהטעם שהיה האש סביב וכאילו המקדש מגולה". ופי' שרפו אותו באש: (לא) שלא בער ההר עצמו, רק האש היה בוער בהר וכן כאן שבא בי"ת השמוש על כל אשר סביבות הסנה הנזכר בכתוב, ושעורו, והנה אש בוער ושורף סביבות הסנה, רק הסנה לא נשרף: (לב) תאר בינוני, מן פעל שלא נזכר שם פועלו, והעי"ן קמוצה, וכתב הרש"ד „ואם נפשך לומר שהוא קמוצה לסבת הס"פ, הנה מלת „איננו" תורה שאיננו פֹּעַל, כי בעברים ובעתידים לא ישתמש הכתוב רק במלת לא": (לג) תאר בינוני כי הוא קמוץ, להפריש בינו ובין כי לֻקַּח עמי חנם (ישעי' נב ה): (לד) תאר לרבים מפועל שתאמר לתאר היחיד יקש: (לה) כי מועדת מהפעלים העומדים, וכן דעת ר' משה הכהן הביאו הח' ז"ל (קהלת ט, יב) „כי תוסר מלת מועדת מן החשבון, ותהיה תחתיה מלת היולד בעבור היות בחשבונם יוקשים, ואוכל, ולוקח, ויולד מהפעלים היוצאים, ומועדת מהפעלים העומדים". ולבאר כוונתו ודעתו בזה אביא דעות המדקדקים ואח"כ דעתו, דעת ר' יהודה המדקדק, כי מלא ארבע פעלים בכל המקרא ואין להם חמישי שבאו על משקל פועלים, והם פעולים (פי' שמות תואר מבנין פעל) ואלו הם לֻקַּח (מ"ב ב י) אכל (פה) מועדת (משלי כה יט) יוקשים (קהלת ט יב) ור' יונה המדקדק מלא החמישי היולד (שופ' יג ח) ר' משה הכהן הוציא מלת מועדת מהם בעבור היותה מהפעלים העומדים, ואמר כי השורק מקום חולם, והח' ז"ל הוציא מלת יוקשים בעבור היות הקו"ף בלא דגש, והיא מלה מורכבת מפועל עתיד ובינוני כי הבינוני יוקשים עיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ט יב) ובס' צחות שער הפעלים, ובס' מאזנים שער הבינונים, והנה לכל הדעות יש ארבע מלות במקרא שהם על משקל פעולים והם פועלים, כי פה יחשוב הח' ז"ל גם מלת יוקשים בחשבון הארבעה: (לו) כמו „בחומה היא יושבת" (יהושע ב טו) והיה ראוי מועדת בחולם והשורק תחת חולם: (לז) ויהיה כמו בלהבת אש: (לח) עיין למעלה (ב ט) ובביאורי שם: (לט) עיין למעלה אות ט: (מ) והוא מין אילן סרק: (מא) בה"א הידיעה: (מב) כמו לאל אשר בחר לשכון בסנה בהגלותו למשה: (מג) עיין קרני אור למעלה הערה ג, והנה לדעת אחרים גם פה פי' שמים: (מד) הח' ז"ל, יבאר דעת האחרים, שלדעתם „והסנה בוער באש", הוא כמו „וההר בוער באש", והוא פועל עומד, פי' הוא בעצמו היה נשרף, וכן הוא דעת הרד"ק בשרש „בער" ודמתו שענין הבערה נופל על האש בעצמו, אפילו לא תלא פעולתו אל אחר, וענין השריפה באש תלוי פעולתו אל אחר לעולם, וכן דעת הרשב"ד, ושד"ל: (מה) ומשמע שהאש היה בוער בסנה: (מו) שאל משה: (מז) ר"ל „ישמד ויסור" וכן הוא הגי' (כ"ה מתב' ג מכתב יב) ופי' השמדה והסרה, השמד וכלה, לפי שהוא ישמיד ויסיר ויבער אלקי הנכרף:

שמר

קרני אור

שם (סוף): [ו] ועיין בדיו"א ובספה"ק ובכתה"מ מס סכולת נוה: [ז] והאבר שוכר סנה מראה סכה להורות על סבורת הכבוד הלוהית בלי הפסק על ראש יוסף, כי כמו שהיא נתן כאלהי שלא יזלו הסנה עד כאם הנזכר גם כמ"ש „והסנה איננו אכל", כן לא יבא הפסק והליון ביוסף, ויאמר גם תמיד בעוסק הטוב, וכן אמר לו אביו מאל אביך ויעזרך (למעט

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אָסֻרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה
הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃
ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא
אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר
אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל

אַסְנָא וַחֲזָא וְהָא אַסְנָא
בָּעַר בְּאֶשָּׁתָא וְאַסְנָא
לֵיתוֹהִי מִתְאֲכִיל׃ ג וַאֲמַר
מֹשֶׁה אֶתְפְּנֵי כְעַן וְאֶחְזֵי
יָת חֶזְוָנָא רַבָּא הָדֵין מָא
דֵין לָא מִתּוֹקַד אַסְנָא׃
ד וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי אִתְפְּנֵי
לְמִחְזֵי וּקְרָא לֵהּ יְיָ מִגּוֹ
אַסְנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה מֹשֶׁה
וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ ה וַאֲמַר
לָא תִקְרַב הַלְכָּא שְׁרִי

אבן עזרא

ב (מח) על כן אין בבלה זכר אש (מט) ואלו היה שם, היה הכתוב הופך את דברו (נ) ואני אומר לך הסוד ברמז בפרשה הזאת): ג ויאמר משה אסרה נא. גזרת סר אם בא אחריה מ"ם היה למרחוק כמו סורו ממני (תהי' ו ט), הוא אומר להם רחקו ממני, ואם אחריה „אלי" בשלש נקודות תהפך הדבר כמו סורו אלי (שופ' ד יח) סור ממקומך ובא אלי, שיסור ממקומו ויקרב אל מקום הסנה (נא): את המראה הגדול. זה אות ראשון כתוב בתורה שעשה השם ע"י נביאו משה, על כן אמר לו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (למטה פי' יב) (נב), ואמר יפת (נג) טעם זה האות כי האויב נמשל לאש וישראל לסנה על כן לא יבער (נד) [ח]: ד וירא ד'. גם אלה דברי משה בסוף (נה), ונקרא המלאך בשם הנכבד (נו) כדרך כי שמי בקרבו (למטה כג כא) ושם אפרשנו, וכך (נז) המלאך שנראה לגדעון, ושם כתוב „ויאמר לו ד'" (שופ' ו יב) (נח) או השם ראה כי סר לראות וצוה את המלאך לקרוא אליו (נט) על כן מלת אלהים (ס) וזה השם איננו שם העצם (סא) רק שם תאר כאשר אפרש (סב), והוא כולל כל קדוש שאינו גוף, ולא כח בגוף, ככתוב „להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי" (דניאל ב יא) שהוא הגוף, והנה אלהים במקום הזה הוא המלאך הנזכר (סג) [ט]: ה ויאמר אל תקרב הלום. הטעם עמוד במקומך, ואל תקרב אל הסנה

רש"י

הסנה. ולא אילן אחר משום עמו אנכי בצרה ז): אכל. נאכל כמו לא עבד בה ח) אשר לקח משם ט): (ג) אסרה נא. אסורה מכאן להתקרב שם י): (ה) של. שלוף

קרני אור

מם כם) (יפ"ת). [ח] וכן הוא (שמ"ר פ"ב ה) כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל, כך המצריים אינן יכולין לכלות את ישראל, וכן הוא (פדר"א פ' מ) בשינוי לשון, ונאמן עלינו עד ראיה הרב הח' מ' יעקב אבן ספיר שהיה בעצמו על הר סיני וראה בעיניו ומשש בידיו, והנה הסנה הוא אבן דומם, וכן כל ההרים אשר שם ובמדבר ובארם ככל מעבה מקשה אבן סנה, והשכיל לבאר הכתובים באופן זה: (אבן ספיר ח"א דף לט) עיי"ש וכן יוסף סנרבוני בפי' למורה פס"ו מח"א, שראה אבן הסנה שהביא אחד מנכבדי ברצלונה מבני חסדאי ושברו לפתיתים, ובכל פתיתים צורת סנה: [ט] עיין מורה פכ"ו מהח' שהאבן דעתו כזה:

יהל אור

(מח) שפי' הסרה והרקה, והוא סילוק של כליון: (מט) כי טעמו השבתה וסלוק: (נ) והיה כתוב מדוע הסנה לא יבער: (נא) וכן פי' רש"י ז"ל „אסורה מכאן להתקרב שם", וכן פי' הרא"ם דעת רש"י ז"ל, וכתב הרד"ק בשרשים שרש „סור", כי לכאורה נראה כי אסרה לא היה הפך ענינו, אבל לדקות הענין הוא הוא בעצמו, כי המ"ם מסתתר עמו, ופי' אסורה לא ממקומי, וכן כי סר לראות, סר ממקומו לראות: (נב) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל: (נג) עיין ערכו בראש ס' בראשית: (נד) האש רמז לפרעה והסנה רמז לישראל, ואעפ"י שהסנה צמח קטן וכח האש גדול מכלה ואוכל ארזים, עכ"ז לא יוכל לסנה משום „עמו אנכי בצרה" וכן דעת רש"י ז"ל: (נה) משה יספר בסוף כשכתב את התורה איך שהיה: (נו) בשם העצם, כי המלאך נקרא על שם שולחו, כי התחיל לומר „וירא ד'" (שם העצם) וסיים „ויקרא אליו אלהים": (נז) ובמקח"מ „וככה": (נח) צ"ל „ויאמר אליו": (נט) לזה את המלאך שיקרא למשה: (ס) ע"כ כתיב „ויקרא אליו אלהים", וכך הוא פירושו, כשראה השם שסר לראות צוה למלאך שהוא אלהים שיאמר למשה אל תקרב הלום: (סא) ובמקח"מ „שם עצם": (סב) למטה פ' ט"ו: (סג) הכתוב אמר בתחלה וירא מלאך ד' (למעלה פ' ב), ואח"כ אמר „וירא ד' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים", ולכן אמר הח' ז"ל,
כי

מקו"ב רש"י: ז) תה' צא טו ועיין תנחומא א ח. תנחומא ב יג. שמו"ר פ"ב ה. מדרש אגדה. ילקוט שם. ח) דברי' כא ג. ט) ברא' ג כג. י) וגו"ל שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סינך מעל רגלך ארי
אתרא דאת קאים עלוהי
אתר קדיש הוא: ו ואמר
אנא אלהא דאבוך
אלהא דאברהם אלהא
דיצחק ואלהא דיעקב
וכבשנון משה לאפוהי
ארי דחיל מלאסתכלא
בצית יקרא דיי: ז ואמר
יי מגלא גלי קדמי ית
שעבוד עמי די במצרים
וית קבלתהון שמיע

רגליך כי המקום אשר אתה עומד
עליו אדמת־קדש הוא: ו ויאמר
אנכי אלהי אביך אלהי אברהם
אלהי יצחק ואלהי יעקב ויסתר
משה פניו כי ירא מהביט אל־
האלהים: ז ויאמר יהוה ראה ראיתי
את־עני עמי אשר במצרים ואת־

רש"י

והולא יא) כמו ונשל הברזל יב) כי ישל זיתך יג): אדמת קודש הוא. המקום יד):

אבן עזרא

שיש האש (סד), וככה "הבא עוד הלום איש" (ש"א י כב) (סה) [ו] ומלת "של" חסר נו"ן (סו) כמו "נע" (תה' קסד ה) (סז) כי הוא מגזרת ונשל גוים רבים (דבר' ז א) (סח): ו ויאמר אנכי אלהי. אחר שהזכיר אלהי אביך, פירש כי הם אברהם יצחק ויעקב (סט) [יא] והחל מאברהם, כי הוא החל לקרוא בשם ד' לבנות מזבח לשם, כי אביו וגם אחיו, היו עובדים ע"ז, והזכיר אלה השלשה, ולא הזכיר שלשה הקרובים אליו, שהם לוי וקהת ועמרם, כי השלשה שהזכיר היו נביאים לבדם, ועוד כי השלשה שהזכיר הם אבות לכל ישראל, ואין לוי כולל (ע), כי משה כנגד כל ישראל וכשאמר למשה אנכי אלהי אביך, כאילו אמר לכל ישראל, כי למשה ידבר במקומם: ויסתר משה פניו. כדרך "כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי" (ברא' לב לא) (עא), ושער העין משער השמים (עב), כי ברגע אחד יראה תמונות רבות רחוקות עם קרובות (עג) ואין ככה שער האזנים והאף והחיך והיד (עד), ובעבור יראתו הסתיר פניו (עה): (פי"ק. והנה המלאך נראה אליו, והוא אלהים הקורא מתוך הסנה, וטעם וירא ד' כי סר לראות שצוה למלאך שיאמר לו אל תקרב הלום, וטעמו פה, כמו הבא עוד הלום (ש"א י כב): ויאמר אנכי אלהי אביך. כי השליח ידבר כדברי השולח (עו)): ז ויאמר. השליח ידבר בלשון שולחו (עז), וטעם ראה ראיתי החמס הנעשה להם בסתר, שלא יראוהו בני אדם אני רואהו: ואת צעקתם. ששומעים הכל אני שמעתי.

יהל אור

כי אלהים בכאן הוא המלאך הנזכר, והושאל שם אלהים גם למלאכים (עיין ברא' א' א') ובביאורי שם על שם אלהים, ואעפ"כ שאמר "אלהי אביך" כי ידבר השליח בשם השולח: (סד) הודיע לו שכפי שהוא עתה לא יוכל לקרב עוד אל המדרגה הזאת: (סה) ופי' הנה: (סו) וכן פי' רש"י ז"ל, כי שרשו נשל ונקרא יסוד הנופל, משום דלפעמים נופלת הנו"ן כמו "של" וכן כי ישל זיתך (דבר' כח מ): (סז) כי שרשו נגע: (סח) ועניינו שלוף והוצא, פי' השלך נעלך מעל רגליך, כי פעמים הוא דורס במקום מטונפת: (סט) פי' כשאמר אלהי אביך, פירושו כמו אלהי אבותיך, ויפרש כי הם אברהם יצחק ויעקב: (ע) ואין לוי כולל את כל ישראל כ"א שבטו לבד: (עא) והעינים בפנים, וכן יאמר "פנים בפנים דבר ד' עמכם" (דבר' ה ד), והפה בפנים: (עב) כי היא עצם בהיר כשער השמים: (עג) כי חוש העין משיג ברגע אחד דברים רבים חלוקי הצורות רחוקות עם קרובות: (עד) ואינו כשאר החושים, בעבור שחוש העין משיג הדברים באמצעות האויר, שהאויר מתלבש כלל הצורות, והשכבה החיצונה מן העין מורכבת מן האויר והמים: (עה) כי הוא ראה כאלו אחד מדבר עמו, וכאשר התבאר לו שהוא השם ית', הסתיר פניו מיראתו מהביט לשם ית': (עו) ובכ"ח מהב' ג' מכתב יד הגי' "בלשון השולח" וכן נכון יותר: (עז) וכמו שפי' למעלה, כי ע"כ נקרא השליח בשם רבו, כדרך, כי שמי בקרבו (למטה כג כא) ע"כ

קרני אור

[י] יש הבדל בין לשון פה, הנה, והלום, כי הלום מורה על חשיבות המקום, או על חשיבות המלך וכן כאן "אל תקרב הלום", מקום קדוש, וע"ש (זבחים קב א, שבת קיג ב, שמו"ר פ"ב, רות רבה פ"ה) אין הלום אלא מלכות, כלומר גדולה וחשיבות: [יא] ודעת רז"ל (שמ"ר פ"ג א) אלהי עמרם אביך, גלה לו שאביו מת, ולכך כתיב אלהי אביך, שבכי אין הקב"ה מיחד

יתאר

מקו"ב רש"י: יא) ואולי צ"ל לשון שלף ויצא והוא לשון הכתוב (איוב כ כה) (וצ"ל). יב) דבר' יט ה. יג) שם כח מ. יד) כי אדמת לשון נקבה. והוא צ"ע. ויתכן שקאי על המקום. ומקום צ"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו׃ ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֶל־מְקוֹם

אונקלוס

קֳדָמַי מִן קֳדָם מַפְלְחֵיהוֹן אֲרֵי גְלֵי קֳדָמַי יָת כֵּיבֵיהוֹן׃ ח וְאִתְגְּלֵיתִי לְשֵׁיזָבוּתְהוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּלְאַסָּקוּתְהוֹן מִן אַרְעָא הַהִיא לַאֲרַע טָבָא וּפְתַיָא לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ לַאֲתַר

רש"י

(ז) כי ידעתי את מכאוביו. כמו וידע אלהים טו) כלומר כי שמתי לב להתבונן ולדעת את מכאוביו ולא העלמתי עיני

אבן עזרא

ח וארד. (עח) אני ידעתי והמכאובים שיש בלבו בעבור היות השמים נכבדים מן הארץ, והשם מלא כבודו הכל, רק בעבור כי כל הגזרות באות מן השמים, על כן מלת וארד (עט) [יב], ועוד כי מעלת המלאך עצומה (פ) ואין יכולת במשה לעלות אל השמים, על כן מלה וארד להציל עמי (פא) [יג]: ולהעלותו. כנגד וארד (פב), כי כאשר אני דר במקום עליון, כן אשכנם במקום שהוא עליון מכל הארץ (פג), ואלה דברי המלאך (פד), וככה כתוב ירכיבהו על במותי ארץ (דברי לב יג) (פה) הנה יצאו מארץ שהם שם בעוני אל ארץ טובה, ולא הזכיר הגרגשי כי הוא קטן מן השבעה (פו) [יד], והנה שאלה ראויה, אחר שהששה גוים בני כנען (פז) למה הזכיר הכנעני (פח) והתשובה, כי כל הארץ תקרא ארץ כנען, כי הוא השם הכולל שהוא. המין (פט), והפריזי הוא צידון (צ) [טו], ושאר בנים הנזכרים הם מעטים, וכלל הכתוב במלת הכנענים (צא): (פיה"ק. ויאמר ראה ראיתי. אלה דברי המלאך, תראה (צב) אמר יעקב "האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו" (בראשית מח טו) הוא המלאך (צג) כאשר אמר הכתוב השמר מפניו ושמע בקולו (שמות כג כא) (צד), והטעם כי מלאך השם היה עם האבות, והם הולכים אל המקום אשר יוליכם, כאשר היה עם בניהם, וטעם "הרועה אותי" (בראשית מח טו) הוא המוליכו ממקום למקום, ונותן לו צורכו, והושיעו מכל צרותיו, ואל תתמה איך יהיה המלאך רועה, כי הכל בצווי השם, וטעם לא תמהת על מלת "הגואל אותי מכל רע" (שם פ' טו) והשם הוא.

קרני אור

כמו על הצדיקים נתייסם אלא במיתתם, ולכך נגלה לו עכשיו מיתת אביו שלא יסרב ליטול גדולה וכן פי' התוקוני: [יב] עיין בפי' הח' ז"ל (דבר' ה ט) ובמונב"ז שעל יז חכמת המסכן מה שהעיר ע"ז: [יג] עיין (אדר"נ פ' לד. ופדר"א פ"ד, ובב"ר פ' לח ופ' מט) זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה, וז"ל המקו"ח "דע כי משה לא היה יכול להבין הרוחניים אלא בירידת המלאך אליו ובהשפעת השכל הפועל עליו, ולזה רמזו רז"ל שירדה השכינה למטה מעשרה, שזה רומז לשכל הפועל, שהוא העשירי המשפיע השכל עלינו" (פי' השכל הפועל, המלאך הוא השכל הפועל, המעלה שכל האדם מן הכח אל הפועל): [יד] אולי לא היתה אלו זבת חלב ודבש כאלה, וכן בפ' כי ילך מלאכי לפניך (שמות כג כג) הזכיר אלה הששה, ואולי היה רמז שאלו הששה התלה, כי הם אשר נקבצו על יהושע ויתנם ד' בידו (רמב"ן): [טו] ופ"ז כתב הרב"ד "ולא ידעתי מנין לו זה, אולי הוא אחד משאר בניו החמשה שלא נזכרו פה, שהם ערקי, סיני, ארודי, צמרי, המתי, ולדעתי אין

יהל אור

יאמר ראה ראיתי, ולא אמר שהשם ראה עוני עמו, כי השם פה הוא המלאך במלות השם: (עח) כמו וידע אלהים, כי שמתי לבי להשקיף על מכאוביו, ולא התעלמתי מהם, והוא דבק עם וארד להצילו: (עט) ואו"ת ואיתגליתי, גם הוא כוון להרחיק ההגשמה מכבוד השי"ת: (פ) פי' לפי שמעלת המלאך עצומה ממעלת משה, והיה ראוי שיעלה משה אל המלאך לאמר לו בשם ד', אלא לפי שאין יכולת במשה לעלות אל השמים וכו': (פא) ע"כ עלה המלאך וירד אליו כדי לשלחו להציל את ישראל: (פב) הח' ז"ל יבאר כי הציל ולהוציאו מן הארץ ההיא, כמ"ש כמה פעמים, הוצאתיך מא"מ, אעפ"י שא"י גבוהה לא"א, לפי שאמר וארד לשון ירידה אמר לשון עליה: (פג) ובפס"ז, ולהעלותו עליה תהא להם, פי' שמלד היותם מושפלים ונכנעים אמר ולהעלותו: (פד) ולפ"ז מלת וארד על המלאך, ולא כפי' הראשון שקאי על ד': (פה) ופי' שם הח' ז"ל "ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב": (פו) וכן בפס"ז "ואולי גרגשי לא הזכיר, לפי שהיו פחותים מהן, ובתוך אלו הששה נכללין": (פז) והזכרם: (פח) למה הזכיר כנען: (פט) ע"ש אביהם, והיו לו י"א בנים, והששה מהם, יש לכל אחד מהם שם פרטי ע"ש אביו בן כנען, לפי שגדלו והיו לעם רב: (צ) בכור כנען, כמ"ש (בראשית י טו) והנה לא הזכיר פה הגרגשי לפי שהוא קטן ונכלל עם שאר אחיו בכלל כנען, אלא צידון שהוא הבכור למה לא הזכירו, לכן פי' והפריזי הוא צידון: (צא) ז"ל "הכנעני", ויוכללו בשם אביהם הראשון כנען: (צב) ובכ"י מתב' ג' מכתב יב "הלא תראה": (צג) עיין ביאורי שם מה שהעירותי ע"ז: (צד) פי' שתעשה כל מה שיאמר

מקו"ב רש"י: טו) לעיל ב כה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי: ט ועתה הנה צעקת בני־ישראל באה אלי וגם־ראיתי את־הלחץ אשר מצרים לחצים אתם: י ועתה לכה ואשלחך אל־פרעה והוצא את־עמי בני־ישראל ממצרים: יא ויאמר משה אל־

אונקלוס

כנענאי וחתאי ואמוראי ופרזאי וחואי ויבוסאי: ט וכען הא קבילת בני ישראל עלת קדמי ואף גלי קדמי ית דוחקא די מצראי דחקין להון: י וכען איתא ואשלחנך לות פרעה ואפיק ית עמי בני ישראל ממצרים: יא ואמר משה קדם יי מן אנא ארי

רש"י

ולא אהטוס את אזני מלעקתם: (י) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה. ואם תאמר מה הועיל (טו) והוצא את עמי יועילו דבריך ותוציאם משם:

אבן עזרא

הגואל רק הוא כאשר אמר דוד „חנה מלאך ד' סביב ליראיו ויחלצם" (תה' לד ח) (נה), ועוד אל תפחד איך יהיה מלאך אלהים נביא, כי הנה משה אלהים לאהרן (נו) ושניהם בני אדם ע"כ נקרא השם אלהי האלהים (דבר' י יז) וצוה השם על חשם, ואמר בתחלה כל מקלל אלהיו ישא חטאו (ויקרא כד טו), והמפרש כי זה בסתר, לא היה ראוי שיאמר הכתוב ונשא חטאו, רק ונכרתה (נז), כי הנה (נח) נוקב השם יסקל באבנים (נט), ועתה שים לבך, כי גר שער (ק) אין אנחנו מצווין להכריחו על מצוה, רק ניתן לו הנבלות ויאכלם (קא) רק על דבר השבת נכריחנו בעבור שהוא ברשותנו, ואם הוא יחלל שבת לעינינו, לא נכנו נפש ואפילו מלקות לא ילקה (קב) רק נוציאהו (קג) מגבולנו, ואם הוא יקוב את השם נהרגנו מיד, (קד)): **ט ועתה הנה.** טעם הנה צעקת בני ישראל שעשו תשובה (קה), וטעם וגם ראיתי את הלחץ שהודו עליהם (קו), וככה אמר יתרו „כי בדבר אשר זדו עליהם" (למשה יח יא) (קז): **י ועתה לכה.** בשליחותי אל פרעה (קח): **יא ויאמר מי אנכי.** אין הפרש בין אני ובין אנכי, כמו עמי עמדי (קט).

יהל אור

שיאמר לך, כי לא יאמר לך רק רצוני: (נה) עיין בפי' הח' ז"ל שם שיפרש שטעם מלאך שם המין, כמו ויהי לי שור וחמור (ברא' לב ו) הטעם מלאכים רבים: (נו) כמ"ש הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים (למשה ד טז): (נז) כן הוא לדעת ר' יהודה (ספרא שם) שהוא בכרת, ועיין רש"י שם, ובהתוה"מ שם סי' רמג: (נח) ובכ"ח מהב' ג מכתב יב „כי הנה זה": (נט) כמ"ש „ונקב שם ד' מות יומת רגום ירגמו בו כל העדה" (שם, כד טז), וכן פי' הח' ז"ל שם „וי"א כי יקלל אלהיו בסתר, והנכון שמלת אלהים שם התאר, והמלאכים יקראו אלהים, וכן הדיינים, ומי יוכל לדעת מה שיש בלב המקלל (פי' אולי אין כוונתו על השם רק על המלאכים או הדיינים, לכן ונשא חטאו שעבר על אלהים לא תקלל) אך אם יפרש השם הנכבד שאינו שם התאר, ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו" (פי' השם הנכבד הוא לבדו, ואין שם אחר מתערב עמו כמו במלת אלהים): (ק) הוא גר תושב שקיבל עליו ז' מצות בני נח: (קא) כמו שכתוב „לגר אשר בשעריך תתננה" (דבר' יד כא): (קב) וכדי להבין את כוונתו בזה, אביא מה שכתב הרמב"ן ז"ל (למשה כ י) על הפסוק „ויום השביעי שבת לד' אלהיך לא תעשה כל מלאכה וגו' וגרך אשר בשעריך", וז"ל „על דרך הפשט הוא גר שער, לעולם הוא גר תושב שבא לגור בשערי עירנו, וקיבל עליו ז' מצות בני נח, והוא הנקרא גר אוכל נבילות שאמר בו הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דבר', יד כא) ולכך לא היתה בו המצוה שיאמר ־־־ לא תעשה בו מלאכה האזרח והגר, אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה לצרכנו כקטנים והבהמה, והוא בעצמו אין עליו זאת המצוה, ועושה מלאכה לעצמו בשבת, והכתוב שאמר „וינפש בן אמתך והגר" (למשה כג יב) הוא גר צדק שטב וחזר לתורתנו שטוה אותו בשבת", ועיין (למשה כ, ח) ובביאורי שם: (קג) ובכ"ח מהב' ג מכתב יב „נוליאנו": (קד) כי הכתוב יאמר „ונקב שם ד' מות יומת" יהיה מי שיהיה: (קה) וקבלתי תפילתם אחר שקראוני באמת: (קו) שעשו זדון במשלם עליהם, וכן כתוב „כי ידעת כי הזידו עליהם" (נחמי' ט יוד): (קז) פי' בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל: (קח) הה' ז"ל יאמר, כי מלת לכה משמע מעצמך, ומלת ואשלחך מורה להיפך, לכן פי' „לכה בשליחותי: (קט) ר"ל

שאין

מקו"ב רש"י: טו) וכו"ל. מועיל.

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

הָֽאֱלֹהִ֔ים מִ֣י אָנֹ֔כִי כִּ֥י אֵלֵ֖ךְ אֶל־פַּרְעֹ֑ה
וְכִ֥י אוֹצִ֛יא אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל מִמִּצְרָֽיִם׃
יב וַיֹּ֙אמֶר֙ כִּֽי־אֶֽהְיֶ֣ה עִמָּ֔ךְ וְזֶה־לְּךָ֣

אונקלוס

אֵיזֵיל לְוָת פַּרְעֹה וַאֲרֵי
אַפֵּיק יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרָיִם: יב וַאֲמַר אֲרֵי
יְהֵי מֵימְרִי בְּסַעְדָךְ וְדֵין
לָךְ אָתָא אֲרֵי אֲנָא

רש"י

(יא) מי אנכי. מה אני חשוב לדבר עם המלכים יז): וכי אוציא את בני ישראל. ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שתעשה להם נס ואוציאם ממצרים יח): (יב) ויאמר כי אהיה עמך. השיבו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה לא שלך היא כי אם משלי

אבן עזרא

ככה מצאנו דרך הלשון גם אני, גם אתה, ואתם, בהתבלע הנו"ן (קי), מגזרת „אן הלכתם" (ש"א י יד) (קיא) כי המקום יכיר המדבר (קיב), אולי אנכי על זה הדרך מגזרת אנך (עמוס ז ז) (קיג) על דרך נחושתך (יחז' טז לו) (קיד) (טז), ובעבור שאמר לו „ועתה לכה ואשלחך אל פרעה" השיב הנה אני רועה, והוא מלך גדול, ובעבור שאמר והוציא השיב מי אנכי שאוכל להוציא גוי גדול שהם בני ישראל, ויאמר אני אהיה עמך, ותבא אל פרעה. ותוציא את בני ישראל, והנה נתתי לך אות כי אנכי שלחתיך (קטו) (יז), וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה (קטז) שהראיתי לך בו זה המראה הגדול, וכך הכתוב אומר „המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים" (ויקרא כב לג) וכן אמר משה לפרעה „דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו" (למטה ח כג), כי זה המהלך בין מצרים הקדמונית ובין הר סיני, רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים, ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפרש (קיז), וזהו שאמר משה „ויבן מזבח תחת ההר ויעלו עולות ויזבחו שלמים" (למטה כד) אז כרת ברית עם ישראל להיותם לשם לעם (קיח) והוא יהיה לך לאלהים:

(פיה"ק. יב ויאמר כי אהיה עמך. אמרו גאונים (קיט) וזה לך האות, שב למלת כי אהיה עמך (קכ), ואחרים אמרו כי הוא רמז לאש הסנה (קכא) גם זה אות היה, אם היה המדבר עם משה בספק במחשבתו (קכב), והנכון בעיני כי אות יתחלק בלשון הקדש לטעמים רבים כדבר „יהונתן „וזה לנו

קרני אור

ספריו לידון": [טז] ההבדל בין אני ובין אנכי מלת „אני" דייק הגבוה, ומלת „אנכי" דייק הנושא, למשל „אני עומד", מליין רק בהוות עומד ולא יושב, אבל „אנכי עומד", מליין רק אנכי ולא אחר ועיין רב"ח על ספ' ואחשוך גם אנכי (ברא' כ ו) בכתב ממה שידעתי מדרך הקבלה כי אנכי יותר פנימי מאני לתוס' הכ"ף ועיין ביאורי לברא' כו יט, מה שהעירותי פ"ז: [יז] אות בלשון ארמי אית, ענינו יש, מה

יהל אור

שאין הפרש ביניהם בענין: (קי) פי' שמלת אַתָּה אַנְתָּה, וְאַתֶּם אַנְתֶּם כי דגש התי"ו במלת אַתָּה אַתֶּם מורה על נו"ן הנבלע, והמקו"ה ינרום „כי יש הפרש בין אני ובין אנכי", פי' כי נזירת אני תתחבר בכל הכנוים כמו אתה ואתם, ולא כן אנכי וכן עמי מלסרף כמו עמך עמכם ולא כן עמדי, וכן כתב הרד"ק בשרש „עמד" הכתוב יאמר ואתה פה עמוד עמדי (דבר' ה' כח) אפשר שנגזרה המלה מענין עמידה, רוצה לומר עמוד במקום עמדי, כלומר במקום שאני בו, כי לא מצאנו מלה זו כ"א עם המדבר בעדו וכן כתב הבדרשי (חותם תכנית) „ולא שמשו בלשון „עמדי" אלא בספור האחד אל עצמו לבד לא לכנוי רבים ורבות וכנוי האחד מדבר אל אחר כמו עמו עמכם עמנו עמי עמך": (קיא) הח' ז"ל יפרש מלת אני, שיסוד מלת אני מגזרת אן בהוראת גבול המקום, ומזה בתוספת יו"ד בכנוי למדבר בעדו, ועניינו אן שלי, וכן ענין תוספות וי"ו למדברים בעדם אן שלנו: (קיב) והוא ככל שמות הגוף שכל גוף נמצא יורה על מעמדו ומצבו שהוא מתקומם בו: (קיג) שהוא אבן העופרת או אבן הבדיל, והוא יסוד הבנאים שקושרים אותה בקו ומשלשלים אותה מן הגדבך לישר הבנין: (קיד) שפי' תחתית ויסוד הדבר, ויהיה ענין אנכי עצמי ויסודי, וכינו יסוד הדבר בנחושת, באמרו „יען השפך נחשתך" שהוא רמז על העיקר והיסוד: (קטו) פי' נתתי לך אות בדבר הסנה, כי אנכי שלחתיך להוציא ישראל: (קטז) פי' שסבת רצוני להוציאם שיעבדוני על ההר הזה, ואין פירושו כי האות הוא בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את אלהים, כי איך יתן לו אות בעתיד: (קיז) כי ישבו אצל הר סיני שנה תמימה ועשו משכן וכן פי' הח' ז"ל (למטה יז א), ועיין למטה טו כב): (קיח) פי' לשם ית' לעם, ר"ל מה שאמר הכתוב בהוציאך את העם תעבדון, היא העבודה שעשה משה ויבן מזבח ויעל עולות, וכרת ברית עם ישראל שיעבדו את האלהים: (קיט) ובכ"ה מחב' ג' מכתב יב „הגאונים": (קכ) וכן פי' הריק"ם, וזה לך האות כי תמיד עמך אני בבואך לפני פרעה, ותמצא חוזק בלבך, ויסור המורך מלבך, וזה לך האות הגדול, וכן פי' רוו"ה וזה הדבר הגדול שלא יוכל להרע לך ולפגוע בך לך האות, והראיה כי אנכי הכל יכול שלחתיך, ואין מראה זה דמיון והזיון: (קכא) פי' כמו שבאש לא הזיק הסנה כן לא יזיק לך פרעה: (קכב) ואחרי שהמדבר לא היה ספק במחשבת נבה
שלא

בקו"ב רש"י: יז) ומי במקום מה. יח) במו"ר פ"ג ד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

שלחתך באפקותך ית
עמא ממצרים תפלחון
קדם יי על טורא הדין:
יג ואמר משה קדם יי
הא אנא אתי לות בני
ישראל ואימר להון
אלהא דאבהתכון שלחני

שמות ג

האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך
את־העם ממצרים תעבדון את־
האלהים על ההר הזה: יג ויאמר
משה אל־האלהים הנה אנכי בא
אל־בני ישראל ואמרתי להם אלהי

רש"י

כי אהיה עמך וזה המראה אשר ראית בסנה לך האות כי אנכי שלחתיך וכדאי אני להציל כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואינו אוכל כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק. ושאלת מה זכות יש ישראל שיצאו ממצרים דבר גדול יש לי על הוצאה זו יט) שהרי עתידים לקבל התורה כ) על ההר הזה לסוף שלשה חדשים שיצאו ממצרים. דבר אחר כי אהיה עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו התורה עליו והיא הזכות העומדת לישראל. ודוגמת ל' עמך. תשובת מי אנכי (קלח)): יג ויאמר.

אבן עזרא

האות" (ש"א יד י) (קכג) וכן „וזה לך האות אכול השנה ספיח" (ישעי' לז ל) (קכד) לאותות ולמופתים בישראל (ישעי' ח יח) (קכה), והטעם וזה לך האות למה שלחתיך, להוציא את העם שתעבדו אותי על ההר הזה, וכן הכתוב אומר המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (ויקרא כב לג) וכן אמר משה לפרעה „דרך שלשת ימים נלך במדבר" (למטה ח כג) כי ממצרים עד הר סיני ג' ימים, ואל תספור ממקום המדינה, כי הכל יקרא מצרים, כי במדבר ילכו שלשת ימים (קכו) ואל יקשה עליך שהלכו מים סוף שלשה ימים ולא הגיעו אל הר סיני (קכז) כי לא הלכו על דרך קרוב כאשר הוא כתוב (קכח), גם אין הליכת מחנה גדול כמהלך ידוע, גם יתכן להיות פי' וזה לך האות רמז לסנה (קכט) כי זה מקום מובחר שתעבדוני שמה (קל): כי אהיה עתה ביקש משה מה שם יאמר לישראל משמותיו (קלג), כי בשם אל שדי לא יעשה אותות (קלג) [יח] רק בשם הנכבד (קלד) [יט] וא"ר ישועה (קלה) כי קבלה היתה לישראל מאבותם, כי המושיע לישראל גלה שם חדש שלא נשמע (קלו) וכאשר ראה „אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים" (בראי טו ז) פי' בו כי הם דברי

יהל אור

שלא יאמין, והאות צריך להיות כנגד האחרים לא לעצמו: (קכג) והוא כעין נחש וסימן, שנתן אות וסימן לדבר: (קכד) הנביא אמר לחזקיהו מה שהשם הבטיחו שיסתפקו בשנה הזאת בספיחי הזרעים: (קכה) הנביא אמר בשם השם שהמעשה שעשה כתיבת הגליון ושמות הילדים הוא רמז על הקורות אותם וככ"ח מהב' ג' מכתב י"ב „לאותות ולמועדים בישראל": (קכו) כמש"כ (למטה ה ג): (קכז) עיין בפי' הקצר (למטה טו ד) ובביאורי שם: (קכח) ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא (למטה יג יז), ועיין (למטה יד ב): (קכט) פי' כי אין מאמר וזה לך האות מוסב על סוף הכתוב אל בהוציאך, אלא הוא מוסב אל ראשיתו, כי מה שראית הסנה שאיננו אכל זה אות למה שתוציאם על ידיך ממצרים: (קל) וההר הזה הוא מקום מובחר לקבלת התורה ״ ולעבודת אלהים: (קלא) וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה: (קלב) דעת המורה (פ' סג מח"א) שאל מרע"ה שיאמת להם ראשונה מציאות האל ואח"כ יאמת נבואתו: (קלג) כי שדי שרשו שדד ומורה על שדוד המערכת, ולא על ההויה כשם הנכבד: (קלד) ושאל על השם הראוי לעשות בו את האותות: (קלה) עיין ערכו בראש ס' בראשית: (קלו) כי ישראל היו מקובלים כי הגואל יבוא ויגלה שם חדש אשר יורה לישועתם, והנה כפי זו הקבלה גם משה היה יודע שהמושיע יקרא בשם חדש בעת הגאולה, וזו היתה הסבה בשאלת משה ואמרו לי מה שמו, והשם הורהו השם החדש שהוא אהיה, זו היא דעת ר' ישועה:

קרני אור

במורה היות הדבר בלי ספק, א"כ אות הוא ראיה ברורה (בד"ל): [יח] מפי' וא"א והלאה לא נמצא בתורה שם ש"ין דל"ת יו"ד, הוץ כפי בלעם בן הנכר, וגם בנביאים אינו מלוי כ"א אחד (בישעי' יג ו ובניב ביחז', א כד, י, ה) במרכבה, אבל מלוי הוא בכתובים, ובאיוב ביש הוכחות רבות שהיה בימי קדם בדורות האבות, אין בכל ויכוחיו עם ריעיו הזכרת שם העצם גם פעם אחת, ושם ש"ין הוזכר שם ל"א פעמים, וגם זה לאות שלא היה שם העצם ית' נודע לדורות הראשונים (רו"ה): [יט] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל „ואין דבריו

ש"ב רש"י: יט) על ידי הוצאה זו (שם ספרים). כ) התורה קס"ד. ואח"כ ד"ה על ההר הזה כי שתקבלו את התורה לסוף ג חדשים. כך היא הגוסה בכמה כ"י (ו"ל)

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃

אונקלוס

לְוָתְכוֹן וְיֵימְרוּן לִי מַה שְׁמֵהּ מָה אֵימַר לְהוֹן׃
יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַאֲמַר כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה

אבן עזרא

משה (קלז) ולא דבר נכונה, כי הנה בתחלת התורה בפי' בראשית, אין כתוב השם הנכבד רק אלהים עד לעשות, ומשם והלאה כתוב ד' אלהים, ומשנולד קין כתוב השם לבדו (קלח), ולעולם לא ימצא בדברי משה שם אלהים רק השם הנכבד רק במקום אחד, בעבור שאמר פרעה „העתירו אל ד' ורב מהיות קולות אלהים" (למעלה ט כח) (קלט) אז אמר משה מפני ד' אלהים (שם פ' ל) (קמ) ולא ימצא עוד בכל התורה ככה (קמא): יד ויאמר. אהיה. פירושו אשר אהיה (קמב) [כן כמו „ובית דוד באלהים" ואחריו „כמלאך ד' לפניהם" (זכרי' יב ח) והוא

רש"י

זה מצינו וזה לך האות אכול השנה ספיח (כא) וגו' מפלת סנחריב תהיה לך לאות על הבטחה אחרת. שארצכם חריבה מפירות ואני אברך הספיחי': (יד) אהיה אשר אהיה. אהיה עמם בצרה זאת אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות. אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו' (כב) (לא שהשכיל חלילה משה ביותר אלא שלא הבין דברי השם יתברך כי לא מחשבתו מחשבת השם יתברך שמאז כך היתה דעתו באומרו יתברך אהיה אשר אהיה למשה לבדו הגיד לא שיגיד לישראל וזהו יפה אמרת שגם דעתי מתחלה כך היתה שלא תגיד לבני ישראל כדברים האלה אלא כה

קרני אור

נכונים בעיני. עיי"ש מה שהאריך לפרש בענין זה, ודעתו שהאל אותו באיזה מדה הוא שלוח אליהם, אם היא במדת אל שדי, היא שעמדה לאבות, או במדת רחמים עליונית שתעשה בה אותות ומופתים מחודשים ביצירה: [ב] הוא השם הקדוש הנכבד והנורא ולא הנזור מלה זאת מיתר המלים, ופותרים אומרים הוא מגזרת הויה והיו להיות, ונראים דבריהם כאמור. ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה, כמו שאמר אני הייתי מני עד ואני עתה ואהיה עדי עד, אבל כהשנותו במלה שנית ואמר אהיה שלחני אליכם, נפסקו פתרוני המלה ונעשית כמלים אשר אין להם פתרון וכשמות אשר לא יגזרו ממלים, כי האל"ף אשר בתחלת המלה ימנענה מלהיות לה נגזרה כאמרו אהיה שלחני אליכם, (פי' נראה כי אל"ף אשה ברא) ע"כ לא יתכן להיות אהיה כינוי לישראל (הושע יד ו) אהיה לו לאב (ש"ב ז יד) כי אהיה עמך (למעלה פ' יב) (מחברת מנחם) ועיין בס' הגלוי להריק"ם מה שהעיר ע"ז, ושם יאמר חכם אחד בשם בנימין וז"ל „ואני בנימין אומר כי העיקר בפתרונו של רבינו שמואל (הרשב"ם) „הוא קורא עצמו אהיה ואנו קוראים לו יהיה (כלומר שם בן ד' יהוה) וי"ו תחת יו"ד כתוב „מה הוה לאדם (קהלת ב כב)" פי' כלומר כמו שבא „הוה" דקהלת במקום „היה", וכמו הוא במקום היה, כך בא השם יהוה במקום יהיה והנה דעת הרשב"ם ששני השמות הללו רק שם אחד הוא, רק שבאהיה הוא כנוי הגוף שהוא ית' אומר על עצמו שיהיה, וזה לדעתו עומק פשט הכתוב: „זה שמי", שהוא קורא את עצמו, ויו"ד שביהיה — יהוה — הוא לנוכח שהוא עליו שהוא יהיה, ועיין (כ"ת מחב' ת אג"ת ו) בהערה לצד מה שכתב, כי ראוי לדעת שלא מלבו הוציא הרשב"ם הדברים הללו כי כבר קדמו בזה הראב"ע וכו' וקרוב אלי ששמע הרשב"ם מפי בזה מפיו של הראב"ע עצמו, וכבר היה לו להראב"ע היכרות עם ר"ת אחיו של הרשב"ם והחליף עמו שירים (עיין תולדות הראב"ע) וכתב הרלב"ג „והנה אמר בזה המקום למשה שמו אהיה אשר אהיה, ואמר במקום אחר „שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד", הנה כבר באלה שהשמות המיוחדים לו ית' הם ההויות והאחד, והנה הכוונה באהיה אשר אהיה הנמצא שהוא תמיד

יהל אור

(קלז) כי לא ידעו שם אחר זולת שם של שדי: (קלח) ואם אמרנו שהוא לדברי משה, הוא הזכיר אותו במע"ב ואח"כ משנולד קין: (קלט) וכן פי' שם הח' ז"ל „והזכיר השם הנכבד ואמר קולות אלהים, כי הוא מודה שיש אלהים": (קמ) וכן פי' שם הח' ז"ל, ובעבור שלא אמר קולות ד', השב משה שם העצם והתואר ואמר „מפני ד' אלהים". והטעם כי השם הוא אלהים לבדו": (קמא) וכן פי' שם הח' ז"ל „ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין ענה ממלת אדני יֱהוִה אתה החלות (דבר' ג כד) כי באל"ף ... דל"ת הוא כתוב", ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ב יב) ובבאורי שם: (קמב) פי', אשר אהיה, הוא פי' של שם אהיה, ופי' אני הוא ההוה תמיד, כי כל יש לא יעמוד כי אם בשם, או בשם, וע"כ נקרא שמו אהיה, בעבור כי הוא לבדו הוה תמיד, ולא יתכן שיעמוד לעולם,

מקו"ב רש"י: (כא) ישעי' לז ל. (כב) ברכות ט ב. שמו"ר פ"ג ו. פסי"ז. מדרש שכל טוב. ילקוט קעא

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

שְׁלַחַנִי לְוָתְכוֹן: טו וַאֲמַר עוֹד יְיָ לְמשֶׁה כִּדְנַן תֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתְכוֹן אֱלָהֵהּ דְאַבְרָהָם אֱלָהֵהּ דְיִצְחָק

טו וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי

אבן עזרא

פירוש כאלהים (קמג): טו ויאמר עוד. שם אחר (קמד) והוא מטעם הראשון (קמה) רק האחד (קמו) על לשון המדבר (קמז), וזה לשון יחיד שאינו מדבר (קמח) [כאן] ומגזרת יה (קמט), ואלה השלשה שמות הם שמות העצם (קנ), ועתה אפרש לך מה טעם שם העצם, וטעם אלה האותיות (קנא). וקצת סוד השם הנכבד (קנב), ולמה אינו נקרא ככתבו (קנג) [כב]. אמר אברהם המחבר. הנה נא הואלתי להאריך. כי ליסוד מוסד אני צריך, דע כי שם העצם (קנד) הוא המושם לאות ולסימן לקוראו ולשומעו מקום עצם הנקרא (קנה), ובארבעה דברים יבדל שם העצם משם התואר (קנו) האחד כי שם התאר נגזר מפעל כמו חכם בני (משלי כז יב) „אם חכם לבך" (שם כג טו) פועל עבר, „למען תחכם באחריתך" (שם יט כ) פועל עתיד (קנז), ולא כן שם העצם, כמו אברהם, לא יגזר ממנו עבר או עתיד (קנח), אעפ"י שיש עצם (קנט) שנגזר מפעל כמו יצחק (קס) לא יאמר יצחקתי, ולא איצחק (קסא) כי שם עצם איננו במקרה (קסב), והדבר הב' (קסג) שת..בר חכם שם התואר ותאמר חכמים (קסד), ולא יתכן לומר מאברהם שהוא שם העצם, לא יאמר על רבים אברהמים (קסה), ולא מישראל שהוא שם העצם (קסו), א"כ הי' שם (קסז) שני אנשים, לא יאמר ישראלים (קסח), רק יאמר ככה כשיתיחם (קסט)

יהל אור

כי אם הוא לבדו והעומדים נכחו: (קמג) ר"ל מה שאמר כמלאך ד', הוא פי' של כאלהים, הכתוב בתחלה: (קמד) חוץ משם אהיה והוא שם יהוה: (קמה) אהיה: (קמו) הראשון: (קמז) הקב"ה, והוא המדבר על עצמו, והוא שם אהיה: (קמח) ר"ל שם בי' ארבע אותיות יהוה שאחרים מדברים בו, כאמרו אלהי אבותיכם, ומשפטו יהיה ביו"ד אית"ן ונכתב בוי"ו להיותו גם משרש הוה, והוראתו משולשת א) שהוא הוה תמיד ב) שהוא מהוה את הכל ג) הפך ההויה, שהיא השחתה, ע"ד אמית ואחיה (דבר' לב לט) כמו הנה יד ד' הויה (שמות ט, ג) הוה על הוה (יחז' ז כו) וגם זה מחסדו הגדול: (קמט) כלומר גם יהוה וגם אהיה שניהם נגזרו מיה, ועיין רמב"ן פ' יג דעתו בזה: (קנ) ר"ל אהיה, יהוה, יה, הם שמות העצם: (קנא) שבהם נכתבים אלה השמות: (קנב) שם העצם: (קנג) כי לא כמו שהוא נכתב נקרא, עיין מקורי רש"י אות יג: (קנד) פי' מה שכתוב מה שמו, לא הוא לפרש, הפי' ממלת שם, ובעבור שיפרש סוד השם הנכבד הנכתב בד' אותיות, הוצרך לפרש מה שם העצם, ומה הוא שם התואר, ומה הוא העצם הנודע עפ"י השם ההוא: (קנה) פי' כי שם העצם הנקרא, הוא העצם עצמו, כשטר שהחתום בו שני העדים, והגיע השטר ליד הדיין, שם העדים החתומים בו, כאלו באו העדים בעצמם לפני הדיין והעידו, כי השם כמו העצם ובמקומו הוא: (קנו) שם התואר הוא עצם אשר יתואר באיזה מקרה מן המקרים, משל בזה, כאשר יחול מקרה החכמה על עצם האדם נקרא חכם, ואם יחול בו מקרה הגבורה נקרא גבור: (קנז) כי משם התואר יגזר פעל מן חכם חכם בצווי, חכם לבך בעבר, תחכם בעתיד: (קנח) כי לא יאמר בו עבר או עתיד: (קנט) ובמקה"מ „שים שם": (קס) שנגזר מפועל ע"ש לחוק: (קסא) כי שם העצם, גם שהוא לפעמים נגזר מפעולה או מקרה, הנה במה שהוא שב שם לעצם מדבר לא יבנה ממנו פעל עוד, ולא יאמר מן יצחק יצחקתי, או איצחק, ובמקה"מ „אצחק": (קסב) כי אלו היה המקרה בעצם יתחייב שכל אדם שיקראו לו באלו השמות יקרם אלו המקרים שקרו ליצחק וליעקב לראובן ושמעון: (קסג) עד הנה ביאר הדבר הא', והוא „בנין" עתה יבאר הדבר הב' והוא „רבוי": (קסד) ר"ל תואר חכם יוכל לומר ברבוי חכמים: (קסה) כי לא ידבק בו לשון רבים לומר אברהמים יצחקים, כאשר נאמר בתים זקנים, והטעם לפי ששם עצם פרטי הוא אחד מיוחד, ולשון רבים לא יפול בדבר האחד: (קסו) פי' במה שהוא שם העצם: (קסז) ובמקה"מ „אם היה כן שם" ובבאור ישחק „אם היו שם": (קסח) וכן יאמר כמ' השם „רק שנים אשר שם כל אחד ואחד מהם „ישראל" לחברם לאמר ישראלים איננו נכון": (קסט) ובמקה"מ „כאשר יתיחס"

קרני אור

תמיד בענין אחד, וזה לא ידבק במלאת אחר זולתו, כי כולם נתחדשו והיו אחר שלא היו. ועיין מורה ח"א פ' סג כוזרי מאמר ד סי' ג, והיטיב לדבר בזה הרב המקובל מ' מנחם ליוני בס' (ליוני) ריקאנטי על התורה, ועיין ברדי"א מה שביאר בזה: [כא] ויש הבדל גדול והבדל ביניהם בהשם הקדוש אין לו נקוד כלל וינקד פעם בנקוד אדני, ופעם בנקוד אלהים, וזה יורה על העלמו וסתרו מכל משכיל זולתו המוכיחו בשם הוא, וע"כ דרשו חז"ל על מלת לעלם, לעלם כתיב חסר וי"ו לומר העלימוהו, לא כמו שאני נקרא אני נכתב (רמב"ן): [כב] השם המיוחד נקודו נעלם, והוא סוד שם המפורש ופי' לפי הכתיב אינו כדעת המפרשים היה, הוה, ויהיה, אלא נמלא קיים, ופי' קריאתו הוא אדון הכל, וכן עיקר לפי עומק הדין, כי בכל הולכין אחר הקריאה, וא"ל להכריע כלל על הכתיבה, אף שיש כבכתיבה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃

וֵאלָהֵהּ דְּיַעֲקֹב שַׁלְחַנִי לְוָתְכוֹן דֵּין שְׁמִי לְעָלַם וְדֵין דָּכְרָנִי לְכָל דָּר וְדָר׃

אבן עזרא

איש אחד אל ישראל שהוא שם המין (קע) [כג]. והדבר השלישי (קעא) שם העצם לא יהיה סבואר בה"א הדעת (קעב) כאשר יבואר שם התואר (קעג), כי מן חכם יאמר „החכם" (קהלת ב יד), והנה לא יאמר האברהם היצחק, (קעד) [כד] ואין טענה במלת אמר הקהלת (שם יב ח) כי איננו שם העצם רק שם תואר לחכמה שנקהלת בו, והאדם (קעה) הוא שם תאר ויש לו סוד, כי הוא שם המין (קעו), ומלת המנשה (דברי ג יג) בעבור היחס (קעז), והדבר הרביעי (קעח) שם העצם לא יסמוך, כאשר יסמך שם התואר (קעט) כמו הכם לבב (איוב ט ד), לא יאמר יצחק הדור (קפ) כי העצם עומד בעצמו (קפא), והנה ככה מלת אהיה, גם השם הנכבד מד' אותיות (קפב) כי שניהם שמות העצם (קפג) [כה], והנה מצאנו ד' צבאות (ישעי' א ט) (קפד) והוצרכו רבים לומר כי צבאות שם העצם הוא, או הוא אות בצבא שלו (קפה), וזה לא יתכן, כי הנה אלהי הצבאות (עמוס ג יג) (קפו) ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים, או עם השם הנכבד ד' אלהים (קפז) ואל יקשה בעיניך „ד' אלהים צבאות" (תה' נט ו) (קפח), כי הוא בדרך והגבואה עודד הנביא (דה"ב טו ח) (קפט), בעבור (קצ)

רש"י

תאמר לבני ישראל אהיה פעם אחת וכן משמע בברכה ודו"ק) : (טו) זה שמי לעלם. חסר וי"ו לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו : וזה זכרי. למדו היאך נקרא וכן דוד הוא אומר ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור [כג] :

קרני אור

סודות גדולות וכמ הלל"ת (הגר"א) : [כג] כי שם עלם פרטי, לפי שעיקר הנחתו על פרטי אחד מיוחד, לא יתכן שילוה אליו לא סימן המין ולא סימן הרבוי, כי לא יתכן לומר אברהמים, רק כשנעשה מן שם עלם פרטי שם תאר לכנות בו כל המשפחה הנולדת מן הפרטי ההוא, או שבט המתיחסים אחריו, אז הוא שוה לשם המין ויבוא ברבוי כמו גוים ישראלים (בלשון משנה) (תל"ע) : [כד] הטעם שה"א הידיעה מורה על התיחדות לכלל או לפרט, החכם עיניו בראשו (קהלת ב יד) כל חכם, האדן זו הפרטית והכלל והפרט אצל הבורא והנבראה לכוללת ולמתפרטת, והעלם בלתי גורם מיוחדת, אין בו לא כלל ולא פרט, וכמו שלא יתרבה כן לא יתיחד (ב"ק) : [כה] וכמ' (השם שער ב וח') אמר, כי שם אהיה הוא שם עלם לבריאה המובנת בין המלאכים,

יהל אור

יתייחס" : (קע) ר"ל ישראלי יאמר ברבוי ישראלים : (קעא) ע"ז יפרש הדבר השלישי שהוא ידיעה : (קעב) בה"א הידיעה : (קעג) כי שם התואר יאמר בה"א הידיעה : (קעד) כאשר נאמר הבית הזקן, והטעם כי שם עלם פרטי נודע וניכר מאליו שמו הפרטי, ואין צורך להודע ע"י ה"א הידיעה : (קעה) ומה שנאמר, והאדם ידע את חוה אשתו (בראש' ד א) בה"א הידיעה : (קעו) שאילו היה השם אדם שם עלם לאדה"ר בלבד לא הוצרך לו ה"א הידיעה ליחוד, רק הוא שם המין, כי גם האשה נקראת בשם אדם דכתיב, ויקרא את שמם אדם ביום הבראם (שם ה ב) : (קעז) הוא כמו המנשי ביו"ד היחס, וכן יאמר כמ' השם „והנה הה"א תחת היו"ד, כי אותיות אהו"י מתחלפות, או יו"ד היחס נגרע, כמו ליצהר שטעמו ליצהרי, כאילו אמר למשפחת יצהר" : (קעח) עתה יפרש הדבר הרביעי והוא סמיכות, ויש מוסיפין כנוי, שלא נוכל לומר אברהמך, יצחקך, והרז"ה ז"ל בס' (שערי תורה) הוסיף עוד נקבה, שלא יתכן לקרוא אשת אברהם, אברהמה, כמו שקורין לאשת המלך המלכה, ולאשת הנביא נביאה, כמ"ש ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח ג), ופי' הרד"ק שם „וקראה נביאה לפי שהיתה אשת הנביא" : (קעט) שלא ידבק בו סמיכת ענין לומר אברהם, ירושלים, יצחק, חברון, לפי ששם עלם פרטי נודע וניכר מצד עצמו, ואינו צריך להודע ע"י דבר אחר, לכן לא יבוא שם עלם פרטי בסמיכות כאשר יסמך שם התואר: (קפ) כמו הכם הדור, צדיק הדור : (קפא) ולא יסמך: (קפב) שם יהוה : (קפג) כי יהוה ואהיה הכל דבר אחד, כי שניהם יורו על ההויות : (קפד) שהשם הנכבד סמוך אל צבאות : (קפה) וכן יאמר בס' (השם שער ב) ובעבור שמלא אחד מן הקדמונים השם הנכבד סמוך אל צבאות, הוצרך לומר כי צבאות גם הוא שם עלם (פי' כי אם איננו שם עלם לא יתכן שיבא השם נסמך אליו) כמו עזי וזמרת יה ד', הכתוב בישעי' יב ב, כי האחד איננו סמוך אל השני, וככה, „אל אלהים ד'" (יהושע כב כב) (פי' שגם שם האחד אינו סמוך אל השני לפי דעתו) : (קפו) בה"א הידיעה הרי שאיננו שם העלם : (קפז) ולא שייך לומר ששם צבאות שם העלם שלא מצאנו צבאות לבדו כ"א בסמיכות למלת אלהים או למלת ד' אלהים, והנה בכל הדפוסים כתוב כן „או עם השם הנכבד ד' אלהים" ואיך כתב אח"ז „ואל יקשה בעיניך ד' אלהים צבאות", הלא בעצמו יאמר קודם זה שימצא כן עם ד' אלהים, ולפענ"ד ט"ס הוא פה וצ"ל ולבדו לא תמצאנו כי אם עם אלהים, או עם ד' הנכבד ד' (פי' ועם שניהם לא ימצא) ושייך אח"ז לומר „ואל יקשה וכו', פי' והלא מצאנו ד' אלהים צבאות שנסמך עם שניהם יותרץ כי הוא כדרך והנבואה וכו' : (קפח) עיין אות הקודם : (קפט) שטעמו והנבואה נבואת עודד. וכן השם אלהים אלהי הצבאות : (קצ) רד"ק יגרוס „ובעבור" :

על

מקו"ב רש"י: כג) תה' קלה יג עיין פסחים נ. א. קדושין ע"א א. שמו"ר פ"ג ז פסי"ז מדרש אגדה שכל טוב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שהשם שוכן עד עומד לבדו ובו הכל עומד (קלא) [כו] על כן פעם הוא זה השם כמו תאר (קלב) , על דרך "ויזכור ימי עולם משה עמו" (ישעי' סג יא) (קלג) והטעם שהוא המעמיד (קלד) , על כן ד' אלהים דבקים עמו המלאכים הקדושים (קלה) , וככה ד' צבאות , הם צבאות השמים (קלו) , ואל תאבה לשמוע אל דברי הגאון האומר שבעבור ישראל נקרא כן (קלז) והביא ראיה מן "והוצאתי את צבאותי" (למטה ז ד) (קלח) [כז] , הלא תראה "וכל צבא השמים עומדים עליו" (מ"א כב יט) (קלט) , והנה אלהים תאר השם , כי הוא על לשון רבים ויחיד (ר) , כמו "הלוא אלוה גובה שמים" (איוב כב יב) ועוד שיסמוך לומר "אלהים אלהי ישראל" (תה' עב יח) (רא) , ומלת אֵל תקיף (רב) וככה שדי (רג) "כקול מים רבים כקול שדי" (יחז' א כד) (רד) והיה שדי בצריך (איוב כב כה) (רה) ודע כי האחד סוד כל המספר ויסודו (רו) [כח] , ושנים תחלת מספר הזוגות (רז) ושלשה תחלת מספר הנפרדים (רח) [כט] , והנה כל המספרים הם תשעה מדרך אחת (רט) והם עשרה מדרך אחרת (רי) , ואם תכתוב התשעה בעיגול (ריא)

יהל אור

(קלא) על כן נשמע מזה , כי גם העצם שבכל דבר ודבר , גם צורתו האמיתית , והוא יחוד העצם והגבלתו לשיהיה יש (כי אין יש בלא צורה) שתיכן באות מאת השם ונאצלות מאתו באופן שעצמותם עומדות בעצמות הקדמון והנעלם לבלי תכלית , וצורתן המוגבלת עומדת בצורה הכוללת החכמה הקדומה שבה נברא יש מבלימה , וזה עיקר הבריאה , שבכח החבוי בפנימותו , והוא העצם הנעלם , ניתנה הצורה , היינו איכות ותואר והגבלה בפעל , ושניהם באמתתן ענינים שכליים רוחניים (רנ"ק) : (קלב) וכן יאמר הח' ז"ל בפי' הקצר (למטה לד ו) "פעם הוא שם עצם ופעם הוא שם מדה" (פי' שם תואר) , וכן כתב (דבר' ו ג) עה"פ "שמע ישראל" , וכן בס' (יסוד מורא שער יב) "ע"כ אמר יתרו "עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלהים" (למטה יח יא) והשם הוא אלהי אלהים , ופעם הוא שם עצם ופעם שם תואר" : (קלג) פי' משה הנזכר כאן מלשון המשכה מגזרת משיתיהו , ואין פירושו על מרע"ה , ופי' הכתוב , ויזכור ימי עולם כשמשה והעלה את ישראל מים סוף , ושלכן אמר אח"ז , "איה המעלם מים , בוקע ים מפניהם , שהוא העלם מים : (קלד) כי הוא המעמיד הכל , כי שם הויה ר"ל הווה תמיד וקיים , והכל בו עומד , א"כ הוא כמו תואר : (קלה) ולזה סמך אלהים אל ד' : (קלו) ר"ל המלאכים שנקראים צבאות השמים דבקים עמו : (קלז) נקרא גם השם כן : (קלח) והח' ז"ל פי' שם "כמו שהם המלאכים צבאות ד' בשמים , כך הם ישראל בארץ" : (קלט) הלא נקראו גם צבא מרום כן , והנה מכל האמור בזה ותוכן דבריו , כי צבאות אינו שם העצם , ולא אות בצבא שלו , אלא אלהי צבא מרום , וצבאות אינו שם ונמחק , ועיין קרני אור : (ר) הח' ז"ל יביא ראיה שגם אלהים הוא תואר לפי שיאמר יחיד כמו אלוה , ובמקח"מ "והיחיד" : (רא) יאמר בלשון רבים אלהים , ושם העצם לא יתחבר , פי' לא יאמר בלי"ר ובלי"י כמ"ש למעלה , ועוד שיסמוך לומר אלהים אלהי ישראל , ושם העצם לא יסמוך : (רב) ושם אלהים נגזר משם אל שיסודו אול בהוראת כח , עצמה , יכולת , ותקיפות : (רג) והוראתו ג"כ תקיף ויכולת והוא ג"כ תואר : (רד) ופי' הרד"ק שם , חזק ותקיף : (רה) ופי' שם הח' ז"ל יהיה תקיף : (רו) מלת סוד ויסוד הם שתי מלות , מלת סוד פי' קבוץ וחבור , כאשר אמר בסוד ישרים ועדה (תה' קיא א) שר"ל בקהל ישרים שהתחברו ביחד , ולכן יהיה פי' שהאחד סוד כל מספר , ר"ל שכל מספר מחובר מאחדים , ואמר ויסודו , ור"ל כי האחד אינו מספר , אבל הוא יסוד כל מספר , בעבור שהאחד התחלה וסבה אל המספר , וכל דבר שהוא התחלה לדבר אינו הוא הדבר , אבל הוא סבה ויסוד לדבר ההוא : (רז) כי אין החשבון זוג קודם לשנים , וא"כ גם הוא א' , כי הוא זוג א' : (רח) כי א אינו מספר , וב' מספר הראשון , וג' מספר שני : (רט) והם רק ט' , כאשר הא' אינו במספר כנ"ל : (רי) עם האל"ף הם עשרה , והתחלת המספר מן א עד יו"ד , והעשרה כמו א בחשבון : (ריא) כמו זה הציור :

קרני אור

ושם של ד' כמו לשכינה השוכנת בקרב ישראל : [כו] ועיין בס' העקרים בראשו , ממהות השם ועילה הראשונה , ובכל הנאמר מהם : [כז] בג' (שבועות לה ב) ת"ר כתוב אל"ף למ"ד מאלהים , יו"ד ה"א מן השם , הרי זה אינו נמחק , שי"ן דל"ת משדי , אל"ף דל"ת מאדני , צד"י בי"ת מצבאות , הרי זה נמחק , ר' יוסי אומר צבאות כולו נמחק שלא נקרא צבאות אלא ע"ש ישראל שנאמר "והוצאתי את צבאותי" (למטה ז ד) , ובמס' (סופרים פ"ד ה"א) ר' יוסי אומר צבאות חול אר"ש בן אלעזר של בית אגודה היו כותבים אומנים והיו מותקין צבאות שהיו טועין בו חול , ובירושלמי בלשון , שכן הוא שם חול במקום אחר , ועיין מקרא סופרים מה שביאר בזה , ודעת הח' ז"ל כר' יוסי וכר"ש בן אלעזר כי צבאות אינו שם , רק שר' יוסי מביא ראיה מפ' "והוצאתי את צבאותי" וכן הוא דעת הגאון , והח' ז"ל חולק על הגאון , ויאמר כי מדרך הפשט אין הטעם על צבאות ישראל רק על צבא השמים : [כח] וכן יאמר בס' "האחד" , "כי האחד סופר עצמו , ואין אחר סופרו , והוא כל מספר" ובס' (יסוד מורא שער יב) "ועתה שים לבך , כי האחד סוד כל חשבון , והנה אינו חשבון , כי הוא עומד בעצמו , ואין צורך לו לחבר הם אחריו , גם כל חשבון הוא מחובר מאחדים" , פי' כי כל מספר מחובר מאחדים , ועשרה אחדים דומים לאחד , והוא אחד פעם עשרה , וכן עשרה עשרות הוא פעם אחד מאה , וכן עשרה מאות עד אין מספר והמכח"מ הביא עוד טעמא אחרת "סוד כל המספר שכל המספרים כאחד , עשרות , מאות , אלפים ורבבות , ויסודו שהוא שרש המספר , פירוש רק אינו מספר , כי המספר כמה המתפרד והוא המסופר בחלק ממנו מה שאין כן באחד" : [כט] כוונת הח' ז"ל לבאר

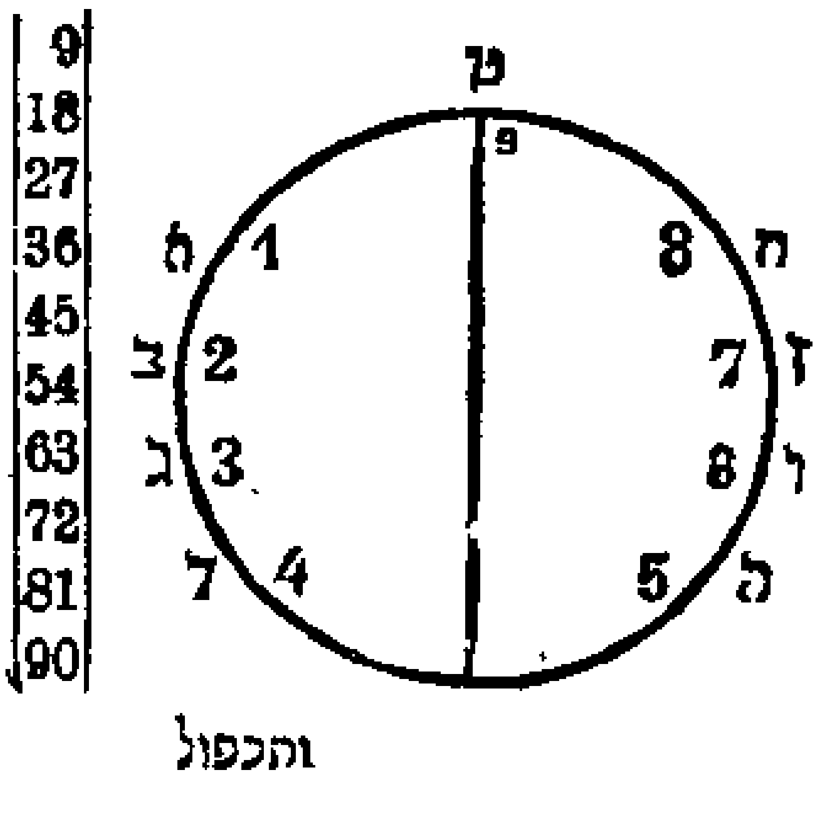

והכפול

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

והכפול הסוף עם כל המספר (ר״ב) תמצא האחדים שמאלים, והעשרות הדומות לאחדים לפאת ימין (ר״ג) ובהגיעך אל חמשה שהוא אמצעי (ר״ד) אז יתהפכו המספרים להיות העשרות אחדים והאחדים עשרות (רט״ו) ומדרך אחרת הם עשר ספירות בלי מה (רט״ז), כי לא תוכל להחל אחד אם לא יהיו עשרה (ר״ז), והנה עשרה הוא דומה לאחד (רי״ח), והוא שם כולל האחדים שהם מאחד ועד עשרה, ושם העשרה כוללם עם היותם מספר ראשון, ותחלת המספרים הדומים לאחדים (רי״ט) כי בהגיעך אל עשרים אז הם שני עשרות כנגד שני אחדים, ושלשים כנגד שלשה אחדים, וכן כל עשרות עד תשעים, הם תשע עשרות כנגד תשעה אחדים, ובהגיעך למספר מאה הוא דומה לאחד, ובהגיעך לתשע מאות, גם הם כנגד תשעה אחדים, עד שתגיע לאלף שהם עשר מאות, גם הוא האלף דומה לאחד, עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים. ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו רבבה אחת, וככה עד עשר רבבות על הדרך הזה, כי כל ראשי המספרים הם דומים לאחד (ר״כ) על כן אמרו חכמי המספר, כי כל המספרים הם חלק מעשרה (רכ״א), או התחדש מכפלו (רכ״ב), או מחברתו אל אחדיו (רכ״ג), או מהשנים דרכים נחברים (רכ״ד), והנה עשר ספירות כמספר עשר אצבעות, חמש כנגד חמש (רכ״ה) [ל] וככה

קרני אור

יתרון אותיות אהוי על שאר המספרים שכוונתו לבאר מעלתם על שאר אותיות, ע״ז אמר, ודע כי האחד סוד סוד כל מספר ויסודו, האחד מרמז על האל״ף מאותיות אהוי שהוא עיקר המספר והתחלתו, וכופר כל המספרים הן זוגים והן נפרדים, וע״ז אמר ובנים תחלת מספר הזוגות, ושלשה תחלת מספר הנפרדים, ר״ל כי אין חשבון זוג קודם לשנים ולא חשבון נפרד קודם לשלשה: [ל] והנה יאמר היום שאין גבול זה ענין מושכל במספרים מיוסד בחק כלי, כ״א הסכמיי בלבד, ועל כללות ההסכמה כזה יאמר שבאה מן ההרגל למנות כעשר אצבעות, ומלך שלוכך לשוב ולהחל מחדש בכלות הסימנים החובים למספר הנזכר, אולם החכם ועמו קצת הקדמונים ושוני המקובלים יאמרו כהיפך, ויבקשו לפס על הסכמה זו טעם בהשכלתם בעצם המספר ומהותו (רנ״ק):

יהל אור

(ריב) ותכפול הסוף שהוא ט״ת באופן שכל שני מספרים המקבילים יעלו למספר ט״ת דהיינו א עם ח, ב עם ז, ג עם ו, ד עם ה, ואמור ט פעם א הוא ט 9, ט פעם ב יח 18, ט פעם ג כז 27, ט פעם ד לו 36, ט פעם ה, מה 45, ט פעם ו, נד 54, ט פעם ז, סג 63, ט פעם ח, עב 72, ט פעם ט, פא 81, ט פעם י צ 90, כפי הרשום חוץ לעיגול בצד שמאל, שם תביט המספרים בצד שמאל מן א עד ט ממעלה למטה, וכן בצד ימין ממטה למעלה, גם כל אחדים ועשרות מכל מספר עולה ט, ד״מ מספר א ח הוא ט ב עם ז הוא ט, וכן כולם: (ריג) עיין בציור העגול, ככה ראשונה מספר התשעה בעצמו ט פעם ט יהיה פא 81, ואז תמצא האחד לצד שמאל, והשמונה שהם דומים לשמונים לצד ימין, ואח״כ ככה אותו בשמונה יהי׳ 72, ותמצא השנים לצד שמאל, והשבעה שהם דומים לשבעים לצד ימין, ואח״כ ככה אותו עם שבעה יהיה 63, תמצא השלשה לצד שמאל, והששה שהם דומים לששים לצד ימין, ואח״כ ככה אותו בששה יהיה 54, ותמצא הארבעה לצד שמאל, והחמשה שהם דומים לחמשים לצד ימין: (ריד) וכאשר הגענו אל החמשה, ונכפול עמו התשעה יהיה 45: (רטו) ואז יתהפך הדין, כי ישובו העשרות לצד שמאל והאחדים לצד ימין, כמו שאתה רואה, כי החמשה הם לצד ימין, והארבעה שהם דומים לארבעים לצד שמאל, ואח״כ ככה התשעה בארבעה יהיה 36, ותמצא הששה לצד ימין, והשלשה שהם דומים לשלשים לצד שמאל, ואח״כ ככה אותו בשלשה, יהיה 27, ותמצא השבעה לצד ימין, והשנים שהם דומים לעשרים לצד שמאל, ואח״כ ככה אותו בשנים שהם 18, ותמצא השמונה לצד ימין, והאחד שהוא דומה לעשר לצד שמאל: (רטז) כמש״כ בס׳ (יצירה פ״א מ״ב) ופי׳ הר״מ בוטריל, אין לספור יותר מעשר, כשמגיע יחזור חלילה החשבון, ופי׳ בלימה, כתב רס״ג „כלומר בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר״ ופי׳ נבלמו ונסתמו כל הספירות בהם, ולעת דוגם בן תמים שהיא מב׳ תיבות מחוברות בלי מה, כלומר החשבון בלתי נעדר ופי׳ העסק בזה החשבון: (ריז) ר״ל כל עוד שלא נשלם מספר עשרה במערכה ראשונה, לא תוכל להתחיל א׳ למערכה שאחריה, למשל אם תרצה לצרף י״א י״ב וכו׳ אתה מחויב לצרף הא׳ כבראשונה: (ריח) ר״ל מספר עשרה מהוכר מאחדים, והוא מספר אחד שלם, ותחלת המספרים הדומים לאחדים כמו שמבאר והולך: (ריט) פליאות האחדות ישים החכם מספר העשרה, וזה לפי המוסכם עליו מכל באי עולם, בעלי קצת דיעה לחשבו גם היא לאחדות בפועל, ולעשותו אחדי במדרגה שניה, כמו שהוא האחד במדרגה ראשונה (רנ״ק): (רכ) וכן יאמר בס׳ (האחד) „וחשבון עשרה דומה לאחד, וככה מאה ואלף על הסדר״, וכן בס׳ (השם שער ג) „גם עשרה דומה לו (לאחד) כי הוא תחלת העשרות, והוא סוף כל האחדים, כי לא תוכל להחל במספר לאמר אחד רק אחר עמו, כאשר מבואר בס׳ יצירה עשר ספירות בלי מה וכו׳, והנה מפאת מעלה הוא אחד ומפאת מטה הוא עשירי״ וכן בס׳ (יסוד מורא שער יא) והעשרה דומה לאחד, כי הוא כולל האחדים, והוא ראש העשרות וכו׳ והחשבון יסודו עשרה וכו׳: (רכא) ר״ל ב׳ הם שני חלקי עשרה, ג׳ שלשה חלקי עשרה וכן כולם: (רכב) כלומר אם יכפלו כל חלק עם חלק יתהוו מספר אחר, ד״מ ב׳ פעם ג׳ הוא ו׳, והיקש על השאר: (רכג) או ר״ל כי העשרה כולל האחדיו בזה האופן א עם ט הוא י, ב עם ח הוא י, ג עם ז הוא י, ד עם ו הוא י, נשאר ה, ב פעמים ה הוא י, ואם תגיע ליו״ד אתה מחויב להזכיר כל פעם היו״ד היינו יא, יב, וי״ג אחריו, ר״ל מחבור יו״ד עם א׳ הוא יא וכן עד יט, וכן הגי׳ ביסוד מורא: (רכד) כפלו עם החבור, ד״מ ב פעם ג הוא ו חיבור ו עם ב הוא ח, וכן הכל, וי״ג „או שהשנים דרכים נחברים״ ר״ל מכפלו שהוא ב עם חבור האחדים ד״מ כב כג וכו׳: (רכה) כן הוא בס׳ (יצירה פ״א מ״ג), ופי׳ הר״א מגרמישא שם, ואין לספור יותר מעשרה כי

כשמגיע

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הגלגלים תשעה, שהם גופות נכבדות עומדות (רי"ט) והעשירי שהוא קדש (רכ"ו) [לאן נקרא כן בעבור שכחו בכל כסא הכבוד והוא התקיף וכל הגופות מקיף (רכ"ח) [לב] והנה יהיו האמצעיים בספר עשרה הם שנים (רכ"ט) והם חמשה והב ששה (ר"ל), ואלה ארבעתם אהוי הם הנכבדים (רל"א) [לג], וכל מספר מרובע (רל"ב) ששם אחד נוסף על המרובע (רל"ג) ככה יש בשרשו

יהל אור

כשמניע י"א חוזר החשבון חלילה, וכן עד כ, וכן עד ל: (רכו) ז' לשבעה כוכבי לכת, והח' לכוכבים הקימים, והתשיעי הוא גלגל היומי המקיף הכל: (רכז) וכן (דבר' יד כב) יאמר „ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש, ואם ממטה הנה העשירי, וזה סוד הבכור והמעשר", פי' תמלא מספר הפרטים ט, והיו"ד קדש, לכן העשירי קדש, וכן יאמר כס' (השם שער ג) „וכאשר נחל מלמטה הנה העגלות הגדולות תשע, והעשירי הוא הקדוש, ע"כ רמז להיות כל מעשר קדש": (רכח) וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) ועוד ידוע כי גלגל הרוח והאש אחד (הח' ז"ל הוא ג"כ מהכת המכחישים בגלגל האש) ג"כ גלגל המים והארץ, ומקיפים אותה ח' גלגלים בראיות גמורות, והנה הכל עשרה, ע"כ צורת יו"ד כדמות קו עגול שהוא מקיף כל אשר בתוכו, (פי' היו"ד יורה על קיבוץ כל עשרת הגלגלים במקום אחד): (רכט) ר"ל הה"א והוי"ו: (רל) וביחד המה יא, וכן הקצוות האל"ף והיו"ד במספר יא, וכן אם נחשוב הב' עם הט' הם יא, הג' עם הח' יא, הד' עם הז"ן יא, נשאר ה' ו' באמצע: (רלא) וכן כתב בסמוך, והנה אלה הד' מספרים הם היקרים, ומספרם כ"ב כמספר כל האותיות, גם יש בהם רוב האותיות מהשם הנכבד ית': (רלב) למען הקל על הקורא להבין פירוש הח' ז"ל, הנני להקדים איזה הקדמות הנחוצים, אשר בלתם אי אפשר להבין עומק דבריו:

א) מספר מרובע, הוא המקובץ מהכאת מספר בדומה לו, הוא כפל המספר במספרו כמו ד' פעמים ד' הוא טז, זה נקרא מספר מרובע (קוואדראטצאהל) $4 \times 4 = 16$.

ב) מספר מעוקב, הוא היוצא מהכפל והנכפל כמו ד' פעמים ד' הוא טז, אח"כ ד' פעמים טז הוא סד, זה נקרא מספר מעוקב (קוביקצאהל) $4 \times 4 = 16$. $4 \times 16 = 64$.

ג) מספר זוג, הוא אשר יחלק בשני חלקים שוים כמו ד ו ב ב ח ח.

ד) מספר נפרד, הוא אשר אי אפשר שיחלק לשני חלקים שוים כמו ג ג, או ה ה, וזוג נפרד הוא כמו ב' פעמים ג ג או ה ה:

ה) דעת הח' ז"ל לבאר היתרון מן אלו ארבע אותיות אהוי, והנה יתרונם א) חמשה וששה הוא ה' ו', המה האמצעים במספר עשרה, ולזה קורא הח' ז"ל מספר עגול, (עיין קרני אור הערה לג), ואל"ף ויו"ד המה הקצוות, והמה הראשונים במספר, ומספרם עולה כב כנגד כל האותיות אלפא ביתא שהם כב אם תחבר אותם:

ו) אלו ארבע אותיות שומרים תמונת שרשיהם במספר, ברובע ובמעוקב, ד"מ א נחבור כ הוא כא, ואם נכפול כא פעם כא הוא תמא, כא פעם קלא הוא 9261 הרי לך הא', ולא נתהלפה למספר אחר, וכן ו פעם ו הוא לו, ו פעם לו הוא ריו, וכן ה, וזה מעלתם על כל שאר המספרים, כי שאר המספרים אינם שומרים עצמם במרובע, ואף כי במעוקב, ד"מ ג פעמים ג הוא ט, ז פעמים ז הוא מט, הרי במרובע אינם שומרים, ומה יעשו במעוקב (ל"מ): (רלג) אם תרבע ד' פעמים ד' הם טז, נחבר אות הראשון, היינו אם תוסיף עוד א ויהיה ה', ותרבע אותו ה' פעמים ה' הם כה, והנה הה' לפניך, ואם יהיה אחד מאותיות אהוי נוסף על מספר אחד גדול, ימצא ג"כ כמוהו במרובע אותו האות, ד"מ אם תרבע יא על יא יעלה רבועו קכא, טו פעם טו יעלה רכה, והנה לפניך ה, יו פעמים יו עולה רנו, קי פעמים קי עולה יב אלף ומאה, ומאה כמו יו"ד, וכל אלה מהמספרים הם נקראים חשבון עגול:

קרני אור

[לא] ובויקרא (כז לב) יאמר „והנה הנבחר הוא האחד (פי' הוא הבכור שהוא קדוש) והעשירי שוה כמו זה (שגם הוא קדש) רק העשירי יגאלנו ואין כן הבכור" (ושם פ' לד) „ומי שיש לו לב להבין סוד העולם, אז ידע סוד הבכור והעשירי", וכתב הרל"ק שכוונתו בזה להיות אלו הרמז בקידש הרוחני הפשוט ועלמות הפנימי הבכלי שבכל דבר, הנה ירמוז לו הבכור על אחדות העלמי הרוחני הראשון, והעשירי על הרוחני המתפלה במציאותו לכללות הרוחנים כפבר מעלותיו שהוא יתפלה בכן להגיע לכללותו: [לב] כוונתו להיות שכל תנועות הכוכבים לעצמם ממערב למזרח, אולם בכלל תהיה התנועה היומית בכל כ"ד שעות לכלל הלכיות השמים ממזרח למערב, עד שהוליכו הקדמונים כנודע להיות למעלה מגלגל המזלות, עוד גלגל אחד, חלק שקראוהו גלגל היומי, הנה יסבור החכם שזה הגלגל כבר איננו גוף כבעל שלשה המרחקים, כ"א יש רוחני, לא גוף ובעל שנים לבד, ומגיע הכל כמו תנועת הנפש לגוף, וזה נכלל בדבורו שהוא העשירי וקדש, ושם קדש הונח אלו על כל הנעשה מהגוף, ואינו גוף, ולא בגוף, ולא עם הגוף, והנה התשעה שזכר לגופות נכבדות, החלק הנוכח מאש היסוד או העתירי, והוא נבנוית העולם השפל עד גלגל הירח, והוא הנקרא אלו שמים כתם, ועליו בבינה כוכבי הנבוכה או המסלתים ועליהם גלגל המזלות (ר"ק) ודע כי יש מחלוקת במציאות הגלגל התשיעי מקצת אמרו שאינו ומקצת אמרו שישנו, והח' ז"ל אינו מכחיש דברי האומרים בגלגל התשיעי רק שדעתו שאינו גוף כשאר הגלגלים ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א יד) ובקרני אור הערה קא, ולמטה כ יד בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם: [לג] (ובדבר' יד כב) יאמר וז"ל „ודע כי האחד איננו בחשבון, וכן העשירי, כי הוא כנגד האחד, כי היא ראש למחברת השנית, וסוף למחברת הראשונה, וכל שרש בחשבון (פי' כל אחד מהפתותים מעשרה שרש למספר עשרה שהוא כך חשבון) סמוך אליו (פי' למספר עשרים) מפניו ומאחריו (פי' מן א עד י הוא מפניו, ומן יא עד עשרים שהם עשרות הוא מאחריו) ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים, והאמצעים חמשה וששה הם הנקראים עגולים (פי' כמו קו העגול שנעוץ ראשו בסופו כן המספרים האלה נעוץ ראשם בסופם) על כן אותיות השם הם אלה הארבעה (ר"ל הם אותיות אהוי) ומהם אותיות. השם הנכבד והנורא":

פי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וככה בדומה לו (רלד), וכן במרובע חמשה חמשה, ובמרובע ששה ששה (רלה), אלה הרי' מספרים לעולם שומרים עצמם במרובעת *) וזהו מעלתם על כל המספרים המרובעים (רלו) ועוד כי כל מספר הוא באחד בכח (רלז) והוא בכל מספר במעשה (רלח) [לד], והוא יעשה בפאה אחת מה שיעשה כל מספר בשתי פאות (רלט) [לה], והנה כח האחד (רמ) [לו], ובחברך מרובעו אל מרובע כפלו אז יהיו חמשה (רמא), וזהו חשבון השוה במרובעים, כי אם תחבר מרובעו אל מרובע כפלו (רמב) כה יהיה מעוקב חמשה (רמג), וכל מספר לפני חמשה יהי' ערך המעוקב אל השנים המרובעים בחשבון בערך החשבון אל החמשה (רמד), ולמעלה מחמשה יהיה הדבר בהיפוך (רמה),

קרני אור

[לד] וכפל מקור חיים מביא נוסחא אחרינא „ומוד כל מספר הוא באחד בכח, כי הנה האחד הגה בו כל מספר בכח, וכאשר התחברו עם האחד עד שיהיה המספר, והוא בכל מספר במעשה, פי' והאחד הוא בכל מספר בפועל", וע"ז כתב הח' ר"ש פינסקער בפי' לס' האחד וז"ל „נראה שהוא לשון מפרש אחד מוסגר בפנים, ויראה הרב בזה סוד נבדל האחד מכל שאר המספרים הבדל עצמי במה שלא יוליד כל מספר בלתי האחד, לפי שכל מספר הוא רק חבור אחדים רבים זה לזה, א"כ בחשבנו מספר מה בכר שנתנו האחד שהוא סבתו למוכד, אמנם האחד המוחלט כמה שידומה במחשבתנו מופשט מכל דבר בפני עצמו, הוא בעצמו איננו מספר, רק יסוד כל מספר אחד, יהיה מה שיהיה, ע"י חבור האחדים זה לזה, וא"כ כל מספר בכחו, רצוני טרם צאת המספר אל הפועל נוכל להוציאו ע"י האחד, אולם אחר צאתו אל הפועל, ר"ל אחר המצאו נמצא בו גם האחד במעשה, רצוני בפועל, בהיות בכל מספר שוב אל סכום האחדים אשר בו": [לה] וכן הוא בס' (האחד) אך שם יאמר „מה שיעשה כל תשבון" ופה „מה שיעשה כל מספר" ובפל מקור חיים מביא נוסחא אחרינא כך „והוא יעשה בפאה אחת, שאין לאחד רק פיאה אחת לאחריו, והם שנים שהוא כפל האחד. ובכל מספר אלתו שתי פיאותיו מחוברות הם כפלו כי מספר שנים הפיאה אחת שלפניו היא אחד, ושלאחריו שלשה יעלו ארבעה שהם כפל השנים וכן כולם", והמוטעט שם מביא שבפירוש ס' יצירה כתב הח' ז"ל וז"ל „אין האחד מן החשבון אבל הוא עיקר החשבון, והעדות כי כל חשבון הוא חלי שני קצותיו, דהיינו הקטן שהוא לפניו והגדול שהוא לאחריו, אבל למספר אחד, אין לו רק קצה אחד דהיינו מלאחריו, אם יאמר מה הוא אחר א, ? הוא ב, וא"כ האחד הוא חלי המספר של ב, אבל קצה מלפניו לא תוכל לומר, כי קודם א, אינו כלום", ועיין מה שכתב ר"ש פינסקער בפי' לס' האחד, ומה שהעיר ע"ז, והח' ז"ל בס' (יסוד מורא שער יב) יאמר ג"כ „וכל חשבון יעשה משתי פאותיו מה שיעשה האחד בפאה אחת" וכן הוא במגלת סתרים של הרב רבינו נסים גאון ז"ל: [לו] ובפי' (לדניאל י כא) כתב וז"ל „האחד שהוא סוד החשבון (פי' האחד הראשון הסתמיי) הוא מפאה אחת סבת כל החשבון (פי' לפי שאין חשבון כ"א ע"י האחדי ההולך ותוזר לאחד הסתמיי ולפעולה השכלית הפשוטה של הנחתו), ומפאה אחרת הוא כל החשבון לא יוסיף ולא יגרע (פי' לפי שאין כמספר גדול או קטן, שלם או שבור אלא האחד לבדו, מניח וחוזר ומניח עצמו), והוא סבת כל תוספת ותסרון, והוא לא יקבל כפל ולא חילוק (פי' האחד המוכפל או המחולק באחד ישאר אחד אך מיוחד) והוא סבת

יהל אור

(רלד) פי' אם תכפול האות בעצמו, או אם תוסיף א מאותיות אהוי, או פי' ככה יש בשרשו ש"ש המרובע, וככה בדומה לו שרש המעוקב: (רלה) אם נכפיל מספר חמשה בחמשה יעלה כ"ה, הנה נמלא במכפלתו מספר חמשה ה עם כה מעוקבו קכה, וכן אם נכפיל מספר ששה בששה, יהיה מרובעו לו, ו עם לו מעוקבו ריו, ועד"ז אותיות אהו"י כולם שומרים תמונת שרשיהם לעולם: *) ובאור יצחק „במרובעם": (רלו) כי שאר המספרים אינם שומרים עלמם במרובעים, שאם מכפיל ב פעמים ב יהיה מרובעו ד, ג פעמים ג מרובעו ט, ועד"ז שארי האותיות: (רלז) ר"ל האחד איננו מספר, וכל מספר הוא בכחו ונולד ממנו, ופי' כי כל מספר איננו באחד רק בכח אשר יוליד ממנו עוד מספר: (רלח) פי' האחד נמלא עם כל מספר במעשה: (רלט) ר"ל האחד יש לו פאה אחת לאחריו, ומלפניו לא כלום, כמ"ש בס' יצירה (פ"א מ"ז) לפני אחד מה אתה סופר, וכל מספר זולתו ד"מ ב, יש א לפניו וג לאחריו עולה כפלו כמספר ב ב וכן כולם, והנה מספר ב הוא כפל הא שבא מכח, וזה מעשה הא, ושאר המספרים יעשו כפל במספרים שלפניהם ושלאחריהם, ד"מ ב יש לפניו א ולאחריו ג הא ד שהוא כפלו, הג לפניו ב ולאחריו ד שהוא כפלו, הד לפניו ג ולאחריו ה שהוא כפלו וכן כולם, ובאשר אין לפניו פאה מלפניו, ע"כ אין דומה לו, כי אין קודם לפניו: (רמ) פי' זהו כח האחד: (רמא) ר"ל א פעם א מרובעו א, ומרובע כפלו, הוא ב פעם ב שהוא ד, ומחוברו עם א היא ה: (רמב) פי' השבון המרובע ה פעמים ה הוא כה, ומרובע כפלו י פעם י הוא ק ועולה יחד קכה: (רמג) ואם נחשוב המעוקב ה פעם כה יעלה ג"כ קכה: (רמד) כערך החשבון אל ה, ר"ל מספר ד שהוא קודם מספר ה מספר מרובעו הוא טז, מספר מרובע כפלו שהוא שמונה הוא סד, יעלה המקובץ משני המרובעים לסך שמונים, ומספר מעוקב ד יעלה ג"כ סד (פי' ד פעמים טז), הנה ערך תוספות השני מרובעים על המעוקב כערך תוספת חמשה על ד שהוא חמישית, (כי ששה עשר הוא חמישית מן שמונים). (רמה) ר"ל כי מספר חמשה ומעלה וסוף תשבורת, מספר המעוקב על מספר ב' המרובעים, ר"ל מרובע ששה שהוא לו, ומרובע כפלו, ר"ל כפל ששה שהוא יב, ומרובעו קמד מחוברים (ר"ל יב פעמים יב הם קמד) יעלה קפ (ר"ל אם תצרף לו עם מספר קמד הם קפ), ומספר מעוקב ששה על הדרך שאמרנו הוא ריו (ר"ל וי"ו פעמים לו עולה למספר ריו), נמצא כי מספר ריו שהוא מספר המעוקב עודף על מספר קפ שהוא מספר ב המרובעים ששית המספר והוא מספר לו, וזה הערך בעצמו הוא הערך אשר למספר ששה עם החמשה, ועל דרך הששה כל המספרים אשר למעלה ממנו, הנה מספר חמשה אמלעי כי בו יתקבלו הסגולות הנזכרות כי לא יוסיף מספר שני מרובעיו שום דבר; כי הכאת חמשה בחמשה הוא כה, והכאת עשרה בעשרה מאה, הנה המקובץ משניהם קכה, מעוקב החמשה הוא קכה, כי אם תכה הכ"ה שהוא חמשה בעלמו יעלה כה, ואם תכה המרובע שהוא כה בשרשו שהוא חמשה, יהיה המעוקב קכה הנה הכל שוה, ולכן נכון הוא מה שאמר, כי חמשה אמלעי הוא

כחשבון

www.daat.ac.il דעת - אתר לידודמי יהדות ורוח

וחשבון ששה הוא חשבון שוה בחלקיו (רמו) ואין בכל מערכת מספר שוה רק אחד (רמז) [לז] וכאשר תחבר מרובע האחד אל מרובע ראש הנפרדים יהיה המחובר הוא הדומה (רמח) [לח] ואם תשים אלכסון עגול במספרו (רמט) ותוציא יתר בשלישית (רנ) יהיה המשולש שהוא שוה השוקים (רנא) כמספר הקו הסובב (רנב), וכמוהו המרובע הארוך בעגול (רנג), ולפני זה המספר (רנד) יהיה ערך המשולש אל הקו (רנה) כערכו אל עשרה (רנו) ולמעלה ממנו הפך הדבר (רנז) [לט] והנה אלה ארבעה המספרים הם היקרים ומספרם שנים ועשרים כמספר כל האותיות (רנח) ואל תחשוב הכפולים (רנט) כי הם בעצמם, רק מה שהיה ברוחב השיבו באורך (רס), והטעם על

יהל אור

בחשבון: (רמו) כי ששיתו א, שלישיתו ב, ומחציתו ג, ס"ה ששה, ובשאר המספרים אינגו כן: (רמז) ר"ל במדרגה שמדרגת המספר מספר שוה לחלקיו: (רמח) ראש הנפרדים הוא ג ומרובעו ט, ומרובע האחד הוא א, והכורם י שהוא דומה לאחד, וז"ש יהיה המחובר ר"ל המקובץ יו"ד שהוא הדומה לאחד: (רמט) ואשר מקודם המלות הקשות, אלכסון הוא קו נוטה מן האשר, ועובר על רוחב העיגול או הריבוע, או זולתו, יתר, הוא קו העובר בתוך העגול מצד אל צד, ואינו עובר על המרכז (מיטטעלפונקט), אבל נוגע בשתי

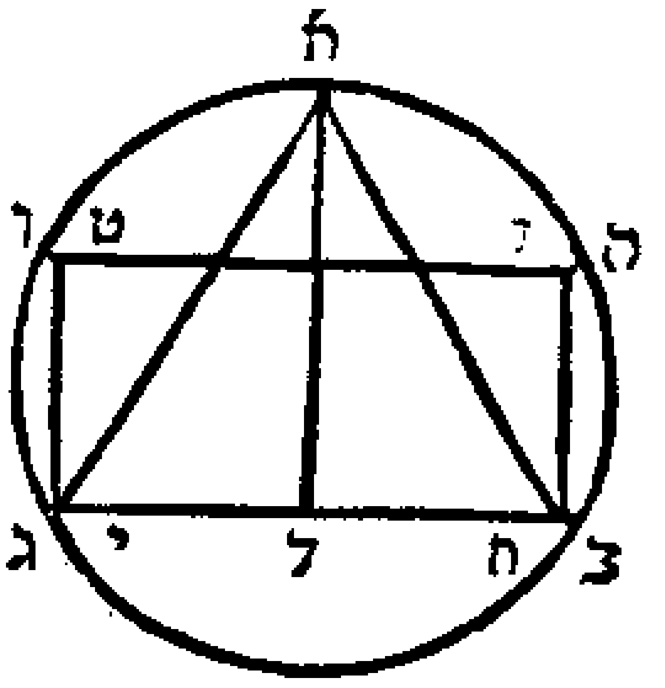

קצוות של קו הסובב בעגול, על כן ארכו פחות מאורך האלכסון או הקוטר, קוטר הוא קו עובר על רוחב כל תבנית מצד אל צד, ובדברי הח' ז"ל (השם שער שני) נקרא ג"כ חץ ועתה נבוא אל הביאור, אם תשים אלכסון העיגול במספר עשרה: (רנ) פי' אם נמשוך בתוך עגול שקוטרו עשרה, יתר אחד על שלישית הקוטר מלמטה (ב ג): (רנא) משולש שוה השוקים (א ב ג)· (רנב) פי' אם נצייר בתוך העגול הנזכר משולש שוה השוקים; כלומר ששתים מצלעותיו שוות, ויהיה חדי נוגע בקו המקיף, ותהיה תושבתו (פי' היתר התחתון) המשולשה, זה יהיה מספר מדת שטחו שוה למספר מדת אורך הקו המקיף מן העגול הזה: (רנג) פי' אם נמשוך בתוך עגול שקוטרו עשרה יתר אחד על שלישית הקוטר מלמטה, (ב ג) ויתר אחר על שלישיתו מלמעלה (ה ו) ונעשה מן השטח אשר בין שני היתרים (ז ח ט י) מרובע ארוך, כלומר שארכו יתר על רחבו, כי רחבו שליש הקוטר, כלומר שלשה ושליש, וארכו כאורך היתר, אז אם נמדוד שטח המרובע ההוא, כלומר שנכפול ארכו על רחבו, נמצא מספר מדת שטח המרובע ההוא שוה למספר מדת הקו המקיף, וכן יאמר בס' יסוד מספר השני, הביאו שד"ל (אגרות שד"ל לד 717) וז"ל שם. „ובעבור כי עשרה דומה לאחד והעגול יסובבהו קו אחד, הנה אם שמנו האלכסון עשרה יהיה מרובע היתר בשלישית האלכסון כמספר הקו בלי תוספת ומגרעת, וככה אם עשית מרובע בשלישית העליונה ובשלישית השפלה יהיו שבריו כמספר הקו וכו', והנה אם שמנו האלכסון עשרה, ונוציא יתר בשלישית, ונעשה עליו משולש, יהיה רבוע המשולש כקו הסובב". עכ"ל: (רנד) אם האלכסון ד"מ שמונה, הסובב כ"ד, והמרובע ארוך ארכו ששה ורחבו שלשה, ושטחו י"ח וכן המשולש: (רנה) כי יעדיף מספר הקו הסובב כ"ד על שטח המשולש י"ח במספר ששה: (רנו) ר"ל כערך הקו הסובב כ"ד אל שלשים במדת אלכסון עשרה העודף במספר ששה וכן יאמר (יסוד מספר הנ"ל) „וכל מספר שהוא לפני עשרה יהיה ערך המשולש בשלישית אל הקו המקיף כערכו אל עשרה": (רנז) שאם האלכסון ד"מ במספר יב, קו הסובב ל"ו, ושטח המרובע ארוך, וכמוהו המשולש מ"ה, כי אורך המרובע ט, ורחבו ה, ט פעמים ה, הוא מ"ה, ויעדיף על מספר קו הסובב ל"ו במספר ט (רנח) עיין למעלה אות רלב אות ה: (רנט) הם אותיות מ'נ'צ'פ'ך: (רס) פי' מה שהיה ברוחב הם אותיות נ'צ'פ'כ הושיבו באורך כתמונה הזאת ן'ץ'ף'ך' ובס' (יסוד מורא שער יא) כתב וז"ל „ונכפלו החמשה בעבור שאחזו הקו שהיה ברוחב והוסיפוהו על האורך להורות שאין

קרני אור

שניהם (פי' כעבות על ידו האחדי והמנין): [לז] ז"ל הכנתי כפי' לס' השם, הביאו הח' ר"ש פינכקער בפי' לס' האחד לד 25, „דע כי המספר נחלק לג' חלקים, אם שיהיה מספר שלם, ואם מספר יתר, ואם מספר חסר, והמספר החסר הוא אשר כשתקבץ חלקיו יהיה פחות ממנו כמו הד' ד"מ שמחציתו ב ורביעיתו א ויעלו ג, והם פחות ממנו, והמספר היתר הוא אשר כשתקבץ חלקיו ג"כ יותר יהיה ממנו. כמו הי"ב ד"מ שמחציתו ו, ושלישיתם ד, ורביעיתם ג, וששיתם ב, וחלי ששיתם (דהיינו החלק הי"ב מהם) א, והנה יעלו י"ו. והם יותר מי"ב. ר"ל שחלקיו יוסיפו עליו שליש(י)תו, והמספר השלם הוא אשר כשתקבץ חלקיו יהיו שוים לו בלא תוספת ומגרעת כמו הו במערכת הראשונה, וזה כי מחציתם ג ושלישיתם ב. וששיתם א יעלו הכל ו כמו עצמו, ואל זה רמז החכם באמרו כי ששה מספר גוף שוה בחלקיו", וכן הוא דעת הח' ידידיה האלכסנדרי (פילאן) בספרו הראשון מרמזי התורה שבאר ששה מטעם חכמת ההנדסה מספר שלם, אמנם מספר שלם קורא הח' ז"ל את המספר שבעה עיין (ויקרא כו יח, במד' כג א קהלת ז כז) ובס' האחד ועיין בפרק מא שם: [לח] וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) ואם תחברנו (פי' האחד) אל מרובע ראש חשבון שאינו זוג הנה יו"ד (פי' אם תחברנו הא אל מרובע ראש חשבון שאינו זוג, ר"ל מרובע שאינו זוג הוא ג פעם ג הרי הוא ט. חבורו עם א הוא יו"ד): [לט] הנה ביארתי בפי' הזה עפ"י ביאור המקור חיים והמועט (לא בכולו) ובכל עמדו עליהם החכמים המובקים, וכתבו שטעם לא כיוונו לתכלית האמת. ועיין בס' (יסוד מורא שער יא) ששם יש איזה מלות המתיחסות לפירושו פה, ועיין בלוית חן שם מה שהביא מהח' יש"ר, ועיין בס' (השם שער שני) ובאור עם שם ושד"ל (אגרות שד"ל לד 663) יאמר שפמל על שער יא ד שבועות עיין (סיני שד"ל אגרת א, ואגרות שד"ל לד 603 ולד 715, ובכ"ח ח"ב מכתב ז ובח"ד מכתב טז) וכתב „כי עלה בהם קמשונים (מעט לא כביר) מצד המעתיקים ואמנם דבריו כולם נכונים ומודקים על פי חכמת ההנדסה" עיי"ש בביאורו, ועיין בס' (האחד) ובביאורו לפח' ר"ש פינסקער ועיין כ"ח ח"ד אגרת יז הביאור

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

המבטא בלשון שם אחר להם (רסא) ידעו זה לזה, אבל לא ידעו במכתב (רסב) ובעל לשון הקדש ראה כי חמש מקומות הם מוצאי האותיות (רסג) [מ], והנה שם חצים שרשים לעולם (רסד) וחצים פעם שרשים, ופעם נוספים לטעם בראש המלה או בסופה (רסה) [מא], והנה זה החצי נכבד מהראשון (רסו) וראוי שיבחר בכל מוצא האות הקל לבטא בו הרבה (רסז), וראוי להיות האות הראשון גם החמישי גם הששי גם העשירי (רסח) קלים במבטא (רסט) וכבדים בטעם (רע), ויהיו נמצאים עם התנועות עד שיהיו ארבעתם אותיות המשך (רעא), ויהיו פעם נראים ופעם נעלמים (רעב), ופעם נוספים (רעג) ופעם חסירים (רעד) ופעם מובלעים בדגשות (רעה), ופעם מתחלפים א/ה באלה (רעו), והנה אותיות הגרון הם ארבעה והחלתם עי"ן ואחר חי"ת (רעז) [מב], ואל תזכור האות כאשר תבטא בתוספות אותיות הנזכרות עם האות, כי אינם מאותיות הגרון (רעח), רק

קרני אור

מהר' יעקב איכענבוים: [מ] וכן בס' (יצירה פ"ב מ"ג) "כב אותיות יסוד, חקוקות בקול, חצובות ברוח, קבועות בפה, קשורות בלשון כשלהבת בגחלת, אחה"ע מתמכת בסוף הלשון ובית הבליעה, בומ"ף בין השפתים ובראש הלשון, גיכ"ק על שלישיתה של לשון נכרתת (פי' שלישית הלשון לצד השפה ושם גיכ"ק נקרא בטוב) דטלנ"ת בראש הלשון מטמטת עם הקול (פי' היוצא מן הגרון) זסצר"ש בין השנים ולשון שכובה ושטוחה (ר"ל שכוב ושטוח בין השנים), וכתב הח' דונש בן תמים בפי' לס' יצירה "כי דברי האדם מוגשמים בכלי הדיבור וגרון וחיך ולשון ושנים ושפה, וכל אלה הכלים חותכים הרוח היוצאים מן הדיבור": [מא] וכן כתב הח' ז"ל בס' (צחות) "וכבר הסכימה דעת מחבר לשון הקדש להיות חצי האותיות עיקרים (ר"ל שרשים) לעולם, והסימן ק"ט צ"ח גז"ע ספר"ד וחצי האותיות פעם עיקרים, ופעם משרתים והסימן כשתיל אב המון כאשר הוא שמי" (פי' כי שמו אברהם על שם הפסוק והיה שמך אברהם כי אב המון וגו' (ברא' יז ה), וכן סימן גזע ספרד, כי הוא היה מגזע ספרד): [מב] וכן בס' (צחות) יאמר "וחכם גדול (בדקדוק לשון ישמעאל) חבר ספר בדקדוק הלשון, ושם הספר "ספר העין" בעבור כי ממנו החל, כי העי"ן הוא אות יוצאת בתחלה מהגרון":

יהל אור

שאין המלה סמוכה, והשני כפולים (מם) סגרוהו בסוף": (רסא) ר"ל לא נשתנה שמם, לפי שהמבטא דומים ולא, רק במכתב נשתנו שלא ידעו: (רסב) וכן כתוב ר"א בחור (תהלת פרק שירה) בשם הח' ז"ל "סימן מנצפך בא בירכתים, ורחב פאת עמקן לארכן, נהפך לעשות כתב קודש יפה אפיס", ובמקום אחר יאמר הח' ז"ל "כי לא הוסדו האותיות הכפולות רק ליפות הכתיבה, כי מה שבעקום שב לאורך": (רסג) וכן יאמר (יסוד מורא שער א) כל האותיות שהאדם יבטא בהם מוצאיהם חמש המקומות, הראשון אותיות הגרון, והם א'ה'ח'ע, והשני החיך והם ג'י'כ'ק, והשלישי הלשון והם ד'ט'ל'נ'ת, והרביעי השיניים והם ז'ס'ש'ר'ץ, החמישי השפה והם ב'ו'מ'ף: (רסד) פי' שרש הדבר המונח אצל בעלי לשה"ק המה חט"ט גז"ע ספ"ר צד"ק, ורצונו מש"כ שרשים לעולם, דהיינו שאינם לשימוש, כי כל כ"ב אותיות המה מונחים לשרשים, וכן יאמר (יסוד מורא שם) "והנה חצי אותיותיהם שרשים לעולם לא נגרעים ולא נוספים": (רסה) פי', בראשית המלה כמו בבית הבי"ת משמש במקום מלת "בתוך הבית", או בסופו כמו שדי יורה על קנין הדבר: (רסו) לפי שיש בהם אותיות השם הנכבד, גם הם מנהיגי הלשון: (רסז) פי' "לפי שאית"ן משה וכל"ב המה הקלים במבטא יותר מחיט גז"ע ספ"ר צד"ק, ע"כ שמוהו מניחי הלשון למשרתים לפי שמבטאים בהם הרבה, וכן יאמר (יסוד מורא שם) "והנכון לבחור הקלים במוצא להיותם משרתים בעבור שיבטאו בהם הרבה": (רסח) האות הראשון א, והחמישי ה, והששי ו, והעשירי יוד: (רסט) כמו שביאר למעלה ועיין הערה רסו: (רע) כי אותיות אהוי טעמיהן רבים כאשר יבאר: (רעא) ר"ל התנועות מושכות אחריהן אחת מאותיות אהו"י, הקמץ מושך אחריו א גם ה, לפי שא' וה' אותיות הגרון וקמץ תנועה גרונית, חולם ושורק מושכים וי"ו, לפי שהוי"ו ממוצא השפתים, והחולם והשורק ג"כ תנועת השפה, צירה וחירק מושכים יו"ד, לפי שהיו"ד ממוצא החיך, והצירה והחירק ג"כ תנועת החיך, והוא מלשון משכני אחריך (ש"ה א ד): (רעב) הנראים כמו אביאהו, זהב, יעו גו נוי גלוי, והנעלמים, הא יבוא נעלם אחר כל שבע התנועות כמו בָּא, רֵאשִׁית, רִאשׁוֹן, ראש, פְּאֵרָה, בַּאדוֹנִי, פֶּלֶא, הה' אחר חמש התנועות, כמו שֶׂה, מַעֲשֶׂה, פרעה, מֶה עָשָׂה, הוי"ו אחר שתים כמו עָשׂוּ בוֹ, היו"ד אחר שלש כמו בְּנֵי בָנַי עֲנָיִךְ: (רעג) כמו וְקָאם (הושע יו"ד יד), ולא אָבוֹא (ישעי' כח יב) שְׁאָסַיִךְ (ירמי' ל טז) האלפי"ן נוספות, רְדָה, אֲדַבְּרָה, יִפְקְדָהוּ, ההאי"ן נוספות, לחיתו ארץ (תה' עט ב) מעינו מים (שם קיד ח) הואוי"ן נוספות, עֹנִיִּבִי, שוכני סנה (דברי' לג טז) היודי"ן נוספות: (רעד) על יום טוב באנו (ש"א כה ח) תחת באנו, קראן לו (למעלה ב כ) תחת קְרֶאנָה, הכחת (ברא' כד יד) תחת הוכחת, שהיה ראוי לבוא בויו נח נסתר שבאה תמורת יו"ד, כי שרשו יכח כמשפט כל הפעיל מנחי פ"א יו"ד, יגד (שם מב לח) תחת יגיד: (רעה) כמו "אם לא יַשִּׁים עליהם" (ירמי' מט כ) שרשו אשם מפנין שממון ומשפטו יַאשִׁים בְּשָׂמִים (ברא' יח ד) ת' בהששים (תה' לו ו) נַסְתִּי (ברא' יט יט) שרשו מות, והראוי לכתוב נמתתי, אֶצֹּק (ישעי' מד ג) שרשו יצק, ונקרא חסרי פ"י: (רעו) אהא בוקר (ישעיה כא יב) ת' אתה, רְפָה שבריה (תה' ס, ד) ת' רפא, הלה (דבר' ג יא) ת' הלא, מפו (איוב מ י) ת' מפה, יובלו (שם מב ה) ת' יאבלו גבית (ירמי' כו ט) ת' נבאת, אובידה (שם מו ה) ת' אאביד, וכן יאמר (יסוד מורא שער א) "אותיות אהוי מתחלפים ומתהפכים, ופעם נוספים, ופעם נגרעים": (רעז) לדעת הח' ז"ל העי"ן קודם לחי"ת עיין למטה הערה רפב, כי העי"ן הוא האות היוצא בתחלה מהגרון ואחריו החי"ת, ומה שסמכו לסימן אהח"ע החי"ת קודם לעי"ן, כתב הח' ז"ל (צחות שער האותיות) וז"ל "והנה אותיות הגרון הם ארבע והם אהחע והקדמנו בסימן החי"ת קודם העי"ן, בעבור שיקשה על המדבר לחבר חי"ת עם עי"ן, גם לא ימצאו מחוברים בלשון הקדש": (רעח) פתה יבאר הס'

נל

www.daat.ac.il דעת - אתר ליהדות ולרוח

האות לבדה כשתשים תחתיה פתח (רעט), ולאלה שניהם (רפ) עי"ן חי"ת כבדים מאוד, ומי שלא נהג בנערותו לבטא בהם לא יכון לדבר בם כמו העברים (רפא), על כן נבחרו האל"ף והה"א (רפב), גם בחר מאותיות החיך גיכ"ק שהוא אחר הגרון הקלים והם י' כ' (רפג), על כן היו נ' ק' מהשרשים, ואותיות הלשון דטלנ"ת שם השנים שרשים והם ד' ט' והאחרים בחר (רפד), ואותיות השינים זסשרץ כולם כבדים, והקל שבהם השי"ן על כן בחרו והניח האחרים (רפה), על כן הוצרך לקחת מאותיות השפה שהם בומ"ף שלשה, והניח האחד שהוא הם (רפו), וראוי להיות תחלת האותיות מהגרון, כי הוא המוצא הראשון בתכונת האדם מלמטה למעלה (רפז) והאל"ף לפני הה"א, כי הוא הקל מאותיות הגרון, על כן הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד (רפח), וראוי להיות הה"א האות החמישי, כנגד חמשה במספר שהוא נכבד (רפט), ואלה השנים אותיות הם קלים במבטא יותר מכל האותיות, בעבור ששם אות הראשון מהגרון (רצ), שם אחריו אות מסוף החמשה מקומות שהוא השפה (רצא), על כן היה בי"ת אחר אלף (רצב)

יהל אור

ז"ל איך הוא מוצאי האותיות, וכי כל אות שכשתבטא אותו, המילוי של האות אינו ממוצאו, ד"מ אותיות אהח"ע מוצאן מהגרון, וזה כאשר תבטא אותן בלא המילוי א' אבל כשתבטא אותו במילואו אלף, המילוי שלו למ"ד ופ"א רפויה אינם מאותיות הגרון וכן כל האותיות: (רעט) ד"מ אַ הַ חַ עַ, וכן ביאר בעל "באר יצחק", והרש"כ לקח לו דרך אחרת בזה והביאור האמיתי כמו שביארתי: (רפ) נ"ל "ואלה שניהם" והבאר יצחק יגרוס "ואלה השנים": (רפא) וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) "ושניהם כבדים (פי' החי"ת והעי"ן) ע"כ לא ימצאו במכתב נכרים (פי' ע"כ לא נמצא במכתב לשונות העמים עי"ן לפי שהוא כבד בלישנא) ולא יוכל לבטא בהם מי שאינו רגיל בנעוריו" וכן כתב בס' שפה ברורה "והנער הקטן לא יוכל לבטא בהם, גם האדומים כולם לא יבטאו בהם כלל אעפ"י שיבואו בימים": (רפב) וכן יאמר (צחות שער האותיות) "והנה בעבור היות האל"ף והה"א קלים על הלשון שמום משרתים, ולא כן החי"ת והעי"ן, ע"כ נשארו עיקרים", וכן הוא סדר מוצאן, העי"ן הוא האות היוצא בתחלה מהגרון, ואחריו החי"ת, ואחריו הה"א, ואחריו האל"ף, והכלל מוסד לדעתו ז"ל, כי האל"ף והה"א הם יותר קלי המבטא מכל האותיות, והאל"ף קלה מן הה"א, והעי"ן והחי"ת הם היותר כבדים, והעי"ן כבד מן החי"ת, ולפ"ז הה"א הוא שלישי לעי"ן והאל"ף הוא רביעי לו, ובס' שפה ברורה יאמר שהאל"ף הוא שלישי לעי"ן, והה"א רביעי לו, ועיין (למעלה הערה רעו) וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) "ע"כ בחרו העברים האל"ף והה"א חצי זה המוצא שרש וחציו משרת (פי' העברים מחלקים זה המוצא ע"ח ה"א, שתים נתנו לשרש ע"ח, לפי שהם כבדים, וה' וא' נתנו גם לשימוש לפי שהם קלים): (רפג) וכן (יסוד מורא שם) "ובחרו מאותיות החיך הראשונים והם י גם כ להיותם סמוכים אל הראשונים הנבחרים" (פי' לפי שהיו"ד סמוך לאל"ף והה"א ממוצא שכנו הנבחרים להיותם משרתים לקלותם): (רפד) וכן יאמר (צחות) "ומאותיות החיך בחרו האלו שהם הקלים (והם י כ) ומאותיות הלשון קרוב מאלים (פי' המה כולם משרתים חוץ מהדל"ת והטי"ת), וכן בס' (יסוד מורא שם) ובחרו מאותיות הלשון שנים קרובים מאלים, והם נ את ת, ובעבור שהם חמשה, והלמ"ד קל על הלשון שמוהו מהמשרתים, ובעבור היותו אמצעי, שמוהו למעלה על כל האותיות וקראוהו למ"ד מגדת לימוד כי עיקרו לדעת למה היה הדבר":

(רפה) ר"ל בחר בו להיותו פעם שורש ופעם משרת, להיותו קל משתמש בו הרבה בשורש ומשרת, וכן בס' (צחות) "שמו עיקרים כל האותיות שהן יוצאות בינות השיניים בעבור היותם כבדים, חוץ מהשי"ן שהוא הקל שבהן", (פי' ולכן הניחוהו לשמוש), וכן בס' (יסוד מורא שם) "ובעבור היות השיניים קשים, גם התחברם קשה, ע"כ שמו הד' שרשים (פי' ע"כ שמו מניחי הלשון ד' אותיות ממוצא השיניים זסצ"ץ לשרש לכבדותם) ושמו השי"ן לבדו משרת ושרותו מעט, תחת "אשר" "שככה לו" (תה' קמד טו) "שלמה אהיה" (שה"ש א ז) "בשגם הוא" (ברא' ו, ג) (פי' ושמו השי"ן לבדו לשימוש, ושמושו הוא במעוט הנמצא תחת מלת הטעם "אשר" "שככה לו", טעמו אשרי העם אשר לו ככה, "שלמה אהיה" ג"כ שעורו אשר, "בשגם הוא" ג"כ טעמו באשר הוא בשר) כי זיי"ן ולדי"ק וסמ"ך שהם אותיות השריקה (אותיות זסשרץ נקראים בפי בעלי הלשון אותיות השריקה, הרקמה לר"י ן' גנאח שער ב) קשים מאוד, ג"כ אות הרי"ש, והעד הנערים הקטנים שלא יוכלו לבטא בו עד שיתגדלו ויתחזקו חבלי המוח": (רפו) וכן בס' (יסוד מורא שם) ע"כ הוצרכו לשום השלשה אותיות השפה (בום) משרתים, והניחו אחד שרש והוא הפ"א", (לפי שהוא כבד במבטא), וכן בס' (צחות) ובעבור שמוצא רובי אלה (פי השיניים לעיקרים) הוצרכו לשום רובי אותיות השפה משרתים" (פי' כי כולם המה משרתים חוץ מהפ"א): (רפז) פי' כי מלמטה הגרון ואחריו החיך ואחריו הלשון: (רפח) עתה יבאר הח' ז"ל סדור אותיות אלפא ביתא, וטעם קדימת האל"ף לפני הבי"ת והבי"ת לפני הגימ"ל עד גמירא, ויאמר כי האל"ף הושם ראש לכל האותיות כנגד האחד שהוא ראש המספרים, וכן (יסוד מורא שם) ובעבור היות האל"ף הקל מהגרון והוא לפני הה"א ע"כ שמוהו בראש": (רפט) עיין למעלה הערה רלא: (רצ) הוא האל"ף: (רצא) ר"ל אות ב מן בומ"פ: (רצב) וכן יאמר (צחות) האות הנקרא בי"ת יתכן שתקנו אותו אחר האל"ף בעבור שאין רחוק מאותיות הגרון יותר מאותיות השפה (פי' כי אותיות השפה הם במעלה החמישית מהגרון, והאל"ף היא בראשונה מאותיות הגרון, ואחריה בי"ת הראשונה מאותיות השפה) ואין ראוי לשום אות אחר אות ושניהם ממוצא אחת" (כי יכבד על הלשון) וכן כתב בס' שפה ברורה, אך גם כתב כי הבי"ת הוא האות האחרון שהוא במוצא האחרון (פי' מאותיות השפה):

אג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גם ויו אחר הה"א (רלג), ופ"א אחר עי"ן (רלד), והנה היה לו צורך לשום עוד שנים אותיות עד שיגיע אל הה"א, ושם האחד מהחיך והוא גימ"ל (רלה), והשני מהלשון והוא דל"ת (רלו), על כן הוצרך לשום זי"ן שהוא מהשיניים (רלז) אחר ויו, והנה יש לו צורך לשום אות רביעי (רלח) שהוא כנגד מספר העשרה עשירי לאותיות, וכבר לקח מהגרון השנים הנכבדים והסבוארים (רלט), ומהשפה הקל הנכבד שהוא הויו (ש) ואין במוצאם הנשרשים קל מאותיות החיך, והנבחרים היו היו"ד, גם הכ"ף, והיו"ד יותר קל (שא) והנה ארבעה אותיות (שב) ראוים להיות אותיות המשך (שג), ובעבור כי האל"ף כמו האחד, על כן נמצא נעלם עם כל תנועה (שד), והנה עם חולם רֹאשׁ, ועם קמ"ץ גדול רָאשִׁים, ועם חיר"ק רִאשׁוֹן, ועם קמ"ץ קטן (שה) רֵאשִׁית, ועם שורק (שו) מסעף פֻּארָה (ישעי' י, לג) ועם פתח גדול לְחַטָּאת ולנדה (זכרי' יג א), ועם פתח קטן (שז) עושה פֶלֶא (למשה טו יא), בעבור היותו ראש שמוהו סימן המדבר זכר גם נקבה (שח), ובעבור שלא ימצא נראה באחרונה, על כן איננו סימן (שט) רק פעם יתהלף בה"א קראן לי מרא (רות א כ) (שי) נבהא קומתו (יחז' לא ה) (שיא) וימצא נוסף בסוף כמו „ואתיקיהא" (שם מא טו) (שיב) ההלכוא אתו (יהושע י כד) (שיג) גם נראה בראשונה והוא נוסף אתמול (ש"ב ה ב) (שיד) אזרועך (איוב לא כב) (שטו) ובאמצע והאזניחו נהרות (ישעי' יט ה) (שטז), ויכתב בסוף ולא יבוטא בו כמו חטא (דברי' כג כב), ופעם יהיה חסר כמו „על כס יה" (למשה יז טז), ויתחלף בה"א האמון (ירמי' נב טו) ההמון (ש"ב יח כט) (שיז) גם ביו"ד תתימרו (ישעי' סא ו) יתאמרו (תה' צד ד) (שיח), גם בויו במבטא, ולעמשה תֹּמרו (ש"ב יט יד) (שיט) והנה השלשה אותיות הם ראוים שיהיו לסימן בראש ובסוף (שכ), והנה האות שהוא היו"ד שהוא דומה לאחד (שכא) שמוהו בסוף סימן המדבר זכר גם נקבה, בפעלים שמרתי (תה' יז ד) אמרתי (שמות כג יג), ובשמות כמו שְׁמִי (שם שם טו) ושמוהו בראש סימן יחיד זכר הוא דומה לנמצא (שכב) כמו שמספר עשרה (שכג) דומה לאחד (שכד) ושמוהו בסוף הפך זה סימן לנכח הנקבה דְּעִי רְאִי (ש"א כה יז) למען תִּזְכְּרִי (יחז' טז סג) (שכה), ובעבור כי במספר דומה לאחד, היה ליחס (שכו), ובעבור היות העשרה

יהל אור

(רלג) וכן יאמר (לחות) והנה כן אחר הה"א (ממולא הגרון) שם הוי"ו (ממולא השפה): (רלד) וכן (לחות) „ואחרי העי"ן (ממולא הגרון) הפ"א (ממולא השפה), וכן (יסוד מורא שם) וככה אחר הה"א הוי"ו, ואחר העי"ן פ"א": (רלה) מגיכ"ק: (רלו) מדטלנ"ת: (רלז) מזסשר"ץ: (רלח) הרביעי מארבעה אותיות המשך: (רלט) אל"ף וה"א: (ש) הוא וי"ו שגם הוא שומר עצמו במרוכעו: (שא) כי היו"ד במדרגת האחד, והכ"ף במדרגת העשרה, והיו"ד יותר קל מן הכ"ף לכן נבחר להיות עשירי לאותיות: (שב) ר"ל אותיות אהו"י: (שג) ולא כן דעתו ברא"ש ס' מאזנים (ד' א) וגם (טו ב) בשם הגדול שבמדקדקים, ובס' שפה ברורה (כב ב) מהמדקדקים כי רק שלשה אוי מאותיות המשך ולא הה"א: (שד) וכן יאמר בס' (לחות) שהאלף ימלא נח נעלם אחר כל תנועה, ובס' שפה ברורה כתב „הוץ מפתח גדול, בעבור שיבוא לעולם אחריו נח נראה בָּא אחיך (ברא' כז לה) ולפ"ז, לא תמלא האל"ף נח נעלם רק אחרי שש תנועות, כי הוליא בזה פתי"ח גדול, ועיין ביאורי להידתו על אותיות אהו"י אות 47: (שה) הוא ציר"י: (שו) הוא קבוץ: (שז) הוא סגו"ל: (שח) פי' הוא סימן מ"ב לזכר ולנקבה, כמו אֶפקד אֱלֹהֶיךָ הוא מ"ב לשניהם: (שט) האל"ף היא נחה אחר התנועות הנזכרות למעלה, ואינה נראית לעולם בסוף, כי אין דין נח נראה נוהג באל"ף, כי מרפיון הכרתה אין בה כח להיות נח נראה: (שי) ת' מרדה: (שיא) האל"ף מן „גבהא" ת' ה"א הנקבה: (שיב) ונכתבה אל"ף המשך אחר הה"א, ובס' לחות יאמר על אל"ף וְאַתִּיקֶיהָא, וכן ראוי להיות אחר כל ה"א (פי' אחר כל ה"א הקמוצה בקמץ גדול שמוסך עמו אל"ף נח נסתר): (שיג) באל"ף נח נוספת עם הוי"ו במלת „ההלכוא": (שיד) האל"ף נוסף: (שטו) וכן כתב בס' (מאזנים) „ודע כי יש אלפי"ן בראש המלה נוספים בשמות כאל"ף אזרועך" וצ"ל „ואזרעי" כי לא נמצא מלת „אזרועך" בכתוב: (שטז) ובמכלל כתב הרד"ק וז"ל „ומלת והאזניחו האל"ף נוספת, כי משפטו והזניחו כן דעת המדקדקים, אבל לדעתי כי הה"א נוספת, והאל"ף תמורת הה"א כאל"ף „וכל מלבושי אגאלתי" (ישעי' סג ג): (שיז) האל"ף ת' ה"א כמו ההמון ועניינו קבון ורבוי: (שיח) היו"ד ת' אל"ף מענין „וה' האמירך" (דבר' כו יח) יתאמרו כל פועלי און (תה' צד ד) ופי' תתימרו, תתגדלו ותתרוממו, וכן בס' (מאזנים) ויהיה אל"ף במקום ה"א בשמות בראש המלה, כמו „ואת יתר האמון" (ירמי' נב טו) ויתחלף היו"ד באל"ף, והאל"ף ביו"ד בראש הפועל „ובכבודם תתימרו" שהוא מן „יתאמרו": (שיט) תחת „תאמרו" כי שרשו „אמר": (שכ) הם אותיות הוי" לפי שהם נראים ג"כ, אפילו הה"א תהיה במפיק אבל האל"ף לא נראית בסוף ולכן איננו סימן: (שכא) וכן יאמר בס' (האחד) „והסבון עשרה דומה לאחד" ועיין (למעלה אות רכ): (שכב) ולא נמצא ממש, וכן יאמר (לחות) „ויש יו"ד שהוא סימן בעד יחיד שאיננו נמצא כמו יִשְׁמוֹר יְדַבֵּר": (שכג) שסימנו יו"ד: (שכד) שסימנו אל"ף, ורק דומה ולא אחד ממש: (שכה) וכן בס' (מאזנים) „והיו"ד בראש המלה סימן זכר יחיד או רבים בכל הבניינים כמו יִשְׁמֹר יִשְׁמְרוּ, יַשְׁלִיךְ יַשְׁלִיכוּ וכו', ובסוף המלה סימן נקבה בכל הבניינים לנכח או לצווי כמו תִּבְנִי תִּרְאִי רְאִי", וכן (יסוד מורא) „והיו"ד תחלתו זכר יַעֲשֶׂה וסופו לשון נקבה דְּעִי וּרְאִי": (שכו) וכן (לחות) „ויש יו"ד ליחס כמו הָעִבְרִי הָעִבְרִיָּה הָעִבְרִית":

וכן

כולל כל השבין ; על כן היו"ד באחרונה כולל סימן רבים בסמוכים ידי נשים (איכה ד י) (שכז), ובסמוך אל המדבר ידי נטו שמים (ישעי' מה יב) (שכח) והיו"ד יוצא נעלם עם חירק רגלי (תה' כו יב) (שכט), ועם קמץ קטן רגלי חסידיו ישמור (ש"א ב ט) (של), ועם קמץ גדול ידיו רגליו (שלא). והיו"ד תחת ה"א (שלב) הנה יד ד' הויה (למשה ט ג), ואתה הוה להם למלך (נחמי' ו ו) (שלג) ותחת ה"א יחסיון (תה' לו ח) חסה (שלד), ותחת אל"ף „כל פקודי כל ישרתי" (שם קיט קכח) (שלה), וימצא נוסף (שלו) יצהר (במדי' יח יב) (שלז), היושבי (תה' קכג א) רבתי (איכה א א) (שלח), והה"א שמוהו סימן היש הדבר (שלט) כי כן טעם „הא לכם זרע" (בראי' מז כג) (שמ), פעם לתמה הבמחנים (במדי' יג יט) הנהיה (דברי' ד לב) (שמא), ופעמים לדעת המבואר האיש, העבד העברי (בראי' לט יז) (שמב) האנשים (שם יט ה) (שמג) ובאחרונה סימן לנקבה לשון עבר גם כן בשמות (שמד) כי הזכר הניחו בלא סימן אמרו, (שמה) אמרה קהלת (קהלת יב ח), גם היתה סימן נקבה בפועלים בעתידים, אשמרנה, יבחרנה, *) נשמרנה, תשמרנה, ישמרוה, שמרנוה, שמרוה, וסימן בשמות נערה בתולה (דברי' כב כח) (שמו), והה"א נוסף בבנין הכבד (שמז) גם בבנין התפעל (שמח), גם היא מובלעת מזה בידך (למשה ד ב) (שמט) כמו יו"ד „בטרם אצרך" (ירמי' א ה) (שנ) ואל"ף „ואאבדך כרוב הסוכך" (יחז' כח טז) (שנא), ונוספת באחרונה אשמעה (תה' פה ט) (שנב), ובשמות כמו לילה (ישעי' כא יב), והוא נעלם עם קמץ עשה, ועם קטן (שנג) בונה ירושלים (תה' קמז ב) (שנד) ועם פתח קטן (שנה) אשר אני בונה (דה"ב ב ד), ועם חולם „כי פרעה אהרן" (למשה לב כה), גם שלמה (מ"א א יז), ועם שורק „לא יקרחה קרחה" (ויקר' כא ה) (שנו), ובעבור היות הוי"ו מוצא מהתחברות השפתים (שנז) על כן שמוהו

יהל אור

(שכז) וכן יאמר (להות) ואם היה לשון רבים סמוך אל אחר גם יהיה נח נעלם ויהיה בקמץ קטן (ליר"י) כמו ידי נשים (איכה ד י) בגלי חסידיו (ש"א ב ט): (שכח) וכן (יסוד מורא) „והיו"ד ישרת בראשונה ובאחרונה וכו', ובאחרונה דומה לאחד, כי היו"ד סימן המדבר זכר או נקבה ידי בגלי, ונראית היו"ד לשון רבים (פי' כמו ידי בגלי) ובסמוך היו"ד הנעלם ידי נשים (איכה ד י)": (שכט) עיין הערה שלפני זה: (של) עיין אות שכ"ז: (שלא) וכן יאמר (מאזנים) „ודע כי יו"ד נעלם עם קמץ גדול בכל לשון רבים עם סימן שאיננו נעלם כמו בלעדיו, במלות ענין וכל עליו ואליו, ובשמות כמו ידיו בגליו": (שלב) כי אותיות אהוי מתחלפים והב"י כתב כי צ"ל „והיו"ד תחת וי"ו כי מלינו ואתה הוה להם למלך": (שלג) וכן יאמר (צחות) „והנה מצאנו ואתה הוה להם למלך (נחמי' ו ו) הנה יד ד' הויה (למשה ט ג) והנכון כי הוי"ו תחת יו"ד": (שלד) ובבאור יצחק „מן חסה" כי שרשו חסה, וכן (צחות) „ויש יו"ד תחת ה"א כמו חסיה נפשי (תה' נז ב)": (שלה) תחת אישרתי שהוא לשון אשר: (שלו) וימצא מהיודי"ן הנוספים בראש המלה: (שלז) כי שרשו צהר כי הזית נקרא כן ע"ש שמאיר כצהר, וכן יאמר (צחות) ויש יו"ד בראש המלה נוסף בשמות כיו"ד יצהר: (שלח) היו"ד נוסף בסוף המלה: (שלט) שמלת הא שהוא שם אות הה"א תורה על מציאות הדבר: (שמ) וכן יאמר (צחות) „וזה טעם ה"א כמו הא לכם זרע (בראי' מז כג) וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחז' טז מג) והנה הטעם כמו הנמצא, ואלה הדברים צריכים פי' ארוך". ועיין בס' (השם שער ג) ובאור נגה, מה שהאריך בזה: (שמא) וכן יאמר (צחות) „הה"א בעבור היותו קל הוא משרת בראש ובסוף עם דרכים רבים והנה הוא ישרת לתימה עם הפעלים, ועם השמות, ומלות הטעם, כמו השמע עם קול (דברי' ד לג) או הנסה אלהים (שם פ' לד) הנהיה כדבר הגדול (שם פ' לב)": (שמב) ויבוא התואר עם המתואר בה"א, וכן ההר הטוב, הארץ הטובה:

אור

(שמג) האנשים אשר באו אליך הלילה: (שמד) וכן (מאזנים) „הה"א ישרת באחרונה סימן לנקבה אחת בכל הבניינים בפעלים ובשמות כמו שמרה וחכמה וגדולה: (שמה) צ"ל „אמר" כי הזכר הוא בלא סימן: *) ובבאור יצחק „ישמרנה": (שמו) וכן (צחות) ובשמות יש ה"א נוסף (פי' נוסף על השרש בסוף המלה לסי' ל' נקבה) והוא סימן ל' נקבה כמו צדקה, ישועה, תעודה, וכולם מלרע (כדין השם עם ה"א הנקבה): (שמז) וכן (צחות) ויש ה"א לבנין הכבד הנוסף הנקרא הפעיל השמיד הכרית הוציא הוריד וכו'": (שמח) וכן (צחות) „וכן טעם ה"א התפעל פועל עבר (פי' ה"א התפעל גם היא סימן הבנין כמו הפעיל הנזכרת למעלה): (שמט) וכן יאמר (צחות שם) ודע כי יש ה"א חסר והוא שרש במלת הטעם, רק הוא מבולע כמו מה־בצע (בראי' לז כו) (פי' כי מלת מה מהוברת במקף, ולא יתכן לבוא נח נסתר אחר תנועה קטנה) הנה איננו במבטא, רק נשאר במכתב, והנה מלבם תדכאו (ישעי' ג טו) מזה בידך (שמות ד ב) איננו לא במבטא ולא במכתב". (אכן נדגשו הלמ"ד והזי"ן במלות האלה לחסרון הה"א): (שנ) שרשו יצר ויו"ד השרש נבלע בדגש הצדי"ק: (שנא) מבנין הדגוש ומשפטו אאבדך, ונפול אליף פ"א הפעל להקל הקריאה מפני פגישת שני האלפי"ן הועלה תנועתה על אל"ף האית"ן: (שנב) תחת אשמע: (שנג) ר"ל קמ"ץ קטן שהוא ציר"י: (שנד) הנו"ן סמוך לה"א בצירי: (שנה) שהוא סגול ושים בה נגינה, לפי שהנגינה מעלה את התי"ק אל מדרגת ת"ג: (שנו) עיין ביאורי לחידת הח' ז"ל הערה 49, וגם הבאתי כי הה"א לא תנוח אחרי חירק ושורק, ופה הביא הח' ז"ל לא יקרחה שהה"א תנוח אחרי שורק עיי"ש הטעם לזה, ומה שנמצא שפכה אשרי (תה' עג ב) כתב הח' ז"ל (צחות) ואין ספק כי שפכה הוא וי"ו במבטא (פי' הה"א במלת „שפכה" היא נחה ונסתרת במבטא, וכאלו היא וי"ו נח נסתר): (שנז) כי בומ"פ מהשפתים, ובס' (יסוד מורא) „והוי"ו כדמות ווי

כפמו. ס

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בראשונה לדבק זה עם זה אברהם ויצחק, (בראי' סח טז) כי פעל ועשה (ישעי' סא ד) (שנח) ובאחרונה לשון רבים זכרים גם נקבות בפעל עבר, וסימן בעתידים לזכרים (שנט) ופעמים גם לנקבות, אם תמצאו (שיר ה ח) אם תעירו (שם ב ז), והוי"ו ימצא נעלם עם שורק ועם חולם (שס) ובעבור היות הה"א נוסף בסוף סימן הנקבה (שסא) הוצרכו להיות הוי"ו סימן לזכר שְׁמָרוֹ, גם בשמות יָדוֹ, גם בעתידים „אויב יִרְדְּפוֹ" (הושע ח ג) (שסב) ובתוס' ה"א או נו"ן בדגש או שורק ישמרהו (תהי' סא ג) „יִשְׁמְרֶנּוּ בעליו" (למטה כא לו) (שסג) וסימן לשון רבים מדברים בפעל עבר (שסד) ובעתידים (שסה), והנה הראיתי כי אלו הארבע אותיות (שסו) הם אותיות המשך, על כן היו השמות נכבדים שהם שמות העצם מאלה האותיות (שסז), והנה השם הראשון (שסח) איננו במקרא רק במקום הזה, וידענו כי משה לא דבר לפרעה דברי השם רק ככתבו, ולא היה מזכירו בכנוי (שסט) כי הוא היה קדוש, על כן הוצרכו הקדמונים לכנותו (שע), ופירוש וזה זכרי, כמו זה שמי כי הטעם כפול (שעא) [סג], והעד שאנחנו קוראין אותו אלהים בהתחברו עם א' ד' (שעב) שהטעם *) שהוא אדון, ובאה המלה על דרך לשון רבים דרך כבוד כמו אלהים, על כן האומר לשם כמו לאדם אֲדֹנִי שאל (בראי' מד יט) (שעג) טועה הוא (שעד), ועתה אזכיר הטעם (שעה), דע כי שלשה עולמים הם, האחד הוא השפל, והוא על מעלות רבות, רק שלש כוללם (שעו) והאחד (שעז) המתכות והם שבעה (שעח) כנגד שבעה המשרתים (שעט), ולמעלה מהם הצמחים, והם על מעלות רבות, ומעלה (שפ) מהם החיים ומעלותם רבות (שפא), והאדם לבדו הוא במעלה העליונה בעולם השפל, והשני יקרנו בעצמו בגופו, גם בנפשו כנגד מחשבתו (שפב) [סד] גם בעניניו וכל עסקיו (שפג) [סה], וחכמי לב דמו המינים שהם הכללים שמורין, כי

קרני אור

[סג] וכן פי' רע"ס, ועיין בסי' רב"י ז"ל „זה שמי לעלם, חסר וי"ו שלא יכנה אדם את השם כאותיותיו, וזה זכרי לדור ודור שאין אומר אותו אלא בכינוי" ועיין מקורי רפ"י ועיין בפי' הרמב"ם בפי' עפ"י א"ת ב"ש וכיוצא עיין קרני אור למעלה בפרק כ' מה שהארכתי בזה:* [סד] הכן כוונתו נכבוד כנגד מחשבתו, שלפי האמת אין שינוי כלל בנפש המשכלת שהוא השכל, שלמותו קיים בלתי משתנה, יודע ומכיר עצמו ואת בוראו, תמן כמ"ב לעולם, ואין רע יורד מלמעלה, והשינוי בדעה ובחסן בא מפאת החוש והדמיון ובאר הכחות התיוני (רנ"ק): [סה] ועיין בפי' (לדניאל י כא) ושם יאמר „והעולם השלישי הוא מתחת לרקיע, וכולו מלא גופות דקות, גם עבות, וגופות יש בהם נשמות, גם רוחות, גם נפשות, והאדם לבדו הוא סוד זה העולם השפל, ובעבורו נברא, ונשמתו קשורה בנשמות העליונות". עכ"ל, פי' דבריו שבין מרקיע ותחתיו, היינו בהתפשטה התחילי ביסודי, יתחיל שלם השינוי והתמורה, ויש בו גופות דקים קטנים, והם היסודות הדקים, ותלקי המורכב, וגופות שבהם נפשות, והוא הצומח, ואחרים שבהם רוחית, והוא החי, והאדם שבו נשמה משכלת ואמר כי האדם לבדו סוד זה העולם, היינו שעמו ואלו התעורר מתרדמתו העלם האמיתי של כל הנמצא,

יהל אור

העמודים ונכפל להדביק השפתים", וכמ' (השם שער ג) ועוד שמו וא"ו כפול, כי לא יבטא האדם באות הזה, כי אם בשום שפה על שפה (פי' והם שנים לכן גם הו"ו במכתבו כפול): (שנח) וכמ' (לחות) „ויש וי"ו דבק עם פועל עבר אחרי פועל עבר כמו מי פעל ועשה (ישעי' מא ד)": (שנט) וכן (לחות) „והוי"ו באחרונה בשורק סימן לשון רבים בפעלים אכלו וישתחוו (תה' כב ל) עבר, ועתיד יאכלו ענוים (שם ס' כו)": (שס) לפי שהם ממולא אחד כמו קום שור: (שסא) כמו שמרה: (שסב) בא בחולים להבדילו מן ירדפו לשון רבים, והנה כולם בחולם כי הוא לשון יחיד: (שסג) הדגש להסרון אות ישמרנהו: (שסד) כמו אמרנו: (שסה) ושמענו ועשינו (דבר' ה כד): (שסו) ר"ל אהו"י: (שסז) וכן יאמר (יסוד מורא) „ועתה אדבר על האותיות המשך, שהם יסוד השם הנכבד": (שסח) הוא אהיה: (שסט) אדני או אלהים רק בלשון הוי"ה ככתבו וכן יאמר בס' השם שער ה' „ומשה רבינו היה אומרו לפני פרעה ולכל ישראל": (שע) וכן יאמר בס' (השם שער ב) „ובעבור כבודו וגודל מעלתו לא רצו לגלותו בכל מקום מגולה, והוצרכו לכנותו במלת אדון (ר"ל אדני) והוא ע"ד לשון רבים כדרך אלהים". וגם שער ח' „אולי כנוהו בעבור היותם בארץ טמאה", ע"כ אין אנחנו מזכירים אותו ככתבו כ"א בכנוי אדני או אלהים: (שעא) כי הוא הכל שם אחד וכאילו כתוב, זה זכרי: (שעב) פי' כשבא שם העצם סמוך למלת אדני אנחנו קוראין אותו אלהים ושונה קריאתו מכתיבתו, כי אין אנחנו ראוים לבטא אותו ככתיבתו: *) וכמקח"מ „והטעם": (שעג) וכמקח"מ הגי' „כמו לאדם אדני בחירק כמו אדני המלך": (שעד) כי ר"ל אדני בקמץ הנו"ן ע"ד לשון רבים כמו אלהים: (שעה) טעם הוראת השם הנכבד: (שעו) בכאן רמז על העולם השפל שלא יעמדו רגע אחד על מתכונתו אחת, פי' שהם תלוים במערכת הכוכבים, וידוע כי המערכת משתנה בכל רגע, וע"כ ישתנו השפלים התלוים בעליונים: (שעז) וכמקח"מ הגי' „האחד": (שעח) והם זהב, כסף, כסף חי, נחשת, בדיל, עופרת, ברזל: (שעט) והם ז' כוכבי לכת, שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה: (שפ) וכמקח"מ „ולמעלה": (שפא) וכמקח"מ „ומעלותם זו למעלה מזו": (שפב) פי' כי יש באדם לבדו ג"כ שבעה דברים, והם אלו ארבעת המזגים שהם קר, וחם, ולחות, ויבשות, גם שלש נפשות שהם רוח החיים, והנפש המתאוה, והנשמה המשכלת, וזה הדבר יובן על דרכים רבים: (שפג) פי' דבריו שבאלו המעלות השלש דומם, צומח, חי, עלמיות הבחינות אחד, עלם הרוחני, אלא שהוא בכולם נרדם וטמון, ולא יצא לאור הפועל עד להאדם, ועם זאת גם הוא יקרנו השינוי, ועמו ההפסד והחילוף בגופו ובעסקיו וכל עניניו, וגם בנפשו יהי' השינוי אמנם

הפרטים אובדים, דמו אותם המינים הכללים העומדים לצל עץ על מים רצים תמיד (שפד), והעולם האמצעי על מעלות רבות, והנה החמשה הכוכבים המשרתים מעלתם גדולים (שפה) כי הם עומדים בעצמם לא יכלו ולא יחסרו, ולא תשתנה תנועתם (שפו) ולא תוסיף ולא תגרע, ולא יעלו ולא ירדו רק כפי המערכת (שפז) יש להם שינוים רבים, כי פעם הוא הכוכב בקו המזלות (שפח), ופעם שמאלי (שפט) ופעם ימיני (שצ) רב או מעט, ופעם עולה בגלגלו הקטן (שצא) גם בגלגלו הגדול (שצב) שהנה מוצקו (שצג) רחוק ממוצק הארץ, ופעם עולה גלגלו או יורד. ירוץ ופעם יתמהמה, ופעם יעמוד, ופעם ישוב אחורנית, וכל זה כנגד ארץ, ופעם יראה ופעם יסתר, ופעם במזרח, ופעם במערב וערכו אל חבורו (שצד) וגם אל צבא השמים מלמעלה, גם אל הלבנה מלמטה לעולם משתנה עד אין חקר (שצה), כי פעם מתחבר לאחד השבעה המבטים (שצו), והנה המחברות לבדם במעלה אחת משלש מאות וששים (שצז), הם מאה ועשרים (שצח) ובעבור אלו השינוים (שצט) ישתנו כל הנבראים בעולם השפל בעצמם ואף כי במקריהם (ת), והם בעצמם ובאורם לא ישתנו, על כן למטה מהם הלבנה, כי כל מקרידם יקרוה (תא) ויותר (תב), כי יש להם שני גלגלים שאין מוצקם כמוצק הארץ (תג) ועוד כי תנועתה כגלגל הקטן (תד) הפך תנועת גלגל הגדול (תה), ועוד כי אין לה אור בעצמה כי אם מהשמש (תו) [מו] והעד כי בהתחברה עמו עם ראש התלי או זנבו (תז) לא תראה השמש אם היה ביום (תח), ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים, יהיה אור הלבנה נעדר (תט), והנה למעלה מהמשרתים הם כוכבי גלגל המזלות, והם קבועים בגלגל אחד (תי) לא מתנועעים כמשרתים, ולא ישתנה רחבם,

יהל אור

אמנם רק לפי מחשבתו ולפי המחזה המורגש להושיו בלבד (רנ״ק) · (שפד) כוונתו במשל העץ על הגבלת המושכל העומד קיים ובלתי משתנה, ובמשל הצל על הגבלת המושכל הכולל בתכונות פרטיות וסדריהם וחוקותם שהם המראים את הכולל, במשלנו מושג הבהמה פרטי של מושג החי, ומושג הסוס והחמור היותר פרטים, ובדבור מים רצים תמיד, כיון אל הנמצא הפרטי החושי בחומר הגשמי שהוא משתנה לעולם, לא יעמוד רגע על מתכונת אחת, ועוד יאמר (תה׳ קב כו). על המקרא „לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים וגו׳ המה יאבדו", „והנכון כי זאת הארץ היא היבשה, ומעשה ידיך שמים הוא הרקיע, והם עומדים בכללם, ואובדים בפרטיהם, ע״כ אמר המה יאבדו, כי הפרטים אובדים והכללים שמורים, וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה (ישעי׳ נא ו) על הפרטים אמר היוצאים מן הכלל (מתפרטים ונולדים ממנו) כי הם משתנים ואובדים רק הכללים שהם החוקים, העמידם חק ולא יעבור". הנה יראה מזה כי המינים והכללים והחוקים לכל הנמצאים הם אצלו דבר אחד, והוא המושגים השכליים הכוללים מכל דבר (שם) : (שפה) ובמקה״מ „גדולה": (שפו) ר״ל שאין מקריהם כמקרה הלבנה ע״י תנועת השמש : (שפז) אשר העריך הש״ית להנהגת העולם : (שפח) ר״ל באמצע חגורת המזלות הנחלקת לי״ב חלקים ונקובים בשמותם טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים : (שפט) ר״ל נוטה לצפון : (שצ) נוטה לדרום : (שצא) הוא גלגל הקפה : (שצב) הוא גלגל יוצא מרכז : (שצג) פי׳ מרכזו : (שצד) לכוכב ממינו : (שצה) עיין בפירוש להלכות קדה״ח (פי״א הט״ו) : (שצו) לאחד משבעה כוכבי לכת וקרא׳ם המבטים, כי מבט הוא מלשון ראיה, לפי שהכוכבים המתנגדים רואים זה את זה, כמו „והביטו אחרי משה" (למטה לג ח) : (שצז) וז״ל הרמב״ם ז״ל (הלכות קדה״ח פי״א ה״ז) „העיקרים שצריך אדם לידע תחלה לכל חשבונות האיצטגניגות בין לדרכי חשבון הראיה בין לשאר דברים אלו הן, הגלגל מוחלק בש״ס מעלות כל מזל ומזל שלשים מעלות ומתחיל מתחלת מזל טלה" : (שצח) (עיין למטה לג כא) ושם מבואר בארוכה : (שצט) של מערכת הכוכבים : (ת) בעבור השינוים אשר יקרה לכוכבים שבעה ישתנו כל הנבראים ר״ל כל הנולדים בעולם השפל כי היסודות והצמחים ובע״ח, וכן יאמר (יסוד מורא שער יב) „ובעבור כל אלה הדברים הנזכרים, גם אחרים ישתנו כל הנולדים בארץ מהמקורות (הם ד׳ יסודות שהמה מקור כל דבר) והצמחים והחיים" : (תא) ר״ל השינוים כפי המערכת יקרוה ג״כ : (תב) ויותר ע״י השמש : (תג) ר״ל גלגל יוצא מרכז וגלגל הקפה שאין מרכזם כמרכז הארץ : (תד) ממזרח למערב : (תה) שהוא ממערב למזרח : (תו) וכן יאמר (יסוד מורא שם) „ותנועת השבעה משרתים (פי׳ השבעה כוכבי לכת) עומדת גם היא על דרך אחת, כל אחד מהם בגלגלו, רק תנועתם כנגד מוצק הארץ משתנה, כי יש מהם ימהרים בהליכתם, פעם במרוצה, פעם בהתמהמה, ופעם עומדים, ופעם שבים, ומערכת זה אל זה משתנה עד אין קץ, פעם מתחברים, ופעם מתפרדים, ופעם בלי מבט, ופעם בשבעה מבטים, ופעם עולים ויורדים בגדול ובקטן, ופעם בקו המזלות, ופעם שמאליים או ימיניים, והם בעצמם לא יחלו ולא יכלו, ולא יוסיף אורם ולא יחסר רק כנגד מראה העין, והלבנה במדרגה השפלה, כי ישתנה אורה כפי מרחקה מהשמש, ויקרה לתנועותיה כל מה שיקרה למשרתים ויותר" ועיין בפי׳ הח׳ ז״ל (דניאל י כא) ששם ביאר בארוכה, וסיים „ואלה דברים צריכים פירוש ארוך ולא יכילם ספר אחד לדעת סודם על מה זה": (תז) עיין (רמב״ם הלכות קדה״ח פ׳ טז) ונקרא גם ראש התנין וזנב התנין, עיין (יסוד עולם מאמר ג פ״ח, נחמד ונעים סימן קלא) : (תח) עיין בס׳ (נחמד ונעים שער ט בפרקיו שם) וזה נקרא לקוי השמש : (תט) והוא לקוי הירח : (תי) מפני שהכוכבים אשר בזה הגלגל מרחקם מכדור הארץ לעילם על שיעור א׳, וגם הכוכבים בעצמם מרחקם זה מזה לעולם על שיעור

קרני אור

והגיע הפלס להכרת ע׳מו ולאמיתת מציאותו (שם) :
[מו] והביא משל מן אור הלבנה התשובה בעצמה מקבלת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ולא ערך זה לזה, ותנועה אחת להם בלי תוספות ומגרעת (ת"ח) ערכם אל הארץ שוה, ושינוי הראותם כפי מקומות הארץ ותנועת השמש, והעולם העליון הוא עולם המלאכים הקדושים שאינם גופות ולא בגופות כנשמת האדם, ומעלותם נשגבו מדעות הנקלות בנגדם (פ"ג) [מז], וכל זה העולם כבוד וכולו עומד (פ"ג), ואין תנועה בשינוי בערך רק מעמדו (ת"ד) איננו בעצמו רק בשם הנכבד לבדו (הט"ו), ונשמת האדם ממינם (ת"ו), ומקבלת כח עליון כפי מערכת המשרתים, וכל המשרת כנגד הצבא הגדול בעת הבראו (ה"י) ואם תהכם הנשמה תעמוד בסוד המלאכים ותוכל לקבל כח גדול מכח עליון שקבל על ידי אור המלאכים, אז יהיה דבק בשם הנכבד וזהו שנדר יעקב „והיה ד' לי לאלהים" (בראי' כח כא) כי יתבודד כל ימי חייו לדבקה בשם כפי כחו, על כן אמר „הסירו את אלהי הנכר" (שם לה ב) (ת"ח) ועד היום לא אמר כבת כי אז יחל לעבוד את השם כפי נדרו, על כן אמר יתרו „עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלהים" (למשה יח יא) (פ"ט), והכם גדול היה והעד „וישאלו איש לרעהו" (שם שם ז) ועוד „וישתחו" (שם) ואין לו פחד ממנו (ת"ד), ובעבור שראה „אדם" כי ימות הוליד בן להיות המין שמור, והנה קיבל כח מעמד על דרך כלל (ת"כא) על כן אמרה חוה „קניתי איש את ד'" (בראי' ד א) (ת"כ), ובני הנביאים היו מתבודדים, אולי יקבלו כל אחד כפי כחו, והנה בשם הזה יתחדשו בעולם אותות ומופתים (ת"כ), וכאשר נאמר לו זה השם הנכבד בקש אותות ומופתים (פ"ד) ע"כ לא תמצאנו בספר קהלת, כי ידבר על המעשים אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע ואין כל חדש, כי החכמה העליונה *) : (פיה"ק ואמרו לי מה שמו. הנה נא הואלתי להאריך

קרני אור

אורה מהשמש, ויוכל לומר על האור ההוא שהוא ללבנה, להיות ככר מוגבל בערך מה שהוא אורה, גם אור השמש להיות עצמותו האור השמשיי, וכמו כן יקרא המלאך אלהים להיות שם זה תואר לא שם העצם, הוא כולל כל קדוש שאינו גוף ולא כח בגוף (שם): [מז] (ובדניאל י כא) „והעולם השני שהוא התיכון שם נשמות נורות אמת בלא גופות, גם נשמות בגופות, ואין להם מספר אלינו גם הגופות כגופות, וכולם הם נכבדות, כי אין לכם ספק או תמורה או שינוי בעצמם, רק על דרך מקרה במערכת תנועתם, וזה העולם יקרא היכל הקדש" עכ"ל, פי' לדבריו שהגבלות הרצונות שהם כחות השם העומדים בו ודבקים עמו, אינם נבדלים ממנו ונפרטים לעלם פרטי מוגבל ויחיד בפרטיותו, ואין להעבר מעלות שבו שמות פרטים מיוחדים, אמנם בזה העולם שבו היגבל העלם הרוחני השכלי יותר, כיו ההויות לנשמות, היינו רוחניים פרטים, ואך לנקיון האמת העלם השכלי בהן הם בלא גופות, גם נשמות בגופות, והם נפשות הגלגלים, שהוא עם כל הקדמונים חושבים אותם לחיים ומשכילים, ואמר שאין להם מספר אלינו בעלי תכלית, שלא יכלל מדענו ההויות בלתי בעלות תכלית בהגבלתן השונות שאין קץ, ולא יוכללו ויספרו כ"א לברוחני שכלתי בעל תכלית כמוחלט, וכמו שאמר הכתוב המוליא כמספר צבאם (ישעי' מ כו) ואמר כי הגופות בגופות", רומז שהגופות ההם לטהרם וזוהרם לא ישתוו לגופות השפלים שבארץ, והם תומר שמיימי קרוב לגשם האור שאתנו, ועוד יותר מתעלה ממנו, ולזה כולם נכבדות, ומוסיף שם עוד, וזה העולם יקרא היכל הקדש, היינו שהוא היכל ומשכן לקודש השם והגבלת מדותיו וכחותיו (שם):

יהל אור

שיעור ומדה אחת, ולא נראה כא' מהם מן השנויים הנזכרים: (תיא) והחכמים הקדמונים אמרו לפי עיונם שאין לגלגל הזה ולכוכביו שום תנועה עצמיות לא כלפי מזרח ולא כלפי מערב, וזה שמחמת כבידתו ומתיכת איהור סבובו לא הרגישו בהם הקדמונים שום תנועה והשבו שהם שובתים ונחים לעולם, וסיבוב הגלגל הזה סביב מרכזו שהוא מרכז הארץ, גם הוא ממערב למזרח, אך בתנועה כבדה מאוד באחור ונתון רב: (תיב) פי' שהדעות והם השכל המקושר בכחות היוניות, וכחות הגומח הם נקלות בלתי קיימות בלי שינוי בערך אל שכל נקי שלהם, ולזה כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע, ואמר בפי' (למטה כג כא) כי שמי בקרבו, משל לעגול שהנקודה הוא קרובה אל כל מרחק, והנה עצמותו חלק השם הנכבד, וככה יפרש המקרא אם שמע תשמע בקולי ועשית את כל אשר אדבר (שם שם כב) (רנ"ק): (תיג) והנה יאמר ע"ז העולם הרוחני „שכולו כבוד וכולו עומד": (תיד) ר"ל קיומו: (תטו) כוונתו שעצמותם והיותם וחיותם וכחם ופעולתם שאלם הכל אחד, להיותם בלתי גופות, היא שכל מוגבל בגבול, והוא בעצמו שכל השם הנכבד, שכולו שכלי בלי גבול, ולזה יאמר שהשם הוא מעמידם בהשכילו ית' את עצמו בדרך מוגבל של זה המלאך שגם בהם יגזור החכם מעלות ומדרגות ועיין למטה כג כ, בפי' הנה אנכי שולח מלאך (רנ"ק): (תטו) של מלאכים, שעליהם אמר שאינם גופות ולא בגופות כנשמת האדם: (תיז) ר"ל המזלות הנזכרים: (תיח) פי' לבטל את האלילים אשר שללו משכם שלא יטמא מחשבתם בהם למען ידבקו בשם לבדו: (תיט) פי' שהם המלאכים הקדושים שאינם גוף, והם נפשות הכוכבים (לשיטתו) ועיין באורי שם: (תכ) ר"ל לגודל חכמתו לא התפעל בשום דבר, והיה כריע לו, ועיין שם בפי' הה' ז"ל ובביאורי שם: (תכא) ר"ל מין האדם הכולל אישים רבים: (תכב) וכן יאמר הה' ז"ל שם „והאדם כאשר ראה שלא יחיה בגופו לעולם', הוצרך להחיות המין, על כן אמרה „קניתי איש את ד'", ואין שם זכר למלת אלהים, כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלה בעצמים" (ר"ל העצם השכל נמצא בארץ במין, כמו שהוא נמצא למעלה באישים, כי המה קיימים לעולם), וכן יאמר (יסוד מורא שער יב) „ונקרא עם אלהים עד שנולד קין, וכראות חוה כי מין האדם עומד בהוליד קין, על כן אמרה קניתי איש את ד'". וכן בס' (השם שער שמיני) „והיה זה בעבור שלא קבל אדם עוד כח השם כראוי עד שאכל מעץ הדעת והוליד בן אז אמרה חוה „קניתי איש את ד'" בלא מלת אלהים ואין אחריו השם סמוך אל אלהים כ"א פעם אחת בדברי משה (שמות ט, ל): (תכג) פי' בשם העלם יתחדשו אותות ומופתים: (תכד) כאשר נאמר לו לפרעה ע"י משה זה השם בקש פרעה אותות ומופתים: *) וכן יאמר (יסוד מורא שער

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כי ליסוד מוסד אני צריך. כל יש עצם וצורה (תכה) וגבול העצם שהוא עומד בעצמו והצורה הפך הדבר (תכו), על כן כל שנים הם אחד (תכז) ואין כל אחד שנים (תכח), והנה כל יש והוא גוף הוא משולש (תכט) כי יש לו אורך ורוחב ועומק, וכל אחד מאלה יעשה שתי פיאות (תל) וכל הדמיונות שהם עד אין חקר מורכבים הם מהשלשה (תלא), ואין מספר אחריו (תלב) [מח] כי המרובע כאחד (תלג) [מט] והנה שם כל נקרא עצם או תואר (תלד), והתואר על דרכים רבים, כאדם מאדמה, ואשה מאיש, והנה התואר נלקח משרשו (תלה) ויש דרך אחרת על דבר מקרה (תלו) כמו בריעה (דה"א ז כג) ואי כבוד (ש"א ד כא) ומשה (תלז) ויש תאר כנגד אחרים כמו מלך (תלח) וגם אלוה, ויש שהתואר בעצמו כמו חכם גבור וזקן (תלט) וטעם כל שם רמז לנקרא (תלט *) והקורא הוא נושא כל שם בפה או במחשבת (תמ) והנקרא לא ישתנה בעבור שינוי השמות (תמא), ע"כ האומרים כי בשם יעשו מעשים גדולים לא ידעו

יהל אור

שער יב) „ובעבור זה לא הזכיר משה לפרעה רק השם הנכבד שהוא אלהי העברים, שיוכל המקבל כחו בארץ לחדש מופתים (פי' לפי שהיה צריך לחדש מופתים לעשות פלאים בארץ) ע"כ לא תמצאו זה השם בספר קהלת, כי הוא דבר על חכמת האלהים, והחכם שקבל הכל לא היחוד כמשה" וגו' בעל אהל יוסף „לא היחיד כמשה" פי' כי משה רבינו היה יחיד בדבר הזה, וכן יאמר בס' (השם שער השמיני) „וזה השם לא היה נודע בעולם כ"א להחסידים מועטים עד בא משה רבינו, הלא תראה כי לא תמצאנו בכל מענה איוב וחביריו, ואין טענה ממנו, הן יראת ד' היא חכמה (איוב כח כח), כי באל"ף דל"ת הוא כתוב, גם אין לטעון מן, ויען ד' את איוב (שם לח א) כי הם דברי המעתיק": (תכה) ובס' (האחד) יאמר, „וכל יש עצם וצורה" ועיין שם הערה 25 מהמ' ר"ש פינסקער שבכ"י שאצלו „וכל עצם וצורה" בחסרון מלת יש, ובכ"י שאחריו ישנה, וכן הנכון, רצונו עמידת כל יש וקיומו היא שנים עצם וצורה: (תכו) פי' אינה עומדת בעצמה, ואין לה מציאות כ"א בחמר: (תכז) פי' כי ההוים מעצם וצורה שהם שנים, ואינם כ"א דבר אחד, כלומר העצם, אבל הצורה אם תסיר מעצם, הנה נעדרה ונפסדה, ולא כן העצם כי הוא העומד, אעפ"י שהצורות משתנות ונפסדות: (תכח) כל גוף נקרא אחד והוא שנים כי הוא מורכב מעצם וצורה, אך השם הנכבד הנקרא אחד באמת אינינו מורכב ולא יתכן לומר עליו שהוא שנים: (תכט) ר"ל כל גוף אשר הוא יש הוא משולש: (תל) כי האורך יעשה פנים ואחור, והרוחב יעשה ימין ושמאל, והעומק יעשה מעלה ומטה: (תלא) ר"ל מאלו ג' אורך ורוחב ועומק, ובמקח"מ ובמג"ט „מהשלש": (תלב) ר"ל אחר מספר שלשה ובמקח"מ ובמג"ט „מאחריו": (תלג) וכן יאמר בס' (השם שער ד) „כי הארבעה דומה לאחד שהוא בעצמו כמו מרובע כאשר פירשתי בס' האחד, ע"כ הושם השם בן ד' אותיות" ובס' האחד יאמר „הארבעה מרובע ראשון נראה, והוא תחלת החשבון זוג הזוג והוא תחלת החשבון מורכב" וביאר הרש"פ שם, כי מספרי זוג הזוג יהיה המספר ארבעה הראשון, והחשבון מורכב קורא הח' את המספר הנולד מהכאת ב' המספרים זה על זה, והנה מספר הד' הוא הראשון הנולד מב' על ב', ולהאחד אף כי יש לו שרש הנה שרשו ג"כ אחד, והאחד אינו נמנה בכלל המספרים המעריכים לפי שאינו מוסיף בכפלו על המספר הערוך, משא"כ בכל המספרים האחרים, ולכן הד' הוא תחלת החשבון מורכב: (תלד) פי' כל השמות של הנקראים בשם הם באמת שם העצם או שם התואר, והפי' של תואר הוא כנוי: (תלה) פי' זה התואר הנקרא על שם היסוד שהנקרא נברא ממנו, כמו אדם שנקרא כן בעבור כי נברא מן האדמה: (תלו) פי' שאירע בעת היא מקרה, וקראו שם האיש בשם המקרה: (תלז) כולם נקראו ע"ש המקרה: (תלח) ונקרא כן מפני שהוא השליט על אחרים: (תלט) במקח"מ ובמג"ט לא נמצא מלת „וזקן": (תלט *) פי' שם אברהם הוא רמז על האיש הנקרא כן, וכשיקרא ראובן את האיש שנקרא אברהם, ויאמר לו אברהם יודעים שלא אמרו על יצחק או על יעקב, רק על האיש הידוע בשם אברהם, ע"כ קראו שמות לכ"א כדי שיכירו את מי קורא, ומי הוא הנקרא: (תמ) פי' כשהאדם קורא את חבירו, הנה הקורא נושא בפיו את שם הנקרא, ואם אין קורא אותו, הנה הוא שומר את שמו במחשבתו, כדי שיזכרנו בעת אשר יצטרך לקוראו, וצורך הקריאה כדי שיכיר הנקרא כי הוא קורא אליו: (תמא) הה' ז"ל יאמר כנגד דעת האומרים אשר השם שיזכיר וישנה בתפילתו ככה יתן לו ד', כלומר אם יבקש רחמים יזכיר שם

קרני אור

[מח] מספר השלשה לדעת הקדמונים הוא ראשון להקרא מספר, מפני שיש בו זוג ונפרד, שתי קצוות והאמצעי, או ראש, תוך, סוף, ואמרו שעל השלשה יצדק לומר כל לא על פחות ממנו, ומן השנים הכי נקבע, כי הוא כולל השנים ואינו נכלל בשנים, ומפני היות מלת כל צודקת במספר הזה כאמור לכן הוא מאוד נעלה, וכן בחרו השרפים לקלס את בוראם ית' בקדושה משלשת, וברכת כהנים משלשת (הת' ר' שמואל אלקוולטי) ובס' (השם שער הרביעי) „ובעבור כי נכלל גוף שלשה האורך ורוחב ועומק, ומאלה יצאו השש פאות, ע"כ השם הנכבד ג' אותיות, ותוספות הוי"ו (פי' שהוי"ו נוספת על שם יה) להורות על הפאות כאשר הוא כתוב בס' יצירה (פ"א מ"ב) „חתום בשש טבעות" ופי' הר"מ בוטריל שם, ור"ל בשם יהו שמתגלגל בשש גלגולים, והראב"ד פי', הם שש קצוות שחתמו בששה שמות אלו הן יהו, יוה היו, הוי ויה והי: [מט] מספר הד' הוא מספר מסגל למציאות הגשם, מפני שיושכל בו הנקדה והקו והשטח והעומק, אמנם סגלתו העצמית היא היותו כולל כל האחדים, וזה כי בד' יושכל הא' והב' והג' והד', חבור א'ב'ג'ד פשיטות, ואחרי כן הא עם הד הם ה, הב עם הד הם ו, הג עם הד הם ז, הא והג והד הם ח, הב והג והד הם ט, א'ב'ג'ד הם י והיחס הזה הוא ג"כ בעשיריות ובמאות ובאלפים וברבבות, כי בארבעים יושכלו הי והכ והל והמ, ויחס היו"ד עם המ"ם הוא כיחס הא עם הד וכן כולם, לכן היטיב אשר דבר אחד מחכמי קדם לתלמידו כשהגיע אל הד עמוד. ובבחינה זו בא השם הגדול והנורא בן ד אותיות בכל הלשונות הידועות לנו, כי בו נכלל הכל וגם המרכבה הקדושה היא ארבע חיות, וארבעה פנים לא', והעולמות ד' אבי"ע והאבות היו בשם ארבעה טורי אבן, והנהר יוצא מעדן היה לארבעה ראשים, ותהיינה פרשיות התפילין ארבע ומיני הלולב עמו ארבעה, הכל לכונת היחוד (הת' ר' שמואל

כן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

השם (תמב) וחלילה כהאומרים כי השם היה חקוק על המטה ובו בקע הים (תמג), והראיה כשלשה פסוקים שהם ויסע מלאך האלהים (למטה יד יט) ויבא (שם שם כ) ויט (עיין שם כא) (תמד) רק אלהינו ב"ה לבדו קרע את הים, ואני אגלה לך סוד הפסוקים הנזכרים (תמה), דע כי כל הנבראים מהארבעה שרשים (תמו) לא יעכדו רגע אחד על מתכונת אחת, ותנועת המסבה משתנות כנגד המוצק (תמז), והאחד שהוא בלא צורה הוא העומד לבדו (תמח) גם השנים מאחד מעמידם, כי אין מעמדם בעצמם (תמט), והנה יש אחד, גם אחד בשנים, וכאשר תספור השנים תמצאם שבעה (תנ) ע"כ היא השבועה (תנא), ואם תספור השם הנכבד והנורא תמצאנו שנים ושבעים (תנב), ובעבור שאלה הג' פסוקים משבעים ושתים אותיות כל אחד, על כן אמרו הקדמונים ששם השם (תנג) וכן נאמר בס' הרזים (תנד) כל שואל שאלת חלום יקרא פסוק ויהי בשלשים שנה (יחז' א א) (תנה) גם הוא משבעים ושתים (תנו) גם אם תקח חצי השם במכתא יהיה ככל השם במספר (תנז), וזה השם ידעו אברהם אבינו, וכן כתוב „אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים" (בראש' טו ז), והוא אומר „ד' אלהי השמים" (שם כד ז), וכן יעקב, כי כן כתוב „אני ד' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק" (שם כח יג) וכן בפרשה הזאת, ד' אלהי אבותיכם אלהי אברהם וגו', והטעם כי השם נראה לאברהם בשם, גם פעמים רבית באל שדי, על כן לא נדע זה השם דעת ברורה, עד שבא משה רבינו ע"ה, והוא הודיעו לכל העולם, וכן כתוב, וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, ושמי ד' (למטה ו ג) ובי"ת באל שדי מושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא ובשמי ד' לא נודעתי להם (תנח), ע"כ אמר אחריו „לכן אמור לבני ישראל אני ד'" (שם שם ו), וגם פרעה ידע כי יש אלהים, רק לא ידע זה השם (תנט), ע"כ לא תמצא זה השם במעשה

יהל אור

כן ד' אותיות ואז ירחמהו, ואם יצטרך דין יזכיר שם אלהים שהוא מדת הדין וכן כולם, ודעת הח' ז"ל אינו כן: (תמב) וכן השיב רב האי גאון על השאלה ששאלוהו על אודות השם, כי יש כמה שמות שעשו בהם מעשים גדולים שלא יתכן לעשותם אלא באות או במופת ע"י השם, והשיב כי כל אלה הדברים בעלים הם, כי אפילו הם צדיקים גמורים אין נעשה להם כזאת, כ"ש היה כן, במה תכירו אותות הנביאים ממה שההדיוט עושה בשם ומה הפרש יש בנביא ובין זולתו, והאריך להביא ראיות ע"ז, ועיין (מורה בפ' סב מהח"א) מה שהשכיל לבאר בזה: (תמג) כן הוא (פדר"א פ' מב, זוהר וארא דף כח א, יוב"ע שמות ד, כ, ילקוט שמות סוף רמז קסה, ילקוט ישעי' כה סוף רמז תעד, ובס' היסר, וכן בד"ה של משה), והח' ז"ל לא ינגד לזה שהשם היה חקוק על המטה, אך ינגד לדעת האומרים שבכח השם שהיה חקוק על המטה בקע הים ויעבירם, הנה. זה יורה כי משה עשה מדעתו ע"י שמות ולא השם שלחו: (תמד) באלו ג' פסוקים רמוז בהם שם של ע"ב: (תמה) מן „ויסע" „ויבא" „ויט": (תמו) א'ר'מ'ע אש, רוח, מים, עפר: (תמז) פירושו מרכז, כמו „בצקת עפר למוצק" (איוב לח לח), וכפי' הח' ז"ל שם הוא הנקודה, ופירוש מלת „מסבה" הוא מלשון „והוא מסבות מתהפך" (איוב לז יב) וכפי' הח' ז"ל שם, שהוא על הגלגל שמתהפך בתחבולות המקום לפעלי בני אדם, ועיין בהקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך הד' ובביאורי שם: (תמח) והוא באחדותו הפשוטה, ואין לומר בו שום צורה המורה על הגבלה באיכות או בתואר מה, ולזה הוא עצם לבד בלי צורה, ובלתי מוגבל, וכן בס' (השם שער ד) „כי הככבים העליונים שאינם גוף גם הם שנים נושא ונשוא (פי' עצם וצורה) רק האחד לבדו הוא נושא ואינו נשוא": (תמט) גם הם קיומם מכח האחד: (תן) ודעתו בזה, כי המספר שבעה בו נכללו עניני כל החשבון, כלומר שהחשבון זוגים ונפרדים, והזוגים יש מהם ראשונים ושניים, והנפרדים כמו כן, והזוג הראשון הוא ב וזוג השני הוא ד, כן הנפרד הראשון הוא ג והשני הוא ה, וכשתחבר הזוג הראשון שהוא ב עם הנפרד השני שהוא ה, או הזוג השני שהוא ד עם הנפרד הראשון שהוא ג יהיה המספר שבע, וכן יאמר בס' (האחד) „השבעה מחובר מתחלת מספר שאיננו זוג עם שני לזוג, וככה הוא מחובר מתחלת זוג עם שני לאשר איננו זוג, ובעבור זה קראוהו חכמי התושיה חשבון שלם", וכן פירושו פה, וכאשר תספור השנים היינו הזוג עם הנפרד תמצאם שבעה: (תנא) כי מספר השביעי היה קדוש אצל הקדמונים, וכן אז"ל כל השביעיות חביבין לפני הקב"ה, למעלה מרקיעים השביעי חביב, שנאמר סולו לרוכב בערבות, וכן בארצות ובדורות, ובבני ישי, ובחדשים ובימים, וכן שבעה נרות נעשו במקדש, ונר שביעי היה מאיר כנגד השם אל מול פני המנורה, ועיין מורה בפ' מג מהחלק השלישי: (תנב) ר"ל כשתחשוב י שהוא עשרה, ואח"כ יה שהם טו הרי כה, ואח"כ יהו שהם כא, הרי מו, ואח"כ יהוה שהם כו הרי עב וכן יאמר בס' (השם שער החמישי) ואם חברנו הראשון עמו ואם השני, ועמו ועם השנים נחברים ארבעתם יעלה המספר ע"ב: (תנג) פי' ששם שם המפורש, וכן יאמר (למטה יד יט) „ובעבור"ד שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה, וכל אחד יש בו ע"ב אותיות, ע"כ מצאנו בספרים כתוב סימן סוד שם המפורש". וכן בס' (השם שם) „וטעם שלשה פסוקים שהם ויסע, ויבא, ויט, גם טעם ויהי בשלשים שנה לאמר בשאלת חלום בעבור היות כל אחד ע"ב אותיות": (תנד) ולמטה יד יט, „בס' רזיאל": (תנה) וכן יאמר (למטה שם): (תנו) בפסוק הזה נמצא ע"ב אותיות, כי הגלה ומראות חסרון וי"ו (ריקאנטי בשם ס' הבהיר) וכן הוא במנחת שי (יחז' א א) מה שהביא מס' הזהר, אמנם בספרים שלנו שתי המלות מלאים וי"ו, ועיין (למטה יד יט) ובבאורי שם: (תנז) פי' חצי השם הוא יה וכאשר תכתא אותו ותאמר יוד הא הוא כו, וכן הוא מספר כל השם יהוה שעולה כו., וכן יאמר (למטה לג כא) גם במהלך האותיות שיכתא האדם בהם בה"י השם יהיה כמספר השם, וכן יאמר בס' (יסוד מורא שער יה) „וככה חשבון שתי האותיות במכתא": (תנח) וכן פי' הח' ז"ל שם: (תנט) וכן פי' הח' ז"ל (שם פסוק ב):

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

בראשית, גם לא תמצאנו בס' קהלת (תס), וזה השם הנכבד והנורא בעבור שהוא אחד עומד בעצמו (תסא) בעבור שימצא בשנים יסמך, ע"כ אמרו, ד' אלהים (ברא' ב ד) (תסא *) וכן ד' צבאות (ישעי' א ט) (תסב), ואל תשים לבך אל דרש כי הוא אות בצבא שלו (תסב *) כי סוד יש לו וכן האומרים שהוא שם (תסג) הלא תראה הכתוב אומר אלהי האלהים אלהי הצבאות (עמוס יג) (תסג *) ואל יקשה עליך פסוק, ד' אלהים צבאות השיבנו (תה' נט) (תסד) כי הכתוב אחז דרך קצרה וכן הוא הטעם ד' אלהים אלהי צבאות, וכן ותנבואת עודד הנביא (דה"ב טו) (תסה) ויותר ממאת כמוהם במקרא, וטעם דברי יעקב והיה ד' לי לאלהים (ברא' כח כא) (תסו) כי יש כח במשולש לקבל (תסז) ואין צורך לשנים (תסח) ע"כ יכול משה להראות אותות ומופתים שלא נבראו בכל הארץ כמוהם בכח השם (תסט), על כן אמר יתרו, עתה ידעתי כי גדול ד' מכל האלהים (למטה יח יא) (תע), וזה טעם כי מי בשחק יערוך לד' (תה' פט ז) (תעא) כי לא יאמר ליוצר אין בליך כמוך (תעב) והנה כח השם מראה אותות ומחדש גופות (תעג) כנגד המקבל (תעד) והמבין סוד זה השם ידע נבואות וירא אליו ד' (ברא' יח א) גם ויאבק איש עמו (ברא' לב כה) גם מלא הסנה (תעה), ועל דעתי שהוא השני (תעו), לא אוכל לפרש (תעז), והנה אין במקרא שם עצם כי אם זה לבדו (תעח), על כן לא נזכירהו בכל מקום כ"א בכנוי **אדון** או **אלוה**, ודרך קריאתו ידענת כל מבין בדקדוק הלשון (תעט) כי קריאות כזה על שלש מאות ועשרים קריאות משתנות הם (תפ) והמשכיל שידע סוד תנע והנוח ידע דרך השם ואיך הוא במבטא (תפא), והנה מהשנים השמות נוכל לדעת דרך קריאתו (תפב) גם אליהו הנביא יורה צדק (תפג), וזה סוד (תפד), וטעם **אהיה**, כאשר פירש שהוא אשר **אהיה**, כי כל יש לא יעמוד כי אם השם, או בשם, וכן

יהל אור

(תס) עיין למעלה אות תכ"ד: (תסא) וכן יאמר (למטה לג כא) "וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד": (תסא *) כי הוא שם התואר, וכן יאמר בס' (השם שער ב) "ואלה השמות הנקראים במקרא חוץ מג' הם שמות התואר כמו אלהים": (תסב) וכן יאמר בס' (השם שער השמיני) "והנה יהיה השם הסמוך אל האלהים הנזכר במע"ב כטעם הסמכו אל צבאות": (תסב *) והוא תואר להשם ית', עיין (למעלה אות קפה): (תסג) עיין למעלה אות קפה: (תסג *) בה"א הידיעה, הרי שאיננו שם העצם: (תסד) עיין למעלה אות קפו: (תסה) שטעמו והנבואה נבואת עודד: (תסו) ופי' שם הח' ז"ל "זה השם הנכבד": (תסז) כי כל יש הוא גוף משולש עיין (למעלה אות תכט): (תסח) כי השם הנכבד הוא אחד, והוא בעצמו עומד (עיין למעלה אות תסא): (תסט) וכן יאמר (פ' יג) "כי בשם אל שדי לא יעשה אותות רק בשם הנכבד" ועי' (למטה לג יב): (תע) עיין למעלה אות קלב: (תעא) וסוף הפ' "ידמה לד' בבני אלים", ופי' שם הח' ז"ל "יערוך כמו, יעריכנו הכהן, בבני אלים הם הכוכבים, והטעם כי חכמי המזלות יראו בנסיונם פלאות גדולות ומעשים נוראים מתחדשים יום יום כפי כח הכוכבים ומערכת אלה לאלה, והיודעים דעת עליון ידעו כי מעשה השם הנכבד נפלאים יותר ויותר": (תעב) יוצר הוא תואר לאומן יוצר חרש בכלל, וליוצר כל בפרט, לא יאמר לו אין בליך כמוך, כמו כן אין לדמות ואין לערוך כל אלה נגד השם ית', ובמקח"מ "כי לא יאמר אין כמוך כאומר ליוצר אין בליך כמוך": (תעג) מה שאמר כח השם, מלת כח רומז אל השכל, והוא האור הבא מהשי"ת, והולם אמר על השכל הפועל, כי הוא הנראה לנביאים, וקרא אותו כח השם בעבור שיבא מכח השי"ת שמראה אותות ומחדש גופות: (תעד) פי' אם כח המקבל גדול יחדשו לו דברים עצומים ונפלאים אפילו במורגש, כמו שנתחדשו למרע"ה גם לאליהו ולאלישע, ואם כחו מעט יחדשו לו דברים קלים, כי פעמים יראה במראה הנבואה ולא במורגש, ועפ"כ אמר כנגד המקבל: (תעה) וכן יאמר הח' ז"ל (במד' כב כח) "ואם תבין סוד מלאכי אברהם גם יעקב, או תבין האמת", ובמקח"מ "וגם מלאך הסנה", פי' כי בעבור שהמקבלים היו דבקים בשם ית', ע"כ נתחדשו להם האותות האלה: (תעו) פי' אהיה השני, וזה הוא מה שאמר אהיה אשר אהיה: (תעז) ואינני רשאי לגלות יותר: (תעח) ולמעלה בפי' הארוך יאמר "והנה השם הראשון איננו במקרא רק במקום הזה": (תעט) בס' (השם שער ג) כתב הח' ז"ל "כי בעלי הנקוד ינקדו השם על דרך קריאת כנויו", פי' ינקדו יהוה והם כנקודות אדני, ומה שהשמיטו המדקדקים הפתח ובא שו"א תחת יו"ד בלי פתח, כי לא יאות החטף פתח כ"א באהח"ע: (תפ) ועיין באהל יוסף שיבאר כל ההשתנות, ובס' השם שער ז יאמר, שהוא יותר ממאתים: (תפא) פי' מי שהוא מבין בחכמת הדקדוק ידע איך תהיה קריאתו אחר שיחקור כל הקריאות לפי ההשתנות: (תפב) מן מלת "והנה" עד "קריאתו" לא נמצא בפי' הקצר רק במנ"ע, וכן הוא בס' השם עם פירושו, השני שמות הם אהיה גם יה, כלומר בשניהם תמצא אות הראשון נקוד באחת מהתנועות ולא בשו"א, וזה ראיה כי השם הנכבד אין ראוי להיות בו האות הראשון בשו"א, רק בנקודות היו"ד של יה או בנקודת הה"א של אהיה: (תפג) יפרש הקריאה שאם תשים בשם הנכבד נקודות כנקודת אֱלִיָּהוּ תהיה קריאתו יְהִי וְהוּא, ופירושו כי הוא הוה תמיד והוא יהיה לעולם, ועיין בס' השם שער ז שם חזר ממה שאמר כאן, כי שם יאמר שאין ללמוד קריאתו ממלת אליהו עיי"ש, וס' השם חיבר באחרונה אחר שחיבר זה הפירוש, עיין בראש ס' בראשית ברשימת חבוריו: (תפד) פי' קריאתו ראוי להיות על משקל אהיה, ואלה הדברים הם עמוקים מאוד ואין ראוי לגלותם כי אם לחכמים גדולים כאשר הזהירו חז"ל (קדושין עא א) כי הוא סוד כל התורה, ע"כ אמר הח' ז"ל שהוא סוד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חמישי טז לך ואספת את זקני ישראל
ואמרת אלהם יהוה אלהי אבתיכם
נראה אלי אלהי אברהם יצחק
ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם
ואת העשוי לכם במצרים: יז ואמר
אעלה אתכם מעני מצרים אל
ארץ הכנעני והחתי והאמרי
והפרזי והחוי והיבוסי אל ארץ זבת
חלב ודבש: יח ושמעו לקלך ובאת

טז איזיל ותכנוש ית סבי
ישראל ותימר להון יי
אלהא דאבהתכון
אתגלי לי אלהא
דאברהם יצחק ויעקב
למימר מדכר דכירנא
יתכון וית דאתעביד לכון
במצרים: יז ואמרית
אסיק יתכון משעבוד
מצראי לארע כנענאי
וחתאי ואמוראי ופרזאי
וחואי ויבוסאי לארעא
עבדא חלב ודבש:
יח ויקבלון למימרך

אבן עזרא

„כי נשגב שמו לבדו" (תה' קמח יג) (הפז)): טז לך ואספת. טעם אלהי אברהם (הפו) שכרת ברית אתו לתת לו את ארץ כנען (הפז), והטעם פקד, באה עת פקודתם (הפח) [נ]: יז ואמר. וכבר אמרתי לאבותיכם שאעלה אתכם, וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראי' טו יד) (הפט) וגם אנכי אעלך גם עלה (שם מו ד) (תל) [נא] או גזרתי עתה להיות זה כמו ותגזר אומר (איוב כב כח) (תלא): יח ושמעו. כל שמע אחריו למ"ד או בי"ת, הטעם שישמעו הענין שנושא הקול לא לשמוע הקול (תלב), דגשות יו"ד העבריים דרך צחות להראות יו"ד היחום (תלג) כי יו"ד העברים בהירק תחת הדי"ש סימן רבים במשפט (תלד): נקרה עלינו. בה"א גם באל"ף הטעם אחד (תלה), כמו נקרא נקריתי (ש"ב א ו) (תלו) [נב] ועוד אפרש טעמו (תלז) כי הוא „פן יפגענו" (למטה ה ג) (תלח): פיה"ק, ושמעו לקולך, כי כן האמינו

רש"י

(טז) את זקני ישראל. מיוחדים לישיבה (כד) ואם תאמר זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא: (יח) ושמעו

קרני אור

ארקוולטי): [נ] וכדרז"ל, עיין מקורי רש"י אות טז „למה שמסורת גאולה הוא בידם שכל גואל שיבוא ויאמר להם פקידה כפולה גואל של אמת הוא" וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין כרמב"ן שהאריך בזה: [נא] וכן הוא כדרז"ל (שמ"ר פ"ג ח) „ואומר אעלה אתכם, אמור להם כמו שאמרתי ליעקב אביהן כן אעשה, ומה אמר לו ואנכי אעלך גם עלה (בראי' מו ד)": [נב] לשון „נקרה" נגזר מלשון „נקרא", אלא שהבדילו

יהל אור

(תפה) ופי' שם הח' ז"ל „שלא יכלה כאשר יכלו כל אלה ויאבדו הפרטים, וטעם כי נשגב שמו לבדו שהוא שומר הכללים": (תפו) פי' דפרט אלהי אברהם אחר שנכלל במלת אלהי אבותיכם: (תפז) ומאחר שפרט אברהם להודיענו זה, אמר ג"כ יצחק ויעקב, ולא אמר בכל אחד אלהי כמ"ש בפסוק הקודם: (תפח) יפרש הכפל לשון, ומלת פקוד, הוא אשר קרוב יום הפקודה אשר פקד אותם מכבר: (תפט) ויהיה הפירוש מן העליה שיתרוממו ויתעלו ברב טוב: (תל) וטעם גם עלה, עליות רבות המעלות, וכולל בזה עליית זרעו ממצרים, מרובים בתוספת מעלות נכבדות: (תלא) ופי' צוואה וגזרה, וכן „אמר להביא" (אסתר א יז) „ואומרה ויטהרו הלשכות" (נחמי' יג ט), ומזה „ד' יתן אומר, המבשרות צבא רב" (תה' סח יב) שיעורו ד' נתן אמר, חרץ משפטו, והמבשרות תבשרנה צבא רב: (תלב) והרדי"א ז"ל הבדיל בין שמיעה בקול, ובין שמיעה לקול, וביאר „כי כל שמיעת קול שאחריה למ"ד היא המורה על הבנת השכל (כדעת הח' ז"ל) וכל שמיעת קול שאחריה בי"ת הוא לשון שמיעת אזן ממש, ופה יאמר עם למ"ד, הוא פי' שיבינו דבריו אשר ילמדם בענין חיוב המציאות" וכן ביאר בעל התוה"מ והביא ראיותיו מרז"ל עיי"ש: (תלג) להרגיש יו"ד הראשונה שהיא לסימן היחום, כי לרבים זכרים יו"ד מ"ם, נוסף על סימן היחס כמו פה העבריים: (תלד) ומנהג הלשון להשמיע יו"ד היחס בל"ר לכוכד פגישת שתי יודי"ן במבטא, וגם חירק אחד, ונאמר עברים, ופה בא בשני יודי"ן שלא כמנהג: (תלה) פי' שכאן כתוב „נקרה" בה"א, ולמטה כשאמרו לפרעה נקרא עלינו (למטה ה ג) כתוב באל"ף פירוש אחד להם: (תלו) באל"ף, לשון מקרה וטעמו שלא בכונה: (תלז) למטה ה ג: (תלח) וכן פי' שם הח' ז"ל „והוא כטעם פגיעה והנה פירש לו למה הם חייבים להוג

פן

מקו"ב רש"י: כד) תנחומא א שמות כט. ספרי בהעלותך סי' לב. ובב' (יומא כח ב) מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם. היו במצרים ישיבה שמהם שנאמר לך ואספת וגו' ובספ"ז מפולם לא פסקה וקנה מאבותינו עיי"ש ועיין ויק"ר יא ח ילקוט קעב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו יהוה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו:
יט ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה:
כ ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי

ותיתי את וסבי ישראל לות מלכא דמצרים ותימרון ליה יי אלהא דיהודאי אתקרי עלנא וכען ניזל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא:
יט וקדמי גלי ארי לא ישבוק יתכון מלכא דמצרים למיזל ולא מן קדם דחילה תקיף:
כ ואשלח פון ית מחת גברתי ואמחי ית מצראי

רש"י

לקולך. מאליהם מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף שבלשון זה הם נגאלים יעקב אמר להם פקוד יפקוד אתכם כה) יוסף אמר להם פקוד יפקוד אלהים אתכם כו): (אלהי העבריים. יו"ד יתירה רמז לי' מכות ברש"י ישן) : נקרה עלינו. מלשון מקרה וכן ויקר אלהים כז) . ואככי אקרה כה כח). אהא נקרה אאתו הלוס כט): (יט) לא יתן אתכם מלך מצרים להלך. אם אין אני מראה לו ידי החזקה כלומר כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך : לא יתן . לא ישבוק ל) כמו על כן לא נתתיך לא) לא נתנו אלהים

אבן עזרא

סקמץ בז"ק

בו ישראל (הזט) : אלהי העבריים: הם השלשה אבות (הז) : נקרה, נפגע, כמו נקרא נקריתי (ש"ב א ו), והטעם כאשר אמר משה פן יפגענו (לבשות ח ג), ובתחלת ספר ויקרא אבאר זה הטעם (הזח)) : יט ואני. לא יתן. רשות (הזב) או כמו יניח (הזג) כמו כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה (בראי כ ו) (הזד), ולא בעבור יד החזקה שיש לו (הזה) [נגן] והגאון אמר, ולא ביד חזקה בפעם אחת (הזו) : כ ושלחתי את ידי. כנגד ידו (הזז) : (פיה"ק. ידי

יהל אור

פן יבוא דבר או חרב": (תלט) והיה בזה הבטחת הגם, מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך, וכן פי' רש"י ז"ל: (תק) וכן פי' (לעמה ה ג) : (תקא) ושם (ויקרא א א) ביאר "כי באת כל אלק בעתו ימלא החלק שיש לו חלק למוה"ב, על כן פירש לכפר, לאת כופר, והעד מתחלת כי תשא, ע"כ כתוב פן יפגענו בדבר (פי' כי באת כל חלק בעתו, שאם תקריב איברי הקרבן תמורת איברך תנצל אתה מהגזרות שגזרו עליך מן השמים): (תקב) יפרש המלות לא יתן, שהוא נתינת כח ורשות: (תקג) פי' לא יניח אתכם להלוך: (תקד) וכן ת"א הביאו רש"י ז"ל, לא ישבוק וביאר, כמו "על כן לא נתתיך" (ברא' כ ו) : (תקה) ר"ל ב"ית ביד משמש במקום בעבור, ועיין קרני אור: (תקו) ויפרש בפסוק הב' "והכיתי את מצרים בכל נפלאותי" כי בפעם אחת לא יקח מוסר, ועיין (לעמה ה כב) בפי' הקצר שהביא הפירוש הזה מדעת עצמו: (תקז) שלא ידמה כי ידו היא יד חזקה:

קרני אור

לפעמים בכתיבה, וכתבו בס"א אותם שענינם הזדמנות, וכתבו באל"ף אותם שענינם קריאה ממש, וכאן נקרה עלינו נזדמן לפנינו אנחנו עבדיו שתפלים ליראה את שמו (שד"ל), ואו"ת פה אתקרי, ולמטה ה ג שהוא באל"ף תרגם אתגלי, ועי"ז כתב הלתו"ס, כי בזה רלה התרגום לפרש ג"כ שהוא לשון קריאה אף שנכתב בה"א, אבל בשני (למטה ה ג) תרגם לפי הענין שהוא לשון התגלות, והתרגום דפוס סביוניטה אף פה כגי' אתגלי, וכתב האור"ג ונרוב הספרים אתקרי ואינו אלא טעות, וכן בס' יא"ר הגי' איתגלי: [נג] וכן פי' רש"י ז"ל בשם י"מ שפי' ולא ביד חזקה, ולא בשביל שידו חזקה, ויהיה הבי"ת של ביד חזקה כבי"ת, ויעבוד יעקב ברחל (בראש' כט כ), ופירוש ושלחתי את ידי, שהרי מאז אשלח את ידי והכיתי, כלומר לא מפני שידו חזקה ימאן לפטור אתכם שהרי מאז שאשלח ידי והכיתי מיד ישלח אתכם

סקו"ב רש"י: כח) והנה לשון זה לא מלאנו שאמרו יעקב בשום מקום. וכתב הרמב"ן אולי ידעוה הרב (רש"י) כי יוסף וכן אמר פעמים פקד יפקד. להגיד שהיתה מסורת בידו מאביו. ועיין בס' הזכרון שכתב כי כל זה דחק הוא שידבר הרב (רש"י ז"ל) בחידות ורמזים שאין זה דרכו. כו) בראש' נ כה. כז) במד' כג ד. כח) שם שם טו. כט) מלת "הלוס" ס"ם הוא ול"ל "אנכי נקרא מאת האלהים" (שם אפרים). ל) וכנ"ל בתרגומו לא ישבוק לא) בראש' כ ו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן
יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן
הָעָם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי
תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃ כב וְשָׁאֲלָה
אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי

אונקלוס

בְּכָל פְּרִשְׁוָתִי דִּי אַעְבֵּד
בֵּינֵיהוֹן וּבָתַר כֵּן יְשַׁלַּח
יָתְכוֹן׃ כא וְאֶתֵּן יָת עַמָּא
הָדֵין לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי
מִצְרָאֵי וִיהֵי אֲרֵי תְהָכוּן
לָא תְהָכוּן רֵיקָנִין׃
כב וְתִשְׁאַל אִתְּתָא
מִשְּׁבַבְתַּהּ וּמִקְּרִיבַת

אבן עזרא

כא ונתתי. מכתי כי הבכה ביד היא (תזח)): גם זה היה דבר פלא שמצריים היו מפייסין את ישראל שישאלו מהם, וזה טעם וישאילום, וזה הפך משפט אנשי העולם (תקט), ודע כי ט"ם ריקם נוסף (תקי), והמלה נמצאה על רבים כזאת (תקיא) גם על לשון נקבה „א. תבואי ריקם" (רות ג יז) וכמוהו „חנם" (בראי כט טו) (תקיב): (פיה"ק. **ונתתי את חן העם.** בעת שישלח אתכם, כאשר הוא כתוב למעלה (תקיג)): **כב ושאלה.** הנה במקום אחר „וישאלו" (למטה יב לה) זכרים ונקבה (תקיד) [נד] והזכיר הנקבות עתה, כי מנהג הנשים לשאול מאת השכנות יותר מהזכרים כלי הכשיט זהב וכסף לשום על צוארי הבנים והבנות, ונזמים באזנים ובאף (תקטו), **אצעדה** (תקטז) [נה] ושהרונים (תקיז) ועכסים (תקיח) וזה המנהג היום בארץ ישמעאל לא כן בארץ הערלים, וככה הזכיר מכשפה (תקיט), כי הנשים בעלות כשפים יותר מהזכרים: **ומגרת ביתה.** כי אחווה היתה להם (תקכ) ויש מתאוננים ואומרים כי אבותינו גנבים היו, ואלה הלא יראו כי מצוה עליונה היתה, ואין טעם לשאול למה, כי השם ברא הכל, והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו

רש"י

להרע עמדי לב) וכלן לשון נתינה הם לא) י"מ ולא ביד חזקה. ולא בשביל שידו חזקה כי מאז אשלח את ידי והכיתי את מצרים וגו' ומתרגמינן אותו ולא מן קדם דחיליה תקיף לד) משמו של רבי יעקב ברבי מנחם נאמר לי: (כב) ומגרת ביתה.

קרני אור

ואלו היתה ידו חזקה לא היה שולחם וכן פי' הרשב"ם וזה מסכים עם ת"א ויונ"ת, ורש"י ז"ל כשעם הראשון והרלב"ג פי' אלא ביד חזקה, כלומר רק בעל כרחו, והרמב"ן והחזקוני פי' ואף לא ביד חזקה, פי' כי לא יתן אתכם להלוך לא בדבור ולא ביד חזקה עד שאשלח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו, ורד"ק ולא ביד חזקה מוסב לישראל, והטעם שלא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ברצונו וברשותו, וגם לא בתגבורת מלחמתכם עמו תהיה יציאתכם מתחת ידו, אלא ושלחתי את ידי וגו': [נד] ורשב"ם פי', ושאלו במתנה גמורה, כמו שאל ממני ואתנה גוים נחלתך (תהלים ב), וכן פי' רבינו אברבנאל, ח"ו שיתיר הקב"ה לגנוב דעת הבריות שישאלו מהם כלי כסף וכלי זהב, ולא ישיבו להם, אבל לשון ושאלה הוא שתתן להם במתנה, שכן מצינו בגדעון (שופ' ח כד) „ויאמר אליהם גדעון, אשאלה מכם שאלה ויתן לי איש נזם שללו", וכן פי' ר"י ן' גנאח ושאלה אשה, ותבקש מתנה, ואם ישטון טוען, כי הלשון הזה אינו נמצא במתנה אלא בשאלה, נאמר לו דברי חנה השאלתיהו לד' (ש"א א. כח) פי' נתתיהו, כי הכורח לא שאלו, אבל היא התנדבה בנדיבותה": [נה] והרד"ק פי' הוא עדי שנושאות הנשים בשוקיהן,

יהל אור

(תקה) וכן (פס"ז ג כ) „את ידי זו מכה, שהיד מתפרש לכמה ענינים, יד מקום, יד נבואה, יד מכה, יד הזון, יד ממש, יד שפת הים, יד כח": (תקט) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למטה יב לו) על הפי' וישאילום, שהיו המצריים מפייסים לישראל שישאלו מהם: (תקי) וכן כתב הח' ז"ל (בראי לא מב) „מ"ם ריקם נוסף והוא שם ימצא עם יחיד זכר ונקבה ועם רבים": (תקיא) כמו שם: (תקיב) מ"ם חנם נוסף ונמצא ג"כ על רבים אשר נאכל במצרים חנם (במד' יא ה) ועל יחיד ועבדתני חנם (בראי כט טו) ועל הנקבה ויצאה חנם (למטה כא יא) וכן כתב הרד"ק בשרש „חנן" ועיין בראי לא מב, ולמטה ה יג ובביאורי שם: (תקיג) הח' ז"ל ירמוז על הפי' (בראי טו יד) „ואחרי כן יצאו ברכוש גדול": (תקיד) פה יאמר ושאלה אשה משכנתה, וזכר רק הנקבות ולמטה יב ל"ה כתוב „וישאלו איש מאת רעהו, ואשה מאת רעותה" שאף הזכרים שאלו, ויבאר מה שהזכיר הכתוב הנקבות עתה, כי דבר הכתוב בהוה שדרך הנשים לשאול יותר מהזכרים, וכאשר יאמר „וישאלו" זכרים ונקבות: (תקטו) כי יש נזם שהוא באף גם באזן, ועיין (בראי' כד כב) ובביאורי שם: (תקטז) הח' ז"ל פי' (ישעי' ג כ) „באזרוע, והעד מאצעדת שאול (והוא בש"ב א י) ואצעדה אשר על זרועו) כי האל"ף נוסף כאל"ף אזרוע". ועיין קרני אור: (תקיז) כלי עשוי בדמות ירחא סהרא: (תקיח) הוא עדי שמשימה האשה ברגליה שמקשקש: (תקיט) ולא מכשף: (תקכ) כמ"ש (בראי' ויאחזו

סקו"ב רש"י: לב) שם לא ז. לג) סורס בזה כי לשון נתינה משמש לכמה ענינים. ולכן גם אונקלס תרגמו בכמה לשונות. יש שמתורגמין בלשון נתינה ממש ויש בלשון יהיבה. ויש בלשון מסירה. ויש בלשון שביקה כמו כאן וכדומיו שסוכיר רש"י ז"ל (דו"ס): לד) עיין בהוהב גר מה שהאריך בזה. ובשם אמרים מה שהעיר ע"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כֶּסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־
בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־
מִצְרָיִם׃ ד א וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן
לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי
יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃

אונקלוס

בֵּיתַהּ מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין
דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וּתְשַׁוּוֹן
עַל בְּנֵיכוֹן וְעַל בְּנָתֵיכוֹן
וּתְרוֹקְנוּן יָת מִצְרָיִם׃
א וַאֲתֵיב מֹשֶׁה וַאֲמַר
וְהָא לָא יְהֵימְנוּן לִי וְלָא
יְקַבְּלוּן מִנִּי אֲרֵי יֵימְרוּן
לָא אִתְגְּלִי לָךְ יְיָ׃

רש"י

משפחה שהיא גרה אתה בבית: ונצלתם. כתרגומו ותרוקנון. וכן וינצלו את מצרים לה) ויתנצלו בני ישראל את עדים לו) והנו"ן בו יסוד. ומנחם חברו במחברת צד"י עם ויצל אלהים את מקנה אביכם לז) אשר הציל אלהים מאבינו לח) ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו"ן יסוד והיא נקודה בחירק לא תהא משמשת בלשון ופעלתם אלא בלשון ונפעלתם. כמו ונסחתם מן האדמה לט) ונתתם ביד אויב מ) ונגפתם לפני אויביכם מא) ונתכתם בתוכה מב) ואמרתם נגלנו מג) לשון נפעלנו. וכל נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כגון נו"ן של נוגף נושא נותן נושך כשהיא מדברת לשון ופעלתם תנקד בשו"א בחטף מד) כגון ונשאתם את אביכם מה) ונתתם להם את ארץ הגלעד מו) ונמלתם את בשר ערלתכם מז) לכן אני אומר שזאת

אבן עזרא

לאחר, ואין זה רע כי הכל שלו הוא (פקי"א): ונצלתם. כמו ודברתם (במד' כ, ח) (תקי"ב) כי יתכן להיות משקלה מבנין נפעל, כמו ונגפתם (ויקרא כו יז) (תקי"ג): (פיה"ק. ונצלתם. כמו "ויצל אלהים" (בראש' לא ט) הכל מטעם הצלה (תקי"ד) בעבור חמס שנעשה [נו]):

ד א ויען. הנה השם אמר שיאמינו בו הזקנים (א) רק לא הזכיר ככה (ב), כי ושמעו לקולך, אולי לא יאמינו בלב (ג):

יהל אור

תז כז) ויאחזו בה, שקנו שם אחוזה, וכן תיוב"ע שם "ואחסינו בה אחסנא הקלין וכרמין" ועיין ביאורי שם: (תקכא) עיין קרני אור הערה נד, ובפי' הקצר (למטה לד כד) פי' הרס"ג: (תקכב) "ושרשו נצל" כמלם ודברתם, וכן פי' רש"י ז"ל, שהנו"ן בו יסוד, [...] וכוונת המאמר על העושים הפעולה, ונקוד דגש תוך הצד"ק ומורה על חוזק הפעולה, כמאמרם ז"ל, עשאוה כמצודה שאין בה דגים (ברכות ט ב) ודין הנו"ן לינקד בחירק וְנִצַּלְתֶּם על משקל מִבַּרְתֶּם דִּבַּרְתֶּם שהמה ג"כ לשון כבד, והוא ענין הסרה ושלילה, וכן ת"א "ותרוקנון": (תקכג) וכן הוא דעת מנחם הביאו רש"י ז"ל, ושרשו "יצל" והנו"ן ונצלתם לאו שרשית היא, רק היא סימן על לשון נפעל על משקל וְנִסַּחְתֶּם וי"ג "כי לא יתכן להיות משקלה מבנין נפעל", וכן כתב הבאר יצחק שראה כן בס' הרשב"ע בלי מומם, וכן יתכן יותר וכן כתב המבאר לנתה"ש ששרשו "נצל" ולא "יצל" כדברי מנחם, שאם כדבריו תהיה הנו"ן לסי' הנפעל, והדגש לחסרון יו"ד פ"פ הפך כוונת הענין, כי ישראל היו המנצלים, ולא המנוצלים אבל אם שרשו "נצל" תהיה הנו"ן הפ"ם והדגש לסי' בנין הכבד כמלם ודברתם אל הסלע (במד' כ ח) וכפרתם את הבית (יחז' מה כ): (תקכד) עיין בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם:

(א) משה ענה ואמר "והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי", ויש לשאול עיז הלא השם הבטיחו ושמעו לקולך, ואחז"ל (שמ"ר ג יב) אותה שעה דבר משה שלא כהוגן וכו' מיד השיבו הקב"ה כשיטתו, נתן לו אותות לפי דבריו, והח' ז"ל יפרש שעל הזקנים אמר לו השם שיאמינו בו כמש"כ "לך ואספת את זקני ישראל" (למעלה ג טז) "ושמעו לקולך" (שם פ' יח): (ב) שיאמינו העם: (ג) או פירושו שאמר לו שישמעו לקולו

קרני אור

וכן תיוב"ע (ישעי' ג כ) על והצעדות "שירי רגליא", ולדק מלתא היה נמיד רק על הרגל, ואחר עבור על דמותו קשור כזרוע, ותבא בישעי' כלעדות עם הצמידים, ופי' הח' ז"ל שם, הצמידים מגולה תפארה בידים, והצעדות בזרוע: [נו] והרדי"א פי' מענין התנצלות ביהיו לכם התנצלות גדולה לפני כל מי שיתגנה פיעל זה, מפני שבכבר עזבתם אלים כל נכסיכם:

מקורי רש"י: לה) לקמן יב לו. לו) לקמן לג ו. לז) בראש' לא ט. לח) שם שם טז ושרשו נצל והנון בו לנפעל. לט) דברי' כח סג. מ) ויקרא כו כה. מא) שם שם יז. מב) יחז' כב כא. מג) ירמי' ז י. מד) רש"י ז"ל קורא לשוא נח בשם שוא. ולשוא נע בשם חטף. מה) בראש' מה יט. מו) במד' לב כט. מז) בראש' יז יא כ"ש הכא נון של ונצלתם שנופלת לגמרי שפרי אינו יסוד כדברי מנחם היה לו לנקוד בשוא והואיל ונקודה בחירק. לכן אני אומר וכו' ועיין יהל אור אות תקכג. ועיין בהבנת המקרא שכתב כי אין מחלוקת בין רש"י ובין מנחם בעיקר שרש התיבה כ"א בגזרתו עיי"ש.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ וַיֹּאמֶר
מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה
וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס
מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה שְׁלַח יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח
יָדוֹ וַיַּחֲזֶק־בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃

ב וַאֲמַר לֵהּ יְיָ מָה דֵין
בִּידָךְ וַאֲמַר חוּטְרָא׃
ג וַאֲמַר רְמִיהִי לְאַרְעָא
וּרְמָהִי לְאַרְעָא וַהֲוָה
לְחִוְיָא וַעֲרַק מֹשֶׁה מִן
קֳדָמוֹהִי׃ ד וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה אוֹשֵׁיט יְדָךְ וֶאֱחוֹד
בְּזַנְבֵהּ וְאוֹשֵׁיט יְדֵהּ
וְאַתְקֵיף בֵּהּ וַהֲוָה

אבן עזרא

°מה זה קרי

ב ויאמר. זה האות לא נתנו למשה שיאמין, כי כבר נתן לו אות הסנה, רק עשה לו האות שיעשה כבה לבני ישראל, ע"כ כתוב למען יאמינו (ד) [א] והטעם תעשה כן להם (ה) והוא נתן לו בנמצא עמו תמיד, כי מטהו משענתו במנהג הזקן (ו) כי כדרך רועה לא בא אל פרעה (ז) [ב]: ויאמר. דעת חכמי המחקר איך יתכן זה, והוצרכו לומר להסיר היבשות, ובל דבריהם רוח (ח) כי היא דרך מופת ואינו על דרך התולדה (ט):
ג ויאמר. אמר יפת (י) זה המופת רמז (יא) כי היה בתחלה דבר רך כמו מטה ונהפך לנחש (יב) וכתוב „התנים הגדול" (יחז' כט ג) (יג) [ג] ובסוף ישוב כבראשונה והיה כלא היה (יד) [ד]:
ד ויאמר. האות הראשון מטהו שהוא נמצא בידו (טו), והשני בידו (טז), אמר יפת, בעבור שחשד שלא יאמינו נצטרעה ידו (יז) א"כ היה ראוי להיות זה האות הראשון (יח), ור' ישועה אמר (יט) כי זה רמז לישראל שהיו בתחלה

רש"י

הנקודה בחיר"ק מן היסוד היא ויסוד שם דבר נגול הוא מן הלשונות הכבדים כמו דבור כפור למוד כשידבר בלשון ופעלתם ינקד בחיר"ק כמו ודברתם אל הסלע מח) וכפרתם את הבית מט) ולמדתם אותם את בניכם נ): (ב) מזה בידך. לכך נכתב תיבה אחת לדרוש. מזה שבידך אתה חייב ללקות שחשדת בכשרים נא). ופשוטו כאדם שאומר לחבירו מודה אתה שזו שלפניך אבן היא אומר לו הן אמר לו הריני עושה אותה עץ: (ג) ויהי לנחש. רמז לו שסיפר לשון הרע על ישראל באומרו לא יאמינו לי ותפש אומנתו של נחש נב): (ד) ויחזק בו. לשון אחיזה הוא והרבה יש במקרא. ויחזיקו האנשים בידו נג) והחזיקה במבושיו נד) והחזקתי בזקנו נה) כל לשון חזוק הדבוק

קרני אור

[א] כלם אחר הם מגין הפעיל הם ענין הבטחון והקבלה, והם יוצאים מענין אמונה, כי המאמין באחר נותן האמונה וסובר שהוא אמת (ר' מלך): [ב] ותוקרי הלשון הבדילו בין מקל, מטה, משענת, והמטה היה ראוי לכבוד, והיה בו ציון המעלה והמשרה וכבוד משפחה: [ג] דעת יפת שבתחלה שוה התנין ועיין ברד"ק (שמות ז ח) כשתחלה כתמיבית שכתב „ולא פירש יפת יפה שכתב שיבי' הנחש תנין, כי אין הנחש תנין ולא התנין נחש, ועיין (למטה ז י) ובביאורי שם ואפשר לפרש, כי הח' ז"ל הביא דעת יפת ויתור דעתו במה שאמר „וכתיב התנים הגדול' ולא הנחש, ומזה מבואר כי המטה נהפך לנחש לפני ישראל, ולפני פרעה נהפך לתנין שדומה לו כמ"ש הח' ז"ל (למטה פ' יז): [ד] עיין ברד"ק שכתב, כי הנחש רמז לפרעה שלא היה מורע המלוכה כדברי הראב"ע אבל היה עץ יבש ובהיותו על פני האדמה נעשה נחש עקלתון וכו', ויפת אלהים ליפת כשיעור בטעם הזה כפי

יהל אור

לקולו, ואולי לא יאמינו בלב שלם: (ד) פי' שבמשותך כן לפניהם יאמינו: (ה) תעשה להם זה האות במטה: (ו) והמטה נמצא עמו תמיד: (ז) והענין כי היה משה אז בן פ' שנה, ומפני זקנתו היה המטה בידו להשען עליו: (ח) פי' השלכה הזאת לארץ כדי שיסיר היבושת ממנה ותתהלך מן הארץ ויהיה בה רוח חיים ודבריהם רוח, וכן הביא הח' ז"ל הדעה הזאת (למטה ז יא) בפי' הקצר ועיין ביאורי שם. (ט) במקח"מ „התולדות": (י) עיין ערכו ברא"ש ס' בראשית: (יא) פי' רמז לפרעה: (יב) כמ"כ השעבוד היה בפה רך, ולבסוף נהפך להם לנחש שממית בנשיכתו, ומטה רך נהפך לפרך: (יג) וראש הפסוק הנני עליך פרעה מלך מצרים: (יד) כי אחר המכה נעשה עץ יבש כבתחלה: (טו) כמנהג הזקנים:
(טז) שנצטרעה ידו: (יז) וכן פי' רש"י ז"ל והוא מדרז"ל (תנחומא א אות כג, תנחומא ב אות כ, שמו"ר פ"ג יב, שבת לז א): (יח) א"כ היה ראוי מתחלה להיות האות כיד: (יט) עיין ערכו ברא"ש ס'. בראשית:

מקו"ב רש"י: מח) במד' כ ח. מט) יתו' מס כ. נ) דבר' יא יט ועיין רש"י תס' לא ב. נא) תנחומא א כג. תנחומא ב כ שמו"ר פ"ג יב. ועיין יומא יט ב. שבת לז א החושד בכשרים לוקה בגופו. נב) תנחומא א וב שם במו"ר שם ספ"ו מדרש אגדה. ילקוט. נג) ברא' יט טז. נד) דבר' כה יא. נה) ש"א יז לה.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ה למען יאמינו כי נראה אליך יהוה
אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי
יצחק ואלהי יעקב: ו ויאמר יהוה
לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא
ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצרעת
כשלג: ז ויאמר השב ידך אל חיקך
וישב ידו אל חיקו ויוצאה מחיקו
והנה שבה כבשרו: ח והיה אם לא
יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת
הראשון והאמינו לקל האת

לחוטרא בידה: ה בדיל
דיהמנון ארי אתגלי לך
יי אלהא דאבהתהון
אלהה דאברהם אלהה
דיצחק ואלהה דיעקב:
ו ואמר יי ליה עוד אעיל
כען ידך בעטפך ואעיל
ידה בעטפה ואפקה והא
ידה חורא כתלגא:
ז ואמר אתיב ידך
לעטפך ואתיב ידה
לעטפה ואפקה מעטפה
והא תבת הות כבשרה:
ח ויהי אם לא יהמנון לך
ולא יקבלון לקל אתא
קדמאה ויהמנון לקל

רש"י

לבי"ת לשון אחיזה הוא: (ו) מצורעת כשלג. דרך צרעת להיות לבנה. אם בהרת לבנה היא (נו) אף באות זה רמז שלשון הרע ספר באומרו לא יאמינו לי לפיכך הלקהו בצרעת כמו שלקתה מרים על לשון הרע (נז): (ז) ויוציאה מחיקו והנה שבה וגו'. מכאן שמדה טובה ממהרת לבא ממדת פורעניות שהרי בראשונה לא נאמר מחיקו (נח): (ח) והאמינו לקול האות האחרון. משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשון הרע יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעי'

אבן עזרא

חפשים, ונגעם השם בעבדות מצרים (י) והוא ירפאם וישובו חפשים (כא): ה (פיה"ק, ופעם למען יאמינו. עשה כן במסה (כב)): ו ויאמר. הגאון אמר כי החיק הוא בית הזרוע (כג), וככה "בחיקו ישא" (ישעי' מ יא) "שאהו בחיקך" (במד' יא יב) (כד), ואחרים אמרו כי הוא הבגד הסמוך לחזה (כה): ח והיה. ידענו כי השם ידע אם יאמינו או לא יאמינו (כו), רק הכתוב דבר כנגד משה שאם היו מקצת ישראל שלא יאמינו לאות הראשון (כז) יאמינו לאות האחרון (כח), והכתוב אמר לקול האות, ואין לו קול, רק דברה תורה כלשון בני אדם, כמו מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא) (כט) [ה], ואמר הכתוב האות האחרון, אעפ"י שיש שם אות שלישי (ל) [ו]

יהל אור

(כ) השם פגם על ידי שעבוד הגרים: (כא) ויגילם מיד מצרים: (כב) לזה אותו שיעשה האות הראשון במסה למען יאמינו: (כג) וכן פי' ר"י ן' גנאח: (כד) וע"ז כתב ר"ש ן' מלך, וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים בהם כל דבר, אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם צרים וחוגרים במתניהם על לבושיהם, ומה שמעל החגורה תוך הבגדים יקרא חיק, ופי' שאהו בחיקך כי כן מנהג האומן לשאת היונק על חיקו וסומך אותו בזרועותיו: (כה) עיין הערה הקודמת: (כו) והאיך אמר והאמינו, ואח"כ אם לא יאמינו: (כז) כי מקוצר רוח ומעבודה קשה לא תהיה דעתם נכונה להקור היטיב מה שיראו: (כח) הוא האות השני, כי מי יוכל לרפוא עם צרעת רק הש"ית, וידעו כאן שתרפא: (כט) ואין יד ללשון רק הוא כלשון בני אדם: (ל) ופי' האות שאחריו, לא אחרון ממש, וכן ואת לאה וילדיה אחרונים (בראשי' לג ב), ולא נמנע לקרוא אחרונים לאמצעיים, אע"פ

קרני אור

מה שהגיד ממנו הראב"ע: [ה] לא יודע האות קול נשמע כשמע לאזנים, אבל פעם קול הוא כדבר המכוון והנרמז, וכבר יקרא קול הגזרה האלהית, קול ד' על המים (תה' כט ג) (רד"ק): [ו] עיין (תוי"ט דמאי פ"ו מ"ג) שרוצה לבאר מפ' זה, וכן מפס' "ואת לאה וילדיה אחרונים" להשיב תשובה לשואל בפי' "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון" (חגי ב ט) שאל בית שני נאמר ומנלא שאין עוד שלישי, והתשובה

שם

מקו"ב רש"י: נו) ויקרא יג ד. נז) עיין שבת לז א. נח) שבת שם במו"ר פ"ג יג פס"ז מדרש אגדה. ילקוט שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאַחֲרֽוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּֽשֶׁת׃ י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם

אָתָא בַתְרָאָה׃ ט וִיהֵי אִם לָא יְהֵמְנוּן אַף לִתְרֵין אָתַיָא הָאִלֵין וְלָא יְקַבְּלוּן מִנָּךְ וְתִסַּב מִמַּיָא דִבְנַהֲרָא וְתֵשׁוֹד לְיַבֶּשְׁתָּא וִיהוֹן מַיָא דִי תִסַּב מִן נַהֲרָא וִיהוֹן לִדְמָא בְּיַבֶּשְׁתָּא׃ י וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ בְּבָעוּ יְיָ לָא גְבַר דְּמִלּוּל אֲנָא אַף מִתְּמָלֵי אַף מִדְּקַמּוֹהִי

אבן עזרא

בעבור שלא הראה לו עתה רק אלה שני האותות (לא) כי השלישי עתיד לעשותו (לב): (פיה"ק, ידענו כי השם ידע כל העתידות, רק הדבור כנגד משה, אחר שאמר השם "ושמעו לקולך", אמר משה אפחד אני שלא ישמעו כולם לקולי (לג)): ט והיה. ואם היו עוד מקצת ישראל שלא יאמינו באות האחרון תעשה האות השלישי ויאמינו (לד), וכתיב ויעש האותות לעיני העם (למטה פ' ל) (לה), וזה האות השלישי שהוא והיו לדם ביבשת הוא חלק מהמכה הראשונה בעשר המכות העתידה להיות (לו): (פיה"ק, ואם לא יאמינו. טעמו אם תאמר שלא יאמינו (לז), וכן והיה אם לא יאמינו (פ' ח)): י ויאמר. כל המפרשים פה אחד אמרו, כי פירוש בי לשון בקשה (לח), ור' יהודה הלוי (לט) אמר כי הוא דרך קצרה, והטעם "בי אני אדני העון" (ש"א כה כד), כלומר עשה בי עונש מה שתרצה, והניחני מזה שלא תשלחני וככה "בי אדני ידבר נא עבדך דבר" (בראש' מד יח) עשה בי מה שתרצה והניחני לדבר (מ) : : איש דברים, יודע לדבר צחות שאיננו מתעכב בלשונו בדברו או מגמגם, או שיכבדו על פיו אותיות ידועות (מא), ומנהג העברים (מב) כאשר ירצו להשוות שני דברים או שלשה יוסיפו מלת

רש"י

כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה: (ט) ולקחת ממימי היאר. רמז להם שבמכה ראשונה נפרע מאלהותם (פירוש כשהקב"ה נפרע מן האומות נפרע מאלהותם תחלה שהיו עובדים לנילוס המחיה אותם והפכם לדם. ברש"י ישן): והיו המים וגו'. והיו והיו שני פעמים. נראה בעיני אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואז נט) כשירדו לארץ יהיו בהווייתן אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת: (י) גם מתמול וגו'. למדנו שכל שבעה

קרני אור

פירושו כמו אחרונים דלאה, שיש עוד יוסף ורחל אחרונים לה, וכן פה ושמעו לקול האות האחרון, ואח"ז נותן עוד אות שלישי, ועיין בפי' מהרי"ת על המשניות מה שהעיר ע"ז: [ז] רש"י ז"ל פי' (בראש' מג כ) "לשון בעית ותחנונים ובלשון ארמית בייא בייא", והשיג עליו הרמב"ן שם וכתב "שזה דבר זר לסמכו אל מלת לשון סורסי ואינו דומה אליה וכו' ואונקלס שתרגם בי אדני בבעו רבוני לא שבולא מלת בי מן בעו אבל דרך הענין שבא בה בכל מקום כענין הנקסם",

יהל אור

שיש עוד אחרים אחריהם. והיינו דכלפי הקודמים אליהם קרויים אחרונים: (לא) אות המטה שנהפך לנחש, וצרעת היד, ע"כ קורא האות השני אחרון: (לב) שם במצרים כמו שאמר "ולקחת ממימי היאור": (לג) ע"כ נתן לו השלשה אותות שמהם יאמינו מהאות הראשון, ומהם יאמינו מהשני, ומהם יאמינו מהשלישי: (לד) עיין הערה הקודמת, ובאות השלישי יאמינו כי כל דבר שנעשה ע"י כשוף חוזר לקדמותו, והדם שיהיה ביבשת לא יחזרו לקדמותן, ובזאת ידעו כי מאת השם הוא ויאמינו: (ה.) והם המטה ואות היד, ולקח מים מהיאור והיו לדם ביבשת, וסיים "ויאמן העם": (לו) וכן (פס"ז) הדם הרמיזו שסוף לוקה במים פי' שזה רמז שעתידים מצרים ללקות מן היאור. ויש משיגים ע"ז ויאמרו שאינו כן ט מכת דם לפני פרעה, אבל זה האות הפיכת הדם עם ב' האותות עשה משה לעיני ישראל קודם בואו לפני פרעה: (לז) כמו שפי' למעלה כי הכתוב דבר כנגד משה: (לח) וכן ת"א "בבעו" ועיין קרני אור: (לט) עיין ערכו בראב"ע ס' ברלינית: (מ) עיין (בראש' מג כ) בפי' הח' ז"ל ובבאורי, ** ושם הביא הפי' הזה מדעת עצמו: (מא) כמו שביאר הח' ז"ל למעלה בפ' הזה: (מב) עתה יפרש הח' ז"ל השלשה גם מתמול גם משלשם,

גם

מקו"ב רש"י: נט) כצ"ל "ואף" וכן הוא בגי' מלאים.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־

אַף מֵעִדַּן דְּמַלֶּלְתָּא עִם עַבְדָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מַמְלַל

רש"י

ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו ס) מתמול שלשום מאז דברך הרי שלשה ושלשה גמין רבויין הם הרי ששה והוא היה עומד ביום הז' כשאמר לו זאת עוד שלח נא ביד תשלח עד שחרה בו וקבל עליו סא) וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה שנאמר (הלא אהרן אחיך הלוי וגו' ועוד נאמר לעלי הכהן

אבן עזרא

גם בתחלה, כמו משול בנו גם אתה, גם בנך, גם בן בנך (שופ' ח כב), וטעם „שלשם", לא יאמר תמול כי אם ליום הזה שהוא מדבר בו (מג) והנה (מד) שלישי שעבר ליום הזה שהוא מדבר בו, והמ"ם (מה) כדרך לשון רבים, בעבור היום ואתמולו (מו), ואעפ"י שאין השי"ן קמוצה במשפט (מז), או המ"ם נוסף באחרונה כאשר הוא נוסף בראשונה „ויהי כמשלש חדשים" (בראי לח כד) (מח): גם מאז דברך. מעת דברך, כמו „ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך" (לעיל ה כג) (מט), כי לא סר (נ) כובד לשונו רק נשאר כאשר היה (נא) [ח], והאומר ששכח לשון מצרים (נב) איננו נכון, כי הוא אומר ב' דברים, כבד פה, וכבד לשון, ועוד נלמוד מתשובת השם „מי שם פה לאדם, או מי ישום אלם", שאינו מדבר על לשון מצרים, רק ככה נולד שהיה כבד פה שלא היה יכול לחוציא אותיות השפה (נג) וכל אותיות הלשון (נד), רק קצתם היה מוציאם בכובד (נה) [ט] וזהו טעם אנכי אהיה עם פיך והוריתיך (נו) [י], אשר שיורנו אשר ידבר מלות, שאין שם מאותיות הכבדות על פיו (נז): (פיה"ק. בי ד'. כבר פירשתי בי (נח): לא איש דברים. לא אוכל לדבר צחות, כי ראוי לדבר לפני מלך בצחות, וכן הייתי מיום היותי (נט): גם מאז דברך. זה לנו האות כי כל הנבואה הזאת לא היתה ביום אחד: כבד פה

יהל אור

גם מאז דברך וגו': (מג) כן יאמר על יום העבר, וכן „גם תמול גם היום" (ש"א כ כז), ויאמר נ"כ על זמן קודם בלתי מגבלם, „איננו עמו כתמול שלשם" (ברא' לא ב ולמטה־ה י) יאמר „כתמול שלשם, גם תמול גם היום", הראשון ענינו כמלפנים, והשני כפשוטו על יום העבר: (מד) יפרש מלת שלשם, וכוונתו, והנה מלת שלשם: (מה) בסוף מלת שלשם: (מו) תמול הוא כמו „אתמול" (מיכה ב ח) והאל"ף נוספת ויבוא שלשם תמיד עם תמול: (מז) כמו השי"ן של שלש, וה"ל לנקוד שלשם בקמץ שהוא שלישי להיום ואתמולו: (מח) המ"ם ״ מן „כמשלש", ודי שיאמר הכתוב כשלש חדשים: (מט) ופי' שם הא' ז"ל „מהיום שדברתי אליו": (נ) עתה יפרש כבד פה וכבד לשון: (נא) ונראה בעיני שלא רצה להסיר ממנו כובד הפה בעבור שהיה בו ממעשה הנס שספרו רז"ל שאירע לו עם פרעה (רמב"ן) ועיין קרני אור: (נב) כן פי' הרשב"ם „כי באמר כבד פה וכבד לשון אנכי, איני בקי בלשון מצרים בחיתוך לשון כי בקטנותי ברחתי משם, ועתה אני בן שמונים", וכן פי' החזקוני, ולמטה בפי' הקצר החזיק בפירוש זה: (נג) שהם בומ"ף: (נד) שהם דטלנ"ת, וכן פי' רבינו חננאל, גם רב"ח פי' כן משמו ועיין קרני אור: (נה) והיה בכד לו לבוליא הדבור מפיו כמנהג המלגים: (נו) איך לבטא האותיות או במלה, וכמו שיבאר: (נז) פי' ליסר לשונו בהאותיות שהיה מגמגם, וכן פי' הרמב"ן „שיהיו דברי אשר אשים בפיך במלות נכונות שתוכל לבטא בהן יפה": (נח) בברא' מג כ: (נט) וכן הוא (פס"ז) „שלא היה לו נחת לשון לדבר בלשון סלמין

קרני אור

וכן הסיג שם על הח' ז"ל שפי' גם מה שהביא פה כפס ר"ס, וכתב ע"ז „וא"כ נכון הוא שיאמר אדם כי אתי או כי שמעני עיי"ש, והגדי"ת כתב „ולי נראה שהמלה כפשוטה, כאומר לא תעשה כנם והפלא כמשה אשר בידי אבל עשה אותו כי, לפי שלא איש דברים אנכי": [ח] עיין כד"ס של משה ששם כתוב שמשה לקח העטרה מראש פרעה ונתן על ראשו ורצה פרעה להורגו, לולי שהביא לפניו אבן בוהם וגחלים של אש לנסותו מאיזה יטול, ומשה הושיט ידו ולקח הגחלת ונתן לתוך פיו ונשרפה קצת שפתיו ולשונו, ועי"כ היה ככד פה וככד לשון וכן הוא (שמ"ר פ"א, ילקוט רמז קסו, וכן בס' הישר. ובפס"ז): [ט] ועי"ז הביג שד"ל וכתב „א"כ יראה לא לנו כרהב"ע מה כן האותיות שאינן נמצאות כשביות שאמר משה באוזני כל העם וכו', והאמת כי לא היה משה איש דברים בעל כח הדבור, מרחיב פה ומאריך לשון בפני מי שיהיה, ולא יתת משני כל מספרים למה שכתוב „והאיש משה ענו מאוד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במד' יב ג) וזה דומה בלד פה למאמר ירמיה „הנה לא ידעתי דבר, אלא שירמיה היה יכול להוסיף „כי נער אנכי" (ירמיה א ו) ומשה היה זקן פ"כ. הנה הסיג שד"ל על הח' ז"ל ולא ראה שגם רבינו חננאל פי' על אופן כזה וז"ל ר"ח „זה שהזכיר שני דברים כבד פה וכבד לשון, יורה כי מרע"ה לא היה לא הדבור באותיות זסשר"ץ בכן אותיות השיניים, וזהו שאמר כי כבד פה, גם לא באותיות הלשון, שהם אותיות דטלנ"ת וע"ז אמר וכבד לשון": [י] כבד פה, להוציא הדבור

כאהרן

מקו"ב רש"י: ס) תנחומא ה תיי אות ו. ויקרא אות ג ואתחנן אות ה. תנחומא ב ויקרא אות ד. שמו"ר פ"ג יד ויק"ר פ"א ו. במד"ר פ' כא מו תוית פ"א מדלת פ"ס. שוח"ט א וכ' מזמור יח ילקוט שמות קעב. ילקוט ש"כ קסא. סא) תנחומא א וכ' שם שמו"ר שם ויק"ר שם במד"ר שם תוית בם שוח"ט א וכ' שם ועיין לב"א שהביא ב"כ מדרז"ל ששבעה ימים היה ד' מפתה למשה. ובפס"ז וכן במדרש שכל טוב. מיכן שהרכעה ימים היה מדבר עמו לשלחו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פה וכבד לשון אנכי: יא ויאמר יהוה
אליו מי שם פה לאדם או מי־ישום
אלם או חרש או פקח או עור הלא
אנכי יהוה: יב ועתה לך ואנכי אהיה
עם־פיך והוריתיך אשר תדבר:
יג ויאמר בי אדני שלח־נא ביד־

ועמיק לישן אנא:
יא ואמר יי ליה מן שוי
פומא לאנשא או מן שוי
אלמא או חרשא או
פקחא או עוירא הלא
אנא יי: יב וכען איזיל
ומימרי יהי עם פומך
ואלפנך די תמליל:
יג ואמר בבעו יי שלח
כען ביד מן דכשר

אבן עזרא

בתולדות: וכבד לשון. בלשון מצרים, בעבור שיש לו שנים רבות שלא דבר בה (ס)) : יא ויאמר. הנה מצאנו אלם כנגד שיסה הפה (כא) ועור כנגד פקח (סב) ונשאר חרש לבדו (סג) ואין אחר כנגדו (סד), והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור. כבתוב פקוח אזנים (ישעי' מב כ) לפקוח עינים עורות (שם שם ז) (סה) [יא], ועתה הנה לא הבטיחו שיסור כובד לשונו, רק יורנו מה שידבר (סו): (פירוש. מי שם פה לאדם. הוא המדבר וכנגדו אלם, ופקח כנגד עור, גם פקח הוא כנגד חרש, כי כן מצאנו בלשון הקדש, „לפקוח עינים עורות" „פקחת אזנים") : יג ויאמר. כבר פירשתי (ס) כי כל נא במקרא כמו עתה, וככה דבר נא באזני העם (שמות יא ב) שמע נא יהושע (זכרי' ג ח) יומת נא את האיש הזה (ירמי' לח ד) אוי נא לנו כי חטאנו (איכה ה טז) [יב] : ביד תשלח. חסר אשר כאילו היא כתוב ביד אשר תשלח, כמו „עם לבבם שלם" (דה"ב טז ט) (סח) והטעם שישלח זה השליחות ביד אהרן אחיו (סט) [יג] שהוא איש דברים, כי איננו כבד לשון, והוא רגיל להנבא לישראל, וכתוב ביחזקאל

רש"י

הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (סב) הוא אהרן (סג). וכן ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו (סד) ואותה נבואה לאהרן נאמרה) : כבד פה. בכבידות אני מדבר ובלשון לע"ז בלב"ו : (יא) מי שם פה וגו'. מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי : או מי ישום אלם. מי עשה פרעה אלם שלא נתאמץ במצות הריגתך ואת משרתיו חרשים שלא שמעו בצוותו עליך ולאספקלטורין (סה) ההורגים מי עשאם עורים שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת: הלא אנכי. שמי ה' עשיתי כל זאת (סו) : (יג) ביד

קרני אור

מפיו כמנהג הפלגים, וכבד לשון לסדר הדברים, וכנגדם אמר לו ד' ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר (ז' מלך) קשה במיפה קרוי כבד אזן, ולא כבדו אזנו משמוע (ישעי' נט א) וכפה הראיה כבד עין, „ועיני ישראל כבדו" (בראשי' מח י) ותם יד, כבד יד, „ידי כבדה על אנחתי" (איוב כג ב) וקשה לב, כבד לב, ויכבד לב פרעה (שמות ט ז) ובמגמם קרוי „כבד פה" (רו"ה): [יא] הכתוב מזכיר שני הפכים מי שם פה לאדם, וכנגדו מי ישום אלם או חרש ופקח הוא הפך עור הכתוב אחריו, וכן כתוס' חגיגה ב ב ד"ה „המדבר" מפיק ליה מכ"ד, מי שם פה לאדם קאי לתרוייהו על שאינו מדבר ואינו שומע דכתיב, מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש, מי שם פה קאי לתרוייהו, וכן הוא (שמ"ר פ' ג) „שלא אני בראתי כל

יהל אור

כאהרן: (ס) וכמו שפי' הרשב"ם והחזקוני הבאתי למעלה הערה נב, ונראה שחזר בפי' הקצר ממה שכתב בפי' הארוך של הפי' הזה שאיננו נכון : (סא) באמרו מי ישום אלם, כי אלם הוא הפוכו של פה : (סב) ופקח הוא הפכו של עור : (סג) הנכתב באמצע : (סד) ואין הפוכו כנגדו : (סה) כי היה לו להקדים פקח לחרש כמו שהקדים פה לאלם, אלא כתב פקח בין חרש לעור, משום שייך פקיחה בשניהם : (סו) וכן הוא (פס"ז) „מעתה לא אעשה אותך בריה חדשה אלא לך והוריתיך אשר תדבר" : (סז) בבראשי' יב יא, ועיין ביאורי שם : (סח) פי' עם אשר לבבו שלם : (סט) וכן

פות בכעו̇ס, ואני עשיתי אלם מה שתפלתי, וחרש ועור ופקח לראייה ופקח לשמיעה" מכוון לפי' הא' ז"ל כי בשניהם שייך פקיחה: [יב] נא, כמו עתה, אבל אין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד, אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן, כי הוא דומה על הענין לומר עכשיו עתה ככה, וכן הנה נא עצרני ד' מלדת (בראשי' טז ב) מנעורי עד היום הזה, וכן הנה נא לי שתי בנות (שם יט ח) כי לא עלדו עתה ועולם. ככה (רמב"ן בראשי' יב יא): [יג] ואהרן „ביד
מאן

מקו"ב רש"י: סב) ב"א כ כו. סג) תנחומא א כו. תנחומא ב כד. שמ"ר פ"ג טו. ספ"ז מדרש אגדה. ילקוט בשם התנחומא. סד) יחזק' כ ז. סה) שר הטבחים בלשון יווני. שבת קח א. סו) תנחומא א י ועיין ירושלמי ברכות פ"ט ה"א. והנה לפ"ז יקשה לעיל כ טו פירש"י שמשה עלה על בימה ולא שלקה בו חרב. ועיין פענח רזא בשמם פ"ג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי

אונקלוס

דְּתִשְׁלַח׃ יד וּתְקֵיף רוּגְזָא דַּייָ בְּמֹשֶׁה וַאֲמַר הֲלָא אַהֲרֹן אָחוּךְ לֵוָאֵי גְּלֵי

רש"י

תשלח. ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן (סז) דבר אחר ביד אחר שתרצה לשלוח (סח) שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד יש לך שלוחים הרבה: (יד) ויחר אף. רבי יהושע בן קרחה אומר כל חרון אף שבתורה עושה רושם וזה לא נאמר בו רושם ולא מצינו שבא עונש על ידי אותו חרון אמר לו רבי יוסי אף בזו נאמר בו רושם. הלא אהרן אחיך הלוי.

אבן עזרא

כי השם שלח נביא בישראל לפני בא משה אדונינו (ע) [יד] וכתיב ויאמר ד' אל אהרן לך לקראת משה המדברה (שמות כ כז), ועוד כי הוא גדול ממנו בשנים, אולי יחר לו שיהיה משה שליח אל פרעה, על כן אמר השם „וראך ושמח בלבו" (פ' יד), והנה משה איננו ממאן ללכת רק בתחלה אמר „לא איש דברים אנכי", כי קשה הוא לדבר לפני המלך מי שהוא כבד פה, וחשב כי השם יחדש לו אות להסיר כובד פה, וכאשר השיבו השם והוריתיך (עא) ידע כי כובד לשונו לא יסור (עב), הנה תמה משה למה לא ישלח השם אהרן אל פרעה, ובעבור זה אמר שלח נא ביד תשלח" ומתשובת השם „הלא אהרן אחיך הלוי" יתברר לנו כל זה: (פיה"ק. ומעם שלח נא ביד תשלח, שלח נא ביד מי שתשלח אליהם בכל עת (עג) וזה אות כי אהרן קודם שיתנבא משה שלחו השם לישראל, גם כתוב בס' יחזקאל שהתנבאו נביאים על ישראל במצרים (עד) ומתשובת השם ידענו טעם שלח נא): יד ויחר. חלילה להיות פי' זה הפסוק ויבקש המיתו (עה) [טו] כי עתה היה ראוי שיבקש המיתו אם היה ממאן ללכת. (עו) ולא כאשר הלך. כאשר אמרו אחרים (עז) ולמה (עח) יבקש המיתו בעת לכתו, ואין זה דומה לדבר בלעם (עט), גם דבר יעקב איננו כן (פ), ואם טען (פא) טוען אנה מצאנו חרון אף שלא חדש שום נזק (פב) [טז]

יהל אור

פי' רש"י ז"ל, ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן: (ע) וכן אמר יחזקאל (יחז' כ, ז) „ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו" ופי' רש"י ז"ל אהרן ניבא להם נבואה זו קודם שנגלה הקב"ה על משה בסנה, וזהו שנאמר (ש"א ב כז) לעלי „הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים", וכן פי' הרד"ק שם: (עא) שהטעם בשעת הדבור יורה אותו: (עב) כי משמעו לא שיסור כבדות פיו, רק ישים בפיו מלות נכונות שיוכל לבטא בהן יפה שלא יהיו מאותיות הכבדות על פיו: (עג) ודעתו על אהרן: (עד) וכן יאמר הח' ז"ל (ש"ה א ו בפעם השלישית) „וכן תמצא בס' יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו, כי היו מהם עובדים ע"ג, ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים". והנה היו להם נביאים שהוכיחום: (עה) פי' מה שכתוב (למטה פ' כד) „ויבקש המיתו" הוא שב על משה, וזה הוא מה שכתוב פה ויחר אף ד' במשה, היינו בעבור חרותו אפו במשה יבקש המיתו, ויאמר הח' ז"ל חלילה לומר כן וכמו שיבאר, ועיין (למטה פ' כד) שם קיים הפי' הזה, ועיין קרני אור: (עו) כשסירב היה לו להמיתו: (עז) כן פי' הרשב"ם ז"ל, כי ויבקש המיתו, מוסב על משה: (עח) במקק"מ „כי למה": (עט) שהשם אמר לו „אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם" (במד' כב כ) ואח"כ אמר „ויחר אף אלהים כי הולך הוא" (שם שם כב) ועיין פי' הח' ז"ל שם והנה שם היה המרי בלכתו: (פ) דבר יעקב מה שנאבק המלאך עמו ונגלע, כי מאחר שאמר לו השם „והנה אנכי עמך" (ברא' כח טו) וכל שאר ההבטחות מפני מה פחד יעקב כמ"ש „ויירא יעקב" (שם לב ח) והנה השם הבטיחהו והוא היה בורח, ועיין בפי' הח' ז"ל שם שתירץ, שאם אמר לו השם והיה זרעך כעפר הארץ (שם כח יד) לא ידע אם על אלה או על אחרים, הרי לך שדבר משה אינו דומה לדבר בלעם ויעקב, כי משה היה עושה רצון השם בהליכתו: (פא) ובמקק"מ „ואם יטען": (פב) וכאן

קרני אור

מאן דכבר דתשלח" (ובתרגום שלנו „למשלח") יאמר שלח נא ביד אדם מדבר לאות שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדות כזאת, ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון (רמב"ן) ביד אשר תרצה לשלוח ולא אותי (רשב"ם), (וכפדר"א פ' מ) „אמר לפניו רבון כל העולמים שלח נא ביד תשלח, ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלוח", ועיין ביאור הגרד"ל שם: [יד] וכן הוא (פס"ז ד' כו) שהרי היה מתנבא להם במוגים שנה במצרים: [טו] עיין יהל אור, שהח' ז"ל סתר פה מה שקיים למטה פ' כד. ולדעתי חסר פה שם האומר ושם האומר הוא הגאון ר' שמואל בן חפני, וכן הביא הח' ז"ל הפי' בשמו למטה פ' כד, ודעת הח' ז"ל (שם) אינו כן ודעתו כדעת הרשב"ם שם כי ויבקש המיתו שב על משה: [טז] (זבחים קב א) א"ר יהושע בן לוי כל חרון אף שבתורה נאמר בו רושם, וכאן לא נאמר בו רושם, ורשב"י אומר אף זה נאמר בו רושם, שנאמר הלא אהרן אחיך הלוי, וכי לוי הוא, הלא כהן הוא, אלא הכי קאמר ליה, אני אמרתי אתה כהן והוא לוי, עכשיו הוא כהן ואתה לוי, והובא ברש"י בשם ר' יהושע בן קרחה, ובמקום רשב"י ר' יוסי:

מסו"ב רש"י: סז) עיין בריתא דל"ב מדות מדה ד שמו"ר שם ילקוט שם. סח) פדר"א פ' מ.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא
יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃
טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים
בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ
וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃
טז וְדִבֶּר־הוּא לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא
יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ
לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח

אונקלוס

קֳדָמַי אֲרֵי מַלָּלָא יְמַלֵּל
הוּא וְאַף הָא הוּא נָפֵק
לְקַדָּמוּתָךְ וְיֶחֱזִנָּךְ וְיֶחְדֵּי
בְּלִבֵּהּ׃ טו וּתְמַלֵּל עִמֵּהּ
וּתְשַׁוֵּי יָת פִּתְגָמַיָּא
בְּפוּמֵהּ וּמֵימְרִי יְהֵי עִם
פּוּמָךְ וְעִם פּוּמֵהּ וְאַלֵּיף
יָתְכוֹן יָת דִּי תַעְבְּדוּן׃
טז וִימַלֵּיל הוּא לָךְ לְעַמָּא
וִיהֵי הוּא יְהֵי לָךְ
לִמְתֻרְגְּמָן וְאַתְּ תְּהֵי לֵיהּ
לְרַב׃ יז וְיָת חֻטְרָא הָדֵין

אבן עזרא

הראינו לו „ויחר אף ד' בם וילך" (במדי' יב ט) ולא בא נזק לאהרן (נא) ויז], וטעם הלוי שכן היה נודע בישראל הנביא הלוי (נב), כי היו (נג) בהם אחרים ששמם כשמו (נד) ודבר זה אין זה גרעון למשה רק מעלה גדולה. כי אהרן יהיה דומה לפה שיוציא דבור הנשמה שאינה נראית, כמו המלאכים שאינם נראים כי אינם גוף, והנה ידמה משה כמעלת המלאך, וזהו ואתה תהיה לו לאלהים (נה), והנה אין אלהים בכל המקרא רק השם הנכבד, או מלאכיו הקדושים, כי על ידם יראו מעשה השם בארץ, או קדושי מטה העושים משפטי אלהים בארץ (נח) וכל אלהים שהוא ע"ג דבר הכתוב ככה לפי (נט) מחשבת העובדים, כמו אל חנניה הנביא (ירמי' כח ה) (ג): (פיה"ק. וטעם הלוי. יתכן שהיו אנשים רבים בישראל נקראים בשם הזה: כי דבר ידבר הוא. כי הוא יודע ידבר צחות (נא) וגם אצונו שיצא לקראתך, ואל תחשוב שיקנא בך בעבור שאתה שליח, רק וראך ושמח בלבו. (נג): טז ודבר הוא לך אל העם. מזה הפסוק נלמד כי לא דבר משה עם ישראל רק על יד אהרן, ויתכן כאשר מת שהיה במקומו אלעזר בנו (נג)): יז ואת המטה. טעם

רש"י

שהיה עתיד להיות לוי ולא כהן והכהונה הייתי אומר לצאת ממך מעתה · לא יהיה כן אלא הוא יהיה כהן ואתה לוי שנאמר ומשה איש האלהים סט) בניו יקראו על שבט הלוי ע): הנה הוא יצא לקראתך. כשתלך למצרים: וראך ושמח בלבו. לא כשאתה סבור שיהא מקפיד עליך שאתה עולה לגדולה ומשם זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב עא): (טז) ודבר הוא לך. בשבילך ידבר אל העם וזה יוכיח על כל לך ולי ולו ולכם ולהם הסמוכים לדבור שכולם לשון על הם עב): יהיה לך לפה. למליץ לפי שאתה כבד פה עג): לאלהים. לרב ולשר עד):

קרני אור

[יז] וכשבת (לז א) שלף אהרן נלצרע:

יהל אור

לא מצאנו שום נזק, ע"כ לדעתם כי החרון אף עשה רושם שבקש להמית משה: (פג) כי אם למרים: (פד) בה"א הידיעה: (פה) ובמקח"מ „שהיו": (פו) ובפס"ז ד י"ד שעדיין לא נגדל אהרן לכהונה: (פז) הרי שאתה במדרגת האלהים בערך אהרן והוא במדרגת הנביא אצלך שהולך ומדבר מה שצוהו השם: (פח) במקח"מ לא נמצא מלת „כארץ" ועיין בפי' הה' ז"ל (ברא' א א) על מלת אלהים ובביאורי שם: (פט) במקח"מ „בעבור": (ל) והנניה הנביא היה נביא שקר, ונקרא נביא כפי מחשבת המאמינים בו: (לא) נראה שהיו אנשי לוי מלומדים יותר מאשר השבטים ודוברי צחות ועי"כ היו מוכנים לכהונה יותר מאשר העם, והנה אמר לו אהרן עם היותו אחיך הוא לוי בהכונתו, כי אתה כאלו אינך לוי שאתה מסרב כ"כ בשליחות (שד"ל): (לב) וכ"ש שלא יהיה לו ע"ז קנאה ותרעומות: (לג) וכן פי' הה' ז"ל (למטה פ' ל) „כי משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן, וכמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אליעזר בנו":

מקו"ב רש"י: סט) דה"א כג יד. ע) זבחים קב א שמו"ר פ"ג יז ילקוט קנג. עא) תנחומא א כז. תנחומא ב כד. שבת קלט א. שמו"ר פ"ג יז הוית פ"א. עב) ופירושם לשון בשביל. עג) וכן ת"א למתורגמן וכן הוא בשמו"ר פ"ג. עד) כת"א.

www.daat.ac.il דעת - אתר ליהדות ולמדעי היהדות

בְּיָדֶ֑ךָ אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשֶׂה־בּ֖וֹ אֶת־הָאֹתֹֽת׃ פ
ששי יח וַיֵּ֨לֶךְ מֹשֶׁ֜ה וַיָּ֣שָׁב ׀ אֶל־יֶ֣תֶר חֹֽתְנ֗וֹ וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אֵ֣לְכָה נָּ֗א וְאָשׁ֙וּבָה֙ אֶל־אַחַ֣י אֲשֶׁר־בְּמִצְרַ֔יִם וְאֶרְאֶ֖ה הַעוֹדָ֣ם חַיִּ֑ים וַיֹּ֧אמֶר יִתְר֛וֹ לְמֹשֶׁ֖ה לֵ֥ךְ לְשָׁלֽוֹם׃
יט וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֤ה אֶל־מֹשֶׁה֙ בְּמִדְיָ֔ן לֵ֖ךְ שֻׁ֣ב מִצְרָ֑יִם כִּי־מֵ֙תוּ֙ כָּל־

אונקלוס

תִּסַב בִּידָךְ דְתַעְבֵּיד בֵּהּ יָת אָתַיָא׃ יח וַאֲזַל מֹשֶׁה וְתָב לְוָת יֶתֶר חֲמוּהִי וַאֲמַר לֵהּ אֵיזֵיל כְּעַן וְאֵיתוּב לְוָת אַחַי דִי בְמִצְרַיִם וְאֶחֱזֵי הַעַד כְּעַן קַיָמִין וַאֲמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה אֱזֵיל לִשְׁלָם׃ יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמִדְיָן אֱזֵיל תּוּב לְמִצְרַיִם אֲרֵי מִיתוּ כָּל

רש"י

(יח) וישב אל יתר חותנו. ליטול רשות שהרי נשבע לו עה) (שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו) ושבעה שמות הי' לו רעואל יתר יתרו קיני וכו' עו): (יט) כי מתו כל

אבן עזרא

האותות (זי) שהפך לנחש לעיני ישראל (זה) ולהנין לפני פרעה (ז) ולהכות בו את היאור ולהעלות הצפרדעים, ולהוציא הכנים (ז), ולהוריד הברד (זח), ולהביא הארבה, ולהיות חשך (ט): (פיה"ק. ואת המטה הזה. הוא אשר נהפך לנחש, ואם השם נסע לך בלבך לב חכמה תדע דרך הסנה, והיד, והמים, גם המטה (ק)):

יח וילך. יתר הוא יתרו (קא) [יח] כמו גשם (נחמי' ו ב) הוא גשמו (שם שם ו ו) (קב), ושלמה הוא שלמון (רות ד כא) (קג) והנה אמר לו שילך לראות אחיו (קד) ולא גלה לו הסוד (קה):

יט ויאמר. אין מוקדם ומאוחר בתורה, ופירושו וכבר אמר (קו), וככה ויצמח ד' אלהים מן האדמה (בראי' ב) (קז) ורבים כאלה (קח), הנה עתה (קט) בהשיבו צאן יתרו אליו הבטיחו השם (קי) שילך בלי פחד למצרים, כי מת פרעה ועבדיו שהיו יודעים דבר המצרי, וזהו „וימת מלך מצרים" (למעלה ב כג) (קיא) כי כל הימים שהיה חי לא היה נכון להיות משה שליח אל פרעה: (פיה"ק. במדין. אחר ימים רבים או חדשים שנראה המלאך בסנה (קיג): כי מתו כל האנשים. זה

יהל אור

(לד) הלא לא נזכר עדיין במטה רק אות אחת שיהיה לנחש, א"כ למה נאמר אשר תעשה בו את האותות בלשון רבים, ופירש שהכוונה את האותות אשר אומר אליך וכמו שיבאר: (לה) למעלה פסוק ג: (לו) (למטה ז י) ופי' שם הח' ז"ל „כי גם זה מופת שהמטה היה לתנין, ואינו דומה למופת שעשה לישראל כי לא נהפך רק לנחש": (לז) והשלשה מכות אלו, דם צפרדע כנים, היו במטה ע"י אהרן עיין (למטה ח יב): (לח) ואף כי בברד לא הזכיר לו השם המטה כ"א נטיית ידו, פי' שם הח' ז"ל (למטה ט כג) מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה, והנה כתוב אחריו „וים משה את מטהו": (לט) גם בחשך לא נזכר המטה רק נטיית ידו (למטה י כב) נראה שהיה ג"כ במטה, וכן יחשוב הח' ז"ל (למטה ח יב) החשך במספר השלשה שהיה ע"י משה במטה: (ק) דרך הסנה שנראה למשה, והיד שנצטרע, והמים שנהפך לדם ביבשת, והמטה שנהפך לנחש לעיני ישראל ולתנין לעיני פרעה, ועיין במק"א שהאריך בזה הענין: (קא) הנזכר (למעלה ג א): (קב) בפסוק כ' אמר „וגשם", ואח"כ בפסוק ו' יכנה אותו „גשמו": (קג) וכן „ונחשון הוליד את שלמה ושלמון הוליד את בועז" (רות ד כא): קד) ואיננו יודע מתי ישוב ומסר לו לאנו: (קה) סוד הנבואה לא גלה לו: (קו) קודם וילך משה וישב, כי קודם שיבשר לו כי נתנו, איך אפשר שיטול רשות, ואחר שבשרו כי מתו כל האנשים המלך ועבדיו שבקשו להורגו, וכמו שיבאר, הלך ונטל רשות מיתרו ומסר לו לאנו, מיד ויקח משה את אשתו וגו', והנה דעת הח' ז"ל מה שפי' „וכבר אמר" הטעם קודם „וילך משה וישב" ואין מוקדם ומאוחר, ובזה אין מקום לטענת הרמב"ן עליו: (קז) פי' וכבר צמח, וכן יפרש הח' ז"ל שם „ויטע" וכבר נטע גן וכו': (קח) ועיין (למטה לג ד) ובביאורי שם: (קט) והוא הכל ביאור אחד: (קי) בנבואה השניה קודם שמסר לו ליתרו לאנו: (קיא) כי מת פרעה והמלשינים שבקשו להורגו: (קיב) אחר באמר

קרני אור

[יח] ורש"י ז"ל הביא כי ז' שמות היו לו וכן הביא רש"י (למטה יח א) וכן הוא (מכילתא יתרו פ"א) וכספרי בהעלותך, רשב"י אומר שני שמות היו לו חובב ויתרו.

מקו"ב רש"י: עה) תנחומא א כ. תנחומא כ יח. ושם להתיר את נדרו. ועיין נדרים סה א ילקוט קסג וכשמו"ר פ"ד א התיר שבועתו וכן כפס"ז להתיר לו השבועה בפסה. עו) תנחומא כ יא מכילתא יתרו פ"א. ובילקוט למז הפסו בשה שמות וחסר מלת חבר. ועיין תנחומא כ יא אות נח בהערה שם ועיין קרני אור הערה יח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

האנשים המבקשים את־נפשך׃
כ ויקח משה את־אשתו ואת־בניו
וירכבם על־החמר וישב ארצה

אונקלוס

גבריא דבעו למקטלך׃
כ ודבר משה ית אתתה
וית בנוהי וארכבנון על
חמרא ותב לארעא

אבן עזרא

פירוש „וימת מלך מצרים", הטעם כאשר מת מלך מצרים שברח משה מפניו, גם מתו עבדיו היודעים משה, כי כן כתוב כי מתו, וככר נאנחו בני ישראל ויזעקו אל השם (קי״ג) אז שלח משה והוא היה רועה (קי״ד): **כ ויקח.** לא ידענו אם נולד גרשום בימי בחורותיו ובברחו אל מדין, או בזקנתו, ואל תסמוך אל (קט״ו) דברי הימים של משה (קט״ז) כי הבל כל הכתוב בו (קי״ז), ובנו השני הוא אליעזר נולד עתה בהנבאו. וחשב להוליך אשתו ובניו למצרים (קי״ח) [יט] ושיצאו יחדו עם ישראל, ולא היתה עצה נכונה, כי הוא בא להוציא ישראל והם יראו שבא עם אשתו ועם בניו לגור שם (קי״ט) [כ] ואל תתמה איך יחשוב נביא בדברי העולם דבר שאיננו נכון (קכ), כי הנה מצאנו דוד ששאל אל נתן הנביא היש ישר לבנות בית לשם (קכ״א) והוא השיב כל אשר בלבבך עשה וה׳ עמך (קכ״ב), ובלילה נאמר לו בנבואה שיאמר אל דוד שהוא לא יבנה הבית (קכ״ג), והצרכו הזקנים (קכ״ד) לתרגם על החמור על נושא האדם (קכ״ה) [כא] בעבור שהוא הדרך גרעון שתרכב אשת הנביא על חמור אחד היא ושני בניה, ויפת אמר כי הוא שם המין (קכ״ו) כמו „ויהי לי שור וחמור" (בראש׳ לב ו) (קכ״ז), ולא דבר נכונה, כי אין זה מקום להזכיר שם המין, רק הוא כמשמעו (קכ״ח), והחמורים שהם במצרים יקרים ונכבדים מהפרדים (קכ״ט) [כב] ואין להתמה אם רכב גרשם בנו אחריה, אולי קטן היה, והיה אליעזר

רש״י

האנשים. מי הם דתן ואבירם חיים היו. אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת עז): (כ) **על החמור.** חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלו׳ עליו עח) שנא׳ עני ורוכב על החמור עט): **וישב ארצה מצרים**

קרני אור

וכן פי׳ רש״י (במד׳ י כט) ושני שמות היו לו (כן הוא הגי׳ ברא״ם. וכן בזכור לאברהם, וברש״י שלפנינו „הרבה שמות") ועיין ברא״ם מה שהשיב עליו, (וכפס״ז) „כתחלה שמו יתרו, ולאשר דברה שכינה עם משה נתעטר בכבוד יתרו, ונקרא יתר, כי לא היה כדאי יתרו למשה" ועיין מקורי רש״י אות מב: [יט] וכן פי׳ רש״י ז״ל כי הנמול היה אליעזר וכן דעת רז״ל (שמ״ר פ״ה): [כ] והרמב״ן ז״ל כתב, כי היה זה עלה נכונה להוליכם עמו כי בעבור זה יבטחו בו ישראל יותר, וכן פי׳ הרלב״ג והאברב״ת: [כא] כן הוא בבבלי (מגילה ט א, ירושלמי מגילה פ״א ה״ט, תנחומא שמות אות כב, מס׳ סופרים פ״א ה״ח) ולאשר תרגמו על נושא האדם למשמע נמי גמל שלא יאמרו וכי לא היה למשה לרכב כוס או גמל כן פי׳ רש״י במגילה שם ועיין במהרש״א שם מה שפי׳ ע״ז: [כב] מין החמור רכיבתו נאותה בתשעה ישראל ובזה מאוד בלתי נרצת, ובאלו הערב בשמוכרים החמורים מראים תנועתו בגוה, שיחזיק הרוכב כלי מלחמה איש בידו במבולת החמור והאיש להם נפשים, ולהודיענו על תולי אשתו, אמר הכתוב שהרכיבם על החמור, וזה בא׳ ז״ל שהיה בזמן מילת בנו (ר״א אבכנזי) ובדע״ת (פנחס בלת א) חמור דלאו איכו מלעשר רוכבו וכו׳, ובנ״ל אמר באברהם ויחבוש את חמורו (ברא׳ כב ג) ובניה אתמל על מאית, עני ורוכב על חמור (זכרי׳ ט ט):

יהל אור

שאמר לו במדבר חזר ואמר לו עוד הפעם במדין שישוב מצרימה: (קיג) כמ״ש שם ויאנחו בני ישראל וגו׳ ויזעקו: (קיד) כמ״ש (למעלה ג א): (קטו) צ״ל „על" (רי״ר): (קטז) עיין ערכו ברא״ש ס׳ בראשית: (קיז) כך כתוב בד״ה של משה, שכך היה תנאי בין יתרו ובין משה שהבן האחד שיולד יהיה למשה והשני לצפורה, ואותו שיהיה לצפורה לא ימול אותו רק יעבוד פ״ז, עיין קרני אור (למשה הערה ל): (קיח) ע״כ אמר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו והם גרשום ואליעזר: (קיט) ולא יבטחו בו: (קכ) וכן יאמר (ברא׳ לב ט) „שאין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו ד׳": (קכא) כן הוא (ש״ב ז ב) „ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה": (קכב) (שם שם ג) „ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי ד׳ עמך": (קכג) (שם שם ד ה) „ויהי בלילה ההוא ויהי דבר ד׳ אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד, כה אמר ד׳ האתה תבנה לי בית לשבתי", הרי שאין נביא יודע נסתרות אם לא יגלה לו השם: (קכד) הע״ב זקנים שתרגמו התורה לתלמי המלך: (קכה) שמובנו גם מין אחד: (קכו) והיתה פרידה ממין המור, כי אפשר שהיה לו חמורים הרבה לרכוב עליהם היא ובניה: (קכז) שאינו לפרט אלא שם כלל לרבים, וכן זה, כי לא יתכן להיות המור אחד: (קכח) המור, וכמו ביפרם, ונוה שאמר החמור, בה״א הידיעה, החמור המיוחד לתשמישו: (קכט) ואין זה פחיתות כבוד הנביא

מקו״ב רש״י. עז) נדרים סד א (ברכנו. אבל ר״א שם ס״ל מתים ממש) ב״ר פע״א ו שמו״ר פ״ה ד פדר״א פ״מ. מדרש אגדה. יוכ״ע. ילקוט בס. עח) פדר״א פ׳ לא. עט) זכרי׳ ט ט.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אונקלוס

דְמִצְרָיִם וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת חוּטְרָא דְאִתְעֲבִידוּ בֵהּ נִסִּין מִן קֳדָם יְיָ בִּידֵהּ׃
כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה בְּמֵהָכָךְ לִמְתוּב לְמִצְרַיִם

מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ׃
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה

רש"י

ויקח משה את מטה. אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא פ): (כא) בלכתך לשוב מצרימה וגו'. דע שעל מנת כן תלך שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני

אבן עזרא

בחיקה כי עוד לא נמול (קי), וטעם וישב ארצה מצרים, כי הוא לבדו שב (קי"א) כי כאשר פגש השם את משה נימול אליעזר. ובהתרפאו שבה צפורה עם בניה אל אביה, ומשה הניחם ושב למצרים (קי"ב), ואמר על המטה מטה האלהים, בעבור האות שנעשה בו (קי"ג), ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן (קי"ד) כי בידו היה כאשר עשה בו האותות, ושב עתה לפרש בעבור שהזכיר מטה האלהים מה שאמר השם למשה כל המופתים שהוא עתיד לעשות במצרים (קט"ו) והזכיר לו אות שיצאו בעבורו ממצרים היא מכת בכורות (קט"ז) והנה ויהי בדרך במלון, היה ראוי להיותו דבק עם „ויקח משה את אשתו ואת בניו", ורבים כזה בתורה, כמו „שלם ישלם, אם אין לו" (שמות כב ב) כי הוא דבק (קי"ז) עם „חמשה בקר ישלם תחת השור" (שם כא לז) (קי"ח): (פיה"ק. ויקח משה. ואל תתמה כי אין הנביא יודע הנסתרות, והנה דוד היה עם לבבו לבנות בית להשם, גם אמר לו נתן הנביא עשה וד' עמך, ואח"כ הוגד לנביא בדרך נבואה שלא יבנה דוד הבית, גם משה לקח אשתו ובניו להביאם אל מצרים, גם זאת לא היתה עצה נכונה, כי היו ישראל אומרים, איך בא להוציאנו והנה הוא בא עם ביתו לגור (קי"ט): וירכיבם על החמור. אליעזר עם אמו, והוא בן שמונת ימים (קכ) ואל תתמה על מ"ם וירכיבם (קכ"א), כי כן תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן (בראשית ל כו) על נשי (קכ"ב) וכן בעמוד ענן (תהלים צט ז) על משה ואהרן (קכ"ג), כי פירוש שמרו עדותיו שהיו משה ואהרן שומרים בלבם המצות והחקים שנתן להם השם, והיו אומרים אותם לישראל, גם זה טעם לאמר בכל מקום שימצא אחר וידבר (קכ"ד)[כג]): כא ויאמר. זה אמר לו במדין (קכ"ה), והנה הודיעו כי השם יחזק את לבו ולא ישלחם

יהל אור

הנכיה: (קל) והספיק חמור אחד מהמורי הארץ הסיא היקרים לשאת אשתו ובניו, כי הנה נפורה אז ילדה את אליעזר והיתה מוליכה אותו בחיקה, וגרשם היה רוכב אחריה בחמור ההוא: (קלא) ואשתו ובניו שלחם לבית אביה למדין, ודעת הח' ז"ל כי זה הפי' היה ראוי להיות אחר וירף ממנו, ואז אמר לאשתו שתשוב לבית אביה למדין עם בניה, והוא שב ארצה מצרים לבדו: (קלב) וכן פי' הרמב"ן שיתכן זה, כי בעבור שנמול אליעזר לא היה יכול להביאו בדרך עד שיתרפא, ולא רצה לעכב שליחותו של הקב"ה, ולכן עזבם במלון וצוה אותה לשוב לבית אביה אחר שיתרפא, וזהו שנאמר אחר שלוחיה (שמות יח ב): (קלג) בעבור האות האחד שנעשה בו: (קלד) עיין בפי' הח' ז"ל (שמות ז ט): (קלה) (פי' כא) „ראה כל המופתים אשר שמתי בידך": (קלו) והנה לא זכר בזה המקום כ"א מכת בכורות, כי היא היתה תכלית המכות, ובסבתה נכנע פרעה ונתרצה לשלוח את בני ישראל מארצו (רלב"ג) · (קלז) שדינו להיות דבוק: (קלח) וכן פי' שם הח' ז"ל שלם ישלם שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם, וכן פי' הרמב"ן ז"ל שם „ויהיה כלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו חוזר למעלה אל כי יגנוב איש" וכן פי' הח' ז"ל (דברים טו יז) על הפי' ואף לאמתך תעשה כן, שהוא דבק עם הענין „העניק תעניק לו" ואם הוא רחוק, וכתב „שהוא כמו שלם ישלם אם אין לו (שמות כב ב) ואם שלש אלה (שמות כא יא)" (פי' שאינו חוזר לשאר כסות ועונה דסמוך לו, רק אשר לא יעדה והפדה, וכן „ואף לאמתך תעשה כן" אינו חוזר על הרציעה, שאין רציעה באשה אבל חוזר להעניק תעניק) וכן פה, אלא ע"י שהזכיר מטה האלהים הפסיק בינתיים בהזכירו אות האחרון: (קלט) עיין קרני אור למעלה הערה כ: (קמ) כי קודם שמונת ימים לא בא לו העונש על שלא נימול: (קמא) שהוא מורה רק על בניו: (קמב) ולא על ילדי: (קמג) בפ' שלפני זה יאמר „משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ד' והוא יענם", ואח"כ יאמר „בעמוד ענן ידבר אליהם" שהוא שב על משה ואהרן ואין שמואל עמהם: (קמד) במלת וידבר מליץ שהתעסק במכסה הדבור, ובמלת לאמר מליץ מה שאמר לו, ולכן בא פעל „אמר" אחר פעל „דבר" נודבר אל אחיו, ויאמר (בראשית יט יד) כמלת וידבר ר"ל שנתעסק עמו בעסק הדבור, ובמלת ויאמר מליץ מה שאמר וכן בכל מקום, ועיין קרני אור פה, ולמטה (ו יד הערה טו): (קמה) בעת שבסרו כי מתו כל

קרני אור

כג] עיין בפי' הח' ז"ל (תהלים צט ז), ובכלמי הרד"ק שרש „דבר" שהבדיל ג"כ בין דבור ואמירה ועיין (יריעות שלמה ח"ב הוצ' ד) שהאריך בזה וסיים „וכלל הדבר, דבור נופל על הענין הגשמי שבדבור, דהיינו תנועת כלי הדבור, ואמירה הונח על ענין הציורי השכלי שבדבור" ועיין בפי' הח' ז"ל

מקו"ב רש"י. פ) כי היה לו לכתוב ויקח משה את המטה תחלה קודם שבא ועיין נחה"ש ביפ"ת כי הוא כלל ואמרי פרע.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כל־המפתים אשר־שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את־לבו ולא ישלח את־העם:
כב ואמרת אל־פרעה כה אמר יהוה בני בכרי ישראל:
כג ואמר אליך שלח את־בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את־בנך בכרך:

אונקלוס

חזי כל מופתיא דשויתי בידך ותעבדנון קדם פרעה ואנא אתקיף ית לבה ולא ישלח ית עמא:
כב ותימר לות פרעה כדנן אמר יי ברי בוכרי ישראל:
כג ואמרית לך שלח ית ברי ויפלח קדמי ואם סריב את לשלחותה הא אנא קטיל ית ברך בוכרך:

אבן עזרא

בעבור כל המופתים שיראם עם המופת האחרון (קיז) [כד]: **כב ואמרת.** טעם בני בכורי, זה הגוי שעבדוני אבותם בתחלה, ואני חומל עליו כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו, ואתה לקחתו לעבד עולם על כן אני אהרוג את בנך בכורך (כה): (פיה"ק. ופעם **בני בכורי**, זה הגוי הראשון שיעבדני (קמו) כי עם אשור וכצרים יהיה ישראל שלישיה (קמז) כל דרך הפשט, ודרך התרגום (קמח) כדרש הוא (קי), והנה גלה השם למשה המכה שיצאו ישראל ממצרים בבואה על מצרים והיא סוף המכות (קנא)): **כג ואמר.** הנה אמרתי אליך פעם אחר פעם לשלוח את בני לעבדני להקריב לי זבחים, ואתה מאנתו לשלחו על כן אענשך. וחסרי דעת חשבו כי עם משה ידבר (קנב) [כו] וזה שגעון, ועוד כי אליעזר אינו בכור משה (קנג): (פיה"ק. ופעם את בנך בכורך. הוא "כבכור

רש"י

פרעה ולא תירא ממנו: **אשר שמתי בידך.** לא על שלשה אותות האמורות למעלה שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם אלא לפני ישראל שיאמינו לו ולא מצינו שעשאם לפניו אלא מופתים שאני עתיד לשום בידך במצרים כמו כי ידבר אליכם פרעה וגו' [סא]. ואל תתמה על אשר כתיב אשר שמתי שכן משמעו כשתדבר עמו כבר שמתים בידך: **(כב) ואמרת אל פרעה.** כשתשמע שלבו חזק וימאן לשלוח אמור לו כן: **בני בכורי.** לשון גדולה כמו אף אני בכור אתנהו [סב] זהו פשוטו. ומדרשו כאן חתם הקב"ה על מכירת הבכורה שלקח יעקב מעשו [סג]: **(כג) ואומר אליך.** בשליחותו של מקום: **שלח את בני**

קרני אור

(תה' יט ד) פס"פ "אין אומר ואין דברים": [כד] ויותר נכון גי' הרמב"ן ואחריו הפסוק "בילהם עד המופת האחרון", ירצה לפרש כפי' הזה שיאמר כל המופתים אשר שמתי בידך ואתה תעשה לפני פרעה בכל זה לא ישלחם, ותאמר לו כי אני הורג את בנו בכורו ואז ישלחם, והרמב"ן ז"ל השיג פי' זו וכתב שאינו נכון פיי"ש. וכתב רוו"ה, כי כל מופת ומופתים לרעה, וכן אלה על מכות מצרים האמורים, אבל של טובה נקראים אותות שהם לראיה ועדות על שליחותו: [כה] בני בכורי ישראל, מה שמסרתים בידך לשעבד אותם אל תחשוב שהוא מפני שהם קלים בעיני, לא כליתי אלא ליסרם, כענין שכתוב "וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ד' אלהיך מיסרך" (דברים ח ה) ואתה הכבדת עליהם עולך, לפיכך אני עתיד לכות את בנך בכורך שהיא המכה האחרונה בעשרת מכות (רבינו תנאל): [כו] כן פי' הריק"ם (הגלוי לד 68

יהל אור

כל האנשים המבקשים נפשו (פ' יט): (קמו) והוא מכת בכורות, וע"כ נענש גם, כי גם אחר מכת בכורות הרע על עזבו את ישראל לילך מארצו: (קמז) כי אברהם אביהם ייחד שמי והוא הכיר אלהותי קודם הכל והם בניו ונחשבים המה לפני כבן הראשון שנולד לאדם: (קמח) אשור ומצרים שהיו אז ממלכות גדולות הנה אשור היה שני לשם (ברא' י כב) ומצרים הוא שני להם (שם שם ו) וישראל שלישיה, עם ישראל נולד מארפכשד שהיה השלישי לשם, ואיך יקראנו בכורו? ע"כ יפרש השם בכור שהוא הגוי הראשון שקבל עליו עבודת השם: (קמט) שיתרגם "ברי בוכרי" שמשמעו בכור ממש: (קנ) והדרש הוא (שבת פט ב) בשעה שהקדמו ישראל נעשה לנשמע באותה שעה קרא להם הקב"ה "בני בכורי ישראל" וכן (ע"ז ג א) דרשות שונות עיין (ובשמ"ר ה ז) בני בכורי על יעקב אביהם אמר שקנה הבכורה, (ושם פ' טו כז) בניס של מי שנטל את הבכורה: (קנא) רמז לו מכות בכורות שהיתה אחרונה שבהם רמז לו בראשונה: (קנב) שהשם התרה בו אם לא ילך יהרוג את בנו בכורו: (קנג) כי

גרשם

מקו"ב רש"י: סא) לעיל ז ט. סב) תה' פט כח. סג) ב"ר פס"ג ח. ועיין שמו"ר פ"ט ז במד"ר פ"ד ח. ועיין יהל אור אות קג.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כד וַהֲוָה בְּאָרְחָא בְּבֵית מְבָתָא וַעֲרַע בֵּהּ מַלְאֲכָא דַּיְיָ וּבְעָא לְמִקְטְלֵהּ :

בְּכֹרֶךָ : כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ :

רש"י

וגו'. הנה אנכי הרג וגו'. היא מכה אחרונה והיא התראה תחלה מפני שהיא קשה פד) וזה הוא שנאמר באיוב הן אל ישגיב בכחו לפיכך מי כמוהו מורה פה) בשר ודם המבקש להנקם מחבירו מעלים את דבריו שלא יבקש הצלה אבל הקב"ה ישגיב בכחו ואין יכולת להמלט מידו כי אם בשובו אליו לפיכך הוא מורהו ומתרה בו לשוב פו): (כד) ויהי בדרך במלון. משה פז): ויבקש המיתו פח). למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו

אבן עזרא

פרעה היושב על כסאו" (למטה יא ה) (קיד)): כד ויהי בדרך. היתה קבלה בידם שלא יומל הבן ביום השמיני אם הוא חולה, או הוא בדרך שאין יכולת במוליכו להתעכב (קיו) ובעבור כי משה לא יוכל להתעכב בשליחות השם, ראה בעצתו שלא יומל כי יסתכן הנער אם יוליכו אותו בדרך (קיז) והנה שלח השם מלאך להזכיר משה שינית עצתו ויומל הנער וילך לו לבדו, והנער יהיה עם אמו עד שיתרפא (קיח), והנה טעם ויפגשהו, שבא חולי על משה מהשם שלא עלה על לבו (קיט), וזהו ויבקש המיתו אם לא יומל בנו (קכ), ובעבור שאחזתו רעדה לא יוכל הוא למולו ומלה אותו צפורה, כי הוא גלה לה זה הסוד (קכא) ואל תתמה בעבור שהוא כתוב ויפגשהו ד' (קכב) כי מלאך ד' הוא (קכג), וכמוהו „וד' הולך לפניהם יומם" (למטה יג כא) ושם כתוב „ויסע מלאך האלהים" (שם יד יט) (קכד) ורב שמואל בן חפני אמר (קכה), חלילה להיות השם מבקש להמית משה שהולך בשליחותו להוציא עמו (קכו) רק בקש להמית אליעזר (קכז), והוא סימן ויפגשהו גם המיתו (קכח) ואחרי כן פי' שהוא אליעזר, על כן כתוב את ערלת בנה (קכט), ולא הזכירו בתחלה (קל) כי עוד לא נקרא שמו, וכמוהו „ויהי בלדתה ויתן יד" (בראי' לח כח) (קלא):

(פיה"ק. ויהי בדרך במלון ויפגשהו. י"א שהוא על אליעזר, ולא הזכירו הכתוב כי עוד לא נקרא (קלב) וכן „ויהי בלדתה ויתן יד", וזה הדבר עשה משה כי לא היה יכול להתאחר שלא ילך בשליחות ד', ובאותם הימים נולד אליעזר ובעבור סכנת הדרך לא מלהו (קלג), והיה ראוי שיעזבהו

יהל אור

גרסם הוא הבכור ועיין (למטה קרני אור הערה ל, ולה) שהבאתי דעות האומרים שאותו שלא מל היה גרשם הבכור: (קנד) ות"א „דעתיד למתב על כרסי מלכותא", וכן פי' הה' ... ז"ל ... שם „הראוי לשבת על כסא אחריו": (קנה) וזה

קרני אור

וכן פי' מז"ל כלי סוכות שמו, כהבם ידבר עם משה באם לא יעשה שליחותו כאופן שיהיה סכנה לעכוב יציאת ישראל ממצרים, גם הוא כך יהיה עמו שיהרוג ד' את בנו בכורו, וכן היה כי בהיותם במלון והיה רע בעיני ד' כי הולך הוא עם אשתו ובניו. ויפגשהו ד' ויבקש המיתו, פי' להמית את בנו בכורו והוא

הוא הטעם שלא מלו ישראל במדבר, כי לא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים היו הנמולים בסכנה מפני הדרך ועיין (יהושע ה ב) בפי' הרד"ק והרלב"ג שם: (קנו) שאם ימול הולד תחלה וילא לדרך תהיה סכנה לתינוק, ומשה היה סבור כי מפני לכתו במצות השם ית' יפטר מזאת המצוה עד השלימו השליחות אחרי כי אינו יכול לקיים את שתיהם: (קנז) והנה המתין לו השם עד היותו במלון כדי שישאר שם התינוק עם אמו עד שיתרפא: (קנח) כי מלת ויפגשהו פירושו לשון פתאום, לזה אמר שלא עלה על לבו של משה שעשה עבירה במה שלא מל בנו: (קנט) כי היה לו למול את בנו ולהתעכב עד היותו ואח"כ ללכת למצרים במצות הבורא, וע"כ הוכיחו בדרך על יד החולי שימול את בנו: (קס) ר"ל שחיוב גדול מוטל עליו למול את בנו: (קסא) וא"כ אינו מלאך: (קסב) ויבאר כי מלאך ד' הוא הנקרא על שמו וכן ת"א ויוכ"ע „ואערע ביה מלאכא דהשם" וכן פי' הרשב"ם: (קסג) וא"כ מה שכתוב שם שם בן ד', פירושו בשליחותו: (קסד) עיין ערכו בראש ס' בראשית: (קסה) עיין למעלה קרני אור הערה ... סו: (קסו) ודעתו שחוזר אל הנער, והוא דעת רשב"ג (נדרים לב א): (קסז) עם וי"ו הכינוי, ולא הזכיר שם משה: (קסח) ואעפ"י שלא נקדם מי שיאות לשוב הכנוי אליו, בא בכאן הכנוי של ויפגשהו, והמיתו, קודם הידיעה, והכנוי מוסב למה שאחר זה שזכר והקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה: (קסט) ומפני מה לא הזכירו בתחלה: (קע) ופי' שם הה' ז"ל, ולא נזכר שמו, לפי שעדיין לא נקרא שמו, ולכן גם כאן לא פירש שמו לפי שעדיין לא נקרא לו, ולזה אמר ויפגשהו המיתו סתם: (קעא) כי עוד לא נקרא שמו עליו: (קעב) וכן דעת ר' יוסי (נדרים לא ב, ירושלמי נדרים פ"ג ה"ה, מכילתא יתרו פ"א) הי"ו לא נתרשל, אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד ג' ימים, אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה

אמר

מקו"ב רש"י. פד) שמו"ר שם ובפ' טו כז. פס"ז. פה) איוב לו כב. פו) וכן פי' רש"י ז"ל שם. פז) ובגמ"ס „ויפגשהו משה בדרך במלון" וכן הוא כנ"ל. פח) וכנ"ל טכף „המלאך".

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי

כה וּנְסֵיבַת צִפּוֹרָה טִנָּרָא וּגְזַרַת יָת עָרְלַת בְּרַהּ וְקָרִיבַת לִקְדָמוֹהִי

אבן עזרא

עם אמו וילך אל מצרים הוא לבדו, ולפי דעתי כי ויפגשהו הוא על משה, כי אלו היתה זאת הפגישה לבן היה משה מל את בנו (קנא), אך יראה כי רעדה אחזה משה, ע"כ לא יכול למולו. ומלתהו צפורה [כז]: כה ותקח צפורה צור. דבר חד, כמו „חרבות צורים" (יהושע ה ב) שהם חדים (קנד) [כח], וכמוהו אף תשוב צור חרבו (תה' פט מד) (קנה), וטעם ותגע לרגליו, לפי דעתי לרגלי משה (קנו) כדרך וראה הדם על המשקוף וגו' ולא יתן המשחית (שמות יב כג) (קנז), ע"כ וירף ממנו ממשה, שסר החולי והרעדה, ורב שמואל (קנח) אמר כי לרגליו לרגלי אליעזר (קנט) גם בן וירף ממנו (קס), אם כן יש להשיב עליו. אם החלי היה על אליעזר, איך מלה אותו להוסיף לו מכאוב על מכאובו (קסא) ומנהג הנשים לקרוא לבן כאשר יומל חתן (קסב) [כט], וטעם דמים, „כי איש דמים אתה לי" (ש"ב טז ה), כי בעבודך יסות בעלי (קסג): (פיה"ק. צור. דבר חד, כמו „חרבות צורים" „אף

רש"י

ועל שנתרשל נענש עונש מיתה. תניא אמר רבי יוסי ח"ו לא נתרשל אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים. אמול ואשהה שלשה ימים הקב"ה צוני לך שוב מצרים ומפני מה נענש מיתה לפי שנתעסק במלון תחלה (פט) והיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד יריכיו וחוזר ובולעו מרגליו ועד אותו מקום הבינה צפורה שבשביל המילה הוא (צ): (כה) ותגע לרגליו. השליכתו לפני רגליו של משה (צא): ותאמר

קרני אור

גרשם, ופ"ז כתב הח' ר' אליהו בן אמוזג (אם למקרא) „והכתוב צוח נגד זה הפירוש, שהרי כתיב ואמרת אל פרעה כה אמר ד' בני בכורי ישראל ואמר אליך וגו' ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך, ותמהני על הרואה המשך הכתובים שיאמר ספק זה". ועיין קרני אור למעלה בפרק ל"ב: [כז] ודעת רבינו הגאל כי משה לא היה שם במלון, כי כן הזכיר למעלה „ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור", ונאמר הפסוק בשלח אותם לפניו, ואח"כ וישב משה מצרימה. וכיון שכן לא היה משה עמהם במלון, ואמר ויבקש המיתו כלומר לנער שהיה המלאך נעשה כמין נחש ובולעו מראשו ועד יריכיו, וחוזר ובולעו מרגליו ועד מקום המילה ואז ותקח צפורה צור, כי הבינה שהיה הפגע על שאיחרה זמן המצוה ולא מלה אותו ביום שמיני ועיין בהערה לפי' ר"א הנדפס (בכוכ"ע תקל"ב צד 40) ולמטה י"ת כ' בקרני אור שם: [כח] עיין יהל אור, ואו"ת בִּגְרָא, וכן תיוב"ע, וכן פי' הריק"ס (הגלוי צד 69) „צור זהו אבן חדה ממש וחרבות צורים (יהושע ה ב) יוכיח כי חרבות משון הוא, כי אם היה חֲרָבוֹת צורים היינו מפרשים חרבות מחודדים, ועוד כי חרב צ"ל בכל מקום ואינו ענין חרבות של מחודדים". והוא מין סלע, ויש בו שני מינים המין האחד אמ"י שבא בפירוי הנה הוא עכור ותשוך כמראהו שמראהו כעין קרן השור ונקרא אבן קרניי שיש בו ג"כ קליפין קליפין כעין שמצוי בקרן השור ומתחלק לחלקים דקים שמחיים כקשקשים והוא הלבן השקוף שמצוי ביותר שמשמשין אותו להוציא ממנו אש להדלקה, לפי שהוא מחזיק הרבה חלקי אש בקרבו והוא הנקרא „צור" סתם, ולפי שהוא קשה וחזק ביותר אפשר שיושחז ויעשה חד וחריף כסכין, גם אפשר להשחיזו עד שלא תהיה בו פגימה כל עיקר וכמ"ש (חולין טו ב) בכל שוחטין בצור בזכוכית, ועוד היום נמצאו אומות שאין להם ברזל ותוכין בכל בצור, ויש עוד מין שני ומין בצור הזה נקרא אבן זכוכיי (רמ"ס) וכן עד היום מנהג קצת מהשבטים למול באבן חדה, וכן נראה שהיה המנהג בישראל ג"כ בימי יהושע שלקח חרבות צורים (יהושע ה ב), וכן המצרים שהיו חותכים המתים להסיר מעיהם לחנוט אותם היו חותכים באבן כושית (שד"ל), ואנשי רומי היו משתמשים בצורים לכרות האשכים (אם למקרא): [כט] וכן הוא דעת רמב"ן

יהל אור

צוני לך שוב מצרים: (קנג) ולא לצפורה, ויש משיבים גם ע"ז, כי יכול להיות שמפני זה לא מל משה אותו מפני טרדות הדרך שהיה נחפז ללכת בשליחות השם: (קנד) וכן פי' הרלב"ג, הרב חד, וכן פי' הרלב"ג ביהושע שם חרבות החדים, והם הנעשים מהנחשת, וכן תרגם יונ"ע שם אזמלין חריפין ועיין קרני אור: (קנה) שעיניו חרב ... הדה: (קנו) והוא פועל יוצא מבנין הפעיל, כלומר אם מפני העונש הזה נצלית הנה דם המילה: (קנז) כטעם כופר לנפש, והטעם הרגלים שמהרו לצאת מלהשלים המצוה, ועיין כפי' הח' ז"ל (ויקרא א א): (קנח) הוא ר' שמואל בן חפני הנזכר למעלה: (קנט) פלוגתא הוא (ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט) ותגע לרגליו, ר' יודה ור' נחמיה ורבנין, חד אמר לרגליו של משה (כדעת הח' ז"ל) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל וחרנא אמר לרגליו של מלאך, וחרנא אמר לרגליו של תינוק (כדעת ר' שמואל בן חפני): (קס) מאליעזר: (קסא) ויש שמשיבין עליו בזה ויאמרו, כי שומר מצוה לא ידע דבר רע, ואחר כי החולי היה ע"ד ענש ולא ע"ד מקרי, לכן אחר שקיים מצות המילה נתרפא הבן: (קסב) הח' ז"ל יפרש דעתו איך מנהג הנשים, ויהיה פי' ותאמר על בנה כי חתן דמים אתה לי, כי הבן כאשר יומל נקרא חתן, כמו שהיו קוראין לאדם ביום חופתו „חתן" כי עיקר מלת חתן הוא ענין התקדש בשמחה, וכמו שמתקדש השמחה ביום החופה, כן מתקדש השמחה ביום המילה, וכן כתב הרד"ק בשרש „חתן": (קסג) במולה את בנה אמרה כי חתן דמים אתה לי,

---

מקו"ר רש"י: פט) נדרים לב א ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט. שמו"ר פ"ה ח. צ) עיין נדרים שם שמו"ר שם. מדרש אגדה, וכולן בשינוי. צא) עיין יהל אור אות קפט.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְאֲמֶרֶת אֲרֵי בִדְמָא דִמְהֻלְתָּא הָדֵין אִתְיְהֵב

חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי: כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז

רש"י

על בנה: כי חתן דמים אתה לי. אתה היית גורם להיות החתן שלי נהרג עליך. הורג אישי אתה לי: (כו) וירף. המלאך ממנו: אז. הבינה שעל המילה בא

אבן עזרא

תשיב צור חרבו" (קפד) הפוך, וזה נכון, חלילה להאמין כי משה הסכים עם צפורה בדברי יחיד שיהית הבן האחד שלו וימול אותו, והשני לצפורה ולא ימול (קפה) [ל] ונביא לא יעשה כן, ואף כי נביא הנביאים [לא] אכן שלח השם מלאכו להזכירו במצות מילה, וישיב אשתו ובניו ולא יוליכם אל מצרים (קפו), וכן מצאנו שיתרו הביאם אליו אל מדבר סיני (קפז) וכן אמר הכתוב וישב ארצה מצרים (קפח) ושב לספר מה שאירע בדרך, כמו "וילך חרנה" (בראש' כח י): ותגע לרגליו. י"א לרגלי אליעזר, והקרוב אלי להיות רגלי משה, ובפסח מצרים ארמוז לך סוד (קפט), והמפרש שאמר ויפגשהו על אליעזר (קצ) הוא יפרש כי חתן דמים אתה לי בעבור שהיה קרוב למיתה, והנשים קוראות לנער כאשר יכנס לברית התן (קצא) [לב] וכאשר סר החולי ממנו (קצב) אז אמרה אין אתה חתן דמים (קצג) כי אם דם המילה, ועל דעתי כי חתן דמים, פירושו שאמרה לבנה אתה חתן דמים שעל ידך ימות בעלי (קצד)): כן וירף. דמים בלשון הקדש על ב' ענינים, האחד שפיכות דמים כמו "איש דמים אתה לי" (ש"ב טז ח) (קצה), והמפרש שהוא חיים (קצו) איננו לשון, והשני לשון רבים מדם ממש. כמו "בדמיך חיי" (יחז' טז ו) (קצז), והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה, רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה (קצח) [לג], ומולות שם דבר, והנה על לשון רבים בעבור דמים (קצט) [לד]: (פיה"ק . וירף ממנו. ממשה (ר): אז אמרה.

יהל אור

כלומר נעשית לי היום החתן לדמים ולהריגת בעלי: (קפד) וגםמך המתואר אל התואר: (קפה) וא"כ אליעזר שנולד עתה היה לצפורה ולזאת לא נמל, ועיין קרני אור: (קפו) וכן היה כי אחר שנרפא הנער במלון שבה עם בניה לבית אביה, ומשה לבדו שב למצרים: (קפז) כמבואר למטה יח ב: (קפח) שמשה לבדו שב: (קפט) הסוד הוא מה שפי' (למטה יב ז) בפסח מצרים על הפ' "ולקחו מן הדם" הטעם להיות הדם על המשקוף להיותו כופר בעד כל האוכל בבית, ויהיה סימן לשחית שירחנו, כדרך והתוית תיו (פי' סימן ורושם להגלה) ועיין למעלה אות קעז: (קצ) עיין למעלה הערה קפג: (קצא) עיין למעלה אות קפב, והנה אמרה צפורה חתן דמים על התינוק: (קצב) מאליעזר: (קצג) שהוא מענין הריגה: (קצד) וכמו שפי' דעתו למעלה "שטעם ויפגשהו שבא חולי על משה מהשם, וזהו ויבקש המיתו אם לא ימול בנו": (קצה) שפי' שופך דמים, וכמו שפי' בעבורך ימות בעלי: (קצו) וכן יפרשו דמים לו (למטה כב ב) ר"ל דהוי הוא סיחיה, וכן פי' רש"י ז"ל שם "דמים לו כחי הוא חשוב" עיין בפי' הח' ז"ל (שם כב א) ובביאורי: (קצז) ויאמר בלשון יחיד ובלשון רבים, בל"י לפי שהוא אחד, ובל"ר לפי שארבע הלחות מעורבות בו, וכן אמרו חכמי המחקר כי הדם הוא אחד ונושא כל הארבעה, פי' דם, ולחה לבנה, ולחה שחורה ולחה אדומה, ועיין בפי' הקצר (שם) ובביאורי: (קצח) והנה אמרה לו באמת שופך דמים אתה לי אבל דם המילה לא דם נפשות: (קצט) שהם ג"כ בלשון רבים וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין באר רחובות מה שפי' ע"ז: (ר) שסר ממנו החולי והרעדה:

קרני אור

רשב"ג (נדרים לב א) בחתן דמים שב אל התינוק, אלא שהוא מפרש שהמלאך ביקש להרוג את התינוק, אבל מפשטות הכתוב אין נראה כן שיבוא בכינוי המיתו על התינוק שלא נזכר קודם זה, גם לדבריו מדוע לא מל אותו משה בעצמו, ולכן הנכון כפי' רש"י והרשב"ם והרד"ק והראב"ע שהוא המיתו על משה. וזאת דעת ריב"ק ורבי (ולפי גי' רש"י שם ר' יוסי) אך החתן דמים שב אל התינוק (נתה"ש): [לו] (ובמכילתא יתרו פ"א) שהתנה יתרו עם משה שהבן שיולד תחלה יהיה לע"ג מכאן ואילך לשם שמים, וכן הוא בתיוב"ע (פ' כד) שאותו שלא מל היה גרשום הבכור, ולא מל אותו בגזרת יתרו חותנו שהתנה עמו שלא למול בנו בכורו, וכן הוא בילקוט סוף רמז קס"ח שהביא בשם ד"ה של משה, ושם כתוב "ותלד בן ויקרא משה שמו גרשום וגו' רק לא מל בשר ערלתו בגזרת רעואל חותנו, וכן הוא בס' הישר, שאותו שלא מל היה גרשום וכן הוא במקומי שהביא מדרז"ל "בבקש המלאך להמיתו במלון בשביל בנו בכורו שעדיין לא מל, ודבר זה גרם לבן בנו להיותו עכו"ם. מ"מ סברת רוב העולם נוטה שעל בנה הקטן שבשני בניה אמרה כי חתן דמים אתה לי אבל אין מבינין על האגדה' ועיין בהערה ל"ה: [לא] והותר כל אלו הספיקות לפי דעתי, שהיה מנהג בדורות הבם שבשתי מאומה אחת נושא אשה מאומה אחרת חולקים הבנים, לוקח הבעל הבן הראשון ומנהיג אותו כפי דתו ומנהג אומתו, ולוקחת היא הבן השני, ומנהיגה אותו כפי אומתה, ולפעמים עושים ג"כ בשמות, ולזה אמר ביהודה ותלד בן ויקרא את שמו ער (בראש' לח ג) אמר כאן ויקרא לשון זכר לומר לך שיהודה קראו כן, ואמר עוד ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אונן, ואמר ותקרא לשון נקבה שהיא קראה לו כן, ואמר עוד ותוסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה לשון נקבה, שאשתו קראה שמו שלה, והיה ראוי שיהודה יקרא שמו שלה כפי זה הדרך ולא היא, לזה הביא הפ' הטעם שלא קרא יהודה לבן השלישי שם לפי שלא היה הוא במקום שנולד אלא בכזיב (ר"י קארו): [לב] ורז"ל קראו לאחי הנימול לשמונה "חתן שלם" (נדה מד א) משום דהגינן נימול לקטן שמת ולא נימול, קרו לאחי הנימול לשמונה "חתן שלם":

[לג] ורלב"ג פי' שהאשה כרתה ערלת בנה הגיעו דמו לרגליו מרוב הדם שיצא ממנו, כי לא היה לה אומנות בזה המעשה ולא נתחכמה בזה, ולזה לא ידעה איך תעצור דמו באופן שלא יצא ממנו בכמו זה הרבוי: [לד] ודעת רב"ח וי"ע"ם למולות

בפי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ כז וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה
הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר
הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר
שְׁלָחוֹ וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃

אונקלוס

חַתְנָא לָנָא׃ כו וְנָח מִנֵּהּ
בְּכֵן אֲמָרַת אִלּוּלֵי דְמָא
דִמְהֻלְתָּא הָדֵין אִתְחַיַּב
חַתְנָא קְטוֹל׃ כז וַאֲמַר
יְיָ לְאַהֲרֹן אִיזֵל לְקַדָּמוּת
מֹשֶׁה לְמַדְבְּרָא וַאֲזַל
וְעַרְעֵהּ בְּטוּרָא דְאִתְגְּלִי
עֲלוֹהִי יְקָרָא דַיְיָ וּנְשַׁק
לֵהּ׃ כח וְחַוִּי מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא

אבן עזרא

אתה עתה. חתן דמי המולות, ולא חתן דמים (יא) [לה]: כז ויאמר. לא היה מתנבא אהרן כי אין צורך (יב), כי משה הוא השליח אל פרעה, ואהרן היה שלוח לפני זה אל ישראל ומרים לנשים (יג) [לו] ע"כ אמר „ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים" (מיכה ו ד) (יד): הר האלהים. הוא הורב (טו): כח ויגד. שלחו: גם לישראל תחלה (טז) ואת כל האותות אשר צוהו לעשות לישראל תחלה (יז) ואחר כך אותות אחרים לפרעה (יח) [לז]:

רש"י

להורגו צב): אמרה חתן דמים למולת. חתני היה נרצח על דבר המילה. (שיטה רש"י בלשונו לעיל כתב אתה היית גורס. דקשי' לרש"י מה זה או אמרה חתן דמים והלא גם לעיל אמרה חתן דמים. אלא מתחלה סברה דזה וזה גורם חטא המילה וחטא אחר אח"כ כשראתה וירף לגמרי או הבינה דעל דבר המילה לבד בא וכזה מתורץ גם כן שינוי לשון בתרגום אונקלוס בחתן דמים ודו"ק כנ"ל): למולת. על דבר המולות שם דבר הוא והלמ"ד משמשת בלשון על צג) כמו ואמר פרעה לבני ישראל צד) ואונקלוס

קרני אור

שתי מילות שהן כריתות המילה ופריעה: [לה] עיין קרני אור למעלה בערך ל' שהבאתי דעות המחזיקים שאותו שלא מל היה גרשום, ואמרתי להביא בזה מה שכתב הריק"ם, שהחזיק ג"כ בדעה הזאת, ואיך פירש הכתובים עד"ז וז"ל בס' (הגלוי ערך „או" לד 68) „כי כאשר באת משה לצפורה התנה עמהם לעשות מילה לבניו, והם לא קבלו, כי אמרו שבן הבכור אשר יולד לא ימול, והשני יהיה שלך לעשות כטוב בעיניך, כשנולד גרשום בכורו לא נימול כי יצא הרשות מידו, ועל כן קרא שמו גרשום, כי אמר גר הייתי בארץ נכריה (למעלה ב' כב) ולא היה בידי יכולת למולו, וכאשר נולד אליעזר מל אותו וקראו אליעזר, אלהי עזרני בזה שנמול והצילני מחרב פרעה וכאשר נראה לו האל וחזר ליתרו חותנו היה מתרפל בשליחות, כי אמר כלנו שמח לעתיד לתקות תיים הנבואה זו, עד שאמר לו לך שוב מצרימה, ולקח אשתו ובניו עמו, כי אמר שמא תתאחר הגאולה ותפיה ביתי עמי, וכאשר ראה האל כי נתעצל בשליחותו והיה מוליך אשתו ובניו, ויאמרו ישראל לא בא זה להוציאנו כי אם לגור בארץ, חזר ואמר לך ואמרת אל פרעה בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ממצרים, ולך אל פרעה בשליחותי, ותמאן לשלחו, ואתה ממאן ללכת בשליחותי לשלחם ממצרים, ותלך נקושי, הנה אנכי הורג גרשום שהוא בנך בכורך, וזהו ויהי בדרך במלון ויפגשהו ד' ויבקש המיתו, ויפגשהו טפל על הנזכר למעלה את בנך בכורך, על כן אמר משה לצפורה על אשר הוא ערל וכל בני עמו מולין, על כן הוא רוצה להורגו, מיד ותקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה בנפל כהלכה שלא למול אותו, ותגע לרגליו, נגעה כצור כבשר ראש הגיד, וכאשר ראתה כי כמעט היה מת בין ידיה אמרה חתן דמים אתה לי, זאת התשובה של רציחה היא, על שאמר לה משה יום המילה יום חתונה הוא, אחרי כן וירף ממנו הכלב ותשב רוחו אליו אז אמרה חתן דמים למולות, חתונה של דמי מילה, ולא דמי רציחה כאשר חשבה: [לו] וכן הוא (תנחומא ה אות כה תנחומא ב אות כד) אמר משה עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים שמונים שנה וכו' ושם, אמר משה כל השנים הללו היה אהרן אחי מתנבא, ועכשיו אני נכנס בתחומו של אחי ויהיה מיצר לכך לא היה רוצה לילך עיי"ש: [לז] והרמב"ן יפרש את כל דברי השם אשר שלחו שהגיד לו כל הדברים שהיו בינו ובין הקב"ה, וכל אשר היה מסרב בשליחות, וכי על כרחו נשתלח וזה טעם כל:

יהל אור

(רא) פי' אתה שקראתיך חתן דמים איך התן לדמי ההריגה כ"א לדמי המולות: (רב) פי' השם לא גילה לאהרן הנבואה שאמר למשה לפי שאין צורך שיגלה לו מהשליחות, רק אמר לו „לך לקראת משה", וכן פי' הרשב"ם לקיים מה שאמר לו הקב"ה „וגם הנה הוא יוצא לקראתך" (פ' יד): (רג) אבל לא בשביל שלא היה נביא, כי לפני זה היה נביא לישראל ומרים נביאה לנשים: (רד) ופי' שם הח' ז"ל „משה שבא אל פרעה, ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה, ומרים שהתנבאה לנשים": (רה) כי ההר הזה בין מדין ובין מצרים: (רו) וכן יאמר „אשר שלחו": (רז) שלשת המופתים הנחש, וצרעת היד, והדם: (רח) כי לפני פרעה נהפך לתנין ולמד זה ממלת „כל",

---

מקו"ב רש"י: צב) שמו"ר שם. צג) עיין באה"ת מה שביאר כנ"ז. צד) שמות יד ג

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כט וילך משה ואהרן ויאספו את־כל־זקני בני ישראל: ל וידבר אהרן את כל־הדברים אשר־דבר יהוה אל־משה ויעש האתת לעיני העם: לא ויאמן העם וישמעו כי־פקד יהוה את־בני ישראל וכי ראה את־ענים ויקדו וישתחוו: שביעי ה א ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל־פרעה כה־אמר יהוה אלהי ישראל שלח

אונקלוס

דיי די שלחה וית כל אתיא די פקדה: כט ואזל משה ואהרן וכנשו ית ית כל סבי בני ישראל: ל ומליל אהרן ית כל פתגמיא די מליל יי עם משה ועבד אתיא לעיני עמא: לא והימן עמא ושמעו ארי דכיר יי ית בני ישראל וארי גלי קדמוהי שעבודהון וכרעו וסגידו: א ובתר כן עלו משה ואהרן ואמרו לפרעה כדנן אמר יי אלהא דישראל שלח

רש"י

תרגום דמים על דם המילה צה) : (ה) ואחר באו משה ואהרן וגו'. אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיע לפלטין לפי שיראו ללכת ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו א) החזירום לאחוריהם ב):

אבן עזרא

כט וילך. הזקנים הם היועצים בכל דור ודור (ריט) כי לא יוכלו לדבר עם שש מאות אלף איש, רק הזקנים ידברו להם: ל וידבר. כי הוא המליץ (רי) על כן משה לא דבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן, ובמותו היה כמו כן מליץ תחתיו אליעזר בנו (ריא) (פיה"ק. ויעש האתת לעיני העם. המטה, ואות היד, ולקח מים מהיאור והיו לדם ביבשת, כי פעם אחרת השליך אהרן את מטהו ויהי לתנין, והפך את מימי היאור לדם (ריב)) : לא ויאמן. אחר ששמעו כי פקד ד' עמו. כי הגיע הקץ האמור לאברהם (ריג) : ענים. מגזרת עינוי (ריד) : ויקדו. מבעלי הכפל כמו קדקד (רטו), על משקל „ויתמו ימי בכי אבל משה" (דברי' לד ח) (רטז) ידמו כאבן (למעלה טו טז) (ריז) והאומרים כי הם מבעלי הנו"ן (ריח) מי יתן וידמו כאבן, כי יוסיפו שרשים שאינם בלשון הקדש בעבור המשקל (ריט), והלא יראו כי „רדו" (בראשית מב ב) על משקל „בנו לכם בתים" (ירמי' כט ה) *) והם שרשים (רכ), כי כל מה שנוכל שלא נעשה שרשים רבים בעבור המשקל (רכא) הוא הנכון:

ה א ואחר. אחר שעשה אהרן את האותות (א), באו שניהם אל פרעה, ואמרו לו שניהם השם הבטיחם „ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו" (למעלה ד טו): ויאמרו כה אמר ד'. וזה השם (ב) לא שמעו פרעה, על כן הזכיר אלהי ישראל, והטעם עם ישראל, ולא יעקב

יהל אור

הן לענין הלווי, והן לענין האותות: (רט) וכן (פס"ז) בכל מקום הזקנים מעמידין את ישראל: (רי) וכן אמר לו השם „והיה הוא יהיה לך לפה": (ריא) וכן פי' הח' ז"ל למעלה פ' טו בפי' הקצר: (ריב) וזאת עשה לעיני פרעה: (ריג) ולא אחר שראו האותות, כי המאמין בשביל האות לא נקרא מאמין אמיתי, ופי' הכתוב ויאמן העם וישמעו, אחר ששמעו: (ריד) ושרשו „ענה": (רטו) כי קדקד משרש „קדד" אלא שנכפלה בו הפ"א, וכן ויקדו שרשו „קדד": (רטז) שרשו „תמם": (ריז) שרשו „דמם": (ריח) ויהיה שרשו „נקד" והוא מחסרי פ"א נו"ן ודעתם לפי שהדגש הוא בקוף ולא בדלת לכן הוא מורה על חסרון נו"ן שלפניו, וכן „ויתמו" „ידמו כאבן" וה"ל ינדמו, ינתמו, ינקדו: (ריט) בעבור שווי המשקל, כי לא נמצא שרש „נדם": *) ובכתוב „בנו בתים" ולא נמצא „בנו לכם בתים" כ"א, בנו לכם פרים (במד' לב כד): (רכ) והם שני שרשים כי רדו שרשו „ירד" בנו שרשו „בנה". א"כ אין הולכים אחר המשקל: (רכא) בעבור שווי המשקל:

(א) לעיני העם : (ב) שם העצם

מקו"ב רש"י: צה) ולדעת רבי' לבון ליתה הוא. א) למעה כד ב. ב) תנחומא א כד. תנחומא ב כא שמו"ר פ"ס יו עבודה שם"ב הול' בגיהורש פ"א ד מדרש הגדה שכל טוב. ילקוט קעד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את עמי ויחגו לי במדבר: ב ויאמר פרעה מי יהוה אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל לא ידעתי את יהוה וגם את ישראל לא אשלח:
ג ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה אלהינו פן

ית עמי ויחגון קדמי במדברא: ב ואמר פרעה שמא דיי לא אתגלי לי דאקביל למימריה לשלחא ית ישראל לא אתגלי לי שמא דיי ואף ית ישראל לא אשלח: ג ואמרו אלהא דיהודאי אתגלי עלנא נזיל כען מהלך תלתא יומין במדברא ונדבח קדם יי אלהנא דלמא יערעננא במותא

אבן עזרא

לבדו: ויחגו לי במדבר. לזבוח זבחים (ג) כמו אסרו חג בעבותים (תה' קיח כז) (ד) חגים ינקפו (ישעי' כט א) (ה) [א] : (פיה"ק. ויחגו. ויזבחו לי, כי כן פי' חג הפסח (ו) „אסרו חג בעבותים" וי"א שעל יום מ"ת רמז (ז), וזה דרך דרש): ב ויאמר. מי ה' אשר אשמע בקלו. שואל הוא מי ד' שהוא אלהים (ח) ומתשובת משה שהשיב לו אחרי כן (ט) נלמוד זה (י) : (פיה"ק. וכבר הודעתיך, כי פרעה לא כחש כי אם זה השם שלא שמע (יא), ופי' מי ד' שאלה היא, והעד התשובה שאמר משה כאשר שאל כי זה (יב) אלהי העברים נקרא עלינו (יג)) : ג ויאמרו. זה השם הוא אלהי העברים (יד) שהיו יודעים והוא אברהם הנקרא עברי (טו), ויצחק בנו, ויעקב ובניו כאשר אפרש בפסוק „כי תקנה עבד עברי" (למטה כא ב) (טז) : ויאמרו. מלת נקרא כמו „נקרא נקריתי בהר הגלבוע" (ש"ב א ו) והוא כטעם פגיעה (יז), והנה פירש לו למה הם חייבים לחוג פן יבא דבר או חרב, מלת פן יפגענו, כוללת אנחנו ישראלים, גם אתה פרעה עמנו וכל המצריים (יח) וכראות פרעה שבא הערוב ואבל מצריים רבים, כמו שכתוב „ישלח בהם ערוב ויאכלם" (תה' עח מה) אז אמר „לכו זבחו לאלהיכם בארץ" (למטה ח כא), ומשה השיבו לא נכון לעשות כן בארץ, רק דרך שלשת ימים במדבר ירחקו, וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר, ושם זבחו, ככתוב „תעבדון את האלהים על ההר הזה" (למעלה ג יב), ועוד „ויבן משה מזבח תחת ההר" (למטה כד ד) *), גם המזבח שבנה בהלחמת עמלק בהר סיני הוא, כי כתוב „ויחנו ברפידים" (למטה יז א) ושם כתוב „הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב" (שם שם ו) ובבא הארבה (יט) נתן רשות לקצת ישראל שילכו לזבוח (כ), ובמכת החשך נתן רשות ללכת כולם, רק המקנה שלהם לא ילך עמהם (כא), וכראותם שבא הדבר והכת הבכורים אז נתבררו להם דברי משה, „פן יפגענו בדבר" (כב) על כן אמרו כולנו מתים (למטה יב לג) (כג) ונרשו אותם המצרים ללכת לזבוח גם השאילום (כד) [ב] : (פיה"ק. פן יפגענו בדבר

קרני אור

[א] וכן הוא (חגיגה י, ב) „ממאי דהאי ויחגו לי זביחה היא, וכו', א"ל אתיא מדבר ממדבר, מה להלן זבחים אף כאן זבחים": [ב] והרמב"ן ז"ל הביא עליו כזה וכתב, כי אין דברו זה נכון, כי לא צוו לומר שיהיה בישראל דבר או חרב אם לא יזבחו, והם לא ישנו במליאות השם דבר פיו"ם מס

יהל אור

(ג) עבודה הנעשית ע"י זביחה : (ד) ונקרא הקרבן עצמו חג על שם שקרב בחג : (ה) כן יקראו הקרבנות על כי רובם באים בחג, וכן פי' הרד"ק שם, חגים כמו כבשים : (ו) פי' זביחת הפסח : (ז) שהיה במדבר : (ח) פי' הוא שואל דרך שאלה, לפי שזה השם לא שמעו פרעה, וכמו שביאר בפי' הקצר אבל אין זה דרך כפירה : (ט) שהשיב אלהי העברים : (י) כי ידע פרעה שיש אלהים ושאל מי ד' שהוא אלהים : (יא) שם העצם : (יב) כאשר שאל פרעה מי ד' : (יג) והתשובה היתה, כי ד' הוא אלהי העברים : (יד) עם ישראל מעבר הנהר : (טו) כמש"כ „ויגד לאברם העברי" (בראש' יד יג) : (טז) ושם האריך לבאר כדעת קדמונינו ז"ל, כי שם עברי הוא ישראל, והנה אלהי העברים, אלהי בני עבר הנהר שהם עם ישראל הנודעים ביחוסם : (יז) והשרש הזה יבוא על ענין זה רובו בה"א ומעוטו באל"ף בסוף, ועיין קרני אור למעלה ג יח הערה כב : (יח) כי כמוי יפגענו ל"ר מ"ב, רמזו גם לפרעה עמהם, אם לא נקיים צווי יכה אותנו בדבר או בחרב, והחיוב על כולנו : *) וככתוב „ויבן מזבח תחת ההר" : (יט) פי' קודם בא הארבה, והוא אחר מכת הברד, אחר שהתרה בו בארבה : (כ) אז אמר „לכו נא הגברים" (למטה י יא) : (כא) כמש"כ „רק צאנכם ובקרכם יוצג" (שם שם כד) : (כב) שבכלל גם אותם עם הפגיעה : (כג) כי גם המצריים הם בכלל : (כד) כמש"כ ותחזק

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן תַּפְרִיעוּ אֶת־הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם׃ ה וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ וְהִשְׁבַּתֶּם אֹתָם מִסִּבְלֹתָם׃ ו וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם

אונקלוס

אוֹ בְקַטוֹל: ד וַאֲמַר לְהוֹן מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְמָא משֶׁה וְאַהֲרֹן תְּבַטְּלוּן יָת עַמָּא מֵעוֹבָדֵיהוֹן אִיזִילוּ לְפָלְחָנְכוֹן: ה וַאֲמַר פַּרְעֹה הָא סַגִּיאִין כְּעַן עַמָּא דְאַרְעָא וּתְבַטְּלוּן יָתְהוֹן מִפָּלְחָנְהוֹן: ו וּפַקִּיד פַּרְעֹה בְּיוֹמָא הַהוּא יָת שִׁלְטוֹנִין דְּעַמָּא וְיָת

רש"י

(ג) פן יפגענו. פן יפגעך היו לריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות ג) פגיעה זו לשון מקרה מות הוא ד): (ד) תפריעו את העם ממעשיו. תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם ששומעין לכם וסבורים לנוח מן המלאכה. וכן פרעהו אל תעבר בו ה) רחקהו. וכן ותפרעו כל עלתי ו) כי פרוע הוא ז) נרחק ונתעב: לכו לסבלותיכם. לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם. אבל מלאכת שעבוד מלרים לא היתה על שבטו של לוי ח) ותדע לך שהרי משה ואהרן יולאים ובאים שלא ברשות: (ה) הן רבים עתה עם הארץ. שהעבודה מוטלת עליהם ואתם משביתים ט) אותם מסבלותם הפסד גדול

אבן עזרא

או בחרב. ואנחנו במצרים ונמות כולנו גם אנחנו גם אתם (כ) [ג]: ד ויאמר. מלת תפריעו כמו שבוש (כא) וכמוהו באין חזון יפרע עם (משלי כט יח) (כב) [ד] ובלל במלת לכו לסבלותיכם משה ואהרן כי הם כנגד כל ישראל (כג), כי אין סבלותיכם כמו עסקיכם (כד), והעד "והשבתם אותם מסבלותם" (פ' ה) (כה) [ה]: (פיה"ק. תפריעו. השני (כו) וכן "באין חזון יפרע עם" (כז)): ה ויאמר. אמר יפת, כי פירוש רבים עתה עם הארץ, שלא נחוש אם יבוא דבר או חרב עליכם כי רבים הם הסובלים (כח), ולפי דעתי שפירושה מלאכה גדולה אתם מבקשים להשבית (כט): (פיה"ק. וטעם הן רבים עתה עם הארץ תשובה על פן יפגענו, כאומר אילו היה דבריכם אמת (ל) שיבא דבר או חרב אינני חושש כי מספר רב הם הכל (לא)): ו ויצו. הנוגשים הם המצריים,

יהל אור

"ותחזק מלרים וגו' וד' נתן את חן העם בעיני מלרים וינלילום" (למטה יב, לג לו): (כה) עיין למעלה הערה יח: (כו) תשבשו הסדר הנהוג במלאכתם: (כז) הריסת ובטול סדור מדיני: (כח) ופי' לכו לסבלותכם, סבלות העם, כי ידבר עמהם בעבור כל ישראל: (כט) כי השם "סבל" יש שהוא כולל כל מעמס ומשא, וטרח ועסק, כמו לכל סבל בית יוסף (מ"א יא כח) ופה אין לפרש כן: (ל) "שפי' מלאכה ממש: (לא) תשנו ותשביתו את העם ממלאכתם הקבוע להם. (לב) וכתב הרד"ק "ענין כולם והדומים להם המרי והריחוק והביטול": (לג) דעת יפת כי פי' פן יפגענו בדבר או בחרב כוונתם רק על ישראל דווקא, ולא נכללו המלרים עמהם כמו שפי' הח' ז"ל, כי הם אמרו לו פן יפגענו ויפסיד בזה ממלאכתו שעובדים לו, והוא השיבם כי לא יחוש ע"ז אף אם יפגעם דבר או חרב כי רבים הם עושי המלאכה: (לד) והלא הפסד גדול יהיה זה אם ישבתו ממלאכתם מאחר שהם רבים מאוד, וכן פי' רש"י ז"ל: (לה) פי' אפילו אם היו דבריכם אמת: (לו) וכפי' הארוך פי' זה בשם יפת:

קרני אור

בפי' בסיד הקרבנות: [ג] וכפ' (יסוד מורא שער ח) יאמר "וכבר הזכיר משה רבינו ע"ה בתחלת ביאתו לדבר אל פרעה, פי' טעם למה נזכה פן יפגענו בדבר או בחרב (פי' כי המפרשים פי' שקאי על פרעה, ורלויה להיות פן יפגעך אלא שחלקו כבוד כמ"ש רש"י ז"ל, והח' ז"ל יפרש שמוסב על כולם) גם זה בסוד מבואר היטב בדבר יחזקיהו". (והוא בד"ה ב כט, ו ח ט) ושם נאמר "ויאמר להם שמעוני הלוים וגו', גם סגרו דלתות האולם, ויכבו את הנרות וקטורת לא הקטירו, ועולה לא העלו בקדש לאלהי ישראל, ויהי קצף ד' על יהודה וירושלים ויתנם לזועה לשמה ולשרקה וגו', והנה נפלו אבותינו בחרב, ובנינו ובנותינו ונשינו בשבי על זאת". כי בסוד השגחתו מהם עונם אל המקרה: [ד] ותרגומו "תבטלון" וכל ענין פרע בטול הסדר והשבתת החוק הוא, וכן פורע מוסר (משלי טו לב) גדל פרע (במד' ו ה) שער הגדל בפרעוניא: [ה] וכתנחומא וארא (אות ו ושמו"ר פ"ה, טז) לפי ששבטו של לוי לא היו משועבדים במלרים, אלא פטור היה מעבודת פרך, אמר להם

מקו"ב רש"י: ג) תנחומא א וארא ב'. מכילתא בא פ' ויקם פרעה ויקרא למשה ולאהרן לילה שמו"ר פ"ה טו. פ"ז ג ופ' יח א. ד) ופי' יִנְגָּעֵנוּ ויפגיעֵנו, וכן גם פגע בו (ש"ב א טו). ה) משלי ד טו. ו) שם א כה ז) למטה לב כה. ח) תנחומא א וארא ו'. תנחומא ב וארא ד. שמו"ר פ"ה טז ילקוט קעו. ועיין קרני אור הערה ה. ט) וכו"ל "שלא כלבות"

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַהוּא אֶת־הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת־
שֹׁטְרָיו לֵאמֹר: ז לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת
תֶּבֶן לָעָם לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים כִּתְמוֹל
שִׁלְשֹׁם הֵם יֵלְכוּ וְקֹשְׁשׁוּ לָהֶם תֶּבֶן:
ח וְאֶת־מַתְכֹּנֶת הַלְּבֵנִים אֲשֶׁר הֵם
עֹשִׂים תְּמוֹל שִׁלְשֹׁם תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם
לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי־נִרְפִּים הֵם עַל־
כֵּן הֵם צֹעֲקִים לֵאמֹר נֵלְכָה נִזְבְּחָה

סַרְכוֹהִי לְמֵימַר: ז לָא
תוֹסְפוּן לְמִתַּן תִּבְנָא
לְעַמָּא לְמִרְמֵי לִבְנִין
כְּמִתְּמַלֵּי וּמִדְּקַמּוֹהִי אִנּוּן
יְהָכוּן וִיגַבְּבוּן לְהוֹן
תִּבְנָא: ח וְיָת סְכוּם
לִבְנַיָּא דִּי אִנּוּן עָבְדִין
מִתְּמַלֵּי וּמִדְּקַמּוֹהִי תְּמַנּוּן
עֲלֵיהוֹן לָא תִמְנְעוּן מִנֵּהּ
אֲרֵי בַטְלָנִין אִנּוּן עַל כֵּן
אִנּוּן צָוְחִין לְמֵימַר נֵיזֵיל
נְדַבַּח קֳדָם אֱלָהָנָא:

אבן עזרא

ושוטרי העם הם מישראל (לז): ז לא תאסיפון. כתוב באל"ף, והמנהג להיותו בוי"ו (לח) ושניהם מתחלפין ביו"ד (לט) [ו] ומנהג בוני עפר לערב עמו תבן (מ) או קש (מא) שיעמידנו (מב) [ז]: ללבון. מגזרת לבנה (מג), ובנין הלבנים חזק מהאבנים, כי בנין העפר יזיקהו המים, ובנין האבנים יזיקהו האש, וכן כתוב „ותהי להם הלבנה לאבן, והחמר היה להם לחמר" (ברא' יא ג). ודע כי יש שמות לא ישתנו ממעלתם באתנח או בסוף פסוק בבעלי קמץ קטן (מד) כמו סֵפֶר (ס"ב ה ה) ובבעלי פתח קטן (מה) כמו צֶדֶק (דבר' א טז), והגה כן תבן (מו), וטעמם לא נדע רק ככה נמצאו: וקששו. מגזרת קש מבעלי הכפל (מז): (פיה"ק. ללבון. כגזרת לבנים: וקששו. כאדם שהוא מלקט קש): ח ואת

רש"י

הוא זה: (ו) הנוגשים. מצריים היו והשוטרים היו ישראלים הנוגש ממונה על כמה שוטרים והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה י): (ז) תבן. אשטו"בלא היו גובלין אותו עם הטיט יא): לבנים. טיוו"לש בלע"ז שעושים מטיט ומיבשין אותן בחמה ויש ששורפין אותן בכבשן: כתמול שלשם. כאשר הייתם עושים עד הנה יב): וקששו. ולקטו יג): (ח) ואת מתכנת הלבנים. סכום חשבון הלבנים שהיה כל אחד עושה ליום כשהיה התבן נתן להם אותו סכום תשימו עליהם גם עתה למען תכבד העבודה עליהם: כי נרפים. מן העבודה הם לכך לבם פונה אל הבטלה וצועקים לאמר נלכה וגו'. מתכנת. ותכן לבנים יד) ולו נתכנו עלילות טו) את הכסף המתוכן טז) כולן לשון חשבון הם: נרפים. המלאכה רפויה

קרני אור

שרפה בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם ועיין רש"י ורמב"ן: [ו] יתכן כי הגזרה הזאת לא עמדה כ"א פעם אחד שימצו הלבנים ולא ינתן להם תבן והו תוספות האל"ף (רב"ט חנגאל); [ז] קש הוא הקל

יהל אור

(לז) והנוגש המצרי היה ממונה על כמה שוטרים מישראל, והשוטר היה ממונה לרדות בעושי המלאכה: (לח) תוסיפון: (לט) כי שרש המלה „יסף" ועל המנהג בהפעיל מנחי פ"י שתתחלף היו"ד לוי"ו נחה, והיא נקודת החולם לאות הנוספת שלפניה, ובא פה אל"ף תחת היו"ד, כי כל הד' אותיות אהוי אחיות הנה (נתה"ם): (מ) תבן הוא הארוך הנקצר עם השבלים (שטרוה): (מא) הוא התבן הדק והעלים הדקים הנלקטים בשדה או הנשאר אחר הקצירה: (מב) לחזק הבנין: (מג) כי רבים פעלים נגזרים מהשמות: (מד) דרך הכתוב באתנח או בסוף פסוק, המלה שתבא בהם משתנית או בפתח גדול או בקמץ גדול, ויש שמות שאין משתנים אם הם בקמץ קטן שהוא ציריי: (מה) שהוא סגול: (מו) ג"כ לא נשתנית בסוף פסוק: (מז) כי שרשו „קשש" ועטמו יקבצו קש: חשבון

מקו"ב רש"י: י) ובתנחומא א בהעלותך יג. ובתנחומא ב בהעלותך כב. וכן בשמו"ר פ"ה יח. הנוגשים אלו המצרים. השוטרים אלו זקני ישראל ועיין במד"ר פט"ו כ. ובפסי"ז כל נוגש על עשרה שוטרים וכל שוטר על עשרה ישראלים. יא) תבן הוא הנשאר בשבלים. והקש הנשאר בארץ. עיין קרני אור בפרק ז. יב) פי' לא כתמול שלשום בלבד. כי כן הוא לשון בני אדם לדבר כן על זמן הקודם. יג) עיין פ' יב. יד) ש' ית. טו) ש"א ב ג. טז) מ"ב יב יב ועיין שם אפרים מה שהעיר ע"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר ליהדות

לֵֽאלֹהֵֽינוּ׃ ט תִּכְבַּ֧ד הָעֲבֹדָ֛ה עַל־הָאֲנָשִׁ֖ים וְיַעֲשׂוּ־בָ֑הּ וְאַל־יִשְׁע֖וּ בְּדִבְרֵי־שָֽׁקֶר׃ י וַ֠יֵּצְאוּ נֹגְשֵׂ֤י הָעָם֙ וְשֹׁ֣טְרָ֔יו וַיֹּאמְר֥וּ אֶל־הָעָ֖ם לֵאמֹ֑ר כֹּ֚ה

אונקלוס

ט תִּתְקַף פֻּלְחָנָא עַל גֻּבְרַיָּא וְיִתְעַסְּקוּן בַּהּ וְלָא יִתְעַסְּקוּן בְּפִתְגָּמִין בְּטֵלִין׃ י וּנְפַקוּ שִׁלְטוֹנֵי עַמָּא וְסָרְכוֹהִי וַאֲמָרוּ לְעַמָּא לְמֵימַר כִּדְנַן אֲמַר

רש"י

בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה רטר"ייש בלע"ז: (ט) ואל ישעו בדברי שקר. ואל יהגו וידברו תמיד בדברי רוח לאמר נלכה נזבחה [יז] ודומה לו ואשעה בחקיך תמיד [יח] למשל ולשנינה [יט] מתרגמינן לשועין ויספר [כ] ואשתעי וא"א לומר ואל ישעו [כא] לי וישע ה' אל הבל וגו' ואל קין ואל מנחתו לא שעה [כב] ולפרש אל ישעו אל יפנו שא"כ היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר או לדברי שקר כי כן גזרת כלם. ישעה האדם על עושהו [כג] ולא שעו על קדוש ישראל [כד]. ולא ישעה אל המזבחות [כה] ולא מצאתי שמוש של בי"ת סמוכה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לדבר בדבר

אבן עזרא

מתכנת. כמו תכֻּן (למטה פי יח) דבר ידוע (מח): ט תכבד. אמר הגאון, כי אל ישעו כמו אל ישענו (מט), והנו"ן חסר כחסרונו ממלת „תת פחדך" (דברי' ב כה) (נ) ולא תאבה ולא תשמע אל דברי החולם (נא) האומר כי שרשו „תתי" בעבור שנמצא „תתה לי ערף" (ש"ב כב מא), השב, כמו שתה עונותינו לנגדיך (תה' צ, ח) (נב), והגה לא יוכל לכחש, כי התי"ו השני במלת תתה לנכח (נג), והתי"ו של עיקר (נד) מובלעה בדגש (נה), אעפ"י שהתי"ו ראוי להדגש (ס) כתי"ו „והשבתי חיה רעה" (ויקרא כו ו) (נו) אם כן יותר טוב שיהיה הנו"ן מובלע (נז) כהתבלע הנו"ן בתי"ו נֻאַמָּתוֹ (בראי' כד כז) (נט), כי היה ראוי להיות אמנתו (ס) ובת בנת, ותת תנת (סא), וחסרה נו"ן הראשון ממלת „תתה לי" כחסרון יו"ד „והיום רד מאודי" (שופ' יט יא) (סב), וחסרו נו"ן „גע בהרים ויעשנו" (תה' קמד ה) (סג), ולפי דעתי כי ישעו כמו ירפו, כאשר אמר „נרפים" (פי' ח) וכמו „השע ממני" (תה' לט יד) (סד) „שעו מני" (ישעי' כב ד) (סה) וְעיניו השע (שם ו י) (סו) כי כאשר תרפינה העינים תכהינה, וכמוהו „ולא תשענה עיני רואים" (שם לב ג) (סז) וטעם בדברי שקר בעבור דברי שקר (סח) שמבטיחים אותם משה ואהרן (סט): (פיה"ק. ואל ישעו. ואל ירעו (ע) כמו „שעו מני" וי"א שהוא כמו „ישעה האדם על עשהו" (שם יז ז) כמעם יבטחו (עא)): י ויצאו. מארמון המלך אל העם העובדים (עב):

יהל אור

(מח) משכון הלבנים: (מט) לדעת הגאון שרשו „שען" כמו וישען באלהיו (ישעי' נ, י) ענין בטחון וכן תיוב"ם „ולא יתרחצון על מילי שקרא" וכן פי' הרד"ק ועיין למטה אות עא: (נ) פי' ול"ל „תנת" כי הדגש במלת „תת" תחת הנו"ן האחת, אבל הנו"ן הראשונה חסרה כי שרשה „נתן" בשני נוני"ן, אף כאן ישעו, הנו"ן חסרה ול"ל „ישענו": (נא) עיין למטה כא, קרני אור הערה כה: (נב) הוא חשב בעבור שנמצא „תתה" שרשו „תת" כמו „שתה" ששרשו „שת", והנה גם השרש מן תתה שרשו „נתן" בחסרון הקלות, ואין לו דומה שיפול פ"א הפועל בלשון עבר, וכן יאמר (מאזנים שער המובלעים) לעולם לא יפול הנו"ן כפועל שעבר מבנין פעל הקל חוץ מן „ואויב תתה לי עורף": (נג) ר"ל מן „אתה" והתי"ו הראשון תי"ו אית"ן: (נד) ר"ל משרש „נתן": (נה) התי"ו השני: (נו) ר"ל אף שבלאו הכי ראוי להיות התי"ו מובלעת בדגש: (נז) כאלו אמר „והשבתתי": (נח) פי' מ"מ יותר טוב לומר שהנו"ן מובלע: (נט) לפי שמלאנו הרבה כן, כמו במלת „ואמתו" ששרשו „אמן": (ס) ונפלה הנו"ן להקל: (סא) כמו שנפלה הנו"ן מן בנת, תנת: (סב) ששרשו „ירד": (סג) ששרשו „נגע": (סד) שפי' הרף ממני: (סה) ופי' הח' ז"ל שם „הרפו ממני": (סו) יפרש ג"כ מלשון רפיות והסרת הראות: (סז) ענין הסרה והפנה, ושם בישעי' פי' הח' ז"ל „השע כטעם שמ מראות עיניהם כאלו טחו על העין שלא יראו, וכן ולא תשעינה מענין ועיניו השע, והם שני שרשים והענין אחד והנה פה יפרש ישעו כמו ירפו, והכוונה ואל ירפו ממלאכתם: (סח) והבי"ת הוא בי"ת הסבה: (סט) ועיין בנתה"ש מה שהאריך בזה: (ע) ל"ל „ואל ירפו": (עא) עיין למעלה אות מ"ט והוא דעת הגאון: (עב) לא היה צ"ל „ויצאו" כ"א, ויבאו אל העם לאמר כוי פרעה, ע"כ דעתו שיצאו האמור למעלה (פ' ו) בהיות הנוגשים והשוטרים בארמון המלך, ועתה יצאו מארמון המלך לצוות להעם העובדים

מקו"ב רש"י: יז) עיין ברא' ד' קרני אור הערה י. יח) תה' קיט קיז. יט) דברים כח לז. כ) ברא' כד סו. כא) וכצ"ל שא"א לומר ישעו". כב) שם ד ה. כג) ישעי' יז ז. כד) שם לא א. כה) שם יז ח

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אמר פרעה אינני נתן לכם תבן:
יא אתם לכו קחו לכם תבן מאשר
תמצאו כי אין נגרע מעבדתכם
דבר: יב ויפץ העם בכל ארץ מצרים
לקשש קש לתבן: יג והנגשים אצים
לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו
כאשר בהיות התבן: יד ויכו שטרי

אונקלוס

פרעה לית אנא יהב לכון תבנא: יא אתון אזילו סיבו לכון תבנא מאתר דתשכחון ארי לא יתמנע מפלחנכון מדעם: יב ואתבדר עמא בכל ארעא דמצרים לגבבא גילי לתבנא: יג ושלטוניא דחקין למימר אשלימו עובדיכון פתגם יום ביומה כמא דהויתון עבדין כד אתיהב לכון תבנא: יד ולקו סרכי בני ישראל די מניאו עליהון שלטוני פרעה

אבן עזרא

יא אתם מאשר תמצאו. קרוב או רחוק: כי אין נגרע. תואר על כן הוא קמוץ כמשפט [ח]: יב ויפץ. פועל יוצא, והפועל פרעה שהצריכם להפיץ [ט]: לתבן. תחת התבן, כמו והחמר היה להם לחמר (בראשית יא ג): (פיה"ק. ויפץ העם. פועל יוצא לשני פעולים והמפיץ הוא פרעה): יג והנוגשים אצים. פועל יוצא כמלת שב וכמלת מש שימצא פעם יוצא ופעם עומד. וטעם לאמר, לאמר להם: דבר יום ביומו. כמו „מדי חדש בחדשו" (ישעי' סו כג): יד ויכו. עליהם. על בני ישראל,

רש"י

נופל לשון שמוש בי"ת כגון הנדברים בך (כו) ותדבר מרים ואהרן במשה (כז) המלאך הדובר בי (כח) לדבר בם (כט) ואדברה בעדותיך (ל) אף כאן אל ישעו בדברי שקר אל יהיו נדברים בדברי שוא והבאי: (יא) אתם לכו קחו לכם תבן. וצריכים אתם לילך בזריזות כי אין נגרע דבר מכל סכום לבנים שהייתם עושים ליום בהיות התבן נתן לכם מזומן מבית המלך: (יב) לקשש קש לתבן. לאסוף אסיפה ללקוט לקט לצורך תבן הטיט (לא). קש. לשון לקוט על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר מקומות (לב): (יג) אצים. דוחקים (לג): דבר יום ביומו. חשבון של כל יום כלו ביומו כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן: (יד) ויכו שטרי בני ישראל. השוטרי' ישראלים היו וחסים על

קרני אור

במחים בשדה למאכל הבהמות, וכן דעת ר"י בתוספות (שבת לו ב) ד"ה „כירה" „דקש היינו זנבות השבולים שנשאר בשדה, ותבן הוא שנקצר עם השבולת", וא"כ התבן מעמידים ומחזיקים הלבנים: [ח] של השלילה כי"ה יאמר אין, ועל השלילה בשכר יאמר לא: [ט] וכן כתב הרד"ק בשרש „פוץ" וכתב

יהל אור

הפיכדים: (עג) לכו, הוא מרחוק, קחו לכם, הוא מקרוב, מאשר תמצאו, מורה על שניהם: (עד) הוא בינוני פעול, ונדון כשם תואר. (עה) ואם היה בפתח הוא עבר מבנין נפעל: (עו) כי השרש הוא „נפץ" כמו „נפוצים" (מ"א כב) והיו"ד הוא המפעיל

כמו „ויפוצו" (במד' י לה)· (עז) והמפיץ הוא פרעה: (עח) לקושש קש: (עט) ללקוט קש להיות להם במקום התבן, ולמ"ד לתבן משמשת במקום מלת „תחת": (פ) טעמו תחת החמר: (פא) ופי' הנוגשים דוחקים וממהרים וכמו „ויאיצו" (בראשית יט טו) והוא ג"כ פועל יוצא: (פב) משרש „שוב": (פג) משרש „מוש": (פד) מלת שב פועל יוצא, כמו ושב ד' אלהיך את שבותך (דבר' ל ג) ויש עומד, ושב ורפא לו (ישעי' ו י) וכן שרש מוש, יש יוצא לא ימיש עמוד הענן (שמות יג כב) ויש עומד לא ימיש מתוך האהל (שם לג יא) וכן אצים פועל יוצא, ואץ ברגלים (משלי יט ב) ופועל עומד ואץ להעשיר (שם כח כ): (פה) ר"ל אשר השוטרים מבנ"י ידברו עם בני ישראל אשר יכלו מעשיהם: (פו) שפי' מחדש לחדש, ומלת די מורה על התמדת הדבר בלא הפסק, וכן פה יאמר חשבון של כל יום כלו ביומו בלי הפסק כאשר עשיתם בהיות התבן מוכן ונתון לכם: (פז) וטעמו אשר שמו נוגשי פרעה

מקו"ב רש"י: כו) יחז' לג ל. כז) במדבר יב א. כח) זכרי' ד א. כט) דברי' יא יט. ל) תה' קיט מו. לא) פי' התיבה ופירוש הוא לשון אסיפה ולקיטה. וכן מקושש עצים (במד' טו לב) ואין תיבה זו נגזרת מלשון קש ותבן. הגל קש התבן נגזר ממנה. לפי שהוא דבר מפוזר וצריך לקיטה. וכו"ל „ללקט לקט לצורך תבן הטיט". וכשם אחרים „ללקוט לקט לצורך התבן לגבול עם הטיט". וכן פי' רבי' לעיל פ' ז. לב) ועיין בפי' הרא"ש לפרי' כ א מה שפי' בשם ר' משה. לג) פי' דוחקים ואומרים למהר מלאכתם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי
פַרְעֹה לֵאמֹר מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם
חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־
תְּמוֹל גַּם־הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר
לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן
אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ

אונקלוס

לְמֵימַר מָא דֵין לָא
אַשְׁלֶמְתּוּן גְּזֵרַתְכוֹן
לְמִרְמֵי (לִבְנִין) כְּמֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַמּוֹהִי אַף תְּמָלֵי אַף
יוֹמָא דֵין׃ טו וַאֲתוֹ סָרְכֵי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּצְוָחוּ (קֳדָם)
לְפַרְעֹה לְמֵימַר לְמָא
תַעְבֵּד כְּדֵין לְעַבְדָּךְ׃
טז תִּבְנָא לָא מִתְיְהֵב
לְעַבְדָּךְ וּלְבֵנַיָּא אָמְרִין
לָנָא עֲבִידוּ וְהָא עַבְדָּךְ

רש"י

חבריהם מלדחקם וכשהיו משלימין הלבנים לנוגשים שהם מצרים והיה חסר מן הסכום היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה. לפיכך זכו אותן שוטרים להיות סנהדרין ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם שנאמר לד) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל מאותן שידעת הטובה שעשו במצרים כי הם זקני העם ושוטריו לה): ויכו שטרי בני ישראל. אשר שמו נגשי פרעה אותם לשוטרים עליהם לאמר מדוע וגו'. למה ויכו שהיו אומרים להם מדוע לא כליתם גם תמול גם היום חק הקצוב עליכם ללבון כתמול השלישי שהוא יום שלפני אתמול והוא היה בהיות התבן נתן להם: ויכו. לשון ויפעלו הוכו מיד אחרים. הנוגשים הכום לו): (טז) ולבנים אומרים לנו עשו. הנוגשים אומרים לנו עשו לבנים כמנין הראשון: וחטאת עמך. אילו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק לז)

אבן עזרא

וטעם להוסיף גם (פח) פירשתיו (פט), והנה תמול הוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם (צ) גם היום שבא משה ואהרן אל פרעה (צא) וכן כתוב „ויצו פרעה ביום ההוא" (למעלה פ' ו): טו למה תעשה כה לעבדיך. שלא היה מנהג. לעשות כן ומלת „וחטאת" פועל עבר, והוי"ו השיבו לעתיד כמשפט (צב) כי היא כמו „וְחָטְאָה" (צג). וכאשר העלימו האליף כאשר הוא במלת חטא (צד) ולא יוכלו לשום נעלם אחר אל"ף (צה) על כן החליפו הה"א בתי"ו (צו) ואין צורך לשום דגש בטי"ת, וכמוהו „וקראת אתכם הרעה" (דבר' לא כט) (צז), והעם במקום הזה לשון נקבה (צח) כמו „העם אשר בקרבה יושבת לבטח" (שופ' יח ז) (צט) „מדוע שובבה העם הזה" (ירמי' ח ה) (ק), והטעם כי החטא יהיה עליך, וכנו דרך מוסר, כי החטא יהיה על עמו (קא) וכמוהו „והייתי אני ובני שלמה חטאים" (מ"א א כא) (קב), „ואויבינו ילעגו למו" (תה' פ' ז) (קג) וימירו את כבודם (שם קו

יהל אור

פרעה אותם לשוטרים על בני ישראל: (פח) מה שאמר גם תמול גם היום: (פט) עיין (ברא' מג ה, למעלה ד י) בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם: (צ) ופי' כי ביום ב' שלפני זה השלימו סכום הלבנים, אך ביום העבר שהוא היום שעשה משה האותות לעיני העם ולא התעסקו בעבודתם לא השלימו: (צא) לא השלימו: (צב) ופי' יחטאו עמך כזה: (צג) כמו וחטאה עמך שהעם בלשון הזה ל"נ כמו שיבאר ובחלוף ה"א הנקבה בתי"ו והרפות האל"ף, וכאן הוי"ו השיב אותה לעתיד: (צד) שהאל"ף בלתי מורגש במבטא: (צה) ר"ל שיניחו הה"א שהיא נעלמת, אחר אות אל"ף נעלמת: (צו) שגם היא לפעמים סימן נקבה: (צז) שניהם עברים והוי"ו מהפכתם לעתיד: (צח) כי „העם" בתי"ו סימן לנקבה והיא תחת ה"א „וחטאה": (צט) וכן זכר ונקבה כפ' אחד: (ק) הפ' הזה הוא ל"ז ול"נ, שובבה ל"נ, והזה ל"ז, ועיין (ברא' מט כ) ובביאורי שם: (קא) כי היה להם לומר ואתה חוטא, ודרך כבוד כנו ואמרו עמך חוטאים: (קב) כי דוד היה חוטא אם לא קיים שבועתו: (קג) מפני כי השם אמר למו תחת לו:

תחת.

מקו"ב רש"י: לד) במד' יא טז. לה) תנחומא א בהעלותך יג. תנחומא ב בהעלותך כג. שמו"ר פ"ה כ במד"ר פט"ו כ ספרי בהעלותך פ"י צב. לו) ומכנין שלא אכר שם שפעלו שנלקה מן הכפעיל. כי הנוגשים הכו אותם והם המוכים ונרצו נכה. אלא שהגרון יסוד הנופל בו לפרקים (רו"ה). לז) נרב"י כ"י יען טעם מלה אחת, הייתי אומר שהוא דבוק לומר וחכר זס' וכו'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עָשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת
עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים
עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה
לַיהוָה׃ יח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־
יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃ יט וַיִּרְאוּ
שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר
לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם
בְּיוֹמוֹ׃ כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־

אונקלוס

לְכוֹן וְחָטַן עֲלֵיהוֹן עַמָּךְ׃
יז וַאֲמַר בַּטְלָנִין אַתּוּן
בַּטְלָנִין עַל כֵּן אַתּוּן
אָמְרִין נֵיזֵיל נְדַבַּח קֳדָם
יְיָ׃ יח וּכְעַן אֱזִילוּ פְּלָחוּ
וְתִבְנָא לָא יִתְיְהֵב לְכוֹן
וּסְכוּם לְבֵנַיָּא תִּתְּנוּן׃
יט וַחֲזוֹ סָרְכֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
יָתְהוֹן בְּבִישׁ לְמֵימַר לָא
תִמְנְעוּן מִלִּבְנֵיכוֹן פִּתְגָם
יוֹם בְּיוֹמֵהּ׃ כ וַעֲרָעוּ יָת
מֹשֶׁה וְיָת אַהֲרֹן קָיְמִין

אבן עזרא

כ) (ק) [ו] : (פיה"ק. וחטאת. פועל עתיד כמו וחטאה, ומשקלו "וקראת אתכם הרעה" כי יש עם לשון נקבה "העם אשר בקרבה יושבת לבטח" וזה דרך מוסר שלא אמרו לו והטאת אתה) : יז ויאמר. לא הועילו דבריהם, כי הוא מתאמץ בחוזק לבו (קט) : יח ועתה לכו עבדו. אמר לשוטרים גם הם חייבים לעבוד (קי) : יט ויראו. זה הפסוק דבק בפסוקים הבאים אחריו (קז), כי ראו נפשם בצרה (קח) בעבור שאמר להם פרעה לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (קז), ופגעו משה ואהרן והתרעמו עליהם (קי), ומלת "אותם" כמו נפשם ועצמם (קיא) וכמוהו "וירעו הרועים אותם" (יחז' לד ח) (קיב), "ויקבור אותו בגיא" (דבר' לד ו) (קיג), ור' יהודה בן בלעם (קיד) אמר כי כמוהו "יביא אותו אל פתח אוהל מועד" (במד' ו יג) (קטו) ולפי דעתי שהכהן יצוה להביאו (קטז) : (פיה"ק. ויראו שוטרי בני ישראל אותם. פירושו נפשם ועצמם, וכן יביאו אותו אל פתח אוהל מועד (קיז) "וירעו הרועים אותם") : כ ויפגעו. תחסר מלת והם היו נצבים (קיח),

רש"י

ודבר זה חטאת עמך הוא לח) עכשיו שהוא קמץ שם דבר הוא לט) וכך פירושו ודבר זה מביא חטאת על עמך כאילו כתוב וחטאת לעמך ס) כמו כבאנה בית לחם מא) שהוא כמו לבית לחם וכן הרבה: (יח) ותכן לבנים. חשבון הלבנים וכן את הכסף המתוכן מב) המנוי כמו שאמר בענין וילורו וימנו את הכסף מג): (יט) ויראו שטרי בני ישראל. את חבריהם הנרדים על ידם מד): ברע. ראו אותם ברעה וצרה המוצאת אותם בהכבידם העבודה עליהם לאמור לא תגרעו וגו': (כ) ויפגעו. אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו'. ורבותינו

קרני אור

עוד "ואפשר שהוא פועל עומד, וכן "ויפץ העם מעליו" (ש"א יג ח)" : [ו] עיין הכנת המקרא לרוו"ה, וכס' כבוזי

יהל אור

(קד) תחת מלת כבודו : (קה) מפני חוזק לבו לא קבל דבריהם : (קו) הפי' הזה הוציא הה' ז"ל ממלת "ועתה" מה שלא היה כן מקודם. ורא"ה לומר דקאי על עם בנ"י, הלא הם לא באו אל פרעה, ויבואו שוטרי בנ"י כתיב : (קז) עם ויפגעו וגו' : (קח) ובמקח"מ "כלומר ראו בצרת נפשם" : (קט) והם לבם בקרבם על אחיהם עושי המלאכה, ובגזרת המלך הוכרחו לרדות בם ולאמר להם לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו : (קי) וכאשר פגשו השוטרים משה ואהרן התרעמו עליהם : (קיא) ובמקח"מ "עצמם ונפשם" : (קיב) פי' את עצמם : (קיג) וכן פי' הה' ז"ל שם "הוא קבר את עצמו שנכנס במערה בגיא" : (קיד) עיין ערכו בראש ס' בראשית : (קטו) וקאי אנזיר שיביא עצמו אל פתח אהל מועד : (קטז) וגם פי' הה' ז"ל "יביא נפשו (ולא הזכיר שם האומר) או יביא הכהן אותו בלווי בעל כרחו להקריב את קרבנו" : (קיז) נראה שבפי' הקצר הסכים לפירוש ר"י בן בלעם : (קיח) פי' והם היו נצבים לקראתם, ותחסר מלות "והם היו" :

מקו"ב רש"י : לח) פי' אלו היה נקוד פתח היה שם דבר בדביקות והוי כאלו כתיב חטאת של מלך, פי' החטאת של מלריים. וחסר לט) פי' הוא שם דבר כמוכרת ועיין ברשב"ם שאינו סמוך לזולתו. מ) הוסיף רש"י ז"ל בכאן שמוש באמ"ד כי אלו שמוש באמ"ד לא יתכן פנין הדביקות ופי' וחטאת לעמך ר"ל על ישראל. מא) רות א יט. מב) מ"ב יב יב. מג) שם שם יא. מד) ''' ובו"ל "הנרדים תחתיהם כרש".

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: כא ויאמרו אלהם ירא יהוה עליכם וישפט אשר הבאשתם את־ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת־חרב בידם להרגנו: מפטיר כב וישב משה אל־יהוה ויאמר אדני למה הרעתה

לקדמותהון במפקהון מקדם פרעה: כא ואמרו להון יתגלי יי עליכון ויתפרע די אבאשתון ית ריחנא בעיני פרעה ובעיני עבדוהי למתן חרבא בידיהון לקטלותנא: כב ותב משה קדם יי ואמר יי למא אבאשתא לעמא

רש"י

דרשו כל נצים ונצבים דתן ואבירם היו (מה) שנאמר בהם יצאו נצבים (מו): (כב) למה הרעתה לעם הזה. וא"ת מה איכפת לך

אבן עזרא

וכמוהו "ופרעה חולם" (בראש' מא א) היה חולם (קיט), והנה היה עומד על היאור (קכ) ורבים כבה (קכא) [יא]: כא ויאמרו. ירא ד'. חמסנו שהוא עליכם (קכב), ודע כי החמש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח (קכג) [יב] על כן אמרו (קכד) הרגשה אחת תחת חברתה, כמו ומתוק האור (קהלת יא ז) (קכה) ורבי מריכם אמר שאנו נמאסים ונבאשים בעיני כרית רע (קכו) [יג]: (פיה"ק. אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה. כבר הודעתיך, כי בעבור אתחברות כל ההרגשות במקום אחד יאמר לזאת, מה שהיא לזאת, וכן "רואים את הקולות" (למטה כ טו) (קכז) "ראה ריח בני" (בראש' כז כז) (קכח) "ומתוק האור" (קהלת יא ז) [קכט] והטעם כי שבני בעיני פרעה המלך ועבדיו כריח רע שלא יוכל האדם להריחו (קל)): כב וישב משה. הנה שאלה אחר שהשם הודיע למשה ואמר לו "ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך" (למעלה ג יט) עד שיעשה כל האותות אשר צוהו, אם כן למה יתרעם משה לומר למה זה שלחתני, והצל לא הצלת (קלא), התשובה, חשב משה כי מעת דברו אל פרעה יקל מעליהם עולם, והנה הוא הכביד העבודה עליהם, וטעם למה הרעותה, הפך מה שאמרת "ראה ראיתי את עני" (למעלה ג ז) וארד להצילו מיד מצרים (שם שם ח) (קלב) ולמה זה שלחתני להרע לישראל (קלג) והנה לא מצאתי תשובה להשיב לשוטרים (קלד): (פיה"ק. למה הרעותה לעם הזה. דבר משה על לשון

יהל אור

(קיט) וחסר מלת "היה" ועיין ביאורי שם: (קכ) כפי' שם כתוב "והנה עומד על היאור" וחסר ג"כ מלת "היה": (קכא) ודעת הח' ז"ל ויפגעו, שהשוטרי ישראל כאשר יצאו מאת פרעה פגעו את משה ואת אהרן שהיו נצבים לקראתם, פי' ממתינים לראות מה ישיב פרעה, וכן פי' הרמב"ן והרד"ק: (קכב) פי' את החמס העשוי לנו, והוא עליכם שאתם גרמתם אותו: (קכג) ובמקה"מ "למעלה מן המצח", החמשה חושים שהם הראות, השמע, הריח, הטעם, המשוש, ושרשם אחד למעלה במוח, ומשם יתפרדו והיו לחמשה ראשים, לכן ישתמשו הוא אחד בפעולת חבירו כמנהג הלשון: (קכד) ובמקה"מ "יאמרו": (קכה) וכן פי' שם הח' ז"ל "ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל, ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל המצח והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת": (קכו) ע"כ יאמר הכתוב הבאשתם את ריחינו בעיני פרעה, כי על ידכם אנו נמאסים ונבאשים בעיני פרעה כריח רע: (קכז) עיין בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם: (קכח) ושם פי' הח' ז"ל "ראה לדבור עם הלב": (קכט) עיין אות קכ"ה: (קל) יסכים לפי' ר' מריכום עיין אות קכ"ו: (קלא) מדוע יתרעם?: (קלב) וזה טעם למה הרעות: (קלג) שהכביד עתה עולם עליהם: (קלד) כפגעם עתה

קרני אור

(מאמר ב' סי' פ') בקול יהודה בס: [יא] ובמדרש שכל טוב. משה ואהרן באו לפלטין של פרעה והשוטרים יצאו ופגעו אלו באלו ורש"י ז"ל פי' ויפגעו אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו': [יב] ובס' העלמים כתב הח' ז"ל "עוד ימצא באדם כח המרגיש ופעולותיו חמשה, והם הראות, והשמע, והריח, והטעם, והמשוש, ומשכן כל אחד מאלו החמשה ידוע", ועיין במקו"ח שהאריך לבאר זה, ועיין (למטה כח לז) ובביאורי שם: [יג] ובמדרש שכל טוב "עד עכשיו היינו כשמן המור, שמתוך ריחו נודף והוא עולה על שולחן מלכים ועתה היינו כשמת מבאיש, שמתוך ריחו רע נותנין אותו לעיבוד העורות" והרד"ק בשרש "באש" פי' אמר בעיני כמו אל ריח אע"פ שעל דרך המשל היה אומר באפי, כי אל העינין, כלומר שלא ירצו לראותינו ולהביט אלינו כמו שירחיק אדם הדבר הנבאש ולא ירצה לראותו:

מקו"ר רש"י: מה) תנחומא א וארא ו. תנחומא ב וארא ד. נדרים סד ב שמו"ר פ"ה כ. ופ' ו ב מדרש אגדה. פסי"ז ילקוט קעי. מו) במד' טז כז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לעם הזה למה זה שלחתני: כג ומאז באתי אל־פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא־הצלת את־עמך: ו א ויאמר יהוה אל־משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו: ססס

הדין ולמא דנן שלחתני: כג ומעדן עלית לות פרעה למללא בשמך אבאש לעמא הדין ושזבא לא שזבתא ית עמך: א ואמר יי למשה כען תחזי דאעבד לפרעה ארי בידא תקיפא ישלחנון ובידא תקיפא יתרכנון מארעה: ססס

קכ"ד. ויק"ח סימן. מעד"י כ'. ומפטירין הבאים ישרש יעקב בישעיה סימן כ"ז:

רש"י

קובל אני על ששלחתני מז): (כג) הרע. לשון הפעיל הוא הרבה רעה עליהם. ותרגומו אבאיש מח): (א) עתה תראה וגו'. הרהרת על מדותי לא כאברהם שאמרתי לו כי ביצחק יקרא לך זרע א) ואחר כך אמרתי לו העלהו לעולה ולא הרהר אחרי מדותי. לפיכך עתה תראה. העשוי לפרעה תראה ולא העשוי למלכי שבעה אומות כשאביאם לארץ ב): כי ביד חזקה ישלחם. מפני יד החזקה שתחזק על פרעה ישלחם: וביד חזקה יגרשם מארצו. על כרחם של ישראל יגרשם ולא יספיקו לעשות להם לדה. וכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' ג):

חסלת פרשת שמות

אבן עזרא

ישראל שכן היו אומרים (קי"ג), ויש כמוהו רבים, והשם כבר אמר למשה „ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה" (למעלה ג יט) שהוא פירושו ביד חזקה פעם אחת ושתים עד שאעשה נפלאות בקרבו (קי"ד), אכן חרה למשה שבאה צרה לישראל על ידו, והשם לא הודיעו (קט"ז)):
כג ומאז. מהיום שדברתי אליו, אז הכביד עולם עליהם כאשר הוא כתוב ויצו פרעה ביום ההוא (פ' ו) והטעם והצל לא הצלת, וזה שחשבתי שיהל פרעה להקל מעליהם ותחל להצילם (קי"ח) ומלת הרע לעם הזה פעל יוצא (קי"ט), כמו „הרעו מאבותם" (ירמי' ז כו) (ק"כ):
ו א ויאמר. עתה תראה. באשר אביא המכות על מצרים, אז ידויח להם טעם (א) באשר אפרש עוד: (פיה"ק. וטעם עתה תראה אשר אעשה לפרעה, תשובה על והצל לא הצלת את עמך (ג), ואח"כ אמר השם התשובה על מלת למה זה שלחתני (ג)): חסלת פרשת שמות

יהל אור

עתה: (קל"ה) וכן יספר מהשוטרים „וירא‍ו שוטרי בני ישראל אותם ברע" (פ' יט): (קלו) וגם הביא הח' ז"ל הפי' הזה בשם הגאון: (קלז) כי לא אמר לו שיכבד את עולם וירע עמהם יותר מבראשונה, וזהו התרעומות שהיה לו באמרו למה הרעות: (קלח) כי השב שתהיה אתחלתא דגאולה, לא הגלה גמורה אחרי כי כבר א"ל כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך: (קלט) וקאי על פרעה: (קמ) מההפעיל:
(א) כי מידיקל עולם, עיין קרני אור הערה: (ב) והודיעו השם ית' כי אין השתדלותו להקל העבודה מהם, ואף אם יקל העבודה מהם אין זה העיקר, אבל ישתדל להוציאם מהם ביד חזקה: (ג) ויאמר אליו אני ד', וכן פי' הח' ז"ל (למטה ו ג) כפי' הארוך: חסלת פרשת שמות

למטה

מקו"ב רש"י: מז) תנחומא א שם. מח) כלשון הפעיל. ויש גירסאות שונות בת"א מזה. בתרגום סביוניטה אַבְאֵשׁ וכן הביא הגי' בא"ח כג. ובמק"ג קבלות מזה אַתְבָּאִישׁ וכ"ה במק"ג דו"ו. וכ"ה כס' יאר כלשון אתפעל נעשה פרעה רע להם יותר מבהיה למפרע. א) ברא' כא יב. ב) ובתנחומא א וישב אות ד. תנחומא ב וארא אות ד. בגהד' קיא א. שמו"ר פ"ה כג ואי אתה רואה במלחמת שלשים ואחד מלכים. ג) למטה יב לג.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אונקלוס

ב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא
יְיָ: ג וְאִתְגְּלֵיתִי לְאַבְרָהָם

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אֲנִי יְהוָה: ג וָאֵרָא

רש"י

(ב) וידבר אלהים אל משה. דבר אתו משפט א) על שהקשה לדבר ולומר למה הרעותה לעם הזה ב): ויאמר אליו אני ה'. נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני ג) ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים ד) ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות ה) אני ה' נאמן להפרע. כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' ו) וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' ז) נאמן ליתן שכר: (ג) וארא. אל האבות ח):

אבן עזרא

ב וידבר. הכתוב אמר „ויאמן העם" (למעלה ד לא) ולא כל העם, והכל מודים באלהים אפילו פרעה כאשר אפרש עוד (ד) על כן אמר „ויאמר אליו אני די" לכן אמור לבני ישראל אני די (פ' ו) (ה) „וידעתם כי אני די אלהיכם המוציא אתכם" (פ' ז) (ו): (פיה"ק. וידבר. המלאך בשליחות ד', אני ד' שלחתיך להודיע שמי הנכבד, כי לא נודעתי לאבות בו כראוי להם (ז)): ג וארא. נבואת האבות היתה במראות הלילה, על כן מלת וארא (ח) מלת „שדי" קשה בפירוש, והגאון אמר כי השי"ן נוסף כשי"ן „שאתה מדבר עמי" (שופ' ו יז) והטעם שאמר לעולם די (ט) [א], ולא אדע טעם לפי' זה, כי איך יקרא שם אשר די (י) [ב] רק להיותו תואר (יא) כמו „טוב וסלח" (תה' פו ה) (יב) „עלי לבי דַוָּי" (ירמי' ח יח) (יג) והנגיד רב שמואל (יד) פי' בו בלשון ערבי אלקדאר, ופי' סנצה ותקיף (טו) והיו"ד תחת אות הכפל (טז) [ג] כיו"ד „דַלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ" (משלי כו ז) (יז) ואליף „אשר בזאו נהרים" (ישעי' יח ב) (יח) וכמוהו „בקול שַׁדַּי" (יחז' א כד) (יט), „והיה שדי בצריך"

יהל אור

(ד) (למטה ט כח): (ה) והוא שם העצם: (ו) אני ד' הפועל אותות ומופתים מחודשים בעולם, ואני אלהיכם להשגיח עליכם בפרט: (ז) כאשר נודעתי לך: (ח) וכן פי' הח' ז"ל (במד' יב ו) על הפ' „במראה אליו אתודע" במראות הלילה, ורמ"ם פי' „וארא במראה הקודמת לנבואה": (ט) שדי, הוא שם קדוש ושרשו „די", והשי"ן מקום אשר, ואחריה דגש כמנהג כל שי"ן המשמשת והטעם אשר הוא די לכל חסן: (י) כי אות שי"ן הוא במקום אשר ואיך יפול על שם די: (יא) רק פי' להיותו תואר: (יב) יפול עליה אות שי"ן שפי' אשר טוב הוא וסלח: (יג) פי' שדי על משקל דוי: (יד) עיין ערכו ברא"ש ס' בראשית ־־ד (טו) ובברא' ־־ (יז א) יאמר „ורבים פירשוהו מגזרת שודד שהוא מנצח ומתגבר" ועיין ביאורי שם: (טז) כי שרשו „שדד", וכן פי' הרד"ק בשרש „שדד" „ענינו תקיף ומנצח כענין שודד, והיו"ד בשדי תמורת אות הכפל": (יז) ונ"ל „דליו" כי שרשו „דלל" וכן פי' הח' ז"ל שם „דלו כמו דללו, ויו"ד דליו כאל"ף בזאו נהרים": (יח) ונ"ל „בזאו" כי שרש „בזז" וכן פי' שם הח' ז"ל „ואל"ף בזאו לחסרון אות הכפל" וכן פי' הרד"ק שם „בזאו כמו בזזו והאל"ף תמורת הכפל": (יט) שפי' חזק ותקיף:

קרני אור

[א] וכדעת רז"ל (חגיגה יב א, ב"ר פ' ה ח, ופ' מו ג, פדר"א פ"ג) אני הוא שאמרתי לעולמי ולשמים די, ולארץ די, שאלולי שאמרתי להם די, עד עכשיו היו נמתחים והולכים (פי' כי הוקשה להם איך קורא להקב"ה שדי, הרי הוא באמת אין די ואין סוף ע"כ דרשו נוטריקון שדי שאמרו די), ורש"י ז"ל פי' (ברא' יז א) אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה, וקרוב לזה פי' המורה (ח"א פ' סג) שהכוונה בזה שהוא לא יצטרך במציאות מה שהמציא ולא בהתמידו לזולתו, אבל מציאותו ית' מספקת בו, כן נוכל לפרש שהוא דעת הגאון רבינו סעדיה ז"ל במה שאמר „השפט שאמר לעולם די" שעניני די מחסורו, כלומר שהוא מספיק חסרון כל הנמצאים כולם, עיין ביאורי (ברא' יז א) וכמו שביאר הרב המקובל ר"י ג'יקטליא (שערי אורה שער ג) „אמר שדי, ממנו נמשך הכח והעצמות והשפע והאצילות בשם הנקרא אדני עד שיאמרו די ולפיכך אמרו רז"ל שבו אמרתי לעולמי די, ואע"פ שמשמע ממה שאמרו שם שהיה העולם מרחיב עצמו והולך עד שאמר לו די, העיקר הפנימי הוא כי במדת אל שדי הוא נותן מזון לכל בריה ובריה, ומשלח ברכותיו עד שיבלו שפתותיהם מלומר די": [ב] והרדי"א ז"ל הסכים לפי' הזה וכתב, ואין ראוי להקשות מפאת שהשי"ן שהיא במקום אשר, ואיך תפול בשם הנכבד כי הנה מצינו „אהיה אשר אהיה", שבין שני שמות הקדושים הנה באה מלת „אשר" סמוכה לאהיה הראשון, ככה אל שדי נסמכה לשם האל שי"ן שדי, ועניינו כאלו אמר האל אשר אמר די, ופוז"א השלם ר' אליעזר הגדול שהיו השמים נמתחים והולכים עד שאמר לשם די, וכן יאמר הר' מנחם בוג'אפוס (הגדרים ערך שדי) „ומה שטען הרמב"ם איך יקרא שם אשר די הנה יעמוד נגדו „אהיה אשר אהיה" ועיין (ברא' יז א) ובביאורי שם: [ג] עיין כמה"ש ברא' מג יד:

וכן

מקו"ב רש"י: א) רש"י ז"ל תפס לשון המקרא (מ"ב כה ו) וידברו אתו משפט (ז"ל): ב) וכן בפס"ז אין דבור אלא לשון קשה. ועיין (מכות יא א בספרי בהעלותך פ' צ"ט, תנחומא כ אות יג) ועיין תנחומא א אות א מדכתיב אלהים שהוא מדת הדין ועיין ספרי ואתחנן פי' כ"ז, מדרש אגדה: ג) ובפס"ז „לצדיקים להתהלך לפני" ובנ"ל נוסף, מלת בתמים: ד) ובנ"ל „לקיים דברי האבות": ה) עיין ספרא שם: ו) ויקרא יט יב: ז) שם כב לא: ח) עיין ברא"ם שכתב שרש"י ז"ל תפס לשון קצר לכן לא פי' אל אברהם וגו' ועיין בס' הזכרון שכתב כי הטעות היתה וארא אל אברהם וגו'

כבלשון

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶל־אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב

לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי

אבן עזרא

איוב כב כה) (י) [ד] ויפה פירש (יא) [ה], ומלת נודעתי מבנין נפעל (יב), ואיננו כמו הודעתי (יג) כדברי מנחם (יד) ורבי מרינוס (טו) אמר, כי ושמי ד' שביעה (טז) כי בלשון ערבי יש וי"ו לשבועה, וטעם לא נודעתי להם כמו שנודעתי לך (יז) [ו] וכוי"ו הזה לא מצאנו בלה"ק (יח) וככה דקדוקו יש מלות מושכות עצמן ואחרות עמם, גם כן אותיות (יט) כמ"ש „מאל אביך ויעזרך, ואת שדי" (בראי מט כה) שהוא מאת שדי (כ) וככה בי"ת באל שדי, כאילו כתוב ובשמי ד' לא נודעתי להם (כא) [ז], אמר רב סעדיה הגאון כי תחסר באחרונה מלת לבדו, כאילו אמר ובשמי ד' לבדו לא נודעתי להם, רק פעם באל שדי ופעם בשם ד' (כב) וכמוהו לפי דעתי לא יעקב לבדו יאמר עוד שמך כי אם ישראל משתתף עמו (כג), ואין צורך לתקון הזה, כי ידענו כי אל שדי הוא הש"י הנכבד, ואין ביניהם הפרש (כד), רק ששם שדי הוא תואר (כה) והשם הנכבד פעם שם עצם ופעם שם תואר כאשר פירשתי (כו) והנה מצאנו כתוב באברהם „אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים" (בראי טו ז), וביעקב אני ד' אלהי אברהם אביך (שם כח יג) (כז) [ח], ור' ישועה אמר (כח) כי אברהם ויעקב לא ידעו זה השם, רק משה כתב ככה (כט), ולא דבר ר' ישועה נכונה, כי איך יכתוב משה שם לא הזכירו השם, ואין ספק כי האבות ידעו זה השם שהוא שם העצם (ל) רק זה השם הוא התואר לא ידעו (לא), ועתה אגלה לך קצת סוד אל שדי, ידענו כי

קרני אור

[ד] וכן פי' הרלב"ג „והיה שדי בצריך" הרצון שיהיה לך וזהבך, על דרך כקול שדי שמורה על החוזק והפלגה" ורי"ן ג'נאח פי' „שם שדי אצלי נכבד וגדול וכמוהו „והיה שדי בצריך" כלומר שיהיה הונך גדול ועצום, וכן שדה ושדות (קהלת ב ח) פי' כבודה וכבודות, והיו"ד כבדי לרבוי והפלגה או להגדלה, והטוב בעיני אצלי להיות עלול הה"א כמו ובני דוי": [ה] ולא נחה דעת הרד"א בזה, וכתב בשם ההתבלות אין באמת אתם, לפי שבשם היות האל ית' מבטל המערכות העליונות, הבל אין לאוי שיקרא שודד או מגדד: [ו] עיין יהל אור מה שפי' מנחם, וכן פי' הרד"א שם בלא הזכירו, והכוה"ק השיג על הרד"א (בעת לא ראה את מחברת מנחם) מפני כי „ושמי ד'" נבדל מן שדי באתנח המפסיקו ממה שלפניו, גם לדבריו חסר מלת „אבל" במקרא: [ז] עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז, ובאגרת התשובה לר' יצחק אבן אלטיף כ"י (כ"ת ד מכתב ג') הוא ישאל „מפני מה אמר ושמי ד' לא נודעתי להם, ולא אמר ובשמי, כמו שאמר ובשמו תשבע ? והתשובה זה בא ללמדך שאין שום דבר נוסף על עצמותו ית', שאלו נכתב ובשמי היה נראה ששמו מבלעדו לכן אמר ושמי ה' הכל הוא אחד בלי פירוד, ומה שאמר ובשמו תשבע לפי מחשבת הנשבע הקוצץ בנטיעות כחשבו ששמו נוסף על עצמו, והעיד על זה, כי לא אמר לא תשא בשם ה' אלהיך לשוא אלא את שם, להעיד על מה שאמרתי ודעהו": [ח] עיין יהל אור, ולתרץ כל זה יאמר העקידה (שער לב) „הנכון בזה כי מלת „להם" אינו מוסב על האבות רק על ישראל המוזכרים בכנוייהם בפסוקים הסמוכים למעלה כאמר כי ביד חזקה ישלחם, וביד חזקה יגרשם. וכן פי' הרלב"ג ושמי ד' לא נודעתי להם לישראל ועיין הכוה"ק מה שכתב ע"ז:

יהל אור

(כ) הרד"ק בשרש „שדד" הביא הפי' על הפ' הזה בשם הנגיד ר"ש ביתר ביאור וז"ל „והנגיד פי' „והיה שדי בצריך" איננו השם הנכבד רק הוא תואר לזהב, כי פי' בצריך וזהבך ואמר שיהיה תקיף וזהבך כמו שאמר, וכסף תועפות לך (איוב כב כה)": (כא) הסכים לפירושו: (כב) ופי' לא נודעתי להם כאשר נודעתי לך: (כג) וכן כתב רש"י ז"ל „לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי" כי אין לפרש כפשוטו שלא נודע לאבות שם הויה ב"ה, כי הכתובים מעידים על הפוכו ככתוב באברהם אני ד' אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראש' טו ז) וביצחק וירא אליו ד' גור בארץ הזאת (שם כו ג) וביעקב ויאמר אליו אני ד' אלהי אברהם אביך (שם כח יג) (כד) וכן יאמר מנחם (מחברת מנחם שרש „דע") „ואנשי פתרון אמרו ושמי ד' לא נודעתי להם לא גליתי להם, ומהם אשר מתמיהים את המלה, ואלו היה פתרון הענין כה, היה על המחוקק מיושר המשפט לחקוק כה ושמי ד' לא הודעתי להם, אבל הנו"ן מונע את המלה מהיות ככה": (כה) עיין ערכו בראש ס' בראשית: (כו) אני נראיתי לאבות, אבל אני נשבע לך באל שדי, ושמי ד', שלא נודעתי להם כאשר נודעתי לך, וכן הביא הפי' הזה הריק"ם (בס' הגלוי צד 83) ע"ש מנחם, ומנחם במחברתו פי' בענין אחר עיין הערה שאח"ז: (כז) ומנחם (מחברת מנחם שרש „דע") יפרש וז"ל „וזה פתרון המלה ופשר הענין וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ד'. נראיתי להם באל שדי ובשם ד', אבל לא נודעתי להם פנים אל פנים ולא נראיתי לשם עין בעין כאשר נודעתי ונראיתי לך בלבת אש": (כח) אבל בלה"ק לא מצאנו כהוי"ו הזה שיהיה לשון שבועה: (כט) וכמו כן יש אותיות שמושכות עצמן ואחרות עמם: (ל) וכן פי' שם הח' ז"ל „ומ"ש מאל משרת עצמו ואחר עמו", ועיין ביאורי שם: (לא) כי בי"ת באל שדי מושכת עצמה ואחרת עמה: (לב) מכוון לפי' מנחם בכוונת הכתוב, (למעלה אות כו) ולא בביאורו: (לג) וכן פי' הח' ז"ל שם, ועיין ביאורי שם: (לד) והם שוים: (לה) ר"ל שהוא מורה על התוקף והנצחון: (לו) (למעלה ג טו) עיי"ש כי שם הארכתי לבאר זה: (לז) שודאי אין לפרש שהאבות לא ידעו מהשם המפורש: (לח) עיין ערכו בראש ס' בראשית.. (לט) כשהזכיר בתורה דבור השם אל האבות כתב בשם העצם: (מ) ר"ל השם הנכבד: (מא) האבות לא ידעו כי שם העצם וגו' ג"כ לפעמים שם תואר, ומה שאמר ושמי ד' לא נודעתי להם, הטעם בשם התואר, כי לא הראה להאבות נסים מפורסמים

מקו"ב רש"י: ככלשון הכתוב, וכן תמצא בכל ספרי הרמב"ן חדשים גם ישנים שכתוב וארא אל אברהם אל יצחק, ולא תמצא באחת מהן לכל האבות. וכתב, והוא הנכון בעיני:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

וּשְׁמִי יְיָ לָא הוֹדַעִית לְהוֹן: ד וְאַף אֲקֵימִית יָת קְיָמִי עִמְּהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן יָת אַרְעָא תּוֹתָבוּתְהוֹן

בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם: ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֵת

רש"י

באל שדי. הבטחתים הבטחות ובכלן אמרתי להם אני אל שדי: ושמי ה' לא נודעתי להם. לא הודעתי אין כתיב כאן אלא לא נודעתי ט) לא נכרתי להם במדת אמתית שלי שעליה נקרא שמי ה' נאמן לאמת דברי שהרי הבטחתי ולא קיימתי י): (ד) וגם הקמתי את בריתי וגו'. וגם כשנראיתי להם באל שדי הלכתי והעמדתי בריתי ביני וביניהם: לתת להם את ארץ כנען. לאברהם

אבן עזרא

השם ברא ג' עולמות שהזכרתי (מב) והעולם השפל יקבל כח מעולם התיכון (מג) כל אחד מהפרטים כפי מערכת העליונה, ובעבור כי נשמת האדם גבוה מן העולם האמצעי, אם היתה הנפש חכמה והכירה מעשה השם שהם בלא אמצעי (מד) וע"י אמצעי (מה) והניחה תאות העולם השפל (מו), והתבודדה לדבקה בשם הנכבד, אם יש במערכת הכוכבים בעת ההריון רעה שתבא עליו ביום ידוע, השם שדבק בו יסבב סבות להצילו מרעתו, וככה אם יש במערכה שיהיה עקר, השם יתקן לו כה תולדתו ויוליד, על כן אמרו חז"ל (מז) שהשם אמר לאברהם צא מאצטגנינות שלך (מח) וקרוב מזה הטעם אין מזל לישראל (מט), ועוד אבאר זה בפ' כי תשא (נ) על כן אמר השם לאברהם קודם וארבה את זרעך „אני אל שדי" (בראׄ יז א) שפירושו מנצח המערכות העליונות, לא שהמערכה תשחת (נא) רק שידע הדבק בשמו שיחדש לו טוב שלא יהיה במערכתו (נב) על כן אמר יעקב „המלאך הגואל אותי מכל רע" (שם מח) שהיה נכון לבא עלי (נג), וזה הוא סוד כל התורה (נד) כאשר אפרש עוד (נה), והנה האבות לא הגיעה מעלתם לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים בפנים, על כן היה יכול משה לשנות תולדות עולם השפל, ולחדש אותות ומופתים שלא יכלו האבות לחדשם (נו) [ט], והנה משה אמר שני דברים האחד „למה זה שלחתני" (למעלה ה כב) והשני „והצל לא הצלת את עמך" (שם שם כג), והשיב על האחרון „עתה תראה אשר אעשה לפרעה" (למעלה ו א), ועל הראשון (נז) ויאמר אליו אני ד' (למעלה ו ב) (נח) והטעם כי על ידי האבות נודע שמי שהוא אל שדי (נט) ועל ידך יודע שמי ד' הנכבד בעולם כאשר אמר לכן אמור לבני ישראל אני ד' *), והנה שלחתיך להודיע זה השם (ס): ד וגם הקימותי. גם שלחתיך בעבור שהקימותי עם האבות לתת להם

יהל אור

מה שהם זה מורה עליו: (מב) למעלה ג טו: (מג) ר"ל מעולם האמצעי: (מד) כמ"ש „עושה נפלאות לבדו" (תה' עב יח): (מה) ר"ל לצבאות השמים משרתיו עושי רצונו: (מו) פי' ואם היתה מנהת תאות העולם השפל: (מז) בג' (שבת קנו א נדרים לב א): (מח) פי' כנודע לאברהם סוד זה הענין שהרוחני מגלה הגשמי והחקים הטבעים והשתלשלות סבותיהם, האמין ויצא מן האיצטגנינות חוקי פעולת הטבע הבאים לפי טעתו מהגלגלים וגזרות השמים: (מט) בג' (נדרים לב א): (נ) (למטה לג כא), וכן יאמר שם „וזהו שאז"ל אין מזל לישראל כל זמן שהם שומרי התורה, ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה": (נא) פי' לא שהמערכת תשחת, ומחדש הטבע על דרך המופת, רק שמסבב סבות להצילו מרעתו, רק מה שאמר ושמי ד' לא נודעתי להם, כוון בזה על זה השם שמורה שמשחית המערכת ומחדש אותות ומופתים: (נב) ובמקה"ת „במערכת": (נג) ר"ל שהיה ראוי לבוא עלי כפי המערכת, וזה הכח העליון (לפי שהיה דבק בו) שמר אותי, ובמקה"ת „אליו": (נד) להורות לנו כל המצות והדרכים לדבקה בשם ית', וכל זה כדי שנהיה נמלטים מהמערכת: (נה) (למטה לג כא) עיי"ש: (נו) והנה לא הגיעה מעלת האבות לדבקה בשם כמשה אשר ידעו השם פנים אל פנים, ע"כ יכול משה לשנות תולדות העולם ולעשות אותות ומופתים שלא יכלו האבות לעשותם: (נז) על „למה זה שלחתני": (נח) וכן יאמר (למעלה ו א) בפי' הקצר: (נט) דעתו כי אני נראיתי לאבות בכח ידי אשר אני מגלה בו מערכת היצורים ומכריתם לעזור לבחירי: *) הוא שם העצם יו"ד ה"א המורה על ההשגחה תדירה בלי הפסק: (ס) ובעבור זה שלחתיך למען יודע על ידך השם הזה בעולם בהתחדש האותות והמופתים על ידך בו, כאשר אמר לכן אמור וגו':

קרני אור

[ט] וכן כתב בס' השם, כי זה השם לא היה נודע בעולם כ"א לחסידים מעוטים עד צאת מצרים, הלא תראה כי לא תמצאנו בכל מענה איוב וחבריו ואין טענה מן „יראת ד' היא חכמה" (איוב כח, כח) כי באל"ף דל"ת הוא כתוב, גם אין לטעון מן „ויען ד' את איוב" (שם לח א) כי הם דברי המעתיק, וטעמו שלא היו יודעים בחכמת האדם יכולם להדבק בו:

מש"ב רש"י: ט) עיין בפס"ז ובמדרש שכל טוב בבספו התירתך לענין אחר: י) קיימתים (ז"ל):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ארץ מגריהם אשר גרו בה: ה וגם
אני שמעתי את נאקת בני ישראל
אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר
את בריתי: ו לכן אמר לבני ישראל
אני יהוה והוצאתי אתכם מתחת
סבלת מצרים והצלתי אתכם
מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע
נטויה ובשפטים גדלים: ז ולקחתי
אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים
וידעתם כי אני יהוה אלהיכם

דאתותבו בה: ה ואף
קדמי שמיע ית קבילת
בני ישראל די מצראי
מפלחין בהון ודכירנא
ית קימי: ו בכן אמר
לבני ישראל אנא יי
ואפיק יתכון מגו דחוק
פלחן מצראי ואשיזב
יתכון מפלחנהון ואפרוק
יתכון בדרעא מרמא
ובדינין רברבין:
ז ואקריב יתכון קדמי
לעמא ואהוי לכון לאלה
ותדעון ארי אנא יי

אבן עזרא

או לבניהם שהם כמוהם זאת ארץ כנען (סא): ה וגם. גם עוד שלחתיך בעבור שעשו ישראל תשובה וצעקו אלי (סב): (פיה"ק. גם שלחתיך בעבור שנשבעתי לתת להם את ארץ כנען, וטעם להם לזרעם, כי זרעם כהם יחשבו (סג) ועוד שלחתיך בעבור שצעקו אלי): ו לכן. כמו שאני עומד כן יהיה דברי קיים (סד) שאגאל אתכם בזרוע נטויה מן השמים אל הארץ (סה): ז ולקחתי. כאשר תקבלו את התורה על הר סיני (סו), וטעם המוציא אתכם, כי היתה במערכת המחברת הגדולה למשרתים העליונים שיעמדו עוד בגלות (סז) [ז]

רש"י

בפרשת מילה נאמר אני אל שדי וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך יא) ליצחק כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם יב) ואותה שבועה שנשבעתי לאברהם באל שדי אמרתי יג) ליעקב אני אל שדי פרה ורבה וגו' ואת הארץ אשר וגו' יד) הרי שנדרתי להם ולא קיימתי טו): (ה) וגם אני. כמו שהצבתי והעמדתי הברית יש עלי לקיים. לפיכך שמעתי את נאקת בני ישראל הנואקים טז): אשר מצרים מעבידים אתם ואזכר. אותו הברית יז) כי בברית בין הבתרים אמרתי לו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי יח): (ו) לכן. ע"פ אותה השבועה יט): אמר לבני ישראל אני ה'. הנאמן בהבטחתי: והוצאתי אתכם. כי כן הבטחתיו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כ): סבלת מצרים. טורח משא מצרים:

קרני אור

[ז] ועיין כתב הרמב"ן ז"ל, כי אין זה מדרך הפרשה עיי"ש: (סא) התי' ז"ל יפרש מלת להם, כי בניהם הם כמוהם: (סב) וכן פי' למעלה ב כג:
(סג) וכן יאמר בפי' הקצר על „והבאתי אתכם" (פסוק ח) „כי רבים מיוצאי מצרים שהם פחותים מעשרים שנה נכנסו לארץ, גם בני המתים במדבר": (סד) ופי' לכן לכל אלה הג' סבות יאמר כמו שאני עומד וכו': (סה) אשר נשאתי את ידי (פ' ח): (סו) וכן פי' הרמב"ן, בבואכם אל הר סיני ותקבלו התורה, כי שם נאמר, והייתם לי סגולה: (סז) וכן יאמר (למטה לג כא) „והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות, ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הופיעם השם" ולא כן דעתו למטה

יהל אור

מסק"ב רש"י: יא) בראשית יז ח: יב) שם כו ג: יג) שם לה יא: יד) שם לה יב: טו) עליון (ז"ל): טז) ומה שם נואקים ? אשר וגו' ובמ' פ"ט, ואין נאקה אלא מתוך ייסורין ומכות וכן מעיר מתים ינאקו (איוב כד יב):
יז) ובנוסחאות מדויקות הגי' ברש"י. ואזכור את הברית אשר כרתי בין הבתרים. וגז"ל יש גי' „ואזכור את בריתי": יח) בראשית טו יד: יט) תנחומא א אות ב שמו"ר פ"ו ד. חזית פ' בשובבם. פס"ז. שכל טוב. מדרש הגדה: כ) בראשית טו יד:

www.daat.ac.il

הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃
ח וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי יְהוָה׃
ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ

אונקלוס

אֱלָהֲכוֹן דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מִגּוֹ דְּחוּק פָּלְחַן מִצְרָיִם׃
ח וְאַעֵיל יָתְכוֹן לְאַרְעָא דִּי קַיֵּמִית בְּמֵימְרִי לְמִתַּן יָתַהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְאֶתֵּין יָתַהּ לְכוֹן יְרֻתָּא אֲנָא יְיָ׃
ט וּמַלֵּיל מֹשֶׁה כֵּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה מִמְּעַק רוּחָא וּמִפָּלְחָנָא דַּהֲוָה

רש"י

(ח) נשאתי את ידי. הרימותיה להשבע בכסאי כא): (ט) ולא שמעו אל משה. לא קבלו תנחומין כב): מקצר רוח. כל מי שהוא מצר רוחו ונשימתו קצרה ואינו יכול להאריך בנשימתו. קרוב לענין זה שמעתי בפרשה זו מרבי ברוך בר' אליעזר כג) והביא לי ראיה ממקרא זה בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' כד) למדנו כשהקדוש ברוך הוא מאמן את דבריו אפילו לפורענות מודיע ששמו ה' וכל שכן האמנה לטובה. ורבותינו דרשוהו לענין של מעלה כה) שאמר משה למה הרעות אמר לו הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין יש לי להתאונן על מיתת האבות הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת מה שמו מה אומר אליהם כו): וגם הקימותי וגו'. וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קבר עד שקנה בדמים מרובים כז) וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר. וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה כח) לנטות אהלו ולא הרהרו

אבן עזרא

וזה יתברר לך בפ' כי תשא (סח): ח והבאתי אתכם אל הארץ. כי רבים מיוצאי מצרים (סט), גם בניהם יחשבו כהם (ע), וטעם אשר נשאתי את ידי, דרך משל, כאדם שישא ידו אל השמים וישבע, כמו „כי אשא אל שמים ידי" (דברי לב מ) (עא) [יא] „וירם ימינו ושמאלו אל השמים" (דניאל יב ז) (עב) [יב], וטעם אני ד' שאקיים זה (עג) [יג]: (פיה"ק. והבאתי אתכם אל הארץ, הם או בניהם, וי"א על תנאי (עד) ואין צורך, כי רבים מיוצאי מצרים שהם פחותים מעשרים שנה נכנסו לארץ, גם בני המתים במדבר (עה)): ט וידבר. ולא שמעו ולא הטו אזן לדבריו (עו)

יהל אור

(למטה יב מה) עיי"ש: (סח) (שם לג כא) ושם האריך בזה: (סט) כאן קצר ולא סיים, ובפי' הקצר מבואר, אותם שהם פחותים מעשרים שנה נכנסו לארץ ואפשר לבאר דעתו, „כי רבים מיוצאי מצרים" פי' שרוב הבאים היו מיוצאי מצרים, ועל הרוב הכתוב מדבר, ואע"כ לא חסר פירושו כלום, ועיין בפי' הח' ז"ל (במד' כו ד) ובביאורי שם: (ע) ולכן יאמר „אתכם": (עא) ופי' שם הח' ז"ל „שבועה בדבר קיים וכו', ומלת אשא כדרך בן אדם להבין השומעים": (עב) ופי' שם הה' ז"ל „הטעם שישבעו בדבר עומד". (עג) נאמן לקיים הבטחתי: (עד) אם לא ימרו את פיו: (עה) עיין בפי' הקצר למעלה פסוק ה: (עו) לא בעבור שלא יאמינו בד' ובנביאיו אלא מ

קרני אור

[יא] ופ"ז כתב בעל הכוס"ק „אמנם אם נאה דעתו להתמם במליצות כאלה במאמרי השיר, לא תחשב הלב כמונהם במאמרים פשוטים, וביותר במאמרים הנאמרים ממנו עלאה ית', כמו כאן וכדומה". פי"ש: [יב] ופ"ז כתב הרמב"ן, אין וירם ימינו ושמאלו אל השמים מענין הזה, כי הוא נאמר במלאך לבוש הבדים שנשבע בחי העולם: [יג] וכן ת"א ויוכ"ע די קיימית במימרי, והוא לשון שבועה, מלשון לא תשא דעשרת הדברות. ועיין מכילתא בא פ' יח, עכ"פ „כאשר נשבע לאבותיך" והיכן נשבע לו, והבאתי

קצרה

מקו"ב רש"י: כא) כי הנשיאה מורה על המלכות: כב) ותמיהה זו לשון קבלה: כג) בן דורו של רש"י מחכמי צרפת או אשכנז הקדמונים: כד) ירמי' טז כא: כה) תנחומא א א. סנהד' קיא א. שמו"ר פ"ו ד קה"ר פ' ד פסוק ו ילקוט קטו: כו) למעלה ג יג: כז) רש"י ז"ל יתרגז הס' לפי פי' רז"ל: כח) ברא' לג יט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה
מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי
יְהוָה לֵאמֹר הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־
שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַּרְעֹה

קְשָׁיָא עֲלֵיהוֹן׃ י וּמַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יא עוֹל
מַלֵּיל לְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא
דְמִצְרָיִם וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵהּ׃
יב וּמַלִּיל מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ
לְמֵימַר הָא בְנֵי יִשְׂרָאֵל
לָא קַבִּילוּ מִנִּי וְאֵכְדֵין
יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה וַאֲנָא

אבן עזרא

כי קצרה רוחם באורך הגלות, ובעבודה קשה שנתחדשה עליהם (נז) וידן: י וידבר. לאמר למשה (פז) כמו „דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם" (ויקרא א ב) (פט) [טז]: יא בא. אל ארמון המלך (פ): יב וידבר. הן בני ישראל שהם עמך לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה שהוא מלך ואינו מעמך (פא), ועוד כי מגרעת גדולה היא שאדבר לפניו (פב) ואני ערל שפתים, כי בפעם הראשונה הבטחתני שתורה את פי (פג) שלא אבטא באות שהוא כבד עלי, אולי תכשל לשוני לפניו (פד) ואתה אמרת כי אהרן יהיה מליץ ביני ובין ישראל (פה): (פיה"ק. י"א כי השם אמר למשה „ואנכי אהיה עם פיך" (למעלה ד טו) וסר כובד לשונו, ואין פירושו כן, כי אם בשעת הצורך (פו), או יורה פיו שלא ידבר באותיות קשות על לשונו (פז) והעד שאמר אח"כ „ואני ערל שפתים" וטעמו כמו כבד, וכן ערלה אזנם (ירמי'

רש"י

אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעותה (כט) ואין המדרש מתישב אחר המקרא מפני כמה דברים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי ואם תאמר לא הודיעם שכך שמו הרי תחלה ל) כשנגלה לאברהם בין הבתרים נאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לא) ועוד היאך הסמיכה נמשכת בדברים שהוא סומך לכאן וגם אני שמעתי וגו' לכן אמור לבנ"י. לכך אני אומר יתישב המקרא על פשוטו דבר דבור על אופניו והדרש תדרש שנאמר הלא כה דברי כאש נאום ה' וכפטיש יפוצץ סלע לב) מתחלק לכמה ניצוצות לג): (יב) ואיך ישמעני פרעה.

קרני אור

אתכם אל הארץ": [יד] משה דבר אלו הדברים אל בנ"י בזולת אמלצות אהרן, ולא האמינו בנ"י בדברי משה מפני קוצר רוח משה להתבונן בסדור דבריו כראוי כדי שייסה להם זה המאמר באופן שיכנסו דבריו באזניהם (ולכ"ג) עיין יהל אור אות פ"א, ועיין קרני אור למטה י"ד י"ב, הערה י' מה שהוכיחו הכותים והמומרים על הפסוק הזה: [טו] עיין יהל אור, ועיק כפי' הקלר (למעלה ד' כ') ובכיאורי

יהל אור

קלרה וכו': (פז) וכן פי' הרשב"ם, כי היו סבורים לנוח מעבודה קשה והנה עתה הכביד עליהם יותר: (עח) פי' מלת וידבר, גם לאמר, היה אל משה במלת וידבר מליין שהתעסק במבטא הדבור, ובמלת לאמר מליין מה שאמר לו: (פט) בפעל דבור יליין רק שדבר דברים, ואינו מליין מה היה הדבור, ובפעל אמר יליין מה שאמר, והדבור והאמירה היה לישראל, כן פה היה הדבור והאמירה למשה: (פ) ידייק באשר לא אמר לך אל פרעה, וכן דעת אונקלס ויונ"ע שתרגמו עול, יורה שיבוא לביתו ולארמונו (פא) ובמקה"מ „שאיננו מעמך והוא מלך" כי (למעלה פ' ט) מה שאמר משה לבני ישראל היה בלא אמלצות אהרן, כי כן לוהו השם במה שאמר לו, לכן אמור לבני ישראל (פ' ו) ואח"כ כשאמר לו „בא דבר אל פרעה" (פ' יא) היה בזולת אמלצות אהרן, ולכן אמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו', כי חשב אולי מפני פהיותיו לא שמעו אליו, כי הוא ערל שפתיים, ולא יבין לדבר על לבם דברים טובים ונחומים אף כי ידבר לפרעה, עיין קרני אור הערה יד: (פב) ובמקה"מ „ועוד כי מגרעת היא שאדבר בפניהם": (פג) ובמקה"מ שם „על פי": (פד) וכן פי' הח' ז"ל (למעלה ד י) וזה הוא טעם „ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך": (פה) ר"ל אתה אמרת כי אהרן יהיה המליץ ביני ובין ישראל, אך לא אמרת מי יהיה המליץ ביני ובין פרעה, ולפיכך אמר אח"כ, וידבר ד' אל משה ואל אהרן וגו' וכמו שיבאר: (פו) וכן יאמר הח' ז"ל (למעלה ד יא) הנה לא הבטיחו ביסור כובד לשונו, רק יורנו מה שידבר: (פז) וכובד לשונו לא יסור, וכן פי' (למעלה ד יג): וכן

מקו"ב רש"י: כט) שמו"ר פ"ו ד ילקוט קסו: ל) תחלתו (ד"ל): לא) ברא' טו ז. לב) ירמי' כג כט: לג) סנ' הנכונה מה שטיס זה מתחלק. ע' מתחלק הסלע על ידו. וכן פי' רש"י ז"ל שבת לד ב ועיין תוס' שם ד"ה
מה שטיס מה שהקשה בה על פי' רש"י ז"ל:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם: פ
יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ס שני
יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ:

אונקלוס

יַקִּיר מְמַלַּל:
יג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן וּפַקְּדִנּוּן לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְוָת פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם לְאַפָּקָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם:
יד אִלֵּין רֵישֵׁי בֵּית אֲבָהָתְהוֹן בְּנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ

רש"י

זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה[לד]: ערל שפתים. אטום שפתים. וכן כל לשון ערלה אני אומר שהוא אטום. ערלה אזנם[לה] אטומה משמוע. ערלי לב[לו] אטומים מהבין. שתה גם אתה והערל[לז]. והאטם משכרות כוס הקללה (כ"א התרעלה). ערלת בשר שהגיד אטום ומכוסה בה. וערלתם ערלתו[לט] עשו לו אוטם וכיסוי איסור שיבדיל בפני אכילתו. שלש שנים יהיה לכם ערלים[מ] אטום ומכוסה ומובדל מלאכלו: (יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן. לפי שאמר משה ואני ערל שפתים צירף לו הקב"ה את אהרן להיות לו לפה ולמליץ[מא]: ויצום אל בני ישראל. צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם[מב]: ואל פרעה מלך מצרים. צום עליו לחלוק לו כבוד בדבריהם זהו מדרשו[מג] ופשוטו צום על דבר ישראל ועל שליחותו אל פרעה. ודבר הצווי מהו מפורש בפרשה שניה לאחר סדר היחס. אלא מתוך שהזכיר משה ואהרן הפסיק הענין באלה ראשי בית אבותם ללמדנו היאך נולדו משה ואהרן ובמי נתיחסו: (יד) אלה ראשי בית אבותם. מתוך שהוזקק ליחס שבטו של

אבן עזרא

ו י) (נח) [מז]): יג וידבר. עתה כלל הענין, כי גם אהרן יהיה מליץ בינו ובין פרעה. כאשר יפרש עוד, על כן השתתפו שניהם בדבור (נט): ויצום. ללכת אל בני ישראל (ס) ואל פרעה מלך מצרים (סא), ור' ישועה אמר (סב) כי טעם ויצום שלא יכעסו על ישראל אם לא ישמעו אליהם (סג) ואין צורך: (פיה"ק, י"א (סד) שצוה שלא יכעסו על ישראל כי קצרה רוחם): יד אלה ראשי בית אבותם. על משה ואהרן (סה) או שב אל בני ישראל הנזכרים למעלה (סו), והאנשים (סז) הם מורדי (סח) מצרים (סט), והחל מראובן, כי לא נשאר לו כבוד

יהל אור

(פח) וכן יאמר (יסוד מורא שער ז) "ודע כי מלת ערלה כבדות, והנה ערל לב, כמו, ככד לב פרעה (למטה ז יד) "ואני ערל שפתים", כמו "כי כבד פה" (למעלה ד י) "וגם ערלה אזנם" (ירמי' ו י) כמו "ואזניו הכבד" (ישעי' ו י)": (פט) ויצרף לו בשם את אהרן להיות לו לפה ולמליץ: (נ) להודיעם את כל אשר יצוה אל פרעה להוציאם מארצו: (נא) והנה אהרן יהיה המליץ בינו ובין מי שישלחהו השם לדבר אליו הן לישראל והן לפרעה: (נב) עיין ערכו בראש ס' בראשית: (נג) פי' שיסבירו להם פניס: (נד) בפי' הארוך הזכיר הפירוש בשם ר' ישועה, ופה בשם י"א, כי כן הוא דעת רש"י ז"ל שפי' "צום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם", וקרוב לומר כי זה הוא טעם "כי תאמר אלי שאהו בחיקך" (במדי' יא יב): (נה) הכנוי אבותם: (נו) ודעת הרדי"א כפי' הראשון שבא על משה ואהרן, ואינו שב אל בני ישראל, שא"כ היה לו לזכור כל השבטים, אלא שרצה הכתוב לזכור ראשי בית אבות משה ואהרן: (נז) י"ג "והראשים": (נח) ובמקה"מ "יורדי": (נט) ר"ל כי ראשי האבות הנזכרים

קרני אור

נם, וכן דעת הרמב"ן ז"ל כי מלת לאמר להורות על כיווך הענין בכל מקום, וידבר ד' אל משה לאמירה גמורה, לא אמירה מסופקת, ולא ברמז דבר, ולכך יתמיד זה בכל התורה, ועיין התוה"מ (ויקרא א ב ו) שבשביל לבאר כל זה באריכה: [טז] כל דבר היתר והכבד שראוי להעליכו

מקו"ב רש"י: לד) ב"ר פ' לב ז ועיין בפי' מכבוז"ו שם. ילקוט שמואל קלב פס"ז ועיין הערה עז שם. וכן פי' רש"י ז"ל בר"א מד ח: לה) ירמי' ו י: לו) שם ט כה: לז) חבקוק ב טז: לט) ויקרא יט כג: מ) שם: מא) ובתנחומא א ב עשה אותן שוים שצריכים לחלוק כבוד לשניהם: מב) שמו"ר פ"ז ג. ספרי פ' בהעלותך פ' לא. ילקוט קפת: מג) תנחומא א ושאלתות ב. והרא אות ב, כה אות ז ועיין זבחים קב א. מנחות לח א. מכילתא בא פי"ב שמו"ר פ"ז ג ילקוט קפת:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
רְאוּבֵן: טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין
וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־
הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן:
טז וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם
גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי
שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה: יז בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי לְמִשְׁפְּחֹתָם:
יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן

אונקלוס

וּפַלּוּא חֶצְרוֹן וְכַרְמִי
אִלֵּין זַרְעֲיַת רְאוּבֵן:
טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל
וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר
וְשָׁאוּל בַּר כְּנַעֲנֵיתָא אִלֵּין
זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן: טז וְאִלֵּין
שְׁמָהַת בְּנֵי לֵוִי
לְתוּלְדָתְהוֹן גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת
וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי מְאָה
וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין:
יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי
לְזַרְעֲיָתְהוֹן: יח וּבְנֵי קְהָת
עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן

אבן עזרא

רק להתייחס ראשון (ק) [יז], ואלה ארבעת בניו (קא) הם יורדי מצרים: טו ובני. משפחת אהד נכרתה במצרים או במדבר, כי איננה נזכרת בפרשת פנחס, וצחר הוא זרח (קב): טז בני לוי. הזכיר אלה השני שבטים בתחילה בעבור שהם גדולים כלוי (קג), כי לוי הוא העיקר, כי לא בא לפרש עתה רק יחס משה ואהרן (קד) והזכיר (קה) גרשון קהת ומררי כאשר נולדו (קו) הם ירדו מצרים (קז), הוא אהרן ומשה, הקדים שם אהרן בעבור שניו (קח) [יח] והזכיר חיי לוי ולא הזכיר חיי השבטים בעבור כבוד משה ואהרן (קט) [יט]: (פיה"ק. והחל מראובן ושמעון, וכשהגיע אל לוי הזכיר הראשים (קי) ואחר שהזכיר שדברו אל פרעה, הקדים משה לגודל מעלתו, כי אהרן למשה הוא כמו נביא (קיא) והשם אמר אם יהיה נביאכם, לא כן עבדי משה (במד' יב ו ז)): יז בני גרשון. לא היו לו בנים כי אם שניהם (קיב): יח ובני. הזכיר חיי קהת, ולא חיי גרשום ומררי בעבור כבוד השלוחים (קיג):

רש"י

לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן. (בפסיקתא גדולה ראיתי מד) לפי שקנטרם יעקב אבינו לשלשה שבטים הללו בשעת מותו חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם לומר שחשובים הם). (טז). שני חיי לוי וגו'. למה נמנו שנותיו של לוי להודיע כמה ימי השעבוד שכל זמן שאחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד שנאמר וימת יוסף וכל אחיו ואחר כך ויקם מלך חדש מה) ולוי האריך ימים

קרני אור

ולהסיר יקרא עליהם, וכן ערל שפתים, כי הפלג יכבדו עליו דבריו, ואולי בשפתיו דבריו יתירים עד שיגיע אל הדבור שרוצה לדבר (רד"ק) והנה הרצון בערל שפתים סתום הדבור, ר"ל שננעלו שערי הדבור לפניו כמשפט מי שאינו איש דברים (רלב"ג): [יז] וכן פי' הרמב"ן ע"ש: [יח] מפני שהיה מדבר עתה בתולדות אהרן, הקדים אהרן למשה, ועוד שהוא היה גדול ממנו (רלב"ג): [יט] והנה לא התחיל ספור היחוס הזה מזכרון לוי בלבד, והתחיל מראובן להודיע שלא היה שם שום משא פנים בדבר, והתחיל מראובן כי הוא

יהל אור

הנזכרים הם יורדי מצרים, אבל כל האנשים הנזכרים בזאת הפרשה לא היו יורדי מצרים כי שם נולדו: (ק) עיין בפי' הא' ז"ל (ברא' מו ד) ובביאורי שם: (קא) בני ראובן: (קב) בפ' פנחס (במ' כו יב יג) יזכיר רק נמואל וימין ויכין וזרח, שהוא אחר הנזכר פה, כי צחר וזרח קרובים בענין, ושאול, ומשפחת אהד לא זכר, וכן פי' רש"י ז"ל שם „זרח הוא צחר", לשון צוהר, אבל משפחת אהד כלה": (קג) בשנים: (קד) ועיקר הספור הוא בשבילם: (קה) והזכיר ללוי: (קו) כי בפ' נשא הזכיר קהת קודם גרשון בעבור כבוד משה ואהרן וכאן על סדר תולדותם: (קז) כי אלו השלשה היו מיורדי מצרים · (קח) כי היה גדול ממשה בשנים: (קט) ורש"י ז"ל נתן טעם בזה להודיע כמה ימי השעבוד: (קי) ראשי האבות: (קיא) אחר זה כשתארם בשהם מדברים אל פרעה הקדים משה לאהרן, כי משה היה העיקר בזה: (קיב) ע"כ לא כתיב „ובני לוי": (קיג) משה ואהרן שהם שלוחים מהשם

מסק"ב רש"י: מד) פ' ויהי המקריב פ"ו. וכן פי' הרשב"ם: מה) למעלה א ח:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יט וּבְנֵי מְרָרִי
מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי
לְתֹלְדֹתָם׃ כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־יוֹכֶבֶד
דֹּדָתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן
וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע
וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ כא וּבְנֵי יִצְהָר
קֹרַח וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל
מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃ כג וַיִּקַּח
אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב

אונקלוס

וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי חַיֵּי קְהָת
מְאָה וּתְלָתִין וּתְלָת שְׁנִין׃
יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי וּמוּשִׁי
אִלֵּין זַרְעֲיַת לֵוִי
לְתוּלְדָתְהוֹן׃ כ וּנְסֵיב
עַמְרָם יָת יוֹכֶבֶד אֲחַת
אֲבוּהִי לֵיהּ לְאִנְתּוּ וִילֵידַת
לֵיהּ יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה
וּשְׁנֵי חַיֵּי עַמְרָם מְאָה
וּתְלָתִין וּשְׁבַע שְׁנִין׃
כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח וָנֶפֶג
וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל
מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃
כג וּנְסֵיב אַהֲרֹן יָת
אֱלִישֶׁבַע בַּת עַמִּינָדָב

רש"י

על כולם מו): (יח) ושני חיי קהת. ושני חיי עמרם וגו'. מחשבון זה אנו למדים על מושב בני ישראל ארבע מאות שנה שאמר הכתוב שלא בארץ מצרים לבדה היו אלא מיום שנולד יצחק שהרי קהת מיורדי מצרים היה חשוב כל שנותיו ושנות עמרם ושמונים של משה לא תמצאם ד' מאות שנה והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות מז): (כ) יוכבד דדתו. אחת אבוהי בת לוי אחות

אבן עזרא

יט ובני מררי. שנים היו בניו ולא יותר (קיד) על כן אמר אלה משפחת הלוי לתולדותם (קטו) כי לא הולידו יורדי מצרים (קטז) רק אלה בני יעקב (קיז) גם הזכיר שני חיי עמרם (קיח) בעבור כבוד בניו (קיט) [כ]: כא ובני יצהר. הזכיר אלה בעבור קרח שהריב עם משה (קכ): כב ובני עוזיאל. הזכיר עוזיאל בעבור כבוד מישאל ואלצפן בתורה (קכא), ולא חשש להזכיר בני חברון (קכב): כג ויקח אהרן. הזכיר אשת אהרן בעבור כבוד אליעזר, והזכיר אחות נחשון בעבור סוד הכהונה (קכג) [כא] והזכיר בני קרח (קכד) כי

יהל אור

מהעם אל פרעה להוציא בנ"י, כי משה ואהרן יצאו מקהת: (קיד) ונכתב בוי"ו כי בהם סיום היחוס, והנה לא היו יותר משמונה בנים לגרשון קהת ומררי: (קטו) רק אלה: (קטז) פי' כי מעת רדתם למצרים לא הולידו עוד: (קיז) פי' רק אלה בני יעקב הנזכרים פה, הם המה הנזכרים (ברא' מו) בבני יעקב הבאים מצרימה, כי בני יעקב אחרי בואם מצרימה לא הולידו עוד, לכן יאמר הכתוב אלה משפחות הלוי לתולדותם, ועיין רמב"ן (במד' כו נט): (קיח) ולא היו יצהר חברון ועוזיאל: (קיט) בעבור משה ואהרן ומרים: (קכ) ורצה להודיע בזה יחוס קרח לפרסם מי הוא ומה משפחתו: (קכא) פי' שהם נמצאו חסד שנשאו נדב ואביהוא, והלך כבוד להם כמ"ש, ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן (ויקרא י ד): (קכב) עיין ברשב"ם מה שפי' בזה: (קכג) שהיא לבני אהרן ולא לבני משה, כי משה לא ניתנה לו הכהונה בעבור לפורה שבניה דומין לאמיה, וניתנה הכהונה לאהרן בעבור שנשא אחות נחשון כי הוא נשיא לבני יהודה, וכן יאמר (למסה כח א) .וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון: (קכד) מה שלא עשה כן בבני נפג וזכרי: וכן

קרני אור

הבכור, ועבר מהם, כי לא נמצא בהם איש ראוי והגון לשליחות, ואח"כ הזכיר שמעון, ועבר מהם ג"כ, וכבצא לג', ראה את לוי ראוי היתם, ולכן דקדק לספר שני חייו מה שלא עשה כן אצל ראובן ושמעון (רדי"א). [כ] עיין רש"י ורשב"ם ז"ל מה שפי' בזה: [כא] ואמרו ז"ל (ב"ב קט ב) לעולם ידבק אדם בטובים, שהרי משה נשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן, אהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פנחס, ושם (קי, א) הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, ושם,

משנ"ב רש"י: מו) כן הוא סד"ע פ"ג ילקוט קסב. ובתנחומא כ ד כל ימים שהיה יוסף קיים לא היה עליהם משאו, של מצרים וכן תוספתא סוטה פ"י. כל זמן שהיה יוסף קיים היו ישראל בנחת: מז) עיין רש"י שמות יב מ.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־
אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה
וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃
כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת
פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כו הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה
אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־

אֲחָתֵהּ דְּנַחְשׁוֹן לֵהּ לְאִנְתּוּ
וִילִידַת לֵהּ יָת נָדָב וְיָת
אֲבִיהוּא יָת אֶלְעָזָר וְיָת
אִיתָמָר׃ כד וּבְנֵי קֹרַח
אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף
אִלֵּין זַרְעֲיַת קֹרַח׃
כה וְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן
נְסֵיב לֵהּ מִבְּנָת פּוּטִיאֵל
לֵהּ לְאִנְתּוּ וִילִידַת לֵהּ יָת
פִּינְחָס אִלֵּין רֵישֵׁי אֲבָהָת
לֵיוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כו הוּא
אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה דִּי אֲמַר יְיָ
לְהוֹן אַפִּיקוּ יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם

אבן עזרא

היו צדיקים דכתיב ובני קרח לא מתו (במד' כו) (קיט) ושמואל הנביא היה מבני קרח (קכ): **כה ואלעזר.** הזכיר אשת אלעזר בעבור כבוד פנחס (קכא) כי לו נתנה הכהונה לעולם (קכב), ע"כ מדרך הסברא פוטיאל היה מבני ישראל (קכג) [כב] ולא ידענו טעם פוטיאל, כאשר לא ידענו טעם למישאל, וכל שמות הנזכרים כמו אהרן, ולולי נכתב מעשה משה (קל) לא היינו יודעין למה נקרא כן: **כו הוא אהרן ומשה.** הקדים אהרן למשה כי הוא גדול בשנים (קלא), ועוד כי הוא התנבא

רש"י

קהת [מח]: (כג) **אחות נחשון.** מכאן למדנו הנושא אשה צריך לבדוק באחיה [מט]: (כה) **מבנות פוטיאל.** מזרע יתרו שפטם עגלים לעבודת כוכבים [נ] ומזרע יוסף שפטפט ביצרו [נא]: (כו) **הוא אהרן ומשה.** אלו שהוזכרו למעלה שילדה יוכבד לעמרם. הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' יש מקומות שמקדים אהרן למשה ויש מקומות שמקדים משה לאהרן לומר לך ששקולין כאחד [נב]:

קרני אור

"רוב בנים דומין לאחי האם", ולפיכך לא נתנה הכהונה למשה בעבור אשתו צפורה, ובניה דומין לאחיה, ונתנה הכהונה לאהרן בעבור שנשא אלישבע בת עמינדב אחות נחשון ובניה דומין לאחיה, ובפס"ז "נתערבה משפחת הכהונה עם משפחת המלכות, שהם לוי ושבט יהודה" ועיין למטה כא ד בפי' הקל, ובביאורי שם: [כב] וחז"ל דרשו שם פוטיאל עיין

יהל אור

(קכה) וכן פי' הרשב"ם: (קכו) וכן פי' הח' ז"ל (במד' כו יא) "והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים והם הנקראים הקרחים, לבני קרח מזמור (תה' מט) גם בתורה כתוב "משפחת הקרחי" (במד' כו נח) ועיין (דה"א ו מפסוק יח עד כג): (קכז) לכן הזכיר אמו, וכן דרך הכתוב להזכיר במלכים שמות אמותם (מ"א טו ב וי', שם כב מב): (קכח) ובמקה"מ "ברית הכהונה" כי הכהנים הגדולים היו מבני פנחס, כמו שהאריך הכתוב ביחוסיהם (דה"א ה מן פ' ל עד סוף הפרשה): (קכט) וכן כתב הרמב"ן "על דרך הפשט יתכן שהיה פוטיאל נכבד בדורו, והזכירו הכתוב לשבח", וכן כתב רע"ס: (קל) כי מן המים משיתיהו (למעלה ב י): (קלא) עיין למעלה פ' טז ובביאורי שם:

שפתי חכמים רש"י: מח) לאו דודתו מן האם אלא מן האב וכן ת"א "אחת אבוהי". וכ"ה בסדר' נח ב שבן נח מותר בקרובותיו מן האב ולא מן האם. וכן בפס"ז שלוי נשא שתי נשים מאחת הוליד את קהת. ומאחת הוליד את יוכבד:
מט) ב"ב קי א. שמו"ר פ"ו ס. ילקוט קעט: נ) ב"ב קט ב. סוטה מג א. סנהד' פב ב. שמו"ר שם פס"ז. שכל טוב. ילקוט שם: נא) עיין רשב"ם בב"ב שם שפי' שני טעמים מדלא כתיב פוטאל בלא יו"ד. שלכן שני פיטויים דרשינן. וא"כ מדכתיב מבנות לא"ד משמע משתי בנות. ובשמו"ר פ"ז ה דייק מבנות לא"ד כפי' השני שברשב"ם שם: נב) מכילתא בא פ"א. תוספתא כריתות פ"ד. תו"כ בפ' שני בדין. פס"ז. שכל טוב. מדרש הגדול. ילקוט שם:

www.daat.ac.il - דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צבאתם: כז הם המדברים אל־פרעה מלך־מצרים להוציא את־בני־ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: כח ויהי ביום דבר יהוה אל־משה בארץ מצרים: ס שלישי כט וידבר יהוה אל־משה לאמר אני יהוה דבר אל־פרעה מלך מצרים את

על חיליהון: כז אנון דממללין עם פרעה מלכא דמצרים לאפקא ית בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן: כח והוה ביומא דמליל יי עם משה בארעא דמצרים: כט ומליל יי עם משה למימר אנא יי מליל עם פרעה מלכא דמצרים ית כל די אנא ממליל

רש"י

על צבאותם. בצבאותם (נג) כל צבאם לשבטיהם. יש על שאינו אלא במקום את ועל חרבך תחיה (נד) כמו בחרבך. עמדתם על חרבכם (נה) כמו בחרבכם: (כז) הם המדברים וגו'. הם שנצטוו הם שקיימו: הוא משה ואהרן. הם בשליחותם ובצדקתם מתחלה ועד סוף (נו): (כח) ויהי ביום דבר וגו'. מחובר למקרא שלאחריו: (כט) וידבר ה'. הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים אלא מתוך שהפסיק הענין כדי ליחסם חזר הענין עליו להתחיל בו: אני ה'. כדאי אני

אבן עזרא

לישראל קודם בא משה (קלב): כז הם. עתה מעת שדברו אל פרעה הקדים משה בעבור גודל מעלתו, והשם דבר עמו פנים אל פנים, ונגש אל הערפל אשר שם השם, ולא כן אהרן, והכתוב מעיד לא כן עבדי משה (במדי' יב ז) ואהרן אמר לו פעמים (קלג) בי אדוני (קלד) על כן לא תמצא בכל התורה מתחלת זה הפסוק שלא יקדים משה לאהרן, וככה בנביאים (קלה), וככה בכתובים (קלו) ואין טענה מפלת ואלה תולדות אהרן ומשה (במדי' ג א) גם „ותלד לו את אהרן ואת משה" (שם כו נט) כי כאשר נולדו הזכירם, והעד „תולדות" גם „ותלד": כח ויהי. יש לתמוה על המסדר הפרשיות למה דבק זה הפסוק עם הבאים אחריו (קלז) והוא סמוך אליהם (קלח) [כג] ואם לא ידענו בו טעם (קלט) כי כן (קמ) ביום דבר ד' אל משה בארץ מצרים, וזה שדבר לו אני ד' דבר אל פרעה (קמא) וכמוהו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם (דברי' ב טז) דבק בפרשה הסמוכה אליו (קמב) אולי בעל ההפסקות ידע לו טעם למה עשה כן, כי דעתו רחבה מדעתנו (קמג): כט וידבר ד'.

יהל אור

(קלב) עיין למעלה ד יג: (קלג) פי' ב' פעמים: (קלד) אל יחר אף אדוני (למטה לב כב) בי אדוני (במד' יב יא): (קלה) ש"א יב ו שם שם ח: (קלו) תהי' עז כא, שם לט ו: (קלז) ז"ל „למה שדבוק" וכו' והמסדר הפסיק בין פסוק כח ובין פסוק כט בפרשה סתומה לקורא בתורה שלישי, והרש"ל ירצה לגרוס „למה לא דבק" והמכוון אחד: (קלח) והפסוק הזה סמוך ודבוק אל הפסוקים הבאים אחריו, וכן פי' רש"י ז"ל ויהי ביום דבר, מחובר למקרא שלאחריו: (קלט) פי' טעם ההפסק: (קמ) כי הפירוש הוא כן: (קמא) ודבק הפסוק ויהי ביום דבר ד' להפסוק שלמטה וידבר וגו' אני ד' דבר אל פרעה וגו': (קמב) וכן פי' שם הח' ז"ל „ויהי כאשר תמו דבק עם וידבר ד' אלי": (קמג) וכן יאמר (נחות בסופו) „והכלל כי המפסיק לא היה אחריו מכס כמוסו"

קרני אור

מקורי רש"י: [כג] והרמב"ן ז"ל יפרש, שהכתוב שב למעלה, אמר ויהי זה שהיו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים בעת אשר דבר ד' אל משה בארץ מצרים, כי בעבור שאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ד' להם הוציאו את בנ"י מא"מ, היה נראה שהדבור לשניהם בשוה, ועתה פי' שהיה הדבור למשה והמצוה לשניהם שיוציאום, וזה טעם הפסק על הפרשה. והסכים עמו הכוה"ק וכתב שהוא דעת ריב"צ (ספרא פ"ב ה"ד) ועיין בתרגום יונ"ע שמשמע ג"כ דקאי פסוק ויהי ביום דבר, לפרשה שלפניו:

מקו"ר רש"י: נג) בעניר שלשון הוציאו על צבאותם משמע שבנ"י היו הנשואים על צבאותם הנושאים אותם אלא פי' שמלת „על" כאן היא משמשת שמוש בי"ת הענין והביא לו דוגמות (רו"ס): נד) בראש' כז מ: נה) יחז' לג כו: נו) עיין מכילתא בא פי"ח. תהלים יא ה. פס"ז. שכל טוב. מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶיךָ׃ ל וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם
וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ ז א וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים
לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃

אונקלוס

עִמָּךְ׃ ל וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם
יְיָ הָא אֲנָא יַקִּיר מַמְלָל
וְאֵכְדֵּין יְקַבֵּל מִנִּי פַּרְעֹה׃
א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵי
מַנִּיתָךְ רַב לְפַרְעֹה
וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְהֵי

אבן עזרא

עתה פי' ענין וידבר ד' אל משה ואל אדרן (קמד), וזהו בא אל פרעה מלך מצרים (קמה): (פיה"ק.

ל ויאמר משה. הן אני ערל שפתים. י"א כי השם אמר לו החלה בא דבר, וכאשר השיב ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים, לא השיבו השם תשובה עד שאמר לו פעם שנית, והשיב כפעם הראשונה, אז השיב השם ראה נתתיך אלהים לפרעה, והנכון שכל הפרשה היא דבקה, וכן היא, ויהי ביום דבר ד' אל משה בארץ מצרים, וידבר לו אני ד', גם בא דבר, אז השיב משה (קמו)):

ז א ויאמר ד'. זהו ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים (ה) השיבו השם, ראה נתתיך אלהים לפרעה, ויאמר, טעם ראה שעשיתי לך מעלה גדולה שתהיה נחשב בעיני פרעה כמעלת מלאך (ג), וזהו אלהים, והוא מדבר אל הנביא, והנביא מדבר אל אנשי דורו, והאומרים כי נביא מגזרת „ניב שפתים" (ישעי' נז יט) (ג) איננו נכון (ד) כי שרש ניב מהשניים, לפי דעת דעת חכמי צרפת (ה) [א] ומעלומי העין לפי דעת הכמי ספרד (ו) ושרש נביא שלש אותיות, והעד נביאים (במד' יא כט), ויתנבאו (שם פ' כה) כי האל"ף שרש (ז) [ב], ועוד כי ניב שפתים כמו פרי, כי הוא מגזרת תנובה (ישעי' כז ו) עוד ינובון בשיבה (תה' צב טו) והעד הנאמן, וניבו נבזה אכלו (מלאכי א יב) (ח) ועוד מה טעם השב אשת האיש כי נביא הוא (בראי' כ ז) אם פירושו דברן הוא (ט) [ג] רק פירושו הוא נביא שאגלה לו סודי (י) כדרך כי אם גלה סודו אל עבדיו

רש"י

לשלחך ולקיים דברי שליחותי נז): (ל) ויאמר משה לפני ה'. היא האמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השטה כאדם האומר נחזור על הראשונות: (א) נתתיך אלהים לפרעה. שופט ורודה לרדותו במכות ויסורין א): יהיה נביאך. כתרגומו יהי מתורגמנך ב) וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ג) ינוב חכמה ד) ויכל מהתנבאות דשמואל ה)

קרני אור

[א] עיין יהל אור והסכים עמו רוו"ה (הבנת המקרא) „כי אין יסוד בתיבת נביא כ"א „נב" והאל"ף מיסוד הנופל בו לפעמים, ויתחסר לפעמים כמו ויכל מהתנבות (ש"א י, יג) שהזכיר רש"י ז"ל לדוגמא ועוד אחרים כמוהו ושטה זו מוחוורת יותר" : [ב] וע"ז כתב הרא"ם, ואיננה טענה, כי מלאנו צואר שהוא מעלומי העי"ן ונוסף בו האל"ף תמיד בין במקום המשך בין שלא במקום המשך עיי"ש : [ג] גם ע"ז כתב הרא"ם „כי איננה טענה כי י"ל שנקרא שם המדבר דברי השם אל העם תמיד דברן, בעבור היותו מזומן לדבר דברי השם אל

יהל אור

כמוהו, כי הנה ראינו בכל המקרא לא הפסיק כי אם במקום ראוי" : (קמד) כי עתה חוזר על הראשונות ושונה, ויהי ביום דבר, ומה דבר, וידבר ד' אל משה ואל אהרן : (קמה) הוא הדבור עצמו האמור למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים : (קמו) הן אני ערל שפתים כאמור למעלה, אז השיב לו ד' ראה נתתיך וגו' :

(א) היא האמירה שאמר למעלה הן בנ"י לא שמעו אלי וגו' ואני ערל שפתים : (ב) שאתה לפרעה כמו מלאך, שלא יודע סוד המלאך לבני אדם כ"א ע"י נביא, וכמו שיפרש : (ג) כן פי' רש"י ז"ל כתרגומו מתורגמנך, והוא מגזרת, ניב שפתים (ישעי' נז יט) : (ד) וכן כתב רא"ב בנימוקיו „ורש"י כתב שנביא הוא מלשון ניב שפתים, ואין המפורשים מודים לו" : (ה) דעת חכמי צרפת שיש שרשים משתי אותיות וניב שרשו „נב" וזה הוא דעת רש"י ז"ל : (ו) ודעת חכמי ספרד שלא יתכן להיות פועל בלה"ק פחות משלש אותיות : (ז) ושרשו „נבא" : (ח) ופי' הח' ז"ל שם, „ניבו הוא למו מגזרת „תנובה" וככה „ניב שפתים" שהיא פרי השפתים, כי כל דבר יש לו פרי כפי ענינו" : (ט) כן פ' הרשב"ם „דברן" וזה הוא ג"כ דעת רש"י ז"ל : (י) הנביא הוא הבא בסוד

מקו"ב רש"י: נז) עיין רש"י למעלה ו ב : א) וכתנחומא א ס שמו"ר פ"ח ג לך והפרע ממנו, והביא עליו עשר מכות :
ב) כן ת"א : ג) ישעי' נז יט : ד) משלי י לא : ה) ש"א י יג ופי' כמו שיכ ויזוב והתנבות הם מענין דבור כן כל לשון נבואה, והאפ"י שכתובה באל"ף וכן דעת הרשב"ם ועיין יהל אור וקרני אור :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ
וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ג וַאֲנִי
אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי
אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ

אונקלוס

מְתֻרְגְּמָנָךְ: ב אַתְּ תְּמַלֵּל
יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִנָּךְ
וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ יְמַלֵּל עִם
פַּרְעֹה וִישַׁלַּח יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵהּ: ג וַאֲנָא
אַקְשֵׁי יָת לִבָּא דְפַרְעֹה
וְאַסְגֵּיתִי יָת אָתְוָתַי וְיָת
מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם:

רש"י

ובלע"ז קורין לו פרעדיג"ר: (ב) אתה תדבר. פעם אחת כל שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה: (ג) ואני אקשה. מאחר שהרשיע והתריס כנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עובדי כוכבים לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו למען הרבות בו אותותי ותכירו את גבורותי. וכן מדתו של הקדוש ברוך הוא מביא פורענות על עובדי כוכבים כדי שישמעו ישראל וייראו שנא' הכרתי גוים נשמו פנותם וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר ו) ואף על פי כן בחמש מכות הראשונות לא נאמר

אבן עזרא

הנביאים (עמוס ג ז) (יא) והוא מתענג עליו (יב), ע"כ ויתפלל בעדך וחיה (בראש' כ ז) (יג): (פיה"ק. אלהים לפרעה. כדמות מלאך, והנביא יהיה אהרן): ב אתה תדבר. אל אהרן: את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה. ואעפ"י שלא נזכר אהרן בכל פעם בבוא משה אל פרעה ידענו כי לעולם יחדיו באו (יד) [ד]: ג ואני אקשה. יש לשאול אם ד' הקשה את לבו מה פשעו מה חטאתו, והתשובה, כי השם נתן חכמה לאדם ונטע בלבו שכל לקבל כח עליון, להוסיף על טובתו, או לחסר מרעתו (טו) וזה אפרש בפ' כי תשא (טז) ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה (דבר' ה כו) (יז), והנה טעם אקשה את לבו למען רבות מופתי (יח) [ה], ור' ישועה אמר, כי טעם אקשה את לבו לסבול את המכות (יט) ולא דבר נכונה (כ): (פיה"ק. רבים תמהו ואמרו אחר שהשם הקשה לבו, ומה פשעו ומה חטאתו, ואנשי שיקול הדעת השיבו, כי פי' שאמץ לבו לסבול הצרות (כא), ודעתי תדענה בפ'

יהל אור

ד' ויודע את דרכיו בדרך פלא: (יא) ופי' הרד"ק שם "וטעם סודו, כי לא נדע הדבר עד שיודיעהו האל ית' ע"י עבדיו הנביאים": (יב) כמו שכתוב אז תתענג על ד' (ישעי' נח יד) והתענג על ד' (תה' לז ד) ופי' הרד"ק, ענין ההשתעשעות והנעימות בהנאת הנפש: (יג) מאחר שהוא נביא, הוא יודע שלא נגעתי בה, לפיכך ויתפלל בעדך וחיה: (יד) עיין בפי' הקצר (למעלה ד טז): (טו) כי בהתדבק האדם בשם ית' יוסיף על טובתו ויחסר מרעתו שהיתה מזומנת עליו מצד מערכתו: (טז) למטה לא יח עיי"ש: (יז) עיין שם בפי' הא' ז"ל ובביאורי: (יח) ודעת הא' ז"ל שהמעשים והתנועות הם כפי המערכה, כי כחות הנמצאים על פיה, וזהו הטעם ויחזק ד', אבל מאחר שהאדם יכול לקבל כח עליון להוסיף על טובתו, או להסר מרעתו, והוא לא רצה, הנה הוא התעה את עצמו: (יט) וכן פי' רמ"ס, ולפי פי' זה אין כאן מן התימה מה פשעו: (כ) לפי שלא אמר הכתוב הקשה את גופו ובשרו (פי' שיוכל לסבול) אלא הקשה את לבו: (כא) עיין אות יט וכן פי' רבינו סעדיה גאון (האמונות והדעות מאמר ד פ"ו) כי ד' חזק את לבו, כלומר נפשו וחיותו, ויחסו הכתוב אל הלב

קרני אור

כפה תמיד, וזה הוא דעת רש"י ז"ל, ויהיה טעם, השב אשת האיש כי נביא הוא, כי הוא דבק עם השם להיותו מדבר דברי השם תמיד והדבק עמו תמיד, ראוי לירא ממנו פן יתפלל להמיתך, וזהו שכתב רש"י ז"ל את"נ, כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע לעם דברי תוכחות, והוא מגזרת ניב שפתים. וכן כתב המעמר כי מה שאמר הראב"ע וכו' אינו טענה, כי זאת לא יכחיש שום איש כי שם נביא נאמר גם ביחוד על נביא לד', והעד ולא קם נביא עוד (דבר' לד י). אבל נאמר, כי שם נביא כולל גם המליץ, גם הדברן כמו שכתב רש"י ז"ל, ומזה, נביא לגוים נתתיך (ירמיה א ה) גם יאמר נביא על המשורר אשר ישיר לד', כמו, על יד אסף הנבא על ידי המלך (דה"א כה ב) ומזה הענין חבל הנביאים הנזכר בש' (ש"א י יא), וכן להקת הנביאים (שם יט יט): [ד] והנה זו מעלה גדולה למשה, וזכה כה לגודל ענותו שהיה בוש לדבר בערלת שפתיו, וכן אמר גם האיש משה גדול מאוד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם (למטה יא ג) מדה כנגד מדה, שלא יהיה נבזה בעיניהם (רמב"ן): [ה] ובתנחומא (א וארא אות ג) "ויחזק לב פרעה, בחמש מכות הראשונות אין כתיב בהן אלא ויחזק לב פרעה, כיון שבאו חמש מכות ולא שלח, אמר הקב"ה, מכאן ואילך אם רצה לשלוח איני מקבל שכך כתיב בחמש מכות האחרונות

כעבור

מקו"ב רש"י: ו) צפניה ג ז ועיין יבמות סג א.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה
וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי
אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃
ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה בִּנְטֹתִי
אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃ ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתָם כֵּן
עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה

ד ולא יקבל מנכון פרעה
ואתן ית מחת גבורתי
במצרים ואפיק ית חילי
ית עמי בני ישראל
מארעא דמצרים בדינין
רברבין׃ ה וידעון מצרים
ארי אנא יי כד ארים ית
מחת גבורתי על מצרים
ואפיק ית בני ישראל
מביניהון׃ ו ועבד משה
ואהרן כמא דפקיד יי
יתהון כן עבדו׃ ז ומשה
בר תמנן שנין ואהרן

אבן עזרא

מי יתן והיה לבבם זה (דבר׳ שם (כ״)) : ד ונתתי את ידי. סבתי כי ביד היא כדרך בני אדם (כג) [ו], וטעם צבאתי, כמו שהם המלאכים צבאות ד׳ בשמים, כך הם ישראל בארץ (כד) : (פיה״ק, ויאמר הגאון, כי נקרא השם אלהי הצבאות בעבור ישראל, והעד והוצאתי את צבאותי, והנכון בעיני כי הם צבאות שמים (כה)) : ה וידעו. כבר הזכיר ר׳ יהודה המדקדק הראשון (כו) ההפרש שיש בין וְיָדְעוּ (כז) ובין וְיֵדְעוּ, (כח) כי הקמץ בקמץ גדול הוא פועל עבר כמו שָׁמְעוּ (כט) והוי״ו השיבו לעתיד כמשפט, והקמוץ בקמץ קטן (ל), והיו״ד סימן לעתיד (לא) כמו וְיִשְׁמְרוּ (לב), והנח הנעלם בין היו״ד והדלת תחת היו״ד שהוא שרש (לג), והנה הזכיר למה הביא המכות על המצריים, כדי שיודע שמו הנכבד בעולם : ו ויעש משה ואהרן. עתה כלל כי על יד אהרן גם על יד משה נעשו האותות (לד) ואח״כ יפרש כל אות ואות (לה) : ז ומשה. הזכיר שנותיהם, ולא מצאנו בכל המקרא נביאים שהזכירם הכתוב שהתנבאו בזקנותם רק אלה (לו), כי מעלתם גדולה מכל הנביאים, ולהם לבדם היה מדבר השם בעמוד ענן, ואל יעלה על לבך כי שמואל

רש״י

ויחזק ה׳ את לב פרעה אלא ויחזק לב פרעה. (ועיין ברא״ם שגורס כאן דבור המתחיל בלכתך לשוב ז) עד כבר שמתי בידך וכדלעיל פרשת שמות בפסוק בלכתך לשוב ח) ע״ש) : (ד) את ידי. יד ממש

קרני אור

ויחזק ד׳ את לב פרעה״. ועיין בעפ״ת שיתרץ אע״ג דנכבד כתיב, ויחזק לב פרעה, כתיב בתריה, כי אני הכבדתי את לבו : [ו] והקלהו יד ד׳, לפי שהם פורענויות קשות יותר

יהל אור

בעבור שהנפש בו, והוא אמרו "ואני אקשה את לב פרעה", והזקתי את לב פרעה (לממה יד ד) כי אני הכבדתי את לבו (שם י, א) ולצרך פרעה לחזוק נפשו שלא יאבד המכות ההם עד שישלמו לו שאר המכות, וכבר ביאר לו זה באמרו (לממה ט) כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך וגו׳ ואולם בעבור זאת העמדתיך : (כב) עיין בשמונה פרקים להרמב״ם פ״ח, ובהלכות תשובה פ׳ שני, ובפי׳ הרמב״ן, שהענין כמשמעו כי לעולם פשעי פרעה אשר עשה לישראל רעות גדולות הנס, נתחייב למנוע ממנו דרכי התשובה : (כג) וכן ת״א ויוב״ע אֲרִים יָת מְחַת גְּבוּרְתִי, בעבור שההכאה היא ע״י היד כלשון בני אדם : (כד) עיין למעלה ג׳ טו, בפי׳ הה׳ ז״ל ובבאורי שם : (כה) עיין למעלה שם שם : (כו) עיין ערכו בראש ס׳ בראשית : (כז) בקמץ גדול : (כח) בקמץ קטן שהוא צירי : (כט) וכן כתב הה׳ ז״ל בס׳ מאזנים, כי לעולם לא יסור הקמץ בכל פועל עבר : (ל) שהוא צירי : (לא) פי׳ היו״ד שבמלת וְיֵדְעוּ הוא סימן לעתיד, כי אינו מהשרש : (לב) שפרשו "שמר" ואין בשרשו יו״ד, אלא היו״ד הוא מאותיות איתן, והוא סימן לעתיד, אף כאן היו״ד במלת וידעו הוא סימן לעתיד ואינו מן השרש : (לג) ר״ל יו״ד איתן במלת וְיֵדְעוּ נקוד צירי המושך אחריו יו״ד משרש ידע הנעלם במכתב; ויהיה היו״ד יו״ד העתיד, ויו״ד השרש נבלע בצירי : (לד) וכן כתוב "כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך" (פסוק ט) : (לה) כמש״ס הני׳ "ואח״כ יפרש" : (לו) וכן יאמר הרמב״ם ז״ל בס׳ המורה, כי

תפסוק

מקו״ב רש״י : ז) למעלה ד׳ כא. ח) למעלה ד׳ ג. ועיין בס׳ הזכרון שכתב ולא ידעתי מה ענין זה לכאן וכתב בס״פ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואהרן בן־שלש ושמנים שנה בדברם אל־פרעה: פ רביעי ח ויאמר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: ט כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל־אהרן קח

אונקלוס

בר תמנן ותלת שנין במללותהון עם פרעה: ח ואמר יי למשה ולאהרן למימר: ט ארי ימלל לותכון פרעה למימר הבו לכון אתא ותימר לאהרן סב ית חוטרך

רש"י

אבן עזרא

להכות בהם: (ע) מופת. אות להודיע שיש עמהם, בעבור שכתוב „בעמוד ענן ידבר אליהם"
כי כבר פירשתי במקומו (לו), כי לאלה לבדם (לז)
נתנה התורה, והנה על ידם ינחלו הצדיקים העולם הבא, וכל הנביאים (לח) הם נביאי תוכחות
או עתידות: ח ויאמר ד'. החל לשתפם שניהם, כי ידע השם כי בתחלה לא יבקש
פרעה מופת, רק יאמר לא ידעתי את ד', ועתה יבקש מופת (מ) [ז]: (פיה"ק. וטעם ויעש משה
ואהרן, כלל לכל המעשים שנעשו על ידם והשם ידע כי בפעם הראשונה לא יבקש פרעה מופת כי
את השם יכחש (מא) ובשנית יבקש (מב) [ח]): ט קח את מטך. הוא מטה משה שנתנו לו (מג)
והעד אמור אל אהרן קח את מטך ונטה ידך (פ' יט), וכתוב „וירם במטה ויך את המים" (פ' כ),
והנה הודיענו בפתחות הבי"ת (מד) שהוא המטה הידוע (מה) שאמר לו קח את מטך, ועוד (מו) „ומטך
אשר הכית בו את היאור" (למטה יז ה) (מז) [ט]: (פיה"ק. כמה נבונים תעו, שאמרו שלשה מטות
הם *), ואיננו כ"א מטה אחד, ונקרא מטה האלהים, בעבור האותות שהראה בו השם, ולא
שהשם חקוק עליו (מח) [י] הלא תראה אעפ"י שנטה משה את ידו על השמים בארבה (למטה י יג) (מט)
לא בא הארבה עד שנהג השם יום ולילה רוח קדים (שם) וכן כאשר נטה ידו על הים במטה הוליך
השם את הים ברוח קדים עזה (למטה יד כא), והנה מכת הערוב (למטה ח כ) והדבר (ט, ו) והשחין (שם
פ' י) ומכת בכורים (יב כט) אין זכר למטה, ולא במן ששם עשרה נסים (נ), גם יקרא מטה משה

יהל אור

תפסוק הנבואה מהזקנים בעת זקנתם חוץ ממשה ואהרן: (לז) כן פי' הח' ז"ל (תה' צט ז) בעמוד ענן ידבר אליהם, ישוב על משה ואהרן ואין שמואל עמהם, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' כ יז ובפי' הקצר למעלה ד כ ולמטה טו טז) ובביאורי שם: (לח) פי' למשה ולאהרן: (לט) ובמקה"מ „וכל הנביאים הבאים אחריהם": (מ) ובאשר כל אות ומופת נעשה ע"י שניהם לכן אמר השם לשניהם למשה ולאהרן: (מא) באמרו לא ידעתי את השם (למעלה ה ב): (מב) יבקש מופת ועיין קרני אור: (מג) כי אעפ"י שהוא אומר לאהרן קח את מטך הוא מטה משה שנתנו לו: (מד) במטה: (מה) של משה: (מו) ובמקה"מ „וכתוב דבר השם למשה, ומטך וגו'": (מז) ומשה לא הכה רק אהרן הכה, ואמר ומטך, הנה זה לעד כי במטה משה היה: *) מטה אלהים, מטה משה, ומטה אהרן: (מח) דעתו שלא היה השם חקוק עליו: (מט) הלוי היה נטה ידך (י, יב) ומשה הטה במטהו (שם פ' יג) וכן בברד (ט, כב כג), כוונת הכתוב שהנטיה תהיה במטה שבידו: (נ) עיין למטה (טז יג) בפי' הח' ז"ל בהארוך ובהקצר ששם יחשוב

קרני אור

מן הרפות הטבעיות: [ז] לדעתי שם אות הוא סימן גלוי חזק, והמופת הוא דבר חזקה ביותר זר אלא הטבע ולא אמר בגבולת השקר ונתן אליך אות או מופת (דבר' יג ב) ר"ל דבר הלובה או דבר חזקה, ופרעה בקש שיעשו לו נסים חזקים, ונפלאות מופלגות בשנוי הטבע ע"כ יאמר „תנו לכם מופת" (רד"א): [ח] כן הוא בדרז"ל (שמו"ר פ"ט א) „אם ידבר אליכם פרעה אכ"כ אלא כי ידבר, עתיד הוא נומר לכם כן", ושם אות ה', „ויעשו כן כאשר צוה ה' אותם, בלא עשו עד ששאל פרעה מהן מופת כמש שאמר הקב"ה, והותה בפה וישלך אהרן את מטהו", ועיין ביפ"ת שם שיפרש שלפי זה שמות המלה „כי" ככאן בלשון דהא. אבל זה הוא מהמושי מלת כי, ויתפרש מפני שידבר אליכם, וכן הוא רוב מלת „כי" המתפרשות בלשון אשר: [ט] וכן הוא (שמו"ר פכ"ו ג) שהוא מטה משה, וכשמשה בו אהרן נסיב נקרא על שמו. ודעת כדי"א שהוא היה מטה אהרן ולא מטה משה, וכן על הח' ז"ל בזה ויאמר שיעות הכתוב האומר „אמור אל אהרן קח את מטך" ולהיות מטה אהרן ידוע על התכין והדם אמר כו בפתחות הבי"ת „וירם במטה". ומצאתי סעד לדבריו, בזוהר וארא דף כח א', מ"ע מטה אהרן ולא מטה משה, אלא שהוא למשה איהו קדישא יתיר וגו'. וכן תיוב"ע למטה פ' טו עפ"ם „והמטה אשר נהפך לנחש" „חוטרא דאהרן" ואם כי יש להקשות ע"ז, איך היה המטה שנהפך לנחש מטה אהרן? : [י] שאם היה חקוק על המטה השם, עיין למעלה ג טו אות תמג ובתנחומא

סקי"ב רש"י: שע"ם הוא ובנוסחאות רבות מדויקות גם ישנות מאוד לא נכתבה כלל. ואין טעם ולא ענין לכל מה שראיתי כתוב בה. ועיין בז"ל שיגרום כל זה ברש"י בפ' ו' ויעש משה וגו' והיכן נוס בלשון לשוב מצרים. דע שעל מנת וכו' עד ככר שמתים כיוך. הכל כאשר נכתב לפנינו בפ' שמות ד כה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את־מטך והשלך לפני־פרעה יהי לתנין׃ י ויבא משה ואהרן אל־פרעה ויעשו כן כאשר צוה יהוה וישלך אהרן את־מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין׃ יא ויקרא גם־פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם־הם חרטמי מצרים

אונקלוס

ורמא קדם פרעה יהי לתנינא׃ י ועל משה ואהרן לות פרעה ועבדו כן כמא דפקיד יי ורמא אהרן ית חוטרה קדם פרעה וקדם עבדוהי והוה לתנינא׃ יא וקרא אף פרעה לחכימיא ולחרשיא ועבדו אף אנון חרשי מצרים

רש״י

לורך (לרוך*) כמי שעולה אתכם ט): (י) לתנין.

אבן עזרא

בעבור שנעשו על יד משה בו אותות, והם עליונים ותחתיים, והעליונים, „ויט משה את מטהו על השמים, וד׳ נתן קולות וברד״ (למטה ט כג) ואעפ״י שאין כתוב המטה כ״א נטיית יד במכת חשך (נא) יתכן להיותו כמו הראשונים (נב), והתחתיים כמכת הארבה (למטה י יג) (מ) ובקיעת הים (יד טז) ולשוב המים (שם שם כו) ומכת בצור (יז ה), ונקרא מטה אהרן בעבור האותות שנעשו על ידו בצווי השם למשה, ומשה לאהרן, הלא תראה הכתוב אומר ומטך אשר הכית בו את היאור (שם) ואהרן היה המכה (נד) ואותות אהרן כלם תחתיים, והם התנין (פ׳ י) ומכת היאור (פ׳ כ) והצפרדעים (ח ב) והכנים (שם שם יג), גם יתכן שתהיה נטיית היד להראות הרואים שהנוטה ידו הוא העושה האות (נה), ותחלת אותות המטה בעצמו שנהפך לנחש בהר סיני (למעלה ד ג) ואחרית אותותיו שהוציא פרח (במד׳ יז כג) (נו)): י ויבא משה. גם זה מופת, שהמטה היה לתנין, ואינו דומה למופת שעשה לישראל (נז) כי לא נהפך רק לנחש (נח), ויפת אמר נחש הוא תנין (נט) [יא]: יא ויקרא גם פרעה לחכמים. חכמי המולות: ולמכשפים. משנים דבר התולדות למראה העין (ס), והחרטומים, הם היודעים סוד התולדות (סא) והבלה רביעית (סב) אולי לשון מצרים הוא, או לשון כשדים, כי לא מצאנוה בכל המקרא רק בדברי שניהם (סג) [יב], והפריש הכתוב בין מעשה משה שהיה אמת שנהפך המטה לתנין, ובין מעשה החרטומים, על כן כתוב בלטיהם (סד) [יג] והמלה השלישית (סה) מגזרת להט החרב (בראש׳ ג כד) אשכבה לוהטים (תה׳ נז ה) „ולהט אותם היום הבא״ (מלאכי ג יט), והוא כמו בריקות ואש עוברת (סו), וזאת היא

קרני אור

ובתנחומא א׳ ואלה אות ט, תנחומא ב׳ ואלה את ח, שמו״ר פ״ח ב, יונ״ע שמות י״ד כ״א, שמספר מכות היו חקוקות עליו: [יא] וע״ז כתב הרדי״א „ולא פירש יפת יפה שכתב שיהיה כמה תנין, כי אין כמה תנין ולא התנין נחש״: [יב] והקרוב כדברי רש״י ז״ל, כי א׳ מלה ארמית מורכבת, חרטמי, הגחרים בעלמות, כי נודע הוא כי רוב האומות בעלמות מתים, או בעלמות חיות, כענין שהזכירו בידעוני (רמב״ן): [יג] בלהטיהם, פרשו לאט והשפה האל״ף בה״א, ובמכלל, כמו בלאטיהם, מן לאט את פניו (ש״ב יט ה׳), וענינו במעשה הכשפים שעושים בהסתר ובכסוי מבני אדם, בתחבולות בדמיונות, או יהיה מגזרת „להט״ ומענינו, כי יש ממעשה הכשפים בלהט החרב (ר״ב ן׳ מלך) בלהטיהם, ובמקום אחר בלטיהם, והכל אחד כי שרש לוט ולהט שוים (אד״ל):

יהל אור

העשרה נסים: (נא) כי שם כתיב „ויט משה את ידו על השמים״ (י כב): (נב) וכן פי׳ שם הח׳ ז״ל „מדרך הסברא כי המטה היה בידו אעפ״י שאיננו כתוב״: (נג) ולמטה ח׳ יב יחשוב הח׳ ז״ל הארבה מהעליונים שהרוח הביאה: (נד) כי משה לא הכה היאור: (נה) ע״כ כתיב בהם, ויט אהרן את ידו: (נו) כן הוא (במד״ר פ׳ יח כג) לדעת י״א, ולא כן דעת הח׳ ז״ל שם: (נז) (למעלה ד ג) במראות הסנה: (נח) וכן פי׳ הרדי״א, כי לעיני פרעה ועבדיו נהפך לתנין היולא מיאורי מצרים, ובלע התנין ההוא את תניניהם: (נט) וכן פי׳ רש״י ז״ל וכן הוא בפס״ז, „הוא תנין הוא נחש שאמר לו הקב״ה בסנה, לפי שנקרא פרעה תנין (יחז׳ כט ג) לפיכך נהפך המטה לפניו לתנין״: (ס) ע״י תחבולות נעלמות: (סא) ר״ל חכמי הטבע, וכן כתב הח׳ ז״ל (דניאל ב ב): (סב) ר״ל בת ד׳ אותיות חרטם: (סג) כאן וכס׳ דניאל: (סד) נ״ל „בלהטיהם״: (סה) נ״ל שלישית, בת שלש אותיות „להט״ וכן הוא הגי׳ בכאר יצחק: (סו) הטעם שפעולתם עוברת ולא יעמוד כלהט

כחרב

מקו״ב רש״י: *) כן הוא הגי׳ בכת״ס צרוך והוא לשון אדנות ויכולת מלשון יזבחו לשדים לא אלוה (דבר׳ לב יז) ות״א דלית בהון צרוך וכן הוא בגבול לאברהם ועיין מדרבי התורה לפקודת אבלמה אסתרוק ז״ל. ט) מופת כמו פתאום דבר שאין לו במתנה אלא מיד הוא. וי״א שהוא על אופן ספיתי שבמופת מפתה את לבב שומעו ... לדעת אותו דבר (שכל טוב).

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ
מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־
אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃
ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב

אונקלוס

בְּלַחֲשֵׁיהוֹן כֵּן׃ יב וּרְמוֹ
גְּבַר חוּטְרֵיהּ וַהֲווֹ לְתַנִּינַיָּא
וּבְלַע חוּטְרָא דְאַהֲרֹן יָת
חוּטְרֵיהוֹן׃ יג וְאִתַּקַּף
לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל
מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃
יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אִתְיַקַּר
(לפרש"י יַקִּיר) לִבָּא דְפַרְעֹה

רש"י

נחש י): (יא) בלהטיהם. בלחשיהון ואין לו דמיון במקרא ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת יא) דומה שהיא מתהפכת ע"י לחש יב): (יב) ויבלע מטה אהרן. מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כלן יג): (יד) כבד. תרגומו יקיר ולא אתיקר יד) מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר טו):

אבן עזרא

אחיזת עינים (ס): (פיה"ק, והנה הכתוב הפריש בין מעשה משה למעשה החרטומים שאמר, שהם לא עשו כי אם בדרך להט החרב, דבר שיראה לעין רגע אחד ולא יעמוד, והכתוב אמר „ויעשו" על דעת החרטומים המצרים, כמו „והאנשים רדפו אחריהם" (יהושע ב ז) (סז), ואנשי שקול הדעת חשבו בלבם לדעת וזה הפלא שחשבו הסיר יבושת המטה (סט), ודברו על הבלוע דברים שבדאי הם, והם לא ידעו כי חכמתם תתבלע (ע) כי קדוש ישראל התוו (עא) רק אנחנו נאמין כי כן היה ולא נחפש איך היה, כי הנה בתולדות (עב) דברים רבים לא ידעום חכמי העולם, כאבן המושכת הברזל (עג) גם הבורחת מהחומץ, והמשמעת קול, והמלקטת תבן (עד) והדג המרעיש (עה), ואף כי בנפלאות מבנו כאשר פי' בס' איוב (עו)): יב וישליכו. זה פלא שני שבלע מטה אהרן מטות החרטומים ולא נמצא (עז) [ידו] וקרא מטה אהרן כי כן היה בתחלה (עח), ור' ישועה אמר, כי אחר ששב (עט) בלע מטותם (פ) וזה פלא גדול (פא) [טו]: יג ויחזק. מעצמו בעבור שראה שעשו החרטומים כמעשה אהרן (פב): יד ויאמר. כבד. פועל עבר (פג) [טז] כמו כי זקן יצחק (בראש' כז א) לו חפץ ד' (שופ' יג)

יהל אור

החרב: (סו) שאין הדבר עומד רגע אחד כאותו המלבב והרלאות, אבל מתנועע במהירות, כדי שעיני בני אדם לא ישלטו להשיג אמתתו: (סח) פי' כן חשבו הרודפים לפי דעתם: (סט) דעתם שלוהו השם להשליך המטה בארץ כדי להסיר היבושת ולקבל הלחות, ומתוך זה יקבל צורה חיונית, כי כפי הנהתם טבע החמר בפשטו צורה ולבשו צורה אחרת צריך שתקדם תנועה והשתנות המזג עד שיהיה נאות לקבל הצורה העתידה לבוא עליו: (ע) וכן הביא הה' ז"ל (למעלה ד ג) בשם דעת חכמי המחקר, וסיים, וכל דבריהם רוח: (עא) לשון הכתוב (תה' עח מא) ופי' הה' ז"ל שם, ששמו גבול בלבם תיו זגבול בלי יוכלו לעברו, והוא מלשון והתוית תי"ו (יחז' ט ד): (עב) פי' בדרכי הטבע: (עג) אבן השואבת (מאגנעטשטיין) המושכת ושואבת אליה את הברזל והבדיל וכדומה: (עד) (ברוסטין): (עה) דג המרעיש את איברי האדם כשיגע בו, כי יש לו סגולת כלי העלעקטריזיטעט, ונקרא ג"כ דג המחריד, לו דג הרעס, עיין (תולדות הארץ מערכת הדגים): (עו) עיין (איוב לז ולח ולט): (עז) פי' שבעת היותו לתנין בלע שאר התנינים, ואח"כ כאשר שב למטה לא נמצאו שם מטות ההרטומים רק מטה אהרן, ולא נדע כי באו אל קרבו: (עח) יפרש מפני מה קראו מטה אהרן בהיותו לתנין ובעת הבליעה, מפני שכן קראו הכתוב בתחלה מטה אהרן. כמש"כ „וישלך אהרן את מטהו": (עט) ובמקה"מ „אחר ששב מטה": (פ) פי' אחר ששבו כולם למטות בלע מטה אהרן את מטותם: (פא) שיבלע מטה למטה: (פב) אף שבלע מטה אהרן את מטותם התחזק לבו לאמר גם אהרן בכשפים עשה וכן פי' הרשב"ם: (פג) וכן דעת הרא"ם שהוא פועל עבר

קרני אור

[יד] וכן בס' חיי מוהר „אתיו שבלעם נהפך למטה כמקדם", והנה רלה להלביש הנס עפ"י טבע כדרך התנין שבולע התנינים: [טו] וכן פי' רש"י, והוא דעת רז"ל, עיין מקורי רש"י: [טז] ורש"י ז"ל פי' „תרגומו יקיר, ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר", ור"ל שלא כדעת אחרים ומהם הרלב"ע שאמר שהוא פעל עבר ע"מ „כי זקן יצחק", שאילו כן היו לו לאונקלס לתרגמו אתיקר, כמו"ש שתרגם לקמן „ויכבד

מקו"ב רש"י: י) עיין יהל אור. יא) ברא' ג כד. יב) וככה כדמיון יסודה. יג) תנחומא א אות ג. שבת לז א שמו"ר פ"ט ז. שכל טוב. מדרש אגדה. פסי"ז. ילקוט קפב. יד) בתרגומים שלנו. וכן בתרגום שביוניקא ובספר יאיר פני' אתיקר וז"ל האו"ב. רש"י ז"ל כגיה יקיר והלכו אחריו קצת המדפיסים ולפי דעתי כבד הוא זמן עבר בפעלות מלת מאן שאחריו שהוא זמן עבר ואם היה כתוב ממאן היה אפשר לומר כי כבד שם התואר. עכ"ל ודבריו הן הנם דברי הרא"ם ז"ל ועיין לחם ושמלה שקיים הגי' „יקיר" ולא אתיקר. ועיין קרני אור הערה עו. טו) שמות יח יח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם: טו לֵךְ אֶל־
פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה
וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר
וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח
בְּיָדֶךָ: טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהֹוָה אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח
אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה
לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה: יז כֹּה אָמַר יְהֹוָה
בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהֹוָה הִנֵּה אָנֹכִי

אונקלוס

סָרֵיב לְשַׁלָּחָא עַמָּא:
טו אֱזֵיל לְוָת פַּרְעֹה
בְּצַפְרָא הָא נָפֵיק לְמַיָּא
וְתִתְעַתַּד לְקַדָּמוּתֵיהּ עַל
כֵּיף נַהֲרָא וְחֻטְרָא
דְּאִתְהֲפֵיךְ לְחִוְיָא תִּסַּב
בִּידָךְ: טז וְתֵימַר לֵיהּ יְיָ
אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלְחַנִי
לְוָתָךְ לְמֵימַר שַׁלַּח יָת
עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי
בְּמַדְבְּרָא וְהָא לָא
קַבֵּלְתָּא עַד כְּעַן:
יז כִּדְנַן אֲמַר יְיָ בְּדָא
תִּדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ הָא

אבן עזרא

כאשר אָהֵב (בראש׳ כז ט) (עז), והיה קמץ קטן (עח) תחת מ״ם מֵאֵן שהוא שרש, שלא ידגש האל״ף ההוא אחריו (עט) כמו חרף נפשו (שופ׳ ה יח) (פ) [יז]: טו לך אל פרעה בבקר. מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור (פא) לראות כמה מעלות עלה (פב) ויח) וצוה השם למשה שילך בבקר, ויעמוד לפני היאור ויעש האות שהוא מכת היאור לפני פרעה, וצוהו לקחת המטה אשר נהפך לנחש על ידי משה לפני לכתו אל פרעה (צ) ויתנהו אל אהרן (צא) לנטותו על מימי מצרים שיראה פרעה בעיניו, כי מרגע שיכה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם (צב): (פיה״ק. הנה יוצא המימה. יתכן שהיה זה קרוב מעת עלות היאור המעלות הידועות, והמלך יוצא לראותו, וצוה ד׳. לעשות זה המופת ביאור לעיני פרעה בצאתו שמה (צג)): טז ואמרת. אמור לו ככה, כי זאת תחלת המכות אם לא תשמע, כי המטה אשר נהפך לתנין לא היתה מכה (צד): יז כה. השליח ידבר על פי השולח ואמר דרך קצרה, כי תחסר כל״ת שלוחו, וככה (צה) הנה אנכי שלוחו (צו) מכה במטה אשר בידי (צז):

רש״י

(טו) הנה יצא המימה. לנקביו שהיה עושה עצמו אלוה טו) ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו יז): (טז) עד כה. עד הנה ומדרשו יח) עד

קרני אור

לג פרעה (ט ז) „ואתיקר״ אבל יקיר שם דבר הוא, וכן דעת הרד״ק שהוא שם תאר לא פעל עבר והדין עמהם (רו״ס) ועיין ברש״ד שירלה להתאים פי׳ רש״י ז״ל עם פי׳ בת׳ ז״ל שכתב שהוא פועל עבר, ועיין מקורי רש״י: [יז] מלת „מאן״ הבא אחריו שהוא פועל עבר יכרית להיות כבד פועל עבר בהכרח, כי לא יתכן להיות כבד שם, ומאן פועל עבר, כי מאן שהוא פועל עבר יורה שכבר נהיה לבו כבד מזמן שעבר: [יח] וכן הוא בפס״ז המימה ממש כדרך שהמלך הולך אל נהר נילוס לראות כמה מדרגות עלו המימה, והרשב״ם פי׳ „דרך השרים לטייל בבקר ולרכוב אנה ואנה״, וכן פי׳ הרדי״א שהוא יוצא המימה כדרך הטיול להנהגת הבריאות להרגיל התנועה בבקר קודם האכילה, כדי לחמם את הגוף, וכ״ש על שפת היאור בראיית המים תועיל לראיית העינים

יהל אור

ולדעת רש״י ז״ל הוא שם דבר, ועיין קרני אור: (פד) ופירושם עבר: (פה) הוא ליר׳: (פו) פי׳ לפי שלא ידגש האל״ף הבא אחריו: (פז) מבנין פיקד, הוא דגש וראוי להיות מֵאֵן חֵרֵף ולפי שאותיות אהחע״ר בלתי מוכשרות לקבל דגש, באה נקודתי הדגש להתחבר עם החירק ונעשה צירי מֵאֵן חֵרֵף: (פח) וזמן עלות היאור הוא בכל עת שוה בערך ימי סיון תמוז ואב, כי כן ספרו הנוסעים: (פט) ובמקה״מ הגי׳ „יעלה״: (צ) למעלה (ד ג) והנחש הוא זולת התנין, ואמר לנחש שהוא תחלת האותות: (צא) כי המטה היה מטה משה: (צב) להראות הרואים שהשם עשה בשבילו: (צג) וכפי׳ הרמב״ן, שבצאת המלך לשם ילכו מרבית העם אחריו, וליוה השם שיעשה משה האות שהוא מכת היאור לעיני המלך ולעיני העם, אולי יצעקו אל אלוהיהם לשוב מדרכו הרעה, ואם לא ישבו כן יהיו גם הם חייבים להענש: (צד) רק מופת: (צה) היה ל״ל: (צו) שלוחו של השם בגזרתו: (צז) כדי להפריש בין

מקו״ב רש״י: טו) תנחומא א יד. תנחומא ב ח וטז. במדר״ר פ״ט ח ספ״ז בשם מדרש בשכם. מדרש הגדה. יז) שם ושם. יח) מקור המדרש לא נמצא אצלנו ואפשר שלקחו רש״י מהתנחומא כנ״ל (ז״ל).

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־הַמַּיִם
אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה
אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת וּבָאַשׁ הַיְאֹר
וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־
הַיְאֹר׃ ס יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־יָדְךָ
עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־

אונקלוס

אֲנָא מָחֵי בְּחֻטְרָא דִי
בִידִי עַל מַיָא דִי בְנַהֲרָא
וְיִתְהַפְּכוּן לִדְמָא׃ יח וְנוּנֵי
דִי בְנַהֲרָא תְּמוּת וְיִסְרִי
נַהֲרָא וְיִלְאוֹן מִצְרָאֵי
לְמִשְׁתֵּי מַיָא מִן נַהֲרָא׃
יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר
לְאַהֲרֹן טוֹל חֻטְרָךְ וַאֲרֵים
יְדָךְ עַל מַיָא דְמִצְרַיִם
עַל נַהֲרֵיהוֹן עַל אֲרִתֵּיהוֹן

רש"י

שתשמע ממני מכת בכורות שאפתח בה בכה כה אמר ה' כחצות הלילה יט): (יז) ונהפכו לדם. לפי שאין גשמים יורדים במצרים ונילוס עולה ומשקה את הארץ ומצרים עובדים לנילוס כ) לפיכך הלקה את יראתם ואחר כך הלקה אותם: (יח) ונלאו מצרים. לבקש רפואה למי היאור שיהיו ראוין לשתות כא): (יט) אמר אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה על ידי אהרן כב): נהרתם. הם נהרות

אבן עזרא

ואמר אשר בידי ואף על פי שביד אהרן היה (צז) כי שניהם שוים ומשתתפים באות (צט) [יט]: (פיה"ק. וטעם בזאת תדע, הוא הנה אנכי מכה במטה אשר בידי, וטעם מכה במטה אשר בידי, כי על ידו נעשה האות (ק) והשם עשהו בשבילו (קא) עד שיאמינו בו רואיו שהוא שליח השם (קב)): יח והדגה. שם מין (קג) כולל לכל שורץ במים [כ]: ונלאו. מבנין נפעל, מגזרת לאה (קד) כטעם לא יכלו (קה) [כא]: (פיה"ק. והדגה. שם לכל שורץ במים, וי"א שמלת נלאו מגזרת לא (קו) ולא הוא רחוק (קז)): יט ויאמר. לפי דעתי הפשט, כי אהרן נטה ידו והכה היאור (קח) ונטה ידו כנגד כל הרוחות בפאת מצרים להפוך כל נהר בארץ מצרים, והטעם בכל גבולות מצרים (קט), ומלת מימי מצרים כלל והפרט על נהרותם (ק) ואינם היאור רק שיחור (קיא) [כב], ונהרות אחרים בארץ

יהל אור

דברי השם השולח לדברי השליח: (צח) ואהרן הכה: (צט) כי אהרן היה המדבר על פי משה ומליץ הדברים לפרעה: (ק) למעלה (ד ג): (קא) בשביל משה: (קב) כי משה טען והן לא יאמינו לי (למעלה ד א): (קג) פי' שם המין: (קד) וכו"ן נלאו, אינה שרש, כי שרשו לאה, והוא סי' לבנין נפעל: (קה) וכן פי' הרשב"ם, שכל ונלאו כפל לשון של לא יוכלו, ועיין בפי' הרשב"ם (ברא' יט יא): (קו) והוא דעת מנחם, עיין (מחברת מנחם שרש לא) ופי' שם, ענין עמל ויגיעה: (קז) פי' ואיננו רחוק: (קח) זו נילוס: (קט) להפוך אותם לדם: (קי) והם נהרות המושכין כעין נהרות שלנו: (קיא) פי' כי הנהרות אינם היאור, רק שיחור הוא היאור, והוא נילוס, ונקודת ההפסק צ"ל אחר "שיחור" ולא אחר

קרני אור

ולזכרם, וכמו שפי' הת' ז"ל (למטה ח' טז), והאבן כספי כתב שהיה מנהג מלך מצרים ועד היום הוא כן שבתי פעמים בכל שבוע יצא המלך מארמונו יום ג' ויום ז' וילך הוא ועבדיו אל מקום ידוע על שפת היאור לשחוק שם בכדור קטן ומטייל שם מן הבקר עד עת המאכל: [יט] ובמדרש שכל טוב, "הנה אנכי", כלומר כך תאמר לו מפמי ותחזיר ותאמר לו הנה אנכי משה בשם אדון העולמים, מכה בידי במטה אשר בידי על יד שלוחי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם". ודעת הרדי"א הבאתי למעלה בערה ט במטה משה לחוד, ומטה אהרן לחוד, ויפרש, שמשה הכה את היאור הוא נילוס, ולאהרן ציוה שיכה במטהו בנהרות מצרים ובאגמים ובכל מקוה מימיהם, והיו ההכאות בתים: [כ] ורב"י (ירמי' ו ו) על הפ' "כרתו עצה" הוא לשון הרבה עצים, כמו דגה, לשון הרבה דגים, וכן פי' (נחום ב יד) רִכְבָּהּ, רוב רכב שלה, ה"א יתירה הופך הלשון לכמה מרכבות, וכן פי' (יחז' מז י) למינה תהיה דגתם, לשון רוב מינים כמו "והדגה אשר ביאור" (רו"ס): [כא] ולדעת רש"י ז"ל ענינו ענין יגיעה ועיפות, וכן דעת הרד"ק והרדי"א ורע"ס וכן ת"א על "ואתה עיף ויגע" (דבר' כה יח) ואת מלאי ולאי, ופי' פה ונלאו מן הלאה, ועיין (ברא' מז יג קרני אור הערה שכה): [כב] שיחור הוא הנהר הגדול המשקה את כל ארץ מצרים בגאון מימיו, והנודע בספרי הטעמים בשם "נילוס" וטעם הקרת הנהר

מקו"ב רש"י: יט) שמות יא ד ובאורו גבי שאר המכות לא פתיב כה. רק בהתראה. ובמכת בכורים במכה גופה פתיב כה. כ) תנחומא א יג). כא) שאין ונלאו חוזר לשתיה שיאמר שנלאו לשתות
כב) תנחומא א יד שמו"ר פ"ט י פ"י ד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃
כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ

וְעַל אַגְמֵיהוֹן וְעַל כָּל בֵּית כְּנִישׁוּת מֵימֵיהוֹן וִיהוֹן דְּמָא וִיהֵי דְמָא בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם וּבְמָנֵי אָעָא וּבְמָנֵי אַבְנָא׃
כ וַעֲבַדוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּמָא דְפַקֵּיד יְיָ וַאֲרֵים בְּחֻטְרָא וּמְחָא יָת מַיָּא

רש"י

המושכים כעין כג) נהרות שלנו: **יאריהם.** הם בריכות נגרים העשויות בידי אדם משפת הנהר לשדות כד) וגילום מימיו מתברכים ועולה דרך היאורים ומשקה השדות: **אגמיהם.** קבולת מים שאינן נובעין ואינן מושכין אלא עומדין במקום אחד כה) וקורין לו אשטנ"ק: **בכל ארץ מצרים.** אף במרחצאות ובאמבטיאות כו) שבבתים: **ובעצים ובאבנים.** מים שבכלי עץ ובכלי אבן:

אבן עזרא

מצרים (קיב) כי הדם היה בכל ארצם: **ועל יאריהם.** לשון רבים, בעבור שהיאור במקומות רבים (קיג): **אגמיהם.** מים מחוברים מעצמם ממי המטר (קיד): **ומקוה מימיהם.** הם המעיינים והבארות (קטו) והבורות (קטז), ואמר הגאון כי מימי כפול, מים מתוקים (קיז), ומים מרים כמי הים (קיח) על כן כתוב הקורא למי הים (עמוס ה ח) (קיט), והנה שבח מי הירדן יכרתון (יהושע ג יג) (קכ) ומלת מים (קכא) כאשר היא בסמוכה אל סימן המדבר לעולם היא כפולה (קכב) כמו מימי (ש"א כה יא) ומימיך (יחז' יב יח), (קכג) גם על לשון רבים (קכד), כי לא יתכן לומר מימי ומימה (קכה), ומצאנו מי על לשון יחיד „כי מי נדה לא זורק" (במדי' יט יג) (קכו), וטעם ובעצים ובאבנים, המים שהיו בבתים בכלי עץ, או בכיור העשוים מאבן [כג]: (פיה"ק. וטעם אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך, שיכה היאור במטה, ויטה ידו כנגד כל הרוחות להפוך מימי כל נהר בארץ מצרים, והטעם בכל מלכות מצרים, ואמר יאורים, בעבור היותו מקומות רבים (קכז), והאגמים מקומות שיתחברו שם מעצמם מי הגשם, ומקוה מים, הוא נקי (קכח) מעשה בן אדם, ובעצים, יש רהטים מעצים, גם באבנים, והם בנינות, גם בארמונים, ושם מים תמיד): כ **ויעשו.** הזכיר מכת היאור, ולא חשש להזכיר נטית ידו על כל מימי

קרני אור

נקרא כזה בלשון עבר כמו „ביאור" הוא על כי מימיו עכורים שמה ואינם זכים ובהירים למימי נהרות ונחלים אחרים כי בבואו אל גדותיו מבשקות את שדמות ארץ מצרים יביא עמו רגבי חול ועפרות מעל פני אדמות האלה, והמה יעכירו וישחירו את המון מימיו (ארץ קדומים): [כג] דבר גדול השמיענו בזה, כי ידענו מספורי חכמי האומות המספרים

יהל אור

„היאור" כמו בנדפס בכל ההוצאות: (קיב) לבד היאור, פי' חוץ מנילוס: (קיג) כי היאור הוא נילוס, והוא היה אחד בכל מצרים, ובעבור שהיאור במקומות רבים בארץ מצרים, ע"כ יאמר „יאריהם": (קיד) כינוס מים במקום אחד, וכן פי' רש"י ז"ל: (קטו) בארות בא"ף הם מים חיים, מים הנובעים שאין להם סוף: (קטז) בוי"ו הם מים מכונסים שאין מוצא להם מהארץ: (קיז) הגאון ז"ל יחלק בין מימי, ובין מי, הביאם רב"ח, לשון מימי נזכר על המים הראוים לשתות כמו ונתן מימיו (במד' כ ח), וברך את לחמך ואת מימיך (שמות כג כה) סתם את מוצא מימי גיחון (דה"ב לב ל) מימינו בכסף שתינו (איכה ה ד) ולשון מי נזכר על שאינם ראוים לשתות, כמו מפני מי המבול (ברא' ז ז) מעבור מי נח (ישעי' נד ט) את מי הים (שמות טו יט), וזה שאמר הכתוב כי לא יכלו לשתות ממימי היאור, שהיו מתוקים וראוים לשתיה: (קיח) ובמקום שנכתב „מי" על המים שאינם ראוים לשתיה, על מים המרים: (קיט) כי מי הים הם מרים: (קכ) ומי הירדן היו מים מתוקים, ונכתב „מי" ויסתור דברי הגאון; ורב"ח כתב ועי"ז יש להשיב בירדן שהזכיר הכתוב את פניהם מימי ומי, לפי שהירדן היו קצת מימיו ראוים לשתות וקצתן לא: (קכא) עתה יפרש ויביא ראיות כי אין הבדל בין מימי ובין מי: (קכב) פי' סימן המדבר בעדו, או בעד אחרים, בין נוכח, בין נסתר, בין זכר, בין נקבה, לעולם היא כפולה: (קכג) מד"כ, ובעד אחרים לנוכח: (קכד) כמו הפך את מימיהם לדם (תה' קה כט): (קכה) בלשון יחיד, כי לא מצאנו כן בכל המקרא, כ"א מימיו (ישעי' נה יא) ולנקבה מימיה (ירמי' ו ז): (קכו) עיין (ברא' א ב יהל אור אות קמח): (קכז) עיין אות קי"ג: (קכח) ל"ל „נקיק" הוא הפירה עמוקה בסלעים לכינוס מים

במק"ב רש"י: כג) כמו (ז"ל). כד) בריכות הנגרים מן הנהר לשדה. ועיין בילק כד כ שותפין מן הנגרין ופי' רש"י ז"ל ע"ש שעושין שם נגרי מים ותרגום לשתות החיות שם קרי להו נגרים. כה) כעין בלועות במימיה אינם נובעים. כו) פי' בלשון יוני. כלי גדול מיוחד לרחיצת אדם וכלים.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה
וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם
אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־
בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ
מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי
הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כב וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק
לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֹא אֶל־

אונקלוס

דִי בְנַהְרָא לְעֵינֵי פַרְעֹה
וּלְעֵינֵי עַבְדוֹהִי
וְאִתְהֲפִיכוּ כָּל מַיָא דִי
בְנַהְרָא לִדְמָא׃ כא וְנוּנֵי
דִי בְנַהְרָא מִיתוּ וּסְרִי
נַהְרָא וְלָא יְכִילוּ מִצְרָאֵי
לְמִשְׁתֵּי מַיָא מִן נַהְרָא
וַהֲוָה דְמָא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ כב וַעֲבַדוּ כֵן
חָרָשֵׁי מִצְרַיִם בְּלַחֲשֵׁיהוֹן
וְאִתְקַף לִבָּא דְפַרְעֹה
וְלָא קַבִּיל מִנְּהוֹן כְּמָא
דְמַלִּיל יְיָ׃ כג וְאִתְפְּנִי
פַרְעֹה וְעַל לְבֵיתֵהּ וְלָא

רש"י

(כב) בלטיהם. לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי. ורבותינו אמרו בלטיהם מעשה שדים. בלהטיהם מעשה כשפים כז). ויחזק לב פרעה. לומר על ידי מכשפות כח) אתם

אבן עזרא

מצרים (קיט) [כד]: כב ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת „ותבא אליו בלט" (שופ' ד' כא) (קכ) בדברי סתר הנעלמים מן העין (קכא) ואין המלה הפכת ה"א (קכב), כי הה"א איננה מאותיות השמש באמצע המלה (קכג) [כה], ויש לשאול אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם, אנה מצאו החרטומים מים והפכום, והתשובה, אהרן לא הפך רק המים שהיו על הארץ (קכד). לא המים שהיו תחת הארץ, והחרטומים חפרו והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם (קכה) וכון ויש הפרש גדול בין מעשה אהרן ובין מעשיהם (קכו) כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו, וכל מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם (קכז) ועוד כי הפך מים שאינם עומדים רק רצים תמיד ומים אחרים באים (קכח) ועוד כי עמדה המכה שבעת ימים (קכט) (כו). והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים מעטים עומדים בכלי, וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו: (פיה"ק. וטעם בלטיהם, כמו ותבא אליו בלט (שופ' ד כא) כדברי סתר, ויש שואלים, הלא כל המים נהפכו לדם, ואנה מצאו החרטומים מים והפכום, והתשובה, אמת כי כל המים הנראים למעלה מן הארץ נהפכו לדם, ותעד שהיו שותים מהמים שחפרו, וג"כ הפכו הם): כג ויפן. טעם „גם לזאת" כי הזכיר בתחלה

יהל אור

מים חיים: (קכט) קיצר הכתוב ולא הזכיר נטיית ידו על מימי מצרים: (קל) ושרשו „לוט": (קלא) ויהיה פי' בלטיהם בסתריהן, ועיין רש"י ז"ל ובראב"ם: (קלב) כי שרשו „לוט": (קלג) לדעת הה' ז"ל אין שרש בלהטיהם ובלטיהם אחד, כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה, רק שהב' שרשו „לוט" והא' „להט" (רש"ד): (קלד) רק המים המגולים הנראים על הארץ: (קלה) כמ"ש „ויחפרו כל מצרים" (פ' כד): (קלו) „וי"ג למעשיהם": (קלז) ובמקח"מ „כי אהרן הפך את היאור שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם": (קלח) והיה נתקדם אות הדם במים הבאים בגבולם: (קלט) כמו

קרני אור

טבעי מדינת מצרים ומנהגיהם כי בעת שמימי היאור עכורים ינקוהו בכלי עצים ובכלי אבנים, כ"א ימצוד מי היאור בכלים אלה כמו שני ימים הוא יוצא נקי וטהור מכל סיג וחלאה, והודיענו א"כ בפלים ובאבנים שסגולת הכלים האלה לא תועיל להם לנקות את מימיהם ולטהרם, אבל גם הם יהפכו לדם עד בלא יכיו ראוים לשתיה (הכוה"ק): [כד] ולא הזכיר רק „יד" את המים אבל ביאור" ובאמת הוא כולל גם כל שאר הנהרות, והוא מה שפעל אהרן, והרדי"א מסתייע ממקרא זה, כי מכה פעל ועשה הכאת את היאור: [כה] ולדעת הרד"ק בשרשים שרש „לאט" ובבנה אחד, „לאט" וכראשון כאה הה"א תמורת האל"ף בתלוף אותיות אהוי, ובב' נמשכה מקמץ פ"פ, וכן דעת הרלב"ג: [כו] ולדעת הרדי"א, לא הכה משה לעיני פרעה ולעיני עבדיו אך היאור לבד והוא נהפך לדם, ואח"כ הלך אהרן בא"מ וכל המים אשר ראה הכה ונהפכו, ולזה היה לחרטמים אפשר למצא מים: [כז] ובתנחומא א

מקו"ב רש"י: כז) תנחומא א יד סנהד' סז ב שמו"ר פ"ט יא ילקוט קפב מדרש' אגדה פרוך ערך להט בשם הילמדנו וכב ש „לט" כתב לפיכך לטיהם אלו מעשה כשפים להטיהם אלו מעשה שדים וסיים. והכי מסתבר. אע"ג דכתיב בספרים לפיכך וכן הוא הגי' בפס"ז ובשכל טוב. כח) פי' מכשפים (ז"ל).

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בֵּיתוֹ וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ גַּם־לָזֹאת׃
כד וַיַּחְפְּרוּ כָל־מִצְרַיִם סְבִיבֹת הַיְאֹר
מַיִם לִשְׁתּוֹת כִּי לֹא יָכְלוּ לִשְׁתֹּת
מִמֵּימֵי הַיְאֹר׃ כה וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים
אַחֲרֵי הַכּוֹת־יְהוָה אֶת־הַיְאֹר׃ פ
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־

שַׁוִּי לִבֵּהּ אַף לְדָא׃
כד וְחַפַרוּ כָל מִצְרָאֵי
סַחֲרָנוּת נַהֲרָא מַיָּא
לְמִשְׁתֵּי אֲרֵי לָא יְכִילוּ
לְמִשְׁתֵּי מִמַּיָּא דְּנַהֲרָא׃
כה וְאִשְׁתְּלִים שִׁבְעָה יוֹמִין
בָּתַר דִּמְחָא יְיָ יָת נַהֲרָא׃
כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל

אבן עזרא

אות המטה שהיה לתנין ובלע המטות (קמ): **כד ויחפרו**. רבים אומרים כי המים היו ביד המצרי אדומים כדם, ונתלבנו ביד הישראלי (קמא), א"כ למה לא נכתב אות זה בתורה (קמב), ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצרים והעברים (קמג) כי אחר הכתוב נרדוף (קמד) ואלה השלש מעט הזיקו (קמה), רק מכת הערב שהיתה קשה, השם הפריש בין המצריים ובין ישראל (קמו) וככה מכת הדבר (קמז) והברד (קמח) בעבור מקניהם (קמט) ולא כן בשחין (קנ) ולא בארבה כי הם יוצאים ממצרים (קנא), וכאשר חפרו המצרים כן חפרו העברים (קנב) [כח]: **כה וימלא**. הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן בשאר המכות (קנג) [כט]: (פיה"ק. וטעם **וימלא**, כי עמד הנגע שבעה ימים, ואמר הכתוב, "אחרי הכות ד' את היאור". וזהו האמת (קנד)): **כו ויאמר. בא אל פרעה**. עם

רש"י

עושים כן תבן אתם מכניסין לעפריים עיר שכולה תבן כט). אף אתם מביאין מכשפות ל) למצרים שכולה כשפים: (כג) **גם לזאת** למופת המטה שנהפך לתנין ולא לזה של דם לא): (כה) **וימלא**. מנין שבעת ימים לב)

קרני אור

(א וארא אות יג, תנחומא ב אות יד, שמו"ר פ"ט יג) וכמה היתה המכה שוהה כאן ר"י ור"נ, חד אמר כ"ד ימים היה מתרה בהם וז' ימים היתה המכה משמשת בהן, וחד אמר שבעת ימים היה מתרה בהן, וכ"ד ימים היתה משמשת בהן, ובדבל"ר פ"ז ע, לשלשים יום היתה באה המכה והיתה עומדת ז' ימים והולכת לה והיו נרווחין כ"ג ימים בין מכה למכה ועיין בפי' מהרז"ו שם והנה לדעתם היה כן בכל מכה ומכה: [כח] וע"ז כתב הטור על התורה, והפלגתו על דברי חכמים, ורודפו אחר הפשט הביאו לזה הדעת כי תלויה לסכות את ישראל, כי אין מעצור לד' להושיע את אשר ירצה, ולהכות לאשר ירצה". וכן כתב הקדוש אנשלמס אבתרו"ק ז"ל (מרדכי כתירס פ' וארא) וז"ל יש שאמרו שלא הפליא השם בין ישראל למצרים בכל המכות רק באותן שכתובה בהם הפרשה בביאור, ואמנם יש ללמוד הסתום מן המפורש, ומה שביארה התורה בקצת מהם ולא בכלן בעבור שהיה באותן קצת שביארם שהפרשה בהם יותר חדוש נפלא, וזה פלא גדול שיהיה בערוב שהוא מכה משולחת הכל, ובדבר המקנה שהוא הפסד האויר, ונתפשט ג"כ, ובמכת בכורות ג"כ יהיה יותר נפלא, כיאור באלו לבד שהיה הנזק רב, וכ"ש באחרים". עיי"ש שהאריך לבאר בכל מכה שישראל לא לקו בה: [כט] ורלב"ג פירש,

יהל אור

שהעיד הכתוב וימלא שבעת ימים (פ' כה) והנה דעת הא' ז"ל כי רק זאת המכה עמדה שבעת ימים עיין (פ' כה) ועיין קרני אור: (קמ) ופי' גם לזאת, לזאת המכה, כש"כ למופת של תנין שלא היה מצטער בו: (קמא) כן הוא (תנחומא א וארא אות יג תנחומא ב אות יד, שמו"ר פ"ט י, במד"ר פ"ט יד, דב"ר פ"ג ח, שו"ט מזמור עה) (קמב) פי' למה לא נכתב זה הפלא בתורה: (קמג) כי כולם סבלו מזה: (קמד) כי כתוב (פ' כט) ובעמך, שהוא כלל לכל מצרים, ואח"כ כתוב ובכל עבדיך (שם) וידוע כי ישראל הם עבדי', כמ"ש, "ויעבידו מצרים את בנ"י בפרך" (למעלה א יג) ונאמר עבדים היינו לפרעה במצרים (דבר' ו כא): (קמה) כי בדם נאמר ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם, ויחפרו כל מצרים סביבות היאור, כי לא יכלו לשתות וגו', ובצפרדעים כתיב וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך (ח, ז) והעברים בכלל עבדיו, ובכנים כתיב כל עפר הארץ היה כנים בכל ארץ מצרים (שם יג): (קמו) כי כן כתוב והפליתי (ח יח). (קמז) כתיב, והפלה ד' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים (ט ד): (קמח) כתיב, רק בארץ גושן אשר שם בנ"י לא היה ברד (ט כו): (קמט) פי' בעבור מות מקניהם, וכן בחשך מפורש, ולכל בנ"י היה אור במושבותם (י, כג), ובמכות בכורות, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף (יב כג): (קנ) שלא הי' בה סכנת נפשות, לכך לא הפריש השם: (קנא) פי' אעפ"י שהארבה אכל שדות ישראל והעבים אין זה היזק להם, כי הם יוצאים ממצרים, ועזבו שם שדותיהם וכרמיהם: (קנב) כאין הפרש: (קנג) וכן פי' הרשב"ם שכתב "כך היה מכת היאור", כלומר ולבדה נמשכה שבעת ימים: (קנד) וכן

סוח

מקו"ב רש"י: כט) מנחות פה א. ל) כשוף (ז"ל). לא) וכן אמר בדם גם לזאת. לב) פי' שאם שבעת ימים ר"ל שבעה ימים ממש היה לו לומר וימלאו ל"ר. ואם פי' שבוע של ימים היה לו לומר ותמלא ל"נ. ואעפ"י שבוע ל"ז. שבעת הוא גם לשבוע כל"נ. אם לא שנאמר שנמלא מנין הימים או מנין השבוע (סוכרון)

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פרעה ואמרת אליו כה אמר יהוה שלח את־עמי ויעבדני: כז ואם־מאן אתה לשלח הנה אנכי נגף את־כל־

ית פרעה ותימר ליה כדנן אמר יי שלח ית עמי ויפלחון קדמי: כז ואם סריב את לשלחא הא אנא מחי ית כל

רש"י

אלא שב היאור לקדמותו שהיתה המכה משמשת רביע חדש. ושלשה חלקים היה מעיד ומתרה בהם לג): (כז) ואם מאן אתה. ואם סרבן אתה. מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי האדם על שם המפעל לד) כמו שלו לה) ושקט לו) סר וזעף לז): נגף את כל גבולך. מכה וכן כל לשון מגפה לח)

אבן עזרא

אהרן אחיך ויודיע אותו (קיא) המכה השנית אם לא ישלח עמי (קיב): (פיה"ק. בא אל פרעה. אל הארמון שלו (קיג) [ל] ולא הזכיר אהרן כי ידוע הוא כי משה לא ידבר עם פרעה אם לא יבוא אהרן עמו (קיד)): כז ואם. מלת מאן תאר יוצא (קיט). כמו ושבח אני את המתים (קהלת ד ב) (קכ) [לא], וטעם נגף כמו משחית (קכא) [לב], וכן כתיב „וצפרדע ותשחיתם" (תה' עח מה), והמפרשים נחלקו במלת צפרדעים ורבים אמרו שהוא מין דג נמצא במצרים יקרא בלשון ערב אלתמסח, ויוצא מן הנהר וחוטף בני אדם (קכב) [לג], ואחרים אמרו כי הם הנמצאים ברובי הגדרות שמשמיעים קול, והוא הנכון בעיני והוא

יהל אור

הוא דעת הרד"ק וכן פי' הרמב"ן: (קנה) פי' שיאמר לו זה באמצעות אהרן: (קנו) שני פעמים היה משה מתרה את פרעה בשני מכות, ובשלישי לא התרה, וכן בכל סדר וסדר (רשב"ם): (קנז) פה לא ציוה לו שילך אל היאור, אך יבוא אל ארמונו ושם ידבר עמו: (קנח) וכן הענין בכל הדברים שצוה השם ית' למשה שיאמר לפרעה, כי כבר שמהו השם לו לפה בכל אשר ישולח אל פרעה: (קנט) והוא כמו „ממאן": (קס) כאלו כתוב „ומשכה": (קסא) מכה שיש בה השחתה, והיא קרובה נגיפה: (קסב) וזהו דעת רבינו הגאון, הביאו המפרשים הרמב"ן ורב"ח, והוא הנקרא בל"א (קראקאדיל) ואומרים כי לפעמים יוצא מן המים שבנהר נילוס שהם גדולו ויוצא אל שפת הנהר, ובולע מה שמוצא שנים או שלשה בני אדם

קרני אור

שביארה התורה זה בזאת המכה לאות שכל אחר המכות עמדה כל אחת מהן שבעה ימים, כי זה מנהג התורה שתבאר הדברים בענין אחד כדי שנלמוד ממנו זה באחר הענינים הדומים לו: [ל] פרש „בוא" הוא על הנכנס ממקום פרוץ ורחב למקום מוגבל ומוקף מחיצות יותר מן הראשון, כגון מי שהולך מן השדה לעיר יאמר עליו שבא, לפי שהעיר יותר מוגבלת מן השדה כמו ויבא יעקב מן השדה בערב (בראשי' ל טז) כלומר נכנס לעיר, וכן הנכנס מן העיר לבית יתכן לומר שבא, כמו ויבא יהודה ואחיו ביתה יוסף (שם מד יד) וכן מן הבית לחדר שבו, כמו ויבא החדרה (שם מג ל) וכל זה יתכן אם שיתקרב האדם אל המדבר עמו או שיתרחק ממנו, כי עיקר הפרש „בוא" על הכניסה, לא על ההתקרבות אל מה שיהיה, לכן כשאמר השם למשה בא אל פרעה, הכוונה שיכנס לבית פרעה ולהיכלו, וכשאמר לך אל פרעה, כוונתו שילך לקראתו ויפגשהו בדרך כמו שמעיד הכתוב אח"כ באמרו „הנה יוצא המימה" (פ' טו) (יש"ר) וכן הוא בספ"ז, ובמדרש שכל טוב, לא אל היאור אלא לתוך פלטין שלו:

[לא] וכן פי' רש"י ז"ל „מאן" כמו „ממאן" מסרב, אלא כינוי האדם על שם המפעל, כמו שלו ושקט, כד וזעף" עכ"ל, הורה בזה שבעיקר הענין אין הבדל בין מאן וממאן, כ"א במליצת הלשון לבד, כי ממאן הוא לשון בינוני פועל ומאן הוא שם תואר יתואר בו האיש הממאן וטעמו בעל מיאון, וזה שאמר „אלא כינוי האדם ע"ש המפעל" ע"ש שהוא פועל פעולת המיאון נקרא איש מאן, וככה נכנה לאיש שלו בעבור ישיבתו בשלוה והשקט, וכן „זעף" למי שהוא זועף וכולם שמות תוארים, וכ"כ הראב"ע בהוא תאר יוצא כמו „ושבח אני את המתים", אלא שלדעתו הוא ממשקלים הנכבדים (רוו"ה) וכן כתב הרד"ק שרש „מאן" שהוא בפלס ושבח אני את המתים, ור"ל שהיה ראוי להיות „ממאן" „משבח" כדרך הבינוני מבנין הכבד. ועיין מקורי רש"י: [לב] וכן דעת רש"י ז"ל שכתב, וכן כל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה, וכן ונגפו אשה שרה (שמות כא כב) אינו מיתה אלא מכה שיש בה השחתה, והרדי"א ישיג עליו וכתב, ולא לדקו דברי רש"י שכתב שאינו לשון מיתה, והעדים שהביא עליו לא יספיקו עיי"ש, והח' רש"ב (ש"ע ח"ב א"מ) בהערה ישיג על הרדי"א וכתב „ובעצמו שכח מקרא מלא, ונגף ד' את מצרים נגוף ורפוא (ישעי' יט כב)": [לג] והרדי"א הסכים לזה וכתב, ומפרשי התורה לא הודו לו, ובאמת נראים דבריו מדבריהם, ויש מהכתוב ע"ז ראיות עיי"ש שהאריך בזה, ועי"ז כתב בעל מעשה ד' (מעשי מצרים פ' יא) „ואני אומר שלא ראה הרדי"א תמסא"ח, שאם היה רואה לא היה אומר כן,

מקו"ר רש"י: לג) תנחומא א יג. תנחומא ב יד ועיין הערה קכה שם שמו"ר פ"ט יב. שו"ט א עח. שו"ט ב פח ט. ועיי"ש אות נג ילקוט קפב. ועיין קרני אור הערה כז. לד) המפטיל (ז"ל). לה) איוב טז יב. לו) שקט (ז"ל) ירמי' מח. לז) מ"א כ מג. ועיין קרני אור הערה לא. שבארתי דעת רש"י ז"ל. ועיין בס' הזכרון בדולה לגרוס ברש"י „ואין מאן כמו ממאן מסרב אלא כנוי" וכו'. ודלא כאומרו ואם סרבן אתה. שמאן אינה פועל בינוני ר"ל הווה כמו ממאן אלא תאר והוא אומרו ז"ל ואם סרבן אתה. והיה פירושו ואמר ואין מאן כמו ממאן מסרב לשון הווה. כלומר ואם מסרב אתה לשלחם. אלא כינוי האדם הוא על שם המפעל. כלומר תאר שמתארין בו את האדם על שם הפעל ההוא שעושה כמו שתאמר אדם שלו. או שקט. או זעף. שכולם על משקל מאן. וכלם לשון תאר. כן זה על שם מפעל המיאון נקרא מאן. אם מאן אתה. אם אדם סרבן אתה. לח) נגיפה (ז"ל):

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

גְּבוּלְךָ בַּצְפַרְדְּעִים׃ כח וְשָׁרַץ הַיְאֹר
צְפַרְדְּעִים וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתֶךָ וּבַחֲדַר
מִשְׁכָּבְךָ וְעַל־מִטָּתֶךָ וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ
וּבְעַמֶּךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ׃
כט וּבְכָה וּבְעַמְּךָ וּבְכָל־עֲבָדֶיךָ יַעֲלוּ

אונקלוס

תְּחוּמָךְ בְּעֻרְדְּעָנַיָּא׃
כח וִירַבֵּי נַהֲרָא עֻרְדְּעָנַיָּא
וְיִסְּקוּן וְיֵעֲלוּן בְּבֵיתָךְ
וּבְאִדְּרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ
וְעַל עַרְסָךְ וּבְבֵית עַבְדָּךְ
וּבְעַמָּךְ וּבְתַנּוּרָךְ
וּבְאָצְוָתָךְ׃ כט וּבָךְ
וּבְעַמָּךְ וּבְכָל עַבְדָּךְ

רש"י

אינו לשון מיתה אלא לשון מכה. וכן ונגפו אשה הרה לט) אינו לשון מיתה. וכן ובטרם יתנגפו רגליכם מ) פן תגוף באבן רגלך מא). ולאבן נגף מב): (כח) ועלו. מן היאור: בביתך. ואחר כך בבית עבדיך. הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו מג) וממנו התחילה הפורענות מד): (כט) ובכה ובעמך. בתוך מעיהם נכנסין ומקרקרין מה):

אבן עזרא

הידוע (קסג) [לד]: (פיה"ק. וי"א שפי' צפרדע, דג ימצא ביאור לבדו והוא יוצא לחוץ (קסד) והקרוב שהוא המין הנמצא סביבות הנהרות והוא ידוע, והעד שיעלה מכל נהר ואגם, כי כן כתוב ותעל הצפרדע (ח ב) (קסה)): כח ושרץ היאור. פועל יוצא, כמו ישרצו המים (בראי' א כ) (קסו) וטעם ועלו, כי הנהר לעולם שפל מן העיר: (פיה"ק. ובחדר מלה זרה בדקדוק (קסז) וכן מספח חֲמָתְךָ (חבקוק ב טו), וסגור דלתיך, (ישעי' כו כ) חבל הבלים (קהלת א ב) (קסח): ובמשארותיך, מקום תלישה (קסט) [לה]): כט ובכה ובעמך. אמר יפת בעבור שהכתוב אמר ובכה ובעמך רמז כי בו ובעמו יעלו בלבד, ולא בעם ישראל (קע) [לו] ואין זו ראיה (קעא) כי הזכיר שיעלו עליו ועל כל עמו, ואין צורך להזכיר ישראל (קעב): (פיה"ק. וטעם ובכה ובעמך ובכל עבדיך. יעלו בלבד ולא בבני

קרני אור

כי אני ראיתים בנילוס, ותמה אני אם אפשר שיכנסו בבתים לרוב גדלם, וכש"כ בתנוריהם ובמשארותם, והיו אוכלים גם הגדולים, אם היה הצפרדע הוא הנקרא תמסח, ובאמת ראיתי בתמסח אחד בלע איש עם חרבו על ירכו וקשתו ותליו, אמנם לדעתי אין אנו צריכים לכל זה, שהם הצפרדעים שמקרקרין, כמו שאז"ל מקרקרין במעיהם, וכן הח' רש"ב (ש"ע ח"ב א"מ) בהערה יבינ על הרדי"א וכתב "ומה יענה על המשנה השרץ והצפרדע בר"ה ונגע בה' מהן (טהרות פ"ה מ"ד) ומי שלח ידו לנגוע בהתמסח ונקה": [לד] וקרוב אלי מאוד שמקור המלה בעברית מורכבת משתי מלות צפר-דע, והוא איזה מין מיוחד במצרים השמיעים קולם רק בבקר, ויש כאלה גם בארצותינו, ועפ"ז היה נקרא כן, ואולי גם התרגום נתכוין לכוונה זו וקרא עֻרְדְּעָנַיָּא, אור כמו צפר, דעא כמו דֵּעַ (הערה לפי' ר"ח) ובפס"ז, וכן במדרש שכל טוב, מה לשון צפרדע, צפור היה בנילוס בעל דיע וברק להם וכאו, ועפ"ז נקרא צפרדע, כלומר צפור דיע, ע"ש הצפור הבוא: [לה] וכן פי' הרד"ק בשרש שאר, ואונקלוס ויונ"ע תרגמו "ובאצוותך" ופי' הערוך תנור, וכ"ה במדרש שכל טוב, משארת זו תנור מלא פת, ולהכי מתרגמינן אצוותא כדאמרינן בירושלמי וכו', ועיין ערוך בערך אצוותא. [לו] והוטב הפי' הזה בעיני הרדי"א, עד שכתב ע"ז "ופ"ד בפסק יפת אלהים ליפת,

יהל אור

ביחד, ואין שולטים בגופו הנית והלים אלא אם יתכוונו לתקוע בבטנו: (קסג) והוא הנקרא בל"א (פראש) ובערבי צפדע, ובארמית ארדעא אשר שניהם כנו שם צפרדע בעברית (געזעניוס)· (קסד) וכן כתב הרדי"א "ועד היום הזה יוצאים לפעמים מיאור נילוס אל השפה לטרוף טרף באדם ובבהמה": (קסה) בה"א הידיעה, מפני שהוא ידוע: (קסו) וכן פי' שם הח' ז"ל "ישרצו פועל יוצא, וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים" ועיין ביאורי שם: (קסז) כי השמות אשר הם על משקל זה בטבעם שלא ישתנו בסמיכות: (קסח) וכן כתב הח' ז"ל שם "וסמך הבל אל הבלים, ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שישתנה, חוץ מחדר משכבך, וסגור דלתך, מספח חמתך". עיין למטה יג יב: (קסט) היא העריבה שלשין בה העיסה, ומפני שישימו שם השאור, קראם משארותיך, וכן פי' הח' ז"ל (יב לד) על משארותם צרורות בשמלותם, כלי עץ. ועיין באורי שם: (קע) כי גם לא נגעה המכה, וידייק מהכתוב כי אחרי שכבר אמר, ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך, למה חזר עוד הפעם בפ' כט "ובכה ובעמך ובכל עבדיך וגו'" ויאמר יפת שהכתוב בא למעט ישראל: (קעא) והח' ז"ל יאמר שאין להוכיח מזה שהמכה לא נגעה בישראל: (קעב) וישראל נ"כ נכללים בזה

מקו"ב רש"י: לט) שמות כא כב. מ) ירמי' יג טז. מא) תה' לא יב. מב) ישעי' ח וכן נדרד"ל (תוספתא זבים ריש פ"ה) "דם מנפתר" והוא לשון הפתח ולא מיתה ממש. ועיין קרני אור הערה לב. מג) לעיל א ט. מד) תנחומא ח וארא יד. כבלא אות ו. מכילתא בא פ"ז ומכילתא בשלח פ"א. סוטה יא א. תוספתא סוטה פ"ד. ספרי נשא פי' יח. ב"ר פ"ה ח. שמו"ר פי' ג ופ"א ג. במדב"ר פ"ט יח. מה) כן הוא שמו"ר פי' ו. שהיו נכנסות בגופן ולוקטין כתוכן שנאמר על דבר הצפרדעים על דבור הצפרדעים וכן בתדב"א פ"ז שבשמעו קולן מתוך כריסן של מצריים ועיין בס' הזכרון מה שכתב פ"ז

דעת - www.daat.ac.il

הַצְפַרְדְּעִים׃ ח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא פַרְעֹה

יִסְקוּן עֻרְדְּעָנַיָּא׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר לְאַהֲרֹן אֲרֵים יָת יְדָךְ בְּחֻטְרָךְ עַל נַהֲרַיָּא עַל אַרְתַּיָּא וְעַל אַגְמַיָּא וְאַסֵּיק יָת עֻרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ ב וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵהּ עַל מַיָּא דְּמִצְרָאֵי וּסְלֵיקַת עֻרְדְּעָנַיָּא וַחֲפַת יָת אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ ג וַעֲבַדוּ כֵן חָרָשַׁיָּא בְּלַחֲשֵׁיהוֹן וְאַסִּיקוּ יָת עֻרְדְּעָנַיָּא עַל אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ ד וּקְרָא פַרְעֹה

רש"י

(ב) ותעל הצפרדע. צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים זהו מדרשו (מו) ופשוטו יש לומר שרוץ (מז) הצפרדעים קורא לשון יחידות (מח) וכן

אבן עזרא

ישראל (קעג), והנכון בעיני שהוא כמשמעו שיעלו בכל מקום, ובין בגדיו ועל ראשו (קעד)) :
ח א ויאמר. נטה ידך. על רוחות השמים, והנה הצפרדעים יעלו מהיאורות ומהנהרות ומהאגמים, ולא מכל מקוה מים (א) [א] : ב ויט. הנה נטה ידו ולא הכה ביאור כאשר עשה בראשונה, רק רמז כי יכלו לעלות הצפרדעים מרגע נטות ידו (ב) : (פיה"ק. ותעל הצפרדע. שם המין (ג) והוא לשון נקבה (ד) [ב] ומחברתם במ"ם כמו פלגשים (ה), נ"כ עשו החרטומים רק בלטיהם (ו)) : ג ויעשו. במים מועטים (ז) [ג], ע"כ ראה פרעה כי יש הפרש בין מעשה אהרן ובין מעשיהם, ע"כ קרא למשה, כי ראה שהחרטומים הוסיפו על המכה, ולא יכלו להסרה (ח) [ד] : (פיה"ק. ויעלו את הצפרדעים, פועל יוצא מהבנין הכבד הנוסף (ט)) : ד ויקרא. אמר העתירו דרך מוסר לשניהם (י) וזאת המכה היתה קשה מהראשונה (יא) כי כתוב וצפרדע ותשחיתם (תה' עח מה) (יב) : (פיה"ק.

יהל אור

כזה כדעתו (פ' כד) : (קעג) וכפי' הארוך הביא הפי' בשם יפת : (קעד) כדעתו (פ' כז) שהוא המין הידוע (פרשם) והם קטנים :
(א) כי הכתוב לא הזכירם, ובמכת דם היה גם על מקוה מים : (ב) וכן פי' הה' ז"ל (למעלה ז סו) במכת הדם, שיראה פרעה בעיניו כי מרגע שיטה אהרן במטה על היאור אז יהפך לדם : (ג) וכן פי' הרד"ק בשרשיו ,ויתכן להיותו שם כלל המין ולא שיאמר על אחת מהן" : (ד) וכן כתב (פסוק יג) : (ה) וכן כתב (למות) ,ויש לשון זכר מחובר על לשון נקבות, לוח, לוחות, והפך זה, אשה, נשים, פילגש פילגשים" : (ו) לקחו כלי מלא מים שהיה גם בילי צפרדע ובלטיהם מהרו יציאת הצפרדעים מן הכלים : (ז) וכן כתב הרלב"ג, יתכן שעשו זה במים מועטים שהביאו לפניהם : (ח) פי' ולא יכלו להסירה : (ט) מבנין הפעיל : (י) כי אחרי שמשה אמר לו למתי אעתיר לך, היה לו לומר העתיר אל ד', ואמר העתירו בל"ר, דרך מוסר שיאמר לשניהם, לפי שאהרן היה עומד עמו : (יא) ממכת הדם : (יב) ופי'

קרני אור

שם
בפי' כו שהודיע משה כזה לפרעה במכת הצפרדעים תבוא עליו ועל עמו ועבדיו, ולא יבוא על בני ישראל כי הפלה ד' חסיד לו, והוא פי' נאה ומתקבל' :
[א] ובפס"ז, וכי על כל נהר ואגם ועל כל מקוה מים נטה ידו, אלא נתכוין כנגד הנהרות, וכנגד האגמים, וכנגד מקוה מים, כמו על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ד' (ש"ב א יב) ופי' בשביל, וכן הוא במדרש שכל טוב, וכן פי' הרלב"ג : [ב] אין בכתוב זכר לנקבה, אבל בא בחסרון עדה, ור"ל עדת הצפרדע, וכן ותהי הכנם, ומעניינו תבין חסרונו (ן' מלך) : [ג] ור"ס פי' ויעשו, ויעלו, אבל לא יכלו להוליד אחרים כי אין לאל ידם להמציא בריה מתנועע בחמת : [ד] ובד"ל בשיב פניו כוס. וכתב ,כי פרעה לא קרא אותם למען יסירו

מקו"ב רש"י: מו) תנחומא א יד סנהד' סז ב. שמו"ר פ"י ד. שו"ט מזמור פ"ח הדב"א פ"ז סס"ז. שכל טוב. מדרש אגדה ילקוט קפג. מז) שירון (ו"ל). מח) יחיד (ר"ל)

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

למשה ולאהרן ויאמר העתירו אל־
יהוה ויסר הצפרדעים ממני ומעמי
ואשלחה את־העם ויזבחו ליהוה:
ה ויאמר משה לפרעה התפאר
עלי למתי אעתיר לך ולעבדיך
ולעמך להכרית הצפרדעים ממך
ומבתיך רק ביאר תשארנה:
ו ויאמר למחר ויאמר כדברך למען

אונקלוס

למשה ולאהרן ואמר
צלו קדם יי ויעדי
ערדעניא מני ומעמי
ואשלח ית עמא וידבחון
קדם יי: ה ואמר משה
לפרעה שאל לך גבורא
הב לי זמן לאמתי אצלי
עלך ועל עבדיך ועל
עמך לשיצאה ערדעניא
מנך ומבתיך לחוד
בנהרא תשתארן:
ו ואמר למחר ואמר
כפתגמך בדיל דתדע

אבן עזרא

העתירו. תפלה לרצות השם בדברים (יג)) : ה ויאמר משה לפרעה התפאר עלי. אעשה לך תפארת (יד) [ה] שאעתיר אל השם (טו) ויסר הסכה ביום שתבקש (טז), וטעם ביאור תשארנה, כי שם היו בתחלה (יז) [ו] ואחר שהזכיר היאור אין צורך להזכיר הנהרות והאגמים (יח) : (פי"ק. התפאר עלי אעשה לך הפארה בעולם שיסורו בעת שתרצה (יט), וטעם אעתיר לך ולעבדיך, בשבילך ובשביל עבדיך כמו אמרי לי אחי הוא (ברא' כ יג) (כ)) : ו ויאמר למחר. אמר רב שמואל

רש"י

ויהי הכנם הרחישה (מט) פדולי"רה בלע"ז (נ) ולא ותעל הצפרדע גריטלי"רה בלע"ז: (ה) התפאר עלי. כמו היתפאר הגרזן על החוצב בו (נא) משתבח לומר אני גדול ממך וגט"יר בלע"ז. וכן התפאר עלי השתבח להתחכם ולשאול דבר גדול ולומר שלא אוכל לעשותו: למתי אעתיר לך. את אשר אעתיר לך היום על הכרתת הצפרדעים למתי תרצה שיכרתו (נב) ותראה אם אשלים דברי למועד שתקבע לי. אילו נאמר מתי אעתיר היה משמע מתי אתפלל. עכשיו שנא' למתי משמע אני היום אתפלל עליך שיכרתו הצפרדעים לזמן שתקבע עלי אמור לאיזה יום תרצה שיכרתו. אעתיר העתירו והעתרתי ולא נאמר אעתר עתרו ועתרתי (נג) מפני שכל לשון עתר הרבות פלל הוא (נד) וכאשר יאמר הרבו ארבה והרביתי לשון מפעיל. כך יאמר אעתיר העתירו והעתרתי דברים. ואף לכלם העתרתם עלי דבריכם (נה) הרביתם (נו) : (ו) ויאמר למחר. התפלל

קרני אור

המכות, אלא למען יעשו גם הם בלטיהם כן": [ה] תן תפארה ושבח לעצמך עלי בתאמר למתי אעתיר לך וכן אפשב (ן מלך) שהגאה עלי ועשה עצמך אדון עלי וזה בשתקבע לי זמן למתי אעתיר לך, ואחר שקבע לו זמן, אמר לו למען תדע כי אין כה' אלקינו, כלומר לא לכבודך אמרתי, כ"א לכבוד אלקי (שד"ל) : [ו] ולפי פי' רבינו חננאל, ואחריו הרד"א שהצפרדעים היו להתמכאה, אמר לו

יהל אור

שם הח' ז"ל וצפרדע וכבר השחית אותם: (יג) ועיין בספרי הח' ז"ל (ברא' כה כא) ובביאורי שם: (יד) והתפארת יהיה על ידי שיקוים מבוקשך: (טו) מיד שימותו: (טז) ותדע שאין הדבר במקרה: (יז) ואמר תשארנה כמו שהיו שם טרם עלותם: (יח) שיזכיר גם בנהרות ובאגמים תשארנה, כי המכוון אחד: (יט) וכן במדרש שכל טוב „כך אמר משה להפארת יהא לך הדבר הזה בכל זמן שאתה שואל, עלי להזקק לך" : (כ) וכן הוא במדרש שכל טוב, „אעתיר לך, כלומר בשבילך, ולעבדיך, בשביל עבדיך, היינו רואי פני המלך, ולעמך, בשביל עמך":

עיין

מקו"ב רש"י : מט) כי כמו שאין הכנם לי"ר. שא"כ היו לו לומר הכנים במיקר הגו"ן. והיה לו לומר ג"כ ויהיו. וגם אינו לי"ר יחידה. שנקבה יחידה נקראת כנה ולא כנם אלא שם דבר הוא כלי"י . וכמ"ש ט תוספת כמ"ם ריקס אגם והוא שם לבריאת כנים (זוכרון) . נ) ל"ל פיידולייר"א והוא שם הקטן של רמישות כגד כלשונם מן פיי"ש בפתרונו רגל. וכן יאמר בל"א (דאס געקריך) (הבנת המקרא) · נא) ישעי' י טו . נב) עיין ברמב"ן מה שטען ע"ז. נג) לשון אעתיר העתירו והעתרתי משמע לבנין הפעיל שהוא פועל יוצא וסו"ל לתכתב לשון הפעל, כמו אעתר עתרו ועתרתי כיון שהוא לשון תפלה, ותפלה אינו פועל יוצא ל"פ מפני וכו'. נד) עיין ברא' כה כא. נה) יחז' לה יג. נו) שם כתיב בכדית דבריכם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תֵּדַע כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי
ז וְסָרוּ הַֽצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר
תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה
עַל־דְּבַר הַֽצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר־שָׂם
לְפַרְעֹה׃ ט וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה
וַיָּמֻתוּ הַֽצְפַרְדְּעִים מִן־הַבָּתִּים מִן־
הַחֲצֵרֹת וּמִן־הַשָּׂדֹת׃ וַיִּצְבְּרוּ אֹתָם
חֳמָרִם חֳמָרִם וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ׃
יא וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי הָיְתָה הָֽרְוָחָה

אונקלוס

ארי לית כיי אלהנא׃
ז ויעדון ערדעניא מנך ומבתך ומעבדיך ומעמך לחוד בנהרא ישתארן׃
ח ונפק משה ואהרן מלות פרעה וצלי משה קדם יי על עסק ערדעניא די שוי לפרעה׃
ט ועבד יי כפתגמא דמשה ומיתו ערדעניא מן בתיא מן דרתא ומן חקלתא׃
י וכנשו יתהון דגורין דגורין וסריאו על ארעא׃
יא וחזא פרעה ארי הות רוחתא ויתיקר

רש"י

היום שיכלתו למחר: (ח) ויצא. ויצעק. מיד שיכלתו למחר: (י) חמרם חמרם. לבורים לבורים נז) כתרגומו דגורין.

אבן עזרא

בן חפני (כא) אין מנהג האדם לבקש רק שיסור המכה ממנו מיד, וחשב פרעה כי מערכת כוכבי השמים הביאה הצפרדעים על מצרים (כב), ומשה הוא (כג) יודע זה, וחשב פרעה כי עתה הגיע עת סור הצפרדעים (כד), על כן נסהו להאריך ואמר למחר (כה): (פיה"ק. ואחר הדבר למחר, כי חשב כי כבר הגיע עת סור המכה ומשה ידע): ז וסרו. באה זו המלה מלרע הפך המשפט (כו) וכמוהו כי שמו אותי בבור (בראשית מ טו) (כז): (פיה"ק. וסרו. באה זאת המלה מלרע הפך המנהג, וכן „כי שמו אותי בבור", והנה אמר פה ממך, כמו ובכה ובעמך (כח)): ח ויצא. טעם ויצעק, כי בטח בשם שלא יבישהו, כי אמר אל פרעה מעצמו כדברך יהיה בלא רשות השם (כט) [ז]: (פיה"ק. ויצעק משה אל ד'. למחר (ל)): ט ויעש ד' כדבר משה. מעצמו (לא): י ויצברו. כמו, ויצבר יוסף בר (בראשית מא מט) (לב): חמרים חמרים. כמו חמור חמורתים (שופטים טו טז) (לג): יא וירא פרעה כי היתה הרוחה. כמו ורוח

יהל אור

(כא) עיין ערכו בראש ס' בראשית: (כב) והיא מחויבת מצד המערכה השמימיית: (כג) וכמקח"מ „היה": (כד) והנה חשב פרעה כי משה אמר זה להיותו משער שכבר הגיע עת סורם, כי הוא יחשב שיראה פרעה שיסורו תיכף, ולזה שם הענין בבחירתו:

קרני אור

שביאור האצטגנים כדי שידעו דור אחרון מזו היה הצפרדע שהביא השם לנילוס להכות את המצרים: [ז] וזה הוא אומרו על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה, ר"ל על הדבור אשר שם משה לפרעה בענין הצפרדעים, והוא שיסורו למחר, ויהיה על דבר כמו על הדבור, והיתה א"כ צעקת משה כצעקת אליהו והוא

(כה) והתחכם פרעה כנגד זאת המחשבה, והאריך הזמן ואמר למחר, וכן פי' הרלב"ג: (כו) כי היה צ"ל מלעיל כדין נע"ו והכפולים, וכן כתב הרד"ק במכלול: (כז) וגם הוא ג"כ מלרע והיה צ"ל מלעיל, וכן כתב הרד"ק בשרש „סוס" ועיין במ"ש שכתב „ובמסורה לית מלרע": (כח) כי גם במלך שלמו הצפרדעים: (כט) ותלה הגדולה בו הוצרך להתאמץ בתפלה ולצעוק: (ל) פי' שיסור הצפרדעים למחר: (לא) ר"ל שאות הזמן שנתן משה לפרעה היה מעצמו, והשם הסכים לדעתו בזה, כי עצת מלאכיו יאמן ביתו השלים: (לב) ענינו ענין קבוץ: (לג) ופי' הרד"ק שם לצור ולבורים, וכן פי' פה לבורים:

מקו"ב רש"י: נז) עיקר מלת לבר לשון אוסף. ודומה לו שנים לבורים (מ"כ י ח).

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

וְהַכְבֵּד אֶת־לִבּוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־
מַטְּךָ וְהַךְ אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וְהָיָה
לְכִנִּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יג וַיַּעֲשׂוּ־
כֵן וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ בְמַטֵּהוּ וַיַּךְ
אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם

יָת לִבֵּהּ וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן
כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ יב וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה אֱמַר לְאַהֲרֹן
אֲרֵים יָת חֻטְרָךְ וּמְחָא
יָת עַפְרָא דְאַרְעָא וִיהֵא
לְקַלְמְתָא בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ יג וַעֲבַדוּ כֵן
וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָת יְדֵהּ
בְּחֻטְרֵהּ וּמְחָא יָת עַפְרָא
דְאַרְעָא וַהֲוַת קַלְמְתָא

אבן עזרא

לשאול (ש"א טז) (לג): והכבד את לבו. שם הפועל (לד) תחת פועל עבר (לה): (פיה"ק. והכבד את לבו. שם הפועל, כאילו אמר והכבד, הכביד את לבו (לו)): יב ויאמר. דע כי על יד אהרן היו השלש המכות הראשונות (לח), והאותות היו בשפלים, כמו שפירשתי למעלה (לט), כי השתים היו במים, והשלישית בעפר הארץ, והמכות שהיו על יד משה במטה היו בעליונים כמו שמעלתו עליונה ממעלת אהרן, כמו מכת הברד והארבה שהרוח הביאה (מ) והחשך שהיה באויר, גם מכת השחין היתה על ידו (מא), רק שלש בלא מטה, והם ערוב, ודבר, ומכת בכורים, ואחת בלא מטה על ידי משה ומעט שיתוף לאהרן והיא מכת השחין (מב) [ח], טעם והיה לכנים, כמו והיה לאבק (למטה ט ט) (מג) כאילו בעפר שיכה אהרן יעלה ויוליד כנים בכל ארץ מצרים (מד): יג ויעשו. טעם ויעשו על משה (מה) בעבור שדבר לאהרן שיכה במטה (מו) כדרך, ומטך אשר הכית בו את היאור (למטה יז ה) (מז): ותהי הכנם. שם המין (מח) והמ"ם נוסף, או הוא תחת ה"א (מט) ואיננו שרש (נ) ולפעמים

רש"י

גלין (נח): (יא) והכבד את לבו. ל' פעול הוא (נט) כמו הלוך ונסוע (ס) וכן והכות את מואב (סא) ושאול לו באלהים (סב) הכה ופצוע (סג): כאשר דבר ה'. והיכן דבר ולא ישמע אליכם פרעה (סד): (יב) אמר אל אהרן. לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגין עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול ולקה ע"י אהרן (סה): (יג) ותהי הכנם. הרחישה (סו) פדולי"ט

קרני אור

כאשר הכרמל על ידידת האב על קרנבי (ידי"א): [ח] וכן יאמר ידידיה האלכסנדרוני (חיי משה) והטעם מה שנשתתפו שניהם במכה הנזכרת הוא מפני שנשתתף במכה זו האבק

יהל אור

(לד) והוא הפך הגרה והנוקה: (לה) ר"ל מקור מבנין הפעיל: (לו) כי היה צ"ל „והכביד": (לז) וכן פי' הרשב"ם „לפי שהמכה הזאת גדולה היתה לא נתחזק לבו מאליו, אלא הוא הרשיע להכביד את לבו": (לח) ובמקה"מ „השלשה מכות הראשונות": (לט) עיין בפי' הקלר (למעלה ז ט) · (מ) ובמג"ט וכן במק"נ קהלות משה „הביאם" ועיין בפי' הקלר (למעלה ז ט) שאם יחשוב הארבה בהתהיים: (מא) אך בשיתוף עם אהרן, ובמקה"מ לא יגרום הטעה תיבות „גם מכת השחין היתה על ידו", והדין עמו, כי יבאר אותה אחרי כן „ואחת בלא מטה" וכו': (מב) והנה ג' של אהרן שהם דם לצפרדע כנים, וכן ג' שע"י משה שהם ברד ארבה וחושך, נעשו ע"י המטה, והאחרים נעשו בלא מטה: (מג) שאין פירושו יהיה לאבק, אחרי כי הוא בעצמו אבק, רק פירושו, והיה לאבק וקאי על מלות „על כל ארץ מצרים". (מד) אף כאן והיה לכנים, פי' שע"י הכאתו כאלו יוליד כנים ויהיו בכל ארץ מצרים: (מה) לעפ"י שלא עשה המעשה אלא אהרן בכל זאת אמר ויעשו: (מו) אמר ויעשו על האמירה שאמר לאהרן שיכה במטה: (מז) ומשה לא הכה את היאור רק אמר לאהרן שיכה, ובכל זאת אמר „אשר הכית": (מח) וכן כתב הרד"ק בשרש „כן" שהוא כלל על המין, וכן במכלל, לשון יחיד על רבים, והוא דרך כלל: (מט) פי' שהמ"ם הוא תחת ה"א כנה, א"כ הוא ל"נ: (נ) פי' המ"ם איננו שרש:

יתרן

מקו"ב רש"י: נח) גליס (ז"ל). נט) כלומר מקור הוא ואיננו לשון צווי. ס) בראשית יב ט. סא) מ"ב ג כד. סב) ש"א כב יג. סג) מ"א כ לז. סד) לעיל ז ד. סה) תנחומא א יד. שמו"ר פ"ט י ופ"י ד וו. מדרש אגדה. סו) כי ותהי הוא לנקבה יחידה ול"ל ותהי הכנה. לכן פי' רש"י כי הכנם הוא שם מין הרחישה ושם מין הזה בלה"ב בל"ע

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ובבהמה כל־עפר הארץ היה כנים בכל־ארץ מצרים: יד ויעשו־כן החרטמים בלטיהם להוציא את־הכנים ולא יכלו ותהי הכנם באדם ובבהמה: טו ויאמרו החרטמם אל־

אונקלוס

באנשא ובבעירא כל עפרא דארעא הות קלמתא בכל ארעא דמצרים: יד ועבדו כן חרשיא בלחשיהון לאפקא ית קלמתא ולא יכילו והות קלמתא באנשא ובבעירא: טו ואמרו חרשיא לפרעה

רש"י

בלע"ז: (יד) להוציא את הכנים. לבראותם (נ"א ולהוציאם ממקום אחר): ולא יכלו. שאין השד שולט על בריה פחותה

אבן עזרא

הוא סימן לשון נקבות (נ"ז) כמו צפרדעים (נ"ח), כי האחת, ותעל הצפרדע (למעלה פ' ב) (נ"ט), והעד כנים (ס). ותהיה מלת „הכנם" זרה בעבור תוספות המ"ם, כמו ריקם, חנם (ס"א), ויפת אמר, כי המ"ם סימן למצריים (ס"ב), כי האחת כן (ס"ג) [ט] מן „כנים" כמו פת מפתים (ס"ד) [י], וזהו הסלה כדרך „בתוך האהלי" (יהושע ז כא) (ס"ה) ואל תתמה בעבור שאמר כל עפר הארץ היה כנים, בעבור שהכה במטה במקום אחד (ס"ו), כי כן היה דבר המים (ס"ז), ודבר השחין (ס"ח), כי הטעם הוא כי אז תחל המכה (ס"ט): יד ויעשו כן. שהכו עפר הארץ: להוציא את הכנים. טעמו להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו (ע) [יא], וטעם להזכיר, ותהי הכנם, פעם אחרת (ע"א) כי גם היא היתה בחרטומים (ע"ב) [יב]: (פיה"ק. ולא יכלו. פועל עבר מהבנין הקל, והאות הגדול, כי הנה העפר במקום אחד (ע"ג), והיה הכנים בכל מלכות מצרים, ואין זה מעשה מטה (ע"ד) כ"א מעשה עושה ארץ בכחו (ע"ה), ולמה אמר שנית, ותהי הכנם, זה טעמו, כאשר היה הכנם באדם ובבהמה, אמרו החרטומים אצבע אלהים היא, זו מכת אלהי הארץ היא (ע"ו) ולא באה ע"י משה, כי הנה המכה גם היא בבהמה (ע"ז): טו ויאמרו. בעבור שראו שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין, גם (ע"ח) במכת הדם והצפרדע, ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן (ע"ט) אמרו לפרעה לא באה זאת המכה (פ)

יהל אור

(נא) יתרץ על השאלה שיש כזה, הלא המ"ם בסוף הוא סימן לז', ע"כ יאמר שלפעמים הוא סימן לנ' (נב) שהוא ג"כ ביו"ד מ"ם כסימן לז', והוא לנ' והראיה, כי האחת וכו': (נג) יאמר, ותעל שהוא שהוא לי"נ על הצפרדע, ובכל זאת יאמר צפרדעים ביו"ד מ"ם, כסימן לז', ולא הצפרדעות, א"כ יש לפעמים כמ"ש ג"כ לי"נ: (נד) וכזה יסיים ראייתו שהמ"ם איננו שרש, כי על לשון רבים יאמר כנים, וא"כ על יחיד צ"ל „כן", ואלו היה המ"ם שרש, היה ראוי להוות כנמים, או כינמים, אלא שרשו „כן". (נה) וכן כתב הרד"ק בשרש „חנן", ואלה הנס (שמות כה יח) המ"ם נוספת כמ"ש ריקם, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' לא מב, ולמעלה ג כא) ובביאורי שם: (נו) ר"ל כנים שלהם. (נז) כי שרשו „כן" ולא „כנה": (נח) פי' כמו פת לחם (ברא' יח ה) שפי' התיכת להם, הוא מן, פתות אותה פתים (ויקרא ב ו) שענינו חתיכה ושבר: (נט) וכא במלת האהלי, כנוי עם ה"א הידיעה, וכן פי' הרד"ק שם, בשתי ידיעות כמו „והחליו" (יהושע ח לג) הערכך (ויקרא כז כג) כן במלת „הכנם" ה"א הידיעה עם כנוי נסתרים (ס) והוצרך הכתוב להודיע זאת כי ברגע הכותו במקום שעמד היו כל עפר הארץ כנים. (סא) שהכה במטה במקום אחד, ונהפכו כל המים אשר ביאור לדם: (סב) שורק נשה במקום אחד, והיה לאבק על כל ארץ מצרים וגו' לשחין פורח וגו' (למטה ט ט). (סג) וכן פי' במכת הדם (למעלה ז טו) וכן במכת הצפרדעים (פ' ב), וכן יפרש פה, כי מרגע שיטה ידו במטה להכות את עפר הארץ, מאז תחל המכה: (סד) וכן פי' הרמב"ן: (סה) אחר שאמר ותהי הכנם (פ' יג): (סו) כי המכה היתה אף בחרטומים, והרש"ד כתב, שהוא הכלל שאחריו פרט: (סז) במקום שעמדו: (סח) כי לא המטה פעל זה: (סט) כ"א מעשה ד': (ע) עיין בפי' הח' ז"ל (דבר' לא טז) ושם ירמוז דעתו במלות „אלהי הארץ": (עא) ואלו דם וצפרדע לא הזכיר ארת הבהמה: (עב) במקח"מ לא נכתב „גם": (עג) כמ"כ לא נכתב שם „אהרן": (עד) ושם נכתב „על יד אהרן": שהיא

קרני אור

המתיחם לאהרן ככל יתר הטוגים בנתלים כיסוד האדמה, ומה שנמשך אל מטה, הוא השתנות האויר לאדיב בו את יושבי ארץ, כי משה מיוחד להכות את הנגעים שמניע אותם האויר והשמים: [ט] ולא נמלא הנפרד ממנו במקרא רק כדברי רז"ל בה"א הנקבה (שבת יב א, קז ב עירובין סה א): [י] עיין לקק"ד, ספתים לד קפד: [יא] ידמה שלא היה כח במלאכה היא להמציא חוץ האלות כמו אלו הויות הקטנות ולזה אמרו שאין השד שולט בבריאה פחותה מכשעורה (רלב"ג) ודעת הרד"ק שהחרטומים ג"כ עשו כמעשה אהרן שעשו מעפר הארץ כנים, אבל להוציא הכנים מן הארץ להסירם לא יכלו, ועיין ביאור שד"ל מה שכתב ע"ז: [יב] ואנה מין רמש זו, אף שנקלה ונבזה הוא בקטני ארץ, עכ"ז רבת לרדו את

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה הִנֵּה יוֹצֵא הַמָּיְמָה וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יז כִּי אִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ

אונקלוס

הָא מַחָא מִן קֳדָם יְיָ הִיא וְאִתַּקַּף לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבֵּיל מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אַקְדֵּם בְּצַפְרָא וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה הָא נָפֵק לְמַיָּא וְתֵימַר לֵהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ שַׁלַּח עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃ יז אֲרֵי אִם לֵיתָךְ מְשַׁלַּח יָת עַמִּי הָא אֲנָא מְשַׁלַּח בָּךְ וּבְעַבְדָךְ וּבְעַמָּךְ

אבן עזרא

בעבור ישראל לשלחם, רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים (עז) על מזל ארץ מצרים, כי כבר פירשתי (עח) כי פרעה לא יכחש הבורא, רק השם שהזכיר לו משה (עט) [יג], וזה כדרך „כי לא ידו נגעה בנו, מקרה הוא היה לנו" (ש"א ו ט) מן השמים (פח) [יד], על כן חזק לב פרעה, ואשר יחזק זה הפי', שאמרו אצבע אלהים היא, ולא אמרו אצבע ד' שהוא אלהי ישראל (עט), כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים, העתירו אל ד' (למעלה פ' ד') וזה השם הזכיר במכות האחרונות (פ), ועוד כי משה אמר לפרעה דבר (פא) מכת היאור לפני היותה, וככה מכת הצפרדעים, ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים (פב) [טו]: (פיה"ק. וכבר הודעתיך, כי פרעה ועבדיו היו מאמינים באלהים רק כחשו השם (פג) ע"כ חזק לב פרעה): טז ויאמר. מנהג המלכים לצאת בבקר אל הנהר, כי ראות המים טוב לעינים (פד) [טז]: יז משליח. מלת

רש"י

מכשעורה (סז): (טו) אצבע אלהים הוא. מכה זו אינה ע"י כשפים מאת המקום היא: כאשר דבר ה'. ולא ישמע אליכם פרעה (סח): (יז) משליח בך. מגרה בך.

קרני אור

המצריים, מפני שבטבעית לא לבד את פני הטול מגביכתו סמוקת, כ"א כוחלי עפר ואלו כתוך תוכי האף, ובנקבי האזנים החלולים, גם נסתמו העינים מראות (אי' משה) ועיין תוס' שבת יב א ד"ה „אמא יהרוג": [יג] לדעתי כוונת הראב"ע היא שהודו כי מכה היא מאת האלהים אבל לא בעבור ישראל לשלחם רק לעונש מן אחר, וכוונתו במה שאמר כפי מערכת הכוכבים, כי המה מתאלפיים לעשות בארץ כפי מה שגזרה חכמתו אם לשבט ואם לחסד (רב"ד): [יד] והרמב"ן השיג עליו בזה וכתב, ואין דבריו נכונים בעיני, כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים, רק המכה הבאה מאתו בעונש יקרא יד ד' ואצבע אלהים, כאשר נאמר בכתוב שהביא, לא ידו נגעה בנו, וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (טו לא) „והיתה יד ד' בכם ובאבותיכם" (ש"א יב טו) כבדה מאד יד האלהים שם (שם ה יא) עיי"ש: [טו] מה שאמר ר"א כי משה לא הודיעם מכת הכנים, נראה בעיני שהכה אהרן במטה לעיני פרעה כאשר עשה בפיח, אבל לא התרה בו, כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכות אשר יהן מיתה לאדם (רמב"ן) ודע כי מכת הכנים בלא התראה הביאם הקב"ה עליהם, וכן השחין והחשך וסימן כחש (פס"ז) כי לא באה מאלה שהתחה לפרעה לא ביטול ולא במקנה ולא בבני אדם: [טז] ולמעלה (ז טו) פי' באופן אחר, לפי במכת ערוב היתה בתשרי, ואז אין זכר לרבוי המים

יהל אור

(עה) שהיא מכת אלהים לפי המערכת ולא נעשה ע"י משה ואהרן, וכאילו אמרו זה להורות שאין יתרון למשה ואהרן עליהם: (עו) למעלה בפי' הקצר ג טו, ה ב, ובפי' הארוך ו ב: (עז) ואמר (למעלה ה ב) „מי ד' אשר אשמע בקולו" ופי' הח' ז"ל, מי ד' שהוא האלהים: (עח) וכן ת"א „מחא מן קדם ד'", כדי להרחיק ההגשמה: (עט) בפי' שלא אמרו אצבע ד' אלהים שהוא אלהי ישראל: (פ) במכת הברד (למטה ט כז כח) ובארבה (למטה י, ח י טז) ובחשך (י, כל) ובמכת בכורות (יב, לא): (פא) ובמקה"מ לא נכתב „דבר": (פב) וע"כ אמרו לו שלא באה מכה משה מאת השם, רק כפי מערכת הכוכבים וע"כ לא ידע משה ממנה ולכן לא התרה: (פג) שם העצם (ועיין למטה ט כח): (פד) והמצריים רובם ככולם מוכי סנוריס, כי הוא מן החלאים הארציים מסבת

פקו"ב רש"י: סז) תנחומא א יד. מכלתא כז כ. שמו"ר פי' ז. ס' והזהיר דף א א. ילקוט קפג שכל טוב ורמב"ן. ובכיט בחיי. ובכור שור. מכעלשה. וכן במדרש הגדה מכעלשה ועיין תקכ"א פ"ו. ובזוקוקין דנורא אות יח. סח) לעיל ז ד.

www.daat.ac.il דעת - אתר ליהדות ורוח

וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־הֶעָרֹב וּמָלְאוּ
בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־הֵם עָלֶיהָ׃ יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם
הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד

אונקלוס

וּבְבָתָּיךְ יָת עָרוֹבָא
וְיִמְלוֹן בָּתֵּי מִצְרַיִם יָת
עָרוֹבָא וְאַף אַרְעָא דְּאִנּוּן
עֲלַהּ׃ יח וְאַפְרֵישׁ בְּיוֹמָא
הַהוּא יָת אַרְעָא דְּגֹשֶׁן
דְּעַמִּי קָאִים עֲלַהּ בְּדִיל

רש"י

וכן ושן בהמות אשלח בם (סט) לשון שסוי אילט"ר בלע"ז: את הערב. כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם כדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות. כשצרה על עיר בתחלה מקלקל מעיינותיה ואחר כך תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאי' במדרש רבי תנחומא (ע):
(יח) והפליתי. והפרשתי וכן והפלה ה' (עא)

אבן עזרא

זרה (פו) מהבנין הכבד הנוסף (פז), ומלת ערוב חיות רעות מעורבות כמו אריות זאבים ודובים ונמרים (פח) וטעם גם האדמה מקום שאין בתים שם (פט): (פיה"ק. ובס' תהלות ישלח בהם ערוב ויאכלם (תה' עח מה) והוא מין בהמה דקה (פט) [יז], גם יתכן היותה מינים רבים, ע"כ קראה בשם ערוב (צ) [יח], וטעם וגם האדמה, בכל מקום שיהי' חוץ לבתים, גם במדבר): יח והפליתי. יש אומרים שהוא חסר אל"ף (צא) [יט], והנכון שהוא מבעלי הה"א (צב) וטעמו ואפריש, ומדרך הסברא עתה החל פרעה להקל מעבודת ישראל, כאשר ראה שהפריש השם בין ישראל ובין מצרים פחד לעשות להם רעה (צג) כי צורך יש לו לשלחם לזבוח פן יפגענו בדבר (צד), הלא תראה כי עתה נתן להם רשות לזבוח בארץ, וטעם כי אני ד' בקרב הארץ, דרך משל כמנהג המלכים לעמוד באמצע מלכותם (צה) להיות קרוב אל הקצוות (צו) כאשר ברא השם לב האדם, שהוא מלך על כל הגוף באמצע (צז) ורוח האדם באמצע הגוף, ככתוב „ויוצר רוח אדם בקרבו" (זכרי' יב א) ועל זה ראיות רבות מן התולדות על כן כתוב „מציון מכלל יופי אלהים הופיע" (תה' נ, ב) כי הוא באמצע היישוב (צח) ומלכות השם תראה ביישוב (צט) [כ]: (פיה"ק. והפליתי. וטעמו להפריש (ק)):

יהל אור

המימות ארגם ומאבק והזל והעדר המטר, וטבע העין מימיו, וכי יביט במים שהם ממש טבעם יאירו העינים כי כל דבר יבקש את הנאות לטבעו, כי מלא מין את מינו וניעור, והעדות ברורה כי הדמע יוצא מהם: (פה) כי הוא בינוני הפעיל משרש „שלח" והפעל שלח לא יבוא בבנין הפעיל לרוב: (פו) מבנין הפעיל: (פז) וכן הוא תנחומא א אות יד דעת ר' יהודה, ובשו"ט א וב (מזמור עח) דעת ר' נחמיה וכן פי' רש"י ז"ל: (פח) וכן ת"א „ואף ארעא דאנון עלה" ר"ל גם המקומות שאין עליהם בתים: (פט) וכן פי' רווי"ה „הערוב בה"א הידיעה קלת ראיה שערוב מין חיה ידועה": (צ) וכן פי' רש"י ז"ל „כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא": (צא) ושרשו „פלא": (צב) ושרשו „פלה": (צג) וכן פי' הרד"א שענין בפדות (פ' יט) שמאותו היום נסתלק השעבוד מישראל: (צד) כמו שפי' (למעלה ה ג): (צה) ובמקח"מ „המלכות": (צו) ועיין ברמב"ן מה שהשיג ע"ז: (צז) פי' באמצע הגוף: (צח) וכן פי' שם הח' ז"ל, שהוא באמצע היישוב באורך וברוחב: (צט) ע"כ יופיע אלהים מציון: (ק) וכן פי' רש"י

קרני אור

שמים, והרס"ד לא הביט על זאת, ופי' כזה כמו במכת דם וטעה (ר"י ליטענבערג) וע"ז כתב ר"י אכן ספיר ובאמת בתשרי המים יותר מרובים מסיון, כי באלול סוף עלותו, ומאז מתחיל להתמעט ויורד מעט מעט עד זמן עלותו, וע"ז השיב לו ר"י ליטענבערג, כי עיקר הרא"ה היא כעת התחלת רבותם לדעת אם לשבע או לרזון, אבל לא במפוסק, וא"כ לאת פרעה שמימה רק לרפואת תעלה לעינים: [יז] ובשו"ט א וב (מזמור עח) דעת ר"ח ור"י מין חיה היה ובמה סנהדרין (אכזר מאוד ויש בטורו חברברות): [יח] ובס' (תי' משה) „הבליה בכם חיה רעה שהיא המלוקה המולאת דם, ולדעת מניחי הלשון הוא שם מורכב משני מיני חיות שהם הכלב והזבוב", וכן הוא בתרגום יוני זבובים כלביים, והוא ממין השרץ שנקרא (טאפאני) ובשמו"ר פ' יא ב „שערוב חיות ועופות מעורבבין" וכ"ה שו"ט א וב (מזמור עח) ובתנחומא א ובראש אות יד „מיני נרעין ויתושים". וכן הוא דעת עקילס, עירוב של כל מיני זבובים: [יט] וכן (בפס"ז) „והפליתי, פליאה תהיה בעולם, איך ארץ זו נלקחה, וזו לא לקחה" יפרש והפליתי מלשון פלא, והוא חסר אל"ף, וכן בתיוב"ע „ואעבד פלאין ביומא ההוא": [כ] והנה על כל התוכחות מוכירו חטאתו שאמר לא ידעתי את ד', אפס כי היה מהפך עליו הלשון, פעם אומר כי אין כד' אלהינו (פ' ו) ופעם כי אני ד' (למטה י, ב) ופעם אומר, כי אני

מסק"ב רש"י : סט) דבר' לב כד. ע) תנחומא א בא ד תחומא ב בא ד וגם ו ועיין בערה מת שם. פסי"ל פי"ז פסקא ויהי בחצי הלילה ועיין מהיר עין אות ס. פס' דר"כ פ' ויהי בחצי הלילה (סו כ) ילקוט קפב. עא) למטה ט ד.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן
תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃
ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין
עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה הָאֹת הַזֶּה׃
כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד
בֵּיתָה פַרְעֹה וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי
הֶעָרֹב׃ כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם
בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן
לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם נִזְבַּח

אונקלוס

דְלָא לְמֶהֱוֵי תַמָּן עָרוֹבָא
בְּדִיל דְּתִדַּע אֲרֵי אֲנָא יְיָ
שַׁלִּיט בְּגוֹ אַרְעָא׃
יט וְאֶשַׁוֵּי פּוּרְקָן לְעַמִּי
וְעַל עַמָּךְ אַיְתֵי מַחָא
לִמְחַר יְהֵא אָתָא הָדֵין׃
כ וַעֲבַד יְיָ כֵּן וַאֲתָא
עָרוֹבָא תַּקִּיף לְבֵית
פַּרְעֹה וּלְבֵית עַבְדוֹהִי
וּבְכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם
אִתְחַבַּלַת אַרְעָא מִן קֳדָם
עָרוֹבָא׃ כא וּקְרָא פַרְעֹה
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר
אֱזִילוּ דְבַחוּ קֳדָם אֱלָהֲכוֹן
בְּאַרְעָא׃ כב וַאֲמַר מֹשֶׁה
לָא תַקִּין לְמֶעְבַּד כֵּן אֲרֵי

רש"י

וכן לא נפלאת היא ממך (עב) לא מובדלת ומופרשת היא ממך: למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. אע"פ ששכינתי בשמים גזרתי מתקיימת בתחתונים: (יט) ושמתי פדת. שיבדיל בין עמי ובין עמך (עג): (כ) תשחת הארץ. נשחתה הארץ אתחבלת ארעא (עד): (כה) זבחו לאלהיכם בארץ.

אבן עזרא

יט ושמתי פדות. כטעם הפרש, וכל פדיון קרוב מזה הטעם (קב) [כאן]: (פיה"ק. ושמתי פדות. גם זה יהיה אות בתוך אות, כי יכיר הערוב כי הוא מעמי ומעמך, וזה נאמר על מי שהיה במצרים (קג) ולא בארץ גושן (קד)): כ ויעש. לסחרתו כאשר דבר משה (קה), וטעם ויבא ערב כבד מעצמו (קו), וזו המכה היתה קשה מהראשונות (קז): כא ויקרא. התברר לפרעה כי המכות באו בעבור שלא זבחו (קח), וטעם בארץ (קט) במלכותו, ולא במקום אחר (קי): כב ויאמר. אמר ר' ישועה, כי פי' תועבת מצרים, משה כתב כן לנקות ע"ז (קיא) כי לא אמר לפרעה רק אלהי מצרים (קיב), והוא אמר (קיג)

קרני אור

ה' בקרב הארץ (פס"ז, ובכל טוב): [כאן] וכן ת"א ואשוי פורקן שהוא לפתו כמו לשון פדיון, ככ"מ שהוא חלוף ותמורה, וכתב הרמב"ם לשון הבדלה וכן ישועה והצלה, ותצלה ופורקן כולן לשון הפרשה והבדלה מזה זה:

יהל אור

ז"ל, ועיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז: (קא) פי' שהפדות הוא שיפדו וינצלו הם מן הערוב, והוא הפרש והכרה בין עמי ועמך: (קב) כי במצרים במקום שיתנאו מצריים ועברים יכיר הערוב המצרי לטרוף ממתו עליו ולעשות שליחותו בו: (קג) כי שם היו רק עברים: (קד) כי הניח להם זמן כל היום ההוא אולי יכחמו: (קה) לפי שבהתראה לא נאמר כבד, לכן פי' הה' ז"ל מעצמו: (קו) וכן פי' (למעלה ז כד): (קז) פי' על שלא הניח להם לזבוח: (קח) מה שאמר לכו זבחו בארץ: (קט) כי היה ירא שלא יברחו: (קי) תיקון לשון של משה רבינו בכתבו התורה: (קיא) וכן פי' ז"ל כראשונה "תועבת מצרים, יראת מצרים, ואצל ישראל קורא אותה תועבה" כי איך הספר שיקרא דתו תועבה, וכן ת"א "בעירא דמצראי דחלין ליה", משמע שסובר שהוא יראתם ומשה כתב כן בלשון גנאי: (קיב) ר' ישועה ז"ל:

כ"ל

מקו"ב רש"י: עב) דברי' ל יא. עג) אין פי' פדות הבדל כשיאמר שניו בין עמי ובין עמך. אלא פדיון ממש. וא"כ לא היה לו לכתוב אלא ושמתי פדות לעמי. לכן אמר שהך פירושה. ושמתי פדות לעמי והצלה מהערוב. ואותו פדות יהי' הכרה והבדל בין עמי ובין עמך. עד) כן ת"א. והוא לשון עבר או בינוני לא לשון עתיד. ועיין אוה"ב שהביא כמה הסתלות כת"א מדפוסים שונים מתחבלת. תחבל. אתחבלת. וכתב פ"ו ואפשר שרש"י פנים מתחבלא כי כן דרך הבינוני לכתוב בתרגום במקום העתיד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃
כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ׃
כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם

אונקלוס

בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵהּ מִנֵּהּ אֲנַחְנָא נָסְבִין לְדִבְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא הָא נְדַבַּח יָת בְּעִירָא דְמִצְרָאֵי דַחֲלִין לֵהּ וְאִנּוּן יְהוֹן חָזַן הֲלָא יִימְרוּן לְמִרְגְּמָנָא׃
כג מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין נֵיזִיל בְּמַדְבְּרָא וּנְדַבַּח קֳדָם יְיָ אֱלָהָנָא כְּמָא דְּיֵימַר לָנָא׃
כד וַאֲמַר פַּרְעֹה אֲנָא אֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְתִדְבְּחוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן בְּמַדְבְּרָא לְחוֹד אַרְחָקָא

רש"י

במקומכם ולא תלכו במדבר: (כב) תועבת מצרים. יראת מצרים כמו ולמלכם תועבת בני עמון (עה) ואצל ישראל קורא אותה תועבה (עו). ועוד יש לומר בלשון אחר תועבת מצרים דבר שנאוי הוא למצרים (עז). זביחה שאנו זובחים שהרי יראתם אנו זובחים: ולא יסקלנו. בתמיה:

אבן עזרא

כי היה אלהיהם על צורת טלה, כי היו חושבים על מזל טלה שהוא מושל בארצם, ובעבור זה לא היו אוכלים בשר [כב] ואילו היה כן, למה לא יאכלו בשר שור או בשר נדיים (קיג), ולפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי לנדיא"ה שהם יותר מחצי העולם, וכולם הם בני חם (קיד) ואינם אוכלים בשר עד היום, גם דם וחלב ודג ובצים, והכלל כל דבר שיצא מן החי, והם מתעבים מי שיאכל אותם (קטו) ומלאכה נמאסה בעיניהם לרעות הצאן, וכן כתוב "כי תועבת מצרים כל רועה צאן" (בראי מו לד) (קטז), ועד היום לא יניחו אדם שיאכל בשר בארצם, ואם אחד מהם יבא בארץ נכריה, יברח מכל מקום שיאכלו בו בשר, ולא יאכל כל דבר שיגע בו אוכל בשר, וכליו טמאים בעיניהם, וכן כתוב כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם (בראי מג לב) והנה יוסף כאשר היה בבית פוטיפר המשילו על הכל (קיז) לבד על הלחם אשר הוא אוכל (קיח) כי לא יגע בו בעבור שהוא עברי (קיט), ואין טעם לשאול אם כן למה היה להם מקנה, כי כן יש לאנשי לנדיא"ה כי הסוסים והחמורים והגמלים למשא ולרכוב, והבקר לחרוש, והצאן לצמר, ועוד אדבר על זה בפסח מצרים (קכ), אמר יפת, כי תחסר ה"א (קכא) ממלת "ולא יסקלונו" כי הטעם והלא יסקלונו? ולפי דעתי, כי מלת הן נזבח כה"א התימה (קכב), והנה הוא כך, הנזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו (קכג) כמוהו הן היתה כזאת (ירמי ב י) (קכד) [כג]: **כג דרך.** צריכים אנו לרחוק מהמצרים, וטעם כאשר יאמר אלינו, איזה מקנה נזבח וכמה נזבח ממנו (קכה): **כד ויאמר.** מלת העתירו בעדי היתה ראויה להקדים, כי הטעם העתירו בעדי ותסור זו המכה,

יהל אור

הנ"ל: (קיג) ור"י קארו (תולדות יצחק) כתב "ונראה לי להשיב לקושית ר' אברהם לפירוש הראשון שלכבוד טלה שהוא מבשר לא יאכלו כל בשר גם גדי ושור": (קיד) הם אנשי הינדי"א, וגם המצרים הם בני חם: (קטו) כי הם נמשכו אחרי הוראת הדעת, והדעת תשפוט כי כל אכל הוא רע, הנה נמנעו מאכול החי כדי שלא יביאו עליו אכל מפני צער בע"ח, ותורתינו התירה לאכול החי ע"י שחיטה: (קטז) עיי"ש בפי' הח' ז"ל ובביאורי שם: (קיז) ובמקה"מ "על כל אשר לו": (קיח) (ברא' לט ו): (קיט) ובמקה"מ "בעבור היותו עברי": (קכ) (למטה יב ז): (קכא) כי תחסר ה"א התימה: (קכב) מלת הן תשמש כמו ה"א התימה, כמו הנזבח: (קכג) דרך שאלה ותמיה: (קכד) ר"ל ההיתה כזאת?: (קכה) וכן במדרש שכל

קרני אור

[כב] והמוה"ק יפרש, כי תועבה בלשון עברי הוא לגנאי, ובלשון מצרי הוא לשבח, וכן הוא (זהר פנחס דף ר"ן ב) עיי"ש, וכן פי' שד"ל, שמלת "תאב" הוא מעיקרו לשון מצרי, וענינו טהרה וקדושה, והעברים השתמשו בו להורות על ההפוך, וכן החכמים אמרו "סאב" להורות על טומאה תחת כי suab היה מורה בלשון מצרי טהרה: [כג] עיין בפי' הרד"ק שם, ובשרשיו שרש "הן" ועיין בהאוצר שרש "הן" שם ביכליל בהוראותיהן:

מקו"ב רש"י: עה) מ"ב כג יג. עו) לישראל היה אומר כן. עיין יהל אור אות קיח. עז) ולפ"ז למצרים עצמן אומר כן.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּמִּדְבָּר רַק הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ
לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ כה וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ
וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָֹה וְסָר הֶעָרֹב
מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק
אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח
אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָֹה׃ כו וַיֵּצֵא
מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָֹה׃
כז וַיַּעַשׂ יְהוָֹה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר
הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא

אונקלוס

לָא תִרְחֲקוּן לְמֵיזַל צַלּוֹ
אַף עֲלָי׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה
הָא אֲנָא נָפֵק מֵעִמָּךְ
וְאֶצַלֵּי קֳדָם יְיָ וְיַעְדֵּי
עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה
מֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּהּ מְחַר
לְחוֹד לָא יוֹסֵף פַּרְעֹה
לְשַׁקָּרָא בְּדִיל דְּלָא
לְשַׁלָּחָא יָת עַמָּא לְדַבָּחָא
קֳדָם יְיָ׃ כו וּנְפַק מֹשֶׁה
מִן קֳדָם פַּרְעֹה וְצַלִּי
קֳדָם יְיָ׃ כז וַעֲבַד יְיָ
כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וְאַעְדִּי
עָרוֹבָא מִפַּרְעֹה
מֵעַבְדוֹהִי וּמֵעַמֵּהּ לָא

רש"י

(כה) התל. כמו להתל (עח): (כו) ויעתר אל ה'. נתאמץ בתפלה. וכן אם בא (עט) לומר ויעתיר היה יכול לומר ומשמע וירבה בתפלה (פ) עכשיו כשהוא אומר בל' ויפעל משמע וירבה להתפלל (פא): (כז) ויסר הערב. ולא מתו כמו שמתו הצפרדעים שאם מתו

אבן עזרא

ואז אשלח אתכם לזבוח במדבר כאשר אמרתם רק על תנאי שלא תרחיקו ללכת יותר מהשלשה ימים (קכו): כה ויאמר. התל. זה השורש משונה, כי היה ראוי להיות התי"ו בדגש (קכז), כי הה"א שרש, כמו „הנה לא ידעתי דַּבֵּר" (ירמי' א ו) (קכח), וככה התל תהתלו בי (קכט), והנכון „וַיְהַתֵּל בהם אליהו" (מ"א יח כז) (קל) ואמר לו משה כן, בעבור שאמר בסבת הצפרדעים לשלח את העם ולא שלח: (פיה"ק. התל. שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש ואם הוא קל, וטעמו לעג (קלא)): כו ויצא. יש מלות בלשון הקדש שהן שוות בטעם, והם משני בנינים מהקל ומהכבד, כמו, ויעתר אל ד' (קלב) והעתרתי אל ד' (פ' כה) (קלג), וכמוהו אשר אנכי מורה (ש"א כ לו) (קלד), והוא ירה החצי (שם) (קלה), ואלה המלות שהן ככה, מועטות הן במספר (קלו): כז ויעש. מלת וַיָּסַר זרה בדקדוק (קלז), כי הפעלים השניים (קלח) לעולם האות הראשון (קלט) קטוץ, כמו וַיָּשָׁב וַיָּקָם (קמ) ואם היה האות האחרון ח' או ע' או ר' שלא ידגשו (קמא) יהיה האות הראשון בפתח גדול (קמב) כמו וַיָּנַח ביום השביעי (למטה כ יא) וַיָּנַע לבבו (ישעי' ז ב) וַיָּסַר אליה (שופ' ד) ואלה מהבנין הקל, כי מהבנין הכבד יהיה האות הראשון בפתח קטן (קמג) אם לא היה האות

יהל אור

שכל טוב „לא שאנו פוסקין עמך כמה וכילד אלא כאשר יאמר אלינו": (קכו) ויש מתרצין קושיתו, אחר שאשלח עתיד, והעתירו צווי, והטעם אנכי אשלח אתכם, לכך עתה העתירו בעדי: (קכז) ר"ל אעפ"י שהוא קל היה ראוי להיות התי"ו בדגש ר"ל הַתֵּל: (קכח) שפרשה דבר, והיא דגושה: (קכט) נ"ל כהתל באנוש תהתלו בו (איוב יג ט) והם אינם דגושות: (קל) ... שהיא בדגש, וכן כתב הרד"ק בשרש „התל", „פעל כבד ועיקרו להדגש, וכן „אל יוסף פרעה התל" „אם כהתל באנוש תהתלו בו", ובא על משפטו בדגש „וַיְהַתֵּל בהם אליהו": (קלא) וכן יאמר הכ' ז"ל (ברא' לא ז) על „התל בי" „מלה זרה בעבור היות התי"ו רפה, כי עיקרו להדגש כמו „וַיְהַתֵּל בהם אליהו" דרך לעג": (קלב) מבנין הקל: (קלג) מבנין הכבד, והקל עם הכבד יוצאים לפעולה אחת, רק אפשר במקום הזה הכבד היה מורה לחוזק הפעולה: (קלד) מהכבד: (קלה) מהקל: (קלו) עיין רש"י ז"ל, ובנתה"ש מה שכתב בזה: (קלז) וכמו שיבאר: (קלח) כי שרשו סור מנחי העי"ן וי"ו, שרק ב' אותיות מורגשות במבטא: (קלט) של השרש: (קמ) ושרשם קום שוב: (קמא) כי אותיות אהחע"ר אינן מקבלים דגש: (קמב) ישתנה לפתח להרחיבם: (קמג) בסגול; פי'

מקו"ב רש"י: עח) והוא לשון קלות. עט) נ"ל „אם היה כת'". פ) פי' רבוי דברים בתפלה. פא) פי' בהתאמצות בתפלה. והרבוי שבו הוא מצד אומץ איכות התפלה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

נשאר אחד: כח ויכבד פרעה את־
לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את־
העם: פ ט א ויאמר יהוה אל־משה
בא אל־פרעה ודברת אליו כה־
אמר יהוה אלהי העברים שלח
את־עמי ויעבדני: ב כי אם־מאן
אתה לשלח ועודך מחזיק בם:
ג הנה יד־יהוה הויה במקנך אשר

אונקלוס

אשתאר חד: כח ויקר
פרעה ית לבה אף
בזמנא הדא ולא שלח
ית עמא: א ואמר יי
למשה עול לות פרעה
ותמלל עמה כדנן אמר
יי אלהא דיהודאי שלח
ית עמי ויפלחון קדמי:
ב ארי אם סריב את
לשלחא ועד כען את
מתקף בהון: ג הא מחא
מן קדם יי הויא בבעירך

רש״י

יהיה להם הנאה בעורתם (סב): (כח) גם בפעם הזאת (סג). אע״פ שאמר אנכי אשלח אתכם לא קיים הבטחתו: (ב) מחזיק בם. אוחז בם כמו והחזיקה במבושיו (סד): (ג) הנה יד ה׳ הויה. לשון הוה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד

אבן עזרא

האחרון אחת מהאותיות הנזכרות (קמד) כמו וישב את כל הרכוש (בראי יד טז) (קמה), והנה בא ויסר תחת ויסר (קמו), כמו ויסר את אופן מרכבותיו (למטה יד כה) (קמז), ונכון הוא להיות ויסר הערוב מהבנין הקל (קמח) כמו, וסר הערוב (פי׳ כה) (קמט): **כח ויכבד פרעה**. הוא הזק לבו כאשר עשה בצפרדעים שכתוב שם והכבד את לבו (למעלה פי׳ יא) (קנ):

ט א בא אל פרעה. אל הארמון שלו (א), א״ר יהודה הלוי (ב) שתים מכות היו במים, האחת שהתאדמו ומתה הדגה, והשנית, שעלו הצפרדעים מהם, ובארץ שתים, אחת מהכנים, והשנית מהערוב, והן חיות מעורבות, וכתיב, ותוצא הארץ נפש חיה (בראי א כד) ושתים באויר, כי הדבר איננו רק חם או קר, משונה מן המנהג, וברגע אחד מתים אין להם מספר (ג) בעבור כי רוח כל החיים שהיא בלב נלויה באויר (ד) והשנית, מכת שחין, כי הכתוב יקרא הרקיע אשר (ה) על ראשם שמים (ו), והמכה השביעית מעורבת מגלגל הסערה ומגלגל האש, וכן כתוב ואש מתלקחת בתוך הברד (שמות ט כד) (ז) והשמינית מכת הארבה שבאה מרחוק ע״י הרוח (ח) והתשיעית היתה מכה נפלאה שנעדר אור שני המאורות והככבים מארץ מצרים (ט), והעשירית רדת (י) המשחית מגלגלי הכבוד להרוג הבכורים (יא): (פיה״ק. **ב כי אם מאן אתה**, תואר השם (יב), ואם הוא יוצא, וכמוהו, ושבח אני את המתים (קהלת ד ב) (יג)): **ועודך מחזיק**. חסר יד או הדומה (יד) כמו, מחזיק באזני כלב (משלי כו יז) (טו): **ג הנה יד ד׳ הויה**. הנה מצאנו שיתחלף היו״ד בוי״ו. ואתה הוה להם

יהל אור

(קמד) פי׳ אחת מאותיות אהחע״ר: (קמה) שהוא בסגו״ל: (קמו) ואין הבדל בזה בין הקל והכבד, וא״כ זרה היא בדקדוק: (קמז) שהוא מבנין הכבד וראוי להיות בסגול: (קמח) כי מעצמו סר, והורחב הסמ״ך בפתח בעבור הרי״ש: (קמט) וההבדל בין קל וכבד עומד ויוצא: (קנ) שהוא מעצמו נתכוין להכביד את לבו וכן פי׳ הרשב״ם (למעלה ז כג):

(א) מלת „בוא" יורה שיבא אל ארמונו, כי היל״ל „לך אל פרעה" ועיין קרני אור (למעלה ז כו, הערה ל): (ב) ובמקה״מ הביא זאת בשם „ר׳ ישועה": (ג) ובמקה״מ „וברגע אחד ימותו חיים אין מספר": (ד) ובשינוי האויר ימותו רבים: (ה) ובמקה״מ „שהוא": (ו) והוא האויר: (ז) וברד ברדתו ברקיע רוגזו, ויתפוצצו הרריו עד שהוא נבעות עולם מן הרעם האיום, ותהלך אש מתלקחת בתוך הברד, הפליא לעשות כי לא נמס הברד והאש לא נכבתה (חיי משה): (ח) שהיה מבע״ה המעופפים באויר: (ט) שהיתה ג״כ מכה באויר, שבהיותו זך וספירי בטבעו נתהדש בו עובי כפול ומכופל באופן שלא יוכל ניצוץ השמש לעבור על הארץ: (י) ובמקה״מ „מכת": (יא) והח׳ ז״ל יתאים כלו עם ידידיה האלכסנדרוני בס׳ חיי משה: (יב) וכן פי׳ ר״ש ן׳ מלך: (יג) תואר במקום פועל, ונפתח החי״ת בעבור היותו מאותיות הגרון: (יד) ענין אחיזה שהוא קשור עם בי״ת, והיל״ל ועודך מחזיק ידך בם, כי האחיזה צריכה להיות בדבר או ביד או הדומה לו: (טו) כי מחזיק

מקו״ר דרש״י: סב) תנחומא א יד ושם בעורותיהן. סג) פירוש רש״י על הפסוק הזה לא נמצא כו״ל. סד) דברים כה יא.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים
בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃
ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל
וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם יְהוָה
מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה
הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃ ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה
מִצְרָיִם וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־
מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה לֹא־
מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד
לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃

דִבְחַקְלָא בְּסוּסָוָתָא
בַּחֲמָרֵי בְּגַמְלֵי בְּתוֹרֵי
וּבְעָנָא מוֹתָא תַּקִּיף
לַחֲדָא׃ ד וְאַפְרֵישׁ יְיָ בֵּין
בְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין
בְּעִירָא דְמִצְרָיִם וְלָא
יְמוּת מִכֹּל לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִדְּעַם׃ ה וְשַׁוִּי יְיָ זִמְנָא
לְמֵימַר מְחַר יַעְבֵּד יְיָ
פִּתְגָּמָא הָדֵין בְּאַרְעָא׃
ו וַעֲבַד יְיָ יָת פִּתְגָּמָא
הָדֵין בְּיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי
וּמִית כֹּל בְּעִירָא דְמִצְרָיִם
וּמִבְּעִירָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לָא מִית חַד׃ ז וּשְׁלַח
פַּרְעֹה וְהָא לָא מִית
מִבְּעִירָא דְיִשְׂרָאֵל עַד
חַד וְאִתְיַקַּר לִבָּא דְפַרְעֹה
וְלָא שַׁלַּח יָת עַמָּא׃

אבן עזרא

למלך (נחמיה ו ז) (טו) והפך זה שוי״ו אשר לא יבושו קוי (ישעי׳ מט כג) יתחלף ביו״ד וקוי ד׳ יחליפו כח (שם מ לא) (יז) ומלת דבר שם כלל (יח) [א] לא מצאנוהו בפעלים רק במקום אחד, ותדבר את כל זרע הממלכה (דה״ב כב י) (יט), ובס׳ מלכים כתוב, ותאבד (מ״ב יא א) (כ) והפי׳ רחוק רק לא ידענו טוב ממנו (כא): ד והפלה. דבר. יאמר על ענין דברים מחוברים כמו הדבר אשר דבר ד׳ (ירמי׳ מו יג), גם יאמר על יש כמו זה (כב) וכמוהו לא חסרת דבר (דבר׳ ב ז) (כג): ה וישם. שם קצב וזמן לתחלת האות (כד): ו ויעש ד׳. ופי׳ וימת כל מקנה מצרים רובו, כי הנה כתוב, עלה העז את מקנך (פ׳ יט) (כה) ובכה תמצא בברד את כל עשב השדה (פ׳ כה) (כו), והעד מכת הארבה, ואכל את יתר הפליטה (למטה י ה) (כז): (פיה״ק. וימת כל מקנה מצרים. הרוב, כמו וכל הארץ באו מצרימה (ברא׳ מא נז) (כח) והעד בפרשת הברד, ועל כל עשב השדה (פ׳ כב), והעד במכת הארבה): ז עד אחד. אפילו אחד, כאשר אפרש בשירה (כט), וטעם זה הפסוק.

רש״י

הויה ועל העומד הווה (פה) כמו עושה רוצה רועה: (ד) והפלה. והבדיל:

קרני אור

[א] מלת דבר הנאמר בהלכות כלל על ענין כריתה ותתוך, כמו "ותדבר את כל זרע הממלכה" ויהי הגולה במלת דבר, בין שורה על הדבור בין על אחר דבר, ענין כריתה דהיינו דבר קלון ומוגבל, בע״י במות הדבור יסיה

יהל אור

מחזיק הוא פועל יוצא, והנה חסר בו יד או רגל אף כאן פי׳ מחזיק ידך בם: (טז) וי״ו תחת יו״ד: (יז) היו״ד בצירי וצ״ל קוי וכן פי׳ הרד״ק שם, אף כאן נתחלפה הוי״ו ביו״ד וצ״ל הווה: (יח) ש״ו למיתת מגפה או למיתה הטופה, והוא מלשון כריתה: (יט) ופי׳ הרד״ק שם, ותמית מענין דבר כבד מאוד: (כ) והמכוון אחד: (כא) כי אין לנו פי׳ אחר: (כב) ובא פה בקצור מלת השלילה, ועניינו שלילה כללית: (כג) שהוא ג״כ שלילה כללית: (כד) שלא יאמרו מכת מדינה היא: (כה) במכת הברד, ואם נאמר שמתו כולם בדבר איזה מקנה היה להם להעיז: (כו) הכה הברד, וגם פי׳ ג״כ רובו: (כז) "הנשארת לכם מן הברד" ואם הברד השחית הכל, מה היה לארבה לאכול, אלא הכתוב, על הרוב יאמר כל: (כח) שפירושו על הרוב: (כט) (למטה יד כח) על הפ׳ "לא נשאר בהם עד אחד" שאפילו

בקו״ב רש״י: פה) פי׳ כי הניקוד לזכר בא ספ״ן פעל בסגול כגזרת ל״ה, ולנקבה יבוא בקמץ, ויען כי יד הוא ל״ה לכן בא פה היו״ד מן הוי״ה בקמץ ולא בסגול (בא״ח)·

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פ ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ
כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי
פַרְעֹה: ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם וְעַל־
הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ

אונקלוס

ח וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
סִיבוּ לְכוֹן מְלֵי חָפְנֵיכוֹן
פִּיחָא דְאַתּוּנָא וְיִזְרְקִנֵּהּ
משֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא לְעֵינֵי
פַרְעֹה: ט וִיהֵי לְאַבְקָא
עַל כָּל אַרְעָא דְמִצְרָיִם
וִיהֵי עַל אֱנָשָׁא וְעַל
בְּעִירָא לְשִׁחְנָא סָגֵי
אֲבַעְבּוּעִין בְּכָל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם: י וּנְסִיבוּ יָת

רש"י

(ח) מלא חפניכם. ילוויי"ש בלע"ז: פיח כבשן. דבר הנפח מן הגחלים עמומים (פו) הנשרפים בכבשן ובלע"ז אולב"ש. פיח ל' הפח' שהרוח מפיחן ומפריחן: וזרקו משה. וכל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת הרי נסים הרבה. אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים (פז): (ט) לשחין פרח אבעבועות. כתרגומו לשחין (פח) סגי אבעבועין שעל ידו צומחין

אבן עזרא

ואפילו ששלח וראה כי השם אוהב ישראל ובעבורם הכה מקנהו, לא חשש שהמקנה בזאת המכה לשלח עמו, אולי לא עמדה הרבה (לז): (פיה"ק. ואעפ"י ששלח והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחר חזק היה לבו (לח)): ט והיה. זה מעשה נס, שזה הפיח (לט) שהוא מעט נעשה אבק על כל ארץ מצרים (מ) ולא הפריש ישראל (מא): אבעבעת. האל"ף נוסף, כי הוא מגזרת מים תבעה אש (ישעי' סד) (מב) והמלה כפולה (מג) כמו, תשעשעו (שם סו יב) תשגשגי (שם יז יא) (מד): (פיה"ק. פיח הכבשן העולה למעלה, והוא האיד שיתחבר (מה) והוא שחור, גם הפיח ישוב (מו) כדמות אבק שהוא עפר על כל מלכות מצרים (מז), גם האבק יהיה לשחין פורח אבעבועות (מח): אבעבעת. האל"ף נוסף, והפ"א והעי"ן כפול, וכמוהו, מים תבעה אש (ישעי' סד) גם מלת "לשחין" מושכת עצמה ואחרת עמה, וכן הוא לשחין פורח, שחין אבעבעת, והפסוק השני (מט) לעד, גם הוא הפך זה (נ)): י ויקחו את פיח הכבשן. מלא חפניהם כאשר הזכיר (נא) ומשה זרק הכל (נב) [ב] יתכן שהחרטומים לא לקו במכת הצפרדעים והערוב, בעבור חכמתם בקשו דרך בחכמת התולדות להרויח להם מעט (נג) ועתה נבערה

יהל אור

שאפילו אחד לא נמלט: (ל) הגי' הישרה באמר ילחק "לא השם מהמקנה מכובד לבו" (ואח"כ יביא מפסוק ח) ויאמר לא הזכיר בזאת המכה וכו': (לא) לבלתי שלח את העם: (לב) עיין רש"י, והוא שת"ז לאפר השחור הנשאר מן הגחלים והוא קל לפוח: (לג) והפיח ההוא היה מעבה האויר ומפסידו, ועושה שחין אבעבעת: (לד) כדעתו (למעלה ז כד): (לה) ושרשו "בעה" מנחי למ"ד ה"א, ונפל למ"ד הפעל והיא הה"א: (לו) הפ"א והעי"ן כפולים: (לז) שרשם "שעה" "שגה": (לח) מן הפיח: (לט) בחזרה ממעלה: (מ) ויתפשט בכל הממלכה, וירד כמו מטר של אבק על האדם ועל הבהמה: (מא) ושעל ידו ימאהו בועות מלאות מורסא ולהלוח: (מב) פסוק י: (מג) כי הכתוב יאמר "ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה", ויהיה פי' שחין אבעבעת, שחין פרח: (מד) פסוק ח: (מה) וכפי' רש"י ז"ל, שזרק מה שבחפניו ושבחופן אהרן: (מו) והיו יכולים לשמע עצמם לפי שעה ממכה ולאמר כי הם אינם לוקים עם שאר בני העם:
אבל

קרני אור

פנין המדוכר מוכרת ומתוך מאמר הדברים שהיו כמתבכם בערבוביא ופי' הדבור נחתך הענין מן המאמר ובטעם מלה, ומלל, מלשון מלילה ומתוך, וכן כל שאר דבר מפאת שהוא מיוחד ומוגבל, וכן שם מדבר למרעה הלאן היינו מקום מיוחד ומוגבל למרעה, וכן שם דביר, היינו החדר המיוחד מבאר חדרים, ושם דבר בשם נקודות כפשוטו מלשון כריתה וממנה נגזרת דבורה" (רמ"פ): [ב] וכן פי' רש"י מדרז"ל (עיין מקורי רש"י) גם גדול היה בשחין שהחזיקה מלא ידיו

מקו"ב רש"י: פו) גחלים כבוים, עיין פסחים פס ב ופי' הגחלים שקשה להיבתן ולהכתן וכאלו לא נשארו כאן אורה, וכפס"ז היה האפר הלבנה שעל הגחלים כבעומתו, וכן הוא בשכל טוב: פז) תנחומא א יד ב"ר פ"ה: פמו"ב פי"א ה ויק"ר ד"י ט עיין קרני אור הערה ב: פח) כן הוא כתרגום סכיוניסס וכתרגום שלנו לגימנא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק
אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין
אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃
יא וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי
מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־הָיָה הַשְּׁחִין
בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃ יב וַיְחַזֵּק
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע
אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃
ס יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם
בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה וְאָמַרְתָּ
אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים

פִּיתָא דְאַתּוּנָא וְקָמוּ
קֳדָם פַּרְעֹה וּזְרַק יָתֵהּ
מֹשֶׁה לְצֵית שְׁמַיָּא וַהֲוָה
שִׁיחֲנָא אֲבַעְבּוּעִין סָגֵי
בַּאֲנָשָׁא וּבִבְעִירָא׃
יא וְלָא יְכִילוּ חַרָשַׁיָּא
לְמֵיקַם קֳדָם מֹשֶׁה מִן
קֳדָם שִׁיחֲנָא אֲרֵי הֲוָה
שִׁיחֲנָא בְּחַרָשַׁיָּא וּבְכָל
מִצְרָאֵי׃ יב וְתַקִּיף יְיָ יָת
לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא קַבִּיל
מִנְּהוֹן כְּמָא דְמַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה׃ יג וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה אַקְדֵּם בְּצַפְרָא
וְאִתְעַתַּד קֳדָם פַּרְעֹה
וְתֵימַר לֵהּ כִּדְנַן אֲמַר יְיָ
אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי שַׁלַּח יָת
עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמַי׃

אבן עזרא

חכמתם על כן הזכיר זה (מו), ובעבור שלא עמדה המכה הרבה לא בקש פרעה שיעתירו. ובעבור שהמכה הראשונה עמדה ז' ימים, לא נלמוד ממנה על דרך הפשט שמכה עמדה כל מכה (מז), ועוד אחר הכתוב נרדוף, וידוע כי מכת הדבר היתה שעה אחת (מח), ומכת החשך ג' ימים, על כן אין לנו דרך לדעת באיזו חדש בא משה והתחילו המכות, רק אם היתה קבלה ביד חכמינו הקדושים קבלנו ושמענו (נ) [נ]: יב ויחזק ד'. על כן לא בקש להעתיר (נא): (פירוש. ויחזק ד'. השם אמץ את לבבו בפעם הזאת (נב)): יג ויאמר. לא הזכיר במקום הזה שהוא יוצא המימה, אולי היה לו צורך אחר (נג): (פיה"ק. השכם בבקר והתיצב בדרך, שיתכן שיצא

רש"י

בהן בועות: שחין. ל' חמימות (פט). והרבה יש בלשון משנה שנה שחונה (צ): (י) באדם ובבהמה. ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים (צא) אלא לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד (צב) שנאמר במקנך אשר בשדה והירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים. וכן שנויה במכילתא אצל ויקח שש מאות רכב בחור (צג):

קרני אור

כל מכה, אלא ידו כלו וכל אהרן: [נ] ולדעת רז"ל (סד"ע פ' ג) בהתחילו המכות מניסן, וכן הוא (עדיות פ"ב מ"י). והיה לדעתם לקו המצרים מספר מכות כל י"ב חודש, והגר"א בהגהותיו לסד"ע כתב, לאו מכות מצרים היה י"ב חדש, מכח התחילו באייר, וג' חדשים נתעכב משה במדין באותה שנה, אלא מטעה שנדבר עמו בסנה, חוזר אותם למכות מצרים, ורש"י כתב די"ב חודש היו המכות ואינו נראה מכ"ל הכם את לבבו: (נג) למעלה ז טו „הנה יוצא המימה" פי' הה' ז"ל, שאז ינדל היאור לראות כמה מעלות עלה,

יהל אור

(מז) אבל לא כן בשחין כי היה השחין גם בהם: (מח) וכן כתב החזקוני „לפי סברת שיקול הדעת יש פתחון פה לבעל דין להלוק ולומר על מכת דבר וברד שלא שמשו רביע החדש": (מט) כי מיתת דבר היא מיתה פתאומית בלי המשך זמן: (נ) ויסכים לקבלת חז"ל: (נא) עיין בפי' הה' ז"ל (דבר' ה כו): (נב) כי מקודם היה בפשעו וזדונו, ובפעם הזאת אמץ וכמכת

מקו"ב רש"י: פט) ואין הצימות לומר, אלא מסבב הלמיתה בגוף האדם ועל ידו נומתין בהם אבעבועות: צ) יומא נג כ: צא) פסוק ו: צב) וכו"ל בתי ניכתאות, „לא (תדא בלא) נגזרה וכו': צג) לקמן יד ז ועיין מכילתא בבלת פ"א, תנחומא ב' ואו"ל אות כ ועיין בפרק קעד שם ילקוט קפו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יד אֲרֵי בְּזִמְנָא הָדָא אֲנָא
שָׁלַח יָת כָּל מַחֲתַי לְלִבָּךְ
וּבְעַבְדָךְ וּבְעַמָּךְ בְּדִיל
דְּתִדַּע אֲרֵי לֵית דִּכְוָתִי
שַׁלִּיט בְּכָל אַרְעָא׃
טו אֲרֵי כְעַן קָרִיב קֳדָמַי
דְּאֶשְׁלַח פּוֹן יָת מְחַת
גְּבוּרְתִּי וְאֶמְחֵי יָתָךְ וְיָת
עַמָּךְ בְּמוֹתָא וְשֵׁיצֵיאַת
מִן אַרְעָא׃ טז וּבְרַם
בְּדִיל דָּא קַיֵּמְתָּךְ בְּדִיל
לְאַחֲזָיוּתָךְ יָת חֵילִי וּבְדִיל

שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי
בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־
מַגֵּפֹתַי אֶל־לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ
בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־
הָאָרֶץ׃ טו כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת־יָדִי
וָאַךְ אוֹתְךָ וְאֶת־עַמְּךָ בַּדָּבֶר וַתִּכָּחֵד
מִן־הָאָרֶץ׃ טז וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת
הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת־

רש"י

(יד) את כל מגפתי. למדנו מכאן שמכת בכורות (כ"ה בלורת) שקולה כנגד כל המכות צד): (טו) כי עתה שלחתי את ידי וגו'. כי אילו רציתי כשהיתה ידי במקנך שהכיתים בדבר שלחתי והכיתי אותך ואת

אבן עזרא

ביום מועד ממצרים (נ) או לדבר אחר): יד כי. הזכיר מגפותי (נא) בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו (נב) [ד] ולא ראינו שפחד פרעה בכל המכות העוברות כאשר פחד מזאת, ואמר ד' הצדיק (נג) וטעם, כי אין כמוני בכל הארץ, כפי מחשבת מצרים היה שאלהיהם יוכלו להרע או להיטיב (נד): (פיה"ק. וטעם כל מגפותי, שתפחד אתה וכל עבדיך, כי עד עתה לא פחדתם (נה)): טו ואך. חסר נו"ן (נו) כמו „ואט אליו אוכיל" (הושע יא ד) שניהם שוים, ושרשם נטה נכה, וטעם בדבר (נז) הידוע. שבו הרגתי המקנה שלכם הייתי (נח) הורג כלכם עמהם (נט): (פיה"ק. ואך. כמו ואכה, וכן „ואט אליו אוכיל"): טז ואולם בעבור זאת העמדתיך. פי' מה טעם זאת (סג) והוא בעבור הראותך את כחי (סד), וכמוהו ומתוכה כעין החשמל מתוך האש (יחז' א ד) (סה), ויפת אמר בעבור זאת המכה שהיא מכת הברד (סו), וטעם ולמען ספר שמי איננו שב אל פרעה (סז) רק מלת ספר שם הפועל (סח), כמו, כי כבד אכבדך (במד' כב יז) ואין הטעם שפרעה ישוטט בעולם לספר כבוד השם, רק יסופר שמו בכל דור ודור בעבור אלה האותות שעשה (סט):

יהל אור

ובמכת הערוב (ה טו) פי' הה' ז"ל, כי רחות המים טוב לעינים, ופה במכת הברד חמר עוד, השכם בבקר ולח הזכיר שהוח יוצח המימה, ופי' חולי היה לו צורך חחר: (נד) ולח ישיגנו וליוה לו שישכים בבקר: (נה) בלשון רבים: (נו) וכן פי' הרשב"ם: (נז) כי הברד היה משחית התבוחה ומביח הרעב והוח קשה מכל המכות וכלן נכללות בו: (נח) כי ממלת חין כמוני, משמע שח"ו יש בע"ז ממש והם חלוהות חבל לח כמוני, לזה חמר לפי מהשבת המצריים שיש בהם ממש להרע חו להיטיב: (נט) כי כל המכות שהבחתי עליך עד עתה לח שמת לבך חליהן: (ס) כי שרשו נכה ורחוי להיות וָאַכֶּה ודגש הכ"ף להתבלע הנון, ולפי שהטעם מלעיל לסבת ויו ההפוך, נחסרה הה"ח שלח תגוה חחרי הת"ק שחין בה נגינה, ובח הכ"ף בשו"ח בלי דגש, כמו „וחט חליו חוכיל" ששרשו „נטה": (סח) ר"ל בית השמוש נקוד פתח המורה על ה"ח הידיעה כחלו כתוב בְּהַדֶּבֶר: *) ובבחור יצחק „כן הייתי": (סב) וכן פי' הרשב"ם: (סג) מה שחמר בעבור זחת: (סד) פי' בעבור הרחותך חת כחי, הוח פי' בעבור זחת ומלת בעבור השנית יתירה: (סה) מתוך החש, הוח ביחור להמלות, ומתוכה כעין החשמל: (סו) פי' בעבור זחת המכה העמדתיך, ולמה העמדתיך בעבור הרחותך חת כחו, ולפ"ז חין מלת בעבור יתירה: (סז) שפרעה יספר שמו: (סח) מקור: (סט) ויתפרסם שמו בעולם, וכן דעת חונקלוס

קרני אור

ועיין תוס' ר"ה יח א ד"ה „כל"ה" ועיין העלות ותקונים לסד"ע מסדר הח' מ' דוב רחטנער פ"ב חות כב ובמבוח שלו לד 85: [ד] והרד"ח טען ע"ז, כי כל זה חינו מגפה,

---

סקו"ב רש"י: צד) רבו הנוסחחות והבחורים בפי' רש"י ז"ל בפ' הזה, הרח"ב הביח מהם ר"ת מחורליינס בהגי' הנוכח בכורות מלשון בָּכור. וכן הוח דעת לבוש החורה, וכן פי' הרב כתהם ר"ח ברליינר בלקוטים שלו לפ' ז"ל, והחריך בראיותיו פיי"ם, ור"ע מברטנורה פי' מכת בכורות ממש, ועיין בס' פענח רזח בהביח בהם ר' חברהם שרחה בפי' רש"י בכתב ידו וכתוב בם „מכת מיתת הבכורות" ודעת בעל ס' זכרון בהגי' הנוכח שמכת

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

כחי ולמען ספר שמי בכל־הארץ:
שביעי יז עודך מסתולל בעמי לבלתי
שלחם: יח הנני ממטיר כעת מחר

אונקלוס

דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא: יז עד כען את כבישת בה בעמי בדיל דלא לשלחותהון: יח הא אנא

אבן עזרא

ופיה"ק. **ולמען ספר שמי**. איננו שב לפרעה, רק כלת ספר שם הפועל, כמו „אלה הם האלהים המכים את מצרים" (ש"א ד ח) (ע), כי על דרך הפשט טבע פרעה בים, ובמקומו אתן לך עדים נאמנים (עא) [ה]: **יז עודך מסתולל**. כמו משתבח (עב) מגזרת סלסלה ותרוממך (משלי ד ח) (עג) [ו], ואם הוא כפול הפ"א (עד) מפעלי הכפל (עה) כמו, סלו לרוכב בערבות (תהי' סח ה) (עו), וגלגלתיך (ירמיה נא כה) כמו מתגולל (ש"ב כ יב) גם גלו (יהושע י יח) (עז). ורבי מרינוס אמר, כי פי' מתחזק, מגזרת מסלות לבית ד' (דה"ב ט יא) ובמקום אחר כתוב מסעד לבית ד' (מ"א י יב) (עח): (פיה"ק. י"א (עט) מגזרת מתחזק, ויפרש מסלות לבית ד', כמו „מסעד", וי"א שהוא מגזרת מסילה והטעם רוכס (פ) [ז], והקרוב אלי שהוא מגזרת „סלסלה ותרוממך" „סלו לרוכב בערבות" וטעמו עודך משתבח, שלבך אמיץ (פא) והשם לא ינצחך (פב) לשלח עמו): **יח הנני ממטיר**. ידוע כי לא ירד

רש"י

עמך עם הבהמות ותכחד מן הארץ (צה) אבל בעבור זאת העמדתיך וגו': **(יז) עודך מסתולל בעמי**. כתרגומו כבישת ביה בעמי והוא מגזרת מסלה (צו) דמתרגמינן אורח כבישא (צז) ובלע"ז קלקי"ר. וכבר פירשתי בסוף ויהי מקץ כל תיבה שתחלת יסודה סמ"ך והיא באה לדבר בלשון מתפעל נותן התי"ו של שמוש באמצע אותיות של עיקר כגון זו וכגון ויסתבל החגב (צח) מגזרת סבל. כי תסתכל עליו (צט) מגזרת סך וגיד. וכן נסתכל הויתי (ק): **(יח) כעת מחר**.

קרני אור

וכיה לאוי לומר את כל מופתי ולא מגפותי פיי"ב: [ה] וכן הוא דעת ר' יהודה (מכילתא בשלח פ' ו) שאמר וישובו המים ויכסו את הרכב אף לפרעה, שנאמר מרכבות פרעה וחילו (פי' על המרכבות ועם הרוכב בו), וכן הוא (שוח"ט מ קו), דעת ר' יהודה, אפילו פרעה, שנאמר „אחד מהם לא נותר", ודעת ר' נחמיה (מכילתא שם) חוץ מפרעה, ועליו הכתוב אומר, בעבור זאת העמדתיך, ומפרש על אחד, ולא על כלל, חוץ מאחד, ואמר מרכבות פרעה, מפני שכל תכסיסי המלחמה נקראו על שמו, וכן הוא (שו"ט שם) דעת ר' נחמיה, וכן תיוב"ע עה"פ למען ספר שמי „ומן בגלל דתתני שמי קדישא" פי' שתספר אתה פרעה בעלמך שמי, ודעתם כי פרעה הוא שם העצם, ופרעה שהיה בימי אברהם, הוא שהיה בימי יוסף, והוא שהיה בימי משה, והוא היה בימי שלמה, ובפדר"א (פ' מג) שהוא היה מלך נינוה בימי יונה: [ו] עיין יהל אור וכן פי' הריק"ם (הגלוי, שרש סל) מסתולל בעמי, פי' מתגדל ומתגאה בעמי, וכל לשון מסילה אינו לשון רמיסה, כ"א לשון נשיאה והרמה, כמו סלו לרוכב בערבות (תה' סח ה), וכן סלו סלו המסילה סקלו מאבן (ישעי' סב י) הרימו המסילה, ושימו בה אבנים להרימה, וזהו סקלו מאבן, כמו אותה מאבנים חזקים, ולשון סקילה קבוץ על הדבר, וכן פי' הרד"ק בשרשיו שרש „סלל" בשם אביו הריק"ם ז"ל: [ז] וכן הוא (שמו"ר פי"ב א), עודך

יהל אור

אונקלוס שתרגם „ובדיל דיהון משתען גבורת שמי בכל ארעא": (ע) וסוף הפ' „בכל מכה במדבר" כי נודע בכל העולם ענין קריעת ים סוף, אשר בו נטבע פרעה וחילו, והמכות אשר הוכו במצרים קודם זה: (עא) וכן פי' הח' ז"ל (למטה יד כח) עד אחד, אפילו אחד לא נמלט, וכן אמר המשורר (תה' קו יא) „אחד מהם לא נותר" וכן כתב הח' ז"ל (במד' סו לד) ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע ובאמת טבע, כי כן כתוב „ונער פרעה וחילו": (עב) פי' מתפאר ומתגאה: (עג) ושרשו „סלל" ופי' שם הח' ז"ל מענין הגבהה והרמה, וכן פי' פה עודך מסתולל בעמי, משתבח, מתרומם ומתגאה לבלתי שלחם: (עד) ר"ל אף שהמ"ך פ"א פעל כפול ג"כ: (עה) עכ"ז הוא מפעלי הכפל, ר"ל ב' אותיות אחרונות מן השרש דומות ששרשו „סלל": (עו) ופי' שם הח' ז"ל ג"כ מענין הגבהה והרמה, ודגש הלמ"ד להסרון אות הכפל כי שרשו „סלל": (עז) כולם שרשם „גלל" כמו „סלו": (עח) כן פי' ר' מרינוס הוא ר' יונה ן' גנאח בשרשיו שרש „סלל" וז"ל „והכברנו עוד במסתולל בעמי פנים אחרים, והוא ענין שליטי בשרש, רצוני לומר שיהיה כמו מתחזק בעמי לבלתי שלחם, כמו שאמר ועודך מחזיק בם (פ' ב) והכרנו אליו „מסלות לבית ד'" „סלסלה ותרוממך" וכו' וענין „מסלות לבית ד'", מסעד וחזוק וכו' וכן נאמר עוד באמרו „מסעד לבית ד'": (עט) וכפי' האחרון הביא בשם ר' מרינוס: (פ) וכן הוא דעת אונקלוס, וכן פי' רש"י ז"ל וכן הוא דעת מנחם בשרשיו שרש „סל" וכן פי' הרשב"ם והרלב"ג: (פא) ותתרומם להתגאות: (פב) ותחשוב שבשם

מקו"ב רש"י: במכת בצורת, וכן מלא כת' די לוסי כתוב כפי' רש"י כתיבת יד שהיה אללו הנכתב בעיר גוואדליא אשר בפורטוגאל בשנת ק"ו לאלף הזה. וכן נמצא ג"כ בשלשה דפוסים קדמונים. א) דפוס בגוילה שנת למ"ב. ב) דפוס סוריא שנת ר"ן. וג) דפוס ליסבונה שנת רנ"א, עיין אגרות יש"ר נד לו, וכתי' מהרש"א על פי' רש"י כתוב מהמלקט שמע שלפני המדפיסים היה מ"ב שפי' מכת כרד וביאור הר"א מכת בכורות, וכן כתב הרב הח' רח"ב „אפשר נתחוה הטעות מזה": צה) וכו"ל „ונכחדתם": צו) וכו"ל „מגזרת סלולה והיתה מסילה" (ישעי' יא טז): צז) כן תרגם יונ"ע בס· צח) קהלת יב ה צט) במד' טז: ק) דניאל ז ח, וכתוב משתכל:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

בָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּמִצְרַיִם לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה וְעַד־עָתָּה: יט וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז אֶת־מִקְנְךָ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְךָ בַּשָּׂדֶה כָּל־הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־יִמָּצֵא בַשָּׂדֶה וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה וְיָרַד עֲלֵהֶם הַבָּרָד וָמֵתוּ: כ הַיָּרֵא אֶת־דְּבַר יְהוָה מֵעַבְדֵי פַּרְעֹה הֵנִיס אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ אֶל־הַבָּתִּים: כא וַאֲשֶׁר לֹא־שָׂם לִבּוֹ אֶל־דְּבַר יְהוָה וַיַּעֲזֹב אֶת־עֲבָדָיו וְאֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה: פ

אונקלוס

מְחִית מִטְרָא בְּעִדָּנָא הָדֵין מְחַר בַּרְדָּא תַקִּיף לַחֲדָא דִּי לָא הֲוָה דִכְוָתֵהּ בְּמִצְרַיִם לְמִן יוֹמָא דְאִשְׁתַּכְלָלַת וְעַד כְּעַן: יט וּכְעַן שְׁלַח כְּנוֹשׁ יָת בְּעִירָךְ וְיָת כָּל דִּי לָךְ בְּחַקְלָא כָּל אֱנָשָׁא וּבְעִירָא דְּיִשְׁתְּכַח בְּחַקְלָא וְלָא יִתְכְּנֵשׁ לְבֵיתָא וְיֵיחוֹת עֲלֵיהוֹן בַּרְדָּא וִימוּתוּן: כ דִּדְחֵיל מִפִּתְגָּמָא דַּייָ מֵעַבְדֵי פַרְעֹה כְּנַשׁ יָת עַבְדוֹהִי וְיָת גֵּיתוֹהִי לְבָתַּיָּא: כא וְדִי לָא שַׁוִּי לִבֵּהּ לְפִתְגָּמָא דַּייָ שְׁבַק יָת עַבְדוֹהִי וְיָת גֵּיתוֹהִי

רש"י

כעת הזאת למחר שרט לו שריטה (קא) בכותל למחר כשתגיע חמה לכאן ירד הברד (קב): הוסדה. שנתיסדה. וכל תיבה שתחלת יסודה יו"ד כגון יסד ילד ידע יסר כשהיא מתפעלת תבא הוי"ו במקום היו"ד כמו הוסדה. הולדה (קג). ויודע (קד) ויולד ליוסף (קה) בדברים לא יוסר עבד (קו): (יט) שלח העז. כתרגומו שלח כנוש. וכן יושבי הגבים העיזו (קז) העיזו בני בנימן (קח): ולא יאסף הביתה. לשון הכנסה היא: (כ) הניס. הבריח לשון וינס:

אבן עזרא

סהה"א רפת

נס היום על מצרים ברד ומטר. ואין צורך לפרש (פג) למה זה (פד) וככה במקומות אחרים עד היום, ובעבור זה פחדו פחד גדול, כי לא ירד שם אלא כדמות טל: יט שלח העז. הנס (פה) או אסוף (פו) וכמוהו יושבי הגבים העיזו (ישעי' י לא) (פז): (פיה"ק. העז. יאסוף (פח) וכן „יושבי הגבים העיזו"): כ הירא. הניס. ובאותו היום (פט): (פיה"ק. הירא את דבר ד'. בדרש שהיה איוב (נ) ולפי דעתי שהיה קודם אלה הימים (נא)): כא ואשר לא שם. יש בלשון קדר (נב) טעם לוי"ו ויעזב (נג) רק אין יכולת בנו לתרגם הדבר בלשון אחרת, וככה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו (בראי' כב ד) (נד) ורבים ככה: (פיה"ק. ואשר לא שם לבו. עזב את מקנהו, וטעם הוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל (נה) ורבים כמוהו, וכן, ויאמרו החרטומים אל פרעה

יהל אור

שהסס לא ינלקך: (פג) ובמקמ"מ, להזכיר: (פד) וחכמי הפילוסופים הזכירו בו איזה טעמים: (פה) פועל יוצא, והוא ענין בריחה יבריח מקנהו: (פו) או פי' יאספם: (פז) שפי' אסיפה וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם, והביאו ראייתם מן הכתוב הזה: (פח) לווי משרש „עוז" בנין הפעיל וענינו אסיפה למקום נשמר: (פט) פי' הבריח באותו יום עבדיו ומקנהו: (נ) כן הוא (שמו"ר פ' יב ב) דנאמר באיוב ירא אלהים, והוא היה מעבדי פרעה ויועציו (סוטה יא א שמו"ר פ"א ט): (נא) וכן פי' הא' ז"ל (איוב א א) „שהיה מבני בניו של נחור אחי אברהם והקרוב אלי שהיה מבני עשו, והענין מוכיח בארץ עוץ": (נב) הוא לשון ישמעאל: (נג) שאינו משמש כלום: (נד) שפי' נשא אברהם את עיניו: (נה) עיין בפי' הא'

מקו"ב רש"י: קא) מלשון מקרא לא ישרטו שרטת (ויקרא כא ה): קב) תנחומא א שו תנחומא ב כ שמו"ר פי"ב ב פס"ז, מדרש אגדה, שכל טוב, ילקוט קפה: קג) הושע ב ס: קד) אסתר ב כב: קה) ברא' מו כ: קו) משלי כט יט. קז) ישעי' י לא: קח) ירמי' ו א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־
יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי בָרָד בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־הָאָדָם וְעַל־
הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־
מַטֵּהוּ עַל־הַשָּׁמַיִם וַיהוָה נָתַן קֹלֹת
וּבָרָד וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה וַיַּמְטֵר
יְהוָה בָּרָד עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כד וַיְהִי
בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד
כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר לֹא־הָיָה כָמֹהוּ
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃
כה וַיַּךְ הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת

אונקלוס

בחקלא: כב ואמר יי
למשה ארים ית ידך על
צית שמיא ויהי ברדא
בכל ארעא דמצרים על
אנשא ועל בעירא ועל
כל עסבא דחקלא
בארעא דמצרים:
כג וארים משה ית חטריה
על צית שמיא ויי יהב
קלין וברדא ומהלכא
אשתא על ארעא ואמטר
יי ברדא על ארעא
דמצרים: כד והוה ברדא
ואשתא משתלהבת בגו
ברדא תקיף לחדא די
לא הוה דכותיה בכל
ארעא דמצרים מעדן
דהות לעם: כה ומחא
ברדא בכל ארעא

רש"י

(כב) על השמים. לצד השמים (קט) ומדרש אגדה הגביהו הקב"ה למשה למעלה מן השמים (קי): (כד) מתלקחת בתוך הברד. נס בתוך נס האש והברד מעורבין והברד מים הוא ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם (קיא):

אבן עזרא

(למעלה ח טו) ((יו)): כב ויאמר. סדרך סברה יראה כי נטיית ידו במטה היתה (יז), והנה כתוב אחריו (יח) "ויט משה את מטהו על השמים", הוא האויר (יט) וכמוהו על פני רקיע השמים (בראשית א) (ק) [ח]: כג ותהלך אש. מהבנין הקל, מלשון הליכה (קא): ארצה. הפך תולדתה כי היא למעלה עולה (קב): כד ואש מתלקחת בתוך הברד. פלא בתוך פלא (קג): (פי' יק. ואש מתלקחת. דבר שלא נראה כן בתולדות (קד) הפך בתוך הפך (קה)): כה ויך. זאת היתה מכה קשה שהרג אדם ובהמה, ושבר עץ השדה, רק שהשב הטל עליהם ועל מקניהם (קו) [ט], ולא הזכיר משה לפרעה זה (קז) שראה ששלה פרעה ולא מת ממקנה ישראל עד אחד (קח) ולא

קרני אור

מתפלל בעמי, שהיה טובה לותם כמסילם בסכל דהין עליה, ועיין מקורי רש"י: [ח] ירלהב שכוונתו לפרש מלת על כפסוקה, אבל אין לורך, כי נמלאו רבים שיכות "על" במקום "אל" כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו (ש"א ב יא) ותתפלל על ד' (שם א י) ודומיהם ויהיה זה מכללם בפי' אל השמים (רש"ד): [ט] ואפשר לפרש מה שכתב הח' ז"ל רק

יהל אור

הח' ז"ל (ברא' א ב) ובביאורי שם: (נו) שגם שם הוי"ו לא ישמש כלום, ופי' אמרו התרטומים אל פרעה: (נז) ופי' נטה את ידך במטך ואע"ג דלא כתיב במטך: (נח) כי כן כתוב אחריו בפי' אחריו: (נט) כי האויר נקרא שמים: (ק) שפי' על האויר שנקרא שמים, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א כ) ובביאורי שם: (קא) כי האויר הגלהב ירד לארץ בחוזק תנועת הברד המכביד עליו ברדתו למטה (רע"ס): (קב) כי טבע המים קר ולח, ומי שטבעו כך הוא כבד ויורד למטה לארץ, וטבע האש חם ויבש, וטבעו לעלות למעלה כי הוא קל: (קג) האש והברד מעורבין: (קד) כי טבע המים לכבות את האש כשהם מתגברים עליו: (קה) והשם שינה טבעם, והיה האש מתלקחת בתוך הברד: (קו) של ישראל כמ"ש פ' כו: (קז) שלא אמר לו שלא יהיה ברד בארץ גושן כאשר אמר לו (למעלה פ' ד) גבי דבר "והפלה": (קח) (למעלה פ'

מקו"ב רש"י: קט) ובפס"ז על האויר, לפי שהאויר נקרא שמים, וכן פי' הרלב"ג. קי) מקור המדרש לא נמצא אללנו ואפשר שלקחו רש"י מתנחומא הנדפס (ז"ל): קיא) ספרי דל"ב פ"י ויפי כיום כלות תנחומא א יד שמו"ר פ' יב ד במד"ר פ' כ ט תוית סוף פ"ג ילקוט קפו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה
וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד
וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר׃ כו רַק
בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֹא הָיָה בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה
וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי
וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה
וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד
וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃
כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־

אונקלוס

דְּמִצְרַיִם יָת כָּל דִּי
בְּחַקְלָא מֵאֱנָשָׁא וְעַד־
בְּעִירָא וְיָת כָּל עִסְבָּא
דְחַקְלָא מְחָא בַרְדָּא וְיָת
כָּל אִילָן דִּבְחַקְלָא תְּבַר׃
כו לְחוֹד בְּאַרְעָא דְגֹשֶׁן
דִּי תַמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָא
הֲוָה בַּרְדָּא׃ כז וּשְׁלַח
פַּרְעֹה וּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן
חָבִית זִמְנָא הָדָא יְיָ זַכָּאָה
וַאֲנָא וְעַמִּי חַיָּבִין׃
כח צַלּוֹ קֳדָם יְיָ וְסַגִּי
קֳדָמוֹהִי רְוַח דְּלָא יְהוֹן
עֲלָנָא קָלִין דִּלְוָט כְּאִלֵּין
מִן קֳדָם יְיָ וּבַרְדָּא
וַאֲשַׁלַּח יָתְכוֹן וְלָא
תוֹסְפוּן לְאִתְעַכָּבָא׃
כט וַאֲמַר לֵהּ מֹשֶׁה

רש"י

(כח) ורב. די לו במה שהוריד כבר: (כט) כצאתי את העיר. מן העיר קיב) אבל בתוך העיר לא התפלל לפי שהיתה

אבן עזרא

שת לבו (קט): (פיה"ק. **ואת כל עשב השדה.** חרב, וכאשר ראה פרעה אותות בתוך אותות עמד הוא ועבדיו (קי), וזה טעם מגפותי (למעלה פ' יד) (קיא)): **כז ויקרא.** אמר חטאתי, מרוב פחדו שיכחד בדבר כאשר אמר לו (קיב): **כח העתירו אל ד'.** הזכיר השם הנכבד (קיג) ואמר קולות אלהים (קיד) כי הוא מודה שיש אלהים כאשר הזכרתי (קטו), ובעבור שלא אמר קולות ד' (קטז), חבר משה שם העצם והתואר, ואמר מפני ד' אלהים (פ' ל) והטעם כי השם הוא אלהים לבדו, ולא תמצא ככה בדברי משה בכל התורה, ואין טענה ממלת "ד' אלהים אתה החלות" (דברי ג כד) כי באל"ף דל"ת הוא כתוב (קיז) [ז]: (פיה"ק. **וטעם העתירו אל ד'.** ואח"כ קולות אלהים (קיח) הידועים (קיט) ע"כ אמר משה מפני ד' אלהים (פ' ל) וכבר הודעתיך): **כט ויאמר אליו משה כצאתי את העיר.** אמרו המפרשים כי לא יוכל לפרוש כפיו במצרים בעבור שמלאה גלולים (קכ) [יא]: **כי לד' הארץ.** ולא לך (קכא): (פיה"ק. **כצאתי את העיר.**

יהל אור

פ' ז) : (קט) ע"כ לא הודיעו עתה במכת הברד : (קי) וקראו למשה ולאהרן : (קיא) מה שאמר משה לפרעה בל"ר, וכמו שפי' בפי' הארוך "בעבור הקולות והברד והמטר והאש שהתחברו": (קיב) למעלה פ' טו, ולא מן הברד כי פרעה לא היה בשדה : (קיג) שם העצם : (קיד) ורב מהיות קולות אלהים, ולא הזכיר שם העצם : (קטו) למעלה ח טו עיין ביאורי שם : (קטז) בשם העצם : (קיז) עיין ברא' ד א, יהל אור הערה ה ולמעלה ג טו, וכס' השם שער ח : (קיח) מקודם זכר שם העצם ואח"כ שם התואר אלהים : (קיט) כי שם אלהים ידועים לו : (קכ) כן פי' רש"י ז"ל, וכתב הרלב"ג "אולי לא היתה מוכנת אל שידבק לו בה השפע האלהי באופן שתהיה תפלתו נשמעת" ועיין קרני אור : (קכא) והוא

קרני אור

שבשם חמל עליהם ועל מקניהם, דעתו על המצריים, והוא מה שאמר משה לפרעה, שלא כמו את מקנך וגו' וכן הוא (שמו"ר פי"ב ב) "בא וראה רחמיו של הקב"ה אפילו בשעת כעסו ריחם על הרשעים ועל בהמתם, עיי"ש וכן כתב הרמב"ן "והיתה התפלה הזאת בחמלת ד'", עיי"ש : [ז] ועיין ברמב"ן שם שהשיג על רש"י ז"ל מה שביאר שם, ראוש כדין, וכתב ולא השגיח הרב כי השם הראשון הוא כתוב באל"ף דל"ת, והשני הוא כתוב ביו"ד ה"א : [יא] כן הוא [illegible]

מקו"ב רש"י : קיב) כפנין את תולדו סמוך לת שמעים (דבר' כח יב) ופי' מן השמים :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

העיר אפרש את כפי אל יהוה הקלות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי ליהוה הארץ:
ל ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני יהוה אלהים:

במפקי מן קרתא אפרוש ידי בצלו קדם יי קליא יתמנעון וברדא לא יהי עוד בדיל דתדע ארי דיי ארעא: ל ואת ועבדך ידענא ארי עד כען לא אתכנעתון מן

אבן עזרא

לא התפלל בעיר בעבור אליליה (קיג) כי כן כתוב, ובכל אלהי מצרים (למטה יב יב): ל ואתה. אמר רבינו שלמה (קיג) כי טרם תיראון, כמו לא תיראון, וכמוהו טרם ישכבו (בראי יט ד) (קיד) וזו המלה איננה נמצאת כאשר חשב, כי לעולם יבוא אחריה הענין, כי אחר טרם ישכבו כתוב „ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית", והטעם כאשר היתה עת שכיבתם נסבו על הבית (קיה), וככה, טרם יקראו ואני אענה (ישעי' סה כד) וככה בטרם יקטירון את החלב (ש"א ב טו) (קיו), וככה כל טרם (קיז), והנה אין טרם כמו לא (קיח), והגאון רב סעדיה ז"ל דבק הענין (קיט), וככה פי', אמר משה לפרעה אני אתפלל להסיר מכה הברד (קכ) רק מה שהשחית השחית, וטעם והפשתה והשעורה נכתה, זה-לא ישוב ולא אתפלל לרפאם (קכא) והנה הטעם (קכב) קודם שתיראון ותודה ותאמר ד' הצדיק כבר הוכתה הפשתה והשעורה (קכג) וזה הוי"ו (קכד) נכון בלשון ישמעאל כאשר הזכרתי (קכה), ולפי דעתי כי תחסר מלה אחת (קכו) טרם אפרוש כפי אתם יראים את השם אתה ועבדיך (קכז) וזה דרך מוסר (קכח) והטעם שבסור המכה תמרדו (קכט) על כן כתוב אחריו ויכבד לבו הוא ועבדיו (פ' לד) ולא תמצא כן במקום אחר (קל): (פיה"ק. ור' יהודה המדקדק הספרדי אמר, כי פי' טרם כמו לא, וכן, הטרם תדע (למטה י ז) (קלא) [יב], על דעת הגאון כי וי"ו והפשתה נוסף, כאלו אמר קודם שתיראו את ד' כבר נכתה הפשתה, ובעבור שאמר לו אפרוש כפי ויחדלו הקולות, רק הפשתה והשעורה לא אוכל להעתיר בשבילם כי כבר נכתה (קלב) והנכון בעיני, שפי' ואתה ועבדיך ידעתי כי בתחלה תיראון מהשם, וטעם טרם, כי טרם שאפרוש כפי

רש"י

מלאה גלולים קיג): (ל) טרם תיראון. עדיין לא תיראון. וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא ואינו לשון קודם. כמו טרם ישכבו קיד) עד שלא שכיבו. טרם יצמח קטו)

קרני אור

בדרז"ל עיין מקורי רש"י, ונספ"ז ואר"א, מלמד שחוצה לעיר היה לו בית תפלה למשה רבינו: [יב] והנה כפי' האלוך ייחס הפי' הזה לרש"י ז"ל, וכן נראה מהרמב"ן ז"ל שלפניו היה ג"כ הגי' כן, כי הסכים לפי' הר' ז"ל במלת „טרם" וכתב יפה תמה ר"א על דברי רש"י ז"ל שאין טרם כמו לא, אבל הוא כטעם קודם", ועיין קרני אור ברא' ב' ה' הטרם כב, ועיין באור הרמב"ן (ברא' ב ה) שתמה על הר' ז"ל שהפעמים על רש"י ז"ל דבר שלא אמר, כי לא אמר שיהיה באור „טרם" כמו לא, כ"א כמו עדיין לא, או עוד לא, וכן כתב הראב"ע בעצמו כפי' לס' ישעי' (סה כד) וז"ל פה"פ „והיה טרם יקראו" „לפי דעתי טרם כמו עוד, ואם לא כתוב' בי"ת כמו קודם, והטעם כל אשר ישאלו ממני

יהל אור

משנה טבע יסודותיה כרצונו: (קכב) עיין אות קכ: (קכג) הוא רש"י ז"ל: (קכד) כן פי' רש"י ז"ל „עדיין לא תיראון, וכן כל טרם שבמקרא עדיין לא הוא, ואינו לשון קדם, טרם ישכבו (ברא' יט ד) עד לא שכיבו וכו', וכן דעת אונקלוס שתרגם „עד כען לא אתכנעתון": (קכה) פי' קודם השכיבה נסבו על הבית: (קכו) עיין פי' הרד"ק שם: (קכז) פי' קודם: (קכח) וכן פי' הריק"ם (הגלוי שרש טרם) וכן פי' הרד"ק בשרש טרם „שענין המלה הזאת קדם": (קכט) להפסוק השני: (קל) וזה הטעם שאמר משה כצאתי אפרוש כפי: (קלא) כי יתפלל על העתיד ולא על עבר: (קלב) יפרש פי' הגאון: (קלג) פי' כי טרם שתיראון מפני ד' אלהים, וקודם שתודה ותאמר ד' הצדיק ואני ועמי הרשעים כבר לקתה הפשתה והשעורה שהם כבדים ואין תקנה להם, אבל החטה והכסמת שהם מזון האדם לא נכו עדיין והוא הנשאר לכם אם לא תוסיפו לחטוא, וכן פי' רב"ה בשם הגאון: (קלד) של והפשתה: (קלה) (פ' כח) כי הוא כפ"א רפה בלשון ישמעאל: (קלו) חסר מלת זה ופי' טרם זה שאפרוש כפי תיראון, כלומר עד שלא תסור המכה: (קלז) וכלל את עבדיו ג"כ: (קלח) כי לא פי' לו מה שיעשה פרעה אחרי סור המכה, והוא מפני כבוד המלכות: (קלט) אף שלא פירש לו, מעצמו יבין זאת, שטעמו בסור המכה תחזרו למרדכם: (קמ) שיזכיר עבדיו ג"כ, וזה הוא בעבור שאמר לו משה „ואתה ועבדיך" שהתרה בו שיהיה כן: (קמא) ופי' העוד לא ידעת כי אבדה מצרים, וכן הוא דעת מנחם במחברתו וכן פי' הרשב"ם וכן דעת ר' יונה ן' גנאח, והרד"ק השיג עליו (שרש טרם): (קמב) עיין יהל אור אות קלג, ועיין ברמב"ן שכתב

פ"ז

מקו"ב רש"י: קיג) מכילתא בא פ"א תנחומא א בא ה שמו"ר פי"ב ה פס"ז, שכל טוב ועיין רמב"ן: קיד) ברא' יט ד: קטו) שם ב ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃
לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי

אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים׃ לא וְכִתָּנָא וְסַעֲרֵי לְקוֹ אֲרֵי סַעֲרַנְיָא אַבִּיבִין וְכִתָּנָא גַבְעוֹלִין׃
לב וְחִטְּאָה וְכֻנָּתַיָּא לָא לְקוֹ אֲרֵי אַפִּילָתָא אִנּוּן׃

רש"י

עד לא למח אף זה כן הוא ידעתי כי עדיין אינכם יראים. ומשתהיה הרוחה תעמדו בקלקולכם: (לא) והפשתה והשערה נכתה. נשברה לשון פרעה נכה קטז). נכאים קיז) וכן לא נכו קיח) ולא יתכן לפרשו ל' הכאה קיט) שאין נו"ן במקום ה"א לפרש נוכתה כמו הוכתה קכ). נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה קכא) והרי הוא מגזרת ושפו עצמותיו קכב): כי השערה אביב. כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו. וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: השעורה אביב. עמדה באביה. לשון באבי הנחל קכג): (לב) כי אפילת הנה. מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה קכד) ואע"פ שנאמר קכה) ואת כל עשב השדה הכה הברד יש לפרש פשוטו של מקרא בעשבי' העומדים בקלחם הראויים ללקות בברד. ומדרש רבי תנחומא יש מרבותינו שנחלקו קכו) על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם שלא

אבן עזרא

תיראון, והטעם כי אחר שיחדלו הקולות לא תירא אתה ועבדיך, וכן כתוב ויכבד לבו הוא ועבדיו (פ' לד) (קמג)): לא והפשתה והשעורה. ספר הכתוב מה שאירע (קמד), והנה התברר מלת נֻכָּתָה גם נֻכּוּ (פ' לב) כי שרש מכה, נכה, (קמה) כמו וּשֻׁפּוּ עצמותיו לא רֻאוּ (איוב לג כא) (קמו): (פיה"ק. גבעל. מלת מרובעת (קמז), וי"א שהיא הפוכה, והטעם על גב, והטעם שתי מלות (קמח) [יג] ופי' על דעתי כמשמעה, והיא מלה אחת (קמט) [יד] גם היא אחת בכל המקרא (קנ), נכו, כמו ושפו עצמותיו לא ראו (איוב לג כא) מהבנין שלא נזכר שם פועלו (קנא) ובהראות זה הנון (קנב) לאות כי המבולע בכ"ף "מכה" הוא הנון

יהל אור

ע"ז "כי אין לי טעם בפי' הזה" עיי"ש: (קמג) וכמו שמבואר בפי' הארוך: (קמד) לאפוקי מפי' הגאון הנזכר למעלה, וכל זה להודיע שמה שלא שיבר הברד אכל הארבה: (קנה) ונו"ן "נכתה" גם "נכו" אינגו נו"ן נפעל רק שרש וכן הסכים הרד"ק בשרשיו שרש "נכה" שהוא מבנין פעל, ועיין בפי' הה' ז"ל (ברא' א כו) ובביאורי שם: ' (קמו) ושרשו שפה והשי"ן הוא פ"א הפעל: (קמז) מן ארבעה אותיות: (קמח) מלה מורכבת מלשון גב ועליו, ר"ל שהפשתה היתה מכוסה עדיין בתוך הקנים, ולא יצאו השבלים מן הקנה לחוץ וזה הספק מלת אביב: (קמט) גבעל, ויסודו "גבע" בתוספת למ"ד להקטין ע"מ חרגל והתיחד לכוס הפרח, ופי' פרח שלא הוציא הגן שלו, ר"ל קשר הפרחים קודם שנפתחו הנגנים: (קנ) מלה זו אין לה דמיון בתורה, אבל בלשון משנה יש זרע פשתן בגבעולין הוא הפשתן הנראה בראשי זרעונים (מהברת מנחם) ובויק"ר פי"ה ג, לאחד שהיה לו ערוגה מלאה פשתן השכים בבקר ומלאה גבעולין, ובבמד"ר פ"ז ד, מלאה שנעשה גבעולין: (קנא) והוא נלקה מבנין הכבד הדגוש כמו פעל: (קנב) מן "נכו": ושרש

קרני אור

אתן להם" עכ"ל, ודבריו שלנו קרובים לדברי רש"י ז"ל, כי אין ספק שיודה בתוספת השלילה במלת טרם ולומר עוד לא, אחרי שמלאנו בכתוב, "ויהי הוא טרם כלה לדבר" (ברא' כד טו) שגם אי אפשר לפי"ם כלל בלי שלילה, כמו עוד לא כלה לדבר, כמ"ש רש"י ז"ל, ולפי גירסת הפירוש הקצר שהביא בשם ר' יהודה המדקדק הספרדי, ולא בשם רבינו שלמה (רש"י) סרה קושית הרמב"ן על הח' ז"ל: [יג] לדעת רש"י הונח על קנה הפשתן כשהוא מתקשה, וכן פי' רש"י ז"ל (סוכה יג א) ד"ה "וכסן" "גבעול הוא קנה האמצעי שהזרע בראשו כקנבוס ופשתן", וכן פי' הרד"ק שגבעול הוא קנה הפשתן, והפשתה היתה בקנה שלה שנקרא "גבעל" ואחריהם ביאר הרמב"ן ג"כ כפירושם, ועיין בהערות להערוך מר"ש ן' פרחון להח' ן' כוכב טוב, שיתמה מאין בא למפרשים לפתור אותו מלשון קנה, וקיים, ולא מצאתי שום ספק לדבריהם: [יד] עיין יהל אור, וכן דעת ר"י ן' גנאח, ודעת ר"י בן קריש, ודעת ר"ש ן' פרחון, וכן פי' הרמב"ם (פרה פי"א מ"ז) וז"ל "הוא הפרח קודם שיפתח כל עוד שהוא מקובץ ככיס אחד", וכן פי' הרע"ב. והח' יש"ר פי', שפתה הוא גמר גפן, והגבעול הוא הגביע

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲפִילֹת הֵנָּה׃ מפטיר
לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְהוָה וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה׃
לד וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי־חָדַל הַמָּטָר וְהַבָּרָד וְהַקֹּלֹת וַיֹּסֶף לַחֲטֹא וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו׃
לה וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קכ"א. ניכעו"ל סימן. ומפטירין כה אמר ה' ביחזקאל סימן כ"ח

אונקלוס

לג ונפק משה מלות פרעה ית קרתא ופרש ידוהי בצלו קדם יי ויתמנעון קליא וברדא ומטרא דהוה נחית לא מטא על ארעא:
לד וחזא פרעה ארי אתמנע מטרא וברדא וקליא ואוסף למחטי ויקרה ללבה הוא ועבדוהי:
לה ואתקף לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל כמא די מליל יי בידא דמשה:

פ פ פ

אבן עזרא

כמשפט חביריו (קיג)) : לב אפילות. תאר (קיד) וקרוב ממנו, ואפל ואין נוגה לו (עמוס ה כ) (קטו) והטעם שהיו עוד תחת הארץ ולא נראו (קטז) : (פיה"ק. אפילות. שהן עוד באפילה (קיז)) : לג נתך. כדרך „כהתוך כסף בתוך כור" (יחז' כב כב) (קיח) והוא מבנין נפעל (קיט) כמו נגש אל הערפל (כ' יח) : לד וירא. הזכיר עתה ויוסף לחטוא, בעבור שהודה ואמר חטאתי הפעם (קכ), וטעם ויכבד לבו הוא ועבדיו, התברר מה שאמר משה „ואתה ועבדיך" (פ' ל) (קכא) [טו] : לה ויחזק. אחר שפחד מהמכה הזאת יותר מהראשונות (קכב) : חסלת פרשת וארא

רש"י

לקו (קכו) : (לג) לא נתך. לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ (קכח) ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא (קכט) ותגיע עלינו. ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהתוך כסף (קל) לשון יליקת מתכת (קלא) ורואה אני את דבריו כתרגומו (קלב) וילק (קלג) ואתיך. ללקת (קלד) לאתכא. אף זה לא נתך לארץ לא הולק לארץ : חסלת פרשת וארא

קרני אור

ברא"ו כתוסף את כלמר : [טו] והקדום אכבלמה אשתדוק (מדרכי החורם) פי', כרלון באמרו, ועבדיו, בעבור שאמר לכם משה „ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון" לפיכך הרים אפם, שאמרו מה היה לו להזכירנו, ועל זה הכבידו לבם עם פרעה : חסלת פרשת וארא

יהל אור

(קכג) ושרש „נוכה" הוא „נכה" והנו"ן שרש : (קכד) ש"ת לדבר שבא בזמן מאוחר בבחינת הדומה לו במינו המקדים לבוא : (קכה) ובא אפל הפך נגה שאפל גדול וחזק מחשך : (קכו) וכן פי' הרד"ק, חשכות ונסתרות תחת הארץ ולא נראה הפרי שלהם :

(קכז) שעדיין נגריהן אפילות בתוך קטן, שעוד לא עשו נגרגרים : (קכח) הוא לשון יליקה, ולא יפול כ"א על דברים קשים הנתכים ע"י האש, כמו „כהתוך כסף בתוך כור" ובא כאן על המטר, כי אולי האדים העולים מן הארץ כשיגיעו לאויר העליון הקר יתקשו ויעשו כמו קרח, וברצות האל לתת מטר על הארץ ישלח ברקים וחזיזי אש להתיך את האדים הקשים האלה ואז יתהוה הגשם: (קכט) מלת נתך מבנין נפעל,והדגש שבתי"ו תחת נו"ן השרש, כי שרשו „נתך" והנו"ן לבנין, כמו „ונגש אל הערפל", שסרשו „נגש" וחסר נו"ן השרש : (קל) וכן פי' הרשב"ם „עד עתה לא נתכוין לחטוא במזיד, אבל כשהודה על הברד ואמר חטאתי לכן קוראו עכשיו מזיד" : (קלא) עיין אות ק"מ : (קלב) חזק השם את לבו, ושב לעמוד בחזקתו הראשונה שהיתה בו טרם עברו עליו הצרות :

מקו"ב רש"י : קכז) תנחומא א וכ שם שמו"ר שם, ועיין חדושי הרד"ל שם אות יד פס"ו, שכל טוב, מדרש אגדה, ילקוט קפו ודרשו אפילות כמו פלאות, כמו כשב כשב, שמלה שלמה : קכח) וכן ת"א, וכן פי' רש"י ברכות נד ב ובתנחומא א טז תלאן ברפיון. פי' רפיון באויר, ובתנחומא כ כב תלוה באויר, וכ"ה שמו"ר פי"ב ז, פס"ו, מדרש אגדה : קכט) צ"ל דניאל וכוה בדניאל ט יא : קל) יחז' כב : קלא) עיין מחברת מנחם ברש „תך" שחילקו לד' מחלוקות, וביאר זאת בחלק שרביעי, ועיין הערה שם"ב שם : קלב) כדמתרגמינן (ז"ל) : קלג) למטה לא כ : קלד) שם שם כו :

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עוֹל לְוָת פַּרְעֹה אֲרֵי אֲנָא יַקְּרִית יָת לִבֵּהּ וְיָת לִבָּא דְעַבְדוֹהִי בְּדִיל לְשַׁוָּאָה אָתַי אִלֵּין בֵּינֵיהוֹן: ב וּבְדִיל דְּתִשְׁתָּעֵי קֳדָם בְּרָךְ וּבַר בְּרָךְ יָת נִסִּין דִּי עֲבָדִית בְּמִצְרַיִם וְיָת

י א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ: ב וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ אֵת אֲשֶׁר

רש"י

(א) ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. והתרה בו: שתי. שימי

אבן עזרא

זרע איש תם (א) אל הושיעו, וביד עבדו (ב) חק הודיעו הנה מצות החדש, והיא סוד פרשת בא אל פרעה:

א בא אל פרעה. בא אליו זאת הפעם (ג), ואל תשתומם בעבור שחזק לבו עד עתה (ד), כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו (ה), הזכיר לב עבדיו (ו) בעבור שירך לבם בבוא מכת הארבה (ז), וטעם שהכבדתי את לבו, למען שתי אותותי אלה בקרבו (ח) ואין דעת חכמי ספרד שוה, כי י"א (ט) כי שיתו, כמו בינו, שימו (י), והדומה להם, וככה ישית, ישים, יבין, והדומה להם בכל הסימנים (יא), וי"א שהוא מבנין הפעיל, והוא הבנין חסר (יב), בעבור שמצאו, או מי ישום אלם (למעלה ד יא), לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך (דברי' ל ט) שהוא מבנין הקל (יג), וי"א ישיש כמו ישוש, ושיתי כמו שומי והכל מבנין הקל (יד): (פיה"ק. בא אליו זאת הפעם, כי עד עתה אני הכבדתי את לבו: שתי. בחסרון ה"א מבנין הפעיל (טו), או יהי כמו שומי (טז), ולפי דעתי איננו, בעבור שמצאנו, ישום אלם (למעלה ד יא) גם ישים (בראי' ל מב) (יז)):

ב ולמען תספר. למשה ידבר (יח) שהוא כנגד כל ישראל (יט), וככה וידעתם כי אני ה', שידעו כל ישראל זה (כ), ודברה תורה כלשון בני אדם לומר התעללתי, כאדם משנה התולדות להנקם מאחר (כא) [א]: (פיה"ק. ולמען תספר. למשה ידבר ולא לפרעה (כב) והטעם הוא וכל ישראל עמו:

יהל אור

(א) זרע יעקב שנקרא "איש תם" (בראשית כה כז): (ב) משה רבינו שנקרא "עבד ד'" (דברי' לד ה): (ג) פי' רק זאת הפעם תבוא אליו בשליחותי לא יותר, אבל אח"כ הוא יקרא לך שתבוא אליו כמ"ש (למטה פ' טו) וכן במכת החשך (פ' כד): (ד) נראה מדעתו שהיה הדבר קשה בעיני משה והיה משתומם מדוע חזק לב פרעה, ואמר לו השם אל תשתומם: (ה) ואין לך להשתומם ע"ז: (ו) שהכביד ג"כ: (ז) כמ"ש "ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי" (פ' ז): (ח) עיין ברשב"ם ורמב"ן מה שביארו בזה: (ט) בכל הספרים נדפס בתחלת דבריו "יש אומרים" והוא מיותר (ארז"ה בקורי עכבים סי' כ) וכן ר"ה קסלין (מסלול במסלת הפעלים סי' ק): (י) שהוא מבנין הקל, ועי"ן הפעל שלהם היא יו"ד נחה, כמו שים, שית, בין, ודומיהם שנאמר מהם בלווי ועתיד מבנין הקל, שית, שיתו, בין בינו, שים שימו: (יא) פי' בכל המלות של לשון זכר ונקבה, ויחיד ורבים, ונוכח ונסתר, שכתוב בהם היו"ד בין השי"ן והתי"ו, או המ"ם, או הנו"ן, איננה לסימן בנין הפעיל רק היא שרשית, והוא מבנין הקל מבעלי נחי ע"י: (יב) והיה ראוי להיות "השיתי" וצ"ל "וה"א הבנין חסר", ר"ל ה"א של בנין הפעיל חסר, וכן הגיה הרז"ה (קורי עכבים סי' כ) ונכון הוא, וכן הוא בהבנת המקרא לרוו"ה, ויהיה שרשו "שות" ועיין הפעל שלהם וי"ו, ולא בא הבנין פועל שלם כי חסר ה"א, ודעתם כן, בעבור שמצאו וכו': (יג) פי' שהם בוי"ו והם מבנין הקל, ואם נאמר שמלת שיתי ג"כ כמותם מבנין הקל היה צריך להיות "שותי" בוי"ו, כי שרש שיתי שות, ושרש ישוש שוש, ושרש לשום שום, ולז"א שהוא מבנין הפעיל וה"א הבנין חסר ואינו מבנין הקל: (יד) ר"ל רק שנתחלפו היו"ד בוי"ו ואיננו חסר הה"א, והראוי שותי, ובאה היו"ד הנמשכת מחירק השי"ן (ועם שאיננה כתובה עפ"י המסורה) במקום הוי"ו עי"ן הפעל: (טו) והראוי השיתי: (טז) ועי"ן הפעל שלהם וי"ו נחה וכתב רוו"ה, וכן נראה דעת רש"י ז"ל שפי' "שיתי שומי בוי"ו": (יז) נתחלפו היו"ד בוי"ו, ועיין מסלול (מסלת הפעלים סי' ק) ובאגרת שד"ל ח"א צד 34: (יח) אמר תספר שהוא לשון יחיד: (יט) ולא יכוין למשה לבדו, כי הוא כמו כל ישראל: (כ) והראיה מן וידעתם כי אני ד', שכל ישראל צריכים לידע זה, ע"כ אמר בלשון רבים: (כא) המקו"א יגרום באחר, כי מלת עלילה עניני פעולה, והתעללתי טעמו התפעלתי, והש"י לא התפעל בנקמו מאויב, חלילה לאל מהתפעלות רק דברה תורה כלשון בני אדם, כאדם המשנה התולדות להנקם באחר פי' כי מרוב הכעסת אויביו אותו יתפעל, וכל התפעלות הוא שינוי טבע, ואל תתמה על אמרו להנקם באחר, בקשר בי"ת כי כן מצאנו כי אם נקמתי בכם (שופ' טו ז): (כב) וכן פי' הה' ז"ל

כפי

קרני אור

[א] וכן דעת הרשב"ם שפי' "פעולת עלילות", וכן דעת אונקלוס שתרגם "נסין די עבדית" וכן הוא דעת הרד"ק וכן פי' ר"ש ן' מלך, ורש"י ז"ל דחה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם וְאֶת־אֹתֹתַי
אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם וִידַעְתֶּם כִּי־אֲנִי
יְהוָה׃ ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־
פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ
לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃
ד כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי
הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה בִּגְבֻלֶךָ׃
ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל

אונקלוס

אָתְוָתַי דִּי שַׁוִּיתִי בְהוֹן,
וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ׃
ג וְאָתָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְוָת
פַּרְעֹה וַאֲמַרוּ לֵהּ כִּדְנַן
אֲמַר יְיָ אֱלָהָא דִיהוּדָאֵי
עַד אֵימָתַי מְסָרֵב אַתְּ
לְאִתְכְּנָעָא מִן קֳדָמָי שַׁלַּח
עַמִּי וְיִפְלְחוּן קֳדָמָי׃
ד אֲרֵי אִם סָרֵיב אַתְּ
לְשַׁלָּחָא יָת עַמִּי הָא אֲנָא
מַיְתֵי מְחַר גּוֹבָא
בִּתְחוּמָךְ׃ ה וְיַחְפֵּי יָת
עֵין שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא וְלָא

אבן עזרא

התעללתי. על דרך דבור בן אדם, בעבור הנגעים והם הכנים והשחין (כג): **ואת אתותי.** הם הנשארים (כד)): **ג ויבא.** ידענו כי לא יבא משה אל פרעה בלא אהרן עמו, כי הוא המליץ (כה), והזכיר עתה משה ואהרן בעבור שהושבו שניהם (כו) ונרשם באחרונה שלא עשה כן בכל המכות (כז): **לענות.** מבנין נפעל (כח) מגזרת עני (כט): (פיה״ק, **לענות.** מבנין נפעל, להיות נענה מפני ה׳ (ל) הפך מסתולל (למעלה ט יז) (לא)): **ד ארבה.** שם מין (לב) אולי נקרא כן בעבור שהוא יותר רב מהמינים האחרים (לג), וכתוב יתר הגזם אכל הארבה (יואל א ד), ועליו כתיב חילי הגדול (שם ב כה), ואם כן יהי האלף נוסף (לד): **ה וכסה.** דרך משל (לה): **ולא יוכל לראות.** התחסר מלת איש (לו), אמר יפת, כי ימים רבים בין מכת הברד למכת הארבה, בעבור הצומח לכם מן

רש״י

שאשיח אני א): (ב) ב) **התעללתי.** שחקתי כמו כי התעללת בי ג) הלא כאשר התעולל בהם ד) האמור במצרים ואינו ל׳ פועל ומעללים ה) שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו ועולל למו כאשר עוללת לי ו) אשר עולל לי ז): (ג) **לענת.** כתרגומו לאתכנעא והוא מגזרת עני. מאנת להיות עני ושפל מפני ח): (ה) את

קרני אור

זה עפ״י נקודו וכיוצא ופי׳ שחקתי, וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל, ועיין הרכסים לבקעה שיפרש כי אינו לחוק סתם, כי אם לחוק דרך התול, כהינוק המיסב הזבוב כלחוק עד מות, וכן יאמר בד״ל בהוא היזק מתוכל לבזיון, אך התעולל מלאכוסו

יהל אור

בפי׳ הקצר (למעלה ט טו) שפרעה טבע בים, וכן יפרש שם „ולמען ספר שמי" אינגו שב אל פרעה ועיין ביאורי שם: (כג) וזה כמי שמשנה מנהגו ומדותיו הטובות ולובש כלי מלחמה להנקם מאויביו, וזה הוא ההתפעלות בענין הנגעים, ר״ל כי זה הוא השינוי, כי דרך העפר להצמיח להם חיי הגוף ועתה נשתנה ושב כמו מזיק, והם היו הכנים והשחין, כי שניהם היו מן העפר, והם היו לבדם נגעים בגוף: (כד) והם נקראים אותות, ולא נגעים, כי אינם בגוף ממש כמו השנים הנזכרים: (כה) ולא היה צריך להזכיר שניהם: (כו) בעבור שרוצה לומר „ויושב את משה ואת אהרן" (פ׳ ח): (כז) ולא אמר ויבואו, לפי שמשה היה העיקר: (כח) מקור מבנין נפעל, ומשפטו, להענות: (כט) וכן פי׳ הרשב״ם, מלשון עוני ועינוי להכנע ולהיות עני מלפני: (ל) ועניינו להכנע, וכן ת״א „לאתכנעא מן קדמי" וכן תיוב״ע: (לא) שפי׳ מענין הגבהה והרמה, עיין ביאורי שם: (לב) עוף קטן הוא, ולא בא מעולם על אדמת מצרים כי אין בטבע הארץ ההיא לתת מרעה טוב לארבה: (לג) וכן כתב הרד״ק (יואל א ב) כי הארבה שהיה במצרים לא היה אלא מין אחד, ואעפ״י שאמר כת׳ (תה׳ עח מו) ויתן לחסיל יבולם, ואמר וילק אין מספר, הארבה היה עיקר ושני המינים באו עמו: (לד) ושרשו „רבה" וע״ש רבוי זה המין נקרא ארבה: (לה) כי אין עין לארץ: (לו) והראוי ולא יוכל איש לראות, כי הראיה היא באדם:

פי׳

מקו״ב רש״י: א) וכן בספ״ז כדי שאשית מכות נתלות אלה בקרבו חזקות: ב) וכו״ל טפף „ולמען תספר, להודיע לדורות":
ג) במד׳ כב כט: ד) ש״א ו ו ושם כתוב הִתְעַלֵּל: ה) וכוה דעת אונקלס שתרגם עבדית, כייט פועל
ממש, וכן דעת הרשב״ם: ו) איכה א כב: ז) שם שם יב: ח) כ״ה בספ״ז ״״ ובשכל טוב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ וְאָכַל ׀ אֶת־יֶתֶר
הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד
וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־
הַשָּׂדֶה׃ ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־
עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־
רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם
הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה
וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה׃ ז וַיֹּאמְרוּ
עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה
זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים

אונקלוס

יֵיכוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַרְעָא
וְיֵיכוֹל יָת שְׁאָר שֵׁיזָבְתָא
דְּאִשְׁתְּאַר לְכוֹן מִן בַּרְדָּא
וְיֵיכוֹל יָת כָּל אִילָנָא
דְּצָמַח לְכוֹן מִן חַקְלָא׃
ו וְיִמְלוֹן בָּתָּיךְ וּבָתֵּי כָל
עַבְדָּיךְ וּבָתֵּי כָל מִצְרַיִם
דִּי לָא חֲזוֹ אֲבָהָתָךְ
וַאֲבָהַת אֲבָהָתָךְ מִיּוֹמָא
דַּהֲוֵיהוֹן עַל אַרְעָא עַד
יוֹמָא הָדֵין וְאִתְפְּנִי וּנְפַק
מִן קֳדָם פַּרְעֹה׃ ז וַאֲמַרוּ
פַּרְעֹה לֵהּ עַד אֵימָתַי יְהֵי
דֵּין לָנָא לְתַקְלָא שַׁלַּח יָת
גֻּבְרַיָּא וְיִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ

רש"י

עין הארץ. את מראה הארץ: ולא יוכל וגו'. הרואה לראות את הארץ ולשון קצרה

אבן עזרא

השדה (לז) [ב]: (פיה"ק . וכסה את עין הארץ. דרך משל, או עין יושב הארץ (לח) [ג]: ולא יוכל לראות . והנה פרעה החריש, ומשה פנה ויצא (לט), גם אהרן עמו, ובעבור שהוא העיקר, לא הזכיר הכתוב את אהרן, וכן וישב אברהם אל נעריו (בראשית כב יט) (מ), והעד ויושב את משה ואת אהרן (פ' ח) (מא)): ו ומלאו. זו המלה משונה בלשון הקדש (מב) כי טעם ומלאו, שהבתים היו מלאים מהן (מג) והנה מצאנו „מלאו ארבעה כדים מים" (מ"א יח לד) שהוא פועל יוצא (מד) כאילו הוא כתוב בפתחות המים ודגשות הלמד מהבנין הדגוש (מה): ויפן. אמר ר' ישועה, כי ויפן הוא שב אל משה, שהיה הולך כבוד למלכות, שפונה אל המלך בצאתו והוא הולך אחורנית (מו) ויפת אמר כשהשלים צרכו (מז) ובכה, ופנית בבקר (דברים טז ז) (מח) והנה מה יעשה במלת ויפן כה וכה (לעיל ב יב) (מט), והנה טעם ויפן סגורת פנים (נ), כאילו הוא וירא והנה משה יצא מאת פרעה בלא רשותו (נא) [ד], והזכיר הכתוב זה בעבור שכעס פרעה וצוה לגרשם אחר שהושבו (נב): ז ויאמרו . פי' הטרם תדע, הטרם תרצה שיתברר

יהל אור

(לז) פי' לפי שבמכת הברד כתוב, ואת כל עשב השדה הכה הברד ואת כל עץ השדה שבר (למעלה ט כה) ובארבה כתוב ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה, וצריך ימים רבים עד שיצמח מאחר ששבר אותו הברד: (לח) ומלת עין חסר הנסמך, והטעם עין יושב הארץ: (לט) כמ"ש, ויפן ויצא מעם פרעה (פ' ז): (מ) ופי' שם הה' ז"ל ולא הזכיר יצחק כי הוא ברשותו: (מא) כי כשיצא משה מעם פרעה יצא גם אהרן עמו ע"כ הושבו שניהם: (מב) כי הוא בנין אחד עומד ויוצא: (מג) וכת"א ויתב"ע „ויתמלון בתיך" וענינה מנפעל ובנינה מקל והוא עומד: (מד) כי הוא לווי ונקוד המ"ם בחירק כמו פעל עבר בקל: (מה) וראוי להיות המ"ם בפתח, והלמ"ד בדגש מלאו: (מו) כמו שנפרדים האנשים מאת המלכים, ההולכים עד לאחם מן הבית לאחוריהם ופניהם נגד המלך: (מז) פי' כשפנה מצרכו והשלימו: (מח) והוא מלשון פנאי, פי' פנאי מן העסק שהיה לדבר אל פרעה, והשלים דבורו וצרכו, ולא נשאר לו עוד שום עסק, והוא מלשון חז"ל (אבות פ"ב, ה) לכשאפנה אשנה: (מט) שפי' נטית פנים לראות הנה והנה: (נ) כי הפנים הוא האות שבו נכר רצון וכעס: (נא) ויהיה ויפן חוזר אל פרעה, פי' ויפן פרעה וירא והנה משה יוצא בכעס בלא רשותו: (נב) כמ"ש ויגרש

קרני אור

בלא בי"ת אחריו ועניינו ספולס, להתגולל עלילות ברשע (תה' קמא ד): [ב] ועיין ברמב"ן מה שטען ע"ז: [ג] כמו ועינו כעין הבדולח (במד' יא ז) ור"ל שיכסה לכל הארץ בדקך בלא יוכל הרואה לראות את הארץ (רלב"ג) עין הארץ הוא השמש כי הוא מאיר הארץ כהבליטו גלגליו כעין בדבר הנראה, ולזה אמר ולא יוכל לראות את הארץ, שאין הרואה חסר בכתוב אבל הוא חוזר לשמש שהוא עין הארץ שוכר (רדי"ת): [ד] ועיין ברמב"ן וברדי"ה מה שכתבו בזה, והוא מדרז"ל (במו"ר פ' יג ד) שראה אותם שכיון פונים זה בזה ומאמינים לדבריו ויצא מהם כדי שיעלו עצה לעשות תשובה:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם הֲטֶרֶם
תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׃ ח וַיּוּשַׁב
אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מִי וָמִי הַהֹלְכִים׃ ט וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ
וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי
חַג־יְהוָה לָנוּ׃ י וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יְהִי כֵן
יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם
וְאֶת־טַפְּכֶם רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם׃

אונקלוס

אֱלָהֲהוֹן הַעַד כְּעַן לָא
יְדַעְתְּ אֲרֵי אֲבַדַת מִצְרָיִם׃
ח וְאִתּוֹתַב יָת מֹשֶׁה וְיָת
אַהֲרֹן לְוָת פַּרְעֹה וַאֲמַר
לְהוֹן אֱזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן מַן וּמַן דְּאָזְלִין׃
ט וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּעוּלֵמָנָא
וּבְסָבָנָא נֵיזִיל בִּבְנָנָא
וּבִבְנָתַנָא בְּעָנָנָא
וּבְתוֹרָנָא נֵיזִיל אֲרֵי חַגָּא
קֳדָם יְיָ לָנָא׃ י וַאֲמַר
לְהוֹן יְהֵי כֵן מֵימְרָא דַּייָ
בְּסַעְדְּכוֹן כַּד אֲשַׁלַּח
יָתְכוֹן וְיָת טַפְלְכוֹן חֲזוֹ
אֲרֵי בִישָׁא דְּאַתּוּן סְבִירִין
לְמֶעְבַּד לָקֳבֵל אַפֵּיכוֹן

אבן עזרא

לך כי אבדה מצרים (נג): (פיה"ק. יהיה זה לנו. זה הדבר שלא תשלח את העם (נד) או פי' זה על משה (נה) [ח]: **הטרם תדע.** הטרם תרצה שיתברר לך שאבדה מצרים ואחר כן תשלח אותם (נו)): **ח ויושב.** סלת את כמו עצם הדבר (נז) ובאשר יאמר האדם אוהבי (נח) שהיו"ד סימן המדבר, או יאמר אוהב אותי, שהטעם עצמי הדבר שוה (נט) על כן אם אמר אומר כי ראובן הרג את שמעון. אז שמעון הרוג, אך באמר ראובן הרג שמעון הטעם שוה (ס), כמו ורב יעבוד צעיר (בראי' כה כג) (סא) אשר ברא אלהים אדם (דברי' ד לב) (סב), ואל תחשוב כי מלת את לאות על הפעול (סג) בעבור שהוא נמצא כן ברבים (סד), וימצא עם הפועל (סה), ובא הארי ואת הדוב (ש"א יז לד) (סו) ואחרים כבה (סז), ואמר ר' יהודה המדקדק, כי בעבור סלת את אמר ויושב (סח) ולא אמר ויושבו (סט), ולפי דעתי כי אמר ויושב (ע) בעבור כי משה הוא העיקר, וכמה ותדבר מרים ואהרן (במדי' יב א) היא (עא) היתה עקר הדבור: **ט כי חג ה' לנו.** לזבח (עב) והיא מצוה על כולנו (עג): (פיה"ק. כי חג ה' לנו. זבח יש לנו (עד), וכלנו חייבים ללכת (עה)): **י ויאמר.** יהי כן ה' עמכם, שאתם אומרים עמכם (עו) וטעם ראו כי רעה נגד פניכם

רש"י

דבר: (ז) הטרם תדע. העוד לא ידעת כי אבדה מצרים [ט]: (ח) ויושב. הושבו ע"י שליח שצלחו אחריהם והשיבום אל פרעה: [י] (י) (כאשר אשלח אתכם וגו'. אף כי אשלח גם את הצאן ואת הבקר:

קרני אור

[ה] כלומר זה כתיב מכה דכתיב כיה כי זה מכה אלהים (שמות לב כג) כלומר כל מה שאנו מתגרים בו הרי אנו

יהל אור

ויגרש אתם מאת פני פרעה (פ' יא): (נג) פי' הקודש שתשלחם תרצה לדעת כי אבדה מצרים: (נד) ויהיה מלת „זה" על הדבר: (נה) וכן פי' הרדי"ה, שמפני שנאתם אותו לא הזכירו שמו: (נו) וכן הוא בפס"ז, הטרם תרצה לידע כי אבדה מצרים ואחר תשלחם: (נז) פי' מ"ש הכתוב, ויושב את משה ואת אהרן, פירושו ויושב משה ואהרן: (נח) פי' אוהב אותי: (נט) כי אותי פי' עצמותי: (ס) פי' אם אמר „את", או לא אמר „את", שוה ופירושו, ראובן הורג ושמעון הרוג, אפילו לא אמר „את": (סא) הרב יעבוד את הצעיר: (סב) אשר ברא אלהים את האדם: (סג) ר"ל שהיא נופלת רק על הפעול: (סד) בעבור במלת „את" ברוב נמצאת מרמזת לפעול: (סה) שהרי נמצאת גם עם הפועל: (סו) וכן יאמר הה' ז"ל (בראי' א א) על את השמים, ועיין ביאורי שם: (סז) ועיין בס' „מאזנים" שער „היוצאים": (סח) פי' בעבור מלת „את" שפי' עצם הדבר, על כן אמר ויושב לי": (סט) לרמוז על שניהם: (ע) לשון יחיד: (עא) כי היא: (עב) וכן יפרש הה' ז"ל (תה' קיח כז) עה"פ „אסרו הג בעבותים" „הוא הכבש המוכן לזבוח": (עג) ועל כולנו להוג: (עד) ע"כ בצאננו ובבקרנו נלך: (עה) ע"כ בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו, כי החיוב על כולם: (עו) כי הוא עוד לא האמין בד', ועיד עמד מדבורו כלאבון

מקו"ב רש"י: ט) שכל טוב: י) שם.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יא לֹא כֵן לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־
יְהוָה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ
אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה׃ ס שני יב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ

לְאִסְתַּחֲרָא: יא לָא כֵן
אֱזִילוּ כְעַן גֻּבְרַיָּא וּפְלַחוּ
קֳדָם יְיָ אֲרֵי יָתַהּ אַתּוּן
בָּעַן וְתָרֵיךְ יָתְהוֹן מִן
קֳדָם פַּרְעֹה: יב וַאֲמַר יְיָ
לְמשֶׁה אֲרִים יְדָךְ עַל

רש"י

כאשר אמרתם): ראו כי רעה נגד פניכם. כתרגומו יא). ומדרש אגדה יב) שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה אמר להם פרעה רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם יג) זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנאמר היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם יד) שהיו אומרים לכם דם אנו טו) רואין עליכם במדבר: (יא) לא כן. כאשר אמרתם להוליך הטף עמכם אלא לכו הגברים ועבדו את ה': כי אתה אתם מבקשים. (אותה עבודה) טז) בקשתם עד הנה נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח יז): ויגרש אותם. הרי זה לשון

אבן עזרא

כי הרעה קרובה מכם, ונגד פניכם היא (עו), ועם זה הטעם דבק, כי אותה אתם מבקשים (עז) כי דין שאעשה ככה (עח) [ו], ועתה חשב פרעה שהם רוצים לברוח (פ), ודע כי משה אדונינו לא אמר לפרעה שישובו עד שיכוב, רק אמר שירחיקו דרך שלשת ימים, ודעת המצריים היתה שישובו על כן השאילום, ובעבור דבר אחר (פא), שאילו נתן להם פרעה רשות ללכת ולא ישובו (פב) לא היה רודף אחריהם (פג), והשם צוה לעשות כן (פד), עד שירדוף אחריהם וישבע, והנה זה מפורש, וישובו ויחנו לפני פי החירות (יד ב) (פה), ואין להרהר אחרי מעשה השם שהכל עשה בחכמה (פו), אעפ"י שהיא נעלמת מעיני החכמים (פז), והנה בדברי דוד (פח) „כשמעך את קול הצעדה בראשי הבכאים, אז תחרץ, כי אז יצא ה' לפניך להכות במחנה פלשתים" (ש"ב ה' כד) (פט):

(פיה"ק. ראו כי רעה נגד פניכם. פי' כי הרעה קרובה היא מכם ונגד פניכם היא): יא לא כן לכו נא הגברים. מלת גבר בכל המקרא הם הזכרים (ל) ולא כן מלת אדם (לא): כי אותה אתם מבקשים. על הרעה הנזכרת למעלה (לב): (פיה"ק. לא כן. רק לכו עתה הגברים, הם הזכרים אם

קרני אור

מוקשים (פס"ז ומדרש שכל טוב): [ו] עיין ברמב"ן שהביא נוסחאות שונות בת"א, ועיין גל"ג מה שכתב ע"ז, ועיין

יהל אור

הראשון שאמר לא ידעתי את השם, ורק מודה בשם אלהים, ולזה יאמר ד' שאתם אומרים שכך שמו יהי עמכם: (עז) ובמקרא"מ „קרובה היא הרעה שתבוא אליכם ונראתי נגד פניכם היא" ועיין למטה לב יב ובביאורי שם: (עח) ומלת „אותה" על הרעה: (עט) שאענש אתכם: (פ) ע"כ התרה בהם ואמר להם ראו כי רעה תבא אליכם, שאם תעמדו בדעתכם לבקש לילך כולכם, לא די שלא אשלח אתכם, כי עוד יקרה אפי להרוג אתכם לפי הרב בראותי כי אתם מבקשים לברוח: (פא) עיין בפי' הקצר למטה יא ד, ששם יפרש בעבור שני דברים, וכאן יפרש רק דבר אחד אחשוב שצ"ל כאן דבר אחד בדל"ת: (פב) בחזרה למצרים: (פג) אחר שאמר להם שלא יחזרו. (פד) שיאמר סתם דרך תהבולה: (פה) ומה כתיב אחריו ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם וגו', וחזקתי וגו'. ורדף אחריהם (למטה יד, ג ד): (פו) וכן יאמר (למטה יד א): (פז) כי מחשבות השם עמוקות: (פח) כי דוד שאל את פי ד' אם יעלה על הפלשתים להלחם בהם, וצוהו המענה שלא יעלה עליהם כי אם בתחבולות באופן שלא ירגישו בהם הפלשתים בבאם, וגם שם ימתין שיבוא רוח יניע ראשי הבכאים, כי בזה האופן מן התחבולה ינצחם: (ל) גבר, שע"ז נרדף לשם איש זכר על היותו החזק במין, וכן הוא בארמית וסורית, וברבוי „הגברים": (לא) כי הוא כולל זכרים ונקבות: (לב) ופי' אעפ"י שאתם בעצמיכם תבקשו זאת, ויפרש מלת „כי" כפי' ר' משה (יג יז) העי"ש

מקו"ב רש"י: יא) כן ת"א ועיין ברמב"ן שכתב שהנוסחאות מן התרגום מתחלפות בו והביא שלשה נוסחאות ועיין בגל"ג ובאוהב גר שהביאו עוד נוסחא רביעית מה שלא נמצא ברמב"ן: יב) וכן שוה רש"י ז"ל את דבריו בפי' (יהושע ה ט) בשם ר' משה הדרשן ועתה נמצא האגדה הזאת במדרש בס"ם הנ' גרינקוט ירושלים דף סו א ועיין בפרק ד' שם מה שהעיר ע"ז במו"ל: יג) למטה לב יב: יד) יהושע ה ט: טו) ובנו"ל „אנחנו": טז) דלא קאי על הגברים, דא"כ הל"ל אותם ובנו"ל לא נמצא מלת „עבודה": יז) פס"ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ
מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ
אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ יג וַיֵּט
מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיהוָה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־
הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה
וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃
יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם כָּבֵד מְאֹד
לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ

אונקלוס

אַרְעָא דְמִצְרָיִם וְיֵת
גּוֹבָא וְיִסַּק עַל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם וְיֵיכוֹל יָת כָּל
עִסְבָּא דְאַרְעָא יָת כָּל דִּי
אַשְׁאַר בַּרְדָּא׃ יג וַאֲרֵים
מֹשֶׁה יָת חֻטְרֵיהּ עַל
אַרְעָא דְמִצְרַיִם וַיְיָ דַּבַּר
רוּחַ קִדּוּמָא בְּאַרְעָא כָּל
יוֹמָא הַהוּא וְכָל לֵילְיָא
צַפְרָא הֲוָה וְרוּחַ קִדּוּמָא
נְטַל יָת גּוֹבָא׃ יד וּסְלֵיק
גּוֹבָא עַל כָּל אַרְעָא
דְמִצְרַיִם וּשְׁרָא בְּכֹל
תְּחוּם מִצְרַיִם תַּקִּיף

אבן עזרא

אותה אתם מבקשים עבודת ה׳ (צו), והנכון בעיני, כי אותה אתם מבקשים, על הרעה הנזכרת למעלה, וכן הוא, כי הרעה שאעשה לכם קרובה היא נגד פניכם, כי אותה אתם מבקשים (צז): ויגרש. והנה גורשו משה ואהרן (צח)): יב בארבה. אמר ר׳ משה הכהן, כי טעם בארבה, שארבה שם (צט) במטה, ואין זה נכון (ק) רק הטעם בארבה, בעבור שיבא (קא) [ז]: (פיה״ק. בארבה. בדבר הארבה, ואם כמשמעו יש לו סוד (קב)): יג קדים. שם התואר (קג) [ח], כי קדמה מזרחה שם (קד), ונקרא קדים בעבור שהוא נקדם בפאות (קה) כי משם תחל השמש לזרוח, על כן נקרא מערב אחור (קו). כמו הן קדם אהלך ואיננו, ואחור ולא אבין לו (איוב כג ח) (קז): נשא את הארבה. ממקומו, והניחו בכל ממלכות מצרים (קח) (פיה״ק. והניחו בכל גבול מלכות מצרים (קט)): יד ויעל. אמר

רש״י

קלר יח) ולא פי׳ מי המגרש: (יב) בארבה. בשביל מכת הארבה יט): (יג) ורוח הקדים. רוח מזרחית נשא את הארבה. לפי שבא כנגדו שמצרים בדרומית מערבית

קרני אור

באוהב גר שהביא עוד נוסחאות כת״א: [ז] ותו״א „וייתי גובא״ ג״כ כדעת הח׳ ז״ל בשביל הארבה שיבא, וכתיוב״ע „בדיל גובא״: [ח] וגם׳ חיי משה, כתוב על רוח קדים „רוח נבג״, וכתב כמעתיק בהערה שם, כי כוונתו שם על ביתוף הרוחות רוח מזרחית ודרומית אשר כהתאחדם יחד הכנו לכד זה כמו שנמלא „יסע קדים בשמים וינהג בעוזו תימן״ (תה׳ עח כו) ועיין בפי׳ הח׳ ז״ל שם שיפרש תימן מגזרת ימין והוא הרוח מזרחי דרומי, וכן כתב בש״ל, אם

יהל אור

תעפ״י: (צג) ויפרש מלת „כי״ כלשון „אם״, אם אותה אתם מבקשים עבודת ד׳ לזבוח, ואין דרך הטף לזבוח: (צד) וכמו שפי׳ בפי׳ הארוך: (צה) וי״מ טעם ויגרש בל״י, אחד מעבדי פרעה, בעבור שבאו ברשות פרעה, הוצרכו לצאת ברשותו, והנה הוציאם אחד משומרי הסף מאת פני פרעה דרך בזיון, וכן הוא במדרש שכל טוב: (צו) בשי״ן במאלית: (צז) דעת ר׳ משה הכהן כי משה שם במטה צורות ארבה כדי למשוך בו כח העליונים להביא ארבה על מצרים, ולפי דבריו היתה הבאת הארבה בהכנת המזלות וע״כ יאמר הח׳ ז״ל, כי אין זה נכון: (צח) וכי״ת „בארבה״ טעמו בעבור כבי״ת ויעבד ישראל באשה (הושע יב יג): (צט) פי׳ אם נאמר כמשמעו כדעת ר׳ משה יש לו סוד, ר״ל זה הוא הסוד שאין ראוי לגלותו, שלא יחשבו שזה היה בכח המזל ולא במאמר השם: (ק) לרוח הבא מפאת מזרח: (קא) על פאת מזרח: (קב) בעבור שהמזרח נקדם בפאות: (קג) שהוא כנגד המזרח הנקרא פנים, קדם, לפי שפני האדם נערכות אל מקום זריחת השמש ואחריו אל המערב: (קד) וכן, הרס מקדם ופלשתים מאחור (ישעי׳ ט יא): (קה) הח׳ ז״ל יתרץ מה שאמר מלת „נשא״ ולא אמר „הביא״ ויפרש שנשא אותו ממקומו ומה שאמר (פ׳ יד) וינח בכל גבול מצרים, פי׳ והניחו בכל ממלכות מצרים, אין מקום פנוי ממנו: (קו) שהשקט הרוח ונח הארבה בכל גבול מצרים וכן

מקו״ב רש״י: יח) וכו״ל „לבון מקרא קלר״: יט) והבי״ת כמו״ת נארבה תמורת מלת בשביל:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין
כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל
אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי
הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־נוֹתַר
כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא
נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ
לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־

אונקלוס

לְחַדָּא קֳדָמוֹהִי לָא הֲוָה
כֵּן גּוֹבָא דִּכְוָתֵהּ וּבָתְרוֹהִי
לָא יְהֵי כֵן׃ טו וַחֲפָא יָת
עֵין שִׁמְשָׁא דְּכָל אַרְעָא
וַחֲשׁוֹכַת אַרְעָא וַאֲכַל יָת
כָּל עִסְבָּא דְּאַרְעָא וְיָת
כָּל פֵּירֵי אִילָנָא דִּי אַשְׁאַר
בַּרְדָּא וְלָא אִשְׁתְּאַר כָּל
יְרוֹקָא בְּאִילָנָא וּבְעִסְבָּא
דְּחַקְלָא בְּכָל אַרְעָא
דְּמִצְרָיִם׃ טז וְאוֹחִי
פַרְעֹה לְמִקְרֵי לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן וַאֲמַר חָבִית
קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְכוֹן׃
יז וּכְעַן שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבִי
בְּרַם זִמְנָא הָדָא וְצַלּוֹ
קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיַעְדֵּי

רש"י

היתה כמו שמפורש במקום אחר (כ): (יד) ואחריו לא יהיה כן. ואותו שהיה בימי יואל שנאמר כמוהו לא נהיה מן העולם (כא) למדנו שהיה כבד משל משה [כי של יואל היה] (כב) ע"י מינין הרבה שהיו יחד (כג) ארבה ילק חסיל גזם אבל של משה [לא היה אלא של] מין אחד (רא"ם גרס כמוהו) וכמוהו לא היה ולא יהיה (כד): (טו) כל ירק. עלה ירוק (כה).

אבן עזרא

ואחריו לא יהיה כן, נכתב עפ"י הנבואה (ק) [טו]: טו ויכס. טעם ותחשך הארץ, כי הארבה הבדיל בין השמש ובין הארץ, כי לעולם הארץ חשך היא (קא): טז וימהר פרעה לקרא. על יד שלוחיו, והוסיף לומר להם חטאתי, בעבור שגרש אותם בקלון מאת פניו (קב): (פיה"ק. לקרא. על יד שלוחיו למשה ולאהרן, ואמר חטאתי לה', גם לכם שגרשתי אתכם מאתי (קי)): יז ועתה שא נא. מלת שא נא אפרשנה בפרשת כי תשא (קיא), וטעם אך הפעם, כי לא אחטא עוד למרוד פי ד' (קיב) ובעבור שהיה כעוס משה (קיג) לא אמר לו שישלח העם, ויצא חוץ לעיר כמשפטו ויעתר (קיד): (פיה"ק. ועתה שא נא חטאתי. וי"א כי לשם אמר (קטו) ולנביאיו אמר העתירו (קטז), או אמר למשה שהוא העיקר שא נא (קיז), ואמר העתירו על שניחם דרך מוסר עם ארון, כי

יהל אור

(קז) וכן כתב הרמב"ן ז"ל, הכתוב מודיע אותנו מדרך הנבואה שאחריו לא יהיה כן: (קח) כי הארץ בטבעה חשוכה: (קט) על שביזה אותם וגירשם אמר הטאתי לכם וביקש מהם שימחלו לו - (קי) ובפס"ז, מהו לכם, לפי שאמרתי, יהי כן ד' עמכם (פי' י): (קיא) למטה לד ז: (קיב) ובאמרו אך הפעם למעט, ועניינו אלא הפעם: (קיג) על שגרשם קודם לזה: (קיד) עיין למעלה ע כט בפי' הה' ז"ל, ובביאורי שם: (קטו) ע"כ אמר בל"י: (קטז) בל"ר: (קיז) וכן פי'

קרני אור

היתה רוח מזרחית כי הארבה מארץ ערב, אמנם הארבה מצוי יותר בארץ כוש, ולפי זה היה צריך שיהיה הרוח רוח תימן, וכן דעת תרגום אלכסנדרי כי רוח קדים זה היה רוח תימן, ואולי היתה רוח מזרחית דרומית: [טו] ור"ת פי', ואחריו לא יהיה כן, ע"י נביא, וכמוהו מה שכתוב בחזקי' (מ"ב יח ה) כד' אלהי ישראל בטח ואחריו לא היה כמוהו, כאור זה בבטחון לא היה כמוהו, אבל בירא' תמת ובאהל

מק"ב רש"י: כ) עיין פי' רש"י במד' לד ג: כא) יואל ב ב: כב) ובז"ל „כי אותו של יואל היה": כג) בעל לדה לדרך מותק מלת „יחד" ועיין פי' רש"י ז"ל (יואל ב ב) שכתב „לגוה כל המינים הללו זה אחר זה": כד) וכן פי' רש"י ז"ל שם „אבל מין ארבה לבדו לא היה כמו אותו של מצרים": כה) פי' אין ירק שם גוון הירקות אלא כל עלה שהוא ירוק:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה
וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־
יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה
וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה
אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק
יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי
חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃

אונקלוס

מִנִּי לְחוֹדַיַת מוֹתָא הָדֵין׃
יח וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה
וְצַלִּי קֳדָם יְיָ׃ יט וַהֲפַךְ
יְיָ רוּחָא מַעַרְבָא תַּקִּיף
לַחֲדָא וּנְטַל יָת גּוֹבָא
וּרְמָהִי לְיַמָּא דְסוּף לָא
אִשְׁתְּאַר גּוֹבָא חַד בְּכֹל
תְּחוּם מִצְרָיִם׃ כ וְאַתְקֵף
יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא
שַׁלַּח יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים
יְדָךְ עַל צֵית שְׁמַיָּא וִיהֵי
חֲשׁוֹכָא עַל אַרְעָא
דְמִצְרָיִם בָּתַר דְּיַעְדֵּי

אבן עזרא

משה הוא המעתיר לבדו, וכן כתוב אחריו ויעתר אל ד׳ (פ׳ יח)(קיח)): יט ויהפך ד׳ רוח ים. נקרא מערב ים בלשון הקדש, בעבור ים הגדול היוצא מספרד ועובר על ארץ מצרים, אל ארץ ישראל, והוא לפאת מערב ואיננו ים אוקינוס (קיט) כי ישראל לא ירשו כל כך, ונקרא ים ספרד הים הגדול בעבור שרחבו נ׳ מאות פרסאות, ושאר הימים שבארץ ישראל כים סוף (קכ) וים כנרת (קכא) וים המלח (קכב) אין בהם שיהיה רחב שלשים פרסה: (פיה״ק, ט״ב ויהפך, שהוא הפך רוח הקדים (קכג) והנה תקעם אל ים סוף, והנה ים סוף מזרח מצרים (קכד) ולא כאשר אמר הגאון (קכה)): כ ויחזק. על דרך שאז״ל, בא ליטמא פותחין לו (קכו): כא ויאמר. מדרך הסברא כי המטה היה בידו, אף על פי שאיננו כתוב (קכז): וימש חשך. אמר יפת [י] כי וימש חשך, כמו וימיש (קכח), והטעם כי ימיש כל חשך שהיה

רש״י

ויאלדו״רא בלע״ז: (יט) רוח ים. רוח מערבי: ימה סוף. אומר אני שים סוף היה מקצתו במערב כנגד כל רוח דרומית וגם במזרחה של א״י לפיכך רוח ים תקעו לארבה בימה סוף כנגדו. וכן מצינו לענין תחומין שהוא פונה לצד מזרח שנאמר מים סוף ועד ים פלשתים כו) ממזרח למערב שים פלשתים במערב היה שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים כז): לא נשאר ארבה אחד. אף המלוחים שמלחו מהם כח): (כא) וימש חשך. ויחשיך

קרני אור

מצות היה כמוהו: [י] וספ׳ ר״ש פינסקער (נספחים ללק״ק לד קפט) יאמר שזה ר׳ יפת שמזכיר המ׳ ז״ל פה ולמעלה ח יג אינו ר׳ יפת הקדמון (עיין ערכי ברא״ש פ׳ בראשית) כ״א

יהל אור

פי׳ הרמב״ן: (קיח) וכן אמר „למתי אעתיר לך״ (ח׳ ה) והעתרתי אל ד׳ (שם כה) לפרוש את כפי (ס כט): (קיט) וכן יאמר (למטה יג יח) בפי׳ הקצר:

(קכ) הוא יוצא מן הים הגדול הדרומי והולך ומתפשט לפאת צפון ארץ ערב וארצות כוש ומצרים, ונקרא כן מפני הסוף הגדל על שפתו הרבה מאד, וסופרי העמים יקראוהו „לשון ים ערב״, ועיין בפי׳ הקצר (למטה יג יח): (קכא) הוא אגם מים גדול בגבול מזרחי לא״י (במד׳ לד יא) ובלשון ארמי יתהפך השם כנרת לשם גניסר או גינוסר וכן הוא (מגילה ו א) ים גינוסר: (קכב) ברא׳ יד ג, או ים הערבה, דבר׳ ד מט, או ים הקדמוני, (יחז׳ מז יח) ובתלמוד (ב״ב עד ב) ימה של סדום: (קכג) שהביא את הארבה, אותו הרוח עצמו הפכו ממערב למזרח: (קכד) ים סוף הוא למצרים מן המזרח, והארבה מן המזרח בא, והוליך הרוח את הארבה במערב ארץ מצרים, וכשנהפך הרוח חזר הארבה ממקום שבא: (קכה) הגאון יאמר כי הוא ים אוקינוס, והח׳ ז״ל סותר דעתו: (קכו) מאמר ר״ל (שבת קד א, יומא לח ב), והוא דרש מקרא, אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לד) ופי׳ רש״י ז״ל בשבת פותחין לו „לא יסייעוהו ולא ימנעוהו״, וביומא פי׳ „לא ימנעוהו ולא יעזרוהו״ ועיין שבת בתוס׳ שם ד״ה „אית דגרסי״: (קכז) וכן (למעלה ט כב) על הפ׳ „נטה את ידך״ ולא כתיב במטה, ופי׳ הח׳ ז״ל שם „מדרך סברא יראה כי נטיית ידו במטה היתה״, וכן (למעלה ח יב) יחשוב מכת הכנם כהשלשה שהיו ע״י משה במטה: (קכח) לשון הסרה, מנחי

מקו״ב רש״י: כו) שמות כג: כז) צפניה ב: כח) תנחומא א ושה״ר יד, שמו״ר פי״ג ז, ילקוט קפו׳

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קְבַל לֵילְיָא: כב וַאֲרֵים משֶׁה יָת יְדֵהּ עַל צֵית

כב וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם

רש"י

עליהם חשך יותר מחשכו של לילה וחשך כט) של לילה יאמש ויחשיך עוד: וימש. כמו ויאמש ל). יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הברת האל"ף נכרת כ"כ אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יהל שם ערבי לא) כמו לא יאהל לא יטה אהלו. וכן ותזרני חיל לב) כמו ותאזרני. ואונקלוס תרגם לשון הסרה כמו לא ימוש בתר דיעדי קביל ליליא לג) כשיגיע סמוך לאור היום. אבל אין הדבור מיושב לד) על הוי"ו של וימש לפי שהוא

אבן עזרא

להם (קיט) וידע (קל) ויבא אחר עב ממנו (קלא) [יא], וי"א כי הוא חסר אל"ף (קלב) [יב] ומלת אמש בלה"ק הלילה שעבר (קלג) כמו, אמש אמר אלי (בראשית לא כט) ובלשון ערבי "אמסי" כי השי"ן יתהלף בסמ"ך ברוב המלות, כמו שמש שמס, והנה אין טעם לפירושם (קלד) [יג] ולפי דעתי כי וימש מגזרת ימשש (דברי כח) (קלה) ואין טעם בעבור שהוא מפעלי הכפל (קלו) [יד] כי כמוהו בזה הענין (קלז) ידיהם ולא ימישון (תה' קטו ז) ושב על מצרים (קלח) כי מצרים לשון יחיד (קלט) כמו, ויאמר מצרים אנוסה (למטה יד כה) (קמ), והנה הטעם שימששו (קמא) בידם החשך שכל כך יהיה עב (קמב) [טו] כי האור של אש לא ידלק, ולא הנר, והעד, לא ראו איש את אחיו, לא באור היום ולא באור הנרות (קמג) [טז]: (פיה"ק. ויהי חשך. ולא הודיע משה את פרעה (קמד), ומשה כועס בעבור שגורשו בהדלה, ואחר שקראו ובקש ממנו להסיר הארבה לא שלח את בני ישראל (קמה): וימש חשך. פירושו כמו, ידיהם ולא ימישון (תה' קטו ז) הטעם שיהיה איד עב שיוכל האדם להמיש אותו, ומלת וימש על מצרים, כי ימצא לשון יחיד, כמו ויאמר מצרים אנוסה (יד כה), וי"א שהוא חסר כפל (קמו) כמו ויסב אלהים את העם (למטה יג יח) (קמז) מגזרת כאשר ימשש העור (דבר' כח כט) (קמח), גם יתכן להיותו כמו לא ימיש עמוד הענן (יג כב), ויהי פירושו, ויהי חשך על ארץ מצרים, ויסור אופל וחשך הלילה ממקום ישראל כטעם "ויאר את הלילה" (יד כ) (קמט)): כב וימ. ולא ידעו שהיו ג' ימים אלא על פי ישראל שהיה להם אור, והנה בים אוקינוס יבא חשך עב שלא יוכל אדם לדפריש בין יום ובין

יהל אור

מנחי העי"ן, וכתב רש"י ז"ל שכן הוא דעת אונקלס: (קכט) מחשך הלילה: (קל) ז"ל "ועדה" ופי' הסרה והעברה, כמו לא עדה עליו שחל (איוב כח ח), ופי' שם הח' ז"ל עדה, עבר, תרגום אשר עבר בין הגזרים האלה (ברא' טו יז) וי"ג "ונודע" וי"ג "ידוע" עיין נספחים ללק"ד לג קפד: (קלא) וכן פי' רע"ס "ויסיר את החשך הטבעי של לילה, כי אמנם חשך של לילה הוא אויר מוכן לקבל האור, והוא חסוך בהעדר האור בלבד, אמנם זה החשך יהיה אויר בלתי מוכן לקבל האור לרוב עוביו, ולא יפול עליו העדר האור בהיותו בלתי מוכן אליו": (קלב) והראוי ויאמש וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל, וטעמו ויחשיך, ור"ל שיהיה חשך הזה כ"כ חזק באיכות עד שיאמיש ויחשיך חשכת הלילה: (קלג) ע"כ לא יתכן לפרש כן: (קלד) כי לפי הענין אין לו טעם: (קלה) ובמקח"מ מגזרת "ימושני" (ברא' כז יב) וכן הביא רש"י ז"ל הפי' הזה ממדרש אגדה, ועיין קרני אור: (קלו) שפרשו "משש" וכתיב וימש בשי"ן אחד והיל"ל וימשש: (קלז) ובמקח"מ "מזה הענין": (קלח) ושב וימש על מצרים: (קלט) ע"כ יאמר וימש ולא וימשו: (קמ) והמעתיק כתב אין צורך לזה, כי הכוונה וימש הממשש, וכמו ולא יוכל לראות דלעיל: (קמא) ובמקח"מ "וימישו": (קמב) שהחשך עובי נפלא באויר עד שהיה האדם יכול למשש אותו: (קמג) שאם היה החשך אפיסת האור בלבד היו משתמשים בנרות: (קמד) כי מכת חשך היתה בלא התראה, כי סדר המכות היו שני פעמים בהתראה ובשלישי לא היה מתרה, לכן לפרעה בהתראה כנים בלא התראה, ערוב דבר בהתראה, שחין בלא התראה, ברד ארבה בהתראה, חשך בלא התראה: (קמה) ולא הודיעו מהמכה: (קמו) כי פרשו "משש" ובא בחסרון אות הכפל כאמרו וימש: (קמז) והוא מבעלי כפל סבב: (קמח) והוא מנחי העי"ן, ובא וימש במקום וימיש, כדרך הצירי והחירק להתחלף זה בזה: (קמט) פי' ויאר עמוד האש לישראל כל

קרני אור

ר' יפת הרופא בן סעיד הנזכר בזכרונות סמתים בסלור של הקראים (ח"א דף סב א) זמנו ד"א התקה: [יא] ורב"א כתב, שמכת החשך התחילה כאור שנקר אחר שעברה הלילה, ונתכאר לכל שהוא יום ואז בא החשך, ומזה ת"א "בתר דיעדי קבל ליליא" כדי שיתפרסם האות: [יב] עיין כמ"ג שיפרש שכן הוא דעת אונקלוס: [יג] עיין בפי' הח' ז"ל (איוב ל. ג) עפ"ש "אמש שואה ומשואה" שיפרש "ובלילה הם במקום שואה", ולא יפרש על הלילה שעבר, והמתרגם תרגם שם "חשוכה סיך רומאה" וענינו לילה, שהמלה אמש בארמית כולל בתי הכוראות האלה לילה ולילה שעבר, וכן המלה "אמש" כולל לדעת הח' ז"ל גם לילה ולילה שעבר: [יד] ואפס' שהוא בא בשי"ן אחד, הרי כתוב "אולי ימושני אבי" (בראשית כז יב) בשי"ן אחד, והוא לשון מישוש, כי המ"ן והיו"ד טפל לתיבה כלומר ימיש אותי (פס"ז): [טו] וכן פי' רש"י ז"ל והוא מדרז"ל עיין מקו"ב רש"י: [טז] והנה לזאת הסבה לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש ממקומו,

מקו"ב רש"י: כט) חשך בלי וי"ו (לבוש האורה): ל) וכן דעת הרשב"ם כלומר החשך של לילה יאמש ויאפיל זמן מרובה: לא) ישעי' יג כ: לב) ש"ב כב מ: לג) אחר שהסיר חשך של לילה: לד) מוסב (נתה"ש):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר

אונקלוס

שְׁמַיָּא וַהֲוָה חֲשׁוֹךְ קְבַל בְּכָל אַרְעָא דְמִצְרָיִם תְּלָתָא יוֹמִין׃ כג לָא חֲזוֹ אֱנָשׁ יָת אֲחוּהִי וְלָא קָמוּ אֱנָשׁ מִתְּחוֹתוֹהִי תְּלָתָא יוֹמִין וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֲוָה נְהוֹרָא בְּמוֹתְבָנְהוֹן׃ כד וּקְרָא פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אֱזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ לְחוֹד עָנְכוֹן וְתוֹרְכוֹן שְׁבוּקוּ אַף טַפְלְכוֹן יֵזִיל עִמְּכוֹן׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה

אבן עזרא

לילה (קז), ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים, ואני הייתי שם פעמים רבות (קח): (פיה"ק. **שלשת ימים**. אין צורך להזכיר הלילה, אחר שהימים היו כן (קט)): **כג ולא קמו איש מתחתיו**. סביבו, כמו שבו איש תחתיו (שמות טז כט) (קי) כי אנה ילכו בלא אור (קיא): (פיה"ק. **לא ראו איש את אחיו**. באור היום, ויתכן שראו בנרות (קיב): **ולא קמו איש מתחתיו**. סביבו, וכן שבו איש תחתיו (טז כט) לעשות מלאכה (קיג) וללכת חוץ מביתו): **כד ויקרא**. אחר ג' ימים שראו אור: **רק צאנכם ובקרכם יצג**. לדעת מה בלב

רש"י

כתוב אחר ויהי חשך (לה). ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים (לו) שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש (לז): (כב) ויהי חשך אפלה וגו' שלשת ימים וגו'. חושך של אופל (לח) שלא ראו איש את אחיו ג' ימים. ועוד שלשת ימים אחרים חשך מוכפל על זה שלא קמו איש מתחתיו. יושב אין יכול לעמוד ועומד אין יכול לישב (לט). ולמה הביא עליהם חשך שהיו בישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו מצרים במפלתם ויאמרו אף הם לוקין כמונו (מ) ועוד שחפשו ישראל וראו את כליהם וכשיצאו והיו שואלין מהן והיו אומרים אין בידינו כלום אומר לו (מא) אני ראיתיו בביתך ובמקום פלוני הוא: שלשת ימים (מב). שלוש של ימים. טרייזיינ"א בלע"ז וכן ז' ימים בכל מקום שטיי"נא של ימים (מג): (כד) יצג

יהל אור

כל הלילה, ויפרש בענין אחר מכפי שפי' בפי' הארוך: פי' הרשב"ם והרמב"ן: (קיד) כי בביתו אפשר עוד (קי) ובמקה"מ, אם יום ואם לילה: (קיא) וכן כתב לידע עפ"י אור הדמיון לטלטל או ליקח דבר מה, הרמב"ן: (קיב) הי' חושך כמו לילה, וכל יום הוא וכן בהלוכו: (קיג) ולא כן פי' בפי' הארוך (פ' סבוב של כ"ד שעות הנקרא מעת לעת: (קיג) וכן כא): (קטו) פי' שלא קמו איש מתחתיו לעשות מלאכה

מקו"ב רש"י: לה) וכאלו כתוב בתחלה וימש חשך, ואח"כ ויהי חשך, ועיין בגל"ג מה שהעיר על התרגום: לו) דברים כח כט: לז) תנחומא א ב, תנחומא ב ב, שמו"ר פי"ד א, פס"ז, מדרש אגדה ועיין בפי' הח' ז"ל ובבאורי, ועיין רמב"ן: לח) פי' אין אפילה תואר, שא"כ היה לו לומר חשך אפל לשון זכר, אלא שם דבר הוא חשך של אפל כלומר חשך שלא היה בו אלא אופל בלבד (הזכרון): לט) תנחומא א ואחרא יד, בא אות ג, תנחומא ב בא אות ג. ילקוט קפו שמו"ר פי"ד ג ובכולם מפורש שבג' ימים הראשונים לא היה החשך כ"כ עב ובפס"ז ובשכל טוב לסיפך שבשבעה ימים הראשונים היה החשך עב ובשלשת ימים האחרים היה קל ממנו וביום הז' התחיל להאיר, ובפסיק"ר פי"ז, פסי' דר"כ סוף פ' ז' מבואר כבכתוב, שהחשך והאפלה שמשו במצרים שלשת ימים וכן במדרש אגדה: מ) תנחומא ב ז' פסי' דר"כ (דף ס ב) ומובא ברב"י שה"ש ב יג בשם הפסיקתא: מא) אומרים להם (ז"ל): מב) וגו"ל נכתב זה בתחלת הפ': מג) פי' שאינו שם התואר שלשה או שבעה כי שם התואר לא יסמך אל שלשה אשר לו, והיה צריך לומר שלשה ימים שבעה ימים לא שלשת ימים, שבעת ימים, ואולם הוא כשם המקרה למספר השלים ושבעה (נתה"ם) אבל המדקדקים אינם מפרשים כן, אלא שהוא מספר דוקא אבל הוא סמיך כמו תשע מאות שנה, שלש מאות אמה, (הזכרון):

משה גם אתה תתן בידנו זבחים
ועלת ועשינו ליהוה אלהינו: כו וגם
מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה
כי ממנו נקח לעבד את יהוה
אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבד
את יהוה עד באנו שמה: כז ויחזק
יהוה את לב פרעה ולא אבה
לשלחם: כח ויאמר לו פרעה לך
מעלי השמר לך אל תסף ראות
פני כי ביום ראתך פני תמות:
כט ויאמר משה כן דברת לא אסף

אונקלוס

אף את תמסר בידנא
נכסת קודשין ועלון:
ונעבד קדם יי אלהנא:
כו ואף בעירנא יזיל עמנא
לא תשתאר מדעם ארי
מנה אנחנא נסבין
למפלח קדם יי אלהנא
ואנחנא לית אנחנא ידעין
מה נפלח קדם יי עד
מיתנא תמן: כז ואתקיף
יי ית לבא דפרעה ולא
אבה לשלחותהון:
כח ואמר לה פרעה איזיל
מעלוי אסתמר לך לא
תוסיף למחזי אפי ארי
ביומא דתחזי אפי תמות:
כט ואמר משה יאות

רש"י

יהא מוגג במקומו: (כה) גם אתה תתן. לא דייך שמקננו ילך עמנו אלא גם משלך תתן מד): (כו) פרסה. פרסת רגל פלנט"ה בלע"ז מה): לא נדע מה נעבד. כמה תכבד העבודה שמא ישאל יותר ממה שיש בידינו מו): (כט) כן דברת. יפה

אבן עזרא

משה אם דעתו לברוח (קנו), ואמר גם טפכם ילך, כמו שאמר לו משה בתחלה בנערינו ובזקנינו נלך (פ' ט): כה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות. גם אתה חייב ליתן בידינו זבחים ועולות להקריב בעדך (קנח): (פיה"ק. גם אתה תתן בידינו. י"א שנתן להם בצאתם, וזה טעם, וברכתם גם אותי (יב לב) והנכון בעיני שפי' גם אתה חייב לתת לנו זבחים ועולות שנעשה לשם שיסיר כל אלה המכות, כאשר אמר בתחלה פן יפגענו בדבר (ה ג) (קנט), ואיך נציג אנחנו מקנינו) כו וגם. לא תשאר פרסה (קס) מאיזה מין שיהיה ממקנינו, שלא נדע איזה מין נבחר, וכמה נקריב ממנו (קסא) וזהו טעם מה נעבוד: (פיה"ק. מה נעבוד. אם ברב מקנה אם במעט (קסב): עד בואנו שמה. עד הר סיני, כאשר פירשתי לך (קסג), והוא המקום שאמר לו דרך שלשת ימים (שם שם) (קסד)): כז ויחזק. כדרך כי הקשה ד' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דברי' ב ל) (קסה): כח תמות. אתה תהיה חייב מיתה שתמרוד במלכות (קסו): (פיה"ק. ויאמר פרעה. למשה ונכנס פסוק ויחזק ד' את לב פרעה, בין דברי משה לפרעה: תמות. אצוה להרגך (קסז)): כט כן דברת. כמו, כן בנות צלפחד (במד' כז

יהל אור

מלאכה: (קנז) כי כל רכושם במקנה היה וחשב פרעה כי לא יניחו כל ממונם ויברחו, ובקש ערבון מידם כי תמיד חשב להכריח אותם לשוב לעבדו: (קנח) וכתב הרמב"ן ז"ל „לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות ולא עשה כן כלל, אבל הם דברי חיזוק ויאמר כי תכבד אליו יד ד' עליו ועל עמו עד כי גם זבחים ועולות וכל אשר לו יתן בעד נפשו" עיין למטה יב לב ובקרני אור הערה כ · (קנט) ופי' שם הח' ז"ל „כוללת אנחנו ישראלים, גם אתה פרעה עמנו וכל המצריים": (קס) הוא שם טלפים שיש ברגלי הבע"ח המיפה את כל כף הרגל כמנעל, ושבו החי עומד על הארץ, ונקראת כל החי על שם החלק ההוא: (קסא) כמה מכל מין יצוה להקריב: (קסב) כמה יצוה להקריב: (קסג) למעלה ה ג: (קסד) ופי' שם הח' ז"ל „וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישרה": (קסה) כי כך מדתו עם הרשעים הגמורים: (קסו) וכן יפרש הח' ז"ל (ברא' ג ח) בשם אחרים שהפי' מן מות תמות (שם ב יז) פי' תהיה חייב מיתה: (קסז) וכן
תיוב"ע

מקו"ב רש"י: מד) במו"ר פי"ד ד': מה) וכן פי' רש"י ז"ל (שבת פה א) מלת פרסה פרסת רגל: מו) במו"ר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עוד ראות פניך: פ יא א ויאמר יהוה אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה: ב דבר נא באזני העם

מלילתא לא אוסיף עוד למחזי אפיך: א ואמר יי למשה עוד מכתש חד איתי על פרעה ועל מצרים בתר כן ישלח יתכון מכא כשלחותה גמירא תרכא יתרך יתכון מכא: ב מליל כען קדם עמא

רש"י

דברת (טז). וכזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך: (א) כלה. גמירא. כלה כליל כולכם ישלח: (ב) דבר נא.

אבן עזרא

(ט) (קסח) [יז], לא אוסיף עוד ראות פניך שאני לא אבוא אליך עוד לעולם (קסט): (פיה"ק, כן דברת. אמת דברת, וכן כנים אנחנו (בראשית מב יא), כן בנות צלפחד (במדבר כז ז) (קע), או כן יהי כאשר דברת. כי אני לא אוסיף לבוא אליך ולראות פניך עד לעולם (קעא) או פעם אחרת (קעב) כאשר פרשתי):

א ויאמר ה' היה ראוי שתהיה דבקה בפסוק הזה פרשת, ויאמר משה כה אמר ד' (א) ונכנסה ביניהם פרשת עוד נגע אחד (ב) והטעם להגרות זה שאמר כה אמר ד', ומתי נאמר לו (ג), וזה נאמר לו במדין עוד (ד) הנה אנכי הורג את בנך בכורך (ד כג) ובבוא מכת בכורים צווה מאת השם בהר סיני שישאלו איש מאת רעהו (ה), וכבר פירשתי (ו) למה שם כתוב ושאלה אשה משכנתה (ג כב) וכאן כתוב וישאלו איש מאת רעהו, והנה פי', ויאמר ד' אל משה עוד נגע אחד, וכבר אמר השם זה למשה (ז) [א] כי רבים ככה, ויאמר גרש יגרש. כאשר אמר ובידו חזקה יגרשם מארצו (ו א) (ח): (פיה"ק, ויאמר ה' למשה. וכבר אמר ד' למשה, וכבר הראיתיך רבים כאלה: כשלחו, שילוח כלה (ט) מגזרת כלה ונחרצה (ישעי' י כג) (י) כטעם כי אמרו כולנו מתים (יב לג) וכן ומשרתו יהושע בן נון נער (לג יא) (יא) ורבים כאלה, וי"א כשלחו כלה ישלח ויגרש (יב) כי כן כתוב כי גורשו ממצרים (יב לט)): ב דבר נא,

קרני אור

אבל פה מוכרחים שיפתחו נקבי האף ופתח בדרך שלא יכנס זה כתיב הפה הקטורי שחדשו אז הב"י על דרך פלא תוך נופם ויפיהם, והנה כלפל בבגיע לפם כולת המכה היא נפלא פחוד (רלב"ג): [יז] וכן חז"ל (שמו"ר פ' יד ד) כן דברת, יפה טומה שלא אוסיף עוד ראות פניך שכן אמר לי מקב"ה כמו שאתה אומר:

[א] ודעת רד"ל (שמו"ר פ' יח א) שבעמדו לפני פרעה נאמר לו זה, וכן פי' רש"י הרשב"ם והרמב"ן

יהל אור

תיוב"ע ואמסור יתך וכו' למקטול יתך: (קסח) ופי' רש"י ז"ל שם כתרגומו, יאות פי' כי דבריך מכוונת לענין וכן פה פירושו כן דברת, כומן נכון ומזומן לכך: (קסט) אחרי אתי מאתך, וכן פי' הרמב"ן, כי במכת בכורות לא ראהו, כי מפס ויקרא למשה ולאהרן (יב לא) שהלך אל פתח ביתם ולעק כתשך קומו לאו מתוך עמי, ועיין בהתוה"מ שם שיפרש שקרא שאחריו למ"ד מורה שהיה רחוק ממנו, כי משה לא נמצא לפניו כמו שא"ל לא אוסיף עוד ראות פניך: (קע) וכן פי' שם הח' ז"ל, בפעם הראשון כן אמת: (קעא) וכן פי' שם הח' ז"ל בלשון השני: (קעב) כי בעודו שם לפני פרעה בשעה שאמר לו פרעה לך מעלי הודיעו ממכת בכורות:

(א) כי הוא המשך תשובת משה שאמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך: (ב) דבר נא וגו', ויתן ד' את חן העם וגו': (ג) ובמקה"מ מתי נאמר לו" כלא ורש והוא הנכון: (ד) ובמקה"מ וזה הלא נאמר לו במדין עוד": (ה) הנאמר פה, כי או נאמר גם על זה, מפני שאח"כ בבוא מכת בכורים לא יהיה להם זמן כאשר יגרשו אותם בבהלם, ולא ישאלו להם את כליהם: (ו) למעלה ג כב, עיי"ש: (ז) וכן פי' הרלב"ג, כי זאת הנבואה לא באתו לפני פרעה: (ח) אף לא יניח אתכם ליסע בנחת, כי יצעק לכם קומו צאו וביד חזקה יגרש אתכם: (ט) פי' ענין כליה והשחתה, וביאורו כשלחו אתכם יהיה עת כליה וכן פי' הרד"ק: (י) וכפל והרגלה לחזק, כלומר כי הכלה תהיה גמורה, והכלה תהיה נחרצה, פי', עגורה ונחתכה, ופי' בעת שישלח אתכם יהיה עת כליה, כי תפשה כליה בכל עמו, ורומז אל מכת הבכורות, ולזה הסכים בעל העקדה: (יא) ואלא היה או בן נו שנה, ואיך קראו הכתוב נער, ופי' ומשרתו יהושע בן נון נער, שירות נער, וכן כשלחו כלה, שלוח כלה: (יב) וכן פי' רש"י והרשב"ם, ופי' הכל, כולכם ישלח אנשים ונשים

הגה"ב רש"י: פי' א וכן דעת אונקלוס, ועיין יהל אור: טז) כ"ה במו"ל פי' א' ובפי"ד ד' יפה אמר:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי־כסף וכלי זהב: ג ויתן יהוה את־חן העם בעיני מצרים גם ׀ האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי־פרעה ובעיני העם: ס רביעי ד ויאמר משה כה אמר יהוה כחצת הלילה אני

אונקלוס

וישאלון גבר מן חבריה ואתתא מן חברתה מנין דכסף ומנין דדהב: ג ויהב יי ית עמא לרחמין בעיני מצרים אף גברא משה רב לחדא בארעא דמצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני עמא: ד ואמר משה כדנן אמר יי כפלגות ליליא אנא מתגלי בגו מצרים:

רש"י

אין נא אלא לשון בקשה א) בבקשה ממך הזהירם על כך שלא יאמר אותו צדיק ב) אברהם ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם ג): (ד) ויאמר משה כה אמר ה'. בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו ד): כחצות הלילה. כהחלק הלילה

אבן עזרא

כבר פירשתי (יג) נא, כי הוא עתה (יד) ובן: (פיה"ק, דבר נא. כמו עתה, וכן אוי נא לנו (איכה ה טז): כלי כסף וכלי זהב. ואף כי שמלות (טו) [ג]: ג ויתן. ספר הכתוב כי השם קיים מה שהבטיח למשה, ונתתי את חן העם הזה (ג כא) (טז) [ד] וטעם גם האיש משה, כי היו רבים משאילים אותם מפני כבוד משה: ובעיני העם. עם מצרים (יז) [ה]: ד כחצות הלילה. יש מדקדקים שאמרו כחצות שם הפועל (יח), והטעם כאשר יהיה חצי הלילה בשוה (יט) כי רצו לדמותו (כ) כמו ויהי בחצי הלילה (יב כט) (כא), ונודע כי אין יכולת בחכם לידע רגע חצי היום כ"א בשורת גדול בכלים גדולים של נחשת, ואף כי חצי הלילה שהוא יותר קשה, ולפי דעתי אין צורך לכל זה, כי פי' כחצות הלילה, כאשר יעבור (כב) חצי הלילה הראשון (כג) וכבה בחצי הלילה (יב כט) הנשאר (כד), והעד הנאמן, ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת (רות ג ח) (כה) „חצות לילה אקום להודות לך" (תהי' קיט סב) (כו) [ו] וטעם אני יוצא על הגזרה היוצאת מאת השם (כז): (פיה"ק • ויאמר משה כה אמר ה'. זאת הפרשה דבקה אם לא אוסיף עוד ראות פניך (י כט), ונכנסו בינתים

יהל אור

ונשים וטף ומקנה: (יג) בראב"ע יב יא למעלה ד יג: (יד) וכן פי' הרד"ק עתה קודם בוא מכת בכורות ואותה בהלה שלא יראה איש את אחיו: (טו) יתרון מה שלא נזכר פה שמלות, כי למעלה ג כב הזכיר שמלות, וכן בעשייה (יב לה) הזכיר שמלות: (טז) ולדעתו מה שכתוב „ונתתי את חן העם הזה" הוא על השאלה שהשאילום וכן פי' למעלה ג כא: (יז) (ובברא' כ ז) פי' על אנשי מצרים לבד מיוסף עבדי פרעה יקראו: (יח) והוא מקור, והכ"ף לאמיתות הדבר: (יט) פי' באמצע הלילה ממש: (כ) ובמקח"מ „להיותו": (כא) וכאילו אמר בחצי הלילה: (כב) ובמקח"מ „בעבור": (כג) פי' בעבור חצות הלילה הראשון: (כד) והכה כל בכור בחצי הלילה הנשאר והוא אחר חצי הלילה: (כה) ופי' שם בחצי הלילה הנשאר: (כו) הוא כחצות לילה השנית, והנה לדעת הח' ז"ל הוא שם דבר: (כז) וכן פי' הח' ז"ל (יב יב) עה"פ „ועברתי בארץ מצרים", כי כח השם וגבורותיו

קרני אור

והרד"ק והרמב"ן: [ב] ודעת רז"ל (ברכות ט א) אמרי דבי ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לישראל בבקשה מכם, וכן פי' רש"י ז"ל, אין נא אלא לשון בקשה: [ג] עיין בטור על התורה מה שכתב בזה: [ד] עיין יהל אור והרמב"ן וכן בטור על התורה כתבו שאין לפרש ויתן ד' את חן העם על ההשאלה עיי"ש: [ה] ולא אמר בעיני פרעה ובעיני עבדיו, כי פרעה אימץ את לבו כנגד משה, ודבר לו שלא כהוגן פעם ופעמים כדי שיצטרך לבוא ולבקש מלפניו על נפשו שימחול לו, והכל כדי להרבות גדולה למשה (רמב"ן) וכן פי' הרד"ק בעיני עבדי פרעה ובעיני מצרים, אך לא בעיני פרעה שבקש להמיתו: [ו] לדעת רש"י ז"ל כחצות הוא לשון מקור, ופי' כשיגיע אותו הזמן שיחלק הלילה חצי ואלו, ובשעת מעשה כאשר הגיע הזמן ההוא ראוי לומר ויהי בחצי הלילה כב"ת, וכן הוא דעת הרשב"ם,

---

מסו"ב רש"י: א) ברכות ט א, סוטה י, ב, סנהדרין מג, ב, פט ב: ב) כו"ל „אבינו": ג) ברכות ט ב שכל טוב: ד) שמ"ר פי"ח א פס"ז שכל טוב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃

ה וִימוּת כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַעֲתִיד לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ עַד בּוּכְרָא דְאַמְתָא דִּי בָּתַר רֵיחַיָּא וְכָל בּוּכְרָא

אבן עזרא

הפסוקים (כח), שכבר הודיע ה' את משה כי נגע אחד נשאר (כט), וכבר הודיעו בתחלה הנה אנכי הורג את בנך בכורך (ד כג), גם אמר השם כאשר אעשה הנפלאות במצרים, ובהיות ישראל קרובים לצאת ושאלה (ג כב), ולולי שנתן השם להם החן לא הי' נותנים להם כלום (ל), ודע כי דבר גדול היה וצדיקים גמורים היו ישראל שלא גלו הסוד (לא), והוא שפרעה חשב על דברי משה דרך שלשת ימים שילכו וישובו אל מצרים, וחלילה שהנביא דבר כזב, כי לא אמר לעולם נשוב, וחכמת השם נשגבה מדעתנו (לב) ואשר נראה לי שהיה זה הדבר בעבור שני דברים (לג) האחד שיתנו להם כלי כסף וזהב, ואלו ידעו שלא ישובו לא היו נותנים, והדבר השני שישבע פרעה וחילו, כי אלו היו הולכים ברשותו, ואין בלבו שישובו לא רדף אחריהם (לד), והעד ויגד למלך מצרים כי ברח העם (יד ה (לה)): **אני יוצא.** על ידי שליח (לו)): **ה היושב על כסאו.** הראוי לשבת על כסאו אחריו (לז) והזכיר הנכבד מכל מצרים שהוא בן אדוניהם שהכל עבדים לו, והנבזה מהכל בכור השפחה שהוא עבד, וטעם אשר אחר הריחים, שהוא טוחן (לח), כמו ויהי טוחן בבית האסורים (שופ' טז כא), וכבר אמרתי (לט) כי הנביאים אינם שומרים המלות רק הטעמים (מ), כי מלת הגמאיני (בראי' כד יז) (מא) השקיני (שם שם סה) (מב), וזכור ושמור, ושוא ושקר, לא תחמוד ולא תתאוה (מג)

רש"י

כחלות כמו כעלות ה) בחרות חפס בנו י) זהו פשוטו ליסבו על חופניו שחין חלות שם דבר של חלי ז) ור"ד כמו כבחלו' הלילה ח) וחמרו שחמר משה כחלות דמשמע סמוך לו חו לפניו חו לחחריו ולח חמר בחלות שמח יטעו חלטגניני פרעה ויחמרו משה בדחי הוח ט) חבל הקדוש ברוך הוח יודע עתיו ורגעיו חמר בחלות י): (ה) עד בכור השבי. למה לקו השבויים כדי שלח יחמרו יראתם תבעה עלבונם והביח פורענות על מלריס יא): מבכור פרעה עד בכור השפחה. כל הפחותים מבכור פרעה וחשובים מבכור השפחה היו בכלל. ולמה לקו בני השפחות שחף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בלרתם יב): וכל בכור בהמה. לפי שהיו עובדין לה.

יהל אור

וגבורותיו הם העוברים כאלו השם עובר, וכן פי' הרדי"ה: (כח) השלשה פסוקים מן עוד נגע אחד עד ויאמר משה: (כט) כדעתו (פסוק א) וכבר אמר השם זה למשה: (ל) כדעתו (פסוק ג) שנתינת החן הוא על ההשאלה שהשאילום: (לא) ויפרש שהסוד הוא, והוא וכו': (לב) וכן יפרש בפי' הארוך (ו, י): (לג לד) וכן פי' הה' ז"ל בפי' הארוך (שם): (לה) והוא שלה אותם ע"מ לשוב: (לו) שליח ההשגחה וכן יפרש (יג כא) עה"פ "וד' הולך לפניהם יומם" ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו, ויושב קדש סלה, והכתוב ידבר כלשון בנ"א, בעבור כי כח השם הולך עם ישראל" ואו"ת "אנה מתגלי" הרחיק את ההגשמה, וטעמו ג"כ על הגורה היוצאת מלפני השם: (לז) וכן ת"א: (לח) הדוחה הקורה שעל ידה הרחים סובבים: (לט) יתרן שנוי הלשון שכאן יאמר, עד בכור השפחה, ובמעשה (יב כט) כתיב, עד בכור השבי: (מ) וכן יאמר (כ, א) "כי משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן": (מא) אליעזר אמר לרבקה הגמאיני: (מב) ובשנותו הדברים יאמר "ואמר אליה השקיני נא": (מג) בדברות הראשונות יאמר זכור (למטה כ, ח) עד שקר (שם שם טו) לא תחמוד (שם שם יז) ובאחרונות כתיב שמור דבר'

מקו"ב רש"י: ה) מ"א יח לו: ו) תה' קכד ג: ז) רק הוא מקור והכף הוא כמו כאשר: ח) וכנ"ל בנוסח ורבותינו דרשוהו כמו כחצי הלילה", ודעתם כי כחלות הוא שם, ועיין באר"ח: ט) פי' כוזב בודה דברים מלבו: י) תנחומא ב יז, פסי"ר פי"ז ובהוספה לפסי"ר פ"ב, פסי' דר"כ פ' ויהי בחצי הלילה (דף סג ב) ועיין הערה כט שם, ברכות ד א, שכל טוב, פס"ז מדרש אגדה, ילקוט בא קצו: יא) תנחומא א ז מכילתא בא פי"ג פסי' דר"כ פ' ויהי בחצי הלילה (דף סה ב): יב) עיין גם' הוכרון שכתב בספס מדוע הזכירה רב"י פה, ומקומם למטה יב כט:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

דבעירא: ו ותהי צוחתא רבא בכל ארעא דמצרים דכותה לא הות ודכותה לא תוסף: ז ולכל בני ישראל לא ינזק כלבא לישנה למנבח למאנשא ועד בעירא בדיל דתדעון דיפריש יי בין מצרים ובין ישראל:

ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף: ז וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל:

רש"י

כשהקב"ה נפרע מן האומה עובדי כוכבים נפרע מאלהיה יג): (ז) לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון לא ישנן. וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו יד) לא שנן. אז תחרץ טו) תשתנן. למורג חרוץ טז) שנון. מחשבות חרוץ יז) הדם חריף ושנון. ויד חרוצים תעשיר יח) חרופים סוחרים שנונים: אשר יפלה.

אבן עזרא

שוים בטעם (מד), ועוד אדבר ע"ז בתפלת משה (מה), והנה בכור השפחה כמו בכור השבי (מו) כי השבויה שפחה היא ותישן בבית הבור בלילה כמנהג האסורים (מז) כאשר הזכיר יוסף, כי שמו אותי בבור (שם מ טו) (מח): (פיה"ק. אשר אחר הרחים. שהוא טוחן וי"א שהוא כמו תחת הרחים שישימו על פי הבור (מט)): ו והיתה צעקה גדולה. לא ראינו כזאת בכל המקרא לומר „כמוהו לא נהיתה" (נ), וכמוהו לא תוסיף (נא), ותחסר מלת על, וככה הוא אשר כמוהו לא נהיתה, ועל כמוהו לא תוסיף צעקה (נב), וטעם כמוהו, שוד או שבר או מות (נג) והדומה להם (נד): (פיה"ק. אשר כמהו. אשר על כמהו, על עבד כמהו (נה) או כמהו על הקול (נו), לא תוסף על הצעקה (נז) [ז]: ז לא יחרץ כלב לשונו, שיפחידם כמו לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו (יהושע י, כא), והטעם שיהיה נובח או נושך (נח) והנה בארץ לא יחרץ להם כלב לשונו (נט) ולבהמתם (ס), ואף כי (סא) ישלח מן השמים משחית להכות בכוריהם (סב): (פיה"ק. לא יחרץ כלב. פירושו לפי המקום (סג), וי"א שהוא מגזרת אתה חרצת (מ"א כ מ) (סד) והטעם

יהל אור

(דבר׳ ה יב) עד שוא (שם שם יז) לא תתאוה (שם שם יח): (מד) וכן יאמר הר׳ ז"ל (כ, א) „תמלא מלות שוגות, רק הטעם שוה": (מה) (למטה לב ט) כי משה התפלל על ישראל בעבור העגל, ואינו דומה להתפלה שהזכיר במ"ת (דבר׳ ט): (מו) כי טעמם שוה:

קרני אור

וכן פי׳ החזקוני, ובד"ל כתב, כי הוסמטה בבית אחי הכ"ף והיה מספעו כבחצות הלילה, כלומר קרוב לחצי הלילה: [ז] כנוי כמוהו חוזר אל הלילה בפס׳ הקודם, ומלת נהיתה מוסב אל הצעקה, והענין שלא נהיתה ולא תוסיף צעקה כמו בלילה הזאת, וכן תיוב"ע, וכן הוא בפס"ז וכן פי׳

(מז) והנה משה באמרו אל פרעה היה ביום, והיו בני השפחות במלאכתן טוחנין ברחים, ובשעת המכה היה לילה, היו בני השבוים שהם בני השפחות שמורים בבית הבור כדי שלא יברחו: (מח) וכן פי׳ הח׳ ז"ל (ברא׳ מ ו) על הפ׳ „ויבא אליהם" „יתכן שבלילה היה לן בבור" ועיין ביאורי שם: (מט) וכן הביא הה׳ ז"ל (יב כט) בשם יפת „כי השבוים הטוחנים ברחים ביום בבית הסהר יכניסום בבור בלילה, וישימו הרחים על פי הבור, וזהו אשר אחר הרחים": (נ) כי כמוה הוא ל"ז, ונהיתה הוא ל"נ: (נא) כי כמוהו הוא ל"ז, ותוסף הוא ל"נ: (נב) ומלת כמוהו הוא על הצעקה, ובמלת צעקה ה"א בסוף לסימן נקבה: (נג) עתה יפרש כמוהו לא נהיתה, בחסרון מלות ופי׳ כמוהו שוד או שבר או מות שהם לשון זכר: (נד) ונהיתה מוסב על הצעקה, ובעורו שוד או שבר אשר על כמוהו לא נהיתה צעקה כזאת: (נה) ע"כ הוא בל"ז: (נו) ויאמר בל"ז: (נז) שהיא ל"נ, ופי׳ אשר כמהו לא נהיתה, כי הקול הוא הצעקה, והצעקה הוא הקול לפיכך אמר בל"ז ובל"נ, וכן יפרש ר"ש ן׳ מלך: (נח) וכן ת"א ויוב"ע: (נט) והענין שאפילו כלב לא יגיע לשונו לנבוח ולהזיק לבנ"י, ובמקה"מ „לא חרץ כלב לשונו": (ס) אפילו בהמתם של ישראל שהיו מנהגין את בהמתם לצאת לדרך לא יחרץ להם כלב את לשונו (פס"ז): (סא) כש"כ: (סב) וזהו אשר יפלה ד׳ בין מצרים ובין ישראל: (סג) כי כמה הוראות לו: (סד) שפי׳ שם חתיכה וכריתה, ופירושו אתה התכת הדין וכו׳ הוא בג׳ (ברכות סא סע"א) „לשון מחתך" ופירושו שאפילו כלב של בנ"י לא יוכרת לשונו לא יוזק בנבחו שיפסק לשונו

מקו"ב רש"י: יג) במו"ל פ"ט ט ילקוט קפו: יד) יהושע י כא: טו) ש"ב ה כד: טז) ישעי׳ מא טו: יז) משלי כא ה: יח) שם י ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי
וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־
הָעָם אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא
וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃
ס ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע
אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ
אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה לִפְנֵי
פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא־שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃

אונקלוס

ח וְיֵחֲתוּן כָּל עַבְדָּךְ אִלֵּין לְוָתִי וְיִבְעוֹן מִנִּי לְמֵימַר פּוּק אַתְּ וְכָל עַמָּא דִי עִמָּךְ וּבָתַר כֵּן אֶפּוֹק וּנְפַק מִלְּוָת פַּרְעֹה בִּתְקוֹף רְגָז: ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לָא יְקַבֵּל מִנְּכוֹן פַּרְעֹה בְּדִיל לְאַסְגָּאָה מוֹפְתַי בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם: י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עֲבַדוּ יָת כָּל מוֹפְתַיָּא הָאִלֵּין קֳדָם פַּרְעֹה וְתַקֵּף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְלָא שַׁלַּח יָת בְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעֵהּ:

אבן עזרא

ח וירדו. האות הדומה לוי"ו שיחרץ בלשונו (סה)): והשתחוו לי לאמר, על פיך (סו) [ח], וכל העם אשר ברגליך, שהם ברשותך (סז) שאוליכם אל המקום שארצה, כמו „ויעל ברגליו" (שופ' ד י) (סח), והגה בעבור שאמר לו אל תוסף ראות פני (י כח) יצא בחרי אף (סט): ט ויאמר. כמנהג העברים, כמשפט הלשון, וכבר אמר השם (ע) [ט] ורבים כמוהו: (פיה"ק. ויאמר ה' אל משה. לא ישמע אליכם פרעה, טעמו וכבר אמר השם בתחלת למשה לא ישמע אליכם (עא)): י ומשה. אף על פי שעשו כל המופתים הנזכרים, לא רך לבו לשלחם, כי השם חזקו (עב), והיה ראוי להיות פרשת ויהי בחצי הלילה אחר זה, להיות המכות על הסדר, רק נכנסה פרשת החדש הזה באמצע (עג) להודיע איך נמלטו בכורי ישראל בבוא המשחית על המצריים (ע:): (פיה"ק. ומשה ואהרן עשו.

רש"י

יבדיל: (ח) וירדו כל עבדיך. חלק כבוד למלכות (יט) שהרי בסוף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר קומו צאו מתוך עמי (כ) ולא אמר לו משה מתחלה וירדת אלי והשתחוית לי: אשר ברגליך. ההולכים אחר עצתך והלוכך: ואחרי כן אצא. עם כל העם מארצך: ויצא מעם פרעה. כשגמר דבריו יצא מלפניו: בחרי אף. על שאמר לו אל תוסף ראות פני: (ט) למען רבות מופתי. מופתי שנים רבות שלשה מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים: (י) ומשה ואהרן עשו וגו'. כבר כתב

קרני אור

רפ"ס: [ח] והו"ת „ויבעון מני למימר" ולא תרגם „ויסגדון" וכתב הנל"נ, כי בזה מתורץ מה שהקשה המזרחי"ת כת"ח (זבחים קב) ד"ה „ואלו לדידיה לא קאמר" כלא לא מצינו שהשתחויה אח"כ פרעה למשה ולאהרן, ולדברי המתרגם א"ש, שאמר עבדיך יבקשו ויתחננו: [ט] וכן הוא בכס"ז ובכל סוב

יהל אור

לשונו: (סה) פי' ההתך שעושה בנשכו הוא כמין וי"ו, סדק ובקע ארוך, ובכס"ז לשנו חסר וי"ו כלומר לא יזיקם בשנו ולא בלשונו' ועיין במנחת שי שהביא ג"כ טעמו ומה שכתב ע"ז: (סו) כי אין רשות לעבדיו לומר דבר כזה, אך זה יהיה על פיך אתה תצוה שיאמרו כן: (סז) פי' העם שישמעו ללכת אחר רשותך: (סח) שפי' עם שהעלם ברשותו: (סט) וכן פ' רש"י ז"ל, וי"מ שדעת הח' ז"ל שיצא משה מפני כעס פרעה, ובחרי אף הוזר אל פרעה, הוא שאמר לו אל תוסף ראות פני, ועוד כפל דבריו, ביום ראתך פני, (שם): (ע) וכבר אמר השם למשה דבר זה בתחלת דבורו, וכן היה שמשה ואהרן עשו את כל המופתים, והשם חיזק את לבו: (עא) כאמרו, ואני אקשה את לב פרעה (ז ג): (עב) השם חיזק את לבו ולא שילח את בנ"י עד בוא מכה העשירית: (עג) ובמקח"מ „בין הפרשיות": (עד) והפסיק בפ"

פסח

מסו"ב רש"י: יט) זבחים קב א. ועיין לעיל ה ב במקורי רש"י: כ) למטה יב לא

www.daat.ac.il דעת - אתר ליהדות ורוח

ס יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃
ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים

אונקלוס

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר׃
ב יַרְחָא הָדֵין לְכוֹן רֵישׁ

רש"י

לנו זאת בכל המופתים ולא שנאה כאן אלא בשביל לסמכה לפרשה שלאחריה: (א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. בשביל שאהרן עשה וטרח במופתי' כמשה חלק לו כבוד זה במלוה ראשונה שכללו עם משה בדבור א). בארץ מצרים. חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך תלמוד לומר כצאתי את העיר וגו' ב) ומה תפלה קלה לא התפלל בתוך הכרך ג) לפי שהיתה מלאה גלולים דבר חמור כזה לא כ"ש ד): (ב) החודש הזה. הראהו לבנה בחדושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהיה לך ר"ח ה). ואין מקרא יוצא מידי פשוטו על חדש ניסן אמר לו זה יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי ו): הזה. נתקשה משה על מולד הלבנה

אבן עזרא

ויחזק ה' את לב פרעה, עד שעשו כל המופתים שצום השם (טז)):

א ויאמר, עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן, כי הם לבדם היו נביאי התורה, כי אחריהם לא נתחדשה מצוה, רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון (א) ואליהו (ב), ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד (ג) כי כמו תקון היה, ומוסד שיסד דוד ושלמה (ד) וככה כתוב באמונתם (ה) ולא בנבואתם (ו), והגאון אמר, כי קבלה היתה בידם מפי משה, כי מלך יקום ויחדש כלי שיר (ז) וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמי' יז כב) (ח) [א]:

ב החדש הזה. א"ר יהודה הפרסי, כי ישראל היו מונים כפי שנות החמה כמשפט הערלים (ט), וראיתו „ושמרת את החקה הזאת למועדה" (יג י) (י) כי שנת לבנה איננה שוה, כי ימי החריש והקציר תלוים בהליכת השמש לבדו כפי נטותה לצפון או לדרום (יא), ולא דבר נכונה (יב), ועתה אפרש לך, ידענו כי מהלך הלבנה בגלגלה *) בנקודה הידועה כנגד גלגל המזלות, עד שובה אל הנקודה בעצמה הם כ"ז יום ושלישית יום בקירוב (יג), והנה נחשוב כי התחברה עם השמש כשהיתה

יהל אור

פסח, שעל ידו נגאלו בכורות ישראל: (טז) עד המכה האחרונה:

(א) שאמר לו המלאך ובנית מזבח וגו' והעלית עולה (שופ' ו כו): (ב) בהר הכרמל (מ"א יח): (ג) (בדה"א ו טז) ואלה אשר העמיד דוד על ידי שיר בית ד': (ד) נ"ל „דוד ושמואל" כי היה זה כמו תיקון ויסוד מוסד שתקנו כלי שיר: (ה) פסוק הוא (דה"א ט כב) „המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם", ופי' הרד"ק שם בקיומם שיסדו וקיימו זה: (ו) כי לא חדשו זה בנבואתם: (ז) ולכך שמעו ממנו ותקנו כן, עיין למטה לא כא בפי' הקצר: (ח) ודבר זה אינו מפורש בתורה, וכן יאמר (יסוד מורא שער השני) „והנה בירמיהו, לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת (ירמי' יז כב) ולא נזכר זה בתורה", ואינה מצוה חדשה רק תקון וגדר ותוספת אזהרה לפי שהיו מחללין את השבת: (ט) ובמקח"מ „כפי שנת החמה והחדשים הם חדשי החמה כמשפט הערלים", והחדש שלהם שלשים ואחד יום: (י) וכן כתב הח' ז"ל (אגרת השבת שער ראשון) „אמר יהודה הפרסי, כי שנות ישראל היו שנות החמה, בעבור שמצא המועדים בימים ידועים כי הפסח באביב שעורים, ושבועות בקציר, וסכות באסיף, והנה מה יעשה כי משה לא פירש כמה היא השנה, ומה יעשה במלאת חדש, כי מה יתחדש בשמש": (יא) ממהלך הקו השוה י"ב מעלות לצפון וכן לדרום: (יב) וכן יאמר בס' העבור „והנה גם יהודה הפרסי לא אמר אמת, כי מלת חדש תכחישנו, כי מה יתחדש השמש בכל חדש". ע"כ. אלא ישראל היו מונים החדש למנין הלבנה, וכדי שיהא כל מועד במועדו מעברים את השנה באדר: *) הנקרא גלגל המסה לצפון ולדרום: (יג) עיין בהקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה

קרני אור

וכן פי' המפרשים, ושד"ל כתב, אין נוכן, אלא אחר שהודיע לפרעה מכת בכורות אמר ד' למשה כי גם המכה הזאת לא תועיל, כי רק בצאת המכה ישמע:

[א] והרדי"א כתב, אם שאמרה התורה לא תוסף ולא תגרע ממנו (דבר' יג א) לא נאמר אלא כנגד הסמון שלא יחדשו משכלם, ולא יתחכמו מדעתם

מקו"ב רש"י: א) ובתנחומא כ"ח ביקש הקב"ה ליתן את הפרשה הזו למשה לעצמו ועיי"ש הערה פד: ב) לעיל ט כט: ג) וכנ"ל בשוחח „דבור חמור לא כש"כ. ומפני מה לא נדבר עמו בתוך הכרך? לפי שהיתה וכו' וכ"ה במכילתא פ"א ובפס"ז ובשכל טוב: ד) ובתנחומא כ"ח זה אחד מן המקומות שנגלה הקבור במקום הטומאה, וכל כך למה, בשביל ישראל, וכ"ה במו"ר פט"ו ה ופ"ת א כבמוי לשון ילקוט קפו: ה) מכילתא דר"י אות ו במו"ר פט"ו כח ילקוט קפח: ו) מכילתא שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: יַרְחָן קַדְמַאי הוּא לְכוֹן

אבן עזרא

בנקודה הראשונה בתחלת מזל טלה, והנה בשובה אל ראש מזל טלה, לא מצאה השמש שם, כי כבר הלך במהלכו האמצעי כ"ז מעלות (יד) כי מהלך שניהם בראיות גמורות הוא ממערב למזרח (טו) הפך התנועה העליונה (טז), והנה הלכה הלבנה באלה המעלות שכבר הלך השמש, גם הלכה הלבנה בחלקים שהלך השמש בלכת הלבנה המעלות הנזכרות, שני ימים, וקרוב מ"ה שעות, התחברו שניהם לסוף כ"ט יום וחצי, וב' ידות שעה, וע"ג חלקים מחלקי ישראל (יז) [ב] והשנה באמת היא לשמש לבדו, כי הוא המוליד זמני קור וחום וקיץ וחורף, שהם ד' תקופות השנה (יח), אז נחשוב שהיתה בתחלת ראש טלה (יט), והוא ילך בגלגלו שס"ה ימים וקרוב מרביעית יום עד שובו פעם שנית, ובעבור זה נקרא שנה (כ), והנה אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חדש כלל (כא), כי לא יתחדש בשמש דבר, רק דבר החדוש הוא לאור הלבנה, ובעבור זה נקרא חדש גם ירח (כב), בעבור חדוש אור הלבנה (כג), כי אין לה אור בראיות גמורות כי אם מהשמש, על כן לא תקדר השמש כי אם ברגע מחברתו עם הלבנה, אם היה בראש השלה או בזנבו (כד), ולא תהיה קדרות ללבנה כי אם בהיותה לנכח השמש בלילה במקומות הנזכרים (כה), ובעבור ששנת הערלים קרובה אל שנת החמה (כו) וראו ששתים עשרה פעמים תתחדש הלבנה בשנת החמה, חלקו ימי השנה על שנים עשר, וקראו לכל חלק

רש"י

באיזו שעור תראה ותהיה ראויה לקדש והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש ז) וכיצד הראהו והלא לא היה מדבר עמו אלא ביום שנאמר ויהי ביום דבר ה' ח) ביום צוותו ט) מן היום אשר צוה ה' והלאה י) אלא סמוך לשקיעת החמה נאמרה לו פרשה זו והראהו עם

קרני אור

במלות, כמו שעושים הקראים, אלא שנשמע לנביאים ולכהנים ולשופטים, לפי שהם נעזרים בשכינה וכמו שכתב התכל למלך הכוזר: [ב] וכן יאמר בס' הלוחות שלו הבאתי בביאורי להקדמתו על התורה בדרך הב' הערה 61, וכן הוא בג' (ר"ה כה א) פעם אחת נתקבלו שמים בעבים וכו' אמר להם ר"ג כך מקובלני מבית אבי אבא אין חדושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע"ג חלקים* ועיין בס' נחמד ונעים סי' רי"ג מה שהעיר על הברייתא שלא נמצינן בה הע"ג חלקים והביא ראיות הרבה ע"ז, ופיוס ומה שנדפס בספרים שלנו ע"ג חלקים נראה שהגי' הזה מאיזה ת"ח אשר כוונתו לטובה כדי להשלים החשבון המדוקדק עפ"י מהלך האמצעי הנמסר לנו ממסדרי העבור מר' הלל הנשיא וכ"ד שהם הוסיפו על השתי ידות שעה, ע"ג חלקים אשר בחבורם יעלה תשל"ג, ואמנם אנחנו קהל עדת ישורון

יהל אור

התורה בדרך הב' ובבאורי שם, ובס' נחמד ונעים סי' קלו: (יד) ובס' הלוחות שלו, כ"ז מעלות: (טו) פי' כי מהלך השמש והירח ממערב למזרח, אעפ"י שאנו רואים בכל יום ויום השמש והירח עם שאר כוכבי נבוכה עולים מפאת המזרח, ושוקעים מפאת המערב: (טז) פי' למעלה מגלגל השמיני יש עוד גלגל תשיעי, והוא מסבב במרוצה רבה סבוב מרכז שהוא כמו כן מרכז הארץ ממזרח למערב סבוב שלם בכדי כ"ד שעות בקרוב, וסבוב זה נקרא בפי החכמים התנועה העליונה, גם נקראת התנועה היומי: (יז) וכן הוא הזמן בין מולד למולד כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים מתתר"ף בשעה, וזהו מדת חדש הלבנה: (יח) עיין ברדי"א מה שהאריך לבאר בזה:

(יט) כי אין ראוי שתהיה התחלת השנה כ"א מתקופת האביב, בהכנס השמש במזל טלה, או בתקופת החורף בהכנסו במזל מאזנים, לא בשתי שאר התקופות, והרדי"א האריך בזה עיי"ש: (כ) זמן תקופת השמש מנקודה אחת בגלגלו עד שובו שנית אל הנקודה ההיא יקרא שנה: (כא) עיין בס' נחמד ונעים סי' נג שכתב ג"כ כמו שלא ימצא בחמה חדש כלל, כן לא ימצא בלבנה שנה כלל, מפני שלעולם איננה מתחלת להתחדש במקום אשר התחדשה שם בחודש שלפניו, ולא תשנה במהלכה לבוא בסוף החדש אל הנקודה אשר יצאה משם: (כב) כ"י המונים ללבנה היו קוראים לזמן תקופתה ירח, וזמן תקופתה הוא היקף שלם ירח ימים (דבר' כא יג) וליום חדושה חדש ואח"כ היו מונים ב' לחודש ג' לחודש, כלומר ב' או ג' ימים אחר חידוש הלבנה, ואח"כ קראו לכל הירח חדש, ויום א' בו ראש חדש: (כג) מה שאיננו כן בסבוב החמה כי לא תתחדש בה דבר: (כד) לדעתי צ"ל „בראש התלי או בזנבו" וכן יאמר הח' ז"ל (ג טו) „כי אין לה אור בעצמה כ"א מהשמש, והעד כי בהתחבר עמו עם ראש התלי או זנבו לא תראה השמש אם היה ביום" וכן הוא ביסוד עולם מאמר ג פי"ז: (כה) וכן יאמר הח' ז"ל (ג טו) ואם היתה לנכח השמש בלילה באחד המקומות הנזכרים יהיה אור הלבנה נעדר", ועיין למטה בג כא אות רמע ורנב: (כו) ובמקח"מ „ובעבור שהיתה

מקו"ב רש"י: ז) תנחומא א שמיני ח, בשלוחך ג תנחומא כ בא אות י בשמיני אות יא בהעלותך אות ד ספי"ל פ' טו פסי' דר"כ פ' ה מכילתא בא פ"א מנחות כט א ספרא פ' שמיני, ספרי בהעלותך פ' סא, במו"ר פט"ו כת ויק"ר פי"ג ד, במד"ר פט"ו ד, ילקוט קפא ילקוט שמיני תקלו, בהעלותך' תשיט, ועיין מדרשי התורה לבק' הגבלמה האתרוק לד לג ובהערה כ בם: ח) לעיל ו' כח: ט) ויקרא ז לח: י) במד' טו כג

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

חדש, בעבור שהוא קרוב מימות חדש הלבנה, וזאת ההסכמה מהם אינה בדרך התולדות (כז) גם הישמעאלים בעבור שמועדיהם תלוים בימי חדשי הלבנה, ותחלת החדש מליל ראות הלבנה, וראו כי י"ב חדש יש בשנת החמה, לא מצאו חשבון יותר קרוב מזה, כי אין בין שני המספרים רק י"א יום (כח), על כן שמו כל שנותיהם שנות הלבנה, וכל שנה ישתנה מועד פסחם אחורנית י"א יום, עד שיהיו ל"ג שנות חמה הם ל"ד שנות הלבנה, כי אלה אינם על דרך התולדות (כט) והשם צוה בתורתו לשמור מועד במועדו, כי אמר „שמור את חדש האביב ועשית פסח לה'" (דבר' טז א) (ל), והנה אם לא ימצא אביב בחצי החדש נעשה הפסח בחדש הסמוך אליו (לא), וככה קרא חג השבועות, חג הקציר (כג טז) (לב), וסכות, חג האסיף (שם שם) (לג), כי הקציר והאסיף תלוים באביב (לד), וראינו שאמר שלא נעשה פסח רק בחצי חדש הלבנה (לה) וככה סכות (לו) והנה צוה לשמור ימי חדש הלבנה, ויהיו המועדים זמניהם שמורים (לז) ומשה לא הזכיר בתורה שנספר י"ב חדש או י"ג, רק אמר בחדש שנמצא אביב בו נחל לספור, והוא יקרא ראשון בין שתהיה השנה מי"ב חדש או י"ג (לח) וככה כתוב בחדש השני (במדי' י יא) בחדש השלישי (שמות יט א), וכולם על דרך הזה, וניסן ואייר וסיון, וכל שמות החדשים, אינם לשון קדש כי אם לשון כשדים (לט), על כן לא תמצא במקרא כתוב אחד מהם, רק בנבואות זכריה, ודניאל *), ועזרא, ומגלת אסתר שהיו בגולה (מ) וככה הפי' בחדש הראשון שנקרא ניסן בלשון כשדים (מא), רק מצאנו בלשון הקדש שנקראו ג' חדשים בדרך אחרת, ירח זיו (מ"א ו א) בירח האיתנים (שם ח ב) בירח בול (שם ו לח) (מב) ואם רדפנו אחר הפשט אין ירח זיו ניסן רק אייר, כי כן כתוב הוא החדש השני (מ"א ו א) הידוע (מג) שהוא שני לראשון לחדשי ישראל (מד), ומלת למלך שלמה (שם) אינה דבקה עם החדש (מה), רק עם בשנה הרביעית למלוך שלמה (שם) (מו), כי לא מצאנו בחשבון כל (מז) המלכים שיספר החדשים רק השנה שמלך הוא, והעד שהוא שכתוב בדברי הימים, בחדש השני בשנת ארבע למלכותו (ד"ה ב ג ב) (מח), ויש לטעון על יהודה הפרסי (מט) כי כל השנים אינם שוות, כי יבא להם שינוי מפאת מערכת המשרתים שירבו הגשמים או ימעטו (נ) וימעט וירבה החום או הקור בכל חדש שישנה מהמנהג הידוע, על כן לא נמצא אביב בשוב השמש אל הנקודה שהיה שם בתחלת השנה שעברה שנמצא אז אביב, ויהיה בין אביב לאביב יותר משנה שלימה עם תוספת שבועים, ע"כ היו ישראל

יהל אור

שהיתה שנת הלבנה קרובה אל שנת החמה": (כז) ר"ל ע"ד המולדות: (כח) עיין בפי' הר' ז"ל (ברא' ח יג) ובבאורי שם ועיין (רש"י שם שם יד): (כט) ע"ד המולדות: (ל) דמשמע דלעולם יהיה בזמן האביב: (לא) וכן הוא בג' (ר"ה כא א) „כל חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה להאי שתא ולא תיחוש לה, דכתיב „שמור את חדש האביב" שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן" עיי"ש בתוס' ד"ה „כי חזית", וד"ה „עברה להאי שתא", וברמב"ם הלכות קדה"ח פ"ד מ"ב: (לב) והוא בכורי קציר חטים: (לג) דמשמע לעולם יהיה סוכות בזמן האסיף, כאשר מלאו הגרנות בר והיקבים תירוש ויצהר: (לד) הרי שלשה רגלים תלוים כולם בפירות הארץ, אביב, וקציר, ואסיף: (לה) במדי' כח יז: (לו) שם כט יב: (לז) שהמועדים צריכים להיות בזמנים הקבועים ושמורים לזה: (לח) והקפידה התורה שיהיה זה החדש ראשון בהיות השמש בראש מזל טלה, כמו שאמרה שמור את חדש האביב, והאביב תלוי בשמש, הוא מבואר שחדשי השנה, פעם יהיו י"ב ופעם יהיו י"ג חדשים לפי שהשנה השמשית היא יותר מי"ב חדשי הלבנה קרוב לאחד עשר יום, ולכן הוצרכו להוסיף על השנה חדש אחד, כמו שיהי' תמיד ניסן בחדש האביב, שהוא בא"י אצל העת שיכנס השמש במזל טלה וזאת השנה תקרא מעוברת (רדי"א): (לט) וכן אז"ל (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב, ב"ר פמ"ח ט) „שמות החדשים עלו מבבל" וקראום כן לזכרון גאולתם מבבל להודיע כי שם עמדו, ומשם העלם השם ית':

*) ט"ס הוא, כי בדניאל לא נזכרו שמות החדשים, והטעות הזה נמצא גם בחזקוני, ובפי' הטור הארוך על התורה על הפ' הזה, ובס' התשבי אות א' ערך אב, ובס' יפה מראה על הירושלמי בראש השנה פ"א סימן ד (עיין העירני הרה"ג רי"פ): (מ) וגם נמצאו רק שמות ז' חדשים ניסן, סיון, אלול, כסליו, טבת, שבט, אדר, ובטח גם שמות שאר ה' חדשים שלא באו בתנ"ך מבבל הביאו: (מא) ונראה לי שלא עברו בזה על מצות החדש, לפי שגם הם לא נמנעו מלקרות את החדשים ראשון ושני במספרם כמו שצותה תורה, אבל מלבד זה כנו את החדש באותו כנוי שהיו מכנים אותו בבבל, וכן נאמר (אסתר ג ז) בחדש הראשון הוא חדש ניסן, שהוא ביאור החדש, על דרך הפיל פור הוא הגורל (רדי"א): (מב) עיין תוס' (ר"ה ז א) ד"ה „מדברי קבלה": (מג) בה"א הידיעה: (מד) כי ניסן ראש לחדשים: (מה) ובמקה"מ „עם החדש השני" פי' עם החדש השני הסמוך אליו: (מו) הכתוב לפני זה: (מז) ובמקמ"מ „על": (מח) כי כן כתוב (מ"א ו א) „ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת ב"י מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו, הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל, ויבן הבית לד'" ופי' הר' ז"ל כי טעמו בשנה הרביעית למלך שלמה על ישראל בחדש זיו הוא החדש השני ויבן הבית, וכן כתב בדה"ב ג ב „ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו" וכן פי' כל המפרשים שם, ונשמט פה בפי' הר' ז"ל המלה „בשני": (מט) האומר שהשנה נמנית לשמש: (נ) ולא היה אביב:

וגם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סומכין על האביב הנמצא בארצם, באי זה חדש שיהיה נמצא, כי האביב ישתנה עתו בכל הארצות כפי מרחק כל ארץ מקו השוה (נא), ועתה אתן לך כלל. אעפ"י שישראל (נב) בבית המקדש היו מסתכלין אל האביב, לא היה עבור השנה מסור להם, כי אם לב"ד שהיה (נג) מסתכל לדברים אחרים חוץ מהאביב ככתוב במשנה (נד) והנה משה לא פירש לנו בתורה איך נקבע השנים והחדשים, ואם לא נמצא (נה) אביב מה נעשה, ויש להתמה מזה תמיה גדולה, איך פירש דיני כל נגעי המצורע. שהוא באדם אחד, ולא יעמוד בכל זמן (נו), והניח דבר המועדים שכל ישראל חייבים לשמרם בכל זמן, ויש כרת על אכילת חמץ בפסח (נז), ועל אכילת יום הכפורים (נח), והנה אם סמך על המולד היה לו לפרש, אם כפי המהלך האמצעי *), או כפי מולד האמתי שהוא כנגד גלגל המזלות (נט) שפעמים יהיה בין מולד העבור למולד האמתי, פעם להוסיף ופעם לגרוע קרוב מי"ד שעות, ובעבור זה אמרו אבותינו הקדושים פעמים בא בארוכה, ופעמים בא בקצרה (ס), וזה לא יוכל לדעת רק מי שהוא יודע בחכמת המזלות (סא), וזה היה לו לפרש על איזה מקום מהארץ הוא המולד, כי הנה בין ירושלים ובין העיר הזאת ששמה לוקא יותר מג' שעות [ג], ואם על הראיה סמך (סב), היה לו לפרש על איזה המקום היא הראיה, כי תשתנה קשת המראה בכל מקום (סג) כפי רוחב הארץ, וכפי מרחב **) הלבנה מקו המזלות, על חלוף המראה באורך וברוחב, וגבהו ושפלתו ואוירו, ואלה הדברים צריכים פירוש ארוך. ואם לא היה האויר זך, הנעשה ר"ח שני ימים מספק (סד), וזה לאות כי סמך על קריאת ב"ד בכל דור ודור (סה) [ד] והיתה קבלה בידם שלעולם יקבע ב"ד שבע שנים בכל י"ט שנה (סו) שהם רל"ה חדשים, והם ו' אלפים יום ותתקל"ט, גם שתי שלישיות יום גם תקצ"ה חלקים (סז), ואלה הם י"ט שנות החמה בלי תוספת ומגרעת (סח) ואל תחוש לשעה ותפ"ה לחשבון תקופת שמואל (סט), וידענו כי לא נעלם ממנו זה, רק תפש דרך קרובה בזמנו לאנשי דורו (ע), כי היום יש בין תקופת האמת ותקופתו קרוב מט' ימים (עא), ואל תתמה ע"ז, כי הנה אמרה הברייתא (עב) [ה] הרוצה

קרני אור

כבר קבלנו איש מפי איש מזמן הנביאים כי מדת חדש הלבנה הוא כ"ט י"ב תשצ"ג, כמו שביאר הרמב"ם ז"ל (ה' קדה"ח פ"ו ה"ג): [ג] עיין (ברא' לג י) שם כתב "ונכנס בין ירושלים ובין זאת המדינה בחכמתי כה זה כפי' וזמה "לוקא" שעה ושלים כפה, ופה יאמר שהוא יותר מג' שעות, ועיין מה שכתב אהל יוסף בהקדמתו לס' במות ביגלום פה "לרומי" תחת "לוקא", ועיין (יסוד מורא שער א) בכתב "כי בין ירושלים ובין זו כאי ד' שעות ישרות", ועיין בלוית חן שם מה שהעיר ע"ז: [ד] עיין (כרד"ת פ' כתובה) מה שהביא מפי' רבינו תגלאל מענין זה, וכן הוא כפי' רבינו תמאל הנדפס (בכוכ"ע תקל"ב לד 44): [ה] עיין בהשגות להרמב"ם (ה' קדה"ח רים פ' י) שיאמר שם שהברייתא הוא ברייתא דרב אדא ועתה נדפסה הברייתא דשמואל פעם ראשונה מכת"י הנמצא בלונדן ישמעאל עם ביאור מהר"ב הנ'.

יהל אור

(נא) וגם בא"י אין המקומות שוות, ואמרו ז"ל (סנהד' יא ב) "על ג' ארצות מעברין את השנה, יהוד' ועבר הירדן והגליל" ופי' רש"י ז"ל שלא הגיע אביב שלהן או שרואין ב"ד שמתאחר בהן זמן בישול פירות האילן מעברין, ועיין רמב"ם ה' קדה"ח פ"ד ה"ד: (נב) ובמקח"מ שהיו בביהמ"ק: (נג) ובמקח"מ "כי היה": (נד) כן הוא (סנהד' יא ב) על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה, ועיין (רמב"ם ה' קדה"ח ה"ב וה"ה): (נה) ובמקח"מ "ימצא": (נו) כ"א לפרקים מעטים: (נז) ובמקח"מ "על אכילת המן שבעה ימים". (נח) וכן יאמר בהקדמתו לפי' על התורה בדרך הב', ועיין ביאורי שם, וכן יאמר בס' העבור: *) ר"ל מהלך הממוצע ושוב מידי יום ביומו: (נט) עיין (רמב"ם ה' קדה"ה פ"ז ה"ה ובפ' י"א הט"ו) ובס' נחמד ונעים סי' קלט: (ס) כן הוא (ר"ה כה א) אמר להם ר"ג לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא, פעמים שבא בארוכה, ופעמים שבא בקצרה, ועיין בתוס' שם כד ב ד"ה "ראינוהו", ובפי' המשנה להרמב"ם שם, ובתוי"ט ד"ה "קבלן ר"ג": (סא) עיין (רמב"ם ה' קדה"ח פי"א ה' ב ג ד): (סב) ובמקח"מ "נסמוך": (סג) וכן הרמב"ם (ה' קדה"ח פ' יז ה' סו) קראוהו "קשת המראה" ושם ה' ו ז "שינוי המראה": **) ובמקח"מ "מרחק" וכן הוא במנ"ש: (סד) ר"ל כמו שאנו עושין עפ"י תקנת ב"ד: (סה) וכן יאמר בס' העבור "וזה לנו לאות כי סמך משה על תורה שבע"פ, והנה אנחנו נאמין בלי ספק שקדמונינו העתיקו לנו האמת", וכן יאמר בהקדמתו לפי' על התורה בדרך הב', "וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבע"פ שהיא שמחה ללב ולעצם מרפא": (סו) פי' שבע שנים מעוברות, והם הג והו והח והיא והיד והיז והיט וסימנם גו"ח אדז"ט: (סז) עפ"י חשבון כל חדש כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים מתתר"פ בשעה: (סח) וכן יאמר בס' העבור "המחזור קבלה היתה ביד משפחת דוד איש האלהים שי"ט שנה משנות הלבנה, כל חדש כ"ט יום י"ב שעות תשצ"ג חלקים, כאשר העתיק רבן גמליאל עם ז' חדשים, הם י"ט שנה משנות החמה בלא תוספת ומגרעת, והנה המחזור הם רל"ה חדשים מחדשי הלבנה": (סט) חשבון תקופת שמואל הוא שס"ה יום ורביע מכוון (רמב"ם ה' קדה"ח פ"ט ה"א) ותקופת דרב אדא הוא שס"ה יום וחמשה שעות נה מינוטין עם כה זיקונדין (שם פי' ה"א) כמלא יבאר מכל מחזור של תשע עשר שנה שעה אחת ותפ"ה חלקים (שם פי' ה"ב) עיין בס' העבור לר"א בר' חייא הנשיא לד 86 בלוח הנקבץ משעה ותפ"ה חלקים: (ע) וכן יאמר בס' העבור "ואל תשים לבך אל תקופת שמואל שאומר כי התוספת רביעית יום בלי תוספת ומגרעת, כי איננה תקופה אמת כלל, ויתכן שמואל ידע זה ותקן זה בדרך קרוב לאנשי דורו": (עא) עיין בס' נחמד ונעים סי' קס"ד: (עב) היא ברייתא דשמואל

להשבון

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לידע מקום הלבנה יחשוב שנת העולם ויעשה מהם חדשים , ויתן לכל חדש כ"ט יום וחצי , ושתי ידות שעה , שהם תש"כ חלקים , והנה חסר ע"ג חלקים (עג) , והנה התחברו מהם בכל מחזור יותר משתי שלישיות יום (עד) , והנה יהיה הטרחק בין חשבון מולדות מימי בראשית ובין חשבון מולדנו היום קרוב מחצי שנה (עה) , והנה התברר לך , כי כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה , וחדשינו תמיד חדשי הלבנה , וברוך השם שהדריכנו בדרך ישרה , הנה אתן לך ראיה מן המקרא שהמועדים תלוין בבית דין (עו) דכתיב (עז) ויועץ המלך חזקיהו לעשות פסח בחדש השני (דה"ב ל ב) (עח) ואם היתה קבלה בידם להסתכל לדבר האביב (עט) , כאשר אמרו החולקים על רבותינו ז"ל , למה לקח עצה לקבוע פסח בחדש השני והנה יראה (פ) אם דבריהם (פא) אמת , כי עשה חזקיהו שלש רעות האחת שלא הקריב פסח במועדו והיה טהור , ולמה איחר זה בעבור רוב הקהל שלא באו , ואין זה כתוב בתורה כי אם בדברי הקבלה (פב) , והשנית שאכל והאכיל כל ישראל המן (פג) בחדש הראשון , והשלישית שבדא מלבו לעשות חג המצות בחדש השני שבעת ימים , וכן לא יעשה , כי השם לא צוה לעשות חג הפסח (פד) בחדש השני , רק על אכילת הפסח לילה אחד (פה) , כי כל הטמאים אוכלים מצה בחדש הראשון עם כל ישראל (פו) , וחלילה חלילה שעשה חזקיהו רעות כאלה , כי הכתוב דבר עליו לא סר מכל מצות ה' ימין ושמאל (פז) , גם הוא אמר בתפלתו , זכר נא את אשר התהלכתי לפניך והטוב בעיניך עשיתי (מ"ב כ , ג ,) (פח) , והנה עתה אפרש לך , דע כי חזקיהו נועץ עם כל הקהל (פט) , בהכנס החדש הראשון שיעשה פסח בחדש שבא (צ) אחריו בעבור רוב הקהל שלא באו והכהנים לא התקדשו למדי (דה"ב ל ג) והנה עיבר השנה , והפסח שעשה פסח ראשון היה ובמועדו נעשה (צא) , והעד כי השם נגע האוכלים בפסח בלא ככתוב (דה"ב ל יח) (צב) , ואם לא נעשה במועדו למה נגעם השם (צג) אחר שלא היה הפסח מקובל לפניו , ואלו חטא חזקיהו , איך התפלל בעדם ושמע השם תפלתו וירפא העם (שם שם כ) (צד) , ואם טען הטוען (צה) הלא החכמים ז"ל לא הודו לו שעיבר ניסן בניסן (צו) התשובה אמת אמרו כי מנהג כל בית דין להסתכל בסוף חדש אדר , אם הוא צריך לעבר השנה או לא (צז) , והנה חזקיהו לא עשה כן כי (שגג) שגגה קטנה לעבר השנה בראש חדש (צח) , ובעבור כי חדש העיבור לעולם יהיה לפני החדש הראשון , ע"כ

יהל אור

(עג) לחשבון תשל"ג : (עד) לפי הח' עולה ס"ו שעות תקכ"ד רגעים ול"ע : (עה) אם ישגיחו הע"ג חלקים : (עו) וכן יאמר בס' „העבור" „וסוף דבר המעתיקים אמרו כי קריאת המועדים תלויה בב"ד , ע"כ דרשו אשר תקראו אתם (ויקרא כג ב) בעבור היותו חסר" : (עז) ובמקח"מ „כתוב" : (עח) ולשון הכתוב שם „ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני" , ועיין רש"י (ברכות י , ב ,) פסחים (נו א) , ד"ה עבר ניסן בניסן , שהביא ג"כ הפסוק כמו שהביאו הח' ז"ל, וכן הרדי"א הביא הפ' הזה כמו שהביאו הח' , ולא ככתוב : (עט) ובמקח"מ „לדבר האביב לבדו" והוא הנכון : (פ) ובמקח"מ „נראה" : (פא) של החולקים : (פב) עיין (העבור ומנין השנים להח' ר"י בכרך פ' יב) מה שהאריך בזה : (פג) ובמקח"מ „בפסח שהוא" : (פד) ובמקח"מ „חג המצות" : (פה) כי לא הרשה הכתוב לעשות בחדש השני אלא מצות הפסח באכילתו לטמאים , אבל המצות והחג , גם הטמאים היו אוכלים ועושים אותם בחדש הראשון : (פו) וכן יאמר בס' העבור , וגם אני אתן לך ראיה גמורה בדברי הימים על דבריהם שהוא אמת , ידענו כי חזקיהו המלך צדיק גמור היה , כי כן העיד בו הכתוב , ומצאנו שעשה לפי דעת מי שאין לו דעת שיאמין בדברי הקבלה שלשה דברים קשים , אחד שלא הקריב הפסח במועדו , ויש עליו ועל כל ישראל הטהורים כרת , והשני כי אכל והאכיל המן בפסח , והכלל בחג המצות , והשלישי שעשה פסח שני שבעת ימים מצות תאכלו אשר לא כתוב בתורה , כי הטמאים ישמרו חג המצות עם ישראל לעולם , ואינם עושים פסח שני כ"א יום אחד עד חצי הלילה כמשפט הפסח הראשון כי כן צוה השם : (פז) ז"ל „לא סר מאחריו וישמור מצותיו אשר צוה ד' את משה" (מ"ב יח ו) עיין יהל אור הערה 102 104 להקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב' : (פח) ולשון הכתוב „זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי" : (פט) ובמקח"מ „עם הקהל" : (צ) ובמקח"מ „הבא" : (צא) כי בחדש ניסן לא עשו פסח כלל אלא עשו מניסן אדר , כי עברו השנה מפני הטומאה , ומפני העם שלא יכלו להגיע לירושלים והנה הפסח שעשה היה בחדש הראשון , וזמנו נעשה , ולא עבר חזקיהו על שמור את חדש האביב שהיה בחדש הראשון , ולא ג"כ מהקריב את הפסח במועדו , ולא האכיל את ישראל חמץ בפסח בחדש הראשון ח"ו : (צב) פי' שלא כהלכה שאכלוהו בטומאה : (צג) פי' , על אכלם אותם בטומאה : (צד) עיין יהל אור הערה 106 להקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב' : (צה) ובמקח"מ „טוען" ובבאור יצחק „ואם יטען הטוען" : (צו) עיין יהל אור הערה 106 שם : (צז) וכן הוא פסק להלכה „הגיע יום שלשים באדר ולא עברו עדיין השנה , לא יעברו אותה כלל , שאותו היום ראוי להיות ראש חדש ניסן , ומשנכנס ניסן ולא עיברו אינן יכולין לעבר (רמב"ם ה' קדה"ח פ"ד הי"ד) : (צח) וכן הוא בג' (סנהדר' יב ב) שאין מעברין אלא אדר , והוא עיבר ניסן בניסן" , ופי' רש"י ז"ל לאמר שקידשו לשם ניסן חזר ומלך ועשאו אדר שני" , וכן כתב הח' בס' העבור „וקדמונינו ז"ל לא תפשוהו רק בדבר קל , כי עבר ניסן בניסן ופי' שהיה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

יהיה הוא לעולם ראש (צט) לחדשים, ויהיו המועדים בחדש השביעי ממנו, וזהו ראשון הוא לכם לחדשי השנה, וידענו כי מצות רבות הם בתורה זכר ליציאת מצרים, והנה ראוי זה להיות תחלת חשבון ישראל, וככה כתוב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני (מ"א ו א) (ק), והאומות אומרים כי (קא) אם השנה בנויה מהחדשים, הנה חדש האביב הוא יסוד וראש, אם כן למה תחלו מספרכם מהחדש השביעי (קב), ותאמרו כי הוא ראש השנה, והתשובה כבר הזכירו הז"ל, כי ארבעה ראשי שנים הם (קג), וראינו מפורש כי קדוש שנת היובל בחדש השביעי בעשור לחדש (קד), ועוד כי צוה השם לקרוא בתורה, במועד שנת השמיטה בחג הסוכות (דברי' לא י) למען ישמעו ולמען ילמדו (שם שם יב) ואם תחלת שנת השמיטה תהיה מניסן, למה לא צוה לקרוא בתורה בחג המצות, והנה חצי שנה עמדו בטלים וכתוב חג האסיף תקופת השנה (למטה לד כב), ובמקום אחר הוא אומר וחג האסיף בצאת השנה (שם כג טז) (קה), ועוד נוכל ללמוד מדרך התורה גם מדרך התולדות (קו) שאמר בתחלה לא תזרעו, ואח"כ ולא תקצרו (ויקרא כה יא) (קז) כי הזריעה סמוכה לתשרי לא לניסן (קח) ועוד אם שמנו תחלת השמיטה ניסן (קט) מי שזרע בשנה הששית לא יקצור בשנה השביעית (קי) כי הקציר אחר ניסן הוא, וכבר נכנסה שנת השמיטה, גם לא יזרע בשנת השמיטה (קיא) והנה כי דברי חכמינו ז"ל הם נכונים (קיב):

ראש חדשים. אמר רבי משה הכהן, אין צריך לומר ראש חדש רק חדש לבדו (קיג), כי הטעם יום חדוש אור הלבנה (קיד), וכן כתיב חדש ושבת (ישעי' א יג) (קטו) חדשיכם ומועדיכם (שם פ' יד) (קטז) מידי חדש בחדשו (שם סו כג), ואחרים טענו עליו, אם כן למה אמר בחדש השביעי באחד לחדש (במדי' כט א) (קיז) והוא השיב להסיר הספק (קיח) גם טענו עליו ובראשי חדשיכם (שם כח יא) (קיט), הוא השיב כי על חדש ניסן ידבר בכל שנה (קכ), כי ניסן לבדו הוא ראש חדשים (קכא), ושאלוהו אם כן מה קרבן שאר החדשים, והוא השיב כי שם כתוב זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה (שם שם יד) בפרשת עצמה (קכב) וכן אמר, וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצצרת (במדי' י י) כי הוא תחלת השנה (קכג) ואנחנו לא נניח דברי רבותינו ז"ל בעבור סברותינו, כי הם אמרו כי בכל חדש יתקעו בחצצרת (קכד), והוא הנכון, לומר חדש או ראש חדש (קכה), וכתוב עד חדש ימים (שם יא כ) (קכו) שטעמו שימלאו ימי החדש שלו (קכז):

(פיה"ק. **החדש הזה לכם ראש חדשים.** כבר הזכרתי בתחלת פירוש התורה, שקביעות השנה גם החדש לבית דין היה (קכח), ועתה בגלות נסמוך על מעשה ב"ד והוא העבור (קכט)

יהל אור

שהיה מנהג ב"ד שיסתכל בסוף חדש אדר, אם צריך לעבר את השנה, והוא שגג שגגה קטנה, לא עבר את השנה בסוף אדר כמשפטו, עד שנכנס חדש ניסן, והוא עבר השנה, ולא היה פסח שני כי אם ראשון": (צט) ובמקה"מ „ראשון": (ק) וכן כתב הרד"א „כי כן צוה ית' שלזכרון גאולתם יעשו מדי שנה בשנה החדש ההוא אשר יאמר בו ראש לכל חדשי השנה, זימנו החדשים ראשון וכו' וכן כולם, כדי שיהיה תמיד נזכר בפיהם החדש ההוא, ויזכרו בזה גאולתם ממצרים": (קא) ובמקה"מ לא יגרוס „כי": (קב) פי' מספר השנים, ומן הראוי היה לספור השנים ג"כ מניסן: (קג) בג' (ר"ה ב א): (קד) כמ"ש (ויקרא כה ט י): (קה) כלומר שאז תצא השנה ותכנס האחרת והוא תשרי: (קו) פי' מדרך הטבע: (קז) ר"ל כי אמרו איסור הזריעה תחלה בשנת השמיטה, וזה יורה כי תחלת איסור השנה היתה הזריעה ואח"כ הקצירה: (קח) ולדעת המינים הקצירה קודמת כי דעתם כי מניסן תחל השנה, והקצירה סמוכה לניסן: (קט) כלדעת המינים: (קי) הנכנסת בניסן: (קיא) גם אסור לו לזרוע בשנה השביעית שהיא שנת השמיטה, גם כל אדם ימנע מזרוע בשנה הששית כלומר בחורף בזמן הזריעה, לפי שלא יוכלו לקצור בקיץ שהיא תחלת שנת השביעית, הנה יעמדו בהכרח שתי שנים מן הזריעה והכתוב לא אסר אלא שנה אחת שהוא השביעית, א"כ בטל דעת המינים: (קיב) וכן יאמר בס' העבור „ואנחנו נודה כי תורה שבע"פ היא דבר ד', הללמ"ם, ואין הפרש בין תורה שבכתב ותורה שבע"פ, והאומרים כי המעתיקים הוסיפו וגרעו, כן יוכל הטוען לומר, כי כל התורה מידם קבלנוה": (קיג) כי באומרו חדש בלי מלת ראש משמעותו בראש חדש: (קיד) כי חדש ביאורו חידוש אור הלבנה: (קטו) ולא כתיב ראש חדש ושבת: (קטז) פי' בראשי חדשיכם: (קיז) כיון שאמר בחדש השביעי, ויהיה ביאורו בראש חדש, לא הל"ל באחד לחדש: (קיח) ונכתב מלת אחד להרחבת הלשון ולהסיר כל ספק: (קיט) והיה לו לומר „ובחדשיכם": (קכ) שיעשו כן: (קכא) הוא ראש לכל החדשים, ע"כ יאמר ובראשי ל"ר לומר שיעשו כן בניסן בכל שנה ושנה: (קכב) פי' שיעשו כן בכל חדש מחדשי השנה מניסן עד ניסן, ע"כ הוסיף לחדשי השנה, ועיין בפי' הח' ז"ל (במד' כח יא) שהביא ג"כ מר' משה הכהן וסיים „ופירושו נכון הוא": (קכג) המתחלת מתשרי, עיין (סוכה נה א): (קכד) עיין (סוכה שם, ספרי בהעלותך פיסקא ע"ז): (קכה) לדעתו שבין חדש, או ראש חודש מובנם אחד: (קכו) ומשמע מזה שאין חדש ראש חדש מדקאמר ימים: (קכז) ויבאר שזהו פירושו: (קכח) וקביעות המועדים תלויה בקביעות החדש, ודבר זה כולו מסור לב"ד: (קכט) עיין בפי'

בת'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ

לְיַרְחֵי שַׁתָּא: ג מַלִּילוּ עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּעַסְרָא לְיַרְחָא

רש"י

וחסכה יא): (ג) דברו אל כל עדת. וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר יב) אלא חולקין כבוד זה לזה ואומרים זה לזה למדני והדבור יוצא מבין שניהם כאלו שניהם מדברים יג): דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשר לחדש. דברו היום

אבן עזרא

ובפ' בהר סיני אאריך מעט (קל): ג דברו אל כל עדת בני ישראל. כי כל בני מצוה חייבים (קלא): ויקחו להם. מי שיש להם ממקנהו (קלב) כי מקנה רב היה להם או יקנו (קלג), ויפת אמר כי מיום העשור יחלו להכין השה (קלד) [ו] יום י"ד (קלה) רק לא ידענו אם זו מצוה לדורות, או על פסח מצרים (קלו) [ז]: שה לבית אבות. אם הם מעוטים *): שה לבית. אם הם רבים (קלז) ואחר שאמר שה לבית אבות (קלח) אמר שה לכל בית ובית (קלט), ובתחלת זה הספר פירשתי בית (קמ): (פיה"ק. בעשור. יום נבחר והוא לשילוש (קמא) וכן בחדש

יהל אור

הה' ז"ל (ויקרא כה ט) ובבאורי שם: (קל) עיין (ויקרא שם) שהאריך בזה עיי"ש: (קלא) מצות החדש היה מסור רק למשה ולאהרן בלבד, כי לפניהם ניתנה המצוה הזאת במקום ב"ד הגדול, וקיחת איש שה לבית אבות היא מצוה המוטלת על כולם, ושכולם יתעסקו בה, כי כל בני מצות חייבים בה: (קלב) ובמנ"ע „ממקניהם" וכן הוא בכא"י: (קלג) והוא לקיחה בכסף, כמו ונקחה דגן ונאכלה (נחמי' ה ב) לקחי חטים (ש"ב ד ו): (קלד) דעת יפת הוא, כי מיום העשור לחדש החל במכת החשך, והיה עד יום יג, וביום יד קרא פרעה למשה ואמר „ולכו עבדו" (פי' לא) ובו ביום אמר לו כחצות הלילה, וע"כ היה מכת החשך מיום עשור כדי שלא יראו את ישראל מה שהיו מתחללים להכנת השה, וע"כ צוה השם לקחת השה מיום העשור שהחל החשך שלא יראו המצרים, וע"כ צו לשחוט בי"ד בערב שלא יראו המצרים, ועיין קרני אור: (קלה) פי' על יום יד ובכא"י „עד יום יד": (קלו) כי הכתוב לא ביאר זאת: *) ובכא"י „מועטים": (קלז) אם רבים הם בני הבית: (קלח) שפי' למשפחה אחת: (קלט) אם הם רבים, וכן הוא (מכילתא בא פ"ג) וכן פי' רש"י ז"ל הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן, ת"ל שה לבית: (קמ) (למעלה א א) ופי' בני ביתו: (קמא) להבין דבריו פה, מן ההכרח להקדים איזה הקדמות נחוצות, ואח"כ נבאר דבריו, הח' ז"ל רמז פה ממבטי הכוכבים המגידים עתידות לפי דעתו עפ"י דעות הקדמונים, אף שבזמנינו זה כבר בטלה ואין מי שיחוש לה, כי אין לנו חלק בה, אך המפרש דבריו צריך לבאר היטיב מה ירמוז מליו א) מבט הוא מלשון ראיה, לפי שהכוכבים המתנגדים רואים זה את זה, כמו והביטו אחרי משה (למעה לג ח) או הוא מענין ובושו מכוש מבטם (ישעי' כ, ה) לשון תקוה, ומענין זה ג"כ מצפים הגולים בחוזים לדבר תקות ישועה ב) דעת האצטגנינים שכוכבי שבתאי ומאדים, רעים, וצדק ונוגה, טובים, חמה כוכב לבנה, בינונים, ומביט נוכחי, ומביט מרובע, רעים, ומביט משולש ומביט משושה, טובים, ומביט משושה יותר טוב ממביט משולש, גם אמרו, מביט ב' כוכבי לכת מהטובים יורו שלום ואהבה גמורה, ומבטי ב' כוכבי לכת הרעים יורה על ריב ושנאה גמורה, ומבטי ב' כוכבים בינונים יורו שלום ואהבה, אך לא בשלמות ומבטי כוכב טוב עם כוכב רע, הטוב יבטל קצת את הרע, וגם הרע יבטל מהטוב, מביט טוב עם כוכב טוב, הוא טוב מאוד, ומביט רע וכוכב רע הוא רע מאוד, ומביט בינוני וכוכב בינוני הוא טוב, מביט בינוני וכוכב רע, בינוני, מביט רע וכוכב טוב איננו רע ג) מבטי המזלות ימצאו על ד' פנים, מהם בנוכחת, מהם במשולשים, מהם ברביעיים מהם בששיים, ודע עוד, כי האצטגנינים יחסו י"ב המזלות

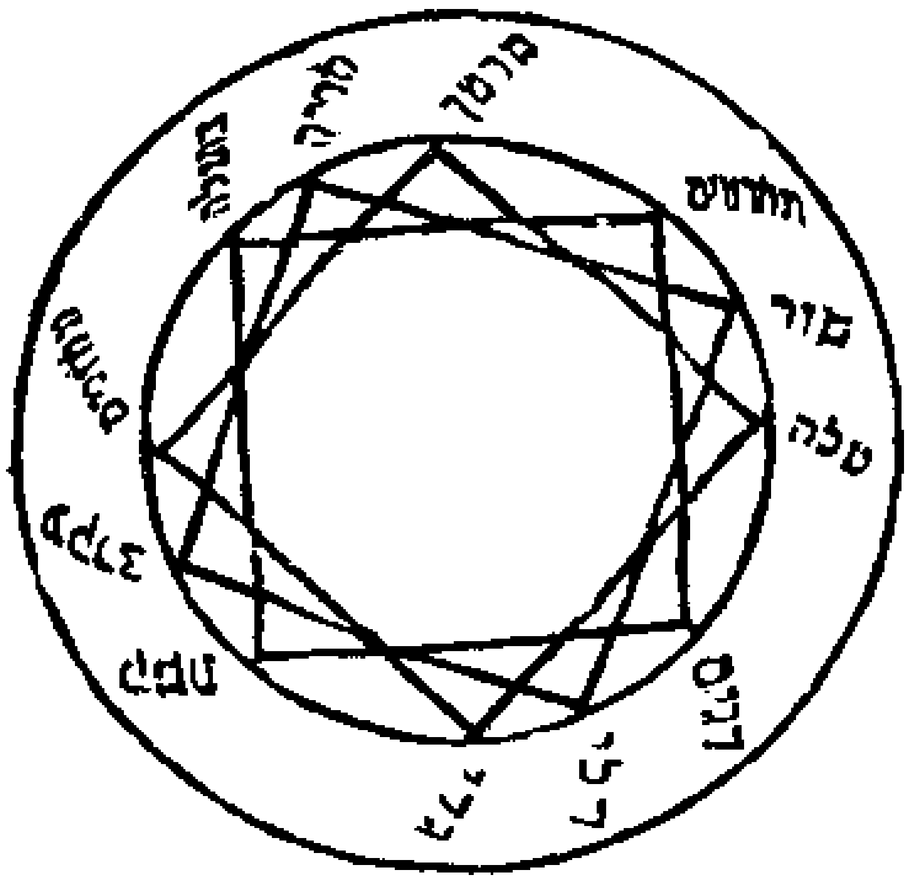

קרני אור

מ' תרי' ליב ליפזין (פיעטרקוב תרס"ח): [ו] עיין יהל אור, וגם דעת רז"ל כן שהלקיחה היה בעשור לחדש, אך לא מטעם יפת, וכן אמרו (מכילתא בא פ"ג) הדבור הזה בר"ח, ולקיחתו בעשור, ושחיטתו בי"ד, ודרשו (שם פ"ה, פסחים צו א) שכל קרבן צריך ביקור ממום ד' ימים מקודם, ואותו שנה היה י"ד בחדש בשבת ולקחו כל אחד שה והיו שיניהם של מצרים קהות ועיין (שבת פז ב בתוס' ד"ה „ואותו יום"): [ז] ודרשו רז"ל (פסחים צו א) בעשור לחדש הזה ויקחו, זה מקחו מבעשור, ואין פסח דורות מקחו מבעשור, וכן הוא (מכילתא בא פ"ג) בעשור לחדש הזה, מה בא ללמדינו, להוציא פסח דורות שאין צריך להיות מקחו

מקו"ב רש"י: יא) עיין תנחומא כ י אוהו החדש שאמר הקב"ה למשה נולד משש שעות ולמעלה, ולא היה כח בעין לראותו והראהו לו הקב"ה באצבע ואמר לו החדש הזה, ועיין ספ"ז, שכל טוב: יב) לעיל ז ב, במכילתא בא פ"ג כתיב „ואתה תדבר אל בני לאמר" ומקרא זה לא מצינו בכל התורה, ועיין ברא"ם ובמדה סופרים ומאיר עין מה שהאריכו בזה, והביאו כמה נוסחאות, ועיין במדרש שכל טוב הערה ל"ט מה שכתב הרב המ' בס"ב ז"ל שהגיהו כגי' רש"י עפ"י מכילתא: יג) מכילתא שם פב"ז שכל טוב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת: ד וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ בְּמִכְסַת

אונקלוס

הדין ויסבון להון גבר אמר לבית אבא אמר לביתא: ד ואם יזעיר ביתא מלאתמנאה על אמרא ויסב הוא ושיבבה

אבן עזרא

השביעי (קסג), כי חצי זה כמו זה (קסד): **שה לבית אבות**. אם הם מעטים, ושה לבית אם הם רבים, ובפ' עכן יקרב לבתים (יהושע ז יד) (קסה)): **ד ואם ימעט הבית מהיות משה**. מהיות מעט מאכילת השה, כי אנשי הבית יהיו מועטים (קסו) יקח הוא ושכנו: **במכסת**. חלק, וכן המכס לה' (במדבר לא לז) חלק שיקח כל אחד, וכמוהו „ה' מנת חלקי וכוסי" (תהלים טז ה) (קסז) גם תכסו (קסח), והיא מפעלי הכפל (קסט), והכפל חסר מעלת במכסת גם מן המכס (קע), והנה אמר המכס על משכל וסמר ליולדהו (משלי

רש"י

בראש חודש שיקחוהו בעשור לחודש יד): הזה. פסח מצרים מקחו מבעשור ולא פסח דורות טו): **שה לבית אבות**. למשפחה אחת הרי שהיו מרובין יכול שה אחד לכלן תלמוד לומר שה לבית טז): **(ד) ואם ימעט** הבית מהיות משה. ואם יהיו מועטין מהיות משה אחד שאין יכולין לאכלו ויבא

יהל אור

למשמש כוכבי לכת, וכנו להם בתים ואמרו בית השמש, מזל אריה, ובית הלבנה מזל סרטן, ולשאר החמשה יחסו לכל א' שני בתים בית אחד ליום, ובית אחד ללילה, דהיינו לשבתאי דלי ביום וגדי בלילה, לצדק קשת ביום, דגים בלילה למאדים טלה ביום ועקרב בלילה, לנוגה מאזנים ביום שור בלילה, לכוכב תאומים ביום בתולה בלילה, ולדבריהם כשיגיע כל כוכב מכוכבי לכת בתנועתו ביום תחת המזל המיוחד לו, וכן כשיגיע בלילה תחת המזל המיוחד לו ללילה תתחזק פעולתו ביותר, גם חלקו המזלות לחכמים, דהיינו טלה ומאזנים שהאחד למעלה מן הארץ, והשני מכוון כנגדו למטה מן הארץ קראו מבט נכח, ואם נניח ד"מ שכוכב צדק תחת מזל טלה, ומאדים תחת מזל מאזנים שכנגדו, יורה זה המבט על איבה גמורה, כי הם בתכלית הריחוק שהוא ק"פ מעלות מש"ם מעלות שבגלגל, לפי שיש בין טלה ומאזנים מרחק ששה מזלות, ולכל מזל שלשים מעלות, וששה פעמים שלשים הם ק"פ, ואם בין הכוכבים הנכחיים ג' מזלות ר"ל צ' מעלות שהם חלק רביעי מן הגלגל, נקרא מבט רביעי ומורה על חצי איבה, ואם המרחק הוא ד' מזלות שהם ק"כ מעלות חלק שלישי מהגלגל נקרא מבט שלישי ומורה על אהבה גמורה, ואם המרחק הוא רק ב' מזלות שהוא ס' מעלות מורה על חצי אהבה, והדברים ארוכים, ובעשור לחדש ניסן יהיה השמש במזל טלה בשלישית ברוב השנים והלבנה תהיה אז במזל סרטן, ואמרו חכמי המזלות כי שני המאורות הם פקידים על ישוב העולם ועל חיי הבריות ומזל הוא מן המזלות המוכות, ומזל סרטן הוא מזל העולם, גם הוא כבוד לצדק שהוא הכוכב הטוב וקלון מאדים ובית גלות שבתי, והנה זה היום הוא נבחר, אך בעשור כי מזל טלה הוא בבית מאדים שיורה על מלחמות ואם והריגה ונדים הנה יהסר מעט מהטובה הנזכרת,

וע"כ נוה השם שיקחו בזה היום שה לבית למשוחס קרבן בסוד הקרבנות אך לא ישחטהו בעשור בעבור כי שובתו של זה היום רבה ורעתו מועטת וזהו מה שאמר הח' ז"ל „בעשור יום נבחר והוא לשילוש": (קמב) פי', בעשור לחדש השביעי, והוא יוה"כ, והוא שליש החדש, ואז הלכה הלבנה בהם ד' מעלות שהם שליש הגלגל והגיע עד מזל דלי שהוא בית שבתי וגלות השמש, והוא המזל שהיתה בו המחברת הגדולה של שבתי וצדק קודם יציאת מצרים, וכל זה יורה גלות והשחתה ע"כ נוה ד' שיתענו ישראל, וישבתו, ויקריבו קרבנות, וכן יאמר (יסוד מורא שער התשיעי) „ובעשור דבר החוט המשולש, זה בכבוד וזה בבית, וככה בעשור לחדש השביעי" ומה שאמר „זה בכבוד וזה בבית" פי' בראשית חכמה, כי כבוד השמש במזל טלה, ובית הלבנה במזל סרטן, ע"כ אמר זה בכבוד וזה בבית, כלומר שהשמש הוא בבית כבודו שהוא טלה, והלבנה בסרטן שהוא ביתה, והכוכב שהוא בביתו דומה לאדם שהוא בביתו שהוא מושל בכל: (קמג) פי' חצי חדש ניסן, הוא כמו חצי חדש תשרי, שאז שני המאורות במבט איבה במזלות הקו השוה, זה במאזנים וזה בטלה, וכן יאמר (ויקרא כג כד) „והנה סכות כחג פסח": (קמד) בית אב, כולל התחיו כמה משפחות, הבית אב הוא השרש הראשון, והמשפחות הם הענפים המתפשטים ממנו, והבית הוא למטה מן המשפחה, כמ"ש „והיה השבט אשר ילכדנו ד' יקרב למשפחות והמשפחה אשר ילכדנה ד' תקרב לבתים" (יהושע ז יד), והח' ז"ל הביא הפ' כפי שעלה בכח זכרונו „יקרב לבתים": (קמה) שלא יוכלו לאכלו כלו: (קמו) ופי' שם הח' ז"ל כמו חלקי, מנורת „תכסו על השה": (קמז) כל לשון מכס שבמקרא ענינו חלק מן הכל, וכן תכסו הנאמר כאן, ופי' הכתוב בפי החלק המגיע למאכל הנפשות אשר בחבורה תתחלקו על השה: (קמח) ושרשו כסס: (קמט) ומ"ם מכסת

יבסק"ב ברש"י: יד) מכילתא שם ספ"ו בסוף סוב: טו) מכילתא שם פסחים ט א: טז) כ"ה בגי' בי"קוס קלג ובמכילתא פ"ג ת"ל שה לבית אבות, ועיין מדת סופרים אות ו'.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

נַפְשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה: ה שֶׂה תָמִים זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים

אונקלוס

דְּקָרִיב לְבֵיתֵהּ בְּמִנְיַן נַפְשָׁתָא גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ תִּתְמְנוּן עַל אִמְּרָא: ה אִמַּר שְׁלִים דְּכַר בַּר שַׁתֵּהּ יְהֵי לְכוֹן

רש"י

לידי נותר ולקח הוא ושכנו וגו' זהו משמעו לפי פשוטו. ועוד יש בו מדרש יז) ללמד שאחר שנמנו עליו יכולין להתמעט ולמשוך ידיהם הימנו ולהמנו' על שה אחר. אך אם באו למשוך ידיהם ולהתמעט. מהיות משה יתמעטו בעוד השה קיים בהיותו בחיים ולא משנשחט: במכסת. חשבון וכן מכסת הערכך יח): לפי אכלו. הראוי לאכילה פרט לחולה וזקן שאינו יט) יכול לאכול כזית כ): תכסו. תתמנון כא): (ה) תמים. בלא מום כב): בן שנה. כל שנתו קרוי בן שנה כלומר שנולד בשנה זו כג): מן הכבשים ומן העזים. או מזה או מזה שאף עז קרוי

אבן עזרא

יז כה) שהוא (קי) מפעלי הכפל (קיא) [ח]: (פיה"ק. ואם ימעט הבית. ואם היו אנשי הבית מעט ולא יכלו לאכול שה תמים (קיב): במכסת. חלק וכן המכס לה' (במד' לא לז) ושניהם מפעלי הכפל (קיג)): ה שה תמים. שיהיה בלא מום (קיד) גם שה יקרא כל אחד משני המינים (קטו) ששם הצאן כוללם (קטז) וככה שה כשבים ושה עזים (דברי' יד ד) (קיז), א"ר משה בן עמרם הפרסי, כי השה חיוב פסח מצרים, ובארץ ישראל שה או פר, וראייתו „וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר" (שם טז ב) שהוא פסח דורות ולא דבר נבונה (קיח) כי כל פסח דורות הוא זכר לפסח מצרים, ואין ראוי לשנות, רק „וזבחת פסח לה' אלהיך צאן חיוב, ובקר לשלמים לאכול בחג מבושל במים (קיט) [ט] וכמוהו, ושחטת בחנך אתה ובנך ובתך (שם יד), אתה חיוב, ובנך ובתך רשות, והעד שכתוב בדברי הימים (קכ) ששחטו יום ארבעה עשר כבשים ופרים, ושם כתוב הכבשים לפסחים (קכא), והפרים לשלמים, בשלו אותם בדודים ובסירות (קכב) רק לבד הצאן בשלו באש כמשפט (קכג), א"ר ישועה, כי יש הפרש בין בן שנה, ובין בן שנתו, כי בן שנה עלתה לו שנה (קכד) ובן שנתו כמשמעו (קכה), והנה

יהל אור

מכסת, וכן מ"ס מכס נוסף: (קי) פי' שנס הוא: (קיא) ושרשו מרר, והמ"ס הראשונה נוספת, וחסר אות הכפל: (קיב) שאם ימעטו אנשי הבית ולא יספיקו לאכול שה תמים עד שלא יותירו ממנו: (קיג) ושרשם כסס: (קיד) פי' שלם מן המומים וכן הוא (מכילתא בא פ"ד) תמים להוציא בעל מום: (קטו) ר"ל כשב ועז כל אחד נקרא שה, כי שה אינו אלא שם ליחיד ממין הצאן: (קטז) כי שם צאן כולל שניהם, רק שם צאן בא על המין או על הרבוי, ימיה אים מגלת בקר ושתי צאן (ישעי' ז כא) ולא בא על היחיד, כמ"ש „ושה אחת מן הצאן" (יחז' מה טו): (קיז) וכן הוא (מכילתא בא פ"ד) בכלל שה גדי וטלה, שנאמר „שה כשבים ושה עזים": (קיח) ושם בדברים, הביא הפי' הזה בשם י"א וז"ל „י"א כי במצרים אמר כבש או עז, ועתה בקר אם יוכל; והראשון הוא הנכון": (קיט) וכן פי' שם הפי' וז"ל „צאן לחיוב הפסח, ובקר לשלמים": (קכ) בפסחה יאשיהו: (קכא) וכן כתוב „וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף, ובקר שלשת אלפים אלה מרכוש המלך" (דה"ב לה ז), וכיון שאמר הכל לפסחים, ואח"כ אמר ובקר, מלמד שאין הבקר נעשה פסח אלא שלמים, וכן פי' רש"י ז"ל שם, „לכל הנמצא, לכל ישראל הנמצאים הפריש צאן לפסחים ובקר לשלמי חגיגה": (קכב) וכן כתוב (שם שם יג) „והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות" פי' בשר השלמים בשלו אותם בכלים הנזכרים: (קכג) וכן כתוב שם „ויבשלו הפסח באש כמשפט" ופי' רש"י ז"ל שם „צלי אש": (קכד) שעלתה לו שנה תמימה: (קכה) פי' תוך

קרני אור

מבפשוט אלא כל זמן שיעלה: [ח] וכן הוא דעת הרד"ק, וע"ן כתב רוו"ה. (הכנת המקרא) באין דקדוק עולה יפה ע"י דעתו כזה: [ט] וכן הוא (מכילתא בא פ"ד) ומ"ה לכם, להביא פסח דורות שלא יבוא אלא מן הכבשים ומן העזים, פי' כל המאמר שהוציאו כל זה מן הכתובים, ועיין בתוס' שם שיפרש מפני מה הותרו בין הכתובים שבכאן אמר שיקחו כבשים ועזים, ובמ' ראה אמר „וזבחת פסח צאן ובקר" וי"ש סברא לומר שדין פסח דורות משונה בזה מדין פסח מצרים, למדו בדרכי התלמוד שאין הבדל ביניהם, ומ"ש וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר, ר"ל שהפסח יהיה מן

דברים

מקו"ב רש"י: יז מכילתא שם, פסחים פט ב, ושם פח א יומא פא ב, פס"ז בכל טוב: יח) ויקרא כז כג: יט) וכו' לאכן שם ומי שאינו וכו'": כ) ובמכילתא שם ילאו החולה והקטן, והל"ט בשכל טוב, וע' בגר"א החולה והזקן וכ"ה בספרי, להוציא את הזקן והקטן: כא) כן ת"א ופי' התמנון ע"י אחרים ובמכילתא שם ימנם. תכוסו שלשון שחיטה וכולא לשון סורסי (לשון סורית) וכן תרגום „תכסון ית אמרא": כב) מכילתא פ"ד: כג) מכילתא שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

תִּקָּחוּ: ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

מִן אִמְּרַיָּא וּמִן עִזַּיָּא תִּסְּבוּן: ו וִיהֵי לְכוֹן לְמַטְּרָא עַד אַרְבְּעָא עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין

אבן עזרא

בקרבן הנשיאים (קסו) כבש אחד בן שנתו (במד' ז כא), ובאחרונה כתוב, כבשים בני שנה (שם שם כג) (קסז) [ו]: (פיה"ק. תמים. שלא יהיה בו מום גם זה (קסו*) יקרא בן העזים *) כי כן כתוב שה כשבים ושה עזים ׳) ן והיה לכם למשמרת. שישמרנו כל אחד בביתו (קסח) [יא]: בין הערבים. מלה קשה, ורבינו שלמה אמר (קסט), כי רגע נטות השמש מחצי היום לצד מערב (קע) ולא נתן טעם למה ערבים שנים (קעא), והנה כתוב, ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים (במדב' ח), ואין ספק כי בשקוע השמש ידליק את הנרות (קעב), וכאשר חפשנו זאת המלה מצאנו כי יקרא רגע בין הערבים ערב, כי כן כתוב, בין הערבים תאכלו בשר (שמ טז יב), ושם כתוב, בתת ה׳ לכם בערב בשר לאכול, (שם שם ח) ובהדלקת הנרות כתוב, יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר (כז כא), וכתיב עולות לה׳ לבקר ולערב (עזרא ג ג), וכתיב „ואת הכבש השני תעשה בין הערבים" (במדב׳ כח ד), והנה על הפסח שכתוב בו בין הערבים, מצאנו „שם תזבח את הפסח בערב, כבא השמש מועד צאתך ממצרים" (דברי׳ טז ו) (קעג), פי׳ כבא השמש לצד מערב (קעד) ואין זה משמע ביאה, כי הוא היפך יציאת השמש, מדכתיב *), השמש יצא על הארץ (בראש׳ יט כג) שהחל להראות על הארץ (קעה), וככה, ובא השמש וטהר (ויקרא כב ז) (קעו) שלא יראה על הארץ (קעז), והנה כתוב על מקרה לילה, והיה לפנות ערב ירחץ במים (דברי׳ כג יב) (קעח), ואם אין הדבר כן, יבאר לנו מה הפרש יש בין כבוא השמש של

רש״י

שה שנאמר ושה עזים כד): (ו) והיה לכם למשמרת. זהו לשון בקור שטעון בקור ממום ארבעה ימים קודם שחיטה כה) ומפני מה הקדים לקיחתו לשחיטתו ארבעה ימים מה שלא צוה כן בפסח דורות היה ר׳ מתיא בן חרש אומר הרי הוא אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים כו) הגיעה שבוע׳ שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצות להתעסק בהם כדי שיגאלו שנאמר ואת ערום ועריה כז) ונתן להם שתי מצות דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה כח) שנאמר מתבוססת בדמיך כט) בשני דמים ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו ל) ושהיו לא) שטופים בעבודת כוכבים אמר להם משכו וקחו לכם. משכו ידיכם מעבודת כוכבים וקחו לכם צאן של מצוה לב): ושחטו אתו וגו׳. וכי כלן שוחטין אלא מכאן ששלוחו של אדם כמותו לג): קהל עדת ישראל. קהל ועדה וישראל. מכאן אמרו

קרני אור

כבד, ומתו יוצא בקל לחגיגה: [ו] עיין בל"ג מה שכתב בענין זה: [יא] (ובמכילתא בא פ"ה) והיה לכם למשמרת, לכוליה פסח דורות, וכן הוא בפס"ז. פסח מצרים בלבד טעון שמירה מבעשור, אבל לא פסח דורות, שנאמר בחדש

יהל אור

תוך שנתו: (קסו) ויביא ראיה לסתור דבריו: (קסז) הרי שאין הפרש ביניהם, ועיין בפי׳ הא׳ ז"ל (ויקרא כג יא) שגם הביא שהוא דעת המכחישים: (קסו*) לדעתי צ"ל „גם שה": *) ולדעת הרה"ג ס׳ י"פ ז"ל „מין העזים" ביו"ד: (קסח) וכן ת"א „למטרא": (קסט) הוא רש"י ז"ל: (קע) כן פי׳ רש"י ז"ל, משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים, שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב: (קעא) פי׳ בלשון שנים: (קעב) היינו קרוב ללילה, וכמו שיבאר: (קעג) ובמקה"מ „ור׳ שלמה אמר כבא השמש וכו׳", וכן הגי׳ ברא"ם שהעתיק שם דברי הא׳ ז"ל „ורבינו שלמה אמר כבוא השמש וכו׳" והוא הנכון: (קעד) מעת נטיתו לצד מערב, והבאר יצחק כתב כי צ"ל „ולפירוש רש"י כבא השמש לצד מערב וכו׳": *) ובכא"י „כדכתיב": (קעה) ובמקה"מ „שתחל להראות גבורתו על הארץ": (קעו) והוא שקיעת השמש ושקיעתו: (קעז) והנה ביאה הפך יציאה, ופי׳ שלא יראה עוד על הארץ, ואיך נוכל לפרש כבוא השמש לצד מערב: (קעח) ויסיים „וכבא השמש יבא אל תוך המחנה", והנה הפירוש של ביאה הוא השקיעה לגמרי וכן

מקו"ב רש"י: כד) דברים יד ד מכילתא שם: כה) מכילתא פ"ה, פסחים צו א, פס"ז, שכל טוב: כו) יחז׳ טז ח: כז) שם שם ז: כח) תנחומא א ויחי ד, מכילתא ריש פ"ה, פסי"ר פ׳ יז פסי׳ דר"כ ויהי בחצי הלילה שמו"ר פי"ז ג ופי"ט ה, רות רבה פ"ג, שדר"א פ׳ כט, שוח"ט א קיד שוח"ט ב קיד ה תדא"ר פ"ז ילקוט קלט: כט) יחז׳ טז ו: ל) זכרי׳ ט יא: לא) וכו"ל „גלפי שבינ": לב) מכילתא פ"ה, ועיין ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט: לג) מכילתא שם, קדושין מא ב, ילקוט קלה:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

פסחי לבור נשחטין בשלשה כתות זו אחר זו נכנסה כת ראשונה ננעלו דלתות העזרה וכו' כדאיתא בפסחים לד): בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב לה) ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה עריבת היום בתחלת שבע שעות מכי ינטו צללי ערב ועריבת הלילה בתחלת הליל' לו) ערב לשון כסף

פסח, ובין בבוא השמש של מקרה לילה (קעט), ובבה ובא השמש וטהר (ויקרא כב ז) (קפ) [יב], אמרו המינים כי שלשה ערבים הם (קפא) וראייתם בעבור שמצאו, עד הערב השלישית (ש"א כ, ה) (קפב), והם לא הכירו האמת ולא הבינו, כי כתוב, מחר חדש וגו' ושלשת תרד מאוד (שם שם יח יט) שפירושו כאשר יהיה היום השלישי מהיום הסמוך לערב (קפג) השדה שאתה נסתר שם (קפד), ובעבור זה אמר עד הערב השלישי (קפה), ועתה אשוב לפרש, דע כי משקל ערבים לעולם נופל על משקל שנים (קפו)

כמו אֲבָנִים (למעלה א טז) (קפז) וכמוהו לוחֹתַיִם (יחז' כז ה) (קפח) וכבה דְּרָכַיִם (משלי כח ז), והעד יפול באחת (שם) (קפט) וכבה שמים, כי הם שני סדני הגלגל (קצ) שהם כמו מסמרות נטועים שעליהם משענות הגלגל (קצא) וכבה (קצב) לִנְטוע שמים (ישעי' נא טז) (קצג), וכבר פירשתי בסי' השם הנכבד, כי שמים מגזרת שם ישר נכח עמו (איוב כג ז), רמז לשני מקומות (קצד), והנה יש לנו שני ערבים האחד (קצה) עריבת השמש, והוא עת ביאתו תחת הארץ, והשני (קצו) ביאת אורו הנראה בעבים (קצז) והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה (קצח), אז יבא בעל קרי אל המחנה (קצט) וידליק אהרן את הנרות (ר) [יג] אמר הגאון רב סעדיה ז"ל, מדת מזבח העולה חמש אמות אורך, וחמש אמות רוחב (רא) ובמדת הזאת לא יעמדו כי אם כהנים מעטים שהם זורקים דמי הפסחים קודם שיקרשו (רב) והנה בימי יאשיהו שהיו ישראל מועטים לא יכלו הכהנים לזרוק דמי הפסחים והשלמים ששחטו לזרקם לשעה ושליש שעה, ואף כי בהיות כל השבטים בארצם, והנה היתה קבלה שיחלו לשחוט מהרגע שיתברר לאדם כי השמש נטה לצד מערב (רג) והזכיר הכתוב בין הערבים שרוב הפסחים היו אז נשחטים שם, והוא סוף הזמן שלא יעבור עד עריבת אור השמש (רד): (פיה"ק. ודע כי בין

יהל אור

וכן יאמר הח' ז"ל שם, "והנה אחר שאמר הכתוב "לפנות ערב" אמר, וכבא השמש, הנה קודם הערב": (קעט) כי בשניהם כתיב כבא השמש, ורש"י ז"ל פי' בפסח כבא השמש אחר חצות, ובמקרה לילה פירושו בשקוע השמש, ויאמר הח' ז"ל שיבאר לנו ההפרש ביניהם בלשון: (קפ) שפירושו שקיעה ממש: (קפא) הם הקראים, והם אומרים (עיין המבחר, וכתר תורה) שלשה ערבים הם, האחת עת עריבת השמש, והשנית עת אסיפת נגהו, ומה שביניהם קרוב לשעה ושליש שעה, נקרא ג"כ ערב שהולך ומתאסף הנוגה:

קרני אור

הזה (למטה יג ה): [יב] עיין ברמב"ן מה שטען על הח' ז"ל, ועיין בראב"ם שכתב, שהיתה נוסחא אחרת לפני הח' ז"ל ברש"י ע"כ השיג עליו, ואם היה כתוב כנוסחא שבידו מה שכתוב כנוסחא שבידינו אזי לא השיג עליו, ועיי"ש מה שטען על הרמב"ן, ועיין בכדי"א שכתב על פירוש הרמב"ן, וג"ל שהפי' הזה הוא עצמו מה שפי' הראב"ע ליישבן על פי דרכו: [יג] והח' ר' (בכרמל שנה ראשונה אדר) העיר ע"ז א"כ הדלקת הנרות של בין הערבים היתה אחר צאת הכוכבים, וזה אינו, כי שבוע הדבר שהטבת הנרות של בין הערבים היתה מבעוד יום וכן ביומא (ע א)

(קפב) שאמר דוד ליהונתן "ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית": (קפג) בתחלה אמר דוד ליהונתן "ונסתרתי בשדה עד הערב השלישית" ופירושו עד הערב השלישית שהוא ערב יום החדש השני, כי הוא שלישית לערב ההוא, ואח"כ אמר יהונתן לדוד "מחר חדש וגו' ושלשת תרד מאוד", פי' העמוד בסתר מחר ומחרתו שהוא יום שלישי ליום זה מהיום הסמוך לערב, ותרד מאוד בעמק במקום הסתר ההוא: (קפד) כמש"כ "ובאת אל המקום אשר נסתרת שם ביום המעשה", פי' ביום זה שהוא ערב ר"ח שהוא יום המעשה: (קפה) ולא כדעת המינים: (קפו) והם שני ערבים: (קפז) בלשון רבוי, כי הוא במין שתי רחים, לכך נקרא אבנים בלשון שנים: (קפח) לשון רבוי ובלשון שנים, ופי' הח' ז"ל כי הטעם שים ספינות שעושים אותם ידי' משני לוחות: (קפט) ואם לא היו שנים לא אמר באחת: (קצ) ובג' (פסחים לד ב) לפי גי' ר"ח "סדנא דריקיא", ובערבי קוטבים, ובלה"ק צירים: (קצא) ובמקח"מ "משענת תנועת הגלגל": (קצב) ובמקח"מ "וכתוב": (קצג) שפי' להזקם ולהעמידם על נכון, וכפי' הרד"ק בשרש "נטע": (קצד) ונקראו השמים כן ע"ש שתי מקומות שהם שוקטים ונחים בו, והם שני הקוטבים האחד בצפון והאחד בדרום שעליהם תסוב כל העגולה, וזולת שניהם אי אפשר לגלגל לנוע: (קצה) ובמקח"מ "האחת": (קצו) ובמקח"מ "והערב השנית": (קצז) אחר השקיעה: (קצח) לא הבט לדקדק בכאן, אבל בס' "כלי נחושת" השני שלו אמר, שהם י"ה מעלות שעולין שעה ורומש שעה, כי כל שעה הוא ט"ו מעלות, גם יש חכמים שאמרו שהם כ' מעלות, כלדברי הח' ז"ל בכאן, שאמר שעה ושליש שעה: (קצט) וכן כתוב, "וכבא השמש יבא אל תוך המחנה" (דבר' כג, יב): (ר) והעת הזה יקרא ערב, כמ"ש יערך אתו אהרן ובניו מערב עד בקר (למטה כז כא): (רא) עיין (למטה כז א) בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם: (רב) כן הוא בג' (פסחים סד א): (רג) כן הוא (שם נח א): (רד) והוא ביאת אורו הנראה בעבים:
פי'

מקו"ב רש"י: לד) פסחים סד א, מכילתא שם פס"ז שכל טוב ילקוט קצו: לה) עיין מכילתא שם: לו) עיין בפי' הח' ז"ל ובביאורי פה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃

וְיִכְּסוּן יָתֵהּ כֹּל קְהָלָא כְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ ז וְיִסְּבוּן מִן דְּמָא וְיִתְּנוּן עַל תְּרֵין סִפַּיָּא וְעַל שַׁקְפָּא עַל

רש"י

ותשך כמו ערבה כל שמחה לז): (ז) ולקחו מן הדם. זו קבלת הדם יכול ביד תלמוד לומר אשר בסף לח): המזוזות. הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: המשקוף. הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לינט"ל בלע"ז. ולשון שקיפה חבטה כמו קול עלה נדף לט). טרפא דשקיף. חבורה מ) משקופי: על הבתים אשר יאכלו אתו בהם. ולא על משקוף ומזוזות שבבית התבן ובית הבקר שאין דרין

אבן עזרא

הערבים הוא על שני דרכים האחד מעת שתחשך השמים עד עת סור האור הנראה בעבים, וזאת העת שעה ושליש שעה (יג) [יד] גם יקרא זה העת ערב (יו) כי כן כתוב בפסח, שם הזבח את הפסח בערב כבא השמש (דבר' טז ו) (יז) ג"כ כתיב ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים (שמות ל ח), וכתוב אחר, יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר (שמות כז כא), וכן עלת תמיד כתוב תעשה בין הערבים (שם כט לט), וכתוב, עולות לה', עולות לבקר ולערב (עזרא ג ג), וכן כתוב, בין הערבים תאכלו בשר (שם טז יב), גם שם כתוב, בתת ה' לכם בערב בשר לאכול (שם שם ח) (יח) [יד*], והדרך השני להיות פי' בין הערבים בפסח, מעת שתבא השמש אל תחלת פאת מערב (יט) ומעתיקי התורה (כ) אמרו שהלכה למשה שבין הערבים בפסח הוא הדרך השני (כא), והוא האמת ואין בו ספק, ותעו האומרים כי יש ערב שלישית, בעבור שמצאו עד הערב השלישית (ש"א כ, ה), ואיננו כן, רק יסתר בשדה זאת הערב, גם ערב מחר עד הערב השלישית, והעד (כב) שאמר, הנה חדש מחר (שם), והנה ערב אחת טרם מחר (כג), ולא דבר שאול מחר כלום (כד) וממחרת החדש יצא יהונתן (כה) [טו]: ז על שתי המזוזות, של פתח הבית (כו) ועוד יפרש משה איך יקחו את הדם, ומלת משקוף, מגזרת חלון (בראשי' ח ו) (כז) וישקף (שם כו ח), וזה המשקוף הוא על פתח הבית (כח) [טז], וככה מנהג כל ארץ ישמעאל (כט) כי מנהג השרלים לא היה כמנהג

קרני אור

נחשכת לפנות היום: [יד] יש כמה פירושים על בין הערבים, דעת הח' ז"ל שהוא בין ביאת השמש ובין ביאת אלו, שהוא קרוב משעה ושליש שעה קודם הלילה, רש"י ז"ל פי' משש שעות ולמעלה, ופי' בין הערבים שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה, עריבת היום בתחלת שבע, ועריבת הלילה מתחשך, וכ"כ הרד"ק בשרש "ערב" וכן פי' ר"ש ן' מלך, ואמר ערבים שהם שנים, כי מעת שתתחיל השמש לנטות הוא הערב האחד, ואחר ביאת השמש הוא הערב השני, ובין הזמן הב' הוא מה שאמר עליו בין הערבים, ודעת המפרשין שהוא בחמש שעות שהוא ממוצע בין שש ובין ערב ממש, והו"ת "בין שמשיא" ועיין בגל"ג ובממלת נר מה שהעירו ע"ז: [יד*] עיין יהל אור וכן כתב הרד"ה, ואם כי אינו מטעמו ה"ל "והנכון בעיני שבין הערבים הוא כמו בערב כמ"ש, תזבח את הפסח בערב (דבר' טז ו) ואינו מהסכלת שבשמות הכלים כדרך הרבוי שיהיה טעמן שנים בדקדוק, כי הנה מלאנו פלגתים, ולהרים, שאינו רבים ולא שנים, וכמו שאמרים הוא חצי היום לפלגות הזוהר בזמן ההוא, עם היות שקודם זה כבר היה מאיר, ככה נקרא תכלית הערב ערבים להפלגת ערבוב החשכה בעת ההיא": [טו] ולהרד"ק ולהרלב"ג פי' אחר בזה עיי"ש: [טז] ורש"י ז"ל פי' הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו, ועיין ברשב"ם מה שפי' ע"ז,

יהל אור

(רה) פי' העת שביניהם: (רו) פי' העת שבינתיים: (רז) והנה בין הערבים ובערב הכל אחד: (רח) והנה מן כל הראיות שהביא הח' ז"ל הוא שזמן הערב נקרא עוד בשם "בין הערבים", ואין הפרש בין לשון ערב ללשון בין הערבים ועיין קרני אור: (רט) פי' תחלת ביאת מערב, ר"ל מעת שהיא בחצי השמים, כשהיא מתחלת לנטות משם אל פאת מערב, וזה הוא מחצי היום והלאה: (רי) הם חז"ל: (ריא) וכן הוא (מכילתא בא פ"ה): (ריב) שאינו כן: (ריג) בעת שדבר דוד עם יהונתן היה ערב אחת טרם מחר, כי היה ערב ר"ח: (ריד) כמ"ש ויהי החדש (ש"א כ כד) ולא דבר שאול ביום ההוא (שם כו): (רטו) כמ"ש ויקם יהונתן מעם השולחן בחרי אף (שם שם לד) אך לא הלך אל דוד כאשר קבעו את הערב ההוא כי ירא פן ירגיש מי במדבר, ולזה חכה עד למחרתו בבקר, וכמו שפי' הרד"א שהלך בהשכמת הבקר, שהוא הזמן אשר ישכימו הנערים לעשות טיול ותנועה ולנוד ליד, ולירות בחצים, ולא ירגישו בזה: (רטז) הם העמודים הזקופים בצדי הפתח: (ריז) ובמקח"מ "כמו": (ריח) פי' זה המשקוף הוא שנתון על שתי המזוזות של פתח הבית, ונקרא לפי שהוא נשקף תמיד, רוצה לומר מסתכלין בו: (ריט) שיעשו החלונות על הפתחים להשקיף משם ומגרים בכלל ארץ ישמעאל, כי הגר היתה מגרית, וכן

מקו"ב רש"י: לז) ישעי' כד יא: לח) פ' כב ופי' בכלי כדר"פ מכילתא פ"ו ילקוט קצ: לט) ויקרא כו לו: מ) למטה כא כה ועיין פי' רש"י שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה

בָּתַּיָּא דְּיֵיכְלוּן יָתֵהּ בְּהוֹן : ח וְיֵיכְלוּן יָת בִּסְרָא

רש"י

בתוכן (מא) : (ח) את הבשר. ולא גידים

אבן עזרא

המצריים (רכ) ואפילו במאכליהן, כמו „פתות אותה פתים" (ויקרא ב ו) (רכא), וככה תכשיטי הנשים לשום נזם (רכב) באף ובאזן, וכל אשר הזכיר ישעיה על בנות ציון (רכג), וככה אין בית להם כי אם כחצר (רכד), האחת יקרא פתח הבית (רכה), והחיצון שער החצר (רכו), ורבים אמרו (רכז) כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, להראות שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא, כי כבר נפל פחדם עליהם, ולא יפחדו שיסקלום (רכח), ואילו היה כן, היה זה בשער החצר [יז], והנה לא הושם הדם כי אם בסתר, שסגרו שער החצר, והם שחטו בין הערבים שלא יראה אדם שהוא סמוך ללילה (רכט), ואיש לא יצא מפתח ביתו עד בקר, שהלכו לדרכם, וסגרו כל אחד שער חצרו, כי המצריים השבו שישובו (רל), רק הטעם להיות הדם על המשקוף, להיות כופר בעד כל האוכל בבית (רלא) ויהיה סימן למשחית שיראנו כדרך, „והתוית תו" (יחז' ט ד) (רלב), ומלת בָּתִּים משונה בדקדוק כי יש דגש אחר קמץ גדול, ואין זה משפט הלשון, רק אם היה הקמץ חטף, כמו רָנּוּ שמים (ישעי' מד כג), אולי היה כן בעבור חסרון יו"ד בית (רלג), שלא תתערב זאת הגזרה עם גזרת עשרת הַבַּתִּים חומר (יחז' מה יד) שהוא פתח (רלד) לשון רבים, מן האיפה והבת (שם שם יא) (רלה), ומלת „על הבתים" יורנו כי הוא מלעיל הפך המנהג (רלו) : נסיה"ק. ועל המשקוף. כדמות חלון הוא, כמו חלוני שקופים (מ"א ו ד) שיכנס ממנו האור, וטעם „על הבתים" אשר אתם שם, כי כן צוו שלא יצאו ממנו עד בקר (רלז), וי"א כי טעם זה הדם שישחטו תועבת מצרים בפרהסיא (רלח) [יח], וי"א שהוא סימן למלאך העובר הנקרא משחית, כדרך „והתוית תו" (יחז' ט ד) (רלט), והענין כי דבר המערכה לא יסור כי אם בתת כופר (רמ), וזה סוד גדול (רמא), ע"כ אמר משה פן יפגענו בדבר או בחרב (למעלה

יהל אור

וכן אמת ישמעאל, כי כן כתוב (ברא' כא כא) : (רכ) ובמקח"מ „כי מנהג ארץ הערלים לא היה כמנהג ארץ מצרים" : (רכא) כי מנהג הישמעאלים באוכלם מאכל מבושל במחבת לעשותה שלימה, אם לצורכם או לצורך ע"ז, לפיכך צוה השם לעשות המנחה הקרבה לו פתיתה לבלתי עשות כמעשיהם : (רכב) ובמקח"מ „נזם זהב" : (רכג) בישעיה מן ג יז עד פסוק כג : (רכד) הוא ענין אחר ג"כ משונה ממנהג הערלים : (רכה) שדרך בו נכנסים אל הבית : (רכו) והיו נכנסים תחלה דרך שער החצר : (רכז) כן הוא (מכילתא פ"ו) והוא דעת ר' יצחק שאמר „לעולם מבחוץ, כדי שיהו המצרים רואין ומעיין מתחתכין" : (רכח) ולדעתם דעיקר שימת הדם היה בשביל המצרים שיראו שאין ממש בע"ז שלהם : (רכט) ולפ"ז נתנו הדם מבפנים וכן הוא (מכילתא שם) אך לא מטעמם : (רל) הח' ז"ל יביא כל אלו הראיות שלא ידעו המצרים מאותות הדם ששחטו תועבתם : (רלא) דעת הח' ז"ל בזה, כי דבר המערכה לא יוסר כ"א בתת כופר, פי' מה שנגזר על האדם כפי מה שהיתה מערכת הכוכבים בעת מולידו הכל יבוא עליו בלי ספק, אך אם יתן כופר בעד נפשו אז לא יגע אליו דבר המערכת, בעבור כי הגזרה תתקיים במי שהוא כופר בעדו, והוא ינצל מהגזרה, וע"כ אמר השם למשה שישחטו שה לבית ויתנו מן הדם על המזוזה כדי שתתקיים ע"ז גזירת מאדים העלומה כפי המערכת, ואז לא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף, והנה היה נפש תחת נפש : (רלב) שהוא ענין כתיבה וסימן, אמר שיתוה כדיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים לסימן שלא יגעו בהם המשחיתים, וכן פי' הרד"ק שם, כי זה הענין כענין דם הפסח במצרים לאות ולסימן אלא שזה היה במראה הנבואה : (רלג) כי היו"ד והמ"ם מן „בתים" סימן הרבים ויו"ד השרש מן „בית" חסרה, אולי הדגש הוא תחת יו"ד השרש : (רלד) ר"ל שהבַּתִּים בקמץ הבי"ת שדרשו בית, עם גזרת עשרת הבתים חומר שהוא פתח : (רלה) והרד"ק כתב הטעם שנקדו בדגש שלא תתערב המלה עם ואשיתהו בתה (ישעי' ה ו) שהוא ענין שממה : (רלו) ואילו היה מן הקמוצין באמת היה מלרע, כי בכל המקרא מלת בתים מלרע : (רלז) למטה פ' כב : (רלח) וכמו שפי' בפי' הארוך : (רלט) שפי' סימן ורושם להצלה, כמ"ש אח"כ, ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו (יחז' ט ו) : (רמ) וכן פי' בפי' הארוך, וכן יאמר (למטה ל יב) „ושעם בפקוד אותם, כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף" ועיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא א א) : (רמא) ורמז זה לחכמי לב, לבל יאמרו הפתאים שהכל תלוי במערכת, וחלילה לומר כן, רק הכל היה מעשה ד' ולא מעשה מכוכבים, והשם גזר כן מששת ימי בראשית, שהכוכבים יעשו הדבר הגדול הזה בעת שטוב לפניו, והודיע דרכיו למשה רע"ה ברוח קדשו ובנבואתו כדי שיכפר בעד עמו, כלומר שישים כופר תחתם להציל מאות נפשם, ובעבור זה

כמו

קרני אור

[יז] ועפ"ז כתב בעל „הואיל משה" נכונה הדעת שהביא הראב"ע בשם „רבים אמרו", ובקש הוא דוחה אותה : [יח] וכן פי' הרלב"ג :

מקו"ב רש"י : מא) מכילתא שם ועפ"י הגהת הגר"א :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ

בְּלֵילְיָא הָהוּא טְוֵי נוּר וּפַטִּיר עַל מְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ׃ ט לָא תֵיכְלוּן מִנֵּהּ כַּד חַי וְאַף לָא בַשְּׁלָא מְבַשַּׁל בְּמַיָּא אֱלָהֵן טְוֵי נוּר רֵישֵׁהּ

אבן עזרא

ח ג) (רמב)) : ח על מרורים יאכלהו. אמר אחד מחכמי ספרד, ידוע כי הליחה תגבר בארץ מצרים בעבור מימי היאור, ובעבור שלא ירד שם גשם, כי האויר הוא לח תמיד, על כן מנהגם היה לאכול בכל שלחנם (רמג) מיני מרורים רבים מעשבים והחרדל, ואפילו לא היה למצרי אלא (רמד) פת לבד, לעולם המרורים יהיו על שלחנו לטבול (רמה) בו הפת, כי הם רפואה לאוירם, ואנחנו נסמוך על דעת קדמונינו ז"ל, שפירשו לנו כי המרורים זכר לוימררו את חייהם (א יד) (רמו) : (פיה"ק. על מררים. היה נראה פירושו שיאכלו אותו על מנהג אנשי מצרים שיש להם תמיד על שלחנם מרורים (רמז), ואחר שהעתיקו לנו הקדמונים פי' מרורים נשעננו עליהם כאשר עשינו בכל המצות (רמח)) : ט נא. יש אומרים כאשר הוא עתה שהבשר חי (רמט), ובדרך הזאת לא מצאנו בכל המקרא (רנ), ואחרים אמרו כי הוא מגזרת כי הניא אביה אותה (במד' ל ו) והטעם שבור (רנא), ואין זה נכון, כי אחר כן אמר ועצם לא תשברו בו (פ' מו) (רנב), והנכון בעיני שאין לו חבר במקרא, ופירושו הפך מבושל (רנג), והוא שנקרא חי כמו, לא יוקח ממך בשר מבושל כי אם חי (ש"א ב טו) (רנד) [יט], וכבר אמרתי כי רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית *), והבשר החי יקרא בלשון ערבי ניי (רנה), ואותיות אהוי מתחלפים להם בלשונם כמו בלשוננו (רנו) [כ] : ובשל שם

רש"י

ועלמות (מב): על מררים. כל עשב מר נקרא מרור וצוה לאכול מרור זכר לוימררו את חייהם (מג): (ט) אל תאכלו ממנו נא. שאינו צלוי כל צרכו קוראו נא בלשון ערבי (מד): ובשל מבושל. כל זה באזהרת אל תאכלו (מה): במים. מנין לשאר משקין תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקום (מו): כי אם צלי אש. למעלה גזר עליו במצות עשה וכאן הוסיף עליו לא תעשה אל תאכלו

קרני אור

[יט] עיין יהל אור, וכן (פסחים מא א) מחלוקה מדעת התנא במכילתא ודעתם שם בפירוש מן „נא" שנצלה קצת, ואינו נצלה כל צרכו, כאמרם שם „יכול אכל כזית חי חייב, ת"ל אל תאכלו ממנו נא ובשל, נא ובשל אמרתי לך ולא חי, ופי' רש"י ז"ל נא צלי ואינו צלי, וכן (תוספתא מכות פ"ד א) האוכל מן הפסח כזית חי, כזית נא, כזית שלוק וכו', וכן פי' הרלב"ג „נא הוא לפי הוראת הגדר מה שהתחיל להתבשל ולא נתבשל בשלימות" ועיין למטה הערה כד : [כ] ובעלי התוס' הביאו בשם הראב"ע מה שלא נמצא בנדפסים ולא בכ"י וז"ל „פי' ראב"ע דלפי שתועבת מצרים תזבחו, שמא תאמרו לא נצלהו כל צרכו פן ירגישו בו המצרים, ת"ל אל תאכלו ממנו נא, ושמא תאמר לחתוך הרגלים והכרעים, ואל יכירו מה זאת, ת"ל ראשו על כרעיו ועל קרבו, ע"כ פי' שלא יחלקוהו קודם צלייה לחלקים ולנתחים, אבל בתמימותו יצלו אותו" ועיין למעלה

יהל אור

רמז אותו ברמז לחכמי לב : (רמב) עיין בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם : (רמג) ובמקח"מ „להיות בכל שולחן" : (רמד) ובמקח"מ „רק" : (רמה) ושם „לאכול" : (רמו) כן הוא בג' (פסחים קטז ב) כי זוה הטעם שנאכל מרורים על שם שמררו המצריים את חיי אבותינו, שנאמר, וימררו את חייהם (א יד) : (רמז) וכמו שפי' בפי' הארוך בשם אחד מחכמי ספרד : (רמח) ונראה מזה שאינו נוטה מדברי חז"ל כלל, רק הוא פי' ע"ד הפשט בשם חכם ספרדי, יראו שוטניו ויבשו, וישימו מחסום לפיהם : (רמט) כי הפירוש מן „נא" הוא „עתה" : (רנ) ובפי' הקצר קיים את הפירוש הזה : (רנא) וכן פי' הח' ז"ל שם „הניא כמו שבר והפר" ויאמר פה על שבירת העצם, וכן דעת מנחם במחברתו שרש „נא" : (רנב) וכן כתב הריק"ס בשם ר"ת (הגלוי סי' כא) בהשיגו על מנחם שפי' שבור, וז"ל „אלולי שחבר שתי לאוין בלאו אחד היה טוב" וע"ז כתב שם ר' בנימין „כי העיקר כדברי מנחם, ובאנס שם רבנו (הוא ר"ת) לב להציל מנחם נפתרון שבירה, כי כן הוא אל תאכלו ממנו נא, הוא שבור איברים, ולא שבירת עצם" : (רנג) פי' שאינו מבושל כל עיקר : (רנד) ונקרא חי דבר שאינו מבושל ולא נצלה כלל: *) וכן יאמר בס' „שפה ברורה" כי לה"ק ולשון ארמית, ולשון קדר שפה אחת" ועיין ברא' ל, לז בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם : (רנה) וכן דעת המכילתא (מסכתא דפסחא בא פ"ו) אין נא אלא חי, וכן ת"א, ועיין קרני אור הערה יט וכד : (רנו) ונתחלף היו"ד

באל"ף

מקו"ב רש"י : מב) מכילתא שם, פסחים קטו א, ספרא צו פ"ב ופי"ב, ופ' שמיני פ"ג ופ"ד פס"ו, שכל טוב ילקוט קצו : מג) פסחים קטז ב : מד) וכן הוא בתשובת דונש, ועיין פסחים מא א. ובשכל טוב, אין נא אלא חי והוא מדובר על אופן הניצות שבשר כחי שלב מתאכנת ממנו : מה) עיין מכילתא שם וגמרת פסחים דות ל, ובכתוה"מ שם פס"ז שכל טוב. מו) עיין מכילתא שם פס"ז שכל טוב :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ: וְלֹא־

עַל כְּרָעוֹהִי וְעַל גַּוֵּהּ: וְלָא תַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד

רש"י

ממנו כי אם צלי אש מז): ראשו על כרעיו. צולהו כלו כא' עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן מח) ולשון על כרעיו ועל קרבו כלשון על בהותם מט) כמו בבהותם כמות שהן אף זה כמות שהוא

אבן עזרא

התואר (רנז) [כא] ופירושו שהוא מבושל במים, כי גם צלי אש יקרא מבושל, כדכתיב ובשלת ואכלת (דברי' טז ז) (רנח) ויבשלו את הפסח באש כמשפט (דה"ב לה יג) (רנט), ויתכן להיות ובשל מבושל כמאכל המלכים, על דרך המשקיות, כי ישימו על האש כלי נחשת רחב, וימלאו חציו מים; וכאשר ירתיחו המים ישימו סיר הבשר עם מים קרים על המים הרותחים, וככה יתבשל הבשר (רס) וזה המאכל מועיל יותר מכל המאכל אשר יהיה קרוב אל האש, והנני הכותב (רסא) [כב] מוסיף על דברי זה החכם באשר שמעתי מפיו, ובשל שם התואר על משקל, כבד, זקן, (רסב), וככה זה ובשל כי הבית קמוץ והשי"ן רפה, ואינו שם הפועל, על דרך כי כבד אכבדך (במד' כב יז) (רסג) הַכֵּה תַכֶּה (דברי' יג טז), כי לעולם לא יבוא שם הפועל בהתחברו רק על לשון עבר או עתיד (רסד), כמו דַבֵּר ידבר (למעלה ד יד) הַקְדֵּשׁ הקדשתי (שופ' יז ג), רק להתחבר שם הפעל עם פועל ופעול לא יבא (רסה), והנה זה בָּשֵׁל כמו כָּבֵד, ולנקבה הזרוע בְּשֵׁלָה (במד' ו יט), ואל תתמה מה צורך לומר שני הענינים בשל ומבושל, כי שני בישולים הם כמו שפירש (רסו) האחד להבנים כלי שהבשר בתוכו בתוך כלי המים הרותחין (רסז) ולרבים, בשלים מבושלים והמה חכמים, מחוכמים (משלי ל כד) (רסח), וככה יאמר ליחיד חכם מחוכם, ברוך ומבורך והפרש יש בין בדיקות הלשון (רסט) בין חכם למחוכם (רע), וככה בין לְבָשֵׁל ומבושל כאשר פירש (רעא): ראשו על כרעיו ועל קרבו. כמו עם (רעב), וכן ויבאו האנשים על הנשים (למטה לה כב) (רעג), והראש והכרעים ירחין במים כמשפט (רעד) [כג]: (פיה"ק. נא. י"א שבור מגורת, הניא אביה אותה (במד' ל ו) בדרך

יהל אור

באל"ף: (רנז) אחר בפלס זָקֵן כָּבֵד: (רנח) וכן פי' שם הק' ז"ל „ובשלת פירשתיו באש", וכן פי' רש"י ז"ל „ובשלת זהו צלי אש שאף הוא קרוי בישול", והנה הגם שגם צלי מיוחד רק להמבושל בלא משקה, שם בשול הוא שם כולל לכל דבר שנגמר עד שראוי לאכילה, כי ענין הבשול הוא התקון לצורך האכילה ע"י האש בין במים, בין בלא מים, וכן על גמר הפרי ע"י חום השמש יאמר בשל קציר (יואל ד יג) הבשילו אשכלותיה ענבים (ברא' מ י): (רנט) ולפי שגם הצלי נקרא מבושל הוצרך הכתוב לפרש שדוקא במים אסור, וכן מצינו בענין הפסח „ויבשלו הפסח באש כמשפט": (רס) הנה כוונתו ז"ל באמרו ובשל מבושל, כי שני בישולים הם, באמרו בשל, הטעם עם המים, ובאמרו מבושל על הכלי שנותן בתוך מים רותחים: (רסא) הכותב שהוסיף הוא תלמידו יצחק בן יהודה שקרא אותו שר היהודים: (רסב) ואיננו מקור, והוזר על הפסח, ופי' אל תאכלו ממנו אם הוא נא, או אם הוא בשל: (רסג) הוא כמו „כי כבד אכבדך": (רסד) כי לעולם לא יבוא המקור על פועל ופעול כמו כאן ובשל מבושל רק על לשון עבר או עתיד: (רסה) רק הוא שם התואר: (רסו) למעלה כדרך מאכלי המלכים שיבשלו כלי בתוך כלי: (רסז) שהושם מתחלה על האש: (רסח) וכמו שאבאר ההבדל: (רסט) וי"ג „הפרש יש בדקות הלשון": (רע) כי חכם נקרא מי שקיבל החכמה מרבו, ומחוכם מי שבטבעו חכם: (רעא) כי בשל הטעם עם המים, ומבושל על הכלי שנותן בתוך מים רותחים: (רעב) וכן פי' רש"י ז"ל „צולהו כולו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו", פי' לא שיהי' זה על גב זה, וכן לא הכבש לבדו, וראשו עם כרעיו ועם קרבו לבדם, רק יצלהו שלם באופן שיהיה ראשו מחובר בעת הצליה: (רעג) פי' עם: (רעד) וכן הקרב, פי' שירחץ הראש ביחד עם הקרב והכרעים, ויהיו צלוים עם הפסח ביחד

קרני אור

כ"ג קרני אור הערה יא מה שהבאתי מהג' ב"ל: [כא] ועיין פי' המשניות להרמב"ם (פסחים פ"ב מ"ח) ובהו"מ שם ד"ה „לא במשקין" שלדעתם הוא שם המקור: [כב] מזה מוכיח הג' ב"ל (הערה 13 לתולדות רבינו נתן בעל הערוך) שפירוש ס' שמות לא נכתב מהראב"ע עצמו, רק מתלמידו מה ששמע מרבו, ועפ"ז היה מוכן לטעות, ויסכים לדברי בעל אהל יוסף בהקדמתו לס' שמות שיוכיח שם עפ"י י"ג מופתים שקראם עדים נאמנים, שהראב"ע לא כתב הביאור על ס' שמות, ועפ"ז העיר הח' יב"ל (כ"ח תוב' ז מכתב טו) כי הראיה שהביא משם מהגי הכותב, היא ממש ראיה לסתור, כי זו עדות ברורה שהתלמיד המעתיק את דברי רבו לא הרשה את עצמו להוסיף דבר מדעתו זולתי מה ששמע מפיו, וזולתי במקום הזה בלבד, וכן כתב ר' שלמה חזן מנא אמון (המעלות לשלמה), כי מלשון זה יש לנו ליקח ראיה שבכל מקום שהפי' סתם הם דברי הראב"ע ז"ל גופיה, שאם הם דברי התלמיד היה לו לכתוב בשמו, ובזה אין מקום להרב הג' ש"ר שיאליט שהפי' על שמות איננו מהח' ז"ל וכן כתב שד"ל באגרתו להג' ב"ל (אגרות שד"ל לד 277) כי מלות „ואני הכותב" מוסיף על דברי זה החכם וכו' מוכיחות בלא ספק כי ראב"ע כתב ספרו, והכותב (הוא המעתיק) הוסיף בו דברים ממה ששמע מפיו" עי"ש: [כג] וכג' (פסחים עד א) נותן את

מקו"ב רש"י: מז) מכילתא שם, פסחים מא א, ועיין ירושלמי פסחים פ"ז ה"ב: מח) פסחים עד א' מכילתא שם ועיין מדה סופרים אות ע ובכתוה"מ אות מב: מט) לעיל ו ט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ
עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃
יא וְכָכָה
תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים
נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם

אונקלוס

צַפְרָא וּדְיִשְׁתָּאַר מִנֵּהּ
עַד צַפְרָא בְּנוּרָא תּוֹקְדוּן׃
יא וּכְדֵין תֵּיכְלוּן יָתֵהּ
חַרְצֵיכוֹן יְהוֹן אֲסִירִין
מְסָנֵיכוֹן בְּרַגְלֵיכוֹן
וְחֻטְרֵיכוֹן בִּידֵיכוֹן

אבן עזרא

רחוקה (רעה), והמתרגם ארמית אמר חי (רעו) [כד] והוא האמיתי, ויחסר מלת „כמו" כאלו אמר אל תאכלו ממנו כמו עתה (רעז) כי פירוש נא בכל המקרא כמו עתה על דעתי, ואלו היה לשון בקשה, מה טעם, דבר נא באזני העם (למעלה יא ב), שמע נא בן אחיטוב (שמואל א כב יב) אוי נא לנו (איכה ה טז) הנה נא זקנתי (בראשית כז ב) ורבים כאלה (רעח), ובלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה כמו ה' אל בקצפך תוכיחני, ולא בשל, והוא שם התואר ואחר פי' זה הבשל שיהיה מבושל במים: י והנותר ממנו. אם יהיה אנוש שלא היה יכול לאכול חלקו, ויפת אמר על העצמות (רעט) ואיננו נכון, כי לא דבר הכתוב רק על הווה (רפ) [כה] וטעם וככה תאכלו אותו, פסח מצרים לבדו (רפא), והמינים אשר בארגלן עושים ככה היום זכר ליציאת מצרים (רפב), ואלה תועי רוח כלם ילכו יום חמשה עשר סארצם זכר ליציאת מצרים: יא ומקלכם בידכם. לנהוג ההמורים (רפג), כמו ויך את האתון במקל (במדבר כב כז) (רפד) וטעם בחפזון, שלא יתעכבו וימהרו לאכלו לפני בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח (רפה) על כן צוה השם להיותו צלי אש להתבשל מהרה (רפו), וכן אמרו אבות הקדושים, אינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא צלי (רפז) [כו]: (פיה"ק. **מתניכם חגורים.**

רש"י

כל בשרו משלם: (י) **והנותר ממנו עד בקר.** מה תלמוד לומר עד בקר פעם שניה ליתן בקר על בקר שהבקר משמעו משעת הנץ החמה ובא הכתוב להקדים שאסור באכילה מעלות השחר זהו לפי משמעו נ) ועוד מדרש אחר למד שאינו נשרף ביו"ט אלא ממחרת נא) וכך תדרשנו והנותר ממנו בבקר ראשון עד בקר שני תעמוד ותשרפנו נב): (יא) **מתניכם חגרים.** מזומנים

קרני אור

כרעיו ואת בני מעיו לתוכו דברי ריב"ג, רפ"א במין בישול הוא זה, אלא תולין תולה לו, ופי' ראשו על כרעיו, שיתלה כרעיו וקרבו סביב לראשו, ורש"י ז"ל פי', „ובני מעיו נותן לתוכו אחר הדחתן", ועיין ברמב"ם מה בפי' בזה, והרלב"ג פי', ולאוי שתדע כי לא מחזירים קרבו לתוכו אחר בהדיחו אותו, כי התורה הקפידה שיהיה צלי אש, וזה שחלק ממנו יהיה כדמות מבושל אבל היה קרבו מבחוץ כשיצלו אותו, כדי שיבלוט בו האש בעצמו וזהו כדעת ר"ע: [כד] וע"ז כתב הגר"ג, מדוע תרגם נגד הפשט, אלא פשוטו הוא בגלה ולא נצלה כל צרכו וכמ"ש רש"י וכן הוא עפ"י הקבלה המסורה לנו, עיי"ש מה שמביא מערוך ערך הי מדבריו האי גאון, ומסיים בדעת אונקלס ג"כ שאינו נצלה כל צרכו, ואין כוונתו חי בכתלט, וכן כתב התוה"מ בא פי' מ שבלשון התרגום גם הצליה קלה נקראת חי, כי כלה"ק יש הבדל, שחי הוא שלא נצלה כלל, כמו ולא יוקח ממך בשר מבושל כי אם חי (ש"א ב טו), וגם שוה הצליה קלה, ובלשון ארמי גם זה נקרא חי, ועיין (מכילתא בא פ"ו) במדות סופרים אות ל בהבנת תרגומו של אונקלס עפ"י המכילתא (יהל אור אות רנה, קרני אור הערה יט) ועפ"י סג' בפסחים: [כה] וכן הוא (מכילתא בא פ"ו) בשר, לא גידים ולא עצמות ולא קרבים ולא טלפים, וכן הוא (ספרא צו פי"ב) „והנותר מבשר הזבח, מבשר ולא מן העצמות ולא מן הגידין ולא מן הקרבים, ולא מן הטפלים", כי רק הבשר הוי נותר, וכן בכ"מ שפרש בשר אין עצמות וגידין בכלל: [כו] עיין [ברכות ט א] פלוגתא דראב"ע ור"ע חפזון דמי, דראב"ע סבר חפזון דמצרים, ור"ע סבר חפזון דישראל, וכן (מכילתא בא פ"ו) פלוגתא דת"ק ור' יהושע, ועיין התוה"מ שיגרום ר' אליעזר ור' יהושע דר"א ס"ל דאכילת פסחים עד חצות „ ולא

יהל אור

ביחד: (רעה) ולאינו על פי פשט הפסוק, ועיין למעלה אות רנא ואות רנב: (רעו) כן ק"א „כל חי": (רעז) פי' כמו שהוא עתה, הבשל הי, ובפי' הארוך יסתיר הפי' הזה: (רעח) עיין בפי' הא' ז"ל (למעלה ד יג) ובבאורי שם: (רעט) דעת יפת, כי והנותר כולל הגידים והעצמות וגם החלב, בעבור שעל הבשר באה אזהרה כאשר אמר „ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב" (דברים טז ד), ומה שאמר והנותר הוא בפסח מצרים ואמר, ולא ילין (שם שם) בפסח דורות: (רפ) וכנוי ממנו שייך אל הבשר שלמעלה בפ' ח, כי לא דבר הכתוב באמרו והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו רק במה שנהגו לבלתי הותיר אותו, והוא הבשר ולא העצמות, כי אין דרך לאכול העצמות עד שיאמר עליהם הכתוב נותר ובבאו"י הני' „רק על ההוה": (רפא) ושלא ינהגו כן בפסח דורות: (רפב) כי לדעתם שכן הוא בפסח דורות: (רפג) הטעונים מה שהוציאו ממצרים: (רפד) והוא שם נרדף לחוטר ומטה: (רפה) כמ"ש (למטה פ' כג): (רפו) וכן פי' הרשב"ם: (רפז) כן הוא (זבחים נו ב):

מקו"ר רש"י: נ) מכילתא שם שכל טוב: נא) ובז"ל ביום המחרת, עיין שבת קלג א ברש"י ד"ה שאין ת"ל: נב) מכילתא שם, שבת כד ב, קלג א, פסחים פג ב, פס"ז, שכל טוב, מדרש אגדה ילקוט קלח.

דעת - אתר לדומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ותיכלון יתה בבהילו
פסחא הוא קדם יי :
יב ואתגליתי בארעא
דמצרים בליליא הדין
ואקטול כל בוכרא

ואכלתם אתו בחפזון פסח הוא
ליהוה : יב ועברתי בארץ מצרים
בלילה הזה והכיתי כל בכור

רש"י

לדרך נג) : בחפזון . לשון בהלה ומהירות כמו ויהי דוד נחפז ללכת נד) אשר השליכו ארם בחפזם נה) : פסח הוא לה'. הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדלוג והפסיחה שהקדוש ברוך הוא מדלג נו) בתי ישראל מבין בתי מצרים וקופץ ממצרי למצרי וישראל אמצעי נמלט ואתם עשו כל עבודותיו לשם נז) דרך דילוג וקפילה זכר לשמו שקרוי פסח נח) וגם פסק"א לשון פסיעה נט) : (יב) ועברתי. כמלך העובר ממקום למקום ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין ס) : כל בכור בארץ מצרים. אף

אבן עזרא

בעבור היותם נכונים לצאת (רפ״ו) [כז] : פסח הוא. יש שמות במצות, כאשר יקרא הבא על האשם (רפ״ז) אשם, וזה המועד נקרא „פסח" בעבור שפסח ה' על בתי ישראל (רפ״ח), ופי' פסח על דעת רבים, כמו חמל (רפ״ט), וכן, פסוח והמליט (ישעי' לא ה) (רצ), ובעבור היות המשחית נוגף בית המצרי, ולא יגוף בית הישראלי נקרא פסח, והוא מגזרת, אתם פוסחים (מ"א יח כא) (רצ״א), והוא פסח (ש"ב ט יג) (רצ״ב)) : יב ועברתי בארץ מצרים. כי כח השם וגבורותיו הם העוברים, כאלו השם עובר (רצ״ג) [כח] : ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. כדרך וראש דגון נופל לפניו ארצה (ש"א ה ד) (רצ״ד) וכן כתוב ובאלהיהם עשה ה' שפטים (במדי' לג ד) (רצ״ה) [כט] וזה יהיה לכם לאות (רצ״ו) שיחזק לבבכם ולא ירך בשמעכם צעקת המצריים במות בכוריהם בעבור המשחית (רצ״ז), בעבור הדם (ס) אשר אני רואה אפסח עליכם ולא יהיה בכם נגף (סא) [ל] כי זה הדם יהיה לאות על המשחית (סב) : (פיה"ק.

יהל אור

(רפח) והנה לוה אותם שיאכלו הפסח כדמות נוסעים לא יתירו הגורם, ולא יסירו נעליהם מרגליהם, ויהיה מקלם בידם, ויאכלו אותו בחפזון ובמהירות כמנהג האנשים שרוצים ללכת בדרך : (רפט) קרבן הבא על האשם : (רצ) כמ"ש (פ' כז) : (רצא) וכן פי' הה' ז"ל (פ' כז) : (רצב) ולא כן פי' בישעי' שם, שם פי' כמו „ופסח ד' על הפתח" (למטה פ' כג), והוא כפי' הב' : (רצג) זהו פי' אחר, ולמטה פ' כז, הביא הפי' הזה בשם הגאון, והוא מלשון דלוג וקפילה ממקום למקום בעזיבת המקום שביניהם : (רצד) והוא שת"ז לנולע ונכה רגלים, מפני שהוא קופץ פעם על רגל זה ופעם על השניה : (רצה) עיין (למעלה יא ד) בפי' הה' ז"ל ובבאורי שם עה"פ „אני יוצא בתוך מצרים", (ולמטה יג כא) עה"פ „וה' הלך לפניהם יומם", כי הכתוב ידבר כלשון בני אדם, כי כח השם הולך עם ישראל : (רצו) ובכתוב „והנה דגון נפל לפניו ארצה וגו' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן" : (רצז) לפי שהיה בוטח באלהי מצרים ואמר מי ה' (רשב"ם) : (רצח) יפרש הפסוק, והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את הדם ופסחתי עליכם, ויבאר כי זה יהיה לשני דברים, א' כי הדם יהיה לכם לאות שיחזק לבבכם וכו' : (רצט) בעת שיעבור המשחית : (ש) והב' בעבור הדם אשר אני רואה אפסח עליכם : (שא) מפאת המשחית הנוגף המצרים : (שב) כי לא יבוא על בתיכם לנגוף :

קרני אור

ולפי פי' חפזון של מצרים, כלומר בהיות המצרים נחפזים עליכם בתאוה, כי אין הסבר לומר חפזון דישראל בכבר נאמר „ולכל ב"י לא יחרץ כלב לשונו", ור"י פ"ו דנאכל עד הבקר, ואז היה חפזון דישראל שנחפזו לצאת : [כז] (ובמכילתא כאן פ"ז) וככה תאכלו אותו, כיוצאי דרכים, ר' יוסי הגלילי אומר בא הכתוב ללמדינו דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין, ועיין בתוה"מ שם, ובמדות סופרים אות ב' : [כח] ועיין (מורה פ' כא מהח' ק"אבן) כי השאיל לשון העברה לגלות האור והשכינה אשר ישיגוה הנביאים במראה הנבואה, אמר „והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה" (בראש' טו יז) והיה זה במראה הנבואה, כי תחלת הספור אמר, „ותרדמה נפלה על אברם" (שם שם יב) ולפי זאת ההשאלה נאמר ועברתי בארץ מצרים, וכל מה שידמה לו", ועיין באפודי שם, שיפרש כי בכל מקום שיאמר התורה, ולפי זאת ההשאלה, הוא להגדיל הענין הב' שהוא מן הא', וכן כאן אמר, ולפי זאת וכו', כי ועברתי בארץ מצרים, לא היה במראה הנבואה עיי"ש, ועיין בגד"ה בה במאמר בענין אחר : [כט] (ובמכילתא כאן פ"ז) שפטים מגוונים זה מזה, אלם של אבן היה נימוק ושל עץ היה נרקב, ושל מתכת היה נעשה מחרה (מלשון הבערה), וי"א של אבן נרקבת (בזה חוץ לטבע), ועיין מדות סופרים, שיפרש, מפני שכתוב, ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בם כל בכור ובאלהיהם עשה שפטים, שמשמעות לשון הכתוב שמצרים היו מקברים את הבכורים המוכים ואלהיהם הנשפטים, ואיך אפשר זה ע"כ שנימוחו ונרקבו ונשבו תרדה, ועיין תרגום יוב"ע : [ל] כאמת וכבל

מקו"ב רש"י : נג) מכילתא פ"ז, פס"ז שכל טוב, ילקוט קלט : נד) ש"א כג כו) : נה) מ"ב ז טו : נו) כו"ל היה מדלג : נז) מכילתא פ"ז פס"ז, שכל טוב. ועיין מדת סופרים אות ב : נח) ירושלמי פסחים פ"ה ה' ב : נט) עיין כו"ל מה שהעיר ע"ז : ס) מכילתא שם פס"ז, שכל טוב ילקוט קלט :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה
וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים
אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת
עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי
אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה
בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם

אונקלוס

בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מֵאֱנָשָׁא
וְעַד בְּעִירָא וּבְכָל טַעֲוַת
מִצְרַיִם אֶעְבֵּד דִּינִין אֲנָא
יְיָ׃ יג וִיהֵי דְמָא לְכוֹן
לְאָת עַל בָּתַּיָּא דִּי אַתּוּן
תַּמָּן וְאֶחֱזֵי יָת דְּמָא
וְאֵיחוֹס עֲלֵיכוֹן וְלָא יְהֵי
בְּכוֹן מוֹתָא לְחַבָּלָא
בְּמִקְטְלִי בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ יד וִיהֵי יוֹמָא
הָדֵין לְכוֹן לְדוּכְרָנָא

אבן עזרא

ובכל אלהי מצרים. י״א שכעסו מצרים על אלהיהם בהכות בכוריהם והשחיתו מצבותיהם, ואחר שאמר השם זה (סג) ידענו כי כן היה, ואם לא פירש (סד) ורבים כאלה: יג והיה הדם לכם לאות. כמו למופת (סה) כי בעבורו הנצלו (סו)): יד והיה היום הזה. יהיה זכר לדורות (סז): וחגותם אותו. היא חג הפסח (סח) [לא], ואמר חקת עולם לדורותיכם, ולא אמר בכל מושבותיכם, כי זו המצוה (סט) תלויה בארץ כאשר אפרש (ע): (פיה״ק. והיה היום הזה. אחר שאמר בלילה הזה (פ׳ יב) שהוא יום חמשה עשר (עא), אמר כי היום הזה שאמרתי לכם (עב), ואעפ״י שאמר הזה (עג) קודם אותו היום (עד) כן דרך המקרא [לב]):

רש״י

בכורות אחרים והם במצרים. ומנין אף בכורי מצרים שבמקומות אחרים תלמוד לומר למכה מצרים בבכוריהם סא): מאדם ועד בהמה. מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו מתחלת הפורענות סב): ובכל אלהי מצרים. של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ סג): אעשה שפטים אני ה׳. אני בעצמי ולא ע״י שליח סד): (יג) והיה הדם לכם לאת. לכם לאות ולא לאחרים לאות מכאן שלא נתנו הדם אלא מבפנים סה): וראיתי את הדם. הכל גלוי לפניו אלא אמר הקדוש ב״ה נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצותי ופוסח אני עליכם סו): ופסחתי. וחמלתי ודומה לו פסוח והמליט סז) ואני אומר כל פסיחה ל׳ דלוג וקפילה סח) ופסחתי מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה. וכן פוסחים על שתי הסעיפים סט) וכן כל הפסחים הולכים כקופלים. וכן פסוח והמליט ע) מדלגו וממלטו מבין המומתים: ולא יהיה בכם נגף. אבל הווה הוא במצרים. הרי שהיה מצרי בביתו של

קרני אור

אין הדם מונע הנגף, ולא מניעתו מביא הנגף עיין רב״ח מה שביאר בזה: [לא] ולדעת רז״ל, שם חג, ופט׳ל וחגותם, בא על הזבחים והשלמים שמקריבים, וע״כ לא נמצא שם חג על ר״ה ויוה״כ רק על ג׳ רגלים, שבהם היו מצווים להביא קרבן חגיגה (התוה״מ בא סי׳ נא, אמור סי׳ קלא הושע ב יג) והנה גם ר״ה נקרא חג (ר״ה ח א), וגם ר״ח נקרא חג „דרומאי נהגין חגה" (ירושלמי תענית פ״ד ה״ו) וכויק״ר פכ״ט ו „וחגו בן יומו": [לב] ועיין מכילתא בא פ״ז על הפ׳

יהל אור

(סג) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים: (סד) כי לא פירש הכתוב בשפטים האלה מה היה, ועיין קרני אור הערה כט: (סה) עיין (למעלה ז ה) קרני אור הערה ז: (סו) כי בעבור הדם שאני רואה אפסח עליכם: (סז) ולא שיזכור רק עתה, וכן פי׳ רש״י ז״ל לזכרון לדורות: (סח) ר״ל קרבן פסח, כי חג נקרא כן ע״ש הקרבן שהוא קרב בו, והקרבן נקרא כן „אסרו חג בעבתים" (תה׳ קיח): (סט) מצות הפסח: (ע) (וכפ׳ טו) בכל מושבותיכם תאכלו מצות, פי׳ הה׳ ז״ל „היוב בא״י ובחו״ל", כי שם על המצות ופה על הפסח: (עא) כי הלילה הולך אחר היום שיבוא: (עב) כנוי הרומז „הזה" מציין יום הנזכר למעלה שהוא יהיה לזכרון: (עג) בלילה הזה: (עד) קודם היום הזה:

מקו״ב רש״י: סא) תה׳ קלו י, מכילתא בס, פס״ז, שכל טוב, ועיין תוספ״ע: סב) מכילתא בס, סוטה ח ב, ב״ר פ״ל פס״ז, שכל טוב, ילקוט קלט: סג) מכילתא פ״ז, תנחומא ב יס, פס״ז שכל טוב, ילקוט וכולם כביאור: סד) מכילתא בס, ומאמר אני ד׳ מוסב על והכיתי, כלומר והכיתי אני ד׳: סה) מכילתא בס פס״ז, שכל טוב: סו) מכילתא בס: סז) ישעי׳ לא ה: סח) וכן מכילתא בס אל הקרא ופסחתי אלא ופסעתי שהקב״ה מדלג על בתי בנ״י במצרים: סט) מ״א יח כא: ע) ישעי׳ לא שם
מכילתא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃
טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ אַךְ

אונקלוס

וּתְחַגּוּן יָתֵהּ חַגָּא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם תְּחַגְּנֵהּ׃ טו שִׁבְעַת יוֹמִין פַּטִּיר תֵּיכְלוּן בְּרַם בְּיוֹמָא קַדְמָאָה תְּבַטְּלוּן חֲמִיעַ

רש"י

ישראל יכול ימלט ת"ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם. הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת"ל ולא יהיה בכם נגף עא): (יד) לזכרון. לדורות: וחגתם אתו. יום שהוא לך לזכרון אתה חוגגו ועדיין לא שמענו אי זהו יום הזכרון ת"ל זכור את היום הזה אשר יצאתם עב) למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון ואיזה יום יצאו ת"ל ממחרת הפסח יצאו עג) הוי אומר יום ט"ו בניסן הוא של י"ט שהרי ליל ט"ו אכלו את הפסח ולבקר יצאו עד): לדרתיכם וגו'. שומע אני מיעוט דורות שנים תלמוד לומר חקת עולם תחגהו עה): (טו) שבעת ימים. שטיי"כא של ימים עו): שבעת ימים מצות תאכלו. ובמקום אחר הוא אומר ששת ימים תאכל מצות עז). למד על שביעי של פסח שאינו חובה לאכול מצה

אבן עזרא

טו שבעת ימים. טעם מצות תאכלו, זכר לאכילתם בצאתכם (שטו) ממצרים, כי לא צוה שיאכלו מצות רק הנאכלים עם הפסח לפני חצות לילה (שטז), רק שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים (שיז) [לג] כי שם כתוב כי לא חמץ, ואלו היו מניחים המצריים שיתמהמהו מעט היו מחמיצין עיסתם, והשבעת ימים בצאתם מצות אכלו עד ששבע פרעה (שיח) ביום השביעי, כי הענן היה מוליכם יומם ולילה, ולא היו מתעכבים בחנותם עכוב רב, וככה כתוב על הפסח, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני (דבר' טז ג), והנה הזכיר על הפסח שבעת ימים תאכל מצות חיוב על דרך הפשט (שיט) [לד] והעד למען תזכור את יום צאתך (שם) ובעבור זה כתוב, כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות (פ' כ) חיוב בארץ ישראל ובחוצה לארץ (שכ) [לה] ואחר שקבלה היתה ביד ישראל שיחלו לשחוט את הפסח בנטות השמש לצד מערב (שכא) וכתוב לא תשחט על חמץ דם זבחי (לד כה) (שכב) על כן דרשו רז"ל אך חלק (שכג) [לו], ודע כי כלוי מעשה אינו מעשה (שכד) והנה פירוש ויכל אלהים ביום השביעי (בראי ב ב) כאשר נכנס היום השביעי כבר כלתה מלאכתו (שכה) וככה

יהל אור

(שטו) ובמקה"ת „בצאתם" ובבאר יצחק „זכר לאכילתכם בצאתכם": (שטז) כי מצות אכילת הפסח עם מצות ומרורים עד חצי הלילה: (שיז) ובמקה"ת „לאשר קרה להם בצאתם": (שיח) ובמקה"ת „בים": (שיט) וכן יאמר (יסוד מורא שער ד) „ויש שבעת ימים מצות על דרך הפשט כי הם חיוב, כי הכתוב הזכיר ואמר, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני, למען תזכר את יום צאתך (דבר' טז ג) והנה הזכיר הטעם כי עד שבעה ימים אכלו ישראל המצות, כי הענן היה הולך יומם ולילה עד שטבע פרעה, אז הסיעם משה עד שנעשה המשכן": (שכ) וכן יאמר (למעלה פ' יד) כי מצות הפסח תלויה בארץ, ומצות המצה בכל מקום הן בארץ והן בחו"ל, וכמ"ש „בכל מושבותיכם" ועיין קרני אור: (שכא) עיין בפי' הקצר למעלה פ' ו בדרך השני: (שכב) שפי' לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים, הנה יצטרך שתשלם השבתת החמץ קודם שיגיע זמן שחיטת הפסח: (שכג) כי הכתוב לא פירש מתי ישביתו בעיו"ט, וחז"ל דרשו, אך חלק, וקבעו לו זמן בשעה הששית בעיו"ט: (שכד) כי כלוי המעשה לא היה בעצם היום הזה, ועיין בפי' הא' ז"ל (בראי ב ב) ובבאורי שם: (שכה) שאי אפשר לומר שעבה

קרני אור

הזה, ובהתוה"מ שם ובמדת סופרים: [לג] עיין (מורה פמ"ג מהת' הג') „כי אכילת מצה אינו היה יום אחד לא היינו מרגישים בו, ולא היה מתבאר ענינו, כי הרבה פעמים יאכל האדם מין אחד מהמאכלים שני ימים או שלשה, ואמנם ענינו יתבאר ויתפרסם בהתמיד אכילת היקף שלם": [לד] (ובמכילתא בא פ"ז פסחים קכ א) לעשות הראשון חובה ושאר ימים רשות, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין ברא"ם במפרש דברי רש"י ז"ל, וכן כתב הרלב"ג „שאכילת מצה בליל הראשון מז' ימי הפסח היא חובה והיא מצות עשה לא יותר מזה, ואמנם עד סוף האחד ועשרים יום לא קבעה התורה לשם זמן שיאכלו מצה בכל יום מהם, כי לא נותם אלא שלא יהיה מה שיאכלו מהלחם כ"א מצות": [לה] מצות המצות נוהגת בכל מושבות, ואולם מצות הפסח אינה תלויה בו, כי היא אינה נוהגת אלא בא"י במקום אשר יבחר ד' ממנה, כמו שהתבאר בפ' ראה, לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך (דבר' טז ה) והנה זה ראי' במצות המצה אינה תלויה במצות הפסח, אבל הם שתי מצות (רלב"ג): [לו] כן הוא (פסחים ה א, פא א) ובא זה אך וחלק גם יום י"ד חציו מותר וחציו אסור, וכן הוא (מכילתא בא פ"ח),

מקו"ב רש"י: עא) מכילתא שם פס"ז בכל טוב: עב) למטה יג ג: עג) במד' לג ג: עד) מכילתא שם, פס"ז בכל טוב: עה) מכילתא שם. ועיין מלת סו ז"ים אות ס ובהתוה"מ אות נב: עו) עיין לעיל י כב במקורי רש"י: עז) דבר' טז ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

בַּיּ֤וֹם הָֽרִאשׁוֹן֙ תַּשְׁבִּ֣יתוּ שְּׂאֹ֔ר מִבָּתֵּיכֶ֑ם כִּ֣י ׀ כָּל־אֹכֵ֣ל חָמֵ֗ץ וְנִכְרְתָ֞ה הַנֶּ֤פֶשׁ הַהִוא֙ מִיִּשְׂרָאֵ֔ל מִיּ֥וֹם

מִבָּתֵּיכוֹן אֲרֵי כָּל דְּיֵיכוּל חֲמִיעַ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹמָא קַדְמָאָה עַד יוֹמָא

אבן עזרא

ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, בהכנס היום הראשון כבר נשבת כל השאור מהבתים (סט) [לו] והנה תחלת יום ראשון סוף יום י"ד בערב, ככתוב מיום הראשון עד יום השביעי, והנה פירוש זה, כי שבעת ימים שלמים הם מיום י"ד לחדש בערב שהוא סוף יום י"ד, עד יום הכ"א לחדש בערב (סז), ועוד אדבר על זה: (פיה"ק. ולא צוה לשמור חג המצות עתה במצרים גם לא במדבר כי אין להם לחם, רק שמרו חג הפסח לבדו כאשר עשו במצרים (סח), ע"כ אמר יהיה יום שלכם זכרון לדורותיכם (סט) כי ביום ט"ו בניסן הלכו בדרך והוא יום מקרא קדש (ע), ע"כ אמר הכתוב „עגות מצות כי לא חמץ" (פ' לט), ואלו התמהמהו אכלו חמץ [לח], ואכילת מצות היום זכר כי כן עשו אבותינו [לט], והאוכל חמץ כאלו יכחיש צאת אבותינו ממצרים, ע"כ עליו כרת בידי שמים, כמו העושה מלאכה בשבת, כאלו מכחיש שביתת השם ביום השביעי (עא), ואל יקשה עליך מצות ומרורים (עב) כי מצות אכילת הפסח עם מצות ומרורים עד חצי הלילה, והעד דבר

רש"י

ובלבד שלא יאכל חמץ מנין אף ששה רשות תלמוד לומר ששת ימים (עח) זו מדה בתורה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא מה שביעי רשות (עט) אף ששה רשות (פ) יכול אף לילה הראשון רשות תלמוד לומר בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה (פא): אך ביום הראשון תשביתו שאר. מערב יום טוב וקרוי ראשון לפי שהוא לפני השבעה ואינו מוקדם קרוי ראשון כמו הראשון אדם תולד (פב) הלפני אדם נולדת. או אינו אלא ראשון של שבעה תלמוד לומר לא תשחט על חמץ (פג) לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים (פד): הנפש ההוא. כשהיא בנפשה ובדעתה (פה) פרט

קרני אור

ועיין בתוס"מ שם שפי' נו שהבדל בין אך ובין רק: [לז] וכן כתב הרד"א „ואין היום הראשון שנזכר כאן הוא יום י"ד כמו שפי' רש"י ז"ל, כי כמו שכתב הרמב"ן אין בכל הפרשה רמז ליום י"ד, אבל אמר ביום הראשון על יום ט"ו שהוא ראשון לשבעת ימי החג, ולפי שתחלת היום הוא מן הערב שלפניו, לכן אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור, ביום הראשון מימי החג יהיה נשבת החמץ מן הבית", וכן פי' הרמב"ן, ודעת רש"י ז"ל שראשון זה לשון מוקדם הוא, כמו הראשון אדם תולד (איוב טו ז) ר"ל יום המוקדם לשבעת ימים אלה, וכן הוא לדעת תנא דבי ר' ישמעאל (פסחים ה א): [לח] וכן כתב הר"ן בחדושיו על האלפסי (פסחים קטו ב) וז"ל „מצה זו על שום שנגאלו, שנאמר ויאפו את הבצק וגו', ולא יכלו להתמהמה, שאלו יכלו היו מחמיצים אותו; דפסח מצרים לא נהג אלא לילה ויום אחד כפסח שני, ולמחר היו מותרין בחמץ ובמלאכה, לפיכך אלו יכלו להתמהמה היו מחמיצין עיסותיהם לצורך מחר שלא הוזהרו בבל יראה, אבל מתוך שלא היה להם פנאי אפוהו מצה, וזכר לאותה גאולה נצטוו באכילת מצה, וכן כתב הטור על התורה, ולא כן דעת הרד"א בזה, ודעתו שבמצרים צוה השם לישראל במצות הפסח והמצות שיאכלו אותם בלילה הראשון ובשבעה ימים אחריו, ושכן יעשו את החג לדורות כענין הפסח בלילה ההוא ובענין המצות כל שבעת הימים עיי"ש: [לט] כי אבותינו אכלו מצה שבעת ימים עד שטבע פרעה, ע"כ צותה התורה בפסח דורות ג"כ לעשות כן, וליותר שבעת ימים מצות תאכלו אחרי בואם אל הארץ שגם יהיה אסור כל שבעה, ובזה מתורץ הקושיא על מה שאנו אומרים בהגדה, מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ והרי

יהל אור

שעשה מלאכה ביום השביעי, אלא כלה כל מלאכתו ביום הששי, וכשבא יום השביעי נמצאת כל מלאכתו נגמרת: (סכו) אף כאן נמי ביום הראשון תשביתו לפני בוא יום ראשון תשביתו, וכשבא יום ראשון נמצא שהוא מושבת: (סכז) כי באמת הם דברים כפולים ומיותרים, ויפרש הא' ז"ל כי הכפל בא (פ' יח) לפרש שבעת ימים שלמים, וכן הוא (מכילתא בא פ"ט) „אין לי אלא ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד ועשרים לרבות את הלילות" וכן פי' רש"י ז"ל: (סכח) כי במדבר לא היה להם חטה ושעורה לעשות מצה: (סכט) יפרש „והיה היום הזה לכם לזכרון" וכן הוא (מכילתא בא פ"ז) שינהוג הדבר לדורות: (סל) כמש"כ וביום הראשון מקרא קדש (פ' טז): (סלא) פי' שמדמה הפסח לשבת, אם עשה מלאכה בשבת בזדון בלי התראה יש ג"כ כרת כמו גבי חמץ, אבל אם עשה מלאכה בשבת בזדון ובהתראה חייב סקילה, ועוד טעם אחר שמדמה שבת לפסח לענין זה, כי העושה מלאכה בשבת כאלו מכחיש בהשם: (סלב) מה שאמר

ספה"ב רש"י: עח) הריב"א, וגם התוקוני לא גרסו ליה בהרבעה תיבות „ת"ל ששת ימים" ועיין בז"ל את כל מה שהעיר ע"ז: עט) דכתיב וביום השביעי עצרת, ולא כתיב תאכל מצות, שהרי הוציאו מכלל האחרים (ח"ז): פ) ר"ל לאכול בלא לחם או להתענות ברשות בידו (שם): פא) מכילתא פ"ח, פסחים קכ, א פס"ג, שכל טוב, ילקוט רח: פב) איוב טו ז: פג) לעיל לד כה: פד) מכילתא שם, פסחים ה א פס"ו שכל טוב: פה) פי' במזיד וכן במכילתא שם: מכילתא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָרִאשֹׁ֖ן עַד־י֥וֹם הַשְּׁבִעִֽי׃ טז וּבַיּ֤וֹם הָרִאשׁוֹן֙ מִקְרָא־קֹ֔דֶשׁ וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י מִקְרָא־קֹ֖דֶשׁ יִהְיֶ֣ה לָכֶ֑ם כָּל־מְלָאכָה֙ לֹא־יֵעָשֶׂ֣ה בָהֶ֔ם אַ֚ךְ אֲשֶׁ֣ר יֵאָכֵ֣ל לְכָל־נֶ֔פֶשׁ ה֥וּא לְבַדּ֖וֹ

אונקלוס

שְׁבִיעָאָה: טז וּבְיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידָא לָא יִתְעֲבֵד בְּהוֹן בְּרַם דִּי מִתְאֲכֵל לְכָל נְפַשׁ הוּא בִּלְחוֹדוֹהִי יִתְעֲבֵד לְכוֹן:

רש"י

לאמר מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום שהוא רשותי פו): (טז) מקרא קדש. מקרא שם דבר פז) קרא אותו קדש לאכילה ושתיה וכסות פח): לא יעשה בהם. אפי' ע"י אחרים פט): הוא לבדו. (יכול אף לגוים ת"ל הוא לבדו יעשה לכם לכם ולא לגוים) צ) הוא ולא מכשיריו שאפשר לעשותן מערב יום טוב צא): לכל נפש. אפילו לבהמה יכול אף לנכרים ת"ל לכם

אבן עזרא

מצרים (סלג) [מ], ובעבור שהעתיקו קדמונינו ז"ל ששחיטת הפסח משעת נגוע השמש אל תחלת צד מערב (סלג), חנת החמץ אסור מחצי יום ארבעה עשר, ואמרו אך חלק, בדרך אסמכתא (סלה)): טז וביום הראשון. הוא יום יציאת מצרים, והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה כאשר אפרש: כל מלאכה. בכל המועדים חוץ מיום השבת ויום הכפורים אין כתוב בהם כל מלאכה (סלו) רק בפסח לבדו אמר (סלז) והתנה להוציא אוכל נפש (סלח), ובכל מקום בין בפסח (סלט) בין בעצרת (סמ) בין ביום הזכרון (סמא) וחג הסוכות (סמב) היה אוחז דרך קצרה לומר כל מלאכה לא תעשו (סמג), רק במקום אחד בפסח לא תעשו כל מלאכה (סמד) על דרך שהזכיר תחלה (סמה): (פיה"ק. וביום הראשון, דבק עם כל אוכל חמץ (סמו) ואם הוא רחוק, ותחלת יום הראשון כאשר פירש בארבעה עשר יום לחדש בערב עד

יהל אור

הכתוב (פ' ח) "ומצות על מרורים יאכלוהו" למה לא נאכל לזכרון ג"כ מרורים כל שבעה: (סלג) שלא אכלו המרורים רק עם הפסח, וזה היה בליל הראשון שהיתה אכילת מצה מצוה עם הפסח ועם המרורים, כי כן כתוב בפסח מצרים "ומצות על מרורים יאכלוהו" אבל בפסח דורות כתיב רק "שבעת ימים מצות תאכלו". (סלד) עיין בפי' הקצר למעלה פ' ו בדרך השני: (סלה) פי' סמיכת דברי חז"ל להכתוב לראיה ולזכר: (סלו) רק "כל מלאכת עבודה" ופי' דוקא

קרני אור

והרי נצטוו פול כר"ת, שיאכלו הפסח על מצות ומרורים, אך בתמת פסח מצרים לא היה נוהג איסור חמץ ואכילת מצה רק יום אחד בלבד ובשאר הימים היו יכולים לאכול חמץ, אך לדורות נצטוו לאכול ז' ימים, וזהו מטעם שאמרו בהגדה ע"ש שלא הספיק בצקם להחמיץ, ור"ל מצה זו שאנו אוכלים כל ז' הימים דוקא, הוא לפי שלא הספיק, אבל מצה ביום א' כבר נצטוו בא' לתודם מטעם קרבן פסח: [מ] וכן הוא בג' (פסחים קב א) מצה כזמן הזה דאורייתא, ומרור דרבנן, בזמן דאיכא פסח יש מרור ובזמן דליכא פסח ליכא

שהיא עבודה, ולאפוקי מלאכת אוכל נפש. אבל בשבת ויוה"כ כתוב "כל מלאכה" סתם אפילו מלאכת אוכל נפש: (סלז) פה במועד הראשון בפסח לבדו אמר "כל מלאכה לא יעשה בהם" כמו בשבת וביוה"כ: (סלח) ומפני זה הוזכרה להתנות להוציא אוכל נפש ואמר "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם": (סלט) ויקרא כג ז במד' כח יח: (סמ) ויקרא כג כא, במד' כח כו: (סמא) ויקרא כג כה, במד' כט א: (סמב) ויקרא כג לה, במד' כט יב: (סמג) ר"ל "כל מלאכת עבודה לא תעשו", למעוטי אוכל נפש, כי המלאכה שאינה לצורך אוכל נפש, היא המלאכה אשר קראה אותה התורה מלאכת עבודה, ולא הוצרך להתנות ולומר, אך אשר יאכל וגו': (סמד) ר"ל "לא תעשה מלאכה", והוא בדברים טז ח, ופי' שם הה' ז"ל "ולא אמר כל מלאכה, והטעם כל מלאכת עבודה (להתיר מלאכת אוכל נפש) ובמקום שאמר כל מלאכה, שם כתוב אך", (פי' שממעט אוכל נפש מזה שיאמר "אך אשר יאכל לכל נפש"): (סמה) כי סמך על הכתוב בזה, ובזה מבואר היטיב באמרו אך וגו', ותוכן דבריו בזה, כי במועד הראשון בתורה מברר דבריו ברחבה, וכאלו אמר כל המלאכות כולן אסורות חוץ מאוכל נפש, ומכאן ואילך דיו לומר במועדים כל מלאכת עבודה, שאין אוכל נפש בכללו, ורק בשבת (שמות כ י) ויוה"כ (ויקרא כג כה במד' כט ז) יאמר, כל מלאכה לא תעשו, ואם הזכיר במקום אחד "לא תעשה מלאכה" בלא מלת "כל" "ועבודה" כי סמך על מה שהזכיר בתחלה: (סמו) שחייב כרת ועיין

מקו"ב רש"י: פו) מכילתא שם פכ"ז שכל טוב: פז) בפי' קריאת קדש: פח) מכילתא פ"ט, כפרי פנחס, עה"פ ביום הראשון מקרא קדש: פט) מכילתא שם ועיין מדת סופרים אות ח, סכ"ז: צ) בנ"ל לא נמצא זאת ב צא) כילה כת כ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יַעָשֶׂה לָכֶם: יז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם:

אונקלוס

יז וְתִטְּרוּן יָת פַּטִּירָא אֲרֵי בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין אַפֵּיקִית יָת חֵילֵיכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם וְתִטְּרוּן יָת יוֹמָא הָדֵין לְדָרֵיכוֹן קְיָם עָלַם:

אבן עזרא

יום השביעי עד סוף היום (סמז)): יז ושמרתם. הנה צוה להיות המצות שמורים מימות הקציר (סמח) [מא], וכתוב והוצאתי (סמט) את צבאותיכם (סנ) ועדיין לא יצאו, כי בתחלת החדש היתה זו הנבואה (סנא), והטעם שתאמרו כן לדורותיכם (סנב): (פיה"ק. הוצאתי את צבאותיכם. עבר תחת עתיד (סנג) וכן, היתה לי עדנה (בראשית יח יב) (סנד) ודרך אחרת, כי כל דבר נגזר שהוא בלא תנאי, דרך נביאים לדבר דבר עתיד בלשון עבר (סנה), או זאת הפרשה מוקדמת (סנו), ובפסוק שבעת ימים מצות תאכלו (פ' טו) אמר כי יש כרת על כל אוכל חמץ (סנז), ובפ' שבעת ימים שאור (פ' יט) אמר כן על אוכל מחמצת (סנח), ואין לנו צורך לדקדק על מלת מחמצת, כי אנחנו מאמינים בדברי קדמונינו ז"ל (סנט), והוסיף פה, בגר ובאזרח הארץ (פ' יט) ושניהם ישראלים (ס"ס), שלא יאמר הגר לא יכולתי לעשות מצות, ועל דעתי שהוא גר תושב מתיהד (ססא) [סב] ואילו היינו רודפים אחר מה שידמה לנו כפי דעתינו בכתוב ולא נסמוך על ההעתקה (ססב), הנה כתוב, כל מחמצת לא תאכלו, בכל מושבותיכם תאכלו מצות (פ' כ) ולא הזכיר ימים שבעה א"כ לא נאכל חמץ לעולם (ססג),

רש"י

(כ"א אך צב): (יז) ושמרתם את המצות. שלא יבאו לידי חמוץ צג) מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן צד) רבי יאשיה אומר אל תהי קורא את המצות אלא את המצוות כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות אלא אם באה לידך עשה אותה אותה מיד צה): ושמרתם את היום הזה. ממלאכה צו): לדורותיכם חקת עולם. לפי שלא נאמר דורות וחקת עולם על המלאכה אלא על החגיגה לכך חזר ושנאו כאן שלא

קרני אור

מרור: [מא] וכן הוא בפס"ז "ושמרתם, שלא יהיו החטים לחיס", (ובמכילתא בא פ"ט) שם יפרש שהשמור יהיה משעת לישה, שמהו שלא תביאהו לידי פסול, מכאן אמרו (פסחים מח) תפח תלטוש בצונן, ורש"י ז"ל פי' שלא תביאהו לידי חמוץ, ורכ"א פי' זהו שמור משעת קצירה שלא יבואו עליו מים, וגם שמור משעת לישה שלא יבוא לידי חמוץ: [מב] ביאור שם גר ואזרח, עיין בפי' הח' ז"ל ברת' כג ד, ובבאורי שם שהארכתי בזה, ואם יש ג' מיני גרים. א) שגר בעיר איזה ימים והולך לו. ב) שהתישב בעיר, אבל נוהג במנהגיו הראשונים והו גר תושב. ג) שהתישב וקבל עליו תורה ומצוה, והיה כאחד מאזרח הארץ, וזהו גר צדק, ואותו יקרא פה, גר תושב מתיהד, וכמו שביאר בפי' הערוך

יהל אור

ועיין למטה אות סעת: (סמז) כמו שכתוב (פ' יח): (סמח) והשמור משעת קצירה שלא יבואו עליהם מים: (סמט) ל"ל "הואלתי" כי כן כתוב: (סנ) דמשמע שכבר הוציא: (סנא) כי הנבואה הזאת היתה בר"ח ניסן: (סנב) והוא מצוה לדורות, ושייך בזה לשון "הואלתי" בלשון עבר, וכן שישמרו מימות הקציר: (סנג) כי עוד לא יצאו: (סנד) שהוא ג"כ עבר תחת עתיד, כי פי' תהיה לי: (סנה) ועיין (למטה טו א) עה"פ אז ישיר משה, בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם: (סנו) והיתה צריכה להיות מאוחרת, וזאת הפרשה אמר השם למשה אחר שיצאו ממצרים, וע"כ אמר הואלתי, ולא אמר הואיל: (סנז) "כי כל אכל חמץ ונכרתה": (סנח) "כי כל אכל מחמצת ונכרתה": (סנט) עיין (מכילתא בא פ"י) עה"פ, כי כל אוכל מחמצת. שמפרש כי מחמצת הוא השאור המחמיץ, וכג' (פסחים מג א) מפרש מחמצת שנתחמץ מחמת דבר אחר, כי על שאור אינו חייב כרת שהוא נוקשה, רק בעת שהטילו לעיסה ומחמיץ אותה חייב עליו, ונשמע נתחמץ מחמת דבר אחר וכן נשמע חיוב השאור אף שתחלה לא היה ראוי לאכילה (התוה"מ), והנה מחמצת גם תאר לעיסה שיש בה שאור לכן השאור בכלל במחמצת: (ס) ויהיה גר פירושו, גר ישראל הבא מעיר אחרת: (ססא) שחזר לתורתינו וקיבל עליו תורה ומצוה, והוא הנקרא גר צדק: (ססב) כן יקבל את התורה שבע"פ: (ססג) וכן כתב הח' ז"ל (ויקרא יא ט) "ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה, הנה לא הותר הדג שהוא באגמים, כי הכתוב פרט בימים

מקו"ב רש"י: צב) ובז"ל "ת"ל אך חלק" עיין מכילתא שם בילק בא ה ירושלמי בילהפ"א ס"א ופ"ד ה"א ילקוט רח: צג) ובמכילתא פ"ט שמרהו עד שלא תביאהו לידי פסול, וכן הוא בפס"ז ובשכל טוב: צד) תלטוש ידיה במים לינו יתרטפנה בתלטנן: צה) וכן פי' רש"י ז"ל יומא לג א ד"ה אין מעבירין, מכילתא פ"ט, פס"ז ילקוט רח: צו) עיין בתוה"מ בא אות סה. שיפרש המכילתא שם כו:

אונקלוס

יח בניסן בארבעא עסרא יומא לירחא ברמשא תיכלון פטירא עד יומא עסרין וחד לירחא ברמשא: יט שבעת יומין חמיר לא ישתכח בבתיכון ארי כל דיכול מחמעא וישתיצי אנשא ההוא מכנשתא דישראל

יח בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: יט שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת

רש"י

האמר אזהרת כל מלאכה לא יעשה לא לדורות נאמרה אלא לאותו הדור צז): (יח) עד יום האחד ועשרים. למה נאמר והלא כבר נאמר שבעת ימים. לפי שנאמר ימים. לילות מנין. ת"ל עד יום האחד וגו' צח):(יט) לא ימצא בבתיכם. מנין לגבולין צט) ת"ל בכל גבולך. מה ת"ל בבתיכם מה ביתך ברשותך אף גבולך שברשותך יצא חמצו של עובד כוכבים שהוא אצל ישראל ולא קבל עליו אחריות ק): כי כל אכל מחמצת. לענוש כרת על השאור והלא כבר ענש על החמץ אלא שלא תאמר חמץ שראוי לאכילה ענש עליו שאור שאינו ראוי לאכילה לא יענש עליו ואם ענש על השאור ולא ענש על החמץ הייתי אומר שאור שהוא מחמץ אחרים ענש עליו חמץ שאינו מחמץ אחרים לא יענש עליו לכך נאמרו שניהם קא):

אבן עזרא

ושעם זה הפסוק להוסיף בכל מושבותיכם, שהיא מצוה בכל מקום אחר המדבר (נסד)): יח בראשון. אחז דרך קצרה (נסה), בעבור שהזכיר בתחלה, ראשון הוא לכם (פ' ב), והנה טעם בחדש הראשון. וכמוהו בעשירי באחד לחדש (בראי ח) (נסו): יט שאור. שהוא מחמיץ (נסז), והוא: הידוע, ואחר כן אמר כל אוכל מחמצת, כל דבר שיחמץ (נסח) ודע כי מיום הראשון עד יום השביעי (נסט), אינו דבק בקרוב אליו שהוא ונכרתה (נע) רק עם אוכל מחמצת (נעא) כמו למלוך שלמה על ישראל (מ"א ו א) (נעב), אמר יפת, כי יש אות שמושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית (נעג) כמו אדם פטדה וברקת (למטה כח יז) שהטעם אדם ופטדה וברקת (נעד), וככה מיום הראשון עד יום השביעי (נעה), וכבר הזכיר כי כל אוכל

יהל אור

בימים ובלילים", ועיין בהקדמת המ' ז"ל לפי' על התורה בדרך הב' הערה 38: (נסד) פי' אחר שיצאו מן המדבר, וכמו שפי' למעלה פ' טו, שהוא חיוב בארץ וכמו"ל: (נסה) כי היל"ל בחדש הראשון: (נסו) טעמו בחדש העשירי: (נסז) וכן פי' המ' ז"ל (ויקרא ב יא) עה"פ "כי כל שאור וכל דבש", שאור הוא המחמיץ: (נסח) וכן הוא בג' (פסחים מג א) מתחלת שנתחמץ מחמת דבר אחר: (נסט) אין זה מקום זה הפסוק, כי הוא מפ' טו, ואין להתמה ע"ז, כי רבים המה הכתובים שהביא המ' ז"ל שלא במקומותם, ויש ליתן לקצתם טעם, כמו שנוכל לומר על זה, כי הביאו פה, בעבור היות אמרו "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם": (נע) שקודם זה: (נעא) ס"ם הוא וצ"ל רק "עם כל אכל המץ" לא שיהיה חייב כרת אם יאכל שאור בבית, כן על השאור שאינו ראוי לאכילה אינו חייב עליו כרת, וטעמו "כי כל אכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה": (נעב) שם כתוב "בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל", שאינו חוזר על הקרוב אליו, על החדש השני, רק על השנה הרביעית, ועיין למעלה יב ב אות מה: (נעג) כי כמו שיש מלה המושכת עצמה ואחרת עמה למלה שלאחריה, כן יש אות המושכת עצמה ואחרת עמה אחורנית: (נעד) וי"ו וברקת מושך עצמו ואחר עמו לאחוריו, כאילו כתוב "ופטדה": (נעה) ר"ל הה"א שבמלת "הראשון" תמשוך למלת "מיום" להיות טעמה "מיום הראשון", והה"א שבמלת השביעי תמשוך למלות "עד יום" להיות עד יום השביעי, והטעם כי היה לו לומר, מיום ראשון עד יום

מקו"ב רש"י: צז) ובפס"ז ובשכל טוב להביא ימות המשיח: צח) מכילתא פי' וכן בפס"ז ובשכל טוב להביא לילות כימים ועיין תרגום יונ"ע ילקוט ר"ב: צט) פי' שדות וכרמים וכיוצא בהן: ק) מכילתא פי' ועיין ברמב"ן על התורה וגם' גור ארי', ועיין פסחים ה ב שלמדו זה מדכתיב לך: קא) מכילתא גם ביצה ז ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כ כָּל־
מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ חמישי
פ כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן

אונקלוס

בְּגִיּוֹרָא וּבְיַצִּיבָא
דְאַרְעָא׃ כ כָּל מַחְמְעָא
לָא תֵיכְלוּן בְּכֹל
מוֹתְבָנֵיכוֹן תֵּיכְלוּן
פַּטִּירָא׃ כא וּקְרָא מֹשֶׁה
לְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
לְהוֹן אִתְנְגִידוּ וְסִיבוּ
לְכוֹן (מִן בְּנֵי) עָנָא

אבן עזרא

חמץ מישראל חייב כרת (ססו) ובבאן הוסיף גר שהוא גר צדק (ססז): כ כל. הזכיר העונש תחלה (ססח) ואחר כך האוהרה, ואין בכל מושבותיכם תאכלו מצות רשות, כמו ששת ימים תעשה מלאכה (למטה לה ב) (ססט), רק חיוב למען תזכור (שע) (סג): כא ויקרא משה לכל זקני ישראל. והם יאמרו לקהל (שעא): וקחו לכם צאן. בעשור לחדש כאשר צוהו השם (שעב) אמר המדקדק כי ושחטו הפסח מהבנין הדגוש (שעג), ולא דבר נכונה, כי ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל (פ׳ ו) הוא מהבנין הקל, והשי״ן קמוץ כמשפט (שעד) בעבור הגה הנעלם (שעה), רק ושחטו הפסח לשון צווי מהבנין הקל (שעו), ולא מצינו מזאת הגזרה בכל המקרא מהבנין הדגוש, והיה ראוי השי״ן להיות חירק תתחיה כמו משכו (שעז), רק בעבור אות הגרון שהוא אחריו (שעח) נפתח השי״ן כמשפטם (שעט) לעשות כך כמו בַּחֲרוּ לכם (יהושע כד טו) (שפ) ורבים ככה, על כן יהיה השי״ן בפתח גדול בלשון צווי (שפא) ושנידם מבנין אחד (שפב): (פיה״ק. ויקרא משה לכל זקני ישראל. ואמר להם כל. אשר צוהו השם מתחלה בעשור לחדש הזה (שפג) והזקנים אמרו כן אל כל

רש״י

בגר ובאזרח הארץ. לפי שהנס נעשה לישראל הולרך לרבות את הגרים (קב): (כ) מחמצת לא תאכלו. אזהרה על אכילת שאור: כל מחמצת. להביא את תערובתו (קג): בכל מושבתיכם תאכלו מצות. זה בא ללמד שתהא ראויה להאכל בכל מושבתיכם פרט למעשר שני וחלות תודה (קד) (שאינם ראויים להאכל בכל מושבות אלא בירושלים) (קה): (כא) משכו. מי שיש לו צאן ימשוך משלו: וקחו. מי שאין לו יקח מן השוק (קו):

קרני אור

(פ׳ יט): [סג] כת׳ ר׳ (הגוסה להמגיד שנה יא נומער 36) השיג על הת׳ ז״ל בזה, וכתב שלפעמים ילא מדברי חז״ל, כי זה נגד הדין כידוע שרק בלילה הראשונה יש חיוב אכילת מלה, ועיין למעלה פ׳ טו, ובי״כ אור ש״ט שהת׳ ז״ל באר כ״ז על דרך הפשט ובמח לא נעלם ממנו מה שאמרו חז״ל בזה, ולא יתנגד לנס, וכן הלין עליו הרב הח׳ מ׳ יהודה ליב באר״גאס (הגוסה להמגיד שנה יב נומער 2) וסיים שמעתה ישמור פיו ולשונו לדבר דברים כאלה על חכמים גדולים, וכן הלין עליו הרב הגאון מ׳ יוסף זהרי׳ שטערין (ככות הלבנון שנה שביעית נומער 1) וסיים בזה הלשון, ואמנם בעיקר הענין אין זה דבר חדש, כידוע דרכם בקודש של הפשטים הראב״ע ורשב״ם וכמו שהעידו בעלם לבאר המקרא לפעמים גם בהיותו נגד הקבלה, בהיות שלא סידרו חיבורם להלכה, ועכ״פ דרכם להקדים הפשט ולחקור אח״כ ביכולתם הסבה שגמו מזה בעומק הפשט, ועיין בתוספ׳ טו א וירוש׳ קידושין פ״ק, בהלכה מקומות הלכה עוקבת את המקרא וכו׳ וכן כתב הר״ש במפרשים שהפרשנים כולם לא כיוונו בפי׳ התורה רק ליישב פי׳ המקרא יסי׳ כהלכה או לא כהלכה, ועיין בפ׳

יהל אור

יום השביעי ואחרי שהולרך לשום הית הידיעה בנסמך יש לשומו בסמוך: (שסו) למעלה פ׳ טו: (שסז) שחזר לתורתינו וקיבל עליו תורה ומלוה: (שסח) בפסוק הקודם, כי כל אוכל מחמצת ונכרתה ואח״כ בפ׳ הזה הזכיר האזהרה כל מחמצת לא תאכלו: (שסט) שהוא רשות ולא חובה: (שע) והוא לפי הפשט ועיין (פ׳ טו) וגם מבואר בארוכה ועיין קרני אור: (שעא) וכן פי׳ הרמב״ן: (שעב) למעלה פ׳ ג: (שעג) כן הוא לדעת המדקדק: (שעד) וכמג״ט „והשי״ן נקמץ״ בעבור שהוא פעל עבר אך שב לעתיד בעבור הוי״ו: (שעה) היו״ד שקודם השי״ן, שהוא נח נעלם, כי ושחטו אותו, הוא לרבים נסתרים, והראוי וישחטו, שהיו״ד נח נעלם: (שעו) וכמו שיבאר: (שעז) וכן היה ראוי להיות ושחטו, השי״ן בחירק: (שעח) בעבור החי״ת שהוא מאותיות אהחע והוא אחר השי״ן: (שעט) כמשפט אות הגרון: (שפ) שהוא צווי ונפתח הבי״ת בעבור אות הגרון שאחריה: (שפא) מפני החי״ת: (שפב) מבנין הקל, ושחטו אותו, גם ושחטו הפסח: (שפג) פי׳ מה שיעשו בעשור לחדש הזה:
ובמקח״מ

מקו״ב רש״י: קב) ובמכילתא שם לפי שהוא מעשה בישראל לריך לרבות הגרים, עיין מדת סופרים אות ת, ובילקוט ובפס״ז. ובשכל טוב בשנוים, ועיין ספרא ויקרא ובהתוה״מ אות קלא: קג) מכילתא שם, פסחים מג א: קד) מכילתא שם ועיין פסחים לח א, ובפס״ז מדכר האכל בכל מושבותיכם תאכלו מהם מלות: קה) בז״ל לא נמלא זאת: קו) מכילתא פ׳ יא, ועיין התוה״מ אות עד שיפרש המכילתא והביא פי׳ רש״י ז״ל בהוסף לא כתוב „משכו מי שאין לו וקחו מי שיש לו״ ול״ע בזה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃
כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם
בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־
הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־
הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ
אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ כג וְעָבַר
יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת־
הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי
הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח וְלֹא

אונקלוס

לְזַרְעֲיָתְכוֹן וְכוֹסוּ פִסְחָא׃
כב וְתִסְּבוּן אֱסָרַת אֵזוֹבָא
וְתִטְבְּלוּן בִּדְמָא דִבְמָנָא
וְתַדּוּן לְשַׁקְפָא וְלִתְרֵין
סִפַּיָא מִן דְּמָא דִבְמָנָא
וְאַתּוּן לָא תִפְּקוּן אֱנָשׁ
מִתְּרַע בֵּיתֵהּ עַד צַפְרָא׃
כג וְאִתְגְּלֵי יְיָ לְמִמְחֵי יָת
מִצְרַיִם וְיֶחֱזֵי יָת דְּמָא עַל
שַׁקְפָא וְעַל תְּרֵין סִפַּיָא
וְיֵיחוֹס יְיָ עַל תַּרְעָא וְלָא
יִשְׁבּוֹק לְחַבָּלָא לְמֵיעַל
לְבָתֵּיכוֹן לְמִמְחֵי׃

רש"י

למשפחותיכם. שה לבית אבות: (כב) אזוב. מין ירק שיש לו גבעולין: אגדת אזוב. ג' קלחין קרויין אגודה קז): אשר בסף. בכלי כמו ספות כסף קח): מן הדם אשר בסף. למה חזר ושנאו שלא תאמר טבילה אחת לשלש המתנות לכך נאמר עוד אשר בסף שתהא כל נתינה ונתינה מן הדם אשר בסף על כל הגעה טבילה קט): ואתם לא תצאו וגו'. מגיד שאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע ולילה רשות למחבלים הוא שנאמר בו תרמוש כל חיתו יער קי): (כג) ופסח. וחמל ויש"ל ודלג קיא):

אבן עזרא

ישראל): כב ולקחתם. עתה פירש איך יקחו מהדם ויתנו על המשקוף (ש"ו), מלת אגודת, כמו חבורה, כמו ויהיו לאגדה אחד (ש"ב ב כה) (ש"ז), ורבי מרינוס אמר, כי האל"ף נוסף והוא מגזרת גדוד (ש"ח), ואחרים אמרו כי האל"ף שרש, כמו וחשב אפודתו (שמות כח ח) (ש"ט), והגאון פי' האזוב בלשון ערבי ועת"ר, ובלשון לעז אוריגנ"ו, והוא עשב נכבד (ש"י) במיני מטעמים (שי"א), וזה לא יתכן, כי הכתוב אמר על האזוב אשר יצא בקיר (מ"א ה יג), ולא ידעתי מהו, רק מדרך הסברא אינו עשב תקיף (ת), כי הוא הפך הארז שהזכיר הפסוק (תא) ויש אומרים כי הפסח היו שוחטין אותו בסף השער, וטבלו האזוב בו ויגיעו אל המזוזות, כמו וימד סף השער (יחז' מ ו) אמות הספים (ישעי' ו) (תב), ואחרים אמרו כי הוא כלי (תג) ועליו היו שוחטים,

יהל אור

(שנד) ובמקח"מ „על המשקוף ועל המזוזת": (שנה) ט"ס הוא וצ"ל „אחת" ככתוב: (שנו) מפעלי הכפל, והאל"ף מאותיות האמנתיו נוסף וכן פי' בשרשיו: (שנז) שהאל"ף שרש כמו אגד, אפד: (שנח) ובמקח"מ „הנכבד": (שנט) וריחו טוב, וכן פי' רס"ג ור' יונה והרמב"ם והרד"ק, ויש בו ז' מינין. (ת) והוא עשב שפל למאוד: (תא) וכן כתב הרלב"ג „כי האזוב צמח שפל מאוד, ולזה אמר „מן הארז אשר בלבנון עד האזוב" (מ"א ה יג) ר"ל מן הצמח הגבוהה עד הצמח השפל, והנה נוה השם להיות הזאה הזאת באגודת אזוב לבזות השה שהוא תועבת מצרים, ואולם ההזאה אשר היתה על המזבח שהיתה לכבוד השם, היתה באצבע הכהן הימנית. (תב) וכן הוא דעת ר' ישמעאל (מכילתא בא פ' ו ופי"א) ופי' שעשה חקק גומא וקיבל הדם, וכן הוא בתרגום אלכסנדרי, ועי"ז כתב שד"ל, וא"כ פי' על הסף, לא בכסף. (תג) וכן הוא דעת ר' עקיבא (מכילתא בא שם), וכן פי' רש"י והרשב"ם וכן ת"א „במנא":

מקו"ב רש"י: קז) שבת קט ב סוכה יג א פרה פי"א מ: קח) מ"ב יב יד מכילתא פ"ו ופי"א כר"ע, וגם מכילתא מן והספות והמזמרות (מ"א ז נ) וגם כלים עשוים בתמונת כדים לקבל הדם או יין הנסכים: קט) מכילתא פי"א, ועיין ספרא ויקרא פס"ט וטבל הכהן וגו' והזה מן הדם (ויקרא ד ו) על כל הזיה טבילה וכן בספרא מצורע פה"ס וטבל הכהן וגו' והזה מן השמן (ויקרא יד טז) וטבל והזה על כל הזיה טבילה, ועיין בתוס' שם אות רי"ז: קי) תה' קד כ מכילתא שם, ב"ק ס א שכל טוב פס"ז, ילקוט ר"ו ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז ועיין מדרשי התורה להק' אבשלמה אשתרוק לד ק מה שהשיב לבעל כוה מאמרם ז"ל כיון שנתנה רשות למשחית: קיא) עיין פ' יג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם
לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃ כה וְהָיָה
כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה
לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־

אונקלוס

כד וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָּמָא
הָדֵין לִקְיָם לָךְ וְלִבְנָךְ
עַד עָלְם׃ כה וִיהֵי אֲרֵי
תֵעֲלוּן לְאַרְעָא דְּיִתֵּן יְיָ
לְכוֹן כְּמָא דִי מַלֵּיל
וְתִטְּרוּן יָת פָּלְחָנָא הָדֵין׃

אבן עזרא

כמו, משכב וספות (ש"ב יז כח) (תד), ועוד אפרש עד בקר (תה): **כג ולא יתן המשחית.** לא יניחנו, כמו „כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה" (ברא' כ ו), והנה המשחית ברשותו, ואם יניחנו כאילו נתן לו רשות (תו): **כד ושמרתם.** רבים חשבו, כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות חיוב לדורות, בעבור כי „הדבר הזה" (תז) סמוך אל לקיחת האזוב וטבילתו, ועוד כי כתוב אחר כן, אשר פסח על בתי בני ישראל (פ' כז) ובדרך הסברא נכון היה לולי קבלת האמת הנגמרת (תח), הנה הנכון שמלת „הדבר הזה" שב אל ושחטו הפסח (תט), וטעם שאלת הבנים (תי) בראותם כל המשפחה חבורה אחת אוכלים שה תמים ראשו על כרעיו ועל קרבו, ועצם לא תשברו (תיא) בו, ובן נכר ותושב וערל ושכיר לא יאכל בו (תיב) ואין זה המנהג במועדים אחרים: (פיה"ק. **ושמרתם את הדבר הזה.** אלו היו המצות לפי הנראה לנו, יורה זה הכתוב, כי לעולם צוה השם לקחת אגדת אזוב (תיג) רק קדמונינו העתיקו כי ושמרתם את הדבר הזה על מצות, ושחטו הפסח (פ' כא) ושי"ן ושחטו פתוח (תיד) בעבור שהוא לשון צווי, ושחטו אותו (פ' ו) קמוץ כמשפט, כי שי"ן הפתוח היה ראוי להשבר בחירק (תטו) כמו משכו (תטז), לולי שמשפט אות הגרון להרחיב מה שיש לפניו (תיז) כמו „בחרו לכם" (יהושע כד טו)): **כה והיה.** עתה פירש כי שחיטת הפסח תלויה בארץ (תיח) [מד], ואל יקשה עליך פסח הר סיני, כי מצוה עליונה היתה, ולא עשו פסח אחר במדבר (תיט) [מה] כי בהר סיני היו עם הישוב (תכ) ויסצאו

רש"י

ולא יתן המשחית. ולא יתן לו יכולת לבא כמו ולא נתנו אלהים להרע עמדי קיב): (כה) והיה כי תבאו. תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ ולא נתחייבו במדבר אלא פסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדבור קיג): כאשר דבר. והיכן דבר והבאתי אתכם אל

קרני אור

אמונת חכמים פרק ב. ברמב"י פי' הרבה טעמים כדברי היחיד בגמ' לפי שהפי' הזה נאות בלשון הפסוק עיי"ש: [מד] וכן הוא (מכילתא בא פ' יא) „תלה הכתוב לעבודה זו ביאתן לארץ ולהלן", ועיין התוה"מ בס סי' פת שמפרש כתנא דבי ר"י (קדושין לז א) דביאה סתם אינה אלא לאחר ירושה וישיבה, ועיין בפי' הטור על התורה שכתב שמיד בבואם לארץ נתחייבו בו, ושכתו כענין שמלינו ביהושע, אע"ג דאמרינן כל מקום שנאמר והיה כי תבואו, היינו לאחר ירושה וישיבה, היינו דוקא במצות התלויות בארץ, אבל זו בהיות חובת הגוף נתחייבו מיד בבואם לארץ: [מה] עיין

יהל אור

(תד) ופי' הרד"ק מזרקים: (תה) למטה פ' לא: (תו) ופי' שלא יניח השם למלאך המשחית להרע לישראל, ולא יתן לו היכולת לכך, וכן פי' רש"י ז"ל: (תז) מה שכתוב „ושמרתם את הדבר הזה": (תח) שזה היה רק בפסח מצרים, והוא מהדם על הפתח ועל שתי המזוזות, כדי שתהיה זאת ההזאה מגלת אותם שלא יכנוס המשחית בבית לנגוף; (תט) וכן פי' הרמב"ן, ושמרתם את הדבר הזה, הוא דבר הפסח עצמו שאמר למעלה „ושחטו הפסח", והם הוא רחוק, לא מתן הדמים הסמוך לו, כי בפסח

מצרים בלבד נצטוו בכך: (תי) אחר שנפרש שמלות הדבר הזה, הוא על „ושחטו הפסח" והוא נשחט במקדש, ונתינת הדם על המשקוף הוא רק בפסח מצרים, וא"כ אין מקום לשאלת הבנים מה ישאלו? ויפרש: (תיא) ובמקה"מ „ישברו": (תיב) עיין (למטה פ' מה) ובבאורי שם: (תיג) ר"ל אף בפסח דורות: (תיד) בפתח ושחטו: (תטו) פי' להנקד בחירק, ומה שתפס לשון להשבר, כי מדקדקי לשון הערב יקראו החירק שבר, וכן יאמר בס' מאזנים, בטעם החירק, שפי' מן, „ויחרקו שן" (איכה ב טז) בעבור היותו נשבר ויוצא מן השינים: (תטז) וכן יאמר ברא"ש (ס' צחות) „והנה ושחטו אותו (פ' ו) קמץ כמשפט (פי' כי הוא עבר מכוין הקל ע"מ פקדו ודומיו) רק ושחטו הפסח הוא פתוח, כי היה ראוי להיות תחת השי"ן חירק כמו שברו, רק נרחב בעבור אות הגרון הבא אחריו כי כן משפטם": (תיז) ע"כ נקודה פתח: (תיח) כי לא נתחייבו בפסח עד שבאו לארץ: (תיט) וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין רש"י במד' ט א: (תכ) ובמקה"מ „ולא עשו פסח אחר במדבר עד שהיו עם הישוב":

כפ'

www.daat.ac.il

הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃ כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ
אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת
לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא
לַיהוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם
וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם
וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
כֵּן עָשׂוּ׃ ששי ס כט וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה
וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

אונקלוס

כו וִיהֵי אֲרֵי יֵימְרוּן לְכוֹן
בְּנֵיכוֹן מָה פָּלְחָנָא הָדֵין
לְכוֹן׃ כז וְתֵימְרוּן דְּבַח
חַיָּס הוּא קֳדָם יְיָ דִּי חָס
עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִצְרַיִם כַּד הֲוָה מָחֵי
יָת מִצְרָאֵי וְיָת בָּתַּנָא
שֵׁיזֵיב וּכְרַע עַמָּא וּסְגִידוּ׃
כח וַאֲזַלוּ וַעֲבַדוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּמָא דְּפַקֵּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עֲבַדוּ׃
כט וַהֲוָה בְּפַלְגוּת לֵילְיָא
וַיְיָ קְטַל כָּל בּוּכְרָא
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִבּוּכְרָא דְפַרְעֹה דַּעֲתִיד
לְמִתַּב עַל כָּרְסֵי מַלְכוּתֵיהּ

רש"י

הארץ וגו' קיד): (כז) ויקד העם. על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים שיהיו להם קטו): (כח) וילכו ויעשו בני ישראל. וכי כבר עשו והלא מראש חודש נאמר להם אלא מכיון שקבלו עליהם מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו קטז): וילכו ויעשו. אף ההליכה מנה הכתוב ליתן שכר להליכ' ושכר לעשייה קיז): כאשר צוה ה' את משה ואהרן. להגיד שבחן של ישראל שלא הפילו דבר מכל מצות משה ואהרן ומהו כן עשו אף משה ואהרן כן עשו קיח): (כט) וה'. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו קיט) שהוי"ו לשון תוספת הוא כמו פלוני ופלוני: הכה כל בכור. אף של ע"ז (תנה):

אבן עזרא

מצות, ובהיותם בארץ אשר לא עבר בה איש, אין להם רק המן לבדו: כו והיה. מה העבודה הזאת. השנוי שהזכרתי (תנח): כז ואמרתם זבח פסח. מצאנו פסוח והמליט (ישעי' לא ה), והטעם כמו חמלה (תנט), ובעבור שהשם חמל על בכורי ישראל בעבור דם השה (תס), נקרא השה פסח, כמו ושחטו הפסח (פי' כא), והגאון אמר שהוא מגזרת פסח (תסא) כי הפסח ישען על רגלו התמימה, והמשחית כן עשה שהשחית בכורי בית המצרים, ופסח על בית שכנו העברי ולא השחיתו (תסב), וכמוהו, עד מתי אתם פוסחים (מ"א יח כא): (פיה"ק. ויקד העם. לשם או לשלוחיו (תסג)): כח וילכו ויעשו בני ישראל. שלקחו שה בעשור לחדש כאשר צוה השם למשה ולאהרן (תסד) זאת חקת הפסח, כן כט ויהי בחצי הלילה, השניה (תסה), אמר יפת, כי השבויים השוחנים בריחים ביום בבית הסהר, יכניסם בבור בלילה, וישימו הריחים על פי הבור, וזהו

יהל אור

(תכא) כפי' כד: (תכב) והמליצה לעבור שאמר כלפריס עפות, שהוא מרחף על גוזליו ומגתר עליהם להצילם, וכן ת"א (למעלה פ' יג) על ופסחתי עליכם, „ואיחוס עליכון" ועיין למעלה פ' יא כפי' הקצר ובבאורי שם: (תכג) כמו שנאמר, וראיתי את הדם וגו' ופסחתי עליכם (פ' יג): (תכד) והוא שת"ו לגולע ונכה רגלים, ולמעלה כפי' הקצר פ' יא, פי' כן מדעת עצמו. (תכה) שהיה המשחית מדלג מבית ישראל אל בית המצרי: (תכו) על בשורת הגאולה וביאת הארץ ובשורת הבנים: (תכז) מה שסתם בראשונה שלא הזכיר אהרן פי' באחרונה: (תכח) דרך הכתוב לכפול ולאמר כן עשו, לבאר שלא הפילו דבר מכל אשר צוו: (תכט) עיין למעלה

מקו"ב רש"י: קיד) לעיל ו, ח מכילתא שם פס"ז, שכל טוב: קטו) מכילתא שם ועיין מדת סופרים אות נ וביוב"ע: קטז) מכילתא שם, פס"ז שכל טוב: קיז) מכילתא שם פס"ז שכל טוב: קיח) מכילתא שם, דייק מפני שכופל כן עשו אלא משה ואהרן: קיט) עיין מקורי רש"י ברא' יט כד ושם ליינתי ובתנחומא ב יז כ"מ שנאמר, וה' הוא וסנקליטון (פי' בית דין, וסמלה יונית) שלו ועיין תנחומא ב והרא כאי הפרה קטו, ובתנחומא א ז וכן במכילתא פי"ג, וה' הכה כל בכור הוא בעצמו ולא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִבְּכֹר פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד
בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכֹל
בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה
הוּא וְכָל־עֲבָדָיו וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי
צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת
אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת׃ לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה
וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְּאוּ

אונקלוס

עַד בּוּכְרָא דְשִׁבְיָא דִּי
בְּבֵית אֲסִירֵי וְכֹל בּוּכְרָא
דִבְעִירָא׃ ל וְקָם פַּרְעֹה
לֵילְיָא הוּא וְכָל עַבְדּוֹהִי
וְכָל מִצְרַיִם וַהֲוַת צְוַחְתָּא
רַבְּתָא בְּמִצְרַיִם אֲרֵי לֵית
בֵּיתָא דִּי לֵית תַּמָּן מִיתָא׃ לא וּקְרָא
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילְיָא
וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִגּוֹ
עַמִּי אַף אַתּוּן אַף בְּנֵי

אבן עזרא

סצ דגושה

אשר אחר הריחים (מג), והנה הוא כמו בבית הסהר: ל ויקם. הוא בעצמו (מד), כמו ועבד הלוי הוא (במדבר יח כג) בעצמו (מה): כי אין בית. על הרוב ידבר הכתוב (מו) [מו]: לא ויקרא. מדרך הסברא, כי משה ואהרן לא היו בליל ט"ו בארץ רעמסס עם ישראל, רק במצרים שהיתה מקום המלוכה שהיה שב פרעה (מז) [מז], והנה יצאו הם מפתח ביתם

רש"י

אומה אחרת והוא במצרים (קכ): מבכור פרעה. אף פרעה בכור היה ונשתייר מן הבכורות ועליו הוא אומר בעבור זאת העמדתיך (קכא) בעבור הראותך את כחי בים סוף (קכב): עד בכור השבי. שהיו שמחין לאידם של ישראל (קכג) ועוד שלא יאמרו יראתנו הביאה הפורענות (קכד) ובכור השפחה בכלל היה שהרי מנה מן החשוב שבכלן עד הפחות ובכור השפחה חשוב מבכור השבי: (ל) ויקם פרעה. ממטתו: לילה ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום (קכה): הוא. תחלה ואחר כך עבדיו מלמד שהיה הוא מחזר על בתי עבדיו ומעמידן (קכו): כי אין בית אשר אין שם מת. יש שם בכור מת אין שם בכור גדול שבבית קרוי בכור (קכז) שנאמר אף אני בכור אתנהו (קכח). דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים (קכט) והיו להם בכורות הרבה (קל) פעמים חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו (קלא): (לא) ויקרא למשה ולאהרן לילה. מגיד שהיה

קרני אור

חיס' קדושין לז ב ד"ה „היולי": [מו] וכפסיקתא רבתי (פיסקא ויהי בחצי הלילה) וכ' הכה כל בכור, בכור לאיש בכור לאשה, בכור לזכר בכור לנקבה, הא כיצד כא אחד על עשר נשים, והיו יולדות עשרה בנים נמצאו כולם בכורים לאביהם, הגע עצמך שאין שם בכור לא לאיש ולא לאשה, לא לזכר ולא לנקבה, מה אני מקיים כי אין בית אשר אין שם מת, אמר ר' אבא בר אחא אפוטרופים של בית היה מת, ועיין שוח"ט מזמור עח ובגאור קה, ועיין רש"י ז"ל: [מז] וכן הוא

ויראו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר וגו'",

יהל אור

(למעלה יא ד): (תל) וכן פי' כפי' הקצר למעלה יא ה, ושם הבית בשם י"א: (תלא) בכתוב „ויקם פרעה לילה הוא" ויפרש מה שכתוב הוא, הוא בעצמו התעורר לקום: (תלב) ושם ג"כ הפי', הוא בעצמו עבד העבודה: (תלג) כי לפי הפשט הבכורים לבדם מתים, ובבית שאין שם בכור מי ימות שם: (תלד) וכן פי' הרמב"ן, „כי משה ואהרן לנו במצרים בלילה ההוא לקיים דבריו שאמר ול"ל שגם עשו את הפסח בפ"ע, כי גם שם נמצאו מב"י

מקו"ב רש"י: ולא ע"י שליח וכ"ה ילקוט ר"ח: קכ) מכילתא שם, פס"ז שכל טוב, ילקוט שם: קכא) מכילתא שם, פסי' דר"כ (ויהי בחצי הלילה דף סה א) ועיין הערה נב שם פסי"ר פי"ז, תנחומא א ז שכל טוב מדרש אגדה, ילקוט שם: קכב) כן הוא בכ"י, אבל במכילתא ובשאר מדרשים כתיב ועליו הכתוב אומר ובעבור זאת העמדתיך (וי"ל): קכג) ובפסי"ר פי"ז שהיו אומרת לוניני בשעבודינו וישראל בשיעבודן מכילתא דר"י פי"ז, מכילתא פי"ג, תיוב"ע פס"ז, שכל טוב: קכד) ובמכילתא דר"י שלא יאמרו יראתנו קשה שלא שלטה בהם פורעניות מדרש אגדה, פס"ז שכל טוב ילקוט שם: קכה) מכילתא פי"ג, תנחומא א ז, פס"ז, ילקוט שם: קכו) מכילתא שם תנחומא שם וכס' והוסיף (כ א) בר אחרת: קכז) תנחומא כ יט, פסי"ר פי"ז, שוחט לפסי"ר פי"ב, ילקוט תה' קה בשם המכילתא ולא נמצא במכילתא שלנו, פס"ז: קכח) תה' פט כח: קכט) פנויים הוא פירושו של רווקים, פי' בחורים פנוים: קל) מכילתא פי"ג על פס' ויתחזק מצרים, פס"ז שכל טוב: קלא) עיין בס' סוכרון שכתב שהגיהתות"ד בכתוב כאן „פעמים שהם חמשה לאשה אחת", תוספת סופרים שלא ז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם׃
לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־

יִשְׂרָאֵל וְאִיזִילוּ פְּלַחוּ קֳדָם יְיָ כְּמָא דַהֲוֵיתוּן אָמְרִין׃
לב אַף עָנְכוֹן אַף תּוֹרְכוֹן דְּבָרוּ כְּמָא דִי מַלֶּלְתּוּן וְאִיזִילוּ וְצַלּוֹ אַף עֲלָי׃

רש״י

מחזר על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי (קלב): גם אתם. הגברים: גם בני ישראל. הטף: ולכו עבדו וגו' כדברכם. הכל כמו שאמרתם ולא כשאמרתי אני בטל לא אשלח בטל מי ומי ההולכים בטל רק צאנכם ובקרכם יצג (קלג): גם צאנכם גם בקרכם קחו. מהו כאשר דברתם גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות (קלד): (לב) וברכתם גם אותי. התפללו עלי שלא אמות שאני בכור (קלה):

אבן עזרא

במצות השם בחצי הלילה (נ״ז) [נח], ונתן להם רשות פרעה (נ״ט) שילכו ישראל לעבודת השם (ס׳), והנה הלך משה עם עבדי פרעה לרעמסס להוציא ישראל, וידוע היום כי יש בין מצרים הישנה שיש שם אוצרות יוסף ידועים עד היום, ובין רעמסס ששה פרסאות (ס״א), והנה החלו לצאת בבקר, והוא עת עלות עמוד השחר, שיחל להראות אור השמש בעבים, והנה יש בין תחלת זה הרגע, עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה (ס״ב), והנה יש לנו בקר והחשך גדול כמו, ותשכב מרגלותיו עד הבקר (רות ג יד) ושם כתיב, בטרם יכיר איש את רעהו, והנה היו מישראל שיצאו בתחלת (ס״ג) עמוד השחר ועודנו לילה בדרך התורה עד זרוח השמש, ואלה היו קרובים אל מצרים (ס״ד) [סט], והאחרים שהם רחוקים יצאו בו ביום, כי קהל רב היה, ויותר יש מתחלת רעמסס עד סופה משמונה פרסאות, על כן כתוב, „הוציאך ה׳ אלהיך ממצרים לילה" (דברי׳ טז א) (ס״ה) וכתוב אחר „היום אתם יוצאים" (שמות יג ד), ועוד, ובנ״י יוצאים ביד רמה (במדבר לג ג) וכתוב שם, ומצרים מקברים (שם שם, ד), וביום יקברו (ס״ו), וכבר פירשתי: גם אתם. כדברכם. שתלכו דרך שלשת ימים (ס״ז) גם כאשר דברתם, וגם מקננו ילך עמנו (שמות י כו): לב וטעם וברכתם גם אותי. שיברכו אותו ויתפללו בעדו (ס״ח), וטעם גם, שנתן להם (ס״ט) זבחים כאשר אמר לו

יהל אור

מב״י: (תלה) הא׳ ז״ל יפרש שזה היה במצות השם, ועיין קרני אור: (תלו) ופרעה נתן להם רשות: (תלז) באמרו לכו עבדו וגו׳: (תלח) והגיעו לשם בעלות עמוד השחר: (תלט) עיין (למעלה פ׳ ו) כי כמו כן יש מעת שתחשך השמים עד עת סור האור הנראה בעבים שעה ושליש שעה: (תמ) ובמקח״מ „בעלות": (תמא) ובמקח״מ „הקרובים אל מצרים" והנה למעלה פי׳ הא׳ ז״ל מה שיצאו משה ואהרן מפתח ביתם נגד הכתוב „ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר" זה היה במצות השם, ולהם הותרה היציאה, ופה יבאר מה שיצאו הקרובים אל מצרים בעוד לילה נגד הכתוב ואתם לא תצאו וגו׳ עד בקר, כי יש לנו בקר והחשך גדול וכו׳, ולא עברו ישראל על הצווי ועיין קרני אור: (תמב) ושם יפרש בענין אחר, כי מה שכתוב לילה, פי׳ „לילה הוציאך מתחת רשות פרעה", וכן הוא בספרי שם וכן פי׳ רש״י ז״ל שם: לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן וגו׳: (תמג) ועתה לא יוקשה כלל לדעתו: (תמד) שאין אמרו כדברכם עם עבדו את ה׳, רק טעמו שלא תרחקו יותר משלשת ימים כאשר אמרתם וע״ז כתב הרדי״א „והוא הנכון": (תמה) וכן ת״א וויז״ע וכן פי׳ רש״י ז״ל מהמכילתא, התפללו עלי שלא אמות, וכן פי׳ הרמב״ן: (תמו) ובמקח״מ בגם

קרני אור

(מכילתא בא פ׳ יג, תנחומא א בא אות ז, תנחומא ב בא אות יט) „ויקרא למשה ולאהרן מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי, היכן אהרן שרוי", פי׳ כי הם היו בלילה הזה במצרים בעיר המלוכה: [נח] עיין יהל אור, ודעת רז״ל (מכילתא שם, תנחומא א וב שם) שמשה לא יצא עד אור הבקר באמרם שם, שמשה אמר לו הקב״ה אמר, לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, ועיין ביפרם, שבכאן פרעה אליהם שלחו מלאכים אל ארץ גשן אשר שם בני ישראל לתת להם רשות לצאת: [סט] והרמב״ן והטור על התורה השיבו ע״ז שכתוב ואתם לא תצאו וגו׳. וכמו שמבואר במכילתא ובתנחומא הבאתי בהערה הקודמת שמשה וישראל יצאו עת הבקר בדרך התורה ולא יצאו מפתח

מקו״ב רש״י: קלב) מכילתא שם, תנחומא א ז, תנחומא ב יט ופייט הפרה קלד ספ״ז שכל טוב, מדרש אגדה ילקוט שם ועיין מדרש שה״ש פ״ב שול׳ כת׳ ד״ר גריננהוט: קלג) לעיל י כד: קלד) שם שם כה, תנחומא א ז מכילתא שם פס״ז, שכל טוב, תוב״ש ילקוט שם: קלה) תנחומא ב יט, ובמכילתא שם ובפס״ז ושכל טוב, וילקוט התפללו עלי שתכלה ממני ספורעניות ועיין רמב״ן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֹתִי: לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם
לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ
כֻּלָּנוּ מֵתִים: לד וַיִּשָּׂא הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ
טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת
בְּשִׂמְלֹתָם עַל־שִׁכְמָם: לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ
מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב
וּשְׂמָלֹת: לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם

אונקלוס

לג וּתְקֵיפַת מִצְרַיִם עַל
עַמָּא לְאוֹחָאָה
לְשַׁלָּחוּתְהוֹן מִן אַרְעָא
אֲרֵי אֲמַרוּ כֻּלָּנָא מָיְתִין:
לד וּנְטַל עַמָּא יָת לֵישֵׁיהוֹן
עַד לָא חֲמַע מוֹתַר
אַצְוָתְהוֹן צְרִיר בִּלְבוּשֵׁיהוֹן
עַל כַּתְפֵּיהוֹן: לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל עֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא
דְמֹשֶׁה וּשְׁאִילוּ מִמִּצְרַיִם
מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב
וּלְבוּשִׁין: לו וַיָי יְהַב יָת
עַמָּא לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי

אבן עזרא

משה (תצז) [נג]: (פיה"ק. ושעם וברכתם גם אותי. שתתפללו עלי בעת זבחכם (תצח)): **לג ותחזק.** לשון נקבה (תצט) כי מדינת מצרים כוללת הכל (ת): ושעם **כלנו מתים.** פירשתיו במלת פן יפגענו (למעלה ה ג) (תא): (פיה"ק. וטעם כי אמרו כלנו מתים, הוא פי' פן יפגענו בדבר (למעלה שם) ועתה נתברר להם (תב)): **לד משארותם.** כלי עץ (תג) כמו טנאך ומשארתך (דברי כח ה) (תד) [נא] כי חמוריהם היו טעונים בגדים שישאלו ממצרים: **לה ובני ישראל.** כל אחד שאל כפי מעלתו (תה), כי הנה במעשה המשכן הנשיאים לבדם הביאו האבנים היקרות והבושם

רש״י

(לג) כלנו מתים. אמרו לא כגזרת משה הוא שהרי אמר ומת כל בכור וכאן אף הפשוטים מתים ה' או י' בבית אחד קלו): (לד) טרם יחמץ. המצריים לא הניחום לשהות כדי חימוץ: משארתם. שירי מצה ומרור קלז): על שכמם. אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם מחבבים היו את המצוה קלח): (לה) כדבר משה. שאמר להם במצרים ושאלו איש מאת רעהו קלט): ושמלת. אף הן היו חשובות

קרני אור

כיתם: [נ] עיין בפי' הקלר (למעלה י כה) שבכית הדעה הזאת כשם יא"ל שנתן להם כלאתם, וזה טעם, וברכתם גם אותי, ולי"ס, לא סבירים לי', כי הוא פי' כאופן אחר עיי"ש, וכן כתב הרמב"ן, לא אמר משה דבר זה על מנת להעשות, ולא עשה כן כלל, אבל הם דברי חיזוק, וכן כתב הכוה"ק כי אין זה מבואר במקרא ועה כחזיק בדעת הזאת ממלת "גם" השני, שכתוב אחר לאנכם ובקרכם קחו, והוא תוספת על הענין כלומר קחו לאנכם ובקרכם כאשר אמרתם ולכו וברכתם גם אותי שנתתי זבחים ועולות: [נא] והטור על התורה השיג ע"ז וכתב "וכי לא היה טוב להם להטעין לחמורים כלי העץ ויוליכו הם הבגדים", ועיין בפי' הקלר (לקמן כח י) שיפרש על העיסה עצמה והוא הלחם, והרד"ק בשרש שאר כתב, שהוא העריכה שלשין בה את העיסה, אבל משארותם לצורות בשמלותם, היא העיסה עצמה, וכן ר"ב ן' מלך, וכן כתב שד"ל, אעפ"י שתחלת הוראת השם הזה על הכלי שבו לשין הבצק ונתדבק בו השאור, כי משארת נגזר מן שאור (כדעת הרד"ק) מ"מ כאן הכוונה על הבצק שנתערב בו השאור, כי לא יתכן שיצרו העיסה בשמלותם:

יהל אור

"שגם הוא כהן": (תמז) גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות (למעלה י כה): (תמח) ואמר בעת זבחכם, כי בעבדם את ד' בקרבנותיהם היו מתפללים לאל שירצה עבודתם ויברכם, ובקש מהם שבהתפללם לאל שיברכם, יתפללו שיברך גם אותו (תמט) ולא אמר ויחזקו המצריים על העם: (תנ) וקרא אמדינה, ע"כ הוא ל"נ: (תנא) כי מלת פן יפגענו כוללת גם פרעה והמצריים: (תנב) ע"כ נתעוררו מעצמם למהר לשלחם, כי יראו ואמרו כולנו מתים: (תנג) וכן פי' מנהם, והרשב"ם והרד"ק והרמב"ן: (תנד) וכן פי' הח' ז"ל שם: (תנה) כי העני לא יערב לבו לילך לשאול מאת המצרי חפצים יקרים, רק כל אחד שאל כפי

וכן

מקו"ב רש"י: קלו) מכילתא שם, פס"ז שכל טוב ילקוט שם: קלז) מכילתא שם תנחומא א ת פס"ז שכל טוב, ודרשו כאלו כתיב משאריתם, וכן תיוב"ע ובתרגום ירושלמי "מותר פסחיהון" וקשה והלא נאמר, ולא התירו ולי"ע. ויד"ד הרה"ג מ' י"פ העירני ממה שאחריכי בזה כהדגל שבת תרס"ז מסימן לא עד מע, והכרחה כי פ"ט הוא וצ"ל "מותר פטיריהון" פי' מה שנשאר מן המצות, כי על מצות יתרגם אונקלוס וגם התרגום ירושלמי "פטירה" ועיין ביונתן בתרגם "ומן דמשתייר להון מן פטירי ומרירי" והירושלמי סובר דנשאר מן המצות לכד: קלח) מכילתא שם, תנחומא א שם, פס"ז שכל טוב, ילקוט שם: קלט) לעיל יא ב, מכילתא שם, ועיין מדת סופרים אות ל, תנחומא א שם פס"ז שכל טוב, ילקוט שם:

מכילתא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִצְרַיִם וְשַׁאֵילוּנוּן וְרוֹקִינוּ יָת מִצְרָיִם׃ לז וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס לְסֻכּוֹת כְּשִׁית מְאָה אַלְפִין רִגְלָאִין גֻּבְרַיָּא בַּר מִטַּפְלָא׃ לח וְאַף נוּכְרָאִין סַגִּיאִין סְלִיקוּ עִמְּהוֹן וְעָנָא וְתוֹרִין

בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ
לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף׃
לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר

רש"י

להם מן הכסף ומן הזהב והמאוחר בפסוק חשוב (קמ): וישאלום. אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך (קמא): וינצלו. ורוקינו (קמב): (לז) מרעמסס סכתה. ק"ך מיל היו (קמג) ובאו שם לפי שעה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים (קמד): הגברים. מבן כ' שנה ומעלה: (לח) ערב רב. תערובות אומו' עובדי כוכבים

אבן עזרא

והשטן (תנה): לו וינצלו. לא מצאנו גזרת הצלה מהבנין הקל, רק מהנוסף (תנו) או מהדגוש (תנז), ושניהם פעלים יוצאים (תנח), כי אין הפרש בטעם בין וינצלו, ובין ויצל אלהים (בראי לא ט), רק בבנין הנוסף (תנט) יזכיר הפעול (תס), ולא כן בדגוש (תסא): (פיה"ק. וישאילום. פועל יוצא לשני פעולים, שהיו המצריים מפייסים לישראל שישאלו מהם, וכבר פירשתי הטעם (תסב)): לז ויסעו. היה הסמ"ך ראוי להדגש בהתבלע הנו"ן (תסג) כמו ויגשו (בראי יט ט) (תסד) ויתנו (שם לה ד) (תסה), אולי בא כן להקל על הלשון: מרעמסס. בפתח תחת הרי"ש, ושו"א תחת העין (תסו), והוא שם מחוז ולא עיר (תסז): סכתה. אל סכות (תסח), וזכר הגברים, ואין צורך להזכיר הנשים (תסט), כי הם כמו הם (תע), או יותר (תעא): לבד מטף, שהוא פחות מבן שנה (תעב) [נב]: (פיה"ק. הגברים. הם הזכרים (תעג)): לח וגם ערב רב. מאנשי מצרים שהתערבו עמהם (תעד), והם האספסוף שנאספו עליהם (תעה) [נג]:

יהל אור

מעלתו וערכו: (תנו) כי הם שאלו חפצים יקרי הערך ואבנים טובות: (תנז) מבנין הפעיל, והוא הנקרא בנין נוסף שניתוסף בו ה"א בראש, ויו"ד אחר העי"ן, כמו ואת בתינו הציל (פ' כז) והוא מבעלי הנו"ן שנופלת הרבה פעמים מן השרש: (תנח) מבנין פעל הדגוש: (תנט) ההפעיל והפעל הדגוש: (תס) בבנין הפעיל: (תסא) והוא המקנה, כמו "ויצל אלהים את מקנה אביכם", והפעול הוא התקנה: (תסב) מבנין הדגוש, כמו כאן, וינצלו את מצרים, ואין טעמו כמו ויצל את מקנה אביכם, כי באומרו וינצלו את מצרים, מורה רק את מי נצלו, והפעולים המה הרכוש והבגדים. כי לא נצלו את מצרים, ואצל ויצל כתיב את מקנה, כי המקנה הוא הפעול: (תסג) עיין (למעלה ג כא): (תסד) כי שרשו נסע ודגשות הסמ"ך שהיתה ראויה להדגש להתבלע הנו"ן של השרש: (תסה) שרשו נגש: (תסו) שרשו נתן: (תסז) בעַמְסֵס: (תסח) ואינו העיר אשר בנו, כי על העיר נקוד גם העי"ן בפתח בעַמְסֵס: (תסט) וכן הוא (מכילתא ס' יד) ר' נחמיה אומר לפי שצריך למ"ד מתחלתו, נותן לו ה"א בסופו. (תע) כי לא הקפיד כאן רק על הראוים למלחמה, שאל כונה זו קראם בסמוך צבאות ד' (פ' מא): (תעא) כי הנשים כנגדם: (תעב) כי לכל אחד היה כמה נשים, ואין צורך להזכירם: (תעג) טף, הוא שת"ז, כולל ילדים קטנים, ופה יכלול גם הנערים שלא מלאו עוד שנותם להיות ביוצאי צבא: (תעד) גבר הוא שע"ז, נרדף לשם איש זכר על היותו החזק במין, וכן הוא בארמית וסורית אלא שבכאן, הוא השם"ז הכולל והמיוחד להוראה זו, ובעברית ישתמשו בו על המעט, וברבוי "הגברים": (תעה) באותם ממצרים: (תעו) להתגייר בראותם עולם הנפלאות אשר עשה, והנזכרים (במד' יא ד): אשר

קרני אור

[נב] וכן כתב הרד"א כי מי שהוא פחות מעשרים הוא בכלל טף, והעובר מחמשים דינו כטף לחולשתו, והאנשים הגמורים אלה היו מבן עשרים ועד חמשים שנה: [נג] וכן הוא (זהר תשא דף קצא א) מאן ערב רב, וכי לודים וכושים וכפתורים ותוגרמים הוו דקראן לון ערב רב, והלא מצריים הוו, ומצרים נפלו, ואלו הוו ערבוביא דעמין סגיאין, הכי הוו ליה למכתב "ערב רב עלו אתם" לפי ערבוביא דלהון, אלא "ערב רב עלה אתם" אומה חד הוה, וליבן חד וכו', והתי' יע"ש כתב, יתכן כי שם ערב קונה כלה"ק של משפחות

מקו"ב רש"י: קמ) מכילתא שם ועיין מדת סופרים אות מ, תנחומא א שם פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם: קמא) מכילתא שם תנחומא א שם, פס"ז שכל טוב, ילקוט שם ובשיטי: קמב) כן ת"א ויונ"ע, ועיין מכילתא שם ותנחומא א שם, באפילו פי' של כסף ושל זהב נתנת ותורה כבתחלה ונצלו את הכל, ועיין מדת סופרים אות ע, פס"ז שכל טוב: קמג) ובמכילתא פי"ד, מאה ועשרים פרסה, ועיין מדת סופרים אות ל שהוא לגרוס קס מיל, ובתנחומא א ס' ארבעים פרסה, וכן הוא בילקוט, ובתרגום המיוחס ליונ"ע מאה ותלתין מילין, ובפס"ז קל פרסה ועיין בשרה לכל שם שרוצה להגיה קכ מיל, ובשכל טוב מאה מאות ועשרים מיל, ועיין בשרה שו שם שרוצה ג"כ לגרוס קכ מיל: קמד) למטה יט ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ אֶת־
הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת
מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם
וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־צֵדָה לֹא־
עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה

בְּעִירָא סַגִּי לַחֲדָא׃
לט וַאֲפוֹ יָת לֵישָׁא דִּי
אַפִּיקוּ מִמִּצְרַיִם גְּרִיצָן
פַּטִּירָן אֲרֵי לָא חֲמַע אֲרֵי
אִתְּרָכוּ מִמִּצְרַיִם וְלָא
יְכִילוּ לְאִתְעַכָּבָא וְאַף
זְוָדִין לָא עֲבַדוּ לְהוֹן׃
מ וּמוֹתַב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי
יְתִיבוּ בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע

אבן עזרא

(פיה״ק. ערב רב. ממצרים שהתערבו עמם, מגזרת, ויתערבו בגוים (תה׳ קו לה) והם האספסוף (תנז)): **לט ויאפו**. הנה הבצק שהוציאו ממצרים היה בו שאור (תנח) [נד], ולא אפוהו עד שחנו בסוכות (תנט) [נה]: (פיה״ק. **כי לא חמץ**. פועל עבר (תס) כמו כי זקן יצחק (בראשית כז א) (תסא)): **מ ומושב בני ישראל**. חשבונות רבים יש במקרא לא ידענו למי הם סמוכים, והנה אזכיר מקצתם *) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום (ש״ב טו ז), ואבשלום לא היה בן ארבעים שנה (תסב), גם לא נשלמה מלכות בית דוד (תסג) [נו], ומפרשים אמרו כי זה חשבון ביום שבת הארון בקרית יערים (תסד), וכתוב ויהי בשלשים שנה (יחז׳ א א), י״א בן שלשים שנה נתנבא (תסה)

רש״י

של גריס קסה): (לט) עגת מצות. חררה של מלה. בלק שלא החמיץ קרוי מלה קסו): וגם צדה לא עשו להם. לדרך. מגיד שבחן של ישראל שלא אמרו היאך נלא למדבר בלא לדה אלא האמינו והלכו הוא שמפורש בקבלה זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה קסז) מה שכר מפורש אחריו קודש ישראל לה׳ וגו׳ קסח): (מ) אשר ישבו במצרים. אחר שאר הישיבות שישבו גרים

קרני אור

האנשים השוכנים באהלים כל ימיהם, ונוסעים עם עדריהם ממדבר למדבר לתור להם מקום מרעה, כמו שהיה המנהג בימים ההם, ומלאום משפחות כאלה נוכריות בין המלרים, באמר את פרעה מלך מלרים וגו׳ את כל עמו ואת כל הערב (ירמי׳ כה כ), וכן יחזקאל בנבואתו על מלרים אמר, כוש ופוט ולוד וכל הערב (יחז׳ ל ה) ונקראו כן לפי שיתערבו בגוים ולאומים שונים, ומן המשפחות האלה עלו עם בני ישראל ממלרים, והביאו עמם לאן ובקר מקנה כבד מאוד כמנהגם, ושקראם הכתוב ערב רב, אשכר שהוא כמו מלה אחת, כי כן מלא והאספסוף (במד׳ יא) מתורגם וערברבין: [נד] דעת הח׳ ז״ל כי בלק ש״ת לעיסה נפוחה משאור, וכן פי׳ (דבר׳ ח ה) על ורגלך לא בלקה מגזרת ויאפו את הבלק וכן דעת קצת מחכמי הלשון עיין אוה״ס, האולר, האורים, בשרש בלק, ומפני שהכתוב קוראו בלק לכן דעתו כי גם שאור בהבלק, ודעת מנחם, ר״י ן׳ גנאח, ר״ש ן׳ פרחון, שהוא מעין ליבה, וכן יפרשו ורגלך לא בלקה, לא לשה את האדמה בלי מנעול, וכן דעת רד״ק (אוה״ש שרש בלק), ולרש״ם בצק שם מורכב בא צק כלומר שבא כתבנית הילקה, מפני שהוא מגולגל בעיסה: [נה] (ובמכילתא בא פי׳ יג) וישא העם את בלקו טרם יחמץ, מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו להחמיץ, פי׳ שמניעת החימוץ היתה מלד הזמן של מלרים לא מלדם, כי ברלונם היה שיחמץ אבל לא נתאנו בזמן קלר כזה, וכן יאמר הכתוב, כי לא חמץ כי גורשו ממלרים, ועיין התוה״מ בא (סי׳ סג וקג) שרלו להחמיץ העיסה ולא הספיק השעה ובריה״ג (פסחים כח ב לו ב) שלא נלטוו במלרים רק יום אחד, פי׳ שהגיד להם השעה לא יאכלו חמץ באותו יום לבד, יען כי ביום ההוא יולאים ולא יוכלו להתמהמה, וישא את בלקו טרם יחמץ והיה זה רק באותו יום שיי״ם כפי׳ ריס״ג: [נו] וכן הוא (ירושלמי סוטה פ״א ה״ח) ויהי מקץ ארבעים שנה, כל עלמו של דוד לא מלך אלא ארבעים ושתן הוא אומר

יהל אור

(תנז) אשר בקרבם שלא מבני ישראל המה: (תנח) כי שמו שאור בהבלק, כי רלו לחמלה, ולא הספיק להם השעה ובבאו״י הגי׳ „לא היה בו שאור״: (תנט) ושם בסוכות אפו את הבלק אשר הוליאו ממלרים, ועשו עוגות מלות כי לא החמיצו לגודל המהירות שהיה ביליאתם, וכן כתוב ויסעו מרעמסס סכותה (פ׳ לז) ואח״כ „ויאפו את הבלק״ וכן לרש״פ „מלה״ מטעם היגה ומהירות שלא יניחוהו להחמיץ ועושין אותו בזריזות: (תס) ופי׳ כי לא החמיץ מפני קולר הזמן: (תסא) שהוא ג״כ פעל עבר, ועיין ברשב״ם: *) עיין בפי׳ הח׳ ז״ל (בראשית מא א) ובבאורי שם: (תסב) ובמקח״מ „יאבשלום לא היה ארבעים שנה״: (תסג) גם לא יתכן לפרשו מתחלת מלכות בית דוד, כי הוא לא מלך רק ארבעים שנה, ועדיין היה מולך בעת הזאת: (תסד) עיין (ש״א ז ב): (תסה) שהודיע הנביא שראה המראה הזאת בבחרותו בהיותו בן שלשים

מסק״ב רש״י: קסה) בתהגירו (ז״ל): קסו) פי׳ אין מלות תואר לעוגות, אלא עוגות של מלות, כלומר עוגות של בלק שלא החמיץ, ועיין מכילתא פי״ד, תנחומא א ט, פס״ז, שכל טוב ילקוט ר״ע והנה אונקלוס תרגם גריצן, ויונ״ע תרגם תלדין ועגיגס אחד: קסז) ירמי׳ ב ב: קסח) שם שם ג, מכילתא שם, תנחומא שם, פס״ז, שכל טוב ילקוט ר״ע:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

בארץ לא להם: שלשים שנה וארבע מאות שנה (קסט). בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה משהיה לו זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה היו משנגזרה גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק (קע) ואי אפשר לומר בארץ מצרים לבדה שהרי קהת מן הבאים עם יעקב היה צא וחשוב כל שנותיו וכל שנות עמרם בנו ושמונים של משה לא תמצאם כל כך ועל כרחך הרבה שנים היו לקהת עד שלא ירד למצרים והרבה משנות עמרם נבלעים בשנות קהת והרבה משמונים של משה נבלעים בשנות עמרם הרי שלא תמצא ארבע מאות ליציאת מצרים והוזקקת לומר (קעא) על כרחך שאף שאר הישיבות נקראו גרות ואפי' בחברון כענין שנאמר אשר גר שם אברהם ויצחק (קעב) ואומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה (קעג)

וי"א ליובל (תפו), וי"א מציאת (תפז) ספר תורה שמצא חלקיהו הכהן (תפח), ואני לא ידעתי, כי הם סברות בלא יסוד ומשענת, וכתוב, בעוד ששים וחמש שנה (ישעי' ז ח), וזו הנבואה היתה בימי אחז (תפט), ומלכותו היתה שש עשרה שנה (תצ), ובשנת שש לחזקיהו בנו נגלתה שומרון (תצא), ע"כ הוצרכו המפרשים לומר, כי תחלת ששים וחמש שנה, מיום שנבא עמוס, וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז יא) (תצב), ואחרים אמרו משנת הרעש (תצג), ובאשר חשבנו שנות שבא (תצד) ישראל בימי יוסף ואחיו הנה לא יגיעו מספר ימי הכתוב (תצה) כי אין ספק כי קהת מיורדי מצרים היה, ונחשוב כי הוליד עמרם בנו בסוף ימיו, גם עמרם הוליד משה בסוף ימיו, והנה מספר חייהם (תצו) מאתים ושבעים שנה (תצז), ומשה (תצח) בן שמונים שנה בצאת ישראל ממצרים, והנה הכל ג' מאות ונו"ן שנה, הנה חסרו לנו שמונים (תצט) והזקנים (ת"ק) הוסיפו אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות (תקא). כי, ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראי' טו יג) אינו דבק עם וענו, רק עם יהיה זרעך (תקב) וכמוהו רבים (תקג), ובפרשה הזאת "מיום הראשון עד יום השביעי" (פ' טו) (תקד), ואחר שמצאנו כתוב, שהשם אמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה, ידענו כי חשבון מושב (תקה) בני ישראל, תלוי בקץ אברהם (תקו), והוצרך בעל סדר עולם לומר, כי אחר שבא אברהם לארץ כנען שב לחרן (תקז), והוצרכו המפרשים לומר, כי נבואת אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראי' טו ז) איננה דבקה עם הפרשה הנזכרת (תקח) אבל אחר זה נאמרה (תקט), ואין

יהל אור

שנה לימי חייו, שהיה גבור כארי, ושהיה זה בחדש הרביעי תמוז, להיותו התחלת הקיץ, וביום החמישי בהיות הלבנה בעליה, שהיו כולם דברים עוזרים אל השגת נבואתו: (תפו) וכן פי' רש"י ז"ל שהיה אותו מנין ליובל, והביא ראיתו מסד"ע, וכן פי' הרד"ק בשם אביו וכתב כי לפי פשוטו פירושו שלשים שנה ליובל עיי"ש: (תפז) ובמקח"מ "למציאת": (תפח) וכן הוא (סד"ע פ' כו) שלשים שנה משנמצא הספר. בית ה'. וכן הוא (ילקוט ריש יחזקאל) מסד"ע, וכן תיוב"ע: (תפט) כמ"ש, ויהי בימי אחז (ישעי' ז א): (תצ) כמ"ש (מ"ב טז ב): (תצא) כמ"ש, בשנת שש לחזקיהו היא שנת תשע להושע מלך ישראל נלכדה שמרון, ויגל מלך אשור את ישראל אשורה (מ"ב יח י יא), והיה בין הכל רק כב שנה; אף אם נחשוב שזה היה בתחלת מלכותו: (תצב) וכן פי' רש"י והרד"ק עיי"ש החשבון: (תצג) ועמוס ניבא שנתים לפני הרעש (עמוס א א), וכן כתב שם הא' ז"ל "ולחשבון הזה הוא "ובעוד ששים וחמש שנה": (תצד) ובמקח"מ "שבת": (תצה) ובמקח"מ "בימי יוסף ואחריו, הנה לא יגיעו מספר הכתוב":

(תצו) ובמקח"מ "חיי שניהם": (תצז) כי חיי קהת היו מאה ושלש ושלשים שנה, ושני עמרם היו מאה שבע ושלשים שנה: (תצח) ובמקח"מ "היה": (תצט) וכן הביא רש"י ז"ל הה' הזה: (ת"ק) הזקנים שתרגמו את התורה לתלמי המלך: (תקא) כן הוא (מגילה ט, א): (תקב) פי' רק הוא דבק עם גר יהיה זרעך: (תקג) כי נמצאו חשבונות רבים לא נודע תחלתם וכמו שביאר למעלה: (תקד) שאינו דבק עם ונכרתה, רק עם כל אוכל חמץ כמבואר למעלה פ' יט, אף כאן מ"ש ארבע מאות שנה, אינה חוזרת לסמוך לה לוענו אותם רק עם גר יהיה זרעך: (תקה) ובמקח"מ "ומושב": (תקו) והוא מעת צאתו מארצו ואז היה אברהם בן שבעים שנה: (תקז) כן הוא (סד"ע פ"א) אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה וכו' לאחר שנדבר עמו ירד לחרן ועשה שם חמש שנים, שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (ברא' יב ד) ולפ"ז היה שתי פעמים בא"י, וכן הוא בהפי' המיוחס לרש"י ז"ל ב"ר פ' לט: (תקח) עם ברית בין הבתרים, עם נבואת כי גר יהיה זרעך: (תקט) אלא כי

מקו"ב רש"י: קסט) ונמצאת פי"ד "אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גשן" וכן הוא במדרש שכל טוב, וכך כתבו לתלמי המלך וזהו מן הדברים שכתבו לו בשינוי, ועיין מדות סופרים אות ו' מה שהאריך בזה: קע) ועיין תנחומא א ס, מגילה ט, א, ברש"י ד"ה "ובשאר הארצות" ירושלמי מגילה פ"א הי"א, פדר"א פ' מח, סד"ע פ"ג, ב"ר פס"ד יא שמו"ר פ' יח יא, במד"ר פי"ד יא ילקוט לך טז ילקוט בא ר"י ועיין ברא' טו יג קרני אור הערה כח: קעא) כנ"ל נוסף כאן כי גר יהיה זרעך במצרים ובשאר ארצות שאף כו': קעב) ברא' לה כז: קעג) לעיל ו ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ

מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין׃ מא וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבַּע

אבן עזרא

צורך לכל זה, רק השבון ד׳ מאות שנה הוא מיום שנולד יצחק (תקי) , ואלה השלשים שנה הנוספים, מספרם מיום שיצא אברהם מארץ מולדתו מאור כשדים (תקיא) . ובא עם אביו אל חרן (תקיב) כאשר כתוב ויבואו עד חרן וישבו שם (שם יא לא), ואברהם ישב עם אביו בחרן חמש שנים, ובא אל ארץ כנען, והוא בן חמש ושבעים שנה, ולא שב אל חרן (תקיג) , והנה כאשר נולד יצחק תמו שלשים שנה שיצא אברהם מארצו, כי הוא העיקר, כי לו נתנה ארץ הכנעני ויהיה פסוק אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים (שם טו ז) דבק עם כל הפרשה למעלה ולמטה (תקיד) , והנה פי׳ ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים, שהיו גרים שם, גם אבותיהם היו גרים (תקטו) , בכתוב, כמעט וגרים בה (תה׳ קה יב) (תקטז) , ואברהם אמר גר ותושב אנכי עמכם (ברא׳ כג ד) :

שלשים שנה וארבע מאות שנה. מיום שיצא אברהם אביהם מארץ מולדתו (תקיז) :

(פיה״ק . ומושב בני ישראל. הרגמו הזקנים אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות (תקיח) [נז] , וי״א כי ארץ כנען בימים ההם תחת יד מלך מצרים היתה (תקיט) , והם צריכים ראיה (תקכ) , והגאון אמר , כי פי׳ עד סוף שלשים וארבע מאות שנה , וזה החשבון מיום צאת אברהם מאור כשדים (תקכא) ואנחנו נדע באמת כי לא עמדו ישראל במצרים מיום רדת יעקב עד צאתם זה המספר , וזה לנו האות , כי הנה קהת מיורדי מצרים היה , ואם חשבנו שהיה בן חדש , ויהיה אחיו מררי בן אם אחרת (תקכב) , ונאמר כי הוליד קהת את עמרם בשעת מותו , ג״כ עמרם עם משה (תקכג) , והנה חיי קהת שלש ושלשים ומאת שנה , ושני עמרם מאה ושבע ושלשים , ומשה בן שמונים שנה (תקכד) , והנה חסרו שמונים , וכאשר הסתכלנו במקרא נמצא כאלה רבות , והנה אמר הנביא , ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים (ישעי׳ ז ח) , וזה היה במלכות אחז , ואם נאמר כי בתחלת מלכותו היתה הנבואה הזאת , הנה כל מלכות אחז שש עשרה ובשנת שש לחזקיה גלתה שומרון , ותחלת החשבון היה מיום הרעש (תקכה) , ובס׳ מלכים וד״ה כאלה רבות , ולא ארצה להאריך , כי הייתי מביא ראיות מהכתוב , כי מה שהעתיקו לנו חכמינו שגלות מצרים היתה מאתים ועשר שנים כן הוא (תקכו) , ודי לנו העתקתם , כי היא הראיה הגמורה , ותוספת שלשים שנה על קץ אברהם (תקכז) מיום צאתו מארצו (תקכח) , וכן הפי׳ שאמר השם לאברהם אבינו ארבע מאות שנה, עד סוף ארבע מאות מהיום (תקכט) , וזה הפי׳ של הגאון נכון הוא (תקל) גם הוא אמר , אין לנו צורך שנאמר כי אברהם ויצחק נקראו בני ישראל (תקלא)) : **מא וטעם ויהי מקץ**

רש״י

לפיכך אתה לריך לומר כי גר יהיה זרעך משהיה לו זרע . וכשתמנה ארבע מאות שנה משנולד יצחק תמצא מביאתן למצרים עד יציאתן ר״י שנה וזה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך קיד : (מא) ויהי מקץ

קרני אור

אומר הכין עיי״ב ביפלכו מכנה שבאלו ישראל מלך , והרלב״ג יפרש , יתכן בהתחילו מעת שלמות הרבעים שנה מעת המשח דוד , והרבינו ישעי׳ כתב , וי״ב לומר ארבעים שנה למלכות דוד , שבסוף שניו היה המעשה הזה , ועיין ברא׳ מח א קרני אור הערה א : [נז] (ובמכילתא בא פ׳ יד) ,אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן״ והגיה הגר״א שם , בארץ

יהל אור

כי גר יהיה זרעך א״ל עוד בהיותו בחרן , ואני ד׳ אשר הוצאתיך נאמרה לו אח״כ : (תקי) וכן הוא (סד״ע פ׳ מה) דעת ר׳ אלעזר בן ערך , וכן פי׳ רש״י והרשב״ם ז״ל : (תקיא) ותשלום ת״ל שנה מיום שהוציא א״ת מאור כשדים : (תקיב) ובמקה״מ ,ובא עם אחיו אל אביו אל חרן״ ועיין בפי׳ הח׳ ז״ל (ברא׳ יא כט) וביהל אור שם אות קיח : (תקיג) ששם שנית ועיין בפי׳ הח׳ ז״ל (ברא׳ טו יג) ובקרני אור שם , הערה כח : (תקיד) כי קודם שבאו לחרן בעודו באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך , ומה שכתוב לך לך אחר שכתוב ויבאו עד חרן , כבר פי׳ הח׳ ז״ל (ברא׳ יב א) השם צוה לאברם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום מולדתו וכו׳ : (תקטו) כי האבות בכלל עם הבנים : (תקטז) ופי׳ הח׳ ז״ל שם ,ידבר על האבות , כי מספר בניהם היה מעט גרים ותושבים בארץ״ : (תקיז) מאור כשדים , וכפי׳ הקצר פי׳ כן בשם הגאון : (תקיח) וכן הוא (מגילה ט , א) : (תקיט) ע״כ אמר בארץ מצרים , גם כנען ומצרים שני אחים , ומצרים היתה עיר המלוכה : (תקכ) כי כן היתה באמת : (תקכא) וכן כתב הגאון (האמונות והדעות מאמר ה פ״ד) וכוונתו שם שמיום צאת אברהם מאור כשדים עד גאולתם היו ת״ל שנה : (תקכב) והיה ג״כ בן חדש : (תקכג) שהולידו בשעת מותו : (תקכד) הרי ש״נ שנים , אף אם נספור שנות כולם , וכן הוא (סד״ע פ״ג) : (תקכה) וכפי׳ הארוך הביא הפי׳ הזה בשם אחרים · (תקכו) כן הוא (סד״ע פ״ג פדר״א פ׳ מה) , ועיין בפדר״א שם , דעת ר״א בן ערך ודעת ריב״ז ובבאור הגרד״ל שם : (תקכז) על הארבע מאות שנה שאמר לאברהם (ברא׳ טו יג) : (תקכח) מאור כשדים : (תקכט) וכן יאמר הח׳ ז״ל (ברא׳ טו יג) ,ארבע מאות שנה עד סוף זה הקץ מהיום״ , ועיין ביאורי שם , שפרשתי שזה מוסב על הגזרה , שהשם אמר לאברהם שיחשבו שני הגירות לזרעך מיצחק , והגזרה היא מהיום : (תקל) כי הת״ל שנה מיום צאתו מאור כשדים : (תקלא) מה שאמר ומושב

מקו״ב רש״י : קכד) עיין אות קמט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ כָּל־צִבְאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ מג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

אונקלוס

מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וַהֲוָה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין נְפַקוּ כָּל חֵילַיָּא דַייָ מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ מב לֵילֵי נְטִיר הוּא קֳדָם יְיָ לְאַפָּקוּתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם הוּא לֵילְיָא הָדֵין קֳדָם יְיָ נְטִירִין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָרֵיהוֹן׃ מג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן דָּא

רש"י

שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה. מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין (קנה) בט"ו בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו. בחמשה עשר בניסן נולד יצחק ובט"ו בניסן נגזרה גזרת בין הבתרים (קנו): (מב) ליל שמורים. שהיה הקב"ה שומר ומצפה לו לקיים הבטחתו להוציאם מארץ מצרים (קנז): הוא הלילה הזה לה'. הוא הלילה שאמר לאברהם בלילה הזה אני גואל את בניך (קנח): שמרים לכל בני ישראל לדרתם. משומר ובא מן המזיקין (קנט) כענין שנאמר ולא

אבן עזרא

שלשים שנה. (תקכ"ז) להודיע כי בעבור צעקתם אל השם לא יצאו, עד שהגיע הקץ שנגזר עליהם (תקכ"ג) [נח]: מב ליל שמורים הוא לה'. על דרך הפשט בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לה', ובסוף שמורים לכל בני ישראל לדורותם, נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם, ולא יתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף (תקכ"ד), צוה שיהיה זה הלילה שמורים לכל בני ישראל לדורותם, והטעם אכילת הפסח על משפטו, ומצות ומרורים בלילה הזה (תקכ"ה) [נט], ויש מפרשים אותו כטעם שומרי החומות (ש"ה ה ז) (תקכ"ו) שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורת השם (תקכ"ז) בצאתם ממצרים, וככה רמזו חכמינו ז"ל, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית (הגדה של פסח) (תקכ"ח) [ס]: (פיה"ק. ליל שמורים הוא לה'. ובעבור שהשם שמרם (תקכ"ט) חייבין הן ישראל לשמור זה הלילה, והטעם אכילת הפסח על משפטו, ומצות ומרורים בלילה הזה, ויש מפרש אותו כטעם שומרי החומות (ש"ה, ה, ז) (תקל) ויש להם עד הכתוב בהגדה שאומרים (תקל"א)): מג ויאמר. בעבור שהזכיר ליל שמורים והוא ליל חמשה

יהל אור

זמושב בני ישראל, והלא אברהם ויצחק לא היו בני ישראל? וכן יאמר (האמונות והדעות שם) „אבל איך נקרא אברהם בני ישראל? ואיך נקראו חרן וארץ כנען מצרים? יש להם פירושים אין זה מקומו": (תקלב) מה שחזר ואמר ויהי מקץ וגו': (תקלג) וכן הוא (מכילתא בא פ' יד) מגיד שמכיון שהזמן הגיע לא עכבן המקום כהרף עין, וכן פי' רש"י ז"ל: (תקלד) בעבור שאמר השם את ישראל בזה הלילה, ופסח על בתי בנ"י, ונשמרו מיד המשחית: (תקלה) שזה הלילה ישמרו לדורות לאכול הפסח ומצות ומרורים בכל מקותיהם: (תקלו) פי' שיהיו נעורים כל הלילה: (תקלז) שעשה בזה הלילה: (תקלח) כי היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיה' ואמרו להם רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית: (תקלט) בזה הלילה בעת שהכה בכורי מצרים, ולא נתן המשחית לבוא אל בתיהם לנגוף: (תקמ) פי' שיהיו נעורים כל הלילה: (תקמא) עיין אות תקלח:

קרני אור

מצרים ובארץ ארצות, ובמס' סופרים (פ"א ה"ח) בארץ מצרים ובארץ כנען, וכן בתרגום במרני, „ומותב בני ישראל ואבהתהון דדעבו בארע כנען, בארע מצרים תלתים שנה וארבע מואן שנה", וכן מתורגם בתרגום אלכסנדרי, ועיין פי' הח' ז"ל (בראש' טו יג) ובבכורי שם: [נח] ודעתו (למעלה ו, ז) וכן (למטה לג כא) כי היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות, ובעבור שצעקו אל השם, ושבו אליו הוסיפם השם: [נט] עיין ברמב"ן ובפי' הטור על התורה, מה שהעירו ע"ז: [ס] המאמר הזה הובא (תוס' כתובות קה א ד"ה „לחשיב" ותוס' ע"ז מה א, ד"ה „אמר ר"ע"):

סמיכות

ספ"ב רש"י: קנה) מכילתא שם תנחומא א ע פס"ז, שכל טוב, ילקוט ר"י: קנו) מכילתא שם, תנחומא שם סד"ע פ"ס, פס"ז, שכל טוב, ילקוט ר"י: קנז) מכילתא שם, תנחומא א שם ועיין בשכל טוב מה שהאריך בזה: קנח) מכילתא שם תנחומא א שם, ילקוט שם: קנט) פסחים קט ב, ר"ה יא ב, פס"ז, ובמכילתא שם מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו, וכ"ה בילקוט ועיין מדות סופרים אות נ בהשכיל לבאר זאת על מה ירמזו אלה המלים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואהרן זאת חקת הפסח כל־בן נכר לא־יאכל בו: מד וכל־עבד איש מקנת־כסף ומלתה אתו אז יאכל בו: מה תושב ושכיר לא־יאכל בו: מו בבית אחד יאכל לא־תוציא מן

אונקלוס

גזירת פסחא כל בר ישראל דישתמד לא יכול ביה: מד וכל עבד גבר זביני כספא ותגזר יתה בכן יכול ביה: מה תותבא ואגירא לא יכול ביה: מו בחבורא חדא יתאכל לאתפיק מן

אבן עזרא

עשר שבו יאכל הפסח (תקמב) השלים לפרש חקת פסח דורות (תקמג) והנה לא הזכיר דבר המשקוף והמזוזה (תקמד), ולא הזכיר על מצות ומרורים, כי כבר הזכירו בפסח מצרים (תקמה), והנה השעם תאכלו הפסח לדורות כפסח מצרים (תקמו), והוסיף מצות אחרות (תקמז) רק מצות המשקוף והמזוזה, אינה מענין אכילת הפסח, הלא תראה בתחלת הפרשה, כל בן נכר לא יאכל בו (תקמח), והטעם כמו ממנו (תקמט), כי נכון הוא בלשון הקדש, גם בלשון ערבי לומר כך (תקנ) וכמוהו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח לב) (תקנא): מד וכל, ומלתה אותו. לרצונו (תקנב) [סא], שישוב לדת ישראל אם היא בן מצוה (תקנג) [סב], ומשפט מקנת כסף או יליד בית שוה, רק דבר הכתוב בהווה יותר (תקנד): מה תושב. מישראל או שכיר (תקנה), לא יאכל בפסח אם לא יכוס על השה כמשפט כל העדה (תקנו) [סג]: מו בבית אחד יאכל. בפסח

רש"י

יתן המשחית וגו': (מג) זאת חקת הפסח. ביו"ד בניסן נאמרה להם פרשה זו: כל בן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים קס). ואחד עובד כוכבים ואחד ישראל מומר במשמע קסא): (מד) ומלתה אתו אז יאכל בו. רבו. מגיד שמילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח דברי רבי יהושע. רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו מלאכול בפסח. א"כ מה תלמוד לומר אז יאכל בו. העבד קסב): (מה) תושב. זה גר תושב: ושכיר. זה העובד כוכבים קסג) ומה תלמוד לומר והלא ערלים הם ונאמר וכל ערל לא יאכל בו אלא כגון ערבי מהול וגבעוני מהול והוא תושב או שכיר קסד): (מו) בבית אחד יאכל. בחבורה אחת שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקו בו קסה). אתה אומר בחבורה אחת או אינו אלא בבית אחד כמשמעו וללמד שאם התחילו והיו אוכלים בחצר וירדו גשמים שלא יכנסו לבית ת"ל על הבתי' אשר יאכלו אותו בהם מכאן שהאוכל אוכל בב' מקומו' קסו): לא תוציא

קרני אור

[סא] וכן הוא (בש"ע יו"ד רס"ז כ"ג) ועיין בביאור הגר"א שם סק"ם: [סב] ודעת רז"ל (מכילתא בא פ' טו) שמילת עבדיו מעכבתו לאכול בפסח, ויפרשו, אז יאכל בו רבו, והו דעת ר' ישמעאל, ויאמר בזה שהאדון אסור לאכול מבשר הפסח אם יהיה עבדו אשר גופו קניי לו ערל ולדעת ר' אליעזר, אין רשאי לקיים עבדים בלתי נמולים, ופי' ומלתה אותו, שאתה מצווה למולו ואז יאכל בו כעבד, אבל אין מעכב את האדון: [סג] ולדעת רז"ל (מכילתא בא פ' טו) תושב זה

יהל אור

(תקמב) סמיכות קא דריש: (תקמג) ועיין ברמב"ן ובפי' הטור על התורה מה שהשיגו ע"ז: (תקמד) כי זה איננה נוהג בפסח דורות: (תקמה) ואין צורך להזכירם פה: (תקמו) אך לא בכל דבר, כי לדורות אינו נאכל בחפזון: (תקמז) והוסיפה זאת הפרשה מצות אחרות, והם שבעה במספר, איסור בן נכר, עבד ערל, תושב ושכיר, הוצאה מן הבית, שבירת עצם, גר צדק שימול לו כל זכר, כל ערל לא יאכל בו, ואפילו עברי, והוא שמתו אחיו מחמת מילה: (תקמח) פי' שכאן קא מזהיר ענין אכילת פסח דורות ובכל"י נוסף פה „וכן נכר אינו מזרע ישראל, אולם היה מישראל והוא עובד אל נכר, ואמר לא יאכל בו, והטעם וכו': (תקמט) והבי"ת מקום מ"ם השמוש: (תקנ) שהפירוש מן בו הוא ממנו: (תקנא) שטעמו מבשר ומלחם: (תקנב) לא שיכוף אותו: (תקנג) פי' אם הוא בן י"ג שנה ומלרצונו, אז חיוב שיאכל: (תקנד) ומקנת כסף הווה יותר: (תקנה) פי' תושב ושכיר ישראלי שלא נמנה בחבורה, ופי' כן, מפני שאם הוא ערל, כבר כתיב, וכל ערל לא יאכל בו: (תקנו) וע"ז כתב המבאר לנתה"ם, שכן הוא פשוט

מקו"ב רש"י: קס) וכן פי' רש"י פסחים כח ב בן נכר מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, לא לכל התורה ועיין זבחים כב ב ועיין בפי' הרמב"ן: קסא) מכילתא פ' טו, תנחומא א י, פס"ז, שכל טוב: קסב) מכילתא פ' טו, ועיין בלקוטים לזכור לאברהם מה שהעיר ע"ז ועיין בפס"ז הערה ש"ז וש"ח: קסג) מכילתא פ' טו, תנחומא א י פס"ז שכל טוב, ילקוט רי"א: קסד) מכילתא שם, פס"ז ועיי' הערה שנג שם, מה שהעיר ע"ז מג' יבמות עא א: קסה) מכילתא שם וכן ת"א, פס"ז, שכל טוב, ילקוט רי"ב: קסו) מכילתא שם, פס"ז, שכל טוב ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַבַּיִת מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ מז כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ מח וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה הִמּוֹל לוֹ כָל־זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח

אונקלוס

בֵּיתָא מִן בִּסְרָא לְבָרָא וְגַרְמָא לָא תְתַבְּרוּן בֵּהּ׃
מז כָּל כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל יַעְבְּדוּן יָתֵהּ׃
מח וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמָּךְ גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ מִגְּזַר לֵהּ כָּל דְּכוּרָא וּבְכֵן יִקְרַב לְמֶעְבְּדֵהּ וִיהֵי כְּיַצִּיבָא

רש"י

מן הבית. מן החבורה: ועצם לא תשברו בו. הראוי לאכילה כגון שיש עליו כזית בשר יש בו משום שבירת עצם אין עליו כזית בשר או מוח אין בו משום שבירת עצם (קסז): (מז) כל עדת ישראל יעשו אותו. למה נאמר לפי שהוא אומר בפסח מצרים שה לבית אבות שנמנו עליו למשפחות יכול אף פסח דורות כן תלמוד לומר כל עדת ישראל יעשו אותו (קסח): (מח) ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד תלמוד לומר והיה כאזרח הארץ מה אזרח בי"ד אף

אבן עזרא

מצרים (תקנז), והעד לא תוציא מן הבשר חוצה (תקנח) וחכמינו ז"ל אמרו בחבורה אחת (תקנט) והוא הנכון (תקס) [סד]: (פיה"ק. בבית אחד יאכל. שיהחברו כולם על אכילת הפסח במקום אחד (תקסא)): מז כל עדת ישראל, כל בני מצוה חייבים לעשות הפסח (תקסב), וכאשר חפשתי בתורה מצאתי שלשה ועשרים כריתות האמורים בתורה כולם הם במצות לא תעשה (תקסג), אבל במצות עשה לא מצאתי רק הפסח לבדו והמילה (תקסד), אולי היה כן בעבור כי יציאת מצרים להזכירה חיוב, ואין זכירה יותר מאכילת הפסח בזמנו, ובהתחלת עשרת הדברים, אמר, אשר הוצאתיך מארץ מצרים (למטה כ, ב): (פיה"ק. וטעם כל עדת ישראל. שהכל חייבין לעשותו (תקסה)).

מח וכי יגור אתך גר. טעם אתך בארץ מצרים (תקסו), וטעם ועשה פסח, והוא רוצה לעשות הפסח ימול בתחלה, וטעם וכל עול לא יאכל בו, על ישראל שלא נמולו, כמו

יהל אור

פשטות הכתוב: (תקנז) שאכלוהו בבית כמש"כ „על הבתים אשר יאכלו אותו בהם" (למעלה פ' ז), ופירושו פה, האדם האוכל את הפסח יאכלנו בבית אחד ולא בשני בתים, ועיין (מכילתא פ' טו) שיוכיח מן הפסוק הזה, שהוא נאכל בבתים הרבה ובחבורה אחת, וכן פי' רש"י ז"ל שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויאכלוהו, וכן ת"א ויוב"ע „בחבורא חדא יתאכל": (תקנח) וכתוב „לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה", ולשון הוצאה נופל על הבית ולא להחבורה וכן הוא דעת ר' יהודה (פסחים פו ב) שהפסח נאכל בשתי חבורות ולא בשתי מקומות ועיין הכוה"ק ובנתיבה לגר מה שהאריכו בזה: (תקנט) וכן הוא (מכילתא בא פ' טו) בחבורה אחת הכתוב מדבר וכן הוא דעת ר"ש (פסחים פו ב), ולדעתם שבית היינו המשפחה והחבורה, כמ"ש ויקחו וגו' שה לבית ואם ימעט הבית (למעלה פ' ג ד): (תקס) כי כן מנהג הלשון העברי לקרוא אנשי הבית ע"ש הבית, כמו איש וביתו (למעלה א א) ובהרגומו שם ואנש ביתה: (תקסא) כדעתו בפי' הארוך: (תקסב) פי' מבן י"ג ומעלה הוא בר חיוב: (תקסג) והנה בג' (כריתות ב א) יחשוב ל"ד כריתות בל"ת, וי"ל שבפ' אחרי כתובה פ' העריות, וכתוב כרת א' על כולם, ונכרתו הנפשות העושות (ויקרא יח כט), והחכ' ז"ל חשבה לאחד, הרי ל"ד כריתות בל"ת כמ"ש בג' שם: (תקסד) וכן הוא (כריתות שם) הפסח והמילה במצות עשה, וכן יאמר (יסוד מורא שער ב). וכלל אמור כי כל כרת ומיתה היא על מצות לא תעשה, כי הוא מכעיס יותר מהמתעצל לעשות מה שציוה, ולא מצאתי כרת במצות עשה כ"א במילה כי היא לאות ברית עומדת בגופו כל ימי חייו וכו', וככה כרת על מי שחדל לעשות הפסח, כי זכר יצי"מ עקר לכל המצות". ועיין (ברא' יז יד) ובבאורי שם: (תקסה) החיוב על כולם. (תקסו) ר"ל גר הגלוה עתה אליך, ואין זה מטה

קרני אור

גר תושב, שכיל זה הגוי, וכן פי' רש"י ז"ל ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז: [סד] ותהיה הכוונה כמו בית תבולה, כמו ובמתת אתה וביתך (דבר' יד כו) שהכלון בו חבורת המתקבלים בביתו מהבנים והטף ובני הבית בכללם ויהיה הכלון בו שיאכל הפסח בחבורה אחת לא בשתי חבורות, ולפי שאמר לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה, למדנו שהמקום אשר יאכלוהו בו ראוי להיות מוקף (רלב"ג):

מקו"ב רש"י: קסז) תנחומא א שם, מכילתא שם, פס"ז, [illegible], ילקוט שם: קסח) וכן הוא תנחומא א׳ מגיד שפסח דורות בערבוביא פי' אפילו משפחות משורבות מכילתא שם תנחומא א שם ועיין פסחים פד ב פס"ז, שכל טוב ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הארץ וכל-ערל לא-יאכל בו:
מט תורה אחת יהיה לאזרח ולגר
הגר בתוככם: נ ויעשו כל-בני
ישראל כאשר צוה יהוה את-משה
ואת-אהרן כן עשו: ס נא ויהי בעצם
היום הזה הוציא יהוה את-בני
ישראל מארץ מצרים על-צבאתם:
פ שביעי יג א וידבר יהוה אל-משה

אונקלוס

דארעא וכל ערלא לא
יכול ביה: מט אוריתא
חדא יהא ליציבא
ולגיורא דיתגיירון
ביניכון: נ ועבדו כל בני
ישראל כמא די פקיד יי
ית משה וית אהרן כן
עבדו: נא והוה בכרן
יומא הדין אפיק יי ית
בני ישראל מארעא
דמצרים על חיליהון:
א ומליל יי עם משה

אבן עזרא

מט תורה. היהודים במדבר בדרך (תקסז): זה הגר הוא גר צדק (תקסח) לא גר שער (תקסט): (פיה"ק. ויתכן להיות פירוש בגר ובאזרח הארץ על גר צדק שנכנס בברית (תקע) והוא הנכון בעיני): נ טעם ויעשו כל בני ישראל, וכבר הזכיר זה למעלה (תקעא) אולי זה על הפסח שעשו במדבר סיני (תקעב) שמלו הגרים (תקעג), ואל תתמה בעבור שהוא כתוב במקום הזה (תקעד), כי בפרשת רדת המן כתיב שיקח צנצנת ויתן שם מן ויניחה לפני העדות (תקעה), ועוד לא צוה השם לעשות ארון העדות וכמוהו הוצאתי את צבאותיכם (למעלה פ' יז) (תקעו): נא ויהי בעצם. לפי דעתי זה הפסוק דבק עם הפסוק הבא אחריו, שדבר השם למשה לקדש הבכורים (תקעז) ובחצי הלילה היתה מכת בכורים, ובצאת ישראל ביום צוה השם מיד לקדש בכורי ישראל ובכורי בהמתם (תקעח): (פיה"ק. וטעם ויהי בעצם היום הזה, דבק עם הבא אחריו, והוא קדש לי כל בכור, כי כן כתוב, כי לי כל בכור, ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי וגו' (במד' ג יג), ואחר שיצאה הגזרה על כל בכור במצרים באדם ובבהמה, ולא מתו בכורי ישראל הם חייבים לפדות נפשם לתת כפרם לכבוד השם שפדם (תקעט)): א וידבר. אחז דרך קצרה (א) כי משה כנגד כל ישראל. ויפת אמר כי המצוה על משה לקדשם בפה (ב)

רש"י

גר בי"ד [קסט]: וכל ערל לא יאכל בו. להביא את שמתו אחיו מחמת מילה שאינו מומר לערלות ואינו נלמד מבן נכר לא יאכל בו [קע]: (מט) תורה אחת וגו'. להשוות גר לאזרח אף לשאר מצות שבתורה [קעא]:

יהל אור

מצוה לדורות, כי לדורות כבר נאמר ומלתה אותו אז יאכל בו: (תקסז) וכן הוא (מכילתא בא פ' טו) אבל ישראל ערל שומע אני יהא כשר לאכול פסח, ת"ל וכל ערל לא יאכל בו, וכן תיוב"ע וכל ערלא בר ישראל, ורש"י ז"ל פי' ערל זה שמתו אחיו מחמת מילה, וכן פי' הרשב"ם: (תקסח) שהתישב וקבל עליו תורה ומצוה והיה כאחד מאזרח הארץ: (תקסט) גר שער הוא גר תושב שנתיישב בתוך בני ישראל ואינו שומר התורה, ולדעת רז"ל הוא שקיבל עליו שבע מצות בני נח: (תקע) עיין אות תקסח: (תקעא) בפ' כח ובפ' לה ואם כפי הפשט מורה בפ' כח על שחיטת הפסח והקיחה, ובפ' לה על שאלת כסף וזהב והח' ז"ל ידייק שהיה די בפ' אחד: (תקעב) בשנה השנית: (תקעג) שאז מלו הגרים, ושם לא נכתב הצווי, כי הסתפק במה שנכתב פה: (תקעד) כי אין מקומו כאן: (תקעה) למטה טז לג, ובמקח"נ לפני העדות למשמרת: (תקעו) וזה היה תחלת החדש, ועדיין לא יצאו עד יום חמשה עשר, ואין מוקדם ומאוחר בתורה, ועיין ברמב"ן פסוק מג מה שהשיג ע"ז: (תקעז) ופי' ויהי בעצם היום הזה שהוציא ד' את בני ישראל מארץ מצרים דבר השם אל משה קדש לי, וטעם קדש לי, שיקדש אותם מיד שתהיה המצוה נוהגת במדבר: (תקעח) וכן פי' הרשב"ם והרלב"ג, וע"ז כתב שד"ל באם הי' הדבר כן היל"ל ויהי בעצם היום הזה אשר הוציא, ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז: (תקעט) עיין רמב"ן (יג יח):

(א) פי' שהיל"ל דבר אל בני ישראל קדש לי: (ב) פי אמור אל בני שהבכורות קדושים לי, ואינו
דרך

מקו"ב רש"י: קסט) מכילתא שם תנחומא א שם פסחים לג א פס"ז, שכל טוב: קע) כן הוא בפס"ז ושכל טוב: קעא) מכילתא שם תנחומא א שם, פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֵאמֹר: ב קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר
כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם
וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר
יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי
בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה
וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ: ד הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים

אונקלוס

לְמֵימַר: ב אַקְדֵּשׁ קֳדָמַי
כָּל בּוּכְרָא פָּתַח כָּל וַלְדָּא
בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּאֲנָשָׁא
וּבִבְעִירָא דִּילִי הוּא:
ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא הֲווֹ
דְּכִירִין יָת יוֹמָא הָדֵין דִּי
נְפַקְתּוּן מִמִּצְרַיִם מִבֵּית
עַבְדוּתָא אֲרֵי בִּתְקוֹף
יְדָא אַפֵּיק יְיָ יָתְכוֹן מִכָּא
וְלָא יִתְאֲכֵל חֲמִיעַ:
ד יוֹמָא דֵין אַתּוּן נָפְקִין

רש"י

(ב) פטר כל רחם. שפתח את הרחם תחלה א) כמו פוטר מים ראשית מדון ב) וכן יפטירו בשפה ג) יפתחו שפתים: לי הוא. לעצמי קניתים על ידי שהכיתי בכורי מצרים ד): (ג) זכור את היום הזה. למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום ה):

אבן עזרא

הפך ושמאו הכהן (ויקרא יג ח) כי הכהן קדוש הוא (ג) ולא יטמאנו רק בדבור, שיאמר בפה שהוא טמא (ד): ב פטר. פתיחת, כמו, ופטורי ציצים (מ"א ו יח) והטעם הבן שפתח תחלה הרחם (ה), ומלת רחם זרה (ו) כי משפט לשון הקדש שיפתח האות שהוא לפני אות הגרון (ז): ג ויאמר משה. ביום ט"ו יום אמר זכור (ח), כמו והיה היום הזה לכם לזכרון (למעלה יב יד) (ט), וטעם מבית עבדים, שהיו מעבידים אותם כאילו היו עבדיהם (י), ובמקום אחר אמר מכור הברזל (דבר' ד כ), כ המצריים חזקו עליהם, והשם הוציאם בחזק יד מהחזקים (יא) [א]: ד היום. הזכיר בתחלה ולא יאכל חמץ (יב), וככה תעשו לדורות, כמו שעשיתם ביום שיצאתם (יג) [ב], וכאשר היה זה בזמן שהאביב נמצא (יד) ככה תעשו בכל שנה בעת המצא (טו) האביב בארץ ישראל (טז) [ג], וזהו האביב שעורה (יז) ופי' אביב כמו בכור (יח), כי הוא מגזרת אב, שהוא כמו ראשון לאשר

יהל אור

לדרך קצרה כי המצוה משה: (ג) וכפי' הטור על התורה הגי' „טהור הוא" ונכון: (ד) וכן פי' שם הה' ז"ל „וטמאו בדבור שיאמר שהוא טמא" וכן פי' רש"י ז"ל שם: (ה) פטר ענינו הפתיחה והפתיחה, תרגום, והכנסים שלהו (בר' מד ג) וגבריא אתפטרו, ולפי שהבכור הוא פתוח הרחם ופתיחתו והבקעו תחלה נקרא כן (ן' מלך): (ו) כי משקלה בשש נקודות כיוו ככם ארץ אבן: (ז) שתנקד בפתח כמו רחם רחמתים (שופ' ה ל), לכן מלת רחם זרה: (ח) ולשון זכירה לא יפול על דבר שהוא בזמן עומד, כי איך יאמר משה לישראל זכרו עתה כי היום הזה אתם יוצאים, והיה יותר ראוי שיאמר שמור את היום הזה, ויפרש שהוא כמו וכו': (ט) שטעמו זכירה לדורות, כאשר ביאר ואמר וחגותם אותו חג לד' לדורותיכם חקת עולם תחגהו (יב יד) וכן הוא בפס"ז „זכור את היום הזה, זה צווי לדורות": (י) ופי' מהמקום שהחזיקו אותם לעבדים: (יא) ר"ל בחוזק המכות שנקראו יד השם שהביא על המצרים, שעליה אמר ושלחתי את ידי (למעלה ג כ) הוציאם השם ית' ממצרים החזקים: (יב) ואח"כ היום אתם יוצאים: (יג) לבל תאכלו חמץ: (יד) בזה השנה קרה שהיה חדש הלבנה ביציאתכם בחדש האביב: (טו) ובמקה"מ „שנמצא": (טז) ולא האביב שבארץ מצרים, כי אביב ארץ מצרים קודם מאביב א"י, וכחדש ימים ביניהם: (יז) ולא נמצא שם האביב כי אם על שם השעורה: (יח) בכור ובכור תבואה, וכן יאמר, ואם תקריב מנחת בכורים לד' אביב קלוי באש (ויקרא ב יד):

קרני אור

[א] בחוזק יד, פי' בחוזק יד של מצרים, כמ"ש ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם (יב לג) והוא הנכון, כ"א נפרש בחוזק יד על ד', אנו מיחסים אליו ית' התאמצות כח להוציא אותם לחירות ממצרים, ואין זה נאות בחיק בעל היכולת לבלי תכלית (הכוה"ק): [ב] עיין (פסחים כח ב) שפסח מצרים לא היה תימוגו נוהג אלא יום אחד, וכן הוא (מכילתא בא פ' טז) מגיד שלא אכלו ישראל מצה במצרים אלא יום אחד: [ג] וכן (מכילתא בא פ' טז) „מגיד שהשנה שיצאו ישראל ממצרים אינה צריכה לעבר" וכן בפס"ז „למדע שהשנה שיצאו ישראל מצרים לא היתה צריכה לעבר, לפי שהאביב בזמנו בא":

כי

מקו"ב רש"י: א) ובמכילתא פט"ז עד שיפטר זכר ופותח רחם, וכן הוא תנחומא א י ועיקר מלת פטר לשון ביקוע בלבר הדוחק ופיוח ויולא, שכל טוב, פס"ז: ב) משלי יז יד: ג) תה' כב ח: ד) ועיין פס"ז ושכל טוב: ה) מדכתיב זכור בקמץ משמע זכור תמיד, ועיין מכילתא שם, שכל טוב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

בחדש האביב: ה והיה כי יביאך יהוה אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת

בירחא דאביבא: ה ויהי ארי יעלנך יי לארעא דכנענאה וחתאי ואמוראי וחואי ויבוסאי די קיים לאבהתך למתן לך ארעא עבדא חלב ודבש ותפלח ית פלחנא הדא בירחא הדין:

אבן עזרא

הוליד (יט) [ד], או חכם להלמיד שלמד (כ), וכתוב כי השעורה אביב (למעלה ט לא) (כא), והעד שאמר בחג שבועות בכורי קציר חטים (למטה לד כב) (כב): (פיה"ק. וטעם בחדש האביב. שיעשו אותו בימי אביב, כאשר אמר על חג עצרת, חג הקציר (למטה כג טז), ואם זה הראשון (כג) נעשה בימי אביב השעורים (כד), לעולם תשני (כה) יהיה בימי תחלת קציר חטים, אז יבוא חג סוכות באסיף (כו), וכל זה דברי קבלה כאשר הזכרתי בתחלה (כז)) : [ה] והיה. לא הזכיר כל השבעה (כח), כי כבר הזכיר זה במקום אחר (כט) [ה] : (פיה"ק. והיה כי יביאך ה'. זה הכתוב, והיה היום הזה לכם לזכרון, כי הנה מועד הפסח תלוי בבא אל הארץ, והטעם כי אנשי המדבר לא צוו לשמור המועדים (ל)) :

רש"י

(ד) בחדש האביב. וכי לא היינו יודעין באיזה חדש יצאו אלא כך אמר להם ראו חסד שגמלכם שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת לא חמה ולא צנה ולא גשמים. וכן הוא אומר מוציא אסירים בכושרות ו) חדש שהוא כשר לצאת ז) : (ה) אל ארץ הכנעני וגו'. ואע"פ שלא מנה אלא חמשה עממין כל שבעה גוים במשמע שכולן בכלל כנעני הם ואחת ממשפחת כנען היתה שלא נקרא לה שם אלא כנעני ח) : נשבע לאבתיך וגו'. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם וגו' ט). וביצחק הוא אומר גור בארץ הזאת וגו' י). וביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' יא) : זבת חלב ודבש. חלב זב מן העזים והדבש זב מן התמרים ומן התאנים : את העבודה הזאת. של פסח יב) והלא כבר נאמר למעלה. והיה כי תבאו אל הארץ וגו' יג) ולמה חזר ושנאה בשביל דבר שנתחדש בה. בפרשה ראשונה נאמר והיה. כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם בבן רשע הכתוב מדבר שהוצי' את עצמו מן הכלל. וכאן והגדת לבנך בבן שאינו יודע לשאול. והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי

קרני אור

[ד] ונראה כי המסורה נקראת כתחלת בשולה "אביב", ונמצא "כרמל", ואין בזה ענין ויתם למלת "אביב" עם מלת "אב" כמו שחשב הרא"ע שכתב "ופירוש אביב כמו בבגד כי הוא מגזרת אב שהוא כמו לאב"ר הוליד" ועמה אחריו רד"ק בספ' (ש"ש אבב) כאבי הנחל בעלי הנחל, וכתב השבולת עם הקנה שלא תקרא אביב, ע"ש הקנה שהוא הענף, כי הענף כמו האב המוליד הענפים, וכל זה שבוש, כי מעולם לא מצאנו אביב על הענף, ולא על הקנה ולא על השבולת, אלא בפרט על השבולת כתחלת בשולה, ועיין נימוקי ר' אליהו (בד"ל) : [ה] (ובמכילתא בא פ' יז) אל ארץ הכנעני בארץ שבעה עממים הכתוב מדבר, ודעתו שבעים הנאמרים שבהם פרזי וגרגשי נכנסים תחת שם כנעני שהיה אביהם, ועוד לרז"ל מצאו שהיתה ארץ כל עממים כלנו זבת חלב ודבש, ולא היתה

יהל אור

(יט) כי האב קודם מהבן, ואחריו כל המבוכר יקרא בכור, כדמות הבן הבכור ואף כי שאינו מזרעו, כי אב שרשו "אבה" וזה "אבב" מענים אחד : (כ) כמ"ש אבי אבי (מ"ב ב יב) : (כא) פי' שאז התבואה עומדת באביה, והוא לשון בכור, וקרא הכתוב לחדש ניסן חדש האביב, לפי שהיה ראשון לחדשי השנה : (כב) פי' חג שאתה מביא בו בכורי קציר חטים לשתי הלחם, הוא ראיה כי קוראו חג הפסח חג האביב, ומנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא : (כג) פי' חג הראשון והוא חג המצות : (כד) בימי בכור ובשול השעורים : (כה) חג השני והוא חג העצרת : (כו) באספכם את תבואת הארץ (ויקרא כג לט) : (כז) עיין קרני אור הערה ג : (כח) כל השבעה עממין : (כט) ואין צורך להזכיר בכל פעם כולם : (ל) גם מצות

ספר

מקו"ר רש"י: ו) תה' סח ז: ז) תנחומא א יא מכילתא שם בוח"ט א וב מזמור כח שכל טוב ילקוט ר"כ: ח) ולא כנען כאב, ועיין תנחומא א יב, מכילתא פ' יז, פס"ז, שכל טוב ילקוט רל"א: ט) בראשית טו יח: י) שם כו ג: יא) שם כח יג תנחומא שם, מכילתא שם: יב) מכילתא שם פסחים לו א מלחות פב ב: יג) שמות יב כה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּחֹ֖דֶשׁ הַזֶּֽה׃ ו שִׁבְעַ֥ת יָמִ֖ים תֹּאכַ֣ל
מַצֹּ֑ת וּבַיּוֹם֙ הַשְּׁבִיעִ֔י חַ֖ג לַֽיהוָֽה׃
ז מַצּוֹת֙ יֵאָכֵ֔ל אֵ֖ת שִׁבְעַ֣ת הַיָּמִ֑ים
וְלֹֽא־יֵרָאֶ֨ה לְךָ֜ חָמֵ֗ץ וְלֹֽא־יֵרָאֶ֥ה לְךָ֛
שְׂאֹ֖ר בְּכָל־גְּבֻלֶֽךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ֣ לְבִנְךָ֔
בַּיּ֥וֹם הַה֖וּא לֵאמֹ֑ר בַּעֲב֣וּר זֶ֗ה עָשָׂ֤ה
יְהוָה֙ לִ֔י בְּצֵאתִ֖י מִמִּצְרָֽיִם׃ ט וְהָיָה֩

ו שִׁבְעָה יוֹמִין תֵּיכוּל
פַּטִּירָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
חַגָּא קֳדָם יְיָ׃ ז פַּטִּיר
יִתְאֲכֵל יָת שִׁבְעַת יוֹמִין
וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיעַ
וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר
בְּכָל תְּחוּמָךְ׃ ח וּתְחַוֵּי
לִבְרָךְ בְּיוֹמָא הַהוּא
לְמֵימַר בְּדִיל דֵּין עֲבַד יְיָ
לִי בְּמִפְּקִי מִמִּצְרָיִם׃
ט וִיהֵי לָךְ לְאָת עַל יְדָךְ

רש"י

אגדה המושכין יד) את הלב טו): (ח) בעבור זה. בעבור שאקיים מצותיו כגון פסח מצה ומרור הללו טז): עשה ה' לי. רמז תשובה לבן רשע לומר עשה ה' לי ולא לך שאילו היית שם לא היית כדאי ליגאל יז): (ט) והיה

אבן עזרא

ו שבעת. זאת היא העבודה (כא) [ו]: ז מצות. הנה השבת (כב) הזהיר על גרך אשר בשעריך (כג) כי על זה התנאי יגור בשעריך שלא יעשה מלאכה לפני בשבת, וככה ביום הכפורים (כד) כי כן כתוב (כה), וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו, וזהו טעם בכל גבולך (כו): ח בעבור זה. אמר רבי מרינוס (כז) פי' בעבור זה, היה ראוי להיותו הפוך זה בעבור שעשה ה' לי, והביא רבים כמוהו לדעתו (כח), ולפי דעתי, אין אחד מהם נכון, כי איך נהפוך דברי אלהים חיים, וטעם הפסוק הפך מחשבתו, כי אין אנו אוכלים מצות בעבור זה, רק פי' בעבור זה, בעבור זאת העבודה שהוא אכילת המצה, ולא יאכל חמץ שהוא תחלת המצות שצוה לנו השם, עשה לנו השם אותות עד שהוציאנו ממצרים, והטעם לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו (כט) ככתוב „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה" (למעלה ג יב) (ל) וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (במדבר טו מא) (לא) [ז]: (פיה"ק. בעבור זה. אמר ר' יונה המדקדק נ"ע שהוא הפוך *), וכן היה ראוי להיות, זה בעבור עשה ה' לי, וכפי דעתי שאין לנו צורך לחפך, וכן פירושו, ועבדת את העבודה הזאת היא עבודת הפסח (לב) ותאמר לבנך כי בעבור זאת העבודה שעשיתי עשה לי האות שעשה עד שיצאתי ממצרים (לג) [ח]): ט והיה לך. יש חולקין על אבותינו הקדושים (לד)

יהל אור

פטר רחם אינה נוהגת אלא משנכנסו לארץ: (לא) פי' מ"ש לפני זה, ועבדת את העבודה הזאת, היא שתאכל שבעת ימים מצה, וכפי' הקצר יפרש על עבודת הפסח ועיין קרני אור: (לב) פי' על שמירת שבת: (לג) למטה כ, י: (לד) וכן כתב הה' ז"ל (למטה כ, ח) „ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים", וכן כתב הרמב"ן ז"ל (שם פ' י) „וכן יהיה העבד והגר הנזכרים בעשרת הדברות שוים, וחייבים בכל דין השבת כמונו": (לה) שבת שבתון הוא לכם (ויקרא כג לב): (לו) וכן הוא (מכילתא בא פ' יז) מה גבולך ברשותך אף ביתך ברשותך: (לז) עיין ערכו ברא"ש פ' בראשית: (לח) שהם הפוכים עיין ספר הרקמה שער כח: (לט) פי' בעבור זה שקיימתי מצותיו בעת יציאת מצרים נגאלתי: (מ) עיין בפי' הה' ז"ל (למעלה ג יח) וכפי' הקצר שם: (מא) וכן פי' רש"י ז"ל: *) עיין למטה בא קרני אור הערה כה: (מב) וכפי' הארוך פי' שהוא על אכילת מצה: (מג) וכן פי' רש"י ז"ל: (מד) עיין מחברת מנחם ערס „סף" וכפי' הרשב"ם ז"ל

קרני אור

כן ארץ שמים כנשאלים, ולד"ק הזכיר חמשה עממים, כ תחלת שנכנסו לארץ לא נחלו רק ארץ חמשה עממים (ו) והרד"א פי' שהעבודה הזכר היא קרבן הפסח, כי אות קרא עבודה, וכמ"ש למעלה יב כו „והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם", ואמנם אמרו אחריו שבעת ימים תאכל מצות איננו העבודה הזכר, וכן פי' הה' ז"ל כפי' הקצר, כי העבודה היא עבודת הפסח: [ז] וכן דרשו רז"ל (מכילתא בא פ' יז) שבזמן שמצה ומרור המונחים לפניו יאמרו כאמרו בעבור זה: [ח] וע"ז השיג הרמב"ן ז"ל וכתב ז"ל „וי"א אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה ה' לי אותות עד שהוציאנו ממצרים ואינו נכון", והוא מה שפי' הה' ז"ל בפי' הקצר, וכפי' הארוך, וזה הוא מה שכתבתי בהקדמתי לפי' הה' ז"ל, כי הפירוש הקצר היה גם לעיני הרמב"ן ז"ל, והוו"ה בהכנת המקרא כתב על הרמב"ן ז"ל, ז"ל „והרמב"ן העתיק לשון הראב"ע בשינוי לשון

מקו"ר רש"י: יד) וכצ"ל „המושכין": טו) עיין מכילתא שם, וירושלמי פסחים פ"י ה"ד פס"ז, שכל טוב: טז) כי אין המצוה בעבור עבודת הפסח, מכילתא שם: יז) מכילתא שם ירושלמי פסחים שם ובפס"ז ובשכל טוב אלא ככר היית מת בשלשת ימי אפילה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְךָ֜ לְא֨וֹת עַל־יָֽדְךָ֗ וּלְזִכָּרוֹן֙ בֵּ֣ין עֵינֶ֔יךָ
לְמַ֗עַן תִּהְיֶ֛ה תּוֹרַ֥ת יְהוָ֖ה בְּפִ֑יךָ כִּ֚י
בְּיָ֣ד חֲזָקָ֔ה הוֹצִֽאֲךָ֥ יְהוָ֖ה מִמִּצְרָֽיִם׃
י וְשָׁמַרְתָּ֛ אֶת־הַחֻקָּ֥ה הַזֹּ֖את
לְמוֹעֲדָ֑הּ מִיָּמִ֖ים יָמִֽימָה׃ פ

אונקלוס

וּלְדָכְרָנָא בֵּין עֵינָךְ בְּדִיל תְּהֵי אוֹרָיְתָא דַיְיָ בְּפוּמָךְ אֲרֵי בִּידָא תַקִּיפָא אַפְּקָךְ יְיָ מִמִּצְרָיִם׃
י וְתִטַּר יָת קְיָמָא הָדָא לְזִמְנַהּ מִזְּמַן

אבן עזרא

שאמר כי לאות ולזכרון, על דרך „כי לוית חן הם לראשך, וענקים לגרגרותיך" (משלי א ט) (מז), גם וקשרתם לאות על ידיך (דברי ו ח) כמו „קשרם על לוח לבך תמיד" (משלי ו כא) (מו) גם, וכתבתם על מזוזות ביתך (דברי ו ט) כמו כתבם על לוח לבך (משלי ג ג) (מז) ומהו שיהיה לאות ולזכרון (מח) שיהיה שגור בפיך, כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים (מט), ואין זה דרך נכונה (נ) כי בתחלת הספר כתוב (נא) משלי שלמה, והנה כל מה שהזכיר הוא דרך משל, ואין כתוב בתורה שהוא דרך משל חלילה, רק הוא כמשמעו, על כן לא נוציאנו מיד פשוטו, כי בהיותו כמשמעו איננו מכחיש שקול הדעת (נב) [ט] כמו ומלתם את ערלת לבבכם (דברי י טז) שנצטרך לתקנו לפי הדעת (נג), ואי"ר משה הכהן, כי יד ברוב המקרא היד השמאלית, אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעי' מח יג), ידה ליתד תשלחנה (שופ' ה כו) (נד) ודברי קבלה חזקים ואין (נה) צריכין חזוק (נו): (פיה"ק. והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך. יתכן על ב' פירושים, האחד, על דרך „קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך" (משלי ג ג) (נ) ויהי פעם לאות כמו סימן, ומהו שיהיה לאות ולזכרון הוא, כי ביד חזקה (נז) שתשמור כן בלבך (נט) ולבנך (ס), וכן הכתוב השני, והיה לך לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך (פ' טז), והוא כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים (שם) (סא)) : י מימים ימימה. כמו,

רש"י

לך לאות. יציאת מצרים תהיה לך לאות על ידך (יח): ולזכרון בין עיניך. רוצה לומר שתכתוב פרשיות הללו ותקשרם בראש ובזרוע: על ידך. על (יט) יד שמאל (כ) לפיכך ידכה מלא בפרשה שנייה לדרוש בה יד שהיא כהה (כא): (י) מימים ימימה.

קרני אור

קנ"ת' ולא ידע שהרמב"ן ז"ל לא שינה כלום כי העתיק מפי' הקלר ומפי' האלוף, והנה דעת הרשב"ם כדעת הרמב"ן ז"ל. ויפלבו כי כעבור זה שעשה ד' לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת, ודעת רש"י ז"ל כדעת הח' ז"ל, ופ"ז כתב לוו"ס (הבנת המקרא) כי עיקר מליצת הכתוב עם פתרון תיבותיו מסכים עם פי' רש"י ורלב"ע ומתנגד אל אחר הפירושים, כי פי' רש"י ורלב"ע עיקר ומיוסד בעומק הלשון והמליצה: [ט] עיין הקדמת הח' ז"ל לפי' על התורה בדרך

יהל אור

ז"ל פה, ועיין תולדות רש"י להד"ר צונץ בהערה ע': (מה) שפי' כחבור דבר חן. כן הם המוסר והתורה נאים לראשך, והם לצואר כמו ענקים הם התכשיטים אשר מדרכם שיושמו בצואר: (מו) ככר כתבתי כי הח' ז"ל כתב לפעמים על פי כח זכרונו, לכן שגה לפעמים בהביאו הכתוב שלא ככתוב, כי שם כתוב „קשרם על לבך תמיד", ולא „על לוח לבך", כי לא שייך קשירה על הלוח, והנה כמה גדולים טעו בזה הפסוק, ממה שראו בפי' הח' ז"ל, ולא ראו את הפסוק ככתבו, וטעו כולם בזה, עיין ריא"ס, לד כו הערה כח וכן טעה בזה הג' רלב"ה היות (תורת נביאים מאמר כל תוסיף דף ג א בהערה שם) (מז) והטעם שלא תשכחם: (מח) ובמקה"מ „לאות ולסימן ולזכרון": (מט) והוא למען תהיה תורת ה' בפיך, והטעם לספר ולהודות איך הוציאנו ממצרים ביד חזקה: (נ) ולא הבינו כי כל זה דרך מליצת השיר. (נא) ובמקה"מ „כי בתחלת ספרו כתב": (נב) ענינו השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן: (נג) שהוא להסיר הטימות הלב לא שנרצהנו כהכוזרי, שאם ימול את לבו ימות, וכן כאן התורה אמרה שנקשור על היד ובין העינים, ונכתוב על מזוזות הבית, ומי יאמר לנו שכ"ז משל? ומי יאמר לנו איזה מן המלות כמשמעה, ואיזה מהן למשל?: (נד) וכתוב אחריו „וימינה להלמות עמלים": (נה) ובמקה"מ „ואינן": (נו) וכן הובאו הפסוקים לראיה בדרז"ל (מנחות לו ב מכילתא בא פי"ז) ועוד דרשו (שם לז א, ומכילתא שם) מן ידכה (פ' טז) בה"א, יד כהה, ועיין בפי' רש"י ז"ל (מנחות שם) ד"ה „מידכה", מדכתיב בה"א כהה משמע לשון נקבה, ש"מ בשמאל קאמר: (נז) טעמו שבכל עת תהא מדבר בם ותושב בעינים: (נח) פי' שביד חזקה הוציאך ה' ממצרים: (נט) כעין שימני כחותם על לבך (ש"ה ח ו): (ס) והגדת לבנך: (סא) האב אומר לבנו כך: וכן

מקו"ב רש"י: יח) פי' יציאתך ממצרים ביד חזקה, תהיה לך לאות על ידך: יט) בז"ל לא נכתב מלת על: כ) מכילתא שם, תנחומא א יד, מנחות לז א ספרי ואתחנן פס"ז, שכל טוב: כא) מנחות שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יא וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ
הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ
וּנְתָנָהּ לָךְ: יב וְהַעֲבַרְתָּ כָל־פֶּטֶר־
רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר | שֶׁגֶר בְּהֵמָה

אונקלוס

לִזְמַן: יא וִיהֵי אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ
יְיָ לְאַרְעָא דִכְנַעֲנָאֵי כְּמָא
דִּי קַיֵּים לָךְ וְלַאֲבָהָתָךְ
וְיִתְּנִנַּהּ לָךְ: יב וְתַעְבַּר
כָּל פָּתַח וַלְדָּא קֳדָם יְיָ
וְכָל פָּתַח וְלַד בְּעִירָא דִּי

רש"י

משנה לשנה כב): (יא) והיה כי יביאך. יש מרבותינו שלמדו מכאן שלא קדשו בכורות הנולדים במדבר כג) והאומר שקדשו מפרש ביאה זו אם תקיימוהו במדבר תזכו ליכנס לארץ ותקיימוהו שם כד): נשבע לך. והיכן נשבע לך והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי וגו' כה): ונתנה לך. תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות כו): (יב) והעברת. אין והעברת אלא לשון הפרשה וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו כז): שגר בהמה. נפל ששגרתו אמו ושלחתו בלא עתו ולמדך הכתוב שהוא קדוש בבכורה לפטור את הבא אחריו כח) ואף שאינו נפל קרוי שגר כמו שגר אלפיך כט). אבל זה לא בא אלא ללמד על הנפל שהרי כבר כתב כל פטר רחם. ואם תאמר אף בכור בהמה טמאה במשמע. בא ופירש

אבן עזרא

ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה כט) והטעם משנה לשנה (סב) [י] ותחלת השנה על פי קריאת ב"ד (סג): (פיה"ק. ושמרת את החקה הזאת למועדה. נכון היה להיותם דבק עם עבודת הפסח (סד) גם הוא נכון עם הקרוב אליו (סה), ואנחנו נסמוך על הקבלה (סו), והנה אמר בתחלה, קדש לי כל בכור (פ' ב), והטעם להיותם קדושים להעלות העולות, והם היו הכהנים הנגשים אל ה' (סז), גם ושבעים מזקני ישראל מהבכורים (סח), ונערי בני ישראל מבחורי הבכורים (סט) גם בהמותם היו נבדלות ונכרות, והם בכורי הבהמה (ע), ובפרשה האחרת צוה ה' בבואך אל הארץ תעביר ממך כל פטר רחם, והטעם תעבירנו ממך אל עבד ה' (עא)) יא והיה. הזכיר הכנעני לבדו כי הוא אב לכולם (עב) [יא]: וטעם נשבע לך, כמו „כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלה" (בראשית כו ג) (עג): יב והעברת. תעביר לשם (עד) [יב] שלא יתערב עם אחר, והנה אלה שתי מצות

יהל אור

(סב) וכן מימים ימימה (שופ' יא מ) הנה הג לד' בשילה מימים ימימה (שם כא יט) ונקראת השנה ימים, כי לא תשלם לנו השנה כ"א ביום שלם לא במקצת היום: (סג) עיין (למעלה יב ב) כי שם הארכתי בזה: (סד) וכן פי' הרשב"ם, וכר"ע (מנחות לו ב) דבחוקת הפסח מדבר: (סה) כריה"ג (שם) דבחוקת תפילין מדבר: (סו) כמכילתא (כא פי"ז) ושמרת את החקה הזאת זו חקת תפילין, וכשיטת ריה"ג (מנחות שם): (סז) וכן פי' הח' ז"ל (למטה יט כב): (סח) וכן פי' הח' ז"ל (למטה כד א): (סט) וכן פי' שם הח' ז"ל (שם שם ה) שהם בחורי הבכורים עיין ביאורי שם: (ע) כמו שכתוב (למעלה פ' א) קדש לי וגו' באדם ובבהמה לי הוא, וכן (במד' ג יג) כי לי כל בכור וגו' מאדם עד בהמה: (עא) וכן פי' הרשב"ם, הסירהו מבהמותיך ותנהו לכהן ויקריבו: (עב) הוא כולל כל שבעה אומות שכולם היו בני כנען ונקראו על שמו: (עג) ויהיה פי' כאשר נשבע לך ולאבותיך שנשבע לאבותיך לתת לך: (עד) פי' הפרשה, שתעבירנו מן העדר להיות לשם, וכן פי' רש"י והרמב"ן ז"ל, וכן תיוב"ע „ותפרש כל פתח ולדא":

קרני אור

הג' וכאורי שם הערה 7: [י] אעפ"י שפנינו שנה, הוא לשון רבים, כי משפטו ימים שלימים, והם ימי השנה שבלמו ימי תקופת השמש במסבתו, וחוזר חלילה, לפיכך קורא השנה ימים סתם, ורנה"ו (ויקרא כה) ואחריו יש"ר כבאורו כאן בקשו להבדיל בין שנה לימים, ואמרו כי שנה היא שנה ממש של שס"ה ימים, וימים הוא שנה עפ"י קביעות המחזור שהיא לפעמים שנ"ד ימים, והשיג עליהם שד"ל, וכתב כי זה שכל כי השנה במוכר ביתו, וכן בבת יפתח (שופ' יא) נזכרו שני השמות ימים ושנה, ולא יתכן שיהיה ביניהם שום חילוק, כי איך יתכן לפרש והיתה גאלתו עד תם שנת ממכרו (שס"ה יום) ימים תהיה גאלתו (שנ"ד יום) ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה (שס"ה ימים), והנכון כדברי רש"י (שם בויקרא) ימי שנה שלימה קרויים ימים: [יא] ובמכילתא בא (פ' יח) זכה כנען שנקראה הארץ על שמו, וכי מה עשה כנען אלא כיון ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ עמד ופנה מפניהם, אמר לו הקב"ה אתה פנית מפני בני, אני אקרא הארץ על שמך, ובירושלמי דשביעית פ"ו ה"א, נאמר שם על הגרגשי, גרגשי פינה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקא, ועיין תוספתא פ"ו משבת, ושם אמר כן על האמורי: [יב] וכן

מקו"ב רש"י: כב) מכילתא שם תנחומא א יד: כג) בכורות ד ב: כד) שם ה א: כה) שמות ו ח מכילתא פי"ח: כו) מכילתא שם: כז) במד' כז ח, מכילתא שם תנחומא א יב, ילקוט רל"ג, וכן תיוב"ע, ספ"ז שכל טוב: כח) מכילתא שם תנחומא שם ילקוט שם: כט) דבר' ז יג, שפי' שגם העוברים יהיו ברוכים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה׃
יג וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה
וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל
בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר

אונקלוס: יְהֵי לָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּשׁ קֳדָם יְיָ׃ יג וְכָל פָּתַח (בּוּכְרָא) דַּחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִמְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵהּ וְכָל בּוּכְרָא דַּאֲנָשָׁא בִּבְנָךְ תִּפְרוֹק׃

אבן עזרא

צוו ביום ט"ו (עה): שֶׁגֶר. על משקל אֶרֶץ. שלא ישתנה בסמיכה (עו), רק נמצאו מלות זרות ואלה הם (עז), שְׁגַר אלפיך (דבר' ז יג) ובַחֲדַר משכבך (למעלה ז כח), הֲבֵל הבלים (קהלת א ב), מספח חֲמָתְךָ (חבקוק ב טו) וסגור דַּלְתְּךָ (ישעי' כו כ) (עח): לא מצאתי יותר *): (סיה"ק. פטר. פתח, והטעם התחלת שפתח הרחם ויצא, והוא מטעם כי לא פטר (דה"ב כג ח) (עט): שֶׁגֶר. ומצאנו שְׁגַר אלפיך (דבר' ז יג) (פ), כמו חֶדֶר בְּחֶדֶר (מ"א כב כה) (פא) ובַחֲדַר משכבך (למעלה ז כח) (פב) וטעם שגר. כמו עדר (פג), והנה פי' שכל פטר רחם הוא לשם (פד), ואם הפטר בעדר צאן ובקר הוא להשם, ואם פטר רחם בבהמה טמאה כמו חמור תפדה בשה, גם בכור אדם תפדה (פה), והנה אנחנו צריכין לדעת פדיום הבן כמה הוא, ולא נוכל לדעתו מהכתוב כ"א מדברי הקבלה (פו)): יג וכל פטר חמור. שהוא טמא תפדה בשה: וערפתו. י"א תכתוב על ערפו קדש (פז) והאומר כזה, אומר אני שהוא חסור קשה עורף (פח), כי הנה כתוב הוא יערוף מזבחותם (הושע י ב *), וערפו שם את העגלה בנחל (דבר' כא ד) שהפירוש לכרות העורף (פט) כאשר פי' מעתיקי הדת (צ), כי כל בכור שלא יקרב לגבי המזבח או לא יפדה חייב מיתה (צא) כי כל בכור מצרים אדם ובהמת

רש"י

במקום אחר בבקרך ובצאנך [ל]. לשון אחר יש לפרש והעברת כל פטר רחם. בבכור אדם הכתוב מדבר [לא]: (יג) פטר חמור. ולא פטר שאר בהמה טמאה [לב] וגזרת הכתוב היא לפי שנמשלו בכורי מצרים לחמורים [לג]. ועוד שסייעו את ישראל ביציאתן ממצרים [לד] [שאין לך אחד מישראל שלא נטל הרבה חמורים] טעונים מכספם ומזהבם של מצרים: תפדה בשה. נותן שה לכהן ופטר חמור מותר בהנאה והשה חולין ביד כהן [לה]: וערפתו. עורפו בקופיץ מאחוריו והורגו [לו] הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יפסיד ממונו [לז]: וכל בכור אדם בבניך תפדה. חמש סלעים פדיונו

יהל אור

(עה) פי' אכילת מצה שבעה ימים וקדושת הבכורים: (עו) שלא ישתנה מנקודתו אף בסמיכות, כמו ארץ חטה (דבר' ח ח) של חטה, אף כאן שגר ולא ישתנה: (עז) אלה המה המלות זרות שנשתנו: (עח) כל אלו על משקל ארץ ונשתנו, והזרות האלה הזכירם הח' ז"ל בספריו צחות, ומאזנים, ושפה ברורה, ובפי' לקהלת א ב, הושע ז ה, ועיין בפי' הקצר (לעיל ז כח) ובבאורי שם: *) ונמצא עוד גבר תמים (תה' יח כו) אשר נשתנה בסמיכות, (עיין כרם לשלמה להרה"ה רש"פ קהלת א ב): (עט) וכן פי' מנחם (מחברת מנחם שרש שגר) פתח בית הרחם: (פ) שהוא על משקל אחר: (פא) בשש נקודות: (פב) ונשתנה לשוא בסמיכות: (פג) לא מצאתי בשום מפרש שיפרש כן: (פד) אמר תחלה דרך כלל שכל פטר רחם הוא לשם, ואח"כ יפרש איך תהיה ההעברה ההיא בכל מין ומין: (פה) והוא חמש סלעים, וכן פי' רש"י ז"ל "חמש סלעים פדיונו קצוב במקום אחר", ודעתו על הכתוב (במד' יח טז) ופדויו מבן חדש וגו' כסף חמשת שקלים: (פו) עיין (מכילתא בא פ' יח, קדושין כט א) והנה מצוה זו לא נהגה עד לאחר שנתקדשו הלוים בשנה שניה תחת כל בכור בבני ישראל: (פז) וזה האומר הוא הקראי שהל בן מצליח (אבו סרי) והיה ברבע האחרון של המאה השביעית (עיין לקק"ד לד קסח): (פח) ואף חכמיהם ר' אהרן הראשון (המבחר) ור' אהרן האחרון (כתר תורה) לא הודו לו: *) שפי' הריסה ושבירה: (פט) ויהיה וערפתו פועל מעורף, כלומר שתכרות ערפו: (צ) שמכה אותו בקופיץ ממול ערפו, והוא מה שאחורי הגרון: (צא) וכן הוא (מכילתא בא פ' יח) "מצות פדיה קודמת למצות עריפה", וכ"מ שכתוב כן, הקודם הוא המצוה העקרית, כמו אשר לא יעדה והפדה (שמות כא ח) ואם לא יחפוץ ליבם, וחלצה (דבר' כה ט) היעידה והיבום קודמים, וכן כתב המורה (בפ' לט מהח' הג')

כי

מקו"ב רש"י: ל) שם טו יט: לא) ולפי זה שגר היינו שאינו נפל: לב) מכילתא שם תנחומא שם בכורות ה ב ילקוט רכ"ד ורס"ג: לג) וישראל נמשלו לשה שה פזורה ישראל (ירמי' נ יז) ועיין ב"ר פ' לו: לד) בכורות שם, פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם: לה) ר"ל שאין שכהן חייב ליתנו כו קדושת בכור ועיין בכורות ט א: לו) פי' מכהו על ערפו בקופיץ, וסוא כבין רחב מאד. ודוקא עריפה ובקופיץ, ועיין בכורות י, ב: לז) פי' הוא הפסיד ממונו של כהן שלא פדאו בשה, לפיכך יופסד ממונו יכפוהו ב"ד לעורפו לאחר שלבים, מכילתא שם, תנחומא א שם בכורות שם ילקוט רכ"ד:

בנמדבר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יד ויהי ארי ישאלנך ברך
מחר למימר מא דא
ותימר לה בתקוף ידא
אפקנא יי ממצרים מבית
עבדותא: טו והוה ארי
אקשי פרעה לשלחותנא
וקטל יי כל בוכרא
בארעא דמצרים
מבוכרא דאנשא ועד
בוכרא דבעירא על כן
אנא דבח קדם יי כל
פתח ולדא דוכרין וכל
בוכרא דבני אפרוק:
טז ויהי לאת על ידך

יד והיה כי־ישאלך בנך מחר לאמר
מה־זאת ואמרת אליו בחזק יד
הוציאנו יהוה ממצרים מבית
עבדים: טו ויהי כי־הקשה פרעה
לשלחנו ויהרג יהוה כל־בכור
בארץ מצרים מבכר אדם ועד־
בכור בהמה על־כן אני זבח ליהוה
כל־פטר רחם הזכרים וכל־בכור
בני אפדה: טז והיה לאות על־ידכה

רש"י

קלוב במקום אחר [לח]: (יד) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא עכשיו ויש מחר שהוא לאחר זמן כגון זה וכגון מחר יאמרו בניכם לבנינו [לט] דבני גד ובני ראובן [מ]: מה זאת. זה תינוק טפש שאינו יודע להעמיק שאלתו וסותם ושואל מה זאת ובמקום אחר הוא אומר מה העדות

אבן עזרא

מתו, כי ה' לא מלטם מן הגזרה שגזר על בכורי מצרים, רק שיהיו סוכנים לעבודתו, ולא היו לישראל בהמות טמאות כי אם החמורים לבדם (נג) [יג] ע"כ לא יפדה בכור מין אחר (נג) [יד]: (סיה"ק. וערפתו. י"א תכתוב על ערפו קדש, וזה רחוק רק האמת כאשר פי' מעתיקי הדת שיסור ערפו (נד), וכן וערפו שם את העגלה (דבר' כא ד) וקרוב אליהם הוא ישרוף מזבחותם (הושע י, ב) (נה)): יד והיה. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל, כי מחר חסר אלף (נו), והטעם מה שהוא אחר היום (נז) [טו]: טו ויהי. החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה, והיא מכת הבכורים, כי על יד זה יצאו ממצרים, ולא על יד מכות הראשונות, וככה אמר המשורר, למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חסדו (תה' קלו י) (נח), ומשה תפס דרך קצרה, כי ידוע היה באמרו, ויהרוג ה' כל בכור והציל בכורינו ובכור בהמתנו, ועם זה ידבק על כן אני זובח (נט) ולא עם הריגת בכורים (ס): כל פטר רחם הזכרים. שהמין הראוי לזבוח לפני השם (סא): טז והיה. הזכיר על שתי המצוות והיה לאות

יהל אור

כי עריפת פטר חמור הוא להיות זה מביא לפדותו בהכרה, ולזה נאמר מצות פדיה קודמת למצות עריפה: (נב) ולא מצאנו לישראל במדבר לא סוסים ולא גמלים, וגם ממדין לא שללו בהמה טמאה אחרת כ"א חמורים: (נג) וכן (מכילתא בא פ' יח) ת"ל ופטר חמור תפדה בשה, חמור אתה פודה, ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה: (נד) כן הוא בג' (בכורות י, ב, סוטה מה ב) שעורפים אותה בקופיץ מאחוריה: (נה) ע"ד ההפלגה על הריסה ושבירה: (נו) והוא כמו מאחר: (נז) תאר זכר ליום שאחר ההוה, וימצא לקרוב ולרחוק: (נח) וכפ' השני יברר ויוצא ישראל מתוכם כי זה הוא העיקר: (נט) פי' על ואותנו הנ"ל החסר מן הכתוב: (ס) הסמוך לו: (סא) ומלת כל אינו כולל כל המינים אשר הרג ד' במכת בכורות, כי הבהמות הטמאות אינן בכלל הזה, ויאמר פה כל הוא רק מהמין הראוי מהבהמות

קרני אור

הוא מכילתא בא (פ' יח), "אין העברה אלא לשון הפרשה וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במד' כז ח)", פי' שמעבירין הנחלה מן הקרובים ונותנים לבת אף כאן תעביר את הבכור מתורת שאר נכסים לתתו לכהן: [יג] וכן כתב בתורה בפ' ל"ט מכת' בנ' "אמנם היות זה מיוחד בבקר ובצאן וחמור, הוא מבואר, שאלו הם הבהמות הביתיות שמגדלים אותם בני אדם, והם הנמצאים ברוב המקומות, וכ"ש בא"י, וכ"ש אצל ישראל שאמרו כולנו רועים אנחנו ואבותינו, רועי צאן היו עבדיך וגו', אמנם הסוסים והגמלים אינם נמצאים על הרוב ולא בכל מקום, שהתכל בשלל מדין לא תמצא בו מבעלי חיים רק בקר וצאן וחמור, כי מין החמור לבד הוא הכרחי לבני אדם כולם": [יד] ויוסף הכהן בקדמוניות שלו (ספר ד' סי' ד) אומר שנצטוו לפדות בכור של בהמה טמאה, ודעת חז"ל אינו כן: [טו] (ובמכילתא בא פ' יח), יש

מקו"ב רש"י: לח) כבמדבר יח טו, ועיין תנחומא א יג, מכילתא פ' יח: לט) יהושע כב כד: מ) מכילתא שם, תנחומא א יג ילקוט רכ"ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרָיִם: ס ס ס

וּלְתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ אֲרֵי בִּתְקוֹף יְדָא אַפְּקָנָא יְיָ מִמִּצְרָיִם: ס ס ס

ק"ס. ימנה סימן. ומפטירין הדבר אשר דבר ה' בירמיה סימן מ"ו:

אבן עזרא

על ידכה (קג), ומה שהעתיקו הז"ל לכתוב הפרשיות הוא האמת (קד): ולטוטפת. כמו זכרון (קה), ויש אומרים כי הטי"ת כפול ופי' כמו דבר, מגזרת והטף אל דרום (יחז' כא ב) (קו) [טז] והוא רחוק בעיני (קז): (פיה"ק. טלת טטפת, זרה במקרא (קח) וי"א מטעם והטף אל דרום (יחז' כא ב), והפי' השני להיותו כמשמעו לעשות תפילין של יד ושל ראש (קט), ובעבור שהעתיקו כן חז"ל בטל הפי' הראשון, כי אין עליו עדים נאמנים כמו שיש לפי' השני (קט)):

רש"י

והחקים והמשפטים וגו' (מא) הרי זאת שאלת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בנים. אם רשע ושאינו יודע לשאול. והשואל דרך חכמה (מב): (טז) ולטוטפות בין עיניך. תפילין (מג) ועל שם שהם ארבעה בתים קרוין טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים (מד) ומנחם חברו עם והטף אל דרום (מה). אל תטיפו (מו) לשון דבור כמו ולזכרון בין עיניך האמורה בפרשה ראשונה שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וידבר בו: חסלת פרשת בא

קרני אור

אחר פניו, ויש אחר לאחר זמן, "מה זאת" כלי אחר לאחר זמן, אחר יהיה האות הזה (למעלה ט ה) הכי אחר פניו" ובכתוב "אחר יעשה ד' הדבר הזה": [טז] כן פי' מנחם בשרש טף, ורש"י ז"ל הביאו בפירושו, והרמב"ן ז"ל הביא הפי' הזה בשם בעלי הלשון ולא הזכירו בשמו, ושגה טוטפת הוא מין תכשיט המונח בראש לדעת חז"ל, וכן אמרו אמרו עליך (יחז' כד יז) תיוב"ע טוטפתך, ויתכן שיהיה פניני חבור וקשרים, וכל תכשיט ״״ המחובר על גוף האדם נקרא כן, כי מלתנו ואצעדה אשר על זרועו (ש"ב א י) תיוב"ע ושוטפתא די על דרעיה, לפי שהוא קשור על הזרוע, וכן שרש "טוף" מורה בלשון ערבי סבוב, ונקרא טוטפת עדי המקיף את הראש או היד:

יהל אור

מהבהמות הטהורות: (קב) ושתי מלות הם קדושת הבכורות ואכילת מצה שבעה ימים, ואמר "והיה" לשון יחיד כי פירושו על הדבר שהוא לשון יחיד: (קג) עיין (מכילתא בא פ' יח) וכן בפס"ז ידכה באותיות כנגד ארבע פרשיות וכו' "מיכן אמרו מצות תפילין של יד ארבע פרשיות הן בכרך אחד, ושל ראש הן ארבע פרשיות בארבעה בתים" ועיין מנחות לד ב בתוס' ד"ה "והקורא": (קד) ותהיה הכונה כמו ולזכרון בין עיניך האמורה למעלה פ' ט שהרואה אותם קשורים בין העינים יזכור הנס וכן פי' רש"י ז"ל: (קה) כן פי' מנחם בשרש טף ועיין קרני אור: (קו) כי והטף הוא מפעלי הנון ושרש "נטף" וטוטפת הוא מפעלי הכפל ושרשו "טטף" וכן כתב בס' שפה ברורה (לב א) "כי האומרים שהוא מגזרת "והטף אל דרום" אם הוא נכון הנה יהיה חסר פ"א (פי' ויהיה שרשו נטף) ויהיה העי"ן כפול" · (קז) וכן כתב הרמב"ן ז"ל "אין למלה הזאת משפחה ידועה": (קח) עיין אות קג: (קט) והוא קבלת חז"ל שהם התפילין:

חסלת פרשת בא

מקו"ב רש"י: מא) דבר' ו כ: מב) מכילתא שם ירושלמי פסחים פ"י ה"ד. פס"ז ילקוט רכ"ה: מג) וכן ת"א: מד) תנחומא יד, סנהד' ד ב, מנחות לד רע"ב ותוספת הערוך ערך טט נגדפי וכן הוא בפס"ז ובשכל טוב, והוא שם מקום, ועיין בהערות להרב המ' רש"ב כי לא נמצא מקום בשם זה, ועיין ערוך השלם ערך טט שהביא בשם החוקר ר"א נייבויער ז"ל פת בכפתי שתים והיא לשון Koptisch ואפריקי הוא ארץ אבריקי בקלוב ים הכספי, והנה על מלת טוטפות יש ארבע דעות, עיין מנחת שי עקב יא יח שהאריך לבאר כל הדעות: מה) יחז' כא ב: מו) מיכה ב ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יז וַיְהִי בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת־הָעָם וְלֹא־
נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר
אֱלֹהִים פֶּן־יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם

יז וַהֲוָה כַּד שַׁלַּח פַּרְעֹה
יָת עַמָּא וְלָא
דַבְּרִינוּן יְיָ אֹרַח אֲרַע
פְּלִשְׁתָּאֵי אֲרֵי קְרִיבָא
הוּא אֲרֵי אֲמַר יְיָ דִּילְמָא
יְזוּעוּן עַמָּא בְּמֶחֱזֵיהוֹן

רש"י

(יז) ויהי בשלח פרעה וגו' ולא נחם. ולא נהגם (מז) כמו לך נחה את העם (מח) בהתהלך תנחה אותך (מט): כי קרוב הוא. ונוח לשוב באותו הדרך למצרים (נ) ומדרש אגדה יש הרבה (נא): בראתם מלחמה. כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני וגו' (נב) אם הלכו דרך ישר היו חוזרים ומה אם כשהקיפם דרך מעוקם אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (נג) אם הוליכם בפשוטה על אחת כמה וכמה (נד). (לפי סדר הכתוב נראה הרשימות מהופכים ועיין ברא"ם ובג"א ובמ"י ישוב נכון ע"ז): פן ינחם. יחשבו מחשבה על שילחו ויתנו

אבן עזרא

אויל מורד בעושהו היצלח? (א)
בשלוחו כבדו חץ יפלח (ב)
ראה שובב (ג) ושים אל לבך
כל דבר פרעה בפ' בשלח (ד)

יז ויהי בשלח. ויו ולא נחם כפ"א רפה בלשון ישמעאל (ה) [א] וידוע כי ממצרים עד ירושלים דרך פלשתים אינו מרחק רב, והוא כמו מהלך עשרה ימים בדרך הישרה, ולולי זה איך היו באים השבטים בחמוריהם עד מצרים אם היה הדרך רחוק מאוד מה היה מספיק שיאכלו הם וחמוריהם, ובעלותם מביאים שבר לבתיהם: כי קרוב הוא א"ר משה (ו) אעפ"י שהוא קרוב (ז) וכמוהו לפי דעתי, כי עם קשה עורף הוא (למשה לד ט) (ח) רפאה נפשי כי חטאתי לך (תה' מא ה) (ט) כי רכב ברזל לו (יהושע יז יח) (י) ולפי דעתי אין צורך (יא), כי טעמו למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים בעבור שהוא קרוב (יב), והנה נחם דרך רחוקה שלא יראו מלחמה, ויאמרו נתנה ראש ונשובה מצריסה (יג) [ב], וטעם כי קרוב הוא, שידוע כי בין ארץ מצרים על הדרך הישרה, ובין ארץ כנען עשרה ימים (יד), והנה לא ראו מלחמה (טו), והיו עבדים תחת יד אחרים (טז), והנה כאשר יצא פרעה אחריהם אין בהם טרים יד (יז) גם עמלק יצא על ישראל במתי מעט ויזנב אחריו והיה נחלש מפניו לולי משה בחירו (יח), וידענו כי השם יודע העתידות בלי ספק, וידע

יהל אור

(א) אויל המורד בקונהו היצלח? והוא לשון הכתוב (יחז' יע טו) "היצלח הימלט העשה אלה";
(ב) ענינו מחוך ובקוע, יבקע חץ כבדו, ואמר כבדו, והוא מקום שהמרה תלויה בו והוא לשון הכתוב (משלי ז כג) יפלח חץ כבדו: (ג) ענינו מרד וסרוב: (ד) תראה אחריתו ותקח מוסר: (ה) שדרכם לשומה ברא"שי המאמרים וברא"שי התולדות ולא ענין טעוף וחבור, ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א ב) ובבאורי שם, ולפ"ז יהיה המאמר ויהי בשלח פרעה את העם הוא ההתחלה או נושא הענין, ומן מאמר ולא נחם אלהים וגו' יתחיל ספור ההתחלה ר"ל הנשוא, והוי"ו מן ולא נחם הוא כפ"א רפה בלשון ישמעאל המושם ברא"ש המאמר ולא וי"ו החבור: (ו) הוא ר' משה הכהן עיין פרכו ברא"ש ס' בראשית: (ז) ולדעתו יש כי שענינו אעפ"י: (ח) ופי' אעפ"י שעם קשה עורף הוא, ולמשה לד ט כתב הח' ז"ל הפי' הזה על דעת ר' מריגוס: (ט) ושם פי' הח' ז"ל מדעת עצמו: (י) פי' אעפ"י שרכב ברזל לו: (יא) וכמו שיפרש: (יב) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל, והרמב"ן השיג עליהם עיי"ש: (יג) וכן הוא (מכילתא בשלח פ"א) וכן פי' רש"י ז"ל: (יד) וכס' "חלוקת הארץ" כתב שממצרים עד ירושלים בדרך אשקלון יש בלבד מהלך שמונה ימים: (טו) פי' אעפ"י שלא ראו מלחמה אמרו נתנה ראש וגו' וכ"ש בראותם מלחמה: (טז) כי היו עובדים תחת יד אחרים: (יז) ע"כ לא היה להם לב להלחם עם אחרים, וכש"כ להלחם עם אדוניהם: (יח) לשון הכתוב (תה' קו כג): בלשון

קרני אור

[א] והמבאר לנתה"ש יפרש, כי הוי"ו של ולא נחם הוא וי"ו ההמשך, לפי שיש כאן שני משפטים שונים פרעה שלח את העם, והאלהים לא נחם דרך ארץ פלשתים, וביניהם חבור והמשך בערך אל הזמן, באשר היה זה נהיה זה, ותורה הוי"ו על ההמשך הזה שבין שני המשפטים: [ב] עיין

מקורי ובאורי רש"י: מז) מכילתא בשלח פ"א ושם מביא פסוקים אחרים, תנחומא א א, תנחומא ב י, פסי' דר"כ פסקא ויהי בשלח (דף פד א) שמו"ר פ"כ יא ילקוט רמז רכו, מדרש אגדה: מח) למשה לב לד: מט) משלי ו כב: נ) מכילתא שם ילקוט שם ספ"ז: נא) עיין מכילתא שם, ילקוט רכ"ו ורכ"ז פרקא מדרשים פ"ו: נב) במד' יד מה: נג) שם שם ד: נד) מכילתא שם, ילקוט שם ספ"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל

קְרָבָא וִיתוּבוּן לְמִצְרָיִם׃ יח וְאַסְחַר יְיָ יָת עַמָּא אֹרַח מַדְבְּרָא יַמָּא דְסוּף וּמְזָרְזִין סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

שינחמו אם יוליכם דרך ארץ פלשתים, ואמר פן ינחם העם (יט) כי דברה תורה כלשון בני אדם שיבינו הלומדים (כ) [ג] : (פיה"ק. אעפ"י שהכתוב ידבר על דרך בן אדם פן ינחם העם, ידע השם שינחם (כא) [ד] : ושעם כי קרוב הוא. שידוע כי בין ארץ מצרים על הדרך הישרה ובין ארץ כנען עשרה ימים, והנה לא ראו מלחמה, והיו עבדים תחת יד אחרים, והנה כאשר יצא פרעה אחריהם אין בהם מרים יד גם עמלק יצא על ישראל במתי מעט ויזנב אחריו, והיה נחלש מפניו לולי משה בחירו) : יח ויסב. מפעלי כפל סבב (כב), גם יבוא על משקל אחר (כג) ויסך בדלתים (איוב לח ח) (כד) ויגל את האבן (בראי כט י) (כה) ולא תשמע לדברי האומרים ששרשו נסב (כו) : ומלת המדבר. סומך עצמו ואחר עמו (כז) והוא דרך המדבר מדבר ים סוף (כח), וכמוהו הארון הברית (יהושע ג יד) הארון ארון הברית, ועץ הדעת (בראי ב ט) דעת טוב ורע, הספר המקנה (ירמיה לב יב) היין החמה (שם כה טו) וכמוהו רבים (כט), וסוף הוא שם מקום (ל), וי"א שהוא מגזרת סוף דבר (קהלת יב יג), כי הוא סוף העולם, והיא ים אוקינוס כאשר כבר זכרתי (לא) וזאת טעות גדולה, כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים (לב) וים ספרד גדול ממנו (לג) : וחמושים. י"א מלאים הון שיש להם

רש"י

לב לשוב (נה) : (יח) ויסב. הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה (נו) : ים סוף. כמו לים סוף (נז) וסוף הוא לשון אגם שגדלים בו קנים. כמו ותשם בסוף (נח). קנה וסוף קמלו (נט) : וחמשים. אין חמושים אלא מזויינים (ס) (לפי שהסיבתן (סא) במדבר גרם להם שעלו חמושים שאילו היה (סב) דרך ישוב לא היו מחומשים להם כל מה שצריכין אלא כאדם שעובר ממקום למקום ובדעתו לקנות שם מה שיצטרך אבל כשהוא פורש למדבר צריך לזמן כל הצורך וכתוב (סג) זה לא נכתב כי אם לשבר את האוזן (סד) שלא תאמר במלחמת עמלק ובמלחמת סיחון ועוג ומדין מהיכן היו להם כלי זיין שהכו ישראל בחרב (סה) ברש"י ישן) וכן הוא אומר ואתם תעברו חמושים (סו) וכן תרגם אונקלוס מזרזין (סז)

קרני אור

נס' חיי משה ספור יג : [ג] והגאון רבינו סעדיה פי' כי הכתוב נתן שני טעמים א) כי קרוב הוא, ר"ל אם נחם אלהים דרך ארץ פלשתים לא היה הפלא גדול, ולא נראו אותותיו ומופתיו כמי מרה, כמן, ובשליו, ובבאר, כמו שנאמר דרך המדבר, וכן הוא (מכילתא בשלח פ"א) ויסב אלהים, כדי לעשות נסים וגבורות במן ובשליו ובבאר, וכן פי' הר"ת כפי' על התורה וכן ביאר רב"ח והב) כי אמר אלהים פן ינחם, ופי' כדי שלא ינחם, עיין הערה שאח"ז : [ד] פתרון מלת פן במקום הזה הוא כענין "למען לא" כמו פן ישלח ידו, וכן פי' רב"ח "אין ספק כלפי הקב"ה שהרי יודע היה כי ינחם העם אם יוליכם דרך הקרוב אבל באור פן ינחם כדי שלא ינחם, וכן הו"ל כ"מ בגאמר פן ואל, אינו אלא לא תעשה,

יהל אור

(יט) בלשון ספק : (כ) ע"כ הוליאו בלשון מסופק : (כא) כי אין ספק לגבי השם : (כב) ואית"ן הפעל מן הכפולים יבוא על ב' פנים, דגושין ורפויין, הדגושין אותיות אית"ן בפתח, ורפין אותיות אית"ן בקמץ, וכן בוי"ו ההפוך, אם יבואו מלעיל יבואו רפין והאותיות אית"ן בקמ"ץ, ואם מלרע יהיו דגושין והאותיות אית"ן בפתח, ובכא"י הגי' "מבעלי הכפל סבב" : (כג) ואם הטעם מלעיל פ"א הפעל בסגול : (כד) שרשו "סכך" אבל איננה דגושה כמו כאן "ויסב" שהסמ"ך דגושה לחסרון אות הכפל : (כה) שרשו "גלל" ואינה דגושה : (כו) ואינו מהכפולים, רק שרשו "סבב" : (כז) כי הבא בה"א הידיעה לא יסמך : (כח) והכר הנסמך :

(כט) עיין ברא' ב ט, ובביאורי שם : (ל) מקום או עיר על הים בשם ים סוף, שנאמר, וימרו על ים בים סוף (תה' קו ז) : (לא) למטה י יט : (לב) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למעלה י יט) : (לג) כי רחבו ג' מאות

מקו"ב רש"י : נה) וכן פי' רש"י ז"ל (ברא' ו ו) על הפ' וינחם ד', כל לשון ניחום שבמקרא הוא בחושב מחשבה אחרת וכן (שם כז מב) מתנחם לך, פי' ויחשוב מחשבה אחרת ועיין בס' הזכרון וברא"ם : נו) הוא מלשון ואהם הסבות את לבם (מ"א יח לז) שהוא העתקה מענין לענין שהעתיקם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה (רא"ם) ועיין רש"י במד' לג ח : נז) וכן למטה טו ו, ערב כמו לערב : נח) לעיל ב ג : נט) ישעי' יט : ס) מכילתא שם, ילקוט שם, וכתב ס' הזכרון אעפ"י שהוא מדרש חז"ל משמעות פשט הכתוב אות כן : סא) שהסיבן (יזכור לאברהם) : סב) הסיבן (ז"ל) : סג) ומקרא (ז"ל) : סד) פי' כדי להסביר ולפרש ולפתור עד שתוכל האוזן לשמוע וכן פירש"י (למטה יט יח) ועיין זכור לאברהם בערס יג בס וכמכילתא יתרו ריש פ"ד. וכן בתנחומא ת יתרו אות יג ילקוט יתרו רמז רפד הלשון "לשכך האוזן" : סה) לפי תרגם (ז"ל) ב יהושע א יד : סו) פכ"ז. ומדרש שכל טוב, ומדרש אגדה, וכ"ה בילקוט רמ"ז אין חמושים אלא מזורזים :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כל צרכיהם (לד) והנה כתוב וגם צדה לא עשו להם (למעלה יב) ומה טעם להזכיר זה עתה, רק פירושו חגורי חומש למלחמה (לה) [ו]הן כמו חלוצים תעברו (דבר' ג יח) שפי' חגורי חלצים (לו), והעד הנאמן ואתם תעברו חמושים (יהושע א יד) ובמקום אחר קראם חלוצים (לז) [ו], כי מה טעם להוליך צדה לפני אחיהם (לח), וטעם להזכיר הכתוב וחמושים במקום הזה, כי למעלה כתוב בראותם מלחמה (לט) כי ביד רמה יצאו בכלי מלחמה (מ) ולא כמו עבדים בורחים (מא) [ז]: (פיה"ק. וטעם **ויסב** שהוליכם על דרך הסבוב והוא הרחוק (מב), ודרך המדבר מושך עצמו ואחר עמו, כמו הספר המקנה (ירמיה לב יב) היין החמה (שם כה טו), וכן הוא דרך המדבר מדבר ים סוף, וסוף שם מקום (מג), וי"א שנקרא כן בעבור שיש סביביו סוף (מד) כטעם ותשם בסוף (למעלה ב ג) (מה), ואחרים אמרו שהוא מגזרת סוף דבר (קהלת יב יג) כי הוא סוף העולם, והוא ים אוקינוס, וזאת טעות גדולה, כי הוא ים מזרחי כנגד מצרים וים ספרד גדול ממנו: **וחמושים.** חגורי חומש, מגזרת ויכהו שם החמש (ש"ב ג כז) (מו) וי"א כי טעמו הצלע החמשית (מז), וכן חלוצים תעברו (דבר' ג יח) חגורי חלוצים, והעד הנאמן ואתם תעברו חמושים (יהושע א יד), ודרש שעלו אחד מחמש מאות (מח) דבר יחיד הוא ועליו מחלוקת (מט) ואיננו קבלה כלל, ודי לנו הצער שאנחנו בו עם חכמי ישמעאל שהם אומרים איך יתכן מחמשים וחמשה זכרים (נ) שיולידו במאתים ועשר שנים (נא) שש מאות אלף זכרים מבן עשרים, והנה היה כפל הכפל עם הטף והנשים (נב), כי לא חשבו יעקב ובניו, כי לא הולידו במצרים עוד, כי לא מצאנו יחוש רק אל היורדים מצרימה ולא ספרו הבנות (נג), ותשובתנו, כי הנה יעקב לבדו הוליד בארבעים שנה ושש שנים ס"ט בנים ובני בנים (נד), וע"ז המספר יכפלו כפלי כפלים מהמספר הכתוב, אז הושיבו לנו עוד, כי יעקב ובניו לא הולידו נקבות כ"א שתים (נה) וזה היה במעשה נס (נו), ואל תספור כן ליורדי מצרים, ועוד שיעקב היה לו ארבע נשים, ומי יבאר שכן הי' לכל אחד מבני בניו, גם אנחנו השיבונו. תנו לנו שלשה עשר זכרים בין בנים ובני בנים בארבעים ושש שנים. והנה יהיה יותר מן שבע מאות, ובסוף תשעים ושנים (נז) יהיו ט' אלפים וג' מאות ובסוף קפ"ב (נח) יהיו יותר מאלף אלפים ות"ק אלף, ועוד לא הגענו למאתים ועשר שנים, גם יתנו לנו עשרה בארבעים ושש שנים ויספיקו, ועוד כי הכתוב אומר על מכת ערוב, ושמתי פדות בין עמי ובין עמך (למעלה ח' יט) ואמר בס' תהלות ישלח בם ערוב ויאכלם (תה' עח כה) והנה במכה

יהל אור

מאות פרסאות: (לד) כן פי' הרלב"ג "כי היו כולם חמושים מכל המצטרך להם לא היו חסרים דבר כאלו התחכם הש"ת בכל הסבות שאפשר שלא יסכימו ישראל לשוב מצרימה": (לה) ובמקרא"מ "חגורי הרב חומש", ויהיה פי' וחמושים מענין חמשה, ופי' שהיו חגורים בכלי זין על הצלע החמישית: (לו) כי כמו שאמרו חלוצים מן חלצים כן יאמרו חמושים מן חמש: (לז) כמ"ש ידי"י כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ד' למלחמה (יהושע ד יג): (לח) אם נפרש שהפי' של וחמושים מלאים הון שים להם כל צרכיהם, איך זה יהושע "ואתם תעברו חמשים לפני אחיכם", כי אינו ראוי ראוי שתלך צדה לפני הלוחמים, כי האויב יוכל לשלול האוכל, והיה ראוי לומר עם אחיכם: (לט) והייתי יכול לומר שלא היה להם כלי זין לכן יראו: (מ) ואמר הכתוב וחמושים שהיו מזוינים כגבורים מלומדי מלחמה: (מא) וכן יאמר (למטה יד ח) "ביד רמה, לא יצאו כדמות בורחים, והיה עמהם כל כלי מלחמה": (מב) וכן פי' הרשב"ם: (מג) ולמטה טו ד פי' בשם ר' ישועה שהוא שם עיר כמו ים כנרת עיי"ש, ואו"ת, אורה מדברא לימא דסוף, וכן התיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל: (מד) ע"ש קני הסוף הגדלים בתוכו לרוב: (מה) ונקרא כפי סופרי העמים לשון ים ערב, או ים האדום, ומוצאו מן הים הגדול, והולך ומתפשט בארצות ערב כוש ומצרים, ולמטה טו ד פי' זה בשם יפת: (מו) וכן פי' הרלב"ג שם, כנגד הלב, והוא מענין וחמושים עלו בני ישראל. והרצון בו חמושים מכלי זין, וכן הלב כלי זין האדם, כי ממנו הולדות החום הטבעי שהוא שומר מציאות האדם שיעור הזמן שאפשר בו שיחיה: (מז) והיו מזוינים בכלי זין שתולין על כתפם ונוגעים אל הצלע החמישית: (מח) כן הוא (מכילתא בשלח פ"א, תנחומא א בשלח אות א, ילקוט רמז רכז) וכן הביא רש"י ז"ל: (מט) עיין מכילתא שם, ותנחומא שם, ועיין במדות סופרים מה שהעיר ע"ז: (נ) כן הוא המספר, לבד יעקב ובניו ובני יוסף שהם חמשה עשר במספר: (נא) כן הוא החשבון שהיו במצרים: (נב) כמש"כ ויסעו וגו' כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף (למעלה יב לז): (נג) גם לא הנשים, כמש"כ מלבד נשי בני יעקב (ברא' מו כו): (נד) כן הוא הה' עפ"י סד"ע (פ"ב) יעקב אבינו כשעמד על הבאר היה בן ע"ז שנה, וז' שנים עשה בבית לבן עד שלא נשא את האמהות, נמצא בעת שנשא את האמהות היה בן פ"ד שנה, ובשעת בואתו למצרים היה בן ק"ל שנה, נמצא שהוליד בששה וארבעים שנה ס"ט בנים ובני בנים: (נה) דינה וסרח בת אשר: (נו) עיין ברא' ל כא, קרני אור יאות יב, ובמקורי רש"י אות כה: (נז) פי' אם נחשוב כעת מן השבע מאות עוד מ"ו שנים ויהיה בס"ה ל"ב שנים: (נח) ל"ל קפ"ד פי' אם נחשוב מן ט' אלפים וג' מאות במשך נ"ב

קרני אור

ימושו ועתה פן ישלח ידו (בר' ג כב)": [ה] ובירושלמי פ"ו דשבת ה"ד "וחמושים וגו' מלמד שהיו מזויינים בחמשה עשר מיני זיין" ועיין בפני משה שם, ובגי' בעל קרבן העדה שם "בחמשה מיני זיין" וכן הוא הגי' בילקוט רמז רכ"ז: [ו] וכן הוא (במדב"ר פ' יג כ) "וחמושים עלו בני ישראל הוא חמושים הוא חלוצים", ובכ"ז יש הפרש בין חמושים ובין חלוצים, כי חמושים מגזרת חומש, כי תולין הכלי זין בכתפם ונוגעים אל החומש, אבל חלוצים חגורי חלצים: [ז] והרמב"ן הביא הפי' הזה בשם י"א, ולמטה יד יג פי' הא' ז"ל שהיו שפלי לב ובלתי ראוים למלחמה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־
עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד
אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת־
עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם: כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת
וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר:

אונקלוס

מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם:
יט וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת גַּרְמֵי
יוֹסֵף עִמֵּיהּ אֲרֵי אוֹמָאָה
אוֹמִי יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר מִדְכַּר דְּכִיר יְיָ
יָתְכוֹן וְתַסְּקוּן יָת גַּרְמַי
מִכָּא עִמְּכוֹן: כ וּנְטַלוּ
מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ בְאֵתָם

אבן עזרא

שאכלה מצרים נמלט ישראל, גם מת רוב מקנה מצרים בדבר, וממקנה בני ישראל לא מת אחד, ובמכת בכורים לא מת בישראל אחד, ובמכת חשך כתיב ולכל בני ישראל היה אור (למעלה י כג) והנה במכות שמתו בהם המצרים לא מתו ישראלים, ואף כי במכה שלא מת מצרי ממנה, ואיך מתו כל ישראל בחשך עד שלא נשאר מהם רק חלק מחמש מאות, והנה לא היה לישראל אור במושבותם רק מחשכי דבר ואפלות מות (נט), ואחר שלא נשאר כ"א חלק קטן מעם רב, הנה לא היתה גאולה לישראל כ"א רעה חולה, וזה הפך הכתוב, והכלל דרש הוא ואין לסמוך עליו אולי שאמרו בתחלה (ס) היה לו סוד (סא): יט ויקח. הזכיר למעלה עלו בני ישראל החיים בדור ההוא, גם העלו עמם הנכבד שהיה בהם, שעל ידו ירדו מצרימה, והוא השביעם לפני מותו שיאמרו כן לבניהם ובניהם לבניהם (סב) והנה משה נתעסק לקיים השבועה שלא תבוא אשמה על ישראל, כי ראינו שנשיאי ישראל נשבעו לגבעונים, והם לא נשבעו להם אלא על תנאי שהם רחוקים כמו שאמרו (סג), ואחר שנמצאו קרובים, היה נכון שלא ישמרו שבועתם, ולא יעברו הם וכל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה (דברי' כ טז) (סד) רק בעבור כבוד השם עשו שלא יחללוהו (סה), ואחר שנים רבות העניש השם בני ישראל (סו) בעבור שהגיח שאול להמית את הגבעונים שהיו בנוב עיר הכהנים (סז), והזכיר עצמות כי כל הבשר והעור ירום תולעים ויבאש, ולא ישארו בשנים מועטות רק העצמות (סח): (פיה"ק. וטעם ויקח משה. בפ' וישמע (סט)): כ ויסעו.

רש"י

כמו וירק את חניכיו (סח) וזריז. דבר אחר חמושים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה (סט): (יט) השבע השביע. השביעם שישביעו לבניהם (ע) ולמה לא השביע לבניו שישאוהו לארץ כנען מיד כמו שהשביע (עא) יעקב. אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה סיפק בידי לעשות אבל בני לא יניחום מצרים לעשות לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאוהו (עב): והעליתם את עצמותי מזה אתכם. לאחיו השביע כן למדנו שאף עצמות כל השבטים העלו עמהן שנאמר אתכם (עג): (כ) ויסעו מסכות. ביום השני שהרי בראשון באו

יהל אור

נ"כ שנים אחרות, ויעלה לסוף קפ"ד: (נט) ויונ"ע תרגם „ולכל בני ישראל הוה נהורא למקבור רשיעיא די ביניהון": (ס) פי' מי שאמר זאת בתחלה: (סא) ולא על דרך פשוטו: (סב) וכן הוא (מכילתא בשלה פ"א, תנחומא א בשלה אות ב פדר"כ פסקא ויהי בשלח בסופו, סוטה יג א' ורש"י עה"ת) „כי השבע השביע ולמה שתי שבועות, מלמד שהשביע יוסף את אחיו ואחיו השביעו בניהן ובניהן לדור אחר": (סג) מארץ רחוקה באנו, ועתה כרתו לנו ברית (יהושע ט ו): (סד) פי' כדי שלא יעברו: (סה) כמש"כ „ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה" (שם ט יח): (סו) כמש"כ „ויהי רעב בימי דוד שלש שנים" (ש"ב כא א): (סז) כמש"כ ויאמר ד' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים (שם שם) ועיין ברש"י ורד"ק שם: (סח) ועי"ז כתב הרמב"ן „ואולם הנראה שעצמות בלשון רבים הוא כנוי לכל איברי הגוף ע"ש שהעצמות מעמידין את הגוף, וכן הוא אומר, כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך (תה' לה י) ואין הכוונה שם על העצמות לבד כ"א על כל האברים: (סט) עיין למטה כ, ז שם ביאר בארוכה ענין השבועה: למטה

מקו"ב רש"י: סח) ברא' יד יד: סט) מכילתא שם תנחומא א בשלח אות א שמו"ר פ"כ יא, ילקוט רמז רכז: ע) מכילתא שם, שם"ו, שכל טוב מדרש אגדה, ילקוט שם, ועיין יהל אור אות סב: עא) שהשביעו (וז"ל): עב) מכילתא שם, פסי' דר"כ בשלח (פ"ו א) ועיין הערה קי שם, ועיין מדרש שה"ש זוטא כהוצ"ת גרינהוט דף יג ב, סוטה שם, שם"ו, שכל טוב: עג) מכילתא שם פסי' דר"כ פי בשלח (לט א) ועיין הערה רע"ב שם, ועיין רש"י סוטה ז ב, ב"ר פ"ק יא, וכילק"ש בשלח רכ"ז מלמד שאף עצמות שאר השבטים העלו משם מגין זה, וכן הוא כשמ"ו ושכל טוב, מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּסְטַר מַדְבְּרָא: כא וַיְיָ מְדַבַּר קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא לְדַבָּרוּתְהוֹן בְּאוֹרְחָא וְלֵילְיָא בְּעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא

כא וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת יוֹמָם

רש"י

מרעמסס לסכות: (כא) לנחותם הדרך. נקוד פתח שהוא כמו להנחותם עד) כמו לראותכם בדרך אשר תלכו בה עה) שהוא כמו להראותכם עו) אף כאן להנחותם על ידי שליח ומי הוא השליח עמוד הענן והקדוש ב"ה בכבודו מוליכו לפניהם. ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי על ידי עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה עז) אלא להורותם הדרך:

אבן עזרא

באיתם הוא מדבר שור כאשר אפרש (פ): כא וה' הולך לפניהם יומם, ידענו כי השם שוכן עד וקדוש שמו (ישעי' נז טו) וישב קדם סלה (תה' נה כ) (פא), והכתוב ידבר כלשון בני אדם, בעבור כי כח השם הולך עם ישראל כדרך מוליך ליטין משה זרוע תפארתו (ישעי' סג יב) (פב) [ה], וטעם בעמוד ענן, שלא היה כדמות העבים, רק כדמות עמוד נטוי מן השמים על הארץ (פג) ונקרא העמוד כן, בעבור שמעמד הבית עליו (פד), וטעם ללכת יומם ולילה, בעבור כי המחנה היה גדול, ולא יכלו ללכת רק מסע מעט, על כן היו הולכים מקצת יום גם מקצת לילה, ואלה השנים עמודים היו לפניהם עד שבאו אל הים כאשר אפרש (פה): (פיה"ק, וה' הולך לפניהם יומם. אעפ"י שהכתוב אומר אשר הוצאתיך מארץ מצרים (לממה כ, ב) על יד מלאך הוציאם, וכן כתוב וישלח מלאך ויוצאנו משם (במד' כ טז) וכן וה' הולך לפניהם הוא המלאך, ונאמר על השם כי הוא שלוחו (פו), ובצור השם (פז), ויש חסרי דעת יתמהו (פח) ולמה לא יפקחו עיניהם ויקראו אחרי כן, ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם (למטה יד יט), ובנסוע המלאך כן נסע הענן ושב מאחריהם (פט), וזה הענן הוא הכתוב, לא ימיש עמוד הענן (פ' כב): לנחתם. בפתח הלמ"ד להורות על בנין הכבד (צ). והשלם להנחותם (צא), וכן ולנפיל ירך (במד' ה כב) (צב), ויש בקדמונים שאמרו ששבעה עננים היו (צג), ולפי דעתי שהם שנים לבדם (צד), גם יתכן להיותו אחד, וזה פירושו בעמוד ענן יומם לפניהם להראותם איזה דרך ילכו, גם יגן בו עליהם, וזה טעם, פרש ענן למסך (תה' קה לט) ולילה בעמוד אש להאיר להם (צה), יתכן היות עמוד אש בתוך עמוד ענן בלילה, כטעם, ואש תהיה לילה בו (למטה מ לח) (צו) [ט] וטעם ללכת יומם ולילה שהלכו תמיד (צז)):

יהל אור

(ע) למטה טו כב, ושם פי' כי מדבר שור הוא מדבר איתם בעצמו עיי"ש, וכן הוא (במד' לג ח) בשם „מדבר איתם" והמדבר הזה נקרא בשום „שור" ע"ש העיר „שור" אשר עמדה בקצה המדבר הזה בדרום א"י (ברא' טז ז, שם כ, א): (עא) כי הוא בלתי משתנה, ובלתי מוגבל, ובלתי מתואר לפי זה בשם התאר המורה תמיד הגבלה: (עב) ופי' שם הח' ז"ל „מוליך זרוע תפארתו זה הוא מלאך השם ההולך לפני מחנה ישראל": (עג) ולדמיון המעמוד נקרא כן, כי הענן עלה ביושר כמו עמוד: (עד) והוא שת"ו שסמיכות בנין שהוא עומד עליו, קומת העמוד האחד (מ"א ז טו): (עה) למטה טו כב: (עו) וכן פי' הרשב"ם, וכוונתם להרחיק ההגשמה: (עז) ויביא ראיה כמו השם שהיה בצור (למטה יז ו), ושם כתוב „הנני עומד לפניך שם על הצור" ופי' שם הח' ז"ל „והטעם כחי וגבורתי": (עח) איך נאמר על שליח השם השם: (עט) כמש"כ שם, ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם: (פ) מב בנין הפעיל: (פא) ונפלה הה"א להקל על הלשון ושמו נקודתה הפתח תחת הלמ"ד להורות הסרונה: (פב) ופי' שם הח' ז"ל נפתח הלמ"ד להורות על הסרון ה' הבנין: (פג) כן הוא (מכילתא בשלח פ"א, תנחומא א בשלח אות ג) וד' הולך לפניהם יומם, כמלאת הומר שבעה ענניס הם וכו': (פד) וכן הוא דעת רבי (שם) ועיין (למטה טו כב): (פה) וכן יסיים שם „ואם להאיר לילה": (פו) פי' עמוד הענן היה מושל ביום ובלילה שכן כתוב (במד' ט כא) „ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר", אבל בלילה היתה בו אש, והיה מאיר, כטעם ואש תהיה לילה בו (למטה מ לח) ואז היו קוראים לו עמוד האש: (פז) כי מפני

קרני אור

וסודיע כזה לומר, כי לא להעדר כלי זין אמר ה' פן ינחם העם, אלא מפני מורך לבבם ושפלות רוחם, והמורה כפ' כל מהח' הג' כתב, „כי ידוע שאלולי טרחם וטמלם במדבר לא היו יכולים לכבוש הארץ, ולא להלחם ביושביה, כנה אמרה התורה זה, כי אמר אלהים פן ינחם העם וגו' ויסב אלהים את העם וגו', וחמושים עלו בני ישראל וגו', כי המנוחה תסיר הגבורה, וצוק הפרנסה והעמל יתנו הגבורה, והיא הטובה שבאה כזה הענין באחריתם": [ח] עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: [ט] וכס' (חיי משה

סקו"ב רש"י: עד) אם היה נק ד חירק היה פי' שהשם בכבודו נוחה אותם בדרך עכשיו שהוא נקוד פתח, פי' להנחותם ע"י שליח וכמו שיבאר ועיין יבל אור אות פא: עה) דבר' א לג: עו) ופתח הלמ"ד במקום ה"א לוז עז) כי ביום א"צ לאורה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וָלָֽיְלָה׃ כב לֹֽא־יָמִ֞ישׁ עַמּ֤וּד הֶֽעָנָן֙ יוֹמָ֔ם וְעַמּ֥וּד הָאֵ֖שׁ לָ֑יְלָה לִפְנֵ֖י הָעָֽם׃ פ
יד א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
ב דַּבֵּר֮ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵל֒ וְיָשֻׁ֗בוּ וְיַחֲנוּ֙ לִפְנֵי֙ פִּ֣י הַֽחִירֹ֔ת בֵּ֥ין מִגְדֹּ֖ל וּבֵ֣ין הַיָּ֑ם

אונקלוס

לְאַנְהָרָא לְהוֹן לְמֵיזַל בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא׃ כב לָא עֲדֵי עַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא וְאַף לָא עַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא קֳדָם עַמָּא׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיתוּבוּן

אבן עזרא

כב לא ימיש. פועל יוצא, כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם (פז) [ז], ומלת יומם לא תמצא בכל המקרא רק על עת היות השמש על הארץ (פט), כי יום ימצא בתורה ובנביאים ובכתובים והוא לילה (ל) כי כתוב ביום הכותי כל בכור (במד׳ ח יז) וזה היה לילה (לא), וכתוב היום הזה יום בשורה הוא (מ״ב ז ט) (לב) והוא היה לילה, כי שם כתוב, וחכינו עד אור הבקר (שם) וכתוב יום צעקתי בלילה נגדך (תה׳ פח ב) (לג): (פיה״ק. וטעם לא ימיש. לא יסיר, והוא שב אל השם הנכבד הנזכר למעלה (לד), כי ימיש פועל יוצא, ואלה העננים אם הם שנים היו עם ישראל עד שעברו את הים, ונפסקו מהם, על דעתי, כי אין צורך ללכת בלילה אחר שנטבע פרעה וחילו בים, וזה טעם ויסע משה את ישראל מים סוף (לממה טו כב) במצות השם (לה), עד המסע החמישי שהוא מדבר סיני (לו), ושם עשו המשכן ועליו שכן הענן ובהעלותו יסעו בני ישראל (לז), ואלו היה הענן על ישראל במדבר סיני, מה טעם הנה אנכי בא אליך בעב הענן (לממה יט ט)):

א וידבר. מדרך האמת אין ראוי למשכיל להשוב על מעשה השם למה עשה כן, כי כל מעשיו בחכמה (ב), וחכמה האדם כאין נגדו, והזכרתי זה, בעבור שתראה בזו (ג) הפרשה שצוה השם שישובו אחורנית דרך ערמה, כדי שיצא פרעה וירדוף אחריהם, ויטבע בים, ומחשבות השם עמוקות (ג): ב פי החירות. הוא הנקרא פני החירות (במד׳ לג ח), ונקרא כן בעבור שהפה

רש״י

(כב) לא ימיש. הקב״ה עח) את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים עט) לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן. שעד שלא ישקע זה עולה זה פ): (ב) וישבו. לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך כמו שנאמר ואמר פרעה לבני ישראל וגו׳: ויחנו לפני פי החירות. הוא פיתום ועכשיו נקרא פי החירות על שם שנעשו שם בני חורין א) והם שני סלעים גבוהים זקופים ב)

קרני אור

ספור יג) ואולי היה דמות ענן זה במות מלאך אחד שהיה מכורכב בתכריך שענן להיות להם למורה, כי לא יראהו האדם וחי: [ז] כי הו״ל למכתב ימוש מבנין הקל דוגמת לא ימוש ספר ספר התורה הזה * (יהושע א ח) או היה הלבון נופל על העמוד בלא סר, ועכשיו דכתיב ימיש מבנין הפעיל, לכן הוא קאי על הקב״ה שהוא לא הסיר העמודים (רוו״ה):

יהל אור

רוב המחנה, היו הולכים קלת המחנה הבא באחרונה גם קלת הלילה: (פח) וכן פי׳ רש״י ז״ל, וכן ת״א „לא יעדי״ פי׳ לא יסיר: (פט) והעד או יומם ולילה (במד׳ ט כא) יומם יצוה ד׳ חסדו ובלילה שירה עמי (תה׳ מב ט) וכן הוא דעת הרד״ק וכן פי׳ כל המדקדקים: (ל) כי פירושו על הזמן: (לא) וכן פי׳ שם הח׳ ז״ל זמן: (לב) ושם פי׳ ג״כ זמן: (לג) ופי׳ שם הח׳ ז״ל ג״כ זמן, ויום צעקתי קשור עם הבא אחריו: (לד) עיין אות פח: (לה) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם: (לו) ושם פי׳ ששה מסעות עד הר סיני, עיין למטה טו כב ובבאורי שם: (לז) וכן פי׳ הה׳ ז״ל שם, וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו, כי כן כתוב „ואש תהיה לילה בו״ (למטה מ לח) ובנסוע הענן יסעו בני ישראל, ובעבור זה כתוב, ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם (במד׳ יד יד): (א) וכן פי׳ הח׳ ז״ל (למעלה י, י) „ואין להרהר אחרי מעשה השם שהכל עשה בחכמה, לעפ״י שהיא נעלמת מעיני החכמים״: (ב) ובמקה״מ „זאת״: (ג) ודרכי ד׳ להראות דרך חכמה, איך להתנהג בחכמה

מקו״ב רש״י: עח) פי׳ הוא מבנין הפעיל פועל יוצא לשלישי, מלאת נקוד ימוש כמלאפום: עט) פי׳ לשון מסירה ר״ל משלים המחנה פי׳ מוסר המחנה לעמוד האש, וכן פי׳ בעל ס׳ הזכרון והביא מג׳ יומא (סג ב) ר׳ יהודה ור׳ יוסי אשלימו ליה כיסייהו, פי׳ מסרו וכן פי׳ בד״ל (יבמ׳ מג יש) והביא המדרש רבה, הוא עבנו ולו אנחנו לו הנו משלימין נפשותינו, וכ״ה בפי׳ למטה יד יט בפי׳ רש״י: פ) מכילתא שם, שבת כג ב, וילקוט רמז ר״ל בשינוי: א) מכילתא שם. ילקוט שם, ספ״ז, שכל טוב, ועיין מכילתא יתרו מס׳ דעמלק פ״א מתחלה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים וכו׳, וכן פי׳ רש״י למטה יח ט: ב) וכ״ה במדרש שכל טוב, וזה ליתא במכילתא גם לא בספ״ז ובילקוט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם:
ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים
הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר:

וְיִשְׁרוּן קֳדָם פּוּם חִירָתָא
בֵּין מִגְדּוֹל וּבֵין יַמָּא קֳדָם
בְּעֵיל צְפוֹן לָקֳבְלֵהּ
תִּשְׁרוּן עַל יַמָּא: ג וְיֵימַר
פַּרְעֹה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

והגיא שביניהם קרוי פי הסלעים ג): לפני בעל צפון. הוא נשאר מכל אלהי מצרים כדי להטעותן שיאמרו קשה יראתן ד) ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם ה): (ג) ואמר פרעה. כשישמע שהם שבים לאחוריהם ו): לבני ישראל. על בני ישראל. וכן ה' ילחם לכם ז) עליכם. אמרי לי אחי הוא ח) אמרי עלי ט): נבכים הם. כלואים ומשוקעים ובלע"ז שיר"ר כמו בעמק הבכא י) מבכי נהרות יא) נבכי ים יב) נבוכים הם כלואים הם במדבר שאינן יודעין

אבן עזרא

בפנים (ה), והוא שם מקום (ו) [א]: לפני בעל צפון. אמרו כי הרשומי מצרים עשו בדבר המזלות צורות נחושת וזהו בעל צפון שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה, ובעבור זה כתוב כי ברח העם (ז) ולפי דעתי בעבור שאמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר (למעלה ח כג) נראה לפרעה מדבריו כי ידע משה הדרך אשר ילכו בה אל המקום אשר יזבחו שם, וכאשר שמע פרעה שישראל החלו ללכת דרך המדבר, ואחר שהרחיקו שבו אחורנית ללכת דרך אחרת (ח) אז חשב פרעה, כי כל מה שדבר משה בערמה היה, כי אין דעתו לזבוח, כי אם לברוח, כי הבורח ישתבש עליו הדרך ולא ידע איזה דרך ילך (ה) [ב]: נכחו. באה זו המלה בחירק, כמו אחרי נפלו (ש"ב א י) (ט) ורבים ככה: פיה"ק. לפני פי החירות בין מגדל, לפני בעל צפן. שמות מקומות (י) נכחו שבור (יא), אולי שני משקלים הם (יב) [ג]: ג ואמר פרעה לבני ישראל. כמו אמרי לי (בראש' כ יג) (יג): נבוכים. בשורק תחת הולם כמו לא תעבורי מזה (רות ב) (יד) כי הוא מבנין נפעל (טו) כמו

יהל אור

בהכמה עפ"י דרך הטבע: (ד) ע"כ נקרא בשני שמות: (ה) שם מקום בארץ מצרים בין העיר „מגדול" ובין „ים סוף" והעיר מגדול היתה שם מגדל עוז של מצרים, ומצד השני היה הים, ופי החירות ששם שכנו ישראל היה באמצע: (ו) וכן הוא (מדרשי התורה להקדוש אשלמה אשתרוק ז"ל) ועיין מכילתא יתרו מסכתא דעמלק פ"א, ובפי' רש"י ז"ל (למטה יח ס) ולא הזכירו מבעל צפון: (ז) כי הם כבר עברו מבעל צפון: (ח) כי ההולך ממצרים להר סיני אינו צריך לעבור את ים סוף, כי אם לילך לצפונו של ים סוף בינו ובין הים הגדול, והיה ים סוף לימינו והים הגדול לשמאלו, והם שבו לאחור, והיה זה כדי להטעות את פרעה שיאמר תועים הם בדרך (רמב"ן): (ט) והיה ראוי להיות בקמ"ץ לפי שהוא באתנח שפרשו נפל, בפת"ח תחת פ"א הפעל, ולפי הדקדוק כשהוא באתנח, או בסוף פסוק, או בזקף קטן יהיה בקמ"ץ גדול, וכתוב נפלו בחיר"ק, אף כאן הי' ראוי להיות בחולם או בקמץ כמו נוכח שהוא בחולם, וכתוב בחירק, כי כמוהו נפלו: (י) פי' החירות לד"ק היא עיר „הערפאליס" קרוב ל„סועז", כי פי בלשון מצרי הוא כמו ה"א הידיעה, מגדול, עיר במצרים התחתונה (ירמי' מד), בעל צפון, עיר במצרים קרובה לים סוף, וכן הוא שם האליל: (יא) נקודתו חיר"ק ונקרא שבר: (יב) ומשקל אחר נוכח השולחן (למטה כו לה) וענינם ענין נגד ועומת: (יג) פי' למ"ד „לבני" מקום בעבור, והטעם שיאמר פרעה בעבור בני ישראל ששבו אחורנית נבוכים הם בארץ: (יד) שור"ק תחת הול"ם: (טו) ושרשו
בוך

קרני אור

[א] פי' החירות, הוא המחוז אשר משם יוצא ים סוף אל תוך לשון ים ארוך ורחב שנקרא חירות ומקום השפיכה הוא מקום צר, ולכן נקרא פי החירות (רדי"א): [ב] וכן פי' הרדי"א: [ג] ונקרא החירק שבר, בעבור היותו נשבר ויוצא מן הפנים, וכן נקרא בלשון ערבי (מאזנים) והא' הכוזרי (כוזרי מאמר שני סי' פ) קרא לחירק שבר גדול,

---

מקו"ב רש"י: ג) ובש"א יד ד כתב רש"י הגיא הוא קרוי בין המעברות, וכאן כתב שהגיא קרוי פי סלעים, וצ"ל דתרוייהו איתנייהו, זמנין דקרי ליה הכי וזמנין הכי (שם אפרים): ד) מכילתא שם ילקוט שם, פס"ז מדרש אגדה, במצרים עבדו לשמש וכן בעל צפון בעל זבוב, ובעל פעור כולם עבודתן לשמש וקראו בלשונות משונות, ובעבודות משונות, ונקרא בעל צפון ע"ש שמגלה כל צפון ומאיר כל חשך, וכן השאר נקראו ע"ש עבודתן: ה) איוב יב כג פי' המקום גרם להשבותם כדי לטבעם, וכ"ה מכילתא בשלח פ"א תנחומא א בלק אות ה, תנחומא ב בלק אות ח, שמו"ר פט"ו טו, וכן פי' רש"י באיוב שם בשם י"א וכן פי' הח' ן' יחייא, ור"מ אלשיך, ולפי פירושם שהוא מלשון שגגה, כאלו הוא נכתב בשין ימנית, אבל בכל הספרים המדויקים נמצא בשין שמאלית, וכן כתב רש"י באיוב שם באחרונה „וזה הלשון אינו עיקר, דא"כ היה לו לומר בצד ימין וכו' אבל זה עיקר מגדיל לשון שגיא כח", וכן פי' הח' ז"ל שם „מן אל שגיא", וכן כתב הרמב"ן (שהביאו בעל מנחת שי) י"מ מלשון שגגה, וזה הפי' הוא שגגה, לפי שהוא בסכולת, ואעפ"י שנמצא במדרש סב"ל: ו) וי"ו שבראש התיבה משמעותם לשון עתיד: ז) פ' יד: ח) בראש' כ יג: ט) וכן ת"א, וכן פי' רש"י ישעי' כט טו: י) תה' פד ז: יא) איוב כח יא: יב) איוב לח טז ר"ל במלת נבוכים השרש נבך שבא לפעמים עם הנו"ן כמו כאן, נבוכים נבכי ים, ולפעמים בזולת הנון, כמו עמק הבכא, ואעפ"כ ענינם ענין אחד (באר"ח) ועיין ברה"ם מה שהעיר ע"ז ושלדעתו דעת רש"י ז"ל בזה ג"כ שפרשו „בוך" ועיין בו"ל מ"ש בזה

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי

מְעַרְבְּלִין אִנּוּן בְּאַרְעָא אֲחַד עֲלֵיהוֹן מַדְבְּרָא׃ ד וְאֶתְקֵף יָת לִבָּא דְפַרְעֹה וְיִרְדּוֹף בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתְיַקַּר בְּפַרְעֹה וּבְכָל מַשִּׁרְיָתֵהּ וְיִדְּעוּן מִצְרָאֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ וַעֲבַדוּ כֵן׃ ה וְאִתְחַוָּא לְמַלְכָּא דְמִצְרַיִם אֲרֵי אֲזַל עַמָּא וְאִתְהֲפִיךְ לִבָּא דְפַרְעֹה וְעַבְדּוֹהִי לְעַמָּא

אבן עזרא

נבונים (למטה יט יא) (טו) והנה נבוכו (יואל א יח) *), גם והעיר שושן נבוכה (אסתר ג טו) (יז) כמו והסמלכה נכונה (מ"א ב מו) (יח) והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה (יט), ונו"ן נִבְכֵי ים (איוב לח טז) שרש, ופירושו מעמקי ים, ואין לו טעם במקום הזה (כ) [ד]: סגר עליהם המדבר. שנסגרו עליהם דרכי המדבר ולא ידעו אנה ילכו ואנה יצאו במו הבורחים (כא): (פיה"ק. וטעם וַיָּשֻׁבוּ. ששבו לאחור עד שישמע פרעה כן, ויאמר בעבור בני ישראל נבוכים הם, ולמ"ד לבני ישראל, כמו פן יאמרו לי (שופ' ט נד) (כב): נבוכים. היה ראוי להיותו בחולם, כמו נכונים (למטה יט, יא) (כג) י"א כי בעל צפון צורה היתה עשויה בשעות שלא יוכל עבד לברוח, על כן אמר סגר עליהם, כי חשב פרעה שסגר עליהם (כד), ולפי דעתי בעבור שאמרו לו דרך שלשת ימים (כה) ואחר הליכתם חזרו ללכת אל מקום אחר, וזה טעם וישבו (כו), הוגד הדבר לפרעה ואמר בוודאי לא הלכו לזבוח, רק נבוכים הם לא ידעו איזה הדרך יברחו, כי הנה המדבר סגר עליהם, ואלו הלכו לזבוח למה היו שבים ועדיין לא זבחו: ד וחזקתי. כאילו שכח הסכות שהובו בעבור ישראל: ואכבדה בפרעה, אז יֵרָאֶה כבודי בעולם לטבוע פרעה וחילו (כז): וידעו מצרים, הנשארים (כח) גם הנטבעים לפני מותם כי אני ה': ויעשו כן. אחז הכתוב דרך קצרה לומר ששבו אחורנית (כט): ה ויגד. כי אין הלכים

רש"י

לצאת ממנו ולהיכן ילכו יג): (ד) ואכבדה בפרעה. כשהקדוש ברוך הוא מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד יד). וכן הוא אומר ונשפטתי אתו טו) וגו' ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי טז) וגו' ואומר שמה שבר רשפי קשת יז) ואחר כך נודע ביהודה אלהים יח) ואומר נודע ה' משפט עשה יט): בפרעה ובכל חילו. הוא התחיל בעבירה וממנו התחילה הפורענות כ): ויעשו כן. להגיד שבחן ששמעו לקול משה ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו אנו צריכים לברוח אלא אמרו אין לנו אלא דברי בן עמרם כא): (ה) ויוגד למלך מצרים. איקטורין כב) שלח עמהם וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה ביום הרביעי. ובחמישי ובששי רדפו אחריהם. וליל שביעי ירדו לים. בשחרית אמרו שירה והוא יום שביעי של פסח כג). לכן אנו קורין השירה ביום

קרני אור

ולידי שבר קטן, ור' אליהו בחור (מסורת המסורת) כתב, כי החירק של תנועה קטנה ר"ל שהיא בלי יו"ד, הוא שקראו לו שבר, ואותו שהוא עם היו"ד קראו חירק סתם, והמדקדק ר' יהודה חיוג לא חלק כזה: [ו] והרד"ק

יהל אור

„בוך": (טז) בשקל „נכונים" ושרשו „כון" והנו"ן נו"ן הנפעל, אף נבוכים שרשו „בוך" והנו"ן נו"ן הנפעל: *) ובבא"י הגי' „כמו נכונו": (יז) בחולם: (יח) על משקל נכונה: (יט) וכן פי' הרד"ק בשרש „בוך" וכן

הוא (מכילתא בשלח פ"א) „אין נבוכים אלא מעורבבין": (כ) עיין ברח"ם מה שהעיר ע"ז: (כא) המדבר סגר עליהם הדרך שלא יוכלו לעבור: (כב) פי' בעבורי: (כג) בשקל נכונים: (כד) פי' שבעל צפון הנזכר למעלה סגר עליהם, וכן תיוב"ע וכן פי' רע"ם: (כה) וכבר הלכו דרך המדבר ים סוף שלשה ימים ועברו את פי החירות: (כו) לפיכך נאמר וישובו: (כז) ויהיה פי' אלת בפרעה בעבור: (כח) הנשארים בחיים אשר נשארו בארצם: (כט) וקאר לכזכיר

מקו"ב רש"י: יג) ובמכילתא ובפס"ז ובשכל טוב וילקוט מעורבבים ומטורפין הן בארץ וכן ת"א מערבלין אנון, וכן כלדוז"ל (חולין מט א) מיכבל הוא דבכיל ופי' רש"י ז"ל שם, לשון כברה שמנפנפים אותה, והוא לשון ערבוב וטרוף:
יד) מכילתא פ"א, תנחומא א ו, פס"ז, ילקוט ר"ל: טו) יחז' לח כב: טז) שם פ' כג: יז) תה' עוד: יח) שם שם ב: יט) שם ט יז: כ) מכילתא כא פ"ז ובשלח פ"א, פס"ז: כא) עיין מכילתא בשלח פ"א שהביא שני פירושים, ורש"י ז"ל הביאם ופי' כאחד וכ"ה בפס"ז ובשכל טוב, ילקוט ר"ל: כב) מלה רומית, ופי' שרי מלחמה מכילתא פ"א פס"ז ילקוט שם, ובמדרש אגדה פטרונים שלח עמהם: כג) סד"ע פ"ה, ועיין בהפטרות ותקונים לידידי הרב החכם מ' בער ראטנער אות עו' ועיין ברח"ם שכתב מה שפי' רש"י (במד' עו מח) דישראל אמרו שירה בשביעי של פסח שמא אגדות חלוקות הן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָרַח הָעָם וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃ ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ׃ ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ׃ ח וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד

אונקלוס

נַאֲמַרוּ מָה דָא עֲבַדְנָא אֲרֵי שַׁלַּחְנָא יָת יִשְׂרָאֵל מִפָּלְחָנָנָא׃ ו וְטַקֵּיס יָת רְתִכֵּהּ וְיָת עַמֵּהּ דַּבַּר עִמֵּהּ׃ ז וּדְבַר שִׁית מְאָה רְתִכִּין בְּחִירָן וְכֹל רְתִכֵּי מִצְרָאֵי וְגִבָּרִין מְמַנַּן עַל כֻּלְּהוֹן׃ ח וְתַקֵּיף יְיָ יָת לִבָּא דְפַרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרַיִם וּרְדַף בָּתַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָפְקוּ

רש"י

השביעי: ויהפך. נהפך ממה שהיה שהרי אמר להם קומו לאו מתוך עמי כד) ונהפך לבב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים לו עד מתי יהיה זה לנו למוקש כה) ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאילום כו): מעבדנו. מעבוד אותנו כז): (ו) ויאסר את רכבו. הוא בעצמו כח): ואת עמו לקח עמו. משכם בדברים. לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים. דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה ואני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב הקריב עצמו ומהר לפני חיילותיו. דרך שאר מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר. אני אשוה עמכם בחלק שנאמר אחלק שלל כט): (ז) בחור. נבחרים ל) בחור לשון יחיד כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור לא): וכל רכב מצרים. ועמהם כל שאר הרכב לב) ומהיכן היו הבהמות הללו אם תאמר משל מצרי' הרי נאמר וימת כל מקנה מצרים לג). ואם תאמר משל ישראל והלא נאמר וגם מקננו ילך עמנו לד). משל מי היו מהירא את דבר ה' לה) מכאן היה רבי שמעון אומר לו) כשר שבמצרים הרוג טוב שבנחשים רצוץ את מוחו: ושלשים על כלו. שרי צבאות כתרגומו לז): (ח) ויחזק ה' את לב פרעה. שהיה תולה אם לאו וחזק את לבו לרדוף לח): ביד

אבן עזרא

כי אם לברוה (ג) [ה]: ו ויאסור. בצווי, כמו ויבן שלמה את הבית (מ"א ו יד) (גא): ז ויקח שש מאות רכב בחור. מובחרים במרכבותיו מכל רכב שהיו לו (גג): ושלשם. דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון, על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית (גג) מגורת שנים, ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שלישי (גד) [ו]: ח ביד רמה. לא יצאו כדמות בורחים, והיה עמהם כל כלי

יהל אור

להזכיר כי אמר משה לדברי העם לישראל: (ל) מתוך שנבו לאחור: (לא) עפ"י ליווי ונזרתו: (לב) ובא בלשון יחיד, כי כל רכב ורכב שבמנין זה היה בחור: (לג) השני במעלה אחר המלך נקרא משנה: (לד) וי"נ „שלים" והענין שהם שרי צבאות, וכן יאמר „ומבחר שלשיו טבעו בים סוף" (טו ד) עיין בראשית מא מג בפי' הח' ז"ל, ובבאורי שם: וכן

קרני אור

הכיאו בשרה „ככס' עיי"ש: [ה] כל לשון הגדה שבמקרא הוא על פירוש הדבר וכן כאן כשבאה השמועה למצרים שבנו ותנו לפני פי החירות, היה פרעה מבתאה למה שבו, ויועציו פירשו לו כי ברח העם (יפ"ר): [ו] הרדי"א

מקו"ב רש"י: כד) לעיל יב לא: כה) לעיל י, ז: כו) מכילתא פ"א פס"ז, שכל טוב ילקוט שם: כז) פי' שאין פירושה מעבודתנו: כח) מכילתא שם פס"ז שכל טוב, ילקוט שם: כט) לממה טו ט מכילתא שם פס"ז שכל טוב מדרש אגדה ילקוט שם: ל) שאינו כפי' בחור בכ"מ שהוא היפך הזקן: לא) ואינו שם תואר, וכאלו אמר בחורים: לב) זולתי הנבחרים: לג) לעיל ט ו: לד) לעיל י כו: לה) לעיל ט, כ, מכילתא שם תנחומא א ח פס"ז שכל טוב: לו) מכילתא שם, ובפס"ז מכאן א"ר שמעון בן יוחאי: לז) וגברין ממנן על כלהון, וכן במכילתא שם אין שלישים אלא גבורים, פס"ז, שכל טוב ילקוט שם: לח) מכילתא שם, תנחומא א ד ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רמה: שני
ט וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו על פי החירת לפני בעל צפן:
י ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל

אונקלוס

בְּרֵישׁ גְּלֵי: ט וּרְדַפוּ מִצְרָאֵי בָּתְרֵיהוֹן וְאַדְבִּיקוּ יָתְהוֹן כַּד שָׁרָן עַל יַמָּא כָּל סוּסָוָת רְתִכֵּי פַרְעֹה וּפָרָשׁוֹהִי וּמַשְׁרְיָתֵהּ עַל פּוּם חִירָתָא קֳדָם בְּעֵיל צְפוֹן: י וּפַרְעֹה קָרֵיב וּזְקָפוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נָטְלִין בָּתְרֵיהוֹן וּדְחִילוּ לַחֲדָא וּזְעִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

המלחמה (לד) [ז]: (פיה"ק. לא יצאו כדמות בורחים, והשואל למה צוה השם לישראל לשוב, אין לנו להרהר ולא לחפש, וא"כ יאמר לנו למה אמר השם ובאת מאחריהם (לו), והלא יכול להראות גבורתו, ולמה כשמעך את קול הצעדה (ש"ב ה כד) (לז) והוא סוד גדול (לח) [ח]): ט וירדפו. מנהג הלשון לומר ככה (לט), כמו וכל העם רואים וגו' וירא העם וינועו (למטה כ טו) ודטעם כאשר ראו (מ) כן נעו ועמדו מרחוק, וככה כתוב וירדוף אחרי בני ישראל (למעלה פי' ח) (מא), והנה טעם וירדפו, כאשר רדפו אחריהם השיגם שהיו חונים על הים (מב), והזכיר כל סוס פרעה, שלא באו מפוזרים רק כולם יחד, ופרשיו רוכבי הסוסים, וחילו רגליים (מג): (פיה"ק. כל סוס רכב פרעה, פי' ככתוב בס' מלכים (מד) כי ארבעה סוסים מנהגים הרכב, כי רכב ומרכבה אחד הוא (מה), ופרשיו, רוכבי הסוסים, וחילו רגלים): י ופרעה הקריב. מחנהו, כי הקריב בכל המקרא פועל

רש"י

רמה. בגבורה גבוהה ומפורסמת (לט): (י) ופרעה הקריב. היה לו לכתוב ופרעה קרב מה הקריב הקריב עצמו ונתאמץ לקדם לפניהם (מ) כמו שהתנה עמהם (מא): נסע אחריהם. בלב אחד כאיש אחד (מב). דבר אחר והנה מצרים נוסע אחריהם ראו שר של מצרים נוסע מן השמים לעזור למצרים (מג): ויצעקו. תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר אל המקום אשר עמד שם (מד). ביצחק לשוח בשדה (מה). ביעקב ויפגע

קרני אור

פי' שהיה כל אחד מהם שר על שלשים איש, וכד"ל בכאן מתרגום יוני המיוחס לע' זקנים שנקראו כן הנלחמים במרכבה, להיות בכל מרכבה ג' אנשים, אחד מנהיג ושנים נלחמים, ובמכילתא (בשלח פ"א) רשב"ג אומר זה שלישי של המרכבה, לשעבר לא היו אלא ב' שהיו מצילים המרכבה, ופרעה הוסיף עליהם אחד בשביל למהר לרדוף אחר ישראל", וכן מתרגום יוכ"ע נראה שפתר דברי רשב"ג על הבהמה שלישית שהוסיף פרעה לכל מרכבה ומרכבה, וכן הוא (ירושלמי כלאים פ"ח ס"ב מדרש שה"ש פ"א, סול' מו' ד"ר גרינהוט) כראשונה לא היו אלא שתים דכתיב וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו (ברא' מא מג) עמד פרעה ועשה שלש, דכתיב "ושלישים על כולו": [ז] ואו"ת "ברים גלי", כי גלוי הראש היה אצלם מורה העדר הירא', וכסוי הראש היה סימן כניעות: [ח] יתכן לומר הצעדה הוא כמו לתנועת הכוכבים, וקול הוא רמז למשמרם שהוא על הרכב, ונאמר גם על הבהמה שרוכבים עליה, ורכב ומרכבה ישמשו שניהם להורות עגלות המלחמה: וכן

יהל אור

(לה) וכן יאמר (למעלה יג יח) כי ביד רמה יצא בכלי מלחמה ולא כמו עבדים בורחים: (לו) בעת ששאל דוד את פי ד' אם יעלה על הפלשתים להלחם בהם "ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם" (ש"ב ה כג): (לז) עיין למעלה י, י, ובבאורי שם: (לח) ואינו כפשוטו: (לט) כמו פה שיאמר וירדפו וישיגו: (מ) הקולות והלפידים: (מא) שפי', שם לבו לרדוף: (מב) ואח"כ כשרדפו אחריהם השיגום שהיו חונים על הים: (מג) והזכיר תחלה הסוסים כי הם הנראים והנשמעים תחלה ואח"כ ראו אנשי חיל הרגלי: (מד) (במ"א י, כט) "ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה" ופי' הרד"ק שם, מכאן למדנו שהמרכבה ארבעה סוסים, ועיין ברא' מא מג, ובבאורי שם: (מה) כי מרכבה נאמר

מקו"ב רש"י: לט) במכילתא "בסיס ידן של ישראל רמה על מצרים: מ) ומורה שהפעיל לחזוק הדבר, כמו והשיבו וחיו (יחז' יח לב) [illegible] שובו לחזוק: מא) מכילתא פ"ב, ועיין בפי' רש"י לעיל פ"ו: מב) ובמכילתא שם מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות (מלה רומית ופניו כח) כאיש אחד פס"ז, שכל טוב: מג) תנחומא א יג, ועיין שמו"ר פט"ו, פו ופכ"א ה, ופל"ב כ ודב"ר פ"א כב שאף של מצרים מלאים במו: מד) ברא' יט כז ועיין מכילתא שם ותנחומא א ט שהביאו ראיותיהם על אבותם מפסוקים אחרים: מה) שם כד סג:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אֶל־יְהוָה׃ יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה
הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם
לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם׃
יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ
אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ
וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ
עֲבֹד אֶת־מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר׃
יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ
הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָה

אונקלוס

קדם יי׃ יא ואמרו למשה
המדלית קברין במצרים
דברתנא לממת
במדברא מה דא
עבדתא לנא לאפקותנא
ממצרים׃ יב הלא דין
פתגמא די מללנא עמך
במצרים למימר שבוק
מננא ונפלח ית מצראי
ארי טב לנא דנפלח ית
מצראי מדנמות
במדברא׃ יג ואמר משה
לעמא לא תדחלון
אתעתדו וחזו ית פורקנא
דיי דיעבד לכון יומא
דין ארי כמא דחזיתון ית

רש"י

במקום טו): (יא) המבלי אין קברים. וכי מחמת חסרון קברים שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם טז) שיפו"ר פליגלס"א דיגו"ן פיס"ט: (יב) אשר דברנו אליך במצרים. והיכן דברו ירא ה' עליכם וישפוט מח): ממתנו. מאשר נמות מט) ואם הי' נקוד מלאפום (ר"ל חולם כנודע לבעלי דקדוק שקראו חולם מלאפום ועיין לקמן פרשת יתרו ברש"י פסוק פן יפרון) היה נאמר ממיתתנו. עכשיו שנקוד בשורק כאשר מאשר נמות. וכן מי יתן מותנו נ) שנמות וכן מי יתן מותי נא) דאבשלום שאמות. כמו ליום קומי לעד נב). עד יום שובי לא תעשו מלחמה רק תראו.

אבן עזרא

יוצא (מו) [ט]: יא ויאמרו. מצאנו בלשון הקדש מלות שהם מענין אחד שניהם נחברים, והאחד יספיק, והנה זאת המבלי אין קברים (מז), כמו הרק אך במשה (במד' יב ב) (מח): להוציאנו. בקמץ גדול (מט) תחת קמץ קטן (נ), כמו ואומר אין רואני (ישעי' מז י) (נא): (פיה"ק. המבלי אין, שנים לאוין והאחד יספיק (נב) רק היא דבר צחות הלשון, הרק אך במשה (במד' יב ב)): יב הלא זה הדבר. איננו מפורש (נג) רק ידענו כי כן היה, כי איך יאמרו לו בפניו דבר שלא היה, ודבר הזה הוא בכלל ולא שמעו אל משה (ו ט) (נד) [י]: (פיה"ק. ואעפ"י שלא מצאנו כתוב מתי אמרו לו ישראל כן, ידענו כי כן היה, כי דברים רבים ידענום מאחריתם): יג התיצבו וראו את ישועת ה'. כי אתם את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, יש לתמוה, איך יירא

יהל אור

(מו) וכן מפורש, והנה מצרים נוסע אחריהם ונראה שהמצריים היו כמוכרחים לרדוף: (מז) שתי שלילות והי' די באחת: (מח) כאו שני מיעוטין והאחד יספיק: (מט) תחת האל"ף: (נ) ליו"ד: (נא) ר"ל, אמרת אין רואני שבא ג"כ קמ"ץ גדול תחת קמ"ץ קטן, ועיין ברד"ק ובמ"י שכתבו שבספרים המדוייקים הוא בפת"ח, ועיין במנחת שי מה שכתב ע"ז: (נב) מיעוט אחר מיעוט והאחד יספיק: (נג) לא נמצא כתוב מפורש ע"ז: (נד) וכן פי' רס"ג, ועיין ברמב"ן

קרני אור

שאמשם היוצא ממערכתם על יושבי כאן (או"י): [ט] ובפסוק מתנסו, וכן דעת המכילתא וכן הוא דעת הרס"ג, ותרגם ופרשם קרי"ב וכוונתו שהוא פועל עומד, ושהפעיל כמו לסורחת בקל, וכן פי' בד"ל, הקריב פעל עומד, נעשה קרוב, ועיין מקורי רש"י: [י] והכותים הוסיפו אחר פסוק (ו ט) ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבודה קשה׳ תוספה זאת, ויאמרו אל משה חדל נא ממנו ונעבדה את

מקו"ב רש"י: מו) שם כה יא ועיין מכילתא שם, תנחומא א שם, ברכות כו ב, ירושלמי ברכות פ"ד ה"א שכל טוב, ילקוט רל"א: מז) רש"י ז"ל יפרש שכן דרך הלשון לכפול השלילות, והיא שלילה אחת והביא ראיתו מבפת לע"ז: מח) שמות ה כא מכילתא שם פס"ז, שכל טוב, מדרש אגדה, ילקוט רל"א: מט) ומקור הוא לפי שנקוד בקבוץ: נ) במדבר יד ב ועיין ברש"י שם: נא) ש"ב יט א: נב) צפני' ג ח

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־עוֹלָם׃
יד יְהוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃
פ שלישי טו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

מִצְרָאֵי יוֹמָא דֵין לָא תוֹסְפוּן לְמֶחֱזֵיהוֹן עוֹד עַד עָלְמָא׃ יד יְיָ יַגִּיחַ לְכוֹן קְרָב וְאַתּוּן תִּשְׁתְּקוּן׃ טו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה קַבֵּלִית צְלוֹתָךְ מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

מחנה גדול של שש מאות אלף איש (ז) מהרודפים אחריהם, ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם, התשובה, כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו, והיו ישראל נרפים ואינם מלומדים למלחמה, הלא תראה כי עמלק בא בעם מועט, לולי תפלת משה היה חולש את ישראל, והשם לבדו שהוא עושה גדולות (איוב ה ט) (ז) ולו נתכנו עלילות (ש"א ב ג) סבב שמתו כל העם היוצא ממצרים הזכרים, כי אין בהם כח להלחם בכנענים, עד שקם דור אחד דור המדבר, שלא ראו גלות והיתה להם נפש גבוהה (ח) [יא] כאשר הוכרתי בדברי משה בפי' ואלה שמות (י): יד ה' ילחם לכם. בעבורכם (ט) וככה כל מלחמה שאחריה למ"ד היא לעזר, ע' כן פי' ר' משה הכהן, כי רבים לוחמים לי מרום (תה' נו ג) בשבילי, וטעם מרום, מלחמת מרום (י) כמשפט כל היושבים (סא): ואתם תחרישון. הפך ויצעקו בני ישראל (סב): (פיה"ק. ילחם לכם. בשבילכם. כי כל מלחמה ולמ"ד אחריה, היא לעזר, ע"כ פי' ר' משה הכהן הספרדי נ"ע, כי רבים לוחמים לי (תה' נו ג) בשבילי, וטעם מרום, כמשפט כל המושבים (ס): וטעם ואתם תחרישון. בעבור שהיו צועקים, כי כן כתוב ויצעקו (סו) [יב]: טו מה תצעק. יי"א

רש"י

בשלום נג). שהקום שהשוב: (יג) כי אשר ראיתם את מצרים וגו'. מה שראיתם אותם אינו אלא היום. היום הוא שראיתם אותם ולא תוסיפו עוד נד): (יד) ילחם לכם. בשבילכם נה). וכן כי ה' נלחם להם נו) וכן אם לאל תריבון נז). וכן ואשר דבר לי נח). וכן האתם תריבון לבעל נט): (טו) מה תצעק אלי. למדנו שהיה משה עומד ומתפלל. אמר לו הקדוש ברוך הוא

קרני אור

מצרים, כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר", והוא מן בשלח יד יב וכן הוא בתרגום המצרי "ואמרו למשה קץ כי מנגלן ושמש ית מצרי הלא טב לנו תמיס ית מצרי ממותנן במדבריה", וכתב שד"ל ע"ז איך יתכן שבתוך צער העבודה הקשה תפלה על לבם סכנת המדבר, והנכון כמו שחז"ל (מכילתא בשלח פ"ב) וכי מה אמרו ישראל למשה במצרים, הרי הוא אומר ויפגעו את משה ואת אהרן ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט (למעלה ה כא) כי התרעמו על שהכביד פרעה את עולם: [יא] וע"ז כתב הטור "ואלו ראה הדרש שדרשו רז"ל בפי' "ואלפים על כלו" שכנגד אחד מישראל היו ג' מצרים, ואיכא למ"ד ש"ן [כן הוא פס"ז, מדרש שכל טוב. כנגד כל אחד מישראל הוציא פרעה שלש מאות גבורים) לא היה מקשה עליו, ולא היה תימה, ומי הגיד לו שלא כח עמלק כפס ככל מאוד", ובאמת כי זה מביא להאמין שלא חטאו במדבר, רק זו הסבה הביאה לסתעולל להם לסמיתם במדבר, ויהיה עוות הדין כתקו ית' שהענישם על לא חמס בכפם: [יב] ובמכילתא בשלח

יהל אור

ברמב"ן מה שכתוב ע"ז: (נה) ובמקה"מ "אלף רגלי": (נו) ובמקה"מ "עושה נפלאות גדולות": (נז) וכן כתב המורה בפ' לב מהח' הג': (נח) למעלה ב ג: (נט) כמו אמרי לי (ברא' כ יג) וכן כי ד נלחם להם (פ' כה) פי' בעבורם: (ס) וכן פי' שם הה' ז"ל "וזה לי מלאכים רבים במרום נלחמים בעבורי, כי מלת מלחמה ואחריה למ"ד הוא לעזר: (סא) אין למלה זו שום מובן, ובמקה"מ "על כן אמר ר' משה כי רבים לוחמים לי מרום בעבורי, כדרך כי רבים אשר אתנו (מ"ב ו טז)" אך הגי' הנכונה הוא כפי' הקצר "כמשפט כל המושבים": (סב) ויהיה פי' ואתם תחרישון מלצעוק, לא תצעקו עוד, כי הוא ילחם לכם: (סג) פי' כי מלת לוחמים מוסב עלמו ואהרת עמו, ופי' מלחמת מרום: (סד) עיין

מקורי ובאורי רש"י: נג) וככתוב, עד שובי בשלום, דה"ב יח כו: נד) ירושלמי סוכה פ"ה ה"א, אסתר רבה בפתיחתא, פס"ז, שכל טוב, ילקוט רל"ג ובמכילתא פ"ב הוסיף המקום ליזהר שלא לחזור למצרים וכן כ"כ הרמב"ן על דעת רבותינו ויונ"ע תרגם לא תוספון למיחמי יתהון עד עלמא בעבוד, ועיין בס' הזכרון שכתב שרז"ל דרשוהו לאזהרה, ולרש"י ז"ל לא כיון לזה ופשטיה דקרא פי' שבמכתה כיא: נה) פס"ז, שכל טוב ילקוט שם: נו) פ' כה: נז) איוב יג ח: נח) ברא' כד ז: נט) שופ' ו לא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ויטלון: טז ואת טול ית חטרך וארים ית ידך על ימא ובזעוהי ויעלון בני ישראל בגו ימא ביבשתא: יז ואנא הא אנא מתקיף ית לבא דמצראי ויעלון בתריהון ואתיקר בפרעה ובכל משריתה ברתיכוהי ובפרשוהי: יח וידעון מצראי ארי אנא יי

ויסעו: טז ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה: יז ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו: יח וידעו מצרים כי אני

רש"י

לא עת עתה להאריך בתפלה שישראל נתונין בצרה. ד"א מה תצעק אלי עלי הדבר תלוי ולא עליך כמו שנאמר להלן על בני ועל פועל ידי תצווני ס): דבר אל בני ישראל ויסעו. אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים סא):

אבן עזרא

כי משה צועק אל השם (נ״) [יג] וזה איננו נכון, כי כבר דבר לו ואכבדה בפרעה (פי' ד) (ס״) [יד] רק נאמר אל משה שהוא כנגד כל ישראל, בעבור שצעקו בני ישראל אל ה' (ס״) ויסעו מעט מעט עד שיגיעו לשפת הים (ס״): ופיה"ק, מה תצעק אלי. יתכן שהיה הנביא צועק, או זה דבור בעבור ישראל, כי היא שליהם ומלכם [טו]: טז ואתה. אמר השם למשה הרם את מטך ובקע (ס״) את הים טרם שיסעו, כי לא אמר לו שיכה הים (ע) רק שיטה את ידו על הים במטה כדרך „ויט משה את מטהו על השמים" (ט כג), וידענו כי המטה לא בקע הים, רק מרגע נטות משה את ידו על הים יוליך השם את הים ברוח קדים עזה או יבקעו (ע״) המים, כי כן כתוב (ע״) [טז]: יז ואני. ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל, ואין צורך שיכנסו בים, רק צוה ה' לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים (ע״) אחריהם וישבעו, וממדבר איתם נכנסו ישראל אל הים (ע״) ולמדבר איתם יצאו (ע״) כאשר אפרש (ע״): יח וידעו מצרים. הנשארים (ע״) בהכבדי בפרעה (ע״) שהוא בעצמו

יהל אור

נתה"ש (פ' י) מה שביאר בזה: (סה) אעפ"י שלא נזכר וילעק משה נוכל לומר שגם משה לעק והתפלל בעבור ישראל: (סו) ואיך יתכן שילעוק ולא יאמין בדברי השם: (סז) ע"כ אמר מה תלעק: (סח) כי הם לא הגיעו עוד אל שפתו, ואם אמר (למעלה פ' ט) „וישיגו אותם חונים על הים" הם היו סמוכים לים, כי המצרים באו עד לפני פי החירות אשר בין מגדול ובין הים, ואמר לו עתה שיתקרבו מעט מעט אל שפתו: (סט) ובמקה"מ „ונטה ובקע": (ע) כמו במכת כנים שאמר לו נטה את מטך והך (למעלה ח יב): (עא) ובמקח"מ „אז נבקעו": (עב) לתטה פ' כא „ויט משה את ידו על הים" וגו': (עג) ובמקה"מ „כדי שיכנס פרעה": (עד) ונכנסו בו בחצי עגול: (עה) ולמדבר איתם הזרו מן הים: (עו) למטה פ' כב ופ' כט, וטו כב: (עז) הנשארים בעיר שישמעו טביעת האחרים, כי הרודפים כולם מתו, כאשר אמר לא נשאר בהם עד אחד (פ' כח): (עח) הבי"ת

קרני אור

בשלח פ"ב, ירושלמי תענית פ"ב ס"ה) ד' כתין נעשו עוד על הים, וכן הוא בתיוב"ע וירושלמי, ילקוט רמז רלג: [יג] וכן אמרו ז"ל (מכילתא בשלח פ"ג) שהיה משה צועק ומתפלל, וכתב הרמב"ן כי הוא הנכון, ולא ספר הכתוב צעקת משה, כי הוא בכלל ישראל, ואו"ת „קבלית צלותך" פי' שכבר נתקבלה תפלתך, ויהיה לדעתו סעוד הכתוב, כמו מה שאתה צועק בא אלי: [יד] והרמב"ן כתב, ואעפ"י שאמר השם ואכבדה בפרעה הוא לא היה יודע איך יתנהג, כי הוא על שפת הים, והבוגא רודף ומשיג, והיה מתפלל שיורנו ד' דרך ישתר: [טו] אם הראב"ע יתשוב צעקת ישראל שלעקו על דרך תפלה, הנה כבר פסקו תפלתם והתלו להתרעם על משה, ואם יחשוב שהוא צעקת אנקה ויללה, הנה משה השתיקם והשקיטם, כי הכתוב הזכיר שמשה אמר אלהם התיצבו, ולא הזכיר שצעקו עוד, ולא התלעמו, ועוד מה טעם לומר מה תצעק כנגד הקהל, ואחריו דבר אל בני', והיה ראוי לומר שמעתי את תפלתם דבר אליהם ויסעו, והגאון; הביא ראיות כי משה התפלל וישראל התפללו, ואמר בחכמת השם ית' היתה להפסיק תפלת משה, כי אלו עזבו לכלות כל התפלה היו ישראל חושבים שבעבור תפלת משה לבד נושעו לא גם בעבור תפלתם, ועוד שלא יבטחו על תפלתו

ויסיר לבבם מהאל, והגאון פירש פירושו עם רז"ל (מפרש קדמון): [טז] לדעת רז"ל (במו"ר פכ"א ט) הרם את מטך, שאלך את מטך ר"ל שיסלק את המטה, וכן פי' הרד"א הרם את מטך, שאלך את מטך מידך ולא תעשה עמו דבר, ונטה את ידך

מקו"ב רש"י: ס) ישעי' מה יא: סא) מכילתא פ"ג, שמו"ר פכ"א ח, פכ"ו ועיי"ש בערה פב, שכל טוב, ילקוט רל"ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

יְהוָה בְּהִכָּבְדִי בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו: יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן

אונקלוס

בְּאִתְיַקָּרוּתִי בְּפַרְעֹה בִּרְתִכּוֹהִי וּבְפָרָשׁוֹהִי: יט וּנְטַל מַלְאָכָא דַיְיָ דִמְדַבַּר קֳדָם מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲזַל מִבָּתְרֵיהוֹן וּנְטַל עַמּוּדָא דַעֲנָנָא מִן

אבן עזרא

ישבע עם רכבו ופרשיו: יט] ויסע מלאך האלהים. זה היה קודם דבר אל בני ישראל ויסעו, והנה פי' ובבר נסע, וכבר הראיתיך רבים כזה, ובעבור שאלה הג' פסוקים דבוקים זה עם זה (עט) וכל אחד יש בו ע"ב אותיות, ע"ב מצאנו בספרים כתוב סימן סוד השם המפורש (פ), ולפי דעתי בעבור כי מספר השם הנכבד יעלה לע"ב אותיות (פא) כאשר אפרש בפ' כי תשא (פב) [יז] על כן כתוב ככה (פג), ובס' רזיאל (פד) [יח] הרוצה לעשות שאלת חלום, יקרא בתחלת הלילה פסוק, ויהי בשלשים שנה (יחז' א א), כי הוא ע"ב אותיות (פה): מלאך האלהים. הוא השר הגדול ההולך בענן (פו), והוא הכתוב עליו, וה' הולך לפניהם יומם (למעלה יג כא) (פז) וכאשר נסע זה המלאך ההולך לפני מחנה ישראל והלך מאחריהם, נסע עמוד הענן עמו (פח) והאומר כי מלאך האלהים הוא הענן (פט) יראה לנו אנה מצאנו עמוד הענן נקרא מלאך האלהים (צ) [יט], ואם המלאך הוא העמוד, למה אמר פעם אחרת ויסע עמוד הענן מפניהם (צא) ואם השיב לנו (צב) הטעם

רש"י

(יט) וילך מאחריהם. להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים סב) בכל מקום הוא אומר מלאך ה' וכאן מלאך האלהים אין אלהים בכל מקום אלא דין מלמד שהיו ישראל נתונין סג) בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים סד): ויסע עמוד הענן. כשחשכה והשלים סה) עמוד

קרני אור

ידך על הים ובקעהו כי אין זה מהנסים שלאחר נשבעתם בהמלטות השמם: [יז] עיין בס' (הפלאים), ושם כתב הת' ז"ל כי הגיד לו הגמון אחד מגדולי ההגמונים, והוא פילוסוף יודע בחכמות הטבעיים, שבלשון הלאטיני והיוני יתארוהו כהוא, ואחרי שמעו זה מאת הפילוסוף יאמר „עיינתי והבנתי מקומם ע"ה, אומרים בהשבעות „אני נהוא הובעלה" וקראתי של זה הענין, ומצאתי ששם אומרים שזהו הוא שם המפורש", וכן כתוב בס' „החיים" המיוחס לאח' ז"ל כי בריטים מועלים, וכן כתב הרמב"ם בפי' המשניות (סוכה פ"ד מ"ה) „אני מעמות הש"י, וכמו כן „והוא" כך אמרו המפרשים לגמרא", ועיין תוי"ט שם ד"ה „אני והו" ועיין תוס' סוכה מה א' ד"ה „אני והו": [יח] עיין הערה סקודמת, וכתב הרב מ' א"ח ופרלנער בהסכמתו לס' הפלאים, כי ההגמון הזה ראה את ס' רזיאל, ואולי מההגמון הזה נודע גם להראב"ע הס' רזיאל אשר להרמב"ם ז"ל לא נודע הס' הזה עיין ערכו ברלב"ג ס' כרהאית: [יט] ועי"ן כתב

יהל אור

בפרעה בעמוד פרעה: (עט) ויסע, ויבא (פ' כ) ויט (פ' כא): (פ) בכל אחד מהשלשה פסוקים, ובאופן א) סדורן, פסוק ויסע מסודר כאות ראשון מכל שם, ופסוק ויבא מסודר למפרע כאותיות שניות מן השם, משם האחרון עד שם הראשון, ופסוק ויט מסודר באות שלישי משם הראשון עד שם האחרון, וזה סדורן והו ילי סאט עלם מהש ללה אכא כהת וכן השאר ויש פי' אופן ב) פסוק ויסע מסודר באות ראשון משם ראשון עד שם אחרון, ופסוק ויבא באות השני משם ראשון עד שם אחרון, ופסוק ויט באות שלישי משם ראשון עד שם אחרון, וזה סדורן ווו ייי סבט עאם מבש ליה אנא במת וכן השאר עד סופי הפסוקים ועיין בליקוטי פ' בשלח שכתב טעם למהפכים הפסוק האמצעי (לפי אופן א) לפי שבאמצעי יש ולא קרב זה אל זה כל הלילה, ר"ל אין לקרב אותיות הפסוק זה אלא זה כמו הלילה: (פא) והוא על אופן זה, כאשר יהיו הד' אותיות מלאים שם יו"ד כזה יוד הי ויו הי או בדרך הזה י יה יהו יהוה עולה ע"ב: (פב) למטה לג כא: (פג) אחר דבר אל בני ישראל ויסעו: (פד) ולמעלה ג טו קראו „ס' הרזים": (פה) בפי' הזה נמלא ע"ב אותיות, כי הגלה ומראת חסרין וייו (ריקאנטי בשם ס' הבהיר) וכן הוא במנחת שי (יחז' א א) מה שהביא מס' הזהר, אמנם בספרים שלנו שתי במלות מלאים וייו, ועיין (למעלה ג טו) ובבאורי שם, ובס' השם שער השמיני: (פו) והשר הגדול הוא מיכאל, כמ"ש, ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול (דניאל יב א), וכן, והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני (שם י יג): (פז) עיין בבאורי שם: (פח) כי המלאך הוליכו להפסיק בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל, ויסם מחסל ביניהם אלא קרב זה אל זה, וכן פי' הרשב"ם: (פט) כן הוא (חיי משה ספור יג) הבאתי למעלה יג כא קרני אור הערה ט: (צ) וכן כתב הרד"ה „כי לא מצאנו בשום מקום שיקרא הענן מלאך אלהים": (צא) מלאך לחוד וענן לחוד, כי לכך שינה הכתוב ואמר במלאך וילך מאחריהם, ואמר בעמוד הענן ויעמוד מאחריהם, ויבא בין מחנה, לא הענן אלא המלאך: (צב) וכמקשה „ואם השיב לאמר" ויבא

מקו"ב רש"י: סב) מכילתא פ"ד: סג) ובז"ל „נתבעים": סד) מכילתא פ"ד ילקוט שם, פס"ז: סה) פי' לשון מכילתא עיין לעיל יג כב ובמקו"ב רש"י אות פט׳

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם: כ וַיָּבֹא
בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־
הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה כָּל־
הַלָּיְלָה: כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־

קֳדָמֵיהוֹן וּשְׁרָא
מִבָּתְרֵיהוֹן: כ וְעָאל בֵּין
מַשְׁרִיתָא דְמִצְרָאֵי וּבֵין
מַשְׁרִיתָא דְיִשְׂרָאֵל וַהֲוָה
עֲנָנָא וְקַבְלָא לְמִצְרָאֵי
וּלְיִשְׂרָאֵל נְהַר כָּל לֵילְיָא
וְלָא אִתְקְרִיבוּ דֵּין לְוָת
דֵּין כָּל לֵילְיָא: כא וַאֲרִים

רש"י

הענן את המחנה לעמוד האש לא נסתלק הענן כמו שהיה רגיל להסתלק ערבית לגמרי אלא נסע והלך לו מאחריהם להחשיך למצרים: (כ) ויבא בין מחנה מצרים. משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו. באו לסטים לשבותו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. בא זאב מאחריו נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו נתנו על זרועו ונלחם בהם (סו). כך ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו (סז): ויהי הענן והחשך. למצרים (סח): ויאר. עמוד האש את הלילה לישראל והלך לפניהם כדרכו ללכת כל הלילה. והחשך של ערפל לצד מצרים: ולא קרב זה אל זה. מחנה אל

אבן עזרא

כפול (צג) אין משפט לשון הקדש לכפול רק הנבואות והתוכחות, רק המספר כי כן היה המעשה אין ראוי לכפול: כ ויבא. המלאך, ויהי הענן והחשך בין מחנה למחנה: ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות לישראל (צד) לעבור הים, כי בלילה עברו (צה), ואמר ר' מרינוס, כי פי' ויאר את הלילה ויחשיך (צו), וכמוהו ולילה אור בעדני (תה' קלט יא) (צז), ובדברי הז"ל אור לארבעה עשר (פסחים ב א) (צח) וכן והמפרש כזה השים השך לאור, ואור לחשך, כי לא יתכן בכל לשון שיהי' פי' מלה אחת דבר והפכו, אם לא היה על דרך כנוי, כמו, ברך נבות אלהים (מ"א כא יג) (צט), ומלת אור בעדני פירשתיה שהיה אור בעצמו (ק), גם הז"ל אמרו אור לארבעה עשר לישנא מעליא הוא (קא), והנה הוא כמו כנוי (קב) ומה טעם להזכיר ויחשיך את הלילה, כי כל לילה חשך הוא, רק ויאר את הלילה כאשר עשה סיום צאת ישראל ממצרים, כי עמוד האש בכל לילה היה, ואם אין להם אור איך יעברו את הים כי הנה פרעה בא בים, והשם השקיף עליו באשמורת הבקר, ורוב ישראל כבר עברו (קג): (פיה"ק. ויהי הענן והחשך. לצד מחנה מצרים (קד): ויאר את הלילה. כמשפט כל הלילות לישראל, כי בלילות נסעו (קה)): כא ויט, כל הלילה. אפילו בעת עבור ישראל לא סר הרוח (קו): (פיה"ק. ויתכן להיות

יהל אור

(צג) ויהיה ,ויסע עמוד הענן' כפל לשון: (צד) ידייק מן הקמץ הלילה שהוא מורה הידיעה, והמלאך הנזכר למעלה ... האיר את הלילה לישראל בעמוד האש בכדי שיעברו הים כמשפט כל הלילות שהיו עד כה מעת שנסעו העמודים עמם: (צה) ומעת שעברו הים פסקו העמודים, וכן דעתו (למטה טו כב): (צו) בעבור שאמר ,ויהי הענן והחשך': (צז) וכן פי' רש"י ז"ל שם ,אור זה לשון אופל הוא וכו', וכן ויאר את הלילה' ופה פי' לשון אורה: (צח) ומסקינן שם (ג ב) ,אלמא אור אורתא הוא ש"מ': (צט) וכן, וברכו אלהים בלבבם (איוב א ה), ופי' הח' ז"ל שם ,לשון כנוי והפך כמו ברך נבות אלהים ומלך' פי' שהוא לשון כבוד כלפי מעלה, וכן פי' רש"י ז"ל שם: (ק) וכן פי' הח' ז"ל שם וזה אור כי נמעטו, פי' הלילה ישוב אור בעדני: (קא) כן הוא (פסחים ג א) ,ותנא דידן מאי טעמא לא קתני לילי לישנא מעליא הוא דנקט': (קב) ובכל זאת אין באור ויאר, ויחשיך: (קג) והנה התקבלו שם שתי סבות להציל ישראל מיד המצריים, וזה כי כבר היה ענן מפסיק ביניהם אשר ימנעם מראותם, והנה חשך הלילה ג"כ מונעם מראותם, ויאר את הלילה, ר"ל שכבר האיר שם הלילה לישראל בעמוד אש, וזה ג"כ סבה שלישית להציל ישראל (רלב"ג): (קד) כי הענן עמד מאחרי ישראל לפני מחנה מצרים: (קה) וכן פי' (למעלה יג כא) כי מפני שהמחנה היה גדול נסעו גם בלילות: (קו) וכן יפרש (למטה פ' כס):

קרני אור

המעמד, ואנכי גם אמלא שום זרות בזה, אלא נאמר עשה מלאכיו רוחות (תה' קד ד) ומדוע לא נאמר ג"כ על עמוד הענן אשר נתכוה בדרך אלא מלאך ד"י: [כ] כן פי' רלי"ג גאלת בפרשיו, ועיין בלקק"ד לד ק"ג שכתב, שהוא פירושו

ומשה

מסק"ב: רש"י: סו) כ"ה במכילתא שם, ובפס"ז ובשכל טוב וילקוט כשיטי: סז) סוטה יא ב: סח) ובמכילתא הענן על ישראל והחשך על מצרים וכ"ה בפס"ז, וילקוט:

מכילתא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃ כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־תּוֹךְ הַיָּם׃ כד וַיְהִי

אונקלוס

משה ית ידיה על ימא ודבר יי ית ימא ברוחא קדומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואתבזעו מיא: כב ועלו בני ישראל בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימינהון ומסמאלהון: כג ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסות פרעה רתכוהי ופרשוהי לגו ימא: כד והוה

אבן עזרא

פי' ויולך ה' את הים, וכבר הוליך (קז), וטעם ויבקעו שלא היו נחברים (קח) רק במקום אחד עומדים גבוה כחומה (קט), ומקום אחר יבש (קי)): כב ויבאו בני ישראל בתוך הים. אל תחשוב בעבור שאמר הכתוב בתוך הים, כי הגיעו עד חצי ים סוף, רק אם נכנסו אפילו חצי פרסה בתוך הים יקרא תוך הים (קיא) [כא], כמו (קיב) והאספסוף אשר בקרבו (במד' יא ד) ולא היו באמצע המחנה (קיג), וטעם בתוך הים, המקום שהיה שם ים בתחלת הלילה: והמים להם חומה. (קיד), שנקרשו המים (קטו), וכתיב, נצבו כמו נד נוזלים (למטה טו ח), ואחר עבור רוב ישראל המים שהיה להם חומה נמסו (קטז), וזהו וישובו המים על מצרים (למטה פ כו), והם הבדילו בין המצריים ובין היבשה, על כן כתוב ומצרים נסים לקראתו (פ' כז), כי היו חושבים שיצאו אל היבשה, והחומות המים נמסו, והפסיקו ביניהם ובין היבשה, והרודפים אין ספק שראו האור, איך (קיז) היו ישראל עוברים (קיח): (פיה"ק. כג וירדפו מצרים. גם הם אחר ישראל

רש"י

מחנה סט): (כא) ברוח קדים עזה. ברוח קדים שהיא עזה שברוחות ע) היא הרוח שהקב"ה נפרע בה מן הרשעים שנאמר ברוח קדים אפיצם עא) יבוא קדים רוח ה' עב) רוח הקדים שברך בלב ימים עג) הגה ברוחו הקשה ביום קדים עד): ויבקעו המים. כל מים שבעולם עה): (כג) כל סוס פרעה. וכי סוס אחד היה עו) מגיד שאין כולם חשובין לפני המקום אלא כסוס

קרני אור

של ר' יהודה בן קריש, והאריו פי' כך גם ר"י ן' גנאת, ורש"י והפרחון, ור' מרדכי כומטינו, וכן הרמ"נ ובעל מדרש שכל טוב: [כא] וכן הוא בפס"ז (יד יז) שישראל לא עברו הים משפה לשפה אלא כדי להטביע את המצריים, נכנסו מצד זה, וכו הלך בעצמו יצאו כמין קשת, ובעל מדרש שכל טוב הביא זאת בשם רבותינו, וז"ל "אמרו רבותינו לא עברו ישראל את הים משפה לשפה וכו'" כמו שהוא בפס"ז וכן הוא (תוס' ערכין טו א ד"ה כשם) מה שפי' ר' בשם אביו ר' שמואל שישראל לא עברו את הים לרחבו מצד זה לצד זה, כי יצאו לאחר שהלכו כחצי גורן עגולה, עיי"ש בציור וכן הג' רש"ש (הגהות וחי' הרש"ש) מביא עוד ראיה מדכתיב (במד' לג ח) ויעברו בתוך הים וגו' וילכו וגו' במדבר איתם, וקודם כתיב (פסוק ו) ויסעו מסוכות ויחנו באיתם וגו', ושבוע דנקראת המדבר כן ע"ש כפיר איתם אשר בקצהו, הרי מוכח שהים הכל מצד אחד, והג' ר"י עמדין (הגהות וחי' להש"ס שם) הרגיש לזה, וכתב שכל מ"ש התוס' כאן אינו נכון גם ציור האלגות וכים הוא מתנגד למציאות

יהל אור

(קז) ומשה העביר את ישראל בים אחר הסערה: (קח) שהמים נתבקעו ונחלו לשנים: (קט) כי נקפאו המים שבשני הצדדים של הבקיעה ועמדו כחומות: (קי) שבו עברו ישראל: (קיא) כי לא עברו ישראל את הים משפה לשפה, אלא להטביע את מצרים נכנסו ישראל מצד זה, ובו הצד בעצמו יצאו למדבר כמין קשת: (קיב) ובמקח"מ "וכמוהו": (קיג) וכן אל תוך המחנה (דבר' כג יא) שאין כל תוך מורה אמצעות ממש: (קיד) ובמקח"מ "ומה שאמר והמים להם חומה": (קטו) שנקרשו המים מפה ומפה ועמדו כשתי חומות: (קטז) ע"י חום אשו של עמוד האש שהלך אחר מחנה ישראל נמסו חומות הקרח שבשני הצדדים: (קיז) ובמח"מ "כי איך": (קיח) וכן

מקו"ב רש"י: סט) מכילתא שם פס"ז, ילקוט שם: ע) מכילתא שם, גיטין לא ב, פס"ז, שכל טוב ועיין ב"ב כה א, ובפי' רש"י ותוס' שם ועיין למכ"ן: עא) ירמי' יח יז ושם כרוח: עב) הושע יג טו: עג) יחז' כז כו: עד) ישעי' כז ח': עה) מכילתא שם, פס"ז ילקוט שם דק"ל דהל"ל ויבקע הים ולכ"פ כל מים שבעולם: עו) דמלת כל ל"ר וסוב ל"י: ובמכילתא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

במטרת צפרא ואסתכי
יי למשריתא דמצראי
בעמודא דאשתא ועננא
ושגיש ית משריתא
דמצראי: כה ואעדי ית

באשמרת הבקר וישקף יהוה אל־
מחנה מצרים בעמוד אש וענן
ויהם את מחנה מצרים: כה ויסר

רש"י

אחד עז): (כד) באשמורת הבקר. שלשת עח) חלקי הלילה קרויין אשמורת ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבוקר עט) ואומר אני לפי שהלילה חלוק למשמרות שיר של מלאכי השרת כת אחר כת לשלשה חלקים לכך קרוי אשמורת וזהו שתרגם אנקלוס מטרת פ): וישקף. ויבט כלומר פנה אליהם להשחיתם פא) ותרגומו ואסתכי אף הוא לשון הבטה כמו שדה צופים פב) חקל סכותא: בעמוד אש וענן. עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפי סוסיהם משתמטות פג): ויהם. לשון מהומה אשטורד"יטון בלע"ז ערבבם נטל סגניות פד) שלהם. ושנינו בפרקי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי פה) כל מקום שנאמר בו מהומה הרעשת קול הוא וזה אב לכלן וירעם ה' בקול גדול וגו' על פלשתים ויהומם פו): (כה) ויסר את אופן מרכבותיו. מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואבריהן מתפרקין פז):

אבן עזרא

בלילה (קיט)): כד ויהי באשמרת. האל״ף נוסף *): וישקף ה'. הטעם מלאך ה', הוא הנזכר (קכ) וכמוהו בדבר נדעון (קכא) כי השליח יקרא בשם השולח (קכב), כי אחר שצוהו לעשות כן הוא עושה (קכג): בעמוד אש וענן. בין שני העמודים (קכד) [כב]: ויהם. יתכן שבעבור (קכה) זה אמר המשורר קול רעמך בגלגל (תהי' עז יט) (קכו), וככה, וברקים רב ויהם (שם יח טו) (קכז) ובמקום אחר ויהמם (ש"ב כב טו) (קכח): (פיה"ק. ויהי באשמרת הבקר. על דעתי ששלש אשמרות הן בלילה (קכט) וזה היה באשמרת השלישית (קל), ויאמר הגאון, אין בקר עד שתזרח השמש, שנאמר, ויהי בבקר כזרוח השמש (שופ' ט לג) (קלא) [כג] ולא דבר נכונה, כי אלו היה כל בקר כן, מה צורך היה להוסיף כזרוח, והנה ותשכב מרגלותיו עד הבקר, ותקם בטרם יכיר איש את רעהו (רות ג יד) *): בעמוד אש וענן. הוסיף עמוד אש (קלב): ויהם. מהפועלים השניים הנראים (קלג) הוא פועל יוצא, ויתכן להיותו מפעלי הכפל מהבנין הקל (קלד)): כה ויסר. מהבנין הכבד הנוסף (קלה) והיה לו

יהל אור

פי' הרמב"ן כי המצרים ראו האש מתוך הענן והיו רואים את מחנה ישראל מתוך הענן והולכים אחריהם: (קיט) כי חשבו שהוא יבשה: *) כי פרשו „שמר״:

קרני אור

למצוהו עיי"ש, ועיין כנתה"ש שהפ"י ג"כ על זה: [כב] ועיין ברמב"ן וברע"ם מה שכתבו בזה: [כג] ובמכילתא בשלח פ"ה, ויהי באשמורת הבקר, זה היה עם הנץ החמה, וכילקוט

(קכ) ויסע מלאך האלהים (פ' יט): (קכא) כי שם כתוב, ויבא מלאך ד' (שופ' ו יא) וירא אליו מלאך ד' (שם פ' יב) ואח"כ כתוב, ויפן אליו ד' (שם פ' יד) ויאמר אליו ד' (שם פ' טז) ויאמר ד' (שם ז, ב ד ה ז), ויאמר אליו ד' (שם פ' ט): (קכב) וכן פי' הח' ז"ל (למטה כג כא): (קכג) פי' נקרא הוא בעצמו עושה, כי שלוהו כמותו וי"נ „כאילו הוא העושה״: (קכד) פי' שהמצריים היו בין אותן שני העמודים: (קכה) ובמקה"מ „כי בעבור״: (קכו) וכן פי' רש"י ז"ל שם, קול רעמך בגלגל על הים להום את מחנה מצרים: (קכז) צ"ל „ויהמם" כי פה הכתיב והקרי „ויהמם״: (קכח) פה הקרי „ויהם״ והכתיב „ויהמם״: (קכט) וכן אחז"ל (ברכות ג א) והוא ענין ההערה וההקצה ושמירת השעתים: (קל) סוף משמרה שלישית של לילה, והתחלת הבקר, ואותה שלפני הבקר קורא אשמורת הבקר: (קלא) ויפרש באשמורת הבקר האשמורה הא' של יום והוא ד' שעות מרגע עלות השמש, ועיין קרני אור הערה כה: *) ועוד היה לילה וקורא בקר: (קלב) כי למעלה פ' יט, הזכיר רק עמוד הענן, ופה הוסיף עמוד האש גרעת המצריים: (קלג) ויהיה שם הפועל הום: (קלד) ויהיה פרשו „המם" שיורה לפעמים ההשחתה והשמדה, כמו, להמם מקרב המחנה (דבר' ב טו) ולפעמים פזור ויצלח הליו ויפילם, וברקים רב ויהמם (תה' יח טו), אף כאן עמוד האש והענן, כלומר הברקים והרעמים והחלים הרגו והשחיתו ופזרו מחנה מצרים: (קלה) מבנין הפעיל כסגיל

מקורי ובאורי רש"י: עז) ובמכילתא מס' דשירה פ"ב וזה כשישראל עושין רצונו של מקום, כפרי שופטים: עח) וכו"ל „שלשה״: עט) סוף משמרה שלישית של לילה והתחלת הבקר ועיין ברכות ג א: פ) שהוא לשון המתנה: פא) שכל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך, ועיין ברא' יח טז בפי' רש"י ז"ל: פב) במד' כג יד: פג) מכילתא פ"ב, פס"ז, שכל טוב, ילקוט רל"ה: פד) פי' כס ודגל, וי"מ כעלי דעה, דעת כלשון לע"ז סיגנ"י, וכן בערוך ערך חכמה ודעת, שלשון אומרים הגטון אחד עולה לכמה מיליס מכילתא פ"ס פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם: פה) נראה שהכוונה על ל"ב מדות של ר"א בנו של ריה"ג שהוא נדפס בש"ס בסוף מס' ברכות ונראה שגם כך דכתב רש"י הכא כתוב שם אלא שנשמט בדפוס (שם הפניב): פו) ש"א ז' י: פז) מכילתא שם, פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהֹוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם: פ רביעי כו וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו: כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ

גַּלְגַּלֵּי רְתִכּוֹהִי וּמְדַבְּרִין לְהוֹן בִּתְקוֹף וַאֲמַר מִצְרָאֵי נֵעִירוֹק מִן קֳדָם יִשְׂרָאֵל אֲרֵי דָא הִיא גְבוּרְתָּא דַייָ דַּעֲבַד לְהוֹן קְרָבִין בְּמִצְרָיִם: כו וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲרֵים יָת יְדָךְ עַל יַמָּא וִיתוּבוּן מַיָּא עַל מִצְרָאֵי עַל רְתִכֵּיהוֹן וְעַל פָּרָשֵׁיהוֹן: כז וַאֲרֵים מֹשֶׁה יָת יְדֵהּ עַל יַמָּא וְתָב יַמָּא לְעִדָּן צַפְרָא לִתְקָפֵהּ וּמִצְרָאֵי עָרְקִין לְקַדָּמוּתֵהּ

אבן עזרא

להיותו ויסר בפתח קטן תחת סמ"ך (קלו), וכבר הזכרתי דקדוקו (קלז), וי"א כי טעם ויסר את אפן מרכבותיו, שהתירו קשר האופן, מהסוסים לברוח להיותם קלים (קלח) ומהומת השם הכתובה למעלה (קלט) נפלה עליהם ועל סוסיהם (קמ) ולא יכלו לנהגם רק בכבדות (קמא), ואחרים אמרו כי הוא מגזרת סורר (דבר' כא יח) (קמב) שרצה ההולך לפניהם להפוך המרכבה (קמג): נלחם להם במצרים. בעבורם (קמד), והתברר דבר השם שאמר וידעו מצרים כי אני ה' (למעלה פ' ד) לפני מותם (קמה): (פיה"ק. י"א מגזרת סורר (דבר' כא) והנכון להיותו כמשמעו הסיר, והטעם שסר האופן מקשורו (קמו), או טעמו כאלו סר (קמז), והוא נוהג בכבדות, והטעם שלא יכלו לשוב לאחור (קמח)): כו וישובו המים. שהיו חומות אלידהם (קמט), כאשר היו בתחלה (קנ): כז לפנות בקר. קרוב מבקר (קנא): לאיתנו. לתקפו, והוא שם דבר, כמו נהרות איתן (תה' עד טו) (קנב) [וכדו]: נסים לקראתו. פרשתיו (קנג) שהם חושבים

רש"י

וינהגהו בכבדות. בהנהגה שהיא כבד' וקשה להם במדה שמדדו ויכבד לבו הוא ועבדיו (פח) אף כאן וינהגהו בכבדות (פט): נלחם להם במצרים. במצריים. דבר אחר במצרים. בארץ מצרים. שכשם שאלו לוקים על הים כך לוקים אותם שנשארו במצרים (צ): (כו) וישובו המים. שזקופים ועומדים כחומה ישובו למקומם ויכסו על מצרים: (כז) לפנות בקר. לעת שהבוקר פונה לבא (צא): לאיתנו. לתקפו הראשון (צב): נסים לקראתו. שהיו מהוממים ומטורפים

קרני אור

בשלח רמז רל"ס, עם שסליר המוזלת וכח"ל גרס, ממוד באחר, ולפי שלשם בני' יב ג פיעורים מעמוד באחר עד שסליר במוזלת ד' מילין ומבהליר במוזלת עד הגן במחם ד מילין: [כד] ול"ע כי עיקר סורלת בשרם סוס על דגל

יהל אור

(קלו) בסגו"ל, וכן כתב הח' ז"ל (מאזנים שער הנפתחים) "שהוא פועל יוצא מבנין הפעיל והיה ראוי להפתח בפתח קטן": (קלז) למעלה ח כו: (קלח) ויהיה לו היכולת לנוס: (קלט) בפ' כד: (קמ) שגם הסוסים נתבלבלו מצד המהומה כענין אכה כל סוס בתמהון (זכריה יב ד): (קמא) וכן פי' רש"י ז"ל, בהנהגה שהיא כבדה וקשה להם: (קמב) שענינו העוות והשתנות מהמנהג: (קמג) פי' שהמצרי רצה להפנות המרכבה לאחוריו ולנוס, וכן פי' הרשב"ם "כי היו מנהגים ומטים אותם לפנות לאחור בכבדות ובקושי גדול, כי היו הרכב והעגלות מרובות זו לפני זו": (קמד) למ"ד להם, פי' בעבורם: (קמה) וכן פי' הח' ז"ל שם: (קמו) כדי להקל לו הניסה: (קמז) מן הדרך הנהוגה: (קמח) שלא יוכל השיב המרכבה לאחור: (קמט) ובמקח"מ "אל הים": (קנ) וכמו שפי' למעלה פ' כב, ואמר זה, בעבור שכתוב לשון שובה, כי כתיב וישובו: (קנא) פי' כשהבקר פונה ובא: (קנב) וכן פי' שם הח' ז"ל: (קנג) למעלה פ' כב וכנוי

מקו"ב רש"י: פח) לעיל ט לד: פט) מכילתא שם, פס"ז ילקוט שם: צ) מכילתא שם: צא) ובשכל טוב בסוף ד' משות שהבקר פונה והולך לו: צב) מכילתא פ"ו, פס"ז, ילקוט רל"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

ושניק יי ית מצראי בגו ימא: כח ותבו מיא וחפו ית רתכיא וית פרשיא לכל משרית פרעה דעלו בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד:

וינער יהוה את־מצרים בתוך הים: כח וישבו המים ויכסו את־הרכב ואת־הפרשים לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים לא־נשאר

רש"י

*בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן

ורלין לקראת המים צג): וינער ה'. כאדם שמנער את הקדירה והופך העליון למטה והתחתון למעלה כך היו עולין ויורדין ומשתברין בים ונתן הקדוש ברוך הוא בהם חיות לקבל היסורין צד): וינער. ושניק צה) והוא ל' טרוף בלשון ארמי והרבה יש במדרש אגדה: (כח) ויכסו את הרכב וגו' לכל חיל פרעה. כך דרך המקראות לכתוב למ"ד יתירה כמו לכל כליו תעשה נחושת צו) וכן לכל כלי המשכן בכל עבודתו צז). ויתדותם ומיתריהם לכל כליהם צח) ואינו אלא תקון

אבן עזרא

בנוסם שהם חוזרין ליבשה, והם הולכים לקראתו (קנ"ז) ישתחקו עצמות חוי הכלבי (קנ"ח) שאמר כי משה ידע את מיעוט הים (קנ"ו) ברדתו, ועת רבותו (קס) בעלותו בהמשכו (קנ"ח), והוא העביר עמו במיעוט המים (קנ"ט) כמשפטו, ופרעה לא ידע מנהג הים על כן טבע, ואלה דברי שגעון, כי מנהג הים ברדתו לא ייבש מקום וישארו (קס) חומות מים מימינו ומשמאלו, כי הכל ייבש (קסא), ועוד כי לא יתברר סוף רדת הים ותחלת עלותו רק אחר שעות (קסב), ועוד לא השלימו ישראל לעבור (קסג) עד שטבע פרעה וחילו (קסד): וינער ה'. מהבנין הכבד (קסה), וקרוב ממנו גם חצני נערתי (נחמי' ה יג) (קסו), כדרך, רמה בים (למטה טו

א) (קפ) : (פיה"ק. לפנות בקר. קרוב מהבקר (קסז), וכן לפנות ערב (דבר' כג יב) (קסט), כי אחריו ובבא השמש (קע) [כה] : נסים לקראתו. הם חושבים שינוסו שהם חוזרים ליבשה, והם הולכים לקראתו (קעא) : וינער ה'. מטעם, וככה יהיה נעור (נחמיה ה יג) (קעב) והוא פועל מהבנין הכבד (קעג)) : כח וישובו המים. שהיו חומות (קעד) אפילו אחד לא נמלט (קעה), וכן והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד (למעלה ט, ז), והמשורר אמר „אחד מהם לא נותר" (תה' קו יא) (קעו) : (פיה"ק. וטעם עד אחד, אפילו אחד לא נמלט, וכן לא מת ממקנה ישראל עד אחד (למעלה ט, ז) (קעז) והאומר שפרעה נמלט בעבור עד (קעח) דרש הוא (קעט), והעד שאמר אסף. ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר (תה' קו יא) (קפ), והנה אין שם עד. ועוד שהכתוב אומר ואכבדה בפרעה וגו' ברכבו ובפרשיו (פ' יז), והנה ממנו החיל, ועוד אמר אויב (למטה טו ט) הוא פרעה, ואמר אחרי כן נשפת ברוחך כסמו ים (שם שם) ולמה אאריך, והכתוב אומר ונער פרעה וחילו

יהל אור

(קנד) וכנוי לקראתו חוזר אל הים, כי הם חזרו לאחור, והים שב ממקום שנכנסו, והפסיק בינם לבין היבשה ונשארו בתוך הים: (קנה) מן לשון ושחקת ממנה הדק (למטה ל לו) לשון טחינה, ובמקח"מ „ישתחקו עצמות חויא הבבלי בגיהנם" ועיין ערכו בראש ס' בראשית: (קנו) ובמקח"מ „מי הים", ובל"א (עבבע): (קנז) ובמקח"מ. „רבותם" בל"א (פלוס): (קנח) פי' משך הזמן מן העליה והירידה: (קנט) ובמקח"מ „הים": (קס) יסתיר זה ויפרש שפה בבקיעת הים נשארו וכו': (קסא) וכמש"כ (למטה פ' כט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים: (קסב) שזה לעליה ושזה לירידה: (קסג) וכמש"כ (למטה פ' כט): (קסד) והעליה והירידה הוו בעת אחת לא בשעות מחולפות: (קסה) מבנין הפעיל: (קסו) שענינו נדנוד ותנועה להריק ולהפיל דבר מיד או מכלי: (קסז) והוא מליין נפילתם מן הקרקע אל הים: (קסח) קודם זריחת השמש: (קסט) פי' כאשר יהל הערב לפנות: (קע) וכן פי' הה' ז"ל שם: (קעא) עיין הערה קנד: (קעב) פעל נער, בא על המנער ונוסף דבר המוזנח תוך דבר או על דבר, כמו התנערי מעפר (ישעי' נב ב): (קעג) מבנין הפעיל: (קעד) ר"ל אחר שהיו חומות שבו להיות מים: (קעה) עיין (למעלה ט טו) ובבאורי שם: (קעו) שפרעה וכל חילו טבעו בים סוף: (קעז) וכן פי' הה' ז"ל שם „אפילו אחד": (קעח) ולא עד בכלל: (קעט) עיין למעלה ט טז קרני אור הערה כה: (קפ) וכן פי' הה' ז"ל שם: וכן

קרני אור

קיים ובלתי משתנה, והושאל אח"כ על דבר חזק וקשה שאות ג"כ קיים ובלתי משתנה, והנה לאיתנו הטעם למה שהיה בטבעו תמיד (שד"ל) : [כה] (ובמדרש שכל טוב בשלח) לפנות בקר, בסוף ד' שעות שהבקר פונה והולך לו, ודומה לדבר כי פנה היום, כי ינטו צללי ערב (ירמי' ו ד) וכן יפרש החזקוני כשפנה הבקר ונעשה קרוב לחצי יום, וזה הוא דעת

מקו"ב רש"י ; צג) מכילתא שם: צד) מכילתא שם: צה) כן ת"א: צו) למטה כז ג : צז) שם שם יט : צח) כמד' ד לב עיין נתפ"ב מס שספיר פ"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם
לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃
ל וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־
יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל
אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃

כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הֲלִיכוּ
בְּיַבֶּשְׁתָּא בְּגוֹ יַמָּא וּמַיָּא
לְהוֹן שׁוּרִין מִימִינְהוֹן
וּמִסְּמָאלְהוֹן׃ ל וּפְרַק יְיָ
בְּיוֹמָא הַהוּא יָת יִשְׂרָאֵל
מִידָא דְמִצְרָאֵי וַחֲזוֹ
יִשְׂרָאֵל יָת מִצְרָאֵי מִיתִין

אבן עזרא

בים סוף (תה' קלו טו) (קנא)): כט ובני ישראל. טעם להזכיר זה פעם אחר (קנב) כי פרעה היה טובע (קנג) ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים (קנד) וזה היה פלא בתוך פלא, כי במקום שהיו ישראל עוברים בים, היה שם רוח קדים מייבש, ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות, והנה שתי רוחות בים (קנה) ושני המקומות קרובים, והעד הנאמן על זה הפירוש שכתוב בשירה, וברוח אפך נערמו מים (למטה טו ח), וזאת הרוח היתה עם ישראל (קנו) וכתוב, נשפת ברוחך כסמו ים (שם פ' י) וזו היא שטבעה המצריים (קנז), על כן כתוב בסוף השירה וישב ה' עליהם את מי הים, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שם פ' יט) (קנח), ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה, וכי (קנט) שש מאות אלף רגלי לא היה רביעית המחנה (קס), אולי על דרך אחר עברו (קסא), או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל (קסב) וישראל לא עברו הים כנגד הרוחב, רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור אשר נכנסו משם כאשר אפרש *): ל ויושע. עתה היו ישראל נושעים מיד מצרים (קסג), כי עד עתה היה עליהם פחד המלך (קסד), וכתוב כי המצריים טבעו בים והים לא השליכם אל היבשה, כי כן כתוב תבלעמו ארץ (למטה טו יב) (קסה) על כן פי' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, שהיו ישראל על שפת הים וראו מצרים מת כאשר טבע (קסו) [כו]: (פיה"ק. וטעם להזכיר ובני ישראל הלכו ביבשה פעם שנית, שעשה השם פלא בתוך פלא, כי זה עובר ביבשה וזה טובע, וזה קרוב מזה בים אחד,

רש"י

לשון: (ל) וירא ישראל את מצרים מת. שפלטן הים על שפתו כדי שלא יאמרו ישראל כשם שאנו עולים מצד זה כך הם עולין מצד אחר רחוק ממנו וירדפו אחרינו צט):

קרני אור

הגאון רבינו סעדיה, ועיין המוקד בנה שניה לד 18, שיפרש כדעת הג' עפ"י תרגומו הערבי שיבאר המלה ,פנות' ע"פ כמו ,פנים' ר"ל לעת אשר נראו פני הבקר: [כו] וע"ז כתב רוו"ה, א"כ היה הטעם הזוקף ראוי להיות במלת ,מת', ולא ,במצרים', וכן כתב הרמב"ן וז"ל ,ומה שפי' הוא מקובל על הדעת, הנה אמת הטעמים תנגדנו, לפי שתיבת מצרים בזוקף קטן כמפסיק יותר מן הטפחא שבתיבת ,מת', ולפירושם היה צריך להעמיד כמפסיק יותר תיבת ,מת' על ,מצרים', ודעתו כדעת רז"ל שפלטן הים על שפתו, ועיין אתהלכות עם בד"ל פ' כ"ז:

יהל אור

(קנא) וכן הוא דעת ר' יהודה (מכילתא בשלח פ' ו, שו"ט מזמור קיד אות ה): (קנב) הלא כבר נאמר ויבאו בנ"י בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם (פ' כב): (קנג) ויתרץ כי בעוד שפרעה היה טובע בים: (קנד) ויהיה פסוק זה דבק לשלמעלה הימנו, בעוד שהמים כסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה היו בני ישראל הולכים ביבשה: (קנה) שהיו שתי רוחות מנשבות בים, וכן פי' למעלה פ' כא וכו, ובפי' הקצר למטה טו, י: (קנו) מנשבת לישראל: (קנז) ובמקח"ת ,וזאת היא שטבעה למצרים': (קנח) והנה בצד שהלכו ישראל נעשה יבשה, ובצד שאחוריהם ששם היו המצריים שב והיה ים: (קנט) ובמקח"ת ,כי' וכן העתיק המבאר לנתה"ש: (קס) כי זה המספר מבן כ' ומעלה רק הגברים, והנשים כמוהם או יותר, והטף פחות מבן כ', וערב רב, וצאן ובקר, ומחנה גדולה כזאת לא היה ביכולתם לעבור בלילה אחד: (קסא) והים היה שם קצר, והמצרים נכנסו אחריהם ברוחב הים והלכו לרחבו, וישראל יצאו בו בצד שנכנסו כי לא עברוהו לרחבו: (קסב) כן הוא (מכילתא בשלח פ"ד, תנחומא א בשלח אות י, פדר"א פ' מב, שו"ט ב מזמור קיד ועיין הערה לד שם) ובכולם בסגנון אחר: *) למטה טו כב: (קסג) וכן יאמר ,ביום ההוא': (קסד) וכיון שנטבע פרעה וחילו נתברר להם כי אין להם ממי לפחוד: (קסה) כי נבלעו בקרקע התהום: (קסו) וכן פי' הרשב"ם והרלב"ג והרד"א, וכן כתב החזקוני, ויש מפרשים

ממקרא

מקו"ר רש"י: צט) מכילתא כאן פסחים קיח ב ערכין טו א פס"ז ילקוט רל"ט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה
אֲשֶׁר עָשָׂה יְהֹוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ
הָעָם אֶת־יְהֹוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהֹוָה
וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: פ טו א אָז יָשִׁיר־
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה
הַזֹּאת לַיהֹוָה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר

אונקלוס

עַל כֵּיף יַמָּא: לא וַחֲזָא
יִשְׂרָאֵל יָת גְּבוּרְתָּא יְדָא
רַבְּתָא דִּי עֲבַד יְיָ בְּמִצְרַיִם
וּדְחִילוּ עַמָּא מִן קֳדָם יְיָ
וְהֵימִינוּ בְּמֵימְרָא דַּייָ
וּבִנְבִיאוּת מֹשֶׁה עַבְדֵּהּ:
א בְּכֵן שַׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת תֻּשְׁבַּחְתָּא
הָדָא קֳדָם יְיָ וַאֲמַרוּ
לְמֵימַר נְשַׁבַּח וּנְהוֹדֵי קֳדָם

רש"י

(לא) את היד הגדלה. את הגבורה הגדולה ק) שעשתה ידו של הקדוש ברוך הוא. והרבה לשונות נופלין על לשון יד וכולן לשון יד ממש הן והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדבור: (א) אז ישיר משה. א) אז כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה. וכן אז ידבר יהושע. ב) וכן ובית יעשה לבת פרעה ג) חשב בלבו שיעשה לה. אף כאן ישיר אמר לו לבו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר אשירה לה'. וכן ביהושע כשראה הנס אמר לו לבו שידבר וכן עשה ויאמר לעיני כל ישראל. וכן שירת הבאר שפתח בה אז ישיר ישראל ד) פי' אחריו עלי באר ענו לה. אז יבנה שלמה במה ה) פירשו בו חכמי ישראל ו) שבקש לבנות ולא בנה למדנו שהיו"ד על שם המחשבה נאמרה זהו ליישב פשוטו. אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחית המתים מן התורה וכן בכלן חוץ משל שלמה שפירשוהו

אבן עזרא

כי ישראל היו רבים, ויש רבים מהם שעבר עבר בעת שבוע בצרים, ויש בהם שהיו אז עוברים (קיז) ויש ממצרים שהשליכם הים על שפתו אחר שמתו (קיח), ויש שצללו כעופרת ובלעתם הארץ למטה מהים (קיט)):

לא וירא. כאשר ראו ישראל זו המכה הגדולה (ר) יראו מהשם, כמו וירא דוד את ה' ביום ההוא (ש"ב ו ט) במות עוזא אשר שלח ידו בארון (רא): ויאמינו בה'. שהוא אמת, והאמינו במשה שהוא עבדו ולא יעשה רק מה שיצונו (רב):

א אז ישיר משה. משפט לה"ק לומר לשון עתיד תחת עבר עם מלת אז (א) אז יבנה שלמה (מ"א יא ז) (ב) אז ידבר יהושע (יהושע י יב) (ג) אז יבדיל משה (דבר' ד מא) (ד) וככה בלשון ישמעאל (ה) [א] משה לבדו חבר השירה ולמדוה ישראל (ו) ושורר כל אחד ואומר אשירה לה' (ז) וכמוהו ויצו משה וזקני

יהל אור

המקרא, וירא ישראל שהיו על שפת הים את מצרים מתים וטבעים: (קיז) כמו שפי' בפי' הארוך: (קיח) ויתאים דעתו עם דעת רז"ל (מכילתא בשלח פ' ו, ערכין טו א, פדר"א פ' מב): (קיט) וכן פי' בפי' הארוך: (ר) לפי שמכת הדבר שהיתה במקנה מצרים נקראת יד ד', אבל היתה יד קטנה, ומכת בכורות נקראת ג"כ יד ד', שנאמר, ושלחתי את ידי (למעלה ג כ), אבל היתה יד אמצעית גדולה מיד דבר המקנה, אמנם קריעת ים סוף שהיתה מכה יותר עצומה, נקראת היד הגדולה, לפי שהיתה גדולה מכל המכות (רדי"א): (רא) פי', וזה היה במות עוזא, ובכל הנדפסים חברו מלת "ההוא" עם "במות עוזא", כי דמו שהוא פסוק אחד, וטעו בזה: (רב) אמונה שאחריו למ"ד מניין שמאמין אל מה שאומר לו לפי שעה, ואמונה שאחריו ב' מניין שמאמין בהעלם עצמו ובכחו שהוא האמונה לעולם, כמ"ש, וגם בך יאמינו לעולם (למטה יט ט):

(א) וכן פי' הרמב"ן: (ב) תמורת בנה: (ג) תמורת דבר: (ד) תמורת הבדיל: (ה) מפני שהיא קרובה ללשון הקדש: (ו) מפי משה: (ז) משה חבר כל השירה וישראל אמרוה, וכל אחד אמר אשירה לד',

קרני אור

[א] ועי"ז כתב רוו"ה (הבנת המקרא), אכן מן השמים כל נראה בעליל שהמשפט הזה איננו משפט אמת וקבוע בלשון עברי, שהרי, אז הוחל (ברא' ד כו) אז אמר דוד (דה"א טו ב), אז אמר שלמה (מ"א ח יב) נאמרו בלשון עבר עם מלת אז, וכמוהם, אז דברת בחזון לחסידיך (תה' פט כ), ואחרים רבים בספורי מעשים שעברו נאמרו בלשון עבר וכמשפטם, ומה נשתנו אלו מאלו, לכן נאמנים דברי רש"י ז"ל, שהיוד ע"ש המחשבה נאמרה, והורה בזה שכן מדרך לה"ק לספר לפעמים מעשים שעברו

וכתוב

מקו"ב רש"י: ק) כת"א: א) רש"י ז"ל בא לתרץ מלת אז שמורה על זמן עבר, וישיר מורה עתיד, ויפרש כולם ע"ש המחשבה עיין קרני אור הערה א: ב) יהושע י יב: ג) מ"א ז ח: ד) במד' כא יז: ה) מ"א יא ז: ו) סנהדרין צא ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ

יְיָ אֲרֵי אִתְגָּאֵי עַל גֵּוְתָנַיָּא וְגֵאוּתָא דִּילֵהּ הִיא סוּסְיָא וְרָכְבֵהּ רְמָא בְיַמָּא׃ ב תָּקְפִּי וְתֻשְׁבַּחְתִּי דְּחִילָא יְיָ וַאֲמַר בְּמֵימְרֵהּ וַהֲוָה

אבן עזרא

ישראל (דברי כז א) (ח) כי המצוה משה לבדו אמרה, וזקני ישראל אמרוה לכל (ט) [ב] ויאמרו לאמר. כל אחד ואחד ככה (י) [ג] או בכל דור ודור (יא): כי גאה גאה. הראה גאותו (יב) כי הסוס שיש לו גאוה וגבורה (יג) והרוכב שהוא גבור שניהם השליכם בים כמשליך חץ (יד). כי רמה בים כמו נושקי רומי קשת (תהי' עח ט) (טו): (פיה"ק. אז ישיר משה. עתיד תחת עבר, ועל דעתי שהוא חוסן האמצעי ואין בלשון הקדש סימן עליו, ע"כ יאמרו בלשון עבר ועתיד (טז) כמו בשתים יכסה פניו (ישעי' ו ב) (יז) וינועו אמות הספים (שם שם ד) (יח), וכן אז ישיר משה ויאמרו, ומשה חבר השירה וישראל עונים (יט): כי גאה גאה. שהראה גאותו שהשליך הסוס שיש לו גבורה, כטעם התתן לסוס גבורה (איוב לט יט) עם רוכבו בים (כ) וטעם רמה כמו חץ (כא)): ב עזי. אמר רבינו שלמה

רש"י

בקש לבנות ולא בנה ז) ואין לומר וליישב לשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כגון ככה יעשה איוב ח) ע"פ ה' יחנו ט) ויש אשר ישכון הענן י). לפי שזן יא) דבר ההווה תמיד ונופל בו בין לשון עתיד בין לשון עבר אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יכול ליישבו בלשון הזה: כי גאה גאה. יב) כתרגומו יג). (דבר אחר בא הכפל לומר שעשה דבר שאי אפשר לבשר ודם לעשות כשהוא נלחם בחבירו ומתגבר עליו מפילו מן הסוס וכאן סוס ורוכבו רמה בים וכל שאי אפשר לעשות על ידי זולתו נופל בו לשון גאות כמו כי גאות עשה יד) וכן כל השירה תמלא כפולה עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ה' איש מלחמה ה' שמו וכן כולם ברש"י ישן *). דבר אחר כי גאה גאה. על כל השירות וכל מה טו) שאקלס בו עוד יש בו תוספת טז) ולא כמדת בשר ודם שמקלסין אותו ואין בו יז): סוס ורכבו. שניהם קשורים זה בזה והמים מעלין אותם לרום ומורידין אותם לעומק ואינן נפרדין יח): רמה. השליך וכן ורמו לגו אתון נורא יט). ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולין לרום ויורדין לתהום כמו מי ירה אבן פנתה כ) מלמעלה למטה כא): (ב) עזי וזמרת יה. אונקלוס תרגם תוקפי ותושבחתי עזי כמו עזי בשורק וזמרת כמו זמרתי ואני תמה על לשון המקרא שאין לך

קרני אור

בלשון עתיד שלא מחשבת עובהו': [ב] דעת לס"ג שהוי"ו של ובני פי' כמו עם, וכן ויוסף היה במצרים (למעלה א ה) שפי' עם יוסף, וכן לא אוכל און ועצרה (ישעי' א יג) שפי' עם עצרה, ודעתו שמשה וישראל שוים בשירה: [ג] חז"ל דרשו על עלה זאת לפי שהיא מיותרת אחרי שכבר נכתב

יהל אור

והכתוב קיצר בלשונו, כי הכ"ל אז ישיר משה ולימדה לישראל: (ח) הה' ז"ל יפרש הוי"ו של ובני ישראל, שביאורו כמו ויצו משה וגו': (ט) וכן זאת השירה חברה משה ולמדה לכולם וכל אחד אמר השירה: (י) פי' דהכ"ל נשירה לד' בל"ר, כמו שהתחיל בל"ר

ויאמרו: (יא) וזה הוא הפי' של לאמר, לאמר כן בכל דור ודור, ודור הוא לשון יחיד: (יב) על המתגאים וכן דעת אונקלס לשון גאות ממש, שתרגם ארי מתגאי על גותניא: (יג) כמו שמבואר (איוב לט, יט כ): (יד) כי נתגאה על הסוס שמתגאה במלחמה, ועל הגבור הרוכב בו, כי את שניהם רמה והשליכם בים כיורה חץ: (טו) עניינו השלכת חצים: (טז) כי דרך הוא לומר עתיד במקום עבר, וכן אמרו במקומות רבות ההפך, והמשם לזה עיין ברמב"ן, ובנתה"ש מה שהעיר על הרמב"ן ז"ל: (יז) עתיד במקום הווה: (יח) וכן פי' הה' ז"ל שם, והנה אמר וינועו פועל עבר, והנה ימלא עשן, בעבור שאין בלה"ק סימן על זה עומד, והנה משמש העברים לערב דבריהם: (יט) עיין קרני אור הערה ב: (כ) יאמר על המתגאים בסוסיהם ובכלי מלחמתם: (כא) כמשליך חץ

מקו"ב רש"י: ז) סנהד' שם: ח) איוב א ה: ט) במד' ט כ: י) צ"ל אשר יהיה הענן (במד' ט כ): יא) וכצ"ל "שהוא": יב) וכצ"ל נוסף "שנתגאה על כל גאה": יג) כן ת"א ויונ"ע. וכ"ה מכילתא מס' דשירה פ"ב, ועיין חגיגה יג ב. שמו"ר פכ"ג יג: יד) ישעי' יב ה: *) עיין בנתה"ש, מה שהעיר ע"ז: טו) וכצ"ל "ועל כל מה": טז) וכצ"ל נוספות: יז) מכילתא מס' דשירה פ"א, פס"ז: יח) מכילתא פ"ב תנחומא א יג, תנחומא ב יד, פס"ז, שכל טוב, ילקוט רמ"ב: יט) דניאל ג כא: כ) איוב לח ו: כא) מכילתא שם, ועיין מדת סופרים אות י' פס"ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כמוהו בנקודתו כב) במקרא אלא בשלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר מקומות נקוד שורק ה' עֻזי ומעזי כג) עזי אליך אזמרה כד) וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה מלאפו"ם כשהיא מארכת באות שלישית ואין השניה כה) בשו"א בחטף כו) הראשונה נקודה בשור"ק כגון עז עזי רוק רוקי חק חקי עול עולי יסוד עולו כז) כל כלו ושלישים על כלו. ואלו שלשה עזי וזמרת של כאן ושל ישעיה כח) ושל תהלים כט) נקודה בקמ"ץ חטף. ועוד אין באחד מהם כתוב וזמרתי אלא וזמרת וכלם סמוך להם ויהי לי לישועה ל) לכך אני אומר ליישב לשון המקרא שאין עָזי כמו עוזי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא [ד] עזי שם דבר הוא כמו היושבי בשמים לא) שוכני בחגוי סלע לב) שוכני סנה לג) וזהו השבח עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה וזמרת דבוק הוא לתיבת ה' כמו לעזרת ה' לד) בעברת ה' לה) על דברת בני האדם לו). ולשון וזמרת לשון לא תזמור לז) זמיר עריצים לח) לשון כסוח וכריתה עזו ונקמתו של אלהינו היה לנו

ז"ל (כב) [ד] כי יש הפרש בין עָזי בקמץ חטף ובין עֻזי בקבוץ (כג) על כן אמר כי יו"ד עזי וזמרת יה נוסף (כד) ולא הראה לנו אחר כמוהו (כה) [ה], ואמר כי וזמרת יה סמוך (כו) כאילו כתוב עז וזמרת יה היה לי לישועה (כז) כי חשב (כח) כי כמוהו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו (בראש' כב ד) (כט) [ו], ומי שיבין (ל) בלשון ישמעאל ידע ההפרש שיש ביניהם (לא), כי לומר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה איננו משפט לשון הקדש ולא לשון ישמעאל (לב), ואין הפרש (לג) בין עזי בקמץ חטף, ובין היותו בקבוץ, כי אמר הטריפני חֻקי (משלי ל ח) (לד) נאמר ממנו, כי חָקְךָ וְחָק בָּנֶיךָ (ויקרא י יג) (לה), והנה בשירה הזאת, נהלת בעָזך (פי' יג) בקמץ חטף, וכמוהו ה' בעָזך ישמח מלך (תה' כא ב) (לו), והנה היו"ד סימן המדבר (לז) [ז] א"ר משה הכהן, בעבור ריש וזמרת קמוץ, כי הוא וזמרתי יה (לח), אם אתן שנת לעיני (תה' קלב ד) קמוץ, כמו שנתי, והנה נַחֲלָת שפרי עלי (שם טז ו) קמוץ כמו נחלתי (רות ד, ו) ה' מנת חלקי וכמו

יהל אור

הן: (כב) הוא רש"י ז"ל: (כג) דעת רש"י ז"ל שלא מצאנו מלת עזי בקמץ חטף אלא בשלשה מקומות, פה, ובישעיה יב' ב, ובתה' קיח יד, ובכולם הוא סמוך אצל וזמרת, והאחרים המה עזי בזולת וזמרת, וגם האחרים המה בשורק כמו עזי ומעזי (ירמי' טז יט) עזי אליך אזמרה (תה' נט יח) והשלשה המה בקמץ חטף, אלא ודאי יש הבדל ביניהם, המה שהם לכנוי, אזי העי"ן בשורק, ובלא כנוי והיינו לדביקות, העי"ן הוא בקמץ חטף (ב"ר): (כד) והיו"ד נוספת כמו היודין במלת היושבי בשמים (תה' קכג א) שוכני סנה (דבר' לג טז) והרי כאלו כתוב עז וזמרת יה, והטעם עוזו וזמרתו של יה: (כה) להיות היו"ד נוסף על שם הפעולה, וי"ג "ולא נראה לנו", וכן הוא ברא"ם: (כו) מלת וזמרת בתי"ו סמוכה לשם יה: (כז) והוי"ו נוסף, ויהי' כוונת המקרא. עזו ונקמתו של יה היה לי לישועה: (כח) שהוי"ו מן ויהי היא יתירה: (כט) רש"י ז"ל, לא הביא הפסוק הזה לראיה על ראיותיו, אך הא' ז"ל בכל מקום שיביא ראיה על הוספת הוי"ו יביא הפ' הזה: (ל) וי"ג "ומי שידע" וכן הוא ברא"ם: (לא) וי"ג "בין שניהם" וכן הוא ברא"ם: (לב) אשר הוא משותף ללשוננו שיהיה וי"ו נוסף על הנושא, וכן פי' הרא"ם, כי לפי פי' רש"י ז"ל שפי' עזי וזמרת יה הוא היה לי לישועה, יהיה הנושא ויהי לי לישועה, והנשוא עזי וזמרת יה כאלו אמר אותו שהיה לי לישועה הוא עזי וזמרה יה, כי המכוון בזה לפי פירושו הוא להודיע הפועל הישועה שלהם מי הוא, ואמר שהוא העוז וזמרת יה, ולכן אין לומר בו וי"ו נוסף: (לג) זה הוא הטענה השלישית: (לד) בכנוי יאמר חקי: (לה) שיבא בקמץ עם סימן הנכח: (לו) בקבוץ, וכן הוא ברא"ם, ובספרים שלנו בקמץ, ועיין במנחת שי: (לז) ולכן אינו מן הנמנע שיהיה היו"ד של עזי סימן המדבר: (לח) כי הושמט הכנוי במלת וזמרת, וטעמה כמו וזמרתי יה, והכוונה מי שלכבודו אזמר הוא יה, ע"כ בא הרי"ש קמוץ ולא בפתח כדין הסמוכים

קרני אור

"ויאמרו" ולמדו מזה שהיו כל ישראל עונין אחרי משה, ואיך היתה העניה? דעות רבות בזה עיין (סוטה ל ב, מכילתא בשלח פ' השירה א', תנחומא א' בשלח אות יא, ירושלמי סוטה פ"ה ה"ד, תוספתא סוטה פ"ו) וכבולם בשינוי: [ד] כמעמר בכוונה שונה להא"ל רש"י מתפיבת הראב"ע, כדה מלבו רבינו שלמה אחר, ואמר שלא נתכוון הראב"ע לדבר על רש"י, ועוד אמר כי המקראות שהביא רש"י לא הוביאם להוכיח כי יתכן לומר ויהי במקום היה, אלא להוכיח כי תבוא וי"ו ההפוך גם באמצע הפסוק, ולא כן הוא (בד"ל): [ה] עיין המעמר מה שהעיר ע"ז: [ו] עיין בס' מקנה אברהם, בשמושי הוי"ו בספר השביעי, שהביא לברי רש"י ז"ל בעזי וזמרת, וגם דעות החולקות עליו, וקיום דבריו, ולכן נראין דברי רש"י ז"ל מדבריהם: [ז] עיין ברא"ם שכתב, אבל רש"י ז"ל לא ישגיח באלה המענות, לא מטענות תוספות היו"ד ולא מהוי"ו ע"ש, ועד"ל תמה ג"כ על רש"י ז"ל, ובכל זאת שלדיקו מעט, וסיים, ומכל מקום

מקו"ב רש"י: כב) פי' בחטף קמץ: כג) ירמי' טז יט: כד) תה' נט י: כה) זה אות אמלעי מן עזי דהוא זיין: כו) רש"י ז"ל יאמר, שבא על שוא נח ואמר חטף על שוא נע: כז) ל"ל, ושר מעליהם עלו, כאשר הוא בישעי' יד כה: כח) ישעי' יב ב: כט) תה' קיח יד: ל) ואי וזמרת כמו וזמרתי מהו ויהי לי לישועה, וכי היה לו שבחת לישועה: לא) תה' קכג א: לב) עובדי' א ג: לג) דבר' לג טז: לד) שופ' ה כג: לה) ישעי' ט יח: לו) קהלת ג יח: לז) ויקרא כה ד: לח) ישעי' כה ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

(שם טז) קמץ, כמו מנתי (לט), והנה מה יעשה במלת ומנת המלך (דה"ב לא ג) שהוא קמץ והוא סמוך (מ) [ח], ובכה ים המלח (במדב' לד ג) ים כנרת (שם לד יא) (מא), ומי שהשיב לומר אלה זרות הן (מב) נאמר לו שים עמהם עזי וזמרת יה", ולפי דעתי שמלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה, כמשפט לשון הקדש (מג), כאלו כתוב, עזי וזמרת עזי יה (מד), והטעם בעבור שהזכיר למעלה סוס ורוכבו רמה בים, הודה כי לא היה זה בגאותו ועזו, רק עזי ותפארת עזי (מה) הוא השם לבדו שהוא יה (מו), וזהו אחד משלשה שמות העצם אשר פירשתי (מז) ושלשתם מגזרה אחת (מח), ובעבור כי מלת אהיה ידועה בלשון (מט) הוצרך להחליף היו"ד בוי"ו בשם הנכבד (נ), ומלת יה ידועה (נא), ובעבור אות הגרון נפתח היו"ד (נב), והיו"ד הנעלם הסירוהו (נג) כי יש לו סוד אחר מדרך המספר (נד) ומצאנו השם מחובר עם השם הנכבד (נה), והוא כמו עזי וזמרת יה ה' (נו) וכבר פירשתי (נז) כי השם פעם הוא שם העצם, ופעם הוא שם תואר (נח): **זה אלי.** תקיפי (נט): **ואנוהו.** אושיבהו בנוה (ס) [ט], וזה ישרת בעבור אחר, זה אלהי אבי (סא) והטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב (סב): **וארוממנהו.** שאספר גבורתו (סג) [י]: (פירוש"ק. אמר ר' משה הכהן הספרדי, כי נקמץ וזמרת, שפירושו וזמרתי, וכן אם אתן שנת לעיני (תה' קלב ד) (סד) ולפי דעתי שהוא סמוך (סה), וכן הוא עזי וזמרתי זמרת

לישועה. ואל תתמה על לשון ויהי שאת אומר היה שיש לנו מקראות מדברים בלשון זה וזה דוגמתו את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש צלעות סביב (לט) היה לו לומר עשה צלעות סביב וכן בדברי הימים ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלוך עליהם רחבעם (מ) היה לו לומר מלך עליהם רחבעם. מבלתי יכולת ה' וגו' וישחטם (מא) היה לו לומר שחטם והאנשים אשר שלח משה (מב) וגו' וימתו (מג) מתו היה לו לומר ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב (מד) היה לו לומר עזב: זה אלי. בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים (מה): ואנוהו. אונקלוס תרגם לשון נוה. נוה שאנן (מו) לנוה צאן (מז) דבר אחר ואנוהו לשון נוי אספר נויו ושבחו לבאי עולם כגון מה דודך מדוד דודי צח ואדום (מח)

קרני אור

באמת אין מנוס מלהודות שאין הפרש בין עזי ועזי כמו שאין הפרש בין כלו ויכלו יחננו יחנך וזולתם: [ח] וע"ז כתב שד"ל "וזו איננה ראיה, כי אמנם כתיבה זאת שומרת הקמץ מפני שהוא קמץ ארמי ובלשון כורי מנחא וכן נ"ל בתרגום שלנו (ב"ב ו יט) ואיננו קמץ עברי שנוסף בלה"ק במקום שו"א או פתח שבלשון ארמית, ולהיותו קמץ קדמון הוא בלתי משתנה, ודוגמתו אשר פתו (ישעי' יא יא) יקר תפארת (אסתר א ד) פתגם המלך (שם א כ) וכו' שהקמץ בהם לא ישתנה לא לצרי ולא לפתח מפני שהוא קמץ קדמון הנמצא גם בארמית ואיננו נוסף בלה"ק והדברים ארוכים: [ט] והרשב"ם ימאן בפי' הזה, ויפרש כמו הנוה והמעונגה (ירמי' ו ב) ופי' ואייפהו, וכן פי' רש"י ז"ל באחרונה, וכן פי' הרלב"ג, "ויהיה הרצון בזה זה אלי ואתארהו, כתארים אשר יהיה בהם מהנוי והיופי": [י] ופ"ז כתב הרמב"ן וזה הוא וודאי

יהל אור

הסמוכים: (לט) ופי', ה' הוא מנתי ואלקי וכוסי והנה בכולם הושמטה הכנוי: (מ) ואעפ"כ הוא סמוך, ועיין בפי' הה' ז"ל (תה' קיח יד): (מא) אעפ"י שהם סמוכים היו"ד בקמץ: (מב) פי' מנת המלך, ים המלח, וים כנרת: (מג) ויהיה זמרת חסר יו"ד הכנוי, כי מלת עזי מושכת עצמה ואחרת עמה: (מד) וכן פי' הה' ז"ל (תה' קיח יד): (מה) וטעמו עזי וכתי וזמרתי אשר אזמר בו הוא השם: (מו) והוא היה לי לישועה: (מז) למעלה ג טו, וז"ל שם "ואלה השלשה שמות הם שמות העצם" (פי' אהיה יהוה יה הם שמות העצם): (מח) עיין (למעלה ג טו) יהל אור אות קמח וקמט: (מט) שהיא מן הפעלים, וכן יאמר (למעלה ג טו) כי האחד על לשון המדבר (פי' ששם אהיה הוא המדבר על עצמו): (נ) פי' בשם הנכבד יהוה משפטו יהיה ביו"ד אית"ן ונכתב בוי"ו להיותו גם משרש "הוה" עיין (למעלה ג יד) קרני אור הערה כ: (נא) והוא חצי השם, והוא שם בפני עצמו: (נב) בעבור אות הה"א שהיא מן הגרון נפתח היו"ד הראשון בקמץ גדול יה: (נג) שהיה ראוי להיות יהי והסירו היו"ד שאחר הה"א: (נד) וכן יאמר (למעלה ג טו) בפי' הקצר "גם אם תקח חצי השם במבטא יהיה ככל השם במספר" וכן (למטה לג כא) "גם כדרך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר השם", פי' ר"ל יוד הא במלואו עולה כ"ו כמספר השם יהוה, וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) "וככה חשבון שתי האותיות במבטא": (נה) פי' השם יה עם השם יהוה: (נו) הרי שם יה שהוא שם העצם נתחבר עם הוי"ה: (נז) (למעלה ג טו): (נח) וטעמו כי נוכל לומר כי לפי שהוא במקום הזה שם התאר נסמך לו שם יה שהוא שם העצם, כי שם העצם לא יסמך, וכן יבוא בשם תואר (ישעיה יב ב): (נט) כי הוראת אל ענינו כח, עצמה, יכולת, ותקיף, ויאמר כי הוא כמו ותקפי: (ס) וכן פי' רש"י ז"ל וכן רע"ם ופי' אעשה נוה לשכנו בתוכנו: (סא) והטעם, וזה אלהי אבי: (סב) ויהיה פי' אלהי אבי, אלהי אבותי: (סג) והוא כפל ענין במלות שונות: (סד) כמו שנתי: (סה) פי' זמרת

מקו"ב רש"י: לט) מ"א ו ה: מ) דה"ב י יז: מא) במד' יד טז: מב) שם שם לו: מג) שם שם לז: מד) לפי' ט כא. מה) מכילתא מס' דשירה פ"ג ועיין מדת סופרים אות ד, סוטה יא ב, ילקוט רמ"ה: מו) ישעי' לג כ: מז) שם סה י: מח) שה"ש ה י:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ: ג יְהוָה אִישׁ
מִלְחָמָה יְהוָה שְׁמוֹ: ד מַרְכְּבֹת
פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר

אונקלוס

לי לפרק דין אלהי ואבני
לה מקדשא אלהא
דאבהתי ואפלחקדמוהי:
ג יי מרי נצחן קרביא יי
שמה: ד רתכי פרעה

רש"י

וכל הענין (נט): אלהי אבי. הוא זה ואלוממנהו. אלהי אבי לא אני תחלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה (נ) ואלהותו עלי מימי אבותי (נא): (ג) ה' איש מלחמה. בעל מלחמה כמו איש נעמי (נב) וכל איש ואישך מתורגמין בעל וכן וחזקת והיית לאיש (נג) לגבור: ה' שמו. מלחמותיו לא בכלי זיין אלא בשמו הוא נלחם (נד) כמו שאמר דוד ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות (נה). דבר אחר ה' שמו אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו (נו): (ד) ירה בים. שדי בימא. שדי. לשון יריה. וכן הוא אומר או ירה יירה (נז)

אבן עזרא

השם, והטעם בשם הזה אעוז, ואותו אזכור כי היה לי לישועה: זה אלי ואנוהו. כדברי המתרגם ארמית (סו) והטעם זה הוא אלי, ואני ארצה לעשות לו נוה שידור עמי לעולם, ואמר הגאון שטעמו אנוה אליו, וזה הפך הכתוב (סז) [יא] וזה היא אלהי אבי ולעד ארוממהו (סח)): ג ה' איש מלחמה. שהוא מעמיד אוהביו הדבקים בו (סט), והוא איש מלחמה לאויביהם, ופי' איש כעצם הדבר (ע) [יב], והנה בכוכבים איש לא נעדר (ישעי' מ כו), ובחיות „איש אל עבר פניו ילכו" (יחז' א ט), ובמלאכים, והאיש גבריאל (דניאל ט כא), והנה איש מלחמה כמו בעל מלחמה (עא) כמו איש אמונים (משלי כ ו) איש שבו אמונים (עב): ה' שמו. עתה יודע שמו, כמו הקורא למי הים ה' שמו (עמוס ה ח) לבדו העושה ככה (עג): (פיה"ק, ואומר כי הוא איש מלחמה, ופי' איש כמו בעל, והנה כתוב איש לא נעדר (ישעי' מ כו) (עד), והעקר כל דבר שיש לו עצם יקרא איש (עה) ; וטעם ה' שמו. תמצאנו בפירוש, כי שמי בקרבו (למטה כג כא)) : ד מרכבות פרעה, שהיו כבדות (עו) [יג] ועמהם חילו, כאילו ירדה

יהל אור

זמרת הוא סמוך: (סו) כן ת"א „ואבני לה מקדשא" ר"ל שאבנה לו מקדש תרחה שכינתו בו, והוא על דרך ועשו לי מקדש (למטה כה ח): (סז) כי הכתוב אומר „ואנוהו": (סח) פי' אעשה לו משכן ואשכתנו על מפלותיו, ואו"ת „ואפלח קדמוהי" שטעמו על העבודה בבית המקדש: (סט) כי אין מי שיעמוד בפניו: (ע) כי שם איש נבנה משרש „יש" והנחת יש על כל ישות ומציאות בפועל, הן ישות גשמי, והן ישות רוחני: (עא) וכן יאמר (ברא' מו י) „דע כי מלת איש כמו בעל, וכן איש מלחמה, ופי' בעל כמו עצם הדבר" ועיין באורי שם: (עב) כמו בעל אמונים, וכן איש חמה (משלי טו יח) בעל חמה: (עג) ושם בכתוב „הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ד' שמו" וביאורו קורא למי הים המלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכים על פני הארץ להשקותה והם מתוקים: (עד) בכוכבים, עיין בפי' הר' ז"ל (ברא' מו י) ובבאורי שם: (עה) ואם כי העצם גוף וגבי הש"י אין לו דמות הגוף, ואיך יקרא בדמיון איש, אך דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעים: (עו) כמ"ש ויקח שש מאות רכב בחור (למעלה יד ז):

קרני אור

פשוטו של מקרא עיי"ש: [יא] עיין (החוקר שנס שניס לד 20) שהביא מתרגומו הערבי, שפי' אמלט אליו, אמלא אללו מחסה לנפשי, והוא על דרך סלעי ומצודתי (ש"ב כב ב) והוא מעט רחוק בלשון, ובמכילתא (בשלח פ"ג) ר' ישמעאל אומר וכי אפשר להנוות קונו אלא אתנאה לפניו במצות, ועיין שבת קלג ב: [יב] שהאבע"ע כתב בחבורו הראשון (הוא פי' הקצר על שמות) כי כל דבר שיש לו עצם יקרא איש ואיננו נכון לפי מנהגו, בעבור שתמצאהו אומר במקום אחר (עיין פי' הקצר למטה לג יב) כי הברואים אין שיודע ושידוע בהם אחד (עיין באורי שם) בעבור עצם, רוצה לומר בעבור החומר, וכן במקום אחר (עיין פי' הקצר למעלה ג יג והארוך למטה כה מ) תמצאהו בחבורו כשידבר בנפלאות, כי יש מהם עצם וצורה, כלומר חומר וצורה, והנה לא יתכן להכשיר עליו ית' איש, והוא נעלה ונשגב מכל חמר וחמרי, ואיך יאמר כי כל דבר שיש לו עצם יקרא איש, ועל דרך האמת שהשם הנכבד והנורא אין לו עצם, גם איננו עצם ולא מקרה, אבל בחבורו השני (כוונתו על פי' הארוך שם) בלא מלשונו הנזכר, וכתב כי „איש כעצם הדבר", בכ"ף הדמיון, וזה טוב מהראשון מעט, והנה טעם הפסוק ע"ד הגאון (רס"ג) בעבור שאמר להם משה „ד' ילחם לכם" קראוהו עתה ישראל „איש מלחמה" ולפי שלא יחשוב החושב שהוא ית' יושיע בכלי מלחמה וגבורי חיל, הסירו ממחשבה הזאת באמרם, ד' שמו ולא בחרב ובחנית יהושיע ד' רק בשמו שהוא יכול לעצמו (מפרש קדמון): [יג] עיין יהל אור, וכן הוא (מכילתא מסכת דשירה בשלח פ"ד) לפי
גי'

מקו"ב רש"י: נט) מכילתא מס' דשירה פ"ג, פס"ז: נ) וכו"ל „קדושתו": נא) ובמכילתא שם אני מלכה בת מלכים, אהובה בת אהובים, ובפס"ז אני טהורה בת טהורים, קדושה בת קדושים: נב) רות א ג: נג) מ"א ב ב: נד) מכילתא מס' דשירה פ"ד, פס"ז, שכל טוב: נה) ש"א יז מה: נו) מכילתא שם, פס"ז, שכל טוב, ילקוט רמ"ו: נז) לקמן יט יג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף: ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ

וּמְשַׁרְיָתֵהּ שְׁדִי בְיַמָּא וּשְׁפַר גִּבָּרוֹהִי אִטַּבַּעוּ בְּיַמָּא דְסוּף: ה תְּהוֹמַיָּא חֲפוֹ עֲלֵיהוֹן נְחָתוּ לְעוּמְקַיָּא כְּאַבְנָא: ו יַמִּינָךְ יְיָ אַדִּיר בְּחֵילָא יַמִּינָךְ יְיָ תְּבָרַת סַנְאָה:

אבן עזרא

אותם כמו חץ שהוא קל (ע) [יד], בעבור שהזכיר חילו הזכיר שלישיו שהיו על כלו (עח), ואמר יפת כי ים סוף כמו קנה וסוף קמלו (ישעי' יט ו) (עט), ותשם בסוף (לעיל ב ג) (פ) כי ים סוף קנה וסוף סביביו (פא) ולא סביבות שאר הימים (פב), ור' ישועה אמר, שם עיר כמו ים כנרת (יהושע יג כז) (פג) [טו]: (פיה"ק. וחילו הם הרגלים (פד): ירדה. כמו רמה (פה) [טז]: ה תהומות. תהומות הארץ כמו תבלעמו ארץ (פ' יב) (פו), וישורק יכסימו תחת חולם (פז) כמו לא תעבורי מזה (רות ב ח) (פח): במצולת. המים העמוקים (פט), וכן ותשליכני מצולה (יונה ב ד) בעמקי הגלים (צ) [יז]: ו נאדרי. היו"ד נוסף כיו"ד אכזרי (משלי יא יז) (צא) [יח], ואמר פעמים ימינך ה', כטעם כי בנקודתו ודרכו להיות בנקודתו יכסיומו

רש"י

או אסתדלאה איסתדי (נח) והתי"ו משמש בהלו במקום יתפעל: ומבחר. שם דבר (נט) כמו מרכב משכב (ס) מקרא קדש (סא): טבעו. אין טביעה אלא במקום טיט כמו טבעתי ביון מצולה (סב). ויטבע ירמיה בטיט (סג) מלמד שנעשה הים טיט לגמול להם כמדתם שעבדו את ישראל בחמר ובלבנים (סד): (ה) יכסימו. כמו יכסום והיו"ד האמצעית יתירה בו ודרך מקראות בכך כמו ובקרך ולאנך ירביון (סה). ירוויון מדשן ביתך (סו) והיו"ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשוהו טבעו בים סוף כדי שיחזרו המים ויכסו אותן. יכסימו אין דומה לו במקרא במלא־פום (גם כאן מוכח להיות חולה כמ"ש) (סז): כמו אבן. ובמקום אחר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש. הרשעים כקש הולכים ומטורפין (סח) עולין ויורדין. בינונים כאבן. והכשרים כעופרת שנחו מיד (סט): (ו) ימינך. ימינך. שני פעמים (ע) כשישראל עושין את רצונו של מקום השמאל נעשית ימין (עא): ימינך ה' נאדרי בכח. להציל את ישראל וימינך

קרני אור

ג' הילקוט „ד"א הם אמרו ויקח שש מאות רכב בחור, אף מרכבות פרעה וחילו": [יד] אמר זה על לד ההפלגה לגבורות על מצרים שנכנסו בים ונטבעו בו, ואמר ירדו בים, כי בנ"י הלכו במצולות ללכת בים כמו שיתנועע האבן במצולות בהיותו אותו (רלב"ג): [טו] כנרת עיר מנחל נפתלי (יהושע יט לה) והארץ אשר סביבה יקרא ג"כ על שמה, ואת כל כנרות (מ"א טו כ) וכן הים שאצלה יקרא ים כנרת והוא במזרח עבר הירדן המערבי, ובתלמוד ים גינוסר או ימה של טבריה, ועיין (מגילה ו א): [טז] (ובמכילתא מסכת דשירה פ"ד) כתוב אחד אומר ירדו, וכתוב אחד אומר רמה, כיצד יתקיימו ב' פסוקים הללו, ירדו שאין יורדים לתהום, רמה שהן עולין למרום: [יז] מצולה מים עמוקים, ואעפ"י שהם משרש „צול" נראה שנגזר משרש „צלל" מלשון „צללו כעופרת", ושרש „צלל" כלשון ערבי ענינו „אבד" נעלם ולא יראה עוד, ולפעמים ג"כ נקבר, ונראה כי כן קראו מצולה למים עמוקים ע"ש שכל הנופל בהם אובד ונעלם מן העין, וקראת ראיה לזה כמחשכים במצולות (תה' פח ז) (שד"ל): [יח] ולדעתי אינם יתירים לגמרי, כי היו"ד יורה ככל

יהל אור

(עז) אף שהיו כבדות: (עח) מנהיגי חילו הרב: (עט) כי הם גדלים שם: (פ) ופי' הה' ז"ל שם „כמו קנה וסוף קמלו" והוא צמח מן היאור: (פא) וכן פי' בפי' הקצר (למעלה יג יח) בשם יפת: (פב) עיין בפי' הה' ז"ל (יונה ב ד) מה שהביא בשם יפת: (פג) עיין בפי' הקצר (למעלה יג יח) ובבאורי שם: (פד) וכן פי' (למעלה יד ט) בפי' הארוך והקצר: (פה) וענינו זריקה מהירית: (פו) תחתית הים יקרא תהום, והעומק יקרא מצולה, אמר שתהתית הים כסה אותם ע"ד מליצה, כמו שאמר תבלעמו ארץ: (פז) כי היה ראוי לבוא המ"ם בחולם ובא בשורק: (פח) וכן פי' שם הה' ז"ל „בשורק תחת חולם": (פט) ענינו עומק המים במקום קבוצם ורבויים: (צ) מצולה, הוא תה"ש למעמקי מים, ושם עמקי הגלים: (צא) וענינו נאדר

מקו"ב רש"י: נח) כן ת"א: נט) ולא לשמוש: ס) ויקרא טו: סא) שם כג ג ופי' וקריאת אליו, והמה שרש: סב) תה' סט ג: סג) ירמי' לח ו: סד) מכילתא שם, פס"ז, שכל טוב: סה) דבר' ח יג וסיה די אם היה כתוב ירבון אלא שדרך המקרא בכך: סו) תה' לו ט: סז) כי הראשונים קראו לחולם מלאפום, ועיין בספרות ותקונים לפס"ז פי' זה שעדה על שכתב ואולי כוונת רש"י ויש שקורין יכסיומו ר"ל במלאפום, אף שנקדה היו"ד בקבוץ הוא כמקום מלאפום והוי חסרה עפ"י המסורת ועיין כנתפ"ם מה שכתב בזה: סח) צ"ל ומטרפין וכן הוא כצ"ל, עכמדרש אגדה: סט) ובמכילתא פ"ה הפסוקים כעופרת, וכ"ה בשכל טוב, ובילקוט רמ"ו: ע) יתרץ מאחר שמדמה כביכול לאדם היה נ"ל להזכיר ימין והשמאל לכן פי' כשישראל וכו': עא) מכילתא שם, תנחומא א טו, פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ו וּבְסַגִּי תְקְפָּךְ תְּבַרְתִּנּוּן לִדְקָמוּ עַל עַמָּךְ שַׁלַּחְתָּ רוּגְזָךְ שֵׁיצִנּוּן כְּנוּרָא לְקַשָּׁא: ח וּבְמֵימַר פּוּמָךְ חַכִּימוּ מַיָּא קָמוּ כְּשׁוּר

יְהֹוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: ח וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם

רש"י

השנית תרעץ אויב. ול"נ אותה ימין עלמה תרעץ אויב מה שאי אפשר לאדם לעשות שתי מלאכות ביד אחת ופשוטו של מקרא ימינך הנאדרת בכח מה מלאכתה ימינך היא תרעץ אויב וכמה מקראות דוגמתו כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו עב) עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו עג) נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם עד) לא לנו ה' לא לנו עה) אענה נאום ה' אענה את השמים עו). אנכי לה' אנכי אשירה עז) לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם עח). עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר עט) תרמסנה רגל רגלי עני פ). וכתן אראם לנחלה וכו' נחלה ישראל עבדו פא): נאדרי. היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות פב) גנובתי יום פג): תרעץ אויב. תמיד היא רועלת ומשברת האויב פד). ודומה לו וירעלו וירוללו את בני ישראל בשופטים פה) *דבר אחר ימינך הנאדרת בכח. היא משברת ומלקה אויב: (ז) וברוב גאונך. אם היד בלבד רועלת האויב כשהוא מרימה ברוב גאונו אז יהרוס קמיו ואם ברוב גאונו לבד אויביו נהרסים קל וחומר כששלח בם חרון אף יאכלמו): תהרס. תמיד אתה הורס קמיך הקמים נגדך פו) ומי הם הקמים כנגדו אלו הקמים על ישראל וכן הוא אומר כי הנה אויביך יהמיון פז) ומה היא ההמיה על עמך יערימו סוד ועל זה קורא אותם אויביו של מקום פח): (ח) וברוח אפיך. היוצא משני נחיריים של

אבן עזרא

הנה אויביך ה' (תה' צב י), נשאו נהרות (שם צג ג) והטעם כי פעם אחרי פעם, פעמים אין להם מספר תעשה ככה (צג) שתרעץ ימינך האויב (צג) [יש] והנה נאדרי בכח הוא השם הנכבד (צד), ויש אומרים שהוא שב אל הימין (צה): (פיה"ק. והימין לשון זכר ונקבה (צו), או יהיה נאדרי תואר השם (צז): **תרעץ אויב.** כטעם תשבר וכן וירעצו וירוצצו (שופ' י ח) (צח) ומלת וירוצצו לעד (צט)): **ז וברוב גאונך**, שהוא למעלה על כל נאה, תוכל להרוס כל הקמים (ק), ואין לך צורך לכלי ברזל להרסם, רק חרונך לבדו תשלח ויאכלמו כקש לפני אש (קא) כי החרון חום דומה לאש (קב): (פיה"ק. ופעם **תהרוס**. בעבור קמיך כי הוא הפך (קג): **תשלח חרונך**. שהוא דומה לאש (קד)): **ח וברוח אפך**. כמו, ומרוח אפו יכלו (איוב ד ט) תנער במים ויקרשו (קה): **נערמו מים.**

יהל אור

בכח: (לב) הכפל יורה שיעשה כן תמיד: (לג) פי' שתרוצץ ותשבר: (לד) פי' מלת נאדרי שהוא לי"ז קאי על ד', ופי' אתה ד' הנאדר בכח, ימינך רועצת ומשברת את האויב שאם נאמר שהוא שב על הימין היל"ל נאדרת בלי"נ כי ימין הוא לי"נ: (לה) וכן פי' ר"ש ן' מלך ויהיה ענין נאדרי על הימין בל"ז: (לו) כמו יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר (יחז' ב ט) ויהיה פי' שימין ד' ית' והוא הטוב המעולה הוא נאדר בכח, וכן פי' הרלב"ג "ויהיה ימין פעם זכר ופעם נקבה וכמוהו "רוח גדולה וחזק" (מ"א יט יא) ויהיה הרצון בזה שימין ד' ית' והוא הטוב המשודר בנפלאות על הכונה הראשונה הוא נאדר בכח": (לז) תואר מבנין נפעל והיו"ד נוסף: (לח) רעץ, פי' כמו רצץ: (לט) שענינו שבירה ורציצה וכן רעץ: (ק) ואמר קמיך שהקמים על ישראל קמים על השם, וכן פי' רש"י ז"ל: (קא) בעבור שכל הריסה הוא ע"י כלי מפץ, יאמר שהריסות השם בחרון אפו, וחרונו שישלח יאכלמו כקש: (קב) חרון נגזר מן חרה שענינו חמום של כעס הדומה לאש: (קג) והיל"ל קמיך תהרוס: (קד) קלף בוער כאש: (קה) והוא רוח הקדים, וכן פי' בפי' הקצר, וכן פי'

קרני אור

בכל אלה להיותה במות תוארים, ולהורות שהענינים הם קבועים וקיימים ונתחזקים במתואר בו, וכן נאדרי בכח יורה היו"ד על אדרותו הקבוע בו תמידי (סכוס"ק): [יש] ושד"ל הש"ג ע"ז וכתב "והאמת כי הדלך הזה מוסיף כח במאמר, כי השומע תלוי ועומד לשמוע מה יהיה סופו,

מקו"ב רש"י: עב) תה' צב י: עג) שם צד ג: עד) שם צג ג: עה) שם קטו א: עו) הושע ב כג: עז) שופט' ה ג: עח) תה' קכד ב: עט) שופ' ה יב: פ) ישעי' כו ו: פא) תה' קלו כא וכב: פב) איכה א א: פג) בראש' לא לט, והיו"ד יתירה וקאי על הש"ת שהוא נאדר בכח: פד) יתכן משום שבכת"י מתמע לעתיד וא"כ אין זה בנת ע"ז הנס, ולכן פי' תמיד וכו': פה) שופ' י ח ותיוב"ע ולחיה', וטיפכולו, ואו"ת תרעץ תברת: פו) יפרש לשון הוס: פז) תה' פג ג: פח) מכילתא פ"ו תנחו' א' ל' טו ופס"ז שכל טוב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃ ט אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג

אֲזַלְיָא קְפוֹ תְהוֹמִין בְּלִבָּא דְיַמָּא׃ ט דַּהֲוָה אָמַר סַנְאָה אֶרְדּוֹף אַדְבֵּק

אבן עזרא

כמו. ערמת חטים (שה״ש ז ג) (פ) [כ]: כמו נד נוזלים. והמים שמנהגם להיותם נוזלים ויורדים, שבו כמו נד (קז) [כא], כמו, קמו נד אחד (יהושע ג טז) (קח) כמו חומה (קט): קפאו תהומות. נקרשו, כמו „וקפאון" (זכריה יד ו) (ק): בלב ים. באמצע הגוף, כנגד רוחב הגוף (קיא): (פיה״ק. וברוח אפך. זה ויבקעו המים ברוח קדים עזה (קיב): נערמו. מגזרת ערמת חטים (שה״ש ז ג) [כב]: נוזלים. תואר המים, על כן עמדו כחומה (קיג)): ט אמר אויב. הוא פרעה,

רש״י

אף דבר הכתוב כביכול בשכינה דוגמת מלך בשר ודם כדי להשמיע אזן הבריות כפי ההוה שיוכלו להבין דבר כשאדם כועס יוצא רוח מנחיריו וכן עלה עשן באפו פט) וכן ומרוח אפו יכלו צ) וזה שאמר למען שמי אאריך אפי צא) כשזעפו נחה נשימתו ארוכה וכשהוא כועס נשימתו קצרה. ותהלתי אחטם לך צב) ולמען תהלתי אשים חטם באפי לסתום נחירי בפני האף והרוח שלא יצאו. לך בשבילך. אחטם כמו נאקה בחטם במסכת שבת צג) כך נראה בעיני. וכל אף וחרון שבמקרא אני אומר כן חרה אף כמו ועצמי חרה מני חורב צד) לשון שרפה ומוקד שהנחירים מתחממים ונחרים בעת הקצף וחרון מגזרת חרה כמו רצון מגזרת רצה וכן חמה לשון חמימות על כן הוא אומר וחמתו בערה בו צה) ובנוח החמה אומר נתקררה דעתו: נערמו מים. אונקלוס תרגם לשון ערמימות צו) ולשון צחות המקרא כמו ערמת חטים צז) ונלבו כמו נד יוכיח: נערמו מים. ממוקד רוח שיצא מאפך יבשו המים והם נעשו כמין גלים וכריות של ערמה שהם גבוהים: כמו נד. כתרגומו כשור כחומה: נד. לשון צבור וכנוס כמו נד קציר ביום נחלה צח) כונס ככד צט) לא כתב כונס כנאד ק) אלא ככד ואלו היה ככד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכנים כבנאד מי הים קב) אלא כונס לשון אוסף וצובר הוא וכן קמו נד אחד קג) ויעמדו נד אחד קד) ואין נ׳ קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות ובצורים קה) ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפו״ם קו) כמו שימה דמעתי בנאדך קז) את נאד החלב קח): קפאו. כמו וכגבינה תקפיאני קט) שהוקשו ונעשו כאבנים והמים זורקים את המצרים על האבן בכח ונלחמים בם בכל מיני קושי: בלב ים. בחוזק הים ודרך המקראות לדבר כן. עד לב השמים קי). בלב האלה קיא) לשון עקרו ותקפו של דבר: (ט) אמר אויב. לעמו כשפיתם בדברים ארדוף ואשיג ואחלק שלל עם שרי ועבדי:

קרני אור

וכשישתפנו ינעם לו יותר כמשפט כל דבר יקר המבוקש ובלתי מצוי מיד": [כ] וז״ל הח׳ ז״ל (בפת יתר סי׳ פט) „אמר שנאון כמו ערמת חטים (שה״ש ז ג) (ופי׳ גדשים וכן דעת רש״י ז״ל וכן דעת הח׳ ז״ל, והרד״ק ור״ש ן׳ מלך ור״ש ן׳ פלחון, וכן הוא מכילתא מסכתא דשירה פ״ו, וכן תיוב״ע) ותמה ר׳ אדונים מפי׳ זה, ואין לו פי׳ אתו רק כדרך דרש (ר״ל ר׳ אדונים פי׳ מלשון ערמה וחכמה, וכן דעת אונקלס שתרגם „חכימו מיא", וכן הוא מכילתא שם „אף אתה נתת חכמה למים", והח׳ ז״ל כתב ע״ז שהוא דרך דרש) שאינו על פשוטו של מקרא", ועיין במחברת הערוך לר״ש ן׳ פרחון שרש ערם מה שאין כעד אונקלס שתרגם כן: [כא] והריק״ס (הגלוי שרש זמר) פי׳ כמו נד, תל של קצירים וענפים: [כב] עיין הערה כ:

יהל אור

פי׳ הרשב״ם ברוח קדים עזה כל הלילה: (קו) פי׳ שע״י הרוח שנשב בחוזקה, נעשו המים כערמות, המים גבהו למעלה כמו ערימת העים: (קז) ענינו ענין קבוץ כיחד כענין גדים: (קח) תל וקבוץ אחת: (קט) ועמדה מפני הגלדים כמו חומה: (קי) וענינו קרישת דבר הנגר: (קיא) ולא כנגד אורך, כי באורך אין הלב באמצע ובבא״י הגי׳ „בלב ים באמצע הים, כמו הלב שהוא באמצע הגוף וכו׳: (קיב) עיין אות קה: (קיג) ופי׳ כמו

מקורי ובאורי רש״י: פט) תה׳ יח ט: צ) איוב ד ט: צא) ישעי׳ מח ט: צב) שם שם: צג) שבת נא ב, ופי׳ רש״י ניקב את חוטמו ומכניסו בתוכו והוא כמין טבעת: צד) איוב ל: צה) אסתר א: צו) או״ת „חכימו מיא", וכ״ה מכילתא פ״ו נתת ערמה למים, פי׳ רוחו היה גורה על המים, וכן בספ״ז, נתן ערמימיות במים, ובשכל טוב נתת ערמומית בהם, והיו נלחמים בהם בכל מיני פורענות, וכ״ה בילקוט רמ״ח: צז) שיר ז וכן במכילתא שם ד״א עשאן כמין ערימות, וכן תיוב״ע וכ״ה ילקוט שם ועיין קרני אור הערה כ: צח) ישעי׳ יז: צט) תה׳ לג: ק) כ״ה מכילתא שם הבות דר״נ פ׳ לב. ספ״ז ילקוט שם ורש״י ז״ל כותב הפי׳ הזה משלשה טעמים: קב) זה טעם הא׳ וכו״ל „מכנים כנאד": קג) יהושע ג טז: קד) שם שם יג: קה) זה טעם ב: קו) פי׳ כתולם: קז) תה׳ נו: קח) שופ׳ ד זה טעם הג׳: קט) איוב י: קי) דבר׳ ד: קיא) ש״ב יח

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲפַלֵּג בִּזְתָא תִּשְׂבַּע מִנְּהוֹן נַפְשִׁי אֶשְׁלוֹף חַרְבִּי תְּשֵׁיצִנּוּן יְדִי: י אֲמַרְתָּ

אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: י נָשַׁפְתָּ

רש"י

תמלאמו. תמלא מהם: נפשי. רוחי ורצוני (קיב) ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים. תמלאמו תמלא מהם (קיג). יש הרבה כלשון הזה כי ארץ הנגב נתתני (קיד) כמו נתת לי. ולא יכלו דברו לשלום (קטו) כמו דבר עמו. בני יצאוני (קטז) כמו יצאו ממני. מספר צעדי אגידנו (קיז) כמו אגיד לו. אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם: אריק חרבי. אשלוף ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הרקה כמו מריקים שקיהם (קיח). וכליו יריקו (קיט). ואל תאמר אין לשון ריקות נופל על היוצא אלא על התיק ועל השק ועל הכלי שיצא ממנה אבל לא על החרב ועל היין ולדחוק ולפרש ולפרש אריק חרבי כלשון וירק את חניכיו (קכ) אזדיין בחרבי מצינו הלשון מוסב אף על היוצא שמן תורק (קכא) ולא הורק מכלי אל כלי (קכב) לא הורק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מכלי אל כלי מצינו הלשון מוסב על היין. וכן והריקו חרבותם על יופי חכמתך (קכג) דחירם (קכד): תורישמו. לשון רישות ודלות (קכה) כמו מוריש ומעשיר (קכו): (י) נשפת. לשון הפחה וכן וגם נשף בהם (קכז): צללו. שקעו עמקו לשון מצולה (קכח): כעופרת.

אבן עזרא

ומלת תמלאמו קשה (קיז) ורבי מרינוס אמר תהיה מלאה נפשי מהם לקחת כל מטונם (קיח). כדרך בני יצאוני (ירמי' י כ) (קטו) והטעם דבק עם אחלק שלל (קיז) [כג], ואחרים אומרים מגזרת אשר מלאו לבו (אסתר ז ה) (קיח) ואחר כן אורישם (קיט): תורישמו ידי. תשמידם (קכ), וכן ואם לא תורישו (במד' לג נה) (קכא): (פיה"ק. תמלאמו. תהיה נפשי מלאה מהם לקחת ממונם (קכב)): י נשפת ברוחך. מגזרת נשף (קכג) כי בנשף הבאת רוח שהטביע אותם (קכד) [כד]: צללו. מגזרת מצולות (קכה) [כה] כמו לקול צללו שפתי (חבקוק ג טז) (קכו): ובמים אדירים. דבק עם צללו, כאלו אמר צללו במים אדירים בעופרת (קכז), ועופרת מגזרת עפר, כי הששה מיני מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסר כל אחד מהם דבר ידוע בשנים ידועות, ולעולם העופרת תוסיף (קכח): (פיה"ק. זה פלא בתוך פלא, שהיו במקום אחד שתי רוחות,

יהל אור

כמו חומה, וכן ת"א „קמו כשורי": (קיד) כי אין לפרש תמלאמו לפועל יוצא שיתכן בו הכנוי מו: (קטו) פי' נפשי והאותי תהיה מלאה ושבעה מהם והוא פועל עומד, וכן פי' רש"י ז"ל: (קטז) ופי' יצאו ממני, וכן פן תשבענו והקאותו (משלי כה טז) פי' פן תשבע ממנו, שבא כנוי מחובר על פועל עומד ולא יכשר להפריד הכנוי תשבע אותו אלא ממנו, וכן לא יהיה כנוי הנפרד תמלא אותם כי בכאן עומד הוא, ואף שלא יתכן שום כנוי אצל פועל עומד מחלקין אותו לשתי תיבות וכאלו כתיב תמלא מהם וכן פי' רש"י ז"ל: (קיז) ולפי פירושו הוא דבק שפיר עם אחלק שלל: (קיח) ר"ל שבשניהם לשון מלא ענין השלמת החפץ, כאלו אמר תושלם מהם רצוני וחפצי לשלול שלל ולבוז בז, ולעשות נקמה בהם להשמידם: (קיט) פי' אשמידם: (קכ) וכן ת"א ויוב"ע וירושלמי. (קכא) שפי' השמדה, ותהלת הוראת לשון הוריש גרם לפלוני שיהיה ממונו ירושה, וזה על ידי שממית אותו: (קכב) כפי' הארוך הביא שהיא דעת ר' מרינוס: (קכג) והטעם לילה: (קכד) הבאת רוחך בנשף שהוא לילה: (קכה) והוא כמו ירדו במצולות, כי נשקעו בקרקע הים: (קכו) ופי' הה' ז"ל שם „שתכה זאת את זאת מגזרת מְצִלְתַּיִם (דה"א טו טז)", והוא שם כלי זמר כמו צלצל, ורש"י ז"ל פי' שם „לשון מצלות הסוס" (זכריה יד כ), ודעת הה' ז"ל שבעת הטביעה נשמע קולם, ואין לי פי' אחר על ראיתו זאת ועיין קרני אור: (קכז) במים אדירים דבק עם צללו, הם צללו במים אדירים כאשר ישקע העופרת במי מנוחות, וכן פי' הרמב"ן: (קכח) כי מלא מין את מינו וניעור:

קרני אור

[כג] ופ"ז כתב בד"ל, ואין כן דעת בעל הטעמים, וניקודו שמו, כי לפי זה היה לו לומר תמלאהו נפשי, ובאמרו תמלאמו, משמע שבכוונה על תאות הנקמה, כלומר תשוקתי להנקם מהם ולהכריתם תתמלא בהם, כי אריק חרבי ותורישמו ידי: [כד] עיין המאמר שכתב „ומה יענה כפ' וגם נשף בהם (ישעי' מ כד)" ונראה שהמאמר לא ראה פי' הקלר שהביא הה' ז"ל גם הפ' הזה, וכלל זאת במר כזה הפירוש: [כה] עיין יהל אור ולפי דעתי ז"ל „כמו מצלות" וכן

מקו"ב רש"י: קיב) וכ"ה בשכל טוב: קיג) בהוה כמו ב' תיבות: קיד) שופ' א: קטו) ברא' לז: קטז) ירמי' י: קיז) איוב לא:
קיח) ברא' מב: קיט) ירמי' מח: קכ) ברא' יד: קכא) שיר א: קכב) ירמי' מח: קכג) יחז' כח ז:
קכד) ויפי' כענין הזה ריק כמו מלא שיאמר גם הוא על הממלא ועל המתמלא ממנו (נתה"ש): קכה) לדעת רש"י אין שום מלה מזה השרש מלשון הכרתה וכן דעת הרד"ק, ודעת התרגם והכרתם תשיצנון ידי וכן פי' הה' ז"ל ועיין בפי' הה' ז"ל ברא' מה יא, ובקרני אור הערה ה שם: קכו) ש"א ב: קכז) ישעי' מ כד: קכח) תה' סט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת
בְּמַיִם אַדִּירִים׃ יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם
יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא
תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא׃ יב נָטִיתָ יְמִינְךָ
תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ יג נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ

בְּמֵימְרָךְ חֲפָא עֲלֵיהוֹן
יַמָּא אִשְׁתְּקַעוּ כַּאֲבָרָא
בְּמַיִּן תַּקִּיפִין׃ יא לֵית בַּר
מִנָּךְ דְּאַתְּ הוּא אֱלָהָא יְיָ
לֵית אֶלָּא אַתְּ אַדִּיר
בְּקוּדְשָׁא דְּחִיל תֻּשְׁבְּחָן
עָבֵד פְּרִישָׁן׃ יב אֲרֵימְתָּ
יְמִינָךְ בְּלַעְתִּנּוּן אַרְעָא׃
יג דַּבַּרְתָּהִי בְּטַבְוָתָךְ עַמָּא

אבן עזרא

האחת להערים המים לעשותם ערמות עד שיעברו ישראל ביבשה, והרוח השנית מטבעת המצרים (קיט): **נשפת.** כמו וגם נשף בהם (ישעי' מ כד) (קכ) ויתכן להיותם שניהם מגזרת נשף, כי שני נשפים הם, נשף אחר שקוע השמש, ונשף טרם שתזרח (קכא), ויהיה פי' נשפת, שהבאת בנשף רוח (קכב): **כעופרת.** ידוע, ויתכן שנקרא כן בעבור הדבק העפר בו, ויוסיף בו כאשר יטמן בעפר, הפך הזהב הכסף והברזל): **יא באלים ה'.** הם מלאכי מעלה הקדושים (קכג), ובני אלים הם הכוכבים (קכד) ועוד אפרש זה בפ' כי תשא (קכה): **נאדר בקדש.** הוא כסא הכבוד (קכו): וטעם **נורא תהלות.** כי כל המהללים יראים הם להלל שמו, כי מי ישמיע כל תהלתו (קכז) והם חייבים להלל שמו, כי הוא לבדו עושה פלא (קכח): (פירוש. **באלים.** שם המלאכים המניעים (קכט), ובני אלים הם הכוכבים, וזה הסוד רמוז בסוד ואלה שמות (קל): **נאדר.** שאתה אדיר במרום (קלא) כי בקדש הוא שמי השמים (קלב) שהם קדש כנגד השמים (קלג): **נורא תהלות.** טעמו שירא האדם לספר תהלותיו, כי נשגבו מהכל, ונודע בעבור פלאים שהוא עושה תמיד): **יב נטית ימינך.** מהו הפלא כי שם עליון בעליונים, ושם נטית ימינך (קלד) ובלעה הארץ שהיא למטה מכל השפלים, את האויב (קלה), והנה בדרך משל, כי ברגע אחד הגיעה ימינך שהיא למעלה משמי השמים, אל תחת הים, וטעם ימינך כחך (קלו): (פירוש. **תבלעמו.** שב אל אמר אויב (קלז), והטעם כאשר ראתה הארץ ימינך ששלחת אז בלעתם, כי כל דברי משה דבקים בדברי מעלה, וזה טעם נטית ימינך): **יג נחית בחסדך.** אמר נחית לשון עבר תחת עתיד כמשפט הנבואות (קלח), וטעם בחסדך על

רש"י

אבל פלו"ס בלע"ז: (יא) **באלים.** בחזקים כמו ואת אילי הארץ לקח (קכט). **אילותי** לעזרתי חושה (קל): **נורא תהלת.** יראוי מלהגיד תהלותיך פן ימעטו כמ"ש לך דומיה תהלה (קלא): (יב) **נטית ימינך.** כשהקדוש ברוך הוא נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים (קלב) לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה וכן הוא אומר (קלג) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור (קלד) משל לכלי זכוכית הנתונים ביד אדם מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין (קלה): **תבלעמו ארץ.** מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק (קלו):

יהל אור

(קכט) וכן יאמר (למעלה יד כח) בפי' הארוך: (קל) וכן פי' רש"י ז"ל, והסכים עמו הרמב"ן ז"ל, וכתב ויפה פירש: (קלא) וכן אז"ל (ברכות ג ב) תרי נשפי הוו: (קלב) להעביב אותם: (קלג) והם יקראו אלים, כי השם נתן בהם כח לפעול פעולות במולם, אבל הם בעלי גבול לא יעברוהו, והקב"ה אין לו גבול, ולגדולתו אין חקר, ולכן יקרא אל אלים, או אל עליון, וכן פי' הרמב"ן: (קלד) וכן יאמר הרמב"ם ז"ל (היסוה"ת פ"ג ה"ט) דעת הכוכבים והגלגלים מעוטה מדעת המלאכים: (קלה) למטה לג כג: (קלו) וכסא הכבוד הוא השמים כמו שכתב, השמים כסאי (ישעי' סו א), ד' בשמים כסאו (תה' יא ד) ד' בשמים הכין כסאו (שם קג יט) מאחז פני כסה (איוב כו ט) ופי' הא' ז"ל שם, הוא השמים: (קלז) וכן פי' כס' שפה ברורה (לו א) וכן פי' רש"י ז"ל: (קלח) ואין כלמדו: (קלט) את הכוכבים והגלגלים: (קמ) למעלה ג טו: (קמא) כמש"כ אדיר במרום ד' (תה' צג ד): (קמב) וכן יפרש הא' ז"ל את הפסוק הללו את ד' מן השמים הללוהו במרומים (שם קמח א) והטעם אתם הדרים בשמים המרומים והם שמי השמים: (קמג) ואף השמים אלאו שנקרא קדש, השקיפה ממעון קדשך מן השמים (דבר' כו טו): (קמד) פי' מן השמים: (קמה) שנטשה פלא ובלעה אותם הארץ אחר שכסה אותם הים: (קמו) והושאל הכח אל הימין: (קמז) ע"כ יאמר תבלעמו ומוסב על האויב: (קמח) והנביא יצייר את העתיד כאלו כבר נעשה, כי

מקו"ב רש"י: קכט) יחז' יז: קל) תה' כב: קלא) שם סה: קלב) וכ"ה מכילתא פ"ט: קלג) ובמכילתא מביא פסוקים אחרים: קלד) ישעי' לא ג: קלה) ובמכילתא ידמה לכלים הנתונים ביד אדם: קלו) מכילתא שם פ"ט, שכל טוב ילקוט רל"ח:

www.daat.ac.il דעת אתר לימודי יהדות ורוח

דַּנַן דִּפְרַקְתָּ סוֹבַרְתָּא בְתֻקְפָךְ לְדִירָא דְקֻדְשָׁךְ:
יד שְׁמָעוּ עַמְמַיָּא וְזָעוּ דַּחְלָא אֲחַדְתִּנּוּן דַּהֲווֹ יָתְבִין בִּפְלָשֶׁת:
טו בְּכֵן אִתְבְּהִילוּ רַבְרְבֵי אֱדוֹם

עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ:
יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת:
טו אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ

רש"י

(יג) נהלת. לשון מנהל קלז) ואונקלוס תרגם לשון נושא וסובל ולא דקדק לפרש אחר לשון העברית קלח): (יד) ירגזון. מתרגזין קלט): יושבי פלשת. מפני שהרגו את בני אפרים שמהרו את הקץ ויצאו בחזקה קמ) כמפורש בדברי הימים קמא) והרגום אנשי גת: (טו) אלופי אדום אילי מואב. והלא לא היה להם לירא כלום שהרי לא עליהם הולכים אלא מפני אנינות שהיו מתאוננים ומצטערים על כבודם של ישראל קמב): נמוגו. נמסו קמג) כמו ברביבים תמוגגנה קמד) אמרו עלינו הם באים לכלותינו ולירש את ארצנו קמה):

אבן עזרא

עמודי הענן והאש, כי הוא המנהה אותם (קפט), או זה רמז לאשר נהם עד עתה (קצ): נהלת. כמו אתנהלה לאטי (בראש' לג) (קצא): בעזך. ולא בעוזם (קצב): אל נוה קדשך. הוא הר סיני ששם שכן הכבוד (קצג), וכן כתוב ואביא אתכם אלי (למעלה יט ד) (קצד): (פירו"ק. נחית בחסדך. על דעת כל המפרשים שהוא דבר עתיד (קצה), וכבר הזכרתי למה ידברו הנביאים בעבר תחת עתיד. והטעם שהשם ינחם עד שיביאם אל ירושלים, שהוא נוה הקדש (קצו), והנכון בעיני שנוה הקדש הוא הר סיני, ששם יעבדו את השם, ושם נתנה תורה לישראל (קצז)): יד שמעו עמים. שהם סביבותיהם (קצח) גם יעברו עליהם (קצט): חיל אחז יושבי פלשת. יושבי ארץ פלשת (ר), כי יושבי לאות על זה (רא): (פירו"ק. ופעם שמעו עמים. על שעיר (רב) והזכיר (רג) פלשת ואדום ומואב, בעבור שהם בין ארץ מצרים ובין ארץ כנען (רד)): מן אילי. ביו"ד (רה) כמו כבשים (רו), כי השרים בדמותם בצאן (רז) [כן] והנה פלשתים ואדום ומואב לא נלחמו עם ישראל במדבר (רח): נמוגו כל ישבי כנען. בעבור השמועות (רט), כדרך. ונשמע וימס לבבנו (יהושע ב יא), גם ישבי

יהל אור

כי הגבוה נכון וברור אבל כאלו נעשה כבר: (קמט) והם היו על דרך חסד, כי לא היה זה בברית ובשבועת האבות: (קנ) ע"כ יאמר בלשון עבר: (קנא) וכן הוא (מדרש שכל טוב) אין נהילה אלא נהיגה בלט ודומה לדבר, אתנהלה לאטי (ברא' לג יד): (קנב) ופי' בתוקף שלך נגד כל מי שיקום על עמך: (קנג) וכן פי' הח' ז"ל (למטה יט ד) שכבודו ירד כבר סיני והוא הר הקדש, והוא כמו הנוה הקדוש אשר לך: (קנד) וכן פי' שם הח' ז"ל והנה אמר משה תעבדון את האלהים על ההר הזה (למעלה ג יב) והוא נוה קדשך ועיין למטה יט ד שהגהתי שם ש"ל יאמר למשה: (קנה) והעד אל נוה קדשך (קנו) וכן כתוב, עיניך תראינה ירושלים, נוה שאנן (ישעי' לג כ): (קנז) וכן (מכילתא מסכתא דשירה פ"ט) נהלת בעוז בזכות התורה שהם עתידין לקבל, ואין עוז אלא תורה שנאמר ד' עוז לעמו יתן וגו' (תה' כט יא): (קנח) כענין, כי שמענו את אשר הוביש ד' את מי ים סוף (יהושע ב י): (קנט) פי' ירגזון כשיעברו ישראל עליהם. (קס) כי פלשת שם האומה, ולא יפול מלת יושבי על השם, אלא על ארץ, וחסר מלת ארץ. (קסא) כי פירושה ארץ פלשתים: (קסב) כי הם רגזו וחלו, כמ"ש, אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וייראו מכם (דבר' ב ד): (קסג) ואחרי כן הזכיר: (קסד) פלשת היא בקצה גבול מצרים משפת הים, אדום, בין ערב ופלשת, והם ישבו על ים סוף הנקרא ים האדום (ראהפעם מעער) ומואב היה סמוך ושכן לגבולם: (קסה) והוא הקבוץ מן איל: (קסו) והם הזכרים במין הכבשים. (קסז) כמו האילים ההולכים בראשי העדר ומנהיגים האחן כן השרים מנהיגים את העם, והגה תארם בשם אלופים ואילים כפי מעלתם זה מזה כמו שהאלופים חשובים מן האילים: (קסח) כי נפל פחדם עליהם: (קסט) ופי' נמסו כדבר הנמס בתוך

קרני אור

(זכריה יד כ) ופי' שם הח' ז"ל מנורת תלויים, זלזלים תלוים בצואר הסוס' ולאור לומר אע"ב שהוא כשר לקיל צלצלו שפתי': [כן] קרא לגדולי אדום אלופי כלשון אלופינו מסובלים (תה' קמד יד) וקרא לגדולי מואב אילים שהוא לבן כבשים, ור"ל להגיד גבוהם שכ"כ אחזו ורגזו מזה שלא

מקו"ב רש"י: קלז) וכן בשכל טוב אין נהילה אלא נהיגה: קלח) ובוז"ל העברי: קלט) לשון הוה וכן במכילתא שם כתחילו מתרגזין וכ"ה ילקוט שם: קמ) מכילתא שם סנהד' צב ב פדר"א פ' מח, פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם: קמא) דה"א ז כא: קמב) מכילתא שם, ילקוט שם: קמג) מכילתא שם פס"ז וכן בשכל טוב אין נמיגה אלא נמיסה וכ"ה בילקוט שם: קמד) תה' סה: קמה) מכילתא שם, פס"ז שכל טוב ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רעד נמגו כל ישבי כנען: טז תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן עד יעבר עמך יהוה עד יעבר עם זו קנית: יז תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון

תקיפי מואב אחדתנון רתיתא אתברו כל דיתבין בכנען: טז תפיל עליהון אימתא ודחלתא בסגי תקפך ישתקון כאבנא עד דיעבר עמך יי ית ארנונא עד דיעבר עמא דנן די פרקתא ית ירדנא: יז תעלנון

אבן עזרא

כנען ארץ כנען (קנ): (פיה"ק. אילי. מטעם כנבר אין איל (תה' פח ה)) : טז תפל עליהם. שב אל אדום ואל מואב, אעפ"י שהזכיר למעלה כנען [כז], וכמוהו בעמוד ענן ידבר אליהם (תה' צט ז) (קנא), כאשר פירשתי (קנב) וישם דמי מלחמה בשלום (מ"א ב ה) שב אל אבנר לבדו (קנג) [כח] את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו (בראשית כ יז) שב אל אשתו ואמהותיו (קנד), וכל זה (קנה) בעבור עד יעבור עמך ה', שעברו עליהם לפני בואם אל ארץ כנען (קנו), ואמר עד יעבור פעמים, כי סבבו את הר שעיר ימים רבים (קנז): וטעם קנית. שהיו עבדים למצרים, ואתה קנית אותם להיותם לך לעבדים (קנח): (פיה"ק. תפל עליהם. איננו שב על יושבי כנען שהוא קרוב, רק אל פלשתים ואדום ומואב, וכמוהו תנה את נשי ואת ילדי (שם ל כו) (קנט) וישם דמי מלחמה בשלום (מ"א ב), והטעם שידמו כל אלה שהם בדרך (קס) ולא ילחמו עם ישראל עד שיעברו אל ארץ כנען (קסא) [כט] כי עבדים היו ואתה קניתם להיות לך לעבדים [ל]) : יז תבאמו ותטעמו. תפלה שיעמדו שם הרבה ולא יגלו, כדרך בהר

רש"י

(טז) תפל עליהם אימתה. על הרחוקים: ופחד. על הקרובים (קסו) כענין שנאמר כי שמענו את אשר הוביש וגו' (קסז): עד יעבר. עד יעבר כתרגומו (קסח): קנית. חבבת משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים שחביב על האדם (קסט): (יז) תבאמו. נתנבא משה שלא יכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו (נראה שצ"ל שלא יכנסו לארץ וכו' והכי איתא בהדיא פ' יש נוחלין (קע) ובמכילתא הבנים יכנסו ולא האבות (קעא) אף שלא נגזרה גזרת מרגלים עדיין מכל מקום ניבא ולא ידע מה ניבא. מהרש"ל): מכון לשבתך. מקדש של מטה מכוון כנגד כסא

קרני אור

הפ"ה בהם גבורת אנשים (רד"א): [כז] והרמב"ן ז"ל כתב, יתכן שבא על הכנעני נפל פחדם ולא נלחם בהם עד עברם, כי הכנעני מלך ערד יושב הנגב, איננו כנעני כיחוסו כדעת רז"ל, ועיין בפי' הרמב"ן (במד' כא א) ובפי' הח' ז"ל שם: [כח] עיין בפי' הח' ז"ל (בראש' כ יז) שהביא הפסוקים האלה לעדים על פירושו, ושם כיארתי "וישם דמי מלחמה בשלום" שהוא שב על יואב, וכן פי' הח' ז"ל (תה' צט ז) שהוא שב על יואב, וכן פי' כל המפרשים, ושם פי' שהוא שב על אבנר וסותר דברי עצמו, ופי' הפסוק כי אבנר בא להשיב המלוכה מבית שאול לדוד לבטל המלחמה מהם, והנה אבנר שם הדמים העתידים להשפך מישראל שישובו בשלום, ועיין קרני אור הערה יב שם: [כט] והנה הזכיר תחלה העמים שהיו קרובים אל הדרכים שהיו ישראל צריכים לעבור כדי ללכת ארצה כנען, כי תחלה היה צריך שיחתו פלשתים, ואדום ומואב, כדי שלא יעכבו את ישראל במעברם אצלם, ואח"כ היה צריך שיחתו הכנענים ויפלו ביד ישראל (שד"ל): [ל] (ובמכילתא מסכתא דשירה פ"ט) ארכפה

יהל אור

בתוך המים: (קע) וכמו שפי' למעלה ס' יד על יושבי פלשת יושבי ארץ פלשת: (קעא) פי' אל משה ואהרן לא אל שמואל: (קעב) כן פי' הח' ז"ל שם, ועיין בפי' הח' ז"ל (בראש' כ יז, ובפי' הקצר למעלה ד כ, ובפי' הארוך למעלה ז ז): (קעג) כלומר להריגת אבנר ולא להריגת עמשא, כי בהריגת עמשא לא שם דמי מלחמה בשלום, כי לא היה לו עמו מלחמה בתחלה ועיין קרני אור: (קעד) לא אל אבימלך: (קעה) ומה שיפרש כן שהבקשה והתפלה מהפלת האימה שב על פלשת אדום ומואב ולא על כנען הקרוב אליו: (קעו) כי עליהם עברו טרם בואם אל ארץ כנען, ולא נלחמו עמהם: (קעז) כמ"ש, ונסב את הר שעיר ימים רבים (דבר' ב א): (קעח) כטעם עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים (ויקרא כה מב) ולזה נקראו עם ישראל קנינו ביחוד בעבור שהוציאם מא"מ מבית עבדים: (קעט) תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן שב על נשי ולא אל ילדי, והח' ז"ל הביא רק ראש הפסוק: (קפ) פי' שהיו קרובים אל הדרך או שהם בדרך שהיו ישראל צריכים לעבור: (קפא) וידמו כאבן עד שיעברו: ויסיים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי
כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם

אונקלוס

דְתַשְׁרֵינּוּן בְּטוּרָא
דְאַחְסַנְתָּךְ אֲתַר לְבֵית
שְׁכִנְתָּךְ אַתְקֵנְתָּא יְיָ
מַקְדְּשָׁא יְיָ אַתְקְנוּהִי יְדָךְ׃ יח יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא׃

רש"י

של מעלה אשר פעלת (קנב): מקדש. הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו (קנג) המקדש אשר. כוננו ידיך ה' (קנד) חביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת שנא' אף ידי יסדה ארץ (קנה) ומקדש בשתי ידים ואימתי יבנה בשתי ידים (קנו) בזמן שה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו (קנז): (יח) לעולם ועד. ל' עולמית הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה (קנח) אבל ואני היודע ועד (קנט)

אבן עזרא

מרום ישראל אשתלנו (יחז' יז כג) (קיג) [לא]: בהר. כמו ההר הטוב הזה והלבנון (דבר' ג כה) (קיג) או רמז להר המוריה (קיד) על כן כתוב אחריו, מכון לשבתך פעלת ה' (קטו), וטעם פעלת ה', שאתה כוננת מקדש מכון לך (קטז), כי המקום הנזכר הוא כנגד המקום הנכבד מהעליון (קיז) [לב] כי מקומות הארץ משתנים כנגד הכוכב העומד על ראשם, וחכמי המזלות יבינו זה (קיח), ומלת מִקְּדָשׁ (קיט) כמו מִקְדָּשׁ (קכ), וכמוהו "הַשְׁבַּת מְטֻהָרוֹ" (תהי' פט מה) כי הדגש בטי"ת נוסף (קכא) כדגש קו"ף מִקְּדָשׁ (קכב), ובעבור שהיה בקו"ף שוא נע (קכג) נרפה הדל"ת (קכד) כי אין מנהג בכל המקרא דגש אחר שוא נע חוץ מגזרת שְׁתַּיִם (קכה), וכבר הזכרתי דקדוקו (קכו): כוננו ידיך. כמו פעלת, כי הטעם כפול (קכז): (פיה"ק. מכון לשבתך. רמז על הר הבית ששם תשרה השכינה (קכח) [.ל] ; ופעם פעלת. שאתה כוננתו מקדם להיות מכון לך, ונדגש הקו"ף מקדש (קכט) והם שני שמות, וטעמו כקו"ף הנח והדלת הדגוש (י), והנה זה פירוש פעלת כאשר פירשתי (רא) [לד]) ; יח ה' ימלוך. כאשר יבנה בית המקדש לשמו, אז תראה מלכותו בארץ, וטעם לעולם ועד על דרך קצרה, כי הוא (רג)

יהל אור

(קפב) ויסיים שם "ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר" שיהיו כדמות אילן נטוע, מרובה בשרשיו, וכל רוחות שבעולם לא יעקרו אותו, והטעם שלא יגלו בגולה: (קפג) והוא ירושלים, וכן ת"א ויוב"ע: (קפד) וכן יקרא אותו (בדה"ב ג א) כי בתורה נקרא ארץ המוריה (ברא' כב ב): (קפה) ולפי פי' הבאמון יהיה הפי' מכון לשבתך, שיחלת שכינתך בגבול אותו המקום: (קפו) וכדרז"ל (פסחים נד א, נדרים לט ב) שבעה דברים נבראו קודם העולם ויחשוב שם כסא הכבוד וביהמ"ק: (קפז) כי ביהמק"ד שלמטה מכוון כנגד בית המקדש שלמעלה: (קפח) והוא כנגד גלגל השמיני שבו אור כל הכוכבים הנראים ברקיע ועיין (רמב"ם בפ"ג מה' יסוה"ת): (קפט) הכתוב פה הקו"ף דגושה והדל"ת רפה: (קצ) הכתוב (שמות כה ח) ששם הקו"ף רפה והדל"ת דגושה, וטעמם שוה: (קצא) שדגש הטי"ת לתפארת, ואין לו שום הוראה: (קצב) כדגש הקו"ף במלת מִקְּדָשׁ שהיא לתפארת הקריאה, וכן פי' שם המ' ז"ל מטהרו על משקל "מקדש ד' כוננו ידיך": (קצג) מפני שהוא דגוש: (קצד) וכן כתב הרשב"ם הדגש שבקו"ף של מִקְּדָשׁ עושה את ההטף (שוא) מניע ולכך הדל"ת שלאחריו רפה ועיין מנחת שי שמות כ ג מה שכתב ע"ז: (קצה) כי אחרי שוה נע לא יהיה דגש לעולם חוץ ממלת שְׁתֵּי שְׁתַּיִם לפיכך בן אשר היה קורא המלות האלה באל"ף גנובה במבטא, כאלו כתוב אֶשְׁתֵּי אֶשְׁתַּיִם, ולדעת בן נפתלי יורה הדגש הזה על חסרון נו"ן שְׁנֵי שְׁנַיִם (רז"ה): (קצו) בס' צחות אות נו"ן וז"ל "ודע כי לא תמצא בכל המקרא שוא נע ואחריו דגש רק מזאת הגזרה, על כן יוסיפו רבים בקריאת אל"ף עד שיהיה שי"ן שְׁתַּיִם נח נראה" (פי' כאלו נכתב אֶשְׁתַּיִם השי"ן בשו"א נח והתי"ו בדגש קל כמשפט), ועיין בס' יסוד מספר, הערה מב להח' רש"פ מה שהאריך בזה. (קצז) כפול ענין במלות שונות: (קצח) ומרומז, בהר נחלתך: (קצט) עיין למעלה אות קפט: (ר) עיין למעלה אות קל: (רא) שהטעם כפול: (רב) כי טעמו: וכן

קרני אור

נקראו קנין, ישראל נקראו קנין, שנאמר עם זו קנית, וכו', וכן (בפסחים פז ב) מאלבעה קנינין שקניתי בעולמי, ונאמר בברייתא דשנו הכמים גרס חמשה קנינין ומוסיף אברהם, ובספרי פ' האזינו גרס ג', תורה, ישראל, וביהמ"ק: [לא] וכן הוא (מכילתא שם) נטיעה שאין בה נתישה, שנאמר ונטעתי אתכם ולא אטוש (ירמי' מב י): [לב] וכן הוא (מכילתא שם פ"י) שכסא של מטה הוא מכוון כנגד כסא של מעלה, ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ה, בית קדשי הקדשים שלמטן מכוון כנגד בית קדש הקדשים של מעלן, מכון לשבתך מכוון כנגד שבתך, ועיין חגיגה יב ב ב"ר פנ"ה ז, שה"ר על הפ' כמגדל דוד: [לג] וכן הוא (מכילתא שם) בהר נחלתך בהר שהבטחתנו בו שנאמר, בהר קדשי בהר מרום ישראל (יחז' כ מ), ופי' הרד"ק שם, ומה שאמר בהר מרום ישראל לפי שבית המקדש גבוה מכל ארץ ישראל, וא"י גבוה מכל הארצות: [לד] ושד"ל כתב, אין ענינו כמו פעלת כדעת הראב"ע, אלא לשון העמדה וקיום, כגון והכנתי את כסא ממלכתו

סקו"ב רש"י: קנב) עיין קרני אור הערה לג: קנג) שאין קריאה אל השם: קנד) דאם הוא הכל אחד מקדש ד', כיס נראה כמחרף והוא משמע כשתי רשויות מקדש ד' כוננו ידיך אבל עתה בנפרד מקדש מתיבת ד' אתי שפיר עבורה כאלו כתיב מקדש ידיך ד' כוננו (סנר"א מפרלג): קנה) ישעי' מח: קנו) מכילתא שם, כתובות ה א אבות דר"נ ספ"ה, פמ"ו, בכל טוב ילקוט שם: קנז) מכילתא שם: קנח) כעין נקודה בפתח קטן שהוא סגול: קנט) ירמי' כט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ועד׃ יט כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עלהם את־מי הים ובני ישראל הלכו

יט ארי עאלו סוסות פרעה ברתכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב יי עליהון ית מי ימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא׃

רש"י

שהוי"ו בו שמוש קמוצה היא (קס): (יט) כי בא סוס פרעה. כאשר בא (קסא):

אבן עזרא

לעולם ועד עולם (רג) ואל תתמה בעבור מלת "עדי" שאינה סמוכה (רד) כי כתוב שוכן עד וקדוש שמו (ישעי' נז טו) (רה) [לו] ומשפט לשון הקדש (רו) בהיות התנועה (רז) באות הבא אחר וי"ו (רח) יפתחוהו (רט), כמו שור וכשב ועז (ויקרא ז כג) (רי) ובעבור זה נפתחה ועד (ריא), והנה אמר (ריב) ואכל סכל (בראי כז לג) (ריג) ובסוף הפסוק, הנחש השיאני ואכל (שם ג יג) (ריד) על כן אמרו לעולם ועד (רטו) [לז]: (פיה"ק. ה' ימלוך. אז תראה מלכות השם (רטז): וטעם לעולם ועד. על דעת חכם ספרדי לעולם ולנראה (ריז) ואחרים אמרו שהוא כמו, היודע ועד (ירמי' כט כג) שפי' והעד, והטעם שהוא מלך והוא עד אל כל לב שימליכנו, והנכון בעיני שהוא דרך קצרה, וכן הוא לעולם ועד עולם (ריח) ובעבור היות הטעם באות הראשון (ריט) כמו לחם ויין (בראי יד יח) ובעבור היות סוף פסוק, היה העי"ן קמוץ בקמץ קטן (רכ) נפתח הוי"ו (רכא) [לח] ואם תאמר אנה מצאנו עד שאיננו סמוך, הנה הוא שוכן עד (ישעי' נז טו) כן גם בא זה הפסוק מהשירה (רכב) והטעם שזה השם האות לו המלוכה, שעשה פלא בתוך פלא, והשיב מי הים על מצרים, גם ישראל היו אז הולכים בתוך הים ביבשה (רכג)): יט כי בא סוס פרעה. לפי דעתי, כי גם זה הפסוק מהשירה (רכד) [לט] להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר פירשתי (רכה), ומלת עליהם שבה אל סוס פרעה ברכבו ובפרשיו, גם פרעה עמהם (רכו) כי כן כתוב, אמר אויב שהוא פרעה, ואחריו תבלעמו ארץ, וכתוב מפורש, ונער פרעה וחילו בים סוף (תה' קלו

קרני אור

(ש"ב ז יג) אלהים יכוננה עד עולם סלה (תה' מח ט) והכוונה שהאל ישמור מקדשו בלא יחרב, והוא כענין מה שכתוב אח"כ, ד' ימלוך לעולם ועד: [לו] ושד"ל ישיג ע"ז, וכתב "כי אין המלילה חסרה כדעת הראב"ע שחשב כי משפטה לעולם ועד עולם, והיתה המלה ראויה לנקוד ועד ומפני הפסק (כי לא מלאכו המלה הזאת רק בהפסק)" ועד, והסגול שתחת העי"ן זר מאד, והראב"ע בקש להולמו ולא" הלמו כי אמר שהוא בעבור ההפסק כמו ואוכל (בראי ג יג) מן ואכל ואין זה כלום עיי"ש מה שהאריך בזה: [לז]" והרד"ק ור"ב ן' מלך כתבו כל עולם ועד כמגול להפריד בינו ובין, היודע ועד (ירמי' כט כג) שהוא" ענין עדות, ועיין במאמר" לנתיב"ם מה שכתב בזה: [לח] ורש"י ז"ל פי' לעולם ועד לשון עולמית הוא, והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה, וכו' עיין שכונת המקרא לרוו"ה, ובמאמר רחובות, ובכתוב שד"ל, מה שהאריכו בזה לבאר דעת רש"י ז"ל: [לט] והרמב"ן לא הסכים ע"ז, מפני שאינו כלשון השירה והנבואות, וכן כתב במאמר לנתיב"ם והסכים עמהם

יהל אור

(רג) וכן פי' הה' ז"ל (תה' ט ו) עה"פ "שמם מחית לעולם ועד" "מלה קצרה לעולם ועד עולם, בעבור שהוא סוף הפסוק שב הפתח קמץ קטן (צירי) ובעבור היות התנועה (נ"ל הנגינה) באות העי"ן שהוא הראשון (אחר הוי"ו) נקמץ הוי"ו כמו הוא לחם ויין (בראי יד יח)" ונראה שגרם העיין בצירי, ונתן "" טעם לזה בעבור ההפסק, וכן דעתו פה וכמו שאבאר: (רד) כי מלת "ועד" פה סוף פסוק: (רה) ואינה סמוכה: (רו) עתה יתחיל לבאר קמצות הוי"ו: (רז) נ"ל הנגינה, וכן יגרוס שד"ל: (רח) פי' באות העי"ן הבא אחר הוי"ו: (רט) בא הוי"ו בקמץ, כי כן יקרא הח' ז"ל הקמץ בשם פתח (עיין צוה"ת תיבת התנועות אות ו, מסלול מסלת הנקוד נתיב ב שביל ח) ושד"ל כתב "וקרא פתיחה לקמץ, לא שהקמץ נקרא כן אלא שהוא פתיחה בערך אל השוא שאיננו תנועה": (רי) לפי שהטעם בעי"ן דהיינו מלעיל: (ריא) פי' נפתח הוי"ו שהוא בקמץ: (ריב) עתה יפרש נקוד העיין שהוא בקמץ קטן (צירי): (ריג) שהוא בפתח: (ריד) בעבור שהוא סוף פסוק, שב הפתח קמץ קטן שהוא צירי: (רטו) ודעתו שגם פה הוא בצירי, וזה הוא הפשט הנכון בבאורו עפ"י דעתו (תה' ט ו) הבאתי למעלה אות רג: (רטז) איננו דרך תפלה, שא"כ היה לו לומר, ימלוך ד' לעולם ועד, גם איננו דרך נבואה, אך הוא דרך מליצת השיר, כאשר יביא ד' את עמו אל מקדשו, אז יהיה ד' מלך לעולם ועד ותראה מלכותו (שד"ל): (ריז) נ"ל "לנעלם ולנראה" שפי' מלת לעולם לשון העלמה, ומלת ועד, מלשון עדות," ורצונו בזה שהשי"ת הוא הממליא והמנהיג לנמצאים הרוחניים והגשמיים: (ריח) עיין למעלה אות רג: (ריט) פי' שהנגינה באות הראשון אחר הוי"ו: (רכ) בא הוי"ו בקמץ, עיין למעלה אות רט: (רכא) פי' בצירי (רכב) והוספה להוראת התמידות: (רכג) עיין בפי' הקצר (למעלה פסוק י) וכן יפרש רס"ג, כי השם הנכבד ראוי עלינו לקבל מלכותו לעולם ועד ולא נמרה בו בעבור שהטביע אויבינו וסוסיהם בים, ויהי' פירוש כי בא סוס וגו', יען כי בא: (רכד) שהיו מאררים ואומרים כי בא סוס פרעה וגו': (רכה) למעלה יד כט, ובפי' הקצר למעלה פ' י: (רכו) וזהו שכתב

מקו"ב רש"י: קס) הפי"ן נק.ה בצירי שהוא קמץ קטן, ועיין בפי' הח' ז"ל ובבאורי ועיין ס' הזכרון ולבנת הספיר: קסא) וכו' פי' הרשב"ם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: פ כ וַתִּקַּח
מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־
הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים
אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת: כא וַתַּעַן
לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה
גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם: ס
כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף

אונקלוס

כ וּנְסֵיבַת מִרְיָם נְבִיאֲתָא
אֲחָתֵהּ דְּאַהֲרֹן יָת תֻּפָּא
בִּידַהּ וּנְפַקוּ כָל נְשַׁיָּא
בַּתְרַהָא בְּתֻפִּין וּבְחִנְגִּין:
כא וּמְעַנְיָא לְהוֹן מִרְיָם
שַׁבַּחוּ וְאוֹדוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי
אִתְגָּאִי עַל גֵּוְתָנַיָּא
וְגֵאוּתָא דִּילֵהּ הִיא סוּסְיָא
וְרָכְבֵהּ רְמָא בְיַמָּא:
כב וְאַטֵּיל מֹשֶׁה יָת יִשְׂרָאֵל
מִיַּמָּא דְסוּף וּנְפַקוּ
לְמַדְבְּרָא דְחַגְרָא וַאֲזַלוּ:

רש"י

(כ) ותקח מרים הנביאה. היכן נתנבאה כשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה אמרה עתידה אמי שתלד בן וכו' כדאיתא בסוטה קסב) דבר אחר אחות אהרן לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו קסג): את התף. כלי של מיני זמר: בתפים ובמחלת. מובטחות היו צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם נסים והוציאו תפים ממצרים קסד): (כא) ותען להם מרים. משה אמר שירה לאנשים. הוא אומר והם עונין אחריו ומרים אמרה שירה לנשים קסה): (כב) ויסע משה. הסיען בעל כרחם קסו) שעטרו מצרים את סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לך עם

אבן עזרא

טו) (רכז) [ס]: (פיה"ק. כ הנביאה אחות אהרן. י"א שהיא אחותו בנביאה (רכח) אולי נקראה כן במצרים להפריש בינה, ובין מי שהיא כשמה, ומעלת אהרן קודם בא משה (רכט) גם היתה גדולה כאשר פירשתי (רל), וכאשר אמרו ישראל זאת השירה, כן נגנו אותה כולה כל הנשים המנגנות: כא ותען. כמו קול ענות (למטה לב יח) (רלא), או כמו ויען איוב (איוב ג א) (רלב) ועניית ואמרת (דבר' כו ה) (רלג) ובמקומו אפרשנו (רלד): כב ויסע. לפי דעתי כי עמוד הענן (רלה) שהיה הולך לפניהם בצאתם ממצרים, ועמוד האש ככה לילה (רלו) ללכת יומם ולילה (למעלה יג כא) (רלז), ואחר ששבע פרעה וחילו אין להם פחד ולא יסעו בלילה (רלח) [מא], והנה לא תמצא בפי' בהעלותך שבלילה נסעו (רלט), והנה הסיעם משה על פי

יהל אור

סוס ורוכבו רמה בים, וזה על פרעה: (רכז) עיין למעלה ט טז, ובפי' הקצר יד כה ובבאורי שם: (רכח) וע"כ הוסיף הכתוב לקרותה אחות אהרן ששניהם במדרגה אחת לענין הנבואה: (רכט) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הארוך למעלה ד יג ובפי' הקצר שם, ע"כ יחסה הכתוב אחר אהרן: (רל) למעלה ב ב ולא כדעת בן זוטא: (רלא) ופי' שם הח' ז"ל „כמו ענינות": (רלב) ופי' שם הח' ז"ל „ויהיה ענינו כמתחיל, או שאלוהו חביריו או ענה להם": (רלג) ופי' שם הח' ז"ל, יתכן ששאלו הכהנים לאמר מה זה שיבאת, על כן ועניית: (רלד) וז"ל הח' ז"ל (שפת יתר סי' פט) „ותען להם פי' הגאון כמו וענתה (הושע ב יז) ונכון הוא", וכן פי' הח' ז"ל שם, תנגן ותשיר כמו „ותען להם מרים": (רלה) ובעל באר יצחק יגרוס „כי פסק עמוד הענן" וכן הוא ברש"נ: (רלו) כמו שכתוב: (רלז) והם לא הלכו כ"א עד עברם את הים: (רלח) וכן פי' הרדי"ה, כי אחר שנגמר אותו הענין לא היה הולך העמוד לפניהם, כי היה משה מנהיגם והולך לפניהם: (רלט) וכן פי' שם הח' ז"ל (במד' ט כא) בשם י"א, והסכים ע"ז, וכתב והוא הנכון, ועיין למטה

קרני אור

שד"ל, וכתב „איננו מן השירה, כי אין לשון ספר כזה כלשון השירה אלא דרך ספור פשוט, אבל הוא נקשר למעלה אז ישיר משה כי בא סוס פרעה, כדעת הרמב"ן והראב"ע": [מ] וכן הוא דעת ר' יהודה (מכילתא בשלח פ"ו, שוח"ט מזמור קו) ועיין למעלה ט טז קרני אור הערה ל"ה: [מא] וע"ז כתב שד"ל שהוא טעות, כמבואר (נחמיה ט יט) „ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר, את עמוד הענן לא סר מעליהם ביומם להנחותם בהדרך ואת עמוד האש

מקו"ב רש"י: קסב) סוטה יב א מגילה יד א מכילתא שם במו"ר פ"א פס"ז ילקוט קמו: קסג) מכילתא שם סוטה שם ילקוט שם: קסד) מכילתא שם פדר"א פמ"ב פס"ז, שכל טוב ילקוט. רל"ב: קסה) מכילתא שם, פס"ז, שכל טוב ילקוט שם: קסו) ובזה מתורץ נקודת הפתח, והוא לשון הפעיל:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ

תְּלָתָא יוֹמִין בְּמַדְבְּרָא וְלָא אַשְׁכַּחוּ מַיָּא׃ כג וַאֲתוֹ לְמָרָה וְלָא יָכִילוּ לְמִשְׁתֵּי מַיָּא מִמָּרָה אֲרֵי מָרִירִין

אבן עזרא

השם (רמ) [מב] ואינם רק ששה מסעות עד הר סיני (רמא), והם פחותים מארבעים יום (רמב), והאויר טוב לא חם ולא קר, ומי שאין לו אהל יוכל לעמוד באויר (רמג) ולא יזיקנו, ובבאם אל מדבר סיני עשו כולם סוכות כי שם יתעכבו עד שיעשו המשכן (רמד) כי בעבור זה הוציא עצי שטים ממצרים כאשר אפרש (רמה), ולהיות זכר לסיבות שעשו שם היה חג הסוכות (רמו), כי הכתוב אמר כי בסכות הושבתי את בנ"י (ויקרא כג מג) ואיך ישבו בעננים? (רמז), כי הסכות אינם דומים לעננים (רמח), ועוד אפרש למה חג הסוכות בחדש השביעי (רמט), וכאשר נעשה המשכן ירד השם בעמוד ענן עליו כי כן כתוב ואש תהיה לילה בו (למטה מ לח), ובנסוע הענן יסעו בני ישראל (רנ), ובעבור זה כתוב ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם (במדב' יד יד) (רנא), והנה שנים עמודים הם שמתחלפים על המשכן (רנב), ואם קבלה ששבעה ענני כבוד היו (רנג) נניח סברתינו ונסמוך על הקבלה: אל מדבר שור. הוא מדבר איתם בעצמו (רנד) אולי שתי ערים היו במדבר שנקראו כן או יש למדבר שני שמות (רנה), והעד שאמר וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור (רנו), על כן בהודעה נפתח בי"ת במדבר (רנז) [מג]: ולא מצאו מים (רנח) כג ויבאו מרתה.

רש"י

נקודות הכסף (קסז) לפיכך הולך להסיפן בעל כרחם (קסח): (כג) ויבאו מרתה. כמו למרה. ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחלתה והתי"ו הוא במקום ה"א הנשרשת בתיבת מרה *) ובסמיכתה כשהי"א נדבקת לה"א שהוא מוסיף במקום הלמ"ד תהפך

קרני אור

בלילה להאיר להם, ואת הדרך אשר ילכו בה": [מב] וכן הוא דעת ר' אליעזר (מכילתא בשלח דויסע פ"א, תנחומא ב' בשלח אות טז, ילקוט בשלח רמז רנ"ד בשם התנחומא, ודעתו על התנחומא ב, שמ"ר פ' כד ב, ושם ע"ש במקום "לא נסעו" צ"ל "נסעו" ודעת ר' יהושע שם שזו הנסיעה לא נסעו אלא עפ"י משה, ובמדרש שכל טוב) בשלשה מקומות במקרא כתיב ויסע שהיוד נפתחת והלבתן בעל כורחם, ויסע בלאן עמו (תה' עח נב) ויסע כצאן הקותי (איוב יט י) ודומה להם, והמלה תסיעי (מ"כ ד ד) מסיע אבנים (קהלת י ט): [מג] שור הוא שם כולל לכל המדבר הגדול שבין א"מ ופלשתים וערב ונקרא כן ע"ש השיל שתמה

יהל אור

(למטה מ לה) שדעתו שם שנסעו גם בלילה: (רמ) כי ויסע הוא מבנין הפעיל, ופי' כי משה הסיעם משם על כרחם, כי העננים הנוסעים לפניהם נפסקו בים סוף, וישראל לא היו רוצים לנסוע כ"א עפ"י הענן כבראשונה, והנה אז נסעו על כרחם משם: (רמא) ובאמת יש פה שבעה מסעות, אך הכתוב לא יחשוב רק חמשה מסעות והם מים סוף למרה, אילם, מדבר סין, רפידים, מדבר סיני, ולא יחשוב דפקה ואלוש, והטעם עיין באור הח' ז"ל בפי' הקצר (טז ד) וכן באר הרד"א לפי שלא בא הכתוב לזכור כאן אלא המסעות שנעשה בהם שום חדוש ודבר רושם, והה' ז"ל חשב פה שבעה מסעות, ולמעלה יג כב בפי' הקצר יחשוב רק חמשה מסעות, ואין בהם סתירה: (רמב) מכלה ניסן עד ר"ח סיון, ובר"ח סיון באו מדבר סיני: (רמג) פי' בלא אהל: (רמד) ועמדו שם כמו שנה, ומשה הודיעם כי יעמדו שם עד שיעשו המשכן: (רמה) עיין (למטה כה ה) בפי' הארוך, שיסתיר הדעת הזאת, אך בפי' הקצר שם הסכים לזה: (רמו) לזה לעשות חג הסוכות: (רמז) כן הוא דעת ר' אליעזר (סוכה יא ב) ענני כבוד היו: (רמח) וכן הוא דעת ר"ע (שם) סוכות ממש עשו להם: (רמט) עיין (ויקרא כג מג) ושם פי', כי מימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור: (רנ) כמש"כ ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל (למטה מ לו): (רנא) עיין בפי' הקצר (למעלה יג כב) ובבאורי שם: (רנב) פי' ביום עמוד הענן, ובלילה עמוד האש, כן הוא דעת הה' ז"ל אעפ"י שלא נזכר בכתוב יותר מענן אחד שהיה על המשכן תמיד ולא פסק: (רנג) עיין בפי' הקצר (למעלה יג כא) ובבאורי שם: (רנד) וכן פי' (למעלה יג כ) עיין בבאורי שם: (רנה) פי' ב' ערים היו במדבר אחת שמה שור, ואחת איתם ונקרא המדבר בשם שניהם שהיו בו, או המדבר יש לו ב' שמות: (רנו) הכתוב יאמר "ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר": (רנז) כאלו כתוב בְּהַמִּדְבָּר להורות על מדבר שור הנזכר לפניו: (רנח) רבינו חננאל והגאון רבינו סעדיה פי', שהדרך הי' מהלך ג' ימים והם הלכו ביום אחד והסרון המים הי' יום אחד שאין טבעו של בשר ודם להיות בלא מים ג' ימים, אף כי הטף והנשים מעוברות

מקורי ובאורי רש"י: קסז) שיר א: קסח) תנחומא ב אות טז, ועיי"ש בפרש טו ילקוט רנ"ד בשם התנחומא, שכל טוב, מדרש אגדה, ובספ"ז כתב שמשמע זאת מאליו, והוא בתנחומא ב הנ"ל: *) ר"ל שנעשית כמו שרש בשם מרה אבל באמת איננה שרש, כי השם נגזר מן פעל מרר (נתה"ב):

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם
עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה: כד וַיִּלֹּנוּ
הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה:
כה וַיִּצְעַק אֶל־יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ
וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם
שָׁם שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ:

אונקלוס

אִנּוּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמַהּ
מָרָה: כד וְאִתְרָעַמוּ עַמָּא
עַל מֹשֶׁה לְמֵימַר מָה
נִשְׁתֵּי: כה וְצַלִּי קֳדָם יְיָ
וְאַלְפֵהּ יְיָ אָעָא וּרְמָא
לְמַיָּא וּבְסִימוּ מַיָּא תַּמָּן
גְּזַר לֵהּ קְיָם וְדִין וְתַמָּן

רש"י

ההא של שרש לתי"ו וכן כל ה"א שהיא שרש בתיבה תתהפך לתי"ו בסמיכתה כמו חמה אין לי (קסט). וחמתו בערה בו (קע). הרי ה"א של שורש נהפכת לתי"ו מפני שנסמכת אל הוא"ו הנוספת. וכן עבד ואמה (קעא). הנה אמתי בלהה (קעב). לנפש חיה (קעג). וזהמתו חיתו לחם (קעד). בין הרמה (קעה). ותשובתו הרמתה (קעו): (כד) וילנו. לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל הוא ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרעם ולא אמר לונן רועם וכן יאמר הלועז דקומפ"ל ישנ"ק ש"יי מוסב הדבור אליו באמרו ש"יי (קעז): (כה) שם

אבן עזרא

וכתוב ויסעו מים סוף (במד' לג יא) כמו ויסע משה את ישראל מים סוף (שם) וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה (שם שם ח) (רס): על כן קרא שמה. הקורא (רסא) כמו, אשר ילדה אותה ללוי (שם כו נט) (רסב) [מה]: (פיה"ק). מדבר שור. הוא מדבר איתם, כי כן כתוב (רסג), והנה לא נכנסו ישראל בים בעבור צורך (רסד), כי במדבר איתם היו, רק (רסה) עד שיבא אחריהם פרעה וחילו ויטבעו בים (רסו)): כד וילנו. מבנין נפעל, כמו ויכנו (משלי טז ג) (רסז) מן נכונו (שם יט כט) מהפעלים השניים (רסח). או מעלומי העין (רסט), ואילו היה מבעלי הנו"ן (רע) היה על משקל וינגשו (רעא): כה ויצעק. זה העץ לא ידענו מה היה, רק דבר פלא היה, ואלו היו המים עומדים (רעב) היינו אומרים דרך רפואה היה, ונכון הוא מה שאז"ל (רעג) [מה]: שם שם לו. השם לישראל חק ומשפט ליסר אותם

יהל אור

מעוכרות ומניקות שהיו בהם, ורלב"ג פי', יתכן שהיו נושאים מים בכליהם לשתות, כי לא יוכלו לעמוד ג' ימים בלא שתיה: (רנט) ויסיים „ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים וגו' ויבאו מרתה": (רס) והפסוקים מכוונים, והח' ז"ל יוכיח מזה כי מדבר שור ואיתם אחד הוא, והבאר יצחק גרס „ויבאו מרתה כמו „וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ויחנו במרה (במד' לג ח) וכתוב ויסעו מים סוף (שם שם יא) כמו ויסע משה את ישראל מים סוף", מפני שלפי הגי' שלפנינו הלשון מגומגם וט"ס: (רסא) ולא נזכר הפועל: (רסב) ולא נזכר מי ילדה: (רסג) במד' לג ח: (רסד) לעבור אותו: (רסה) פי', רק נכנסו בים: (רסו) וכן פי' (למעלה יד יז) עיין באורי שם: (רסז) כדגש להתבלע הנו"ן, וכן פי' רש"י ז"ל לשון נפעל הוא: (רסח) שהשרש רק ב' אותיות: (רסט) ושרשו כון, והוי"ו נעלמת, וכן וַיִּלֹּנוּ שרשו לון, והוי"ו עין הפעל נעלם במבטא, ודגש הלמ"ד לחסרון נו"ן נפעל כמשפט: (רע) והדגש להתבלע הנו"ן של השרש שהשרשו נלן: (רעא) שהשרשו נגש, וכאילו כתוב וינגשו, והיה ראוי להיות וַיִּלָּנוּ הלמ"ד בקמץ, ע"מ וַיִּנָּגְשׁוּ: (רעב) עומדים ולא רצים: (רעג) שהיה עץ מר "" והיה נס בתוך

קרני אור

שור, והחלק ממנו אשר בו הלכו ישראל שלשת ימים נקרא בשם המיוחד לו מדבר איתם ושעד באמל וילכו שלשת ימים במדבר הוא מדבר שור בפתח הבי"ת על המדבר הגדול הידוע שהוא מדבר שור (רמב"ן) ועיין בהמעמר שבשנג ע"ז וכתב „ובאמת לא מצינו במדבר בכל המקרא כ"א בפתחות הבי"ת אף אם אין הענין על מדבר מיוחד (אם לא שבאה המלה בסמיכות במדבר צין, במדבר סיני וכדומה) כמו תעו במדבר (תה' קז ד) כי מדבר הוא שם עצם כללי ויולדק עליו ה"א הכלום": [מד] הישמעאלים קוראים עיון מוסא (מעינות של משה) מעינות מים מרים הנמלחים דרך שבע שעות רחוק מן (זועץ) ואלי שעה מן ים סוף אך לא יתכן שיהיו אלו מי מרה האמורים כאן, כי בני"י הלכו ג' ימים במדבר קודם בואם מרתה, ולד"ק כי מרה במקום הנקרא עתה (ביר הוארה) (שד"ל): [מה] (ובמכילתא דויסע בשלח פ"א) ר' יהושע אומר זה עץ של ערבה, ר"א המודעי אומר זה עץ של זית וכו' ר' יהושע בן קרחה אומר זה עץ הרדופני,

מקו"ב רש"י: קסט) ישעי' כז ד: קע) אסתר א: קעא) ויקרא כה: קעב) בראש' ל: קעג) שם א: קעד) איוב לג כ: קעה) שופ' ד. קעו) ש"א ז: קעז) כוונת רש"י שאין נמנין בתלונה פעולה יוצאת כ"א פעולה עומדת מוסבה על הפועל בעצמו. לכן יבא בבנין נפעל ובאחרים בבנין התפעל (נתה"ב):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע ׀ לְקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֺתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי

נַסְּיֵהּ: כו וַאֲמַר אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ וּדְכָשַׁר קֳדָמוֹהִי תַעְבֵּד וְתַצֵּית לְפִקּוֹדוֹהִי וְתִטַּר כָּל קְיָמוֹהִי כָּל מַרְעִין דִּי שַׁוִּיתִי בְמִצְרַיִם

אבן עזרא

וללסדם (רעד) [סו]: וטעם ושם נסהו. על דרך כי מנסה ה' אלהיכם לדעת הישכם אוהבים (דברי' יג' ד), וככה ויענך וירעיבך (שם ח ג) (רעה) ולמען נסותך להטיבך באחריתך (שם שם טז), להטיב הסובלים שלא הלינו על משה (רעו): (פיה"ק. שם שם. השם: חק. לעם: ושם נסהו. והגיד שהוא כן, ויאמר אם שמוע תשמע (רעז), כי רחוק שיהיה הדבור עם משה (רעח), ויתכן שזה החק והמשפט על דבר התלונה, ושם נסהו (רעט) והטעם שהראה חמקות לישועת השם ואשר ילין עליו (רפ)): כן ויאמר אם שמוע תשמע. כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת אין פי' לשמוע הדבר רק להבין טעם הענין הנושא הדבר (רפא) והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשות (רפב): והישר בעיניו תעשה. אלו מצות עשה (רפג): והאזנת למצותיו. מצות לא תעשה להתבונן מהם (רפד): ושמרת כל חקיו. שלא יעבור עליהם (רפה), כמו „ולא תלכו בחקות הגוי" (ויקרא כ כג), וחקת השם שלא יעשו כמעשיהם (רפו): וטעם המחלה. יש לך לזכור כי בעיניך ראית המחלה והנגעים והמכות אשר שמתי במצרים בעבור שמרדו בי (רפז) ואם תשמע חקי תמלט מהם, שלא אעשה לך כאשר עשיתי להם, ועוד כי אני ה' אהיה רופאיך מכל מחלה שגזרתי להיותם על הארץ (רפח), אין לך צורך לרופא, כאשר

רש"י

שם לו. במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינין (קעח): ושם נסהו. לעם וראה קשי ערפן שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים שיהיו לנו מים לשתות אלא נתלוננו (קעט): (כו) אם שמוע תשמע. זו קבלה שיקבלו עליהם (קפ): תעשה. הוא עשייה: והאזנת. תטה אזנים לדקדק בהם: כל חקיו. דברים שאינן אלא גזירת מלך בלא שום

קרני אור

ובתנחומא א' בשלח אות כ"ד בשם ר' נתן, ובתנחומא ב' בשלח אות יח בשם חכמים, וכן תיוב"ע וירושלמי והיא מלה יוונית, והוא אילן מוליא פרחים מרים כרכה והם סם המות, ועיין ברמב"ן מה שכתב שנראה מדרך הפשט, כי טען הבוא ימתיק בטבע, והוא סגולה בו, ולמדו אותה למשה לזה נאמר ויורהו: [סו] וכדרז"ל (מכילתא שם) חק זה השבת, ומשפט זה כבוד אב ואם, ועיין ברמב"ן מה שכתב פ"ז, כי אינם חקי התורה והמשפטים, וכן כתב הרלב"ג, כי לפי הפשט שנה נלמוו במשפטים השם אחר שמשמעו עבות הדברים, כי אז דבר ד' ית' עמהם מן השמים, ואמר אח"ז, ואלה

יהל אור

בתוך נס: (רעד) ליסר אותם בחוקי המדבר לסבול הרעב והצמא, וללמדם הנהגות ויישוב המדינות, וכן פי' הרמב"ן: (רעה) וכן פי' הרמב"ן ושם נסהו להודיע אשר הוליכם בדרך הזה שאין שם מים, והביאם אל מקום מים המרים לנסיון, כמו שאמר „ויענך וירעיבך": (רעו) וכן פי' הה' ז"ל (דבר' יג 7) ונסיון השם להראות לדקת המנוסה: (רעז) פי' אמר נסהו בל"י ופי' לעם, ויביא ראיה שאמר לעם בל"י, מן אם שמוע תשמע שהוא ג"כ בל"י: (רעח) ונאמר כי ע"כ בא בל"י: (רעט) וכן פי' הרשב"ם שם במרה על ידי עלילות (הנסיון) אשר שם (להלמיאם) למים ואח"כ ריפא להם את המים התחיל להוכיחם שיקבלו עליהם את החוקים ואת המשפטים אשר ילמדם והוא יעשה צורכיהם: (רפ) וכתב הרד"א, הוצרך במסעות הראשונות האלה להביאם בגרות ומלוקות באופן שיתחננו לפניו, והוא ימלא את צורכם וידעו כי יש אלהים בישראל שהוא המוציא נוזלים מסלע וגם לחם ויכל תת, ובזה יקנו למוד מועיל שבאר להם ישחרוהו וימלא להם: (רפא) והרמב"ן השיג עליו בזה, וכתב כי ענינה לעשות כפי השמיעה, וזולתם לפעמים שמיעת הקול גרידא, ולפעמים הבנת הענין: (רפב) פי' מה מצוה לעשות אם בדעות ואם באמונות: (רפג) ע"כ אמר והישר בעיניו תעשה: (רפד) ר"ל שתאזין למצותיו ״״ ותתבונן בהם: (רפה) והם המצות שאין טעם מבואר בעניגם ונקראים חקים: (רפו) ולזה נקראים חקים ר"ל גזירת מלך, ונקראו חקים, כי הם מחקים בנפש ציור נפלא לאלהות רצונו ית': (רפז) ותלה הכתוב הלשון בדבר שראו עיניהם: (רפח) כי אחרי שלא יהיה מחלה מפני מה הם צריכין רפואה, ויבאר שירפא

מקו"ב רש"י: קעח) מכילתא מסכתא דויסע פ"א תנחומא ב אות עז סס"ז, שכל טוב ילקוט רנ"ז, ובכולם בשינוי ועיין סדל"ע ס"ה ובהערות ותקונים לידידי הרב הח' מ' במר רסנער אות יט, ועיין סנהד' נו ב ובפי' רש"י למסה כד ב, דברים פו, ועיין קרני אור בערה מו: קעט) מכילתא שם, ילקוט שם: קפ) כר"א המודעי (מכילתא שם) שמוע יכול רשות ת"ל תשמע חובה ולא רשות:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְמִצְרַיִם לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ ס חמישי כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם

אונקלוס

לָא אֲשַׁוֵּינוּן עֲלָךְ אֲרֵי אֲנָא יְיָ אָסְיָךְ׃ כז וַאֲתוֹ לְאֵילִם וְתַמָּן תְּרֵי עֲסַר מַבּוּעִין דְּמַיִן וְשַׁבְעִין

רש"י

טעם וליה"ר מקטרג עליהם מה איסור באלו למה נאסרו כגון לבישת כלאים ואכילת חזיר ופרה אדומה וכיוצא בהם (קפא): לא אשים עליך. ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך זהו מדרשו (קפב). ולפי פשוטו כי אני ה' רופאך מלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברי' שמחזירי' אותך לידי חולי (קפג) וזהו אזהרת מצות (קפד) וכן הוא אומר רפאות תהי לשרך (קפה): (כז) שתים עשרה עינת מים. כנגד י"ב שבטים נזדמנו להם ושבעים

אבן עזרא

רפאתי המים המרים שאין יכולת ברופאים לרפאם (רכט), והנה דבר סרה הפך המכה הראשונה (רל) כי מימי היו מתוקים (רלא) ולא יכלו לשתות מהם, וכאן המים המרים שבו מתוקים, והנה השם עשה הדבר והפכו על יש לך להשמר שלא תמר בו, ולאהוב אותו כי הוא ייטיב לך (רלב): (פיה"ק. וטעם אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך. על המסע (רלג): והישר בעיניו. הוא שנטוע בלב (רלד): והאזנת למצותיו. שיצוה (רלה): ושמרת כל חקיו. שבהם נהג העולם (רלו) [מז] כל הנגעים ששמתי במצרים, ואתם ראיתם (רלז), לא אשימם עליך, ואל תירא מנגעים אחרים (רלח) כי אני ה' רפאתי (רלט) כאשר רפאתי המים המרים, ואנחנו לא נדע איזה עץ היה כי הכתוב לא גלהו (מ), ואלו היו כל עצי העולם שהם ממין העץ שהשליך משה אל המים היו מושלכים במים מועטים לא שבו מתוקים. ואף נחל שוטף (מא), רק היה במצוה עליונה ופלא גדול (מב) וכן מעשה אלישע במלח (מג) [מח]: כז ויבאו. אמר הגאון שבעים מיני תמרים היו (מד) ואחרים הוסיפו לכל שבט ושבט (מה) [מט] ואחרים אמרו לכל איש ואיש, ואין צורך לדברים האלה, כי המעינות שהיו י"ב, ושבעים תמרים לא נבראו עתה בשביל ישראל, ואין זה זמן בשול תמרים (מו), ולפי דעתי (מז) כי ישראל לא ישבו במרה רק יום אחד, והתעכבו באלים כמו כ' יום (מח) על כן אמר הכתוב, ויחנו שם על המים (מט) על כן אמר בפסוק הבא אחריו, כי בחמשה עשר יום לחדש השני נסעו מאלים (נ) והנה בט"ו ימים חנו בד' מקומות, ואלה הם מדבר סיני (נא) ודפקה,

יהל אור

שירפא אותם מהמחלות המתהלכות בארץ, מפני שינוי האויר וקלקולו. (רכט) ואנכי רפאתי אותם והמתקתים: (רל) כאות הראשון הזה מהמתקת המים המרים הוא הפך המכה הראשונה שבמצרים שהפך את מימיהם לדם ולא יכלו לשתות: (רלא) והשם הפכם לדם: (רלב) כאשר ריפא להם המים: (רלג) כי משה הסיעם בעל כרחם מים סוף עפ"י ד': (רלד) הם המצות הנטועות בלב: (רלה) והם מצות לא תעשה, וכן פי' (יסוד מורא שער השביעי) כי יש שכר לנשמר ממצות לא תעשה, וביאה רחיה מן לא תאכלנו למען ייטב לך (דברי' יב כה): (רלו) אף שלא ידוע לך הטעם:

קרני אור

המשפטים, ועיין מקו"ב רש"י: [מז] חוק, הוא חיוב דבר הבלתי מבורר מעניינו שהוא מחויב מצד הטבע או מצד המוסכם או מצד השכל, רק המצווה על החיוב ההוא הוא לבדו יודע טעמו של זה החיוב, אלא שמטעם שכמוס עמו אינו רוצה לגלות טעמו של דבר זהו הנקרא בלשון עברי חק (גזעטץ) ונותן החק יקרא מחקק (רמ"ם): [מח] ואלה המים יפין שתתן בהם מלח מיד הם נסרחין, הא כיצד נותן דבר המתקלקל לתוך דבר שמתקלקל כדי לעשות בו נס (מכילתא מסכתא דויסע פ"א): [מט] (ובמכילתא שם) ר' אלעזר המודעי אומר כיון שברא הקב"ה עולמו, ברא שנים עשר מבועין כנגד שנים עשר שבטי יעקב, ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים, ועיין רש"י ורמב"ן:

(רלז) בעיניכם מקלקול היסודות: (רלח) המתרגשות ובאות לעולם: (רלט) צ"ל „ארפא": (מ) וגם רז"ל נחלקו בזה, עיין קרני אור הערה מה: (מא) שמימיו רבים תמיד: (מב) שען מר המתיק המים המרים: (מג) (במ"ב ב כא) שהשליך מעט מלח במים וריפא את המים: (מד) כי איך יספיק שבעים תמרים לפני ששים רבוא אלא שבעים מינים היו: (מה) היו שבעים מינים. (מו) כי זה היה באייר, ולא היה עת בישולם שיאכלו מהם: (מז) עתה יפרש חנייתם באלים. (מח) כי בט"ו ניסן יצאו ממצרים ועברו שבעה ימים עד שטבע פרעה, ונסעו בכ"ב ניסן מים סוף, ושלשה ימים לכתם במדבר שור, ויום אחד שעשו במרה, הרי כ"ו בניסן, ומאלים נסעו בט"ו אייר, הרי חנייתם באלים כמו כ' יום: (מט) כי אחר אמרו ויבאו אילמה לא היה צריך לומר ויחנו שם על המים: (נ) ובאו למדבר סין: (נא) צ"ל מדבר סין, כי כן מבואר

טז

מקו"ב רש"י: קפא) עיין יומא סז ב: קפב) מכילתא שם פס"ז, שכל טוב ילקוט שם: קפג) ובז"ל אל תאכל דבר זה פן יביאך לידי חולי זה: קפד) מכילתא שם ועיין מדת סופרים אות ת פס"ז שכל טוב ילקוט שם: קפה) משלי ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם עַל־הַמָּיִם׃ טז א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי

אונקלוס: דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן עַל מַיָּא׃ א וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וַאֲתוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְסִין דִּי בֵּין אֵילִם וּבֵין סִינָי בְּחַמְשַׁת עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא תִנְיָנָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא

אבן עזרא

ואלוש, ורפידים, כי תהילת החדש השלישי באו מדבר סיני (ט׳ג), והזכיר התמרים להודיע כי המים מתוקים הפך מי מרה, כי התמרים לא יצליחו בארץ שמימיה מרים (ט׳ג): (פיה"ק. וטעם שתים עשרה עינות מים להגיד כי המקום טוב ע"כ ישבו שם עשרים יום, כי בין מצרים ובעל צפון מהלך שני ימים (ט׳ז), ובא המגיד (ט׳ו) ויצא פרעה (ט׳ו), והנה טבע באחד ועשרים יום לחדש הראשון, ג"כ העתיקו קדמונינו (י׳ז)):

א ויסעו. אמר הגאון רב סעדיה, כי טעם להזכיר בחמשה עשר לחדש השני, להודיע כי יום חמישי בשבוע יצאו ישראל ממצרים (א) [א], והנה יום ראשון לחדש ניסן היה יום חמישי (ב), ואייר יום ששי ושבת (ג) והנה ביום השבת באו אל מדבר סין והתרעמו בחנותם (ד) ואמר להם משה (ה) כי בערב תאכלו בשר, ובבקר ירד המן, והנה ראוי להיותו יום ראשון (ו) בעבור שאמר והיה ביום הששי (פי׳ ה), כי היה יום ששי (ז) והיה ששי לירידת המן (ח), ומה שאמר הגאון נקבלהו בעבור הקבלה (ט) ולא בעבור פירושו, כי מי הגיד לו כי ממחרת בואם אל מדבר סין ירד המן, אולי עמדו שם ארבעה ימים או יותר, והחל המן לרדת ביום ראשון (י) כי מיום רדתו נחל לספור (יא), כי כל האומות סומכין על ישראל במספר הזה (יב) והנה הערלים קראו שמות ימות השבוע על שמות המשרתים (יג) ויום שבת לא כן (יד) [ב] ובלשון ערבי קראו חמשה ימים על דרך המספר (טו) ויום ששי אלגומ"ע

רש"י

תמרים כנגד ע׳ זקנים (קפו): (א) בחמשה עשר יום. נתפרש היום של חנייה זו לפי שבו ביום כלתה החררה שהוציאו ממצרים והוצרכו למן ללמדנו שאכלו משירי הבצק ס"א משירי המצה ששים ואחת סעודות א) וירד

קרני אור

[א] עיין בהערות ותקונים לסדע"ר לידידי הרב הח׳ מ׳ דוב ראטנער, שהטיב לבאר ולהביא כל המקומות המובאים בשם הסדע"ר שבחמישי בשבת יצאו ישראל ממצרים לא כגירסתינו, ועיין בפס"ז בשלח טז א ובהערה א׳ שם. ובמדרש שכל טוב בשלח טז א׳ ובהערה ב׳ שם, ובבאור הגדי"ל לפדר"א פ"ט פי׳ כח: [ב] ואבאר זאת לתועלת הקורא, ימות השבוע בל"א הוסכם מכלל המסור במחלת ו׳

יהל אור

(טז א): (יב) כמבואר (למטה יט א): (יג) ואמר זה כי במרה היו המים מרים: (יד) וכאשר עברו בעל צפון שבו אחורנית ללכת דרך אחרת וזה היה ביום השלישי: (טו) ביום הרביעי: (טז) בחמישי ובששי וירדפו מצרים: (יז) וכן מבואר (סד"ע פ"ה) אור שביעי ירדו לים וכו׳ לשחרית עלו ישראל מן הים ונשקעו מצרים, ועיין רש"י סוטה יב ב, ד"ה "שירה של היום שהביא ג"כ מסד"ע ושיום. לשחרית אמרו שירה ויום שביעי היה, ויו"ט אחרון של פסח היה", ועיין רש"י למעלה יד ה:

(א) וכן הוא לשיטת המכילתא דויסע בשלח פ"א ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת, וכן הוא לדעת ר׳ יוסי (שבת פז ב) וכן הוא (פדר"א פ"ט) ולדעת הס"ע פ"ה בששי בשבת יצאו בנ"י מארץ מצרים, והנה המכילתא והסד"ע פליגי בזה, ודעת הגאון רבינו סעדיה כדעת המכילתא: (ב) אחרי שיום ראשון לחדש ניסן היה ביום חמישי, היה יום ט"ו ג"כ ביום חמישי: (ג) ובמכילתא שם, השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת, חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת, ולדעת הס"ע היה ר"ח אייר באחד בשבת: (ד) ולפי הח׳ היה יום טו לחדש השני ביום השבת ובו ביום שבאו במדבר סין התרעמו והיה יום התלונה: (ה) ובו ביום אמר להם משה: (ו) לירידת המן: (ז) ששי לשבוע: (ח) מיום הראשון: (ט) וכן כתב הח׳ ז"ל (למטה מ, ב) ובתלמודנו כתוב כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים, ואם הוא דרך קבלה נקבל, ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו: (י) לשבוע: (יא) וסופרין מיום הראשון: (יב) כי כל האומות המאמינים באמונת תורתינו סומכין על המספר הזה: (יג) וכן המנהג אצלינו לקרוא כן בל"א עיין קרני אור: (יד) יום השבת קראוהו שהטעם מכוון לקריאתנו: (טו) יום ראשון

מקורי ובאורי רש"י: קפו) מכילתא שם פס"ז, מדרש אגדה ילקוט רנ"ז: א) כ"ה שמו"ר פכ"ה ד סא סעודות וכס"ע פ"ה שלשים יום היינו ס סעודות ובמכילתא דויסע פ"א, לא יום סא סעודות, ובתוס׳ פ"א על הפ׳ לאי לך בשקבי הלאן לא יום כב סעודות, והכל אמת, כי חבב סעודה של ליל פסח שבמצרים אכלום:

www.daat.ac.il

לצאתם מארץ מצרים: ב וילינו
כל־עדת בני־ישראל על־משה
ועל־אהרן במדבר: ג ויאמרו
אלהם בני ישראל מי־יתן מותנו
ביד־יהוה בארץ מצרים בשבתנו
על־סיר הבשר באכלנו לחם
לשבע כי־הוצאתם אתנו אל־
המדבר הזה להמית את־כל־
הקהל הזה ברעב: ס ד ויאמר יהוה
אל־משה הנני ממטיר לכם לחם

אונקלוס

דמצרים: ב ואתרעמו
כל כנשתא דבני ישראל
על משה ועל אהרן
במדברא: ג ואמרו להון
בני ישראל לוי דמיתנא
קדם יי בארעא דמצרים
כד הוינא יתבין על דודי
בסרא כד הוינא אכלין
לחמא ושבעין ארי
אפקתון יתנא למדברא
הדין לקטלא ית כל
קהלא הדין בכפנא:
ד ואמר יי למשה הא
אנא מחית לכון לחמא
מן שמיא ויפקון עמא
וילקטון פתגם יום ביומה

רש"י

להם מן בט"ו באייר ויום א' בשבת היה כדאיתא במסכת שבת ב): (ב) וילונו. לפי שכלה הלחם: (ג) מי יתן מותנו. שנמות והינו שם דבר כמו מותנו (בחולם) ג) אלא כמו עשותנו חנותנו שובנו ד) לעשות אנחנו לחנות אנחנו למות אנחנו. ותרגומו לוי דמיתנא. לו מתנו ה) הלואי והיינו מתים ו):

אבן עזרא

על שם חבורם (טז) כי הוא להם היום הנכבד בשבוע, ויום שבת קראו אותו סבית, כי השי"ן והסמ"ך מתחלפים בכתיבתם, ואלה מישראל למדו (יז), כי הנה אנשי הודו שאינם מודים במעשה בראשית תחלת ימי השבוע להם יום רביעי, בעבור כי כוכב היום הוא כוכב חמה (יח) ויש לו שלטון עליהם כפי דבריהם: ב וילונו. במי מרה הלינו על משה לבדו, כי הוא לבדו הסיעם (יט) וכל ישראל לא התרעמו רק קצתם, על כן כתוב, וילונו העם (למעלה טו כד) (כ) ועתה במדבר סין (כא) וילונו כל עדת ישראל על משה ועל אהרן כי שניהם הוציאום, ובמרה התרעמו על המים (כב) ועתה מתרעמים על הבשר והלחם שכבר אכלו רוב מקניהם, וקהל גדול כמוהו לא ימצאו לחם לקנות כי אם ביוקר, כי שלשים יום היה להם מיום צאתם (כג) [ג]: ד הנני

יהל אור

ראשון שני שלישי: (טז) כן הוא חבור הימים אצלם כמו השבוע אצלינו: (יז) לקרוא יום השביעי שבת: (יח) כי גלגל רביעי בו חמה, והוא הגדול משבעה כוכבי לכת: (יט) מים סוף, כמש"כ (טו כב) ובאמת הסיעם עפ"י השם: (כ) ולא כל העם, ורק על משה לבדו: (כא) ובמקה"מ „ועתה במדבר סין אמר": (כב) ויאמר מדוע במרה התרעמו רק קצתם ורק על משה לבדו, כי במרה הלינו על המים לבד, לכן הלינו על משה שהסיעם מים סוף ששם מים, ורק קצתם, כי על המים היו מקוים למצוא, וכן מצאו במהלך יום אחד, אבל על המזון לא קוו למצוא מפני שהם רחוקים מן הישוב ע"כ התרעמו על משה ואהרן שהוציאום ממצרים: (כג) ולזה הזכיר הכתוב בחמשה עשר יום לחדש השני, לאמר שכבר להם חדש ימים שיצאו ממצרים, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, אז

קרני אור

כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל כ"ה מהם חלק כ"ד מן המעל"ע וסדר ממשלתם כראשי אלילות כצנש הלם, וכראשי הימים חלם כצנש, לכן יום א' בשבוע שהוא ממשלת החמה נקרא בל"א (זונטאג) ויום ב' שהוא ממשלת הירח נקרא בל"א (מאנטאג) ויום ג' שהוא ממשלת מאדים שהיו העכו"ם עובדים לכוכב זה שלא ירע להם קראוהו (דינסטאג) והואאר שם זה אף שאין עכו"ם שכיחים עתה, ויום ד' שהוא אמצע השבוע נקרא (מיטוואך) ויום ה' שמושל מזל צדק שמושל על הגשמים נקרא (דונערשטאג) ונמנעו לקראתו (דאנערשטאג) ויום ו' שהוא ממשלת נוגה שמושל על אהבה ותאוות שיפך הגלחון והמלחמה נקרא (פרייטאג) ויום השבת קראוהו סאבעט מכוון לשם שבת: [ג] עיין מקו"ב רש"י אות א:

מקו"ב רש"י: ב) עיין שבת פז ב, ופח א: ג) שר"ל מיתתנו אלא מקור הוא: ד) אפשר דל"ל שבותינו (שם אסרים): ה) במד' יד: ו) פי' על לו מתנו ת"א לוי דמיתנא, משמע שמותנו לא שם דבר הוא ועיין מגילת דויסא פ"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ממטיר, כדמות מטר היורד מהשמים: ומלת לחם. מאכל (כד) תמצא על הלחם כמשמעו (כה), גם על הבשר, כמו לחם אשה (ויקרא ג יא) (כו), גם על פרי, כמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמי' יא) (כז): וטעם אנסנו. שיצטרך אלי בכל יום (כח): (פיה"ק). הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. והם היו במדבר סין, אעפ"י שהכתוב אומר ויסעו מאלים ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין, לא באו מאלים, כי (כט) אל מקום קרוב שהוא על ים סוף ומשם באו אל מדבר סין (ל), וכמוהו ויסעו בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה' ויחנו ברפידים (למטה יז א) *) ואנחנו ידענו כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש ומאלוש לרפידים (לא), לכן בעבור שלא אירע להם שום דבר בים סוף ודפקה ואלוש אחז הכתוב דרך קצרה (לב) וכמו אלה רבים: לחם. מאכל, גם הבשר יקרא לחם, לחם אשה (ויקרא ג יא), גם פרי העץ נשחיתה עץ בלחמו (ירמי' יא יט), ומלת "מלחמה" ממנו, מקום מאכל החרב (לג): וטעם אנסנו. בעבור שיצטרך אלי בכל יום [ד] וי"א על אנשים שהותירו ממנו והיוצאים בשבת ללקוט (לד) ומזה הכתוב למדנו כי יציאת מצרים היתה יום חמישי (לה) או ששי (לו) כי יום בואם אל מדבר סין היה יום שבת בחמשה עשר יום (לז) כי מחר בבקר המטיר המן (לח) ואמר והיה ביום הששי (פ' ה) (לט), ופלא המן גדול מכל פלא, בעבור שעמד זה הפלא ארבעים שנה (מ), כי רובי הפלאים הם לעתם (מא), ועשרה נסים יש בו, האחד ירידתו (מב) והשני היותו סביב למחנה לבדו (מג) [ה], והשלישי העתקתו עמהם ממסע אל מסע (מד) והרביעי שימס בחום השמש, ולא ימס אשר לקטו (מה), והחמישי לא העדיף המרבה. והממעיט לא החסיר (מו) הששי, משנה ביום הששי (מז) שביעי לא הבאיש לילה ויום (מח), שמיני, ושני טעמים יש לו, והוא גם התשיעי, כי כן הכתוב במקום אחד אומר "כטעם לשד השמן" (במד' יא ח) וכתוב אחר אומר כצפיחית בדבש (למטה פ' לא), והנכון שהוא כצפיחית אם איננו מבושל, רק המבושל בפרור, כטעם לשד השמן (מט), והנס העשירי שעמד לדורות ולא הבאיש (נ), ובדרש שבזכות משה בא המן, ובזכות אהרן הענן, גם בזכות מרים הבאר (נא) [ו] והנה אכלו ישראל את המן שמונה ושלשים יום אחרי מות משה (נב) [ז], ועל דעתי (נג) כי ענן לא היה עליהם אחרי עברם ים סוף, כי הענן היה על המשכן (נד) וזה פירוש וענגך עומד עליהם (במד' יד יד) כי בשבילם היה עומד כדי שיעמדו (נה)

קרני אור

[ד] (ובמכילתא דויסע פ"ב) היה ר' אליעזר המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר, הרי זה מחוסר אמנה שנאמר, למען אנסנו. ועיין סוטה מח ב מאמר ר' אליעזר הגדול: [ה] עיין יהל אור, ובספרי בהעלותך פס"פ "שטו העם ולקטו" לפתח ביתו היה יוצא ומלקט פרנסתו ופרנסת ביתו, ואח"כ וחם השמש ונמס, ועם על הפ' "וברדת הטל" מלמד שהיה יורד על האסקופים ועל המזוזות וכו' ועיין בג' (יומא עה א) שמתרץ, לצדיקים ירד על פתח בתיהם, בינונים יצאו ולקטו, רשעים שטו ולקטו: [ו] ודעת ר' יהושע (מכילתא דויסע פ"ה) (ובתענית ט, א) בשם ר' יוסי בר' יהודה, שהבאר הוא בזכות משה ואהרן, והענן חזר בזכות משה, מת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו: [ז] וכן פי' לכ"ח "ולמדנו כי ישראל שירד להם המן כל ימי משה, עוד ירד להם אחר פטירתו של משה, וגם ברשותו של יהושע לח ימים, שהרי בז' באדר מת משה ובכו אותו כל ישראל שלשים יום ועברו את הירדן בעשור לחדש הראשון, כי כן מפורש ביהושע, והמן לא פסק עד טו בניסן וכאשר תחשוב מז' באדר שמת משה עד טו בניסן שפסק בו המן תמצא לח ימים", ועיין (תענית ט א מכילתא דויסע פ"ב, סדע"ר פ"י) ודעתם כאשר מת משה פסק המן, וישראל אכלו את המן ארבעים יום אחר מיתתו של משה, כי הספיק להם המן שירד מיום ז' אדר יום אחד קודם מיתתו

יהל אור

אז פסקו להם עוגות שהוציאו ממצרים: (כד) הוצאה לכל מאכל, וכן פי' ר"י ן' גנאח "ולחם אולי גם כולל לכל מה שיאכל, אלא שהגזכר עליו מה שיעשה כן מן התבואה בלבד, והראיה על הכלל, ובל אלחם במנעמיהם (תה' קמא ד) והמנעמים רבים במיניהם, והטיל עליהם כולם אלחם": (כה) לחם פי' פת מדגן, וכן, ארץ לחם וכרמים (מ"ב יח לב): (כו) שהוא הקרבן, וכן, את קרבני לחמי (במד' כח ב) ובצפניה א יז על הפ' ולחומם כגללים, פי' הח' ז"ל בשרם בלשון ישמעאל, וכן פי' הח' ז"ל והרד"ק (איוב כ כג) וכ"ה (שמו"ר פמ"ב ד) בערביא קורין לבשרא לחמא: (כז) וכן פי' ר"י ן' גנאח "ענינו אולי נשחיתה עץ בפריו, כלומר נכריתהו ונכרית דבריו מעלינו", וכתב הרמב"ן, "ויתכן א"כ שיכלול המן והשליו כי יתן להם שאלתם שאלו לחם ובשר": (כח) וכן פי' הרשב"ם: (כט) לדעתי חסר מלת "אם": (ל) וכן פי' הרמב"ן: *) וככתוב ויסעו כל עדת בנ"י וגו': (לא) כמש"כ (במד' לג, יב יג יד): (לב) עיין למעלה טו כב יהל אור אות רמח: (לג) כי גם החרב אוכלת: (לד) וכן פי' רש"י ז"ל: (לה) כדעת המכילתא הבאתי למעלה פ' א: (לו) כדעת ו הספ"ר (למעלה שם): (לז) וכן פי' למעלה פ' א, בפי' הארוך: (לח) וזה היה ביום הראשון: (לט) והוא ששי לשבוע וששי לירידת המן: (מ) כמש"כ (פ' לה): (מא) ולא יאריכו זמן הרבה: (מב) שירד מאכל מן השמים: (מג) כדעת (המכילתא דויסע בשלח פ"ב) שלא יהיו יוצאין להגרות ומלקטין אלא יוצאין למדברות ומלקטין ועיין קרני אור: (מד) והמן ירד בכל מקומות מסעיהם: (מה) וכן פי' הרד"ק, כי רק הנשאר על השדה כרוח השמש נמס, אבל העומר שלקטו אפילו בצהרים עמד בעינו, לא שלט עליו חום היום ולא חום האש, כי אחרי לקיטתו מלבד שלא המסו עוד חום שמש, אבל נעשה מקשה שגם האש לא שלט בו, ולכן נאכל כמו שהוא והיה טעמו כצפיחית בדבש: (מו) למטה פ' יח: (מז) למטה פ' כב: (מח) למטה פ' כד: (מט) וכן פי' הח' ז"ל למטה פ' לא בפי' הארוך: (נ) למטה פ' לג ועיין בבאורי שם: (נא) כן הוא (סדע"ר פ"י, מכילתא דויסע פ"ה, תענית ט, א): (נב) ונראה מזה שלא ירד בזכותו אחרי שגם אחר מותו ירד ועיין קרני אור: (נג) עתה יבאר שהענן לא היה בזכות אהרן: (נד) עיין בפי' הקצר (למעלה יג כב, ובפי' הארוך טו כב) ובבאורי שם: (נה) ולא

בזכות

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־
יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ
בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא: ה וְהָיָה בַּיּוֹם
הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ
וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם ׀
יוֹם: ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־

אונקלוס

בְּדִיל דַּאֲנַסֵּינוּן הַיְהָכוּן
בְּאוֹרָיְתִי אִם לָא: ה וִיהֵי
בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְּנוּן
יָת דְּיַיְתוּן וִיהֵי עַל חַד
תְּרֵין עַל דְּיִלְקְטוּן יוֹם
יוֹם: ו וַאֲמַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא

רש"י

(ד) **דבר יום ביומו.** לורך אכילת יום ילקטו ביומו ולא ילקטו היום לצורך מחר ז): **למען אנסנו** ח) **הילך בתורתי.** אם ישמרו מצות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט: (ה) **והיה משנה.** ליום ולמחרת: **משנה.** על שהיו רגילים ללקוט יום יום של שאר ימות השבוע ואומר אני ט) אשר יביאו והיה משנה לאחר שיביאו ימצאו משנה במדידה על אשר ילקטו וימדו יום יום וזהו לקטו לחם משנה בלקיטתו היה נמצא לחם משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם יומים נותן לכם ברכה (פוי"שן)

אבן עזרא

ובנסוע הענן יסעו (נ"ו), ובעמוד אש חיות נראה בענן (נ"ז) וכן כתוב ואש תהיה לילה בו (למטה מ לח), ודרך הבאר (נ"ח) אין זכר בכתוב על זה, ודרש יחיד הוא, כי אלו היה הפלא הזה, למה לא נכתב בתורה, והכתוב אומר, יבקע צורים במדבר (תה' עח טו) (נ"ט) ובעל הדרש סמך על ותמת שם מרים (במד' כ א) וכתוב אחריו ולא היה מים (שם פ' ב) (ס) ואין זה ראיה כי הכתוב ספר שנים מאורעים ארעו במקום, ואם לא, יודיעונו מי הוא שמת ברפידים שכתוב שם, ויחנו ברפידים, ואין מים לשתות העם (למטה יז א) (ס"א) ועוד אפרש בפ' ודברתם אל הסלע (במד' כ ח) (ס"ב): **ה** ופירוש **משנה.** שני העומר לאחד כי כן כתוב (ס"ג): **ו ויאמר.** טעם כי ה' הוציא אתכם בעבור שאמרתם כי הוצאתם אותנו (ס"ד) [ח] והנה שני אותות נעשה (ס"ה) לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם, האחד בערב זה היום, ושני למחרתו בבקר, והיה ראוי שיהיה ערב ובבקר וידעתם (ס"ו), כי איננו דבק ובבקר עם וראיתם את כבוד ה' (ס"ז), כי ביום עצמו (ס"ח) ראו את הכבוד (ס"ט) כאשר יפרש (ע) [ט]: (פיה"ק. **ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם.** מארץ מצרים. והכתוב כבר אמר. ויאמינו בה' (למעלה יד לא), וזה הטעם אחד שהאמינו רבים, שלא היו יודעים האמת (ע"א), ובעבור שאמרו הם למשה כי הוצאתם אותנו אולי עשיתם זה מדעת נפשכם ולא ברשותו, ע"כ אמר משה ערב ותראו אות כי ה'

יהל אור

בזכות אהרן: (נו) כמש"כ (למטה מ לו): (נז) פי' היית נראה בענן: (נח) שהיה בזכות מרים: (נט) ופי' החי' ז"ל "פעמים רבים במדבר הגדול והנורא": (ס) כן הוא (תענית ט א, במד"ר פ"א ירושלמי כוטה פ"א ה): (סא) וגם אין סבה מוצאת שלא היה שם מים: (סב) שם הצריך לבאר: (סג) בפ' כב וקצר כאן מפני ששם יבאר בארוכה: (סד) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל: (סה) ובמקח"ת "יעשה": (סו) דעת הח' ז"ל, כי ובקר שבפ' ז' נמשך בפסוק הראשון, כי בעבור שאמרו "כי הוצאתם אותנו" (פ' ג) אמר שני אותות יעשה השם לכם שתדעו כי הוא הוציא אתכם, הא' בערב היום הזה והשני למחר בבקר, והיה ראוי שיאמר, ערב ובקר וידעתם וראיתם כי ד' הוציא אתכם: (סז) רק דבק אלמעלה ערב וידעתם וגם בקר, וכן פי' הח' ז"ל (פ' יא) "ומזה הפסוק התברר פי' ובקר וראיתם את כבוד ד' וכו'": (סח) כי בו ביום כדבר אהרן אל העם: (סט) נראה להם כבודו: (ע) בפ' י: (עא) פי', כי רבים האמינו אמונה שלימה בד', כמש"כ ויאמינו וגו' אך היו בהם גם

קרני אור

כל משה עד שהביאו העומר בע"ז כניסן ועיין (למטה פ' יג אות קב ופ' לה בקרני אור סערה מד): [ח] וכן פי' הרד"א, שאם היינו אנחנו המוציאים אתכם מה יכולת היה בידינו לתת לפניכם בשר בערב ולחם בבקר: [ט] וכן פי' החזקוני, ערב וידעתם, ובקר וראיתם, תן האמור של זה בזה, וידעתם וראיתם בערב, וראיתם וידעתם בבקר, כיוצא בו, דגן בתורים ותירוש ינובב בתולות (זכרי' ט יז) שפי' דגן ותירוש

מקו"ב רש"י: ז) מכילתא דויספי פ"ב סס"ז: ח) וכרא"ם וכו"ל "למען אנסנו, כי אנסנו" וע"ז כתב בעל ס' הזכרון שלא ידע עע.ו: ט) מן והומר אני, פל כ ף כוק מוקף בבני הלאי עגול כו"ל:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה
הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
ז וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה
בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה
וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלּוֹנוּ עָלֵינוּ׃ ח וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב
בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ

אונקלוס

וְתִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק
יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
ז וּבְצַפְרָא וְתֶחֱזוּן יָת
יְקָרָא דַייָ כַּד שְׁמִיעַ
(קֳדָמוֹהִי) יָת תֻּרְעֲמוּתְכוֹן
עַל מֵימְרָא דַייָ וְנַחְנָא מָה
אֲרֵי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָנָא׃
ח וַאֲמַר מֹשֶׁה בְּדְיִתֵּן יְיָ
לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא
לְמֵיכַל וּלְחֵמָא בְּצַפְרָא
לְמִסְבַּע בְּדִשְׁמִיעַ קֳדָם

אבן עזרא

הוציא אתכם. ולא אנחנו מדעתנו (עג)): **ז ובקר**. פרשתיו (עג): **בשמעו את תלונותיכם**. דבק עם וראיתם את כבוד ה' (עד): **ונחנו מה**. מה בידינו לעשות, לא עשינו רק מה שצונו (עה) [ז]: **ונחנו**. הסר אל"ף (עו): (פיה"ק. **ובקר**. כן, ועוד תראו אות אחר, והוא כבוד השם, ומראה הכבוד כאש אוכלת בענן, וזה יהיה לכם לאות כי שמע הוא את תלונותיכם, על כן נראה כבודו לעיניכם (עז): **ונחנו מה**. עשינו לכם כי תלינו עלינו (עח) וזה פועל יוצא לשנים פעולים, והוא דבר אל ראשי העם, וכן וישובו וילינו עליו (בי"ד' יד לו) (עט)): **ח ויאמר**. עתה פירש להם שני אותות (פ): (פיה"ק. **ויאמר משה**

רש"י

בבית למלאות העומר פעמים ללחם יומים: (ו) **ערב**. כמו לערב [י]: **וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים**. לפי שאמרתם לנו כי הוצאתם אותנו תדעו כי לא אנחנו המוציאים אלא ה' הוציא אתכם שיגיז לכם את השליו: (ז) **ובקר וראיתם**. לא על הכבוד שנאמר והנה כבוד ה' נראה בענן נאמר אלא כך אמר להם ערב וידעתם כי היכולת בידו ליתן תאותכם ובשר יתן אך לא בפנים מאירות יתנהו לכם כי שלא כהוגן שאלתם אותו ומכרס מלאה והלחם ששאלתם לצורך בירידתו לבקר תראו את כבוד אור פניו שיורידוהו לכם דרך חבה [יא] בבקר שיש שהות להכינו וטל מלמעלה וטל מלמטה כמונח בקופסא [יב]: **את תלונותיכם על ה'**. כמו אשר על ה' [יג]: **ונחנו מה**. מה אנחנו חשובין: **כי תלינו עלינו**. שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב [יד] ועל כרחי אני זקוק לפרש תלינו בלשון תפעילו [טו] מפני דגשותו וקרייתו [טז] שאילו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו [יז] כמו וילן העם על משה [יח] או אם היה דגוש ואין בו יו"ד ונקרא תלונו [יט] הייתי מפרשו לשון התלוננו [כ] עכשיו הוא משמע תלינו את אחרים [כא] כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה [כב]: (ח) **בשר לאכול**. ולא לשובע. למדה תורה

קרני אור

יהל אור

יושבב כתורים, והנן ותירוש יושבב בתולות: [ו] עיין ברמב"ן גם המתרעמים (למעלה יד יב) והם התלוננו (פ' ג) מפני שלא היו יודעים האמת: (עג) וכן פי' רש"י ז"ל: (עג) כפי שלפני זה, שמלת ובקר אינו דבוק עם וראיתם את כבוד ד', אלא אל מלת ערב: (עד) ואינו דבק עם ובקר, ופי' שיראה כבוד השם בעבור כי שמע את תלונותיכם שהליונתם עלינו עתה: (עה) השם: (עו) כי אל"ף ״״״ אנחנו נוסף מאותיות האמנתי"ו, ועיקר מלה זו „נחנו" ועיין ברא' מב יא, ובבאורי שם: (עז) ודעת רש"י, רשב"ם, רמב"ן, רמבמ"ן, על ירידת המן שהיה דבר פלא ונגלה בו כבוד ד' וכן פי' שד"ל, ולא אמר כן בענין השליו, כי היה השליו בהשגחת השם אך לא נס גמור: (עח) את העם: (עט) וכן פי' הה' ז"ל שם, פועל יוצא לשנים פעולים: (פ) כשראה שלא מלאו קורת

מקו"ב רש"י: י) וכרא"ם כמו „בערב" וחסר בי"ת: יא) מכילתא דויסעו פ"ב יומא עה ב ספ"ז, שכל טוב, ילקוט רנ"ח: יב) הרון עץ קטן: יג) וחבר הי"ן כאלו אמר את תלונותיכם שעל ד': יד) כ"ה בשכל טוב וזה ליתא במכילתא ופס"ז וילקוט: טו) פי' שאין תלינו פועל עומד כלומר תתרעמו אתם עלינו: טז) פי' מחמת הדגוש שבלמ"ד וקרייתו ביו"ד: יז) שאתם לוננים: יח) למטה יז: יט) כבתיבתו: כ) שאתם נעשים לוננים: כא) והוא פועל יוצא שמסבבים שיתרעמו אחרים: כב) במד' יד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־
אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־
עָלֵינוּ תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה:
ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־
כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי
יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם: י וַיְהִי
כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה
כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן: פ ששי
יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

יְיָ יָת תְּרַעֲמוּתְכוֹן דִּי
אַתּוּן מִתְרַעֲמִין עֲלוֹהִי
וְנַחְנָא מָה לָא עֲלָנָא
תְּרַעֲמוּתְכוֹן אֱלָהֵן עַל
מֵימְרָא דַּייָ: ט וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֱמַר לְכָל
כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
קְרִיבוּ קֳדָם יְיָ אֲרֵי שְׁמִיעָן
קֳדָמוֹהִי יָת תְּרַעֲמוּתְכוֹן:
י וַהֲוָה כַּד מַלֵּיל אַהֲרֹן
עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאִתְפְּנִיו
לְמַדְבְּרָא וְהָא יְקָרָא דַּייָ
אִתְגְּלִי בַּעֲנָנָא: יא וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר:
יב שְׁמִיעַ קֳדָמַי יָת
תְּרַעֲמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מַלֵּיל
עִמְּהוֹן לְמֵימַר בֵּין

רש"י

דרך ארץ שאין אוכלין בשר לשובע. ומה ראה להוריד לחם בבקר ובשר בערב לפי שהלחם שאלו כהוגן שא"א לו לאדם בלא לחם אבל בשר שאלו שלא כהוגן (כג) שהרבה בהמות היו להם ועוד שהיה אפשר להם בלא בשר לפיכך נתן להם בשעה טורח שלא כהוגן (כד): אשר אתם מלינים עליו. את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (ט) קרבו. למקום שהענן ירד:

אבן עזרא

בתת ה', כאשר נתן השם לכם בערב בשר לאכול, ולחם בבקר לשבוע, בעבור ששמע השם שאתם מלינים עליו, אז יתברר לכם כי חטאתם. כי על השם תלונותיכם ולא עלינו כאשר חשבתם בנפשכם): ט קרבו לפני ה', אל המדבר (פא): (פיה"ק. וכדבר משה אל אהרן לאמר קרבו אל אהל מועד (פב) עוד אהרן מדבר (פג). והנה פנו אל המדבר והנה כבוד ה'): י ויהי. התברר להם כי בעת שדבר להם קרבו, מיד בא הענן ונראה בו הכבוד (פד): (פיה"ק. ויפנו אל המדבר. וטעם אל המדבר, כי אהל משה חוץ למחנה היה, ונקרא אהל מועד, כי שם יוועדו אליו כל הנשיאים, וכאשר ראו הכבוד אמר משה בצווי השם שמעתי את תלונותיכם (פה) אמר השם בערב תאכלו בשר (פו) ובבקר תשבעו לחם, אז האמינו חעם בעבור שראו הכבוד): יא וידבר ה'. וראו כי משה הלך אל הכבוד ודבר עמו (פז): יב שמעתי. ומלת תלונת זרה דגשות הנו"ן (פח), וזה הנבואה שנויה (פט) כי כבר הזכירה משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול, ולחם בבקר (פ' ח), רק נשנית

יהל אור

קורת רוח בדבריו ולא ענו העם אותו דבר, הוסיף לפרש מאמרו הראשון, ואמר מה שאמרתי וידעתם כי ד' הוציא וגו' יהיה בתת ד' לכם בערב בשר לאכול, ומה שאמרתי „וראיתם" בהתו לכם להם בבקר לשבוע, וכן פי' למעלה פ' ו' השני אותות: (פא) כי שם היה אהל מועד, וכן פי' רש"י ז"ל „קרבו למקום שהענן ירד": (פב) וזהו אומרו קרבו לפני ד': (פג) כמש"כ „ויהי כדבר אהרן" כי עוד היה אהרן מדבר: (פד) ומשה הלך למקום הכבוד: (פה) זהו אומרו, שמעתי את תלונת בני ישראל (פ' יב): (פו) זהו אומרו בין הערבים תאכלו בשר (שם): (פז) כי כבוד השם נראה בענן: (פח) כי שרש המלה לון, ואף שגם הד' פעמים תְּלֻנֹּתֵיכֶם הקודמים בפרשה הנו"ן בהם דגושה, מכל מקום אין בהם זרות כי לפניו קבוץ במקום השורק, ולכן יהיה בהם הדגש במקום הנח, משא"כ כזה שבא בו הנח עם הדגש (רד"ק): (פט) נכתבה שנית

מקו"ב רש"י: כג) מכילתא שם יומא עה: כ פס"ז ילקוט רנ"ט: כד) ל"ל לעת ערב שאין שבות כיוס לתקן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃

אונקלוס

שְׁמִשַׁיָּא תֵּיכְלוּן בִּסְרָא וּבְצַפְרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא וְתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
יג וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּסְלֵיקַת סְלָיו וַחֲפַת יָת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְרָא הֲוָת נְחָתַת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר

אבן עזרא

בעבור ישראל שיראו הכבוד (ל), ומלת בין הערבים כמו בערב כאשר פירשתי (לא), ומזה הפסוק התברר פי׳ ובקר (לב) וראיתם את כבוד ה׳ (פ׳ ז) (לג) כי הנה כתוב בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם (לד): יג ויהי בערב. בסוף היום בעצמו (לה): ותעל השלו. אולי עלתה מאת ים (לו): שכבת הטל. כמו, ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז) טעם ירידה (לז) ובמקום אחר כתוב וברדת הטל (במד׳ יא ט), ירקב שם חוי (לח) שאמר, כי המן הוא הנקרא בלשון פרסי תרנגבין, ובלשון ערבי מ״ן ובלשון לע״ז מנ״א, כי קושיות רבות עמדו עליו, האחת כי איננו יורד היום במדבר סיני, כי ההר ידוע, ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלצבי״ר והוא יורד בניסן ובאייר ולא בחדשים אחרים, ועוד אם תשימהו לשמש לא ימס, ועוד כי בלילה לא יבאש, ועוד כי איננו חזק, ואין צורך שידוכנו אדם במדוכה שיעשה ממנו עוגות, ועוד כאשר יושם בלשון ימס, ועוד כי איננו משביע שיולד דם טוב (לט) רק הוא נכנס ברפואות, ועוד כי ביום הששי היה יורד משנה (ק) ועוד כי לא היה יורד בשבת, ועוד כי ירד לכל מקום שיהיו (קא) ועוד כי עבר עמהם את הירדן, ולא שבת עד חצי ניסן על דרך הפשט (קב): ופיה״ק. ותעל השלו. עוף (קג), וטעם ותעל שבפאת הים הוא עולה (קד) [יא]: ובבקר היתה שכבת הטל. נזילת הטל (קה) או רדת, וכן ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז) ישתחקו עצמות חיוי הפושע וכל הזונים אחריו שאמרו כי מנהג זה המן לרדת עד היום במדבר, ואמרו כי כמהו הוא היורד עם הטל בארץ מערב, התכון (קו) הוא הנכנס במיני רפואות הנקרא תרנגבין, ולא התבישו אלה (קז) כי הנה כתוב כי במדבר סין ירד המן והוא מקום ישוב (קח) ועוד כי בארץ שני מלכי האמורי ירד המן גם אחרי

רש״י

(יג) השליו. מין עוף ושמן מאד (כה): היתה שכבת הטל. הטל שוכב על המן ובמקום אחר הוא אומר וברדת הטל וגו׳ (כו) הטל יורד על הארץ והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו והרי

קרני אור

מה שהפיל ס״ו: [יא] לדעת קצת מרז״ל שבשלו עמד להם ג״כ מ׳ שנה כמו שעמד המן, וכן פי׳ הרמב״ן ורב״ח והטור על התורה, והרד״א כתב, כי לאותה שעה בלבד נתן להם, ובעבור זה בקברות התאוה שאלו בשר פעם אחרת, לפי שסלו שניתן להם במקום, הוא מיד נפסק ולא אכלו ממנו

יהל אור

שנית: (ל) והרמב״ן כתב, אבל נשנה בעבור שאמר, שמעתי את תלונות בני׳: (לא) (למעלה יב ו) ועיין גם בפי׳ הקצר שם, ובבאורי: (לב) ובמקח״מ, התברר פירושי במלת ובקר״: (לג) שמלת „ובקר״ איננו דבוק עם וראיתם את כבוד ד׳, כמו שפי׳ למעלה פ׳ ו: (לד) „וידעתם כי אני ד׳ אלהיכם״ הנה מבואר כי ידיעת השם להם מתויבת מאשר היה בבקר ובערב: (לה) ר״ל מיד בלותו יום שנתרעמו: (לו) פי׳ מפאת לדרומית, וההולך מדרום העולם לצפונו יקרא עולה, וכן ויגז שלוים מן הים (במד׳ יא לא) לא שיצאו מן הים, כי לא יושבי הים הנם, רק עלו מפאת ים סוף שהוא לרוח ים: (לז) וכן פי׳ שם הח׳ ז״ל „ישכיב כמו יוריד וכמוהו שכבת הטל״. (לח) עיין ערכו ברא״ש ס׳ בראשית: (לט) פי׳ שיולד ממנו דם טוב: (ק) המן שהיה יורד לישראל היה יורד בששי משנה: (קא) לכל המסעות שנסעו וחנו שם ירד המן: (קב) וכן פי׳ רש״י ז״ל (למטה פ׳ לה) כי בט״ו בניסן פסק, ועיין (למעלה טז ד) בפי׳ הקצר ובבאורי שם: (קג) מין עוף שמן: (קד) הרלב״ג ידייק מלשון הח׳ ז״ל שהשם העלה אותם מן ים, וז״ל „הוא מין ממיני העופות ואולי העלה אותם השם ית׳ מן ים כמו שכתב הח׳ א״ע ז״ל״, ולפ״ז נוכל לפרש ותעל, לשון עליה, מפני שהים עמוק מן היבשה: (קה) פי׳ נטיפת הטל: (קו) ר״ל, היתכן: (קז) פי׳ ואיך לא התבישו אלה: (קח) סין, הוא מבצר חזק, וכן יקרא יחזקאל (יחז׳ ל טו) מעוז מצרים, והמדבר הקרוב לו שמם הוא
כרי

מקו״ב רש״י: כה) יומא עה ב: כו) במד׳ יא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְמַשְׁרִיתָא: יד וּסְלִיקַת נְחָתַת טַלָּא וְהָא עַל אַפֵּי מַדְבְּרָא דַּעְדַק מְקַלַּף

יד וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר

רש"י

הוא כמונח בקופסא כז): (יד) ותעל שכבת הטל וגו'. כשהחמה זורחת עולה הטל שעל המן לקראת החמה כדרך טל עולה לקראת החמה כח) אף אם תמלא שפופרת של ביצה טל ותסתום את פיה ותניחה בחמה היא עולה מאליה באויר. ור"ד שהטל עולה מן הארץ באויר כט) וכעלות שכבת הטל נתגלה המן וראו והנה על פני המדבר וגו': דק. דבר דק ל): מחספס. מגולה ואין דומה לו במקרא. וי"ל מחוספס לשון חפיסה ודלוסקמא שבלשון משנה לא) כשנתגלה משכבת הטל ראו שהיה דבר דק מחוספס בתוכו בין שתי שכבות הטל. ואונקלוס תרגם מקלף לב) לשון מחשוף הלבן לג): ככפר. כפור גלידא בלע"ז דעדק כגיר לד) כאבני גיר לה) והוא מין צבע שחור לו) כדאמרינן גבי כסוי הדם הגיר והזרניך לז) דעדק כגיר כגלידא על ארעא, דק היה כגיר לח) ושוכב מוגלד כקרח על הארץ לט) וכן פירושו דק

אבן עזרא

שעבדו את הירדן (קט), ואם היה דבר הולדות (קי) למה לא ירד בשבת, ושאר הנסים הנזכרים (קיא), ועוד נתן להם עוד עדים נאמנים מכחישים דבריהם, כי זה היורד במערב איננו יורד בכל זמן ולא על כל עלה (קיב) [יב] ואם תשים אותו בשמש לא ימס, ויעמוד ימים וחדשים ושנים ולא יבאש, ואיננו קשה שיוכל אדם לטחון אותו, כי כן הכתוב אומר, וטחנו ברחים, או דכו במדוכה, וכן בפסוק (קיג) ועשו אותו עגות (במד' יא ח), והנה איננו כאשר דמו, וצוה השם שלא יקח כל אחד חוץ מעומר (למטה פ' טז) (קיד) [יג]): **יד ותעל.** הטעם שנפסקה (קטו) כמו, או חללת יצועי עלה (בראי מט ד) כי הטעם מעת שחללת, יצועי נסתלק מעלי ונפסק (קטז) וכמוהו, אמר אלי אל תעלני בחצי ימיי (תה' קב כד) (קיז) והטל היה יורד בתחלה לשדר הארץ (קיח) ובהסתלק הטל יורד המן (קיט) וכן כתוב,

יהל אור

בני"י הוא מדבר סין והנה היה שם מקום ישוב: (קט) והיה זה, בעשור לחדש הראשון (יהושע ד יט) זבחו לגלגל ובפ"ע בו פסק: (קי) פי' מפי' דרך התולדות והטבע: (קיא) עיין בספ' העקר (פ' ד) שיחשוב עשרה נסים שהיה במן: (קיב) כי הוא נמצא רק על עלי העץ הנקרא בשם טרפא או טמריסק ועיין קרני אור: (קיג) פי' בפסוק הזה עצמו: (קיד) הנה ביאר בטעמות לודקות האלו שהמן שאכלו אבותינו במדבר לא היה אותו הנקרא היום מאנ"א, וכן פי' (פ' לה) זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה עיי"ש: (קטו) ענינו הכריתה וההפסק: (קטז) וכן פי' הא' ז"ל שם: (קיז) ענינו כריתה: (קיח) הטל היה יורד ראשונה: (קיט) פי'

קרני אור

כ"א אותו הערב כלבד": [יב] הנוסעים מאופן לאל אריש מלאו בקלה מדבר של קנה ופן הטדע בשם טרפא או טמריסק אשר במצן ימי הקיץ מולידים גרעינים וטעמם כלסיות כדבש, וחכמי הטבע האנגליים אומרים כי המן החדש הלזה נוטף מעלי הטרפא על ידי דחיקת תולעת קטנה והערביים מלקטים אותו ומעדני מלך הוא למו, והמליאה הזאת הסבה לרבים לחשוב ולהאמין כי זה זה מן התורה, אמנם בכל נסיבהם, כי המן הלזה בכל הימים אשר יורד מן השמים אם תעלהו במאזנים יחד לא יעל ליותר משש מאות ליטרות, ומלבד זה נודע הדבר כי הטרפא הזה לא ימלא כלל בחלק המדבר אשר שם תעו בני"י יותר מל"ח שנים רצופות, המן הנזכר נמצא לרוב בחדש יוניוס והלך ויורד כמו ששה שבועות ולא יחדל, והמן בתורה תם לרדת לפני חדש יוניוס בבוא בני הגלגלה לאכול מעבור הארץ ולעשות פסח ככתוב ביהושע, המן החדש מראה לזהב לו, המן החדש לא ידוכה במדוכה ומעולם לא יכלו הערביים לאפות ממנו

פגות ולא כאלה חלק המן בתורה, והמתחכמים לאמר שבו על המליאה יען שאין לו שום דמיון כלל להמן הלזה עם המן בתורה (לגן שמים לת"ג ווידאווער הלוי): [יג] והיטיב לדבר בזה הח' ה"ג ווידאווער הלוי. (לגן שמים שם) על המתחכמים בעמנו גם היום מתלמידי חוי הפושע וז"ל „קחה נא בידך כאור אביר החכמים איש אשר כארף ככף לרף כפעו מכל תלאת אמונת הבליות, כלה בוא מאור עין ישראל בתורה אבן עזרא שמו וזכרו לברכה, קרא נא דבריו על ענין המן, ותראהו כגבור ירון תורת ויך מכה נאצת על קדקד מכחישי הנס במן, וכדרכו בלי את מרים קולו ויחרף אלה הבאים לחרף מערכות אלהים, ילקב שם תיוי וגו', כזה דבר הראב"ע בימיו נגד המתחכמים בעמנו, ועתה החול לסתור דברי

מקו"ב רש"י: כז) יומא שם וכיא מלה רומית Capsa ופי' ארגז ותיבה קטנה ובפס"ז כמו שמונח בתפיסה ופי' שק קטן עיין ערוך השלם ערך חפס: כח) עיין פרה פ"ט מ"א, ובפי' הרע"ב שם: כט) תנחומא א והנחומא ב אות כ:

ל) מוסיף דבר מפני שדק ומחספס הם תארים ולריכים מתואר (רא"ם): לא) ב"מ כ א ומפרש בג' שם „אמת קטנה" ופי' רש"י שם חמת של עור שנותנין בו יין: לב) והנה רש"י פי' ג פירושים מגולה, או כחתון בשק ואמת קטנה, ודעת אונקלס קלוף, ועיין יהל אור וקרני אור: לג) ברא' ל: לד) בן ת"א: לה) ישעי' כז ט: לו) כן פי' רש"י בישעי' שם: לז) חולין פח ב, ובגמרא שלנו ליתא מלת „הגיר", ובבילה טו א, בילת הגיר, ופי' רש"י שם גיר מין קרקע המבהיר, ועיין ערוך השלם ערך גיר, עם הצאליין בזה וסיים אבל בחמת מראה של סיד לבן הוא כידוע, עכ"ל, וכן הוא דעת הרמב"ן עיי"ש ביאור „ועל כן ייחס בו המן שהוא לבן ומפוזר על הארץ כגיר שמפוסף: לח) לפמן דקותו היה כגיר: לט) וזה הוא פי' כגלידא על ארעא, שספי' מן גלידא קרח שעמות הארץ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי

דַּעְדַק כְּגִיר כִּגְלִידָא עַל אַרְעָא׃ טו וַחֲזוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ גְּבַר

אבן עזרא

וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במד׳ יא ט) (קיז) [יד]: דק מחוספס. כמו שעל (קיח) ואין לו חבר (קיט) [טו], והאומר שהוא כמו מחשוף (בראי׳ ל לז) שהוא בשי״ן (קכ) אינו נכון (קכא) [טז] כי משפט הלשון שיכפלו הפ״א והעי״ן כמו יפיפית (תה׳ מה ג) או העי״ן והלמ״ד, כמו, ירקרק (ויקרא יג מט) (קכב) או הלמ״ד לבדה כמו סגריר (משלי כז טו) (קכג) רק העי״ן לבדו לא מצאנו כי אם בעלומי הה״א, כמו הגיגי (תה׳ ה ב) (קכד) כי אחר שחסר הה״א (קכה) נראה הניטל כלמ״ד פעל על כן כפלוהו (קכו) רק באותיות נראות (קכז) לא מצאנו העי״ן כפול (קכח): (פיח״ק. דק מחספס. י״א שפי׳ עגול (קכט) [יז] ולא נדע אם הסמ״ך כפיל (קל) או הוא מחומש (קלא) והקרוב שהוא מרובע (קלב): ככפר. כמו, כפור כאפר יפזר (תה׳ קמז טז) (קלג)): מן ויראו. אמר רבינו שלמה (קלד) [יח] כי בלשון ישמעאל

רש״י

ככפור שמות קלוש ומחובר כגליד (מ) דק טינכ״ש בלע״ז שהיה מגליד גלד דק מלמעלה וכגיד שתרגם אונקלוס תוספת הוא על לשון העברית ואין לו תיבה בפסוק (מא): (טו) מן הוא. הכנת מזון הוא (מב) כמו וימן להם

קרני אור

דברי בן עזרא אבר בהגיון וכבינה יסודם? היסוד אים אבר לו מות בקדקדו להתעקם ולומר אין כזה יד אל טובה פלא?: [יד] וכג׳ (יומא עה ב) טל מלמעלה וטל מלמטה, ודומה כמו שמונח בקופסא, וכן פי׳ רש״י ז״ל ועיין תנחומא א אות כ, תנחומא ב אות כ שמו״ר פ׳ לח ד, (ובמכילתא דויסע פ״ג) „כילד המן יורד לישראל, יוצאת רוח לצפונית ומכבדת המדבר, יורד מטר ומכבס הארץ והטל עולה, והרוח מנשבת בו ועושהו כמין שולחנות של זהב והמן יורד עליהם“: [טו] ובתה״י מסרגל ופי׳ כל דבר שנעשה כסדר כמו שרטוט הסופר קרוי סרגל, עיין ערוך השלם ערך „סרג“ ועיין באור שד״ל לדעתו בזה: [טז] והרלב״ג כתב „גם נכון הוא מה שפי׳ המתרגם, רצוני שהוא היה כדמיון זרע דק קלף, ר״ל שהוסרה קליפתו, כי הוא היה לבן כזרע גד כמו בספר אח״ז“: [יז] עיין באור שד״ל מה שהעיר ע״ז: [יח] וז״ל הרה״ג ש״ר (תולדות רבינו נתן בעל הערוך הערה 13) בשמות טז טו בפי׳ הראב״ע „אמר רבינו שלמה“ וכו׳ והנה בפי׳ רש״י שם לא נמצא מאומה מזה, רק פי׳ „הכנת מזון“ אלא בראב״ם שם כתב „ולפי שהוא לשון מצרי וכו׳ (עיין הערה שאח״ז) ונראה שמשמע תלמיד הראב״ע מפירושי הצרפתים, וכיון אל דברי הרשב״ם וחשב שהם מרש״י, וכבר ידע מפי׳ הרשב״ם וכיון אליו עוד במקום אחר, פי״ש כראב״ע (למעלה ד י) והאומר שהכה לשון מצרים אינו נכון וכו׳, והוא דעת הרשב״ם פי״ש שמתפאר בפי׳ זה, אכן כאן לענין מן, טעה גם בשמיעת דברי הרשב״ם, כי באמת מבואר שם, מן הוא תרגומו של מי הוא, וזה ממש כמו שכתב תלמיד הראב״ע לדעת עצמו, לא כמו שמשמע בתרגום מן הוא מה הוא, עכ״ל, ופ״ז כתב הרב מ׳ שלמה חזן אב״ד מנא אמון (במעלות לשלמה מערכת גדולים אות א) „הנה לאמרי דמשה שלא נמצא אותו לשון בפי׳ רש״י שבידינו אין זה מן התימה דהנה נודע שרש״י ז״ל עשה כמה מהדורות בפי׳ על התנ״ך ועל הש״ס, ובמבואר יוצא מלבון ההוספות שבהרבה מקומות מביאים בפי׳ רש״י דבר שאינו בפי׳ רש״י שבידינו, ואפשר לומר שבפי׳ רש״י במהדורא קמא היה כתוב אותו לשון, והעתיקו משם הראב״ע, ואופן זה הוא קרוב לשמוע יותר ממה שאמר שתלמיד הראב״ע כתב כשם רש״י דבר אשר לא ראהו ולא שמעו, וגם ממה שמשמע משם דשב״ם היה אותו, שבאמת דבר זה קשה לאומרו, ואף דבלשון הראב״ע כתוב כי בלשון ישמעאל וכו׳ ובפי׳ רשב״ם כתוב „ולפי שהיה לשון מצרי“ וכו׳ ולשון מצרי לחוד ולשון ישמעאל לחוד, ועיין (למעלה ד י) בפי׳ הראב״ע שכתב וז״ל „וכ״כ בפי׳ עבודת האדמה כנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים“ הרי לשון מצרים לחוד ולשון קדרים

יהל אור

שירד המן בהסתלק שכבת הטל: (קכ) אח״כ ירד המן: (קכא) האריך בשיעורו ובאיכות שיעורו, והטעם שהיה עגול, והנה פה פי׳ כן מדעת עצמו ובפי׳ הקצר פי׳ בשם י״א, וכן פי׳ הרד״ק בשרש „חספס“ „מגולגל ועגול“: (קכב) אין לו ריע, אף לא בשאר לשונות: (קכג) והשי״ן כמו סמ״ך וכן פי׳ רש״י ז״ל, והרמב״ן, עפ״י תרגום אונקלס, וכן הוא בספר הגלוי להריק״ם ז״ל: (קכד) וכן כתב רבינו מנחם ב״ר שלמה (שכל טוב), ואשר אמר אונקלס מקלף לא סבירא לי עיי״ש: (קכה) אם נכפלו הפ״א והעי״ן יהיה הכפל ליתרון, ואם העי״ן והלמ״ד כפולים יהיה הכפל להסרון: (קכו) כי שרשו „סגר“: (קכז) כי שרשו „הגה“ ונכפל עי״ן הפעל: (קכח) ר״ל הה״א למ״ד הפעל: (קכט) הגיגי: (קל) ר״ל בשלימים: (קלא) וכן הוא במדרש שכל טוב „אבל לכפול אות התיבונה לא נמצא במקרא“ ובכל זאת מצאנו עוד שהעי״ן כפול „זנוני זונה“ (נחום ג ד): (קלב) עיין אות קכח: (קלג) ואח״כ שרשו „חסף“ ונכפלה בו עין הפעל: (קלד) מהמשה אותיות מחספס: (קלה) כן ארבע אותיות, וכן פי׳ הרד״ק בשרש „חספס“: (קלו) מראיתו ככפור שהוא הקרח, ונקרא הקרח כפור, לפי שהוא מכפר פי׳ מכסה את הארץ: (קלז) הוא רש״י ז״ל, ויש מטילים ספק בזה, עיין קרני אור:

סקו״ב רש״י: מ) כעין גליד, ועדיין איני יודע דקיקתו כילד, כשהוא אומר כפור כאפר יפזר (תה׳ קמז טז) למדנו משפ׳ כתובים שהיה כעל דק כאפר (שכל טוב): מא) ועיין רמב״ן שכתב שבנוסחאות שבדוקות מן התרגום כתוב כהן „דעדק דגיר כגלידא על ארעא“ ופי׳ מעוי חמרים חמרים כגליד שעל ארעא וכ״ה בתרגום סביוניטא וכ״ה בס׳ יאר עיי״ש מה שהאריך בזה לקיים הגירסא, ועיין באוצר נר שכתב שכ״ה בדפוס לסבונא, שא׳ קושטנטינא: מב) ובלועזי רבותינו (מכילתא דויסע פ״ג) ובשכל טוב מזון מזומן לנו הוא ועיין סוכה לט ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה

לַאֲחוּהִי מַנָּא הוּא אֲרֵי לָא יְדַעוּ מָה הוּא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לַחְמָא

רש"י

המלך מג): כי לא ידעו מה הוא. שיקראוהו

אבן עזרא

תרגום מה הוא מן הוא (קלח) [יט] והמגיד לו ככה לא דבר נכון (קלט) כי תרגום מה הוא בלשון ישמעאל מה הוי (קמ), רק מן הוא תרגומו (קמא) מי הוא (קמב) כי איננו נופל מן (קמג) בלשונם כי אם על אדם (קמד) [כ]. כי פי' (קמה) מן הוא מגזרת, אשר מנה את מאכלכם (דניאל א, י) (...) [כא] אמר ר' משה הכהן, ידענו כי אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי ויאמר משה אליהם, וכבר אמר משה אליהם (קמו) וכמוהו רבים, ובפרשה הזאת וירם תולעים ויבאש (פ' כ) וכבר באש (קמז), ובן כתוב, ולא הבאיש ורמה לא היתה בו (פ' כד) (קמח), ואיחר הכתוב לומר דברי משה בעבור שהוא צריך להאריך לומר זה הדבר אשר צוה ה' (קמט), זה בדרך הסברא כי עומר לגלגלת למי שהוא גדול בשנים, ולקטנים כפי אכלם (קנא) [כב]: (פיה"ק. מן הוא. מטעם מן ינצרוהו (תה' כא ה) וימן ה' דג גדול (יונה א) כטעם זימון (קנב) והמפרשים שהוא בלשון ישמעאל (קנג) תעו כי לא

יהל אור

(קלח) ברש"י שלפנינו לא נמצא זה, ויכול להיות כי היה להח' ז"ל נוסחא אחרת בפי' רש"י ז"ל עיין קרני אור: (קלט) והמגיד לו כן טעה בזה: (קמ) ולא מן: (קמא) בלי ישמעאל: (קמב) וכן פי' מנחם, הביאו הריק"ס (הגלוי סי' יט) כי מן בלשון ערבי כמו מי בעברי וכן בארמית מי הוא מן הוא: (קמג) שתרגומו מי: (קמד) ואין לפרש כן על המן, וכן כ' הח' ז"ל (ברא' לג ה) "מי לעולם ימצא על אדם" ועיין קרני אור הערה ה' שם וכן כתב הח' ז"ל (רות ג טז) "כי אין משפט מי שימצא על הענין כי אם בן אדם" ועיין באורי שם וכן יאמר מנחם (הגלוי שם) "כי מי אינו נופל כ"א על בעלי השכל": (קמה) ר"ל רק פי': (קמו) שפי' אשר הזמין לכם מזון: (קמז) פי' שאין ויאמר משה אליהם נמשך עם הקודם לו, מן הוא כי לא ידעו מה הוא, ושנאמר כי משה השיב להם ע"ז הוא הלחם, כי הם לא שאלו למשה, אלא ויאמרו איש אל אחיו, וע"כ יפרש ר"מ כי ויאמר משה וגו' וכבר אמר משה: (קמח) וכן פי' רש"י ז"ל שבתחלה הבאיש ולסוף התליע: (קמט) עיין באורי שם: (קנ) ע"כ איחר דבריו וכתבם בקשור אחד: (קנא) כי אי אפשר שהקטנים יאכלו עמר: (קנב) נזדמן הוא מאת השם: (קנג) שהפי' מן מן מה הוא, והנה

קרני אור

קדרים אחוד, וידוע שהקדרים הם הערביים הם הישמעאלים, וכן פי' החי' ז"ל (תה' קכ ה) עה"פ שכנתי עם אהלי קדר, הם הערב, וכן ת"י "משכניהון דערבאי" ומאחר שכן הוא, איך הפה יכולה לומר במ"ש הראב"ע משם רש"י כי בלשון ישמעאל וכו' כיון שגם רש"י שכתב ולפי שהוא לשון מצרי, והרי לשון מצרי אחוד ולשון ישמעאל אחוד, ומ"ש, וכבר ידע מפי' הרשב"ם וכיון אליו, אין זו הוכחה כל עיקר, וכי לא היה בעולם בתותו זמן משנה עה"ת רק פי' רשב"ם ז"ל, והלא הי' כמה וכמה מפרשים שקדמו להראב"ע ולרש"י, והם ז"ל מביאים דבריהם, פעם מזכירים שמם, ופעם לא, ומאחר שכן, אפשר לומר שאיזה מפרש קדמון הוא שכתב שמפרש"ה שהוא לשון מצרים וראהו הראב"ע ואליו כיון, כמ"ש שהאומר שהוא לשון מצרים, ולא כיון על רשב"ם שלא ראהו, והגם שלא ראינו מי שכתב כן זולת רשב"ם, אין לא ראינו ראיה, וכפרט ספרי הקדמונים; יש מהם שנגנזו ויש שנשרפו, ויש שמונחים בקופסא באוצרות המלכים ואין ספין שולטת וממשמשת בהם כרצונם, ועיי"ש עוד שהאריך בזה, וכן כתב שד"ל להרש"ג ב"ר (אגרות שד"ל לד 277) "לענין מן הוא, נ"ל או שרבנו שלמה שהזכיר איננו רש"י אלא שלמה אחר, או שהראב"ע קרא כן באיזה מפרש, ושכח וסמך על זכרונו וייחס הדבר לרש"י בטעות הזכרון, המנהג כללות הענין שזה היות פירוש הראב"ע על שמות מלאכת אחד מתלמידיו, הוא דבר שאין הדעת סובלתו כמום פנים ואינו אלא תוכחה ושלולה" עיי"ש מה שהאריך בזה: [יט] וז"ל הרשב"ם "מן הוא" לפי שלא ידעו מה הוא, וגם דוגם פתרו כן וסוף המקרא מוכיח, כי לא ידעו מה הוא, ואני אומר מן הוא תרגומו של מי ולפי שהוא לשון מצרי ובלותו לשון היו רגילין, כתבו משה באותו לשון שאמרו להודיעט שלסיכך ויקראו בית ישראל את שמו מן על שהיו תמהים ואומרים מן הוא כמו מה הוא" עכ"ל, והנה פתח כמי, שכתב "מן הוא תרגומו של מי" וסיים במה, מן הוא "כמו מה הוא" והבדל גדול ביניהם כמו שכתב הח' ז"ל, ומדויק בלשון הרשב"ם שהעתיק הרמבמ"ן בבאורו, ובשניהם כתוב "מה" ולא "מי", ועיין בקרן שמואל באור על הרשב"ם, ובשניהם יגרוס "מי" ולא אבין לו, ועיין (מכילתא דויסא פ"ג) "כאדם שאומר לחבירו מה הוא כך אמרו זה לזה", ובפס"ז הוסיף "מן הוא כאדם שאומר לחבירו מה הוא זה, בלשון מצרי אומרים מה הוא, מן הוא" וכן פי' החזקוני מן בלשון מצרי כמו מה בלשון עברי, ורבינו חננאל פי', מן הוא, כלומר מאין הוא, לפי שלא ידעו מה הוא: [כ] ור' בנימין (המשיב על ס' הגלוי סי' יט שם) כתב, מי ילך לנו מצרימה ויגד לנו אשר מן בלשון מצרים מי הוא שלא יפול רק על בעלי השכל, ואלא שמא בלשון מצרי מה הוא, ואעפ"י שאינו מכוון לא על לשון ארמי ולא על עברי מה בכך, הלא מצאנו כמו כן ויקרא לו יגר שהדותא (ברא' לא מז) בלשון ארם נהרים, ואינו מכוון כל עיקר לשון ארמי, כי דבר ההדותא היה לו לומר, שבכל מקום תרגום גלין דגורין, וכו', אך שלשונות משתנין כך, וכן עיקר פתרון כי קראו אותו בלשון מצרי "מן" שהוא באותו לשון "מה" ולפיכך קראו מן ע"ש שלא היו יודעים מה הוא, ומן הוא, מה באותו לשון: [כא] וכן פי' רש"י ז"ל הכנת מזון, וכן הוא (מדרש שכל טוב) "מזון מזומן לנו הוא, ודומה לו "וימן אלהים דג גדול (יונה ב א)", ומנחם פי', מן, כמו מתן, וזה שמו לדורות, וכן פי' הרד"ק, והרלב"ג, ור"ש ן' מלך, והרדי"א, וכן פי' הטור על התורה, לשון מנה אחת אפים (ש"א א ה) מתנה הוא מאת הקב"ה וחסר כ"א אחרונה: [כב] (ובמכילתא דויסא פ"ד) איש לפי אכלו, וכמה אכלו עמר לגלגלת, שאם יאכל כזה שיעור הרי הוא בריא, פחות מכאן הרי הוא מקולקל במעיו, יותר על כן הרי הוא רעבתן

מקו"ב רש"י: מג) דניאל א. ס'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָכֶם לְאָכְלָה: טז זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ: יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט: יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ: יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר: כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים

אונקלוס

דִּיהַב יְיָ לְכוֹן לְמֵיכַל: טז דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְקוּטוּ מִנֵּהּ גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ עֻמְרָא לְגֻלְגַּלְתָּא מִנְיַן נַפְשָׁתֵיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמַשְׁכְּנֵהּ תִּסְּבוּן: יז וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְקַטוּ דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר: יח וּכְלוֹ בְעֻמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגִּי וּדְאַזְעַר לָא חַסִּיר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ לְקַטוּ: יט וַאֲמַר מֹשֶׁה לְהוֹן אֱנָשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּהּ עַד צַפְרָא: כ וְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאָרוּ גֻבְרַיָּא מִנֵּהּ עַד צַפְרָא וּרְחֵשׁ רִיחֲשָׁא

אבן עזרא

יאמר כן בלשונם (קיד) כי אם לאדם לבדו (קיה): **טז עמר לגלגלת.** וטעם לגלגלת, על הראש שהוא דומה לגלגל (קיו), וכן ותרץ את גלגלתו (שופטים ט נג) ונרץ הגלגל (קהלת יב (קיז), בעבור שיבאש אם היה יותר מאשר יספיק (קיח) [כג]: **יז ויעשו.** על דרך הפשט כי המרבה והממעיט לפי מספר נפשות אהלו (קיט) וקדמונינו אמרו כי הוא דבר פלא (קכ) [כד]: **יח וימדו בעמר.** מצא כל אחד לפי מה ששער (קכא) [כה]: **יט ויאמר.** הטעם שלא יותירו ממנו לאכלו מחר רק יבטח בשם כי מחר ירד כי אינו מצוה עליו לאכלו כלו (קכב), רק אם נשאר לו שלא יוכל לאכלו ישליכנו מחוץ לאהלו (קכג): **כ ולא שמעו אל משה.** מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו אל משה (קכד) כי אנשים מעטים

רש"י

כמו: (טז) עמר. שם מדה (מד): מספר נפשתיכם. כפי מנין נפשות שיש לאיש באהלו תקחו עומר לכל גולגולת: (יז) המרבה והממעיט. יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביתם מדדו בעומר איש איש מה שלקטו ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עומר לגולגולת אשר באהלו והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעומר לגולגולת וזהו נס גדול שנעשה בו (מה): (כ) ויותירו אנשים. דתן

קרני אור

דשכתן: [כג] וכן הוא בפס"ז, שאם היה לוקט יותר ממספר נפשות ביתו היה מבאיש ומתליע: [כד] עיין (יומא עה א, ומכילתא דויסע פ"ב) בקלת שינוים כשם שהנביא מגלה מדרים וסתרים כך היה המן מגיד לישראל חדרים וסתרים, אל כילד איש ואשה שבאו לפני משה לדין זה אומר היא סרחה עלי, והיא אומרת הוא סרח עלי, אמר להם משה לבקר משפט, למחר אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהיא סרחה עליו (וכפ"י יש נוסחא אחרת, אם נמצא עומרה בבית בעלה בידוע שהוא סרח עליה" עיין מהרש"א שם) וכו': [כה] וכמד'

יהל אור

פה בפי' הקצר לא יזכור המספר כמו בפי' הארוך שהביא בשם רבינו שלמה, גם יאמר "והמפרשים" בשם רבים: (קיד) כי בלשון ישמעאל תרגומו מי הוא: (קיה) ומי לא יאמר כ"א לאדם לבדו: (קיו) ונקרא כן הראש לסבובו, ונכפל גם הפ"א כמו שנכפל בקדקד שהוא מן "קדד" ובעבור שזה האבר נכבד מכל אברי הגוף יכונה כל הגוף כשמו, ונקרא הראש גלגלת, והתיחד בהוראת איש פרטי בבחינת מספר מפקד העם: (קיז) האופן שעל ידי גלגולו מעלים מים מן הבאר:

(קיח) ע"כ קלב המדה: (קיט) לקטו עומר אחד לכל נפש: (קכ) עיין בפי' הקצר לעיל פ' ד': (קכא) וכן הוא דעת הרלב"ג והרד"א, כי אחרי שלקטו אותו לפי מה ששערו מדדוהו ומצאו שלקטו בכיון עמר לגלגלת: (קכב) ואף אם לא יוכל: (קכג) ולא יאחרנו לאוכל מחר: (קכד) ויהיה ולא שמעו אל משה רומז אל האנשים

מקו"ב רש"י: מד) עיין ס' לו: מה) ועיין מכילתא דויסע פ"ד, וכ"ה יומא עה א עוד נסים שנעשה בו:

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח - www.daat.ac.il

מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ
וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ
בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם
הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ כב וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי
לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר
לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה

אונקלוס

וּסְרִי וּרְגֵז עֲלֵיהוֹן מֹשֶׁה׃
כא וּלְקַטוּ יָתֵהּ בִּצְפַר
בִּצְפַר גְּבַר לְפוּם מֵיכְלֵהּ
וּמָה דְּמִשְׁתְּאַר מִנֵּהּ עַל
אַפֵּי חַקְלָא כַּד חֲמָא
עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא פָּשַׁר׃
כב וַהֲוָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה
לְקַטוּ לַחְמָא עַל חַד תְּרֵין
תְּרֵין עֻמְרִין לְחַד וַאֲתוֹ
כָּל רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַוִּיאוּ

רש"י

ואבירם מו): וירם תולעים. לשון רמה: ויבאש. ה"ז מקרא הפוך שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע כענין שנאמר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו וכן דרך כל המתליעים מז): (כא) וחם השמש ונמס. הנשאר בשדה נמוח ונעשה נחלים ושותין ממנו אילים וצבאים ואומות העולם צדין מהם וטועמים בהם טעם מן ויודעים מה שבחן של ישראל מח) ונמס פשר מט) לשון פושרים ע"י השמש מתחמם ומפשיר: ונמס. דישטנ"פריר. ודוגמתו בסנהדרין בסוף ד' מיתות נ): (כב) לקטו לחם משנה. כשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד נא). ומדרש אגדה נב)

אבן עזרא

היו (קסה) אמר רבי מרינוס, כי וירם מגזרת רמה (קסו): (פיה"ק. וירם תולעים. י"א מגזרת רמה, וטעם ויבאש וכבר באש (קסז) [כו] וכבר הראיתיך כמוהו (קסח): כא וילקטו וגו'. טעם וחם השמש. כחום היום (קסט) [כז] כי השמש לא יחם (קע): ונמס. מבנין נפעל מפעלי הכפל (קעא): (פיה"ק. וילקטו אתו בבקר בבקר. על דעתי קודם זרוח השמש (קעב) [כח]): כב ויהי. ירד המן יותר מהמנהג (קעג) כאשר יפרש (קעד) וישראל לקטו לחם משנה, כי משה

יהל אור

האנשים המאוחרים בספור: (קסה) שלא שמעו והותירו: (קסו) ושרשו רמם: (קסז) וכן דעת רש"י ז"ל, וכן פי' ר"ש נ' מלך וי"ו של ויבאש מורה על הזמן שכבר עבר קודם הפועל אשר לפניו ורוצה לומר וכבר באש ועיין קרני אור: (קסח) עיין פ' ט"ו: (קסט) פי' כחום האויר, וכן ת"א "כד חמא עלוהי שמשא", כאשר היה אור השמש חם עליו, וכן תיוב"ע "שחין שמשא עלוי", ושחין לשון חמום: (קע) זה דבר ידוע שהשמש איננו חם, כי כבר אמרו, הגלגלים אינם חמים ולא קרים, אך ניצוץ השמש מתחמם בעברו דרך יסוד האש, ובהכותו בארץ בכח מחמם האויר, הנה השמש לא יחם אבל נותן חום: (קעא) כי שרשו "מסס" והוא נפעל עבר מן הכפולים לגזרת פעל, ומשפטו נמסס, אלא שהוא קמוץ מפני ההפסק (נ' מלך): (קעב) ולקטו אותו כעלות השחר טרם שיצא השמש על הארץ: (קעג) וכן הביא דעתו הרדי"א. וכתב הראב"ע יסבור שביום הו"ו ירד לחם משנה מן השמים ונכון הוא": (קעד) כי כן נאמר "על כן הוא נותן לכם ביום הששי לחם

קרני אור

בכל טוב), ויאמרו בעומר לא שלקטו באומד הדעת וכיון אלא לקטו במדת העומר דהיינו עשירית האיפה" ומדת האיפה עיין (רמב"ם למטה פ' לו): [כו] וכן הוא (מכילתא דרשב"י פ"ס) הרי מקרא זה מסורס, וכי מרחיש ואח"כ מבאיש, אלא מבאיש ואח"כ מרחיש, כענין שנאמר ולא הבאיש וגו' ובשמו"ר (פכ"ה ט) "וכי יש לך דבר שבתחלה עושה תולעים ואח"כ מבאיש אלא שהקב"ה בקש להראות מעשיהן לבריות שלא יניחו את ליתו בערב ויעמדו וישליכו אותו". ועיין רש"י, והרמב"ן השיג עליו ודעתו שבפסוק התליע כדרך נס, ויתכן שהרים תולעים תחלה, ואין צורך שנהפוך המקרא, ועיין ברא"ם שהשיג עליו, וכתב כי זאת הטענה היא על המכילתא עיי"ש, והרד"א כתב "כי הכתוב יספר מה שמצאו על הסדר, והוא שראשונה הבינו באום הראות שהיה בו תולעים, ואח"כ הבינו באום הריח שבאש, אמנם כענין יום השביעי יספר על הסדר הטבעי מפורש שלא הבאיש ורמה לא היתה בו". והח' ר"ח תמזוג (אם למקרא) כתב, שבא לרמוז למה שנודע עד היום מפי מומחים בחכמת הגופות כי אין הבריות נולדות מהסרחון כדעת שקדמונים אם. לא קדמו בגוף שנבאש זרעים הטלים אח"כ ע"י הביצות והסרחון, וזה שהקדים וירם תולעים ויבאש, כי קודם הסרחון כבר נמצאים התולעים בביציהם או בזרעיהם, וקצת מחכמי אשכנז זאת אחרת אתם כיום הזה: [כז] ודעתו שמלילות וחם השמש דומה למלילת כחום היום, שהוא מורה על עת הצהרים, או קרוב לו מלפניו או מלאחריו, (ובמכילתא דרשב"י פ"ס) וחם השמש ונמס מארבע שעות וכו' בשעה שהשמש חם והלך לו וזו היא שעה רביעית ביום, וכן הוא בפס"ז ובמדרש שכל טוב: [כח] ולא כן דעתו בפי' הארוך, עיין בהערה הקודמת, וכן הוא דעת רמב"ן בבאורו לס' (חכמת שלמה פ' טז, כז כח) כי וחם השמש שנאמר במן הוא כן כחמה, וכן כתב (הערה י"ד לתוב' כתמימיות מש"ת) שהיו צריכין ללקוט המן קודם רגע צאת

מקו"ב רש"י: מו) תנחומא ב בשלח כד, ותלוים ז, שמו"ר פ"א כט, ופכ"ה י, תנא דבי אליהו פי"ח: מז) מכילתא שם שמו"ר פכ"ה י פס"ז, ילקוט ר"ס ועיין קרני אור הערה כו: מח) מכילתא שם תנחומא ב כב פס"ז בכל טוב
מדרש אגדה: מט) ובז"ל ונמס ותרגומו של נמס, פשר וכו': נ) סנהד' סז ב שאמרו שם ופשר במקום ונמס, עיין רש"י שם:
נא) מכילתא שם פס"ז: נב) תנחומא ב כד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃ כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ

לְמשֶׁה׃ כג וַאֲמַר לְהוֹן הוּא דִּי מַלִּיל יְיָ שַׁבְּתָא שְׁבַת קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ מְחַר יָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְמֵפָא אֲפוֹ וְיָת דִּי אַתּוּן עֲתִידִין לְבַשָּׁלָא בַּשִּׁילוּ׃

אבן עזרא

צוה להם לעשות ככה (קעה), והם לא ידעו למה, ועוד שהכתוב אמר לקטו (קעו) ולא אמר מצאו (קעז) ובאו הנשיאים והגידו למשה (קעח) כי ישראל עשו כאשר צום (קעט), ושאלוהו מה יעשו, כי למה צוה ללקוט משנה ואיך יוכלו לאכלו (קפ) וכטו: כג ויאמר. כבר אמר לי השם כי אתם חייבים לשבות מחר שלא תעשו מלאכה אפילו אוכל נפש (קפא) כי מחר הוא יום שבת לה' (קפב), כי זה היום סמוך לשם (קפג) בעבור ששבת מכל מלאכתו ביום השביעי (קפד) וככה בשנת השמיטה (קפה) שבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כה ב) (קפו) ומלת שבת בדקדוק קשה, כי איננה על משקל גנב, כי תייו שבת סימן לשון נקבה, והעד שבת היא לה' (שם כג ג) (קפז) [ל] ומלת שבת שם דבר כמו שביתה, וככה דקדוק המלה היתה ראויה להיות שַׁבֶּתֶת (קפח) על משקל דַּלֶּקֶת (דברי' כח כב) (קפט) וכאשר חסרו התי"ו האחת פתחו הבי"ת (קצ) להורות על לשון נקבה *), וככה מלת ,,אחת" (קצא) כאשר אפרש (קצב), ומלת אֵפוּ זרה (קצג) כי היה ראוי להיותו על משקל עֲשׂוּ (קצד), והנה אמר משה

רש"י

להם משונה אותו היום נשתנה לשבח בריחו ובטעמו (שאם להגיד ששנים היו והלא כתיב שני העומר לא' אלא משונה בטעם וריח): ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ומכאן יש ללמוד שעדיין לא הגיד להם משה פרשת שבת שנצטוה לומר להם והיה ביום הששי והכינו וגו' עד ששאלו את זאת. אמר להם הוא אשר דבר ה' שנצטויתי לומר לכם נג) ולכך ענשו הכתוב שאמר לו עד אנה מאנתם ולא הוציאו מן הכלל: (כג) את אשר תאפו אפו. מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים נד) ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום. לשון אפייה

קרני אור

לאת השמש, כי כרגע אותו נמס, אבל שנלקט בזמנו היה קשה ועומד בפני האש כאמרו ובשלו בפרור ועשו אותו עגות (במד' יא ח): [כט] וכן הוא במדרש שכל טוב, וכן פי' הרד"א באחרונה, ודעת רז"ל (תנחומא כ בשלח אות כד) שעדיין לא אמר משה לישראל פרשת שבת והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, ובהם ביום הששי לקטו כפי מנהגם בשאר הימים ובאשר מדדו לקיטתן באהליהם מצאו לחם משנה, ולא באו כל נשיאי העדה ויגידו למשה שאם כזה שנעשה להם, וכן פי' רש"י והרמב"ן ז"ל, וכן פי' הרלב"ג, בנטן יותר לפרש שלא צוה להם משה שילקטו ביום הששי לחם משנה, כי אם נאמר כדעת הראב"ע למה זה לא שאלו נשיאי העדה מה יעשו מזה הלחם משנה ואיך יאכלוהו, ועיין (אגרת השבת שער ג) שמשם נראה שהסכים לדעת חז"ל שעדיין לא אמר משה לישראל פרשת השבת ושילקטו ביום הששי משנה: [ל] וכן באר בעל נתה"ם ועיין התשמר מה שהעיר ע"ז, ועיין יהל אור, וכן דעת הרד"ק שבשבת

יהל אור

יומים" (פ' כט): (קעה) שמשה כבר אמר להם מה שצוהו ד' והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה (פ' ה): (קעו) לקטו לחם משנה: (קעז) א"כ בכוונה ורצון לקטו להם משנה, א"כ משה אמר להם כן עפ"י מה שאמר לו ד' (פ' ה) אלא שלא פי' להם ענין השבת: (קעח) ובעבור שמשה לא באר להם מה יעשו מאותו להם משנה אשר ילקטו ביום הששי, לכן באו הנשיאים והגידו למשה: (קעט) בענין הלקיטה: (קפ) ואיך ינהגו בו: (קפא) אפילו מלאכת אוכל נפש: (קפב) ויכינו בששי לאכילת מחר: (קפג) כמש"כ כי שבת היום לד' (פ' כה): (קפד) כי בו שבת מבריאת העולם וחדושו: (קפה) והושאל ג"כ על שנת השמיטה: (קפו) וקוראים השבוע שבת יהיה שבוע ימים או שבוע שנים, אמרו בימים שבע שבתות תמימות (ויקרא כג טו), ואמרו בשנים, שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים (שם כה ח): (קפז) וכן והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ונמצא ג"כ בלי"ז שומר שבת מחללו (ישעי' נו ב) עולת שבת בשבתו (במד' כח י), אך על הרוב בא בל"נ: (קפח) בשלש נקודות תחת הבי"ת, וכן תחת תי"ו הראשון שהוא סגול: (קפט) ובעבור התחברות שני תווי"ן הסרו האחד כמשפטם: (קצ) במלת שבת: *) ובכת"י נוסף עוד ,,כמו משרת לנקבה פתחו הבי"ת להורות על לשון נקבה, ולשון זכר הוא, משרת את המלך (מ"א א טו) וככה וכו'": (קצא) כי לשון זכר יחיד הוא אחד, והיה ראוי להיות לשון נקבה אחדת ובעבור היות הדל"ת והתי"ו כאשר הם דפים קרובים במוצאם כבד על הלשון להחבירם, והנה חסרו הדל"ת ופתחו החי"ת להורות על לשון נקבה: (קצב) עיין בפי' הקצר (למטה לא טו, ובבראש' יא א) ובבאורי שם, ועיין לקמן אות ד': (קצג) בא אפו עם האל"ף בצירי: (קצד) והיה ראוי

מקו"ב רש"י: נג) מכילתא שם תנחומא כ שם, שם: שכל טוב ועיין קרני אור הערה כט: נד) וכוא דעת אונקלוס שתרגם די אתון עתידין למפא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי היהדות והרוח

וְיָת כָּל מוֹתָרָא אַצְנַעוּ לְכוֹן לְמַטְּרַת עַד צַפְרָא׃ כד וְאַצְנַעוּ יָתֵהּ עַד צַפְרָא כְּמָא דְּפַקֵּיד מֹשֶׁה וְלָא סְרִי וְרִחֲשָׁא לָא הֲוָת בֵּהּ׃ כה וַאֲמַר מֹשֶׁה אִכְלוּהִי יוֹמָא דֵין אֲרֵי שַׁבְּתָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ

וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ כד וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בּוֹ׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם

רש"י

נופל בלחם ולשון בישול בתבשיל: למשמרת. לגניזה: (כה) ויאמר משה אכלוהו היום וגו'. שחרית שהיו רגילין לצאת וללקוט באו לשאול אם נצא אם לאו אמר להם את שבידכם אכלו. לערב חזרו לפניו ושאלוהו מהו לצאת אמר להם שבת

אבן עזרא

לנשיאים מה יעשו: את אשר תאפו. כמנהגכם אפו, שתאכלו היום, וככה את אשר תבשלו בשלו (קיה), והנה שהעמר האחת עשו כל זה, ובשלו הכל כרצונכם, ואכלו מה שיספיק לכם (קיו): ואת כל העדף. הניחוהו עד הבקר (קיז) שאומר לכם מה תעשו (קיח), והנה לא הודיעם כי לא ירד מן ביום השבת, רק בבקר הודיעם וזה הסוד (קיט) [לא]: (פיה"ק. ומלת. אפו. זרה בדקדוק אולי באה כן בעבור האלף (ר) והנה הסר בפסוק הזה לאפות ולבשל ביום השבת, ותחסר מלת אכלו כמנהגכם ממנו (רא): ואת כל העדף הניחו עד הבקר. ואנחנו לא נדע אם היו אוכלים המן פעם אחת ביום, או יחלוק העמר: וטעם שבתון שבת קדש. על דעת המפרשים כמו אדמת עפר (דניאל יב ב) (רב) והגאון אמר ששבתון פחות משבת (רג). ואנחנו מצאנו שיאמר שבת שבתון הוא לכם (ויקרא כג לב) (רד) [לב], ולפי דעתי שפי' שבתון, שביתה לכם, כי שבת דבק עם השם (רה) ע"כ יאמר בשבת, שבת היא לה' (שם שם ג) (רו) ובשנת השמיטה שבת, בעבור שהיא דומה ליום השבת כי היא שביעית (רז) [לג] גם נקרא צום העשור כן (רח) בעבור היותו בחדש השביעי, והאות שתמצא על סכות (רט) ויום תרועה כן (רי) בעבור החדש (ריא)): כה ויאמר. רבים חסרי אמונה השתבשו בעבור זה הפסוק ואמרו כי חייב אדם לשמור יום השבת והלילה הבא אחריו, כי משה אמר כי שבת היום לה', ולא הלילה שעבר, גם אמר מחר (ריב) ופירשו "ויהי ערב ויהי בקר" (בראשית א ה) כרצונם, כי יום ראשון לא השלים עד בקר יום שני (ריג) ולא דברו נכונה, כי משה לא דבר לישראל רק כנגד מנהגם כאשר הזכרתי לך, כי מנהג ארצות ערלים אינם כמנהג

יהל אור

ראוי להיות אְפו האלף בחטף פתח, ובא בצירי להרחיב עליה: (קלה) ופי' אפו ובשלו מן המן הזה כל הצריך לכם לאכילת היום הזה: (קלו) אף שלא אמר אכלו זאת מבואר: (קלז) מהאפייה ומהבישול שהוא עמר השני שהוא עוד אי יהיה לכם למשמרת עד הבקר: (קלח) ואחר אומר לכם מה תעשו: (קלט) בבקר אמר להם אכלוהו היום, אמנם ממה שאמר להם משה אכלוהו היום, ולא אמר בשלוהו היום ואפוהו היום, נראה יותר כי ביום השבת ההוא אכלו את המן חי בלא בישול, שהרי היה ג"כ נאכל כמות שהוא חי: (ר) נשתנית התנועה בעבור הברת האלף שהיה ראוי לבוא בחטף פתח ובא בצירי: (רא) כי היה לו להזכיר גם האכילה: (רב) ובא על העפר ונסמך לו, כמו, מטיט היון (תה' מ ג): (רג) וכן כתב הרד"ק בשרש "אִיש" כן דרך העבריים להוסיף אותיות להקטין כמו שבת שבתון, שבת אמר על יום השבת מערב ועד ערב, ושבתון על התוספות שמוסיפין מחול על הקדש, וכ"כ הבחיי (דבר' לב י) בפי' מלת אישון, שהוא ע"ש קטנות הצורה, וכן שבת שבתון, וכן פי' הטור עה"ת פה: (רד) וזה נאמר ביוה"כ החמור ויסתור דבריו: (רה) פי' שהוא שבתון בעדכם שלא תעשו בו מלאכה, והוא שבת קדש לה': (רו) וכן יאמר בפי' האחרון, כי זה היום סמוך לשם: (רז) וכן יאמר הכתוב שם, שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' (ויקרא כה ד): (רח) שבת שבתון הוא לכם (שם כג לב): (רט) ג"כ שבתון (שם שם לט): (רי) ג"כ שבתון (שם שם כד): (ריא) בעבור החדש השביעי: (ריב) ולא אמר שהתחלה היא מערב היום: (ריג) פי' כשהיה בקר יום שני אז נשלם יום אחד כי הלילה הולך אחר היום: וכן.

קרני אור

פעמים ל"ז ופעמים ל"ג, עיין ברכי' רד"ק שרש שבת, וכזה יובן מה שתיקנו אנשי כנה"ג בתפלת שבת פעם וינוחו בה, ופעם וינוחו בו, ומה שאומרים וינוחו בם, בעולו זינוחו באהבה וברצון הנאמרים מקודם כן פי' כמעמר: [לא] ורש"י ז"ל פי' "מה שאתם רוצים לאפות בתנור אפו היום הכל לשני ימים, ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים בשלו היום", וא"כ יאמר את אשר תאפו משני העומר אשר בידכם אפו היום, ואת אשר תבשלו מעניכם בשלו עתה, וכן פי' הרמב"ן, וכן הוא דעת אונקלס: [לב] וגם ע"ז יש להשיב, כי גם ביוה"כ נאמר על התוספת מה שמוסיפים מחול על הקדש: [לג] אחשוב שבא ללמדנו שהשביעית דומה באיסור עבודת האדמה לשבת בכל המלאכות, לא שדומה במלאכה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כי־שבת היום ליהוה היום לא תמצאהו בשדה: כו ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת

יומא דין לא תשכחוניה בחקלא: כו שתא יומין תלקטוניה וביומא שביעאה שבתא לא יהי

אבן עזרא

ארץ ישראל במאכלם ובמלבושם ובנינם ועניניהם, כי אין מנהג שיאפה אדם או יבשל בקיץ ובחורף ולא לעשות מלאכה רק ביום (י״ד) על כן אמר מחר (ט״ו), ועתה שים לבך להבין פשטות המפרשים ויהי ערב ויהי בקר אשר הזכרתי, כי הכתוב אומר ויקרא אלהים לאור יום (ברא׳ א ה) והוא מעת זורח השמש עד שקעו, ולחשך קרא לילה (שם) מעת שקוע השמש עד זרחו, והנה הלילה הפך היום, כמו שחשך הפך אור, אם כן איך יקרא מעת ערב שהוא עריבת השמש עד בקר יום והנה הוא לילה (ט״ז), והנה כתוב על אלה לילה ליום ישימו, ודע כי היום בלשון הקדש על שני דרכים, האחת כאשר הזכרתי, כל זמן שאור השמש עומד על הארץ כנגד כל מקום, על כן כתוב לילה ויום (אסתר ד טז) ויום ולילה (ברא׳ ח כב) שלשה ימים ושלשה לילות (יונה ב א) (י״ז), כי אילו היתה מדת היום כוללת עמו לילה, למה יזכיר לילה, וזה לא יתכן בראייה גמורה מחכמת הדבור, ששם דבר יהיה כולל שני דברים שהאחד הפך כנגדו (י״ח) והדרך השנית שמלת יום נופל על זמן קרוב או רחוק, ביום הכותי כל בכור (במד׳ ג יג) (י״ט) אתה עובר היום (דברי׳ ט א) (כ׳) אל ארץ אחרת כיום הזה (שם כט כז), והיה ביום ההוא (ישעי׳ ז כא) ורבים ככה (כ״א) והנה נניח כל אלה הדברים ונבקש יום התורה כאשר אמרתי (כ״ב) כי שנותינו אינם קבועים במהלך החמה והלבנה רק בקביעות בית דין, והנה מצינו שאמר שבעת ימים מצות תאכלו (למעלה יב טו) ופירש כי זה המספר מארבעה עשר לחדש בערב (שם שם יח), וכתוב, מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג לב) (כ״ג) ועוד מי שאירע לו קרי בלילה או ביום, כי כן כתוב מקרה לילה (דברי׳ כג יא) (כ״ד), והנה לא יטהר עד בא השמש שהוא סוף היום הראשון, ואלו כן שהוא עד בקר יום שני, היה ראוי שירחץ בבקר, כי אם אומרים כי היום והלילה שהוא אחריו יקרא יום, הנה יהיה חצי היום טמא וחציו טהור, ואשר יארע לו קרי בתחלת הלילה, חצי היום שעבר טמא, גם חצי יום הבא (כ״ה) ואלה דברי התועים *), וכבר פירשתי ויהי ערב ויהי בקר במקומו (כ״ו): ויאמר. עתה פירש מה יעשו בעודף המונח ונלה להם סודו (כ״ז) כי לא ימצאוהו היום כי לא ירד: כן ששת, כן יהיה תמיד כל זמן היותכם במדבר כאשר היה עתה שלקטתם אותו ששת ימים, וביום השביעי לא יהיה, מן יורד (כ״ח), והוסיף בו (כ״ט), תוספת באור (ל׳), כמו, ומעץ הדעת

רש״י

היום לאכל אותם דואגים שמא פסק המן ולא ירד עוד אמר להם היום לא תמצאוהו מה ת״ל היום היום לא תמצאוהו אבל מחר תמצאוהו נה): (כו) וביום השביעי שבת. שבת הוא המן לא יהיה בו. ולא בא הכתוב

יהל אור

(ריד) וכן יאמר (אגרת השבת שער הג׳) „כי דבר הכתוב על ההוה ברוב, כי ביום עושים הכל מלאכה״: (רטו) וכן יאמר (שם) והזכיר מחר שהוא היום, כי דבר על ההוה, כמו יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (תה׳ קד כג) וכמו ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (למטה כב ל) כי הוא הדין לנטרף בבית: (רטז) כן הוא טענת החסרי אמונה: (ריז) ובנדפסים שלשת ימים ושלשת לילות וכן הוא במג״ט וטעות הוא: (ריח) כי לילה שם דבר, והפכו יום, וכן יום שם דבר והפכו לילה, ואיך יתכן שיום ולילה אחד הוא: (ריט) וידוע כי בחצי הלילה היתה מכת בכורות אך הוא יורה על העת והזמן: (רכ) ופי׳ בזמן הזה, וכן פי׳ שם הח׳ ז״ל: (רכא) שיורו על העת והזמן: (רכב) שתחלה ערב ואח״כ בקר: (רכג) וכן יאמר (אגרת השבת שם) ועוד מצאתי מפורש, בראשון המועדים שנתנו ד׳ לישראל לפני השבת, בארבעה עשר יום להדש בערב (למעלה יב יח) ואח״כ כתוב שבעת ימים (שם פ׳ יט) והנה יום ט״ו מהערב שהוא יום הראשון: (רכד) שהוא הדין לנטמא ביום: (רכה) וכן יאמר (אגרת השבת שם) „וחפשתי עוד ומצאתי כי (הטמא) מקרה לילה או יום, או הנוגע בכל אשר יטמא לו אמר הכתוב יטמא עד הערב שהוא סוף היום, כי אילו היה תחלת היום מהבקר היה ראוי שיטהר מקרה לילה בסוף היום שהוא לפנות בקר״: *) ובכא״י „התולים״: (רכו) עיין ברא׳ א ה ובבאורי שם: (רכז) כי יאכלוהו היום: (רכח) יבאר כי מה שאמר עוד ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא יהיה בו, הוא להודיעם שכן יהיה תמיד כל המ׳ שנה שיאכלו את המן ששת ימי המעשה, כמו שאמר דבר יום ביומו, וביום השביעי מפני שהוא שבת לא יהיה בו: (רכט) ר״ל מלת בו: (רל) לתוס׳ ביאור

מקורי ובאורי רש״י: נה) מכילתא שם, ספ״ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר ללימודי יהדות ורוח

לא יהיה־בו: כז ויהי ביום השביעי
יצאו מן־העם ללקט ולא מצאו: ס
כח ויאמר יהוה אל־משה עד־אנה
מאנתם לשמר מצותי ותורתי:
כט ראו כי־יהוה נתן לכם השבת
על־כן הוא נתן לכם ביום הששי
לחם יומים שבו ׀ איש תחתיו אל־

אונקלוס

בה: כז והוה ביומא
שביעאה נפקו מן עמא
למלקט ולא אשכחו:
כח ואמר יי למשה עד
אימתי אתון מסרבין
למטר פקודי ואוריתי:
כט חזו ארי יי יהב לכון
שבתא על כן הוא יהב
לכון ביומא שתיתאה
לחם תרין יומין תיבו
אנש תחותוהי לא יפוק

רש"י

אלא לרבות יום הכפורים וימים טובים נו): (כח) עד אנה מאנתם. משל הדיוט הוא בהדי הוצא לקי כרבא נז) וע"י הרשעים מתגנין הכשרין: (כט) ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. מכאן סמכו חכמים ד' אמות ליוצא חוץ לתחום ג' לגופו וא' לפישוט ידים ורגלים נח): אל יצא איש ממקומו. אלו

אבן עזרא

טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב יז) (רל"א) [לד]: (פיה"ק. וטעם שבת לא יהיה בו. על המן ישוב. (רל"ג)) כז ויהי ביום השביעי. לרדת המן (רל"ג), יצאו ללקוט, לראות היעמדו דברי משה (רל"ד) [לה]: כח ויאמר ה'. משה כנגד כל ישראל (רל"ה) והטעם שיאמר לישראל ככה (רל"ו), וטעם מצותי על האנשים (רל"ז) שהותירו ממנו עד בקר, וטעם, ותורתי שהשם הורה להם טעם השבת על כן לקטו לחם משנה, וטעם לשון רבים, מצותי ותורתי כי כל המצות והתורות הם אמת בלי ספק כמשמעם, ויש להם סודות בדברי הנשמה ולא יבינום רק המשכילים, ועל כן כל מצוה היא שתים (רל"ח) [לו]: כט ראו. הטעם ראו זה המופת שיתן לכם השם, שיתברר לכם, כי הוא צוה שתשבתו כאשר שבת במעשה בראשית (רל"ט) על כן הוא נותן שירד המן היום (רמ) כפלים מנהגו בכל יום: שבו איש תחתיו. באהלו (רמ"א), ופי' אל יצא איש ממקומו ללקוט המן כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט (רמ"ב) [לז]: (פיה"ק. צריכין אנו לדברי

יהל אור

ביאור, כי כבר אמר ביום השביעי: (רלא) מלת ממנו לתוספת באור: (רלב) לא יהיה בו המן: (רלג) שהתחיל ביום ראשון: (רלד) כי רצו להבחין היעמדו דברי משה שאמר בקדושת השבת: (רלה) פי' הקב"ה אמר לו למשה עד אנה מאנתם, וכללו בכלל הממאנים, מפני שהוא במקום כל ישראל: (רלו) והשם אמר לו שיאמר כן לישראל עד אנה אתם ממאנתם: (רלז) שלא שמעו: (רלח) הנגלה והנסתר הנגלה הם אמת כמשמעם, והנסתר יבינום רק המשכילים, ועיין בפי' הח' ז"ל (ויקרא א א) ובבאורי שם: (רלט) עתה יתברר לכם כי ד' הוא שצוה אתכם על השבת: (רמ) בערב שבת: (רמא) וכן פי' הח' ז"ל (למעלה י כג) על הפי' ולא קמו איש מתחתיו, שפי' מביתו והביא ראיה מן שבו איש תחתיו, הכתוב פה: (רמב) כי לקיטת המן היה חוץ למחנה, ואמר להם לבל יצאו מן

קרני אור

למועדים שהתיר מלאכת אוכל נפש ליום המועד והייתי אומר שגם בשביעית אינו אסור במלאכת הקרקע אלא כשזורע וקוצר לסחרים לאוצר ולמתורם, אבל מעט מה שצריך לכלכלת ביתו שהוא אוכל נפש מותר, לכך נאמר בו שבת שבתון שבת לד', כמו בשבת בראשית שאסור בו אפילו מלאכת אוכל נפש (רנס"ז): [לד] וע"ז כתב הרמב"ן, והוא תמוה שלפי הנראה אין כאן תוספת באור כלל, כי הם שני מאמרים נבדלים, וביום השביעי הוא שבת, כלומר אף לענין ירידת המן ולקיטתו יהיה שבת ביום השביעי לכן לא יהיה בו המן, ותיבת שבת נשוא המאמר הראשון, ולא יובן מאמר השני כלל בלי מלת בו, וכן המתיק רש"י ז"ל במתק לשונו וכתב, "וביום השביעי שבת, שבת הוא המן לא יהיה בו" והסכים עמו הר"ל בבאורו: [לה] (וכמכילתא דויסע פ"ה) אלו מתוספי אמנה שעברו על דברי משה רביט: [לו] לפי שאין הכוונה בהם ענין אלו המצות בעצמותן, אבל הם מכוונות להורות על דברים אחרים, כאלו תאמר שמצות השבת היא להורות על חדוש העולם או על יציאת מצרים וכן שארי המצות (רלכ"ג) ועיין מורה ח"ב פ' כו: [לז] כי אי אפשר שנאמר שיהיה אותם משה שישבו במקומם בשבת ולא יצאו משם, שאם היה הדבר כן היו תולין המקושש חייבים רלב"ג

מקו"ב רש"י: נו) כלומר בכל יום שביתה לא יהיה בו, מכילתא שם פס"ו: נז) ב"ק צב א קוץ בגדל אגל סברוב בשבא לעקרך פעמים שנעקר הכרוב עמו ונמצא לוקה בשבילו (רש"י שם): נח) מכילתא פ"ה עירובין נא א פס"ו. יוכ"ב ילקוט רס"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃
ל וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִעִי׃
לא וַיִּקְרְאוּ בֵית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמוֹ מָן
וְהוּא כְּזֶרַע גַּד לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת

אֱנָשׁ מֵאַתְרֵהּ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ ל וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה׃ לא וּקְרוֹ בֵית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמֵהּ מָן וְהוּא כְּבַר זְרַע גִּדָּא חִוָּר וְטַעְמֵהּ כְּאִסְקְרִיטָוָן

אבן עזרא

קבלה לדעת פירוש תחתיו (רמג) גם ממקומו (רמד) [לח] ובן מה שאמר ישעיה, אם תשיב משבת רגליך (ישעי' נח יג) (רמה) כמה הוא, ומה הוא מצא חפץ (רמו) ואיזה דבור אסור ואיזה הוא מותר (רמז) וכל זה מפורש אצלינו בתלמודנו (רמח) והשם יכפיל שכר הקדמונים שהסירו כל ספק והעמידו כל דבר על מתכונתו, ועל דרך הפשט שמצות שבו איש תחתיו שלא יצאו ללקוט כאשר עשו (רמט)) : ל וישבתו. ספר הכתוב כי לא יצא אדם ללקוט ביום השבת מהיום ההוא והלאה (רנ) [לט] : (פיה"ק. וטעם וישבתו. שלא נמצא אחר כן מחלל שבת חוץ מן המקושש שהזכיר (רנא)) : לא ויקראו. [ם] הנה הזכיר למעלה הנסים שנעשו במן ושב עתה לספר שבחו (רנב) יש אומרים כי כזרע גד לבן כוסברתא, ונקרא בלשון ערבי כסביר (רנג) [מא] וי"א חרדל, ואנכי לא ידעתי כי אין לו חבר במקרא רק בדבר המן (רנד) וככה צפיחית (רנה), והגאון אמר כי הוא רקיק מצות (רנו) והנה כשיאכל כאשר ירד (רנז) הוא כצפיחית בדבש, ואם יבושל יהיה טעמו כלשד השמן. (רנח), אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב (רנט) : (פיה"ק. כזרע גד. פירושו ידוע (רס) וי"א חרדל, מגזרת גידין, מלשון מרירות, ואנכי לא ידעתי, ויאמר הגאון כי פי'

רש"י

אלפים אמה של תחום שבת נט) ולא במפורש ס) שאין תחומין אלא מדברי סופרים סא) ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר סב) : (לא) והוא כזרע גד לבן. עשב ששמו קולייאנד"רי וזרע שלו עגול ואינו לבן והמן היה לבן ואינו נמשל לזרע גד אלא לענין העגול כזרע גד היה והוא לבן סג) : כצפיחת. בצק שמטגנין אותו בדבש וקורין לו אסקריטין בלשון משנה סד) והוא

קרני אור

(רלכ"ג) : [לח] ממה שאמרו שבו איש תחתיו למדו חז"ל שאז יצא בשבת חוץ לתחומו שאין לו לזוז רק כשיעור תחתיו שהם ארבעה אמות שהם כ"ד טפחים, ופי' ממקומו מתחום עיר מושבו, ואין ספק שמשה פי' להם המאמר הזה בפתחי, וחז"ל קבלו (ערובין נא א) שתחום שבת הוא אלפים אמה, כי אין הכוונה שישבו איש תחתיו, ולא יתנועעו ביום השבת מצד אל צד, אלא שיטתו בבתיהם, ולא ילכו בדרכים רחוקים (רדי"א) : [לט] וכן הוא (מכילתא דויסא פ"ב) כששמעו דבר זה קבלו ושבתו, (ובמדרש שכל טוב) כיון ששמעו כך מפי משה ומפי הגבורה עמדו וקיבלו עליהם שביתה : [ם] עיין ברדי"א שהביא מפי' הא ז"ל, שלא נמצא אלינו בנדפסים ולא בכ"י, וז"ל הרדי"א "ואמנם אמרו ויקראו וגו' כתב הראב"ע "וכבר קראו כי היתה הקריאה הראשונה", ואין הדבר כן כי הם שתי קריאות עיי"ש : [מא] וכן בדרז"ל כאוג והחומן שביעודה והכסבר (דמאי פ"א מ"א) כוסבר וכוסבר שדה (כלאים פ"א מ"ב) ופי' שם המפרשים שבלעז הוא קאריאנדע"ל, וכן תרגם ירושלמי על

יהל אור

המחנה ביום השבת כדי ללקוט המן : (רמג) עיין (מכילתא דויסא פי"ה עירובין נא א, ויונב"ע ורש"י עה"ת) שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות, שכן תחתיו של אדם ארבע אמות כדי שיטול חפץ ממרגלותיו וישים מראשותיו : (רמד) ושם אלו אלפים אמה שהן רשות לשבת להלוך בהם לכל רוח ממקום ששבת שם : (רמה) פי' מלכת בשבת חוץ לתחום : (רמו) והוא עשות חפציך, שפי' עשות חפציך, מעשות, שהוא כולל כל המלאכות האסורות : (רמז) פי' שלא יהא דבורך בשבת כדבורך בחול : (רמח) במקומות מפוזרים בג' שבת ובג' עירובין : (רמט) כאשר עשו אנשים שיצאו ללקוט, וכן פי' רש"י ז"ל "ועיקרו של מקרא על לוקטי המן נאמר" : (רנ) פי' ביום שבת ההוא ומשם והלאה בכל שבת ושבת : (רנא) במדבר טו לב : (רנב) כי היה לו לכתוב זאת בעת ירידת המן והפסיק באמצע ועתה שב לספר שבח המן : (רנג) בלשון סורי כוסברתא וכלשון ערבי קסבר : (רנד) פה ובבמדבר יא ז : (רנה) אין לו חבר, וכן כתב הרשב"ם "אין לו חבר אבל לפתת מים בלי הוא" : (רנו) רקיקין, אופין אותם בשמן, ומוכלים אותם בדבש : (רנז) פי' כשאוכלים אותו חי כמות שהוא בלי טחינה או בישול אלא כאשר ירד : (רנח) כמ"ש ובשלו בפרור וגו' והיה טעמו כטעם לשד השמן, וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (פ' ד) וכן פי' הרשב"ם : (רנט) פה יאמר כצפיחית בדבש, ובבמדבר יא ח "כטעם לשד השמן" : (רס) כמו שפירשתי והוא עשב ששמו כן וזרע שלו עגול, אבל אינו לבן, והמן דומה לו בתבנית אבל לא בלבע, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרד"ק, המן היה לבן והיה גרגרים כזרע גד :

מקו"ב רש"י : נט) מכילתא שם עירובין שם ספ"ז, שכל טוב יוב"ע : ס) פי' ולא מהכתוב הזה במפורש : סא) ר"ל תחומין של אלפים אמה אבל תחומין של י"ב מיל דהיינו מחנה ישראל לכולה עלמא מדברי תורה ולוקין עליהם (בזכרון) וכן : סב) שלא יצאו ללקוט בשבת : סג) וזרע גד כפי עלמה, ולכן בפי עלמה, יומא עה א, ילקוט רס"ה : סד) פסחים לז א חלה פ"א ד, מכילתא שם ילקוט שם, והיא מלה יוונית מין חלה נאפה על גחלים או במחבת בלי שמן :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּדְבָשׁ: לב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מְלֹא הָעֹמֶר מִמֶּנּוּ
לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם לְמַעַן | יִרְאוּ
אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם
בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם: לג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן
קַח צִנְצֶנֶת אַחַת וְתֶן־שָׁמָּה מְלֹא־
הָעֹמֶר מָן וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוָה
לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם: לד כַּאֲשֶׁר

אונקלוס

בִּדְבַשׁ: לב וַאֲמַר מֹשֶׁה
דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ
מְלֵי עֻמְרָא מִנֵּהּ לְמַטְּרָא
לְדָרֵיכוֹן בְּדִיל דְּיֶחֱזוֹן יָת
לַחְמָא דִּי אוֹכְלִית יָתְכוֹן
בְּמַדְבְּרָא בְּאַפָּקוּתִי
יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם:
לג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן
סַב צְלוֹחִית חֲדָא וְהַב
תַּמָּן מְלֵי עֻמְרָא מַן
וְאַצְנַע יָתֵהּ קֳדָם יְיָ
לְמַטְּרָא לְדָרֵיכוֹן: לד כְּמָא
דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֹשֶׁה
וְאַצְנְעֵהּ אַהֲרֹן קֳדָם

רש"י

תרגום של אונקלוס: (לב) למשמרת. לגניזה: לדרתיכם. בימי ירמיהו. כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס הוציא להם צנצנת המן אמר להם[סה] אתם ראו דבר ה' שמעו לא נאמר אלא ראו בזה נתפרנסו אבותיכם הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו[סו]: (לג) צנצנת. צלוחית של חרס[סז] כתרגומו[סח]: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון ולא נאמר מקרא זה להזכיר במקום אחד נסי המן (רפג)):

אבן עזרא

כצפיחית רקיק לחם עם דבש (רסא) ויפת פירש [סב]:
לב ויאמר. זאת הפרשה ראויה היתה להכתב אחר שנעשה המשכן (רסב) רק נכתבה במקום הזה לספר זה הנס שעומד המן לדורות (רסג) והנה משה אמר כן לישראל (רסד) על כן אמר אשר האכלתי אתכם (רסה):
לג צנצנת. כלי חרס (רסו) [סג] או נחושת, ואין למלה הזאת חבר (רסז), וטעם לפני ה', בעבור הכבוד שהוא על הכרובים (רסח):
(פיה"ק. צנצנת אחת. אחת היא במקרא (רסט) כדברי המתרגם ארמית (רע) וזה הדבר צוה ה' אחר שנעשה המשכן, כי כן כתוב לפני ה', גם לפני העדות שהם הלוחות (רעא) והזכיר זה הדבר (רעב):
לד כאשר. הנה פי' לפני ה' (רעג) לפני העדות שהוא

יהל אור

(רסא) וכן פי' רש"י ז"ל בלק שמטגנים אותו בדבש: (רסב) אחר שהוקם המשכן בשנה שניה שהיה שם ארון העדות: (רסג) וכן פי' רש"י ז"ל: (רסד) זה הדבר אשר צוה ד': (רסה) שהם דברי משה: (רסו) וכן פי' רש"י ז"ל צלוחית של חרס: (רסז) אין לו חבר במקרא, ואף בלשונות הקרובות ללה"ק: (רסח) שהם על ארון העדות: (רסט) כי אין לו חבר: (רע) צלוחית, וכן במכילתא דויסע פ"ה „צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה": (רעא) כמש"כ שני לחות העדות (לא יח) ונקראים הלחת עדות, כי עדות הם לי-ר"ל שבחר בהם מכל אומה ולשון: (רעב) זה הדבר אשר צוה ד': (רעג) כי כמו שהלוחות הם עדות לישראל לפי שהם מעשה אלהים, כן לחם שמים זה הוא עדות להם כי הוא מחסדי ד' אשר הפליא לטובת עמו, ולכן הונח המן אצל הארון: (רעד) בפי' הקודם:
ר"ל

קרני אור

כפ' והמן כזרע גד (במד' יא ז) כספר תיור: [סב] צפיחית, תרגומו „אסקריטון בדבש" ופי' הגאון צפיחית מן צפחת המים (ש"א כו יא) כי עושין כעס כדמות כלים וליורים רבים, וכן תרגום לנתרות הזהב (זכריה ד יב) אסקריטוון דדהב ולשון כלים הם (ן' מלך) הוא מאכל הקמח מבושל בשמן כצורת צפחת המים, ונאכל בדבש, והוא כמו סרקיקים העושים מן הבצק כדמות אגוזים מבושלות בשמן ויטבלו אותם בדבש ויקראוהו אגוזים ככה הוא צפיחית בדבש (רד"ק) בצק הנילוש בדבש, והמלה משרש „צפח" שענינו כפרכי בטיחה, בצק בטוח ודק, וקרוב לצפה עפה, ומזה טפה ומטפחת כולם ענין שטיחה (פד"ל) , ושמעתי שהרב „צפח" בלשון סורי כמו „תפח" בל"ת. ר"ל נפח והרחיב, לפי שבטגן תלות בקמח בשמן יתם האויר שבתוכו ויתנפח, וכחלות תתפתחנה (הואיל משה): [סג] וכן הוא (מכילתא דויסע פ"ה)

מקו"ב רש"י: סה) ובכתוב הדור אתם וגו' (ירמי' ב לא): סו) מכילתא שם, תנחומא א כא, פס"ז, שכל טוב, ילקוט רמ"ס: סז) מכילתא שם, תנחומא א שם פס"ז, שכל טוב ילקוט שם: סח) ובת"א רק צלוחית, וכו"ל „כמבמצעו"

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צִוָּה יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן
לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת׃ לה וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים
שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת
אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה
אֶרֶץ כְּנָעַן׃ לו וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית

אונקלוס

סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא׃
לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכַלוּ יָת
מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין עַד
דְּמֵיתֵיהוֹן לְאַרְעָא
יָתֵבְתָּא יָת מַנָּא אֲכַלוּ
עַד דְּאָתוֹ לִסְיָפֵי אַרְעָא
דִכְנָעַן׃ לו וְעֻמְרָא חַד מִן
עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין הוּא׃

אבן עזרא

הארון (רעט), ונקרא ארון העדות, בעבור לוחות הברית שהיו שם (רעז): לה ובני ישראל. זה הנס היה גדול מכל הנסים שנעשו על יד משה, כי נסים רבים היו במן, ועמדו ארבעים שנה, ולא כל הנסים האחרים (רעח): וטעם אל ארץ נושבת. כי היו במדבר בארץ לא עבר בה איש (ירמי' ב ו) והנה כשעברו הירדן היו אוכלים התבואה שמצאו (רפא) על כן הוצרך לומר „את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען" כי המן נמשך עמהם (רעט) עד שבאו לגלגל שהוא קצה ארץ כנען (רפ), והנה התבואה חדשה עמהם, אז שבת המן (רפח) [סדן]: (פיה"ק. עד באם אל ארץ נושבת. יתיה זה (רפג), כי כל ישראל אכלו את המן כי אין להם לחם אחר עד שבאו לממלכות מלכי האמורי (רפג) וזה טעם עד באם אל ארץ נושבת, אז היו מישראל שהיה אוכל לחם הארץ, ויש מהם שהיא אוכל את המן (רפו) עד שבאו אל ערבות יריחו בגלגל ומצאו תבואה חדשה אז פסק המן (רפז)): לו והעמר. הזכיר זאת

רש"י

עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן בפרשת המן (סט): (לה) ארבעים שנה. והלא חסר ל' יום שהרי בט"ו באייר ירד להם המן תחלה ובט"ו בניסן פסק שנאמ' וישבות המן ממחרת (ע) אלא מגיד שהעוגות שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן (עא): אל ארץ נושבת. לאחר שעברו את הירדן (עב) (ס"א שאותה שבעבר הירדן מיושבת וטובה שנאמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן (עג) ותרגום של נושבת יתבתא ר"ל מיושבת. רש"י ישן): אל קצה ארץ כנען. בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן והוא ערבות מואב. נמצאו מכחישין זה"ז אלא בערבות מואב כשמת משה בז' באדר פסק המן מלירד ונסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בששה עשר בניסן (עד) שנא' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח (עה): (לו) עשירית האיפה. האיפה שלש סאין והסאה ו' קבין והקב ד' לוגין והלוג ו' ביצים נמצא עשירית האיפה מ"ג

קרני אור

„איני יודע של מה היה אם של כסף היתה, או של ברזל או של עופרת או של נחושת או של בדיל, ת"ל צנצנת דבר שהוא מצין (פי' בולט) מתכירו אי אתה מוצא אלא כלי חרס" ועיין מדות סופרים שם אות כ'. ורבותינו בעלי התוס' יפרשו דבר שמצין מתכירו, כלי חרס שהיא מלחמה שהזרעין מצלין ולומחין מתוכו: [סדן] עיין קרני אור למעלה הערה ז' שהבאתי דעת רז"ל שהמן פסק כשמת משה ואכלו מהמן שבכליהם וכן פי' רש"י ז"ל, ויפרש את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען בתחלת הגבול קודם שעברו את הירדן וכו' ותו"א „לסיפי ארעא דכנען" ועיין בנל"ג שכתב שלא בתחלת הגבול פסק המן ? כי באמת גם תחלת הגבול גם סופו נקרא סוף, וכן הוא בס' יאיר „כי כל אחד מהראשים נקרא קצה כי ראש המזרחי נקרא קצה לפי שמתחיל מהמערב, וראש המערב מתבואת הארץ היא לא פסק המן, ויש שאכלו מתבואת

יהל אור

(רעה) ר"ל לפני ארון העדות והוא בקדש הקדשים: (רעו) שהם שני לוחת העדות (לממה לא יח): (רעז) וכן יאמר (למעלה פ' ד) בפי' הקצר „כי רובי הפלאים הם לעתים" פי' שלא יאריכו זמן הרבה: (רעח) וזה היה ממחרת הפסח לשנת הארבעים לצאתם מא"מ: (רעט) כי המן ירד עמהם ולא פסק עוד: (רפ) כמ"ש ויחנו בנ"י בגלגל ויעשו את הפסח וגו' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח (יהושע ה י יא): (רפא) כמש"כ וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ וגו' ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא (שם שם יב): (רפב) ל"ל „היה זה": (רפג) ארץ סיחון ועוג: (רפד) כי גם בעת עברם בארץ סיחון ועוג שהיו יכולים לאכול הארץ ויש שאכלו את המן: (רפה) וכן דעתו למעלה בפי'

מקו"ב רש"י: סט) מכילתא שם פס"ו: ע) יהושע ה: עא) סד"ע פ"י קדושין לח א פס"ו: עב) קדושין שם: עג) דבר' ד: עד) מכילתא שם ילקוט שם: עה) יהושע ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

האיפה הוא: פ שביעי יז א ויסעו כל-
עדת בני-ישראל ממדבר-סין
למסעיהם על-פי יהוה ויחנו
ברפידים ואין מים לשתת העם:
ב וירב העם עם-משה ויאמרו תנו-
לנו מים ונשתה ויאמר להם משה
מה-תריבון עמדי מה-תנסון את-
יהוה: ג ויצמא שם העם למים וילן
העם על-משה ויאמר למה זה

אונקלוס

א ונטלו כל כנשתא
דבני ישראל ממדברא
דסין למטלניהון על
מימרא דיי ושרו
ברפידים ולית מיא
למשתי עמא: ב ונצא
עמא עם משה ואמרו
הבו לנא מיא ונשתי
ואמר להון משה מה
אתון נצן עמי מה מנסן
אתון קדם יי: ג וצחי
תמן עמא למיא ואתרעם
עמא על משה ואמר
למא דנן אסקתנא

רש"י

ביצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות (עו): (ב) מה תנסון. לומר היוכל

אבן עזרא

המדה (רפו) כי עומר לגלגלת היה רב לשובע (רפז): (פיה"ק. והעמר עשירית האיפה. מאכל איש אחד (רפח) [מה]):

א ויסעו. אחז הכתוב דרך קצרה לומר למסעיהם (א) כי ממדבר סין נסעו אל דפקה ומשם לאלוש, ומאלוש לרפידים (ב). וטעם על פי ה' ביד משה (ג) כאשר הזכרתי (ד): (פיה"ק. וטעם למסעיהם. בעבור היות רפידים ממדבר סין מסע שלישי (ה)): ב וירב. הזכיר העם, ולא כל העם, כאשר הזכיר בדבר המן (ו), כי שתים כתות היו, האחד אין להם מים לשתות, והיא העושה מריבה עם משה, והשנית יש להם מים (ז) שהביאו מאלוש, והיא הרוצה לנסות את השם אם יתן מים, כאשר יפרש (ח) [א]: תנו לנו מים. למשה ואהרן מדברים (ט) ואין צורך להזכיר אהרן, כי כבר פירשתי כי משה לא דיבר עם ישראל רק ע"י אהרן (י) [ב] והנה השיב למריבים עמו מה תריבון עמדי, נצעק כולנו אל השם, ואמר למנסים, מה תנסון את ה' (יא): (פיה"ק. וירב. מהבנין הכבד הנוסף (יב), ולפי דעתי שישראל התחלקו לשני חלקים, החלק האחד אין להם מים שהם אנשי המריבה עם משה, והחלק השני יש להם בכליהם שהביאו מאלוש והיו מנסים השם (יג) כי כן כתוב היש ה' בקרבנו אם אין (פ' ז)): ג ויצמא. כאשר התחזק עליהם הצמא (יד) התרעמו על משה,

יהל אור

בפי' הקצר פ' ד, ובפי' הארוך פ' יג „כי עבר עמהם את הירדן ולא שבת על הלי ניסן": (רפו) מדת העומר: (רפז) ושעורו עיין רש"י ז"ל: (רפח) וזה השעור היה משביע לאיש אחד:

(א) בנסיעות שונות, כי לא באו במסע הראשון ממדבר סין לרפידים: (ב) וקצר הכתוב להזכירם: (ג) אף שכל מסעיהם היה על פי ד', והוסיף במסע זה על פי ד', שפי' ביד משה, כמעיד על נאמן ביתו לאמר אני צויתיו להביאם לרפידים לא שעשה מדעתו, והרדי"א פי' כי במסעות האלה היו כולם על פי הענן ואת הנקרא פי ד': (ד) למעלה טו כב: (ה) כי לא באו שם במסע הראשון: (ו) כי שם כתוב נ"כ וילנו העם (למעלה טז ב): (ז) בכליהם: (ח) הכתוב למטה: (ט) ע"כ אמרו תנו לשון רבים, וכן ת"א „הבו לנא" ספי' לשון הכתוב: (י) וכן פי' למעלה ד ל: (יא) כי אין הריב הזה כי אם לנסות את השם: (יב) מבנין הפעיל: (יג) ומיד שבאו לרפידים ולא מצאו מים התחילו לריב, כילא בטחו כד' שיצגיח עליהם וימציא להם לרכם ורצו לנסותו: (יד) הה' ז"ל יפרש

קרני אור

נקרא קלה למי שמתחיל במזרח": [מה] שיעור במדות לא נדע לנו רק נקבלה, ונראה שהיתה האיפה מפורסמת וידוע אללם יותר ושם עומר בלתי נהוג כ"כ, וכן תראה כי בכמה מקומות כתוב בתורה עשירית האיפה (רד"א): [א] לא שלום הסכימו לדעה זו המגונית להריב עם משה כי היה להם מים עוד, אף שפי' מלומלם אחד בפיעורו, רק קצת מהם אשר בעלי ריב מלאו שלא להריב אף שהיה להם מים בצמצום ואל אלה הנפרדים מן הכלל בדעות מסובבות ומתחלפות א מאו אמר בל"ל ויאמרו, אמנם את"ו בכביצם לצער בלמחון שביתם סבה לעורר כולם על התלונה נאמר ויאמר בלשון יחיד (הכוה"ק) וכן (מדרש שכל טוב) „ויאמר מלמד שכולם הסכימו כמאמר אחד": [ב] (ובמדרש שכל טוב) „שיתפו כבוד יוצרם עם משה", וכן פי' הרד"א כי אמרו „תנו" היה נגד ד' ועבד משה, לא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

העליתנו ממצרים להמית אתי
ואת־בני ואת־מקני בצמא׃
ד ויצעק משה אל־יהוה לאמר מה
אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני׃
ה ויאמר יהוה אל־משה עבר לפני
העם וקח אתך מזקני ישראל
ומטך אשר הכית בו את־היאר
קח בידך והלכת׃ ו הנני עמד
לפניך שם ׀ על־הצור בחרב

אונקלוס

ממצרים לקטלא יתי וית
בני וית בעירי בצחותא׃
ד וצלי משה קדם יי
למימר מה אעביד לעמא
הדין עוד זעיר פון
וירגמני׃ ה ואמר יי
למשה עבר קדם עמא
ודבר עמך מסבי ישראל
וחטרך די מחיתא בה ית
נהרא סב בידך ותיזיל׃
ו הא אנא קאם קדמך
תמן על טורא בחורב

אבן עזרא

כי הרע להם להוציאם מארץ מצרים (טו)׃ (פיה"ק. וטעם ויצמא שם. כאשר הראיתיך דבים (טז), וכן פירושו, וכאשר צמא שם העם למים והלינו על משה צעק משה אל השם)׃ ד ויצעק. דבר הכתוב דרך משל (יז) כי רבי מריבות עשו עמי ומתרעמים עלי, ואילו היה בהם יכולת היו סוקלין אותי (יח) [נן]׃ ה ויאמר. יש אומרים בעבור שאמר עוד מעט וסקלוני, אמר לו השם עבור לפני העם המריבים עמך להודיע כי מים תתן להם עתה (יט) [ד]׃ וקח אתך מזקני ישראל. ומטך אשר הכית בו, בצווי (כ) [ה]׃ (פיה"ק. וי"א כי בעבור שאמר משה עוד מעט וסקלוני, השיבו השם עבור לפני העם (כא) והנכון בעיני שטעם עבור שיעשה זה בפרהסיא ויודיעם הסוד (כב), וזה המקום היה קרוב מהר סיני (כג), והוא הצור שהכה (כד) [ו])׃ ו הנני. הטעם כי תמצאני (כה), והטעם כחי וגבורתי בחורב (כו)

רש"י

לתת מים באהרן ליה׃ (ד) עוד מעט. אם אמתין עוד מעט וסקלוני׃ (ה) עבור לפני העם. וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני א)׃ וקח אתך מזקני ישראל. לעדות שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור ולא יאמרו מעינות היו שם מימי קדם ב)׃ ומטך אשר הכית בו את היאור. מה תלמוד לומר אשר הכית בו את היאור אלא שהיו ישראל אומרים על המטה שאינו מוכן אלא לפורענות בו לקה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים לכך נאמר אשר הכית בו את היאור

קרני אור

כנגד משה ואהרן׃ [ג] ורש"י ז"ל פי' אם אמתין עוד מעט וסקלוני" ובאר הרש"ד שלדעתו תהיה הוי"ו של וסקלוני מחברת ביתום הסבה אם אמתין, וכן (במדרש שכל טוב) כלומר אם אמתין עוד כשעה קלה קמים עלי וסוקלין אותי׃ [ד] והרמב"ן פי' עבור לפני העם, שתעבור מהם אל מקום אחר, כי הולך לקדם לפני העם לעבור מרפידים אל חורב כמהלך פרסה או פרסאות רחוק מן המחנה לפניהם וע"כ אמר עבור לפני העם׃ [ה] והזכיר בו מכת היאור, הראה לו שיעשה בו דבר והפכו כי אז הפך המים לדם, ועתה יביא מים בצור החלמיש, וכן פי' הרמב"ן והרדי"א ורע"ם, וכן (מכילתא דויסע פ"ו, במד"ר פ"כ) זה אחד משלשה דברים שישראל מתרעמין עליהם והיו אומרים מיני פורעניות הן, ואלו הן הקטרת, והארון, והמטה, וכל אחד מהם לקה להם את הפורעניות והביא את הפורעניות ע"י"ם׃ [ו] וכותבי המסעות ועוברי דרכים שבזמננו כתבו בספריהם, שהצור הזה עודנו עומד קרוב להר סיני ואינו כשאר

יהל אור

יפרש טעם הוי"ו מן וילמא, שהוא במקום כאשר׃ (טו) להמיתם בצמא׃ (טז) שהוי"ו הוא במקום כאשר׃ (יז) בדבר הסקילה׃ (יח) וכן פי' הטור׃ (יט) וכן פי' רע"ם, עבור לפני העם ותבא תלונותם ברצותם שאתה משתדל להמציא צרכם"׃ (כ) בצווי לאהרן, וכן פי' למעלה ז' טו, כי אהרן הכה את היאור בצווי משה׃ (כא) וכן פי' רש"י ז"ל, עבור לפני העם וראה אם יסקלוך למה הוצאת לעז על בני, וכן פי' הרדי"א׃ (כב) כי תתן להם מים׃ (כג) כי חורב וסיני קרובים זה לזה׃ (כד) משה, והזיל מים ממנו להשקות את ישראל׃ (כה) כי שם תראה כבודי, וע"כ תדע איזה צור להכות׃ (כו) כי

מקו"ב רש"י: א) תנחומא א כב, ילקוט חקת תשס"ד׃ ב) מכילתא דויסע פ"ו, שמו"ר פכ"ו ג ילקוט בשלח רס"ב, פס"ז. בכל טוב׃

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְתִמְחֵי בְטִנָּרָא וְיִפְקוּן מִנֵּהּ מַיָּא וְיִשְׁתֵּי עַמָּא וַעֲבַד כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וּקְרָא שְׁמָא דְאַתְרָא נִסֵּיתָא וּמַצּוּתָא עַל דִּנְצוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל דְּנַסִּיאוּ קֳדָם יְיָ לְמֵימַר הַאִית שְׁכִינְתָא דַיְיָ בֵּינָנָא אִם לָא׃ ח וַאֲתָא עֲמָלֵק וַאֲגִיחַ קְרָבָא עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים׃ ט וַאֲמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנָא גֻּבְרַיָּא וּפּוּק אֲגִיחַ קְרָבָא בַּעֲמָלֵק

וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ

רש"י

יראו עתה שאף לטובה הוא מוכן ג): (ו) והכית בצור. על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה של מין דבר חזק ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו ד): (ח) ויבא עמלק וגו'. סמך פרשה זו למקרא זה לומר תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין. חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני ה) משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך היה אותו הבן רואה חפץ ואומר אבא טול חפץ זה ותן לי והוא נותן לו וכן שנייה וכן שלישית פגעו באדם אחד אמר

אבן עזרא

והכית בצור. שאין בו מים (יד) ואחז דרך קצרה שלא הזכיר ותשת העדה ובעירם (טו): ז ויקרא. משה או הקורא (טז) [ז]: מסה ומריבה. בעבור שני דברים הנזכרים (י), ומשפט לשון הקדש כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני שהוא הקרוב (יח) כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו (יהושע כד ד) ואח"כ ואתן לעשו (שם), וככה הזכיר תחלה מסה, ואחר כך מריבה, ושב לפרש קריאת מריבה על ריב בני ישראל עם משה, ופי' מסה על נסותם את ה' (יג), והנה פי' המסה „היש ה' בקרבנו" שיעשה כל צרכנו, וזאת הכת השניה הכעיסה הי' יותר מן הראשונה, ע"כ אמר לא תנסו את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה (דבר' ו טז) (יג): ח ויבא. גוי עמלק (יז) הוא היושב בארץ הנגב (במד' יג כט) (יז) [ח]: (פיה"ק. ויבא עמלק. הוא היושב בארץ הנגב): ט ויאמר משה אל יהושע. הוא נין הנשיא אלישמע בן עמיהוד (יט) שהיה בעל דגל אפרים, וקראו הכתוב כאן יהושע בשם שקראו משה בדבר

יהל אור

בהיות משה בהר חורב, כלומר היותו מתדבק באלהות, עמד השם לפניו על הצור, ולפיכך יצאו ממנו מים ושתה העם, כי הדבק בכל יוכל לעשות אותות ומופתים, ועיין (הגלוי להריק"ם סי' סז) מה שכתב בענין הצור (כז) הכתוב יאמר בצור בכתה, והוא הצור הידוע שאין בו שום לחלוחית ממים: (כח) כמו במי מריבת קדש שכתוב שם, ותשת העדה ובעירם (במד' כ יא) אבל בידוע שעשו כן, וכן פי' הרמב"ן: (כט) כי הכתוב

קרני אור

כשאר הסלעים, אלא הוא יחידי שתוך המדבר, וגבהו כקומת בני אנשים, ארכו שבע אמות ורחבו ג"כ שבע, ויש לו שנים עשר פיות עמוקות בעובי הצור, וניכר שמהם נזלו מים (יפ"ר): [ז] (ובמכילתא דויסע פ"ז) המקום קראו מסה ומריבה: [ח] וגם לרז"ל הוקשה מלת ויבא, ואמרו (מכילתא מסכתא דעמלק פ"א) ויבא עמלק שבא בעצה, מלמד שכנס כל אומות העולם ואומר להם באו וסייעוני על ישראל, ועוד שם כמה דרשות על מלת ויבא וכן כתב הרלב"ג, יתכן שהביא עם

יאמר ויקרא בלי, ולא ויקראו בל"ר ושב אל משה או אל הקורא: (ל) בפי' הזה: (לא) פתח במה דסיים: (לב) וכן ואל יאמר בן הנכר ואל יאמר הסרים כה אמר ד' לסריסים (ישעי' נו ד): (לג) וכן פי' שם הח' ז"ל והטעם שאמרו, היש ד' בקרבנו: (לד) הח' ז"ל יתרץ מלת ויבא בלי, גם מהיכן בא? ויבאר מה שבא בלי טעמו גוי עמלק, ול"י קאי אמלת גוי החסר מן הכתוב: (לה) ובא מארץ הנגב, כמו שאמר עמלק יושב בארץ הנגב, וכן ת"א שם „עמלקאה" והם עם עמלק: (לו) כמ"ש, לעדן בנו עמיהוד בנו אלישמע בנו, נון בנו יהושע בנו דה"א

מקו"ב רש"י: ג) מכילתא שם תנחומא א כא שמו"ר פכ"ו ב פס"ז, שכל טוב: ד) מכילתא שם ילקוט שם: ה) ספי"ר פי"ב ילקוט רס"ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃

אונקלוס

מְחַר אֲנָא קָאֵם עַל רֵישׁ רָמְתָא וְחוּטְרָא דְּאִתְעֲבִידוּ בֵהּ נִסִּין מִן

אבן עזרא

הסרגלים (לו) [ט]: **בחר לנו**. דרך הלשון לומר ככה, בחר לך (ש"ב כד יב) שבו לנו בזה (למטה כד יד) (לח) [י]: **אנשים**. ידועים, בעלי גבורה, אנשי מלחמה, כמו כלם אנשים (במד' יג ג) (לט) [יא]: **וצא הלחם**. צא ממחנה ישראל להלחם בעמלק (מ) [יב] ואנכי אהיה נצב על ראש הגבעה (מא) שהוא חורב והוא הר סיני (מב) [יג]: **ומטה האלהים** בידי, שארים בו ידי להתפלל (מג): (פיה"ק. **מחר**, דבק עם הלחם ואם אנכי נצב (מד) [יד] על דעתי כי זאת הגבעה היא הצור שהכה והוא הר סיני (מה) ואל יקשה עליך שאמר הכתוב שנסעו מרפידים ויבאו אל מדבר סיני (למטה יט ב) (מו) כי מחנה גדול היו וראש מסע שני בסוף מסע

רש"י

לו אותו הבן ראית את אבא אמר לו אביו איך יודע היכן אני הוליכו מעליו ובא הכלב ונשכו ו): (ט) **בחר לנו**. לי ולך השוהו לנו ז) מכאן אמרו חכמים ח) יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. וכבוד חברך כמורא רבך ט) מנין שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני י) והלא אהרן גדול מאחיו היה ועושה את חבירו כרבו. ומורא רבך כמורא שמים מנין שנאמר אדני משה כלאם יא) כלם מן העולם חייבין הם כלייה המורדים בך כאילו מרדו בהקב"ה יב): **וצא הלחם**. צא מן הענן והלחם בו יג): **מחר**. בעת המלחמה אנכי נצב יד): **בחר לנו אנשים**. גבורים ויראי חטא שתהא זכותן מסייעתן טו). דבר

קרני אור

אתר עמו להלחם בישראל, והו"ת, ואתא עמלק ולא תרגם „עמלקאה" נראה כי על דעתו הם המלך, וכן נראה מלשון הכתוב, ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו (פ' יג) ועיין (פ' יד) ובבאורי שם: [ט] וכתב הרשב"ם (במד' יג טז) שבבית אביו היה נקרא שמו הושע, ואח"כ כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו היה קורא אותו יהושע, שכך היה מנהגם כמו ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח (בראש' מא מה) וכן פי' הרמב"ן: [י] (ובמכילתא מסכתא דעמלק פ"א) „מכאן שהיה עושהו כמותו, למדו כל אדם דרך ארץ ממשה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים, אלא בחר לנו אנשים מכאן שהיה עושה אותו כמותו, מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו" וכן פי' רש"י ז"ל: [יא] וכן הוא דעת ר' יהושע (מכילתא שם) אנשים גבורים, ודעת ר"א שם אנשים יראי חטא וכן הוא (סדר"א פמ"ד, פסי"ר פי' יב) וכן הוא (שמו"ר פ' כו ג) אנשים בעלי חכמה ויראת חטא, ועיין ספרי פ' בהעלותך עס"פ ויאמרו האנשים ההמה (במד' ט ז) מגיד שהיו בני אדם כשרים וחרדים על המצות, וכן (תנחומא א' פ' מסעות אות ג) כתלמוד מאתכם אנשים לצבא, אנשים לדיקים, ולכן בחר לנו אנשים (פה) נמי לדיקים: [יב] (ובמכילתא שם) לא תחת הענן והלחם בעמלק. (ובשמו"ר פכ"ו ג) מיכן אתה למד שהיו תחת כנפי כבוד שאין אומרים לא אלא למי שהוא שרוי בפנים, (ובמדרשי התורה להקדוש אנשלמה אסתרוק) לא מהאסטגניות שלך ולך הלחם כאסטגניות של עמלק הנזכר: [יג] מדבר סיני הוא מישור גדול המסובב בכל עבריו מאת הרים וסלעים נפלאים, ובקצה הדרומי למדבר בגורל ההר יתרומם הר גדול ונרחב המתחלק ממעל לשני ראשים כראש האחד הפונה קדמה מזרחה הוא הנקרא הר סיני, והראש השני הפונה מערבה הוא הנקרא הר חורב, ועל כי שניהם בתחתיתם הם אך הר אחד, לכן יזכרו לפעמים בספרי הקדש זה תחת זה (ארץ קדומים): [יד] ובדרז"ל (יומא נב רע"ב) איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להן הכרע, שאת, משוקדים, מחר, ארור, וקם, (ובמכילתא מסכת דעמלק פ"א) יחשוב כסדרם האמור בתורה שאת, ארור, מחר, משוקדים, וקם, וכן הוא בירושלמי ע"ז פ"ב ה"ז וכן הוא (תנחומא א' בשלח אות כו) ובב"ר פ"פ ו' הג' ד' דברים ולא חשיב מחר ועיין מ"כ שם שכתב שראוי להגיה שם ה' דברים, ועיין ביד מלאכי בכללי כמי"ת סי' רע"ת שכתב על חמשה מקראות שאין להם הכרע שיינו מתוך הכתב, אבל מכי אתא סורא ופסקינהו יש להם הכרע כ"כ מהר"ש אלגאזי בס' יבין שמועה כלל תשע בשם הרא"ש, וכן ראיתי להריטב"א יומא נו ע"ב ועיי"ש בדברי הכותב, ועיין במדות סופרים על המכילתא שיביא ראיה מהרשב"ם (בראש' לו יב) עפ"ש ותמנע היתה פלגש שכוונת איסי שנוכל להמשיך המלה למעלה ולמטה, וכזה כל

יהל אור

(דה"א ז כו כז): (לז) במד' יג טז: (לח) עיין רמב"ן (בראש' יב א): (לט) וכן פי' הח' ז"ל שם, אנשים שהם ידועים גבורים: (מ) הח' ז"ל יתרץ מלת לא שנראה כמיותר כי היה די באמרו והלחם לבד: (מא) גבעה הוא כמו הר, אבל אינה גבוה כמו ההר: (מב) שהוא גבעת חורב והוא הר סיני: (מג) כן הוא (מכילתא שם) ושם מבואר התפלה שהתפלל: (מד) והמלה נמשך למעלה ולמטה ועיין קרני אור: (מה) עיין קרני אור הערה יב: (מו) הלא הצור שהכה משה היה בחורב שהוא הר

הקושיות

מקו"ב רש"י: ו) תנחומא א' יתרו ג, תנחומא ב יתרו ד, ובפסי"ר פי' יג שמו"ר פכ"ו ב, המשל בלא הזכרת הכלב ובסדר"א פס"ד המשל בסגנון אחר: ז) מכילתא מס' דעמלק פ"א, תנחומא א' כו, פסי"ר פי' יב, אבות דר"נ פכ"ז, פס"ז שכל טוב ילקוט רס"ד: ח) אבות פ"ד יב: ט) אבות דר"נ פכ"ו: י) במד' יב יא: יא) שם יא כח: יב) מכילתא שם, תנחומא א' שם, פס"ז ילקוט שם: יג) מכילתא שם, תנחומא א' שם שמו"ר פכ"ו ג, יוב"ע, פס"ז, ילקוט שם: יד) דעת רש"י שמלת מחר קאי על אנכי נצב, ובמכילתא שם ובפסי"ד שם מחר נמשך על צא הלחם בעמלק עיין קרני אור הערה יד: טו) עיין קרני אור אות יא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר אָמַר־לוֹ
מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה
אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ הַגִּבְעָה׃
יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר
יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר
עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ
אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ
וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד

קֳדָם יְיָ בִּידִי׃ י וַעֲבַד
יְהוֹשֻׁעַ כְּמָא דַּאֲמַר לֵהּ
מֹשֶׁה לְאַגָּחָא קְרָבָא
בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן
וְחוּר סְלִיקוּ לְרֵישׁ רָמְתָא׃
יא וַהֲוֵי כַּד יָרִים מֹשֶׁה
יְדוֹהִי וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית
יִשְׂרָאֵל וְכַד מָנַח יְדוֹהִי
וּמִתְגַּבְּרִין דְּבֵית עֲמָלֵק׃
יב וִידֵי מֹשֶׁה יְקָרָא וּנְסִיבוּ
אַבְנָא וְשַׁוִּיאוּ תְחוֹתוֹהִי
וִיתֵב עֲלַהּ וְאַהֲרֹן וְחוּר
סַעֲדָן בִּידוֹהִי מִכָּא חַד

רש"י

אחר בחר לנו אנשים שיודעין לבטל כשפים לפי שבני עמלק מכשפים היו: (י) ומשה אהרן וחור. מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה טז) שבתענית היו שרויים יז): חור. בנה של מרים היה וכלב בעלה יח): (יא) כאשר ירים משה ידו. וכי ידיו של משה נולחות היו המלחמה וכו' כדאיתא בר"ה יט): (יב) וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו כ): ויקחו. אהרן וחור: אבן וישימו תחתיו. ולא ישב לו על כר וכסת אמר ישראל שרויין בצער אף אני אהיה

אבן עזרא

ראשון, או קרוב ממנו, או הר סיני קרוב משניהם (מו)): י ויעש. הזכיר אהרן וחור בעבור צורך לפרש תמכו בידיו: יא והיה. יש אומרים כי הרמת ידו כאשר במלחמה מי שבידו הנס (מח), ואילו היה כן מרים אותו אהרן או חור (מט) או יעמידוהו במקום גבוה בהר שיראה עומד (נ) והנכון מה שאמרו קדמונינו (נא): (פיה"ק, זה שהרים משה ידו במצוה עליונה (נב) כאשר נטה יהושע ידו בכידון (מ), וי"א שפירש ידיו דרך תפלה (נג)): יב וידי משה. ידענו כי אין כח באדם להרים ידיו יום שלם, ואפילו שעות סועטות, ואף כי עד בא השמש, והנה הזכיר וידי משה כבדים יותר מידי שאר הזקנים. ע"כ לא היה יכול להרימם תמיד, וטעם וישימו (נד) שלא היה יכול לעמוד ושגבו מקומו (נה) ואהרן וחור עמדו (נו), ואמר הכתוב כבדים על לשון זכרים (נז), וככה מזה אחד ומזה אחד (נח), וכסוהו והנה יד שלוחה אלי והגה בו מגלת

יהל אור

סיני ומשם לקחו מים, ואיך יחשוב הכתוב הנסיעה הזאת: (מז) מרפידים ומהורב: (מח) וכן פי' הרשב"ם „שכן דרך עורכי מלחמה כל זמן שרואים הרמת ניסים הן מתגברין וכשהוא מושלך רגילין לנוס ולהנצל": (מט) ובמקה"מ „אהרן וחור" פי' שהיה נעשה ע"י אלתו: (נ) ובמקה"מ „בהר מי שיראה עומד" וכן כתב רל"ש (הרכסים לבקעה) „אם כדרך ארץ כדעת הרשב"ם אין צורך למטה אלהים, אבל הוא כמו נטה את ידך האמור במופתי מצרים, ולד' התשועה": (נא) (בג' ר"ה כט א, תנחומא א בשלח אות כז) וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא וכו', וכן (מכילתא שם) „וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו שוברות עמלק אלא כל זמן שמגביה ידיו כלפי מעלה וכו'" והיתה א"כ הרמת ידיו של משה הוראה לבנ"י שיסתכלו כלפי מעלה וישעבדו לבם לשמים. ולזה היה עומד על הגבעה כדי שיוכלו לראותו כל ישראל: (נב) אז היה מצוה מפי השם ואם כי לא נכתב: (נג) ושם היה ג"כ במצוה עליונה (יהושע ח יח): (נד) וכן תיוב"ע: (נה) ובמקה"מ „וטעם להשים אבן תחתיו": (נו) החזיקו המקום באבן אשר שמו תחתיו: (נז) משה ישב על האבן ואהרן וחור עמדו ותמכו בידיו משני עבריו, ואם לא היה משה יושב גם ידי אהרן וחור תכבדנה, ובהיות משה יושב והם עומדים נקל היה להם לתמוך בידיו: (נח) שלא כמנהג, כי בכל מקום נאמר בידים לשון נקבה, והיה ראוי לומר כבדות: (נט) ג"כ ל"ז „מזה":
ואמר

מקו"ב רש"י: טז) מכילתא שם, פדר"א שם תמשומא א כו: יז) תנחומא א שם: יח) סוטה יא ב: יט) ר"ה כט א, מכילתא שם תנחומא א שם, ילקוט שם: כ) ובמכילתא שם, בשביל שבבה במצוה עד לנמר, וכ"ה בתנחומא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב׃ פ

וּמִכָּא חַד וַהֲוָה יְדוֹהִי פְּרִיסָן בִּצְלוֹ עַד דְּעַל שִׁמְשָׁא׃ יג וְתַבַּר יְהוֹשֻׁעַ יָת עֲמָלֵק וְיָת עַמֵּהּ

רש"י

עמהם בלער (כא): ויהי ידיו אמונה. ויהי משה ידיו באמונה פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה (כב): עד בא השמש. שהיו עמלקים מחשבין את השעות באיצטרו"לוגיאה (כג) באיזה שעה הם נוצחים והעמיד להם משה חמה ועירבב את השעות (כד): (יג) ויחלש יהושע. חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כלן (כה) מכאן אנו למדים

אבן עזרא

ספר (יחז' ב ט) (ס): ויהי ידיו אמונה. כל אחד מידיו (סא) כמו בנות צעדה (בראש' מט כב) (סב) וכמו וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח) (סג) ואמונה דבר עומד וקיים (סד) והוא שם דבר (סה) [טו] וי"א מגזרת ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז) (סו) כאלו אומנים הם שישאו ידיו: (סז) (פירוש.) כבדים. הנה יד לשון זכר (סח) וכן, והנה בו מגלת ספר (יחז' ב ט) (סט) וידיו הם וקנים מחזקנה *), גם אין בעולם גבור שיוכל להרים ידיו שתי שעות, ואף כי עד בא השמש, ולמה (ע) זה ידוע מדבר התולדת (עא): ויהי ידיו אמונה, שם מקום (עב) שם התואר (עג) כי האחד לזכר לא אמון בם (דבר' לב כ) (עד) ורבים, כי פסו אמונים (תה' יב ב) (עה) והעד שהוא כנגד כי גמר חסיד (שם) (עו), וכן הוא, ויהי כל אחד מידיו אמונה קיימת בהרמה (עז) ולא נתה, וכן, ורחל מבכה על בניה כי איננו (ירמי' לא יד) (עח), והטעם אין כל אחד ואחד ורבים כן): יג ויחלש אין הפרש בין ויחלש, ובין ויחלש (איוב יד י) (עט) כאשר טעם יטרף (תה' ז ג) (פ) כמו יטרף (בראש' מט כז) (פא) כי תדר נדר (במד' ל ד) וידר יעקב (בראש' כח כ) בפתח (פב) רק זאת הנזרה כמלת שב, פעם יוצאת (פג) ופעם עומדת (פד) או יהיה גבר ימות ויחלש, וכבר חלש (פה) כדרך, וירם תולעים ויבאש (למעלה טז כ) (פו) ע"כ הזכיר גבר בעל גבורה (פז): (פירוש.) ויחלש. פועל יוצא, ונמצא עומד, וגבר ימות ויחלש (איוב יד י)

קרני אור

קושיות מיושבים, ועיין ברא' ד קרני אור ספרס יד, ושם מד, יהל אור אות כב): [טו] עיין יהל אור וכן פי' ברמבמ"ן

יהל אור

(ס) ואמר שלוחה, לי"והגה בו, לי: (סא) כי ויהי הוא לי', ידיו לי"ר ויפרש שישוב לכל אחד מידיו ורש"י ז"ל פי', ויהי משה ידיו באמונה, והנה לדעתו מלת ויהי שב אל משה, ולא על ידיו: (סב) בנות לי"ר ומלה צעדה הוא לי', והיה ראוי לומר בנות צעדו, ויפרש צעדה כל אחת: (סג) בא לי' על רבים, ופי' כי כל אחד מהצדיקים יבטח ככפיר: (סד) ויפרש ויהי ידיו אמונה כל אחד מידיו עומדות בתוקף ובאמונה: (סה) וענינו כמו באמונה, והכוונה שהיו ידיו עומדות וקיימות ברוממותן: (סו) שהוא פעולה: (סז) כי הוראת מלת אמן, חוזק עולם וקושי, ומזה מעות חזוק ודבר של קיום, והתיחד בנין הקל לענין גדול הילדים וכלכלתם שיגדלו ויהיו חזקים ובריאים, ואמר כי אהרן וחור היו אומנים ומחזקים מקומו ותמכו ידיו שיהיו יכולת לעמוד נלבות לגד מעלה בחוזק: (סח) פה יד לשון זכר * (סט) ג"כ לשון זכר: *) אולי ז"ל, כבדים מהזקנה: (ע) פי' ולמה נתפלא: (עא) זה ידוע מדרכי הטבע, וכן כתב הרלב"ג, וזה מבואר בטבעיות למי שעיין בטבעיות עיון שלם: (עב) ט"ס הוא, גם אין פה מקומו, והוא פי' על מלת "וישימו" הקודם בפסוק וז"ל "וישימו, שגבו מקומו" כמו בפי' הארוך: (עג) פה שינה מכפי שפי' בפי' הארוך, ויאמר שהוא שם התואר. (עד) והוא מענין אמת, כלומר בנים שאינם מאמינים, או פי' בנים שאין בהם אמת, וכן ת"א "דלית בהון הימנו": (עה) וכן פי' שם הה' ז"ל, כי הוא תאר, וכן פי' הרד"ק תואר, וענינו אמת ותרגומו מהימניא: (עו) שהוא ג"כ שם תואר: (עז) היו בקיום מורמות ולא הניחום על בוא השמש: (עח) וככתוב שם "רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי איננו": (עט) כי שניהם ענינם כריתה ומיתה: (פ) פן יטרף כאריה נפשי: (פא) בנימין זאב יטרף, כי שניהם ענינם דריסת חיה, וענינו השחתה וקריעת דבר בחמה ובמהירות, כי הטורף טורף ודורס בכעס ובו ינוח רגזו: (פב) תחת הדל"ת, כי שניהם ענינם התגדלות הנפש ממעשיו או מהונו: (פג) כמו ושב ה' אלהיך את שבותך (דבר' ל ג): (פד) כמו ושב יעקב ושקט (ירמי' ל י) ככה ויחלש יהושע יוצא, וגבר ימות ויחלש עומד, אבל ענינם שוה: (פה) כי החולשה קודמת למיתה, ופי' וכבר נחלש קודם המיתה: (פו) כפי' וכבר באש: (פז) שמקודם בא לו החלישות והרפיון

מקו"ב רש"י: כא) מכילתא שם, תנחומא א שם, פסי"ר פי' יב, תענית יא א, תוי"ע פכ"ז, ילקוט רס"ה: כב) כי ויהי מורה על יחיד וזכר, ואמונה על יחידה נקבה, ויפרש שעיסי חוזרת למשה ואמונה אינה תואר לידים אלא לתפלה: כג) אלצטגנינות שלהם בחכמת הכוכבים והוא לשון יוני, תנחומא א שם, ילקוט שם: כד) תנחומא א כח: כה) לפי שאמר ויחלש, ולא אמר ויהרג דרשו ז"ל מלשון חולשה שמע לא שהרגם כולם וכ"ה בפסי"ר פי' יב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

לפתגם דחרב: יד ואמר יי למשה כתב דא דוכרנא בספרא ושוי קדם יהושע ארי ממחא אמחי ית דוכרנא דעמלק מתחות שמיא: טו ובנא משה מדבחא ופלח עלוהי קדם יי דעבד לה

מפטיר יד ויאמר יהוה אל־משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי־מחה אמחה את־זכר עמלק מתחת השמים: טו ויבן משה מזבח ויקרא שמו יהוה ׀ נסי:

רש"י

מעשו על פי הדבור של שכינה כו) : (יד) כתב זאת זכרון. שבא עמלק להזדווג לישראל קודם לכל האומות כז) : ושים באזני יהושע. המכניס את ישראל לארץ שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו כאן נרמז לו למשה שיהושע מכניס את ישראל לארץ כח) : כי מחה אמחה. לכך אני מזהירך כן. כי חפץ אני למחותו : (טו) ויקרא שמו. של מזבח : ה' נסי. הקב"ה עשה לנו כאן נס גדול. לא

אבן עזרא

ושניהם מבנין אחד, ואין ביניהם רק שהאחד על משקל פעל, והשני על משקל פעול (פח)) : יד כתב זאת זכרון בספר. זו הפרשה בשנת הארבעים נאמרה, והעד שאמר בספר, בפתחות הבי"ת הנודע והוא ספר התורה (פט) [טז] או ספר אחר היה להם ויקרא ספר מלחמות ה' (צ), ואיננו אתנו כאשר אין לנו ספר הישר (צא) ומדרש עדו, ודברי הימים למלכי ישראל, וספרי שלמה *), וטעם באזני יהושע, כי השם ידע כי הוא עתיד להלחם עם מלכי כנען (צב) [יז] וטעם כי מחה אמחה, בעבור שהבעים את השם, כי אלופי אדום נבהלו מפחדו בעבור האותות שעשה במצרים, ובים, וככה מואב ופלשת, והנה זה עמלק שמע גבורת השם בעבור עמו ישראל, והנה בא ממקום רחוק להלחם עם ישראל ולא פחד מהשם, וכן כתוב ולא ירא אלהים (דברי כה יח), ויש אומרים כי עמלק היה שם המלך (צג) בעבור שאמר הכתוב את עמלק ואת עמו (פ' יג) (צד) או עם אחר נתחבר עמו (צה) : (פיה"ק. זאת הפרשה בשנת הארבעים נאמרה, והעד שאמר בספר בפתחות הבי"ת, והטעם ספר תורה או ספר אחר היה להם יקרא ספר מלחמות השם [יח] : וטעם ושים באזני יהושע. בעבור שהוא יביא העם אל הארץ (צו)) : טו ויבן מזבח. בחורב (צז), ומלת מזבח מושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא מזבח ה' (צח) : (פיה"ק. ויבן משה מזבח. ברפידים (צט) ושם המזבח קראו משה ה' נסי, בעבור שהראה השם נס במקום רפידים (ק), וכן,

יהל אור

זהרסין, ולפ"ז יש הפרש ביניהם, כי כאן הוא ענין מיתה: (פח) ויהלום כאן הוא על משקל פעל שהוא פועל יוצא, ויחלם דאיוב הוא פעול והוא עומד: (פט) וזו היא המלוה הכתובה לנו במשנה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק (דבר' כה יז) וצוהו לכתוב מלחמה זו בספר התורה לזכרון עולם: (צ) ולפ"ז נכתב הלווי במקומו: (צא) עיין ערכו ברא"ם ס' בראשית: *) וכן כתב הח' ז"ל (במד' כא יד) עה"פ בספר מלחמות ה', וז"ל „ספר היה בפני עצמו ושם כתוב מלחמות ה' בעבור יראיו, ויתכן שהיה מימות אברהם, כי ספרים רבים אבדו ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל ושירות שלמה ומשליו", ועיין ברמב"ן כאן מה שהביא דברי הח' ז"ל, והם מה שכתב (במד' שם) והשיג עליו: (צב) וכן פי' הרשב"ם, שימלוך עליהם ויקיים מצותי למחות את שם עמלק: (צג) ולא שם אומה: (צד) מזה משמע שעמלק לבד ועמו לבד ועיין קרני אור למעלה הערה ח: (צה) ולפ"ז יהיה עמלק שם האומה, ונתחברה עמו אומה אחרת ולפי שנתחברה עמו קראם עמו (עיין קרני אור למעלה הערה ח): (צו) וכן פי' רש"י ז"ל, ושד"ל השיג ע"ז וכתב, כי לא יתכן שירמוז זה תכף אחר יציאת מצרים כי בזה היה מרפה את ידיו עיי"ש מה שבאר: (צז) ובנה שם במקום שעמד על ראש הגבעה שהוא חורב וכמו שפי' (פ' ט): (צח) וכן הוא מזבח ד' נסי: (צט) במקום המלחמה שנלחמו את האויב: (ק) ויהיה תיבת נס במקום הזה שם משותף לפלא או מופת, וכן רגילים חז"ל להשתמש בזה על

קרני אור

והח' יש"ר, ועיין בכאור שד"ל מה שהשיג ע"ז ודעתו שם: [טז] עיין יהל אור וכן הוא (מגילה ז א) כתב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, ועיין מכילתא מסכתא דעמלק פ"ב: [יז] וחזקוני פי' ושים באזני יהושע, שהרי התחיל במצוה ומסור ספר זכרון זה עד שיעמוד מלך לישראל ויהיה לזכרון ולא יתמהו על מה אמחנו, ואין לפרש ושים באזני יהושע להלחם הוא בעמלק, שהרי לא נלחמו בו ישראל עד שאול: [יח] וכן דעת יוכ"פ

מקורי ובאורי רש"י: כו) מכילתא שם, תנחומא א שם, ועיין פס"ר פי' יב ובמאיר עין אות יא: כז) מכילתא פ"ב: כח) מכילתא שם, תנחומא א שם, פס"ז, שכל טוב, ילקוט רס"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ פ פ פ

נִסִּין׃ טז וַאֲמַר בִּשְׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קֳדָם דְּחִילָא דִּשְׁכִנְתֵּהּ עַל כָּרְסֵי יְקָרֵהּ דַּעֲתִיד דְּאִתְּגַח קְרָבָא קֳדָם יְיָ בִּדְבֵית עֲמָלֵק לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן מִדָּרֵי עָלְמָא׃ פ פ פ

קטו. י"ד לאמל"ה סימן. ומפטירין ודבורה אשה נביאה בשופטים סי' ד:

אבן עזרא

ויקרא למקום אל בית אל (בראי' לה ז) (קיא) והגאון אמר שהוא ויקרא שמו השם, זה הוא מקום הנס שעשיתי (קב) וכן אמר, ה' צדקנו (ירמי' כג ו) השם הוא צדקנו (קג), ושם העיר מיום ה' שמה (יחז' מח לה) אמר שהוא דביק (קד) וכל זה איננו שוה, כי זה הפך האמת: **טז כי יד.** כמו כי אשא אל שמים ידי (דברי' לב מ) (קה) והטעם כי השם שם ידו על כסאו (קו) וזאת היא שבועה (קז), ור' ישועה אמר, כי יד חזקה תהיה ליושב בראשונה על כסא ישראל (קח) כאשר נאמר בשלמה על כסא ה' (דה"א כט כג) (קט) והטעם על שאול (קי): (פיה"ק, כי יד. י"א מי שתהיה ידו בתחלה על כסא ה' יעשה מלחמה בעמלק (קיא) וכסא השם מלכות ישראל, וכן כתוב על שלמה, על כסא ה' (דה"א כט כג) (קיב) וזאת מצוה (קיג) ורמז על שאול בהיר ה' (קיד), ודרך המתרגם ארמית ידועה (קטו) והוא הנכון, כי טעם יד כמו כי אשא אל השמים ידי (דבר' לב מ) וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דניאל יב ז) וזה רמז בנשיאות היד לשמים, כי כאשר השמים עומדים, כן יעמוד זה הדבור (קטז) וכסא השם לעולם קיים, וכן כתוב, נכון כסאך מאז (תה' צג ב) (קיז) [יט]):

רש"י

שהמזבח קרוי ה' אלא המזכיר שמו של מזבח זוכר את הנס שעשה המקום ה' הוא נס שלנו: (טז) ויאמר. משה: כי יד על כס יה. ידו של הקדוש ברוך הוא הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית ומהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו. נשבע הקדוש ברוך הוא שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו (כט) וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם (ל) שנאמר האויב תמו חרבות לנצח (לא) זהו עמלק שכתוב בו ועברתו שמרה נצח (לב) וערים נתשת אבד זכרם המה (לג) מהו אומר אחריו וה' לעולם ישב הרי השם שלם. כונן למשפט כסאו (לד) הרי הכסא שלם (לה):

חסלת פ' בשלח

קרני אור

שתרגם "כתוב דא בספר סביא דאלקדמין" פי' מזקנים הראשונים שכתבו כל דבריהם בס' מלחמות ד': [יט] ועיין מורה פ"ט מח"א הראשון, אחר שיבאר כי נקראו השמים כסא, וז"ל "אבל מה שהרחיב בו הלשון באמרו כי יד על כס יה, הוא תואר עצמותו וגדולתו", ועיין כרד"ת שם שהרחיב לבאר דעתו בזה:

יהל אור

על הענין הזה: (קא) וחסר ב"ת השמוש ופי' הקב"ה בבית אל: (קב) וכן הוא (מכילתא מסכתא דעמלק פ"א) "אמר משה הנס הזה שעשה המקום בגיני (בגינו) עשאו, וכן אתה מוצא כל זמן שישראל בנס כביכול הנס לפניו" ובילקוט רמז רסז בשם ר' אליעזר המודעי, ומפורש יותר בחזקוני "ר' אליעזר המודעי אומר הקב"ה קראו נס, ויקרא שמו ד' נסי", וכן מפורש בתיוב"ע: (קג) פי' כי ד' איננו דבוק עם יקראו, אלא עם ד' צדקנו, וכן פי' הרד"ק שם, לפי שבימיו יהיה צדק ד' לנו קיום תמידי לא יסור, ועיין (למטה יח ג) בפי' הארוך ששם יבאר פי' הגאון שיאמר, כי השם דבק עם מלת יקראו, ושם המשיח הוא צדקנו: (קד) ד' שמה וכן פי' הרד"ק, ופי' כי עד עולמי עד לא תסור עוד שכינתו מן העיר: (קה) ופי' שם הח' ז"ל "שבועה בדבר קיים, ואשא, כמו, וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דניאל יב ז) ומלת אשא כדרך בן אדם להבין השומעים": (קו) ונשבע כי מלחמה לו בעמלק מדר דר: (קז) נשיאות יד היא שבועה: (קח) ויהיה טעם כי יד ר"ל חוזק ותוקף יש על כסא ישראל, פי' על המלך שימלוך בישראל להלחם מלחמת ד' בעמלק: (קט) כמו שנאמר בשלמה, וישב שלמה על כסא ד' למלך תחת דוד אביו (דה"א כט כג): (קי) והוא רמז לשאול המלך הראשון שהחזיק ידו על עמלק במלחמה כמו שכתוב "ויעש חיל ויך את עמלק, ויצל את ישראל מיד שסהו" (ש"א יד מח): (קיא) עיין הערה הקודמת: (קיב) ונקרא כסא השם מלכות ישראל כסא השם בשביל שהכסא של ד' הוא להמליך עליו מי שירצה: (קיג) כמו שאז"ל (סנהד' כ, א) ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה: (קיד) וכן תרגם יוב"ע: (קטו) שתרגם "בשבועה אמירה דא מן קדם דחילא דשכינתה" ועין בגלי"נ שהביא עוד נוסחאות בתרגום, ומה שביאר שם: (קטז) שבועה בדבר קיים: (קיז) והכסא הוא רמז אל השמים, כענין השמים כסאי (ישעי' סו א):

מקו"ב רש"י: כט) כלומר שאין שלימותו ורוממותו נכרים מלידינו עד שיפרע מן הרשעים, אבל כלפי מעלה אין לומר ח"ו שום חסרון: ל) או יזכר בנו מלכותו בשלימות: לא) תה' ט: לב) עמוס א: לג) תה' ט ז: לד) שם שם ח. לה) פסי"ר פי' יב תנחומא א תצא ט, ילקוט רס"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יח א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר

אונקלוס

א וּשְׁמַע יִתְרוֹ רַבָּא דְמִדְיָן חֲמוּהִי דְמשֶׁה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ לְמשֶׁה

רש"י

(א) וישמע יתרו. מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף א) ומלחמת עמלק ב): יתרו. שבע שמות נקראו לו רעואל יתר יתרו חובב חבר קיני פוטיאל ג) יתר ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה ואתה תחזה ד) יתרו לכשנתגייר וקיים המצות הוסיפו לו אות אחת על שמו ה) חובב שחבב את התורה ו) וחובב הוא יתרו ז) שנאמר מבני חובב חותן משה ח). וי"א רעואל אביו של יתרו היה ומהו אומר ותבאנה אל רעואל אביהן ט) שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא י): חתן משה. כאן היה יתרו מתכבד במשה אני חותן המלך ולשעבר

אבן עזרא

נאום אברם אסיר תקוה אשר פתח
עיני יתרו (א)
עדי הלך חצי לבו וענה הנדוד יתרו (ב)
וזה פי' בפרשה תחילתה דבר יתרו (ג)

א וישמע יתרו. הזכיר למעלה דבר עמלק כי לרפידים בא (למעלה יז ח), והיתה ראויה פרשת בחדש השלישי (יט א) להיותה כתובה אחר דבר עמלק, כי שם כתוב ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני (שם פ' ב) א"כ למה נכנס דברי יתרו בין שתי הפרשיות (ד) והגאון אמר, כי יתרו בא אל מדבר סיני לפני מתן תורה (ה), ולפי דעתי שלא בא רק בשנה השנית אחר שהוקם המשכן (ו) כי כתוב בפרשה עולה וזבחים לאלהים (למטה פ' יב) ולא הזכיר שבנה מזבח חדש (ז) [א] ועוד כתיב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו (פ' טז) (ח) והנה זה אחר מ"ת (ט) והעד הגאמן על דברי כי כן כתיב, אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים (פ' ה) (י), ואמר משה לחובב שהוא יתרו, כאשר פירשתי בפרשת ואלה שמות (יא) כי חתן משה (יב) לא שב אל רעואל הקרוב אליו כי אם לחבב, כי כן כתוב מבני חבב חתן משה (שופ' ד יא) (יג) [ב] ומשה אמר לו, כי על כן ידעת חנתנו במדבר (במד' י

יהל אור

(א) לשון הבל, ומ"ד הכתוב, כי יתרו פתח ויענני (איוב ל יא), ופי' כי פתח יתר קשתי לבל אוכל לירות, וכן באתהו כל התלאות מרוב העוני והלחץ: (ב) עדי לקח ממנו חצי לבו, והנדוד את יתר הלב, ונשאר כמעט בלא לב מהנדודים, ויהיה מלת יתרו בהוראה השנית לשון מותר: (ג) ובהוראה השלישית יורה על שם יתרו, כי הא' ז"ל השוה א"ע לו, כי יתרו עזב את עמו ללכת אחרי ישראל המדברה, והא' ז"ל עזב מקום מולדתו ללכת נדוד בארצות רחוקות לבקש חכמה: (ד) ובמקח"מ "בין שתי הפרשיות הללו": (ה) כדעת ר' יהושע (מכילתא מסכתא דעמלק יתרו פ"א, זבחים קטז א) שאמר מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו (ולא ע"ת כי קודם מ"ת בא) וכן פי' רש"י ז"ל, מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, וכן הוא דעת הרמב"ן שיתרו בא קודם מ"ת כסדר הפרשיות בהיותם ברפידים, וכן הוא דעת הרדי"א, עיין מקו"ב רש"י: (ו) כדעת ר' אליעזר המודעי (מכילתא שם זבחים שם) שאמר מ"ת שמע ובא: (ז) להעלותם עליו מורה שבא אחר מ"ת והעלה עולותיו במזבח שבנה שם משה לכרות הברית שהיה אחר מ"ת: (ח) וקודם מ"ת לא היו עדיין חוקים ותורות ללמדם, כי החוקים והתורות נתונים מהר סיני: (ט) מכל זה נראה שביאת יתרו אחר מ"ת: (י) ר"ל כי באמרו חונה שהוא הוה, יורה כי זה ימים רבים חונה שם, וזה ידוע כי משה וישראל חנו בהר סיני שנה אחת, וזה טעם אשר הוא חונה, שעדיין חונה שם בהר האלהים, וזה יורה כי לאחר מ"ת בא: (יא) למעלה ב יח, ושם פי' כי רעואל היה אבי אביהן, כי יתרו היה חותנו, והוא חובב, ונראה משם כי דעתו שחובב הוא יתרו, ורעואל אבי יתרו, ואבי אביה של צפורה ועיין קרני אור: (יב) הכתוב (במד' י כט) ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה: (יג) והיה חותנו חובב: וזה

קרני אור

[א] הנה זה היה בודאי אחר שהוקם המשכן ושם העלה עולותיו, כי במזבח שבנה משה בחורב לא יוכל להקריב עולותיו, כי המזבחות שהיו בונין בזמן ההוא לא היו מקריבים שם בשני זמנים על שני ענינים, אלא תרא"ה, כי משה בכרתו ברית עם בנ"י בנה מזבח אחר (מקו"ח) ובזה יתורץ מה שהקשה המפרש שלא כתוב ויבן משה מזבח (למעלה יז טו) וא"כ מדוע לא נאמר שעל המזבח הזה עשה יתרו עולותיו וזבחיו: [ב] עיין יהל אור אות יא שהבאתי דעתו שחובב הוא יתרו והיה אבי צפורה, ובפי' הקצר למעלה ב א וכן בפי'

מקורי ובאורי רש"י: א) כדעת ר' אליעזר (מכילתא יתרו מס' דעמלק פ"א, פס"ז שכל טוב מדרש אגדה, ילקוט רמ"ח): ב) כדעת ר' יהושע (מכילתא שם) ורש"י ז"ל פי' כדעת שניהם, ועיין זבחים קטז א, ובירושלמי מגילה פ"א ה"א ר' יהושע אמר קריעת ים סוף שמע. ר' לוי אמר מלחמת עמלק שמע: ג) ובמכילתא מסודר בסדר אחר וכ"ה תנחומא א ד ובספרי במדבר עה"פ ויאמר משה לחובב (במד' י כט) ב' שמות הי' לו חובב ויתרו, ובשכל טוב חמשה שמות, יש לתקן שבעה שמות, ובתנחומא ב שמות אות יא, ובילקוט שמות קסט שבעה שמות, וחסר מלת חבר, ועיין תנחומא ב' שם הערה מה: ד) ובספרי שם, דרש כן ע"ש יתרו: ה) ובמכילתא שם, ביותר במע"ט: ו) ובמכילתא שם, שהיה חביב למקום: ז) ספרי שם: ח) שופ' ד יא: ט) לעיל ב יח: י) ספרי שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי־הוציא יהוה את־ישראל

ולישראל עמה ארי אפיק יי ית ישראל ממצרים

רש"י

היא משה תולה הגדולה בחמיו יא) שנאמר ויצא אל יתר חותנו יב): למשה ולישראל. שקול משה כנגד כל ישראל יג): את כל אשר עשה. להם בירידת המן ובבאר ובעמלק יד): כי הוציא ה' וגו'. זו גדולה על כולם טו):

אבן עזרא

לא) (יד) וידענו כי ישראל עמדו במדבר סיני כמו שנה (טו) והנה דברי משה יוכיחו שאמר בפרשת אלה הדברים „ה' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר, רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם" (דברי' א ו ז), והנה זה הזמן היה קרוב למסעם, והוא אמר „ואמר אליכם בעת ההיא לאמר, לא אוכל לבדי שאת אתכם" (שם שם ט) (טז) כי השם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב (שם פ' י), וטעם להזכיר זה להם, כי השם אמר ליעקב, הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים, ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך (בראי' מה ד) והנה הטעם כאשר ירבה זרעך אתן לו את הארץ, על כן אמר ה' אלהיכם הרבה אתכם, והגיע זמן שתירשו את הארץ, ובעבור שאתם רבים לא יכולתי לבדי שאת אתכם, והוצרכתי לתת עליכם שרי אלפים ושרי מאות, זאת היתה עצת יתרו שנתן לו ממחרת בואו למדבר סיני (יז), על כן אמר משה לחבב שהוא יתרו, כמו שפירשנו נוסעים אנחנו (במד' י כט) (יח) והוא השיב, לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך (שם שם ל), וזהו (יט) וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו ופ' כן (כ) [ג], ועתה אפרש למה נכנסה פרשת יתרו במקום הזה (כא), בעבור שהזכיר למעלה הרעה שעשה עמלק לישראל (כב) הזכיר כנגדו הטובה שעשה יתרו לישראל (כג) [ד] וכתוב ויחד יתרו על כל הטובה, ונתן להם עצה טובה ונכונה למשה ולישראל, ומשה אמר לו, והיית לנו לעינים (במד' י לא), והטעם שהאיר עיניהם, ושאול אמר, ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל (ש"א טו ו) (כד), ובעבור שכתוב למעלה „מלחמה לה' בעמלק" (יז טז) שישראל חייבים להלחם בו כאשר יניח השם להם, הזכיר דבר יתרו, כי הם היו עם גוי עמלק (כה) שיזכרו ישראל חסד אביהם, ולא יגעו בזרעו (כו), והנה ראינו הרכבים, שהם

קרני אור

(במד' י כט) שינה דעתו ובאר שם כי חובב הוא יתרו והיה אחי לפורה ולא אביה, וכן הוא דעת רש"ן גאלת כברשיו שרש „חתן" שכתב שם „וידוע כי חובב אחי אשת משה ע"ש, כמו שנאמר, ויאמר משה לחבב בן רעואל המדיני חתן משה (במד' י כט) ורעו"ל אביה כמו שנאמר ותבאנה אל רעואל אביהן (למעלה ב יח) והנה הוא אבי האשה ואחיה בלשון". ועיין לר"ק שרש „חתן" שהביא דעת ר' יונה והשיג עליו, וכתב „ולא יתכן לפרש כן, וכו', אבל הנכון כי חבב הוא יתרו, ורעואל אבי יתרו", ועיין למעלה ב יח ובבאורי שם, ועיין בנתה"ש במד' י כט שהאריך, שרעואל היה אבי לפורה, ולא שני אחים, שם האחד יתרו, ושם השני חובב, ושלשתן נקראו חותני משה עי"ש: [ג] עיין יהל אור, ודעת הרמב"ן, והביאו בחיי, כי יתרו בא אל ישראל שתי פעמים, אחת קודם מ"ת, והיא הנזכרת כאן, והלך לו וחזר אחר מ"ת, והתורה הזאת לא נזכרה בתורה, רק נזכר (במד' י כט) שאמר לו משה נוסעים אנחנו לכם אתנו, והוא נתרצה לו ונשאר עם ישראל, וע"ז כתב הרד"ת שאין ראוי לקבלו, כי התורה זכרה ביתרו ביאה אחת לא שתי ביאות, ובכל זאת גם דעת הרד"ת שיתרו בא קודם מ"ת: [ד] עיין תוס' ע"ז,

יהל אור

(יד) וזה היה בשנה השנית כשנסעו מסיני: (טו) כי בר"ח סיון באו למדבר סיני (יט א) ובשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש. נעלה הענן ויסעו בני ישראל וגו' (במד' י יא): (טז) פי' לשאת אתכם: (יז) ואז נאמר הבו לכם אנשים (דבר' א יג) ואקח וגו' ואתן וגו' (שם שם טו) א"כ ביאת יתרו ועצתו ומנוי השופטים היה הכל בשנה השנית קרוב לנסיעתם מהר סיני: (יח) והיה זה בשנה השניה: (יט) והיא ההליכה הכתובה בכאן: (כ) והנה לדעת הא' ז"ל לא בא יתרו רק פעם אחת, והיא אחר מ"ת, והספור שבא בכאן הוא חוץ למקומו, וכן דעת הרשב"ם והרלב"ג, וכן כתב הרד"ק בבאורו (שופ' א טז) ויאמר משה לחבב, ופרשת, וישמע יתרו, בזמן אחד היה בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים, וחבב הוא יתרו, כמו שכתוב, ומבני חבב חותן משה, ופרשת וישמע יתרו שלא במקומה נכתבה להזכר דבר יתרו עם דבר עמלק: (כא) למה הקדים לכותבה כאן שלא במקומה: (כב) וזה שגמלהו ברעתו: (כג) להורתנו שנשלם לו גמול טוב: (כד) וכן פי' הרד"ק שם, בעלה שנתן יתרו למשה, ונחשב לזרעו אחריו כאילו הם עשו את החסד: (כה) בימי שאול היו יושבים עם עמלק, כי באהלים היו יושבים, ונוסעים ממקום למקום: (כו) אם נבוא להכרית עמלק נזהר בבני קיני העומדים עמהם, והוא דבר שאול שאמר להם,

סרו

מקורי ובאורי רש"י: יא) מכילתא שם ספ"ז שכל טוב ילקוט רס"ח: יב) לעיל ד יח: יג) מכילתא שם ספ"ז ילקוט שם: יד) מה שמוסף רש"י לעשות פי' מתחלה על משה ולישראל ואח"כ מפרש את כל אשר עשה, עיין כס' דבק טוב: טו) מכילתא שם:

לעיל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב וּדְבַר יִתְרוֹ חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה יָת צִפּוֹרָה אִתַּת מֹשֶׁה בָּתַר דְפַטְרַהּ:

מִמִּצְרָיִם: ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחַר

רש"י

(ב) אחר שלוחיה. כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרים ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים (טז) אמר לו מי הם הללו אמר לו זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני. אמר לו והיכן אתה מוליכן אמר לו למצרים. אמר

אבן עזרא

בני יתרו היו עם בני ישראל בירושלים (מ) ובימי ירמיה, יונדב בן רכב (ירמיה לה יט) *), ויש פרשה אחרת דומה לזאת (כח): **אשר עשה אלהים**. השם שהיה נודע בעולם לפני בוא משה שהכל סודים בו (כט): **ולישראל עמו**. עם ה' (ל) או עם משה, ויתכן להיות הלמ"ד בעבור משה וישראל (לא) [ה] והטעם על המכות וטביעת פרעה (לב): **כי הוציא ה'**. השם שנודע למשה (לג) כי על האותות יצאו (לד): (פיה"ק. **וישמע יתרו**. לפי דעתי שיתרו בא אל משה אחר שנבנה המשכן (לה), כי יש כדמות ראיות, שאמר הכתוב לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים (פ' יב) (לו), ואמר משה בס' אלה הדברים, שאמר השם למשה רב לך שבת בהר הזה (דבר' א ו) ואומר אליכם בעת ההיא (שם שם ט) (לז) ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים (שם שם טו) ולא נוכל לומר כי התעכב יתרו עם ישראל חדשים רבים ואח"כ נתן העצה, כי הכתוב אומר ויהי ממחרת (פ' יג) (לח), גם יורה על יושר זה הפירוש, שאמר משה לחובב שהוא לפי דעתי יתרו כאשר אפרש במקומו, נוסעים אנחנו (במד' יא כט) ועוד והודעתי את חקי האלהים (פ' טז) לא יתכן קודם מ"ת (לט) כי בר"ח סיון באו אל הר סיני, כי כן כתוב בחדש השלישי (יט א), ולעולם יהיה ד"ח כאשר יהיה כתוב חדש בלא מספר (מ) ובפ' ובראשי חדשיכם (במד' כח יא) אפרש זה (מא), והנה יום שני ומשה עלה אל האלהים (יט ג) (מב) ואח"כ היו נכונים לשלשת ימים (שם שם טו) (מג), וזאת הפרשה דבקה עם פ' ויבא עמלק, להפריש בין מעשה זה וזה (מד)): **ב ויקח**. אמר הכתוב אשת משה, ולא אמר בתו, בעבור כי משה נכבד מבית אביה (מה): **אחר שלוחיה**. י"א אחר שנתן לה רשות במלון ללכת לבית אביה בשובו לבדו אל ארץ מצרים (מו) [ו] ויש אומרים אחר ששלחה דורונת אליו (מז) כמו שלוחים לבתו (מ"א ט טז) (מח): (פיה"ק. **אחר שלוחיה**. י"א אחר ששלחה אל בית אביה מדרך מצרים (מט), וי"א שנתן לה

יהל אור

סרו רדו מתוך עמלקי (ש"א טו ו): (כז) כי כן כתוב, ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים את בני יהודה וגו' וילך וישב את העם (שופ' א טז), וישבו עם בני יהודה ונתנו להם מקום לשבת בארצם: *) בימי ירמיהו היו בית הרכבים בתוך בני ישראל, ואמר הכתוב, לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים (ירמיה לה יט): (כח) (בבראשי' לח א) ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו, ופי' שם הח' ז"ל „אין זה העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו וכו', והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו, פרשת ויוסף הורד מצרימה, להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו למעשה אחיו", כמו כן סמך דבר יתרו למעשה עמלק, להראות רעות עמלק, ושכנגדו טובה שעשה יתרו לישראל: (כט) עיין (למעלה ח טו, וע' כח) ובבאורי שם: (ל) חוזר אל מלת אלהים לא למשה הסמוך: (לא) הטעם עשה למצריים בעבור משה וישראל: (לב) שעשה בעבור משה וישראל עמו: (לג) השם המיוחד ועיין (למעלה ט כח): (לד) הנה הזכיר תחלה אלהים, השם שהיה יתרו יודע מלפנים, וכי הוציא ד' בשמו הגדול שנודע עתה ע"י משה שבו נעשו האותות: (לה) בשנה השנית: (לו) וזה היה אחר מ"ת בעת הוקם המשכן: (לז) לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם: (לח) וזה היה ממחרת היום שבא יתרו אל משה: (לט) ונראה מזה שכבר נתנה התורה: (מ) וכן פי' הח' ז"ל שם: (מא) וגם שם פי' כן: (מב) ואמר לו לך אל העם וקדשתם: (מג) ושלשה ימים אחריו היו מתקדשים לישראל, הרי הם חמשה ימים, ובששי היתה מ"ת ולא היה למשה עת לשפוט את העם, והנה שפט אותם למחרת בוא יתרו כדכתיב, ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם, והנה זה היה אחר מ"ת: (מד) להורות לנו גנות עמלק שהיה קרוב לישראל, ושבח יתרו שהיה רחוק מישראל ומעשיו הקריבוהו: (מה) והאשה תתיחס אחר בעלה, ומשה נכבד מן יתרו: (מו) זה הכתוב מודיע סיבת צפורה ובניה מן המלון אל בית אביה וזה הוא אחר שלוחיה, וכיון ששמע כל אשר עשה אלהים למשה הסיבה יתרו אליו: (מז) ששלחה למשה מתנות והכדוגיא: (מח) ר"ל מנהג ומתנה ששולחים בני אדם לכנותיהן, ושני הפירושים הובא ברשב"ם: (מט) והוא דעת ר"א המודעי מכילתא

קרני אור

כד ב, ד"ה „יתרו": [ה] ופ"ז כתב הרמב"ן ז"ל „וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו, שקול משה כישראל וישראל כמשה": [ו] וכן פי' רש"י ז"ל, וכתב הרמב"ן „בעבור שהזכיר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו וישב מצרים (למעלה ד כ) הוצרך לומר כאן שהיתה בבית אביה כי משה שלחה שם", ועיין למעלה ד כל כפי' הקצר, ובקרני אור ספרה כן דעת

מקורי ובאורי רש"י: טז) לעיל ד כז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר
שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר
הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם הָאֶחָד

ג וְיָת תְּרֵין בְּנַהָא דִּי שׁוּם
חַד גֵּרְשׁם אֲרֵי אֲמַר דַּיָּר
הֲוֵיתִי בְּאַרְעָא נוּכְרָאָה׃
ד וְשׁוּם חַד אֱלִיעֶזֶר אֲרֵי

אבן עזרא

גם (נ). ור' ישועה אמר ששלוחיה הם דורון ומנחה, כמו שלוחים לבתו (מ"א ט טז) והטעם אחר ששלחה דורנה (נא) וזה הקרוב אלי: ג ואת. דע כי אנשי לשון הקדש שומרים הפעלים במתכונתם בכל הבנינים, ואינם חוששים לשמור שמות בני אדם (נב) על כן אל תתמה שאמר גרשום בעבור שגר שם (נג) כי הנה קין (ברא' ד א) בעבור קניתי, ואינו נכון בדקדוק (נד), וקשה מזה נח (שם ה כט) מגזרת ינחמנו (נה) ופעם יהפכו השם כמו חושים (שם מו כג) הוא שוחם (במד' כו מב), ונקרא יעבץ (דה"א ד ט) בעבור שילדתהו אמו בעוצב (נו), גם יחסרו אות ממנו כמו מעכה (נז) היא מיכה, והפך זה יוב (ברא' מו יג) הוא ישוב (במד' כו כד) (נח), ורבים אמרו כי כן שמואל (ש"א א כ) מגזרת שאלתיהו (נט) והישר בעיני כי שורק תחת חולם כמו תֹּחוּ (ש"א א א) תוח (דה"א ו יט) וצוף (ש"א א א) וצופַי (דה"א ו יא) נון (למטה לג יא) ונון (דה"א ז כז), והנה שמואל מגזרת שמו אל, וקראתו אמו בשם אל, כי נתנו לה כאשר שאלה (ס), ואל תתמה איך יקרא שם אדם בשם אל, כי הנה כמוהו צורי שדי (במד' ז לו) ורבים ככה, ולפי דעתי כי כן שם המזבח שבנה משה ה' נסי (למעלה יז טו) (סא) וככה שם המשיח ה' צדקנו (ירמיה כג ו), והגאון אמר כי השם דבק עם מלת יקראו (סב) ושם המשיח הוא צדקנו (סג), והנה הוא מטעם בעל הטעמים ששם טרחא (סד) במלת יקראו (סה) כי הפרש גדול יש בין ויקרא בשם ה' (ברא' יב ח) הכתוב באברהם שהטרחא (סו) במלת ויקרא (סז) ובין ויקרא בשם ה' (למטה לד ה) הכתוב בספר משה (סח) כאשר אפרש בבקשו (סט): ד ושם האחד. מנהג לשון הקדש לאמר פעמים ככה השני (ע) ופעמים האחד (עא) [ז] כמו ושם האחד בוצץ ושם האחד סנה (ש"א יד ד), ותחסר מלת אמר, אחר כי אלהי אבי בעזרי (עב), ואין כתוב כי אמר אלהי אבי, כי המלה שבה למעלה, כי אמר גר הייתי (עג) כמו כי הפרני אלהים (ברא' מא נב) (עד) [ח] וכבר פירשתי למה קרא שם הקטן אליעזר (עה): (פיה"ק. ואל תתמה על

קרני אור

ל"ח: [ז] עיין נכד"א הטעם מה שכתב פה האחד ולא השני ועיין במקור חיים, שכתב ג"כ טעם נכון בזה: [ח] ועיין

יהל אור

(מכילתא מסכתא דעמלק יתרו פ"א) שאמר "מאחר שנפטרה ממנו במאמר" פי' שפטרה במאמר שתלך לבית אביה, אבל לא שנתק את קשר האישות, ויהיה פי' כי היא עדיין אשת משה גם אחר שלוחיה: (נ) והוא דעת ר' יהושע (מכילתא שם) אחר שנפטרה ממנו בגט: (נא) שהכניס לו יתרו בכתובת בתו: (נב) שמות בני אדם אינם שומרים אותם בדקדוק: (נג) כי הל"ל לקרותו גרשם: (נד) כי קין מנחי העין וקניתי מנחי ל"ה: (נה) וכן כתב (צחות שער השמות) "גם תמלא נח ואיננו מגזרת ינחמנו, כי המ"ם הוא שרש, ולא יחסר שרש רק מאותיות הנח שהם אהו"י, או מאותיות הכפל, רק טעם המלה במרו, כי הנחמה להסיר עצב האבילות והוא נח לנפש":
(נו) וכן כתב (צחות שם) והנה יעבץ הפוך (בהיפוך אותיות השרש) כי שם כתוב כי ילדתי בעצב (דה"א ד ט):
(נז) צ"ל "מיכיהו" (שופ' יז א) הוא מיכה (שם פ' ה) וכן מיכיהו בן ימלא (מ"א כב ח) הוא מיכה (דה"ב יח יד) ואפשר לפרש דעת הח' ז"ל כמו מעכה בת אבישלום (מ"א טו ב) הוא (צ"ל היא) מיכיהו (דה"ב יג ב) ועיין ברא' לו א, יהל אור אות ג: (נח) פי' הוסיפו שי"ן, ובמעכה חסרו העי"ן: (נט) וכן פי' הרד"ק שם, הורכבה המלה בזה הטעם מן מד' שאלתיהו, כי יש באותיות שמואל שאול, ויש באותיותיו ג"כ מאל, כאילו אמרה שאול מאל, ועיין ברלב"ג שם: (ס) וכן כתב (צחות שער השמות) אמרו שמואל כי מד' שאלתיו, וזה רחוק מאוד, רק פי' שמו אל, שמתי שמו אל בעבור שאלהיו מתנו, והשורק תחת חולם: (סא) כן פי' למעלה יז טו בפי' הקצר, ולא כן בפי' הארוך שם: (סב) ופי' אשר יקראו השם: (סג) פי' השם קרא אותו צדקנו ולמעלה יז טו בפי' הקצר הביא בשם הגאון, כי השם איננו דבוק עם יקראו עיין יהל אור אות קג שם: (סד) ר"ל והנה הפי' הוא מבואר מטעם בעל הטעמים שהם "טפחא" ולא "טרחא" וט"ס הוא: (סה) ופי' אשר יקראו אותו ישראל ד' צדקנו: (סו) צ"ל שהטפחא והיא נגינה המפסקת: (סז) ופי' ויקרא אברהם בשם ד', ואיננה דבוקה ויקרא, עם מלת, בשם: (סח) שהטפחא במלת בשם ודבקה מלת ויקרא עם מלת בשם, והרש"ג יגרום "בספור משה": (סט) וכן פי' שם "הנה השם הוא הקורא": (ע) כמו ויקרא יוסף את שם הבכור וגו' ואת שם השני (ברא' מא): (עא) אף על השני: (עב) ר"ל אחר מלת "כי" תחסר מלת "אמר": (עג) וטעם כי אמר נמשך למשה הנזכר בפי' הקודם, ויהיה טעם שם האחד אליעזר, כי אמר אלהי אבי בעזרי: (עד) ותחסר מלת "כי אמר": (עה) (למעלה ב כג) עה"פ "וימת מלך מצרים" וכן (למעלה ד יט) עה"פ "לך שוב מצרימה כי מתו כל האנשים" ויכול לילך בלי

פחד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אליעזר כי־אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה: ה ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל־משה אל־המדבר אשר־הוא חנה שם הר האלהים: ו ויאמר אל־משה אני חתנך יתרו בא אליך ואשתך ושני

אונקלוס

אלהא דאבא הוה בסעדי ושזבני מחרבא דפרעה: ה ואתא יתרו חמוהי דמשה ובנוהי ואתתה לות משה למדברא די הוא שרי תמן לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי: ו ואמר למשה אנא חמוך יתרו אתי לותך ואתתך ותרין בנהא

רש"י

לו על הראשונים אנו מלטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לכי לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה יז): (ד) ויצלני מחרב פרעה. כשגלו דתן ואבירם על דבר המצרי ובקש להרוג את משה נעשה צוארו כעמוד של שיש יח): (ה) אל המדבר. אף אנו יודעים שבמדבר היה אלא בשבחו של יתרו דבר הכתוב שהיה יושב בכבודו של עולם ונדבו לבו לצאת אל המדבר מקום תהו לשמוע דברי תורה יט): (ו) ויאמר אל משה. ע"י שליח כ): אני חתנך יתרו וגו'. אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין

אבן עזרא

הכתוב שהוא אומר, אשר שם האחד גרשם, ואחר כן ושם האחד אליעזר (עו), כי כן דרך הלשון לומר פעם השני ופעם האחד, כמו, ושם האחד בוצץ, ושם האחד סנה (ש"א יד ד), ואחר שפירשתי שאליעזר הוא הקטן, והוא היה בן שמונה ימים בלכת משה ממדין אל מצרים (עז) איך יאמר ויצילנו מחרב פרעה. וזה הטעם היה ראוי לבן הראשון (עח), דע כי משה אף על פי שברח אל ארץ מדין היה לו פחד מפרעה כי שלום היה בין מצרים ובין מדין, וכאשר אמר לו השם לך שוב מצרימה כי מתו כל האנשים, וזהו וימת מלך מצרים, אז בטח לב משה ואמר ויצילני מחרב פרעה, והחסר מלת אמר, וכן הוא, כי אמר אלהי אבי בעזרי (עט) או יהי כי אמר, אשר בפסוק הראשון (פ) מושך עצמו ואחר עמו (פא)): ה ויבא. הזכיר הכתוב דרך מוסר בבואו אל משה, כי יתרו הולך בראשונה ואחריו בני משה (פב) [ט] אחריהם האשה כמשפט (פג): אשר הוא חנה שם. כי ימים רבים חנה שם (פד): ו ויאמר. וכבר אמר אל משה לפני בואם (פה) על ידי שליח (פו) או באגרת כתובה (פז) אני חותנך יתרו, ואשתך שהיא העיקר (פח), ושני בניה (פט) הבאים עמה (צ): (פיה"ק. ויאמר אל משה אני חתנך יתרו.

יהל אור

פחד למצרים, ואז נולד לו אליעזר ואמר משה ויצילני מחרב פרעה: (עו) ולא אמר ושם השני: (עז) עיין למעלה ד כ אות ק"מ: (עח) והיה לו לקרות שם הראשון אליעזר: (עט) עיין למעלה אות עב: (פ) בפסוק ג, כי אמר גר הייתי:

קרני אור

פי' הח' ז"ל (ברא' כו ז) ובבאורי שם: [ט] וכן הוא (מכילתא מסכת דעמלק יתרו פ"א) כבוד של משה, וכוזכר יתרו (דף סם ב) מאמר ר' שמעון, וכגון, כגון דיתרו, דהא לכתר דאתא מבה לגביה הוי ליה בנין, והכי הוה כיעקב, וכו' וכל כיתיה איתי פמיה למ פל את תתות בגדפי דשכינתא:

(פא) כי אמר אלהי אבי בעזרי: (פב) וכן תיוב"ע, ובנוי דמשה, ועיין קרני אור: (פג) כן הוא הנימוס והד"א, אבל בפ' שאח"ז הזכיר תחלה האשה שהיא העיקר, ואח"כ הבנים טפלים לה: (פד) ע"כ יאמר חוגה לשון הווה, ועיין למעלה יח א בפי' הח' ז"ל: (פה) ובמקה"מ "בואו": (פו) כדעת ר' אליעזר המודעי (מכילתא מסכתא דעמלק יתרו פ"א) וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם: (פז) וזה הוא דעת ר' יהושע (מכילתא שם) וכן פי' הרמב"ן, שלח לו הדבר באגרת כתוב בה כן, כי השליח לא יאמר אני חותנך, אבל יאמר הנה חותנך יתרו בא אליך, וכן לא יתכן שיאמר לו ככה פה אל פה, כי יאמר הנה באתי אליך, ואין דרך להזכיר שמו אני פלוני. (פח) כביאה זו: (פט) בהומשי רש"נ הגי' "בניה": (צ) במקה"מ "ושני בניה עמה" כי הם היו עם האם, ע"כ נתיחם כנוי הבנים אליה, ולא אמר בניו:

עיין

מקורי ובאורי רש"י: יז) מכילתא שם, והוא דעת ר"א המודעי: יח) עיין לעיל ב טו במקו"ב רש"י, אות מד ומה, ובמכילתא כאן בשינוי: יט) מכילתא שם, פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם: כ) מכילתא שם כדעת ר"א המודעי וכ"ה בפס"ז ושכל טוב, ובתנחומא א אות ו הוא דעת ר' יהושע:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּנֶיהָ עִמָּהּ: ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת
חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ
אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ
הָאֹהֱלָה: ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ

אונקלוס

עִמַּהּ: ז וּנְפַק מֹשֶׁה
לְקַדָּמוּת חֲמוּהִי וּסְגִיד
וּנְשִׁיק לֵהּ וּשְׁאִילוּ גְּבַר
לְחַבְרֵהּ לִשְׁלָם וְעָלוּ
לְמַשְׁכְּנָא: ח וְאִשְׁתָּעִי
מֹשֶׁה לַחֲמוּהִי יָת כָּל דִּי

רש"י

אשתך לא בנין שני בניה (כא): (ז) ויצא משה. כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה כיון שיצא משה יצא אהרן נדב ואביהוא ומי הוא שראה את אלו יוצאין ולא יצא: וישתחו וישק לו. איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה (כב) שנאמר והאיש משה (כג): (ח) ויספר משה לחתנו. למשוך את לבו לקרבו לתורה (כד):

אבן עזרא

במכתב (צא)): ז ויצא, לקראת חתנו. בעבור כבוד יתרו וחכמתו (צב), ולא לאשתו ובניו, כי אין מנהג לאדם נכבד לצאת לקראת אשתו או בניו (צג): וישתחו. דקדוק וישתחו קשה (צד), ידענו כי שרשו מבעלי הה"א באחרונה (צה), והנה הוי"ו במקום ה"א, כווי"ו „שלו הייתי" (איוב טז יב) שאמר ממנו לא שלותי (שם ג כו) (צו), והנה כאשר אמרו לשון יחיד וישתחו, היה ראוי להיות וישתחוה (צז) כי התי"ו (צח) מבנין התפעל (צט) כמו, והאיש משתאה לה (בראשית כד כא), כי משפט אותיות השיניים (ק) אם היה אחד מהם פ"א הפועל (קא), זהיה האות אשר לפניהם תי"ו התפעל (קב), והנה בעבור שהחליפו הה"א בוי"ו במלת וישתחו (קג) הניחו וי"ו הראשון שאינו סימן לשון רבים תחת ה"א השרש (קד) והעלימו הוי"ו ואמר וישתחו (קה), ובעבור היות הוי"ו בסוף המלה סימן לשון רבים כאשר הוא נעלם, כמו למה תתראו (בראשית מב א), והנה היה נראה מלת וישתחו בהעלם הוי"ו שהוא סימן לשון רבים (קו) ע"כ הוצרכה להיות המלה מלעיל (קז) להפריש בינה ובין מנהגם בלשון רבים (קח) ולפי הסברה כי היוצא הוא המשתחוה זה לזה (קט) וין וקראו הכתוב רעהו בעבור גודל מעלתו בחכמה: ויבאו האהלה. שהוא ידוע שהוא אהל משה (קי): (פיה"ק. ויבאו האהלה, הוא אהל משה הנקרא אהל מועד (קיא)): ח' ויספר. זה הפסוק יורה על פירוש משה ולישראל

קרני אור

[ז] וכן הוא במכילתא, איני יודע מי השתחוה למי וכו', הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו וכן פי' רש"י

יהל אור

(צא) עיין למעלה אות פו: (צב) כנראה מעלתו שנתן, וכן יאמר (למעלה ג סוף פ' טו) על כן אמר יתרו וכו', וחכם גדול היה: (צג) כי לא השם לאשתו ולבניו רק לכבוד חכמת יתרו: (צד) וכן כתב בס' (מאזנים) „מלת השתחוה, זרה, וכן וישתחו": (צה) שרשו „שחה" מנחי למ"ד ה"א: (צו) וכן כתב בס' (צחות) „והומרה הה"א בוי"ו במלת „לא שלותי" משרש „שלה" בוי"ו נראית, כמו במלת השתחוה, ובאמת מלת „שלותי" זרה": (צז) כלי', וז"ל „וישתחוה" „יִשְׁתַּחֲוֶה על משקל יתגלה": (צח) שאחר השי"ן: (צט) ויפרש בנין התפעל: (ק) אותיות זסשר"צ מולאם מהשיניים ונקראות ג"כ אותיות השריקה: (קא) כמו במלת וישתחו, שרשו „שחה" והנה פ"א הפועל הוא שי"ן: (קב) וכן כתב בס' (צחות) „והתאחר התי"ו בעבור אותיות השריקה" פי' אם פ"א הפעל היא אחת מאותיות השריקה שהם זסשר"צ תבוא תי"ו התפעל בין פ"א הפעל לעין הפעל כמו השתחוה ודומיו, וכן כתב הרד"ק במכלול, כי לעולם בבנין התפעל יקדים התי"ו לפ"א הפועל, זולת אם היתה פ"א הפועל מאותיות זסשר"צ: (קג) וכן כתב (צחות) „הוצרכו העברים להחליף הה"א שהוא שרש בסוף המלה כאשר יהיה באמצעית המלה בוי"ו או ביו"ד, בעבור כי הה"א איננו מאותיות המשך", פי' כי הה"א לא תנוח באמצע המלה: (קד) וכן כתב (צחות שם) „והנה וי"ו וישתחו כמו עיקרי" פי' הוי"ו האחרונה במלת וישתחו היא במקום הה"א של השתחוה, שהיא כמו שרש במלה: (קה) והפילו הה"א השניה, והניחו הוי"ו שבמקום הה"א הראשונה בעבור שהוא בסוף המלה להקל על הלשון: (קו) כי הוי"ו באחרונה בשורק לעולם סימן לשון רבים בפעלים: (קז) כדי שלבין שהיא שרש במקום ה"א למ"ד הפועל, ולא סימן לשון רבים, וכן כתב (צחות) „ושמו המלה מלעיל (מלת וישתחו) שלא יתערב זה הוי"ו (וי"ו האחרונה במלת וישתחו) עם סימן לשון רבים": (קח) כי לרבים נסתרים מלרע: (קט) ומשה נהג בו כבוד לפי שהוא חותנו: (קי) (ובמכילתא מסכתא דעמלק יתרו פ"א) זה בית המדרש, וכן תיוב"ע „ואתו למשכן בית אולפנא": (קיא) והרלב"ג כתב, אפשר שהיה אהל משה אלא אהל מועד כמו שאמר הכ' א"ע", וזה הוא

מה

מקו"ב רש"י: כא) מכילתא שם, פס"ז שכל טוב ילקוט שם: כב) מכילתא שם, פס"ז שכל טוב, מדרש אגדה ילקוט שם: כג) במד' יב ג: כד) מכילתא שם, פס"ז שכל טוב, ילקוט שם וזה הוא לת"י לאחר מ"ת כא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה
וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת
כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדֶּרֶךְ
וַיַּצִּלֵם יְהוָה: ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־
הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם: י וַיֹּאמֶר

אונקלוס

עֲבַד יְיָ לְפַרְעֹה וּלְמִצְרָאֵי
עַל עֵיסַק יִשְׂרָאֵל יָת כָּל
עַקְתָא דִּי אַשְׁכַּחְתִּנּוּן
בְּאָרְחָא וְשֵׁיזְבִנּוּן יְיָ:
ט וַחֲדִי יִתְרוֹ עַל כָּל
טָבְתָא דִּי עֲבַד יְיָ
לְיִשְׂרָאֵל דִּי שֵׁיזְבִנּוּן מִידָא
דְמִצְרָאֵי: י וַאֲמַר יִתְרוֹ

רש"י

את כל התלאה. שעל הים ושל עמלק כה): התלאה. למ"ד אל"ף מן היסוד של תיבה והתי"ו הוא תיקון ויסוד הנופל ממנו לפרקים כו) וכן תרומה תנופה תקומה תנואה כז): (ט) ויחד יתרו. וישמח יתרו זהו פשוטו כח) ומ"א נעשה בשרו חדודין חדודין כט) מיצר על אבוד מצרים היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה ל): על כל הטובה. טובת המן והבאר והתורה. ועל כלן אשר הצילו מיד מצרים עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח

אבן עזרא

בעבורם (קיג): התלאה. מגזרת ונלאו מצרים (למעלה ז יח) (קיד) והתי"ו נוסף (קטו) והטעם צרה שילאה אדם לסבלה או להגידה, והטעם על רדיפת מצרים בים, וביאת עמלק, וצמאו, ומכולם הצילם ה': (פיה"ק. התלאה, מגזרת "ונלאו" רע שלא יוכל אדם לסבלו): ט ויחד, מגזרת חדוה (קטז), והיה ראוי להיותו על משקל ויפת בסתר לבי (איוב לא כז) וישב ממנו שבי (במד' כא א) (קיז) רק נפתח החי"ת (קיח) בעבור שהוא מן אות הגרון, ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה (קיט), ולא אדע בכל המקרא אות דגוש בסוף המלה, רק אם היה בג"ד כפ"ת שיתחברו שני שואין שהם בסוף כמו וישב ממנו (שם) וישת מן היין (בראש' ט, כא) (קיט), רק עם אחד מהמלכים (קכ) לא מצאנוהו דגוש רק פתח והם שנים ,ויחד יתרו' ואל יחד בימי שנה (איוב ג ו) (קכא): (פיה"ק. ויחד, מגזרת חדות ה' (נחמיה ח י) כטעם וישמח (קכב). והיה ראוי להיות (קכג) ע"מ וירד מיעקב (במד' כד יט) (קכד) ונפתח החי"ת בעבור שהוא מהגרון, ונשאר הדל"ת דגוש כאשר היה): י ויאמר יתרו ברוך ה'. שים לבך לדקדק זאת המלה (קכה),

יהל אור

מה שפי' הה' ז"ל בפי' הארוך למטה פי' יב, ולא כן דעתו פה: (קיב) פי' ממה שאמר פה על אודות וגו' יורה על פי' (למעלה יח א) שלמ"ד למשה ולישראל פי' בעבור משה וישראל: (קיג) עיין באורי שם: (קיד) כי שרשו "לאה" ונמלא בתוס' מ"ם, שתי אותיות נוספות, ואמרתם הנה מתלאה (מלאכי א יג): (קטו) ועניינו שמחה: (קטז) פי' החי"ת בשוא, כי כולם הם מנחי למ"ד ה"א: (קיז) פי' נקוד החי"ת בפתח: (קיח) בכל זאת נשאר הדלת דגוש, וכן כתב ר"י ן' גנאה, כי הוא ממשקל וישב ישמעאל (ירמיה מא י) ומפני שהחי"ת גרונית נפתחה, והראיה כי הדל"ת דגושה, ושואית: (קיט) וכן כתב בס' (מאזנים) "כי ימצאו בסוף המלה שני שואין נחים כמו יפת אלהים (בראש' ט כז) והאות האחרון אם היה אחד מן בג"ד כפ"ת לעולם יהי דגוש בהתחבר השני שואין כמו ויפת בסתר לבי (איוב לא כז) וישב ממנו שבי (במד' כא א)": (קכ) שהם שבעה, דהיינו חמש תנועות גדולות, קמץ גדול, צירי חירק גדול, חולם, שורק, ועוד שני תנועות קטנות, פתח, סגול, ולכולם יקראו מלכים: (קכא) וכן כתב בס' (מאזנים) "ודע כי לעולם בסוף המלה יהיה השוא נח, אם היה בראשיתו אחד מן שבעה מלכים, והאות לא יהי דגוש לעולם חוץ ממלת את כרוב (יחז' כח יד) והכריע לזכר או לנקבה, או שבת לנקבה, ושניהם והם ויחד יתרו, אל יחד בימי שנה (איוב ג ו) כי היו ראוים להיות תחת החי"ת שוא נח, כמו וירד מים עד ים (תה' עב ח) ונפתח בעבור הקי"ת, ונשאר הדלת במתכנתו הראשונה": (קכב) וכן פי' הה' ז"ל שם, לשון שמחה: (קכג) תחת החי"ת שוא נח: (קכד) וכן וירד מים עד ים (תה' עב ח): (קכה) ר"ל למלת

כרוך

ס ו"ב רש"י: כה) מכילתא שם: כו) פי' דהתי"ו במלת התלאה אינה משמשת רק היא לתאר השם, דהיינו התי"ו משתמש מן שרש לאה דהוא לשון עבר שם דבר תלאה, וכן קרי לה תיקון ויסוד הנופל לפרקים דהיינו כשהיא לתואר השם (כא"ר): כז) עיין בס' אפרים שם שהפליג ע"ז: כח לשון חדוה: כט) פי' קמטין קמטין, ויהיו לדעת רז"ל שרשו "חדד" ונפלה דלי"ת הא': ל) כ"ה בסנהד' צד א, ופי' בן בנו של הגר אפילו בעשירי לו אל תבזה בגוי בפניו, לפי שמצטער בכך, וכ"ב יתרו שהוא עצמו היה גוי, ובס' הזכרון פי' אחר ע"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־

בְּרִיךְ יְיָ דִּי שֵׁיזִיב יָתְכוֹן מִידָא דְמִצְרָאֵי וּמִידָא דְפַרְעֹה דִּי שֵׁיזִיב יָת עַמָּא מִתְּחוֹת מָרוּת מִצְרָאֵי:

אבן עזרא

דע כי לא יבוא פעיל רק מפעלים היוצאים. ואם מצאת אות שהוא על משקל פעול, השתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול, ואם לא יהיה כן הוא תאר (קכו) וככה אם היה על משקל פועל ואין לו פעול מהבנין בעצמו ומתוך הגזרה, גם הוא תאר. ואינו פועל כלל (קכז) כמו שֹׁמֵר הפועל הוא שׁוֹמֵר והפועל (קכח) הוא עושר שָׁמוּר לבעליו (קהלת ה יב), והנה מצאנו הולך, עומד, יוצא, וכל אלה יראו פועלים, כי הם על תכונת שומר, ובעבור שהגזרה מהפעלים העומדים, כי לא יאמר ממנו הלוך, עמוד, יצוא, והנה אין לנו פעול (קכט) על כן אמר כי הולך הוא (במד' כב כב) תואר ואינו פועל (קל), מצאנו עצום (שם שם ז) והוא יראה פעול, כי הוא על משקל שמור, ובאשר חפשנו זו הגזרה מצאנו וירבו ויעצמו (למעלה א ז) מהפעלים העומדים, כי היוצא יהיה מהבנין הנוסף (קלא) וַיַּעֲצִמֵהוּ מצריו (תה' קה כד), והנה לא נוכל לומר עוצם, על משקל שומר, מענין עצמה (ישעי' מ כט) רק מענין אחר, ועוצם עיניו מראות ברע (שם לג טו *), והנה מצאנו מלת ברוך על משקל שמור (קלב) והנה חפשנו בכל המקרא, ולא מצאנו מזה הענין בבנין הקל (קלג) רק מענין אחר, והוא וַיִּבְרַךְ על ברכיו (דה"ב ו יג) (קלד) גם הוא פועל עומד לא יבוא ממנו פעול כלל, והנה מלת ברוך תואר כמו עצום מהבנין הקל (קלה) [יא], א"ר מרינוס, ברוך הוא תואר מבנין הדגוש, והיה הריש ראוי להדגש בכל הגזרה כמו, ברך נבות (מ"א כא יג) (קלו) והוא על משקל כדוב שַׁכּוּל (הושע יג ח) ולא דבר נכונה, כי כל תואר כמו שכול, וגבור, ושכור, לא ישתנו לסור הדגוש בסמיכת היחיד, או בלשון רבים, כמו ויהרג זכרי גבור אפרים (דה"ב כח ז) (קלז) הוי גבורים (ישעי' ה כב) (קלח), והנה עומד כנגדו בוא בְּרוּךְ ה' (בראש' כד לא) (קלט) ברוכים אתם לה' (תה' קטו טו) (קמ): **אשר הציל אתכם**. אמר למשה ולאהרן שהיו שלוחים לשם, ועל ידם באו המכות לפרעה ולמצרים, על כן אמר מיד מצרים ומיד פרעה (קמא) ואחר כן ברך השם אשר הציל את העם מתחת יד מצרים במצרים ובבקיעת ים סוף (קמב): (פיה"ק. **אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד**

רש"י

ממצרים שהיתה הארץ מסוגרת ואלו יצאו ששים רבוא לא: (י) **אשר הציל אתכם מיד מצרים**. אומה קשה: **ומיד פרעה**. מלך קשה: **מתחת יד מצרים**. כתרגומו לב) ל' רדוי ומרות היד שהיו מכבידים עליהם היא

קרני אור

דל: [יא] ברוך שם מתואר. יאמר על מקבל הטוב והשפע מזולתו, כמו לא תאור את העם כי ברוך הוא (במד' כב יב) ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה (דבר' כח ג) ורבים כן. ויאמר על נותן הטוב והשפע לזולתו, כמו ברוך ד' צורי

יהל אור

ברוך: (קכו) וכן יאמר (נחות) "לא יתכן שיבוא פעול לעולם מפעלים שאינם יוצאים" ופעול שלא מצאנו ממנו פועל הוא תואר: (קכז) כי כל שיבוא על משקל פועל ולא מצאנו ממנו פעול זה הוא תאר: (קכח) ר"ל "והפעול": (קכט) וכן יאמר הרד"ק (מכלל דקדוק הפעלים) "לא תאמר מן עמד עָמוּד, ולא מן הלך הָלוּךְ, ולא מן ישב יָשׁוּב, ולא מן נפל נָפוּל אבל כשתאמר עומד, הוא הפעול, והוא הפועל, ואין צריך לומר עָמוּד וכן כולם": (קל) א"כ הם תוארים: (קלא) מבנין הפעיל: *) ואלא מצאנו ממנו פועל שהוא יוצא דהיינו עיניו מזה הענין שהוא חוזק רק מענין עוצם עינים, א"כ הוא תואר מתואר בעצמה: (קלב) שהוא על משקל פעול: (קלג) כי הקל ממנו פועל עומד: (קלד) שאינו מענין ברכה: (קלה) ואיננו פעול, אעפ"י שהוא על משקל פעול, לפי שלא מצאנו ממנו פועל, וא"כ הוא תואר ופי' מקור הברכות, ועיין קרני אור: (קלו) פי' כי ברך ראוי להיות בירך מבנין פיעל, אלא שאין הרי"ש מקבלת דגש, לכן הסירו נקודת דגש והניחוהו תחת הבי"ת שראוי להיות בחירק ונעשית צירי: (קלז) והוא נסמך גבור אפרים: (קלח) לשון רבים. ועל דעתו שמלת ברוך מבנין הדגש והוא תואר, וכל תואר כמו "גבור" לא ישתנה כשיהיה סמוך, או בל"ר כגון, גבורי אפרים, והוא סמוך, "הוי גבורים" ל"ר, א"כ גם ברוך לא היה ראוי שישתנה תנועותיו כשהוא סמוך, וכשהוא בל"ר, וא"כ למה נשתנו בסמיכות: (קלט) שהבי"ת בשוא, והיה ראוי שלא ישתנה הבי"ת בקמץ אם הוא מהבנין הדגוש: (קמ) בשוא, והיה ראוי הבי"ת בקמץ: (קמא) ואמר אשר הציל אתכם משה ואהרן שבאו המכות על ידכם לפרעה ולמצרים, והם היו מוכוכים יותר, ע"כ היה ההצלה מיד שניהם: (קמב) ואת העם הציל משעבוד מצרים וכן מרדיפות מצרים

מסו"ב רש"י: לא) מכילתא שם פס"ו, שכל עוד ילקוט רס"מ: לב) כן ת"א מָרוּת, לשון רידוי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

יא כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי רַב יְיָ
וְלֵית אֱלָהּ בַּר מִנֵּהּ אֲרֵי
בְּפִתְגָמָא דְחַשִׁיבוּ מִצְרָאֵי
לְמִדַּן יָת יִשְׂרָאֵל בֵּהּ
דָּנִנּוּן: יב וְקָרֵיב יִתְרוֹ
חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה עֲלָוָן
וְנִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ
וַאֲתָא אַהֲרֹן וְכֹל סָבֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל לַחְמָא עִם
חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה קֳדָם יְיָ:

שמות יח

מִצְרָיִם: יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל
יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר
אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם: יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ
חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים
וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל ׀ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי

רש"י

העבודה לג) : (יא) עתה ידעתי. מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר לד) : מכל האלהים. מלמד שהיה מכיר בכל עבודת כוכבים שבעולם שלא הניח עבודת כוכבי' שלא עבדה לה) : כי בדבר אשר זדו עליהם. כתרגומו במים דמו לאבדם והם נאבדו במים לו) : אשר זדו. אשר הרשיעו לז). ורבותינו דרשוהו לשון ויזד יעקב נזיד לח) בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו לט) : (יב) עולה. כמשמעה שהיא כולה כליל : זבחים. שלמים : ויבא אהרן וגו'. ומשה היכן הלך והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד אלא שהיה עומד ומשמש לפניהם מ) : לפני האלהים. מכאן שהנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובין באהלו היו (קנ:)

אבן עזרא

פרעה. במצרים (קמ:)) : יא ופי' עתה ידעתי. פירשתיו בפרשת שמות בפסוק ואמרו לי מה שמו (קמ"ו) : וטעם כי בדבר. בעבור הדבר שזדו המצרים על עם ישראל. וכן הזכיר למעלה „ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים" ה' שעושה דין על שהעבידו אותם בפרך (קמ"ו) וכן כתוב כי ידעת כי הזידו עליהם (נחמיה ט י) (קמ"ז) כאדם שיעשה בזדון רצונו, וכבר כתוב כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו מיד מצרים (למעלה ג ז ח) (קמ"ח) : (פי' אחר, כי כל זה היה בעבור אשר זדו עליהם המצרים שהעבידום בפרך (קמ"ח), וכן כתוב „כי ידעת כי הזידו עליהם" (נחמי' ט י) כאדם שיעשה בזדון רצונו (קמ"ט)) : יב ויקח עולה וזבחים. הם השלמים (קנ), וטעם לאלהים, כי עתה יחל להיות לו השם הנכבד לאלהים (קנ"א) [יב] : ויבא אהרן וכל זקני ישראל. ואין צורך להזכיר משה כי [יג] : לאכל לחם. שלמים : וטעם לפני האלהים. כי אהל משה היה

קרני אור

(תה' קמד א) „ברוך ד' אשר הציל אתכם" (פה) חם כי ברכה בם נאמר על רבוי ותוספת טוב והפע, וכשיאמר על המקבל יהיה ברוך פעול, כלומר מושפע מרבוי הטובה. וכשיאמר על הנותן יהיה ברוך בם התואר, כמו רחום וחנון בבם שמות תוארים נקרא בבם הב"י להיות הפעל המגיע מבם ברכה שהיא תוספת שפע ורבוי הטובה, ולזה יהיה ברוך תואר למשפיע רבוי הטובה (עקרים מאמר ב' פ' כו) ועיין הרשב"א בחדושיו לברכות פ"ק על המאמר ישמעאל בני ברכני, ובספותא שם, שהאריכו בזה : [יב] והרמב"ן כתב, כסבור שיתרו עדיין לא ידע את ד', כי משה אמר אשר עשה ד' לפרעה ולמצרים, ויצילם ד' (פ' ח) אבל יתרו הקריב לאלהים, וככה לא ימלא בכל הקרבנות שבתורה, וכן פי' רב"ח, והרד"ל כתב, מפני שעדיין יתרו לא היה מורגל בזכרון השם הנכבד אמר עולה וזבחים לאלהים מה שלא תמצא שם אלהים בשום קרבן : [יג] (ובמכילתא יתרו פ"א) ומשה היכן הלך אלא מלמד שהי' עומד

יהל אור

מצרים בים, וכן פי' הרשב"ם והרד"ת ורע"ם, והרמב"ן פי' אתכם, אתה והעם : (קמג) כמו ביום הציל ד' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול (תה' יח א) כי פרעה כנגד כולם : (קמד) למעלה ג יג, ושם סוף פסוק מו שפי' שם „וזהו שנדר יעקב והיה ד' לי לאלהים כי יתבודד וכו' ע"כ אמר יתרו עתה ידעתי וגו'", כלומר הכרתי והבחנתי ידיעה אמיתית בידיעות הש"י מצד פעולותיו, ממה שלא הייתי יודע עד עתה : (קמה) והשם ראה את מחשבתם ונקם מהם על זדון לבם : (קמו) כי הענוש בעבור הזדון שחשבו לעשות להם : (קמז) והנה ד' רואה ללבב ועושה משפט המשוקים : (קמח) כצדק דן את המצרים מדה במדה, כי על כל דבר אשר זדו והרשיעו בא עליהם סדר מכות ליסרם עליו : (קמט) שהוסיפו עינוי ולחץ רק מזון לבם (קנ) פי' הזבחים הם השלמים : (קנא) וכוונתו גם בשם אלהים לשם הנכבד : (קנב) וכן פי'

מקו"ב רש"י : לג) מכילתא שם : לד) מכילתא שם : לה) מכילתא שם תנחומא א ו תנחומא ב ה פס"ז, שכל טוב ילקוט רס"מ ועיין מזרחי וצ"א שמקשו פ"ג כלא דת ב"ל אמר שכי, כי גדול ד' ואדונינו מכל אלהים (תה' קלה ה) פיי"ס :
לו) כן ת"א וכ"ה מכילתא בס תנחומא א שם, מנחומא ב שם פסי' דר"כ בשלח ופיי"מ הפרק מג : לז) ויסיו ערשו זוד וגא מזה הפרט מזדים תשנך מכדין (תה' יט יד) : לח) בראשית כה כט : לט) סוטה יא א, פסי' דר"כ בשלח שם, פס"ז שכל טוב ויסיו שרשו „זוד" ענין בישול : מ) מכילתא שם, פס"ז, ילקוט רס"מ :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאֱלֹהִים: שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־

יג וַהֲוָה מִיּוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וִיתֵיב מֹשֶׁה לְמְדַן יָת עַמָּא וְקָם עַמָּא עִלָּוֹהִי דְמֹשֶׁה מִן צַפְרָא עַד

אבן עזרא

לצד מזרח אהל מועד (קנג) [יד]: יג ויהי ממחרת. לביאת יתרו (קנד) [טו]: וישב משה. כמנהגו (קנה): מן הבקר עד הערב. דע כי בקר האמת הוא כזרוח השמש, גם יקרא בקר כעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בעבים, כמו שכבר זכרתי (קנו) וזה הבקר הוא על דרך מקרה (קנז) והערב האמיתי הוא בשקוע השמש, גם יקרא ערב על דרך מקרה (קנח) עד עריבת האור (קנט) וכן אמר דוד תזרח השמש יאספון (תה' קד כב) ואחריו כתיב, יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב *) (שם פ' כג) על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג לב) והיה ראוי להיות מערב האמת עד ערב האמת (קס) רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש, ואמרו כי יציאת יום השבת תהיה עד צאת הכוכבים (קסא), והנה ראוי להכניס השבת מן התורה מהשקע השמש (קסב), וכל חכמי התולדות וכל חכמי המזלות מודים, כי גבול היום מרגע היות עגולת השמש כנגד

רש"י

בה כאילו נהנה מזיו השכינה סא): (יג) ויהי ממחרת. מוצאי יום הכפורים היה כך שנינו בספרי סב) ומהו ממחרת למחרת רדתו מן ההר סג) ועל כרחך אי אפשר לומר אלא ממחרת יום הכפורים שהרי קודם מתן תורה א"א לומר והודעתי את חקי וגו' ומשנתנה תורה עד יוה"כ לא ישב משה לשפוט את העם שהרי בי"ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות ולמחר עלה בהשכמה ושהה שמונים יום וירד ביוה"כ סד) ואין פרשה זו כתובה כסדר סה) שלא נאמר ויהי ממחרת עד שנה שנייה סו) אף לדברי האומר יתרו קודם מ"ת סז) בא שילוחו אל ארצו לא היה אלא עד שנה שנייה סח) שהרי נאמר כאן וישלח משה את חותנו ומצינו במסע הדגלים שאמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אל נא תעזוב אותנו סט) ואם זה קודם מתן תורה משלחו והלך היכן מצינו שחזר. וא"ת שם לא נאמר יתרו אלא חובב ובנו של יתרו היה הוא חובב הוא יתרו שהרי כתיב מבני חובב חותן משה ע): וישב משה וגו' ויעמוד העם. יושב כמלך וכולן עומדים והוקשה הדבר ליתרו שהיה מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך וכלם נצבים עא): מן הבקר עד הערב. אפשר

קרני אור / יהל אור

ומשם עליהם, וכן תרגם יוכ"ע, וכן פי' רש"י: [יד] עיין ברע"ם פי' הרשב"ם, ובאו שם כולם לכבוד יתרו המיו: (קנג) ע"כ מה בפי' בזה: [טו] (ובמכילתא יתרו פ"ב) ממחרת יום הכפורים, אמר לפני האלהים וכן פי' הרלב"ג עיין לעיל אות קיא: (קנד) וכן ת"א, וכן דעת הרמב"ן וכן פי' הרדי"א: (קנה) כפי שהיה נהוג, לא שעתה החל, והוא לדעתו שזה היה אחר מ"ת שעמדו שם שנה אחת והיה עושה כן בכל יום: (קנו) למעלה יב לא, וז"ל שם "והנה החלו לצאת בבקר והיא עת עלות עמוד השחר שיחל להראות אור השמש בעבים, והנה יש בין תחילת זה הרגע עד עת זרוח השמש שעה ישרה ושליש שעה": (קנז) מפני שאז יוכל האדם לבקר בינות האורות: (קנח) מפני שיתערבו בו האורות עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א ה): (קנט) וכן כתב הח' ז"ל (למעלה יב ו) "והנה יש לנו שני ערבים, האחד עריבת השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ, והשני ביאת אורו הנראה בעבים, והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה" *) והנה בקר וערב מעת זרוח השמש עד השקעו: (קס) וערב האמת הוא בשקוע השמש: (קסא) בג' שבת לד ב, ירושלמי ברכות פ"א ה"א) כוכב אחד ודאי יום, שנים ספק לילה, שלשה ודאי לילה", ועיין טוא"ח סי' רצג ובב"י שם: (קסב) מהתחלת הערב:

מעת

מקו"ב רש"י: סא) ברכות סד א, ובמכילתא בשינוי: סב) בספרי ליתא והוא במכילתא פ"ב (ז"ל) ועיין בפי' הרמב"ן, ילקוט שם: סג עיין ברא"ם שהשיב לאחר בזה, ועיין בנתפ"ש שכתב שהנוסחא שלפנינו בדפוס היא משובשת, וסגיא נוסחאות מצוי כ"י שהיו אלו ויש בהם שינוים: סד) וכתנחומא א תשא לא, ירד בי"ז בתמוז ושבר את הלוחות, ועלה את בכרתון י"ח וי"ט, וחזר ועלה בעשרים, וכו', עשה שם עשרה מן תמוז וכל חדש אב ועד אחרבעים יום, עלה בר"ח אלול, וכו', עשה שם אלול כלו ועשרה מתשרי וירד בעשור: סה) למ"ד שיתרו לאחר מ"ת בא הוא שלא כסדר מתחלת הפרשה, ולמ"ד שקודם מ"ת בא, מ"מ מן ויהי ממחרת ואילך הוא שלא כסדר: סו) וקורא שנה שניה השנה שתחלתה תשרי הסמוכה לשנת צאתם וכן פי' הרא"ם, ועיין בשם אפרים מה שהשיג ע"ז: סז) זו היא דעת ר' חייא הגדול (פסי"ר פ"ה) ועיין ירושלמי פ"א דמגילה הי"ג, ושם יהודה בי רבי ור' ינאי, וזה הוא דעת ר' ינאי שקודם מ"ת בא ובויק"ר פ"ט ר' חייא בר אבא ור' ינאי: סח) בפת מסע הדגלים: סט) במד' י כט: ע) שופ' ד' יא: עא) מכילתא פ"ב, ובפס"ז ובכל טוב מה משפטים היה להם, אלא בני ערב רב היו תובעים בלא המלויים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

רַמְשָׁא: יד וַחֲזָא חֲמוּהִי
דְמשֶׁה יָת כָּל דְּהוּא עָבֵד
לְעַמָּא וַאֲמַר מָה פִתְגָּמָא
הָדֵין דִּי אַתְּ עָבֵד לְעַמָּא
מָה דֵּין אַתְּ יָתֵב
בִּלְחוֹדָךְ וְכָל עַמָּא קָיְמִין
עִלָּוָךְ מִן צַפְרָא עַד
רַמְשָׁא: טו וַאֲמַר משֶׁה
לַחֲמוּהִי אֲרֵי אָתַן לְוָתִי

הָעָרֶב: יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־
אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־
הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם
מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם
נִצָּב עָלֶיךָ מִן־בֹּקֶר עַד־עָרֶב:
טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי

רש"י

לומר כן אלא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו עוסק בתורה כל היום וכאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (נב) שנאמר בו ויהי ערב וגו' (נג): (טו) כי יבא. כי בא. לשון הווה (נד): לדרש אלהים. כתרגומו למתבע אולפן לשאול תלמוד מפי הגבורה:

אבן עזרא

שטח הארץ בכל מקום, וזהו מעת צאתו עד בואו (קסג): יד וירא, את כל אשר הוא עושה לעם. שהוא מעמידם מערב עד בקר (קסד), ורבינו שלמה אמר (קסה) בעבור שמשה יושב לבדו וישראל נצבים ואין זה דרך מוסר (קסו) [טז] ואין ספק כי מעלת משה גדולה לומר ככה (קסז) כי הנה אהרן שהיה גדול לכל ישראל, והיה גדול בשנים ממשה הוא אומר לו בי אדני (במדי' יב יא) (קסח) [יז] ומשה עשה הדרך הנכונה, כי השופט יושב ובעלי הריב עומדים (קסט), וכן כתוב, ועמדו שני האנשים אשר להם הריב (דברי' יט . יז) (קע) [יח] ולא אמר לו מדוע (קעא) רק בעבור שהוא יושב למשפט לבדו ואין לו שופטים אחרים שיעזרוהו (קעב) ואמר רבי מרינוס, כי מלת מדוע, כמו מַלְּכֶם (ישעיה ג טו) מַזֶּה בידיך (למעלה ד ב) כי כל אחת שתי מלות (קעג) וככה מלת מדוע (קעד) מה דעתך לעשות ככה (קעה): טו ויאמר. השיב משה אני עושה שני דברים, האחד כי יבא אלי העם לדרוש אלהים, והטעם לדרוש תורתו (קעו), והדבר השני, כי יהיה להם דבר בא אלי (קעז) [יט] והשיב על האחרון תחלה ושפטתי

יהל אור

(קסג) מעת הזריחה עד עת השקעו: (קסד) כי אותם שלא גמרו משפטם באותו יום, מוכרחים להכות עד בקר יום שני, ונמצא שהוא מעמידם עוד מערב עד בקר: (קסה) הוא רש"י ז"ל: (קסו) כן פי' רש"י ז"ל "יושב כמלך וכולן עומדים והוקש' הדבר ליתרו שהי' מזלזל בכבודן של ישראל והוכיחו על כך": (קסז) ולא היה ליתרו להוכיח איש גדול כמשה: (קסח) קרא לו אדני דרך כבוד: (קסט) כי כן מנהג השופט: (קע) וכן כתב הרלב"ג "הנה זה מהראוי, כי השופט ראוי שיהיה יושב כדי שיתישב יותר בענין המשפט שבא לפניו, ומן היושר שיהיו בעלי דינין עומדים כדי שלא יתישבו למצוא טענות ידחו בהם האמת, ולזה היה ראוי שידברו מה שידברו בזולת התישבות, ומפני זה אמרה התורה "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב": (קעא) לא הוכיחו על שהיה יושב והם עומדים שהרי הדין כך הוא הדיין יושב ובעלי הדין עומדים: (קעב) וכן פי' הרשב"ם, לפי שהוא לבדו שפט את כל העם ואין לו מסייעים, וכן פי' הרד"א, כי יתרו לא היה מאשים אותו על אשר היה הוא יושב וכל ישראל עומדים על רגליהם לפניו, כי כן ראוי לדיין שיושב במקומו, והבעלי דינים יהיו שניהם טוענים לפניו מעומד, אבל אומר מדוע אתה יושב לדין לבדך ואיש לא ישב עמך לשפוט: (קעג) מה לכם, מה זה: (קעד) מורכב מן מה, ומן דוע: (קעה) פי' מה דעה זו שתעשה ככה, ועיין (ספר היובל שהוגש לכ' הה' רב"ם לד 200): (קעו) שאין יכולת ע"י זולתי לעשות זה: (קעז) וכן פי' הרמב"ן

קרני אור

וכן הוא ברש"י עה"ת, וכן תיוב"ע, ועיין מקו"ב רש"י: [טז] מקור הפי' הוא (ממכילתא יתרו פ"ב) מה ראה ראהו שהיה יושב כמלך יושב על כסאו והכל עומדין עליו, אמר לו מה הדבר הזה אבר אתה עושה לעם, אך רש"י ז"ל באר הדבר יותר: [יז] וע"ז כתב הרא"ם "וזה אינו טענה, כי כבוד הגבור גדולים מאוד מגדולת אהרן אחיו, ועוד אם אחיו נתן לו הכבוד מעצמו לקרוא אותו בי אדני, אין מדרך המוסר שמשה יבקש זה עד שיהיה הוא לבדו יושב וכל העם עומדים לפניו בכל יום: [יח] וגם ע"ז השיב הרא"ם וכתב, שאינו טענה, עיי"ש: [יט] ואו"ת "ארי אתן" תרגם כל"ר, כי "עם" יבא בל"ר שהוא שם הקבוץ, וכן תיוב"ע, והרמב"ן פי' בא אלי הדבר, וכן הוא ממסדר הנחת הטעמים שבא אלי שב על תיבת דבר, והוא חלק מהתנאי, והטעם כאשר יהיה להם דבר אבר

מקו"ב רש"י: נב) שבת י, א ובמכילתא שם בשינוי לשון, ועיין סנהד' ז א ילקוט שם: נג) ברא' א ה: נד) ולא לשון עתיד ועיין ברא"ם שלא גרס "כי בא" ופיו' בגם אפרים מה שהעיר ע"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ טו כִּי־יִהְיֶה
לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין
אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי
הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃ יז וַיֹּאמֶר
חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר
אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃ יח נָבֹל תִּבֹּל
גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ
כִּי־כָבֵד מִמְּךָ הַדָּבָר לֹא־תוּכַל
עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃ יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי

אונקלוס

עַמָּא לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ׃ טז כַּד הָוֵי לְהוֹן דִּינָא אָתַן לְוָתִי וְדָאֵינְנָא בֵּין גַּבְרָא וּבֵין חַבְרֵהּ וּמְהוֹדַעְנָא לְהוֹן יָת קְיָמַיָּא דַּייָ וְיָת אוֹרָיָתֵהּ׃ יז וַאֲמַר חֲמוּהִי דְּמשֶׁה לֵהּ לָא תַקִּין פִּתְגָּמָא דְּאַתְּ עָבֵד׃ יח מִלְאָה תִלְאֵה אַף אַתְּ אַף עַמָּא הָדֵין דִּי עִמָּךְ אֲרֵי יַקִּיר מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לָא תִכּוֹל לְמֶעְבְּדֵהּ בִּלְחוֹדָךְ׃ יט כְּעַן קַבֵּל מִנִּי אֶמְלְכִנָּךְ וִיהֵי מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדָּךְ

רש"י

(טז) כי יהיה להם דבר בא אלי. מי שהיה לו הדבר בא אלי נה): (יז) ויאמר חתן משה. דרך כבוד קוראו הכתוב חותנו של מלך: (יח) נבל תבל. כתרגומו. ולשונו ל' כמישה פליי"טרא. כמו והעלה נבל נו) כנבול עלה מגפן נז) וגו' שהוא כמוש ע"י חמה וע"י קרח וכמו תש וגלאה נח): גם אתה. לרבות אהרן וחור וע' זקנים נט): כי כבד ממך. כובדו רב יותר מכחך:

אבן עזרא

בין איש ובין רעהו, והודעתי את חקי האלהים לדורש (קנ"ח) [כ]: יז ויאמר לא טוב הדבר אשר אתה עושה. בעיני, ונתן טעם לדבריו, והוא נבול תבול, סגורת ועלהו לא יבול (תה' א ג) כאלה נובלת עליה (ישעי' א ל) (קנ"ט) כי הטעם שיפול מעצמו כנבול עלה (קס) דרך משל (קס"א) ומלת גם כמוהו, גם כי כבד ממך הדבר (קס"ב): יח עשהו. מלה זרה בדקדוק (קס"ג), ובאה על דרך לשמרהו (קס"ד), כי לא מצאנו ה"א נראית בגזרת עשה (קס"ה):

(פיה"ק. נבל תבל. סגורת נובלת עליה (ישעיה א ל) והטעם שיפול מעצמו כנבול עלה (קס"ו): עשהו. מלה זרה, ובאה על הדקדוק השלם בלי תמורת בתי"ו (קס"ז)): יט עתה שמע בקלי איעצך. אתן לך עצה (קס"ח), דע כי מלת אלהים הוא שם התואר כאשר פירשתי (קס"ט) רק בעבור שידברו בה הרבה, יחשבו זה שם התואר כאילו הוא שם עצם, אלהים יראני בשוררי (תה' נט יא) ורבים ככה, בראשית ברא אלהים (ברא' א א), על כן שמוהו חכמינו ז"ל

קרני אור

בא אלי אז אני שופט בין איש ובין רעהו: [כ] והנה זכר משה תמיד שם אלהים בדבריו, ולא זכר השם המיוחד, לפי שהיה שגור בפי יתרו שם אלהים, וגם ענין הדין והמשפט הוא מיוחס לשם אלהים, כי המשפט לאלהים הוא (רדי"א):

יהל אור

הרמב"ן, אך בסגנון אחר: (קנח) ועל הראשון יאמר והודעתי, ואמר משה והודעתי באחרונה, לפי שהתורה כוללת כל החקים לדורשיה: (קנט) אלה שעליה נובלים: (קס) וכן פי' רש"י ז"ל: (קסא) וענינו כאן, אתה תלאה לשאת את המשא הזה: (קסב) מלת גם נמשכת על כי כבד ממך הדבר, וכוונתו, כי אין אמרו כי כבד ממך הדבר הוא נתינת טעם למה שאמר נבל תבול, אבל פירושו ר"ל נבול תבול גם אתה, גם העם הזה אם תתנהג כך, וגם כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך: (קסג) ואעפ"י שהכנוי יצא כדרך כל כנוי הנסתרים שהם בה"א וי"ו: (קסד) מן השלמים ושרשו „שמר" והכאר יצחק יגרום „ישמרהו" כי לא נמצא בתנ"ך לשמרהו: (קסה) כי „עשה" מנל"ה ולא מצינו שה"א השרש נראה, וראוי להיות „עשותו": (קסו) בסור הלחלוחית: (קסז) ובא מבלי תי"ו עם ה"א וי"ו הכנוי: (קסח) כי אין הכנוי באיעצך כנוי הפועל, כי אין אדם פעול בו, כי העצה הוא הפעול ביועץ כאמרו זאת העצה היעוצה, אבל האדם הוא הנועץ: (קסט) (למעלה ג, ד, טו):

עיין

מקו"ב רש"י: נה) רש"י ז"ל יתרץ מדוע התחיל בלשון רבים להם וסיים ביחיד בא אלי ואמר שהוא כמו כי יהיה להם דבר, מי שהוא לו הדבר בא אלי, ועיין קרני אור הערה יט: נו) ירמי' יח ג: נז) ישעי' לד, ד: נח) מכילתא שם, פס"ז, שכל טוב ילקוט שם: נט) ובמכילתא שם ליתא וחור:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הֱוֵי אַתְּ לְעַמָּא (תָּבַע
אֻלְפַּן מִן קֳדָם יְיָ וּתְהֵי
מַיְתֵי אַתְּ יָת פִּתְגָּמַיָּא
לִקֳדָם יְיָ: כ וְתַזְהַר יָתְהוֹן
יָת קְיָמַיָּא וְיָת אוֹרָיְתָא
וּתְהוֹדַע לְהוֹן יָת אוֹרְחָא
דִּיְהָכוּן בַּהּ וְיָת עוֹבָדָא

אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים:
כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־הַמַּעֲשֶׂה

רש"י

(יט) איעצך ויהי אלהים עמך. בעלה אמר לו לא המלך בגבורה ס: היה אתה לעם מול האלהים. שליח ומליץ בינותם למקום ושואל משפטים מאתו סא): את הדברים. דברי

אבן עזרא

שם מן השמות שאינם ראוים להמחק (קל): וטעם ויהי אלהים עמך. שהשם יעזרך אם תעשה ככה (קלא) [כא] ואמר לו בסוף הדברים שיקח רשות מאת השם על העצה הזאת, וזהו אמרו וצוך אלהים (קלב) ואין ספק כי כן עשה (קלג): וטעם היה אתה לעם. בעבור העם (קלד): מול אלהים. מפאת השם (קלה): והבאת אתה את הדברים. אם הם קשים, ואלה הדברים (קלו) הם שאמר משה בתחלה, כי יהיה להם דבר בא אלי (פי' טז) (קלז) ופי' זה אחר כן (קלח) את הדבר הקשה יביאו אליך (קלט): (פיה"ק . איעצך. כבר הזכרתי בס' מאזנים שבעלי היוד בתחלה על שני דרכים (ר)):
כ והזהרת. הדרך השני שאמרת, אתה חייב ללמדם ולהורותם מספקות (רא), כי טורח גדול הוא להודיע כל המעשה אשר יעשון (רב) וטעם והזהרת מן ולא נזהר (יחז' לג ה) (רג) וטעמו נשמר: אתהם. שתי מלות (רד) והוא להזהירם על מצות עשה. ועל מצות לא תעשה הקשורים בלב שהוא העיקר כמו לאהבה השם ולדבקה בו, וליראה ממנו, וללכת אחריו ולמול ערלת הלב (רה) ולא ישנא אחיו, ולא יקום ולא יטור (רו), וכן אמר משה בפיך ובלבבך לעשותו (דברי ל יד) (רז) ורבים ככה: ילכו בה. כמו אשר ילכו בה (רח): ואת המעשה אשר יעשון. זה מצות עשה למעשה (רי), ורובם אינם מצות עשה עומדות בעצמם, כי אם לזכר (ריא) כמו השבת (ריב) והמועדים (ריג) ופדיון הבן (ריד) ואהבת הגר (רטו)

יהל אור

(קל) עיין (מס' סופרים פ"ד): (קלא) אם תשמע לעצתי: (קלב) וכן הוא (מכילתא יתרו פ"ב) וכן פי' רש"י ז"ל, וצוך אלהים המלך בגבורה, אם מצוה אותך לעשות כן תוכל עמוד: (קלג) שנמלך בגבורה: (קלד) פי' למ"ד לעם הוא במקום בעבור: (קלה) ופי' היה אתה בעבור העם שליח ומליץ בינותם למקום, וכן פי' הח' ז"ל (דבר' ה ה) על אנכי עומד בין ד' וביניכם: (קלו) מה שאמר "והבאת אתה את הדברים" בה"א הידיעה: (קלז) ע"כ אמר בה"א הידיעה: (קלח) ופי' לו יתרו אחרי כן (קלט) זהו מה שאמר, כל הדבר הגדול יביאו אליך (פ' כב) ובפ' כו יאמר הפי' ע"ז, את הדבר הקשה והטעם אחד: (ר) עיין (ס' מאזנים שער המתהפכים): (רא) ובמקח"מ "שאתה אמרת שאתה חייב ללמדם ולהורותם הספק": (רב) ע"כ אמר "ואת המעשה" ולא כל המעשה: (רג) נ"ל מן, כי נזהר (יחז' ג כא) וכן הוא בפי' הקלר: (רד) את הם: (רה) זהו מצות עשה, ומצות לא תעשה ולא ישנא וכו': (רו) וכן יאמר (למטה כ א) ומצות הלב על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה, והנה מצות עשה ואהבת את ד' אלהיך, ולדבקה בו, וליראה את השם הנכבד, ואהבת לרעך כמוך, ומצות לא תעשה, לא תשנא את אחיך בלבבך, ולא תקום ולא תטור": (רז) ופי' שם הח' ז"ל "שכל המצות עיקרם הלב, ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב, ויש מעשה כדי שיזכור בפה" ועיין (יסוד מורא שער השביעי): (רח) וחסר מלת "אשר": (רי) והם מצות עשה אשר יהיה בקיומן מעשה: (ריא) לזכר מעשה, שרוב מצות עשה נצטוו כדי לזכור נס מה, או פעולה מה: (ריב) לזכור חדוש העולם: (ריג) עיין (יסוד מורא שער השמיני) טעם המועדים שלשה, באביב השעורים, ובכורי חטים, והאסיף, להודות לפני השי"ת, וכתיב, איש כמתנת ידו כברכת ד' אלהיך אשר נתן לך (דבר' טז יז) תן לו משלו, כדרך ממך הכל, ומידך נתנו לך (ד"ה א כט): (ריד) כתיב, קדש לי כל בכור וגו' (למעלה יג ב) וכתיב על כן אני זובח (שם פ' טו): (רטו) ואהבתם את הגר, כי גרים הייתם

קרני אור

[כא] עיין ברה"ס מה שכתב ע"ז:

מקו"ב רש"י: ס) מכילתא בס פס"ז, שכל טוב, ילקוט ר"ע: סא) ודומה לו מול הגלגל (דבר' יא, ל) ועיין מכילתא שם, ובמלות סופרים אות כ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי

דְּיַעְבְּדוּן׃ כא וְאַתְּ תֶּחֱזֵי מִכָּל עַמָּא גֻּבְרִין דְּחֵילָא דַּחֲלַיָּא דַיְיָ גֻּבְרִין דְּקֻשּׁוֹט דְּסָנַן לְקַבָּלָא מָמוֹן וּתְמַנֵּי עֲלֵיהוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי

אבן עזרא

וציצית (רטז) ותפילין (ריז) ותפלה (ריח) ומזוזה (ריט) גם שעטנז (רכ), ורבים אחרים, ובמקומם אפרשם (רכא): (סיה"ק. והזהרת אתהם. מלת והזהרת, מטעם, כי נזהר (יחז' ג כא) וטעמו נשמר (רכב): ילכו בה. אשר ילכו בה (רכג) וכן כמים לים מכסים (ישעי' יא ט) (רכד)): כא ואתה תחזה. כבר הודעתיך כי אנשי לשון הקדש אינם שומרים המלות רק הטעמים (רכה) על כן לא נחפש על חסר ומלא כאשר אפרש עוד (רכו) והנה הזכיר יתרו אנשי חיל שיש להם כח לסבול טורח (רכז) ולא יפחדו מהם (רכח) [כב] והנה כנגד אנשי חיל אמר משה כשהוא מספר הדבר הבו לכם אנשים (דבר' א יג) (רכט) כמו בחר לנו אנשים (למעלה יז ט) (רל) כלם אנשים (במד' יג ג) (רלא), ואמר יראי אלהים, שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו (רלב), וכנגדם אמר משה, חכמים ונבונים (דבר' א יג) כי לא יתכן להיות ירא שמים כראוי רק מי שהוא חכם, ואמר יתרו אנשי אמת, שאינם כזבנים (רלג) [כג]: שונאי בצע. ממון (רלד) [כד] והם נודעים ככה למראה עיני אדם (רלה),

רש"י

ריבותם: (כא) ואתה תחזה. ברוח הקדש שעליך סב): אנשי חיל. עשירים סג) שאין צריכין להחניף ולהכיר פנים: אנשי אמת. אלו בעלי הבטחה סד) שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין: שנאי בצע. ששונאין את ממונם בדין סה) כההיא דאמרינן כל דיינא דמפקין ממונא מיניה בדינא לאו דיינא הוא סו): שרי אלפים. הם היו שש מאות שרים לשש מאות אלף: שרי מאות. ששת אלפים היו: שרי חמשים.

קרני אור

[כב] וכן פי' הרלב"ג, אנשי חיל שיהיה להם אבירות לב ולא ייראו מאדם כדי שלא יעוותו המשפט מפני היראה: [כג] וכו' בעל העמק דבר פי', אנשי אמת שיש לבדוק אם שכלם ישר ונוכח עם האמת דיש אדם ירא אלהים ומבקש את האמת, אבל אינו מוכשר לכוין דעתו אל האמת ואין כפי' שהוא אינו משקר, דא"כ מיקרי דובר אמת: [כד] תועלת עצמו יקרא בצע, יאמר

יהל אור

הייתם (דבר' י יט): (רטז) ועשו להם ציצית, וראיתם אותו וזכרתם, ולא תתורו, למען תזכרו (במד' טו, לח לט מ): (ריז) והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך וגו' כי ביד חזקה הוציאך ד' ממצרים (למעלה יג ט). (ריח) את ד' אלהיך תירא ואותו תעבוד (דבר' ו יג, י כ) ובמשנתו של ר' אליעזר בנו של ריה"ג אומר, מנין לעיקר תפלה בתוך המצות מהכא, וכן לאהבה את ד' אלהיך ולעבדו בכל לבבכם (שם יא יג), ואמרו ז"ל (ספרי שם, תענית ב א) איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה: (ריט) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך (דבר' ו ט, יא כ) למען ירבו ימיכם (שם שם כא): (רכ) ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך (ויקרא יט יט) לא תלבש שעטנז (דבר' כב יא) פי' גם שעטנז יש לו טעם להיות גדור בעריות לא להתחבר עם שאינו מינו, ועיין (מורה פמ"ט מהח' הג'): (רכא) עיין כפי' הח' ז"ל (ויקרא יט יט) ובבאורי שם: (רכב) כי האזהרה היא השמירה, וכן גם עבדך נזהר בהם (תה' יט יב): (רכג) והחסר מלת "אשר". (רכד) ופי' הח' ז"ל שם "החסר מלת אשר". (רכה) פי' שיהיו הענינים שוים לא המלות: (רכו) למטה כ א: (רכז) ובמק"ג דו"ו "הטורח" ופי' טורח העם: (רכח) שלא יהיו רכי לב: (רכט) שטעמו אנשים גבורים והטובים: (רל) ופי' הח' ז"ל שם "אנשים ידועים בעלי גבורה אנשי מלחמה" (רלא) ופי' שם הח' ז"ל, אנשים שהם ידועים גבורים: (רלב) וכן הוא (מכילתא יתרו פ"ב) אלו שהם יראים מן המקום בדין. (רלג) ויכול להיות שזה הוא ג"כ דעת המכילתא שם, "אלו בעלי הבטחה", וכן פי' רש"י ז"ל "אלו בעלי הבטחה שהם כדאי לסמוך על דבריהם שע"י כן יהיו דבריהם נשמעין": (רלד) וכן פי' הרלב"ג "בצע מענין תועלת הממון, כטעם מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראש' לז כו), והרצון בזה שהם אוהבי אמת, באופן שישנאו בעבורו הממון, באופן שלא יעלים מהם אהבת הממון אמיתת דרך הדין": (רלה) משום שהם שונאים קיבוץ הממון

מקו"ב רש"י: סב) ובמכילתא פ"ב תחזה בנבואה, ועיין מדות סופרים אות ב וכ"ה כפס"ז, שכל טוב, מדרש אגדה ילקוט ר"ע: סג) ובמכילתא שם, עשירים ובעלי ממון, וכ"ה כפס"ז ושכל טוב, עשירים ובעלי נכסים וכ"ה בילקוט שם, ובתנחומא א ב אנשי חיל גבורים בתורה: סד) מכילתא שם, פס"ז שכל טוב, ובתנחומא שם שעומדין על אמתו של דין: סה) כדעת ר' אליעזר המודעי מכילתא שם, תנחומא א ב, פס"ז, שכל טוב ילקוט שם; מדרש אגדה, ועיין רמב"ן: סו) ב"ב נח ב, ועיין בס' הזכרון מה שביאר בזה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רש"י

י"ב אלף: שרי עשרות. ששים אלף סו) (מה שפירש"י על כל השרים כמה היו והוא לכאורה ללא צורך והוא באמת תיקן בזה ותירץ קושיא בפסוק דקחשיב מלמעלה למטה ר"ל המספר מרובה קודם מספר המועט ולא הי"ל אלא מתחלה שרי עשרות בראשונה ואח"כ בהדרגה כולם ולפי פירושו שהזכיר ופרט סכום מנין השרים לא וחשוב וכשתדקדק

אבן עזרא

וכנגדם אמר משה, וידועים (דברי א יג) (ר"ו): **שרי אלפים.** יש לתמוה, אם פי' אלה השרים כמשמעם, יהיה מספרם יותר משבעים אלף וש' אלפים (ר"ז) וזה רחוק מאוד להיות שרים רבים כאלה, והכתוב אמר, בפשע ארץ רבים שריה (משלי כח ב) (ר"ח), ועוד איך יתכן להיות שמינית המחנה ראשי שבטים, כי כן אמר משה, ואקח את ראשי שבטיכם (דברי' א טו) ותמצא בהם כל המדות הטובות הנזכרות, והם מיוצאי מצרים שלמדו מעשיהם, וכתוב כמעשה ארץ מצרים (ויקרא יח ג) (ר"ט), והנה דור המדבר שלמדם משה מ' שנה, ולא הוצרכו לעשות אומנות כי לחסם נתן, ומימיהם נאמנים, והמן מספקת, הפך המינים שהתאוו (רמ) מה שאין רגילים לאכול במצרים (רמ"א), ומשה אמר להם בשנת הארבעים, ולא נתן ה' לכם לב לדעת (דבר' כט ג) והנה יש לתמוה, איך ימצא המספר הנזכר שיהיו כולם חכמים ונבונים, והנכון בעיני, כי שרי אלפים הם שתחת ידם אלף איש עבדיו או נעריו או שכיריו (רמ"ב) [כה] אולי אלה הם ראשי השבטים, והיה מספרם שנים עשר, ושרי המאות הם רבים, ושרי חמשים, כדרך וחמשים איש רצים לפניו (ש"ב טו א) (רמ"ג): (פיה"ק. **אנשי חיל.** שיש להם כח לסבול (רמ"ד) וכן אלהים ה' חילי (חבקוק ג יח) (רמ"ה): **יראי אלהים.** שלא יצא עליהם שם רע (רמ"ו)׳ **אנשי אמת.** שאינם כוזבים: **שונאי בצע.** ממון, כמו איש בצעו (רמ"ז) עד שלא יקבלו שחד (רמ"ח), וי"א כי כולם היו אלף ומאה וששים (רמ"ט) ואחרים אמרו שהיו שמונה ושבעים ושש מאות (רנ) [כו] ואחרים אמרו אחד עשר אלף ומאה ועשרה (רנ"א) ולא ארצה להאריך להזכיר חשבון אלה כי דקדוק הלשון יכחישם (רנ"ב) והאמת מה שאמרו הקדמונים שהיו כל השרים שמונה ושבעים אלף ושש מאות (רנ"ג). כי שר האלף הוא הגדול שבהם, ותחת ידו עשרה שרים משרי המאות, ותחת יד שר המאה שני שרים משרי חמשים, ותחת יד שר החמשים חמשה שרים משרי

יהל אור

הממון: (רלו) כי מפני זה ידועים המה לכל: (רלז) כי מספר בנ"י היו שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים כמ"ש (שמות לח כו, במד' א מו) ויעלה מספר השרים לסך תשעה ושבעים אלף שש מאות וחמשים, ע"כ יאמר הח' ז"ל "יהיה מספרם יותר מע"ע אלפים": (רלח) כי רבוי השרים ישחיתם: (רלט) מפני שהיו מושחתי המדות: (רמ) במד' יא ה: (רמא) כי לא הורגלו בזה, וכמג"ט גם בבא"י הנו' "מה שהיו רגילים לאכול במצרים": (רמב) ומאלו לקח משה ומנאם שופטים על העם: (רמג) ויביא ראיה כי שר חמשים נקרא מי שיש תחת ידו חמשים איש, וכן שר חמשים וחמשיו (מ"ב א ט) ואחריו הוא אומר תיקר נא נפשי ונפש עבדיך אלה חמשים בעיניך (שם פ' יג) ולא הזכיר הכתוב כמה לקח: (רמד) איש חיל, יורה הן על כח הגוף ומעלתו ואבירות הלב, והן על כח הנפש ומעלתה ואנשים כאלה בכחם לסבול כל המקריות ולדון בלי שום פחד: (רמה) ופי' שם הח' ז"ל "ד' כחי": (רמו) והרמב"ם (הלכות סנהדרין פ"ב ה"ז) יפרש כן על אנשי חיל, שהן גבורים במצות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרן עד שלא יהא להן שום גנאי ולא שם רע ופרקן נאה, ומפורש בג' (תענית טז ב) על ופרקו נאה, מאמר אביי, זה שלא יצא לו שם רע בילדותו: (רמז) ר"ל "איש לבצעו": (רמח) וכן פי' הרשב"ם, שוחד וגזל קרוי בצע: (רמט) היינו שרי אלפים היו רק אלף איש, ושרי מאות היו מאה איש, ושרי חמשים היו רק חמשים איש, ושרי עשרות היו רק עשרה איש, ויהיו בס"ה אלף מאה וששים: (רנ) וכן הוא לפי פי' הרא"ש (מעשה תורה פ"ה) שהיו מספר כל השופטים תרעח, והיה באופן זה, כי תחלה אמר שישימו שרי אלפים, ולת"ר אלפים היו א"כ ת"ר איש, ואח"כ שנאמר, שרי מאות ושרי המשים, ושרי עשרות, כל המספרים הללו שבו אל האלפים האמורים, כאילו נאמר שרי אחדים אלפים, ושרי מאות אלפים, ושרי חמשים אלפים ושרי עשרות אלפים, וא"כ שרי אלפים היו ת"ר, ושרי מאות אלפים היו ששה, ושרי חמשים אלפים היו י"ב, ושרי עשרות אלפים היו ששים, והיו מספר כולם תרעח, ועיין קרני אור: (רנא) לא אוכל לכוין חשבונו בזה: (רנב) עיין עקידה סוף שער מג, שהביא כמה ראיות כי הכתובים יכחישום: (רנג) עיין מקו"ב רש"י

קרני אור

שהם שונאים לחוש על תועלת עצמם כדין, ולא יבגיתו אם יבא להם הפסד אם יורו דין אמת, וכן הוא (מכילתא יתרו פ"ב) שסונאים ממון עצמם, ואם ממון עצמם שונאים ק"ו ממון אחרים, וכ"י ן' גאות פי', בלא אהבת קבון הממון כחמס וכעושק וכן פי' הרד"ק, ענין תמדה ועושק: [כה] וע"ז השיג הרלב"ג והרדי"א והעקידה והרא"ש, ותמהו על פירושו, וכל אחד פי' עפ"י דרכו, וע"ז העיר שד"ל וכתב, ואולי אין כוונת הראב"ע כמו שהבינו הם, אך כוונתו כאחד מן הפירושים שאמר הרדי"א בפ' הזה, והוא שנקראו שרי אלפים אותם שרים שהעם או המלך נתן להם אלף איש שומרים אותו וסרים אל משמעתו וכן על הדרך הזה שרי המאות וזולתם: [כו] עיין יהל אור שהבאתי דעת אחרים עפ"י באורי הרא"ש (מעשה תורה פ"ה) כי הרא"ש השיג ג"כ על פי' הח' ז"ל עיין הערה הקודמת, וע"ז כתב בעל הכוה"ק "הנה הרא"ש ז"ל (בעל מעשה השם) ראה מומי הראב"ע והרדי"א (כי השיג גם על הרדי"א) ומום עצמו לא ראה, כי מה יענה על מ"ש ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות

אות

מקורי ובאורי רש"י: סו) מכילתא שם, תנחומא א משפטים ו, סנהד' יח א ועיין תוס' שם ד"ה "נמצאו", ירושלמי סנהד' פ"א ה"ד ילקוט רס"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חמשים ושרי עשרת: כב ושפטו את־העם בכל־עת והיה כל־הדבר הגדל יביאו אליך וכל־הדבר הקטן ישפטו־הם והקל מעליך ונשאו אתך: כג אם את־הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמד וגם כל־העם הזה על־

אונקלוס

עשוריתא: כב וידונון ית עמא בכל עדן ויהי כל פתגם רב ייתון לותך וכל פתגם זער ידונון אנון ויקלון מנך ויסוברון עמך: כג אם ית פתגמא הדין תעבד ויפקדנך יי ותכול למיקם ואף כל עמא הדין על אתרה יהך

רש"י

במניכם ולגבייהו אתי שפיר מספר המועט תחלה ואח"כ בהדרגה כן נכון ודו"ק): (כב) ושפטו. וידונון סח) לשון צווי: והקל מעליך. דבר זה להקל מעליך. והקל. כמו והכבד את לבו סט). והכות את מואב ע) לשון הווה עא): (כג) וצוך אלהים ויכלת עמד. המלך בגבורה אם מצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד עב): וגם כל העם הזה. אהרן נדב ואביהוא וע'

אבן עזרא

העשרות, והנה הזכיר בפ' אלה הדברים (דבר' א טו) "אנשים חכמים וידועים" והנה שמינית מהגה ישראל היו חכמים (רנ) [כז]: כב ושפטו. את הדבר (רנא) ומה שלא ידעו הם לשפוט תשפטנו אתה, ואם אתה לא ידעת, והבאת אתה את הדברים אל האלהים (רנב): כג וי"ו ויכלת. כפ"א רפה בלשון ישמעאל (רנג) אם תעשה את הדבר הזה, ויתן לך השם רשות לעשותו אז תוכל לעמוד (רנד) [כח] והנה מלת עמוד שם הפועל (רנה), כמו עמוד פתח האהל (שופ' ד כ) (רנו) גם פשטה וערה והגורה על חלצים (ישעי' לב יא) (רנז) וטעם וגם כל העם הזה, כי בעלי הריב שהיו נצבים לפניו, יש מהם שלא יוכל לדבר אליך לשפטם (רנח) והנה בשובם לאהליהם תתחזק המריבה ביניהם, רק עתה (רנט) יבא כל אחד על מקומו שהוא אהלו בשלום (רס): (פיה"ק. וצוך אלהים. שתעשה זה הדבר ברשותו: ויכלת עמוד. שם הפועל כאלו אמר לעמוד (רסא) וכמוהו עמוד פתח האהל (שופט' ד כ) (רסב): על מקומו. על מקום ארץ כנען (רסג) וי"א שהוא אהלו, כמו אל יצא איש ממקומו (למעלה טז כט) (רסד), והטעם כאשר יהיו דיינים וידינו בין אדם לחבירו תכיר כל מריבה (רסה) ויהיה שלום ביניהם, כי אתה לבדך לא תוכל לדון כי עם רב הוא (רסו), והנה לא יהיה ביניהם

קרני אור

(במד' לא יד), וכי גם שם פי' שרי מאות, מאות אלפים אלא כל המחנה שהלכו למלחמת מדין לא היתה כ"א יב אלף (שם פ' ה) והאמת כפי' רז"ל: [כז] והנה למעלה כפי' הארוך חשב חשבון שרי ישראל עפ"י מספרם בכתוב עיין יהל אור אות כל"ו. ופה יחשוב כפי חשבון רז"ל רק משש מאות אלף, ויש לשאול מדוע חשבו רז"ל גם המה כן. עיין בלבוש האורה שיפרש שנ"ל שהחשבון היה קאתם מלבר וקאתם מלגאו כפי מליאות האנשים בגמרא שם עיי"ש, אך בתנחומא משפטים אות ו איתא, שהחשבון הבדים מלגאו: [כח] עיין

יהל אור

אות סז: (רנד) והספים בבאורו הקצר מה שהרחיק בפי' הארוך וקיים שהיו כל השרים ע"ח אלף ושם כ[...]ות ושמינית מהגה ישראל היו חכמים: (רנה) כמ"ש (למעלה פ' טו) כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי וגו': (רנו) כמו שמבואר בפ' יט: (רנז) שדרכם לשומה בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין ועטוף והבור עיין בפי' הח' ז"ל (בראש' א ב) ובבאורי שם: (רנח) עיין למעלה אות קלב: (רנט) והוא מקור ואיננו צווי: (רס) והוא ג"כ מקור ואיננו צווי

כי הי"ל "עמדי": (רסא) ארבעתם מקור, וכן פי' הרד"ק שם: (רסב) בכל עת, וכן פי' הרמב"ן: (רסג) אם תעשה כמו שיעצתי: (רסד) וכן פי' הרשב"ם: (רסה) והוא מקור: (רסו) הוא ג"כ כמו לעמוד ואיננו צווי: (רסז) כי חשב שמיד יבואו אל ארץ כנען, כי משה ספר לו בעת הבטחת השם, ובאמת אם לא חטאו הזי נכנסו מיד אל הארץ: (רסח) הכתוב הקדים שם תחלה לאמר, "שבו איש תחתיו" ופי' הח' ז"ל שם "שבו איש באהלו" ואח"כ יאמר "אל יצא איש ממקומו" ופי' מאהלו: (רסט) כי באפשרי יהיה לך להבחין על כל מריבה שתבוא: (רע) וכן פי' הרמב"ן:

פי'

מקו"ב רש"י: סח) כן ה"א, וי"ו שבראש התיבה משמשתו לשון עתיד: סט) לעיל ח יא: ע) מ"ב ג כד: עא) ולא לשון צווי: עב) מכילתא שם, ספ"ג ילקוט רע"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם: שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר: כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת: כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ הֵם:

בִּשְׁלָם: כד וְקַבֵּיל מֹשֶׁה לְמֵימְרָא דַחֲמוּהִי וַעֲבַד כֹּל דִּי אֲמַר: כה וּבְחַר מֹשֶׁה גֻּבְרִין דְּחֵילָא מִכָּל יִשְׂרָאֵל וּמַנִּי יָתְהוֹן רֵישִׁין עַל עַמָּא רַבָּנֵי אַלְפִין רַבָּנֵי מָאוָתָא רַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עַשׂוֹרְיָתָא: כו וְדָיְנִין יָת עַמָּא בְּכָל עִדָּן יָת פִּתְגָּם קְשֵׁי מַיְתַן לְוָת מֹשֶׁה וְכָל פִּתְגָּם

רש"י

זקנים הגלוים (עג) עתה עמך (עד): (כו) ושפטו. ודיינון ית עמא (עה): יביאון. מייתין (עו): ישפוטו הם. כמו ישפטו וכן לא תעבורי (עז) כמו לא תעברי (עח). ותרגומו דיינין אינון. ממרלות העליונים היו לשון צווי לכך מתורגמין וידונון ייתון ידונון ומקראות הללו לשון

אבן עזרא

מוכיח (רעא) וכל איש יבא אל אהלו ואיננו שלום עם חבירו (רעב): כד וטעם וישמע. הזכיר עצת יתרו ולא הזכיר עצתו שהוא הוסיף על עצת יתרו, והוא ששם שוטרים על השבטים לעשות מה שיצוו השופטים (רעג), וכן כתוב ושוטרים לשבטיכם (דבר' א טו) וכתוב, שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך (שם טז יח): כה ויבחר משה אנשי חיל. שהיה דבר ברור (רעד) ולא הזכיר יראי אלהים כי הוא לבדו ידע לבב אנוש (רעה) [כט] ומשה אמר כי בחר לנו אנשים חכמים (רעו) כי יוכל לדעת זה (רעז) רק יש חכם שאיננו ירא שמים (רעח) והזכיר ידועים (רעט) שהם למראה העין, ולא הזכירם עתה כי אחז דרך קצרה (רפ) [ל]: כו ישפוטו הם. כמו ישפטו בשורק תחת חולם (רפא) כמו וגם לא תעבורי מזה (רות ב ח) כמו ולא תעבורי (רפב), ור' שלמה (רפג) רצה להפריש ביניהם (רפד) ולא עלתה בידו (רפה) [לא] ונוכל לומר דרך דקדוק, כי ראינו חדלו פרזון בישראל חדלו (שופטים ה ז)

יהל אור

(רעא) פי' אם לא יהיה ביניהם מוכיח ודיין: (רעב) אבל אם תשמע לעצתי, אז כל אחד יבא אל אהלו ויהיה בשלום עם חבירו: (רעג) כי השופט ישפוט והשוטר יכריח לשמוע אל השופט: (רעד) כי זאת יוכל העם לדעת: (רעה) כי לו לבדו נתכנו עלילות בני אדם ולידע לבבם: (רעו) משה אמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם ואשימם בראשיכם (דבר' א יג): (רעז) כי העם יוכל לדעת זה, מי חכם ונבון ומי פתי וסכל: (רעח) ולא יוכל להכיר: (רעט) אך שהזכיר ידועים (דבר' שם) ויפרש שהם ידועים רק למראה העין: (רפ) ואמר רק אנשי חיל: (רפא) השורק הוא במקום החולם: (רפב) השורק במקום החולם וכן פי' שם הח' ז"ל: (רפג) הוא רש"י ז"ל: (רפד) בין ישפטו בחולם ובין ישפוטו בשורק: (רפה) וסד"ל השיג עליו בזה, ואמר שרש"י ז"ל

קרני אור

בנתה"ש מה שהעיר ע"ז: [כט] אחר שבקש ולא מצא אנשים שיהיו בהם כל המעלות שהזכיר יתרו בחר באנשי חיל בקיאים וחרוצים לברר וללבן אמתות הדבר ולהביאו אל תכלית יותר מיראי אלהים כלתי אנשי חיל (רע"ס): [ל] קיצר בענין ואמר אנשי חיל, אנשי חיל כממון, אנשי חיל ביראה, אנשי חיל במדות (פס"ז) והנה בהזכירו אנשי חיל הכל בכללו, ופרטם (דבר' א טו): [לא] רש"י ז"ל הבדיל בין ושפטו, יביאו בפס' כב שהם לשון צווי ועלם, לכן הם מתורגמני:

מקו"ב רש"י ז עג) וכז"ל יש עוד גי' הבלאים: עד) מכילתא שם ילקוט שם וכפס"ז, אהרן וס' זקנים: עה) כן ת"א, ושפטו הלאשון (פ' כב) ל' צווי, וז"ל סיפור: עו) ל"ל מיתן וכ"ה בת"א, וכד' סביוניטה מיתן: עז) רות ב ח: עח) כי לפי הדקדוק היה לנקד גם בפ"א כמו ישפטו כמו [illegible] ישפטו השני הוא בסוף פסוק, או דין השוא השניה להתהפך לחולם ישפטו, ומה שכתיב ישפוטו כי המלאפום הוא ת' חולם וזה כיאור דברי רש"י ישפוטו כמו ישפטו, ועד"ז מלת תעבורי במלאפום כמו תעברי בחולם (בה"ר):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ: פ רביעי יט א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ

זְעֵר דִּינִין אִנּוּן: כז וְשַׁלַּח מֹשֶׁה יָת חֲמוּהִי וַאֲזַל לֵהּ לְאַרְעֵהּ: א בְּיַרְחָא תְּלִיתָאָה לְמִפַּק בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם

אבן עזרא רש"י

ברגשות הלמ"ד (רנו) בעבור שהוא באתנח, עש"ך עש): (כז) וילך לו אל ארצו. לגייר
הרים נֻוֹּדוּ (ישעי' סג יט) (רפו) בסוף פסוק,
ואמר תְהֻתְּלוּ בו (איוב יג ט). (רפח) כי חשבוהו כמו סוף פסוק, כי מלת „בו" דבקה היא עם
„תהתלו" ותנועה אחת לבדה (רפט) וככה יִשְׁפְּטוּ הם (רצ), כמו יִשְׁפּוֹטוּ (רצא) בעבור שיש להשיב
כי אין כח האתנח (רצב) ככח סוף פסוק „בו" (רצג), הנה עמים תחתיך יִפְּלוּ (תה' מה
ז) הי' על יְמִינְךָ (שם קי ה) טוב עשית עם עַבְדְּךָ (שם קיט סה) (רצד) ורבים כאלה, וככה
לא ימצא בסוף פסוק: (פיה"ק. ישפוטו הם. בשורק תחת חולם, כמו לא תעבורי מזה
(רות ב ח) ויתכן שלא הונח חפ"א כשוא נע (רצה) בעבור היותו סוף פסוק (רצו) כי כמו מלה אחת היא,
עם „הם" (רצז)): כז וישלח. דרך כבוד (רצח) כמו ואברהם הולך עמם לשלחם (בראי' יח טז) (רצט):
א בחדש השלישי. לא ידענו טעם ביום הזה (א) אם לא יהיה פי' ר' משה (ב) נכון, שהוא
ראש חדש (ג) כמו מחר חדש (ש"א כ יח) (ד) [א] והזכיר הכתוב זה (ה) כי
אחר ימים מועטים ליום חנותם היה מתן תורה (ו) אולי יום אחד עלה אל השם (ז) וירד
ודבר עם ישראל (ח) וביום השלישי לחדש עלה פעם אחרת להשיב אל השם דברי
העם (ט), ושם נאמר לו כי ביום השלישי יהיה מתן תורה (י), וכל זה מדרך הסברא, כי
על הקבלה נסמוך שבששה בסיון נתנה התורה (יא) ועל דרך העבור, יום ששי בשבוע
היה אם לא היה חדש אייר מעובר (יב) [ב] אולי טעם ביום הזה (יג). כי רחוק מרפידים (יד)
ובין הר סיני היה רב יותר מרחק כל מסע (טו) [ג]: (פיה"ק. ביום הזה. בראש

קרני אור

„וידוע" „יתנו" „ידונו" לא כן כפ' הזה שמספר כמעשה כמו שלים לכן יתורגם ודינין ולתנם הזיג עליו הרא"ב"ע (כל"ג): [א] וכן הוא (מכילתא) "מסכתא דבחדש יתרו פ"א) ביום הזה באו במדבר סיני ר"ח היה, וכג' (שבת פו ב) מאמר רבא דס"ע דכ"ה באו למדבר סיני עיי"ש: [ב] ולדעת הס"ע פ' ה „בשלישי בששה לחודש נתנו להם עשרת הדברות ויום השבת היה" ועיין (למעלה טז א) ובבאורי שם: [ג] עיין בפי' הקלר

יהל אור

ז"ל לא כיון ע"ז, והאדיק את רש"י ז"ל עיי"ש: (רפו) שהדגש לתפארת בהפסק: (רפז) בחולם ובדגש: (רפח) בדגשות הלמ"ד ובלירי: (רפט) פי' אעפ"י שמלת „תהתלו" אינו בסוף פסוק חשבוהו סוף פסוק, מפני שמלת „בו" דבקה עם מלת „תהתלו", וגם מלת „בו" תנועה אחת לבדה: (רצ) שבפ' כב בשוא: (רצא) בשורק ובדגש מפני שהוא סוף פסוק:

(רצב) פי' אעפ"י שמלת „ישפטו" הכתוב בפ' כב היא באתנח, ונקודה בשוא ובלא דגש, נוכל לומר שאין כח האתנח וכו': (רצג) „תהתלו בו" כי ההפסק כאלו היתה במלת תהתלו, כמו כן ישפוטו הם, השורק במקום חולם, כאילו המלה בסוף, הואיל ואין אחריה רק מלה זעירה הם: (רצד) בכולם שו"א באתנח: (רצה) כמו ישפטו שבפ' כב: (רצו) בעבור שישפוטו שבפ' זה הוא סוף פסוק: (רצז) כמו שבארתי אות רצג: (רצח) לשון לויה: (רצט) וכן פי' רש"י ז"ל שם ללותם:

(א) לאיזה יום יכוין: (ב) הוא ר' משה הכהן: (ג) והח' ז"ל הביא דעתו ג"כ (למעלה יב ב) שאין צריך לומר ראש חדש, רק חדש לבדו, כי הטעם יום חדוש אור הלבנה, וכן כתיב חדש ושבת (ישעי' א יג): (ד) שפי' ראש חדש, כי זה עיקר הוראת שם „חדש", והנה שם „חדש" מורה ליום הראשון מן החדש, כי הכתוב לא באר באיזה יום מן החדש, ועוד שאמר ביום הזה, שפי' ביום החדש אעפ"י שהושאל אח"כ לכל משך החדש כלומר לכ"ט יום, או למ"ד יום שמהתחדשות הירח להתחדשותו פעם אחרת: (ה) בחדש השלישי וגו' ביום הזה: (ו) וכן פי' הרמב"ן וכתב „היה ראוי שיאמר הכתוב ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני בחדש השלישי לצאתם מארץ מצרים, אבל בעבור היות ביאתם במדבר שמחה להם, כי ידעו ששם יקבלו ישראל התורה וכו' בעבור זה התחיל הפרשה בחדש השלישי בו ביום שהתחיל החדש באו לשם, ואח"כ חזר לומר באור המסעות: (ז) פי' באותו יום שבאו עלה משה אל השם: (ח) ביום הב': (ט) כמ"ש בפ' ח: (י) ונאמר לו, לך אל העם וקדשתם היום ומחר והיו נכונים ליום השלישי, כי ביום השלישי יקבלו התורה וזה היה בחמישי לחדש: (יא) ויום השלישי היה בששה בסיון וכו' נתנה התורה, וזה היה יום החמשים לצאתם ממצרים: (יב) כדעת (המכילתא דויסע בשלח פ"א) „ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת, השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת, חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת וכו', נמצאת אומר בחדש השלישי בששי בשבת", ועיין (למעלה טז א, בפי' הח' ז"ל ובבאורי): (יג) הח' ז"ל יחפש עוד טעם לביום הזה: (יד) ובמקח"מ „כי המרחק בין רפידים": (טו) וכן פי'

מקו"ב רש"י ז עש) כלומר זאת היא מעמידתם לשלום ולטובה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃
ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי
וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד
הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל־הָאֱלֹהִים

בְּיוֹמָא הָדֵין אֲתוֹ
לְמַדְבְּרָא דְסִינָי׃ ב וּנְטַלוּ
מֵרְפִידִים וַאֲתוֹ לְמַדְבְּרָא
דְסִינַי וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא
וּשְׁרָא תַמָּן יִשְׂרָאֵל לָקֳבֵל
טוּרָא׃ ג וּמֹשֶׁה סְלֵק
לָקֳדָם יְיָ וּקְרָא לֵהּ יְיָ מִן

רש"י

בני משפחתו ט): (א) ביום הזה. בר"ח א) לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא מהו ביום הזה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום ניתנו ב): (ב) ויסעו מרפידים. למה הוצרך לחזור ולפרש מהיכן נסעו והלא כבר כתב שברפידים היו חונים ג) בידוע שמשם נסעו אלא להקיש נסיעתן מרפידים לביאתן למדבר סיני מה ביאתן למדבר סיני בתשובה אף נסיעתן מרפידים בתשובה ד): ויחן שם ישראל. כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החניות בתרעומות ובמחלוקת ה): נגד ההר למזרחו וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח ו):(ג) ומשה עלה. ביום השני ז)

אבן עזרא

חדש (טו)): ב ויסעו. וכבר נסעו מרפידים, כאשר הראיתיך רבים כאלה (יז) [ד]: ויחנו במדבר. הוא מדבר סיני הנזכר, וטעם ויחן שם ישראל, אחר שאמר ויחנו במדבר, כי ראשי המטות והזקנים חנו נגד ההר בעבור כבודם, על כן הזכיר ויחן (יח) כי מועטים היו, כי כפי מעלתם עמדו ביום מתן תורה סביב הר סיני כאשר אפרש (יט) [ה] ורבינו שלמה אמר (כ) כי כנגד ההר מזרח (כא) [ו] והנה כתוב מנגד סביב לאהל מועד יחנו (במד' ב ב) שהוא מארבע הפאות, כי כאשר יסעו הדגלים כן יחנו (כב) [ז]: ג ומשה עלה. הזכיר למעלה נגד ההר (כג) והגה הטעם ומשה עלה אל הר האלהים (כד), וטעם ויקרא אליו השם וכבר קרא אליו השם (כה) כי בלא רשות לא עלה (כו) [ח], והזכיר מן ההר, כי לא עלה למעלה מההר, כי שם דבר עמו השם (כז) ואל יקשה עליך בעבור שאמר אח"כ, וירד ה' על הר סיני (למטה פ' כ) (כח) כי הזכיר זה כנגד כל ישראל לראותם הענן והאש, כי כן כתוב, ודבריו שמעת מתוך האש (דברי' ד לו) (כט) וטעם לאמר כי קראו (ל) העם לומר (לא) כה תאמר לבית, והטעם דבר כולל לבית יעקב אלה הנמצאים היום ובניהם אחריהם (לב) ותגיד לבני ישראל הם הזקנים (לג) והם יגידו לכל העם (לד) וכן כתוב ויבא משה ויקרא לזקני העם (פ' ז) ואחרי כן כתוב ויענו כל העם יחדו (פ' ח)

יהל אור

פי' הרלב"ג, להיות המרחק רב בין רפידים ובין מדבר סיני, ועם כל זה הגיעו במדבר סיני ביום ההוא בפיגור: (טו) עיין אות ד: (יז) עיין למטה פ' ט: (יח) לשון יחיד: (יט) למטה פ' יז, ובפי' הקצר פ' כב: (כ) הוא רש"י ז"ל: (כא) כן פי' רש"י ז"ל נגד ההר למזרחו, וכל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח: (כב) ואיננו מורה על פאה אחת: (כג) כפי' הקודם שישראל חנו נגד ההר: (כד) מ"ש אל האלהים טעמו אל הר האלהים ומה שלא אמר אל הר האלהים כי סמך על מה שהזכיר למעלה נגד ההר: (כה) כי איך יתכן שתחלה עלה ואח"כ קרא אליו השם: (כו) ולא עלה מעצמו, אלא ע"י שכבר קרא אותו, כי לא יעלה בלי רשות: (כז) על ההר דבר השם עמו: (כח) ונראה מזה שאח"כ ירד: (כט) ואמר זה לפי מחשבת ישראל כי בעת ראותם ביום השלישי האש והענן חשבו כי אז ירד: (ל) השם קרא לו: (לא) שיאמר אל העם, ואם כי סגנון הלשון איננו עולה יפה, ויותר נכון לגרוס במקום „העם" „השם" וכן גרס בעל „אהל יוסף" ועיין ברמב"ן: (לב) שיוולדו אחרי כן: (לג) הם ראשי העם נבוניהם וזקניהם: (לד) כל לשון הגדה שבתורה הוא על באור דברים ברמבה

קרני אור

(למעלה יז ט) שכתב שהר סיני היה קרוב מרפידים: [ד] והרמב"ן יפרש שסוף פרשה אחר הכלל, אמר בתחלה דרך כלל שבאו ביום הראשון לחדש אל מדבר סיני, ועתה פי' שאיך היה זה כדרך ספורי הכתוב: [ה] וכן פי' הרמב"ן, ושד"ל השיג עליהם וכתב, כי אמנם הדבור אל העם בלי אין המכוון בו לדבר על קצת מהם, אבל בהסך הכוונה לדבר על כלל העם בהיות כלם כגוף אחד עיי"ש, ורבינו סעדיה גאון אמר „כן שמעתי ויחנו במדבר הגרים, ויחן שם ישראל, הם ישראל האזרחים" וקרוב לזה פי' הרמב"ן: [ו] וכן הוא (מכילתא דבחודש יתרו פ"א) נגד ההר לצד מזרחו של הר, כ"מ שאתה מוצא נגד פנים למזרח, ועיין בחזקוני שיפרש דעת רש"י ז"ל כזה: [ז] ועיין ברא"ם שטען על הח' ז"ל בזה ויצדיק את רש"י ז"ל: [ח] וע"ז כתב הרמב"ן ולא נראה לי, כי הקריאה היא כה תאמר לבית יעקב,

וטעמו

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר
כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־

אונקלוס

טוּרָא לְמֵימַר כִּדְנַן תֵּימַר
לְבֵית יַעֲקֹב וּתְחַוֵּי לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: ד אַתּוּן חֲזֵיתוּן
דִּי עֲבָדִית לְמִצְרָיִם
וּנְטָלִית יָתְכוֹן כִּד עַל
גַּדְפֵּי נִשְׁרִין וְקָרֵבִית

אבן עזרא

ומלת בית פרשתיו (לה): ופיה"ק. ומשה עלה. אחר שקראו השם מן ההר (לו) ולא עלה משה כי אם אל ההר ולא אל השמים (לז): לבית יעקב. י"א הנשים, ולבני ישראל הזכרים (לח) א"כ למה הזכיר הנשים בתחלה (לט) וזה המפרש לא קרא בית אהרן, בית ישראל ברכו את ה' (תה' קלה יט) (מ) [ט] ואחרים (מא) בית יעקב הנמצאים היום, ובני ישראל שיולדו אחרי כן (מב), ולמה כל זה כאלו לא ראו דברי הנביאים כי בכפל ידברו (מג) כדי להעמיד הדברים בלב, והוא דרך צחות, נ"ב עשו הקדמונים בתפלת ראש השנה (מד)): ד אתם ראיתם. הנקמות שעשיתי במצרים בעבורכם (מה) ונשאתי אתכם ממצרים כאלו הייתם נשואים על כנפי נשרים (מו) כי הנשר יגביה למעלה מכל עוף והכל מפחדים ממנו והוא לא יפחד (מז) על דרך כנשר יעיר קנו (דברי' לב יא) (מח) שיוליך גוזליו לאש (מט) גם דבר הענן (נ) כמו יפרוש כנפיו (שם שם) (נא) ואביא אתכם אלי, שכבודי ירד בהר הזה (נב) והוא הר הקדש.

רש"י

וכל עליותיו בהשכמה היו שנאמר וישכם משה בבקר ח): כה תאמר. בלשון הזה וכסדר הזה ט): לבית יעקב. אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה י): ותגיד לבני ישראל. עונשין ודקדוקין פי' לזכרים דברים הקשין כגידין יא): (ד) אתם ראיתם. לא מסורת היא בידכם לא בדברים אני משגר לכם יב) לא בעדים אני מעיד עליכם אלא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים על כמה עבירות היו חייבין לי קודם שנזדווגו לכם ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם יג): ואשא אתכם. זה היום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל

קרני אור

ודעתו כי אחר שעלה קרא לו לאמר, ועיין התוס' שבכדי' בכפל קרא בין אם נקבר במלת אל, ובין אם נקבר בלמ"ד, שקרא שאחריו למ"ד הוא קריאה לבוא, אבל קרא שאחריו אל עומד הקורא לפני הקורא, והקורא מזמינו אל הדבור, וא"כ אחר שעלה אל ההר קרא אליו להזמין אותו אל הדבור, ואין מקום לקושיות הח' ז"ל: [ט] ודעת האומרים כי לבית יעקב אלו הנשים, וטעם לדבר אל הנשים תחלה מבואר הטעם (שמו"ר פ' כח) שאמר הקב"ה כשבראתי את העולם צויתי לאדם תחלה ואח"כ לחוה ועברה וקלקלה את העולם, עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה הן מבטלות את התורה, וכן (פדר"א פ' מ"א) אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לבנות ישראל אם רוצות לקבל את התורה שדרכם של אנשים הולכים אחר דעתן של נשים, שנאמר כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים, ותגיד לבני ישראל אלו האנשים, (ובמכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ"ב) כה תאמר לבית יעקב בלשון רכה אמור ראשי דברים לנשים, ותגיד לבני' ותדקדק עמהם ואמור להם, וכן פי' רש"י ז"ל בפשוטו אנ'

יהל אור

וטעמו שתפרש להם טעמם ועניינם: (לה) למעלה את שאין בית נאמר על האשה דוקא: (לו) וא"כ תהיה הוי"ו של ויקרא לנתינת טעם ושעור הכתוב ומשה עלה אל אלהים כי קרא אותו, וכן פי' המאמר: (לז) כדעת ר' יוסי (סוכה ה רע"א): (לח) כן הוא (מכילתא דבחדש יתרו פ"ב, פדר"א פ' מא, שמו"ר פ' כח) וכן תרגם יונ"ע וכן פ' רש"י ז"ל: (לט) והיה לו להקדים אנשים לנשים: (מ) וגם לא נוכל לפרש על הנשים: (מא) ואחרים פירשו: (מב) ובפי' הארוך פי' כן מדעת עצמו, והוא ע"ד שאמר משה ולא אתכם לבדכם וגו' כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה' (דבר' כט יג יד) ופי' שם הח' ז"ל עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם: (מג) וזה הכפל כדרך הנבואות: (מד) בכל התפלות הן בשחרית והן במוסף כולם בכפל ידברו, ובכן תן פחדך וכו' ואימתך וכו' ובכן צדיקים וכו' מלוך על כל העולם וכו', אתה זוכר וכו': (מה) פי' העשר מכות שיסרתי אותם בעבור שהעבידו אתכם: (מו) שנשמרתם מכל רע: (מז) וכן הוא במכילתא מסכתא דבחדש פ"ב) וכן פי' רש"י ז"ל: (מח) יעירו ומנענעו ממקומו לשאתו על אברתו: (מט) עד שישאהו על אברתו: (נ) וכן הענן עליהם בנסעם: (נא) עיין בפי' הח' ז"ל (דבר' לב יא) שכתב, כי על כנפי נשרים דבק עם ואביא אתכם אלי, והטעם שילאך ביד רמה, ובאו במהרה אל הר סיני, כטעם מי אלה כעב תעופינה (ישעי' ס ח): (נב) וכן פי' הרמב"ן

מקו"ב רש"י: ח) שמות לד ד: ט) ובמכילתא שם מבואר יותר, פס"ז, שכל טוב, ילקוט רמ"ו: י) מכילתא שם, תנחומא מצורע אות ט, פדר"א פמ"א, שמו"ר פכ"ח ב, תיוב"ע פס"ז, שכל טוב ילקוט רמ"ו: יא) עיין בס' הזכרון שכתב, שכל עצמו של מדרש זה למדו הרב מההיא דויגד בפ' ר"ע (שבת פז א) לפי שלא ראה בשום מקום שדורש דברים הקשים כגידין במקרא זה של ותגיד לבני ישראל, ובמכילתא יפרש על ותגיד לבני' תדקדק עמהם: יב) ובמכילתא, לא כתיב אני משגר לכם, ועיין בשם הספרים שרוצה לגרוס כן ברש"י: יג) מכילתא שם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אונקלוס

יְתְכוֹן לְפֻלְחָנִי: ה וּכְעַן אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְתִטְּרוּן יָת קְיָמִי וּתְהוֹן קֳדָמַי חַבִּיבִין מִכָּל עַמְמַיָּא אֲרֵי דִי לִי כָּל

כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי: ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־

רש"י

מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע וללכת נקבצו כלם לרעמסס יד) ואונקלוס תרגם ואשא כמו ואסיע אתכם ואטלית יתכון טו) תיקן את הדבור דרך כבוד למעלה: על כנפי נשרים. טז) כנשר הנושא גוזליו על כנפיו שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני. אף אני עשיתי כן ויסע מלאך האלהים וגו'. ויבא בין מחנה מצרים וגו' יז) והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם: ואבא אתכם אלי. כתרגומו יח): (ה) ועתה. אם עתה תקבלו עליכם יערב לכם מכאן ואילך שכל התחלות קשות יט): ושמרתם את בריתי. שאכרות עמכם על שמירת התורה כ): סגלה. אוצר חביב כמו וסגלת מלכי' כא) כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי

אבן עזרא

והנה אמר משה *), תעבדון את האלהים על ההר הזה (למעלה ג יב) והוא נוה קדשך (נג) [ין]: (פיה"ק. **ואביא אתכם אלי.** אל הר סיני, כטעם דרך שלשת ימים (למעלה ה ג) (נד) והוא נות הקדש, בעבור דרת השכינה בהר סיני (נה)):

ה ועתה. אם שמוע תשמעו בקלי. לעשות מצותי, ושמרתם הברית שאכרות עמכם (נו) והוא הברית שכרת משה עם ישראל אחר מתן תורה בבנותו המזבח (נז) כאשר אפרש במקומו (נח) בראיה גמורה, ומלת סגולה דבר נכבד ונחמד (נט) [יא] ולא ימצא אחר כמוהו (ס) וטעם כי לי כל הארץ דבק עם מכל העמים, כמו כי לי כל עמי הארץ, וזהו ואבדיל אתכם מכל העמים להיות לי (סא), ורבי מרינוס אמר, כי פי' כי לי כל הארץ אעפ"י כי שלי כל הארץ (סב) וכמוהו לפי דעתי כי עם קשה עורף הוא (למטה לב ט) רפאה נפשי כי חטאתי לך (תה' מא, ה) (סג) [יב]: (פיה"ק. **ושמרתם את בריתי.** שאכרות עמכם בהר הזה, והוא הכתוב אחר שעמד הר סיני על דעתי ויקח ספר הברית (למטה כד ז): **סגלה.** דבר נחמד וכמו וסגלת מלכים (קהלת ב ח): **כי לי כל הארץ.** דבק עם טעם

יהל אור

הרמב"ן: *) ט"ס הוא וצ"ל "אמר למשה": (נג) וכן פי' שם הא' ז"ל "אל נוה קדשך הוא הר סיני ששם שכן הכבוד, וכן כתוב ואביא אתכם אלי": (נד) ופי' שם הא' ז"ל "וזה המרחק הוא בין מצרים ובין הר סיני להולך בדרך ישר": (נה) כדעת ר"א (מכילתא יתרו פ"ב) ואביא אתכם אלי לפני הר סיני: (נו) וכן פי' רש"י ז"ל ורע"ם, עיין מקו"ב רש"י: (נז) כמו שאמר הנה דם הברית אשר כרת ד' עמכם (למטה כד ח): (נח) למטה כד ז: (נט) וכן פי' הרמב"ן שתהיו בידי סגולה כדבר נחמד לא ימסרנו המלך ביד אחר, כמו וסגלת מלכים (קהלת ב, ח): (ס) וכן פי' הא' ז"ל (דבר' ז ו) דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו: (סא) וכן דעת אונקלס שתרגם "ארי די לי כל ארעא" וכתב הגל"ג, כוונתו כי מלת "כי" בפה הוא דהא, ור"ל יען כי לי כל הארץ, ע"כ אוכל לבחור בכם לעם סגולה, והוא כפי' הראב"ע: (סב) פי' אעפ"י שיש לי כל הארץ אתם תהיו לי חביבים מכולם: (סג) שפירושם כמו אעפ"י:

קרני אור

(שבת פז א), ויגד משה דברים שקבין לאדם כגידין עיין מקו"ב רש"י אות יח: [י] ועיין ברמב"ם מה שפי' בזה: [יא] ור"ש ן' מלך פי' "שנין יחוד הכסף והזהב והאבנים טובות באוצר": [יב] וכן פי' הריק"ם (הגלוי לד 127)

מקו"ב רש"י: יד) מכילתא בא פי"ד מכילתא יתרו פ"ב פס"ז שכל טוב ילקוט שם: טו) ברש"י וכתוב בספרים "ואטילית" ובס' יח"ר ובביוניטה ונטילית או ונטילית ובתרגום שלנו ונטלית: טז) ברא"ם גורס, ד"א כנשר וכו', וכ"ה במכילתא ואתר שני פרושים, שראשון פי' על "" "קלות," "" ואשא כנשר הנושא "" וכו' על האבם: יז) לעיל יד כ: יח) ויו"ת לאולפן אורייתי, ובמכילתא לבית הבחירה וכ"ה בילקוט שם: יט) מכילתא שם, ועיין תוס' תענית י ד"ה פסיעה, פס"ז, שכל טוב, ילקוט שם: כ) במכילתא נחלקו ר"א ור"ע, ר"א אומר זו ברית שבת, ור"ע אומר זו ברית מילה וע"ז שככל נלטוו כאן, ורש"י ז"ל רדף אחר הפשט המורה על ברית התורה, שמתיר לצוות בה, שבה עיקר הכוונה במקום הזה, וכן כתב הח' לפכ"מ (רא"ם) עיין בפי' הראב"ע אות נו ונז ובבאורי שם: כא) קהלת ב ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הארץ: ו ואתם תהיו־לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל־בני ישראל: חמישי ז ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל־הדברים האלה אשר צוהו יהוה: ח ויענו כל־העם יחדו ויאמרו כל אשר־דבר יהוה נעשה וישב משה את־

ארעא: ו ואתון תהון קדמי מלכין כהנין ועם קדיש אלין פתגמיא די תמלל עם בני ישראל: ז ואתא משה וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמיא האלין דפקדיה יי: ח ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל די מליל יי נעביד ואתיב משה ית פתגמי

רש"י

סגולה משאר אומות ולא תאמרו אתם לבדכם שלי ואין לי אחרים עמכם ומה יש לי עוד שתהא חבתכם נכרת כי לי כל הארץ והם בעיני ולפני לכלום: (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שרים כמה דאת אמר ובני דוד כהנים היו [כב]: אלה הדברים. לא פחות ולא יותר [כג]: (ח) וישב משה את

אבן עזרא

מכל העמים (סד) ויאמר ר' יונה המדקדק (סה) כי פירושו אעפ"י שלי כל הארץ ואין צורך: ו ממלכת כהנים. על דעתי כי כל כהן שבמקרא הוא כמו שמש והעד וכהנו לי (למטה כח מא, מ טו *), וכן כהן מדין (לעיל יח א) היה עובד השם (סו) כמלכי צדק (סז) וכן ובני דוד כהנים (ש"ב ח יח) (סח) כי ידענו כי בני מלך גדולה יש להם (סט) רק הכתוב הודיענו שהיו עובדי השם (ע) [יג] וטעם ממלכת כהנים שעל ידכם תראה מלכותי כאשר תהיו לי אתם שמשים (עא) וי"א אין מלכות כי אם אל השמוש לפני (עב)): ז ויבא משה. אל מחנה ישראל, ואין צורך להזכיר כי ירד (עג): וישם לפניהם. כמו וזאת התורה אשר שם משה (דברי' ד מד) (עד), ואמר הגאון .כי הוא על דרך שימה בפיהם (שם לא יט) והטעם תורה שבעל פה שהוא פי' התורה שבכתב (עה): (פיה"ק. וישם לפניהם. בפת - (עו) וי"א בספר (עז)): ח יחדו, הוא מלה יחידה במקרא בדקדוק בעבור תוספת הוי"ו (עח) ויפת אמר כאדם יחיד לבדו, לא יהיה משנה שם (עט), והזכיר וישב, ואין צורך להזכיר ויעל, כי הכתוב אחז דרך קצרה (פ): (פיה"ק. יחדו. כמו יחיד, ומלת יחדו יחידה במקרא בדקדוקה

קרני אור

והייתם לי סגולה מכל העמים, תהיו לי כמו אוצר ומטמון בחביב מכל בעליו כי לי כל הארץ אעפ"י שלי כל הארץ בעולם, אתם תהיו קרובים אלי ומתוקים: [יג] וכתב רא"ב בנימוקיו לשרש כהן „וזה דוקא עובד לאלהות בין קדש ובין חול ולא על אחר עבודות", וכן כתב בעל הרכסים לקטה, כהן פי' מקריב לאלהות, זה עיקר משמעות כהונה, ועיין ברא' יד

יהל אור

(סד) ואחר שהכל מעשה ידי, יש כח בידי להחשיב גוי אחד כארץ: (סה) הוא רבי מרינוס שהביאו בפי' הארוך: *) ות"א „וישמשון קדמי": (סו) כפי מחשבתו, ועיין למעלה ב טז: (סז) ברא' יד יח, ופי' הח' ז"ל שם שפירושו כדברי המתרגם ארמית, ודעתו על אונקלס שתרגם שם „והוא משמש קדם אל עלאה": (סח) ופי' הרד"ק שם שרי כהונה: (סט) כי הם שרים ומושלים וכן כתוב, ובני דוד הראשונים ליד המלך (ד"ה יח יז): (ע) וכן פי' הח' ז"ל (תה' קי ד) עפ"י אתה כהן לעולם, כל כהן משרת, וכן ובני דוד כהנים היו, והטעם לעבוד את השם: (עא) וכן פי' רמ"ם כל אומות הקדם הם כעם, ואתם כמו הכהנים המיוחדים לעבודת השם להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כולם בשם ד' ולעבדו שכם אחד: (עב) ותהיו ממלכת משרתי, בהיותכם משרתים לפני שירות עליונה: (עג) כי הכתוב אחז דרך קצרה: (עד) כלומר סדר לפניהם כל מאמר השם, וכן תויו"ע שם: (עה) והרמב"ן השיג ע"ז עיי"ש: (עו) כדעת הגאון: (עז) וכן העתיק הטור הסי' הזה מפי' הקצר, ועיין (למטה כה א) בפי' הקצר: (עח) כי היה די שיאמר יחד, בלא וי"ו: (עט) לשון שנים, ופי' לא היו דעות חלוקות שם, רק אגודה אחת כאיש אחד, ועיין (ברא' יג ו) ובבאורי שם: (פ) ולא אמר ויעל, כי על פותו

מקו"ב רש"י: כב) ש"ב ח יח: כג) מכילתא שם, ופי' אלה ולא אחרים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ

אונקלוס

עַמָּא קֳדָם יְיָ׃ ט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אֲנָא מִתְגְּלֵי לָךְ בְּעֵיבָא דַעֲנָנָא בְּדִיל דְּיִשְׁמַע עַמָּא בְּמַלָּלוּתִי עִמָּךְ וְאַף בָּךְ יְהֵימְנוּן לְעָלַם וְתַנִּי מֹשֶׁה יָת

רש"י

דברי העם וגו'. ביום המחרת שהוא יום שלישי שהרי בהשכמה עלה כד) וכי לריך היה משה להשיב אלא בא הכתוב ללמדך דרך ארץ ממשה שלא אמר הואיל ויודע מי ששלחני איני לריך להשיב כה): (ט) בעב הענן. במעבה הענן וזהו ערפל כו): וגם בך. גם

אבן עזרא

ט ויאמר. ((פא)) והראותו בעבור תוספת הוי"ו אחר שאמר וישב משה, מה טעם לומר ויגד משה את דברי העם אל ה', דע כי פסוקים רבים בתורה שהיו ראוים להיותם מוקדמים, והנה פירושם וכבר היה כך וכך, כמו ויצר ה' אלהים (בראשית ב ז) וכבר יצר, ויצמח ה' אלהים (שם שם ט) וכבר הצמיח, ויאמר בת מי את (שם כד כג) וכבר אמר, וכן כתוב ואשאל אותה ואומר" ואחר כך ואשים הנזם על אפה (שם שם מז) ותאמר אל העבד (שם שם סה) וכבר אמרה אל העבד, אז ותפול מעל הגמל (שם שם סד) ואין צורך להאריך, והנה זה ויגד משה, וכבר הגיד ולא הזכיר הכתוב מה הגיד, ומלת הגיד לעולם על דבר חדש שלא הזכירו (פב) והנה איננו דבק עם וישב משה (פג) [יד] ומתשובת השם שאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן (פד) למדנו מה הגיד (פה), ועוד מצאנו זה הדבר מפורש בדברי משה כאשר אפרש, דע כי מצרים והודו הם מבני חם, ואלה סומכין על אלה, ואנשי הודו אינם אוכלים בשר, וכך היו עושים המצרים, ולא נשתנו מזה המנהג (פו) רק בעבור שהתגבר עליהם מלכות ישמעאל ושבו לדתו, וחכמי הודו נותנין ראיות כפי מחשבתם, כי לא יתכן שידבר השם עם אדם וחי (פז) וישראל היו במצרים והיו בהם אנשים על דעת האמונה הזאת (פח) והיתה נבואת משה בספק אצלם (פט) ואין טענה מלת ויאמינו בה' ובמשה עבדו (למעלה יד לא) כי כתוב וירא ישראל ולא כל ישראל, ואילו היה כתוב (צ) כל ישראל, ידבר על הרוב כמשפט הלשון, כמו ויכת כל מקנה מצרים (למעלה ט, ו) ואחר כן כתוב, שלח העז את מקנך (שם שם יט) (צא), והנה טעם אנכי בא אליך, תשובה על דברי משה שהגיד לו כן (צב): וטעם בעב הענן. ברדת השם על ההר: ובדברי עמך. עשרת הדברים (צג) אז יאמינו כי נכון הוא שידבר השם עם אדם וחי: וטעם וגם בך יאמינו. שאתה נביא, ויוסר הספק ממחשבותם (צד) והנה כתוב מפורש, היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי (דברים ה כא), ועוד כתוב שם כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי (שם שם כג), ושם כתוב קרב אתה ושמע (שם שם כד) וזהו וגם בך יאמינו לעולם (צה) [טו]: (פיה"ק. וטעם ויגד משה. וכבר הגיד משה זה: בעב הענן.

יהל אור

אותו המענה ששאל השם מהם השיב תשובה, וכנראה שעלה אל ההר, והכתוב אחז דרך קצרה: (פא) שהוא נה נראה במבטא: (פב) שכן כל לשון הגדה נופל על דבר שלא הוזכר לשומע: (פג) ולדעת הרמב"ן, שמלות וישב משה, גם ויגד ישובו לענין אחד עיי"ש:

קרני אור

יא ובכאורי שם: [יד] עיין הכוס"ק שפרש, כי שם למשה שני לווים אמירה והגדה, כם תאמר ותגיד, ולא קיים זה ביום אחד רק בנא"ז, ע"כ אמר מקודם וישב משה, וחזר ואמר ויגד משה עיי"ש: [טו] וכן הוא דעת המכילתא שם, בעבור ישמע העם בדברי עמך, מלמד

(פד) בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם: (פה) כי הגיד לו דבר הלב שישראל אין מאמינים כולם שהשי"ת מדבר עם אדם וחי: (פו) עיין בפי' הה' ז"ל (למעלה ח כב): (פז) ולפי דעתם שאין באפשרות שהנבדל מן החמר ידבר עם המורכב בחמר: (פח) והמה כת אברהימי מחכמי הודו אשר כחשו הנבואה, וכן היתה עפ"י אמונת המצרים להכחיד הנבואה, ובני' שנתגדלו ביניהם נשקעה דעתם ג"כ באמונתם: (פט) כי היו בישראל שלמדו ממצרים והיו מסתפקים בנבואה: (צ) פי' ואפילו אם היה כתוב: (צא) והפי' מן כל הוא רובו: (צב) פן לא יאמינו לי: (צג) וכן דעת המורה פ' לג מהח' הב', באמרו ובדברי עמך, הוא על עשרת הדברים, וכן פי' רש"י ז"ל: (צד) כי מעתה יתאמת אצלם ענין הנבואה: (צה) וזהו שאמרו (מכילתא שם) וכן הוא

היום

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

לעולם ויגד משה את־דברי העם אל־יהוה: י ויאמר יהוה אל־משה לך אל־העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלתם: יא והיו נכנים ליום השלישי כי ביום

פתגמי עמא קדם יי: י ואמר יי למשה איזיל לות עמא ותזמנון יומא דין ומחר ויחורון לבושיהון: יא ויהון זמינין ליומא תליתאה

אבן עזרא

אמר חגאון כי מקום הענן כמו קדש קדשים, ובעב כמו קדש הקדשים (במד' ד ד) (צו) והטעם על דעת מפרשים שאמר אח"כ, משה ידבר והאלהים יעננו בקול (פ' יט) (צז), ועל דעתי שהכתוב רמז על עת מעמד הר סיני בדבדו דברי הברית, שהם עשרת הדברים, וכן אמרו לו דבר אתה עמנו (למטה כ יט) (צח): וטעם וגם בך יאמינו. כי היו בישראל רבים על דעת חכמי הודו שאמרו שלא יתכן לדבר כי שאינו גוף עם מי שהוא בגוף ויחי, והראיה היום הזה ראינו כי ידבר (צט)): י ויאמר, וקדשתם היום ומחר. הנה הרחיב להם זמן להתקדש שאר זה היום ומחר (ק): וטעם וקדשתם. שירחצו במים, ויזרו על זה וכבסו שמלותם (קא) (טו) כדרך ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ (ויקרא יז טז) (קב) ע"כ אמר משה אל תגשו אל אשה מעתה, שיהיו קדושים ולא טמאים, ומי שנגש אל אשה יתקדש, כדרך, והיא מתקדשת מטומאתה (ש"ב יא ד) (קג): (פיה"ק. וקדשתם. שישמרו מכל טמא ומטמא, והנה קדוש אשה הוא אל הגשו אל אשה (פ' טו) (קד) והנה ארמוז לך עקר גדול בסקרת לילה (קה)): יא והיו נכונים. אולי לא יישן אדם בהם בלילה (קו) שישמעו קול ה' בבקר (קז) כדרך

רש"י

בנביאים הבאים אחריך: ויגד משה וגו'. ביום המחרת שהוא רביעי לחדש: את דברי העם וגו'. תשובה על דבר זה שמעתי מהם שרצונם לשמוע ממך אינו דומה השומע מפי שליח כז) לשומע מפי המלך רצוננו לראות את מלכנו: (י) ויאמר ה' אל משה. אם כן שמזקיקין לדבר עמם לך אל העם: וקדשתם. וזמנתם כח) שיכינו עצמם היום ומחר: (יא) והיו נכנים. מובדלים מאשה כט):

קרני אור

שאמר הקב"ה למשה הנני קורא לך מכאן ואילך ואתה עולה, שנאמר ויקרא ה' למשה ויעל משה (פ' כ) וגם בך יאמינו לעולם, גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך, וכן הסכים הרמב"ן בתרגום, וכתב, כי מזין דבריהם לדברי ר' אברהם: [טז] והרמב"ן הביא ע"ז וכתב ור"ל אמר שירחצו במים ומה טעם היום ומחר, ואין צריך לרחוץ אלא פעם אחת, והנכון כי יהיו קדושים אלא

יהל אור

היום ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, כי לא היו מאמינים בו תחלה ואמר גם בך יאמינו לעולם שאתה נביא: (צו) בעב הענן סמוך ועניני במעבה הענן באותו החלק ממנו שהוא עב, והוא הערפל, וכן הוא (מכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ"ב) „בעב הענן בענן עבה ואי זה זה ערפל", וכן פי' הרמב"ן בעב הענן הוא הערפל אשר שם האלהים, והגאון יביא ראיה, כמו קדש הקדשים (במד' ד ד) ופי' רש"י ז"ל שם „המקודש שבכולן", מפני הה"א שבתיבת „הקדשים" ועיין ברא' ט, קרני אור הערה לו, שם בארתי ההבדל בין קדש קדשים בלא ה"א, ובין קדש הקדשים בה"א: (צז) דעת הגאון ואחר מפרשים, כי מה שאמר פה בדברי עמך אין הכוונה כלל על עשרת הדברות רק על מה שהיה קודם מ"ת, משה ידבר והאלהים יעננו בקול (פ' יט) משה היה מדבר עם האל, והאל היה עונה, וזהו טעם בעבור ישמע העם בדברי עמך, ואין הכוונה כלל על עשרת הדברים, וכן פי' הרמב"ן ועיין למטה אות ר: (צח) וכן פי' בפי' הארוך עיין אות לג: (צט) ומובן הדבר מזה שלא היו מאמינים קודם: (ק) כי באותו יום שאמר לו השם להתקדש, ירד משה מן ההר אל העם ויקדש את העם (פ' יד) והנה באותו יום לא היה להם יום שלם להתקדש, לכן יאמר שאר זה היום ומחר: (קא) וכן הוא (מכילתא שם) אין כיבוס בגדים בתורה שאינו טעון טבילה: (קב) ומסיים הכתוב שם, ונשא עונו, ופי' רש"י ז"ל שם „על רחיצת גופו ענוש כרת, ועל כבוס בגדים במלקות" והנה ההידוש שיאמר פה הוא הטבילה במים: (קג) ופי' ר"ל שהיא היתה אז רוחצת להיות טהורה מטומאתה: (קד) כי לשון קדושה נופל על הבדל דבר לתחלה מדברים אחרים הפחותים ממנו, לכן הנזהר מכל טומאה יקרא מקודש, וגם פה להתקדש בהרחיק עצמם מנשותיהם (יפ"ר): (קה) עיין דברים כג י, ובבאורי שם, ועיין כ"ה חוב' ד' לד 98: (קו) ר"ל אולי טעם והיו נכונים וגו' שלא יישן בלילה: (קז) כי פן יבא חיו לידי קרי, והם ישמעו קול ד' כבקר

מקו"ב רש"י: כז) ובמכילתא מפי מרגום, וכ"ה בפס"ז, ובילקוט ובשכל טוב, מפיו מרסור: כח) כן ת"א כאן ובפי' יד, וכן פי' הרשב"ם וכ"ה מכילתא פ"ג: כט) מכילתא שם ועיין שבת פו א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם
עַל־הַר סִינָי׃ יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם
סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת
בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר
מוֹת יוּמָת׃ יג לֹא־תִגַּע בּוֹ יָד כִּי־
סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־

אונקלוס

אֲרֵי בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
יִתְגְּלֵי יְיָ לְעֵינֵי כָל עַמָּא
עַל טוּרָא דְסִינָי׃
יב וְתַתְחֵם יָת עַמָּא סְחוֹר
סְחוֹר לְמֵימַר אִסְתַּמַּרוּ
לְכוֹן מִלְּמִסַּק בְּטוּרָא
וּלְמִקְרַב בְּסוֹפֵיהּ כָּל
דְּיִקְרַב בְּטוּרָא אִתְקְטָלָא
יִתְקְטֵל׃ יג לָא תִקְרַב בֵּיהּ
יְדָא אֲרֵי אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם

רש"י

ליום השלישי. שהוא ששה בחדש ובחמישי בנה משה את המזבח תחת ההר ושתים עשרה מצבה כל הענין האמור בפרשת ואלה המשפטים ל) ואין מוקדם ומאוחר בתורה: לעיני כל העם. מלמד שלא היה בהם סומא שנתרפאו כולם לא): (יב) והגבלת. קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה לב): לאמר. הגבול אומר להם השמרו מעלות מכאן והלאה לג) ואתה תזהירם על כך לד): ונגע בקצהו. אפילו בקצהו: (יג) ירה יירה. מכאן לנסקלין שהם נדחין למטה מבית הסקילה שהיה גבוה שתי קומות לה): יירה. יושלך למטה

אבן עזרא

כהן גדול ביום הכפורים (קח) [יז]: יב והגבלת. שים גבול בהר, ע"כ כמוהו, הגבל את ההר וקדשתו (למטה פ' כג) לשום גבול בהר (קט) והארכתי כל כך בעבור שאמר המשגע (קי) שהפך בספרו דברי אלהים חיים, אמר כי רצה משה לומר הגבל את העם, ויצא מפיו ההר במקום העם (קיא) [יח]: כל הנוגע בהר. בגופו (קיב): (פיה"ק. והגבלת. תשים גבול בהר מסביב לעם, ואם אמר והגבלת את העם, הגבול בהר, ואם אמר הגבל את ההר, שוה הוא (קיג), והארכתי כל כך בעבור שאמר המבהיל, שהתחלף מלה במלה כי תחת ההר העם *: וטעם עלות בהר, השמרו לכם מעלות בהר (קיד) וכמהו בני הזהר עשות ספרים הרבה (קהלת יב) (קטו)): יג לא תגע בו. מלת „בו" שבה אל האדם הנוגע בהר (קטז) והטעם לא יכנס אדם אחריו לתפשו רק יסקלוהו הרואים ממקום מעמדם מיד, ואם רחוק יורוהו בחצים (קיז) [יט]: ומלת יירה. משונה מרעותה (קיח) כי משפט בעלי היו"ד (קיט) להתחלף בוי"ו בעתיד בנין נפעל (קכ) כמו ולא יִוָּדַע השבע (בראש' מא לא) (קכא) יסרתני וָאִוָּסֵר (ירמי' לא יז) (קכב) אולי

יהל אור

בבקר: (קח) שהיה זוהר ועושה כך: (קט) וכן פי' רש"י ז"ל קבע להם תחומין לסימן שלא יקרבו מן הגבול והלאה, וכן פי' הרשב"ם: (קי) ובפי' הקצר קורא אותו המבהיל: (קיא) וכן יאמר הח' ז"ל (לקמן) „הגבל את ההר, אמר כי היה ראוי להיות „העם" ולא אמר כלום, כי אם הגביל את העם, הגבול בהר, ואם אמר שמת גבול בהר, אין הפרש ביניהם": (קיב) ר"ל בגוף ההר, כי בתחלה אמר „ונגוע בקצהו": (קיג) עיין אות קיא: (קיד) יחסר המ"ם, ור"ל מעלות בהר ומנגוע בקצהו: (קטו) ופי' שם הח' ז"ל „הזהר מעשות ספרים, כמו השמרו לכם עלות בהר": (קטז) שכאשר ימיתוהו לא תגע בו יד: (קיז) יורו עליו בחצים להמיתו: (קיח) באה המלה הזאת משונה מן הדומים לה: (קיט) נחי פ"א יו"ד: (קכ) שהעתיד ישוב היו"ד וי"ו: (קכא) והראוי יוָּרה כמו יוָּדע. (קכב) מן נודע יוָּדע, ומן נוסר יוָּסר

קרני אור

יגשו אל אשה ואל כל טומאה עיי"ש, ואו"ת „ותזמינון" וכן פי' רש"י והרשב"ם כמו התקדשו למחר (במד' יא יח): [יז] עיין (פדר"א פ' מב) שאם מבואר שישנו או על שתי שעות ביום, ועיין באור הגרד"ל מה שהאריך בזה, ועיין מג"א ר"ס תל"ד שכתב שמזה שרש המנהג שנזהר להיות נעורין בליל שבועות לתקן זה שישנו או בשעת מ"ת כל הלילה, וזה לא כפי' הח' ז"ל: [יח] * עיין למעלה כה, קרני אור הערה כה: [יט] וכן פי' הרשב"ם, וכן הוא בסמ"ג, ודעת רש"י ז"ל לא תגע בו יד בהר סיני, וכן פי' הרלב"ג, והנה מי שלא ישמר מזה יהיה נסקל על יד בית

מקו"ר רש"י: ל) למטה כד ועיין מכילתא כאן, שבת פח א, פס"ז, שכל טוב: לא) מכילתא שם, תנחומא א ח, תנחומא כ יב, פס"ז: לב) לפי שלשון גבול לא שייך בעם אלא בהר: לג) ובמכילתא שם, מלמד שהתרו זה בזה. ור"ס בפס"ז: לד) והוא שלשון כפי' רש"י כאן מגומגם, ויפה ביאר אותו בגי' בעל שם אפרים וכו"ל „קבע להם תחומין לסימן הגבול" (ר"ל לעשות אות וציון ניכר שזהו הגבול) שלא יקרבו מן הגבול והלאה, ואח"כ מליין ע' מלת לאמר אמור להם השמרו מלעלות מכאן ולהלן, ואתה תזהירם על כך, ע"כ: לה) וזה שהוא סקילתן, עיין סנהד' מה א, ירושלמי סנהד' פ"ו ה"ג.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ

אוֹ אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי אִם בְּעִירָא אִם אֱנָשָׁא לָא

אבן עזרא

עשו (קכג) כך שלא תתערב עם נזרת למען תורא (תה' קל, ג) כי האלף והה"א נחים בסוף המלה, אין הפרש ביניהם במבטא (קכד) [כ] : **אם בהמה אם איש לא יחיה.** ולא העוף, כי לא יוכלו לקחתו כי יעוף מיד (קכה) [*כ] : **במשוך היובל.** פי' כבש, ונקרא היובל כן, בעבור והעברת שופר תרועה (ויקרא כה, ט) (קכו) כי שופר הוא מקרני הכבש (קכז), וכן כתוב במשוך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר (יהושע ו ה) (קכח) והתימה על האומרים, כי על קול השופר הולך וחזק מאד, משה ידבר במשוך היובל (קכט), כי קול השופר הוא פלא גדול, אין במעמד הר סיני גדול ממנו (קל) כי קולות וברקים וענן כבד גם הם נראים בעולם, וקול שופר לא נשמע עד יום עשרת הדברים (קלא) והנה לא היה מקרן כבש (קלב) [כא], אמר הגאון כאשר יתקע משה בשופר אז נתן להם רשות לעלות (קלג) וזה היה אחר רדת משה ביום הכפורים וצוה לעשות המשכן (קלד) [כב] : **המה יעלו בהר.** אמר ר' שמואל בן חפני, כי טעם המה, אהרן ובניו ושבעים זקנים. שכתוב עליהם „ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל" (כד א) ולשאר ישראל לא נתן רשות לעלות אל הר סיני, על כן אמר המה ולא אחרים (קלה) ודבריו טובים בעיני (קלו) כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן (קלז) דכתיב, וכבוד ה' מלא את המשכן (מ לד) אז דבר עם משה באהל מועד (קלח) אולי אז תקע משה בשופר, ונתן לו רשות לעלות (קלט) בהסתלק הכבוד (קמ) [כג] : (פיה"ק. **לא תגע בו יד.** לא תגע יד בנוגע (קמא) שלא יאמר אדם הואיל ועבר החק

רש"י

לארץ לו) כמו ירה (כיס לז): **במשך היבל.** כשימשוך היובל קול ארוך הוא סימן סלוק שכינה והפסקת הקול וכיון שנסתלק לח) הם

קרני אור

דין, או יהיה מושלך ממקום גבוה, וכן דעת רז"ל (סנהד' מה א): [כ] מן התימה על הראב"ע שלא הביא ראיה לדבריו שבמלת ירה עצמה נחלף הה"א באלף לירות בחצים (דה"ב כו טו) וכן וירו המורים (ד"ב יח, כד) (המעתיק): [*כ] ובדרז"ל (ב"ק נד ב) אם לרבות את העופות, פי' מה שאמר הכתוב אם בהמה לרבות את העופות שגם עופות בכלל האיסור: [כא] וכן כתב הרלב"ג והדש שם ג"כ ע"ד המופת קול דומה לקול שופר, והיה חזק מאוד, וזה בתכלית הפלא, רוצה לומר שיתחדש קול השופר מבלת שופר: [כב] ומ"ז כתב הרדי"א, כי זה אין ראוי לקבלו מהגאון, כי השופר שנזכר בפרשה הוא אשר היה בדרך המופת לא מתקיעת משה עיי"ש: [כג] וכן פי' רש"י ז"ל (תענית כח ב) ד"ה „אל מול ההר" לא נסתלקה שכינה עד לוחות האחרונות שניתנו ביום הכפורים, וגם כל ימות החורף שעסקו במלאכת המשכן שרתה שכינה בהר ומשם ניתנו כל המצות בקולי קולות ולפידים ביום קבלת עשרת הדברות עד אחד בניסן

יהל אור

יוסף: (קכג) ונ"ג „אולי נשתנה" : (קכד) וכן כתב הה' ז"ל (צחות) „רק בבעלי היו"ד יתחלף בו"ו נראה, בעבור צורך הדגשות שהיא לבלוע (נון הבנין) אוֹדַע יִוָּדַע לכם (יחז' לו לב) ובכה כולם, „או ירה יִיָּרֶה" לפי דעתי שבאה כן שלא תתערב המלה עם עתיד יָרֵא בבנין נפעל, כמו למען תִּוָּרֵא (תה' קל, ג) כי אין הפרש במבטא בסוף המלה אל"ף נח נעלם, או ה"א נח נעלם, כי הנה מצאנו שיעשו כן העבריים במלות רבות" : (קכה) וחיה בכלל בהמה : (קכו) והשופר הוא של יובל, ולכן נקראת השנה יובל ע"ש שתוקעים בה בשופר של יובל : (קכז) ותוקעין בו ביובל : (קכח) הרי מבואר שהשופר הוא קרן היובל : (קכט) פי' מה שאמר משה במשוך היובל המה יעלו בהר, דעתו על קול השופר הולך וחזק, כשישמעו הקול החזק מהשופר אז יוכלו לעלות, ויתמה על האומרים כן (מה שאמר „משה ידבר" אין זאת מהמשך הפסוק קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר, כ"א פירושו משה יאמר, והה' ז"ל אחז לשון הפסוק) : (קל) כי הוא מכלל האותות והמופתים הנעשים בכח השם הנכבד והנורא: (קלא) ואז ירד ד' על הר סיני, ואיך יוכל להיות שאז יתן להם רשות לעלות: (קלב) ומה שאמר הה' ז"ל למעלה שפי' כבש, האמת שפי' כבש, והוא קרן היובל, אבל אינו שופר של מ"ת: (קלג) אז יוכלו ישראל לעלות בהר: (קלד) כי אף אחר שנאמרו עשרת הדברים היה הכבוד בהר ולא סר משם, עד שירד משה מן ההר כי כל העת שהיה משה בהר לא סר הכבוד משם, וזה היה מיום מ"ת עד יוהכ"פ, ואז תקע משה בשופר של איל, לסימן שנתן רשות לישראל לעלות, וזה הוא אומרו במשוך היובל המה יעלו בהר, ומי שעולה אינו בסקילה: (קלה) דעת ר' שמואל בן חפני שבמשוך היובל היה אחר מ"ת, ואעפ"י שהשכינה היתה עוד בהר, ואמר במשוך היובל המה יעלו בהר, ר"ל אהרן נדב ואביהוא והזקנים, וימעט שאר העם כדכתיב והעם לא יעלו עמו (למטה כד ב) וחולק על הגאון שאמר שבמשוך היובל היה אחר רדת משה ביוהכ"פ : (קלו) ויסכים לדעת ר' שמואל בן חפני ויבאר עוד יותר : (קלז) וזה היה באחד בניסן (למטה מ יז) ואיך התיר מיד אחר יוהכ"פ לעלות כולם: (קלח) וחולק על הגאון : (קלט) פי' אחר הקמת המשכן אז נתן לו ד' רשות שיוכלו כולם לעלות. (קמ) עיין בחזקוני שהביא בשם הגאון רבינו סעדיה כדעת ר' שמואל בן חפני כי במשוך היובל היה לאחר שהוקם המשכן, אתמהה ? : (קמא) תי"ו בל

מקו"ב רש"י : לו) הרגימה או הדחייה ממקום גבוה אחת היא בנפילת שהאבן עליו, או נפילתו עליה, הלעד אחד, הלא תלאם אמרו יתי' בק' יסקל, או ירה יירה (הזכרון) : לז) לעיל טו ד : לח) שאסתלק (ו"ג) :

מכילתא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ יד וַיֵּרֶד
מֹשֶׁה מִן־הָהָר אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ
אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃
טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים
לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־
אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים

אונקלוס

יִתְקַיָּם בְּמִנְגַד שׁוֹפְרָא
אִנּוּן מְרַשַּׁן לְמִסַּק בְּטוּרָא׃
יד וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא
לְוָת עַמָּא וְזַמִּין יָת עַמָּא
וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו וַאֲמַר
לְעַמָּא הֱווֹ זְמִינִין לִתְלָתָא
יוֹמִין לָא תִקְרְבוּן לְצַד
אִתְּתָא׃ טז וַהֲוָה בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה בְּמֶהֱוֵי צַפְרָא
וַהֲוָה קָלִין וּבַרְקִין וַעֲנָנָא
תַקִּיף עַל טוּרָא וְקָל

רש"י

רשאין לעלות (לט): היובל. הוא שופר של איל שכן בערביא קורין לדכרא יובלא (מ) ושופר של אילו של יצחק היה (מא): (יד) מן ההר אל העם. מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו אלא מן ההר אל העם (מב): (טו) היו נכנים לשלשת ימים. לסוף שלשת ימים הוא יום רביעי שהוסיף משה יום אחד מדעתו כדברי רבי יוסי (מג) ולדברי האומר בששה בחדש ניתנו עשרת הדברות לא הוסיף משה כלום. ולשלשת ימים כמו ליום השלישי (מד): אל תגשו אל אשה. כל שלשת ימים הללו כדי שיהיו הנשים טובלות ליום השלישי ותהיינה טהורות לקבל תורה שאם ישמשו תוך ג' ימים שמא תפלוט האשה שכבת זרע לאחר טבילתה ותחזור ותטמא אבל מששהתה שלשה ימים כבר הזרע מסריח ואינו ראוי להזריע וטהור מלטמא את הפולטת (מה): (טז) בהיות הבקר. מלמד שהקדים על ידם (מו) מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו (מז) קום צא אל

אבן עזרא

ונגע בו לקחתו להרגו, רק יסקל מקרוב, ואם ברח אל ההר יורוהו המורים (קמב) [כד] ובאה מלת יירה שלמה ויתכן שעזבו היו"ד ולא החליפו בוי"ו, שלא יתערב עם עתיד למען תורא (תה' קל, ג) (קמג): היובל. היא השופר שיתקעו בו בשנת היובל, והמעתיקים אמרו שפי' יובל כבש (קמד): וטעם במשוך. המשך קול השופר כטעם תקיעה (קמה): וטעם המה יעלו בהר. על שבעים זקנים, ואמר המה ולא אחרים (קמו)): יד וירד, ויקדש. כאשר פירשתי (קמז): טו היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי (קמח) ולפי הפשט לא הוסיף יום אחד מדעתו (קמט) [כה] והנה אתן לך שני עדים נאמנים ושניהם בספר הזה (קנ) הנה כתוב, ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים (בראש' מב יז), ושם כתוב ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי (שם שם יח) וכתיב ובעוד שלשת ימים ישא פרעה (שם מ יט) ושם כתוב ויהי ביום השלישי יום הלדת (שם שם כ), וכן היו נכונים לשלשת ימים (קנא):

יהל אור

של תגע לנסתרת ושב אל היד: (קמב) פי' יהרגוהו מרחוק: (קמג) עיין אות קכד: (קמד) כן אז"ל (ר"ה כו) „אמאי משמע דהאי יובלא לשנא דדכרא הוא, אמר ר"ע כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא" וכן תיוב"ע (יהושע ו ה) בקרן היובל, בקרן דכריא: (קמה) כאשר ימשוך בשופר שהוא היובל מסיכה ותקיעה גדולה: (קמו) ונראה מזה שהסכים לפי' ר"ש בן חפני, אף שלא הזכירו: (קמז) (למעלה פ' י) שהקידוש הוא הרחיצה במים, והנה היה פה כבוס ורחיצה: (קמח) וכן כתוב בפ' יא „והיו נכונים ליום השלישי": (קמט) וכן כתב הרלב"ג, כי לא יתכן שיכוין השם ית' על יום אחד ויוסיף משה מדעתו וישנה הענין ליום אחר, ואולם אמרו זה רז"ל על צד הדרש: (קנ) בחמשה חומשי תורה: (קנא) ולזה אמר את"ז ויהי ביום השלישי

קרני אור

שהוקם המשכן, וכן פי' רש"י ז"ל (כילם ה ב) ד"ה „מכדי", ושלא לא נסתלקה שכינה ממנו מיום מ"ת עד אחד בחדש שהוקם המשכן": [כד] עיין הרכסים לבקעה מה שהפיר ע"ז: [כה] (שבת פז א) „אמרו ז"ל שלשה דברים

מקו"ב רש"י: לט) מכילתא שם: מ) ר"ה כו א: מא) פדר"א פל"א, ועיין רמב"ן מה שהשיג ע"ז. ותירוצו שלא יפה, כמו שפי' רב"א פי"ש: מב) מכילתא שם ספ"ג, ילקוט שם: מג) עיין שבת פז א: מד) וכן פי' הרא"ם: מה) עיין מכילתא שם שבת פו א ירושלמי שבת פ"ט ה"ג ספ"ו ילקוט ר"ס: מו) תנחומא א תשא טו ובמכילתא הגי' מלמד שהסכים המקום על ידו והגיה כצל אופת לדק בצ"ל שהבכים: מז) עיין נדרים ח א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃
יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם
לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה

שׁוֹפָרָא תַּקִּיף לַחֲדָא וְזָע כָּל עַמָּא דִּי בְמַשְׁרִיתָא׃
יז וְאַפֵּיק מֹשֶׁה יָת עַמָּא לְקֳדָמוּת מֵימְרָא דַיְיָ מִן מַשְׁרִיתָא וְאִתְעַתַּדוּ

רש"י

הבקעה וגו' ואקום ואלא אל הבקעה והנה שם כבוד ה' עומד מח): (יז) לקראת האלהים. מגיד שהשכינה יוצאה לקראתם כחתן היוצא

אבן עזרא

ופיה"ק. היו נכונים לשלשת ימים. טעמו ליום השלישי, והנה לא הוסיף יום (קנג)) ׃ טז וענן כבד על ההר. לבדו היה (קנד) וככה הקולות והברקים (קנה): ושעם חזק מאד. יותר מכל קול השופר ששמעו (קנו): ויחרד כל העם אשר במחנה. בעבור קול השופר (קנז): (פיה"ק. בהיות הבקר, זה האות כי יקרא גם הלילה יום (קנח) ועוד אפרשנו בפ' לא תבערו אש (לפסח לה ג) (קנט) בהיות הבקר, לפי דעתי קרוב מזרח השמש (קס): קולות. הם קולות רעמים, וקול השופר הוא הפלא שאיננו בדבר התולדות (קסא)) ׃ יז ויוצא משה. טעם ויוצא מאהליהם לקראת האלהים (קסב) שקבלו להיות השם היורד על הר סיני להם לאלהים (קסג): ויתיצבו בתחתית ההר. מחוץ לגבול שהגבילם משה, והנה היו במעמד הר סיני כדרך שהציב משה בניהם (קסד) בשנת הארבעים בכרתו ברית עמהם (קסה) כי בתחלה היו הבכורים הנגשים אל ה' (קסו) ואחריהם ראשי שבטים הם הנשיאים, ואחריהם הזקנים ואחריהם השוטרים, ואחריהם כל איש ישראל, ואחריהם הטף ואחריהם הנשים, ואחריהם הגרים, ומשה ואהרן עברו הגבול והיו בהר קרובים אל הכהגים אעפ"י שלא דבר' הכתוב זה מפורש (קסז) כי הכתוב אחז דרך קצרה (קסח) כי ידענו כי הם לא מרו פי השם, כי הנה כתוב, לך רד ועלית אתה ואהרן עמך (למטה פ' כד) (קסט) [כו] ואמר משה, אנכי עומד בין ה' וביניכם (דברי' ה ה) (קע): (פיה"ק. לקראת האלהים. י"א כי דבור השם קדמון, וחכמי הגאונים אומרים כי השם ברא קול (קעא) ואמר (קעב) שהקול הוא מקרה צריך לגשם נברא (קעג) גם הם אומרים שהשם יברא (קעד) אור וגשם לעתו בעבור הנביא (קעה) [כז] וי"א בעבור שהוא דבור השם פלא, ולא נוכל לדעת איך הוא, ע"כ אמר בבת אחת זכור ושמור (קעו), וכל זה היינו יכולים לומר לולי שהם השומעים בני

קרני אור

פעם אחת מדעתו, הוסיף יום אחד מדעתו, ופי' מן האשה, ושבר את הלוחות" ועיין רש"י ז"ל שהביא שני הדעות: [כו] (ובמכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ"ד) "ועלית אתה, אמור מעתה, אתה עומד מחיצה לעצמך והעם כל עיקר אל יהרסו לראות" וכפי' רש"י ז"ל "אתה מחיצה לעצמך, ואהרן מחיצה לעצמו, והכהנים מחיצה לעצמם, משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים, והעם כל עקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ד'" ועיין במדות מוספים שם שכתב, ואף אם אין כן בגי' במכילתא צריכים לפרש דבריו כן: [כז] ועיין (מורה ח"א פס"ו, עקרים מאמר ג פי"ז):

יהל אור

השלישי להורות כי מה שאמר להם היו נכונים לשלשת ימים, טעמו ליום השלישי: (קנב) עיין אות קמט: (קנג) ר"ל לא כשאר מקומות: (קנד) לא היו רק על ההר: (קנה) וכן כתב הרדי"ם, לפי שהיה שם קול שופר מבלי שופר מלאכותי, ודבר כזה מעולם לא שמעו ולא האזינו, ועיין לא ראתה זולתו: (קנו) כי העם היו עוד במחנה בעת הקולות והברקים והשופר: (קנז) כי בהיות הבקר ר"ל קודם עת הבקר וקורא אותו יום שלישי: (קנח) עיי"ש בפי' הקצר: (קנט) עיין (למעלה יב לא): (קס) כי הרעם והברק הוא בדברי התולדות מהטבע אבל קול השופר איננו בדברי תולדות הטבע וכן יאמר למעלה פ' יב בפי' הארוך: (קסא) ולא מן המחנה, דלא נאמר מן המחנה, הי"ל ויוצא משה את העם מן המחנה לקראת האלהים, והנה חסר מאהליהם: (קסב) כי הי"ל לקראת ד' אלא אמר האלהים לרמז שיקבלו ד' עליהם לאלהים: (קסג) וי"ג "ביניהם" וכן הוא בנתה"ש: (קסד) דברים כט ט: (קסה) כמ"ש הרמ' ז"ל למטה פ' כב: (קסו) שאלו משה ואהרן לפנים מהגבול: (קסז) ועיין בפי' הקצר למטה פ' כב: (קסח) ולא נזכר שוב העליה שעלה עם אהרן אל ההר: (קסט) ועיין בפי' הרמ' ז"ל שם שכתב "ויתכן להיות פי' אנכי עומד בין ד', אחר מעמד הר סיני", ועיין ברמב"ן שם שהשיג עליו בזה: (קע) רבו הדעות בין החכמים איך היה הדבור במעמד הר סיני, אם ישראל שמעום מפי השם, או מקול שנברא לשעתו בחלק האוירי ותגיע לאזניהם: (קעא) ובמקח"ט "ואמרי": (קעב) כי השי"ת איננו גשם שיגיע אליו להשמיע קול דבורו: (קעג) ובמקח"ט "ברא": (קעד) לעת הצורך ברא אור ודברים גשמיים הנראים לכל בעבור הנביא: (קעה) לפרש דעת הרמ' ז"ל בזה, הדברים ארוכים, ועיין מורה פליג פכח' פב'

סק"ב רש"י: מח) יחז' ג כג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיִּֽתְיַצְּב֖וּ בְּתַחְתִּ֥ית הָהָֽר׃ יח וְהַ֤ר
סִינַי֙ עָשַׁ֣ן כֻּלּ֔וֹ מִ֠פְּנֵי אֲשֶׁ֨ר יָרַ֥ד
עָלָ֛יו יְהֹוָ֖ה בָּאֵ֑שׁ וַיַּ֤עַל עֲשָׁנוֹ֙ כְּעֶ֣שֶׁן
הַכִּבְשָׁ֔ן וַיֶּחֱרַ֥ד כָּל־הָהָ֖ר מְאֹֽד׃

אונקלוס

בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא׃ יח וְטוּרָא
דְּסִינַי תְּנָן כֻּלֵּהּ מִן
קֳדָם דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְיָ
בְּאֶשָּׁתָא וּסְלֵיק תְּנָנֵהּ
כִּתְנָנָא דְאַתּוּנָא וְזָע כָּל

רש״י

לקראת כלה (מט) וזה שנאמר ה׳ מסיני בא (נ) ולא נאמר לסיני בא: בתחתית ההר. לפי פשוטו ברגלי ההר ומדרשו שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית (נא): (יח) עשן כלו. אין עשן זה שם דבר שהרי נקוד השי״ן פתח (נב) אלא לשון פועל כמו אמר שמר שמע. לכך תרגומו תנן כוליה ולא תרגם תננא (נג) וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר: הכבשן. של סיד

אבן עזרא

אדם (קנו) ואין הרגשת האזן כהרגשת העין, כי העין תראה צורות רבות בלא רגע זמן, והאזן איננה כן (קנז) כי כאשר הוא השנוי באויר כן יגע אל האזן לעולם, הראשון ראשון והאחרון אחרון (קנח) ואם אמרו שהשם הוסיף על הרגשת האזן (קנט) למה לא נכתב זה הפלא בכתוב (קס) וכלל אומר כל המפרש פירוש ויסמוך על פלא שאיננו בתורה (קסא) ולא בדברי קבלה (קסב) אין פירושו אמת, גם אם מצאנו בתלמוד דברים והם דברי יחיד לא נלמד מהם ולא נכחישם (קסג), ודעתי תדענו בפ׳ ואתחנן (קסד), כי שם אבאר למה אמר לקראת האלהים, גם בא האלהים (קסה): יח והר סיני עשן כלו. שי״ן עָשַׁן בפתח גדול כי הוא פועל עבר (קסו), ואל תתמה בעבור מלת עשן שאמר כְּעֶשֶׁן הכבשן (קסז) והנה הזכיר (קסח) ויעל עֲשָׁנוֹ שהוא על משקל שְׁלָלוֹ וּזְהָבוֹ (קסט) כי שמות משקלי השמות משתנים, ואמר שְׁגַר אלפיך (דברי׳ ז יג) וכל פטר שֶׁגֶר בהמה (למעלה יג יב) *) ואמר ואת הַבֶּשֶׂם ואת השמן (למטה לה כח) וקנמן בֶּשֶׂם (למטה ל כג) ועוד אמר אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (שי״ה ה א) (קע), ואלו היה סגורת בשם היה ראוי להיות בקמץ חטף תחת הבי״ת בְּשָׂמִי, כמו מִקְדַּשׁ קָדְשִׁי, ואלו היה סגורת וקנמן בֶשֶׂם היה ראוי להיות בפתח הבי״ת כמו מִשֶּׁמֶן שַׁמְנִי וְשַׁמְנִי וקטרתי (יחזק׳ טז יח) או בחירק (קעא) כמו מִצֶּדֶק צִדְקִי, והנה עם בְּשָׂמִי בלא תוספת יו״ד הוא בָּשָׂם בשני קמצין כמו שָׁלָל זָהָב (קעב): ויחרד כל ההר מאד. הפך המנהג, כי ההרים לא ימושו (קעג) רק על דרך משל אמר, וירגזו ההרים (ישעי׳ ה כה) (קעד): (פיה״ק. כְּעֶשֶׁן עם עָשָׁן שני שמות

יהל אור

הב׳ ובגרבונ״י ובקרשק״ש וברדי״א מה שהאריכו בזה: (קנו) והתורה דברה כלשון בני אדם כדי שיבינו השומעים, ועיין (פי כ): (קנז) יפרש מה שאמר הכתוב, ויהי קולות וברקים, הלא עינינו רואות תחלה הברק קודם שנשמע הרעם? ויבאר שבכתוב הם כסדרם כפי תולדותם, כי הרעם קודם במעשה מן הברק לכן הקדים הכתוב קולות, שהם קולות הרעמים, ואח״כ אמר וברקים, ואעפ״י שקולות הרעמים יתאחרו בשמיעת האזן מהראות אור הברקים, והטעם לזה, כי חוש הראות א״צ משך זמן, וע״כ נראה תמיד הברק לפני הרעם הגם שהרעם יוצא קודם, מפני שחוש הראות יקדים מוחשיו לפני חוש השמע: (קנח) כי הקול המגיע לאזן צריך לקרוע את האויר, ולפי השינוי באויר כן יתאחר להגיע לאזן, אבל באמת הרעם הוא ראשון והברק אחרון: (קנט) ע״כ בכתוב קולות קודם הברק: (קס) היה לו להכתוב לכתוב הפלא שנשתנה בתולדות הטבע: (קסא) ובמקה״מ „שאיננו כתוב בתורה״: (קסב) בדברי חז״ל:

(קסג) וכן דעתו בפירושו (ברא׳ מ, ח) ועיין יהל אור שם, אות כג: (קסד) בדברים ד לג: (קסה) ובמקח״מ „גם וידבר אלהים״ עיין באורי שם: (קסו) אליו קמץ ואליו פתח, כמו פעל, אמר, שמר וכדומה שכולן אליה קמץ, ואליה פתח, והוא פעולה מלשון עבר: (קסז) פי׳ הוא״ו כעשן הכבשן, בקמץ גדול תחת העי״ן והשי״ן, לפי שהיא מגזרת עשן בקמץ תחת העי״ן והשי״ן: (קסח) ויתרץ: (קסט) שנקודים בשו״א תחת העי״ן והוי״ן, ועשנו בחטף פתח וקמץ, והיל״ל שללו, בחטף פתח תחת השי״ן, וקמץ תחת הלמ״ד, שנגזר מן זהב, אלא מפני כי משקלי השמות משתנים: *) עיין באורי שם: (קע) והנה יש לשם בשם ג׳ משקלים בֹּשֶׂם בֶּשֶׂם בָּשָׂם עיין למטה אות קעו: (קעא) או הבי״ת בחירק: (קעב) עיין למטה אות קעו: (קעג) כי הם דברים הקיימים אשר בארץ: (קעד) שם אמר דרך משל, כאלו רגזו ההרים ורעשה הארץ, ופה היה הפך המנהג, כי נתחדש בהר
כדמות

מקו״ב רש״י: מט) מכילתא שם. פס״ז ילקוט רפ״ג: נ) דבר׳ לג ב: נא) מכילתא שם, שבת פח א, ע״ז ב ב שבמ״ר פ׳ מי זאת עולה, פס״ז, מדרש אגדה ילקוט שם: נב) ואם היה שם דבר אזי משפטו להנקד בשתי קמצין עָשָׁן: נג) כתרגומו על כעשן הכבשן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ

טוּרָא לַחֲדָא: יט וַהֲוָה קָל שׁוֹפָרָא אָזֵל וְתָקֵף לַחֲדָא מֹשֶׁה מְמַלֵּל וּמִן

אבן עזרא

על שני דרכים (קיח) כמלת בשם שהיא על שלש דרכים (קיט)): יט ויהי קול השופר. מנהג כי קול השופר שבתחילה יהיה יותר חזק, וזה היה להפך, אולי עשה כן השם שלא היה חזק בתחלה שלא יצא לבם מהפחד (קכ): משה ידבר. לדעת הגאון, כי השם פעם מעביר קול השופר אז היה משה מדבר בקול גדול והשם יעננו בקול (קכא) כדרך וישמע את הקול מדבר אליו (במד׳ ז פט) (קכב) ועל זה כתוב, בעבור ישמע העם בדברי עמך (ר) וכבר אמרתי לך (רא) כי לפי דעתי בדברי עמך על עשרת הדברים ידבר (רב), וטעם משה ידבר דבק אל קול השופר (רג) כי נשמת משה היתה דביקה בשם [כח], כי משה היה מדבר בתחתית ההר עם השם לשאול לו (רד) והכתוב לא גילה מה היה שואל, והשם ענהו בקול שהיה משה שומעו, ולא היה קול השופר אעפ״י שהיה חזק, מונע אותו לשמוע הקול (רה) ובעבור זה כתוב אחריו. ויקרא ה׳ למשה בקריאת קול (רו) לעלות אל ראש ההר ששם ירד כבוד ה׳ (רז) [כט]: (פיה״ק. משה ידבר. טעמו

רש״י

יכול ככבשן זה ולא יותר תלמוד לומר בוער באש עד לב השמים (נד) ומה תלמוד לומר כבשן לשבר את האזן (נה) מה שהיא יכולה לשמוע. נותן לבריות סימן הניכר להם. כיוצא בו כאריה ישאג (נו) וכי מי נתן כח בארי אלא הוא והכתוב מושלו כאריה אלא אנו מכנין ומדמין אותו לבריותיו כדי לשבר את האזן מה שיכולה לשמוע. כיוצא בו וקולו כקול מים רבים (נז) וכי מי נתן קול למים והלא הוא. ואתה מכנה אותו לדמותו לבריותיו כדי לשבר את האזן (נח): (יט) הולך וחזק מאד. מנהג הדיוט כל זמן שהוא מאריך לתקוע קולו מחליש וכוהה אבל כאן הולך וחזק מאד ולמה כך מתחלה (נט) לשבר אזניהם מה שיכולין לשמוע (ס): משה ידבר. כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל. שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך והקדוש ברוך הוא מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע (סא): יעננו בקול. יעננו על דבר הקול כמו אשר יענה באש (סב)

קרני אור

[כח] הקול הזה היה קול שכלי בנראה אליו במראה הנבואה, וע״כ לא יכול השופר למנוע אותו מלקבל השפע ואם היה קול ממש איך יתכן שישמעו השם קול משה כשמשך קול השופר שהיה הולך וחזק מאוד, ועוד שהיו קולות וברקים (אהל יוסף): [כט] והרשב״ם והחזקוני פי׳, משה ידבר להקב״ה ולא היה קולו נשמע לשום אדם רק להקב״ה, אבל האלהים יעננו בקול

יהל אור

כלמות רעש וחרדה, כמו שיתהדש בארץ אשר נסגר בה איד קטורי, וזה כלו חדש השם אז על דרך מופת: (קכה) וכן יאמר (צחות דף לז ב) „יש שם שימלא על שני משקלים, כמו עשן, והנה בסמוך עשן העיר (יהושע ח כ) ואמר כעשן הכבשן", וכן (שפה ברורה דף לז א) ויש דרך אחרת והיא

אחד, אמרו עשן, כעשן הכבשן, ועל דרך הלשון „עלה עשן העיר", ועיין בפי׳ הח׳ ז״ל (ברא׳ ט ג): (קכו) פי׳ על שלש משקלים, בושם, בשם, בשם, וכן יאמר (צחות שם) ויש על שלשה משקלים וקנה בושם (שמות ל כג) והנה ע״מ קודש, וכסמוך (פי׳ בחיבור עם הכנוים) בקמצות הבי״ת, והנה מצאנו אריתי מורי עם בשמי (שיר ה א) שהוא בתחלה בשם ע״מ זהב, שלל, עשן, דבר, ועוד וקנמן בשם מחציתו (שמות ל כג)": (קכז) וכן הוא (מכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ״ד) „מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך קולו מגביר, ולמה כך מתחלה כדי לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע", וכן פי׳ רש״י ז״ל: (קכח) דעת הגאון כי הש״ת מעביר ומשבית קול השופר ואז היה משה מדבר עם השם, והשם היה עונה לו בקול: (קכט) ופי׳ שהשיבו על שאלותיו אף כאן לדעת הגאון משה ידבר שאלותיו והשם יעננו: (ר) פי׳ שישמעו, שאענה על שאלותיך כן הוא דעת הגאון ואין הכוונה כלל על עשרת הדברות וכן פי׳ הרמב״ן על דרך הפשט ועיין למעלה אות לז: (רא) למעלה פ׳ ט: (רב) וכן הוא מכילתא הביאה הרמב״ן ז״ל, שזה על שעת מתן תורה שהיה משה משמיע הדברות לישראל, וכן פי׳ רש״י ז״ל: (רג) פי׳ אף שהיה קול השופר הולך וחזק היה משה מדבר והאלהים יעננו בקול הנשמע למשה: (רד) כי משה היה עומד בתחתית ההר ושם היה מדבר עם השם: (רה) ועיין למשה אות רד: (רו) שישמע כולם: (רז) כדי שיראו ישראל שקראו השם ודבר עמו, ואז יאמינו כל העם כל׳ ובמשה עבדו: וכן

מקו״ב רש״י: נד) דבר׳ ד יא: נה) כ״ה בספ״ז, ובמכילתא פ״ד, תנחומא א יא, לשבר את האזן, וכ״ה בילקוט רפ״כ. ובתנחומא א יג ולמה כך מתחלה: ס) מכילתא שם: סא) מכילתא שם: סב) מ״א יח כד: נו) הושע יא י: נז) יחז׳ מג ב: נח) עיין בריתא דל״ב מדות מדה יד זכור להבריות מה שמביר ע״ז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר
סִינַי אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה
לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד

אונקלוס

קֳדָם יְיָ מִתְעֲנֵי לֵהּ בְּקָל׃
כ וְאִתְגְּלִי יְיָ עַל טוּרָא
דְסִינַי לְרֵישׁ טוּרָא וּקְרָא
יְיָ לְמֹשֶׁה לְרֵישׁ טוּרָא
וּסְלִיק מֹשֶׁה׃ כא וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה חוּת אַסְהֵיד

רש"י

על דבר הלא להורידו: (כ) וירד ה' על הר סיני. יכול ירד עליו ממש תלמוד לומר כי מן השמים דברתי עמכם סג) מלמד שהרכין שמים עליונים ותחתונים והציען על גבי ההר כמצע על המטה וירד כסא הכבוד עליהם סד): (כא) העד בעם. התרה בהם שלא לעלות

אבן עזרא

אעפ"י שהיה קול השופר חזק וכל שומעו יחרד, וכן חרד ההר כאשר תחרד מארץ בעת הרעש היה באותו שעה משה ידבר, והשם עונהו בקול שהיה הוא לבדו שומעו לא ימנענו השופר לשומעו (רח)): כ וירד ה', עתה אומר כלל שישען לבך עליו עד שאגיע בע"ה בפרשת כי תשא, כי שם אבאר לך דברים עמוקים באר היטיב (רט), דע כי נשמת האדם עליונה ונכבדת והיא מהעולם ה׳ אמצעי, והגוף מהעולם השפל, ואין מדבר בעולם השפל רק אדם לבדו, גם שומע הוא האדם שהמדבר אליו הוא רוצה להבינו מה שיש בלבו, ולא יוכל המשכיל לחדש לשון רק הידוע הנמצא, וכל הלשונות בנויות על מתכונת דמות אדם שהוא מורכב מהנשמה שאינה גוף, ומגוף שהוא מורכב מד' שרשים (רי), והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו, ודמותם במתכונתם, ואם ירצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע, ע"כ שמו ראש לארץ, וראש לעפרות תבל (משלי ח כו), ופה והפתח הארץ את פיה (במדי' טז לב), גם ירך, מירכתי ארץ (ירמי' ו כב), ואמר יד הירדן (במדי' יג כט), בלב ים (למעלה טו ח), ורבים ככה, והנה הכל בדברי משל, כי אין לים לב, ועוד כי ישימו אבר מן הגוף כדמות כל הגוף, ואמר מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא) ורבים ככה, וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון, מוריד מעלתם עד שידמה לאדם, כאילו הם דמות אדם, כדי שיבין השומע (ריא), אמר והאיש גבריאל (דניאל ט כא) וזרעותיו ומרגלותיו, וקול דבריו כקול המון (שם י ו) והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים (ריב), אמר, וכובע ישועה בראשו (ישעי' נט יז) (ריג) כי פי ה' דבר (שם א כ) עיני ה' אל צדיקים, ואזניו אל שועתם, פני ה' בעושי רע (תה' לד טז יז), ותחת רגליו (למטה כד י) ועל זה הדרך, וירד ה', ויעל אלהים (ברא' יז כב) כי הכל מלא כבודו, ובפ' כי תשא אתן לך משל שתוכל להבין טעם הירידה והעלייה (ריד) [לן]: וטעם ויקרא. שקראו השם כדי שיראו ישראל גודל מעלת משה (רטו) שהגיע לראש ההר ששם הכבוד (רטז) [לאן] ודבריו ישמעו מתוך האש שיש שם: (פיה"ק. וירד ה'. הנה הנשמה שאיננה גוף לא יאמר עליה יורדת או עולה, ואף כי אלהי הרוחות לכל בשר, רק הכתוב דבר בעבור כבוד השם (ריז)): כא רד העד בעם פן יהרסו. כל אחד מקום מעמדו (ריח), והם חושבים כי לכבודי יעשו כן מרוב תאותם לראות כבודי (ריט) ע"כ

יהל אור

(רח) וכן הביא הטור מפי' הקלר כלשונו ממש בשם הה' ז"ל כי השם היה עונהו בקול שהיה שומע הוא לבדו, ולא ימנענו השופר מלשמעו: (רט) עיין למטה לד, ה, ובבאורי שם: (רי) אש, רוח, מים, עפר: (ריא) כי מפני שאנחנו גשמיים אי אפשר לנו שנערוך ונדמה הענינים השכליים רק בדברים הגשמיים שאנו שקועים בהם, וכן הכתוב המשיל יופי השמש וזהרו ליופי בן אדם, והמרוצה שלו בגלגלו למרוצת הגבור, הוא שכתוב (תה' יט ו), והוא כחתן יוצא מחופתו, ישיש כגבור לרוץ ארח", ודבר ידוע שאינו בערכו ולא דומה לו על אחת מאלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים, וכדי לשכך את האזן מה שהיא יכולה לשמוע, ועל כיוצא בזה אחז"ל דברה תורה כלשון בני אדם (רכ"ח): (ריב) בהשם לבדו: (ריג) כי הוא מוסב על ד' הכתוב שם בפ' טו: (ריד) עיין למטה לד ה: (רטו) שקראו השם לאזניהם: (רטז) הנגלה להם: (ריז) כדי שיבין השומע: (ריח) פי' שהפעל יהרסו מוסב על כל אחד מהעם, בעדות מלת היהם ממנו שיבא אחריו בלי', והנה אמר לשון הריסה על הריסת המערכה, כי היוצא מן הסדר והמערכה כהורס הבנין: (ריט) ולא כן הוא, ועיין פי' רש"י ז"ל:

קרני אור

בשביל קול השופר שהיה הולך וחזק מאוד, וצריך שיהי' קולו של הקב"ה גולה את קול השופר להשמיע למשה: [לן] ועיין מורה פרק י, ופרק כז, מהחלק הראשון: [לאן] ולדעת

וכהנ

מקו"ב רש"י: סג) למטה כ יט: סד) מכילתא שם, ספ"ז ילקוט רפ"ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב: כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה: כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר הַגְבֵּל אֶת־הָהָר

אונקלוס

בְּעַמָּא דִילְמָא יִפַּגְרוּן קֳדָם יְיָ לְמֶחֱזֵי וְיִפֵּל מִנְּהוֹן סַגִּי: כב וְאַף כָּהֲנַיָּא דְקָרִיבִין לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ יִתְקַדְּשׁוּן דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן יְיָ: כג וַאֲמַר מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לָא יִכּוֹל עַמָּא לְמִסַּק לְטוּרָא דְסִינַי אֲרֵי אַתְּ אַסְהֵדְתָּ בַּנָא לְמֵימַר תַּחֵים יָת טוּרָא וְקַדְּשֵׁהּ:

אבן עזרא

אמר משה „לראות" (רכ): ומלת **בעם**. מושכת אחרת וכן הוא (רכא) ונפל ממנו עם רב (רכב) [לב]: (פיה"ק. **פן יהרסו**. הגבול שהגבלת להם לראות, והם יחשבו כי טוב הם עושים לגשת אל הכבוד לראותו מרוב אהבתם): **כב וגם**. הם הבכורים, אעפ"י שהם קדושים, ככתוב קדש לי כל בכור (למעלה יג ב) יוסיפו להתקדש עוד במחשבתם (רכג): וטעם **הנגשים אל ה'**. שהם בתחלת הגבול (רכד) או טעמו שהם הקריבו עולות על המזבח שבנה משה בחלישת עמלק, גם הם יקריבו במזבח הברית, שבנה ותקן משה בתחתית ההר ששם עמדו כל ישראל לשמוע קול השם (רכה): (פיה"ק. **הכהנים**. הם הבכורים (רכו): וטעם **הנגשים אל ה'**. כי היה הגבול סביב להר, ובגבול הבכורים, ואחריהם ראשי השבטים, ואחריהם הזקנים, ואחריהם השוטרים, ואחריהם כל ישראל הזכרים שהם בני מצוה, ואחריהם הטף, ואחריהם הנשים, ואחריהם הגרים, וזה למדנו מהברית השנית שכרת עם ישראל כמשפט הראשון בהר סיני בברית הראשונה (רכז) ולפנים מהגבול היה אהרן, ולפנים ממנו משה, כי שניהם עלו מעט מההר, וכל ישראל רואים אותם (רכח)): **כג ויאמר לא יוכל העם לעלות**. אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק ולא ידע טעמו (רכט) עד שראה בספר סוסרי מלכי פרס שאין רשות לשליח לומר למלך עשיתי שליחותך עד שיצונו לעשות דבר אחר

רש"י

(כא) פן יהרסו וגו'. שלא יהרסו את מצבם על ידי שתאותם אל ה' לראות ויקרבו סה) לצד ההר: ונפל ממנו רב. כל מה שיפול מהם ואפילו הוא יחידי חשוב לפני רב סו): פן יהרסו. כל הריסה מפרדת אסיפת הבנין אף הנפרדין ממצב אנשים הורסים את המצב: (כב) וגם הכהנים. אף הבכורות שהעבודה בהם סז): הנגשים אל ה'. להקריב קרבנות אף הם לא יסמכו על חשיבותם לעלות: יתקדשו. יהיו מזומנים להתיצב על עמדן: פן יפרץ. לשון פרצה יהרוג בהם ויעשה בהם פרצה סח): (כג) לא יוכל העם. איני צריך להעיד בהם

קרני אור

כרמב"ן. שלא משה למעלה קרוב לראש ההר, ולא עלה אל ראש ההר אל הערפל ששם אלהים רק לאחר מתן תורה: [לב] עיין יהל אור, ויונ"ע תרגם ויפול מנהון רב דבהון.

יהל אור

(רכ) והנה משה לא אמר „לראות" כ"א „לעלות", ודעתו כפי' הרשב"ם ז"ל, כי משה אמר „אמת אתה מוסיף שאפילו להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות אפילו רחוק מן ההר אסור", ובאמת נוכל לומר כי כיון משה מאמר לראות (שאמר השם) כמו לעלות, והעד שאמר השם אח"כ, פן יהרסו לעלות, והכוונה א' אעפ"י שהמלות מתחלפות, כי העברי אינו שומר המלות רק הטעמים וכמו שיבאר הח' ז"ל (כ, א): (רכא) וכן טעם הכתוב: (רכב) וכן ת"א ויפול מנהון סגי, והתרגום ירושלמי מבואר יותר „ויפול מנהון אוכלסין סגיין": (רכג) ושמרו מהגשים ולהביט באיזה תמונה, (ועיין מורה פ' חמישי מהחלק הראשון): (רכד) "שעומדים אצל הגבול, ואל יסמכו על מעלתם להרוס מצבם, וכן פי' רש"י ז"ל: (רכה) ויהיה פי' הנגשים אל ד', שהם מגישים לשם הנכבד קרבנות ונגשים בהם אליו, וכן פי' הרמב"ן: (רכו) כי אז היתה העבודה בבכורי ישראל, וכל עובד יקרא כהן, וי"מ שהשבעים זקנים היו הבכורות: (רכז) ועיין למעלה פ' יז: (רכח) ובפי' הארוך פי' כי פי' שמשה עלה אל ראש ההר, ועיין קרני אור הערה לא: (רכט) טעם התשובה שהשיב משה עשיתי

מקו"ב רש"י: סה) ויתקרבו (ז"ל): סו) מכילתא שם: סז) עיין ספ"ר פ"ה ר' יהושע בן קרחה ורבי אחד מהם אומר הכהנים אלו הבכורים וחביריו אומרים אלו נדב ואביהוא ועיין זבחים קטו ב, ירושלמי מגילה פ"א ה"ג: סח) יעשה פרץ בבניהם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְקִדַּשְׁתּוֹ: כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם: כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: ס

כד וַאֲמַר לֵהּ יְיָ אֱזֵיל חוּת וְתִסַּק אַתְּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְכָהֲנַיָּא וְעַמָּא לָא יִפַּגְּרוּן לְמִסַּק לִקֳדָם יְיָ דִּילְמָא יִקְטוֹל בְּהוֹן: כה וּנְחַת מֹשֶׁה לְעַמָּא וַאֲמַר לְהוֹן:

רש"י

שהרי מותרין ועומדין הם היום שלשת ימים ולא יוכלו לעלות שאין להם רשות סט): (כד) לך רד. והעד בהם שנית שמזרזין את האדם קודם מעשה וחוזרין ומזרזין אותו בשעת מעשה ע): ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים. יכול אף הם עמו תלמוד לומר ועלית אתה. אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים. והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה' עא): פן יפרץ בם. אע"פ שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כך דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום עב) כשהיא סמוכה במקף עג) משתנה הנקוד לחטף קמץ: (כה) ויאמר אלהם. התראה

אבן עזרא

אז יאמר לו (רל), ולפי דעתי בעבור שאמר לו השם „פן יהרסו אל ה' לראות" לא ידע משה אם צריך להזהירם שלא יראו, כי כבר הזהירם על הגבול שלא יעברו (רלא) אז אמר לו השם לך רד באשר צויתיך שתעיד בהם, כי היו צריכין ישראל שיעיד בהם שנית (רלב) [רלג]: (פיה"ק. אמר הגאון כי שנים רבות היה מצטער לדעת פירוש לא יוכל העם לעלות, עד ששמע שיש אחד מהמלכים שלא יוכל שלוחו לומר לו מלאתי שליחותך, עד שיצונו לעשות דבר אחר או יאמר לו (רלג), ואלו היה זה הפירוש נכון, למה פעם שנית ויאמר ה' אליו לך רד, ועל דעתי שהוא פירושו כמשמעו, וכן הוא, אמר השם למשה רד העד בעם, ולא ידע (רלד) מה צורך שיעיד בהם, והוא כבר העיד בהם, על כן אמר לא יוכל העם (רלה) אז אמר לו השם לך רד כאשר צויתיך שתעיד בהם, כי השם לבד ידע כי צריכין היו ישראל שיעיד בהם פעם שנית (רלו)): **כד ויאמר**, (רלז) **ועלית אתה ואהרן עמך**. למעלה מעט מהגבול שלא ירחק מישראל (רלח) כי עתידים הם לומר לך בכלות השם לדבר עשרת הדברים (רלט) דבר אתה עמנו ונשמעה (למטה כ טז), והנני משיב לו על שאלתו (רמ) כי לא אמר לו שיזהירם שלא יראו אותו (רמא) אך שלא יעברו הגבול, כי הם צריכים שיזהירם הוא בשעת מעשה (רמב) שישמעו וישמרו נפשם (רמג): (פיה"ק. וטעם **ועלית**. אתה לפנים מהגבול אל ההר (רמד)): **כה וירד משה אל העם ויאמר אליהם**. ובהשלימו לומר להם, ועלה הוא ואהרן לפנים מהגבול אל ההר, מיד דבר השם (רמה): (פיה"ק. **וירד משה אל העם ויאמר אליהם**.

יהל אור

(רל) עשיתי שליחותך, ודעת הגאון שהשי"ת אמר למשה פן יהרסו אל ד' לראות, והוא לווי אחר, חוץ מהלאוי שלא יגשו מגבולם, אלא גם לא יראו, ובאותה שעה השיבו משה שליום על הגבול מה שציוהו כבר: (רלא) והאזהרה הוא לתוספת זריזות: (רלב) וכן הוא (מכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ"ד) „מזרזין לאדם בשעת תלמוד, ומזרזין את האדם בשעת מעשה" ועיין קרני אור: (רלג) עשיתי שליחותך: (רלד) משה: (רלה) לעלות: (רלו) לזרז אותם בשעת מעשה: (רלז) ובמקה"מ „ויאמר אליו ד' לך רד, לך רד במהרה", פי' כי אחר שכתב „רד העד בעם" מה טעם לכתוב פעם שנית לך רד, אלא ציוה לו שירד במהרה: (רלח) שלא ירחיק אע"פ שמגבל העם גם הוא: (רלט) עיין למטה כ טז ובבאורי שם: (רמ) על שאלת הגאון שהיה קשה לו: (רמא) כמו שחשב משה, עיין למעלה אות רכ: (רמב) כי כמו שמזהירים קודם מעשה כן מזהירים בשעת מעשה: (רמג) ואל יהרסו לעלות: (רמד) וכן הוא (מכילתא שם) אמור מעתה אתה עושה מחיצה לעצמך וכו' וכן פי' רש"י ז"ל: (רמה) והכתוב לא זכר עלית משה דרך קצרה:

קרני אור

וגם המכילתא מסכתא דבחדש יתרו פ"ד הרבים בזה, דהול"ל וגמלו לי"ל, ופי' „יחידי שיפול מהם הרי הוא שקול ככולם" וכן פי' רש"י ז"ל: [לג] עיין יהל אור, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין רשב"ם, ובנתה"ם מה שהעיר על הרשב"ם ז"ל:

הביא

מקו"ב רש"י: סט) מכילתא פכ"ז ילקוט רפ"ס: ע) ובמכילתא שם מזרזין לאדם בשעת תלמוד וכו' ועיין ברשב"ם מה שהעיר ע"ז ועיין קרני אור: עא) מכילתא שם: עב) ר"ל חולם: עג) כמו כאן שסמוכה למלת בם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

כ א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־

א וּמַלֵּיל יְיָ יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא

אבן עזרא

פירושו שהעיד בהם ובכהנים שלא יהרסו לראות, ולא הזכיר הכתוב ויעל משה ואהרן, כי איננו צריך, כי אחר שאמר לו השם שיעלו ידענו שעלו, וכתוב, אנכי עומד בין ה' וביניכם (דברי' ה ה) (רמז) [לד]) :

א וידבר אלהים. יש שאלות קשות בפרשה הזאת, אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם (א) ועדותם שכתוב בדבור ראשון, אנכי ה' אלהיך (פ' ב), ובשניה, כי אנכי ה' אלהיך אל קנא (פ' ה) (ג) ובשלישי כתוב את שם ה' אלהיך (פ' ז), גם, את אשר ישא את שמו לשוא (שם) ולא אמר שמי, וברביעי, כי ששת ימים עשה ה' וגו', על כן ברך ה', (פ' יא), ובחמישי אמר אשר ה' אלהיך נותן לך (פ' יב) (ג), ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים, כי הוא הַמִּצְוָה (ו), והנה איננו מצות עשה, ולא מצות לא תעשה (ה) [א] ושאלות קשות מאלה, והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה, ופרשת ואתחנן שניה, והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף, את אשר ישא את שמו לשוא (פ' ז) אין שנוי בין שתי הפרשיות, ומתחלת זכור עד סוף עשרת הדברים, שנוי בכל מקום, בראשונה זכור (פ' ח), ובשנית שמור (דברי' ה יב) גם שם באחרונה תוספת, כאשר צוך ה' אלהיך, (שם שם טז), בראשונה, ובהמתך (פ' י) ובשניה תוספת, ושורך וחמורך (דברי' ה יד), והקשה מכל אלה, כי בראשונה כתוב טעם שבת, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, ואמר עוד, על כן ברך ה' את יום השבת (פ' יא), ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית, רק טעם אחר, וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, ואמר באחרונה, על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת (דברי' ה טו) (י) בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא למען יאריכון ימיך (פ' יב) וכן בשני, רק הוסיף ולמען ייטב לך (דברי' ה טז), גם הוסיף בכבוד אב ואם, כאשר צוך ה' אלהיך (שם), בראשונה כתוב לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, לא תענה (פ' יג) בשניה כתוב לא תרצח, ולא תנאף, ולא תגנוב ולא תענה (דברי' ה יז) (ו), בראשונה כתוב עד שקר (פ' יג), ובשנית עד שוא (דברי' ה יז), בראשונה כתוב לא תחמוד בית רעך, לא תחמד אשת רעך (פ' יד), ובשנית ולא תחמד אשת רעך, ולא תתאוה בית רעך (דברי' ה יח), בראשונה אין כתוב „שדהו", ובשנית כתוב שדהו (שם) בראשונה עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו, ובשנית שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו (ח) [ב], בראשונה כתוב „וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר", ובשנית את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דברי' ה יט), וכאשר חפשנו בדברי חז"ל מה אמרו

רש"י

זו : (א) וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין וכן הוא אומר אלהים לא תקלל א) ותרגומו דיינא לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות יכול אף עשרת הדברות כן תלמוד לומר וידבר אלהים דיין להפרע ב) : את

קרני אור

[לד] וזה יתנגד למה שפי' הת' ז"ל על פסוק זה בס' דברים שם, וע"ז כתב שד"ל בכה"ד, שדברי הראב"ע סותרוים (מה שפי' בדברים) נראין לי עיקר ולא הראשונים, עיי"ש, ודעת הרדי"א שבשעת מ"ת לא היה משה נבר, אלא עמד בתוך עם העם, עיי"ש פי' הפסוקים :

[א] וכן הוא דעת הה"ג שלא מנה האמונה באלהות מצוה כלל, והרמב"ן ז"ל הביא ראיה להה"ג מאמר המכילתא (מכילתא יתרו פ"ו) „כשם שקבלתם מלכותי קבלו גזרותי" הנה עשו קבלת המלכות ענין בפני עצמו, והמצות הנגזרות מאתו ית' ענין אחר, וכן דעת הרב ן' חסדאי בתחלת ספרו אור ד' וכן דעת הרדי"א, שדבור אנכי ד' אלהיך אינו מצוה לא המצוית ולא מעשית, אבל הקדמה למצות ולאזהרות שיאמר באחר הדבורים, וענינו להודיעם מי הוא המדבר אתם, ועיין עקידה שער מה ועיין למטה קרני אור הערה כא, ולדעת הרמב"ם (ס' המצות מ"ע, מצוה א) כי דבור אנכי הוא מן המנין, וכן הרשב"ן בהשגותיו לספר ל"ת, חזר והסכים למנותה מצוה כדעת הרמב"ם : [ב] עיין יהל

יהל אור

(רמז) הביא הפסוק „אנכי עומד" לראיה כי משה ואהרן היו לפנים מהגבול בשעת מתן תורה :

(א) כן הוא לדעת קצת מחז"ל (מכות כד. א, הוריות ח א, חוית פ"א פ' ישקני) : (ב) כלשון מדבר בעדו : (ג) וכאו כלשון שלישי המדבר הנסתר, וזה הוא לדעתם כי שני דברות הראשונות אנכי ולא יהיה לך בדבור ד' לישראל, והאחרים שאינם מדברים לנוכח אמרם משה לישראל, וזהו שאמרו „אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום" : (ד) ולא יצדק למנות למצוה מציאות המצוה, כי לא תצויר מצוה, אם לא יקדם בבירור מציאות מצוה, וכן דעת הח' ז"ל (דברי' ה טו) שכתב „ויושר בעיני שאלת אנכי איננו מהעשרה, כי דבור אנכי הוא המצוה" : (ה) ולא יתכן למנותה ולהכניסה במנין המצות, אלא שתקובל ליסוד מוסד מושכל ראשון שיקדם בירור מציאותו אל המצווים לקבל מצותיו : (ו) עיין ברדי"א מה שבאר הטעם כזה : (ז) בתוספת וי"ו, אלל ניאוף וגניבה : (ח) טעות הגרסה הוא ובשניהם כתוב עבדו ואמתו-

מקו"ב רש"י : א) לשמה כב כז : ב) מכילתא פ"ד ספ"ז ילקוט שם :

דעת - אתר ליהדות תורה www.daat.ac.il

הָאִלֵּין לְמֵימָר: ב אֲנָא יְיָ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר: בצבור קורין בטעם העליון תמצא בסוף הספר ס ב אָנֹכִי

רש"י

כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שאי אפשר לאדם לומר כן. אם כן מה תלמוד לומר עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש על כל דבור ודבור בפני עצמו ג) (קושיית א"כ כו' פירוש לפי זה שמוכח מאת כל הדברים האלה שגם שאר עשרת הדברות כולם אמר הקב"ה בדבור אחד אם כן מה תלמוד לומר אנכי וגו' ר"ל מה בא להודיענו במה שפרט לשון ב' דברות אלו מהשאר מדהוציאם בלשון זה שהמשמעות דווקא אלו שנים בפרט מפי הגבורה ילאו והלא לפי זה כולם כמוהם הקב"ה בכבודו ובעצמו דיברם. ותירץ שחזר ופירש וכו' ור"ל באותה החזרה לא החזיר ללמד על הכלל יצא אלא על הפרט אלו שתי דברות ראשונות ביחוד ודו"ק ד): לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו ה):

אבן עזרא

על ככה, מצאנו שאמרו זכור ושמור בדבור אחד נאמרו (ט), וזה הדבור קשה מכל הקושיות שהוא לנו כאשר אפרש, וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה, כי דעתינו נקלה כנגד דעתם, רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם (י) ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות, ובאחרונה אפרש הדרך הישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפי' הזאת, ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס, והנה נודה כי גם כאן יש לשאול, למה לא נכתב בראשונה זכור ושמור, וגם כן בשנית (יא) והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור, ולמה לא הזכירו זה חז"ל (יב), כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה גם פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמם שוה (יג) כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבה אחת (יד) ואיך יאמר השם, כאשר צוך ה' אלהיך (דברי' ה טז) (טו), ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב ואם (טז), והנה אין כתוב בראשונה למען ייטב לך (יז) אם כן אמר זה ולא אמר זה (יח), ואיך יאמר לא תנאף בו"ו (יט), וגם לא תחמד בית רעך (פי' יד) (כ), ובשנית ולא תחמד אשת רעך (דברי' ה טז) (כא), ועוד איך יאמר עבדו ואמתו ואחר כן שורו וחמורו (כב), ויאמר בבת אחת הפך הדבר (כג), ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים, והקשה מכל מה שהזכרתי, כי כל פלא שנעשה ע"י משה יש למקצתו דמיון (כד) והמשכיל יבין, והנה זה הדבר הפלא ופלא, שהשם דבר זכור ושמור בבת אחת, והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו, ואם אמרנו אין

יהל אור

ואמתו קודם שורו וחמורו ועיין קרני אור: (ט) וכן פי' רש"י ז"ל מדרז"ל, ועיין מקו"ב רש"י: (י) עיין הערה 10 להקדמת הא"ז"ל על התורה כדרך הג': (יא) כי באפשרי היה לכתוב בשניהם זכור ושמור ועיין רמב"ן בפ' ה: (יב) זה הפלא: (יג) הא' ז"ל ירמוז גם על פסוקים האחרים שהביאו רז"ל שאמרו בבת אחת עיין רש"י פ' ה: (יד) וכן ישאל הרדי"א בשאלותיו (דבר' ה יב) כי זכור אינו שמור, ובהיותם מלות שונות אי אפשר שיאמרו בדבור אחד, כי הם בב' דבורים עיי"ש: (טו) בלשון שלישי המדבר הנסתר: (טז) שיוכל לומר עליו כאשר צוך: (יז) כי בראשונה כתוב רק „למען יאריכון ימיך" ובשנית הוסיף „ולמען ייטב לך": (יח) אם אמר באחרונות, ולמען ייטב לך, מדוע לא אמר גם בראשונות: (יט) בדברות האחרונות: (כ) בדברות הראשונות כתוב תחלה בית ואח"כ אשה: (כא) תחלה אשה ואח"כ בית: (כב) בדברות הראשונות: (כג) ובדברות האחרונות כשכלל בבת אחת בפ' אחד, הפך הדבר שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו, ועיין לתעלה אות ה, ובקרני אור הערה ג, שהטעות גם פה, כי בשניהם שוה עבדו ואמתו לפני שורו וחמורו: (כד) כי כל הפלאים שנעשו על ידי משה יש למקצתם דמיון בתולדות כגון הקולות והרעמים אפשר להיות כפי התולדות, גם מכת בכורות והדם והכנים יש להם דמיון בתולדות, כי פעמים בא דבר לעיר וימותו

קרני אור

אור, והדבר הטעות הוא שבוי ומבולבל פה מה שלא טוב ולא נכרת בשום ס' שבעולם, רבו המבוכות בין המפרשים, וכל אחד יבאר לפי הסברתו, ועוד לא עזבנו על אמתתו דעת בעל אהל יוסף בהקדמתו לס' שמות (הבאתי בכרת' לב קרני אור הערה יא) כי אחד מתלמידיו אסף דברי הא' ז"ל המפוזרים בספריו, והוסיף כמה דברים על פירושו, וכמה דברים החליף וכן הוא דעת הב' ש"ר (הערה 13 לתולדות ר"נ בעל הערוך וכן באגרותיו לשד"ל אגרות ש"ר מכתב ה) וא"כ אין לתמוה ע"ז כי התלמיד כתב כל זה מזכרונו, וזכרונו

מקו"ב רש"י: ג) מכילתא שם, פס"ז ילקוט שם: ד) עיין פסי"ר פכ"ב, ובמאיר עין שם אות י ובפדר"א פמ"א: ה) כדעת ר' ישמעאל מכילתא שם, ילקוט רס"ה פי' על עשה הן, ועל ל"ת לאו:

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּיקְתָּךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית

אבן עזרא

ריבור השם כדיבור כל אדם, הנה איך הבינו ישראל דבור השם (כה) כי האדם אם ישמע זכור ושמור בבת אחת. לא יבין לא זה ולא זה, ואפילו מלה אחת כמו זכור, אם לא ישמע הזיי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר, והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן, כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם, רק העין ראתה מרחוק, והאויר מביא הקול אל האזן, והליכתו לאט, ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע (כו), והאותיות שהאדם מדבר בם, דמותם נכתב באויר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות (כז) ולא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם (כח), והנה כל אות הזיי"ן נכנס באזן קודם כ"ף וי"ו רי"ש, והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן, ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת, שלא כמנהגה לשמוע שתי אותיות (כט) למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל (ל) שהוא כבד מן הדבור בבת אחת, ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמם אחד כמו זכור ושמור, והכתוב בשנייה ולא בראשונה, גם איך נתקן לא תחמד בית רעך, עם ולא תחמד אשת רעך (לא) גם ההפוכים (לב) ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר (לג) דרך לשון הקדש, והשם הוא עדי, ויודע סודי, כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל:

אמר אברהם המחבר. משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטיב, ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמם (לד), ודע כי המלות הם

רש"י

(ב) אשר הוצאתיך מארץ מצרים. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. דבר אחר לפי שנגלה בים כגבור מלחמה ונגלה כאן כזקן מלא רחמים שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר ו) זו היתה לפניו בשעת השיעבוד וכעלם השמים משנגאלו הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו שתי רשויות הן אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים ז). דבר אחר לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנאמר את הקולות ח) קולות באין מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ אל תאמרו רשויות הרבה הן ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל ט) וזה הוא שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך י) לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו או אינו אומר אלא מבית עבדים שהיו עבדים לעבדים תלמוד לומר ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים יא) אמור מעתה עבדים למלך היו ולא עבדים לעבדים יב):

קרני אור

בטעמו, ולא כן דעת מל"ל בזה (עיין כ"ת חוב' ד' מכתב כ') והכה"ג רצה לתרץ באופן אחר, אך גם תירוצו אינני עולה יפה, עיין בגה"י שבכיא מתפרשים מבל"ל בראשונה זכורו ותמורו פס ו"ו, ובשנים שורו ותמורו בלי וי"ו ועיין כס' פורת איתן האוזתי (הוספה תקנו) בקונטרס אחרון מדעתו ג"כ מבל"ל פיו"ס, ודעתי בזה כי ע"ס הוא בכל המקומות פה וגם תלמידו לא שגה בזה, ורואיתי מהרדי"א שבביא דעת

יהל אור

וימותו אנשיה, גם כא כרד וילקו השדות, אבל קול השופר אזא הגפלא כי איננו בדברי התולדות, וענין זכור ושמור בדבור אחד אין לו דמיון אפילו למקלתו והיה ראוי זה להיות כתוב ומפורש בתורה: (כה) שאין דבורו כמו דבור האדם: (כו) מעת התהוות הרעם בחשבון משוער, ובארתי זאת למעלה יט אות קטו, והא' יתמה איך שמעה האזן שתי

אותיות או מלות יחד: (כז) שהם הגרון, החיך, הלשון, השניים, והשפתים: (כח) על הנייר: (כט) פי' שהפי"ת הוסיף על הרעשת האזן באותה שעה עד שמעה שני דברים יחד: (ל) מן הפלא הזה: (לא) עיין למעלה אות כ ואות כא: (לב) שבשתא כיון דעל על, זה פעם השלישי שיזכיר השנוי, שבדברות האחרונות כתוב בהפוך, שורו וחמורו לפני עבדו ואמתו: (לג) פירושו למוד דרך לשון הקדש, כי שם „מוסר" יורה גם על אזהרה ולמוד והישרה, ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו כג) שהם המדות הטובות והנהגות הישרות, ומה הוראתו מענין למוד: (לד) ר"ל כמו אל"ף לא נחשב כיא הא

מקורי ובאורי רש"י: ו) לשמות כד י: ז) מכילתא פס' דבירם בשלח פ"ד, מכילתא יתרו פ"ה ועיין פסי' דר"כ בחדש (קי א) ובפסי"ר פ' טו ופ' כא ילקוט רפ"ו, וכוולן בשינוי: ח) לשמות פ' טו: ט) שמו"ר פמ"ג ה ופמ"ז ט במד"ר פי"ט לג דב"ר פ"ג יא: י) לשמות לב יא: יא) דבר' ז ח: יב) מכילתא פ"ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כגופות, והטעמים הם כנשמות (לה) , והגוף לנשמה הוא כמו כלי (לו) , על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים , ואינם חוששים משנוי המלות , אחר שהם שוות בטעמן , והנה אתן לך דמיונות , אמר השם לקין ארור אתה מן האדמה , כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך , נע ונד תהיה בארץ , (בראי ד יא יב) וקין אמר הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה (שם פ' יד) ומי שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות , והנה אמר אליעזר הגמאיני נא (שם כד יז) והוא אמר , ואומר אליה השקיני נא (שם פ' מה) (לז) , אמר משה , בכור השבי אשר בבית הבור (למעלה יב כט) , וכתוב , בכור השפחה אשר אחר הריחים (שם יא ה) , ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל (לח) , ואינו דומה לתפלה הנזכרת בפ' כי תשא (לט) למי שאין לו לב להבין , והכלל כל דבר שנוי כמו חלום פרעה , ונבוכדנצר , ואחרידם רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה , ובאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה , ופעם ארוכה, כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת , או לגרוע אותו , והדבר שוה , אמר השם ותכלת וארגמן (למטה כה ד) , ומשה אמר תכלת וארגמן (למטה כח ו) , אמר השם אבני שהם (למטה כה ז) , ומשה אמר , ואבני שהם (למטה לה ט), ובאלה רבים , ושניהם נכונים , כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה , ולא יזיק , גם הכתוב בוי"ו לא יזיק , בעבור שהוסיף לבאר , והנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה , אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע , ולמה נכתב , ולמה נוסף , כי זה וזה נכון , והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש *) עליו בכתב טעם , א"כ למה נבקש טעם בנח׳ הנעלם שלא יבוטא בו , כמו מלת „לעולם" למה נכתב מלא , או למה חסר (מ) , והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר , ואלו היו מבקשים טעם לאחד מהם (מא) או שנהג (מב) היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחריש (מג) , והנה אתן לך משל, אמר לי אחד כתוב לרעי (מד) וזה כתוב , אני פלוני אוהבך לעולם , וכתבתי „פלני" בלא וי"ו , „אהבך" ג"כ בלא וי"ו , לעלם חסר (מה) , ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים , ואני (מו) אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי (מז) , ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים , אולי יבוא לוי ויודיעני איך אכתוב , ולא ארצה להאריך , רק המשכיל יבין (מח) , ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות , דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת , השם אמרם כולם (מט) כי כתוב „וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר" ותחלתם „אנכי" וסופם „וכל אשר לרעך" , וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית , את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם (דבר' ה יט) ואין הפסק ביניהם (נ) [נ] ועוד כאשר נכתבו כולם באצבע אלהים , כן אמרם השם כלם (נא) , והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי , והרביעי , והחמישי , אינו על דרך המדבר (נב) יש להשיב (נג) , אחרי שקבלת זה השם להיות לך אלהים , ע"כ אמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא (פ' ז) , גם כי ששת ימים עשה ה' (פ' יא) (נד) ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה , כתוב ,

יהל אור

אה, וכן חי"ת חה וכן השאר : (לה) וכן יאמר (דבר' ה ה) „אל תשית לב אל המלות (פי' בדברות האחרונות שנשתנו קצתם מן הראשונות) כי הם כגופות והטעמים כרוחות (פי' כמו שיש ב' גופים שונים ורוח אחד להם כן יש ב' מלות וטעם אחד להן) , וכן יאמר (שפה ברורה דף ד ב) הטעמים נמשלים לנפשות , והמלות דומות לגויות , וכ"כ ביסוד מורא שער הא': (לו) וכן הטעמים למלות : (לז) וכ"כ (יסוד מורא שער הא') „כדברי אליעזר עבד אברהם הגמאיני השקיני": (לח) אמר הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם (דבר' ט יד) : (לט) (למטה לב י) כתיב ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם : *) ובגלא"י „נבקש" : (מ) וכן יאמר (שפה ברורה (דף ז ב) „כמו עולם (מלא בוי"ו) או יכתוב חסר לאחוז דרך קצרה" ועיין בהקדמתו לפי' התורה בדרך החמישית : (מא) פי' למלא או לחסר : (מב) וי"ג „שהמנהג" : (מג) פי' אם היה מנהג הכתוב לכתוב הכל בשוה, תמיד מלא או חסר , ושינה במקום אחד , אז יתכן היה לבקש טעם השנוי והחרשתי מזה , אבל אחרי שנמצא כתוב פעם מלא , ופעם חסר , ועל מלה אחת דרשו כמו „לעלם" לפי שחסרה , ומלה אחרת לא דרשו , וגם מנהג הכתוב לכתוב פעם מלא ופעם חסר , ע"כ אין לנו לבקש טעמו , מדוע זה חסר וזה מלא : (מד) ובמקו"ח „כתוב לי כתב לרעי" : (מה) פי' ג"כ בלא וי"ו : (מו) ובמקו"ח „ואני אומר לו" : (מז) ובמקו"ח „רק מה שתאמר לי" : (מח) עיין מקו"ח שפירש דעתו בזה : (מט) דעתו , כי ד' אמר עשרת הדברים כאשר הן כתובות כאן , וככה נכתבו על הלוחות , ואמנם משה כשחזר ואמרן לישראל בשנת הארבעים החליף הלשון מעט , ושמר הטעמים ולא המלות כדרך כל הענינים הנכפלים בתורה , זה הוא תוכן דעתו וכמו שיבאר : (נ) צ"ל ואין הפרש ביניהם : (נא) כל עשרת הדברות : (נב) באו בלשון שלישי המדבר הנסתר והוא המודה שלא היו כל עשרת הדברות ממין אחד , ושהיה חלוק מהשנים הראשונים לשמונה האחרונים : (נג) ופירושו כן : (נד) כלומר אותו האל שכבר קבלת עליך לאלוה , לא תשא את שמו , וכן כולם בלשון

קרני אור

כת' ז"ל והעתיק דעתו ולשונו בלי שגיאה ונעת היתה גי' ישנה אצלנו : [נ] כדעת רבנן (תוית פ' יבקני) שאמרו כל עשרת הדברים שמעו ישראל מפי הקב"ה , וכן דעת הרדי"א , כי עשרת הדברים כולם ד' אמרם באזני כל קהל ישראל , כלומר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לא ילין חלב חגי (לממה כג יח) (נה), ואחריו כתוב תביא בית ה' אלהיך (שם פ' יט) (נו) ורבים כאלה, והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים (נז) בזה נחלקו, י"א לא יהיה לך, הוא הדבור הראשון, והשני, לא תעשה לך פסל (נח) וזה אינו נכון, כי מענין אחד הוא זה וזה (נט), בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב, בין במעשה, והנה בדבור זכור אתה ובנך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת (ס) ואחרים אמרו כי לא תחמד בית רעך דבור תשיעי והדבור עשירי לא תחמד אשת רעך (סא) וראיתם כי השם אמר פעמים לא תחמד, כי החמוד הוא על שני דברים, האחד יוצא למעשה כמו גזל, וכמוהו, ולא יחמד איש את ארצך (לעיל לד כד), שאם זה החמוד בלב היה א"י רעה (סב), ולא תחמד השני הוא בלב, על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה (סג), גם זה דברי הבל, כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו (סד), והנה לא הזכיר האחרים עמו (סה), והנה אתן לך מדברי משה ראיה שאלה (סו) לא דברו נכונה, הנה השם אמר לא תחמד בית רעך, ומשה אמר לא תחמד אשת רעך (דברי' ה יח), ולפי דעתם שלא החמד השני הכתוב בפרשה הזאת (סז) הוא בלב, והראשון גזלת הבית (סח), והנה משה הפך הדבר, כי אמר עם ולא תתאוה, בית רעך (סט), ואמר עם לא תחמד שהוא הגזל אשת רעך (ע) והנה נשחת טעמם, והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו (עא) [ד], ועתה אדבר על זכור ושמור, דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות (עב) והנה יצחק אבינו אמר לעשו, בעבור תברכך נפשי בטרם אמות (בראי' כז ד), ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר ואברכך לפני ה' לפני מותי (שם פ' ז) כמו בטרם אמות (עג), א"כ מה טעם להוסיף „לפני ה'", התשובה, היא ידעה כי יצחק נביא לה', והברכה שיברך בדרך נבואה היא, על כן אמרה ליעקב „לפני ה'", והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה (עד), וככה עשה משה, כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת, והם לבדם הכתובים על לוחות הברית (עה) [ה], לא כאשר אמר הגאון, כי זכור הוא בלוח האחד, ושמור בלוח השני (עו) ועשרת הדברים הכתובים בפ' ואתחנן הם דברי משה (עז) והראיה הגמורה ששם כתוב פעמים כאשר צוך ה' אלהיך (עח), ודע כי באחרית (עט) סוף הראש הוא הזכירה, והמקום (פ) מקום משמרת הצורות (פא), והנה הזכירה כוללת השמירה (פב), וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע, וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה (פג) [ו] והנה טעם הזכירה היא השמירה, וכאשר אמר השם

קרני אור

כי ד' חלק ע"ד גם קול באויר כאילו אדם מוליא מפיו המלות כגן מאנכי עד אשר לרעך, וכן אחר שמביא הרד"א דעת התורה ודעת הרמב"ן כתב, ולכן טוב מאמרם הוא דעת הרמב"ם שקבל הדבר כפשוטו, וכתב שכל עשרת הדברות שמעו והבינו כאחד, ולכן אחרי כלם נאמר את הדברים האלה דבר ד' אל כל קהלכם (דבר' ה יט), ובאח"כ אמר קרב אתה ושמע (שם פ' כד) והדעת נותן שכן היה הענין, עיי"ש: [ד] וכן הוא בתרגום ירושלמי לא תחמד איגו אלא דבור אחד, ודבורא קדמאה הוא אנכי, וכן הוא במחזור ויטרי: [ה] וכן הוא דעת חכמים (מכילתא יתרו פ"ח) וכיו מפרש על לוח זה, ומפרש על לוח זה: [ו] עיין יהל אור, והנה הג' מהר"ל מפראג בספרו תפארת ישראל (דפוס ווילנא שנת שנס) דף לה ע"ב השיג על הח' ז"ל בזה, שפי' כי שמור הוא כמו זכור, כי זכור פירושו שלא ישכח איזה יום מן השבוע לקדשו, וכן שמור את יום השבת שלא ישכח מלקדשו, ואלו דברים כמה שרמז הרמב"ן ז"ל (על הראב"ע) שלא ידע מן השרשים אשר הם לחכמים אשר אמרו כל מקום שנאמר השמר, פן, ואל, אינו אלא לא תעשה, וכן שמור את יום השבת לקדשו, אין ספק שהוא ל"ת, ואלו זכור את יום השבת בוודאי היה עשה וכו' עכ"ל, ועי"ז כתב הג' מ' ילחק לאמפרונטי במהדורת

יהל אור

(נה) בלשון מדבר בעדו: (נו) בלשון נסתר: (נז) עיין למעלה אות ד: (נח) ולא נכללו בדבר אחד: (נט) ודעת הח' ז"ל שהם דבור אחד: (ס) מן פסוק ה עד פסוק יב: (סא) וכן הוא דעת הרד"א: (סב) ר"ל שלא יחמוד איש את א"י בעבור שהיא רעה, ואין הכוונה כן אלא פי' במעשה שלא יגזלוה: (סג) בדברות האחרונות, וזהו ההבדל בין החמדה ובין תאוה, כי החמוד הוא במעשה והתאוה בלב והמלווה כוון לשניהם יחד: (סד) באמרו לא תחמד בית רעך, שהוא במעשה: (סה) עם גזל הבית: (סו) ובמקח"מ „שאלו": (סז) לא תחמוד אשת רעך: (סח) לא תחמד בית רעך: (סט) פי' בית רעך, אמר עם ולא תתאוה שהוא חמוד בלב: (ע) ואמר באשת רעך „לא תחמד" שהוא הגזל וזה הפך דבריהם: (עא) ולא כן דעתו בדברות האחרונות: (עב) וכן יאמר (שפה ברורה דף ד א) „ולא שמרו האותיות רק הטעמים במלה זכור ושמור": (עג) וכן פי' הח' ז"ל שם „לפני מותי כמו בטרם אמות": (עד) וזה ראיה כי הם שומרים הטעמים ולא המלות: (עה) על שני הלוחות: (עו) ושניהם דברי ד': (עז) דעת הח' כי כאן הם דברי השם, ובפ' ואתחנן הם דברי משה ופי' אחד להן: (עח) אצל שבת (דבר' ה יב) ואצל כבוד אב ואם (שם שם טו) ותורה על הלווים שבדברות הראשונות: (עט) וי"ג „באחרונות": (פ) אולי צ"ל „והמוח" כלומר באותו מקום המוח, ועיין כ"ח חוב' 8 לד 74: (פא) ורגיל השם נורה אצל הח' ז"ל, כמו „והצורה לא יבינוה כי אם מתי מעט" (דבר' יג ז) נשמות צורות אמת (דניאל י כא) ועיין למטה לא ג ובבאורי שם: (פב) כי הם תלוים זה בזה: (פג) הגאון מהר"ל מפראג בספרו תפארת ישראל (דפוס ווילנא שנת שנס) רצה לתפוס את הח' ז"ל כאן שלא פי' הפסוקים כדעת חז"ל מפני שלא ידע השרשים אשר הם לחכמים, ויגא נגדו הגאון מ' ילחק לאמפרונטי במהדורא בתרא נפהד ילחק

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

זכור, הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאלו בבת אחת נאמרו, ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה' (פד), כי בתחלה אמר כאשר צוך ה' אלהיך (פה), כאילו אומר ככתוב בהורתך בדבור זכור (פ' ח) עד ויקדשהו (פ' יא), ובעבור שהשם צוה שישבות העבד והאמה, ולא פי' השם למה זה, פי' משה טעמו ואמר (פו), זה שצוך השם שישבות העבד, בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים, ויפדך השם, ודע כי השמונה דברים כולם מצות לא תעשה, ודבור כבד הוא מצות עשה (פז) [ז] ומשקול הדעת שנטע השם בלב האדם, חייב כל אדם להשיב למי שייטיב לו, והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו, והם נמלוהו וטפחוהו, ורבוהו, והשקוהו והאכילוהו, והלבישוהו, חייב לכבדם כל ימיו, כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני הארמה, על כן שכרו למען יאריכון ימיך (פח), ובעבור כי השם נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף, צוה שיכבד אבותיו, כי מי שיכבדם הוא מכבד את השם (פט), והנה משה פירש (צ) ואמר, כבד את אביך ואת אמך ואמר כאשר צוך ה' אלהיך (דברי' ה טז), כי השכר הוא על מצות עשה, והעונש על מצות לא תעשה, כאשר אפרש בפ' לא תאבלנו (שם יב כה) (צא) [ח], והנה אמר משה אתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיך (צב), וזה החיוב בשקול הדעת (צג), גם בעבור שצוה השם שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב, והוא למען ייטב לך, בעבור ששמעת בקול השם,

יהל אור

יצחק והרחה שדעת הס' ז"ל כדעת הז"ל וכן פי' דעתו, וזה הוא: דעת הה' ז"ל כדעת רז"ל שזכור הוא מ"ע, ושמור הוא מצות ל"ת, ופי' שמלת זכור היא כללית שבכל יום יתן דעתו לידע איזה יום הוא מהשבוע, כדי שידע איזה הוא יום השביעי שהוא אסור במלאכה וישמור מעשותה והיינו שמור וזהו שכתב שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה, ולא אמר שישמור את השבת לקדשו, אבל כוונת הה' ז"ל שזכור ושמור בדבור אחד נאמרו, היינו שבכלל זכור הוא שמור, שיזכור את יום השביעי כדי ליזהר מעשות בו מלאכה דהיינו שמור שהוא לא תעשה, וא"כ דעת הה' ז"ל כדעת רז"ל דזכור הוא עשה ושמור לא תעשה ובדבור אחד נאמרו ועיין קרני אור: (פד) ככתוב בראשונות (פ' יא): (פה) אמר, שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ד' אלהיך (דבר' ה יב): (פו) בדברות האחרונות: (פז) וגם אנכי, וכל השמונה הם מצות ל"ת: (פח) עיין (פ' יב) ובבאורי שם: (פט) וכן פי' הרמב"ן, כי האב כמו הבורא המשתתף ביצירה, כי השם אבינו הראשון, והמוליד אבינו האחרון ולכך אמר כאשר צויתיך בכבודי, כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך: (צ) בדברות האחרונות: (צא) ושם לא פי' מאומה בדבר עשה ול"ת, ועיין קרני אור: (צב) אם תכבד הוריך בניך יכבדו אותך, ועי"ז יאריכו ימיך: (צג) כפי' הזאת הזכיר כמה פעמים שקול הדעת, ועניני השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן, וכן הוא שגור בפי' גאוני קדמאה, ועיין באורי להקדמת הה' ז"ל על התורה בדרך הג' הערה 7:

קרני אור

כתרת לפחד יצחק (הוצ"ת לאור הרב ר' יוסף ירח מפירארה בס' ברכת אברהם, שנדפס לכבוד הרה"ח ד"ר אברהם ברלינר נ"י במלאת לו שבעים שנה, וגם בקונטרס בפני עצמו, ועתה נדפס באשכול ככך חמישי עם הערות מהרה"ח ר' שמואל בני מרגליות) וז"ל „ראו נא רבותי עד היכן הגיע כחם של הספרים לומר על הראב"ע שלא ידע שהשמור, סן, וחל, אינו אלא לא תעשה, דבר שאפילו תינוקת של בית רבן יודעים אותו, הן אמת שמצאנו ראינו להרמב"ן ז"ל שכתב (למטה פ' ח) וז"ל „והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שאינו רגיל בפ"ס עכ"ל, אבל אינו ענין אל מאמר ר' יהודה (מהר"ל מפראג) הנ"ל, כאשר יראה המעיין בדבריו, ואגב גררא אודיע אל ידידי הקורא, כי בפי' הרמב"ן על התורה דפוס (נשמט מקום הדפוס) כתוב בו וז"ל, והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שהוא רגיל בתלמוד, איברא דהרב ר' יצחק דמן עכו, בעל ס' ברכת אברהם כ"י, אשר היה תלמיד הרמב"ן ז"ל, ועשה ביאור לפירושו, הביא לשון הנ"ל כאשר הוא לפנינו, והאריך ביאורו על זה, ולא נגע ולא סגע על הראב"ע אפילו אות א', ולמען דעת לדקת הראב"ע, וכי יודע ורגיל ובקי היה בתלמוד, אגיעה נא מה שמצאתי ראיתי לזכותו עפ"י התלמוד, עיי"ב במאמר שבן הוא דעת תד מאן דאמר שגם שמור הוא עשה, ומכיון שמצאת א' מרבותינו שסובר כך, וכזה אתי שפיר עפי פשטים דקרא יותר מלומר שמור הוא ל"ת, אין מן התימה אם הראב"ע פי' פשט הפסוק כאותו מאן דאמר, כי גם רש"י על התורה פי' פסוקים כדעת מי שאין הלכה כמותו, לפי שפי' יותר מיושב על דברי הפסוק, וכי מפני זה נאמר עליו שלא ידע את הברייתות שהם לחכמים, ואחרי האריכות בהביאו ראיותיו ע"ז כתב „את כל זה כתבתי להשיב עפ"י הדרך אשר דרך בה הרב בעל תפארת ישראל, אבל המעיין ביושר דברי הראב"ע יראה בבירור שאין מדבריו שום סתירה לדברי רז"ל כמה שאמרו שמלת שמור הוא ל"ת", עיין יהל אור שפירשתי דעתו: [ז] עיין יהל אור אות פ"ג, שפירשתי דעת הה' ז"ל עפ"י פירושו של הרה"ג מ' יצחק לאמפרונטי, ועי"ז העיר הרה"ח מ' שמואל בני מרגליות בהערתו למהדורה כתרת לפחד יצחק (באשכול ככך ה לד 214) וז"ל „לא ידעתי מדוע לא הביא הרב המחבר את דברי הראב"ע שאמר שם בפירוש „ודע כי השמונה דברים (ר"ל חוץ מאנכי וכבד) כולם „מצות לא תעשה" ולפי זה כל הפלפול אשר בו עמל ויגע המחבר להוכיח את צדקת הראב"ע והסכמת דעתו עם דעת חז"ל בענין היות שמור מצות ל"ת היא ללא צורך, ואדרבה אם יש לבעל דין צווח על הראב"ע לא יהיה זה אלא בפירושו למלת זכור שלפי דעתו מעמה כמו שמור דהיינו לא תעשה, ולדעת רז"ל היא מצות עשה", עכ"ל, ולפי דעתי גם ע"ז אין לחלוק על הה' ז"ל, עיין למטה בפי' הקצר וביהל אור אות קס"ח: [ח] (וביסוד מורא שער ז) כתב וז"ל „על כן אמר אחד מהמשכילים כי העונש בארבע מיתות בי"ד על לא תעשה, וככה כ ומיתה בידי שמים, והשכר על מצות עשה, וקדמונינו הביאו ראיה כי יש שכר לנשמר ממצות לא תעשה „לא תאכלנו למען ייטב לך" (דבר' יב כה) וי"א כי השכר ישוב לאשר הזכיר באחרונה כי תעשה הישר (פי' הוא סוף הפסוק, ודעת י"א, כי השכר הוא רק על מצות עשה) וי"א לאמות „לא תאכלנו" שכתוב למעלה, על הארץ תשפכנו כמים (שם פ' כד) אשר לא יאכפו עד שלא יאכלנו אדם, כי הדם הוא הנפש, וזה ידוע מחכמת התולדות

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

והנה דברי משה כאשר מפורש בדברי דבקת (נד), וכבר אמרתי (נה) כי אבני שהם ואבני שהם שוה הוא (נו) ג"כ לא תנאף ולא תנאף (נז) ושוא ושקר (נח) בני אב אחד הם, גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו (נט) [ט], והשם אמר לא תחמד בית רעך, כי אנשי השכל יקנו בית, ואחר כן אשה, ואחר כן עבד ועמה ושור וחמור לחרוש שדהו (ס), וככה הם סדורים בפרשה הזאת ומשה סדרם על דרך אחרת, כי הבחורים הם חומדים אשה תהלה (קא) ואחר כך בית, וכנגדם הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם (קב) ואח"כ עבד ואמה (קג), וכלל באחרונה וכל אשר לרעך (קד) כאשר כלל השם (קה), ובעבור כי בדברי משה דברי השם מעורבין, על כן כתוב את הדברים (דברי' ה יט) ולא כל הדברים (קו) כאשר כתוב בראשונה (קז). דבור הראשון אנכי (קח), דע כי כל המצות הם על שני דרכים, והדרך הראשון מצות שהם נטועות מהשם בלב כל אנשי דעת והם רבים, ואין בעשרת הדברים רק השבת לבדה שאינה בכלל שקול הדעת, על כן כל משכיל בכל עם ולשון מודים בהם כי הם נטועים בשקול הדעת, ועליהם אין להוסיף ולא לגרוע, והם ששמר אברהם עם מצות האחרות נוספות (קט) [י] והשם לא נתן התורה רק לאנשי הדעת, ומי שאין לו דעת אין לו תורה, והדרך השנית מצות הנעלמות ואינן מפורשות למה צוו, וחלילה שתהיה מצוה אחת מהן מכחשת שקול הדעת, רק אנחנו חייבים לשמור כל אשר צונו השם, בין שנגלה לנו הסוד, בין שלא נגלה, ואם מצאנו אחת מהן מכחשת שקול הדעת אינו נכון שנאמין בו, כי הוא כמשמעו (קי), רק בספרי חכמינו ז"ל נבקש מה טעמו אם היא על דרך משל, ואם לא מצאנו זה כתוב נבקש אנחנו ונחפש בכל יכלתנו, אולי נוכל לתקן אותה, ואם לא יכלנו נניחה כאשר היא, ונודה שלא ידענו מה היה *), כמו ומלתם את ערלת לבבכם (דברי' י טז), וכי הוא צונו שנרצחנו באכזרי (קיא) [יא], וידענו דעת ברורה כי כל המצות שאינם חייבים משקול הדעת, סוד אחד יש לכל אחד מהן, ואם נעלם ממנו (קיב) והעד על זה, כי כתוב במקצתם למה צוו, כמו השבת שהוא זכר למעשה בראשית, וחג המצות למען תזכור (דברי' טז ג), ואהבתם את הגר כי גרים הייתם (שם י יט) והכלאים פן תקדש (שם כב ט) (קיג) ולא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם (שם יז טז) וכן לא ירבה לו נשים, והזכיר למה, ולא יסור לבבו (שם שם יז) ולא שהיא מצוה בפני עצמה כאשר הוא כתוב בהלכות שמעון בן קיירא (קיד) [יב] וטעם „וקרא בו" (שם שם יט) לבלתי רום לבבו מאחיו (שם שם כ), ופרשת „הקהל" למען ילמדו (שם לא יב), ורבות מצות ככה, אם כן יוכל המשכיל שהשם פקח עיניו לדעת מדברי תורה סוד כל המצות, וכל המצות על ג' דברים, האחת מצות הלב, והב' מצות הלשון, והג' מצות עשה (קטו) [יג], ומצות הלב על על שני דרכים מצות עשה ומצות לא תעשה, והנה מצות

קרני אור

כתולדות", ומש"כ „אשר לא יאכלו" עיין בפי' הרמב"ן (ויקרא יט כו): [ט] וכן יאמר (י"מ שער א) והנה בעשרת הדברים זכור ושמור, לא תחמוד ולא תתאוה, ועד שקר ועד שוא, הנני שהם בלא וי"ו, ומשה שנה מיהא כוי"ו, גם לא תנאף ככה, ותוספת ומגרעת והמשכיל יבין (פי' כי כן הוא משפט הלשון): [י] עיין יסוד מורא שער ה: [יא] וכן יאמר (יסוד מורא שער א) ועוד מצות רבות לא נודע פירושם מן התורה, כי אם מקבלה, כמו ומלתם את ערלת לבבכם (פי' כי הוא מוציא אתם לספר כסוי הטפשות והסכלות המכסה בינת הלב, כי כל לשון ערלה הוא כסוי מכוסה המכסה על יושר הדבר): [יב] כן הוא בהלכות גדולות סמיכתם לר' שמעון בן קיירא מלוה שס"ד, וכן לא מנו אותו מוני המצות, עיין ס' המצות להרמב"ם ז"ל מלוה שס"ד: [יג] וכן הוא (יסוד מורא שער ז) שיאמר שם „והנה כל מצות על שלשה דרכים, האחד באמונת הלב,

יהל אור

(נד) שאמרה מלות „לפני ד'" לפרש טעם הברכה בדברי יצחק שאמר בטרם אמות, לפי שיצחק נביא היה והברכה בפיו, כאילו יצאה מלפני ד', וכן פירש משה בדברות האחרונות, ואמר כאשר צוך ד' אלהיך (פי' בדברות הראשונות) ולמען ייטב לך (דבר' ה טז) כי השכר על מ"ע, ע"כ אמר, ולמען ייטב לך: (נה) למעלה בזה הפ': (נו) אף שהשני בוי"ו: (נז) בדברות הראשונות נאמר לא תנאף בלא וי"ו, ובדברות האחרונות בוי"ו ולא תנאף: (נח) בהראשונות „עד שקר" ובהאחרונות „עד שוא": (נט) בהראשונות לא תחמוד, ובהאחרונות לא תתאוה: (ס) וזכר הדברים הנחמדים כפי צורך האדם אליהם, ומה שראוי שישתדל על קנינם בעולמו, ולכן זכר ראשונה חמדת הבית, ואח"כ האשה ואח"כ עבד ואמה, ואח"כ שור וחמור, שהם בע"ח בלתי מדברים: (קא) והבחורים יתאוו לאשת אשה תהלה: (קב) והם לשדהו: (קג) והם לבית, וע"ם הוא גם פה, ועיין למעלה אות ח וכג ולב ובקרני אור הערה ב: (קד) בדברות האחרונות: (קה) בדברות הראשונות, כי כל הדברים שאינם נזכרים כ"כ כלל הכתוב באמרו „וכל אשר לרעך": (קו) כי דברי משה היו ג"כ בהם: (קז) בדברי השם „וידבר אלהים את כל הדברים": (קח) עתה יתחיל לבאר הדברות אחת אחת, ודעתי פה שהדבור אנכי הוא מעשרת הדברות: (קט) עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' כו ה) ובבאורי שם ועיין קרני אור: (קי) ובוודאי יש לו סוד כמוס ונעלם מאתנו: *) ובבאו' „היא": (קיא) לכרות בשר הלב כמו בשר הערלה: (קיב) ופי' גם הח' ז"ל „והוא מגזרת קדש, בעבור שיתערב זה עם זה": (קיג) פי' אף שנעלם ממנו: (קיד) עיין ערכו ברא"ש ס' בראשית: (קטו) פירושו במעשה, וכן יחשוב אותם למעשה

עשה ואהבת את ה׳ אלהיך (דברי׳ יא, א) ולדבקה בו, וליראה את השם הנכבד (שם כח נח), ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט יח) ומצות לא תעשה לא תנשא את אחיך בלבבך, ולא תקום ולא תטור (שם שם יז. יח), גם מצות הלשון עשה ולא תעשה, עשה כמו ק״ש וברכת המזון, וברכת כהנים גם וידוי מעשר (קטו) ורבים ככה, ומצות לא תעשה, לא תענה ברעך (פ׳ טז) אלהים לא תקלל (למטה כב כז) לא תקלל חרש (ויקרא יט יד), ומצות עשה ולא תעשה במעשה הם רבים, ואין צורך להזכירם, ומצות הלב הם העקרים הנכבדים על כולם (קיז) [יד] ורבים חשבו כי אין עון במחשבת הלב, רק בדברי עו״ג (קיח) ובאמת כי היא קשה לבדה יותר מכל מחשבות רעות, רק היא כנגד כולם (קיט) והלא יראו כתוב, שש הנה שנא השם (משלי ו טז) ושם כתוב לב חורש מחשבות און (שם שם יח) וכתיב, הטיבות כי היה עם לבבך (דה״ב ו ח) הטיבה ה׳ לטובים ולישרים בלבותם (תהי׳ קכה ד) והיה לבבכם שלם (מ״א ח סא) אני ה׳ חוקר לב (ירמי׳ יז י) וה׳ יראה ללבב (ש״א טז ז), והנה זה הדבור הראשון הוא עיקר כל התשעה הדברים הנכתבים אחריו, והוא קרוב ממצות הלב, וטעם זה הדבור (קכ) שיאמין, ותהיה אמונת לבו בלי ספק, כי זה השם הנכבד שהוא נכתב ולא נקרא (קכא) [טו] הוא לבדו אלהיו (קכב):

שאלני ר׳ יהודה הלוי מנוחתו כבוד (קכג) למה הזכיר אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר שעשיתי שמים וארץ, ואני עשיתיך? וזאת היתה תשובתי אליו (קכד), דע כי אין מעלות בני אדם שוות באמונתם בלבם שהם מאמינים בשם הנכבד, כי הרבים מאמינים להשמעות אזנים שיאמר להם אדוניהם ככה, ולמעלה מהם שראו זה כתוב בדברי התורה שנתן השם למשה, ואם יבוא אפיקורס (קכה) לערער כי אין אלהים ישימו ידם לפיהם, כי לא ידעו להשיב, ואשר נשאו לבו ללמוד חכמות, שהם כמו מעלות לעלות בהם אל מקום חפצו, יכיר מעשה השם במתכות ובצמחים ובחיות, ובגוף האדם בעצמו, שידע מעשה כל אבר ואבר כפי התולדות, ולמה הי״ה על זאת המתכונת [טז], ויגבה לבו אחרי כן לדעת דברי הגלגלים שהם מעשה השם בעולם האמצעי שהוא עומד, וידע זמן מתי תקדר השמש או הלבנה (קכו) וכמה יקדר השמש ממנה (קכז) גם ידע הלבנה למה נקדרה ומי גרם לה (קכח), וכל אלה ידע בראיות גמורות שאין בהם ספק, ומדרכי השם ידע המשכיל את השם, וככה אמר משה, הודיעני נא את דרכיך ואדעך (למטה לג יג) [יז], והנה השם הנכבד הזכיר בדבור הא׳, „אנכי ה׳ אלהיך״ וזה לא יוכל להבין רק מי שהוא חכם מופלא, כי

יהל אור

למה שיאמר „ומצות עשה ולא תעשה במעשה״: (קטז) שלונו להתודות לפניו בהוצאת משפטי המעשרות והתרומות, ולהתנקות מהם במאמר נ״כ, וזהו הנקרא וידוי מעשר, והלווי בזה באמרו ואמרת לפני ד׳ אלהיך בערתי הקדש מן הבית (דבר׳ כו יג): (קיז) הם עקרי הראשיים: (קיח) כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם ע״ג (עיין פ׳ ג): (קיט) כי רק מחשבת עו״ג עולה על כולנה, אבל יש עון במחשבת הלב לבד עו״ג, וכמו שיבאר: (קכ) אנכי ד׳: (קכא) הוא שם העצם: (קכב) והנה יתבאר מלת אנכי אל השם, ויהיה אנכי ד׳ הוא הנושא, ואלהיך אשר הוצאתיך הוא הנשוא, ותהיה הכוונה אני הנקרא ד׳, אני לבדי אלהיך המשגיח עליך השגחה מיוחדת אשר כבר הוצאתיך מארץ מצרים, ועיין באור שד״ל מה שהעיר ע״ז: (קכג) עיין ערכו ברא״ש ס׳ בראשית: (קכד) וכן הוא (כוזרי מאמר ראשון סי׳ כה) ועיין במלמד התלמידים פ׳ יתרו, שיפרש ג״כ כעין זה: (קכה) עיין ערכו ברא״ש ס׳ בראשית: (קכו) כי קדרות השמש או הלבנה יש בם משפטים ודינים רבים: (קכז) פי׳ מהלבנה, כי קדרות השמש מהלבנה, כי גופה לא תלקה ולא תקדור ולא ימנע ממנה את אורה כלל: (קכח) עיין קה״ח להרמב״ם ז״ל פ׳ ע״ז, ובס׳

קרני אור

והשני כפה, והשלישי במעשה: [יד] וכן יאמר (יסוד מורא שם) „וכאשר האחד נמצא בכל אשכון, ככה עקר כל מצות שבית תלוי בפה או במעשה צריכה לאמונת הלב, ואם לאו הכל שוא ותהו, וחכמינו ז״ל אמרו רחמנא לבא בעי (סנהד׳ קו ב) והשם בוחן לב ותוקר כליות, וכתוב בפיך ובלבבך לעשותו (דבר׳ ל יד) וזה שכתיב כולל השלש דרכים, בפיך ידוע, ובלבבך אמונת הלב, לעשותו, שתעשה המצות שהם במעשה״: [טו] ויש בכתיבתו סודות גדולות, והנה הלכה למ״מ, ופירוש קריאתו הוא אדון הכל, ועיין ברא׳ א א קרני אור בפרט כ׳: [טז] וכת׳ ז״ל (ס׳ הטעמים השאמר בכמ״ח) שאריך בזה ויאמר שיש להתבונן מפלאות חכמת הטבע בצמחים ובחיים ובאדם, ובגלגל השוכב במעי אמו ותיקון איבריו וצורתם, ומרחקם וקרובם קצתם מקצתם, והמירות סדרם, ושמירת מנין איבריו מדומה כחלקים (פי׳ הדומים בחלקיהם) ולא יחסר באחד מהם, ולא יוסיף במנין העלבים הדופקים והשוקטים, לא יוסיף ולא יגרע במנין העלבים והגלדים והקשורים אשר יקשרם, ועלמות הראש ושאר הגוף וליור תכניתם, ויכינם הכנה שיהיה נקל לקבל במהרה הפעולות הנצרכים לקיומו ולהתמדת חיותו, ותמנה לכל גיף וגיף שס״ה עורקים שוקטים, ושס״ה עורקים אחרים דופקים כמנין ימות השנה, והאחרים כמנין לילותיה, (וגי׳ כמוטעס, כמנין ימי השנה ולילותיה) ואין זה מקום לדמות ענינם בגוף לדמות במין העולם שמזה הלל נקרא האדם אצל הפילוסופים עולם קטן וג״כ אצל רז״ל. (עיין ברא׳ א א קרני אור בפרט קלח) ועיין מנחת קנאות לר׳ אבא מרי משה פרק ז: [יז] וכן יאמר (ס׳ הטעמים שם) אמנם הכוונה בזה להודיעך ולהורותך ולהפליך שיפלא פועל מבלי כלי וחרש מבלי אבר, והורג בתכלית החכמה, לא כאות לו ולא יד לו ולא רגל לו ולא כלים, ועבר בתכלית התיקון וביופי הליוג. לא עין לו, ולא שמע, ולא אזנים ולא אבר ולא

אמר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כבר פירשתי בפ' ואלה שמות (קכט) כי זה השם לבדו הוא העומד בלא שינוי, ואין זולתו שוכן עד, ולא כמוהו יושב קדם סלה (תהי' נה, כ) (קל) ומעמיד העולם העליון בכחו (קלא) והעולם האמצעי בכח השם ומלאכיו הקדושים שהם בעולם העליון (קלב) וזה העולם השפל שאנו בו מעמדו בכח השם, ובכח שני העולמים העליונים (קלג) והנה יספיק למשכיל בכל גוי דבור אנכי ה' (קלד) [יח], כי עשיית שמים וארץ היום קרוב מחמשת אלפי שנה, וישראל לבדם מודים בזה (קלה), וחכמי האומות אינם מכחישים כי השם הוא לבדו עשה שמים וארץ, רק הם אומרים כי השם הוא עושה תדיר בלי ראשית ואחרית (קלו) והנה השם עשה אותות ומופתים במצרים עד שהוציאם משה להיות להם לאלהים, וככה אמר משה „או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי" (דברי' ד לד) והטעם כי השם עשה לישראל מה שלא עשה לכל גוי כי השם ברא העולם האמצעי, והוא מושל על העולם השפל כפי מה שיש במערכת מזל כל עם מטוב או רע כן יקרנו כי כן חלק להם השם, והנה היתה במערכת ישראל כפי ככבי מזלם להיות עוד עובדים (קלז), והשם בכחו למען אהבת האבות חדש אותות בעולם השפל שלא היה בממשלת העולם האמצעי, והוציא ישראל מרשות המזלות להיותם לו לעם נחלה, ובעבור זה אמרו קדמונינו אין מזל לישראל (נדרים לב א) ועוד אבאר זה בדרך משלים בפ' כי תשא (קלח) והנה בעבור האות שעשה השם במצרים אמר משה אתה הראת לדעת (דברים ד לה) שהכל ראו זה חכמים ושאינן חכמים, גדולים וקטנים, גם הוסיף עוד בדבר מעמד הר סיני ששמעו קול השם על כן אחריו, מן השמים השמיעך את קולו ליסרך (שם כ לו) ואמר באחרונה כי הדעת הגמורה שישיב האדם אל לבו עד שיתבדר לו בראיות כי השם הוא לבדו, על כן אמר וידעת היום והשיבות אל לבבך (שם פ' לט), ואמר דוד ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו (דה"א כח ט) והדעת הוא בלב לא בהודעת הפה, והנה הזכיר למשכיל אנכי ה' (קלט) והוסיף אשר הוצאתיך שיבין המשכיל ושאינו משכיל (קמ) [יט] ואמר אלהיך כי אתה חייב בעבור שהוצאתיך מבית עבדים להיות לי לעבד שתעבדני, ותהיה לי לעם ואני אהיה לך לאלהים, ומשה פי' זה בפרשת כי ישאלך בנך (דברי' ו כ), כי טעם השאלה למה אנו חייבים לעשות מצות השם יותר מכל האדם והלוא בורא אחד לכולנו, והנה הזכיר שלש תשובות, הא' עבדים היינו לפרעה (שם שם כא) והוא עשה לנו זאת הטובה הגדולה, על כן אנו חייבין לשמור כל מה שיצונו, אפילו לא היינו יודעים טעם מצותיו, והב' כי אלה המצות אינם לצרכו, כי אם לטוב לנו כל הימים לחיותנו (שם שם כד) (קמא) והשלישית, וצדקה תהיה לנו (שם כה) שנהיה צדיקים לנחול העוה"ב (קמב), ואנשי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם

קרני אור

תמר שיהיה נושאו, אלא כח יצייר וירקם ויפתח פיתוחים ויחוק חקוקים, ויארוג ויכנס הוא לבדו בתכלית הציור, ודקות האומניות, ומתוקן כסדר והקש יותר נאה מכל חכם חרשים ומספר כביריו אשר כל הכלים שבעולם לא יכול לחקות פעולה אחת בעולם מכל מלאכות הטבע, ולא אפילו בתבנית פרעוש הנראה לנקדה, והנמלה הזה יעידו עליו הסרגש והשכל והוא נמלה, ולא ימצא לו עין ולא יד ולא רגל ולא אבר, ולא תוכל לומר בו שהוא ארוך או קצר, ולא שהוא ירוק או לבן או אדום או תכלת, ולא שהוא קל או כבד, ולא שהוא בעל תבנית או מתוק או מר, והתבונן אז שכין בתכלית ההתבוננות, והחזירהו בשכלך והתבוננהו בלבך, וזכרהו לעת שאלמך להורותך כי אין זולתו שהוא בוראו ומלכו לפי שלזאת הכונה היה סדר אלו הענינים וזכרי היסודות וההויות והסגולות הרוחניות והכחות שיהיה מדרגה לידיעת הבורא ית' להרחיק ממנו כל הראוי להרחיק ולחייב לו מה שהשכל לחייב מן החיובים הפשוטים יותר כפי יכולתנו, וכשתדע זה המנהיג הגדול ותקח אזנך שמץ מנהו אז תדע מה טעם ויאמר ד' אל משה, וטעם וירד ד', ויאמר אלהים, באמתות זה: [יח] וכן כתב הרמב"ן ז"ל, ואמר אנכי הוצאתיך מארץ מצרים, כי הוצאתם משם תורה על המציאות, ועל החפץ, כי בידיעה ובהשגחה ממנו יצאו, וגם תורה על החדוש, כי אם קדמות העולם לא ישתנה דבר מטבעו, ותורה על היכולת, והיכולת תורה על הייחוד, וכמו שאמר, בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ, וזה טעם אשר הוצאתיך, כי הם היודעים ועדים בכל אלה: [יט] והנה כוונת הח' ז"ל פה, כונה להורות כי לבעבור יבין הבלתי משכיל הזכיר כן, ולדעת החבר (כוזרי מאמר ראשון סי' כה) אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים לא היה נמנע הבורא מלפתוח להם ככה מלד מה שנכלל כזה מופת ויותר ממנו, ולהיותם ג"כ דברים נוגעים אלינו

יהל אור

נחמד ונעים פי' רכו ורכו: (קכט) למעלה ג טו: (קל) ופי' שם הח' ז"ל „יושב כמו שוכן": (קלא) ר"ל עולם השכל שהוא בלתי מושג: (קלב) עולם האמצעי הוא עולם הגלגלים, שהוא מתנהג בכח השם: (קלג) פי' עולם העליון ועולם האמצעי: (קלד) הוא האמנת האלהות: (קלה) עיין (כוזרי מאמר ראשון סי' מ"ז, ויסוד התורה להרמ"ג, מחידוש העולם, שהאריך בזה): (קלו) וכן הביא למטה כפי' הקצר את קצת מחכמי יון שאומרים כי לעולם השם הוא בורא, ודעתם שהעולם קדמון כמנהגו נוהג בלי ראשית ואחרית: (קלז) ובמק"ג דו"ו „עבדים": (קלח) למטה לג כא: (קלט) כי המשכיל ישכיל זאת בשכלו לידע שהשם לבדו עשה כל: (קמ) לשאינו משכיל שראה בעיניו נפלאות השם ידע שהשם הוא האלהים, וכן פי' רנ"ה, כי רצה להביא להם ראיה על האלהות ממה שראו הם בעצמם בעיניהם: (קמא) וכן פי' הח' ז"ל שם „והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו, כי כבר הזכרנו כי הוא הטיב לנו, ועוד ייטיב לנו להחיותנו, כי מצותיו חיים הם למוצאיהם": (קמב) וכן תיוב"ע שם, „וזכו יהי נטיר לנא לעלמא דאתי" והח' ז"ל הביא שם הפי' הזה בשם י"א, והוא פי'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

עשרה (קמג) והם ראשים כללים אין למעלה מהם, הראשון הוא עצם כל דבר והוא עומד (קמד) והט' דברים כולם מקרים, וכולם נסמכים על הראשון ונלוים אליו וממנו יצאו (קמה) [כ] כי הוא כמדות *) האחד בחשבון עשרה, כי ממנו יצא כל חשבון, ובכל חשבון ימצא בו כי הוא היסוד (קמו) [כא] והנה זה הדבור הראשון שאמר השם הנכבד (קמז) כולל כל מצות הלב והלשון והמעשה, כי מי שאינו מאמין בלבו בשם אין עליו מצוה (קמח) וחייב אדם להזכירו בכל רגע לכבודו, כי כל מה שיעשה לא יעשנו כי אם בעבור כבודו, ולא ימנע עצמו ממצות לא תעשה, רק בעבור כבוד השם לבדו, כאדם נותן צדקה לעני לא יתננו בעבור כבוד הנבאי, ולא בעבור שישבחוהו בני אדם, כי אז תהיה מעלת האדם גבוהה בעיניו ממעלת כבוד השם שנתן לו הון, ועדף ממונו (קמט) מה שיוכל לתת לקבל שכר מהשם, וככה העושה עבירה בסתר בעבור שלא יודע למלך או יראוהו בני אדם ויקל בעיניהם, והחושב זה הוא משוגע, כי כן כתוב, אם יוצר עין הלא יביט (תה' צד ט) (קנ) והנה השם רואה במסתרים מה שלא יוכלו בני אדם לראות בגלוי כי השם יודע מחשבותיו וסודו, והנה פחד מהמלך שימות מחר שלא יענישוהו, ולא יפחד ממלך האמת שנפשו בידו בעולם הזה ובעולם הבא, והגאון רב סעדיה חבר אזהרות וכלל כל המצות באלה עשרת הדברים (קנא), ומצאו (קנב) השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים (קנג), וכבר פירשתי, כי הדבור הראשון הוא היסוד, ועליו כל בנין המצות, ואחריו כתוב, לא יהיה לך, ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ג, כי יש רבים שהם מאמינים בשם, והם מזבחים ומקטרים לע"ג, כמו המקטירים למלכת השמים, שהם חושבין כי ייטיבו להם, כאשר אמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' חסרנו כל (ירמיה מד יח) וכתוב את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים (מ"ב יז לג) וככה נעמן בהשתחויתי בית רמון (מ"ב ה יח) (קנד) והנה אלה מודים בשם, רק משתפים עמו אחר, על כן בדבור זה כתוב השם הנכבד, ובדבור השלישי גם הוא כתוב, כי פשע הנשבע לשקר פחות מע"ג, רק הוא בוזה השם בגלוי, אולי עשה זה בעבור כעס אי צורך, כי בלבו מאמין בשם, ואינו משתף אחר עמו (קנה), ובדבור הרביעי כתוב השם ששבת ביום השביעי, והנה העושה מלאכה בשבת הוא מכחיש מעשה בראשית (קנו), וזה הפשע פחות מאשר ישא את שמו לשוא (קנז), ובדבור החמישי כתוב השם, כי האבות משתפים עמו ביצירתו, ואם לא יכבדם כאילו אינו מכבד השם (קנח), וחמשה דברים הנותרים הם כנגד האדם (קנט), והראשון הוא הקשה (קס) שהוא להפריד הנשמה מעל הגוף (קסא) [כב], ואשר אחריו אינם בגוף (קסב), ואשר אחריו לא

יהל אור

על דרך הפשט בענין אחר: (קמג) ר"ל עצם והתשעה מקרים: (קמד) כי העצם עומד בעצמו ולמעלה ג טו מבואר בארוכה מה הוא העצם: (קמה) פי' שהתשעה נסמכים אליו והוא היסוד: *) ובמג"ש ובכא"י „כדמות" · (קמו) פי' כמו שהאחד הוא מהעשרה ואינו נספר עמהם כי הוא יסוד המספר, כן דבור אנכי הוא היסוד ואינו מן המנין: (קמז) פי' דבור אנכי: (קמח) ויפרש שאנכי ד' אלהיך שיאהבהו ויעבדהו בכל לבו וידבק בו תמיד ולא תסור יראתו מעל פניו. (קמט) פי' שהעדיף ממונו: (קנ) ופי' שם הח' ז"ל „וזה טעם נכבד כי אין צורך לעינים ולאזנים, כי הוא הנותן כח בעינים לראות ובאזנים לשמוע, הנה המראה והמשמע מאתו הם, ואיך לא ידע הכל": (קנא) נמצא בקיבץ מעשה ידי גאונים (ברלין תרע"ז), ואחריו הראב"ן זקינו של הרא"ש ז"ל בס' „מאמר השכל" וכן עשו כמה גדולים אחריהם: (קנב) זה הוא ענין אחר, ובכל הדפוסים לא הפסיקו בין „הדברים" ובין „ומצאו": (קנג) יפרש שמלאת השם הנכבד בחמשה דברים הראשונים, וכן יאמר (פ' יב) כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם וגם עם כולם, ד' אלהיך · (קנד) אמר „ישלח נא ד' לעבדך בדבר הזה": (קנה) פי' שלא ישתף עמו זולתו: (קנו) והש"י צוה אותנו באות הזה, כמו שאמר כי אות הוא ביני וביניכם (למטה לא יג) וזהו עיקר גדול באמונת ישראל: (קנז) ויחשוב מהחמור אל הקל: (קנח) עיין למטה פ' יב: (קנט) החמשה דבורים האחרונים הם בין אדם לחבירו ולא נזכר בהם השם כלל, לפי שהם המחויבים מחוק הטבעיי באדם: (קס) לדבור הראשון לא תרצח הוא הקשה: (קסא) לשפוך דם האדם אשר ברא אלהים בצלמו: (קסב) בכל הדפוסים כתיב

קרני אור

אלינו בפרט (קול יהודה): [כ] התשעה מקרים קראום חכמי המבטא מאמרות (הגיון שער י) כראשון העצם, השני הכמה, השלישי האיך, הרביעי המצטרף, החמישי המתי, הששי האנה, השביעי המצב, השמיני לו (הוא הקנין והוא הדבר שהוא לו כמו השער, והקרניים, והצפרנים, והבגדים והדומה להם שהם לו ואינם בו) התשיעי שיפעל, העשירי שיתפעל, והנה כל התשעה הם מקרים, והעצם נושא אותם, כי אין מציאותם בעצמם, כי אע"פ שהם נשואים על הגוף הם בעצמם אינם גוף, וזה שנושא את העצם נושא עמו כל תנועות המקרים והנה מי שיאמין באמונה ישרה כמו שאמר אנכי, ישמור מעבות כל רע בעבור כי ידע כי אלהיו נגד עיניו תמיד, והנה דבור אנכי כולל תשעת הדברים כאשר רמז במספר אחד, כמו שהאחד סבת כל המספר והוא איננו מספר כהם דבור אנכי כולל את כולם, ועיין בס' (האמונות והדעות לרס"ג מאמר ב פ"ח) בענין העצם וט' מקריו: [כא] וכן יאמר בס' (השם) „ועוד מצאנו שכל הדברים שבפי דברי המדברים עשרה, והט' מקרים, והאחד לבד עצם סובל, והנה מפתח מעלה הוא אחד, וממטה עשירי, ע"כ בעשרת הדברות הכתובים בתורה בראשיתם אנכי, להורות על שם העצם, ואיננו מצות עשה או לא תעשה במעשה כאשר הדבורים, רק באמונת הלב לבדו" ועיין למעלה קרני אור הפרש א: [כב] וכן יאמר (יסוד

תגנוב בססין (קסג) ואחר כן בלשון (קסד), ואחר כן חמוד בלב (קסה): (פי"הק). ספר עשרת הדברים על דעת כל המפרשים שהראשון הוא דבור אנכי, והשני לא יהיה לך, ואני אגלה לך דעתי בפ' ואתחנן (קסו), ואלה הדברים כולם לאוין חוץ מדבור הראשון והחמישי (קסז) כי עקר הרביעי לא תעשה כל מלאכה (קסח), וטעם זה הדבור הראשון שתהיה אמונתו בלבו, ויאמין כי הוא (קסט), וזה טעם אנכי, ויהיה אלהיו שיעבדהו (קע) כי הוא הוציאו מארץ מצרים, ודבור „אנכי" הוא השרש, והטעם שישימנו לו לאלהים דבק בו, וכן שיודה שהוציאו ממצרים, ודבור לא יהיה לך שני, בעבור שמי שישים שותף עם השם, הנה הוא מודה כי יש שם, גם יש לו שותף, ע"כ אמרתי שדבור אנכי הוא השרש, והוא כנגד העצם הנושא את התשעה המקרים (קעא), וכדמות האחד בחכמת הספירות (קעב), והדבור השלישי נשיאות השם לשוא, והנה הוא קרוב ממעלת הדבור השני, ואם הוא תחתיו (קעג), וזה דרך חכמי הודו האומרים כי השם לא ידע החלקים (קעד) כי אלו היה יודע הנשבע בשם לשקר כי השם שומעו היה ירא ממנו, והדבור הרביעי שביתת יום השביעי והוא קרוב ממעלת נשיאת השם לשוא, והטעם שחכמי יון אמרו כי לעולם השם הוא בורא (קעה), והנה כל עושה מלאכה בשבת מכחש במעשה בראשית (קעו), הדבור החמישי כבוד הורים, בעבור שכבודם תלוי בכבוד שמים, כי הם הולידוהו ככח השם, והאצילוהו והלבישוהו, ודעה בלב נטועה, שחייב אדם לתת גמול טוב למטיבים לו, ע"כ באלה הדבורים החמשה יש זכר השם, ובחמשה הנותרים אין שם (קעז) בעבור שאלה החמשה (קעח), הם בין אדם לבורא, וטעם לא תרצח על בן אדם, שלא תשחית צורה לא טלאו ימית, עוד להתבונן לכה נבראה (קעט) ולא כן הבהמות כי אין מקות להם (קפ), וטעם לא תנאף להאניס מה שיש ברשות אחר, או ברשות העצם (קפא) ושאינו מוכן וחוץ לתולדות (קפב), ומפסיד הזרע (קפג), וטעם לא תגנוב, לב גם מכין (קפד), וטעם לא תענה שתרחק מהכזב, וטעם לא תחמוד, כמו גזל ועושק ומרמת בעבור חימוד הלב, וכל המצות מבוארות הנה באר היטיב במשנה בתלמוד ובתוספות, והחל מדבור לא תרצח שהוא להשחית הגוף, ואחר כן לא תנאף אונס בגוף, ואח"כ לא תגנוב והוא בממון (קפה) ועד שקר בפה, ולא תחמוד בלב, והוא הקל כנגד האחרים, והגאון חבר אזהרות והכניס כל המצות בכלל אלה דברי הברית (קפו) ואני אומר לך ברמז כי הדבר הקל מאמונת האדם עם בוראו (קפז) קשה מכל דבר בינו ובין נברא כמוהו (קפח) כי כל נברא ימות (קפט), והתפרש בשכיבה המותרת, להיותה בגלוי ולא בסתר (קצ), והממון יעשה לו כנפים, ואין אדם שלא יחטא בלשונו להוסיף או לגרוע, וכל לב חומד ומתאוה חוץ מלבות אמונים (קצא), וטעם דבור אנכי שידענו ויאהבנו בכל לבו וידבק בו ויהי לנגדו תמיד, ולא תסור יראתו מעל פניו (קצב) [כג] וטעם לא יהיה לך אלהים אחרים שלא יאמין

קרני אור

מורה ... נ') „והנה נעברת הדברים האמצע כנגד השם הם הדבקים בלב, והם האמורים, ובחל דבור השני לא תרצח בהאמור". [כג] ולפי זה יהיה כח הדבור הזה על אהבת השם ואמונתו ופ"ז כתב הרד"א כי הוא יסוד הס' מיסודי התורה

יהל אור

כתיב „אינס בגוף" וטעם הוא ור"ל „אונס בגוף" והוא לא תנאף, וכן הוא בפי' הקצר למטה „ואח"כ לא תנאף והוא אונס בגוף", ופי' להאניס מה שיש ברשות אחר, והוא המס בגוף: (קסג) וכלל זה גם גנבת נפשות וכדעת רז"ל: (קסד) ואח"כ הזהיר שלא יזיקהו בדבר שפתיו ע"י עדות שקר: (קסה) והזהיר על הגזל הנמשך בפעל החמדה וגם על החמדה עצמה אשר בנפש, כי היא מקור כל פעולותיו הרעות, והנה דבור אנכי ולא תחמוד הם כמו מפתחות לכל שאר המצות ע"כ הם ראש וסוף: (קסו) בדברים ה' ס', ודעתו שם כי דבור אנכי איננו מן המצוה, וכן דעתו למעלה עיין אות קמו: (קסז) דבור הראשון אנכי, והחמישי כבד, וכן יאמר למעלה בפי' הארוך, ועיין קרני אור שם הערה ד': (קסח) עקר הרביעי הוא זכור, וכתוב בו ג"כ לאו, לא תעשה כל מלאכה: (קסט) פי' כי היא בורא ואדון וכי ישועתו מבלי ראשית ומבלי אחרית: (קע) פי' מה שיאמר אלהיך: (קעא) עיין למעלה קרני אור הערה כ: (קעב) עיין יהל אור למעלה אות קמו: (קעג) וכן יאמר למעלה בפי' הארוך, כי פשע הנשבע לשקר כחות מע"ג: (קעד) עיין למעלה יש ס, דעת חכמי הודו גם בענין הנבואה: (קעה) עיין למעלה אות קלו: (קעו) ע"כ צוה לזכרו ולקדשו, וזה סבה גדולה באמונה, כי מתוך החדוש יתבאר ענין ההשגחה והנבואה: (קעז) פי' אין זכר השם: (קעח) פי' החמשה הראשונים: (קעט) ואם תתבונן לא תרצח אומר: (קפ) והותרו לך: (קפא) פי' ברשותו, ור"ל אף אם היא ברשותו אינו רשאי לאנסה: (קפב) עיין ברא' ו' יא ובבאורי שם: (קפג) כמעשה אונן: (קפד) ונכללו בו שאר מלות רבות: (קפה) ולדעת חז"ל (סנהד' פו.) בגונב נפשות הכתוב מדבר, ועיין רש"י ז"ל: (קפו) עיין יהל אור אות קנ"ח: (קפז) פי' אפילו דברים הקלים בעניני האמונה עם בוראו: (קפח) המה קשים מכל דבר אפילו מעבירות שבין אדם לחבירו: (קפט) והאמונה באלהות הוא יסוד העקרי: (קצ) עיין בפי' הרמב"ן ז"ל (דבר' כו, פסוק יד ויט): (קצא) פי' כל אלהים שהזהרנו: (קצב) יאמר שאנכי הוא מצות הלב שיודה ויאמין בלבו אמונה שלימה כי יש בורא נמצא אחד קדמון ואין עוד מלבדו וראוי לאהוב אותו ולירא מפניו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: ד לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם

אונקלוס

עַבְדּוּתָא: ג לָא יְהֵי לָךְ אֱלָהּ אָחֳרָן בַּר מִנִּי: ד לָא תַעְבֵּד לָךְ צְלַם וְכָל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא מִלְּעֵלָּא וְדִי בְאַרְעָא מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא:

רש"י

(ג) לא יהיה לך. למה נאמר לפי שנאמר לא תעשה לך אין לי אלא שלא יעשה העשוי כבר מנין שלא יקיים תלמוד לומר לא יהיה לך יג): אלהים אחרים. שאינן אלהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם יד) ולא יתכן לפרש אלהים אחרים זולתי שגנאי הוא כלפי מעלה לקרותם אלהות אצלו. דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונים אותם ודומה כאילו הוא אחר שאינו מכירו מעולם טו): על פני. כל זמן שאני קיים שלא תאמר לא נצטוו על עבודת כוכבים אלא אותו הדור טז): (ד) פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה.

אבן עזרא

באומרים שמלאך הכבוד הפקיד על העולם (קיג) ולא יעשה צורות להוריד כח עליונים (קיד)): ג לא יהיה לך, דבר הכתוב אלהים כנגד מחשבת עובדימו (קטו) [כד] כמו ויקח חנניה הנביא (ירמי' כח י) (קטז) והאנשים רדפו אחריהם (יהושע ב ז) (קיז) וככה דבר שמואל, למה הרגזתני (ש"א כח טו) כי הכתוב דבר כפי מחשבת שאול (קיח) ואין זה מקומו לפרש אותו, וטעם על פני, כמו וימת הרן על פני תרח אביו (בראי' יא כח) שהיה נמצא אתו וראה אותו, וככה, ויכהן אליעזר ואתמר על פני אהרן אביהם (במד' ג ד) (קיט) והנה הטעם אחר שאני אלהיך ואני נמצא תמיד בכל מקום, ואני רואה מה תעשה אין ראוי שתשתף עמי אלהים אחרים (ר) [כה] ואמר אחד מחכמי לב אל תכעיס אדונך והוא רואה אותך (רא) והנה זאת המצוה שהיא לא יהיה לך היא בלב גם בפה (רב) כי אין בתורה מצות לא תעשה בלב כי אם זו, כי אדם אומר לפני עדים כי הוא הולך לרצות או לנאוף, לא יהרג בעבור דבורו אם לא עשה מעשה, והאומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים צוה הכתוב „כי הרג תהרגנו" (דבר' יג י), ובמעשה (רג) לא תעשה לך פסל וכל תמונה עץ או אבן, ולא תעשה בשום אומנות תמונה שהיא בשמים, ואמר ממעל שהם למעלה על הארץ מכל צד, ואין תמונות בשמים, רק שמונה וארבעים צורות (רד), וחכמי הצורות עושים דברים אשר לא כן, ומעשיהם קרובים לעבודת גלולים (רה): (פירוש, ופעם על פני. אחר שתדע שאנכי בראתי הכל, וכבודי מלא הכל, לא יהיה לך אלהים זולתי, וטעם על פני, כמו, על פני אהרן אביהם (במד' ג ד) [כו] וזה כדברי אחד מנבוני הלב, אל תכעיס את אדוניך לטרות את פיו והוא רואך (רו)): ד ואשר בארץ מתחת. שהוא מתחת

יהל אור

(קלג) זה הוא דעת חכמי יון: (קלד) וכן יאמר (למטה פי' ג), וחכמי המזרות עושים דברים אשר לא כן ומעשיהם קרובים לע"ג: (קלה) שידעו כן: (קלו) ר"ל, כי יקרא הכתוב לחנניה נביא, כנגד מחשבת המאמינים בו, כי נביא שקר היה: (קלז) ר"ל רדפו לפי מחשבתם אחר המרגלים, וכם היו בבית רחב הזונה: (קלח) ועיין ברלב"ג שם מה שהעיר ע"ז, וכן אמר אלהים, כנגד מחשבות עובדימו: (קלט) שהיה אהרן אביהם רואה ועומד שם: (ר) כי הכל גלוי לפני: (רא) וכן יאמר אל תכעיסוני לשתף עמי אלוה זולתי על פני ואני רואה: (רב) ואמר לא יהיה לך הסכמה בלב, וכן בפה וכמו שיבאר: (רג) אחר שהזהיר במחשבת הלב, החל להזהיר במעשה ידי אדם, ואמר, לא תעשה לך פסל: (רד) חכמי התכונה כשרצו לדעת מהלך הכוכבים והמזלות שמו סמנים בקבוצת הכוכבים צלמם כפי ראות עיניהם מ"ח צורות בכל הגלגל, שהם י"ב בתוך מהלך השמש, והנשארים לצדדים מזה ומזה מקו השוה, והנה יב מזלות שתחלתן טלה וסופן דגים, ועוד ששה ושלשים צורות, כא צורות מצפון וטו מדרום, וסימן למספרם כוכב בגי' מ"ה, ועיין ס' בחמד ונעים סי' ש"ה, שמות הששה ושלשים צורות: (רה) עיין אות ריב: (רו) וכן יאמר בפי' הארוך, עיין אות רא:

קרני אור

ולמה יהיה נקרא לאחרים? : [כד] וכן הוא (מכילתא יתרו פ"ו) וכי אלהות הן והלא כבר נאמר, ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המה (ישעי' לז יט) ומה ת"ל אלהים אחרים, אלא שאחרים קוראין אותם אלהות: [כה] (ובמכילתא יתרו שם) על פני, כל זמן שאני קיים, פי' כמו שאני קיים, והוא לעולם, וכן הוא שם, מה אני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, אף אתה ובנך ובן בנך לא תעבוד ע"ז עד סוף כל הדורות: [כו] עיין

בדברים

מקו"ב רש"י: יג) מכילתא פ"ו, ובספ"ז יפרש, על לא תעשה לך פסל: יד) מכילתא שם, כלומר בשם אלהים של אחרים ובאלו כתיב אלהי אחרים, ילקוט שם: טו) מכילתא שם ילקוט שם: טז) מכילתא שם, פס"ז ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה

ה לָא תִסְגֻּד לְהוֹן וְלָא תִפְלְחִנּוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהָךְ אֵל קַנָּא מַסְעַר

אבן עזרא

השמים, התמונות רבות כאשר הם מפורשות בפ' ואתחנן (ר"ו) גם כן במים (ר"ח) [כז] ואמר הכתוב מתחת לארץ, כי הים והארץ כדור אחד (ר"ט): (פיה"ק . פסל. כגזרת פסל לך (לעיל לד א) (ר"י) פסל אבן או עץ [כח] או תעביד כל תמונה כאשר היא: אשר בשמים ממעל. הם הככבים והמזלות והמאורות: ואשר בארץ מתחת. תבנית דגה והוא (רי"א) שם כלל לכל הנולדים בהמים ונדלים בם: ה לא תשתחוה להם. כאשר עושים בעלי הצורות החושבים כי יוכלו להוריד כח העליונים למטה לצורך האחד (רי"ב) [כט]: ולא תעבדם. לזבוח ולהקטיר להם בכלל לא יהיה לך (רי"ג), גם כן אזהרת ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך (לעיל כג יג), ובספר יהושע ולא השביעו (יהושע כג ז) (רי"ד): וטעם אל קנא. כי דין הוא אחר שהשם בראך והוא מחיה אותך, איך תתן כבודו לאחר אשר לא ייטיב ולא ירע, וטעם אל הוא להודיעך שהוא תקיף ויוכל להנקם ממך בכל רגע ולא תוכל להנצל ממנו (רט"ו), הזכיר ירמיהו כי "האכל הבשר תקדינה שניו" (ירמיה לא כט), ובס' יחזקאל מפורש, כי השם הנכבד נשבע כי, בן לא ישא בעון האב (יחז' יח כ), אם כן מה טעם פוקד עון אבות על בנים, והתשובה כי יחזקאל פירש אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו (רט"ז), כי פקידת העון היא קשורה על שונאיו (רי"ז) [ל] כמו שוברתי, וטעם פקידה כמו זכירה (רי"ח) כמו "וה' פקד את שרה" (בראשית כא א) שהוא כמו ויזכור ה', כי השם יאריך לרשע אולי ישוב מחטאו שחטא ויוליד בן שהוא טוב ממנו, והנה אם הלך בדרכי אביו, גם הדור השלישי גם הדור הרביעי, השם לא יאריך אפו לרביעי אם היו כך עד ארבע דורות שונאי השם כולם, כי בו יאבד זכר כולם, כי השם יזכור מה שעשה האב, ומה שעשה הבן, ובן הבן, ע"כ לא יאריך לרביעי [לא] ובני הבנים נקראים בנים (רי"ט) על כן אחז דרך קצרה (ר"כ) [לב] כי ממלת שלשים ורבעים יבין האדם זה (רכ"א) [לג]׳

קרני אור

יסוד מורה שער ט: [כז] (ובמכילתא יתרו פ"ו), "ואשר במים להביא את הבוביא דברי ר"ע, ר"א להביא את הסנפירים", ועיין ערוך הערך בובית כי הוא הנקרא "עורון לילה", ובר"ה כד ב, לרבות שלשול קטן וכן הוא בע"ז מג ב, והוא מין תולעת נמלה בקליפה המבלבל את עצמו כשהוא זוחל, כי העמים הקדמונים היו מאמינים שיש אלהות הכוכבים בשמים, ויש הכוכבים על הארץ, ויש הכוכבים בימים ובנהרות, ובא האזהרה על כולם: [כח] גם פסל לרב"ע, הנחתו על הצורה כנחלכת מגולם שאין לו צורה, כגון גולם עץ או אבן כחולבין בו הנה והנה עד שנעשה הפסל, דבר שיש לו הצורה הוית כחולים בודים לה, או כחולבין הצורה מן גוף וגוש גדול קבוע כעין כחולבין מתוך ההר והסלע, נקראה הצורה החלוכה פסל (געהויען בילד) והאומן העוסק כזה כאומנות נקרא פוסל (בילד הויער) והתנאי א"כ בפסל שיהיה דבר גוש כעל גלפות ורתקים מעוקבים, לא שיהיה צורה מצוירת על הקיר או שאר בטח, ע"י צבעים וגוונים, כי אז לא יקרא פסל כ"א צלם, שהם לא נופל כין על הצורה הגופיית המעוקבת ובין על הצורה השטחיית המצוחה: [כט] והח' ז"ל האריך לבאר מהחכמה הזאת בס' העצמים עי"ש: [ל] והרלב"ג יפרש מלת "לשנאי" ומלת "לאהבי" שהם חוזרים אל האבות, עיין בבאור בד"ל מה שכתב בזה: [לא] והנה יחס הכתוב כאן זאת הפקידה והטעם בחטא ע"ג בלבד לפי שבשאר עונות כפי הקבלה האמיתית אין הדבר כן, כי כשיות הבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם לא יפקוד עליהם עון אבותיהם אלא עון עצמם בלבד (רד"ה): [לב] עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' נ כג) ובקרני אור שם הערה י ותבין דברי הח' ז"ל בזה: [לג] עיין ברמב"ן

יהל אור

(רז) בדברים ד' מפורטות כל התמונות: (רח) גם הנמלה במים: (רט) וכן יאמר (ברא' ב א) "כי הם כאגודה אחת", ע"כ אמר מתחת לארץ: (רי) ונקרא כן על שם שנפסל, כלומר שמציירין אותו אותו ע"י כריתה בגרזן ומקבת: (ריא) צ"ל "והוא": (ריב) זאת היא דרך חכמי הודו שעושים צורות מתכות בשעות ידועות להוריד כח הכוכבים, והיא שאמר ירמיהו, לעשות כונים למלכת השמים (ירמיה ז יח): (ריג) כגון זביחה וקיטור וניסוך, וכן שאר עבודות: (ריד) שם יאמר "לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדם", הרי פי' לא ישמע על פיך הסמוך ללא תזכירו, שלא תזכירו שמותם להשבע בהם גם שלא ישביע בהם עובדיה: (רטו) וכן פי' הרמב"ן: (רטז) ואם הבן הלך בדרכי אביו יפקוד ד' את עון האב על הבן, וכן הוא בג' (סנהד' כז ב) "ובנים בעון אבות לא, והכתיב פוקד עון אבות על בנים? התם כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן", ופי' רש"י ז"ל "ונפרעים מהן עונותיהן ועון אבותיהם": (ריז) ויהיה פי' "לשנאי" אם הבנים שנאי, וכן דעת רש"י והרשב"ם והרמב"ן ז"ל, וזה לא נאמר אלא בעובד ע"ז, כי לא יקרא שונא ד' אלא העובד ע"ז: (ריח) וענין זכירה הוא שימת השגחה על דבר להשקיף על ענינו, ומזה הענין כאן פוקד עון האבות, יביט וישגיח את עונות הנעשים מן האבות: (ריט) וא"כ בנים ר"ל כאן כולל גם בני בנים, וא"כ שלשים הם בני בני הבנים ורבעים הם תולדות השלשים, ולפ"ז הבנים הם דור ראשון, ובני בנים דור שני, ובני בני בנים נקראים שלשים ואחריהם רבעים ואין האבות ממניינם: (רכ) ואמר כן לפי שלמטה לד ז אמר "פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים": (רכא) ולכך אמר שלשים ורבעים ולא אמר שניים, דהיינו בני בניהם

שהם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרָדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי לְשָׂנְאָי כַּד מַשְׁלְמִין בְּנַיָּא לְמֶחֱטֵי בָּתַר אֲבָהָתְהוֹן׃ ו וְעָבֵד

אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֺן אָבֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים

רש"י

תמונת כל דבר אשר בשמים יז): (ה) אל קנא. מקנא להפרע יח) ואינו עובר על מדתו למחול על עון עבודת כוכבי' יט). כל לשון קנא אנפרי"מנט בלע"ז נותן לב להפרע: לשנאי. כתרגומו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כ): (ו) נצר חסד *). שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצא מדה טובה יתירה על מדת פורעניות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים כא):

אבן עזרא

(פיה"ק, והנה דבור לא יהיה לך, באמונת הלב, ולא תעשה פסל להיות בלבך לאלהים, גם לא תשתחוה לו אם יכריחך אדם (רכב), ולא תעשה דבר שהוא מעבודתו (רכג): וטעם אל קנא. כי בני האדם בראתים שיעבדוני, וכן הכתוב אומר ולכבודי בראתיו (ישעי' מג ז) ואם הוא עזבני ועבד אחד מבריאותי, הנה עשה הפך רצוני. גם אני אקח נקמה ממנו ולא אנקנו (רכד) [לד] וזה טעם אל קנא, וכדרך בן אדם דבר הכתוב עד שיבינו השומעים (רכה) וכן אמר ושמתי אני את פני, והכרתי אותו (ויקרא כ, ה) (רכו), גם אם היה בנו רע אפקוד עון אביו עליו: וטעם על רבעים. שלא אאריך להם יותר, ואין במקום הזה מה שישאל השואל איך יפקד עון אב על בן, כי הנה מפורש הוא לשנאי כי אם היה הבן מאוהבי לא יפקד עליו עון האב, והטעם הוא שהשם לא יאריך אפו אם יהיו עד ארבעה דורות שנאי השם כולם ויש מהם שיכרת הראשון, גם יש השני השלישי (רכז), ואין טעם פוקד שיחבר (רכח) כי אם זכירה כמו פקדתי (ש"א טו ב), ואחר שיזכור כל אשר עשה האב לא יאריך לבן (רכט): ך כתוב ועשה חסד לאלפים, וכתוב לאלף דור (דבר' ז ט) ובני אדם יחשבו כי זו שאלה ואיננה (רל) כי כן כתוב אם תשמור מצותי ישמור לך השם הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך, שהם הג' אבות וזה הוא „שומר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו לאלף דור" (שם) ובפרשה זו אמר דבר אחר „ועשה חסד לאלפים", והטעם אין קץ והוא לעולם ועד (רלא), וזה הדבר יתפרש לשני ענינים (רלב) האחד שהשם יעשה חסד לאוהביו שתעמודנה נשמתם לעולם לאלף אלפי דורות (רלג) והשני כי השם יעשה טוב לבניהם (רלד) שהם כמותם עד אין קץ (רלה), וככה אמר דוד, וחסד ה' מעולם ועד עולם

יהל אור

שהם בכלל בניו: (רכב) כמו שעשו חמו"ע, שלא השתחוו לצלם נבוכדנצר שהכריחם לזה: (רכג) הוא אזהרה לכל עבודת אליל שדרך עבודתה בכך, ואפילו דרך בזיון, כמו פוער עצמו לפעור, וזורק אבן למרקולים: (רכד) ולא נמצא בשום מקום שיבא לשון קנאה בשם הנכבד כ"א בענין ע"ז בלבד: (רכה) כי הוא ית' מרומם על כל המדות והתוארים, ונאמרו בו כולם להשמעת אזן ולהסביר הענינים: (רכו) ובע"ג הכתוב מדבר: (רכז) ויהיה פי' פוקד עון אבות על בנים כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם: (רכח) ר"ל אין טעם פוקד לשון חיבור, היינו שיחבר עון האב עם עון הבן: (רכט) אם מעשהו כמעשה האב, ופי' מלת על מקום עם ר"ל זוכר עון אבות עם עון בנים ובני בנים ומאריך אף להם עד דור הרביעי: (רל) ואיננה שאלה: (רלא) פי' כי טעם השני פסוקים הוא אחד, ואינם סותרים זה את זה, ואלפים ואלף דור לאו דוקא, ופי' עד אין קץ: (רלב) אך הפסוקים בפני עצמם יתפרשו לשני ענינים: (רלג) פי' מה שכתוב פה ועשה חסד לאלפים פי' על אוהביו בעצמם שתעמודנה נשמתם וכו' ובמקה"מ „לעולם ועד": (רלד) ומה שכתוב בדברים ז ט, שמר הברית והחסד לאהביו וגו' לאלף דור, פי' שהשם יעשה טוב לבניהם שהם ג"כ אוהביו: (רלה) וכן פי' הה' ז"ל שם וטעם

קרני אור

ז"ל מה שהפיר ע"ז: [לד] ובן יאמר המורה בפל"ו מהח' הראשון „דע שאתה כשתסתכל בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לא תמצא לשון חרון אף, ולא לשון כעס, ולא לשון קנאה אלא

מקו"ב רש"י: יז) מכילתא שם, פס"ז ילקוט שם: יח) כי אין בייך קנאה אלא כאדם ולא כלפי מעלה לכן פי' שפירושו מקנא להפרע וכו': יט) עיין מכילתא שם, פס"ז ילקוט רפ"ח: כ) דאל"כ קשה הרי כתיב לא יומתו וגו' ובנים לא יומתו על אבות ועיין ברכות ז א, סנהד' כז ב, מכילתא שם: *) ובכתוב ועשה חסד, עיין בהבנת המקרא ביארש כי אין זה מן סימן ליון המקרא, אך כולו דבר אחד מן פסוק ה, וז"ל כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, ונוצר חסד שאדם עושה לשלם שכר וכו', והוא רקוע אל נמצאת מדה טובה וכו' שזה עיקר כונת רש"י ז"ל בפירושו, והמדפיסים השתבשו והפרידו הוי"ו מן מלת ונוצר, ועשאוהו לסימן ליון המקרא, ובזוכר לאכרסם הביא מן רש"י כת"י וז"ל ועשה חסד, ונוצר חסד שאדם וכו', וכונת רש"י שמלת ועשה ענינה כמו ונוצר, ומלת חסד שב על האדם כמו שפי' בפ' תשא: כא) מכילתא שם תוספתא סוטה פ"ד, פס"ז ילקוט רל"ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לאהבי ולשמרי מצותי: ס ז לא תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את

אונקלוס

טיבו לאלפי דרין לרחמי ולנטרי פקודי: ולא תימי ית שמא דיי אלהך למגנא ארי לא יזכי יי ית

אבן עזרא

על יראיו וצדקתו לבני בנים (תה' קג יז) (ריו) והנה אין ספק כי חסד השם הוא לנצח על יריאיו, ובעבור שהזכיר לבני בנים, על דרך וצדקתו עומדת לעד (שם קיא ג) הוצרך לפרש אם היו הבנים טובים, על כן אמר אחר כן לשומרי בריתו (ריז) ובפרשת כי תשא (ריח) אפרש לך איך תכנס מדת פוקד עון אבות במדת רחמים (ריט): ומלת לאהבי. הם החסידים (רמ) ולשומרי מצותיו הם הצדיקים (רמא): (פיה"ק. וטעם לאלפים. לעולם ועד, וכן טעם לאלף דור (רמב), והעד „וחסד ה' מעולם ועד עולם" (שם קג יז) והוא סוד גדול ומופלא (רמג) [לה]: לאהבי. הם יודעי השם ואין למעלה מהם: ולשמרי מצותיו. בעבור יראתו אחריהם (רמד)): ז לא תשא את שם ה' אלהיך. שם הוא כמו זכר והוא מושך (רמה) להיות סימן לנקרא (רמו) רק יִמצא זכר בלשון הקדש פעם בלב ופעם בפה (רמז) רק השם הוא נשוא בפה (רמח) וכן מצאנו שאמר דוד „ובל אשא את שמותם על שפתי" (תה' טז ד) (רמט) והנה טעם לזכור השם (רנ), כי כאשר הוא השם אמת, כן יהיה דברו אמת (רנא) והנה אם לא יקיים דברו - כאילו מכחיש את השם, ומנהג אנשי מצרים עד היום, אם ישבע אדם בראש המלך ולא יקיים את דבריו הוא בן מות, ואלו נתן כופר משקלו זהב לא יחיה, בעבור כי הוא בוזה את המלך בפרהסיא, אי"כ למלך בשר ודם, כמה אלף אלפי פעמים חייב אדם להשמר שלא תכשילהו לשונו לתת את פיו לחטיא את בשרו לזכרו לשוא, והנה ראינו בעבור שנשבעו בני ישראל ברבים על דבר פלגש בגבעה (רנב) ושם היה פנחס הכהן (רנג) ומצאנו שנהרגו העוברים על השבועה (רנד) וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים וטף (רנה), וכן לא יעשה אפילו במחללי שבת (רנו) וגם ראינו שבקש שאול להרוג יהונתן בנו, והוא לא שמע השבועה (רנז), וראינו

רש"י

(ז) לשוא. (הראשון ל' שקר כתרגומו כמא דתימר) אי זהו שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על עמוד של אבן שהוא של זהב (כב) (השני לשון מגן כתרגומו זה הנשבע לחנם

קרני אור

בע"ז לנד" ועיין במפרשיו מה שהעירו ע"ז: [לה] כי החסד שהשם עושה לאוהביו הוא עמוק עמוק ומי ימצאנו, ורבו להפליגו בעבור המון העם, כי החסד שהשם עושה הוא רצו לנשמה ולא על הגוף, והמון העם חושבים כי כל הטובות הכתובים בתורה הם מרמזים על גוף האדם ולא לנשמה. כי הם חושבים שהנשמה נבראת לעבודת הגוף ועניני הנשמה אינם נחשבים בעיניהם למאומה ואינם יכולים להבין זה הסוד

יהל אור

„וטעם אלף עד אין קץ", ובמקה"מ „והשני בתעמוד השם הטוב לבניהם וכו'": (רלו) והזכיר על יראיו ולא הזכיר על אוהביו, בעבור כי היראה הוא סבת האהבה, והה' ז"ל פי' שם „והזכירו בתורה לאוהביו שהם במעלה הגבוהה": (רלז) כמו שאמר הכתוב שם פ' יח „לשמרי בריתו ולזכרי פקודיו לעשותם" ופי' שם הה' ז"ל, הם שומרי מצותיו מיראה, וזכרי פקודיו הם האוהבים, כי לעולם פקודיו לפניהם וכלבם לא ישכחו רגע אחד: (רלח) למשה לד ו: (רלט) ובעל הכתב והקבלה אחרי שהביא דעת המפרשים כתב וז"ל „מכל אלה יש לנו מקום לבחור יותר בפי' הראב"ע שמדת הרחמים הכתוב מדבר", ועיין למשה לד ו: (רמ) שאין למעלה מהם כי לא נקרא אוהב אלא מי שהוא חכם ושומר מצות הא-ל ית': (רמא) שם לדיק מציין מי שמשתמש בחוקי החכמה לעשות לדק מצד שהתרגל להתנהג כפי חוקי החכמה, הגם שהוא אינו חכם רק התרגל בהם בטבעו לעשותם: (רמב) לא אלף דור ממש, כי אם עד עולמי עולמים: (רמג) ולא כל אדם זוכה להבינו: (רמד) עיין אות רמ, ורמא: (רמה) ובבאור יצחק הגי' „והוא מושם": (רמו) שהנקרא יקרא בשמו והוא סימן לזכירתו: (רמז) כי ימצא על שני דברים, פעם בלב כמו זכור את יום השבת וכיוצא ופעם בפה, כמו, ולא זכר שר המשקים (בראשית מ כג) ופי' שם הה' ז"ל „לא הזכירו בפה" ועיין באורי שם: (רמח) רק השם הוא יזכר בפה: (רמט) כי הדבור יקרא כן בעבור שיש בו קול, ופי' אל תשא על שפתיך שם ד' להנם: (רנ) בעת השבועה: (רנא) ויהיה נשיאת שם ד' ענינה הזכרת שם ד' דרך שבועה: (רנב) כמ"ש ואיש ישראל נשבע במצפה (שופ' כא א): (רנג) כמ"ש ופנחס בן אלעזר הכהן עומד לפניו בימים ההם (שם כ כח): (רנד) כמ"ש כי השבועה הגדולה היתה לאשר לא עלה אל ד' המצפה לאמר מות יומת (שם כא ה): (רנה) כמ"ש לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב והנשים והטף (שם פ' י) כעיר הנדחת: (רנו) כי השבועה חמורה ממחללי שבת: (רנז) כמ"ש ויהונתן לא שמע בהשביע אביו את העם (ש"א יד כז) והוא לא סבר כורתן אלא

כשוגג

מקורי ובאורי רש"י: כב) שבועות כט א וכט ה, ועיין מכילתא פ"ז, פסי"ר פ' כב, פס"ז

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

שהביא השם רעב לארץ בעבור שאול וביתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבעונים (יהושע ט טו) (רנח), וכאשר נהרגו בית הדמים (רנט) אז ויעתר ה' לארץ (ש"ב כא יד) ושלמה אמר לשמעי הלא השבעתיך בה' (מ"א ב מב) (רס) והכלל לא מצאנו בעשרת הדברים שכתוב שם שכר טוב מפורש רק בכבוד אב ואם (רסא) ולא עונש מפורש רק בע"ג (רסב) ובנשיאות השם לשוא (רסג), ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה, ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו, כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות לא יוכל כל עת לרצוח ולנאוף (רסד) כי יפחד, ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד שבועות אין מספר, וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת שלא ידע שנשבע, ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה, אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה, כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה, והוא להם לשון צחות, ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו, ואני אראה שנענשם, כי הרוצח אם רצח אויבו מלא תאותו בנקמתו, גם הנואף כן לפי שעתו, והגונב מצא הנאות לצרכו, ועד שקר להתרצות או להתנקם, והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה, הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו: (פיה"ק. וטעם לא תשא, בעבור שכל שם הוא מקרה. ונושאו הוא המזכירו בפה (רסה): לשוא. האל"ף שרש כאל"ף חטא (רסו) ויתכן היות הוי"ו תחת אל"ף, והאל"ף תחת ה"א, מגזרת שואה ומשואה (איוב ל, ג) כי אותיות יהוא יתחלפו, ויהי טעמו דבר בטל שאין בו ממש (רסז), והטעם כשואה שאין שם ישוב (רסח) וכן וגוה מגבר יכסה (שם לג יז) (רסט), וכבר הפרישו רז"ל בין שבועת שוא לשבועת שקר (רע) גם יתכן שנקרא שבועה מגזרת שבעה, והוא הסוד הכתוב בס' יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע (רעא), והנה המזכיר השם על דבר ולא יקימנו, כאלו כחש השם, כי טעמו הזכירו (רעב) כאשר הוא השם אמת כן יהיה דברי, ושבועת השם בכל המקרא היא גזירה. שנגזרת בלא תנאי (רעג), וטעם להזכיר בימינו, וכסא כבודו, ושמים העליונים (רעד) כל דבר שהוא עומד, וכן טעם בחי העולם (רעה), והנה הנשבע לשקר הוא מחלל השם, ואין אחר ע"ז קשה מהשבועה, וכאשר אמר על הדבור השני (רעו) אל קנא, כן אמר (רעז) „כי לא ינקה ה'", וזאת האזהרה אלו לא היתה כתובה בתורה, ידועה היא וברורה היא בדעת שהיא בלב נטועה וחכמי לב חייבו מיתה עליה (רעח), והשבועה על דרכים רבים, והקשה בזכירת השם הנכבד, והנה ראינו נשיאי העדה נשבעו לגבעונים (רעט), והם נשבעו על תנאי שהם רחוקים (רפ), ועברו כל ישראל על מצות לא תחיה כל נשמה (דבר' כ טז), ולא חללו הנשיאים השם. ואחר שנים רבות קרובות מארבע מאות שנה (רפא) לא נקה ה' את שאול שהמית את הגבעונים בעבור שנשבעו להם בני ישראל, ובאמת המיתם שאול, כי כל הנמצא בנוב הרג מאיש ועד אשה, כי כן כתוב (רפב), והגבעונים היו חוטבי עצים ושאבי מים בבית הכהן הגדול (רפג)

יהל אור

בשוגג, ואעפ"כ חייבו אביו מיתה, עד שהוצרכו העם לפדותו, שנאמר „ויפדו העם את יהונתן ולא ימת" (שם שם מה) ופדאוהו כדין מפני שאמרו שוגג היה: (רנח) ונהרגו בניו בעבור שאול אביהם שלא שמר את השבועה: (רנט) כלשון המקרא „אל שאול ואל בית הדמים" (שם כא א), וקראו „בית הדמים" כי הרג הגבעונים שלא חטאו לו: (רס) והרג לשמעי בעבור שהשביעו בשם: (רסא) כמ"ש למען יאריכון ימיך (פ' יב): (רסב) כי אנכי ד' אלהיך אל קנא (פ' ה): (רסג) כי לא ינקה: (רסד) בעת שירצה: (רסה) עיין אות רמה: (רסו) שהוא שרש, וכן כתב בס' שפה ברורה „גם יש אלף נכתב בעבור שהוא שרש ואיננו נמבטא כמו חֵטְא ומלת לַשָּׁוְא": (רסז) וכן כתב בס' שפה ברורה שם „לפי דעתי הוא מגזרת שׁוֹאָה והוי"ו במקום אל"ף, והאל"ף תחת ה"א, והטעם דבר בטל שאין בו ממש": (רסח) פי' כמקום ציה ושממה מקום מדבר: (רסט) עתה יבא ויהיה שהוי"ו תמורת אלף, וגוה הוא כמו גאה, ענין גאוה, והאל"ף מומרת בוי"ו; (רע) עיין שבועות כ, ב, וכא א, מאי בין שבועת שוא לשבועת שקר, ושם, ז היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע לאדם (פי' של האיש שהוא אשה) שבועת שקר נשבע להחליף (פי' לשנות את האמת בשבועתו היינו לשעבר כגון אכלתי ולא אכל לא אכלתי ואכל) ועיין בפי' המשניות להרמב"ם שם: (רעא) בס' יצירה פ"ד, מ"ג, ויחשוב שם ז קצוות, מהם ו קצוות, מעלה מטה, מזרח ומערב, צפון ודרום, והיכל הקדש מכוון באמצע והוא נושא את כולן: (רעב) הטעם שיזכיר השם: (רעג) והיא חמורה מאוד: (רעד) בימינו, כמש"כ נשבע ד' בימינו (ישעי' סב ח) ובכסאו, כמש"כ כי יד על כס יה (למעלה יז טז) ובשמים, כמש"כ כי אשא אל שמים ידי (דבר' לב מ): (רעה) וישבע בחי העולם (דניאל יב ז): (רעו) על ע"ג: (רעז) על שבועת שוא: (רעח) והעובר על השבועה חייב מיתה כחייבי מיתות ב"ד, שהרי השוה הכתוב עובר על השבועה לאיסור אשת איש, כתיב הכא, לא ינקה, וכתיב התם (משלי ו כט) כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה: (רעט) כמ"ש, וישבעו להם נשיאי העדה (יהושע ט טו): (רפ) כמו שאמר להם יהושע למה רמיתם אותנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאוד (שם שם כב): (רפא) כן הוא החשבון, עיין סדע"ר פ' יב ופי"ג, וכסדר הדורות מאלף השלישי: (רפב) ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי חרב (ש"א כב יט): (רפג) וכשהרג הכהנים

אנ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ
ח זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃

דְּיֵימֵי בִשְׁמֵהּ לְשִׁקְרָא׃
ח הֱוֵי דְּכִיר יָת יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא לְקַדָּשׁוּתֵהּ׃

רש"י

ולהבל) על של עץ עץ אבן אבן (כג): (ח) זכור. זכור ושמור בדבור אחד נאמרו (כד) וכן מחלליה מות יומת (כה) וביום השבת שני כבשים (כו) וכן לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך (כז) וכן ערות אשת אחיך (כח) יבמה יבא עליה (כט) הוא שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי (ל). זכור לשון פעול הוא (לא) כמו אכול ושתו (לב) הלוך ובכה (לג) וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת (לד):

אבן עזרא

יהנה השם לא נקה בן שלא שמר שבועת האב (רפד) אף כי הנשבע בעצמו, וכן נשבעו שנים אנשים מרגלים לרחב, והיא כנענית, והחיוה בני ישראל בעבור שבועת שנים לא ידענו מי הם (רפה), ואם כדרך הדרש שהיה אחד מהם כלב (רפו) לא יתכן בעבור שהיה בימים ההם קרוב אל שמונים שנה (רפז) והכתוב כי אלה המרגלים היו נערים (רפח), והנה משה נביא הנביאים בעת התעסק כל ישראל לנצל את מצרים, ועיני כל ישראל עליו, אז התעסק בעצמות יוסף, בעבור שהשביע את בני ישראל (רפט), וכל זה בעבור חומר השבועה, ודוד אמר נשבע להרע ולא ימיר (תה' טו ד) (רצ) גם שלמה בנו הרג את שמעי, וכן אמר לו שהשביעו בשם, והארכתי בדברים, למען ראותי את בני גלותנו במלכות ישמעאל ואדום נשבעים בשם בכל רגע, עד שהיה להם לחק, ולא ירגישו שנשבעו, ואם יוכיחם מוכיח ישבעו שלא נשבעו, והרוצח רצח פעם אחת או שתים, גם הנואף ינאף פעמים ספורות, ואלה ישבעו בכל יום ובכל רגע, עד כי חדל השומע לספור כי אין מספר, ואלו לא היה בישראל רק זאת הרעה לבד, היא מעכבת ביאת הגואל והלא יעורו משנתם אלה עורי לב, כי הרוצח את אויבו השיג אל תאות נפשו להנקם, גם הנואף והגנב, ואלה יחללו השם חנם, והכתוב אמר „כי לא ינקה" (רצא): **ח זכור.** טעם לקדשו, הוא הכתוב ששת ימים תעבוד (פ' ט), וככה פי' ויקדשהו, שהשם שבת בו מכל מלאכתו, וטעם להיות דבק עם ברך ה' (רצב) כאשר הוא כתוב בפ' ויכלו (רצג) כי השם קדש זה היום וזימנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים (רצד) על כן כתוב ברך ה' (רצה), וכבר פירשתי זה במזמור ליום השבת (רצו), ראינו כי שנת השמיטה דומה לשבת כי גם היא שביעית בשנים, וצוה השם שיקראו התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף, ואמר הטעם „למען ישמעו ולמען ילמדו וגו' ושמרו" (דברי' לא יב) (רצז) והנה השבת נתנה

יהל אור

הרג גם אותם: (רפד) הוא יהונתן בן שאול אף שלא שמע השבועה: (רפה) כי לא נזכר שמם במקרא: (רפו) כן הוא (תנחומא א שלח, ותנחומא ב שלח אות א, במד"ר פ' טז א) „מי היו שנו רבותינו אלו פנחס וכלב": (רפז) עיין יהושע יד י ובפי' הרד"ק והרלב"ג שם ובסדע"ר פי"א: (רפח) כמש"כ ויבאו הנערים המרגלים (יהושע ו כג): (רפט) כמ"ש, וישבע יוסף את בנ"י (ברא' נ כה): (רצ) ופי' רש"י ז"ל „נשבע להרע לעצמו ולא ימיר שבועתו, קיים שאינה ממירה בדבר שאינה לרעתו": (רצא) ואם הגביאים היו נשבעים בו ית', בעבור שהם דבקים בו, כמו שאמר ובו תדבק ובשמו תשבע (דבר' י כ) ואמר ונשבעת חי ד' באמת במשפט ובצדקה (ירמי' ד ב): (רצב) בפ' יא: (רצג) (בראש' ב ג): (רצד) וכן פי' הא' ז"ל שם „ויברך אלהים, פי' ברכה תוספות טובה" ועיין באורי שם: (רצה) כי כל ברכה הוא תוספת טובה, ויום השבת נוסף בטובת הנפש שיש לה מנוחה ביום זה מעסקי העוה"ז ותוכל להתעסק בחכמה ובדברי אלהים, ובזה יש לו יתרון מכל הימים: (רצו) זה הוא ענין אחר יאמר מה שיבאר בענין השמיטה, פי' זה במזמור שיר ליום השבת: (רצז) וסוף הפ' שם „ושמרו לעשות את כל דברי התורה" וכן פי' הא' ז"ל עה"פ „כי שמחתני ד' בפעלך" (תה' צב ה) „על דרך שנות השמיטה

מקו"ב רש"י: כג) הנוסח ברש"י הראשון לשון שקר כתרגומו, והשני לשון חנם כתרגומו זה הנשבע לחנם ולהבל, ובאונקלוס לפנינו הדבר בהיפך, כי תרגם הראשון למגנא, והשני לשקרא, עיין בס' הזכרון שכתב שהגי' הנכונה ברש"י „לשוא לחנם ולהבל ואי זו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע על איש שהוא אשה, ועל עמוד של אבן שהוא של זהב", וכ"ה הגי' ברא"ם ועיין בנתה"מ שכתב, שכ"ה הנוסחא בדפוסים ישנים, ועיין בזכור לאברהם שהביא שנוסחא כמו שהיא ברא"ם: כד) כי זכור הוא עשה, ושמור ל"ת, ואיך יחליף משה בדבור השם ית' כשסור לדברות שניות משנה ללא תעשה, ויפרש שלא החליף ונאמרו בדבור אחד, עיין שבועות כ, א: כה) למטה לא יד: כו) במד' כח ט: כז) דבר' כב, יא יב: כח) ויקרא יח טז: כט) דבר' כה ה, עיין שבועות כ, ב מכות כב א, ספרי תצא פס"ט, גדולים, שמו"ר פכ"ח ד, ילקוט תהלים תשס"ג: ל) תה' סב יב ועיין מכילתא פ"ז, ירושלמי נדרים פ"ג ה"ב, ירושלמי שבועות פ"ג ה"ח, ילקוט רל"ט ושם הגי' שמענום: לא) והוא מקור והיינו לגוי: לב) ישעי' כב יג: לג) ש"ב ג טז: לד) כ"ה בפס"ר ילקוט רל"ט, ובמכילתא פ"ז מנה יפה, ועיין ביצה טז א פסי"ר פ' כג:

וכ"ס

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ט שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וְתַעְבֵּד כָּל עֲבִדְתָּךְ׃ י וְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבְּתָא

ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת

רש״י

(ט) ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה שלא תהרהר אחר מלאכה:

אבן עזרא

להבין מעשי השם ולהגות בתורתו (רנח) וככה כתוב „כי שמחתני ה׳ בפעלך" (תה׳ צב ה), כל ימי השבוע אדם מתעסק בצרכיו, והנה זה היום ראוי להתבודד ולשבות בעבוד כבוד השם (רנט), ולא יתעסק לשוא אפילו בצרכיו שעברו (ס) או מה יועץ לעשות (סא), וככה אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר (ישעי׳ נח יג) (סב) [לו] ומנהג ישראל היה ללכת סמוך לשבת אצל הנביאים, כמו „מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת" (מ״ב ד כג) (סג), וכבר הזכרתי כי טעם כל עושה מלאכה בשבת הוא מכחש במעשה בראשית (סד) רק איננו מכחש השם הנכבד (סה), והנה אין ספק כי מלת אתה (סו) כוללת כל מי שהוא בן מצוה על כן טעם בנך ובתך הקטנים שביתתן עליך (סז) ואתה חייב לשמרם שלא יעשו דבר שהוא אסור לך לעשותו, וככה ועבדך ואמתך שהוא ברשותך אתה חייב (סח) שתשמרהו ולא תניחהו שיעבוד לאחר (סט), ואם לאו, אתה עובר על מצות לא תעשה, למען ינוח עבדך ואמתך כמוך (דבר׳ ה) כאשר פירש משה אדוננו על הדרך שהזכרתי (סי), ועל זה התנאי ידור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביום הכפורים, על כן נכתב בשנייה הגר (סיא) וככה בעריות (סיב) ועל זה התנאי ידור שישמור העריות, וככה באכילת הדם (סיג), וראינו בירמיהו שהחמיר במצות שבת, ואמר מפורש אף על פי שנגזרה גזרה על ירושלים שתחרב, אם ישוב ישראל לשמור השבת כאשר צוו, לא יגלו ממקומם, ויעמדו בירושלים כמאות מלכות בית דוד (סיד): (פיה״ק. וטעם זכירת יום השבת שהוא אות כי יש לעולם תחלה (סטו): וטעם **זכור את יום השבת**. שיזכור בכל יום חשבון ימי השבוע, עד שלא ישכח איזה יום השביעי שהוא חייב לקדשו (סטז) [לז] ופי׳ לקדשו לעשות לו מעלה יתירה על כל הימים, שלא תעשה בו מלאכה. כטעם קדוש השם אותו (סיז), ודברי קדמונינו לזכרו על היין (סיח), גם הוא נכון בדרך אסמכתא למי שאינו נזיר (סיט) והוא במקום שימצא שם (סכ) כי איננו עובר על מצוה הדר בארץ אין יין שם: **ט ששת ימים תעבד**. מותר לך לעבד (סכא) ואיננו מצוה, וטעם הסמך שבת לשם, בעבור כי בו שבת,

יהל אור

השמיטה שישמעו כל התורה למען ילמדו ויראו", והוא לשון הפי׳ (דבר׳ לא יב) „למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ד׳ אלהיכם": (רנח) וכן אמרו הז״ל (ירושלמי שבת פט״ו ה״ג בשם ר׳ ברכיה בשם ר׳ חייא בר בא, ובפסי״ר פ׳ כג בשם ר׳ הגי בשם רשב״נ) לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה: (רנט) וכן פי׳ הה׳ ז״ל שם „בעבור היות נשמת המשכיל בששת ימי המעשים מתבודדת בעסקי העולם, על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו": (ס) והם לדברים של מה בכך, אף כזה לא יתעסק לאהם: (סא) עיין שבת קנ ב מסקנא דנ׳ שם: (סב) פי׳ ממצוא חפצך, בדברים שלא ידבר בשבת בחפצו והם הדברים שצריך לעשותם בחול: (סג) מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל: (סד) עיין למעלה אות קטו: (סה) והוא דעת אריסטו וסיעתו, המאמינים בקדמות העולם, עיין ס׳ הירח, לר׳ אבא מרי ב״ר משה הירחי פ׳ שביעי: (סו) מה שאמר, לא תעשה כל מלאכה אתה: (סז) וכן חז״ל (שבת קכא א) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (סח) כן הוא הגי׳ הישרה, וכן הוא במג״ש ובמק״ג ד׳ ווארשא, ובחומשי רש״ל וכן בשארי דפוסים „וככה ועבדך ואמתך שהוא חייב וכו׳" ואין לו מובן כלל: (סט) ועליך לשמרם ולמנעם מעשות כל מלאכה אפילו לאחרים: (סי) כן פי׳ הה׳ ז״ל למעלה כ א, שדברות השניות פירשם משה, ועיין אות פו שם: (סיא) ע״כ כתב משה בשנייה ג״כ הגר: (סיב) כמ״ש ולא תעשו מכל התועבות האלה האזרח והגר הגר בתוככם (ויקרא יח כו): (סיג) כמ״ש ואיש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם (שם יז י): (סיד) וכן יאמר והיה אם שמוע תשמעון אלי נאם ד׳ לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת, ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה וגו׳ וישבה העיר הזאת לעולם (ירמי׳ יז, כד, כה): (סטו) כי שבת מורה על החדוש: (סטז) עיין למעלה אות פג בבאורי: (סיז) כי השם קדשו: (סיח) כן הוא (מכילתא יתרו פ״ז, פסחים קו א) „לקדשו, קדשהו בברכה, מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו, אין לי אלא ליום, קדושה ללילה מנין ת״ל ושמרתם את השבת", פי׳ שביום מכוון על הקידוש שבכניסתו ובלילה מכוון על הקידוש שביציאתו והוא ההבדלה, ועיין מדות סופרים שם: (סיט) כי מקדשין על הפת במקום שאין יין, והאי דדרים זכרהו על היין אסמכתא בעלמא הוא, ומה שאמר למי שאינו נזיר, כן הוא בג׳ (נזיר ג ב) מיין ושכר יזיר (במד׳ ו, ג) „לאסור יין מצוה כיין הרשות „מאי היא, קדושתא ואבדלתא" ועיי״ש ד׳ א בתוס׳ ד״ה, מאי היא: (סכ) יין לקידוש: (סכא) רשות: וכן

קרני אור

מפני הכהן תבואתם ויתשבו, כי זה היפך תורתינו הקדושה, ע״כ הטעים אותם מהפתאים, והניח פתח פתוח לאכבי לבב: [לו] עיין יהל אור, ומזה סוליאו הז״ל (שבת קיג א) חפציך אסורין, חפצי שמים מותרין, ודבר דבר, שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול: [לז] וכן חז״ל (מכילתא יתרו פ״ז)

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־
מְלָאכָה אַתָּה ׀ וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ
וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה
יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ
אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה
אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס
יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ

אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תַעֲבֵד
כָּל עֲבִידְתָּא אַתְּ וּבְרָךְ
וּבְרַתָּךְ עַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ
וּבְעִירָךְ וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָךְ׃
יא אֲרֵי שִׁתָּא יוֹמִין עֲבַד
יְיָ יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא יָת
יַמָּא וְיָת כָּל דִּי בְהוֹן
וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עַל
כֵּן בָּרִיךְ יְיָ יָת יוֹמָא
דְשַׁבְּתָא וְקַדְּשֵׁהּ׃ יב יַקַּר
יָת אֲבוּךְ וְיָת אִמָּךְ בְּדִיל

אבן עזרא

וטעם **בנך** הוא הקטן, כי אם היה בר מצוה הוא כמוך במצות „אתה", והנה על כל ישראל לשמור בנו או בתו שהם קטנים, ולא יעזבם שיעשו בשבת מעשה שהוא אסור עליו (שכג) וכן העבד והאמה והבהמה, גם הגר שהוא על דתו, והוא גר שער (שכד) [לח] על זה התנאי ידור בארצך שלא יעשה מלאכה בשבת (שכו), הנה טעם כל אלה הנזכרים אתה וכל מי שהוא ברשותך, רק הפרש יש בינתם בדין [לט] והנה פי' למה מצות שבת: **יא ואת כל אשר בם.** בשמים כמו המאורות והכוכבים, ובארץ ־"־ רומש, ובמים כל שורץ: **על כן ברך.** פירשתיו בפ' ויכלו (שכז)): **יב כבד את אביך.** כבר הזכרתי כי בחמשה דברים הראשונים זכר השם, ושם עם כולם „ה' אלהיך" (שס): ומלת יאריכון. פועל יוצא (שכח) כי הן יהיו סבה (שכט), והעד „ולמען תאריכו ימים" (דברי' יא ט) והארכת ימים (שם כב ז) (שכט) [ם] בעבור המצוה:

רש"י

תהרהר אחר מלאכה לה): (י) אתה ובנך ובתך. אלו קטנים או אינו אלא גדולים אמרת הרי כבר מוזהרין הם אלא לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים לו) וזה ששנינו לז) קטן שבא לכבות אין שומעים לו מפני ששביתתו עליך: (יא) וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו לח) מנוחה ללמד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה שיהא נח בשבת לט): ברך. ויקדשהו. ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקדשו במן שלא היה יורד

קרני אור

„ר' יצחק אמר לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת", פי' כי האומות מונין בימי השבוע לשם הימים עצמן, יקראו לכל יום שם כשמי עצמן, או על שמות המערכים, או שמות אחרים שיקראו להם וישראל מונים כל הימים לשם שבת א' בשבת ב' בשבת, כי זו מן המלות שנלשיט בו לזכרו תמיד בכל יום, ועיין מדות סופרים שיפרש המכילתא בענין אחר: [לח] על דרך הפשט ידבר בגר תושב שנקרא גר שער, וזה המקבל עליו לשמור ז' מצות בני נח ואלא הוזהר על השבת, אבל לנו יצוה שלא יעשה מלאכה בו לצרכינו כקטנים וכבהמה, אבל עושה מלאכה לעצמו בשבת, והפ' שאמר וינפש בן אמתך והגר (משפט כג יב) הוא גר צדק שחזר לתורתינו וזה הותו כשבת וככל שאר המצות, והוא רז"ל (מכילתא יתרו פ"ו) אמרו כפשך, שגרך אשר בשעריך הוא גר צדק ותייב בשביתה כמותו, וינפש בן אמתך והגר לרבות זה תושב, ולזה לומר שבפסוק הראשון מזהיר התלה בגר צדק והפ' השני בגר ערל (מהרמב"ן): [לט] ולזה ראוי שנבין שהכוונה בעבד ואמה כבהן, העבד והאמה שלא נכנסו בגבול המצות, כגון עבד ואמה קטנים, ואולם הגדולים הם נכנסים בגבול המצות ואין האיסור בהם להזהיר אבל לעצמם (רלב"ג): [ם] וכן כתב

יהל אור

(שכב) וכן הוא (מכילתא פ"ז) וכן פי' רש"י ז"ל „לא בא אלא להזהיר גדולים על שביתת הקטנים": (שכג) הנקרא גר תושב ועיין קרני אור: (שכד) פי' לצרכינו: (שכה) בבראשית ב׳ ג: (שכו) וגם בכיבוד או"א, לפי שהם שותפים עם ד' ביצירתו, וכל הנוגע בכבודם כאילו אינו מכבד השם: (שכז) הוא פועל עובר ואיננו עומד: (שכח) אם תכבד האבות הן יהיו סבה, מתוך שכתם יאריכון ימיך, כלומר האבות מאריכים ימיך: (שכט) והם

מקו"ר רש"י: לה) וכ"ה במכילתא שם, שבות ממחשבת עבודה: לו) מכילתא שם פס"ו: לז) שבת קכא א: לח) לפלמוד (ז"ל): לט) מכילתא שם פס"ו ילקוט רל"ו:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

דְּיוֹרְכוּן יוֹמָיךְ עַל אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ יג לָא תִקְטוֹל נְפָשׁ׃ לָא תְגוּף׃ לָא תִגְנוּב׃ לָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא

לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס
יג לֹא תִרְצָח ס לֹא תִנְאָף ס לֹא תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד

רש"י

בו ם) : (יב) למען יאריכון ימיך. אם תכבד יאריכון ימיך ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הם נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן מא) : (יג) לא תנאף. אין ניאוף אלא באשת איש שנאמר מב) מות יומת הנואף והנואפת מג) ואומר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים מד) : לא תגנוב.

אבן עזרא

שהעשה נמצאת אתה מאריך ימיך (לא), ואמר על האדמה (לא), כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה לא יגלו ממנה (לב) וכתוב אב ואם הקלו בך (יחז' כב ז) (לג) והנה במצות כבוד אב שלא יעשה ההפוך (לד) שיהיה מקלל או מקלה, וחייב מיתה על המקלל (לה) כי השומעים ישמעו הקללה מפיו, ולא חייב כן על המקלה, כי המקלה יוכל לעשות ג"כ בסתר (לו) ע"כ צוה הכתוב שיהיה במלת ארור (לז) ככל הכתובים שהם בסתר : (פיה"ק. וטעם כבוד אבות, שכבוד אתה עושה לשם (לח) ודרך כבוד האבות פירשוה מעתיקי התורה (לט) : וטעם למען יאריכון ימיך. שב אל האבות, כי מלת האריך מהפועלים היוצאים (מ) והנה שכרו אתו לחיות שנים רבות, כטעם, יראת ד' תוסיף ימים (משלי י כז) (מא) ועוד שלא יגלה מהארץ הטהורה, ודע כי שכר מצות עשה כפול ממצות ל"ת, ובעונש הדבר הפך, כי עונש מצות לא תעשה רב, כי במצות עשה יש טורח, ולא כן במצות ל"ת, רק יש לו שכר על אשר שמר את מצות אדוניו שלא רצח ונאף, ובמעשה שנים שכרים, זה האחד, והשני שכר על טרחו. ובזה יקר דבר חז"ל להביא ראיה מהדם „לא תאכלנו למען ייטב לך" (דברים יב כה) (מב)) :
יג לא תרצח. בידך או בלשונך, להעיד עליו שקר להמיתו, או להיותך רכיל (מג) או לתת עצה רעה בזדון שתדע שיהרג, או שנגלה לך סוד שתוכל להצילו מן המות אם תגלהו לו, ואם לא גלית אתה כמו רוצח (מד) : לא תנאף. רבים חשבו כי אין ניאוף כי אם עם אשת איש, בעבור שמצאו אשר ינאף את אשת רעהו (ויקרא כ י) (מה) [מא] כי מה.

יהל אור

יואלים : (של) נמלא שהאבות הסבו לך אריכות ימים : (שלא) ובמג"ט יגרום „על הארץ הטובה" (דבר' ח י) וכ"ה בבא"י, וטעות הוא : (שלב) כוונתו על כלל האומה שלא יגלו מעל אדמתם, והנה השכר הזה איננה על היחיד אלא לצבור אעפ"י שהמלוה היא לכל יחיד ויחיד : (שלג) כי זה מהעבירות המסורות שימספר שם : (שלד) ההפוך מכבוד : (שלה) הה' ז"ל יפרש הטעם למה חייב הכתוב (לקמן כא יז ויקרא כ, ט) מיתה על המקלל ולא חייב מיתה על המקלה : (שלו) אבל המקלל ישמעו השומעים ויעידו עליו ויחייבוהו מיתה : (שלז) דבר' כז טז : (שלח) כי הוקש כבודם לכבוד המקום : (שלט) במקומות רבים בתלמוד ועיין ספי"ר פ' כג י הדברות פ' רביעייתא : (שמ) הטעם קאי והאם אם יכבדם יאריכון ימיו : (שמא) ופי' הה' ז"ל, כי ימי האדם אינם קצובים רק הם כפי הטבע, והטבע יתגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים והעד „למען יאריכון ימיך" : (שמב) בפסוקים הקודמים יאמר רק חזק לבלתי אכול הדם, כי הדם הוא הנפש (דבר' יב כג) ויסיים אח"כ לא תאכלנו למען ייטב לך (שם שם כה) ואמרו ז"ל (מכות כג ב) „אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן, הפורש מהן על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו, ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות" : (שמג) ופי' הה' ז"ל (ויקרא יט טז) „המלשין נקרא כן, מפני שהרוכל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה, והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה, וכו', וידוע כי כמה נרלנו ונהרגו בעבור המלשינות ודואג האדומי לעד" : (שמד) ואין נכנס בכלל זה הריגת אדם על עבירה בב"ד, כי כתוב שופך דם האדם באדם דמו ישפך (ברא' ט ו) : (שמה) כ"ה הפ' בויקרא כ י, מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ י) ואיש

קרני אור

כתב (יסוד מורא שער ט) וכמו בכבוד אב ואם שהאריך לעולם הזה, וזהו יאריכו ימיך, כי והארכת ימים פועל יוצא הוא (דהל"כ היל"ל יאריכו ימיך) וכן פי' ר"ב ן מלך שהוא יוצא, והז"ל כתב שהוא עומד, אעפ"י שהיה הפעיל, ודוגמתו כשלג ילבינו ילדיהו כתולע (ישעי"ה יח) : [מא] עיין יהל אור שכן פי' רבי"ו ז"ל, ומקור פירושו נעלם מאתנו,

---

מקו"ב רש"י : ם) מכילתא שם, פס"ו, ילקוט שם : מא) מכילתא פ"ח והנוטריקון האל"ף מן אמך, והלמ"ד מן למען, והיו"ד מן יאריכון, נוטריקון שלהם אם לאו יקצרון (בא"ר) ועיין ספרי עקב פכ"ם ולמדתם : מב) בביאור מז"ל מסף טעשי" „ואיש אשר ינאף את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו", וכן הוא בז"ל, וכ"כ הג' ש"ר (מלאכת יסודם לד 92) והלמ"ד שנ"ל ואיש אשר ינאף וגו' : מג) ויקרא כ י : מד) יחז' טז לב :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כטעם לומר זה אחר שאמר אשר ינאף את אשת איש (שם) (שמו) ואין פי' כאשר חשבו, והנה למעלה כתוב אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת, אביו ואמו קלל דמיו בו (שם שם ט) והטעם כי עבירה גדולה עשה שקלל אבותיו שהולידוהו (שמז) וככה אשר ינאף את אשת רעהו (שמח), והוא חייב לאהוב לרעהו כמוהו, ומלת נאוף כמו זנות (שמט) [סב] והנה כתיב ותנאף את האבן ואת העץ (ירמי' ג ט) (שנ) [סג] ואין ראוי לפרסם התועבה הזאת (שנא) אמר רב סעדיה הגאון, כי הזנות על מעלות רבות, ואשר הוא במעלה הקלה משכב הבתולה והאלמנה, ואשר למעלה ממנה משכב האיש עם אשתו כשהיא נדה (שנב) כי לאחר ימים מעטים תהיה מותרת לו, ולמעלה מזאת אשת איש, כי יתכן שימות בעלה ותהיה מותרת לו, ולמעלה ממנה כנענית, שאיננה על תורת ישראל אם לא נתן לה זרע, כי יתכן שתתגייר וישאנה לאשה, רק אם נתן לה זרע עובד תוא ע"ג בעצמה (שנג) ולמעלה ממנה משכב זכור שאין לו זמן היתר לעולם, ולמעלה ממנה מה שהוא חוץ מהמין, כמו אם ישכב האדם עם הבהמה (שנד), והגאון ידע איך החלוק (שנה), כי על כל העריות כרת בפרשת אחרי מות (שנו) והניח מזה החלוק האם והאחות והבת (שנז):

לא תגנוב. משמע גנבה קחת ממון בסתר (שנח), ויש גנב שהוא בן מות כמו גונב נפש מישראל (שנט) בין שהוא נער קטן או גלעג לשון (שס) [מד] והגנבה בממון בין בפניו בין שלא בפניו, או שרמהו בחשבון, או במדה, או במשקל, וזאת המלה גם היא כוללת מי שיגנוב לב אחר כאשר עשה אבשלום (שסא):

לא תענה. שנים רבות חפשתי בלבי טעם זאת המלה לאמר עד שקר, ולא אמר עדות שקר (שסב), ולפי דעתי עתה כי הוא מדבר עם עד שקר, כאילו כתוב, לא תענה אם אתה עד שקר (שסג) [מה] ומשמע זאת המלה כטעם לא תכחשו ולא תשקרו (ויקרא יט יא) (שסד)

קרני אור

וכתב הזכור לאברהם, "ובוודאי דברי רש"י נובעים ממקור המדרש אבל אין עוד לפנינו", ועיין ברא"ם שיפרש דברי רש"י ז"ל. שאינו רוצה לומר כי אין ניאוף האמור פה אלא באשת איש, כ"א דעתו שבכל מקום שמזכיר ניאוף הוא בא"א, וכן הוא דעת כמה מפרשים, הרמב"ן וספור על התורה, ורע"ס, רמבמ"ן, שד"ל, יש"ר, התוס"מ קדושים סי' קס, וכן כמה מפרשי שרשי לה"ק, וכן רא"ב בנימוקיו לשרש נאף, יתמה על הרד"ק מדוע לא פי' ניאוף כמו שפי' רז"ל, אין ניאוף אלא בא"א, ויביא עוד ראיה מן, לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה (הושע ד יד) שעל הבנות הפנויות יאמר לשון זנות, ועל הנשואות יאמר לשון נאוף: [מב] ומצינו סעד לדבריו גם בדברי רז"ל (נדה יג ב) "לא תנאף, לא תהא בך ניאוף בין ביד ובין ברגל" ובפסי"ר פ' כד מאמר רשב"ל "מצינו שאפילו נואף בעיניו נקרא נואף מאי טעמא, ועיין נואף שמרה נשף (איוב כד טו), וגם פי' כא לא תנאף ביטל זמרי, וכן בתדב"א (פ' כו) לא תנאף בשטת זמרי, וכן פי' כמה מפרשים, העקידה בשער מה, הרד"א, החזקוני, וכן כתב רב"ת ז"ל "לא תנאף הוא דבור השביעי, מפני שאיסורי עריות הן שבע, ואלו הן אשת איש, אשתו נדה, אלמנה, בתולה, משכב בהמה, משכב זכור, כותית וכו' והנה כלל בזה כל מיני זנות, והנה מן ראית רה"ב שהביא מהו' "לא אפקוד" ג"כ אין ראיה, כי מי הגיד לו שהבנות פנויות: [מג] ושד"ל הביא על הת' בזה, וכתב כי טעות הוא ביד הראב"ע שהביא דבר זה תפתיעו מזה שכתוב "ותנאף את האבן ואת העץ" וה"א לא הבין שאינו אלא משל (כן דרך כת' שד"ל לגנות את הת' ז"ל) והכונה על ע"ג שהיא נמשלת לניאוף, כי האומה נמשלת כאילו היא א"א עמו ית' כמבואר בכל הפרשה הביא עכ"ל, ועיין יהל אור שבארתי דעת הת' ז"ל, ומי ידע והבין איך לבאר ומאיזה פסוק לפסתייע: [מד] וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ה) כי ימצא איש גנב נפש (דבר' כד ז) להביא את הקטן, וכגם דעת חז"ל (סנהד' פו מכילתא יתרו פ"ח) לא תגנב האמור כאן, בגונב נפשות הכתוב מדבר, אבל בגניבת ממון הרי הוא אומר לא תגנבו (ויקרא יט יא) וכן פי' רש"י ז"ל: [מה] הת' רל"ם (הכוכבים לנקעה) הביא על הפי' הזה

יהל אור

"והיא אשר ינאף את אשת איש, אשר ינאף את אשת רעהו, מות יומת הנואף והנואפת", ורש"י ז"ל פי' כאן אין ניאוף אלא באשת איש, והביא ראיה מסוף הפי', מות יומת הנואף והנואפת, והת' ז"ל הביא מתחלת הפי', ועיין מקו"ב רש"י: (שמו) לחזור ולומר אשת רעהו: (שמז) וכן פי' הת' ז"ל שם, כמו אביו ואמו קלל כי עשה דבר רע, והנה הכתוב יפרש שעשה מעשה גדול וחייב מיתה כמו שהזכיר אביו ואמו קלל, להודיע גודל העון: (שמח) שעשה תועבה רע ועבירה גדולה: (שמט) מלת נאוף נאמרת לכל שכיבה, בין היות האשה בעולה, בין היותה פנויה: (שנ) והוא משל לע"ג, וכן יאמר, וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דבר' לא טז) כי הזנות והנאוף יבואו זו תמורת זו וענינם אחד: (שנא) והנה כל מי שיש בו שכל ירחיק מזה הענין המכוער והמנוול, כי הוא הרפה עלינו: (שנב) גם זה נקרא זנות: (שנג) ועי' חז"ל (יבמות כב ב) מעות לא יוכל לתקן (קהלת א טו): (שנד) מין בשאינו מינו: (שנה) הגאון ידע איך לחלק ולחשוב מן הקל אל החמור: (שנו) וכן יאמר הכתוב שם בסיומו כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם (ויקרא יח כט) והוקשו כל העריות לנדה (יבמות נד ב): (שנז) שם בפ' אחרי (ויקרא יח כא) יאמר בשם הגאון כי שמונה מעלות יש לעריות וכן הוא בפי' הקצר כאן, והניח מזה החילוק שלשה שהם האם והאחות והבת, שאין להם היתר לעולם, וכאשר יחשוב כאן ששה מעלות, היל"ל תשע מעלות: (שנח) הלוקח בסתר ממון מחבירו, ודעתו שיהיה שלו נקרא גנב, וכן פי' (העקרים מאמר ג פ' כו) ושישמור ממונו וזהו לא תגנוב כפי פשט הכתוב: (שנט) שהוא חייב מיתה כמו הרוצח והנואף: (שס) ענינם אחד: (שסא) כמ"ש ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש"ב טו, ו): (שסב) פי' כי דרך הלשון לומר לא תעיד עדות שקר: (שסג) והוא אמר, והטעם אם אתה עד שקר לא תענה ברעך: (שסד) פי' ויש בכלל הזה שלא יכחש בעמיתו:

ופי'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

שָׁקֶר׃ ס יד לֹא תַחְמֹד בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר

דְשִׁקְרָא: יד לָא תַחְמֵיד בֵּית חַבְרָךְ לָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְעַבְדֵּהּ וְאַמְתֵהּ וְתוֹרֵהּ וַחֲמָרֵהּ

רש"י

בגונב נפשות הכתוב מדבר (מה) לא תגנובו בגונב ממון או אינו אלא זה בגונב ממון ולהלן בגונב נפשות אמרת דבר הלמד מענינו מה לא תרצח לא תנאף מדבר בדבר שחייבין עליהם מיתת דין אף לא תגנוב דבר שחייב

אבן עזרא

ומצאנו מלת ענות בבי"ת כמו, שקר ענה באחיו (דברי' יט יח) (סס"ב) ובלא בי"ת כמו ישמע אל ויענם (תהי' נה כ) והטעם יענה בם (סס"ו) וכמוהו, וכאשר לא נגענוך (בראי' כו כט) לא נגענו בך (סס"ז), ויש עד שקר שהוא בן מות, והוא שכתוב עליו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו (דברי' יט יט) (סס"ח):

(פיה"ק. לא תרצח. והנה אנחנו צריכים לקבלה בעבור שלא הזכיר בכתוב עם דבור לא תרצח, גם לא תנאף, גם לא תגנב (סס"ט) גם (ס"ע) לא תענה ברעך כאשר הזכיר בשנים הדבורים הנשארים (סע"א), והגאון הזכיר מעלות הניאוף שהם שמונה (סע"ב) ודבריו קרובים אל האמת, ודקדוק לא תענה ברעך לא תענה בו ואתה עד שקר (סע"ג) [מו] גם יורה שאסור הוא להשכיר עד שקר (סע"ד) ותהיה מלת תענה יוצאה (סע"ה) כטעם, אענה את השמים (הושע ב כג) (סע"ו): יד לא תחמוד. אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו כל מה שהוא נחמד למראה עיניו, ועתה אתן לך משל, דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה לא יחמוד אותה בלבו שישכוב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים (סע"ז) שיתאוה שיהיה לו כנפים לעוף השמים (סע"ח) ולא יתכן להיות, כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו, אעפ"י שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו (סע"ט) [מז] ככה כל משכיל צריך שידע, כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה', ואמר קהלת (לאשר) ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהלת ב כא), ואמרו חכמים בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא (ס"פ) ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד (ספ"א) ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי (ספ"ב) על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ותחבולותיו, ע"כ יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו, והנה נשלם פי' עשרת הדברים (ספ"ג) אמר אחד מחכמי הדור ידענו כי תשעה גלגלים הם כנגד תשעה מספרים (ספ"ד) שהם

יהל אור

(סס"ה) ופי' העיד: (סס"ו) פי' אפילו אם מלאכוהו בלי בי"ת פי' כמו בבי"ת, שכינוי המ"ם של מלת יענם, פי' יענה בם: (סס"ז) הכ"ף של הכינוי במקום בי"ת, וכאלו אמר נגענו בך: (סס"ח) כדין עד זומם: (סס"ט) פי' אבל השלשה לאוין לא נזכרו מלת "רעך": (ס"ע) צ"ל "כמו": (סע"א) אבל לא תענה ואבל לא תחמוד מלת "רעך" והרד"א כתב "בעבור שהשלשה הראשונים מהם היו מהמצות שנצטוו עליהם בני נח, ולכך לא אמר כאן בהם מלת רעך, רוצה לומר לא תרצח את רעך, לא תנאף אשת רעך, לא תגנוב מאשר לרעך, לפי שכבר היה כל העולם מוזהר עליהם": (סע"ב) עיין אות שנז: (סע"ג) פי' לא תענה ברעך בהיותך עד שקר, לא תענה ברעך משקר: (סע"ד) והוא ג"כ בכלל הלאו הזה: (סע"ה) פועל יוצא: (סע"ו) שהיא ג"כ יוצאה: (סע"ז) פי' מה שלא יתאוה: (סע"ח) פי' כמו שאפשר הדבר למי שיש לו דעת שיתאוה שיהיה לו כנפים לעוף השמים: (סע"ט) ע"כ לא יתאוה לה: (ס"פ) וכן פי' הח' ז"ל שם "וענין חלקו, החלק שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני", והוא בב' (מו"ק כח א) ושם "חיי בני ומזוני": (ספ"א) ואמר בדברות האחרונות לא תתאוה (דבר' ה יח) במקום לא תחמוד: (ספ"ב) מאחר כי השם אסרה לו: (ספ"ג) ודבור אנכי ולא תחמוד הם מפתחות לכל שאר המצות: (ספ"ד) כן דעת הח' ז"ל כי אין גוף למעלה

קרני אור

וכתב כי אין טעם בפי' זה לקראו עד שקר קודם שהעיד, וכן כתב שד"ל ככאורו שאם לא יעיד איך יהיה עד שקר: [מו] והרלב"ג השיג על הפי' הזה אף שלא הזכירו וכתב, ואין ראוי שנאמר שיהיה זה המאמר אזהרה לעד שקר שלא יעיד בחבירו, שאם היה הדבר כן יהיה מוזהר על השקר מלהעיד ברעהו האמת וזה דבר אין ראוי שיאמן, ויפרש שלא תעיד ברעך באופן שתהיה עד שקר בעדות ההוא, וכן פי' הרמב"ן: [מז] כי יש כח בהרגל האדם לעמוד על אזהרת לא תחמוד אפילו בלב, וזה כשירגיל האדם עצמו בהסתפקות

מקורי ובאורי רש"י: מה) מכילתא שם, סנהד' פו א, ספ"ז מדרש אגדה ילקוט רל"ת:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

עיקרי כל מספר, וככה אלה התשעה דברים, והנה הדבור הראשון שאיננו ממספר התשעה, שהוא כנגד כבוד השם הנכבד המדבר, כאשר הוא האחד במספר העשרה (שפה), והנה הדבור השני שהוא לא יהיה לך, הוא כנגד גלגל העליון, שהוא מוליך כל הגלגלים הפך תנועתו (שפו) ממזרח למערב בעשרים וארבע שעות (שפז), ואמר כנגדו אלהים אחרים, להודיע כי בכח השם ירוצון הגלגלים, ורבים חשבוהו שהוא הבורא בעבור שאיננו גוף (שפח), והדבור השלישי שהוא לא תשא כנגד גלגל המזלות (שפט) ששם כל צבא השמים חוץ מהמשרתים השבעה (שצ), והנה הגוף הככבד (שצא) מקיף כל הגופות וצורתם שהם שמונה וארבעים (שצב) ונראה כח השם לעין (שצג) ויש מקומות בגלגל הזה שיש שם כוכבים (שצד) רבים, ומקומות אין כוכב בהם, ואין יכולת באדם לדעת זה הסוד (שצה) ורבים מחסרי חכמה (שצו) חשבו כי לשוא נבראו אלה הצורות על זאת המתכונת, והדבור הרביעי דבור השבת כנגד גלגל שבתי (שצז) כי חכמי הנסיון אומרים כי לכל אחד מהמשרתים יש יום ידוע בשבוע שבו יראה כחו (שצח) והוא בעל השעה הראשונה ביום (שצט), וכן מי שהוא בעל השעה הראשונה בלילה (ת) ואומרים כי שבתי ומאדים הם כוכבים מזיקים, ומי שיחל מלאכה, או ללכת בדרך באחד משניהם יבוא לידי נזק, על כן אמרו קדמונינו ז"ל שניתן רשות לחבל בלילי רביעיות ובלילי שבתות (תא) והנה לא תמצא בכל ימי השבוע לילה ויום זה אחר זה שימשלו אלה שני המזיקים בהם (תב) רק ביום הזה (תג), על כן אין ראוי להתעסק בו בדברי העולם רק ביראת השם לבדו (תד), והדבור החמישי שהוא כבד, כנגד גלגל צדק שהוא יורה על שלום וצדק וחסד, ולשלם שכר, ולכבד מי שהוא חייב (תה) [מח], והדבור הששי לא תרצח, כנגד גלגל מאדים, שהוא יורה על שפיכות דמים ועל החבורות (תו) [מט] ויש מחלוקת בין חכמי המזלות אם נוגה הוא למעלה מהשמש, או למטה ממנה, וחכמי הודו הביאו ראיות כי נוגה הוא למעלה (תז) והנה הדבור השביעי שהוא לא תנאף כנגד גלגל נוגה, שתולדתה להורות על כל משכב וזנות (תח) [נ] והדבור השמיני לא תגנוב, כנגד גלגל השמש (תט) שהוא יורה על אונס (תי)

קרני אור

במה שיש לו כמו שירגיל להסיר העריות וכיוצא בזה (רדי"א): [מח] וכן הוא (עקידה שער מה) "ומולדת הכבש ישפטו לכבד את השרים הגדולים אתו כל טוב, וכאילו הוא טבע מוטבע באדם": [מט] וכן (עקידה שם) כי הכוכב ההוא זר מעשהו נוטה לבות האנשים אל הקטטות והמלחמות להרג ולאבדן, ורגליו לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם, עד שכבר נקרא שמו בלשון החוזים בכוכבים, ההורג, וכבר יחשב הנולד בכחו להיות איש דמים ומרמה: [נ] והנה מה שהכנים הכתוב לא

יהל אור

למעלה מגלגל המזלות: (שפה) עיין למעלה אות קמו, והנה הדבור הראשון הוא הש"י, והתשעה כנגד תשעה גלגלים, ז' כוכבי לכת, ולמעלה מהם גלגל שמיני אשר בו לפי דעת הקדמונים כל שאר הכוכבים הקיימים במקום אשר נראה ברקיע השמים, ולמעלה מכולם גלגל תשיעי שאין בו כוכב כלל, והוא נקרא גלגל היומיי והוא מקיף בכל יום את פני הארץ בי"ב שעות היום ממזרח למערב, ובי"ב שעות הלילה יסוב לאחורי הארץ מצד אחר ממערב למזרח, ובהקיפו זה יכריח גם את כל הכוכבים והגלגלים האחרים הנמצאים בתוך גבולו להקיף עמו את הארץ ממזרח למערב, ומסבובו זה הנעשה במהירות גדולה ומרוצה חזקה יתהוו השתנות היום והלילה וחלופם התמידי ועיין למעלה ג טו קרני אור הערה לב: (שפו) ובמקח"מ "תנועתם": (שפז) לפי שתנועתו הפך תנועת שאר הגלגלים, שכל הגלגלים סובבים מן המערב למזרח וזה סובב מן המזרח למערב: (שפח) עיין אות שפד: (שפט) כנגד גלגל השמיני: (שצ) הם ז' כוכבי לכת שצ"ם חנב"ל: (שצא) הוא גלגל המזלות: (שצב) עיין למעלה אות רד: (שצג) כמש"כ שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, המוציא במספר צבאם וגו' (ישעי' מ כו): (שצד) ובמקח"מ "כוכבים ומזלות": (שצה) עיין בס' שמים חדשים להרדי"א העיון השני פ"ל: ז): (שצו) ובמקח"מ "חסרי דעת": (שצז) ובמקח"מ "שבתאי" הוא הכוכב השביעי, ונקרא שבתאי בעבור שמקיף את הארץ לאט לאט, בזמן יותר מכ"ט שנה, עד שנראה כאלו הוא שובת ואינו הולך כלל: (שצח) לכל אחד מכוכבי לכת ייחדו הקדמונים ממשלת יום אחד בשבוע וסדורן חל"ם כצנ"ש יום א לחמה, ב ללבנה, ג למאדים, ד' לכוכב מערקור, ה' לצדק, ו לנוגה, ז לשבתאי וכאשר יורו ע"ז גם שמות רוב ימי השבוע בלשון צרפת, וקצת משמותם בלשון אשכנזית: (שצט) ועיין רש"י שבת קכט ב ד"ה "דקיימא ליה", ביתר ביאור "כשנתלו המאורות והמזלות שעה ראשונה של ד' בשבת שימש שבתאי, ובשניה צדק, ואחריו מאדים, ואחריו חמה, ואחריו נוגה, ואחריו כוכב, ואחריו לבנה, נמצאו ז המזלות לז' השעות וחוזרים חלילה לעולם": (ת) סימני מזלות המשמשין בתחלת לילי השבוע כצנ"ש חל"ם מוצאי שבת שעה ראשונה שלו כוכב, תחלת ליל שני צדק, ליל שלישי נוגה, ליל רביעי שבתאי, ליל חמישי חמה, ליל ששי לבנה, ליל שביעי מאדים: (תא) כן הוא בג' (פסחים קיב ב) לא יצא יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות, מפני וכו': (תב) ובמקח"מ "שני אלו המזיקים": (תג) ובמקח"מ "רק ביום השבת", והטעם כי מאדים מושל בליל שבת ויום ג, ושבתאי מושל יום שבת וליל ד, נמצא בליל שבת מאדים וביומו שבתאי: (תד) עיין ברא' ב ג ובבאורי שם: (תה) ובמקח"מ "מי שהוא חייב בכבודו" וכן הוא בדרז"ל (שבת קנו א) האי מאן דבצדק יהי גבר צדקן, אר"נ ב"י וצדקן במצות: (תו) וכן הוא בדרז"ל (שבת שם) "האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא, א"ר אשי אי אומנא אי גנבא, (ופי' רש"י ז"ל גנבא לסטים ההורג נפשות) אי טבחא אי מוהלא": (תז) וכן דעת הח' ז"ל: (תח) ובמקח"מ "על משכב וזנות" וכן הוא בדרז"ל (שבת שם) האי מאן דבכוכב נוגה יהי גבר עתיר וזנאי יהי: (תט) גלגל חמה: (תי) והגנבה נאמר ג"כ

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אונקלוס

וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ: טו וְכָל עַמָּא חָזַן יָת קָלַיָּא וְיָת בָּעוּרַיָּא וְיָת קָל שׁוֹפָרָא וְיָת טוּרָא תָּנַן וַחֲזָא עַמָּא וְזָעוּ וְקָמוּ מֵרָחִיק:

לְרֵעֶךָ: פ שביעי טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק:

רש"י

עליו מיתת בית דין מו): (טו) וכל העם רואים. מלמד שלא היה בהם אחד סומא ומנין שלא היה בהם אלם תלמוד לומר ויענו כל העם מז) ומנין שלא היה בהם חרש תלמוד לומר נעשה ונשמע מח): רואים את הקולות. רואין את הנשמע מט) שאי אפשר לראות במקום אחר נ): את הקולות. היוצאין מפי הגבורה: וינעו. אין נוע אלא זיע נא): ויעמדו מרחק. היו נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל כאורך מחניהם ומלאכי השרת באין ומסייעין אותן להחזירם נב) שנאמר

אבן עזרא

ולהסיר כל כח משרת שיתחבר עמה שלא יראה אור בעבורה (פ״ה), והנה דבור התשיעי שהוא לא תענה כנגד גלגל כוכב חמה (פ״ג) שהוא יורה על הלשון (ת״ג) [נא] והנה הדבור העשירי שהוא לא תחמוד כנגד גלגל הלבנה שהוא השפל מכל הגלגלים והיא תורה על החמדה (פ״ז) [נב]: טו וכל העם רואים את הקולות, וכבר פירשתי טעם רואים את הקולות, כי כל ההרגשות מתחברות אל מקום אחד (ת״ו) והנה הטעם כאשר ראו הקולות והלפידים, כי מנהג האדם שיתפחד מהם, וקול השופר שלא נשמע כזה לעולם (ת״ו), ואת ההר לבדו עשן (ת״ז) כאשר ראו הפלאים האלה נעו, כמו נע ונד, (בראי, ד יב) שכל אחד סר ממקום מעמדו ושב אחורנית, וכמוהו וינועו אמות הספים (ישעי׳ ו ד), וטעם אמות, שהספים סרו ממקומם אמות, לא יכול הנביא לשערם בסראות הנבואה (פ״ח), והאומר כי פי

יהל אור

על הגזל והעושק באשר הוא לקיחת נכסי האדם שלא ברצונו: (ת״א) וכן הוא בדרז״ל (שבת שם) „האי מאן דבחמה יהי גבר זויתן, יהי אכיל מדיליה, ושתי מדיליה, ורזוהי גליין, אם גניב לא מצלח" (ופי׳ רש״י ז״ל זויתן כשמש המאיר, אכיל מדיליה כשמש שאינו מסיג גבול רעהו למשול בלילה): (ת״ב) הוא גלגל „כוכב" וקרא אותו „כוכב חמה" לפי שהוא סופר של חמה, וכן הוא בדרז״ל (שבת שם) האי מאן דבכוכב, יהי גבר נהיר וחכים משום דספרא דחמה הוא (ופי׳ רש״י ז״ל הוא סופר של מזל חמה לכתוב דרך הלוכו ותקופותיו, ומצוי אצלו תמיד) ועיין מהרש״א שם, וכן ציירו אותו הקדמונים כאדם אוחז עט בידו וכותב, וקראו לו ג״כ „כותב": (ת״ג) כי יש לו כח על הלשון לגלות סוד ולעורר ריבות ורגנים קטטות ומריבות: (ת״ד) וכן הוא בדרז״ל (שבת שם) האי מאן דבלבנה יהי גבר סביל מרעין, בנאי וסתיר, סתיר ובנאי, אכיל דלא דיליה, ושתי דלא דיליה (ופי׳ רש״י ז״ל כלבנה המסגת גבול החמה למשול אף ביום): (ת״ו) כי בעבור שהחמשה ההרגשות מתחברות במקום אחד, והוא הנקרא החוש המשותף ישימו העבריים האחת תחת האחרת כמ״ש ראה ריח בני (ברא׳ כז כז) עיין באורי שם ועיין למעלה ה כא, ולמטה כח לז ובבאורי שם: (ת״ו) פי׳ כי קולות וברקים שמעו, אבל קול שופר לא נשמע עדיין שיצא מן השמים: (ת״ז) ולא נתפזר העשן ולא יצא חוץ מההר: (ת״ח) לידע כמה אמות, לכן אמר אמות סתם.

קרני אור

תנאף בין לא תרצח ולא תגנוב עיין ברד״ק הטעם, והתימה על ידידיה פילוסופי בס׳ (חיי משה עשרת הדברות) שיחשוב מחומש ששני דיבור הראשון לא תנאף, ואחריו לא תרצח, ואחריו לא תגנוב, וכן הוא גם אצלו בחתימת הספר, ובקדמוניות שלו, ועיין בס׳ (מאור עינים אמרי בינה פ״ד) שתמה ג״כ פ״ז וכתב „והפוך זה לא נדע אצלי על סופר נעלם אלא זה ונהם שלוחיהם לרומיים פי״ג", אך יותר יש להתפלא על בעל העקרים (עקרים מאמר ג פ׳ כו) שבינה והקדים לא תגנוב ללא תנאף: [נא] הלשון הוא כלי חמדה שניתן לאדם. להשלים מלאותו אמנם בהפסדו ישחית ויכלה החברה המדינית ויפסד יישובה, לזה בא הדבור מתייחס אל המחשבה ואמר לא תענה, לומר שישתמש בלשונו ודבורו בכל מה שהוא תועלת לחברת אנשים (עקידה שם): [נב] כי הלבנה מתחלת בתחילות נפלאה להשלים חסרונה ולמלאות פגימתה, ואחרי מלואה עדיין לא תתקרר דעתה, ולא תנוח מתנועתה כשכורה להגדש ולא שיש, אבל חוזרת וחוסרת עד יום מולדה ותשוב שנית למלאות חסרונה ועוברת כטעם הראשונה ולא עלה בידה כלום, ושכילו מזה דוגמא גדולה לאדם, כי הוא הולך סובב כל ימי לבתו מחיל אל חיל ממדינה למדינה למלאות חמדת נפשו בעושר ונכסים וכבוד, גם כי יעשיר לא ימעט תשוקתו, ולסוף ערום יצא מבטן אמו וערום ישוב לאדמתו, ובין כה וכה נשאר ערום וריק מבלאותו על כן בא הדבור העשירי

כן

מקו״ב רש״י: מו) מכילתא שם: מז) לעיל יט ח: מח) למטה כד ז ועיין מכילתא פ״ט, תנחומא א ח, פסי׳ דר״כ בחדש (קו ב) פס״ז, ילקוט, ס׳: מט) פי׳ רואים את הקולות בזה הנשמע ועיין מכילתא שם: נ) עיין בשם אפרים שכתב שהוא ט״ס, דמאי במקום אחר דקאמר, וקרוב לומר שהיה כתוב כמ״א, והוא ר״ת כמדרש אגדה, שכ״ה במדרש הגדת שמואל פ״ט והסופר היה סבור שהוא ר״ת במקום אחר: נא) מכילתא שם: נב) מכילתא שם, שבת פח ב ועיין שמו״ר פכ״ט ד פס״ז ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טז וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃ יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק

טו וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל אַתְּ עִמַּנָא וּנְקַבֵּל וְלָא יִתְמַלַּל עִמַּנָא מִן קֳדָם יְיָ דִּילְמָא נְמוּת׃ יז וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא לָא תִדְחֲלוּן אֲרֵי בְּדִיל לְנַסָּאָה יָתְכוֹן אִתְגְּלִי לְכוֹן יְקָרָא דַיְיָ וּבְדִיל דִּתְהֵי דַחַלְתֵּהּ עַל אַפֵּיכוֹן בְּדִיל דְּלָא תְחוּבוּן׃ יח וְקָם עַמָּא מֵרָחִיק וּמֹשֶׁה קְרֵב לְצֵד

רש"י

מלכי צבאות ידודון ידודון (נג): (יז) לבעבור נסות אתכם. לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות שהוא בכבודו נגלה עליכם (נד): נסות. לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס (נה). ארים נסי (נו). וכנס על הגבעה (נז) שהוא זקוף: ובעבור תהיה יראתו. ע"י שראיתם

אבן עזרא

כמו ·ועו (ה"ט) לא יתכן זה, כי אם לא סרו ממקומם איך עמדו מרחוק (ס"י) [נג]: (פיה"ק. וכל העם רואים. רבים כמותו כמו ראה ריח בני (בראשית כז כז), אשר הבאשתם את ריחנו (שמות ה כא) ומתוק האור (קהלת יא ז) וזה בעבור התחברות כל חמש הרגשות במקום אחד שהוא על המצח [נד] וטעם וכל העם רואים, שכולם ראו זה הפלא אנשים נשים וטף, וטעם וירא כל העם פעם שנית במשפט הלשון כאשר הראיתיך, והטעם כאשר ראה כל העם כן, אז נעו ממקומם שהיה שם כל אחד כפי מערכתו (ס"א)): טז ויאמרו. הכהנים וראשי המטות שהיו קרובים אליו הם דברו עמו, אחר שנשלמו עשרת הדברים (ס"ג) [נה] כי כל כך היו יראים, כי פחדו שהשם ידבר עוד עמהם (ס"ג) וימותו, ובעבור זה אמר משה להם „אל תיראו" [נו]: יז ויאמר. למ"ד לבעבור נוסף, כלמ"ד למבראשונה (דה"א טו יג) ולמ"ד לאבשלום בן מעכה (שם ג ב) (ה"ד): וטעם נסות אתכם. כמו ולמען נסותך להטיבך באחריתך (דברי' ח טז) (ה"ה) ובעבור תהיה יראתו על פניכם, ככתוב, יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב (שם ד י) (ה"ו): (פיה"ק. לבעבור. בשנים משרתים (ה"ז) וכבר מצאנום שלשה כי (ס"ח) למבראשונה (ס"ט): נסות אתכם. אם יש את נפשכם לשמוע את דברו אשר אז עניתם נעשה: ובעבור תהיה יראתו. שהזכרו זה המעמד המופלא): יח ויעמד. הזכיר זה פעם אחרת, כי משה היה עושה הפך מעשיהם, אלה עמדו מרחוק, ומשה נגש אל הערפל: (פיה"ק. וטעם ויעמד העם מרחק. וכבר הזכיר, ויעמדו מרחק (פ' טו) להזכיר כי הם מרוב פחדם כאשר שמעו קול השם חזרו לאחור ועמדו מרחוק, ומשה היה עושה הפך מעשיהם, כי הוא היה נגש אל הערפל: ערפל. מרבעת (ס"ו)

קרני אור

מתיחס מאוד לרעיונם (עקידה שם): [נג] עיין יהל אור, והרמב"ן ז"ל הביא דעת המכילתא אין נוע אלא זיע. ויפרש „וא"כ יאמר כי נזדעזעו ומפחדם חזרו עוד לאחור ועמדו מרחוק", ועי"ז כתב הרש"ד „וא"כ הם ב' הודעות ויזעו ויעמדו מרחוק, ובטלה טענת הראב"ע: [נד] המקו"ח כתב, שראה מה שכתב הה' ז"ל (לא נמצא אצלינו בנדפסים) וכל העם רואים את הקולות, כמו ותתמרה כתמר ובזפת (למעלה כ ב), פי' שהיה לו לומר, וכל העם רואים את הלפידים ושומעים את הקולות, וכן היה לו לומר, ותתמרה כתמר ותזפתה בזפת, אלא שלשון אחד הספיק לשניהם, ועיין בבאורי שם מה שהבאתי מבעלי התוס' שכתבו בשם הה' ז"ל כסגנון הזה, ולהיותו מפ' אחר וג"כ לא נמצא אצלינו בנדפסים: [נה] וכן הוא (מכילתא יתרו פ"ט) „מגיד שלא היה בהם כח לקבל יותר מעשרת הדברות שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ד' אלהינו ומתנו (דברי' ה כב) אלא קרב אתה ושמע": (נו) ודעת הרמב"ן ז"ל שכל זה היה קודם מ"ת עיי"ש והרדי"א ישיג עליו בזה, וכן הוא דעת

יהל אור

(תיט) כן הוא (מכילתא יתרו פ"ט) אין נוע אלא זיע שנאמר, נוע תנוע ארץ (ישעי' כד כ) וכן פי' רש"י ז"ל, אין נוע אלא זיע (מלשון זיע ורתת): (תכ) אך הוא מגזרת נע ונד, ואיננו מגזרת זעו: (תכא) עיין למעלה יט יז: (תכב) וכן פי' הרשב"ם: (תכג) וישמיעם כל המלות מפיו: (תכד) אף כאן צ"ל „בעבור נסות": (תכה) הכוונה רצה אלהים לנסותכם בכל מיני נסיון ובחינה התשמרו מצותיו: (תכו) ויסיים אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים: (תכז) נוספה בו למ"ד כפי' ג"כ בעבור: (תכח) לדעתי צ"ל „כמו": (תכט) שלשה משרתים הלמ"ד, והמ"ם, והבי': (תל) בן

מקו"ב רש"י: נג) תה' סח יג ואמרו שם בג' אל תקרי ידודון אלא ידדון (פי' מדדין אחרים): נד) מכילתא שם, ובילקוט לגדל אתכם בין האומות כנס הזה על הספינה: נה) ישעי' סב י: נו) שם מט כב: נז) שם ל יז:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם
הָאֱלֹהִים׃ ס מפטיר יט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־
הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃ כ לֹא
תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי

אונקלוס

אֲמִיטְתָא דְּתַמָּן יְקָרָא
דַיְיָ: יט וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
כִּדְנַן תֵּימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
אַתּוּן חֲזֵיתוּן אֲרֵי מִן
שְׁמַיָּא מַלֵּילִית עִמְּכוֹן:
כ לָא תַעְבְּדוּן קֳדָמַי
דַּחֲלָן דִּכְסַף וְדַחֲלָן
דִּדְהַב לָא תַעְבְּדוּן לְכוֹן:

רש"י

אותו ירחוי ומאויים הדעו כי אין זולתו וכ׳ ירחו מפניו: (יח) נגש אל הערפל. לפנים משלש מחילות חשך ענן וערפל נח) שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל נט) ערפל הוא עב הענן שאמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן ס): (יט) כה תאמר. בלשון הזה סא): אתם ראיתם. יש הפרש בין מה שאדם רואה למה שאחרים מסיחין לו שמה שאחרים מסיחין לו פעמים שלבו חלוק מלהאמין סב): כי מן השמים דברתי. וכתוב אחר אומר וירד ה׳ על הר סיני סג) בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה סד) כבודו בשמים ואשו וגבורתו על הארץ ד"א הרכין השמים ושמי השמים והציען על ההר סה) וכן הוא אומר ויט שמים וירד סו): (כ) לא תעשון אתי. לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום סז): אלהי כסף. בא להזהיר על הכרובים שאתה

אבן עזרא

וטעמה חשך רב ועב, וטעם היות השם שם. ששם חשך סתרו. כי לא יוכלו בני אדם לראיתו (הלא) כי הנה השמש והוא גוף ילאו לראותו, ואף כי עושה השמש, ובפ׳ ואתחנן יתבאר לך זה הסוד (הלב) [נז]): יט ויאמר ה׳. רבים השתבשו בעבור שמצאו ודבריו שמעת מתוך האש (דברי ד לו) שהיה בהר סיני, כי כתוב וירד ה׳ על הר סיני אל ראש ההר (למעלה יט כ), ועתה אמר מן השמים דברתי עמכם, ומי שיש לו לב יבין הטעם בפ׳ כי תשא (הלג) רק עתה אתן לך משל, אולי יבין מי שאין לו לב, חשוב שיהיה כדמות אדם ראשו בשמים, ורגליו על הר סיני, וזה טעם וירד, ומן השמים ידבר, כמו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכרי׳ יד ד) (הלד) כי ידענו שהשמים והארץ מלא כבודו: (פיה"ק. ואל התמה בעבור שתמצא וירד ה׳ על הר סיני אל ראש ההר (למעלה יט כ), והוא אומר, כי מן השמים דברתי עמכם, וכן אמר גם משה „מן השמים השמיעך את קולו" (דבר׳ ד לו), כי הכבוד הוא היורד (הלה) ושמים ושמי השמים לא יכלכלוהו, וטעם כי מן השמים אני השמעתי אתכם את קולי ממקומי. וכבר פירשתי לך למה יקרא השם, היושבי בשמים (תה׳ קכג א) (הלו)): כ לא תעשון. הטעם והנה אנכי יושב בשמים, ואני דברתי עמכם לא ע"י אמצעי, וכן כתוב, פנים בפנים דבר ה׳ עמכם (דברי׳ ה ד), ואל תתמה בעבור שכתוב לא תעשו פעמים, כי כן דרך צחות לשון הקדש (הלז) כמו לא תחמוד (הלח) כי הטעם אחד הוא, וכן הוא לא תעשון לכם אתי אלהי כסף ואלהי זהב, כמו „לא תעשה לך פסל וכל תמונה" (פ׳ ד) וטעם שתעש:

יהל אור

ארבע אותיות: (הלא) ובמקה"מ „עיני האדם, לראותו" והענין כי הכבוד מסתתר ומתעלם אפילו מן המלאכים המשרתים ושה"כ ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו (תה׳ יח יב): (הלב) עיין בפי׳ הה׳ ז"ל (דבר׳ ה ה): (הלג) עיין (לשמה לג כא) וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל „ודברי פי הכם הן": (הלד) ואמר דרך משל כאלו יעמדו רגלי המקום על ההר ההוא: (הלה) וכן פי׳ הרמב"ן, כי השם בשמים וכבודו על הר סיני: (הלו) ושם פי׳ הה׳ ז"ל „וטעם היושבי בשמים כי כל הגזרות באות משם": (הלז) כן דרך המקרא: (הלח) שכתוב פעמים כפ׳

קרני אור

דעת רב"א שזה היה קודם מ"ת: [נז] (ובמכילתא שם) „ומשה נגש אל הערפל, לפנים משלש מחילות חשך, ענן, וערפל, חשך מבחוץ, ענן מבפנים,] ערפל לפני ולפנים, שנאמר ומשה נגש אל הערפל" ועיין ברב"א מה שביאר על שם ערפל:

מקו"ב רש"י: נח) מכילתא שם פס"ז ילקוט ש"ב: נט) דבר׳ ד יא: ס) לעיל יט ט: סא) ובמכילתא שם בלשון הקדש: סב) מכילתא שם פס"ז ילקוט שם: סג) לעיל יט כ: סד) דבר׳ ד ועיין מכילתא שם שכ"ה דעת ר׳ ישמעאל: סה) מכילתא שם דעת ר"ע: סו) תה׳ יח י: סז) מכילתא פי׳ ר"ע כד א פס"ז ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃ כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא

אונקלוס

כא מַדְבַּח אַדְמְתָא תַּעֲבֵד קֳדָמַי וּתְהֵי דָבַח עֲלוֹהִי יָת עֲלָוָתָךְ וְיָת נִכְסַת קוּדְשָׁךְ מִן עָנָךְ וּמִן תּוֹרָךְ בְּכָל אַתְרָא דִּי אַשְׁרֵי יָת שְׁכִינְתִּי לְתַמָּן אֶשְׁלַח בִּרְכְתִי לָךְ׃

אבן עזרא

צורות לקבל כח עליונים, והחשבו כי לכבודי אתם עושים (הלט) כאילו יהיו אמצעים ביני וביניכם, כמו העגל שעשו ישראל (המ) כי אהרן לכבוד השם עשה, כאשר אפרש במקומו (המא), ובעבור שהשם ידע שישראל יעשו, הזהירם בתחלה שלא יעשו אלהי זהב (המב), והנה טעם אתי, שאין לי צורך לאמצעיים עמי (המג), על כן אחריו אבוא אליך וברכתיך, והטעם אני בכבודי אבא אליך (המד)׃ (פיה״ק. ואחר שדברתי אני עמכם פנים בפנים בלא שליח, אין לכם צורך לעשות אתי אלהי כסף וזהב, כי רבים מעובדי הפסילים שהם אומרים עד היום, כי זאת הצורה תליץ בעדי ותעזרני מול השם (המה), וטעם „לא תעשו לכם״, אחר „אתי״ כי אנכי אין לי צורך שתעשו אלהי זהב, גם לכם אין צורך, כי הנה דברתי אתכם בלא שליח, ובלא אלהים אמצעי ביני וביניכם (המו) [נח])׃ **כא מזבח אבנים.** י״א כי הטעם (המז) שלא יעשו ציורים במזבח, ע״כי צוה בפזבח אבנים להיותם שלמות (המח), ואלה הספרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים, וכרובי זהב על הכפורת, והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות (המט) ופטורי ציצים (מ״א ו לב), ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח, ובפ׳ תשא אדבר על זה (הנ), וי״א כי מזבח אדמה שלא יהיה על מקום גבוה (הנא) [נט] ואין זה משמע הלשון, והעד

רש״י

עושה לעמוד אתי שלא יהיו של כסף שאם שניתם לעשותם של כסף הרי הן לפני כאלהות סח)׃ ואלהי זהב. בא להזהיר שלא יוסיף על ב׳ שאם עשית ד׳ הרי הן לפני כאלהי זהב סט)׃ לא תעשו לכם. לא תאמר הריני עושה כרובים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות כדרך שאני עושה בבית עולמים לכך נאמר לא תעשו לכם ע)׃ (כא) מזבח אדמה. מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים או על גבי כיפין עא) (כ״א בסיס). ד״א שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתן׃ תעשה לי. שתהא תחלת עשייתו לשמי עב)׃ וזבחת עליו. אצלו עג) כמו ועליו מטה מנשה עד). או אינו אלא עליו ממש ת״ל הבשר והדם על מזבח ה׳ אלהיך ואין שחיטה בראש המזבח עה)׃ את עלתיך ואת שלמיך. אשר מצאנך ומבקרך עו)׃ את צאנך ואת בקרך. פירוש לאת עלתיך ואת שלמיך׃ בכל המקום אשר אזכיר את שמי. אשר אתן לך רשות להזכיר

קרני אור

[נח] וכן פי׳ הרד״ל „ואמר לא תעשון אתי, ותזר לומר לא תעשו לכם, להגיד שאף כלתי ראוי מלדו ומלדם, אם מלדו, כי הוא מן השמים דבר שמעכם בלי אמצעי, ואם מלדם שאם מהשגחתו והנהגתו ית׳ אינם מהנהגות השמימיות״׃ [נט] וכן הוא (מכילתא פ׳ יא) מאמר ר׳ ישמעאל, וכן פי׳ רש״י ז״ל מחובר באדמה שלא יבנהו ע״ג עמודים, או ע״ג כיפין, וכתב הטור״ק, ולפי׳ זה ענין הסמיכות כמו לוית הכנף,

יהל אור

בפ׳ יד׃ (הלט) ואמר אתי, כלומר אעפ״י שתהיה כונתכם לעבודתי׃ (המ) וחשבו שיהיה אמצעי, כי המה לא כחשו בד׳׃ (המא) עיין בפי׳ הח׳ ז״ל למטה לב יח׃ (המב) ר״ל מה שמזהיר עוד הפעם אלהי זהב כי ידע בתחלה שיעשו כבה׃ (המג) וכן הוא לפי הניקוד, לא תעשו דבר לשתפו עמי׃ (המד) ואין לך צורך לאמצעי כלל׃ (המה) הם אומרים שהצורות תליצנה בעדם מול השם׃ (המו) ואין לשניכו צורך בזה׃ (המז) הטעם שצוה מזבח אבנים׃ (המח) וכן דעת הרשב״ם׃ (המט) ל״ל „ותמרות״׃ (הנ) שם לג כא פי׳, בעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם ע״כ צורת הכרובים עיי״ש דעתו׃ (הנא) טעמו שיהיה במקום שפל לא על ראשי ההרים כמנהג העמים, ועיין מורה פ׳ מ״ה מהח׳

מקו״ב רש״י׃ סח) מכילתא שם פס״ז ילקוט ש״ג׃ סט) מכילתא שם פס״ז ילקוט שם׃ ע) מכילתא שם פס״ז׃ עא) כ״ה מכילתא פי״א וכתים נת א פס״ז ילקוט שם׃ עב) מכילתא שם פס״ז ילקוט שם׃ עג) ובמכילתא שם כנגדו, ועיין פס״ז שיסרב בשם ד״א וזבחת עליו בסמוך למזבח, כפי׳ רש״י׃ עד) במ״ד ב כ ועיין רש״י פסחים סג ב ד״ה בעל בסמוך׃ עה) מכילתא שם פס״ז׃ עו) הוסיף מ״ת אשר לפרש את נאמר מן נאמר׃

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

שכתוב אחריו מזבח אבנים (תנב), וקדמונינו אמרו, כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחשת, ואמת אמרו כי כן עשו (תנג) רק זה הפסוק לזכר ולאסמכתא ואין זה פשוטו, כי האדמה שישימו בו מקרה, כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחשת, כי מנחשת נעשה (תנד) [ס] גם נקרא מזבח הקטרת מזבח הזהב, בעבור שהוא מצופה זהב (תנה), ועוד אילו היה כן משמע, מזבח אדמה (תנו) יהיה פירוש „ואם מזבח אבנים" שישימו בו אבנים (תנז), ולא נוכל לומר שלא נעשה המזבח מאבנים, כי מפורש הוא והוא הנעשה בהר עיבל (תנח), ועתה אפרש, אמר הגאון כי יש מחלוקת על דבר המזבח שעשה משה, תחת הר סיני, י"א. לפני מתן תורה היה (תנט) ואחרים אמרו אחרי כן (תס) והגאון הודה למחלוקת הראשונה (תסא), ואמר כי הכתוב בפרשה הזאת כל אשר דבר ה' נעשה (למטה יט ח), הוא שנוי בפרשה השנית, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (למטה כד ז) (תסב) ואני אתן לך ראיה גמורה כי אחר מן תורה היה (תסג) כי הנה כתוב בפרשה הזאת שאמר השם למשה בעלותו אל הר האלהים לפני מתן תורה „אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, ועתה אם שמוע תשמעו בקולי" (למעלה יט, ד ה) ואמר בתחלה כה תאמר לבית יעקב (שם פי' ג), והנה לא הגיד להם לא מצות, ולא חקים, ולא משפטים, רק לשמוע מפיהם אם יהיו חפצים לשמוע בקול השם לכל אשר יצום, והם השיבו ואמרו „נעשה" ושם כתוב וישב משה את דברי העם אל ה' (שם פי' ח), אז קדשם לשמוע דבר השם, שהיו עשרת הדברים, ועתה החל להשמיעם מצותיו, וכאשר נגש משה אל הערפל, אמר לו זאת הפרשה לא תעשון, וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש (למטה כג לג) (תסד) ואחר כן כתוב ויבא משה (שם כד ג) שירד מן ההר, ושם כתוב, ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים (שם), ודבר ה' הם מצות עשה, ומצות לא תעשה, שתחלתם, לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, ודברי המזבח, וכל מצות עשה ולא תעשה שהם בפרשת ואלה המשפטים, כמו השב תשיבנו לו (שם כב כה) אלהים לא תקלל (שם פי' כז), והמשפטים דברי העבדים, והמכים, והנצים, והנגיחה, וההבערה, ודברי הגנבה, והשבועה, ועל אלה כתוב שם, ואת כל המשפטים, ובעבור זה אמרו אבותינו נעשה ונשמע (למטה כד ז), ופי' נעשה לשמור מצות עשה ומצות לא תעשה, ונשמע על המשפטים (תסה) על כן הוסיפו אחר מתן תורה לומר ונשמע, ולא אמרו כן בתחלה (תסו) [סא] והנה פי' מזבח אדמה כמשמעו עשוי מאדמה, וזהו שכתב שם, ויבן מזבח תחת ההר (שם שם ד) וכתוב בכאן „וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך" ושם כתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים (שם שם ה) ואין ספק כי זאת פרשת מזבח אדמה, גם לא תעשון אתי, בעבור דם הברית שזרק על המזבח, ועל העם שקבלו על נפשם שהשם לבדו יהיה להם לאלהים, ושישמרו מצותיו ומשפטיו, והזכיר את צאנך ואת בקרך ששניהם מיני עולות ושלמים (תסז), ראיתי אפיקורס אחד ישתחקו עצמותיו, שטען על החכמים בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים (זבחים מז א) (תסח) כי אמר כי לא מצא בכל התורה זביחה כי אם שלמים (תסט) כמו עולה וזבחים (תע) כי עולה הוא דבר בפני עצמו, והזבחים שלמים, כמו ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים (למטה כד ה) וככה בכל מקום, והראיתי לו כי לא דבר נכונה, כי כתוב וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך (תעא) [סב] אז הודה על חטאתו שטען

יהל אור

מהח' הנ': (תנב) וצריכים אנחנו לפרש ג"כ שהוא בנוי על האבנים ואין זה פירושו: (תנג) כי מזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין הללו אדמה במקום חנייתן: (תנד) ומפני מה יקרא מזבח אדמה: (תנה) ושני שמות יש לו: (תנו) ר"ל אילו היה כן הפי' ממזבח אדמה: (תנז) שיניחו בהללו אבנים ואין זה פירושו: (תנח) כמש"כ ובנית שם מזבח לד' אלהיך מזבח אבנים (דבר' כז ה) ופי' שיהיה בנוי מאבנים: (תנט) דעתם שהמזבח שבנאו משה תחת ההר היה קודם מ"ת, וכן ביאת יתרו היתה קודם מ"ת והיא דעת ר' יהושע: (תס) והיא דעת ר' אליעזר המודעי ועיין (למעלה יח א) ובבאורי שם: (תסא) כדעת ר' יהושע וגם לפני מ"ת בנה המזבח: (תסב) וזה היה קודם מ"ת, וכן בנין המזבח היה קודם מ"ת: (תסג) וכן דעת הה' ז"ל (למעלה יח א): (תסד) והוא ספר הברית: (תסה) שאמר לו אחר עשרת הדברות: (תסו) כי בתחלה אמרו רק נעשה: (תסז) פי' שחוזר על עולותיך ואת שלמיך, ועיין התוה"מ ויקרא סי' מז: (תסח) ויחשוב שם עולות הפסחות והבמות: (תסט) ויאמר כי זביחה לא נאמרה אלא אצל שלמים: (תע) פי' שביאת ראיה בי הוא כמו עולה וזבחים שכל אחד דבר בפני עצמו: (תעא) ולאמר לשון זביחה גם על העולות:

קרני אור

חשב האפוד, שפי' ציצית המחובר בכנף, חשב המחובר באפוד, מזבח המחובר באדמה, והטעם שלא יהיה על מקום גבוה עיין ברלב"ג בשמו: [ס] ובבריתא דמלאכת המשכן סוף פ"א, ג' שמות יש למזבח, מזבח העולה, מזבח הנחשת, מזבח החיצון, ופי' ר' ישמעאל שיהיה מחובר באדמה, כי לא היה לו גג ולא שוליה, רק לוחות עצי שטים מסביב מלופים נחשת, וממלאוהו אדמה ונתחבר עם אדמת המשכן כאלו הוא מחובר, ברוב שם אדמה בא על המחובר וע"כ צריך שלא יבנהו ע"ג כפים או מחילות כדי שיתחבר באדמה: [סא] בח' ז"ל יפרש על פי השיטה של ר' יוסי ברבי יהודה (מכילתא יתרו פ"ג) שכבר כ"כו גם הרשב"ם והרמב"ן ז"ל, ועיין למטה כד א קרני אור הערה א: [סב] עיין תוי"ט ריש פ"א דזבחים,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ

וַאֲבָרְכִנָּךְ: כב וְאִם מַדְבַּח אַבְנִין תַּעְבֵּד קֳדָמַי לָא תִבְנֵי יָתְהֶן פְּסִילָן דְּאִתְּרִים חַרְבָּךְ

אבן עזרא

על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם, וטעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי, פירוש בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם, כמו שילה ונוב שעמד שם הארון, אם תבוא אל המקום הנזכר לשמי לבקר אותי, גם אני אבוא אליך וברכתיך, וטעם אבוא כדרך בן אדם, והטעם תמצאנו שם במקום שאזכיר את שמי עליו, והוא מקום הכבוד, כאלו באתי אליך שידעתי שתבוא, ובעבורך באתי, ובעבור שבאת לכבודי אבוא אליך וברכתיך (תעב) ולא תהיה צריך לאחר כי תמצאנו בכל עת ששם כבודו: (פיה"ק. מזבח אדמה, וכבודי ידור עמכם ולא יזח, על תנאי שתזבחו זבחים לי, ולא אבקש מזבח זהב וכסף, כי אם מזבח אדמה (תעג): וטעם את צאנך ואת בקרך. אלה הם המינים הקרבים על גבי המזבח, בכל המקום אשר אזכיר את שמי, בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שם, אם תבא אל המקום הנזכר בשמי, גם אני אבוא אליך וברכתיך, וטעם אבוא אליך כדרך בן אדם, והטעם תמצאנו במקום אשר אזכיר שמי עליו, והוא מקום הכבוד): כב ואם מזבח אבנים. (תעד) המזבח שבנה משה (תעה) לכרות ברית עם ישראל בדם הברית (תעו) וצוה השם (תעז) שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ, ויכתבו על האבנים כל התורה כי מצוה רבות הם תלויות בארץ, כמו שהיה צורך עם בניהם בהכנסם לארץ מפני המצות התלויות בארץ, ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם (תעח), ויהיה טעם ואם מזבח אבנים, כאומר עשה עתה מזבח אדמה, ואם תזכה שתכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים (תעט): אתהן. הם האבנים (תפ): גזית. הטעם כמו, ומשרתו יהושע בן נון נער (שמות לג יא) (תפא) כן לא תבנה אתהן בנין גזית (תפב), וגזית מגזרת, על גזי צאנו

רש"י

שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך אשרה שכינתי עליך מכאן אתה למד שלא ניתן רשות להזכיר שם המפורש אלא במקום שהשכינה באה שם וזהו בית הבחירה שם ניתן רשות לכהנים להזכיר שם המפורש בנשיאת כפים לברך את עז) העם: (כב) ואם מזבח אבנים. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג' ואם מזבח אבנים תעשה לי הרי אם זה משמש בלשון כאשר וכאשר תעשה לי מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית שהרי חובה עליך לבנות מזבח אבנים. שנאמר אבנים שלמות תבנה עח) וכן, אם כסף תלוה עט) חובה הוא שנאמר והעבט תעביטנו פ) ואף זה משמש בלשון כאשר. וכן ואם תקריב מנחת בכורים פא) זה מנחת העומר שהיא חובה ועל כרחך אין אם הללו תלוין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים פב): גזית. ל' גזיזה שפוסלן ומכתתן בברזל פג): כי חרבך הנפת עליה. הרי כי זה משמש בלשון פן שהוא דילמא

יהל אור

(תעב) ר"ל אשכין שכינתי בתוככם ויתברכו מעשיכם: (תעג) הורה דבר קל שדי לו במזבח אדמה: (תעד) המלות "ואם מזבח אבנים" המה לאו ראש הפסוק, והח' ז"ל לא יפרש עוד אותם, וידבר עוד ממזבח אדמה שבפ' הקודש: (תעה) בתחתית ההר כמבואר למעלה כד ד: (תעו) כמ"ש ויקח ספר הברית וגו' ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית (שם שם, ז ח) זה המזבח היה מזבח אדמה: (תעז) עתה יפרש "ואם מזבח אבנים": (תעח) והוא המזבח שבנה יהושע, וכן כתוב אז יבנה יהושע מזבח לה' וגו' ככתוב בס' תורת משה מזבח אבנים שלמות אשר לא הניף עליהן ברזל, ויעלו עליו עולות לה' ויזבחו שלמים (יהושע ח לב): (תעט) וזה יהיה אחרי התישבך בארץ, כי במדבר עשו מזבח נחשת כדי שיוכלו להעתיקו עמהם בלכתם במדבר ואם ענינו כאשר, פי' כשיגיע הזמן לעשות לי מזבח אבנים: (תפ) כי לא שב אל המזבח, אלא על האבנים ולז"א לשון רבים, ואבן ל"נ בכ"מ, ע"כ אמר "אתהן" בנו"ן סי' נקבה: (תפא) שפי' משרתו שירות נער: (תפב) אף כאן חסר בנין וג"ל

מקו"ב רש"י: עז) מכילתא שם, סוטה לח א ועיין תוס' שם ד"ה כרי, ספ"ז ילקוט ש"ס: עח) דבר' כז ו: עט) שמות כב כד: פ) דבר' טו ח: פא) ויקרא ב יד: פב) עיין מכילתא שם: פג) מכילתא שם ספ"ז:

ופי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְתְחַלְלֶהָ׃ כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת

עֲלַהּ וְתַחֲלְלִנַּהּ׃ כג וְלָא תִסַּק בְּדַרְגִּין עַל מַדְבְּחִי

רש"י

פן תניף חרבך עליה פד): ותחללה. הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם אין זה בדין שיונף המקצר על המאריך פה) ועוד שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים לפיכך לא יבא עליו כורת ומחבל והרי דברים קל וחומר ומה אבנים שאינם רואות ולא שומעות ולא מדברות ע"י שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאשתו בין משפחה למשפחה בין אדם לחבירו על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות פו): (כג) ולא תעלה במעלת. כשאתה בונה כבש למזבח לא תעשהו מעלות אשקלונ"ש בלע"ז אלא

אבן עזרא

(בראי לח יב) כי גז חיש (תה' צ י) וכן נגוזו ועבר (נחום א יב) והטעם כמו כריתה (תפג) רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות (תפד): כי חרבך. שם החרב נפל על כלי ברזל שנעשה לחתוך בו, אולי נקראת כן החרב, כי היא מחרבת (תפה) ובמקום אחר כתוב לא תניף עליהן ברזל (דברי כז ה) (תפו) על מזבח אבנים שבנו, ואין לנו לחפש על טעמי המצות, ועל דרך הסברא אולי היה כן כדרך הפגול (תפז) בעבור שהיה קרב לגבי המזבח אין ראוי להיות הנשאר פגול, כי יחלל קדש שהקדיש, ישאר ממנו עד שיהיה פגול, וככה זה, אם יכרתו האבנים לבנות המזבח, אולי יחולל הנכרת מן האבנים לע"ג וזה אינו כבוד (תפח) [סג] וראינו שהכהן צריך לכפר על המזבח (תפט): (פיה"ק. גזית. הטעם כמו ומשרתו יהושע בן נון נער (למטה לג יא) ורבים כמוהו, לא תבנה אתהן בנין גזית, והוא מגזרת, על גוזי צאנו (ברא' לח יב) כי גז חיש (תה' צ, ה) כטעם הכרתה (תל) רק אבנים שלמות כמו שהן נבראות: חרבך. דע כי מלת חרב שם מין על כל דבר שיעשה מהברזל לחתוך בה (תלא) [סד] ודקדוק "עליה", גם "ותחלליה" על כל אבן ואבן, כמו בנות צעדה עלי שור (ברא' מט כב) (תלב): והנפת. (תלג) כי מנהג כורת האבן להניף ידו בגרזן לכרות מהאבן מה שהוא צריך כדי להשוותה: וסוד לא תבנה אתהן גזית. אפרשנו בפ' צו את אהרן (תלד)): כג תעלה. אמר בן זוטא, כי במעלות מגזרת "מעל" ולא פקח עיניו לראות, כי ס"ם "מעל" שרש והעד ומעלה בו מעל (במד' ה יב) (תלה) והנה "מעל" במשקל "נעל" (תלו) ולשון רבים שאינו סמוך ונעלות בלות ומטלאות (יהושע ט ה) (תלז), והנה ראוי להיות במֲעלות חירק תחת הבי"ת וקמץ תחת העי"ן (תלח), רק פי' כמו ומעלות שבעה עלותיו (יחז' מ כו) (תלט), והנה חשב בן זוטא לעלות בסלם הבמה בהבליו, ונגלתה ערותו עליו, וככה יקרא לכל אפיקורס אשר בדברי קדמונינו לא יאמין, וזאת מצות מעלות כוללת כל מזבח אדמה, אבנים או נחשת, כל מזבח שהוא עשוי לשם כאשר כתוב מזבחי הוא (תק): (פיה"ק. במעלות. אחד הצדוקים פי' במעלות

יהל אור

וצ"ל בנין גזית: (תפג) ופי' אבני כריתה, כלומר אבנים נפסלות: (תפד) כמו שהם בתמונתם הטבעית, ולא יתנו בהן צורה מלאכותיי: (תפה) נקרא הרב ע"ש שהוא הכלי המוכשר ומוכן להחריב דברים: (תפו) והוא המקבת שמסתתין בה האבנים: (תפז) בויקרא ז יח, פי' הר' ז"ל על "פגול" כדברי המתרגם ארמית, ודעתו על אונקלס שתרגם "מרחק יהי": (תפח) כי אף שיהיה מדבר אחד קצתו קדש וקצתו חול, ובפרט אם יחולל עוד מהנכרת לע"ג: (תפט) " " וכמו שהקרבן מכפר ואם נשאר ממנו יהיה פגול, כך המזבח הבנוי והכהן מכפר עליו, אין מן הראוי שהנשאר מהבנין יהי' לתשמישי חול: (תל) ענינו הכריתה והסתות: (תלא) הוא שת"ל לכלי זין הד כורת ומשחית: (תלב) שפי' כל אחת ואחת מהן לצעדה על החומה, וכן יאמר פה על כל אבן ואבן: (תלג) מה שאמר "וחרבך הנפת": (תלד) המוטעט כתב וז"ל "בפ' צו כתב (בנדפסים שלפנינו לא נמצא) וז"ל "וכן אבני המזבח שאחר שהן קדושות אין כבוד שישאר מהן לחול ע"כ אבנים שלמות תבנה, והטעם שהוא מקום נכבד ליזהר בכבודו ובטומאתו, כי הכהן מכפר עליו אחת בשנה, שנאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה (למטה ל, י)": (תלה) וזה שרשו "עלה": (תלו) כן פי' בן זוטא: (תלז) פי' בשוא תחת הנו"ן שהיא פ"א הפועל: (תלח) ושוא תחת המ"ם: (תלט) ושרשו "עלה" וקראו מעלות לפי שאדם עולה מהן: (תק) ר"ל מזבח

קרני אור

ועיין עץ יהודה להח' ר"י בעהאק סי' יא מה שכתב ע"ז: [סג] עיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז, ועיין מורה פ' מה מחח' הג', וכדי"א מה שביאר בזה: [סד] וכן כתב הרמב"ן ז"ל

מקו"ב רש"י: פד) נראה שהיו מפרשים חרבך מלשון חרב ממש שהוא כלי זיין לכך פתרו מלת כי מלשון פן שאם יבנה אתהן גזית פן יניף עליהן גם את החרב ויחללן, וברש"י כת"י שבידי כל הדבור הזה אינו וכך כתוב שם, כי חרבך הנפת עליה ברזל, והוא הנכון, כמ"ש למעלה שמצאנו שם חרב נופל על כל כלי ברזל אבל בשם פיות כורתות, ולזה יתכן לפרשו כמשמעו מלשון אי, וכן תיוב"ע (נתה"ם): פה) מכילתא פי"א, תנחומא א יז, מדות פ"ג מ"ד, פס"ז ילקוט ב"ו: פו) מכילתא שם, תנחומא א שם, פס"ז ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו: פ פ פ

דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי: פ פ פ

פ״ב. יונד״ב סימן. ומפטירין בשנת מות המלך עוזיהו כישעיה סימן ו

אבן עזרא

מגורת, ומעלת מעל בה׳ (ויקרא ה כא) והוא באמת מעל בחשם, שיפרש המצות כפי דעתו, גם אין לו דעת בדקדוק הלשון, כי מ״ם ומעלת מעל שרש, והוא על משקל נעל (קקא) ומחברתו (קקב) ונעלות בלות (יהושע ט ה) או והדריך בנעלים (ישעי׳ יא טו) ותנה מעלו גלת ערותו, רק פי׳ במעלות, כמו ומעלות שבעה (יחז׳ מ כו) (קקג) וטעם אשר לא תגלה ערותך עליו ידוע (קקד) [סח] על כן קומת מזבח העולה שלש אמות לא יותר (קקה) וכבר העתיקו קדמונינו ז״ל צורת הכבש (קקו) וכל דבריהם אמת (קקז)):

רש״י

חלק יהא ומשופע סז): אשר לא תגלה ערותך. שע״י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואע״פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד סח) מ״מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק״ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה סט): חסלת פרשת יתרו

קרני אור

כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב, יאמר כשוף „ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות" (שופ׳ ג טז) וכאומל קח לך חרב חדה (יחז׳ ה א) ויאמר בכשיל וכלפות אשר יפתחו ט הכבין ומגדלותיך יתן בחרבותיו (יחז׳ כו ט) וכן זה המסמרות אבנים יקראו חרב: [סה] וכן הוא (מכילתא יתרו פ״א) דעת ר׳ ישמעאל, אלא ילך פסיעה גסה אלא גודל בצד עקב: ועקב בצד גודל וכן פי׳ רש״י ז״ל:

יהל אור

מזבח הנבנית לשמי: (תקא) בן זוטא פי׳ שהוא על משקל „נעל" והיה יכול לומר על משקל נער, או שער, אך אמר על משקל נעל בדרך בזיון, וע״כ אמר הח׳ ז״ל עליו זה המשל כדי לבזותו: (תקב) ובקלת ספרים כתוב „למשפחתו ומחברתו": (תקג) עיין אות תלט: (תקד) והוא משום בזיון: (תקה) עיין למטה כז א: (תקו) עיין (זבחים סב ב, מדות פ״ג מ״ג) וכתב הרמב״ם (פ״א מה׳ ביהב״ח ה׳ יז) „בונין כמו תל בדרומו של מזבח, מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש": (תקז) כי המכחישים אמרו שלא היה כבש עיין בפי׳ הח׳ ז״ל (למטה כז א) והחכמים האחרונים שלהם, ר׳ אהרן הראשון (המבחר סוף פ׳ יתרו) וכן ר׳ אהרן האחרון (כתר תורה סוף פ׳ יתרו) הודו כי דברי חז״ל אמת ואמרו „ונכון הוא מה שאמרו בעלי הקבלה שהיה כבש נבנה במזבח חלק לא מעלות מעלות" פי׳ שהיה במזבח כבש חלק ומשופע והיו עולים עליו בדרך הליכה ולא בדילוג ובהרחבת הפסיעה כבמעלות:

מקו״ב רש״י: סז) עיין רש״י למטה כז ה: סח) למטה כח מב: סט) מכילתא שם תנחומא א שם פס״ז ילקוט שם:

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר

אבן עזרא

אשר נותן לב לפשטים,
גם בכללים גם בפרטים
אז יתבונן למה נכתב וי״ו
עם אלה המשפטים (א) [א]

א ואלה המשפטים. [ב] אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו (למעלה כ טז) אמר השם למשה בנשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל (שם שם יט) והחל להזהיר על ;אלהי הזהב (ג) ושיכרית ברית עמהם ברדתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהים

רש״י

(א) ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר אלה פסל א) את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים

קרני אור

[א] טעם הוי״ו עיין פי׳ רש״י, ומקורם עיין מקורי רש״י, ובדל״ת כתב טעם אחר ע״ז עיי״ש: [ב] משפט

יהל אור

(א) וכמו שיבאר: (ב) למעלה כ כ:

שם נגזר מן השפט, ופירוש פסק דין שהשופט גוזר, וכגם לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, אינם משפטים, אך שם

מקורי ובאורי רש״י: א) באור היבת „פסל" ר״ל הפסק וגזר הענין, מלשון פסל לך (למטה לד א): מכילתא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ עָלָיו: פ פ פ

דְּלָא תִתְגְּלֵי עֶרְיְתָךְ עֲלוֹהִי: פ פ פ

פ"ב. יונד"כ סימן. ומפטירין בשנת מות המלך עוזיהו בישעיה סימן ו

אבן עזרא

מגזרת, ומעלת מעל בה' (ויקרא ה כא) והוא באמת מעל בהשם, שיפרש המצות כפי דעתו, גם אין לו דעת בדקדוק הלשון, כי מ"ם ומעלת מעל שרש, והוא על משקל נעל (תקא) ומחברתו (תקב) ונעלות בלות (יהושע ט ה) או והדריך בנעלים (ישעי' יא טו) והנה מעלו גלה ערותו, רק פי' במעלות, כמו ומעלות שבעה (יחז' מ כו) (תקג) וטעם אשר לא תגלה ערותך עליו ידוע (תקד) [סח] על כן קומת מזבח העולה שלש אמות לא יותר (תקה) וכבר העתיקו קדמונינו ז"ל צורת הכבש (תקו) וכל דבריהם אמת (תקז)):

רש"י

חלק יפה ומשופע (פז): אשר לא תגלה ערותך. שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך ואע"פ שאינו גלוי ערוה ממש שהרי כתיב ועשה להם מכנסי בד (פח) מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגלוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון והרי דברים ק"ו ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיונן אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה (פט): חסלת פרשת יתרו

קרני אור

כי כל כלי ברזל אשר בהם פיות כורתות יקראו חרב, יאמר כשוף, ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות (שופ' ג טז) ובאומל קח לך חרב חדה (יחז' ה א) ויאמר בכשיל וכלפות אשר יפתחו טו הכבון ומגדלותיך יתץ בחרבותיו (יחז' כו ט) וכן זה המפתח אנכים יקראנו חרב: [סה] וכן הוא (מכילתא יתרו פי"א) דעת ר' ישמעאל, אלא ילך פסיעה גסה אלא גודל בצד עקב ועקב בצד גודל וכן פי' רש"י ז"ל:

יהל אור

מזבח הנבנית לשמי: (תקא) בן זוטא פי' שהוא על משקל "נעל" והיה יכול לומר על משקל נער, או שער, אך אמר על משקל נעל בדרך בזיון, וע"כ אמר הח' ז"ל עליו זה המשל כדי לבזותו: (תקב) ובקצת ספרים כתוב "למשפחתו ומחברתו": (תקג) עיין אות תלט: (תקד) והוא משום בזיון: (תקה) עיין למטה כז א: (תקו) עיין (זבחים סב ב, מדות פ"ג מ"ג) וכתב הרמב"ם (פ"א מה' ביהב"ח ה' יז) "בונין כמו תל בדרומו של מזבח, מתמעט ויורד מראש המזבח עד הארץ והוא הנקרא כבש": (תקז) כי המכחישים אמרו שלא היה כבש עיין בפי' הח' ז"ל (למטה כז א) והחכמים האחרונים שלהם, ר' אהרן הראשון (המבחר סוף פ' יתרו) וכן ר' אהרן האחרון (כתר תורה סוף פ' יתרו) הודו כי דברי חז"ל אמת ואמרו "ונכון הוא מה שאמרו בעלי הקבלה שהיה כבש נבנה במזבח חלק לא מעלות מעלות" פי' שהיה במזבח כבש חלק ומשופע והיו עולים עליו בדרך הליכה ולא בדילוג ובהרחבת הפסיעה כבמעלות:

מקו"ר רש"י: פז) עיין רש"י למטה כז ה: פח) למטה כח מב: פט) מכילתא שם תנחומא א שם פס"ז ילקוט שם:

כא א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תְסַדַּר

אבן עזרא

אשר נותן לב לפשטים,
גם בכללים גם בפרטים
אז יתבונן למה נכתב וי"ו
עם אלה המשפטים (א) [א]

א ואלה המשפטים. [ב] אחר שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו (למעלה כ טז) אמר השם למשה בגשתו אל הערפל כה תאמר אל בני ישראל (שם שם יט) והחל להזהיר על אלהי הזהב (ג) ושיכרית ברית עמהם ברדתו שהשם לבדו יהיה להם לאלהים

רש"י

(א) ואלה המשפטים. כל מקום שנאמר אלה פסל [א] את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים

קרני אור

[א] טעם הוי"ו עיין פי' רש"י, ומקורם עיין מקורי רש"י, והרד"ק כתב טעם אחר ע"ש עיי"ש: [ב] המשפט שם נגזר מן הספל, ופירוש פסק דין שהשופט גוזר, והנה לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, אינם משפטים, אך הם

יהל אור

(א) וכמו שיבאר: (ב) למעלה כ כ:

מקורי ובאורי רש"י: א) כאור היכא. פסל" כ"ל הפסק וגוזל הענין, מלשון פסל לך (למטה לד א): מכילתא

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

והורהו המשפטים והמצות שיאמר להם אם יקבלום או יכרות להם ברית, ואמר לו בסוף אלה התנאים פרשת, הנה אנכי שולח מלאך לפניך (למטה כג כ) ועיקר הפרשה להשמיד עבודת גלולים מארצם בהכנסם שם, וככה פירש להם משה לפני כרות הברית (ג) כי בסוף ולא תעבוד את אלהיהם (דבר׳ ז טז), והנה תחלת הפרשה (ד) שלא יעשו עם השם אלהים אחרים (ה) וסוף הפרשה להכרית זכר האלילים והפסילים שהם עשוים בארץ כנען (ו):

(פיה״ק. **ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם**. כמו וישם לפניהם (למעלה יט ז) וזאת התורה אשר שם משה (דבר׳ ד מד) בפה או במכתב או בשניהם (ז) וקודם שאפרש זאת הפרשה אומר בה כלל שכל מצוה ומשפט בפני עצמו עומד, גם יש כדמות סמך להדבק הפסוקים (ח) והעקר שלא יעשה אדם חמס, ויכריח מי שהוא מעט ממנו ביכולת, והחל מהאונס שהוא בגוף (ט) להעביד העבד (י) ואח״כ הזכיר האמה (יא), והזכיר מכה איש (פ׳ יב) בעבור שהוא צריך „וכי יכה איש את עבדו" (פ׳ כ), והזכיר מכה אביו (פ׳ טו) ואפילו המקלל (יב) להפריש בין המוכים (יג), והזכיר וגונב איש ומכרו (פ׳ טז) בעבור העבד להפריש בין יהודי ומתיהד כאשר אפרש (יד) והזכיר משפט עין תחת עין (פ׳ כד) להפריש בין עין ישראל לעין עבד (טו) והזכיר נגיחת השור (טז) להזכיר משפט העבד שימית (יז), והזכיר משפט וכי יפתח איש בור (פ׳ לג) להפריש בין שור שמת בבור או נגנב (יח) וכל זה בעבור ונמכר בגנבתו (למטה כב ב) (יט) ואח״כ הזכיר החמס בממון, והחל בשדה ובכרם (כ) שהם עיקר, ואח״כ מה שהוציאה הארץ בגדיש וקמה (כא) ושומר חנם (כב) ושומר שכר (כג) והנשאל (כד), ואח״כ הבתולה שיכריחנה כי היא קטנה (כה) ע״כ אמר וכי יפתה (למטה כב טו) (כו) והזכיר מכשפה אחריה (כז) בעבור שיבקש האוהב הנערה דברי כשפים למלאות תאותו (כח), והזכיר הבהמה (כט) כי אין לה פה שתצעק ויושיעוה השומעים מיד השוכב (ל) והזכיר זובח לאלהים (שם פ׳ יט) בעבור הבתולה, כטעם לזנות אל בנות מואב וגו׳ וישתחוו לאלהיהן (במד׳ כה, א ב) (לא) ואח״כ הזכיר גר תושב (לב) כי אין עוזר לו (לג) גם אחריו כל אלמנה ויתום (שם פ׳ כא) (לד) גם העני הלוה (לה) וכתיב, ועבד לוה לאיש מלוה (משלי כב ז). ואחר כל אלה הזכיר החמס שיוכל אדם לעשות בסתר, כמו אלהים לא תקלל (למטה כב כז), כי יפחד בגלוי (לו) ושלא יאחר תת חלב התירוש והיצהר (לז) וכן בכור בנים (לח) ובכור בהמה (לט) ולא יאכיל טרפה ליהודי, ע״כ כתוב לא תאכלו (שם פ׳ ל) בלשון רבים (מ), ולא ישא שמע שוא (למטה כג א) כי הוא חמס בסתר (מא) וכן לא תהיה אחרי רבים (שם פ׳ ב), ודל, אפילו אם הוא דל (מב), ופגיעת התועה והרובץ (מג), ולא תטה (שם פ׳ ו) עם הדיין ידבר, כי יוכל להטות הדין בסתר, גם עמו ידבר מדבר שקר תרחק (שם פ׳ ז), וכן ושחד לא תקח (שם פ׳ ח) וגר לא תלחץ (שם פ׳ ט) ועוד אפרשנו היטב (מד), וטעם הזכיר שנת השמיטה, בעבור ואכלו אביוני עמך (שם פ׳ יא) וטעם ששת ימים, בעבור וינפש בן אמתך והגר (שם פ׳ יב) ואמר אח״כ ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו (שם פ׳ יג), והעקר הדבור השני (מה), וטעם שלש רגלים (שם פ׳ יד) להתקבץ כל ישראל לעבודת השם, ובשמרם חג המצות (שם פ׳ טו) יזכרו הדבור הראשון (מו)

יהל אור

(ג) שם במשנה תורה: (ד) מעשרת הדברים: (ה) שלא ישתפו עמו אלהים אחרים: (ו) למטה כג כד „כי הרס תהרסם ושבר תשבר מצבותיהם" תוכן דעתו בזה כי מה שאמר ואלה המשפטים עם וי״ו, לפי שתחלת דברי השם אחר עשרת הדברים כאשר נגש אל הערפל ולזה שלא יעשו עמו אלהי כסף ואלהי זהב עד סוף זאת הפרשה הוא פרשה אחת, ר״ל תחשב כפרשה אחת, בעבור היות כל הענין נמשך כמו שבאר הה׳ ז״ל ולפיכך אמר ואלה עם וי״ו: (ז) עיין בפי׳ הקצר למעלה יט ז ובבאורי שם: (ח) וכן יאמר (ויקרא יט כ, דברים טז יח) אעפ״י שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה, יש כדמות דרש להדבק הפרשיות: (ט) והם החמשה דברות האחרונות שבין אדם לחבירו: (י) בפ׳ ב: (יא) בפ׳ ז: (יב) המקלל אביו ואמו (פ׳ יז): (יג) בין מכה אביו למכה רעהו: (יד) בפ׳ כ: (טו) אם הכה עין חבירו, או עין עבד עברי, צריך לשלם לו דמי עינו, ואם הכה עין עבדו כנעני התירה התורה על האדון שיוציאנו לחפשי (פ׳ כו): (טז) בפ׳ כח: (יז) שישלם שלשים שקלים: (יח) בפ׳ לד, ובפ׳ לז: (יט) עיין בפי׳ הח׳ ז״ל שם ובבאורי: (כ) כב ד: (כא) שם פ׳ ה: (כב) שם פ׳ ו: (כג) שם פ ט: (כד) שם פ׳ יג: (כה) עיין (מכילתא משפטים פ׳ יז) שמדבר בנערה שהיא ברשות אביה עיין התוה״מ שם: (כו) ופי׳ הח׳ ז״ל שם „כי ההוה לפתות את הנערות שאין דעתם שלמה": (כז) שם פ׳ יז: (כח) וכן פי׳ הה׳ ז״ל שם: (כט) שם פ׳ יח: (ל) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם: (לא) ופי׳ הה׳ ז״ל „וישתחוו ישראל ובנות מואב": (לב) שם פ׳ כ: (לג) וכן פי׳ הה׳ ז״ל בפי׳ הקצר שם: (לד) ועיין מכילתא שם פ׳ יח, דעת ר׳ ישמעאל, שאלמנה ויתום בא לדוגמא ר״ל כל האנשים והנדכאים כמו אלמנה ויתום: (לה) שם פ׳ כד: (לו) עיין בפי׳ הה׳ ז״ל שם: (לז) שם פ׳ כח: (לח) שם: (לט) שם פ׳ כט: (מ) אנה ואחרים גם נשמע מזה כאלו כתיב לא תאכילו: (מא) וכן הוא (מכילתא שם פ׳ כ) הרי אזהרה למקבל לשון הרע: (מב) וכן פי׳ שם הח׳ ז״ל, לבל תחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל: (מג) למטה כג, ד ה: (מד) עיי״ש בפי׳ הקצר: (מה) כי כן סיים שם, ושם אלהים אחרים לא תזכירו, וכן פי׳ הרמב״ן ז״ל „ועל דרך הפשט טעמו, בכל אשר אמרתי אליכם מאלהים אחרים תשמרו": (מו) אנכי, והוא אמונת היחוד:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם: ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד

קֳדָמֵיהוֹן: ב אֲרֵי תִזְבַּן עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שִׁית

אבן עזרא

ולא יעבדו ע"ז (מו) על כן שב להזכיר הפסח לא תשחט על חמץ (למטה לד כה) (מח) ובעבור שהזכיר שהם חייבים לבא שלש פעמים ויביאו ראיון (מט) הזכיר גם הבכורים (נ) ובעבור גדול הגדיים בזמן הבאת הבכורים, הזכיר לא תבשל גדי (למטה כג יט) ועוד אבארנהו (נא): ב כי תקנה. אומר לך כלל לפני שאחל לפרש, כי כל משפט או מצוה כל אחד עומד בפני עצמו (נב) ואם יכולנו למצוא טעם למה דבק זה המשפט אל זה, או זאת המצוה אל זאת, נדבק בכל יכולתנו (נג) ואם לא יכולנו נחשוב כי החסרון בא מחוסר דעתנו, ואין לאדם בעולם (נד) יותר קשה עליו מהיותו ברשות אדם כמוהו, על כן החל משפט העבד (נה) [ג] וקדמונינו אמרו כי עבד עברי היא ישראל (נו) וככה וכי ימכור איש את בתו לאמה (פי' ז) (נז) רק וכי יכה איש את שן עבדו (למטה פ' כו) הוא כנעני וכבה וכי יכה איש את עבדו (שם פ' כ), וכבה אם עבד יגח השור (שם פ' לב), והנה אמרו, כי ונמכר בגנבתו (למטה כב ב) הוא ישראל (נח), והחולקים עליהם אמרו (נח*) כי עבד עברי אינו ישראל רק הוא ממשפחת אברהם (נט) וככה הבת (ס), וכל העבדים הנזכרים אחר כן דרך אחד לכל, וראיתם דבר האשה וילדיה (סא) [ד], כי אמרו כי המשפחה תלויה באב (סב) ועוד,

רש"י

מסיני אף אלו מסיני ב) ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש ג) (ס"א המזבח. ופירוש בעזרה): אשר תשים לפניהם. אמר לו הקב"ה למשה לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו לכך נאמר אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם ד): לפניהם. ולא לפני עובדי כוכבים ה) ואפי' ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל אל תביאהו בערכאות שלהם ו) שהמביא דיני ישראל לפני הכנענים מחלל את השם ומייקר שם העובד כוכבים להשביחם (ס"א להחשיבם) שנאמר כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים ז) כשאויבינו פלילי' זהו עדות לעלוי יראתם: (ב) כי תקנה עבד עברי. עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי ח) עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא

קרני אור

הם ברמים וכללים גדולים אשר אין בני אדם צריכים ללמדם מפי השופט, כי כל אדם מודה בהם, אבל הדינים האמורים בפרשה הזאת הם ענפים אשר יפול בהם חלוק הדיעות והם בני אדם צריכים לשופט שיחתוך הדין לכן נקראים משפטים (סדי"ל): [ג] הרדי"ה ז"ל סדר כל המשפטים שבאלה המשפטים שהם מתחלקים לדברות האחרונים, וזכר עשרה משפטים נכללים בדבור לא תרצח, והן מן תקנה עבד עברי, עד וכי יפתח איש בור, ובדבור לא תגנוב, נכלל שמונה משפטים, והוא מתחיל מן וכי יפתח איש בור, עד וכי יפתה איש בתולה, ובדבור לא תנאף נכלל חמשה משפטים, והוא מתחיל מן וכי יפתה איש בתולה, עד לא תענה, ובדבור לא תענה, נכלל שתי מלות, ובדבור לא תחמוד נכלל ד' משפטים, עיי"ש שהרחיב לבאר כל המשפטים: [ד] וכן הוא דעת יפת הביאו (סמבחר משפטים), כאשר ילא זה מעם אדוניו, האשה וילדים תהיה לאדוניה, א"כ זה הזווג בלי ספק קדש וקדשה,

יהל אור

(מז) עיין למעלה כ א, קרני אור הערה כ: (מח) בעת הלווי על לוחות האחרונות (למטה לד א) וחזר שם על כל הלווים הנאמרים בפ' הזאת מן שמר לך (שם פ' יא) עד ראשית בכורי (שם פ' כו): (מט) כמ"ש ולא יראו פני ריקם (למטה כג טו): (נ) שם פ' יט: (נא) עיין בפי' הה' ז"ל שם וברמב"ן (למטה לד כו): (נב) פי' ואין צורך לדרוש סמיכת הפסוקים זה לזה: (נג) עיין למעלה אות ח: (נד) עתה יתחיל לפרש: (נה) ואח"כ משפט האמה שניהם נכללים באו לא תרצח, הדבור הראשון מחמשה דברות האחרונים שהם בין אדם לחבירו: (נו) כן הוא (מכילתא משפטים פ"א) בבן ישראל הכתוב מדבר, וכן פי' רש"י ז"ל „עבד שהוא עברי", ויהיה עברי תאר לעבד, לא נסמך אליו, והטעם עבד שהוא עברי: (נז) היא ישראלית: (נח) ובמכרוהו ב"ד הכתוב מדבר: (נח*) כוונתו לענן והקראים: (נט) פי' עבד עברי מישמעאל ועשו, בני אברהם שנקרא עברי, כמ"ש ויגד לאברם העברי (ברא' יד יג): (ס) שימכור אותה לאמה: (סא) שיהם הילדים לאשה ולא לאיש, נראה שזה העבד אינו ישראל, כי אם היה ישראל לא תשאר האשה וילדיה לאדוניה רק יצאו הילדים עם האב באותו: (סב) כי בישראל

הזרע

מקו"ב רש"י: ב) מכילתא מסכתא דנזקין משפטים פ"א, תנחומא כ כ ב"ר פי"ג שמו"ר פ"א ב ילקוט רמז ש"ט, פס"ז, ועיין תוס' שבת יג ב ד"ה, רש"י גרס, מה שהקשה שם מאלה דברי הברית (דבר' כח סט)

בקאי אמה שכתוב למעלה: ג) ובמכילתא שם ר' שמעון, ובילקוט רפב"י, מה ראו דינים לקדם לכל המצות. עיי"ש טעם אחר: ד) עיין מכילתא שם, עירובין נד ב, פס"ז ילקוט שם: ה) תנחומא א, ג ו גיטין פח ב פס"ז, מדרש אגדה: ו) תנחומא א ו: ז) דבר' לב לא: ח) מפני שמשקל זה שהוא על משקל פעל שוה בסמוך ובמוכרת, ונוכל לפרשו בין עבד שהוא עברי בנפרד ובין עבד של עברי בסמיכות, לכן הוכיח רש"י ** מסכתובים שפי' עבד שהוא עברי וכן הוא (מכילתא פ"א, פס"ז, ילקוט ב"י):

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אומר שש שנים יעבוד ומה אני מקיים והתנחלתם אותם ט) בלקוח מן הכנענים אבל בלקוח מישראל יצא בשש ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי י) לא אמרתי אלא באחיך: כי תקנה. מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו כמו שנאמר אם אין לו ונמכר בגנבתו יא) או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו אבל מכרוהו בית דין לא יצא בשש יב) כשהוא אומר וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך יג) הרי מוכר עצמו מפני דחקו

ועבדו לעולם (פ' ו) (סג) כי הם אומרים כל ימיו (סד), והיה עליהם קשה שיהיה ישראל נרצע (סה) ועתה נחפש המלות כמשמעם, אם עבד עברי אינו ישראל, למה אמר הכתוב, כי ימכר לך אחיך העברי (דברי' טו יב) (ס) והלא ידענו כי משמע (ס*) לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט יז) ישראל (סו) וכבה בין איש ובין אחיו ובין גרו (דברי' א טז), ורבים ככה, והנה אין ספק (סח) כי פי' אברם העברי שהוא (סט) מבני עבר (ע) עליו כתיב אבי כל בני עבר (בראש' י כא) (עא) הפך וחב הוא אבי כנען (שם ט יח) (עב) או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר (עג) אעפ"י שהיה ראוי להיות עברי נהרי, ונחשוב כי הכתוב תפש דרך קצרה. בעבור שמצאנו ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (יהושע כד ג) (עד) והנה גם נקראו העברים שהם ישראל (עה), כי ראינו (עו) שאמר משה לפרעה כה אמר ה' אלהי ישראל (למעלה ה, א) וכאשר שאל פרעה מי הוא זה השם אז השיבו (עז) ה' אלהי העברים (שם פ' ג), והנה אלהי העברים כמו אלהי ישראל (עח) והנה אם ישראל נקראו עברים בעבור שהם מיוחסים אל עבר (עט) ישתתפו עמנו בני ישמעאל ובני קטורה ובני עשו (פ) ואנחנו לא מצאנו קורא אחיך רק אדום לבדו שהיה בבטן אחד עם יעקב (פא), גם (פב) לא תמצא בכתוב שיזכיר עשו שהוא אחינו במצות רק בדבר השליחות (פג) וכמוהו, לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (דברי' כג ח) (פד) [ה] אחר שהזכיר אדומי (פה), וככה על רדפו בחרב אחיו (עמוס א יא) (פו), הנה בכל המקרא (פז) לא מצאנו מלת עברי כי אם על בני יעקב, וכתוב, ושם אתנו נער עברי (בראש' מא יב) (פח). לאכול את העברים לחם (שם מג לב) (פט), מכה איש עברי (למעלה ב יא), שני אנשים עברים נצים (שם שם), ויונה אמר עברי אנכי (יונה א ט), כי הם שאלוהו, אי מזה עם אתה (שם שם ח) ואם המלה היתה כוללת עמים רבים, עוד לא השיב מאי זה עם הוא, וכתוב, פן תעבדון לעברים (ש"א ד ט) והעברים היו לפלשתים ושם יד כא), ובירמיה כתוב, לשלח איש את עבדו וגו' העברי והעבריה (ירמיה לד ט), ובסוף פירש, לבלתי עבוד בם ביהודי אחיהו איש (שם) (צ) וידוע כי אדומי לא יקרא יהודי (צא), והחולקים אמרו, והנה כתוב, ורבים מעמי הארץ מתיהדים (אסתר

יהל אור

הזרע הולך אחר האב, ואם ישאר הילד אצל האדון לעבד אין הילד עברי: (סג) שפי' האמיתי אצלינו עד היובל: (סד) וזה לא יתכן כ"א על עכו"ם בכתוב עליהם, והתנחלתם אותם (ויקרא כה מו): (סה) מכל אלה הטענות הוכיחו החולקים כי העבד עברי אינו ישראל: (סו) איך יאמר עליו אחיך: (סו*) ובצא"י „משמעותי": (סז) כי לא יקרא אחיך כ"א ישראל: (סח) ובמקה"מ „והנכון שנקראו העברים ע"ש עבר בן שם, ע"כ הזכיר בפסוק אבי כל בני עבר, והנה אין ספק וכו': (סט) ובמקה"מ „שהיה": (ע) בן שלח בן ארפכשד בן שם: (עא) פי' בעבור עבר אמר הכתוב אבי על „שם" שהוא אבי כל בני עבר, לפי שיצא מעבר אברהם, שהיה טוב וגדול המעלה: (עב) ואם יחסו להפך לכנען שהוא פחות המעלה. (עג) וכן פי' (למעלה א טו): (עד) מאמר זה שב למ"ש, או נקרא עברי בעבור שבא מעבר הנהר: (עה) כי הכם [עברי וישראלי הכל אחד: (עו) וביאה ראיה: (עז) משה ואהרן: (עח) במ"ש אלהי העברים, פי' מ"ש תחלה, כה אמר ד' אלהי ישראל. (עט) שממנו יצא אברהם. (פ) פי' א"כ ישתתפו עמנו וכו' שהם זרע אברהם: (פא) וזה הוא רק על צד ההרחבה בעבור היותם בבטן אחד, ובני ישמעאל ובני קטורה לא נקראו אחים לנו אפילו הם ממשפחת אברהם: (פב) ובמקה"מ „רק": (פג) כמ"ש וישלח משה מלאכים אל מלך אדום לאמר כה אמר אחיך ישראל (במד' כ יד). (פד) והוכרח להזכיר פה האחוה: (פה) בכדי שלא נטעה לחשוב שגם בני שעיר החרי בכלל הזה: (פו) הזכיר הכתוב גם פה האחוה על האכזריות שלו, וכמו שסיים שם „ושחת רחמיו" וגו' רחמי האח על אחיו: (פז) עתה יפרש: (פח) ובמקה"מ „והנה בכל המקרא לא מצאנו אדומי שיקרא עברי, ואף כי ישמעאל ובני קטורה שהם בני פלגשים, וכתוב, ושם אתנו נער עברי": (פט) על בני יעקב: (צ) הרי פי' הכתוב שעברי הוא יהודי ובמקה"מ „כי אלה העורים למה לא קראו לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו": (צא) אפילו נקרא אח עשו ליעקב עכ"פ לא נקרא יהודי, ובמקה"מ

קרני אור

[ה] וכן אמרו בספרי שם, „מפני מה, כי אחיך הוא, גדולה אתה" פי' הכתוב אמר טעם להאזהרה מפני שלפי שכל האחוזי מבלעת

מקו"ב רש"י: ט) ויקרא כה מו: י) דבר' טו יב: יא) שמות כב ב: יב) לפי שהוא גרוע ממוכר עצמו, שזה נמכר בעל כרחו: יג) ויקרא כה לט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עברי שש שנים יעבד ובשבעת

שנין יפלח- ובשביעתא

אבן עזרא

ח יז) ואינם מישראל, וזה עורון, כי לפי דעתם אם פי' שהיו מתיחסים אל יהודה (נב) או ששבו לתורת יהודה (נג), היה ראוי להיותו לבלתי עבד בם במתיהד אחיהו (נד) ועל דרך זה היה ראוי להיות עברי מתעבר (נה), והאומר זה, מתעבר על ריב לא לו (משלי כו, יז) והנה התברר כי דברי קדמונינו נכונים, כי עליהם נסמוך בכל המצות כאשר קבלום מאבותיהם ועוד איך יעלה על לב אדם כי הישמעאלי והאדומי יעבוד שש שנים, והישראלי עד שנת היובל (נו): שש שנים יעבוד. ולא יותר, כמו שש שנים תזרע שדך (ויקרא כה ג) (נז) ובתחלת שנה השביעית למכירתו יצא חפשי אי זה שנה שתהיה. (נח) [ו] ואל תתמה על מקץ שבע שנים הכתוב בירמיה (ירמי' לד יד) (נט) כי לכל דבר יש לו שני קצוות, והנה פעם יוצא קץ שהוא תחלה ופעם שהוא בסוף (ק), וזה העבד הוא הכתוב עליו ונמכר בגנבתו (לעיל כב ב) שמכרוהו ב"ד (קא) [ז] רק, וכי ימוך אחיך ונמכר לך (ויקרא כה לט) או לגר (קב), מכר (קג) עצמו כפי השנים שיש עד היובל, כי ביובל יצא (קד), וקבלה היא ביד ישראל כי הזכר ימכר בגנבתו לא הנקבה (קה), בפרשה שאחר זאת אשלים הענין (קו), אמר רבי מרינוס יו"ד לחפשי נוסף (קז), כי הוא כמו, לפשעי (יחז' טז ד) אכזרי (משלי יא יז) (קח), ור' יהודה המדקדק אמר כי הלמ"ד נוסף (קט), כי הוא כמו, וכי תשלחנו חפשי (דבר' טו יג) (קי) והיו"ד כאלו הוא ליהם על דרך הקדמוני (יחז' י יט) (קיא), והלמ"ד כלמ"ד והשלישי לאבשלום בן מעכה (דה"א ג ב) (קיב), ולפי דעתי כי באו שנים משרתים (קיג) והאחד היה מספיק, כמו, בתוך האהלי (יהושע ז כא) (קיד) והוא תואר השם (קטו) [ח] ומלת חנם, מגזרת, חננו אותם (שופ' כא כב) מטעם מתנה (קטז), וטעם המ"ם לא ידענו (קיז) כמ"ם ריקם (בראש' לא מב) (קיח) [ט] (פיה"ק. ואחר שמצאנו במשנה תורה, כי ימכר לך אחיך העברי (דבר' טו, יב) ידענו כי גם זה שהוא עבד עברי כמוהו (קיט) ואין עבד כמוך (קכ) ואעפ"י שהאמת הוא מה שהעתיקו חכמים שזה העבד הוא ישראלי, אזכיר דברי המכחישים, וי"א שעברי מבני עבר וטעם אברם העברי כן (קכא), וי"א שנקרא כן בעבור שבא מעבר הנהר, וי"ש

קרני אור

ביס נכון לתפוס רק, כי אחיך הוא: [ו] וכן הוא (מכילתא משפטים פ"א) ובשביעית בביעית למכירה, כי לא תבכינ: בשנה למנין שנות עולם רק מיום המכירה: [ז] וכן הוא (מכילתא שם) בנמכר בבית דין בכתוב מדבר. וכן פי' רש"י ז"ל: [ח] ורש"י ז"ל כתב ביהיה היו"ד נוסף יותר ממה שיהיה בלמ"ד נוסף, וכן דעת הרלב"ג, מפני שמלת יצא מורה שילא ממנין למנין, או ממקום למקום, ופי' פה שילא ממנין העבדות למנין החירות (רא"ם): [ט] וכן כתב הרד"ק בשרש חנן" ויצאה חנם, המ"ם ניספת כמ"ם ריקם, ופי' ותצא כתן

יהל אור

ובמקח"ת ואין יהודי מי שאינו ממשפחת יהודה": (נב) ע"כ אמר מתיהדים, עיין (למטה אות קלט): (נג) ובמקח"ת וזה עורון כי פי' שהיו מתיחסים אל יהודה, ואם פי' מתיהדים שחזרו אל דת יהודה": (נד) ויהיה פי' על העמים שהתיהדו ואינם מישראל: (נה) ובמקח"ת אם כן יאמר מן עברי מתעבר" פי' כמו שדעתם לומר על יהודי מתיהד: (נו) פי' מה שכתוב (ויקרא כה לט מ) וכי ימוך אחיך

עמך ונמכר לך וגו' עד שנת היובל יעבד עמך, וזה בהכרה ישראל, א"כ הוא יעבד עד שנת היובל, וזה רחוק, והנה תוכן דבריו בזה, כי דעת המכחישים שאחיך העברי היינו שבא מעבר הנהר, ונכללו בזה בני עשו, ובני ישמעאל וקטורה, ומאמרו לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, והעבד מהם יעבד שש, והעבד מכל הגוים אשר סביבותיכם כו כתיב והתנחלתם אותם, והח' ז"ל השיב שמ"ש אלהי העברים פי' מ"ש תחלה כה אמר ד' אלהי ישראל, וכן הביא המכילתא הראיה מהפסוק הזה: (נז) ר"ל שאין החיוב שיעבוד שש שנים, רק שלא יעבוד יותר, כמו שאין החיוב בשש שנים תזרע שדך: (נח) כי הושבים שביעית לקנייתו: (נט) שם כתוב "מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך" ושם נאמר מקץ שנראה שפי' בסוף וכן תיוב"ע שם "מסוף שבע שנין": (ק) וכן פי' הח' ז"ל (דבר' ט א) על הפי' ויהי מקץ ארבעים יום, מקץ סוף או תחלת ארבעים, ושם טו א, על "מקץ שבע שנים תעשה שמטה" פי' בתחלת השנה, ועיין רמב"ן שם שהרחיב לבאר בזה: (קא) והוא יעבוד שש שנים, ובתחלת השנה השביעית יצא חפשי: (קב) כמש"כ, ונמכר לגר תושב עמך (ויקרא כה מז): (קג) וי"ג "ימכור": (קד) כי הנמכר מעלמו יש לו רשות למכור עצמו לשנים רבות ומועטות כרצונו, ולכן לא יצא בשביעי אלא במלאת שניו, או אם פגע בהם היובל: (קה) וכן הוא (סוטה כג א) האיש נמכר בגנבתו, ואין האשה נמכרת בגנבתה: (קו) עיין אות קסג: (קז) תיבת לחפשי הוא שם דבר של דרור כמו להופש והיו"ד יתירה כמנהג הלשון: (קח) שהיו"ד נוסף בם: (קט) הלמ"ד של להפשי נוסף: (קי) בלי למ"ד: (קיא) שהיו"ד בא ליהם: (קיב) שהוא כמו והשלישי אבשלום, אבל כאן יצא הפשי: (קיג) ר"ל הלמ"ד והיו"ד הם משרתים למלת הופש: (קיד) והיה יכול לכתוב "האהל" או "אהלי": (קטו) ושב אל העבד: (קטז) וכן פי' הרד"ק בשרש חנן: (קיז) מלות "לא ידענו" ט"ס הוא (כאשר יצחק): (קיח) שהמ"ם נוסף: (קיט) פי' עברי כמוהו: (קכ) ט"ס הוא וצ"ל "ואין עבד סמוך" ויהיה עבדי תאר לעבד לא נסמך אליו: (קכא) שהוא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִפּוֹק לְבַר חוֹרִין מַגָּן: יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם: ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא
ג אִם בִּלְחוֹדוֹהִי יֵיעוֹל

רש״י

חמור ומה אני מקיים כי תקנה בנמכר בבית דין יד): לחפשי. לחירות טו): (ג) אם בגפו יבא. שלא היה נשוי אשה כתרגומו

אבן עזרא

להם סמך, ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (יהושע כד ג) וכל מי שהוא מבני אברהם יקרא עברי, א״כ הישמעאלים והעמונים והמואבים ואדומים עברים הם, ואם נסמוך אל עבר (קכב) יהיו גם עברים שלשה עשר בני יקטן (קכג), ואחרים אמרו שטעם עבר המדבר בלשון עבר, גם אלה אמרו, כי גם הכנענים יקראו עברים, כי הם מדברים בלשון העברים, על שם עבר בן שם. על הזכיר בפסוק, אבי כל בני עבר (בראי׳ י׳ כא) ועבר היה עובד השם, ואברהם היה עברי ביחוסו ודתו (קכד), ומואב ועמון אם ה... ביחוש כן (קכה) לא יקראו עבדים, ג״כ ישמעאל (קכו) כי הכתוב אמר כי ביצחק יקרא לך זרע (בראי׳ כא יב) לא בישמעאל, גם עשו לא יקרא עברי כ״א אדום ואבי אדום (קכז) וכן אמר הנביא, ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלאכי א ב) והנה לא תמצא בכל המקרא מלת עברי כי אם על בני יעקב, ומעלת אברהם היתה גדולה ושמו נודע בכל מקום, כי בנה מזבחות לשם, והוא קורא בשם (קכח), ג״כ יצחק (קכט), ואמרו בני חת לאברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו (בראי׳ כג ו) וליצחק נאמר, כי עצמת ממנו מאד (שם כו טז) גם הכתוב אמר עליהם, ויוכח עליהם מלכים (תה׳ קה יד, דה״א טז כא) (קל) ומקנה רב היה לאברהם גם ליצחק גם ליעקב, וזה הדבר נשמע מסביב, וזה פי׳ לאכל את העברים לחם (שם מג לב) (קלא), וטעם מארץ העברים (שם מ טו) מהארץ שידורו שם העברים, או טעמו כאשר ירשתי לך שיחשבו שהארץ להם אחר שנתנה השם בפה, והעד והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם (שם מח כא) (קלב) ע״כ אמר משה אלהי העברים נקרא עלינו (למעלה ה ג) הטעם אלהי אברהם יצחק ויעקב (קלג), או טעמו אלהי אלה העברים שהם ברשותך, והוא הנכון, וי״א כי עברי שישוב לדת העברים (קלד) וזה לא יתכן שיקרא עברי מי שאינו מהיחש (קלה) ואלה (קלו) למה לא קראו, לבלתי עבד בם ביהודי אחיהו איש (ירמי׳ לד ט) ואין יהודי מי שאינו ממשפחת יהודה, ואל ישען טוען באיש ימיני (קלז) כי נקרא ע״ש המלכות (קלח) ואין פי׳ מתיהדים שיתיחשו אל יהודה (קלט) ואם זה העבד העברי איננו ישראלי למה יעבד שש שנים לבדם, והישראלי עד שנת היובל (קמ) והפרשה הסמוכה לזאת, וכי ימכור איש את בתו לאמה, אם היא ישראלית (קמא) ואלה השבושים ארעד לאלה בעבור האשה וילדיה (פ׳ ד) (קמב) גם מלת ועבדו לעולם (פ׳ ו) (קמג) ומה שמצאו כתוב בפרשה אם עבד יגח השור (פ׳ לב) והם אמרו, כי הוא העבד העברי הנזכר (קמד) [י] וחכמינו הוציאו לאור כל אלה: כי תקנה. מיד ב״ד שמכרוהו בגנבתו, או בעצמו, כי כן כתוב ונמכר לך (ויקרא כה לט) (קמה) לולי הקבלה (קמו): שש שנים. אפרשנה בפ׳ כי משנה שכר שכיר (דבר׳ טו יח) (קמז): לחפשי. היו״ד נוסף כיו״ד למשעי (יחז׳ טז ד), או הלמ״ד נוסף והוא תואר השם (קמח): וטעם חנם. אם הוציא אדוניו עליו אם חלה ברפואות לא יפרעם (קמט) או נזכר כן, בעבור שנמכר׳ לגר תושב יגאל בכסף (קנ) ואם נמכר לעברי בלא כסף (קנא)): ג אם בגפו. י״א

יהל אור

בא מבני עבר: (קכב) שנקראים עברים מפני שהם מבני עבר: (קכג) שהיה בן עבר: (קכד) ביחוסו שהיה מבני עבר, ודתו שהיה עובד השם כמוהו: (קכה) מבני עבר:

קרני אור

מאין כסף, כלומר כיון שיוצאה מאין כסף כאילו יוצאת כהן שמצ׳זה בעיני אדוניה, וכן כל חנם שבמקרא יתפרש כמו חנן: [י] וכן הוא (מכילתא משפטים פי״א) „כנעני

(קכו) כי היה רק ביחוס: (קכז) יקרא: (קכח) כמ״ש (בראי׳ יב ח) ע״כ נקרא עברי: (קכט) נקרא עברי: (קל) ופי׳ רש״י ז״ל שם, כגון פרעה לאברהם ״ ואבימלך ליצחק, ולבן ושכם ליעקב: (קלא) כי כל המשפחה היו בעלי מקנה, והם הנקראים עברים, ועליהם נאמר זה: (קלב) וכן פי׳ הרשב״ם מה שנאמר לאברהם, ועיין בפי׳ הה׳ ז״ל (בראי׳ מח כב) ובבאורי שם: (קלג) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם: (קלד) כן פי׳ יפת (הביאו בעל המבחר) שקראו הכתוב עברי בעבור שנכנס בדת ישראל והוא גר צדק: (קלה) וכן כתב בעל המבחר שם, שאין טעם לזה: (קלו) פי׳ ואלה המכחישים: (קלז) פי הלא מרדכי נקרא איש ימיני על שם שבט בנימין וקראו הכתוב יהודי, וזה ראיה כי כל ישראל נקראו יהודים: (קלח) ר״ל שהמלכים היו משבט יהודה, ומפני שמרדכי היה אדם גדול קראו על שם המלכות איש יהודי, וכפי׳ על (אסתר ב ה) פי׳ בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן (פי׳ כי נקרא היהודי בעבור היות שבט בנימין עם יהודה והמלכות היתה לשבט יהודה): (קלט) עיין למעלה אות לב: (קמ) עיין למעלה אות לו: (קמא) כי לא יתכן להיות באופן אחר: (קמב) עיין למעלה אות סא: (קמג) עיין למעלה אות סג: (קמד) ולא כן הוא כי הכתוב ידבר בעבד כנעני: (קמה) בכל אופן שיהיה בין מוכר עצמו ובין מכרוהו ב״ד בין כך ובין כך יוצא בשש: (קמו) עיין בג׳ (קדושין יד ב) פלוגתתם בזה, ומייתי שם, שהמוכר עצמו נמכר לשש ויתר על שש, מכרוהו ב״ד אינו נמכר אלא לשש: (קמז) שם פי׳ „מלאנו כתוב בשלש שנים כשני שכיר (ישעי׳ טז יד) וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים וכו׳ וזה טעם משנה, כמו כפל וכו׳, והנה זה הכתוב יפרש כי ובשביעית יצא לחפשי חנם בתחלת השנה״ ועיין ברשב״ם שם שהשיג על הפי׳ הזה: (קמח) עיין למעלה אות קטו: (קמט) לא יחזיר לו כלום וכן פסק הרמב״ם (פ״ב מה״ע ה״יב) אפילו חלה והוציא עליו רבו הוצאות הרבה אינו חייב לו כלום שנאמר יצא לחפשי חנם, עיין למטה בא יא אות שיט: (קנ) כמש״כ אחרי נמכר גאולה תהיה לו (ויקרא כה מח) ופי׳ הספרא שם, גאולה תהיה לו מיד אל תניחנו שיטמע: (קנא) בלא גרעון כסף, כי על

מנת

בקו״ב רש״י: יד) מכילתא שם ועיין קדושין יד ב, פס״ו, ילקוט ש״י: טו) הוא שם דבר של דרור כמו לחופש, והיו״ד יתירה, ועיין קרני אור ספרב ת׳

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

בגפו יצא אם־בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו: ד אם־אדניו יתן־לו אשה וילדה־לו בנים או

בלחודוהי יפוק אם בעל אתתא הוא ותפוק אתתיה עמיה: ד אם רבוניה יתן ליה אתתא ותליד ליה בנין או בנן

אבן עזרא

בגפו כמו בגופו (קנב) [יא] ומצאנו גופת שאול (דה"א י יב) (קנג) ומשקלי השמות משתנים (קנד), ואחרים אמרו (קנה) שהוא כמו כנף, וכנף בלשון תרגום גפין (קו) [יב] כאילו אמר בכנף בגדו לבדו (קז) [יג] ואינו מטעם הענין, כי אין ראוי להיות פירושו רק שאין גוף אחר ה"ל: על גבו (קיח), והנה יהיה כמו, על גבי הרשו הורשים (תה' קכט ג) (קיט), אמר הגאון הוצרך הכתוב לומר אם בגפו יבא בגפו יצא, כאשר יאמר (קס) יצא לחפשי (קסא) בעבור דבר אשתו שהוא צורך לומר אם בעל אשה הוא (קסב) [יד], ואחר שאין אשה ישראלית נמכרת בגנבתה בבית דין (קסג) מה טעם לומר ויצאה אשתו עמו, להודיע כי הקונה עברי צריך לפרנס את אשתו (קסד), ותעמוד עמו עד שיצאו יחד [טו]: (פיה"ק. בגפו, כמו גופו, וקרוב מהם, על גפי מרומי קרת (משלי ט ג) (קסה) והטעם בגופו עבד, ובו בא אל בית אדוניו לבדו לא עם גוף אחר (קסו) בעבור שיזכיר ויצאה אשתו עמו, הזכיר אם בגפו יבא, בחלקי הדברים בעבור הבא אחריו (קסז)); ד אם אדניו יתן לו אשה. מצאנו אנשי לשון הקדש חולקים כבוד בתורת השמות (קסח) אבל לא בבעלים, אמרו אדון, גם אדונים והוא לשון יחיד, ביד אדונים קשה (ישעי' יט ד) (קסט)

רש"י

אם בלחודוהי (טז) ולשון בגפו בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו (יז) בכנף בגדו: בגפו יצא. מגיד שאם לא היה נשוי מתחלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (יח): אם בעל אשה הוא. ישראלית: ויצאה אשתו עמו. וכי מי הכניסה שתצא אלא מגיד הכתוב שהקונה עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו (יט): (ד) אם אדניו יתן לו אשה. מכאן שהרשות ביד רבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (כ) או אינו אלא ישראלית ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה

קרני אור

בכתוב מדבר" ופי' שם התוה"מ, כי אם מדבר בעבד עברי לא היה נותן הכסף לאדוניו רק ליורשיו: [יא] נגלע הנח כל גוף כלגב, כמו ופטורי ציצים (מ"א ו יח) בדגב נליס תמורת הנח אבר כלין שהוא פי"ן הפעל, וכנהו כלשון זכר כמו בגופו (ן' מלך): [יב] וכן פי' המכלל לנחה"ב, ועיין המעמד מה שהעיר פ"ז: [יג] וכן ת"א ויוכ"ע „בלחודוהי" וכן דעת רלב"י (קדושין כ א) יחידי נכנס, יחידי יצא: [יד] וכן ביאר הרדי"א, שהוצרך להזכיר זה בעבור דבר אשתו, לענין אשתו הישראלית, שאם לא היה העבד נשוא אשה, אבל היה יחידי בגפו, או בגופו, וכן בא אל בית אדוניו, כפה בגפו יצא ולא יכריחנו אדוניו ביבא אשה ישראלית בביתו, ואם הוא בעל אשה ישראלית היה קודם שנמכר, אזי הקונה אותו חייב במזונות אשתו ובניו, מפני שהעבד חייב במזונותיהם: [טו] והזכיר הכתוב דתצא עמו בע"כ, ואסור להאדון לעכבה בביתו:

יהל אור

מנת כן קנהו שלא לעבדו רק שש שנים: (קנב) כן הוא דעת מנחם (מחברת מנחם ערך גף) „אם בגופו יבא בגופו יצא" ופי' שלא בא גוף אחר עמו והוא אשתו: (קנג) על משקל אחר והתי"ו לנקבה: (קנד) כי משקלי השמות משתנים, ומלת גוף הוא שם: (קנה) הוא דעת רש"י ז"ל: (קנו) בעיני כל בעל כנף (משלי א יז) תיוב"ע „על פרהתא דגפא" והרבוי, גדול הכנפים (יחז' יז ג) רב גפין: (קנז) ולשון בגפו, בכנפו שלא בא אלא כמות שהוא יחידי בתוך לבושו בכנף בגדו. (קנח) והוא ע"ד משל: (קנט) וכן הוא דעת רבינו סעדיה (הגלוי ערך גף) שיפרש גפי, גבו, גוו שוים, שהם ממולא בומ"ף והם קרובים: (קס) ובמקה"מ „כאשר אמר": (קסא) פי', כי לא הוצרך הכתוב לומר ובשביעית יצא לחפשי, אחר שכבר אמר שש שנים יעבוד, אלא כפל דבריו, כמו כן כפל דבריו לומר בגפו יצא: (קסב) וכן פי' הרדי"א, ועיין קרני אור: (קסג) עיין אות קה: (קסד) כן הוא (מכילתא משפטים פ"ה, קדושין כב א ספרא בהר פ"ז) וכן פי' רש"י ז"ל: (קסה) וכן פי' שם הה' ז"ל „על גפי כמו גבי, כי אותיות בומ"ף מתחלפות": (קסו) והוא, האשה: (קסז) אם הוא בעל אשה. (קסח) בע"מ כ"י כתב שנ"ל בתואר השמות, והכבוד הוא להזכיר שם אדון בל"ר וכמו שיבאר: (קסט) ולא יאמר

שקו"ב רש"י: טז) כן ת"א, ועיין קרני אור הערה יג: יז) וכו"ל „בלבושו: יח) כי אין תורה ליבא אשה כנענית, ועיין מכילתא וילקוט שם, קדושין כ, א פס"ז, מדרש אגדה: יט) אשתו ממקי"א זה, ובניו מוילא מעתך הוא ובניו עמו (ויקרא כה מא) מכאן שרבו חייב במזונות בניו, וכן פי' רש"י שם, ועיין מכילתא שם, קדושין כב א. ועיין רב"י בס ד"ה „הוא ובניו", ספרא בהר פ"ז, ילקוט ש"א פס"ו: כ) ר"ל בשביתה לו אשה ישראלית ובנים, אבל אם לא היה לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, וכ"ה (קדושין כ, א) וכל זה במכרוהו ב"ד אבל מוכר עצמו אסור בשפחה כשאר כל ישראל, ועיין מכילתא פ"ג ילקוט ב"ג:

www.daat.ac.il

בְּנוֹת הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה
לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ: ה וְאִם־
אָמֹר יֹאמַר הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־
אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא
אֵצֵא חָפְשִׁי: ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־

אִתְּתָא וּבְנָהָא תְּהֵי
לְרִבּוֹנַהָא וְהוּא יִפּוֹק
בִּלְחוֹדוֹהִי: ה וְאִם מֵימַר
יֵימַר עַבְדָּא רָחֵימְנָא יָת
רִבּוֹנִי יָת אִתְּתִי וְיָת בְּנָי
לָא אֶפּוֹק לְבַר חוֹרִין:
ו וִיקָרְבִנֵּהּ רִבּוֹנֵהּ לִקֳדָם

רש"י

הא אינו מדבר אלא בכנענית שהרי העבריה אף היא יוצאה בשש ואפילו לפני שש אם הביאה סימנין יוצאה שנאמר אחיך העברי או העבריה כא) מלמד שאף העבריה יוצאה בשש: (ה) את אשתי. השפחה כב): (ו) אל

אבן עזרא

ובסמוכים אמרו אדוניו (קס) ולא אמרו אדונו (קסא) כי לא נמצא, ולשון המדבר אֲדֹנִי שאל (בראי' מד יט) (קסב) ואסור לאמרו בלשון רבים (קסג) שלא יתערב עם השם הנכבד, וככה אין ראוי שיאמר לשם על לשון יחיד (קסד) כמו בכינוי אדני שאל (שם) וככה טלת אלוה (קסה) אמר רבי מרינום זו כחו לאלהו (חבקוק א יא) (קסו) ולא לאלהיו דרך בזיון (קסז): אם אדניו יתן לו אשה. זאת האשה על דרך חכמינו היא כנענית (קסח) ויתכן היות פירוש כנענית על דרך וגם מבני התושבים הגרים עמכם (ויקרא כה מה) שכתוב מהם תקנו עבד ואמה (שם פ' מד) וככה כל עבד כנעני, כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה (דבר' כ) (קסט) ובשלמה כתוב, מן הגוים אשר אמר ה' הם לא יבאו בכם, ואתה לא תבאו בהם (מ"א יא ב) (קע) וזה כתוב על צדניות חתיות, ולא מואביות עמוניות (קעא): (פיה"ק. אם אדניו יתן לו אשה. וה יורה (קעב) שהיא כנענית, כי לא יתן אדם רק מה שהוא ברשותו (קעג), והיא אשתו מאחת האומות, ואין צורך עד שתהיה כנענית, רק היא מצרית או אדומית, ומן הגוים שהם סביבות ארץ כנען, כי כן כתוב מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא כה מד), ודע כי (קעד) תבואת הזרע תשתנה בהשתנות המקומות, על כן נבחרו בני אהרן לכהנת עולם (קעה)): ה ואם אמר. כבר פירשוהו קדמונינו כי לא יהיה נרצע עד שיהיו בו כל אלה הדברים, עד כי אהבך ואת ביתך (דבר' טו טז) (קעו): (פיה"ק. ומעתיקי התורה אמרו כי לא ירצע עבד עברי אם יחסר אחד מהתנאים, כמו אהבת אדניו וביתו ואשתו ובניו, ויהי טוב לו עמו (קעז) וכן דבר סורר ומורה (קעח) ודברם נכון): ו והגישו.

יהל אור

יאמר קשים: (קע) ר"ל אדוני, הנו"ן בציר', כמו, אדוני הארץ (בראש' מב): (קעא) ר"ל, ובכנויים אדוניו ולא אמרו אדונו" (כ"י): (קעב) בחירק הנו"ן: (קעג) בקמץ הנו"ן: (קעד) אדני בחירק הנו"ן ועיין (למעלה ג טו אות שעג ושעד): (קעה) ר"ל שאסור לומר אלהי, הה"א בחירק ור"ל הה"א בפתח, ובהפסק "הה"א בקמץ: (קעו) לשון יחיד: (קעז) ולא אמר לאלהיו לשון רבים בדרך כבוד, כי אם בל"י דרך בזיון, ועיין בראש' א א יהל אור אות מד: (קעח) כן הוא (מכילתא משפטים פ"א) בכנענית הכתוב מדבר: (קעט) כי הכנענים אסור להחיותם: (קפ) לשון הפסוק שם "מן הגוים אשר אמר ד' אל בני ישראל לא תבאו בהם, והם לא יבאו בכם": (קפא) ר"ל כי בפסוק שלמעלה כתוב, כי שלמה לקח נשים נכריות רבות מואביות, עמוניות, אדמית, צדנית, חתית, ואח"ז אמר, מן הגוים אשר אמר ד' וגו', וזה שב בלי ספק אל צדוניות, חתיות, כי מואביות ועמוניות מותרות, לכן אמר שזה העבד הוא ישראלי, הנה אשתו הנזכרת לא יתכן להיות כנענית, אבל היא מבני התושבים הגרים עמכם כעמון ומואב לא כנענים: (קפב) פי' מה שכתוב אם אדוניו יתן לו אשה: (קפג) ובמקה"מ "כי לא יתן אדם אשה רק מה שהיא ברשותו" וזה מדויק מן אומרו "יתן לו": (קפד) ובמקה"מ "כי כל": (קפה) לפי שהיתה אמם ממשפחה הטובה, ולא נבחרו בני משה, לפי שלא היתה אמם ממשפחה הטובה, וכן פה אעפ"י שהוא עברי, מאחר שאשתו היא מאומה אחרת אין ראוי לחוש להבנים שישארו אצל האדון ויהיו עבדים לעולם ועיין (למעלה ו כג) ובבאורי שם: (קפו) כן הוא (מכילתא משפטים פ"ב, ספרי ראה על הפ' והיה כי יאמר אליך (דברים טו טז,) קדושין כב א): (קפז) כאן יאמר אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני, ובדברים טו טז "כי אהבך ואת ביתך" מוסיף שיאהב גם בית רבו, והוא שרבו יש לו אשה ובנים, שהבית הוא האשה והבנים, וכן צריך שיהיה רבו אהבו, דכתיב כי טוב לו עמך (עיין ספרי שם): (קפח) כי אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהיה

מקורי ובאורי רש"י: כא) דבר' טו יב: כב) כי אשה ישראלית אלא עמדו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ

דיניא ויקרבנה לות דשא או לות (נ״א דילות) מזותא וירצע רבונה

אבן עזרא

מלת אלהים, כמו מקימי משפט אלהים בארץ (קפט) והמנהג להיותם בשער העיר יושבים שיש לה דלתים ובריה (קצ) וזה טעם אל הדלת או אל המזוזה (קצא) שיעשה זה לפני יושבי השער (קצב): **ועבדו לעולם**. ידענו כי מלת לעולם בלשון הקדש הוא זמן, כמו כבר היה לעולמים (קהלת א י) ובנים (קצג) וישב שם עד עולם (ש״א א כב) עד זמן שיהיה גדול (קצד), וכן ועבדו לעולם, לזמנו של יובל, שאין זמן מועדי ישראל ארוך ממנו (קצה) ויציאת חירות כאילו עולם מתחדש (קצו), או יהיה פירושו שישוב לזמנו הראשון שיהיה חפשי (קצז): (פיה״ק, **אל האלהים**. הם הדיינין, והם הכהנים או השופטים שהם המלכים, כי התורה ביד הכהנים (קצח) ומשנה התורה ביד המלך (קצט), ונקראו אלהים, כי הם פקידי אלהים בארץ, והגישו השני שב אל האלהים (ר), ויאמר הגאון, כי טעם הדלת והמזוזה להזכיר פסח מצרים, שפסח השם על הפתח והוציא כל ישראל מבית עבדים, ולמה אהב זה הישראלי להיותו עבד (רא) [טז] ואחרים אמרו כי הטעם לשמור דלת אדוניו (רב), ובפי דעתי כי טעם הרציעה להיותו נסמן (רג) ודייני ישראל יושבים בשער המדינה ובעז יוכיח (רד) ובן סורר (רה), ושוכב עם נערה מאורסה (רו) והטעם לעשות הדבר בגלוי. וכן הנרצע בדלת המדינה (רז) [יז]

רש״י

האלהים. לבית דין צריך שימלך במוכריו שמכרוהו לו כג): **אל הדלת** או **אל המזוזה**. יכול שתהא המזוזה כשרה לרצוע עליה תלמוד לומר ונתת באזנו ובדלת כד). בדלת ולא במזוזה הא מה ת״ל או אל המזוזה הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד כה): **ורצע אדניו את אזנו**. הימנית או אינו אלא של שמאל תלמוד לומר אזן אזן לגזירה שוה נאמר כאן ורצע אדניו את אזנו ונאמר במצורע תנוך אזנו הימנית כו) מה להלן הימנית אף כאן הימנית כז) ומה ראה אזן להרצע מכל שאר אברים שבגוף אמר ר׳ יוחנן בן זכאי אזן זאת ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע כח) ואם מוכר עצמו אזן ששמעה על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע כט).

קרני אור

[טז] וכן הוא בג׳ (קדושין כב ב) מה נדרש ר״ב כ״ר, אמר הקב״ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות וכו׳ וכן פי׳ רש״י ז״ל: (יז) וכן הוא (פס״ז) כדי שיהיו עוברים ושבים אומרים לו

יהל אור

בו כל התנאים המבוארים שם עיין (סנהד׳ פא א): (קפט) והרמב״ן הביא פי׳ הח׳ ז״ל כי נקראו השופטים אלהים בעוד (ז״ל בעד וכ״ה מלשון הטור) שהם מקיימים משפט אלהים בארץ, וכן הטור על התורה הביא פי׳ הח׳ ז״ל שיקראו השופטים והדיינים אלהים, בעבור שמקיימין משפטי אלהים בארץ: (קצ) כי מה שלוה שירצע את אזנו בדלת ובמזוזה לפי שדייני ישראל היה מנהגם לישב בשער המדינה שיש לה דלתים ובריה: (קצא) פי׳ שההגשה תהיה אל מקום הדלת, או אל מקום המזוזה, אבל הרציעה צריכה להיות בדלת כמש״כ ונתת באזנו ובדלת (דבר׳ טו יז): (קצב) כדי לפרסם הדבר לעיני כל העוברים שמשתעבד עצמו בשביל שפחה כנענית, ושעליו לגמור עבודתו עד היובל: (קצג) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם: (קצד) והמפרשים שם יפרשו כל ימי חייו: (קצה) ויפרש שם מועד ג״כ זמן (עיין רד״ק שרש יעד) ופי׳ שאין זמן מזמני ישראל ארוך ממנו, והוא הזמן היותר ארוך שיהיה אפשר לעברי להיות עבד: (קצו) ופי׳ ועבדו לעולם, עד שיהיה לו עולם חדש, והגי׳ ברמב״ן ובטור „מתחדש לו״: (קצז) או פי׳ שיחזור לעולם הראשון שהיה בו חפשי, והגי׳ ברמב״ן ובטור „ויהיה פירושו״ בלא מלת „או״ וכן נכון יותר, ולא בא להלוק אלא לפרש, ועיין ברמב״ן שם מה שהעיר ע״ז: (קצח) כמש״כ כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב ז): (קצט) כמש״כ (דבר׳ יז, יח יט): (ר) פי׳ שהדיין יגיש אותו אל הדלת או אל המזוזה: (רא) ולא ירצה ליצאת חפשי: (רב) שהוא סימן להיותו עבד שומר דלת אדוניו: (רג) והוא סימן עבדות ונגאי, ולדעת הכורס, הרציעה היא לאות שאינו עובד מצד החוב אלא בבחירה ורצון: (רד) כמש״כ ובעז עלה השער (רות ד א) ופי׳ הח׳ ז״ל שם „כן היה המנהג והתורה לעדה״, וכן מתורגם שם „ובעז סליק לתרע בית דינא דסנהדרין״: (רה) כמש״כ, והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו (דבר׳ כא יט) ותיוב״ע „לתרע בית דינא דבאתריה״: (רו) שכתוב שם, והוצאתם את שניהם אל שער העיר (שם כב כד), ופי׳ שם הח׳ ז״ל „שער מקום שבת זקני העיר״, וכן תיוב״ע „לתרע בי דינא דבקרתא״: (רז) מפני הפרסום:

כפכור

מקו״ב רש״י: כג) ע״כ בה״א כידוע, כ״ד סידוע לו שמכרו לו, ועיין מכילתא פ״ב, ילקוט ש״ו: כד) דבר׳ טו יז: כה) מכילתא ב׳ קד שין ככב: כו) ויקרא יד כה ובכתוב על תנוך אזן המטהר הימנית: כז) מכילתא שם קדושין טו א ילקוט שם: כח) ומכילתא שם סיב ר׳ יוחנן אומרה כמין חומר: כט) קדושין כב ב, ספי״ר פכ״א בשוגו מדרש אגדה, פס״ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם: ס ז וְכִי־יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים: ח אִם־

אונקלוס

יָת אוּדְנֵהּ בְּמַרְצְעָא וִיהֵי לֵהּ עֶבֶד פָּלַח לְעָלָם: ז וַאֲרֵי יְזַבֵּן גְּבַר יָת בְּרַתֵּהּ לְאַמְהוּ לָא תִפּוֹק כְּמַפְּקָנוּת עַבְדַיָּא: ח אִם

רש"י

ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר (ר"ל קשר לרור מבושם שתולין בצואר לתכשיט) ל) מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים לא) עבדי הם ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם לב): ועבדו לעולם. עד היובל או אינו אלא לעולם כמשמעו. ת"ל ואיש אל משפחתו תשובו לג) מגיד שחמשים שנה קרוים עולם ולא שיהא עובדו כל נ' שנה אלא עובדו עד היובל בין סמוך בין מופלג לד): (ז) וכי ימכר איש את בתו לאמה. בקטנה הכתוב מדבר יכול אפילו הביאה סימנים אמרת קל וחומר ומה מכורה קודם לכן יוצאה בסימנין כמו שכתוב ויצאה חנם אין כסף שאנו דורשים אותו לסימני נערות שאינה מכורה אינו דין שלא תמכר לה): לא תצא כצאת העבדים. כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין אלא עובדת שש או עד היובל או עד שתביא סימנין וכל הקודם קודם לחירותה ונותן לה דמי עינה או דמי שינה לו) או אינו אלא לא תצא כצאת העבדים בשש וביובל ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה לז) מקיש עבריה לעברי לכל יציאותיו מה עברי יוצא בשש וביובל אף עבריה יוצאה בשש וביובל ומהו לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כעבדים כנענים יכול העברי יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה מקיש עברי לעבריה מה העבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים לח): (ח) אם רעה בעיני אדניה.

אבן עזרא

ואם יטעון טוען כי אין דלת כמו שער (רח) יוכיחו בין שניני דלתים ובריח (רט): **ועבדו לעולם**. אמרו חכמינו כי הוא עולמו של יובל (רי) ובפרשת הר סיני מפורש עד שנת היובל (ויקרא כה מ) וכן אם מת אדוניו יצא חפשי, כי הכתוב אומר ועבדו (ריא) [יח] והנה מצאנו וישב שם עד עולם (ש"א א כב) והיה זמן קצוב (ריב): **ז את בתו לאמה**. קטנה היא שהיא ברשות האב (ריג) כמו הבת שהוא מפר את נדרה (ריד) ומלת לעם נכרי עם זה הפסוק היא דבקה, כי על האב ידבר לעם נכרי (רטו) [יט]: (פיה"ק). **וכי ימכור איש**. זה האיש ישראלי, ואין משפט (רטז) יציאתה לחפש כזכרים (ריז) ואין צורך לפי' הגאון לא תצא לא תשב (ריח), ומשפט ואת האמה אמרו חכמינו שאדניה קנה אותה לבעול

יהל אור

(רח) בעבור כי כל מקום שכתוב דלת הוא על פתח הבית, כמו ויסגור הדלת (מ"ב ד לג) וסגר דלתיך בעדיך (ישעי' כו כ) ובעבור זה לא יתכן להיות והגישו אל הדלת אל שער העיר, רק על פתח הבית: (רט) ועי"ז מביא ראיה דלתים ובריח, פי' כי מצאנו דכתיב כל אלה ערים בצורות חומה גבוה דלתים ובריח (דבר' ג ה) והנה התורה פי' שיש דלתים לשער העיר: (רי) כן הוא במכילתא, ועבדו לעולם עד היובל. (ריא) וכן הוא במכילתא שם, ועבדו, אותו הוא עובד ואינו עובד את הבן: (ריב) וכן פי' בפי' הארוך, עד זמן שיהיה גדול, עיין אות קלד: (ריג) קודם שהביאה סימנים: (ריד) וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ג ערכין כט) וכן פי' רש"י ז"ל: (רטו) ולא על אדוניה שבתחלת הפסוק: (רטז) ובמקה"מ, ואין משפט הנקבה וכו': (ריז) וכן פי' הג' נלי"ב, לפי הפשט משמעו שאינה יוצאת בשום יציאת עבד לא של עבד עברי ולא של עבד כנעני והיינו משום שמלוה ליעדה: (ריח) פי'

אם

קרני אור

מפני מה אתה משתעבד לזה, והתורה זכתה לך לשיפטר לכך נרצע לפני הפתח ולא בחדרי חדרים: [יח] וסבת זה כי אהבת האדון הניעתו להעבד שם, ובבטל הדבר יסור הדבר המסובב ממנו (רלב"ג): [יט] והוא דעת ר' יונתן (מכילתא משפטים פ"ג) מאחר שבגד בה מנהג בזיון ולא נהג בה כמשפט הבנות, אף הוא אינו רשאי למכרה, וזאת

מקו"ר רש"י: ל) ורש"י ז"ל פי' בקדושין שם, צרור המרגליות וצרור הבשם תלוי בצואר לתכשיט, ועיין ערוך השלם ערך חמר שרוצה לגרוס כמין המר וכן דעת רס"ג עיי"ש שהאריך בזה, ועיין בריב"א מה שכתב ע"ז ועיין גם בהגהות סופרים על המכילתא כ"ב אות כ: לא) ויקרא כה נה: לב) קדושין שם, פכ"ז ועיי"ש מה שפי' בשם אביו: לג) ויקרא כה, י: לד) מכילתא שם, קדושין טו א, ילקוט שם, פכ"ז: לה) מכילתא שם, ערכין כט ב פס"ז ילקוט ש"ט: לו) ואינה גרועה מהכנענית דרוב פעמים דמי עינה, ודמי שינה יותר שוים מדמי עבודתה: לז) דבר' טו יב: לח) מכילתא פ"א ופ"ג, פס"ז ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא לו ק יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי לֹא־

בִּישָׁא בְּעֵינֵי רִבּוֹנַהּ דִּיקַיְּמַהּ לֵהּ וְיִפְרְקִינַּהּ לִגְבַר אָחֳרָן לֵית לֵהּ

אבן עזרא

אותה בהיותה בוגרת (ריט) כי הבוגרת איננה ברשות האב, וזה טעם יעדה, שיעודה שיקחנה לעצמו או יעידה לבנו (רכ) או שיפדנה אביה, או אחד ממשפחתו, וזה טעם והפדה (רכא) על כן לא הזכיר שם הפודה (רכב) ויתכן להיות והפדה פועל יוצא לשנים פעולים (רכג) וישוב אל ארוניה שיבקש פדיון השנים שנשארו עד היותה בוגרת (רכד)) :

ח לא ימשול למכרה בבגדו בה. כמו מדוע נבגוד איש באחיו (מלאכי ב י) (רכה), ואמת ונכון הוא כי אין רשות לאדון למכרה לאיש מישראל (רכו) וזה ידענו מהקבלה (רכז) [כן ושמו זה (רכח) לזכר ולאסמכתא (רכט) ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק (רל) כי כמוהו שלם ישלם (למטה כב ב) (רלא) כאשר אפרש, אמר הגאון כי לעם נכרי, כמו לאיש נכרי, וכמוהו הגוי גם צדיק תהרוג (ברא' כ, ד) (רלב) וזה לא יתכן שיאמר על היחיד באחת הלשונות, כי נכון הוא שיאמר ויאמר ישראל (רלג) כי הוא שם המין הכולל, כמו ויאמר מצרים (למעלה יד כה) (רלד) רק להיות שם שטעמו כלל, כמו עם, וגוי, וקהל, ועדה, לא יתכן שיאמר על היחיד (רלה) ופי' הגוי גם צדיק, שם מפורש, כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה (ברא' כ ט) (רלו) : וטעם לא תצא כצאת העבדים. שיציאתם לעולם אחר שש שנים, כי גם זאת תצא אם

רש"י

שלא נשאה חן בעיניו לכנסה לט) : אשר לא יעדה. שהיה לו ליעדה ולהכניסה לו לאשה מ) וכסף קנייתה הוא כסף קדושיה וכאן רמז לך הכתוב שמצוה ביעוד מא) ורמז לך שאינה צריכה קדושין אחרים : והפדה. יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייע בפדיונה מב) ומה הוא מקום שנותן לה שמגרע מפדיונה במספר השני' שעשתה אצלו כאילו היא שכורה אצלו. כיצד הרי שקנאה במנה ועשתה אצלו ב' שנים אומרים לו יודע היית שעתידה לצאת לסוף שש שנה נמצא שקנית עבודת כל שנה ושנה בששית המנה ועכשיו אצלך ב' שנים הרי שלישית המנה טול שני שלישיות המנה ותצא מאצלך : לעם נכרי לא ימשל למכרה. שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב מג) :

קרני אור

מפרש בקאי על האב, שהאב בגד בה. ולפי"ז מאמר זה נמשך למעלה, שאמר לעם נכרי, פי"ז אזהרה לאב שלא ימכרנה לנכרי: [כ] והוא דעת ר' ישמעאל (מכילתא שם) באדון הכתוב מדבר אסר לקחה ע"מ לייעד ולא ייעד, אף הוא אינו רשאי לקיימה, ודעתו שזה לא נקרא בגידה מצד האב, כי אינו מוכר את בתו רק בשפטי לגמרי, ומוסב על האדון שבוא בגד בה ואינו מקיים התנאי שלקחה ע"מ לייעד ואינו מייעדה (התוה"מ) וכן הוא דעת אונקלס ועיין

יהל אור

אם רעה היא בעיניו ואינו רוצה ליעדה אין ראוי שתשב בביתו להשתמשות לבד, כי אסור לו להניחה עוד ביד האדון מעת שיאמר לא חפצתי לקחתה : (ריט) כי הקונה בת ישראל על דעתו שישאנה לאשה: (רכ) לפי שלא התירה התורה שימכור אדם את בתו אלא במקום שיסבור שהקונה אותה ייעדנה לעצמו ויקחנה לאשה לו או לבנו: (רכא) פועל שלא נזכר שם פועלו : (רכב) יהיה מי שיהיה: (רכג) ונופל על הפודה מיד זולתו: (רכד) ופי' שישתדל האדון בזה, או שיבקש כסף מקנתה מאביה או מקרוביה : (רכה) הבגידה תהיה בין רעים אהובים, איש ואשתו הבוגדים בבריתם, כמו אשר אתה בגדת בה והיא חברתך ואשת בריתך (מלאכי ב יד) כאשר בגדה אשה מרעה (ירמי' ג כ) : (רכו) לאיש אחר אפילו מישראל: (רכז) בקדושין יח ב פלוגתא דר"א ור"ש ביש אם למסורת וביש אם למקרא ור"ש סבר יש אם למקרא ולמסורת, וכן פי' רש"י ז"ל שאינו רשאי למכרה לאחר לא האדון ולא האב, והח' ז"ל הביא ג"כ השני דעות, והוא יפרש הפסוק כי על האב ידבר: (רכח) ושמו זה הפסוק: (רכט) וכן פי' הח' ז"ל (ויקרא כא ב) עיי"ש: (רל) עתה חזר לפירושו הראשון שפי' כי על האב ידבר לעם נכרי, וכתב אל תתמה בעבור המרחק מן לעם נכרי להפסוק הקודם "וכי ימכור" : (רלא) שבא אל הכתוב שלמעלה חמשה בקר ישלם וגו' עיין ביאורי שם : (רלב) פי' שאבימלך אמר על עצמו לבד לא על כל עמו : (רלג) כ"ל "וירא ישראל" (למעלה יד לא) והוא על שם המין הכולל, ובמקום שנמצא ויאמר ישראל (ברא' מג ו, מו ל) הוא שם עצם פרטי : (רלד) יאמר על הרבים בשם יחיד : (רלה) כי לא יצדק. על איש אחד : (רלו) וכן כתב הרד"ק בשרשיו שרש "גוי" וכן ת"א "העם אף זכאי תקטל" :

אחר

מקו"ב רש"י: לט) מכילתא פ"ג ועיין קדושין יט ב, ובתיוב"ע ילקוט ש"כ פס"ז, מדרש אגדה : מ) דיוקו מדכתיב לו בוי"ו כת"א ועיין קדושין יח ב ילקוט ש"כ : מא) מכילתא שם, בכורות יג או קדושין יט א, פס"ז:
מב) משום דקשה לרש"י והפדה מבעי למכתב לשון נפעל, ומדכתיב והפדה לשון הפעיל ש"מ שגם הוא מסייע בפדיונה:
מג) מכילתא שם עיין קדושין יח ב, ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הניע: שש שנים, כאשר הוא כתוב, כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים (דבר' טו יב) רק אם הניעה קודם שש לזמן שהיא ברשותה (רלז) תצא (רלח) [כא]: **אם רעה.** שלא מצאה חן בעיניו אחר שקנה אותה שישאנה לאשה (רלט) [כב] וזה הוא טעם אשר לו יעדה, שהיא יעודה לו להיותה אשתו (רמ) או יעדה להיותה אשת בנו (רמא) [כג] ודע כי לו קרי, וכתיב הוא בפנים באל"ף (רמב), ובחוץ בוי"ו (רמג), ואמר הגאון כי שני טעמים יש לו, כמו, הוא עשנו ולא אנחנו (תה' ק, ג) (רמד) הטעם האחד, כי אנחנו לא עשינו עצמנו, והשני כי לו אנחנו (רמה), והנכון בעיני כי זה השני הוא האמת לבדו (רמו) וככה כולם, אמר רבי יהודה המדקדק, אנחנו לא נוכל להפריש במבטא בין „לא" באלף, ובין „לו" בוי"ו או בה"א, כמו „הלה היא ברבת בני עמון" (דבר' ג יא) (רמז) [כד] כל אלה הפסוקים אל"ף מבפנים ומבחוץ וי"ו, כל אלה כדרך קריאתם הוא טעמם (רמח). ודע כי מלת והפדה מהפעלים היוצאים, כמו וְהַפְּדְךָ (שם יג ו) אשר פדה את נפשי (ש"ב ד ט) כי פדיתים (זכרי' י ח) (רמט) והנה והפדה (רנ) פועל יוצא לשנים פעולים (רנא) כמו המצמיח חציר (תהי' קמו ח) (רנב) או כמו ראובן האכיל לשמעון לחם (רנג) והנה והפדה שיבקש פדיונה ויקבלנו (רנד), בין שתפדה היא עצמה או אביה (רנה) או אחד מקרוביה (רנו), כי אם היא קרובה אל שש שנים יחשבו כמה שנים עבדה, וכמה המרחק עד השביעית, או עד הזמן שתהיה ברשותה (רנז), וכפי החשבון יהיה הפדיון (רנח): **לעם נכרי.** פירשנו (רנט) ודע כי כל עם שאינו ישראל יקרא נכר (רס) ואינו כמו זר (רסא) כי זר יקרא שאינו ממשפחת השבט (רסב), והנה אם אמרנו כי ישראל נקראו עברים בעבור עבר והיה הוא עובד השם, והנה מי שהוא ממשפחתו ועל אמונתו יקרא עברי, ואם אמרנו בעבור אברהם נקרא כן, הנה כתוב, כי ביצחק יקרא לך זרע (ברא' כא יב) אעפ"י שבישמעאל כתוב כי זרעך הוא (שם פ' יג) לא נתנה הארץ רק ליצחק לבדו, ובני יצחק היו יעקב ועשו, וכתוב ביצחק, כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל (שם כו ג) והנה לא נקרא לו זרע רק ביעקב לבדו אשר לו נתנה הארץ, והנה נכרים יחשבו בני הפילגשים ובני עשו עמהם (רסג): (פיה"ק. ויאמר המתרגם ארמית, כי לעם נכרי לאיש נכרי (רסד). ויאמר הגאון כי כמוהו הגוי גם צדיק (שם כ ד), ובאלה עמודי התורה נתלת המחביל להחליף מלה במלה (רסה) [כה] ואמר כי ההר תחת העם (רסו) גם

יהל אור

(רלז) אחר שהביאה סמנים: (רלח) בסמנים, וכל הקודם קודם לחירותה: (רלט) ועתה אינו רוצה בה: (רמ) שהיא יעודה שיקחנה לנפשו, וכן הוא פי' לפי הקרי: (רמא) וטעם יעדה לשון הזמנה, כמו שם יעדה (ירמי' מז ז), ותיוב"ע „לתמן מזמנא": (רמב) „לא": (רמג) והוא הקרי, וטעם הכתיב שאינו רוצה לייעדה לו לאשה, וטעם הקרי, שהיא לו ליעדה, וכן פי' רש"י ז"ל: (רמד) שגם ג"כ קרי וכתיב במלת ולא: (רמה) וכן פי' שם הח' ז"ל בשם הגאון: (רמו) ולו בוי"ו: (רמז) ה"א תחת אלף: (רמח) כן דעת הח' ז"ל לפרש עפ"י הקרי: (רמט) ויפל על הפודה מיד זולתו: (רנ) בבנין הפעיל: (רנא) פי' האדון יפדנה ע"י אמרתו כאשר יבקש כספו, ומכ"ז הפדיה תהיה ע"י זולתו שיחזירו כספו, וכן פי' רש"י ורמב"ם, והוא דעת חז"ל (קדושין יח ב): (רנב) פי' שפעול ה"א הריש, והשני האיר, וכן פי' ר"ש ן' מלך, פועל עובר לשלישי: (רנג) הוא ג"כ פועל יוצא לשלישי, ראובן המסבב, ושמעון האוכל, והלחם הנאכל: (רנד) וישוב אל אדוניה, שיבקש פדיון השנים שנשארו: (רנה) או שיפדנה אביה, הטעם יבקש כסף מקנתה מאביה: (רנו) שישתדל האדון אל קרוביה שיפדו אותה: (רנז) שתביא סמנים: (רנח) וכן פי' רש"י ז"ל: (רנט) וי"ג פירשתיו: (רס) איש שהוא מדת אחר או מעם אחר, נקרא נכרי: (רסא) ומלאכו נכרי בעינינו זר אעפ"י שהוא מישראל, כגון כי איש נכרי יאכלנו (קהלת ו ב) הפך קרוב אף שהוא מדתו: (רסב) בני שני שבטים לא היו נחשבים לקרובים אלא זרים היו זה לזה: (רסג) זה הוא תוכן הפי' מן שם עברי ממה שהאריך לבאר למעלה פ' ב: (רסד) כן תרגם אונקלס ויוב"ע „לגבר אוחרן" ויהיה פי' לאיש נכרי: (רסה) אל מי ירה חצי זעמו לקרות בשם זה רבו המבוכות ועיין קרני אור: (רסו) הוא יאמר כי רצה משה לומר „הגבל את העם" ויצא מפיו ההר, „הגבל את ההר" (למעלה יט כג) עיין ביאורי שם.

קרני אור

בגל"נ מה שהעיר ע"ז: [כא] בעלי התוספות הביאו בשם הח' ז"ל, ולא נמצא אצלינו לא בנדפסים ולא בכ"י וז"ל „לא תצא פי' ר' אברהם אבן עזרא ז"ל שאין האדון יכול לכופה לעשות מלאכה הצריכה לצאת חוץ אלא בתוך הבית" וידידי הרה"ג מ' י"פ, הציעני כי בפי' הטור שארוך עה"ת כתב לה מבמיה דנפשיה, ועיין שו"ת מהר"י מברונא ז"ל סימן רמא שכתב וז"ל כתב בפי' התורה לר' יעקב ב"ר אשר ז"ל שנקרא נזיר וז"ל „י"מ שלא ישלחנה בחוץ לעשות מלאכתו אלא תשמשנו בבית" עכ"ל: [כב] וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ג) אין רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו: [כג] ואונקלס תרגם יעדה „דיקימה ליה", וכן תיוב"ע, וכן כתב יא"ל שהתרגום כפי הקרי, והד"ל כתב, שבתרגום כ"י משנת קע"א (ואולי הוא יותר קדמון) הגי' „דלא קיימה ליה" וכן בתרגום סורי ושומרוני, וגם אונקלס אפשר שתרגם „די לא יקיימינה ליה" והסופרים השמיטו מלת לא לפי הקרי, ועיין בגל"נ שכתב ג"כ שבכ"י אשר לפניו כתיב „דלא מקיימה": [כד] עיין בפס"ז שם, ובמנחת שי מה שהעירו ע"ז: [כה] עיין ביאורי להקדמתו על התורה בדרך הה' הערה 8 ובקרני אור ברא' כ הערה ד, ושם לו הערה יח, ולפי הנראה מפי' הח' ז"ל למעלה ט ט, ומפי' הקצר למעלה יג ח, ומפי' הארוך והקצר למעלה יט יב, ומפי' כאן, כיון הח' ז"ל לר' יונה ן' גנאח, כי כל השנוים שהביא הח' ז"ל פה ובסוף ס' לחות, וגם' שפה ברורה,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

„וזה הדבר" תחת העם *) ויהי ביום השביע תחת „הרביעי" (רסז) , דור השביעי (רסח) תחת השמיני (רסט) ואחרים רבים (רע) וכבר פירשתי כלם בלי חלוף, וספרו ראוי להשרף (רעא) , ואני אומר כלל, כי יש לנו בתורה מקומות ידועים ששמום חכמינו כדמות אסמכתא, והעיקר ידעוהו, כמו, ויירש אותה (במד' כז יא) כי היה ידוע בהעתקה שהאיש יירש את אשתו, ודרשו זה הפסוק להיות כמו זכר (רעב) כי כל ישראל ידע פי' הפסוק שהוא כמשמעו ופשוטו, כי לא יתכן שיאמר אדם תנו את נחלת ראובן לשמעון, והוא רוצה לומר הפך הדבר לתת נחלת שמעון לראובן, והעד שכתוב ואם אין אחים לאביו (שם פ' יא) (רעג) והנה אין לו טעם, כי מה טעם לומר ונתתם את נחלתו לאחי אביו (שם פ' י), ואמר ואם אין אחים לאביו תתנו את נחלת אשתו לו (רעד), ועוד לא היה ראוי שירש האיש את אשתו אם היו אחים לאביו (רעה) והנכון שהפסוק הוא כפשוטו, והוסיפו בו טעם דבר קבלת (רעו), וכן, והיה הבכור אשר תלד (דבר' כה ו) הוא כמשמעו (רעז), גם היה להם קבלה כי הגדול באחים הוא המיבם, ודרשו זה הפסוק לזכר ולאסמכתא (רעח), וכן לעם נכרי, שהיה להם בקבלה שלא יוכל אדם למכור בתו פעמים ושמו להם זה הפסוק לאות ולזכר (רעט), ופשוטו כמשמעו, וכן הוא כי הישראלי ימכור עצמו לגר תושב גם לישראלי, ויש לו ממשלת למכור בתו לישראלי לא לעם נכרי וזה הכתוב ואם הוא מאחר (רפ) הוא דבק עם וכי ימכור איש את בתו לאמה וכזה רבים, והוצרכתי להאריך (רפא) כי השמות על שלשה דרכים, האחד שם פרט כאדם הראשון, ומשה ואהרן, והשני שם מין, כמו, אדם כי יהיה בעור בשרו (ויקרא יג ב) (רפב) ויאמר יהודה לשמעון אחיו (שופ' א ג) (רפג) כי שב שם פרט כמו מין, וכן, ויהי לי שור וחמור (בראי לב ו) (רפד) והדרך השלישי שם על רבים, ולא יתכן שיקרא בו היחיד כמו טף, וקהל, ועם, וגוי, ומחנה, ופי' הגוי גם צדיק, אבימלך וביתו וממלכתו, כי כן כתוב, וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו (ברא' כ יז) ועוד כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה (שם שם ט) [כו]:

קרני אור

כולם נמלאים בס' הרקמה לר' יונה ובס' השרשים שלו, וכן דעת הח' ר"י רייפמאן (אוצר הספרות ח"ג ד' לד 285) וכן דעת שד"ל, ובס' ש"ר (אגרות ש"ר מכתב א וב) יתנגד הרבה לזה, וכן יתנגד הרבה לזה הח' גבריאל ליפמאן בכתבו לס' שפה ברורה דף י', והאריך להביא ראיות מוכיחות כי מעולם לא אמר ר' יונה ולא עלה על דעתו לפרש מלות האלה בדרך חילוף הנזכר בכ"ז גם הוא לא החליט הדבר והניח בל"ע: [כו] ויפה כתב הג' רי"ל מעקלענבורג (עיון תפלה) שהג' בברכת השחר „שלא עשני נכרי" ועל הנוסח „שלא עשני גוי" יש לגמגם הרבה, כי שם גוי לא הונח בכ"ק רק על קבוץ רבים, רק רבותינו במשנה ובתלמוד ישמשו מלת גוי על איש יחידי, וכבר הורה לנו רבינו הגדול הגר"א דליטנא דקרא עדיפי הכי

יהל אור

שם: *) פי' מה שכתוב „וזה הדבר אשר מל יהושע" (יהושע ה ד) אמר כי „הדבר" תחת „העם" (ובס' הרקמה כתב שהוא במקום „ואלה האנשים") והפי' שם כמשמעו כמו שפי' הח' ז"ל בס' לחות „וזה הדבר" כאומר בעבור זה הדבר מל אותם יהושע, וכן פי' הרד"ק: (רסז) פי' מה שכתוב ויהי ביום השביעי ואמרו לאשת שמשון (שופ' יד טו) היה ראוי להיות הרביעי בעבור שאמר למעלה (פ' יד) „ולא יכלו להגיד החידה שלשת ימים" (ובס' הרקמה במקום ביום השלישי, ועיין הערה נ שם), והפי' שם כן הוא, התעסקו והטריחו נפשם שלשה ימים להגיד החידה ולא יכולו, וכאשר ראו כן נואשו ממנה, וכאשר היה ביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך, וכאשר הציקתהו ביום השביעי בעבור הדברים שאמרו להגיד לה, כי כן כתוב, וטעם, ותבך עליו שבעת הימים (פ' יז) ספר הכתוב כי היא מעצמה היתה בוכה כל אותן הימים שיגיד לה החידה אעפ"י שלא ביקש אדם ממנה מזה, וכן פי' הרד"ק בפעם השניה: (רסח) פ"ס הוא וצ"ל „דוד השביעי": (רסט) (בדה"א ב) כשיחשוב בני ישי, יאמר שם (פ' טו) „אצם הששי דוד השביעי", ואמר כי היה ראוי להיות „השמיני" כי כן כתוב „ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל" (ש"א טז י) ואח"כ אמר לו „התמו הנערים" ויאמר עוד שאר הקטן (שם פ' יא) ועוד כתיב, ולו שמונה בנים (ש"א יז יב) הנה כי שמונה בנים היו לו, ודוד היה השמיני, א"כ „דוד השביעי" צ"ל „השמיני", וע"ז כתב הח' ז"ל כי לא אמר כלום, רק יתכן שהיה לישי בן מאשה אחרת, ובס' שמואל מנה אותם כולם בכלל שאמר שבעת בניו, ואמר עוד שאר הקטן, ובד"ה מנה השבעה שהיו מאם אחת עם דוד, וכן פי' הרד"ק: (רע) עיין פי' הרקמה שער כח שיחשוב שם שנוים הרבה: (רעא) וכן אמר בס' לחות, ובס' שפה ברורה „וספרו ראוי להשרף כי לא יתכן כלל בספר הול שידבר אדם בשם אדם בעבור אחר, ואף כי בספרי אלהינו שהוא קודש": (רעב) שהבעל יירש אשתו: (רעג) ונתתם את נחלתו לשארו (שם): (רעד) כן דרשו ז"ל, פי' מה שאמר ונתתם את נחלתו לשארו, ר"ל הנחלה שנחל את שארו = אשתו, זה יתנו להקרוב אליו ממשפחתו, והקרוב הזה יירש אותה, ר"ל את נחלת שארו ועיין (ב"ב קיא ב, ובפי' הרשב"ם שם, ובספרי פנחס ובהתוה"מ שם): (רעה) כי הם ראוים לירש ירושת אשתו: (רעו) וכן יאמר הח' ז"ל (במדבר כז יא) „ולדעת הנחלות אם יירש האב, או האם את הבן, ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו לקבלה": (רעז) יקרא בשם אחיו, וכן פי' הרשב"ם „יקום הבן על שם אחיו לפי הפשט": (רעח) כן דרשו ז"ל (יבמות כד א) „והיה הבכור, מכאן שמצוה בגדול ליבם", ופי' רש"י הכי פריך, ולקחה לו לאשה ויבמה והיה הבכור, המיבם יהיה הבכור, וכן הוא בספרי תצא שם „מלמד שמצוה על הגדול לייבם": (רעט) עיין (קדושין יח א מכילתא משפטים פ"ג): (רפ) פי' הפסוק לעם נכרי, אף שכתוב אח"כ: (רפא) בפי' לעם נכרי: (רפב) מין אדם, והוא שם עצם כללי: (רפג) פי' שנשבע יהודה אמר לשבט שמעון: (רפד) הוא שם המין:

שמרטו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ: ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ: י אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע:

רְשׁוּ לְזַבּוֹנַהּ בְּמִשְׁלְטֵהּ בַהּ: ט וְאִם לִבְרֵהּ יְקַיְמִנַּהּ כְּהִלְכַת בְּנָת יִשְׂרָאֵל יַעְבֵּד לַהּ: י אִם אָחֳרַנְתָּא יִסַּב לֵהּ זִיוּנַהּ כְּסוּתַהּ וְעוֹנְתַהּ לָא

רש"י

בבגדו בה. אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד (מד) וכן אביה מאחר שבגד בה ומכרה לזה (מה): (ט) ואם לבנו ייעדנה. האדון מלמד שאף בנו קם תחתיו ליעדה אם ירצה אביו (מו) ואינו צריך לקדשה קדושין אחרים אלא אומר לה הרי את מיועדת לי בכסף שקיבל אביך בדמיך: כמשפט הבנות. שאר כסות ועונה (מז): (י) אם אחרת יקח לו. עליה (מכילתא): שארה כסותה וענתה לא יגרע. מן האמה שייעד לו כבר: שארה. מזונות: כסותה. כמשמעו: ענתה.

אבן עזרא

ט ואם לבנו ייעדנה. על משקל ידרשנה (רפה) מועד כמו מוקד (רפו) וטעם כמשפט הבנות בנות ישראל הבתולות שלא נמכרו (רפז): יעשה לה. גם הבן גם האב אם הוא יקחנה (רפח): (פיה"ק. וטעם כמשפט הבנות. כמשפט בנות ישראל יעשה לה הוא או בנו): י אם אחרת. בין שתהיה מבנות ישראל שנמכרה או לא נמכרה: שארה. מזונה שיעמיד שארה שהוא בשרה (רפט) [כז]: וענתה. י"א דירתה (רצ) וכמוהו לפי דעתם, וענה איים (ישעי' יג כב) וענתה שמה (הושע ב יז) (רצא) ולפי דעתי כי וענה איים כמשמעו (רצב) כמו ועניתּ ואמרת (דבר' כו ה) דרך משל, כי שם כתוב ושעיר על רעהו יקרא (ישעי' לד יד) (רצג), גם וענתה שמה (הושע ב יז) (רצד) כמו, ענו לה' בתודה (תה' קמז ז) (רצה), ופי' ועונתה על המשכב שהוא עת דודים (רצו) [כח] כי מלת עת בחסרון נו"ן כמו אמת (רצז) על כן נדגש תי"ו והנה עתך (יחז' טז ח) (רצח) או עתו כמו אמתו (רצט), נ"ב עִתָּה (ש) והנה עונתה מגזרת עת, ועתה היא זאת העת (שא): (פיה"ק. וכן אם אחרת יקח לו. הוא או בנו: שארה.

יהל אור

(רפה) שפרשו ירש, ופרש ייעדנה פרשו יעד: (רפו) כ"י גורס וטעם מועד כמו מוקד שפרשו יקד: (רפז) ולא תהיה קלה ובזויה בעיניו כשפחה: (רפח) לתת לה שארה כסותה ועונתה, וכמו כן לקושין ונשואין יפין, ובית ותכות יפה, כדין בנות הארץ, אבל לא כמין נשואי שפחה: (רפט) המזון הוא דבר המעמיד ומשאיר חיי האדם, וכן המזון מגדל הבשר שהוא שאר: (רצ) וכן פי' הרשב"ם "בית דירה לפי הפשט, והוא מלשון מעון, כי המ"ם של מעון כמו מ"ם של מקום ושל מלון שאינו עיקר": (רצא) שעונים שם מלשון מעון ודירה, וכן פי' הח' ז"ל שם בהושע ב יז בשם י"א, וסיים "והוא רחוק בעיני": (רצב) לשון צעקה: (רצג) פי', כי ראש הפ' "ופגשו ציים את איים" ואח"כ יאמר "ושעיר על רעהו יקרא" והוא ג"כ מחיות המדבר, ויאמר הפ' שם שיענו ויצעקו זה על זה: (רצד) וכן פי' הח' ז"ל שם, תענו ותשיר כמו ותען להם מרים (לעיל טו כא): (רצה) ופי' שם הח' ז"ל בשם י"א "כמו קול ענות (למטה לב יח) (פי' כמו נגינות) וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב יז) בעבור כתוב בכינור": (רצו) מגזרת עת: (רצז) כי פרשו "ענת" כמו אמת שפרשו "אמן" וכן בפי' המיוחס להח' ז"ל על "וכענת" (עזרא ד יא) כתב, יתכן שהמלה מן עת, וכן כתב הרד"ק בשרשיו בשם י"א, כי עת חסר נו"ן הנראית בלשון ארמית "וכענת": (רצח) וכן כתב הרד"ק בשרש "עות" ובהתחבר עם הכנוים ידגש התי"ו למ"ד הפעל תמורת הנח: (רצט) למלאות חסרון נו"ן השרש: (ש) שפי' עכשיו היא זאת העת וחסרה נו"ן: (שא) יפרש שהפירוש מן "עתה" היא העת

קרני אור

נמי יותר כרול לשון נכרי: [כז] כן הוא בג' (כתובות מז ב וכן במכילתא מכספים פ"ג) דעת ר' יאשיה, שארה אלו מזונותיה, וכן ת"א ויונ"ע, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז וכתב והמובן בסוגיות הג' שהם דברי יחיד, והשיג גם על פי' רש"י ז"ל עיי"ש: [כח] כן הוא בג' כתובות שם, תרצו מן תענה את בנותי (ברא' לא נ) ועיין בתוס' שם ד"ה "אם תענה" שהקשה שם דאדרבה מהאי קרא משמע דעונה לאו היינו עונה של תשמיש, ויתכן דה"ט אמר קרא "עונתה לא יגרע" דבר שהוא בעינוי כשמונעו ממנה דהיינו תשמיש ועיין הלכטן בכה פ' לד 148 מכה' ר' שיתרן מה שיש להתפלא ג"כ על הג' שם "עונתה אלו מזונות וכן הוא אומר "ויענך וירעיבך" (דבר' ח ג) והלא שם מורה ההפך שמנע מהם מזונות, כמו שהתפלא ככר באמת במהרש"א שם; ונראה שחז"ל תוקרים מלת תענית ומלת

מקו"ב רש"י: מד) דעת ר' ישמעאל במכילתא שם פס"ז: מה) דעת ר' יונתן במכילתא שם ורש"י ז"ל הביא כדעת שניהם ועיין קדושין שם וברש"י ותוס' פס"ז ילקוט שם ועיין יהל אור אות רכז וקרני אור שם: מו) מכילתא שם ערכין כה ב קדושין יט ב ב"ב קח ב פס"ז: מז) מכילתא שם ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ

יִתְמְנַע: יא וְאִם תְּלָת אִלֵּין לָא יַעְבֵּד לַהּ וְתִפּוֹק מַגָּן

אבן עזרא

מזונותיה, ומצאנו משארותיך (למעלה ז כח) והנה הלחם (שב) גם יש שאר בשר, וימטר עליהם כעפר שאר (תה' עח כז) (שג) ויתכן להיות זה כן מה שיהיה בשרה (שד): כסותה. כמשמעו והשיעורין ידענום מדברי קבלה (שה): ועונתה. י"א כי פי' דירתה, וכמהו, וענתה שמה (הושע ב יז) גם שניהם מגזרת מעונה (שו), וכן וענה איים (ישעי' יג כב) (שז) וקדמונינו אמרו שעונתה רמז לעת השכיבה *) וכבר הראיתיך בס' קהלת שמלת עת מזאת הגזרה (שח), ופי' ועונתה וענה אינו כ"א כמשמעו (שט)): יא ואם. אחז דרך קצרה כמו שלש סאים (בראי' יח ו) (שי) כי הנכון השלש האלה (שיא), ורבים חשבו כי השלש האלה הם שארה כסותה ועונתה (שיב) וזה לא יתכן, כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה (פי' ט) וחיוב הבנות אלה השלש (שיג) ואין צורך לחזכיר זה (שיד), ועוד כי יפת תואר שהיא נכריה כתוב עליה, ומכור לא תמכרנה בכסף (דבר' כא יד) ואף כי זאת (שטו), רק הנכון שהוא ואם אחת משלש אלה, שהוא לא ישאנה, ולא לבנו ייעדנה, ולא יפדנה (שטז) תצא חנם בהיותה ברשותה (שיז) וכמוהו אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא (חגי ב יג) פי' באחד מאלה (שיח) וכמוהו רבים, ואמר הגאון מה טעם לומר אין כסף, אחר שאמר ויצאה חנם, והוא השיב, כי אם חלתה בביתו והוציא עליה ברפואות לא תפרע לו כלום (שיט) ולפי דעתי אין צורך כי הוא תוס' ביאור, כדרך כי מת אתה ולא תחיה (מ"ב כ א) (שכ): (פיה"ק, והנה כן ואם שלש אלה אינו על שארה כסותה ועונתה, כי אם על יעדה לו או לבנו, או הפדה, וכן, ואף לאמתך תעשה כן (דבר' טו יז) ישוב על הענק תעניק (שם; פ' יד) (שכא). והעד שפי' כן, שאמר הכתוב בבגדו בה, והטעם כי אם האב יבגוד בבת למכרה לנכרי, לא נעזבנה אנחנו, ונוציאנה מרשותו לא ימשול בה (שכב): ויצאה חנם. בהיותה בוגרת, וטעם אין כסף, אם מכרה האב, כי נשארו לבגרותה חמש שנים (שכג) והיא הגיעה קודם הזמן (שכד) לא יבקש מהאב כסף כדי החדשים שנשארו (שכה) ולא יתכן שישוב ואם שלש אלה על אלה הקרובים (שכו) בעבור ויצאה חנם אין כסף, ואין כי משפט הבנות (שכז)):

רש"י

תשמיש סח): (יא) ואם שלש אלה לא יעשה לה. אם אחת משלש אלה לא יעשה לה ומה הן השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא יעדה לא לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה סט):

יהל אור

הערה הזאת: (שב) דעתו פה שהפי' מן משארותיך הוא על העיסה עצמה והוא הלחם, ולא כן דעתו למעלה יב לד שפירש על כלי העץ שלשין בו הבצק, ועיין קרני אור שם הערה נא: (שג) ונקרא הבשר שאר, וכן פי' הח' ז"ל שם: (שד) וכן פי' בפי' הארוך, וכן פי' הרד"א, שארה שהוא המזון להעמיד שאר בשרה: (שה) עיין כתובות מח א וסד וסה מכילתא משפטים פ"ג: (שו) עיין אות רל: (שז) עיין אות רלא: *) וכן כתב הרד"ק בשרש „עון" „ועונתה עת הקבוע לתשמיש": (שח) מלת „עת" נרדף עם זמן, עונה, מועד, והרבעתם להורות גבול, שעור, ויעוד, והזמנה לפעולה או למקרה מה שיתהוה ועיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ט יא): (שט) פי' לכון לעקה עיין אות רלב: (שי) הראוי אחת משלש סאים: (שיא) פי' שיעשה לה כל השלש האלה והיינו כן, וכמו שמבאר, שהפי' הוא אחת משלש אלה, רק הכתוב אחז דרך קצרה: (שיב) וכן פי' החזקוני, גם הרד"א כתב, כפי סגנון הפסוקים אפשר לפרש כן: (שיג) אחר כסות ועונה: (שיד) עוד הטעם מיוב

אחר כסות ועונה: (שטו) ר"ל מכ"ש העבריה: (שטז) וכן דעת רז"ל (מכילתא משפטים פ"ג) וכן פי' רש"י והרשב"ם והרלב"ג, וכתב הרד"א „זה הוא הפי' המקובל בפסוקים האלה והוא האמיתי": (שיז) וכן פי' רש"י ז"ל „שתשהה עמו עוד עד שתביא סימנין" פי' כשלא עשה בה אחד מאלה השלשה לא תצא מיד: (שיח) ובמקה"מ יביא ראיה מן אל תטמאו בכל אלה (ויקרא יח כד) באחד מאלה: (שיט) עיין בחזקוני שהביא מהירושלמי, שאם חלתה בסוף שש ולא יכלה לצאת, והוא ממציא לה מזונות אינה משלמת, ועיין למעלה אות קמט: (שכ) שבא הכפל לתוס' ביאור: (שכא) כי אין אשה נרצעת: (שכב) וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ג) „הרי זה אזהרה לבית דין שלא ימכרנה לנכרי", בית דין מוזהרין שישגיחו ע"ז: (שכג) עד שתהיה בוגרת חשב האב שתהיה חמש שנים: (שכד) שמכר לו האב: (שכה) עד זמן שמכר לו: (שכו) של אחר כסות ועונה: (שכז) וכן פי' בפי' הארוך, כי אחר שאמר כמשפט הבנות יעשה לה, ומיוב

הבנות

מקורי ובאורי רש"י: סח) מכילתא שם, כתובות מז ב, ספ"ז מדרש הגדס, ילקוט שכ"א ועיין קרני אור הערה כ וכח: סט) מכילתא שם, ילקוט שם:

דברי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה
אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר לֹא
צָדָה וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי

אונקלוס

בְּלָא כְסַף׃ יב דְּיִמְחֵי
לֶאֱנָשׁ וְיִקְטְלִנֵּהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקְטִיל׃ יג וְדִי לָא כְמַן
לֵהּ וּמִן קֳדָם יְיָ אִתְמְסַר
לִידֵהּ וַאֲשַׁוֵּי לָךְ אֲתַר

רש"י

ויצאה חנם. ריבה לה יציאה לזו יותר ממה שריבה לעבדים ומה היא היציאה ללמדך שתצא בסימנין ותשהה עמו עוד עד שתביא סימנין ואם הגיעו שש שנים קודם סימנין כבר למדנו שתצא שנא' העברי או העבריה ועבדך שש שנים [נ] ומהו האמור כאן ויצאה חנם שאם קדמו סימנים לשש שנים תצא בהן. או אינו אומר שתצא [נא] אלא בבגרות ת"ל אין כסף לרבות יציאת בגרות ואם לא נאמרו שניהם הייתי אומר ויצאה חנם זו בגרות לכך נאמרו שניהם שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק [נב]: (יב) מכה איש ומת. כמה כתובים נאמרו בפרשת רוצחין ומה שבידי לפרש למה באו כולם אפרש [נג]: מכה איש ומת. למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת [נד] שומע אני הכאה בלא מיתה ת"ל מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה. ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה [נה] הייתי אומר אינו חייב עד שיכה איש. הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל כי יכה כל נפש אדם אפי' קטן ואפי' אשה. ועוד אילו נאמר מכה איש שומע אני אפי' קטן שהכה והרג יהא חייב ת"ל ואיש כי יכה ולא קטן שהכה ועוד כי יכה כל נפש אדם אפי' נפלים במשמע ת"ל מכה איש שאינו חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש [נו]: (יג) ואשר לא צדה. לא ארב לו ולא נתכוין [נז]. צדה לשון ארב [נח] וכן הוא אומר ואתה צודה את נפשי לקחתה [נט] ולא יתכן לומר צדה ל' הצד ציד שצידת חיות אין נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר בה ציד וזה שם דבר בו צדייה ופועל שלו צודה וזהו פועל שלו צד [ס] ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה [סא] ומנחם חברו בחלק צד ציד [סב] ואין אני מודה לו ואם יש לחברו באחת ממחלוקת של צד נחברנו בחלק על צד תנשאו [סג] צדה אורה [סד] ומלין לצד עלאה ימלל [סה] אף כאן אשר לא צדה לא צדד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו [סו] מכל מקום לשון אורב הוא [סז]: והאלהים אנה לידו. זמן לידו לשון לא תאונה אליך רעה [סח] לא יאונה לצדיק כל און [סט] מתאנה הוא לי [ע] מזדמן למצוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תצא זאת

אבן עזרא

יב מכה איש. טעם להזכיר זה אחר זכר העבד והאמה כי צריך לפרש משפט מכה עבדו ואמתו (כח), וזה האיש הוא מישראל (כט): מות יומת. כל מות יומת הדבר תלוי בב"ד (ל) חוץ מאחד כאשר תראה בסמוך (לא): (פיה"ק. מות יומת. הדבר תלוי בבית דין): יג ואשר לא צדה. כמו בצדיה (במדי' לה כ) ואתה צודה את נפשי

יהל אור

הבנות אלה השלם: (כח) כפ' כ', והסמיך הפרשה עם פרשת העבדים בעבור היות העבד ברשות האדון ואפשר להכותו, והתחיל מכה איש ומת, וזה כולל כולם אף מכה עבד ואמה, וזכר דין המזיד והשוגג, ודין מכה אביו, ומבאר שיוצא זאת מזה הכלל המכה את עבדו ע"י שהוא קנין כספו, נידון בדין או יומים: (כט) וכולל זכר ונקבה: (ל) וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ג) מות יומת בבית דין: (לא) עיין פסוק כט על „וגם בעליו יומת" שפי' שם בידי שמים, אף שכתוב יומת, ועיין

מקו"ב רש"י: נ) דבר' טו יב: נא) וכז"ל „שלא תצא": נב) עיין מכילתא שם, קדושין ד א פס"ז ילקוט שם: נג) כל תתמה מה שכתב רש"י ז"ל, כולם אפרש, ולא פי' רק בשנים מהם, שכך פי' ר"ל שרבה כתובים באו בתורה בענין זה ומה שבידי לפרש למה באו כולם, אפרש במקומו של כל אחד ואחד (זכרון): נד) ויקרא כד יז: נה) שם: נו) מכילתא פ"ד שנכד' עם א ילקוט שכ"ב פס"ז: נז) מכות ז ב: נח) וכת"א ודי לא כמן לה וכן ת"א על, וארב לו (דבר' יט יא) ויכמן ליה, ולמדנו מזה כי צדה וארב לשון אחד הם: נט) ש"א כד יב: ס) פי' בלשון צד ציד מצידת חיות אינו שייך ה"א בפועל ולא בשם דבר, כי שם דבר בו ציד, ופועל שלו צד שניהם בלא ה"א ובלשון ארבה נופל הה"א בו בשיר שם דבר הוא צדייה ופועל צודה: סא) ויתכן הה"א דבסוף צדה: סב) עיין מחברת מנחם ערך צד, שהביא אותו עם הצד ציד, צוד לדוני (איכה ג נב) יצודו חרם (מיכה ז ב): סג) ישעי' טז יב: סד) ש"א כ כ: סה) דניאל ז כה: סו) מלך בסוף ג"כ: סז) ועיין בבאר לתובות ברורה לשבש הנוסח ברש"י וכתב ב' אחרת: סח) תה' צא י: סט) משלי יב כא: ע) מ"ב ה ז.

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

לְךָ֙ מָק֔וֹם אֲשֶׁ֥ר יָנ֖וּס שָֽׁמָּה׃ ס
יד וְכִֽי־יָזִ֥ד אִ֛ישׁ עַל־רֵעֵ֖הוּ לְהָרְג֣וֹ

דִיעֵירוֹק לְתַמָּן: יד וַאֲרֵי יַרְשַׁע גְּבַר עַל חַבְרֵהּ לְמִקְטְלֵהּ בִּנְכִילוּ מִן

אבן עזרא

(ש"א כד יב) (שלב) והנה הוא כענין אורב ועושה במזיד (שלג): אנה לידו. כמו כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה) מבקש סבות ועלילות (שלד) והנה טעמו שהשם סבב ותקן עלילות שימות זה סיד זה ולא עלתה במחשבתו (שלה) והשם סבב לו זה בעבור עון אחר שעשה כדי שיגלה ממקומו (שלו), וכתיב לא יאונה לצדיק כל און (משלי יב כא) (שלז): (פיה"ק. ואשר לא צדה. כמו בצדיה (במד' לה כ) ואתה צודה את נפשי (ש"א כד יב) וצדית הפך שגגה, כמו מתאנה הוא לי (מ"ב ה ז) (שלח), והטעם סבב השם לידו והכהו בלא צדיה (שלט) וזה הטעם יתברר לך בפי' מי יתן והיה לבבם זה להם (דבר' ה כו) (שמ) וטעם ושמתי לך מקום, הם ערי מקלט (שמא) [כט]): יד וכי יזיד. טעם להרגו, כאילו כתיב והרגו בערמה (שמב), וכמוהו כי תחל לזנות (ויקרא כא ט), שפי' כי תחלל נפשה לזנות (שמג) על כן אביה היא מחללת (שמד), וידוע כי לשון חלול גם תחלה מפעלי הכפל (שמה) והם שנים טעמים על כן הוצרך להפריש בין שניהם, אמר כי תֵחֵל לזנות (שמו) כי מלשון תחלה יאמר תָחֵל, כמו תָחֵל לספור (דברי טז ט) (שמז): מעם מזבחי. הנה זה הפך הפסוק הראשון, ששם כתוב ושמתי לך מקום והם ערי מקלט, רק המזיד שינום אפילו על מזבחי כאשר עשה יואב יוסת (שמח) וקדמונינו אמרו אפילו כהן ורצה לעבוד עבודת

רש"י

מלפניו הוא שאמר דוד כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע [לא]) ומשל הקדמוני הוא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולם והיכן אמרה תורה מרשעים יצא רשע והאלהים אנה לידו במה הכתוב מדבר בשני בני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים בדבר שיעידו זה לא נהרג וזה לא גלה והקב"ה מזמנן לפונדק א' זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם וזה שהרג שוגג עולה בסולם [לב]) ונופל על זה שהרג במזיד והורגו ועדי' מעידי' עליו ומחייבי' אותו לגלות נמצא זה שהרג בשוגג גולה וזה שהרג במזיד נהרג [לג]): ושמתי לך מקום. אף במדבר שינוס שמה ואי זה מקום קולטו. זה מחנה לויה. (יד) וכי יזיד. למה נאמר לפי שנאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו רופא שהמית ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו והשוגג תלמוד לומר וכי יזיד ולא שוגג להרגו בערמה ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו שאף על פי

קרני אור

ויענף שבאים בבנין הכבד בהוראת הפך הפעולה כמו סקל סקל, שרש שרש, ודומיהן שבכולן יורה בנין הכבד על הפך פעולת הקל, וגם בזה יאמרו כי הקל מורה באמת על היות הדבר (מונה או מזומן) ואך הכבד מורה על הפכו, היינו בלתי היותו: [כט] ויש להקשות למה נאמר זה, הרי לא קלטו עד שבאו לארץ ועד שכבשוהו את כולם, והכרת שגם במדבר היה מקום קליטה ועז"א ושמתי לך כי מחנה לוים היה קולט, עיין בתוס"מ, והרמב"ם

יהל אור

ועיין ביאורי שם: (שלב) ופי' הרד"ק שם אורב, וכן היוב"ע „כמין": (שלג) וכן ת"א על וארב לו (דבר' יט א) „ויכמן ליה", וכן על „לא צדה" ת"א „ודלא כמן ליה" ולמדנו מזה כי צדה וארב לשון אחד הם: (שלד) וכן פי' הרד"ק שם, מתעולל עלי עלילות: (שלה) כן הוא במק"ג קהלות משה ובמק"ג דו"ו, אכן במג"ע ובחומשי רש"ג הגי' „שימות זה ולא עלתה במחשבת": (שלו) וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ד) וכן פי' רש"י ז"ל: (שלז) ופי' שם הה' ז"ל מן „אנה לידו" ענינו עילה וסבה: (שלח) ענינו גרם הדבר וסבובו: (שלט) שלא כיון לזה: (שמ) עיין בפי' הה' ז"ל שם: (שמא) כן הוא לפי הפשט שידבר מערי מקלט: (שמב) כא המקור שהוא המחשבה במקום הפעולה והמעשה, להרגו בערמה, וכן עשה שהרגו: (שמג) וכא שמה ג"כ המקור שהוא המחשבה במקום הפעולה והמעשה, ופי' כי תחלל נפשה לזנות וזנתה: (שמד) וכן פי' הה' ז"ל שם, לדעת רבים מגזרת „תחלה" ולפי דעתי מלשון „חלול": (שמה) וכן פי' הה' ז"ל שם „ועל שני הפירושים המלה היא מפעלי הכפל", פי' כי שרשם „חלל": (שמו) התיו בצירי: (שמז) התיו בקמץ גדול: (שמח) כמ"ש (מ"א ב כח

בקו"ב רש"י: לא) ש"א כד יד: לב) עיין מכות ז ב ושם כשהיה עולה אינו חייב גלות דאי כשהיה יורד מהסולם, וכן כתב בס' הזכרון, וכן הוא בילקוט שכ"ג. וכן הוא במדרש אגדה, ובמכילתא פ"ד היה עולה בסולם: לג) מכילתא שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת: ס
טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס
טז וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת: ס

אונקלוס

מִדְּבְחִי תְּדַבְּרִנֵּהּ לְמִמָת:
טו וְדִימְחֵי אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל:
טז וְדִיגְנוֹב נַפְשָׁא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִשְׁתְּכַח בִּידֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל:

רש"י

שהם מזידין אין מערימין לד): מעם מזבחי. אם היה כהן ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות לה): (טו) ומכה אביו ואמו. לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה ואינו חייב אלא בהכאה שיש בה חבורה לו): אביו ואמו. או זה או זה לז): מות יומת. בחנק לח): (טז) וגנב איש ומכרו. למה נאמר לפי שנאמר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו לט) אין לי אלא איש שגנב נפש. אשה או טומטום או אנדרוגינוס שגנבו מנין תלמוד לומר וגונב איש ומכרו. ולפי שנאמר כאן וגונב איש אין לי אלא גונב איש. גונב אשה מניין תלמוד לומר וגונב נפש לכך הוצרכו שניהם מה שחסר זה גלה זה מ): ונמצא בידו. שראוהו עדים שגנבו ומכרו ונמצא כבר בידו קודם מכירה מא): מות יומת. בחנק כל מיתה האמורה בתורה סתם בחנק

אבן עזרא

מזבחי יומת (שמט): (פיה"ק. ואם עשת בזדון בערמה (שנ) עד שהרגו הוא או אחר, אפילו שינוס אלי להמלט קחוהו מעל מזבחי ויומת, וזה הפך הפסוק הראשון (שנא), כי בעבור שהשם אנה לידו (שנב) שם לו מקום לנוס שם, וההורג בזדון אין לו מקום לנוס, כי ממקום קדוש יִלקח למות (שנג): וטעם מזבחי. מקום קדוש, ואין צורך להזכיר קדש הקדשים (שנד), כי אין הכהנים נכנסים שם, ואף כי כי שהוא זר מזרע אהרן, גם יש לו טעם אחר, אם היה ההורג אפילו כהן שהוא מקריב זבח לפני (שנה) לא יונח בעבור ששמש לפני (שנו) לולי דבר הקבלה (שנז), ויאמר הגאון, כי פי' להרגו והרגו, וכן לשכב את בת יעקב (בראש' לד) (שנח)): טו ומכה. בעבור שהזכיר מכה איש ומת (פ' יב) הוצרך לפרש כי יש מכה בלא מיתת המוכה שיומת (שנט), כמו מכה אביו, ומכה ישרת בעבור אחר (שס), ובעבור כבוד האבות הוצרך לומר אפילו שלא יכם רק יקללם יומת (שסא): (פיה"ק. ומכה אביו, הזכיר בתחלת מכה איש ומת מות יומת (פ' יב) גם הוא דרך כלל, ואח"כ פרט, אם הכה בלא צדיה (שסב) או בזדון, ואמר כי המכה האב ולא הזכיר ומת (שסג), וחז"ל אמרו כי לא יומת עד שתהיה המכה נראית שיצא ממנה דם (שסד): וטעם ואמו, כן הוא, ומכת מושך עצמו ואחר עמו, והוא ומכה אביו ומכה אמו (שסה)): טז וגנב. אמר הגאון למה נכנס זה הפסוק בין מכה אביו ובין מקלל אביו, והשיב כי הכתוב לא ידבר רק על ההוה, כי הגננבים

יהל אור

כא כט): (שמט) כן הוא (יומא פה סע"א, סנהד' לה ב) שדרשו מעם מזבחי ולא מעל המזבח, ופי' רש"י ז"ל מעם מזבחי, אם כהן הוא שבא לעבוד עבודה, ולא מעל מזבחי, אם התחיל בעבודה אין מפסיק לבא לידון אלא משלים עבודתו: (שנ) כי המערים הוא מוסיף על המזיד, שכל מערים הוא מזיד, ואין כל מזיד מערים: (שנא) ושמתי לך מקום: (שנב) פי' שהמציא לידו סבת הדבר והוא לא התכוין לכך: (שנג) וכש"כ מערי מקלט: (שנד) ובמקח"מ „מקום קדש הקדשים": (שנה) נראה שיפרש בפי' הקלר אפילו כהן ועבודה בידו: (שנו) ויוצא ליהרג, וזה הוא כדעת המכילתא „מגיד שמבטלים העבודה מידו ויוצא ליהרג" והמכילתא חולקת וסוברת שאף מעל מזבחי: (שנז) שדרשו מעם מזבחי ולא מעל מזבחי, עיין אות שמט: (שנח) ושכב, וכפי' הארוך פי' כן מדעת עצמו: (שנט) פי' שימות המכה: (שס) ר"ל מכה אביו ומכה אמו: (שסא) עיין ברמב"ן שביאר הטעם לזה: (שסב) פי' שלא במתכוין: (שסג) כי המכה אפילו בלא מיתה חייב: (שסד) וכן בדרז"ל (סנהד' פד ב) אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה, וכן הוא במכילתא „מכה שיש בה חבורה" וכן פי' רש"י ז"ל, והח' ז"ל ביאר זאת, עד שתהיה המכה נראית (פי' שמאדים הבשר) שלא ממנה דם (אח"כ) וכן הוא דעת הגאון בפי' מלת חבורה (פ' כה) שהיא מכת דם: (שסה) וכן נראה דעת בעה"ט:

על

מקו"ב רש"י: לד) מכילתא שם, ילקוט שכ"ט, פס"ז: לה) מכילתא שם, יומא פה סע"א, סנהד' לה ב, ילקוט שכ"ו, פס"ז ועיין יהל אור: לו) מכילתא פ"ה סנהד' פד ב ילקוט שכ"ז פס"ז: לז) מכילתא שם ילקוט שם פס"ז: לח) מכילתא שם סנהד' נב ב, ירושלמי סנהד' פ"ז ה"ד ילקוט שכ"ח פס"ז: לט) דבר' כד ז: מ) מכילתא שם ועיין מדת סופרים אות ס, סנהד' פה ב, ילקוט שכ"ט וגו"ל, פס"ז: מא) עיין סנהד' פה ב ועיין קרני אור הפרה לא:
מכילתא

יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת: ס יח וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף וְלֹא

יז וּדִילוּט אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: יח אֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחֵי גְּבַר יָת חַבְרֵהּ בְּאַבְנָא אוֹ

אבן עזרא

היו קטנים, ונגדלו בארץ נכריה לא יכירו אבותיהם ויתכן שיכום ויקללום והעונש על הגנב (סו) [ל] ונמצא בידו בשוק לפני המכרו יומת (סז) [לא]: (פיה"ק, וכן (סח) **וגנב איש ומכרו**. וגנב איש ונמצא בידו (סט) וזה האיש ישראלי קטן או גדול, ויהי טעם הגדול שיגנוב לבו (ע) והקטן כמשמעו (עא)): **יז ומקלל.** מצאנו קללה בזכירת השם, כמו, ויקללם בשם ה' (מ"ב ב כד) גם בלא זכרון השם (עב): (פיה"ק. **ומקלל אביו.** גם חכמינו אמרו עד שתהיה הקללה בזכירת השם, כמו ויקללם בשם ה' (מ"ב ב כד) (עג) ויאמר הגאון כי נכנס פסוק וגונב איש בין מכה ומקלל, כי רובי הגנובים הנמכרים הם קטנים ולא יכירו אבותיהם, ויתכן שיכום או יקללום והם לא ידעו והעון על ראש הגנב (עד), וטעם ומקלל חיים או מתים (עה)): **יח וכי יריבן.** אמר הגאון **באגרוף** כמו בעלי אגרופין (סנהד' סט א) (עו) *) דבר חזק וקשה (עז) ורבי מרינוס אמר כי האל"ף נוסף כמו אל"ף אזרועי (איוב לא כב) מגזרת גרפם (שופ' ה כא) (עח) דבר שינרוף בידו (עט) וכבה בלשון ערבי: (פיה"ק. **או באגרוף.** דבר קשה (פ) ובדברי הקדמונים בעלי אגרופים (סנהד' סט א) ויתכן היות האל"ף נוסף, ויהי מגזרת תחת

רש"י

היא (מב) (והפסיק (מג) הענין וכתב וגונב איש בין מכה אביו ואמו למקלל אביו ואמו. ונראה לי היינו פלוגתא דמר סבר מקשינן הכאה לקללה ומ"ס לא מקשינן) (מד): (יז) **ומקלל אביו ואמו.** למה נאמר לפי שהוא אומר איש אשר יקלל את אביו (מה) אין לי אלא איש שקלל את אביו. אשה שקללה את אביה מנין ת"ל ומקלל אביו ואמו סתם בין איש ובין אשה אם כן למה נאמר איש אשר יקלל להוציא את הקטן (מו): **מות יומת.** בסקילה וכל מקום שנאמר דמיו בו בסקילה ובנין אב לכלם באבן ירגמו אותם דמיהם בם (מז) ובמקלל אביו ואמו נאמר דמיו בו (מח): (יח) **וכי יריבון אנשים.** למה נאמר לפי שנאמר עין תחת עין לא למדנו אלא דמי איבריו אבל שבת ורפוי לא

קרני אור

פי' ושמתי לך מקום, כשיהיו ערים לשבת: [ל] וכן הרמב"ן והטור על התורה ורב"ח הביאו זאת בשם הגאון ר' סעדיה, והוא במד"ל פ"ט ס' ז, ועיין חידושי ר"ת שם ועיין תולדות הערוך לקרה"ג ב"ל הערה 44: [לא] מן הסכלת שיהיו עדי גניבה עם עדי מכירה, וכן עדים ביעידו שהיה נמצא ברשות הגנב קודם מכירה, שאם גנבו ומכרו בהיותו עדיין ברשותו של גנב אינו חייב עיין (סנהד' פ"ה ב) ובמכילתא וברב"י כאן, וברמב"ן מה שהעיר ע"ז, ודעת הא' ז"ל עיין יהל אור: *) הרה"ג מ' יוסף פימער העירני כי נמצא עוד בקדושין עו ב, סנהד'

יהל אור

(סו) על כן הגנב חייב מיתה: (סז) דעת הא' ז"ל אפילו לא ראוהו העדים שהכניסו לרשותו אלא בידו בשוק חייב: (סח) מוסך עלמו ואחר עמו: (סט) לפי שהוו"ם בלאוים האלה הם במקום או המחלוקת, כי כמו שפי' ומכה אביו ואמו, הוא אביו או אמו, כן פי' ומכרו ונמצא בידו, או ונוגב איש ומכרו, או וגונב איש ונמצא בידו, רוצה לומר שהיה מהביאו כדי למכרו (רדי"א): (ע) כי גם זה נקרא גניבה: (עא) והלאו הזה כולל לאיש ולאשה קטן או גדול: (עב) מצינו הרבה קללות בלא הזכרת השם: (עג) וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ה) ומקלל אביו ואמו בשם המפורש, וכן הוא (ספרא קדושים פ"י) להביא את המקלל אביו ואמו שלא יהא חייב עד שיקללם בשם, וכן הוא בג' (סנהד' סו א שבועות לו א): (עד) ע"כ חייב מיתה: (עה) וכן הוא (מכילתא משפטים פ"ה) אין לי אלא בחיים במתים מנין ת"ל, ומקלל אביו ואמו מכל מקום: (עו) אגרוף היא היד הכפופה בלי הבוהן, שעושין בני אדם להכות בה, וכן להכות באגרוף רשע (ישעי' נח ד), וכן במשנה כמלא אגרוף גדול (כלים יז יב) ובהשאלה כח הזרוע, כמו „בעלי אגרופין" וכן אוי לי מאגרופן (פסחים נז א): (עז) וכן הוא דעת מנחם, שחברו במחברת האל"ף, וכתב שהוא מכת יד לפי הענין: (עח) וכן הוא דעת הריק"ם (הגלוי לד 67) והרד"ק בשרשיו: (עט) וכן פי' ר' מרינוס שהוא ר"י ן' גנאח בשרשיו, ודומה לו בדברי רז"ל, גורפין תחת רגל בהמה בארבעה עשר (פסחים נה ב), ואמר לכלי שגורפין בו הטיט מגריפה: (פ) עיין

אות

מקו"ב רש"י: מב) מכילתא שם, סנהד' פד ב, ילקוט שם: מג) מן והפסיק עד מקשינן, מוקף כו"ל ועיין בס' זכרון בכתב שהוא מסופק אם הם מרש"י ז"ל: מד) עיין סנהד' פה ב: מה) ויקרא כ ט: מו) מכילתא שם פכ"ג ילקוט ש"ל: מז) ויקרא כ כז: מח) מכילתא שם, סנהד' סו א, ספרא פ' קדושים פב"ז ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּבוּרְמִיזָא וְלָא יְמוּת
וְיִפֵּל לְבוּטְלָן: יט אִם
יְקוּם וִיהַלֵּיךְ בְּבָרָא עַל

יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב: יט אִם־יָקוּם
וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ

רש"י

למדנו (מט) לכך נאמרה פרשה זו (נ): ונפל למשכב. כתרגומו ויפול לבוטלן לחולי שמבטלו ממלאכתו (נא): (יט) על משענתו. על בוריו וכחו (נב): ונקה המכה. וכי תעלה על דעתך שיהרג זה שלא הרג אלא ללמדך כאן שחובשים אותו עד שנראה אם יתרפא זה וכן משמעו כשקם זה והלך על משענתו אז ונקה המכה אבל עד שלא יקום זה לא נקה

אבן עזרא

מגרפותיהם (יואל א יז) וטעמו חתיכת עפר (שפא) כי פי' פרודות הגרגרים (שפב): ונפל למשכב. חולי, כמו כל משכבו הפכת בחליו (תה' מא ד) (שפג): יט אם יקום. על חז"ל נסמוך שפי' על משענתו שלא ישען על אחר כמשפט החולים רק על עצמו (שפד) [לב]: ונקה המכה. שיוציאוהו מבית הסהר (שפה): ופי' שבתו. מגזרת שביתה ששבתה מלאכתו (שפו) ונכון הוא, והוא על משקל שברו (בראי' סד ב) כי התי"ו שרש (שפז), ויתכן להיותו כמו זה, שבתה הבית מעט (רות ב ז) שהוא מגזרת ישב (שפח) והטעם זמן ישיבה בבית שובה בלי מלאכתו, והעד על זה הפירוש, שהוא הפך והתהלך בחוץ: ורפא ירפא. לאות שנתן רשות לרופאים לרפא המכות והפצעים שיראו בחוץ (שפט) רק כל חלי שהוא בפנים בגוף ביד השם לרפאתו, וכן כתוב כי הוא יכאיב ויחבש (איוב ה יח) (שצ) וכתוב באסא גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים (דה"ב טז יב) (שצא) והנה הכתוב הפריש, כי לא אמר ורפא ירפא מן הבנין הקל (שצב) רק ורפא ירפא שהוא מהבנין הכבד (שצג) ועוד אפרש זה היטב בפרשה הזאת, וחכמינו קבלו דברים אחרים עם אלה שניהם (שצד) כאשר קבלו בשמים עם קטורת סמים ואינם כתובים (שצה): (פיה"ק. והנה על משענתו. כמו, ואיש משענתו בידו (זכריה ח ד) (שצו) והחכמים אמרו שפי' על משענתו בעצמו והטעם שלא ישען על אחר (שצז) [לג] וטעם הפי'

יהל אור

אות שטו: (שפא) וכן פי' הרמב"ן בשם אחרים כי אגרוף רגב אפר, מלשון עפר, וכן ת"א „בכורמיזא" וכן תויו"ע בישעי' נח ד, ועיין ברמב"ן, ועיין במיני תרגומא ובכלי"ג מה שהעירו ע"ז: (שפב) הכתוב יאמר שם „עבשו פרדות תחת מגרפותיהם" ופי' הח' ז"ל בשם ר' מרינוס וז"ל „התעפשו פרדות, הם גרגרי החטה והשעורה הזרועים שהם תחת מגרפותיהם, והטעם העפר, וככה יפרש או באגרוף, והאל"ף נוסף": (שפג) וכן ת"א „ויפול לבוטלן" פי' לחולי שמבטלו ממלאכתו: (שפד) וכן ת"א וכן פי' רש"י ז"ל פה ובסנהדרין עח רע"ב: (שפה) וכן הוא בדרז"ל (סנהד' שם מכילתא משפטים פ"ו) מגיד שחובשין אותו עד שנתרפא: (שפו) שבשבת ההכאה שבת ממלאכתו: (שפז) ופרשו „שבת" ובפי' הקצר פי' כן בשם הגאון: (שפח) והוא מקור, ע"מ רדת: (שפט) פי' מה שאמרו ז"ל (ב"ק פה א) „ורפא ירפא, מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות", לא אמרו אלא במכה שבחוץ שהכתוב מדבר בה: (שצ) והנה דעת הח' ז"ל לחלק בין רפואות פצעי מכות חוץ, ובין רפואות חולי פנימיות, כי הראשון מותר והשני אסור: (שצא) וכן כתב בס' (יסוד מורא שער השביעי) „וזאת היא המעלה הגדולה שנתן השם לישראל, כי אם ישמרו מצות השם אין צורך לרופאים עם השם, כאשר עשה אסא (דה"ב טז יב) ותפשו הכתוב" ועיין למטה כג כה: (שצב) פי' כי לא אמר וְרָפֹא יִרְפָּא מהקל: (שצג) רק וְרַפֹּא יְרַפֵּא מהכבד, כי בקל מורה על רפואת הש"י, ורפוא בכבד בדגש על רפואת בנ"א, והטעם בזה כתב רב"ח, כי הרפואה בבו"ד אינה אלא ע"י צער וטרח והוא שיסבול הסם והמשקה המר, אבל רפואה של הקב"ה הוא בנחת ואין שם צער כלל, כי ברכת ד' תעשיר ולא יוסיף עצב עמה: (שצד) הכתוב יאמר „רק שבתו יתן ורפא ירפא", והם שנים „שבת ורפוי" וחז"ל קבלו עוד שלשה, והם נזק וצער ובשת, וכן אחז"ל בג' (ב"ק פג א) שחייב החובל בחבירו משום חמשה דברים, והם נזק וצער ורפוי ושבת ובשת: (שצה) כשמני הקטרת מנו רז"ל (כריתות ו א) יא סמנים, אף כי אינם כתובים בפירוש בכתוב, ועיין למטה ל לד בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם: (שצו) ויהיה פי' על משענתו שנשען עליו: (שצז) עיין אות ספד:

צ"ל

קרני אור

כח א, וגעלה זה מהגרי"ב ז"ל בס' מיני תרגומא על פי זה, ובס' ספלאס שבערכין על הערוך ערך אגרוף, שכתבו שלא מצאו אלא בפסחים נג: [לב] כן הוא דעת ר' ישמעאל (מכילתא משפטים פ"ו) שפי' על משענתו על בוריו, וכן פי' הרלב"ג על משענתו משענת טבעו ר"ל בישוב לבריאותו: [לג] ובאמת אות וי"ו הכנוי במלת משענתו מסכים יותר לפי' רז"ל, וכן כתב בעל הטוה"ק, וכן פי' בעל התוה"מ, שר' ישמעאל דייק ממ"ש משענתו בכנוי ולא אמר על

מקו"ב רש"י: מט) אבל צער ובושת ילפינן מכתובים אחרים: נ) מכילתא פ"ו ילקוט שלא"א פס"ז: נא) והוצרך רש"י להביא
התרגום לפי שמשמעות הכתוב, ונפל למשכב, שלא יוכל לילך, ואז יתן לו צער רפוי, לכן מביא התרגום
אלהים שמשמע אפילו לבטול מלאכה (דבק טוב): נב) דאם נפרש על מקלו הלא עדיין בטל ממלאכתו בהולך לסמוך על
המקל, ועיין מכילתא שם כתובות לג ב, סנהד' עח ב, ת"א, ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא׃ ס שני כ וְכִֽי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת

בּוּרְיֵהּ וִיהֵי זַכָּאָה מַחְיָא לְחוּד בּוּטְלָנֵהּ יִתֵּן וַאֲגַר אַסְיָא יְשַׁלֵּם׃ כ וַאֲרֵי יִמְחֵי גְבַר יָת עַבְדֵּהּ אוֹ יָת אַמְתֵהּ בְּשׁוּלְטָן וִימוּת

אבן עזרא

הראשון בעבור שיש לשני (פלה) עדים נאמנים (פלו): ופעם רק שבתו יתן, שבתו בביתו ולא יתעסק במלאכה (נ) והגאון אמר שפי' שביתתו מאומנתו (פח) והראשון נכון בדקדוק (פט), והטעם שיתן כדי שבטלו ממלאכתו ושכר תרפואות והמרפא (צ), והם שנים, והם שבת ורפוי, ועוד עמהם שלשה קבלנום מאבותינו, והם בשת צער ונזק (פד), ולהתיר דבר. הרופאים דברי יחיד הם (פה), כי לפי דעתי כי האמת להשען (תו) ישר דרך על בוראו, ולא על בינתו, כן בדרך המולות ובדרך הרפואות, כי הכתוב אומר אני ה' רופאיך (למעלה טו כו) ואין צורך לעשות רופא אחר שותף עמו, וכן והסירותי מחלה מקרבך (לשמות כה כה) וברך את לחמך ואת מימיך (שם), והיפך זה אשר לא תוכל להרפא (דבר' כח כז), גם כתוב באסא. גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים (דה"ב טז יב), וכן כתוב מחצתי ואני ארפא (דבר' לב לט) כי הוא יכאיב ויחבש (איוב ה יח) (פי) וטעם ורפא ירפא מבנין הכבד הדגש ואיננו כמו הקל (פא), והמכה היא מיד האדם, ויוכל אדם לרפאותה, ומי ירפא שיכה השם, רק הכתוב אמר, יך ויחבשנו (הושע ו א) וטעם אשר לא תוכל להרפא (במד' כח כז) כאשר תרפא ממכת בן אדם *)): כ וכי יכה. אין ספק כי משפט הישראלי בין חפשי בין נמכר שוה בכל המשפטים, על כן לא יתכן להיות זה עבד עברי (פב) ועוד כי באחרונה כתוב כי כספו הוא (פג) והנה זה העבד והאשה חוא הכתוב עליהם מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא כה מד) (פיא) ונפתח בי"ת בשבט (פיב) שהיה מנהגו להכותם בו (פיג), והנה כל החולקים על חכמינו בעל כרחם יסמכו עליהם במלת נקם ינקם (פיד), כי הנקמה על

רש"י

המכה (נג): רק שבתו. בטול מלאכתו מחמת החולי אם קטע ידו או רגלו רואין בטול מלאכתו מחמת החולי כאילו הוא שומר קשואין שהרי אף לאחר החולי אינו ראוי למלאכת יד ורגל והוא כבר נתן לו מחמת נזקו דמי ידו ורגלו שנאמר יד תחת יד רגל תחת רגל (נד): ורפא ירפא. כתרגומו. ישלם שכר הרופא (נה): (כ) וכי יכה איש את עבדו או את אמתו. בעבד כנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי תלמוד לומר כי כספו הוא מה כספו קנוי לו עולמית אף עבד הקנוי לו עולמית (נו) והרי היה בכלל מכה איש ומת (נז) אלא בא הכתוב והוציאו מן הכלל להיות נדון בדין יום או יומים שאם לא מת תחת ידו ושהה מעת לעת פטור: בשבט. כשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אינו אפילו אין בו כדי להמית תלמוד

קרני אור   יהל אור

משענת בלא כנוי, דהא רוב בנ"א הבריאים הולכים בלא משענת ונשענים על כחם וגבורת גופם, שהוא משענת החולים, והזקנים נשענים על מקלם, וצריך שילך על (שלח) ז"ל „לי שני": (שלט) וכן פי' הרמב"ן. ועיין בהכוה"ק מה שהעיר על הרמב"ן בזה: (ת) ופרשו „יפני": (תא) וכן הוא דעת המכילתא, שהוא מעין השבתה שנותן לו מה שנשבת ממלאכתו בימי חליו: (תב) עיין אות שפח: (תג) וכן ת"א ויונ"ע „ואגר אסיא ישלם": (תד) עיין אות שלד: (תה) הוא דעת תנא דבי ר' ישמעאל (ברכות ס א, ב"ק פה א): (תו) ובמקח"מ „להאמין ולהשען": (תז) והוא דעת ר' אחא (ברכות שם) שאמר שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו (ופי' רש"י ז"ל, כלומר לא היה להם לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים): (תח) עיין אות שלג: *) כי המכה מיד האדם יוכל אדם לרפאותה, אך מי ירפא מכת ד', אך הכתוב אמר „יך ויחבשנו" (הושע ו ו) פי' כי הוא יך, הוא הכה אותנו, והוא יגיה התבושת על המכה: (תט) וכן הוא (מכילתא פ"ז) וכן תיונ"ע וכן פי' רש"י ז"ל: (תי) וכן הוא (מכילתא שם) וכן פי' רש"י ז"ל: (תיא) וכן כתב הרמב"ן „שאינו מדבר בעברי שלא יקרא כסף עבד ואמה סתם": (תיב) שהוא כמו בהשבט בה"א הידיעה: (תיג) להוכיחם על דרכם, לכך הבי"ת פתוחה: (תיד) שהוא כנקמת כל מכה איש ומת שאמר בו מות

מקו"ב רש"י: נג) מכילתא שם, כתובות שם, סנהד' שם, תוספתא ב"ק פ"ט, ילקוט שם, ספ"ו: נד) מכילתא שם, ב"ק פג, ב, ילקוט שם: נה) מה שהוסיף רש"י על דברי התרגום שישלם לו שכר הרופא המתעסק ברפואתו, ולכן אמר בה"א הידיעה אבל אם לא קרא לרופא ולא רצה לרפאות לא יתן לו כלום (זכרון) ועיין מכילתא פ"ו ב"ק פה א: נו) מכילתא פ"ז ילקוט שע"ד ספ"ו מדרש אגדה: נז) בב"י סנוסח, מכה ומתי, ועיין בתפארת יוסף שכתב שיש טעם ונ"ל והרי היה בכלל ואיש כי יכה כל נפש אדם, אבל מכה איש ומת, משמע ולא אשה, וכיון דלאו אשה היינו ה"ה עבד כיון דלאשה ועבד שוין במצות בן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תְּחוֹת יְדֵהּ אִתְדְּנָא יִתְדָּן: כא בְּרַם אִם יוֹמָא אוֹ תְרֵין יוֹמִין יִתְקַיַּם לָא יִתְדָּן

תַּחַת יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם: כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי

רש"י

לומר בישראל ואם באבן יד אשר ימות בה נח) (או בכלי עץ יד גי' רא"ש) הכהו והלא דברים ק"ו ומה ישראל חמור אין חייב עליו אא"כ הכהו בדבר שיש בו כדי להמית ועל אבר שהוא כדי למות בהכאה זו עבד הקל לא כ"ש נט) : נקם ינקם. מיתת סייף ס) וכן הוא אומר חרב נוקמת נקם ברית סא) : (כא) אך אם יום או יומים יעמד לא יקם. אם על יום אחד הוא פטור על יומים לא כ"ש אלא יום שהוא כיומים ואיזה

אבן עזרא

דרכים רבים (ססו) [לד] והנה לא תועיל להם הסברא במקום הזה, והאבות קבלו כי זאת כמו חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כו כה) (ססז): (פיה"ק. אמרו המכחישים כי זה עבד מתיחד, וכן עבד עברי, ופי' ינקם להכות אדוניו (סיז). וחכמינו העתיקו כי ינקם יקח נקמת העבד המוכת שיהרג האדון בחרב (סיח) ואחר שמצאנו חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כו כה) (סיט) נקום נקמת בני ישראל (במד' לא ב) (תכ) עזבנו הפירוש הראשון, ואמר הגאון כי הכתוב לא הזכיר הבן והזכיר העבד בעבור שהאב חומל על בנו (תכא)): כא אך. הנה יוקם שהוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו הוא כמו ינקם שהוא מבנין נפעל (תכב) והכותים אמרו (תכב*), כי פי' נקם ינקם. נקמה גדולה ליסר אותו (תכג), ואם יעמוד יום אחד תהיה הנקמה פחותה, ואם יומים לא יוקם כלל, וראייתם שלא מצאנו במיתות ב"ד מלת נקמה, ואמרו כי חרב נוקמת אינה ראיה נמורה שהיא הריגה, ועוד אחר שאמר הכתוב יום מה צורך לומר יומים, וכל זה היה קשה עליהם שיהרג האדון בעבור מות העבד והנה אשיב עליהם, למה לא פי' הכתוב מהו הנקמה הגדולה או הקטנה, והנה נרדוף אחר הכתובים, נקם נקמת בני ישראל (במד' לא ב) ונהרגו המדינים כולם, והנה אמר שמשון כי אם נקמתי בכם (שופ' טו ז) ואחריו כתוב ויך אותם שוק (שם פ' ח) ואנקמה נקם אחת (שם טז כח) ומתו בבית (תכד) וחרב פיפיות בידם (תה' קמט ו) ואחריו לעשות נקמה בגוים (שם פ' ז), כי דם עבדיו יקום (דברי' לב מג), והנה דם יורה על ההריגה (תכה) ועל זה הדרך כל ד. לשון (תכו) והכתוב שאמר זה המיתה במלת נקמה (תכז) כי האדון מתגולל בעבדו (תכח) בעבור היותו ברשותו (תכט) [לה] כי לא יוכל להכות בבר ישראל אחיו (תל) וזהו שאמר (תלא) יום או יומים, והנה כמוהו על פי שנים עדים (שם יז ו) (תלג), והם אמרו

יהל אור

מות יומת: (תטו) וכמו שיבאר בפסוק כ"א אך בכולם היא במיתה: (תטז) כן הוא בג' (סנהדרי' נב ב): (תיז) וכן הביא הח' ז"ל בפי' הארוך (פ' כא) מה שפירשו הכותים "נקמה גדולה ליסר אותו": (תיח) כן אז"ל שנענש במיתת סייף כי האדון נחשב ככל רוצח נפש במזיד: (תיט) שהנקמה היא בחרב: (תכ) ונהרגו המדינים: (תכא) ואין הדבר תלוי שיכה האב את בנו מכת מות: (תכב) מחסרי פ"נ: (תכב*) ובאיזה נוסחאות והמינים אמרו, וכונתו לענין והקראים: (תכג) וכן פי' בפי' הקצר (פ' כ) שהמכחישים יפרשו להכות אדוניו: (תכד) וכן כתוב ויפול הבית על הסרנים ועל כל העם (שם פ' ל) ונהרגו כולם: (תכה) ושפיכת דם הוא בחרב, וכן שם (בשי' מא ובפ' מב) אם שנותי ברק חרבי וגו' אשיב נקם לצרי, אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר: (תכו) הח' ז"ל יבאר מה שפי' בפ' כי שהנקמה היא על דרכים רבים (עיין אות תטו) ויביא הפסוקים המורים שהנקמה היא בחרב, גם נמצא נקמה במיתה בלא חרב, ויביא ראיה משמשון שכתוב בו "ויך אותם שוק על ירך" ואינו מבואר במה, וכן בנפילת הבית שנהרגו כולם, אך חז"ל קיבלו שמיתת האדון פה הוא בסייף: (תכז) פי' הטעם שאמר הכתוב המיתה של אדון שהרג את עבדו בלשון נקמה: (תכח) ענין התנשאות שיתנשא על עבדו, וכן ת"א, של להתגלל עלינו (ברא' מג יח) "לאתרברבא עלנא": (תכט) וישולם לו כמדתו, יומת כאשר המית: (תל) והרך הכתוב המשפט הזה בלבד בעבד הכנעני ובשפחה הכנענית, לא בעברי ובעבריה כי הם כיתר בני ישראל לכל הדברים: (תלא) עתה יפרש הכתוב "יום או יומים" מה שקשה שאם מיום אחד פטור משני ימים לא כל שכן: (תלב) שקשה ג"כ

קרני אור

משפטו המיוחד לו כנ"ל, הבחור על משפטת בחוריו וכחו והזקן על משפטו: [לד] עיין יהל אור, והמק"א יפרש כי הצדוקים אומרים כי נקם ינקם הוא על דרכים רבים וקשה עליהם איך יהרג האדון בעבור מיתת העבד: [לה] אצל הרומיים היה האדון שליט בעבדיו להמיתם בכל מיתה משונה ולאיזה סבה שתהיה, ונמשך זה עד זמן הקיסרים

מקורי ובאורי רש"י: נח) במד' לה יז: נט) מכילתא שם ילקוט שם פסי"ז: ס) מכילתא שם סנהד' נב ב, ילקוט שם, פס"ו: סא) ויקרא כו כה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כַסְפּוֹ הוּא: ס כב וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר

אֲרֵי כַסְפֵּהּ הוּא: כב וַאֲרֵי יִנְצוּן גֻּבְרִין וְיִמְחוֹן אִתְּתָא מְעַדְּיָא וְיִפְּקוּן וַלְדַהָא וְלָא יְהֵא מוֹתָא אִתְגְּבָאָה יִתְגְּבֵי כְּמָא דִישַׁוֵּי עֲלוֹהִי

אבן עזרא

שלא ידעו טעמו (תלג) אם כן ישימו זו עמו (תלד) וחכמינו ז"ל אמרו כי טעם יום או יומים שתהיינה השעות שארבעה ועשרים שעות ביום (תלה), וכאשר התכלנו בו (תלו) מצאנו שיאמר בשבט, שהוא שבט מוסר, כמו אתה בשבט תכנו (משלי כג יד) (תלז), והנה האדון רוצה ליסרו (תלח), ולא הזכיר (תלט) הכתוב כאשר ימית האדון עבדו מה הדין שיהי' עליו (תמ) כי מנהג האדון לחמול על כספו שלא להמיתו כאשר יחמול אפילו על בהמתו (תמא), והשם ציוה כאשר ייסר האדון את עבדו שלא ייסרנו מוסר אכזרי, כי בראותו שנפשו יוצאה תחת השבט יניחנו (תמב) ואם לא יניחנו יהרג בעבורו (תמג) כי רחמי השם על כל מעשיו, וכתוב בדוד, ודם לרוב שפכת (דה"א כב ח) ולא היו מישראל (תמד):

רש"י

זה מעת לעת (סב). **לא יקם כי כספו הוא.** הא אחר שהכהו אף על פי ששהה מעת לעת קודם שמת חייב (סג): (כב) וכי ינצו אנשים. זה עם זה ונתכוין להכות את חבירו והכה את האשה (סד): ונגפו. אין נגיפה אלא לשון דחיפה והכאה (סה) כמו פן תגוף באבן רגלך (סו) ובטרם יתנגפו רגליכם (סז) ולאבן נגף (סח): ולא יהיה אסון. באשה (סט): ענוש יענש. לשלם דמי ולדות לבעל שמין אותה כמה היתה ראויה להמכר בשוק להעלות בדמיה בשביל הריונה (ע): ענוש יענש. יגבו ממנו ממון (עא)

(פיה"ק. וטעם **אם יום.** יום שלם שהוא כ"ד שעות (תמה) ובפי' פ' ויקהל אאריך טעם (תמו): וטעם **או יומים.** השעות הנזכרות בשני ימים (תמז): **כי כספו הוא.** טעמו כאשר נתן כספו הוא צריך ליסרו (תמח) גם יש אומר **לא יוקם** כי הוא חומל על כספו (תמט)): **כב וכי ינצו.** אלה האנשים הם עברים, שהם נצים מכה זה את זה (תנ) וכן כתוב למה תכה רעך (למעלה ב יג) (תנא): **ונגפו.** כולל

יהל אור

ג"כ אם מתקיימת עדות בשנים למה פרט לך בשלשה: (תלג) הכותים יאמרו כן: (תלד) ישימו גם יום או יומים עמו שגם זה לא ידעו: (תלה) וכן הוא (מכילתא פ"ז) „כיצד יתקיימו שני מקראות הללו יום שהוא כיומים ויומים שהן כיום, הא כיצד מעת לעת", וכן תיוב"ע „אין יומא חד מעידן לעידן, או תרין יומין קטיעין" וכן פי' הרלב"ג „יום או יומים, יום שלם שהוא משקיעת השמש עד שובו לשקוע שנית, או יומים שני ימים כשיעור היום השלם": (תלו) הח' ז"ל יחזק דעת חז"ל במיתת האדון לא כדעת הכותים, ויבאר „וכאשר הסתכלנו בו", פי' אחר העיון בענין הזה היינו יכולים לומר כי דעת התורה במלת נקם יקם הינה מיתה, לפי שלא נתכוין זה להמיתו אלא ליסרו, ואפילו הכי ענשו הכתוב מיתה לפי שמת תחת ידו, וכמו שיבאר: (תלז) ובפי' הקודם יאמר, אל תמנע מנער מוסר, כי תכנו בשבט לא ימות, והנה יש לו רשות להכותו בשבט שבו מכה גם את בנו, וכתיב חושך שבטו שונא בנו (משלי יג כד): (תלח) להוכיחו על דרכו: (תלט) לפי דעתי מן „ולא הזכיר" עד „על בהמתו" לא יכירם מקומם פה, ומקומם בסוף הפי' מהפסוק אחר „ולא היו מישראל", והמשך הפי' צ"ל פה „והשם ציוה" וכו': (תמ) פי' אם דינו ביום או ביומים, או כבן סורין עד שיקום ויתהלך בחוץ ונקה האדון, כי מה שידבר הכתוב „ומת תחת ידו" הוא כשימית במקרה כי האדון מייסרו: (תמא) ע"כ לא זכר מה הדין יהיה על האדון אם ימית העבד בכוונה, כי זה דבר שאי אפשר, כי מנהג האדם לחמול על כספו: (תמב) והיה לו להסיר ידו ממנו: (תמג) כי אין זה תוכחה אלא רציחה, ואמר הכתוב בלשון נקמה שינקמו ממנו על אשר נתאכזר עליו, גם הב"ד ימיתוהו מיתת אכזרי: (תמד) ובכל זאת מנעו השם מפני זה לבנות ביהמ"ק ואמר לו „לא תבנה בית לשמי" (שם): (תמה) כמו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (ברא' א ה) והוראתו על מעל"ע: (תמו) עיין בפי' הקצר (למטה לה ג): (תמז) עיין אות תלה: (תמח) שישמע לו: (תמט) ואין אדם מתכוין להפסיד ממונו ולהמית עבדו שהוא קנין כספו, ולא היתה כוונתו להמיתו, לא יוקם: (תנ) וזה הוא ההבדל שבין מצה ומריבה, שמצה הוא עי' הכאה: (תנא) ויביא ראיה שהוא הכאה, מדכתיב

מקו"ב רש"י: סב) מכילתא שם ילקוט שלה פס"ז ועיין יהל אור אות תלה: סג) מכילתא שם: סד) אעפ"י שלא נתכוין לאשה אלא זה לזה חייבין, עיין מכילתא פ"ח ילקוט שלי"ה: סה) ולא ענין מיתה: סו) תה' צא יב: סז) ירמי' יג טז: סח) ישעי' ח יד: סט) אלא בולדות: ע) מכילתא שם ילקוט שם פס"ז, מדרש אגדה: עא) בכתוב אין עונש אלא בממון ובלשון חכמים כל תשלומי חטא קרוי עונש, ועיין מכילתא שם ילקוט שם פס"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר ליהדות ותורה

בַּעְלַהּ דְּאִתְּתָא וְיִתֵּן עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא: כג וְאִם מוֹתָא יְהֵא וְתִתֵּן נַפְשָׁא

יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים: כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה

רש"י

כמו ועכשו הוצו מחה כסף עב): כאשר ישית עליו וגו'. כשיתבענו הבעל בב"ד להשית עליו עונש על כך עג): ונתן. המכה דמי ולדות: בפללים. על פי הדיינים עד): כג) ואם אסון יהיה. באשה: ונתתה נפש

אבן עזרא

שניהם (תנב), כי פעם יהיה פירוש זה או זה (תנג) וכן באש ישרפו אותו ואתהן (ויקרא כ) זאת או זאת (תנד) ואם שניהם ישראלים דין אחד להם (תנה) וזאת האשה היא ישראלית: ולא יהיה אסון. באשה: ענוש יענש. בעבור הילדים שיצאו ומתו (תנו): כאשר ישית עליו. אבי הילדים (תנז) אם יעשה בחפצו הנוגף (תנח), ואם לאו יתן עפ"י ב"ד (תנט) כמו ופללו אלהים (ש"א ב כה) (תס): נפיה"ק. וכי ינצו. בנין נפעל והנו"ן שרש (תסא) מגזרת אוהב מצה (משלי יז יט) כמו מריבה (תסב): ונגפו. זה או זה (תסג), וכן באש ישרפו אותו ואתהן (ויקרא כ יד) זאת או זאת (תסד): ילדיה. ואם לא היה אחד (תסה): וטעם הרה. (תסו) בעבור שהיא עומדת בכספה (תסז) היינו חושבים כי אין משפט זאת כמשפט כל הנהרגין (תסח): וטעם כאשר ישית עליו בעל האשה. אם יקבל למלאות רצון הבעל יתן לו, ולא ילך אל המקום הנבחר לכהנים או אל מקום השופט, ואם לא ירצה לתת את אשר ישית עליו (תסט) ילך לבית דין ויתן על פיהם והטעם בדבור פלילים או כמשפט (תע): פלילים. מגזרת ופללו אלהים (ש"א ב כה) (תעא): ואם אסון יהיה. לאשה יומת (תעב) כי בתחלה אמר וכי ינצו והוא נתכוין לעשות רע לרעהו, ואם לא נתכוין להרוג האשה יהרג עליה (תעג) ולא על בנית, כי איניטו חיים עד צאתם לאויר העולם (תעד) רק עונש עליהם (תעה): כג ואם אסון יהיה. לאשה (תעו) ויש מחלוקת (תעז), אומרים כי יומת הנוגף בעבור שמחשבתו להרוג אחיו יומת, וראייתם כי על

יהל אור

מדכתיב, שני אנשים עברים נצים (למעלה ב יג) וא"ל משה, למה תכה רעך (שם): (תנב) שניהם נגפו אותה בדרך מקרה ולא בכוונה, כגון שבאה להפריד ביניהם: (תנג) ובא כנוי הרבים לאחד מהם, ויהיה פי' ונגפו, ונגף אחד מהם, אעפ"י שהוא לשון כולל: (תנד) וכן פי' הח' ז"ל שם "זאת או זאת, אם היתה האם אשתו תשרף הבת, וכן הפך הדבר": (תנה) ואם אחד מהם עכו"ם אין דין אחד להם, כי העכו"ם חייב מיתה אף על הוולדות: (תנו) וישלם דמי ולדות לבעל, וכן הוא (מכילתא פ"ח) לא יהיה אסון באשה, ענש יענש בוולדות: (תנז) כי שומת הבנים על אבי הילדים לא על בעל האשה, אם איננו אב הבנים, וגם לא האם, וכן הוא (מכילתא שם) "לפי שנאמר כאשר ישית עליו בעל האשה אעפ"י שאין ההריון שלו, ת"ל הרה, מגיד שאינו חייב אלא לבעל ההריון": (תנח) פי' שהנוגף יתפשר עמו לרצונו, ובמקו"ג קהלות משה וכן דו"ו, וכן בבאר יצחק הגי' כחפצו: (תנט) פי' שהדיינים והשופטים ישפטו ביניהם: (תס) פי' שישפטנו הדיין, והנה הח' ז"ל יפרש דו"ו ונתן היא וי"ו המחלוקת, ופי' הכתוב, הוא שיתן, או כאשר ישית עליו הבעל, או כפסק הדיינים, ועיין ברמב"ן מה שהשיג ע"ז, ועיין במיני תרגומא להג' ר"י ברלין, מה שהעיר על הרמב"ן בזה: (תסא) שרשו "נצה": (תסב) והושאל על מריבה קשה: (תסג) עיין אות תנג: (תסד) עיין אות תנד: (תסה) כי על הרוב יולד אחד, גם אין לפרש דווקא ילדיה הרבים, דסתם הרה אין מפלת רק ולד אחד וכן הוא (מכילתא פ"ח) "ומנין אפילו אחד ת"ל הרה מכל מקום": (תסו) מלת "הרה" מיותר: (תסז) נ"ל "אומדת" באל"ף, בעבור שאמין אותה בכספה, כמה היתה ראויה להמכר בשוק בשביל הריונה, וכן שומת הגניפה, כי חבל אשה לבעל (מכילתא שם): (תסח) ובא הכתוב לומר נפש תחת נפש, והוא כדעת הת"ק (מכילתא שם) וכן דעת רבנן (סנהדר' עט א) נפש הוא משלם, ואינו משלם ממון תחת נפש: (תסט) בעל האשה: (תע) עיין אות תם: (תעא) ושניהם המשפט והדין: (תעב) כי פי' נפש ממש: (תעג) פי' ואף אם לא נתכוין להרוג האשה יהרג עליה, וכדעת רבנן (סנהד' עט א) נתכוין להרוג את זה והרג את זה חייב: (תעד) ואם כי קראם הכתוב ילדים ע"ש סופם כי לא נולדו, אלא היו ראוין להיות ילדים: (תעה) פי' רק יענש עליהם, והעונש הוא ממון, ובמקו"ג נוסף עוד מהח' ז"ל וז"ל "והעד כי אין העובר חי עומד בנפשו (והעד) שהיתה השה, ויצא חצי העובר בשעת השחיטה בעוד לא השלים הברכה או אחרי הברכה, הנה עד זה נאמן, גם חכמינו הוציאו הכל לאור" עיין חולין פ' בהמה המקשה: (תעו) אסון הוא מקרה מות אין הכנה אליו, וכן הוא. (מכילתא פ"ח) אין אסון אלא מיתה: (תעז) עיין (סנהד' עט א) מחלוקתם

כוס

מקורי ובאורי רש"י: עב) דבר' כב יט: עג) ולא קאי אבעל וקאי על ב"ד, והכ"ף הוא כף הזמן כשיתבעט הבעל ב: עד) מכילתא שם סנהד' קיא ב, ספרי פ' שלשט, ספ"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת

חֲלָף נַפְשָׁא: כד עֵינָא חֲלָף עֵינָא שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא יְדָא חֲלָף יְדָא רַגְלָא

אבן עזרא

הילדים כתוב ענש יענש (תעח) ועל מות האשה כתוב ונתת נפש תחת נפש (תעט), ואם הוא עונש (תפ) מה יתרון למות האשה יותר מן הילדים (תפא) ואם אמרנו שהם בני עונשים (תפב) למה שינה הכתוב לומר נפש תחת נפש (תפג) ומחלוקת אחרת אומרת כי המתכוין להרוג את זה והרג את זה לא יומת (תפד) ושינה הכתוב לומר נפש תחת נפש (תפה) כי עונש הנפש יותר מהילדים הרבה מאוד (תפו) וראייתם הכתוב הבא אחריו עין תחת עין, שאינו כמשמעו רק הוא כפר (תפז) ונזכר זאת הפרשה בעבור עין תחת עין, שן תחת שן (תפח) כי אחריו כתיב משפט עין העבד ושנו (תפט): **כד עין.** אמר רב סעדיה, לא נוכל לפרש זה הפסוק כמשמעו (תצ) כי אם אדם הכה עין חבירו, וסרה שלישית אור עיניו, איך יתכן שיוכה מכה כזאת בלי תוספת ומגרעת, אולי יחשיך אור עינו כלו (תצא) ויותר קשה הכויה והפצע והחבורה, כי אם היו במקום מסוכן אולי ימות ואין הדעת סובלת (תצב), אמר לו בן זוטא והלא כתוב במקום אחר, כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו (ויקרא כד כ) (תצג) והגאון השיב לו יש לנו בי"ת תחת על (תצד), והנה טעמו כן ינתן עליו עונש (תצה) ובן זוטא השיב לו כאשר עשה כן יעשה לו (שם פ' יט) (תצו) והגאון השיב, הנה שמשון אמר, כאשר עשו לי כן עשיתי להם (שופ' טו יא) ושמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים, רק גמולם השיב להם (תצז), ובן זוטא השיב אם היה חסכה עני מה יהיה עונשו, והגאון השיב אם עור יעור עין פקח מה יעשה לו (תצח) כי העני יתכן שיעשיר וישלם רק העור לא יוכל לשלם לעולם, והכלל לא נוכל לפרש על דרך מצות התורה פירוש שלם אם לא נסמוך על דברי חז"ל (תצט) כי כאשר קבלנו התורה מן האבות כן קבלנו תורה שבעל פה אין הפרש ביניהם, והנה יהיה פי' עין תחת עין ראוי להיותו עינו תחת עינו אם לא יתן כפרו (תק) ואמר הגאון כי יש שן שהעונש שלו מעט אם יהיה המוכה נער (תקא) כי אם יכרת עוד יחליף (תקב), והזכיר היד, כי היא בעלת מלאכה, והזכיר הרגל שהוא יותר קשה מהיד, כי לא יוכל אדם ללכת ברגל אחת, ולפי דעתי, כי הזכיר אלה האיברים על ההוה

רש"י

תחת נפש. רבותינו חולקים בדבר יש אומרים נפש ממש עה) ויש אומרים ממון עו) אבל לא נפש ממש שהמתכוין להרוג את זה והרג את זה פטור ממיתה עז) ומשלם ליורשיו דמיו כמו שהיה נמכר בשוק: (כד) עין תחת עין. סימא עין חבירו נותן לו דמי עינו כמה שפחתו דמיו למכור בשוק וכן כולם ולא נטילת אבר ממש כמו שדרשו

יהל אור

בזה: (תעח) שפי' עונש ממון: (תעט) ופי' בוודאי נפש ממש: (תפ) ואם אמרנו שגם בנפש תחת נפש הוא עונש ממון: (תפא) ולמה חלקן הכתוב, ובמקח"מ „מה יתרון לאשה": (תפב) ר"ל כי הילדים הם בני עונש מיתה, כלומר שבעבורם יומת הנוגף, וזה שאמר ענש יענש יהיה טעמו מות: (תפג) פי' מה טעם שינה הכתוב לשונו שאמר על מות האשה נפש תחת נפש, אחר ששניהם אנשי מות: (תפד) כן הוא דעת רבי ור"ש (סנהד' עט א) ועיין (מכילתא פ"ח): (תפה) אף שהמכוון בזה הוא עונש ממון: (תפו) והילדים שעדיין לא נולדו אין ראוי שיהיה משפטם כנפש הגדול: (תפז) ופי' דמי עין, וכן דעת רז"ל (ב"ק פד א, מכילתא שם): (תפח) שכולם הם כופר ממון: (תפט) דין עבד כנעני: (תצ) כפשוטו ממש: (תצא) ואין בזה השוואת היוסר והמשפט: (תצב) פי' ואין הדעת סובלתו: (תצג) ונראה שלא ילקה על המומים כפר אלא מום ממש: (תצד) כמו כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה (נחמי' ב יב) שפי' עליה: (תצה) עיין בב' (ב"ק פד א): (תצו) פי' הוא יאמר איך נקיים הכתוב „כאשר עשה כן יעשה לו" אם לא בעשיית חבורה ממש, שהרי הוא חבורה עשה, ואם זה שעשה חבורה הוא חייב לשלם דמים, האיך יתקיים כאשר עשה כן יעשה לו: (תצז) כי הם גזלו את אשתו, והוא שרף את תבואתם, והרי מעשה שלהם לא היה כמעשה שלו, אלא וודאי כיון שהרעו זה לזה כאלו השתלמו גמולו: (תצח) וכן הוא בדרז"ל (ב"ק שם) מאמר רשב"י, הרי שהיה סומא וסימא וכו' האיך אני מקיים בזה עין תחת עין: (תצט) וא"א שמתקיים אלא כפי קבלת רז"ל בדמים ולא בנטילת אבר ממש: (תק) ופי' שמדין הגמול הוא חייב בכך אם לא יתן כפרו: (תקא) בעודו קטן: (תקב) ונקרא שן הלב (מכילתא פ"ט קדושין כד ב) עיין אות תקס

מקו"ב רש"י: עה) דעת ת"ק מכילתא שב ספ"ז: עו) דעת רבי מכילתא שם, סנהד' עט א ופו ב ילקוט שלו: עז) פד שיתכוין לו, עיין יהל אור אות תפד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חֲלָף רַגְלָא: כה כְּוָאָה חֲלָף כְּוָאָה פִּדְעָא חֲלָף פִּדְעָא מַשְׁקוֹפֵי חֲלָף

יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל: כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה

רש"י

רבותינו בפ' החובל (עח): (כה) כויה תחת כויה. מכות אש ועד עכשיו דבר בחבלה שיש בה פחת דמים ועכשיו בשאין בה פחת דמים אלא צער כגון כואו בשפוד על צפרניו אומדים כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך (עט): פצע. היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו נפר"דור בלע"ז הכל לפי מה שהוא אם יש בו פחת דמים נותן נזק ואם נפל למשכב נותן שבת ורפוי ובשת וצער. ומקרא זה יתר הוא ובהחובל (פ) דרשוהו רבותינו לחייב על הצער אפילו במקום נזק שאף על פי שנותן לו דמי ידו אין פוטרין אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לחתכה בכל מה שירצה אלא אומרים יש לו לחתכה בסם שאינו מצטער כל כך וזה חתכה בברזל וצערו: חבורה. היא מכה שהדם

אבן עזרא

ברוב, כי כאשר יכה אדם חבירו, אז יכנו בעין שהוא עומד כנגדו, או בפה שעומד כנגדו וישבור שניו, או ביד שבה ילחם, או ינן בעד פניו, או ברגל בברחו מפניו (תקג): (פיה"ק, והמכחישים יפרשו כל אלה הנזכרים שהם כמשמעם (תקד) [לו] ומעתיקי התורה אמרו כי יש כופר לכולם, והנה יהיה פי' עין תחת עין, כי החובל חייב שיוציאו עינו תחת העין שהוציא, רק אם יתן כופר עינו (תקה) וזה כטעם וגם בעליו יומת (פ' כט) ואח"כ אם כפר יושת עליו (פ' ל) (תקו) ובפ' אמור אל הכהנים אאריך מעט (תקז) וטעם להזכיר עין ושן ויד ורגל (תקח) כי יוכל אדם לעשות בעין אחת אם נעדרה אחותה, מה שלא יוכל אדם לעשות כן ביד אחת, גם יעשה ביד אחת מה שלא יוכל לעשות כן ברגל אחת, גם יש שן שהעונש מעט, והיא שן העבד עד חיותו בן שבע שנים (תקט), וי"א כי אלה האיברים הם בחוץ לצורך בן אדם, העין לראות, כי רובי המלאכות תלויות בה, והידים הם האומנים (תקי) והרגלים לשאת הגוף, והזכיר השנים, בעבור שישחית סוד השנים הדבור, גם יזיק שלא יטחן המאכל, ויש מלאכות תלויות בדבור, ולא הזכיר הכתוב האזן, כי הוא מצד הפנים, ויש לה ארחות עקלקלות ולא תבא לידי נזק מהרה מדבר חוץ (תקיא) [לז] גם לא הזכיר האף, כי אם ינזק ימות האדם (תקיב)): כה כויה. מכות אש כמשמעו (תקיג) וי"א כי פצע להוציא דם (תקיד) וחבורה מכה בלי דם (תקטו), והגאון אמר כי פצע שבירת עצם

יהל אור

תקס: (תקג) ומהם תקים. על יתר האיברים: (תקד) כפשוטם ממש: (תקה) עיין אות תק: (תקו) עיין בפי' הה' ז"ל ובבאורי שם: (תקז) עיין בפי' הה' ז"ל (ויקרא כד, יח יט): (תקח) הה' ז"ל יפרש למה כתב הכתוב כסדר הזה, בתחלה עין ואח"כ שן ואח"כ יד ורגל, ולמה תפס קרא אלו האברים: (תקט)' מפני שהשניים הראשונות אשר צמחו להילד בראשית ימיו, הנם רק עשרים במספר, וימוטו וישוחו בעבודתם יום יום ויעמדו על עמדם עד שנה השביעית, ומני אז יחולו לנפול אחת ואחרות תחתיהן תעמודנה: (תקי) מלשון מעשה ידי אמן (ש"ה ז ב) כי כל המלאכות נעשה בם: (תקיא)** אם יכה עליו: (תקיב) ובמקה"מ נוסף עוד פה מהה' ז"ל ואין טענה מהתיכתו, כי יחתכוהו בחכמה ובערמה, גם לא הזכיר השפתים, כי בהשחתתם ישחית הדבור, והעד אותיות בומף (פי' שמוצאם מהשפתים) ואף כי הכתוב אומר, בורא ניב שפתים (ישעי' נז יט) והוא הדבור, גם ויהי כל הארץ שפה אחת (ברא' יא א) ובעבור שהדבור יוצא מהשפתים נקראת הלשון עליהם, ויסוד הדבור הם על שבע מערכות, ולא יתכן להיות בפחות מהם, והם ריאה, וגרון וחזה, וחיך, ולשון, ושפתים, ושנים": (תקיג) וכן פי' רש"י ז"ל: (תקיד) פצע הוא מכה הפותח את הבשר ומוציא דם: (תקטו) חבורה הוא מכה שהדם נגרר בה ואינו

קרני אור

אדריאנוס ואנטנינוס אשר רחמו עליהם ואסרו הריגתם, עיין בס' העבדות עפ"י התורה והתלמוד, להרב הגדול צדוק הכהן מפאריס, מה שהאריך בזה: [לו] וכן (מגילת תענית פ"ד) שהיו ביתוסים אומרים עין תחת עין, שן תחת שן, שפיל אדם שנו של חבירו יפיל את שנו, סמא את עינו של חבירו, יסמא את עינו שיהיו שוים כאחד" ועיין במג"ת שהוציא לאור הרב החכם מ' מנחם גראסבערג ושם בהערה ד הביא מה שכבר תמהו חכמים הרבה איך נוכל לייחס הדינים שנזכרים בפירושי המקראות האלה רק לצדוקים ולא לדעת הפרושים, שהרי בב"ק פד א, ר"א אומר עין תחת עין ממש וכן ת"א עינא חלף עינא עיי"ש, ועיין בגל"ג, וכלחם ושמלה, מה שהאריכו בזה על תרגומו של אונקלס: [לז] והנה האזן אעפ"י שעוזרת לשמיעת קול שעקלקלות שבה בתוך האזן נתון, עם כל זה, אין נזקו כל כך, לפי שהעצם אשר בפנים הוא עצם חזק, וקוראים אותו עצם אבניי, ויש לו ג"כ ארחות עקלקלות, ובשם ית' בואת אדון הטבע נוס לו

מקו"ב רש"י: עח) ב"ק פג ב ופד א, מכילתא שם, ספ"ז, מדרש אגדה, ילקוט שלי"ו: עט) עיין מכילתא שם, ב"ק פג ב ילקוט שלי"ט: פ) ב"ק פד א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

תַּחַת חַבּוּרָה: ס כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ: כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן

אונקלוס

מַשְׁקוֹפֵי: כו וַאֲרֵי יִמְחֵי גְּבַר יָת עֵינָא דְעַבְדֵּהּ אוֹ יָת עֵינָא דְאַמְתֵּהּ וִיחַבְּלִנַּהּ לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּהּ חֲלַף עֵינֵהּ: כז וְאִם שִׁנָּא דְעַבְדֵּהּ אוֹ

אבן עזרא

וחבורה מכת דם (תקטז): (פיה"ק. **כויה.** היא מכת אש (תקיז): **פצע.** לרצץ העצם, וכן הכה ופצוע (מ"א כ לז) (תקיח): **וחבורה.** היא המכה בבשר ובעבור שתעשה לחה נקראת כן, בעבור שתתחבר אליה כל לחה רעה, וכל דם שאינו זך (תקיט)): **כו וכי יכה.** צוה השם שיצא העבד חפשי תחת עינו או שנו (תקכ) שלא יהא אדוניו אכזרי שיכנו מכה נמרצה (תקכא) כי אם ישחית עינו או אפילו שנו יצא מרשותו חפשי ויאבד ממונו (תקכב): (פיה"ק. **את עין עבדו.** אמרו הקדמונים כי זה איננו ישראלי, כי משפטו כעין החפשי (תקכג) כל שהוא מעין יעקב (תקכד) וזה עבדו מתיהד מהגוים ששב לדת ישראל (תקכה), ויאמר הגאון כי טעם עין ושן (תקכו) בעבור חם שראה גם ויגד (תקכז) [לח], והנכון בעיני כי הכתוב דבר על ההוה, כי המכה את אחר בפנים, וגם אין אבר מסוכן כעין ושן, בין המכה באבן או בעץ או ביד (תקכח) גם זה מוסר לאדון שלא יוסר עבדו יותר מדאי, ויפחד אם יכנו, יעשה דבר שלא ימשול בו לעולם (תקכט), והמכחישים אמרו, כי זה הוא העבד העברי, ואם יעלו שני הפירושים בכף מאזנים ויהיו שוים (תקל) תכריע הקבלה את האמת (תקלא)): **כז ואם שן.** דבר הכתוב על ההוה ברוב כאשר הזכרתי (תקלב) וכן יצא בראשי איברים.

רש"י

נגרר בה ואינו יוצא אלא שמאדים הבשר כנגדו [סא] לשון חבורה עק"א בלע"ז כמו ונמר חברבורותיו [סב] ותרגומו משקופי ל' חבטה בטדור"א בלע"ז וכן שדופות קדים [סג] שקיפן קדום חבוטות ברוח. וכן על המשקוף [סד] על שם שהדלת נוקש עליו: (כו) את עין עבדו. כנעני [סה] אבל עברי אינו יוצא בשן ועין כמו שאמרנו אלא לא תצא כצאת העבדים [סו]: תחת עינו. וכן בכ"ד ראשי אברים אצבעות הידים והרגלים ושתי אזנים והחוטם וראש הגויה שהוא גיד האמה [סז]. ולמה נאמר שן ועין שאם נאמר עין ולא נאמר שן הייתי אומר מה עין שנברא עמו אף כל שנברא עמו והרי שן לא נברא עמו. ואם נאמר שן ולא נאמר עין הייתי אומר אפי' שן תינוק שיש

קרני אור

פיעסס וכו', לפי שלא יקרבו גלי האויר מזג סרות כשיכנסו באזן, ועוד שיתעכב שם הכרת הקול עד שיבין האדם מה שבאותו הקול: [לח] כן הוא (תנחומא ב נח אות נא) ,חם ראה בעיניו והגיד בפיו לפיכך אמר הקב"ה אם ילקה אחד מן העבדים בעינו או בשינו יצא לחירות' וכן בוכח כמאמר בזה בב"ר פ' לו ה, בקילור, מה

יהל אור

ואינה יוצאה, ומראית הבשר משתנה וקלה מפצע: (תקטז) עיין אות שסד: (תקיז) נ"ל מכות אש: (תקיח) וכפי' הארוך פי' כן בשם הגאון: (תקיט) עיין שרשי רד"ק שרש חבר: (תקכ) וידבר פה מעבדו הכנעני, אבל עברי אינו יוצא בשן ועין: (תקכא) פי' מכה חזקה, וכן קללה נמרצת (מ"א ב ח) שפי' הזקה: (תקכב) וכן פי' חז"ל (מכילתא פ"ח) שמפני שהתורה אמרה לעולם בהם תעבודו (ויקרא כה מו) לכן החמירה התורה על האדון המכה את עין עבדו שיהיה חמור יותר מן המכה את עין בן חורין, או עין עבד עברי, ולכן אעפ"י שהם כספו יצאו לחירות ולא יעבדוהו עוד, ויאבד כספו: (תקכג) כי משפט עבד ישראלי כמשפט בן חורין, שא"ל לשלם רק דמי העין: (תקכד) וכן כתב (למעלה פ' ב) ,כי לא מצאנו מלת עברי כ"א על בני יעקב' לכן תפס הה' ז"ל הלשון הזה ,מעין יעקב': (תקכה) והוא גר שער, המקבל עליו לשמור ז' מצות בני נח, ועיין (למעלה כ, ט) קרני אור הערה לח: (תקכו) פי' מדוע הזכיר הכתוב רק עין ושן: (תקכז) שראה ערות אביו, ע"כ הזכיר עין, גם ויגד לשני אחיו בחוץ (ברא' ט כב) ע"כ הזכיר שן, ועיין קרני אור: (תקכח) כמש"כ (פ' יח): (תקכט) עיין אות הקכב: (תקל) פירוש המכחישים ופי' הקבלה אף אם יהיו שוים: (תקלא) שהמצוה הזאת היא בענין העבד והאמה הכנענית: (תקלב) עיין כפי'

מקו"ב רש"י: סא) נ"ל שמאדים הסור כנגדו (שם אסרים): סב) ירמי' יג כג: סג) ברא' מא כג: סד) לעיל יב ז: סה) מכילתא פ"ט ילקוט של"ט סס"ז: סו) דליף מהקישא עברי לעברים: סז) עיין מכילתא שם קדושין כד א נגעים פ"ו מ"ז ילקוט שם ועיין יהל אור אות תקלד:

פיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲמָתוֹ יַפִּיל לְחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ: פ כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל

אונקלוס

שִׁנָּא דְאַמְתֵיהּ יַפֵּל לְבַר חוֹרִין יִפְטְרִנֵּהּ חֲלָף שִׁנַּהּ:
כח וַאֲרֵי יִגַּח תּוֹרָא יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וִימוּת אִתְרְגָמָא יִתְרְגֵם תּוֹרָא וְלָא יִתְאֲכֵל יָת

רש"י

לא חליפין לכך נאמר עין (פח): (כח) וכי יגח שור. אחד שור ואחד כל בהמה וחיה ועוף אלא שדבר הכתוב בהווה (פט): ולא יאכל את בשרו. ממשמע שנא' סקול יסקל השור איני יודע שהוא נבלה ונבלה אסורה באכילה אלא מה ת"ל ולא יאכל את בשרו שאפילו שחטו לאחר שנגמר דינו אסור באכילה בהנאה מנין ת"ל ובעל השור נקי כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום וזה מדרשו (צ) ופשוטו כמשמעו לפי שנאמר במועד וגם בעליו יומת הוצרך לומר בתם ובעל השור

אבן עזרא

כפי הקבלה (תקלג): (פיה"ק. גם הם קבלו כי יצא העבד בכ"ד ראשי אברים (תקלד) על כן אמרתי, כי הכתוב באר הנמצא תמיד (תקלה), וסמך בנשארים על התורה בעל פה (תקלו)): כח וכי יגח. הזכיר זאת הפרשה, בעבור אם יגח השור עבד או אמה (תקלז), וזה האיש והאשה (תקלח) ישראלים, והזכיר האשה ולא עשה כן בפסוק מכה איש ומת (פ' יב) (תקלט) כי מנהג הלשון להזכיר הנכבד שהוא הזכר, והוא הדין לנקבה, והזכיר האשה עתה, בעבור שיש מקומות שאין מנהג האשה לצאת חוץ מהעיר לשדה אל מקום ששם השורים, שלא יחשוב אדם ויערער ויאמר למה שנתה המנהג, ובעבור זה כתוב אחריו או בן יגח או בת יגח (פ' לא) כי משפט מכה איש שוה הוא יהיה גדול בשנים או קטן ולטן. והזכיר הבן והבת שהם קטנים שלא יערער בעל השור על האבות שהיה עליהם לשמרם (תקמ): סקול יסקל השור. טעם ולא יאכל את בשרו כמו הגבלה שיאבלנה גר שער או נכרי (תקמא), וקדמונינו אמרו כי כל מקום שכתוב בו לא יאכל (תקמב) הוא אסור בהנאה (תקמג) [מ]: ובעל השור נקי. מעונש (תקמד): (פיה"ק. כי יגח. מהבנין הקל (תקמה) וטעם להזכיר או את האשה, בעבור שיש מקומות שאין מנהג הנשים ללכת אל מקום ששם השורים, כמו בשדות, שלא יחשוב אדם לומר היא הביאה (תקמו) שיצאה ממנהג המדינה, וזה הפי' בעבור והכית איש או אשה (פ' כט) וכן טעם (תקמז) או בן יגח, נער קטן, או נערה קטנה, שלא יאמר אדם לנה

יהל אור

בפי' הקלר פ' כד: (תקלג) ובמכילתא, וכן הוא בג' (קדושין כד א) שתפסו שן ועין לדוגמא, שה"ה שיוצא בכ"ד ראשי איברים שאינם חוזרים: (תקלד) בקדושין כה א, ובנגעים פ"ו מ"ז, קחשיב כל ראשי איברים ואלו הן, ראשי אצבעות ידים ורגלים, וראשי אזנים, וראש החוטם, וראש הגויה, וראשי דדים שבאשה, ועיין פי' רש"י ז"ל (פ' כו ד"ה תחת עינו) שיחשוב ראשי אזנים לשתים, ולא יחשוב דדי אשה, ובקדושין ובנגעים יחשבו ראשי אזנים לאחד, וכן דדי אשה לאחד עיי"ש, אבל שן ועין מפורשים בתורה: (תקלה) כשן ועין: (תקלו) ויחזיק דעת חז"ל: (תקלז) יפרש הסמיכות: (תקלח) נ"ל „והאשה": (תקלט) שלא הזכיר שם האשה: (תקמ) והרמב"ן כתב שלא יעלה על הדעת שהממית את הקטנים אינו רע כל כך, ודרך רוב השוורים שלא ייראו מהם ולא יתחייב בעליו, ולפיכך אמר הכתוב, כמשפט הזה יעשה לו: (תקמא) כש"כ (דברים יד כא): (תקמב) יאכל בצירי היו"ד: (תקמג) כן הוא בג' (ב"ק מא א קדושין נו ב, פסחים כא ב) מאמר ר' אבהו א"ר אליעזר: (תקמד) ממיתה ומאחר עונשין כל זמן שלא הועד בו: (תקמה) והוא ענין ההדיפה והמכה בקרן: (תקמו) פי' היא הביאה האסון עליה: (תקמז) כי שם ג"כ הטעם הזה

קרני אור

טעם עבד יוצא בשן ועין מסכא ויקרא ויגד", וכן הוכא המאמר הזה בפס"ז משפטים כא כז ביתר ביאור, מפני מה עבד כנעני יוצא בשן ועין לפי שחם אבי כנען ראה בעינו את ערות אביו והגיד לשני אחיו, ולא כוש להגיד, והראה להם שיניו, לא תהא חירותו אלא בשבתו בהפלת עינו ושינו": [לט] ובמכילתא פ"ג למד מן ואיש כי יכה כל נפש אדם (ויקרא כד יז) להכות את שהכה את האשה ואת הקטן: [מ] וכן פי' הרלב"ג, לא יאכל את בשרו ולא יהנו ממנו, כי האכילה הוא מין ממיני ההנאה ולא היה צריך לומר בכאן שלא יאכל את בשרו אם

מקו"ב רש"י: פח) עיין מכילתא שם קדושין כד ב ילקוט שם, פס"ז: פט) עיין מכילתא פ"י, ב"ק נד ב, ילקוט שלש פס"ז: צ) ב"ק מא א, קדושין נו ב, ועיין מכילתא שם מה שדרשו פ"ז, וכן בפסחים נו ב מאמר ר' אבהו, ילקוט שם, פס"ז, מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

הַשּׁוֹר נָקִי: כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא
מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו
וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה
הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת:
ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן

אונקלוס

בִּסְרֵהּ וּמָרֵהּ דְּתוֹרָא יְהֵי
זַכָּאָה: כט וְאִם תּוֹר נַגָּח
הוּא מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי
וְאִתַּסְהַד בְּמָרֵהּ וְלָא
נַטְרֵהּ וְיִקְטוֹל גַּבְרָא אוֹ
אִתְּתָא תּוֹרָא יִתְרְגֵם וְאַף
מָרֵהּ יִתְקְטֵל: ל אִם מָמוֹן
יְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי וְיִתֵּן פּוּרְקַן

אבן עזרא

לא שמר: אבות הנער אותו, כי לולי היותו נער היה בורח מפניו ונמלט, ובעבור אלה שניהם בא גם הראשון (סקפח), וטעם ולא יאכל, אם ישחטנו אדם קודם שיסקל (תקפט), ויתכן ששחטו אדניו והוא לא ידע אם נגח (תקג), וקדמונינו העתיקו כי כל מקום שנאמר בו „לא יאכל" הוא אסור בהנאה (תקצא)) : **כט ואם.** אין ספק כי אין כופר למומתי ב"ד (תקצב) על כן אמרו מעתיקי הדת כי וגם יומת, מיתה בידי שמים (תקצג) הנה יהיה זה יומת לפי דעתי כמו עין תחת עין, שהוא ראוי שימות אם לא יתן כופר נפשו (תקצד) [מא] וכל זה, בעבור שהוא כתוב יומת ולא ימות (תקצה) [מב] : (פיה"ק. **מתמול שלשום.** קודם אותו היום (תקצו), ואין לנו צורך לפירוש הגאון שאמר שטעמו שיועד בבעלי שלשה פעמים (תקצז) : **והועד.** אזהרה בעדים כשרים (תקצח), ומעתיקי התורה אמרו כי **וגם בעליו יומת.** שהיא מיתה בידי שמים, ונכון הוא כי אין כפר למומתים בבית דין (תקצט) גם יתכן להיותו כמו עין תחת עין, כי חייב הוא שימות אם לא יתן פדיון נפשו (תקס)) : **ל אם כפר.** אין זה הספק, ולא תקחו כפר (במדבר לה לא) כי הכתוב שם הוא רוצח

רש"י

נקי: (כט) **מתמול שלשום.** הרי שלש נגיחות [צא]: **והועד בבעליו.** ל' התראה בעדים כמו העד העיד בנו האיש [צב]: **והמית איש וגו'.** לפי שנאמר כי יגח אין לי אלא שהמיתו בנגיחה. המיתו בנשיכה. דחיפה. ובעיטה מנין. ת"ל והמית: **וגם בעליו יומת.** בידי שמים [צג] יכול בידי אדם ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא [צד] על רציחתו אתה הורגו ואי אתה הורגו על רציחת שורו [צה]: (ל) **אם כופר יושת עליו.** אם
י

קרני אור

יתם כותו למנוע אכילתו לבד, כי מפני שהוא נסקל אין ספק שהוא אסור באכילה: [מא] עיין יהל אור, וכן פי' הרמב"ן דעת אונקלס, ועיין בגל"ג ובלתם ומלה מה שהעירו ע"ז: [מב] עיין בנתה"ש שרוצה להשוות דעת הר' ז"ל עם דעת הרמב"ן ז"ל. ויפה העיר המאמר ע"ז, כי אין דברי שניהם עולים בקנה אחד, וכן באלתי כיהל אור דעת הר' ז"ל, כי מה שנאמר יומת כהפעל יורה

יהל אור

הזה: (תקפח) פי' בעבור אלה שניהם הבן והבת, בא גם הראשון מהאשה כי טעם אחד לכולם: (תקפט) וכן אז"ל (ב"ק שם קדושין שם) אפילו שחטו קודם סקילה אחר שנגמר דינו השור באכילה: (תקצ) אעפ"כ אסור באכילה: (תקצא) עיין אות תקמג וכן מבואר מדברי הג' שם גם איסור הנאה, וכן הוא במכילתא פ"י, וכן פי' רש"י:

(תקצב) כי כן כתוב ולא תקחו כפר לנפש רוצח (במדבר לה לא): (תקצג) וכן הוא (מכילתא פ"י) „אין נותנים פדיון למומתים בידי אדם אבל נותנים פדיון למומתים בידי שמים", וכן תיוב"ע „ואף מריה יתקטל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמיא" פי' שחייב מיתה בידי שמים, שלכן יתן פדיון נפשו, שאם הפי' יומת בידי אדם אין מועיל פדיון, וכג' (סנהד' טו ב) למדו ממות יומת המכה רוצח הוא (במד' לה) על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו: (תקצד) וכן ת"א „יתקטל" פי' שראוי הוא שיהרג אלא שיש עליו כפר ועיין קרני אור: (תקצה) פי' מה שלריכין אנו לפרש כן, שאם תהיה הכוונה מיתה בידי שמים היה צ"ל „ימות" בקל, ומה שנאמר „יומת" ר"ל בבנין שלא נזכר שם פועלו, וטעמו בידי אחר, וכן פי' הר' ז"ל על, והזר הקרב יומת (במד' א נא) „ובית דין ימיתוהו" וכן הוא דעת ר"ע (סנהד' פד א): (תקצו) תמול לבד יאמר על היום העבר הקרוב ליום שעומד בו, ועל המעט ימצא גם על יום הרחוק, ואם תסמך אליו גם מלת „שלשם" תהיה כוונת שתיהן על היום הג' העבר וימצא גם על זמן רחוק, גם תמול גם שלשום בהיות שאול מלך (ש"ב ה): (תקצז) עיין בג' (ב"ק כג סע"ב) פלוגתא דאביי ורבא, ועיין מכילתא פ"י ובהתוה"מ סי' קד: (תקצח) עיין בג' (שם כד א): (תקצט) עיין אות תקנג: (תקס) עיין אות תקנד:

מקו"ב רש"י: צא) מכילתא שם ב"ק כג ב ילקוט שם פס"ז: צב) ברא' מג ג: צג) מכילתא שם ועיין יהל אור אות תקנג: צד) במד' לה כא צה) מכילתא שם סנהד טו ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נַפְשׁוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃
לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט
הַזֶּה יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד יִגַּח
הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים
שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃
ס לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי

אונקלוס

נַפְשֵׁהּ כְּכֹל דִּיְשַׁוּוֹן
עֲלוֹהִי׃ לא אוֹ לְבַר
יִשְׂרָאֵל יִגַּח תּוֹרָא אוֹ
לְבַת יִשְׂרָאֵל יִגַּח כְּדִינָא
הָדֵין יִתְעֲבֵד לֵהּ׃ לב אִם
לְעַבְדָּא יִגַּח תּוֹרָא אוֹ
לְאַמְתָא כְּסַף תְּלָתִין
סִלְעִין יִתֵּן לְרִבּוֹנֵהּ וְתוֹרָא
יִתְרְגֵם׃ לג וַאֲרֵי יִפְתַּח

רש"י

זה אינו תלוי והרי הוא כמו אם כסף תלוה צו) לשון אשר זה משפטו שישיתו עליו ב"ד כופר צז): ונתן פדיון נפשו. דמי ניזק דברי רבי ישמעאל. ר"ע אומר דמי מזיק צח): (לא) או בן יגח. בן שהוא קטן: או בת. שהיא קטנה לפי שנאמר והמית איש או אשה יכול אינו חייב אלא על הגדולים ת"ל או בן יגח וגו' לחייב על הקטנים כגדולים צט): (לב) אם עבד או אמה. כנעניים ק): שלשים שקלים יתן. גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז בין שאינו שוה אלא דינר קא) והשקל משקלו ד' זהובים שהם חצי אונקי"א למשקל היושר של קולוני"א קב): (לג) וכי יפתח איש בור.

אבן עזרא

גמור וזה לא רצה רק נענש (תקסא) בעבור שלא שמר שורו להיותו קשור (תקסב) או השור התיר עצמו שלא נקשר כראוי, או שלא מצא הפתח סגור ויצא והזיק, יושת עליו על פי הדיינין (תקסג): (פיה"ק. **אם כפר יושת עליו.** אל תתמה (תקסד) כי אין זה הכתוב מכחיש ולא תקחו כפר (במד' לה לא) כי כתוב שם. **לנפש** רוצח (תקסה) ובעל שור נגח אינו רוצח בזדון (תקסו)): **לא או בן או בת.** שניהם ישראלים (תקסז) כי כתוב אחריו, אם עבד (פ' לב) (תקסח), והשם שם עונש על בעל השור כי קשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם אלהים (תקסט) על כן נסקל השור (תקע): (פיה"ק. **לב אם עבד.** אמרו חכמינו שהוא כנעני (תקעא) ולפי דעתי מאחד הגוים (תקעב), ולא הוא רחוק בעיני גם כנעני. וכסף שלשים שקלים דמי העבד האמצעי בימים ההם (תקעג) [מג] והמכחישים אמרו כי הוא עבד עברי (תקעד) ופעם שלשים להיות חמשה שקלים בכל שנה (תקעה)): **לג וכי יפתח איש בור.** שהיה כרוי (תקעו) והזכיר זה כי אין השם חפץ שתמות בהמה הנם שלא לצורך אדם, ועוד כי יזיק בעל

יהל אור

(תקסא) כן הוא הגי' במנ"ס ובמק"ג קהלות משה וכן במק"ג דו"ז, ובחומשי רס"ג וכן בספרי חומשים הגי' "נעשה" וטעות הוא: (תקסב) וזה היה רק בעצלות שמירתו שלא שמר כראוי: (תקסג) שירצו הדיינים לפי שווי של הרוג: (תקסד) פי' מה שהתיר הכתוב ליקח כפר: (תקסה) "לנפש רוצח אשר הוא רשע למות" שמה שהוסיף אשר הוא רשע למות, ר"ל כל שחייב מיתה בידי אדם: (תקסו) ומאחר שלא הרגו בזדון ב"ד רשאין לשום עליו כפר: (תקסז) ובמכילתא למד שגם גרים בכלל: (תקסח) כי העבד והאמה מפני שאינם בשלימות בגדר ישראל הבדיל ביניהם: (תקסט) ואמר הכתוב מיד כל חיה אדרשנו וגו' כי בצלם אלהים עשה את האדם (בראש' ט, ה ו) ועיין קרני אור הערה יא שם: (תקע) והבעלים ענשו בכפר: (תקעא) וכן הוא (מכילתא פי"א) בכנעני הכתוב מדבר: (תקעב) שהם סביבות ארץ כנען, וכן פי' הח' ז"ל (פ' ד) כי על שבעה גוים כתוב לא תחיה כל נשמה (דבר' כ טז): (תקעג) אין זה פדיון נפשו, אלא דמי הנזק שגרם לאדוניו משלם לו, וכן היה מקח העבדים אז: (תקעד) כדעתם למעלה פ' ב: (תקעה) לששה שנים כשנות עבד עברי: (תקעו) ונגמרה מלאכתו כבר ולא כסהו:

קרני אור

שהמיתה פ"י בני אדם, והוא בב"ד ימיתוהו: [מג] ובדרז"ל (ערכין יד ב) "אחד בהמית את הכלה שבעבדים ואת הכפור שבעבדים נותן שלשים סלע" וכן פי' רש"י ז"ל, גזירת הכתוב הוא בין שהוא שוה אלף זוז, בין שאינו

ותם

מקו"ב רש"י: צו) לקמן כב כד: צז) כדי לפוטרו מדין שמים: צח) מכילתא שם, וב"ק כו א ומ א, מכות ב ב ונתן פדיון נפשו, דמי ניזק ר"י בנו של ר"י בן ברוקה דמי מזיק וכ"ה בילקוט רמז ש"מ: צט) מכילתא פי"א, ב"ק מג ב ומד א, ילקוט שמ"א, פס"ז: ק) מכילתא שם: קא) מכילתא שם, ערכין יד ב, ועיין קרני אור הערה מג: קב) ב"ק לו ב, ועיין רש"י שם ד"ה כסף צורי, ע"ז יא א, בכורות מט ב ועיין רש"י שם, ועיין רש"י לקמן כט לט, ועיין בהל"ס מה שהעיר ע"ז ובלבוש האורה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃ לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ

גְּבַר גּוֹב אוֹ אֲרֵי יִכְרֵה גְּבַר גּוֹב וְלָא יְכַסִּנֵּהּ וְיִפֵּל תַּמָּן תּוֹרָא אוֹ חֲמָרָא׃ לד מָרֵי דְגֻבָּא יְשַׁלֵּם כַּסְפָּא יְתִיב לְמָרוֹהִי וּמִיתָא יְהֵא דִילֵהּ׃ לה וַאֲרֵי יִגּוֹף תּוֹר דִּגְבַר יָת תּוֹרָא דְחַבְרֵהּ

אבן עזרא

הבהמה (תקעז): (פיה"ק). וכי יפתח איש בור. שכבר כרהו אחר, או יכרנו הוא בתחלה (תקעח) וקדמונינו אמרו ששיעורו עשרה טפחים (תקעט): שור או חמור. או כל בהמה, והזכיר אלה שניהם כי הם נמצאים יותר (תקפ)): לד בעל הבור. הפותח או הכורה, אעפ"י שהוא ברשות הרבים (תקפא) כי לצרכו עשה, ע"כ נקרא בעל הבור (תקפב): כסף ישיב לבעליו. שיתן דמי הנופל בהיותו חי אחר שיפחות ממנו דמי המת (תקפג): (פיה"ק). כסף ישיב לבעליו. י"א שיתן דמי הנופל ויקח המת (תקפד) והמעתיקים אמרו כי והמת יהיה לו, שב אל בעל השור או החמור, ואין פירושו שיקח דמי שורו גם יקח המת, רק יקח המת מדמי שורו (תקפה), וכן [illegible] נשבר, יקח הנשבר ודמי השבר (תקפו) בעבור שישתתף בנזק, ואם הוא מעט, וזאת היא האמת: לה וכי יגף. אמר בן זוטא כי רעהו תואר לשור (תקפז) ולא ראה כי שור איש סמוך

רש"י

שהיה מכוסה וגלהו: או כי יכרה. למה נאמר אם על הפתיחה חייב על הכרייה לא כל שכן אלא להביא כורה אחר כורה שהוא חייב קג): ולא יכסנו. הא אם כסהו פטור קד) ובחופר ברשות הרבים דבר הכתוב קה): שור או חמור. הוא הדין לכל בהמה וחיה שבכל מקום שנא' שור וחמור אנו למדין אותו שור שור משבת שנאמר למען ינוח שורך וחמורך קו) מה להלן כל בהמה וחיה כשור שהרי נאמר במקום אחר וכל בהמתך קז) אף כאן כל בהמה וחיה כשור ולא נאמר שור וחמור אלא שור ולא אדם חמור ולא כלים קח): (לד) בעל הבור. בעל התקלה אע"פ שאין הבור שלו שעשאו ברשות הרבים עשאו הכתוב בעליו להתחייב עליו בנזקיו קט): כסף ישיב לבעליו. ישיב לרבות שוה כסף ואפילו סובין קי) (והא דכתיב מיטב שדהו וכתב רש"י שהניזקין מן העידית תירץ בגמ' דפ"ק דב"ק רב הונא בריה דרב יהושע קיא) דזהו אם בא לגבות קרקע אבל מטלטלי כל מילי מיטב הוא דאי לא מזדבן הכא מזדבן הכא): והמת יהיה לו. לניזק שמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו קיב): (לה) וכי יגף. ידחוף בין בקרניו בין בגופו בין ברגליו בין שנשכו בשיניו כולן בכלל נגיפה הם שאין נגיפה אלא לשון מכה קיג): שור איש. שור של איש קיד): ומכרו את השור וגו'. בשוים הכתוב מדבר שור שוה ר' שהמית שור שוה ר' בין שהנבלה

יהל אור

(תקעז) ותם התורה עליו: (תקעח) ולא כסהו: (תקעט) כן הוא בג' (ב"ק ג ב): (תקפ) וכן כתב הה' ז"ל (יסוד מורא שער ב) "ונפל שמה שור או חמור. בהוה שנמצא יותר, וככה משפט הסוס והפרד והגמל" וכן הוא בדרז"ל (ב"ק נד ב) אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור וכו': (תקפא) עשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו: (תקפב) להתחייב עליו בנזקיו: (תקפג) וכן הוא (מכילתא פי' יא) והמת יהיה לו לניזק וכו' מגיד ששמין דמי נבלתו ומנכה לו דמי נזקו, וכן הוא בג' (ב"ק י, ב) וכן פי' רש"י ז"ל: (תקפד) כן פי' הרשב"ם לפי הפשט, כיון שמשלם כל דמיו בדין הוא שהמת יהיה למזיק אבל חכמים פירשו לניזק כי פחת הנבלה דניזק הוא: (תקפה) שמין את הנבלה ונוטלה בדמים ומשלם לו המזיק עליה תשלומי נזקו: (תקפו) מפחת דמיו: (תקפז) פי' סיגוף

מקו"ב רש"י: קג) כגון שבא אחד וכרה י' טפחים ובא אחר וכרה עוד אחד, שהשני חייב, ובמכילתא פי"א ללמדך שאין עונשין מן הדין ועיין ב"ק נא א, ילקוט שם, פס"ז: קד) ובמכילתא שם כסהו כראוי פטור וכ"ה בפס"ז ועיין ב"ק נה ב: קה) ב"ק מט ב: קו) לשמות כג יב: קז) דברי' ה יד: קח) מכילתא שם ב"ק נג ב ונד ב: קט) עיין פסחים ו ב: קי) ב"ק ז א יד ב: קיא) שם ז ב: קיב) מכילתא פי"א ב"ק י, ב פס"ז: קיג) עיין מכילתא פי"ב ב"ק ב ב: ילקוט שם: קיד) כונת רש"י פה רק לתקן הלשון אעפ"י שבענין הוא מובן ולא אפשר לטעות בו (פוגרון):

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ
וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע
כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם
וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם
שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃
ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־שֶׂה

אונקלוס

ימות ויזבנון ית תורא
חיא ויפלגון ית כספה
ואף ית דמיתא יפלגון:
לו או אתידע ארי תור
נגח הוא מאתמלי
ומדקמוהי ולא נטריה
מריה שלמא ישלם תורא
חלף תורא ומיתא יהא
דילה: לז ארי יגנוב גבר
תור או אמר ויכסנה או

רש"י

שוה הרבה בין שאינו שוה מעט כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת נמצא כל א' מפסיד חצי נזק שהזיקה המיתה למדנו שהתם משלם חצי נזק שמן השוין אתה למד לשאינן שוין כי דין התם לשלם חצי נזק לא פחות ולא יותר או יכול אף בשאינן שוין בדמיהן כשהן חיים אמר הכתוב וחצו את שניהם אם אמרת כן פעמים שהמזיק נשתכר הרבה כשהנבלה שוה לימכר לעובד כוכבים הרבה יותר מדמי שור המזיק ואי אפשר שיאמר הכתוב שיהא המזיק נשכר או פעמים שהניזק נוטל הרבה יותר מדמי נזק שלם שחצי דמי שור המזיק שוין יותר מכל דמי שור הניזק ואם אמרת כן הרי תם חמור ממועד על כרחך לא דבר הכתוב אלא בשוין ולמדך שהתם משלם חצי נזק ומן השוין תלמוד לשאינן שוין שהמשתלם חצי נזקו שמין לו את הנבלה ומה שפחתו דמיו בשביל המיתה נוטל חצי הפחת והולך ולמה אמר הכתוב בלשון הזה ולא אמר ישלם חציו ללמד שאין התם משלם אלא מגופו ואם נגח ומת אין הניזק נוטל אלא הנבלה ואם אינה מגעת לחצי נזקו יפסיד. או שור שוה מנה שנגח שור שוה חמש מאות זוז אינו נוטל אלא את השור שלא נתחייב התם לחייב את בעליו לשלם מן העליה קטו): (לו) או נודע. או לא היה תם אלא נודע כי שור נגח הוא היום ומתמול שלשם הרי ג' נגיחות קטז): שלם ישלם שור. נזק שלם: והמת יהיה לו. לניזק ועליו ישלים המזיק עד שישתלם ניזק כל

אבן עזרא

הוא (תקפח), וכן הוא שור רעהו (תקפט), ואין לשור ריע רק בן זומא לבדו (תקצ) וזה השור שהוא תם ישלם בעליו חצי נזק (תקצא): (פיה"ק). את שור רעהו. שור סמוך אל רעהו, כהסמך שור אל איש (תקצב), ואילו היה כדברי בן זומא (תקצג) היה כתוב את השור שהוא רעהו, ומשפט שיחצון החי והמת בהיות הנגוף והנוגף שוים (תקצד) ומשפט המשונים לא הזכיר הכתוב, רק היה בקבלה, ואין לנו צורך להזכיר כל שהוא חקוק בנזיקין): לו או נודע. ואם היה השור מועד ישלם הנזק שלם (תקצה) והזכיר הכתוב דבר השור עד שיגיע אל כי יגנב איש שור או שה, וכל זה בעבור העבד שהוא נמכר בגנבתו, כי כן החל כי תקנה עבד עברי (תקצו): (פיה"ק). והמת יהיה לו. על דעת איתני עולם בראשון (תקצז) (מדו): לז כי יגנב. אמר ר' ישועה, הוסיף השם על עונש השור יותר מן השה, כי לא יוכל להסתיר השור כמו השה,

יהל אור

שיגוף שור את שור רעהו: (תקפח) פי' כי שור סמוך לאיש, [illegible] של איש: (תקפט) שפי' שור של רעהו: (תקצ) ריע של שור: (תקצא) והחצי נזק יהיה מגופו: (תקצב) ופי' שור של איש את שור רעהו: (תקצג) שפי' כי רעהו תואר לשור: (תקצד) בן זוא (מכילתא פ' יב, ב"ק לד א) „בשווים הכתוב מדבר" כי אי אפשר להעמיד מאמר התורה אלא בשני השורים שוים בערך דמיהם, ועיין רש"י: (תקצה) יפרש מלת „או" כמו „אם": (תקצו) ופי' מיד ב"ד שמכרוהו בגנבתו: (תקצז) כמו שפי' רז"ל בפ' לד לניזק:

קרני אור

שוה אלא דינר: [מדו] ועיין ברמב"ן מה שכתב שיתכן לפרש ע"ד פשט, והמת יהיה לו למזיק המשלם בתשלומין האלו שיכניסוהו לניזק בחשבון, ועל פי שלשונות הדין שוה הוא שיהיו הבעלים מטפלין בנבלה, ומשעת מיתה תכנס פחתו

שו"ב רש"י: קטו) עיין מכילתא פי"ב, ב"ק לד א ועיין יהל אור אות תקצד: קטז) עיין מכילתא פ"י, ב"ק כג ב וכן ועיין נתה"ם מה שביאר בזה:

מכאן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃ כב א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת

וְזַבְּנֵהּ חַמְשָׁא תוֹרִין יְשַׁלֵּם חֲלָף תּוֹרָא וְאַרְבַּע עָנָא חֲלָף אִמְּרָא׃ א אִם בְּמַחְתַּרְתָּא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא

אבן עזרא

לא יוכל לנגבו רק הרגיל יותר באומנות הגניבה, והגאון אמר בעבור הנזק שיבא לבעל השור יותר מהשה כי בו יחרוש (מקל״ה) : (פיה״ק. ישלם. ארבע צאן. אולי יפחד (מק״ט) ואם היו חיים ישלם שנים (מ״ג) ויתכן שיעשה תשובה להשיב הגנבה (מ״א), ויענש השור חמור בעבור שני דברים, האחד כי גנבת השה קלה והוא ישאנו בסתר (מ״ב) והשני כי בשור יחרוש האדם, ובהגנב שורו יזיקנו רב (מ״ג) [מה] :

א אם במחתרת ימצא הגנב. בלילה (א) כי ביום לא יחתור, והכתוב הבא אחריו לעד „אם זרחה השמש" : ופי' אין לו דמים. אין על הורגו שפיכות דמים (ב), ויש לתמוה מן המפרשים דמים חיים (ג), אם כן מה הוא איש דמים (ש״ב טז ח) (ד) דמיו בו (ויקרא כ, ט) (ה) [א] : (פיה״ק. אם במחתרת. מטעם, חתר בחשך בתים (איוב כד טז) (ו), ואחר שאמר הכתוב „אם זרחה השמש עליו" ידענו כי החותר בלילה יחתור, כי ביום לא יוכל, כי ביום בני אדם יראוהו, ובלילה אין מושיע, ויתכן שיהרג הגנב בעל הבית, על כן אין לו דמים (ז) ודמים כמו דם (ח) כי כן דמיו בו (ויקרא כ ט) דמו בנפשו (שם יז יד) ונקרא כן בעבור היותו אחד, והוא נושא כל הארבע (ט) וחכמי הרפואות יודו כן (י) והטעם אין מי שיבקש דמו לגאול (יא) [ב] ואם בעל הבית הרגו ביום, יאמר לו הרי בני אדם עוברים ונמצאים

רש״י

נזקו קי״ז) : (לז) חמשה בקר וגו'. אמר ר' יוחנן בן זכאי חס המקום על כבודן של בריות שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתפו משלם ה' שה שנושאו על כתפו משלם ד' הואיל ונתבזה בו קי״ח). אר״מ בא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו ה' שה שלא בטלו ממלאכתו ד' קי״ט) : תחת השור. תחת השה. שכאן הכתוב לומר שאין מדת תשלומי ד' וה' נוהגת אלא בשור ושה בלבד קכ) : (א) אם במחתרת. כשהיה חותר את הבית א) :

קרני אור

כתבנו כדברי רבותינו: [מה] ופמורש כפי' את מהת' הג' כתב, כי תשלומי גנבת הבקר הוסיף בו אחד מפני בגניבתם קלה יותר, כי הצאן ירעו מקובצים והרועה אפשר לשמרם, ויותר מה שאפשר לגונבם הוא בלילה, אמנם הבקר ירעו מפוזרים מאד ואי אפשר לשמרם ותרבה בהם הגנבה :

[א] ושד״ל השיג עליו בזה, וכתב כי טענתו בטלה, כי בוודאי דמים כמו חיים, כי הדם הוא הנפש, איש דמים, היא מליצה קצרה, וענינו שופך דמים, וכן דמיו בו, היא מליצה קצרה, והכוונה שפיכת דמו ומיתתו אינה תלויה אלא בו, וכן ולא תשים דמים בביתך (דבר' כב ח) שהוא שפיכת דמים, אבל אין לו דמים איננה מליצה קצרה, אך היא כמשמעה וכו', ונוכח במאמר הפ' הזה ובלאחריו הוא הגנב, ולא בעל הבית, והנה טעם אין לו דמים, שאינו נחשב כבן אדם חי ובעל דם, אבל הוא נחשב כמת, ומי שהרגו גברא קטילא קטל, וכן היא דעת רש״י שכתב, אין לו דמים, אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעיקרו, דמים לו כחי הוא חשוב, ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית: [ב] ושד״ל הוכיח מזה מה שכתב הח' ז״ל כפי' הקצר „והטעם אין מי שיבקש דמו

יהל אור

(תקלח) וכן הוא (מכילתא פ' יב) מאמר ר' מאיר, מפני שהיזק השור גדול יותר שהוא עושה מלאכה, והוכיח מזה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם, שור שיש לו מלאכה משלם חמשה, שה שאין לו מלאכה משלם ארבעה, וכן הוא בג' (ב״ק עט ב) שור שבטלו ממלאכתו חמשה, שה שלא בטלו ממלאכתו ד': (תקלט) ולא יגנוב: (תר) כש״כ למטה כב ג: (תרא) אם מכר או מכר למי, וכן הוא (מכילתא שם) שלמד „מה טביחה שאינה יכולה לחזור, אף מכירה שאינה יכולה לחזור", אבל אם השיג בחזרה הגנבה ישלם שנים: (תרב) אין רואה: (תרג) עיין אות תקלח: (א) כשהיה חותר את הבית ובוקע בעיר להכנס וזה בלילה: (ב) המכה אותו אין לו עון רציחה: (ג) כן פי' רש״י ז״ל „דמים לו כחי הוא חשוב": (ד) אם נאמר שהפי' הוא מדמים חיים, איך נפרש „איש דמים" וגם פי' שחייב מיתה, וכן תיוב״ע שם „גבר חייב קטול": (ה) וכן שם פי' שחייב מיתה, וכן ת״א שם „קטלא חייב": (ו) שפי' חפר: (ז) פי' אין לו חיוב מיתה למי שימיתנו: (ח) מה שכתוב דמים בלשון רבים הכל אחד כמו שהיה כתוב דם: (ט) פי' הוא נושא כל הארבעה ליחות שבאדם: (י) וכמקה״מ „יורו כן" ועיין למעלה ד כו וכבאורי שם: (יא) פי' אין מי שיבקש דמו להיות

מקו״ב רש״י : קיז) מכאן שבעלים משלמין כנבילה, מכילתא פ״א, ב״ק י, ב פס״ז ילקוט במ״א : קיח) מכילתא פי״ב, ב״ק סט ב, תוספתא ב״ק פ״ז, ילקוט במ״ב, פס״ז, ועיין במו״נ ח״ג ז, טעם אחר: קיט) מכילתא שם ב״ק שם, תוספתא שם ילקוט שם, פס״ז: קכ) ובמכילתא שם לרבות חיה ועיין ב״ק סב ב פס״ז ילקוט שם:

א) עיין סנהד' עב א :

יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ
דָּמִים׃ ב אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו
דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ
וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא

אונקלוס

וְיִתְמְחֵי וִימוּת לֵית לֵהּ
דַּם׃ ב אִם עֵינָא דְסָהֲדַיָּא
נְפַלַת עֲלוֹהִי דְּמָא לֵהּ
שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם אִם לֵית לֵהּ
וְיִזְדַּבַּן בִּגְנֻבְתֵּהּ׃ ג אִם

רש"י

אין לו דמים. אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו. כאן למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו וזה להרגך בא ב) שהרי יודע הוא שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנוטלין ממונו בפניו ושותק לפיכך על מנת כן בא שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו ג): (ב) אם זרחה השמש עליו. אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזה שהוא שלום בעולם כך פשוט לך שאינו בא להרוג ד) אפילו יעמוד בעל הממון כנגדו כגון אב החותר לגנוב ממון הבן וידוע שרחמי האב על הבן ואינו בא על עסקי נפשות: דמים לו. כמי הוא חשוב ורציחה היא אם יהרגנו בעל הבית ה): שלם ישלם. הגנב ממון שגנב ואינו חייב מיתה. ואונקלוס שתרגם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי ו) לקח לו שטה אחרת לומר שאם מצאוהו עדים קודם שבא בעל הבית וכשבא בעל הבית נגדו התרו בו שלא יהרגוהו דמים לו חייב עליו אם הרגו שמאחר שיש רואים לו אין הגנב הזה בא על עסקי נפשות ולא יהרוג את בעל הממון: (ג) אם המצא תמצא בידו. ברשותו שלא טבח

אבן עזרא

בכל מקום לטה לא הראיתם שהיה חותר (יג) [ג]): ב אם זרחה השמש, שלם ישלם. שב אל הכתוב למעלה חמשה בקר ישלם וגו' (למעלה כא לז) (יג) כמו לעם נכרי (שם שם ח) (יד) ואף לאמתך תעשה כן (דברי' טו יז) כי הוא שב אל הפסוק העליון, העניק תעניק לו (שם פ' יד) (טו): ונמכר בגנבתו. בעבור גניבתו (טז): (פיה"ק. וטעם שלם ישלם. שב אל הגנב החי שאמר בעדו שלם ישלם שור (יז) ונמכר בית דין ימכרנו, והיה נתכן להמכר כדי גנבתו (יח) לולי שהיה קבלה ביד אבותינו כי לא ימכר עד שתהיה גנבתו כנגד שומתו (יט) גם הוא הנכון והאמת): ג אם המצא. זה הפסוק כולל כל בהמה (כ) חכמים קיבלו (כא) גזירת הכתוב לתשלומי

יהל אור

להיות גואל: (יב) ובמקה"מ נוסף עוד מהח' ז"ל „ומזה הפסוק אמרו הראשונים הבא להורגך השכם להורגו" והגה הח' ז"ל יפרש פה אף שהוא ביום ולא הראו לו שהיה חותר, וזה הוא במקום סתר או במקום שאין אנשים אין לו דמים ורשאי בעל הבית להמיתו וכן הוא במכילתא, וכן הוא דעת הרמב"ם (הלכות גנבה פ"ט) שלא יחלוק בין יום ולילה ועיין קרני אור: (יג) כי בזה הכתוב אינו מדבר בענין הגנבה אלא בענין ההריגה כאשר אמר דמים לו, א"כ מה שאמר שלם ישלם הוא על הכתוב למעלה „חמשה בקר ישלם": (יד) שלא ימשול למכרה, שב אל האב ולא אל האדון. (טו) וכן פי' הה' ז"ל שם „כי אין האשה נרצעת": (טז) הבי"ת הוא במקום בעבור, פי', ולא בשיעור גנבתו אלא דוקא שם שנים, ועיין אות יט: (יז) נ"ל „ישלם תחת השור": (יח) פי' בעד כמה שגנב: (יט) וכן הוא (מכילתא פ' יג) ר' יהודה אומר אם גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר, יותר ממה ששוה הרשות ביד בעל הגנבה, אם רצה למכור ימכור, ואם לאו כותב לו שטר, וכן בג' (קדושין יח א) לר' אליעזר אם היה גניבו כנגד ממכרו נמכר, ואם לאו אינו נמכר, ועיין התוה"מ מה שהאריך בזה: (כ) לכפל ולא שור ושה בלבד, וה"ה לד' וה': (כא) פי' אבל חכמים קיבלו

קרני אור

לגאול" שבזה גלה הח' ז"ל דעתו בשדיא שאין לו דמים חוזר לגנב: [ג] עיין יהל אור ואין כן דעת רבינו חננאל (הביאו בעל מגיד משנה שם) וגדסם (ככוס"ע לשנת תקלב לד מע) הביאו רבינו בחיי בלי הזכרת שמו, וכן דעת הראב"ד דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, ואם נכנס ביום, או שנתעכב שם עד הבקר דמים לו, חייב

מקו"ב רש"י: ב) עיין מכילתא פי"ג, סנהדרי' עב א, ילקוט במ"ב, פס"ז מדרש אגדה: ג) שם ושם: ד) עיין מכילתא שם סנהד' שם ועיין רש"י שם, פס"ז: ה) עיין קרני אור הערה א: ו) עיין ברמב"ן מה שהביא פ"ז ועיין בס' יה"ר ובאוה"ג נתיב הכ"ג, ובלחו"ב מה שכתבו בזה והרא"ם ז"ל האריך בזה עיי"ש, ובס' רי"ל (שרון מת' ב ג) כתב, כי בספר הזה לא נמצא לא בתלמוד ולא במדרש, ולא ביוב"ש, ומ"מ דחק רש"י ז"ל לפרש שאונקלס לקח לו שטה אחרת, לכן הנכון שיש פה נוסחא משובשת בת"א, וכן היתה לפני רש"י ז"ל, וכל"ל אם עיני דסיהרא (ברי"ש ולא בדל"ת) נפלת עלוהי, דהיינו אם סירת יאיר אורו דמים לו, ועיני דסיהרא הוא כמו לעיני השמש עיי"ש:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תמצא בידו הגנבה משור עד־
חמור עד־שה חיים שנים ישלם:
ס שלישי ד כי יבער־איש שדה או־
כרם ושלח את־בעירה בעירו קרי
ובער בשדה אחר מיטב שדהו
ומיטב כרמו ישלם: ס ה כי־תצא

אונקלוס

אשתכחא ישתכח בידה
גנבתא מתור עד חמר
עד אמר דאנון חיין על
חד תרין ישלם: ד ארי
יאכיל גבר חקל או כרם
וישלח ית בעירה וייכול
בחקל אחרן שפר חקלה
ושפר כרמה ישלם:
ה ארי תתפק נור וישכח

אבן עזרא

ארבעה וחמשה בשור ושה בלבד (כב): ד כי יבער. גם זה דבק, באשר למעלה שהזכיר שיבא הנזק על יד השור, ואומר כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו (במד' כ) (כג) והיא מהבנין הדגוש (כד) [ד]: וטעם ובער בשדה אחר, אדם אחר (כה) וכמוהו ואתם בערתם הכרם (ישעי' ג יד) (כו): ופיה"ק. כי יבער איש, ירעה, מגזרת ובעירנו (במד' כ ד) ובעירו (כז) מהבנין הכבד הנוסף (כח): ובער. מהדגוש, וכן ואתם בערתם הכרם (ישעי' ג יד), ובעבור שהיא מזיד (כט) אמר הכתוב מיטב (ל) ואם אין לו שדה יתן לו דמי שדה טוב משדה רעהו (לא) [ה]: ה כי תצא אש. גם זה דבק, כי ידבר על נזק השדה, וטעם המבעיר אינו כמו יבער

רש"י

ולא מכר ז): משור עד חמור. כל דבר בכלל תשלומי כפל בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים ח) שהרי נאמר במקרא אחר על שה על שלמה על כל אבדה וגו' ישלם שנים לרעהו: חיים שנים ישלם. ולא ישלם לו מתים אלא חיים או דמי חיים ט): (ד) כי יבער. את בעירה. ובער. כולם לשון בהמה כמו אנחנו ובעירנו י): כי יבער. יוליך בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלו או בשלוח יאת בעירה או בביעור יא). ופירשו רבותינו ושלח הוא נזקי מדרך־כף רגל. ובער הוא נזקי השן האוכלת ומבערת יב): בשדה אחר. בשדה של איש אחר יג): מיטב שדהו ישלם. שמין את הנזק ואם בא לשלם לו קרקע דמי נזקו ישלם לו ממיטב שדותיו יד) אם היה נזקו סלע יתן לו שוה סלע מעידית שיש לו. למדך הכתוב שהנזקין שמין להם בעידית טו): (ה) כי תצא אש. אפילו מעצמה טז): ומצאה

קרני אור

מיתה יש לו: מי שימיתנו: [ד] מה שכתוב כפי' הראב"ע והוא מהבנין הדגוש אינו אלא ט"ס, וראוי להגיה (כמו בכתוב בכיאור הקצר) "מהבנין הכבד הנוסף, ובער מהדגוש", אח"כ בדקתי בכבי ראב"ע כ"י, ומצאתי באחד מהם (כתיבת ר' דניאל יע"ל) כתוב כן, ויבער מלשון ואנחנו ובעירנו מבנין הכבד, ובער בשדה אחר כמוהו, רק הוא מהבנין הדגוש וכמהו ואתם בערתם הכרם, ובאור הכתוב כשנת קס"א מצאתי "ואמרו כי יבער איש מגזרת אנחנו ובעירנו והוא מהבנין הכבד, וטעם ובער בשדה אחר (בגליון נוסף אדם אחר) כמהו רק הוא מהבנין הדגוש וכמהו ואתם בערתם הכרם (בד"ל): [ה] עיין (מכילתא פ'

יהל אור

קיבלו: (כב) אם טבחו או מכרו: (כג) וכן פי' רש"י ז"ל: (כד) נ"ל "מהבנין הכבד הנוסף" והוא בנין הפעיל ועיין קרני אור: (כה) פי' בשדה של אדם אחר, וכן פי' רש"י ז"ל "בשדה של איש אחר" מפני שמ"ן שדה כשהיא נקודה בשוא היא סמוכה, ומפני שחסר המתואר הוסיף מלת "אדם" ואיננו תואר לשדה, שאילו היה כן, היה לו לנקדו בשדה כמו, אל תלכי ללקוט בשדה אחר (רות ב ח) וכן ת"א בחקל אחרן, ר"ל בשדה של אדם אחר: (כו) פי' ... פירות הכרם, והסר מלת "פירות" אף ובער בשדה אחר, אדם אחר, והסר מלת אדם: (כז) מן ושלח את בעירה, ובא הה"א במלת בעירה במקום וי"ו, כמו ואסרי לגפן עירה (ברא' מט יא): (כח) מבנין הפעיל: (כט) כמש"כ ושלח, בעזבם ללכת שם, ועיין (מכילתא פ' יד) שמזה למדו "מסר לאנו להשו"ק הייב" מפני שלא שמרו כראוי: (ל) שאם בא לשלם לו קרקע יתן לו שוה נזקו ממיטב שדותיו: (לא) כי שמא אכלו הבהמות מן המיטב:
פי'

מקו"ב רש"י: ז) מכילתא שם ב"ק סד כ ילקוט במ"ג פס"ז: ח) ב"ק סב ב: ט) לפי פשט הכתוב חיים נסמך אל שלמעלה ממנו, אבל לפי זה המדרש נסמך לבוא אחריו חיים שנים ישלם, למדנו שמשלם כשעת הגנבה, דהיינו חיים או דמי חיים: י) במד' כ ד: יא) והנה שלשת לשונות ביעור במקום זה, כלם לשון בהמה הם ונגזרים מאנחנו ובעירנו: יב) עיין ב"ק ב ב: יג) והבו"ת של הבי"ן מכבדה מורה על הסמיכות ופי' באיש אחר הוא בעל השדה, עיין יהל אור אות כה: יד) עיין ב"ק ו ב, ושם פדהו של ניזק: טו) מכילתא פי"ד, ב"ק ב כ פס"ו: טז) בא ללמדך בעצם הכתוב את שאינו מתכוין כמתכוין עיין מכילתא פ"ד, ילקוט במ"ה, פס"ו, ועיין יהל אור אות לה:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ
אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם
הַמַּבְעִר אֶת־הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן
אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים
לִשְׁמֹר וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־
יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־
לֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־
הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח

אונקלוס

כּוּבִין וְיֵיכוֹל גְּדִישִׁין אוֹ
קָמָא אוֹ חַקְלָא שַׁלָּמָא
יְשַׁלֵּם דְּאַדְלֵיק יָת
דְּלֵקְתָא׃ ו אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר
לְחַבְרֵיהּ כְּסַף אוֹ מָנִין
לְמִטַּר וְיִתְגַּנְּבוּן מִבֵּית
גַּבְרָא אִם יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא
יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין׃ ז אִם
לָא יִשְׁתְּכַח גַּנָּבָא וְיִתְקְרֵב
מָרֵי דְבֵיתָא לִקְדָם דַּיָּנַיָּא

רש"י

קוצים. קרדונ"ש בלע"ז: ונאכל גדיש. שלחכה בקוצים עד שהגיע לגדיש או לקמה המחוברת בקרקע: או השדה. שלחכה את נירו וצריך לניר אותה פעם שניה יז): שלם ישלם המבעיר. אע"פ שהדליק בתוך שלו והיא יצאה מעצמה ע"י קוצים שמצאה חייב לשלם לפי שלא שמר את גחלתו שלא תצא ותזיק יח): (ו) וגנב מבית האיש. לפי דבריו יט): אם ימצא הגנב. ישלם הגנב שנים לבעלים כ): (ז) אם לא ימצא הגנב. ובא השומר הזה שהוא בעל הבית: ונקרב.

אבן עזרא

איש (פ' ד) אעפ"י שהם מבנין אחד, כי מלת אש תורה עליו, וזאת הדרך צחות בלשון הקדש לאמר מלה שוה, והיא משני טעמים כמו בלחי החמור חמור חמורתים (שופ' טו טז) (לג), רוכבים על שלשים עֲיָרִים, ושלשים עירים להם (שם י ד), וזאת השנית עירים (לד), והעד, להם יקראו חות יאיר (שם): (פיה"ק. כי תצא אש. בעבור שלא נשמר להסיר הקוצים יענש, ואם אינו מזיד (לה) על כן החל כי תצא (לו), ובא פסוק המבעיר אחר כי יבער איש, והוא דרך צחות: גדיש. האלומות (לז): הקמה. טרם קציר (לח): או השדה. בעבור הזרע (לט), והקדמונים העתיקו את כל אשר בשדה שיש מנהג בו להיות (מ)): ו כי יתן. גם זה דבק, כי על דבר הגנבה ידבר להשלים משפטי הגניבות (מ): (פיה"ק. כסף או כלים לשמור. הוא שומר חנם (מא) וגנב באמת, או השומר אמר כן (מב)): ז אם לא שלח ידו. יורה כי ונקרב בעל הבית שבועה היא לפי הדיינין (מג) על כן אחריו על כל דבר פשע שפשע הנשבע (מד), ור' ישועה אמר, כי פשע הוא שיצא מרשותו, כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה (מ"ב ח כב) (מה), והנה על כל דבר פשע כולל הבא אחריו (מו) וכל דבר שיצא מרשות הבעלים,

יהל אור

(לב) פי' בלחי של חמור עשיתי חמרים חמרים: (לג) והראשון מלשון עיר פרא: (לד) ואעפי שהוא אונס ואינו מתכוין חייב: (לה) וכן הוא (מכילתא פ' יד) למה נאמר כי תצא אש, אלא בא הכתוב לעשות את האונס כרצון, ושאינו מתכוין כמתכוין: (לו) הוא תבואה קצורה מוגדשת על הקרקע: (לז) המחוברת לקרקע ועומדת לקצור, ונקראת התבואה קודם שנקצרת קמה, לפי שהיא קמה כולה כאחת: (לח) שהוציאה צמחה ולא נתבשל עדיין: (לט) עיין (מכילתא פ' יד, ב"ק ס, א): (מ) רז"ל אמרו (ב"מ לד ב) ד' שומרים הם, שומר חנם, שומר שכר השואל, והשוכר, ודיניהם משונים, ופרשה זו מדברת בשומר חנם, שכן דרך כל אדם לשמור בחנם פקדון של כסף או של כלים: (מא) עיין את הקודם: (מב) לפי דבריו: (מג) וכן הוא (מכילתא פ' טו) וכן פי' רש"י ז"ל: (מד) בפקדון וגנב: (מה) ל"ל ויפשע אדום מתחת יד יהודה, כי לא נמצא פסוק כזה, או אז תפשע לבנה (שם), והוא פריקת עול המושל מעליו וסור תחת ממשלתו: (מו) על שור ועל חמור וגו' ולא שיהיה השור והחמור והשה מפרשת שומר חנם, כי הם מפרשת שומר שכר, אבל בא הכתוב הזה להודיע מאמר כללי, שכל טענה שיהיה לאדם עם חבירו,
כין

מקו"ר רש"י: יז) כגון שליחת שדה חרושה לזריעה; ונאכה אותה שנית ותקנית עד שנזקק לחורשה פעם אחרת, עיין ב"ק ס, א: יח) מכילתא שם, ב"ק כב ב, ושם ג, תוספתא ב"ק פ"ו: יט) ב"ק סג ב: כ) מכילתא פ' מ"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם

אונקלוס

אִם לָא אוֹשֵׁיט יְדֵהּ בְּמָה דִּמְסַר לֵהּ חַבְרֵהּ׃ ח עַל כָּל פִּתְגָם דִּחוֹב עַל תּוֹר עַל חֲמָר עַל אִמַּר עַל כְּסוּ׃ עַל כָּל אֲבֵדְתָא דִּי יֵימַר אֲרֵי הוּא דֵין לִקְדָם דַּיָּנַיָּא יֵיעוֹל דִּין תַּרְוֵיהוֹן דִּי יְחַיְּבוּן דַּיָּנַיָּא יְשַׁלֵּם עַל חַד תְּרֵין לְחַבְרֵהּ׃

אבן עזרא

בין שנגנב, בין שאבדה וכחש בה ולא הודה (מו): (פיה"ק. ונקרב בעל הבית. בעל הכסף יקריבהו אל הדיינין (מח): במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכה (ברא' לג יד) ושם פרשתיו (מט), וטעם אם לא יורה על השבועה (נ) [ו] ישלם שנים לבעל הכסף (נא) ואם השומר יפרע לו ממונו יקח שנים מהגנב): ח אשר יאמר. העד כי הוא זה (נב): אשר ירשיעון אלהים. אם ירשיעון האלהים השומר כי הוא עצמו גנבו, או כחש האבדה שמצא ונעשה גנב עליה: (פיה"ק. על כל דבר פשע. יש לו שני פירושים, האחד על כל דבר שיפשע אדם ויגנבנו (נג) והשני כל דבר שיצא

רש"י

אל הדיינין לדון עם זה ולישבע לו שלא שלח ידו בשלו (כא): (ח) על כל דבר פשע. שימצא שקרן בשבועתו שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו וירשיעוהו אלהים על פי העדים: ישלם שנים לרעהו. למדך הכתוב שהטוען בפקדון לומר נגנב הימנו ונמצא שהוא עצמו גנבו משלם תשלומי כפל. ואימתי בזמן שנשבע ואח"כ באו עדים. שכך ד"ר. ונקרב בעל הבית אל האלהים. קריבה זו שבועה היא. אתה אומר לשבועה או אינו אלא לדין שכיון שבא לדין וכפר לומר נגנבה מיד יתחייב בכפל אם באו עדי' שהוא בידו. נאמר כאן שליחות יד ונאמר למטה שליחות יד שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו מה להלן שבועה אף כאן שבועה (כב): אשר יאמר כי הוא זה. לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי

קרני אור

יד צ"ק ו כ) שלונתתם כזה י"א שדהו של ניזק וי"א שדהו של מזיק: [ו] עיין יהל אור, ופ"ז כתב בד"ל שטעות גדולה טעו האומרים כן, שהרי כל "אם לא" שאלו שבועה שניהם לחייב ולא לשלול, כגון, אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם (במד' יד כח) אם לא כאשר דמיתי כן היתה (ישעי' יד כד). וכן הוא בגמרא, כי כל האומר "אם לא" כוונתו כן וכך יבא לי אם לא עשיתי, או אם לא אעשה כך וכך והכוונה בלא ספק לומר שבאמת עשה או יעשה כך וכך, ובהפך כשהכוונה לשלול אומרים "אם" בלא מלת "לא" אם מחוט ועד שרוך נעל, ואם אקח מכל אשר לך (בר' יד כג) שלא אקח, אם תפקוד לי (שם כא כג) שלא תפקוד לי ורבים כאלה, והנה באמרו אם לא שלח ידו, אם היתה הכוונה לשון שבועה תהיה הכוונה שישבע שבאמת שלח ידו במלאכת רעהו, לפיכך יאמר כי אין אם לא האמור כאן לשון שבועה אלא כמשמעו, אלא שהמקרא קצר ושיעורו ונקרב בעל הבית אל האלהים, למען יתברר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. והבירור הזה לא יהיה ע"י שבועה, אלא בחקירת השופטים ולפי ראות עינם, ואם הם ישפטו שלא שלח ידו שהוא הגנב, אז ישלם שנים כאמור בפ' שאחר זה", ועיין בגל"ג שעמד ג"כ ע"ז, וכתב שגם הת"א אינו סובר כמ"ש המפרשים שמלת אם לא שבפ' זה הן שבועה, ופי' ג"כ שיובא לב"ד ויחקרו אם לא שלח יד, אך הוא פי' שהחקירה תהיה ע"י חיוב שבועה עיי"ש ועיין בשכוה"ק שעמד ג"כ ע"ז והאריך גזם

יהל אור

בין בשומר שכר. בין בשומר חנם אשר יאמר האחד כי הוא זה, רוצה לומר שכך היה הדבר, והאחד אומר בהפך זה עד אלהים יבא דבר שניהם: (מז) אשר ירשיעון הדיינים עפ"י עדים ישלם שנים לרעהו: (מח) בעל הכסף יקריב את בעל הבית אל הדיינים, ויכנה הכתוב בעל הבית להאומר שנגנב מרשותו, משום שיש לו בית, שהמפקיד הפקיד בידו, וכן תיוב"ע "ויתקריב מרי ביתא לקדם דיינא": (מט) שם פי' הא' ז"ל, כי פי' מלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו, גם הממון יקרא כך כמו "אם לא שלח יד במלאכת רעהו": (נ) ונ"ל יורה על השבועה, וכן הוא דעת רש"י ז"ל וכן פי' בעל נתה"ש ועיין ברמב"ן ועיין קרני אור: (נא) פי' מה שאמר, אם ימצא הגנב ישלם שנים, לבעל הכסף: (נב) וכן פי' רש"י ז"ל לפי פשוטו אשר יאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו הרי הוא אצלך: (נג) מלת פשע כולל כל אופני חטא,

מקורי ובאורי רש"י: כא) מכילתא שם ב"ק סג ב: כב) מכילתא שם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לְרֵעֵהוּ: ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה
לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה
אֵין רֹאֶה: י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה
בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ
בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא
יְשַׁלֵּם: יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ

ט אֲרֵי יִתֵּן גְּבַר לְחַבְרֵהּ
חֲמָר אוֹ תוֹר אוֹ אִמַּר
וְכָל בְּעִירָא לְמִטַּר וּמִית
אוֹ אִתְּבַר אוֹ אִשְׁתְּבִי
לֵית דְּחָזֵי: י מוֹמָתָא דַּייָ
תְּהֵי בֵּין תַּרְוֵיהוֹן אִם לָא
אוֹשִׁיט יְדֵהּ בְּמָה דִּמְסַר
לֵהּ חַבְרֵהּ וִיקַבֵּל מָרֵהּ
מִנֵּהּ מוֹמָתָא וְלָא יְשַׁלֵּם:
יא וְאִם אִתְגְּנָבָא יִתְגְּנֵב

רש"י

הוא אלך עד הדיינין יבא דבר שניהם ויחקרו את העדות אם כשרים הם וירשיעוהו לשומר זה ישלם שנים ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר. ורז"ל דרשו כי הוא זה ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר כך וכך אני חייב לך והמותר נגנב ממני כג): (ט) כי יתן איש אל רעהו חמור או שור. פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם לפיכך פטר בו את הגנבה כמו שכתוב וגונב מבית האיש אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית לשבועה למדת שפוטר עצמו בשבועה זו ופרשה זו אמור בש"ש לפיכך אינו פטור אם נגנבה כמו שכתוב אם גנוב יגנב מעמו ישלם אבל על האונס כמו מת מעצמו או נשבר או נשבה בחזקה ע"י לסטים: אין רואה. שיעיד בדבר כד): (י) שבעת ה' תהיה. ישבע שכן הוא כדבריו והוא לא שלח בה יד להשתמש בה לעצמו שאם שלח בה יד ואחר כך נאנסה חייב באונסים כה): ולקח בעליו. השבועה כו): ולא ישלם. לו השומר כלום:

אבן עזרא

מתחת רשות בעליו כטעם ויפשע אדום (מ"ב ח כב) (יד): על שור. ואחר שהזכיר בתחלה כסף או כלים, אמר כי גם כן משפט שור וכל אבדה, ואם ימצא הנגנב ביד השומר ישלם שנים, כי הוא עשה עצמו גנב, וכן על האבדה שלא הודה בה, וידע למי הוא (יה): וטעם אשר ירשיען אלהים. את הגנב או בעל הבית הוא אשר תמצא בידו האבדה): ט כי יתן. זה שומר שכר (יו): (פיה"ק. חמור או שור או שה וכל בהמה לשמור. זה שומר שכר, והזכיר עם שומר חנם כסף או כלים, בעבור שאין טורח בשמירתם (ח), והעד כי שומר שכר, והראשון שומר חנם שאמר ישלם לבעליו (פ' יא) (נח), והראשון ונקרב (נט): וטעם ומת. על פי השומר (ס): נשבה. שלקחו גדוד באונס (סא)): י במלאכת רעהו. כמו לרגל המלאכה אשר לפני (בראש' לג יד) (סב) ולא יקח ממנו רק השבועה (סג): (פיה"ק. שבועת ה'. תהית מפרדת בין שניהם: ולקח. המת או הנשבר (סד) ולקח השבועה בנשבה (סה)):

יהל אור

מעילה בגידה וגנבה: (נד) שמרדו בו ויצאו מרשותו: (נה) ינעשה גנב עליה: (נו) בשומר שכר מדבר שאין דרך לשמור בהמות של אחרים כ"א בשכר, והוא חייב בגנבה ואבדה ופטור באונסין: (נז) ויש טורח בשמירת הבהמות להוציאן ולהביאן להאכילן ולהשקותן, וכשהפקידן על מנת לשומרן מגנבים ואבדים הפקידם אצלו, ושמירה כזו אינה אלא בשכר: (נח) שחייבו הכתוב לשלם על הגנבה: (נט) ואצל שומר חנם אמר ונקרב בעל הבית אל האלהים ופטרו הכתוב מהגנבה: (ס) השומר יאמר כן שמתה: (סא) וכן הוא (מכילתא פ' טז) ששבואו לסטים, פי' שוללים מזוינים, וכן פי' רש"י: (סב) הכוונה בפקדון שמסר בידו, וכן ת"א במה דמסר ליה חבריה, והוציא הפקדון בלשון מלאכה, כי ממונו של אדם יקרא מלאכה עיין אות מט: (סג) ולא ישלם: (סד) וכן הוא (מכילתא שם) ולקח בעליו מכאן אמרו בעל הנבלה מטפל בנבלתו, פי' שיקח מה שנשאר שהוא הנבלה וכמ"ש (ב"ק י, ב) שפורת נבלה על הניזק: (סה) כי אונה לפניו, ע"כ יקח בעליו

מק"ב רש"י: כג) מכילתא שם ב"ק קז ב ב"מ ד ב כתובות יח א סמ"ז, ועיין ברמב"ן ובלח"ם מה שכתב בזה: כד) מכילתא פט"ז, ב"מ לד ב: כה) מכילתא שם, ב"מ שם: כו) וכן ת"א, ועיין ב"ק קו א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו: יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם: פ
יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם:
יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא בָּא

אונקלוס

מֵעִמֵּהּ יְשַׁלֵּם לְמָרוֹהִי: יב אִם אִתְּבָרָא יִתְּבַר יַיְתֵי סָהֲדִין דְּתַבִירָא לָא יְשַׁלֵּם: יג וַאֲרֵי יִשְׁאַל גְּבַר מִן חַבְרֵהּ וְיִתְּבַר אוֹ מִית מָרֵהּ לֵית עִמֵּהּ שַׁלָּמָא יְשַׁלֵּם: יד אִם מָרֵהּ עִמֵּהּ לָא יְשַׁלֵּם אִם אֲגִירָא הוּא עַל בַּאֲגָרֵהּ:

אבן עזרא

יב אם. על זה קבל שכרו (סו): **יביאהו עד**. יביא קצת הנטרף להיות לו לעד (סז) על דרך שכתוב כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמוס ג יב) (סח) [ז]: פיה"ק. **יביאהו**. יביא מהטרוף להיותו לעד (סט) וכן כתוב כאשר יציל הרועה (עמוס ג יב)): **יג וכי ישאל**. על דרך הפשט בעליו אין עמו, ויכול לטעון על השואל שהכביד עליו בהמתו (ע): (פיה"ק. **בעליו. אין עמו**. לפי הדעת היה נראה כמשמעו (עא) וכאשר הסתכלנו מה שהעתיקו הקדמונים ראינו שגם הוא נכון (עב)): **יד אם**. שהוא ראה בעצמו איך נשבר או מת (עג), וככה השכיר שבא עם השוכר בדרך אחד (עד) השלים לדבר על גניבת ממון ועתה ידבר על גניבת הלב, הוא המפתה, כי ההווה לפתות הנערות שאין דעתם שלימה (עה): (פיה"ק. **בא בשכרו**. בא לו זה

רש"י

(יב) **אם טרף יטרף**. ע"י חיה רעה: **יבאהו עד**. יביא עדים שנטרפה באונס ופטור [כז]: **הטרפה לא ישלם**. אינו אומר טרפה לא ישלם אלא הטרפה יש טריפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם. טרפת חתול ושועל ונמיה משלם. טרפת זאב ארי ודוב ונחש [כח] אינו משלם ומי ליחשך [כט] לדון כן שהרי כתיב ומת או נשבר או נשבה מה מיתה שאין יכול להציל אף שבר ושביה שאין יכול להציל [ל]: (יג) **וכי ישאל**. בא ללמדך על השואל שהוא חייב באונסין [לא]: **בעליו אין עמו**. אם בעליו של שור אינו עם השואל במלאכתו [לב]: (יד) **אם בעליו עמו**. בין שהוא באותה מלאכה בין שהוא במלאכה אחרת. היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שבירה ומיתה [לג]: **אם שכיר הוא**. אם השור אינו שאול אלא שכור בא בשכרו ליד השוכר הזה ולא בשאלה ואין כל הנאה שלו שהרי ע"י שכרו נשתמש ואין לו משפט שואל להתחייב באונסין. ולא פירש מה דינו [לד] אם כש"ח או כש"ש לפיכך

קרני אור

בוס פיה"ק: [ז] וכן הוא (מכילתא פ' טז) יביאהו עד, יביא אבר או דבר מהנבלה שבשביל להיות לו לעד, וכנ' (ב"ק יא א) יביא עדים לב"ד, מפרש מלבון בכקר יאכל עד (כלא' מס כו) שרשו „עוד" דסיינו כנשאר מן

יהל אור

בעליו השבועה ולא ישלם: (סו) לשמרו מן הגנבים והמפורפים, וכן הוא (מכילתא שם) שהטרפה שאפשר לו להצילה חייב לשלם: (סז) והכוונה הוא שב אל הנטרף שהנשאר ממנו יביאהו להיות לו לעדות שנטרפה ונאכלה ממנו: (סח) שיש לתמוה מה יש לרועה להציל כל כך דבר מועט אלא ודאי בשביל כך הוא: (סט) עיין אות סז: (ע) ויוכל לטעון המשאיל על השואל שהטעין את בהמתו יותר מהראוי עד שנשברה ומתה: (עא) וכן כתב הרב"ס, בעליו אין עמו במלאכת אותה הבהמה לפי הפשט: (עב) עיין (ב"מ צה ב) וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרשב"ם, ובמדרש חכמים אפילו במלאכה אחרת, אם הוא עמו במלאכה פטור השואל מונשבר או מת: (עג) פי' שהיה המשאיל במלאכת השואל: (עד) כן הוא הגי' במק"ג קהלות משה וכן במק"ג דו"ו וכן בחומשי ווין משנת תקנ"ד, ובחומשי רמ"ל ובתנ"ס ועוד בכמה נדפסים יש נקודה אחר מלת בדרך והגי' אחר השלים: (עה) שיסית את

מקו"ב רש"י: כז) כן הוא בג' ב"ק יא א, ובמכילתא ספ"ו ליתא ספלס באונס, ודעת ר' נתן שם יביאהו עד הטרפה, יוליך הבעלים אצל הטרפה, ודרש עד כמו עד בפתח ויונ"ע הביא ב' הפירושים יחד: כח) מכילתא ספ"ז, ושם גם בנמר והברדלס: כט) פי' מי לאתם כאוזך לדון כן, לחלק בין ארי לחתול: ל) מכילתא שם: לא) והוציא את השואל מכלל השומרים לחייב בו ענין בפ"ע עיין מכילתא שם: לב) ב"מ צה ב: לג) עיין מכילתא שם, ב"מ צד א, וצה ב: לד) על דבר אומרם ז"ל בכמה דוכתי, בזה ולא פי' פנו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טו וַאֲרֵי יְשַׁדֵּל גְּבַר בְּתֻלְתָּא דְּלָא מְאָרְסָא וְיִשְׁכּוּב עִמַּהּ קַיָּמָא יְקַיְּמִנַּהּ לֵהּ לְאִנְתּוּ׃ טז אִם מִצְבָּא לָא יִצְבֵּי אֲבוּהָא לְמִתְּנַהּ לֵהּ כַּסְפָּא יִתְקוֹל כְּמוֹהַר בְּתֻלְתָּא׃ יז חָרָשָׁא לָא תְחֵי׃	בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִֽי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ ס יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה׃

רש"י

נחלקו בו חכמי ישראל שוכר כיצד משלם לה) רבי מאיר אומר כשומר חנם רבי יהודה אומר כשומר שכר לו): (טו) וכי יפתה. מדבר על לבה עד ששומעת לו וכן תרגומו וארי ישדל. שדול בלשון ארמי כפתוי בלשון עברי לז): מהר ימהרנה. יפסוק לה מוהר כמשפט איש לאשתו שכותב לה כתובה וישאנה לח): (טז) כמהר הבתולות. שהוא קצוב נ' כסף אצל התופס את הבתולה ושוכב עמה באונס לט) שנאמר ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף מ): (יז) מכשפה לא תחיה. אלא תומת בבית דין ואחד זכרים ואחד

אבן עזרא

הרע בעבור שכרו שלקח (עו): טו אשר לא ארשה. כי המאורשה אעפ"י שלא נבעלה נקראת אשת רעהו (עז): מהר ימהרנה. כמו מוהר בענין קשור (עח) כמו אחר מהרו (תה' טז ד) (עט) [ח] כי נזרת מהרה לא תמצא בפעלים רק מהבנין הדגוש בכל המקרא (פ): (פיה"ק. מהר ימהרנה לו לאשה. מגזרת אחר מהרו (תה' טז ד) ושם פרשתיו (פא) [ט] ובעבור שמצאנו באנוסה חמשים כסף (דבר' כב כט) אמרו כי כן מהר הבתולות (פב) ודרך דרש כי כ' וה' מסלת כמהר יורה שכתובת בתולה מן התורה (פג) ויותר היה נכון דרוש כן מהטעם כמהר כמה הוא רי"ש הוא שהם כסף זוזי מאתן (פד) והכמינו העתיקו שיש עליו עונש בושת ופגם (פה)): טז כסף ישקל. בעבור שפתה (פו): יז מכשפה. טעם להזכיר זה אחר הבתולה, כי המתאוים יתאוו דרך כשפים למלאות

יהל אור

את הבתולה ויטה את רצונה בדברי שקר: (עו) עיין רש"י ז"ל, והח' ז"ל יפרש שמלת בא חוזרת אל הנזק, פי' שהנזק יבא תמורת השכר, וכן הוא בתרגום ירושלמי אין אגירא הוא מַלַּל ספידיה באגריה, וכן דעת רמב"ן: (עז) וחייב סקילה

קרני אור

כנדרס, ורש"י ז"ל פי' פד שלל: [ח] והרמב"ן כ"כ עליו כזה, וכתב כי על דרך הפשט הכוונה על המלותים והדורונות שהארוס מבלת לארוסתו לצרכי הנשואין, והם הנקראים בלשון חז"ל סבלונות, ובלשון ארמי וערב נקראים מוהרי, ושעור הכתוב שיבלת לה לצרכי החופה והנשואין להיות לו לאשה: [ט] ולדעת הרמב"ן הפי' מהפסוק „אחר

כדכתיב (דברים כב כד): (עח) שיתקשר עמה להיותה לו לאשה: (עט) שעם פירושו ג"כ מענין קשור שיתקשרו עם אל אחר: (פ) כמו והאיש סהר (ש"א ד יד): (פא) וכן פי' שם הח' ז"ל, שהוא מגזרת מהר ימהרנה, שיתקשרו עם אל אחר: (פב) וכן אחז"ל (כתובות לח ב) שמוהר המפתה קצוב חמשים כסף כמו האונס אין ביניהם אלא שהאונס לא יוכל לשלחה כל ימיו, והמפתה תלוי גם בו אם ירצה ליקח אותה: (פג) פי' כי הכ"ף והה"א הם מלה שלמה בה שפי' כזה פי' שיהא זה כמוהר הבתולות: (פד) כן הוא (פס"ז) „וי"מ במהר כמה ר', שהן מאתן זוזי דכסף", ובבעלי התוס' על התורה מביא זאת בשם ר"י החסיד, והנה מוהר הבתולות חמשים כסף, והם חמשים סלעים והסלע ארבעה דינרין הרי מאתן זוזי לכתובה דאורייתא, שהזוז הוא הדינר. (פה) כן הוא בנ' (כתובות לט א) „המפתה נותן שלשה דברים והאונס ארבעה, המפתה נותן בשת ופגם וקנס, מוסיף עליו אונס שנותן את הצער" פי' כי המפתה ישלם זולת הקנס הבושת והפגם, שאין אלו החמשים כסף דמי הבושת והפגם, אבל הם קנס, והוא משלם אותם מפני מה שנהנה מזה, ובאונס ישלם גם צער: (פו) והמוהר הוא

מקו"ב רש"י: לה) והוזקקו חכמי ישראל לחקור בו כיצד משלם: לו) עיין ב"מ לה ב, כפלוגתא דר"מ ור"י: לז) עיין רמב"ן מה שטען על רש"י ז"ל, ובגל"ב שטען על הרמב"ן וכתב שטען בחנם על רש"י ז"ל, ועיין במיני תרגומא שהיטב לבאר בזה: לח) מכילתא פי"ז, תוכ"ע, פס"ז מדרש אגדס, ילקוט שמ"ז: לט) ע"כ אמר בה"א הידיעה מכילתא. עם כתובות י א ולח ב, פס"ז: מ) דבר' כב כט והסלע ארבע דינרין, הרי מאתן זוזי לכתובה דאורייתא שהזוז הוא הדינר, וי"מ כמהר כמה ר'. שהן מאתן זוזי דכסף (פס"ז):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת
יוּמָת: ס יט זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם

יח כָּל דְּיִשְׁכּוּב עִם בְּעִירָא
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל:
יט דְּדַבַּח לְטָעֲוַת עַמְמַיָּא

אבן עזרא

תאותם (צו) והזכיר הנקבה, כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים (צז): (פיה"ק. מכשפה. אמר ר' יונה כי הה"א נוסף (צח) ולא דבר נכונה, כי כל ה"א נוסף בשמות או בשמות התואר חוץ מהפעלים בעתיד כלם הם מלעיל (צט), על כן מכשפה היא נקבה (ק) [י], ואנחנו נדע כי משפט זובח לאלהים או זובחת אחד הוא, ג"כ מכשפה, וכן משפט המכשף (קא) רק בעבור שהנשים מכשפניות (קב) [יא] כאשר אפרש בפ' כי תצא למלחמה (קג). הזכיר הכתוב כי (קד) וכבר הזכיר המכשף שם: וטעם לא תחיה. שהיא חייבת מיתה (קה) [יב] ואם אין זאת המכשפת ישראלית אסר הכתוב למכור (קו) ישראל ממנה שום מחיה, והעיקר שלא תהנה מישראל שום הנאה (קז)): יח כל. הזכיר בתחלה פתוי הנערה שאין לה דעת, גם הזכיר הבהמה שאין לה פה לצעוק כמו האשה (קח) והזכיר האשה שיש לה פה לצעוק (קט): (פיה"ק. כל שכב עם בהמה. הכתיב דבר על ההוה יותר (קי) וג"כ משפט נקבת העוף (קיא)): יט זבח. על דרך הפשט אינו מדבר על ישראל, כי כבר הזהיר ע"ז בדבור שני (קיב) [יג] רק בעבור הגר וכתוב אחריו (קיג) נאמר זה, כי בעבורו (קיד) נאמר כל שוכב עם בהמה. כי כן מנהג עם נכרי (קטו) [יד] והנה ע"ז התנאי

רש"י

נקבות (מא) אלא שדבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות (מב): (יח) (כל שוכב עם בהמה מות יומת. בסקילה (מג) רובע כנרבעת שכתוב בהן דמיהם בם (מד): (יט) לאלהים. לעבודת כוכבים. אילו היה נקוד לאלהים (הלמ"ד בציר״י) היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שאמר לאלהים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת וה"א המשמשות בראש התיבה אם נקוד בחטף (מה) כגון למלך למדבר לעיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים לרגלים בחיר"ק צריך לפרש לאיזה ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע

קרני אור

מהרו' בהיו נמהרי לב להל אחר ללכת אחריו במהירות בלי הבנתה ובלי דעת: [י] התלה נגזרה (כמלת אשף מן שוף בעניינו ג"כ כסוי והסתר כמו אך חסך יבוספי (תה' קלט יא) וכטעם בלטיהם (לטעלה ז כב) מעשים הנעשים בסתר ובהעלם (כד"ז): [יא] וכן הוא (מכילתא פ' יז, סנהד' סז א, ירושלמי סנהד' פ"ז ה"ג) אחד האיש ואחד האשה א"כ מה ת"ל מכשפה מפני שרוב נשים מצויות בכשפים: [יב] וכן כתב המורה בפ' לז מהח' הג' „ועוד לאמות כי האדם נטבע לטבוע הרוב הנביה, ולזה ביארה ג"כ בע"ז לבד איש או אשה, וכפל ואמר את האיש או את האשה, מה שלא בא כמו זה לא בחלול שבת ולא בזולתו, וסבת זה רוב החמלה עליהם בטבע: [יג] והרמב"ן השיג עליו בזה וכתב כי בעבירת הדברות הזהיר על עו"ג בלאו, וכאן מגדם העונש והמכשפה שנעשה בו, כאשר עשה בלא תרצח ולא תנאף, כי אלה הם המשפטים אשר ישים לפניהם, וגזם חייב אותו מיתה, כי יחרם מיתת כ"ד: [יד] וכן כתב הרד"ת כי לדעת הרב

יהל אור

הוא המסים כסף: (פז) מפני שהאנשים על הרוב יפתו הבתולות ע"י הנשים ההן האומרות שהן מכשפות ושעל ידי חכמתן ומעשיהן תתפתה הנערה ותתרצה באיש: (פח) לפי שרוב מעשה הכשפים נמלאו בנשים ועיין (מורה פל"ז מהח' הג'): (פט) וכן כתב בשרשיו הה"א להפלגה ולא לנקבה: (צ) עיין פי' הח' ז"ל (ברא' א ד) וביהל אור אות קסב שם והמלה פה מלרע: (צא) פי' שהה"א לנקבה: (צב) כי הוא הדין למכשף הזכר שחייב מיתה: (צג) והזכיר מכשפה מפני שהמכשפים מצוים בנשים יותר: (צד) בפ' תלא לא נמלא, ונמלא (ויקרא כ כז) על הפ' „ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו" ופי' שם הח' ז"ל וטעם להזכיר האשה כי זאת האומנות ביד הנשים יותר, וכן מכשפה לא תחיה: (צה) מכשפה: (צו) לא אמר מכשפה מות תמות, כי החמיר בה להזהיר אותנו בלאו שלא נחיה אותה: (צז) נ"ל „לקנות": (צח) וכתב הגאון בעל העמק דבר, אפילו למ"ד שאינן מוזהרים על הכותית, מ"מ לא תחיה משום סכנה לבני אדם והוי כרודף: (צט) ואולי יחשוב שהשוכב עם בהמה יהיה פטור כי לא הזיק דבר לבעל הבהמה, ולזה ביארה התורה כי הוא חייב מיתה ומיתתו בסקילה: (ק) והזכיר האשה כנערה המאורשה (דבר' כב כד) שיש לה פה לצעוק, ואם לא צעקה מיתתם ג"כ בסקילה: (קא) והבהמה מצויה יותר: (קב) והגוי הוא ג"כ על נקבות העוף, ובמקה"מ נוסף „וכמס' ע"ז כב ב עדים נאמנים, שהעידו שראו אדם שרבע אווז וגלגלה ואכלה": (קג) לא יהיה לך (למעלה כ ג): (קד) נ"ל „הכתוב אחריו" וכן הגי' ברמב"ן: (קה) כן הוא במק"ג קהלות משה ובמק"ג דו"ו, אכן במג"ע ובחומשי רש"ג וכן בשארי חומשים „בעבור" וטעות הוא: (קו) גם זה

מקו"ב רש"י: מא) מכילתא שם, סנהד' סז א, יבמות ד א, ברכות כא ב פס"ז ילקוט שם: מב) מכילתא שם, סנהד' שם, ירושלמי סנהד' פ"ז ה"ג ועיין קרני אור סעיף יא: מג) מכילתא שם, סנהד' נד א ספרא קדושים פ"ט: מד) ויקרא כ יב: מה) נ"ל בשוא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

אונקלוס

יִתְקְטֵל אֱלָהֵן לְשְׁמָא דַיְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי: כ וְגִיוֹרָא לָא תוֹנוֹן וְלָא תְעִיקוּן אֲרֵי

בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ: כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים

רש"י

וכן לאלהים (בלירי) כל אלהים במשמע אפי' קודש אבל כשהיא נקודה פתח כמו למלך למדבר לעיר (פתח וקמץ ענין אחד בענין זה וגם י"ל בדרך אחר כמ"ש בדקוקי רש"י.עיין בו) נודע באיזה מלך מדבר וכן לעיר נודע באיזה עיר מדבר וכן לאלהי' לאותם שהוזהרת עליהם במ"א מו) כיוצא בו אין כמוך באלהים מז) לפי שלא פירש הולכך לנקד פתח: יחרם. יומת מח) למה נאמר יחרם והלא כבר נאמרה בו מיתה במ"א והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא וגו' מט) אלא לפי שלא פירש על איזו עבודה חייב מיתה שלא תאמר כל עבודות במיתה בא ופירש לך כאן זובח לאלהים לומר לך מה זביחה עבודה הנעשית בפנים לשמים אף אני מרבה המקטיר והמנסך שהם עבודות פנים נ) ואייבין עליהם לכל עבודת כוכבים בין שדרכה לעבדה בכך בין שאין דרכה לעבדה בכך נא) אבל שאר עבודות כגון המכבד והמרבץ והמגפף והמנשק אינו במיתה אלא באזהרה נב): (כ) וגר לא תונה. אונאת דברים (קונטרליאר"ר בלע"ז) נג) כמו והאכלתי את מוניך את בשרם נד): ולא תלחצנו. בגזילת ממון נה): כי גרים

אבן עזרא

יגור בארץ ישראל שלא ישבב עם בהמה, ואמר לאלהים (קז) שהיה רגיל לעבדו מקדם (קח) ומלת לאלהים כוללת אף המלאכים (קט): לה' לבדו. רק לשם הנכבד לבדו, שהוא שם העצם, ולא יתערב אחר עמו (קי): (פיה"ק. זובח לאלהים. והטעם הידועים בעולם כמו מולך וכמו"ש, גם נודע בפתחות הלמ"ד (קיא) שהזובח אפילו למלאכים יחרם, אם הוא הזובח קהל יהיו לחרם הם וכל אשר להם (קיב) ואם הוא יחיד אמרי המעתיקים שהוא יהרג לבדו (קיג): וטעם לה' לבדו, שלא יעשה במעשה הכותים את ה' היו יראים (מ"ב יז לג) (קיד) [טו]): כ וגר. כאשר יקבל הגר שלא לעבוד ע"ז (קטו) לא תונהו בארצך (קטז) [טז] בעבור שיש לך כח רב ממנו, וזכור כי גרים הייתם כמוהו (קיז), וכאשר הזכיר הגר שאין לו כח, כמו היתום והאלמנה שהם ישראלים, ואין להם כח (קיח) [יז] ואחר שאמר לא תענון לשון רבים אמר אם תענה (קיט), כי כל רואה אדם שהוא מענה יתום ואלמנה ולא יעזרם, גם הוא יחשב מענה (קכ): (פיה"ק. וגר לא תונה. פי' בו הגאון בעבור שהוא סמוך עם זובח, שדין

יהל אור

זה היה ממנהגי ע"ז: (קז) בקמץ, תחת ה"א הידיעה: (קח) וכתב התוה"מ שהראב"ע פי' כדעת ר"א שבמכילתא, שמ"ש זובח לאלהים יחרם, כולל גם העמים הדרים בא"י, ואמרו שגלמו ישראל לגרש אחרי ע"ג ועובדיה: (קט) אף מלאכי מעלה: (קי) פי'. בלא שום שתוף: (קיא) כי הפתח והקמץ ענין אחד בזה, וכן פי' הרשב"ם, זובח לאלהים פתח (כי הקמץ בא מכח הפתח) ועיין רש"י שהאריך בזה: (קיב) ויחרמו הם ורכושם, וכמו שהיו עושים בעיר הנדחת (דבר' יג יח): (קיג) כי לא מצאנו לשון חרם באחד מהרוגי ב"ד, והרמב"ן פי' יתכן כי יכלול הכתוב הזובח גם הזבח שהכל יהיה לחרם, ויונ"ע תרגם „יתקטל בסייפא ונכסוי יתגמרון" ופי' שיחרם הוא ורכושו, וכמו שעשו בעכן: (קיד) ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם (שם): (קטו) ולשמור ז' מצות בני נח: (קטז) ועניינו טעות ומרמה: (קיז) ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז: (קיח) ולרף אליו האלמנה והיתום לפי שכולן תשושי כח, והבריות מקילין בהם לסרע ולהצר אותם: (קיט) אם ענה תענה אותו בל"י: (קכ) והאזהרה גם על היחיד

קרני אור

המורה כיו כל מצות האלה מעיפים מע"ז כי מעונדים אותם היו שוכבים עם הבהמות וכמ"ש כבלמם עם אתונו. שסיה זה מדרכי הקסם, וכן פי' בעל המקידה, כי הגל נכנס במלאכת הכשוף והקסם: [טו] וכן ה"א (מכילתא פ' יז) מאמר רשב"י כל המשתף שמו של הקב"ה בע"ז חייב כליה, שנאמר, את ד' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו משם: [טז] (ובמכילתא פ' יח, ב"מ נח ב) ולא תונו בדברים: [יז] ובמכילתא שם, פלוגתא

מקו"ב רש"י: מו) שכשיו שנקד לאלהים בקמץ תחת הלמ"ד הרי כאלו כתוב להאלהים והיינו הידיעה לפיכך אינו לריך לכתוב מלת אחרים כי הידיעה מורה על אותן שהוזהרת עליהן במקום אחר: מז) תה' פו ח: מח) וכמוהו כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת (ויקרא כז כט): מט) דבר' יז ה: נ) עיין מכילתא פי"ז, סנהד' ס ב פס"ז, ילקוט שמות: נא) עיין בפי' רש"י דבר' יב ל: נב) אבל אם עבודתה בכך חייב: נג) מכילתא פי"ח, ב"מ נח ב פס"ז ילקוט שמ"ע: נד) ישעי' מט ולפי שכל לשון אונאה באל"ף והיה לו לומר כאן לא תאנה, ויתרץ שכן סוף לשון שכתוב בלי אל"ף „מוניך": נה) מכילתא שם ב"מ נט ב ומס' גרים פ"ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הייתם בארץ מצרים: כא כל־
אלמנה ויתום לא תענון: כב אם־
ענה תענה אתו כי אם־צעק
יצעק אלי שמע אשמע צעקתו:
כג וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב
והיו נשיכם אלמנות ובניכם
יתמים: פ כד אם־כסף | תלוה את־

אונקלוס

דיָרין הויתון בארעא
דמצרים: כא כל ארמלא
ויתם לא תענון: כב אם
ענאה תעני יתה ארי
אם מקבל יקבל קדמי
קבלא אקבל קבלתה:
כג ויתקף רוגזי ואקטול
יתכון בחרבא ויהון
נשיכון ארמלין ובניכון
יתמין: כד אם כספא
תוזיף בעמי לעניא די

אבן עזרא

חובה על ישראלי (קי"א) וטעם וגר לא תונה, כמו נעמן שהיה משתחוה גם לאלהיו (קי"ב), וטעם וגר לא תונה הוא גר תושב, כי אין לו עיקר ממשפחה (קי"ג) [יח] וכל אחד מן האזרחים יכול להונותו בהונו גם בדירתו, גם להביאו לידי לחץ על ידי עדות. כי הכתוב אמר, לא תענה ברעך (למעלה כ יג) (קי"ד): **כא לא תענון.** בלשון רבים, כי משפט הרואים העינוי והחרישו כמשפט המענה, ע"כ כתוב אם ענה תענה והרגתי אתכם (קט"ו)): **כב אם ענה.** והנה העונש, אם אחד יענה ואין עוזר העונש על כלם, על כן בא אחריו, אחרה אפי והרגתי אתכם כולכם (קט"ז): ואמר כי אם צעק יצעק אלי. על היתום (קי"ז) וכן דין האלמנה, רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה (קי"ח): **כד אם כסף תלוה.** אם נתן לך השם הון שתוכל

רש"י

הייתם. אם הוניתו אף הוא יכול להונותך ולומר לך אף אתה מגרים באת מום שבך אל תאמר לחברך נו) כל לשון גר אדם שלא נולד באותה מדינה אלא בא ממדינה אחרת לגור שם נז): (כא) כל אלמנה ויתום לא תענון. הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם נח): (כב) אם ענה תענה אתו. הרי זה מקרא קצר. גזם ולא פירש ענשו (והא דכתיב והיו נשיכם וגו' זהו אם לצוק יצעק אבל באם לא יצעק לא פירש וק"ל) כמו לכן כל הורג קין נט) גזם ולא פירש ענשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו' אשמענו ואנקמנו ס): (כג) והיו נשיכם אלמנות. ממשמע שנאמר והרגתי אתכם איני יודע שנשיכם אלמנות ובניכם יתומים אלא הרי זו קללה אחרת שיהיו הנשים צרורות כאלמנות חיות שלא יהיו עדים למיתת בעליהן ותהיינה אסורות להנשא והבנים יהיו יתומים שלא יניחום בית דין לירד לנכסי אביהם לפי שאין יודעים אם מתו אם נשבו סא): (כד) אם כסף תלוה את עמי. רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מג'. וזה א' מהן סב): את עמי. עמי ועובד

קרני אור

דל"י ור"ע, ר"י ס"ל שאלמנה ויתום בא לדוגמא, ר"ל כל האנשים והנדכאים כמו אלמנה ויתום ור"ע ס"ל שאלמנה ויתום דוקא, ולדידיה אפילו עשירה ובעלת נכסים, ואף אלמנותו של מלך, וכן פסק הרמב"ם (פ"ו מה' דעות) כדעת ר"ע: [יח] ודעת רז"ל (מכילתא פ' יז ב"מ נט ב) שהוא גר צדק, וכן פי' הרלב"ג, הוא גר צדק, גר בן

יהל אור

היחיד הרואה העינוי: (קכא) ודעת הח' ז"ל כי גם ידבר על הגר, עיין אות קל: (קכב) כמש"כ (מ"ב ה יח): (קכג) גר תושב הוא הנקרא גר שער והוא המקבל עליו לשמור ז' מצות בני נח, ועיין למעלה כא א אות לב: (קכד) וכל תדהה שעל הגר מותר להעיד: (קכה) עיין לעיל אות קכ: (קכו) עיין אות קכ: (קכז) וכן פי' הרמב"ן, כי בצעקתו לבד אושיענו מהקמים עליו: (קכח) שדרך היתום להיות קטן ואינו בן דעת ולא ידע לדבר ולהראות עלבונו לפני ב"ב כמו האלמנה, ע"כ:

מקו"ב רש"י: נו) מכילתא שם, ב"מ שם: נז) ולפ"ז כל ישראל גרים הם: נח) עיין מכילתא שם ובכרוני מדות, ועיין קרני אור הערה יז: נט) ברא' ד טו: ס) עיין מכילתא שם: סא) עיין מכילתא הם ב"מ לא ב פס"ז ילקו"ש שמ"ע: סב) מכילתא יתרו פי"א ומשפטים פי"ט פס"ז ילקוט שמע ועיין קרני אור הערה יט:

www.daat.ac.il דעת - אתר ליהדות ותורה

עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ׃
כה אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־

אונקלוס: עַמָּךְ לָא תְהֵי לֵהּ כְּרַשְׁיָא לָא תְשַׁוּוֹן עֲלוֹהִי חִבּוּלְיָא׃ כה אִם מַשְׁכּוֹנָא תִסַּב כְּסוּתָא דְחַבְרָךְ עַד מֵעַל שִׁמְשָׁא תְּתִיבִנַּהּ

רש"י

כוכבים עמי קודם. עני ועשיר עני קודם. עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין. וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו קודם לעובד כוכבים ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך סג) (ד"א את העני שלא תנהוג בו מנהג בזיון בהלואה שהוא עמי: את העני עמך. הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה עני) סד): לא תהיה לו כנשה. לא תתבענו בחזקה סה) אם אתה יודע שאין לו אל תהי דומה עליו כאילו הלויתו אלא כאילו לא הלויתו כלומר לא תכלימהו סו): נשך. רבית שהוא כנשיכת נחש שנחש נושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש ופתאום הוא מבצבץ ונופח עד קדקדו. כך רבית אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה סז): (כה) אם חבל תחבל. כל לשון חבלה אינו משכון בשעת הלואה אלא שממשכנין

אבן עזרא

להלוות העני (קט) [יט] והזכיר זאת הפרשה, כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה (קי) וקרא העניים עמי (קיא) [כ] כי החסידים לא יבקשו עשר בעולם הזה, והעד אליהו (קיב) ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן (קיג) גם שמואל הרמתי (קיד): ושעם עמך. שהוא במקום שאתה דר בו (קטו) [כא]: לא תהיה לו כנשה. שישא לך פנים בעבור טובתך (קטז) [כב]: ואמר תשימון. (קיז) כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים (קיח) [כג]: (פיה"ק. אם כסף תלוה את עמי. להוציא העכו"ם שהם נכרים (קיט) [כד], גם נסמך אל השם העני שלא יחשוב העשיר שהשם יאהבנו יותר על כן העשירו: ושעם עמך. שאתה מכירו (קמ) ואעפ"י שאתה נושה, לא תהיה לו כנושה, שתקבל דורון שחד ממנו כדי שלא תבישנו (קמא): ואמר תשימון. להכניס העדים (קמב): ושעם נשך. הוא נשך תרבית (קמג) [כה], ונקרא נשך, כי משפט הנשך שיגדל דגע אחד רגע): כה אם חבל תחבל. אחר שאמר שלמת

יהל אור

ע"כ רק אם לעק יצעק מיד אשמע צעקתו: (קט) ויפרש מלת „אם" כי אינו מחויב להלוות, רק אם יש לך להלוות, והעני צריך להלואה, תלוה להעני, ולפ"ז מלת „אם" איננה הוזרת למלת תלוה אלא למלת כסף, אם יש לך כסף: (קי) לפי שהעני והגר והיתום והאלמנה שוים בה: (קיא) אלא הלאת העני קראם עמי: (קיב) כמ"ש והעורבים מביאים לו להם ובשר (מ"א יז ו) ואזור עור אזור במתניו (מ"ב א ה) וכן יאמר (ברא' כה לב) „ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח" ועיין ביאורי שם: (קיג) כמ"ש ויפצר בו לקחת וימאן (מ"ב ה טז): (קיד) שאמר את שור מי לקחתי והמור מי לקחתי (ש"א יב ג) להורות שלא לקח דבר מזולתו לא בחזקה ולא בדורון, כי לא היה רוצה בעושר ונכסים, עיין ברכות י, ב נדרים לח א: (קטו) בעירך: (קטז) שעשית עמו, או שתעשה עמו, כגון אם לא יוכל לשלם למועד הקצוב ותאריך לו הזמן: (קיז) בלשון רבים: (קיח) כי הם משימים עליו נשך במה שכתבו והעידו בו: (קיט) ורק לישראל (קמ) והוא בעירך: (קמא) הטעם שלא תהיה לך טובת הנאה ממנו מצד ההלואה שהלוית לו כדי שלא תבישנו שלא תתפרסם בפני רבים עניו: (קמב) שגם הם עוברים בלאו הזה: (קמג) עיין רמב"ן ויקרא כה

קרני אור

בית, וככל נלמד מזה מהדברים הנלוים לו, והם האלמנה והיתום ועני מישראל והקדים דין הגר כי לא יחסר לו רק עזר ממשפחה, ואח"כ הזכיר האלמנה והיתום כי לא יחסר להם רק סדר ההנהגה והמו"מ, ואח"כ העני, והוא היותר שפל מכולם: [יט] (ובמכילתא פ' יט) ר"י אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה ועוד שנים וכו' אף כאן אתה אומר אם כסף תלוה חובה ולא רשות, וכן הוא (מכילתא יתרו פי"א) ועיין התוס"מ שם שפירש שהג' מקומות שבא „אם" על החובה יש ג"כ אפשריות עיי"ש: [כ] וכן הוא (במו"ר פ' לא ה) אמרו ישראל לפני הקב"ה ומי הם עמך אמר להם העניים, שנאמר כי נחם ד' עמו ועניו ירחם (ישעי' מט יג): [כא] וכן הוא (מכילתא פ' יט, ב"מ עא א) עניי עירך ועניי עיר אחרת, עניי עירך קודמין שנאמר, את העני עמך: [כב] הכ"ף מורה אף ברק מתדמה בעיניו כנושה אסור וכן הוא (מכילתא שם) לא תהיה לו כנושה שלא תראה לו בכל זמן: [כג] וכן הוא (מכילתא שם) אין לי אלא אזהרה ללוה ולמלוה אזהרה לעדים ולערב ולסופר מנין ת"ל לא תשימון בכל מקום, וכן הוא בג' (ב"מ עה ב) ואלו עוברין בל"ת המלוה והלוה והערב והעדים, וחכמים אומרים אף הסופר: [כד] וכן הוא (מכילתא שם, ב"מ עא א) ישראל וכותי עומדים לפניך ללות עמי קודם: [כה] עיין בג' (ב"מ ס

מקורי ובאורי רש"י: סג) מכילתא משפטים פי"ט תנחומא א סו תנחומא ב ח ב"מ עא א וקיד ב פס"ז ילקוט ב"ג ועיין ק"י אור הערה כא: סד) עיין תנחומא א שם: סה) תנחומא א, ט: סו) ובמכילתא שם שלא תראה לו בכל זמן ועיין ב"מ עה ב: סז) תנחומא א שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כו כִּי הִוא כְסוּתֹה כסותו ק׳ לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ רביעי חצי

לַהּ׃ כו אֲרֵי הִיא כְסוּתֵהּ בִּלְחוֹדַהּ הִיא תּוֹתָבֵהּ לְמַשְׁכֵּהּ בְּמָה יִשְׁכּוּב וִיהֵי אֲרֵי יִקְבֵּל קֳדָמַי וְאֶקַבֵּל קְבִלְתֵּהּ אֲרֵי חַנָּנָא אֲנָא׃

אבן עזרא

רעך שהוא לשון נקבה, וככה אחר (קמד) כי היא כסותה לבדה (קמה) אמר תשיבנו (קמו), והטעם על החבול שהוא לשון זכר (קמז), אמר הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה (קמח) והוא השיב בעבור שירא שלא ילוה מאחר, ויתנהו לו חבול תחתיו (קמט): כן כי. הטעם יש לך לחמול עליו (קנ): וטעם כי חנון אני. על דעת הגאון שהוא כמו חנוני חנוני (איוב יט כא) (קנא) והטעם כי אני אתן לו ממון ואסיר את שלך, ולפי דעתי כי מלת חנינה איננו כן, כי מה יבקש דוד לאמר חנני אלהים כחסדך (תה׳ נא ג) (קנב) רק הוא כמו רחום (קנג) אעפ״י שיש ביניהם הפרש כאשר אפרש בפ׳ כי תשא (קנד), והנה זה ושמעתי שהוא אחר והיה כי יצעק אלי, כמו הכתוב למעלה (קנה) כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו, והרה אפי ובמה יודע (קנו) כי שמע אשמע צעקתו בחרון אפי שאחריו (קנז) [כו]: (פיה״ק. **שלמה** בלה״ק איננה כמו שמלה (קנח) כי שלמה שם פרט, והוא שיתכסה בה האדם (קנט), וכן עוטה אור כשלמה (תה׳ קד ב) (קס) והנה כל שלמה שמלה, ואין כל שמלה שלמה (קסא) ואשר יעיד על פירוש שמלה, שאמר היא שמלתו לעורו, ויש עד אחר מכחיש, ועל פיו לא יקום דבר (קסב) והמשכילים יבינו (קסג) [כז] ואם ישאל השואל מה יועיל לנושה לקחת כל יום

רש״י

את הלוה כשמגיע הזמן ואינו פורע סח) (תבול תחבול כפל לך בחבלה עד כמה פעמים אמר הקב״ה כמה אתה חייב לי והרי נפשך עולה אללי כל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון ומתחייבת לפני ואני מחזיר׳ לך אף אתה טול והשב טול והשב) סט): **עד בא השמש תשיבנו לו.** כל היום תשיבנו לו עד בא השמש וכבוא השמש תחזור ותטלנו עד שיבא בקר של מחר ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה ע): **(כו) כי הוא כסותה.** זו טלית: **שמלתו.** זה חלוק: **במה ישכב.**

קרני אור

כ): [כו] והמוד על התורה הביא בשם י״מ, והיה כי יצעק אלי להתפלל לפני על הטובה שעשית לו כענין שנאמר וברכך בשלמתו, וברכך ושמעתי תפלתו כי חנון אני ואברכך: [כז] ורבים מתוקלי בלשון הקדמונים וגם האחרונים לא הבדילו בין שם שמלה לשם שלמה וכתבו כי הם ענין אחד לפעמים יקרא הבגד שמלה, ולפעמים שלמה, כמו

יהל אור

כה לו: (קמד) פי׳ אחר שאמר: (קמה) ג״כ לא״כ: (קמו) כל״ז: (קמז) תשיבנו חוזר לחבול שהוא בכח הפעל חבול תחבול: (קמח) פי׳ מה הועיל המלוה מאחר שהוא צריך להחזיר המשכון בכל יום: (קמט) פי׳ כדי שלא ילך הלוה וילוה מעות מאיש אחר ויתן לו המשכון: (קנ) יפרש מה שאמר ״כי היא כסותה לבדה״ (קנא) כי הגון מגורת חנם: (קנב) הלא הכל מתנת חנם מהקב״ה: (קנג) וכן הוא (מכילתא פ׳ יט) ״שברחמים בראתי את עולמי״, וראוי לבריות שיתנהגו גם הם במדת הרחמים לפנים משורת הדין: (קנד) עיין (למטה לד ו) בפי׳ הח׳ ז״ל ובבאורי שם: (קנה) גבי יתום ואלמנה: (קנו) ובמק״ג דו״ו ״ובמה תדע״: (קנז) והנה לדעת הח׳ ז״ל שזה העונש הוא גם גבי עני: (קנח) ובמקח״מ שמלה בלשון הקדש איננו כמו שלמה: (קנט) השלמה הוא בגד מרובע, או קרוב למרובע בלא בתי ידים, ומתכסים בה על בגדיהם בלאט, וגם בלילה על מטתם: (קס) ובמקח״מ נוסף ״ושמלה כמו בגד״ (קסא) ר״ל כי מאחר שמלה הוא כלל לבגד, הנה שלמה שהוא פרט הוא בכלל השמלה שגם הוא בגד, אבל כל שמלה אינו שלמה, שאין כל בגד שלמה: (קסב) ר״ל כי מה שאמר על זה על שלמה (פ׳ ח) נראה ג״כ שמלת שלמה הוא ג״כ כלל לבגד, ומאחר שאר הפסוקים שכתוב בהם שלמה מורה שהוא שם פרט בפי העד האחד שמורה על שם כלל כי אחרי רבים להטות שמלת שלמה הוא פרט: (קסג) זהו שאמר והמשכילים יבינו, וי״א כי דעתו ז״ל על מה שכתוב ופרשו השמלה (דבר׳ כב יז) שמכחיש פי׳ שמלה שפי׳ שהוא בגד, ואמר שעל פיו לא יקום דבר, כי פי׳ שם שר״ל לחקור היטב הדבר, וכן אז״ל (מכילתא משפטים מס׳ דנזיקין פ״ו, ספרי תצא) שיהיו הדברים

מתוארים

מקו״ב רש״י: סח) אבל כשמכנו בשעת הלואתו אינו חייב להחזיר ועיין ב״מ קיד ב: סט) תנחומא א׳ ־ט. ושם: ע) מכילתא פ״ט. ב״מ שם, תנחומא א׳ שם, ספרי תצא ועיין התוי״ט שם אות קמג שמו״ר פל״א ו, ועיין חדושי הרש״ב שם אות יא, פס״ז ילקוט בנא ועיין רש״י (דבר׳ כד יג):

כז דַּיָּנָא לָא תְקִיל וְרַבָּא בְעַמָּךְ לָא תְלוּט: כח בִּכּוּרָךְ וְדִמְעָךְ לָא תְאַחַר בּוּכְרָא דִבְנָךְ

הספר בפסוקים ס

כז אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר: כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ

רש"י

לרבות את המלט עא): (כז) אלהים לא תקלל. הרי זו אזהרה לברכת השם ואזהרה לקללת דיין עב): (כח) מלאתך. חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל והם בכורים עג): ודמעך. התרומה עד) ואיני יודע מהו לשון דמע עה): לא תאחר. לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה עו): בכור בניך

אבן עזרא

שלמתו. מזה הכתוב נלמד, כי אם ימצא בביתו בגדים אחרים ימכרו בנשיו, ויקח הנושה השלמה כל יום, שלא יקח נשי מאחר (קסד), כי בלילה אסור לישראלי לקחתה (קסה) ; וטעם כי יצעק אלי. כיתום והאלמנה הצועקים (קסו), והעונש להיות הבנים יתומים כי יתום ענה והעונש בצעקת הנושה בו (קסז) להצריכו גם הוא, כי יביאנו לידי עוני לקחת נשי (קסח) ותלקח שלמתו (קסט׳) ; כז אלהים לא תקלל. הם הדיינים (קע) והם הכהנים בני לוי שעמהם התורה (קעא) [כח] : ונשיא בעמך לא תאר. בסתר או בגלוי (קעב) והגאונים הפרישו בין קללה ומארה (קעג). [כט] וזה הנשיא הוא המלך הכתוב במשנה תורה (קעד) וכאשר חסתכלנו בפסוקים הבאים זה אחר זה עד ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו (למטה כג יג) מצאנו רובם בדברי העניים כאילו הם דבוקים עם (קעה) פרשת אם כסף תלוה, אמר יפת טעם להזכיר אלהים לא תקלל, א"לי העני ברוב צערו בלילה, אם יעבור המלוה ולא ישוב לו העבוט יקלל את הדיין שדן שיקח עבוטו (קעו) ; (פיה"ק. לא תקלל. בסתר או בגלוי) : כח מלאתך. כנוי לתירוש ודמעך כנוי ליצהר (קעז) והגאון רב

יהל אור

מחוורים כשמלה: (קסד) פי׳ כגיו היינו ההלוואה: (קסה) וכן אז"ל (מכילתא פ׳ יט ב"מ קיד ב) ממשכנין כסות יום בלילה וכסות לילה ביום, ובלילה אסור לישראל לקחת כסות לילה: (קסו) ולדעתו העונש אחד בכולם, ומפני זה המה נסמכים: (קסז) פי׳ והעונש בהלעקה יהיה על הנושה בו: (קסח) פי׳ שהנושה יבוא לידי זה שיקבל ג"כ הלוואה: (קסט) מדה כנגד מדה: (קע) וכן ת"א ויונ"ע והוא כדעת ר"ע (מכילתא פ׳ יט) בדיינין הכתוב מדבר: (קעא) וכן כתוב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב ז): (קעב) פי׳ מה שכפל הכתוב אלהים לא תקלל בסתר, ונשיא בעמך בגלוי: (קעג) לשון קללה תהיה הכחתו על המקלל אדם בפניו כי זה יהיה קלון ובזוי אל המקלל, ולשון ארירה נופל על המקלל חבירו שלא בפניו, ואמר ארור פלוני, וכשאומר ארור אתה אז יקרא מקלל, וכאברהם אמר ומקללך אאר (ברא׳ יב ג) מי שיקלל או יקלה את אברהם בפניו ד׳ יגאר עליו ארירה שלא בפניו, כי לא יתגלה ד׳ אל הרשע לומר לו ארור אתה (שד"ל) : (קעד) כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על ישראל בין שיהי׳ מלך או ראש הסנהדרין: (קעה) כן הוא הגי׳ במג"ע ובמק"ג קהלות משה ובמקי"ג דו"ו, אכן בחומשי רש"כ וכן בשארי הנדפסים הגי׳ „עד": (קעו) כי החובל הוא הלוקח משכון בחזקה, וזה אי אפשר שיהיה ע"י המלוה עצמו, דהא עובר על לא תהיה לו כנושה, אלא שממשכנו ע"י שליח ב"ד, והדיין כדין עשה ולא פשע בדבר, או לפעמים תבא הכהשה בין מלוה ולוה ויצטרכו לבוא אל השופט שידין ביניהם, ואולי מי שיצא מחויב בדין יקללנו ולכך יזהיר עליו: (קעז) עיין אות קפה וקפו:

קרני אור

ככה וכבב, רעץ ועדן, ערף ורעף ודומיהם, והרא"ה פ"ז ממה שיקרא לדבר א׳ בעצמו פעם שמלה ופעם שלמה, כמו „אם חבל תחבל שלמת רעך וגו׳ היא שמלתו לעורו" במלתך לא בלתה מעליך (דבר׳ ח ד) לא בלו שלמתיכם (שם כט ד): [כח] וחז"ל אמרו (סנהד׳ סו א) שהיא אזהרה לברכת השם אפילו בכנוי, ואזהרה לקללת דיין, כי יכנס בכלל אלהים, השם הנכבד, והשופט אשר ישב מושב אלהים בארץ: [כט] הקללה הוא מליץ הדבור, והוא משתתף עם קלה מנחי ל"ה שהוא היפך הכבוד, רק שקלל בכפל הוא מורה בזיון יותר, ואמר מליץ הפעולה שאילת בו גרעון ומזיק לו בכבודו והוא הפך הברכה, ולכן אמר מקללך אאור (ברא׳ יב ג) שהם רק יקללו בדבור ולא יזיק לך ואני אאור אותם בפועל (הרוכ"מ) ורז"ל אמרו (שבועות לו א) ארור בו נדוי, בו קללה, בו שבועה,

כיללת

מקו"ב רש"י: עא) המלט במליט האדם בביתו ביום שיחזירנו לו ג"כ כמו השלמה ונתרכה המלט מכמה ישכב, לפי שאין האדם לוכשו אלא שוכב עליו (הזכרון) ועיין מכילתא שם, ילקוט שם ובנתה"ש יב נוסח לשון רש"י מסכ"י שהיה אלגו „והיה כי יצעק בזה יקרא תגר לפני רבון העולמים אני אדם והוא אדם, הוא שוכב על מטתו ואני במה אשכב ? ובמעתי כגמת נפשו, כי מדתי חנון (ונמצא בתנחומא א טו) : עב) מכילתא שם, סנהד׳ סו א, פס"ז ילקוט בנא ועיין קרני אור בפרה כח: עג) מכילתא שם, פס"ז ילקוט, ועיין קרני אור ספרס ל: עד) מכילתא שם: עה) עיין קרני אור הפרס לא: עו) מכילתא שם, עיין תמורה ד א תרומות פ"ג מ"ו שמו"ר פל"א פכ"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

תִּתֶּן־לִי׃ כט כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃

תַּפְרֵשׁ קֳדָמָי׃ כט כֵּן תַּעְבֵּד לְתוֹרָךְ לְעָנָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין יְהֵי עִם אִמֵּהּ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה תַּפְרְשִׁנֵּהּ׃

אבן עזרא

סעדיה אמר כי כל"ה מלאתך כוללת המלאה מן הזרע והמלאה מן היקב (קנח) [ל] ואמר כי דמעך רמז ליצהר, כי כאשר ידרך הזית הוא יורד טפות כמו הדמע (קנט) [לא] והנה פי' זה הכתוב במקום אחר והוא ראשית דגנך תירושך ויצהרך (דברי יח ד) (קס) על כן עמו בכור בניך תתן לי, כי הוא ראשית אונו (קסא) ובן זוטא אמר כי מלאתך על ההריון, ודמעך כנוי לשכבת זרע והיא הטפה, ואמר לא תאחר שלא יעכב מלקחת לו אשה, על כן אחריו בכור בניך תתן לי וזה שגעון, למה הזכיר מלאתך לפני דמעך, כי דמעך לפי דעתו לשפוך זרע באשה, ואחר כך תבא ההריון, ועוד כי דבר ההריון איננו ביד אדם רק בידי השם לבד (קסב), ואמר יפת, הזכיר הפסוק הזה שלא יאחר העני לתת מה שהוא חייב (קסג) [לב] כך תעשה לתת הבכור לכהן (קסד):

(פיה"ק • מלאתך, כנוי לתירוש: ודמעך, כנוי ליצהר, ונקרא התירוש כן בעבור רוב ליחות התירוש, כי מיד ימלא הכלי כאשר ידרוך הדורך (קסה) והעד ובמלאה מן היקב (במד' יח כז) ונקרא היצהר דמע בעבור שהוא יורד טפות וטפות כדמע העין (קסו): לא תאחר, לתתו לשם, ומפורש הוא האחור בדברי חכמינו (קסז): וטעם הדבק בכור בניך, כי זה ראשית פרי הגפן, ופרי עץ זית והבכור ראשית אונים (קסח), והמכחישים פירשוהו על מצות פריה, ואמרו כי מלאתך היא ההרה כמו כעצמים בבטן המלאה (קהלת יא ה) וטעם דמעך כנוי לזרע, והיה ראוי להיותו הפוך (קסט) ואין צורך להשיב עליהם: כט ביום השמיני תתנו לי, במחנה על כל ישראל, ובארץ על מי שהוא קרוב מהמקום הנבחר לתתו ביום השמיני (קע) [לג]

רש"י

תתן לי. לפדותו בחמש סלעים מן הכהן והלא כבר צוה עליו במקום אחר אלא כדי לסמוך לו כן תעשה לשורך מה בכור אדם לאחר ל' יום פודהו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה עז) אף בכור בהמה דקה מטפל בו ל' יום ואח"כ נותנו לכהן עח): (כט) שבעת ימים יהיה עם אמו. זו אזהרה לכהן שאם בא למהר את קרבנו לא ימהר קודם שמנה לפי שהוא מחוסר זמן עט): ביום השמיני תתנו לי. יכול יהא חובה לבו ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן ומיום השמיני והלאה ירצה פ) מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אף שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמטו וביום השמיני

קרני אור

והם ביודעים כאמת: [ל] (וכמכילתא פ' יט) ,מלאתך אלו בכורים שימלין מכמלאה", פי' היינו בכורים שמביאים בפירות פלמס. שבלים מלאות וטובות, וכתב הרלב"ג, הנה קרא מתנות הבכורים מלאה, כי כאשר ישלם בשול הפרי וימלא יתחייבו אף אז זאת המתנה: [לא] (וכמכילתא שם) ,ודמעך אלו התרומה", פי' שמביאים הדגן והתרוש והיצהר שכבר הוסרבו מקליפתם, כדמעה הנוטפת ממקום תבורה בעין, כי ידמעו הענבים והזיתים דמעת לאותם האוצר בם, והשבלים ידמעו נטפי הגרגרים האוצרים בתוכם, וכתב הרלב"ג ,וקרא התרומה דמע, לפי שלא יתחייבו עליה עד גמר מלאכת הפירות ההם כמו שאמרו התורם ראשית דגנך תירושך ויצהרך (דבר' יח ד) והנה התירוש והיצהר הם דמע הזיתים והענבים": [לב] והרש"ר יפרש, כי הוא מלוה בלווי אלהים לא תקלל, והוא הדין, כי ע"י שישלם מעני לא יתגנו שכוסו: [לג] וחז"ל פי' (מכילתא שם

יהל אור

(קנח) כוללת הדגן והתירוש, כלשון, פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע (דבר' כב ט), וכלשון, והמלאה מן היקב (במד' יח כז): (קנט) יצהר הוא שתיו לשמן הבא מבית הבד וקרא אותו כלשון דמע, מפני שהוא יורד טפות מן הגת כמו הדמע מן העין: (קס) ויסיים ,תתן לי" פי' לכהן: (קסא) פי' שתתן פדיון הבכור לכהן: (קסב) עיין בהקדמת הח' ז"ל על התורה בדרך הב' הערה לז, ולמטה לד כח: (קסג) פי' אף שהוא עני הלווי גם עליו: (קסד) הוא שייך לפ' כמו שכתוב שם, כן תעשה לשורך לצאנך גו', ויפרש לתת הבכור לכהן: (קסה) שמרוב לחותו יתמלא ממנו הכלי מיד: (קסו) שאינו ניגר כיין אלא טפה טפה כדמע לפי שהוא עב: (קסז) עיין (מכילתא פ' יט, תרגמות פ"ג מ"ו) והכוונה בזה שלא יקדים האדם המתנות המאוחרות ויאחר המוקדמות, והסדר הוא, תחלה הבכורים, ואח"כ התרומה, ואח"כ מעשר ראשון, ואח"כ מעשר שני: (קסח) והוא פדיון הבן ליתן לכהן. (קסט) והיה ראוי להיות דמעך לפני מלאתך: (קע) כי אינו ראוי לקרבן עד יום השמיני, והרחוקים ממקום הנבחר ושאין באפשרי להם תמיד להעלותו לירושלים ביום השמיני

דוקא

מקו"ב רש"י: עז) במד' יח טז: עח) מכילתא כאן פט"ז ומספקים פי"ט בכורות כו ב פס"ז: עט) להקריבו: פ) ויקרא כב כז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ל וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס

אונקלוס: ל וְאֱנָשִׁין קַדִּישִׁין תְּהוֹן קֳדָמַי וּבְשַׂר תְּלִישׁ מִן חֵיוָא חַיָּא לָא תֵיכְלוּן לְכַלְבָּא תִּרְמוֹן יָתֵהּ׃

רש"י

אתה רשאי ליתנו לי פא): (ל) ואנשי קודש תהיון לי. אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי ואם לאו אינכם שלי פב): ובשר בשדה טרפה. אף בבית כן אלא שדבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות ליטרף וכן כי בשדה מצאה פג) וכן אשר לא יהיה טהור מקרה לילה פד) הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה פה) ואונקלוס תרגם ובסר דתליש מן חיוא חיתא פו) בשר שנתלש על ידי טרפת זאב או ארי מן חיה כשרה פז) או מבהמה כשרה פז) בחייה: לכלב תשליכון אתו. ולמדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל

אבן עזרא

ועד זמן קצוץ בדברי הקבלה למי שהוא רחוק (קנא) וכן משפט ראשית בכורי אדמה): ל ואנשי קדש. בעבור שהזכיר שורך וצאנך שהם מותרים לאבילה, הזהיר על הבשר שהוא נטרף, אולי העני יאכלנו בעבור עניו, והזכיר בשדה ההוה יותר, וככה הדין בנטרף גם בתוך העיר (קנב) וכמוהו מקרה לילה (דברי כג יא) (קנג): וטעם לכלב. נפתה הלמ"ד (קנד) שהוא שומר שורך וצאנך (קנה) ואין ראוי לאכלו כי אם הכלב (קנו) [לד] ורי משה הכהן אמר כי הטרפה קשה מהנבלה, כי יש בטרפה כדמות סם רע שיזיק תולדות האדם (קנז) ע"כ לא התיר לתתה לגר אשר בשעריך, או למכור לנכרי כמו הנבלה (קנח): (פיה"ק. וטעם ואנשי קדש. בעבור שיש בני אדם שאוכלים כל נבלה וטריפה (קנט) [לה], וטעם זכירת ובשר בשדה טריפה אחר וביום השמיני שהבכור אסור לך לאכלו, וכל מי שאיננו בכור מותר לך חוץ אם הוא טריפה: וטעם לכלב תשליכון אותו. אין ראוי לאכלו כי אם הכלב, והבשר שנטרף יש בו כדמות סם המזיק, על כן התיר לתת הנבלה לגר או למכרה לנכרי ולא הטריפה (ר)):

יהל אור

דוקא: (קנא) וכן תקנו חז"ל שיטפלו בו בעלים לגדלו, וכמבואר (בכורות כו ב) חייבים ישראל לטפל בבכור בהמה דקה שלשים יום, ובגסה חמשים יום: (קנב) וכן הוא (מכילתא שם) דבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות להטרף, וכן פי' רש"י ז"ל: (קנג) הוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה וכן פי' רש"י ז"ל: (קנד) מן לכלב, להורות על ה"א הדעת שראויה להיות אחר הלמ"ד, ופי' להכלב הידוע: (קנה) שומר העדר: (קנו) והטעם, מפני שהכלב הגיע בשר הטריפה מפני החיה ושייך לו בשכרו, כי הוא השומר קנין אדוניו ולאט: (קנז) וכן כתב הרלב"ג, לפי שרוב הטורפים הם בעלי ארס והדבר יבא לידי סכנה: (קנח) לפי שהיא קשה מהנבלה: (קנט) והזהיר שלא יגעלו נפשותם באכילת הדברים המתועבים המשקצים את הנפש, ומרחיקין אותם מן הקדושה: (ר) כי יש בה ארס הדורס ואינה מתאה ומניחין אותה בשדה, הזהיר עליה הכתוב, מה שאין כן בנבלה שהתיר הכתוב לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי (דבר' יד כא): פי'

קרני אור

שבשמיני כאמור כאן לגבי משמיני ולהלן, וכן הוא (פרה פ"א מ"ד) שבכור והמעשר והפסח כשרים מיום השמיני והלאה ואף ביום השמיני: [לד] וכן כתב שם ז"ל (יסוד מורא שער ב) והנה לכלב תשליכון אותו, כי הטעם דבק עם ואנשי קדש תהיון לי, והנה בשר שנטרף איננו למאכלך רק לכלב השומר לאכך תשליכנו ע"כ נפתח למ"ד לכלב: [לה] שם טרפה ופעל טרף הוא בעלם על החיות הטורפות את החלבים מהם, ונקראת טרפה כל שהוכתה פי' לפורן הדורס, מכה כאופן שאי אפשר בה שתחיה, אבל היא

מקו"ר רש"י: פא) מכילתא שם, ספרא אמור פ"ח, פס"ז, ועיין קרני אור המערב לג: פב) כן דרש ר' ישמעאל ממלת לי מכילתא שם (מכילתא פ"כ) ילקוט שנא פס"ז, ועיין רמב"ן: פג) דבר' כב כז: פד) שם כג יא: פה) מכילתא שם ועיין ספרי תצא פס"ח (דבר' כג יא), פס"ז: פו) עיין אוצר גר שכתב שבספ' רש"י בדפוס אגוירבא ובכת"י משנת מח"ד, ובדפוס קוסטנטינא כתוב, וכן ת"א ובשר תליש מן חיות ברא' (וכן בס' יה"ר הובא כלשון זה בס' רש"י) ובספרים שלנו וכן כתוב בספרים מן חיוא חיא אינו נכון כי זה יורה על איסור אבר מן החי לא על טריפה אחרי עכ"ל ועיין (ב"ח מחברת חמישית לד רע) מה שהאר כגאון ... שי"ל דעת רש"י כוונת התרגום שטון לדברי ר' יוחנן (חולין קב ב) בדרש ובשר בשדה טרפה זה בשר מן החי ובשר מן הטרפה, כלומר שניהם נכללו במקרא שלא תאכל בשר הנתלש מבהמה כשרה בחייה, והוא בשר שילא חוץ למחיצתו, או בשר מבהמה שטרפה זאב או ארי, ע"כ, ואחר שהביא דעת הרא"ם בבאור רש"י ז"ל, ותיקן שם ברש"י ז"ל שנ"ל או מן חיה כשרה" שיש, אולם לענ"ד כוון אונקלס פה רק לאיסור בשר מן החי לבד ולא לאיסור טרפה ופי' אחרי כלל פי"ש מלתא בטעמא, ועיין נתינה לגר מה שהאר בזה: פז) עיין שם אפרים שיגרוס בשדה ופי' מבהמה בשדה בחייה להכו גם עם מלת בשדה כשהבהמה עומדת בשדה שאז היא כוולתי בחייה, וי"ס כשהיא בחייה בבית ונתלש ממנה אלא שדבר הכתוב בהוה, וכן כתוב בס' הזכרון של"ל בשדה וכן הוא בס' זכור לאברהם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כג א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד חָמָס׃ ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב לִנְטֹת

א לָא תְקַבֵּל שְׁמַע דִּשְׁקַר לָא תְשַׁוֵּי יְדָךְ עִם חַיָּבָא לְמֶהֱוֵי לֵהּ סָהִיד שְׁקַר׃ ב לָא תְהֵי בָּתַר סַגִּיאִין לְאַבְאָשָׁא וְלָא תִתְמְנַע מִלְּאַלָּפָא מָה דִּבְעֵינָךְ

אבן עזרא

א לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא להוציא דבה (א): וטעם אל תשת ידך עם רשע. להתחבר עמו בעדות שוא, לעשות חמס לנקי (ב) אולי העני יעשה זאת למלאות חסרונו (ג): (פיה"ק, וטעם לא תשא שמע שוא. שלא יוציא מלבו דבר שוא, ולא יזכיר דבר שלא נתברר: אל תשת ידך. שלא יתחבר עם רשע להעיד, בעבור שידע כי על פי עד אחד לא יקום דבר (ד), יש אומרים שאסור לעד לבקש מי שיעיד שקר עמו (ה)): ב לא. אם ראית רבים יעידו על דבר שלא ידעתו לא תאמר בלבבך אלה לא יכזבו (ו) ואמר הגאון כי שתים מצות יש בפסוק הזה, האחת מצות לא תעשה, והשנית מצות עשה, כי אמר חייב אתה אחרי רבים להטות, כי חשב כי מלת להטות כמו לנטות (ז) ואינה כן, רק הוא מהבנין הדגוש הכבד כמו ארור מטה משפט (דבר' כז יט) (ח) גם נמצאת בלא משפט, ומטי גר (מלאכי ג ה) (ט), וחז"ל פי', כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים (י) ומה שהעתיקו הוא האמת (יא), ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים לרעות, מזה נלמוד, כי אם יהיו הרבים לטובה שהיא מצוה ללכת אחריהם (יב): לא תענה על ריב. מצוה על כל ישראל *), ואף כי הדיין שהוא שהריב לפניו לעזור לרעהו (יג): (פיה"ק. ומלת להטות. לגנאי בכל המקרא, גם נמצאה בלא משפט ומטי גר (מלאכי ג ה) (יד) [א] וחז"ל פי' כי מזה נלמוד כי הלכה כרבים, ומה שהעתיקו הוא

רש"י

בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו פח) אמר הקב"ה תנו לו שכרו פט): (א) לא תשא שמע שוא. כתרגומו לא תקבל שמע דשקר אזהרה למקבל לשון הרע א) ולדיין שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבא בעל דין חבירו ב): אל תשת ידך עם רשע. הטוען את חבירו תביעת שקר שהבטיחהו להיות לו עד חמס ג): (ב) לא תהיה אחרי רבים לרעת. יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל אבל אין ל' המקרא מיושב בהן על אופניו

קרני אור

תיס עליון, שאם היתה מתה כנה תקרא נגלה: [א] בנין הפעיל משרש „נטה" יבא הלא משפט, וגם בלא משפט לגנאי, ואם נמלא ועלי הטה חסד (עזרא ז כח)

יהל אור

(א) פי' שלא יוציא מלבו שמועת שקר להוציא דבה: (ב) ואין זאת אזהרה שלא יעיד שקר, שהרי כבר הזהיר עליו לא תענה (למעלה כ יג): (ג) וזהו טעם הסמיכות לאת העני עמך: (ד) וכן הוא (מכילתא פ"כ) „אמר לו איש פלוני חייב לי ר' דינרין, ולי עד אחד בוא והצטרף עליו" ויהיה פי' אל תשת ידך, שלא יסייע לרשע ע"י שיהיה עד להוציא ממון בגזל: (ה) וכן הוא (רמב"ם פ"י מה' עדות) שגם על העד יש אזהרה שלא להצטרף עם הפסול, אם אין הדיינים מכירים בו שהוא רשע, שעובר על לא תשת ידך עם רשע: (ו) הח' ז"ל יפרש „לא תענה על רב", פי' כשיהיה ריב בין אנשים לא תעיד עדות על מה שלא ראית, ואין לך לסמוך על רבים המעידים ולהעיד מה שאתה לא ראית: (ז) והזהיר תחלה לא תהיה אחרי רבים לרעות והוא מצות ל"ת, ואח"ז ציוה שתהא חייב אחרי רבים להטות אם לא יהיה לרעות, ופי' אותו עומד כענין לנטות: (ח) כי לנטות הוא מהקל, כמו להיות נוטה אחרי רבים, ולהטות הוא מפועל הכבד הדגוש שהוא יוצא, ופי' להטות הדין כמו נוטה משפט: (ט) ופי' שם הח' ז"ל „ומטה משפט גר": (י) עיין (סנהד' ב א יג ב): (יא) ונלמוד מרישיה דקרא מדיוקא ולא מסיפיה כדעת הגאון: (יב) ויהיה פי' הכתוב לדעת הח' ז"ל „לא תהיה אחרי רבים לרעות" לדיין ידבר (ונכנס באמצע לא תענה על רב) „לנטות אחרי רבים" פי' להיות נוטה אחרי רבים, „להטות" פי' להטות המשפט, והכל אזהרה אחת, ובאשר לא הזהיר מלנטות אחריהם, כ"א שלא לעות המשפט, מזה נלמוד, כי אם יהיו הרבים לטובה יש לך לנטות אחר הרוב: *) וכמו שפי' למעלה, עיין אות ו שמדבר בעדות: (יג) ולחקור בדינו: (יד) ושיעורו ומטה משפט גר:

מקו"ב רש"י: פח) לעיל יא ז: פט) מכילתא פ"כ ועיין פי' רש"י פסחים כב א ד"ה „אותו אתה משליך" ועיין שמו"ר פל"א פס"ז: א) מכילתא פ"כ סנהד' ז ב פסחים קיח א מדרש הגדס פס"ז, ילקוט שנב: ב) מכילתא שם אך שם כתוב „דבר אחר" ורש"י ז"ל הרכיבם כאחת, ועיין סנהד' שם, שבועות לא א, תנחומא א ו, ילקוט שנב, פס"ז: ג) פי' שאין זאת אזהרה שלא יעיד שקר, שהרי כבר הזהיר עליו אלא הזהרה על הבטחת עדות שקר, ופי' אל תשת ידך, אל תבטיחוע"ז נופל לשון שימת יד לא על כס יה עלמה (רוא"ה) ועיין מגילתא שם, שבועות שם, ועיין יהל אור אות ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת: ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ: ס ד כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ: ס

עַל דִּינָא בָּתַר סַגִּיאֵי שַׁלֵּם דִּינָא: ג וְעַל מִסְכֵּינָא לָא תְרַחֵם בְּדִינֵיהּ: ד אֲרֵי תִפְגַּע תּוֹרָא דְסָנְאָךְ אוֹ חֲמָרֵיהּ

רש"י

מכאן דרשו ד) שאין מטין לחובה בהכרעת דיין אחד וסוף המקרא דרשו. אחרי רבים להטות. שאם יש שנים מחייבין יותר על המזכין הטה הדין על פיהם לחובה ובדיני נפשות הכתוב מדבר ואמצע המקרא דרשו. ולא תענה על רב. על רב שאין חולקין על מופלא שבב"ד לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד לקטנים שבהן שואלין תחלה שיאמרו את דעתם ה) ולפי דברי רבותינו כך פתרון המקרא: לא תהיה אחרי רבים לרעת. לחייב מיתה בשביל דיין אחד שירבו מחייבין על המזכין ו): ולא תענה על הרב. לנטות מדבריו ולפי שהוא חסר יו"ד דרשו בו כן. אחרי רבים להטת. ויש רבים שאתה נוטה אחריהם ואימתי בזמן שהן שנים המכריעין במחייבין יותר מן המזכין וממשמע שנא' לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם לטובה מכאן אמרו דיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות ועל פי שנים לחובה ו) ואונקלוס תרגם לא תתמנע מלאלפא מה דבעיניך על דינא ז) ולשון העברי לפי התרגום כך הוא נדרש: לא תענה על רב לנטת. אם ישאלך דבר למשפט לא תענה לנטות לצד אחד ולסלק עצמך מן הריב ח) אלא הוי דן אותו לאמיתו. ואני אומר ליישבו על אופניו כפשוטו וכך פתרונו: לא תהיה אחרי רבים לרעת. אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם: ולא תענה על רב לנטת וגו'. ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט אל תענהו על הריב דבר הנוטה אחרי אותן רבים להטות את המשפט מאמיתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר ט) יהא תלוי בצואר הרבים: (ג) לא תהדר. לא תחלוק לו כבוד לזכותו בדין ולומר דל הוא אזכנו ואכבדנו:

אבן עזרא

האמת, וזה הפסוק שמוהו לזכר כאשר פירשתי בפ' לעם נכרי (לעיל כא ח) (טו) ואחר שהכתוב אמר לא תהיה אחרי רבים, רק לרעות, מזה נלמד, כי אם לא יהיו הרבים לרעות שהוא מצוה ללכת אחריהם, וטעם **להטות** המשפט (טז) ובעבור שאמר **לנטות אחרי רבים** ויודע כי אחבי עשיר רבים, כאשר הזכרתיך, שלא תעזור העשיר, גם כן אל תעזור הדל בריבו (יז)) : **ג ודל.** גם זה דבק שתחשוב כי טוב תעשה בעזרך הדל, ובמקום אחר לא תהדר פני גדול (ויקרא יט טו) (יח) : **ד שור אויבך.** בחירק תחת היו"ד (יט) והוא פועל (כ) כי מלת **וְאָיַבְתִּי** (פי' כב) מהפעלים היוצאים (כא) והטעם אעפ"י שתדע שהוא אויבך, וככה שונאך (כב) וכן ונאמר אויבך (כג) כי נכון לדבר ככה, גם כן שונאך (כד) אולי באה זו הפרשה (כה) אם היה

יהל אור

(טו) עיין (למעלה כא ז): (טז) עיין אות יב: (יז) כי הפ' כולו ענין אחד: (יח) ושם כתוב „לא תשא פני דל, ולא תהדר פני גדול" אלא „בצדק תשפוט עמיתך": (יט) כי היל"ל אוֹיִבְךָ כשוא תחת היו"ד וקמץ תחת הבי"ת כי שרשו איב: (כ) והוא מהפועלים היוצאים, ואינו תואר: (כא) וכן אֹיִבְךָ: (כב) שכתוב אצל רביצת החמור: (כג) והבאור יצחק יגרוס „ולא אמר אויבך" פי' למה לא אמר „אויבך" בשוא היו"ד וקמץ תחת הבי"ת כי יותר נכון לומר אֹיִבְךָ בחירק: (כד) אמור שנאך, ובמקה"מ „ולא אמר אויבך ולא שונאך" וכתב, כי יש להסתכל בזה כי נכון הוא שיאמר כן, והטעם הוא כי אעפ"י שהוא שונא אותך והוסק לראות רעהך לא תהיה אתה כן: (כה) סמיכות קא דריש שסמך לפ' ודל

קרני אור

לשבת, מסורס פעולו אלו שהוא חסר: [כ] אויב קשה מבונה, ואולי היה ירא להתקרב אל אויבו במה יהרגהו, לפיכך לא חייבתו תורה אלא בהשבת אבידתו שאינו צריך להתקרב אליו, כי יוכל לשלוח לו אבידתו ע"י אחרים,

---

מקו"ב רש"י: ד) סנהד' ב: ה) סנהד' לו א ועיין רש"י שם, ועיין מכילתא שם, ספ"ז: ו) מטין עפ"י אחד לזכות ועפ"י שנים לחובה, עיין מכילתא שם ילקוט שם: ז) עיין אוצב גר שבבית כמה נוסחאות בת"א שם „מה דמתכפי לך" „מה דמתכפי מנך" ובספרים שלנו וכן בדפוס סביוניטה „מא דבעיניך" ועיין בקדושין סע א ברש"י ד"ה „המתרגם" ותוס' שם ד"ה „המתרגם": ח) ומה שאמר על לשון לא תענה „לא תתמנע" מפני כי נמלא לשון ענוי על מניעת הדבר כמו ענוי רעבון, מניעה מאכילה ושתיה: ט) קולר כלשון רומי סוגר הנתון בצואר השבויים והחייבים, עיין סנהד' ו ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

ה כִּי־תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ: ס חמישי ו לֹא תַטֶּה

אונקלוס

דְּטָעֵי אַתְּ מְתִיבְנֵהּ לֵהּ: ה אֲרֵי תֶחֱזֵי חֲמָרָא דְּסָנְאָךְ רָבֵיעַ תְּחוֹת טוּעֲנֵהּ וְתִתְמְנַע מִלְּמִשְׁבַּק לֵהּ מִשְׁבַּק תִּשְׁבּוֹק מָה דִּבְלִבָּךְ עֲלוֹהִי וּתְפָרֵק עִמֵּהּ: ו לָא תַצְלֵי דִּין מִסְכֵּינָךְ

אבן עזרא

השור והחמור של עני יהיה שברך הרבה מאוד שעשית מצות השם, וגם גמילות חסד עם עני: (פיה"ק. כבר הוציאו לאור רז"ל דבר השור והחמור התועים (כו)): ה וחדלת. כמו חדל לך (דה"ב כה טז) (כז) מעשות הדבר (כח) וכן ושמרת (דברי' יז י) (כט) והטעם חדל שנעזוב הדבר לו לבדו (ל) רק תתיר עמו הקשרים ותעזוב המשא ויפול מזה הצד ומזה הצד ויקום החמור, ויש אומרים כמו ויעזבו ירושלם (נחמיה ג ח) (לא) לטעון המשא בדרך רחוקה: (פיה"ק. וטעם וחדלת. כמו חדל, וכן ושמרת [לב], וטעם חדל שתעזוב הדבר לו לבדו, רק תתיר קשר המשא, כי המנהג כאשר תתיר הקשרים, אז יעזבהו המשא ויפול בארץ, על כן אמר עמו (לג), ואחרים אומרים שפי' כמין מעיכה (לד) ואמרו כי כמהו בעזרא (לה) ויעזבו ירושלים (נחמיה ג ח) והוא רחוק בעיני *)): ו לא תטה. עם הדיין ידבר (לו) [ג] ובמוהו לפני ה' אלהיך תאכלנו (דברי' טו כ) הראוי לאכול (לז) כאילו הוא מדבר עם כהן ויבדילנו מכל ישראל שידבר עמהם (לח), והאומר כי הוא בכור עדר, הבל הוא (לט) [ד]:

רש"י

(ה) כי תראה חמור שנאך וגו'. הרי כי משמש בלשון דלמא שהוא מד' לשונות של שמושי כי י) וכה פתרונו שמא תראה חמורו רובץ תחת משאו: וחדלת מעזב לו. בתמיה: עזב תעזב עמו. עזיבה זו לשון עזרה יא) וכן עצור ועזוב יב) וכן ויעזבו את ירושלים עד החומה יג) מלאוה עפר לעזוב ולסייעה את חוזק החומה. כיוצא בו כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני וגו' יד) שמא תאמר כן בתמיה לא תירא מהם ומדרשו כך דרשו רבותינו טו) כי תראה וחדלת פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר טז) הא כיצד זקן ואינו לפי כבודו וחדלת. או בהמת עובד כוכבים ומשאו של ישראל וחדלת: עזב תעזב

קרני אור

אבל כשונא עתה להתקרב אליו ולהתחבר עמו בפריקת משא בהמתו, ואולי ע"י כך גם שונאו ישלים אתו (סד"צ): (ג) עיין מכילתא שם, שפירשו שלא יטה המשפט לזכותו, כי אז"ל שלא יטה משפט האביון לחובתו, דהא אפילו משפט עשיר אסור להטות וכ"ש משפט אביון, עיין בתוס"ע שם: [ד] והרב"ח דל' הרכבי בהערה לפ' במצות לפנן לד 142 יאמר, שזה הוא דעת ענן כי לדעת ענן, הבכור הוא בין מן האב ובין מן האם, ואלה לזה כפיוס ינאי

יהל אור

"ודל לא תהדר בריבו": (כו) עיין (מכילתא פ"כ, ב"מ לג א): (כז) והוא פועל עומד: (כח) ויהיה פי' וחדלת לך מעשות הדבר: (כט) "ושמרת לעשות" שהוא ג"כ פועל עומד: (ל) פי' חדל לך והשמר בך מהיות עוזבו רובץ תחת משאו: (לא) והוא לשון טעינה, וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם, עזיבה זו לשון עזרה, ויהיה פי' עזב תעזוב לשון סיוע וחזוק: (לב) עיין אות כח וכט: (לג) פי' שתתיר עמו הקשרים: (לד) לדעתי צ"ל "מעזיבה" והוא פיה של טיט שנותנין על התקרה לחזק, וכן הוא בג' (ב"מ קטז ב) ועיין רש"י שם, וכן פי' הח' ז"ל (נחמיה ג ה) "ויעזבו ירושלים מלשון חכמים מעזיבה, וי"א כי כן עזב תעזב עמו": (לה) והוא בנחמיה, כי ספרי עזרא ונחמיה הם ספר אחד, וכן נחשבו בכ"ד ספרים לספר אחד, ולפנים היו קוראים לעזרא, עזרא א' ולנחמיה עזרא ב: *) ודעת הח' ז"ל שהוא לשון פריקה, וכן אז"ל (מכילתא שם, ב"מ לב א) בפריקה הכתוב מדבר וכן פי' רש"י ז"ל בהערונה מדרז"ל: (לו) זו אזהרה לדיין, והכוונה הזהר שלא תחייבהו בדינו להיותו בלתי הטוב בעיניך מפני דלותו: (לז) וכן פי' הח' ז"ל שם "מי שהוא ראוי לאכול": (לח) וכן פי' רש"י ז"ל שם, לכהן הוא אומר: (לט) פי' שמלת תאכלנו נאמר על הבכור שבעדר, ושב אל הבעל כאחר המאמרים שבזה הענין, וכן יאמר הח' ז"ל (דבר' יב יז) "והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורים, האחד בכור פטר רחם, והשני בכור עדר, ואין צורך להשיב על הבליהם" ובכור עדר נקרא בטלד

מקו"ב רש"י: י) ר"ה ג א, גיטין צ, א: יא) וכן פי' מנחם (מחברת מנחם שרש עזב) וכן הביא רש"י ז"ל במו (תה' י יד) יעזוב לשון עזרה: יב) דבר' לב לו: יג נחמיה ג: יד) דבר' ז יז: טו) מכילתא פ"כ ב"מ לב ב ספרי תלא ועיין בתוס"מ סי' נב שם פס"ז ילקוט: טז) ושם יפרשו "כי", כאשר, ולדעתם אין וחדלת מטבת המאמר מבואו שפעמים אתה חודל ולפעמים עזוב תעזוב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּדִינֵיהּ: ז מִפִּתְגָּמָא דִשְׁקָרָא הֱוֵי רַחִיק וּדְזַכִּי וְדִי נְפַק (דְּכֵי) מִן דִּינָא לָא תִקְטוֹל אֲרֵי לָא אֲזַכֵּי חַיָּבָא: ח וְשׁוֹחֲדָא לָא תְקַבֵּל אֲרֵי שׁוֹחֲדָא

מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ: ז מִדְּבַר־שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע: ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים

רש"י

עמו. לפרק המשא מלמשקל ליה יז) מליטול משאוי ממנו יח): (ו) אבינך. לשון תאבה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה יט): (ז) ונקי וצדיק אל תהרג. מנין ליוצא מב"ד חייב ואמר אחד יש לי ללמד עליו זכות שמחזירין אותו ת"ל ונקי אל תהרוג ואע"פ שאינו צדיק שלא נצטדק בב"ד מ"מ נקי הוא מדין מיתה שהרי יש לך לזכותו. ומנין ליוצא מב"ד זכאי ואמר אחד יש לי ללמד עליו חובה שאין מחזירין אותו לב"ד תלמוד לומר וצדיק אל תהרג וזה צדיק הוא שנצטדק בב"ד כ): כי לא אצדיק רשע. אין עליך להחזירו כי אני לא אצדיקנו בדינו אם יצא מידך זכאי יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה שנתחייב בה כא): (ח) ושחד לא תקח. אפילו לשפוט אמת כב) וכ"ש כדי להטות את הדין שהרי כדי להטות את הדין נאמר כבר לא תטה משפט: יעור פקחים. ואפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וישתכח

אבן עזרא

(פיה"ק. לא תטה משפט אביונך. עם הדיין ידבר, והכהן או השופט יוהיר (מ)): ז מדבר שקר. עם הדיין ידבר, שלא ידין דין שקר (מא) וכמוהו צדק צדק תרדוף (שם טז כ) (מב): ונקי וצדיק אל תהרוג. באותו הדבר (מג) אם ידעת שהוא רשע בדבר אחר (מד) שלא תאמר הואיל וככה עשה רשע אחר קשה (מה) אהרגנו ואסיר המשכול מהדרך, כי אני אקח הדין ממנו ולא ימלט מידי (מו): (פיה"ק. מדבר שקר תרחק. על דבר העדים שתחקור היטב (מז): ונקי וצדיק. באותו הדבר: אל תהרוג. אל תעשה לו חמס, בעבור שנתברר לך בראיות כי הוא רשע כדמות הדבר ההוא, ותאמר הואיל ורשע הוא (מח): כי לא אצדיק רשע. והטעם כי אם הוא רשע בדבר אני אקח הנקמה ממנו (מט)): ח ושחד. גם הזכיר כל זה, כי העשיר יתן שוחד לדיין להטות מדין דלים (נ): ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון כי צדיקים תאר לדברי (נא) [ה] ולא יתכן זה, כי דברי סמוך (נב) [ו] וטעם צדיקים בדין, לא צדיקים

יהל אור

הגולל ראשון כתוך העדר, מפריסו הבעל ומוליכו למקום המובחר ושם אוכלו, ועיין קרני אור: (מ) לשופטי העם: (מא) אזהרה לדיין: (מב) שם אזהרה לבעלי הריב, וכן פי' הח' ז"ל שם „עם בעלי הריב ידבר": (מג) פי' באותו הדין: (מד) פי' אף שידעת שהוא רשע בדבר אחר ולו משפט מות: (מה) הלשון מגומגם קצת, וטעמו הואיל וכבר עשה הרשע בדבר אחר דבר קשה: (מו) ואם תהרוג נקי באותו דבר, אף שהוא חייב מיתה ממקום אחר יהיה זה המשפט נזק אך לא אמת (המעמר): (מז) עיין רשב"ם מה שביאר בזה:

(מח) אענישנו בזה הדין: (מט) כי השם עצמו יעשה משפט בחייבים: (נ) הח' ז"ל יבאר טעם הסמיכות: (נא) ופי' דברים צדיקים, וכן דעת רש"י ז"ל פה, ובדבר' טז יט שפי' דברים המצודקים: (נב) ולפי' הגאון ז"ל צ"ל

קרני אור

המתחיל „אוי מפרי רחמתים" ולדעתי נקרא בכור עדר בכור אב, והנה בעל המנחה ברלותו לזכות חכמיו סביא מפי' הזה כפי' ראשה כשם חז"ל ודחה אותו, וחז"ל שם ותו"ל „אמרו זה בכור עדר ואינו משפט הפתן": [ה] וכן הוא (מכילתא שם) דעת ר' נתן דברים המצודקים: [ו] ופי' כתב כפל הבנת המקרא לאו דוקא, שהרי כבר מצאנו דברים שבאו במשקל הסמוך ואינם סמוכים ככתוב במכלל אבן יח ואבן טז, גם הוא כתב כן במאזנים דף כט ב, כמו כמזרקי יין (עמוס ו ו) אלא שפי' בחסרון מלה, גם ככה כתב בס' צחות אות י, גם בת"ה עת מט, אמר מלאכי רעים, מלת מלאכי איננה סמוכה, וכאלו כתב

מקורי ובאורי רש"י: יז) כ"ה בתרגום סביונטה: יח) ובכל ספרינו הגי' בת"א „מלמשבק לה" שפי' ותלות מלסלות לו, לא יתפשר כן אלא עזוב תעזוב שאתך והניח עמו בעזרתו: יט) מכילתא שם, ועיין כ"מ קית ב, וברש"י שם ד"ה אביון, ועיין סנהד' לו ב שם משמע שלא תטה מורה על הטייה לדעת האביון ועיין רש"י דברים טו ד: כ) מכילתא שם, ועיין סנהדרין לג ב, ירושלמי סנהד' פ"ד ה"ג, ילקוט רנג, פס"ז: כא) מכילתא שם, פס"ז: כב) מכילתא שם, כתובות קה ב, ספרי ר"פ שופטים, ילקוט תתג, פס"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃
יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ

מְעַוַּר חַכִּימִין וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין׃ ט וְגִיּוֹרָא לָא תְעִיקוּן וְאַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת נַפְשָׁא דְגִיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃ י וְשֵׁית שְׁנִין תִּזְרַע יָת אַרְעָךְ וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ׃ יא וּשְׁבִיעֵתָא תַּשְׁמְטִנַּהּ וְתִרְטֵשׁ נַהּ וְיֵיכְלוּן מִסְכְּנֵי עַמָּךְ

אבן עזרא

במצות (נג): (פיה"ק. ויסלף דברי צדיקים. אמר הגאון שהית ראוי לחיות דברים צדיקים (נד) ואין לנו צורך, רק כאשר עיני סמוך (נה) כן דברי, והטעם כי השחד יעשה בנפש הצדיק מה שירצה חנותן (נו), וטעם שופט צדק (נז) לאמר הצדק (נח), והשוחד יוציא מפיו סלוף (נט): ט וגר לא תלחץ. גם עם השופט ידבר (ס) בעבור שלא יחשוב השופט כאשר יריב הישראלי עם הגר לעזור תורת ישראל (סא) גם כן דברי יחיד אמר הכתוב לא תלחץ (סב) [ז] והעד ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דבר' א טז) (סג)): י וששׁ שנים. הזכיר גם זה בעבור ואכלו אביוני עמך (פ' יא) (סד): יא והשביעית תשמטנה. היא שנקרא שמטה לה', ולא ינוש איש את רעהו האביון (סה): ונטשתה. שלא תזרע (סו) וכמוהו ונטוש את השנה השביעית (נחמיה י לב) (סז): (פיה"ק. תשמטנה. זהו שמוט כל בעל משה ידו (דבר' טו ב) (סח): וטעם ונטשתה. שתעזבנה כאשר היא כאלו איננה שלך (סט) [ח] והיה ראוי

רש"י

תלמודו ויכהה מאור עיניו (כג): ויסלף. כתרגומו ומקלקל: דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת (כד) וכן תרגומו פתגמין תריצין. ישרים: (ט) וגר לא תלחץ. בהרבה מקומות הזהירה תורה על הגר מפני שסורו רע (כה): את נפש הגר. כמה קשה לו כשלוחצים אותו: (י) ואספת את תבואתה. לשון הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך (כו): (יא) תשמטנה. מעבודה: ונטשתה. °מאכילה אחר זמן הביעור (כז) ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה וזריעה. ונטשתה מלזבל ומלקשקש (כח):

קרני אור

מלאכי השם וכו' ויסיס דברי צדיקים כמוהו: [ז] והז"ל (ב"מ נט ב) הלוחץ את הגר עובר בשלשה לאוין וכו' ועיי"ש מאמר ר' אליעזר הגדול: [ח] שם נעשה הונח לרב"ם, על בטול כל יחוס דבקות והתקשרות עם דבר, שאינו מבטל הפסק עמו לבד, אבל מבטל כל ענין אשר על ידו אפשר שיהיה לו עוד איזה יחוס והצטרפות עם הדבר, והוא ענין כיסת הדעת שבלשון חז"ל שמסית דעתו מן הדבר לבלי הסתכל בו עוד כלל, והוא לשון גרוע

יהל אור

נ"ל דברים צדיקים: (נג) פי' שהם צדיקים בדין זה, לא צדיקים בשאר מצות וחייבים בדין זה: (נד) כי צדיקים תאר לדברי: (נה) (בדברים טז יט) כי השחד יעור עיני חכמים: (נו) ויטהו מדרך הצדק: (נז) מה שאמר, ושפטו את העם משפט צדק (שם שם יח): (נח) וכמו שפי' רע"ם תהי קבלת הטענות באופן שיפסקו הדין בצדק, ופי' לאמר הצדק: (נט) זהו ויסלף דברי צדיקים, יגרום לצדיקים שיהיו דבריהם מסולפים: (ס) נ"ל „גם זה עם השופט ידבר" והנה למעלה באה מצות הגר לישראל, וגר לא תונה ולא תלחצנו, אבל כאן באה לשופט, ולזה לא אמר כאן לא תונה, כ"א לא תלחצנו: (סא) וכן פי' הרלב"ג, אזהרה לדיין שלא ילחץ הגר בדינו כשיעלים עינו מלעיין כראוי בדינו מפני היות דעתו יותר קרובה אל העברי אשר יריב עמו: (סב) כאלו ליחיד מדבר, וזהו לשופט: (סג) והשוה אותם הכתוב: (סד) בשביעית: (סה) כמו שנאמר שמוט כל בעל משה ידו וגו' לא יגש איש את רעהו (דבר' טו ב): (סו) והוא שמטת קרקעות: (סז) שפי' תסיח דעתך ממנה כאלו איננה: (סח) וכן הביא הרמב"ן ז"ל הפי' הזה כלשונו ממש מפי' הקצר: (סט) עיין אות סז: ולא

מקו"ב רש"י: כג) מכילתא שם, כתובות שם, ועיין פאה פ"ח מ"ט, פס"ז: כד) מכילתא פ"כ ושם דברים המצודקים הנאמרות בסיני, ועיין קרני אור ספרה ז: כה) בב"מ נט ב שם לא פי' רש"י כלום וקדושין פב א פי' רש"י סורו רע מנהגו רע, ובסנהד' נב ב על „תומך סורו" פי' רש"י תומך סורו, כשפל גאותו, ועיין ערוך השלם ערך סאור ופרך סר ד' מה שהאריך בזה ורולה לגרוס ביאורו רע, ובי"ס ירושלמי ע"ז פ"ב דמ"ה גר שחזר לסיאורו, ולפעמים בבלע הלא"ף, ופי' שר שלו והוא היצר הרע (עיין רש"י הוריות יב א ד"ה אמר להם) והרא"ם פי' כמו לידו ר"ל אלוהו, עיין ערוך השלם שם, מה שהשיג עליו: כו) דבר' כב ב: כז) מכילתא שם: כח) החופר תחת הזיתים נקרא מקשקש, כמו שנקרא החופר תחת הגפנים מעדר ועיין סוכה מד ב, מו"ק ג א:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ לֹא יִשָּׁמַע עַל־

וּשְׁאָרְהוֹן תֵּיכוֹל חֵיוַת בָּרָא כֵּן תַּעְבֵּד לְכַרְמָךְ לְזֵיתָךְ : יב שִׁתָּא יוֹמִין תַּעְבֵּד עוֹבָדָךְ וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בְּדִיל דִּינוּחַ תּוֹרָךְ וְחַמְרָךְ וְיִשְׁקוֹט בַּר אַמְתָךְ וְגִיּוֹרָא : יג וּבְכֹל דִּי אֲמָרִית לְכוֹן תִּסְתַּמְּרוּן וְשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא לָא תִדְכְּרוּן לָא יִשְׁתְּמַע עַל

רש"י

ויתרם תאכל חית השדה. להקיש מאכל אביון למאכל חיה מה חיה אוכלת בלא מעשר אף אביונים אוכלים בלא מעשר (כט) מכאן אמרו אין מעשר בשביעית: כן תעשה לכרמך. ותחלת המקרא מדבר בשדה הלבן (ל) כמו שאמור למעלה הימנו תזרע את ארצך: (יב) וביום השביעי תשבת. אף בשנה השביעית לא תעקר שבת בראשית ממקומה שלא תאמר הואיל וכל השנה קרויה שבת לא תנהג בה שבת בראשית (לא): למען ינוח שורך וחמורך. תן לו נייח להתיר שיהא תולש ואוכל עשבים מן הקרקע או אינו אלא יחבשנו בתוך הבית אמרת אין זה נייח אלא צער (לב): בן אמתך. בעבד ערל הכתוב מדבר (לג): והגר. זה גר תושב (לד): (יג) ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו. לעשות כל מצות עשה באזהרה שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו (לה): לא תזכירו. שלא יאמר לו שמור לי בצד עבודת כוכבים פלונית או תעמוד עמי ביום עבודת כוכבים פלונית (לו) דבר אחר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ושם אלהים אחרים לא תזכירו ללמדך ששקולה עבודת כוכבים כנגד כל המצות כולן והנזהר

אבן עזרא

להיות ובשביעית (ע), וכן ששת ימים (למעלה כ יא) (עא) כי הה"א סימן הארץ (עב)): יב ששת. גם הזכיר בעבור וינפש בן אמתך והגר אשר בשעריך (עג) שהוא עני ושכיר לך (עד): (פיה"ק. וטעם ששת ימים תעשה מעשיך. על עבודת האדמה, והעד למען ינוח (עה), והגר שהוא שכיר לחרוש ולזרוע ולקצור, על כן הזכירו אחר העבד (עו)): יג ובבל אשר. עתה הזכיר ע"ג, והטעם כל מה שאמרתי הם מצותי ומשפטי, ולא כן משפטי אלהים אחרים (עז): ואמר לא תזכירו. שלא תזכירו שמותם להשבע בהם, גם שלא ישביעו בהם עובדיה, וזהו ולא ישמע על פיך שתשביעו בו אחרים, שלא תאמר לע"ג השבע לי באלהיך (עח): (פיה"ק. ושם אלהים אחרים לא תזכירו. שתשביעו בהם: לא ישמע על פיך. שתשביעו בו אחרים, וכן כתוב בס' יהושע (עט)):

יהל אור

(ע) ולא, והשביעית: (עא) היה ראוי להיות ובשבת: (עב) ופי' והשביעית מזריעת הארץ: (עג) פי' כי מלת „למען" כמו „בעבור" וביאורו, שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה בעבור שינוח בשביעי בן אמתך והגר וכן פי' הרמב"ן: (עד) עיין למעלה כ' הערה לח: (עה) ובאורו למען זה ינוח שורך וחמורך: (עו) והעבד הוא עבד ערל יליד בית הנולד בעבדות, וגם עליו ראוי לך לרחם: (עז) עיין ברמב"ן: (עח) וכן הוא (מכילתא שם) לא תזכירו שלא תשבע לכותי בירלתו: (עט) בס' (יהושע כג ז) ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשבעו ולא תעבדום, וכתב

מקו"ב רש"י: כט) מכילתא שם: ל) פי' כמו שעבית בשדה הלבן כן תעשה לכרמך, ושדה הלבן הוא שדה של תבואה וירקות שהוא לבן לפי שאין בו אילן שיעשה צל וי"מ לפי שבקוצרין אותו נראה כלבן כלו מחמת שרשי הזרע הנשארים: לא) מכילתא שם, ילקוט פכ"ו, מדרש אגדה: לב) מכילתא שם ילקוט שבד פס"ז, מדרש אגדה: לג) מכילתא שם, יבמות מח ב: לד) מכילתא שם: לה) עיין מכילתא שם ובמדות כופרים אות ר: לו) מכילתא שם סנהד' סג ב: עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פִּיךָ: יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה:
טו אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת
יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ
לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ
מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם:

אונקלוס

פּוּמְכוֹן: יד תְּלָת זִמְנִין תֵּחוֹג קֳדָמַי בְּשַׁתָּא: טו יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוּל פַּטִּירָא כְּמָא דְפַקֵּידְתָּךְ לְזִמַּן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בֵהּ נְפַקְתָּ מִמִּצְרָיִם וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין:

אבן עזרא

יד שלש רגלים. פעמים, לי לבדי תהיה עבד שתעבוד (ס) שלש רגלים בשנה, ותבא לפני כעבד שיביא דורון לאדונו על כן כתוב אחריו את (סא) פני האדון ה' (פי יז) כמו לפני האדון ה' (סב), וכן ולא יראו פני ריקם (פי טו (סג) והזכיר זה בעבור כי יש ימים ידועים הולכים עו"ג להבליהם, על כן כתוב תחוג לי לבד: ושלת תחוג. תזבח כמו אסרו חג בעבותים (תה' קיח כז) (סד) [ט]: רגלים. מגזרת רגל (סה) כי רובם רגלים הם (סו) [י]: (פיה"ק. ובעבור שמנהג כל עובדי ע"ז לזבוח לאלהיהם בימים ידועים אמר הכתוב שלש רגלים, והטעם כמו פעמים, גם טעם פעמים, כמו הרימה פעמיך למשואות (תה' עד ג) והטעם שלש הליכות, על כן אמר לי ולא לע"ז): טו את חג המצות. החל ממנו, כי הוא ראשון לחדשי השנה (סז), והנה כתוב שבעת ימים האכל מצות, כמו חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים (דברי טז יג) והנה הוא חיוב (סח) [יא] ואין כמוהו ששת ימים תעשה מעשיך (פי יב) כי אחריו כתוב שתשבות ביום השביעי (סט) ואין ככה שבעת ימים תאכל מצות (ע) ועוד למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ (עא): חדש האביב. פירשתיו (עב) רבים חשבו כי לא יראו פני ריקם, כמו ופני לא יראו (למשה לג כג) (עג) וזה איננו נכון, כי הבאים אל בית השם הם נראים (עד) והעד ונראה את פני ה' (ש"א א כב) (עה) גם יראה כל זכורך את פני השם (דברי' טז טז) כמו לפני השם (עו): (פיה"ק. והחל מהעיקר את חג המצות. וטעם תחג. תזבח, כמו אסרו חג בעבותים (תה' קיח כז): וטעם למועד חדש

רש"י

בה כשומר את כולן לז): לא ישמע. מן העובד כוכבים: על פיך. שלא תעשה שותפות עם עובדי כוכבים וישבע לך בעבודת כוכבים שלו נמצאת שאתה גורם שיזכיר על ידך לח): (יד) רגלים. פעמים לט) וכן כי הכיתני זה שלש רגלים מ): (טו) חדש האביב. שהתבואה מתמלאת בו באביב. אביב לשון אב. בכור וראשון לבשל פירות: ולא יראו פני ריקם. כשתבאו לראות פני

קרני אור

יותר מלשון עזיבה: [ט] ועיין בשרשי רד"ק שרש „חגג", ובפיון תפלה לשרה"ג מ' י"ל מעקלענבורג בתפלת שלש רגלים ד"ה חג המצות: [י] וכן הוא (מכילתא שם רגלים לכוליא את התגרים, ר"ל מ"ם לשון רגלים, מפני שהיה דרכם לעלות לרגל ברגליו כמו שדרשו רז"ל (חגיגה ג א) על מה יפו פעמיך בנעלים (שה"ש ז, ב): [יא] ודעת

יהל אור

וכתב הרמב"ן הוסיף שם לאוין לבאר כי האזהרה שלא יזכיר ולא ישביע שום אדם בשם עכו"ם: (פ) ובמקה"מ „שתעבדני": (פא) ז"ל „אלי" ואפשר לפרש בלי לשבש את המלה, ודעתו על פ' לד כג: (פב) וכן פי' הרמב"ן, ובחומשי רש"ג וכן בשארי הומשים „פני" והוא טעות: (פג) כאלו נאמר לפני: (פד) ופי' שם הח' ז"ל „אסרו חג הוא הכבש המוכן לזבוח": (פה) כמו פעמים נגן פעם ושניהם לשון אחד כמו הכיתני זה שלש רגלים (במד' כב כח): (פו) כי רובם הלכו ברגלים שלש פעמים בשנה: (פז) לפי שהפסח הל בניסן ראש החדשים: (פח) וכן פי' (למעלה יב כ): (פט) והעשיה היא רשות: (צ) כי שם הוא חובה, ועיין למעלה יב טו, שם מבואר הענין בארוכה: (צא) ר"ל אם נאמר שרק לילה הראשונה חובה לבד, למה לא כתב שבעת ימים לא תאכל חמץ, והנה לדעת הח' ז"ל תהיה אכילת מצה מצוה לכל שבעת הימים: (צב) למעלה יג ד: (צג) כי ידמו שהפי' מן „פני" פה פנים שלי: (צד) ולא הרואים, ושם הפנים הם הנראים: (צה) והפ' הזה אמרה הנה על שמואל והוא נפעל, והטעם שמואל יראה לפני ד': (צו) אף כאן פי' ולא יראו לפני ריקם, וכן הי"א ולא

מקו"ב רש"י: לז) עיין רש"י במד' טו כב: לח) מכילתא שם, סנהד' שם ס"ג מדרש אגדה: לט) עיין מכילתא שם בעמ' ע"ז: מ) במד' כב כח:

טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר
תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת
הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־
הַשָּׂדֶה׃
יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה
יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀
יְהוָה׃
יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־
זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי עַד־בֹּקֶר׃

אונקלוס

טז וְחַגָּא דַחֲצָדָא בִּכּוּרֵי
עוֹבָדָיךְ דִּי תִזְרַע בְּחַקְלָא
וְחַגָּא דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא
דְשַׁתָּא בְּמִכְנְשָׁךְ יָת
עוֹבָדָיךְ מִן חַקְלָא׃
יז תְּלָת
זִמְנִין בְּשַׁתָּא יִתְחֲזוֹן כָּל
דְּכוּרָךְ קֳדָם רִבּוֹן עָלְמָא
יְיָ׃
יח לָא תִכּוֹס עַל חֲמִיעַ
דַּם פִּסְחִי וְלָא יְבִיתוּן בַּר
מִן מַדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת

רש"י

ברגלים תביאו לי עולות מא): (טז) וחג הקציר. הוא חג שבועות: בכורי מעשיך. שהוא זמן הבאת בכורים שבתי הלחם הבאין בעצרת היו מתירין החדש למנחות ולהביא בכורים למקדש מב) שנאמר וביום הבכורים וגו' מג): וחג האסף. הוא חג הסוכות: באספך את מעשיך. שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יז) שלש פעמים וגו'. לפי שהענין מדבר בשביעית הוצרך לומר שלא יתעקרו שלש רגלים ממקומן מד): כל זכורך. הזכרים שבך מה): (יח) לא תזבח על חמץ וגו'. לא תשחט את הפסח בי"ד בניסן עד שתבער החמץ מו): ולא ילין חלב חגי וגו'. חוץ למזבח מז):

אבן עזרא

האביב. בזמן שימצא אביב השעורים (צז) אין פני פעלים (צח) רק יראו הבאים לחוג (צט), והעד יראה כל זכורך את פני (דבר' טז טז) (ק)): טז וחג הקציר. בכורי קציר חטים (קא), והנה חג המצות לעולם יהיה בו אביב שהוא בכורי השעורים (קב), והמרחק בין בכורי שעורים לבכורי חטים, כמו שבעה שבועות תספר לך (שם שם): וחג האסיף בצאת השנה. ותכנס שנה אחרת (קג) [יב] והחל סמרחשון לזרוע: (פיה"ק. וחג האסיף. ששם תשלם השנה, ותחל ממרחשון לזרע, ואחר שאמר שלש רגלים תחג לי, שב לפרש כי המצות על הזכרים (קד)): יז שלש. ואלה השלש פעמים שאמרתי לך לא יראו פני ריקם, הזכרים לבדם שהם בני מצות ואינם חולים שלא יוכלו לבוא (קה): (פיה"ק. ופעם האדון. שיהיו כעבד ההולך אל אדוניו (קו) ובפ' ראה אנכי ארמוז לך סוד (קז)): יח דם זבחי. הוא זבח חג הפסח הנאכל על מצות ומרורים (קח): חלב חגי. הוא שה תמים שהוא חיוב (קט), וכן כתוב „בהעלות העולה והחלבים" (דה"ב לה יד) (קי) עד הבקר (קיא): (פיה"ק. לא תזבח על חמץ דם זבחי. הוא זבח חג הפסח והגה

יהל אור

„ולא יתחזון קדמי ריקנין" וכן תיוב"ע: (לז) והוא סבוב תקופת ניסן:

קרני אור

רז"ל שדוקא ג"ל א' תוכס: [יב] עיין סכוה"ק מס שפי'

(לח) שנפרש שהפנים הם הנראים: (לט) כי הבאים הם הנראים: (ק) עיין אות נו: (קא) והוא חג השבועות, כי אז קציר חטים בא"י ועליה אמר הקציר סתם: (קב) בחג המצות יהיה קציר שעורים, ולזה קרב אז העומר משעורים להתיר החדש: (קג) לפי שהיו מונים השנים מתשרי לתשרי: (קד) וכן הוא (מכילתא פ"כ) זכורך להוציא הנשים: (קה) כן הוא (מכילתא שם) ושמחת להוציא חולה וכו', ומבואר בג' חגיגה ב א, עיי"ש: (קו) ומביא אליו דורון, לאות על הכניעה והעבדות: (קז) עיין (דבר' יד כב): (קח) עיין רש"י ז"ל: (קט) ופי' חגי קרבני, ולזה שלא ילין אימורי הפסח כדין גופו של פסח שנאמר בו, ולא תותירו ממנו עד בקר (לעיל יב י): (קי) שם כתוב „ואחר הכינו להם ולכהנים, כי הכהנים בני אהרן בהעלות העולה והחלבים עד לילה", פי' ולזה הוצרכו הלוים להכין להם, והח' ז"ל יביא לראיה את הפ' הזה שלא הלינו גם החלבים: (קיא) יפרש סוף הפ' מן ולא ילין

מקו"ב רש"י: מא) מכילתא שם, חגיגה ז א: מב) מנחות סח ב, ועיין בכורים פ"א מ"ג: מג) במד' כח: מד) מכילתא שם, ילקוט שנו ספ"ז: מה) וכאלו אמר כל זכריך בזי"ד כלומר כל הזכרים שבך, ועיין הבנת המקרא מה מבדיל בין זכר ובין זכור, ועיין מכילתא פ"כ ילקוט שנו: מו) מכילתא שם פסחים ס, א ופג ב, ירושלמי פסחים פ"ה ה"ד: מז) מכילתא שם וכת"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יט רֵאשִׁ֗ית בִּכּוּרֵי֙ אַדְמָ֣תְךָ֔ תָּבִ֕יא בֵּ֖ית יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֑יךָ לֹֽא־תְבַשֵּׁ֥ל גְּדִ֖י

חַגָּא עַד צַפְרָא: יט רֵישׁ בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לָא

אבן עזרא

אחר שימצא חמץ בשעת השחיטה (קיג), וטעם דם זבחי, הזבח שהוא עלי, כי דמו יזרק על המזבח (קיג) [יג], ובעבור היות העת קצרה צוה להיות הקטרת חלב חג הפסח עד הבקר (קיד):

יט ראשית. זהו ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב יד) כי עם היחיד מדבר, כאשר אפרש במקומו, והזכיר זה אחר לא תשחט על חמץ דם זבחי, כי משם יחלו הבכורים (קטו), אמרו חסרי הדעת, כי גדי מגזרת מגד (קטז), ולא יתכן כי מ"ם מגד שרש (קיז), והעד הנאמן, עם פרי מגדים (שה"ש ד יג) (קיח) כי ככה לא ימצא בלשון הקדש (קיט), ועוד מה טעם לא תבשל, ואין כח ביד אדם לבשל המגד (קכ), וכתוב וממגד הבואות שמש (דברי' לג יד) (קכא), ומה טעם לומר בחלב, ואנה מצאנו כלשון הזה (קכב), ועוד מה טעם אמו, ואנה נקרא העץ אם המגד (קכג), וכל זה חשבו בעבור שמצאנו זאת המצוה עם ראשית בכורי אדמתך (קכד), והנה גם הוא במקום אחר עם הבשר לא תאכלו כל נבלה (שם יד כא) (קכה), והוא הישר (קכו), רק הזכירה עם הבכורים, כי אז ירבו ויגדלו הגדיים, ויש אחר (קכז), שאמר לא תבשל כמו לא תאחר שיעמוד עם אמו יותר משבעה ימים (קכח) ואם כן מה טעם להזכיר המצוה

רש"י

עד בקר. יכול אף על המערכה יפסל בלינה מח) תלמוד לומר על מוקדה על המזבח כל הלילה מט): ולא ילין. אין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח נ):

(יט) ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בבכורים נא) לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד אדם נכנס לתוך שדהו רואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ומקדישה נב) ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא ארץ חטה ושעורה וגו' נג):

לא תבשל גדי. אף עגל וכבש בכלל גדי נד) שאין גדי אלא לשון ולד רך ממה שאתה מוצא בכמה מקומות בתורה שכתוב גדי והוצרך לפרש אחריו עזים כגון אנכי אשלח גדי עזים נה) את גדי העזים נו) שני גדיי עזים נז) ללמדך שכל מקום שנאמר גדי

קרני אור

בזה: [יג] שרש זבח נגזר מן זוב, וטעם זביחת הגלת הדם, וכן ברב בחט, נגזר מן סחט בסי"ן שפינו מלוי והוצאת המשקה הנבלע בגוף, כמו ואקח

יהל אור

ילין חלב חגי עד בקר, ויפרש "עד הבקר" וכמו שפי' בפי' הקצר עיין אות קיד, ונכנס ביניהם ראיתו מהפסוק בדה"ב: (קיב) ויחויב שיהיה החמץ מבוער קודם זמן שחיטתו: (קיג) עיין רמב"ן מה שביאר בזה: (קיד) ואין לינה אלא בעמוד השחר שנאמר עד בקר, אבל כל הלילה יכול להעלותו מן הרצפה למזבח, וכמו שפי' רש"י ז"ל, ועיין מכילתא ובהתוה"מ שם: (קטו) מפסח יתחילו הבכורים, בכורי השעורים להתיר החדש לישראל: (קטז) כ"ה דעת ענן (ס' המצות לענן הוצ' הרה"ח ד"ר הרכבי צד 155, הדסי בס' אשכול הכפר דף נא ד, ודף קלב ד, יעקב בן ראובן בס' העושר), מפני שיעדימו כדי למהר הבישול, לוקחים פג לא מן התאנה ויוציאו ממנה הלב חריף עד מאוד ומושקים מאת החלב ההוא ספה אחת ונותים על פרי העץ של תאנה ומחממהו השמש והיא מתבשלת למהר, וממהרים בבכוריה, לכן זכר הכתוב ג' פעמים לא תבשל ומלת גדי לשון מגדים (שיר ד יג), ופי' לא תבשל המגד ר"ל הפרי בליחות שאילן הנמשל באם: (קיז) כי שרשו מגד, וגדי שרשו גדה: (קיח) והנפרד ממנו הוא מגד, כמו בגד בגדים, והסכימו עמו גם ראשי חכמי המקרא ר' אהרן הראשון (המבחר) וכתב "והמפרש לשון מגד דקדק משובש", וכן ר' אהרן האחרון (כתר תורה) כתב "וזה אינו נכון": (קיט) ר"ל שיהיה השם בלי"י משוגה מלשון רבים: (קכ) כי בשול המגד הוא ע"י השמש: (קכא) ופי' שם הח' ז"ל, כי תבואות הזרע והכרם תלויה בשמש: (קכב) שנקרא ליחות האילן חלב: (קכג) כי הנה מצאנו שהעץ יקרא אם לפרי, ר"ל אמו של מגד: (קכד) ודעתם בעבור שראש הפסוק מדבר בצמחים, באמרו, ראשית בכורי אדמתך," לכן פי' גם סוף הפי' שהוא לא תבשל גדי ג"כ בצמחים לא תבשל המגד ושיטת ענן לדרוש סמוכין, עיין אות קטז: (קכה) ר"ל אם נפרש כן מפני ראשית הפי', מה יעשה בפ' לא תאכלו כל נבלה, וסוף הפי' שם ג"כ לא תבשל גדי בחלב אמו: (קכו) ר"ל שהוא גדי ולא מגד: (קכז) ויש פי' אחר שיפרשו חסרי הדעת, וגם הפי' הזה יפרשו חכמי המקרא עיין (המבחר משפטים, אשכול הכפר דף נא ב): (קכח) ולשון בשול כטעם גדול, כמו הבשילו אשכלותיה

מקו"ב רש"י: מח) מכילתא שם: מט) ויקרא ו ב: נ) עיין מגילה כ, ב: נא) עיין ברא"ם וג"א שמתקו זה דבאמת אין שביעית חייבת בבכורים, וגם במכילתא לא דריש ליה, ובקצת נוסחאות ליתא רק בכורי אדמתך כיצד, ועיין גם אפרים מה שהאריך בזה: נב) בכורים פ"ג מ"א: נג) דבר' ח ח: נד) עיין חולין קיג ב, וגם אף פרה וגמל: נה) בראש' לח יז: נו) שם שם כ: נז) שם כז ט:

הזאת פעם אחרת (קכט), ועוד כי ראיתם, בשל קציר (יואל ד יג) (קל) ואיננו רק בשול, כי השמש מבשלת כמו האש. וככה הבשילו אשכלותיה (ברא' מ י) (קלא), ורבי שלמה אמר (קלב), כי גדי הוא הקטן הרך (קלג), וזה השם יאמר לקטן השור והכבש (קלד) [יד] וראיתו גדי עזים (שם לח) (קלה), כי מה צורך לסמכו (קלו) [טו] ואיננו כן, כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים, ובלשון ערבי הוא גדי (קלז) ולא יאמר על מין אחר, רק יש הפרש בין גדי ובין גדי עזים, כי גדי גדול מגדי עזים, כי עודנו צריך היותו עם העזים, וככה שעיר ושעיר עזים (קלח) [טז] וחכמים קיבלו שלא יאכל ישראל בשר בחלב (קלט), ועתה אפרש, דע כי מנהג התורה לדבר על ההווה כמו בת היענה (ויקרא יא טז) (קמ), למה שינה הכתוב לומר ככה, ותהיה הבת כוללת כל המין וכזה לא מצאנו (קמא), דע כי בשר היענה יבש כעץ, ואין המנהג שיאכלנו אדם, כי אין בו ליחה, ולא יאכל מכל המין רק הבת, כי היא נקבה וקטנה, יש בה מעט ליחה (קמב) ולא כן הזכר הקטן (קמג) [יז] וככה אין אדם אוכל בשר בחלב, כי אינו מאכל ערב, והבשר לא יתבשל רק בזמן רב, והחלב אינו כן כי אין המנהג עד היום בארץ ישמעאל שיאכל אדם טלה מבושל בחלב, בעבור שיש בטלה ליחה רבה, וככה בחלב והנה הוא מזיק על כן לא יאכל, ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה, וכשהוא קטן הוא חם, על כן יבשלו הגדי בחלב, ואל תתמה בעבור שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי עזים. כי כל הרופאים מודים, כי אין בשר כמוהו, ואפילו לחולים התירו שיאכלוהו, וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ ישראל, ופרס, ובבל, גם ככה היה מנהג הקדמונים, שני גדיי עזים טובים (ברא' כז ט), ונעשה לפניך גדי עזים (שופ' יג טו), והכהן אוכל גדי עזים (קמד), אחד לחטאת (קמה), ובעבור שאין מנהג אדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו, וי"א כי אין בשול כי אם באש (קמו), והלא כתוב, ובשל מבושל במים (למעלה יב ט), ובדברי הימים, בשלו בסירות (דה"ב לה יג) (קמז), ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו, כי נעלם מעיני הנבונים (קמח) [יח] אולי היה כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו, כדרך, ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו (ויקרא כב כח), גם לא תקח האם על הבנים (דבר' כב ו) (קמט) [יט], ומנהג רוב האדם שאין להם צאן, ויקנו החלב בשוק, והחלב יהיה מאוסף משיות רבות, אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו (קנ) והנה אם קנה חלב,

יהל אור

אשכלותיה (ברא' מ י) פי' גדלו ופי' לא תבשל הבכור בחלב אמו אחר עבור שבעה ימים ללידתו, אלא מיום השמיני אתה חייב להביאו כמו שנאמר, ביום השמיני תתנו לי (למעלה כב כט): (קכט) כי כבר אמר למעלה (שם) שבעת ימים יהיה עם אמו וביום השמיני תתנו לי: (קל) כנבואת יואל שלחו מגל כי בשל קציר" פי' על גמר גידול פירות, שכבר נגמרו התבואה העומדת להקציר, ואין לאחר הקצירה, וכמו כן אין לאחר את הגדי שלא יינק הבכור בחלב אמו אחר שבעה ימים: (קלא) ע"י חום השמש, שהוא מבשל אותן כמו אש, אבל לא מלאכוהו כן בגידול בעלי חיים, שאין גידולם ע"י אש או חום השמש: (קלב) הוא רש"י ז"ל: (קלג) כי כל קטן יקרא גדי: (קלד) כן פי' רש"י ז"ל, אף עגל וכבש בכלל גדי שאין גדי אלא לשון ולד רך: (קלה) כן פי' רש"י ז"ל: (קלו) גדי אל עזים, וטעם הסמיכה מפני שיש גדי שאינו מן העזים: (קלז) בנקודה אחת על הגימ"ל: (קלח) כי שעיר גדול משעיר עזים, וכשם שהשעיר לא יאמר על מין אחר זולת העזים כן הגדי: (קלט) עיין (מכילתא פ"כ, חולין קיג א): (קמ) והוא הדין ליענה עצמה: (קמא) ר"ל כי יתכן ששם היענה יכלול המין כמו השור ואיל וכבש, אבל בת היענה לא יתכן שתוכל לכלול כל המין, כי מלת בת תורה שיש עליה אחר: (קמב) אבל כשתגדל בשרה קשה מאוד ואין ראוי לאכלה: (קמג) אף כשהוא עוד קטן בשרו קשה ואין ראוי לאכלו: (קמד) בויקרא ד כח יאמר הכתוב והביא קרבנו שעירת עזים וגו', ואח"כ (שם ו יט) יאמר, הכהן המחטא אותה יאכלנה: (קמה) ועשיתם שעיר עזים אחד לחטאת (שם כג יט), וגדי ושעיר עזים אחד הם: (קמו) פי' בלוי באש: (קמז) מזה נראה שהבשול הוא גם במים: (קמח) וכן חז"ל, לעתיד לבוא הקב"ה מגלה להם לישראל מפני מה אסרה התורה בשר בחלב, ופרה אדומה, ושעיר המשתלח: (קמט) וכן כתב הרמב"ם: (קנ) עיין בפי' הקצר:

קרני אור

את הענבים ואשחט אותם (ברא' מ יא) (בד"ל): [יד] וכן ביאר הרמב"ם, כי שם גדי ע"מ כלי, מן כל, להורות שולד הרך כאשר עודנו באבו ולחלוחיתו מן הבקר מן כלאן מכל הבהמה נקרא גדי, לשון מגד וטוב טעם, והוא מחמת שיש בו טעם לשבח, ובזה אין הפרש בו, יהיה מאיזה מין שיהיה, כי כל מין ומין מן הבהמה בשרו מתוק וטוב ביותר כשהוא רך משהוא זקן: [טו] עיין יהל אור, וכב' (חולין קיג ב) כל מקום שנאמר גדי סתם אפילו פרה ורחל במשמע, עד שיפרוט לך הכתוב גדי עזים" ילאה שאין שם גדי על ולד הרך דוקא, כ"א על כל בהמה גסה כפרה ורחל, עיין בהטוה"ק מה שכתב ע"ז: [טז] וע"ז כתב הרא"ם, ודבריו אלה הם ע"ד הפשט. אבל דברי רש"י ז"ל דברי רז"ל הם ואין למעון עליהם כי כל דבריהם דברי קבלה ע"כ, ולריך עיון כזה כמה שמינה רש"י ז"ל מלשון התלמוד ועיין בפי' הח' ז"ל (שה"ש א ח בטעם הרהטוב) שבם פי' כדעת רש"י ז"ל כאן: [יז] ובעל המחבר הביאו, כי נמלא ואבל כבנות יענה (מיכה א ח) וס"א כולל קטן וגדול: [יח] עיין תנחומא א חוקת אות ח, תנחומא ב חוקת אות כד והערה רמג שם, פסי"ר פרה, פסי' דר"כ פרה אות קיז והערה קצב שם: [יט] וכן כתב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בחלב אמו: פ ששי כ הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך

תיכלון בשר בחלב: כ הא אנא שלח מלאכא קדמך למטרך בארחא

רש"י

סתם אף עגל וכבש במשמע ובג' מקומות נכתב בתורה. א' לאיסור אכילה וא' לאיסור הנאה וא' לאיסור בשול נח): (כ) הנה אנכי שולח מלאך. כאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם כי לא

אבן עזרא

אולי יש בו בחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר (קיח), וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא (קיט), והנה גם הישמעאלים מודים, כי אם יבושל הגדי בחלב אמו שהתולדות שוה, אז הוא יותר ערב, והכתוב דבר על ההוה (קכ) [כ], והנה הקדמונים ז"ל החמירו להסיר כל ספק, ואסרו בשר בחלב (קכא), והשם שנתן להם חכמה, הוא יתן משכורתם שלימה, ועוד אדבר למה הזכיר הכתוב זאת המצוה פעם שנית, גם שלישית, במקום כל אחד מהם (קכב): (פיה"ק, אמרו המכחישים כי גדי מגזרת מגדים וזה לא יתכן, כי מ"ם מגד שרש, ולשון רבים לעד (קכג), ואמר כי לא תבשל מטעם כי בשל קציר, (יואל ד יג) (קכד), גם זה איננו נכון, כי בשול הקציר הוא בכח השמש לא בכח בן אדם (קכה) ועוד מה טעם בחלב, והנה מצאו שנקרא הלחם חלב (קכו), והנה מה טעם אמו (קכז). ואנה מצאו כלשון הזאת, וכל זה למה הוצרכה בעבור שהוא דבק עם ראשית בכורי ארמתך (קכח), והלא קראו במשנה תורה שהוא דבק עם הבשר, בפ' לא תאכלו כל נבלה (דבר' יד כא) ובמקומו אפרשנו (קכט), ועל דרך הפשט גדי הוא הקטן בעזים ובכבשים, וכן ונמר עם גדי ירבץ (ישעי' יא ו), ובעבור זה יסמכנו הכתוב לזכר גדי עזים (קל), והשם צוה שלא יבשל הגדי בחלב אמו, כי חיום, מנהג הישמעאלים לבשל הגדי עם החלב, והם אומרים שהוא תבשיל ערב, וטעם אסורו בעבור שהוא כמו אכוריות בלב כטעם אותו ואת בנו לא תשחטו (ויקרא כב. כח) כן זה, אעפ"י שאין בכתוב לא תאכלו (קלא) כי כאשר הוא ידוע שבשר שלא נשחט אסור הוא, כן הוא ידוע שבשר שאיננו מבושל לא יאכל, רק הדבר חמור, כי חשותם או המבשל אעפ"י שלא אכל ממנו כבר עבר בלאו (קלב) [כא] ומנהג המחבר החלב מצאנו, שיחבר חלב זאת עם זאת, כי חלב גדי אחת טעם היא, והקונה לא ידע חלב כל שה ושה, על כן הוא אסור לאכול גדי קטן עם כל חלב, והזכיר הכתוב הקטן, כי ממנו נלמוד על הגדול, כי הכתוב דבר על הנמצא ברוב, כי בשר כבש עם חלב לא יתערב היטיב (קלג), והנה מה שהעתיקו קדמונינו שאסור כל בשר בחלב הוא אמת, וכן ובשר בשדה טרפה (למעלה כב ל) דבר הכתוב על הנמצא ברוב כי החיות הטורפות הם בשדה (קלד), ומשפט הטרוף בעיר ובבית אחד הוא, וכן מקרה לילה (דבר' כג יא) (קלה) אשר יצוד ציד חיה (ויקרא יז יג) (קלו)): כ הנה אנכי. אמר השם למשה שיאמר גם זה לישראל (קלז) כי אם יקבלו כל הדברים והמשפטים מתחלת אתם ראיתם, אז יביאם אל הארץ, ורבים השתבשו בזה, יש אומרים, כי המלאך (הוא) ספר תורה בעבור כי שמי בקרבו (קלח), ואחרים אמרו (הוא) ארון הברית (קלט) ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו (קמ), ואמרו לא ישא השם לפשעכם וכל אלה דברי רוח [כב], כי כל התורה והמקרא

קרני אור

פת' ז"ל (יסוד מורא שער ט) לא תבשל גדי, כמו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כב כח), לא תקח האם על הבנים (דבר' כב, ו) פי' ר"ל בשר בחלב, ואותו ואת בנו, ושלוח הקן. הוא לפר בפ"ח, ועיין מורה פנ"ח מח' הג'; [כ] וכן הוא (מכילתא פ"כ) ומפני מה דבר הכתוב בגדי מפני שהחלב מרובה באמו: [כא] וא"ת על לא תבשל גדי, לא תיכלון בשר בחלב, וכן כל הגלגה פעמים כתורה מפיק מלבון בישול ומתרגם מלבון אכילה, עיין גל"ג ובלחם ושמלה מה שהפירו ע"ז: [כב] הרב"ג מ' שי"ד במכתב בקדמתו לתשובת גאונים קדמונים (כרלין

יהל אור

(קיח) על לא תבשל: (קיט) והוא כמו איסור מדאורייתא: (קכ) לפי שהוא הנמצא יותר כמו שאמר ודי חלב עזים: (קכא) ולאו דוקא בחלב אמו ולאו דוקא גדי: (קכב) למטה לד כו, ובדברים יד כא: (קכג) עיין אות קיח: (קכד) עיין אות קל: (קכה) עיין אות קלא: (קכו) ר"ל הליחות חלבי: (קכז) שנקרא העץ אם לפרי: (קכח) עיין אות קכד: (קכט) ושם פי' כי טעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר: (קל) שנדע מהו גדי ידבר: (קלא) כי הכתוב יאמר, לא תשחטו: (קלב) אם שחט אותו ואת בנו על לא תשחטו, ואם בישל בשר בחלב על לא תבשלו: (קלג) בעבור שיש בשלה ליחה רבה, וככה בחלב: (קלד) וכן הוא (מכילתא פ"כ) דבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות להטרף: (קלה) והוא הדין למקרה יום אלא שדבר הכתוב בהווה: (קלו) שדבר הכתוב בהווה: (קלז) יתרן אומרו, ולהביאך, הרי משה לא נכנס, לזה יאמר שיאמר כן לישראל: (קלח) ולזה יאמר אל תמר בו: (קלט) שבו לוחות העדות, ולכן אמר כי שמי בקרבו: (קמ) בלוחות העדות

מקורי ובאורי רש"י: נח) ובדברים יד כא למד למעט חיה ועוף ובהמה טמאה ותירץ ג"ה, דכאן מפיק מלא תבשל ג' פעמים, ובדברים מפטם מדכתיב ג' פעמים גדי ועיין מכילתא פ"כ חולין קטו כ ס"ו, ילקוט שנט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כלאים שזה הטעם, הוא ישלח מלאכו לפניך (בראי כד ז) המלאך הגואל אותי מכל רע (שם מח טז), ומשה אמר, וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במד׳ כ טז) ומלאך פניו הושיעם (ישעי׳ סג ט) ויצא מלאך ה׳ (שם לז לו), ויאמר למלאך המשחית בעם (ש״ב כד טז) אלהי שלח מלאכה (דניאל ו כג) דמי לבר אלהין (שם ג כה), ורבים כאלה, ובס׳ דניאל שר יון ושר פרס (דניאל י) (קעד) [כג] כי אם מיכאל שרכם (שם פ׳ כא) והוא הנקרא הגדול (קעה) כי הוא נכבד מאחרים רבים גם כתוב עליו אחד השרים הראשונים בא לעזרני (שם פ׳ יג) שפי׳ במעלה, כמו היושבים ראשונה במלכות (אסתר א יד) וזה המלאך הוא מיכאל (קעו) [כד]: **לשמרך בדרך.** שלא יגע בך רע: **אשר הכינתי.** לך כדרך בהנחל עליון גוים (דבר לב ח) כאשר אפרש (קעז):

(פיה״ק, **הנה אנכי.** נאום אברהם הספרדי הנזכר (קעח) [כה] הנה אנכי שולח יד לשוני בגאון שהעתיר על נכבדים ממנו בדבריו, ויצא עתק מפיו שאמר שבני אדם נכבדים ממלאכי השם. ואמר כי בעבור בני אדם נבראו, וראיותיו דברי חז״ל, והם לא אמרו רק על המלאכים המתחדשים בכל רגע ודבריהם אמת (קעט), ועוד הביא ראיותיו שאמר שולח מלאך לפניך (קפ), והנה שכח דברי השם לכורש, אני לפניך אלך (ישעי׳ מה ב), ועוד (קפא) **לשמרך בדרך.** ואמר כי השמור נכבד מהשומר, והנה לא ידע כי יעקב אבינו, גם משה אדונינו, ודוד מלכנו היו שומרי הצאן (קפב) וכתוב הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תה׳ קכא ד), אם ה׳ לא ישמר עיר (שם קכז א) גם השם אמר ושמרתיך בכל אשר תלך (בראי כח טו), והכתוב ידמה השם למלך, גם המלאכים לשרים, ובני אדם עבדים, והנה כתוב ושר מלכות פרס (דניאל י יג) יעמוד מיכאל השר הגדול (שם יב א) כי אם מיכאל שרכם (שם י כא) ולמה נקרא שר על ישראל, וישראל נכבד ממנו, ואיך יצוה השם לנכבדים בעיניו שישמרו מפני הקטן במעלה מהם, כי הכתוב אמר השמר מפניו, ומה טעם כי לא ישא לפשעכם, כי מה יחוש הנכבד מהנבזה, וידענו כי אין בבני אדם נכבדים מהנביאים, והנה יהושע שנכתב עליו, נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך (דבר׳ יח יח) כאשר ראה המלאך נפל על פניו והשתחוה לו ואמר, מה אדני מדבר אל עבדו (יהושע ה יד) (קפג) וכן זכריה (קפד) גם דניאל אמר איך יוכל עבד אדני זה (דניאל י יז) (קפה),

יהל אור

הערות: (קעד) הרי שר פי׳ מלאך: (קעה) ומה שאמר בה״א הידיעה, בעבור כי הוא הכתוב בס׳ דניאל בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול (דניאל יב א): (קעו) וכן הוא דעת רבינו חננאל, והביא בשמו גם רבינו בחיי והליוני נתן רמז ע״ז מלאכי אותיות מיכאל וי״מ שהוא גבריאל עיין בריקאנטי על התורה: (קעז) עיי״ש בפי׳ הח׳ ז״ל: (קעח) תיבת הנזכר אין לה טעם, ועיין קרני אור: (קעט) הרוצה לעמוד על המאמר הארוך הזה יעיין ברא׳ א א בבאורי קרני אור הערה ס׳, שם הבאתי באריכות דעות מסכימיו ודעות מתנגדיו, ולא ראיתי לשנות הדברים פה, ועיין דרכי משה להרה״ג מ׳ ז״ה חיות דף יב ב: (קפ) ונראה שהם נכבדים ממנו: (קפא) ראיות הגאון: (קפב) והיה השומר נכבד מהשמור: (קפג) כעבד אל אדונו: (קפד) בזכרי׳ א ט ואומר מה אלה אדוני, ויאמר אלי המלאך הדובר בי׳: (קפה) וכן

קרני אור

תרת) מביא שם (דף ח ב) לשון גאון (שלפ״ד הוא רב שר שלום בסורא) שכתב וז״ל מעשה הארון בעבור המלאך שהיה מהלך לפניהם שהארון המלאך שנאמר (יהושע ג יא) הנה ארון הברית (אדון כל הארץ. עבר לפניכם בירדן) ע״כ. ר״ל שהארון בעצמו הוא האדון, בעבור שהוא המלאך ההולך לפניהם, שכן כתוב במקום אחר (שמות כג כ) הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו׳ השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו וגו׳ כי ילך מלאכי לפניך ע״כ. א״כ המלאך כמו אדון שלהם שהולך לפניהם, וכן היה הארון באמת אח״כ הולך לפניהם תמיד עד כיבשת הארץ, והנה בכר מביא הראב״ע (שם) בפי׳ דעה זו וז״ל י״א כי המלאך ס״ת בעבור כי שמי בקרבו, ואחרים אמרו ארון הברית, ופי׳ ושמע בקולו הכתוב בו, ואמרו לא ישא השם לפשעכם, וכל אלה דברי רוח ע״כ, והללו אין אלו דברי רוח קל מתנודד רק דברי רוח עליון לא וקיים. כי הנה המקראות ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה׳, ובנחה יאמר שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל (במד׳ י) יחזקו מאד דברי הגאון ואשר יקרא שמה בשם ד׳ הוא מה שאמר פה כי שמי בקרבו, וכו׳ והנה שני הפירושים שמביא הראב״ע לאחד אללנו יחשבו וכמה שאלה גם מדבריו כמ״ש, ופירשו ושמע בקולו הכתוב בו, ומוסב זה על שניהם ור״ל על ספר תורה הניתן בארון, והם הם דברי הגאון כפי דעתו ועל מלאך הזה אמר הכתוב הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך (לאתך ממלרים) ולהביאך אל המקום אשר הכינותי וכו׳, וע״ז כתב הרה״ג מ׳ מתתיהו שטראשון בהספרים 5 למכתבו שכתב להח׳ רבי״פ (קריה נאמנה) ואף שדבריו נעימים מאוד ובמעט אינם צריכים חיזוק, על״ז מלאתי להעיר עיי״ש שהאריך בזה, והביא שכן הוא דעת הכוזרי ואחריו הרד״ק ובעל העקרים, ועוד הביא ראיותיו מכמה פסוקים שהתבונן מהם וכתב כמעט יש לתמוה על החכמים הגדולים האלה בלא שתו לבם להם להביאם לראיה ע״כ. ועיין בפס״ז שמביא הדעה בשם דורשי רשומות, והרדי״א הביא הדעה בשם חכמי הקבלה ובאמת כי כן פי׳ ר׳ אהרן הראשון (המבחר), ופירש שם סעירת כסף שזה האומר הוא ר׳ יעקב בעל הטורים, וכן ר׳ אהרן השני (כתר תורה) והוא מיהם את המאמר לר׳ יפת: [כג] לדעת איזה מחכמינו יש לכל אומה ואומה ועיר ועיר מזל וכוכב בשמים מורה עליו לא ישתתף בהוראה הבית אומה או עיר אחרת, והם לפי דעת הח׳ ז״ל השרים שנזכר דניאל שר מלכות פרס שר מלכות יון: [כד] וכן הוא בדרז״ל (תנחומא א אות יח, תנחומא כ אות י, שמו״ר פל״ב ג ילקוט משפטים רמז שנט בשם התנחומא, פס״ז) שהמלאך הנזכר כאן הוא אשר בא ליהושע בהיותו על יריחו והשתחוה לו, ובע״ז נאמר שם, אני שר צבא ה׳ עתה באתי (יהושע ה יד) אני שבאתי למשה רבך ולא קבלני ועיין רש״י ורד״ק שם, וגם הרמב״ן נטה לדעת הזאת, והרדי״א בפי׳ על התורה וכן (עטרת זקנים פ״ב ופ״ג) השיג ע״ז, וכתב שסיתר הראב״ע והרמב״ן בספק הזה לא יתכנו בפשט הכתובים, והמורה בפ׳ לד מחל׳ הב׳ כתב, שזה המלאך ענינו הוא מה שהתבאר במענה תורה שסבב אמר למשה במעמד הר סיני נביא אקים להם מקרב אחיהם (דבר׳ יח יח) עיי״ש וכן פי׳ הרלב״ג: [כה] עיין יהל אור, וע״ז כתב הח׳ יש״ר, וקרוב לאמתין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

והתקועית אומרת, ואדוני חכם כמלאך האלהים (שם יד כ) (קפו) ולא באת לחרף את דוד, ועוד כתוב, ובית דוד כאלהים (זכריה יב ח) שפי' כמלאכים, ועוד כתוב ובמלאכיו ישים תהלה, אף כי שוכני בתי חמר (איוב ד יט), והנה טעמו. כי תהלה ישיב במלאכיו שהם נכברים ואין למעלה מהם, אף כי הקרוצים מחמר אשר מבקר לערב יכתו ויאבדו, ודוד אמר, כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך (תה' ח ד) דרך משל, בעבור היות השמים ושמי השמים עם כסא הכבוד עשרה (קפז), וטעם להזכיר הירח וכוכבים, ולא הזכיר השמש, כי מרוב להט השמש לא יוכל לראות כי אם השמש לבדה (קפח), ואמרו חכמי הספירות שככב אחד גדול מכל הארץ המיושבת ושאינה מיושבת תשעים פעמים (קפט), גם חכמינו אמרו שכל העולם תחת ככב אחד עומד (קצ), ואמר דוד, כאשר ראיתי הירח והכוכבים שהם גדולים, וטעם **כוננת** (שם) כמו, נכון כסאך מאז (שם צג ב) (קצא) תמהתי ואמרתי מה אנוש כי תזכרנו שהוא הבל כנגד הכוכבים (קצב), ותחסרהו מעט מאלהים בממשלה. ידמה טעם למלאכים שהם מושלים, וזה כנגד התחתיים, והם צנה ואלפים כלם (קצג) והנה גם זה הכתוב יכחיש הגאון שאמר ותחסרהו מעט מהמלאכים, והנה הוא חסר (קצד) לא נכבד (קצה), וכתוב וכוכבים לא זכו בעיניו, אף כי אנוש רמה (איוב כה ו), והכוכבים שהם בני האלהים נכבדים ממנו, אף כי המלאכים הנקראים אלהים (קצו) כי השם הוא אלהי האלהים, ובדניאל ומצדיקי הרבים ככוכבים (דניאל יב ג) (קצז) ובס' תהלות, הללוהו כל מלאכיו (תה' קמח ב), ואמר עליהם ועל בניהם (קצח) כי הוא צוה ונבראו (שם שם ה') חק נתן ולא יעבור (שם שם ו), ועל נבראי מטה, והחל מהנבזה (קצט) ובסוף הזכיר האדם, ואמר כי נשגב שמו לבדו (שם שם יג), בעבור כי אלה יאבדו, והמלאכים עומדים בכסא הכבוד, ואינמו מתים, כי הם דבקים בשם הקרובים אליו (ר) והכתוב אמר אדם להבל דמה (שם קמד ד), אך הבל בני אדם (שם סב י), ואם נבראו המלאכים בשבילו כדברי המתרועע בשכרות הגאוה במתת שקר (רא) למה עמדו הם (רב) והוא איננו (רג), ואיך יברא הנכבד בעבור הנבזה, והטוב כלו הרב, בעבור טוב מעט מעורב ברע, ואם האדם הבל וכזב, הנה נבראו המלאכים בעבור הבל וכזב, חלילה לאל מרשע, כי האדם נברא מטפה סרוחה, ודם מעפש, וכלו מגואל ומטונף בחייו, ואפילו בנקבי ראשו שם טנוף, שאין למעלה מהראש בבן אדם על דרך האמת, כי על דברי הגאון מבושי איש נכבדים מהראש, וזאת בשת עולם, כי אמר, כי השמים העליונים נבראו בעבור הארץ שהיא מתחת, והכתוב אומר, השמים כסאי (ישעי' סו א), וראיותיו נרעיני כל פרי שהם העיקר, על כן הם בתוך התפוח והענבים, ומי הגיד לו, כי הצמחים הם עיקר, עד שיהיו לראיות על כל חי, ולא די שאין עץ הפרי ראיה על כל הגוף, עד שישים ראיה ממני על כל נכבד מהגוף, וידוע כי האמצעיים נשמרו כן (רד) בעבור היותם מורכבים, ולא יבא להם נזק מחוץ בעבור שיש תולדות הפך תולדת (רה) ועוד ראיתו היא הפוכה, כי הנאכל מפרי התפוח הוא העקר [כו] והוא כבר יצא אל הפועל, ולהיות הפרי בזרע הוא בכחו,

קרני אור

לאמין בהאחד מתלמידיו בחר להעתיק כל הדרושים האלה זה אחר זה בקונטרס מיוחד כדי לעיין בהם יחד, ולפי שכולם מתחילים במלות אמר אברהם הספרדי המחבר, לכן התלמיד אחרי כתבו ב' או ג' פעמים אמר אברהם הספרדי המחבר, לא הוליך עוד לכפול ולשלש מלת המחבר, והכנים תחתיה מלת הנזכר, כלומר הנזכר למעלה בדרושים הקודמים:
[כו] וע"ז כתב הח' יצ"ל, בוודאי לא יסכימו עמו - חכמי

יהל אור

כמה פעמים שאמר למלאך אדוני: (קפו) בכתוב „ואדוני חכם כחכמת מלאך האלהים": (קפז) כמספר אצבעות הידים: (קפח) וכן פי' שם הח' ז"ל. ולא הזכיר השמש בעבור כי אין יכולת לעין לראותם יומם בעבור אור השמש: (קפט) עיין רמב"ם פ"ג מה' יסוה"ת: (קצ) כן הוא בג' (פסחים לד א) ושם הגי' כל הישוב כולו תחת ככב אחד יושב, ועיין שם דף קיח ב בתוס' ד"ה „מן שמים" שהביא מהגי' הנ"ל, ויגרוס, כל העולם כולו תחת ככב אחד עומד, כגי' הח' ז"ל פה, וכן ברש"י הגי' „עומד" ובדקדוקי סופרים נוסח הכ"י „עומד יושב" ועיי"ש הערה כ שכתב „ונתערב שתי נוסחאות ביחד": (קצא) שפי' תיקון וקיום מתמיד: (קצב) וכן פי' שם הח' ז"ל, דרך בזוי, והטעם אחר שיש לך בריאות גדולות ונכבדות מהאדם, איך שמת לב לתת לו כבוד, ועיין מורה פי"ד מהח' הג'. (קצג) שהוא מושל עליהם: (קצד) ר"ל אף לפי פירושו הוא חסר מהם: (קצה) מהם: (קצו) עיין ברא"ת א' קרני אור הערה ע: (קצז) ונקראים אצל הח' ז"ל בני אלהים, ופי' שם הח' ז"ל, כי מעלת הכוכבים גדולה ממעלת הגלגלים: (קצח) פי' על המלאכים ועל הככבים שנקראו בני אלהים: (קצט) וכן פי' שם הח' ז"ל בעולם העליון החל בנכבד ואמר הללוהו כל מלאכיו (תה' קמח ב) והשלים בנבזה, ואמר „הללוהו שמי השמים" (שם פ' ד) והוא כדור אש שהוא סמוך אל כדור הלבנה, ואח"כ הזכיר כדור הסגרור, והמים אשר מעל השמים (שם) והפך זה, בהזכירו העולם השפל התחיל בנבזה, הללו את ד' מן הארץ, תנינים וכל תהומות (שם פ' ז) החל להזכיר התנינים שהם בים: (ר) שינה פה ממה שפי' בס' תהלים, כי שם פי' כי כל הנבראים בעולם השפל יאבדו, רק ישראל לבדו, על כן אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו (שם פ' יד) שיתהללו בדבר זה חסידי ישראל שהם חסידי השם לא כל ישראל: (רא) ואם כי הפריז על המדה הרבה, אך לא על הגאון בפרט אמר כן, רק על כל מי שמתגאה בדמיונו לחשוב עצמו גדול ממלאכים: (רב) שיאמר ויעמידם לעד לעולם (שם פ' ו): (רג) והאדם איננו: (רד) ר"ל הגרעינים המונחים באמצע הפרי · (רה) ונבדלים בטבעיהם, ולריכים שמירה מעולה:

כלו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רק לא יצא, והנמצא נכבד מהוה בבח להמצא, והנה זרע איש במבושיו (רו) ומה שאמר על הלב, יש לו לדעת כי הראש נכבד ממנו, ואמר על הביצה שמהאודם יצא האפרוח, וראיות גמורות יש, כי הלובן עיקר האפרוח (רז), ואלו היה מבין סוד העולם, או ראה הוא שגם אנחנו כדמות צלם למערכת העליונה, וכן הכתוב אומר אך בצלם יתהלך איש (תה' לט ז) (רח) כי בהשחת המערכת ימות האדם (רט) [כז], והלא יפקח עיניו ויראה, כי כל גופות התחתיות הם חשך וחלקלקות, ואין אור כי אם מהעליונים, והנה גם הוא אמר בספרו, כי יש לאדם מעלה גדולה לא בעבור גופו, כי גופו כגוף החיות הוא, רק בנשמתו שהיא דומה למלאכי עליון, ואמר בספר אחר, כי הכבוד שהשכין השם עם המלאכים, כפלי כפלים מהכבוד שהשכין עם ישראל, כי המלאכים נכבדים מהם, ואני אומר אל יתגאה ילוד אשה שיחשוב כי השיגה ידו בחכמתו אל מדרגה גבוה, וכדבריו כן הוא רק נגד הבהמות והעופות, כאשר הוא כתוב, מלפנו מבהמות ארץ (איוב לה יא) (רי) ואם יגבה לבו באומנותו, הנה העכביש שאין בו דבר, יארוג קורים עגולים שילאה כל חרש לעשות כמוהם בבלי מחגה, גם הדבורים יעשו בתים ששיים (ריא), ואם בעבור שידבר צחות, עיקר הדבורים רמיזות הם, יזת הלשון איננה דעת בעצמה, כי אם כנגד אחר שיבין, ואם בעבור דעתו משפטי נזיקין, גם תם לא נתנו, כי אם ליישר המעוותים, כי אילו היינו במקום שאין שם שור, אין צריך למשפטי שור נגח, ואלו היינו יושבים באהלים כקדריים, אין צורך למעקה ומזוזה, ואם בארץ הודו אין צריך למשפט גנבה, ורציחה, ועשק, ועדות שקר (ריב) [כח], ואם בעבור דעת התירות ותמצית אין חכם שיבינם [כט] עד שידע למה יתענה בעשור (ריג) וחלקי הקרבנות (ריד), והעד שאמר משה לדור המדבר אחר שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו ארבעים שנה, ולא נתן ה' לכם לב לדעת (דבר' כט ג), והנה גם הוא אמר בשנת מותו שהיה נביא הנביאים, וחכם החכמים, ה' אלהים אתה החילות להראות את עבדך (שם ג כד), והנה יעיד כי עתה יחל לדעת [ל] כי מי יודע מחשבות ה', כי הם עמוקות, ונשגבו מכל הנבראים, גם אסף אמר, בער אני ולא אדע (תה' עג כב) ואם אתהלל חכם בחכמת הספירות (רטו), הנה. דבר קל, והוא לדעת שרש שנים הנקרא גדר, אין כח לאדם לדעתו (רטז) גם בחכמת המדות (ריז) יש מחלוקת לדעת החוט הסובב. ואין מי יתן ראיה גמורה עד שתתברר האמת, גם בחכמת המזלות (ריח) לא הכירו מהכוכבים חוץ מאלף ותשעה ועשרים (ריט), והנה מספרם לא ידענו, אף כי חקיהם ותולדותם, אף כי, למה מקום אחד בגלגל מלא כוכבים, ואחר איננו כן, ויש גדולים ויש קטנים, וגם יש לבנים ואדומים, והכל בגלגל אחד (רכ), ובחכמת

יהל אור

(רו) כליו, מגזרת בושה: (רז) לדקו דברי הה' ז"ל בזה עיין (ידיעות הטבע להה' א' בערענשטיין תולדות חיי בעלי חיים) בפרקיו הראשונים מהבילה ותולדתה: (רח) ופי' שם הה' ז"ל, וטעם הצלם מערכות המשרתים וככבי עליון שלא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת, וחכמי המזלות יודעים זה"ד: (רט) כן דעתו בענין המערכת ועיין קרני אור: (רי) שפי' כמו מאלפנו, והוא מן ואאלפך חכמה (איוב לג לג) וטעמו מלמדינו: (ריא) הדבורים יבנו בתיהם כלם בשש קצוות, שהם כתלים לכל הדר והדר המרחק בין הדר לחדר, גדלם רחבם ועמקם שוים הם בצמצום ולא ישתנו זה מזה אף כחוט השערה: (ריב) כי אנשי הודו היו בימי קדם אנשים ישרים שונאי עול, גזל ושארי מדות רעות: (ריג) בעשור לחדש השביעי והוא יוהכ"פ: (ריד) והמורה בפמ"ו מהח' הג' נתן טעם להקרבנות עיי"ש: (רטו) בכל מקום שהח' ז"ל מביא חכמי הספירות, דעתו על חכמי הככבים והאיסטרולוגיא, והם נקראים אלו חכמי המדות והספירות (עיין ברא' א' טז קרני אור הערה קז): (רטז) שם גדר, נקרא על צד ההשאלה, כי כמו שהגדר והקיר מבדיל בין שטח לשטח, ככה השם המבדיל בין מין למין נקרא ג"כ גדר, והוא שם אחד הבא מן שני שמות המחוברים יחד, והוראתו על מהות הדבר ועצמותו, ובהיות מהות כל דבר פי שנים בעצם חמרו וצורתו, לכן יהיה כל גדר בעל שני שמות, והרוצה לעמוד על דברים אלו (עיין מלת הגיון שער י, הגדרים שרש גדר): (ריז) חכמת המדות, הוא חכמת הכמות לדעת כמות הדברים, דהיינו שידע האורך והרוחב והגובה של כל עצם מעצמים הנקרא (מאטעהמאטיקא, געאמעטריא): (ריח) הוא חכמת התכונה (אסטראנאמיא): (ריט) ובעת הזאת דקדקו האחרונים יותר, ומנו מספר לכוכבים הנראים לעין בלתי מזוינה בקרן־הזות ממשת אלפים ויותר: (רכ) והם בגלגל השמיני ששם יש

קרני אור

הטבע, כי סוף סוף התלק הנאכל אינו אלא לתועלת שעה, אבל גרעיני כל פרי הם לתועלת תמידי לקיום המין לכן הם העיקר: [כז] ודעת כן רס"ד כי הככבים הקיימים הם ממונים על החיים ואורך הימים, וככבי לכת על שאר עסקי האדם, אך בזמן הזה נוכחו לדעת, כי אין שפע המערכות גורם חיים או מיתה לבני אדם, ורוב סברות הקדמונים בענין המזלות ובשיוים הכוכבים מהם בתבל הלזו ספו תמו כהיום והתבאר בטולם: [כח] לדעתי רמז בזה לסמפור (ירושלמי ב"מ פ"ב ה"ה) אלכסנדרוס מוקדן סליק לגבי מלכא קצייא (ופי' בעל פני משה ממלכי הודו) וסראה לו האי מלכא קצייא כסף וזהב לרוב וכו' אתא בר נש חד דאין עם חבריה דזבן חדא חלקא ותספתא (שקנה חלקת שדה אחת עם האשפה והמורכה בתוכה) ואשכחון בה סימא דדינרי, אהן דזבין הוה מר קיקילתא זבנית סימא לא זבנית (הקונה טען אני את השדה ואת האשפה קניתי והא האוצר לא קניתי) עיי"ש כל הספור, וכן הוא (ויק"ר פ' כז א) בשינוי קצת: [כט] ועי"ז כתב הח' יש"ר, מה שרלה להשפיל מעלת האדם בעבור שאינו מבין טעמי התורות והמצות אינו נכון, כי המצות לא ניתנו כדי שנדע אותן ונבין טעמיהן, אבל כדי שנעשה אותן, כמו שהוכחתי במקום אחר, שהתורה מקפידה רק על המעשים, שנאמר ושמרתם ועשיתם, וכמן תלוים הצלחתנו והשתלמותנו, ואדרבה מזה הלא יש יתרון לאדם על המלאכים כי להם לא ניתנו מצות וחקים שבהם יוכלו להקנות לעצמם שלמות יתרה: [ל] גם ע"ז כתב הח' יש"ר, הפסוק ולא

ככבים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּדֶּ֑רֶךְ וְלַהֲבִֽיאֲךָ֔ אֶל־הַמָּק֖וֹם אֲשֶׁ֥ר הֲכִנֹֽתִי׃ כא הִשָּׁ֧מֶר מִפָּנָ֛יו וּשְׁמַ֥ע בְּקֹל֖וֹ אַל־תַּמֵּ֣ר בּ֑וֹ כִּ֣י לֹ֤א יִשָּׂא֙ לְפִשְׁעֲכֶ֔ם כִּ֥י שְׁמִ֖י בְּקִרְבּֽוֹ׃

אונקלוס

וּלְאַעָלוּתָךְ לְאַתְרָא דְּאַתְקֵנִית: כא אִסְתְּמַר מִן קֳדָמוֹהִי וְקַבֵּיל לְמֵימְרֵהּ לָא תְסָרֵב לְקִבְלֵהּ אֲרֵי לָא יִשְׁבּוֹק לְחוֹבֵיכוֹן אֲרֵי בִשְׁמִי

רש"י

אעלה בקרבך נט): אשר הכנתי. אשר זמנתי לתת לכם זהו פשוטו. ומדרשו אל המקום אשר הכינותי כבר מקומי ניכר כנגדו וזה אחד מן המקראות שאומרים שבהמ"ק של מעלה מכוון כנגד בהמ"ק של מטה ס): (כא) אל תמר בו. לשון המראה סא) כמו אשר ימרה את פיך סב): כי לא ישא לפשעכם. אינו מלומד בכך שהוא מן הכת שאינן חוטאין סג) ועוד שהוא שליח ואינו עושה אלא שליחותו סד): כי שמי בקרבו. מחובר לראש המקרא השמר מפניו כי שמי משותף בו סה) ורבותינו אמרו זה מטטרון

אבן עזרא

תתלדות, והיא לרפואות לא ידעו איך ירגיש האדם ואיך יצחק (רכא) ומאיזה אבר יולד (רכב). ולמה ישלשל עיקר חם ויבש. ויוצא המרה האדומה, וחית ראוי להוסיף בה (רכג), וכהנה רבות, רק לא אחפוץ להאריך, וכללו של דבר, הנה האדם לא ידע מה היא נפשו, אם עצם או מקרה, ואם תמות בהפרדה מעל הגוף, ולמה נדבקה בו (רכד), ומי שלא יבינו וישכילו בלבותם, חוץ הדבור הדבק בפיהם להשמעות אזנים (רכה)):

כא השמר. כל מלאך עושה דבר השם לא יוסיף ולא יגרע, וככה שטן איוב מלאך היה (רכו), וככה היוצא לקראת בלעם לשטן לו (רכז), והנה השומע בקול המלאך הוא שומע בקול השם הנכבד (רכח): ומלת אל תמר בו. קשה, והגה נראה הטעם כמו וימרו בי (יחז' כ, ח) (רכט) רק היה ראוי להיות תמרה (רל) על כן הוצרכו חכמי ספרד לאמר בו כי הוא מפעלי הכפל (רלא), ועל דרך ויסב אלהים את העם (למעלה יג יח) (רלב) כי כל הגזרה היא מפעלי הכפל, כי ורחבה ונסבה (יחז' מא ז) מבנין נפעל (רלג) כמו

יהל אור

ככבים שאין להם חקר, מהם גדולים מכדור הארץ, ומהם קטנים ממנה ומה שתחתיו מהגלגלים אין בכל אחד אלא ככב אחד, לפי שאם היו בגלגלים ההם ככבים הרבה אזי היה כבד להגלגל בנעגעו לגלגלים כלם: (רכא) עתה נדע מפי' נסיונות, כי מקום ההרגשה והתנועה בגוף החי הוא המקום אשר שם יתלכדו כל העצבים יחדו והיו לדבר אחד ולא נקרא מוח, כי מקור ההרגשה הוא המוח, והעצבים הם הצירים אשר בידם ישלח המוח את פקודתו לעורקים לנוד ולנוע: (רכב) וכן שלוגתא דתנאי (סוטה מה ב, יומא פה א) מהיכן הולד נוצר מראשו וכו' אבא שאול אומר מטיבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך: (רכג) מלת שלשול הוראתו דבוק, כמו שלשלת מפני דבוק הטבעות, ומלת עיקר הוראתו יסוד ושרש, כי כל שרש מתורגם בלשון עיקר (משלי יב ג, איוב יט כח, שם ל, ד), והנה השם ברא ארבע תולדות ממוזגות כנגד ד' יסודות אי'ר'מ'ע' שמהם מורכבים ד' מזגי האדם, מרה ירוקה חם ויבש, מרה אדומה חם ולח, מרה לבנה קר ולח, מרה שחורה קר ויבש (עיין למטה כג כה קרני אור הערה לס), ויאמר הח' ז"ל שכל דבר נעלם מאתנו וגם בחכמות התולדות, למה הרכיב והדביק יחד היסוד חם ויבש והוציא המרה האדומה, כי היא חם ולח, והיה ראוי להוסיף בה? אך תוספת המזגים וחסרונם בשינוי הדם, ואין כח באדם לדעתו: (רכד) הח' ז"ל דבר רק באדם באשר הוא אדם לא יוכל לדעת כל זה כ"א אחרי לימוד ויגיעה, כי האמונה ברוחניות הנפש והשארותה אחר המות היא יחד גדול שכל שאר האמונות תלויות בו, והח' ז"ל היה מאמין בזה כנראה מספריו במקומות הרבה: (רכה) כי כן הורגלו לדבר ויותר לא יבינו: (רכו) וכן פי' שם הח' ז"ל: (רכז) היה ג"כ מלאך וכן פי' הח' ז"ל שם: (רכח) כי השליח יאמר בלשון שולחו: (רכט) שפרשו "מרה" והתי"ו הוא תי"ו האית"ן: (רל) וכן כתב הרשב"ם, אבל אינו מגזרת סרבנות מן מרה מריתם, שא"כ היה לו לומר אל תמרה, כמו כל איש אשר ימרה את פיך (יהושע א יח): (רלא) פי' לפי שחבר ה"א הוצרכו חכמי ספרד לומר שהוא מפעלי הכפל ושרשו "מרר": (רלב) ששרשו "סבב": (רלג) פי' אחרי כי ונסבה היא בה"א א"כ אינה מפעלי הכפל, ע"כ יפרש כי הוא מבנין

מקו"ב רש"י: נט) עיין תנחומא א יח: ס) מכילתא מסכת דשירה בשלח פ"ח תנחומא א שם ותנחומא פקודי אות א, תוית"ש כמגדל דוד: סא) עיין בפי' הא' ז"ל כאן ובבאורי: סב) יהושע א יח: סג) תנחומא א יח תנחומא ב יח: סד) תנחומא א שם במו"ר פל"ב ד: סה) תנחומא א שם:

www.daat.ac.il - דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אנבלה שם (בראשית יא ז) מגזרת בלל (רלד), ונבקה רוח מצרים (ישעיה יט ג) מגזרת בוקק (שם כד א), ואל תתמה בעבור שהם שנים שרשים והטעם אחד (רלה), כי הנה שורר בביתו (אסתר א כב) כי שרית עם אלהים (בראשית לב כט) (רלו) וכמוהו אל תמר בו, וממר ליולדתו (משלי יז כה) (רלז) על משקל מכס (במדבר לא כח) (רלח) שהוא מגזרת תכוסו על השה (למעלה יב ד) מפעלי הכפל (רלט), ודע כי שמי בקרבו דבק עם השמר מפניו ושמע בקולו (רמ), כמו, ואף לאמתך תעשה כן (דברים טו יז) (רמא) וכבר פירשתי כי השם הנכבד הוא שם העצם, כי הוא לבדו (רמב), גם ימצא תאר השם (רמג) כי הוא הכל ומאתו הכל (רמד): וטעם בקרבו. (רמה) משל לעגול שהנקודה היא קרובה אל כל מרחק (רמו), על כן היה כבוד השם בקרב המחנה, ונוסע בתוך המחנות (רמז), וכן כתוב כי אתה ה' בקרב העם הזה (במדבר יד יד) וכתוב, ויוצר רוח אדם בקרבו (זכריה יב א) (רמח), ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי אם שמוע תשמע בקולו (רמט), ואחר כן, ועשית כל אשר אדבר (רנ) והנה אתן לך משל, כל חכמי המדות הביאו ראיות נכונות, כי עצם הלבנה גוף מקבל אור השמש, כי הוא בעצמו אין נוגה לו, ובעבור זה תקדר השמש בהתחבר הלבנה עמה ביום (רנא) ושניהם בגלגלים הדומים לגלגל המזלות (רנב), ואין הקדרות רק שתכנס הלבנה תחת השמש ושתיהן עגולות, והנה פני הלבנה שהם לצד השמש כלם אור, ופניה שהם למעלה ממנו (רנג) חשך ולא אור, והנה תסתיר אור השמש גם במחצית חדש הלבנה בהכנס צל הארץ בין השמש ובין הלבנה לא ישאר ללבנה אור (רנד) והנה ידענו

יהל אור

ונכון נפעל ולזה היא בה"א, אבל שרשה סבב: (רלד) ששרשו "בלל": (רלה) מרר ומרה: (רלו) כי שורר שרשו "שרר" ושרית שרשו שרה, ופי' אחד להם: (רלז) שני שרשים והטעם אחד, אל תמר, שרשו מרה, וממר שרשו מרר: (רלח) ממר הוא על משקל מכס: (רלט) ושרשו "כסס", והמ"ם איננה מן השרש, אף מ"ם הראשונה של ממר איננה מן השרש, והנה טעם אל תמר בו, כמו וימרו, כי הם שני שרשים על ענין אחד: (רמ) הוא מחובר לראש המקרא, השמר מפניו ושמע בקולו כי שמי בקרבו וכן פי' רש"י ז"ל: (רמא) שהוא דבוק עם העניק תעניק שלפניו: (רמב) המ' ר"י כספי עשרה כלי כסף היטיב לבאר בזה, ופי', כי מכל שמות השם יש שם שהוא שם העצם, בעבור כי זה השם מורה על אלהותו, שהיה הוה ויהיה, ונקודו ג"כ מורה עליו, ע"כ בהזכירו זה השם מורה שהוא לבדו ולא אחר, ואינו משתנה כמו שמשתנים האחרים: (רמג) ועפ"כ תמצא השם שיהיה תואר לפעמים מפני שהוא הכל, כי בהתאמת אלהותו יתאמת שהוא הממציא כל הנמצאים, ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי לא יוכל האדם להמצא, כי אם נאמר שהעולם לבדו עומד ואין אחר מעמידו איך הווים ונפסדים ונשתנים? ומן הדין היה אחר שיפסדו שלא יתהוו, כי אין מי שיעמידם, ואם נאמר מי שהעמידם מאז, על כרחינו נאמר שהוא הש"ית: (רמד) וע"ז אמר שהוא הכל, כי מתוך ידיעתו אליהם, ושהם פעולותיו שב לדמותו אל יוצרו, וכ"ז להבין השומע, ומה שאמר ומאתו הכל ר"ל כי בכחו יעמדו כולם, ועל כי היו בדורו אנשים שלא היו מודים בחידוש העולם, אעפ"י שהיו מודים כי בכח השם העולם עומד, ע"כ אמר ומאתו הכל, ואחרים שמודים על חידוש, ואינם מודים על ההשגחה הכללית, אבל יאמרו העולם כמנהגו הולך, ע"כ הוצרך לומר עוד שהוא הכל, והוא המעמידם תמיד ואין מסיר השגחתו מהם, וזה מה שהוצרך לפרש ככה ולומר, כי שם העצם יהיה שם תואר והוא הכל: (רמה) מפני שאמר ושמי בקרבו, ומשמע הואיל והוא ברא הכל אם יתאר בהם אין חשש, ע"כ הוצרך להביא משל להבין השומע: (רמו) פי' אל כל המרחק אשר יקרב ואשר ירחק: (רמז) ומפני זה הרמז הוצרך לפרש הפסוק, כי היה הכבוד שוכן בתוך המחנות, ובעת שהיה נוסע לא היה כ"א בתוך המחנות: (רמח) פי' ע"כ נברא לב האדם באמצע הגוף, והוא המקיים כל הגוף בכל עניניו, ובו קוים יוצאים אלים לרוח, ואלים לחום, המעמיד הגוף, והנשמה דבקה לגוף כדיבוק החום לאש, והם כדמות השמן עם האור, וע"כ אמר, ויוצר רוח אדם בקרבו: (רמט) ועתה בא לפרש ולומר, כי בראותך פסוק זה שהוא אם שמוע תשמע בקולו שהוא המלאך והוא אחר: (רנ) ואח"כ אמר ועשית כל אשר אדבר שמורה שהוא בעצמו, ואיכ' נראה לשניות ח"ו, ע"כ אמר אל תחשוב שהוא כך כנראה, אלא כי הוא האחד ואין לו שני והביא המשל מחכמי המדות ע"כ: (רנא) הירח הולך וסובב את האדמה אשר היא איננה מאירה בפני עצמה, אך באור השמש תראה גם היא אור, והירח גוף אטום ועכור, לכן כאשר יעמדו השמש הירח והאדמה שלשתם אחד מול אחד בקו ישר, אז יקרה כי הירח יכסה מעינינו את פני השמש ותקדר השמש לנו רגעים אחדים, וזה יכול להיות רק בהתחדש החדש, או יום אחד לפניו ולאחריו: (רנב) והלבנה בגלגל הראשון, והחמה ברביעי: (רנג) פי' מאתו: (רנד) זה יקרה רק כאשר שמש וירח מכוונים ונכחים זה כנגד זה, והוא דוקא בזמן

קרני אור

נתן ד' לכם לב לדעת, אינו אלא תוכחה לדור המדבר שראו המסות הגדולות, ועכ"ז לא לקחו מוסר ועודם כפויי טובה נגד השם שהטיב עמהם בכמה אופנים, אמנם אין ממנו שום ראיה על היות האדם בטבעו חסר לב לדעת כדברי הרב, גם הפ' ד' אלהים אתה החילות, לא יורה בשום אופן שמרע"ה יחל רק עתה לדעת, חלילה לומר כן, רק פשוטו הוא כי כל הנפלאות והיד החזקה שהראה השם ית' למשה עבדו אינם רק התחלה וחלק קטן ממה שיוכל השם ית' להראות, כי אין גבול ותכלה לנפלאותיו, אך לא שיהיה גבול במי שראה אותן, שהרי הכתוב לא אמר אני החילותי לראות, אבל אתה החילות להראות, א"כ שההתחלה מיוחסת אל השם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כי אור הלבנה בלילה תאיר האויר, והנה אם אמר ראובן זה אור הלבנה יאמר אמת ואם אמר שמעון זה אור החמה יאמר אמת (רנה): ופיה"ק. ולפי דעתי כי דגשות הס"ם תמר נוסף, כי הנה בא כמשפט בעלי הכפל (רנו), גם יתכן להיותו כן, והטעם מגזרת תסורה, ויסירו (תה' קו כ) (רנז) וזה המלאך הוא השר הגדול (רנח) [לא] ולהיותו חנוך (רנט) דרש הוא [לב]: **כי שמי בקרבו.** ואיננו דבוק עם כי לא ישא לפשעכם, רק עם אל תמר בו (רס), כמו שלם ישלם אם אין לו (למעלה כב ב) (רסא) ורבים כמוהם, ועתה אפרש לך סוד השם הנכבד והנורא, וסוד המלאכים, ואמשול לך משל באור הנפש היוצא מן העין (רסב) [לג] דע כי שבע מעלות היא העין (רסג) והפנימי הוא גרגר הלבן (רסד) והנה האור איננו גוף (רסה), ואור הנפש צריך לאור אחר חצוני (רסו), ואם היתה יכולת בך להבין איך תראה העין צורות ומשונות רגע אחד (רסז), ואיך יכילו חשמים בגרגיר הלבן אז תחל להשכיל (רסח), וראה השמש כי האור הנראה ממנה היא, והיא הפועלת ולא יחסר עצמה (רסט) גם יש ראיות גמורות שאור הלבנה מהשמש, כי אין לה אור בפני עצמה (רע) [לד] והשם לבדו הוא (רעא) בלא אחר, והמלאכים הם בשם, ואינם גוף כלל רק הכוכבים גופות להם (רעב), על כן יאמרו העברים, וירא מלאך ה' אל גדעון (שופ' ה יב) (רעג) ואמר אחר כן ויאמר ה' אליו לך בכחך זה (שם שם יד) (רעד) ובהיות הנפש מכוונת לכבוד, אז תתחדש לה תמונת צורות ומראות בדבר השם (רעה), וטעם ה' שמו, הוא הכבוד שקבל הכבוד (רעו), וכן טעם כי שמי בקרבו (רעז)):

קרני אור

יתי', לא אל מרע"ה: [לא] והנה גם על המלאכים יגזור שהם מעלות ומדרגות ואומר על מיכאל השר הגדול, כי הוא נכבד מאחרים רבים, והמלאך הוא כח השם ושלוחו, כל אחד לפי מדרגתו, והדברים ארוכים: [לב] עיין יהל אור ושם מיטטרון] או מטטרון נמצא הרבה בדרז"ל ומדרשים (חגיגה טו א, ע"ז ג ב, תנחומא א וכ ואתחנן אות ו, פתיחתא לאיכה סי' כד) ועוד ועוד וביאורו עיין ערוך השלם ערך מיטטרון, כ"מ תוס' ד מנחה כג: [לג] זה לפי דעת הקדמונים שחשבו כי האור יוצא מן העין ובא מן הנפש ומתעורר לכל ע"י האור החיצוני הפוגע בו (רנ"ק): [לד] המאמר הזה הביא הרמב"ם ז"ל באגרתו לבנו (אגרת הרמב"ם) וז"ל נאמר לי עליו (פי' על הח' הראב"ע ז"ל) שהוא חבר בפי' התורה, וגילה בו סודות עמוקות ועלומות לא יבינם אלא מי שהוא כמדרגתו, והם הפרידים אשר ד' קורא, והוא ז"ל דבר בפ' ואלה המשפטים כפ', הנה אנכי שולח מלאך לפניך, מאמר נכבד על השמש ועל הירח דברים נעימים, אין ראוי שיבינם כל אדם, וזה הוא אמרו שם אור הירח הוא מאור השמש. ואני אגלה לך בני קצת מדבריו, דע כי השמש אשר אמר הוא השכל האלהי, והירח הוא השכל האנושי ימשוך השפע ממנו על אי זה צד שיהיה לפי גלוי המשל, והירח אין לה אורה ולא בהירות אלא מהשמש, ע"כ:

יהל אור

בזמן אלי חדש הלבנה כאשר הירח במלואו, וזה נקרא זמן הניגוד ועיין למעלה יב ב אות כה: (רנה) והסתכל בזה המשל הנכבד, כי כמו שאור הלבנה מאור השמש, ואם יאמר אומר זה אור השמש יאמר אמת כן אם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מלדו יאמר אמת, ואם יאמר אומר שפועל המלאך הוא מאל הש"י יאמר אמת כיון שהשפעת המלאך יבא לו מאת הש"י כמו שאור הלבנה בא לו מאת השמש, ולפיכך אל תתמה אם יאמר בקולו שלא לנוכח, ואחר אמר ועשית את כל אשר אדבר שהוא לנכח: (רנו) עיין אות רלא: (רנז) וכן פי' הרשב"ם, ופי' אל תחליף דבר מכל אשר יצוך: (רנח) עיין למעלה אות קטו: (רנט) בג' (סנהד' לח ב) הוא מטטרון ששמו כשם רבו, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין בתרגום ירושלמי (ברא' ה כד) שיתרגם שחנוך הוא מיטטרון: (רס) עיין אות רמ: (רסא) שהוא שב להכתוב למעלה שם חמשה בקר ישלם וגו': (רסב) ר"ל ניצוץ הראות: (רסג) פי' העורות שבעין: (רסד) הוא הליחה הקרחית אשר בו נמצא כח הראות והיא עגולה בצורת גרגיר: (רסה) פי' זה הניצוץ היוצא מהעין אינו גוף רק כח בגוף: (רסו) וזה האור צריך לאור אחר כדי שיפעול פעולתו: (רסז) פי' צורות משונות ברגע אחד: (רסח) כוונתו שכבר כחוש הנכבד והוא העין החלו לסור האזיקים של המקום והזמן, וברגע אחד צורות משונות ורחבי שמים יתכללו ברוחב חצי אצבע ויראה הכל (רנ"ק): (רסט) ומזה יתבאר איך יהיה הדבר בק"ו באור הבלתי נראה לעין הדק יותר, והוא עצם השכל והרוחני איך יופיע מן השכל הבלתי תכלית במלאכים, היינו בעצמים הרוחנים (שם): (רע) כי היא חומר החשך: (רעא) ובמקמ"מ "הוא הוא": (רעב) דעתו כי המלאכים הם הרוחות של הגלגלים והכוכבים, והנה הכוכבים הם גופות להם: (רעג) ובכתוב "וירא אליו מלאך ד'": (רעד) ובכתוב "ויפן אליו ד' ויאמר לך בכחך זה" והנה אם המלאך נראה אליו היה ראוי שיאמר הכתוב "וירא מלאך השם אל גדעון ויאמר אליו" כי אנחנו יודעים מדרך הסברא שהמלאך הנראה אליו דבר לגדעון ולא השם ואיך יאמר ויאמר השם רק בעבור שהמלאך מושפע מהשם והולך בשליחותו, ע"כ כתוב על המלאך ויאמר ד': (רעה) ר"ל כי בהיות האדם מוכן מטבע היצירה, ואחר הכין עצמו למעלת המדות ונפשו למעלת השכליות אז תתחדש לנפשו מעלת הנבואה, ותראה תמונות צורות ומראות בדבר הש"ית: (רעו) הרוחני וכל עצם קיים תמיד בלתי משתנה יקרא לו בשם כבוד מושאל משם כובד בשביל קיומו ומעמדו: (רעז) כוונת המשל כך הוא, כי כמו שהעין יוצא אותו הניצוץ ואינו חסר מהכח שבעין דבר, ורואה המוחשים ובסבת זה הזכיר גלינוס שהוא רואה צורות רבות ברגע אחד, וגם בסבת זה יכילו השמים בגרגר הלבן, וזה האור והכח שבעין הוא דבר אחד, כך הוא הדבר בעצמו בש"י ובמלאכים, ולכן הביא המשל דומה לזה ג"כ מאור השמש, כי כאשר העין תמצא המשל בעצמו, ולכן סיים באמרו והמלאכים הם בשם, וג"כ הראיה שהביא מורה:

מלאך

www.deat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ
וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי
אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־צֹרְרֶיךָ׃
כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ
אֶל־הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי
וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃
כד לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא
תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם
כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר
מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְהוָה

אונקלוס

מֵימְרֵיהּ: כב אֲרֵי אִם
קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרֵיהּ
וְתַעְבֵּד כֹּל דַּאֲמַלֵּיל
וְאֶסְנֵי יָת סָנְאָךְ וְאָעִיק
לִדְמְעִיקִין לָךְ: כג אֲרֵי
יְהָךְ מַלְאֲכִי קֳדָמָךְ
וְיָעֱלִנָּךְ לְוָת אֱמוֹרָאֵי
וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וּכְנַעֲנָאֵי
חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי וְאֱשֵׁיצִנּוּן:
כד לָא תִסְגּוֹד לְטַעֲוָתְהוֹן
וְלָא תִפְלְחִנּוּן וְלָא
תַעְבֵּד כְּעוֹבָדֵיהוֹן אֲרֵי
פַּגָּרָא תְפַגְּרִנּוּן וְתַבָּרָא
תְתַבַּר קָמָתְהוֹן:
כה וְתִפְלְחוּן קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן וִיבָרֵךְ יָת מֵיכְלָךְ

רש"י

שמו כשם רבו. מטטרון בגימטריא שדי (סו): (כב) וצרתי. כתרגומו ואעיק: (כד) הרס תהרסם. לאותם אלהות: מצבותיהם. אבנים

אבן עזרא

כב בעבור שמצאו חכמי ספרד איבה בהעלם היו"ד (רעח), וכתוב וְאָיַבְתִּי את איביך. (רעט) גם ציד חיה (ויקרא יז יג) אשר צָדִים (ירמי' טז טז) (רפ) ודין עני לא דנו (רפא), והיה ה' לדין (ש"א כד טז) (רפב), על כן אמרו אין פועל פחות מב' אותיות, על כן איבה מעלומי העין (רפג): כג כי. צום בעת בואם אל הארץ שיסירו כל ע"ג, והזכיר ששה גוים, ולא חשש להזכיר הקטן שבהם (רפד) ובעבורו אמר והכחדתיו מיד (רפה), כי האחרים מעט מעט יגרשם, או פי' והכחדתיו כל אחד ואחד, כמו בנות צעדה עלי שור (בראי' מט כב) (רפו) [לה]: כד לא. זהו שהזכרתי שתחלת ספר הברית, אתם ראיתם (למעלה כ יט) שהזהיר על ע"ג, וסוף הספר להזהיר על ע"ג, שהוא הסוף כי יהיה לך למוקש (פי' לג), רק יש הפרש שבתחלת הספר צוה שלא יעשון עם השם אלהי כסף, ובסוף ס' הברית צוה להכרית ע"ג הנמצאה בארץ כנען שעשאוה יושביה (רפז) כי העובד ע"ג כאילו הוא עובר על כל מצות לא תעשה, ולא יועילוהו כל מצות עשה בעולם הזה ובעולם הבא: כה ועבדתם. הטעם לא תעבדו רק השם שהוציאכם מבית עבדים, והביאכם אל ארץ הגוים שעבדו אלהים אחרים, ולא יוכלו להצילם מידכם, ועבודת השם היא לעשות כל אשר צוה לאהבה אותו ולדבקה בו, ולהשבע בשמו, ולהתפלל אליו, ולזבוח לפניו תמידין ומוספין, ולכבדו בתת המעשרות, הנה שכרו אתו, והם ד' דברים בעולם הזה הא' וברך את לחמך ואת מימך (רפח), והב' והסירותי מחלה מקרבך (רפט),

יהל אור

מלאך ד' אל גדעון: (רעח) בברא' ג טו „ואיבה אשית": (רעט) היו"ד נראית כמבטא: (רפ) שהיו"ד נראית: (רפא) הוא ערוב ב' פסוקים, כתיב דן דין עני (ירמי' כב טז) וכתיב דין לא דנו (שם ה כח): (רפב) בדגש היו"ד. ויורה על הכפול: (רפג) ושרשו איב והיו"ד עין הפעל נעלם ונסתר בדירי שתחת אל"ף פ"א הפעל: (רפד) הוא הגרגשי (רפה) באמרו לשון יחיד: (רפו) בנות לשון רבות, וצעדה יחידה, והטעם כל אחת מהבנות, כן האמורי והחתי וגו' רבים, והכחדתיו, לשון יחיד, וטעמו כל אחד ואחד: (רפז) למעלה הזהיר על עו"ג שלך, וכאן הזהיר על עו"ג של אחרים: (רפח) ברכת הלחם כולל כל מיני מאכל והוא העיקר והכל בכללו, ומימיך הוא אב לכל משקה אשר ישתה: (רפט) שתהא בריא

קרני אור

[לה] עיין יהל אור בפירושו האחרון ואינו על הגרגשי, וכן הוא (ירושלמי שביעית פ"ו ה"א) גרגשי פינה, והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקי וכן הוא (ויק"ר פי"ז ה, דב"ר פ"ו יד) כביטוי לשון ועיין למעלה יג יא קרני אור הערה

מקו"ב רש"י: סו) עיין סנהד' לח ב, ועיין פסיק' דר"כ (קת ב) ושם שמו של הקב"ה משותף בשמו של מלאך:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

והנ' לא תהיה משכלה ועקרה בארצך (רל), והז' את מספר ימיך אמלא (רלא), והנה כל אלה בגוף האדם, ועוד כי הפך אלה הברכות אעשה בכל אויביך (רלב), והוא את אימתי (רלג) וגם את הצרעה (רלד):

אמר אברהם המחבר יש חכמים גדולים, חכמי השתי תורות (רלה) ולא התעסקו בחכמת התולדות [לו] על כן לא יכולתי לפרש אלה הברכות, אם לא אזכיר מעט מן החכמות, בעבור שגוף האדם מהעולם השפל, והנשמה העליונה קשורה בו, ויש אמצעיים בין הנשמה והגוף, והנה הם שני כחות, ובלשון הקדש יקראו על הרוב רוח ונפש, כי הנשמה היא החכמה, ומושבה במוח הראש, וממנה יצא כח כל ההרגשות ותנועת החפץ (רלו) והרוח בלב ובו חיי האדם, והיא המבקשת שררה להתגבר על כל העומד כנגדה והיא בעלת הכעס, וכן אמר שלמה אל תבהל ברוחך לכעוס (קהלת ז ט) כל רוחו יוציא כסיל (משלי כט יא) והנפש בכבד, והיא המתאוה לאכול, וככה כתוב כי תאוה נפשך (דברי' יב כ) ותאות המשגל ממנה (רלז) [לז] והנה• יש אדם שנברא שתהיינה לו אלו השלש הנזכרות חזקות, או כלן רפות, או זו חזקה וזו רפה, או לא חזקה ולא רפה, והנה בני אדם על כ"ז מינים משונים (רלח) [לח] והשם הנכבד נתן התורה לחזק ולהגביר ולהגדיל הנשמה העליונה, ואז לא ימשול הגוף עליה, ואם לא תהיה התורה נשמרת, אז יגבר הגוף על הנשמה, והנה אתן לך משל, ידענו כפי חכמת התולדת כי כי כל אדם שנברה על תולדתו מרה אדומה יהיה בעל אף, כי כן תולדת האש, כי המרה האדומה דומה לה (רלט) [לט] והנה הנשמה רודפת אחרי הגוף כאשר איננה חכמה שתוכל לסבול (מ), גם נחשוב אדם שאין חום בגופו, ובא אחר וחרפו וקללו עד שכעס, והנה הוליד בגופו חום שלא היה שם לפני כעסו [מ] והשם יתעלה למען חסדיו בחר בישראל והורם תורתו, וכאשר ישמרוה ימצאם חכמתם (מא) וידריכם דרך ישרה לכל דבר שלא יזיק להם, והכלל שיהיה נופם סר אל משמעת הנשמה ולא הפך הדבר, שהנשמה סרה אל משמעת הגוף, ובהתאמץ הנשמה יתאמץ כח השומר הגוף שיקבל האדם מן השמים, והוא הנקרא תולדת, והנה הברכה תהיה בכל מאכל ומשתה (מב), כי יש מארה באה לחסר כח התולדת, כדרך אתה תאכל ולא תשבע (מיכה ו יד) והנה כל התחלואים באים בעבור אוכל (מג) הנכנס בגוף, והנה לא יפחוד שומר התורה מהם, וזהו וברך את לחמך (מד), ויש תחלואים באים מחוץ לגוף בעבור שינוי האויר כפי השתנות מערכת המשרתים, וע"ז כתוב והסירותי מחלה מקרבך, והנה שומר התורה אין לו צורך לרופא עם השם הנכבד. על כן

קרני אור

יח: [לו] וכן כתב דונש בן תמים בפי' לס' יצירה וז"ל ,ומעטים הם הנמצאים בבני אדם שנתקבצו בהם שתי החכמות האלו שלמתן וכ"ש חברת הרבנים בעלי התלמוד במיעוט הבנתם בהן": [לז] וכן יאמר (יסוד מורא שער ז) ג' כחות בחיות האדם, ואם תחפוץ קרא אותם בג' שמות נשמה ורוח ונפש, והנה הנפש היא הכח הצומח שהיא בכבד, וכל חי וצומח משתתף בכח הזה, וזאת הנפש גוף, והיא המתאוה לאכול ודבר המשגל, והרוח בלב, ובה חיי האדם שיתנועע, והיא כוללת האדם והבהמה, גם היא גוף, ובאלה זה הרוח שהוא דומה לאויר מסגויה, או ימות האדם, וזאת הרוח מתגברת, ושיא הכעסנית, והנשמה היא העליונה וכחה במוח: [לח] ובאר המוצא, כי המין האחד בביות נפש רוח ונשמה כולן חזקות, השני כולן רפות, הג' כולן לא חזקות ולא רפות, הרי ג' כסדרן, ושאר כסדרן הם כו, דהיינו. א) נפש חזקה, והאחרות לא חזקות ולא רפות. ב) נפש חזקה והאחרות רפות. ג) נפש רפה והאחרות חזקות. ד) נפש רפה, והאחרות לא חזקות ולא רפות. ה) נפש לא חזקה ולא רפה והאחרות רפות. ו) נפש לא חזקה ולא רפה והאחרות חזקות, ז) נפש חזקה, רוח רפה, ונשמה לא חזקה ולא רפה, ח) נפש חזקה, רוח לא חזקה ולא רפה, ונשמה רפה, הרי ח' בנפש, וכד"ז ח' ברוח, וכ"כ ח' בנשמה הרי כ"ד, ועם ג' הראשונים הרי כז מינים: [לט] פי' כי חכמי המחקר אמרו כי הדם הוא אחד ונושא כל הארבעה, פי' דם, ואחה לבנה, ואחה שחורה, ואחה כרכומית, או תלמונית, ויש בהם ארבע תולדות ממוזגות כנגד ארבע יסודות, הדם חם ולח כנגד האויר, האחת הלבנה קרה ולחה כנגד המים, האחת השחורה קרה ויבשה כנגד העפר, האחת הכרכומית חמה ויבשה כנגד האש ותוספת המזגים ותסרונם היא בשינוי הדם, והנה הדם נושא את כולם: [מ] וכמ' (יסוד מורא שם) כי הנשמה מבקשת מה שיועילנה ממעשה השם, כי היא מקור חייה, והנפש מבקשת תענוגי הגוף לטוב לה, והנה הרוח אמצעית, ובעבור שצורך יש למות אל הכבד והלב

יהל אור

בריא כי מה יועיל מאכל לחולה שאינו יכול לאכול: (רל) והזכיר הנקבות, כי בהן ימצא השכול והעקור יותר מן הזכרים, והטעם בארצך לכלול גם הבהמות (רמב"ן): (רלא) שלא ימות במלחמה או במגפה בשנוי האויר רק בזקנה שימלא ימים כמספר אשר הם חיי האדם בדורותיו (שם): (רלב) כמו שאעשה עמכם אות לטובה, כן אעשה בשונאיכם לרעה: (רלג) והאימה היא בנפש: (רלד) והוא חולי בגוף: (רלה) תורה שבכתב ותורה שבע"פ: (רלו) עיין אות רכא: (רלז) וכן כתב הח' ז"ל בפי' לקהלת ז ג, וז"ל, ככר בארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות וכו' עיי"ש מה שהאריך בזה: (רלח) (וביסוד מורא שער ז) יאמר ,ותולדות בני אדם וילדיהם משתנים, יש מי שלשתם חזקות בו ויש נחלשות, ויש השלש בתמורה, ואין צורך להאריך": (רלט) כי המרה האדומה מזגה חמה ולחה: (מ) מנהגי הגוף: (מא) ובמקק"מ ,השם יאמץ חכמתם": (מב) עיין אות שב: (מג) ובמקק"מ ,האוכל": (מד) וכמו שבאר הרד"ק, שהמזוכל האמיתי לא יצטרך להנהגת הרופאים לשמור בריאותו כי הוא ית' יברך את מזונותיו ואף שיהיה כל מזונו מאכל להם בלבד שזכרו הרופאים שהמלאים ממנו מזיק מאוד, ומשתהו מים

אלהיכם וברך את־לחמך ואת־מימיך והסרתי מחלה מקרבך: ס שביעי כו לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את־מספר ימיך

וית משתיך ואעדי מרעין בישין מבינך: כו לא תהי מתכלא ועקרא בארעך ית מנין יומיך

רש"י

שהם מליבין להשתחוות להם: (כו) לא תהיה משכלה. אם תעשה רלוני סז): משכלה. מפלת

אבן עזרא

כתוב גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים (דה"ב טז יב) (סב), והנה דברתי על חכמת הרפואות, ועתה אדבר על חכמת המזלות, דע כי כל הנולד יקרוהו מקרים כדרך מה שיורה (סג) מערכת המשרתים ברגע הולדו וערך אלה אל אלה (סד), והדבר עמוק מאוד, והנה יהיה כפי מולד האשה שתהיה משכלה, כי תולדת הרחם (סה) להשכיל הילודים, או שתהיה עקרה ולא תלד, והנה אם היה הדבק בשם במולדו, וכפי תולדתו שלא יוליד בנים, השם הנכבד אם היה דבק בו, יאמץ כח תולדת הכליות, ויתקן עלילות הזרע עד שיוליד בנים, על כן אמר השם לאברהם אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (בראי יז א) וזהו שאמרו קדמונינו ז"ל צא מאצטגנינות שלך (סט), ואם תכרות ברית עמי שתעבדני אני ארבה אותך במאד מאד, כי אנצח התולדת, ואין זה נצוח במערכת הככבים (ע) כי לא נבראו להטיב או להרע לעולם השפל, רק הולכים תמיד לעבודת השם לצרכם, ובמרוצתם יקבלו בני העולם השפל דבר והפכו על ידם, והנה אם נשמור לא נקבל (ע"א), ועוד אדבר על זה בפי' כי תשא (ע"ב) והנה הברכה השלישית שיהיה כל אחד מהם מוליד בנים, ולא ימותו בחיי אביהם (ע"ג): **כן** ומלת עקרה. כוללת אשת איש ובהמתו (ע"ד), והרביעית שגם הוא יחיה שנים רבות, והנה ידענו כי לכל איש זמן קצוב וזמן ידוע שיכול לחיות כפי רוב החום והליחה התולדית (ע"ה) לא אש זרה וליחה נכריה, כי הוא הפך התולדות, והדבק בשם יחזק החום והליחה בכח הנשמה ואז יחיה האדם יותר מהזמן הקצוב, וכן כתוב, יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה (משלי י כז) (ע"ו) וכתוב בחצי ימיו יעזבנו (ירמי' יז יא), וכתוב, כי אם ה' יגפנו או יומו יבא (ש"א כו) (ע"ז) והנה המת במלחמה או במגפה לא מת ביומו בזמן הקצוב, כפי תולדת החום והליחה, כי מחוץ באו לו מקרים, והנה השם שדבק בו (ע"ח) יצילנו מכולם, ובתורה (ע"ט) פן ימות במלחמה (דברי' כ ה), אמר שלמה, למה תמות בלא עתך, (קהלת ז יז) ואין זה הפך חכמת המזלות, כי דבר המזל תלוי בדברים רבים כאשר אפרש בפי' ונפלינו אני ועמך (שמות לג טז) (פ) על כן כתוב, הנני יוסיף על ימיך (ישעי' לח ה) ומה אוסיף עוד להאריך: (פיה"ק. **את מספר ימיך אמלא.** טעמו שהשם נתן כח לכל גוף כמה יעמד, ואם הוא דבק בשם אשר לו נתכנו עלילות יסבב סבות לשמור הגוף ויחזק הרוח המכלכל, והפך זה ברחקו ממקור החיים, וכן, יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצרנה (משלי י כז), ואם השם ידע בטרם היות הנער כל אשר יבחר, אין דעת השם מסבבת לאדם שיבחר ברע ויעזוב

יהל אור

שהם יסוד פסוק: (סה) ועשה שלא כהוגן, ועיין למעלה כ"א יט אות שלא ובכתוב „כי ברופאים": (סו) ובמקה"מ „שיורו": (סז) ובמקח"מ „אלה עם אלה": (סח) יהיה אלא: (סט) והוא בג' שבת קנו סע"א: (ע) וכן כתב הח' ז"ל (י"מ שם) ואין לטעון איך ישנה השם חוקות השמים עיי"ש מה שהאריך בזה: (ע"א) אם נשמור דרכי התורה לא נקבל מהם שום רע: (ע"ב) ושם לא כא האריך בזה, וכתב נ"כ, והנה לא יוכלו המשרתים לשנות דרכם ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם ג"כ כל צבא השמים, והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם, על כן לא ייטיבו ולא ירעו: (ע"ג) אבל כלם יבואו בכלה אלי קבר: (ע"ד) וכן פי' הרמב"ן: (ע"ה) שיחיה כמדת הזמן אשר בכר אלהים, והוא הלחות הגרשי בתולדה: (ע"ו) ופי' שם הח' ז"ל כי ימי האדם אינם קצובים, רק הם כפי הטבע, והטבע יגבר ויעמוד כפי המעשים הנכונים, והעד למען יאריכון ימיך, ומה שאמר את מספר ימיך אמלא, הם שיוכל להיות כפי טבעו כי הם במספר, תקצרנה מהזמן שיוכל להיות, כי השם יהליא כהו, או ימיתם ע"י פגע ומקרה בעבור שאינם יראים ממנו: (ע"ז) וסוף הפי' „ומת או במלחמה ירד ונספה" ויבאר: (ע"ח) פי' מי שדבק בשם: (ע"ט) אחר שהביא הפסוקים מנביאים וכתובים יביא גם מן התורה: (פ) עיין בפי' הח' ז"ל

מקורי ובאורי רש"י: סז) וקאי אלעיל ושיא הכעתה בתגאי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

אֲמַלֵּא: כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח
לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־כָּל־הָעָם אֲשֶׁר
תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ
אֵלֶיךָ עֹרֶף: כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־
הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי
אֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ:

אונקלוס

אַשְׁלֵים: כז יָת אֵימְתִי
אֲשַׁלַּח קֳדָמָךְ וְאֶתְבַּר
(נ״א וְאֶשְׁגֵּשׁ) יָת כָּל עַמָּא
דְאַתְּ אָתֵי לַאֲגָחָא בְהוֹן
וְאֶמְסַר יָת כָּל בַּעֲלֵי
דְבָבָךְ קֳדָמָךְ מְחַזְּרֵי
קְדָל: כח וְאֶשְׁלַח יָת
עִרְעִיתָא קֳדָמָךְ וּתְתָרֵךְ
יָת חִוָּאֵי יָת כְּנַעֲנָאֵי וְיָת

אבן עזרא

הטוב, אחר שנתן בידו ממשלה ויכולת (ס״א)):
כז את אימתי. הוא פחד בנשמה והנה תבא לגוף חולשה מיד, וזהו ונתתי את כל אויביך אליך עורף, שיתנו לך את ערפם, והטעם שיברחו מפניך בראותך אותם (סנ):
כח ושלחתי את הצרעה. מכה בגוף מגורת צרעת שתחלש כח הגוף (סג) [סא], והזכיר משבעה הגוים שלשה (סד) והוא ההין לכולם (סה), גם יתכן להיות זו המכה יותר קשה בנזכרים מהאחרים (סו): (פיה״ק. הצרעה. חולי בגוף (סז) כי כבר אמר אימה בנפש, ויתכן בעבור שהזכיר שלשה גוים מהשבעה שהמכה תהיה קשה

רש״י

כפלים או קוברת את בניה קרויה משכלה: (כז) והמתי. כמו והממתי סח) ותרגומו ואשגש. וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות אחרונה כשתהפוך לדבר בל׳ פעלתי יש מקומות שנוטל אות הכפולה ומדגיש את האות ונוקדו במלאפו״ם סט) כגון והמותי מגזרת והמס גלגל עגלתו ע) וסבותי עא) מגזרת וסבב בית אל עב) דלותי עג) מגזרת דללו וחרבו עד) על כפים חקותיך עה) מגזרת חקקי לב עו) את מי רלותי עז) מגזרת רלן מוז דלים עח) והמתרגם והמותי ואקטל טועה הוא שאילו מגזרת מיתה היתה אין ה״א שלה בפת״ח ולא מ״ם שלה מודגשת ולא נקודה מלאפו״ם. אלא וְהֵמַתִּי כגון והמתה את העם הזה עט) והתי״ו מודגשת פ) לפי שתבא במקום ב׳ תוי״ן. האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי״ו. והאחרת משמשת כמו אמרתי חטאתי עשיתי. וכן ונתתי התי״ו מודגשת שהיא באה במקום שתים לפי שהיה צריך שלשה תוי״ן שתים ליסוד כמו ביום תת ה׳ פא) מתת אלהים היא פב). והשלישית לשמוש פג): ערף. שינוסו מלפניך ויהפכו לך ערפם: (כח) הצרעה. מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים פד) והצרעה לא עברה את הירדן: והחתי והכנעני. הם ארץ סיחון ועוג פה) לפיכך מכל ז׳ אומות לא מנה

קרני אור

גם שיהם למות, והכלל כל אחד זה לזה, ע״כ קראו ספנרים הנשמה רוח ונפש, והנה הכל קשורים עם הגוף, ואם אדם יאכל מהמאכלים שיחמם הדם, אז ירבה כעסו, והנה מעשה הגוף ברוח, ואם הגוף ישר במזגו, ואדם הכעים אחד כדבורו או במעשיו תגבר יד הרוח בלב ויוליד חום בגוף, והנה בשתנה הגוף בעבור הרוח: [סא] ודעת רז״ל (סוטה לו א) שהוא מין שרץ העוף, ומצדם על שלשה, אלה היו החזקים שבכל ז׳ עממין ע״כ הזכיר רק אותם: (סכו) וכן

יהל אור

ז״ל ובבאורי שם: (סכא) עיין עיקרים ריש פ״ט מהמאמר א, ובפ״ה ממאמר הרביעי, רמב״ם הלכות תשובה ריש פ׳ חמישי ובפ׳ שמיני משמונה פרקיו: (סכב) פי׳ שינוסו מלפניך ויהפכו לך ערפם, והרה״ג מ׳ י״ש רוצה להגיה „בראותם אותך“ (סכג) והתיבה הפוכה מן סער וצער והוא שם שאין ממית: (סכד) שהם החוי והכנעני והחתי: (סכה) אך לפי הזכירם: (סכו) ע״כ
הבי״ת

מקו״ב רש״י: סח) והתיבה מגזרת הכפולים: סט) ר״ל חולם: ע) ישעי׳ כח כח: עא) קהלת ב כ: עב) ב״א ז טו: עג) תה׳ קטז ו: עד) ישעי׳ יט ו: עה) שם מט טז: עו) שופ׳ ה טו: עז) ב״א יב ג: עח) איוב כ יט: עט) במד׳ יד טו: פ) פי׳ הפ״א בלירי והמם רפה ובפתח והתי״ו דגש: פא) יהושע י יב: פב) קהלת ג יג: פג) ופ״ז הגיה שד״ל וכתב, אמנם הדגש במלת ונתתי הוא במקום נון לא במקום תי״ו ובמלת תת אין התי״ו האחרונה מן השרש אלא נוספת כמו גשת מן נגש ומלת מתת אלהים היא במקום מתנת: פד) תנחומא א יא, תנחומא ב יב, מדרש אגדה פס״ז: פה) עיין בשם — אמרים, שבקשה דהא תברון הוא ארץ החתי, ומה ענין סיחון ועוג לארץ החתי, וצ״ל דגם במלכות סיחון ועוג היו דרים גם בני חת:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כט לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן־תהיה הארץ שממה ורבה עליך חית השדה: ל מעט מעט אגרשנו מפניך עד אשר תפרה ונחלת את־הארץ: לא ושתי את־גבלך מים־סוף ועד־ים פלשתים וממדבר עד־הנהר כי | אתן בידכם את ישבי הארץ וגרשתמו מפניך: לב לא־תכרת

אונקלוס

חתאי מן קדמך: כט לא אתרכנון מן קדמך בשתא חדא דילמא תהי ארעא צדיא ותסגי עלך חיות ברא: ל זעיר זעיר אתרכנון מן קדמך עד דתסגי ותחסן ית ארעא: לא ואשוי ית תחומך מימא דסוף ועד ימא דפלשתאי וממדברא עד פרת ארי אמסר בידיכון ית יתבי ארעא ותתרכנון מן קדמך: לב לא תגזר להון

רש"י

כאן אלא אלו. ותוי אע"פ שהוא מעבר הירדן והלאה שנו רבותינו במסכת סוטה פו) על שפת הירדן עמדה וזרקה בהם מרה: (כט) שממה. ריקנית מבני אדם לפי שאתם מעט ואין בכם כד למלאות אותה: ורבה עליך. ותרבה עליך: (ל) עד אשר תפרה. תרבה לשון פרי כמו פרו ורבו פז): (לא) ושתי. לשון השתה פח) והתי"ו מודגשת פט) מפני שבאה תחת שתים שאין שיתה באלא תי"ו צ) והאחת לשמוש: עד הנהר. פרת צא):

אבן עזרא

באלה (ס"ח)): כט לא. אמר הגאון, וזהו לסימן כאשר תראה כי פרית ורבית, או יכרתו כל השבעה עממין (ס"ט) ואין צורך, כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת, וזהו פן תהיה הארץ שממה, כי ארץ ישראל תהיה ארוכה מאד (ע) ויוצאי ממצרים לא יוכלו לישבה כולה, כמו פן תקדש (דברי' כב ט) (ע"א) [סב]: (פיה"ק. ויאמר הגאון כי מעם פן תרבה עליך" סימן הזמן שישלח הצרעה (ע"ב), כי אמר והלא השם יכול להמעיט חית השדה ואין לנו צורך, כי השם לא יחדש אות ומופת אם לא היה להצדיק שלוחו, כאשר אפרש בפסוק ובא האות והמופת (דבר' יג ג) (ע"ג)):

ל מעט. עד שתפרה (ע"ד) שתוכל לישב כל הארץ, ועתה יפרש אורך הארץ ורחבה:
לא ושתי את גבולך. וזהו וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (תה' עב ח) והנהר הוא נהר פרת (ע"ה) בין כך ובין כך לא תכרות להם ברית (ע"ו): (פיה"ק. וטעם לא תכרות להם, כי אני אגרשם מעט מעט עד כלותם, ובין כך וכך לא תכרות להם אתה ברית לחיותם):

יהל אור

הביא הרמב"ן ז"ל מפי' הקבר: (ס"כח) מהאחרים: (ס"כט) וזה יהיה להם לסימן: (ס"ל) וכמו שיבאר בפי' לא: (ס"לא) עתה יבאר מה שאמר הכתוב, פן תהיה הארץ שממה, שאין זה ספק אלא אזהרה למען לא תהיה הארץ שממה, ויביא ראיה מן פן תקדש שפי' לא תזרע כרמך כלאים, למען לא תקדש, וכן פן תמותון (ברא' ג ג) שאין זה ספק אלא אזהרה למען לא תמותון: (ס"לב) זהו לסימן, כלומר בזמן שישלח באנשי הארץ הזאת את הצרעה, ואז יתעסקו לרפאות חוליהם ותרבה עליהם חית השדה: (ס"לג) עיי"ש מה שבאר בענין הזה: (ס"לד) פי' עד שתרבה וכן פי' רש"י ז"ל: (ס"לה) וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א: (ס"לו) והאזהרה היא מיד שיכנסו

קרני אור

שפת הירדן וזרקה בהן מרה ופירוש עיניהן מלמעלה וסירסתן מלמטה, ועיין ברמב"ן שביאר שהמין הזה ידוע שהוא דומה לדבורה ומזכירין אותו חכמים תלו' דבש דבורים, דבש צרעין, וכתב בעל טו"ל משה, או זה וזה כאחד שעקיצת הצרעה היתה לבני כנען לבתין פורת אבסכועות ממיתות: [סב] וכן הוא (קס"ו) בכל מן שבני אדם יוצאין לפעלם החיות רובצין במעונתם, שנאמר תזרח השמש יאספון, ואל מעונתם ירבצון יצא אדם לפעלו (תה' קד כג):

מקו"ב רש"י: פו) סוטה לו א: פז) ברא' א כח: פח) ר"ל מבעלי עלומי העין מבנין סקל: פט) בדגש חזק להשו"ים תי"ו השרש בחסירה מן התיבה: צ) עיין לעיל פ' כז: צא) וכה"א עד הנהר הגדול נהר פרת (ברא' טו יח):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית:
לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ: פ
כד
א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק:

אונקלוס

וּלְטַעֲוָתְהוֹן קְיָם:
לג לָא יִתְּבוּן בְּאַרְעָךְ דִּילְמָא יְחַיְּבוּן יָתָךְ קֳדָמַי אֲרֵי תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי יְהוֹן לָךְ לְתַקְלָא:
א וּלְמֹשֶׁה אֲמַר סַק לִקְדָם יְיָ אַתְּ וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשַׁבְעִין מִסָּבֵי יִשְׂרָאֵל וְתִסְגְּדוּן מֵרָחִיק:

אבן עזרא

לב וטעם לאלהיהם. שתשחיתם (ט״ו) : (פיה״ק. וטעם ולאלהיהם. אם יאמרו נתן לכם הארץ על מנת שלא תהרסו או תשברו מצבות אלהינו, ומה שיכלת להרגם הרג, ומה שלא תוכל להרג כי אם לגרש גרש (ט״ח) :
לג לא ישבו בארצך. כאשר תפרה, תשחית ותכחיד כל הז׳ עממין, עד כה ספר הברית : (פיה״ק. לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך. שתעבוד את אלהיהם (ט״ס) :
א ואל משה אמר. [א] כל מה שהזכיר למעלה עד עתה, הם התנאים שיספרם לישראל (א) ואחר כן אמר למשה אחר שתכרות להם ברית תעלה אלי אתה ואהרן ובניו וע׳ מזקני ישראל שהם הבכורים הקדושים : (פיה״ק ואל משה אמר. חשם עלה אל השם (ג) [ב] וכמהו מאת ה׳ מן השמים (בר׳ יט) (ג, והיה יחזקאל לכם (יחז׳ כד) (ו) ואת יפתח ואת שמואל (שמ״א יב יא) (ה) וזה היה אחד מעמד הר סיני (ו) : ושבעים מזקני. הבכורים, והם הכהנים הנגשים אל ה׳, וזהו טעם המה יעלו בהר (למעלה יט יג)

רש״י

ונרשתמו. ותגלשם צב) : (לג) כי תעבד וגו׳. הרי אלו כי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות וזהו לשון אי שהוא אחד מד׳ לשונות שהכי משמש צג) וגם מלינו בהרבה מקומות אם משמש בלשון אשר כמו ואם תקריב מנחת בכורים צד) שהוא חובה : (א) ואל משה אמר. פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות ובד׳ בסיון נאמר לו עלה א) :

קרני אור

[א] נחלקו המפרשים בדבור הזה מתי נאמר, וכן הוא בדרז״ל (מכילתא יתרו פ״ג) בא״זה יום היה, י״א שהיה קודם מ״ת בחמישי, וכן דעת רש״י ז״ל אך הוא פי׳ ברביעי, ולדעת ר׳ יוסי בר׳ יהודה (שם) בו ביום נעשו כל המעשים, כלומר בו ביום לאחר מ״ת נעשו המעשים של ספול הדם וכתיבת ספר הברית וכריתתו עם ישראל, והסכים הרמב״ן ז״ל ע״ז, וכתב ולזה שומעין שאמרו כהלכה וכן הוא דעת הח׳ ז״ל, וכתב עליו הרמב״ן ז״ל (על הח׳ ז״ל) שהטיב לראות ופי׳ הענין כסדרו, וכן הרדי״ת יפרש כן וז״ל, ואמרו חכמי לרפת כי זה נאמר קודם מ״ת כשהגביל את העם, אבל חכמי ספרד קימו וקבלו שהיה זה אחר מ״ת כסדר הפרשיות וכו׳ וסיים הנה התבאר שכל הדבורים שנאמר פ״כ היו אחר שמעו ישראל יו״ד הדברות וכולם נאמרו למשה ביום הו׳ ההוא״, זבעל הכוס״ק יפרש כדעת רש״י ז״ל, שפרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות, ויפרש מאמר ר׳ יוסי בר׳ יהודה „בו ביום״, ביום מ״ת וקודם עשרת הדברות, וכן בג׳ בעל העמק דבר פי׳ כדעת רש״י ז״ל ותמה על הרמב״ן, ויפרש ג״כ „בו ביום״ קודם עשרת הדברות : [ב] ובג׳ (סנהד׳ לח) ב] אמר ההוא מינא לרב אידית, כתיב ואל משה אמר עלה אל ה׳, עלה אלי מיבעי ליה, א״ל זהו מטטרון שמו כשם רבו, דכתיב, כי שמי בקרבו, ופי׳ רש״י ז״ל זהו מטטרון הוא אמר עלה אל ה׳, וכן פי׳ רבינו חננאל שם, וכן פי׳ הרשב״ם, ואל משה אמר מלאך, ועיין ברמב״ן שיפרש ואל משה אמר השם הנזכר בתחלת הענין ויאמר ה׳ אל משה עלה אל מטטרון שנקרא בשמו ס׳, ותמה עליו הרדי״ת, וכתב

יהל אור

שיכנסו בארץ: (לז) שאם תכרות להם ברית על כרחך תכרות ברית גם לאלהיהם, כי תצטרך להניח להם שיקיימו אותם והלווי הוא שתשחיתם : (שלח) אבל אם קבלו עליהם שלא לעבוד ע״ז רשאי הוא לקיימם (רמב״ן) : (שלט) וכן פי׳ רש״י ז״ל, הרי אלו כי משמשין במקום אשר, ועיין ברמב״ן מה שכתב ע״ז ובנתה״ש מה שהעיר עליהם :
(א) וכן פי׳ הרמב״ן, בעבור שהיה עד כאן המצות והמשפטים אל בני ישראל אמר עתה שהיה זה המאמר אל משה שהיא מצוה שיעשנה הוא בעצמו :
(ב) בא השם במקום הכנוי, והוא כמו עלה אלי :
(ג) וראוי לומר מאתו כי כבר הזכיר השם :
(ד) והיה לו לומר והייתי אני לכם : (ה) ולא אמר ואותי : (ו) וכן דעת הרשב״ם והרמב״ן והרלב״ג

מקו״ב רש״י : צב) לשון פתיד ורבים : צג) ר״ה ג א גיטין ל, א: צד) ויקרא ב יד : א) עיין גיטין פח ב ברש״י ד״ה לפניהם, פס״ז מדרש אגדה :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם
לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃
ג וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־
דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים
וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ
כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־
דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן
מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה

אונקלוס

ב וְיִתְקָרַב מֹשֶׁה
בִּלְחוֹדוֹהִי קֳדָם יְיָ וְאִנּוּן
לָא יִתְקָרְבוּן. וְעַמָּא לָא
יִסְקוּן עִמֵּהּ: ג וַאֲתָא
מֹשֶׁה וְאִשְׁתַּעִי לְעַמָּא יָת
כָּל פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ וְיָת כָּל
דִּינַיָּא וַאֲתֵיב כָּל עַמָּא
קָלָא חַד וַאֲמַרוּ כָּל
פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלִּיל יְיָ נַעְבֵּד:
ד וּכְתַב מֹשֶׁה יָת כָּל
פִּתְגָמַיָּא דַיְיָ וְאַקְדֵּם
בְּצַפְרָא וּבְנָא מַדְבְּחָא
בְּשִׁפּוֹלֵי טוּרָא וְתַרְתָּא

רש"י

(ב) ונגש משה לבדו. אל הערפל ב): (ג) ויבא משה ויספר לעם. בו ביום: את כל דברי ה'. מצות פרישה והגבלה: ואת כל המשפטים. ז' מצות שנצטוו בני נח. ושבת וכבוד אב ואם ופרה אדומה ודינין שניתנו להם במרה ג): (ד) ויכתב משה. מבראשית ועד מתן תורה וכתב מצות שנצטוו במרה): וישכם בבקר. בחמשה

אבן עזרא

ולא אל ראש ההר (ז): מרחוק. מראש ההר (ח)) ב ונגש. אל תתמה בעבור שאמר בתחלה עלה אל ה' (ט) ואחר כך ונגש משה לבדו, ולא אמר ונגשת (י) כי כן מנהג הלשון, וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים (בראשית יט כד) והטעם מאתו, ושמואל אמר, וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל (ש"א יב יא) ולא אמר ואותי, ורבים ככה (יא): (פיה"ק. ונגש משה לבדו והם לא יגשו. אהרן ובניו והזקנים: והעם לא יעלו עמו. עם משה שהוא העיקר, והטעם עמו ועם אהרן ובניו והזקנים, והנה צוה שלא יעלו חוץ מהנזכרים, על כן כתוב המה ולא כל העם): ג ויבא משה. לא הזכיר וירד מן ההר כי אין צורך (יב), וטעם ויבא משה בתוך מחנה ישראל, ויספר לעם את כל דברי ה', מצות עשה ולא תעשה שהם כתובים מן אתם ראיתם כי מן השמים (למעלה כ יט) עד סוף כי יהיה לך למוקש (למעלה כג לג) (יג): ואת כל המשפטים. אשר שם לפניהם, הם הנזכרים בפרשה הזאת: ויען כל העם. כאילו הוא איש אחד: (פיה"ק. את כל דברי השם. והם אתם ראיתם כי מן השמים (למעלה כ כב) והנה אנכי שולח מלאך (למטה פ' כ) כי מגזרת אחת הם שתיהם (יד): ואת כל המשפטים. הם ואלה המשפטים): ד ויכתוב משה. אחר שספר להם כל דברי השם המצות והמשפטים כתבם, וזהו ספר הברית: ויבן מזבח תחת ההר. במקום שעמדו ישראל בעת מתן תורה, ומלת ויבן משרת בעבור אחרת, כאלו כתב ושתים עשרה מצבה בנה: (פיה"ק. ויכתב משה את כל דברי ה'. על דעת המעתיקים שהיה יום מתן

יהל אור

והרד"ק: (ז) כי שם היה כבוד ד' והורשה רק למשה (למעלה יט כ): (ח) וההשתחויה תהיה רחוקה מראש ההר ששם הכבוד: (ט) אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל: (י) פי' אחר שאמר קודם ג"כ לנוכח עלה והיה לו לומר ונגשת לבדך: (יא) ועיין ברמב"ן שנתן טעם ע"ז, וכן בליקוטי מה שהעיר ע"ז: (יב) כי נבין זה מהכתוב, וכן פי' (למעלה כ כא) ויבא משה שירד מן ההר: (יג) וכן פי' הה' ז"ל שם: (יד) דעת הה' ז"ל שמתחלת אתם ראיתם (למעלה כ יט) עד הנה אנכי שולח מלאך לפניך (הכתוב בפ' זו) היא פרשה אחת נאמרה למשה בזה אחר זה, וכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך

מקו"ב רש"י: ב) כמו שנאמר לעיל כ כא: ג) עיין מכילתא יתרו פ"ג וברש"י לעיל טו כה: ד) מכילתא יתרו שם ובפס"ז את כל דברי השם אלו החקים והמשפטים את לרבות ספר בראשית ואלה שמות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מַצֵּבָה לִשְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל: ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים
שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים: ו וַיִּקַּח
מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת
וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ:

עַשְׂרֵי קָמָן לִתְרֵי עֲסַר
שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: ה וּשְׁלַח
יָת בּוּכְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן וְקָרִיבוּ
נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ
תּוֹרִין: ו וּנְסִיב מֹשֶׁה
פַּלְגוּת דְּמָא וְשַׁוִּי
בְּמִזְרְקַיָּא וּפַלְגוּת דְּמָא

אבן עזרא

תורה (טו): **לשנים עשר**. כמספרם כמזבח אליהו (טז)) י **ה וישלח את נערי**. הם הבחורים בני הזקנים הבחורים (יז) שיעלו עם משה (יח) [ג]: **ויעלו עלת**. וזהו וזבחת עליו (למעלה כ כא) (יט) והזכיר עם השלמים **פרים** כי האוכלים רבים היו: (פיה"ק. **וישלח**. טעמו וכבר שלה קודם עלותו (כ) וכבר הראיתיך רבים, וטעם וישלח שהם שלוחים לכפר על כל ישראל: **נערי**. הם בחורי הבכורים (כא) שיש להם כח להעלות העולות כי הזקנים עלו למעלה יתירה מהבחורים (כב) [ד]: ומלת **פרים**, על העולות ועל השלמים (כג) [ה], וכפי דעתי שהיו עשרים וארבעה פרים (כד) י וטעם **ושתים: עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל**, בעבור שנים עשר (כה)): **ו ויקח חצי הדם**, מהעולות והשלמים, ומלת באגנות, כלים עגולים כמו אגן הסהר (שיר ז) ובלשון ערבי אנאן, וחצי הדם של עולה (כו) והשלמים זרק על המזבח לשם (כז), והנה באגנות ישמש לשנים (כח) שנתן חציו באגנות וחציו אחר באגנות (כט) [ו]: (פיה"ק. ויזרוק חצי הדם על המזבח לשם, וחציו שם בכלים (ל), ואין אח לאגנות, כי

רש"י

בסיון ה): (ה) **את נערי**. הבכורות ו): (ו) **ויקח משה חצי הדם**. מי חלקו מלאך בא וחלקו ז): **באגנת**. שתי אגנות אחד לחצי דם עולה ואחד לחצי דם שלמים להזות אותם על העם. ומכאן למדו רבותינו ח) שנכנסו אבותינו לברית במילה וטבילה והזאת דמים שאין הזאה בלא

קרני אור

וכתב שאין דעתי סובל שיקרא כשם ה'. וכו' וכבר הוכחתי זה תוכחת מגולה נגד פשטי עיי"ש: [ג] כבתוב כזה מלינו לרז"ל (זבחים קטו ב) מחלוקת אם העבודה היתה בבכורות או בכהנים ופ"כ זקנים שהעתיקו את התורה לתלמי שינו פה וכתבו וישלח את זאטוטי בני ישראל, וכן לאמם פ' יא' שינו וכתבו ואל זאטוטי בני ישראל, ופי' רש"י ז"ל שם זאטוטי לשון חשיבות, אבל נערי לשון קטנות ויאמר גרועים שלהם שלחתם לקבל פני שכינה, ועיין תוס' שם ד"ה וישלח, ועיין פעיר סופרים למס' סופרים (פ"ו ה"ג) שכתב יתכן לומר דלכך כתבו לכתוב זאטוטי ולא אצילי, לפי שבס' אחד בעזרה נמצא כתוב זאטוטי (מס' סופרים שם) א"כ אין בשינוי שלהם שום שקר ושינוי רק שכתבו לו נוסח הנמצא באותו ספר משא"כ אם היו כותבין לו אצילי הוי שינוי שקר: [ד] וכפס"ז אלו זוקנים הנערים במלות כגון, והנער נער (ש"א א) ניעור ומדקדק במלות: [ה] וכן סוא בפס"ז, הכל פרים העולות והשלמים, אמפ"י שאין לפסוק זה הכרע, אם פרים הכל, ואם עולות כבשים, והשלמים פרים, וכן פי' הריקאנטי עפ"י הסוד כי היו הכל פרים העולות והשלמים, ועיין נתה"ש שכתב שכפי פסוק הטעמים שלפנינו מוסב על השלמים לבד, לא על העולות, שהרי לא סמתנה במלת "עולות" (עיין חגיגה ו ב וברש"י שם ובתוס' ד"ה "לפסוקי טעמא"): [ו] והרמב"ן ז"ל אחר שהביא פי' הר' ז"ל כתב, וכן דעת אונקלס שתרגם "במזרקיא" ר"ל בכלי שרת, ולשון רבים מוסב על שתי המחלות כין שזרק על המזבח, ובין

יהל אור

לפניך עד ואל משה אמר: (טו) עיין קרני אור הערה א: (טז) שעשה אליהו בהר הכרמל כמש"כ, ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב (מ"א יח לא): (יז) ובמקח"מ "בני הזקנים הבכורים" ר"ל שאלו הנערים היו בכורים, והם בני הזקנים שהיו ג"כ בכורים, וכ"ה בבא"י: (יח) שיעלו אתה עם משה, והם נכללים באמרו "וגם הכהנים הנגשים אל ד' יתקדשו", כי הם היו אז כהני ישראל: (יט) מה שכתוב למעלה כ כא, מזבח אדמה תעשה לך וזבחת עליו את עולותיך: (כ) כי הם היו מהעולים עמו (כא) וכן פי' (למעלה יג י בפי' הקצר): (כב) והם לא נקראו נערים: (כג) והיו הכל פרים: (כד) לכל שבט שתי פרים לעולה ושלמים: (כה) הלמ"ד תשמש במקום בעבור: (כו) ובמקח"מ "העולה": (כז) מן המזרקות שקבל אותו בהם: (כח) וכמו שיבאר: (כט) פי' שנתן חציו האחד באגנות כדי לזורקו על העם, וחציו האחר שם ג"כ באגנות לזרקו על המזבח: (ל) לזרוק

מקו"ב רש"י: ה) עיין שבת פח א: ו) וכן ת"א ויש מחלוקת בדרז"ל אם העבודה היתה בבכורות או בכהנים ומחלוקתם זבחים קטו ב ועיין ברש"י שם: ז) ויק"ר פ"ו ה: ח) כריתות ט א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ז ויקח ספר הברית ויקרא באזני
העם ויאמרו כל אשר דבר יהוה
נעשה ונשמע: ח ויקח משה את
הדם ויזרק על העם ויאמר הנה
דם הברית אשר כרת יהוה
עמכם על כל הדברים האלה:
ט ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא

אונקלוס

זרק על מדבחא: ז ונסיב
ספרא דקימא וקרא קדם
עמא ואמרו כל די מליל
יי נעבד ונקבל: ח ונסיב
משה ית דמא וזרק על
מדבחא לכפרא על
עמא ואמר הא דין דם
קימא דגזר יי עמכון על
כל פתגמיא האלין:
ט וסליק משה ואהרן נדב
ואביהוא ושבעין מסבי

רש"י

טבילה (ט): (ז) ספר הברית. מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה (י): (ח) ויזרק. ענין הזאה ותרגומו וזרק על

אבן עזרא

אם אגן הסהר (שה"ש ז ג) והוא עגול (יא)): ז ויקח. כאשר קרא באזני הזקנים וקבלו על נפשם (יב) אז לקח חצי הדם הנשאר (יג), וזרקו על העם והם הזקנים, כי הם כנגד כל ישראל, כמו שכתוב בספר העלם דבר של צבור, וסמכו זקני העדה את ידיהם (ויקרא ד טו) שהם כנגד כל ישראל, וזאת הזריקה כמו, ויז על אהרן על בגדיו (שם ח ל) (יד) וקראה דם הברית (טו) [ז]: (פיה"ק) ויקח ספר הברית, הוא שכתב (טז) ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ובתחלת ספר להם וענו קול אחד כאלו קול אחד נעשה (יז) ועתה קראו באזניהם כל הכתוב והוסיפו ונשמע, והטעם נעשה כל הכתוב, ונשמע אותם תמיד שלא ישכח מפינו, והגאון אמר כי הוא מוקדם ומאוחר (יח) או נעשה המצות הנפועות בלב ונשמע מצות הקבלה, או נעשה כל המצות שציונו עד עתה, ונשמע כל המצות העתידות, או נעשה מצות עשה, ונשמע מצות ל"ת (יט) [ח]: ח ויקח משה את הדם. שהיה באגנות: ויזרק על העם. כמו ויז על אהרן על בגדיו (ויקרא ח ל) ובו היתה קדושתו (כ) ושם אפרשנו (כא) ואחרים אמרו כי על העם בעד העם (כב) כמו ויכפר על העם (במד' יז יב) (כג), והגאון אמר, כי זה רמז שדמכם מותר כדם הזה אם לא תשמרו הברית (כד) וזה דרך דרש): ט ויעל. לא הזכיר ההר כי אין צורך (כה):

יהל אור

על העם: (לא) ספל עגול כסהר, ונמצא עוד „מכלי האגנות" (ישעי' כב כד): (לב) כאמרם נעשה ונשמע: (לג) באגנות: (לד) כי הזריקה היתה על הבגדים: (לה) כאמרו הנה דם הברית (פ' ח): (לו) כמו שמבואר בפ' ד', ויכתוב משה וגו': (לז) בפ' ג: (לח) והראוי נשמע ונעשה: (לט) מצות עשה המה מצות שיש בהם מעשה, ומצות ל"ת המה מצות שאין בהם מעשה: (מ) בו נתקדש אהרן, וכן בזריקת הדם על העם קדש אותם: (מא) שם לא פי' כלל: (מב) כן ת"א ויונ"ע „ונסיב משה ית דמא וזרק מדבחא לכפרא על עמא" וכבר העירו המפרשים ע"ז כי אונקלס נטה בזה מפשט לשון הכתוב שמוסב על חצי השנית מן הדם אשר שם באגנות אשר אותם זרק על העם, עיין במיני תרגומא ובנתינה לגר ובאמונה גר מה שפי' בזה: (מג) שפי' בעד העם: (מד) וכן פי' רבינו הנ"ל „ולמה כרת הקב"ה עמהם ברית בדם רמז להם אם אתם מקיימים התורה מוטב, ואם לאו הריני מתיר דמכם לכרת ולמיתה", וכן פי' החזקוני להודיעם שיפרע מהם בדם אם לא יקיימו התנאי, וכן הוא אומר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית (ויקרא כו כה): (מה) כי מובן מענינו:

קרני אור

וכין בזרק עליו לכפר על העם: [ז] וכן נראה דעת הרמב"ן ורע"ס דזרק ממש על העם חצי דם השני, וכן נראה מג' יבמות מו ב ורש"י ותוספות שם, וכן כתב רש"י לעיל פ' ו „להזות על העם" ודעת אונקלס דגם חצי השני זרק על המזבח לכפר על העם, ויש להקשות למה הוציא את הכתוב מפשוטו ולא תרגם כדרכו „ודי על עמא" ועיין במיני תרגומא שהטיב לבאר דעת הת' ז"ל, ודעת אונקלס, ודעת הרמב"ן, וכן שאריכו בזה לבאר דעת אונקלס, בעל לחם ושמלה, ונתינה לגר עיי"ש, והנה הנוסח שלפנינו באונקלס כ"ה נוסח רב"ח (עיי"ש ביאורו) וכ"ה בס' יה"ל שכתב שמצא כן בתרגום ספרדי (וגם הוא כתב, ודעת אונקלס לא הבנתי) וכן ת"י, ובד"ל הביא נוסח מסכ"י שבידו, שרש"י ז"ל, הגיה וכתב, ותרגומו „ודי על מדבחא" עיי"ש דעתו בזה, והנה הזריקה שהיתה על העם, דעת הרלב"ג בזרקו על קלתם, לא על כל אחד מהם, כי כמו שהזריקה אשר תהיה על איש אחד, מלאתו בלא תצטרך להיות על כל חלקיו, אבל יספיק שתהי' על קצת חלקיו, כן הענין בזריקה שתהיה על העם כלו: [ח] ורבינו הנה"ל פי', נעשה היא כוללת מצות עשה וכן

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ
אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו
כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם

יִשְׂרָאֵל: י וַחֲזוֹ יָת יְקָר אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל וּתְחוֹת כֻּרְסֵא יְקָרֵהּ כְּעוֹבַד אֶבֶן טָבָא וּכְמֶחֱזֵי שְׁמַיָּא

אבן עזרא

י ויראו. במראה נבואה (מו), כמו ראיתי את ה' יושב על כסא (מ"א כב יט דה"ב יח יח) (מז), אמר הגאון כי ספיר לבן, ראיתו לבנת הספיר (מח) ואיננו רק אדום *), והעד כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות, והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב (איכה ד ז) והנה הטעם כפול, אדמו עצם מפנינים, ספיר גזרתם (שם) והנה ספיר כמו פנינים (מט), ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר כמעשה, היה ראוי לומר כמראה (נ), והנכון כי לבנת מגזרת לבנה (נא) כמו חשכת מים (תה' יח יב) מגזרת חֲשֵׁכָה (בראי' טו יב), והנה לבנת הספיר, כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא (נב) [ט] וטעם וכעצם השמים לטוהר, תחת לבנת הספיר (נג) והוא הרקיע שהוא כעין הקרח שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל (נד) והנה כתוב (נה) ויראו את אלהי ישראל, ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל (יחז' י כ) כי תפס דרך קצרה, כי היא תחת רקיע, גם הוא תחת הכסא (נו) והכל תחת השם הנכבד (נז): (פיה"ק. ויראו את אלהי ישראל. אין זה במראה העין, כי אם בדרך נבואה, וכן ואראה את ה' (ישעי' ו א) אעפ"י ששם כתוב ראו עיני (שם שם ה), וטעם ותחת רגליו

רש"י

(י) ויראו את אלהי ישראל. נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה יב) אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה והמתין לנדב ולאביהוא עד יום חנוכת המשכן. ולזקנים עד ויהי העם כמתאוננים וגו' ותבער בם אש ה' ותאכל בקצה המחנה יג) בקצינים שבמחנה: כמעשה לבנת הספיר. היא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדי' במעשה לבנים יד): ובעצם השמים. מזבח לכפרה על עמה יא):

קרני אור

ומלוה ל"ת, כי הנמנע מלעשות דבר שהוזהר עליו שלא לעשותו יקרא שעשה מלוה, שהרי קיים האזהרה שהוזהר עליו, ומקרא מלא הוא אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו (תה' קיט ג) ביאור הכתוב כשלא פעלו עולה הרי הוא כאלו בדרכיו הלכו: [ט] כי הלבנה והאבן אחד הם, שנאמר ותהי להם הלבנה לאבן (בראש' יא ג) ופ"ז כתב הרד"א, ובלי ספק לדקו דבריו בפי' לבנה שהוא אבן, ושאינו מגזרת לובן, אבל לא לדקו בפי' ספיר, כי הוא אינו אדום, אלא נעדר המראים, וע"כ הוא מקבל את המראים כולם, והראיה שהביא אינה מחויבת, כי הכתוב הגיד שהיו אדומים כפנינים אכים כספיר, והוא אמרו זכו נזיריה משלג צחו מחלב כזכותם, ועם זה אדמו עלם מפנינים, ולפי שים אדם עכור, ואדום; זך וכהיר, הגיד שהיה ספיר גזרתם, רולה לומר שהיו זכים כמו הספיר, ע"כ, והנה לדעתו שהספיר אין לו מראה מיוחד אך מקבל כלל המראים, כמו שכתוב מקבל כלל

יהל אור

(מו) וכן כתב המורה בפ"ה מהח' הראשון, שכל ראייה או חזייה או הבטה שבאה בזה הענין היא השגה שכלית לא ראות עין, שאיננו ית' נמלא שישיגוהו העינים: (מז) וזה היה ג"כ במראה הנבואה וכן פי' הגיוני: (מח) וכתב שהוא האבן שקורין לו בלע"ז קריסטא"ל, וכן פי' הר"י ן' גנאח בשרשיו, וכן פי' הרשב"ם לבנת לובן ועניגו זכות גדול שהאור נראה מאחריו, וכן הוא בפס"ז "מלמד שהספיר לבן הוא": *) וכן פי' הריקאנטי: (מט) ג"כ הטעם כפול: (נ) כי אין לשון כמעשה נופל על גוון הלובן: (נא) מגזרת קח לך לבנה (יחז' ד א), וכן פי' רש"י ז"ל מלשון לבנה, ... וכן ת"א "כעובד אבן טבא", ויונע"ת "כעובד אבן ספירינון": (נב) ביחז' י, א "ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרובים כאבן ספיר כמראה דמות כסא": (נג) שתחת לבנת הספיר ראו כעצם השמים לטוהר: (נד) שם א כב, ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה, פי' כגוון הקרח הנורא, והוא הגליד הנקפא והנקרש ע"פ המים בימי הקור, והוא נורא בלבנותו וזהרו: (נה) בכאן כתוב: (נו) כי היא תחת הרקיע שהוא תחת הכסא: (נז) ויהיה באור הכתוב כי היו רואים כסא הכבוד כמעשה לבנת של ספיר זך ובהיר, ותחת אותו כסא שהוא כמעשה לבנת הספיר ראו עצם השמים לטוהר, והוא הרקיע כעין הקרח הנורא הנטוי על ראשי החיות, ומזה הזכיר יחזקאל (שם י כ) היא החיה אשר ראיתי וגו' רצונו תחת הרקיע, והרקיע תחת הכסא, והכסא תחת אלהי ישראל, אבל הכתוב קיצר בזה, וכן כתב הרמב"ן ז"ל כלשונו

מקו"ב רש"י: יא) והזריקה היתה על המזבח לכפר על העם, עיין כריתות ט א יבמות מו ב, ועיין באור שד"ל שהביא גי' מכ"י "והדי' על מדבחא" עיין קרני אור הערה ז: יב) ההסתכלות היתה בלב ובלב גם עיין תנחומא בהעלותך סוף טו: יג) במד' יא א: יד) עיין ירושלמי סוכה פ"ד ה"ג ויק"ר פ' כג ח חזית פ' אתי מלבנון: תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִבְרִירוּ׃ יא וּלְרַבְרְבֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָא הֲוָה נִזְקָא
וַחֲזוֹ יָת יְקָרָא דַייָ וַהֲווֹ
חָדָן בְּקוּרְבָּנֵיהוֹן
דְּאִתְקַבַּלוּ כְּאִלּוּ אָכְלִין

הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־
הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס

רש"י

לטהר. משנגאלו היה אור וחדוה לפניו: **וכעצם.** כתרגומו לשון מראה: **לטהר.** לשון ברור וצלול: (יא) **ואל אצילי.** הם נדב ואביהוא והזקנים: **לא שלח ידו.** מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: **ויחזו את האלהים.** היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה כך מדרש תנחומא (טו) ואונקלוס לא תרגם כן (טז). אצילי לשון גדולים כמו ומאציליה קראתיך (יז) ויאצל מן הרוח (יח)

אבן עזרא

כמעשה לבנת הספיר, הוא הכסא, וביחזקאל כמראה אבן ספיר (יחז' א כו) אדומה (נז), והעד שכתוב במגלת איכה, ספיר גזרתם (איכה ד), כי בראשית הפסוק אמר משלג גם מחלב (נט), וכנגדם פנינים וספיר (ס) ואל יקשה עליך אבני החשן בעבור אדם (סא), כי יש ארום כדם, ואדום כירק וזה הוא הספיר *), והגאון אמר שספיר לבנה, והעד לבנת הספיר, ולא אמר כלום, כי לבנת איננה מגזרת לבן, כי אם מגזרת קח לך לבנה (יחז' ד א), והראיה כי אמר יחזקאל כאבן (סב), והראית הגמורת שאמר כמעשה (סג) כי מה צורך למעשה עם הלובן, וטעם וכעצם השמים לטוהר, שהיתה לבנת הספיר זכה וטהורה כעצם השמים, וזה הכסא (סד) הוא הנשוי על השמים הנראים, והנה זה מפורש בס' יחזקאל שאמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל (שם י כ) ובתחלה כתוב ואראה מראות אלהים (שם א א), וטעם אלהי ישראל יוצר בראשית אשר בידו נפש כל חי (סה) והמשכיל יבין: יא **ואל אצילי.** כמו ומאציליה (ישעי' מא ט) (סו) ולא הזכיר זקנים להכנים עמהם נדב ואביהוא (סז): וטעם **לא שלח ידו.** כי ראו השם הנכבד ולא מתו, כאשר אפרש בפסוק כי לא יראני האדם וחי (למטה לג כ) (סח): וטעם **ויאכלו וישתו.** שירדו שמחים מהדר ויאכלו זבחי שלמים שזבחו נעריהם (סט) וישתו בשמחה (ע), ור' יהודה הלוי אמר, כי טעם ויאכלו, כי הוצרכו שיאכלו, אעפ"י שנהנו מזיו השכינה. והזכיר זה בעבור משה (עא) שהיה ארבעים יום וארבעים לילה בלא אכילה כבתוב בפרשה אחרי זאת (עב): (פיה"ק. **ואל אצילי בני ישראל.** אמר הגאון כי אמר הכתוב אצילי ולא אמר זקני להכנים עמהם משה, כי הם לבדם יקראו זקנים (עג), ולפי דעתי שהדבר הפוך כי משה זקן היה (עד), וטעם ואל אצילי אלה הבחורים (עה) מישראל לבד ממשה, ואמר אצילי להכנים עמהם נדב ואביהוא (עו) ופי' אצילי כמו ומאציליה קראתיך (ישעי' מא ט), והוא קרוב ממלת ויאצל מן הרוח (במד' יא כה) ובמקומו אפרשנה (עז): וטעם **לא שלח ידו.** שהיו ולא ארע להם שום פחד, כי לא התנבאו אלה קודם זה, ולא ראו השם (עח), כי כבר התנבא

יהל אור

כלשונו של הח' ז"ל בלי שינוי ואם שלא הזכירו: (נח) כי שם אמר כמראה ולא כמעשה: (נט) זכו נזיריה משלג צחו מחלב: (ס) אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם: (סא) באבני החשן היו גוונים מחולפים, והיה בטור הראשון אדם, ובטור השני היה ספיר, ואם ספיר ג"כ אדום, הלא היה בטור הראשון אדם: *) וכן כתב הרמבמ"ן, והנה הספיר הנודע לנו בשם הזה מראיתו כמראה השמים, אבל יש בו אדמימות לא פתוך ומעורב עם מראה הרקיע: (סב) כאבן ספיר (יחז' י א): (סג) שאמר פה, כמעשה לבנת הספיר: (סד) שהוא כמעשה לבנת הספיר: (סה) וכתב המקו"ח אין ספק שכוון למה שאז"ל, שהוא שרו של עולם, והוא השכל הפועל שנותן צורות נפש כל חי: (סו) ופי' שם הח' ז"ל, מגדוליה, הם נאצלים מהכל, כמו ואצלתי מן הרוח (במד' יא יז) וכן „ואל אצילי בני ישראל": (סז) כי במלת אצילי יכנסו נדב ואביהוא ולא כן במלת זקני, וכן פי' רש"י ז"ל, הם נדב ואביהוא והזקנים: (סח) וכן פי' הרשב"ם אעפ"י שראו את אלהי ישראל לא מתו: (סט) את השלמים אכלו והעולות הקריבו (פסוק ה): (ע) עשו שמחה ויו"ט מפני שזכו ונכנסו לאותה המראה הנכבדת ונגלו ויצאו בשלום: (עא) ולכבודו של משה נכתב מקרא זה: (עב) כי המה אחרי שזכו למדרגה זו חזרו אח"כ למדרגתם האנושית ואכלו ושתו מיד: (עג) כי רק השבעים נקראים זקנים: (עד) ואם אמר אל זקני היה משה ג"כ נכלל עמהם: (עה) ובמקה"מ „הנבחרים": (עו) עיין אות סז: (עז) עיין אות סו, ועיין בפי' הרמב"ן (במד' יא יז): (עח) כי לא השיגו מראה נבואית גמורה: אבל

מקו"ב רש"י: טו) תנחומא א אחרי אות ו ובהעלותך אות טז תנחומא ב אחרי אות ז, בהעלותך אות כו ויק"ר פ כ ספי דר"כ פ' אחרי דף קעג: טז) וכן הוא ברכות יז א, שפי' שם כת"א, שנהנו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו: יז) ישעי' מא ט: יח) במד' יא כה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־

וְשָׁתַן: יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק לִקְדָמַי לְטוּרָא וֶהֱוֵי תַמָּן וְאֶתֵּן לָךְ יָת לוּחֵי

אבן עזרא

משה פעמים לא נוכל לספור אותם (עט), וטעם ידו, כמו שלח נא ידך (איוב א יא, ב ה) (פ) וי"א כי פירושו ראוהו ולא שלח ידו להם, כאשר שלח יד למשה ונתן לו הלוחות (פא): וטעם ויחזו, כמו במחזה (בראי' טו א) (פב) והנה התברר פירושי [י] ויתכן שאכלו אלה האצילים השלמים על כן הזכיר ויאכלו (פג): ואמר ויאכלו וישתו. על אלה האצילים להפריש ביניהם ובין משה, כי משה ראה השם כאשר ראו גם הם, ולא הוצרך לאכול ארבעים וארבעים לילה, רק האצילים כאשר ירדו הוצרכו לאכול (פד), והמתרגם ארמית אמר, כי פי' את אלהי ישראל כבודו (פה) והנה בעצמם כתיב (פו), ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני כל ישראל (פ' יז), ופי' ויאכלו וישתו כאלו היו אוכלים ושותים, כי הטעם שנהנו מזיו השכינה (פז) [יא], וי"א כי פי' ויאכלו וישתו שעשו משתה ויום שמחה כאשר יעשה כה"ג בצאת יום הכפורים (פח):

יב ויאמר. ושב שם עד שאתן לך (פט), אמר חכם אחד בספרד, כי הלוחות הראשונים שהיו מעשה אלהים, והטעם מתוקנים נבראו כמדת הארון (צ), כי גם השניים מעשה אלהים היו שהוא בורא הכל, רק משה תקנם, כי התקון נקרא מעשה (צא), כמו וימהר לעשות אותו (בראי' יח ז) (צב), ובעבור שהוא כתוב לוחות אבן (צג) ולא הזכיר אבנים כאשר הזכיר בשניים (צד), והנה הראיתי לו בעלותי ההרה לקחת שני לוחות האבנים (דברי' ט ט), ושלש פעמים הזכיר (צה), כי על כן פי' לוחות האבן, שהם מין אבן לא מעץ, אמר הגאון כי אשר כתבתי דבק עם לוחות האבן, ולא עם התורה והמצוה (צו) כי השם לא כתב רק עשרת הדברים (צז) ופי' התורה תורה שבכתב (צח) והמצוה תורה שבע"פ (צט) כי כל המצות ניתנו למשה בסיני בימים שעמד בהר [יב] וכן כתוב ואתה פה עמוד עמדי (דברי' ה כח) (ק) ולפי

רש"י

שם אמות אלילה יט): (יב) ויאמר ה' אל משה. לאחר מתן תורה כ): עלה אלי ההרה

קרני אור

הטרחת, פושט צורה ולובש צורה: [י] הנה חז"ל (ויק"ר פ"כ י) והמפרשים כולם דברו כאלו כתובים, ומהם שדרשו לגנות לומר שהשיגו אלה הנאצלים שם מראות אלהים, ויש שדורשים לגנאי לומר שהשיגו השגות קלות, עיין עקידה מספרים שער סו ונרד"א וכס' מעשה ה' מה שביארו בזה: [יא] עיין ברכות יז א, מרגלא בפומא דרב ועיין רמב"ם פ"ח ה"ב מהלכות תשובה שביאר מאמר רב, ועיין בריקאנטי על הפ' הזה שהביא מאמר הח' ז"ל, ולא נמצא אצלינו לא בנדפסים ולא בכ"י, וז"ל כתב החכם אבן עזרא ז"ל, ראה החכם איך הפליא לדבר כי המאכל הגשמי שהוא בא מסבה אחר סבה המקבלת זו מזו זן את האדם ומפרנסו, על אחת כמה וכמה הדבק והרוחה כמין הלב סיבת הסיבות שהוא ניזון ומתענג והיא האכילה הודאית והעיקרית ועל זה נאמר ויהי שם עם ד' ארבעים יום וארבעים לילה (שמות לד כח) כי נתחזק את הנשמה בהדבקה בבוראה נתבטלו הכחות הגופיים לתענוגי עולם הבא, וזו טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו (תהי' קיא ה) עד כאן לשונו ז"ל. ועי"ז כתב הריקאנטי, ודע שאין כוונת האכילה להפסד דבר הגוף אלא להוסיף לאוכל את התענוגים ואיים ע"כ אמר אכילה ודאית, וכו', כי הנפש במחס ומתענגת כמעשים המעונגים לפני הבורא כהנאת הגוף באכילה והיא האכילה ודאית שהזכיר ר' יוחנן וזהו הענג שאמר הכתוב אז תתענג על ד' רוצה לומר ענג נפש: [יב] ובדרז"ל (ברכות ה א) "לוחות אלו עשרת הדברים, תורה זו מקרא, והמצוה זו משנה, אשר כתבתי, אלו נביאים וכתובים, להורותם זו גמרא שלמד שכולם ניתנו למשה מסיני", ובדקדוקי סופרים הגי' מכ"י "לוחות האבן".

יהל אור

(עט) אבל הם לא נהנו: (פ) יד ד' מליין כמו הנהגה ופעולותיו לטוב או לרע: (פא) ופי' אעפ"י שראו מה שראו לא שלח ידו אליהם לתת להם תורה אלא נתנה ע"י משה והם אכלו ושתו: (פב) ומחזה היא מדרגה למטה ממראה: (פג) עיין אות סט: (פד) עיין אות עב: (פה) כן ת"א "וחזו ית יקרא דה'": (פו) הלשון קשה מאוד, ויכול להיות שכוונתו שגם בעצם התורה כתיב כן: (פז) וכן ת"א ויוב"ע: (פח) עיין אות ע וכן פי' הרמב"ן, כי כן הוכה לשמוח בקבלת התורה: (פט) יבאר מלת והיה שטעמו שיתעכב שם: (צ) שצוה ד' לעשות: (צא) לכן לא נאמר בהם מעשה אלהים: (צב) שפי' שם, תקנם: (צג) גם זה מדברי החכם הספרדי, בעבור שכתוב פה לחת האבן, וכן למטה לא יה לחת אבן: (צד) ובמקח"מ "כאשר הזכיר אבנים בשניים" מזה ירצה החכם הספרדי להוכיח ולחלק בין לוחות הראשונים לשניים ועיין אות קג: (צה) בדבר' ט ט. שם שם י, שם שם יא: (צו) וכן הוא פי' הפסוק ואתנה לך את לוחות האבן אשר כתבתי, והתורה והמצוה להורותם, וכן פי' הרמב"ן: (צז) כי כן כתוב "אשר כתבתי" והשאר כתבם משה על פיו: (צח) יפרש דעת הגאון ז"ל כי התורה, הוא תורה שבכתב: (צט) וכן כתב הרמב"ם בהקדמת חבורו ליד החזקה, תורה זו תורה שבכתב והמצוה זו פירושה, וצונו לעשות התורה עפ"י המצוה, ומצוה זו היא נקראת תורה שבע"פ: (ק) ויסיים "ואדברה אליך את כל המצוה והחקים"

מקו"ב רש"י: יט) יחז' מא ח: כ) יומא ד א, פס"ז:

www.daat.ac.il - דעת - אתר לימודי יהדות והומניסטיקה

אַבְנָא וְאוֹרָיְתָא וְתַפְקֵידְתָּא דִּכְתָבִית לְאַלָּפוּתְהוֹן׃
יג וְקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשֻׁמְשָׁנֵהּ וּסְלֵק מֹשֶׁה לְטוּרָא דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא דַּייָ׃
יד וּלְסָבַיָּא אֲמַר אוֹרִיכוּ

לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃
יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃
יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים

רש"י

והיה שם. מ' יום: את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. כל שש מאות ושלש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן כא) ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד לכל דבור ודבור מצות התלויות בו כב): (יג) ויקם משה ויהושע משרתו. לא ידעתי מה טיבו של יהושע כאן. ואומר אני שהיה התלמיד מלוה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלהים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כשירד משה וישמע יהושע את קול העם ברעה כג) למדנו שלא היה יהושע עמהם: (יד) ואל הזקנים אמר.

אבן עזרא

דעתי כי התורה הדבור הראשון והחמישי (קא), והמצוה השמונה דברים (קב) [יג]: (פיה"ק. ויאמר ה' אל משה עלה אלי. זה אות שירד עם הזקנים, ואח"כ אמר לו השם עלה אתה לבדך והיה שם, וכמה השתבשו ואמרו כי הלוחות היו שנים פעם ופעם ישובון אחד (קג) וסמכו על לוחות אבן, ולא אמר אבנים (קד) והנה כתוב שני לוחות אבנים כראשונים (למטה לד ד) (קה), וטעם אבן המין, ולא לוח ארז, או השם גזר באחד שני לוחות (קו): והתורה והמצוה. י"א תורה שבכתב, והמצוה שב על פה (קז), והנכון כי על הלוחות לבדם ידבר, והראיה הגמורה אשר כתבתי (קח) והשם לא כתב התורה (קט), רק משה כתבה על פי השם (קי), וי"א שטעם התורה, על דבור אנכי, והמצוה על התשעה, ואחרים אמרו כי התורה תלאוין והמצות זכור וכבד (קיא), ולפי דעתי (קיב), כי התורה והמצוה שתיהן ידריכו בדרך ישרה על ן כתוב „אשר כתבתי להורתם" והתורה בעבור שהוא דבר אחד בצרעת והטמאה וכו' (קיג)); יג ויקם משה. מדרך הסברא כי יהושע הלך מטחנה ישראל עם משה, וישב בתחתית ההר עד רדת משה (קיד) כי הנה לא ידע דבר העגל שנעשה (קטו), ואין טעם לשאול מה אכל, כי המן סביב למחנה לקש ואכל יום יום: (פיה"ק. ויקם משה ויהושע משרתו. ומשה עלה אל ההר, והניח יהושע סמוך להר, כי כן נמצא ברדת משה טרם שיקרב אל המחנה דבר עם יהושע, ויהושע לא ידע כי עגל נעשה במחנה); יד ואל הזקנים. הידועים הם שראו השם הנכבד (קטז): והנה אהרן. גם הוא בכור

יהל אור

והחקים והמשפטים אשר תלמדם": (קא) פי' אנכי וכבד, ואם נאמר שדעתו (למעלה כ א) שדבור אנכי אינו מן המנין, אזי הראשון לא יהיה לך, והחמישי לא תרצח: (קב) והשמונה הנשארים הם המצוה: (קג) עיין אות לג ולד שהביא בשם הכם אחד בספרד, ושם כתב דברים מקוטעין, או שחסרו איזה תיבות ופה ביאר מעט, כי הלוחות היו לפעמים שני לוחות ולפעמים לוח אחד: (קד) סמיכתם הוא זה מה שאמר הכתוב פה, לחת האבן, וכן (למטה לא יח) לחת אבן ולא אמר אבנים: (קה) והוזכרו בשניהם אבנים: (קו) מאבן אחד שני לחת, ע"כ אמר לחת אבן: (קז) על תורה שבע"פ: (קח) ושב על הלוחות: (קט) ורק על הלוחות כתב עשרת הדברים: (קי) משה כתב התורה על פי השם: (קיא) וכן פי' בעל מעשה ד' אחר שהשיג על הרמב"ן ועל הח' ז"ל עיין קרני אור הערה יג: (קיב) עתה יבאר דעתו, ולכל יקשה עליך מה שכתוב „אשר כתבתי להורותם": (קיג) וכן קראם הכתוב בשם תורה (ויקרא יב ז, יג נט, יד ב, לב נז, טו לב): (קיד) וכן פי' רש"י והרמב"ן ז"ל, שכל מ' יום שהיה משה בהר היה יהושע ממתין אותו בתחתית ההר: (קטו) וכן פי' רש"י ז"ל: (קטז) ע"כ כתוב בה"א

קרני אור

זו תורה, והתורה אלו מצות, והמצוה אלו מצות כמשמען" וכגי' הכ"י כן הוא בילקוט משפטים רמז שסב, ועיין בהגהות שם: [יג] ולפי הרמב"ן ז"ל היתה גי' אחרת בפי' הח' ז"ל, התורה הדבור הראשון והשני, והמצוה השמונה הנותרים, ועי"ז כתב הרמב"ן ז"ל שפי' של הראב"ע אינו כלום, כי הכתוב כמשנה תורה והזכרה אליך (דבר' ה כח) יעיד כי על כל המצות כולן ידבר, ועיין במעשה ה' שהשיג על הרמב"ן, וכתב „ולא הבנתי טענת הרמב"ן ז"ל על הראב"ע שמשם אין עדות כלל, ואדרבה יראה שכל המצות האמורות שם אל פה נאמרו ולא נכתבו בלוחות, גם כפי' הראב"ע לא הבנתי מה טעם יקראו הב' דברות ראשונות תורה, והשמונה מצוה (נראה כי גם לפני בעל מעשה ה' היה כן הגי' כמו לפני הרמב"ן), ואדרבה לפי מאמרם ז"ל שאמרו, תורה,

היה (קי) [יד] ואולי היה חור (קיא) [טו] והוא מהשבעים (קיב), ושניהם ידינו תחת משה עד שובו (קיג), וכבר פירשתי כי יתרו לא בא רק (קיד) בשנה השנית (קטו): (פיה״ק. ואל הזקנים אמר. הם השבעים (קטז) ואינם הנזכרים בפ׳ בהעלותך (קיז): וטעם שבו לנו בזה. שישבו מחוץ למחנה באהל משה: עד אשר נשוב. הוא ויהושע (קיח) שיהיו תחת משה לשפוט העם באהלו הנקרא אהל מועד, ויהיו הזקנים יחד עמם על כן אמר עמכם, ויש מהקדמונים שאמרו כי חור היה בעלה של מרים הנבואה (קיט) ולא ידענו מי הוא (קכ) וכתוב בדברי יחיד שהוא בן כלב בן יפונה (קכא), וחור אבי אורי שהית אבי בצלאל (קכב), ובעבור שאמר כלב, בן ארבעים שנה אנכי (יהושע יד ז) (קכג) הנה נמצא בצלאל בעשותו המשכן בן שלש עשרה שנים (קכד) וזה רחוק מאוד, ואני אתן לך ראיות שלא זה הדרך. ולא זאת העיר, רק מה שהעתיקו קדמונינו ז״ל על הביאה, הוא אמת מדברי קבלה (קכה) ואין צורך לראיה מהכתוב, ועתה שים לבך, דע כי חצרון בן פרץ הוליד בנים כלובי וירחמאל (קכו), וזה כלובי יקרא כלב, וכן כתוב כלב בן חצרון (דה״א ב יח) ועוד וכלב אחי ירחמאל (קכז), והוצרך הכתוב לומר כן להפריש בין כלב בן חצרון, ובין כלב בן יפונה, בעבור היות שניהם משבט אחד (קכח), ודרש שפנה עצמו מהמרגלים (קכט) דרש הוא, הלא תראה כי בֶּן בשלש נקודות בעבור שהוא סמוך (קל), ותלד בֵּן שני (בראשית ל ז) בשתי נקודות (קלא) כי שני תואר הוא (קלב), ואיך יקרא האב על המעשה שיעשה הבן (קלג) רק זה כלב הנשיא הוא בן יפונה, ויפונה בן קנז (קלד), על כן נקרא הקנזי (במד׳ לב יב), [טז] ויש שואלים למה לא הזכיר הכתוב יחוסו, א״כ למה לא נכתב יחוסי כל הנביאים, הלא תראה, כי שמות בני כלב בן יפונה, ושמות בני בניו אינם כשמות בני כלב בן חצרון, והנה בצלאל רביעי ליורדי מצרים (קלה) והראיה הגמורה שכלב בן חצרון אינו כלב בן יפונה, שאמר הכתוב כי כלב בן חצרון היתה לו אשה ושמה עזובת (קלו) וכאשר מתה לקח אשה אחרת והוליד ממנה חור, וחור הוליד את אורי, ואורי הוליד את בצלאל (קלז), ואמר אחר כן, ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד והוא לקחת, והוא בן ששים שנה (קלח) וזה לא יתכן, כי אם היה כלב בן הנשיא בן חצרון (קלט), וחצרון היה מיורדי מצרים, וכן כתוב, ויהיו בני פרץ חצרון וחמול (בראשית מו יב דה״א ב ה), ואבותינו ישבו במצרים מאתים שנה ועשר שנים, והנה כאשר תחבר (קמ) ארבעים שנה שהם שנות כלב הנשיא בלכתו עם המרגלים בשנת השנית לצאתם ממצרים, הנה הולידו חצרון והוא בן מאה ושבעים שנה (קמא) והכתוב אמר כי אחר שלקח

קרני אור

בגי׳ תרי״א, ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, א״כ הדברות הראשונות אינם בכלל תורה, ויבאר כמו שפי׳ הח׳ ז״ל בפי׳ הקצר בשם אחרים, עיין אות קיא, ונראה שהגי׳ הנכונה היא שלפנינו, ואין מקום לטעותו: [יד] (ובפמו״ר פ״א יג) מרים היתה הבכירה, והיתה גדולה ממשה ו׳ שנים, ואהרן גדול ממשה ג׳ שנים ונקראת מרים לפי שהאשר נולדה החלו המצריים למרר חיי בני ישראל: [טו] וכן כתוב (דה״א ב יט) ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור, והנה אהרן וחור היו בכורים והם שפטו את העם, כי אז טרם נבחרו הכהנים להורות: [טז] וכפי׳ על ד״ה המיוחס לראב״ע

יהל אור

כה״א הידיעה: (קיז) ודעתו בזה כמו שביאר למעלה בפי׳ הקצר ב ד, על „ותתצב אחותו" „יתכן להיות אחותו ממשפחתו", כי אם לא נאמר כן הלא יקשה איך יתכן זה שהיה אהרן בכור, הלא הוא גדול ממשה ג׳ שנים, ומרים תהיה גדולה מן משה ב׳ שנים, ואיך אמר הכתוב, ותתצב אחותו מרחוק לדעה (שם) וכן קראה את אמה להיניקו בבת שנתים, ועיין באורי שם: (קיח) נ״ל בכור: (קיט) כי השבעים היו כולם בכורים: (קכ) משה העמידם במקומו שהם ידיינו כל זמן היותו בהר: (קכא) כן נ״ל, וכן הגי׳ במק״ג קהלות משה, ובחומשי רש״ג בלא תיבת „רק" וטעות הוא, ובמקח״מ „עד השנה השנית": (קכב) וזה היה בשנה הראשונה, על שלא העמידו שופטים בעצת יתרו: (קכג) הכתובים למעלה פ׳ ט: (קכד) בבמדבר יז טז: (קכה) עיין אות קיד: (קכו) נ״ל בנה של מרים הנביאה, כי לא מצינו בשום מקום שחור היה בעלה של מרים רק בנה, והוא בגי׳ (סוטה יא ב): (קכז) כי התורה לא גילה לנו בפירוש: (קכח) בגי׳ (סוטה שם): (קכט) וכן כתוב וחור הוליד את אורי, ואורי הוליד את בצלאל (דה״א ב כ): (קל) וזה היה בשנה שניה שיצאו ישראל ממצרים: (קלא) עיין בגי׳ (סנהד׳ סט ע״ב) ושם מבואר החשבון, וכן הביא רש״י ז״ל החשבון בדה״א ב כ, שכל אחד מהם היה פחות מן ח׳ שנים כשהולידו: (קלב) בגי׳ (סנהד׳ שם) מאמר רב חסדא אמר זעירי, הכל מודים בבן תשע שנים ויום אחד שביאתו ביאה, פחות מבן שמונה שאין ביאתו ביאה, לא נחלקו אלא בבן שמונה, דב״ש סברי גמרינן מדורות הראשונים, וב״ה סברי לא גמרינן מדורות הראשונים: (קלג) וכן כתוב (דה״א ב ט): (קלד) וכ״כ (שם שם מב): (קלה) משבט יהודה: (קלו) כן הוא בגי׳ (סוטה שם): (קלז) מלת בֶּן כשהוא סמוך לשם אחר מנוקד בשלש נקודות דהיינו בסגול: (קלח) הח׳ ז״ל ציין רק המכוון מזה, ובכתוב, ותלד בלהה שפחת רחל בן שני ליעקב, והוא בשתי נקודות: (קלט) כי שני תואר למלת בֵּן והכוונה בן שהוא שני, ולא בסמיכות בֶּן של שני: (קמ) ואיך נקרא את האב יפוני, בעבור שהבן פנה מעצת מרגלים: (קמא) וכן פי׳ הגי׳ מלבי״ם (דה״א ד, יג יד) שמן אשחור יצא קנז הראשון, והוא הוליד את יפונה, שע״כ נקרא כלב בן יפונה הקנזי, ר״ל שיפונה היה בן קנז, ויפונה הוליד שני בנים קנז וכלב, וע״כ אמר וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב (יהושע טו יז) ר״ל שקנז אבי עתניאל היה אחי כלב: (קמב) כי היה בן אורי בן חור בן כלב: (קמג) עיין רש״י ורד״ק (דה״א ב יח): (קמד) שם שם כ: (קמה) שם שם כא: (קמו) נ״ל „כלב הנשיא בן חצרון": (קמז) נ״ל „תחסר": (קמח) וכן כתב הרד״ק (דה״א

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח - www.daat.ac.il

אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־
נָשׁוּב אֲלֵיכֶם וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר
עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ
אֲלֵהֶם׃ מפטיר טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־
הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃
טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־יְהוָה עַל־הַר סִינַי
וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא
אֶל־מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ

אונקלוס

לָנָא הָכָא עַד דִּנְתוּב
לְוָתְכוֹן וְהָא אַהֲרֹן וְחוּר
עִמְּכוֹן מַן דְּאִית לֵהּ דִּינָא
יִתְקְרֵב לִקְדָמֵיהוֹן׃
טו וּסְלֵיק מֹשֶׁה לְטוּרָא
וַחֲפָא עֲנָנָא יָת טוּרָא׃
טז וּשְׁרָא יְקָרָא דַיְיָ עַל
טוּרָא דְסִינַי וַחֲפָהִי עֲנָנָא
שִׁתָּא יוֹמִין וּקְרָא לְמֹשֶׁה
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִגּוֹ

רש"י

כלאתו מן המחנה כד): שבו לנו בזה. והתעכבו כאן עם שאר העם במחנה כה) להיות נכונים לשפוט לכל איש ריבו: חור. בנה של מרים היה ואביו כלב בן יפנה שנא' ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור כו): אפרת. זו מרים כדאי' בסוטה כז): מי בעל דברים. מי שיש לו דין: (טז) ויכסהו הענן. רבותינו חולקין בדבר. יש מהם אומרים אלו ששה ימים שמר"ח עד עצרת כח) (יום מתן תורה. רש"י ישן): ויכסהו הענן. להר כט): ויקרא אל משה ביום השביעי. לומר עשרת הדברות ומשה וכל בני ישראל עומדים אלא שחלק הכתוב כבוד

אבן עזרא

כלב את אפרת והוליד כלב (קמט) שהוא על דרך הדרש כלב הנשיא אמר על חצרון שהיה בן ששים שנה (קנ), ובימי אברהם היה לתימה, הלבן מאה יולד (ברא' יז יז) ואלו היה הפלא הזה שיוליד בימי משה חצרון והוא בן מאה ושבעים שנה, היה כתוב בתורה, והנה העד הנאמן ספר דברי הימים (קנא) ויאמר הגאון. כי טעם **בעל דברים** שלא ידעו השרים הנזכרים בפרשת וישמע (קנב) וזה לא יתכן כאשר פירשתי (קנג) כי לא יתרו לא בא עד אחר מתן תורה): **טו ויעל. ויכם. וכבר כסה הענן** בששה לחודש (קנד): (פיה"ק. ויאמר הגאון כי טעם **ויכס הענן את ההר**. בעבור מעלת משה, כי אלו היה ההר מכוסה בענן בעלות הזקנים לא היו רואים את הכבוד, והנה שכח „ויכסהו הענן ששת ימים" (פ' טז) שהם על דעת קדמונינו גם על דעתו מיום שבאו אל הר סיני עד שהיה יום שבר הלוחות בי"ז בתמוז (קנה) והנה נשחת פירושו, רק הוא כפי הקבלה הנזכרת (קנו): **ויעל משה אל ההר**, וכבר כסהו הענן, ושכן הכבוד על ההר, ואחר כן אמר פעם שנית ויכסהו הענן לבאר הימים (קנז)): **טז וישכן**. וכבר שכן הכבוד, כי כן כתוב וירד ה' על הר סיני (למעלה יט כ), ועוד, ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שם כ יח): **ויכסהו הענן**. את משה ואדם לא

יהל אור / קרני אור

ב יח) וכן הוא כפי' על דברי הימים המיוחס מתלמידי רס"ג ז"ל, אמנם זו היא תיקון המלה ועי' הדברים, לאחד מתלמידי רס"ג, כי איך יתכן לומר שבן כלב בן חצרון הוליד לחור בכור אפרתה, וחור מאה ושבעים הוליד חצרון לכלב, הלא חצרון לא הוליד לכלב, וזהו כלב בן יפונה, כי אביו פינה ממעשה העגל היה ג'? וכלב בנו נולד קודם שהיה לו ס' שנה: (קמט) פי' וכלב הוליד: (קנ) שם שם כא: (קנא) שם מבואר. (קנב) דעת הגאון שיתרו בא קודם מ"ת (למעלה יח א), וא"כ היו שם השרים שמינה משה בעצת יתרו, ויאמר הגאון אם לא ידעו השרים הנזכרים בפ' וישמע (פי' בפ' יתרו) אז יגשו הבעלי דברים אל אהרן וחור: (קנג) למעלה יח א: (קנד) וכדעת ר' יוסי הגלילי שזה היה מעשה אחר עשרת הדברות שהיו תחלה לארבעים יום (יומא ד א) ויכסהו הענן ששת ימים למשה, ויקרא אל משה ביום השביעי לקבולי שאר תורה (שם שם ב) וכן הביא רש"י הי"א בסופו, ועיין הגהות הב"ח שם: (קנה) כדעת ר"ע (יומא שם): (קנו) כדעת ר' יוסי הגלילי: (קנז) שכסה הענן את

שקו"ב רש"י: כד) ולאו מקרא זה על הסדר אלא קודם בפלה כלאתי מן המחנה הוא שאמר להם ואעפ"י שנכתב כאן (הוכרו): כה) והוא לבו המחנה ומכוב וכן ה"א הוריכו לגא הכא: כו) דה"א ב יט: כז) דף יא ב: כח) עיין יומא ד ב: כט) עיין יומא שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ
אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ
הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה
בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לָיְלָה׃ פ פ פ

אונקלוס

עֲנָנָא׃ יז וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ
כְּאֶשָּׁא אָכְלָא בְּרֵישׁ
טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
יח וְעַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא
וּסְלֵק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה
בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃
פפפ

ק״ח . עוזאל סימן . תגי סימן . ומפטירין הדבר אשר היה אל ירמיהו בירמיה סימן לד׳

אבן עזרא

ראהו (קי״ח) : ויקרא אל משה ביום השביעי . ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו (קי״ט) כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות : (פיה״ק . ויקרא אל משה ביום השביעי . שהוא ממחרת יום מתן תורה (ק״כ) ויאמר הגאון שלא יתכן להיות אלה ששת ימים אחר מעמד הר סיני , כי היה נראה שהשם התאנף במשה בעבור שלא קראו עד יום השביעי (קכ״א)) : יז ומראה . הנה ההר כולו מכוסה ענן , ובראשו הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת (קכ״ב) : יח ויבא ויעל אל ההר . הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד (קכ״ג) : ויהי משה בהר . שלא ירד , וכתוב על אלה הארבעים יום , לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי (דברי׳ ט ט) (קכ״ד) , וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו : (פיה״ק . וטעם ויבא משה בתוך הענן . שעלה ולא נראה , וישב שם ארבעים יום וארבעים לילה , והם הראשונים ובמשנה תורה אמר לחם לא אכלתי (שם שם)) :

רש״י

למשה . וי״א ויכסהו הענן למשה ו׳ ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ׳ יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים ל) : (יח) בתוך הענן . ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב״ה למשה שביל בתוכו לא) :

חסלת פ׳ משפטים :

קרני אור

ונכרג , וכנו סיני מפלת מרגלים וקנוי על שם דודו קנז , וכני קנז (דה״א ד יג) :

יהל אור

את משה: (קנ״ח) עיין אות קנ״ד : (קנ״ט) בעת שאמר לו השם, עלה אלי ההרה (פ׳ יב) : (קס) שינה כאן ממה שאמר בפי׳ הארוך , כי לפי פירושו שם היה יום השביעי בי״ג לחודש (עיין אות קנ״ד) , ונראה לי שזה הוא פי׳ הגאון, שהגאון יפרש כן , ואח״כ יבאר טעם הפי׳ מהגאון: (קס״א) לפי פי׳ הגאון שהביא הח׳ ז״ל שלא יתכן, קשה הלא השש׳ ימים הם ימי פרישה, שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים (עיין יומא ד ב) : (קס״ב) ומשם קרא אל משה ביום השביעי : (קס״ג) אל הערפל ששם כבוד אלהים: (קס״ד) וכר׳ יוסי הגלילי, ארבעין דהר בהדי ששה דפרישה (יומא שם):

מק״ב רש״י : ל) עיין יומא שם : לא) עיין יומא שם ילקוט שסג :

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה

אבן עזרא

אשר נתן לבניו דת תמימה
אשר יוציא לאור כל תעלומה
יבינינו דבר חכמה רשומה
בפרשת ויקחו לי תרומה

א וידבר . בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן (א) והטעם שיעשו מקדש לשם

יהל אור

(א) סמיכות קא דריש , למעלה כתיב ויעל משה אל ההר , ויפרש שדבר לו שם על דבר המשכן, וכן דעת חז״ל ורוב המפרשים כי כל צווים אלה נצטוה במ׳ יום הראשונים שעלה משה

הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה׃ פ פ פ

עֲנָנָא׃ יז וְחֵיזוּ יְקָרָא דַיְיָ כְּאֶשָּׁא אָכְלָא בְּרֵישׁ טוּרָא לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וְעַל מֹשֶׁה בְּגוֹ עֲנָנָא וּסְלֵק לְטוּרָא וַהֲוָה מֹשֶׁה בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ פ פ פ

ק"ח. פוא"ל סימן. חגי סימן. ומפטירין הדבר אשר היה אל ירמיהו בירמיה סימן לד׳

אבן עזרא

ראהו (קיח): ויקרא אל משה ביום השביעי. ואין צורך לשאלת הגאון למה לא עלה לראש ההר בתחלת עלותו (קיט) כי לא יוכל לעלות כי אם ברשות: (פיה"ק. ויקרא אל משה ביום השביעי. שהוא ממחרת יום מתן תורה (קכ) ויאמר הגאון שלא יתכן להיות אלה ששת ימים אחר מעמד הר סיני, כי היה נראה שהשם מתאנף במשה בעבור שלא קראו עד יום השביעי (קכא)): יז ומראה. הנה ההר כולו מכוסה ענן, ובראשו הכבוד ששם השם הנכבד היה נראה כאש אוכלת (קכב): יח ויבא ויעל אל ההר. הטעם אל ראש ההר ששם הכבוד (קכג): ויהי משה בהר. שלא ירד, וכתוב על אלה הארבעים יום, לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי (דברי ט ט) (קכד), וזה פלא גדול לא נהיה כמוהו לפניו: (פיה"ק. וטעם ויבא משה בתוך הענן. שעלה ולא נראה, וישב שם ארבעים יום וארבעים לילה, והם הראשונים ובמשנה תורה אמר לחם לא אכלתי (שם שם)):

רש"י

למשה. וי"א ויכסהו הענן למשה ו׳ ימים לאחר עשרת הדברות והם היו בתחלת מ׳ יום שעלה משה לקבל לוחות ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים ל): (יח) בתוך הענן. ענן זה כמין עשן הוא ועשה לו הקב"ה למשה שביל בתוכו לא):

חסלת פ׳ משפטים:

קרני אור

ונכרג, וכנו סיגה מפלת מרגלים וקנוי פל שם דודו קנז, וכני את משה: (קנח) עיין אות קנד: (קנט) בעת שאמר קנז (דה"א ד יג):

יהל אור

לו השם, עלה אלי ההרה (פ׳ יב): (קס) שיגה בכאן ממה שבאר בפי׳ הארוך, כי לפי פירושו שם היה יום השביעי בי"ג לחודש (עיין אות קנד), ונראה לי שזה הוא פי׳ הגאון, שהגאון יפרש כן, ואח"כ יבאר טעם הפי׳ מהגאון: (קסא) לפי פי׳ הגאון שהביא הח׳ ז"ל שלא יתכן, קשה הלא השבה ימים הם ימי פרישה, שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים (עיין יומא ד ב): (קסב) ומשם קרא אל משה ביום השביעי: (קסג) אל הערפל אשם שם כבוד אלהים: (קסד) וכר׳ יוסי הגלילי, ארבעין דהר בהדי ששה דפרישה (יומא שם):

מקו"ב רש"י: ל) עיין יומא שם: לא) עיין יומא שם ילקוט שסג:

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה

אבן עזרא

אשר נתן לבניו דת תמימה
אשר יוציא לאור כל תעלומה
יביננו דבר חכמה רשומה
בפרשת ויקחו לי תרומה

א וידבר. בעלותו אל ראש ההר דבר לו על דבר המשכן (א) והטעם שיעשו מקדש לשם

יהל אור

(א) סמיכות קא דריש, למעלה כתיב ויעל משה אל ההר, ויפרש שדבר לו שם על דבר המשכן, וכן דעת חז"ל ורוב המפרשים כי כל לווים אלה נלמוה במ׳ יום הראשונים שעלה משה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ־
לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ
אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־
תְּרוּמָתִי: ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר
תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת:

אונקלוס

לְמֵימַר: ב מַלֵּיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיַפְרְשׁוּן
קֳדָמַי אַפְרָשׁוּתָא מִן כָּל
גְּבַר דְּיִתְרְעֵי לִבֵּהּ תִּסְּבוּן
יָת אַפְרָשׁוּתִי: ג וְדָא
אַפְרָשׁוּתָא דְּתִסְּבוּן
מִנְּהוֹן דַּהֲבָא וְכַסְפָּא

רש"י

(ב) ויקחו לי תרומה. לי לשמי א): תרומה. הפרשה יפרישו לי ממונם נדבה ב): ידבנו לבו לשון נדבה ג) והוא לשון רלון טוב פיישנ"ט בלע"ז: תקחו את תרומתי. א"ר ג' תרומות אמורות כאן ד) אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ה) ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהן קרבנות לבור. ואחת תרומת המשכן נדבת כל א' וא' שהתנדבו. י"ג דברים האמורים בענין ו) כולם הולרכו למלאכת המשכן או לבגדי כהונה כשתדקדק בהם: (ג) זהב וכסף ונחשת וגו'. כלם באו בנדבה איש איש מה שנדבו לבו חוץ מן הכסף שבא בשוה מחלית השקל לכל אחד. ולא מלינו בכל מלאכת המשכן שהולרך שם

אבן עזרא

לשם הנכבד וישכון בתוכו, ושם ידבר עם משה ולא יעלה אל ההר (ג): ב מלת ויקחו לי. כגזרת סורה אלי (שופ' ד יח) שיסור הנקרא ממקומו ויקרב אליו (ג), וככה שיקח מאתו ויתן לי (ד), וככה קחי נא לי מעט מים (מ"א יז י) (ה): (פיה"ק. ויקחו לי תרומה. מלת לקיחה עם למ"ד כמו נתינה, וכן קחי נא לי מעט מים (שם) הלא תראה כי מלת סר, אם אחריה אל בשלש נקודות, יהיה הפך סור קשור עם מ"ם אחריו (ו)): ג וזאת. אמר הגאון כי לא מצאנו כסף במשכן כי אם כסף פקודי העדה (ז), אם כן איך כתוב כי הכסף נדבה (ח), והוא השיב כי כסף אחר היה נדבה לצורך שלחן כסף, כי לא יתכן שלא יהיה שם שלחן לתקן עליו שום דבר, או לחתוך או לרחוץ עליו ולחצוצרות ולמזרקים (ט) ולפי דעתי אין צורך, כי הכתוב לא חשש להוציא דבר אחד משלשה עשר דברים (י) [א], כי החמשה עשר היו נדבה (יא), וכמוהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם (בראי לה כו) ובנימין לא נולד כי אם בארץ כנען, ועוד בשבעים נפש ירדו אבותיך

יהל אור

ההר לקבל הלוחות: (ב) ולא יצטרך עוד לעלות אל ראש ההר וכן פי' הרמב"ן: (ג) עיין אות ו: (ד) ופי' שיקחו ממונם הפרשה לתת לשמי ולעבודתי: (ה) ופי' קחי מביתך והביאי לי: (ו) וכן יאמר הא' ז"ל (ברא' יט ב) עיין באורי שם: (ז) למטה לח כה: (ח) איך יחשוב פה הכסף בין הדברים הנדבים: (ט) פי' שלבד מחלית השקל שהובא בשוה, בא גם כסף אחר לנדבה שממנו עשו כלי שרת, ועליו אמר כאן זהב וכסף ונחשת, והזכירו בין הדברים הבאים בנדבה, וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין בפי' הקצר למטה ל' עז: (י) דעת הא' ז"ל שהיו ששה עשר דברים וכן הוא דעת רבינו סעדיה גאון, ואלו הן זהב, כסף, נחשת, תכלת, ארגמן, תולעת שני, שש, עזים, עורות אלים, עורות תחשים, עצי שטים, שמן למאור, בשמים, סמים, אבני שהם, אבני מלואים, הרי ששה עשר, ועיין קרני אור: (יא) והכסף היוצא, בקע לגלגלת:

קרני אור

[א] עיין יהל אור, וכן מנה רס"ג ששה עשר דברים, ויש שמנו רק חמשה עשר, כי הבשמים והסמים הכל אחד ורש"י ז"ל סניא במספר רק י"ג דברים ומקורם (תנחומא א תרומה אות ס, תנחומא ב אות ד, חזית פ"ד ב עה"פ שלחיך פרדס רמונים ילקוט תסג) והדרש שם, לא תהיו סבורים שאתם גומלים עלי י"ג דברים, כנגד י"ג דברים שספקתי לכם במצרים ואלו הן ואלבישך רקמה (יחז' טז י, יא יב), רק חלוקים בחשבון המספר, עיין ברא"ם במאמר דעת רש"י, ויחשוב תכלת וארגמן ותולעת שני אחד, וכן בשמים לשמן המשחה ולקטורת הסמים אחד, ובחזית לא יחשוב שמן למאור ובשמים לשמן המשחה, כי אינו חושב רק דברים של בנין שאינם כלים ואינם מתנים ושמן למאור ובשמים לקטרת כלים, ושמן המשחה מתנה אחר העיגון וי"מ שזהב

מקורי ובאורי רש"י: א) לפי שכלפי מעלה לא שייך למימר קח לי: ב) כת"א: ג) כאלו אמר ידבנו, והנו"ן מובלעת בדגש הדל"ת: ד) מגילה כט ב, ירושלמי שקלים פ"א ה"א, וכאן לא פירש כ"א תרומת המשכן; וכן ועיין רש"י מגילה שם ד"ה שלש תרומות: ה) למטה לח: ו) עיין קרני אור בפרק א ועיין תנחומא א ס, וכמו יוסף עם תנחומא כ ד ספ"ז וילקוט שכג שמד הרבה דרשות על מלת לי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד וּתְכֵ֥לֶת וְאַרְגָּמָ֖ן וְתוֹלַ֣עַת שָׁנִ֑י

ונחשא: ד ותכלא וארגונא וצבע זהורי

אבן עזרא

(דברי י כב), ובני יוסף לא ירדו כי שם נולדו (יב) והזכיר בתחלת הנדבה הנכבד שהוא הזהב, והשלים בנכבד אבני שוהם ואבני מ/ואים, כי לא נמצאו רק אצל הנשיאים, ולא כן הזהב, כי ברוב הקהל נמצא, והנה לא היה במעשה המשכן ברזל (יג), וכתוב בבית ראשון, ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מ"א ו ז) (יד): (פיה"ק, והזכיר הגאון כל התרומות ושיעורן, ואין צורך, כי זאת תרומת נדבה, ובעבור שיש תרומות חיוב, אמר בתחלה ויקחו לי תרומה (טו) ואח"כ פירש מה היא, והיא ששה עשר דברים, ואלה הם, זהב למלאכת כל דבר נכבד, והוא נכבד בעבור היות תולדתו ישרה, והוא עומד (טז) ואחריו כסף למלאכת האמצעי (יז) כאשר הוא שני לזהב, ואחריו נחושת למלאכת החיצונה (יח) כי הוא למטה מהכסף, ותי"ו נחושת נוסף, כי מצאנו נחושת ממורם (מ"א ז מה) ובלא תי"ו, אם בשרי נחוש (איוב ו יב) (יט) והנה אין במלאכת המשכן ברזל, וסודו ידוע (כ) וכן ומקבות והגרזן וכל כלי ברזל לא נשמע בבית (מ"א ו ז) וכן לא תניף עליהם ברזל (דבר' כז ה) (כא)):

ד ותכלת. אמר יפת שהוא כדמות שחרות, כי הוא תכלית כל הצבעים (כב) והכל ישוב אליו (כג), והוא לא ישוב במעשה אדם לעולם (כד), ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר (כה): וארגמן. כדמות אדום, ובדברי הימים ארגון (דה"ב ב ו) (כו) ובלשון ערבי ארגואן, וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי (כז): ותולעת שני. וכתוב ושני התולעת (ויקרא יד ו) *) כמו מצור החלמיש (דברי' ח טו) חלמיש צור (שם לב יג) והגאון אמר בן קרים"ז כי הוא אדום, רק איננו כצבע הארגמן, ובעבור תולעת (כח) אמרו רבים כי הוא משי (כט) [ב]: ושש. הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו, רק הוא לבן ואינו צבוע, שש ורקמה ממצרים (יחז' כז ז) (ל) והגאון תרגמו בלשון ערבי עושר, וידוע הוא עד היום: ועזים. שער העזים (לא): (פיה"ק. ותכלת. הוא עין

רש"י

כסף יותר שנאמר וכסף פקודי העדה וגו' בקע לגלגלת וגו' ז) ושאר הכסף הבא שם בנדבה עשאוה לכלי שרת ח): (ד) ותכלת. למר לבוע בדם חלזון ולבעו ירוק ט): וארגמן.

קרני אור

כסף ונחשת אחד, שהם כולם מיני מתכות, והתוקוני לא יחשוב אבני שהם ואבני מלואים שהביאו הנשיאים, ולפ"ז קשה הלא הוא בעצמו כתב (למטה לה כז) דהנשיאים הביאו ג"כ שמן המשחה א"כ לא הוי י"ג, ורס"ג ביחשוב פה ששה עשר דברים יחשוב כנגדן כיחו' ג"כ ששה עשר מיני תכשיטין עיין (הגלוי להריק"ס לד ג): [ב] עיין יהל אור, ורכ"ח כתב, שלא מלינו משי בנדבת המשכן לפי שהוא יוצא מגוף השרץ שהוא התולעת ולא הוכשר למלאכת שמים אלא דבר טהור ובעינן שאמרו נתחש, ולבע תולעת השני אינו מגוף התולעת אלא מתוך גרגרים שהתולעת בתוכה,

יהל אור

(יב) וכן פה אם הכסף לא היה בנדבה מכ"ז בכללות השקל גם הכסף: (יג) עיין רש"י למעלה כ כב: (יד) עיין בפי' הרד"ק שם: (טו) כי מלת תרומה נאמרת בחובות ובנדבות: (טז) כי הוא עומד ומתקיים זמן הרבה: (יז) לכלי שרת והיו גם לאדנים: (יח) למזבח העולה ולכליו: (יט) שת"ז לחוזק ועלם המתכת: (כ) דעת הח' ז"ל בס' שמות המזלות, כי הברזל מחלקו של מאדים שהוא הפך המקום, ואל ישתבש עליך דבר שאמר על שבתאי שהברזל מחלקו, כי שם ביאר על הברזל שים עליו הלודה, אבל הברזל וכלי המלחמה וההרג מחלקו של מאדים: (כא) עיין אות יג: (כב) הוא יפרש אותו מגזרת תכלית, הטעם גוון שחור שהוא תכלית כל הצבעים, וכן הוא דעת הרמב"ם (הלכות ציצית פ"ב ה"ב): (כג) ויש שאינם גורסים המלות „והכל ישובו אליו" מפני שלשון ישובו משמע שהיה כן מקודם: (כד) כי כל הצבעים יתהפכו למראה שחור, והצבע שחור לא יתהפך למראה אחר: (כה) וכן הוא בג' (יבמות ד ב) תכלת עמרא הוא, ומה שפי' שהוא ירוק עיין אות לב, וכן פי' רש"י ז"ל למר לבוע בדם הלזון וצבעו ירוק: (כו) וכן ת"א על ארגמן ארגונא: (כז) ומין אחר לא יקלוט אותו הצבע: *) וככתוב „ואת שני התולעת": (כח) בעבור שהוא הוה מן התולעת: (כט) וכן הוא דעת הרד"א, אבל הוא יאמר כי כל השלשה מינים תכלת וארגמן ותולעת שני הם כולם משי, והתכלת הוא המשי הצבוע בצבע דומה לים, והארגמן הוא המשי הצבוע אדום, והתולעת שני הוא המשי שהוא נאה כפי תולדתו ואין לו צבע אחר: (ל) וככתוב „שש ברקמה" שש הוא פשתן מצרי, שהוא משובח מאד במינו, ודעת הרלב"ג כשהוא כפול ומכופל ששה חוטים ביחד נקרא שש או שש משזר, וכשהוא חוט אחד לבדו נקרא בד, מורה על היחידי, כמו שש שמורה על ששה, וגם הדבר בעצמו הוא פשתים או בוץ, ולא כן דעת הח' ז"ל בפי' הקלר (פסוק יז): (לא) הוא למר העזים הרך ההוה בעזים סביב שרשי השערות הקשות שהוא בתכלית הרכות:

כן

מקו"ב רש"י: ז) למטה לח כה וכו: ח) והנה לדעת רש"י (עיין למטה ל טו) נתנו איש מחלית השקל, וגם התנדבו כסף איש כלבו: ט) עיין יהל אור אות כה ואות לב:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

זְבוּן וּמְעַזֵי: ה וּמַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְקֵי וּמַשְׁכֵי

וְשֵׁשׁ וְעִזִּים: ה וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים

רש"י

למר לבוע ממין לבע ששמו ארגמן י): ושש. הוא פשתן יא): ועזים. נוצה של עזים יב) לכך ת"א ומעזי יב) דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא: (ה) מאדמים. צבועות היו אדום לאחר

אבן עזרא

קרובה לשחרות, והיא כעין דומה לשמים, על כן פתיל תכלת לזכרון במעשה ציצית (לג), ויתכן שנקרא כן בעבור שזאת העין תכלית כל העינים, כי אין אחרית, כי הלובן תחלה (לד): וארגמן. עין, והוא קרוב מאדום (לה) ומצאנו זה הלשון בדברי הימים בוי"ו תחת מ"ם (לו) וכן בלשון ארמית (לז), וכן רוב לשון קדר (לח) [ג]: ותולעת שני. גם הוא עין והוא נגזר ושרשו תולעת (לט), ויתכן היות פירוש שָׁנִי השני לעין הלובן (מ) [ד] כי זאת העין היא כמו אמצעית בין הלובן והשחרות (מא), ומצאנו סמוך תולעה אל שני כמו זה, ויש הפך כמו ושני התולעת (ויקרא יד ו) (מב), גם ימצא תולעת לבדו, ובלא תי"ו, האמונים עלי תולע (איכה ד ה) (מג) גם שני לבדו, גם בתוספת מ"ם, אם יהיו חטאיכם כשנים (ישעי' א יח) (מד), והקרוב אל הדעת כי עין התכלת בפשתים, וי"א בצמר גפן (מה) והארגמן בצמר, ותולעת שני במשי (מו) ושש הוא הבד, והוא הפשתים רק הוא לבן ואיננו צבוע: ועזים. שער העזים, והנו צמר עזים (מז), וארגמן צמר הכבשים, ודע כי שש תרגמו הגאון מין ממיני פשתים במצרים והוא דק מאוד, ויפה תרגם, והעד וילבש אותו בגדי שש (ברא' מא מב) (מח)): ה ועורת אילם. שהם גדולים (מט), וזאת האומנות בארץ אלנודמא"ם (נ), ונקרא נודמאגסי: תחשים. מן חיה היתה ידוע בימים ההם, כי כן כתוב ואנעלך תחש (יחז' טז י) (נא), והנה כבר היה נודע (נב): ועצי שטים. יש מקדמונינו שאמר (נג) שיעקב אבינו נטעם, וישראל הוציאם ממצרים במצות משה, והראיה וכל אשר נמצא אתו (למטה לה כד) כמו התכלת והארגמן (נד), ויש לתמוה למה נאמר אשר נמצא אתו, לצרכו (נה) [ה] ואם אמרנו כן (נו) יש לתמוה

יהל אור

(לג) כן הוא בג' (מנחות מג ב, חולין פט א, סוטה יז א) מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, ועיין רש"י סוטה שם: (לג) והאריה השחור, וכפי' הארוך הביא הפי' בשם יפת ולא הסכים לו: (לד) וכן כתב הרמב"ם פ"ח מהלכות כלי המקדש הי"ג, הארגמן הוא צמר צבוע אדום: (לה) בדה"ב ב ו "ארגוון": (לו) "ארגוונא" וכן ת"א: (לז) שהוא לשון הערב וישמעאל: (לח) וכן כתב רש"י ז"ל (ישעי' א יח) שהוא צמר צבוע אדום ע"י גרעינין שיש תולעת בכל אחד מהן: (לט) מלת שני הוא בחור לאיזה צבע שיש בו: (מ) ואם כתוב "תולעת שני, הוא ע"ש שהוא צבוע פעמים וכן פי' הגר"א שהנצבע בצבע ראשון הוא נקרא תולע, והצמר הצבוע מהתולע בשניה זהו שני, והצבע שלו יותר אדום: (מא) עיין מעשה חושב פ"ג שיבאר ההבדל בין תולעת שני ובין שני תולעת: (מב) בכלל המתואר בתואר: (מג) שת"ז לצבע אדום: (מד) ודעתם, כי כתוב וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות בתוך התכלת (למטה לט ג) ואיך יתכן הזהב להעשות עם צמר כי הזהב לא יתישר עם הצמר: (מה) עיין אות כט: (מו) עיין אות לא: (מז) עיין אות ל: (מח) כי גם איל בן שנה נקרא איל, אך עורו קטן ורך, לזה יפרש שהם גדולים: (מט) שם יודעים לעשות עורות ולהאדים אותם: (נ) והיו עושים ממנה מנעלים, ועיין ברא"ם מה שטען ע"ז, ובס' מעשה ה' מה שהעיר על הרא"ם: (נא) בסימנין: (נב) עיין מקו"ב רש"י אות טו: (נג) שכתוב שם ג"כ תיבת "אתו", וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן (למטה לה כג), דייק מתיבת "אתו" שמשמע מכבר, וכן הוא בחזית שם, אשר נמצא עצי שטים אין כתיב כאן, אלא אשר נמצא אתו, מתחלה: (נד) ולתרץ התמיה כי זה היה מה שהוליאום לצרכם, וזהו משה לכל איש אשר נמצא אתו, כי לולי זה היה אומר וכל אשר הוליאו עצי שטים הביאום, אחרי שבכוונה נטעם יעקב ובכוונה הוליאום: (נה) פי' ואף אם נאמר כן ר"ל

קרני אור

(פי' בהזולפת ניזוית מהם), ועיין רמב"מ בפ"ג מהלכות פרה אדומה ה"ב, וכן הוכיח הרא"ם בראיה ברורה שזה הצבע הוא כצמר דוקא: [ג] עיין יהל אור לד, והרלב"ד השיגו, וכתב, ארגמן ארוג משני מינין או מכלשה לצעין על כן נקרא ארגמן, והמשנה למלך השיגו שם, וכזהר ובתקונים נמצא בכמה מקומות שהארגמן כלול מכמה גוונין (כדעת הרלב"ד) ונזכר שם לפעמים שעקר גוון שלו ירוק, ולפעמים משמע שעיקרו אדום, ועיין (מעשה חושב פ"ג ס"ב) בקיים דעת הרלב"ד שהארגמן כלול מכמה גוונין, וכתב שם צמר צבוע בארגמן והוא גוון ירוק כמראה הקשת שמפורב בו לבן אדום ושחור: [ד] (ובמנחות מב ב) ר"י בן דהבאי אומר אפילו מראה שני שבה כשר, משום שבצמר ושני תולעת, ופי' רש"י דמראה שני של זהורית קרוי תולעת: [ה] וע"ז השיג הרא"ם וכתב "ונראה

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אבן עזרא

למה הוציאו עצי שטים, כי מה צורך יש להם (נו) [ו] ועוד הנה המצרים חושבים כי לזבוח הם הולכים ואחר כך ישובו ועל כן השאילום (נז) ואיך יוציאו קרשים רבים אורך כל אחד מהם עשר אמות, גם בריחים, והם עברו על מצרים מקום המלוכה, ומה היתה תשובה לשואליהם, למה יוליכו עצי שטים, והם הולכים לזבוח דרך שלשת ימים (נח) [ז] והנה לא ידענו אם קבלה היתה ביד אבותינו שממצרים הוציאום, גם אנחנו נסור אל משמעתם, ואם סברא היא יש לבקש דרך אחרת, ונאמר כי היה סמוך אל הר סיני יער עצי שטים (נט) [ח] ובבואם שם, אמר להם ששם יתעכבו הרבה, ואין עליהם ענן כאשר פירשתי (ס), אז עשה כל אחד סוכה, והנשיאים עשו כדמות חצרות, כל אחד כפי מעלתו וכרתו כל היער (סא), כי עם רב היו ועשו סוכות, ומשה לא דבר להם דבר המשכן, רק אחר יום הכפורים, וזה טעם וכל אשר נמצא אתו (סב) [ט]: (פיה"ק. **ועורת אילם.** הם כבשים גדולים, ויש הפרש בין מאדמים ובין אדומים, כי האדומים הם כן בתולדותם, והמאדמים אדם צבעם (סג) והיא מלה על משקל משובצים, שהם פעולים מהבנין הכבד הדגוש (סד), ונקמץ האלף ולא בא בשורק (סה) בעבור איותו מהגרון (סו): **תחשים.** עור בהמה שהוא עב, כי תנעל לא יעשה כ"א מעור עב כעור השור, ולפי דעתי שהוא שור, והכתוב אומר ואנעלך תחש (יחז' טז י) (סז) [י]: **ועצי שטים.** חברה שטה במ"ם, כאשר חברו סאה, ואמרו שלש סאים (ברא' יח ו), ועצי שטים, וי"א שהמדבר כרתום (סח), והנכון בעיני שהוציאום ממצרים, והעד וכל אשר נמצא אתו עצי שטים (לממה לה כד) (סט), והיו להעמיד האהלים (ע), רק אהלים גדולים שהם גבוהים (עא) כי עשר אמות ארך קרש עצי שטים (עב), והתימה הבריחים (עג), וי"א מחוברים היו (עד), וי"א ששטה היא ארז, והעד אתן במדבר ארז שטה (ישעי' מא יט) (עה) וזאת תעודות איננה קיימת (עו) [יא]:

רש"י

עבודן יג): **תחשים.** מין חיה ולא היתה אלא לשעה והרבה גוונים היו לה לכך מתרגם ססגונא ששש ומתפאר בגוונין שלו יד): **ועצי שטים.** ומאין היו להם במדבר, פירש רבי תנחומא יעקב אבינו צפה ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות משכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה לבניו

קרני אור

לי שאין מקל אלא שמ"ה כלל על דברי רז"ל, כי מה בטענו למה נאמר אשר נמצא אתו לצרכו, והלא גם לא הוציאום לצרכם אלא במצות משה אינה טענה, כי מי גילה לו שפי' אשר נמצא אתו לצרכו, דלמא כל אשר הוציא מהם ונמצא אתו הוא דקאמר, כי משה צוה כדרך כללות שיוציאו ארזים ממצרים, ויש מי שהוציא ונמצא אתו, ויש מי שלא הוציא ולא נמצא אתו: [ו] ומ"ז כתב הרא"ם שהטענה הזאת נתבטלה, כי אין פי' אשר נמצא אתו לצרכו: [ז] גם מ"ז השיב הרא"ם ז"ל ואמר שאינה טענה כלל מפני שיש להם להשיב שאמרו צריכים לבנות בית גדול ומזבחות רבות לה' אלהינו להעלות בם זבחים עיי"ש, וכן כתב בעל מעשה ה', אדרבה כי זו היא טענה להוציאם, כי אם היתם במחשבה ללכת מצד וכל למה יקחו להם עצי שטים עיי"ש: [ח] והרדי"א כתב, ויותר נכון הוא שהיה באים עמים מכל הסביבות אל מחנה ישראל למכור כל מיני סחורות, ומהם קנו השמן למאור, והבשמים ובמן למשחה ולקטרת, כי אין לחשוב שהוציאו כ"ז ממצרים, ומהם ג"כ קנו עצי שטים: [ט] ולא כן דעתו למעלה טו כב כי שם כתב שהוציאו עצי שטים ממצרים, וכן פי' בפי' הקצר עיין אות סח: [י] והרלב"ג כתב, אחשוב כי הם תיבים גדולים, ועורותיהם יותר חזקים ויותר קשים, ויותר נבחרים מהאילות, על כן כתוב ואנעלך תחש, שהוא הנבחר שבעורות לעשות מנעלים, ורז"ל אמרו שהוא מין חיה ובעורה גוונין הרבה: [יא] וכן כתב הרמב"ן אחרי שאמר הביא אתן במדבר ארז שטה, משמע שכן

יהל אור

ר"ל שנפרש שהוציאו לצרכם: (נו) פי' אם אמרנו שהוציאו לצרכם, ולא נחוש מהטענה הראשונה שטענו, והלא הם לא הוציאו לצרכם אלא במצות משה, מכל מקום יש לתמוה, מה צורך יש להם באותם הארזים: (נז) וכן פי' הא' ז"ל (למעלה י י): (נח) וישובו מיד, ולבנות בנין מארזים רבים שיובילו עמהם עם הבריחים המלאכה לימים רבים: (נט) והם עצים הנקראים שטים, וכן כתיב וישב ישראל בשטים (במד' כה א) והוא מין ארז, ועיין בנתה"ש מה שהאריך בזה: (ס) עיין (למעלה טו כב) ובבאורי שם: (סא) שאל"כ היה לו למשה לצוות שיכרתו עצי שטים מהיער: (סב) מה שכרת כל אחד מהיער לצרכו: (סג) וכן פי' רש"י ז"ל ,צבועות היו אדום לאחר עבודן", והנה מאדמים, בעבור שהם נפעלים ע"י אדם ואשר הם בטבעם יאמר אדומים: (סד) הוא לשון בינוני פעול מבנין הכבד הדגוש היוצא מן הפעול' המאדם: (סה) ובא קמץ חטף תמורת השורק: (סו) מאותיות אהח"ע: (סז) עיין אות כ: (סח) ודעתם כי שטה היא ארז ועיין אות עה: (סט) פה קיים מה שסתר בפי' הארוך, ואלו ראה הרא"ם ובעל מעשה ה' מה שפי' כאן בפי' הקצר שיסכים לדרז"ל לא הרגישו עליו. כן,

ומן התימה איך העלימו המשיגים עין מן פירושו (למעלה טו כב) שכתב ג"כ שהוציאו עצי שטים ממצרים, עיין קרני אור הערה ט, וגם חכמי המקרא (המבחר) הסכימו לזה: (ע) והעצי שטים היו להעמיד אהלים שם במדבר להגן מפני השרב והשמש: (עא) רק התמיהה, מפני מה הוצרכו להעמיד אהלים גדולים גבוהים כ"כ: (עב) והיו האהלים גבוהים מאוד: (עג) שהיו ארוכים מאוד: (עד) שהיו מחוברים משתי חתיכות עיין בפי' הקצר (לקמן כו ל) ובבאורי שם: (עה) פה יבאר טעם הי"א שאמרו שהמדבר כרתום מפני ששטה היא מין ארז, וארזים כאלה היו במדבר ויביא ראיה מן ארז שטה, ויהיה ארז שטה דבוק, כלומר מין ארז הנקרא שטה: (עו) ומה שקיים

כפי'

מקו"ב רש"י: יג) ר"ל שאין מאדמים תואר לאילים שא"כ הול"ל אדומים, ועיין יהל אור אות סג. יד) תנחומא א ו, תנחומא כ ה, שבת כח א וכ', ירושלמי שבת פ"ב ה"ג קה"ר פ"א פס"ם מב ששים, פסי"ל פסקא אלי, ועיין מגן אות לד שם ילקוט שכד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

בסמנא ואעי שטין : ו משחא לאנהרותא בוסמיא למשחא דרבותא ולקטרת בוסמיא : ז אבני בורלא ואבני אשלמותא

ועֹרֹת תחשים ועצי שטים : ו שמן למאר בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים : ז אבני־שהם ואבני מלאים לאפד ולחשן :

רש"י

ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים (טו) : (ו) שמן למאור. שמן זית זך להעלות נר תמיד : בשמים לשמן המשחה. שנעשה למשוח כלי המשכן והמשכן לקדשו והוצרכו לו בשמים כמו שמפורש בכי תשא (טז) : ולקטרת הסמים. שהיו מקטירין בכל ערב ובקר כמו שמפורש באתה תצוה (יז) ולשון קטרת העלאת קיטור ותמרות עשן : (ז) אבני שהם. שתים הוצרכו שם לצורך האפוד האמור באתה תצוה : מלואים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים ומקום המושב קרוי משבצת (יח) : לאפד ולחשן. אבני השהם לאפוד ואבני המלואים לחשן. וחשן ואפוד מפורשים באתה תצוה והם

אבן עזרא

ו שמן למאור. לצורך המאור כמשפט (עז), אמרו חכמי הדור כי טעם ולקטרת הסמים הפוך, וכן הוא הסמים בעבור הקטרת (עח) [יב], אם כן, למה לא נאמר כן, ולשמן המשחה בשמים (עט), ועוד ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה ולקטרת הסמים (למטה לה כח) (פ), והנכון בעיני שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת (פא) [יג] וככה קבלת האמת (פב) : פירוש. שמן למאר. למאור בלילה : בשמים לשמן המשחה. והם ארבעה (פג) והסמים שהם נקראים גם הם בשמים בעבור ריחם הטוב (פד)) : ז אבני שהם. כוללת כל האפוד ואחד מהחשן (פה) : מלואים. עוד אפרש (פו) : פירוש. אבני שהם. לאפוד : ואבני מלואים. לחשן (פז), ויאמר יוסף הבבלי (פח) כי טעם מלואים, בעבור היות החשן כפול והאבנים באמצע (פט) ואחרים אמרו כי נקראו כן בעבור היות החשן מלא אבנים, והאפוד איננו כן כי הוא גדול, ושתי אבנים לבד על שתי כתפותיו (צ) [יד] והגאון אמר כי טעם

יהל אור

כפי' הארוך סתר פה : (עז) שם „מאור" מלין הדבר והמקום שבו נתון הדבר להאיר על ידו, ויפרש שמן למאור (בפתח הלמ"ד שהוא מקום היא הדעת) לצורך המאור, הידוע, והיה בו שמן זית זך כמשפט להעלות נר תמיד, גם יש לפרש, כמשפט כל למ"ד במקום בעבור : (עח) פי' לצורך קטורת הביאו סמים, וכן פי' הרשב"ם ורב"ח והחזקוני, ודעתם שאין הסמים בכלל הבשמים : (עט) ואז לא היה מקום לטעות, וידענו שהוא דוקא על שמן המשחה, ואין הסמים בכלל הבשמים : (פ) כי במעשה לא הזכיר הכתוב שהביאו סמים אלא בושם, א"כ כולם בכלל הבשם, וכן כתב הרמב"ן : (פא) פי' שמלת „בשמים" כוללת לשניהם, לשמן המשחה ולקטרת : (פב) כי יכנסו בקטרת בשמים שבלת נרד וכרכם וקנמון כדברי רז"ל, ולא הוצרך להזכיר ובשמים וסמים לקטרת בעבור שהזכיר לקטרת הסמים, כאשר לא הזכיר שמן לשמן המשחה, וכן פי' הרמב"ן וכתב „וזהו הנכון" : (פג) ומפורשים למטה ל, כג כד : (פד) בשמים הוא שם כלל לדברים החשובים בבעלי הריח, וגם הסמים בכלל הבושם : (פה) ויהיה פי' הכתוב אבני שהם שלש, שתים לאפוד ואחת לחשן וכן פי' הרמב"ן, ועיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז : (פו) ופי' כפי' הקצר : (פז) וכן פי' רש"י ז"ל : (פח) עיין ערכו בראש ס' בראשית : (פט) השנים עשר אבנים היו במלוא החשן מלבד : (צ) שתי אבני השהם

קרני אור

הטעם אין צרכו להיות גדל במדבר, ואינו א"כ המין שזכרו בעלי המסעות שגדלה במדבר הערב, וכן אלו היתה הטעם תלויה במקומות הגדל, איך יאמר הכתוב וכל אשר נמצא אתו עצי שטים, ולכן א"ל שהוציאום ממצרים : [יב] וכן משמע דעת מניח הטעמים שהטעים מלת המשחה בזקף שמפסיק יותר מטעם השמא שגמלת בשמים ואילו היתה תיבת בשמים מוסב גם על הקטרת היה לו להעמידו בטעם מפסיק יותר (למכמ"ן) : [יג] וכן פי' הרלב"ג והרדי"ת, וכן דעת אונקלס שתרגם בשמים וסמים בלשון אחד „בוסמיא" ולפ"ז תיבת בשמים הכוללת מוסבה גם על קטרת הסמים, וכן כתיוב"ע לפיטומת דמשח ריבותא, ולפיטומת דקטרת בוסמיא : [יד] וכן פי' הרדי"ת שבעבור שהיו

מקו"ב רש"י : טו) תנחומא ח ט, תנחומא ב ס, ב"ר פל"ד ד חוית פ"א סה"פ עד שהמלך במסכו ילקוט שמע : טז) למטה ל : יז) כלומר גם מפורש רק שהיו מקטירים ערב ובקר כי הסמים עצמן מפורשים בכי תשא : יח) עיין רש"י למטה כח יא :

כלואים, חדבק האבנים בחשן ויהיו ערוכים (צא) [טו] ובראשית הנדבה הזכיר הנכבד והוא הזהב, ובאחרונה האבנים היקרות, והזהב לעשות כפורת עם שני כרובים (צב) [טז], וזר הארון עם ארבע טבעותיו (צג), והמנורה וכפתוריה וקנותיה ונרותיה ומלקחיה ומחתותיה (צד), וזר השולחן וזר מסגרתו (צה) וארבע טבעותיו והקערות והכפות והקשות והמנקיות (צו), וזר מזבח הקטרת ושתי טבעותיו (צז), ושתי משבצות ושתי שרשרות ושתי טבעות לאפוד (צח) ושרשרות וארבע טבעות זהב לחשן (צט), וציץ נזר הקדש וחמשים קרסי המשכן, וטבעות הקרשים (ק) גם ווי עמודי המסך (קא) ופעמוני זהב (קב) גם ווי עמודי הפרכת (קג) וזהב במעשה האפוד והחשן ובשבוצים (קד) וצפוי הארון מבית ומחוץ (קה) וכן בדיו (קו), וצפוי השולחן וכן בדיו (קז), וצפוי עמודי הפרכת (קח), וצפוי עמודי המסך (קט), וצפוי מזבח הקטרת וכן בדיו (קי), וצפוי קרשי המשכן ובריחיו (קיא) והכסף לאדני המשכן, והוא הנקרא קדש (קיב), ואדני הפרכת (קיג), גם ווי עמודי החצר וחשוקיהם (קיד) והנחשת לקרסי האהל חמשים (קטו) ואדני המסך חמשה (קטז), וצפוי המזבח והסירות והיעים והמזרקות והמזלגות והמחתות ומכבר (קיז) וצפוי בדי המזבח (קיח) וששים עמודי החצר וששים אדניהם (קיט) וכיור וכנו וכל היתדות (קכ), ותכלת למעיל האפוד (קכא), ופתיל הציץ ופתיל הריכוס (קכב) ובגד שרד על הארון ועל השולחן ועל המנורה, ועל מזבח הזהב ועל כל כלי השרת (קכג), וכן במעשה המשכן והפרכת והמסך והאפוד והחשן (קכד), ורמוני המעיל וכל הלולאות ומסך השער ולאבנט (קכה) וארגמן לבגד על מזבח העולה (קכו), ובמעשה המשכן והפרכת והמסך והאפוד והחשן, ומסך שער ולאבנט (קכז), ותולעת שני לפרוש על כלי השולחן (קכח), ובמעשה המשכן גם הפרכת והמסך והאפוד והחשן, ורמוני המעיל ומסך שער החצר, ובמעשה האבנט (קכט), ושש במעשה המשכן, גם הפרכת ומסך שער החצר ולאפוד ולחשן, וכל קלעי החצר, וכתנות אהרן ומצנפתו ואבנטו (קל), וכתונת בניו והאבנטים והמגבעות וכל המכנסים (קלא), וחכם גדול בספרד, שטעה בפי' בד, כי אמר שהוא חוט אחד לבדו הפך משזר (קלב), והנה שכח, ואת מכנסי הבד שש משזר (למטה לט כח) (קלג) ומצאנו משזר על תולעת

קרני אור

אבני השהם באפוד מועטות וגדולות, שהיו שתי אבנים שהיו חקוקים בהם שמות השבטים מפותחים על האבן האחת, וששה על האבן השנית, ולכן היו מונחות באפוד על שתי כתפיו כל אבן בפני עצמה מסובלת זהב בכתף, ולכן שלא היו אבני השהם חבר באפוד מחוברות זו לזו לא נאמר בהם במלואותם, אמנם בחשן שלוש שיהיו י"ב אבנים סמוכות ומחוברות זו לזו והיה היה קטן, כמו שאמרו זרת ארכו וזרת רחבו, והיו בו ד' טורים מהאבנים, ועשה החשן כלו מלא אבנים, ומפני שהאבנים ההם היו ממלאים את החשן נאמר באבני החשן לשון מלוי: [טו] עיין ברש"י ז"ל דעתו באבני המלואים, וברמב"ן מה שהעיר על רש"י ז"ל, ובגדי"א מה שהשיג על הרמב"ן בזה: [טז] והנה זכר הכתוב כלי המשכן בקדימה ואיחור כפי החומר שהיו נעשים ממנו מהדברים שזכרו בנדבה, ולפי שהתחילה הנדבה בזהב וכסף ונחשת ואחריו תכלת וארגמן וגו' התחיל לבאר מיד מה שעשה מן הזהב, וביאר הארון והשלחן והמנורה שהיו מזהב, ולכן לא התחיל במשכן אלא בארון, ולפי שבמשכן היה ג"כ זהב בקרשים והטבעות וכסף באדנים, ונחשת בקרסי יריעות עזים, והיו ג"כ ביריעות המשכן תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר, לכן זכר המשכן אחר אלה הכל כפי ערך החומר ומעלתו מהדברים המתגדלים, ואחרי המשכן זכר הפרכת והמסך שהיו ג"כ מחומר המשכן, ואח"כ זכר מזבח העולה לפי שהיו מעצי שטים ומנחשת בלבד, ואח"כ קלעי החצר שהיו משש בלבד, הרי לך בזה טעם וקשור הפרשיות (רדי"א) וזה הוא מה שביאר הח' ז"ל בכאן ערכות וסדור הפרשיות בזה אחר זה וקשור עניניהם:

יהל אור

השהם שהיו על שתי כתפותיו למעלה מהחשן: (צא) פי' שיהיו ערוכים בסדר, כמש"כ למטה כח, יז יח יט כ: (צב) הח' ז"ל יבאר טעם וקשור הפרשיות וסדריהם: (צג) למטה פ' כה כו: (צד) מן פ' לא עד פ' מ: (צה) פ' כד כה: (צו) מן פ' כו עד פ' ל: (צז) (למטה ל ג ד): (צח) השתי משבצות היו קבועות בסוף כתפות האפוד להכניס בהן השרשרות, ושתי טבעות היו קבועות בכתפות האפוד למטה מן החשן סמוך למקום חבורו עם האפוד: (צט) הארבע טבעות היו קבועות בארבע זוית החשן, ובשתי טבעות של מעלה שבחשן נתלה בהם היה נותן שתי שרשרות הזהב, ובשתי טבעות שלמטה נותן שתי פתיל תכלת להברן עם שתי הטבעות שלמעלה מחשב האפוד: (ק) וציץ נזר הקדש למטה כח לו, וקרשי המשכן כו ו, וטבעות הקרשים שם שם כט: (קא) שם שם לז: (קב) כח לג: (קג) כו לב והיו ג"כ זהב: (קד) במעשה האפוד והחשן היו חוטי זהב ושבוצי האבנים היו מזהב: (קה) פ' יא: (קו) היו מצופים זהב פ' יג: (קז) פ' כג ופ' כח: (קח) למטה כו לב: (קט) שם שם לז: (קי) למטה ל, ג ה: (קיא) כו כט: (קיב) הכסף נעשה ותמעים אדנים, והמשכן ארכו שלשים, והיה מפתח המזרח עד הפרכת עשרים של היכל, והוא הנקרא קדש, וממנו לצד מערב עשר אמות של בית קדש הקדשים: (קיג) ארבעה אדני כסף: (קיד) היו של כסף כז יז: (קטו) כו יח: (קטז) שם שם לז: (קיז) היו ג"כ של נחשת כז, ב ג ד: (קיח) ג"כ נחשת שם פ' ו: (קיט) היו ג"כ של נחשת שם פ' י יא יב יד טו טז: (קכ) היו ג"כ נחשת, הכיור וכנו ל יח, והיתדות כז יט: (קכא) כח לא: (קכב) היו ג"כ תכלת פתיל הציץ כח לו, ופתיל הריכוס שם פ' כח: (קכג) הם בגדי הנסיעה לכסות הבגדים וכלי הקדש (למטה לט א, במדבר ד) והיו מתכלת: (קכד) היו גם תכלת: (קכה) היו גם תכלת: (קכו) במד' ד יג: (קכז) היה ג"כ בהם ארגמן: (קכח) במד' ד ח: (קכט) היה ג"כ תולעת שני: (קל, וקלא) ובכולם היה שש: (קלב) עיין אות ל: (קלג) והיו המכנסים עשוים ג"כ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם:
ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת
תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תַּבְנִית כָּל־
כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ: ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן
עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ

אונקלוס

לְשִׁקְעָא בְּאֵפוֹדָא
וּבְחוּשְׁנָא: ח וְיַעְבְּדוּן
קֳדָמַי מַקְדְּשָׁא וְאַשְׁרֵי
שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן: ט כְּכֹל
דִּי אֲנָא מַחֲזֵי יָתָךְ יָת
דְּמוּת מַשְׁכְּנָא וְיָת דְּמוּת
כָּל מָנוֹהִי וְכֵן תַּעְבְּדוּן:
י וְיַעְבְּדוּן אֲרוֹנָא דְּאָעֵי

רש"י

מיני תכשיט: (ח) ועשו לי מקדש. ועשו לשמי בית קדושה: (ט) ככל אשר אני מראה אותך. כאן את תבנית המשכן יט) המקרא הזה מחובר למקרא שלמעלה הימנו ועשו לי מקדש ככל אשר אני מראה אותך כ): וכן תעשו. לדורות כא) אם יאבד אחד מן הכלים או כשתעשו לי כלי בית עולמים כגון שולחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה כתבנית אלו תעשו אותם ואם לא היה המקרא מחובר למקרא שלמעלה הימנו לא היה לו לכתוב וכן תעשו אלא כן תעשו והיה מדבר על עשיית אהל מועד וכליו: (י) ועשו ארון. כמין ארונות שעושים בלא רגלים עשוים כמין ארגז שקורין אישקרי"ן

אבן עזרא

שני במעשה רמוני המעיל (קלד), ועזים ליריעות האהל (קלה), ועורות אילם מכסה לאהל (קלו), ועורות תחשים מכסה על מכסה (קלז), וכן על הארון בנסעו (קלח), ועל השלחן ועל המנורה (קלט), ועל שני המזבחות ועל כל כלי השרת (קמ), ועצי שטים לארון ובדיו (קמא) והשולחן ומסגרהו ובדיו (קמב), וקרשים וחמשה עשר בריחים, ועמודי הפרכת ארבעה (קמג) וחמשה עמודי מסך פתח האהל (קמד), והמזבחות ובדיהם (קמה), גם יתכן שנעשה הארון מעצי שטים בעבור המשא (קמו), וכן השולחן (קמז), ומצאנו השלחן שעשה שלמה כלו זהב (קמח) וכן מזבח הקטרת (קמט), והקדמונים אמרו שעשה משה ארון עצי שטים קודם זה הארון, ושם שם הלוחות ברדתו מההר (קנ), ובפרשת והיה עקב תשמעון אפרש זה (קנא)): ח ועשו. נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש (קנב): (פיה"ק. מקדש. מקום קדוש: ט מראה אותך. במראה העין (קנג), כי מראות יחזקאל היו בחלום נבואה (קנד), והוסיף ה"א הדעת ואמר המשכן, אחר שהזכיר מקדש (קנה), תוספת וי"ו: וכן תעשו. לצורך הכלים (קנו), כי בתחלה ועשו לי מקדש (קנז): (פיה"ק. מראה אותך. ראות אלהים (קנח)): י ועשו. בעבור שאמר בתחלה ועשו לי, החל ככה ועשו ארון (קנט), ולא ידענו אם זאת הכבדה בחוץ או בפנים. והנה אם היא בחוץ יהיה עבר הארון מצופה מבית ומחוץ מב' העברים חצי אמה (קס) [יז] עד שתהיה מדת כל לוח הברית אמה אורך ואמה

יהל אור

נ"כ מחופין סוורים: (קלד) למטה לט כד: (קלה) למטה כו ז: (קלו) (שם שם יד): (קלז) שם שם: (קלח) (במד' ד ו): (קלט) שם שם ח י: (קמ) (שם שם יא יב יד): (קמא) למטה פ' י יג: (קמב) למטה פ' כג, כה, וכח: (קמג) היו ג"כ של עצי שטים: (קמד) למטה כו לז: (קמה) למטה כז א ו: (קמו) להקל המשא: (קמז) שלא יכבד: (קמח) מ"א ז מח: (קמט) שם שם: (קנ) עיין פ' טז ובבאורי שם: (קנא) עיין בפי' הח' ז"ל דבר' י, א ובבאורי שם: (קנב) סוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר (רמב"ן): (קנג) הראה השם למשה תבנית הכלים והבניינים בראיה ממש: (קנד) ולמרע"ה הראה במראות העין: (קנה) הח' ז"ל פי' בפ' ה' כי נקרא מקדש בעבור היותו משכן השם הקדוש, ואחר שהזכיר מקדש שבאורו כמו משכן, ע"כ הזכיר המשכן בה"א הידיעה: (קנו) הנכתב לפני זה: (קנז) ואח"כ בפ' השני יאמר את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, ועליה לבד אמר וכן תעשו שפי' על הכלים, וע"ז יורה תוספת הוי"ו, ועיין רש"י, וברמב"ן מה שהעיר ע"ז: (קנח) שהראה לו השם עיין אות קנג ושם פי' במראה העין: (קנט) כפ' ח' אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ומוסב על בנ"י, ע"כ אמר בארון ג"כ ועשו ל"ר ויחזור אל בנ"י הנזכרים למעלה: (קס) פי' עובי הארון עם הצפוי מב' העברים חצי אמה:

קרני אור

[יז] וככר יתבאר לך שזאת המדה היתה מבחוץ, שאם נמדוד הרוחב והאורך מבפנים היה הכפורת נופל בתוך הארון, כי היה ארכו כארך הארון ורחבו כרחבו (רלב"ג):

למלאות

מקו"ב רש"י: יט) דל"ת ככל אשר אני מראה להבא דא"כ הל"ל אראך: כ) וכן פי' הרשב"ם ככל הראיות של כלים ושל בניינים הראה לו ד' למשה וכן בפס"ז מלמד שהראה לו הקב"ה למשה כל מלאכת תבנית המשכן הגל הראה לו דמות אש, ועיין מנחות כט א וברש"י ד"ה ס"א: כא) עיין סנהד' טז א, פס"ז:

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ: יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו

שִׁתִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אָרְכֵּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פְּתָיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵהּ: יא וְתַחְפֵּי יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי מִגַּו וּמִבָּרָא

אבן עזרא

רוחב (קסא) , ואם אמרנו שגם הקומה חצי אמה (קסב) [יח] תהיה כל אבן כבדה מאד , אולי נתן השם כח רב לידי משה שהיו כבדים (קסג) להוריד לוח אבן ביד אחת , וכתוב משני עבריהם (למטה לב טו) (קסד) אולי כן היה (קסה) [יט] , כי הלוח הוא גוף מעוקב (קסו) שיש לו ששה עברים, וככה כתוב כי שלשה ארונות היו (קסז) [כ] ויש לתמוה על הכבדות (קסח) , ועוד כי עובי הכפורת טפח (קסט) , ועוד כי ראינו שלא היה זהב התנופה רק פחות מן חלק אחד מני אלפים וארבע מאות מהזהב שהניח דוד (קע) , והנה הכרובים היו עצי שמן (קעא) גם מזבח הקטרת לא היה כולו זהב (קעב) , והיה שוה לפי הסברא (קעג) כי הציפוי למראה העין הוא ומעט הזהב יכנס בציפוי , הלא כי הקרשים והבריחים והשולחן ומזבח הקטורת (קעד) כלם מצופים , ואין דבר שיהיה זהב כלו רק המנורה , ואחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ , ויוכיח על הציפוי (קעה) כי הנה האולם והבית ציפה שלמה זהב (קעו) : (פיה"ק . ועשו ארון . לעולם סמוך (קעז) כי לא יתכן כל מי שהוא על משקלו כמו אדון שיבצא על שני משקלים (קעח) , ורבים טעו בעבור שמצאו אֲרון אחד (מ"ב יב י) (קעט) ולא ידעו כי הוא סמוך לאחד , וכן טעמו ארון של אחד מהכהנים (קפ) [כא] , ופי' ארון · עצם הדבר , וכמוהו נטע ארן (ישעי' מד יד) (קפא) , והנה

רש"י

יושב על שוליו : (יא) מבית ומחוץ תצפנו . ג' ארונות עשה בצלאל כב) ב' של זהב וא' של עץ ד' כתלים ושולים לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתו

קרני אור

[יח] וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער ט) , ואמתים וחצי ארכו , להיות הלוח רבוע ארכו כרחבו למלא הארון , והחצי כעובי הקורות, וכנגד החצי בקומה עם הרגלים כדרך השולחן , כי כתוב על ארבע פעמותיו' , כדעתו שהיו רגלים לארון , כי הוא בזיון לארון שישב בארץ (עיין אות קפט) : [יט] וכן כתב הרד"ק , כפי קבלת חז"ל היה אורך הלוחות ורחבם ששה טפחים והיו מונחים זו בצד זו לאורך הארון , ועובי הלוחות לא נתפרשו רק ידענו שהיו כתובים משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים , ונאמר לוחת אבן משמע שהיו כצורת לוח דק , ולפי זה לא תשם שיסי' מקים פנוי בארון : [כ] וכן הוא בג' (יומא עב ב , תנחומא א ויקהל אות ז בריית' דמה"מ פ"ו) : [כא] ועי"ז כתב בעל המחבר , והמוסיף אחד מהכהנים לא ימלא סמוך

יהל אור

(קסא) למלאות הארון שנשאר בחללו רק אמתים : (קסב) פי' אף אם נאמר, ור"ל כמו שמשני העברים ברוחב היה חסר חצי אמה, כמו כן יחסר בקומה חצי אמה : (קסג) כמ"ש למעלה יז יב : (קסד) פי' אף שכתוב משני עבריהם, ונראה מזה שרק שני עברים יש לו ר"ל פנים ואחור והשאר מחודדים : (קסה) שהיה להם רק שני עברים ושאר עברים היו מדין : (קסו) אבל באמת הלוח הוא גוף מעוקב , והפי' מן מעוקב, כל שיש לו אורך ורוחב וגובה במדה אחת : (קסז) והסמך לזה מפני שנמצא ג' פעמים ארון בפסוקים (למטה לז א ה) : (קסח) אם היו ג' ארונות יש לתמוה איך יוכלו ד' בנ"א לסבול

כל הכובד הזה : (קסט) בג' (סוכה ה א) ילפינן לה ממסגרת דשלחן וא"ד מדכתיב פני הכפרת , ואין פנים פחותים מטפח , והנה אם נצרף יחד עם שני לוחות אבן היה משא כבדה מאוד : (קע) כמ"ש , והנה בעניי הכינותי לבית ד' זהב ככרים מאה אלף" (דה"א כב יד) ואם נחלק המספר הזה לג' אלפים וד' מאות חלקים מגיע לכל חלק כש אלף ועוד יותר משלים ככר , וזהב התנופה תשע ועשרים ככר ז' מאות ושלשים שקל (למטה לח כד) שהם כש אלף ועוד פחות מרביע ככר , כי ג' אלפים שקלים בככר של קדש (עיין רש"י שם) : (קעא) ובכל זאת שהיה הזהב רב מאוד שם, היו הכרובים מעצי שמן (מ"א ו כג) : (קעב) פי' מזבח הקטרת הנקרא מזבח הזהב היה רק מצופה (למטה ל ג) : (קעג) פי' כי היה ראוי לפי הסברא : (קעד) הוא מזבח הזהב : (קעה) והעץ היה באמצע והצפוי היה מבית ומחוץ : (קעו) במ"א ו כ , כא כב , ושם היה ג"כ רק הצפוי כמבואר שם, וא"כ גם מה שאמר הכתוב מבית ומחוץ תצפנו ג"כ כן : (קעז) וכן פי' הרשב"ם לפי שהוא דבוק ארון של עצים נקוד חטף פתח : (קעח) ודעת הרד"ק במכלל (שער דקדוק השמות) שהוא על שני משקלים, וכן כתב הר"ש ן' מלך (דה"ב כד ח) עה"פ , ויעשו ארון אחד" וז"ל אינו ממשקל ארון הקמוץ שישתנה בסמיכות כמו , ועשו ארון עצי שטים , וכן ויקח יהוידע הכהן ארון אחד (מ"ב יב י) כי ° זה אינו סמוך אבל הוא משקל אחר כמו °° שאור תהום שבמוכרת ובסמוך הם שוים ° °(קעט) וחשבו בהם שני משקלים: (קפ) ובס' המאזנים (שער הסמוכים) כתב כי חסר עץ , פי' כי לא יתכן שיסמך המתואר ארון אל התואר אחד , וכן הרד"ק חזר מפי' שפי' במכלל (עיין אות קעה) עה"פ ויעשו ארון אחד (דה"ב כד ח) °שהוא משקל אחר וכפי' לדה"ב שם, פי' ויעשו ארון אחד, ארון איש אחד: (קפא) ופי' גם הח' ז"ל שם

מקורי ובאורי רש"י : כב) יומא עב ב, ירושלמי שקלים פ"ו ה"א ילקוט שמו :

אונקלוס

תַּחְפְּנֵהּ וְתַעְבֵּד עֲלוֹהִי
זֵיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃
יב וְתַתִּיךְ לַהּ אַרְבַּע עִזְקָן
דִּדְהַב וְתִתֵּן עַל אַרְבַּע
זָוְיָתַהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל

זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע
טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל אַרְבַּע
פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ

רש"י

העליונה בזהב נמלא מלופה מבית ומחוץ: זר זהב. כמין כתר מוקף לו סביב למעלה משפתו שעשה הארון החילון גבוה מן הפנימי עד שעלה למול עובי הכפרת ולמעלה הימנו משהו וכשהכפרת שוכב על עובי הכתלים עולה הזר למעלה מכל עובי הכפורת כל שהוא והוא סימן לכתר תורה כג): (יב) ויצקת. לשון התכה כתרגומו: פעמותיו. כתרגומו זויתיה. ובזויות העליונות סמוך לכפרת היו נתונים שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון והבדים נתונים בהם וארכו של ארון מפסיק בין הבדים אמתים וחצי בין בד לבד שיהיו שני בני אדם הנושאין את הארון מהלכין ביניהם וכן מפורש במנחות בפ' שתי הלחם כד): ושתי טבעת על צלעו

אבן עזרא

היה צורת מרובע עומד על ארבע רגלים (קנז) פעמי דלים (שם כו ו) כמו רגלי עני (שם שם), גם יתכן להיות תוספת הזר חלק משמינית התשיעי (קנג) ויתי מחוץ חמש, וחמש שמיניותו, ולא הזכיר הכתוב עביו (קנד)): **יא זר זהב.** מגזרת ארחי ורבעי זרית (תה' קלט ג) (קנה): (פיה"ק. **וצפית אותו זהב טהור.** וטעם טהור שלא יהיה מעורב עם שום דבר רק זהב לבדו, זר מצאנו זאת המלה בפועלים, והיא, ארחי ורבעי זרית (תה' קלט ג) (קנו), וטעם עליו (קנז) כי הזר גבוה מעצם הארון (קנח)): **יב פעמותיו.** חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי פעם שהוא זויות, רק מלשון רגל, רגלי עני פעמי דלים (ישעי' כו ו) וישם לדרך פעמיו (תה' פה יד) מה יפו פעמיך (ש"ה ז ב) ורבים ככה [כב] על כן הוצרכתי לפרש כי רגלים היו לארון, כי דרך בזיון הוא שישב הארון בארץ (קנט) [כג], ועוד מה טעם לומר, ושתי טבעות זהב (קס) בתוספת הוי"ו, ואלו היו הראשונות (קסא) היה כתוב שתי טבעות (קסב) להודיע שהם ארבע טבעות זהב שהזכיר כמשפט הלשון (קסג) [כד] ויש מחכמי דורינו שהבין זה, ואמר כי הבדים היו מושמים בארון בטבעות שהיו על הפעמונים (קסד) וכאשר יצטרכו לשאת את הארון יוסרו מהטבעות השפליות ויושמו בטבעות העליונות, וכן כתוב ושמו בדיו (במד' ד ו) (קסה), ולפי דעתי שהבדים אחר שהושמו בטבעות העליונות לא הוסרו משם, כי כן כתוב לא יסורו ממנו (למטה פ' טו) ופירוש

יהל אור

שם אילן או פי' שרש: (קנב) וכן דעתו (פ' יב) שהיו רגלים לארון, ויביא ראיה שפעם הוא מלשון רגל וכן פעמותיו: (קנג) השלשה ארונות שעשה בצלאל (קרני אור הערה כ) האמצעי של עץ תשעה, פנימי של זהב שמונה, חיצון עשרה ומשהו, והיה תוספת הזר חלק משמינית התשיעי, עיין יומא עב ב בתוס' ישנים ד"ה „הא כמ"ד": (קנד) עיין יומא שם דעת רז"ל בזה: (קנה) ופי' שם הח' ז"ל מן זר זהב, והטעם כאלו שמת זר זהב מקום שכבי וסביב כל ארחי, וכן פי' רש"י ז"ל וכן הכרו מנחם: (קנו) עיין אות קנה: (קנז) מה שכתוב ושמת עליו: (קנח) בעליון הארון עשוי זר זהב סביב כדי להקיף עובי הכפרת באופן שלא ימשש מעל הארון, ושלא יראה חבור הארון והכפורת, גם הזר עלה למעלה על עובי הכפרת משהו כמין כתר (עיין רש"י) וזר הוא מלשון גזר: (קנט) וכן דעת הרדי"א: (קס) בכתוב רק ושתי טבעות ולא נזכר זהב: (קסא) פי' מן הארבע טבעות שבתחלת המקרא: (קסב) בלא ויו: (קסג) כי כן דרך הלשון (קסד) פי' על הפעמותיו כי יש בד' פעמותיו ד' טבעות, ויש עוד ד' טבעות שפלים מהם ובהם היו הבדים: (קסה) שעניינו בעת הנסיעה הסירו מהטבעות השפלות והשימום בעליונות, ואילו היו שם מאז ושמו, אלא וודאי שמונה טבעות היו, וכולם

קרני אור

מגלי דבר הסמכו", פי' כי לא יתכן לסוסיף תיבה אחת במקום שאין הכרח, כי אלו היה סמוך היה נזכר אחריו גם הנסמך ואחר שלא נזכר הוא מוכרת: [כב] ועי"ז כתב הרח"ס כי איננה שניה, כי פעמי ופעמיו ופעמיך, כלם הם שמות בלשון זכר, ומלת פעמותיו הוא שם בלשון נקבה, ויתכן להיות פירושם משתנה מפירוש השמות שהם בלשון זכר ועיין ברמב"ן מה שהפליג ג"כ ע"ז: [כג] ותו"ת „זויתיה" וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרלב"ג, וכתב "" שד"ל עיין מ"א ז ל ולד', כי משם ראיה כי פעמותיו כמו פנותיו, ועיין בהכוה"ק שהאריך לאמר מדוע אינה הקרא אמר לשונות המתמבות לזויות, כגון פנה, מקלוע, וכדומה ונאמר בלשון פעמותיו: [כד] וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער התשיעי) וזאת המלה (פי' פעמותיו) במקומות רבים בלשון הקדש, ואיננו זויות, והעד הנאמר ושתי טבעות, כי על דרך המפרשים היה ראוי להיות שתי

מקנ"ב רש"י: כג) עיין יומא עב ב ילקוט שפח מאמר ר' יוחנן שלשה זירים הן ועיי"ש בפי' רש"י שחשב שגם של ארון הוא סימן לכתר תורה, וכן בשמו"ר פל"ד ב מאמר רשב"י ג כתרים הם וחשיב כתר תורה זה הארון: כד) דף לח ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים
וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־
הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן
לָשֵׂאת אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃
טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא
יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן

אונקלוס

סִטְרֵהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן
עַל סִטְרֵהּ תִּנְיָתָא׃
יג וְתַעְבֵּד אֲרִיחֵי דְאָעֵי
שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן
דַּהֲבָא׃ יד וְתָעֵל יָת
אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל
סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת
אֲרוֹנָא בְּהוֹן׃ טו בְּעִזְקָתָא
דַּאֲרוֹנָא יְהוֹן אֲרִיחַיָּא לָא
יַעְדּוֹן מִנֵּהּ׃ טז וְתִתֵּן
בַּאֲרוֹנָא יָת סַהֲדוּתָא דִּי

אבן עזרא

ושמו בדיו על הכהנים שהיו משימים בדי הארון בכתפות הקהתים (קטז) [כה] וכאשר הושם הארון בדביר, הוצרך להיותו סמוך אל הקיר שיסכו הכרובים על הארון ועל בדיו, על כן האריכו קצה כל אחד מהבדים, וזהו ויאריכו הבדים (מ"א ח ח) (קיז) והנה הדי הטבעות השפלים היו ליופי והפארת כמשפט הארונים (קיח) [כו]: (פיה"ק. ויצקת. טעמו וגם יצק בו מים (יחז' כד ג) (קיט) בעובר שיוצק הזהב החם והוא כמים על הצורה (י), ורבים אמרו כי שמונה טבעות הן, (יא) ולפי דעתי שהן ארבע, כי ושתי טבעות הוסיף לבאר כאילו אמר השתי הטבעות הנזכרות על צלעו האחת (יב) ׃ **יג ועשית בדי עצי שטים.** כמו ותעש בדים (יחז' יז) הם סעיפים מזה ומזה (יג), גם לא הזכיר הכתוב מדת הבדים (יד)): **טו בטבעת.** שהם על צלעות הארון (יה): (פיה"ק. **לא יסורו ממנו.** רק כבלע הקדש (יו) כאשר אפרש (יז): **טז ונתת.** הלוחות הם העדות כאילו הם כמו שטר כתובה, והם לוחות הברית (יח) והעד הנאמן, ויקח ויתן את העדות אל הארון (שמות מ כ) (יט) [כז] ועוד כי לא

רש"י

האחת. הן הן ד' טבעות שבתחלת המקרא ופירש לך היכן היו והוי"ו זו יתירה היא ופתרונו כמו שתי טבעות ויש לך ליישבה כן ושתי מן הטבעות האלו על צלעו האחת כה) : צלעו. לדו: (יג) בדי. מוטות: (טו) לא יסרו ממנו. לעולם כו): (טז) ונתת אל

קרני אור

כטבעות, ועיין רש"י ז"ל שיישב את הקושיא: [כה] וכן פי' רבינו יעקב מאורליינש (תוס' יומא עב א ד"ה כתיב) דושמו בדיו על כתפי מהנושאים קאמר להוליכן, אך התוס' מסיים ע"ז ולבי מהסס עיי"ש מה שפי' עוד: [כו] ודעתו כי היו שמונה טבעות ארבע תחתונות ליופי, והעליונות לשאת אותו בהם, ומדברי הרמב"ן שהבין מדברי הראב"ע היו ארבע התחתונות לשאת את הארון בהם, והעליונות ליופי היפוך גירסתינו, ועיין (תוס' יומא עב א ד"ה כתיב) שדעתם ג"כ שהיו שמונה טבעות, אך הם יפרשו שהיו ארבעה בדים כשמונה טבעות, ועיין נתינה לגר שכתב בגלאה מת"א שדעתו ג"כ כי היו שמנה טבעות כדעת הראב"ע, ועיין חזקוני, ובטור על התורה מה שפי' בשם אביו הרא"ש ז"ל שדעתם ג"כ שמונה טבעות היו, ובפי' הקצר חזר בו הח' ז"ל מדעתו זאת (עיין אות ר"ב) ופי' כרש"י ז"ל שהיה רק ארבע טבעות: [כז] ורש"י ז"ל פי' העדות, התורה שהיא לעדות ביני וביניכם, ועיין ברא"ם

יהל אור

וכולם היו בזוויתיה (קלו) וכן פי' הח' ז"ל (במד' ד ו) בשם י"א, ושמו בדיו על כתפות הנושאים: (קלז) כי הכרובים שעשה שלמה היו עומדים על רגליהם, ופניהם לבית ופורשים כנפיהם מקיר אל קיר, ובין כרוב לכרוב הכניסו הארון תחת הכנפים, וכאשר הביאו הארון לדביר כמו שהיה עם בדיו ולא היה עתיד עוד לנשוא בכתף האריכו הבדים עד אשר הגיעו לפרוכת אשר על פתח הדביר היה נתון, וידחקו אותו לחוצה באופן שיראו עליו כשני דדין: (קלח) ולמעלה היו ארבע, שתים בכל צד לשאת הארון בהם ע"כ בוי"ו ובלא ה"א: (קלט) ענין יציקה הוא שפיכה בדבר הניגר והתכה בדבר הנתך: (ר) שרוצה לעשות: (רא) עיין אות קלח (רב) פה חזר מפי' הארוך ופי' כרש"י ז"ל, עיין קרני אור הערה כו: (רג) כמו סעיפים מענפי צלעי הארון: (רד) ולא היו יותר מעשר אמות כי המשכן היה עשר: (רה) כמ"ש בפי' ידי (רו) עיין במד' ד כ בפי' הח' ז"ל שפי' כבלע (הוא כסוי) כמו ככסת, פי' כאשר יכסו הארון לשאת אותו ולא יגעו (הנושאים) בקדש, כ"א בבדים ישאוהו ולא יראו הקדש, וכן פי' רש"י ז"ל כי בלע שלו הוא כסוי, והנה טעמו פה לא יסורו ממנו בעת הנסיעה: (רז) עיין במד' ד' כ' (רח) וכן פי' הרשב"ם הלוחות שהם עדות וברית בין הקב"ה לישראל ולכך נקראו לוחות הברית. (רט) והם

הלוחות

מקו"ב רש"י: כה) עיין קרני אור הערה כד: כו) והמסיר בדי ארון לוקה עיין יומא עב א, ילקוט שפח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כתב משה ספר תורה (רי), וספר התורה שמוהו הכהנים מצד ארון ברית ה' מחוץ (ריא), ועוד כתיב אין בארון רק שני לוחות אבנים (מ"א ח ט) (ריב) ומחלוקת היא (ריג), יש לשאול הנה הכתוב אמר למשה, ונתת אל אל הארון הלוחות אשר אתן אליך (ריד), וכתוב ויתן אל משה בכלותו לדבר אתו (למטה לא יח) (רטו) והנה שברם ולא מלא מצות השם (רטז) ויש להשיב אולי בעבור זה אמרו חכמינו כי שברי הלוחות הן מונחים בארון (ריז) ואין הכתוב מכחיש דבריהם כי הראשונים והאחרונים לוחות הברית הם, ועוד נוכל להשיב כי הכתוב לא דבר רק על הלוחות השניות (ריח), ואין טענה ממלת, אשר אתן אליך (פ' כא) (ריט) כי הנה. כתוב גם עליהם (רכ) ויתנם ה' אלי (דבר' י ד), ועוד הנה לא מצאנו שיאמר השם למשה שיעשה הארון וישם שם הלוחות הראשונות, כי השם יודע כי ישברם משה, רק אמר על הלוחות שפסלם משה ועשית לך ארון עץ (שם שם א) (רכא), וקדמונינו אמרו כי אין זה הארון שעשה בצלאל (רכב) [כח] ונכון הוא (רכג), ועל דרך המשפט אינו רחוק בעיני, כי על הארון שעשה בצלאל ידבר (רכד) [כט], וכן כתוב ועשו ארון עצי שטים (למעלה פ' י) (רכה), ואין טעם לשאול אנה היו מושמים אלה הלוחות עד שהוקם המשכן, כי אין צורך להזכיר זה (רכו) [ל], והוצרכתי לפירוש הזה (רכז) בעבור שהזכיר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי (דבר' י ה), והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה (רכח) אעפ"י שלא נדע טעם למה יזכיר זה (רכט), והנה מה נעשה בכתוב אח"כ, ויהיו שם כאשר צוני (שם) וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית (רל), והם שם עד היום הזה (רלא), וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה (מ"א ח ח) (רלב) [לא] גם לאות ולעד כי ספר התורה לא היה בארון (רלג) כי בתחלה שם הלוחות בארון, ואח"כ הכפורת עם הכרובים, והנה שכן הכבוד על הכרובים (רלד), וכתוב יושב הכרובים (תה' פ, ב) (רלה) אם כן איך ישים משה ספר התורה בשנת הארבעים בתוך הארון, אם לא יסיר הכפורת עם הכרובים מעל הארון ואין צורך לכל זה (רלו) [לב]: (פיה"ק . ומט"ס

יהל אור

הלוחות: (רי) שנאמר כי הם נקראו העדות: (ריא) כמ"ש (דבר' לא ט, כד כה כו): (ריב) ופי' שם הרד"ק זה ראיה, כי לא היו בארון לא שברי לוחות ולא ס"ת, והרון שבו ס"ת נראה כי נתנוהו באוצרות בית ד': (ריג) בב"ב יד א אם שני הלוחות דוקא, או עמם שברי הלוחות: (ריד) ובכתוב „את העדות אשר אתן אליך": (רטו) הנה זה המאמר מורה שלא ישברם: (רטז) ומדוע שברם: (ריז) והנה קיים דבר השם שיהיו הלוחות השבורים בארון, וכן הוא דעת מחכמינו ז"ל: (ריח) כי אחר שאמר העדות, ולא אמר הלוחות, מרמיז על הלוחות שיהיו לעדות, והם לוחות השניות: (ריט) וזה נאמר על הלוחות הראשונות: (רכ) ר"ל על השניות: (רכא) על הכוונה שישים שם הלוחות השניות שפסלם משה: (רכב) א"כ במ"ש ועשית לך ארון עץ, היה ארון אחר, וזה הארון יצא עמהם למלחמה, וכן פי' רש"י ז"ל שם „ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל, ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא בימי עלי ונענשו עליו ונשבה": (רכג) וכן פי' הח' ז"ל (דבר' י א) אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה, והעד ואעש ארון (שם פ' ג) ואח"כ אמר ואפסול (שם)", והוא כדי שיהי' לו מקום מוזמן להניח כשירד מן ההר, שאם לא יעשה היכן יניחם, והארון הזה היה לשעה עד שנעשה ארון בצלאל הנעשה לדורות: (רכד) ר"ל מה שאמר משה (דבר' י, ג) ואעש ארון עצי שטים וגו' הוא הארון שעשה בצלאל: (רכה) והנה אעפ"י שבצלאל היה העושה אמר ועשו, וכן הענין באמרו ועשית, כי לא נעשה אלא ארון אחד, והוא למ"ד שלוחות ושברי לוחות הונחו בארון אחד, וזה עצמו היה הארון שעשה בצלאל: (רכו) ר"ל אחר שהמקום שהיו מושמים שם קודם הקמת המשכן לא התמיד אין צורך להזכירו: (רכז) לפרש שזה הארון שעשה בצלאל זהו שאמר הכתוב עליו ואעש ארון: (רכח) ר"ל אם אמרנו כדעת הקדמונים שמשה באמרו ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי, מספר המעשה כאשר היה, שהוא עצמו עשאו ושם בו הלוחות קודם הקמת המשכן: (רכט) אחר שלא היה להתמיד: (רל) שעשה בצלאל, ע"כ אמר ויהיו שם, כלומר שעמדו שם בקביעות: (רלא) שעמדו שם בהתמדה: (רלב) הכתוב בשלמה, שעמדו לעולם, וזה טעם השנותו אחר ואשים את הלוחות בארון: (רלג) בזה יש מחלוקת (ב"ב יד א, ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג) וכן הביא רש"י ז"ל (דבר' לא כו) י"א דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח, וי"א מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (רלד) ומיד שכן עליו הכבוד: (רלה) שענינו על התמדת הקיום: (רלו) כי ספר התורה לא היה בארון

קרני אור

שהקבה עליו, הרי בפסוק הקמת המשכן בפ' פקודי (למטה מ כ) כתוב ויתן את העדות אל הארון, ושם פי' את העדות הלוחות, ועוד והלא לא נכתב ספר תורה אלא עד סוף ארבעים שנה, עיי"ש מה שתירץ: [כח] כן הוא (ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג, ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, תוספתא סוטה פ"ז): [כט] וכן הוא דעת הרמב"ן בפי' (דבר' י ה) והשיג על רש"י ז"ל שפי' כן, וכתב „ודברי אגדה הם שאלא כתוב בתנחומא" וכו', וכן באגדה אבל דברי יחיד הם עיי"ש: [ל] ודעת הרמב"ן שהארון היה כולו עץ, והמכסה אשר עליו מלמעלה כמנהג בכל הארונות, והיו הלוחות שם עד שנעשה המשכן, ואז עשו הארון המלופה זהב, והכפורת אשר עליו זהב טהור וכן שברי הלוחות על כרחנו שם היו כי לא החזירם עמו להר: [לא] עיין ההוה"מ פ' כי תשא ג"כ לדברי הח' ז"ל שזה עצמו היה הארון שעשה בצלאל כמו שמוכית ממ"ש ואשים את הלוחות בארון וגו' ויהיו שם, שמשמע שנשארו שם תמיד, ופי' הענין לפי סדר הפסוקים עיי"ש: [לב] והרמב"ם ז"ל באגרתו לבנו (אגרת הרמב"ם) כתב וז"ל „ודע

את העדת אשר אתן אליך:
שני יז ועשית כפרת זהב טהור
אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי
רחבה: יח ועשית שנים כרבים
זהב מקשה תעשה אתם משני

אתן לך: יז ותעבד
כפורתא דדהב דכי
תרתין אמין ופלגא
ארכה ואמתא ופלגא
פתיה: יח ותעבד תרין
כרובין דדהב נגיד
תעבד יתהון מתרין

אבן עזרא

ונתת אל הארון את העדות. כמו שיתן אל אדם הון להיותו מופקד אתו, וטעם העדות, לחות הברית, כמו ספר עדות על הברית) י **יז ועשית כפרת**, כדמות מכסה (רלז), ואמר יפת כי כמוהו לכפר עליו (ויקרא א ד) (רלח) כמו כסוי חטאה (תה' לב א) (רלט), ולפי דעתי שמלת לכפר עליו, כגזרת כופר (רמ), והנה זה מפורש, ונתנו איש כפר נפשו (שמות ל יב), ושם כתוב לכפר על נפשותיכם (שם שם טו) (רמא), ועובי הכפרת לא נזכר (רמב): פיה"ק. **כפרת**, הפירוש ידענוה מטעמו ומגזרתו וכפר עליו הכהן (ויקרא ה יח) כטעם כסוי חטאה (תה' לב א) (רמג)): **יח ועשית**. אמרו קדמונינו, כי צורת כרובים כשני נערים, ופירשו כרוביא בלשון ארמי והכ"ף משרת (רמד), ונכון דברו שהיו כצורת ילדים אם היא קבלה, ושמו המלה לזכר, כמו מלת חנוכה (רמה) [לג], כי כ"ף כרוב שרש (רמו), והעד והיו הכרובים (פ' כ) (רמז) כי הה"א ה"א הדעת (רמח) ואינה לתימה כה"א, הכמכת מכהו הכהו (ישעי' כז ז) (רמט) [לד] וכאשר הפשתי על מלת כרובים,

רש"י

הארון. כמו בארון: העדת. התורה שהיא לעדות ביני וביניכם שצויתי אתכם מצות הכתובות בה כז): (יז) כפרת. כסוי על הארון שהיה פתוח מלמעלה ומניחו עליו כמין דף: אמתים וחצי ארכה. כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם ואע"פ שלא נתן שיעור לעוביה פירשו רבותינו שהיה עוביה טפח כח): (יח) כרבים. דמות פרצוף תינוק להם כט): מקשה תעשה. שלא תעשם בפני עצמם ותחברם בראשי הכפרת לאחר עשייתם כמעשה צורפים שקורין שולד"ן אלא הטיל זהב הרבה בתחלת עשיית הכפרת והכה בפטיש ובקורנס באמצע וראשין בולטין למעלה וצייר הכרובים בבליטת קצותיו: מקשה. במדי"ן בלע"ז. כמו

קרני אור

כמי אברהם ירחמך השי"ת, כי המשכן וכליו בא המשל בו על גוף נכבד, וכת"זל כארון אשר הוא הלב בלא ספק, וכן הוא ג"כ בתחלה בגוף, ובארון ג"כ הלוחות אשר הם השכל האנושי, ובאמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה וגו' המשל בזה כריאות, והשולחן משל על הכבד, והמנורה משל על המרה ומזבח העולה אשר נאמר בו אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה, המשל בו על חום הטבעי, ומזבח הקטרת הוא הנפש, והאמת והנכון מה שבאר בו החכם ר' אברהם אבן עזרא ז"ל פ"ל: [לג] וכן בדה"ב ג י, כרובים שיש מעשה צעצועים, ופי' רש"י ז"ל תבנית ילדים וילדות, וכן כתב הרלב"ג הם כצורת בן אדם לצעיר הימים, ונקראו צעירי הימים רובים, מפני גדול הנפלא הנמצא בהם, ותהיה הכ"ף בזה השם כמו כ"ף הדמיון, והאמתי בו שאינו ביתה שרש: [לד] עיין בראב"ע מה שכתב

יהל אור

בארון וכן הוא דרך כבוד לבלי הסיר הכפרת אשר שכן הכבוד עליה להניח ס"ת דאין צורך לכל זה: (רלז) וכן פי' רש"י ז"ל: (רלח) לשון כסוי: (רלט) שנתכסה חטאו: (רמ) וכן פי' הא' ז"ל בויקרא שם: (רמא) וכאן פי' כדמות מכסה: (רמב) וחז"ל נתנו שיעור לעוביו טפח. (סכת לב א, סוכה ד סע"ב): (רמג) וכפי' הארוך פי' כן כשם יפת ולא הסכים עליו: (רמד) בג' (סוכה ה ב חגיגה יג ב) כרביא, שכן בבבל קורין ליינוקא רביא, ושמו הכ"ף כרובים כדמות כ"ף משרת: (רמה) שנקראת ע"ש חנייתם בכ"ה כסליו, ופי' חנו כ"ה, ושמו מזה מלה שלימה לזכר: (רמו) פתה יבאר דעתו כי הכ"ף הוא שרש ואינה כ"ף הדמיון:

(רמז) שבא ה"א הדעת לפני אותיות ב'ל'ב': (רמח) ולעולם לא תבוא ה"א הידיעה לפני אות ב'ל'ב' המשמשת, אבל היא תבוא לאחריהן תמיד, כמו ותעש לך שם כהיום הזה (נחמי' ט, י): (רמט) כי ה"א התימה היא באה תמיד לפני אותיות ב'ל'ב' המשמשות לא לאחריהן כמו הבטבת וגו'

מקו"ב רש"י: כז) תנחומא א תרומה ט, ופקודי אות כ: כח) יומא ס א וכ': כט) יומא ס ב, מאמרי' בבבל תקרין ליינוקא רביא. וכ"ס ילקוט שמח.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סִטְרֵי כַפֻּרְתָּא: יט וְעָבֵד כְּרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן כַּפֻּרְתָּא תַּעְבְּדוּן יָת כְּרוּבַיָּא עַל תְּרֵין

קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ

רש"י

דא לדא נקשן ל) : קצות הכפרת. ראשי הכפרת לא) : (יט) ועשה כרוב אחד מקצה. שלא תאמר שנים כרובים לכל קצה וקצה לכך הוצרך לפרש כרוב אחד מקצה מזה: מן הכפרת. עצמה תעשה את הכרובים זהו פירושו של מקשה תעשה אותם שלא תעשם בפני עצמם ותחברם לכפרת:

אבן עזרא

הנה הוא צורות (רי) כמו את כרוב משמח הסוכך (יחז' כח יד) (ריא), אמר יחזקאל כי ראה ה' פנים לחיה (ריב), ואחד מהם פני שור, ובמקום אחר על החיה בעצמה תחת שור פני הכרוב (שם י, יד) (ריג), והטעם הצורה שהזכיר בפעם הראשונה (ריד) ואמר באחרונה היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה (שם פ' כ) (ריה) וקרא כל הד' כרובים (רטו) והנה הכ"ף שרש [לה]: מקשה. כמו שוה (רטז) וכמוהו ותחת מעשה מקשה (ישעי' ג. כד) (ריח), ופי' מעשה, כמו לא עשה את שפמו (ש"ב יט כה) (ריט), וטעם מפני שהיה מרחק כל כרוב שוה מקצה הכפורת (רס) [לו]: (פיה"ק. וכבר פירשתי מלת כרובים בס' בראשית (רסא), והנה הכתוב לא פי' הצורה (רסב), רק מטעם ודברתי אתך (פ' כב) ידענו היטיב (רסג): מקשה. פירושו שוה, וכן ותחת מעשה מקשה (ישעי' ג כד) (רסד), כי פירוש מעשה גלות מעט מהשער כדי להשוותו (רסה) וכן ולא עשה שפמו (ש"ב יט כה), על כן הוא הקרחה להיפך ויש מקשה המקום שצמחו משם הקשואים (רסו), והנה מקשה תעשה אותם, שם, על משקל לאברהם למקנה (ברא' כג יח) (רסז) וה"א מקשה היה ראוי להראות, ונעלם כהעלם ויקרא לה נובח (במד' לב מב) (רסח) או יהיה השם על שני משקלים (רסט)): יט כרוב. הנה הכרובים על דרך האורך (רע) על כן הבדים על רוחב הארון (רעא), ומערער אמר, כי לא יקרא צלע רק על דרך האורך (רעב), וראיתו ולצלע המשכן השנית (שמות כו כ) (רעג), ותשובתו בצדו, וחמשה בדים

יהל אור

וגו': (רכ) וכן פי' הח' ז"ל (ברא' ג כג) "ולפי דעתי שהיא מלת כלל צורות כולם", פי' כי מלת כרוב כולל לכל צורה: (רכא) ושם יאמר, על עוף גדול בעל כנפים: (רכב) שנאמר וארבעה פנים לאחת (יחז' א ו): (רכג) שנאמר "וארבעה פנים לאחד, פני האחד פני הכרוב, ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר (שם י יד)": (רכד) ואמר פני כרוב במקום שזכר במראה הנבואה הראשונה "ופני שור מהשמאל לארבעתן" (שם א י): (רכה) ומזה ראיה כי שם כרובים הוא שם כולל לכל הצורות כולם שראה: (רכו) והשני זה כשראה יחזקאל פני כרוב לא שינה דבר מהמראה הראשונה כי פני שור הוא עצמו פני הכרוב, ולכן קרא החיות כולם בשם כרובים רוצה לומר צורות: (רכז) מגיע ענין שוה: (רכח) וכן פי' הרד"ק שם, מעשה מקשה, מעשה שוה, וכן כתמר מקשה המה (ירמיה י, ה) שפי' כמו התמר שהוא שוה אין בגופו עוות: (רכט) ר"ל "ולא עשה שפמו" ופי' לשון תיקון: (רס) ר"ל משני קצות הכפורת: (רסא) עיין (ברא' ג כד) ובבאורי שם: (רסב) ר"ל צורת הכרובים: (רסג) כי הקול יוצא מבין שני הכרובים ולא מהכרובים עצמם, ומזה נראה שהיו דומים למי שיש לו קול לדבר. (רסד) עיין אות רכח: (רסה) תיקון השער בסדור יפה ושוה: (רסו) כמלונה במקשה (ישעי' א ח) מלשון קשואין: (רסז) שהוא ג"כ שם, והוא שמ"כ, או תהיה כמו קנין: (רסח) וה"א הכנוי נחה: (רסט) ועיין מלת מקשה במס' מדות רים פ"ג ברמב"ם וברע"ב, ועיין התוס"ת שהוכיח מן ההבדל שיש בין "שנים" ובין "שני" שמני מורה על השווי, ושנים מורה שאינם שוים ומזה הוכיחו חז"ל שהיו כלמות זכר ונקבה והיו בלתי שוים: (רע) הכרובים היו על שני קצות האורך: (רעא) והיו הבדים נתונים לרחבו של ארון וארך הארון מפסיק בין שני הבדים: (רעב) וכאשר יאמר והבאת את הבדים בטבעות על צלעות הארון (פ' יד) הוא על דרך האורך, וכן הוא דעת רע"ס שהצד הארוך יקרא צלע: (רעג) לפאת צפון וגו' שהוא פאת האורך, ויאמר כי גם צלע הנאמר בארון הוא פאת האורך והיו בדים

קרני אור

ע"ז: [לה] עיין ברא"ם מה שכתב בזה, ובגדי"א מה שהאריך לבאר מה שכתב הח' ז"ל, שהכ"ף היא שרשית אינם קושיא לחז"ל, והביא לראיה שמכ"ף הדמיון עם שרש, וכן כ"ף כרובים, פעם לדמיון, פעם לשרש ועיין ר"י כספי (מנורת כסף פכ"ו) שהאריך לבאר מלת כרובים פי"ש: [לו] ורז"ל פי' מלשון דא לדא נקשן (דניאל ה ו) וכן פי' רש"י ז"ל, והוא ענין הכאה, שהיה מכה בקורנס על הכפרת עד שיצאו הכרובים מגוף הכפרת מימין ומשמאל וכן פי' הרשב"ם:

מקורי ובאורי רש"י: ל) דניאל ה ו: לא) והם קצות האורך:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את־הכרבים על־שני קצותיו:
כ והיו הכרבים פרשי כנפים
למעלה סככים בכנפיהם על־
הכפרת ופניהם איש אל־אחיו
אל־הכפרת יהיו פני הכרבים:
כא ונתת את־הכפרת על־הארן
מלמעלה ואל־הארן תתן את־

סט־והי: כ ויהון כרוביא
פריסן גדפיהון לעלא
מטלין בגדפיהון על
כפרתא ואפיהון חד
לקבל חד לקבל כפרתא
יהון אפי כרוביא:
כא ותתן ית כפרתא על
ארונא מלעלא ובארונא

אבן עזרא

בריחים לקרשי צלע המשכן לירכתים (שם שם כז) (רעד) ומהכפורת בעצמה עשו את הכרובים על שני קצות הארון (רעה): (פיה"ק. ועשה כרוב אחד. הוסיף לבאר, וי"ו קצותיו (רעו) שב אל כן, כאלו אמר מעצם (רעז) או ישוב אל מלת מזה (רעח) והוא הנכון בעיני): כ והיו, אמר יפת, כי אל הכפורת יהיו פני הכרובים, אל אמצע הכפרת (רעט), ולפי דעתי, כי לא היו פני הכרובים עומדים על זויות נצבם (רפ) על כן פניהם מעט פונים אל הכפרת (רפא): (פיה"ק, והטעם אל הכפורת. כאדם שישפיל ראשו (רפב) [לז] והיו הכרובים שנים כאשר הראיתיך, כי סוד האחד לא יראה כי אם בשנים (רפג) [לח] על כן נקרא השם יושב הכרובים (ש"א ד ד) גם הארון נקרא שם וכן מפורש בדברי הימים (רפד), גם היא יקרא עוז, אתה וארון עוזך (דה"ב ו מא) ויתן לשבי עזו (תה' עח סא) (רפו), דרשו ה' ועזו (תה' קה ד) פירושו ודרשו עוז, כטעם לשכנו תדרשו (דבר' יב ה) (רפז) כי מזמור הודו לה' (תה קה א) על הארון נאמר (רפח): כא ואל הארן. כמשפט הלשון (רפט) וכבר

רש"י

(כ) פרשי כנפים. שלא תעשה כנפיהם שוכבים *) אלא פרוסים וגבוהים למעלה אצל ראשיהם שיהא י' טפחים בחלל שבין הכנפים לכפורת כדאיתא בסוכה לב): (כא) ואל הארן תתן את העדת. לא ידעתי למה נכפל שהרי כבר נאמר ונתת אל הארון את העדות ויש לומר שבא ללמד שבעודו ארון לבדו בלא כפרת יתן תחלה העדות לתוכו ואחר כך יתן את הכפורת עליו לג) וכן מצינו כשהקים את המשכן נאמר ויתן את העדות אל הארון ואח"כ ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה לד):

קרני אור

[לז] וכן דרשו רז"ל (ב"ב צט א) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אל הכפרת יהיו פני הכרובים כתלמיד בנותן עיניו למטה מפני אימת רבו: [לח] ומה שהיו שנים ולא אחד, כדי שלא תחשוב שהוא צורת האל הנעבד,

יהל אור

הבדים והטבעות מפאת ארך הארון: (רעד) ושם כתוב „ימה" שהוא פאת מערב, והוא ברחב המשכן, כן גם צלע הארון הוא פאת הרחב: (רעה) עיין קרני אור הערה לז: (רעו) שהוא ל"ו: (רעז) מעלם הדבר שהוא ג"כ ל"ו, ורבות לפעמים הכנוי כפי המלה המורה על העלם, ואלו שב אל הכפורת היה אומר קצותיה: (רעח) מקצה מזה, כי „זה" הוא ג"כ ל"ו: (רעט) וכן פי' הרשב"ם „אל אמצעות הכפרת יהיו פני הכרובים": (רפ) זויות נצבת הוא קו אחד העומד על קו שוכב, ופי' לא היו פניהם נצבים ועומדים זקופים ביושר: (רפא) כ"א נוטים מעט למטה אל הכפרת, כאלו הם מביטים אל מה שלמטה מהם: (רפב) להראות שהם למטה במעלת מציאותם לפני מי שהם עומדים לפניו: (רפג) כי כמו שהאחד מהמספר יש לו סגולות רבות, ואותם הסגולות אינם נכרות אלא בערך המספרים האחרים, שהשנים הוא המספר הראשון, ככה לא יראה בארץ השפעת השי' שהוא אחד כ"א באמצעות צורות אלו שני הכרובים: (רפד) בדה"א יג ו „להעלות משם את ארון האלהים ד' יושב הכרובים אשר נקרא שם", וכן בש"ב ו ב, ועיין רד"ק שם הטעם בזה: (רפה) ופי' הח' ז"ל שם, הוא הארון: (רפו) וכן פי' שם הח' ז"ל, דרשו ישרת אחר, דרשו ד' ודרשו עזו, כמו ויתן לשבי עזו, וכו' והטעם כמו לשכנו תדרשו, ופי' שם הח' ז"ל, לשכנו תדרשו והוא הארץ, והטעם מקום משכן כבודו: (רפז) וכן פי' שם הח' ז"ל, דבר דוד לישראל בנשאם הארון: (רפח) לאחר את המוקדם:

כי

מקורי ובאורי רש"י: *) פי' שוכבים זה על זה: לב) סוכה ה ב: לג) שקלים פ"ו ה"א ילקוט בסה: לד) לקמן מ כ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְתִתֵּן יָת סַהֲדוּתָא דִּי אֶתֵּן לָךְ: כב וְאֶזְמֵן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ מֵעִלָּוֵי כַּפֻּרְתָּא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא יָת כָּל דִּי אֲפַקֵּד יָתָךְ לְוָת בְּנֵי

הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ:
כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ
מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים
אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־
אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל־בְּנֵי

רש"י

(כב) ונועדתי. כשאקבע מועד לך לדבר עמך אותו מקום אקבע למועד שאבא שם לדבר אליך לה): ודברתי אתך מעל הכפרת. ובמקום אחר הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר לו) זה המשכן מחוץ לפרכת נמצאו שני כתובים מכחישים זה את זה בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו' לז) משה היה נכנס למשכן וכיון שבא בתוך הפתח קול יורד מן השמים לבין הכרובים ומשם יוצא ונשמע למשה באהל מועד *): ואת כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל. הרי וי"ו זו יתירה וטפלה וכמוהו הרבה במקרא וכה תפתר (יהושע כד ד), על כן החל ופירש כלי המשכן

אבן עזרא

היה נותן העדות בארון, ואחר תשים הכפרת (רפט) [לט]: כב ונועדתי. לא אבין איך יכחיש זה הפסוק, פסוק וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר (ויקרא א א) (רצ) [מ] כי אהל מועד שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו ואין צורך למכריע (רצא) וטעם וי"ו ואת כל אשר אצוה [מא] כבה הוא (רצב) מלת ודברתי משרת בעבור אחרת כאילו כתוב ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים, ולא הזכיר הדבר המדובר, והטעם שאדבר אתך להודיע סודי (רצג) ולהשיב על שאלתך, ודברתי את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל (רצד), ויש לשאול למה הזכיר השם הארון בתחלה (רצה), כי כתוב (רצו) את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו (למעלה פ' ט), ומנהג הלשון לבאר האחרון שהשלים בו, כמו ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו והחל מהנכבד (רצז) [מב] ואחר כן השולחן (רצח)

יהל אור

(רפט) כי אין ראוי שיושם הכפרת על הארון כי אם אחר שינתן בו העדות כדי שלא יצטרך להסיר הכפרת להניח שם העדות: (רצ) אמר זה כנגד פי' רש"י ז"ל שהוקשה לו שנמצאו שני כתובים מכחישין זה את זה ובא הכתוב השלישי והכריע ביניהם, והח' ז"ל יפרש בענין אחר: (רצא) כי אוהל מועד הוא שם הכולל והפרט הוא מבין שני הכרובים: (רצב) כן הוא פירושו: (רצג) כי סוד ד' ליראיו: (רצד) הטעם מלות שיצוה בעבור בנ"י על כן בא בוי"ו, ובספרינו לא נמצא וי"ו במלת את ועיין קרני אור: (רצה) ובמעשה בצלאל מצינו שעשה תחלה משכן: (רצו) ר"ל זה תשובת השאלה: (רצז) שהוא הארון: (רצח) שהשולחן נכבד מן

קרני אור

ואל תאמר יש לך להסתפק בבתי רשויות, אין זאת, שהרי היו פורשים כנפיהם למעלה, מקבלים שפע כח שבא להם מלמעלה, וזו דעת הרמב"ם ז"ל עם קצת לשונו (רכ"ח): [לט] ועיין ברש"י ורמב"ן והטור על התורה ובלח"ם מה שהשיב הרמב"ן על ז"ל בהביאו דברי הח' ז"ל: [מ] עיין אגרות הרמב"ם, ונדפס בס' חמדה גנוזה ג"כ מה שכתב הרמב"ם ז"ל לתלמידו ר' יוסף כי בפסוק ונועדתי, ימצא בו כ"ב מלות שרמז בהם בעל ס' יצירה (פ"ב מ"ב) באמרו כ"ב אותיות חקוק לחצבן המירן לרצן וצר בהם כל היצור וכל הנפש העתיד לצור (ובס' יצירה שלנו נוסח אחר), והם כ"ב אותיות פשוטות, ורצה בו כי כל מה שבראת מרוחניות המלאכים אל הנפשות המילוניות יחקקו באלה הכ"ב מלות: [מא] וכ"כ רש"י ז"ל שוי"ו זו יתירה, ובספרים שלנו כתוב בלא וי"ו, וכבר הזכיר פ"ז הרא"ם וכתב, חפשתי בכתם ס"ת ולא מצאתי זה, וכתב המנחת שי ותמהני על שלשה גדולי הדור שהם חכמים גדולים הראב"ע ורש"י וחזקוני שפי' ואת כל אשר בוי"ו דומה שכן היה כתוב בספריהם, כבר עיינין לאה מלתא ואשכחנא במסרת רבתא דחשיב להדין פסוקא בהדי תלתא דכתיב בהו לותה „את כל אשר" עיי"ש, ועיין בנ"ל שכתב שמכת"א משמע שלא היה לפניו מלות „את כל" בוי"ו, ועיין בהבנת המקרא שכתב שברש"י שם אללו לא נמצא ואת בוי"ו, וגם ברש"י כת"י שהיה ביד הח' רש"ד גרס כן (עיין ת"ס), וברש"י ותמורתו כתיב שם, את כל אשר אצוה, את כתיב בלא וי"ו, וכבר כתב ר"א ברילנר בזכור לאברהם הביא כן בשם כ"י ווירמייזא, ולזאת הקיף ברש"י מן ואת עד סוף: [מב] עיין ברמב"ן; עיין

מקורי ובאורי רש"י: לה) עיין ספרי דר"כ פ"א ללמדך שאפילו מה שאחורי הכפורת אינו פנוי מן השכינה ועיין בעלה לה בס' שהרש מסיפא דקרא ודברתי אתך מעל הכפרת ועיין רש"י למטה כט מב ועיין שם אפרים שכתב שתיבת „למועד" שכתוב כאן הוא ט"ס, וכן מבואר ברש"י למטה כט מב: לו) ויקרא א א: לז) במדבר ז, פ"ט: *) ילקוט שפט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ישראל: פ כג ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קמתו: כד וצפית אתו זהב טהור ועשית לו זר זהב סביב: כה ועשית לו מסגרת טפח

ישראל: כג ותעבד פתורא דאעי שטין תרתין אמין ארכה ואמתא פתיה ואמתא ופלגא רומה: כד ותחפי יתה דהב דכי ותעבד לה זיר דדהב סחור סחור: כה ותעבד לה

אבן עזרא

והמנורה (רלט), ואחר כן ואת המשכן תעשה (ב) [מג] והנה משה כאשר הקהיל כל העדה החל לומר להם בתחלה המשכן והאהל (בא) ואחר כן הארון ואין צורך שילמוד אדם את משה (בב), ויש לתמוה למה לא הזכיר מזבח הקטרת (בג) והתשובה בדרך משל, כי הכבוד לא ימוש (בד) על כן הארון דמות כסא, והנה מנורה ושולחן ערוך (בה) על כן לא הזכיר מזבח הקטרת רק אחר מזבח הע"ה, בעבור שיזהיר, לא תעשו עליו עולה ומנחה ונסך (למטה ל ט) (בו), ומשה הזכירו לבני ישראל אחר המנורה וכן במעשה (בז): כג ועשית. אין ספק כי עובי השלחן עם קומת הרגלים היא המדה הנזכרת (בח): (פיה"ק. נו"ן שלחן נוסף כנו"ן רחמניות (איכה ד י) (בט) גם עובי השלחן לא נזכר, והזכיר השם בתחלה הארון והכפרת שהוא נכבד מהכל, כי הוא לבדו מבית לפרוכת, והוא לבדו מקום קדש הקדשים בה"א כאשר פירשתי (ל), ואחרי הארון השלחן והמנורת ומזבח הזהב והפרכת (לא)): כה ועשית. המסגרת למעלה כמשפט השולחנות (לב) [מד]: ועשית זר זהב. עתה

רש"י

ואת אשר אדבר עמך שם את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא לח): (כג) קמתו גובה רגליו עם עובי השלחן לט): (כד) זר זהב סימן לכתר מלכות שהשולחן שם עושר וגדולה כמו שאומרים שלחן מלכים מ): (כה) מסגרת. כתרגומו גדנפא ונחלקו חכמי ישראל בדבר מא) י"א למעלה

קרני אור

[מג] עיין בתוס"מ: [מד] ובדרז"ל (מנחות צו ב, סוכה ה א) מחלוקת בזה, ולרש"י ז"ל הביאם, י"א למעלה היתה סביב לשולחן כמו לבזבזין שבשפת שולחן שרים (וכן הוא דעת הר' ז"ל והרמב"ם, וכן פי' בד"ל, אם היתה למטה לחזק השולחן כ"ל שלא יפול עליו שם מסגרת, כי אין דבר נסגר בתוכה) וי"א למטה היתה תקועה מרגל לרגל

יהל אור

המנורה: (רלט) כי המנורה שמש השלחן, כמ"כ והאיר אל עבר פניה (פ' לז) ועיין רמב"ם שם: (ב) וזה היה רק בצווי: (בא) אבל משה הקדים (למטה לה יא) את המשכן את אהלו ואת מכסהו וכן עשה בצלאל: (בב) בג' (ברכות נה א) בשעה שאמר לו הקב"ה למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך ואמר לו עשה ארון וכלים ומשכן (ופי' רש"י דס"ל שכסדר שהם סדורים בזיקהו לי תרומה אמר לו) אמר לו משה רבינו מנהגו של עולם אדם בונה בית ואח"כ מכניס לתוכו כלים וכו' אמר לו שמא בצל אל היית, והא' ז"ל יפרש באופן שאין צריך לכל זה: (בג) למה לא הזכירו בזה אחר השולחן והמנורה, והניחו אחר מזבח העולה שמקומו אחר המנורה כסדר שהוא שם בהיכל: (בד) וכן דרך המלכים והשרים משה כסא שולחן ומנורה לפניהם: (בה) וכן כתב רע"ם אחר מעשה הארון שהיה דמות כסא לשכינה כאמרו ונועדתי לך שם, צוה על שלחן ומנורה כמנהגם לפני השרים כענין השונמית באמרה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה: (בו) ע"כ סמכו אל מזבח העולה, ועיין ברדי"א שנתן טעם אחר בזה: (בז) למטה לז כה: (בח) וכן פי' רש"י ז"ל: (בט) שלחן משרש שלח, ועינו שטוח, דבר השטוח לערוך עליו מאכל לפני האוכלים, והוא בשורק ע"מ ולקרבן העצים (נחמיה יג לא) והנו"ן נוסף, וכן רחמניות שרשו רחם, והנו"ן נוסף: (ל) כי יש הבדל בין קדש קדשים ובין קדש הקדשים, כי קדש קדשים פי' כאחד הקדשים, וקדש הקדשים, בעבור היותו בה"א ע"כ הוא קדש בתוך קדש, ועיין בפי' הא' ז"ל (ברא' ט כה) ובקרני אור הערה לז: (לא) והיה מקום ארון העדות קדש קדשים, ומקום השלחן והמנורה קדש, שנאמר והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (למטה כו לג): (לב) והיתה המסגרת למעלה לסגור כעד

מק"ב רש"י: לח) עיין קרני אור הערה מא: לט) עיין תוס' פסחים קט ב ד"ה אמתא: מ) עיין יומא עב ב מאמר ר' יוחנן שלשה זירים הן ופי' רש"י שם שלשה זירים נעשה בכלי הקדש, של מזבח סימן לכתר כהונה, ושל ארון סימן לכתר תורה ושל שלחן סימן לכתר מלכות וכן במו"ר על"ד ב' הרשב"י ג' כתרים הם כתר מלכות זה השלחן כתר כהונה זה המזבח וכתר תורה זה הארון: מא) מנחות צו ב ילקוט שמע:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ
סָבִיב׃ כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת
זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃
כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת
לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־
הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב
וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כט וְעָשִׂיתָ

גְּדַנְפָּא רוּמֵהּ פֻּשְׁכָּא סְחוֹר
סְחוֹר וְתַעְבֵּד זֵיר דִּדְהַב
לִגְדַנְפֵּהּ סְחוֹר סְחוֹר׃
כו וְתַעְבֵּד לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן
דִּדְהַב וְתִתֵּן יָת עִזְקָתָא
עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי
לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃
כז לָקֳבֵל גְּדַנְפָּא יְהֶוְיָן
עִזְקָתָא לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא
לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃
כח וְתַעְבֵּד יָת אֲרִיחַיָּא
דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן
דַּהֲבָא וִיהוֹן נָטְלִין בְּהוֹן
יָת פָּתוֹרָא׃ כט וְתַעְבֵּד

רש"י

היתה סביב לשולחן כמו לבזבז שבשפת שולחן שרים ויש אומרים למטה היתה תקועה מרגל לרגל בארבע רוחו' השולחן ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת מב): ועשית זר זהב למסגרתו. הוא זר האמור למעלה ופי' לך כאן שעל המסגרת היתה: (כז) לעמת המסגרת תהיין הטבעת. ברגלים תקועות כנגד ראשי המסגרת: לבתים לבדים. אותן טבעות יהיו בתים להכניס בהן הבדים: לבתים. לצורך בתים מג): לבדים. כתרגומו לאתרא לאריחיא: (כח) ונשא בם. לשון נפעל מד) יהיה נשא בם את השולחן: (כט) ועשית קערתיו וכפתיו. קערותיו זה הדפוס מה) שהיה עשוי כדפוס הלחם והלחם היה עשוי כמין תיבה פרוצה משתי רוחותיה מו)

אבן עזרא

פי' כי הזר שהזכיר בתחלה יהיה סביב המסגרת (ס"ג) [מה]: (פיה"ק. וטעם מסגרת ידוע, כי כן מנהג כל השולחנות (ס"ד)): כו ועשית, ארבע הפאות. מזרח ומערב צפון ודרום (ס"ה): כז לעמת. הזכיר המקום שתושמנה שם הטבעות (ס"ו): (פיה"ק. לעמת המסגרת. באר מקום הנוכח (ס"ז): לבתים. מקומות (ס"ח) כמו הבית לארם (ס"ט)): כח ונשא בם את השלחן. מבנין נפעל (ע), כמו ונקה המכה (למעלה כא יט) (ע"א) כי הדגשות להתבלע פ"א הפועל (ע"ב): כט ועשית. מה שאמרו רז"ל ידוע הוא (ע"ג): ומלת אשר יסך בהן. שבה

יהל אור

בעד מה שעל השלחן לבלתי יפול ממנו דבר, לפיכך נקראת מסגרת: (ס"ג) וכן פי' רש"י ז"ל הוא זר האמור למעלה, ופי' לך כאן שעל המסגרת היתה: (ס"ד) והיתה המסגרת למעלה. (ס"ה) פי' כי ברגלי השולחן יש שמונה פאות חיצוניות, ובאר ליתן את הטבעות על ארבע הפאות, ובזה יתורץ, הלא אם הבדים היו על צד האורך הנה שתי הטבעות יהיו מצד אחד, ושתי הטבעות מצד האחר ואיך יהיו לארבע רוחות העולם: (ס"ו) פי' שיהיו הטבעות קרובים אל המסגרת כי מלת לעומת מציין נקודה אחת המקבלת כיושר נגד נקודה אחרת: (ס"ז) עיין אות הקודם: (ס"ח) והלמ"ד של לבתים פירושו לצורך בתים, ואמר לבתים לבדים, והבתים בעבור בדים: (ס"ט) לא מצאתי פסוק כזה, וידידי הרה"ג מ' יפ"ה רוצה לגרוס „כמו הבית לאדם" וכן ת"א לאתרא לאריחיא: (ע) השולחן יהיה נשא בהם, ובא מלת „את" אל השלחן שהוא הנושא הפעול כמשפט מלת את: (ע"א) שהוא ג"כ מבנין נפעל: (ע"ב) הדגש שבתוך השי"ן „ונשא" מורה החסרון נו"ן השרש פ"א פעל מן השרש „נשא" ונו"ן הכתובה הוא סימן ללשון נפעל: (ע"ג) בג' מנחות (צז א) קערותיו אלו דפוסין, כפותיו אלו בזיכין

קרני אור

כד' רוחות השולחן, ודף השולחן שוכב על אותה מסגרת (וכן הוא דעת הרלב"ג): [מה] והיתה הזר אצל המסגרת לא על המסגרת, רק במקום התחלת יציאת המסגרת מן השולחן ויתקיים מ"ש ועשית לו, ועשית למסגרתו, והוא למ"ד מסגרתו

מקו"ב רש"י: מב) עיין קרני אור הערה מד ועיין בטוין להרב ר' משה קוניץ דף לה א: מג) כלומר שהם יהיו לצורך בתים לבדים, ועיין שם אפשרים שכתב, שהוא דבור אחד עם מלת לבדים: מד) והנו"ן לסימן הנפ' ודגשות הבי"ן להבלוע נו"ן השרש: מה) מנחות צו ב: מו) שם צז ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קְעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו

מְגִיסוֹהִי וּבָזִכּוֹהִי וְקַסְוָתֵהּ וּמְכִילָתֵהּ

אבן עזרא

אל וקשותיו (כג) לא אל הקרובה אליה שהיא ומנקיותיו, וכמוהו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תה' צט ו) וכתוב בעמוד ענן ידבר אליהם (שם פ' ז) שהם משה ואהרן לא שמואל (כד), והעד כי במעשה הזכיר הקשות אשר יסך בהן (למטה לז טז), ועוד ואת קשות הנסך (במד' ד ז) (כה) ומלת נסך לטעמים רבים (כו), לא יסכו לה נסך (הושע ט ד) (כז) הפסל נסך חרש (ישעי' מ יט) (כח), ואני נסכתי מלכי (תה' ב ו) (כט), אמר רב נתן שהוא בעל הערוך, כי הקשוות דמות קנים, כי כן יקראו בלשון ישמעאל (ל), והסגיד לו לא ידע לשון ערבי כי נלעג היה [מו] כי הקנים יקראו קצ"ב בצד"י גם בבית (לא) [מז] ויש שבוש בדברי הימים שהזכיר תחת הקערות מזרקים, ותחת הכפות

רש"י

שולים לו למטה וזוקפל מכאן ומכאן כלפי מעלה כמין כותליו ולכך קרוי לחם הפנים שיש לו פנים רואין לכאן ולכאן לצדי הבית מזה ומזה נותן ארכו לרחבו של שולחן וכותליו זקופים כנגד שפת השולחן והיה עשוי לו דפוס זהב ודפוס ברזל מו) בשל ברזל הוא נאפה וכשמוציאו מן התנור נותנו בשל זהב עד למחר בשבת שמסדרו על השולחן ואותו דפוס קרוי קערה: וכפתיו. בזיכין מח) שנותנין בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה שנותנין על שתי המערכות שנא' ונתת על המערכת לבונה זכה מט): וקשותיו. הן כמין חצאי קנים חלולים הנסדקין לארכן דוגמתן עשה של זהב ומסדר ג' על ראש כל לחם שישב לחם האחד נ) על גבי אותן הקנים ומבדילין בין לחם ללחם כדי שתכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו ובלשון ערבי נא) כל דבר חלול קרוי קס"וא נב): ומנקיותיו. תרגומו ומכילתיה הן סניפים כמין יתדות זהב עומדין בארץ וגבוהים עד למעלה מן השלחן הרבה כנגד גובה מערכת הלחם ומפוצלים ששה (הרא"ם גורס חמשה) נג) פצולים זה למעלה מזה וראשי הקנים שבין לחם ללחם סמוכין על אותן פצולין הדי שלא יכבד משא הלחם העליונים על התחתונים וישברו ולשון מכילתיה סבלותיו כמו נלאיתי הכיל נד) אבל לשון מנקיות איני יודע איך נופל על סניפין ויש מחכמי ישראל אומרים נה) קשותיו אלו סניפין שמקשין אותו ומחזיקים אותו שלא ישבר: ומנקיותיו.

קרני אור

למעלה היתה (התוס"ת): [מו] עיין ברא"ם ז"ל שעמד לימין בעל הפרוך לצדקו, וכתב וא"כ זאת השמגה היא גם על רש"י ז"ל שאמר ובלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קסוה, והנה כל המאמר מרבינו נתן לא נמצא כלל בערוך שלנה לורך עמד הרא"ם לצדקו, עיין קרני אור הפרה נא: [מז] עיין בתולדות רבינו נתן להג' ב"ר הפרה 13 מה שהעיר

יהל אור

בזיכין, קשותיו אלו סניפין, ומנקיותיו אלו קנים אשר יסך בהן, שמסככים בהן את הלחם: (כד) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי: (כה) עיין ברא' כ יז ולמעלה טו טז ובבאורי שם: (כו) לראיה כי אשר יוסך בהם שבה אל וקשותיו: (כז) לכמה הוראות: (כח) נ"ל לא יסכו לה' יין (הושע, ט ד), כי לא נמצא פסוק כזה בתנ"ך: (כט) ענין התכה: (ל) ענין ממשלה, ויש עוד הוראה שענינו כסוי כי נסך עליהם ד' (ישעי' כט י) והמסכה הנסוכה (שם כה ז) · (לא) וכן כתב רש"י ז"ל בלשון ערבי כל דבר חלול קרוי קסו"א! (לב) והגדייק והכ"ית

מקו"ב רש"י: מז) עיין בזכור לאברהם שכתב שבעל מחת"יה העיד שבמדבה ובג' דמנחות (לד) לא נמצא כלל שהיה הדפוס הראשון של ברזל וברמב"ם פ"ה מהל' תו"מ ה"ח, כתב בפירוש ג' דפוסים של זהב היו, וע"ב בלבה לדרך בגם בעיניו התימא מנ"ל לרש"י שהדפוס שהיה נאפה בו היה של ברזל והרב מה' מ' חיים ברא"י (בלקוטים שם) יתרץ וכתב שדברי רש"י ז"ל ברורין כשמלה, כי כן אמרו בברייתא (מנחות לד א) ג' דפוסין הם, נותנה לדפוס ועדיין היא בצק, וכמין דפוס היה לה בתנור, וכשהוא רודה נותנה בדפוס וכו' וא"כ באמת לא היו כל ג' הדפוסין כלים כפ"ע, אבל היו שנים כלים, והאחד היה כמין דפוס בתנור עצמו והנה השנים שהיו כלים בפ"ע היו של זהב כשאר כלי השרת שאין עניות במקום עשירות, אבל האמצעי היה מתכת (וע"ז אמר רש"י „ברזל") כי התנור של מקדש של מתכת היה (זבחים צו א) ותהיה הכוונה בדברי רש"י והיה עשוי לו דפוס זהב (שנותנה בה והיא בצק) ודפוס ברזל (בתנור עצמו) ובשל ברזל היא נאפה, וכשמוציאו וכו' נותנו בשל זהב (הוא הדפוס הג') וזה האחרון נקרא קערה. שבהי קערותיו, ר"ל קערות שלחן כתיב וכ' דפוסים הראשונים אין להם דבר עם השלחן, והדרכם הרוצה להקבות יש לו להקבות על הרמב"ם אבל דברי רש"י מדויקים: מח) מנחות. צז א ז מט) ויקרא כד ז: נ) ובשם אפריס הג' „שישב לחם האחד": נא) עיין זכור לאברהם שהביא גי' ובלשון רבו' (ר"ל בלשון רבותינו והכוונה על מה שאמרו בסנהד' פא ב, מאי קסוה אמר ר"י כלי שרת וכן הוא אומר, ואת קשות הנסך): נב) וכג"י קסווה. ועוד קבלה עיין ערוך השלם ערך קסוה ועיין יהל אור שלב: נג) וכ"ה בס' הזכרון: נד) ירמיה ו יא: נה) עיין מנחות צז א, ועיין תוס' מנחות צו ב ד"ה „אמ' ילקוט שם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

דִּיתְנַסַּךְ בְּהוֹן דְּהַב דְּכֵי תַּעְבֵּד יָתְהוֹן: ל וְתִתֵּן עַל פָּתוֹרָא לְחֵם אַפַּיָּא קֳדָמַי תְּדִירָא: לא וְתַעְבֵּד

אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד: פ שלישי לא וְעָשִׂיתָ

רש"י

אלו הקנים שמנקין אותו שלא יתעפש אבל אונקלוס שתרגם מכילתיה היה שוגה כדברי האומר מנקיות הן סניפין נו): אשר יסך בהן. אשר יכוסה בהן ועל קשותיו הוא אומר אשר יוסך שהיו עליו כמין סכך וכסוי נז) וכן במקום אחר הוא אומר ואת קשות הנסך נח) וזה וזה יוסך והנסך לשון סכך וכסוי הם: (ל) לחם הפנים. שהיה לו פנים כמו שפירשתי ומנין הלחם וסדר מערכותיו מפורשים באמור אל הכהנים נט):

אבן עזרא

כפורים, והזכיר הקשות כאשר הם, ותחת המנקיות אמר מזלגות (שלג) [מח] והכל זהב לצורך השלחן, אולי כלים אחרים צוה דוד לשומם בשולחנות שיעשה שלמה (שלד): (פיה"ק. קערותיו. ידועות (שלה): **כפותיו.** כלי קטן כטעם כף אחת וגו' מלאה קטורת (במד' ז יד) והוא צורת כף אדם (שלו) [מט]: **וקשותיו.** הם הכוסות (שלז), וטעם אשר יוסך בהן שב אל הקשות (שלח), והגה"ד שאמר הכתוב את קשות הנסך (במד' ד ז) (שלח*) [נ] וי"א שקסת הספר (יחז' ט ג) מגזרת קשות הנסך (שלט) [נא] כי מצאנו שי"ן תחת סמ"ך כמו בשורי מהם (הושע ט יב) (שמ) ורבים כמוהם: ל ונתת. על דרך הפשט נקרא לחם הפנים בעבור הפירוש שהוא אחריו (שמא) [נב], ומה שאמרו קדמונינו אמת הוא כי הקערות כמו דפוס (שמב): **לא ועשית.** ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריה ונשבעו חמשה עשר מזקניהם ששלש פעמים הסתכלו כל מלה וכל נקודה, וכל מלא וכל חסר והנה כתיב יו"ד במלת תיעשה ולא מצאתי ככה בספרי ספרד

יהל אור

והבי"ת הערבית מתחלפות לשי"ן וי"ו בעברית: (שלג) בדה"א כח יז, כתוב „והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור, ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור": (שלד) ואין ככה שולחן אהל מועד: (שלה) הקערה פשוטה או עמוקה אמנם פשוטה ממש לא יתכן שתהיה כי שרש קער בערבי עומק, ומזה קערורית, ועיין רש"י ורמב"ם: (שלו) כסוף בכף היד: (שלז) שנותנים בהם מים ללוש הלחם או לנסך בהם: (שלח) והם כלים שמנסכין בהם: (שלח*) וקשות הם כלי שרת דניסוך: (שלט) וכן הוא כפי' רבינו האי גאון למכבירין פ"ה מ"ה, וז"ל „מנקיותיו אלו סניפין, קשותיו אלו קינין (והוא כפי' הראשון דרש"י ז"ל) וי"מ שהוא צלוחית של יין דכתיב, את קשות הנסך (במד' ד ז) וכתיב וקסת הספר (יחז' ט ג) והוא כלי של דיו": (שמ) שי"ן תחת סמ"ך לשון הסרה: (שמא) והוא תומרו „לפני תמיד" פי' כך שמו לפי שהוא לפני תמיד: (שמב) כן פי' רז"ל (מנחות צז א) וכן פי' רש"י ז"ל שהיה

קרני אור

פ"ו: [מח] עיין ברמב"ן מה שהשיג עליו בזה, ואיך שיפרש הפסוק כד"ס, ועיין המעז"ר שהשיג על הרמב"ן וכתב, כי דברי הרמב"ן אינם מתיישבים כלל כפי עומק פשוטו של מקראות עיי"ש, והג' ש"ר (תולדות רבינו נתן שם) כתב כי חלילה להראב"ע להוציא דבר מגונה כזה מפיו, פס כל עולם כמו לדבר לפעמים בחכמה ושכל נגד המורגל עיין דעתו שם, ועיין בס' המסלות (מסלת כל בני חלוף סימן מז) שהיטיב לבאר בזה דעת הה' ז"ל, כי כוונתו במלת שבוס לענין בלתי מסודר, והאריך להביא ראיות לודקות פ"ז, וסיים ואו שתהיה כונת הראב"ע שיש טעות בדה"י, אבל כונתו שהענין מסולסל ובלתי מסודר בדה"י שם: [מט] ורש"י והרמב"ם פי', בזיכים שנותנים בהם לבונה שתים היו לשני קומצי לבונה, כגן מלה ארמית, כף אחת (במד' ז יד) ת"א בזיכא חדא, ואת הכפות (שם ד ז) ת"א, וית בזיכיא, וי"מ שהכף היתה גדולה מהבזך, וכן בתמיד פ"ה מ"ד, והכף דומה לתרקב גדול של זהב מחזיק ג' קבים, והבזך היה בתוכו מלא וגדוש קטרת: [נ] וכן הוא (ירושלמי סנהד' פ"ט ה"ז) רב יהודה אמר כלי משל בית המקדש היה כמא דתימר, ואת קשות הנסך, וכן הוא בג' (סנהד' פא ב) הגונב את הקסוה וכו' אמר ר"י כלי שרת וכו' ועיין ערוך הגלם ערך קסוה, שהביא דעת

אחת, כי לצדוקים כוונו בזה הלכה, הגונב את הקסוה קנאין פוגעין בו, כי הם מתנגדים הניסוך במים במקדש, ולפעמים גנבו את הקסוה למנוע העבודה בהם: [נא] עיין ערוך ערך קסיא שכתב „קשותיו אלו סניפין והיא צלוחית של יין והוא כמו קשות הנסך (במד' ד ז) וכתיב קסת הספר (יחז' ט ג) והוא כלי של דיו" פי' בהם מכילאים לאיס מן קשות הנסך, ומן קסת הספר, שהוא כלי כמו צלוחית, ועיין ערוך השלם שם שכתב שהערוך שמע כדברי רה"ג, והערך מן קסיא הועתק מפי' רה"ג במכבירין (עיין יהל אור אות שלט) ומה שכתב הערוך (ערך קסיא) „ויש דלמין לו קשותיו וכו'", כיון לזה שפי' דרס"ג שפי' קשותיו אלו קינין ונשמט כדפוס בערוך שלנו. ולפני הה' ז"ל היה כתוב בערוך כפי שהעתיק מרה"ג והשיג עליו: [נב] עיין רש"י ורמב"ן, והרמב"ם פי' להם הראוי לפני שרים לחם נאה: עיין

מקורי ובאורי רש"י: נו) וכן פי' רש"י (ירמיה נב יט) על „המנקיות" „סניפי הזהב שבהם מעמידין לחם הפנים" וכן תיוב"ע שם מכילתא: נז) פי' חצאי קנים שבין לחם ללחם היה כסכך על הלחם: נח) במד' ד ז שבהם שמסכבות ... מנסכות: נט) ויקרא כד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

31 מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃

מְנָרְתָא דִדְהַב דְּכֵי נְגִיד תִּתְעֲבֵד מְנָרְתָא שִׁדַּהּ וְקָנַהּ כַּלִּידָהָא חֵזוּרָהָא וְשׁוֹשַׁנָּהָא מִנַּהּ יְהוֹן׃

אבן עזרא

וצרפת ומעבר לים, והקדמונים דרשו, כי תוספת היו"ד רמז לעשרה מנורות שיעשה שלמה (שמג) והכלל אם יש שם יו"ד היא מלה זרה (שמד) [נג] ובדרש כי נעשית מאליה (שמה) והטעם שכל רואיה היו תמהים איך יכול אדם לעשותה, כי הנה כתוב ויעש מנורת (שמו), כן עשה את המנורה (במד ח ד) (שמז) והנה על מחבת בשמן תֵּעָשֶׂה מורבכת תביאנה (ויקרא ו יד) (שמח), והנה מקשה כמו הכתוב בכרובים (שמט): ירכה וקנה. היא גוף המנורה (שנ): (פיה"ק. מלת תעשה המנורה. מבנין נפעל לשון עתיד, והטעם תהיה עשויה (שנא),

רש"י

(לא) מקשה תיעשה המנורה. שלא יעשנה חוליות ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואחר כך ידביקם ס) כדרך הצורפים שקורין שולדי"ר אלא כולה באה מחתיכה אחת ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות ומפריד הקנים אילך ואילך: מקשה. תרגומו נגיד לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת סא) לכאן ולכאן בהקשת הקורנס ולשון מקשה מכת קורנס בטדי"ץ בלע"ז כמו דא לדא נקשן סב): תיעשה המנורה. מאליה לפי שהיה משה מתקשה בה. אמר לו הקב"ה השלך את הככר לאור והיא נעשית מאליה לכך לא נכתב תעשה סג): ירכה. הוא הרגל של מטה העשוי כמין תיבה ושלשה רגלים יוצאין הימנה ולמטה: וקנה. הקנה האמצעי שלה העולה באמצע הירך זקוף כלפי מעלה סד) ועליו נר האמצעי עשוי כמין בזך לצוק השמן לתוכו ולתת הפתילה: גביעיה. הן כמין כוסות שעושין מזכוכית ארוכים וקצרים סה) וקורין להם מדרינ"ס ואלו עשויין מזהב ובולטין ויוצאין מכל קנה וקנה כמנין שנתן בהם הכתוב ולא היו בה אלא לנוי: כפתריה. כמין תפוחים היו מגולין סביב בולטין סביבות הקנה האמצעי כדרך שעושין למנורות שלפני השרים וקורין להם פומיל"ש ומנין שלהם כתוב בפרשה כמה כפתורים בולטין ממנה וכמה

קרני אור

[נג] עיין במנחת שי שהאריך בזה להביא ראיות שמלת תיעשה הוא מלא יו"ד ועיין בכבוה"ק מה שהעיר על הח' ז"ל:

יהל אור

עשוי כדפוס הלחם ושלשה דפוסים היה שם לבצק, ולאפיה, ולאחר האפיה שהיה נתון שם עד למחר כדי שלא יתקלקל: (שמג) והוא במנחות כט א, מאמר ר' יהודה אמר רב: (שמד) והח' ז"ל לא הכריע בזה: (שמה) עיין מקו"ב' רש"י אות סג: (שמו) נ"ל ,ויעש את המנורה" (לעיל לז יז): (שמז) וכן כתב הח' ז"ל (שפה ברורה) וז"ל ,ובמלות (פי' שנם במלות ובאותיות שבאים נוספים ע"ד זרה אמרו רז"ל שיש בהם דרש) אמרו תיעשה המנורה שהיא נעשית מעצמה, וידוע כי בצלאל עשה, כי הכתוב אמר ויעש בצלאל את הארון "(למטה לז א) ויעש את השלחן (שם פ' י) ויעש את המנורה (שם פ' יז) אעפ"י שכתוב ממשה עשה אותה, כן עשה את המנורה (במד' ח ד) יש בו שני פירושים, הא' בלווי, כמו ומעך אשר הכית בו את היאור (למעלה יז ה) ואהרן היה המכה, והב' שתחסר מלת העושה כמו אשר ילדה אותה (במד' כו, נט) ויאמר ליוסף (ברא' מח א) (פי' שתחסר מלת היולדת, ומלת האומר) כי יאהזו העברים דרך קצרה ויסמכו על דעת השומע, וטעם הקמיצו גם הוא נכבד בעבור תֵּיעָשֶׂה מבנין נפעל, ולא אמר תַּעֲשֶׂה כמו, ועשית מנורת שבשם עזר בצלאל וכל רואה אותה יתמה ויחשוב שהיא נעשה בדבר פלא, ורבים דרשו כי היו"ד רמז לעשר מנורות שעשה שלמה" עכ"ל: (שמח) ולא נעשית מאליה: (שמט) עיין למעלה אות רנח: (שנ) עיין אות שנו: (שנא) יצוה אותו שתהיה עשויה: עיין

מקו"ב רש"י: ס) עיין תוי"ט כאן וכן בכהעלותך שלמד מהספרי שם שמלת מקשה מורה על הקשת הקורנס והקישוי ועקרו שלא תהיה חלולה ודבר זה שלא יעשנו איברים איברים נודע ממ"ש כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו וכ"ה בברייתא דמלאכת המשכן (פ"ט) רש"י ז"ל פי' בס"ה ה יד קבוץ עב קרוי עשת, וכן כדרז"ל עשביות של ברזל (יומא לד ב) ועיין רש"י שם: סב) דניאל ה ו: סג) כ"ה תנחומא א שמיני אות ח בהעלותך אות ג תנחומא ב בהעלותך אות ד: סד) שממנו מתפצלים שלשה קנים מכאן ושלשה קנים מכאן: סה) ר"ל ארוכים וצרים, וכן מנחות כח ב, כמין כוסות אלכסנדריים, ופי' רש"י שם, ארוכים וצרים, והרמב"ם פי' כוסות אלאסכנדריה שפיהם רחב וצוליהן צר:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

אונקלוס

לב וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין מִסִּטְרַהָא תְּלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ חַד וּתְלָתָא קְנֵי מְנַרְתָּא מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא: לג תְּלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא חַד חֵיזוּר וְשׁוֹשַׁן וּתְלָתָא כַלִּידִין מְצַיְּרִין בְּקַנְיָא

לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי: לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה

רש"י

חלק שבין כפתור לכפתור סו): ופרחיה. ציורין עשוין בה כמין פרחין סז): ממנה יהיו. הכל מקשה יוצא מתוך חתיכת העשת ולא יעשם לבדם וידביקם: (לב) יוצאים מצדיה. לכאן ולכאן באלכסון נמשכים ועולין עד כנגד גובהה של מנורה שהוא קנה האמצעי ויוצאין מתוך קנה האמצעי זה למעלה מזה. התחתון ארוך ושל מעלה קצר הימנו והעליון קצר הימנו לפי שהיה גובה ראשיהן שוה לגובהו של קנה האמצעי השביעי שממנו יוצאים הששה קנים: (לג) משקדים. כתרגומו מצויירים היו סח) כדרך שעושין לכלי כסף וזהב שקורין

אבן עזרא

כי דרך דרש שהיא נעשית מעצמה (סנג) וכן יכל נעשה במרחשת (ויקרא ו ט) לא היה נעשה מעצמו, והעד כן עשה את המנורה (במד' ח ד) (סנג) וחסרי דעת הלשון חשבו שראויה זאת המלה להכתב ביו"ד, בעבור שמצאו בדרש כי תיו"ד סימן עשר המנורות שעשה שלמה (סנד) ומדקדוק הלשון לא יתכן שתכתב מלת תעשה ביו"ד, רק המדרש סמך על המבטא (סנה) [נד], וטעם ירכה שהיא עומדת עליה, וקנה הוא האמצעי (סנו) ושם צורות וכפתורים ופרחיהם (סנז), והגאון יפרש כפתור כמו תפוח (סנח)): לב וששה. טעם קנים, עגולים, ארוכים, חלולים, (סנט) [נה]: לג שלשה גבעים. אמר הגאון כי משקדים כדמות שקדים (סס), והנכון שהוא מגזרת לשקוד על דלתותי (משלי ח לד) (ססא): (פיה"ק. וטעם משוקדים, כנראה שקדים (ססב) והמלה שבה אל ארבעה גביעים (ססג) [נו] והנה הקנים שבעה (ססד) ושנים ועשרים גביעים (ססה),

יהל אור

(סנב) עיין אות סמה: (סנג) עיין אות סמז: (סנד) וסמכו היו"ד להדרש שמצאו: (סנה) כי כל צירי מורה על יו"ד הראוי להיות אחריה, אעפ"י שאינה נכתבת: (סנו) וכן פי' הרשב"ם ירכה הוא הרגל הרחב של צד קרקע שעומד עליו כל המנורה, והקנה הוא האמצעי שיוצאים ומתפצלים ממנה שלשה קנים מכאן ושלשה מכאן: (סנז) הם ציורים נעשים בה כמין פרחים: (סנח) כמין תפוחים היו עגולים סביב, בולטין סביבות הקנה האמצעי: (סנט) דעתו שהיו הקנים חלולים, והגביעים הם קבועים כולם סביבות הקנה, וכן דעת החזקוני, וכן פי' בעל הואיל משה, כי כל המנורה היתה חלולה מבפנים כי כל המנורה עם כל כליה היתה עשויה מככר זהב והיתה נ"ח גבוה, שלפי דברי רז"ל היה הכהן עולה על מעלה להיטיב נרותיה, א"כ לא עשת זהב היתה רק חלולה מבפנים: (סס) שהיו הציורים בולטים בכותלי הגביעים כעין שקדים, והוא פועל מוינמל שקדים, (במד' יז, כג): (ססא) ופי' ר"י ן' גנאח בשרשיו, ענין התמדה והדביקה לדבר וכן פי' ר"ש ן' פרחון, מחזיק על הדבר ומתדבק בו ופי' פה, שהגביעים היו מחוברים על הקנה: (ססב) ר"ל מפותחים כדמות שקדים ליפותם: (ססג) שהיו בגופה של מנורה, אחד בולט בה למטה מן הקנים, והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאים מצדיה, ויהיה פי' הפסוק ארבעה גביעים משוקדים, מפני שהוא אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע (יומא נב סע"א) אין ידוע אם גביעים משוקדים, או משוקדים כפתוריה ופרחיה, והה' ז"ל הכריע גביעים משוקדים: (ססד) עם קנה האמצעי: (ססה) יש לששה קנים, שלשה לכל אחד ואחד,

קרני אור

[נד] וכן יאמר הח' ז"ל (שפה ברורה), וטפשי עולם חשבו כי המלה ראוי להכתב ביו"ד וזה לא יתכן וט' והדרש סמך על המבטא, בעבור שבם יו"ד ולא בנכתב, וטעם זה הדרש כי הכתוב התיר לשלמה לעשות עשר מעלות (צ"ל מנורות)", וקרוב לזה באר רכ"ת ז"ל, וכן במגלה כתיב תיעשה המנורה, ביו"ד ולכן עשה שלמה עשרה מנורות, שאין הכוונה בתלוה התורה מנורה א' ושיבא שלמה ויעשה מהם עשר, וכן עשר שלחנות, ועשרה כיורים, ונמצא עובר על בל תוסיף, אבל הקב"ה מודיע למשה כאשר כי כשיבנו ביהמ"ק יעשו עשרה והיו הדברים קבלה בידם עד שהגיע בנין ביהמ"ק ועשה שלמה כאשר היתה קבלה בידם: [נה] והרדי"א השיג על הח' ז"ל בזה ודעתו שלא היו חלולים, וכן דעת רש"י ז"ל שלא היו חלולים, וכן פי' הרלב"ג, וכן פי' בעל התוס"מ, וכתב, נראה במלת מקשה מורה על הקשת בקורנס והקושי, ועקרו שלא תהיה חלולה: [נו] כפי הטעמים שלפנינו שים אתנח במלת גביעים

והרכבם

מקו"ב רש"י: סו) לא ידעתי לאיזה מקום נרמז בפרשה כמה חלק וצ"ע, והלאתי בנוסחא אחת דפוסית, ומנין שלהם כתוב בפרשה ואני עתיד לפרש כמה כפתוריה בולטים ממנה וכמה חלק בין כפתור לכפתור" (הזכרון: סז) כמו פרחי העמודים שבם (נוי: סח) והיו הציורים בולטים בכותלי הגביעים כעין שקדים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גביעים משקדים בקנה האחד
כפתר ופרח כן לששת הקנים
היצאים מן־המנרה: לד ובמנרה
ארבעה גבעים משקדים כפתריה
ופרחיה: לה וכפתר תחת שני
הקנים ממנה וכפתר תחת שני
הקנים ממנה וכפתר תחת־שני
הקנים ממנה לששת הקנים
היצאים מן־המנרה: לו כפתריהם
וקנתם ממנה יהיו כלה מקשה

חד חזור ושושן כן
לשתא קנין דנפקין מן
מנרתא: לד ובמנרתא
ארבעא: כלידין מצירין
חזורהא ושושנהא:
לה וחזור תחות תרין קנין
מנה וחזור תחות תרין
קנין מנה וחזור תחות
תרין קנין מנה לשתא
קנין דנפקין מן מנרתא:
לו חזוריהון וקניהון מנה
יהון כלה נגידא חדא

אבן עזרא

וי"א כי משקדים מטעם כי שוקד אני (ירמי' א יב) (ס), ומפרשים אמרו כי כפתור ופרח פי' הגביע (סא) ; לן ופעם ממנה יהיו. שתהיה

רש"י

כילא"ר (סט): ושלשה גבעים. בולטין מכל קנה וקנה: כפתר ופרח. היה לכל קנה וקנה: (לד) ובמנרה ארבעה גביעים. בגופה של מנורה היו ארבעה גביעים אחד בולט בה למטה מן הקנים והג' למעלה מן יציאת הקנים היוצאין מצדיה: משקדים כפתריה ופרחיה. זה אחד מחמשה מקראות שאין להם הכרע. אין ידוע אם גביעים משוקדים או משוקדי' כפתריה ופרחיה ע): (לה) וכפתר תחת שני הקנים. מתוך הכפתור היו הקנים נמשכים משני צדיה אילך ואילך. כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורה י"ח טפחים הרגלים והפרח ג' טפחים הוא הפרח האמור בירך שנאמר עד ירכה עד פרחה עא) טפחיים חלק וטפח שבו גביע מהארבעה גביעים וכפתור ופרח משני כפתורים ושני פרחים האמורי' במנורה עצמה שנא' משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיו בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכין מתוכן שנאמר וכפתור תחת שני הקנים וגו' וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו אילך ואילך נמשכים עב) ועולים כנגד גובהה של מנורה טפח חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו וטפח חלק (וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנו) עג) ונמשכים עד) ועולין כנגד גובהה של מנורה וטפחיים חלק נשתיירו שם ג' טפחים שבהם ג' גביעים וכפתור ופרח נמלאו גביעים כ"ב י"ח לששה קנים ג' לכל אחד ואחד וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב. ואחד עשר כפתורים ו' בששת הקנים וג' בגופה של מנורה שהקנים יוצאים מהם ושנים עוד במנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ומיעוט כפתורים שנים האחד למטה אצל הירך והאחד בג"ט

יהל אור

וארבעה בגופה של מנורה הרי כ"ב: (סטו) עיין אות סה: (סטז) פי' כי כל גביע הוא כפתור ופרח: סה

מקו"ב רש"י: סט) עיין למטה לב ד בפי' רש"י: ע) כי כפי הטעמים שלפנינו שם אתנח במלת גביעים יהיה מלת משוקדים מוסבת אל כפתוריה ופרחיה, אבל חז"ל אמרו (יומא נב א) שזה אחד מן ה' מקראות שאין להם הכרע ועיין יהל אור אות סב: עא) במד' ח ד': עב) פי' נמשכים כעגול: עג) אחד מזה ואחד מזה: עד) כעגול:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת כָּל־

אונקלוס

דִּדְהַב דְּכֵי׃ לז וְתַעְבֵּד יָת בּוֹצִינַהָא שִׁבְעָא וְתַדְלֵק יָת בּוֹצִינַהָא וִיהוֹן מְנַהֲרִין עַל קֳבֵל אַפַּהָא׃ לח וְצָבִיתַהָא וּמַחְתְּיָתַהָא דִּדְהַב דְּכֵי׃ לט כַּכְּרָא דִּדְהַב דְּכֵי יַעְבֵּד יָתַהּ יָת

רש"י

העליונים עם ג' הגביעים. ותשעה פרחים היו לה ו' לששת הקנים שנאמר בקנה האחד כפתור ופרח וג' למנורה שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה ומיעוט פרחים שנים ואחד האמור בפרשת בהעלותך עד ירכה עד פרחה עה) ואם תדקדק במשנה זו הכתובה למעלה תמצאם כמניינם איש איש במקומו: (לז) את נרותיה. כמין בזיכין שנותנין בתוכן השמן והפתילות עו): והאיר על עבר פניה. עשה פי ששת הנרות שבראשי הקני' היוצאים מצדיה מוסבים כלפי האמצעי כדי שיהיו הנרות כשתדליקם מאירים על עבר פניה מוסב אורם אל צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה עז): (לח) ומלקחיה. הם הצבתים העשויין ליקח בהם הפתילה מתוך השמן ליישבן ולמשכן בפי הנרות ועל שם שלוקחים בהם קרויים מלקחים. ולביתהא שת"א לשון צבת טנליי"ש בלע"ז: ומחתתיה. הם כמין בזיכין קטנים שחותה בהן את האפר שבנר בבקר בבקר כשהוא מטיב את הנרות מאפר הפתילות שדלקו הלילה וכבו ולשון מחתה פושד"יא בלע"ז כמו לחתות אש מיקוד עח): (לט) ככר זהב טהור. שלא יהיה משקלה עם כל כליה אלא ככר לא פחות ולא יותר עט) והככר של חול ששים מנה ושל קדש היה

אבן עזרא

יצוקה (ספח): **לז נרותיה**. והקדמונים אמרו כי נר אחד באמצע, והששה נערכים זה אחר זה בחצי עגול (ספט), ואחר שהכתיב אמר והאיר אל עבר פניה, והטעם אל עבר אחד (סצ) הנה הצורה ברורה (סצא): **לח טהור**. שהוא מזוקק שאין בו פסול: (פיה"ק. **ומלקחיה**, מגזרת לקיחה (סע*): **ומחתותיה**. על דעתי שבע מחתות קטנות, כי המלקחים לתקן הפתיל, והמחתה תחת הנר (סצא*), ואם הטעם להדליק הנר כדברי מפרשים רבים, לא נדע כמה מחתות הם (סצב) [נז]: **לט** והזכיר ככר זהב במעשה המנורה לא בארון ולא בשלחן (סצג) בעבור היותה כלה זהב, ומדתה מהככר (סצד) כי מדת הארון ידועה, וזהב לצפוי מה שיכיל (סצה), והכפרת שהיא כלה זהב הזכיר מדתה, ואין לה עובי ר"א מעט, וצפוי השלחן כצפוי הארון (סצו)

יהל אור

(ספח) פה אין שייך יציקה, כי הכל היה ע"י הקשת הקורנס, ופי' שתהיה מחוברת ודבוקה כדבר הנצק, וכן יצוק עליו כל ימוט (איוב מא טו) לבו יצוק כמו אבן (שם פ' טז): (ספט) וכן הוא בג' (מנחות לה ב) וכן פי' רש"י ז"ל: (סצ) וכן פי' רש"י ז"ל: (סצא) הצורה ברורה ברש"י מנחות שם ב בציור שם, ועיין למטה כז כא: (סע*) שלוקחין בהן הפתילות ונותנין בנרות: (סצא*) הם ספלים שתחת כל נר ונר לחתות נילולי אש שיפלו ממנה: (סצב) כמה מספרם, ועיין קרני אור: (סצג) בהם לא נזכר משקל הזהב: (סצד) כי התורה לא הגבילה גבהה ועוביה ורחבה, אבל הגבילה משקלה לבד: (סצה) עיין למעלה פ' י: (סצו) עיין פ' י':

קרני אור

יהיה מלת „משוקדים" מוסבת אל כפתוריה ופרחיה, אבל חז"ל אמרו שזה אחד מן ה' מקראות שאין להם הכרע, כי היה קשה כפיניהם שיהיה תואר משוקדים מוסב אל כפתורים ופרחיה לפי שלא מצאנו בכל מעשה המנורה תואר משוקדים כ"א אל הגביעים ולא אל הכפתורים והפרחים (יש"ר): [נז] ועיין (ספת יתר ס' כד) שמשם נראה שהספרים למפרשים כן, וז"ל שם „ומלקחיה ומחתיה, אמר הגאון שהוא כמו קח את המחתה (במד' יז, יא), ויאמר ר' אדונים שאין מחתה למנורה כלל, אבל הוא למזבח, ופי' מחתות המנורה, מגרפות וחותה בה את הזית (מלבון הג', מגריפה לגרוף בה את הגרונגרת (שבת קכב ב) וזה תימה גדול, כי זה ר' אדונים לא היה מהקדמונים, א"כ מי כי

מקורי ובאורי רש"י: עה) במד' ח ד: עו) עיין מנחות פח ב, אם היו עשויות בפני עצמן ובשעת הטבה היה מסלקן, אם לא, ועיין ברמב"ן ובנתה"ש, ובגל"ג מה שבארו בזה: עז) מנחות לח ב, מגילה כא ב: עח) ישעי' ל יד: עט) מנחות פח ב:

הַכֵּלִים הָאֵלֶּה: מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה מָרְאֶה

כָּל מָנַיָּא הָאִלֵּין: מ וַחֲזֵי וַעֲבֵיד כִּדְמוּתְהוֹן דְּאַתְּ

אבן עזרא

ושני הזרים כמדת הארון והשולחן (שעז), ובפ׳ אלה פקודי תשחק על דברי הגאון (שעח)) :
מ וראה. כי צריך מעשה המנורה לחכמה ולראות במראה הלב, איך יעשה מככר אחד כל הכלים (שעט), מלת מָרְאָה זרה (שפ) ואיננה כדרך, מושלך (ש״ב כ כא) (שפא) כי אין פעול למלת ראה (שפב) כי אם נראה לבדה (שפג) והיה כן בעבור כי הרואה אינו פועל רק מקבל דמות (שפד). ובעל התולדות יבין זה (שפה) [נח], ולפני שאדבר על המשכן שגם הוא היה יריעות כרובים (שפו) אתן לך עיקר שתסמוך עליו :
אמר אברהם המחבר כל יש על שני דרכים, האחד שהוא גוף שיש לו אורך ורוחב ועומק (שפז) והנה שש פאות, שהאורך יבאו פנים ואחור, ומהרוחב ימין ושמאל, ומהגבוה מעלה ומטה (שפח), ויש יש שאינו גוף, והם מלאכי השם הקדושים, גם נשמת האדם, ואלה השנים דרכים השם בראם לבדו, ואין יכולת בנברא לברוא עצם שיהיה גוף (שפט) אף (שצ) יש שאיננו גוף והוא נכבד יותר (שצא). גם אין בו כח להכחידו עד שיעדר ולא יהיה יש (שצב) ויש דבר סמוך על יש ונשען עליו ולא ימצא לבדו והיא הצורה (שצג) גם היא על שני דרכים, האחת עומדת ולא תסור כצורת הקדושים, והחכמה בנשמה (שצד), גם בגופות כחום האש

רש״י

כפול ק״ך מנה ס) והמנה הוא ליטרא שטוקלין בה כסף למשקל קולוני״א סא) והם ק׳ זהובים כ״ה סלעים והסלע ארבעה זהובים : (מ) וראה ועשה. ראה כאן בהר תבנית שאני מראה אותך סב) מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה עד שהראה לו הקב״ה מנורה של אש סג) : אשר אתה מראה. כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מראה בפת״ח היה פתרונו אתה מראה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך סד) (שהנקוד׳

קרני אור

הגיד לו שלא היו מתאות למנורה שידלקו הכהנים נגד הנרות ? ולמה הוציא הכתוב מתבניתו ? והנה הראיה שכן הוא, שכתוב ומחתותיה שהם רבים, ולא אחת כאשר אמר״ : [נח] ולהבינך כל זה אבאר לך מחלוקת החוקרים, דעת אריסטו, כי הראיה היא סבה לראות עין הרואה באם לא יעמוד דבר נגד העין אפילו אם יהיה אור לא יראה, אלא שצורת הדבר יתרשם בתוך העין, והצורה פועלת בו את הראות, ודעת גלינוס היה כי מהעין יוצא כח נפשי והיא יוצאת הראות, כי כח רשימות המוחשים הוא שכח הראות בא על הפנים מן המוח בשני הצלעים החלולים הבאים מהמוח אל העין, ואח״כ יתפשט זה הכח מחוץ על פני כל המוחשים ותוך העין מקבל אלו המוחשים ורואה אותם, וזאת הסבה אשר כאשר רואה העין צורות רבות כיחד ואפילו השמים כגרגיר הלבן, והוא שאיתם שקרתית אשר בו נמצא כח הראות, והיא עגולה כצורת גרגיר, וכל זה מפני התפשטות האור, והח׳ ז״ל יתחזק בדעת גלינוס, ולקח סיוע לדעתו ממה שאין פעול מן הקל מבנין ראה :

יהל אור

(שעז) כי לשניהם היו זרים : (שעח) עיין למטה לח כד : (שעט) וכן דעת רש״י ז״ל, ודעת הרמב״ן כי הכלים לא היו בכלל הככר : (שפ) וטעם זרותה כי היל״ל אשר אתה רואה ולא מראה כי אין משה נפעל : (שפא) „הנה ראשו מושלך אליך״ כי הראש מקבל הפעולה אבל הרואה אינו מקבל הפעולה : (שפב) כי הרואה אינו פועל, וכיון שאין לו פועל אין לו פעול, ואעפ״י שפעל ראה מבנין הקל יוצא לא נמצא ממנו בכל המקרא דאוי ראוים : (שפג) כי נמצא מבנין נפעל נראה לבדה : (שפד) כי החפץ הנראה הוא בא לנגד עיניו, ועיניו מקבלים דמותו, לא ראות עיניו באים אל החפץ הנראה : (שפה) בעל תולדות הטבע יבין זה ועיין קרני אור : (שפו) כמ״ש, ואת המשכן תעשה עשר יריעות (למטה כו א), כרבים מעשה חושב תעשה אותם (שם) : (שפז) וכן יאמר בס׳ האחד „ודע כי האחד כמו הרך שהוא קו, והשנית שטח, והשלשה גוף, כי יש לו אורך ורוחב ועומק״ : (שפח) למשל גשם מושכב יבואו מהאורך פנים ואחור, וכן מהרוחב והגובה, ויהיה מגשם אחד ששה פאות׳ (שפט) ויאמר על השנים דרכים שאין יכולת וכו׳ : (שצ) אף זה בטעם על אחת כמה וכמה, וכן אף כי הבית הזה (מ״א ח כז) והרד״ק ינרום במקום „אף״ „כי״ : (שצא) ואיך יהיה ביכולת הנברא לברוא : (שצב) כוונתו על העצמות המונח בהכרח בכל יש, והוא נושא הצורה, ונברא ונגזר מעצם הנעלם הקדמון ולזה הוא נצחי עומד (רנ״ק) : (שצג) שהיא מציירת ומתארת את העצם הפשוט הנעלם, וכן יאמר (למעלה ג טו) „כל יש עצם וצורה, וגבול העצם שהוא עומד בעצמו, והצורה הפך הדבר״, פי׳ איננה עומדת בעצמה ואין לה מציאות כי אם בחמר : (שצד) יאמר שגם בקדושים והם השכלים הנקיים

מקו״ב רש״י : ס) עיין בכורות ה א: סא) עיין לעיל כא לב בפי׳ רש״י, ובמקו״ב רש״י : סב) דק״ל דלא כתוב בשום מקום שהראהו בהר עו״ס דאמר כאן: סג) מנחות כט א, ספרי בהעלותך : סד) כי מראה גם מראים שניהם דינונים מבנין הפעיל אלא שהראשון לשון פעול והשני לשון פועל (רוו״ס):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

זליחות המים (שלה), והדרך האחר מקרים, אינם עומדים, רק מתהפכים ונחלפים (שלו) וסרים ונעדרים (שלז) ובאלה יכול האדם לעשות (שלח) על כן השם הנכבד לא יתכן שיהיה לו דמות ותמונה לא עומדת ולא נעדרת, כי השם ברא עצם כל דבר (שלט), כי כל צורה עומדת או מקרה (ת), ואתן לך משל אחד (תא) קדרות הלבנה כשנכנס צל הארץ בינה השמש בראש התלי או בזנבו (תב), ואתן לך משל אחר ידענו כי כח הנשמה בכל הגוף ויש (תג) מקומות בגוף האדם שיש בהם מהחבלים היוצאים מן המוח (תד) שירגישו יותר מאחרים, כמו העינים והאזנים, כי העצמות גם הכבד לא ירגישו (תה) והנה הלב קבל כח הנשמה יותר מכל איברי הגוף, על כן היו איברים רבים משרתים לו (תו), וככה השם הנכבד, ידענו כי כבודו מלא כל העולם, רק יש מקומות שיראה כח השם בו יותר ממקומות אחרים, ובעבור שני דברים האחד כפי מתכונת תולדות המקבל, והשני כפי כח עליון שהוא על ראש המקבל (תז), על כן נבחר מקום בית המקדש, ואם נתן לך השם חכמה בלבך הבן סוד הארון והכפורת והכרובים שהם פורשי כנפים (תח) ומחוץ לפרוכת דבר המנורה ומזבח הקטרת והשלחן (תט) ומחוץ לפתח המשכן מזבח העולה ואת כל כליו, ואת הכיור ואת כנו, ואלה הדברים הם כבוד אלהים (תי) ובעבור זה רמזתי לך, כי יש בדורנו אנשים חכמים בעיניהם אולי יהתלו על דברי, והיודע סוד נשמתו ומתכונת גופו, יוכל לדעת דברי העולם העליון (תיא) כי האדם דמות עולם קטן, והוא היה סוף בריאתו בארץ, וסימן לדבר בגדול החל ובקטן כלה (תיב) והגאון הזכיר (תיג) כי שמונה עשר דברים הם במשכן (תיד) שהוא עולם אמצעי (תטו) וכמוהם בעולם העליון (תטז), וככה העולם

יהל אור

הדבקים ועומדים בהשם בעולם העליון יושכל בהכרח עצם וצורה, ענין פשוט ובלתי תכלית הבא בגבול השכלה, גם בנשמה צורתה הוא כח ההשכלה שבה, הכולל בעצמו כל יתר כחותיה שלמטה הימנו, ובצורה ההוא יתודע ויצטייר עצמותה: (שלה) וגם בגופות כאש וכמים צריך שיושכל בהם צורה כוללת, מציירת העצם לגוף ההוא בגדרו והבדלו מכל מה שזולתו והוא ענין שכלי שסב למראה החושים בהכרתם לענין החום ולענין הליחות, לא שיהיה החום והלחות כפי מה שהם נרגשים צורות, ושהרי קראה החכם צורה עומדת, ומונח גדול אצלו, כי ההרגש לא ישיג רק המקרה, שהוא הצורה העוברת (רנ"ק): (שלו) מתהפכים מאיכות לאיכות כמו משחור ללבן, ונחלפים מזמן לזמן: (שלז) וסרים ממקום למקום, ונעדרים שיתבטלו מכל וכל: (שלח) והם תכונות ותארי הדברים במה שהם מורגשים, באים להוסיף פרטים ומשתנים, לא כללים שכליים עומדים: (שלט) והוא המעמידם בעצמותם, ובוראם ומציירם בצורתם, והוא כלל העצמות, וכלל כל הצורות האפשריות עד לאין סוף, ואיך יהיה בעל דמות ותמונה? : (ת) ועוד יוסיף ביאור לבאר כי כל צורה עומדת בעצמותה, או מקרה והיא צורה העוברת: (תא) ויבאר ע"י הדוגמא על הצורה העוברת שזכר לאחרונה: (תב) עיין (למעלה ג טו וכג כא) ובבאורי שם, והנה קדרותה איננו גבול ותואר בעצם הלבנה עצמה, כ"א בערך עלינו הרואים, וכן לדעתו המקרים בכל נמצא אינם בעצמותו ולא בצורתו האמיתית, כי אם תוארים מראות עוברות עליו למראות עינינו: (תג) פי' ועם כל זאת יש: (תד) הם הורידים הדקים אשר חושי ההרגשה עוברים ע"י: (תה) עיין ברא' ב' יח ובבאורי שם: (תו) בלי ספק מגמת הא' ז"ל במשלו השני להבין הקורא ענין הצורה העומדת שזכר: (תז) וכן יאמר רב האי גאון בתשובתו שהשיב בענינים האלו (העתקת ר"מ בוטריל בפי' לס' יצירה פ"ד מ"ב) וז"ל, והנה כי כבוד ד' ימלא כל העולם, וכשם שיש מקומות שיראו בו כח המנהיג העליון יותר ממקומות אחרים בעבור שני דברים, הראשון כפי מתכונת תולדות המקבל, והשני כפי העליון שהוא משפיע מזיוו על ראש המקבל, כי השפע יבא מפאת החכמה, והיא הנקראת "חכמה הקדומה": (תח) וביסוד מורא שער ט יאמר "וסוד הארון לדעתו המשכיל מהקול היוצא מבין שני הכרובים" ועיין למעלה פ' יח בפי' הקצר ובבאורי שם, ועיין מורה בפ' מה מהח' הג': (תט) מזבח הקטרת נתון בין המנורה ובין השלחן מחוץ לפרכת: (תי) עיין כוזרי מאמר ב פ' כו, ובקול יהודה מה שהאריכו בזה, וכן רבינו הגלל בפי' על התורה, וברדי"א, ועיין קרני אור הערה לב: (תיא) והנה הא' ז"ל יאמר על המשכן שהוא תבנית ודוגמא לכלל העולמות, וכל תמונה וציור שבו ובחלקיו ובכליו ובמלבושי ותכשיטי הכהונה שכל אחד נקרא בערך זה כרוב, ושמאלו התמונות וציורם במחשבה יגיע המשיג והמעיין גם להשגת השכל והדבקות בו: (תיב) כי המשכן עם הנלוה אליו דוגמת העולם הכללי, והאדם הוא עולם קטן כמוהו לכן המשילם יחד, וכן יאמר (ברא' א כו) וגוף האדם כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול החל ובקטן כלה, עיין באורי שם: (תיג) הוא רבינו סעדיה גאון, ודעת הרנ"ק שכוונתו על רב האי גאון בתשובתו שהשיב בסודות הללו האבודה בשלימותה מאתנו, אך נשאר חלק קטן ממנה שהעתיק ר' משה בוטרילו בפי' לס' יצירה פ"ד: (תיד) כפי' הקצר יחשוב הא' ז"ל בשם הגאון רק י"ד דברים, והארבעה דברים החסרים שלא חשב שם, הם השלחן, מזבח הקטרת, הכיור, והנר, והביא שם הי"ד דברים שהם בעולם, וי"ד דברים כנגדם במשכן שהוא עולם אמצעי, וכנגדם י"ד דברים שהם באדם וכמו שיבאר: (תטו) שהוא אמצעי בין העולם הגדול ובין העולם הקטן שהוא האדם: (תטז) כי מספר כל הגלגלים המקיפים את העולם הם ית, והם אלו, שבתי, צדק, מאדים,

לנגה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הקטן (תיז), הנה הכלל כל כרוב נעשה לקבל כח העליון (תיח), גם בעבור שילמוד המשכיל (תיט) ואין צורך להאריך: (פיה"ק, וגם הוא אמר כי שלשה עולמות הם, זה העולם הוא הגדול, והמשכן האמצעי (תכ) והאדם הקטן (תכא) א) שמים בעולם, יריעות במשכן, וכן כתוב נוטה שמים כיריעה (תה' קד ב), והראש באדם (תכב) ב) ורקיע ופרוכת (תכג) והמבדיל (תכד) בין כלי הנפש לכלי המאכל ג) גם אור בעולם, ואור השכינה ואור הנפש (תכה) ד) גם הארץ. ועפר באדם ואדני המשכן (תכו) ה) ובעולם המלאכים (תכז), ובמשכן כרובים, ובאדם מחשבות (תכח) ו) וצמחים (תכט) ולחם הפנים ומאכל האדם, ז) ומאורות ונרות ועינים (תל) ח) ועוף בעולם (תלא) ועוף בקרבן, וכנפי הריאה באדם (תלב) ט) ובהמה וחיה בעולם, ובמשכן קרבן בהמה, ובאדם ידיו ורגליו (תלג) י) ובעולם שמחות ואנחות, ובמשכן כלי שיר ושחיטה ושרפה, ובאדם כבד וטחול (תלד) יא) ובעולם אדם, ובמשכן כהן גדול ובאדם הלב (תלה) יב) ובעולם מלאכת שמים, ובמשכן ארון ולוחות, ובאדם חכמה (תלו) יג) גם בעולם רוחות (תלז) ובמשכן קלעים ויתרים ויתדות (תלח) ובאדם מיני הכח (תלט) יד) ובעולם מעשה יום שבת, ובמשכן חנוכת המזבח, ובאדם מילה (תמ), גם הוא אמר (תמא) אם יטעון טוען עלינו (תמב) איך ירצה השם להשכין כבודו עם בני אדם המגואלים, ויעזוב מלאכיו הטהורים, והנה התשובה (תמג), כי הכבוד שהשכין עם מלאכיו, הוא כפלים מהכבוד שהשכין עם ישראל, בעבור כי מעלת המלאכים גבוה וגדולה על כל בני אדם (תמד) והנה הגאון הקיץ עתה משנתו שהיה אומר בחמשה ספריו שמעלת האדם גדולה מהמלאכים (תמה) ואמר כי שכן הכבוד עם ישראל לאות ולמופת על דבר הענן (תמו), ועוד להיות מקום מיוחד מועד לדביר השם (תמז), ועוד שיראה מופתים, ועוד לעשות שם גדול לישראל (תמח), ועוד שיזהרו מהטומאות בדעתם שהשם עמם (תמט), ועוד שישמרו מהעבירות. ועוד שלא ישבעו בשקר בדינם (תנ), ועוד להתפלל בו לבקש ישועה בצרה,

יהל אור

לבנה, כוכב, וגלגל יוצא לכל אחד ואחד הרי עשרה, ונוגה וחמה ושני גלגלים יוצאים לכל אחד ואחד הרי ו', וגלגל ערבות וגלגל הכוכבים הקיימים הרי שנים, נמצא בין כולם יח גלגלים ועיין (ברא' ח כב) קרני אור הערה לח: (תיז) עיין (אדר"נ פ' לא ב) שהקב"ה יצר באדם כל מה שברא בעולמו והולך וסופר בפרטות עיי"ש: (תיח) וכן יאמר רב האי גאון בתשובתו (העתקת ר"מ בוטריל) וז"ל „והנה כל כרוב נעשה לקבל כח עליוני, ובהיות הנפש מוכנת לקבל הכבוד והשפע, אז תתחדש לה נורא כדבר המנהיג העליון, ומזה נאמר כי שמי בקרבו, כי הוא כבוד שקבל הכבוד עיי"ש: (תיט) אם הכרובים שאין בהם רוח חיים מקבלים כח העליון, אף כי האדם שנברא בצלם אלהים: (תכ) שנעשה לדמות העולם: (תכא) וכן ערכם אלה לנגד אלה, וסופר ומונה הי"ד דברים, עיין אות תיד: (תכב) במקה"מ „הראש הוא באדם", פי' שהיא למעלה על האדם: (תכג) במקה"מ „ורקיע המבדיל ופרוכת המבדיל": (תכד) ובמקה"מ ובאדם טרפש הכבד המבדיל וכו', פי' הוא יותרת הכבד וגם נקרא חצר הכבד, ההולך ומבדיל בין החלל העליון והתחתון, היינו בין האברים השרים והאברים שהם כלי המזון: (תכה) פי' אור השכינה במשכן ואור הנפש באדם: (תכו) ובמקה"מ „גם הארץ גם אדני המשכן, ועפר באדם", פי' כי הם יסודות ועקרי הדברים, וכן העצמות שבאדם הולדתם מהעפר, והם מוסדי הגוף עיין (ברא' ג יט) ובבאורי שם: (תכז) ובמקה"מ „מלאכים בעולם": (תכח) פי' מחשבות החכמה: (תכט) ובמקה"מ, צמחים בעולם: (תל) מאורות בעולם, ונרות במשכן ועינים באדם: (תלא) ובמקה"מ עוף בלא ויו: (תלב) הריאה המרחפת על הלב בשתי ערוגותיה לדמיון כנפי העוף: (תלג) ובמקה"מ „ידים ורגלים" ועיין כוזרי מאמר ב פ' כו ד"ה „והוצרך אל העתקת הגוף" ובאוצר נחמד שם, ותבין כוונתו שם:

(תלד) וכן הוא בג' (ברכות סא רע"ב) כבד כועס וכו' טחול שוחק: (תלה) ימשוך מנהיגי הדברים: (תלו) חכמת התורה היוצאת מן הארון והלוחות: (תלז) הרוחות מחזיקים את העשבים ומגדלין אותם (ספרי האזינו ורש"י שם לב ב): (תלח) שהיו מחזיקים הקלעים והיריעות שלא יניעם הרוח: (תלט) המחזיקים אותו: (תמ) מעשה יום שבת הוא אות לעולם (לקמן לא יז) ויורה על חדוש העולם, והנה הוא אות בינם ובין האל שהם קדושים, ומשכן חנוכת המזבח, שהקדישו אותו וחנכו אותו, והיא מלוה לדורות שיחנכו לעולם את המקדש והמזבח, וכמו שבאר הרמב"ן (במד' ז ב) ובאדם מילה כש"כ, אות ברית ביני וביניכם (ברא' יז יא) והוא ראשית החנוך לעבודת השם: (תמא) לדעתו על הגאון: (תמב) הטוען היה חיוי הבלכי אשר העיז לשאול שני מאות שאלות על תורת משה, ושאל גם השאלה הזאת: (תמג) והגאון השיב על שאלותיו בחבור מיוחד אשר קראו תשובות על חוי הבלכי, וכן הזכירו בספרו (האמונות והדעות מאמר ראשון ס"א): (תמד) עיין בפי' לס' יצירה להנשיא ר"י הברצלוני לד כא שהביא ג"כ מתשובת הגאון מה שהשיבו וז"ל „והשבתי אותו כששמעתי את דברו, ומי הודיעך כי לא השכין בין המלאכים מאורו הרבה מהאור השוכן בין בני האדם, וכן היתה תשובתי אליו בזה הלשון, עוד איך עתה תדע מה למלאכי מרומים אפשר כי השכין ביניהם אור כזה אלף פעמים, כי יזרח כפי כחם לעובדו בתמים, ואיך תאמר מאשם ולא תגור מן החכמים, עכ"ל, ועיין לקק"ד לד כח, ועיין בפי' הקצר לעיל כג כ: (תמה) עיין ברא' א א ובבאורי שם: (תמו) כש"כ (ויקרא טז ב): (תמז) כש"כ, ונועדתי ודברתי אתך (פ' כב): (תמח) כש"כ (דבר' כח י) וכן אמר שלמה (מ"א ח מב): (תמט) כש"כ, והתקדשתם והייתם קדושים וגו' ולא תטמאו את נפשותיכם (ויקרא יא מד): (תנ) שיהיה להם:

וכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

מִתַּחְזֵי בְּטוּרָא: א וְיָת מַשְׁכְּנָא תַּעְבֵּד עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין עוֹבַד אֻמָּן תַּעְבֵּד יָתְהוֹן: ב אֻרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא עַשְׂרִין וְתַמְנֵי אַמִּין וּפוּתְיָא

מקרא

בָּהָר: ס כו א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ב אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים

רש"י

מפריד בין עושה לנעשה): (א) ואת המשכן תעשה עשר יריעת. להיות לו לגג ולמחיצות מחוץ לקרשים א) שהיריעות תלויות מאחוריהן לכסותן: שש משזר ותכלת וארגמן ותלעת שני. הרי ארבע מינין יחד בכל חוט וחוט ב) א' של פשתים וג' של צמר וכל חוט וחוט כפול ו' הרי ד' מינין כשהן שזורין יחד כ"ד כפלים לחוט ג): כרבים מעשה חשב. כרובים היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה ד) בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ופרצוף אחד מכאן. ארי מצד זה ונשר מצד זה ה) כמו שאורגין חגורות של משי

אבן עזרא

ועוד להיות התפלה נגדו (תנא) ועוד לבא הנכרי לשמו (תנב), ועוד שיבטח לבם (תנג) ועוד להיותו לעד כי בסור הכבוד יגלו מן הארץ (תנד), וכל אלה הדברים שהזכיר הגאון ז"ל נכונים הם כנגד דעות אנשי דורנו, ותנה גם אנכי עתה אודה אותך בדרך האמת, שים לבך לדעת סוד הכרובים כי אין לכפורת קומה (תנה), ולמה המנורת בימין והשלחן בצפון (תנו) וכרכוב המזבח עד חציו (תנז), ומזבח הקטורת לא יעלו עליו עולה (תנח), ואחר שתבין אלה תבין סוד נחש הנחושת (תנט), כי בהיות הכבוד שוכן בישראל, תשרה רוה"ק על אציליהם ויתנבאו (תס), וכל זמן שהם שומרים עבודת המקדש, חרב לא תעבור בארצם (תסא), מֻרְאָה פעול מבנין כבד נוסף (תסב):

א ואת המשכן. כאשר הודיעו בתחלה את תבנית המשכן (א): מעשה חשב. אמרו חכמים כי מעשה חשב שנים פרצופים, ורוקם פרצוף אחד (ב) ונכון הוא, ועל דרך הפשט מעשה חושב אינו רוקם ולא אורג, רק על דרך שעושין היום בגדי משי, כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון, ומחשבתה, ויציירנה בלוח (ג) וישים שני חוטין בחשבון למשוך מרחוק (ד): ב ארך. הסרי דעת אמרו, כי מדת כ"ח בעבור כ"ח מחנות הלבנה (ה) [א] והנכון כי היו עשר יריעות על דרך נוטה שמים כיריעה (תה' קד) (ו) על כן היה מקום

יהל אור

(תנא) וכן בקש שלמה, ופנית אל תפלת עבדך וגו' להיות עיניך פתוחות אל הבית הזה וגו' ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה (מ"א ח, כח כט ל): (תנב) וכן בקש שלמה, וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך (שם שם מא): (תנג) שהשם יושיעם: (תנד) כמ"ש ויקרא כו לג: (תנה) עיין למעלה אות רמב: (תנו) מקום המנורה היה בדרום שהוא הימין, והשלחן בצפון שהוא השמאל: (תנז) למטה כז ה: (תנח) למטה ל, ט: (תנט) במד' כא ה, ושם כתב, כי שנבה ממנו דעת עליון: (תס) במד' יא כה: (תסא) כהבטחת השם, את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו (ויקרא כו ב) והאריך, וחרב לא תעבור בארצכם (שם שם ו): (תסב) מבנין הפעיל:

(א) (למעלה כה ט) כי היה ראוי לומר ועשית משכן, כמו שאמר ועשית שולחן, ועשית מנורה, ואמר כאן, ואת המשכן תעשה, לפי שכבר אמר למעלה, את תבנית המשכן, ע"כ הזכיר כאן המשכן בה"א הידיעה: (ב) כן הוא (יומא עב ב, ירושלמי שקלים פ"ח ה"ב) רוקם נעשה מהם לפיכך פרצוף אחד, חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות: (ג) פי' מה שעלה במחשבת לבו לעשות איזה צורה נקראת חושב, וציירנה על הלוח איך לעשותה: (ד) דברי הח' ז"ל כאן אינן מבוארות כראוי, ומענינו נראה, כי על ידי אותם השני חוטין יעשה הצורות מהכרובים משני צדדי היריעה: (ה) כנגד כ"ח צורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש (עיין בפי' הח' ז"ל קהלת ג א): (ו) פי' כנגד עשרה גלגלים שיש בשמים, והיריעות היו מכסות כל גג המשכן

עם

קרני אור

[א] והרד"א ז"ל העתיק כדעה א' עיי"ש:

מקורי ובאורי רש"י: א) היריעות התחתונות עם האהל שתחתיהן בין הקרשים עד תחת העמודים שעל הפתח קרוי משכן: ב) וי"ו ותכלת במקום ב' כאלו אמר עם משזר בתכלת וארגמן: ג) יומא עא ב ברייתא דמלאכת המשכן פ"ב, סמ"ז: ד) יומא עב ב: ה) עיין ירושלמי שקלים פ"ח ה"ב ותוספתא שקלים פ"ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חָמֵשׁ הַיְרִיעֹת תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה

אונקלוס

אַרְבַּע אַמִּין דִּירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לְכָל יְרִיעָתָא׃ ג חֲמֵשׁ יְרִיעָן יְהוֹיָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא וַחֲמֵשׁ יְרִיעָן מְלַפְּפָן חֲדָא עִם חֲדָא׃ ד וְתַעְבֵּד עֲנוּבִין דִּתְכִלְּתָא עַל שִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְכֵן תַּעְבֵּד בְּשִׂפְתָא דִּירִיעֲתָא בְּסִטְרָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָתָא׃ ה חַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּד בִּירִיעֲתָא חֲדָא וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין תַּעְבֵּד בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָתָא מְכַוְּנָן עֲנוּבַיָּא חֲדָא לָקֳבֵל חֲדָא׃

אבן עזרא

קדש הקדשים בחשבון מעוקב (ז): ג חברת. כדמות תואר (ח) או יהיה כדמות פועל שזאת חוברות זאת, והעד חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד יז) שהוא פעול (ט): ד ללאת. יש אומרים כי כמוהו, ובלולים יעלו אל התיכונה (מ"א ו ח) כי הבית משרת (י): הקיצונה. תאר כמו העליונה (יא): ה חמשים. עתה הזכיר מספר הלולאות: וטעם מקבילות. זאת לקבל זאת (יב), ויש אומרים כי כמוהו ויכהו קבל עם (מ"ב טו י) ומחי קבלו (יחז' כו ט) (יג), ופירוש אשה עצם דבר. וכן

רש"י

שקורין בלע"ז פיישי"שא: (ג) תהיין חברת. תופרן במחט ו) זו בצד זו חמש לבד וחמש לבד: אשה אל אחתה. כך דרך המקרא לדבר בדבר שהוא לשון נקבה. ובדבר שהוא לשון זכר אומר איש אל אחיו כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו ז): (ד) ללאת. לצו"לש בלע"ז וכן ת"א ענובין לשון עניבה ח): מקצה בחברת. באותה יריעה שבסוף החבור. קבוצת חמשת היריעות קרויה חוברת: וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית. באותה יריעה שהיא קיצונה לשון קצה כלומר לסוף החוברת: (ה) מקבילות הללאות אשה אל אחתה. שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונות הבדלתן זו

יהל אור

שם כותליו דוגמת השמים שהוא מכסה העולם: (ז) מעוקב נקרא כל שיש לו אורך ורוחב וגובה במדה אחת ומקום קודש הקדשים היה ארכו עשרה וגבהו עשרה ורחבו עשרה, כנגד עולם העליון שיש בו עשרה גלגלים: (ח) לקבוצת היריעות: (ט) וכיון שיש לה פועל יש לה פעול והפי' שן חוברות, נתפרות יחד במחט, כפי' רש"י והרמב"ם ז"ל: (י) ושרשו „לול" ופי' הרד"ק שם מדרז"ל, לול פתוח מן בית לעליה (מנחות לד א) שפי' חלון או ארובה אף לולאות שהם פתוחות ומכניסים בהם הקרסים והאל"ף נוסף: (יא) שהיא ג"כ תאר: (יב) וכן פי' רש"י ז"ל: (יג) ופי' הרד"ק שם, קבלו

מקו"ב רש"י: ו) ולא כלולאות: ז) פסוק כ: ח) והוא ענין קשירה וכן פפתים יא א ונלכד שלא יפנכם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ו וְתַעְבֵּד חַמְשִׁין פּוּרְפִין דִּדְהַב וּתְלָפֵף יָת יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא בְּפוּרְפַיָּא וִיהֵי מַשְׁכְּנָא חַד׃ ז וְתַעְבֵּד יְרִיעָן דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא חֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן תַּעְבֵּד

אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃

רש"י

מזו וכמדתן ביריעה זו כן יהא בחברתה כשתפרוש חוברת אצל חוברת יהיו הלולאות של יריעה זו מכוונות כנגד לולאות של זו וזהו להון מקבילות זו כנגד זו תרגומו של כנגד לקבל ט) היריעות ארכן כ"ח ורחבן ארבע וכשחבר חמש יריעות יחד נמצא רחבן כ' וכן החוברת השנית. והמשכן ארכו שלשים מן המזרח למערב שנאמר עשרים קרשים לפאת נגב תימנה וכן לצפון וכל קרש אמה וחצי האמה הרי שלשים מן המזרח למערב. רוחב המשכן מן הצפון לדרום עשר אמות שנאמר ולירכתי המשכן ימה וגו' ושני קרשים למקוצעות הרי עשר ובמקומם אפרשם למקראות הללו כותן היריעות ארכן לרחבו של משכן עשר אמות אמצעיות לגג חלל רוחב המשכן ואמה מכאן ואמה מכאן לעובי ראשי הקרשים שעוביים אמה נשתיירו ע"ז אמה ח' לצפון וח' לדרום מכסות קומות הקרשי' שגבהן עשר נמצאו שתי אמו' התחתונות מגולות. רחבן של יריעות ארבעים אמה כשהן מחוברות עשרים אמה לחוברות שלשים מהן לגג חלל המשכן לארכו ואמה כנגד עובי ראשי הקרשים שבמערב ואמה לכסות עובי העמודים שבמזרח שלא היו קרשים במזרח אלא ד' (ברש"י ישן חמשה) י) עמודי' שהמסך פרוש ותלוי בווין שבהן כמין וילון נשתיירו ח' אמות התלויין על אחורי המשכן שבמערב ושתי אמות. התחתונו' מגולות זו מצאתי בברייתא דמסכת מדות יא) אבל במסכת שבת (פ' הזורק) יב) אין היריעות מכסות את עמודי המזרח וט' אמות תלויות אחורי המשכן והכתוב בפרשה זו מסייענו ונתת את הפרוכת תחת הקרסים יג) ואם כדברי הברייתא הזאת נמצאת פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה יד): (ו) קרסי זהב. פירמיל"ש בלע"ז ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברת זו וראשן אחד בלולאות שבחוברות זו טו) ומחברן בהן: (ז) יריעת עזים. מנוצה של עזים טז): לאהל על המשכן. לפרוש אותן על היריעות

אבן עזרא

איש, על כן והאיש גבריאל (דניאל ט כא) (יד): ו ועשית, קרסי. כמוהו, כרע בל קורס נבו (ישעי' מו א) (טו), והנה עשר יריעות הוא המשכן, והמשכן קראו אחד כולל הכל, כי כל גוף אינו דבר אחד, רק הוא מחובר מאחדים, וככה השם הנכבד שהוא אחד כולל הכל ונקרא אחד, ובן העולם הקטן והגדול (טז): ז ועשית יריעות עזים לאהל. להיות אהל (יז): ושלת אותם. תוספת ביאור,

יהל אור

קבלו נגדו, תרגום נגד קבל, וכן ויכהו קבל עם, ראשיהם כפופים לתפוס בלולאות, וכל קרס אוחז גגד העם: (יד) עיין ברא' טו י, ובבאורי שם: שתי לולאות מפה ומפה: (טו) עיין ברא' א כו (טו) קרס וכרע אחד, ענינם הכפיפה, והיו קרני אור הערה קת ולמעלה כה מ: (יז) פי' להיות

מקו"ב רש"י: ט) כן ת"א, עוד כמהו (ברא' ב יח) עזר כנגדו, וכן לנוכח אשתו (שם כה כא) לקבל אתתה עיין יהל אור אות יג: י) וכן מבואר בפ' לו: יא) וכו"ל, בברייתא דארבעים ותשע מדות, וכתב שכן הוא בכ"י וכו"ל, ולא דמס' מדות כאשר הוא בדפוסים והטעות נתהוה מראשי תיבות דמ"ט מדות: יב) דף לח ב פיי"ש ברש"י: יג) פ' לב עיין רש"י שם: יד) פי' אם היריעות היו מכסות את עמודי המזרח שהיו עובין אמה: טו) לכל קרס היו שני ראשין, ומכניסין ראשן אחד בלולאות שבחוברות זו וראשן אחד בלולאות שבחוברות זו: טז) עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה

אונקלוס

יִתְהוֹן׃ ח אֻרְכָּא דִירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין אַמִּין וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין דִירִיעֲתָא חֲדָא מְשַׁחְתָּא חֲדָא לַחֲדָא עַסְרֵי יְרִיעָן׃ ט וּתְלַפֵּף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוֹד וְיָת שִׁית יְרִיעָן לְחוֹד וְתֵיעוּף יָת יְרִיעֲתָא שְׁתִיתֵיתָא לָקֳבֵל אַפֵּי

רש"י

התחתונות: (ח) שלשים באמה. שכשנותן ארכן לרוחב המשכן כמו שנתן את הראשונות נמצאו אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אמה מהשתי אמות שנשארו מגולות מן הקרשים והאמה התחתונה של קרש שאין היריעה מכסה אותו היא האמה התחובה בנקב האדן שהאדנים גבהן אמה (יז): (ט) וכפלת את היריעה הששית. העודפת באלו העליונות יותר מן התחתונות: אל מול פני האהל. חצי רחבה היה תלוי וכפל על המסך שבמזרח כנגד הפתח (יח) דומה לכלה צנועה המכוסה בצעיף על פניה:

אבן עזרא

כי הוא שבה אל יריעות עזים (יח): ח ארך. האחת. מלת אחת זרה, כי היתה ראויה להיות אחדת (יט) כי הדל"ת אינה מאותיות המשרתים (כ), רק בעבור שהתחברו שנים דל"ת ותי"ו שהם ממוצא אחד, יכבד על הלשון (כא) על דרך מְשָׁרֶת את המלך (מ"א א, טו) (כב) וחסרו הדל"ת: ט חמש. בשו"א ופת"ח דרך קצרה, כמו שלש סאים (ברא' יח ו) (כג) והנה כאשר כפל את היריעה הששית נשאר הציה בסוף (כד) על כן כתוב חצי היריעה העודפת (פ' יב) (כה), ואין צורך להזכיר, כי אורך היריעות לרוחב המשכן (כו) והנה רוחב המשכן עשר אמות, והשע אמות היה גובה שני צדי המשכן (כז) [ב], על כן כתוב והאמה מזה (פ' יג) לכסות המשכן (כח): (פיה"ק. חמש היריעות. סמוך כמו שלש סאים (ברא' יח ו) דרך קצרה (כט), ובעבור היות המשכן נכבד מהאהל, כי האהל כמו מכסה הוא בעבור הגשם על כן קרסיו זהב, וקרסי האהל נחשת, גם הקרשים הם מצופים זהב, וטבעותיהם זהב, ואחד שאמר וכפלת את היריעה הששית, מזה למדנו כי גובה פתח המשכן עשר אמות (ל), והנה יריעות המשכן ברחב ארבעים אמה, הוצא מהן עשר אמות לפאת מערב (לא) והנה נשאר ארך המשכן שלשים)

קרני אור

[ב] וכן הוא בברייתא דמלאכת המשכן שנתליו ט' אמות מכל צד לכסות את הקרשים, ועיין בתוס"מ שכתב כי זה תלוי בפלוגתא דר"י ור"נ (שבת צח ב) שבברייתא דמלאכת המשכן סברי כר"י שהקרשים כלים למעלה עד כאצבע,

יהל אור

להיות אהל על יריעות התחתונות שקרויים משכן: (יח) הכתוב בתחלת הפסוק: (יט) כי לשון זכר יחיד הוא אחד והיה ראוי להיות לשון נקבה אַחֶדֶת: (כ) כי אותיות המשרתים הם בשתיל אב המון והאר עקרים תמיד, וכן יאמר בס' (צחות אות דל"ת) גם זה (פי' הדל"ת) לא ישרת בראש גם לא בסוף, ולא ימצא נוסף או חסר וכו' רק יש מלת אחת והיא אחת במקרא (פי' שיחסר בה הדל"ת), וכן יאמר (יסוד מספר) ולשון נקבה בסמוך ובמוכרת בטעם הענין בפתיחת האל"ף וחסרון הדל"ת אַחַת אעפ"י שהוא מאותיות השרשים, ועיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ז כז): (כא) וכן יאמר (צחות שם) בעבור היות הדל"ת והתי"ו כאשר הם רפים קרובים במוצא כבד על הלשון להזכירם: (כב) והיה ראוי להיות לשון נקבה מְשָׁרֶתֶת כמו מְקַנֶּבֶת ובעבור שהתחברו שנים תוי"ן והם ממוצא אחד כבד על הלשון, והסרו האחד ופתחו הרי"ש להורות על לשון נקבה (צחות שם): (כג) כי הסמיכות במספר יסודי לא יורה על ענין הצטרפות רק הוא תיקון בלשון, וכן דעת הרד"ק במכלל: (כד) על אחורי המשכן: (כה) תסרח על אחורי המשכן: (כו) כי זה דבר הלמד מעניינו: (כז) וכן דעת הרמב"ם ועיין קרני אור: (כח) והן היו עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות, ועיין בפי' הקצר למטה לו טז: (כט) עיין אות כג: (ל) וכמו שיבאר: (לא) כי לצד מזרח שבו פתח האהל לא היו קרשים כלל כי אם ארבעה עמודים שעליהם תלוי המסך, ואין היריעות מכסות את העמודים

מקו"ב רש"י: לעיל בפי' רש"י כה ד ובבאורי שם: יז) עיין שבת צח ב: יח) מדכתיב י תלי היריעה וגו' תסרח על אחורי המשכן נמצא שתליה כאמר תסרח על פני המשכן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַשִּׁשִּׁית אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃ י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה

אונקלוס

מַשְׁכְּנָא׃ י וְתַעְבֵּד חַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִירִיעֲתָא חֲדָא בְּסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עַל שִׂפְתָא דִירִיעֲתָא דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָתָא׃ יא וְתַעְבֵּד פּוּרְפִין דִּנְחָשָׁא חַמְשִׁין וְתָעֵיל יָת פּוּרְפַיָּא בַּעֲנוּבַיָּא וּתְלָפֵף יָת מַשְׁכְּנָא וִיהֵי חַד׃ יב וְסַרְחָא דְּיַתִּירָא בִּירִיעַת מַשְׁכְּנָא פַּלְגוּת יְרִיעֲתָא דְּיַתִּירָא תִּסְרַח עַל אֲחוֹרֵי

רש"י

(יב) וסרח העודף ביריעות האהל. על יריעות המשכן. יריעות האהל הן העליונות של עזים שקרויים אהל כמו שנאמר בה לאהל על המשכן וכל אהל האמור כאן אלא לשון גג שמאהילות ומסככות על התחתונות והן היו עודפות על התחתונות חצי היריעה למערב שהחצי של יריעה אחת עשרה היתירה היה נכפל אל מול פני האהל נשארו ב' אמות רוחב חציה עודף על רוחב התחתונות:

אבן עזרא

י **ועשית.** מספר לולאות יריעות האהל (לב) כמספר לולאות המשכן, וכן הקרסים, רק לא היו לולאות האהל וקרסיו לנוכח לולאות המשכן וקרסיו, רק אחריהם לפאת מערב שתים אמות (לג) [ג]: יא **ועשית.** קרסי המשכן זהב כי הוא נכבד, והאהל כמו מכסה, על כן קרסיו נחשת ואינם נראים (לד) כי ב' מכסים על האהל (לה) [ד]: יב **וסרח.** יש חצי שהוא בדרך קירוב (לו) כמו וחצי שבט המנשה (יהושע כב, ט) (לז) [ה] ובמעשה הקרשים תבין הצורך לפרש (לח): (פיה"ק. וטעם וסרח העודף. שישימו הסרח ביריעות האהל כמו חצי היריעה, ותסרח על אחורי המשכן (לט) ויכפול השתים האמות (מ) וי"א כי פי' וכפלת לעשות אחרת כמוה וידביקם (מא) ולמה זה, כי אלו היה כן היה אומר שתי יריעות (מב) [ו] י **תסרח.** כמו סרוחי טבולים (יחז' כג טו) כטעם משך (מג), וכבר פירשתי נגב (מד), ותימן מגזרת ימין (מה), גם פאת צפון

יהל אור

העמודים: (לב) יריעות עזים ועורות הם נקראים אהל: (לג) מפני תוספת שתי אמות של יריעה הששית: (לד) כי הקרסי זהב היו מחוברות מלמטה ונראים, והקרסי נחשת היו מלמעלה ואינם נראים: (לה) מעורות אילים מאדמים, ומעורות תחשים כמ"ש (פ' יד): (לו) ולא חצי מכוון: (לז) ושם לא היו חצי, וכמ"כ פה יחסר מן החצי עובי הקרשים: (לח) עיין סוף פ' יח: (לט) שתי אמות: (מ) לצד מזרח, והיו תליים וכפולים על המסך שבמזרח: (מא) ס"ל אמר וכפלת: (מב) מפני הכפל: (מג) שענינו מתיחה והרחבת דבר, ופה ענינו היתרון וההתפשטות בכסוי העודף על מדת המכוסה: (מד) עיין בפי' הח' ז"ל ברא' יב ט ובבאורי שם, ובפי' הח' ז"ל תה' קז ג, ונקרא פאת דרום נגב, מרבוי חום השמש בפאה הזאת היא יבישה ונגובה: (מה) בתוס' תי"ו, ופעמים נסמך נגב אל תימנה, „נגבה תימנה" (פ' יח) ואעפ"י

קרני אור

ובריית' למדות שהעתיק רש"י מתנה שנשתיירו ת' אמה שבדי כר"נ שגם למעלה היה ענין אמה: [ג] והתוה"מ הרחיב לבאר בזה עיי"ש: [ד] כדעת ר' יהודה (שבת כח א) שבני מכסאות היו מכסה אחד של עורות אילים מאדמים, ועוד למעלה ממנו מכסה עורות התחשים, ולדעת ר' נחמיה שמכסה אחד היה, וכרש"י להיפך לדברי ר' נחמיה היו שני מכסאות, ולדברי ר' יהודה מכסה אחד: [ה] ובאמרו וסרח חצי היריעה העודפת על אחורי המשכן לא יחסר מזה רק עובי הקרשים, ותהיה פחות מאליה על הארץ, ואם נודה שעובי הקרשים היה אמה שלמה, לא יהיה נתלה מאומה על הארץ כ"א אמה, ולזה יהיה פי' אמרו חצי היריעה העודפת לא שיהיה אליה כוון, והנה יקרא החלק חצי, אמר יתאטהו בין כתפים (איוב מ ל) עד לואר יחצה (ישעי' ל, כח) (רלב"ג): [ו] וסריכ"א כתב, מה שקורא אותה כפולה ע"ש שאותה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃
יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף
בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ
עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה
לְכַסֹּתוֹ׃ יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל
עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת
תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ פ רביעי טו וְעָשִׂיתָ
אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים

מַשְׁכְּנָא׃ יג וְאַמְּתָא מִכָּא
וְאַמְּתָא מִכָּא בְּדְיַתִּירָא
בְּאֻרְכָּא יְרִיעָתָא
דְמַשְׁכְּנָא יְהֵי סְרִיחַ עַל
סִטְרֵי מַשְׁכְּנָא מִכָּא
וּמִכָּא לְכַסָּיוּתֵהּ׃
יד וְתַעְבֵּד חוֹפָאָה לְפַרְסָא
מַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי
וְחוֹפָאָה מַשְׁכֵי דְסַסְגּוֹנָא
מִלְעֵלָּא׃ טו וְתַעְבֵּד יָת
דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי

אבן עזרא

תקרא שמאל (מו) וים מערב בעבור הים הגדול הספרדי שהוא מערב א"י (מז)): יג והאמה, בעודף. כמו אובד והוא תואר (מח) כי הוא מלרע הטעם (מט): יד ועשית מכסה. על מכסה בעבור הגשם (נ): טו ועשית. המשכן אינו רק היריעות והקרשים (נא), וכאשר הודיע המשכן כן הקרשים (נב): ומלת עומדים. כפי תולדות העץ (נג) [ז], כי האורך הוא הגובה, וככה האדם כאשר הוא עומד, והפך זה בשכבו (נד), או מלת

רש"י

תסרח על אחורי המשכן. לכסות ב' אמות שהיו מגולות בקרשים יט): אחורי המשכן. הוא צד מערבי לפי שהפתח במזרח שהן פניו וצפון ודרום קרויין צדדין לימין ולשמאל: (יג) והאמה מזה והאמה מזה. לצפון ולדרום: בעדף בארך יריעת האהל. שהן עודפות על אורך יריעות המשכן שתי אמות: יהיה סרוח על צדי המשכן לצפון ולדרום כמו שפירשתי למעלה. למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה כ): (יד) מכסה לאהל. לאותו גג של יריעות עזים עשה עוד מכסה אחד של עורות אילים מאדמים ועוד למעלה ממנה מכסה עורות תחשים ואותן מכסאות לא היו מכסין אלא את הגג ארכן ל' ורחבן י' אלו דברי רבי נחמיה ולדברי רבי יהודה מכסה אחד היה חציו של עורות אילים מאדמים וחציו של עורות תחשי' כא). (טו) ועשית את הקרשים. הל"ל ועשית קרשים כמו שנאמר בכל דבר ודבר מהו הקרשים מאותן העומדין ומיוחדין לכך. יעקב אבינו נטע ארזים

קרני אור

אלו היריעה שיתה נתונה על מסך הפתח, כמלא שהיתה כפולה עם המסך: [ז] וכן תיוב"ע קיימין הי כארזה נציבון, וכן הוא בג' (יומא פב א סוכה מז
נ) ר"ל עומדים, שלא יקחו עצי בתים נופלים וקצועים שנמים רמים שככר ניקבו, אלא מן העומדים והמחוברים לקרקע

יהל אור

ואעפ"י שהכל אחד, כמו אדמת עפר (דניאל יב ב) או לתוס' ביאור, כי תימנה יותר לשון מבואר מנגבה: (מו) ונקרא כן, כי החלק הזה היותר צפון ונעלם מבה"א למיעוט הישוב בו מרוב קור ומעוט אור היום בו: (מז) ובמקרא ים פלשתים (יחז' כג לא) או ים הגדול (יהושע כג ד) והוא בגבול מערבית דרומית לא"י, וע"כ הושאל שם ים לפאת מערב: (מח) פי' שמלת עודף הוא תואר: (מט) פי' אעפ"י שהנגינה בו מלרע, והיה ראוי להיות בו הנגינה מלעיל מפני שהוא תואר ואינו לשון פועל, וראיה מאלת אובד שהוא ג"כ תואר והנגינה בו ג"כ מלרע (נ) לקבל מלמעלה מטר וגשמים ולכלוכים אחרים, ועיין קרני אור הערה ה: (נא) היריעות התחתונות והקרשים: (נב) פי' במה שאמר המשכן בה"א הידיעה, אמר ג"כ הקרשים בה"א הידיעה: (נג) שיהי' צד העץ של השרש למטה כדרך גדילתן: (נד) ונותנים אותם זקופים

מקו"ב רש"י: יט) לאו דוקא בקרשים אלא אמה של קרשים ואמה של אדנים וזה הוא אליבא דברייתא דמדות, אבל אליבא דג' שבת לא היו מגולות למערב אלא אמה של בדים ועיין בנתב"ע מה שהעיר ע"ז: כ) ילקוט פקודי תכ"ב: כא) עיין שבת כח א, ושם איתא לסיפך ר' יהודה אומר שני מכסאות הן, ור' נחמיה אומר מכסה אחד היה, וכ"ה בברייתא דמ"כ פ"ג ילקוט שם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

עֹמְדִים: טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ
וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד: יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן
תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן:

אונקלוס

שִׁטִּין קָיְמִין: טז עֲשַׂר
אַמִּין אֻרְכָּא דְדַפָּא
וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא
פּוּתְיָא דְדַפָּא חַד:
יז תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא
חַד מְשַׁלְּבִין חֲדָא לָקֳבֵל
חֲדָא כֵּן תַּעְבֵּד לְכֹל דַּפֵּי

רש"י

במלרים כב) וכשמת לוה לבניו להעלותם עמהם כשילאו ממלרים ואמר להם שעתיד הקב"ה ללוות אותן לעשות משכן במדבר מעלי שטים ראו שיהיו מזומנים בידכם הוא שיסד הבבלי כג) בפיוט שלו טס מטע מזורזים. קורות בתינו ארזים. שנזדרזו להיות מוכנים בידם מקודם לכן: עצי שטים עומדים. אישטנטי"ש בלע"ז שיהא אורך הקרשים זקוף למעלה בקירות המשכן ולא תעשה הכתלים בקרשים שוכבים להיות רוחב הקרשים לגובה הכתלים קרש על קרש כד): (טז) עשר אמות ארך הקרש. למדנו גבהו של משכן עשר אמות: ואמה וחצי האמה רחב. למדנו ארכו של משכן לכ' קרשים שיהיו בלפון ובדרום מן המזרח למערב ל' אמה כה): (יז) שתי ידות לקרש האחד. היה חורץ את הקרש מלמטה באמלעו בגובה אמה ומניח רביע רחבו מכאן ורביע רחבו מכאן והן הן הידות והחריץ חלי רוחב הקרש באמלע כו) (רולה לומר כז) קרש נקרא מה שנשאר לאחר שחרץ מכאן ומכאן. ואז נשאר רוחב אמה. נמלא חלי רוחב הקרש שבאמלע הוא חלי אמה. וכן פירש רש"י בהדיא בפ' הזורק דף ל"ח שהחריץ באמלע רחב חלי אמה. והיה חורץ רביעית אמה מכל לד. וכל יד היה רוחב רביעית אמה. וכן כל שפת אדן היה רוחב רביעית אמה כח) ודוק היטב. ואז סרה תלונת הרמב"ן ותמיהתו מסולקת) ואותן הידות מכנים באדנים שהיו חלולים והאדנים גבהן אמה ויושבים רלופים מ' זה אלל זה וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים

אבן עזרא

עומדים על זויות נצבות (ו): **טז עשר אמות.** אמות המשכן לא ידענו אם הם כאמות יחזקאל שהם אצילה (ז) ובדרך סברא אמות הבית הראשון כן היו (ח) בעבור שמצאנו בדברי הימים כתוב במדה אחרונה (ט) [ח]: **יז שתי ידות.** מגזרת יד (י) [ט]: **משלבת.** אין לו אח, כי אם בין השלבים (מ"א

יהל אור

זקופים ולא שוכבים קרש על קרש: (כה) שיעמדו זקופים כיושר כפי מדידת קוי משקולת הבנין, עיין למעלה כה כ: (כו) כמ"ש שם אמות אלילה (יחז' מא ח) שפי' אמות גדולות מענין ואל אלילי בני ישראל (למעלה כד יא) שפי' גדולים, וי"מ מענין ההת אלילות ידיך (ירמי' לח יב) שהוא בית השחי, כלומר מדות גדולות עד בית השחי: (כז) באמות גדולות: (כח) נ"ל במדה הראשונה (דה"ב ג ג) פי' האמות היו כמדה הראשונה, במדה שנעשו בה המשכן וכליו כמו האמה הזאת: (כט) ניר הדלת נקרא

קרני אור

דרך גדילתן: [ח] לדברי ר"מ (כלים פי"ז מ"י, מנחות לז ע"א וע"ב, בברייתא דמס"מ פ"ז) בהלכה כמותו "כל האמות היו בינונית (פי' של ששה טפחים) חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד" (פי' הם היו באמה בת חמשה): [ט] באמות הבתים על משקל רבים הזוגי, אם יבוא על דרך ההשאלה יתרבו בסימן נקבה כמו כנפים כנפות האהן,

מקו"ב רש"י: כב) עיין לעיל כה ה בפי' רש"י: כג) הוא רבינו שלמה בן ר' יהודה הבבלי אחד מרבותיו של רש"י (עיין שה"ג ערך גדולי לותיר (באות הפייטנים) הוא ר' שלמה בן גבירל בעל כתר תורה (עיין ערכו שם), ורש"י הזכירו עוד (שה"ש ד י) בשם הבבלי: כד) יומא עב א, סוכה מה ב, ילקוט שמא, עיין קרני אור העדה: כה) ומקרשי המערב למדנו שהיה עשר ברחבו: כו) נ"ל "והחריץ הלזו באמלע" וכ"ה בברייתא דמ"ה, ועיין פ' כה, ילקוט שם: כז) מה שהוסיפו בתוך העגול להשוות פי' רש"י ז"ל פה עם מה שפי' בשבת הוא דוחק גדול, עיין ברמב"ן וברא"ם ועיין במעשה חושב פ"ב שכתב שרש"י עלמו חזר בו מפירושו שבחומש, וכן בס' הזכרון יתמה למה פי' רש"י בתורה באופן אחר ממה שפי' בגמרא, ועיין בתוס' שכתב ויש לכוונם בדוחק עם פירושו בשבת: כח) וזה הוא אופן פשייתן, הקרש היה רחב אמה וחלי בעובי אמה, היה חורץ בו מלמטה עד גובה אמה מכל לד סביב כדי רביעית האמה, נשתייר בו רוחב אמה בעובי חלי אמה, והיה חורץ באמלע חלי אמה, ולפ"ז כל יד מחזיק רביע אמה לרוחב הקרש וחלי אמה לעביו וכל אדן חלול רביע אמה, ומוקף רביע אמה סביב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה:

מַשְׁכְּנָא: יח וְתַעְבֵּד יָת דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַסְרִין דַּפִּין לְרוּחַ עֵבַר דָּרוֹמָא:

אבן עזרא

ז כט) (ס): יח ועשית. הנה לא נכתב כמה עובי הקרש, והראשונים אמרו שהיה אמה (סא) א״כ הוא כותל הדרומי היה שלשים אמות (סב) וככה הצפוני, והנה לא נשאר בכותל המערבי רק רחב שמונה אמות (סג), וצריכים אנו לשום שם שמונה קרשים (סד) אולי הוצרכו לאמה (סה), כי היה העובי אמה בעבור הבריח התיכון הנכנס בתוך הקרש (סו), ועל דעת רבינו שלמה (סז) כי במעשה נס היה עומד (סח) [י] כי על דרך הפשט שלשה בריחים תיכונים הם (סט), וככה כתוב מן הקצה אל הקצה (ע) לא אל הקצות (עא) [יא] ואם קבלה היא שהעובי היה כך (עב) נשמע ונקבל, ואם דרך סברא יש תיקון אחר, כי השנים הבריחים הם עליונים *), גם השפלים הם עד חציר הקיר (עג) והבריח התיכון שהובא

רש״י

חרוצות משלשה צדיהן רוחב החריץ כעובי שפת האדן שיכסה הקרש את כל ראש האדן שאם לא כן נמצא ריוח בין קרש לקרש כעובי שפת שני האדנים שיפסיקו ביניהם וזהו שנאמר ויהיו תואמים מלמטה שיחרוץ את הידות כדי שיתחברו הקרשים זה אצל זה: משלבת. עשויות כמין שליבות סולם כט) מובדלות זו מזו ומשופין ראשיהם ליכנס בתוך חלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב בתוך עמודי הסולם: אשה אל אחתה. מכוונות זו כנגד זו שיהיו חרוציה' שוים זו כמדת זו כדי שלא יהיו שתי ידות זו משוכה לצד פנים וזו משוכה לצד חוץ בעובי הקרש שהוא אמה ותרגום של ידות צירין לפי שדומות לצירי הדלת הנכנסים בחורי המפתן: (יח) לפאת נגבה תימנה. אין פאה זו לשון מקצוע אלא כל הרוח קרויה פאה כתרגומו לרוח עיבר

קרני אור

קרנים, קרנות המזבח, וכן ידים ידות (המעתיק): [י] עיין יהל אור, ועיין בתוס' שבת שם ד״ה „תנא" שכתב בפלוגתא אברייתא דמלאכת המשכן, דקתני אמר שלא היה נס אלא היו גם חמשה שנים למעלה, וכן שנים למטה והאמצעי, והאמצעי היה הולך מרוח מזרח עד רוח מערב, והיינו מן הקצה אל הקצה ולא שיה מקיף כל השלש רוחות, וכן פי' רש״י ז״ל בחומש, ותפס הברייתא עיקר, והעביר כל המקראות על פי הברייתא, ואתמה מה שתפס הח' ז״ל פי' רש״י שביאר את הגמרא, ולא הביא דעת רש״י ז״ל מה שפי' בחומש שהיו שלשה בריחים ועיין ברמב״ם בפירש במנין אחר: [יא] ונראה שדעת התוספתא שם, מפני שבכתוב כתיב והבריח התיכון

יהל אור

נקרא יד, לפי שהוא מקום לעמידת הדלת, וכן ת״א „תרתין צירין": (ס) ועניינו מדרגות, ואמר משלבת, עשויות כמין שליבות סולם, וכן פי' רש״י ז״ל: (סא) כן הוא בג' (שבת לח ב): (סב) וז״ל הרב החכם ר״י אייבעשיץ (פ״ל ח' ב) המאמר בפסוק הזה הוא קשה ההבנה גם מסבת דרך הראב״ע ז״ל להפסיק דבריו בדברים אחרים ולשוב אח״כ לראשונים, גם מסבת הטעותים הרבים אשר נפלו בו ע״י הכותבים אשר לא הבינוהו עכ״ל, וביארתי הפסוק בזה באיזה מקומות עפ״י ביאור ותיקון הח' הנ״ל, והנה באמרו שלשים אמות זה ידוע ממדת הקרשים, ור״י אייבעשיץ גורס פה „היה לו אמה", וכתב כי הכותב הראשון כתב ל' אמה, ואחריו בא השני והעתיק שלשים אמה: (סג) דעתו שהיה רוחב המשכן מבחוץ עשר אמות, יען אורך יריעות האוהל המכסה את כל המשכן מדרום לצפון היה שלשים אמות, והנה נותר לצדי דרום וצפון היה עשרים אמות, אם כן לא נשאר לרוחב המשכן מבחוץ כי אם עשר אמות, ועתה אם נאמר כי עובי הדרום והצפון היה שתי אמות, אז לא ישאר לרחב כותל המערבי מבפנים כי אם שמונה אמות: (סד) ורחבם שתים עשרה אמות, כמ״ש ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים, ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן לירכתים ימה (פ' כב וכג): (סה) רי״א גורס „לאמר": (סו) שהיה עובר בעובי הקרשים מן הקצה אל הקצה, ודעתם שהיו כולם נקובים במובן להכנים הבריח התיכון בתוך החלל: (סז) הוא רש״י ז״ל: (סח) כן הוא בג' (שבת לח ב) „והבריח התיכון תנא בנס היה עומד", דס״ל דפי' מן הקצה אל הקצה, הוא מן הקצה המזרחי דרומי עד הקצה הצפוני מזרחה שהיה מסבב כל הג' רוחות, ופי' רש״י שם שהיה מבריח לשלשת הרוחות ואין לך אומן יכול לעשות כן, ובנס היה נכפף מאליו, וכן הוא בתרגום יוב״ע, והיה אורך הבריח התיכון שבעים אמות, ונתעקם כנחש, והתפשט ישר כמטה בעת הפרקו: (סט) וכן פי' הרשב״ם, לפי פשוטו של מקרא שלשה בריחים תיכונים היו, אחד בצפון ואחד בדרום, ואחד במערב: (ע) שפי' מקצה כותל צפוני לקצהו השני. וכן בדרום וכן במערב: (עא) פי' מקצה צלע ועד קצוי כל הצלעות: (עב) להכנים גם הבריחים. *) במג״ע „העליונים" והח' רי״א גורס „גם העליונים": (עג) דעתו כזה

כדעת

מקו״ב רש״י: כט) מדריגות הסולם נקראות שליבות בלשון חז״ל, סולם שבליבותיו פורחות (עירובין עו ב):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יט וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף תַּעְבֵּד תְּחוֹת עַסְרִין

יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה

אבן עזרא

בתוך הקרשים יהיה מבריח מן הקצה אל הקצה (עד) [יב] וכמוהו לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן (למטה לט ג) (עה) וכן הפעמונים בתוך הרמונים (שם שם כה) (עו) [יג] ולולי זה לא היו מצפים הבריחים התיכונים זהב (עז), ואם נאמר (עח) כי לא ידענו כמה עובי הקרש (עט) יש לנו לתקן המערב איך היתה, והנה בתחלה היו מתקנים פאת מערב (פ), כי השנים הקרשים שהם למקצעות המשכן שפירושו כמו זויות (פא) וככה היה חצי מקצוע החצר (פב) כי היה כצורת מרובע ארוך (פג), והנה יש לנו מקצעות (פד), ואלה השנים הקרשים לבדם שהם במקצעות אינם כמדת הקרשים הנזכרים (פה) [יד] על כן הבדילם הכתוב, ואמר כן יהיה לשניהם לבדם לא הקרשים האחרים (פו), ובאלה שנים קרשים הם מקימין המשכן (פז), והיו הששה קרשים באמצע (פח), והנה רוחב המשכן עשר אמות (פט) ולא ידענו אם היו קרשי המקצעות מרובעות או עגולות (צ) כי אין לנו רק אמה אחת (צא), ועל הדרך שאמר רבינו שלמה (צב) לא תהיינה אלה הקרשים בטור שוה, כי חצי אמה יהיה בפנים (צג) [טו] כי קרש הוא ואינו בגד (צד), ואחר כן ישימו קרשי צפון ודרום (צה) והנה יצא חוץ מן המשכן כפי עובי הקרש (צו) על כן יהיה כנגד עמוד פתח המשכן (צז), ובחצי יריעות עזים יהיה התיקון (צח): (פיה"ק. יט וטעם אדני

יהל אור

כדעת רש"י ז"ל בחומש, שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות, זה מבריח עד חצי הכותל, וזה מבריח עד חצי הכותל, נמצא שעליון ותחתון שנים שהן ארבע, וזהו מה שאמר כי השנים הבריחים העליונים וגם השפלים שנים הבריחים התחתונים, כל אחד הגיע עד חצי הקיר, וכן נראה מפשט הכתוב אחרי שאמר על האמצעי מבריח מן הקצה אל הקצה, מכלל האחרים הם משתי חתיכות: (עד) פי' והבריח התיכון שהוא הבריח החמישי הוא בין העליונים ובין השפלים, והיה באמצע הקרש בתוך טבעות מבחוץ, והיה מבריח מן הקצה אל הקצה: (עה) שפי' בין חוטי התכלת ובין חוטי הארגמן: (עו) שפי' בין רמון לרמון: (עז) פי' אם היו מכניסים את הבריחים בעובי הקרשים לא היו מצפים אותם זהב, כי הכל הקרשים יצפה אותם: (עח) ואחרי אשר הניח ליסוד מוסד שהבריח התיכון לא היה מבריח בנקבי עובי הקרשים, כי אם היו מצד החיצון: (עט) פי' כי אין מן הצורך לנו לדעת עובי הקרש: (פ) פי' מתחלה היו מעמידים ומתקנים פאת מערב: (פא) הח' ז"ל יפרש תיבת „מקצעת" שהוא כמו זוית: (פב) הח' ר"א גורס „חצר במקצע החצר" ודעתו כי הח' ז"ל יביא ראיה על מלת מקצעת שהוא כמו זוית, ניחז' מו כא, ושם כתוב „חצר במקצע החצר" פי' בכל אחת מזויותיו היה חצר (וכתב הה' רשי"פ בהערה שם, שראוי לפי זה לתקן גם את מלת „היה" שראוי להיות „והנה חצר במקצע החצר" כמו שהוא באמת שם): (פג) כי החצר שם היה בצורת מרובע ארוך, ארבעים ארך ושלשים רחב (יחז' שם פ' כב): (פד) הח' ז"ל יבאר לבל יקשה כי פה כתוב מקצעות, ושם ביחז' מקצוע, והיחיד מן מקצעות מקצוע ע"מ מפועל, ויביא ראיה כי יש לנו גם פה מקצועות לשני המקצועות (פ' כד) והיחיד מן מקצועות „מקצוע" בשקל מפעול: (פה) פי' אמה וחצי רחבם כמדת השש קרשים הנזכרים: (פו) ולזה הבדילם לבדם שאמר השש לחוד והשנים לחוד: (פז) ובהם היו מתחילים להקים המשכן: (פח) פי' בין המקצעות היו הששה קרשים שהם ט' אמות: (פט) מבחוץ: (צ) כי כאשר היו משונים במדת רחבם ככה יוכל להיות כי היו משונים גם בתארם וצורתם: (צא) ששני המקצעות היו משלימים: (צב) כי רחב המשכן מבפנים הוא עשר אמות: (צג) פי' כי רק חצי אמה יתראה בפנים, כי אמה מרחבם יכסה את עובי הדרום והצפון, ועיין קרני אור: (צד) כי לא נוכל לומר כי כל השמונה קרשים נראים מבפנים, יען הקרשים לא יתכפלו כבגד ואיך יתמלאו שנים עשר אמות במקום אשר רחבו עשר אמות: (צה) עתה יסיים הח' ז"ל פירושו, ואחרי אשר הקימו המערב, ישימו קרשי צפון ודרום אצל שתי קרשי המקצעות: (צו) וכן פי' הרלב"ג מיריעות העשרה שהיה שיעור מ' אמה שהיה נכנס מהם שלשים אמה לאורך המשכן ונשארו עשר אמות פחות עובי הקרשים שיהיה נתלה אחורי המשכן: (צז) פי' שרוחב היריעות התחתונות התחילו כנגד עמוד פתח המשכן, שהוא מקצה עמוד פתח המשכן ולא היו מכסות את העמודים, נמצא כי לאחורי המשכן לא הגיע לארץ רק כשיעור עובי צלע המערבית: (צח) ובחצי יריעות עזים העדפת על יריעות התחתונות יהיה התיקון

קרני אור

בתוך הקרשים (פ' כח) דהל"ל והבריחים התיכונים, ש"מ שהיה בריח אחד שהיה מבריח מכל השלשה לצדדין: [יב] וכן הוא (זהר פלק דף קפו) בריח התיכון מאינון חמשה, הרי תרין מכאן ותרין מכאן וחד באמצעותא, ומ"ש תרין מכאן, היינו שני חלאי בריחים, שהתורה קוראה אותם שני בריחים: [יג] וכן פי' הרלב"ג בפעם הב' וכתב ואפשר שיהיה הבריח התיכון נכנס ג"כ בטבעות, ויהיה אמרו בתוך הקרשים, שהוא באמצע הקרשים, וכמוהו אמרו פעמוני זהב בתוכם סביב (למטה כח לג) שהרצון בו שהפעמונים היו בין הרמונים, כמו שאמר פעמון זהב ורמון, פעמון זהב ורמון (שם שם לד) ולא שיהיו הפעמונים תוך הרמונים בעצמם: [יד] וכן פי' הרלב"ג וכתב, שהנה יקשה מה שאמר ולירכתי המשכן ימה תעשה ששה קרשים, ושני קרשים תעשה למקצעת המשכן, שהנה יראה מזה שהיו לפאת מערב ח' קרשים, והנה הגביל שיעור הקרשים נראה הפרשה שהנה היה רחבם אמה וחצי האמה, ולזה ידמה שיהיה הרחב י"ב אמה, וישארו שתים אמות לרוחב הקרשים והנה התיר זה הספק הח' הראב"ע ז"ל במה שאמר, כי אמרו ושני קרשים תעשה וגו' אינם כשיעור שאר הקרשים, ולזה הפרידם מבין שאר הקרשים: [טו] כן פי' רש"י ז"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ שְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו
וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן
הַשֵּׁנִית לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃
כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה
שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי קְרָשִׁים
תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן
בַּיַּרְכָתָיִם׃ כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה
וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־

אונקלוס

דַּפִּין תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת
דַּפָּא חַד לִתְרֵין צִדּוֹהִי
וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא
חַד לִתְרֵין צִדּוֹהִי
כ וְלִסְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָתָא
לְרוּחַ צִפּוּנָא עַסְרִין דַּפִּין:
כא וְאַרְבְּעִין סַמְכֵיהוֹן
דִּכְסַף תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת
דַּפָּא חַד וּתְרֵין סַמְכִין
תְּחוֹת דַּפָּא חַד:
כב וּלְסִיפֵי מַשְׁכְּנָא
מַעְרְבָא תַּעְבֵּד שִׁתָּא
דַּפִּין: כג וּתְרֵין דַּפִּין
תַּעְבֵּד לִזְוִיַּת מַשְׁכְּנָא
בְּסוֹפֵיהוֹן: כד וִיהוֹן
מְכַוְּנִין מִלְּרַע וְכַחֲדָא

אבן עזרא

כסף. בפ' אלה פקודי (ט): כד ותמים. על משקל דלים, ודגשות המ"ם להתבלע הפעל (י)

רש"י

דרומא: (כב) ולירכתי. לשון סוף כתרגומו ולסיפי. ולפי שהפתח במזרח קרוי מזרח פנים והמערב אחורים וזהו סוף. שהפנים הוא הראש ל): תעשה ששה קרשים. הרי ט' אמות רוחב: (כג) ושני קרשים תעשה למקצעות. אחד למקצוע צפונית מערבית ואחד למערבית דרומית' כל שמונה קרשים בסדר אחד הן. אלא שאלו השתים אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר והאמה מזו והאמה מזה באות כנגד אמות עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהא המקצוע מבחוץ שוה לא): (כד) ויהיו תאמים מלמטה כל הקרשים תאומים לב) זה לזה מלמטה שלא יפסיק עובי שפת שני האדנים ביניהם להרחיקן זו מזו כמו שפרשתי שיהיו לירי הידות חרוצים מצדיהן שיהא רוחב הקרש בולט לצדיו חוץ לידי הקרש לכסות את שפת האדן וכן הקרש שאצלו ונמצאו תאומים זה לזה וקרש המקצוע לג) שבסדר המערב חרוץ לרחבו בעביו כנגד חריץ של צד קרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם: ויחדו יהיו תמים. כמו תאומים: על ראשו. של קרש:

יהל אור

התיקון להשלים החסרון, אם מצד מזרח לכסות תסרח על אחרי המשכן, דעת הה' ז"ל לא הגי מכוונת עובי העמודים וגם על המסך, ואם לאחורי המשכן, כ"א בדרך קירוב, עיין למעלה פ' יב: (נט) עיין בפי' ומה שאמר הכתוב, כי החצי היריעה העודפת הקצר למטה לח כד: (ק) והוא כמו תואמים:
מענין

מק"ב רש"י: ל) עיין שם אפרים שרוצה לגרוס, לפי שהפתח במזרח שקרוים פנים והמערב אחריו וזה שהפנים הוא הראש: לא) שבת לח ב, ועיין ברשב"ם: לב) פי' שאלו הם התומים: לג) עיין בתוקוני ולדעתו אין מקומו פה ומקומו עיין אות לד

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם
לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ כה וְהָיוּ
שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף
שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כו וְעָשִׂיתָ
בְרִיחִם עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי

אונקלוס

יְהוֹן מְכַוְּנִין עַל רֵישֵׁהּ
לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן יְהֵי
לְתַרְוֵיהוֹן לְתַרְתֵּין זָוְיָן
יְהוֹן׃ כה וִיהוֹן תְּמַנְיָא
דַפִּין וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף
שִׁתָּא עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין
סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד
וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא
חַד׃ כו וְתַעְבֵּד עַבְּרֵי
דְּאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי
סְטַר מַשְׁכְּנָא חַד׃

רש"י

אל הטבעת האחת. כל קרש וקרש היה חריץ מלמעלה ברחבו שני רילין בבני לדיו כמו עובי טבעת ומכניסו בטבעת אחת כמלא מתאים לקרש שאללו. אבל אותן טבעות לא ידעתי אם קבועות הן אם מטולטות. ובקרש שבמקצוע היתה טבעת בעובי הקרש (נראה כי מלות הדרומי והצפוני אלמטה קאי. ורוצה לומר שהדרומי והצפוני וראש קרש כו' נכנס לתוכו ומה שכתוב היתה טבעת בעובי קרש רוצה לומר בעובי קרש המערבי ודו"ק). הדרומי והצפוני לד) וראש קרש המקצוע שבסדר מערב נכנס לתוכו לה) נמצאו שני הכתלים מחוברים: כן יהיה לשניהם. לשני הקרשים שבמקצוע לקרש שבסוף צפון ולקרש המערבי וכן לשני המקצועות לו): (כה) והיו שמנה קרשים. הן האמורות למעלה תעשה ששה קרשים ושני קרשים תעשה למקצעות נמצא שמנה קרשים בסדר מערבי. כך שנויה במשנה מעשה סדר הקרשים במלאכת המשכן לז) היה עושה את האדנים חלולים וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע ועשה לו שתי ידות כמין שני חמוקין. (ולי נראה שהגרסא כמין שני חווקין) לח) כמין שני שליבות סולם המובדלות זו מזו ומשופות להכנס בחלל האדן כשליבה הנכנסת בנקב עמוד הסולם והוא לשון משולבות עשויות כמין שליבה ומכניסן לתוך שני אדנים שנאמר שני אדנים שני אדנים וחורץ את הקרש מלמעלה אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנן לתוך טבעת אחת של זהב כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה שנאמר ויהיו תואמים מלמטה וגו' כך היא המשנה והפירוש שלה הלעתי למעלה בסדר המקראות: (כו) בריחם. כתרגומו עברין לט) ובלע"ז אשפ"ריש: המשה לקרשי צלע המשכן. אלו ה' ג' הן אלא שהבריח העליון והתחתון עשוי משתי חתיכות זה מבריח עד חצי הכותל וזה מבריח עד חצי הכותל זה נכנס בטבעת מצד זה וזה נכנס בטבעת מצד זה עד שמגיעין זה לזה נמצא שעליון ותחתון שנים

אבן עזרא

והתמים תמימים (קא): כן גם הבריחים מצופים זהב (קב) ועמודי הפרכת כן (קג) על כן אדני

יהל אור

(קא) מענין תם וכלם, וכן פי' ר"ם ן' מלך תמים תאר ענין כליה והשלמה: (קב) למטה פי' לט: (קג) למטה פי'

מקו"ב רש"י: לד) לפי דעת כתוקוני מה שכתוב למעלה (עיין אות לג) כפי' רש"י "וקרש המקצוע" מקומו פה אחר הצפוני, ויגרוס "קרש המקצוע היה חרוץ ברחבו כרחבו ובתוך עביו כשיעור החרוץ בכרא"ם קרש הצפוני והדרומי" וכ"ה גם בדפוס רעדעלהיים ועיין בפי' הריב"א מה שהאריך בזה: לה) פי' בהטבעות: לו) פי' שיהיו חבורים להיות תואמים: לז) פי', כמו שאכתוב כך היה בנויה בברייתא דמלאכת המשכן פ"א, וקאי אלמטה: לח) פי' שליבות וכן (כ"ק גע א) כל שאין בו ארכבה חווקין, ופי' רשב"ם שם שליבות: לט) כ"ה בדפוס סביוניטה ובתרגום שלנו עברי, והוא עץ הארוך העובר ובורח ממקום למקום:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ כז וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃
כח וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃
כט וְאֶת־הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־

אונקלוס

כז וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָנָא וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי סְטַר מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן מַעְרְבָא׃ כח וְעַבְרָא מְצִיעָאָה בְּגוֹ דַפַּיָּא מַעְבַּר מִן סְיָפֵי לִסְיָפֵי׃ כט וְיָת דַּפַּיָּא תַּחְפֵּי דַהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן תַּעְבֵּד דַּהֲבָא אַתְרָא לְעַבְרַיָּא וְתַחְפֵּי יָת עַבְרַיָּא דַּהֲבָא׃

רש"י

שהן ארבע אבל האמצעי ארכו כנגד כל הכותל ומבריח מקצה הכותל ועד קצהו שנא' והבריח התיכון וגו' מבריח מן הקצה אל הקצה שהעליונים והתחתונים היו להן טבעות בקרשים להכנס לתוכן שתי טבעות לכל קרש משולשים בתוך עשר אמות של גובה הקרש חלק אחד מן הטבעת העליונה ולמעלה ם) וחלק אחד מן התחתונ' ולמטה מא) וכל חלק הוא רביע אורך הקרש ושני חלקים בין טבעת לטבעת מב) כדי שיהיו כל הטבעות מכוונות זו כנגד זו אבל לבריח התיכון אין טבעות אלא הקרשים נקובין בעובין והוא נכנס בהם דרך הנקבים שהם מכוונין זה מול זה וזהו שנא' בתוך הקרשים. הבריחים העליונים והתחתונים שבצפון ושבדרום אורך כל אחת ט"ו אמה והתיכון ארכו ל' אמה וזהו מן הקצה אל הקצה מן המזרח ועד המערב וה' בריחים שבמערב אורך העליונים והתחתונים ו' אמות והתיכון ארכו י"ב כנגד רוחב ח' קרשים כך היא מפורשת במלאכת המשכן מג): (כט) בתים לבריחים. הטבעות שתעשה בהן יהיו בתים להכנים בהן הבריחים: וצפית את הבריחים זהב. לא שהיה הזהב מדובק על הבריחים שאין עליהם שום לפוי אלא בקרש היה קובע כמין ב' פיפיות מד) של זהב כמין ב' סדקי קנה חלול מה) וקובען אצל הטבעות לכאן ולכאן ארכן ממלא את רוחב הקרש מן הטבעת לכאן ומהנה לכאן והבריח נכנס לתוכו וממנו לטבעת ומן הטבעת לפה השני נמלאו הבריחים מלופים זהב כשהן תחובין בקרשים והבריחים הללו מבחוץ היו בולטות. הטבעות והפיפיות לא היו

אבן עזרא

המסך נחשת (קד): כח והבריח. נודע (קה): ותחנה מבריח. מהבנין הכבד הנוסף (קו) גם לברוח (למטה לו לג) מבנין הקל (קז) על כן המפרשים בריחת יונה מואת הגודה לא דבריו נכונה (קח)):

יהל אור

פ' לב: (קד) למטה כז יז: (קה) ע"ל בה"א הידיעה: (קו) ומקור הפועל הקל ממנו "לברח בתוך הקרשים": (קז) וכן כתב ר"י ן' גנאח בשרשיו "וכבר אמרו ממנו הקרשים": (קח) עיין בשרשי רד"ק שרש ברח מה פועל כבד ע"מ הפעול, הבריח, מבריח מן הקצה אל ספי' כמש אביו הריק"ם וי"ל על בריחת יונה: כמו

מקו"ב רש"י: ם) וזה היה גבוהה שבפה אמות ותלי: מא) גבוהה שתי אמות ותלי: מב) והיה תמצה אמות, ובאמצע היה הבריח התיכון שנכנס בתוך הקרשים וכמו שיבאר: מג) כוונת רש"י על ברייתא דמלאכת המשכן וא"א על הפסוק דבכת לא ב כאשר ליתו כמ"מ בל דפוסים (ז"ל) ורש"י ז"ל תפס ברייתא זו עיקר אפ"ג דבכבת לא ב גרסינן והבריח התיכון בתוך הקרשים המה בנס היה עומד, עיין קרני אור פרה י' ד"ה, ויהל אור אות סח: מד) ברייתא דמה"מ סוף פ"א ושם הגי' "שפיפיות", ובילקוט בע, בני פיפיות כגרש"י כאן: מה) דמות חצי קנה סדוק קבוע בקרש הוא כעין פה פתוח בלדי הקרש ולכן קרא אותם פיפיות (הזכרון):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ל ותקים ית משכנא כהלכתה די אתחזיתא בטורא: לא ותעבד פרכתא תכלא וארגונא

הבריחם זהב: ל והקמת את־המשכן כמשפטו אשר הראית בהר: ס חמישי לא ועשית פרכת

רש"י

נראות בתוך המשכן אלא כל הכותל חלק מבפנים: (ל) והקמות את המשכן. לאחר שיגמור הקימהו: הראית בהר. קודם לכן שאני עתיד ללמדך ולהראותך סדר הקמתו מו): (לה) פרכת. לשון מחילה הוא ובלשון

אבן עזרא

ל והקמת. שיאמר כן לחכמי הלב, או בעבור שהוא יקימנו בראשונה (קי) ואחרים עמו, כי יש צורך לרבים (קי): (פיה"ק, עתה שים לבך ואני אפרש לך בדרך קצרה צורת המשכן, הנה עשרים קרש נערכים זה דבק עם זה, כי כן כתוב, כי לכל קרש שתי ידות, וזה יכנס בזה להעמידם (קיא) או ידות למטה מהקרש דבק בו על האדנים (קיב): משלבת. אין לו אח, כי אם „בין השלבים" (מ"א ז כט) (קיג) ורוחב כל קרש אמה וחצי האמה, ולפאת דרום עשרים קרשים, וכן לפאת צפון, הנה השני צלעים שוים, והמשכן כדובע, והנה ארך המשכן שלשים אמה, ובפאת מערב ששה קרשים, ובפאת מערב נדע הרוחב, והנה תשע אמות (קיד), והמקצוע כחצי אמה, והם שני מקצועות שהם הזויות (קטו) ואמר עשר אמות ארך הקרש והנה הקומה ידוע (קטז), והנה היריעות (קיז) שמו ארכם כנגד רוחב המשכן, כי מצלע דרום עשר אמות כנגד ארך הקרש, וכן לפאת צפון, ונשארו שמונה באמות אמה מזה ואמה מזה (קיח), ויתכן שנעשה כן להיות רחוק מהארץ בעבור הגשמים, ויריעות העזים אחת עשרה הם, והנה הם עשר כנגד עשר, כי חצי הששית כפולה היא לפתח המשכן (קיט), וארך יריעות האהל שלשים באמה, גם שמו ארכם כנגד רחב המשכן, על כן אמר והאמה מזה והאמה מזה בעדף בארך יריעת האהל (למעלה פ' יג) וטעם בעדף בנוסף על מדת יריעות המשכן. לכסות המשכן שעקרו הקרשים (קכ) והעד על פירושי על צדי המשכן (שם) (קכא), וכל קרש עומד על שני אדנים, וטעם לשתי ידותיו (פ' יט) כי כל קרש היו לו שתי ידות כפנים ומאחור משולבים (קכב), ובצד האחר בכל קרש מקום להכנס היד (קכג) ואמר על שני קרשי המקצועות שהיו שני תואמים מלמטה (קכד) ויהיו דבקים בראש אל טבעת אחד (קכה) ומדת שני התאומים בכל הקרשים במטה (קכו), ועובי הקרש אמה, וקרש הירך (קכז) מסתיר מהעובי (קכח), וישמו טבעות לקרשים להיותם בתים לבריחים (קכט), והנה בפאת דרום חמשה, וכן בפאת צפון, ובריח גדול באמצע שתי הצלעות (קל), והבריחים החמשה מפאת מערב (קלא) ובפאת דרום שנים בריחים מן הקצה אל הקצה (קלב), והנה מדת הבריח ט"ו אמה (קלג) והם במעלה וכן במטה (קלד) והגדול באמצע (קלה) וכן בצפון, ג"כ במערב כמדתן (קלו) אולי היו דבקים (קלז)), לא ועשית פרכת. ככה מצאנו שיעשה שלמה לפתח הדביר, אולי הקיר היה

יהל אור

(קט) כמו שכתוב ויקם משה את המשכן וגו' (למטה מ יח): (קי) שיעזרו לו: (קיא) לפי הנראה דעתו על ההרילים שהיו בראש כל קרש מלמעלה שני ידות בשני לדיו כדי עובי טבעת והטבעת יכנס בהקרשים להעמידם, וכמו שפי' רש"י ז"ל פ' כד: (קיב) והיה מכנים הידות באדנים: (קיג) עיין למעלה אות ס: (קיד) ששה קרשים וכל קרש אמה וחצי הרי תשעה: (קטו) כפי' הקלר יפרש כרש"י ז"ל פ' כג, שהיה רוחב המשכן עשר אמות בפנים: (קטז) שהוא עשר אמות: (קיז) והם יריעות התחתונות: (קיח) וכן פי' רש"י ז"ל פ' ה: (קיט) היריעה העודפת היה תליה ב' אמות אל מול פני המשכן לצד מזרח, ואליה סרוה על אחורי המשכן: (קכ) כי הקרשים היו מעמידים המשכן, ויריעות האהל היו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן על אורך יריעות המשכן, וא"כ היו מכסות אמה דקרשים הנשארת גלויה: (קכא) שפי' לצפון ולדרום, ושיים „מזה ומזה לכסותו": (קכב) פי' שהידות היו משולבים באדנים: (קכג) עיין אות קיא: (קכד) להדביקם: (קכה) וכפי' רש"י ז"ל פ' כד ועיין ברמב"ן: (קכו) היו מדה אחת: (קכז) הקרש מסוף המשכן לצד מערב, ונקרא סוף המשכן ירך במערב, כי המזרח כדמות ראש: (קכח) וכמו שפי' רש"י ז"ל פ' כג: (קכט) פי' ליכנס בהן הבריחים: (קל) לצלע דרום ולצלע צפון: (קלא) וכן היו חמשה בריחים מפאת מערב: (קלב) יפרש איך היו החמשה בריחים, ויתחיל מפאת דרום שהיו שנים בריחים מן הקצה אל הקצה בצד העליון, וכן בצד התחתון, כל אחד מהם מב' חתיכות זה מבריח מקצה הכותל עד אמצעו, וזה מבריח מקצה הכותל השני עד אמצעו עד שמגיעים זה לזה: (קלג) ושני בריחים ביחד הם שלשים אמה: (קלד) שהם ביחד ארבעה: (קלה) והבריח התיכון באמצע הקרש: (קלו) כמדת המערב: (קלז) דטבעות, עיין למעלה אות עד: הקיר

מקו"ב רש"י: מו) זמן מורכב מעתיד ועבר, לפי שעתה עדיין לא הראהו אבל כשיבא זמן הקמתו שממנו הוא מדבר או תהיה הפעולה עברה (נתה"ב):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים:
לב וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף:
לג וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים:

אונקלוס

וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבָד אֻמָּן יַעְבֵּד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין:
לב וְתִתֵּן יָתַהּ עַל אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין מְחַפַּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא עַל אַרְבְּעָא סַמְכֵי דִכְסַף:
לג וְתִתֵּן יָת פָּרֻכְתָּא תְּחוֹת פּוּרְפַיָּא וְתַעֵל תַּמָּן מִגָּו לְפָרֻכְתָּא יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַפְרֵשׁ פָּרֻכְתָּא לְכוֹן בֵּין קוּדְשָׁא וּבֵין קֹדֶשׁ

אבן עזרא

עץ (קלח) ושזן בעבור שהזכיר כי כל מדת הבית היה ששים (קלט), ופי' רש"י ז"ל כי ארבעים ההיכל ועשרים הדביר (קמ) ואדני כסף בעבור כבוד הארון (קמא), והנה הדביר היה כפל מקום קדש הקדשים באורך וברוחב ובגובה (קמב), ואל תשתומם בעבור שהוא כתוב כי שלשים אמה היה גובה הבית (קמג), והדביר שלישית הבית היה (קמד) כי עליות היו על פני הכפורת שהוא הדביר, וכתוב בדברי הימים והעליות צפה זהב (דה"ב ג ט) (קמה): לג ותלת והבדילה הפרכת, זרה בעבור היותה סלרע (קמו) וכן והבית בצור

רש"י

חכמים פרגוד (מז) דבר המבדיל בין המלך ובין העם: תכלת וארגמן. כל מין ומין היה כפול בכל חוט וחוט ו' חוטין (מח): מעשה חשב. כבר פירשתי (מט) שזו היא אריגה של שתי קירות והציורין שמשני עבריה אינן דומין זה לזה: כרבים. ציורין של בריות יעשה בה (נ): ד' עמודים תקועים בתוך ד' אדנים ואונקליות (נא) קבועין בהן עקומין למעלה להושיב עליהן כלונס שראש הפרוכת כרוך בה והאונקליות הן ווין שהרי כמין ווין הן עשוים והפרוכת ארכה י' אמות לרחבו של משכן ורחבה י' אמות כגבהן של קרשים (נב) פרוסה בשליש של

קרני אור

בג' (שבת לח ב) וכן בפי' על התורה, שאלו השתי אינן בחלל המשכן אלא חצי אמה מזו וחצי אמה מזו נראות בחלל להשלים רחבו לעשר, והאמה מזה, והאמה מזה באות כנגד עובי קרשי המשכן הצפון והדרום כדי שיהיה המקלוע שבתוך שוה: [טז] עיין הכוה"ק

יהל אור

(קלח) הקיר המבדיל בין הדביר וההיכל וכן פי' רש"י (דה"ב ג ח): (קלט) במ"א ו ב: (קמ) ובל"ס היה הקיר המבדיל לא עבה, כי אם היה הקיר עבה יתמעט חלל ההיכל והדביר, ואתמה מה שהבית פי' רש"י ז"ל אלא מקראות מפורשים הם (מ"א ו טז יז דה"ב ג ה): (קמא) שהיה סמוך לקדש הקדשים, ולא היו מזהב מפני שהכסף יותר חזק מהזהב: (קמב) הדביר שעשה שלמה היה כפול ממקום קה"ק שבמשכן, כי המשכן היה עשר על עשר ברום עשר, והדביר היה עשרים על עשרים ברום עשרים: (קמג) במ"א ו ב: (קמד) ואי"כ היה צריך להיות גם מקום הדביר שלשים אמה קומתו, וכתיב „ועשרים אמה קומתו" (מ"א ו כ) וכן הקשה הרד"ק שם, והה' ז"ל יתרץ כי עליות היו: (קמה) וכתוב „חפה זהב" כי על הדביר היו עליות והשלימו לשלשים: (קמו) וכן כתב ר"ש ן'

מלך

מקו"ב רש"י: מז) כך במשנתי מאחורי הפרגוד (סנהד' פט ב) שלשה אין הפרגוד ננעל בפניהם (ב"מ נט א) ופי' רש"י ז"ל מחיצה שבין שכינה לצבא מרום: מח) נמצא החוט כפול כד (יומא עב א) וילקוט (תרומה רמז שעב ובפקודי רמז תקכד) שהיה בו גם זהב: מט) לעיל פ' א: נ) עיין רש"י לעיל כה, יח: נא) כעין ווי"ו עקום וכפוף: נב) עיין ברא"ם אחר שהיא מרובעת איך יפול בה אורך ורוחב, ואפשר שהוא על האורות שהיו בפרכת היו ארכן לרוחב המשכן:

פיין

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע צָפוֹן: לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם:

אונקלוס

קוּדְשַׁיָּא: לד וְתִתֵּן יָת כַּפֻּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא בְּקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא: לה וּתְשַׁוֵּי יָת פָּתוֹרָא מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא וְיָת מְנָרְתָא לָקֳבֵל פָּתוֹרָא עַל צִדָּא דְמַשְׁכְּנָא דָּרוֹמָא וּפָתוֹרָא תִּתֵּן עַל סְטַר צִפּוּנָא: לו וְתַעְבֵּד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר:

רש"י

משכן שיהא הימנה ולפנים עשר אמות והימנה ולחוץ כ' אמה נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר שנאמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים המחברים את שתי חוברות של יריעות המשכן רוחב החוברת כ' אמה וכשפרסם על גג המשכן מן הפתח למערב כלתה בשני שלישי המשכן והחוברת השנית כסתה שלישו של משכן והמותר תלוי לאחוריו לכסות ... את הקרסים: (לה) ושמת את השלחן. שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה. ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אויר שבין שלחן למנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכלם נתונים מן חצי המשכן ולפנים נג) כיצד אורך המשכן מן הפתח לפרוכת עשרים אמה המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות: (לו) ועשית מסך. וילון הוא מסך כנגד הפתח כמו שכת בעדו נד) ל' מגין: מעשה רקם. הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף של עבר זה כך פרצוף של עבר זה נה): רוקם. שם האומן ולא שם האומנות נו) ותרגומו עובד צייר ולא עובד ציור נז) מדת המסך כמדת הפרוכת י' אמות על י' אמות:

אבן עזרא

(למעלה יז ו) (קמו) [יז]: לו ועשית, מעשה רקם. פחות ממעשה חושב (קמח) [יח] והעמודים מצופים זהב, גם וויהם זהב בעבור כבוד המקום (קמט) והאדנים לעמודים נחשת כי הוא אמצעי (קנ) [יט]:

יהל אור

מלך, והבדילה מלרע שלא כמשפט": (קמז) שהוא מלעיל ודאוי להיות נס והבדילה מלעיל ועיין קרני אור: (קמח) עיין למעלה כו א ובבאורי שם: (קמט) המסך להיותו בין ההיכל ובין המזבח החיצון היו עמודיו מצופים זהב, ווויהם זהב להורות שכל ההיכל היו הדברים רומזים אל נצחיות השמים (רד"ה): (קנ) כי האהל אמצעי, מפני שבצד המערב קה"ק ובצד המזרח החצר:

קרני אור

שכתב שבת' ז"ל התכוון לתרץ שלא יהיו דברי הכ' (כ"ב ג ב) שהיה כותל במקדש ראשון ולא פרכת, וכד"ה ב ג יד, כתוב שהיה שם פרכת, ושלא יהיו סותרים אהדדי, לזה אמר שבאמת היה שם פרכת של תכלת וגם קיר של עץ (עיין במשנה למלך פ"ה מהלי המקדש הי"א), ורש"י ז"ל פי' שם, שהיה שם דלתות והפרכת תלה עליו, ועיין (רש"י דה"ב ג ח) שכתב מה שאין מזכיר בקה"ק בוב פז זהו מפני גדולתו של המקום כ"ס: [יז] עיין המעמר מה שהקשה ע"ז, ומה שיתרץ, ולפי באורי אין צורך: [יח] והסבה בחלופים האלה ע"ד הפשט, מפני שהפרכת היה מבדיל בין קדש הקדשים לקדש היו בו כרובים ולכן היה מעשה חושב, שיראו צורות הכרובים משני עבריהם להודיע שהיו אחריו כרובים אשר על הארון אמנם המסך לא היה סמוך לכרובים, ולכן לא היו מצוירים בו, ולא היה א"כ מעשה חושב (רד"ה): [יט] והנה ההבדל בין הפרכת הפנימי והמסך החיצונה שהפרכת היה מעשה חשב כרובים, והמסך היה מעשה רוקם, ב) הפרכת היה על ד' עמודים, והמסך

מקו"ב רש"י: נג) עיין יומא לג ב וברב"י שם, וכ"ה בברייתא דמ"מ: נד) איוב א י וצ"ל שכת בשי"ן: נה) עיין לעיל פ"ה: נו) ורצונו כי רוקם הם תאר אל האומן העושה מעשה רקמה לכן הניגון בו מלרע ובליד, ואילו היה שם האומנות היה ראוי להיות מלעיל והקוף בסגול, וכמוהו רוקח מרקחת מעשה רוקח (למטה ל כה) (רוו"ס): נז) וכן אונקלס תרגמו צייר אבל רקמה מתורגם ציור, ויונ"ע שתרגם עובד ציור מחטא תרגם כפי הכוונה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי
שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם
זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם חֲמִשָּׁה אַדְנֵי
נְחֹשֶׁת: ס ששי כז א וְעָשִׂיתָ אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת
אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ
יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ:
ב וְעָשִׂיתָ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו
מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ
נְחֹשֶׁת: ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ

לז וְתַעְבֵּד לִפְרָסָא חַמְשָׁא
עַמּוּדֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן
דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא
וְתַתִּיךְ לְהוֹן חַמְשָׁא סַמְכֵי
נְחָשָׁא: א וְתַעְבֵּד יָת
מַדְבְּחָא דְּאָעֵי שִׁטִּין
חֲמֵשׁ אַמִּין אָרְכָּא וַחֲמֵשׁ
אַמִּין פּוּתְיָא מְרַבַּע יְהֵי
מַדְבְּחָא וּתְלָת אַמִּין
רוּמֵהּ: ב וְתַעְבֵּד קַרְנוֹהִי
עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ מִנֵּהּ
תְּהֶוְיָן קַרְנוֹהִי וְתַחֲפֵי
יָתֵהּ נְחָשָׁא: ג וְתַעְבֵּד
פְּסַכְתְּרָוָתֵהּ לְמִסְפֵּי
קִטְמֵהּ וּמַגְרוֹפְיָתֵהּ

אבן עזרא

א ועשית. כל צורה שהיא ארכה כרחבה נקראת רבוע (א), וזה המרובע באמה, כי על חמש צורות הם המרובעות (ב), הנה אם אמרנו כי אין צורך לכבש (ג), כאשר אמרו קדמונינו (ד). בעבור ששלש אמות קומה (ה), הנה מה יעשו המכחישים במזבח שעשה שלמה שהיתה קומתו עשר אמות (ו) וקומת האדם איננה רק ארבע אמות (ז) [א]: וטעם רבוע. בעבור היות הארך כרחב: ב והפנות הם הזויות (ח) [ב]: ג וטעם לדשנו. להסיר

רש"י

(א) ועשית את המזבח וגו' א) ושלש אמות קומתו. דברים ככתבן ב) דברי ר' יהודה ר"י אומר נאמר כאן רבוע ונא' בפנימי רבוע ג) מה להלן גבהו פי שנים כארכו אף כאן גבהו פי שנים כארכו ד) ומה אני מקיים שלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ה): (ב) ממנו תהיין קרנותיו. שלא יעשה לבדם ויחברם בו ו): וצפית אותו נחשת. לכפר על עזות מלח שנאמר ומלחך נחושה ז): (ג) סירותיו. כמין יורות:

קרני אור

והמסך היה על חמשה עמודים, ג) אדני הפרכת היו מכסף ואדני המסך היו מנחשת:

[א] ובעל כרחם הודו חכמי הקדמים שיש צורך לכבש ר' אהרן הראשון (המבחר) ור' אהרן האחרון (כתר תורה): [ב] ואמר ועשית קרנותיו על ארבע פנותיו להגיד

יהל אור

(א) פועל קל מארבעה, והאל"ף נוספת, ופי' שיהיו רבעיו שוים ארכו כרחבו, והנה היה חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב בריבוע כדי שיוכלו לזבוח עליו פר אחד: (ב) 1) מרובע שכל ד' צלעותיו שוות, והזויות נצבות כזה 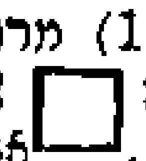 2) מרובע ארוך, שארכו יתר על רחבו, וזויותיו ג"כ נצבות כזה 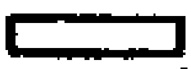 3) מרובע נפתל, שד' צלעותיו שוות, אבל אין ד' זויות נצבות רק שנים מהם כזה 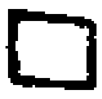 4) מרובע נפתל, ארוך שב' מד' צלעותיו הנגדיות שוות 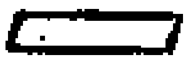 5 מרובע מקוים ואינם דומים זה לזה 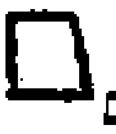 והמזבח היה מרובע ממין הראשון: (ג) כן הוא דעת המכחישים: (ד) פי' כאשר אמרו קדמונינו שיש צורך לכבש והוא (מכילתא א יתרו פי"א) "לא תעלה במעלות על מזבחי וגו' מכאן אמרו עשה כבש למזבח", והוא אל משופע לעלות בו והוא הנקרא כבש: (ה) ע"כ דעת המכחישים שאין צורך לכבש, והוא לדעת ר' יהודה שאמר (זבחים נט ב) "ושלש אמות קומתו דברים ככתבן" והיה המזבח הזה שלותה ההורה שלש אמות קומתו כדי שיהיה קומת כל אדם שוה אליו, ואין ספק שהיה לו כבש להעלות עליו לדשנו אחר לעבוד העבודה: (ו) כדה"ב ד א: (ז) ובע"כ יודו שיש צורך לכבש: (ח) וכן ת"א ויוב"ע זויתה: וכן

מקורי ובאורי רש"י: א) מזבח, הוא מקום גבוה מיוחד לעבודת הקרבנה והקטרה ואותו המדבר בו הכתוב פה, הוא הנקרא מזבח החיצון, ונקרא ג"כ מזבח העולה, וכן מזבח הנחשת, ולמעלה (כ כא) קראו הכתוב מזבח אדמה: ב) עיין זבחים נט ב, בברייתא דמה"מ פ' יא ילקוט שעג ושם הפלוגתא בין ר' מאיר ור' יוסי: ג) במזבח הזהב (למטה ל, ב): ד) ולדעתו היה גבהו עשר אמות: ה) שהסובב (והוא הכרכב הנזכר למטה) הגיע עד סוף האמה הששית של גבהו, ומשם עד השפה העליונה שלש אמות, ואמה אחת לגובה הקרנות הרי עשר אמות: ו) והקרנות הללו היו תלולות ומעוקבות אמה על אמה בגובה אמה: ז) ישעי' מח ד:

www.daat.ac.il - דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמִזְרְקָתֵהּ וְצִנּוֹרְיָתֵהּ וּמַחְתְּיָתֵהּ לְכָל מָנוֹהִי תַּעְבֵּד נְחָשָׁא: ד וְתַעְבֵּד לֵהּ סְרָדָא עוֹבַד מְצַדְּתָא דִנְחָשָׁא וְתַעְבֵּד עַל

וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת:
ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת

רש"י

לדשנו. להסיר דשנו לתוכה והוא שת"א למספי קטמיה לספות הדשן לתוכם כי יש מלות בל' עברית מלה אחת מתחלפת בפתרון לשמש בנין וסתירה כמו ותשרש שרשיה ח) אויל משריש ט) וחלופו ובכל תבואתי תשרש י) וכמוהו בסעיפיה פוריה יא) וחלופו מסעף פארה יב) מפשת סעיפיה וכמוהו וזה האחרון עצמו יג) שבר עצמותיו יד) וכמוהו ויסקילוהו באבנים טו) וחלופו סקלו מאבן טז) הסירו אבניה וכן ויעזקהו ויסקלהו יז) אף כאן לדשנו להסיר דשנו יח) בלע"ז אדשנדר"יר: ויעיו. כתרגומו מגרפות שנוטל בהם את הדשן והן כמין כסוי קדרה של מתכת דק ולו בית יד ובלע"ז וודי"ל: ומזרקותיו. לקבל בהם דם הזבחים: ומזלגותיו. כמין אונקליות כפופים ומכה בהם בבשר ונתחבים בו ומתהפכין בהן על גחלי המערכה שיהא ממהר שריפתן ובלע"ז קרולי"ש ובלשון חכמים לנוריות יט): ומחתותיו. בית קבול יש להם ליטול בהן גחלים מן המזבח לשאתם על מזבח הפנימי לקטרת ועל שם חתייתן קרויים מחתות כמו לחתות אש מיקוד כ) לשון שאיבת אש ממקומה וכן היחתה איש אש בחיקו כא): לכל כליו. כמו וכל כליו *כא): (ד) מכבר. ל' כברה שקורין קריבל"ש כמין לבוש עשוי למזבח עשוי

אבן עזרא

הדשן ממנו (ט) ומלת ידשנה סלה (תה' כ, ד) יעשה ממנה דשן, וטעם שתהיה נשרפת על גבי המזבח ומקובלת (י), והנה תדשן עצם (משלי טו ל) מבנין אחר (יא) שהוא הכבד הדגוש, והוא מגזרת מאשר שמנה לחמו (בראש' מט כ) (יב): ויעיו. כמו ויעה ברד (ישעי' כח, יז) (יג): ולמ"ד לכל כליו. נוסף (יד), כמו למן היום אשר יוסד בית ה' (חגי ב יח) (טו): (פיה"ק. סירתיו. כדמות סירות (טז): לדשנו. להסיר הדשן (יז), והנה זאת המלה על שלשה דרכים, האחד הנזכרת (יח), והשנית תדשן עצם (משלי טו ל) מגזרת והיה דשן ושמן (ישעי' ל כג) (יט), והשלישית ידשנה סלה (תה' כ, ד) ופירושה יקבל העולה ותשרפנה האש עד שתשאר דשן (כ): ויעיו. כמו ויעה ברד (ישעי' כח יז) והוא ידוע (כא) ג"כ: מזרקתיו. לקבל הדם (כב): מזלגתיו. בעבור הבשר (כג) כמו והמזלג שלש השנים בידו (ש"א ב יג) (כד): ומחתתיו. לקחת האש (כה), והנה הכתוב לא פירש כמה הם, ויתכן היותם שנים, כי אין פחות מהם בלשון רבים: ד מכבר. כמו כברה (עמוס ט) (כו): ונחשת. דבק (כז) כאילו כתוב מכבר נחשת

יהל אור

(ט) וכן ת"א „למספי קטמיה" וכפי' רש"י ז"ל: (י) פי' המקובל ברצון ותשימנו דשן: (יא) לדעתי צ"ל „מענין אחר" כי א"א לומר מבנין אחר, כי שניהם מבנין הכבד, ועיין רד"ק שרש „דשן": (יב) שהוא מענין דשן ושמן: (יג) ופי' הרד"ק שם מגזרת „יעים" שהם המנקות שמנקה אדם בהם הבית, ופה פי' שהיה גורף בהם הדשן מהמזבח: (יד) וכן פי' רש"י ז"ל, כמו כל כליו: (טו) שם כתוב היכל ד', וכן פי' הח' ז"ל שם, ולמ"ד למן היום נוסף, וכתב הר"ש ן' מלך „הלמ"ד מורה על העלם, כמו מלת „את" ויספיק הענין זולתה": (טז) כמין יורות, שהם כצורת הסירות: (יז) עיין אות ט: (יח) שפי' להסיר הדשן: (יט) עיין אות יב: (כ) וכן פי' הח' ז"ל שם: (כא) והם מגרפות או מכבדות לגרוף בהם הדשן לשומו בסירות: (כב) לקבל בהם את הדם להזאה: (כג) הם כלים בעלי יתידות עקומות להפוך בהם הבשר על גחלי המערכה לערכו כראוי: (כד) הוא כלי בעל השינים שמוציאין בו הבשר מן הקדירה: (כה) הם כדמות כפות גדולות, והיה להם בית יד שלוקחים בהם גחלי אש לשאת אותם למזבח הקטרת: (כו) פי' נפה, והיה בעל חורים כמו הרשת: (כז) למכבר: וכן

מקו"ב רש"י: ח) תה' פ' י: ט) איוב ה ג: י) שם לא יב: יא) ישעי' יז ו: יב) שם י לג: יג) ירמי' נ יז: יד) פירושו שבר עצמותיו וכן פי' הרד"ק שם: טו) מ"א כא יג: טז) ישעי' סב י: יז) שם ה ב: יח) וכמו שפי' רש"י לעיל להסיר דשנו לתוכה, ולהסיר הדשן מן המזבח שהתמשו ביעיו: יט) ביומא יב ע"א ומפרש בגמרא, ובשבת ל, א מזלגות קטנה ופי' רש"י ז"ל שם מזלג קטן, וכן פי' הרמב"ם (כלים פ"א) מזלג וכתב ולפי שהוא מעוות קורא אותו צינורא וכן ת"א כאן: ב) ישעי' ל יד: כא) משלי ו כז: *כא) עיין פי' רש"י למעלה יד כח שכתב שהוא אינו אלא תיקון לשון, ועיין נתה"ש שיסרש שאמה שלמ"ד להורות על הכלל שאחרי הפרט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע
טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו:
ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב
הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת

מְצַדְתָּא אַרְבַּע עִזְקָן
דִּנְחָשָׁא עַל אַרְבַּע
סִטְרוֹהִי: ה וְתִתֵּן יָתַהּ
תְּחוֹת סוֹבְבֵי מַדְבְּחָא
מִלְּרַע וּתְהֵי מְצַדְתָּא עַד

אבן עזרא

כמעשה רשת (כח): (פיה"ק. מכבר. סגורת, כאשר ינוע בכברה (עמוס ט ט)): ה וטלת כרכב. אין ריע לו במקום אחר (כט) [ג]: (פיה"ק. כרכב המזבח. ידוע ואין לו חבר):

רש"י

חורין חורין כמין רשת ומקרא זה מסורס וכה פתרונו ועשית לו מכבר נחושת מעשה רשת: (ה) כרכב המזבח. סובב (כב) כל דבר המקיף סביב בעגול קרוי כרכב כמו ששנינו בהכל שוחטין *(כב) אלו הן גולמי כלי עץ כל שעתיד לשוף ולכרכב והוא כמו שעושין חריצין עגולין בקרשי דפני התיבות וספסלי העץ (כג) אף למזבח עשה חריץ סביבו והיה רחבו אמה בדפנו לנוי והוא לסוף שלש (ס"א ו') אמות של גבהו כדברי האומר גבהו פי שנים כארכו הא מה אני מקיים וג' אמות קומתו משפת סובב ולמעלה (כד). אבל סובב להלוך הכהני' לא היה למזבח הנחשת אלא על ראשו לפנים מקרנותיו וכן שנינו בזבחים (כה) איזהו כרכוב בין קרן לקרן והיה רוחב אמה ולפנים מהן אמה של הלוך רגלי הכהנים שתי אמות הללו קרוים כרכוב. ודקדקו שם והכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה (כו) למדנו שהכרכוב בדפנו הוא ולבוש המכבר תחתיו. ותירץ המתרץ תרי הוו חד לנוי וחד לכהנים דלא ישתרגו (כז). זה שבדופן לנוי היה ומתחתיו הלבישו המכבר והגיע רחבו עד חצי המזבח נמצא שהמכבר רחב אמה (כח) והוא היה סימן לחצי גבהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים וכנגדו עשו למזבח בית עולמים דוגמת חוט הסקרא באמצעו (כט) וכבש שהיו עולין בו אע"פ שלא פירשו בענין זה כבר שמענו בפ' מזבח אדמה תעשה לי לא תעלה במעלות (ל) לא תעשה לו מעלות בכבש שלו. אלא כבש חלק למדנו שהיה לו כבש. כך שנינו במכילתא (לא) ומזבח אדמה הוא מזבח הנחשת שהיו ממלאין חללו אדמה במקום חנייתן והכבש היה בדרום המזבח מובדל מן המזבח מלא חוט השערה ורגליו מגיעין עד אמה סמוך לקלעי החצר שבדרום לדברי האומר י' אמות קומתו. ולדברי האומר דברים ככתבן ג' אמות קומתו לא היה אורך הכבש אלא י' אמות כך מצאתי במשנה מ"ט מדות (לב) וזה שהיה מובדל מן המזבח מלא החוט במסכת זבחים (לג) למדוהו מן המקרא:

קרני אור

(כח) וכן פי' רש"י ז"ל: (כט) ונקרא סובב וכן ימצא ד' קרנות על ארבע זויותיו ונקראו קרנות, מפני שהיו בולטות לכל מעלה כמו קרנים (רד"ק): [ג] אולי הוא נגזר מן רכב שהוא אבן העליון הסובב והולך על הרחיים, כמו לא יחבל רחים ורכב (דבר' כד ו) והכ"ף למשקל כי לדעתי כל אותיות השמוש יוכשרו למשקל, ולכן נקרא דבר הסובב

יהל אור

ת"א „סובביה" והוא הסובב הוא הכרכב שלמעלה

מקורי ובאורי רש"י: כב) הגאון רש"ש הוכיח לבאר דברי רש"י ז"ל בזה עיין בהגהותיו לזבחים סב א ד"ה רש"י: *כב) חולין כה א: כג) וכן פי' רש"י שם שחוקק כמין חקיקות בדולות, והרכוב כדרך שעושין בכסוי תיבות וספסלים: כד) דלדידהו זו היה המזבח גבוה עשר אמות, ולאחר שעלה מן הארץ חמשה אמות היה לו מכבר מעשה רשת רחב אמה, והיא אמה הששית של המזבח, ולמעלה מזה היה לו כרכוב שהוא חריץ רחב אמה כדפנו לנוי, והיא אמה השביעית של המזבח, ולמעלה מזה היה המזבח גבוה עוד שלשה אמות לכהנים עשר אמות כנ"ל, ולפי הנוסחא שכתוב ברש"י לסוף שלש אמות של גבהו קחשיב מלמעלה למטה, ואפי' הנוסחא לסוף שש אמות של גבהו קחשיב מלמטה למעלה (ת"ח): כה) דף סב א: כו) ובג' שם וכתיב תחת כרכוב המזבח מלמטה עד חציו (שמות לח ד) ופי' רש"י גבי מכבר מעשה רשת נחשת שנתנוהו תחת כרכובו מלמטה עד חציו ורש"י ז"ל סביב ראיתו מפסוק הזה: כז) ובג' שם דלא נשתרקו ובילקוט שפר „לישתרקי" פי' שלא ימעדו רגליהם כשהן מהלכים במזבח: כח) עיין בכהונ"ם שכתב „אולם בספרי הכ"י שבידי וכן בדפוס וויניציא ובשאר דפוסים ישנים תיבות הללו נמצא שהמכבר רחב אמה אינן וכתב אולי צ"ל „נמצא שהכרכוב רחב אמה" אבל ממה שכתוב אח"כ כדברי רש"י והוא היה סימן וכו' משמע דקאי על המכבר": כט) עיין מדות פ"ג מ"א: ל) שמות כ כו: לא) עיין מכילתא מסכתא דבחדש יתרו פי"א: לב) וכ"ה בילקוט פקודי: לג) דף סב ב:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס
שביעי ט וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ׃

אונקלוס

פַּלְגוּת מַדְבְּחָא׃ ו וְתַעְבֵּד אֲרִיחַיָא לְמַדְבְּחָא אֲרִיחֵי דְאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן נְחָשָׁא׃ ז וְיָעֵל יָת אֲרִיחוֹהִי בְּעִזְקָתָא וִיהוֹן אֲרִיחַיָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי מַדְבְּחָא בְּמִטַּל יָתֵהּ׃ ח חֲלִיל לוּחִין תַּעְבֵּד יָתֵהּ כְּמָא דִי אַחֲזִי יָתָךְ בְּטוּרָא כֵּן יַעְבְּדוּן׃ ט וְתַעְבֵּד יָת דָּרַת מַשְׁכְּנָא לְרוּחַ עֲבַר דָּרוֹמָא סְרָדִין לְדָרְתָא דְבוּץ שְׁזִיר מְאָה בְאַמִּין

רש"י

(ז) בטבעות. בארבע טבעות שנעשו למכבר: (ח) נבוב לחת. כתרגומו חליל לוחין [לד] לוחות עצי שטים מכל צד והחלל באמצע ולא יהא כלו עץ אחד שיהא עביו ה' אמות על ה' אמות כמין סדן [לה]: (ט) קלעים. עשויין כמין קלעי ספינה [לו] נקבים נקבים מעשה קליעה ולא מעשה אורג ותרגומו סרדין כתרגום של מכבר המתורגם סרדא לפי שהן מנוקבין ככברה: לפאה האחת. כל הרוח

אבן עזרא

ח ומלת נבוב לחת. כמתורגם ארמית (ג) [ד] וכמוהו ואיש נבוב ילבב (איוב יא יב) שהוא ריק בלי לבב על דרך האומרים ראש בלי מוח (לא), והנה לא נזכר הכיור (לג) כי לא נעשה מנדבת כל ישראל, רק מנדבת הנשים לבדם (לג), על כן הזכירו עם פרשת הבשמים (לד) שכל ישראל לא הביאום רק הנשיאים לבדם (לה):

(פיה"ק. נבוב לחת. רק מבפנים (לו) וכן טעם איש נבוב (איוב יא יב) אדם רק מחכמה שאינו בקרבו: כאשר הראה. מבנין שלא נקרא שם פועלו (לז)):

ט ועשית. מצאנו כתוב קדמה מזרחה (למטה פ' יג) (לח), וידענו כי ראשי המזרחים שלשה (לט), האחת כנגד נקודת ראש מזל גדי, שהוא סוף נטות השמש בפאת

יהל אור

מן הרשת: (ל) כת"א חליל לוחי' והכוונה לבנין כפעל ופי' חלול: (לא) שהוא רק מחכמה ולא בינת אדם לו: (לב) כי היה ראוי להכתב פה אחר מזבח העולה, כי כן כתוב בסדר מעשיהם, ויעש את מזבח העולה (למטה לח א), ואח"כ ויעש את הכיור (שם פ' ח): (לג) כמש"כ למטה לח ח: (לד) ברא"ש פ' תשא, מתחלה הכיור (למטה ל יח) ואח"כ הבשמים (שם פ' כג): (לה) כמש"כ למטה לה כח: (לו) לוחות עצי שטים מד' לדדיו, והחלל באמצע: (לז) ובא כנוי הנסתר, במקום המדבר בעדו, והיה ראוי לומר כאשר הראיתי אותך: (לח) בשני שמות: (לט) ויש לו ג' שמות

קרני אור

הסובב כרכב וכפירש"י ורד"ק בשרשים (המעתר): [ד] עיין יהל אור, וכן הרד"ק בשרשים הביאו בערך בו ואמר שהוא חלל, כמו בדברי רז"ל עומדת על פי הבור (ע"ג מד ב) פר

מקו"ב רש"י: לד) וכ"ה בתרגום סביונטה ובתרגום שלנו „לוחי'": לה) גזרת המלה מלשון סורי, והושאל לחתיכת עץ וגוף אילן הנכר סדן של שקמה (כלאים פ"א מ"ט) וכן בספי' רבתי פ"א עץ הסדן השוטם בארץ שם מלאת שכם ועיין בס' הזכרון בכתב כמדומה לי שטגנת סופר הוא וצריך שיאמר שלש אמות על חמש אמות: לו) קלע הוא שם התולין על תרן הספינה ובדרז"ל שלא יפרים את הקלע ויעמיד את הספינה (תוספתא ב"ק פס"ח) כקלע הזה של ספינה (ב"ר פ' כב) ועיין בס' הזכרון שכתב שלעולם לא ראינו קלע ספינה נקבים נקבים והדרבה שצריך שיהיה ארוג אריגה חזקה כדי שלא יעברנו הרוח אנו זקוקין לפרש שידלה סרב לומר שתיכת קלעים מפשט שני פנינים, שהיו תלוים בעמודים כקלע הזה כתלוי בתרן, ובישיו מעוים נקבים נקבים מעשה קליעות הכנים לא ארוגים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ י וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים
וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי
הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יא וְכֵן
לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה
אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם (ועמודיו ק')

אונקלוס

אֻרְכָּא לְעִבַר חָד׃ י וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן כְּסַף׃ יא וְכֵן לְרוּחַ צִפּוּנָא בְּאֻרְכָּא סְרָדִין מְאָה אֻרְכָּא וְעַמּוּדוֹהִי עַשְׂרִין

אבן עזרא

דרום (מ) והשני כנגד הקו השוה שהוא ראש טלה ומאזנים (מא) והשלישי כנגד ראש סרטן שהוא סוף נטות השמש לצפון (מב), וככה נגבה תימנה דרום (מג): ותימנה. מגזרת ימין (מד) צפון ויסין אתה בראתם (תה' פט יג) (מה): (פיה"ק. חצר המשכן. שם לבדו (מו); וטעם קלעים. כמו יקלענה (ש"א כה כט) (מז) ותצורה ידועה (מח)): י ופלת חשקיהם. דבוקיהם, כי הווים ידבקו אל העמודים (מט) כי ותדבק נפשו (בראי לד ג) כמו חשקה נפשו (נ): (פיה"ק. ואמרו הקדמונים כי צורת הווין, כמו ווין במכתב הנמצא בידינו היום (נא), והנה יחסר וי"ו החבור (נב) כי קשה היה על הלשון לחבר שלשה ווין (נג)): יא והנה ארך החצר מאה, קצב אחד בשני הצדדין (נד), וחמשים ברחב לפאת מערב, וכן בפאת מזרח ויהי המשכן בתוכו (נה)):

רש"י

קלוי פאה לח): (י) ועמודיו עשרים. חמש אמות בין עמוד לעמוד לט): ואדניהם. של העמודים נחשת מ) האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועין לתוכן היה עושה כמין קונדסין מא) שקורין פלא"ש ארכן ו' טפחים ורחבן ג' וטבעת נחשת קבוע בו באמצעו וכורך שפת הקלע סביביו במיתרים כנגד כל עמוד ועמוד ותולה הקונדס דרך טבעתו באונקליות שבעמוד העשוי' כמין וי"ו ראשו זקוף למעלה וראשו אחד תקוע בעמוד מב) כאותן שעושין להליב דלתות שקורין גונזי"ש ורחב הקלע תלוי מלמטה והיא קומת מחילות החצר מג): ווי העמודים הם האונקליות: וחשוקיהם. מוקפות היו העמודים בחוטי כסף סביב ואיני יודע אם על פני כולן אם ברחבם ואם באמצעם אך יודע אני שחשוק לשון

יהל אור

שמות, קדמה, מזרחה, נפנים, והם חוטין: (מז) יקלענה בתוך כף הקלע (ש"א כה כט) וכף הקלע, עשוי כמו כף למושב האבן, וכן היו פתוחים יריעות המסך כפתוח הקלע: (מח) מפתוחי הקלע: (מט) ע"י רצועה של כסף שהיה מקיף ראש העמוד: (נ) כי לשון חשק נופל על החבור והדבוק, וכן הוא החשק שבנפש, כי האוהב ידבק עם הנאהב: (נא) הם כדמות וי"ו שראשו האחד כפוף כדמות אגמון, וראשו האחר תקוע בעמוד: (נב) והיה צ"ל ווין: (נג) ע"כ הסרו הוי"ו השלישי:

כנגד שלשה מזלות וכן לכל ארבע הפאות שיעלו לסך יב מזלות: (מ) עיין בציור: (מא) כפי הציור: (מב) עיין בציור, ובאמרו קדמה מזרחה, הוא הקדם של מזרח באמצע המזרח: (מג) פי' נגבה, תימנה, ודרום, יש לו ג"כ ג' שמות מטעם הנזכר, וכן ג' שמות למערב, מערב, אחור, וים: (מד) בתוס' ת"ו, עיין לעיל כו יב בפי' הקצר אות מה ובבאורי שם: (מה) ונקראת פאת הדרום ימין, כי הוא לימין האדם בעת פניו למזרח: (מו) ר"ל פשתן (נד) פי' מדה אחת לדרום ולצפון, ותפס לשון לבד, שנאמר שש משזר, ולא היה כי אם משפה הכתוב, מדה אחת קצב אחד (מ"א ז לז): (נה) בתוך החצר

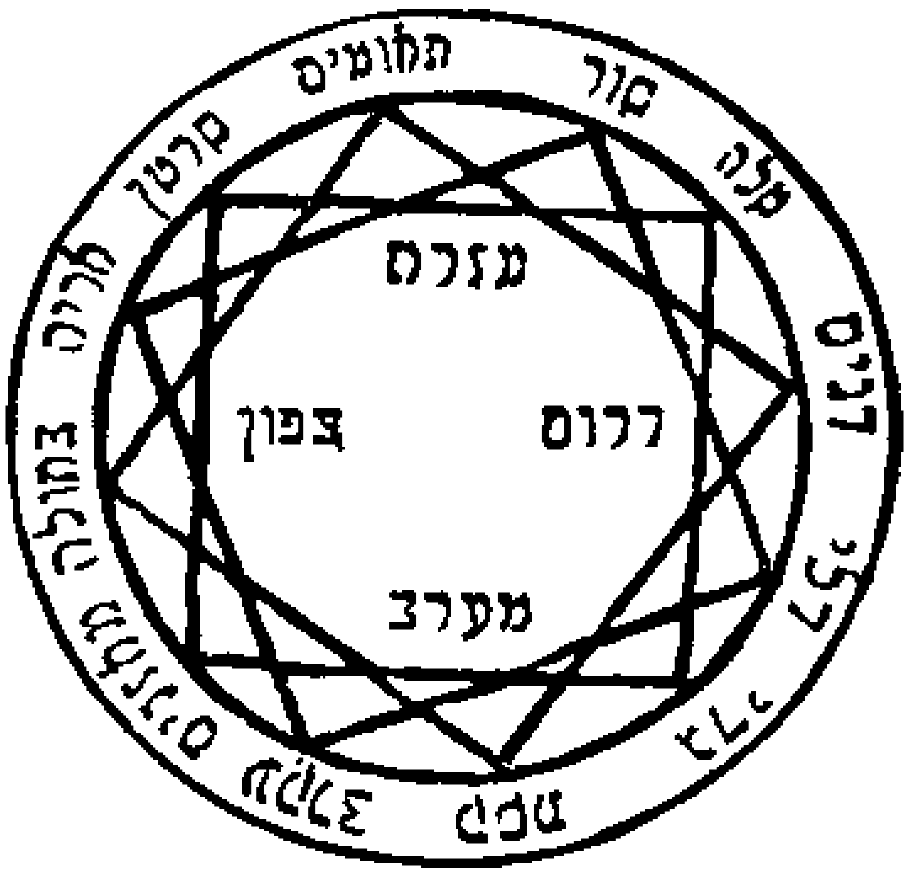

מקו"ב רש"י: לח) עיין פי' רש"י למעלה כו יח: לט) פי' פס רוחב העמוד שהיה אמה, ונתקנו שמפרשים כולם, הא בין עשרים עמודי הארך יש רק י"ט חללים וחסר חמש אמות, עיין ברא"ם ובריב"א וגדי"א מה שביארו
גנז: מ) והכתוי של עמודיו קאי לחצר, והאדנים לשון רבים על העמודים: מא) ובבריית דמ"מ פ"ה, קונטיסין והוא חתיכת עץ ילקוט שם: מב) עיין פי' רש"י למעלה כו לא: מג) למטה פ' יח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עשרים נחשת ווי העמדים וחשקיהם כסף: יב ורחב החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה עמדיהם עשרה ואדניהם עשרה: יג ורחב החצר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה: יד וחמש עשרה אמה קלעים לכתף עמדיהם שלשה ואדניהם שלשה:

אונקלוס

וְסַמְכֵיהוֹן עַשְׂרִין נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: יב ופותיא דדרתא לרוח מערבא סרדין חמשין אמין עמודיהון עשרא וסמכיהון עשרא: יג ופותיא דדרתא לרוח קדומא מדינחא חמשין אמין: יד וחמש עשרי אמין סרדין לעברא עמודיהון תלתא וסמכיהון תלתא:

רש"י

חגורה שכך מלינו בפילגש בגבעה ועמו צמד חמורים חבושים (מד) תרגומו חשוקים (מה): (יג) לפאת קדמה מזרחה. פני המזרח קרוי קדם לשון פנים. אחור לשון אחורים לפיכך המזרח קרוי קדם שהוא פנים ומערב קרוי אחור (מו) כד"א הים האחרון (מז) ימא מערבא: חמשים אמה. אותן נ' אמה לא היו סתומים כולם בקלעים לפי שם הפתח אלא ט"ו אמה קלעים לכתף הפתח מכאן וכן לכתף השנית כשאר רוחב אלל הפתח בנתים כ' אמה וזהו שנאמר ולשער החצר מסך עשרים אמה וילון למסך כנגד הפתח כ' אמה ארך כרוחב הפתח (מח): (יד) עמדיהם שלשה. חמש אמות בין עמוד לעמוד בין עמוד שבראש הדרום העומד במקלוע דרומית מזרחית עד עמוד שהוא מן הג' שבמזרח ה' אמות וממנו לשני חמש אמות ומן השני לשלישי חמש

אבן עזרא

יב ורחב. הנה הרוחב חצי האורך (נו), והמפרשים אמרו כי המשכן הושם במרחק חמשים במערב (נז) והנה רחבו חמשים, וזהו ורחב חמשים בחמשים (נח), ולפי דעתי כי הטעם שהוא מרובע אורך זויותיו נצבות, כי רחבו בכל צד חמשים (נט) ואין טעם להיות פי' חמשים בחמשים מצד החצר (ס), כי לא כפל האורך על הרוחב כמשפט (סא) [ה] נפיה"ק. ופי' ורחב חמשים בחמשים. חמשים ברחב בכל צד לדעת מפרשים (סב) ואיננו כפירוש אלן דעולא (סג) וכאשר תחבר ארך המשכן שהוא שלשים, יהיה חמש ושלשים בארך מזה ומזה (סד) וברחב עשרים מזה ועשרים מזה (סה) ודעת הקדמונים שהמשכן אחר המזרח בחמשים (סו) והוא הנכון לבדו, כי הוא כמו וקומה ברוחב (לממה לח יח) (סז), וגובה פתח החצר חמש אמות (סח), כי

יהל אור

החצר: (נו) כי האורך מאה והרוחב חמשים, כמלא הרוחב חלי האורך: (נז) וכן הוא דעת חז"ל (ערובין כג ב) העמד משכן על שפת חמשים כדי שיהא כ' אמה לפניו וכ' אמה לכל רוח ורוח: (נח) וכן פי' רש"י והרשב"ם וכל המפרשים, וכן פי' הה' ז"ל בפי' הקצר: (נט) וי"ג מרובע האורך בכל זויות נלבת, שתי פאותיו מחמשים, ופי' ששתי פאותיו כותל המזרחי והמערבי היו מחמשים: (ס) פי' שהכתוב יפרש שברי המרובע אורך על רוחב: (סא) כי הי"ל ורוחב חמשים על חמשים כמשפט הלשון: (סב) עיין אות נז שגם קיים הדעת הזאת: (סג) הה' ז"ל חשם אלן דעולא בחשבון שאינו מלומלם ומכוון כ"כ, והוא בע' (כ"ב כז א) דעולא לא דקי' ופי' הרשב"ם, עולא לא דקדק כ"כ הואיל וקרוב לשיעור זה: (סד) פי' אם נעמיד את המשכן באמלע החצר יהיה ל"ה אמות מלד זה ול"ה אמות מלד זה, והמשכן בתוך ל' אמה, ויהיה בס"ה ל' אמה: (סה) באמלע החצר במקום המשכן: (סו) עיין אות נז: (סז) שפי' קומה על רוחב: (סח) כגובה העמודים:

קרני אור

על הכותל ריסים אין הכפל: [ה] ופ"ז כתב סתוס"ע כי איננה שאלה, כי פי' שבחמשים אמה הראשונים יהיה רוחב החצר חמשים אמה כי אחר חמשים הראשונים יתחיל המשכן ויפסוק את רוחב החצר עשר אמה, ולא יהיה לו עוד רוחב חמשים, ומזה ידענו שהמשכן התחיל בקלה בחמשים השניים, ויהיה שיעור הכתוב ורוחב חמשים בחמשים, שעד וכן

מקורי ובאורי רש"י: מד) שופ' יט י: מה) ולשון חשק טפל על התכור והדבוק: מו) עיין פי' רש"י במד' לד טו ג: מז) דבר' יא כד: מח) בברייתא דמס"מ פ"ס:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה
קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה׃ טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר מָסָךְ ׀
עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה
רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם
אַרְבָּעָה׃ מפטיר יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר
סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כֶּסֶף
וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר
מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים
בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ

אונקלוס

טו וּלְעִבְרָא תִנְיָנָא חֲמֵשׁ
עַשְׂרֵי סְרָדִין עַמּוּדֵיהוֹן
תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא׃
טז וְלִתְרַע דַּרְתָּא פְּרָסָא
עַשְׂרִין אַמִּין תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר
עַמּוּדֵיהוֹן אַרְבְּעָא
וְסַמְכֵיהוֹן אַרְבְּעָא׃ יז כָּל
עַמּוּדֵי דַרְתָּא סְחוֹר
סְחוֹר מְכַבְּשִׁין כְּסַף
וָוֵיהוֹן כְּסַף וְסַמְכֵיהוֹן
נְחָשָׁא׃ יח אֻרְכָּא דְדַרְתָּא
מְאָה בְאַמִּין וּפוּתְיָא
חַמְשִׁין בְּחַמְשִׁין וְרוּמָא

אבן עזרא

קומת כל העמודים כן (סז), ושמי חמש עשרה קלעים לכתף החצר, וכן לכתף השנית (סח). ואלה שתים בהפות לפאת מזרח (סט), והעד החצר בתוך (ע):

רש"י

אמות וכן לכתף השנית וארבעה עמודים למסך הרי י' עמודים למזרח כנגד י' למערב (סט): (יז) כל עמודי החצר סביב וגו'. לפי שלא פירש ווין וחשוקים ואדני נחשת אלא לצפון ולדרום אבל למזרח ולמערב לא נאמר ווין וחשוקים ואדני נחשת לכך בא ולמד כאן: (יח) ארך החצר. הצפון והדרום שמן המזרח למערב מאה באמה: ורחב חמשים בחמשים. חצר שבמזרח היתה מרובעת חמשים על חמשים (ג) שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר העמיד מזרח פתחו בשפת נ' החיצונים של אורך החצר נמצא כלו בחמשי' הפנימים (נא) וכלה ארכו לסוף ל' (נב) נמצא כ' אמה ריוח לאחוריו בין הקלעים שבמערב ליריעות של אחורי המשכן (נג) ורוחב המשכן עשר אמות באמצע רוחב החצר נמצאו לו עשרים אמה ריוח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן וכן למערב (נד) וחמשים על חמשים חצר לפניו (נה): וקמה חמש אמות. גובה מחילות החצר והוא רוחב הקלעים (נו): ואדניהם נחשת. להביא אדני המסך שלא תאמר לא נאמרו אדני נחשת אלא לעמודי הקלעים אבל אדני המסך של מין אחר. כן נראה בעיני שלכך

קרני אור

(סט) וכן פי' רש"י ז"ל, וזה הוא לדעת ר' יהודה (עירובין ב ב זבחים נט ב, ס, א): (ע) כמבואר פ' יד ופ' טו: (עא) שאם היה שער האצר: (עב) בתוך היה שער החצר מסך עשרים אמה:

יהל אור

חמשים אמה כאורך יהיה רוחב החצר חמשים אמה, ועיין ברמב"ם מה שפי' בזה:

מקו"ב רש"י: מט) כברייתא שם: נ) והמשכן היה בקלה החמשים: נא) והיה לפני המשכן חצר חמשים על חמשים, ובשפת החמשים החיצונים היה פתח המשכן: נב) פי' ארכו של המשכן: נג) כי אורך החצר עד המשכן היה חמשים, ואורך המשכן שלשים נשארו עשרים ריוח לאחוריו בין הקלעים לחלל המשכן וכ"ה (עירובין כג ב) עיין יהל אור אות נו, ומה שקשה לפי' ז"ל כי הילל"ל ורוחב חמשים על חמשים עיין קרני אור הערה ס: נד) והיה ריוח עשרים אמה לשלש הפאות, מערב לצפון דרום: נה) עיין אות נח: נו) והוא לר' יהודה (זבחים נט ב) ולר' יוסי היו בחמש אמות מעל גובה המשכן והמזבח שהיו גבהם עשר אמות, והיה גובה הקלעים טו אמה וכן פי' רב"י ז"ל (עירובין ב ב), וכתב שם שזה עיקר, שכן מפורש בזבחים נט ב אפשר כהן עומד על גבי המזבח ועבודה בידו וכל העם רואים, והלב שינה ממה שפי' שם, עיין ס' הזכרון שיתמה ב"כ ע"ז:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יט לְכָל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכָל פֻּלְחָנֵהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדַרְתָּא נְחָשָׁא: ססס

מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת: יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת: ססס

ל"ו. יפי"ו פי'. כל"ו סי'. ומפטירין וה' נתן חכמה לשלמה במלכים א' סימן ס':

רש"י

חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות נז) לתקוע יתדות ועמודים: יתדות. כמין נגרי נח) נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החצר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי יריעות' שלא יטוטו ברוח ואומר אני נט) שהשם מוכיח עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען ס) בל יסע יתדותיו לנצח: השלמת פ' תרומה.

אבן עזרא

יט לכל. טעם לכל כלי המשכן, כל הכלים שהם לצורך המשכן (עג) ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת (עד) ובן ההולמים (עה):

יהל אור

(עג) שהיו צריכין להקמתו ולהורדתו: (עד) כל יתידות המשכן שהיו תקועים בארץ למתוח היריעות במיתריהם עד שיעמדו נמתחין ולא יגביהם הרוח בחנות המשכן, וכן כל יתידות המשכן שהיו למתוח בהם הקלעים כדי שלא יגביהם הרוח מעל הארץ כלם היו נחושת, ויתכן שהיו היתידות הללו בנקודה האמצעית שבין עמוד לעמוד שהם הקלעים קלים להתנועע: (עה) הם המקבות לתקוע היתידות והעמודים, והוא מלשון הולם פעם (ישעי' מא ז):

מקו"ב רש"י: נז) פי' פטיש: נח) פי' בריחים, כריתי עלי שטים (למטה לו לא) ת"י נגרין דקיסי שטא, וכן בג' (כ"ב קא סע"א) דעביד להו כמין נגר, פי' כמין נגר הנעוץ בארץ ועומד: נט) וכזכור לאברהם ואומר אני יוסף בר' שמעון" והוא ר' יוסף קרא מתלמידי רש"י: ס) ישעי' לג כ:

אונקלוס | שמות כז תצוה

וְאַתְּ תְּפַקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מִשְׁחָא זֵיתָא דָּכְיָא

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ

רש"י

(כ) ואתה תצוה. זך. בלי שמרים א) כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית וכו' ב): כתית. הזיתים היה כותשן במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים ג) ואחר שהוציא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן. והשמן

אבן עזרא

לדעת אמת אם לבבך יאות (א)
ראה כל נויה לנכבד בנוה (ב)
ואורים ותומים וסודם אחוה (ג)
בסתר בסדר ואתה תצוה

כ ואתה תצוה. אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה (ד), כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש, והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה (ה) ומזבח העולה והחצר והמסך (ו) החל לפרש משרת המשכן (ז), ומה היא (ח) עבודתם בעצמם אין זר אתם,

יהל אור

(א) ענין התשוקה והימוד: (ב) הנכבד בנוה היא נשמת אלוה: (ג) מלשון יהוה דעת (תה' יט ג). והוא מורה גלוי וברור כונה נעלמת: (ד) ע"ס פ' תרומה: (ה) ובמקה"מ „והמסך" ר"ל מסך המשכן: (ו) פי' מסך החצר: (ז) התחיל לפרש דבר ממשרתי המשכן: (ח) פי' ומה היתה; וכן

מקורי ובאורי רש"י: א) ויהיה מלת זך תואר לזית, שלא יהיה בשמן שמרים מלד פרוב אחר בזתים מן העלין וכיוצא בזה, וכן הוא דעת הרא"ם, ועיין בשכנת המקרא מה שהעיר פ"ז ועיין קרני אור בערה ה:
ב) במנחות פו א, ופי', נוטל ומלקט גרגרין שבראש הזית שהן מבושלין תחלה, לפי שהחמה מזרחת עליהן ומבשלתן ועיין בפרשת אמור פ' יג: ג) שהם יעתכם אעפ"י שמגרגרו יהיה בהם שמרים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חֲמֵשׁ אַמִּין דְּבוּץ שְׁזִיר וְסַמְכֵיהוֹן נְחָשָׁא: יט לְכֹל מָאנֵי מַשְׁכְּנָא בְּכֹל פָּלְחָנֵהּ וְכָל סִכּוֹהִי וְכָל סִכֵּי דְדָרְתָא נְחָשָׁא: ס ס ס

מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת: יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יִתְדֹת הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת: ס ס ס

ל"ו. יפי"ו פי'. כל"ו סי'. ומפטירין וה' נתן חכמה לשלמה במלכים א' סימן ס':

רש"י

חזר ושנאן: (יט) לכל כלי המשכן. שהיו לריכין להקמתו ולהורדתו כגון מקבות נז) לתקוע יתדות ועמודים: יתדות. כמין נגרי נח) נחשת עשויין ליריעות האהל ולקלעי החלר קשורים במיתרים סביב סביב בשפוליהן כדי שלא תהא הרוח מגביהתן ואיני יודע אם תחובין בארץ או קשורין ותלויין וכובדן מכביד שפולי היריעו' שלא ינועו ברוח ואומר אני נט) שסמן מוכית עליהם שהם תקועין בארץ לכך נקראו יתדות ומקרא זה מסייעני אהל בל יצען ס) בל יסע יתדותיו לנלח: חסלת פ' תרומה.

אבן עזרא

יט לכל. טעם לכל כלי המשכן, כל הכלים שהם לצורך המשכן (עג) ויתדות האהל ויתדות החצר נחשת (עד) וכן ההולמים (עה):

יהל אור

(עג) שהיו לריכין להקמתו ולהורדתו: (עד) כל יתידות המשכן שהיו תקועים בארץ למתוח היריעות במיתריהם עד שיעמדו נמתחין ולא יגביהם הרוח בחנות המשכן, וכן כל יתידות המשכן שהיו למתוח בהם הקלעים כדי שלא יגביהם הרוח מעל הארץ כלם היו נחושת, ויתכן שהיו היתידות הללו בנקודה האמלעית שבין עמוד לעמוד שגם הקלעים קלים להתנועע: (עה) הם המקבות לתקוע היתידות והעמודים, והוא מלשון הולם פעם (ישעי' מא ז):

מקו"ב רש"י: נז) פי' פטיש: נח) פי' בריחים, כריתי עלי שטים (למטה לו לא) ת"י נגרין דקיסי שטא, וכן בג' (כ"ב קא סע"א) דעביד להו כמין נגל, פי' כמין נגר הננעץ בארץ ועומד: נט) ובזכור לאברהם ואומר אני יוסף בר' שמעון" והוא ר' יוסף קרא מתלמידי רש"י: ס) ישעי' לג כ:

אונקלוס שמות כז תצוה

וְאַתְּ תְּפַקֵּד יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מִשְׁחָא זֵיתָא דַּכְיָא

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ

רש"י

(כ) ואתה תצוה. זך. בלי שמרים א) כמו ששנינו במנחות מגרגרו בראש הזית וכו' ב): כתית. הזיתים היה כותש במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהו בו שמרים ג) ואחר שהוליא טפה ראשונה מכניסן לריחים וטוחנן. והשמן

אבן עזרא

לדעת אמת אם לבבך יאוה (א)
ראה כל גויה לנכבד בנוה (ב)
ואורים ותומים וסודם אחוה (ג)
בסתר בסדר ואתה תצוה

כ ואתה תצוה. אזכיר בתחלה טעם לדבק הפרשה (ד), כי כאשר השלים לספר כל כלי הקדש, והפרוכת והמשכן והאהל והמכסה (ה) ומזבח העולה והחצר והמסך (ו) החל לפרש משרת המשכן (ז), ומה היא (ח) עבודתם בעצמם אין זר אתם,

יהל אור

(א) ענין התשוקה והימוד: (ב) הנכבד בנוה היא נשמת אלוה: (ג) מלשון יהוה דעת (תה' יט ג). והוא מורה גלוי וברור כונה נעלמת: (ד) ע"ש פ' תרומה: (ה) ובמקח"מ והמסך" ר"ל מסך המשכן: (ו) פי' מסך החלר: (ז) התחיל לפרש דבר ממשרתי המשכן: (ח) פי' ומה היתה וכן

מקורי ובאורי רש"י: א) והיה מלא זך תואר לזית, שלא יהיה בשמן שמרים מלד פרוב אחר בזתים מן העלין וכיולא בזה, וכן הוא דעת הרא"ם, ועיין בכונת המקרא מה שבעיר פ"ז ועיין קרני אור בערה ה:
ב) במנחות פו א, ופי', נוטל ומלקט גרגרין בראש הזית שהן מבושלין תחלה, לפי שהחמה מזרחת עליהן ומבשלתן ועיין בספרא אמור פ' יג: ג) שהם יעתנם אפפ"י שמגרגרו יהיה בהם שמרים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃
כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ לַפָּרֹכֶת

כְּתִישָׁא לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא׃ כא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא

אבן עזרא

והחל שיעלו נרות בשמן זית, לא בשמן זר (ט), ואלה המשרתים ראוים להיות נכרים ונבדלים במשפחותם, גם במלבושיהם (י) והזכיר הכתוב זה אחר זה (יא), ואחר כן הזכיר שהם חייבים ללמד שבעת ימי המלואים שילמדם משה וירגילם, ואחר כן ישרתו ויעלו עולות התמיד על מזבח העולה, לא על מזבח הזהב, רק שיקטירו עליו (יב) ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה (יג): וטעם ואתה תצוה (יד). שהיא מצוה עולמית על הצבור לתת תמיד שמן זית להעלות נר תמיד (טו) [א], ואל תשתומם בעבור השמן שהביאו הנשיאים (טז), כי הוא היה שמן המשחה (יז), רק שמן למאור חיוב הצבור (יח), ויש מנהג במקומות ששם זיתים, שיבחרו הזית הזך (יט), והטעם הגרגרים שאין בהם עפוש, אז שלא נאכלה קצתם, וממנו יעשו שמן למאכל המלכים, על כן הזכיר הכתוב זך לפני כתית (כ) [ב]: למאור. לצורך האור בלילה (כא) [ג]: להעלות. להדליק הנרות, ועל מנורת שלמה כתוב לבערם כמשפט (דה"ב ד כ) (כב): וטעם תמיד. כל לילה ולילה (כג) ויש מלה תמיד קשה מזאת (כד) והיה על מצחו תמיד (למשה כח לח) (כה) כאשר הושם המצנפת על ראשו, לעולם ישימו עליה ציץ הקדש (כו) [ד]: (פיה"ק. טעם תצוה. מצות על הצבור לתת תמיד שמן זית, וכן צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי (במד' כח ב) (כז) י"א כי זך תאר חשמן (כח) [ה] ולפי דעתי שהוא תואר הזית שיהיה

רש"י

השני פסול למנורה וכשר למנחו' שנא' כתית למאור ולא כתית למנחות ד): להעלות נר תמיד. מדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ה): תמיד. כל לילה ולילה קרוי תמיד כמו שאתה אומר עולת תמיד ו) ואינה אלא מיום ליום. וכן במנחת חביתין נאמר תמיד ז) ואינה אלא מחציתה בבקר ומחציתה בערב. אבל תמיד האמור בלחם

קרני אור

[א] וכן חז"ל (ספרא לו פ"א, וסוף אמור, ספרי נשא פ"א, קדושין כט א) אין צו אלא זירוז מיד ולדורות, ועיין רמב"ן פ' צו שם, ובהתוה"מ פ' צו ופ' נשא שם, וכן פי' הרשב"ם כאן, שצוה זה לכל הדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה, לכך הוא אומר ואתה תצוה: [ב] והו"ת „ויתא דכיא" וכתב הנל"צ, אפשר שהכל על השמן כדעת חז"ל, או על הזית כדעת הראב"ע, ובחומשי רוו"ס „זיתא דכיא" במרכא תביר, ומשמע שכוונתו שקאי על הזית: [ג] מאור הוא שם התואר לנושא האור, ומתיחס אל השמש והירח, את המאור הגדול וגו' ואת המאור הקטן (בראש' א טז) ועיין קרני אור בפרס קט שם: [ד] אבל חז"ל פי' להעלות נר תמיד על נר המערבי שנכנס האמצעי מהמנורה שיהיה דולק תמיד לא תכבה, וממנו מתחיל ובו מסיים, ועל"כ אמר הכתוב נר תמיד בלשון יחיד, מוסב לנר האמצעי, וכן פי' הרמב"ן, וכתב הגדי"ת והוא הנכון: [ה] עיין יהל אור, וי"מ שדעת רש"י ז"ל ג"כ, כי מלת זך תאר לזית, שלא יהיה בשמן שמרים מלד פרוב אחר כותים מן הגלין וכיולא

יהל אור

(ט) וכן הוא (ספרא אמור פ' יג) שמן זית, ולא שמן שומשמין, ולא שמן אגוזים, ולא שמן צנונות, ועיין התוה"מ שם סי' ר"י: (י) בכדי שיהיו לכבוד ולתפארת: (יא) כסדר שהם עליו, החשן למעלה מן הכל, ואח"כ אפוד, ותחתיו המעיל ואח"כ הכתנת: (יב) פי' על מזבח הזהב: (יג) פי' כמש"כ למטה ל י: (יד) שבאה מלת הנוכח לפני הצווי לנוכח ואתה תצוה: (טו) לפי שהיה זה צווי לדורות לתת שמן למאור לכל שנה ושנה: (טז) פי' מה שכתוב (למטה לה כז כה) והנשיאים הביאו וגו' ואת הבשם ואת השמן למאור ולשמן המשחה, ומשמע דמצוה זו על היחידים: (יז) ובמדבר לא נמצא השמן כ"א אצל הנשיאים ונדבו הם והיה לשמן המשחה, ומעט מן השמן למאור: (יח) וכאשר כלה השמן ההוא שהביאו הנשיאים נדבה צוה שיקחו בני ישראל מאל לנור, ועיין רמב"ן ויקרא כד ב: (יט) דעת הח' ז"ל כי זך שב אל הזית:

(כ) ויהיה א"כ זך תאר לזית, שאילו היה זך תאר לשמן היה לו לכתוב שמן זית כתית זך, שהרי כתית תאר לזית, והיה לו לחברו עם זית: (כא) עיין למעלה כה ו על שמן למאור, ובביאורי שם: (כב) והוא ג"כ מלשון הדלקה ובפי' הקצר עיין אות לא, פי' ע"ש עלית הלהב, וכן פי' למטה ל, ח בפי' הארוך עיין אות כח שם: (כג) ויהיה פי' תמיד תמידות סדורי בכל לילה ולילה, וכן פי' רש"י ז"ל כל לילה ולילה קרוי תמיד: (כד) שמתמיד רק לפרקים רחוקים וקוראו תמיד: (כה) כי לא היה עליו תמיד רק בשעת העבודה: (כו) שטעמו שכל זמן שתושם המצנפת על ראשו ישימו עליה הציץ לעולם בלי העדר: (כז) וכן הביא הטור על התורה מפי' הקצר: (כח) וכן דעת רש"י ז"ל (במד' כד ב) כי זך תאר לשמן, וכן פי' הרדי"א זך חוזר לשמן שיהיה זך ולא

מקו"ר רש"י: ד) ופי' שאין צריך כתית, אלא רלה כתית בלתי כתית וכן פי' רש"י ז"ל למטה כט מ: ה) שבת כא א, ספרא אמור שם: ו) במד' כח ו: ז) ויקרא ו יג:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מִבָּרָא לְפָרֻכְתָּא דְּעַל סַהֲדוּתָא יְסַדַּר יָתֵהּ אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ קְיָם עָלַם לְדָרֵיהוֹן מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ א וְאַתְּ קָרֵב לְוָתָךְ יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי

אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס כח א וְאַתָּה הַקְרֵב

רש"י

הפנים ח) משבת לשבת הוא ט): (כא) מערב עד בוקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב ועד בקר י) ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכין וכן לכל הלילות ואם יותר אין בכך כלום יא): (א) ואתה הקרב אליך.

אבן עזרא

מובחר, והעד שיש אחריו כתית (כט) [ו], גם הוא תואר, מגזרת וכתות (ויקרא כב כד) (ל): וטעם להעלות. בעבור שמנהג אור הנר להעלות להב, כי הוא מגזרת האש (לא)): כא אשר על העדות. דרך קצרה על ארון העדות (לב), אמר יפת, כי יערוך. כמו כערכך הכהן (ויקרא כז יב) (לג) שיערוך שמן (לד) שיספיק להיות הנרות מאירים מערב ועד בקר (לה), וככה נרות המערכה (למטה לט לז) (לו), ונכון הוא להיות טעם יערוך בעבור היות הנרות כחצי עגול (לז), ועוד אדבר על זה: (פיה"ק. אשר על העדות. שהוא מסך על ארון העדות, כי כן כתוב ויסך על ארון העדות (למטה מ כא), ואין טעם יערוך אותו שיערכנו כל הלילה (לח) רק שיערכנו כדי שיהא דלוק מערב עד בקר (לט): וטעם אהרן ובניו. שיערכנו הכהן הגדול, או אחד מבניו שיעמוד תחתיו (מ), ובס' שמואל פירשתי ונר אלהים טרם יכבה (ש"א ג ג), וטעם זה הפסוק שהוא ואתה תצוה, אחר והקמות את המשכן, וכבר תכנת החצר ידליק אהרן את הנרות): א ואתה. בעבור היות משה כהן הכהנים בתחלה (א) על כן טעם הקרב אליך (ב), וכבר רמזתי לך למה נבחר אהרן להקדישו לשם בעבור כבוד משפחת נחשון (ג) שיהיו הכהנים מכפרים על בני ישראל, ואין לדבר על משה אדונינו (ד) כי בורח היה, ומי יתן לו עברית (ה), ועוד כי טורח כל ישראל על משה ללמדם המצות וגדון כל דבר קשה (ו). ויו"ו לכהנו לי. נוסף (ז) כוי"ו חיתו שדי (תה' קד יא) בנו בעור

יהל אור

ולא עכור באופן שיעלה להם הנר תמיד, וכן פי' שד"ל: (כט) ויהיה כתית תואר אחר אל הזית וכמו שיפרש: (ל) ונופל על הזית עצמו הנכתש במכתשת מגזרת ומעוך וכתות (ויקרא כב כד): (לא) וע"ש עלית הלהב כאמר בהדלקה מפרש עלה: (לב) כי היל"ל לפרוכת אשר על ארון העדות: (לג) ערך הוא תה"ש לסדור ושעור והזמנה, וגם פי' שהכהן משוה ערך הכסף על שווי דבר הניתן: (לד) ופי' פה שיעריך בדעתו השמן: (לה) וכן פי' רש"י ז"ל, תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בקר: (לו) ולא ע"ש סדורן: (לז) והפי' מן יערוך, יסדר הנרות שיהיו כחצי עגול שכולם יהיו פונות לנר האמצעי, וכן יאמר (למעלה כה לז) בפי' הקצר והקדמונים אמרו כי נר אחד באמצע והששה נערכים זה אחר זה כחצי עגול: (לח) לפי משמעות לשון הכתוב יערוך אותו וגו' מערב עד בקר: (לט) וכן פי' רש"י ז"ל: (מ) לא שיערוך אותו אהרן ובניו, והטעם בניו מי שיעמוד אחריו:

(א) וכן הוא (ספרא צו מכילתא דמילואים פ"א) כל שבעת ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה וכו', והביא שם משל לבת מלכים וכו', א"ל הקב"ה למשה, אתה תשמשני עד שילמד אהרן אחיך, ולכן שמש משה בז' ימי המלואים, כדי שילמד אהרן מעשה העבודות, והנה היה משה כהן הכהנים בתחלה: (ב) אתה תלמדו לכהנו לי: (ג) עיין למעלה ו כג ובבאורי שם: (ד) ר"ל על כי לא היתה אשתו נכבדת כאשת אהרן שהיתה אחות נחשון: (ה) ונשא מדינית וע"כ לא היו בני משה ראוים לזה, לפי שלא היה יחסם שלם מצד אמם, כי היא היתה מדינית, ובהיפך זה היה זרע אהרן, כי אמם היתה ממשפחה נכבדת מאוד: (ו) ר"ל זה טעם אחר למה נבחר אהרן ולא משה, ולא בשביל שנשא מדינית: (ז) וטעמו לכהן לי ועיין

קרני אור

כזה: [ו] ועיין בהגהות במקרא שכתב, כי טעות הראב"ע איננה טעות, כי מן הכתובים נראה שמלת כתית גם הוא תואר לשמן לא לזית, והעד שמצאנו כמה פעמים בלול בשמן כתית, וכן ופשרים כל שמן כתית (מ"א ה כה), ופי' רש"י שמן נקי שאין זיתים נטחנין ברחים, אלא כותש במכתשת, ואין מסלה שמרים כ"כ כמו הטחון, עכ"ל, וא"כ כתית גם הוא תואר לשמן, והקדים זך, שר"ל בשמן זית הזה ז"ל זך, כלומר השמן הראשון היוצא מן הזית, והוא הנקרא זך, והוסיף כתית לומר שאף השמן הראשון הזה צריך שיוציאנו בכתישה דוקא לא בטחינה:

מקורי ובאורי רש"י: ח) למעלה כס ל: ט) ואין ראיה משם, מפני שהוא תמיד ממש, ועיין רמב"ן מה שטפן פ"ז, ועיין קרני אור שערה ד: י) מנחות פט א, פסחים כט א, זבחים יא ב: יא) והנותר מהשמן ישא דולק והולך כל היום, וכרבותינו כפלי התוס', שלפי קלור הלילות היו עושין הפתילות גבות שלא ישאר מן השמן כלל למחר:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אליך את־אהרן אחיך ואת־בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו־לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ב ועשית בגדי־קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת: ג ואתה תדבר אל־כל־חכמי־לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את־בגדי אהרן

אונקלוס

עמה מגו בני ישראל לשמשא קדמי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן: ב ותעבד לבושי קודשא לאהרן אחוך ליקר ולתשבחן: ג ואת תמלל עם כל חכימי לבא דאשלמית עמה רוח חכמתא ויעבדון ית לבושי אהרן לקדשותה לשמשא

אבן עזרא

(במד' כד ט) (ח), ופי' שמות בני אהרן (ט), אולי בנים אחרים היו לו חוץ מאלה (י) [א], ואין ספק כי רבתה למעלה במדבר משפחת אהרן, על כן נתנו להם ישראל ערים רבות הכתוב בס' יהושע (יא): (פיה"ק. ובעבור שאמר יערך אותו אהרן, אמר **ואתה הקרב אליך**. כי זה אהרן הוא הנבחר, ואח"כ הזכיר בניו, ואח"כ הזכיר דרך קרושתם עד שיכהנו, ואח"כ הזכיר כהנתם שהיא עולת תמיד (יב) ואח"כ הזכיר מזבח הקטרת (יג) אחר שהזכיר עלת מזבח הנחושת (יד), כדי להזהיר שלא יעלת עלה או נסך על מזבח הזהב (טו) [ב]. והנה כל הפרשה דבוקה, וטעם ואתה הקרב אליך, כי הוא ילמד אותם שהוא כהן הכהנים: **לכהנו לי**. הוי"ו נוסף כוי"ו למעינו מים (תה' קיד ח) ולא ישרו בעיני דברי האומר שהוא יוצא לשני פעולים (טז) ואף כי לכהנו שבפסוק השני (יז) [ג] ואחר שאמר בניו פירש שמותם): **ב ועשית בגדי קדש**. נקראו כן בעבור שישרתו בהם במקום הקדש, או על דרך, ולא יקדשו את העם בבגדיהם (יחז' מד יט) (יח) ובגדי אהרן כלם הנזכרים (יט): **לכבוד ולתפארת**. שיתפארו בהם כי אין אחד מישראל שילבש כאלה (כ) [ד]: **ג ואתה**. וי"ו **מלאתיו** שב אל לב (כא) [ה]: (פיה"ק. **מלאתיו**. כמו רחל מבכה על בניה (ירמי' לא יד) (כב) והנה טעמו אשר מלאתי כל אחד ואחד כחם (כג) או יהיה וי"ו מלאתיו שב אל לב (כד) גם הוא נכון (כה): וטעם **לקדשו**. להיות מופרש וניכר בבגדים שלא כמוהם אחר (כו)):

קרני אור

[א] ועי"ז כתב הרדי"א, כי רחוק הוא שנאמר שהיו לאהרן בנים אחרים שלא נבחרו לכהונה כיון שבכל בית אהרן וזרעו בחר השם, ועיין ברמב"ן שנתן טעם אחר לקריאת שמות בני אהרן: [ב] והטעם להזכירו כאן אחר המשכן וכליו עיין ברמב"ן, ומה שלא הזכירו בפ' תרומה עם שאר הכלים, עיין ברע"ם מה שכתב ע"ז: [ג] וכן דעת שד"ל, שיהיה לכהנו פועל יוצא (לעשות אותו כהן) אינו נראה כי לא מצאנו בבנין הזה פועל עומד, מלבד שאם היה יוצא היל"ל לכהנם לי, ודעת רש"י לא כן הוא עיין מקו"ב רש"י: [ד] למדנו מזה שהוא מחויב שיהיו אלו הבגדים באופן שיהיו לכבוד ולתפארת, ואם לא היו בזה האופן, כמו שבלו או נקרעו וכיוצא בהם פסולים (רלב"ג): [ה] ועי"ז כתב שד"ל אינו נכון, כי מלאנו וימלא אתו רוח אלהים, מלא אותם חכמת לב, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דבר' לד ט) ומליצת מלא לבו רוח חכמה לא מצאנו, ויפרש כמו שפי' הח' ז"ל כפי' הקלר

יהל אור

ועיין מקו"ב רש"י: (ה) שהווי"ן נוספים: (ט) ארבעתם: (י) פי' אבל לא היו ראוים להקריב לו להיות כהנים: (יא) ביהושע כא יט, כל ערי בני אהרן הכהנים שלש עשרה ערים ומגרשיהן: (יב) למטה כט לה: (יג) למטה ל, א: (יד) למטה כט לח: (טו) והוא רק להקטיר עליו קטרת לכבוד השם: (טז) פי' לעשות אותו כהן שישמש לי: (יז) שבפסוק ג שם יפרשו ג"כ לעשות אותו כהן שיהא כהן לי, ולדעת הח' ז"ל הוא עומד והוי"ו נוסף: (יח) ותרגם יונ"ע שם "ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון" פי' לא יגעו אל העם בבגדיהם הקדושים, כ"א יגעו את העם בבגדי כהונה שהם קדש יראה שהעם קדושים כמוהם, וזה מפני שיש בבגדים קדושה: (יט) בפ' ג: (כ) והם פאר וכבוד ללובשיהם: (כא) הוא כנוי ללב אשר מלאתי אותו לב רוח הכמה, וכן פי'

הרדי"א, ואלו היה מוסב הכנוי אל חכמי לב, שהם לא"ר היה ראוי מלאתים: (כב) וסיום הפ' שם "כי איננו" ופי' שם שב אל כל אחד ואחד: (כג) ומלת מלאתיו חוזר לכל אחד ואחד מהם: (כד) מי שרוח הכמה ממלאים את כל לבו: (כה) וכן פי' בפי' הארוך: (כו) וכמו שפי' בפי' הארוך

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ

קֳדָמָי׃ ד וְאִלֵּין לְבוּשַׁיָּא דְיַעְבְּדוּן חוּשְׁנָא וְאֵפוֹדָא וּמְעִילָא וְכִתּוּנָא מְרַמְּצָא מִצְנֶפְתָּא וְהֶמְיָנָא וְיַעְבְּדוּן לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן אֲחוּךְ וְלִבְנוֹהִי

רש״י

לאחר שנגמר מלאכת המשכן א): (ג) לקדשו לכהנו לי. לקדשו להכניסו בכהונה ע״י הבגדים שיהא כהן לי ב) ולשון כהונה שירות הוא שירוטי״ה בלע״ז: (ד) חשן. תכשיט כנגד הלב: ואפוד. לא שמעתי ולא מצאתי בברייתא פי׳ תבניתו. ולבי אומר לי שהוא חגור לו מאחוריו רחבו כרוחב גב איש כמין סינר שקורין פרלי״נט שחוגרות השרות כשרוכבות על הסוסים ג) כך מעשהו מלמטה שנאמר ודוד חגור אפוד בד ד) למדנו שהאפוד חגורה היא. וא״א לומר שאין בו אלא חגורה לבדה שהרי נאמר ויתן עליו את האפוד ואח״כ ויחגור אותו בחשב האפוד ה) ותרגם אונקלוס בהמיין אפודא למדנו שהחשב הוא החגור והאפוד שם תכשיט לבדו וא״א לומר שעל שם שתי הכתפות שבו הוא קרוי אפוד שהרי נאמר שתי כתפות האפוד למדנו שהאפוד שם לבד והכתפות שם לבד והחשב שם לבד לכך אני אומר שעל שם הסינר של מטה קרוי אפוד ע״ש שאופדו ומקשטו בו כמו שנאמר ויאפד לו בו ו) והחשב הוא חגור של מעלה הימנו והכתפות קבועות בו. ועוד אומר לי לבי שיש ראיה שהוא מין לבוש שתרגם יונתן ודוד חגור אפוד בד ז) כרדוט דבוץ. ותרגם כמו כן מעילים כרדוטין במעשה תמר אחות אבשלום כי כן תלבשנה בנות המלך

אבן עזרא

ד ואלה הבגדים. הזכיר בתחלה החשן שהי׳ למעלה מהאפוד (כז) שהוא למעלה מהמעיל (כח), ואחר כן הכתונת והאבנט החוגר אותו (כט) והמצנפת על ראשו (ל) וכן היה כאשר רחץ אהרן במים ולבש מכנסי בד, ואין צורך להזכירם עתה, ולא בשעת מעשה (לא) כי מנהג כל אדם ללבוש מכנסים (לב) והנה משה הלבישו הכתונת, ואחר כן שם המצנפת על ראשו (לג) ושם על המצנפת ציץ נזר. הקדש ולא הזכיר בפסוק הזה שהוא סופר בגדי כהונה את ציץ נזר הקדש כי איננו בגד (לד) [ו] וקדמונינו הזכירו (לה) בעבור הרבים שמונה בגדי כהונה (לו), ואין האורים והתומים בגדים (לז) ולא אבנים (לח) ולא קלפים (לט), ואחר כן חגר אותו באבנט, ואחר כן הלבישו המעיל, ואח״כ האפוד, ויאפד לו בו (מ) כי החשב שהאפוד (מא)

יהל אור

הארוך „כי אין אחד מישראל שילבש כאלה״:
(כז) כמש״כ ויתן עליו את האפוד, ואח״כ וישם עליו את החשן (ויקרא ח ז ח), והנה החשן היה למעלה על האפוד, והקדים אותו פה מפני שהוא המעולה מהם עם היות שלא נעשה בתחלה: (כח) והאפוד היה למעלה מהמעיל והוא הנושא להחשן: (כט) האבנט היה כדמות חגורה להגור בו על הכתנת, ונזכר באחרונה כי הוא למטה בחשיבות: (ל) ואח״כ שם המצנפת על ראשו אחר חגירת האבנט: (לא) ר״ל בשעת זכירת מעשה ההלבשה (ויקרא ח, ז) רק זכרם בצווי ועשה להם מכנסי בד (למטה פ׳ מב) להודיע אופני עשייתם שיהיו מבד: (לב) כי כשהיה הצווי למשה שילבש אהרן את עצמו שם כתוב, ומכנסי בד יהיו על בשרו (ויקרא טז ד): (לג) כן נראה מהפסוקים: (לד) וכאן חשב הבגדים: (לה) עיין יומא עא ב: (לו) והם אינם כולם בגדים, אלא בעבור היות רובם בגדים: (לז) ע״כ לא סידרם כאן: (לח) וכן יאמר למטה פ׳ ו, „ועל דרך הפשט, אין האבנים המאירים ולא המתמימים״: (לט) נגד דעת רש״י ז״ל שכתב למטה פ׳ ל) הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן, ועיין רמב״ן שם שהשיג על הח׳ ז״ל בזה: (מ) בויקרא ח ז: (מא) והוא ממלאכת האפוד בעצמה

קרני אור

„מלאכתו כל אחד מהם״: [ו] והנה הזכיר כולם לבד מאין ומכנסים, והסבה מפני שאמר „ואתה תדבר אל כל חכמי לב״ ואלו כשנים אין חכמה בעשייתם (טור) ועיין ברכ״ח

מכ״ת

מקו״ב רש״י: א) לא מצאתיו: ב) ולדעתו יהיה לכהנו פועל יוצא, ופי׳ להכניסו לכהונה ולדעת הרא״בע הוי״ו נוסף וטעמו לכהן לי: ג) וכן כתב ר״י קרא בפי׳ על ישעי׳ ג כב, והמחלצות, הוא סינר שהשרות חוגרות כשרוכבות על הסוסים, וקורין אותו פורלינ״ש בלע״ז (ז״ל): ד) ש״ב ו יד: ה) ויקרא ח ז: ו) שם: ז) ש״ב ו, יד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ
ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת

אונקלוס

לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי: ה וְאִנּוּן יִסְּבוּן יָת דַּהֲבָא וְיָת תִּכְלָא וְיָת אַרְגְּוָנָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת בּוּצָא:
ו וְיַעְבְּדוּן יָת אֵפוֹדָא דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא

אבן עזרא

ובעבור החשב נקרא אפוד (מב), והגה על הסדר שהוא בפסוק הזה (מג), ואל תשתומם שתמצא כתוב באחרונה במעשה (מד) וישם את המצנפת על ראשו (ויקרא ח ט) (מה) כי פירושו וכבר שם המצנפת עם ציץ הזהב בלבשו הכתנת (מו), וכמוהו וילבישוהו בגדים (זכריה ג ה) וכבר הלבישוהו כי בתחלה כתוב גישימו הצניף הטהור על ראשו (שם) (מז): (פיה"ק. והזכיר בתחלה החשן כאשר הזכיר הארון, כי בו משפט האורים (מח) והוא על לב (מט), והלב נכבד משתי הכתפות (נ), וזאת מלת חשן לא מצאנוהו כי אם במקום הקדש, והגאון פי' אותה כמו גובה (נא), רק אפוד מצאנו, ודוד חגור אפוד בד (ש"ב ו יד), ועוד ויאפד לו בו (ויקרא ח ז), שהוא טעמו כמו ויחגור, על כן נקרא אפוד בעבור חשב האפוד (נב) באלה פקודי פירש וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים (למטה לט ג) במעשה האפוד וכמוהו מעשה החשן (נג), והנה פירש, כי החשן זרת ארכו וזרת רחבו (שם שם ט) ולא פירש מדת האפוד, כי איננו צריך, כי מדתו כנגד כתפות כל אדם אמצעי (נד) ולא מהענקים שיוסיפו על כל בן אדם יותר מהכפל כאשר אפרש במקומו, והעד שאמר הכתוב שתי כתפות חברת (למטה פ' ז) (נה), ושתי האבנים על כתפות האפוד על שתי כתפות אהרן לזכרון): ה והם. חכמי לב העושים (נו) נאמנים הם (נז) וטעם האפוד (נח

רש"י

הכתולות מעילים ח): ומעיל. הוא כמין חלוק וכן הכתונת אלא שהכתונת סמוך לבשרו ומעיל קרוי חלוק העליון ט): תשבץ. עשוין משבצות לנוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות בתכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנאמר באבני האפוד מוסבות משבצות זהב י) ובלע"ז קורהין אותו קשטו"נס: מצנפת. כמין כיפת כובע שקורין קופ"יא יא) שהרי במקום אחר קורא להם מגבעות יב) ומתרגמינן כובעין יג): ואבנט. היא חגורה על הכתונת והאפוד חגורה על המעיל כמו שמצינו בסדר לבישתן ויתן עליו את הכתונת ויחגור אותו באבנט וילבש אותו את המעיל ויתן עליו את האפוד יד): בגדי קדש. מתרומה המקודשת לשמי יעשו אותם טו): (ה) והם יקחו. אותם חכמי לב טז) שיעשו הבגדים יקבלו מן המתנדבים את הזהב ואת התכלת לעשות מהן את הבגדים: (ו) ועשו

יהל אור

מכ"מ חוטין, וממנו היה יוצא לכאן ולכאן כמו שתי רצועות: (מב) כי לשון אפוד, הגור, כמו שאמר ויאפד לו בו (ויקרא ח ז) כלומר חגור אותו בו, ור"ל בחשב כי הוא האפודה, ובו חוגרים: (מג) כן הלבישו משה, אך פה חשב ממעלה למטה, ושם (ויקרא ח) חשב כסדר הלבשה ממטה למעלה: (מד) בעת הלבשה: (מה) ופה מבואר שמלבישם הכתונת ואח"כ המצנפת: (מו) ואז היתה לבישת המצנפת: (מז) וכן פי' שם הח' ז"ל, והנה הושם הצניף הטהור על ראשו, וכבר הלבישוהו בגדים, ועיין למטה כט ו שכתב „גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה": (מה) פי' לפי שעל החשן הוא משפט האורים, ע"כ הזכירו תחלה מהאורים, כמו שזכר הארון תחלה מהלוחות, בעבור שבהן לוחות העדות: (מט) ועוד טעם אחר למה הקדים החשן להאפוד, כי החשן הוא להיותו על הלב ועליו האורים: (נ) משתי כתפות האפוד שבהם האבנים לזכרון: (נא) מפני שהוא מונח על גובה הלב, וכן יאמר הח' ז"ל (למטה כט ה) „כי הוא מכסה המקום נגד הלב": (נב) שאופדו וחוגרו: (נג) וכן פי' רש"י ז"ל שם: (נד) כי רחבו כרוחב כתפות אדם בינוני, ע"כ לא נתן בו הכתוב מדה ידועה: (נה) ולא נתן בו שיעור: (נו) פי' כנוי „והם" אינו דבק עם אהרן ובניו הסמוכים לו, אלא עם חכמי לב הכתוב למעלה: (נז) וכן פי' הרמב"ן, שלא ישקול להם הנדבה ולא ימנה, כי באמונה הם עושים: (נח) שהתחיל

כאפוד

מקו"ב רש"י: ח) שם יג ית וכיון דמעילים הוא לבוש חזי אפוד נ"כ לבוש: ט) והרמב"ן השיגו, ועיין ברא"ם שהצדיק את רש"י ז"ל: י) למטה לט ו: יא) שבות קצה ויש בתללו כיפה: יב) למטה כח מ: יג) ולדעתו מצנפת היא מגבעת, וכן פי' למטה פ' מ, וע"ז כתב הרמב"ן, כי מצנפת של כה"ג אינה קרויה מגבעת בשום מקום, ולא נקראת מגבעת אלא של כהן הדיוט וכ"ה דעת הרלב"ג (פ' לו מ"ח אות ל"ה) ועיין תוס' סוכה ה' א ד"ה „ואלו": יד) ויקרא ח ז: טו) ולכן נקראו בגדי קדש עיין ספרא אחרי פ"ח: טז) וכה קאי על חכמי לב, עיין יהל אור אות ע:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

רש"י

את האפד. אם באתי לפרש מעשה האפוד והחשן על סדר המקראות הרי פירושן פרקים וישגה הקורא בצרופן לכך אני כותב מעשיהם כמות שהוא למען ירוץ הקורא בו ואח"כ אפרש על סדר המקראות. האפוד עשוי כמין סינר של נשים רוכבות סוסים וחוגר אותו מאחוריו כנגד לבו למטה מאציליו רחבו כמדת רוחב גבו של אדם יז) ויותר ומגיע עד עקביו והחשב מחובר בראשו על פני רחבו ולא במחט אלא מעשה אורג ומאריך לכאן ולכאן כדי להקיף ולחגור בו יח) והכתפות מחוברות בחשב א' לימין ואחד לשמאל מרוחקות זו מזו שיעור הבדלת כתפים מאחורי הכהן לשני קצות רחבו של סינר וכשזוקפן עומדות לו על שני כתפיו והן כמין שתי רצועות עשויות ממין האפוד ארוכות כדי שיעור לזקפן אצל צוארו מכאן ומכאן ונקפלות לפניו למטה מכתפיו מעט ואבני השהם קבועות בהם אחת על כתף ימין ואחת על כתף שמאל יט) והמשבצות תוקות בראשיהם לפני כתפיו כ) ושתי עבותות הזהב תחובות בשתי טבעות שבחשן בשני קצות רחבו העליון אחת לימין ואחת לשמאל ושני ראשי השרשרות כא) תקועים במשבצות לימין כב) וכן שני ראשי השרשרות השמאלית תקועין במשבצת שבכתף שמאל נמצא החשן תלוי במשבצות האפוד על לבו מלפניו ועוד שתי טבעות בשני קצות החשן בתחתיתו וכנגדם שתי טבעות בשתי כתפות האפוד מלמטה בראשו התחתון

אבן עזרא

כי הוא גדול מהחשן (נט) ולא יזח מעל החשב (ס), יש שאלות' קשות בדבר האפוד והחשן, כי משה לא עשה רק אפוד אחד (סא), והנה כתוב אפוד ירד בידו (ש"א כג ו) ואיננו אפוד משה (סב), כי אין כתיב האפוד הידוע (סג), כמו הגישה האפוד (שם שם ט) (סד) ועוד למה כתב ירד, ולא אמר הוריד, כי יראה כי מקרה היה (סה) ושם כתוב שמנים איש נושא אפוד בד (שם כב יח) (סו), ומפרשים רבים פי' זה שהיו ראוים לשאת אפוד (סז), ולא שמו לב לדעת האמת, כי האפוד בד הוא מין ממיני פשתן (סח) ואפוד משה לא היה בד רק זהב ותכלת וארגמן, ותולעת שני, ושש עם הכל (סט) ולא היו שואלים רק בחשן המשפט שהי' עליו עולים האורים והתומים (ע), וככה כתוב במשפט האורים לפני ד' (במדי כז כא) (עא), ואין טענה מן הגישה האפוד (ש"א כג ט) (עב) כי החשן דבק עמו (עג), והאורים עם החשן (עד) וכן כתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים (נחמיה ז סה), וכתוב תמיך ואוריך (דברי' לג ח) (עה), והנה ראינו שענה השם את דוד על פי אפוד אביתר (עו) [ז], והנה שאול בלכתו למלחמה שאל באורים (עז) הם הם שהיו בחשן המשפט עם האפוד והארון (עח), והנה דוד שאל בצקלג

יהל אור

באפוד, ולמעלה התחיל בחשן: (נט) והנה למעלה נתן טעם, לפי שהחשן הוא למעלה מהאפוד, וכאן נתן טעם, לפי שהאפוד גדול מהחשן: (ס) פי' החשן לא יזח מעל החשב, כמש"כ למטה פי' כח: (סא) כמש"כ "ועשו את האפוד": (סב) כי משה לא עשה רק אפוד אחד: (סג) כי אם היה זה אפוד משה הי"ל "האפוד ירד בידו" שנבין מזה שהוא אפוד משה הידוע: (סד) שדוד אמר לאביתר שיגיש לו האפוד הידוע שהוריד עמו, ולכן אמר בה"א הידיעה: (סה) כי ירד-במקרה, וכן פי' הרד"ק שם, כי האפוד היה בדרך מקרה בין כליו לפיכך אמר ירד, ולא אמר הוריד, וכן פי' הרד"א: (סו) צ"ל "שמונים וחמשה איש" וכן כתוב שם, וגם החזקוני העתיק את הראב"ע עם טעותו, וכתב שמונים איש, והנה כולם נשאו אפוד בד: (סז) וכן תיוב"ע שם דכשרין למלבש אפוד דבוץ, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג שם: (סח) וכן פי' רבינו ישעי' שם אין זה אפוד של אורים ותומים, אלא כתונת בד היו לובשין כדין כהן הדיוט, שהרי גם בשמואל כתיב, ושמואל משרת את פני ד' נער חגור אפוד בד (ש"א ב' יח): (סט) ולא יכול להיות אפוד משה, כי אפוד משה עשוי מחמשה מינים, וזה אפוד בד: (ע) פי' בחשן המשפט שהי' בו אורים ותומים: (עא) שהוא מברר ספקות כל דבר ומשפטיו, ועי"כ נקרא בשם משפט, והי' עליו האורים: (עב) משמע שהיו שואלים באפוד: (עג) כי יש לומר שגם החשן היה דבק עמו: (עד) ועם החשן הי' האורים: (עה) והאורים הי' עם התומים: (עו) בש"א כג יא: (עז) כמש"כ וישאל שאול בד' ולא ענהו ד' גם בחלמות גם באורים (ש"א כח ו): (עח) ונראה שכן הוא דעת רש"י ז"ל שהיה עמו האורים

קרני אור

וברמב"ן וברלב"ג מה שביארו כוס: [ז] אפשר שאחר שנתן משה בחשן השמות הקדושים של האורים ותומים היו נודעים במסורת ממנו לגדולי חכמי ישראל שמסרם להם עם סתרי תורה, ולפיכך היה ביד דוד אפוד, והיה כדמות אפוד משה, וגו חשן כדמות חשן הקדש, אבל

מקורי ובאורי רש"י: יז) מכתף לכתף: יח) ונקרא חשב האפוד: יט) פי' שקובע בכל כתף וכתף אבן שהם מרובע מוקפת בבית של זהב, והבית ההוא נקרא משבצת: כ) והמשבצות נתונות בראשי הכתיפות לפניו של כהן: כא) הימנית: כב) שבכתף ימין:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב: ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת
יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר:

אונקלוס

צְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן: ז תַּרְתֵּין כַּתְפִּין מְלַפְּפָן יְהוֹן לֵהּ עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וְיִתְלָפֵף:

אבן עזרא

באפוד אביתר (עט) והנה אינו אפוד משה (פ), וקשה שאלה מזאת, כי האורים אינם אבני חשן (פא) כי הנה כתוב, ומלאת בו מלואת אבן (למטה פ׳ יז) (פב), וזהו מעשה החרש הוא (פג), לא מעשה משה, ואחר כן אמר למשה, ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים (למטה פ׳ ל) (פד) ובמעשה האפוד כתוב (פה) ארבעה טורי אבן (למטה לט י), והזכיר הטורים (פו) ואמר על משה, ויתן עליו את החשן, ויתן אל החשן את האורים ואת התומים (ויקרא ח) (פז) והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים, ולא המתמימים, כי השאלה היא באורים ותומים (פז) והנה לא ידענו מה הם, והנה אין מועילות אותיות שמות השבטים גם שמות האבות (פח), כי לא נקרא חשן משפט רק בעבור האורים שהם עליו, ועוד שאלה אחרת, כי לא נוכל לומר כי האורים הם עצמם התומים, כי כתוב לאורים ותומים (עזרא ז סה) (פט), ועוד מלת

רש״י

המחובר בחשב וטבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן (כג) בפתיל תכלת תחוב בטבעת האפוד והחשן שיהא תחתית החשן דבוק לחשב האפוד ולא יהא נד ונבדל הולך וחוזר: זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר. חמשה מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט. היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקין וקוצצין פתילים מהם וטווין אותן חוט של זהב עם שש חוטין של תכלת וחוט של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול שש וחוט של זהב עם כל א׳ ואחד ואח״כ שוזר את כלם כאחד נמצא הוטן כפול כ״ח וכן מפורש במס׳ יומא (כד) ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים לעשות (את פתילי הזהב) בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו׳ (כה) למדנו שחוט של זהב שזור עם כל מין ומין: מעשה חשב. כבר פרשתי (כו) שהוא אריגת שתי קירות שאין צורת שני עבריה דומות זו לזו (כז): (ז) שתי כתפת וגו׳. הסינר מלמטה וחשב האפוד היא החגורה ולמודה לו מלמעלה דוגמת סינר הנשים ומגבו של כהן היו מחוברות בחשב שתי חתיכות כמין שתי רצועות רחבות אחת כנגד כל כתף וכתף וזוקפן על שתי כתפותיו עד שנקפלות לפניו כנגד החזה ועל ידי חבורן לטבעות החשן נאחזין מלפניו כנגד לבו שאין נופלת (כח) כמו שמפורש בענין והיו זקופות והולכות כנגד כתפיו ושתי אבני שהם קבועות בהן אחת בכל אחת: אל שני קצותיו. אל רחבו של אפוד שלא היה רחבו אלא כנגד

יהל אור

האורים, וכן דעת הרלב״ג, כי לא העירו שם ע״ז כלום, ולא כן דעת הרד״ק שם: (עט) כמש״כ ויאמר דוד אל אביתר הכהן בן אחימלך הגישה נא לי האפוד (ש״א ל ז): (פ) שהרי בהיות אביתר עם דוד והאפוד עמו, אז שאל שאול באורים ותומים שהי׳ עם החשן שהוא האפוד שעשה משה, ואפוד אביתר אינו אפוד משה: (פא) וכן יאמר בפי׳ הקלר „כי אינם האבנים הנזכרות בארבעה הטורים״, כי האורים הם דבר אחר לא אבנים: (פב) פי׳ שימלא בהחשן מלאת אבן ארבעה טורים אבן: (פג) כמש״כ פתוחי חתם (פ׳ כד) וכן כתוב באבני השהם (פ׳ יא) מעשה חרש אבן פתוחי חתם: (פד) והם דבר אחר: (פה) נ״ל, ובמעשה החשן: (פו) ולא הזכיר האורים: (פז) נ״ל וישם עליו את החשן ויתן וגו׳, והנה שם בהחשן האורים ותומים, ומשמע דחשן לחוד, ואורים ותומים לחוד: (פז) ואמרו ז״ל (יומא עג ב) למה נק־א שמן אורים ותומים, אורים שמאירין את דבריהם, תומים שמשלימין את דבריהם, ורש״י ז״ל בפי׳ על התורה „שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו״: (פח) כן דעת רז״ל (יומא שם) שהיה כתוב בהן, אברהם יצחק ויעקב, ושבטי ישורון. להשלים לכ״ב אותיות שלא היו בשמות השבטים: (פט) וכן כתב

מקו״ב רש״י: כג) ומתכנן: כד) דף עב א: כה) למטה לט ג: כו) למעלה כו א: כז) עיין יומא עב ב, פס״ז: כח) והמשכ״ס עמן ע״ז, וכתב א״כ כשהכהן עסוק בעבודה וכופף את עצמו למטה יהיו נופלות הכתיפות ומתפרדות, וברש״י ז״ל כתב ואינן נופלות:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן

ח וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵהּ דִּי עֲלוֹהִי כְּעוֹבָדוֹהִי מִנֵּהּ יְהֵי דַּהֲבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא

רש"י

גבו של כהן וגבהו עד כנגד האצילים שקורין קודי"ש שנאמר לא יחגרו ביזע (כט) אין חוגרין במקום זיעה לא למעלה מאציליהם ולא למטה ממתניהם אלא כנגד אציליהם (ל): וחבר. האפוד עם אותן שתי כתפות האפוד יחבר אותם במחט למטה בחשב ולא יארגם עמו אלא אורגם לבד ואח"כ מחברם: (ח) וחשב אפדתו. וחגור שעל ידו הוא אפודו ומתקנהו לכהן ומקשטו: אשר עליו. למעלה בשפת הסינר היא החגורה: כמעשהו. כאריגת הסינר מעשה חשב ומחמשת מינין כך אריגת החשב מעשה חושב ומחמשת מינים: ממנו יהיה. עמו יהיה ארוג ולא יארגנו לבד ויחברנו:

אבן עזרא

לאורים גם תומים לשון רבים, והנה דברים רבים הם (ל), ורבינו שלמה (לא) אמר, כי האורים והתומים היו כתבי שם' המפורש (לב) [ח], ואלו ראה תשובת רבינו האי (לג) לא אמר ככה (לד), וסוד עמוק הוא דבר האפוד והחשן (לה), רק ארמוז קצת הסוד אולי יבינהו מי שהוא ידע דעת עליון, והפתח שיוכל לבא אל הסוד, שתי העבותות הנתונות על שתי המשבצות (לו), וחשב האפוד הוא המישור על אמצעיתו (לז), על כן הששה על כתף השנית, ואלה הם כפי המחשבה (לח), על

יהל אור

כתב בפי' הקצר, כי אלו היו הם בעצמם היה כתוב את האורים התומים, והנה מפורש לאורים ותומים: (ל) שֵׁם שֵׁם דברים רבים: (לא) הוא רש"י ז"ל: (לב) כן כתב רש"י ז"ל (למטה פ' ל) הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן, וכן דעת הרמב"ן והרלב"ג והטור והרדי"א: (לג) מה שהשיב ששם המפורש ושמות המלאכים לא יוכלו להגיד עתידות, ואין בהם הלכה: (לד) וע"ז כתב הרמב"ן כבר ראינוה ושכנוה וידענו כי דעת ר"א לא נתכוין אליה: (לה) והרמב"ן כתב, אבל הם סוד מסור למשה מפי הגבורה, והוא כתבם בקדושה והי' מעשה שמים ולכך יזכירם סתם (פי' בה"א הידיעה את האורים ואת התומים): (לו) וראיתי להקדים איזה הקדמות נחוצות, ואח"כ נבוא אל הביאור, וידע הקורא הנבון כי הלכתי בבאורי זה בעקבות הח' ז"ל עפ"י יסודי למודיו ועפ"י הקשי הגיוניו כפי שהיתה בימיו תכונת העולם בכלל הוא כדור הגלגל. והארץ תולה באמצעו דהיינו במרכז העולם (צענטרום) ובתוך החלול דהיינו שקערוריתה נמצאים ז' עגולים סביב הארץ, ועל כל עגול דהיינו מסלול קבוע כוכב אחד אשר חוזר על המסלול סביב הארץ לפי תכונתו לגמור את סיבובו והמה השבעה כוכבי לכת הנכוכים (וואנדעלשטערן) ולכל אחד שמים מיוחד, ואלו הן שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה, וזה סדורם מלמעלה למטה, ולמעלה מאלו שבעה הרקיעים הוא רקיע השמיני אשר נקרא גלגל הכוכבים או גלגל המזלות שבו נתונים כל שאר כוכבי השמים למקטנם ועד גדולם, ותנועת כל אלה, כולם ממערב למזרח ולמעלה מגלגל השמיני גזרו החכמים שיש שם עוד גלגל התשיעי והוא מסבב במרוצה רבה סביב מרכז הארץ ממזרח למערב סיבוב שלם בכדי כ"ד שעות בקרוב, ובכחו הגדול מושך עמו כל הח' גלגלים עם כוכביהם ומכריע אותם במרוצתו והוא התנועה העליונה, גם התנועה היומי, והנה קו היוצא ממזרח אל מערב בשוה תוך שקערורית הרקיע הוא נקרא קו השוה, והוא אורך העולם, ונקרא ג"כ „משוה היום" מפני שכל השוכנים תחת הקו, לעולם כל ימות השנה יום ולילה שוים להם, ועוד כאשר בא השמש תחת קו הזה, והוא פעמים בשנה כאשר תגיע לראש טלה ולראש מאזנים אז מדת היום והלילה שוים בכל ישובי עולם, ונקרא ג"כ עגול הישר. (לח) ועתה נבוא אל הביאור, הח' ז"ל בא לרמוז על הוראת תולדות מערכת אשר בראש טלה ומאזנים, והוראת השנים עשר, והוראת התומים, וכל זה נודע בכח הנבואה, מה שאין בכח אדם לידע: (לז) באפוד שנים עשר אבנים רמז לחגורת המזלות, כי בו נקבעו שני שורי אבנים הא' מימין והא' משמאל, הרי הי"ב נוטים לצד דרום, ואליה השניה לצד צפון, וחשב האפוד הוא כנגד הקו השוה החולק גלגל המזלות לב' חלקים שוים בנקודת ראש טלה וראש מאזנים, קשור בשני קצותיו, ואלו רמז לשתי העבותות: (לח) הוא מתחלק חלוק שוה לי"ב חלקים לפי המחשבה, כי

קרני אור

נראה שהיה בד, כאשר נאמר בשמואל נער חגור אפוד בד (ש"א ב יח) ואמר בנוב עיר הכהנים, שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד (ש"א כב יח) וילבשו אותו את הכהן שהוא מבני הגבירים, ושואלים בו ונענין לפעמים כאשר חשב בזה ר"א (רמב"ן): [ח] והנה תמהתי שלא מצאתי בדברי הרמב"ם כלום, כי כפ"ע מכלי מקדש שאמר שם כל פרטי מעשה החשן והאפוד, ולא הזכיר כלל מאורים ותומים, ואיך ישמט מקרא מפורש לכן נראה לי לדעתו אין אורים ותומים שמות קדושים כדעת המפרשים, רק שנים עשר האבנים שהיו כתובים בשמות שנים עשר שבטי ישראל, הם עצמם קראן הכתוב כאן בשם אורים ותומים, כי הם עצמם

זאת

מקורי ובאורי רש"י: כט) יחז' מד יח: ל) ובזבחים יח ספ"ב, לא למטה ממתניהן (פי' מקום שבכסל ונופל בומן שכמן על הקילבוסת) ולא למעלה מאליליהן (פי' למעלה מנגד מרפקן לפי שעושה כיד עובר תמיד על האלעות ומזיע) אלא כנגד אלילי ידיהן (פי' על לעותיהן כנגד המרפק):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כן הם באבן אחת (צט) על מספר בני ישראל ועל שמותם כתולדותם (ק), וככה הששה השניים (קא) [ט], רק המשפט (קב) איננו כפי החלוק בלב (קג), רק כפי החלוק למראה העין (קד), ובעבור הנטיה (קה) אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד בפתיל תכלת (פי' כח) (קו), והיה החשן כפול, כי שם היו האורים והתומים שמורים עד עת הצורך, או יהגום מחוץ אל החשן, והנה אבני שהם שוות, ומעין אחד (קז), ואין ככה אבני החשן (קח), כי השהם הם לזכרון (קט), ומשפט בני ישראל על אבני החשן (קי), ומלת אורים מגזרת המותי ראיתי אור (ישעי' מד) (קיא), ותומים שהם תמימים (קיב) והאורים לא התומים זהב וכסף היו (קיג) [י] והמספר ידוע בראיות גמורות מהעליון והשפל (קיד), והמשכיל יבין [יא], והנה אפודים רבים היו עם הכהנים, ויש להם חשב, רק כי אין שם חשן ולא אורים, ואשר היה רגיל בדברי האורים והתומים שהיו על חשן המשפט יוכל להשיב לשואל מדמיון האפוד לבדו רק לא בכל עת (קטו), ואלו הואלתי לגלות זה הסוד לא יכולתי לכתבו כפי המכתב שחברתי בפי' הספר כלו, כי לא יבינגו מי שלא למד ספר המדות, וסוד מלאכת שמים, ואין צורך להאריך בצורת האפוד והחשן והטבעות: (פיה"ק. ורב שלמה מפרש התורה מ"כ (קטז) אמר, כי האורים והתומים מכתב בשם המפורש (קיז), והאמת כי הם בחשבון עגול (קיח), ועתה פקח עיניך, כי הכסא על שני סדנים נהון (קיט), והחשב הוא הקו הישר (קכ), ושתה בצפון, וחלוקתם במחשבת בעבור

קרני אור

היו אורים ותומים בדבריהם בכלינת אותיותיהם אל הנשאל בהם (הכוה"ק): [ט] וכן יאמר (יסוד מורא שער ט) וסוד האפוד נכבד מאוד, כי השתי אבנים שהם באפוד והם משולים גם ימיניים, ששה שמות בכל אבן, והנה שתיהן אבן שהם, והנה אין בה צורה, וזה כנגד המחשבה, ואלה החלקים בישראל: [י] והרמב"ן ז"ל השיג ע"ז וכתב, סבר ר"א להתחכם בענין האורים ותומים ואמר כי הם מעשה אומן כסף וזהב, והאריך בענינם כי חשב שהם על הצורות שיעשו בעלי הכוכבים לדעת מחשבת השואל ולא אמר כלום, אבל הם כדברי רש"י, וכן השיג עליו הכדי"א עיי"ש: [יא] ופי' ר"י כספי יצרם דעת הח' ז"ל בזה באופן אחר, וז"ל דע כי הכנפה תלוים שמות שבהם יש ג' כוחות, והם הציור והמחשב והזכרון, אמר שהם שתי הטבעות הנתונות על שתי המשבצות, וחשב האפוד הוא המחשב, ע"כ אמר על אמלפיתו, "והוא המישור" ר"ל כי המחשב דן הדברים ומכיחם ליושר, ועל"כ הוא באמצע, ואמרו ע"כ השפה על הכתף השנית, רצונו כי הציור שהוא באבן אחת יש לו ששה כחות, ואותם הכחות הם כפי תולדות אבותם שהיא הפועלים, וככה הששה הבניים, אינם רק כפי פועלם שמולידם, רק המשפט שהוא המחשב לעולם לא יתשוב מחשבת הלב לבד, כי רק ממראה העין יתשוב התושב, כי אם לא יראם בעיניו איך יתשוב, א"כ זה אינו תלוי רק במראה העין, ובעבור שדרך הדיין לעולם כשומע השני בעלי ריב, דן כפי הנראה לו לנגד עיניו, הן זכאי הן לחובה, ואז חותך הדין, וכן זה, ועל"כ אמר "וירכסו את החושן" שהוא לשון נטייה מטבעות החושן אל טבעות האפוד כמו שאמרנו ועתה אמר עוד ד"א, כי אותו שהוא החושן שם נתן את האורים והתומים להיותם שמורים בכח, ומזומנים ומזומנים עד שתבוא הצורה לגות (ר"ל בלבם אל הכח), ואז יצא לפועל מחוץ אל החושן, ר"ל שיצא השכל לפועל להתנבאות, והנה נראה שהם שני דברים ואינם שוים ואע"ז הואיל ואינם דומים בפעולתם, ע"כ אמר כי אבני השהם שוות ומעין אחת, ר"ל מאבן אחד, והעפ"כ אינם בכח בפעולתם, כי אבני החשן למשפט, ואבני השהם לזכרון, ועתה בא ר"א לפרש מלת אורים ותומים מאיזה גזרה הם, ופי' לך, כי כל דבר לא יצא לאורה ולתמימות, כ"א באמצעות אלו הכחות שנתנו לאדם, והם הציור והמחשב והזכרון, ועל השמות ששם

יהל אור

זאת החלוקה עשוה במחשבת לבם, כי במראה העין לא יתכן להלקו בעבור כי אין בו חלוקה כלל: (צט) ר"ל ששה מהם: (ק) י"ב שבטים כסדר תולדותם, עיין: (קא) כאבן השני: (קב) ר"ל חשן המשפט: (קג) ר"ל במחשבת הלב: (קד) עיין אות קיד: (קה) פי' שלא יטה החשן לצדדים: (קו) פי' שיחברו את החשן אל חשב האפוד, וכזה ירמוז כמו שהמזלות קבועים בגלגל ואינם נוטים כן הי"ב שבטים בחשן: (קז) ר"ל שוות באיכות ובמראה: (קח) כי היתה כל אבן משונה מחברתה כפי המזלות: (קט) כמ"ש אבני זכרון וגו' על שתי כתפיו לזכרון (פי' יב): (קי) שמהם יוצא משפט בני ישראל לאור: (קיא) והעפ"י שנקוד בשורק פי' כאלו היה בחולם: (קיב) פי' כי הם כנגד חמשה כוכבי לכת ש'צ'מ'נ'כ', והמספר הזה הוא מספר שלם, כי הוא בחשבון עגול ה פעם ה, כה, ה פעם כה הם קכה, א"כ נאמר כל פעם ה וכן יאמר (יסוד מורא שם). והאורים כמשמעם, גם התומים כחשבון העגול, עיין דברים יד כב ולמעלה נ' מו יהל אור אות רלה: (קיג) כי האורים הי' מזהב וכסף ולא התומים, והאורים הם דמיון שני המאורות הגדולים, חמה מראיה כזהב, ולבנה ככסף והתומים הם שאר כוכבי לכת כמבואר: (קיד) ר"ל כי מספר המזלות שהם י"ב ידוע בראיות גמורות מן הגלגל העליון שהוא תשיעי, ומן הגלגל השפל שהוא גלגל הכוכבים והוא גלגל השמיני, וקראו שפל מפני שהוא תחת גלגל התשיעי, והגלגל התשיעי נחלק לפי המחשבה לי"ב חלקים, והשמיני לפי המראה מצורת המזלות בי"ב חלקים, והנה הי' בחשן י"ב אבנים כנגד י"ב צורות שבגלגל השמיני, והם הנקראים מזלות בפי כל ההמון, ואמר שהם נראים, בעבור כי הכוכבים בגלגל השמיני הם בלי ספק, ונקראו באלה השמות, בעבור כי מכוכבים רבים יש בגלגל צורות כצורות בעלי השמות ההם, כמו מזל טלה על צורת טלה וכן כולם והנם נראים לעין, והמשפט תלוי בהם כפי היות מעמדם כנגד האבנים עשר הקבועים בתשיעי שהזכרנו למעלה, וכן היה המשפט בחשן, כפי מעמד עגולתו כנגד חשב האפוד כי יש הפרש ביניהם: (קטו) ולזה ענה את דוד באפוד ע"י אביתר: (קטז) ר"ת מנוחתו כבוד: (קיז) עיין למעלה אות נב: (קיח) עיין אות קיב: (קיט) הוא גלגל התשיעי תלוי בשני סדנים וסובב עליהם כאשר תסוב הדלת על צירה, וכנגדם היו שתי כתפות האפוד: (קכ) עיין למעלה אות נו:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת וְאֶת־

וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר׃ ט וְתִסַּב יָת תַּרְתֵּין אַבְנֵי בוּרְלָא וְתִגְלוֹף עֲלֵיהֶן שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ שִׁתָּא מִשְּׁמָהָתְהוֹן עַל אַבְנָא חֲדָא וְיָת שְׁמָהַת שִׁתָּא דְּאִשְׁתָּאֲרוּ עַל

אבן עזרא

הקו (קכא) וכן בדרום, רק כחשן ששרש המשפט עליו הם נראים, כי יש הפרש ביניהם, על כן טעם ולא יזח החשן (פ' כח) שפי' מהטעם כמו יסור, ואין לו אח במקרא (קכב) [יב]: ט ואבן השהם. לבנה, ובארמית בורלא (קכג) [יג] ולשון ישמעאל בלאור (קכד) ואין לנו דרך בבירור לדעת אבני המלואים (קכה) כי הגאון תרגמם כרצונו, כי אין לו קבלה שיסמוך עליה (קכו) כי הנה ראינו שתרגם ספיר לבן, ואינו רק אדום (קכז), ואין טענה מאודם הכתוב בראשונה (קכח) כי ידוע כי חמש הם מיני העינים, הלבן וברקת (קכט), ואדום וירוק ושחור (קל) והנה בעבור היות האדום האמצעי ימצא על מינים רבים (קלא) [יד] ותרגום נופך כדמות שחור (קלב) [טו] בעבור והשם בפוך עיניה (מ"ב ט ל) (קלג), וזה לא יתכן שלא יהיה נו"ן נופך שרש, כי הוא על משקל אודם, וחכם גדול ספרדי אמר כי יהלום הוא הנקרא אלמס שהוא שובר כל האבנים, ונוקב הבדולה מנורת הולם פעם (ישעי' מא ז) (קלד) [טז], והיו"ד נוסף כיו"ד יצהר, גם אחלמה, אל חלמה, והוא אבן שכל מי שהאבן ההיא באצבעו לעולם יראה חלומות (קלה) [יז], ואין לתמוה על זה, כי כח ימצא בתולדת כל אבן ואבן, כי יש אבן שמושכת את הברזל (קלו), והמעמדת את הדם (קלז) והבורחת מהחומץ, והנשברת לעולם על משולש (קלח): (פיה"ק. ולדעתי אלה האבנים אין לנו דרך, רק הגאון פי' אודם מאדום (קלט) [יח] והאבנים שהם אדומות הם רבות, ופי' פטדה

יהל אור

(קכא) עיין אות לה: (קכב) ורש"י ז"ל פי' „לשון נתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט", עיין מקו"ב רש"י: (קכג) ובורלא בלשון יון נאמר על העברת החוט בנקב, ויש נקובים ובלתי נקובים: (קכד) הא"לף קודם הרי"ש, ובשרשי ן' גנאח בערבי אלבלור: (קכה) פי' הגוון מי"ב אבני חשן: (קכו) עיין בפי' הה' ז"ל (ברא' ב יא) ובביאורי שם: (קכז) עיין בפי' הה' ז"ל למעלה כד י בהארוך והקצר ובביאורי שם: (קכח) פי' בטור הראשון היה אודם, ובטור השני היה ספיר, ואם ספיר ג"כ אדום, הלא היה בטור הראשון אודם: (קכט) וברקת מבריק מאד: (קל) וא"כ הי"ב גוונין שבחשן נכללים בחמש גוונין הנזכרים: (קלא) וגוון האדום יש לו הרבה גוונין, וכן יאמר (למעלה בפי' הקצר כד י) ואל יקשה עליך אבני החשן בעבור אודם, כי יש אדום כדם, ואדום כירק וזהו הספיר: (קלב) וכן בשרשי ן' גנאח „בערבי יאקות שחור": (קלג) הוא כקול שחור: (קלד) וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך: (קלה) וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך והרלב"ג, שהוא מעיר הכח הדמיוני באופן שיחלום האדם הרבה כאשר ישנה: (קלו) הוא אבן המאגנעטי: (קלז) וזו הסגולה יש לישפה לרפאת רעיפת הדם מכל המקומות עיין קרני אור הערה כא: (קלח) פי' יש אבן כל מה שתשבר אותה תעלה משולשת משלש רוחותיה, אפילו אם תשבור אותה חתיכות קטנות כולן יהיה להם שלש רוחות: (קלט) ובלשון

קרני אור

כלל אחד, ושבה האתרים אמר, אם תרצה לדעת מספרם, לא תבין כ"א מהעליון והשפל, ר"ל מהעליון שהוא תכונת הגלגלים וכוכביהם איך הם, והשפל ג"כ האדם וכוחותיו כמה הם, ואם תבין אותם היטיב אז תהיה מהמשכילים: [יב] ור"י ן' גנאח פי' ענין הרחקה והסרה ובדרז"ל מברכו. ואותי הלב (סוטה מז ב) ר"ל גסי הרוח וגבוהי הלבבות, וכן פי' הרד"ק, והרמב"ן פי' כמו ולא יסח, מן בית גאים יסח ד' (משלי טו, כה) ענין נתילה ונתיק בחלוף הסמ"ך והזין: [יג] היא אבן זכוכית טבעי ולא מלאכותי, והיא בהירה בלי גוון והסגולה בה להרבות חלב הנשים הנושאות אותה ותסיר הזיבות, ומסירה הצמא למי שישימה בפיו תחת לשונו (שלטי הגבורים) ויש מוסיפים בסגולתה לבהירות עינים ותחזיק הלב ותשקיט הכעס, ותועיל לזכירה, ותרפא הבלבול ומסירה סרותות הרעות מהאדם: [יד] ורכ"ת כתב כפיר היא מראה תכלת, וסגולת אבן זה שהוא טוב לאור העינים, וכן כתב בעל שה"ג, שהיא כגוון תכלת, ותועיל לגופה לבריאות העינים, והגוף ותיטיב הפנים ותסיר פארם, ואו"ת „שבזיז" ועיין כל"ג מה שהעיר ע"ז, ובתיוב"ע „ספירינון" ובת"י סמפולינא: [טו] וכן פי' הרד"ק אבן מהאבנים יקרות והיא בחורה, ואו"ת איזמרגדין וכתב הגל"ג והאבן Smaragd ג"כ ירוק וסמוך לשחור, ויוב"ע תרגם איזמורד, ובת"י כדכדנא, וכתב שה"ג „נפך הדומה בהירה מאוד, נקרא קרבנקולי, וסגולתה לשקוט השחוק, ולמזג האויר ולחזק סרות התיוני, ורכ"ת כתב הוא מרתקדי, ובלשון ערבי זמורא, ואונקלוס כלל כ' לשונות הללו, וע"כ אמר „אזמרגדין": [טז] ואו"ת סבהלום עיין גל"ב, ויוב"ע תרגם "כדכודי" ובת"י „עין עיגלא" ורכ"ת כתב שהוא הנקרא פירליא, והיא לבנה כולה על שם שהכסף לבן, והש"ג כתב שהוא דיאמאנטי כלע"ז וכל"א אלמ"ס, והיא בהירה ויקרה מאוד, ונושאה נולא אויביו, ובעל גבורה, ותגרש חיות לעות ומזיקין: [יז] ואו"ת „עין עגלא", היא כעין של עגל ובתרגום יוב"ע „עין עגל" ובתרגום ירושלמי זמרגדין, וכתב רכ"ת שהוא מגרש חלום שהוראתו בלה"ק תוזק כמו ותחלימני (ישעי' לח טז), וכן כביר חלמות (איוב ו, ו) לד"ק: [יח] וכתב רכ"ת האבן הזאת נקרא רובי"ן והוא גדל במקומות ידועים

בים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃ יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה

אַבְנָא תִנְיֵתָא כְּתוֹלְדָתְהוֹן׃ יא עוֹבַד אֻמָּן אֶבֶן טָבָא כְּתַב מְפָרַשׁ כִּגְלַף דִּעְזָקָן תִּגְלוֹף יָת תַּרְתֵּין אַבְנַיָּא עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְשַׁקְּעָן מְרַמְּצָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד יָתְהוֹן׃

רש"י

(י) כתולדותם. כסדר שנולדו ראובן שמעון לוי יהודה דן ונפתלי על האחת. ועל השניה גד אשר יששכר זבולן יוסף ובנימין מלא שכן הוא כתוב במקום תולדתו כ"ה אותיות בכל אחת ואחת [לא]: (יא) מעשה חרש אבן. מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה שלאחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו [לב]. וכן חרש עצים נטה קו [לג] חרש של עצים. וכן חרש ברזל מעצד [לד] כל אלה דבוקים ופתוחים: פתוחי חותם. כתרגומו. כתב מפרש כגלף דעזקא [לה] חרוצות האותיות בתוכן כמו שחורצין חותמי טבעות שהם לחתום אגרות כתב ניכר ומפורש: על שמות. כמו בשמות [לו]: מסבות משבצות. מוקפות האבנים במשבצות זהב שעושה מושב האבן בזהב כמין גומא למדת האבן ומשקעה במשבצות נמלאת המשבצת סובבת את האבן סביב ומחבר

אבן עזרא

ברצונו בלא ראיה (קמ) [יט], וברקת מגורה ברק (קמא) (כ), וירכות הנה ככה, ונופך שחור, מגודת והעם בפיך (מ"ב ט ט) וזה רחוק, גם ספיר אבן לבנה, בעדות לבנת הספיר (למעלה כד י) (קמב), ולא פירש נכון, ויהלום, אמר הגאון ברצונו בלא ראיה, ויותר קרוב היה להיותו מגזרת והלמה סיסרא (שופ' ה כו), והיא אבן הולמת כל האבנים (קמג), וי"א כי „אחלמה" אבן שתולדתה להראות חלומות, והגאון אמר כי ישפה בתמורת השי"ן בסי"ן בלשון קדר (קמד) [כא] וכלנו נמשש קיר כעורים, והאמת שלא נוכל לדעתם, והנה בחלק יוסף השהם (קמה) [כב] שממנו אבני האפוד, והנה הוא חשיב כנגד כל ישראל, כאשר הודעתיך, והנה אבני האפוד ואבני החשן לזכרון לכסא ולרקיע (קמו) הכתוב בספר יחזקאל (קמז) שהוא על ראשי החיות: יא מסבות. שהיינות משבצות זהב סביבות האבן (קמח) ולא פי' הכתוב אם היא מרובעת או עגולה, ולפי דעתי שהיא עגולה מעדות מסבות (קמט)

קרני אור

בים והוא סלע גדול ומראהו כמראה הכסף והזהב, והוא אדום כתכלית, וכן תרגומו „סמקן", ויו"ת סמוקתא, ובת"י סמקתא, וכתב הס"ג כסגולת האודם שהיא "המאור את ... גופם מחלי הכלקים ומזכך האויר ומסיר האדם, ועתן תן, ויועיל לחכמה ולעיבור:
[יט] או"ת ירקן, ויונ"ע ות"י תרגמו ירקתא, ורש"י ז נראה כתב שבלשון ערבי זמר"ד, וכתב רב"ח, היא אבן ירוקה כבלתי בקרקע הים ונקרא פלאבמ"א, והוא מין נפך שהוא ג"כ ירוק כבלתי, וכתב הס"ג לבעה ירוק וסגולתה לאמץ ולחזק הלב החלום ולהסיר הדאגה ולהרבות בשמחה ולהגלות האיש המושלה: [כ] ובלשון פרסי זעפראני. וכתב רב"ח שנקרא כן ע"ש שסגולה כברק ומאירה כנר, וסגולת קראה אקדת, שנאמר ובעריך לאבני אקדח (ישעי' נד יב): [כא] ואו"ת פנטרי, עיין ערוך ערך אסנטל שכתב שהיא אבן יקרה מלאה ... חברבורות כנמר, ועיין בגל"ג מה שהעיר ע"ז, ויו"ת מרגנית אפנטורע, ובת"י מרגליתא, ורב"ח כתב שנקראת ... ישפ"ז, והיא כלולה מגוונים הרבה, אדומה, שחורה, ירוקה, וסגולת האבן הזאת לעצור הדם, וכתב הס"ג שהיא על לבעים שונים, והנבחר מהם הוא הלהוב והירוק שיש לו רבומים אדומים: [כב] וכתב רב"ח שנקרא אוניקלי, וסגולם

יהל אור

ערבי „אחמר" וטעמו אדום, וכן פי' הרד"ק וכ"ה בערוך השלם: (קמ) בלשון ערבי „עקיק" והיא אבן קארנעאל: (קמא) וכן ת"א וברקן, ויונ"ע „וברקתא" שאורו מבהיק: (קמב) עיין אות קכו: (קמג) עיין קרני אור הערה סו: (קמד) ישפה: (קמה) אוית בורלא, וכב"א בירלא, וכן בא גם ברבוי, בירולין (איוב כח, טז) ומראה ירוק ויו"ת בירליוות חלא, ובת"י בדלחא: (קמו) "כי רובם היו כעצם ... השמים לטוהר בגווני תכלת, כי התכלת חשוב מכל הגבעונים שהוא דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד: (קמז) ביחז' א כב: (קמח) וכן פי' רש"י ז"ל ולא כן דעת הרמב"ן ז"ל (למעלה כה ז) עיין קרני אור הערה יד וטו שם: (קמט) ודעת הרמב"ם

בקי"ב רש"י: לא) עיין קרני אור הערה כז שם הארכתי בזה: לב) אלו לא היה דבוק לתיבה של אחריו היה נקוד חרש כבתי קמץ, אבל עכשיו שנקוד חרש פתח תחת הרי"ש הוא דבוק לאבן ויתפרש מעשה חרש של אבן (כת"ח): [לג] ישעי' מד יג: [לד] שם שם יב: [לה] כ"ה בתרגום סביוניטה, ובתרגום שלנו דעזקן: [לו] ועל כזו עם

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אתם: יב ושמת את־שתי האבנים
על כתפת האפד אבני זכרן לבני
ישראל ונשא אהרן את־שמותם
לפני יהוה על־שתי כתפיו לזכרן:
ס שני יג ועשית משבצת זהב:
יד ושתי שרשרת זהב טהור
מגבלת תעשה אתם מעשה עבת
ונתתה את־שרשרת העבתת

אונקלוס

יב ותשוי ית תרתין
אבניא על כתפי אפודא
אבני דכרנא לבני ישראל
ויטול אהרן ית שמהתהון
קדם יי על תרין כתפוהי
לדכרנא: יג ותעבד
מרמצן דדהב:
יד ותרתין תכין דהב דכי
מתחמן תעבד יתהון
עובד גדילו ותתן ית
תכיא גדילתא על

רש"י

המשבצות בכתפות האפוד: (יב) לזכרון. שיהא רואה[לז] הקדוש ברוך הוא את השבטים כתובים לפניו ויזכור לצדקתם[לח]: (יג) ועשית משבצות. מיעוט משבצות שתים ולא פירש לך עתה בפרשה זו אלא מקצת צרכן ובפרשת החשן גומר לך פירושן: (יד) שרשרת זהב. שלשלאות: מגבלות. לסוף גבול החשן תעשה אותם: מעשה עבת. מעשה קליעת חוטין ולא מעשה נקבים וכפלים[לט] כאותן שעושין לבורות אלא כאותן שעושין לערדסקאות[מ] שקורין אינשינשייר"ש: ונתת את שרשרת. של עבותות[מא] העשויות מעשה עבות על משבצות הללו ולא זה הוא מקום צוואת עשייתן של שרשרות ולא צוואת קביעותן ואין תעשה האמור כאן ל' צווי. ואין ונתתה האמור כאן ל' צווי אלא ל' עתיד כי בפרשת החשן חוזר ומצוהו על עשייתן ועל קביעותן ולא נכתב כאן אלא להודיע מקצת צורך המשבצות שצוה לעשות עם האפוד וכתב לך זאת לומר לך המשבצות הללו יוזקקו לך כשתעשה שרשרות מגבלות של

אבן עזרא

יב וטעם זכרון יתברר לך בסוד (קנ): יג ועשית משבצות זהב. הן שתים (קנא) כדמות עינים (קנב): יד ומלת שרשרות. כפול העי"ן (קנג) [כג], ואם לא יכפלוהו שוה, הוא שרשת גבלת (פי' כב) (קנד), ולפרש בלשון הקדש מלת גבלות, ומלות רבות, במעשה החשן, גם מלת החשן קשה (קנה): (פיה"ק. מגבלת. להיותן שוות (קנו) והוא מגזרת גבול (קנז): מעשה עבת. מגזרת כל אלה עבותת (יחז' ו יג) והתי"ו שרש (קנח) והשרשרות ידועה (קנט) [כד]

יהל אור

הרמב"ם ז"ל (הלכה"מ פ"ט ה"ו) שלא היו האבנים עגולות שלא ישארו הזויות שבין עגולים בלי מלוי אבן: (קנ) עיין פ' ט כפי' הקצר: (קנא) וכן פי' רש"י ז"ל מיעוט משבצות ב': (קנב) ואלה אינם לב' אבני האפוד, אלא קבועות היו בסוף הכתפות לאבנים בהן ראשי השרשרות, והיו למעלה על הכתפות כדמות שתי עינים: (קנג) העי"ן פעל שהוא הרי"ש כפול כי שרשו "שרש": (קנד) ושניהם מגזע "שרש": (קנה) קשה לפרשם: (קנו) וקרוב לזה פי' רע"ס, מכוונות מקצה הכתפות אל קצה החשן באמצע: (קנז) שהוא קצה הדבר, ועיין רשב"ם: (קנח) ושרשו "עבת": (קנט) והם שלשלאות עשויות כעין חבלים מעובתין באורך כעין חבלים

קרני אור

אבן זה לתת חן לאדם בעיני כל רואיו: [כג] וכן יאמר (שפת ברורה שער בבעלי הכפל) ודרך אחרת שיכפלו פאות האמצעי שהוא כמו מין הפועל, כמו שרשרת גבלת, כי האמת שהוא שרשת, וכן (שפת יתר סי' קלו) שרשרת נכפל הרי"ש כי שרשת גבלת הוא שרשת הפך דברי ר' אדונים (פי' כי לדעת ר' אדונים הוא דוגמת השרש שבשב ומלת שרשת חסר הרי"ש שנים) וכן יפרש הח' ז"ל (ישעי' ח ו) והביא שם דעת י"א, ששרשו שרשר ועי"ז כתב שם "ולא אמר כלום": [כד] ושם שרשרת כמו שלשלת כתילוף

מקו"ב רש"י: לז) ובנ"ל "שיראה": לח) שמו"ר פ' לח ח: לט) ובפי' אלא למכמ"ן "וכבלים" ובנ"ל, "וכפולין": מ) עיין כלים כב ב, ופי' רש"י ז"ל שם, והם נגבים ומנוקבים, ועיין ערוך הגלם ערך "ערדסק" מה שביאר בזה: מא) ולשון שמוך הוא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת: ס
טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ:
טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל זֶרֶת

אונקלוס

מְרַמְּצָתָא: טו וְתַעְבֵּד חֹשֶׁן דִּינָא עוֹבַד אֻמָּן כְּעוֹבַד אֵפוֹדָא תַּעְבְּדִנֵּהּ דִּדְהַבָא תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר תַּעְבֵּד יָתֵהּ: טז מְרַבַּע יְהֵי עִיף זַרְתָּא אֻרְכֵּהּ

אבן עזרא

והחשן רבוע (קס) [כה]: **טז** ולפי דעתי **זרת ארכו וזרת רחבו** רמז למדת העגול (קסא) אי כמדת מלואת האבנים (קסב) והנה יהיה על לב אהרן, ואין זאת דעת רבים, והנה האפוד כדמות בגד, ויש באמצעיתו עשוי עליו חשב (קסג) ובו יחגור אהרן, יסוד האפוד והחשן סתום, ואני אגלנו ברמיזות, מצאני כתוב שמונים איש נושא אפוד בד (ש"א כב יח) (קסד) ורבים פירשוהו שהיו ראוים לשאת האפוד (קסה) וזה הפי' איננו נכון, כי אפוד משה איננו בד לבדו, רק היה מחמשת דברים (קסו), והנה עשו הכהנים אפודים כדמות אפוד משה, והתורה לא אסרה זה, והעד שאמר אפוד ירד בידו (ש"א כג ו) ולא אמר האפוד כאשר אמר שאול הגישה האפוד (שם שם ט), כי שם כתוב שהארון היה שם (קסז) וזה טעם „ושאל לו במשפט האורים לפני ד'" (במד' כז כא) (קסח), ואם היה אפוד אביתר אפוד משה, הנה בו החשן, כי כן כתוב ולא יזח החשן (למטה פ' כח), והנה אפוד אביתר בארץ פלשתים (קסט), ואיך אמר שאול גם באורים (ש"א כח ו) (קע) והשואל באפוד, הכהן היה שואל בשתי אבנים (קעא) רק באפוד משה במשפט האורים (קעב), על כן נקרא חשן משפט, כי הוא ישפוט ויוציא לאור כל ספק (קעג), ואם הדבר תלוי בחשן לבדו, למה אמר „הגישה האפוד", גם הוא נכון (קעד) כי שניהם דבקים ולא יתפרדו, ולא ישאל שואל בחשן אלו היה נפרד מהאפוד (קעה) והטעם תבינהו מסוד האפוד שאגלה לך, ועוד כי האפוד היה גדול מהחשן (קעו)

רש"י

החשן תהא על המשבצות הללו: (טו) חשן משפט. שמכפר על קלקול הדין (מב) ד"א משפט שמברר דבריו והבטחתו אמת דרישנמ"ט בלע"ז שהמשפט משמש ג' לשונות דברי טענות בעלי הדין וגמר הדין ועונש הדין (מג) אם עונש מיתה אם עונש מכות אם עונש ממון. וזה משמש לשון בירור דברים שמפרש ומברר דבריו (מד): כמעשה אפד. מעשה חושב ומחמשת מינין: (טז) זרת ארכו וזרת רחבו. כפול ומוטל לו לפניו כנגד לבו שנאמר והיו על לב אהרן (מה) תלוי בכתפות האפוד הבאות מאחוריו על כתפיו ונקפלות ויורדות לפניו מעט (מו) והחשן תלוי בהן בשרשרות וטבעות

קרני אור

ר"ש כלמ"ד: [כה] וכן (יסוד מורא שער ט) „והחשן כמעשה האפוד והיה רבוע כנגד נקודת הארבע", פי' כמו שהמזלות הגדולים בגלגל י"ב צורות נחלקים לד' רבועים, כן השבטים

יהל אור

חבלים שלנו ולא כשלשלת של הוליות: (קס) כמש"כ רבוע יהיה כפול (פ' טז) ר"ל שיהיה רבוע אחר שנכפל והיה ארכו אמה ורחבו זרת שהוא חצי אמה, וכשכופלו לארכו נמצא שהוא רבוע זרת על זרת: (קסא) מדת העגול נקרא אצלו (קוואדראט): (קסב) הזרת היה כמדת שטח מלואת האבנים: (קסג) חשב האפוד והוא חגור: (קסד) צ"ל „שמנים וחמשה איש" עיין למעלה אות סו: (קסה) עיין למעלה אות סט: (קסו) ע"ס יש פה, ולא אוכל לכוון איך לתקן הטעות, אבל שאול לא נמצא הגישה האפוד, כ"א אצל דוד (ש"א כג ט) וכן בש"א ל"ז „הגישה נא לי האפוד" ולתקן הנוסח „כאשר אמר דוד", איך נבאר מה שכתוב אח"ז, „כי שם כתוב שהארון היה שם", והארון היה אצל שאול (שם יד יח) ועיין ברח' לד קרני אור הערה יד: (קסח) כי הארון היה שם: (קסט) בעת שהיה בצקלג: (קע) שהרי בהיות אביתר עם דוד, והאפוד עמו, ואיך יאמר גם באורים: (קעא) בשתי אבני השהם שהיו למעלה על כתפות האפוד: (קעב) פי' אמר שאול גם באורים, והם לא היו באפוד אביתר: (קעג) וכן פי' הרשב"ם: (קעד) שיכנה שניהם על שם אחד: (קעה) מטעם לא יזח: (קעו) ובכל מקום שיש דבר גדול ודבר קטן יכנה

מקורי ובאורי רש"י: מב) עיין זבחים פח ב, ובירושלמי יומא פ"ז ס"ג, על מטי הדין: מג) וכן פי' רש"י ז"ל (יבמ' לב ו) משפט משמש שלשה לשונות תחלת טענות, וגמר הדין, ומשפט שעושין אותו ביסורין: מד) וזהו גמר דין: מה) (למטה פ' ל: מו) החשן היה ארכו אמה בת ו' טפחים ואח"כ כופלים אותו והיה ארכו ג' טפחים ורחבו ג' טפחים לכן פי' כפול לאחר שהיה כפול היה זרת ארכו וזרת רחבו וזרת האמורה בתורה תלי אמה של ששה טפחים (תוספתא כלים ב"ג פט"ז):

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃ יז וּמִלֵּאתָ בוֹ
מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן
טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר
הָאֶחָד׃ יח וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר
וְיָהֲלֹם׃ יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם
שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃ כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי
תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים
זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם׃ כא וְהָאֲבָנִים
תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי

אונקלוס

זַרְתָּא פְּתָיֵהּ׃ יז וְתַשְׁלֵים
בֵּהּ אַשְׁלָמוּת אַבְנָא
אַרְבְּעָא סִדְרִין אֶבֶן טָבָא
סִדְרָא קַדְמָאָה סַמְקָן
יַרְקָן וּבָרְקָן סִדְרָא חַד׃
יח וְסִדְרָא תִּנְיָנָא
אִזְמָרַגְדִּין וְשַׁבְזִיז
וְסַבְהֲלוֹם׃ יט וְסִדְרָא
תְּלִיתָאָה קַנְכֵּרֵי טַרְקְיָא
וְעֵין עִגְלָא׃ כ וְסִדְרָא
רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא
וּבוּרְלָא וּפַנְטֵרֵי מְרַמְּצָן
דִּדְהַב יְהוֹן
בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן׃ כא וְאַבְנַיָּא
יְהֶוְיָן עַל שְׁמָהַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל

רש"י

כמו שמפורש בענין: (יז) ומלאת בו. על שם שהאבנים ממלאות גומות המשבצות המתוקנות להם קורא אותן בלשון מלואים: (כ) משבצים זהב. יהיו הטורים במלואתם מוקפים משבצות זהב בעומק שיעור שיתמלא בעובי האבן זהו לשון במלואותם כשיעור מלוי עביין של אבנים יהיה עומק

אבן עזרא

ועתה שים לבך, כי צורת האפוד בגד (קעו), ובשתי קצותיו שתי כתפות מחוברות (קעה) ועליו חשב אפודה באמצעיתו (קעט) ובו יחגר אהרן, על כן נקרא אפודה (קפ), ושתי אבני שהם על שתי כתפות האפוד, והם על כתפי אהרן (קפא), ושתי שרשרות נתונות על שתי משבצות (קפב), והמשבצות נתונות על כתפות האפוד למעלה (קפג), וזה טעם „אל מול פניו" (פ' כה) ושתי טבעות על שתי הכתפות, תכתף מלמטה ממול פניו (קפד), וחשוב כי האפוד צורת מרובע, ויש לו ארבע מקצועות נראות בצד אחד (קפה) ומשבצות עם עבותות במקצעות שלמעלה (קפו) ושתי טבעות כאשר הוא למטה (קפז) והכל מול פני החשן, והם ממעל לחשב האפוד (קפח), והחשן כפול, ועליו שתי שרשרות נתונות על שתי טבעות, והטבעות על שני קצות החשן (קפט), ושתי טבעות עוד על שני קצות החשן אל עבר האפוד מבפנים (קל) כאשר הראיתיך, כי החשן תחת (קלא) „האפוד בשפה אחת (קלב) ולפי דעתי כי שרשרות גבלות (פ' כב) (קלג) הם שתי שרשרות הזהב שהם על משבצות כתפות האפוד (קלד), על כן כתוב ויתנו שתי העבותות הזהב (למטה לפ יז) (קלה) [כו]: יז ומעם ומלאת. להיות הפתוח בשם כמדת האבן, ולא יהיה שם מקום רק (קלו)

יהל אור | קרני אור

יכנה בשם הגדול, ונכלל עמו גם הקטן: (קעז) וכן בחשן כד' טורים ועיין (כוזרי מאמר ג סי' יז):[כו] ודעת הרמב"ם פירש"י ז"ל עיין פ' ו שם, והרשב"ם פי' באופן אחר ע"ש שהיה ארבע שרשרות, שתים שהוזכרו בפ' יד, ושתים שכרא מלאה בטעמה: (קעח) כמין רצועות עשויות תמין האפוד אחת לימין ואחת לשמאל והם עולות מאחרי הכהן על שתי כתפיו: (קעט) הוא כדמיון אבנט שהיה יוצא משני לדי האפוד, והיה חוגר אותו באמצעיתו כנגד לבו, והוא ממלאכת האפוד בעצמה: (קפ) וכן יאמר (למעלה פ' ד) „ובעבור החשב נקרא אפוד", כי לשון אפוד חגור: (קפא) כמש"כ למעלה פ' יב: (קפב) כמש"כ בפ' יד, והיה נותן השרשרות בתוך המשבצות: (קפג) למעלה מן החשן: (קפד) ואלו הטבעות קבע בכתפות האפוד למטה מן החשן: (קפה) כמין טבלא מרובע שיש לו ארבע זויות: (קפו) שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים: (קפז) כמש"כ פ' כז ועשית שתי טבעות זהב וגו': (קפח) והוא שנא' לעמת מחברתו (פ' כז) סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן חשב האפוד: (קפט) היה מכנים שתי קצות העבותות בטבעות הנתונים על שני קצות החשן מלמעלה: (קל) שיתכסו בעבר החשן שכלפי פנים שנאמר „ביתה" (פ' כו): (קלא) לדעתי צ"ל „תחתו האפוד", כי החשן היה על האפוד: (קלב) כי שם בשפה התחתית נתחברו: (קלג) צ"ל „שרשת גבלת": (קלד) וכן פי' רש"י ז"ל „הן הן שרשרות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך": (קלה) ולא הוזכרו שם: (קלו) ר"ל שהפתוח ימלא את כל האבן:
כפי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חוֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי
עָשָׂר שָׁבֶט׃ כב וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן
שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב
טָהוֹר׃ כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי
טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי
הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב
עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת
הַחֹשֶׁן׃ כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי
הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת

אונקלוס

שמהתהון כתב מפרש כגלוף דעזקא גבר על שמה תהוין לתרין עסר שבטין׃ כב ותעבד על חושנא תכין מתחמן עובד גדילו דהב דכי׃ כג ותעבד על חושנא תרתין עזקן דדהב ותתן ית תרתין עזקתא על תרין סטרי חושנא׃ כד ותתן ית תרתין גדילן דדהב על תרין עזקתא לסטרי חושנא׃ כה וית תרתין גדילן דעל תרתין סטרוהי תתן על תרתין מרמצתא ותתן על כתפי

אבן עזרא

ואם ישאל אדם יש ראובן גדול מגד, יתקן בפתוח להוסיף (קלז): **כב** ודע כי **שרשת גבלת** כמו שרשרות (קלח), וע"ל דעתי שהם הנזכרות (קלט), והרי"ש האחרון כפול (ר) ואחר שימלאו החשן באבנים

רש"י

המשבצות לא פחות ולא יותר: (כא) איש על שמו. כסדר תולדותם סדר האבנים מז) אודם לראובן פטדה לשמעון. וכן כלם: (כב) על החשן. בשביל החשן לקבעם בטבעותיו כמו שמפורש למטה בענין: שרשת. לשון שרשי אילן המאחיזין לאילן להאחז ולהתקע בארץ אף אלו יהיו מאחיזין לחשן שבהם יהיו תלוי באפוד והן שתי שרשרות האמורות למעלה בענין המשבצות ואף שרשות פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים מח) ואמר שהרי"ם יתירה כמו מ"ם שבשלשם מט) ומ"ם שבריקם נ) ואיני רואה את דבריו אלא שרשרת בלשון עברית כשלשלה בל' משנה נא): גבלת. הוא מגבלות האמור למעלה שתתקעם בטבעות שיהיו בגבול החשן וכל גבול ל' קצה נב) אשומי"ל בלע"ז: מעשה עבות. מעשה קליעה: (כג) על החשן. לצורך החושן כדי לקבעם בו נג) ולא יתכן לומר שהוא התחלת עשייתן עליו שאם כן מה הוא שחוזר ואומר ונתת את שתי הטבעות והלא כבר נתונים בו היה לו לכתוב בתחלת המקרא ועשית על קצות החשן שתי טבעות זהב ואף בשרשרות צריך אתה לפתור כן: על שני קצות החושן. לשתי פאות שכנגד הצואר לימנית ולשמאלית הבאים מול כתפות האפוד: (כד) ונתתה את שתי עבתת הזהב. הן הן שרשות גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו נד): (כה) ואת שתי קצות. של שתי העבותות ב' ראשיהם של כל אחת ואחת: תתן על שתי המשבצות.

יהל אור

(קלז) כפי מספר התיבות: (קלח) עיין קרני אור הערה כג: (קלט) למעלה כפ' יד: (ר) עיין יהל אור

מקו"ח רש"י: מז) ויהיה פירושו כסדר שנולדו תחלה, ושבכל וזבלון קודם לדן ויצא אבן לשם לדן כמ"ש ביהושע (יהושע יט מ) ויקרא ללשם דן כשם דן אביהם: מח) עיין מחברת מנחם ערך "שרש": מט) ברא' לא ב בפי' כמו שלום: נ) שם שם מב וכן פי' הראב"ע שם, כמו כן שרשרות פי' כמו שרתות בסיכוף כו "שרש" והרי"ם השני יתירה: נא) מקוואות פ"ו מ"ה כלים פי"ד מ"ג: נב) וכן פי' רש"י ז"ל ברא' מז כו: נג) אבן פי' שיעשה עליו בעת עשייתם וכדמפרש: נד) שם במעשה לא הוכפלו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו: כו וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה: כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מֶחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד: כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־

אונקלוס

אֲפוֹדָא לָקֳבֵל אַפּוֹהִי: כו וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא עַל סִפְּתֵהּ דִּי לְעִבְרָא דְאֵפוֹדָא מִלְּגָיו: כז וְתַעְבֵּד תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב וְתִתֵּן יָתְהוֹן עַל תַּרְתֵּין כַּתְפֵּי אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלָּקֳבֵל אַפּוֹהִי לָקֳבֵל בֵּית לוֹפֵי מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא: כח וְיֵחֲדוּן יָת חוּשְׁנָא מֵעִזְקָתֵהּ לְעִזְקָתָא דְאֵפוֹדָא בְּחוּטָא דִתְכִלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל

רש"י

הן הן הכתובות למעלה בין פרשת החשן ופרשת האפוד ולא פירש את צרכן ואת מקומן עכשיו מפרש שיתקע בהן ראשי העבותות התחובות בטבעות החשן לימין ולשמאל אצל הצואר שני ראשי שרשרות הימנית תוקע במשבצות של ימין וכן בשל שמאל שני ראשי שרשרות השמאלית: ונתתה. המשבצות על כתפות האפוד אחת בזו ואחת בזו נמצאו כתפות האפוד מחזיקין את החשן שלא יפול ועדיין שפת החשן התחתונ' הולכת ובאה ונוקשת על כריסו ואינה דבוקה לו יפה לכך הולרך עוד ב' טבעות לתחתיתו כמו שמפרש והולך: אל מול פניו. של אפוד שלא יתן המשבצות בעבר הכתפות שכלפי המעיל נה) אלא בעבר העליון שכלפי החוץ והוא קרוי מול פניו של אפוד כי אותו עבר שאינו נראה אינו קרוי פנים: (כו) על שני קצות החושן. הן שתי פאותיו התחתונות לימין ולשמאל: על שפתו אשר אל עבר האפוד ביתה. הרי לך שני סימנין האחד שיתנם בשני קצות של תחתיתו שהוא כנגד האפוד שעליונו אינו כנגד האפוד שהרי סמוך לצואר הוא והאפוד נתון על מתניו ועוד נתן סימן שלא יקבעם בעבר החושן שכלפי החוץ אלא בעבר שכלפי פנים שנאמר ביתה. ואותו העבר הוא לצד האפוד שחשב האפוד חוגרו לכהן וכנפל הסינר לפני הכהן על מתניו וקצת כריסו מכאן ומכאן עד כנגד קצות החשן וקצותיו שוכבין עליו: (כז) על שתי כתפות האפוד מלמטה. שהמשבצות נתונות בראשי כתפות האפוד העליונים הבאים על כתפיו כנגד גרונו ונקפלות ויורדות לפניו והטבעות צוה ליתן בראשן השני שהוא מחובר לאפוד נו) והוא שנאמר לעמת מחברתו סמוך למקום חבורן באפוד למעלה מן החגורה מעט שהמחברת לעמת החגורה ואלו נתונים מעט בגובה זקיפת הכתפות הוא שנאמר ממעל לחשב האפוד והן כנגד סוף החשן ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן נז) באותו פתיל לימין ולשמאל שלא יהא תחתית החשן הולך לפנים וחוזר לאחור ונוקש על כריסו ונמצא מיושב על המעיל יפה: ממול פניו. בעבר החיצון: (כח) וירכסו.

אבן עזרא

הנזכרות, אמר, ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים (למטה פ' ל) (רא): כח ומלת וירכסו. מגזרת מרכסי איש (תה' לא כא) כדרך עוות (רב): ופי"ק. וירכסו את החשן. כי המפרשים אמרו

יהל אור

אור אות קנג: (רא) עיין רש"י, רשב"ם רמב"ן שם פי' הח' ז"ל מרכסי איש מגזרה והרכסים לבקעה דלב"ג, רדי"א, דעתם באורים ותומים: (רב) וכת"ה (ישעי' מ ד), וביסעי' שם פי' הח' ז"ל „והרכסים מגזרת

מקורי ובאורי רש"י: נה) כלא יהיו כלפי המעיל: נו) לחשב האפוד: נז) ומתכרן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃
כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃
ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־

אונקלוס

הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא׃
כט וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת שְׁמָהָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחשֶׁן דִּינָא עַל לִבֵּהּ בְּמֵעֲלֵהּ לְקוּדְשָׁא לְדוּכְרָנָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃
ל וְתִתֵּן בְּחשֶׁן דִּינָא יָת אוּרַיָּא וְיָת תֻּמַּיָּא וִיהוֹן עַל לִבָּא דְאַהֲרֹן בְּמֵעֲלֵהּ קֳדָם יְיָ וְיִטּוֹל אַהֲרֹן יָת דִּינָא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל לִבֵּהּ

אבן עזרא

שטעמו ויתפרו (רג) ור' משה הכהן הספרדי פי' אותה מגזרת מרכסי איש (תה' לא כא) והוא הנכון, כי כן משפטו (רד), ופתוח האבן ידוע, והגאון אמר כי שהם אבן יקרת לבנה, והיא בלשון קדר כלשון ארמית, רק הרי"ש קודם הלמ"ד בארמית (רה), והנה על האבן האחת, ראובן שמעון לוי יהודה דן ונפתלי, ועל האבן השנית גד אשר, יששכר זבלון יוסף ובנימין, וזה טעם כתולדותם (רו) [כז]): ל ונתת. טעם משפט דיני השם וגזירותיו העתידות, כי בעבור כן שואלים באורים ותומים: (פיה"ק, ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. כמו ונתת אל הארון את העדות (למעלה כה טז) (רז) וכן במעשה, וימלאו בו (למטה לט י) והנה אבני החשן נתונות בו (רח), ואמר אח"כ על משה, וישם עליו את החשן, ויתן אל

רש"י

לשון חבור [נח] וכן מרוכסי איש [נט] חבורי חברי רשעים וכן והרכסים לבקעה [ס] הרים הסמוכים זה לזה שאי אפשר לירד לגיא שביניהם אלא בקושי גדול שמתוך סמיכתן הגיא זקופה ומעוקה יהיו לבקעת מישור ונוחה לילך: להיות על חשב האפוד. להיות החשן דבוק אל חשב האפוד: ולא יזח. לשון ניתוק [סא] ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט [סב]: (ל) את האורים ואת התמים. הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו [סג] ובמקדש שני היה החשן שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדים. אבל אותו השם לא היה בתוכו [סד]

קרני אור

החשן הנזכר בפ' כב: [כז] וכג' (סוטה לו פע"א) יהודה ראובן שמעון לוי דן ונפתלי, גד אשר יששכר זבלון יוסף ובנימין, ויפרשו בניה כתולדותם ולא כאבותם כתולדותם, מפני שיהודה מוקדם לנה, ולדעת הרמב"ם (פ"ט מכל המקדש ה"ט) היה הסדר ראובן לוי יששכר נפתלי גד יוסף, שמעון יהודה זבולן דן אשר ובנימין, וכנה בתיוב"ע סדרם כסדרו של רש"י ושל הת' ז"ל בפי' הקצר, ובתרגום ירושלמי סדרם ראובן שמעון לוי יהודה יששכר זבולן דן נפתלי גד אשר יוסף ובנימין ועיין בנתה"ם ובהתוה"מ ובהכוה"ק שפי' רש"י ז"ל כתומם תמוהים שאינו כמוס דעה לא כבבלי ולא בירושלמי עיי"ם מה שתירץ. וכותב בתחלה למעלה מראובן אברהם יצחק ויעקב, וכותב למטה מבנימין שבטי יה"

כדי

יהל אור

מגזרת מרכסי איש, כטעם מקום מעוות, (פי' ההרים הגבוהים) ופי' יגביהו החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו, וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך ועיין מקו"ב רש"י אות נח: (רג) שהוא לשון חבור כפי' רש"י ז"ל: (רד) עיין אות רב: (רה) עיין למעלה אות קכד: (רו) כסדר שנולדו וכן פי' רש"י ז"ל עיין קרני אור: (רז) האורים ותומים היה דבר מה שנתן משה בחשן המשפט, באופן שנתן העדות אל הארון: (רח) שמלאם

מקו"ב רש"י: נח) לפי דעת קצת מפרשים הוא מלשון גבהות, אך לפי' רש"י הוא לשון חבור, ואם הוא מלשון חבור כדעת רש"י, יורה על מין חבור באופן שיהיו הדברים המתחברים מיושרים בסדרן שלא יהיה האחד בולט על חבירו או גבוה מחבירו וילה בתמרו, וירכסו את החשן שיחבר את החשן עם האפוד ע"י פתיל תכלת באופן שיהיו שוים למעלה ולא יגבה האחד על חבירו שלפ"ז אין בעצם הדבר שום הפרש בין פירש"י לפי' שאר מפרשים, ולא נחלקו כ"א בפי' מלת וירכסו, ואומר והרכסים לבקעה (ישעי' מ ד) היינו גבעות הבולטות כיושר זו כנגד זו ואין מקום לטבור (רש"פ): נט) תה' לא כא: ס) ישעי' מ, ד: סא) לשון הסרה ונתוק: סב) עיין תשובות דונש אל מנחם לד-סב ערך מזח, ועיין ברמב"ן מה שהאריך בזה: סג) יומא עג ב פמ"ז: סד) עיין סוטה מח ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ
לִפְנֵי יְהוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהוָה
תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל
הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ לב וְהָיָה פִי־
רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו
סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּפִי תַחְרָא
יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־

אונקלוס

קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃
לא וְתַעְבֵּד יָת מְעִילָא
דְאֵפוֹדָא גְּמִיר תִּכְלָא׃
לב וִיהֵי פוּם רֵישֵׁהּ כְּפִיל
לְגַוֵּהּ תּוֹרָא יְהֵא מַקַּף
לְפוּמֵהּ סְחוֹר סְחוֹר עוֹבַד
מָחֵי כְּפוּם שִׁרְיָן יְהֵי לֵהּ
לָא יִתְבְּזַע׃ לג וְתַעְבֵּד
עַל שִׁיפוֹלוֹהִי רִמּוֹנֵי
תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי עַל שִׁיפוֹלוֹהִי סְחוֹר

רש"י

ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנא' ושאל לו במשפט האורים סה): את משפט בני ישראל. דבר שהם נשפטים ונוכחים על ידו אם לעשות דבר או לא לעשות סו) ולפי מדרש אגדה שהחשן מכפר על מעוותי הדין סז) נקרא משפט ע"ש סליחת המשפט: (לא) את מעיל האפוד. שאפוד ניתן עליו לחגורה סח): כליל תכלת. כולו תכלת שאין מין אחר מעורב בו סט): (לב) והיה פי ראשו. פי המעיל בגבהו הוא פתיחת בית הצואר: בתוכו. כתרגומו כפול לגויה. כפול לתוכו להיות לו לשפה כפילתו ע) והיה מעשה אורג ולא במחט: כפי תחרא. למדנו שהשריונים שלהם פיהם כפול: יקרע. כדי שלא יקרע והקורעו עובר בלאו שזה ממנין לאוין שבתורה וכן לא יזח החשן עא). וכן לא יסורו ממנו עב) הנאמר

אבן עזרא

החשן את האורים (ויקרא ח ח) (רט), והנה אינם האבנים הנזכרות בארבעה הטורים (רי), ועיד בדרך דקדוק הלשון, אין התומים כמו האורים, רק הם אחרים, כי אילו היו הם בעצמם, היה כתוב את האורים התומים, והנה מפורש לאורים ולתומים (עזרא ז סה) (ריא)): **לא ועשית.** הגאון תרגם מעיל ממטר כדמות הנקרא סרבל, רק פי ראשו בתוך המעיל (ריב) וקדמונינו ז"ל אמרו (ריג), כי רמון סביב המעיל, ופעמון בין שני רמונים (ריד), כי אחרים אמרו כי הפעמונים אינם נראים, רק הם בתוך הרמונים, ושם ישמיעו קול (רטו) ובח]: (פיה"ק. **מעיל האפוד**, כמשמעו (רטז): **כליל.** כלו (ריז): **לב והיה פי ראשו**, כמו על פי מדותיו (תה' קל"ג ב) (ריח): **כפי תחרא**, כדברי המתרגם

יהל אור

בארבעה טורי אבן: (רט) ולא הזכיר האבנים: (רי) וכן יאמר הח' ז"ל (למעלה פ' ו) והנה על דרך הפשט אין האבנים המאירים ולא המתמימים, כי השאלה היא באורים ותומים: (ריא) נ"ל "לאורים ותומים" וכן יאמר (למעלה פ' ו): (ריב) ר"ל שראש המעיל שהוא פיו, כי שוליו הם תחתיתו, ופיו הוא ראשו שבו יכניס הכהן ראשו, בתוך המעיל יהיה באמצעותו למעלה, וכן תיוב"ע "ויהא פום רישיה במיצעיה", שלא יהא פתיחת בית הצואר מן הצד: (ריג) בג' זבחים פח ב: (ריד) וכן פי' רש"י והרשב"ם, וכן ת"א וכן פסק הרמב"ם (פ"ט הכהמ"ק ה"ד): (רטו) וזהו דעת הרמב"ן ז"ל, שהיו הפעמונים נתונים בחלל הרמונים ומקשקשין בתוכו: (רטז) בגד העליון שהאפוד נתן עליו: (ריז) שכלו יהיה מתכלת ולא יהיה מין אחר מעורב בו: (ריח) ופי' רש"י ז"ל שם "עפ"י ראש הכתונת שלו", שהוא פתיחת בית הצואר

קרני אור

כדי שיהיו כל האותיות מלוות בה (הרמב"ם ה' כ"מ פ"ט ה"ז): [בח] וכן הוא בפס"ז, וכתב שם שזה נס גדול היה שהפעמון היה של זהב, והרמון של תכלת וארגמן ותולעת שני, והיה מקיף וקולו נשמע כאלו היה כולו של זהב, ועיין בתוה"מ בכתב, שקלת משמע כן, ממה שבעביה למטה לט כה, כפל ויתנו את הפעמונים בתוך הרמונים וגו' שמדייק

מקורי ובאורי רש"י: סה) במד' כז כא: סו) פס"ז: סז) עיין אות מב: סח) ואינם מלבוש אחד: סט) עיין יומא עא ב, והטעם ע"ז עיין ברשב"ם: ע) עיין בנתה"ב מה שהעיר ע"ז: עא) פ' כח: עב) למעלה כה כו׳

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שׁוּלָיו רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב
וּפַעֲמֹנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן
זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־
שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה עַל־
אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ
אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהוָה וּבְצֵאתוֹ
וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב

אונקלוס

סְחוֹר וְזַגִּין דִּדְהַבָא
בֵּינֵיהוֹן סְחוֹר סְחוֹר׃
לד זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא
זַגָּא דִדְהַבָא וְרִמּוֹנָא
עַל שִׁפּוּלֵי מְעִילָא סְחוֹר
סְחוֹר׃ לה וִיהֵי עַל אַהֲרֹן
לְשַׁמָּשָׁא וְיִשְׁתְּמַע קָלֵיהּ
בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא קֳדָם
יְיָ וּבְמִפְּקֵיהּ וְלָא יְמוּת׃
לו וְתַעְבֵּד צִיצָא דִּדְהַב
דְּכֵי וְתִגְלוֹף עֲלוֹהִי כְּתַב

רש"י

בבדי הארון עג): (לג) רמני. עגולים וחלולים היו כמין רמונים העשויים כביצת תרנגולת עד): ופעמני זהב. זגין עם ענבלין שבתוכם: בתוכם סביב. ביניהם סביב בין שני רמונים פעמון אחד דבוק ותלוי בשולי המעיל עה): (לד) פעמן זהב ורמון פעמון זהב ורמון. פעמון זהב ורמון אצלו: (לה) ולא ימות. מכלל לאו אתה שומע הן אם יהיו לו לא יתחייב מיתה הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים עו): (לו) ציץ. כמין טס של זהב היה רוחב ב' אצבעות מקיף על

אבן עזרא

ארמית (רים): לג רמני. צורת רמונים, ולא הזכיר הכתוב כמה הם (רכ): ופעמני זהב. מהמעם ידועים, והגאון נוסף (רכא): לה ונשמע קולו. קול המעיל (רכב) [כט] וי"א כי כאשר ישרת באלה הבגדים, ישמע השם קולו למלאות תפלתו בבואו אל הקדש (רכג): לו ועשית ציץ. תרגמה הגאון עצאבה, והיא נתונה על המצנפת (רכד) ואיננה כדמות כתר, כי הוא על המצח לבדו (רכה), כי על דרך הפשט אין המגבעות כדמות מצנפת (רכו) כי המגבעות כדמות אלה שישימו הזכרים באלה הארצות על הראש שיכסו הראש והם גבוהים (רכז) והמצנפת היא בגד דק ארוך צנוף סביב הראש לבדו (רכח) מעט תדמה לה המצנפת שיש בראש הנשים באלה המקומות, כי בארץ ישמעאל ובספרד ואפריקא ומצרים, ובבל ובאגדד, המצנפת היא על הראש מן הזכרים הנכבדים, ולא על ראש אשה, והשרים הגדולים עושים ציץ זהב על המצנפת על מקום

קרני אור

לומר שהיו בתוכם ממש וכן הוא דעת הרמב"ן: [כט] עין הלואר ואמר, והיה פי ראשו בתוכו שיהא פתיחת בית הצואר באמצעיתו ולא מן הצד: (ריט) „כפוס שירין",

יהל אור

פי' כספת השריון וכן תיוב"ע „כפוס לשיריא" פי' שיהיה כל הגרון הגור סביב, כעין שהוא תגור בפי השריון: (רכ) ומפורש כג' (זבחים פח ב) שהיו שבעים ושנים זגין ושבעים ושנים ענבלין: (רכא) פי' ידועים מהטעם ממה שנקראים בשם זה, והוא מלשון הולם פעם (ישעי' מא ז) לשון קשקוש, ונקרא הזוג כן, לפי שהוא מתקשקשת ומתכתת בענבל שבתוכו, מענין ותפעם רוחו (ברא' מא ח), ושרשו פעם והגו"ן נוסף: (רכב) ע"כ בא בלשון יחיד: (רכג) עיין ברשב"ם וברמב"ן וברדי"א שנתנו טעמים אחרים ע"ז: (רכד) על שפת המצנפת: (רכה) הצין נתון על המצח לבדו: (רכו) המצנפת היתה של כה"ג, ובניו ושאר הכהנים היו לובשים מגבעות ולא היו שוים: (רכז) כמו כובע: (רכח) ואמרו ז"ל שהמצנפת ארכה שש עשרה אמה, והרי היא כמין נגיף שצונף בו את ראשו, מגלגל ומהדר סביב ראשו כפל על כפל, והיה המצנפת

מקו"ב רש"י: עג) עיין יומא עב א: עד) וכזבחים פח ב, כמין רמונים שלא נפתחו עיבן, ופי' רש"י ז"ל, דרך רמונים כשהוזין באילן אחר גמר בישולן מתפתחין מאליהן כדרך שעושין קליפי אגוזים הח-לוטות: עה) וכן פי' הרשב"ם, בתוכם בין רמון לרמון ולא בתוך הרמון, וכן ת"א, ודעת הרמב"ן ז"ל שהיו הפעמונים נתונים בתוך הרמונים ומקשקשים בתוכו ופ"ז כתב בתוס"ע וקלא מבמע כן ממה שבעביה למטה לא כה כפל, ויתנו את הפעמונים בתוך הרמונים וגו' שמדייק לומר שהיו בתוכם ממש, וכ"ה בספ"ז, וכתב שם שזה גם גדול היה שהפעמון היה של זהב, והרמון של תכלת וארגמן ותולעת שני, והיה מקיש וקולו נשמע כאלו היה כולו של זהב: עו) עיין סנהד' פג ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְפָרַשׁ קֻדְשָׁא לַייָ: לז וְתְשַׁוֵּי יָתֵהּ עַל חוּטָא דִתְכְלְתָּא וִיהֵי עַל מִצְנֶפְתָּא לָקֳבֵל אַפֵּי

טָה֑וֹר וּפִתַּחְתָּ֤ עָלָיו֙ פִּתּוּחֵ֣י חֹתָ֔ם קֹ֖דֶשׁ לַיהוָֽה: לז וְשַׂמְתָּ֤ אֹתוֹ֙ עַל־פְּתִ֣יל תְּכֵ֔לֶת וְהָיָ֖ה עַל־הַמִּצְנָ֑פֶת

רש"י

המצח מאוזן לאוזן עז): (לז) על פתיל תכלת. ובמקום אחר הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת עח) ועוד כתיב כאן והיה על המצנפת ולמטה הוא אומר והיה על מצח אהרן עט). ובשחיטת קדשים שנינו פ) שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפלין למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה להכנס בה כל הראש עד המצח והציץ מלמטה והפתילים היו בנקבים פא) ותלויין בו בשני ראשים ובאמצעו פב) ששה בג' מקומות הללו פתיל מלמעלה א' מבחוץ פג) ואחד מבפנים כנגדו וקושר ראשי הפתילים מאחורי העורף שלשתן ונמצאו בין אורך הטס ופתילי ראשיו מקיפין את הקדקד ופתיל האמצעי

אבן עזרא

המצח, וכבר הזכרתי לך, כי מנהג א"י ותכשיטיהם אינו כמנהג אלה המקומות, והוצרך רבינו שלמה (רכט) לתקן המקראות בשלש פתילות תכלת (רל) ועל דרך הפשט אין צורך רק לפתיל אחד (רלא) שיעמוד הציץ על פני המצנפת שהיא על המצח (רלב): (פיה"ק. ועשית ציץ, מגזרת בציצת ראשי (יחז' ח ג) (רלג), ופתיל תכלת, וכל חוט תכלת, כמו בציצית תכלת (רלד)): וטעם לז ושמת אותו על פתיל תכלת. עם פתיל תכלת (רלה), שהיה הציץ קשור משני צדדין (רלו), ואין ספק כי פני המצנפת הוא על מקום המצח (רלז) לא על הראש, ובמקום אחר כתוב ויתנו עליו פתיל תכלת (למטה לט לא) לתת על המצנפת מקום המצח (רלח) ואל תתמה על מלת על (רלט) כי כמוהו ויבואו האנשים על הנשים (למטה לה כב) (רמ) על לחם הבכורים תנופה לפני ה' (ויקרא כג, כ) (רמא) על שני כבשים (שם שם) (רמב) את החלב על החזה (שם ז, ל) (רמג) ורבים כמה, והנה לא תמצא לעולם (רמד), כי המצנפת היתה רק לאהרן לבדו, והמגבעות לבניו (רמה), וי"א כי מגבעות מגזרת גבעות (ברא' מט, כו) (רמו) כי המצנפת עוטרת הראש ועוטה אותו (רמז), וכן כתוב צנוף יצנפך צנפה (ישעי' כב, יח) (רמח) ועוטך עטה (שם שם יז) (רמט), והיודע דרך צנוף המצנפת, ידע פי', לא זאת השפלה הַגְבֵּהַ, וְהַגָּבֹהַּ השפיל (יחז' כא לא) (רנ), כי אומנות

יהל אור

המצנפת מבגד פשתים דקה זכה ולבנה: (רכט) הוא רש"י ז"ל: (רל) לדעת רש"י ז"ל היו שלשה פתילים בבתי הקבועות ובאמצע, כל פתיל הי' מלמט' ולמעלה ושלשתם היו נקשרים באחורי הראש, ובאמצעי היה נתון על המצנפת עיין מקו"ב רש"י אות פה: רלא) וכן פי' הרמב"ן, שהיה רק הוא אחד וקשור על המצנפת, והיה הציץ נקוב בשתי קצותיו, ופתיל תכלת למטה ממנו מנקב לנקב כדי שיהיה נקשר בפתיל כנגד העורף: (רלב) ומקום הציץ במצח אל מול פני המצנפת: (רלג) כי הפאות התלויות בראש כליות בבגד, ויכול להיות שדעתו מפני הפתיל התלוי בו: (רלד) שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, לפיכך הם תכלת כולם: (רלה) עיין רש"י ז"ל שזה הכריחו לפרש כי היו שלשה פתילים, והח' ז"ל יפרש "על" פירושו כמו "עם": (רלו) עיין אות רלא: (רלז) מה שכתוב והיה על המצנפת, אל מול פני המצנפת יהיה, שפני המצנפת הוא נגד עליון הראש, ויעמוד למולו, וכנגדו המצח, ועל המצח הציץ נתון: (רלח) וכן פי' הרמב"ן ז"ל, וכן אמר ויתנו עליו פתיל תכלת לתת על המצנפת מלמעלה (למטה לט לא) כי שם יתנו בקשר, וכן וישם על המצנפת אל מול פניו את ציץ הזהב (ויקרא ח ט) ששם בקשירתו על המצנפת ואל מול פניו ציץ הזהב, והנה הנתינה בכל הכתובים על המצנפת כי היא הקשירה אבל מקום הציץ אל מול פני המצנפת במצח: (רלט) ר"ל מה שכתוב על פתיל תכלת שמשמעו שיקשור אותו על הפתיל: (רמ) שפי' עם הנשים: (רמא) שפי' עם לחם הבכורים: (רמב) שפי' עם שני כבשים: (רמג) פי' שיביא החלב עם החזה: (רמד) הב"י גורס לעולם ופי' לא תמצא לעולם, ר"ל המצנפת: (רמה) והלוקים היו, ורש"י ז"ל פי' כי מגבעות היא מצנפת: (רמו) מגזרת הר וגבעה, כי הם דומים כגבע וראש ההר, וכן יאמר בפי' הקלר, גם הגבעות נקראו כן בעבור רומם וגבהותם: (רמז) המצנפת היא יריעה דקה מסבבת הראש ועוטה אותו: (רמח) ופי' הח' ז"ל שם מגזרת מצנפת: (רמט) כמו שאחד עוטה הבגד: (רנ) ר"ל שם ביחז' כא

מקו"ב רש"י: עז) שבת כג ב, סוכה ה א, פס"ז: עח) למטה לט לא: עט) פ' לח: פ) זבחים יט א וכ': פא) וכ"י רמב"ן "ותלוין בו בשני ראשיו": פב) וכ"י שם "ובאמצעיתו": פג) וכ"י שם "מלמעלה כמוך":

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶל־מוּל פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃
לח וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא
אַהֲרֹן אֶת־עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר
יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת

אונקלוס

מִצְנֶפְתָּא יְהֵי׃ לח וִיהֵי עַל
בֵּית עֵינוֹהִי דְאַהֲרֹן וְיִטּוֹל
אַהֲרֹן יָת עֲוָיַת קוּדְשַׁיָּא
דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְכָל מַתְּנַת קוּדְשֵׁיהוֹן
וִיהֵי עַל בֵּית עֵינוֹהִי

אבן עזרא

היא, והנה כתוב ושמת המצנפת על ראשו, ונתת את נזר הקדש על המצנפת (למטה כט ו) והנה הציץ נקרא נזר, וכמוהו ועליו יציץ נזרו (תה' קלב יח) (רנא) אולי הכל מגזרת ציץ דבר נראה, וככה מציץ מן החרכים (ש"ה ב ט) (רנב), ודע כי בשנים הנקבים שהם במוח על המצח, שם יתחבר כח החמש הרגשות, ושם כח הדמות ושם תחל המחשבה (רנג) [ל] ע"כ כתוב על הציץ לשאת את עון הקדשים (רנד) אולי לא היתה מחשבת המקדשים כהוגן (רנה) ואמר הכתוב על כתנת אהרן בתחלה וכתונת תשבץ (למעלה פ' ד) (רנו) שהיא משובצת לבדה (רנז) [לא] ולא כן כתונת בניו, והתשבץ עשוי לכבוד אהרן, וככה אמר במעשה ויתן עליו הכתונת (ויקרא ח ז) הידוע, שהיא המשובצת (רנח), ועל בניו וילבישם כתנות (שם פ' יג), כמו ולבני אהרן תעשה כתנות (למטה פ' מ) (רנט), ורב סעדיה תרגם ושבצת תעיין (רס) [לב] והוא כדמות צורת המטבע מרובע עשוי בתוך העגול (רסא): ופי"ק. **לח ונשא אהרן**. יכפר (רסב), ועוד אפרשנו (רסג), וזה כתוב עליו קדש (רסד), והוא יכפר על עון הקדשים, והטעם על המחשבה שתחלתה על

רש"י

שברחשו (פד) קשור עם רחשי השנים (פה) והולך על פני רוחב הרחש מלמעלה נמלח עשוי (פו) כמין כובע ועל פתיל החמלעי הוח חומר והיה על המלנפת. והיה נותן הלין על רחשו כמין כובע על המלנפת. והפתיל החמלעי מחזיקו שחינו נופל (פז) והטס תלוי כנגד מלחו (פח) ונתקיימו כל המקרחות פתיל על הלין ולין על הפתיל ופתיל על המלנפת מלמעלה (פט): (לח) ונשא אהרן. לשון סליחה ואעפ"כ אינו זז ממשמעו אהרן נושא את המשא של עון נמלא מסולק העון מן הקדשים (צ): את עון הקדשים. לרלות על הדם ועל החלב שקרבו בטומאה כמו ששנינו אי זה עון הוא נושא אם עון פגול הרי כבר נאמר לא ירלה (צא) ואם עון נותר הרי

קרני אור

ויקרא טז ד ובבאורי שם: [ל] עיין ס' העקרים לד כב, ובקרני אור ברא' ג כד, הערה פא, ולמטה לח ג ובבאורי שם: [לא] תשבץ ומשבצת שניהם משרש "שבץ" שהוראתו עשות קמטים כבגד או כבתי הזהב ואולי קרוב להם גם שם "שבץ" (ש"ב א ט) שהמתעלף יעשו פניו קמטים: [לב] עיין יהל אור, והנה שם "עין" לו הוראות רבות בתנ"ך וגם בדרז"ל, ונאמר על הבטה כעין שכלית, יסובבנהו יבוננהו יצרנהו (דבר' לב י) ות"י "נטר יתהון, ועייני יתהון", וכן הורגל בלשון עברית חדשות לומר "עיין",

יהל אור

כא לא כתוב, כה אמר ד' הסיר המלנפת והרם העטרה, זאת לא זאת השפלה הגבה, והגבה השפל", וההשפלה וההגבהה הזאת היא ענין הגניפה, והמלנפת היתה ארוכה, והכה"ג נונף בה ראשו לנפה על גבי לנפה: (רנא) וכן פי' שם הא' ז"ל: (רנב) וכן פי' הרשב"ם: (רנג) וכן יאמר (למעלה ה כא), ודע כי המש הרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמלא", עיין ביאורי שם, וע"כ נתן הלין במלא בעבור נקבי ההרגש ששם המחשבה לרלות המקריב: (רנד) כמ"ש, ונשא אהרן את עון הקדשים (למטה פ' לח): (רנה) בעת שהקדישום: (רנו) וכן ושבלת הכתנת שם (למטה פ' לט): (רנז) והיא עשויה משבתן שחוטו כפול ששה, והיא משובלת, ר"ל שהיא עשויה בתים בתים: (רנח) הכתוב יאמר "הכתונת" בה"א הידיעה, והיא כתנת השבץ הידוע: (רנט) והכתנות היו פשוטים: (רס) עשיית המשבלת היא אומנות גדולה לכוון כאריגתה יופי הליור בבתים לבדנה, ולכן תרגם רבינו סעדיה כאון תעיין, שתעיין איך לעשותה ושתהיה במלאכת מחשבת על צורתה הידוע: (רסא) ועשויה עינים עינים מעשה רקמה כדמות צורת המטבע: (רסב) וכן פי' הרשב"ם: (רסג) למטה לד ו: (רסד) פי' על הלין

מקו"ב רש"י: פד) ובכ"י שם "שבראשו": פה) ובכ"י שם "עם שני ראשי השנים": פו) ובכ"י שם "נמלאו עשוין": פז) ובכ"י שנ"ל הנוסח "והיה נותן את הלין על ראשו כמין כובע והפתיל האמצעי מחזיקו שאינו נופל":
פח) והנה תוכן דעת רש"י ז"ל דהלין הי' בו ב' נקבים אחד באמצעו ושנים בשני ראשיו, ותחב שם ג' פתילים וכפלן, וממילא נעשו ששה ונתן הלין על מצחו והחזיר הפתילים שבשני ראשיו לאחורי העורף, ופתיל האמצעי משך ע"ג ראשו וע"ג המלנפת עד העורף ושם קשר כל הפתילים יחד, ועל ידי זה החזיק הלין על מלחו: פט) ועיין ברמב"ן מה שטען ע"ז: צ) עיין בפי' הא' ז"ל למטה לד ו: צא) ויקרא ז, יח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃
לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃
מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃
מא וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן

אונקלוס

תְּדִירָא לְרַעֲוָא לְהוֹן קֳדָם יְיָ׃
לט וְתְרַמֵּץ כִּתּוּנָא בּוּצָא וְתַעְבֵּד מִצְנֶפְתָּא דְבוּצָא וְהֶמְיָנָא תַּעְבֵּד עוֹבַד צַיָּר׃
מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעְבֵּד כִּתּוּנִין וְתַעְבֵּד לְהוֹן הֶמְיָנִין וְכוֹבָעִין תַּעְבֵּד לְהוֹן לִיקָר וּלְתֻשְׁבְּחָן׃
מא וְתַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן יָת אַהֲרֹן אֲחוּךְ וְיָת בְּנוֹהִי

רש"י

נאמר לא יחשב ואין לומר שיכפר על עון הכהן שהקריב טמא שהרי עון הקדשים נאמר ולא עון המקריבים הא אינו מרצה אלא להכשיר הקרבן צב): והיה על מצחו תמיד. אי אפשר לומר שיהא על מצחו תמיד שהרי אינו עליו אלא בשעת העבודה אלא תמיד לרצות להם אפילו אינו על מצחו צג) שלא היה כהן גדול עובד באותה שעה צד) ולדברי האומר עודהו על מצחו מכפר ומרצה ואם לאו אינו מרצה צה) נדרש על מצחו תמיד מלמד שממשמש צו) בו בעודו על מצחו שלא יסיח דעתו ממנו צז): (לט) ושבצת. עשה אותם משבצות משבצות צח) וכולם משבצות של שש: (מ) ולבני אהרן תעשה כתנת. ארבעה בגדים הללו צט) ולא יותר כתונת ואבנט ומגבעות היא מצנפת. ומכנסים כתובים למטה בפרשה: (מא) והלבשת אותם את אהרן. אותם האמורין באהרן ק) חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ מצנפת ואבנט וציץ ומכנסים

אבן עזרא

המצח (רסה): וטעם והיה על מצחו תמיד. בבאו אל הקדש (רסו): לט ושבצת הכתונת שש. י"א ששם זהב (רסז) ולא אמרו אמת, רק היא כתונת משבצת מעצמה (רסח): ואבנט תעשה. מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש (רסט) [לג]: מ תעשה כתנת. ארבע (רע) וכן אבנטים (רעא) והם כדמות האבנט הנזכר לפי הדעת (רעב) ואין שם ראיה (רעג): ומגבעות. גם הם ידועות (רעד), גם הגבעות נקראו כן בעבור רומם וגבהותם (רעה): מא והלבשת אתם את אהרן אחיך. מלת אתם כוללת הכתונת המשובצת, והמצנפת, והאבנט, שהם בגדי אהרן, גם כוללת הכתונות

יהל אור

האין כתוב קדם: (רסה) דעת הח' ז"ל בזה הפסוק שנשיאת הציץ יועיל לרצון אל המקריב לא לרצון אל הקרבן עצמו, ועיין ספרא ויקרא ובהתוה"מ סי' לב שם: (רסו) וכן פי' הח' ז"ל (למעלה כז כ), והנה בכל פעם שיבוא אל הקדש לעבוד עבודה יהיה הציץ על מצחו: (רסז) שהיה מעורב בשש גם זהב: (רסח) מעצם השש לבד: (רסט) כמש"כ למטה לט כט: (רע) לארבע בניו: (רעא) ארבע: (רעב) כדמות אבנט של כה"ג שהיה של כלאים, כי היה רקום עם צמר: (רעג) ויש מחלוקת באבנט של כהן הדיוט (יומא יב ב) שרבי אומר של כלאים ור"א בר"ש אומר של בוץ, וידוע שהלכה כרבי מחבירו, ולכן לא היה כהן הדיוט יכול להגור בו אלא בשעת העבודה, אבל הכה"ג היה חוגר אותו הן בשעת העבודה והן שלא בשעת העבודה: (רעד) הם כובעים גבוהים, וקראו מגבעות לפי שהיו כמו גבעות והגיא ביניהם, וחובשים אותם בפתיל תחת הגרון: (רעה) וכן פי' למעלה בפי' הארוך:

קרני אור

של סבטה שכלית כאיזה ציון של מראה מקום, ולכן תרגם רס"ג, תעיין, כעין שכלית איך לעשותה: [לג] ונקראת אבנט, מפני שלובשין אותו על הבטן, והאל"ף ע"ד לשון ארמי בתלמוד שאורלתא "עלי" ובנט, הפוך מן בטן (הואיל משה):

מקו"ב רש"י: צב) עיין יומא ז א, וכ': צג) יומא שם: צד) והוא דעת ר' שמעון שם: צה) והוא דעת ר' יהודה שם: צו) וכצ"ל "שימשמש בו": צז) שבת יב א: צח) פי' עשה באריגתה משבצות משבצות: צט) פי' מכאן בגדים אשר לאהרן תעשה ד' לבניו: ק) פי' אותם הרמוים לאהרן ילבש אהרן והיו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ
אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ
אֹתָם וְכִהֲנוּ־לִי: מב וְעֲשֵׂה לָהֶם
מִכְנְסֵי־בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה
מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ: מג וְהָיוּ
עַל־אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־
הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־

עִמֵּהּ וּתְרַבֵּי יָתְהוֹן וּתְקָרֵב יָת קֻרְבָּנְהוֹן וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִישַׁמְּשׁוּן קֳדָמָי: מב וְעֲבֵד לְהוֹן מִכְנְסִין דְּבוּץ לְכַסָּאָה בְּשַׂר עֶרְיְתָא מֵחַרְצַן וְעַד יַרְכַּן יְהוֹן: מג וִיהוֹן עַל אַהֲרֹן וְעַל בְּנוֹהִי בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אוֹ בְּמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא וְלָא יְקַבְּלוּן חוֹבָא וִימוּתוּן

אבן עזרא

שאינם משובצות, והאבנטים, והמגבעות, שהם בגדי בניו (רעו): וקדשת. בדבור, כמו טמא יטמאנו (ויקרא יג מד) (רעז): (פיה״ק. ומשחת אותם. בשמן משחת קדש (רעח): ומלאת את ידם. אמר הגאון פירושו חיובם (רעט) וכן ומלאו את יָדָו (יחז׳ מג כו) על המזבח (רפ), והקרוב אלי שפירושו על המעשת (רפא), הלא תראה כי בימי המלואים לסד הכהן המעשת להרגיל ידו בעבודה (רפב) או תהית שלמה במעשיה ולא חסרה (רפג) ויד יחזקאל (רפד) פירשתיו במקומו (רפה), וכן טעם מלאו ידכם היום (שמות לב כט) שתעשו דבר שלם לשלוח יד להרוג (רפו): מב ומכנסי הבד. יהיו קצרים שלא יכשל בהם (רפז): (פיה״ק. מכנסי בד. חמשה (רפח)): מג בבאם. להקטיר או להעלות הנרות (רפט):

רש״י

הכתובים למטה בכולם [קא]: ואת בניו אתו. אותם הכתובים בהם [קב]: ומשחת אותם. את אהרן ואת בניו בשמן המשחה [קג]: ומלאת את ידם. כל מילוי ידים לשון חנוך כשהוא נכנס לדבר להיות מוחזק בו מאותו יום והלאה ובלשון לע״ז כשממנין אדם על פקידת דבר נותן השליט בידו בית יד של עור שקורין גוואנ״טו ועל ידו הוא מחזיקו בדבר וקורין לאותו מסירה וויי״סטיר והוא מלוי ידים [קד]: (מב) ועשה להם. לאהרן ולבניו: מכנסי בד. הרי ח׳ בגדים לכהן גדול וארבעה לכהן הדיוט: (מג) והיו על אהרן. כל הבגדים האלה על אהרן הראויין לו: ועל בניו. האמורין בהם: בבואם אל אהל מועד. להיכל וכן למשכן [קה]: ומתו. הא למדת

יהל אור

(רעו) והיו שמונה בגדים לכה״ג וארבעה לכהן הדיוט: (רעז) ושם נ״כ בדבור שיאמר לו טמא אתה, וכן וקדשת אותם צריך לומר להם קדושים אתם: (רעח) ר״ל שימשח את אהרן ואת בניו בשמן משחת קדש לא הבגדים וכן כתוב (שמות כט ז): (רעט) וכן הביא הח׳ ז״ל (שמות כח ח) בשם הגאון „יד׳ חיובו״ ופי׳ שתטלים ותמלא את חיובם המוטל עליהם: (רפ) וכן פי׳ הרד״ק שם ומלאו ידיו הבנוי למזבח, ופי׳ כתרגומו ויקריבון קורבניה, וכזה הענין תרגם אונקלוס ומלאת יד „ד׳ אהרן ויד בניו, והדומים לו: (רפא) וכפי׳ רש״י ז״ל לשון חינוך הוא: (רפב) כמו שמפורש בפ׳ צו: (רפג) וזה הוא מלוי יד: (רפד) מה שכתוב שם „ומלאו ידיו״: (רפה) לא נמצא אצלינו פירושו על יחזקאל: (רפו) אף בבנו ובאחיו: (רפז) ואמר הכתוב ממתנים ועד ירכים, פי׳ ממתנים למעלה מן הטבור קרוב מן הלב עד סוף הירך שהוא הארכובה, ולא היו כדרך המכנסים שלנו, כי אלו צרים כלבישתן וארוכים, ושל כהנים היו רחבים וקצרים, ולא היה להם אבנט למכנסים אלא שנצים לבד, (הם קמסים וביניהם חריצים) שלא היה קושר ומתיר, אלא כשמכניסן עליו מיד עומדין עליו, ועיין נדה יג ע״ב: (רפח) לאהרן ולבניו, כי היו המכנסים שוים בהם, ואין שום הבדל ביניהם: (רפט) וכן צריך לאמר שפנים אז היו עליהם כל הבגדים האלה:
כתל

מקו״ב רש״י: קא) עיין שם אפרים מה שכתב בזה: קב) אותם הראוים לבניו ילבשו שם: קג) ואותם קאי על אהרן ובניו לא על הבגדים: קד) עיין פי׳ רש״י שופ׳ יז ה׳ והרמב״ן בפירושו עיי״ש: קה) ולאפוקי שאהל מועד מורה על המשכן לבד, שהיכל יצא מקדי דמשכן (נת״י):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ
וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו: ס רביעי כט א וְזֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ
אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח פַּר אֶחָד בֶּן
בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם: ב וְלֶחֶם
מַצּוֹת וְחַלֹּת מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן

אונקלוס

קְיָם עָלַם לֵהּ וְלִבְנוֹהִי
בָּתְרוֹהִי: א וְדֵין פִּתְגָמָא
דִּי תַעְבֵּד לְהוֹן לְקַדָּשָׁא
יָתְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי סַב
תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי וְדִכְרִין
תְּרֵין שַׁלְמִין: ב וּלְחֵם
פַּטִּיר וּגְרִיצָן פַּטִּירָן
דְּפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין
פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח
סֻלְתָּא חִטִּין תַּעְבֵּד

רש"י

שהמשמש מחוסר בגדים במיתה קו): חקת עולם לו. כל מקום שנאמר חקת עולם הוא גזירה מיד ולדורות לעכב בו קז): (א) לקח. כמו קח ושתי גזרות הן א) אחת של קיחה ואחת של לקיחה ולהן פתרון א' ב): פר אחד. לכפר על מעשה העגל שהוא פר ג): (ב) ולחם מצות וחלת מצת ורקיקי מצות. הרי אלו ג' מינין רבוכה וחלות ורקיקין. לחם מלות היא הקרויה למטה בענין חלת לחם שמן ד) על שם שנותן שמן ברבוכה כנגד החלות והרקיקין ה) וכל המינין באים עשר עשר חלות ו): בלולת בשמן. כשהן קמח יולק בהן שמן

אבן עזרא

א וזה, אשר תעשה להם. לאהרן ולבניו (א), אין הפרש בין קח או לקח (ב) כמו צק לעם ויאכלו (מ"ב ד מא) (ג), וגם יָצֹק בו מים (יחז' כד ג) (ד), בעבור שהזכיר עם פר בן בקר (ה) יורה כי איננו גדול (ו) וככה בני יונה (ויקרא ה ז) (ז) שעיר עזים (שם ד כג) (ח), והאיל גדול מהכבש (ט), והעד הנסך שהוא שלישית ההין, ולכבש רביעיתו (י): (פיה"ק. לקח פר אחד. הנה זה בא כמו השלם (יא): תמימים. שב אל השלשה לפר ולאילים (יב) שלא יהיה בהם מום): ב ולחם חלות. עבות (יג) והעד רקיקי מצות (יד), והזכיר בשמן (טו) הוא שמן זית כמשפט (טז): וסלת סלת. בלשון ערבי הָא סמי"ד, שהוסר הפסולת מהחטה, ובארץ ישמעאל עושין כן, ואין לחם נכבד ממנו, ורבים פירשו שנזרת סלית כל שונים מחוקיך (תהי' קיט קיח). סלה כל אבירי ד' (איכה א טו) (יז) [א] ואמר כמוהו חטים מכולת לביתך (מ"א ה כה) (יח) ויש אומרים

יהל אור

(א) החל לפרש מה שאמר, ומלאת את ידם וקדשת אותם (למעלה כח מא) והתחיל מלמדן האיך יהיו אוכלין בקדשים, והאיך יהיו אוכלין בטהרות, ובמה יכינס להלביש את הבגדים: (ב) כי שניהם משרש "לקח" ולפעמים חסרו פ"א הפעל וזה ע"ד החסרים: (ג) ושרשו יצק: (ד) הוא שלם בשרשו: (ה) כאמרו פר אחד בן בקר: (ו) פר בן בקר הוא הרך בשנים, והוא בן שתי שנים, וזה מלת בן על הצעירות: (ז) מלת בני מציין על הצעירים: (ח) על הגדול יאמר שעיר, ועל הקטן שעיר עזים: (ט) איל

קרני אור

[א] וכן פי' ר"י ן' גנאח, כי סלת היא שם לכל הנטחן בגסות, כבתישת הפולים, והקמח הגס, ונגזר משרש, סלה כל אבירי ד' (איכה א טו), וכן כתב ר"ש ן' פרחון בשם י"א, כי קיצב הוא ללשון סלית כל שוגים מחקיך (תה' קיט קיח) וכן הוא דעת הרד"ק שרש סלת, שכתב הוא הקמח בטחון טחינה גסה, ולהיותו מהמתבנה, נפה שהיא מוליאה את הקמח, וקולעת את הסלת (אבות פ"ה מ' טו), וכן פי' הרע"ב שם כי הסלת הגס הוא החשוב שבקמח, וכן לרש"ס, נקרא הקמח המזוכך והנקי יותר "סלת" כתוס' סתי"ו, והוא מלשון פסק מרוכה שלריך לפסקות בו בכדי שיהא קב ונקי והיא ג"כ ענין סלה להורות

נקרא משנכנס בשנה השנית אחד ושלשים יום: (י) כמ"ש (במד' כח יד): (יא) כא שלם כי שרשו "לקח": (יב) ולשני אילים: (יג) ר"ל ולחם מצות, וחלות מצות, שניהם יהיו עבות: (יד) הכתוב אח"ז שהם דקים: (טו) בלולות בשמן, משוחים בשמן, בפתח הבי"ת, וענינו כמו בהשמן הידוע: (טז) הנזכר למעלה (כז כ) אך למנחות כשר גם "השמן השני": (יז) מענין רמיסה וכתישה ועיין "קרני אור: (יח) ויבא ראיה שאין התי"ו מסלת שרש, ומכולת כמו מאכל, ומשפט המלה מאכולת, ונבלעת האל"ף בדגש, אף כאן סלת על משקל

מקורי ובאורי רש"י: קו) עיין אות עו: קז) עיין מנחות יט א: א) פי' ב' שרשים הן: ב) עיין ברא"ם מה שביאר מזה: ג) בספרא שמיני, מכילתא דמלואים: ד) הרבוכה, לחם חלוט ברותחין כל צרכו, ואפוי מעט ואחר אפייתי מטגן במחבת: ה) היה עושה השלשה מלות כחצי לוג שמן, הרביעית לוג לרבוכה, ורביעית הלוג השנית לחלות ולרקיקין, והבדל שבין החלות והרקיקין שהחלות בלולות בשמן כמודן סלת והרקיקין מושחן בשמן אחר אפייתן: ו) פי' עשר מכל מין ומין, עשר מאפה תנור, ועשר רקיקים, ועשר מורבכת:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת
חִטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ג וְנָתַתָּ אוֹתָם
עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם בַּסָּל
וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם׃ ד וְאֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃
ה וְלָקַחְתָּ אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ
אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל
הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן
וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ ו וְשַׂמְתָּ
הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר

אונקלוס

יָתְהוֹן׃ ג וְתִתֵּן יָתְהוֹן
עַל סַלָּא חַד וּתְקָרֵב
יָתְהוֹן בְּסַלָּא וְיָת תּוֹרָא
וְיָת תְּרֵין דִּכְרִין׃ ד וְיָת
אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵב
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי
יָתְהוֹן בְּמַיָּא׃ ה וְתִסַּב
יָת לְבוּשַׁיָּא וְתַלְבֵּשׁ יָת
אַהֲרֹן יָת כִּתּוּנָא וְיָת
מְעִיל אֵפוֹדָא וְיָת אֵפוֹדָא
וְיָת חוּשְׁנָא וְתַתְקֵן לֵהּ
בְּהִמְיַן אֵפוֹדָא׃ ו וּתְשַׁוֵּי
מִצְנֶפְתָּא עַל רֵישֵׁהּ וְתִתֵּן
יָת כְּלִילָא דְקוּדְשָׁא עַל

אבן עזרא

שהוננות (יט) [ב]: (פיה"ק. **ולחם, מצות בלולות בשמן.** שני עשרונים החלה, וי"א כי לחם מצות עגול, והחלה מרובעת (כ): **ורקיקי.** פי' כמשמעו (כא) כי החלה עבה (כב): **סלת.** התי"ו לשון נקבה, כי כן כתוב ואפית אותה (ויקרא כד) (כג) וי"א שסלת מגזרת מסילה (כד) מדרך רחוקה: **ג והקרבת אותם.** והם בסל כמשפטן להיותם שם (כה) אל פתח אהל מועד (כו) [ג] וככה הפר והאילים (כז): (פיה"ק. **ד ורחצת אתם.** טעמו וכבר רחצת אותם במים (כח) וכבר הראיתיך רבים כזה, ואחר והלבשת את אהרן (כט)): **ה ולקחת.** נקרא החשן מלבוש (ל) כי הוא מכסה המקום נגד הלב (לא): **ו ושמת.** גם איננו רחוק שישים המצנפת באחרונה (לב), והזכיר

רש"י

ובוללן ז): **משחים בשמן.** אחר אפייתן מושחן כמין כ"ף יונית שהיא עשויה כנו"ן שלנו ח): **(ג) והקרבת אותם.** אל חצר המשכן ביום הקמתו ט): **(ד) ורחצת.** זו טבילת כל הגוף י): **(ה) ואפדת.** קשט ותקן החגורה והסינר סביבותיו: **(ו) נזר**

קרני אור

הדריכה המרובה, כמו סלה כל אבירי (איכה א', טו) סלית כל שוגים (תה' קיט קיח): [ב] וי"מ הספך, כי סלת היא היותר דק שבקמח והושאל לבחירה המסולה מן המסולאים שבהם (ספרי דברים פ' כא) וכן לאדם המסולה די (ירושלמי יומא פ"א ה"א): [ג] אהל מועד, ר"ל מכות אהל מועד, והיא העזרה כולה, ר"ל חצר אהל מועד, מפני שמשם יכנסו להיכל, ומהיכל לפני ולפנים,

יהל אור

משקל מכולת: (יט) קמח סולת מודק היטיב באבני הרחיים, והיא היותר דק שבקמח: (כ) כי המלה עגולה וכן תיוב"ע (למטה פי' כג) „ועגול דלחים", והחלה מרובעת: (כא) עניינו הדלות והריקות: (כב) וכן הלחם: (כג) וכן כתב רי"ף ג' נאות „והראיה על היותו נקבה, אמרו סולת בלולה בשמן (ויקרא ב ה) וג"כ ולקחת סולת ואפית אותה (ויקרא כד ה) ולעפ"י שאמר, בלול (שמות כט מ) ג"כ בל"ז: (כד) עיין אות יז: (כה) כי הם בסל, כמ"ש ונתת אותם אל סל, שפי' בסל: (כו) כי שם מזבח העולה, והרשב"ם פי' תכילתם לעזרה: (כז) וכן פי' הרמב"ן, וטעמו והקרבת את הלחם בסל, והפר והאילים, ואהרן ובניו יקריב הכל אל פתח אהל מועד: (כח) כי לא יקריבם קודם שירחצו במים, מפני שהזיכוך קודם לקישוט: (כט) אחר הרחיצה: (ל) כי הוא נחשב בין הבגדים: (לא) כי שם מקומו: (לב) אחר לבישת כל הבגדים ולמעלה (כח ד) פי' שהמצנפת היה קודם אחרי לבישת הכתנת: למעלה

בקו"ב רש"י: ז) לכן יאמר בלולות ועיין מנחות עה א: ח) כמו נון כפופה שלנו, עיין מנחות שם ועיין בנתה"ש מה שהאריך בזה: ט) ולא קודם ויום הקמת המשכן היה בכ"ח ניסן: י) וכן תיוב"ע, ופי' הכת"ב שע"ן יורה פתחות הכי"ת במים כמים הידועים לטעורם שכל הגוף עולה בהן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִצְנֶפְתָּא: ז וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וּתְרִיק עַל רֵישֵׁהּ וּתְרַבֵּי יָתֵהּ: ח וְיָת בְּנוֹהִי תְּקָרֵב וְתַלְבֵּשִׁנּוּן כִּתּוּנִין: ט וְתֵזָרֵז יָתְהוֹן הֶמְיָנִין אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי וְתַתְקֵן לְהוֹן כּוֹבָעִין וּתְהֵי לְהוֹן כְּהֻנְּתָא לִקְיָם עָלָם וּתְקָרֵב קֻרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וְקֻרְבָּנָא דִבְנוֹהִי:

הַקֹּדֶשׁ עַל־הַמִּצְנָפֶת: ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ: ח וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת: ט וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ

רש"י

הקדש. זה הציץ: על המצנפת. כמו שפירשתי למעלה על ידי הפתיל האמצעי ושני פתילין שבראשו הקשורין שלשתן מאחורי העורף הוא נותנו על המצנפת כמין כובע יא): (ז) ומשחת אותו. אף משיחה זו כמין כ"י נותן שמן על ראשו ובין ריסי עיניו ומחברן באצבעו יב): (ט) והיתה להם. מלוי ידים זה לכהונת עולם:

אבן עזרא

בתחלת הפרשה המצנפת לפני האבנט (לג) כי היא נכבדת ממנו (לד): ז על ראשו. על ראש אהרן לבדו, כי הוא הכהן המשיח (לה) והנה זה היה לפני שומו המצנפת על ראשו (לו) [ד], כי על הראש יצוק לבדו (לז) יכתוב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן (תה' קלג ב) (לח) [ה]: ח ואת בניו תקריב. אל פתח אהל מועד (לט): (פיה"ק. אל פתח אהל מועד. כאשר הקרבת את אביהם אחר שרחצתם במים (מ) והכתוב אחז דרך קצרה (מא)):

ט וחגרת אתם אבנט. כולל אבנט אהרן ובניו (מב) וכן המכנסים (מג) [ו] ואחר שהזכיר אותם, הוסיף לבאר אהרן ובניו, כמו ותפתח ותראהו את הילד (למעלה ב ו) (מד): ומלת וחבשת. כמו לא אהיה חובש (ישעי' ג ז) (מה): ומלאת. דעת המתרגם ארמית כמו ומלאו ידו (יחז' מג כו) (מו) רק מה נעשה במלת מלאו ידכם היום (למטה לב כט) (מז) והגאון פי' יד חיוב (מח), ואחרים אמרו כי מלואים להיותם שלמים מלאים ורגילים (מט) והנה מה יעשו במלת ומלאו ידו (יחז' מג כו) (נ) [ז]: (פיה"ק. וחבשת. כגזרת ולא חבשו

יהל אור

(לג) למעלה כח ד, אעפ"י שהאבנט היה תחלה שחגר אותו על הכתנת: (לד) מפני שהמצנפת נכבדת ממנו, ע"כ הזכיר המצנפת קודם האבנט, וכאן כתב כסדר לבישתן: (לה) כמש"כ, והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו (ויקרא כא י): (לו) טרם הושם המצנפת על ראשו יוצק השמן בראשו: (לז) כי היציקה היתה רק על הראש: (לח) ופי' שם הא' ז"ל, הוא שמן המשחה וכו' על כן הוא נפתח, כי הוא שמן הידוע, כי הוא קדש, והנמשח בו קדוש: (לט) כמש"כ למעלה פ' ד: (מ) למעלה פ' ד: (מא) ואמר תקריב לבד: (מב) כי האבנט היה שוה בכולם, ולא הוזכר עם בגדי אהרן למעלה, והוצרך עתה לומר שיחגרו אבנט כבניו: (מג) אעפ"י שלא הזכירם: (מד) שבא הכנוי קודם הידיעה: (מה) שהוא ענין אסירה וקשירה, ונקרא המטל כן, לפי שחובש ואוסר העוברים על מצותיו, וכן מלת והבשת ענין קשירה, ולא סבוב כמו המצנפת: (מו) דעת המתרגם שטעמו הקרבה, כן ת"א "ותקרב קרבנא דאהרן, וקרבנא דבנוהי", ופי' שימלא ידיהם מן הקרבנות, וכן ביחז' מג כו, כתוב שבעת ימים יכפרו את המזבח, וטהרו אותו ומלאו ידו, ותרגם יונ"ע שם "ויקריבון קורבניה": (מז) כי שם פי' הריגה: (מח) עיין למעלה כח יהל אור אות רעט, פי' כן מדעת עצמו: (מט) ולמעלה כח מא, (נ) עיין למעלה

קרני אור

נקראה כל העזרה פתח אהל מועד (הדי"א): [ד] והרמב"ן ז"ל ישיג ע"ז, ודעתו שהיתה הנתינה סביב סביב, ואמצע הראש מגולה ועליו יצק השמן, והיתה שימת המצנפת קודם היציקה: [ה] ונראה שכן הוא דעת רש"י, שכתב שהיתה המשיחה בכל הראש, יהיה הדבר כדברי הראב"ע שלבשה מתחלה ואח"כ שם את המצנפת לדי"א: [ו] והטעם ע"ז כתב הרמב"ן, כי כל הבגדים היה משה מלביש אותם, כמו שצוה והלבשתם, אבל המכנסים שהם לכסות בשר ערוה היו הם לובשים אותם בצנעה, וכן פי' הרלב"ג, אין ספק שבכל לבשו תחלה המכנסים, אמנם לא נזכרם התורה זה להרחיק מהזכיר דבר ערוה: [ז] דברי

מקורי ובאורי רש"י: יא) עיין למעלה כח אות פח: יב) כ"ה כריתות ה ב, מנחות עה א ותוס' שם ד"ה כמין כ"י:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יד־אהרן ויד־בניו: י והקרבת
את־הפר לפני אהל מועד וסמך
אהרן ובניו את־ידיהם על־ראש
הפר: יא ושחטת את־הפר לפני
יהוה פתח אהל מועד: יב ולקחת
מדם הפר ונתתה על־קרנת
המזבח באצבעך ואת־כל־הדם
תשפך אל־יסוד המזבח: יג ולקחת
את־כל־החלב המכסה את־

אונקלוס

ותקרב ית תורא לקדם
משכן זמנא ויסמוך אהרן
ובנוהי ית ידיהון על
ריש תורא: יא ותכוס
ית תורא קדם יי לתרע
משכן זמנא: יב ותסב
מדמא דתורא ותתן על
קרנת מדבחא באצבעך
וית כל דמא תישוד
ליסודא דמדבחא:
יג ותסב ית כל תרבא
דחפי ית גווא וית חצרא
דעל כבדא וית תרתין
כלין וית תרבא די עליהן

אבן עזרא

(ישעי' א ו) (נח): **ומלאת יד אהרן**. בשבעת ימים (נכ)): **י והקרבת**. כבר הזכיר זה (נג) והנה הטעם כאשר תקריב את הפר, יסמוך אהרן ובניו עליו (נד), ויש אומרים, כי טעם וסמך אהרן לבדו, ואחר כן בניו, ועל האיל כתוב וסמכו אהרן ובניו (פ' טו) (נה) [ח] והנה הטעם כאשר היה (נו) שיסמכו יחדיו לא זה לפני זה (נז): **יא ושחטת את הפר**. משה שחטו (נח) [ט]: וטעם **לפני השם**. כי הארון היה באמצע המערבי, וכנגדו מזבח הקטרת, וכנגדו מזבח העולה (נט): (פיה"ק. **ושחטת את הפר**. משה שחטו והוא לקח, **מדמו** ולא כל דמו (ס), ונתן על קרנות המזבח, ואת כל הדם הנשאר ישפך אל יסודו והקטיר האמורים): **יב ישפוך**. הכהן השופך (סא): (פיה"ק. **ולקחת**. אחד מבני אהרן (סב): **מדם הפר** (סג), ועורו ופרשו, **ושרפו** כחוץ למחנה (סד)): **יג ולקחת**.

רש"י

ומלאת. על ידי הדברים האלה: **יד אהרן ויד בניו**. במילוי ופקודת הכהונה: (יא) **פתח אהל מועד**. בחצר המשכן שלפני הפתח יג): (יב) **על קרנת**. למעלה בקרנות ממש יד): **ואת כל הדם**. שירי הדם טו): **אל יסוד המזבח**. כמין בליטת בית קבול עשוי לו סביב לאחר שעלה אמה מן הארץ טז): (יג) **החלב המכסה**

קרני אור

הרב קצ"ס מאוד, הלא מלינו גורס אחת מבותף לכמס טורחות, וכן גזרת מלתו יוכל להורות על הקרבה ועל הריגה, וביחזקאל טורחתו הקרבה, וכפ' תבא הורחתו הריגה ומלס ממנו כונתו (א"ע): [ח] וכג' פלכי"ם (התוס"מ ויקרא סי' רין לו סי' קפד) הבדיל בין וסמך אהרן ובניו, ובין וסמכו אהרן ובניו ומלא לו סמך מדרז"ל פי"ס: [ט] בימי המלואים לא הורשה זר בשחיטה, וסיס

יהל אור

למעלה שם, שכתב שפי' זה ביחזקאל: (נא) שענינו קטירה: (נב) בשבעת ימי המלואים שהיה משה מחנכם ומלמדם: (נג) בפ' ג: (נד) ושב לפרש מה יעשו בפר, והתחיל בהקרבתו אל פתח אהל מועד שזכר למעלה כדרך הכתוב והסמיכה מקודם ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז: (נה) ויסתור הח' ז"ל זה וכן כתב בפי' הקצר שם, כי אין הפרש בין וסמכו אהרן ובניו, ובין וסמך אהרן ובניו, וכן כתב (ויקרא ח כב) ,אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו, ובין ויסמכו אהרן ובניו, כי מלקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו, ואח"כ בניו וסמכו כולם יחד": (נו) שכן היה: (נז) כי אין הפרש: (נח) וכדעת רז"ל (ספרא צו עה"פ וישחט, ח טו) כל ז' ימי המלואים היה משה משמש בכהונה גדולה, הוא היה שוחט, הוא היה זורק וכו': (נט) והנה השחיטה היתה בלפונו של מזבח כדין החטאת נגד פתח אהל מועד, אבל רחוק ממנו, כי היה הכיור בין אהל מועד ובין המזבח: (ס) ,מדמו ולא כל דמו" מקומו בפ' כ, והנמשך בכאן ,והוא לקח ונתן על קרנות המזבח" וכו': (סא) וכתוב תשפוך, ועיין כתב הכאי', לפי הנראה שהרב גירסתו ישפוך ולז"א הכהן השופך: (סב) וכתוב ,ולקחת", ואפשר לפרש דעתו שהלקיחה ע"י צווי אחד מבני אהרן: (סג) מדם הפר המשכו למעלה, ולקח אחד מבני אהרן מדם הפר וצ"ל באותיות קטנות: (סד) גם כאן מלת ושרפו צ"ל באותיות קטנות

מקו"ב רש"י: יג) לא בפתח ממש, אלא כנגד הפתח: יד) עיין זבחים נג א: טו) לפי שלא אפשר לפרש כל הדם ממש שהרי, כבר נתן ממנו על הקרנות אלא ר"ל שירי הדם: טז) עיין מדות פ"ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד
וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב
אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה׃
יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־
פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד
תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם
עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־
הָאַיִל וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־

אונקלוס

וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא׃ יד וְיָת
בִּסְרָא דְתוֹרָא וְיָת
מַשְׁכֵּהּ וְיָת אוּכְלֵיהּ
תּוֹקִיד בְּנוּרָא מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא חַטָּאתָא הוּא׃
טו וְיָת דִּכְרָא חַד תִּסַּב
וְיִסְמְכוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי
יָת יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ דִּכְרָא׃
טז וְתִכּוֹס יָת דִּכְרָא
וְתִסַּב יָת דְּמֵהּ וְתִזְרוֹק
עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר

רש"י

את הקרב. הוא הקרום שעל הכרס שקורין טי"לא יו): ואת היתרת. הוא טרפשא דכבדא שקורין איברי"ש יח): על הכבד. אף מן הכבד יטול עמה יט): (יד) תשרף באש. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו כ): (טז) וזרקת. בכלי. אוחז

אבן עזרא

אין לפר ולשעיר אליה (סה), וי"א כי נקראו כליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי (תהי פד ג) כי שם כח התאוה לבשל (סו): יד ואת בשר. כולל הראש והנתחים (סז) ופי' דרך סברא ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו (סח) [ז]: והקטיר. האמורים (סט): ומלת חטאת. בעבור שהיא קרבה לכפר החטאת נקראת כן (ע), וככה האשם (עא) על כן וחטאו את המזבח (יחז' מג כב) יסירו חטא מעליו (עב): (פיה"ק. ופעם חטאת. כפור חטאת אהרן ובניו (עג)): טו ואת, האחד. מהשנים איזה מהן שירצה (עד): (פיה"ק. וסמכו. אין הפרש בין וסמכו אהרן ובניו ובין, וסמך אהרן ובניו (למעלה פ' י ולמטה פ' יט) (עה)): טז ושחטת. וכו' על המזבח. לא על

יהל אור

קטנות, ופי' ועורו ופרשו ושרפו חוץ למחנה, או ג"ל ישרפו חוץ למחנה: (סה) לכן לא נזכר פה, וכן פי' רש"י ז"ל (למטה פ' כב): (סו) והשם „כלה" ענינו תאוה ותשוקה: (סז) הם לבד נכללו בבשר הפר, כי עורו ופרשו נזכרו לחוד: (סח) שירחצו הקרבים להוציא מהם הפרש, ויפרש את פרשו, הוא מקום הפרש, והם הבני מעים רחוצים: (סט) הם החלבים הנזכרים, ונקראו החלבים אמורים, שהם מורים ואדונים על כל האיברים ועולים ע"ג המזבח לחלק אדון העולם, והנה בכל חומשי הראב"ע מלת והקטיר באותיות מרובעות כאלו הוא מלה מהפסוק ואין בפסוק הזה מלת והקטיר, והמחבר ב"י רוצה לגרום במקום „והקטיר" „והקטרת", ובאמת צריך להיות מלת והקטיר באותיות קטנות, ובלי נקודת ההפסק בין ישרפוהו ובין ״ והקטיר, ופי' ירחצוהו ואח"כ ישרפוהו והקטיר האמורים: (ע) וכן פי' הרד"ק, ונקרא הקרבן שמביאין על החטא על שמו „חטאת". בעבור שהוא בא לכפר החטא: (עא) הקרבן שמביא על האשם יקרא אשם: (עב) פי' יסיר חטא האדם בעבודת המזבח: (עג) וכתב הרמב"ן מפני שהתאנף על אהרן להשמידו, והוא כלוי בנים, הוצרכו גם הם להתכפר בו: (עד) כי זה בא בכח ה"א הידיעה שהוא מוסב על האמור למעלה ואילים שנים (למעלה פ' א) ויכול ליקח איזה שירצה בלי הגרלה: (עה) עיין אות כה:

קרני אור

מפני הטוחה, ויתכן שפשט כן לבורות אותם דקדוקי הבחינות, כמו שהיה מוכל בימים ההלו וכן כתב הרלב"ג, והנה לא כיתה זאת הבחינה כברה בור כמו הענין בבחינת שאר הקדשים לעולם זה הענין וגדולתו: [ז] ודעת האפרשים יפרש

טקי"ב רש"י: יז) ולדעת הרמב"ן, כל מקום שנאמר החלב המכסה את הקרב, הוא הקרום הזה שעל הכרס, אבל כאשר יאמר כל החלב המכסה את הקרב ירמוז לשני חלבים אשר גם לחלב הקרום הזה ולחלב הנם אשר על הקרב ועיין רש"י חולין מט ב, ד"ה חלב: יח) ובויקרא ג ד, פי' רש"י ז"ל הוא דופן המסך, ובלשון ארמי חצרא דכבדא ורשב"ם פי' שמיותר וגדל על הכבד: יט) עיין ספרא שם שסובר שקול אם יטול מן הכבד על היותרת או מן היותרת על הכבד וגו' למדנו שיטול מן היותרת על הכבד: כ) לפי שיש חטאות נאכלין לכהנים אחר הקרבת אמוריהן, ויש חטאות נשרפות ושן חמש, חטאת כהן משיח, והוא פר הבא על כל המצות, ופר כה"ג ביוהכ"פ, ושעירי יוהכ"פ ושעיר ע"ז ופר העלם דבר, ואלו הנשרפות זריקת דמיהן בהיכל על בין הבדים ועל הפרכת, ומשום הכי הן נשרפות, כדכתיב וכל חטאת אשר

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל תְּנַתֵּחַ
לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ
עַל־נְתָחָיו וְעַל־רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ
אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא
לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה
הוּא׃ חמישי יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל
הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־
יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ

סְחוֹר׃ יז וְיָת דִּכְרָא תְּפַלֵּג
לְאֵבְרוֹהִי וּתְחַלֵּיל גַּוֵּהּ
וּכְרָעוֹהִי וְתִתֵּן עַל
אֵבְרוֹהִי וְעַל רֵישֵׁהּ׃
יח וְתַסֵּיק יָת כָּל דִּכְרָא
לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא
קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא
בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ
הוּא׃ יט וְתִסַּב יָת דִּכְרָא
תִּנְיָנָא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל
רֵישׁ דִּכְרָא׃ כ וְתִכּוֹס יָת
דִּכְרָא וְתִסַּב מִדְּמֵהּ

אבן עזרא

קרנות המזבח (עו), והנה שם יזרוק כל הדם לא על היסוד (עז): יז ואת האיל. לא הזכיר עד הפר שינתחנו, על כן כלו כאשר הוא נשרף (עח) על כן לא הזכיר כרעיו (עט): ורחצת. בצווי (פ) [יא]: (פיה"ק. ורחצת קרבו וכרעיו, יצוה, וכן משפט כל כהן גדול (פא)): יח והקטרת את כל האיל. על כן לא הזכיר האליה והחלבים (פב): (פיה"ק. וכל האיל יעשהו מוקטר על המזבח כלו עולה, וי"א כי העולה לכפר על העולה על הרוח במעשה): יט ולקחת. זה השני הוא איל המלואים (פג): כ ושחטת. תנוך אין לו ריע (פד) [יב] והגאון אמר הרך הדבק בעגול האזן (פה): בהן. ורבים

רש"י

במזרק וזורק כנגד הקרן כדי שיראה לכאן לכאן ואין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע שמתן דמם מחצי המזבח ולמטה ואינו עולה בכבש אלא עומד בארץ וזורק כא): סביב. כך מפורש בשחיטת קדשים כב) שאין סביב אלא ב' מתנות שהן ארבע האחת בקרן זוית זו והאחת בקרן שכנגדה באלכסון כג) וכל מתנה נראית בשני לדי הקרן אילך ואילך נמצא הדם נתון בד' רוחות סביב ולכך קרוי סביב: (יז) על נתחיו. עם נתחיו מוסף על שאר הנתחים: (יח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי

קרני אור

בשאר הפר עם עורו ובשרו ופרשו ואם פרשו לוה לשרוף חוץ למחנה כמשפט חטאת הכהן שהוא נשרפת, ולא היה צריך רחילה, כיון שהוא נשרף חוץ למחנה: [יא] וכן למד (בפרק ט מכילתא דמלואים סי' יח) ממ"ש וקרבו וכרעיו ירחץ במים (ויקרא א ט) שפי' ירחץ זו, ועיין בתוה"מ שם סי' קפב: [יב] המבאר לנתה"ב כתב, והנה המלה הזאת יחידית, ואין לה ריע במקרא, והוא תמוה, כי מלינו כס' ויקרא בשה פעמים תנוך אזן, תנוך אזנם, ואולם גם הראב"ע כתב כן, אך שהוא אמר תנוך אין לו ריע, ולא זכיה (ספרא לו סי' יד): (פב) כי כבר זכר בפרט, נתחיו וקרבו וכרעיו וראשו, ולא זכר האליה והחלבים, כי הם נכללו בכלל כל האיל: (פג) איל זה היה שלמים, ונקרא מלואים ע"ש שבא למלא ידם לכהן: (פד) וכן כתב בעל נתה"ב, והנה המלה הזאת יחידית ואין לה ריע במקרא" ועיין קרני אור: (פה) וכן פי' הרד"ק בשרש

יהל אור

(עו) יפרש הזריקה, וכן פי' רש"י ז"ל, אין קרבן טעון מתנה באצבע אלא חטאת בלבד, אבל שאר זבחים אינן טעונין קרן ולא אצבע: (עז) היסוד הוא בליטת בית קבול סביב המזבח לאחר שעלה אמה מן הארץ, והנה בפר החטאת היה שופך שירי הדם אל יסוד המזבח אצל קרן מערבית דרומית, ובאיל העולה היה זורק כל הדם על המזבח סביב: (עח) כי הקרב במזבח נריך נתוח ולא הנשרף בחוץ: (עט) אלל הפר: (פ) וכשר בזר: (פא) משה לימד לאהרן כל משפטי כ"ג בעבודה,

---

מקו"ב רש"י: יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף (ויקרא ו כג) וחטאת חיצונית היא שזריקת דמה על מזבח החיצון, כמו זאת של כהונת אהרן ובניו, ולפי שבגזר הכתוב בשריפתה להוראת שעה כדתנ"ל, כתב לא מלינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו, ולכן תמה משה על שריפת שעיר חטאת ר"ח, ואמר הן לא הובא את דמה אל הקדש פנימה (שם י יח) ה"כ מדוע נשרפת (הוכרון) ועיין בריב"א מה שהעיר ג"כ ע"ז: כא) עיין זבחים נג ב: כב) זבחים שם: כג) כדי שיהא מתן הדם בארבע רוחות המזבח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ותתן על רום אודנא דאהרן ועל רום אודנא דבנוהי דימינא ועל אליון ידיהון דימינא ועל אליון ריגליהון דימינא ותזרוק ית דמא על מדבחא סחור סחור:
כא ותסב מן דמא די על מדבחא וממשחא דרבותא ותדי על אהרן ועל לבושוהי ועל בנוהי ועל לבושי בנוהי עמה ויתקדש הוא ולבושוהי ובנוהי ולבושי בנוהי עמה:
כב ותסב מן דיכרא תרבא ואליתא וית תרבא דחפי ית גוא וית

את־האיל ולקחת מדמו ונתתה על־תנוך אזן אהרן ועל־תנוך אזן בניו הימנית ועל־בהן ידם הימנית ועל־בהן רגלם הימנית וזרקת את־הדם על־המזבח סביב:
כא ולקחת מן־הדם אשר על־המזבח ומשמן המשחה והזית על־אהרן ועל־בגדיו ועל־בניו ועל־בגדי בניו אתו וקדש הוא ובגדיו ובניו ובגדי בניו אתו:
כב ולקחת

רש"י

ונעשה רלוני כד): אשה. לשון אש והיא הקטרת איברים שעל האש כד): (כ) תנוך. הוא הסחוס גדר האמצעי שבתוך האוזן שקורין טנדרו"ס כה): בהן ידם. הגודל

אבן עזרא

בהנות (פו) [יג] ואיננו על משקל הלשון (פז), והנה יהיו שם שנים משקלים, ורבים כבה בשמות (פח), ודם השני יזרוק כדם הראשון (פט) רק הדם הנשאר (צ): (פיה"ק. תנוך. ידוע גם כן בהן): כא ולקחת, והזית על אהרן. תחת בגדי אהרן ועל בגדיו (לח) [יד]: (פיה"ק, והנה הזה מדם האיל אשר על המזבח שהוא קדוש, עם שמן משחת הקודש (לב) על אהרן ועל בגדיו והנה הם קדושים (לג), והטעם כטעם ותגע לרגליו (למעלה ד' כה) (לד) כי גם האיל כפור (לה), וכן אמר הכתוב כי הדם הוא בנפש יכפר (ויקרא יז יא) (לו) [טו] ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר (לז) (שם)): כב ולקחת. זה החלב הנזכר הוא אשר על

יהל אור

בשרש „תנך" הוא הרך אשר בקצה האוזן: (פו) כמו בהנות ידיהם ורגליהם (שופ' א) והוא הגודל ובפרק האמצעי: (פז) כי בהן ראוי להיות ברבים בהנות: (פח) שאין משקל בשמות כמו בפעלים והשני משקלים בהן ובהנה: (פט) על המזבח סביב כמ"ש (למעלה פ' טז): (צ) פי' שהזריקה יהיה מהדם הנשאר, כי תחלה היתה ההזאה על תנוך אזן אהרן ובניו ועל בהנות ידיהם ורגליהם, והנשאר מאותו הדם זרק על המזבח: (לא) ופי', והזית על אהרן על גופו כי צריך שיזה על בשרו, ועל בגדיו אחר שלבשם: (לב) והיו מעורבים זה בזה: (לג) וכ"ה (ספרא צו מכילתא דמלואים סי' לד) הא למדת שלא נשלם קידוש אהרן ובניו אלא בהזאת הדם: (לד) כטעם כופר לנפש, עיין בפי' הה' ז"ל ובבאורי שם: (לה) לכפר על הנפש: (לו) ופי' הח' ז"ל שם „בנפש שיש בו יכפר, והטעם נפש תחת נפש" ופירושו כי בנפש שיש בדם יכפר על נפשותיכם: (לז) וסיים שם על

קרני אור

אמר אין לו ריע במקרא, ולדעתי כוונתו שאין לו ריע אחר כ"א אזן, כלומר שלא מצאנוהו רק נסמך למלת אוזן, אך לא לשם אחר, וגם לא נמצא בספרד (המעתר): [יג] הבהן הוא האצבע המחזיק בכל האצבעות, נקרא כדברי חז"ל גודל, כי הוא גדול בחזקתו על האחרים, ואוגד אותם יחד, והוא הנקרא „בהן", וכן ברגלים האצבע הדומה לבהן נקרא כמוהו, בהן (רד"ק): [יד] וכ"ה (ספרא צו מכילתא דמלואים סי' לד) שחשיב שלש הזאות באהרן, ופי' התוה"מ שם, שפי' על גופו, ועל בגדיו, ושתי בגדים שהם הם ג': [טו] וכן פי' הח' ז"ל (ויקרא ח כג) „והנה דם יכפר על נפש אהרן, וכן כי הדם הוא בנפש יכפר, וטעמו בנפש שיש בו לכפר, והנה נפש תחת נפש, וקרוב

מקורי ובאורי רש"י: כד) וכן פי' פ' כה וכן פי' ויקרא א ט: כה) ובספרא צו, וכן בספרא מצורע תנוך זה גדר האמצעית ועיין בנתה"ב מה שביאר בזה, ואו"ת רום אודנא, פי' גובה האוזן; וכן הוא בספרא שם אין טך אלא לשון גובה, ולפירושם אין הכוונה על אליית האזן הרכה כמו שרגילין לפתרו, אלא על הסחוס, והוא כנגד האמצעי שבתוך האזן שהוא גבוה וקצת קשה, ועיין בתוס"מ מצורע פי' ג מה שכתב ע"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה וְאֶת־
הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת
יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀ שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת
וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק
הַיָּמִין כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ כג וְכִכַּר
לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת
וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר

אונקלוס

חֲצַר כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין
כֻּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי
עֲלֵיהֶן וְיָת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא
אֲרֵי דְּכַר קֻרְבָּנָא הוּא׃
כג וּפִתָּא דִּלְחֶם חַד
וּגְרִיצְתָּא דִּלְחֶם מְשַׁח
חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד מִסַּלָּא
דְּפַטִּירַיָּא דִּי קֳדָם יְיָ׃

אבן עזרא

הקרב (לח) ככתוב בפ׳ ויקרא (לט): **שוק**. הצד הימין (ק), והחזה (קא) נלקחו מאיל המלואים (קב), והשוק והחזה יהיו מהיום נתונים לאהרן ולבניו מזבחי שלמי בני ישראל (קג), רק החזה מאיל המלואים משה לבדו יאכלנו, כי הוא כהן הכהנים (קד): (פיה״ק. **יתרת הכבד**, שהיא יתירה עמו (קה): **איל מלאים הוא**. י״מ כי נקרא כן בעבור כהן היד (קו) והנכון שזה תחלת ימי המלואים, והטעם מלוי היד (קז) וי״א כי נקרא כן בעבור על כפי אהרן ועל כפי בניו (קח)): **כג וככר**

רש״י

ובפרק האמלעי כו): (כב) **החלב**. זה חלב הדקים או הקיבה כז): **והאליה**. מן הכליות ולמטה כמו שמפורש בויקרא שג״א לעמת העצה יסירנה כח) מקום שהכליות יועצות ובאמורי הפר כט) לא נאמר אליה שאין אליה קריבה אלא בכבש וכבשה ואיל אבל שור ועז אין טעונים אליה ל): **ואת שוק הימין**. לא מצינו הקטרה בשוק הימין עם האמורים אלא זו בלבד לא): **כי איל מלאים הוא**. שלמים לשון שלמות שהושלם בכל לב) מגיד הכתוב שהמלואים שלמים שמשימים שלום למזבח ולעובד העבודה ולבעלים (ס״א שלום עם המזבח והעובד והבעלים) לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה וזה משה ששמש במלואים והשאר אכלו אהרן ובניו שהם בעלים כמפורש בענין: (כג) **וככר לחם**. מן החלות לג): **וחלת לחם שמן**. ממין הרבוכה: **ורקיק**. מן הרקיקין אחד מעשר

יהל אור

„על נפשתיכם״: (לח) וכן פי׳ הרמב״ן כי החלב הנזכר פה סתם הוא החלב אשר על הקרב, ואח״כ הזכיר החלב המכסה את הקרב והוא הקרוש שעל הכרס: (לט) בויקרא ג ד: (ק) ר״ל שוק לשון נקבה, והימין לשון זכר והסר מלת הצד, שהוא ג״כ ל״ז, שוק הוא למטה מן הירך האחרון, ומגיע מן הארכובה העליונה עד האמצעית, ושכנגדו נקרא זרוע: (קא) חזה, הוא הרואה את פני הארץ כשהבהמה הולכת, והוא קרוב לצואר, והוא מגזרת הזה, והטעם שנראה לעין: (קב) והשוק היה נתון על גבי המזבח מפני שהוא איל המלואים, ולא כן בשאר הקרבנות, וכן פי׳ רש״י ז״ל: (קג) כמ״ש „כי את חזה התנופה ואת שוק התרומה לקחתי מאת בנ״י מזבחי שלמיהם, ואתן אותם לאהרן הכהן ולבניו לחק עולם (ויקרא ז ד) כי החק וחק בניך נתנו מזבחי שלמי בנ״י (שם י יד): (קד) כמש״כ והיה לך למנה (למטה פ׳ כו) וכן ויקח משה את החזה וגו׳ מאיל המלואים למשה היה למנה (ויקרא ח כט): (קה) יותרת, הוא הנקרא בלשון חז״ל טרפש (חולין מט סע״ב) והוא חצר הכבד, כת״א ויונ״ע חצר כבדא, ואמר יותרת הכבד, ופי׳ עם הכבד, כי מעט מן הכבד היה נוטל עם היותרת: (קו) והטעם מפני שהידים מוכנות לעסקי האדם, והכהנים נתמנו לעבודת ד׳, ובו ימלא את ידם לכהן, וכן נצרכו הידים כפרה במתן דם עליהם בבהן יד הימנית: (קז) וכן פי׳ הרמב״ן שפר החטאת ואיל העולה הובאו לכפרה, והאיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים, וכן פי׳ הרלב״ג: (קח) באחר שאמר הכתיב ויתן את הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו

ויקרא

מקו״ב רש״י: כו) עיין קרני אור בערה יג: כז) עיין פי׳ רב״י ויקרא ג ד: כח) ויקרא ג ט: כט) אמורים הם הדברים שנשרפים ממנו היותרת ושתי הכליות והחלב: ל) וכן פי׳ רש״י ז״ל (חולין יא א ד״ה מאליה) המקריב שלמים או חטאת מכבש ואיל קרב אליה עם האמורים מן הכליות ולמטה לצד הזנב והזנב קרי ליה אליה: לא) פי׳ אלא שוק של איל המלואים של יום ראשון אבל שאר שבעה אלים שהיו בשאר ימי המלואים לא הוקטר מהם שום שוק, והוא שפי׳ רש״י בסמוך לכך אני מצריכו החזה להיות לו לעובד העבודה למנה (חזקוני): לב) עיין תנחומא א לו אות ג: לג) מן החלות הבלולות בשמן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִפְנֵי יְהוָה: כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל עַל
כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ
אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה: כה וְלָקַחְתָּ
אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה
עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה
אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה: כו וְלָקַחְתָּ אֶת־
הֶחָזֶה מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר
לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה וְהָיָה לְךָ לְמָנָה: כז וְקִדַּשְׁתָּ

אונקלוס

כד וּתְשַׁוֵּי כֹּלָּא עַל יְדָא
דְאַהֲרֹן וְעַל יְדָא
דִבְנוֹהִי וּתְרִים יָתְהוֹן
אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ:
כה וְתִסַּב יָתְהוֹן מִידֵיהוֹן
וְתַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עַל
עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא
בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ קֻרְבָּנָא
הוּא קֳדָם יְיָ: כו וְתִסַּב
יָת חַדְיָא מִדְּכַר קֻרְבָּנַיָּא
דִּי לְאַהֲרֹן וּתְרִים יָתֵהּ
אֲרָמוּתָא קֳדָם יְיָ וִיהֵי
לָךְ לַחֲלָק: כז וּתְקַדֵּשׁ יָת

רש"י

שבכל מין ומין. ולא מצינו תרומת לחם הבא עם זבח נקטרת אלא זו בלבד שתרומת לחמי תודה ואיל נזיר נתונה לכהנים עם חזה ושוק ומזה לא היה למשה למנה אלא חזה בלבד: (כד) על כפי אהרן וגו' והנפת. שניהם עסוקין בתנופה הבעלים והכהן הא כיצד כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף ובזה היו אהרן ובניו בעלים ומשה כהן: תנופה. מוליך ומביא למי שארבע רוחות העולם שלו ותנופה מעכבת ומבטלת פורעניות ורוחות רעות. תרומה מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו ומעכבת טללים רעים [לד]: (כה) על העלה. על האיל הראשון שהעלית עולה [לה]: לריח ניחוח. לנחת רוח למי שאמר ונעשה רצונו: אשה. לאש נתן: לה'. לשמו של מקום: תנופה. לשון הולכה והבאה [לו] ויינטלי"ר בלע"ז: (כז) וקדשת את חזה התנופה

אבן עזרא

זהו ולהם מצות (למעלה פ' ב) (קט) [טו]: כד והנפת אתם. והם בידם (קי):(פיה"ק. ושמת הכל על כפי אהרן ועל כפי בניו. והנה על כפי אהרן כפות ידיו שתיהן וכן בניו: והנפת אתם. כמו ויבן שלמה את הבית (מ"א, ו יד) (קיא) והטעם שתצוה שיניפו האימורים, משה יניפנו (קיב) [יז]: כה ולקחת. כתוב מידם, ובמקום אחר מעל כפיהם (ויקרא ח כח) והדבר שוה (קיג): ניחוח. כפל החי"ת (קיד) והמבין סוד נשמת האדם יבין זה (קטו): אשה. תואר (קטז) מגזרת אש (קיז) ובמקום אחר, מן האש (במד' יח ט) (קיח): כו ולקחת. מאשר לאהרן, ולא הזכיר בניו (קיט) כי הוא העיקר: ומלת למנה. להלק (קכ):למנה. חלק, כמו מנה אחת (ש"א, א ה): כז וקדשת.

יהל אור

(ויקרא ח כז). אמר בפסוק שאח"ז „מלואים הם לריח ניחוח", לומר שהם ריח ניחוח מצד שהם מלואים, ר"ל מצד שהם מהכנין הכהן לעבודת השם: (קט) וכן פי' הרד"ק בשרש „ככר" „פי' לחם גדול, כי השאר היו חלות ורקיקים" ודעתו ג"כ שקאי על הרבוכה הנקרא להם מצות, כפי הסדר המסודר למעלה פ' ב ועיין קרני אור: (קי) ר"ל מניח ידו תחת ידם ומניף: (קיא) שפי' בלווי: (קיב) פי' ומשה ג"כ יניפנו, וכן פי' רש"י ז"ל: (קיג) כי טכל אחד: (קיד) כי שרשו „נוח": (קטו) עיין בס' העצמים להח' ז"ל ובכוזרי מאמר שני. סי' כו, ובקול יהודה ובאוצר נחמד שם: (קטז) תואר לקרבן: (קיז) ע"ש שהוא כלה באש: (קיח) ופי' שם הח' ז"ל „כי אשה כמו אש, והה"א נוסף": (קיט) והלא איל המלואים הוא לכולם: (קכ) והיה למשה למנה שהיה כהן בזאת העבודה, והוא

קרני אור

מזה הפסח ותגע לרגליו (למעלה ד כה)": [טו] עיין יהל אור, ורש"י ז"ל פי' „וככר לחם מן החלות" ולדעתו הוא מן החלות הבלולות בשמן, ואלו לחם שמן ממין הרבוכה, וכן פי' (ויקרא ח כו) מדרז"ל (מנחות עח), והוא מהופך מהסדר שכתוב למעלה פ' ב: [יז] משה היה מניח ידו תחת

מקו"ב רש"י: לד) והוא במנחות סב א, מאמר ר' יוחנן, ורב חמי בר עוקבא, ורב"י ז"ל התאימם יחד: לה) דהקטרת האמורי בלמים יהיה אחר הקרבת העולה· לו) הנוסחאות שכתוב בהן תנופה לשון הולכה והבאה פ"ט הוא, וככר קדם לנו בהתנופה היא מוליך ומביא מעלה ומוריד (כוגבון):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת ׀ חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם
מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן
וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה
יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי
שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃
כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ
לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם
וּלְמַלֵּא־בָם אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת
יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו

חֶדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת
שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא דִּי
אִתְרַם וְדִי אִתַּפְרַשׁ
מִדְּכַר קֻרְבָּנַיָּא מִדִּי
לְאַהֲרֹן וּמִדִּי לִבְנוֹהִי׃
כח וִיהֵי לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי
לִקְיָם עָלַם מִן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲרֵי אַפְרָשׁוּתָא
הוּא וְאַפְרָשׁוּתָא יְהֵי מִן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנִּכְסַת
קוּדְשֵׁיהוֹן אַפְרָשׁוּתְהוֹן
קֳדָם יְיָ׃ כט וּלְבוּשֵׁי
קוּדְשָׁא דִּי לְאַהֲרֹן יְהוֹן
לִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי לְרַבָּאָה
בְהוֹן וּלְקָרָבָא בְהוֹן יָת
קֻרְבָּנְהוֹן׃ ל שִׁבְעַת יוֹמִין

אבן עזרא

שהיום יהלאה (קכא) ואין הונף כמו הורם, כי יורם למעלה ולא יונף (קכב) ויהיה תרומתם שירימו מזבח השלמים לכבוד השם (קכג): (פיה"ק. וקדשת את חזה התנופה. והטעם כל תרומה שיביאו בני ישראל (קכד) והיא נקראת זבח שלמים, וטעם שלמים שאיננה על חטאת, רק להתמיד שלום חברים (קכה), או פירושה שהיא שלמה (קכו), כי החטאת חסרון בנשמה (קכז)): כט ובגדי. יהיו לבנו המשוח תחתיו, וטעם אחריו במותו (קכח): (פיה"ק. ולמלא בם את ידם. במות הכהן הגדול (קכט)): ל שבעת. מלת ילבשם בקמץ גדול (קל) תחת קטן (קלא), וכמוהו

רש"י

ואת שוק התרומה וגו׳. קדשם לדורות להיות נוהגת תרומתם והנפתם בחזה ושוק של שלמים אבל לא להקטרה אלא והיה לאהרן ולבניו לאכול [לז]: הורם. לשון מעלה ומוריד: (כח) לחק עולם מאת בני ישראל. שהשלמים לבעלים ואת החזה ואת השוק יתנו לכהן: כי תרומה הוא. החזה ושוק הזה: (כט) לבניו אחריו. למי שבא בגדולה אחריו [לח]: למשחה. להתגדל בהם שיש משיחה שהיא לשון שררה כמו לך נתתים למשחה [לט] אל תגעו במשיחי [מ]: ולמלא בם את ידם. ע"י הבגדים הוא מתלבש בכהונה גדולה [מא]: (ל) שבעת ימים.

יהל אור

והוא אבי הכהונה והמוליד אותם וממנו כי עפ: להרן ולבניו: (קכא) וכן פי׳ רש"י ז"ל, קדשם לדורות: (קכב) תנופה מוליך ומביא, תרומה מעלה ומוריד (רש"י): (קכג) יפרש מה שמסיים בפ׳ כה „תרומתם" שהוא לפי הנראה למותר: (קכד) תקדים אותם: (קכה) וכן פי׳ רש"י ז"ל: (קכו) בלי שום חסרון: (קכז) כמו שיורה שמו, והוא מלשון, קולע אל השערה ולא יחטיא (שופ׳ כ, טז) שפי׳ לא יחסר, ולהשלים החסרון יביא החטאת: (קכח) כמות הכ"ג: (קכט) ימלאו את מי שיבוא אחריו להיות כ"ג ע"י הבגדים כשהוא לבוש בהם: (קל) השי"ן בקמץ גדול: (קלא) תחת קמץ קטן שהוא נירי כי השי"ן היה ראוי להיות בנירי

מקו"ב רש"י ז לז) אך כאותה בעת החזה סונף ונאכלה והשוק נקטר ולדורות שניהם נאכלים (חזקוני): לח) למלא מקומו להיות כה"ג: לט) במד׳ יח ח: מ) דה"א טז כב וע"ן כתב הרמב"ן, ואולי כן הוא כי בספור שבררת ישראל למשוחים היא למלך ולכה"ג יבואו הלשון לכל ברכה: מא) עיין יומא ס א, ומחוסר בגדים כזר דמי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

ילבשנון כהנא תחותוהי מבנוהי די יעול למשכן זמנא לשמשא בקודשא: לא וית דכר קרבניא תסב ותבשל ית בסרה באתר קדיש: לב וייכול אהרן ובנוהי ית בסר דכרא וית לחמא די בסלא לתרע משכן זמנא: לג וייכלון יתהון די יתכפר בהון לקרבא

אשר יבא אל־אהל מועד לשרת בקדש: לא ואת איל המלאים תקח ובשלת את־בשרו במקם קדש: לב ואכל אהרן ובניו את־בשר האיל ואת־הלחם אשר בסל פתח אהל מועד: לג ואכלו אתם אשר כפר בהם למלא את־

רש"י

דלופין מב): ילבשם הכהן. אשר יקום מבניו תחתיו מג) לכהונה גדולה כשימנוהו להיות כהן גדול: אשר יבא אל אהל מועד. אותו כהן המוכן להכנס לפני ולפנים ביום הכפורים וזהו כהן גדול שאין עבודת יום הכפורים כשרה אלא בו מד): התחתיו מבניו. מלמד שאם יש לו לכהן גדול בן ממלא את מקומו ימנוהו כהן גדול תחתיו מה): הכהן תחתיו מבניו. מכאן ראיה כל לשון כהן ל' פועל עובד ממש מו) לפיכך ניגון תביר כמשך לפניו מז): (לא) במקום קדש. בחצר אהל מועד מח) שהשלמים הללו קדשי קדשים היו: (לב) פתח אהל מועד. כל החצר קרוי כן: (לג) ואכלו אתם. אהרן ובניו. לפי שהם בעליהם מט): אשר כפר בהם. להם כל זרות ותיעוב נ): למלא

אבן עזרא

בשם ה' כי אמילם (תה' קיח י) (קלג) [יח]: (פיה"ק. שבעת ימים ילבשם הכהן. ולא יפשוט אותם לילה ויום (קלג) [יט]): לא ובשלת. בצווי, כמו והכית בצור (למעלה יז ו) (קלד), ויבן שלמה את הבית (מ"א, ו יד) (קלה) [כ]: (פיה"ק. ובשלת את בשרו. שיצוה למי שיבשל אותו (קלו)): לב ואכל, ואת הלחם. הנותר מהסל (קלז): (פיה"ק. ואכל אהרן ובניו את בשר האיל. עם השוק (קלח), וזה הכלל (קלט) כלו חוץ מן החזה (קמ) והאימורים (קמא)): לג ואכלו אתם אשר כפר. דרך קצרה (קמב) ושלת אותם

יהל אור

בלירי: (קלב) הלמ"ד קמוצה, וכן פי' שם הח' ז"ל, ובאה זאת הלמד קמוצה, כדרך "ילבשם הכהן": (קלג) והרלב"ג כתב, שהיה פושטן ולובשן... למהר עד שימלאו לו שבעת ימים: (קלד) נ"ל, "ומטך אשר הכית בו את היאור" (למעלה יז ה) ופי' שם הח' ז"ל בצווי, וכן הוא ברמב"ן: (קלה) ג"כ בצווי: (קלו) ועיין ברמב"ן וברד"א שכתבו, שמשה בעצמו יבשלהו בחצר אהל מועד או יהיה ובשלת בצווי כדברי ר' אברהם: (קלז) לפי שכבר לקח ממנו ככר לחם אחת וגו' למעלה פ' כג, ופי' הנותר מן הלחם אשר נתנו להקטרה על המזבח עם החלבים והשוק: (קלח) ע"ס הוא, כי השוק יקטירו על המזבח, ואולי צ"ל עם הלחם: (קלט) מה שיאמר את בשר האיל בדרך כלל: (קמ) שהיה מנה למשה: (קמא) וכן שוק הימין שהקטירו עם האימורים, ולא מלים שוק של שלמים שהקטירו אלא זו בלבד: (קמב) וחסר המתואר וטעמו האיש אשר כופר:

קרני אור

כשיסם ומניף, להעיר, כי משה שהיה אמלאי כינס וכין השם י"ת, יקרב אותם אל השם י"ת, וכאלו יקח זאת המנחה מידם באמלאות משם (רלב"ג): (יח) והרד"ק וכן הרמ"ה ז' מלך פי' שם בתהלים, והאוי בלירי ובא בפתח מקום הצירי מפני ההפסק' והנה במק"ג עם פי' הח' ז"ל נקודתה בקמץ אמילם, ובתהלים עם פי' הרד"ק נקוד גם בפתח אמילם: [יט] וכן פי' רש"י ז"ל שבעת ימים לרצופים, וכתב רוא"ה, כי שבעת ימים אינו לשון שבוע ממש משבת לשבת, כ"א שבעת ימים רצופים ויתחילו מתי שיתחילו: [כ] וכן הוא במשה, ויאמר משה אל אהרן

פי'

מקו"ב רש"י: מב) עיין יומא עב: מג) פי', כמו מבניו אשר יקום תחתיו וכן פי' רש"י ז"ל (ויקרא ו טו) עש"ה, "והכהן המשיח תחתיו מבניו" המשיח מבניו תחתיו: מד) עיין יומא פג א ורש"י שם: מה) יומא עב ב: מו) והוא בינוני פועל ונקרא כן ע"ש הפעולה שהוא עושה עתה, וכמו עובד פועל המורים בעוכדים ופועלים עתה: מז) התביר הוא אחד מן הטעמים שנקרא מלך ופוסק, וא"כ תחתיו מבניו ענין בפני עצמו. ועיין בהבנת המקרא שכתב שזה אינו מפי' רש"י כ"א תוספת איזה תלמיד, וכבר העיר הרב בעל יוסף דעת, כי בכרכה נוספתות קדמוניות הדבור הזה ליתא, וגם ברא"ם ליתא, גם בפי' רש"י כ"י אשר לו אינו, גם רש"ד המחבר לא מלאו בפי' רש"י כ"י שלו: מח) כמש"כ (ויקרא ו ט) במקום קדוש בחצר אהל מועד יאכלוה: מט) עיין פסחים נט ב: נ) לפי שלא נזכרה בכאן שום שגגת עון, א"כ מה ת"ל אשר כפר בהם, ר"ל שנתכפר בהם על זרות ותיעוב שהיה בהם מתחלה קודם שנתקדשו (הזכרון):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ידם לקדש אתם וזר לא־יאכל
כי־קדש הם: לד ואם־יותר מבשר
המלאים ומן־הלחם עד־הבקר
ושרפת את־הנותר באש לא
יאכל כי־קדש הוא: לה ועשית
לאהרן ולבניו ככה ככל אשר־
צויתי אתכה שבעת ימים תמלא
ידם: לו ופר חטאת תעשה ליום
על־הכפרים וחטאת על־המזבח

אונקלוס

ית קרבנהון לקדשא
יתהון וחלוני לא ייכול
ארי קודשא אנון:
לד ואם ישתאר מבסר
קרבניא ומן לחמא עד
צפרא ותוקיד ית
דאשתאר בנורא לא
יתאכל ארי קודשא
הוא: לה ותעבד לאהרן
ולבנוהי כדין ככל די
פקדית יתך שבעת יומין
תקרב קרבנהון:
לו ותורא דחטאתא
תעבד ליומא על

אבן עזרא

בעבור אחרת (קמג) וזר שאינו מזרע אהרן (קמד): (פיה"ק. **ואכלו אתם**. כל אשר כופר באילים (קמה)): וטעם **לא יאכל**. שלא יאכלנו לוי או ישראל: **לד ואם**. נקרא האיל מלואים (קמו) כי בו ימלאו ידיהם (קמז): **לה אתכה**. באתנח (קמח) מלה מחוברת מן אותך (בראשית לט ט) בקמץ גדול תחת התי"ו, ומן כי אותך ראיתי (שם ז א) (קמט): (פיה"ק. ה"א **אתכה**. נוסף, כה"א לשאת אותו בהמה (במדבר ל, ד) (קנ) וטעם זה הפסוק לבאר שבעת ימים (קנא)): **לו ופר**, **תעשה ליום**. בכל יום משבעה ימי המלואים: וטעם **על הכפורים**. על שני האילים (קנב), וכתוב, כאשר עשה ביום הזה, צוה ה' לעשות לכפר עליכם (ויקרא ח לד) (קנג): (פיה"ק. **ופר חטאת תעשה**. בכל יום משבעה על המזבח כפר החטאת הנזכר (קנד)): **וחטאת על**

רש"י

את ידם. באיל ולחם הללו: לקדש אתם. שעל ידי המלואים הללו נתמלאו ידיהם ונתקדשו לכהונה: כי קדש הם. קדשי קדשים ומכאן למדנו אזהרה לזר האוכל קדשי קדשים שנתן המקרא טעם לדבר משום דקדש הם: (לה) ועשית לאהרן ולבניו ככה. שנה הכתוב וכפל לעכב שאם חסר דבר אחד מכל האמור בענין לא נתמלאו ידיהם להיות כהנים ועבודתם פסולה נא): אתכה. כמו אותך נב): שבעת ימים תמלא וגו'. בענין הזה ובקרבנות הללו בכל יום: (לו) על הכפרים. בשביל הכפורים נג) לכפר על המזבח מכל זרות ותיעוב ולפי שנאמר שבעת ימים תמלא ידם אין לי אלא דבר הבא בשבילם כגון האילים והלחם. אבל הבא בשביל המזבח כגון פר שהוא לחטוי

יהל אור

(קמג) פי' תשמש בעבור אחרת, וזה כי היה ראוי וזר לא יאכל אותם, ומלת לקדש אותם משמשת עצמה ואחרת עמה, ומלת אותם מוסב על הלחם והבשר: (קמד) אף שהוא לוי נקרא זר: (קמה) והם אהרן ובניו: (קמו) הכתוב יאמר מבשר המלואים, ולא אמר מבשר האיל: (קמז) וכן פי' הרמב"ן ז"ל, האיל הזה מיוחד למלאות בו ידי הכהנים: (קמח) הוא סימן המפסיק: (קמט) מלה מורכבת מן אותך התי"ו בשוא, ואותך התי"ו בקמץ, ר"ל מכנוי 'מופסק ובלתי מופסק," כי בלי הפסק יבוא אותך, ובהפסק אותך, הנה קמץ התי"ו הוא סימן 'הכנוי המופסק, "וקמץ הכ"ף הוא סימן הכנוי הבלתי מופסק: (קנ) וכן פי' הח' ז"ל שם, ה"א בהמה נוסף, כי המלה מלעיל: (קנא) שימלא את ידם שבעת ימים לפני יום השמיני שהיתה אז העבודה באהרן ובניו: (קנב) ר"ל חוץ משני האילים וכן פי' הרמב"ן: (קנג) ופי' שם הח' ז"ל כאשר עשה ביום הזה משה, כן צוה ד' לעשות שבעת ימי המלואים, ומשמע שפי' ליום, לכל יום מז' ימי המלואים וכן פי' הרמב"ן: (קנד) בפסוק א: יפרש

מקו"ב רש"י: נא) עיין יומא ה א: נב) עיין יהל אור אות קמט: נג) והרא"ם כתב טעם על הכפורים, על שני האילים, (פי' חוץ משני האילים) הסכים עמו הרמב"ן ז"ל:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּפּוּרַיָּא וּתְדַכֵּי עַל מַדְבְּחָא בְּכַפָּרוּתָךְ עֲלוֹהִי וּתְרַבֵּי יָתֵהּ לְקַדָּשׁוּתֵהּ׃ לז שִׁבְעַת יוֹמִין תְּכַפַּר עַל מַדְבְּחָא וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל דְּיִקְרַב בְּמַדְבְּחָא יִתְקַדָּשׁ׃ לח וְדֵין דִּי תַעְבֵּד עַל מַדְבְּחָא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא

בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי

רש"י

המזבח לא שמענו לכך הולרך מקרא זה. ומדרש ת"כ אומר נד) כפרת המזבח הולרכה שמא התנדב איש דבר גזול במלאכת המשכן והמזבח: וחטאת. ותדכי נה) לשון מתנת דמים הנתונים באלבע קרוי חטוי: ומשחת אתו. בשמן המשחה וכל המשיחות כמין כ"ף יונית נו): (לז) והיה המזבח קדש. ומה היא קדושתו כל הנוגע במזבח יקדש אפילו קרבן פסול שעלה, עליו קדשו

אבן עזרא

המזבח. פירושו תקריב חטאת בעדו ותכפר עליו (קנה), והנה שב המזבח ככהן (קנו) וימשחנו בשמן המשחה (קנז) והטעם לכפר על אדמת המזבח, כי מי יודע מה עבודה היתה לפנים על אדמת המזבח [כא], והמפרשים אמרו כי וחטאת כמו וטהרת (קנח) וכן בכפרך (קנט)): לז קדש קדשים. קדש כאחד הקדשים (קס): כל הנגע במזבח יקדש. כמו כל אשר יגע בבשרה יקדש (ויקרא ו, כ) (קסא) יש אומרים כי על הלחם לבדו ידבר שלא יגעו אם לא יהיו קדושים (קסב) והטעם שלא יהיו טמאים (קסג) [כב]: (פיה"ק. וטעם שבעת ימים תכפר, כאשר תכפר שבעת ימים על המזבח וכבר משחת אותו, אז יהיה המזבח קדש קדשים, והטעם קדוש כאחד הקדשים, כי הפרש יש בתוספת הה"א (קסד), על כן תעו העכו"ם בפי' ולמשוח קדש קדשים (דניאל ט כד) (קסה) ופי' באמת על המזבח כאשר הראיתיך (קסו) בס' דניאל (קסז): כל הנגע במזבח יקדש. טעמו שלא יגע בו זר, כי אם. הכהן שהוא קדוש (קסח) ורבים פירשוהו כל דבר שיגע בו הוא קדוש לשם (קסט)): לח וזה. הטעם זה הקרבן (קע), וכן זה יתנו (שמות ל יג) זה השיעור, וכן וזה

יהל אור

(קנה) יפרש מה שכתוב „בכפרך עליו" והיי' בהקריבך עליו קרבן הכפורים: (קנו) כמו את הכהן: (קנז) כשעם ומשחת אותו והוא בשמן המשחה: (קנח) וכן ת"א „ותדכי" ופי' תסיר החטא, כמו הכהן המחטא (ויקרא ו יט) שזה נדר כמה שרשים שמשמשים בבנין הכבד על ההפך, כמו סקלו מאבן (ישעי' סב י) ובכל תבואתי תשרש (איוב לא יב): (קנט) שפי' הסרת החטא: (קס) כי הוא מזבח החילון, ואיך נאמר עליו קדש קדשים, אלא פי' שהוא קדש כמו כל הקדשים: (קסא) ופי' שם הח' ז"ל, כל אשר יגע בבשר החטאת יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו: (קסב) כי על הבשר יש אזהרות רבות, ובאה האזהרה גם על הלחם, שהלחם ג"כ נתקדש כמו האיל:

קרני אור

ואל בניו בשלו את הבשר (ויקרא ח לא), ופי' בספרא שם כמ"ש להלן ואכל אהרן ובניו את בשר האיל (פ' לב), ופי' התוס"מ שם ספי' קן „בלוואה א"ל ובשלת את בשרו, ולמה לא בשל משה כעלמו כפי הליווי, משיב בספרא כמ"ש להלן, ואכל אהרן ובניו את בשר האיל וגו', ר"ל וגם אומר וזר לא יאכל כי קדש הם, וע"כ לא יכול משה לבשל בעלמו משום גזירה שמא יאכל כמ"ש (יומא יד א) מטעם זה כ"ג אינו סוכל אונן לר' יהודה שמא יאכל, ועיין פסחים י, ב יא ב, תולין ו, ב ברש"י, לכן לוה שהם יבשלו: [כא] (ובכפרת לו) כפרה זו איני יודע מהו וכו' אלא שאמר משה בבפה שלוה אדון העולם להתנדב כדבר המקדש לחקו. ישראל אים איש והביאו שלא בטובתם, תהא כפרה זו שלא יתנדב אדם גזל למקדש: [כב] וכן פי' הרשב"ם (לפי נוסחת הכ"י שהיה אצל הרמבמ"ן, וגבמע

(קסג) כי הקדושה אין לה שיעור: (קסד) עיין ברא' ט' קרני אור הערה לז: (קסה) כי הם השבו פירושו עפ"י דרכם: (קסו) כמו שפי' למעלה: (קסז) הח' ז"ל ירלה על הפי' „ולמשוח קודש קדשים" שהוא בס' דניאל, וגשמט ממקומו שהיה נ"ל אחרי „קדש קדשים": (קסח) וכן תרגם יוב"ע „כל דיקרב במדבחא יתקדש מן בני אהרן, ברם מן שאר עמא לית אפשר להון למקרב": (קסט) וכל הוא בג' (זבחים פג א) טעם המקרא כל קרבן שהיה ראוי למזבח אף שנפסל אחר שהובא לעזרה אם עלה על המזבח קדשו המזבח להכשירו שלא ירד, וכן פי' רש"י ז"ל: (קע) כנוי הרמז לזכר, ומתיחס אל הגוף הנרמז ובא אחריו, והטעם

מקורי ובאורי רש"י: נד) ז"ל מכילתא דמלואים: נה) ופי' תסיר החטא, כמו הכהן המחטא (ויקרא ו יט): נו) עיין מקו"ב לרש"י אות ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן

תְּרֵין לְיוֹמָא תְּדִירָא׃ לט יָת אִמְּרָא חַד תַּעְבֵּד בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִּנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃ מ וְעֶסְרוֹנָא סֻלְתָּא דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא רַבְעוּת הִינָא וְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא

אבן עזרא

אשר תעשה אותם (בראי' ו טו) (קעא), משה יעשה ככה שבעת ימי המלואים, ואחר כן אהרן ובניו: (פיה"ק. שנים ליום. בכל יום ויום, וכן פר חטאת ליום, ופי' ליום בבקר ובערב): לט את הכבש. הי"א הכבש בעבור הי"א אחרת כאלו הוא את הכבש האחד (קעב) [כג] ור' משה הכהן אמר כי את הכבש כבש אחד (קעג): מ ועשרון. עשירית האיפה (קעד) גם ההין מדה מצרית (קעה): (פיה"ק. רבע או רביעית אחד הוא (קעו): ונסך. י"א כי טעם נסך להיותו מזוג במים (קעז) [כד] ודבר הקבלה אמת (קעח) [כה]:

רש"י

המזבח להכשירו שלא ירד מתוך שנאמר כל הנוגע וגו' יקדש שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי כגון דבר שלא היה פסולו בקדש כגון הרובע והנרבע ומוקצה ונעבד והטריפה נז) וכיוצא בהן ת"ל וזה אשר תעשה הסמוך אחריו מה עולה ראויה אף כל ראויה שנראה לו כבר ונפסל משבא לעזרה כגון הלן והיוצא והטמא ושנשחט במחשבת חוץ לזמנו וחוץ למקומו וכיוצא בהן נח): (מ) ועשרון סלת. עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה נט): בשמן כתית. לא לחובה נאמר כתית אלא להכשיר לפי שנאמר כתית למאור ס) ומשמע למאור ולא למנחות יכול לפסלו למנחות ת"ל כאן כתית ולא נאמר כתית למאור אלא למעט מנחות שאין צריך כתית שאף הטחון ברחיים כשר בהן סא): רבע ההין. שלשה לוגין: ונסך. לספלים כמו ששנינו במסכת

קרני אור

קלת לבונו כהדפסה) כל הנוגע וקרב אל המזבח יקדש ויהיה טהור התלה בטרם יקרב אל המזבח, וכ"ס בספ"ו כל כהן הבא להקריב יתקדש תחלה: [כג] עיין בהערות להשכלול מהרד"ק ז"ל בחומשי הכ"א, וכמחת שי שיתשהו על הח' ז"ל מה שכתב פה „את הכבש אחד", והוא בפ' פנחס ושם כתוב „את הכבש האחד" ובג' שי"ר (תולדו' רביני נתן בעל הערוך הערה 13) דעתו שתלמיד הא' ז"ל כתב פי' על ס' שמות וטעה וכתבם שלא במקומם, ועיין (המעלות לשלמה) שהעיר על דברי הג' ש"ר בזה שכתב שהתלמיד כתב פי' על ס' שמות עיי"ש, ועיין למעלה בפי' הח' ז"ל יב ט ובבאורי שם, ולכל המפרשים נכתב הפי' הזה שלא במקומו, ועיין נתה"ם ובהמעמד מה שכתבו ע"ז ודעת שד"ל (אגרת שד"ל צד 277) כי גם בס"ס ביד הח' ז"ל כאותה שפה, ובאותו מקום שפי' ס' שמות היה כתוב „את הכבש אחד" עיי"ש: [כד] וכן כתב בעל המבחר „מעה המפרשו לשון מזג, כי לשון זה יבוא כמ"ס מסכה יינה (משלי ט ב) אבל הכא כגו"ן לשון יציקה", והמפרשו כבעל עירת כסף, מלא לו מקום לשאת עין פלתו וכתב שמלא כן בדרז"ל שבניסוך הוא שמערבין מים ביין ומנסכים וז"ל „מנגד לבעלי הקבלה שפי' ענין מזג ועירוב בניסוך המים עם יין כדאיתא במס' סוכה בפ' לולב וערבה עכ"ל, ועיין נא הקורא הגזן במס' סוכה בפ' לולב וערבה (דף מח א וכ') ושם „שני ספלים של כסף היו שם וכו' כמין שני חוטמין דקין, אחד מעובה ואחד דק, כדי שיהו שניהם כלין בבת אחת, מערבו של מים מזרחו של יין וכו'" באיזה מקים מלא שעירבו מים בתוך היין, ואז"ל (ספרי במד' כח ז) שם"פ „ונסכו" אתי אותה מנסך, ואי אתה מנסך מזוג" פי' מדכתיב רביעית ההין, שאם יהי' מזוג לא יהיה יין אף רביעית ההין: [כה] שם נסך הוראתו לרש"י הם על שפיכה הנפשה בשטף ומהירות, באופן שיתפשט הנסך על שטח השפיכה אילך ואילך, והם שהוא מוליך הכלי עם קלוחו סביב סביב על השטח המקבל, ומהענין הראשון היה מעשה כל הנסכים האמורים בקרבנות כגון ומנחתו ונסכו, ויין לנסך, שהיו מנסכים בשטף ושוטר כדי שיתפשט הנסך על כל פני המזבח

יהל אור

והטעם זה הקרבן. (קעא) ופי' שם הח' ז"ל טעמו „וזה השיעור אשר תעשה". (קעב) פירוש הח' ז"ל על הפסוק הזה אין מקומו פה, ומקומו (במד' כח ד) כי שם נאמר „את הכבש אחד" בלא ה"א השניה, ושם כפי' הח' ז"ל ג"כ שני הפירושים אבל פה כתוב „הכבש האחד" בשני ההי"ן ועיין קרני אור: (קעג) שמלת כבש מושכת עצמה, כי המלה בה"א הידיעה לא תסמך, וכן פי' הח' ז"ל (במד' כח ד) והביא שני הפירושים, מזה נראה שהפי' מהפ' הזה שייך לבמדבר כח ד, ושם מקומו: (קעד) והוא מ"ג בילים וחומש בילה: (קעה) והוא שם למדת הלח, ושעורו יב לוג, והלוג ששה בצים: (קעו) רבע הוא שם לחלק מחלק הארבעה, וכן רביעית: (קעז) ופי' מזוג ועירוב: (קעח) שהוא

מקו"ב רש"י: נז) בכל אלו נפסלין מקודם שהביאו לעזרה: נח) עיין זבחים פג ב: נט) עיין למעלה טז לו: ס) למעלה כז כ: סא) עיין למעלה כז כ, ובמקו"ב רש"י אות ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

חַמְרָא לְאִמְּרָא חָד: מא וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכַּהּ תַּעְבֵּד לַהּ לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: מב עֲלָתָא תְדִירָא לְדָרֵיכוֹן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם יְיָ דַּאֲזַמֵּן מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן לְמַלָּלָא

לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד: מא וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: מב עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר

רש"י

סוכה סב) שני ספלים של כסף היו בראש המזבח ומנוקבים כמין שני חוטמים דקים נותן היין לתוכו והוא מקלח ויוצא דרך החוטם ונופל על גג המזבח ומשם יורד לשיתין סג) במזבח בית עולמים. ובמזבח הנחשת יורד מן המזבח לארץ: (מא) לריח ניחח. על המנחה נאמר שמנחת נסכי' כולה כליל וסדר הקרבתם האיברים בתחלה ואח"כ המנחה שנאמ' עולה ומנחה סד): (מב) תמיד. מיום אל יום ולא יפסיק יום בנתיים: אשר אועד לכם. כשאקבע מועד לדבר אליך סה) שם אקבענו לבא ויש מרבותינו למדים מכאן סו) שמעל מזבח הנחשת היה הקב"ה מדבר עם משה משהוקם

אבן עזרא

מא ואת. סלת, „וכנסכה" שב אל הבקר (קעט): (פיה"ק. תעשה לה, לעולת הערב (קפ)): מב עלת תמיד לדרתיכם. יעשו ככה בבואם אל ארץ כנען (קפא) כי לא הקריבו עולות רק חמשים יום במדבר סיני, וזהו עולת תמיד העשויה בהר סיני (במד' כח ו) (קפב) כי המשכן הושם בתחתית ההר בקצה המחנה, כי מעורבים היו השבטים (קפג) כי באחד לחדש השני החלו לדעת מספר כל שבט ושבט לעשותם דגלים (קפד), ואחר שנסעו דרך שלשת ימים מהר סיני (קפה) היה הארון נוסע בתוך המחנות (קפו), ועל דרך הסברא לא הקריבו ישראל עולות וזבחים רק בסיני לבדו, ויום הכפורים בשנה השנית, כי כן כתוב על עבודת אהרן, ויעש כאשר צוה ד' את משה (ויקרא טז לד) (קפז) וכן כתוב הזבחים ומנחה הגשתם לי בית ישראל ארבעים שנה במדבר (עמוס ה כה) (קפח) [וכו] כי ישראל עמדו במדבר בתהו ייליל ישימון כמו שמונה ושלשים שנה, ומאין היה להם בכל יום חצי הין שמן זית, ג"כ יין, ואיך יוליכו עמהם כמו ארבעה עשר אלף הין, ומאין היה להם שני כבשים בני שנה בכל

יהל אור

מענין שפיכה ויציקה: (קעט) גם זה הפי' שייך לבמדבר כח ד ששם כתוב „וכנסכו" בוי"ו ועליה קאמר „וכנסכו שב אל הבקר", וכאן כתוב „וכנסכה" בה"א כי הוא חוזר אל המנחה, כי מנחה הוא לשון נקבה: (קפ) כי כמו שיביא נסכים מיוחדים בבקר אחר תמיד הבקר, כן יביא נסכים מיוחדים בין הערבים אחר תמיד של בין הערבים: (קפא) זה תלוי אחרי בואם לארץ: (קפב) וכן כתב הר' ז"ל (עמוס ה כה) „והנה עולת תמיד עשו ישראל בהר סיני חמשים יום, והיו ישראל בישוב, כי באחד בניסן בשנה השנית הוקם המשכן, ובחדש השני בעשרים לחדש נסעו מסיני, הרי נ' יום, וכל זמן שהיו בסיני היו בישוב ויין היה להם בעמדם במדבר סיני כמו שנה והיה להם יין נסך": (קפג) בלי שום סדר: (קפד) כמש"כ בפ' במדבר: (קפה) כמש"כ ויסעו מהר ד' דרך שלשת ימים (במדבר י לג): (קפו) וכן פי' רע"ם: (קפז) וכן פי' הר' ז"ל שם ועיין רש"י ז"ל שם שפי' כשהגיע יוהכ"פ עשה כסדר הזה, וזה היה בשנה שניה, כי בשנה ראשונה עדיין לא הוקם המשכן, וכן כתב הר' ז"ל (עמוס ה כה): (קפח) ובמקרא כתוב „הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל" ופי' שם הר' ז"ל „הזבחים ה"א התימה, והנה הטעם שלא הגישו, וקדמונינו ז"ל אמרו כי הלוים הקריבו,

ואם

קרני אור

המזבח, ואמרו ז"ל (סוכה מט ב) בזמן שמנסכין יין על המזבח היו פוקקין מקום השיתין כדי שיתפשט היין ע"ג המזבח לקיים בסך נסך שכר, שיהא המזבח שכור ושבע. מנסכי הקרקן: [כו] עיין (חגיגה ו ב) מחלוקת ר"א ור"ע, ר"א אומר מעשים נאמרו בסיני, והיא שלמה לא קרבה, ר"ע אומר קרבה ושוב לא פסקה וכו' שבטו של לוי שלא עבדו

מקו"ב רש"י: סב) סוכה דף מח א וכו': סג) פי' נקבים, כיסוד המזבח, כמו השתות יהרסון (תה' יא ג): סד) ויקרא כג לז: סה) נ"ל כשאקבע מועד לבוא לדבר אליך וכו' (ב"א): כו) ברייתא דמהמ"ב פ' יד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃ מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃
מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

עִמָּךְ תַּמָּן׃ מג וְאֶזְמַן מֵימְרִי תַּמָּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְקַדַּשׁ בִּיקָרִי׃ מד וַאֲקַדֵּשׁ יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי אֲקַדֵּשׁ לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמָי׃ מה וְאַשְׁרֵי שְׁכִנְתִּי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

יום, ותוספת בשבת ובמועדים, ואין טענה מסלת אחנו ובעידנו (במד׳ כ) כי בקדש היה, ושם בישוב קנו, ובואת השנה שללו מדין וארץ סיחון ועוג, ויהי לכלם מקנה רב (קפט), והנה פי׳ טעם למה נקרא אוהל מועד (קל): לכם. לישראל, וככה קריאת העדה (קלא): לדבר אליך. לבדך שם (קלב), ויפת אמר אשר איעד לכם, למשה ולאהרן לפעמים (קלג) ורמז לדבר אליך למשה תמיד, ועדותו ונועדתי שמה לבני ישראל (קלד): (פיה״ק. אהל מועד. הנה פירושו אשר אועד לכם (קלה): לדבר אליך שם. רמז למשה לבדו): מג ונקדש בכבדי. ולפי דעתי בעבור היות אהל מועד כולל הכל המשכן ואת כל כליו, הארון והשלשה כלים (קלו) הוא מקום המועד (קלז) [כו] והיה האהל נקדש בכבודי שישב על הכרובים (קלח): (פיה״ק. ונעדתי שמה. הנה רמז למקום התפלה: ונקדש בכבודי. האהל יהיה נקדש בכבודי שיהיה בתוכו, על כן אקדש האהל והמזבח, ואהרן ובניו הכהנים, והטעם כי כבודי יקדשם קלט)): מד וקדשתי. והנה בעבור הכבוד (ר) יהיה קדוש האהל הנקדש בכבוד, והמזבח שהוא לפתחו (רא): ואת אהרן ואת בניו אקדש. שהם משרתי האהל והמזבח והיו קדושים (רב): מה ושכנתי. יספר איך ישכון הכבוד בתוך בני ישראל בהקים הדגלים (רג), כי ארבעת הדגלים היו בארבע הפאות, ומחיצה בין מחנה לויה למחנה ישראל (רד) כי גם הם היו לארבע הפאות (רה) ואחר כן מחיצה, ושם האהל בתוך בני ישראל (רו), והנה בעל קרי לא יצא ממחנה ישראל (רז) גם יד לא היה להם לשבת חוץ לתחום, רק

רש״י

המשכן וי״א מעל הכפרת כמו שנאמר ודברתי אתך מעל הכפורת (סז) ואשר אועד לכם האמור כאן אינו אמור על המזבח אלא על אהל מועד הנזכר במקרא: (מג) ונעדתי שמה. אתועד עמם בדבור כמלך הקובע מקום מועד (סח) לדבר עם עבדיו שם: ונקדש. המשכן: בכבודי. שתשרה שכינתי בו. ומ״א (סט) אל תקרי בכבודי אלא במכובדי במכובדי׳ שלי כאן רמז לו מיתת בני

קרני אור | יהל אור

ע״ז כן סקריבו אותה, ודעת הח׳ ז״ל כר״א: [כו] וכן ואם היא קבלה קבלנו כי על דרך הפשט לא הקריבו״:
בדרנ״ל (איכה רבתי פ״ב פ׳ מה אעידך) כמה ויעודין ויעדתי (קפט) וכן פי׳ הח׳ ז״ל (עמוס ה כה): (קל) ר״ל
נכם, אהל מועד וגלגל ושילה וכו׳ ופי׳ היפה ענף שם, אשר אועד לכם שמה: (קלא) כמקי״ח וכמג״ע וכבא״י
הני׳ „וככה קרואי העדה״, ר״ל כאשר מפורש (במדבר י, ג ד) ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה פתח אהל
מועד, ואם באחת יתקעו ונועדו אליך הנשיאים: (קלב) וכן פי׳ רש״י ז״ל, כשאקבע מועד לדבר אליך
שם אקבענו לבוא: (קלג) פי׳ למשה בכל עת, ולאהרן אחת בשנה ביום הכפורים שהיה רשאי ליכנס שם:
(קלד) ר״ל כי אחר שכתוב אחריו, ונועדתי שמה לבני ישראל, אמרו לכם, ואינו שב לישראל, כי
מה טעם לשנותו פעמיים, א״כ שב לכם על משה ואהרן: (קלה) וכן פי׳ רש״י ז״ל: (קלו) השולחן
והמנורה ומזבח הקטרת: (קלז) פי׳ מקום הועידה והקבוץ: (קלח) פי׳ לכבודי היושב על הכרובים יקדשם:
(קלט) ויהי׳ קדש: (ר) שהשכין בתוך בני ישראל: (רא) מזבח העולה שהוא בפתחו של אוהל מועד:
(רב) פי׳ שיתקדש מקום העבודה והעובדים: (רג) והמשכן יהי׳ באמצע בתוך בני ישראל, והנה
השם שוכן במשכן הוא שוכן בתוך בני ישראל: (רד) וכן פי׳ הח׳ ז״ל (דברים כג י) כי במחנה
ישראל היו מחיצות, וכן פי׳ החזקוני שהיתה מחיצה בין הדגלים למחנה לויה, ובין מחנה לויה למשכן:
(רה) כמבואר במדבר ב: (רו) וכן כתב הרמב״ן (במדבר ב ב) והיה אהל מועד בתוך האמצע, ומחנה
הלוים סביביו בתוך המחנות בענין שהוזכר בס׳ יצירה, והיכל קודש מכוון באמצע: (רז) וכן
כתב

מקו״ב רש״י: סז) למעלה כה כב; ועיין בפי׳ רש״י שם: סח) מלת מועד ע״ס כוח, ול״ל מקום וועד, וכן בלבון המשנה (ר״ה לא ב) שלא יהיו כפדים הולכין אלא למקום הוועד וו״ם כאן אתוועד עמם (ע״ה): סט) זבחים קטו
ב, כפו״ה בשינוי מלות המלות:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים: מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: פ
שביעי ל א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ: ב אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ

אונקלוס

וְאֱהֵוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ: מו וְיִדְעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתִּי בֵּינֵיהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲהוֹן: א וְתַעְבֵּד מַדְבְּחָא לְאַקְטָרָא עֲלוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּעְבֵּד יָתֵהּ: ב אַמְּתָא אָרְכֵּהּ וְאַמְּתָא פְּתָיֵהּ

רש"י

אהרן ביום הקמתו וזהו שאמר משה הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ע) ואיכן דבר ונקדש בכבודי: (מו) לשכני בתוכם. על מנת לשכון אני בתוכם עא): (א) מקטר קטרת. להעלות עליו קיטור עשן סמים א):

אבן עזרא

המצוה באה על מחנה ישראל בצאתו למלחמה על האויב (רח), וכן כי תצא מחנה (דברי' כג, י) לא ידבר על מחנה כל ישראל אנשים נשים וטף, כי היוצאים למלחמה הם זכרים ומעטים, והנה בנשאם הארון עמהם כאשר עשה פנחס (רט) לא יכלו לעשות מחיצה למקום האדון (רי): (פיה"ק. ושכנתי בתוך בני ישראל. זה רמז להיות השבטים על ארבע רוחות, ומחנה הלוים באמצע, ומחנה השכינה שהוא המקדש בתוך מחנה הלוים (ריא)): מו וידעו. הטעם אז ידעו כי לא הוצאתי אותם ממצרים רק בעבור שיעשו לי משכן ושכנתי בתוכם, וזהו תעבדון את האלהים על ההר הזה (למעלה ג' יב) (ריב) [כח]: (פיה"ק. וטעם לשכני בתוכם. כאשר פירשתי לך בפסוק תעבדון את האלהים (שם) כי הוצאתים לעשות לי מקדש ואשכון בתוכם (ריג), וטעם והייתי להם לאלהים באמונת הלב, והם חייבים לעבוד אותי (ריד)):

א ועשית, מקטר. שם הפעל (א) כמו ומשלוח מנות (אסתר ט יט) (ב): (פיה"ק. מקטר קטרת. שם הפועל עם השם (ג) כי משקלי שמות הפעלים משתנים ואף כי הסמוכים (ד)): ב אמה. המזבח גבוה על שולחן הצי אמה (ה) אולי כן היה נבוה על המנורה (ו) [א], והיה כנגד הכרובים שהם פורשים כנפים למעלה (ז): (פיה"ק. ואמתים

יהל אור

כתב הח' ז"ל (במדבר ה ב, דבר' כג י): (רח) כי זה הלווי היה רק בעת מלחמה, ואיננו כמחנה המדבר שהם מחולות, והיוצאים למלחמה והארון בתוכם, והמחנה קרובה אל הארון, וצריך שיהיה המחנה קדוש, וכזה הלווי שיהיו נזהרים מכל דבר רע: (רט) כמש"כ וישלח אותם משה וגו' ואת פנחס וגו' וכלי הקדש וגו' (במדבר לא ו) ופי' שם הח' ז"ל, וכלי הקדש זה הארון: (רי) והיו צריכים שיצאו מחוץ למחנה: (ריא) עיין אות רו: (ריב) וכן פי' הח' ז"ל שם, וטעם להוציאם שיעבדוני על ההר הזה שהראיתי לך בו זה המראה הגדול, והסכים הרמב"ן ז"ל על הפי' הזה, וכתב "יפה פירש": (ריג) עיין אות הקודם: (ריד) עיין למעלה כ, א בפי' הח' ז"ל שיבאר אמונת הלב, והלווי ע"ז בעשרת הדברים:

קרני אור

ע"ש ונועדתי שמה, קרי למשכן ד' ויעודין: [כח] וכן בדרז"ל (שמו"ר א וב' קיד, אות ה) ר' יהושע בן לוי אמר, בזכות המשכן שעתידין לעשות וכו' ויש לך מקום אחר ללמוד, אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, על מנת לשכני בתוכם:

[א] ובדרז"ל (מנחות כח ב) גובהה של מנורה ית' טפחים, ועיין תוס' שם ד"ה "גובהה" וכן הוא (ברייתא

(א) שם למזבח שמקטירין עליו, וכן דעת אונקלס שתרגם "מקטר" "לאקטרא" לפי שהוא מיוחד להעלות עליו קטור עשן, ובא בפתח מפני הסמיכות: (ב) ופי' הרי"ש ן' מלך שם, שם ובא השם שהוא בתוס' מ"ם בתחלה כענין המקור: (ג) עיין אות א: (ד) ובא הטי"ת בפתח מפני הסמיכות, והנפרד בקמץ: (ה) כי השולחן היה גבוה אמה וחצי ומזבח הזהב אמתים: (ו) כי לא נכתב שיעור גובה המנורה בכתוב: (ז) והיה מכוון כנגד הארון: וכן

מקו"ב רש"י: ע) ויקרא י, ג: עא) מכוונת שתיבת לשכני מקור מבקל והוא עומד ואין הכנוי כמו אותי כמו לשכון אותי, כ"א כמו לשכון אני (נתה"ב): א) ובברייתא דמלאכת המשכן פ"א ג' שמות נקרא לו, מזבח הקטרת, מזבח הזהב, מזבח הפנימי וכ"ה ילק"ש רמז בפ"ס:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ
קַרְנֹתָיו: ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר
אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב:
ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־לּוֹ ׀
מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו
תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה לְבָתִּים
לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה:
ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים

מְרַבַּע יְהֵי וְתַרְתֵּין אַמִּין רוּמֵיהּ מִנֵּיהּ קַרְנוֹהִי: ג וְתַחֲפֵי יָתֵיהּ דְּהַב דְּכֵי יָת אִגָּרֵיהּ וְיָת כָּתְלוֹהִי סְחוֹר סְחוֹר וְיָת קַרְנוֹהִי וְתַעְבֵּד לֵיהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: ד וְתַרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב תַּעְבֵּד־לֵיהּ מִלְּרַע לְדֵירֵיהּ עַל תַּרְתֵּין זָוְיָתֵיהּ תַּעְבֵּד עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי וִיהֵי לְאַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא לְמִטַּל יָתֵיהּ בְּהוֹן: ה וְתַעְבֵּד יָת אֲרִיחַיָּא דְּאָעֵי שִׁטִּין וְתַחֲפֵי יָתְהוֹן דַּהֲבָא:

אבן עזרא

קומתו. להיותו גבוה כחצי אמה על השלחן אשר בצפון, כי המזבח הזה הוא בין השולחן ובין המנורה (ח) [ב]) : ג וצפית. הזכיר גג על זה המזבח (ט), ולא כן במזבח הנחשת (י), ובעבור היותו מצופה זהב, נקרא מזבח הזהב (יא) וכנה השלחן הטהור (ויקרא כד ו) (יב) כמו המנורה הטהורה (שם שם ד) (יג) : (פיה"ק. את גגו ואת קירתיו. וכתב גגו ולא רחבו (יד)) : ד על שני צדיו. תוספת לבאר (טו), וה"א בהמה נוסף, כי המלה מלעיל כאשר פירשתי (טז) : (פיה"ק. על שני צדיו, תוספת לבאר, ג"כ ה"א לשאת אותו בהמה (יז)) : ה ועשית, הבדים. מצופים

רש"י

(ג) את גגו. זה היה לו גג אבל מזבח העולה לא היה לו גג אלא ממלאים חללו אדמה, בכל חנייתם ב) : זר זהב. סי' הוא לכתר כהונה ג) : (ד) צלעתיו. כאן הוא לשון זויות כתרגומו ד) לפי שנא' על שני צדיו על שתי זוויתיו שבשני צדיו ה) : והיה. מעשה הטבעות האלה ו) : לבתים לבדים. לכל בית תהיה הטבעת לבד ז) :

קרני אור

למה"מ פ"ט) וכן פי' רב"י ז"ל (למעלה כה לה) : [ב] וכ"ה בג' (יומא לג ב) תניא שולחן בצפון משוך מן הכותל שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום משוכה מן הכותל שתי אמות ומחצה, מזבח ממוצע ועומד באמצע, ומשוך כלפי חוץ קמעא, ופי' רש"י ז"ל, כלפי מזרח לצד פתח ההיכל :

יהל אור

(ח) וכן כתב הח' ז"ל (יסוד מורא שער התשיעי) ומזבח הקטורת נתון בין המנורה ובין השולחן ממון לפרוכת, והמזבח גבוה משניהם : (ט) על מזבח הקטרת : (י) הנקרא מזבח העולה לא היה לו גג, אלא ממלאים את חללו אדמה בכל חנייתן : (יא) כדי להפרישו ממזבח העולה שהוא נחשת : (יב) ופי' הח' ז"ל שם, כנגד שולחנות אחרים שיש שם, והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב, וכן פי' רש"י ז"ל שם השלחן הטהור של זהב טהור : (יג) ופי' רש"י ז"ל שם שהיא זהב טהור : (יד) פי' רוחב ואורך הגג, ומפני שהיה רבוע קיצר הח' ז"ל וכתב רק ולא רחבו, ואורכו, כי בכתוב נזכר רק גגו, והאורך והרוחב מלמעלה במקום הגג לבד הקרנות לא נתבאר לנו, וגם רז"ל לא דברו בהם דבר כמו שדברו במדת קרני מזבח העולה, עיין מעשה חושב פ"ו, ובמקדש אהרן במזבח הקטרת, ובעזרת כהנים פ"ד מ"ז מה שהאריכו בזה: (טו) כי צדיו באור למלת צלעותיו: (טז) (בבראשית א ה) ר"ל כי מלת בהמה הנגינה מלעיל, וזה לאות כי הה"א נוסף, ועיין בפי' הקצר למעלה כט לה, על מלת „אתכה" (יז) נוסף : ע"כ

מקו"ב רש"י: ב) מכילתא יתרו פי"א ועיין למעלה כ כא בפי' רש"י ז"ל : ג) ביומא עב ב א"ר יוחנן שלשה זירים הם, של מזבח, ושל ארון ושל שלחן, של מזבח זכה אהרן ונטלו וכו' ועיין למעלה כה יא ובמקו"ב רש"י אות כג : ד) ולא לשון לד : ה) ודעת הרמב"ם על שני צדיו תוספת לבאר והרד"א פי' שיעשה לכל צד מצדי צלעותיו שתי טבעות על שני צדיו בשתי זויותיו, ונמצא שהם ד' טבעות לד' זויות וכן פי' שד"ל שהכוונה שתים שתים מכל צד, ודעת המעשה חושב (מעשה חושב פ"ו) שהיו שתי טבעות זהב בשתי זוית המקבילות זה לזה באלכסון עיי"ש כמפרש שכתב ואפשר שזה רמז הכתוב: באמרו „והיה" לשון יחיד, ולא כתב והיו לבתים ל"ר, לומר שטבעות אחד לכל צד הוא בית לכל בד, ולשון רש"י שבחומש סובל על שתי הספיקים, ואין לעמוד עליו לברר דעתו בזה כו : ו) פי' מלת והיה שב אל המעשה הנסתר מן המקרא, דאל"כ והיו מבע"ל : ז) פי' שתהיה הטבעת בית לבד הנכנס בתוכה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה

ו וְתִתֵּן יָתֵהּ קֳדָם פָּרֻכְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא לִקֳדָם כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל סַהֲדוּתָא דִּי אֱזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן׃ ז וְיַקְטַר עֲלוֹהִי אַהֲרֹן קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בִּצְפַר בִּצְפַר בְּאַתְקָנוּתֵהּ יָת בּוֹצִינַיָּא יַסְּקִנַּהּ׃ ח וּבְאַדְלָקוּת אַהֲרֹן יָת בּוֹצִינַיָּא בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַסְּקִנַּהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא תְדִירָא קֳדָם יְיָ לְדָרֵיכוֹן׃ ט לָא תַסְּקוּן עֲלוֹהִי קְטוֹרֶת בּוּסְמִין נוּכְרָאִין וַעֲלָתָא וּמִנְחָתָא וְנִסְכָּא לָא תְנַסְּכוּן

רש"י

(ו) לפני הפרוכת. שמא תאמר משוך מכנגד הארון לצפון או לדרום ת"ל לפני הכפרת מכוון כנגד הארון מבחוץ ח): (ז) בהיטיבו. לשון נקוי הבזיכין של המנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה מטיבן בכל בקר ובקר: הנרת. לוי"ש בלע"ז וכן כל נרות האמורות במנורה ט) חוץ ממקום שנא' שם העלאה שהוא לשון הדלקה י): (ח) ובהעלת. כשידליק להעלות להבתן: יקטירנה. בכל יום פרס מקטיר שחרית ופרס מקטיר בין הערבים יא): (ט) לא תעלו עליו. על מזבח זה יב): קטרת זרה. שום קטורת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: ועלה ומנחה. ולא עולה ומנחה. עולה של בהמה ועוף

אבן עזרא

זהב כבדי הארון (יח): ו ונתת, לפני הפרכת. שחוץ (יט): לפני הכפרת. שיהיו כנגדה נתון (כ): ז והקטיר, קטרת סמים. עם בשמים (כא), אולי הסמים הם העיקר (כב), או להפריש בין שתי המרקחות (כג), כי האחד בשמים בלי סמים (כד): ופי' בהיטיבו. לתקן הפתילה והשמן (כה): (פיה"ק. בבקר בבקר. בכל יום בבקר (כו): וטעם בהיטיבו את הנרות. יתקן הפתילים עד שיהיה אור הנר טוב (כז)): ח ובהעלת. בעבור עלות להב הפתילה נקרא כן, והנה בהעלות פועל יוצא (כח): קטרת תמיד. בעשותם עולות (כט) על כן הזכיר לדרתיכם (ל): ט לא, קטרת זרה. שאיננה

יהל אור

(יח) פ"כ כא „הבדים" בה"א הידיעה: (יט) וכן פי' רש"י ז"ל, כנגד הארון מבחוץ: (כ) מכוון באמצע הצפון והדרום, ולא יהא משוך מכנגד הארון: (כא) בהקטרת היו סמים עם בשמים כמש"כ למעלה כה ו כפי' הח' ז"ל שמלת בשמים כוללת לשמן המשחה, ובשמים שהם מעורבים עם הסמים לקטרת: (כב) ע"כ קרא אותם „קטרת סמים": (כג) ובמקה"מ „בין שני המקרחות": (כד) כי בשמן המשחה היו בשמים בלי סמים כמש"כ, בשמים לשמן המשחה ולמעלה כה ו): (כה) כשיהיה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה, והיה הוחה אהרן במהתה בבקר, והיה מתקן הנרות, והיה מטיבן בכל בקר ובקר: (כו) וכן פי' רע"ס (שמות טז כא) „בבקר בבקר בכל בקר, כמו כלדרה אל יוסף יום יום, וכן בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות": (כז) עיין אות כה: (כח) וכן פי' רש"י ז"ל כשידליקם להעלות להבתן עיין למעלה כז כ אות כב: (כט) פי' כשיקריבו קרבנות על מזבח העולה, אז יקטירו קטרת על מזבח הזהב, מפני שכל זמן שהיו במדבר לא הקריבו עולות רק במדבר סיני: (ל) ולא עתה:

ורפ"י

מקורי ובאורי רש"י: ח) שיהא נתון לפני הפרכת מבחוץ בין השלחן והמנורה משוך מעט כלפי ־ ־: ט) אינו נר ממש אלא בית קבול של הנר קורא אותו נר: י) בהכוונה על נר ממש: יא) ר"ל בחלי וזהו מלבון פרוסה ועיין כריתות ו ב אבל על מזבח נחשת אתה מקריב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃
י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

עֲלוֹהִי: י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנוֹהִי חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדְּמָא חַטַּאת כִּפּוּרַיָּא חֲדָא בְּשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ: פ פ פ

ק"ח. מיכאל סימן ומפטירין אתה בן אדם הגד את בית ישראל ביחזקאל בסימן מ"ג:

אבן עזרא

כמתכונתה (לא): (פיה"ק. קטרת זרה. מהקטרת הנזכרת בפרשה השנית (לב): י וכפר אחת בשנה. בעשור לחדש השביעי (לג), וטעם כפורים (לד) על דם הפר ודם השעיר, וזה חיוב כל שנה (לה) ואין צורך להזכיר דם פר המשיח (לו) או הציבור בחטאם (לז) כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים (לח): (פיה"ק. וכפר אהרן. העומד תחתיו מבניו (לט): אחת. פעם אחת בשנה בעשור לחדש השביעי: וטעם חטאת הכפורים. חטאת הפר והשעיר, כי כן כתוב (מ) על כן מלת הכפורים (מא): וטעם קדש קדשים הוא. לד' כי מזבח העולה הוא קדש קדשים (מב) ומזבח הקטרת קדושתו לשם (מג) בעבור שהוא נכבד, ואין אחר הארון נכבד ממנו (מד):

רש"י

ומנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים. הוא שנא' באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו [יג]: חטאת הכפורים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו [יד]: קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת פ' תצוה

יהל אור

(לא) ורש"י ז"ל פי', שום קטרת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: (לב) פי' שלא יעלו עליו קטרת זרה מסמים אחרים כי אם מהקטרת הנזכרת בפ' השנית (למטה פ' לד): (לג) כמש"כ ויצא אל המזבח אשר לפני ד' וכפר עליו (ויקרא (טז יח): (לד) לשון רבים: (לה) וכן פי' רש"י ז"ל: (לו) שמתן דמו היה ג"כ על מזבח הזהב כמש"כ ונתן הכהן מן הדם על קרנות המזבח קטרת הסמים (שם ד ז): (לז) שם ד' יח: (לח) כי אין להם זמן קבוע ופעם יקרה ופעם לא יקרה: (לט) שכל כהן המכפר נקרא על שם אהרן: (מ) ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת (שם טז כז): (מא) בלשון רבים: (מב) כמש"כ למעלה כט לז: (מג) וכן פי' רש"י ז"ל המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת: (מד) כי הוא יותר מקודש מהשלחן ומהמנורה, ולזה ציוה שיהיה מזבח הזהב מכוון כנגד הכפרת אשר על העדות במקום המקודש אשר אועד לכם שמה:

מקו"ב רש"י: יג) ויקרא טז יח: יד) עיין פי' רב"י ויקרא טז יא:

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

יא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר: יב אֲרֵי תְקַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן בְּנֵי

אבן עזרא

ברוך לעד שם אל נישא (א)
עם ישראל כל טוב עשה
ולציר גלה פלא נכסה (ב)
תוך פרשת היא כי תשא

יב החל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה (ג) והזכיר

רש"י

(יב) כי תשא. לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם [א] לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת

יהל אור

(א) בנוי לאל יתי' (ישעי' נז טו) כה אמר רם ונשא: (ב) הפלאים שהיו נעלמים ונכסים: (ג) כמש"כ ונתנו

מקורי ובאורי רש"י: א) תיבת ראש דייק שהוא לשון חשיבות, ולזאת באמת על סכום מחשבון הכלל מנין הפרטים, שהסכום הכולל הוא כדמות הראש במחשבון (רנו"ה):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃
י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת
בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת
בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־
קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

עֲלוֹהִי׃ י וִיכַפַּר אַהֲרֹן עַל קַרְנוֹהִי חֲדָא בְּשַׁתָּא מִדְּמָא חַטָּאת כִּפּוּרַיָּא חֲדָא בְשַׁתָּא יְכַפַּר עֲלוֹהִי לְדָרֵיכוֹן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא קֳדָם יְיָ׃ פ פ פ

ק"א. מיכאל סימן ומפטירין אתה בן אדם הגד את בית ישראל ביחזקאל בסימן מ"ג:

אבן עזרא

כמתכונתה (לא): (פיה"ק. קטרת זרה. מהקטרת הנזכרת בפרשה השנית (לב): י וכפר אחת בשנה. בעשור לחדש השביעי (לג), וטעם כפורים (לד) על דם הפר ודם השעיר, וזה חיוב כל שנה (לה) ואין צורך להזכיר דם פר המשיח (לו) או הציבור בחטאם (לז) כי אינם תמיד רק לפרקים מעטים (לח): (פיה"ק. וכפר אהרן. העומד תחתיו מבניו (לט): אחת. פעם אחת בשנה בעשור לחדש השביעי: וטעם חטאת הכפורים. חטאת הפר והשעיר, כי כן כתוב (מ) על כן מלת הכפורים (מא): וטעם קדש קדשים הוא. לד' כי מזבח העולה הוא קדש קדשים (מב) ומזבח הקטרת קדושתו לשם (מג) בעבור שהוא נכבד, ואין אחד הארון נכבד ממנו (מד):

רש"י

ומנחה היא של לחם: (י) וכפר אהרן. מתן דמים: אחת בשנה. ביום הכפורים. הוא שנא' באחרי מות ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו יג): חטאת הכפורים. הם פר ושעיר של יום הכפורים המכפרים על טומאת מקדש וקדשיו יד): קדש קדשים. המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת:

חסלת פ' תצוה

יהל אור

(לא) ורש"י ז"ל פי', שום קטרת של נדבה כולן זרות לו חוץ מזו: (לב) פי' שלא יעלו עליו קטרת זרה מסמים אחרים כי אם מהקטרת הנזכרת בפ' השנית (למטה פ' לד): (לג) כמש"כ ויצא אל המזבח אשר לפני ד' וכפר עליו (ויקרא (טז יח): (לד) לשון רבים: (לה) וכן פי' רש"י ז"ל: (לו) שמתן דמו היה ג"כ על מזבח הזהב כמש"כ ונתן הכהן מן הדם על קרנות המזבח קטרת הסמים (שם ד ז): (לז) שם ד' יח: (לח) כי אין להם זמן קבוע ופעם יקרה ופעם לא יקרה: (לט) שכל כהן המכפר נקרא על שם אהרן: (מ) ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת (שם טז כז): (מא) בלשון רבים: (מב) כמש"כ למעלה כט לז: (מג) וכן פי' רש"י ז"ל המזבח מקודש לדברים הללו בלבד ולא לעבודה אחרת: (מד) כי הוא יותר מקודש מהשלחן ומהמנורה, ולזה צוה שיהיה מזבח הזהב מכוון כנגד הכפרת אשר על העדות במקום המקודש אשר אועד לכם שמה:

מקו"ב רש"י: יג) ויקרא טז יח: יד) עיין פי' רב"י ויקרא טז יא:

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל

יא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יב אֲרֵי תְקַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן בְּנֵי

אבן עזרא

ברוך לעד שם אל נישא (א)
עם ישראל כל טוב עשה
ולציר גלה פלא נכסה (ב)
תוך פרשת היא כי תשא

יב החל לפרש כסף הכפורים שהוא חיוב על כל אחד ולא היה נדבה (ג) והזכיר

רש"י

(יב) כי תשא. לשון קבלה כתרגומו כשתחפוץ לקבל סכום מנינם א) לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת

יהל אור

(א) בנוי לאל ית' (ישעי' נז טו) כה אמר רם ונשא: (ב) הפלאים שהיו נעלמים ונכסים: (ג) כמש"כ ונתנו

מקורי ובאורי רש"י: א) תיבת ראש דייק שהוא לשון תשיעות, ולזאת שמה על סכום שמשבון הסולל מנין הפרטים, שהסכום הכולל הוא כדמות הראש במשכן (רנו"ה):

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

זה בעבור הכתוב למעלה כי אחת בשנה יעשה כפורים (ד) וכסף הכפורים גם כן יהיה אחת בשנה (ה) כאשר אפרש, ואחר כן הכיור וכנו (ו) שלא יעשו מנדבת הצבור רק ממראות הצובאות לבדם (ז), גם הזכיר שמן המשחה וקטרת הסמים, כי הנשיאים לבדם הביאום (ח) ובהזכירו שמן המשחה, הזכיר הכלים הנמשחים (ט) גם הזכיר האומן הגדול שהוא הרוקח (י) ואשר יעשה מעצתו כל המשכן, והוא בצלאל ואהליאב (יא) והזכיר השבת להזהירם בתחלה, שלא יעשו ישראל מלאכת השם בשבת (יב) ואחר כן הזכיר תפלת משה לפני רדתו מן ההר (יג) והוצרך להזכיר מעשה העגל בתחלה לדעת למה התפלל, ואחר כן הזכיר רדתו, ושריפת העגל, ושובו אל ההר עוד להתפלל שנית בעדם, והזכיר כעת משה להוציא אהלו ממחנה ישראל (יד) [א] ויש אומרים כי הכתוב יספר מה שהיה (טו), ואחר כן הזכיר כבוד משה שראה הכבוד (טז) ואחר כן צוהו שירד ויפסול לוחות (יז), וכתבם השם פעם שנית (יח), והזכיר התנאים שכרת ברית עם ישראל, הם הכתובים בפרשת ואלה המשפטים (יט), ואחר כן יזכיר כי קרן אור פניו ברדתו מההר ולוחות הברית בידו (כ), והגאון אמר כי כסף כפורים הוא חיוב על ישראל בכל שנה, בין שיספרם מלכם, או לא ישא מספרם, וראיתו ממשאת משה במדבר (כא) ואמר כי ממנו יקריבו קרבנות הצבור ותקון הבית, ויעשו שמן משחה וקטרת הסמים (כב) גם ינתן ממנו לסנהדרין (כג) וזה רמז בצלאל ואהליאב (כד), כי מנהג החושבים (כה) שהם בעלי סוד החשבון לכתוב באגרות, הפרטים בראש האגרת (כו) יכתבו הכלל הנחבר מן הפרטים (כז), וי"א כי המגפה שהיתה בימי דוד בעבור שלא נתנו כפר נפשם (כח) ואם זה אמת (כט) הוא תשובה על הגאון (ל): וטעם בפקד אתם. כי אם לא יתנו כפרם ברגע הפקידה אז יבא הנגף (לא), ויפת אמר אם לא יתנו כפרם בצאת למלחמה ויספרו ינגפו לפני האויב (לב) [ב]:

(פיה"ק. הזכיר בפרשה הזאת כסף הכפורים על כל ישראל (לג), והזכיר אחריו הכיור וכנו (לד), וטעם להזכיר כסף הכפורים, כי היא תרומת חיוב (לה), וכל תרומת המשכן היא נדבה (לו) חוץ מזאת, וטעם להזכיר כיור נחשת אחר כן, כי לא נעשה מנחשת נדבת ישראל, רק מנחשת

יהל אור

„ונתנו איש כופר נפשו": (ד) כמש"כ וכפר אהרן וגו' אחת בשנה (למעלה ל' י) והח' ז"ל סמיכות קא דריש: (ה) גם מה שנותן כסף הכפורים הוא ג"כ אחת בשנה, וכסף הכפורים הם כסף כופר נפש: (ו) יפרש מה שהזכיר הכיור וכנו יוהר מאחר הכלים: (ז) ולא היה בכלל נחשת התנופה: (ח) כל זה הביא הח' ז"ל, להגיד שעל כל אלה הדברים לא היה מן הצורך ליקח מכסף השקלים: (ט) הכלים הנמשחים בשמן: (י) לפי הפשט הוא מוסב למטה על בצלאל, וי"מ על משה רבינו שמשה רבינו בעצמו עשה ספוס הקטרת והוא היה הרוקח, ועיין פי' הקצר למטה פ' כג, ובבאורי שם: (יא) עיין למטה לא ג בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם: (יב) וכן פי' רש"י ז"ל: (יג) למטה לב יא: (יד) בעת שחרה אפו (למטה לג יט) לקח מיד את האהל והוליאו ממחנה ישראל, וכן פי' הח' ז"ל (למטה לג ז) ומשה יקח את האהל, עתיד תחת עבר: (טו) ולא היה זה בעבור מעשה העגל: (טז) וכן פי' הח' ז"ל שם והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו: (יז) לוחות שניות: (יח) עיין בפי' הח' ז"ל למטה לד כח: (יט) וחזר פה שנית הדברים: (כ) ובפי' הקצר פי' הטעם בזה שהוא פירוש „אשר לא נבראו בכל הארץ" (למטה לד י) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הארוך שם: (כא) ממה שאמר הכתוב (דה"ב כד ו) „ויקרא המלך ליהוידע הראש ויאמר לו מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ה' והקהל לישראל לאהל העדות", יראה מזה כי משאת משה מלוה לדורות להביאו לבדק הבית אעפ"י שלא ימנם, וכן דעת הגאון ז"ל, כי אין הכסף בעבור הפקידה, כי כסף הכפורים לעולם, והוא חיוב לישראל לעולם בכל שנה, ואם לא יתנו יהיה בהם הנגף, ואחר שיתנו לא יהיה בהם הנגף אף אם ימנם, ועיין ברמב"ן מה שהאריך בזה: (כב) כ"ז יקחו מכסף השקלים: (כג) כי דברים אלו לא באו מנדבות המשכן כי אם מכסף הובה: (כד) שהיו ממונים ועושים על המלאכה, וכן היו חכמי לב ובעלי רוה"ק כמו הסנהדרין בזמנם, וכל זה מרומז בהמלות בלל אל, ואהלי אב, אבינו שבשמים: (כה) עתה יבאר טעם כי תשא וגו': (כו) ובבא"י הגי' ובראש האגרת: (כז) והוגה מלת ראש על סכום החשבון הכולל מנין הפרטים, שהסכום הכולל הוא כדמות הראש בתשבון, וזה טעם כי תשא את ראש וגו' שהוא כלל המספר: (כח) ושגה דוד בזה בצוותו ליואב שר הצבא למנות את ישראל ולא נתנו כופר נפשם: (כט) שאם כסף הכפורים חיוב ליתן בכל שנה: (ל) שאמר שהוא חיוב בכל שנה, מדוע נענשו? הרי נתנו כופר נפשם: (לא) והוא מכת דבר או מלחמה: (לב) כי סמת במלחמה לא בא יומו, והנה אם יתנו כפר נפשם לא יהיה בהם נגף במלחמה אעפ"י שיהיו נספרים: (לג) ונכללו בזה גם כהנים ולוים: (לד) נדבות הנשים: (לה) עיין אות ג: (לו) כמש"כ

קרני אור

[א] ובתנחומא א תשא אות כז, ובתנחומא ב אות טו, מש"ס דרש ק"ו ואמר המנודה לרב מנודה לתלמיד, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן כתב הרמב"ן ז"ל „ודברי רבותינו בכל המדרשים שעשה משה זה בעבור חטא העגל", ועיין (סה"ד' קי, א) שדרכו שם מפני טעם אחר: [ב] לדעת הח' רב"פ (נספחים ללקק"ד לד קפה) אינו ר' יפת הקדמון כי אם ר' יפת הרופא בן סעיד (עיין ערכו בראש ס' בראשית) וכן מלא בפירושו בהעתקתו מלשון ערבי „יקורא אותו כפ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ
לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה
בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀
יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל לְמִנְיָנֵיהוֹן וְיִתְּנוּן
גְּבַר פֻּרְקַן נַפְשֵׁהּ קֳדָם
יְיָ כַּד תִּמְנֵי יָתְהוֹן וְלָא
יְהֵי בְהוֹן מוֹתָא כַּד
תִּמְנֵי יָתְהוֹן׃ יג דֵּין יִתְּנוּן
כָּל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא

רש"י

אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ב) ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד ג): (יג) זה יתנו. הראה לו כמין מטבע של אש ומשקלה מחצית השקל ואמר לו כזה יתנו ד): העבר על הפקודים. דרך המונין מעבירין את

אבן עזרא

הנשים החכמות (לז) הן העושות מלאכת הקדש (לח), ואח"כ הזכיר הבשמים והסמים שהביאו הנשיאים לבדם, ואחר כן הזכיר בצלאל ואהליאב שהם ראשי החושבים לעשות כל המלאכה (לט), וטעם את שבתותי תשמורו, שלא יאמר אדם בעבור שהיא מלאכת הקדש לעשותה גם בשבת (מ), ואחר כן סיפר מה שאירע טרם רדת משה, ותפלתו ורדתו, ושריפת העגל, והריגת עובדיו, ושובו אל השם להתפלל בעדם, ובקשתו להכניס השכינה ביניהם, ורדתו מהחר לפסול האבנים, ושובו אל ההר, ועבר השם עליו, וטעם להזהיר על ע"ז (מא) ולהזכיר המועדים פעם שנית (מב) בעבור שאמר, כי לא אעלה בקרבך (למטה לג ג), והמשל בבעל נעורים קצף על אשת בריתו בעבור שעברה חוק, והפרת התנאי שהיה ביניהם, ועתה בשובו אמר לה השמר לך אל תפרי עוד התנאי כאשר עשית, ואני אחדש עמך ברית שנית, ע"כ כל פרשת שמר לך (למטה לד יא) עד לא תבשל גדי (שם שם כו) כמו הפרשה באלה המשפטים (מג) והזכיר אחר כן פרשת כי קרן עור פניו (למטה לד כט) שהוא פירוש אשר לא נבראו בכל הארץ (שם שם י) (מד): כי תשא. כנוי על המספר (מה) יכנהג אנשי הספירות לכתוב השמות טור אחר טור (מו) וישא בראש כלל המספר (מז), ובעבור היות שר המשקים שר על אחרים שמוהו נשוא בראש, ותחתיו כל המשקים (מח), וכן שר האופים (מט), והכתוב אמר כפר נפשו וזה פי' לכפר על נפשותיכם יפ' טז) (נ): וטעם נגף. במלחמה, כי המת במלחמה לא בא יומו (נא), וי"א כי כל דבר שיספר יחסר (נב) וטעם נגף דבר (נג) והעדות מספר יואב (כד) ודעתי אחרת [ג]): יג זה, השיעור, כמו, וזה אשר תעשה אותה (בראי ו טו) (נה): וטעם כל העבר. שעברו משנותם עשרים (נו) והם כמו שלשה

קרני אור

נפש, לפי שהם אם לא יתנוהו יחול בהם הנגף": [ג] דעתו מפורש בתחלת ספרו הנקרא ס', מספסי המזלות (עיין עליו בראש ס' כהלכות כרשימת חבורי הח' ז"ל אות נג) והנראה מדבריו שם, כי ההולכים למלחמה יתכן שיש במערכת שיבא עליהם נגף, והנה אם יתנו כופר נפשם כדרך כוד שקלכן בעות נפש תחת נפש, ולא יהיה בהם נגף במלחמה, אעפ"י שיהיו נספרים, ואם לא יתנו כפר נפשם, הנה יהיה בהם נגף כבואם למלחמה אעפ"י שלא יספרו, וכן יאמר בפי'

יהל אור

אחת כל איש אשר ידבנו לבו (למעלה כה ב): (לז) כמש"כ (למטה לח ח) ויעש את הכיור וגו' במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד, ופי' הח' ז"ל שהיו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם ונתנו מראותיהן נדבה, וכן ת"א ויונ"ע, דאתין לצלאה בתרע משכן זמנא: (לח) והנשים הכן עשו מלאכת הקדש: (לט) עיין אות כד: (מ) וכן פי' רש"י ז"ל: (מא) למטה לד יד: (מב) שם פ' יח: (מג) כלומר איני מבקש ממך מדבות וגדולות, וכן כתב הח' ז"ל (למטה לד יא) „וזאת הפרשה דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך, עם הפרשה שהיא למעלה": (מד) ופי' שם הח' ז"ל „וזהו דבר קריעות פניו": (מה) פי' על כלל המספר: (מו) כמו שרגילים לעשות חשבון הפרטים: (מז) כי המונה מרים הפרטים ומעלה אותם כלל אחד עליון: (מח) כי כל שר יש לו תחתיו משרתים עושי מלאכתו, כן שר המשקים תחתיו עבדיו שומרי היין, ומביאים אותו עד שולחן המלך, והשר נותן את הכוס על כף המלך: (מט) אינו אופה הפת כ"א יש לו עבדים שלפניו והופים והוא מביאם על שולחן המלך: (נ) וכן פי' הרשב"ם, כסף כפר נפש: (נא) ואם יתנו כפר נפשם לא יהיה בהם נגף כבואם למלחמה: (נב) כי אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין וכשיספור אותם תסולק הברכה ויחסר: (נג) כמש"כ, ותהי המגפה (במדבר לא, טז): (נד) בש"ב כד טו: (נה) ופי' שם הח' ז"ל זה השיעור: (נו) וע"ז כתב בעל הכוהיק שלפירושו אין מקום למלת על עיי"ש:
ר"ל

מקו"ב רש"י: ב) ויסיז וי"ו דונחנו וי"ו הממשך לתבוכת התנאי, כאשר תרלם לדעת מנינם וכו' (סה"ב): ג) בש"ב כד:
ד) ירושלמי שקלים פ"א ה"ד, תנחומא א תשא אות ט ופ' נשא אות יא תנחומא ב תשא אות ז ופ' נשא אות
יט, פסי' דר"כ (דף יט א) פסי"ר פ"י ופ' שם שו"ט א וב' פגמור לא, במד"ר פי"ב וכולן בשינוי, עיין תוס' מנח' ז

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מחצית השקל בשקל הקדש עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה ליהוה: יד כל העבר על־הפקדים מבן עשרים שנה ומעלה יתן תרומת יהוה: טו העשיר לא־ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת את־תרומת יהוה לכפר על־

פלגות סלעא בסלעי קודשא עסרין מעין סלעא פלגות סלעא אפרשותא קדם יי: יד כל דעבר על מניניא מבר עסרין שנין ולעלא יתן אפרשותא קדם יי: טו דעתיר לא יסגי ודמסכן לא יזער מפלגות סלעא למתן ית אפרשותא קדם יי לכפרא על נפשתיכון:

רש"י

הנמנין זה אחר זה וכן כל אשר יעבור תחת השבט [ה] וכן תעבורנה הצאן על ידי מונה [ו]: מחצית השקל בשקל הקדש. במשקל השקל שקבעתי לך לשקול בו שקלי הקדש כגון שקלים האמורין בפרשת ערכין ושדה אחוזה [ז]: עשרים גרה השקל. עכשיו פירש לך כמה הוא: גרה. לשון מעה [ח] וכן בשמואל יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם [ט]: עשרים גרה השקל. שהשקל הסלע ד' זוזים והזוז מתחלתו חמש מעות [י] אלא באו והוסיפו עליו שתות והעלוהו לשש מעה כסף [יא] ומחצית השקל הזה שאמרתי לך יתנו תרומה לה' [יב]: (יד) מבן עשרים שנה ומעלה. למדך כאן שאין פחות מבן עשרים יוצא לצבא ונמנה בכלל אנשים: (טו) לכפר על נפשתיכם. שלא תנגפו על ידי מנין. ד"א [יג] לכפר על נפשותיכם לפי שרמז להם כאן ג' תרומות שנכתב כאן תרומת ה' ג' פעמים [יד] אחת תרומת אדנים שמנאן כשהתחילו בנדבת המשכן שנתנו כל אחד ואחד מחצית השקל ועלה למאת הככר שנאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר [טו] ומהם נעשו האדנים שנאמר ויהי מאת ככר הכסף וגו' [טז] והשנית אף היא ע"י מנין שמנאן משהוקם המשכן הוא המנין האמור בתחלת חומש הפקודים באחד לחדש השני בשנה השנית [יז] ונתנו כל אחד מחצית השקל והן לקנות מהן קרבנות צבור של כל שנה ושנה והושוו בהם עניים ועשירים ועל אותה תרומה נאמר לכפר

אבן עזרא

שבועות שנים (נז) אז הוא האדם תמים דעת (נח), גם גופו לא יגבה עוד בקומה (נט), ואלה הגרות (ס) גרגרות הרוב הם (סא): יד כל, הפקדים. הפועלים (סב): (סיה"ק. זה יתנו. זה השעור, וכן וזה אשר תעשה אותה (ברא' ו', טו)): מן העשיר. הזכיר טעם לא ירבה ולא

יהל אור

(נז) ר"ל ג' שמטות שהם כ"א שנים: (נח) אז דעתו שלימה ומבושלת לדעת ולהבין את כל: (נט) כי אז הוא שוה בכל ענין, ופסק כח הגידול ממנו: (ס) מה שיאמר הכתוב עשרים גרה: (סא) הם גרגירי הרובין: (סב) וכן דעת רש"י ז"ל שפי', הפקודים כמו המונין, ופי' כמו הפוקדים, ובמקה"מ הגי' פה „הפקודים הפעולים"

מקו"ב רש"י: כט א ד"ה שלשה, ותוס' חולין מב א, ד"ה, זאת, ילקוט ר' שפ"ו, ובהגהת המקרא, וכן בזוהר להכרסם שכיאו מה שמלאו בפי' רש"י כ"י הובפה וז"ל ואני יוסף בר' שמעון אומר אני שרגילו של לשון כך שאם שמדבר שהוא רוצה לפרש יאמר זה שדבר אשר אני מלוה, והולך ומפרש כמו זה הדבר אשר ליוה ד' לקטו ממנו, וכן וזה אשר תעשה אותה שלש, וזה אשר תעשה על המזבח, אף כאן זה יתנו": ה) ויקרא כז לב: ו) ירמיה לג יג: ז) ויקרא כז: ח) כן ת"א, מעין, כי הגרה הללו שם למטבע שנקרא בארמית מעה: ט) ש"א ב ותיוב"ע שם, למעה דכסף: י) וכיה א"כ השקל עשרים מעות, ועיין בכורות ה א, וג א: יא) ויהיה שעור הסלע, שהוא שקל של מעה כ"ד מעה: יב) והוא עשר מעה: יג) מאי ד"א י"ל, שלפי פי' הראשון לא היה צריך לכתוב לכפר נפשותיכם, שהרי ככר נאמר למעלה, ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם (ריב"א): יד) מחצית השקל תרומה לד', יתן תרומה ד', לתת את תרומת ד', ועיין ירושלמי שקלים פ"א ה"א: טו) לקמן לח כה: טז) שם שם כז: יז) במד' א א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה

טז וְתִסַּב יָת כְּסַף כִּפּוּרַיָּא מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִתֵּן יָתֵיהּ עַל פָּלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיהֵי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְדָכְרָנָא קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא

אבן עזרא

ישעיש כי כפר נפש הוא (סג): טז ולקחת. זה מפורש בפרשת אלה פקודי (סד) כי המשכן איננו עומד רק על כסף הכפורים (סה) זכרון לבני ישראל: (פיה"ק. ונתת אתו על עבדת אהל מועד. כי הנה מפורש הוא בפ' אלה פקודי, כי כל האדנים גם הווין היו מכסף הכפורים (סו), ויאמר הגאון א"כ מה פי' זהב וכסף עם כל איש אשר ידבנו לבו (סז), והשיב כי עשו מכנו חצצרות (סח) ומזמרות (סט) ואגרטלין (ע) כאשר מצאנו אלה הכלים בס' עזרא (עא), ואם אינם מפורשים חוץ מהחצצרות (עב), ולפי דעתי בעביר חיות החמשה עשר דברים (עג) תרומת נדבה לא הפריש הכתוב את הכסף (עד) כאשר הראיתיך בפ' אשר ילד לו (בראשית לה כו) (עה): וטעם לזכרון. על האדנים (עו), וקדמונינו ז"ל העתיקו, כי מצוה על כל איש ישראל לתת מחצית השקל בכל שנה קודם ניסן (עז) לכפר כל איש על נפשו (עח), ואם לא יתנו יהיה בהם נגף, ואחר שיתנו אינם חוששים

רש"י

על נפשותיכם שהקרבנות לכפרה הם באים. והשלישית היא תרומת המשכן כמו שנאמר כל מרים תרומת כסף ונחשת [יח] ולא היתה יד כלם שוה בה אלא איש איש מה שנדבו לבו [יט]: (טז) ונתת אתו על עבודת אהל מועד. למדת שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל מפני שנכנס בהם מגפה כמו שנאמר ויגוף ה' את העם [כ] משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר [כא] ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם להודיע שהיא חביבה עליו וא"א לומר [כב] שהמנין הזה הוא האמור בחומש הפקודים שהרי נאמר בו באחד לחדש השני [כג] והמשכן הוקם באחד לחדש הראשון שנאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים [כד] וגו' ומהמנין הזה נעשו האדנים משקלים שלו שנאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת [כה] וגו'. הא למדת ששתים היו אחת בתחלת נדבתן אחר יום הכפורים בשנה ראשונה ואחת בשנה שנייה באייר משהוקם המשכן. וא"ת וכי אפשר שבשניהם היו ישראל שוים ו' מאות אלף וג' אלפים וה' מאות וג' שהרי בכסף פקודי העדה נאמר כן ובחומש הפקודים אף בו נאמר כן ויהיו כל הפקודים שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים [כו] והלא בשתי שנים היו וא"א שלא היו בשעת מנין הראשון בני י"ט שנה שלא נמנו ובשנייה נעשו בני כ'. תשובה לדבר אבל שנות האנשים בשנה אחת נמנו אבל למנין יציאת מצרים היו שתי שנים לפי שליציאת מצרים מונין מניסן כמו ששנינו

יהל אור

בפסוליס" לא כדעת רש"י ז"ל: (סג) ר"ל כי אהר שאת כופר נפש, אין להם יתרון בין עשיר לעני, כי לכולם נפש אחת: (סד) שם מבואר מה שעשו מכסף הכפורים: (סה) כי מהם עשו האדנים והווים: (סו) למטה לח כז כח: (סז) וכן הביא החי' ז"ל (למעלה כה ג) מה שאמר הגאון, כי לא מצאנו כסף במשכן, כ"א כסף פקודי העדה, א"כ האיך כתוב כי הכסף נדבה: (סח) שם הכלים שתוקעין בהם: (סט) הכלים שמזמרים בהם: (ע) כלים שנותנים בהם מים לידים: (עא) בס' עזרא לא נמצא מזמרות כ"א הצצרות ואגרטלין: (עב) בתורה לא נמצא זכר מכלים אחרים כ"א חצצרות (במדבר י, ב ה ט): (עג) המפורשים למעלה כ"ה, ג ד ה ו ז: (עד) שהיא תרומת נדבה: (עה) וכן פי' הח' ז"ל למעלה כה ג, כי הכתוב הולך אחר הרוב: (עו) שעליהם הועמד כל המשכן: (עז) כן הוא (שקלים פ"א א) באחד באדר משמיעין על השקלים, ופי' הרמב"ם שם, הם אותן שאמר הכתוב עליהן „זה יתנו כל העובר על הפקודים": (עח) וקרא את השקלים

מקו"ב רש"י: יח) למטה לה כד: יט) עיין פסי"ר פ"י ששם מנה רק תרומה הראשונה של אדני המשכן ולא מסיים איך ב' תרומות ועיין מאיר עין שם אות קא: כ) למטה לב לה: כא) ובתנחומא א ט, משל לצאן וכו' ונכנסו לתוכן זאבים: כב) במד"ר פ"א י: כג) במד' א א: כד) למטה מ ב: כה) למטה לח כז: כו) במד' א מו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

אונקלוס

עַל נַפְשָׁתְכוֹן: יז וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר:
יח וְתַעְבֵּד כִּיּוֹרָא דִנְחָשָׁא
וּבְסִיסֵהּ נְחָשָׁא לְקִדּוּשׁ
וְתִתֵּן יָתֵהּ בֵּין מַשְׁכַּן
זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וְתִתֵּן

לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם: פ יז וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יח וְעָשִׂיתָ
כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה
וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין

רש"י

במס' ראש השנה כז) ונבנה המשכן בראשונה והוקם בשנייה שנתחדשה שנה באחד בניסן אבל שנות האנשים מנויין למנין שנות עולם המתחילין מתשרי נמצאו שני המנינים בשנה אחת המנין הראשון היה בתשרי לאחר יום הכפורי' שנתרצה המקום לישראל לסלוח להם וגלטוו על המשכן והשני באחד באייר: על עבדת אהל מועד. הן אדנים שנעשו בו: (יח) כיור. כמין דוד גדולה ולה דדים המריקים בפיהם מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה מושב מתוקן לכיור כח): לרחצה. מוסב על הכיור כט): ובין המזבח. מזבח

אבן עזרא

אם ספרם מלכם שיתנו שנית (עמ) והנה מצאנו עד נאמן על דברי הקבלה, מדוע לא דרשת על הלוים להביא מיהודה ומירושלים את משאת משה עבד ד' (דה"ב כד ו) על ישראל במדבר (פ), וצורך הכסף לתמידין ולמוספין (פא) ויאמר הגאון בעבור שבא אחרי כסף הכפורים הכיור, כי יוקח ממנו (פב) לצורך הברכה והעלה, ובעבור שהזכיר בצלאל והחכמים להורות (פג) כי החכמים והמלמדים את הכהנים הלכות שחיטה וקמיצה, גם הם יקחו הוצאתם מכסף הכפורים (פד), ובעבור שאמר מחלליה מות יומת ע"פ בית דין, גם ב"ד יקחו הוצאתם מכסף הכפורים (פה)): יז וידבר. תחלת פרשה הוא (פו): יח ועשית, כנו. כמו מכונתו (פז) והעד מכונות שלמה (פח), והנה בעבור שהוא כתוב בין אהל מועד ובין המזבח, לאות כי המזבח איננו סמוך אל פתח האהל, רק הוא קרוב אליו, והנו באמצע לנכח מזבח הקטרת (פט), והיה (צ) הכיור בין האהל ובין המזבח (צא) נוטה לאחד הצדדים (צב) [ד] ולא הזכירו הכתוב (צג) כי על דרך הסברא אין הדעת נוטה להיות הכיור נכח מזבח הקטרת שהוא לנכח מקום הכפרת (צד): (פיה"ק. כיור נחשת. צורתו ידועה (צה): כנו. מגזרת, על כנך (בראש' מ יג) (צו) והיא מקום לכיור וגדול ממנו (צז) [ה] ופי' כַן כמו מכונה, כי כן בבנין הבית (צח) ולא הזכיר ארכו ורחבו (צט) רק יעשה

יהל אור

השקלים כפר נפשם, לפי שהוא תרומת בעליו להסיר ולקנות מעליו נזקו הראוי לבוא עליו: (עט) ואין מן הצורך ליתן שנית: (פ) בנדפס העמידו השלשה תיבות „על ישראל במדבר" ביחד כמו שהוא פסוק אחד, ואנכי תקנתי כמו שהוא בד"ה, ועל ישראל במדבר הוא ביאור הפ', ומשאת משה היה על ישראל במדבר:

קרני אור

הקל"ד עיין אות עט: [ד] ונראה שהדעת שלא היה הכיור כנגד פתח אהל מועד, המכנס היה מסיך ממנו לדרום, וזה כי לצאת דרום היה ככם המזבח כדרך בכיפלו בו להזות על קרנות המזבח ילכו לצד ימין, כי זה הוא ההעתק הטבעי לאדם, כי בתחלת תנועה הוא מהימין (רלב"ג): [ה] והוסן עביית הכן, עיין זבחים כב א׳ בתוס' ד"ה קיו, וברלב"ג מ"א

(פא) כן הוא (שקלים פ"ד א): (פב) פי' מכסף הכפורים: (פג) המלה „להורות" נוכל לפרש למעלה ולמטה, למעלה והחכמים להורות, כמ"ש ולהורות נתן בלבו הוא ואהליאב (למטה לה לד), או למטה, להורות כי החכמים וכו': (פד) עיין למעלה אות כג: (פה) עיין למעלה אות כד: (פו) פי' תחלת ענין בלתי מתיחס עם הענין אשר קדם, ע"כ יאמר עוד הפעם וידבר שטעמו ענין בפ"ע: (פז) והוא מכונו ומושבו של כיור: (פח) כמ"ש, כיור אחד על המכונה האחת (מ"א ז, לח) ואת הכירות עשה על המכונות (דה"ב ד יד): (פט) כי הכתוב לא ביאר איזה מזבח, ויאמר הה' ז"ל כי ככה היינו יכולים לבאר: (צ) עתה יבאר כי אין זה מזבח הקטרת, כ"א מזבח העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד: (צא) כי המזבח לא היה אדוק ומחובר בפתח אהל מועד, אבל היה קרוב אליו, והיה הכיור כנגדו, עיין מקו"ב רש"י: (צב) והיה נוטה לצד דרום: (צג) הכתוב לא פי' איזה מזבח: (צד) כי איך נכנס שם בלא רחוץ ידים ורגלים, והנה היה הכיור בין אהל מועד ובין המזבח בחוץ, כדי שיכנסו נקיים לעשות העבודה: (צה) הכיור וכנו היו ארבע אמות ארכו וארבע אמות רחבו וג' אמות קומתו, כי כן היו הכיורות של שלמה, והיה מנוקב סמוך לשוליו שני נקבים זה כנגד זה, ובהם קבוע כשני דדים המריקים המים שבתוכו לחוץ: (צו) ופי' שם הה' ז"ל וכמוהו ועמד על כנו (דניאל יא כ) שפי' על מתכונתו. היינו על קומיה: (צז) הכן היה גדול מהכיור: (צח) במ"א ז כז: (צט) ובמכונות וכיורי שלמה הוזכר: וכן

מקורי ובאורי רש"י: כז) דף ג ב: כח) זה נקיס בתחת הכיור: כט) ולא על הכן המזוך:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַמִּזְבֵּ֑חַ וְנָתַתָּ֥ שָׁ֖מָּה מָֽיִם׃ יט וְרָחֲצ֛וּ
אַהֲרֹ֥ן וּבָנָ֖יו מִמֶּ֑נּוּ אֶת־יְדֵיהֶ֖ם וְאֶת־
רַגְלֵיהֶֽם׃ כ בְּבֹאָ֞ם אֶל־אֹ֧הֶל מוֹעֵ֛ד
יִרְחֲצוּ־מַ֖יִם וְלֹ֣א יָמֻ֑תוּ א֣וֹ בְגִשְׁתָּ֤ם
אֶל־הַמִּזְבֵּ֙חַ֙ לְשָׁרֵ֔ת לְהַקְטִ֥יר
אִשֶּׁ֖ה לַֽיהוָֽה׃ כא וְרָחֲצ֛וּ יְדֵיהֶ֥ם
וְרַגְלֵיהֶ֖ם וְלֹ֣א יָמֻ֑תוּ וְהָיְתָ֨ה לָהֶ֧ם

אונקלוס

תַּמָּן מַיָּא׃ יט וִיקַדְּשׁוּן
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי מִנֵּהּ יָת
יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן׃
כ בְּמֵיעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן
זִמְנָא יְקַדְּשׁוּן מַיָּא וְלָא
יְמוּתוּן אוֹ בְמִקְרַבְהוֹן
לְמַדְבְּחָא לְשַׁמָּשָׁא
לְאַסָּקָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
כא וִיקַדְּשׁוּן יְדֵיהוֹן
וְרַגְלֵיהוֹן וְלָא יְמוּתוּן
וּתְהֵי לְהוֹן קְיָם עָלַם לֵהּ

אבן עזרא

כדי המראות כאשר אפרש (ק), והושם בין האהל ובין המזבח שישמר שלא יכנס באהל עד שירחץ (קא)): יט ורחצו. הזכיר צורך הכיור בעבור המשרתים שהם אהרן ובניו ודורותיהם (קב), ולא הזכיר משה עתה, כי הוא לבדו יעשה כן כל ימי היותו חי (קג) אבל הזכיר זה בשעת מעשה (קד): (פיה"ק. ורחצו אהרן ובניו. ולא אחרים, ובאלה פקודי משה עמהם (קה), כי הוא כהן הכהנים הגדולים, והוא כיהן קודם אהרן (קו) [ו] וקדמונינו ז"ל אמרו כי שני צנורים היו בכיור וזה טעם ממנו (קז) [ז]): כ בבאם, ירחצו מים. הטעם רחיצת מים (קח) כי ידיהם ורגליהם הם הפועלים (קט) וכמוהו רבים: (פיה"ק. בבאם אל אהל מועד ירחצו מים. ויחסר בי"ת (קי) כבי"ת הנמצא בית ד' (מ"ב יב יא) (קיא) או בעת הקריבם האשה על גבי המזבח (קיב)): כא ורחצו. פעם אחרת (קיג) שיעשו כן

רש"י

העולה שכתוב בו שהוא לפני פתח משכן אהל מועד והיה הכיור משוך קמעא ועומד כנגד אויר שבין המזבח והמשכן [ל] ואינו מפסיק כלל בנתיים משום שנאמר ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד [לא] כלומר מזבח לפני אהל מועד ואין כיור לפני אהל מועד הא כיצד משוך קמעא כלפי הדרום כך שנויה בזבחים [לב]: (יט) את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו וכך שנינו בזבחים [לג] כיצד קדוש ידים ורגלים מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ומקדשן: (כ) בבאם אל אהל מועד. להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח [לד] ושעירי עבודת כוכבים [לה]: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללות ומכלל לאו אתה שומע הן [לו]: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר [לז]: (כא) ולא ימותו. לחייב מיתה

קרני אור

ז כח: [ו] עיין בגמ' (זבחים יט ב) שלמדו מזה שצריך שיעור לרחוץ ד' כהנים משה ואהרן ושני בניו, כי נו"א מתו תיכף, ובדעת ר' תניא שלא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: [ז] כ"ה בגמ' (יומא לז א) בן קטין עשה שנים עשר

יהל אור

(ק) וכן פי' הח' ז"ל (למטה לח ח) ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה דקנעשה בכל המראות שהביא: (קא) עיין אות לד: (קב) כמש"כ בפ' כא: (קג) כי משה היה רוחץ ידיו ורגליו בכל עת בואו אל אהל מועד, וזה לא היה לדורות רק כל זמן היות משה חי, כי זרעו לא זכו לדורותם שיהיו כהנים לשרת: (קד) למטה מ לא: (קה) למטה מ לא: (קו) עיין למעלה פרשה כט ובויקרא פרשה ח: (קז) והצנורים היו שופכין מים: (קח) הכתוב שם פועל הרחיצה למים כאמרו ירחצו מים, כי המים הם הרוחצים ידיהם ורגליהם: (קט) נ"ל „הפעולים" וכן הוא הגי' בבאר יצחק ובכתה"י: (קי) במים, ופי' ירחצו ידיהם ורגליהם במים: (קיא) ושם יחסר ג"כ הבי"ת ועיקרו, בבית ד': (קיב) כמ"ש, בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר אשה לד': (קיג) אחר שאמר בפ' יט: להזהיר

מקו"ב רש"י: ל) אבל לא היה מונח תוך אותו אויר ממש, שא"כ נמצא מבדיל בין המזבח והפתח: לא) לעיל מ כט: לב) דף נט א, ופי' רש"י ז"ל שם, שצריך ליתנו כל מה שיכול לקרבו כאויר שבין מזבח לאהל מועד, ובלבד שלא יהא מפסיק בין מזבח ולפתח, ועיין מדות פ"ג מ"ו: לג) דף יט ב: לד) בויקרא ד ה: לה) עיין זבחים יט ב, בספרא שמיני פ"א: לו) וכן פי' רש"י למעלה כח לה: לז) ג"כ ירחצו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חֻק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם׃ פ
כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כג וְאַתָּה קַח־לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־
דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם
מַחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־

אונקלוס

לִבְנוֹהִי לְדָרֵיהוֹן׃
כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ כג וְאַתְּ סַב לָךְ
בּוּסְמִין רֵישָׁא מֵירָא
דַכְיָא מַתְקַל חֲמֵשׁ מְאָה
וְקִנְּמָן בְּשָׂם פַּלְגוּתֵהּ
מַתְקַל מָאתַן וְחַמְשִׁין
וּקְנֵה בוּסְמָא מַתְקַל

רש"י

על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שמיתה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל (לח): (כג) בשמים ראש. חשובים (לט): וקנמן בשם. לפי שהקנמון קליפת עץ הוא יש שהוא טוב ויש בו ריח טוב וטעם ויש שאינו אלא כעץ לכך הוצרך לומר קנמן בשם מן הטוב (מ): מהציתו חמשים ומאתים. מחצית הבאתו תהא חמשי' ומאתים נמצא כלו חמש מאות כמו שיעור מר דרור א"כ למה נאמר בו חצאין גזרת הכתוב היא להביאו לחצאין להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין (מא) וכך שנויה בכריתות (מב): וקנה בשם. קנה של בשם לפי שיש קנים שאינן של בשם הוצרך לומר בשם (מג): חמשים ומאתים. סך משקל

אבן עזרא

תמיד, או הזכיר זה, כי אם לא יעשו כן הם בני מות (קיד): (פיה"ק. וטעם ורחצו ידיהם. על בניהם העומדים תחתם (קטו)): כב וידבר. פרשה בפני עצמה (קטז): כג ואתה קח לך. כדרך לך לך (ברא', יב א), וקחו לכם צאן (למעלה יב כא) ועל דרך הפשט כמוהו עשה לך שרף (במד', כא ח) גם פסל לך (למטה לד א) כי כן דרך הלשון (קיז), ומלת מר קשה (קיח), והגאון תרגמה מוש"ק (קיט) [ח] והנה איננו מעצים (קכ) אעפ"י שיש לו ריח טוב (קכא) אולי בעבור זה הפרידו הכתוב מהבשמים, כי כתוב אריתי מורי עם בשמי (שה"ש ה א) (קכב), והנה הוא מלוקט (קכג), ואומרים המביאים אותו כי הוא נעשה בגרון הצבי (קכד), והנה כתוב וידי נטפו מור (שם ה ה) (קכה) אולי כן הוא בהיותו לה (קכו) [ט]: וטעם בשמים ראש. שיוקח הראש מכל בשם, כי הוא הנכבד מהנשאר באחרונה (קכו) ואחר שאמר, קנמן בשם מה טעם להזכירו (קכז),

יהל אור

(קיד) להזהיר במיתה: (קטו) לווי לדורות, כמש"כ לדורותם: (קטז) ובא לפרש עתה ענין פעולת הבשמים ורקיחתם, לכן נאמר וידבר פעם אחרת: (קיז) כן הוא משפט הלשון, ובדרז"ל יש טעם על כולם: (קיח) ויש דעות הרבה בזה: (קיט) וכן כתב הרמב"ן, הסכימו המפרשים והרב ר' משה (הרמב"ם) מכללם כי המור הוא הנקרא מוס"ק ודעתו עיין קרני אור: (קכ) פי' אם נפרש כדעת הגאון, הנה הוא איננו מעצים כחביריו שהם קנמן בשם וקנה בשם: (קכא) אעפ"י שהוא בעל ריח טוב כחביריו: (קכב) וזה יורה כי בשם דבר אחר: (קכג) ומשמע מזה שמור הוא מלוקט: (קכד) ולוקטים אותו כשילא מגרון הצבי· (קכה) נמלא שאינו מלוקט: (קכו) בהיותו לח הוא נוטף ואח"כ מתיבש ולוקטים אותו: (קכו) כי הנשאר באחרונה אינו טוב כמו הראשונה: (קכז) פי' אחר שאמר וגם נים ראש, מפני מה הזכיר קנמן בשם, והיה די לו להזכירו בשם קנמן סתם, כי לא נמלא שני מיני קנמן שנאמר קנמן

קרני אור

דד לכיור שלא היו לו אלא שנים: [ח] עיין יהל אור, והנה לדעת הרמב"ם הוא מוסק, דם הלרור כמיה שנהודו, והראב"ד השיגו דאיך יתכן שיקטיר דם טמא, וכתב הכ"מ שנשתנה לעפר, ודעת הראב"ד שהוא מין פשב או עץ מרית ודרור פירוש נקי מתערובת, והרמב"ן העלה שהוא כשמש הנקרא בלשון רומי מיר"א וכל הלשונות עברית וארמית וגם הערבית שוות בו, וכן דעת בעל שלטי הגבורים שהוא המירה מין ליחה או מין היוצא מאילן הנוזלת בארצות המערב דומה לקוץ המצרי הנקרא בלשון יון אקאצ"ט, וכן כתב בעל שוהיל משה, שהוא שרף הנוטף מאחד פלי ארץ ערב, ואולי נגזר שמו מפס מר שטעמו טפה (יפפי' מ טו) ויש ממנו נוטף ע"י חריצים בקליפה הנעשים בידי אדם והוא הגרוע כטוד שהנוטף מעלמו הוא המובחר, ונקרא כאן בשם דרור, שמינו יולא חפשי מעלמו עד שקרא לספור המבקש לו בשפתיו הקדמונים תמיד לשכנו דרור לפי שבן תורין הוא: [ט] עיין ברמב"ן מה שהאריך בזה:

מקו"ב רש"י: לח) פי' לאהל מועד, עיין בכהד' פב ב, ספרא שמיני פ"א פס"ו: לט) עיין יהל אור אות קכו ואות קלז: מ) עיין יהל אור, אות קכח: מא) ל"ס (כריתות ה א) ועיין יהל אור אות קלא, ובקרני אור העדה יב ורלוי שתדע כי מקנמן בשם היה גם ג"כ חמש מאות שקלים, שאם היתה כוונת התורה, שלא יקחו ממנה כ"א מאתים וחמשים שקלים היה ראוי שיאמר וקנמן בשם מחציתו, ר"ל מחצית הר"ן או וקנמן בשם ר"ן ורצתה התורה שישקל הקנמן בשם בשני פעמים כדי שיהא משקלו נוסף מעט על משקל המר דרור בשתי הכרעות (רלב"ג): מג) עיין יהל אור אות קכט:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

בְּשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם: כד וְקִדָּה

מְאתָן וְחַמְשִׁין: כד וּקְצִיעֲתָא מַתְקַל חֲמֵשׁ

אבן עזרא

אולי שיהיה מהנבחר (קכח) ג"כ הקנה (קכט) וקדמונינו ז"ל אמרו כי משקל הכל שוה (קל) [י] וככה נקבל, רק לא ידענו טעם למה הזכיר מחציתו וטעם החצאים לא אבין (קלא) [יא], כי אין מנהג בכל ארץ ישמעאל להוסיף על כל דבר שישקל אפילו כמשקל הרדל, ואף כי בכל מעשה רוקח (קלב) [יב]: (פיה"ק. ואתה קח לך. י"א כי הבשמים והסמים משה הוציאם (קלג) והכתוב אמר כי הנשיאים הביאום (קלד), וטעם ואתה קח לך שלא יפקידם ביד אחר (קלה) או שיבקשם ויקחם מכל הנמצא אתו (קלו): **בשמים ראש**. שיהיה כל בושם ראש לבשמים (קלז) או טעמו כמו, עם כל ראשי בשמים (ש"ה ד יד) (קלח) אמר הגאון מוס"ק ועדותו צרור המור (שם א יג) (קלט) [יג] רק מה יעשה בפסוק אריתי מורי (שם ה א) והנה הוא מלוקט ואין המוס"ק כן, גם וידי נטפו מור (שם שם ה) (קמ), ור' יהודה בן בלעם הספרדי אמר, כי מר יתפרש לשני פירושים (קמא), ולפי דעתי שהוא כמשמעו בלשון קדר, וכן בלשון רומי (קמב). ונבחר כי הוא יעמיד הכלי ובגד לא ירקב, וטעם דרור, כמו וקראתם דרור בארץ (ויקרא כה י) לארץ שלא יעבד (קמג) [יד]: **וקנמן בשם**. אמר הגאון כי הוא עץ דסוב (קמד): **וקנה בשם**. ידוע שהוא קנה (קמה)): **כך וקדה**. מהקבלה ידענו שהיא קציעה (קמו): (פיה"ק. **וקדה**. ידועת בפי'

רש"י

כולו [מד]: (כד) וקדה. שם שורש עשב ובלשון חכמים קליעה [מה]: הין. י"ב לוגין ונחלקו בו חכמי ישראל ר' מאיר אומר בו שלקו את העקרין אמר לו רבי יהודה [מו] והלא לסוף את העקרין אינו סיפק אלא שרחוס במים שלא יבלעו את השמן ואח"כ הציף עליהם השמן עד שקלט הריח וקפחו [מז] לשמן מעל העקרין:

קרני אור

[י] הח' ז"ל הביא דעת קדמונינו ז"ל, שמשקל הכל שוה, ודעתו רק על קנמן בשם שבו הורו חז"ל דעתם כבאור הכתוב שהיה ג"כ חמש מאות, אך מלת הכל קשה שהנה, מפני שקנה בשם לא היה משקלו שוה ומבואר בדז"ל (כריתות ה א) שקנה בשם הוא רק חמשים ומאתים, והוכיחו זה ממקרא, וכן עמד ע"ז הח' ר"י בכרך (השתדלות ת"ב פק"ב) וכתב אולי כונת הרא"ע באמרו משקל הכל שוה, משקל שני האחים יחד, ובאור הח' ז"ל זה הטעהו לר' אהרן האחרון (כתר תורה) לחשוב שדעת שחכמינו ז"ל שמשקל כולם שוה, היינו אף הקנה בשם והשיג עליהם: [יא] עיין בנתה"ב שכתב שלפי דעת חז"ל שקנמן בשם מחציתו מחצית השלמו תהא חמשים ומאתים, נמצא כולו חמש מאות כמו שמור מר דרור וכו' וכתב שהוא כנגד הטעמים ובד"ל (ויכס"ק לד לו) אלא לו שעד מזה להתאים ספרתו נגד מסורת הטעמים, והח' ר"י בכרך (השתדלות ת"ב פק"ב) השיג עליהם ושמיד הטעמים עפ"י קבלת חז"ל בבבלי עיי"ש: [יב] והנה לדעת הבבלי (כריתות ה א) שקנמן בשם מחציתו מחצית השלמו, וכולו חמש מאות, ודעת הירושלמי (שקלים פ"ו ה"א, סוטה פ"ח ה"ג) שכלו רק חמשים ומאתים ויחשב בם אלף וחמש מאות מנים, ופי' הקרבן עדה שם ודקאית מחציתו דקנמן בשם למאי אתא, י"ל דגזירת הכתוב הוא שיביא ת"ק מנים ויחלקו ולוקח ממנו ר"ן מנים לשמן המשחה, וכה"ג אמרינן במנחות, מביא עשרון שלם וחולקו ומקריב, ומחצה אכד: [יג] עיין ברמב"ן וברב"ח שמהפסוק הזה הוא ראיה שהמור אינו מוסק ממה שאמרו במדרש צרור המור דודי לי זה אברהם וכו', מה המור הזה אינו מפיח אלא באור (פי' לא יתן ריחו כ"א כשיושם באש) כך אברהם וכו' והנה זה ראיה כי המור אינו מוסק, כי המוסק הוא המפיח בלתי אור: [יד] עיין יהל אור, והרמב"ן כתב,

יהל אור

קנמן בשם הוא מין אחר: (קכח) וכינה אותו קנמן בשם, וכן פי' רש"י ז"ל, וכן כתב הרלב"ג שיש מהם שאינו בושם, ע"כ פרט אותם שהם בושם: (קכט) קרא אותו בשם קנה בושם: (קל) לפי הפשט דעתו כאן במלת הכל שגם הקנמן בשם היה שוה המש. מאות, ועיין קרני אור: (קלא) ודעת חז"ל (כריתות ה א) להרבות בו ב' הכרעות שאין שוקלין עין בעין, וכן פי' רש"י ז"ל: (קלב) מכ"ש בדבר יקר מעשה רוקח, וכן השיב אביי לרב פפא (כריתות שם) רחמנא כתב בד בבד ואת אמרת בהכרע: (קלג) ודיוקם ממלת קח לך, משלך: (קלד) למטה לה כח: (קלה) ופי' שיהיו אצלו: (קלו) והוא יתקנם: (קלז) לפי שהראש מבחר הגוף כנה בו מבחר הבשמים והמשובח שבהם, ופי' קח לך בשמים, והראש והמובחר שבהם: (קלח) ופי' מיני בשמים, וכן מתורגם שם, כל מיני בוסמנין, וטעמו פה מין בשם המשובח במינו: (קלט) קשר אגודת המר: (קמ) וכן יאמר הח' ז"ל (ש"ה א יג) י"א כי מר דרור הוא המוס"ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי, והנה הוא בשם ממיני הצמחים שילוקט, ועוד וידי נטפו מר, והנה הוא נוטף, והמוסק אינו נוטף: (קמא) וכן כתב הח' ז"ל (ש"ה א יג) "וי"א כי מר יתפרש לשני ענינים" פי' שיש מין מור שהוא לומה, ויש מין לה שהוא נוטף: (קמב) ונקרא מירא: (קמג) ואמר דרור לומר שהוא נקי וחפשי מן התערובות והזיוף: (קמד) וכן פי' הרמב"ם (הכהמ"ק פ"א ה"ג) הוא העץ שבא מאיי הודו שריחו טוב ומתגמרים בו בני האדם: (קמה) וכן פי' הרמב"ם (שם) הם הקנים הדקים כתבן האדומים הבאים מאיי הודו וריחן טוב: (קמו) הוא קליפת אילן הגדל בארץ הודו דומה

מקו"ב רש"י: מד) ולא יותר: מה) עיין יהל אור אות קמו: מו) כ"ה (ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג) ר"מ ור' יהודה כמו ברש"י והוריות יא ב כריתות ה, א ושם הפלוגתא בין ר' יהודה ור' יוסי, וכ"ה בילקוט ר' שפ"ז: מז) בספר וקנתו השמן מעל העקרים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חֲמֵשׁ מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן
זַיִת הִין: כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן
מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת
מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה: כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת: כז וְאֶת־
הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח
הַקְּטֹרֶת: כח וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־

מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
וּמְשַׁח זֵיתָא מְלֵא הִינָא:
כה וְתַעְבֵּד יָתֵהּ מְשַׁח
רְבוּת קוּדְשָׁא בְּסַם
מְבַסַּם עוֹבַד בּוּסְמָנוּ
מְשַׁח רְבוּת קוּדְשָׁא
יְהֵא: כו וּתְרַבֵּי בֵהּ יָת
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא: כז וְיָת
פָּתוֹרָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְיָת מְנָרְתָא וְיָת מָנַהָא
וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא: כח וְיָת מַדְבַּח
דַעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ:

רש"י

(כה) **רקח מרקחת**. רקח שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה (מח) והרי הוא כמו רקע (מט) רגע (נ) והינו כמו רוגע הים (נא) וכמו רוקע הארץ (נב) שהטעם למטה (נג) וכל דבר המעורב בחבירו עד שזה קופת מזה (נד) או ריח או טעם קרוי מרקחת: **רקח מרקחת**. רקח העשוי ע"י אומנות ועירובות: **מעשה רקח**. שם האומן בדבר: (כו) **ומשחת בו**. כל המשיחות כמין כ"ף יונית (נה) חוץ משל מלכים שהן כמין נזר (נו):

אבן עזרא

הגאון בלא ראיה (קמז): **הין**. בדה מצרית (קמח)): **כה ועשית**, רוקח מרקחת, כמו מקטר קטרת (למעלה פ', א) (קמט): וטעם **שמן משחת קדש**. הוא שמזכיר אחר זה (קן) [טו]: (פיה"ק. **רוקח**. שם הפועל (קנא): **מרקחת**. שם (קנב): וטעם **מעשה רוקח**. לבשלם במים עד שיחסרו וישאר השמן (קנג)) [טז]: **כו ומשחת אהל מועד**. כולל המשכן, והזכיר הנכבד שהוא באהל והוא הארון: (פיה"ק. **ומשחת בו**. כמו ממנו, וכן הנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח לב) (קנד): **את אהל מועד**. הוא המשכן, ואת כל אשר בו כי כן כתוב (קנה)): **כז ואת**. הזכיר השלחן תחלה, כי הוא הגדול ויש לו כלים רבים (קנו) ואח"כ המנורה שיש לה כלים רבים (קנז): **כח ואת מזבח העולה**. יש לו כלים רבים (קנח):

יהל אור

דומה בטעמו וריחו אל הקנמון ובדרז"ל קליפה (כריתות ו א) וכן ת"א ויונ"ע, וכ' פי' הרמב"ן, והרמב"ם (שם) פי' הוא הקשט, וע"ן בכ"מ שם מה שהעיר ע"ז: (קמז) הגאון ז"ל פי' קדה שהוא הקשט, ולא הביא ראיה על פירושו, וכן פי' הרמב"ם עיין אות הקודש, וכן פי' הרלב"ג: (קמח) והיא ייב לונין: (קמט) ופי' רקח העשוי ע"י אומנות ותערובות: (קנ) שבמשיחתם יהיו קדש קדשים: (קנא) ונופל על עירוב דברים הקופאים זה מזה: (קנב) הוא ג"כ שם, ונופל על נושא הרקח, ר"ל על הדבר המקובץ מדברים נבללים: (קנג) וזה הוא שמן המשחה עיין קרני אור: (קנד) שפי' מן הבשר ומן הלחם: (קנה) בפ' כז ובפ' כח: (קנו) ובעבור זה אמר, ואת כל כליו: (קנז) ולכ"א ואת כליה: (קנח) וכן יאמר, ואת כל כליו, ולא אמר כן במזבח הקטרת:
כפ'

קרני אור

כי מלת דרור איננה חוזרת למור, אלא לאותה חיה הדומה לצבי שיוצאת ממנה המור, בהיותה מתהלכת חפשי בין ערוגות הבשמים, והיא מתענגת כרצונה, כ"א תעמוד ברשות אדם לא תעשה ממנה כ"א מעט וגם איננו מובחר: [טו] עיין מורה פ' מה מהח' השלישי שכתב כי שמן המשחה יש בו שתי תועלת עיי"ש: [טז] וכן כתב הרמב"ם (ה' כהמ"ק פ"א ה"ב) עירב הכל ושרה אותן במים זכים ומתוקין עד שילא:

מקו"ב רש"י: מח) שהטעם מלעיל: מט) וכז"ל „רקח" (מש"ה ח,ב): נ) (שמות לג) ובא על משקל פועל, כמו חודש, קודש, ויפתח הקוף להרחיב על התי"ת ״ שאחריו: נא) ישעי' נא טו: נב) שם מב ה: נג) והם פעלים״

ביאורים: נד) פי', זה נוסף מזה: נה) והוא כמו נון בלנו, עיין כריתות ה א הוריות יב א, ילקוט שפח: נו) סביב על ראשו:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃
ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח
וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן
מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא
יִיסָךְ וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ

אונקלוס

כט וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן וִיהוֹן
קֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא כָּל
דְּיִקְרַב בְּהוֹן יִתְקַדַּשׁ׃
ל וְיָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי
תְּרַבֵּי וּתְקַדֵּשׁ יָתְהוֹן
לְשַׁמָּשָׁא קֳדָמַי׃ לא וְעִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּל
לְמֵימַר מְשַׁח רְבוּת
קוּדְשָׁא יְהֵי דֵין קֳדָמַי
לְדָרֵיכוֹן׃ לב עַל בִּסְרָא
דֶּאֱנָשָׁא לָא יִתְנְסַךְ
וּבְדִמּוּתֵהּ לָא תַעְבְּדוּן
כְּוָתֵהּ קוּדְשָׁא הוּא

אבן עזרא

כט וקדשת. בשמן המשחה (קנט): וטעם כל הנוגע בהם. נלמדנו מן הן ישא איש בשר קדש (חגי ב יב) על דרך הפשט שהוא כמשמעו (קס) כי אם יגע בשר הקדש בלחם או בנזיד או ביין או בשמן או בכל מאכל יקדש (קסא) [יז], וככה מזבח העולה שגם בו כתוב קדש קדשים (קסב): ל ואת בניו. לבדם לא אחרים (קסג): לא שמן משחת קדש יהיה זה. כל שנעשה (קסד) במתכונת זה (קסה) למשוח זרע אהרן (קסו) [יח]: נפיה"ק. שמן משחת קדש. שיעשו תמיד כמוהו לקדש המכהנים (קסז): לב לא ייסך. אמר רבי מרינוס כי יסך כמו יוסף (קסח) וכמוהו

רש"י

(כט) וקדשת אתם. משיחה זו מקדשתם להיות קדש קדשים ומה היא קדושתם כל הנוגע וגו' כל הראוי לכלי שרת נז) משנכנס לתוכו קדוש קדושת הגוף להפסל ביוצא ולינה וטבול יום ואינו נפדה לצאת לחולין אבל דבר שאינו ראוי להם נח) אין מקדשן ושנויה היא משנה שלימה אצל מזבח נט) מתוך שנאמר כל הנוגע במזבח יקדש ס) שומע אני בין ראוי בין שאינו ראוי ת"ל כבשים סא) מה כבשים ראויים אף כל ראויים. כל משיחת משכן וכהנים ומלכים מתורגם לשון רבוי לפי שאין צורך משיחתן אלא לגדולה כי כן יסד המלך שזה חנוך גדולתן ושאר משיחות כמו רקיקין משוחין סב) וראשית שמנים ימשחו סג) לשון ארמית בהן כלשון עברית סד): (לא) לדרתיכם. מכאן למדו רבותינו סה) לומר שכולו קיים לעתיד לבא: זה. בגימטריא תריסר לוגין הוו: (לב) לא ייסך. בשני יודי"ן ל' לא יפעל סו)

קרני אור

כל כהן כמים ונתן על המים שמן זית הין והוא י"ב לוגין כל לוג ד' רביעית, ובישל הכל על האש עד שאכלו המים ונשאר השמן והניחו בכלי לדורות: [יז] וכן פי' הח' ז"ל בחגי שם, בשר קדש, כמשמעו קודש ממש, וכן היקדש, ענין קדושה והאריך לבאר שם כי אין פי' המלה טומאה, ובמדבר יא יח, הביא הפי' מחגי, וביאר שם שהוא לשון טומאה: [יח] ודעת חז"ל שלא נעשה שמן המשחה כ"א פעם אחת שעשאו משה רבינו בידיו, ולא יעשה עוד בעתיד

יהל אור

(קנט) כפי' כו יאמר ומשחת, ופה יאמר וקדשת, ויפרש שהם דבר אחד, ופי' ע"י שתמשח יתקדשו בשמן המשחה: (קס) בשר קדש ממש: (קסא) להיות כמוהו: (קסב) למעלה כט לז ולמטה מ י: (קסג) אפילו הם ממשפחתו: (קסד) כמג"ט וכבאר יצחק הנעשה: (קסה) כי הנעשה עתה לא הספיק לדורות, אלא וודאי הכוונה במתכונת זה על הנעשה להבא: (קסו) הכהנים הגדולים מזרעו: (קסז) עיין אות הקודש: (קסח) משרש סוך מבנין הפעל, וממ"ש ביו"ד מלא, משמע שהוא כמו יוסף, ובא היו"ד תחת הוי"ו

מקו"ב רש"י: נז) פי' כל דבר הראוי לבוא אותו באותו כלי, אם הוא כלי לקבלת הלח, משנכנס הלח לתוכו קדש, ואם הוא כלי לקבלת יבש, כמו כלי הסלת משנכנס היבש בתוכו קדש: נח) אבל אין כלי הלח מקדש את היבש, אם נכנס לתוכו ולא כלי היבש מקדש את הלח, עיין זבחים פו א: נט) זבחים פג ב משנה ריש פ' לו: ס) למעלה כט לז: סא) שם שם לח: סב) פי' מה שכתוב למעלה כט ב ורקיקי מצות משוחים בשמן: סג) עמוס ו, ו: סד) כן ת"א למעלה, וכן תיונ"ע שם: סה) הוריות יא ב: סו) ויהיה ייסך יוצא ובא על האדם, ובעודו לא ייסך הרוצה לסוך, ובדבו יסך, ויסוך ב' הבנינים יסך ויסוך מורים על ענין אחד (נתה"ב) ועיין בהבנת המקרא שפי' באופן אחר:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

קוּדְשָׁא יְהֵי לְכוֹן: לג גְּבַר דִּי יְבַסֵּם דִּכְוָתֵהּ וְדִי יִתֵּן מִנֵּהּ עַל חִלּוֹנַי וְיִשְׁתֵּיצֵי

קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃
לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר
יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

רש"י

כמו למען ייטב לך סז): על בשר אדם לא ייסך. מן השמן הזה עצמו: ובמתכנתו לא תעשו כמהו. בסכום סממניו לא תעשו אחר כמוהו במשקל סממנין הללו לפי מדת הין שמן אבל אם פחת או רבה סממנין לפי מדת הין שמן מותר ואף העשוי במתכונתו של זה אין הסך ממנו חייב אלא הרוקחו סח): ובמתכנתו. לשון חשבון כמו מתכנת הלבנים סט) וכן במתכנתה ע) של קטרת: (לג) ואשר יתן ממנו. מאותו של משה עא): על זר. שאינו צורך כהונה ומלכות:

אבן עזרא

ויישם בארון (בראשית נ כו) כמו ויושם (קסט) [יט] והטעם כי מנהג ישראל היה לסוך שמן הזכרים גם הנקבות (קע) כי כן כתוב ושמן לא תסוך (דברים כח מ) (קעא) ולסוך מזה השמן אסור לכהן (קעב) אף כי לאחרים (קעג), כי שמן המשחה יוצק על ראש המשיח (קעד): ובמתכונתו. הבשמים הנזכרים ובמשקלם (קעה): (פירוש) לא ייסך. הטעם כמו וסוך לא סכתי (דניאל י ג) כי משיחת הכהן יציקה על ראשו והזייה (קעו) [כ], והראת זאת המלה כאילו היא מבנין שלא נקרא שם פועלו (קעז), והיה היו"ד ראוי להיותו מאוסף בשורק (קעח), ועל דרך רבים ויישם בארון (בראשית נ) כטיהו (קפ) או יהיו שני שרשים (קפא) [כא]: ובמתכנתו. במשקלו (קפב): קדש הוא. לשם קדש יהיה לכם: לג איש, טעם ואשר יתן ממנו על זר. שאינו ממשפחת אהרן (קפג) אמר הגאון, קבלה היתה ביד ישראל שימשח דוד וזרעו משמן המשחה לא מלכים אחרים (קפד) [כב] והוצרך לפרש ככה בעבור שלקח צדוק משמן המשחה שהיה באוהל מועד ומשח בו את שלמה (קפה) ויפת אמר כי על זר שלא מבני ישראל (קפו), ולא דבר נכונה, כי הנה והזר הקרב יומת (במדבר ג י) ופירושו (קפז) למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא (שם יז ה) ואחרים אמרו

יהל אור

הוי"ו: (קסט) שניהם מבנין הפעל, והראוי ויושם, יוסך: (קע) כי היה מנהג הזכרים גם הנקבות לסוך בשרם בשמן, כדאמר כתוב וסוך לא סכתי (דניאל י, ג) וכתוב ורחצת וסכת (רות ג ג): (קעב) בקללות נאמר, ושמן לא תסוך, ופי' הח' ז"ל שם, וזה הפך ושמן על ראשך (קהלת ט): (קעג) אף לכהן גדול, וכן כתב הרמב"ם (ה' כלהמ"ק פ"א ה"י) כה"ג שנטל משמן המשחה וסך במיעיו חייב כרת: (קעד) שאינם כהנים: (קעה) על ראש מלך ועל ראש כה"ג בעת המשחם: (קעו) יזהיר כאן על כמות המינין ועל כמות המשקל, כמות המינין הוא כמות הסימנים מר דרור קנמן בשם וגו' וכמות המשקל של כל אחד מסימנים אלה המבואר במקרא: (קעז) פי' מענין נתינה ומשיחה עיין קרני אור: (קעח) וכן הביא הרד"ק בשרש "יסך" מהמדקדקים שיאמרו שהוא כמו יוסך, והוא שלא נזכר פועלו משרש סוך: (קעט) יוסך ויהיה חירק תחת שורק הוי"ו מומרת ביו"ד: (קפ) שהוא כמו ויושם: (קפא) יסך, וסוך, ועניינם אחד: (קפב) עיין אות קעו: (קפג) פי' כיון שהזכיר אהרן ובניו תחלה, ואמר אח"כ אשר יתן ממנו על זר, רוצה לומר כל מי שאינו מזרע אהרן: (קפד) והם נקראו ג"כ זרים: (קפה) כמש"כ ויקח צדוק הכהן את קרן השמן מן האהל (מ"א א לט), וטעמו מאהל מועד, וזהו שמן המשחה: (קפו) ועליו אמר זר: (קפז) ושם ישרם

קרני אור

וכן פי' הרלב"ג כי זולתו לא נעשה ולא יעשה וכו', ולזאת הסבה תמצא שלא היה כהן משוח מבית בני לפי בנו יאשיהו שמן המשחה, ולא היה להם רבות לעבודתו, ועיין (הוריות יב א) וכן כתב הרמב"ם (ה' כלהמ"ק פ"א ה"ח) בבית שני שלא היה בה שמן המשחה, היה כ"ג מתרבה בלבישת בגדים: [יט] וכתב הגר"א כמו דעת אונקלוס שתרגם ייסך, "יתנסך" שהוא כמו יוסך לשון הפעל, ובארמית בא כהתפעל: [כ] כן הוא (כריתות ה ב) תני תדא בתחלה מציק שמן על ראשו, ואח"כ נותן לו שמן בין ריסי עיניו, ותני אחריתי בתחלה נותן לו שמן בין ריסי עיניו, ואח"כ מציק לו שמן על ראשו, והח' ז"ל פי' כבריתא קמייתא, וכן פסק הרמב"ם (ה' כהמ"ק פ"א ה"ט): [כא] וכן כתב הרד"ק בשרש "יסך" שהוא מסך הפועל, כלומר הסך השמן על בשרו לא ייסך מזה השמן, וכן ויישם בארון, חסר המבים, ויהיה יסך וסוך ענינם אחד: [כב] וכן הוא דעת חז"ל (כריתות ו א, ירושלמי שקלים פ"ו ה"א) שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן, דוד ושלמה שנמשחו בקרן נמשכה מלכותן, ופי' הקי"ע שם, דוד ושלמה נמשחו בשמן המשחה ושאול ויהוא בשמן אפרסמון, וכן כתב הרד"ק אצל משיחת שאול (ש"א י א) וכן אצל משיחת יהוא (מ"ב ט א) לא היה זה שמן המשחה, כי לא היו משוחים ממנו אלא מלכי בית דוד, אבל שמן אפרסמון היה, ועיין ברד"א כאן בעיקר הט' שיפרש שאול נמשח על יד שמואל הנביא משמן המשחה, ויהוא נמשח בשמן אפרסמון, וכן

מקורי ובאורי רש"י: סז) דברים ה טז: סח) עיין כריתות ה א: סט) למעלה ה ח: ע) פ' לז: עא) כריתות ה א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀ וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃

אונקלוס

מֵעַמֵּהּ: לד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַב לָךְ בּוּסְמִין נְטוֹפָא וְטוּפְרָא וְחֶלְבְּנִיתָא בּוּסְמִין וּלְבוֹנְתָא דְכִיתָא מַתְקַל בְּמַתְקַל יְהֵא:

אבן עזרא

על שמן המשחה שעשה משה (קפח) גם זה איננו נראה בעיני, כי בתחלה כתוב שמן משחת קדש יהיה זה לי לדרתיכם (פי' לא) (קפט) ועוד איש אשר ירקח כמוהו, ואשר יתן מאותו שהוא כמוהו על זר, והנה אין הפרש בין שמן המשחה שעשה משה ובין הנעשה אח"כ שהוא כמוהו, וחוץ ממשפחת דוד איננו כתוב (קל), ולפי דעתי כי כל המצות אמת הם לדורות ישראל, כמו שלא יעלו עולה רק במקום הנבחר (קלא), והנה גדעון (קלב) ושמואל (קלג) גם אליהו בהר הכרמל (קלד) העלו עולות, והזכרתי גדעון בעבור שהעלה עולות ואיננו כהן, גם כן שמואל, כי לא יועיל אם היה מבני קרח (קלה), והנה הכל הוראת שעה, גם ככה נוכל לומר בדברי שלמה כי על הוראת שעה ביד נתן הנביא או גד נמשח בשמן המשחה (קלו) [כג]: (פיה"ק, **איש אשר ירקח כמהו**. יש עליו כרת, גם כן הנותן ממנו על זר מישראל והטעם שמלכי ישראל ימשחו בשמן המשחה כאשר הוא מפורש בשלמה (קלז), ולא מלכי עכו"ם, כי הנה הכתוב אמר למשוח את יהוא ואת חזאל (קלח), והגאון אמר שפי' זר מזרע אהרן (קלט) חוץ ממשפחת דוד (ר) ואין בכתוב זכר (רא)):

לד קח לך סמים. קדמונינו ז"ל קבלו כי אחד עשר מיני סמנים הם (רב) והנה הכתוב לבשמים שהם לקטרת הסמים לא פרשם הכתוב (רג) והזכיר הסמים (רד) כי לא הזכיר משקלם (רה), וטעם סמים פעם אחרת

רש"י

(לד) נטף. הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף עב) ובלע"ז גו"מא והצרי קורין לו טרי"אקה עג): ושחלת. שורש בשם חלק ומצהיר כצפורן ובלשון המשנה קרוי צפורן וזהו שתרגם אונקלוס וטופרא עד): וחלבנה. בשם שריחו רע וקורין לו גלב"נא ומנאה הכתוב בין סממני הקטורת ללמדנו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו באגודת תעניותינו ותפלתנו את פושעי ישראל שיהיו נמנין עמנו עה): סמים. אחרים: ולבנה זכה. מכאן למדו רבותינו עו) י"א סממנין נאמרו לו למשה בסיני מעוט סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה ג' הרי ה'. סמים לרבות עוד כמו אלו הרי עשר. ולבונה הרי י"א ואלו הן הצרי והצפורן החלבנה והלבונה מר וקציעה שבלת נרד וכרכם הרי ח' שהשבלת ונרד אחד שהנרד דומה לשבלת, הקשט והקלופה והקנמון הרי י"א. בורית כרשינה אינו נקטר אלא בו שפין את הצפורן ללבנה שתהא נאה: בד בבד יהיה. אלו הארבעה הנזכרים

קרני אור

כרמב"ם בפ"א מה' כהמ"ק הי"א כזיד לך יוצא ממנו אותו כבמו אפרסמון: [כג] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, ור"א הסיב כי זר במקום הזה כל שאינו מזרע אהרן ובניו הנזכרים כמו והזר הקרב יומת, כל איש זר חוץ מן הנזכרים, וכן וכל זר לא יאכל קדש, למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא, ולכן יסבור כי המשיחה בשלמה שהוצרך לדוק קדן השמן מן האהל, והוא שמן המשחה הוראת שעה עפ"י הנבואה, ואין כן דעת רבותינו ז"ל וכו' אבל כך הדבר לוה שימשחו בו עתה אהרן ובניו, ואמר שמן משחת קדש, יהיה

יהל אור

יפרש הכתוב איזה זר, והוא אשר לא מזרע אהרן: (קפה) וכל הגוי היה על אותו השמן: (קפט) ופי' יהיה זה לי כל הנעשה כמוהו כי זה לא יספיק לדורות: (קל) פי' שיהיה מבואר שיהיה הזר חוץ ממשפחת דוד זה איננו כתוב: (קלא) ולא במקום אחר: (קלב) שופ' ו כח: (קלג) ש"א ז ט: (קלד) מ"א יח כג: (קלה) והיה לוי: (קלו) וזה היה עפ"י הנבואה: (קלז) וממנו נקיש על כל המלכים: (קלח) מ"א יט, טו טז, ויסתור הפי' הזה:

(קלט) פי' שהוא זר ואינו מזרע אהרן: (ר) הם לא נקראו זרים, ורק הם נמשחו בשמן המשחה: (רא) בכתוב לא נזכר ההפרש בין מלכי בית דוד למלכים אחרים: (רב) כ"ה וכריתות ו א) ועיין פי' רש"י: (רג) פי' הכתוב (למעלה כה ו) בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים, והכתוב לא פי' אלו הבשמים: (רד) ולא הבשמים: (רה) נ"ל ,ולא הזכיר משקלם" ור"ל כמו שהזכיר משקל הבשמים לעיל, ובעל עזרה לסכין

מקו"ב רש"י: עב) שם ו א: עג) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: עד) וכן פי' רש"י (כריתות ו א) לפורן, שאלת דמתרגמינן טיפרא, שחלקה כלפורן: עה) כריתות ו, ועיין תדב"א פי"ג יד, פס"ז: עו) כריתות שם תוית פ' אבכול הכפר, ילקוט שפט, פס"ז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לה וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים

אונקלוס

לה וְתַעְבֵּד יָתַהּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין בְּסַם עוֹבָד בּוּסְמָנֵי מְעָרַב דְּכֵי קוּדְשָׁא׃ לו וְתִשְׁחוֹק מִנַּהּ וְתַדִּיק וְתִתֵּן מִנַּהּ קֳדָם סַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּי אֲזַמֵּן מֵימְרִי לָךְ תַּמָּן קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין תְּהֵי

רש"י

כאן יהיו שוין משקל במשקל כמשקלו של זה כך משקלו של זה [עז] וכן שנינו [עח] הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה ול' בד נראה בעיני שהוא ל' יחיד אחד באחד יהיה. זה כמו זה: (לה) ממלח. כתרגומו מעורב שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה ואומר אני שדומה לו ויראו המלחים [עט] מלחיך וחובליך [פ] על שם שמהפכין את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים [פא] וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בזוך [פב]: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה [פג]: (לו) ונתתה ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל המזבח הפנימי שהוא באהל מועד: אשר אועד לך שמה. כל מועדי דבור שאקבע לך אני

אבן עזרא

אלה סמים ולבונה זכה עמהם (רו): בד בבד. כל אחד לבד ירוקח ואח"כ יעורב (רז) [כדן]: (פיה"ק. קח לך. כחבירו (רח) יתכן להיותו על שני פירושים, האחד להיותו סמים שם כלל ואח"כ פרט נטף ושחלת וחלבנה (רט): סמים, פעם אחרת כאלו אמר אלה הסמים ולבונה זכה עמהם (רי): בד בבד יהיה, כל אחד לבדו זה כמו זה (ריא) והנה הם ארבעה (ריב) [כה] והפירוש השני כדברי קבלה והם ששה (ריג) ועל הפי' השני עדים נאמנים והוא האמת (ריד)): לה ועשית, ממולח. טעם ממולח הוא מלח סדומית (רטו) וי"א שחוק מאוד (רטז) או נגזרת ארץ מלחה (ירמי' יז ו) (ריז): (פיה"ק. וטעם ממולח, לתת בהם מלח טהור שלא יהיה ממקום מגואל (ריח)): לו ממנה הדק. דקה בכל יכלתך (ריט) זהו קטרת תמיד על מזבח הזהב (רכ): (פיה"ק. ונתת ממנה לפני

יהל אור

להבין רוצה לנפוס פה, כן לא הזכיר משקלם וסמך על הקבלה: (רו) עיין אות רט: (רז) ואח"כ מערבין אותם כולם: (רח) עיין למעלה אות קיז: (רט) וכן פי' הרשב"ם, לפי הפשט בתחלה כלל קח לך סמים, ופי' מה הם סמים, נטף ושחלת וחלבנה, הרי אלו סמים שלויתי שתקח לך ועוד קח לך לבונה זכה: (רי) עיין אות הקודם: (ריא) כמשקלו של זה כך משקלו זה, והיה משקלם שוה כל אחד משבעים מנה, והמלה נגזרת מן כדד, ועם למ"ד שמושית, לכד. לבדד, בפני עצמו: (ריב) נטף ושחלת וחלבנה ולבונה זכה: (ריג) סמים שנים והם הצרי והמר, וארבעה מפורשים: (ריד) והעדים הנאמנים הם רז"ל עיין אות רכ: (רטו) שיהא מלוח במלח סדומית, וכן אז"ל (כריתות ו) מלח סדומית רובע הקב: (רטז) כן הוא הגי' בכתר יצחק ובמנ"ס וכן כתב הרמב"ן שיעשה הסמים כולם שחוקים מאד, ומעורבים יפה יפה עד שיהיו נמחים: (ריז) פי' נגזרה ומופרשת מן הישוב, וזה שמסיים שם "ולא תשב" אף כאן פי' נגזר ומופרש מבני אדם שיהיו נפרשים ממנו ולא יעשו כמוה: (ריח) וכן פי' רש"י ז"ל, ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה: (ריט) וכן אז"ל (כריתות ו, ב) כדי שתהא דקה מן הדקה: (רכ) זהו מה שאמר הכתוב (למעלה פ' ז ח) והקטיר עליו אהרן קטרת סמים וגו' קטרת תמיד לפני ד' והוא על מזבח הפנימי הנקרא מזבח הזהב:

קרני אור

זה לי למשות בו משיח קדשי אבל אכחל בו לדורותיכם, ולא יתן על זר שאינו לי, ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים, כי שניהם משיחי ד', גם הרדי"ה עשה תיוק לדבריהם ז"ל, ועיין המאמר מה שהשיג ע"ז: [כד] וכן פסק הרמב"ם (ה' כמה"ק פ"א ה"ב ופ"ב ה"ה) שישחוק כ"א לבדו, ואח"כ יערב כולם, וכתב הרדי"ה, וזה מפני כי אין שחיקתן שוה, כי יש שנשחק בקלות כמו הנטף ויש שיקשה שחיקתו מאד כמו שבלת נרד, לכן צריך לשחוק כ"א בפני עצמו: [כה] ולהיות שארבעת המינים האלה המה העיקרים

והיס

בקו"ב רש"י: עז) וכן ת"א ויונ"ע: עח) כריתות שם: עט) יונה א ה: פ) יחז' כז כז: פא) ובבבא קמא א פי' רש"י כלכך שטורפין ביצים בקערה בכף, דרך טריפה שמכה בכף, וכן בקטרת היו טורפין ומערבין יפה סמים בונים: פב) ובכ"י שד"ל לערבם אלמון ואלכון באצבעו בכוש: פג) אלה השלש תיבות אינם רומזות לקטרת, לפי שקטרת ל"נ, אבל כן נוגזות אל תיבת רוקח שהוא שם דבר, ופי' שיהיה זה הרוקח ממולח וטהור וקדש (הזכרון):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תהיה לכם:
לז והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם קדש תהיה לך ליהוה:
לח איש אשר־יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו: לא ס
א וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ב ראה קראתי בשם בצלאל בן־אורי

לכון: לז וקטורת בוסמין די תעבד בדמותה לא תעבדון לכון קודשא תהי לך קדם יי:
לח גבר דיעבד דכותה לארחא בה וישתצי מעמה:
א ומליל יי עם משה למימר:
ב חזי דרביתי בשום בצלאל בר אורי בר חור

אבן עזרא

העדות. רמז למזבח הקטרת (רכא)): לז והקטרת אשר תעשה. רמז למשה (רכב): לא תעשו. עם ישראל מדבר (רכג): קדש תהיה לך. לכהן (רכד) או לכל ישראל, כמו זכור ימות עולם בינו (דברי' לב ז) (רכה): לח איש. הזהיר בת״לה, ואחר כן הזכיר העונש כמשפט (רכו): (פיה״ק. להריח בה. ויאמר הגאון כי להריח בה במקום ידוע (רכז), הוא אסור, והכהן היה מזהיר, וזה מדבר הקבלה נכון, רק הכתוב לא אסר להריח בה (רכח) רק אסר לעשות אחרת כמותה להרית בה (רכט)): א וידבר. אמר הגאון למה נבחרו בצלאל ואהליאב, והשיב כי בצלאל מבני יהודה שהמשילו יעקב לגור אריה (א) גם אהליאב מבני דן שהמשילו משה לגור אריה (ב) והאריה צר מאחוריו, וככה היה הבית (ג) וזה דרש הדורש (ד) כי בצלאל ואהליאב לא בנו הבית (ה), ורוחב המשכן שעשו היה שוה (ו) ואין טעם לשאלתו, כי נבחרו בעבור שלא היה בישראל כמוהם (ז) [א]: (פיה״ק. ויאמר הגאון כי נבחרו אלה שניהם בעבור ששבטם נמשל לאריה (ח) וזה דרך דרש הדרש (ט) כי מה טעם לשאלה הזאת למה נבחרו אלה, בעבור שלא היה בדורם כמוהם (י)): ב ראה. בעין כבוד (יא) והקרוא הוא

רש״י

קובעס לאותו מקום: (לז) במתכנתה. במנין סממניה: קדש תהיה לך לה׳. שלא תעשנה אלא לשמי: (לח) להריח בה. אבל עושה אתה במתכנתה משלך כדי למסרה לצבור פר): (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי

קרני אור

לכן בא מנס סך מרובה בבעים בבעים מנה, ושבעת האינים האחרים שאינם רק כטפל לכנס את העיקר ולתקנו, לכן נתיחדו בשם יתוספי ההרכבה סך מעט הכמות לפי ערך וכח פעומו וריחו כמו בחלקו רז״ל, מהם שאינם באים רק חלק ט״ז, וי״ב, חלק תשיעית ושלישית המנה כמבואר בכריתות דפטום הקטרת (הכוה״ק):

[א] ובתנחומא (א תשא אות יג) אמר ר׳ חנינא אין לך גדול מכל השבטים משבט יהודה, ואין לך ירוד משבט דן שהיה מן השפחות וכו׳, אמר הקב״ה יבא ויזדווג לו שלא תאמר רוהו נסה, שגדול וקטן שוין לפני הקב״ה, המשכן נעשה בשני שבטים אלו, ואף ביהמ״ק כן, עשוהו

יהל אור

(רכא) והיה מכון לפני העדות: (רכב) למשה ידבר איך יתנהג בעשייתם: (רכג) ע״כ אמר כל״ר: (רכד) ע״כ אמר בל״י: (רכה) שאמר תהלה זכור שהוא ל״י, והה״כ אמר בינו ל״ר, ופי׳ שם הה׳ ז״ל. כי כן משפט הלשון׳ וכן כאן אמר תעשו ל״ר ואח״כ אמר לך, ל״י: (רכו) שמזרזין את האדם קודם מעשה: (רכז) היינו במקום המקדש: (רכח) וכן אז״ל (כריתות ו א,) והמריח בה פטור וכו׳ ואחר שתעלה תמרתו אין בו משום מעילה: (רכט) וכ״ה (כריתות שם) המפטם וכו׳ להריח בה חייב וכן פסק הרמב״ם (ה׳ כהמ״ק פ״ב ה״ט)

העושה קטרת מאחד עשר סממנים אלו לפי משקולת אלו כדי להריח בה אעפ״י שלא הריח חייב כרת על עשייתה אם עשה מזיד:

(א) בצלאל היה בן אורי בן חור למטה יהודה (פ׳ ב) ויעקב המשילו לגור אריה (ברא׳ מט ט): (ב) אהליאב היה בן אחיסמך למטה דן (פ׳ ו) ומשה המשילו לגור אריה (דבר׳ לג כב): (ג) שבנה שלמה: (ד) כ״ה (מדות לז א) מה ארי זה צר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו, וכ״ה רמב״ם (פ״ד מה׳ בית הבחירה ה״ט): (ה) הם בנו רק המשכן: (ו) כמו שמפורש בפ׳ תרומה: (ז) ע״כ נבחרו אלה: (ח) כן המשילם יעקב ומשה: (ט) ר״ל, הדורש: (י) וכן ת״א, חזי דרביתי, שהוא לשון המשמה וגדולה: (יא) שתתנהג עמו בכבוד ר״ל

מקורי ובאורי רש״י: פר) כריתות ה א, ושם „למוסרו״:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה׃ ג וְאַשְׁלֵמִית עִמֵּהּ רוּחַ מִן קֳדָם יְיָ בְּחָכְמְתָא

בֶּן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה

רש"י

את בצלאל: (ג) בחכמה. מה שאדם שומע דברי' מאחרים ולמד: ובתבונה. מבין דבר

אבן עזרא

בצלאל (יב) והטעם קראתי בשמו שאין כמוהו לעשות המשכן (יג) ועל דרך הפשט כלב בן יפונה איננו כלב בן הצרון בראיות נסורות (יד) והמשכילים יבינום:

(פיה"ק. בצלאל. הוא קרוי בשם והיא מעלה גדולה, וכן ונקראה בשם (אסתר ב יד) (טו) ודבר בצלאל שלא היה בן עשר שנים פירשתיו בפ' והנה אהרן וחור (למעלה כד יד) (טז)): ג ואמלא אתו. בט: ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דברי' לד, ט) וכתוב ונחה עליו רוח ד' (ישעי' יא, ב) ופי' מה היא רוח ד' והיא רוח חכמה ובינה (שם) (יז), החכמה היא הצורות האצורות (יח) באחרונית מוח הראש (יט) [ב] ומלת תבונה גם בינה סגורת בֵין (כ) והיא הצורה העומדת בין צורת הדעת ובין צורת החכמה כנגד הנקב האמצעי במוח הראש (כא) כי החכמה כנגד הנקב האחרון (כב) והדעת המתחברת בנקבי המוח על המצח מההרגשות (כג) ובלשון ישמעאל קורין הדעת אלתכ"יל (כד) והתבונה אלפכר"ה (כה), והחכמה אלחכמ"ה (כו), והנה בצלאל היה מלא כל חכמה בחשבון (כז) ומדות וערכים (כח) ומלאכת שמים (כט) וחכמת התולדת (ל) וסוד הנשמה (לא) והיה לו יתרון על כל אנשי דורו, שהיה יודע כל מלאכה, כי רבים חכמי לב לא ידעו אפילו מלאכה אחת על כן כתוב ובכל מלאכה בוייו (לב): (פיה"ק. וטעם **בחכמה ובתבונה ובדעת**, שהיה חכם גדול וידע כל סוד סתום (לג) כי אין ראוי לעשות מלאכת קדש הקדשים רק מי שהוא מלא חכמה, כי בדעתו סוד המשכן, ידע סוד עביו, גם זה יורה שלא היה נער (לד), כי מתי ילמד כל חכמה ואין מענה משלמה (לה) [ג] כי אין מפורש בכתוב בן כמה שנים מלך (לו) [ד] והוא לא בקש חכמת (לז)

יהל אור

(יב) ר"ל שאין הקריאה שבה למלת בשם שכאמר שקרא את השם בצלאל: (יג) עיין אות ז: (יד) דעתו כי בצלאל לא היה מבני כלב בן יפונה, כ"א מבני כלב בן הצרון ושנים היו עיין ברא' לה א, ולמעלה כד יד, ובביאורי שם: (טו) לגודל מעלתה אצל המלך: (טז) עיין אות יד: (יז) הרי נאמר על חכמה רוח: (יח) פי' השמורות: (יט) יש מחלוקת בין החכמים אם יש ארבעה חדרים במוח או רק שלש, והח' ז"ל סובר שיש ארבעה, וכן הוא דעת בעל ס' שבילי אמונה, ועיין קרני אור: (כ) שפי' בין זה לזה, וכן פי' הח' ז"ל (משלי א ב) בינה להבדיל בין דבר לדבר שלא ישים חשך לאור ואור לחשך: (כא) וכן פי' הח' ז"ל (ישעי' מד יח) עה"פ לא ידעו ולא יבינו, כי הדעה היא בנקבים הקרובים אל המצח מאחוריו, והבינה היא בנקב האמצעי שהוא בתוך הראש: (כב) מאחורי הראש וידוע כי המחשבה היא החכמה, ותחלתה על המצח, וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למעלה כח לח): (כג) עיין למעלה ה כא בפי' הח' ז"ל שכתב, ודע כי החמש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמצח: (כד) דמיון: (כה) מחשבה: (כו) שכל בהעלם: (כז) חכמת המספר: (כח) חכמת המדה והשיעורים: (כט) חכמת הכוכבים והמזלות: (ל) חכמת הטבע: (לא) חכמת האלהים הנקראת ג"כ מה שאחר הטבע, ובכללה ידיעת הנפש ומקור הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל: (לב) כי מלבד חכמתו הרבה היה יודע לעשות בכל מלאכה: (לג) הן הסודות העמוקות שעליהן רומזות מלאכת המשכן וכליו, וכן אז"ל יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ: (לד) וכדעתו למעלה פ' ב שלא היה מבני כלב בן יפנה: (לה) שאז"ל (סד"ע פ' יד) שבן י"ב שנה היה צמלכו, והיה חכם גדול, ועיין ברש"י ורד"ק (מ"א ג ז) המשכן: (לו) כי בכתוב לא נכתב מפורש, ולא ידענו בן כמה שנים מלך: (לז) פי' ואף אם נסכים שמלך בן י"ב

קרני אור

שלמה מיהודה, וחירם מדן (מלך אמו): [ב] מצאתי כתוב על שמו של הח' ז"ל, כי שלשה חללים יש במוח האחד כנגד המצח והוא משכן החכמה (נ"ל הדעת) והוא המקבל ומציר כלכו מה שיראה ואז ילמוד אותו, ויש בה ליחה מתבלת בקלות ויורדת דלך הפנים והיא הדמעה, והשני באמצע המוח והוא משכן הבינה, והוא המבין הדבר כאשר הוא, ויש בו ליחה הממצעת לא יבישה ולא לחה ויורדת דרך החוטם, ונקראת בינה בעבור שהוא בין החכמה והדעת, והשלישי באחורי הראש, והוא משכן הדעת (נ"ל משכן החכמה) שהוא הזכרון, כי בו יזכור כל דבר וישמרהו לעת הצורך, ויש בו ליחה קשה להתבשל ויורדת דרך השדרה אל הכליות ואל השכיים לצאת דרך האבר המשגל ונקראת דעת מלשון וידע אדם (ברא' ד כה) וידע אלקנה (ש"א א יט) (א"י) וכן הוא באדרת רבא נשא דף קלו א, בתלליס דגולגלתא (ס"א בגולגלתא דא) ג' חללין אשתכחו דשריא מוחא בהו, וקרומא דקיק חפיא עלייהו וכו' ותלת כתלת חללין דגולגלתא מוחא שריא, מתללא חד מתבקע (ס"א ומתפשט) חד מבועא לד' ספרין, ונפק מההוא מוחא דשריא בהאי חללא תלתין ותרין שבילין, רוחין דחכמתא. מתללא תניינא מתבקע ומתפשט חד מבועא אחרא ומתפתחין נ' תרעין מאלין נ' תרעין אתאחדן נ' יומין דאורייתא, נ' שנין דיובלא וכו', מתללא תליתאה נפקין אלף אלפין אדרין, ואכסדרין דדעתא שריא עלייהו ודרי בהו וכו', עיין למעלה כח לז ובבאורי שם, ובברא' ב כד קרני אור הערה פא: [ג] עיין יהל אור, ועיין בהעדות ותקונים על סד"ע מידידי הרב החכם מ' בער ראטנר (סד"ע פ' יד אות כב) שהביא עוד מכמה מקורים שלמה מלך בהיותו בן י"ב שנה ומת בן נ"ב שנה: [ד] וכן יאמר הרדי"א בפי' (מ"א ג) שהיה שלמה במלכו לא פחות מעשרים שנה, וכמותו היה בן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ ד לַחְשֹׁב
מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף
וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת
וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־
מְלָאכָה׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ
אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־
דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה
וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת ׀
אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת

אונקלוס

וּבְסֻכְלְתָנוּ וּבְמַדַּע וּבְכָל
עֲבִידָא׃ ד לְאַלָּפָא
אוּמָנְוָן לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא
וּבְכַסְפָּא וּבִנְחָשָׁא׃
ה וּבְאֻמָּנוּת אֶבֶן טָבָא
לְאַשְׁלָמָא וּבְנַגָּרוּת אָעָא
לְמֶעְבַּד בְּכָל עֲבִידָא׃
ו וַאֲנָא הָא יְהָבִית עִמֵּיהּ
יָת אָהֳלִיאָב בַּר אֲחִיסָמָךְ
לְשִׁבְטָא דְדָן וּבְלִבָּא כָל
חַכִּימֵי לִבָּא יְהָבִית
חָכְמְתָא וְיַעְבְּדוּן יָת כָּל
דִּי פַקֵּדְתָּךְ׃ ז יָת מַשְׁכַּן

רש"י

מלבו מתוך דברים שלמד [א]: ובדעת. רוח הקדש: (ד) לחשב מחשבת. אריגת מעשה חשב [ב]: (ה) ובחרשת. לשון אומנות כמו חרש חכם [ג] ואונקלוס פירש ושנה בפירושן שאומן אבנים קרוי אומן וחרש עץ קרוי נגר: למלאת. להושיבה במשבצות שלה במלואה לעשות המשבצת למדת מושב האבן ועוביה: (ו) ובלב כל חכם לב וגו'. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל [ד] אשר נתתי בו חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: (ז) ואת הארן לעדת. לצורך לוחות העדות:

אבן עזרא

דק חכמת המשפט להיות לו לב חכם לשפוט (לח), ובפי' משלי פירשתי ההפרש בין חכמה ודעת ותבונה (לט) [ה]: וטעם ובכל מלאכה. בעבור שימצא חכם גדול בכל חכמה, ולא ידע לתקן מלאכה אחת, ובצלאל היה חכם גם בכל מלאכה, על כן תוספת וי"ו ובכל (מ): ד וטעם לחשב מחשבת. להוציא דברים חדשים מדעתו בכח מחשבתו, בזהב ובכסף ובנחשת (מא): ה ובחרשת אבן. אומנות, כי חרש יקרא על האבנים והעץ (מב): וטעם ובחרשת עץ. על כל דבר העשוי מעצי שטים: וטעם לעשות בכל מלאכה. על כל אורג ורוקם, כי כן כתוב (מג): ו אתו. כמוהו במלאכות, ולא בחכמת מלאכת חרש (מד), והנה פי' ובכל מלאכה לחשוב מחשבות (מה): ובלב כל חכם לב. לעשות מלאכה (מו) כי גם זה יוצא בתולדת האדם, שיוציא מלבו דברים עסוקים במלאכת המדות, והוא ,א, לסד החכמה (מז) ועתה יזכיר כל אשר יעשו: ז את. החל מהאהל

קרני אור

שמים שנה, ויוסף הכהן מספר (בספר הזמיני קח"ס הפליסי) שמלך כסיותו בן י"ד, ומת בן תשעים ולרבע: [ה] מזה לחיה ברורה שהפי' על משלי שלפנינו המיוחס להח' ז"ל הוא באמת לו ולא לר"מ קמחי, כי שם נמלאו ההבדלים, ולא בספר ברכת אברהם, פי' על משלי המיוחס נ"כ להח' ז"ל עיין (רשימת חבורי הח' ז"ל ברלש ס' ברלשית

יהל אור

י"ב שנה: (לח) כמש"כ ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע (מ"א ג ט): (לט) עיין משלי א בפי' הח' ז"ל שלפנינו: (מ) כי הוא ידע חלק המעשי מהמלאכה, והוא האומנות והזריזות והכשרון להוציא המחשבה אל הפועל, וגם ידע חלק העיוני מהמלאכה, והמלוי מרוח אלהים היה גם בכל מלאכה:

(מא) וכן תרגם יונ"ע, למיחשב ברעיוניהון היך למעבד בדהבא ובכספא ובנחשא: (מב) חרש עצים (ישעי' מד יג) חרש אבן (למעלה כח יא) וכן מברזל חרש ברזל (ישעי' מד יב): (מג) למטה לה לה, ואמר לעשות, שהוא על תיקון הדבר והשלמת צורתו על האופן הראוי וזה יקרא עשיה: (מד) וכן יאמר (למטה לח כג) ואתו אהליאב וגו' חרש וחושב ולא הזכיר חכם: (מה) הח' ז"ל יצרף השני פסוקים שהם ביאור אחד: (מו) פי', ובלב כל חכם לב נתתי חכמה לעשות מלאכה: (מז) כי כן

מקו"ב רש"י: א) עיין פי' רש"י דברים א יג: ב) כנראה לדעתו כי לא נזכר מעשה חשב כי אם באריגה (נתפ"ס): ג) ישעיה מ כ: ד) הש"ל גורס „כל" בלא וי"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־
כְּלֵי הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־
כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃
ט וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ י וְאֵת
בִּגְדֵי הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו

אונקלוס

וּמָנָא וְיָת אֲרוֹנָא
לְסַהֲדוּתָא וְיָת כַּפֻּרְתָּא
דִּי עֲלוֹהִי וְיָת כָּל מָנֵי
מַשְׁכְּנָא׃ ח וְיָת פָּתוֹרָא
וְיָת מָנוֹהִי וְיָת מְנָרְתָּא
דָּכִיתָא וְיָת כָּל מָנַהָא וְיָת
מַדְבְּחָא דִּקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ ט וְיָת מַדְבְּחָא
דַּעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְיָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ׃
י וְיָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
וְיָת לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא
לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי

רש"י

(ח) הטהרה. על שם זהב טהור ה): (י) ואת בגדי השרד. אומר אני לפי פשוטו של מקרא שאי אפשר לומר שבבגדי כהונה מדבר לפי שנאמר אצלם ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן אלא אלו בגדי השרד הם בגדי התכלת והארגמן ותולעת שני האמורי' בפרשת מסעות ו) ונתנו עליו בגד תכלת ונתנו עליו בגד ארגמן ונתנו עליהם בגד תולעת שני. ונראין דברי שנאמר ומן התכלת והארגמן ותולעת השני עשו בגדי שרד לשרת בקדש ז) ולא הוזכר שש עמהם ואם בבגדי כהונה מדבר לא מצינו באחד מהם ארגמן או תולעת שני בלא שש ח): בגדי השרד. י"מ ט) לשון עבודה ושירות י) כתרגומו לבושי שמושא ואין לו דמיון במקרא ואני אומר יא) שהוא ל' ארמי כתרגום של קלעים יב) ותרגום של מכבר יג) שהיו ארוגים במחט עשויים נקבים נקבים ללי"דין

אבן עזרא

שהוא כולל (מח) והזכיר הארון והכפורת בעבור גודל מעלתם: ואת כל כלי האהל. הפרכת והמסך והקרשים והבריחים (מט) והזכיר השולחן (נ) על הדרך שהזכרתי (נא): י ואת בגדי השרד. בגדי הנסיעה (נב) [ו] שיכסו בהם הארון והשלחן והמזבח והמנורה (נג) ככה מפורש ומן התכלת והארגמן ותולעת השני (לשמה לט א) כל אחד לבדו (נד) כבתוב בפרשת במדבר סיני (נה) עשו בגדי שרד (נו) ואח"כ כתוב ויעשו את בגדי הקדש (שם שם) ואחר כן פירש אותם (נז), והנה מלת שרד מגזרת פליט ושריד (ירמי' מד יד) (נח) [ז]: (פיה"ק. ואת בגדי השרד. הם הבגדים שיכסו בהם כלי הקדש בנסוע

יהל אור

כן נולד בבשרונות טובים: (מח) כי אהל מועד הוא שם כולל את המשכן ואת כל אשר בו וכן יאמר ולמעלה כה כב): (מט) וכן הספיסים והיתדות והחבלים והטבעות והבדים: (נ) אחר הארון: (נא) למעלה כה כב, שכתב שם והתל מהנכבד ואח"כ השלחן והמנורה: (נב) וכן ת"א „לבושי שמושא" ר"ל כלים לכסות הבגדים וכלי הקדש מגשם ואבק: (נג) בעת נסיעתם: (נד) פי' כל מין לבדו, לא כמו יריעות המשכן שתכלת וארגמן ותולעת שני שזורים יחד: (נה) במדבר ד, ששם מבואר שהיו שלשה מינים, בגד תכלת, ובגד ארגמן, ובגד תולעת שני, וכל אחד מכלי הקדש קבע לו הכתוב באיזה משלשה מיני בגדי השרד יכסוהו: (נו) וכן יאמר שכתוב (לשמה לט א) ומן התכלת והארגמן וגו' עשו בגדי שרד: (נז) ואח"כ פי' את בגדי הקדש, ויעש את האפוד וגו', הרי בגדי שרד לחוד ובגדי הקדש לחוד: (נח) ופי' ממה שנשאר ממלאכת יריעות המשכן ובגדי כהונה, ומהפרכת והמסך, מהם עשו בגדים

קרני אור

הות ם הערה 9): [ו] עיין ברכ"ת שיתכן מה שיאמר הכתוב בגדי השרד כה"א הידיעה כי לא נזכרו עד פתה והנה מלת שרד, לדעת רש"י ורשב"ם היא לשון קליעה כתרגום של קלעים ושל מכבר שהיו ארוגים במחט עשוים נקבים נקבים, ודעת הרמב"ן יונגד לזה שיעשו כנגד המכבה נקבים נקבים והסבים לפי' הח' ז"ל: [ז] עיין יהל אור,

מקו"ב רש"י: ה) לא סגור מעומאס: ו) במדבר ד: ז) לשמה לט א: ח) וכן פי' הרשב"ם והרא"ע ועיין ברמב"ן: ט) בכ"י פד"ל „מפרשים" ולא י"מ, כי הכל היו מפרשים: י) בגדי שרד כמו בגדי שרת: יא) ורש"י ז"ל מדעתו מלא הפי' הנכון (פד"ל): יב) למעלה כז ד: יג) שם שם יח, שמתורגם סרדין, ע"ש שהיו וכו' א"כ שרד נמי פי' כן ג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַכֹּהֵן: יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־
קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ: פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יג וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־
שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ כִּי אוֹת הִוא
בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי

בְּנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא: יא וְיָת
מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא
לְקוּדְשָׁא כְּכֹל דִּי
פַקֵּדְתָּךְ יַעְבְּדוּן:
יב וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה
לְמֵימָר: יג וְאַתְּ מַלֵּל
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
בְּרַם יָת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִּי
לִי תִּטְּרוּן אֲרֵי אָת הִיא
בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן

אבן עזרא

הארון, ויתכן להיות פי' שרד כמו הנסיעה (נט) וקרוב מעם מגזרת פליט ושריד (ירמי' מד יד (ס)): יא לקדש. לצרך הקדש הם (סא): יב ויאמר. כל לאמר עם וידבר לאמור לו (סב) רק זה לאמר לישראל (סג) [ח]: יג ואתה. טעם אך, בעבור אשר צויתים ככתוב למעלה (סד) אולי חשבו כי יעשו כן בשבת (סה) [ט] אמר הכם מהחכמים הגדולים, ידוע כי שבת אחת שבת ד' (סו) א"כ מה טעם שבתותי (סז) והשיב בעבור כי שתא אלפי שני הוה עלמא (סח) הנה האלף השביעי שבת, גם שנת השמטה שבת (סט) שבתות רבות בכל שנה (ע) ודע כי לא מצאנו מפורש במועדים שבת רק שבתובה (עא), ומחלוקת יש בפי' ממחרת השבת (עב) והאמת דברי הקבלה (עג) רק צריכים תיקון כאשר אפרש במקומו (עד) ויום הכפורים נקרא שבת רק לישראל לא לשם (עה): כי אות היא. בסוף אפרש מה היא האות (עו): מקדשכם. בקדשכם השבת שקדשתי (עז) ולא עשיתי ביום השבת מלאכה (עח):

רש"י

בלע"ז: (יא) ואת קטורת הסמים לקדש. לצורך הקטרת ההיכל שהוא קדש יד): (יג) ואתה דבר אל בני ישראל. ואתה אע"פ שהפקדתיך טו) לצוותם על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה: אך את שבתתי תשמרו. אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה (שבת אל תדחה מפניה כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכ' המשכן) טז): כי אות היא ביני וביניכם. אות גדולה היא בינינו יז) שבחרתי בכם בהנחילי לכם את יום מנוחתי למנוחה: לדעת. האומות בה

קרני אור

וכן פי' החזקוני, ובעל הכוה"ק וכ"ה בפס"ז, את בגדי השרד אלו כשאהרו ממלאכת המשכן: [ח] עיין ברא"ם שמות כ, ב, ד"ה „מלמד שהיו עונין": [ט] עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז, כי לפי מדרש חז"ל כאכין ורקין ימעט בשמירת שבת, ע"ש מה שכ"ל, ועיין ברד"ק מה

יהל אור

בגדים לכסות ארון העדות והשלחן והמנורה והמזבחות: (נט) עיין אות נב: (ס) שפי' ענין נסיעה ובריחה: (סא) שמן המשחה היה משמש למשיחת אבני הקדש וכלי הקדש: (סב) כגון וידבר ד' אל משה לאמר, פי' לאמר למשה: (סג) ופה כתוב ויאמר ד' אל משה לאמר, פי' לאמר לישראל: (סד) פ' יא: (סה) וכן פי' רש"י ז"ל, כל אכין ורקין מעוטין למעט שבת ממלאכת המשכן: (סו) שבו שבת מכל מלאכתו: (סז) בלשון רבים: (סח) בר"ה דף לא א: (סט) כמש"כ ויקרא כה ד: (ע) פי' גם שבתות רבות בכל שנה ע"כ אמר שבתותי בל"ר: (עא) הבאר יצחק יגרוס שבתון וכ"ה ברש"כ, ולפי סברת החכם כי לא הזכיר במועדים שבת רק שבתון: (עב) בויקרא כג יא, שחז"ל פי' (מנחות סו א) ממחרת יו"ט הראשון של פסח, והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו: (עג) שפי' ממחרת יו"ט: (עד) עיין בפי' הה' ז"ל (ויקרא כג יא), ובביאורי שם: (עה) כמש"כ שבת שבתון הוא לכם וגו' תשבתו שבתכם (ויקרא כג לב) וכן פי' הה' ז"ל שם: (עו) למטה פ' יז: (עז) פי' כי הוא דבק עם פסוק שאחריו, ·אימתי אני מקדשכם ומתרתם כשתשמרו השבת: (עח) ותעשו כמוני:

ויפגם

מקו"ב רש"י: יד) והלמ"ד במקום בעבור: טו) כי קשה לרש"י אתה למה לי, כי דבר משמע נמי לנוכח, לכן פי' דואתה כוא מלאת כאפי נפשם (ד"ט): טז) עיין ברמב"ן מה שטען ע"ז, ועיין בזכור לאברהם בשביל מלידה לדבר במחק אותם לגמרי לפי שראה רש"י של קלף ישן טבן ולא כתוב שם בלל לשון זה: יז) אחר שאמר שבתותי שיה לו לומר כי אות הן לכן פי', כי אות גדולה היא בינינו וא"כ מלת היא חוזרת לאות לא לשבתות (הזכרון):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְדָרֵיכוֹן לְמִדַּע אֲרֵי אֲנָא
יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן: יד וְתִטְּרוּן
יָת שַׁבְּתָא אֲרֵי קוּדְשָׁא
הִיא לְכוֹן מְחַלְּלַנַהּ
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל אֲרֵי
כָּל דְּיַעְבֵּד־בַּהּ עֲבִידָא
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא
מִגּוֹ עַמֵּהּ: טו שִׁתָּא יוֹמִין
יִתְעֲבֵד עֲבִידָא וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה שְׁבַת שַׁבְּתָא
קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ כָּל

אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם: יד וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם
מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה
בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ: טו שֵׁשֶׁת יָמִים
יֵעָשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־

רש"י

כי אני ה' מקדשכם: (יד) מות יומת. אם יש עדים והתראה: ונכרתה. בלא התראה יח): מחלליה. הנוהג בה חול בקדושתה: (טו) שבת שבתון. מנוחת מרגוע יט) ולא מנוחת עראי: (שבת שבתון. כ) לכך כפלו

אבן עזרא

(פיה"ק. וטעם אך. בעבור שצום לעשות מלאכת השם אמר הכתוב אך בשבת לא תעשו, והנה זה הפסוק טעמו שישמרו כל השבתות ולא יעשו בם מלאכת הקדש, ויאמר הגאון כי טעם כי אות היא שלא יֵדַע הישראלי כ"א בשמירת השבת, אם היה בעיר לסגור חנית הסחורה, ואם בדרך שלא ילך, וטעמו היא שתדעו שאתם מקודשים לי, וזה רמז שחייב אדם בכל שבת ללמוד דברי התורה (עט) וכן מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת (מ"ב ד כג) כי בשבת היו הולכים אנשים ונשים לנביאים ולחכמים לשמוע דברי תורה (פ) והעד הנאמן שנת השמיטה שהיא כמו השבת (פא), ואמר הכתוב שתקרא התורה נגד כל ישראל בשנת השמיטה בחג הסוכות שהוא בראש השנה (פב), ואמר למען ישמעו ולמען ילמדו (דבר' לא יב) (פג)): יד ושמרתם. אולי יוסת זה, כמו וגם בעליו יומת (למעלה כא כט) (פד), והעד (פה) כל העושה בו מלאכה (פו) בסתר או לפני עד אחד אבריתנו (פז): (פיה"ק. וטעם ושמרתם את השבת. שיהיה יום קדש שלא תעשה בו מלאכה שאדם צריך לה, כי הפסוק הראשון למלאכת השם (פח), ויאמר הגאון כי טעם ושמרתם להוסיף מחול על הקדש (פט) כי לא ישמר הדבר כ"א בגדול ממנו (ל), כל אחד שמחלליה מות יומת (לא) וזה בפרהסיא (לב) כי כל העושה בה מלאכה בסתר ונכרתה (לג), ויאמר הגאון כי פירושו אם לא ימיתוהו בי"ד יכרת בידי שמים (לד)): טו ששת. ועוד הוסיף לפרש כי ששת ימים מותרים לעשות מלאכה (לה), ובא כ"ג:

יהל אור

(עט) ויפנה בו מכל עסקיו, ויעסוק בדברי תורה: (פ) והנה שם שבת פי' שנים בהוראתו, האחד ענין הבטול וההפסק ממלאכה, והשני ענין ישוב הדעת לעניינים אלהיים להתעסק בעניינים רוחניים: (פא) כי מאחר שלא יעשה שום מלאכה בשדה יהיה ראוי להתבודד בדרכי הש"י ולהגות בתורתו כמו ביום השבת: (פב) הח' ז"ל יפרש מקץ שבע שנים (דבר' לא י) תחלת השנה: (פג) ופי' הח' ז"ל שם, למען ילמדו כל השנה ג"כ השבת", פי' שבכל שש הימים טרודים בעניני העולם וביום השבת יתעסקו בעבודת השם, כמו כן בכל שש השנים עסוקים בעבודת האדמה, ובשנה השביעית יתעסקו בעבודת השם: (פד) עיין בפי' הח' ז"ל שם: (פה) וגם זה הפסוק לעד: (פו) למטה לה ב: (פז) מפני שאין הדבר נודע לבי"ד שיוכלו לעשות בו דין, אבל אם בשני עדים יומת בידי אדם: (פח) כי מן הפסוק הראשון שאמר אך את שבתותי תשמרו, למדנו שמלאכת השם אסורה: (פט) פי' אחר שהזכיר את שבתותי תשמרו חזר לומר ושמרתם את השבת כדי לרמוז שמירה אחר השבת, ושמירה קודם השבת, שמירה קודם השבת מבעוד יום, ושמירה אחר השבת שיוסיף מחול על הקדש: (ל) כ"א כשמגדיל את הדבר ומקיף אותו אז ישמר כל מה שבתוכו: (לא) כי מחלליה ל"ר, מות יומת י"ל ל"י, לכן יאמר כל אחד ממחלליה: (לב) אם יש עדים והתראה בסקילה: (לג) ואם אין עדים כגון שעשה בסתר ונכרתה: (לד) ולפי פירושו קאי גם זה על העושה בפרהסיא בעדים והתראה: (לה) פי' למעלה כ, ט, יאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, וכן למעלה כג יב, יאמר

מקורי ובאורי רש"י: יח) ובמכילתא תשא פ"א, לענין המזיד כיט וכין פלמו: יט) שבתון הוא מין שביתה, ושבת שבתון מינו שביתה גדולה ואינו נאמר אלא על יום השבת ויוה"כ (ויקרא טז לא, כג לב): כ) מן שבת שבתון. עד אוכל נפש. ל"ג בגלא כתוספים שלט ולא כנ"ל, והקפתים בחצי עגול:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

העשה מלאכה ביום השבת מות יומת: טז ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם: יז ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם כי ששת ימים עשה יהוה את השמים ואת הארץ וביום

אונקלוס

דיעבד עבדתא ביומא דשבתא אתקטלא יתקטל: טז ויטרון בני ישראל ית שבתא למעבד ית שבתא לדריהון קים עלם: יז בין מימרי ובין בני ישראל את היא לעלם ארי שתא יומין עבד יי ית שמיא וית ארעא וביומא שביעאה שבת

רש"י

הכתוב לומר שאסור בכל מלאכה אפי׳ אוכל נפש וכן יוה"כ שנאמר בו שבת שבתון היא לכם אסור בכל מלאכה אבל יום טוב לא נאמר בו כ"א ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון אסורים בכל מלאכת עבודה ומותרים במלאכת אוכל נפש): קדש לה׳. שמירת קדושתה לשמי ובמצותי:

אבן עזרא

יעשה עם מלאכה (נו) אולי יחסר מלת כל, או דבר מעשה (נז) והנה הטעם (נח) אם יעשה מלאכה בפרהסיא המיתוהו אתם (נט): (פיה"ק. **שבת שבתון.** מפורש (ק) וטעם זה הפסוק לפרש מה הוא חלול השבת, והנה באר שהוא כל העושה מלאכה ביום השבת, בין שתהיה לשם או לאדם, ואבות המלאכות ידענום מדברי הקבלה (קא), ומלת שבת קשה בדקדוק, ולפי דעתי שהתי"ו לשון נקבה, ותי"ו השרש חסר, שהיה ראוי לה יותר על משקל דלקת (קב) ובהתחבר תי"ו עם תי"ו יחסרו האחת ופתחו הבי"ת (קג) להורות על לשון נקבת כמלת אחת (קד), גם משרת את המלך (מ"א א טו) (קה) על כן שבת לשון נקבה (קו), אעפ"י שמצאנו עולת שבת בשבתו (במד׳ כח י) כל שומר שבת מחללו (ישעי׳ נו ב) (קז)):
טז ושמרו. שישמרו ימי השבוע שלא ישכחו איזה יום הוא שבת (קח) ושיתקן צרכיו ודרכיו ביום הששי כדי שישמור השבת ולא יחללנה, והנה פי׳ **לעשות השבת** כמו ויסהר לעשות אותו (בראי׳ יח ז) (קט): (פיה"ק. וטעם **לעשות את השבת.** והשביתת איננה מעשה, שיעשה קודם השבת כל כה שהוא צריך כדי שישבות, כמו המאכל (קי), ולא יכנס ביום ששי לדרך, אם ידע שהדרך בספק היא להגיע קודם השבת (קיא) וזה טעם ושמרו שלא ישכחו רק ישמרו כדי שינוחו יום שבת): **יז ביני.** ובמילה כתוב ברית גם אות (קיב) וככה בשבת (קיג), והגאון אמר כאשר ימצא נמול בפריעה, ידעו המוצאים אותו שהוא מישראל (קיד) וככה כאשר לא יעשה מלאכה בשבת, או לא ישא ויתן בשבת (קטו),

יהל אור

יאמר, ששת ימים תעשה מעשיך, ושלא נאמר כי הוא צווי וחיוב, יאמר פה ששת ימים יעשה מלאכה, ויפרש הח׳ ז"ל שהכוונה בכולם, כיששת ימים מותרים במלאכה: (נו) בא יעשה לשון זכר, עם מלאכה שהיא לשון נקבה: (נז) וקאי יעשה אמלת כל, או דבר, ולא אמלת מלאכה: (נח) פי׳ הפסוק: (נט). בי"ד ימיתוהו: (ק) בכמה מקומות: (קא) עיין שבת ע"ג א׳: (קב) כי בתחלה היתה שבתת בשלש נקודות תחת הבי"ת, וכן תחת תי"ו הראשון שהוא שרש ע"מ דלקת (דבר׳ כח כב): (קג) ובעבור התחברות שני התוי"ן חסרו האחד כמשפטס ופתחו הבי"ת במלת שבת: (קד) עיין למעלה טז כג אות קלא: (קה) כי בלי"ז היה משרת ע"מ מברך, והיה ראוי להיות ל"נ משרתת כמו מברכת, ובעבור שהתחברו שנים הווין והם ממולא אחד כבד על הלשון, והסרו האחד, ופתחו הרי"ש להורות על ל"נ (נקבה): (קו) כמש"כ שבת היא לה׳ (ויקרא כג ג): (קז) בל"ז, וכתוב „שומר שבת מחללו": (קח) ולזה תקנו שיר של יום לספור בכל יום ראשון בשבת וכן כולם לבל ישכח: (קט) לשון תיקון ופי׳ לתקן צרכי שבת: (קי) שיכין קודם השבת: (קיא) עיין רמב"ם הלכות שבת (פ"ל ה"א או"ח פי׳ רמט סע"א): (קיב) בברא׳ יז י, זאת בריתי וגו׳, ושם פ׳ יא, והיה לאות ברית וגו׳: (קיג) בפ׳ שלמעלה ברית עולם, ולמעלה בפ׳ יג כי אות היא וגו׳, וכן בפ׳ הזה, אות היא לעולם: (קיד) הגאון אמר זאת נגד הקראים שלדעתם המילה היא רק הסרת העור החופה על העטרה ומכסה אותה לבד, לא פריעת העור הדבק בעטרה, וכ"ה (אדרת אליהו לאליהו בשיצי סדר המילה פ"ה, גן עדן לר׳ אהרן האחרון ענין מילה פ"ה), וכן יתנהגו מאמיני מהמד בלא פריעה: (קטו) אות כי ישראל הוא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְנָח: יח וִיהַב לְמֹשֶׁה כַּד שֵׁיצִי לְמַלָּלָא עִמֵּהּ בְּטוּרָא דְסִינַי תְּרֵין לוּחֵי

הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ: ס שני יח וַיִּתֵּן אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר

רש"י

(יז) וינפש. כתרגומו ונח וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה ומי שכתוב בו לא ייעף ולא ייגע (כא) וכל פעלו במאמר הכתיב מנוחה לעצמו לשבר האוזן (כב) מה שהיא יכולה לשמוע (כג): (יח) ויתן אל משה וגו'. אין מוקדם ומאוחר בתורה מעשה העגל קודם לצווי מלאכת המשכן ימים רבים היה שהרי בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביום הכפורים נתרצה הקב"ה לישראל ולמחרת התחילו בנדבת המשכן והוקם באחד בניסן (כד) (נ"ע טובא דילמא הכל כסדר (כה) ולווי הקב"ה למשה היה בארבעים ימים הראשונים טרם עשותם העגל וקודם רדתו מההר עשו העגל ומשה לא הגיד לישראל צווי המשכן עד למחרת יום הכפורים שהיו ישראל מרוצים להקב"ה. וכן הוא בהדיא בזוהר ויקהל (כו)

אבן עזרא

ולפי דעתי כי פי' אות היא כי ששת ימים עשה (קטז) [ו], והנה העושה מלאכה בשבת, מכחיש הוא במעשה בראשית, והתורה דברה כלשון בני אדם להבין השומעים (קיז) ואמר וינפש, כי השם, לא ייעף ולא יגע (ישעי' מ כח) כי הנה בריאותיו שהם הגויות הנכבדות שהם צבאות השמים לעולמי עד סובבים ביום ובלילה (קיח) ואף כי הנכבדים שאינן גופות (קיט) ואף כי יוצר הכל שהוא שוכן עד ויושב קדם, ואין מעשיו בתנועה רק הכל נעשה בדברו (קכ): (פיה"ק. וטעם ביני ובין בני ישראל אות היא. פי' הפסוק שהוא למעלה, מה האות? הוא כי ששת ימים, והנה העושה מלאכה בשבת מכחש מעשה בראשית, ויש מפרש אות היא לעולם. שהיא אות כי העולם נברא (קכא) [יא] וכבר חפשתי בכל המקרא ולא מצאתי עולם כי אם כמשמעו, כמו לעולם ועד (למעלה טו יח) (קכב) ועולם קדמונינו לשון בפני עצמה (קכג) [יב]: וינפש. כמו שייגע וישיב נפשו (קכד). ואמת כי השם לא ייעף ולא יגע, רק דברה תורה כלשון בני אדם להבין פתאים (קכה)):

יח ויתן. ריקי מוח יתמהו מה עשה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה, ולא ידעו אם יעמוד שם עם השם כמספר הזה וכפל כפלו שנים (קכו) לא יוכל לדעת חלק מאלף ממעשה השם ודרכיו וסוד כל המצות שצוהו (קכז), כי יחשבו כי המעשה העיקר, ואיננו רק הלבב והמעשה, והלבב והלשון להרגיל (קכח), וכן כתוב בפיך ובלבבך

יהל אור

הוא: (קטז) פי' כאשר ישבות ביום השביעי, אות היא כי השם ברא את העולם בששה ימים: (קיז) ונאמר בו לשון עשיה, כי בו ית' אין שייך עשיה כי בדבר ד' הכל נעשה: (קיח) ולא ייעפו ולא ייגעו אף כי וכו': (קיט) והם לנצחי מעלה: (קכ) ואין שייך אצלו עייפות: (קכא) - מורה על החידוש: (קכב) ומורה על הזמן, או זמן בלתי משוער בעבר או זמן בלתי משוער בעתיד, או כל זמן מציאות האדם כי משך זמן חייו הוא עולמו: (קכג) ויורה על כלל המציאות (וועלט): (קכד) לנוח. (קכה) וכן כתב רש"י ז"ל לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: (קכו) שהם ק"ט שנים: (קכז) ואז"ל, וכי כל התורה כלה למד משה במ' יום והלא כתיב (איוב יא ט) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, אלא כללים למדו הקב"ה: (קכח) הלשון קשה מאוד, ובאשר יאהק הגי' „ואיננו רק הלבב והמעשה והלשון להרגיל", ובעל עזרה להבין כתב ולדעתי נ"ל „והמעשה רק להרגיל הלבב והלשון" והמ' דוד ביפמאן

קרני אור

שהשיג על הרמב"ן ז"ל, ורב"ח כתב שבא למעט במילת שבת בענין הקרבנות שהיו דוחים את השבת עיי"ש: [י] ויחסר הבי"ת, וכן יאמר (שפת ברורה כד א) ובעבור שהוא דבר ידוע וידברו בו המדברים בכל רגע יחסרו בי"ת הדבק ולא יחשו כמו כי ששת ימים, ועיין שו"ת הרשב"א סי' תכג שנשאל ע"ז והשיב בחסרון הבי"ת אינו דבר שתפול בו השאלה, כי ששת כמו בששת, וכמוהו בחסרות הבי"ת יש הרבה בכתוב וכו', ואעפ"י כ"ש ענין גדול בחסרון הבי"ת לפי הקבלה האמיתית המסורה ביד חכמי ישראל, עיי"ש מה שהאריך בזה בטוב טעם ודעת: [יא] וכן פי' רב"ח, כי מלת לעולם הוא באור כי השבת אות וסימן לחידושו של עולם ולכך הוסיף לפרש כיצד היא אות לחידושו של עולם, כי ששת ימים עשה ד' וגו': [יב] וכ"ה (ברכות ז ב) מיום שברא הקב"ה את העולם, וכסנהד' לז א, כאילו איבד עולם מלא וכו', בשבילי נברא העולם, ועיין אוה"ח שרש עולם שכתב „והגם הרמב"ם גזר אומר כי אין עולם במקרא מה שיורה על כלל המציאות (וועלט) כי יפרש כולם על

מקו"ב רש"י: כא) ישעי' מ כח: כב) לשכך, לפעמים דר"י מווינא מצאתי לשבר לשון סבירה כלומר לסברה ולעשות ככה כדי לשמוע, וי"ג בס' לשון סברה, וי"מ לשון סבל לא יכלכלוך (דה"ב ו יח) מתרגם יסוברונך (זכור לאברהם): כג) עיין מכילתא יתרו פ"ו, פסי"ר פכ"ג: כד) עיין ברא"ם שהאריך בזה: כה) וכן פי' הרדי"א וכתב, לדעתי כי בפרשיות הם נכתבות כאן כסדר, וכפי הנראה היו הדברים, וכן כתב שד"ל „דברי רש"י כאן תמוהים והגהה הכתובה כאן בדפוסים אחרונים נכונה ולא כדברי הרא"ם. ועיין פי' בירמי' ז כב: כו) עיין זהר ויקהל דף קלז א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

סיני שני לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע אלהים:

סהדותא לוחי אבנא כתיבין באצבעא דיי:

רש"י

אשר על כן בלווי הקב"ה כתיב מאת איש דהיינו גם ערב רב כמו שדרשו רבותינו ז"ל איש איש מלמד וכו'. ומשה בליווי אמר לישראל קחו מאתכם דייקא ולא מערב רב לפי שהם גרמו בנזקים (קל): ככלתו. ככלתו כתיב חסר כז) שנמסרה לו תורה במתנה ככלה לחתן שלא היה יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה. דבר אחר מה כלה מתקשטת בכ"ד קשוטין הן האמורים בספר ישעי' כח) אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים כט): לדבר אתו. החוקים והמשפטים שבאלה המשפטים: לדבר אתו. מלמד שהיה משה שומע מפי הגבורה וחוזרין ושונין את ההלכה שניהם יחד ל): לחת. לחת כתיב שהיו

אבן עזרא

לעשותו (דברי' ל יד) (קכט) וקדמונינו אמרו רחמנא לבא בעי (קל) [יג] ושרש כל המצות עד שיאהב את השם בכל נפשו וידבק בו, וזה לא יהיה שלם אם לא יכיר מעשה השם בעליונים ובשפלים (קלא) וידע דרכיו, וככה אמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי (ירמי' ט כג) אז יתברך לו, כי השם עושה חסד משפט וצדקה בארץ (שם) ולא יוכל לדעת השם אם לא ידע נפשו ונשמתו וגופו, כי כל מי שלא ידע מהות נפשו, חכמת מה לו, והנה משה שהתנבא ארבעים שנה במדבר, ועמד בסודות רבות שגלה לו השם בהר סיני, והוא אמר לפני מותו, אתה החלות להראות את עבדך את גדלך (דברי' ג כד) והנה עתה החל והראה לו גדולת השם (קלב), וזהו אמת כי לגדולתו אין חקר (תהי' קמה) (קלג): לחת אבן. פירשתיו (קלד) ודבר הכתוב באצבע אלהים על מנהג האדם (קלה), כי כל חפץ השם בדבר פיו יקום (קלו) ופי' דבר פה על דרך משל כמשפט מלכי האדם (קלז), וככה כי הוא צוה ונבראו (תהי' קמח ה) (קלח) ודברי השם נצבים הם בשמים כנגד השפלים (קלט), וכן כתוב לעולם ד' דברך נצב בשמים (תהי' קיט) (קמ) והמשכילים יבינו:

אמר אברהם המחבר צריך אני להאריך על דבר העגל, יש מהקדמונים שאמרו שנהרג חור (קמא) והנה אהרן פחד (קמב), ויש מי שאומר כי פחד על ישראל אם יהרגוהו שהשם ימיתם כולם (קמג), ועל דרך הפשט אם מעשה העגל ע"ג, למה פחד אהרן שיהרג והלא מתו אחריו כמה חסידים מישראל שלא הגיע מעלתם למעלת אהרן בחסידות לפרסת כף רגל אהרן על ייחוד השם, והנה חבירי דניאל הושלכו לכבשן האש בעבור שלא ישתחוו לצלם (קמד) ואיך יעשה אהרן פסל שהמעשה קשה מהשתחויה (קמה), והלא אהרן קדוש השם היה ונביא על ישראל, ומצות רבות נתנו

קרני אור

הזמן, וככ"ז ימלא ב"פ לעולם זה, גם את העולם נתן בלבם (קהלת ג יא) (וועלטנגעשפטע) תאות עולם, הליכות עולם לו (חבקוק ג ו) ובאמת הענין אחד, כי המציאות נקשר בזמן, והזמן הוא ענין בהצטרפות אל המציאות ואם אין מציאות אין זמן": [יג] וכן יאמר (יסוד מורא שער השביעי) וכאשר האחד נמצא בכל חשבון, ככה עיקר כל מצוה שהיא תלוי בפה או במעשה צריכה לאמונת הלב, ואם לאו הכל שוא ותהו, וחכמינו ז"ל אמרו

יהל אור

שיפמאן (מאסף פ"ב תרסב) כתב שצ"ל „ואיננו רק הלבב, והלשון להרגיל וכו' וכן בהגהה הזאת הוא בספרו יסוד מורא עיי"ש: (קכט) ופי' שם הה' ז"ל שכל המצות עיקרם הלב ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב, ויש מעשה כדי שיזכור בפה: (קל) בסנהד' קו: (קלא) ר"ל הדביקות בו ית'. אין בשלימות אם לא יכיר מעשיו: (קלב) שהשם הראה לו גדולתו: (קלג) ופי' שם הה' ז"ל כי כל מלך בלתו יש לגדולתו ראשית ואחרית ולגדולתו אינו כן: (קלד) למעלה כד יב: (קלה) שיכתוב באצבעותיו: (קלו) וכן יאמר המורה בפ' סו מהחלק הראשון, ואמנם אמרו באצבע אלהים הוא כמו שאמר על השמים מעשה אצבעותיך (תה' ח ד) אשר התבאר שהם נעשו באמירה, בדבר ד' שמים נעשו: (קלז) שיצוה בפיו למשרתיו עושי רצונו: (קלח) ופי' הה' ז"ל גזר או חפץ: (קלט) הם ברואי מטה: (קמ) ופי' שם הה' ז"ל גזרותיך עומדים בשמים: (קמא) כ"ה (סנהד' ז א, פדר"א פ' מה ויק"ר פ"י ג במד"ר פ' טו כא): (קמב) שלא יהרגוהו ג"כ: (קמג) בעבורו וכ"ה דעת הרלב"ג: (קמד) כדניאל ג כג: (קמה) כי המשתחוה מאהבה או מיראה איננו חייב

מקורי ובאורי רש"י: כז) חסר וי"ו עיין תנחומא א טז, תנחומא כ ט, נדרים לח א שמו"ר פמ"א ו, פס"ז מדרש אגדה ילקוט בלא: כח) ישעי' ג: כט) וכתנחומא א עז נוסף פקת וזיו, ועיין תנחומא כ יא, שמו"ר שם, ילקוט שם: ל) מדכתיב לדבר אתו ולא אליו, ועיין תנחומא א שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

על ידו עם משה אחיו, והנה יהיה חור שוב ממנו (קמו) ואם הוא עשה ע"כ חייב היה משה להרגו קודם עובדי העגל (קמז), והנה משה התפלל בעדו (קמח) והעובדים הרג, ואיך היה אחר כן מכפר על בני ישראל הוא וזרעו עד סוף כל הדורות, ואל תשים לבך אל דבר קח לך עגל בן בקר לחטאת (ויקרא ט ב) (קמט) כי אינו על דבר העגל, כי הנה כמוהו ביום הכפורים לכל כהן משוח מצוה לתת פר בן בקר לחטאת (קנ) ולא נוכל לומר בעבור חטאת האב (קנא) כי כל הכהנים היו בני אלעזר ובני איתמר (קנב) וכבר נולד פנחס (קנג), ועוד בפרשה שיתנו ישראל שעיר עזים אחד לחטאת (קנד) והם לא עשו דמות שעיר (קנה) [יד] גם פרה אדומה איננה לכפר על ע"ג רק לטהר הטמאים (קנו), וכל אנשי המחקר מודים (קנז) כי השם לא יבחר שליח שידע כי במופו יעבוד ע"ג, ואין כל נביא שליח (קנח), והנה ראינו שאמר משה לפני מותו תמיך ואוריך לאיש חסידך (דברי' לג ח) (קנט) והנה לא הזכיר דבר העגל (קס), רק לא נמצא בו אלא מה שנמצא במשה והמה דבר מי מריבה (קסא) כאשר אפרש במקומו (קסב), ויש אומרים כי ישראל רמו אהרן שעשו דפוס עגל והשליך אהרן הזהב באש ולא הרגיש, ואשליכהו באש ויצא העגל הזה (למטה לב כד) וזה אינו נכון, כי אהרן איך בחרו השם אם היה מפש שירמוהו פתאים (קסג) ועוד למה בנה מזבח לפניו וצוה שיזבחו זבחים ועולות, ואחרים אמרו אין זה אהרן שעשה העגל אחי משה, גם זה הבל, כי הקהל לא נקהלו רק אל ההוה תחת משה (קסד) וכן כתוב והנה אהרן וחור (למעלה כד יד) (קסה), ואם היה אחר למה לא הרגו אהרן או משה ברדתו מן ההר גם התפלל בעדו (קסו), כי איננו נכון שיעשה חסיד ע"ג בעבור אחרים שלא ימותו (קסז) גם אומרים רבים כי פי' חג לד' מחר, שהעובדים העגל יהיו נהרגים על יד משה (קסח) כי אין משמע דברו רק אחר שבנה המזבח לפני העגל צוה להכריז במחנה שישחטו מחר במזבח שבנה, כמו אסרו חג בעבותים (תהי' קיח, כז) (קסט), וכן עשו וישכימו ממחרת ויעלו עולות (למטה לב, ו) (קע) ומחשבת הלב אינם מועילות (קעא), כי הנוקב את השם על פי דבורו יהרג (קעב) וככה האומר נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דברי' יג ז) (קעג), והמפרש אנכי עשו בכורך (בראי' כז יט) אנכי מה שאנכי, אבל עשו הוא בכורך, אינו פשט ולא יצא מחכמת הדבור (קעד), ואם ישאל אדם בבי"ד את חבירו האתה הוא חבירי שהלויתי לך כך וכך, ואמר אני, לא יוכל לומר מחשבתי היתה שאני חבירו לא יותר, גם ככת דברי דניאל לנבוכדנצר, מרי חלמא לשנאך (דניאל ד טז) דרך מוסר (קעה), ועתה אומר לך, דעת הגאון רב סעדיה, אמר כי אהרן עשה בערמה כאשר עשה יהוא (קעו) על כן בנה מזבח (קעז) [טו] והקשה על

יהל אור

חייב כן כהעושה מעשה: (קמו) שנהרג ולא עבר: (קמז) כדין מדיח הרבים: (קמח) פי' ועוד משה התפלל בעדו כמש"כ, והתפלל גם בעד אהרן, (דברי' ט כ): (קמט) ופי' המפרשים והוא מפורש שם לכפר על מעשה העגל: (קנ) בויקרא טז ג: (קנא) ר"ל כי לא נוכל לומר כי כל כהן משיח יתן פר בן בקר לחטאת בעבור חטאת אהרן אביהם בעגל, כי א"כ לא יתחייב כ"א לנולדים אחר החטא כמש"כ, הן בעון חוללתי (תהי' נא ז): (קנב) והם נולדו קודם מעשה העגל, וכבר היו הם במעשה העגל ולא חטאו: (קנג) גם פנחס שהיתה לו כהונת עולם נולד קודם העגל, וא"כ הנולדים אינם מבני האב שעשה את העגל: (קנד) שם פ"ג כתוב ואל בנ"י תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת: (קנה) שיביאו ע"ז שעיר: (קנו) כמש"כ במד' יט יג: (קנז) וגי' החיו "וכל ישרי לב מודים": (קנח) כי שליח מעלתו גדולה מנביא: (קנט) ופי' שם הח' ז"ל לאיש שהוא חסידך, והטעם שהיה חסיד ולא מצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שכבר הענשתו עליו: (קס) ואם חטא בדבר העגל לא אמר כן: (קסא) כי לא מצינו שהזכיר הכתוב עליו שום עון רק עון מי מריבה: (קסב) עיין פי' הח' ז"ל (במד' כ ח) ובביאורי שם: (קסג) כי נראה ממעשה העגל שפתאים עשו זאת: (קסד) פי' מי שהיה תחת משה: (קסה) שהניח אותם משה במקומו: (קסו) כמש"כ דבר' ט כ: (קסז) שיפחד אם יהרגוהו השם ימיתם כולם: (קסח) וזה היתה כוונת אהרן: (קסט) ופי' שם הח' ז"ל הוא הכבש המוכן לזבוח, כי הקרבן נקרא חג: (קע) א"כ מורה שאין כוונתו על הנהרגים: (קעא) מה שכוון במחשבתו לעשות: (קעב) כמש"כ ויקרא כד טז, ולא אמרינן שמא אין בלבו כן ולבו שלם עם אלהיו: (קעג) מעניש(י)ן אותו עפ"י דבורו: (קעד) וכן כתב הח' ז"ל שם "ואלה דברי רוח": (קעה) וכן פי' הח' ז"ל שם, וזה דרך מוסר עם המלך וי"א כי לבו לשם ואין צורך כי נכון הוא כמשמעו, ועיין ברא' כז יט יהל אור אות לג: (קעו) כי הוא הראה עצמו כאלו הוא רוצה לעבוד לבעל כמש"כ, ויהוא עשה בעקבה למען האביד את עבדי הבעל (מ"ב י יט): (קעז) לראות עובדיו:

קרני אור

רחמנא לבא בעי והשם בוחן לב וחוקר כליות, וכתוב בפיך ובלבבך לעשותו: [יד] ובספרא שמיני פ"א למד בהשוי היה לאהרן לכפר על מעשה העגל ובלווי לבני שעיר ועגל שעיר לכפר על חטא מכירת יוסף, ועגל לכפר על מעשה העגל: [טו] וכן יאמר החבר (כוזרי מאמר א סי' לז) "אבל התגלות הגדולים שסייעו בעבותו היה בעבור שיראה הממרה מן המאמין", פי' שיהיה נראה מי הוא הרשע עובד ע"ז, ומי הוא עובד ד' כדי שלבסוף

בכא"

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

גשו, אם כן למה התאנף השם בו, והנה השיב בעבור שלא הרגם מיד כאשר עשה בבואו (קעח) גם זה איננו נכון, כי הוא קרא חג לד' מחר, וזה השם הוא שם עצם לכבוד השם (קעט), ולא יתערב אחר עמו כמלת אלהים שהוא לענינים רבים (קפ) [טז] ועוד למה לא הזכיר זה בענותו למשה, כי הוא אומר ואשליכהו באש, ואין המענה דומה לשאלה (קפא), ועתה אחל לפרש דרך קצרה קצת הסוד, חלילה חלילה שעשה אהרן ע"ג, גם ישראל לא בקשו ע"ג, רק חשבו שמת משה שהסיעם מים סוף (קפב) [יז] כאשר פירשתי, כי ראו שהמן איננו יורד בהר סיני, ומשה התעכב שם מ' יום, ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל, כי הוא לא אמר להם מתי ירד (קפג) [יח] גם הוא לא ידע (קפד) כי השם אמר לו, עלה אלי ההרה ושב שם עד שאתן לך לוחות הברית (קפה), ומלת אלהים כבוד חונה בצורת גויה (קפו) [יט] וככה אמרו אשר ילכו לפנינו (למטה לב א) (קפז), ואם תשים לבך אל המסע הראשון (קפח) [כ] אז תבין זה (קפט), והנה לכבוד השם נעשה (קצ), על כן בנה אהרן מזבח לפניו, והכריז שיזבחו מחר לכבוד השם (קצא) וכן עשו כאשר צום, ווו תשובת אהרן כי נקהלו עליו, וכמו שהודעתיך כי כל קהלה ואחריה על היא גנאי, ואם אחריה אל היא לשבח, כמו ויקהלו אל המלך שלמה (מ"א ח ב) וזהו אתה ידעת את העם כי ברע הוא (למטה לב, כב) כי אני לא עשיתי רע להם, כי לא בקשו רק אשר ילך לפניהם, ולכבוד השם עשיתיו, רק בעבור שישראל היו מעורבים עם ערב רב, וזהו כי ברע הוא ולא אמר רע הוא (קצב) וחשבו מעטים מישראל שהיתה ע"ג והביאו זבחים והשתחוו לו ואמרו אלה אלהיך ישראל, ואל תתמה בעבור שהכתוב אומר, כי שחת עמך סרו מהר (למטה לב ז ח) כי לא כתוב כל עמך (קצג) [כא] הלא תראה כי לא מעל בחרם רק עכן לבדו, והנה כתוב חטא ישראל וגם עברו וגו' וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם (יהושע ז יא), והנה כל עובדי העגל לשם ע"ז שאמרו אלה אלהיך ישראל, או היתה כן במחשבתם לא היו רק שלשת אלפים (קצד) והנה הם חצי עשירות המחנה (קצה) והכלל כי לא נעשה כהונן עיר שנחשב לפתאים שהיה ע"ג (קצו) ואל תתמה בעבור שהתאנף השם באהרן, כי זה בעבור שהיה הוא הסבה, כי הנה נענש עם משה אחיו על דבר מי מריבה ולא חטאו בזדון, וכתוב

קרני אור

כביכול משם יספון את העובדים כמיתם: [טז] וכן יאמר (יסוד מורא שער התשיעי) וככר פירשתי מעשה העגל כי לא היה ע"ז, והעד כי חג לד' מחר, שאהרן לוה כן, וככה עשו, ויהי ממחרת ויעלו עולות, וזה השם הוא לבדו ואיננו כמלת אלהים", פי' כי זה השם הוא שם העצם לכבוד השם הנורא ולא לע"ז, וזה השם לבדו ר"ל הוא לבד יורה כשם זה: [יז] וכדרז"ל (שבת פט א) בא שטן ועירבב את העולם וכו' הראה להם דמות מטתו, וכן ברש"י עה"ת ועיין מקו"ב לפ"י: [יח] ודעת רז"ל (שבת שם) שהגביל להם זמן מתי ירד, וכן ברש"י עה"ת: [יט] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, ואיננו נכון כפיו, שלא נעשה העגל במלאכת חכמת המזלות להיותו בלערתו תונה כבוד או הדבר, רק שעשו הצורה לכוין עבודתה אל פניה עיי"ש, וכן כתב רב"ח, והאמת כי אין מעשה העגל כמעשה הצלמים לקבל רוחניות כוכב או מזל להמשיכו שם כי הכוונה היתה למעלה מן הכוכבים והמזלות: [כ] עיין (כוזרי מאמר א סי' לז וכקול יהודה שם וכ"ה במק"ח) שיפרש: דעתו במסע הראשון הוא, ויהי בנסוע הארון (במד' י לה) ושם כתוב, ויסעו מהר ד' דרך שלשת ימים, וארון ברית ד' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה (כם שם לג) וככה היתה כונתם בעגל להיותו להם מורה דרך כאשר היה בנסוע הארון וכאמרם אשר ילכו לפנינו: [כא] עיין כוזרי שם וכקול יהודה

יהל אור

(קעח) בכא"י הגי' "כאשר עשה משה בבואו" וכ"ה בפי' הקצר למטה לב ב, ופי' כאשר עשה משה בבואו מן ההר כן היה צריך אהרן לעשות מיד אחר עבודתם קודם שבא משה: (קעט) ואלו עשה בערמה היה אומר חג לאלהים מחר: (קפ) כי מלת אלהים ישמש לענינים רבים עיין ברא' א א ובביאורי שם: (קפא) כי היה לו לענות שעשאו בערמה: (קפב) וכמו שיבאר: (קפג) וכן הוא דעת החבר (כוזרי מאמר ראשון סי' נז) ונמשך אחריו גם הרלב"ג בפי' על התורה: (קפד) פי' גם משה בעצמו לא ידע שהשם יאמר לו עלה אלי וגו': (קפה) הח' ז"ל לא הביא לשון הכתוב כמו שהוא שם רק הביא טעמו, ולשון הכתוב למעלה כד יב, עלי אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן: (קפו) כי כוונת האדם תתגבר מאוד עד להפליא בתלמעות דבר מורגש, כי א"א לקבוע יראה בלב ההמון זולת ענין מורגש חקוק בדמיונו כדבר החבר ברביעי ס"ס ג' והשלים ביאורו סימן ה עיי"ש: (קפז) וכוונתם היתה לעשות צורה מוכשרת לקבל שפע אלהים ממעל וכח עליון ללכת לפניהם להנהיגם תחת משה: (קפח) פי' שעמוד הענן ועמוד האש שהיו הולכים לפניהם במסע הראשון כשיצאו ממצרים, וקראם הכתוב מלאך האלהים, שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל (למעלה יד, יט) כן היו שואלים עתה אלהים אשר ילכו לפנינו כי לא בקשו רק מנהיג: (קפט) כי לא בקשו לעבדו: (קצ) ולא לשם ע"ג: (קצא) ובדרז"ל (תנחומא ב אות יג שמו"ר פמ"א ז) "אהרן נתכוין לומר עד שאני בונה אותו, משה ירד": (קצב) ואמר ברע שיש בו תערובות רע, והם מחוברים מערב רב: (קצג) כי מעטים היו: (קצד) כמש"כ למטה לב כח: (קצה) כי כל המחנה היו ששים רבוא שהם שש מאות אלף והנה עשירית המחנה ששים אלף, והצי עשירית מן העשירית שלשת אלפים: (קצו) ר"ל אנחנו לא נעשה כהונן אם נחשבם לפתאים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

א וַחֲזָא עַמָּא אֲרֵי אוֹחַר מֹשֶׁה לְמֵיחַת מִן טוּרָא וְאִתְכְּנֵשׁ עַמָּא עַל אַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לֵהּ קוּם עֲבֵד לָנָא דַחְלָן דִּיהָכוּן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא יְדַעְנָא מָה

לב א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה

רש"י

שתיקן שוות[לא]: (א) כי בשש משה. כתרגומו לשון איחור וכן בשש רכבו[לב] ויחילו עד בוש[לג] כי כשעלה משה להר אמר להם לסוף ארבעים יום אני בא בתוך ו' שעות כסבורים הם שאותו יום שעלה מן המנין הוא והוא אמר להם שלימים ארבעים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום ארבעים בשבעה עשר בתמוז בט"ז בא השטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה וערבוביא לומר ודאי מת משה לכך בא ערבוביא לעולם אמר להם מת משה שכבר באו שש שעות ולא בא וכו' כדאיתא במס' שבת[לד] וא"א לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות בין לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנאמר וישכימו ממחרת ויעלו עולות: אשר ילכו לפנינו. אלהות הרבה איוו להם[לה]: כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים[לו]: אשר העלנו מארץ מצרים. והיה מורה לנו דרך אשר נעלה בה עתה

אבן עזרא

עליהם לא האמנתם בי (במד' כ יב) מריתם (שם כז יד) מעלתם (דברי לב נא) (קלז), וחכמי המזלות אמרו כי המחברת הגדולה (קלח) לשנים העליונים (קלט) היתה במזל שור (ר) וזה כזב כי לא היתה רק במזל דלי (רא), ועל דרך חכמת המזלות הוא מזל ישראל, ורבים נסו זה הסוד דור אחר דור (רב) גם אני ראיתי ככה, והנה שמוהו בחצי השמים (רג): (פיה"ק. וטעם ככלותו לדבר אתו. דבר המשכן והשבת (רד): כתובים באצבע אלהים. זה פלא גדול עומד (רה) וטעם באצבע בעבור שמנהג הכותב לכתוב באצבעו אברה ג"כ התורה על דרך משל;

א כי בשש משה. על דעת המדקדקים כי משקלו פעלל (א) ולא כפי דעתי, ובס' היסוד מפורש (ב), וזה יורה כי לא הגיד משה מתי ישוב (ג): ויקהל העם. כל קהלה ואחריה "על" דמות מריבה (ד): קום עשה לנו אלהים. י"א כי זה אהרן איננו אחי משה, וזה הזין אמת, כי לא מצאנו אחר ששמו כן (ה) [א] ג"כ יוכל הטוען לטעון על דבר' מלאכי זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג כב) אולי משה אחר היה, ועוד כי אין המנהג להתחבר הצבור, כי

יהל אור

לפתאים שהאמינו שהיה ע"ז: (קלז) והטאו רק בזה שלא נקדש השם על ידם: (קלח) והיא שצם חנכל: (קלט) שהם שבתאי וצדק: (ר) ולזה עלה שור: (רא) כן הוא לפי החשבון הה' ז"ל שהיתה אז תחת מזל דלי: (רב) שראו ונסו בנסיון שמזל ישראל הוא דלי: (רג) למזל דלי בעת שעשו את העגל: (רד) כי הצווי על מלאכת המשכן היה בארבעים יום הראשונים טרם עשותם את העגל, ובמשך המ' יום ההם נאמרה לו פ' תרומה ותצוה ופ' תשא עד וינפש: (רה) כי רוב הפלאים אינם אלא לשעתם:

קרני אור

ביקשה מה נעשה למאמר הכתוב, ויהפכו כל השם וגו' ע"ש מה שתירץ:

[א] וכן יאמר הרלב"ג, ואם אמרנו שהוא אהרן אחר שאינו אחי משה הנה היה ראוי שיתבאר זה התורה לכבוד אהרן שלא ידמו שאהרן אחי משה עשה

(א) עיין מה שכתב הה' המבאר לס' מאזנים סי' שמה: (ב) ס' היסוד לא נמצא אתנו: (ג) עיין למעלה לא יח יהל אור אות קפג: (ד) וכ"ה בפי' הארוך: (ה) עיין למעלה שם אות קסד:

וזאת

מקו"ב רש"י: לא) מהסרון הוי"ו השניה הוא דורש, כיון שהשמוע שכתוב וי"ו הרכוי: לב) שופ' ה, כח: לג) שם ג, כה: לד) דף פט א, ועיין תנחומא א יט, תנחומא כ יג, ירושלמי שקלים פ"ב ה"ד ב"ר פ"ח ו, שמו"ר פמ"א ז, ילקוט שלא: לה) סנהד' סג א: לו) עיין שבת שם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לו: ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי: ג וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן: ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ

הֲוָה לֵהּ: ב וַאֲמַר לְהוֹן אַהֲרֹן פָּרִיקוּ קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵי נְשֵׁיכוֹן בְּנֵיכוֹן וּבְנָתֵיכוֹן וְאַיְתִיוּ לְוָתִי: ג וְאִתְפָּרִיקוּ כָּל עַמָּא יָת קְדָשֵׁי דְדַהֲבָא דִּי בְּאוּדְנֵיהוֹן וְאַיְתִיוּ לְאַהֲרֹן: ד וּנְסֵיב מִידֵיהוֹן וְצָר יָתֵהּ בְּזִיפָא וְעַבְדֵהּ עֵגֶל מַתְּכָא

רש"י

לריכין אנו לאלהות אשר ילכו לפנינו: (ב) באזני נשיכם. אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים בתכשיטיהן שמא יתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה והם לא המתינו ופרקו מעל עצמן [לז]: פרקו. לשון צווי מגזרת פרק ליחיד כמו ברכו מגזרת ברך [לח]: (ג) ויתפרקו. לשון פריקת משא כשנטלום מאזניהם נמצא הם מפורקים מנזמיהם [לט] דישקריי"ר בלע"ז: את נזמי. כמו מנזמי כמו כצאתי את העיר [מ] מן העיר: (ד) ויצר אתו בחרט. יש לתרגמו לשני

אבן עזרא

אם אל הראש, והכתוב אמר, והנה אהרן וחור (למעלה כד יד) ועוד אלו היה זה אהרן צורף (ו) למה התפלל משה בעדו, רק היה מחל ממנו (ז)): ב ויאמר, פָּרְקוּ. על משקל בָּרְכוּ מהבנין הכבד הדגוש (ח) מנהג מצרים היה לשום נזמים באזניהם, וככה כתוב במדינים, כי ישמעאלים הם (שופ' ח כד) (ט): (פיה"ק, וי"א כי טעם פרקו את נזמי הזהב אשר באזני נשיכם. שדחה אותם, כי חשב שהנשים לא יתנו להם נזמיהן (י) [ב] גם זה הבל. כי לעולם הנשים ברשות האנשים הנה (יא) [ג], והקדמונים על דרך סברא שאמרו כי ראה אהרן שנהרג חור על כן פחד ועשה את העגל (יב) והעד שלא מצאנו חור נזכר אחרי כן, ג"כ רחוק להיות חור צדיק מאהרן, ואחר שעשה אהרן ע"ז, איך כיהן לשם, ודבר קח לך עגל בן בקר לחטאת (ויקרא ט ב) דרש הוא (יג) גם עדות חור בטלה (יד), ואם לא (טו) יראו לנו נחשון בתורה, אחר שהקריב קרבנו (טז), א"כ נאמר כי נהרג, ואחרים אמרו כי רימו את אהרן, והם (יז) צורת עגל יצוקה, והשליך אהרן את הזהב, והנה יצא צורת עגל והוא לא ידע (יח) ועדותם ואשליכהו באש (פ' כד) (יט) גם זה הבל כי אהרן איננו צורף (כ) ויאמר הגאון כי דעת אהרן היתה לגלות סוד עובדי ע"ז, כטעם הוא שעשה בעקבה (כא) ועדותו כי פרוע הוא, ופירושו על דעתו גלוי, כמו ראשיכם אל תפרעו (ויקרא י, ו) (כב) לא על דעתי שניהם (כג) ואמר כי התאנף השם באהרן בעבור שהמתין עד בוא משה, ולא הרגם מיד, והמתנה זו היתה סבת לשבור הלוחות, פי' פרקו. כמו קרעו והפרישו, מגזרת מפרק הרים (מ"א יט יא) (כד) והוא מהבנין הכבד ע"מ ברכו (כה)): ג ויתפרקו, אשר באזניהם. באזני הבנים והבנות והנשים הנזכרים למעלה: ד ויקח מידם, ויצר. ממרת צורה (כו) כמו ויצר

קרני אור

יהל אור

אותם: [ב] כ"כ (תנחומא א אות יע) אמר אהרן להם דבר קשה. (ו) והוא עשה את העגל: (ז) שהתחלה שעשה שהנשים מתעכבות בו, וכן פי' רש"י ז"ל: [ג] וכפדר"א פ' כהוצאים היה לו להתחיל ממנו: (ח) וכן פי' רש"י ז"ל עיין מקו"ב רש"י: (ט) מדינים הם ישמעאלים, כי בני קטורה הם, וקטורה היא הגר מ נזרים ואמר גדעון, כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם, ומנהגם לשום נזמים באזניהם: (י) חשב שהנשים יחוסו על תכשיטיהם: (יא) ולא היה מזה עכוב: (יב) עיין למעלה לא יח אות קמא: (יג) עיין למעלה שם אות קמט: (יד) כי לא נוכל לומר שמפני שלא הוזכר יותר בתורה מוכח שהרגנו אותו: (טו) ואם לא יתרצו כזה: (טז) כי לא נזכר בתורה יותר: (יז) פי' והם עשו: (יח) כי נעשה העגל: (יט) התשובה שהשיב למשה: (כ) שיתיך בעצמו הזהב: (כא) עיין למעלה לא יח אות קעו: (כב) וכן פי' רש"י ז"ל מגולה נתגלה שמצו וקלונו: (כג) פי' השני פירושים לא לפי דעתו: (כד) כי ההר נדמה למשא נטען על הארץ, והרוח מפרק אותם מעליה: (כה) עיין אות ח: (כו) עשה

דפוס

מקו"ב רש"י: לז) תנחומא א יט, פדר"א פמ"ה: לח) פי' כי בצווי היה ראוי לנקוד פרקו פ"א בפתח ופ"ס בדגש ולפי שפ"א רי"ש אינו מקבל דגש נלקרף סדגש אל תחת הפתח, ונעשה מביניהם קמן ובא פ"א כקמץ גדול ע"פ כמו גם כמשפטו בצווי וע"ד זה מלת ברכו, כי גם כה אות האמצעית היא רי"ש: לט) לכן פירש"י אח"כ את נזמי, מנזמי בשביל שהתפעל אשר בא לפניו: מ) למעלה ט כט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים: ה וירא אהרן ויבן

ואמרו אלין דחלתך ישראל די אסקוך מארעא דמצרים: ה וחזא אהרן ובנא

רש"י

פנים. האחד ויצר לשון קשירה. בחרט לשון סודר כמו והמטפחות והחריטים מא). ויצר כברים כסף בשני חריטים מב) והב' ויצר לשון צורה. בחרט כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב כעט סופר החורט אותיות בלוחות ופנקסין כמו וכתוב עליו בחרט אנוש מג) וזהו שת"א. ויצר יתיה בזיפא לשון זיוף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ושקדים שקורין בלע"ז ניי"ל ומזייפין מד) על ידו חותמות: עגל מסכה. כיון שהשליכו לאור בכור בא מכשפי ערב רב שעלו עמהם ממצרים ועשאוהו בכשפים ויש אומרים מיכה היה שם שיצא מתוך דמוסי בנין שנתמעך בו במצרים והיה בידו שם וטס שכתב בו משה עלה שור עלה שור להעלות ארונו של יוסף מתוך נילוס והשליכו לתוך הכור ויצא העגל מה): מסכה. לשון מתכת דבר אחר קכ"ה קנטרין זהב היו בו כגימטריא של מסכה מו): אלה אלהיך. ולא נאמר אלה אלהינו מכאן שערב רב שעלו ממצרים הם שנקהלו על אהרן והם שעשאוהו ואחר כך הטעו את ישראל אחריו: (ה) וירא אהרן. שהיה בו רוח חיים שנאמר כתבנית

אבן עזרא

את שני העמודים (מ"א ז טו) (כז) וסלת בחרט כמו דמות (כה) וכן בחרט אנוש (ישעי' ח א) בדמות אנוש (כט) ואין טעם להיותו מגזרת החרטים (שם ג כב) (ל): מסכה. התוך כמו הפסל נסך חרש (שם מ יט) (לא): (פיה"ק. ויצר. צוה לעשות צורה (לב): בחרט. כמו דמות, וכן בחרט אנוש (ישעי' ח א) ובמקומו פרשתיו (לג): מסכה. כמו נסך חרש (שם מ יט) כטעם התוך: וטעם אשר העלוך. מקום משה שהעלה אותנו (לד): ה וירא אהרן. בלב כמו וראיתי אני (קהלת ב יג) בלבי (לה), וירא יעקב כי יש שבר (בראי' מב א) (לו): (פיה"ק. וירא אהרן. ששלמה מלאכת העגל מהרה, וכבר הודעתיך כי זה השם הנכבד והנורא הוא שם העצם (לז) ואין במקרא שם כי אם תאר רק זה לבדו כשדי ואלהים ואדון (לח): ופירוש חג לד' מחר. שהיה בדעת אהרן שזבח יהיה לשם בהם מחר (לט) [ד] כטעם כי זבח לד' בבצרה (ישעי' לד ו) (מ) גם זה איננו אמת, כי מה צורך יש לנו לקרוא לזבוח מחר (מא) והנה ממחרת עשו החג כאשר צוה אהרן, וכבר פירשתי כי החג זביחת העולות (מב) ופירושו ויעלו עולות, ואמר הגאון כי טעם צורת העגל בעבור שיש בהודו אנשים שיחשבו שהצורה תקבל כח עליון, וכן חשבו על משה (מג) ואני אגלה לך סוד העגל ברמיזות, כבר ביארתי לך ואתה תהיה לו לאלהים (למעלה ד

יהל אור

דפוס של חמר כדרך המתיכין ועשה בו צורת העגל: (כז) ופי' הרד"ק שם שצורתם עשה בקרקע להתיכם בו: (כח) והוא שמ"ז לצורה ודפוס: (כט) וכן פי' הה' ז"ל שם, כמו ויצר אותו בחרט, צורה ילוקה כדמות. אדם: (ל) וכן פי' רש"י ז"ל בפעם הא', וכן פי' הרשב"ם: (לא) והוא ענין התכה: (לב) עיין אות כ: (לג) עיין אות כט: (לד) פי' כי כח הצורה הזאת והרוח שיש בו העלום משם: (לה) פי' כי הול"ל וישמע אהרן, כי זה קאי על מ"ש אלה אלהיך ישראל, ויפרש כי זה הראיה היא בלב, כמו וראיתי אני, שהיא ג"כ בלב: (לו) והם פי' בענין אחר: (לז) כי באמרו חג לד' מחר, הוא שם העצם, ולא אמר חג לאלהים מחר: (לח) והם רק תוארים, אבל זה הוא שם העצם: (לט) פי' שיעשה זבח בעובדי העגל: (מ) ואדונ"ע שם, הרי קטלא קדם ד' בבצרה: (מא) להודיעם מה שיעשה בהם: (מב) וכמו שביאר בפי' הארוך: (מג) העגל לא היה להם לע"ז ולא קבלוהו עליהם לאלוה, אלא שיהיה כלי מקבל שפע האל, ויעמוד להם למנהיג כמיוס

קרני אור

מה ויאמר אהרן פרקו, שמעו כנשים ולא רצו ולא קבלו עליהן ליתן נזמיהן לבעליהן וכו' ונתן להם הקב"ה שכרן בעוה"ז וכו' ראו האנשים שלא שמעו הנשים להם ליתן להם נזמיהן לבעליהן מה עשו עד אותו השעה היו הנזמים באזניהם כמעשה המצרים וכמעשה הערביים פרקו את נזמיהם אשר באזניהם ונתנו לאהרן, שנאמר ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם, אשר באזני נשיהם אין כתיב כאן אלא אשר באזניהם: [ד] וכן תיוב"ע ואמר חגא דה' מחר מנכסת קטול בעלי דכבוי אלין דכפלין במריסון, וכ"ה (זכר תנא דף קלג א) חג לד' למעבד בכו דינא, וחלא דינן הוו פיי"ב,

---

מקורי ובאורי רש"י: מא) ישעי' ג כב: מב) מ"ב ה כג: מג) ישעי' ח א: מד) פי', חורצין ומזמין: מה) תנחומא א יט, ומובא ברש"י סנהד' קג ב ד"ה ,זה פסלו" מדרש שה"ש (הוצ' גרינהוט ירושלים) דף יג ב ועיין אגרת בקרת להג' רל"ס חיות דף ח א, שכתב, ילא ידענו מקום לזה בשום מדרש: מו) תנחומא א כא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר
חַג לַיהוָה מָחָר: ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת
וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב
הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק:
פ ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד
כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם: ח סָרוּ מַהֵר מִן־הַדֶּרֶךְ
אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה
וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה

אונקלוס

מַדְבְּחָא קֳדָמוֹהִי וּקְרָא
וַאֲמַר חַגָּא קֳדָם יְיָ
מְחַר: ו וְאַקְדִּימוּ בְּיוֹמָא
דְבָתְרוֹהִי וְאַסִּיקוּ עֲלָוָן
וְקָרִיבוּ נִכְסִין וְאַסְחַר
עַמָּא לְמֵיכַל וּלְמִשְׁתֵּי
וְקָמוּ לְחַיָּכָא: ז וּמַלִּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה אֱזֵל חוּת
אֲרֵי חַבִּיל עַמָּךְ דִּי
אַסֶּקְתָּא מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם: ח סָטוּ בִפְרִיעַ
מִן אוֹרְחָא דִּי פַקֵּדְתִּנּוּן
עֲבַדוּ לְהוֹן עֵגֶל מַתְּכָא
וּסְגִידוּ לֵהּ וְדַבַּחוּ לֵהּ
וַאֲמַרוּ אִלֵּין דַּחֲלָתָךְ

אבן עזרא

טז) (מד) ולא ביקשו רק מי שילך לפניהם לתור להם מנוחה, וחשבו כי משה מת, על כן לא ירד, ואהרן בנה המזבח לשם, והעלו עולות לשם, רק נגשה שלא כהונן והטעם בלא קדושה, ותית בישראל (מה) שחשב שהוא ע"ז, וזה טעם (מו) אלה אלהיך ישראל, כי כן דרך הכתוב כן (מז) הלא תראה כי עכן בן זרח חטא לבדו, והכתיב אמר חטא ישראל (מח) והמבין סוד מלאכת השמים ידע למה צורת עגל (מט)): ו וישכימו ממחרת. היום שנבנה המזבח (נ): (פיה"ק. לאכל ושתו. יום חנוכת העגל (נא) ז שחת עמך. דרכו):

רש"י

שור אוכל עשב (מז) ורחה שהלית מעשה שטן ולח היה לו פה לדחותם לגמרי: ויבן מזבח. לדחותם: ויאמר חג לה' מחר. ולח היום שמח יבח משה קודם שיעבדוהו זה פשוטו. ומדרשו בויקרח רבה (מח) דברים הרבה רחה חהרן. רחה חור בן חחותו שהיה מוכיחם והרגוהו וזהו ויבן מזבח לפניו ויבן (לשון בינה) מזבוח לפניו ועוד רחה וחמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולח בהם ועוד רחה וחמר חם הם בונים חת המזבח זה מביח לרור וזה מביח חבן ונמלחת מלחכתן עשויה בבת חחת מתוך שחני בונה חותו ומתעצל במלחכתי בין כך ובין כך משה בח: חג לה'. בלבו היה לשמים בטוח היה שיבח משה ויעבדו חת המקום: (ו) וישכימו. השטן זרזם כדי שיחטחו: לצחק. יש במשמע הזה גלוי עריות כמו שנחמר לצחק בי (מט) ושפיכות דמים כמו שנחמר יקומו נח הנערים וישחקו לפנינו (נ) חף כחן נהרג חור: (ז) וידבר. לשון קושי הוח כמו וידבר חתם קשות (נא): לך רד. רד מגדולתך לח נתתי לך גדולה חלח בשבילם (נב) בחותה שעה נתנדה משה מפי ב"ד של מעלה (נג): שחת עמך. שחת העם לח נחמר

יהל אור

במקום משה: (מד) ודעתם היה לבקש רק מורה: זמנהיג: (מה) ובמקח"מ „והטעם שהיה בישראל": (מו) ובמקח"מ „והוא טעם": (מז) ובמקח"מ „כי דרך הכתוב כן" פי' לכנות המעט בשם הכלל: (מח) המקו"ח האריך לבאר בזה עפ"י סוד מלאכת השמים, וכתב לפי שהיו צריכין לשמור כח הקבול, ולפי שהיו במדבר במקום שממון, ואלו המקומות הם בממשלת מאדים, וביתו הוא עקרב, א"כ כח נפילתו בשור, שהוא השביעי לו ע"כ היה צורת שור: (נ) פי' כי מלת ממחרת סמוכה, לזה אמר ממחרת היום שנבנה המזבח, כי בנה אהרן המזבח, ואמר חג לד' מחר: (נא) ושבו כולם

מקורי ובאורי רש"י: מז) תה' קו כ: מח) ויקרא פי' אות ג סנהד' ז א תנחומא א תלוה יח תנחומא ב תשא יג פדר"א סמ"ה שמו"ר מא ז: מט) ברא' לט יז: נ) ש"ב ב יד: נא) (ברא' מב ז) נראה שבוליא זה מדכתיב וידבר בלא מלת לאמר, אף שהוא מדבר אח"כ אל הנוכח (נתה"ם): נב) ברכות לב א שמו"ר פ' מב"א פ' מט: נג) תנחומא א כב ז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אלהיך ישראל אשר העלוך
מארץ מצרים: ט ויאמר יהוה אל־
משה ראיתי את־העם הזה והנה
עם־קשה־ערף הוא: י ועתה
הניחה לי ויחר־אפי בהם ואכלם
ואעשה אותך לגוי גדול: יא ויחל
משה את־פני יהוה אלהיו ויאמר
למה יהוה יחרה אפך בעמך
אשר הוצאת מארץ מצרים בכח

אונקלוס

ישראל די אסקוך
מארעא דמצרים:
ט ואמר יי למשה גלי
קדמי עמא הדין והא
עמא קשי קדל הוא:
י וכען הנח בעותך מן
קדמי ויתקף רוגזי בהון
ואשיצנון ואעבד יתך
לעם סגי: יא וצלי משה
קדם יי אלהה ואמר
למא יי יתקף רוגזך
בעמך די אפקתא
מארעא דמצרים בחיל
רב ובידא תקיפא:

רש"י

אלא עמך ערב רב שקבלת מעצמך וגיירתם ולא נמלכת בי ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה הם שחתו והשחיתו נד): (ט) קשה ערף. מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע נה): (י) הניחה לי. עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם והוא אומר הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו שאם יתפלל עליהם לא יכלם נו): (יא) למה ה' יחרה אפך. כלום מתקנא אלא חכם בחכם גבור בגבור נז):

אבן עזרא

ט ויאמר, טעם קשה ערף. שלא ישמע מה שצוה (נב) משל לאדם הולך לדרכו במרוצה ולא ישיב עורף לקורא אליו (נג) [ה] וזה המשל בעבור שהיו ישראל בארץ מצרים עובדי ע"ג והשם שלח להם נביאים לאמר איש גלולי מצרים השליכו, כי כן כתוב (נד), ומשה ספר זה המעשה לבנים לפני מותו, והוא שומר הטעמים לא המלות (נה), כתוב לך רד כי שחת עמך (פ' ז) וכתיב קום רד (דברי' ט יב), ושם כתוב וישתחוו לו ויאמרו אלה אלהיך (נו), וכתיב ועתה הניחה לי (פ' יוד) ותחתיו הרף ממני (דברי' ט יד), וכתוב ויחר אפי בהם ואכ_ (פ' יוד) ותחת זה ואשמידם ואמחה את שמם (דברי' ט יד) וכתיב ואעשה אותך לגוי גדול (פ' יוד) ועצום ממנו (נז) והטעמים שוים, והנה רמז לו (נח) אם לא בעבור כבוד משה היה משמיד אותם, על כן הוצרך להתפלל (נט) [ו]:

(פיה"ק. וטעם עם קשה עורף. שלא ישמע מה שיצוה, כמשל לאדם הולך ואם אדם יקראנו לא ישיב ערפו: י וטעם הניחה לי. אם תניח ותעזוב שלא תתפלל בעדם (ס)): יא ויחל משה. זאת הגזרה לא מצאנוה מזה

יהל אור

כנס לאכול לשבעה ושתו לשכרה: (נב) ענין מליצה זו איש מתאמץ בדעותיו ולא ישוב מפני כל: (נג) פי' שאינו שומע לקול מוכיחיו: (נד) ביחז' כ, ז: (נה) פי' טעם הענין לא המלות: (נו) נ"ל דפה כתוב (פ' ח). (נז) פי' שם כתוב, לגוי עצום ורב ממנו: (נח) השם רמז למשה באמרו ועתה הניחה לי: (נט) ר"ל כי מה שאמר השם לו ועתה הניחה לי הערה למשה שיתפלל, כי משה לא התפלל אז שיאמר לו שיניחהו: (ס) ויחר

קרני אור

וכ"ה כפס"ז וכמדרש אגדה שיפרשו טויחה לד' כמורדי הכעל, שנאמר וליום חג ד' (הושע ט ה) ופי' רש"י ז"ל שם זאת הרינה שיש לו כנס, והנה כך היתה כונת אהרן באמרו אליהם לחוג חג שימותו כמוגם, אלא שירד משה וקדם וזכה ונפסה הדבר על ידו: [ה] רש"י ז"ל פי' קשה עורף מחזירין קשי ערפם לנגד מוכיחיהם, וממאנים לשמוע, והנה רש"י ז"ל מעמיד המוכיח לפני החוטא, והחוטא הופך לו ערפו, והראב"ע עושה המוכיח הולך אחר החוטא להשיבו מדרכו, והחוטא רץ בדרכו ולא יפנה לאחוריו, והרמב"ן בביאורו העתיק דברי רש"י ודברי הראב"ע ולא הבין שהם שני הפכים, וגם דברי הראב"ע מגומגמים באמרו ולא ישיב עורף לקורא אליו, וצ"ל ולא יחזיר פניו לקורא אליו, ואין ספק כי ענין המליצה שערפו קשה ובלתי מתנועע, ולפיכך הוא הולך בדרכו בלי שיחזיר פניו למי שקורא לו מאחוריו כלומר שאינו שומע לקול מוריו (עד"ל): [ו] וכ"ה (שמו"ר פ' מב ט) אמר משה מפני שהקב"ה רוצה

מקו"ב רש"י: נד) תנחומא א, כא ול': נה) עיין קרני אור אות ס: נו) ברכות לב א תנחומא א כב ועיין קרני אור הערה ו: נז) פ"ו כה א ותנחומא א כב בשינוי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גדול וביד חזקה: יב למה יאמרו

יב למא יימרון מצראי למימר בבישתא

אבן עזרא

הטעם כי אם על פנים (סא) כמו יחלו פני נדיב (משלי יט ו) (סב) ולפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח) (סג) וכלם ככה על כן אסור לומר חליתיך, או אחלק, כי יבא מגזרת אשר חלה ד' בה (דברי' כט ל) (סד) [ז] וי"א כי זאת התפלה היא הנזכרת בפרשת והיה עקב (סה) וזו התפלה היתה ראויה להכתב אחר שוב משה אל ההר (סו) על כן וינחם ד' אחר שהתפלל והתנפל מ' יום (סז) ואם נחם על הרעה בראשונה (סח) מה טעם לומר אולי אכפרה בעד חטאתכם (פ' ל) (סט) כי ירד ושרף העגל והרג עובדיו אז שב להתפלל לשב בעד ישראל ובעד אהרן שהיה הסבה (ע) ואחרים אמרו, כי תפלת „אל תשחת עמך" (דברי' ט כו) איננה זאת הנזכרת במקום הזה (עא) ולפי דעתי כי טעמי התפלה שוים (עב) כאשר אפרש, כי איך יחלה פני השם לפני שרוף העגל, וישק את בנ"י, ויהרוג עובדיו, רק השם רמז לו שיתפלל אחר רדתו ויסיר העגל (עג) על כן כתוב אולי אכפרה בעד חטאתכם (פ' ל) אחר שהסיר החטאת, כאשר כתוב ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל (דברי' ט כא) (עד) והנה בעבור שהשם אמר לו ועתה הניחה לי, הזכיר התפלה שהתפלל בהתנפלו לפני השם, וזאת הפרשה היתה ראויה להכתב אחר וישב משה אל ה' (פ' לא) ואין מוקדם ומאוחר בתורה (עה) רק רצה לדבק דבר מי אשר חטא לי (פ' לג) (עו) עם ועתה לך נחה את העם (פ' לד), וכתיב ויגוף ד' את העם (פ' לה) (עז): ויחל. הנה כתוב (עח) ואתנפל לפני ד' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וגו' כי אמר ד' להשמיד אתכם (דברי' ט כה), וזהו הרף ממני ואשמידם (שם שם יד) (עט) כי אין הדעת סובלת שיתפלל משה בעד ישראל ועי"ג ביניהם עד שהסיר אותה: והנה למה ד' יחרה אפך בעמך. כמו אל תשחת עמך ונחלתך (דברי' ט כו) אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרועך הנטויה (שם שם כט) וזה אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה (פ) וכתיב זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב (שם שם כז) וזהו זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת (למטה פ' יג) והטעם שתזכור להם שבועתך, ולא פי' זה בפ' זכור לעבדיך (פא) כי אינו כמו זכור עדתך קנית קדם (תה' עד, ב) בעבור הלמ"ד (פב) והנה פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם (דברי' ט) זהו כמו למה יאמרו מצרים לאמר (פ' יב): (פיה"ק. ויחל

קרני אור

רולם שאפיים על ישראל לפיכך הוא אומר ועתה הניחה לי, מיד התחיל לבקש עליהם רחמים הוי ויחל משה את פני ד' אלהיו, ועיין חידושי הרש"ב שם אות טו מה שהעיר ע"ז: [ז] וכדרז"ל (ברכות לב א) ילקוט שלב תמ"א ר"א הגדול אומר מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקב"ה עד שאחזתו אחילו (מין חולי קשה), וכן פי' הרלב"ג, ופענ"ח שמשה פשה עלמו

יהל אור

חפי כס וחכלס: (סא) שרש „חלה" הוא לשון רפיון והלשות וממנו נגזר השם חולה, ולכן כשמגינו תפלה בא תמיד עם מלת פניס שהוא על הכעס, כי התפלה תגרוס רפיון ושכוך הכעס: (סב) שפי' יחלו פניו שיעורוס: (סג) שהוא לשון כעס, ופי' פניה הרעיס, וכתיוב"ע שס אפין ביסין, שהוא כנגד מה שאמר בתחלה וכעסתה לרתה גס כעס (ש"א א ו), כי הפניס הוא האות שבו ניכר רלון וכעס, והנה פי' ויחל התיס כח חרון אף האל: (סד) שהוא לשון כאב וחלי, כי חלה בבנין הכבד שאין פניס סמוכה לה אינה תפלה אלא הלי, ומכאוב: (סה) בדבר' ט כו ואתפלל אל ד': (סו) פי' שפסוק וישב משה אל ד' ויאמר אנא חטא (פ' לא) הוא מתפלת ויחל הנאמרה פה, וא"כ למה לא כתבה כולה כאן, ותהיה כולה מוקדמת ולמה חילקה, והח' ז"ל יתרץ בסוף (עיין אות ט) מפני שרלה לדבק וכו', וכאן סמך ויחל למאמר ועתה הניחה לי, שרמז לו שיתפלל קודם רדתו: (סז) המאמר הזה יבואר עס מה שכתב הרמב"ן ז"ל (דבר' ט כה) וכלתו אין לו שום ביאור, כי מה לו להזכיר התפלה והתנפלות המ', כי הולרך להתפלל עליהם ארבעים יום וארבעים לילה על החטא הגדול הזה, וכו' וממנה נעגה בוינחס ד' על הרעה, ולא הזכיר תפלת הארבעים יום וארבעים לילה כי ארוכה מארץ מדה: (סח) פי' אס נאמר שאינה מוקדמת ומקומה פה: (סט) ההרי כי כבר כפר ונחס ד' על הרעה אשר דבר, ויפרש כי ירד וכו': (ע) עשייתו: (עא) כי לא היתה התפלה אחת כ"א שתי תפלות, וזהו דעת הרמב"ן עיין אות עה: (עב) פה ובפ' עקב: (עג) וכאשר ירד ושרף העגל ובעד עובדיו שב להתפלל אל ד': (עד) ופי' שם הח' ז"ל נקרא העגל חטאת, על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל: (עה) והנה דעתו שמשה לא התפלל בעד ישראל כל זמן שהיתה ע"ז ביניהם, אבל כאשר אמר לו הרף ממני ואשמידם, התבונן כי הדבר תלוי בו וירד ובער העגל ושב להתפלל בארבעים יום ואין מוקדם ומאוחר בתורה, והנה לדעת הח' ז"ל הכל תפלה אחת, וע"ז כתב הרמב"ן שאין דעתו כן ושהיתה שתי תפלות: (עו) אמתנו מספרי: (עז) כי ענינו נדבק זה בזה: (עח) עתה יביא הח' ז"ל ראיה לסברתו שהיתה הכל תפלה אחת, ויביא הפסוקים מפה להשתוות עם הפסוקים שבפ' עקב, ואם כי נשנו במלות שונות אך טעמם אחד: (עט) כי טעמם אחד: (פ) סיום הפסוק מן למה ד' יחרה וגו': (פא) אף שלא נזכר השבועה הכל אחד כי זו היא השבועה: (פב) ממלת לעבדיך, פי' כי זכור לעבדיך הוא בקשר הלמ"ד ומורה שיזכור להם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מצרים לאמר ברעה הוציאם
להרג אתם בהרים ולכלתם מעל
פני האדמה שוב מחרון אפך
והנחם על־הרעה לעמך: יג זכר
לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך
אשר נשבעת להם בך ותדבר
אלהם ארבה את־זרעכם ככוכבי
השמים וכל־הארץ הזאת אשר
אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם:

אונקלוס

אפקתנון לקטלא יתהון
ביני טוריא ולשיציותהון
מעל אפי ארעא תוב
מתקוף רוגזך ואתיב מן
בישתא דמלילתא
למעבד לעמך: יג אדכר
לאברהם ליצחק
ולישראל עבדיך די
קימתא להון במימרך
ומלילתא עמהון אסגי
ית בניכון ככוכבי שמיא
וכל ארעא הדא די
אמרית אתן לבניכון

רש"י

(יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להיטיב להם נח): על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) זכר לאברהם. נט) אם עברו על עשרת הדברות. אברהם אביהם נתנסה בעשר נסיונות ועדיין לא קבל שכרו תנהו לו ויצאו עשר בעשר: לאברהם ליצחק ולישראל. אם לשרפה הם זכור לאברהם שמסר עצמו להשרף עליך באור כשדים. אם להריגה זכור ליצחק שפשט צוארו לעקידה. אם לגלות זכור ליעקב שגלה לחרן ואם אינן נצולין בזכותן מה אתה אומר לי ואעשה אותך לגוי גדול ואם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך בשעת כעסך ק"ו לכסא של רגל אחד ס): אשר נשבעת להם בך. לא נשבעת להם

אבן עזרא

משה. לפי דעתי כמו ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח) (פג) ע"כ ישעיה האומר אחלק, כי אם אחלה פניך (פד)): יב וטעם ברעה הוציאם. כאשר רמזו קדמונינו ז"ל כי במזל רע יצאו ממצרים (פה) [ה] והנה יאמרו אין יכלת לשם לנצח כח המזל להציל הדבקים בו, ובראותו כי אין יכולת לו הרגם (פו) וזה יהיה חלול השם, והנה התנפל ארבעים יום, והשם אמר לו כי לא אעלה בקרבך (לפמה לג ג) והנה לא ירשו הארץ (פז), ואז אמר משה כל פרשת ראה אתה אומר אלי (שם שם יב) ואחר כן צוהו השם שירד ויפסול לוחות ויעלם בידו אל ההר (פח) אז ירד השם בענן וקרן עור פניו, וכתב השם הלוחות השניים (פט), על כן כתוב, בעת ההיא אמר ד' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וגו', ועשית לך ארון עץ (דברי' י א), והנה יעשו ישראל הארון והוא שעשה בצלאל (צ): (פיה"ק. וטעם ברעה הוציאם. שיצאו במערכת השמדם (צא) על כן הרגם (צב) וזה חלול השם: והנחם. כמו בטבול (צג): יג וטעם זכור. שיעשה בזכות אבותם בעבור השבועה אשר אמרת שהיא נהוגה לכם בדבור, אתן

יהל אור

להם דבר השבועה או ברית, אבל זכור עדתך טעמו שיזכירם, פי' שיזכור העדה עצמה: (פג) עיין אות סג: (פד) עיין אות סד: (פה) וכן פי' רש"י ז"ל (למעלה י י) וז"ל וממדרש אגדה שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה וכו' וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם, זו היא שאמר להם ראו כי רעה נגד פניכם: (פו) במדבר: (פז) פי' עדיין לא ירשו הארץ: (פח) שיפסול לוחות בניים ויעלה את הלוחות בידו אל ההר: (פט) למטה לד כט: (צ) עיין למעלה כה טז ובבאורי שם: (צא) ובמקחית במערכת מ"ל השמדם: (צב) ויאמרו כי על כן הרגם בהרים ועשה כ.הם כלה: (צג) שאמר וינחם

קרני אור

חולה על הרע שדבר השם ית' לעשות לעמו, וויכ"ש תרגם ,ואתחלחל משה מן לתיתא" פי' באחזתו חיל ורעדה בהיותו לפני ד': [ח] עיין יהל אור, ועיין פי' רש"י ז"ל (יהושע ה ט) שאומר שם את המדרש וכיים, כך דרש ר' אבא כהלכן,

---

מקו"ב רש"י: נח) פי' תתפעל לפשות השחנות ממחשבה רעה לטובה דכל לשון ניחום לשון מחשבה אחרת הוא: נט) תנחומא א' כד מדרש שה"ש הול' גרינהוט דף יג ב מדרש אגדה: ס) ברכות לב א

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

יד וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ׃ פ
טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם

אונקלוס

וְיַחְסְנוּן לְעָלַם׃ יד וְתָב יְיָ מִן בִּישְׁתָא דִּי מַלִּיל לְמֶעְבַּד לְעַמֵּהּ׃
טו וְאִתְפְּנִי וּנְחַת מֹשֶׁה מִן טוּרָא וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידֵהּ לוּחֵי

אבן עזרא

אותת לזרעך במעשה (לז)): יד וינחם. חלילה להנחם השם רק דברה תורה כלשון בני אדם, כמו ויעל (בראי לה יג) וירד (שם יא ה) ישמח ד׳ במעשיו (תה׳ קד לא) ויתעצב אל לבו (בראי ו, ו) (לה) והנה שמואל אמר, וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם (ש״א טו כט), ושם כתוב נחמתי (לו), ויש מפרשים אותו לשון וועד (לז) ואין צורך (לח): טו ויפן. הזכיר במקום הזה וההר בוער באש (דברי׳ ט טו) (לט), וטעם ויפן כאדם מסתכל מה יעשה, וראה כי חייב לרדת מהרה (ק) [ט] כדרך ויפן כה וכה (למעלה לב) (קא): וטעם בידו. ברשותו, כמו ולקחת בידך עשרה אנשים (קב) כי תמהים אנחנו איך יוכל להוריד לוח אחד, ואף כי שנים ביד אחד (קג) ואחר שהכתוב מפורש שהיו כתובים משני עבריהם, אינם אלה שני האבנים מהאבנים הנזכרים בחשן (קד) כי מה שיכתוב מעבר אחד יראה בעבר האחר (קה), ואין פי׳ כתובים נראים (קו) רק כתובים כי כאשר כתב סוה העבר, כן היה כתוב בעבר השני, והנה הלוח עב, ואין צריך מ״ם וסמ״ך שבלוחות שיעמדו בנס (קז) כי מחלוקת היא בפירוש כלת אשורית, אם מאושר באותיותיו (קח) או על שם שעלה עמהם מאשור (קט) [י] ועוד אלו היו נראים יראו ההפוכים (קי), ואין ראוי לטעון עלי אם היו אלו האבנים יקרות (קיא), והתשובה כי היו יקרות מאוד [יא] בעבור מכתב אלהים שהוא חרות

רש״י

בדבר שהוא כלה לא בשמים ולא בארץ לא בהרים ולא בגבעות אלא כך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם סא) שנא׳ כי נשבעתי נאם ה׳ סב) וליצחק נאמר והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך סג) וליעקב נאמר אני אל שדי פרה ורבה סד) נשבע לו באל שדי: (טו) משני עבריהם. היו האותיות נקראות ומעשה נסים היה סה):

קרני אור

והנה במדרש הזה נמלא בילקוט תשא רמז שצ״ב ומלוין שם בראשית רבה ולא נמלא שם, וכן מביא ילקוט המדרש הזה ביהושע רמז ה בלי שום ציון, והנה עתה הוליא לאור הרב הח׳ מ׳ אליעזר הלוי ד״ל גרינהוט מדרש שיר השירים עפ״י כתב יד ישן נושן (ירושלים תרנ״ז) ונמלא שם המאמר הזה פ״א סי׳ יב עיין מקו״ב רש״י למעלה י׳ אות יב: [ט] והוא עפ״י הכלל שביאר בעל כתוה״מ (ויקרא א ה) כשיבואו שני פעלים על פועל אחד יבוא תמיד שם הפועל בין שני הפעלים ויגש אברהם ויאמר (ברא׳ יח כג) ובמקומות שבא שם הפועל אחר הפועל השני הוא זרות ושירוש בלשון אם לא לכוונה מיוחדת עיי״ש וכן פה שאמר ויפן וירד משה מורה תכיפות שני הפעלים זה אחר זה וביאורו בתיכף בפנה ירד: [י] ובס׳ (לחות שער האותיות) יאמר יש מחלוקת בין הקדמונים אם זה המכתב שהוא בידינו אם הוא כתב עברי, כי מלת אשורית יש מי שהוליאם מגזרת אשור, ויש שאומרים שהוא מאושר באותיותיו ועל זה אסמוך, ועיין למעלה א טו קרני אור הערה לו: [יא] ובמקא״ם

יהל אור

וינחם ד׳ (ברא׳ ו ו) ופי׳ שם הח׳ ז״ל דברה תורה כלשון בני אדם: (לד) וינחלו לעולם: (לה) עיין ביאורי שם: (לו) רק דברה תורה כלשון בני אדם: (לז) הו״מ הוא הגאון ז״ל, וכן הביא הח׳ ז״ל במו (ברא׳ כז מב) ועיין ביאורי (שם ו ו): (לח) לפי שדברה תורה כלשון בני אדם: (לט) פי׳ בדברים ט טו הזכיר בענין הזה בשנותו זה המעשה אחר ואפן וארד מן ההר, וההר בוער באש: (ק) וכן אמר לו השם קום רד מהר (דברי׳ ט יב): (קא) כי היה במהירות וזריזות: (קב) לא נמלא בכתוב זה, וכתוב במ״א יד ג ולקחת בידך עשרה לחם, והכוונה על עשרה אנשים, וכן הביא הח׳ ז״ל במד׳ לא מט הראיה מן ולקחת בידך עשרה אנשים, והבא״י כתב, שצ״ל שלשים אנשים, ופסוק הוא ירמי׳ לח י, קח בידך מזה שלשים אנשים: (קג) עיין למעלה בפי׳ הח׳ ז״ל ובביאורי:

(קד) כי אבני החשן היו זכים ובהירים: (קה) מרוב זכותם: (קו) כי הכתוב לא אמר נראים: (קז) כי חז״ל (שבת קד א מגילה ב סע״ב) מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדין, ולדעתם ז״ל כי החריתות היה עובר מצד לצד כי לא היו האבנים עבות, ע״כ הפנים שיש במ״ם סתומה, ובסמ״ך היה מחויב שיפול אבל בנס היו עומדין, ואין כן דעת הח׳ ז״ל, ולדעתו כי היה הלוח עב ולא היה החריתות עובר: (קח) פי׳ שהיו ישרות ושוות ומרובעות כדרך כתיבתנו: (קט) והוא בסנהדרין כא סע״ב ירושלמי מגילה פ״א הי״ט תוספתא דסנהדרין פ״ד: (קי) אם יהיו חרותים מצד לצד אזי היו נראים מעבר השני ההפוכים: (קיא) פי׳ שהטוען יטען עלי לשאול אם היו האבנים

מקו״ב רש״י: סא) תנחומא א שם: סב) ברא׳ כב טז: סג) ברא׳ כו ג: סד) שם לה יא: סה) שבת קד א מגילה ב ב ילקוט שצ״ב ועיין קרני אור הערה יג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים: טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־

אונקלוס

כְּתִיבִין מִתְּרֵין עִבְרֵיהוֹן מִכָּא וּמִכָּא אִנּוּן כְּתִיבִין: טז וְלוּחַיָּא עוֹבָדָא דַיְיָ אִנּוּן וּכְתָבָא כְּתָבָא דַיְיָ

רש"י

(טז) מעשה אלהים המה. כמשמעו הוא בכבודו עשאן. ד"א כאדם האומר לחבירו כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית. כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה: חרות. לשון חרת וחרט אחד הוא שניהם לשון חיקוק

אבן עזרא

עליהם (קיג), כי היו צריכים להיות עבות (קיג), ואגה יםצא אבן יקרה מאד וארכה אמה ורחבה אמה וחצי (קיד) ואמה קומתה, ועוד מאין יסבול משה שני לוחות אבנים יקרים כמדה הראשונים (קטו), והנה לא ידענו האיך היו כתובים עשרת הדברים בשתי הלוחות ולא יהפכם (קטז) ע"כ כתוב מזה ומזה הם כתובים (קיז) אחר שאמר כתובים משני עבריהם (קיח) ולא נוכל לדעת אם הלוח נכתב כלו. או נשארו לו מארבע פאותיו שיורין כאשר נעשה אנחנו היום בספרים אלו אם היה המכתב עב או דק, ודבר שלא מצאנוהו בקבלה אין טעם לסברותינו (קיט): (פיה"ק. ויפן. יש אומרים שישוב לאחור (קכ) וזה רחוק בעיני, והעד ויפן פרעה (למעלה ז כג) (קכא) רק טעמו כאדם שהוא מתעסק בדבר ויעזבנו (קכב), ויש מהקדמונים שאמר כי בנס היו עומדים המם והסמך בלוחות (קכג), ואין זאת דרך סברא, ולפי דעתי שאין צורך לנס, כי אבני הלוחות אינם כאבני הנלואים (קכד) רק הם עבים, כי הכתוב אמר כי הם כתובים משני עבריהם ולא מעבר אחר, ולא יתכן דבר אחד (קכה) [יב] בעבור שהיו האותיות נראות בעבר האחר הפוכות (קכו) [יג]: וטעם מזה ומזה. בסוף הפרשה): טז והלחת. קדמונינו אמרו כי נגזרו להיותם כבה (קכז) כאשר פירשתי בראש ס' בראשית (קכח) ולפי דעתי כי פי' מעשה אלהים שהיו כבה כמדה הראויה נבראים (קכט), והזכיר זה בעבור שהשניים פסלם משה (קל), יש אומרים כי חרות כמו חרוש (קלא), ויש מהפכים אותו, חתר (יחז' ח ח) (קלב) והנכון שאין חבר לו, אולי הוא כדמות פתוח (קלג): (פיה"ק. ויאמר הגאון כי הלוחות בראם השם ולא מיש (קלד) וקדמונינו אמרו שנבראו בערב שבת (קלה) ולא ידעתי מי הביאנו בצרה הזאת (קלו) כי הכתוב אמר מעשה אלהים, ואין מלת מעשה כפי' הגאון (קלז),

יהל אור

האבנים האלו יקרות: (קיב) באמת היו יקרות מאוד רק בעבור מכתב אלהים שהיה חרות עליהם: (קיג) וכמו שיבאר: (קיד) ס"ס הוא וצ"ל ורחבה אמה, וכ"ה (ב"ב יד א, נדרים לח א): (קטו) כי כן היה הלוי (למטה לד א): (קטז) פי' שלא יהיו האותיות הפוכות מעבר האחר: (קיז) כמו שהיו כתובים בעבר האחד כן היו כתובים בעבר השני בשוה: (קיח) ולזה כפל דבריו כתובים משני עבריהם בשוה בלתי הפוכות וכן פי' בפי' הקצר אות קכו: (קיט) וכל אחד יבאר כפי סברותיו: (קכ) כן הוא דעת רבינו חננאל וז"ל ויפן וירד משה מן ההר, מלמד שהיה משה פניו כלפי הענן, וירד כדרך עליה, מה עליתו פניו אל הענן שעל ההר אף בירידתו כן, וכן היה כ"ג יוצא מבית קה"ק וכו' ומנין שהשכינה היתה בהר בשעת ירידת משה מן ההר שנאמר (דבר' ט טו) ואפן וארד מן ההר, וההר בוער באש ושני לוחות הברית על שתי ידי, וכן התלמיד הייב כשיפטור מרבו שילך לאחוריו פניו כנגד רבו עד שיתכסה ממנו (יומא נג א): (קכא) ושם לא נוכל לומר שחב לאחור. (קכב) כן פנה מההתעסקות שעסק בעניני אלהיים ועזבם לירד מטה: (קכג) עיין אות קז: (קכד) שהיו קטנים ודקים: (קכה) פי' שדבר אחד, יקרא משני עברים: (קכו) אם היו נראים גם מעבר האחר: (קכז) פי' מה שכתוב מעשה אלהים המה, ר"ל שגזר אומר הבי"ת להיותם כן: (קכח) כמו שפי' הח' ז"ל (ברא' א א) במלת ברא אלהים. (קכט) שנבראו הלוחות במדה הראויה להם ולא הוצרכו לתקנם: (קל) משה פסלם ותקנם, וכן פי' הרשב"ם מעשה אלהים המה, ולא פסל אותם משה, אבל האחרונים כתיב בהם פסל לך: (קלא) חרושה על לוח לבם (ירמי' יז א) וכא כשי"ן תמורת תי"ו: (קלב) מן חתר נא בקיר, שמקודם יליינו וירשמו מקום החתירה: (קלג) כמו פתוחי חותם (למעלה כח יא): (קלד) כמו שברא את כל העולם: (קלה) כ"ה (אבות פ"ה מ"ו): (קלו) לפרש כן: (קלז) כי הפשיה

קרני אור

כי לא היו יקרות כמוהם" פ' שלא היו יקרות כמו אבני החשן: [יב] עיין (עיק"ר מאמר ג פט"ו): [יג] וכן כתב הרלב"ג ולפי הפשט יראה שהיה הכתב נכנס משני עבריהם פנים ואחור לא שיעבור הכתב מצד האחד אל העבר השני כי לא ידבק גדר הכתיבה כמה שיעבור ממנו אל העבר השני, כי בכבר תהיינה בו האותיות הפוכות, וכן יאמר בעל הכוזרי כי מה תועלת בנס הגדול הזה שיהיה עשרת הדברות נקראות מצד השני למפרע, ולא עביד קוב"ה ניסא למגנא. ודעתו שיש למתמונות לכלי התורה שני עברים נגלה ונסתר עיי"ש, ודעת רז"ל (שבת קד א) שהם היו עומדין ונקרא מבפנים ומבחוץ

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

הַלֻּחֹת: יז וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל
הָעָם בְּרֵעֹה כרעו ק׳ וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה
קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה: יח וַיֹּאמֶר
אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל
עֲנוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי
שֹׁמֵעַ: יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־
הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת

אונקלוס

הוּא מְפָרַשׁ עַל לוּחַיָּא:
יז וּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ יָת קָל
עַמָּא כַּד מְיַבְּבִין וַאֲמַר
לְמֹשֶׁה קָל קְרָבָא
בְּמַשְׁרִיתָא: יח וַאֲמַר לָא
קָל גִּבָּרִין דְּנַצְחִין בִּקְרָבָא
וְאַף לָא קָל חַלָּשִׁין
דְּמִתַּבְּרִין קָל דִּמְחַיְכִין
אֲנָא שְׁמַע: יט וַהֲוָה כַּד
קְרֵיב לְמַשְׁרִיתָא וַחֲזָא

רש״י

אנטליי״ר בלע״ז: (יז) ברעה. בהריעו שהיו מריעים ושמחים ולוחקים: (יח) אין קול ענות גבורה. אין קול הזה נראה קול עניית גבורים הלועקים נלחון ולא קול חלשים שלועקים ווי או ניסה: קול ענות. קול

אבן עזרא

ומעם במעשה להודיע שלא היו פסולים באבן כמו הלוחות השניות (קלח) והמכתב הוא הפלא (קלט): ומלת חרות, כמו מפותח (קמ) ואין לו אח במקרא (קמא), ויש מחליף התי״ו בשי״ן (קמב) ואמר כי כן ברותים (שה״ש א יז) (קמג), ולפי דעתי לא יתחלפו רק אותיות הנוח (קמד) ומס״ך בשי״ן (קמה), ויש מהפכים אותו מן חתור גא בקיר (יחז׳ ח ח) ודרך הדרש ידוע (קמו) [יד]): יז וישמע יהושע. שנשאר בתחתית ההר (קמז): ברעה. מגזרת תרועה (קמח) כמו אשא דעי (איוב לו ג) שהוא מן ידע (קמט), ככה יאמר מן רעה ירע (קנ) וכמוהו למה תריעי רֵעַ (מיכה ד ט) (קנא): (פיה״ק. וישמע יהושע. כאשר באותי שהיה בתחתית ההר ולא ידע מעשה העגל: ברעה. כמו למה תריעי רע (מיכה ד ט) מגזרת תרועה (קנב), וההא תחת וי״ו כמו בתוך אהלה (בראשית ט כא) (קנג)): יח ויאמר. אמר הגאון כי גם אלה דברי יהושע (קנד) ולפי דעתי שהם דברי משה (קנה) והעד הכתוב אחריו, ויהי כאשר קרב אל המחנה (פ׳ יט) (קנו): חלושה. שם, כמו גבורה: קול ענות. כמו נגינות (קנז) וזהו ויקומו לצחק (פ׳ ו) (קנח): (פיה״ק. ויאמר אין קול. אלה דברי משה, והעד ויהי כאשר קרב אל המחנה (פ׳ יט), ואמר הגאון כי הם דברי יהושע (קנט): קול ענות. כמו נגינות, וכן כרם חמד ענו לה (ישעי׳ כז ב) (קס)): יט וירא את העגל ומחלת. ה״א העגל משרת בעבור האחרת (קסא) כמו וירא את העגל והמחלת סביביו (קסב), וטרוב קנאת משה

קרני אור

מכתוב (פי׳ שאותיות הפוכות וכתיבה הפוכה) כגון נכוב בוכן, רהב כהר, סרו ורס, (ופי׳ רש״י שם, לא היו כלוחות, אלא תיבה כעלמא נקס): [יד] עיין יהל אור וכן (תנחומא א אות עז וסי׳ שלא אות יג, תכחומא ב אות יב שמו״ר פמ״א ז סדר״א פמ״ס ילקוט תלא רמז שלא ר׳ יהודה ור׳ נחמיה וזכותינו, ר׳ יהודה אומר חירות וכו׳, ר״נ אומר חירות ממלאך המות

יהל אור

העשיה אינגה בריאה כ״א תיקון הדבר ועשיתו עיין (ברא׳ א א) ובבאורי שם: (קלח) עיין אות קכט: (קלט) עיין בס׳ מדרש שמואל על אבות, ובס׳ יין לבנון: (קמ) כמו פתוחי חותם (למעלה כח יא): (קמא) כי נמצא רק פ״א: (קמב) עיין אות קלא (קמג) כמו ברושים: (קמד) אותיות אהו״י: (קמה) כמו אשר בשערה ישופני (איוב ט יז) תמורת בסערה בסמ״ך: (קמו) בב׳ (עירובין נד א) אל תקרי חרות אלא חירות ועיין קרני אור: (קמז) שיהושע לא ידע מענין העגל ולזה אמר קול מלחמה: (קמח) משרש „ירע״ ועניינו כמו תרועה ששרשו „רוע״, והן ב׳ שרשים ועניינם אחד. (קמט) והביא ראיה מן „ידע״ שנגזר ממנו שם דֵעַ וחסר פ״א הפעל שהוא היו״ד: (קנ) ל״ל „ככה יאמר מן ירע ריע״, כן הגיה בעל נתה״ש: (קנא) שהוא מענין תרועה: (קנב) עיין אות קמח: (קנג) וכן פי׳ שם הח׳ ז״ל, וה״א אהלה מקום וי״ו, וכן „את קול העם ברעה״: (קנד) לדעת הגאון לפי שכתוב ויאמר סתם אין קול וגו׳, פי׳, אחר שאמר לו קול מלחמה אזר ושמע קול ענות, ולזה אמר ויאמר פעם שנית: (קנה) שאמר אל יהושע אין זה קול מלחמה כאשר אמרת: (קנו) ואלו היה ויאמר דברי יהושע הי״ל ויהי כאשר קרב משה אל המחנה, וכן פי׳ הרד״א, ולפי שהיו כל אלה דברי משה, לכן כתוב אחריו, ויהי כאשר קרב אל המחנה: (קנז) והכיר בנגוני הקולות שקול ענות הוא הנשמע אליו: (קנח) כפי מנהג המצרים בעבודת השור שהיו פוסים לחוק ומחולות: (קנט) עיין אות קנד: (קס) ופי׳ שם הח׳ ז״ל „נגון כמו קול ענות״: (קסא) כי היה ראוי לומר „והמחולות״: (קסב) המקו״ה יגרוס „את ומחולות סביביו״ ואין הה״א משרתת בעבור בניס

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

יט ויחר אף משה וישלך מידו [מידיו ק] את הלחת וישבר אתם תחת ההר: כ ויקח את העגל אשר עשו וישרף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני

אונקלוס

ית עגלא וחנגין ותקיף רוגזא דמשה ורמא מידוהי ית לוחיא ותבר יתהון בשפולי טורא: כ ונסיב ית עגלא די עבדו ואוקד בנורא ושף עד דהוה דקיק ודרא על אפי מיא ואשקי ית

רש"י

חרופין וגדופין סו) המענין את נפש השומען כשאומרין לו סז): (יט) וישלך מידו וגו'. אמר מה פסח שהוא אחד מן המצות אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו סח) התורה כולה כאן וכל ישראל מומרים ואתננה להם סט): תחת ההר. לרגלי ההר: (כ) ויזר. לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית ע) וכן כי חנם מזורה הרשת עא) שזורין בה דגן וקטניות: עב): וישק את בני ישראל. נתכוין לבדקם כסוטות עג) שלש מיתות נדונו שם אם יש עדים והתראה בסייף כמשפט אנשי עיר הנדחת שהם מרובין. עדים בלא

אבן עזרא

שבר הלוחות שהיו בידיו כמו שטר עדות (קסג) והנה קרע שטר התנאים (קסד) וזה היה לעיני כל ישראל (קסה) כי כן כתוב (קסו) [טו]: (פיה"ק. וירא את העגל, ומחולות. סביבו (קסז) ויש אומר כי נסתלק המכתב מהלוחות על כן שברם (קסח) [טז] וי"א שהשם צוה לשברם (קסט) [יז] והקרוב אלי מה שהוא כתוב, כי קנא לה' ובחרון אפו שברם (קע), וכבר אמרתי לך בתחלת הפרשה משל בעל נעורים (קעא), ולוחות הברית הם השטר, וקרע שטר העדות (קעב)): כ ויקח את העגל. י"א כי וישרוף כמו ויתך באש (קעג) ואין צורך, כי יש דבר שיושם באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור (קעד) ולעולם לא ישוב זהב (קעה), וזה דבר מנוסה ואמת הוא [יח]: ויזר על פני המים. הם מי נחל יורד מן ההר (קעו) [יט] וצוה שישתו כל ישראל מאלה המים, וזה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים (במדי' ה יז) (קעז) והנה המים חדשו אות בעובדי העגל בפניהם או שצבתה בטנם (קעח) [יש] כי לולי זה איך הבינו בני לוי עובדי העגל מי היו, וכבר אמרו כי היו מעשים שהיתה מחשבתם רעה (קעט) ומחשבת

יהל אור

טוים: (קסג) ניתן לו ממרומים: (קסד) להראות שאין אלו ראוים לעדות: (קסה) כי שברם במחנה: (קסו) בדבר' ט יז, ואשברם לעיניכם: (קסז) עיין אות קסב: (קסח) כ"ה (תנחומא א אות כו ואות ל) בשעה שנתן לו הקב"ה את הלוחות היו סובלין את עצמן כיון שירד וקרב אל המחנה וראה את העגל פרח אות הכתב מעליהם ונמצאים כבדים על ידיו של משה, מיד ויחר אף משה וישלך מידו: (קסט) כ"ה (תנחומא שם אות ל) דעת ר"ע שהקב"ה א"ל לשברן: (קע) כמו שמפורש בכתוב: (קעא) למעלה ל יב בפי' הקצר: (קעב) עיין אות קסד: (קעג) כי אין שייך שריפה בזהב ולזה פי' כי התכתם היא שרפתם: (קעד) ושייך גם שריפה בזהב: (קעה) הפך את הזהב לאבק ופירד הרכבת חלקיו עי' האש עד שלא ישוב לעולם זהב: (קעו) כמש"כ דבר' ט כא: (קעז) עיין אות קסב: (קעח) עיין רש"י וכן כתב הרמב"ן ז"ל על דעת רבותינו, עוד נתכוין לבדקם כסוטות ולכתה בטנם ונפלה ירכים והוא האמת: (קעט) שחשבו אותו

קרני אור

ורבותינו אמרו חירות מן היסורין, וכ"ה (זהר משפטים דף קיג ב): [טו] לפי שישראל אם לא היו רואים את הלוחות ומעשה ד' כי גורא הוא כנס לא היה להם יגון ואנחה על שבירתם (רד"א): [טז] וכנה מדעת עצמו שכרן, וכ"ה (שבת פז א) תניא ג' דברים עשה משה מדעתו וכו', ושבר את הלוחות: [יז] וכג' (שם, ובמנחות לט ב) שהסכים הקב"ה עמו: [יח] וכן עמדו בעלי החימיא הדור האחרון על נסיון הזה, ואמרו שכשתערב מלח טרטרי עם גפרית תוכל לשרף את הזהב באש עד אשר דק כעפר (נתה"ש): [יט] וכזהר משפטים (דף קיג ב) מאין היה לו מים דהא בהוא מדבר לא הוו מיא דכתיב לא מקום זרע וגו' ומים אין לשתות (במד' כ, ה) ואי תימא לבירא דמרים אהדרי ליה ת"ו דתמן שדי משה דכתיב בישא דא למשתי לבתר, ותו דעד כען לא הוו להו בירא עד דאתו למדבר מתנה דכתיב (שם כא, יח) באר חפרוה שרים וכו' וממדבר מתנה, מתמן יהיב בירא, עיי"ש: [יש] עיין במקו"א ובא"י ובמוסום מה שיפרשו (במדר ה יח) על פי' כת' ז"ל שם, ונראה שאין כונת כת' ז"ל פה כן,

מקורי ובאורי רש"י: סו) תנחומא א יד: סז) כמו יום פנות אדם נפשו (ישעי' נח ה) לשון פנוי: סח) למעלה יב מג: סט) שבת פז א תנחומא א ל: ע) איוב יח טו: עא) משלי א יז: עב) שורש נוס כי שלש תיבות אלה כלם לשון מיפן כי היו"ד אינו עיקר מן המלה: עג) ע"ז מד א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן
מֶה־עָשָׂה לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ
עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן
אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־
הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃ כג וַיֹּאמְרוּ לִי
עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ
כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה
לוֹ׃ כד וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב
הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן מָה עֲבַד
לָךְ עַמָּא הָדֵין אֲרֵי
אַיְתֵיתָא עֲלוֹהִי חוֹבָא
רַבָּא׃ כב וַאֲמַר אַהֲרֹן
לָא יִתְקַף רוּגְזָא דְרִבּוֹנִי
אַתְּ יְדַעְתְּ יָת עַמָּא אֲרֵי
בְּבִישׁ הוּא׃ כג וַאֲמַרוּ
לִי עֲבֵיד לָנָא דַּחֲלָן דִּי
יְהָכָן קֳדָמָנָא אֲרֵי דֵין
מֹשֶׁה גַּבְרָא דִּי אַסְּקָנָא
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לָא
יְדַעְנָא מָה הֲוָה לֵהּ׃
כד וַאֲמָרִית לְהוֹן לְמַן
דַּהֲבָא פָּרִיקוּ וִיהַבוּ לִי
וּרְמֵיתֵהּ בְּנוּרָא וּנְפַק

אבן עזרא

הכל לטובה היתה כפי סברתם (קף): (פיה"ק. וישרף באש. יש דבר שיושם עם הזהב וישרף ולא יהיה זהב לעולם: ויטחן. הטעם שכתת אותו היטיב כמו הנטחן: ויזר על פני המים. הוא הנחל היורד מן ההר, כי כן כתוב (קפא): ויאמר הגאון כי טעם וישק. שהתיר לישראל לשתות מהנחל (קפב) [כ], ולפי דעתי שהטעם השליך עפרו אל הנחל להשקותו את בני ישראל, כי יתכן שיחדשו המים אות בעובדי העגל, כאשר המים המרים מזיקים לנטמאה ולא יזיקו לטהורה (קפג)): כא ויאמר. הנה משה שאל למה הוצרך אהרן לעשות העגל: כב ויאמר אל יחר אף אדני. בעבור גודל מעלתו (קפד) וכבר פירשתי כי ברע הוא. (קפה) וככה ויאמרו לי (פ' כג) ואומר אליהם (פ' כד) (קפו): (פיה"ק. כי ברע הוא. יש אומר כי הבי"ת נוסף כבי"ת והוא באחד (איוב כג לג) (קפז), או תחסר מלה אחר „הוא", כמו דבק, או נולד או גדל (קפח)):

רש"י

התראה במגפה שנאמר ויגוף ה' את העם. לא עדים ולא התראה בהדרוקן שבדקום המים ולבו בטניהם עד): (כא) מה עשה לך העם. כמה יסורים סבלת שיסרוך עד שלא תביא עליהם חטא זה: (כב) כי ברע הוא. בדרך רע הם הולכין תמיד ובנסיונות לפני המקום: (כד) ואמר להם. דבר אחד למי זהב לבד עה) והם מהרו והתפרקו ויתנו לי: ואשלכהו באש. ולא ידעתי שיצא העגל

קרני אור

כי כפירוש יאמר, והנה המים חידשו אות וכו' ומפי' הקלר (עיין אות קפג) נראה שגם כסותה דעתו כן: [כ] וכן פי' החזקוני, לפי הטבע לא נתכוין להשקיתן אלא לפזר זהב העגל ולבטלו מן העולם, אבל כששתו מן המים שנפזר בו, נראה כאלו שתוהו (פ' כאלו השקה אותם) ובדאיה לדבר שהרי כתיב (דבר' ט כא) ואכות אותו טחון, ולא כתיב ואשק את בני

יהל אור

אותו לע"ז: (קפ) שבקשו רק מנהיג אשר ילך לפניהם כמבואר למעלה: (קפא) בדבר' ט כא: (קפב) אחר שפזר זהב העגל שם: (קפג) כי נס בסוטה יחדשו המים המרים אות ומזיקים לנטמאה ולא יזיקו לטהורה, כן היה בעובדי העגל: (קפד) בעבור גודל מעלת משה וכן קראו אדני (במד' יב יא): (קפה) למעלה פי' א כי ישראל היו מעורבין עם ערב רב: (קפו) והם אמרו לו. והוא אמר להם: (קפז) עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ח יא ובביאורי שם): (קפח) ויהיה פי'

מקורי ובאורי רש"י: עד) יומא סו ב, בכי"ר פי' ועיין ע"ז מד א כרש"י שהמים בודקין אותן שחטאו והורג"ב איתן, וכ"ה תנחומא א כו: עה) בקלת תומשין הגי' „ואומר להם למי זהב בלבד" וכו"ל „ואומר להם דבר אחד לבד למי זהב" והב"א רולה לגרום „דבר אחד", פי' שלא יהיו נעשה במהירות:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ויצא העגל הזה: כה וירא משה
את־העם כי פרע הוא כי־פרעה
אהרן לשמצה בקמיהם: כו ויעמד
משה בשער המחנה ויאמר מי
ליהוה אלי ויאספו אליו כל־בני
לוי: כז ויאמר להם כה־אמר יהוה

אונקלוס

עגלא הדין: כה וחזא
משה ית עמא ארי בטיל
הוא ארי בטילנון אהרן
לאסבותהון שום ביש
לדריהון: כו וקם משה
בתרע משריתא ואמר
מן דחליא דיי ייתון לותי
ואתכנשו לותה כל בני
לוי: כז ואמר להון כדנן
אמר יי אלהא דישראל

רש"י

הזה ויצא עו): (כה) פרוע. מגולה נתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה עז): לשמצה בקמיהם. להיות להם הדבר הזה לגנות בפי כל הקמים עליהם עח): (כו) מי לה' אלי. יבא אלי: כל בני לוי. מכאן שכל השבט כשר עט): (כז) כה אמר וגו'. והיכן אמר. זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא פ):

אבן עזרא

כה וירא משה את העם כי פרע הוא. כמו באין חזון יפרע עם (משלי כט יח) (קפט) ותפרעו כל עצתי (שם א כה) (קל): ומלת **לשמצה.** שם התואר תחת שם הפועל (קלא) להיותם שמץ ודופי ודבה (קלב): **בקמיהם.** כמו רבים קמו עלי (תה' ג ב) אף מן קמי (שם יח מט) דרך קצרה (קלג), והתרגום ארמית כדרך, והנה קמתם תחת אבותיכם (במד' לב, יד) (קלד): (פיה"ק. **כי פרע הוא**, מגזרת באין חזון יפרע עם (משלי כט יח) כמו שבוש (קלה): **לשמצה.** להיות שמץ בין האויבים (קלו) מגזרת כה שמץ דבר נשמע בו (איוב כו יד) (קלז)): **כו ויעמד משה.** ככה המנהג בכל מחנה שיעמוד במקום אחד כמו שנה לעשות סוכות ולהיות שערים למחנה, כי אין צורך לשום יד מחוץ למחנה (קלח): **מי לה'.** יגש אלי או יקרב, או יבא או יתאסף (קלט): **בני לוי.** שהם ממשפחתו (ר): (פיה"ק. **ויעמד משה בשער המחנה.** זה יורה כי היו מערכות לקראת מערכות (רא): **מי לה' אלי.** מי שהוא לה' יבא אלי או יאסף אלי): **כז ויאמר**, טעם **אלהי ישראל.** בעבור שהשבו עובדיו שהוא ע"ז (רב): **והרגו איש את אחיו.** אפילו יהיה אחיו (רג),

יהל אור

פי' פרע דבק, או פרע נולד, או פרע גדל: (קפט) ופי' הח' ז"ל (בס' ברכת אברהם, פי' על משלי המיוחס להח' ז"ל) באין איש מיקרא התורה יפרע העם שהולך לאחור ולא לפנים מלשון רבנן ז"ל שאמרו, למפרע (מגילה יז א). (קל) ג"כ מלשון למפרע, והוא ענין השבת הדבר לאחור ויהיה פי' כי פרוע הוא, כי נסוג הוא אחור מאחרי אלהיו: (קלא) והוא מקור: (קלב) וכן פי' הרמב"ן, אפילו אותם שאין מחשבתם רעה יוליאו עליהם לדורות שמץ ודבה: (קלג) דהל"ל מן הקמים עלי, כמו שכתוב (תה' ג ב) ואמר קמי, אף כאן הל"ל „בקמיהם עלי" אלא אחז דרך קצרה: (קלד) אונקלס ויונ"ע תרגמו „שום ביש לדריהון", ר"ל לבניהם אחריהם כדרך „והנה קמתם תחת אבותיכם", ר"ל הבנים הקמים אחרי האבות, וכן כתב הרמב"ן ז"ל נראה שרצה אונקלס לפרש כי העגל אשר עשו יהיה שמץ רעה בדורות ישראל: (קלה) מלשון הכמים שפי' זמורה, וכן פי' בג' (ברכות ה א) מ"ט לא יהיב מר שבישא לאריסיה (פי' זמורות של כרם) ומזה שבשתא כיון דעל על (פסחים קיב א) והוא בעבור שסריגי הגפן הם סרוגים וקלועים, לכן הושאלה המלה לדבר מבולבל ומסוכסך, ויפה פי' הח' ז"ל כי פרוע הוא, כי היו מבולבלים ומסוכסכים בעשיית העגל: (קלו) וכן תיוב"ע „ונפק טבהון ביש בעממי ארעא": (קלז) ופי' שם הח' ז"ל „כמו לשמצה" ופי' לגנות, וכן פי' רש"י ז"ל פה ושם: (קלח) עיין למעלה כט מה, יהל אור אות רח: (קלט) כ"ז נכלל במלת אלי: (ר) פי' לא כל בני לוי, אלא כל בני לוי שהם קרוביו ממשפחתו: (רא) ועמד משה בשער המחנה שיתקבצו המקנאים אליו: (רב) פי' מ"ש כה אמר ד' אלהי ישראל, ולא אלהי ערב רב, כי הערב רב חשבו שהעגל אלהיהם: (רג) ועובד ע"ז יהרגוהו:

על

מקו"ב רש"י: עו) מיין כרא"ס ועיין מגילה כה ב: עז) במד' ה יח: עח) וכפס"ז לדורות הבאים: עט) עיין יומא סו ב:
פ) והנה במכילתא שלפנינו לא נמצא המאמר, ונמצא בילקוט שופטים רמז מ"ג, ועיין (מכילתא בא פי"ב)
בהגהות הרבה מקראות כיו"ב, שלא נאמרו בעת ובשעה אחת כ"א במקום אחר, ועיין ברמב"ן שכתב אינו ממלות זובח לאלהים יחרם, כי אין אלו חייבין מיתה מן הדין, אבל היא מלוה שנאמרה למשה מפי הגבורה, ולא כתבה, עיי"ש ובשמו"ר פמ"ב ה, כה אמר ד' וגו', והיכן אמר, אתה מוצא שאמר לו כך, לך רד, מה רד, מלמוד הן לריכין, ובהדב"א פ"ד, מבה דן קל ותומר בעלמו עיי"ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃
כח וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ׃
כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם

אונקלוס

שַׁווֹ גְּבַר חַרְבֵּהּ עַל יַרְכֵּהּ עֲבַרוּ וְתוּבוּ מִתְּרַע לִתְרַע בְּמַשְׁרִיתָא וּקְטוּלוּ גְּבַר יָת אֲחוּהִי וּגְבַר יָת חַבְרֵהּ וֶאֱנָשׁ יָת קָרִיבֵהּ׃
כח וַעֲבַדוּ בְנֵי לֵוִי כְּפִתְגָמָא דְמֹשֶׁה וּנְפַל מִן עַמָּא בְּיוֹמָא הַהוּא כִּתְלָתָא אַלְפִין גַּבְרָא׃
כט וַאֲמַר מֹשֶׁה קָרִיבוּ יֶדְכוֹן קֻרְבָּנָא יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ אֲרֵי גְּבַר בִּבְרֵהּ וּבַאֲחוּהִי וּלְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן יוֹמָא דֵין בִּרְכָן׃

אבן עזרא

ורבים פי' האומר לאביו ולאמו (דברי לג ט) על זה המעשה (רד) והוצרכו לפרש אביו ואמו אבי האם (רה) [כא] ואין צורך כאשר אפרש במקומו (רו): (פיה"ק. וטעם אלהי ישראל. בעבור שאמרו אלה אלהיך (רז): והרגו איש את אחיו. שיש בו סימן שהוא מעובדי ע"ז (רח) או שנדע לכם, ודע כי הכתוב אומר כל בני לוי, ע"כ אין פי' האומר לאביו ולאמו על מעשה העגל (רט)): כח ויעשו בני לוי. ולא כל בני לוי (רי): כט ויאמר משה. וכבר אמר להם (ריא) כמו וייצר ד' אלהים (בראי ב ז) (ריב) ורבים ככה: ומלת מלאו. דקדוקו זר, כי פעם הוא פעל יוצא (ריג) ופעם עומד (ריד) והבנין קל (רטו): וטעם כי איש בבנו. אפילו יהיה העובד בנו (רטז) או אחיו (ריז) שיהרגוהו, והשכר הוא שיתן עליכם ברכה, וזהו בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי (דברי י ח) (ריח) והטעם שאמר לו השם זה הטעם בהר סיני (ריט), ע"כ אמר אלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ד' את משה בהר סיני (במדי' ג א) (רכ) והנה כאשר נעשה המשכן נבדל אהרן ובניו לשרת השם וכן הלוים (רכא) או היתה מחלוקת קרח (רכב)

רש"י

אחיו. מאמו והוא ישראל (סא): (כט) מלאו ידכם. אתם ההורגים אותם בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום (סב): כי איש. מכם

קרני אור

ישראל: [כא] כ"ה כג' (יומא סו ב) שאומר לאביו ולאמו לא ראיתיו, אביו אבי אמו מישראל, אחיו אחיו מאמו

יהל אור

(רד) על מעשה העגל: (רה) מפני שכל שבט לוי לא עבדו ע"ז: (רו) שקאי על שבט לוי שעזבו אביהם ואמם והלכו לעבוד עבודת הקדש כמו שמואל שעזב אביו ואמו מקטנותו ובא אל בית ד' כאשר נגמל להרגילו: (רז) כי אמרו אלה אלהיך ישראל, לכן אמר כה אמר ד' אלהי ישראל: (רח) כדעתו למעלה שיתכן כי יחדשו המים אות בעובדי העגל: (רט) כי משבט לוי לא חטאו: (רי) באסיפה נאספו אליו כל בני לוי שהם ממשפחתו (פי' כו) ובעשיה לא כתיב כל, כי לא עשו כולם כן: (ריא) קודם לאתם להרוג העובדים, ועיין מקו"ב רש"י אות סב: (ריב) ספרי וכבר יצר: (ריג) כמו ומלאו את המים (ברא' א כב): (ריד) מלאו ידיכם הוא פועל עומד כי הוא לשון חנוך פי' בזה תתחנכו להיות משרתי השם: (רטו) תיבת מלאו הוא צווי מהקל: (רטז) אפילו בבנו: (ריז) ואפילו באחיו, וזה אמר ליתרון האזהרה, כי לא נמצא משבט לוי שחטאו בעגל: (ריח) וסוף הפסוק ולברך בשמו עד היום הזה" באותו פרק נגזר שיהיו מובדלים: (ריט) מדוע בחר בשבט לוי, לפי שלא עבדו ע"ז והרגו איש את קרובו, וזה א"ל בהר סיני: (רכ) וכן פי' הח' ז"ל שם כאשר דבר ד' עם משה בהר סיני בעלותו להתכפר על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי, ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי: (רכא) וגם הלוים נלקחו תחת הבכורות: (רכב) שרצה

להיות

מקו"ב רש"י: סא) עיין יומא סו: סב) עיין בפי' הח' ז"ל, וכן דעת רש"י ז"ל, שרצה להיות מוקדם לויעשו, וכן פי' הרמב"ן, ודעת הראב"ע שהוא פעל עבר. וכן פי' החזקוני, „כבר נתמלאו כל יד ויד שלכם להיותכם משרתי הקב"ה שהרי איש בבנו ובאחיו שלחתם ידיכם לשם שמים", וכן משמע התרגום, ואין לומר מלאו ידיכם לשון צווי שהרי כבר עבר כדברי מבה", וכן הסכים שד"ל, וכתב: יפה הבין הראב"ע שהוא פעל עבר מבנין פעל עיי"ש:

לפי

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ לב וְעַתָּה

ל וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַר מֹשֶׁה לְעַמָּא אַתּוּן חַבְתּוּן חוֹבָא רַבָּא וּכְעַן אֶסַּק קֳדָם יְיָ מָאִים אֲכַפַּר עַל חוֹבֵיכוֹן׃ לא וְתָב מֹשֶׁה לִקְדָם יְיָ וַאֲמַר בְּבָעוּ חָב עַמָּא הָדֵין חוֹבָא רַבָּא וַעֲבַדוּ לְהוֹן דַּחֲלָן דִּדְהַב׃ לב וּכְעַן

רש"י

ימלא ידו בבנו ובאחיו: (ל) אכפרה בעד חטאתכם. אשים כופר וקנות וסתימה פג) לנגד חטאתכם להבדיל ביניכם ובין החטא: (לא) אלהי זהב. אתה הוא שגרמת להם שהשפעת להם זהב וכל חפצם מה יעשו שלא יחטאו פד). משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו ותולה לו כיס בצוארו ומעמידו בפתח בית זונות מה יעשה הבן שלא יחטא: (לב) ועתה אם תשא חטאתם.

אבן עזרא

כי בכור היה, כאשר לקח השם הלוים תחת הבכורים שיהיו קדושים, בעבור שהם העלו העולות והשלמים זבחו על המזבח שנעשה לפני העגל (רכג): (פיה"ק. וטעם **ויאמר משה מלאו**. וכבר אמר משה, ורבים הראיתיך כמוהו: **כי איש בבנו**. הטעם אפילו יהיה העובד בן או אח (רכד): וטעם **ולתת עליכם היום ברכה**. הוא בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי (דבר' י ח), והברכה מעלה יתירה (רכה), וטעת הגאון שאמר כי גם הלוים נתנו כופר נפשם במעשה המשכן, ועוד אפרשנו בפ' במדבר סיני (רכו)): **ל ויהי ממחרת**. יום רדתו (רכז): **ועתה אעלה**. לשוב אל ההר להתנפל לפני השם לכפר על ישראל כאשר פירשתי, אולי יכתוב לוחות אחרות לכרות ברית עם ישראל (רכח) וזה „והנה אנכי כורת ברית" (למטה לד י) כי הלוחות כשטר עדות (רכט): (פיה"ק. ודע כי השכינה היתה בהר ולא הסתלקה, והעד שאמר ואפן וארד מן ההר וההר בוער באש (דבר' ט טו) על כן אמר **אעלה אל ד'**): **לא וישב**. אמר הנגיד (רל) כי אנא מבולע הלמ"ד, כמו אל נא, ופי' אל סגורת הואיל (רלא), וזה רחוק, רק אנא, אל נא תעשה ככה (רלב) ופי' אנא כמו פיוס (רלג) או דרך הודאה כמו זה (רלד) וככה אנא ד' כי אני עבדך (תה' קטז טז) (רלה): (פיה"ק. **וישב משה**. כי משם ירד (רלו): ומלת **אנא**. לשון פיוס: וטעם **חטא העם הזה**. מודה חטאת ישראל (רלז)): **לב ועתה**. כבר פירשתי בס' דניאל וספרין פתיחו (דניאל ז י) (רלח) **כי כל**

יהל אור

להיות עובד עבודה: (רכג) כי הבכורות העלו עולות וזבחו שלמים לעגל נפסלו לעבודה, ובחר השם בבני לוי: (רכד) לא יחוסו עליו: (רכה) הוא לשון תוספת ורבוי, עיין בראשית ב ג ובביאורי שם: (רכו) ושם (במד' ג א) פי' „כאשר דבר ד' עם משה בהר סיני בעלותו להתכפר על מעשה העגל, אז נבחר שבט לוי, ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי (שם פ' ו), גם פרשת ואני הנה לקחתי (שם פ' יב) כאשר הוקם המשכן אמר השם פקוד את בני לוי (שם פ' טו) וכו' על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם, כי כן כתוב כל העובר על הפקודים (למעל ל יג)": (רכז) אחר שביער ההוטאים: (רכח) הנה בזה רמז הח' ז"ל דעתו כי בארבעים יום אשר התנפל לפני ד' כתב הלוחות השניים, א"כ לא עמד שם רק שמונים יום, וכ"ז לפי הפשט: (רכט) כמו שפי' למעלה פ' יט: (רל) הוא ר' שמואל הנגיד: (רלא) שפי' הרצון והחפץ: (רלב) פי' אבקשך אל נא תעשה ככה: (רלג) וכן פי' הח' ז"ל (ברא' נ יז) והוא מלת הקריאה לבקשה ופיוס: (רלד) וכן פי' הרד"ק בשרש „אן" שהוא לשון הודאה שהתודה על הטאתם: (רלה) שפי' שם שהודה לו על חסדו שעשה עמו בעבור שהוא עבדו: (רלו) ושייך בזה שיבה: (רלז) שהתודה על חטאתם: (רלח) ופי' הח' ז"ל שם, שדניאל ראה שהשם יעשה משפט וישפוט כל הארץ, והספרים

מקו"ב רש"י: פג) לפי שהכתוב מדבר בעשה, ומשה לא יכפר עון אלא השם ית', לזה דחק רש"י לפרש אכפרה על ג' פנים (הזכרון) ועיין פי' רש"י ברא' לב כא: פד) ברכות לב א, סנהד' קב א, פס"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי
נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃
לג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי
אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃
לד וְעַתָּה לֵךְ ׀ נְחֵה
אֶת־הָעָם אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ
הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם

אִם שְׁבַקְתְּ לְחוֹבֵיהוֹן וְאִם לָא מְחֵינִי כְעַן מִסִּפְרָךְ דִּי כְתַבְתָּא׃
לג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַן דִּי חָב קֳדָמַי אֶמְחֵינֵּהּ מִסִּפְרִי׃
לד וּכְעַן אֱזֵיל דַּבַּר יָת עַמָּא לַאֲתַר דִּי מַלֵּילִית לָךְ הָא מַלְאֲכִי יְהָךְ קֳדָמָךְ וּבְיוֹם

רש"י

הכ"י טוב איני אומר לך מחני: ואם אין מחני. וזה מקרא קצר וכן הרבה: מספרך. מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים: (לד) אל אשר דברתי לך. יש כאן לך אצל דבור במקום אליך פה) וכן לדבר לו על אדוניהו פו): הנה מלאכי. ולא אני: וביום פקדי וגו'.

אבן עזרא

הגזרות על הכללים ועל הפרטים הם במערכות השמים (רלט), וככה הודו חכמים בני חיי ומזוני (רמ) רק השם יוסיף בעבור יראתו כאשר פירשתיו (רמא) [כב]: (פיה"ק. וטעם מספרך. על דעת רבים כדרך משל שהמלך יושב והספרים נקראים ונכתבים (רמב) ולפי דעתי שהספר הוא הכתוב* באצבע אלהים (רמג), וישם כחנה אלהים (רמד) והמשכיל יבין (רמה): וטעם מחני, כמו הרגני נא הרוג (במד' יא טו) (רמו), והתשובה כי לא אמחה רק אשר חטא לי (רמז), והגאון אמר כי פירושו שאמית אשר חטא לבדו ולא כל העם (רמח)): לג ויאמר. אמר הגאון זהו וינחם ד' (פ' יד) כי אמר להשמיד הכל (רמט) והטעם הנה לא אמחה מספרי רק אשר חטא לי במחשבתו (רנ) על דרך למען תפוש את בית ישראל בלבם (יחז' יד, ה) (רנא) ולא נהרגו כי לא עבדו (רנב) וזהו ויגוף ד' את העם בעבור שנעשה העגל (רנג) ובא ספק לאנשים בסתר (רנד) [כג]: לד ועתה, אל אשר דברתי לך. אל מקום הכנעני (למעלה ג

קרני אור

מישראל כיון כני כתו מישראל: [כב] ע"ד מליצ והשאלה נקראת הגזרה העליונה הזאת במקראי קדש בשם ספר ד', כמו פה מחני נא מספרך, (ובתהלים נו ט) "הלא בספרתך" ובמלאכי ג ט"ז, ויכתב ספר זכרון לפניו ובדניאל ז י, בספרין פתיחו, והגזרה העליונה הזאת קרא הראב"ע פה בשם מערכת השמים ואחרים יקראו לפעמים בשם מערכה, ר"ל שלפי ערך ומעמד למלך הכוכבים והמזלות אלה מול אלה בעתים שונים, כן תשתנה גם פעולתם על הארץ ויושביה מתחת, ושינוי גורל ומנת חלק כל עם ועם וכל איש הפרטיים בתכונת נפשם ומדותיהם כאוהב והצלחה הזמניית וככל מדותיהם הטובות או הרעות, וע"ז רומז לפ"ד הראב"ע באמרו פה כי כל הגזירות על הכללים (ר"ל על העמים ולאומים שונים בכלל) ועל איזהם הפרטים הם במערכות השמים, וככה הורו החכמים באמרם בני חיי ומזוני (לא בזכותא לבד תליא מלתא אלא במזלא) רק השם יוסיף בעבור יראתו (של המקבל) וכונתו בזה לע"ד כעין מ"ב בכר בביאורי לעקידה בספר לא, כי השם ינהיג את הכל ובאו"א מיושבי כה כבני אופנים, הא' בהנהגה הטבעית (לפי המערכה הנ"ל) והב' בהשגחה פרטית על עם ויחידי סגולתו, ובעבור יראתם אותו ולדקתם ותומתם יוסיף על ימי חייהם הקצובים להם עפ"י טבעם ומערכת השמים (הרב החכם מ' חיים יוסף פאללאק): [כג] ועיין כי בע"ז מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה:

יהל אור

והספרים יהיו פתוחים לפניו כדרך "מספרך אשר כתבת" ויכתב ספר זכרון לפניו (מלאכי ג טז): (רלט) שגזרות הכללים תלוין בהם: (רמ) בני' (מו"ק כח א) חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא: (רמא) ויכול לשנות את המזל: (רמב) עיין בפי' רס"ג (דניאל ז י): (רמג) הם השמים כמש"כ כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך (תה' ח ד): (רמד) הוא לנח השמים שהם הכוכבים וכן פי' הה' ז"ל (תה' סט, כט) עה"פ, ימחו מספר חיים, כי ספר החיים הם השמים ושם כל הגזירות העתידות להיותן שם כתובות ביום הבראם: (רמה) עיין פי' הח' ז"ל (תה' יט ה): (רמו) ופי' המיתני: (רמז) ואתה לא חטאת לי: (רמח) והם הנשארים מהאנשים שטעו אחרי העגל שלא דנו אותם בני לוי: (רמט) פי' מ"ם הכתוב מי אשר חטא לי אמחנו זהו אשר וינחם ד' על הרעה שגלה להרוג את הכל: (רנ) ולא נהרגו ע"י בני לוי, לפי שלא עבדו במעשה רק במחשבה: (רנא) ופי' רז"ל כי בע"ז מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה: (רנב) במעשה: (רנג) ונגפו ע"י השם: (רנד) וזהו מפני

מקורי ובאורי רש"י: פה) הגם שיש כלל ברש"י שכל לי ולך ולו ולהם הכתובים אצל דבור מפורשים כלשון "עלי" וכו' על הרוב ויש מתי מספר במפורשים כאמעה וזה אחד מהם: פו) מ"א ב יט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

אַסְעָרוּתִי וְאַסְעַר עֲלֵיהוֹן
חוֹבֵיהוֹן: לה וּמְחָא יְיָ יָת
עַמָּא עַל דִּי אִשְׁתַּעְבַּדוּ
לְעֶגְלָא דִּי עֲבַד אַהֲרֹן:
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
אֵיזִיל סַק מִכָּא אַתְּ וְעַמָּא
דְּאַסֶּקְתָּא מֵאַרְעָא
דְּמִצְרַיִם לְאַרְעָא דִּי
קַיֵּמִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק

פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵהֶם חַטָּאתָם:
לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר
עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן:
ס לג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ
עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר
הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ

רש״י

עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה עם שאר העונות ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל פז): (לה) ויגוף ה' את העם. מיתה בידי שמים לעדים בלא התראה פח): (א) לך עלה מזה. ארץ ישראל גבוה מכל הארצות א) לכך נאמר עלה. ד"א כלפי שאמר לו בשעת הכעס לך רד א"ל בשעת רצון לך עלה ב): אתה והעם.

אבן עזרא

ח) וזה כדרך כעס (רנה) כי בעבורך נשאתי חטאתם, ואתה שאהבת אותם ככה (רנו) לך נחה אותם: וביום. תחלת כל שנה יום הפקידה (רנז): (פיה"ק. והנה מלאכי ילך. ולא אמר המלאך הנודע שהוא השם בקרבו (רנח): וטעם וביום פקדי, שיש יום להזכיר בו העונות והוא סוד (רנט) והנה אמר השם למשה לך נחה את העם ומלאכי ילך לפניך, והטעם כי נשאתי את חטאתם בעבור תפלתך. ועתה נחם אל הארץ, רק אם הארכתי להם אפקד עונם בסוף): לה ויגוף. אולי לא היתה המגפה בשנה הראשונה רק ספר הכתוב מה שהיה אחרי נסעם מהר סיני (רס) [כד]: (פיה"ק. וזה ויגף ד'. שהיה בהם דבר (רסא) רק לפי דעתי שזאת המגפה היתה בעם אחר שנסעו מהר סיני, ובפ' אלה פקודי כדמות ראיה על יושר הדברים):

א וידבר, לך עלה מזה. כי ההולך לפאת שמאל עולה הוא (א) על כן ירד אברם מצרימה (בראי יב י) כי הוא בדרום (ב) וכל זה אעשה בעבור שבועתי לאברהם ליצחק וליעקב. (ג): (פיה"ק. לך עלה מזה. שב לבאר טעם לך נחה את העם (לעיל לב לד) (ד) וכן אמר ושלחתי לפניך מלאך ולא הזכיר גוי אחר (ה) דרך קצרה (ו)):

יהל אור

תפני שנפל בלב הלוים ספק שהוא ע"ז והטאו במחשבתם, לכן ויגוף ד': (רנה) אמר לו רק אל אשר דברתי לך, והוא מקום הכנעני, אבל לא רצה להזכיר המקום, שזה דרך כעס, כאומר מה שדברתי אעשה למענך ולכבודך, אבל לא אשא חטאתם לגמרי: (רנו) ובמק"ג ד"וו „כל כך": (רנז) ומי שהוא דבק במצותיו לא יאונה לו כל רע: (רנח) פי' אינו אותו המלאך שאמר עליו למעלה כג כא „כי שמי בקרבו", כי השם אמר כי לא אעלה בקרבך: (רנט) וכן כתב הא' ז"ל (דבר' לב לה) עפ"ס לעת תמוט רגלם, „והטעם (בעת) שיפלו ולא יכלו לעמוד, וטעם לעת, כמו וגם רשע ליום רעה (משלי טז ד) והוא סוד גדול", ודעתו העת שיהיה רעה במערכת מזלו אז יסור הש"י השגחתו ממנו ויפעל המערכה פעולתו: (רס) וזה מפני שהיה המנין הא' והשני שוין ולא מת אחד מהם: (רסא) כל לשון מגפה הוא מיתה קודם זמן, כענין שנאמר אם ד' יגפנו או יומו יבא (ש"א כו י): (א) פי' שמאל העולם, כי ההולך מדרום לצפון העולם עולה הוא: (ב) וכן כתב הא' ז"ל (במדי' טז יג): (ג) ונתרצה להם מעט להזכיר זכות אבותם ושיקיים להם השבועה: (ד) ואמר שם הנה מלאכי ילך לפניך: (ה) ז"ל „גוי אחד" והוא הגרגשי, כי חשב פה רק ששה אומות: (ו) והוא ככלל

קרני אור

ברמב"ן מה שהשיב ע"ז: [כד] דעת הרמב"ן שלא מתו במגפה אחת אבל נגפם השם למות בלא עתם, כענין שכתוב אם ד' יגפנו או יומו יבוא (ש"א כו י), ודעת הרלב"ג שזאת המגפה היתה באלו הימים שהתנפל בהם משה לפני ד' בישא חטאתם והם היו ארבעים יום, ודעת הרד"א שהמגפה היתה אחר ענין המרגלים ואז התקבצו כל החטאים העגל והמרגלים, וזהו וביום פקדי ופקדתי עיי"ש:

מקו"ב רש"י: פז) סנהד' קב א ירושלמי תענית פ"ד ה"ח: פח) עיין אות פד: א) זבחים נד ב: ב) עיין תנחומא א כו: עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃
ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי
אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי
וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה
בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה
פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם
אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ

אונקלוס

וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר לִבְנָךְ
אֶתְּנִנַּהּ׃ ב וְאֶשְׁלַח קֳדָמָךְ
מַלְאֲכָא וַאֲתָרֵךְ יָת
כְּנַעֲנָאֵי אֱמוֹרָאֵי וְחִתָּאֵי
וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי׃
ג לַאֲרַע עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ אֲרֵי לָא אֲסַלֵּק
שְׁכִנְתִּי מִבֵּינָךְ אֲרֵי עַם
קְשֵׁי קְדַל אַתְּ דִּילְמָא
אֲשֵׁיצֵנָךְ בְּאָרְחָא׃
ד וּשְׁמַע עַמָּא יָת פִּתְגָּמָא
בִּישָׁא הָדֵין וְאִתְאַבָּלוּ
וְלָא שַׁוִּיו גְּבַר תִּקּוּן זֵינֵהּ

אבן עזרא

ב ושלחתי לפניך מלאך. לעזרך, ולא אמר המלאך הנודע כי השם בקרבו (ז): ג כי לא אעלה בקרבך. לא יעשו משכן, כי לא אשכון תוך בני ישראל (ח): וטעם פן אכלך בדרך. אם יעשו פעם אחרת כמעשה הזה מיד אכלם (ט), ובא פתח קטן תחת גדול (י), ולא נדגש הלמ"ד (יא) כי המשפט להיותו כן כמו, אֲחַוְךָ שמע לי (איוב טו יז) (יב): (פיה"ק. אל ארץ זבת חלב ודבש. שב אל הארץ (יג), וטעם זבת מגזרת, זב מבשרו (ויקרא טו ב) דבר שיצא בלי יגיעה, והטעם כמו יטפו ההרים עסים (יואל ד יח) (יד), ומפרשים רבים אמרו כי טעם דבש, התמרים (טו) [א], והנה אמר לא אעלה בקרבך. וכל טעם הפרשה, אתה התפללת אלי בעד ישראל להביאם אל הארץ, הנה מלאכי ילך שמה להביאם, ואם תרצה לך נחה אותם, כי אני לא אעלה בקרבך עתה, פן אכלך, כי מחמ'תי עליך לא אעלה בקרבך, בעבור שאם עשית פעם שנית מה שעשית אשמידך (טז) ודקדוק אכלך, שבא פתח קטן תחת גדול כמו ויאמר ד' (פ' ה) (יז) ותית הלמ"ד ראוי להדגש (יח) ובא קל להקל על הלשון): ד וישמע העם את הדבר הרע. וזהו, הוא הכתוב אחריו ויאמר ד' אל משה אמור אל בני ישראל (פ' ה) (יט), וכמוהו

רש"י

כאן לא אמר ועמך: (ב) וגרשתי את הכנעני וגו'. ששה אומות הן והגרשי עמד ופנה מפניהם מאליו [ג]: (ג) אל ארץ זבת חלב ודבש. אני אומר לך להעלותם: כי לא אעלה בקרבך. לכן אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך: כי עם קשה ערף אתה. וכששכינתי בקרבכם ואתם ממרים בי מרבה אני עליכם זעם: אכלך. ל' כליון [ד]: (ד) הדבר הרע.

קרני אור

[א] וכן פי' רז"ל (מנחות פד ב) ארץ זית שמן ודבש (דברי' ח ח) הוא התמרים, כי מאותן השבעת מינין הנזכרים בכלל הנזכרים: (ז) עיין לעיל לב לד אות רנח: (ח) לכך אשלח מלאך לפניך: (ט) לשון כליון: (י) ובא פתח קטן שהוא סגול תחת פתח גדול: (יא) והוקל הלמ"ד: (יב) שבא החי"ת בפתח גדול והוי"ו דגושה, אף כאן היל"ל אכלך בפתח הכ"ף ודגש הלמ"ד: (יג) אל הארץ שכתוב בפ' א, ופי' לך עלה מזה אל הארץ ארץ זבת חלב ודבש: (יד) המשיל שם הטובה שתהיו להם בהזמנה מבלי עמל ויגיעה כאלו ההרים יטפו להם עסים: (טו) שם מין התמרים המתוקים, ונקראו התמרים דבש תירוש ויצהר ודבש (דה"ב לא ה) הנאמר על הבכורים, כי מהדבש לא יביאו בכורים ולא תרומה: (טז) וכן פי' הרמב"ן, אמר דרך רצוי, כי לא אעלה בקרבך לטובתך פן אכלך בדרך בקשה ערפך: (יז) נ"כ בפתח קטן (סגול) תחת פתח גדול: (יח) עיין לעיל אות יא ויב: (יט) וסוף הפ' ועתה הורד עדיך מעליך, ויהיה הוי"ו של ויאמר וכבר אמר: ופי'

יהל אור

מקו"ב רש"י: ג) עיין ירושלמי שביעית פ"ו ה"א ובפ' רש"י למטה לד יא: ד) והתיבה מגזרת כלה, ומדברי הרשב"ם נראה שלדעתו התיבה נגזרת משרש אכל:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃ ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀

עֲלוֹהִי׃ ה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אַתּוּן עַם קְשֵׁי קְדָל שָׁעָה חֲדָא אֶסַּק שְׁכִנְתִּי מִבֵּינָךְ וַאֲשֵׁיצֵנָךְ וּכְעַן אַעְדִּי תִּקּוּן זֵינָךְ מִנָּךְ גְּלֵי קֳדָמַי מָה אַעְבֵּד לָךְ׃ ו וְאַעְדִּיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת תִּקּוּן זֵינֵיהוֹן מִטּוּרָא דְּחוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה נְסֵיב יָת

רש"י

שאין השכינה שורה ומהלכות עמם: איש עדיו. כתרים שניתנו להם בחורב כשאמרו נעשה ונשמע ה): (ה) רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך. אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד שהוא שיעור זעמי ו) שנאמר חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ז) ואכלה אתכם לפיכך טוב לכם שאשלח מלאך: ועתה. פורענות זו תלקו מיד שהורידו עדיכם מעליכם: ואדעה מה אעשה לך. בפקודת שאר העון אני יודע מה שבלבי לעשות לך: (ו) את עדים מהר חורב. את עדים שהיה בידם מהר חורב ח): (ז) ומשה. מאותו עון והלאה ט): יקח את האהל. לשון הוה הוא לוקח אהלו

אבן עזרא

ויאמר ד' אל משה בהדין (למעלה ד יט) (כ) וכבר פירשתי, הנה להם יוכל תת (ההי' עת ג) (כא), כי כמוהו ויצו שחקים ממעל (שם שם כג) וכבר צוה שחקים (כב) וככה זה (כג), ואין צורך להיקון הגאונים שעשה ככה תמיד (כד) [ב]: (פיה"ק. וישמע העם. פי' אחר ששמע העם שאמר השם למשה אתם עם קשה עורף (כה) ורבים כמהו, וכן ויצו שחקים ממעל (תה' עח כג) כאשר פי' בס' תהלות (כו): ויתאבלו. הטעם שפשטו בגדי התפארת ולבשו בגדי אבל כל ימיהם על מעשה העגל, וזה טעם מהר חורב: ה ויאמר הגאון כי טעם הורד עדיך. שיעשו זה תמיד (כז) ולפי דעתי אין צורך, והגאון אמר כי פי' ואדעה מה אעשה לך. אודיעך, ולא אבה הדקדוק להיותו כן, רק הוא כמשמעו, כאדם שיאמר לעבדו שחטא לו, אחר שאראה שנחמת על חטאך אז אדע מה אעשה לך, והנה אפרש לך ידעתיך בשם (כח)): ו ויתנצלו בני ישראל את עדים. טן עדים (כט) והם בגדי תפארת ותכשיטיהם כמו הנזמים והטבעת, על דרך ואעדך עדי (יחזק' טז יא) לי, כי התאבלו על דבר העגל (ל) [ג]: ז ומשה יקח. עתיד תחת

יהל אור

(כ) ופי' שם הח' ז"ל וכבר אמר: (כא) שאין פי' על המן כ"א על הבשר: (כב) וכן פי' שם הח' ז"ל וטעם וילו, וכבר לוה, וככה וימטר, כי רדת המן היה בתחלה והקדים המאוחר, וטעם לשאול אוכל לנפשם (שם פ' יח) על בשר קברות התאוה, וזה הוא לערוך השולחן, ומלת הגם לחם הוא הבשר, כמו את קרבני לחמי (במד' כח ב): (כג) ויאמר וכבר אמר: (כד) נ"ל „שיעשו ככה תמיד" וכן הוא בפי' הקצר (עיין אות כז) והגאונים המה רבינו סעדיה גאון ור' משה הכהן, הם אמרו כי ולא שתו איש עדיו עליו, שכן עשו קודם שצוה השם הורד עדיך מעליך ועתה ציוה אותם שיעשו ככה תמיד, ואין הפי' מן ויאמר וכבר אמר: (כה) פי' אחר בהשיב המאמר שדבר לו השם אז וישמע העם: (כו) עיין אות כב: (כז) עיין אות כד: (כח) בפי' יב: (כט) את במקום מן, כמו, הם יצאו את העיר (בראשי' מד ד): (ל) כל מיני תכשיטין: (לא) וכן פי'

קרני אור

בפסוק מכילים נכורים: [ב] וכ"ה דעת כמלי התוספות בפי' בתחלה לא שתו איש עדיו עליו, ונדעתם היה רק לפי שעה, ובסבורין היו להחזירן לאחר זמן, לכך כלה אלוי הורד עדיך לגמרי ולא תשובי להחזירם, וכ"כ דעת הרמב"ן, וכן פי' הגוה"ק: [ג] עיין בדי"א במכילתא בשם כתי ז"ל בפי' הפדי של תורה, ולא מלאתיה לא בפי'

מקורי וביאורי רש"י: ה) שבת פח א: ו) עיין ברכות ז א תנחומא א כו: ז) ישעי' כו כ: ח) שבת פח א תנחומא א כר תדב"א ח"ב פ"ד: ט) הדב"א כב, ילקוט בלא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש יהוה יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה: ח והיה כצאת משה אל האהל יקומו כל העם ונצבו איש פתח אהלו והביטו אחרי משה עד באו האהלה:

משכנא ופרסה לה מברא למשריתא ארחיק מן משריתא וקרי לה משכן בית אולפנא ויהי כל דתבע אולפן מן קדם יי נפק למשכן בית אולפנא מברא למשריתא: ח והוה כד נפק משה למשכנא קימין כל עמא ומתעתדין גבר בתרע

אבן עזרא

עבר, על דרך, יעשו עגל בחורב (תה' קו יט) (לב): האהל. אהל שלו (לג) כמו ויבאו האהלה (לעיל יח ז) (לד) [ד] והנה משה נבדל מישראל בעבור הכבוד שידבר עמו (לה), וזה היה אחר שהוריד הלוחות השניים כתובים (לו) והחלו ישראל לעשות המשכן וקרא לאהלו אהל מועד, כי השם נועד לו שם עד שנעשה המשכן, ואין מוקדם ומאוחר בתורה (לז) [ה] וי"א כי זה הוא אהל המשכן (לח), וספר הכתוב אנא היה המשכן לפני שיקימו הדגלים החמשים יום (לט):

רש"י

וכוטהו מחוץ למחנה אמר מנודה לרב מנודה לתלמיד י): הרחק. אלפים אמה יא) כענין שנאמר אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה יב): וקרא לו. והיה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: כל מבקש ה'. מכאן למבקש פני זקן כמקבל פני שכינה יג): יצא אל אהל מועד. כמו יוצא. ד"א והיה כל מבקש ה' אפילו מלאכי השרת כשהיו שואלים מקום שכינה חבריהם אומרים להם הרי הוא באהלו של משה יד): (ח) והיה. לשון הווה: כצאת משה מן המחנה. ללכת אל האהל: יקומו כל העם. עומדים מפניו ואין יושבין עד שנתכסה מהם: והביטו אחרי משה. לשבח טו) אחרי

קרני אור

שהרוך ולא כפי' הקבר. וכ"ה דעת הרלב"ג שפי' שהוא הנימוס התוריי שהוא עדי ושלמות למי שיתנהג בו, ודעת רבינו תנאל הם המלבושים שלהם שנזדקו עליהם דם הברית, והוא דם הקרבנות שהקריבו הבכורות בסיני ונקראו עדי לישראל ותפארת וכבוד גדול בהיות בהן הדם ההוא אות וסימן לקבלת בריתו של הקב"ה, וכ"ה דעת ר"מ מקולי, וכן פי' רבינו בחיי, ודעת הזהר (בתוספת שבסוף ח"ג דף יג א) שהוא עדי שלהם תפלין דרישא ודרעא דשויין ביד כבה אעדיהו מינהון, וכ"ה לדעת הפקידה (שער נג) מאמר רשב"י (במו"ר פמ"ה ג) שאמר „כלי הזיין שנתן להם הקב"ה ושם המפורש חקוק עליו", שהכוונה במאמר הזה על לבישת תפילין שהיו עליהם לכבוד ולתפארת ומקודש מ"ת נלטוו עליהם שנאמר בפ' קדש לי (למעלה יג ב) והיו לאות על ידכה ודעת החבר (כוזרי מ"א פי' לז) כדעת הת' ז"ל שהיה תכשיט לתפארת כל אחד ואחד לפי כבודו וכ"ה דעת הרד"ת בפירש ז"ל, והעדי הזה שזכר הכתוב אין דעתי לפרשו על התורה כמו שפירשו הרלב"ג, ולא לפרשו על התפילין כדרך חז"ל, וגם לא על דם הברית אשר קבל הוא בסיני כדבריהם ז"ל ג"כ, אלא כפשוטו שהיה להם עדי עדים עיי"ש: [ד] ועיין לעיל ל יב קרני אור הערה א: [ה] והרמב"ן השיג ע"ז, כי מה טעם להזכיר זה בכאן באמצע הפרשה עיי"ש וכן

יהל אור

פי' הרשב"ם: (לב) מתיד תחת עבר: (לג) הידוע: (לד) שפי' כאו לאהל משה ולזה כתוב בה"א הידיעה: (לה) כי כדרך שלא רצה ד' שיבנו לו משכן ותשרה שכינתו בתוכם, כן לא הפץ הקב"ה לדבר עם משה בתוך מחנה ישראל: (לו) וכן דעת רש"י ז"ל: (לז) פי' מה שכתוב פה ומשה יקח את האהל הוא מוקדם, כי זה היה אחר הלוחות השניות: (לח) כ"ה (תנחומא ב אות טו) כך משה כשעשאו ישראל אותו מעשה נטל את המשכן והלך לו: (לט) ר"ל חמשים יום משהוקם המשכן עד שנסעו הדגלים, כי המשכן הוקם באחד בניסן, והדגלים נסעו בעשרים לחדש איר, כמש"כ ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן (במד' י, יא) וכתיב ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו (למסה מ לו) ואחר הדגלים היה המשכן באמצע הדגלים, וסיפר הכתוב בחמשים יום בין הקמת

מקו"ב רש"י: י) תנחומא א כז, תנחומא ב טו, סנהד' קי, א, פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שלא, ושלג: יא) תנחומא א כז, תנחומא ב טו ירושלמי עירובין פ"ה ה"א, ילקוט שלד: יב) יהושע ג ד, ועיין רש"י שם: יג) תנחומא א כז, תנחומא ב טו, ירושלמי עירובין שם, שמו"ר פמ"ה ב שוח"ם א ושוח"ט ב כה ו ילקוט שלג: יד) תנחומא שם, תנחומא ב שם ילקוט שלד עיין מזרחי כתורה לשון אונקלוס אתחזק ז"ל שהיטיב לבאר זה הענין: טו) עיין קדושין לג ב ילקוט שלג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ט וְהָיָה כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה

אונקלוס

מַשְׁכְּנָא וּמִסְתַּכְּלִין אֲחוֹרֵי מֹשֶׁה עַד דְּעָלֵיל לְמַשְׁכְּנָא׃ ט וַהֲוָה כַּד עָלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא נָחֵית עַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָאֵים בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּמִתְמַלַּל עִם מֹשֶׁה׃ י וְחָזַן כָּל עַמָּא יָת עַמּוּדָא דַעֲנָנָא קָאֵם בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְקָיְמִין כָּל עַמָּא וְסָגְדִין גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵהּ׃ יא וּמִתְמַלַּל יְיָ עִם מֹשֶׁה מַמְלַל עִם מַמְלַל כְּמָא דִמְמַלֵּל גְּבַר עִם חַבְרֵהּ וְתָאֵב לְמַשְׁרִיתָא וּמְשֻׁמְּשָׁנֵהּ יְהוֹשֻׁעַ בַּר

רש"י

ילוד אשה שכך מובטח שהשכינה תכנס אחריו לפתח אהלו [טז]: (ט) ודבר עם משה. כמו מדבר עם משה [יז] תרגומו ומתמלל עם משה שהוא כבוד שכינה [יח] כמו וישמע את הקול מדבר אליו ואינו קורא מדבר (בשו"א) אליו כשהוא קורא מדבר (בחיר"ק) פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מדבר (בשו"א) משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט [יט]: (י) והשתחוו. לשכינה [כ]: (יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ומתמלל עם משה [כא]: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה שב משה ויצא לידי מעשה מה שאמר לו וראית את אחורי (פ' כג) (נג): יא ודבר ד' אל משה

אבן עזרא

(פיה"ק. ומשה יקח את האהל. יתכן שלקחו ברדתו מן ההר (מ) והוציאו מן המחנה בעבור מעשה העגל (מא) ואח"כ סיפר הכתוב): ט והיה. גם זה היה אות (מב) שהיו רואים כל רגע שיבא ממחנה ישראל אל האהל מיד היה רואה עמוד הענן (מג): (פיה"ק. והיה כצאת משה אל האהל. אחר שירד עם הלוחות השניות (מד) וי"א כי כן עשה אחר שהסיעם מים סוף (מה) ונכתבה הפרשה במקום הזה, בעבור והנחותי לך כאשר אפרש (מו)): י וראה. זה המעשה היה אחד פרשת ראה אתה אומר אלי (פ' יב) (מז) כי היא היתה (מח) בקרב הארבעים יום שהתנפל על דבר העגל (מט) ואח"כ ירד ופסל את הלוחות (נ) אז עבר השם על פניו (נא)

יהל אור

המשכן ומסע הדגלים שלקחו והרחיקו מן המחנה: (מ) עם הלוחות השניים: (מא) עיין אות לה: (מב) ר"ל היה פלא: (מג) והיו יודעין שהשכינה נגלית על משה: (מד) עיין אות לו: (מה) ודעתם כי לקיחת האהל לא היתה התחדשות עתה בשביל חטא העגל, אלא שהכתוב מספר דרכו של משה מעת שהסיע בני ישראל מים סוף, ונהיו למחנה קבועה, והארך משה לדבר לפעמים עם ד' היה מנהגו לקחת את אוהל שלו המיוחד לדבור עם ד' לשימו מחוץ למחנה: (מו) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר פ' יד, והנחותי לך ולא להם, לפי שהיה במקום מיוחד נבדל מן המחנה ואינו מצורף אליהם: (מז) והקדים המאוחר: (מח) כלומר פ' ראה אתה אומר אלי הכתובה אח"ז: (מט) והם הארבעים יום האחרונים, וכן פי' החו"ל (למסה לד כה) אז אמר משה, ראה אתה אומר אלי: (נ) והעלה עמו על הר סיני: (נא) כמש"כ (למטה לד ו): (נב) פ' כג, והנה כמ' יום האחרונים

מקו"ב רש"י: טז) תנחומא א שם, תנחומא ב שם: יז) כל דבר הוה יוליאו הכתוב פעמים בלשון עבר ופעמים בלשון עתיד ופעמים לשון הוה, עיין רש"י ברא' כד מה, ולעיל טו א, וכן ודבר עם משה, אף שהוא פעל עבר, אך לפי הענין הוא בינוני: יח) כי לפי הענין היה לו לתרגם ומלל עם משה, בלשון בינוני, ותרגם בלשון מתפעל לפי שהוא לשון כבוד לשכינה שהקול מדבר בינו לבין עצמו כהוראת לשון מתפעל וההדיוט שומע מאליו: [יט] וכן פי' רש"י ז"ל יחז' ב ב, ועיין פי' רש"י ישעי' נב ה, ובנמק"ש במד' ז פט: כ) עיין תנחומא א שם, תנחומא ב שם: כא) וכן תיוב"ע ומתמלל, ותרגום סביונטא וממליל:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא
יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל׃ פ שלישי
יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָֹה רְאֵה
אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם
הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת
אֲשֶׁר־תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ

אונקלוס

נוּן עוּלֵימָא לָא עָדֵי
מִגּוֹ מַשְׁכְּנָא׃ יב וַאֲמַר
מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ חֲזִי דְּאַתְּ
אָמַר לִי אַסֵּיק יָת עַמָּא
הָדֵין וְאַתְּ לָא הוֹדַעְתַּנִי
יָת דִּי תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתְּ
אֲמַרְתְּ רַבֵּיתָךְ בְּשׁוּם

אבן עזרא

פנים אל פנים. בפרשה הסמוכה אפרשנו (נג): ומשרתו יהושע בן נון נער. והוא חיה מאה ועשר שנים, וחכמים אמרו כי שבע שנים כבש, ושבע שנים חלק, א"כ היה בן חמשים ושש שנה (נד) ואיך קראו הכתוב נער? ובכה דקדוקו ומשרתו יהושע בן נון שירות נער (נה): (פיה"ק. יפ' פנים אל פנים. כפ' הראני נא את כבודך (פ' יח) (נו)): יב ויאמר משה ראה. כאומר ראה הצרה שאני עומד בה (נז) ועתה אומר דקדוק הפרשה, אמר הגאון ידעתיך כמו כבדתיך (נח) ואין זה נכון, כי הנה אחריו ואדעך, כאשר ידעתני (נט): (פיה"ק. ופ"ת ראה אתה אומר אלי. כדברי בן אדם (ס): את אשר תשלח עמי. מי המלאך, כי אינני כיכאל שאמר עליו כי שמי בקרבו (סא):

רש"י

אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן ולא יותר שהרי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות כב) ובי"ח שרף את העגל ודן את החוטאים ובי"ט עלה כג) שנאמר ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם וגו' כד) ועשה שם ארבעים יום ובקש רחמים שנאמר ואתנפל לפני ה' וגו' כה) ובראש חדש אלול נאמר לו ועלית בבקר אל הר סיני לקבל לוחות האחרונות ועשה שם מ' יום שנאמר בהם ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו' כו) מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה אמצעיים היו בכעס. בי' בתשרי נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו למשה סלחתי כדברך ומסר לו לוחות אחרונות וירד והתחיל לצוותו כז) על מלאכת המשכן כח) ועשאוהו עד א' בניסן ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד: ושב אל המחנה. תרגומו ותב למשריתא לפי שהוא לשון הווה וכן כל הענין וראה כל העם וחזן. וגלגו וקיימין. והביטו ומסתכלין והשתחוו וסגדין. ומדרשו כט) ודבר ה' אל משה שישוב אל המחנה אמר לו אני בכעס ואתה בכעס א"כ מי יקרבם: (יב) ראה אתה אומר אלי. ראה תן עיניך ולבך על דבריך אתה אומר אלי וגו' ואתה לא הודעתני וגו' ואשר אמרת לי הנה אנכי

יהל אור

התלמים יצא לידי מעשה שראה את אחוריו, ולמעלה לג יב, ולמטה לג כא כתב הה' ז"ל שאז קרן עור פניו: (נג) בפ' כא, ושם כתב, כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי והלאה: (נד) וזיה אח"כ חמשים וארבע, היינו ארבעים שעמדו במדבר, וי"ד שנה שכבש וחלק, הרי חמשים וארבע: (נה) פי' כל מה שהנער עושה היה יהושע עובה, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה: (נו) למטה בפי' הקלר פ' יח: (נז) וכן פי' רע"ס השגה ואל תסתר פניך: (נח) ויהיה הפי' מן ידע כבוד: (נט) ולפי הפי' הזה נצרך לנו לפרש מה שאמר אחריו ואדעך כאשר ידעתני, אכבדך כמו שכבדתני, ואין זה כבוד כלפי השם והמלה "ידעתני" האמ (ירמי' יב ג) ושם אין לפרש כן: (ס) וטעמו, תנה נא השגחתך עלינו: (סא) עיין למעלה

מקו"ב רש"י: כב) סד"ע פ"ו תנחומא א תשא לא, ומובא בתוס' ב"ק פב א, ד"ה כדי: כג) ובתנחומא א לא בכי על"ג, וט"ס הוא, כי כ"ה כתוס' ב"ק שם שכיאו מתנחומא שכי"ט עלה, ומה שפי' רש"י (דברים ט יח) שכ"ח עלה עיין כלח"ס שם מה שהשיב ע"ז: כד) לעיל לב ל: כה) דבר' ט יח: כו) שם י י"ד: כז) עיין ביאור בד"ל ירמי' ג כב, שכתב שט"ס הוא, וצ"ל לעשות, כגי' הרמב"ן, או למותם, וכגי' מלא לצוותו, עיי"ב מה שהאריך בזה: כח) עיין תנחומא א לא: כט) תנחומא א כו, בזח"ע א ושמ"ע כ שם, במו"ר שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ

אונקלוס

וְאַף אַשְׁכַּחְתָּא רַחֲמִין קֳדָמָי׃ יג וּכְעַן אִם כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ הוֹדַעְנִי כְעַן יָת אוֹרַח טוּבָךְ וְאֵדַּע רַחֲמָךְ בְּדִיל דְּאַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָמָךְ

רש"י

שולח מלאך ל) אין זו הודעה שאין אני חפץ בה: ואתה אמרת ידעתיך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות שהרי אמרת לי הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגו' וגם בך יאמינו לעולם: (יג) ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ואדע בזו מדת תגמוליך מה היא מציאת חן שמצאתי בעיניך. ופתרון למען אמצא חן למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה כי עמך הגוי הזה. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מוקדם

אבן עזרא

ואתה אמרת. כאשר היה בהר אמר לו כן, ואם איננו מפורש (סב), והנה אמר ואתה אמרת ידעתיך, ואני אפייסך שאדעך, ואתה אמרת כי מצאת חן בעיני ויוסף למען אמצא חן בעיניך (סג), ועתה שים לבך לדעתי, ודע כי צבאות (סד) מעלה ומטה באמונת מחשבת השם (סה), וכנגד המחשבות הצירות החקוקות (סו) גם כנגד הצורות הנבראים (סז), והיודע מתאחד עם הידוע (סח), על כן אמרו בדעת עליון שהוא יודע וידוע (סט) ודעת הנבראים איננה כן, כי אין היודע הוא הידוע (ע) בעבור העצם (עא), והנה טעם ידעתיך בשם. שמעלת משה דבקה עם הכל, ע"כ חדש ד' על ידו בעולם אותות ומופתים (עב): יג וטעם הודיעני נא את דרכיך. כי יוצר בראשית אין כח בנברא לדעתו כי אם בדרכיו (עג), ומי שידע דרכיו ידענו כי אז יהיה כמו צורה (עד) וע"ב אמר הודיעני, ואח"ב וארעך (עה): וטעם וראה כי עמך הגוי הזה, וזהו תפלתו בעדם (עו)):

יהל אור

למעלה לב לד אות רנה: (סב) מתי אמר לו זה: (סג) ר"ל למען אשר מצאתי חן בעיניך, עשה נא, למען מציאותי החן בעיניך: (סד) ובמקק"מ „תמונות גבהות": (סה) הה' ז"ל קורא את המלאכים הקדושים מחשבות השם בעבור כי המלאכים הם נקראות בפי חכמי המחקר שכליים, והם אשר אמרו שוכנים בבתי חומר, וידוע כי השכל הוא החכמה, והחכמה היא המחשבה, ע"כ קרא לשכליים מחשבות: (סו) ובמקק"מ „הצורות היקרות החקוקות", והנה השם מורה רגיל בלשון הח' ז"ל עיין למעלה כ, א יהל אור אות סא, וזה שאלה הצורות השפלות דומה להצורות העליונות: (סז) ר"ל שהתחתונים מקבלים ההשפעה מן העליונים דרך כלל, ואם יש בהם משיג דעת עליון, יוכל להגיל אותם מרעתם, או לקרב טובהם דרך כלל: (סח) ובמקק"מ „והיודע מתיחד עם הידוע": (סט) וכן יאמר למטה בפי' הארוך לד ו „כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע", וכתב ע"ז המוטעס „והוא דבר עמוק מאוד לציירו אף כי לאמרו, והאמת יורה דרכו", והנה הא"ל ית' הוא היודע והוא הדעת והוא הידוע, כלומר שהוא המשכיל והשכל והמושכל, ועיין מורה בפ' סח מהח' הראשון ובפי' הנרבוני שם: (ע) לפי שמתחלם בו הידיעה בידיעתו: (עא) פי' בעבור שאין עלם היודע כעלם הידוע: (עב) בעבור שמשה נדבק בו והיה בו השכל והמשכיל והמושכל אחד, חדש אותות ומופתים וזהו מה שאמר שמעלת משה דבקה עם הכל, וכן יאמר למעלה ג טו, „ע"כ יכול משה להראות אותות ומופתים שלא נבראו בכל הארץ כמוהם בכח השם": (עג) הם מדותיו, וכן פי' רב"ח ע"ד הפשט דרכיך מדותיך, כי דרכי הש"י הם מדותיו, והזכיר המדות מיד רחום וחנון וגו': (עד) לקבל השפעתו מהעליון, עיין אות סו: (עה) ובס' (יסוד מורא שער הראשון) יאמר, והאדם מחויב לתקן עצמו ולהכיר מצות השם שבראהו להבין מעשיו אז ידע בוראו, וככה אמר משה, הודיעני נא את דרכך, ואדעך וגו', ואמר דוד (ד"ה א כח ט) „דע את אלהי אביך, ועבדהו אחר כך": (עו) וכן יאמר (המורה בפ' נד) מהח' הראשון וראה כי עמך הגוי הזה, כלומר אשר אני צריך להנהיגם בפעולות אלך בהם בדרך פעולותיך בהנהגתם, ופי' הרש"ט שם, אשר הרצון בו, כי אף כאלו רוצה לדעת דרכיך, והם הפעולות מאתך רצוני לדעת איך תנהיג העולם, בעבור שאדם

מקו"ב רש"י: ל) לפיל כג כ, והנה זה הפסוק אחר קודם העגל, אין ברא"ם שכתב, בלפי דעתי שבוש נפל בספרים ול"ל, הבאתי לפניך מלאך וגרבתי:

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה: יד וַיֹּאמַר
פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ: טו וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־
תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה: טז וּבַמֶּה יִוָּדַע אֵפוֹא
כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ
הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ אֲנִי
וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי

אונקלוס

וּגְלֵי קֳדָמָךְ אֲרֵי עַמָּךְ
עַמָּא הָדֵין: יד וַאֲמַר
שְׁכִנְתִּי תְהָךְ וְאָנִיחַ לָךְ:
טו וַאֲמַר קֳדָמוֹהִי אִם
לֵית שְׁכִנְתָּךְ מְהַלְּכָא
בֵּינָנָא לָא תַסְּקִנָּנָא
מִכָּא: טז וּבְמָה יִתְיְדַע
הָכָא אֲרֵי אַשְׁכַּחִית
רַחֲמִין קֳדָמָךְ אֲנָא וְעַמָּךְ
הֲלָא בִּמְהָךְ שְׁכִנְתָּךְ
עִמָּנָא וְיִתְעַבְדָן לָנָא

אבן עזרא

יד אמר הגאון פני, חמתי, כמו ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח) (עז) [ו] והנה מה יעשה במלת אין פניך הולכים (פ' טו) (עח) ולפי דעתי כי פי' פני אני בעצמי (עט), כמו ופניך הולכים בקרב (ש"ב יז יא) (פ) [ז]: (פיה"ק. וטעם פני ילכו. כבודי ילך עמך: והנחותי לך. ולא להם (פא): פני ילכו. י"א יסור קצפי, כמו ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח) (פב) ואחרים אמרו שר הפנים, ועדותם ומלאך פניו, (ישעי' סג ט) (פג) ולפי דעתי שפי' אני בעצמי, כמו ופניך הולכים בקרב (ש"ב יז יא) (פד) ויאמר הגאון כי טעם הפרשה שאמר לו, לא אעלה בקרבך במקום הזה, רק אחר שתסעו מתנת ותחנו אז אעלה בקרבך, ע"כ אמר משה אל תעלנו מזה, כי בקש לסלוח עון ישראל במקום שעשוהו שם (פה) והנכון מה שפירשתי לך, כי אין מקום נבחר במדבר כהר סיני שהיו נגדו (פו): מן והשיב משה אם אין פניך הולכים. עם ישראל אל תעלנו. בלשון רבים (פז), והפסוק הבא אחריו לעד אני ועמך (פח) [ח]: מן ונפלינו. מגזרת והפלה

רש"י

ואם בהם תמאס איני סומך על היוצאים מחלצי שיתקיימו ואת תשלום השכר שלי בעם הזה תודיעני ורבותינו דרשוהו במסכת ברכות [לא] ואני ליישב המקראות על אופניהם ועל סדרם באתי: (יד) ויאמר פני ילכו. כתרגומו לא אשלח עוד מלאך אני בעצמי אלך כמו ופניך הולכים בקרב [לב]: (טו) ויאמר אליו. בזו אני חפץ כי ע"י מלאך אל תעלנו מזה: (טז) ובמה יודע אפוא. יודע מציאת החן הלא בלכתך עמנו ועוד ד"א אני שואל ממך שלא תשרה שכינתך עוד על עובדי כוכבים [לג]: ונפלינו אני ועמך. ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם כמו והפלה ה' בין מקנה ישראל וגו' [לד]:

קרני אור

[ו] וכן אחז"ל (ברכות ז א) אמר לו הקב"ה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לך, וכן ת"א לפי הנוסחא שבכאן הרד"ה, עיין המרש"א וכן תיו"ט אמתן עד דיעבר סבר אפין דרוגזא, ומן כתב כדון אנוח לך: [ז] וכן פי' הרמב"ם וכן ת"א "שכינתי תהך" ועיין מו"נ ח"א פ' לז מספר הלשון כפי' הרד"ה שם שבכאן טעות אחרת בתרגום אונקלוס "רוגזי יהך": [ח] וכן פי' לממה כפי הארוך עיין אות קנט, ופ"ז כתב הרמב"ן, גם זה אינו מתוקן, כי מזה אמר הנלה לא הודעתני את אשר תשלח

יהל אור

שאדע איך אנהיג עמך הגוי הזה, ואלך בפעולות ההם בדרך פעולותיך בהנהגתם: (עז) והכוונה כאשר יעברו פנים של זעם ואשלח להם הסליחה, אז אניח לך לעשות בקשתך, ויהיה פי' והניחותי לך, אז והניחותי לך אך לא מיד: (עח) ר"ל שמלת הולכים משמע הולכים עמנו, דסיים אל תעלנו מזה, והמקו"ח יגרוס "מה יעשה במלת פני ילכו", ר"ל שהיה ראוי שיאמר פני יסורו, כי ילכו, מורה שילכו עמם: (עט) פי' אני בעצמי אלך: (פ) וכן פי' הרד"ק שם שתלך אתה בעצמך ולא תשלח אחר במקומך, וכן "אם אין פניך הולכים", ואמרו כמו ההליכה בפנים, כי בהם השמירה וההשגחה כאשר ילך האדם: (פא) פי' לך לבדך: (פב) עיין אות עז: (פג) ופי' רש"י ז"ל שם כי מלאך פניו הוא מיכאל שר הפנים המשמשי לפניו: (פד) עיין אות פ: (פה) וכן יאמר לממה פי' כל בשם הגאון עיין אות קט: (פו) שתהגה ישראל שכנו נגדו: (פז) ומשה השיב אם אין פניך הולכים עם הגוי כולו אל תעלנו, ולכך אמר אל תעלנו בל"ר: (פח) שביקש שאילתות החן

מקו"ר רש"י: לא) עיין ברכות ז א: לב) ש"ב יז יא: לג) סד"ע פל"ח, ועיין הסדרות והקונים לידידי הרב המ' מ' דוב ראטנער, שם ברכות ז א, ב"ב טו ב תוס', מדרש אגדה. ילקוט שם: לד) לעיל ט ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

האדמה: פ רביעי יז ויאמר יהוה
אל־משה גם את־הדבר הזה
אשר דברת אעשה כי־מצאת חן
בעיני ואדעך בשם: יח ויאמר
הראני נא את־כבדך: יט ויאמר

אונקלוס

פרישן לי ולעמך משני
מכל עמא די על אפי
ארעא: יז ואמר יי
למשה אף ית פתגמא
הדין די מללתא אעבד
ארי אשכחתא רחמין
קדמי ורביתך בשום:
יח ואמר אחזיני כען ית
יקרך: יט ואמר אנא

רש"י

(יז) גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על עובדי כוכבים אעשה ואין דבריו של בלעם הרשע ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב (לה) שומעין ע"י שליח: (יח) ויאמר הראני נא את כבודך. ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים והוסיף לשאול להראותו מראית כבודו: (יט) ויאמר אני אעביר וגו'. הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שאראה

אבן עזרא

ד' (לעיל ט ד) מבעלי ההיא (פס): (סיה"ק. ואמר כי טעם ונפלינו. בעבור כי כל עם ועם יש לו שר, כשר מלכות פרס (לג) ע"כ ביקש משה שלא יהיה לישראל שר, והנה שכח, כי אם מיכאל שרכם (דניאל י כא), אני שר צבא ד' (יהושע ה יד) (לג), רק טעם ונפלינו בשכינה שהיא על הכרובים (לב). וישראל נוסעים וחונים עפ"י השם, ולא עשה כן לכל גוי (לג): **יז** והשם השיב **גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה**. על כן אמר משה ילך נא ד' בקרבנו (לבמה לד ט) ובעם כל הפרשה, כי השם אמר למשה קודם מעשה העגל, ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (למעלה, כה ח) (לד) וכאשר עשו העגל אמר לא אעלה בקרבך (פ' ג) והנה לא יעשה המקדש (לה) וכאשר התחנן משה אל השם אמר לו שהשכינה תהיה על האהל שהוא אהל משה, ופעם שנית על ישראל, אז אמר לו שהוא ישכון בקרב ישראל (לו), ודע כי לעולם מחנה שכינה בתוך המחנות היתה בנסוע הארון ובבואה רק שלשה ימים כאשר אפרש (לז) והנה יעשה המשכן (לח): וטעם **כי מצאת חן**. כל אשר דברת אעשה רק בשבילך לבדך: וטעם **בשם**. דעת החלק מדרך הכל (לט) ויאמר הגאון כי ידעתיך (לעיל פ' יב) עשיתי לך מעלה גדולה בלא ראיה (ק) [מ]: **יח את כבודך**. כמו עצמך כי כן כתוב בעבור כבודי (פ' כב) (קא) [ז] **עד עברי** באברהם כתיב ויקרא בשם ד' (בראשית יב ח) (קב) ובני אדם הם הנקראים לעבוד השם, על כן

יהל אור

האק יללול גם הטעם: (פס) ופרשו „סלה" ועניינו הבדלה והפרשה בין דבר לדבר באיזה קנין או מעשה שיהיה הדבר הנבדל מזולתו מרומם לעילוי: (לג) כמש"כ ושר מלכות פרס עומד לנגדי (דניאל י יג) ואם ישראל יכנעו ע"י מלאך מה ההפרש בין ישראל לשאר האומות: (לא) ופי' רש"י שם, ישראל שהוא לנחלה לד', ומיכאל היה, שנאמר ומיכאל שרכם (דניאל י כא): (לב) והכבוד שכן בין שני הכרובים לא נסע מתוכם עד שנחרב הבית: (לג) וכן אחז"ל (ברכות ז א) שלשה דברים ביקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו וכו', ובקש שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתן לו שנאמר ונפלינו אני ועמך: (לד) כי פ' תרומה ופ' תצוה הכוללת מעשה המשכן נאמרו למשה מיד אחר מ"ת בארבעים יום הראשונים: (לה) ומעשה העגל גרם עכוב לעשית המשכן, כי היו כנאפים למקום, ולא רצה ד' להשרות שכינתו בקרבם: (לו) ונתרצה ד' לבקשת משה: (לז) פי' רק שלשה ימים היה הארון נוסע לפניהם כמש"כ (במדבר י לג) לתור להם דרך ולהכשיחם מן הנחשים והעקרבים, אבל בשאר מכשות היה הארון נוסע בתוך המחנות: (לח) ושכינתו תשכון בקרבם: (לט) וכן פי' הרמב"ן ז"ל (בראשית יח כא) „שהכל ידע כל חלק על דרך כל ולא על דרך חלק" ועיין ביאורי שם שהשי"ת שהוא הכל, ידע כל הדברים הפרטים ע"י ובאמצעות ידיעות הכללים והם דרך כל, אבל לא הכללים ע"י ידיעת החלקים כמשפט בני אדם, והנה משה שב כללי, ע"כ אמר השם ידעתיך בשם: (ק) וכן ת"א רביתך בשום: (קא) וסיום הפ' עד עברי, הרי מלת כבודי פי' עצמותי: (קב) ומקור שם ויקרא

קרני אור

פי' כלשון יחיד פי"ב: [מ] הרמב"ן ז"ל בפ' יב פי' „ידעתיך בשם, שידעתי והרוממתי בשמך וכן כתב רש"י ולא כמלא כן לא ספי' הלדוך ולא כפי' הקלר, אלא כיון הרמב"ן ז"ל לזה שיפרש, עשיתי לך מעלה גדולה: [ז] וכן דעת האדרס כפ'

מקו"ב רש"י: לה) איוב ד יב, ופי' רש"י ז"ל שם, יגנב מן ספגון כדבר גנוב, לפי שאין רוה"ק עגלה על נביאי עכו"ם בפרהסיא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם:
כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי:

אונקלוס: אֲנָא אַעְבַּר כָּל טוּבִי עַל אַפָּךְ וְאֶקְרֵי בִשְׁמָא דַיְיָ קֳדָמָךְ וְאֵחוֹן לְמַן דְּאֵחוֹן וַאֲרַחֵם עַל מַן דַּאֲרַחֵם: כ וַאֲמַר לָא תִיכּוֹל לְמֶחֱזֵי יָת אַפֵּי שְׁכִנְתִּי אֲרֵי לָא יֶחֱזִנַנִי אֱנָשָׁא וְיִתְקַיָּם:

אבן עזרא

מלת בשם דבקה עם השם הנכבד (קנ) ואין כבה ויקרא בשם ד' (למטה לד ה) כי השם הוא הקורא (קד) וככה וקראתי בשם ד' לפניך (למעלה פי' יט) (קה): (פיה"ק. ויאמר הראני נא את כבודך. פירוש כמו עצמך, וכן והיה בעבור כבודי (פ' כב), והעד שאמר עד עברי (קו), ואמר ויעבור ד' על פניו (למטה לד ו), ויאמר הגאון כי כבודך היא אור בראו השם לכה"י, ופי' עד עברי, עד עבור כבודי (יא): יען וטעם אעביר כל טובי. הם הפנים (קז): וקראתי בשם. נפסק (קח) גם ויקרא בשם ד' (למטה לד ה), והטעם כי השם קרא השם בשם (קט): וטעם וחנותי. אעפ"י שאומר לך כי אני חנון ורחום, לא אחון רק אשר ארצה שאחון כאשר גזרתי בחכמתי (קי)):
כ לא יראני. קמוץ (קיא) כמו ואומר אין רואני (ישעי' מז י) (קיב) להוציאנו ממצרים (למעלה יד יא) אם שוב ישיבני ד' (שי"ב טו ח) (קיג): ופי' וחי. כמו ויחיה, כי מיד ימות, כי מנוח אמר בעבור שראה המלאך מות נמות כי אלהים ראינו (שופ' יג כב), גם יעקב אמר, כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראי' לב לא) ואף כי השם הנכבד (קיד), ויש לא יראני האדם רק

רש"י

אותך לראות לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור ואתה צפון במערה וקראתי בשם ה' לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות. וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן [לו] וע"י שיזכירו לפני רחום וחנון. יהיו נענין כי רחמי לא כלים [לז]: וחנתי את אשר אחון. אותן פעמים שארצה לחון [לח]: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם עד כאן לא הבטיחו אלא פעמים אענה ופעמים לא אענה אבל בשעת מעשה אמר לו הנה אנכי כורת ברית [לט] הבטיחו שאינן חוזרות ריקם: (כ) ויאמר לא תוכל וגו'. אף

קרני אור

כ"ד מהד' הראשון, כי הכבוד האמור הוא עצמי ית', ובפ' כ"א מהד' הראשון כשיאמר דעת אונקלס יאמר כי הדבר הנוכר הוא דבר מיוחס לו ית', לא עצמו יתפאר שמו, ועיין בשם ע"ג ובאפודי, שיסבו דעת המורה וחבו, אבל הר' ז"ל יסבור אותו שבכוד ד' יאמר על מהותו יתברך" וכתב הרד"א שם אולי פסוק נעבור כבודי יחזק דעת אונקלס, ופסוק עד עברי, יחזק דעת הרב": [יא] ובדבו"ל (מגילה יט כ) א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אלמלי נשתייר במערה שעמד בו משה

יהל אור

ויקרא בטפחא בשם במרכא: (קג) וזה יורה כי שתי מלות בשם ד' להודיע אלהותו ולפרסם אמונתו, וכן ויקרא שם בשם ד' (בראש' כא לג) דבק בשם עם השם: (קד) ונקוד ויקרא במרכא, בשם בטפחא ופי' שהשם קרא בשם ד': (קה) ופי' מי הוא ויקרא בשם, הוא ד', שאינה סמוכה אל מלת ד': (קו) עיין אות קא: (קז) עיין אות פט: (קח) בטעם הכיר, והיא סמוכה אל מלת וקראתי, לא אל ד', כי הקורא הוא ד': (קט) ושם נ"כ נקוד ויקרא במרכא, בשם בטפחא, ופי' שהשם קרא בשם ד': (קי) כי לא אחון ולא ארחם אלא הראוים לכך, וזה אודיעך במה שאקרא בשם ד' שאפרש לך שמי ותארי: (קיא) ובספרים שלנו בפתח גדול ירצני, וכתב המנחת שי, כתב הרלב"ע שהוא קמוץ, ובכל הספרים בפתח, ונא בפתח גדול תחת קמץ קטן "" (לירי) והראוי יראני: (קיב) נ"ל אמרת אין רואני" כי כן הוא במקרא: (קיג) נ"ל ישוב ישיבני" כי כן הוא במקרא, "" והנה ישיבני בצירי תחת הבי"ת, וכתב הכלאי, ואפשר לומר שכוונתו קמץ קטן (לירי) או הפתח קרוי קמץ, "" וכן מצאתי במקומות רבים: (קיד) לא יוכל האדם

מקו"ב רש"י: לו) עיין ר"ה יז ב. פס"ז מדרש אגדה, ילקוט בלבג: לז) מאליו זכות אבות, יש לאתם עמא סבלב: לח) ומקורו תנחומא ב עה. אבר מתן אין כתיב אלא את אשר אחוף ופי' את אשר נחון מעמש שאמר כבר יחון ע"י מעשיו הטובים של עצמו אבל את אשר אחון, פי' את אשר יהא רחמי עליו לבפה ואעפ"י שאינו כדאי, עיין בהגהות והבאים בם אות קיח: לט) למטה לד, י:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

כא וַאֲמַר יְיָ הָא אֲתַר
מְתַקַּן קֳדָמַי וְתִתְעַתַּד
עַל טִנָּרָא: כב וִיהֵי
בְּמֶעְבַּר יְקָרִי וְאֲשַׁוֵּינָךְ
בִּמְעָרַת טִנָּרָא וְאַגֵּין

כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי
וְנִצַּבְתָּ עַל־הַצּוּר: כב וְהָיָה בַּעֲבֹר
כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר

רש"י

כשאעביר כל טובי על פניך אני נותן לך רשות לראות את פני: (כא) הנה מקום אתי. בהר אשר אני מדבר עמך תמיד יש מקום מוכן לי לצרכך שאטמינך שם שלא תזוק ומשם תראה מה שתראה זהו פשוטו (מ) ומדרשו על מקום שהשכינה שם מדבר ואומר המקום אתי ואינו אומר אני במקום שהקב"ה מקומו של עולם ואין עולמו מקומו (מא): (כב) בעבר כבודי. כשאעבור לפניך: בנקרת הצור. כמו העיני האנשים ההם תנקר (מב) יקרוה עורבי נחל (מג) אני קרתי ושתיתי מים (מד) גזרה אחת להם: נקרת הצור. כריית הצור (מה): ושכתי כפי. מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל (מו) ותרגומו

אבן עזרא

יחיה לעולם (קטו) וזה הפך הלשון (קטז) ואחרים אומרים כי מלת לא ישרת בעבור אחר, וכן הוא לא יראני האדם ולא החי, והטעם המלאכים (קיז): כא ונצבת על הצור, היא ראש ההר (קיח) כי כן כתוב, ונצבת לי שם על ראש ההר (למטה לד ב), ואמר שהוא יתיצב שם (קיט) ובעבור הכבוד (קכ) הוא ישימנו בעצמו בנקרת הצור, כי כן כתוב ושמתיך, לא שיכנס הוא בעצמו, ועתה אזכיר כלל טעם הפרשה, אמר הגאון כי השם אמר למשה העל את העם הזה מזה המקום שחטאו בו, ובמקום אחר אסלח להם, ומשה השיב אם לא ישוב אפך עתה במקום הזה אל תעלנו מזה (קכא), והנכון בעיני בעבור שהשם אמר לו ושלחתי לפניך מלאך (פ' ב) אז השיב משה, ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי (פ' יב) אם הוא הכתוב בו כי שמי בקרבו (למעלה כג כא) (קכב) והשם השיבו אני בעצמי אלך והניחותי לך (פ' יד) (קכג) והנה טעם לך, כי עמך לבדך אלך, ולא אשכון בתוך בני ישראל, על כן השיב משה, אם אין פניך הולכים עם הגוי הזה שהזכיר למעלה, וראה כי עמך הגוי הזה (פ' יג) אל תעלנו בלשון רבים (קכד) והעד הנאמן על זה הפירוש, ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו (פ' טז) והשם השיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כי מצאת חן בעיני (פ' יז) ובעבור זה שמח משה ואמר ילך נא ד' בקרבנו (למטה לד ט) הפך כי לא אעלה בקרבך (פ' ג) ומשה בקש לראות השם והשם השיבו כי לא יראני האדם וחי (פ' כ) (קכה) וזהו האמת כי ההרגשות אינם מרגישות, רק המקרים (קכו), על כן, ויראו את אלהי ישראל (למעלה כד י) גם ואראה את ד' (ישעי' ו א) וכן נבואת יחזקאל (קכז) הכל במראות אלהים, והנה אמר בכאן, וראית את אחורי (פ' כג) ובמקום אחר נתמונת ד' יביט (במד' יב ח) (קכח), ואלה הדברים צריכים פירוש ארוך, והגאון אמר כי הפנים פני האור (קכט) והמשל פני השמש (קל), והאחורים הנשאר מהאור

יהל אור

האדם שהוא חמרי לראותו: (קטו) פי' ואם יראני יחיה לעולם: (קטז) כי הלשון משמע אם יראני ימות ולא יחיה: (קיז) ופי' כי לא יראני האדם שהוא מחובר מגוף ונפש, ואפילו החי שהוא המלאך, והוא שאמר וחי והוכרחו לפרש כן, שא"כ הי"ל ויחיה וכ"ה כדרז"ל, אמר ר' שמעון התימני, האדם כמשמעו, וחי אלו חיות הקדש ומלאכי השרת: (קיח) וכן פי' המורה בפ' טז מהח' הראשון, צור שם משתתף, הוא שם ההר, והוא שם אבן קשה, והוא שם המקור, ופה פי' ההר, וכשיאמר ונצבת על הצור הוא ראש ההר, ועיין אות קכה: (קיט) שמשה יתיצב שם: (קכ) כמש"כ בעבור כבודי: (קכא) וכן פי' הח' ז"ל למעלה פ' יד בשם הגאון: (קכב) עיין אות סא: (קכג) פי' לך לבדך כמו שיפרש: (קכד) עיין אות פז: (קכה) עיין אות קיד: (קכו) פי' כי העין או שאר החושים אינם הם בעצמם מרגישים אלא המקרים, הם התוארים והתבנית ולא עצם הדבר עיין אות קמו: (קכז) ביחז' א ג: (קכח) ופי' שם הח' ז"ל כטעם הראני נא את כבודך: (קכט) פי' האור הנברא אשר יקרא כבוד בכל מקום, ועיין מורה בפ' יט וכ"ה סד מהח' הראשון ובפי' רש"ע שם: (קל) שא"א לראות

מקו"ב רש"י: מ) עיין מגילה יט ב ברש"י ד"ה מערה: מא) תנחומא א כו, תנחומא ב סו, פסי"ר פ' כא, ב"ר פס"ח ח, שמו"ר פמ"ה ו שוח"ט א ושוח"ט ב ל, י ילקוט תהלים תתמא ילקוט תתמא שלה: מב) במדי טז יד: מג) משלי ל יז: מד) מ"ב יט כד: מה) פי' חקיקת הצור, מלשון כי יכרה: מו) עיין פסי"ר פ"י, ובמה"ג עין אות ט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

התדבק באחד (קלא) [יב] ואין צורך לכל זאת, ולפני שאפרש זה אומר, דע כי השם לא דבר עם משה פנים אל פנים רק בארבעים יום השלישי והלאה, ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו (קלב) כי תחלת נבואתו ע"י המלאך הנראה בסנה, ושם כתוב ויאמר ד' (למעלה ג, ז) וככה וד' הולך לפניהם יומם (למעלה יג כא) (קלג), כי השליח ידבר על לשון השולח, וזה היום שראה משה מה שבקש (קלד) היה לו כיום מתן תורה לישראל (קלה) ולא הגיע אדם לפניו ואחריו אל מעלתו (קלו), וחכמינו אמרו (קלז) שהראה לו קשר של תפילין (קלח) [יג] ודבריהם נכון, רק לא כאשר יפרשוהו חכמי דורנו (קלט). שהוא כמשמעו, כי סוד עמוק הוא (קמ) [יד]:

אמר אברהם המחבר. כבר פירשתי השם הנכתב ואינו נקרא (קמא) הוא שם העצם (קמב) והעצם הוא הכבוד (קמג), וכאשר תחבר מספר כל האותיות יעלה לשנים ושבעים (קמד) על כן אמרו חכמינו כי הוא שם המפורש (קמה) וכאשר תחבר מרבע הראשון אל מרבע האמצעי, באמת יהיה כמספר השם (קמו) ג"כ מחברות החמשה כוכבי לכת (קמז) גם בחברך האותיות שיבטא האדם בהם בחצי השם יהיה כמספר

קרני אור

ואליהו כמלא נקב מחט סידקית לא היו יכולין לעמוד מפני האורה, שנאמר, כי לא יראני האדם וחי: (יב) והיטיב לבאר בזה הגאון (האמונות והדעות מאמר שני פ' יב) וז"ל כי יש לבורא אור בראהו והראהו לנביאים להיות ראיה להם שכל דברי הנבואה אשר ישמעום הם מאת הבורא, וכאשר יראה אותו אחד מהם אומר ראיתי את כבוד ד', ויש שאומר ראיתי את ד', על דרך הקיצור, וכבר ידעת כי משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל אמר עליהם בתחלה ויראו את אלהי ישראל (למעלה כד, י) ופירשו אח"כ, ומראה כבוד ד' כאש אוכלת בראש ההר (שם שם יז) אבל כשהם רואים האור ההוא אינם יכולים להסתכל בו מרוב כחו וגבורתו, ומי שמסתכל תתפרד הרכבתו ויפרח רוחו וכו', ושאל מרע"ה שיחזקהו הבורא להסתכל באור ההוא והבינו כי תחילת האור ההוא עצומה לא תוכל לראותה ולא להסתכל בה שלא ימות אך יסך עליו בענן או כמה שדומה לו עד שיעבור תחלת האור ההוא וכו' וכאשר עבר תחלת האור גלה מעל משה הדבר הסוכך, עד שהסתכל באחריתו וכו' אבל הבורא עצמו לא יתכן שיראהו אותו אחד מהם (פי' אחד מהנביאים) כי זה מדרך השכל, וכן הביא רב"א בשם רס"ג, כי לא תוכל לראות פני ראשית האור, וראית את אחורי, אחרית האור, אבל ראשיתו לא תוכל לראות: [יג] פי' שהראהו האיך נקשרים כל הנבראים זה עם זה, כמו שהתפילין מונחים בראשית השמות, ורצועות יוצאות מהם ומתקשרות בסוף השמות, כן הוא ית' שרש הכל ומשתלשלין ממנו כל הנבראים מן הראשון ועד האחרון, וכל אחד נקשר באחד, והוא שהראה למשה, ולא נמנע ממנו זולתי קשר התפילין שהם על העינים שהוא שרש הכל ונרמז בפנים, אך הקשר כולו הראהו לו, וכתב ר"י אבן כספי (עשרה כלי כסף) יאמר "דע כי באמרו קשר של תפילין אין הכונה על תיקון התפילין איך יעשה אותם, כי הואיל והשם אינו גוף, לא יתכן גוף, וא"כ הכונה בעבור שלשלת העולם וחבורו זה עם זה, עם השם הנכבד, ועבע כל דבר ודבר אל חבורו הדומה לו כטבע, וכי כולם הם על פי רצונו וחפצו נעשים, וקודם לכן לא נתברר לו זו בידיעה אמיתית, אבל במ"ת הנה השם אז על אותה המעלה אבל לא ידע מקודם, זהו והבאים אחריו, וחכמינו על דרכם לעולם להביא דבריהם במשל, המשילו זה על לב הדמיון המונה, ואמרו קשר של תפילין הראה לו, הכונה כמו שהתפילין מקיפין את הראש ואינן מתחלקין, כן שפע השי"ת שופע תמיד ואינו נפסק, כי נבראיו צריכין לו תמיד להחיותם, ע"כ: [יד] ירצה שהראה לו קשר הפעול בפועל (פי' הסבה בהמסובב) שהוא בפעל והכל עפל לו ונדבק בו, וכשידעו איך מתחייב ממנו שהוא סוד האלהות לא שהודיעו מהות המחויב, כי קלא נמנע לו וקלא אפשר לכל, ועל כן אמר שהוא סוד עמוק עד מאוד (רמ"ג) ועיין מעשה אפוד לר קפג מה שכתב

יהל אור

לראות בעצמות אורה: (קלא) והכא"י גורס "מתדבק באחר" פי' מה שהאיר השמש באחר ד"מ הלבנה אין לה אור ומה שמאירה לנו הוא נקרא אחורים, שאין זה אור השמש בעצמו אלא הנשאר ממנו, והרמ"נ ירצה לגרוס "התדבק באחד מהם" ועיין קרני אור: (קלב) וכן פי' הח' ז"ל למעלה לב יב, ועיין למעלה לג י ובביאורי שם: (קלג) עיין בפי' הח' ז"ל שם בכ"י הוברת לי נדפס אגרת ההכס ר' משה נרבוני שבו הביא כל המאמר הזה בשינוי נוסחאות, ואמרתי בכדי להפיץ אור על פי' הח' ז"ל להביא גם הנוסחאות וקצת הערותיו בביאורי ורשמתי עליהם בר"ת רמ"נ ר' משה נרבוני: (קלד) ברמ"נ, ובקש מה שבקש: (קלה) וכן יאמר למעלה פ' כב בפי' הקצר: (קלו) ברמ"נ, אל מעלתו וחכמתו: (קלז) ברמ"נ, ורבותינו עליהם השלום אמרו: (קלח) כ"ה (ברכות ז א) ועיין קרני אור: (קלט) ברמ"נ, חכמי הדורות: (קמ) ברמ"נ, עד מאוד: (קמא) ברמ"נ, הנכבד הנכתב ואינו נקרא ככה: (קמב) כלומר השם הנכבד יהוה ואינו נקרא ככתבו, כי היה ראוי שיקרא יהוה שהוא מורה הויה והוא שם העצם: (קמג) ר"ל עצמיות שמו הוא כבודו: (קמד) ר"ל כשתחשוב י שהוא עשרה, ואח"כ יה שהם טו, הרי כה, ואח"כ יהו שהם כא, הרי מו, ואח"כ יהוה שהם כו, הרי עב: (קמה) וכן כתב המורה בפ' סא וסב מהחלק הראשון, שרק השם יהוה הוא שם המיוחד לו ית', ולזה נקרא שם המפורש: (קמו) ר"ל מרובע הראשון הוא א עם מרובע האמצעי שהוא ה, ונקרא הה"א מרובע האמצעי, כי הה"א הוא האמצעי במספר, כי ט הוא המספר, כמו שביאר הח' ז"ל (למעלה ג טו) ואם תחבר מרובע אלף שהוא א, היינו א פעם א' הוא א, ומרובע האמצעי ה, היינו ה פעם ה הוא כה, וכשתחברם יחד עולים במספר כו כמספר השם: (קמז) חוץ מהשמש והירח פי' כשיתחברו יעלו לכ"ו דרכים, שיש המש חיבורים בהם, המחברת הראשונה שצמנך הרי היא על דרך האחד, ומחברת השנית היא על עשרה דרכים כזה שצ שם שנ שך צם צנ צך מנ מך נך, הרי עשרה דרכים במחברת השני אותיות, ומחברת ג' היא שלשה אותיות יש להם ג"כ עשרה דרכים שצם שצנ שצך שמנ שמך שנך צמנ צמך צנך מנך ומחברת הד' מתחברת על חמש דרכים כזה שצמן שצמך שצנך

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

השם (קמח) [טו], ובחברך מרבעי הזוגות שהם במעלה הראשונה (קמט) יהיו כמספרם המחוברים מחצי השם (קנ) [טז], וכאשר תכפול חצי השם הראשון על החצי (קנא) או תמצא מרובעי הנפרדים (קנב) [יז] ובהסרך מרובע הראשון (קנג) ממרובע השנים (קנד) אז ישאר בחשבון מעוקב האות השני (קנה) [יח], ואם תחסר מרובע השנים (קנו) ממרובע השלשה (קנז) אז ישאר בחשבון מעוקב האות השלישי (קנח) [יט], וזה השם הנכבד הוא האחד שהוא בעצמו עומד (קנט), ואין לו צורך לאחר לפניו, ואם הסתכל מפאת החשבון שהוא ראש הכל (קס), וכל השבון סהאחדים (קסא) הוא האחד שהוא הכל (קסב) [כ] על כן סוד התפלות והתהלות (קסג), וטעם והתגדלתי והתקדשתי (יחז' לח כג) (קסד) ועוד אשר בך אתפאר (ישעי' מט ג) (קסה), והנה האחד (קסו) אין לו תמונה (קסז) והוא כדרך כלל (קסח) לכל התמונות (קסט) כי מאתו יצאו (קע), והנה הגויות העליונות (קעא), שהם המאורות והכוכבים (קעב) אין להם פנים ואחור (קעג) אף כי לנשמת האדם העליונה (קעד) אף כי למשרתי עליון (קעה) ואף כי לעליון העליונים (קעו), והנה האורך בין שתי הנקודות (קעז), והנקודה הקרובה (קעח) אל הפועל (קעט) שר הפנים ושר הכח (קפ) והנקודה האחרת סוף הכח (קפא), ותנועת האדם לפנים (קפב), והנוף העליון אל הימין (קפג), והצמח אל העליון (קפד), והנה משה ע"ה יכול לדעת

יהל אור

שצנך שמנך צמנך, הרי המשה דרכים, בין הכל כ"ו דרכים: (קמח) ר"ל שהבטוי יוד הא עולה כ"ו: (קמט) שהם ב ד ו ח, דהיינו ב פעם ב, ד, ד פעם ד, טז, ו פעם ו לו, ח פעם ח, סד עולה קכ: (קנ) ר"ל א עם ב הוא ג, ועם ג הוא ו, ועם ד הוא י ועם ה, טו, ועם ו, כא, ועם ז, כח, ועם ח, לו, ועם ט, מה, ועם י, נה, ועם יא, סו, ועם יב, עח, ועם יג, צא, ועם יד, קה, ועם יה שהוא חצי השם עולה ג"כ קכ: (קנא) חצי השם הראשון עולה טו, והשני עולה יא, וכאשר תכפול אותם טו פעם יא עולה קסה: (קנב) שהם א ג ה ז ט, כאמרך א פעם א א, ג פעם ג ט, ה פעם ה כה, ז פעם ז מט, ט פעם ט פא עולה ג"כ קסה: (קנג) של השם ר"ל י פעם י שהוא ק: (קנד) ר"ל יה פעם יה שהם רכה: (קנה) ישאר קכה, היינו ה פעם ה כה, ה פעם כה קכה: (קנו) ר"ל יה פעם יה שהם רכה: (קנז) ר"ל יהו שמספרם כא, והמרובע כא פעם כא עולה תמא נשאר רטז: (קנח) והוא המעוקב מן אות ג של השם שהוא ו, הנה ו פעם ו לו, ו פעם לו הרי רטז: (קנט) כי הוא ית' מתהפק במליאות עצמו כמ"ש בס' יצירה ולפני אחד מה אתה סופר: (קס) ר"ל ראש הנמצאים: (קסא) ברמ"ג „וכל חשבון שהוא מהאחדים": (קסב) ברמ"ג „הנה תמצא האחד שהוא הכל", פי' כל חשבון שהוא מחובר מהאחדים, ד"מ עשרה מאה אלף ורבבה עד אין סוף כולם נקבלים מאחד שהוא הכל: (קסג) וזהו סוד כל התוארים שאנו מיחסים אליו בתפלות והתהלות, לא שימצאו בו כעין מציאותם בנבראים, אכן יכללו בו כהכלל כל מספר וכל תמונה מספריה בכח האחד: (קסד) שהוא ית' מתגדל ומתקדש: (קסה) והוא לו פאר, מצד היותו כולל בו כל העניינים והתארים באופן עלם ומעולה: (קסו) ברמ"ג, האחד האמיתי: (קסז) וכאשר באר זה רוצה לבאר בו אחור ופנים איך יאמר בו ועבאו בתמונה כוללת במשל האחד, ואמר והנה האחד האמיתי אין לו תמונה: (קסח) ברמ"ג, כדרך כל: (קסט) כמשל כל הנידולים הם גדלים מהמים, ע"כ אין למים שום תמונה ומתהפך לכל גוון: (קע) פי' לפי שמאתו יצאו: (קעא) ונשמר מן הגשמות ואמר והנה הגויות העליונות: (קעב) ברמ"ג, שהם הכוכבים: (קעג) אמר זה על מה שאמר השם, פני ילכו: (קעד) שהיא רוחנית: (קעה) ברמ"ג, העליון: (קעו) שהוא בלי ראשית ובלי תכלית ואין לו שום דמיון כלל: (קעז) יבאר האורך ממעלה למטה, והנה הנקודות הם א' למעלה בעולם העליון וא' למטה בעולם התחתון: (קעח) ברמ"ג, קרובה: (קעט) אל הפועל הגדול: (קפ) בכ"ה הוב' ה' יגרום ראש הכה, תחת שר הכה, וברמ"ג חסר שר הכח, והיא הנקודה העליונה ושם עולם הכה והיכולת: (קפא) והנקודה האחרת המקבלת לראשונה השפלה היא הנמשלת לסוף הכח: (קפב) ואחר שבאר האורך ממעלה למטה, נתן טעם למה נמשל האל לפנים, ואמר ותנועת האדם לפנים, כלומר מביט אל נור שממנו חוצב ומשתוקק לעלות למעלה להגיע עד לשר הפנים שהוא תחלת הכה: (קפג) כמ"ש ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין (יחז' א י) נוכח מעלת האדם: (קפד) כי כן תנועתו

קרני אור

כזה: [טו] וכן יאמר (יסוד מורא שער יא) „וככה חשבון שתי האותיות במכתא", פי' שתי אותיות מן חצי השם ר"ל יה עולה ג"כ כו, כאשר ינשא אותם יוד הא והוא כו: [טז] וכן (י"מ שם) והנה חצי כל השם כחבלך כל המספרים אשר לפניו ויעלה מאה ועשרים, וככה מספר המרובעים בזוגות כחשבת המספרים שהם כחשבון עגול נכפלו: [יז] וכן (י"מ שם) וכאשר תחבר האחדים (ר"ל כאשר תחבר מרובע אותיות הנפרדים ט ז ה ג א הוא קסה) וככה יעלה כפל חצי הראשון על השני: [יח] וכן (י"מ שם) וכאשר תחסר מרובע האות הראשון (ר"ל יו"ד שהיא אות הראשון מן השם ומרובע יו"ד פעם יו"ד הוא ק) ממרובע השנים נחברים (המה יה, ומרובע יה פעם יה הוא רכה, וכאשר תחסר מ.מט מרובע הראשון) אז המלא מעוקב האות השני (ה פעם ה הוא כה. מעוקבו ה פעם כה הוא קכה): [יט] וכן (י"מ שם) וכאשר תחסר מרובע השנים נחברים ממרובע השלשה נחברים אז המלא מעוקב האות השלישי: [כ] והנה כוונת הח' ז"ל כזה לקרב קיד אלהי אל שכלנו על ידי דמיון האחד המספרי, כי כמו שהאחד במספר, הרי הוא באמת כל מספר וכל תמונה, עם היותו לא מספר ולא תמונה, כי מאתו יצא כל מספר, וממנו כל תמונה מספרית, מבולעת, ומרובעת, וזולתם, שאלמלי לא היה כולל את כולם, מה ייסיף ומה יתן את אשר אינגו אתו, כן האחד האמתי, שהיא האחד ית' הוא הכל, ועל כן יוחס לו כל מה שהרגלנו ליחס לברואיו, כי כל דבר לא יכחד מן שמלך להיותו מקור כל שפע הנמצאות, ואיננו שום דבר מהם על אופן מציאותם, רק הוא נעלה מאוד למעלה למעלה (הח' ר"י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ולראות בעין לבו, איך הבריות דבקות (קפה) ביוצר בראשית הנקרא אחורים (קפו) ומדרך הכבוד (קפז) אין כח בנברא לדעת זה (קפח) וזהו כי לא יראני האדם וחי (קפט) בעבור היות נשמת האדם עם הגוף (קצ) והנה אחרי מות המשכיל תגיע נשמתו למעלה גדולה שלא יגיע בו בחיי האדם (קצא), והנה משה שב כללי (קצב) על כן אמר השם (קצג) ידעתיך בשם (קצד) [כא], כי הוא לבדו יודע הפרטים והלקיהם בדרך כלל (קצה), בעבור כי הנכבד באדמה הוא האדם, על כן צורת הכרובים (קצו), והנכבד באדם ישראל (קצז) על כן דבר קשר של תפילין (קצח) [כב] ועל כן כתוב בשיעור קומה (קצט), כי השם הוא בורא (ר) כל גוף, וכל נכבד מהגוף (רא) והנבזה מהגוף הוא המקרה (רב), ואמר רבי ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית (רג) מובטח לו שהוא בן עולם הבא, ואני ור' עקיבא ערבים בדבר זה (רד) [כג] וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראש' א כו) (רה), ודע כי כל הצמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בארבעים ושמנה צורות הגלגל (רו) [כד] וזהו אשר חלק ד' אלהיך

קרני אור

מוסקאטו בפי' להכוזרי מ"ד ס' ג): [כא] הנה כאמרו שהוא סוד עמוק (עיין אות קצה) היתה כונתו, כי שורש והתחלת הנפש השפע הראשון שממנו נשפע אחרים, איך יודע שפע זה, כי ידוע על דרך המושג, האדם שואל תחלה לדעת אם המלך חסיד או צדיק, ואחר ראותו צדקתו ונדבת לבו, רוצה לראות דמותו וצלמו מה הוא, כן משרע"ה אחרי הכירו את בוראו במדותיו רצה לראות ג"כ עולם האלהית ואיך יורד השפע תחלה ממני, והשם אינו גוף ולא בגוף שיוכל גבר במחשבתי להשיג אמיתתו, וע"כ אמר כי לא יראני וגו' ר"ל בעודו חי בגופי, כי האדם שהוא משכיל ומבין בחייו, כן יותר וישכיל אחר מותו בעבור כי החומר מונעו, אבל אחר מותו יעלה במעלה מה שלא היה קודם ר"ל בחייו, והנה אתן לך מופת כי בהחלש הגוף יגבר השכל, כש"כ אם ימות, ומעלת משה ע"ה גדולה על מעלת שאר הנביאים וזה לא היה רק בעבור שנבראה מחומר זך והתלמדות בעת התגדלו בבית המלך ואז מצא השכל כבואו מנוח ר"ל בלא מונע, ומיד פעל ונתחזק השכל וזכה להיות כללי כיודעו הכללים והפרטים ידיעה אמיתית, וע"כ אמר ידעתיך בשם (הח' ר"י ן' כספי): [כב] עיין בפי' ר"מ בוטריל לס' יצירה (פ"ד מ"ב) שהביא תשובת רבינו הח', ונמצא שם בסגנון הזה, וז"ל שם: יהגה בעבור כי הנכבד באדמה הוא אדם, על כן היתה צורת הכרובים, ובעבור שהוא למעלה מנבראי מטה, יבוש מגמתו להיות ישראל, כי הנכבד שבאדם ישראל, והאדם כדמות עולם קטן, והנה כל כרוב נעשה לקבל כח עליוני; ועיין בהק' ג קרני אור הערה סג: [כג] כ"ה בפרקי היכלות, דר' ישמעאל, ועיין מכות להלקת טוב (פסיקתא זוטרתא) מהד' הח' רש"ב אות כ מה שהביא שם, וכמ' רזיאל, אמר ר' ישמעאל כשאמרתי דבר זה לפני ר"ע אמר לי כל מי שהוא יודע שיעור זה של יוצרנו ושבחו של הקב"ה שהוא מכוסה מן הבריות, מובטח וכו' אמר ר"י לפני תלמידיו, אני ור"ע ערבין בדבר זה, ועיין מורה ח"א פ' עב, שיספר כם שבגלגל העליון וכל מה שבתוכו עד עבור הארץ הוא הנקרא שיעור קומה שהכל כאיש אחד, ועיין פרדס שער הכנוים, מה שכתב על שיעור קומה, וכס' (יסוד מורא שער הראשון) יאמר, והנה קדמונינו ז"ל היו יודעים סוד המרכבה ושיעור קומה, ואילה חלילה שדמות ישראלי לו רק דבריהם צריכים פירוש כדבר התורה נעשה אדם בצלמנו כדמותינו (בראש' א כו), ובנבואת יחזקאל (יחז' א כו) כמראה אדם עליו מלמעלה, ואמר וממראה מתניו ולמעלה (שם שם, כז) ובשער יב שם, ע"כ קראו חכמי התורה האדם עולם קטן (פי' צורת אברי האדם דומים לתבנית עולם גדול, עיין הכית דר"נ פ' לא) וזה סוד מטטרון שר הפנים, וזה סוד באו"ל בחמשה דברים (פי' הנשמה דומה לבוראה בחמשה דברים) ע"כ כתוב בשיעור קומה אמר ר"י כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטחת לו שהוא בן עוה"ב, ואני ועקיבא ערבים בדבר (פי' כל היודע לשער שיעור קומת קונו, ומשפרו בכל יום מובטח שהוא בן עוה"ב): [כד] הח' ז"ל יאמר (קהלת ה ז) וכיודע סיד כבס ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמבים ותמכם, ולא אוכל לפרש, פי' כי לנד כ"ב טרות שהם י"ב מזלות

יהל אור

תנועתו הטבעיית לעלות למעלה כלמיחתו: (קפה) ברמ"ג איך תדבקנה הבריות: (קפו) ברמ"ג חסר, הנקרא אחורים: (קפז) ר"ל לראות עצם כבודו ית': (קפח) ברמ"ג, לדעתו: (קפט) ר"ל בעודו בחיים, והרמ"ג יפרש, ומדרך הכבוד, ר"ל מציאות האל אין כח בנברא לדעתו והוא הפנים, כלומר עצמותו לא יראני האדם וחי: (קצ) פי' כי הגוף לא יוכל להשיג כ"א הגוף, בעבור כי השגתי עם המשה הרגשות, ולא יוכלו ההרגשות להשיג השכל, ואין השכל נודע כ"א לשכל אחר כמוהו, וע"כ לא יתכן כחי להדבק בשכל שהוא המלאך כמו שאין העינים יכולים לראות עצם השמש מפני לטישות אור הגדול כי הגוף לא יכול בהרגשותיו לראות השכל, ואם תדבק הנשמה בשכל ישאר הגוף כמת ולא ירגיש: (קצא) ברמ"ג, שלא הגיע כן בחייו: (קצב) בעבור הדבקו בשם: (קצג) ברמ"ג חסר השם: (קצד) וכן ואדעך בשם, כלומר שהוא ית' יודע אותו ידיעה מסוגלת בו כאדם היודע אחד בשמו המסוגל בו: (קצה) כי משה ע"י הדבקו בצורות עליונות ידע הכל בדרך כלל, אבל השי"ת יודע הפרטים וכל חלק מהם בדרך כל: (קצו) לפיכך היו הכרובים בצורות אדם, כי הם לא באו אלא להורות על הגוף העליון ועל המושל בו ופועל בכל: (קצז) ר"ל שכל מעשיהם על מתכונת האמת והשכל ושם ד' נקרא עליהם משאר בני אדם: (קצח) שלקחו רז"ל למשל על השגת מרע"ה הנרמזות באחוריים: (קצט) ברמ"ג, בס' שיעור קומה: (ר) ברמ"ג, ברא: (רא) ברמ"ג, מגוף, ובמקח"מ, והנכבד מכל גוף: (רב) פי' הנכבד מהגוף הם הרוחניות והשכלים כולם, והנבזה מהגוף, כלומר הענין אשר הגוף נבזה מחמתו הוא המקרה, כי הגוף נושא המקרים כמו הגוונים והתבנית: (רג) ר"ל כל המציאות מהגלגל העליון עד מרכז הארץ שהוא כלל אחד, ויודע תכונתם ומראיהם ומפשיט החמרים מעל בעלי החומר ומתייחד בצורות, ומשתכל בעלולים מעלה אחר מעלה עד שמשיג העלות, מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ונפשו דבקה ביוצרה ויהיה חיי עולם: (רד) שהיו שלמים ומתאחדים בצורות ערבים בדבר: (רה) ר"ל בצלם שכלי, ובדמות הנמצאים בגשם ובתבונה: (רו) חכמי המזלות מצאו בדמיונם מ"ח צורות שהם קבועת

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אותם לכל העמים (דברי ד יט) (רז) והמוסיפים להאיר עיניהם מטעם הענין, אולי ידעו זה ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים (רח) [כה] זהעד הנאמן ולא הלק להם (דברי כט כה) (רט), זידוע כי המחברות הם מאה ועשרים מחברות השבעה (רי), והמחברות הגדולה במספר כולם היא אחת (ריא), והמחברת השניה היא אחת ועשרים (ריב), וכנגדם מחברת החמשה ככה (ריג), וזה המספר יצא משבעה (ריד) ומחברת השלשה חמשה ושלשים (רטו), שגם זה המספר יוצא משבעה מחברות (רטז) וככה מחברת הארבעה (ריז), והנה מחברת הששה שבעה (ריח) [כו] והמחברות שהיא כוללת המשפחות לכל האדמה כפי מזל כל גבול משבעה גבולות (ריט) שהם כל הישוב, ועליהם כתוב אתה הצבת כל גבולות ארץ קיץ וחורף (תהי' עד יז) (רכ) שהשתנה בכל הגבולות אתה יצרתם, ואין השינוי בא מהשמש, רק בעבור נטותה לצאת צפון ודרום (רכא), והנה המחברת השניים העליונים במזל טלה (רכב) הוא בכל תשע מאות וששים שנה (רכג) ושניהם סובבים ממזל התחברותם אל מזל תשיעי בכל כי שנה, ככה יתגלגלו י״ב פעמים עד מאתים וארבעים שנה (רכד) ומשם יתגלגלו כמספר הזה

יהל אור

כוכבים בתמונות שונות שעל פיהם יאחו כל השנויים בעולם השפל: (רז) ופי' הח' ז״ל שם דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר, והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם והנה ישראל נחלת השם: (רח) המאמר הזה קשה ההבנה עיין קרני אור: (רט) פי' והעד הנאמן שכן פי' הפסוק בדברים ד יט, מ״ש הכתוב (שם כט כה) „ולא חלק להם״: (רי) השבעה כוכבי לכת, וכל המאה ועשרים מחברות כולם מורכבים מהם, עתה יתחיל לבאר כל המחברות: (ריא) והם במספר אחד שלי״ם חנכ״ל: (ריב) וחבורם שנים שנים על כ״א אופנים כזה, ש״ן, ש״מ, ש״ה, ש״נ, ש״כ, ש״ל, נ״מ, נ״ח, נ״נ, נ״כ, נ״ל, מ״ח, מ״נ, מ״כ, מ״ל, ח״נ, ח״כ, ח״ל, ג״כ, נ״ל, כ״ל: (ריג) וחבורם חמשה כוכבים, ומספרם נ״כ כ״א כזה, שלמח״נ, שלמח״כ, שלמח״ל, שלמנ״כ, שלמנ״ל, שלמכ״ל, שלהנ״כ, שלהנ״ל, שלכח״ל, שלנכ״ל, שמחנ״כ, שמחנ״ל, שמהכ״ל, שמנכ״ל, שחנכ״ל, למחנ״כ, למחנ״ל, למהכ״ל, למנכ״ל, להנכ״ל, מחנכ״ל: (ריד) כי במספר כ״א יש ג' פעמים שבעה: (רטו) וחבורם שלשה שלשה כוכבים, ומספרם חמשה ושלשים כזה, של״מ, של״ח, של״נ, של״כ, של״ל, שמ״ח, שמ״נ, שמ״כ, שמ״ל, שח״נ, שח״כ, שח״ל, שנ״כ, שנ״ל, למ״ח, למ״נ, למ״כ, למ״ל, לה״נ, לה״כ, לח״ל, לנ״כ, לנ״ל, לכ״ל, מח״נ, מח״כ, מה״ל, מנ״כ, מנ״ל, מכ״ל, חנ״כ, חנ״ל, חכ״ל, נכ״ל, ככ״ל: (רטז) כי במספר ל״ה יש ה' פעמים ז': (ריז) מחבור ארבעה כוכבים, ומספרם ג״כ ל״ה כזה, שלמ״ה, שלמ״נ, שלמ״כ, שלמ״ל, שלה״נ, שלח״כ, שלה״ל, שלנ״כ, שלנ״ל, שלכ״ל שמה״נ, שמה״כ, שמה״ל, שמנ״כ, שמנ״ל, שמכ״ל, שחנ״כ, שחנ״ל, שהכ״ל, שנכ״ל, למה״נ, למח״כ, למה״ל, למנ״כ, למנ״ל, למכ״ל, להנ״כ, להנ״ל, להכ״ל, לנכ״ל, מהנ״כ, מהנ״ל, מהכ״ל, מנכ״ל, חנכ״ל: (ריח) מחבור ששה כוכבים והם שבעה במספר כזה, שלמחנ״כ, שלמחנ״ל, שלמהכ״ל, שלמנכ״ל, שלהנכ״ל, שמהנכ״ל, למהנכ״ל, ס״ה מאה ועשרים מחברות, היינו א' וכ״א, ל״ה ול״ה, ושבעה הרי ק״כ, ולפי דעת הקדמונים יבואו שינוים רבים לפי התחברות, עפ״י מיעוטם ועפ״י ריבוים למטה בעולם השפל: (ריט) ובלשון חכמי המחקר ז' אקלימים: (רכ) ופי' שם הח' ז״ל, והזכיר כי השבעה גבולות הם נצבים לעולם ולא יתהלף הייסוב: (רכא) וכן פי' שם הח' ז״ל, וטעם קיץ והורף בעבור היות רוב הייסוב בפאת שמאל וקלהו בפאת דרום, וטעם להזכיר זה עם גבולות ארץ, כי בהיות במקום אחד קיץ הוא במקום אחר חורף: (רכב) השניים העליונים הם השמש והירח, במזל טלה, והוא ראש מזלות האש, שהם טלה אריה קשת: (רכג) וכמו שיבאר: (רכד) והנה י״ב פעמים עשרים הם מאתים ומרכבים

קרני אור

מזלות, והם טלה, שור, תאומים, סרטן אריה בתולה מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים, יש עוד ל״ו צורות, כ״א צורות מצד צפון, וט״ו צורות מצד דרום, ותחתיהם יש שבעת המשרתים כל אחד בגלגלו, ודעת הח' ז״ל כזה כי המשרתים הם נבוה מעל גבוה, ומ״ח צורות בגלגל השמיני הם גבוהים עליהם: [כה] לפני מלת „עיניהם״ נ״ל „השלימו״, ותחת „לתלמידים״ נ״ל „לתלמי״, ור״ל ע״כ הזקנים אשר תרגמו את התורה לתלמי המלך, והוסיפו בפ' אשר חלק מלת „להאיר״ (כן הוא במגילה ט) רע״כ השלימו עיניהם מטעם הענין ולא הבינוהו עליו, ואולי ידעו זה, אך לא רצו לגלות את הסוד לתלמי המלך (רי״ר), והנר הקדימו כזה הנאר יאתק, אך הוא לא שיבש את הספרים, ופי' על פי הנוסחה שלפניני כפי' הח' ז״ל, וז״ל החכמים שהוסיפו מלת „להאיר״ לתלמי המלך מטעם הענין הוא, ואולי ידעו פי' זה הפ', אלא שלא רצו לגלות זה הסוד לתלמידים, ולזה הוכיחו אשר חלק אותם להאיר להם, והח' רח״ל צויספעל (מינים וצובב) פי' ג״כ עד״ז ובאופן אחר, וז״ל סוף הדברים סתומים, ומספרי דבריו נשמטו מלכתחלה, והאמת שמ״ם נפל ככל הספרים, ול״ל והמוסיפים להאיר (ר״ל הם חז״ל בהעתיק התורה והוסיפו מלת „להאיר״ כדאיתא במגילה ט ב) אינו מטעם הענין (ר״ל אין ענין זה לכאן, שלכא השמים מאירים לישראל ולאומות כשוה, והכתיב בשבתו מסגר והולך.) אולי ידעו זה (ר״ל ואפשר שגם המעתיקים ידעו) ולא רצו לגלות הסוד לתלמידים (כי ענינים כאלה דורשים הסתרה והעלמה) עי״ש ביפה״ת מאין יצא הטעות לדעתו: [כו] כ״ש בספר התכונה המיוחסת לאלקרוליאס הספרי, וכן באפימ״י רידי למיציליאו פ' מסולשי המזלות, ובלמוד כזה נתפשט בין כולם, והרמב״ם ז״ל (אגרת תימן) יתנגד לזה וילעג עליהם וז״ל שם „ואולם מה שראיתיך טעם אליו מענין הכוכבים והדבוקים שהיו ושעתידין להיות, כ״ו ענין שלא שתסירהו מדעתך, ורחם מחשבותיך ממנו כאשר תרחם הבגד המטונף מטנופו, מפני שהם ענינים אין לאמת בהם אצל בני אדם, ואף אצל החכמים השלמים, ואפילו שאין להם דת כ״ש בעלי הדת וכו' לא תביט למאמר אומר דבוק קטן או גדול וכו', והוא הפסד החכמה ותולשת הדיעות וכו',

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ובדרך הזה במזלות העפר (רכה) גם במזלות הרוח (רכו) גם במזלות המים (רכז), ואל יעלה על לבך כי הארבעה תולדות הם בשמים, ויש חום בשמש וקור בלבנה ובשבתי, חלילה חלילה, כי הבריות העליונות נכבדות הן ועליהם כתוב כי הוא צוה ונבראו, ויעמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבור (תהי' קמח ה ו) (רכח) רק נבראו ככה בעבור המקבלים, והנה לא יכלו המשרתים לשנות דרכם, ושיעבור אחד מהם החק שנתן לו השם (רכט), גם כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם, על כן לא ייטיבו ולא ירעו והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כבבי מולדתו כן יקרנו, חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכבבים, שיהיה דבק בו, או ינצל מהגזרות, ואתן לך משל חשוב, שהיתה מערכת הכבבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשים או ימיתו, ובא נביא והזהירם שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם, ושבו אליו בכל לבם, ובעבור שדבקו בו נתן בלבם שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם, והנה עשו כן, וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר, והנה לא מרה גזירת השם והוא הצילם, וחשוב כי המשרתים ירוצו כסוסים (רל) עוברים במסלה, ולא ירוצו להרע או להיטיב, רק ככה דרכם, וחשוב כי במסילה איש עור לא ידע מנהג הסוסים מתי הולכין אל ימין או לשמאל, והוא נשען על פקח שידע סורם, והנה הוא ישמרנו, כי ברוצם בצד זה יוליך העור לצד האחר, ומרוצת הסוס לא תשתנה והעור ימלט, ובעבור זה אמר השם אחר אשר חלק (דברי' ד יט) ואתכם לקח ד' להיות לו לעם נחלה (שם פ' כ) ככה לא כאלה חלק יעקב, כי יוצר הכל הוא (ירמיה נא יט) וזהו ונפלינו אני ועמך (למעלה פ' יז) (רלא) [כז] וזהו שאמרו חז"ל אין מזל לישראל (רלב) כל זמן שהם שומרי התורה (רלג) [כח], ואם לא ישמרוה ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה, כי כל מחברת ומזל דלי במערכת רעה, הנה יבא רעה לישראל, והיודעים חכמת המזלות יודו כן (רלד) [כט] והנה היתה במערכת השמים במחברת שיעמדו בגלות מצרים עוד שנים רבות, ובעבור שצעקו אל השם ושבו אליו הושיעם השם, וכאשר יקרה לכלל כן יקרה ליחיד (רלה) [ל] על כן שומר תורה אשרהו (משלי כט יח) (רלו), והנה ידעתיך בשם (למעלה פ' יב) כמו, יודע ד' דרך צדיקים (תה' א ו) (רלז), והנה הראני נא (למעלה פ' יח) אינו במראית העין (רלח) והנה על פניך (פ' יט) על פניך הפנימים, והם פני הלב (רלט), וטעם כל טובי (שם) שאינו כמו הכל, ולא בכל ולא עם הכל (רמ) וטעם וחנותי את אשר אחון, על משה, כי אעביר כל טובי על פניך, ולפני עברי ארחמך, וזה שאסוך כפי עליך (רמא) [לא], והנה זהו הפירוש והכף כדמות סתר (רמב) כמסתיר עצם השמש בכפו שלא תפרד

קרני אור

וחשב לאוי בתלמוד באלו המאמרים וביואלא כהם בקר וכו', ולא תהיה לך ר"ה על אמרהם האלא כעינים בספר ס עי"ש: [כז] וכן יאמר (י"מ בעל הסגיעי) כי הפם לקח לישראל לנחלה ויוליאם מתחת המזלות כל זמן שהם כרבותו לעבות אבר גוס בתורתו, ע"כ אמרו הקדמונים אין מזל לישראל, בעבור זה כתוב ונפלינו אני ועמך (ז' יז) ואין לטעון ואיך יפ"ב כבם חוקות השמים הנה נת יוכית (כי הליל אותו ולא בנה חוקות שמים): [כח] עיין בו"ת הרבב"א ח"א סי' קמח, מה שהשיב בענין מזל ישראל: [כט] עיין יהל אור, ולא כן דעת הרמב"ם בזה, עיין קרני אור העבה כו: [ל] ולדעת הרשב"א (שו"ת הרשב"א שם) אינם שוים מקרה הצבור למקרה היחיד עי"ב: [לא] עיין כ' הגלוי להריק"ס אות קכה:

יהל אור

והרכבים: (רכה) מזלות העפר הם, שור בתולה גדי: (רכו) שהם תאומים מאזנים דלי: (רכז) שהם סרטן עקרב דגים, ד' היסודות כד' רבעי הגלגל, והנה ד' פעמים ר"מ עולים תשע מאות וששים: (רכח) ופי' הח' ז"ל שם, שלא ישתנו לעולם כי אינם מורכבים מארבע יסודות: (רכט) וכן פי' הח' ז"ל שם, כי החק לא יפסק, והטעם כי שבתאי יסוב נלגלו פעמים בתשע והמאים שנה וכן לכל אחד הק עולם: (רל) שהם ז' כוכבי לכת: (רלא) עיין למעלה כג כו ובבאורי שם: (רלב) בג' (שבת קנו א): (רלג) עיין אות רמב: (רלד) והתוכן הגדול ר' אברהם ב"ר חייא בס' צורת הארץ כתב, כי דבר זה לא נמנה בין החכמות אלא מן הנסיונות המה: (רלה) בזה אין שום שינוי: (רלו) וע"ז כתב המוטוט, והנה פקח עיניך וראה יוסר לב הח' הראב"ע ז"ל, ותאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק בגאוה ובוז: (רלז) ופי' הח' ז"ל שם, שהשם הנכבד יודע הכללים והפרטים, הכללים הם נפש כל חי לכל הברואים, והפרטים הם כל מין ומין בפני עצמו, או אפילו כל בריה ובריה בפני עצמה כי מעשה ידיו כולם" והנה השגחתו על כולם: (רלח) כ"א בלב: (רלט) וקריאת השם לפניו הוא להשכילו שישיג להכיר ולדעת יחודו ורוממותו והתנשאו על הכל: (רמ) שטובי אינו כמו עצמותו ית' שהוא הכל, כי כל העולמים בשמים ובארץ אין להם הויות וקיום כ"א ממנו ית', ובכל כמ"ש הח' ז"ל לקמן כי הוא בכל ככתוב כי את השמים ואת הארץ אני מלא, ועם הכל, כדכתיב, אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ד' (ירמיה כג כד) וכתיב אם אסק שמים שם אתה (תה' קלט ח) ולז"א אעביר כל טובי על פניך, כל דייקא (כא"י): (רמא) לסוך עליך ולהגן כקך בעת ההתאחד וההתדבקות: (רמב) ברמ"ג, והכף כדמותו סתר בהתאחדו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּמֵימְרִי עֲלָךְ עַד דַּאֲעֲבַר: כג וְאַעְדֵּי יָת דְּבְרַת יְקָרִי וְתֶחֱזֵי יָת

וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי: כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־

רש״י

ואגין במימרי כינוי הוא לדרך כבוד של מעלה שאינו צריך לסוכך עליו בכף ממש: (כג) והסרתי את כפי. ואעדי ית דברת יקרי טז) כשתסלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן: וראית את אחרי. הראהו

אבן עזרא

נשמתו מעל נויותו (רמג) [לב] והנה וראית את אחורי, ספאת שהוא הכל, וכבודו מלא הכל ומאתו הכל (רמד) וכל תמונתם כל (רמה), וזהו ותמונת ד׳ יביט (במדי׳ יב ח) (רמו) ולכן: (פיה״ק. וטעם על הצור הוא הגבוה (רמז)): כב ושכותי. בשי״ן או בסמ״ך שוה הטעם (רמח), ומפרשים אמרו כי כפי. עב, כמו על כפים כסה אור (איוב לו לב) (רמט) הן על כפים חקותיך (ישעי׳ מט טז) (רנ), ואינו רק כמשמעו (רנא): (פיה״ק. בנקרת הצור. מקום מנוקר בצור, והוא הר סיני (רנב), וכן כתוב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב (למעלה יז ו) (רנג) וטעם בנקרת הצור בצלו (רנד): וטעם ושכתי כפי. כעב שתכסה אור השמש, ולא תראינה אותה העינים (רנה), והנמשל בו כי המתאחד לא ירגיש, ובאותה העת יסור כח הנשמה מעל הגוף (רנו), וקרוב מזה הטעם וגם איש אל ירא בכל ההר גם הצאן והבקר אל ירעו (למטה לד ג) (רנז) וזה היום היה למשה כיום מעמד הר סיני לישראל, גם קרן בו אור (רנח), ועל דעת הקדמונים שהיה ביום הכפורים (רנט) ודעתי תדענה במשנה תורה (רס), כי אמרו שלש פעמים עמד בהר ארבעים יום (רסא) וכשאתה חושב כי עלה בשבעה בסיון וירד שתי פעמים האחת בדבר העגל (רסב) והשנית להתפלל (רסג) והשלישית לפסול האבנים (רסד), ודע כי כל גוף הוא מורכב יש לו פנים ואחור, והנה השמש שאין בנבראים גוף נכבד וגדול ממנו אין לו פנים ואחור, אף כי הכוכבים (רסה) אף כי יוצר בראשית (רסו), כי כל כבוד דבק

יהל אור

(רמג) בהתחזה שם: (רמד) הג׳ פעמים „הכל״ מובא ג״כ כמה פעמים ברמב״ן: (רמה) ברמ״ג, וכל תמונת כל, וכן הוא בכא״י: (רמו) בזה כלו להבלים מדת הצורה ואמתתה בעינים וידים וזולתם, והח׳ ז״ל כלל בזה סוד דעותיו וסוד כל הפרשה: (רמז) הוא ראש ההר, כמש״כ ונצבת לי שם על ראש ההר (למטה לד ב): (רמח) ובא פה בשי״ן ת׳ סמ״ך, והוא כסוי או עשית מחילה מבדלת שלא יראה: (רמט) ופי׳ שם הח׳ ז״ל הכפים הם העננים כמו ושכותי כפי עליך: (רנ) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם בשם רס״ג: (רנא) כף יד, וכן פי׳ הח׳ ז״ל בישעי׳ שם „ולפי דעתי שהכתוב דבר על לשון בני אדם״: (רנב) ושם מערה, ונקראו׳ המערות נקרות, וכן לבוא בנקרת הצורים (ישעי׳ ב כא) לפי שמנקרים בצורים ועושים שם מערות: (רנג) והצור היה שם: (רנד) מפני שאמר ונצבת על הצור גבוה (פי׳ כא) לכן יאמר בנקרת הצור בצלו: (רנה) כן השגתו ית׳ מכסה אותה מלהשיגה: (רנו) ואז תוכל הנשמה להשיג יותר בדברים האלהיים: (רנז) מפני ההתבודדות להשגת השלימות: (רנח) וכן פי׳ הח׳ ז״ל בפ׳ כא (הכי) ובעבור השם על פניו אז קרן עור פניו: (רנט) כ״ה תנחומא א תשא אות לא סד״ע פ״ו: (רס) עיין דעתו (דברים י, א): (רסא) יפרש דעת הקדמונים: (רסב) כ״ה סד״ע שם, ביום השביעי אחר עשרת הדברות עלה משה להר וכו׳, בי״ז בתמוז ירד ושבר את הלוחות: (רסג) ושם עלה בי״ח בתמוז ובקש רחמים על ישראל וכו׳: (רסד) ושם ירד בעשרים ותשעה באב ופסל שני לוחות וכו׳ ועלה בעשרים ותשעה באב, ונסנית לו תורה פעם שניה וכו׳ ירד בי׳ בתשרי והוא היה יום הכפורים וכו׳: (רסה) מפני שהם כדוריים וכ״ז בכח המחשבות: (רסו) כי אין לו שום דמיון

קרני אור

[לב] וכי״מ שפר יב כתב „והמשל כאשר השמש שעוברת על פני שתום העין, ולא יוכל לראות פני השמש רק עד שיעבור, ע״כ כתיב אני אעביר כל טובי על פניך, והנה הדבקו בטוב כלו כדמות הפנים, והדבק בנבראים כו כדמות אחורים וזה וראית את אחורי, וזה משכל באדם: [לג] רצונו בזה אלילה ואלילה שנאמר שיש פנים ואחור בשם, ובבר נתאמת לנו שאינו גוף כאשר מורה לנו המופת, והוא״ל ואינו גוף לא יפול עליו בזה דבר ממיני ההגשמה, וא״כ אחורי שהזכיר כאן אינו כ״א סוף ואחרון, והם הדברים הטבעים הנגלגלים שנכראו בסוף וראית הוא לבון הבנה בעין השכל, כמו ולבי ראה הרבה חכמה (קהלת א טז) ור״ל כי תביט ותשכיל הדברים המיניים כל אחד ואחד כשם טבעו, ואיך פועלו נפלא ונעלה, ואז תדע שהוא הכל, והוא המחיה אותם, והוא הממציאם, כ״א יעלה על הדעת שהוא אינו מלוי, אין דבר יכול להמציא, וא״כ הוא הכל וכבודו מלא הכל, ר״ל כי כבוד השם הוא סבת קיומם, כי הנה המופת בהעדר השמים ולא יהיה מטר הנה אז יאבדו כולם, וא״כ הגלגלים סבת קיומם, ותנועת הגלגלים שהיא תמידית, אינה כ״א מהמניע הראשון, וזהו כשם וכתו, שהיא כבודו, והוא מלא הכל, וזה שאמר ומאתו הכל, רצונו כי כל טובות ואותות הבאות לעולם מהגלגלים אינם כ״א מהשם, וזהו ותמונת ד׳ יביט, כי תמונת השם ואמדותו לא תודע כ״א מהאחור שהיא התמונה, ופני לא יראו,

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

אַחֲרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ חמישי
לד א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־
לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים

אונקלוס

דְּבָתְרַי וּדְקֳדָמַי לָא יִתַּחֲזוּן׃ א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה פְּסָל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת

אבן עזרא

בשם, והוא לבדו אין לו ראשית ואחרית, וחדבק בו אין לו אחרית מפאת השם (רסז), יש לו ראשית מפאת כבוד אחר (רסח) גם אין לו אחרית כנגד הכבוד האחר (רסט) ויש לו ראשית בעבור הדבקו בשם (רע)): כג ופני לא יראו. הם הנראים (רעא) ולא כן ולא יראו פני ריקם (לםטה לד כ) כי הזכרים הם הנראים (רעב): (פיה"ק. וטעם וראית את אחורי. האחרון מהא"ר כמו אחריתו, כי ראשיתו לא יוכל לראותו (רעג), ולפי דעתי שהכתוב דבר כמנהגו (רעד) כי ידענו דעת ברורה כי אין השם גוף, ואחרי שאיננו גוף לא יתכן שיראה בעין, כי העין איננה רואה כי אם המקרים שהם בגוף (רעה), על כן אמרתי שמלת הראני איננה במראית העין, גם ודבר ד' אל משה איננו בפה, רק הוא הדבור האמתי, כי דבור הפה דמיון הוא (רעו) וטעם כאשר ידבר איש אל רעהו (פ' יא) שלא היה ע"י שליח (רעז) שהוא מלאך, וזה דבור עם יוצר בראשית ידבר לא עם מלאך (רעח) והטעם להתאחד בצורות שאין עצם להם (רעט), כי הם הסלם לעלות אל הנשגב, וזה לא יתכן לחי בעבור הגוף (רפ) על כן לא יראני האדם וחי (פ' כ) (רפא)) :

א ויאמר, פסל לך. כמו לך לך (ברא' יב א) ואתה קח לך (למעלה ל כג) (א) [א]: וטעם כראשונים. כםדתם (ב) אמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים, כי השניים נתנו ביום קדש וביוהכ"פ (ג) ולא כן הראשונים, כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול (ד), ויש עם השניים זכר שלש בריתות (ה) ובשניים כתיב למען ייטב לך (דברי' ה טז) (ו) והראשונים נשתברו, ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין, כי

רש"י

קשר של תפילין סח): (א) פסל לך. הראהו מחצב סנפירינון מתוך אהלו ואמר לו הפסולת יהיה שלך משם נתעשר משה הרבה א): פסל לך. אתה שברת הראשונות אתה פסל לך אחרות. משל לעשיר שהלך למדינת הים והניח ארוסתו עם השפחו' מתוך קלקול השפחות יצא עליה שם רע עמד שושבינה וקרע כתובתה אמר אם יאמר העשיר להורגה אומר לו עדיין אינה אשתך בדק העשיר ומצא שלא היה הקלקול אלא מן השפחות נתרצה לה אמר לו שושבינה כתוב לה כתובה אחרת שנקרעה הראשונה אמר לו העשיר אתה קרעת אותה אתה קנה לה נייר אחר ואני אכתוב לה בכתב ידי כן העשיר זה הקדוש ב"ה השפחות אלו ערב רב והשושבין

קרני אור

כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד ז) שהוא לשון קודם, וז"ל הדברים שבראתי קודם בריאותי לא יוכנו ולא ישגו כלל, והם השכלים הנבדלים (הת' ר"י ן' כספי): [א] אמר מלת לך להזהירו שלא יפסול הלוחות אדם אחר אלא משה בעצמו, כי מלת לך יאמר על התיחדות כוס, כמו באמר לך לך מארצך, שילך הוא מבלתי אביו

יהל אור

דמיון כלל: (רסז) לפי שהוא ית' בלי תכלית: (רסח) שהן כדמיון ראשית: (רסט) שאין לו ג"כ אחרית: (רע) ובמקח"מ , יש לו ראשית בעבור הדבקו אל השם: (רעא) הפנים הם הנראים כי מלת יראו שב אל מלת פני: (רעב) שב הפועל יראו ־־ על הזכרים כמש"כ יראה כל זכורך (למטה לד כג): (רעג) ועיין למטה אות קסו שהביא הפי' הזה בשם הגאון: (רעד) כלשון בני אדם עיני ד', פני ד', וכן אמר וראית את אחורי: (רעה) כמו הגוונים והתכניות עיין אות קסא: (רעו) והשגת משה היתה בלי השתמשות כח המדמה: (רעז) ובמקח"מ . בלא ע"י שליח: (רעח) וכן כתב המורה בפ' לז מהח' הראשון כי מה שאמר ודבר ד' אל משה פנים אל פנים, כלומר מציאות במציאות מבלתי אמצעי כמו שנאמר לכה נתראה פנים (מ"ב יד ח) כי שמיעות הקול מבלתי אמצעות מלאך יכונה עליו פנים בפנים: (רעט) והמשיג הצורות מתאחד בהם: (רפ) כי האדם מורכב מגוף ונפש, והגוף העכור מעכבו מראות באור החיים האלהיים: (רפא) עיין אות קיד: (א) ופי' הח' ז"ל שם, כי כן לדרך הלשון: (ב) כי כמ' ימים הראשונים נצטוה על מלאכת המשכן והארון ומדתו, ע"כ צוה לו שגם השניים יהיו כמדת הראשונים שיסבול אותם הארון: (ג) עיין בפי' הקצר למעלה לג כב הל אור אות קלה: (ד) עיין שם אות קלג: (ה) ומבוארים למטה בפי' הקצר: (ו) ע"כ השניים נכבדים מהראשונים לדעת

מקו"ב רש"י: סח) ברכות ז א, ועיין קרני אור בערה יג: א) תנחומא א כט, נדרים לח א, ילקוט שלב ושלג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים
אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר
וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ
לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר: ג וְאִישׁ לֹא־
יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־

אונקלוס

פִּתְגָמַיָא דִי הֲווֹ עַל לוּחַיָא קַדְמָאֵי דִי תְבַרְתָּא: ב וֶהֱוֵי זְמִין לְצַפְרָא וְתִסַּק בְּצַפְרָא לְטוּרָא דְסִינַי וְתִתְעַתַּד קֳדָמַי תַּמָּן עַל רֵישׁ טוּרָא: ג וֶאֱנָשׁ לָא יִסַּק עִמָּךְ וְאַף אֱנָשׁ לָא יִתַּחֲזֵי בְּכָל טוּרָא אַף עָנָא וְתוֹרֵי לָא יִרְעוֹן

רש"י

זה משה ארוסתו של הקב"ה אלו ישראל לכך נאמר פסל לך ב): (ב) נכון. מזומן: (ג) ואיש לא יעלה עמך. הראשונות על ידי שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהן עין רעה אין לך יפה מן הצניעות ג):

אבן עזרא

מכתב אלהים היו שניהם, ועוד כי הראשונים היו מעשה אלהים (ז) והשניים מעשה משה (ח): (פיה"ק. פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים. במין ובמדה (ט) ויאמר הגאון כי השניים נכבדים מהראשונים בשבעה דרכים, האחד שתקן להם ארון ששם שם הלוחות (י), והשני כי בשניים כתוב ולמען ייטב לך (דבר' ה טז) שהוא טוב העולם הבא, והשלישי כי יש עליהם שלש בריתות, והם הנה אנכי כורת ברית (פ' י) כרתי אתך ברית (פ' כז) ויכתוב על הלוחות את דברי הברית (פ' כח) והרביעי כי בם חלק מהשמים והארץ כגוף בן אדם (יא) כמו העידותי בכם היום (דבר' ל יט). והחמישי שהראשונים הורידם ביום חול (יב), והששי כי בעבורם קרן אור פניו (יג) [ב], והשביעי שקבלום ישראל, כי התאבלו על הראשונות, ואין צורך להשיב על דברי זה הגאון, כי ראיתים הם כדברי חלום, לא מעלים ולא מורידים, רק יצא עתק מפיו (יד), והאומר כן חייב שילקה, כי ידוע כי מכתב האחרונים כמכתב הראשונים מכתב אלהים הוא, והנה הם בטבתב שוים מהראשונים (טו) [ג], ועל דעתי בראם השם, והשניים פסלם משה מאבן נבראת, והנה כעשה משה נכבד ממעשה אלהים?, ולפי דעתי שבראשונים נכתבו עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפ' וישמע (טז), ובשניים כאשר הם כתובים בפ' ואתחנן (יז) ושם אפרש: ב והיה נכון לבקר ועלית. זאת היא הפעם השלישית שבכל פעם ישב ארבעים יום וארבעים לילה (יח): ג ואיש. בעבור שעלה אהרן ובניו עמו אחר מעמד הר סיני (יט) וירד עמהם, גם עלה ועמד שב הפעם הראשונה (כ): בכל ההר. אף על פי שיהיה רחוק ממקום הכבוד (כא) [ד]: (פיה"ק. ואיש לא יעלה עמך. בעבור

יהל אור

לדעת הגאון: (ז) כמש"כ למעלה לב טז: (ח) שאמר לו ביפסול מעצמו, ודחה אותו הח' ז"ל שלדעתו הראשונים יותר טובים שהם מעשה אלהים והב' מעשה משה: (ט) שיהיו כראשונים במין אבנים, ובמדה כמדת הראשונים: (י) וכן פי' רש"י ז"ל (דבר' י א), וכן פי' שם הרמב"ן, וטעם ועשית לך ארון עץ שתשים הלוחות בתוכו בעת שתרד: (יא) שהוא מורכב מהעליונים ומהתחתונים, נשמתו מהעליונים, וגופו המרו מהתחתונים: (יב) בי"ז בתמוז שהוא יום חול: (יג) וכמו שפי' למעלה לג כא: (יד) הפי' מן עתק הוא לשון סרה, כמו ויעתק משם ההרה (ברא' יב ח) ופי' דברים שנעתק מפיו ואין ראוי לו, ועיין בפי' רש"י ז"ל (ש"א ב ג) ובפי' הגר"א שם: (טו) צ"ל כהראשונים: (טז) בפ' יתרו: (יז) דעת הח' ז"ל כי הכתובות בפ' יתרו נכתבו בלוחות הראשונות, והכתובות בפ' ואתחנן נכתבו בשניות עיין למטה לד כח אות רעד: (יח) כן הוא דעת חז"ל, ולא כן דעתו בדברים י, א, ועיין בפי' הקצר למעלה לג כב אות קלב ובבאורי שם: (יט) כמש"כ למעלה כד ט: (כ) קודם מעמד הר סיני כמש"כ (למעלה יט כד) אבל בלוחות השניות היה הצווי, ואיש לא יעלה עמך: (כא) וכך

קרני אור

ויקחהו (רד"א): [ב] עיין במדרכי התורה להקדוש אבגלמס אשחרוק ז"ל, שיבאר מה שקרן עור פני משה בלוחות שניות, ולא היה כן בלוחות ראשונות היה לכמה סבות ויחשוב שם הסבות כטוב טעם ודעת במספר חמשה פעמים: [ג] וכן כתב הרד"א, שהמ"י לא נוח לסיות יותר קדושה בלוחות האחרונות מבראשונות אלא מפני הדברים שקרו גזר שיעשה כן: [ד] לפי שבפעם הראשון היתה הכונה בעבור ישמע העם בדברי עמך, ולזה יצא העם לקראת האלהים, ופה אסר גדב

מקו"ב רש"י: ב) תנחומא א ל): ג) תנחומא א לא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר אַל־יִרְעוּ
אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי־
לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם
מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ
שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה
בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם
יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה ׀ עַל־פָּנָיו
וַיִּקְרָא יְהוָה ׀ יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן

אונקלוס

לָקֳבֵל טוּרָא הַהוּא׃
ד וּפְסַל תְּרֵין לוּחֵי
אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְאַקְדֵּם
מֹשֶׁה בְּצַפְרָא וּסְלֵיק
לְטוּרָא דְסִינַי כְּמָא
דְפַקֵּיד יְיָ יָתֵהּ וּנְסֵיב
בִּידֵהּ תְּרֵין לוּחֵי
אַבְנַיָּא׃ ה וְאִתְגְּלִי יְיָ
בַּעֲנָנָא וְאִתְעַתַּד עִמֵּהּ
תַּמָּן וּקְרָא בִשְׁמָא דַייָ׃
ו וְאַעְבַּר יְיָ שְׁכִנְתֵּהּ עַל
אַפּוֹהִי וּקְרָא יְיָ יְיָ
אֱלָהָא רַחֲמָנָא וְחַנָּנָא
מַרְחִיק רְגַז וּמַסְגֵּי

אבן עזרא

שעלה אהרן אל צד ההר ביום מעמד הר סיני (כב) כי כן כתוב ועלית אתה (למעלה יט כד): **וגם איש אל ירא**. כטעם השמרו לכם (שם שם יב)): **ד ויפסל**. מנהג הלשון לדבר ככה לאמר ויקח בידו שני לוחות אבנים, ולא אמר ויקח בידו שני הלוחות (כג), כמו וד' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ד' (ברא', יט כד) ולא אמר מאתו, וככה בפסוק אחד בני ישראל חמש פעמים (כד) והנה הוא דרך צחות: (פיה"ק. **ויעל אל הר סיני**. עד הראש כי כן צווה (כה)): **ה וירד**. י"א כי ויתיצב על הענן (כו) [ה] כי השם היה עובר (כז) [ו] ודע כי המשיל בהר העליונים והנכבדים מהגופות כאשר הוא ההר עליון על האדמה (כח): **ויקרא בשם ד'**. הנה השם הוא הקורא (כט) [ז] והנה למדנו איך יקרא משה (ל): (פיה"ק. **ויתיצב עמו**. שמשה היה נצב, כי כן צווה ונצבת לי שם (פ' ב) (לא): **ויקח בידו שני לוחת אבנים**. ולא אמר הלחות (לב) כי כן דברי צחות בלשון הקדש, ע"כ תמצא בפ' אחד בני ישראל חמש פעמים בפ' בהעלותך (לג)): **ן ויעבור**. ואל תתמה בעבור שהשם קורא

רש"י

(ה) **ויקרא בשם ה'**. מתרגמינן וקרא בשמא דה' ד): (ו) **ה' ה'**. מדת רחמים היא אחת קודם שיחטא ואחת לאחר שיחטא וישוב ה): **אל**. אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ו) ואין לומר למדת

קרני אור

האבות והזקנים, אמנם עכשיו ככר נתפרסם לשם דבור ד' את משה פנים אל פנים, ולזה לא הולרך שיעלה איש עמו (עקידה): [ה] וכן פי' הרד"ק, אמרו ויתיצב עמו שם, אינו חוזר לש"ת שנצב על משה, ולא למשה שנצב לפני השם. אבל הוא חוזר על הענין שזכר שעמד עם משה כמו שיעדו ושכותי כפי עליך": [ו] וע"ז כתב המבאר, ואין לורך לזה כי אחרי שאמר וירד, יתכן לומר נתיצב על הפסקת הירידה, כי שם עמד עד שעבר את"כ: [ז] וכ"כ אהודרשם בסדר תפלות של תעניות, וי"ל, וכשאומר ויקרא בשם ד', צריך להפסיק

יהל אור

פי' הרמב"ן, גם בתחתית ההר מקום מעמד ישראל ברלשונה: (כב) קודם מ"ת: (כג) פי' אחרי אמרו מקודם ויפסול שני לוחות אבנים, ואח"כ כשחזר ואמר ויקח בידו שני לוחות אבנים, היה די בשיאמר ויקח בידו שני הלוחות, וידעינן שזה המה הלוחות אבנים שהזכירם בתחלה, אלא מנהג הלשון לדבר ככה והוא דרך לחות: (כד) במדבר ח יט, נזכר חמש פעמים בני ישראל: (כה) למעלה פ' ב: (כו) הענן עמד אלל משה: (כז) כמ"ש ויעבור ד' וגו': (כח) כי כמו שההר גבוה ועליון על האדמה, כך משה נכבד מכל הגופות, וטעם ולבת לי שם על ראש ההר, להיות נלב על העליונים והנכבדים, והם הגויות הנכבדות וזורותיהן, והשרה ד' שכינתו עליו: (כט) וכן הוא דעת בעל הטעמים שהעמיד תיבת בשם בטעם מפסיק, וכאילו כתוב ויקרא ד' בשם: (ל) בשמותיו המורים על פעולותיו, והנה השם קרא לפני משה את השם הנכבד ההוא לקיים מה. שיעדו וקראתי בשם ד' לפניך (פ' יט) והוא מודיע דרכיו למשה עבדו ומלמדו האיך יקרא: (לא) ופי' ויתיצב משה עם האל ית' כמו שאמר לו, ונלבת לי שם: (לב) עיין אות כג: (לג) במדבר ח יט:

ציון

מקו"ב רש"י: ד) עיין הזכרון שכתב שמלא נוסחת ישנה מאוד וקרא בשמא ד', בלי דל"ת, והוא הנכון ופי' שהשם הוא הקורא בשם, ויש"ש זה כנגד אומרו וקראתי בשם ד' לפניך, ועיין קרני אור סערה ז: ה) ר"ה יז ב: ו) תה' כב ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְמֶעְבַּד טָבְוָן וּקְשׁוֹט: ז נָטַר טִיבוּ לְאַלְפֵי דָרִין שָׁבֵק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד

אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן

רש״י

סג׳ רבתי

הדין למה עזבתני כך מצאתי במכילתא ז): ארך אפים. מאריך אפו ואינו ממהר ליפרע שמא יעשה תשובה: ורב חסד. לצריכי חסד שאין להם זכיות כל כך ח): ואמת. לשלם שכר טוב לעושי רצונו: (ז) נצר חסד. שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות. עונות. אלו הזדונות. פשעים. אלו המרדים שאדם עושה

אבן עזרא

השם, כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע (לד) וזה דבר עמוק הוא מאוד (לה) אמר הגאון כי השם הראשון דבק עם ויקרא (לו), ואלו היה כן למה לא דבקו בעל הטעמים (לז) [ח] והנכון כי השם שתי פעמים כמו אברהם אברהם, יעקב יעקב, משה משה (לח) [ט] ככה תקרא וכתוב (לט) כי שלש עשרה מדות הם (מ), והגאון אמר כי השם הנכבד בספר (מא) אם כן אינו מדה (מב) והשנית שהוא אדון (מג) [י] וזאת טעות, כי הנכתב אינו אדון (מד) רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד (מה) [יא] ורב נסים אמר, כי מלת ארך אפים שתי מדות לטובים ולרעים (מו) [יב], גם זה איננו נכון, כי לא תוסיף המדה בעבור שנוי האדם (מז) ועוד כי השם הוא ארך אפים לרשעים, ולא לאשר לא חטאו (מח), והנה ונקה מדה בפני עצמה, עד הגה מספר י״ג מדות (מט), ועל דרך הפשט, ונקה לא ינקה מדה אחת, כי ונקה שם הפעל הוא, כמו אם ענה תענה אותו (לעילה כב כב) (נ) רק לבדנו ממלת ונקה לא ינקה שהוא לשובבים (נא) רק לשבים ינקה כדברי הנביאים (נב) על כן הושמה

יהל אור

(לד) עיין בפי׳ הקצר למעלה לג יב ובביאורי שם: (לה) לצירו, ואף כי לאמרו, והאמת יורה דרכו: (לו) פי׳ להודיע מי הוא הקורא: (לז) מדוע לא דיבק בעל הטעמים מלת ד׳ עם ויקרא: (לח) והם דבוקים: (לט) נ״ל „ככה כתוב״ ר״ל כן כתב בעל הטעמים שד׳ ד׳ דבוקים הם כמו אברהם אברהם, וכן פי׳ בעל בא״י: (מ) ושניהם במספר הי״ג: (מא) וכן הביא בשם הגאון בפי׳ הקצר עיין (למטה אות קיא וקיב): (מב) והחי׳ ז״ל ישיג ע״ז ויאמר, א״כ אינו מדה, כי הוא שם העצם, עיין בפי׳ הקצר למטה אות קיז: (מג) ולמטה בפי׳ הקצר עיין (אות קיח) יחשוב הראשון שהוא אדון: (מד) שאינו כתוב באל״ף דל״ת שיורה על אדנותו: (מה) המדבר ידבר דרך כבוד אדני בל״ר: (מו) וכ״ה דעת רז״ל (עירובין כב א, ב״ק נ ע״ב) שהוקשה ליה למשה מה שלא אמר ארך אף, אמר לו הקב״ה לצדיקים ולרשעים, והנה הם שני מדות: (מז) כי ד׳ לא ישתנה מפני שינוי האדם, וכן יאמר למטה בפי׳ הקצר עיין אות קכ: (מח) לצדיקים אין לו מה להאריך: (מט) על דעת הגאון ועל דעת רבינו נסים: (נ) והכוונה שאינו מוותר על העון לגמרי, אלא נפרע ממנו מעט מעט: (נא) פי׳ לרשעים, מענין וילך שובב בדרך לבו (ישעי׳ נז יז): (נב) (בנחום א, ב ג) כתוב „נוקם ד׳ לצריו ונוטר הוא לאויביו, ד׳ ארך אפים וגדל כח ונקה לא ינקה״, ופי׳ לצרים לא ינקה, אעפ״י שיאריך להם, אבל לשבים

קרני אור

מעט בין השם לד׳, כי הפסוק הוא בטעות, ורוב הסמון טועים בזה״, וכן ברו״ה במחזור שלו יאמר, „דע כי בעל הטעמים הטעים מלת השם בטפחא להפרידו מן השם, ולהורות שהשם הוא הקורא השם, לכן יש להפסיק קצת בין מלת השם למלת ד׳, ורוב ההמון טועים בזה״, ודעת אונקלס אינו כן שתרגם „בשמא דה״, ורש״י ז״ל הסכים עמו, ויהיה פי׳ שמשה הוא הקורא בשם ד׳, שאילו היה השם הקורא, היה מתורגם וקרא בשמא השם, והנה לדעת בעל הטעמים יחבר ד׳ השני שהוא הנכון, ולדעת אונקלס יחבר ד׳ הראשון שהוא בטעות, ועיין במקו״ב רש״י מה שהבאתי מס׳ הזכרון שמלת בנוסחא ישנה מאל וקרא בשמא ד׳ בלי דל״ת ועתה יתאימו יחד כל הפירושים: [ח] וכן כתב הרד״א, „ואין לומר שהיה אחד לקורא ואחד לקריאה כדברי הגאון, ר״ל ויקרא ד׳ הקורא, ד׳ אל רחום וחנון וגו׳, כי הנה בעל הטעמים ימאנהו״: [ט] וגם ע״ז הביא הרד״א וכתב, „וגם אין לומר שנכפל שם זה כמו אברהם אברהם, משה משה, כי הנה לא כפל אחד מאלו המדות והתוארים, והכפל בשמות ימצא מהעליון לשפל ומהאדון אל העבד כשיהיה דברו נתון, אבל לא יפול בקריאת השם הנכבד: [י] וע״ז יאמר הרד״א, ולדבריו היה ראוי שיהיה הראשון בן ארבע אותיות, והב׳ אל״ף דל״ת נו״ן יו״ד, ועיין בהגה״ה לתוס׳ ר״ה דף יז ב ד״ה „והכי איתא״ שכתב, כיון דשניהם של רחמים אין כאן שתי מדות, לכך נראה שהן מדה אחת ואחת מהן שם התואר שכך מכירין אותו על אדנותו לפי שהוא אדון על כל, כמו מלך פ״ה מלכותו, ואותו כנוי מדת רחמים הוא, שלפי שהוא אדון על כל צריך להתנהג עם כל במדת רחמים: [יא] והבא״י רצה להשיב הכוזרים ולגרום „כי השם הנכבד אינו במספר״ עיין (אות מא) והבל מגרה להבין, רצה לגרום „כי אם השם הנכבד״, ואלו רצו פי׳ הקצר לא שבשו הספרים: [יב] עיין תוס׳ ר״ה יז ב ד״ה „שלש עשרה״ שהביא ממגלת סתרים דרבינו נסים, שמונה נוצר חסד לאלפים בשתי מדות, דנוצר חסד פירוש מדה אחת, לאלפים מדה אחרת, וכ״ה בבעלי התוס׳ על התורה שהביאו בשם רבינו נסים, נוצר חסד שתי מדות, והשם הראשון אינו מן המנין, ושפטיה דקרא, ויעבור ד׳ על פניו ויקרא ד׳, ד׳ אל רחום וגו׳,

פי׳

מקו״ב רש״י: ז) מכילתא בשלח מסכתא דשירה פ״ג: ח) להם מטה כלפי חסד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

וְפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד ׀ עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי

וּלְחוֹבִין סָלַח לְדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵהּ וּלְדְלָא תַּיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי

אבן עזרא

מלת ונקה ממספר המדות (נג) : ומלת פקד עון אבות. גם היא מדת רחמים (נד) [יג] , ודע כי שבעה הם בגדי כהונה (נה) , ובעבור שהציץ כמו תכשיט הכניסו במספר (נו) , והנה אחד עשר שבטים נולדו בפדן ארם, ובנימין לבדו נולד בארץ כנען, והנה כתוב על כולם אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם (בראי לה כו) , כי אחר הרבים הלך ולא חש להציל האחד (נז) , וככה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה (דברי י כב) ומנשה ואפרים לא ירדו כי שם נולדו (נח) , והנה השם הנכבד הכניסוהו במדות והוא שם העצם (נט) וכבר הזכרתי בפי' ואלה שמות (ס) כי פעמים הוא שם התואר , ופעמים מדה (סא) , והם שתים (סב) : ומלת אל. שלישית : רחום. רביעית : וחנון. חמישית : ארך אפים. ששית : ורב חסד. שביעית : ומלת רב. תשרת בעבור אחרת : ורב אמת. שמינית : נוצר חסד לאלפים. תשיעית : נושא עון. עשירית : ונושא פשע. אחת עשרה : ונושא חטאה. שתים עשרה (סג) : ונקה. שלש עשרה (סד) [יד] , והשם שהוא תאר כולל הנכבדים והנווית ועליונים ושפלים : ואל. כמו תקיף (סה) שיעשה הנכון בחכמה : ורחום. כדרך כרחם אב על בנים (תהי קג יג) שישמרם שלא יפלו (סו) : וחנון. כדרך כי חנון אני (למעלה כב כו) להושיע מי שנפל ולא יוכל קום (סז) [טו] : ארך אפים. שלא יכעוס מהרה על הרשע (סח) : ורב חסד. לצדיק ולרשע (סט) : ורב אמת. שימלא

רש"י

להכעים ט) : ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט. ור"ד מנקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינן שבים י) : פקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם יא)

קרני אור

פי' ויקרא ד' את הי"ג מדות, ורחים לזכר שיש נגינת פסק בין ד' קמא לבתרא, והנה לפי"ז יהיה הסדר א) ד', ב) אל, ג) רחום, ד) חנון, ה) ארך אפים, ו) ורב חסד, ז) אמת, ח) נוצר חסד, ט) לאלפים, י) נושא עון, יא) ופשע, יב) וחטאה, יג) ונקה, ועיין בהפטרה 22 להוצלות רבינו נסים שכתב שזה סותר לדברי רבינו ז"ל מה שהכית הראב"ע פה שמונה ארך אפים לשתי מדות, ולא נוצר חסד לאלפים, וכתב מזה נראה שחזר בו רבינו נסים בפי' על התורה מדבריו במגלת סתרים, או להפך, והנה אם נחשוב ארך אפים לשתי מדות יהיה הסדר א) ד', ב) אל, ג) רחום, ד) חנון, ה) ארך אפים לצדיקים, ו) ארך אפים לרשעים, ז) רב חסד, ח) ואמת, ט) נוצר חסד לאלפים, י) נושא עון, יא) ופשע, יב) וחטאה, יג) ונקה, (ובפי' חסידים סי' רין) יסדר על דרך אחר וזהו, א) רחום, ב) וחנון, ג) ארך אפים, ד) ורב חסד, ה) ואמת, ו) נוצר חסד לאלפים, ז) נושא עון, ח) ופשע, ט) וחטאה, י) ונקה, יא) וסלחת לעונינו, יב) ולחטאתינו, יג) ונחלתנו, ודעת הרמב"ן בהשגות בספרית הראשונים ד' ד' אל שמות העצם, והשאר הם מדות ולדעת הרדי"א א) ד', ב) ד', ג) אל, ד) רחום, ה) חנון, ו) ארך אפים, ז) ורב חסד, ח) ואמת, ט) נוצר חסד לאלפים, י) נושא עון ופשע וחטאה, יא) ונקה, יב) לא ינקה, יג) פוקד עון אבות : [יג] והרדי"א יפרש גם היא מדת רחמים, שאינו נפרע מן החוטא בפעם אחת, כי אולי לא יוכל לסבול, ולכך יקח אליו רחמים שיפרעהו בקצת העונש ולבניו בקצתו, ולכך בניו בקצתו וכן על הדור הרביעי מזרעו, ובזה יהיה נקל לסבול העונש הבוא : [יד] וכתב הרדי"א אבל יקשה לדעת הזה שישארו חוץ מן המנין המדות לא ינקה וג"כ פוקד עון אבות על בנים : [טו] ולא יתואר בשמות רחום וחנון זולתי השם הנכבד, כי הוא לבדו רחום

יהל אור

מנקה : (נג) וכן הוא בדרז"ל (יומא פו א), וכן ת"א ויונ"ע, סלח לדתיבין לאוריתא, לא ינקה, ולדלא תיבין לא מזכי ועיין בל"ג מה שהעיר ע"ז : (נד) כי מאחר שהוא פוקד רע לרשעים פוקד טוב לטובים : (נה) עתה יבאר הח' ז"ל לכל תקשה מאחר שמלת ד' הוא שם העצם ואינה מדה, מדוע הכניסוהו וחשבוהו במספר י"ג מדות, ע"ז השיב הח' ז"ל, כי בגדי כהונה המה רק שבעה : (נו) וחשבו שמונה בגדי כהונה : (נז) וכן פי' שם הח' ז"ל, והכתוב כתב על הרוב : (נח) ועיין בפי' הח' ז"ל ברא' מו כג ובבאורי שם : (נט) ואינו מדה כלל : (ס) למעלה ג טו : (סא) פי' שיורה על ההויה, כי הכל הוה בדברו, ובגזרו, והוא הבורא הכל והמוליא לפועל את אשר ברא בכח לעשות בעתו, ולפי"ז בהיות זה השם שם מדה הוא רמז אל הכח הבא מהשם ית' : (סב) והנה ד' ד' שתי מדות, וכן הוא לדעת ר"ת (תוס' ר"ה יז ב ד"ה שלש עשרה) דשני שמות הראשונים הם שתי מדות : (סג) כי הנשיאות אינו שוה בעון ופשע וחטאה, אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכך יקרא כל אחד מדה בפני עצמה : (סד) גם הוא מדה : (סה) תקיף ויכול על כל : (סו) שהוא אוהב אותם ומרחם עליהם לשמרם מההפסדים בתכלית מה שאפשר : (סז) וכן פי' הח' ז"ל (תה' קמה ח) חנון להושיע המשוע אליו, ורחום לשמור עבדו שלא יכשל : (סח) אינו ממהר ליפרע מעושה הרע אולי ישוב אליו וירחמהו : (סט) החסד הוא הטובה הבאה מגדול לקטן ממנו :

באמת

מקו"ב רש"י : ט) יומא לו ב: י) יומא פו א: יא) ברכות ז א, סנהדרי כז ב:

דעת - אתר לדומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אֲבָהָן עַל בְּנִין וְעַל בְּנֵי בְנִין מָרָדִין עַל דָּר **בָּנִ֔ים עַל־שִׁלֵּשִׁ֖ים וְעַל־רִבֵּעִֽים׃**

רש"י

שכבר פירש במקרא אחר (לשונאי יב): ועל רבעים. דור רביעי כמולאת מדה טובה מרובה על מדת פורענות אחת לחמש מאות (יג) שבמדה טובה הוא אומר נוצר

אבן עזרא

ויקיים דברו (ע): נוצר חסד. האב לבנים אם היו טובים (עא): נושא עון. שיב לבך לדברי (עב), הנה כתוב והזקת והיית לאיש (מ"א ב ב), והלא איש היה, רק טעמו איש חיל ונודע (עג), והנה כתיב כי זקנתי מהיות לאיש (רות א יב) והפירוש מהיות בעולם (עד) או אשה לאיש כי נקבה היתה (עה), והנה ואבואה אליה (בראש' כט כא) הוא המשכב (עו) כי נקבה היא, והנה אשר באו אליך הלילה (שם יט ה) אינו מזה הטעם, כי זכר הוא (עז), וכבה החוטא ונשא עונו (ויקרא ה א) לא יכופר החטא לו (עח) רק העונש שיבא עליו (עט), על דרך ולצת לבדך תשא (משלי ט יב) (פ) ועתה שא נא חטאתי (למעלה י יז) (פא) כי משה צדיק היה (פב), והכלל כי הנושא עונו בעצמו הוא לגנאי לעולם (פג), ונשיאת חטא על שני דרכים, הדרך האחת שימחול לו כמו זה שהוא לשבח לנשוא העון (פד), והדרך האחרת שיהיה נושא העון אחד רשע (פה) [טז] והנה לנושא העון יהיה לגנאי ולנשוא העון לשבח, כמו ונשא את עונה (במדב' ל טז) (פו) כי העונש יסור מעליה ויהיה עליו (פז), ונושא פשע. דע כי פשע קשה מעון (פח), כאילו הוא הפושע יוצא מתחת הרשות, כמו אז תפשע אדום מתחת יד יהודה (מ"ב ח כב) (פט), והנה עון פחות ממנו, והוא בזדון (צ) ומלת חטאה כמו חטאת, והוא שם דבר (צא) ואיננה כמו הממלכה החטאה (עמוס ט ח) (צב) כי היא תאר (צג), ומלת חטאה כוללת כל מחשבת וכל שגגה במעשה (צד) [יז], כי עון במעשה או בלשון (צה), והנה הסתכלו תפלת משה על דבר המרגלים, ויאמר ד' שהוא שם העצם (צו) והמדות תהיינה עליו נאמרות (צז) ולא הזכיר השם השני שהוא תאר (צח), כי השם רצה להשמיד (צט), ולא אל. (ק) כי

יהל אור

(ע) האמת הוא לקיים דברו, ולשלם שכר טוב לעושי רצונו: (עא) שומר וזוכר חסדו: (עב) הה' ז"ל יפרש בהויה אופן הוא הנשיאות עון, כי יש שהוא לשבח ויש שהוא לגנאי: (עג) ויאמר השם איש על הגדול החשוב והמצוין: (עד) כן הוא הגי' בכל הספרים ואין לו שום פי' וט"ס הוא ונ"ל „מהיות בעולה" וכן מתורגם שם „אחרי סבית מלמהוי מבעלה לגבר" וכן הוא הגי' בבאור יצחק: (עה) ויהי' ... הפי' מן איש בעל אשה: (עו) במובן ההזדווגות: (עז) ופי' לשון כניסה, כי למלה אחת יש הוראות שונות, עתה יפרש נשיאות עון: (עח) פי' נשא המחובר אל עון, חטא, ופשע, אם הוא דבק אל החוטא ענינו סבל עונש על העון, כמו ונשא עונו (ויקרא ה א) כל עוד שהחוטא נושא העון הוא בלתי מכופר: (עט) ר"ל ישא העונש שיבא עליו, כמו ונשא חטאו (שם כד טו) נשא עונש בעבור חטאו: (פ) ר"ל העון או העונש: (פא) ואם הוא דבק אל מי שחטא לו, ענינו כפרת חטא, וסליחת הפשע היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם, וכן שא נא לפשע (בראש' נ יז): (פב) כי אי אפשר לומר מה שאמר פרעה למשה שא נא חטאתי, יהיה פי' שיוסר החטא מעל פרעה ויבוא העונש על משה, כי משה צדיק היה: (פג) כי הוא החוטא ועליו לנשוא ולסבול העונש: (פד) לשון הפי' בישעי' לג כד „העם היושב בה נשא עון" פי' ד' נשא עונם וכפר להם, והנה הוא שבח לנשוא העון, וגי' המוטוע „לשבח לנושא ולנישא" כלומר „למכפר ולמכופר: (פה) ר"ל שיש נושא העון אחד שהוא רשע הסובל העונש, כי עון מלאהו שבא על החטא ועל העונש: (פו) מוסב לנושא העון שהוא לגנאי: (פז) כי העונש יוסר מעל האשה ויבא עליו: (פח) וכן אז"ל פשעים אלו המורדים: (פט) והוא היציאה במרד והסרת הכנעה מעליו: (צ) עון מפרש עוה מעשה מעוות יקרא עון והוא במזיד: (צא) וכן וכעבות העגלה חטאה (ישעי' ה יח) ופי' הרד"ק, שם כמו חטאת, והא' הנחה תחת תי"ו חטאת: (צב) בכתוב שם „בממלכה החטאה": (צג) לממלכה: (צד) שעושה מעשה או חושב מחשבה בלתי נכונה: (צה) ר"ל בפעולות שיפעול האדם בין שיהיו מהמעשיות ובין שיהיו מהלשון: (צו) בבמדבר יד יח, שאמר משה בתפלתו, ד' רחום וחנון וגו' הזכיר שם העצם: (צז) פי' המדות שנזכר שם ארך אפים וגו' מורות על מדת ד': (צח) פי' שהוא תואר ומורה גם על השחתה, כמו, הנה יד ד' הויה (למעלה ט ג): (צט) כמש"כ שם אכנו בדבר (במד' יד יב) שרצה להשמידם: (ק) כן

לא

קרני אור

ותמן, ולא יאמר על שום נכרת רחום וחנון, אלא מרחם ויחונן, וזהו שהבדל שבין תוארי השם ב"ה לתוארי הנבראים: [טז] עיין מוטו"ג שמפרש ויגרוס אחר רשע ויאמר מלת אחר שקודם מלת רשע נשמטה ממקומה הראוי וכ"ל הנושא עונו בעצמו (ר"ל ככ"מ שכתוב עונו ישא, תשא את עונה) הוא תמיד לגנאי (שמורכת הנושא לשאת עליו עונש אשמתו) ונשיאות חטא אחר (ר"ל כשנושא העון והנושא הם שנים) יהיה על ב' דרכים, או בתחלה ובסליחה שהנושא סולח להכשות ומתקן מלכו, או שהכונה כי שנושא העון הוא הרשע והוא נכנס תחת הכשות לסבול עליו העונש כמו ונשא את עונה: [יז] להפליג הענין בשמות יוסיף העברי ה"א בסוף, כגון אור אורה, ישע ישועה, ודומיהן, כך חטא חטאה,

מקו"ב רש"י: יב) לעיל כ, ה: יג) דור אחד במדת פורעניות היא כנגד טובה ה' מאות נמצא כד' דורות שבמדת פורעניות הוא ב' אלפים במדה טובה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אין צורך להזכיר המדה הזאת (קא), ולא רחום. כי ישראל לא היו פתאים (קב), ולא חנון. כי לא נעשה להם חסם שיצעקו אל השם להושיעם (קג), והזכיר ארך אפים. כי היו רשעים (קד), ורב חסד. לכל הוא (קה) ולא הזכיר ואמת כי היו חייבים (קו), והזכיר נושא עון ופשע. ולא הזכיר וחטאה, כי לא היו שוגגים (קז), ומרוב הענוה שהיתה במשה הכניס נפשו עם ישראל לאמר וסלחת לעונינו ולחטאתינו, ולא הזכיר פשעינו בעבור גודל מעלתו שלא יתכן שיפשע (קח) [יח]: (פיה"ק. וי"א כי ד' ד', הראשון הוא דבק עם ויקרא וכן פי' הגאון, על כן שם הפסק (קט), ואמר, כי כן ד' צדקנו (ירמיה כג ו) (קי) כי הקורא הוא השם, וכאשר ספר שלש עשרה מדות סתר דבריו, בעבור שאמר שהמדה הראשונה שהוא אדון (קיא) והשנית השם פעם אחרת להורות שהיא ראשון והוא אחרון (קיב) והשלישית גם הרביעית שהוא רחום (קיג), והחמישית שהוא חנון, והששית ארך אפים, והשביעית ורב חסד, והשמינית אמת, כי ורב מושך עצמו ואחר עמו, כאלו אמר ורב אמת, והתשיעית נוצר חסד לאלפים, והעשירית נושא עון, ועשתי עשרה נושא פשע, ושתים עשרה נושא חטאה, ושלש עשרה ונקה (קיד) ולא אמר כלום, כי השם הנכבד איננו אדון כאשר אמר (קטו) כי טעמו כעיני עבדים (תה' קכג ב) (קטז) ועוד שהביא במספר שם העצם, והוא השם הנכבד והנורא ואיננו מדה (קיז), ועוד כי מלת ונקה הוא שם הפועל והוא דבק עם לא ינקה (קיח), ואמרו אחרים כי ארך אפים שנים לרעים ולטובים (קיט) גם אלה דברי רוח, כי לא תרבה המדה כנגד הפעלים (קכ), וא"כ רחום עד אין מספר אצלינו, כי הכתוב אומר ורחמיו על כל מעשיו (תה' קמה ט) (קכא) ואחרים אמרו שמלת נוצר חסד לאלפים, מדות שנים, לשורש ולבניו אחריו (קכב), ואני אומר לך בדרך קצרה, אם היא קבלה שהם שלש עשרה מדות, שהאחת השם, וכבר פי' לך שהוא סמוך אל צבאות (קכג), כי פעם הוא שם עצם, ופעם הוא שם מדה (קכד), וכן ויזכור ימי עולם משה עמו (ישעי' סג יא) (קכה) והשנית והשלישית רחום (קכו) והרביעית חנון, והחמישית ארך אפים, והששית ורב חסד, והשביעית ואמת, והשמינית נוצר חסד לאלפים, והתשיעית גם העשירית, גם האחת עשרה נושא עון ופשע, וחטאה (קכז), והשתים עשרה נקה לא ינקה, והשלש עשרה פוקד עון אבות (קכח) [יט] ולפי דעתי שהיא דרך סברא, כי חנת משה לא הזכיר בתפלתו רק השש (קכט) ע"כ ישעו כל האומרים שחל עניו פניך מקדם (*קכט), ולפי דעתי שהשם שני פעמים כקורא להודיע משה איך יקרא בעת הצורך (קל) כטעם אברהם אברהם (בראשית כב-יא) יעקב יעקב (שם מו ב) גם שם פסקין (קלא), וטעם אל בעבור רחום (קלב), כי יש מרחם ואין יכולת לו, ואל מגזרת כגבר אין איל (תה' פח ה) (קלג), ורחום, לולי אות הגרון היתה דגוש, כי כל הנמצא הוא מהבנין הכבד, חוץ ממלת ארחמך (תה' יח ב) שפי' אבקש ממך רחמים (קלד)

קרני אור

והוא תמה קשה מאוד (רל"ב): [יח] והרמב"ן כתב, ולא אמר לפשעינו כי לא יתכן לסלוח הפשעים שהם המורדים רק שישא אותם ולא יכלם כהם: [יט] והרדי"א הבי"ג על מי שמפרש כן, וכתב ותחלת דבריהם סלות כמה שלא מנו

יהל אור

לא הזכיר שם מלת אל: (קא) כי הוא מדת הדין ויחייבם לדין: (קב) ואין צריך להזכיר המדה הזאת שירחם עליהם לאמר שעשו מבלי דעת וחטאו בפתיות: (קג) כטעם ושמעתי כי חנון

אני (למעלה כב כו): (קד) וכיקם שיאריך אפו לפושעים: (קה) כי הכל צריכים לחסד ולזה לא חשש אם הזכירו: (קו) כי על פי מדתו יהיו חייבים מיד, א"כ תהיה המדה הזאת כנגדם: (קז) לפי שההטאה נאמר על השוגג, ואין ארך אפים בשוגגים: (קח) כי הפשע הוא המרד: (קט) בין שם הראשון לשני: (קי) וכן פי' הח' ז"ל (למעלה יח ג) בשם הגאון, ועיין (למעלה יז טו, יהל אור אות קג): (קיא) ולמעלה (עיין אות מג) יחשוב השנית שהוא אדון: (קיב) ויורה על עצמותו: (קיג) השלישית "אל" הוא מדת רחמים כדעת רש"י ז"ל, והרביעית רחום: (קיד) ויחשוב השם הראשון והשני במספר: (קטו) וכן יאמר למעלה עיין אות מד: (קטז) כי טעם שם אדון, כעיני עבדים אל יד אדוניהם (תה' קכג ב) וכן יאמר בפי' הארוך "רק כנוי הוא כפי המדבר דרך כבוד" כי כשמדברים עם איש נכבד אני דרך כבוד יאמר אדוני: (קיז) כי הוא שם העצם: (קיח) ואין להפסיקם: (קיט) והוא דעת רבינו נסים עיין קרני אור (למעלה הערה יב): (קכ) וכן יאמר בפי' הארוך עיין למעלה אות מז: (קכא) ג"כ בליר: (קכב) כ"ה בתוס' ר"ה יז ב ד"ה "שלש עשרה מדות", עיין קרני אור למעלה הערה יב: (קכג) עיין למעלה ג טו אות קפד: (קכד) פי' שהוא שם תאר: (קכה) עיין למעלה ג טו אות קלג והנה יהיה הראשון שם העצם, והשנית שם התואר והוא בחשבון וכו מתחיל: (קכו) והשנית אל הוא ג"כ מדת רחמים, עיין אות קיג, והשלישית רחום: (קכז) כי הנשיאות אינו שוה בעון ופשע וחטאה, אבל בכל אחד ענין מיוחד לו, לכך יקרא כל אחד מדה בפני עצמה: (קכח) וקרוב לזה פי' הרמב"ם בס' מאר הדור סי' נ, אך שם חשב ונקה לשתים, ודעת הח' ז"ל שונקה לא ינקה מדה אחת היא ויהיה פוקד עון המדה הי"ג: (קכט) בתפלתו על דבר המרגלים (במד' יד יח) הזכיר רק שש, א) ארך אפים, ב) ורב חסד, ג) נושא עון, ד) נושא פשע, ה) ונקה לא ינקה, ו) פקד עון אבות וגו': (*קכט) פי' "כמו שחל עבו פניך מקדם" ובנוסחאות שלנו "כהודעת לענו מקדם" וכן נכון יותר: (קל) פי' השם הוא הקורא המודיע דרכיו למשה עבדו ומלמדו האיך יקרא: (קלא) בין שם הראשון לשני: (קלב) ושם אל הוא שם נגזר מהיכולת, וכן פי' בפי' הארוך "ואל כמו תקיף": (קלג) ענין כח ועצמה: (קלד) וכן פי' הח' ז"ל שם, מלת רחמים בכל המקרא מהבנין

תְּלִיתָי וְעַל דָּר רְבִיעָי: ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ:
ה וְאוֹחִי מֹשֶׁה וּכְרַע עַל

רש״י

חסד לאלפים: (ח) וימהר משה. כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד

אבן עזרא

וזאת מדת רחמים היא יוצאה (קלה), וכן חנון, ובעין חמלה, והחנינה באזן, כטעם ושמעתי כי חנון אני (למעלה כב כו) (קלו) והגה הטעם שהוא רחום בנסתרות מבני אדם (קלז), וחנון לשמוע צעקת החמס (קלח): **ארך אפים.** בעבור הראות הקצף בנחירים, אמר הכתוב חרה אפי בך (איוב מב ז) ועל דרך משל מי שיהיו נחיריו ארוכים לא יקציף מהרה, וזה טעם ארך אפים (קלט), וזה הפך קצר אפים יעשה אולת (משלי יד יז): **ורב חסד.** יש רב כמו גדול (קמ), על כל רב ביתו (אסתר א ח) קרית מלך רב (תה׳ מח ג) וכן זה (קמא), והעד שאמר משה כגודל חסדך (במד׳ יד יט) וכן דוד אמר וגדל חסד (תה׳ קמה ח), והטעם שהוא גדול כפאת החסד שיעשה בלי חיוב (קמב): גם **ואמת.** לקיים החסד (קמג): **נוצר חסד.** ומי שיעשה חסד יְצֹור חסדו ולא ישנה לדורות, רק לאוהביו כי כן כתוב (קמד), ונשיאות העון שישאנו מהחוטא, והטעם יסירנו (קמה) כי אין העון עצם עד שינשא רק הוא מקרה (קמו): **ועון.** כל שנעשה בזדון: **ופשע.** גדול ממנו, כי הוא כיוצא מתחת הרשות (קמז): **וחטאה.** שם כלל, ודונה שגגה, כמו ולא יחטיא (ש״ב כ טז) (קמח), ואלה המדות כנגד השנים (קמט): **ונקה לא ינקה.** לאשר אינם שבים, על כן פסקו הקדמונים במלת ונקה, כי מזה למדו שמנקה לשבים (קנ) ולפי דעתי שהוא דבק (קנא), והטעם אעפ״י שישא העון לא ינקה בסוף (קנב), ואם מת החוטא ולא הענישו לשלם גמולו בראשו, והיה בנו כמוהו, יפקד עון האב על הבן (קנג), וכבר פירשתיו בפ׳ וישמע (קנד), גם וזאת מדת רחמים שיאריך לאב עד בא הבן ואם הבן טוב לא יפקד עון האב עליו (קנה) א״כ מה טעם ונקה לא ינקה, יש להשיב כי על הרוב דבר הכתוב, כמו יראת ד׳ תוסיף ימים, ושנות רשעים תקצרנה (משלי י כז) והפך הדבר יש צדיק אובד בצדקו (קהלת ז טו) ע״כ כתוב מלת יש, כי הוא הטעם (קנו), וכן יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד) ויש אשר יהיה הענן (במד׳ ט כ) (קנז) כי המנהג שיעמד שנים (קנח): **ח וימהר.** ריקי מוח אמרו כי מהר משה באשר הזכיר רבעים שלא יאמר חמשים, וזאת טעות גדולה כי אין הדעת סובלת שיפסוק הוא דברי השם בעוד שהיה מדבר, כי היה בן מות לשעתו (קנט) [כ] רק

יהל אור

מהכנין הככד, והרחמך מכנין הקל, והיכנו פועל יוצא, על דרך בני יצאוני (ירמיה י, כ) יצאו ממני, חזקתני (דניאל י יט) חזקת ממני, וזה אבקש רחמים ממך: (קלה) לשני, כמש״כ, ורחמתי את אשר ארחם (למעלה לג יט): (קלו) ולא יתואר בשם זה זולתי השם הנכבד: (קלז) ועיין שייך רחום: (קלח) ויחונן כל צועק כי אין לו חונן זולתו: (קלט) וכן בארך אפים יפתה קצין (משלי כה טו) שפי׳ בהארכת האף והכעס יפותה השליט: (קמ) יתאר גדול האיכות והמעלה: (קמא) והפי׳ מרב חסד שהשם יעשה עמו חסד גדול: (קמב) החסד לא ישקיף על זכות או הבטחה, וגם לא ישקיף על מליאות חן ורחמים רק יעשה מתוך חסדו: (קמג) עיין ברא׳ כד מט בפי׳ הח׳ ז״ל זבביאורי שם: (קמד) שמר הברית והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו לאלף דור (דבר׳ ז ט): (קמה) וענינו כפרת חטא: (קמו) דבוק אל החוטא: (קמז) עיין אות פט: (קמח) ופי׳ רש״י ז״ל שם, ולא ישגה, וכן מתורגם שם ולא מסגן: (קמט) פי׳ אלו השלשה מדות נושא עון, ופשע, וחטאה, כנגד השנים, שהם ונקה לא ינקה, ״ ״ פקד עון אבות וגו׳, פי׳ שהשם נושא עון ופשע וחטאה, אבל אינו סולח אותם לגמרי, אלא נושא שישא את החטא מזמן לזמן, ואינו נפרע מן החוטא בפעם אחת, כי אם פוקד עונו להפרע ממנו בלדק ובמשפט: (קנ) כ״ה בדחז״ל (יומא פו א) שהבדילו המדה הזאת ואמרו ונקה לשבים, לא ינקה לשאינם שבים: (קנא) והיא מדה אחת: (קנב) וכן אז״ל (ב״ק נ סע״א) „האומר הקב״ה ותרן יותרו חייו״: (קנג) ויענשו הבנים בעונם אביהם: (קנד) למעלה כ ה: (קנה) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם, כי יחזקאל פי׳, אם היה האב רשע ולא הלך הבן בדרכיו לא ישא עון אביו: (קנו) והפסוק דבר על הרוב: (קנז) ופי׳ לפעמים: (קנח) כי. עמדו במקום אחד שנים הרבה כגון בקדש, וכן כתוב ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם (דבר׳ א מו) ופי׳ רש״י ז״ל שם שישבו בקדש י״ט שנה, והנה באמרו מלת יש על המעט, הכתוב דבר על הרוב: (קנט) וכן כתב רבי״ה ז״ל „וחס ושלום להאמין דבר ריקי מוח שהביא הראב״ע

קרני אור

במדות כי אם ד׳ פעם אחת בלבד: [כ] עיין יהל אור, והנה גם התוקוני פי׳ כן וז״ל, „לפי שהיה ירא שלא יאמר יותר על רבעים״ ועיין במדרשי התורה להקדוש אנשלמה אסתרוק ז״ל, שפ׳ ג״כ כן וז״ל „וימהר משה ויקד, אמרו בו כי כשראה משה שאמר על בנים על שלשים ועל רבעים חשש משה פן יאמר עוד השם על הבאים אחריהם חמישיים ששיים או יותר, לזה מיהר ועשה קידה כדי להפסיק דבריו ית׳ ולא יוסיף לענוש עוד, ובאלתי מפני מה לא עשה כן משה בסוף דבור לא יהיה (למעלה כ ה) (פי׳ שגם ג״כ נאמר על שלשים ועל רבעים) והשבתי כי בדברות היה עת רלון ולא נתירא שיפקוד עון רק לאותן דורות שאדם רואה בחייו על הרוב (עיין מורה ח״א סוף פ׳ נד, שכתב ואמנם הספיק לו רבעים, כי תכלית מה שאפשר לו לאדם לראות מזרעו הוא דור רביעי) אבל הכא היתה עת כעס, והצריך לפרוע עון העגל מעט מעט לדורות הבאים, כמו שאמר וביום פקדי, ולזה נתירא פן יזכיר דורות אחרים

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־
קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ
וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר
הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ

אונקלוס

אַרְעָא וּסְגִיד׃ ט וַאֲמַר
אִם כְּעַן אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין
קֳדָמָךְ יְיָ תְּהָךְ כְּעַן
שְׁכִנְתָּא דַייָ בֵּינָנָא אֲרֵי
עַם קְשֵׁי קְדָל הוּא
וְתִשְׁבּוֹק לְחוֹבָנָא
וּלְחַטָּאָנָא וְתַחְסְנִנָּנָא׃
י וַאֲמַר הָא אֲנָא גָּזַר

אבן עזרא

כאשר נפסק הקול מיד מהר משה להתפלל (קס) [כא] ועוד כי הנה כתוב כן בעשרת הדברות (קסא) והנה כל ישראל שמעו זה (קסב). ואיך יעלה על לב משה שיאמר הקב"ה וחמשים, ובעבור שהזכיר ונקה לא ינקה לא הוצרך לומר לשונאיו (קסג): ומלת ויקד, מבעלי הכפל מגזרת קדקד (קסד) ששם קדקדו בארץ (קסה) על משקל ויתם הכסף (בראי' מז טו) (קסו), ויקדו (למעלה ד לא) כמו ויתמו (דברי' לד ח) (יסז) ואל תשמע אל המוסיפין שרשים מלבם בעבור המשקל (קסח) ועל זה הדרך ידמו כאבן (למעלה טו טז) (קסט): (פיה"ק. ויקד ארצה. וכבר השתחוה (קע)): ט ויאמר, טעם ילך נא ד' בקרבנו. כאשר יסעו, כמו והתהלכתי בתוככם (ויקרא כו יב) (קעא): כי עם קשה עורף. על דעת רבי מרינוס אעפ"י שעם קשה עורף הוא, וכן רפאה נפשי כי חטאתי לך (תה' מא ה) אעפ"י שחטאתי לך (קעב), ולפי דעתי רפאני כי אני מודה שחטאתי לך, ובעבור חטאי החליתני (קעג), וככה זה, אני מודה כי עם קשה עורף הוא ואתה תסלח (קעד): (פיה"ק. ילך נא ד' בקרבנו. כטעם אני לפניך אלך (ישעי' מה ב) (קעה): כי עם קשה עורף הוא. אעפ"י שעם קשה עורף הוא (קעו): וסלחת לעונינו, הכניס משה עצמו עם ישראל כי הוא שלוחם (קעז) אם פירושו על מעשה העגל (קעח) והנכון בעיני שהוא לעתיד (קעט), ולא הזכיר פשעינו בעבור כבודו (קפ): ונחלתנו. תשימנו נחלה לך, כמו והם עמך ונחלתך (דבר' ט כו) (קפא) [כב] וי"א שהוא פועל יוצא לשני פעולים, כאלו אמר ונחלתנו את הארץ, וכמוהו אשר ינחלו לכם את הארץ (במד' לד) (קפב) [כג]): י ויאמר הנה אנכי כרת ברית.

רש"י

וישתחו: (ט) ילך נא ה' בקרבנו. כמו שהבטחת מאחר שאתה נושא עון ואם עם קשה עורף הוא יד) וימרדו בך ואמרת על זאת פן אכלך בדרך טו) אתה תסלח לעונינו וגו' יש כי במקום אם טז): ונחלתנו. ותתננו לך לנחלה (ס"א שתתן לנו) נחלה מיוחדת זו היא בקשת ונפלינו אני ועמך יז) שלא תשרה שכינתך על עובדי כוכבים יח): (י) כרת ברית. על זאת: אעשה נפלאת. ל' ונפלינו שתהיו מובדלים בזו מכל האומות

קרני אור

יותר לזה מאשר ליקוד ולנקט רתמיכי: [כא] וכן פי' רע"ס, כי מסירות כהשתחויה תירס על גדלות כדבר אשר לו יכנע במשתחוה: [כב] וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרד"ק בשרש נחל: [כג] וכן דעת יונ"ע שתרגם ותחסיננא ית ארעא, וכן פי' הרדי"א, והנה אמר עוד ...... ונחלתנו

יהל אור

אותם שפירשו כדי שלא יצריך עוד לומר על חמשים, כי לא הוה מפסיק דבר הבריית, והלילה מזה, והנה למלך כו"ד אין עושין כן כאשר השיג הוא עליהם ז"ל ועיין קרני אור: (קס) והוא להוספת הכנעה: (קסא) למעלה כ"ה פוקד עון אבות על שלשים ועל רבעים: (קסב) ואיך יהזיר השם מדבורו שדבר בעשרת הדברות נגד כל קהל ישראל: (קסג) ז"ל „לשונאי" פי' כי ביתרו ובואתחנן כתוב על שלשים ועל רבעים לשונאי, וכאן לא הזכיר לשונאי, כי ונקה לא ינקה האמור מקודם הוא במקום לשונאי עיין אות קנג: (קסד) כי שרשו „קדד": (קסה) וההשתחויה היתה מקודם: (קסו) ושרשו „תמם" מהכפולים, וכן פי' הח' ז"ל שם: (קסז) על משקל ויתמו ושרשו „תמם": (קסח) שאומרים כי שרשו „קוד" כי לא נמצא בשרשים שרש „קוד" רק שרשו „קדד", וכן יתמו שרשו „תמם": (קסט) ושרשו „דמם" ולא „דום": (קע) וכן פי' הח' ז"ל (ברא' מג כה): (קעא) שפי' שם שבכל מקום שתהיו יראה כבודי שם, וכן ביקש פה כאשר יסעו ובכל מקום שיהיו שם, יהיה כבוד השם: (קעב) ושם פי' הח' ז"ל כן מדעת עצמו, ולמעלה יג יז פי' כן בשם ר' משה: (קעג) ונעשיתי חולה: (קעד) ופי' כפשוטו מלשון דהא, התפלל לפניו שילך בקרבם בעבור שהם עם קשה עורף, וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרדי"א: (קעה) שפי' עזרי ילך לפניך: (קעו) עיין אות קעב: (קעז) וכל זה מדרך ענוה הכליל גם את עצמו: (קעח) אעפ"י שלא היה עמם: (קעט) יבקש סליחה לעתיד: (קפ) עיין אות קה: (קפא) ופי' תנחל אותנו שנהיה כנחלתך ותשרה שכינתך עלינו: (קפב) שפי' אשר ינחלו את

מקו"ב רש"י: יד) ויפרש „כי" מלשון „אם": טו) לעיל לג ג: טז) והוא אחד מארבע לשונות של שמוש כי: יז) לעיל לג טז: יח) עיין לעיל לג טז מקו"ב רש"י אות לג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶֽעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹֽא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּֽי־נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃
יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי

אונקלוס

קְיָם קֳדָם כָּל עַמָּךְ אַעְבֵּד פְּרִישָׁן דִּי לָא אִתְבְּרִיאוּ בְּכָל אַרְעָא וּבְכָל עַמְמַיָּא וְיֶחֱזֵי כָל עַמָּא דִּי אַתְּ בֵּינֵיהוֹן יָת עוֹבָדָא דַּייָ אֲרֵי דָחִיל הוּא דִּי אֲנָא עָבֵד עִמָּךְ׃
יא טַר לָךְ יָת דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין הָא אֲנָא מְתָרֵךְ מִן קֳדָמָךְ יָת אֱמוֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי

רש"י

°בראש עמוד ב"ה שמ"ו סימן

עובדי כוכבים שלא תסרח שכינתי עליהם: (יא) את האמרי וגו'. ו' אומות יש כאן כי הגרגשי עמד ופנה מפניהם יט):

אבן עזרא

וזהו כי עפ"י הדברים האלה כרתי אתך ברית (פ' כז) והם התנאים הכתובים (קפג) מתחלת שמר לך (פ' יא) (קפד) ובעבור זה אכתוב לך הלוחות השניים, ויהיה כשטר עדות (קפה) וכל זה שסלחתי לעונם היה בעבור כבודך, על כן אעשה עמך נפלאות שיתמהו כל רואיך, וידעו כי נתתי הוד עליך שלא עשיתי כן מיום שבראתי שמים וארץ, וזהו דבר קרינות פניו (קפו), והנה כתוב במותו לא כהתה עינו ולא נס לחה (דברי' לד ז) הפך תולדות כל הזקנים (קפז): וטעם אשר לא נבראו בכל הארץ. לא נשמע זה בגוים (קפח), והגאון אמר אשר לא נבראו כן בכל ארץ מצרים שיצאתם משם, ובכל הגוים (קפט): (פיה"ק. ויאמר השם הנה אנכי כרת ברית. עמך ועם כל ישראל (קל), רק עמך לבדך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ אשר יצאתם משם, רמז לאותות שהיו במצרים ולא בכל הגוים וזהו כי קרן עור פניו (קלא)): יא שמר לך. לפי דעתי עם משה ידבר שישמור אלה הדברים ויספרם כן לבני ישראל (קלב) על דרך שמרו עדותיו וחוק נתן למו (תהי' צט ז) כאשר פירשתי בסקוטו (קלג), ותחלת הפרשה שתאמר להם הנני גרש מפניך, וזאת הפרשה (קלד) דומה לפרשת הנה אנכי שולח מלאך (למעלה כג כ) (קלה) עם הפרשה שהיא למעלה (קלו): ומלת גרש. מהבנין הקל והוא פועל יוצא (קלז) וכמו אלמנה וגרושה (ויקרא כא יד) (קלח): (פיה"ק. שמר לך את אשר אנכי מצוך היום. עם משה ידבר שישמור אלה התנאים ויכתבם בספר וישמיעם כל ישראל (קלט) וכן שמרו עדותיו (תה' צט ז) שהיה אומר להם השם, ולא יוסיפו עליו, ולא יגרעו ממנו, רק ישמרהו לאמרו כן לישראל, ע"כ אמרתי כי על משה ידבר ואין שמואל עמהם (ר) כמו וילדו באבימלך (רא), ותחלת התנאים הנני גרש

יהל אור

את הארץ לכם, וכן פי' הה' ז"ל שם „ינחלו פועל יוצא לשנים פעולים, וכן ונחלתנו, על דעת מדקדקים": (קפג) כאן בסמוך: (קפד) עד סוף הפרשה: (קפה) שקבלתי תפלתך ושאלך עמכם והסלח לכם ואנחילכם את הארץ: (קפו) וכן פי' הרשב"ם: (קפז) עיין בפי' הקצר למטה פ' לג ובביאורי שם: (קפח) „יפרש ובכל הגוים": (קפט) ובשאר ארצות: (קל) והוא קיום ההבטחה אשר לא תופר: (קלא) מתאים לפי' הגאון ביתר ביאור: (קלב) וכן פי' הרדי"א שלא היה זה אזהרה לישראל שישמרו המצות האלה אלא צווי למשה בפרט שישמור ויזכור מה שצוה אותו בעת ההיא כדי לכתוב אותם המצות שיזהיר עליהם עתה: (קלג) עיין בפי' הה' ז"ל שם ולמטה בפי' הקצר: (קלד) ר"ל פרשת הנני גרש מפניך: (קלה) שאמר להם קודם מעשה העגל והבטיחם להכחיד אותם הגוים, והזהירם על ע"ז, וכאן ג"כ אחר שמשמע תפלת משה וכיפר להם על מעשה העגל ולתת לו לוחות שניות ליום ג"כ על ע"ז, וא"ל הנני גרש וגו': (קלו) וכן דומה היא הפרשה עם הפרשה שהיא למעלה מפרשת הנה אנכי שולח מלאך שגם שם פי' כל המועדים, וכן חזר פה עוד הפעם לפרש אותם: (קלז) כי היה נ"ל אגרש, מכ"ז הוא פועל יוצא, ולא כמלא בקל בהוראה זו כ"א פעם אחת במקרא: (קלח) בבינוני פעול, ורק בל"נ לאשה אשר שלחה בעלה מביתו בספר כריתות: (קלט) עיין רמב"ן: (ר) עיין בפי' הה' ז"ל ברא' כ יז, ולמעלה טו טז ובבאורי שם: (רא) בבראשית כ יז, כי ילדו

מקורי ובאורי רש"י: יט) עיין רש"י לעיל לג כ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה
לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־
מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם
תְּשַׁבֵּרוּן וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃
יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי
יְהוָה קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃
טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ
וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ
לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ
מִזִּבְחוֹ׃ טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ
וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ
אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי

אונקלוס

וְחִתָּאֵי וּפְרִזָּאֵי וְחִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי: יב אִסְתַּמַּר
לָךְ דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם
לְיָתֵב אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל
עֲלַהּ דִּילְמָא יְהֵי לְתַקְלָא
בֵּינָךְ: יג אֲרֵי יָת
אֱגוֹרֵיהוֹן תִּתְרְעוּן וְיָת
קָמָתְהוֹן תְּתַבְּרוּן וְיָת
אֲשֵׁרֵיהוֹן תְּקַצְּצוּן:
יד אֲרֵי לָא תִסְגּוּד
לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא אֲרֵי יְיָ
קַנָּא שְׁמֵהּ אֵל קַנָּא הוּא:
טו דִּילְמָא תִגְזַר קְיָם
לְיָתֵב אַרְעָא וְיִטְעוֹן
בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן
וִידַבְּחוּן לְטַעֲוָתְהוֹן
וְיִקְרוֹן לָךְ וְתֵיכוּל
מִדִּבְחֵיהוֹן: טז וְתִסַּב
מִבְּנָתְהוֹן לִבְנָךְ וְיִטְעְיָן
בְּנָתְהוֹן בָּתַר טַעֲוָתְהוֹן
וְיַטְעְיָן יָת בְּנָךְ בָּתַר
טַעֲוָתְהוֹן: יז דַּחֲלָן

אבן עזרא

מפניך. ויאמר הגאון כי תחסר מלת ונרשהמו, כי איך יצוה על ישראל, והדבר תלוי בשם, ואין לנו צורך דק טעמו אני אגרש אותם מעם טעם, ובין כך ובין כך אל תכרות אתה להם ברית, ומלת גרש מהבנין הקל, והוא יוצא כמו הכבד (רב)) : יב השמר לך. הנה זה כמו לא תשתחוה לאלהיהם (למעלה כג כד) (רג) : יג כי את מזבחתם. כמו כי הרס תהרסם (שם) : (פיה"ק. אשריו. עצים הם (רד)) : יד והזכיר אל קנא. ככתוב בעשרת הדברים (רה) : (פיה"ק. אל קנא. כבר פירשתיו, ואח"כ באר טעם פן תכרות ברית (רו)) : טו פן תכרת. כמו לא תכרות להם ולאלהיהם ברית (למעלה כג לב) (רז) והוסיף לפרש פן תכרות ברית וזנו בנותיו (רח) : (פיה"ק. טז וטעם והזנו את בניך. בעבור רוב התאוה למשגל (רט)) : יז וטעם אלהי מסכה. ומלת אלהי הגוים כוללת בעבור עגל מסכה (רי) : (פיה"ק. אלהי מסכה.

רש"י

(יג) אשריו. הוא אילן שעובדים אותו: (יד) קנא שמו. מקנא להפרע ואינו מוותר וזהו כל לשון קנאה אוחז בנצחונו ופורע מעוזביו כ): (טו) ואכלת מזבחו. כסבור אתה שאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך כמודה בעבודתו כא) שמתוך כך אתה בא

יהל אור

"וילדו" שב אל אמת אבימלך ואמהותיו לא אל ראוי ומונע אותה מן הראוי להם: (רו) שאם אבימלך: (רב) עיין אות קלו: (רג) והיא דומה תהיה עמו בברית תטעה באל אחר: (רז) ודומה לכאן: (רד) שם מין עץ מיוחד לע"ז, והאהיל לכאן: (רח) וכאן יבאר הטעם: (רט) עיין יחז' הסם הזה למין פסל אלהות של עמי כנען: (רה) ועיין כג כ, וברד"ק שם: (רי) למעלה כג לב יאמר הקנאה הוא הקצף על ההולך כבוד וא־הבה לבלתי לא תכרות להם ולאלהיהם ברית, וכן פה יפרש: הטעם

מקו"ב רש"י: כ) עיין יהל אור אות רס: כא) עיין ע"ז ת א:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אונקלוס

דְמַתְּכָא לָא תַעְבֵּד לָךְ: יח יָת חַגָּא דְפַטִּירַיָּא תִּטַּר שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּיכוֹל פַּטִּירָא כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ לִזְמַן יַרְחָא דַאֲבִיבָא אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא נְפַקְתָּא מִמִּצְרָיִם: יט כָּל פָּתַח וַלְדָּא דִּילִי וְכָל בְּעִירָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּשׁ בְּכוֹר תּוֹר וְאִימַּר: כ וּבוּכְרָא דַחֲמָרָא תִּפְרוֹק בְּאִימְּרָא וְאִם לָא תִפְרוֹק וְתִנְקְפֵהּ כָּל

מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ: יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם: יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וָשֶׂה: כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ כֹּל בְּכוֹר

רש"י

ולוקח מבנותיו לבניך: (יח) חדש האביב. חדש האביב שהתבואה מתבכרת בבישולה כב): (יט) כל פטר רחם לי. באדם: וכל מקנך תזכר וגו'. וכל מקנך אשר תזכר בפטר שור ושה אשר יפטור זכר את רחמה כג): פטר. לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון כד) תי"ו של תזכר לשון נקבה היא מוסב על היולדת כה): (כ) ופטר חמור. ולא שאר בהמה טמאה כו): תפדה בשה. נותן שה לכהן והוא חולין ביד כהן ופטר חמור מותר בעבודה לבעלים כז): וערפתו. עורפו בקופיץ הוא הפסיד ממון כהן לפיכך יופסד ממונו כה):

אבן עזרא

והטעם שאסר כל עץ גם כמעשה העגל (ריא)): יח והזכיר את חג המצות. באשר הזכירה בפרשה העליונה (ריב) בעבור שהזכיר כי בו יצאת ממצרים (ריג) והנה חג המצות לזכר, הזכיר דבר פטר חמור שגם היא זכר ליציאת מצרים (ריד), כמו בפסוק ובקוצרכם (ויקרא כג כב) שהזכיר עם חג הקציר (רטו) וככה הזכיר זה בפרשת קדושים תהיו (רטז), ובעבור זה כל פטר רחם לי (ריז): (פיה"ק. וטעם את חג המצות. בעבור היותו שרש להזכיר כי השם הוציאנו ממצרים, ואין ראוי לעבוד אלוה אחר(ריח) [כד]): יט ומלת מקנך. בא במקום הזה על לשון נקבה (ריט) ושמות רבים ככה על לשון זכר גם לשון נקבה: (פיה"ק. כל פטר רחם לי. זכר ליציאת מצרים, כי בעבור מכת בכורות יצאנו ממצרים (רכ), מלת מקנה לזכר רק במקום הזה הוא נקבה (רכא), וכן עם ובית ומקום (רכב) ורבים כמוהם: ופי' תזכר. ילקחו הזכרים להוציא כל הנקבות (רכג) [כה]: כ ופטר חמור. מפורש (רכד):

יהל אור

הטעם פן תכרות וגו', וזנו ולקחת וגו' והזנו וגו', ויקשה הח' ז"ל אחר שיאמר לאלהיהם, והם אלהי הגוים שהיא כוללת איזה אלוה שיהיה, למה חזר ופרט מסכה, ויתרץ בעבור שעשו עגל מסכה: (ריא) שהיה מסכה: (ריב) למעלה כג טו: (ריג) ולזה צריך לשמור חג המצות: (ריד) לפי שהיא היתה נ"כ לזכר היציאה והנס מההצלה שנעשה לבכורות ישראל: (רטו) בעבור שהזכיר חג הקציר זכר בו מצות הקציר: (רטז) בויקרא יט ט, ועיין פי' הח' ז"ל ויקרא כג יז: (ריז) שהזכיר עם חג המצות שניהם לזכר: (ריח) ע"כ הסמיכם: (ריט) מקנה הוא שת"ז לקנין בקר וצאן, ומקנה רב (במד' לב א) ופה הוא בל"נ באמרו תזכר, כי התי"ו ל"נ: (רכ) והיא לזכר היציאה: (רכא) עיין אות ריט: (רכב) שפעמים הם בל"ז ופעמים בל"נ, ועיין בפי' הח' ז"ל ברא' מע כ ובביאורי שם: (רכג) ויהיה פי' תזכר ר"ל יוקח זכר ממנה, ואיזה זכר פטר שור ושה בכור שהוא שור או שה תזכר: (רכד) למעלה יג יג: וכן

קרני אור

לאת טענה שנית על הליכת המלאך, הקב"ה היה עתיד להנחילנו את הארץ וזה הוא אמרו ונחלתנו: [כד] וכן יאמר (יסוד מורא שער ג), וככה כאת על מי שחדל לעשות הפסח, כי זכר יציאת מצרים עקר לכל המצות. ע"כ כתוב אחר אלהי מסכה לא תעשה לך, את חג מצות תשמור", ופי' למה את חג המצות תשמור, כי אנכי ד' אלהיך אשר הוצאתיך מא"מ מבית עבדים: [כה] עיין במבאר

מקו"ב רש"י: כב) מכבלת בביכורים וכן לשון רש"י במד' יג כ רש"י שמות כג טו (ז"ל) ; כג) חסר מלת אשר לתזכר וכ"ת לפטר, ופי' וכל מקנך אשר יפטור זכר את רחמה (ש"ת) ; כד) משלי יז יד: כה) ר"ל בהתיבה מבנין נפעל והתי"ו לסימן נסתרת הנפעלת כתי"ו של תחת שנואה כי תבעל (משלי ל כג) וטעמה שיהא רחמה נפטר מן הזכר (רוו"ה): כו) עיין לעיל יג יג, מקו"ב רש"י אות לב: כז) עיין מקו"ב רש"י אות לה שם: כח) עיין מקו"ב רש"י אות לו שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃
כא שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר

אונקלוס

בּוּכְרָא דִבְנָךְ תִּפְרוֹק וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָמַי רֵיקָנִין׃ כא שִׁתָּא יוֹמִין תִּפְלַח וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה תְּנוּחַ בִּזְרוֹעָא וּבַחֲצָדָא

אבן עזרא

וטעם **ולא יראו פני ריקם**. זכר ליציאת מצרים, כי הוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (רכה) ואח"כ הזכיר כל הפרשה הכתובה בפ' משפטים (רכו) וכבר הודעתיך למה נזכרה זאת הפרשה (רכז)):
כא ששת ימים. ככה כתוב בראשונה (רכח): וטעם **בחריש ובקציר**. שהם עיקר חיי האדם (רכט), אמר ענן ימחה שמו כענן [כו] כי זה על משכב האשה (רל) והלא תכסהו בושה, כי אם אמרנו כי ביד הגבר החריש, הלא בטלת קציר יחריש (רלא) [כז], ולא הזכיר בפרשה הזאת שנת השמיטה (רלב), כי היום הידוע השלם היא תנועת הגלגל העליון ממזרח למערב בעשרים וארבעה שעות (רלג), ויום השמש הוא שלש מאות וששים וחמשה ימים וקרוב מרביעית יום, כי הוא תקופת השמש מתחלת מערב עד שובה אל מקומה (רלד) וחכמי המזלות יבינו זה: (פיה"ק. וטעם **בחריש ובקציר**, אפילו החריש והקציר שבו חיי האדם תלוים, כי

רש"י

כל בכור בניך תפדה. חמשה סלעים פדיונו קלוב שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה כט): ולא יראו פני ריקם. לפי פשוטו של מקרא דבר בפני עצמו הוא ואינו מוסב על הבכור שאין במצות בכור ראיית פנים אלא אזהרה אחרת היא וכשתעלו לרגל לראות לא יראו פני ריקם מצוה עליכם להביא עולת ראיית פנים ל) ולפי מדרש ברייתא מקרא יתר הוא ומופנה לגזרה שוה ללמד על הענקתו של עבד עברי שהוא חמשה סלעים מכל מין ומין כפדיון בכור במסכת קדושין לא): (כא) בחריש ובקציר תשבת. למה נזכר חריש וקציר לב) יש מרבותינו אומרים לג) על חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית לד) וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית לה) ללמדך שמוסיפין מחול על הקדש וכך משמעו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות ועבודת ו' הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור ואין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע לו) וגו' וי"א שאינו מדבר אלא בשבת וחריש וקציר שהוזכר בו לומר לך מה חריש רשות לז) אף קציר רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה ודוחה את

קרני אור

נתה"ש ובביאור בז"ל מה שביארנו בזה: [כו] על שרוב נאמרו דברים כאלה לתשובה אל הצדוקים והבייתוסים והקללות של הקראים הקדמונים על חכמי הרבנים, וכן היו דרכי הויכוח בימים קדמונים בכלל (הרה"ח ד"ר א"ת הרכבי): [כז] והנה הקראים הרבנים לעור עיני ההמון ולמשוך לכתותיהם העם ההולכים בתומם התמידו בדברים הרבה ואמרו שבעלי הקבלה (כן יכנו את חז"ל והרבנים שלנו) מקילים בחומרות התורה, ואסרו בן פקועה ואמה יחד (אדרת אליהו לבשיצי פ' שחיטה פ"י) אסרו תרנגלת (כאמרם שהיא נקראת דוכיפת) אסרו עריות הרבה, והתירו דברים הרבה בשבת, אסרו להדליק את הנר בליל שבת, ושלא ליכנס לבית שהנר דולק, ואסרו לאכול חמין, ואסרו תשה"מ בשבת, ודרשו בחריש ובקציר בגלוי פנים שהאזהרה על החריבה בשבת (אשכול הכפר להדסי, אדרת אליהו לבשיצי, ס' המצות לענן הנביא הוצ' הרה"ח ד"ר א"ת הרכבי) וכנגד זה תיקן עזרא נגד בעלי מקרא הקדמונים לאכול שום בערב שבת משום עונה (ב"ק פב א, ועיין רש"י נדרים לא א, ד"ה „אסור בישראל") ופנן אסר לבוא על אשה מעת שנקלט הזרע (אשל האשה) ועד שתלד אסורים להזקק לבעלה (ס' המצות הנ"ל לד 60 ועיי"ש הערה 5), ונמצא לו עוד שאסר לבוא על אשה הרה אחרי

יהל אור

(רכה) וכן הרדיא"ה בשם הח' ז"ל, מפי' הקצר: (רכו) למעלה כב מפסוק יב: (רכז) עיין אות קצה: (רכח) למעלה כג יב: (רכט) ועכ"ז לא ידחו את השבת: (רל) כן הוכיח ענן מן הכתוב כי משכב האשה נקראת חרישה (ס' המצות לענן הנשיא הוצ' הרה"ח ד"ר א"ת הרכבי לד 4): (רלא) וכן יאמר הח' ז"ל בהקדמתו השניה לפי' על התורה, הבאתי בביאורי להקדמתו של הח' ז"ל בדרך הב' הערה 37, ועיין למעלה כב כח בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם: (רלב) כמו שהזכיר (למעלה כג יא) והשביעית תשמטנה ונטשתה: (רלג) מעלי"ע שלם: (רלד) והנה וביום השביעי השבות הכתוב כאן, פי' יום השביעי

מקו"ב רש"י: כט) עיין מק"ב רש"י אות לה שם: ל) עיין חגיגה ז א, וכפש"ז לימד שישראל תייבין להביא בכורות לצנם והקדש ופדיון פטר חמורים, ופדיון בכור אדם כתב המצות. שנאמר ולא יראו פני ריקם, לא הביאו כתב המצות יביא ב"ה הבכורות וכו': לא) יח א: לב) הא בשבת אסור גם שאר מלאכות: לג) ר"ה ט א: לד) שלא יחרוש בדה אילן ערב שביעית חריש שיועיל לשביעית: לה) כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית: לו) ויקרא כה ד: לז) שאין לך חריש של מצוה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תְּנוּחַ׃ כב וְחַגָּא
דְשָׁבוּעַיָּא תַּעְבֵּד לָךְ
בִּכּוּרֵי חֲצַד חִטִּין וְחַגָּא
דִכְנָשָׁא בְּמִפְּקָא דְשַׁתָּא׃
כג תְּלָת זִמְנִין בְּשַׁתָּא
יִתְחֲזוֹן כָּל דְּכוּרָךְ קֳדָם

תִּשְׁבֹּת׃ כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ
בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף
תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים
בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי

רש"י

השבת לח): (כב) בכורי קציר חטים. שאתה מביא בו שתי הלחם מן החטים לט) בכורים שהיא מנחה ראשונה הבאה מן החדש של חטים למקדש כי מנחת העומר הבאה בפסח מן השעורים היא: וחג האסיף. בזמן שאתה אוסף תבואתך מן השדה לבית מ) אסיפה זו ל' הכנסה לבית כמו ואספתו אל תוך ביתך מא): תקופת השנה. שהיא בחזרת השנה בתחלת השנה הבאה: תקופת. לשון מסיבה והקפה: (כג) כל זכורך. כל הזכרים שבך מב) הרבה מצות בתורה נאמרו ונכפלו יש מהם שלש פעמים וארבע לחייב ולענוש

אבן עזרא

יתכן להיות הארץ גשומה (רלה) ואם לא תורע ביום שבת תיבש (רלו) ותקציר אם לא יאסף ישחת (רלז)): כב וחג. כתוב בשני מקומות (רלח) ושם בצאת השנה (רלט) כי סוף השנה הוא תחלת השנה האחרת (רמ) וזה לאות כי השמש הכנס במזל המאזנים (רמא) סמוך ליום העשור ולא יתאחר עד צאת סוכות (רמב) שלא תכנס השנה האחרת על כן כתוב תקופת השנה (רמג), ואל תסמוך על תקופת שמואל (רמד) רק על תקופת רב אדא (רמה) [כח] אעפ"י שהיא צריכה לשני תיקונים (רמו), האחד בעבור שמהלך השמש פעם בארוכה (רמז) ופעם בקצרה (רמח) [כט] וזה השנוי אינו במהלך השמש, כי שוה הוא לעולם, רק הוא כנגד מראה הנקודה בגלגל המזלות (רמט) והתקון השני בעבור תנועת גלגל קטן בראש טלה (רנ): כג שלש פעמים. הזכיר בפרשה הזאת אלהי ישראל

יהל אור

כפשוטו שמור תנועת הגלגל בכ"ד שעות, וכן נכללת במלת וביום השביעי תשבות, כי יום השמש השלם הוא שס"ה ימים ורביע יום בקירוב, והנה בכה מלת וביום השביעי תשבות תכנום שביתות שנת השמיטה: (רלה) פי' שירד עליה גשם ביום שבת: (רלו) ולא תהיה האפשרות לזרוע אותה: (רלז) פי' אם לא יאסף בעת הגשם ישחת: (רלה) בכאן ולמעלה כג טז: (רלט) שם למעלה כג טז: (רמ) וטעמם אחד כי תקופת השנה מתדבקת, וסוף השנה העברה הוא תחלת שנה האחרת: (רמא) שהוא תשרי תחלת שנה האחרת: (רמב) הח' ז"ל יוכיח כי לטעם אמיתי תקנוהו חכמים כי לעולם תכנס השמש במזל מאזנים סמוך ליום העשור, ושלא יוכל בשום זמן להתאחר עד צאת סוכות: (רמג) ופרשו קוף, והוא מענין כי הקיפו ימי המשתה (איוב א ה) ויקף וקוף בענין אחד והוא ענין סבוב, ואמר תקופות השנה על תקופת השמש שישוב בסוף השנה לתקופתו

קרני אור

אחרי ג' חדשים להריונה (ס' כמלית הכ"ל לד 130) וכיאור הכתוב ואל ההרים לא אכל (יחז' יח) על הבמות המעוכלת (ההרים כהוראת הגבוה) וכדעת ענן גמלא אלל הח' לוי בן יפת הלוי, ואלל הח' יעקב בן ראובן בס' העושר, שלא תשבב עם אשה הרה (ס' המלות הכ"ל לד 155) ועיין קרני אור בראשית לב לג העדה כט, מה שהבאתי מהעירת כסף, ועפה העירת כסף שם, שפי' שזה המהפך הוא יכול להיות מן מפרשי הכופרים בתורה, ולא ידע כי הנפשו הוא, שזה המספר הוא הדפי באשכול הכפר דף לא כ: [כח] וכן יאמר הח' ז"ל בס' העבור שלו, ואל תשים לבך אל תקופת שמואל שאומר כי התוספת רביעית יום בלי תוספת ומגרעת, כי איננה תקופת אמת כלל וכו', ואני אתן לך שנפש עדים נאמנים מכחישים תקופת שמואל עיי"ש, וכן יאמר ר' אברהם בר חייא הנשיא בס' העבור שלו, במדה שאין בה שום ספיקא היא היא כדברי רב אדא ודי היה לנו בכל הטעמים האלו להראות שתקופת רב אדא בר אהבה היא העיקר בסוד העבור, ועליה היו סומכים רז"ל, וכן פסק הרמב"ם ז"ל (ה' קה"ח פ"י ה"ו) וז"ל לפי שחשבון תקופה זו היא יותר אמת מחשבון שמואל, והוא הרוב מדברים שנתבארו באצטגנינות יותר מח' שמואל ועיין בהמגרש שם: [כט] עיין (ר"ס כד ב) נתים'

(ז' נולך): (רמד) תקופת שמואל שס"ה ימים ורביע יום בלי תוספת ומגרעת, ולחשבונו תמצא יתרון מי"ט שנים של חמה לנגד י"ט שנים שהוא מחזור לבנה שעה אחת ותפ"ה חלקים: (רמה) ותקופת רב אדא שס"ה ימים ה' שעות תתקצ"ז חלקים מחלקי תתר"ף בשעה, ועוד מ"ח רגעים מע"ו בחלק (כי כל חלק מתתר"ף בשעה נחלק לע"ב רגעים): (רמו) וכן יאמר הח' ז"ל בס' העבור, ולפי תקופת רב אדא כאשר הראיתיך בשער הראשון תהיה התקופה ביום הראשון של חג המצות, וזאת התקופה היא כנגד גלגלה, גם היא צריכה שני תקונים עיי"ש: (רמז) ר"ל במהירות: (רמח) ר"ל במתינות: (רמט) היא הנקודה המדומה כד' חלקי הגלגל שבכל אחת מהן תחול השמש כד' חלקי השנה, ומראה הנקודה אלינו מכח התנועה ישתנה שנוי גדול: (רנ) הוא
גלגל

מקו"ב רש"י: לח) ואפילו מלת קצור מצוה לקצור וגם דוחה שבת עיין ר"ס ט, א: לט) מנחות סח ב ופג ב: מ) לעיל כג טז: מא) דבר' כב ב: מב) עיין למעלה כג, עז מקו"ב רש"י אות מה:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי־
אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת־
גְּבֻלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ
בַּעֲלֹתְךָ לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃
כה לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי
וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃
כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא

אונקלוס

רִבּוֹן עָלְמָא יְיָ אֱלָהָא
דְיִשְׂרָאֵל׃ כד אֲרֵי
אֲתָרֵךְ עַמְמִין מִן קֳדָמָךְ
וְאַפְתֵּי יָת תְּחוּמָךְ וְלָא
יַחְמֵד אֱנָשׁ יָת אַרְעָךְ
בְּמִסְקָךְ לְאִתַּחֲזָאָה קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ תְּלָת זִמְנִין
בְּשַׁתָּא׃ כה לָא תִכּוֹס
עַל חֲמִיעַ דַּם פִּסְחִי וְלָא
יְבִיתוּן לְצַפְרָא בַּר
מִמַּדְבְּחָא תַּרְבֵּי נִכְסַת
חַגָּא דְפִסְחָא׃ כו רֵישׁ
בִּכּוּרֵי אַרְעָךְ תַּיְתֵי לְבֵית

רש"י

על מכין לאוין שבהם ועל מנין עשה שבהם: (כד) אוריש. כתרגומו אתריך וכן האל רש (סג) וכן ויורש את האמורי (סד) ל' גירושין: והרחבתי את גבלך. ואתה רחוק מבית הבחירה ואינך יכול לראות לפני תמיד לכך אני קובע לך שלש רגלים הללו (סה): (כה) לא תשחט וגו'. לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים (סו) אזהרה לשוחט או לזורק או לאחד מבני חבורה (סז): ולא ילין. כתרגומו אין לינה מועלת (סח) בראש המזבח ואין לינה אלא בעמוד השחר · זבח חג הפסח. אמוריו. ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואיברים (סט): (כו) ראשית בכורי אדמתך.

אבן עזרא

בעבור דבר העגל (רנא) ולו: כד כי אוריש. פי' בפרשה הזאת למה, שלא הזכיר בראשונה (רנב) כי לא הוצרך (רנג), כי אחר שהשם צוה שיעלו כל זכרי ישראל לראות פניו, הנה אין ספק כי השם ישמור ארצם מפני האויב, אחר שכל ישראל עושים רצונו, וזה הטעם באר אותו היטב (רנד): וטעם ולא יחמוד איש את ארצך, כל כך אשלח אימה בלב השכנים אפילו שלא יחמדו הארץ (רנה) אף שיעלה בלבם לעשות מלחמה (רנו): (פיה"ק. ויאמר הגאון כי כן ושאלה אשה משכנתה (למעלה ג כב) שהתיר השם אפילו אשה משכנתה (רנז), וכן פסחים בזזו בו (ישעי' לג כג) (רנח), ושכרם שיכרית גוים וירחיב גבולם, ונכרי לא יעבור בארצם, בבא הזכרים ליראות את פני ד'; וטעם יחמוד, כמו יגזל ויקח (רנט)):

כו ראשית. כמו בפרשה הראשונה (רס) ואלה הם התנאים (רסא), ומתחלת ואלה המשפטים

קרני אור

ד"ה לאינוהו, ובתוי"ט פ"ב דר"ה משנה ח ד"ה קיבלן ר"ג, ובס' העבור לרח' ז"ל, ובס' העבור לרבי"א שער ו, ובפי"א מה' קה"ח להרמב"ם ז"ל, ובס' יסוד עולם מאמר ג פי"ח, ובס' נתמד ונעים סי' רכ ובהקדמת הח' ז"ל על התורה בלדך הב' ובגאוני שם: [ל] וכן פי' הרדי"א, אמר אלפי

יהל אור

גלגל הקשה שהוא סובב תוך עובי גרם הגלגל הגדול והוא סבת השינוי במהלך, ועיין מורה נב' כל מהמ' הב' ובהקדמת הה' ז"ל בדרך הב' ובבאורי שם: (רנא) פי' שלא תאמר שישראל עבדו העגל, אלא ערב רב ומעט מהפתאים ששמעו להם:

(רנב) בפ' משפטים לא הזכיר ההבטחות כי אוריש וגו', ולא יחמוד וגו': (רנג) כי שם היה הצווי קודם חטא העגל: (רנד) אם יעלו לרגל ויקיימו המצוה יהיו נשמרים: (רנה) וזהו ההבדל בין תאוה לחמדה, שהתאוה בלב והחמדה מקושרת עם המעשה: (רנו) ויתאוו בלב לקחתה, אך בעבור האימה שתהיה עליהם ישקטו ולא יחמדו לקחתה במעשה: (רנז) ודעת ר"י גאו"ן, ורבינו הגאון והרשב"ם, שיפרשו שם, ושאלו במתנה גמורה, ועיין קרני אור שם הערה נד: (רנח) הגביא יספר שם ממפלת אשור, אפילו הפסחים אשר בירושלים הלכו לשלול ולבזוז: (רנט) וכן פי' הח' ז"ל (דבר' ה יז) שמלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים, האחד גזל ועושק ולקחת של אחרים בחזקה ובאונס, וכן ולא יחמוד איש את ארצך, כי אם אין פירושו כן הנה תהיה הארץ רעה ולא בא הכתוב אלא לשבח, וטעם השני לשון תאוה בלב ולא הגיע לפועל: (רס) כמו בפ' משפטים: (רסא) שהתנה עמהם שעל מנת כן

מקו"ב רש"י: סג) דברים ב לא: סד) במד' כא לב: סה) לא יותר ויגיה פי' כי אוריש גוים, דהא אוריש גוים והוא אחד מד' לבונות של במות כי: סו) עיין למעלה כב יח מקו"ב רש"י אות מו: סז) אם לאחד מאלו יש להם חמץ בביתם עוברים כלאו: סח) לשון מפילה: סט) והנני לסעיד לפני הקורא כי רש"י ז"ל הביא כנה כתרגומו אין לינה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בֵּית יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי
בַּחֲלֵב אִמּוֹ: פ שביעי כז וַיֹּאמֶר יְהֹוָה
אֶל־מֹשֶׁה כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל:
כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהֹוָה אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל
וּמַיִם לֹא שָׁתָה וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת

מַקְדְּשָׁא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לָא
תֵיכְלוּן בְּשַׂר בַּחֲלָב:
כז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּתַב
לָךְ יָת פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין
אֲרֵי עַל מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין גְּזָרִית עִמָּךְ קְיָם
עִם יִשְׂרָאֵל: כח וַהֲוָה
תַמָּן קֳדָם יְיָ אַרְבְּעִין
יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן
לַחְמָא לָא אֲכַל וּמַיָּא
לָא שְׁתִי וּכְתַב עַל לוּחַיָּא
יָת פִּתְגָּמֵי קְיָמָא עַשְׂרָא

רש"י

משבעת המינים האמורים בשבח ארץ ארץ חטה ושעורה וגפן [נ] וגו' ודבש הוא דבש תמרים [נא]: לא תבשל גדי. אזהרה לבשר וחלב ושלשה פעמים כתוב בתורה א' לאכילה ואחד להנאה ואחד לאיסור בישול [נב]: גדי. כל ולד רך במשמע ואף עגל וכבש ממה שהוצרך לפרש בכמה מקומות גדי עזים למדת שגדי סתם כל יונקים במשמע [נג]: בחלב אמו. פרט לעוף שאין לו חלב אם שאין איסורו מן התורה אלא מדברי סופרים [נד]: (כז) את הדברים האלה. ולא אתה רשאי לכתוב תורה שבעל

אבן עזרא

עד שש שנים (רסב) משפטים הם, והכהן הגדול והשופט שהוא המלך הם חייבים ללמדם ולדעתם (רסג), וחיוב הצבור הם הנזכרים אחרי כן כמו אלה (רסד): כז ויאמר. ואעפ"י שכבר היו כתובים כתבם פעם אחרת עם עשרת הדברים, על כן נכתבה הפרשה הזאת פעמים (רסה): (פיה"ק. כתב לך את הדברים האלה, כאשר פירשתי בפ' שבר לך (רסו)): כח ויהי שם. רבים חשבו ששמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם את הלוחות (רסז) ולא דברו נכונה, רק דברי הקדמונים ז"ל אמת כמו שכבר זכרתי (רסח) כי הנה ארבעים יום עמד משה בהר עד שנתן לו השם הלוחות הראשונים, וכן כתוב ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה (למעלה כד יח), והוא אשר ואתנפל לפני השם את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה (דברי' ט כה) אז אמר משה פרשת ראה אתה אומר אלי (למעלה לג יב) ואחר כן ירד ופסל הלוחות והעלם עמו על הר סיני, והנה כתוב ויעבור ד' על פניו (למעלה פ' ו) ואחר כך, ויהי שם עם ד' ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל, כמשפטו בפעם הראשונה גם בשניה (רסט): ויכתב על הלחת. השם כתבם (רע) [לא] כי כן כתוב וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות

יהל אור

כן נתן להם הלוחות והבטיחם ההבטחות כמש"כ בפ' כז: (רסב) פי' עד שש שנים תזרע את ארצך (למעלה כג י): (רסג) כי המשפטים הם חיוב על הכהן ועל המלך ללמוד אותם ולדעתם: (רסד) ומשנת והלאה הם חיובי הצבור: (רסה) וכן פי' הרמב"ן, כי כל המעשה אשר היו בלוחות הראשונות ירצה לשנותו עמהם בלוחות השניות: (רסו) למעלה פ' יח: (רסז) ר"ל שלא עמד שם רק שמונים יום, והם ארבעים יום בלוחות הראשונות וארבעים יום שהתפלל, ובהם כתב הלוחות השניות: (רסח) למעלה לג י: (רסט) ועמד בהר ק"כ יום וכן פי' הרמב"ן, ועיין פי' הח' ז"ל (דברים י א): (רע). ולא יחזור למשה:

קרני אור

ישראל כהנך מה שאמרו הרשעים עובדי העגל אלה אלהיך ישראל: [לא] וכבר חשבו קצת המפרשים מאשר לא שלום השם למשה כתוב לך את הדברים האלה שאמרו ויכתוב על

והנה

מקו"ב רש"י: מוצלת בראש המזבח, ואין אלא לינה בעמוד השחר אשר הענין השני אין מוזכר בלשון המתרגם ובדבור השני זבח חג הפסח אמוריו, ומכאן אתה למד לכולם, וכן הן דברי המתרגם ולא המר כזה רש"י כתרגומו, ונראה לענ"ד כי לשון ואין לינה אלא בעמוד השחר צריך להיות ברש"י במוסגרת ויהיה מלת כתרגומו אשר בדברי רש"י ז"ל נמשך גם לדבור שלאחריו (שמות גר): נ) דבר' ח: נא) עיין רש"י מנחות פד כ: נב) עיין למעלה כג יט מקו"ב רש"י אות נח: נג) עיין רש"י שם ובמקו"ב רש"י אות נד: נד) חולין קיג ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃
כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ

פִּתְגָּמִין: כט וַהֲוָה כַּד נְחַת מֹשֶׁה מִטּוּרָא דְסִינַי וּתְרֵין לוּחֵי סַהֲדוּתָא בִּידָא דְמֹשֶׁה בְּמֶחֱתֵיהּ

אבן עזרא

הראשונים אשר שברת (למעלה פ' א) (רעח)׃ (פיה"ק. ויכתב על הלחת. השם כתב, כי כן כתוב, וכתבתי על הלוחות (למעלה פ' א) ג"כ מפור' במשנת תורה (רעכ)׃ וטעם דברי הברית. שהם כלל לכל המצות (רעג), וי"א כי בלחות הראשונים נכתבו מה שאמר השם, ובשניים שאמר משה על פי השם (רעד), ואחרים אמרו כי בלוח אחד דברי השם נחלקים ובלוח השני דברי משה (*רעד), וי"א כי הכתוב בלוח האחד כן בשני (רעה) רק בעבר האחד זכור ובשני שמור (רעו), ואחרים אמרו כי בעבר אחד דבור אנכי, ובעבר השני כנגדו לא תרצח, והטעם כי בצלם אלהים (רעז) וע"ז כנגד לא תנאף, והעדות בבנות מדין (רעח), גם לא תגנוב כנגד לא תשא והעד ובא אל בית הגנב ואל בית הנשבע (זכריה ה ד) (רעט) ודבור לא תענה כנגד זכור, כי העושה מלאכה בשבת מעיד עדות שקר שלא שבת בו השם (רפ), ולא תחמוד כנגד כבד (רפא) ואנכי לא ידעתי כי לא פורש אורך הלוחות ולא רחבם כי יש עליהם מחלוקת (רפב), ואלו היה גם זה מפורש, לא נדע המכתב אם דק אם עב (רפג), ואף כי שהוא מכתב אלהים, ותנה דבור לא יהיה לך, גם זכור ארוכים מאוד (רפד) ושלשה זה אחר זה קטנים (רפה) רק חישר בעיני שהיו שני הלוחות כתובים מזה ומזה מתחלת אנכי עד לרעך (רפו) [לב] רק הדברים שדבר השם הכתובים בפ' יתרו הם

רש"י

פה נה): (כט) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. לשון קרנים שהאור מבהיק ובולט כמין קרן ומהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר ושכותי כפי נו):

קרני אור

הלוחות תוך למשה שנוכר שהוא כתב על הלוחות כאשר לוהו ד' והוא טעות מבואר (רד"א): [רב] והוא היותר מתיבב, והנה היו המעשה הראשונים בהתיחסם לעניני האלוהות בלוח אחד, והמעשה האחרונים להיותם בין אדם לחבירו על לוח אחד ולכן היו הלוחות שתים, ואם היו כל הדברות בכל אחד מהלוחות לא היה צורך בשני לוחות אלא באחד (שם):

יהל אור

(רעא) והנה השם כתבם: (רעב) (בדברים י, ג ד) ואעל ההרה ושני הלוחות בידי ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון וגו', ופי' הרמב"ן, ומפני שאמר כמכתב הראשון ידענו כי הם כתובים באצבע אלהים: (רעג) וכן חבר רבינו סעדיה גאון אזהרות והכניס כל המצות בכלל אלה דברי הברית, עיין למעלה כ, א: (רעד) וכן דעת החי' ז"ל למעלה כ, א, ובפי' הקצר למעלה לד א אות יז: (*רעד) בלוח אחד דברי השם נחלקים לשני טורים ובלוח השני דברי משה ונחלקים ג"כ לשני טורים: (רעה) כ"ה דעת חכמים (מכילתא יתרו פ"ח ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה: (רעו) והוא דעת הגאון ר"ם למעלה כ, א, כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני: (רעז) וכ"ה (מכילתא יתרו פ"ח ספי"ר פ"י עשרת הדברות פ' כא ירושלמי שקלים פ"ו ה"א שמו"ר פמ"ז ו) כיצד נתנו עשרת הדברות, ה' על לוח זה וה' על לוח זה, כתיב אנכי ד' אלהיך, וכנגדו לא תרצח, מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך: (רעח) כ"ה (מכילתא שם פס"י שם) לא יהיה לך וכתיב כנגדו לא תנאף מגיד הכתוב שכל מי שעובד ע"ז מעלה עליו הכתוב כאלו מנאף אחר המקום, ומה שאמר החי' ז"ל והעדות בבנות מדין, כמש"כ (במד' כה א ב) ויחל העם לזנות אל בנות מואב, ותקראן לעם לזבחי אלהיהן, ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן, ועיין ספרי שם, איך היה המעשה, והם היו באמת בנות מדין ולא בנות מואב, וכן כתב הרד"א שם, שהם היו בנות מדין והתנכרו עצמן לומר מואביות אנחנו: (רעט) וכן (מכילתא ופסיקתא שם) כתיב לא תשא את שם ד' אלהיך לשוא וכנגדו כתיב לא תגנוב, מגיד שכל מי שהוא גונב לסוף בא לידי שבועת שוא, שנאמר הגנוב רצוח ונאוף (ירמי' ז ט), וכתיב, אלה וכחש רצוח גנוב ונאוף (הושע ד ב), והחי' ז"ל הביא ראיה מן הפי', ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וגו': (רפ) וכ"ה (שם) כתיב זכור את יום השבת לקדשו וכנגדו כתיב לא תענה, מגיד הכתוב שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שלא ברא עולמו לששה ימים, ולא נח בשביעי: (רפא) וכ"ה (שם) כתיב כבד את אביך ואת אמך, וכנגדו כתיב לא תחמוד, מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד סוף מוליד בן שהוא מקלל את אביו ואת אמו, ומכבד למי שאינו אביו: (רפב) בג' (ב"ב יד א נדרים לח א, ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, תענית פ"ד ה"ה): (רפג) עיין בפי' החי' ז"ל למעלה לב טו: (רפד) מכמה פסוקים: (רפה) כבד, לא תרצה, לא תחמוד: (רפו) והיו המשה על לוח אחד והמשה על לוח שני: וכם

מקורי ובאורי רש"י: נה) גיטין ס, ב, תמורה יד ב, ועיין תנחומא כי תשא יח, שמו"ר פמ"ז ג: נו) לעיל לג כב, תנחומא א לז, תנחומא כ, כ, פסי"ר פ"י שמו"ר פמ"ז ו ובכולן בשינוי, ילקוט ת"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן
עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ: ל וַיַּרְא
אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה
וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת
אֵלָיו: לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ
אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה
וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם: לב וְאַחֲרֵי־כֵן

אונקלוס

מן טורא ומשה לא ידע
ארי סגי זיו יקרא
דאפוהי במללותיה
עמיה: ל וחזא אהרן
וכל בני ישראל ית משה
והא סגי זיו יקרא
דאפוהי ודחילו
מלאתקרבא לותיה:
לא וקרא להון משה
ותבו לותיה אהרן וכל
רברביא בכנשתא ומליל
משה עמהון: לב ובתר

רש"י

(ל) וייראו מגשת אליו. בא וראה כמה גדול כחה של עבירה שעד שלא פשטו ידיהם בעבירה מהו אומר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (נז) ולא יראים ולא מזדעזעים ומשעשו את העגל אף מקרני הודו של משה היו מרתיעים ומזדעזעים: (לא) הנשאים בעדה. כמו נשיאי העדה: וידבר משה אליהם. שליחותו של מקום ולשון הווה הוא כל הענין הזה (נח): (לב) ואחרי כן נגשו. אחר שלמד לזקנים

אבן עזרא

כתובים (רפז), ובפ' ואתחנן אפרש מלת שמור וחבריה (רפח), ויתכן שנכתב בעבר האחד כל הדברים, וכמוהם בעבר השני, ושניהם הכתובים בפ' וישמע (רפט), וזה פי' מזה ומזה כי הם שוים:

כט. ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. הטעם בדבר אתו השם (רל) וזה בעבור שנראה הכבוד על פניו על כן הזהירו כזהר הרקיע (רלא): ומלת קרן. מגזרת קרנים מידו לו (חבקוק ג ד) (רלב) כי כן כתוב בתחלת הפסוק, ונגה כאור תהיה (שם), והנה אמר אחריו קרנים מידו לו, יהיה הטעם כפול כמשפט (רלג), ישתהקו עצמות חוי הפושע שאמר כי בעבור שלא אכל לחם שבו פני משה יבשות כמו הקרן: וטעם וייראו. מפני שהיו פניו מבוערות, ואיך לא פקח זה הסכל את עיניו, כי לא יירא האדם לגשת אל האדם רק בעבור דבר פלא שנתחדש בו שלא ראה כמוהו, ואין אדם שלא ראה פני המת, ולא יירא מגשת אליו, ועוד אלו היה כבה, למה לא היה תמיד המסוה על פניו, ולמה היה מסיר אותו תמיד בדברו עם ישראל, והלא ראה (רלד) כי בהיותו בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחה, ואף כי כאשר היה בן שמונים: (פיה"ק. כי קרן עור פניו. כטעם זוהר, וכן קרנים מידו לו (חבקוק ג ד)) ל ויירא אהרן. שהוא הראש (רלה): וכל בני ישראל. הם הנשיאים, שהיה משפט משה לדבר אליהם (רלו), וכן כתוב ויקרא אליהם משה (רלז): (פיה"ק. וייראו. ששבו לאחור, והעד וישובו אליו (רלח)): לא וישובו אליו. זה לאות כי שבו מרוב הפחד אחורנית אחרי צאתם לקראתו (רלט) ואחרי כן כל בני ישראל

יהל אור

(רפז) והם הדברות הראשונות ורק המה היו כתובים על שני הלוחות: (רפח) עיין בפי' הח' ז"ל (דברים ה ה): (רפט) וכדעת חכמים (מכילתא פ"ח ירושלמי שקלים פ"ו ה"א) עשרה של לוח זה ועשרה על לוח זה, שנאמר את הדברים האלה דבר ד' וגו' ויכתוב על שני לוחות אבנים (דבר' ה' יט) ובשניהם הכתובים בלוחות הראשונות: (רל) כי הכתוב קיצר ולא זכר מי הוא המדבר: (רלא) פי' שהזהירו פניו כזהר הרקיע מהוד ד' אשר האציל עליו בדברו אתו: (רלב) והם קוי זהר היוצא מגוף המאיר, ונקרא קרן ע"ש שהוא מבהיק ובולט כמין קרן: (רלג) כפל הענין במלות שונות: (רלד) זה הפושע מה שכתוב: (רלה) ע"כ הזכירו תחלה: (רלו) פי' שהי' מנהג משה לדבר אליהם תחלה: (רלז) וסיים וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה, מזה משמע שמה שכתוב בתחלה, וכל בני ישראל, הם הנשיאים, דהא כתיב בפ' שאח"ז ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויגוס: (רלח) ירצה שלא פחדו כלל, אבל שבו לאחור כאדם המתבהל מדבר: (רלט) וכן פי' הרמב"ן:

נגשו

מקו"ב רש"י: נז) לעיל כד יז: נח) פי' חספ"י שכולו לשון עבר, לפי שינו אנו זקוקין לפרשו כלו לשון הווה מתחילת הענין, והיה רואה אהרן, והיו יראים מגשת אליו והיה קורא אליהם משה, והיו שבים אליו, ואח"כ היו נגשים, והיה מלמד אותם, והיה נותן על פניו מסוה (הזכרון):

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

נִגְּשׁוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי׃
מפטיר לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן
עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃ לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי

אונקלוס

כֵּן אִתְקְרִיבוּ כָּל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּפַקֵּדִנּוּן יָת כָּל
דִּי מַלֵּל יְיָ עִמֵּהּ בְּטוּרָא
דְסִינָי׃ לג וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה
מִלְּמַלָּלָא עִמְּהוֹן וִיהַב
עַל אַפּוֹהִי בֵּית אַפֵּי׃
לד וְכַד עָלֵל מֹשֶׁה לְקֳדָם

אבן עזרא

שהיו בתחתית ההר (ס): לב ויצום. אלה התנאים הנזכרים (סא): (פיה"ק. ויצום את כל אשר דבר ד'. הם התנאים מן הנני גרש מפניך, כי יתכן שלא אמר להם הפרשה הכתובה באלה המשפטים, בעבור התעסקו בדבר העגל (סב)): לג מסוה. כדמות כסות (סג) וי"א כי כמוהו ובדם ענבים סותה (בראי מט יא) (סד), ואל תתמה בעבור היות וי"ו מסוה נראית ולא כן וי"ו סותה (סה) כי הנה עַוְלָתָה (הושע י יג) וְעוֹלָתָה. (איוב ה טז) (סו), עול ימים (ישעי' סה כ) גם עוילים (איוב יט יח) (סז), אל תוך המחנה (דברים כג יא), גם ויבתר אותם בַּתָּוֶךְ בראי' טו י) (סח) יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם, והיה יוצא והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם, ובכלותו ישים המסוה שידע שיסור האור וישיבו פניו כאשר היו, וזה יהיה נרעון למשה, אם יראו ישראל פניו בלי אור, על כן היה משים המסוה, ובבאו לדבר אל השם ישים המסוה לקבל האור (סט), והגאון אמר, כי האור לא סר מפניו עד יום מותו, על כן לא כהתה עינו, וזהו הנכון (ע), רק אמר (עא) כי טעם המסוה בעבור שלא יפחדו ישראל בריבם זה עם זה (עב), ולפי דעתי כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו שלא יראוהו ישראל בכל רגע (עג) רק כאשר ידבר אליהם דברי השם ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד שידבר עם השם פנים בפנים, וזה טעם ובבא משה (עד): (פיה"ק. מסוה. פירושו ידוע מהטעם (עה), וקרוב ממנו ובדם ענבים סותה (בראי' מט יא) ואל תתמה על הראות וי"ו מסוה כי כן ויבתר אותם בתוך (בראי' טו י) (עו) ודעת רבים (עז) ששם המסוה בעבור שהוא שופט ישראל, ומרוב הפחד מזוהר פניו שמא ישכח אדם טענתו (עח) ובבאו אל קדש הקדשים יסיר אותו כי אין צורך למסוה, ויצא ופניו מגולות עד שישלים דבור השם, וכל אשר צוהו לאמר לישראל, ולפי דעתי שאין הדבר כן, רק דבר השם עמו, וקרן עור פניו בדברו אתו, ואם בתחלה פחדו רואיו, הנה כאשר קראם נגשו אליו כל ישראל וסר הפחד, וקרינת עור הפנים היה מתחדש בפני משה מזוהר כבוד הכבוד בדברו אתו, ע"כ היה מסיר המסוה

רש"י

חוזר ומלמד הפרשה או ההלכה לישראל. תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה לומד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הם ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן וכו' נכנסו זקנים שנה להם משה פרקם נסתלקו זקנים ישבו לצדדין נכנסו כל העם שנה להם משה פרקן נמצא ביד כל העם א' ביד הזקנים ב' ביד בני אהרן ג' ביד אהרן ארבעה וכו' כדאיתא בעירובין נט): (לג) ויתן על פניו מסוה. כתרגומו בית אפי. לשון ארמי הוא בגמרא סוי לבא ס) ועוד בכתובות הוה קא מסוה לאפה סא) לשון הבטה היא מסתכל בה אף כאן מסוה בגד הניתן כנגד

יהל אור

(ס) נגשו אליו:(סא) למעלה: (סב) ואמר להם הפרשה הזאת: (סג) והוא מכסה על הפנים לכסותו: (סד) וכן כתב הא' ז"ל (בראי' מט יא) ובדם ענבים סותה, וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף ועיין ביאורי שם: (סה) שאינה נראית: (סו) ובספרים שלנו עלתה באיוב בלי וי"ו, עיין מנחת שי שם: (סז) בזה הוי"ו נעלמת ובזה הוי"ו נראית, ושניהם מטעם אחד מן עול ימים: (סח) ג"כ נעלמת ונראית: (סט) צ"ל "יסיר המסוה" וכ"ה הגי' בבאר יצחק: (ע) יתכים לפי' הגאון ז"ל: (עא) בזה לא יתכים עמו: (עב) פי' שמרוב פחדם בראותם פניו לא היו יכולים לומר טענתם בפניו, וכדי שלא יתבלבלו בטענותיהם היה שם המסוה: (עג) את האור הנאצל מכבודו ית': (עד) שבבוא משה לפני השם לקבל השפע יסיר המסוה מעל פניו, ויקבלוהו פנים בפנים: (עה) וענינו כמו לעיף או מסך הניתן כנגד הפרצוף ובית העינים, וכן ת"א "בית אפי", ויונ"ע והירושלמי תרגמו, סודרא: (עו) עיין אות סח: (עז) וכפי הארוך הביאו בשם הגאון: (עח) עיין אות עב:
שאו

מקו"ב רש"י: נט) דף נד ב: ס) כתובות ס.. פי' לאפ לבא: סא) שם ס, א פי' היה מסתכל בפני אמו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְיָ לְמַלָּלָא עִמֵּהּ אַעְדֵּי
יָת בֵּית אַפּוֹהִי עַד
מִפְּקֵהּ וְנָפֵק וּמְמַלֵּל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת דִּי
מִתְפַּקַּד: לה וַחֲזַן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל יָת אַפֵּי מֹשֶׁה
אֲרֵי סְגִי זִיו יְקָרָא דְּאַפֵּי
מֹשֶׁה וְאָתֵיב מֹשֶׁה יָת
בֵּית אַפֵּי עַל אַפּוֹהִי עַד
דְּעָלֵיל לְמַלָּלָא עִמֵּהּ:
ס ס ס

יְהֹוָה֙ לְדַבֵּ֣ר אִתּ֔וֹ יָסִ֥יר אֶת־הַמַּסְוֶ֖ה
עַד־צֵאת֑וֹ וְיָצָ֗א וְדִבֶּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל אֵ֖ת אֲשֶׁ֥ר יְצֻוֶּֽה׃ לה וְרָא֤וּ בְנֵֽי־
יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֔ה כִּ֣י קָרַ֔ן ע֖וֹר
פְּנֵ֣י מֹשֶׁ֑ה וְהֵשִׁ֨יב מֹשֶׁ֤ה אֶת־הַמַּסְוֶה֙
עַל־פָּנָ֔יו עַד־בֹּא֖וֹ לְדַבֵּ֥ר אִתּֽוֹ׃ ססס

קל"ט. חנגא"ל סימן. ומפטירין ויהי ימים רבים במלכים א' בסימן י"ח:

רש"י

הפרצוף ובית העינים ולכבוד קרני ההוד שלא יזונו הכל מהם היה נותן המסוה כנגדן ונוטלו בשעה שהיה מדבר עם ישראל ובשעה שהמקום נדבר עמו עד צאתו ובצאתו יצא בלא מסוה: (לד) ודבר אל בני ישראל. וראו קרני הוד בפניו. וכשהוא מסתלק מהם: (לה) והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו. וכשבא לדבר אתו נוטלו מעל פניו: חסלת פ' כי תשא

אבן עזרא

מעל פניו בבואו אל אהל מועד לקבל האור (שים), והיה יוצא ומדבר עם ישראל את אשר יצווה, והיו רואים קרינת עור פניו להיות לעד נאמן שהשם דבר עמו, והיה עומד עור פניו עד שישלים לדבר (שכ) ושם המסוה על פניו שלא יפול מעיני חסרי דעת בעבור סוד האור שוב פניו כקדמותם (שכא) [לג], ואם תסתכל היטב בפרשה תראינה כן, ואל ישען טוען בעבור שמצאנו לא כהתה עינו (דבר' לד ז) כי אין הערלת ביהות עין וגום לח קרינות פנים (שכב) ודע כי לא מצאנו לנביאים מופת גדול מזה, כי כל פלא שיתדש השם להצדיק נביאיו היו באחרים שהוא חוץ ממנו, גם האות היה פעם אחת (שכג) וזה האות פעמים לא ידענום (שכד)): לה וראו. והנה טעם והשיב משה את המסוה. וכן עשה תמיד (שכה) וככה היה משפטו עם ישראל עד יום שאספו כבוד השם אליו, ולא נודע קבורתו בחסלת ד' עליו (שכו) [לד] ברוך אשר בחר בו ושם רוח קדשו בקרבו (שכז):

חסלת פרשת כי תשא

יהל אור

(שיט) שאז היה מקבל השפע: (שכ) וכדברו לישראל היה מדבר מבלי מסוה כי היה אז משפיע עליהם, והנה היה זה באופן שבעת נתינת השפע האלהי אליו ובעת למדו לישראל היו הכל רואים את פני משה כי קרן עור פניו, ולא היה שם מסוה מונע מראותם: (שכא) ובפי' הארוך הביא הח' ז"ל הפי' הזה בשם י"א והוא לא הסכים עליו: (שכב) עיין בפי' הארוך למעלה פ' כט, שהביא הפסוק הזה לראיה נגד טענת הפוסע חוי: (שכג) פי' האות שחדש להצדיק נביאיו היה רק פעם אחת: (שכד) כי זה היה עד יום מותו: (שכה) פי' מלת והשיב אינו פועל עבר אלא הווה, ופי' כך יעשה תמיד: (שכו) ולכונה נעלם קברו פן יעבדוהו האומות וישתחוו לו ויזבחו לו: (שכז) עיין תרגום יונ"ע דברים לד ז: חסלת פרשת כי תשא

קרני אור

[לג] כאן הביא הרד"א מפי' הקצר כלשונו ממש והשיג עליו עיי"ש: [לד] וכן כתב הרלב"ג והנה עשה זה הש"ת, כי אולי נודע מקום קבורתו יטעו הדורות הבאים ויעשו ממנו ע"ז, מלד מה שנתפרסם מהנפלאות שעשה:

חסלת פרשת כי תשא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לה א וַיַּקְהֵ֣ל מֹשֶׁ֗ה אֶֽת־כָּל־עֲדַ֛ת
בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל וַיֹּ֣אמֶר אֲלֵהֶ֑ם
אֵ֚לֶּה הַדְּבָרִ֔ים אֲשֶׁר־צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה
לַעֲשֹׂ֥ת אֹתָֽם׃ ב שֵׁ֣שֶׁת יָמִים֮ תֵּעָשֶׂ֣ה
מְלָאכָה֒ וּבַיּ֣וֹם הַשְּׁבִיעִ֗י יִהְיֶ֨ה לָכֶ֥ם
קֹ֛דֶשׁ שַׁבַּ֥ת שַׁבָּת֖וֹן לַיהוָ֑ה כָּל־
הָעֹשֶׂ֥ה ב֛וֹ מְלָאכָ֖ה יוּמָֽת׃ ג לֹא־
תְבַעֲר֣וּ אֵ֔שׁ בְּכֹ֖ל מֹשְׁבֹתֵיכֶ֑ם בְּי֖וֹם

אונקלוס

א וּכְנַשׁ מֹשֶׁה יָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר לְהוֹן אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן׃ ב שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵיד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה יְהֵי לְכוֹן קוּדְשָׁא שַׁבָּא שַׁבְּתָא קֳדָם יְיָ כָּל דְּיַעְבֵּד בֵּהּ עֲבִידְתָּא יִתְקְטֵל׃ ג לָא תְבַעֲרוּן אֶשָּׁתָא בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן

אבן עזרא

וברוך אל עליון בעוז עמו נהל (א)
ביד ציר מראהו כאור שמש יהל (ב)
לצוהו בהר להכין לו אהל (ג)
לשבתו ככתוב בסדר ויקהל

א ויקהל. טעם ויקהל שישמעו הכל מפיו דבר המשכן שיתנדבו (ד), ופירוש אלה הדברים המשכן וכליו לעשות, ע״כ כתוב לעשות אותם (ה), והנה הטעם שהשם צוני שתעשו מה שאומר לכם, והוא הזהיר אתכם, אעפ״י שמעשה שמים אתם חייבים לעשות, השמרו לכם שלא תעשו מעשה בשבת (ו) והעובר בפני עדים ימיתוהו בית דין, ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה (ז)׃ ג לא תבערו. בעבור שהזכיר ביום הראשון ובשביעי בחג המצות כל מלאכה לא יעשה בהם (למעלה יב טז) (ח) להתיר אוכל נפש (ט) אמר עתה בשבת לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר, כי האש צורך לכל מאכל (י) [א] והגאון רב

רש״י

(א) ויקהל משה. למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר[א] והוא ל׳ הפעיל[ב] שאינו אוסף אנשים בידים אלא הן נאספים על פי דבורו[ג] ותרגומו ואכניש[ד]׃ (ב) ששת ימים. הקדים להם אזהרת שבת לצווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת[ה]׃ (ג) לא תבערו אש. יש מרבותינו אומרים[ו] הבערה ללאו יצאת[ז] ויש אומרים לחלק יצאת[ח]׃

קרני אור

[א] וכן פי׳ הרמב״ן, ענין הכתוב הזה וודאי ראוי לאסור בשבת גם מלאכת אוכל נפש, כי אמר כל העושה בו מלאכה יומת, ופי׳ שלא יבערו גם אש לאפות לחם ולבשל בשר, כי האש צורך כל מאכל, כי בידוע שרוב המלאכות

יהל אור

(א) ע״ש הכתוב נהלת בעזך אל נוה קדשך (למעלה טו יג) ופי׳ הח׳ ז״ל שהוא הר סיני ששם שכן הכבוד ושם נתנה תורה לישראל׃ (ב) ביד ציר, הוא הציר הנאמן משה איש האלהים, מראהו וזוהר פניו האיר כאור שמש׃ (ג) הוא אהל המשכן׃ (ד) ע״כ נאמרה מלוה זו בהקהל, כדי שישמעו כל ישראל מפיו דבר המשכן, ויהיו מתנדבים כולם האנשים ונשים, כי כולם התנדבו במלאכת המשכן׃ (ה) כי על הדברים לא יפול לשון עשיה, ויפרש הדברים דבר המשכן וכליו וכל עבודתו שצוני השם לומר לכם לעשות אותם, ועל כן אמר לעשות אותם׃ (ו) שלא תאמרו שמעשה המשכן דוחה שבת׃ (ז) כדבר המקושש כמ״ש רגום אותו באבנים (במד׳ טו׳ לה)׃ (ח) באמרו שם, וביום הראשון מקרא קדש, וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשו בהם׃ (ט) ושם הותרה הבערת אש לאפות ולבשל, באמרו (שם) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ואמרו במכילתא שם, כל אוכל נפש דוחה יו״ט, ואין כל עבודה דוחה יו״ט׃ (י) לאפות ולבשל

מקורי ובאורי רש״י: א) עיין סדר עולם פ״ו, וכן פי׳ הרמב״ן׃ ב) כי משפט בנין הפעיל שבימנו יו״ד, וסיה ראוי לסיות וי קמץ בחירק תחת הה״א, ואחריו יו״ד, רק שלפבת היו״ד שנחסרה נקדה הה״א לירי ולבון הפעיל הוא׃ ג) ר״ל שלום לעשות הפועל הזות, ולשון שקהלה בלתי נופל כ״א על קיבוץ אישי בני אדם דוקא, ואושן סקבין הזה הוא כדבור׃ ד) ובתרגום סביוניטה, וכמ׳ יא״ר, וכן בכל נוסחאות יבנים וכנש, וכתב האו״ג, שבן נכון לתרגם כב״מ, כי כן מלאנו הקהל את העם (דבר׳ לא יב) כנוש ית עמה, וכן כל לשון הקהלה בבנין הקל׃ ה) מכילתא ויקהל פ״א, ילקוט רח, ועיין רש״י לעיל לא יג׃ ו) שבת ע, א, סנהד׳ לה ב, פסחים ה ב, יבמות ו ב׃ ז) פי׳ הבערה בכלל מכל לא תעשה כל מלאכה דשבת ללאו יצאה להוציאה מחומר שאר מלאכות, וללמד עליה שאינה לא בכרת ולא במיתה אלא בלאו. ואינו חייב עליה אלא מלקות׃ ח) שיחייב העובר על כל מלאכה ומלאכה בפני עצמה׃

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על החולקים על קדמונינו על נר שבת (יח) [ב]: (פיה"ק. **ויקהל משה.** עתה דבר לישראל מעשה (יב) המשכן אחר שירד עם הלוחות השניות (יג) [ג] וטעם ויקהל, כי כל הקהל חייבים לתת כופר נפשם לעבודת המשכן (יד) ויאמר הגאון כי „אלה הדברים" על מצות שבת שהיא שקולה כנגד כל המצות בעבור (טו) אבות מלאכות (טז), והנכון בעיני שאלה הדברים הם דברי מעשה המשכן (יז) וכליו, על כן. אמר לעשות אותם (יח) ואחר (יט) ששת ימים אחר כן, והטעם שהשם צוה שתעשו (כ) המשכן רק ששת ימים בשבוע תעשות (כא), וכל העושה בו מלאכה אעפ"י שהיא מלאכת השם יומת (כב) כי כבר (*כב) אסר להם בדברי הברית לעשות מלאכת בשבת (כג), ופה פי' עונש זה הלאו (כד), כי הלאוין אינם בעונש שוים (כה), כי אין עונש מקלל חרש כרוצח: **לא תבערו.** בעבור שהכהנים ידליקו האש ויערכו הנר (כו) בשבת (כז) [ד] כי כבר (כח) אסר מעשה מאכל (כט), וטעם לא תבערו, בעבור שאמר בפסח כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש (למעלה יב טז) (ל) אסר לעשות מאכל הנפש בשבת (לא), כי לא יעשה מאכל כי אם בהדלקת האש (לב), והשם יכפיל שכר הגאון שהשיב תשובות גמורות על הצדוקים האוסרים נר בשבת (לג) [ה], ופעם אחת התחבר עמי אחד מהם, ואמרתי לו שנעזוב דברי הקבלה ונרדוף

יהל אור

ולבשל: (יא) שאמרו לא תבערו אש שלא ידליקו נר בשבת: רבו הגירסאות בפי' הקצר על הפסוק הזה, ועיין קרני אור, שם הבאתי שמונה נוסחאות וביהל אור אביא מה שהביא הרה"ת מ' דוד כהנא כדפס (בהקדם מכ"ד ניסן תמוז תרסח) העתקה נכונה מתוך כ"י ישן נושן על קלף שמלא חכם הקראי אבן רש"ף שהוא פי' הראב"ע על התורה ונמצא כעת באוצר הספרים של הממשלה בפ"ב, ושם בפי' ההוא הנוסח מן המאמר של הראב"ע מתוקן וטוב ביותר, והערותי על השינויים שנמצאים שם וציינתי עליהם (כיפ"ב) כתיבת יד פעטרבורג: (יב) ממעשה (כיפ"ב): (יג) השניים (כיפ"ב) כי מלת לוחות ל"ז: (יד) וכן פי' הרשב"ם ויקהל לקחת מכל אחד לגלגלת: (טו) בעבור שהיא שקולה נגד כל המצות, או בעבור וכו' (כיפ"ב): (טז) ודבריו נובעין (מירושלמי שבת פ"ז ה"ב) ר' חנינא דצפורין בשם ר' אבהו אלה אלף חד, למ"ד תלתין ה' חמשה דבר חד, ודברים תרין, מכאן לארבעים חסר אחת מלאכות שכ"כ בתורה, וכן הוא בבבלי (שבת ע, א, לז ב, מכילתא ויקהל פ"א): (יז) כל המשכן (כ פ"ב): (יח) עיין אות ה: (יט) ואמר (כיפ"ב): (כ) כי השם צוה שיעשו (כיפ"ב): (כא) ולא ביום השבת: (כב) וכל העושה בו מלאכה יומת, אעפ"י שהוא מלאכת השם, שהעובר בפני עדים בית דין ימיתוהו, ובמקום אחר יפרש שהוא בסקילה: (*כב) וכבר אסר וכו' (כיפ"ב): (כג) למעלה לד כא: (כד) שהיא במיתה: (כה) אינם שוים בעונש (כיפ"ב): (כו) הנרות (כיפ"ב): (כז) מפני שבמקדש יבערו אש ביום השבת על המזבח: (כח) או לאסור הדקת הנר בשבת כי כבר וכו' (כיפ"ב): (כט) כאמרו (למעלה טז כג) את אשר תאפו אפו, ונודע לאסור אפיה ובישול: (ל) ואין אוכל נפש בכלל: (לא) אסר עתה לעשות מלאכת אוכל נפש בשבת (כיפ"ב) הוצרך לפרש כאן שאין כן השבת, כי אפילו עשיית האוכל נפש אסורה בו: (לב) כי אם באש (כיפ"ב): (לג) והשם יכפיל שכר הגאון ז"ל

קרני אור

שבני אדם מתעסקים בהם אינם אלא ע"י האש, כי האש מכתם ועקרם, גם בכל דבר המשכן מעט מועיל שאין הבערת אש צריכה לו, יציקת כלים וצביעת בגדי הקדש ובישול כו': פרט לכם ביחוד אזהרה מהבערת אש: [ב] והשיב עליו הקראי סלמן בן ירוחם, עיין כרמי שומרון צד 27, ועיין למעלה לד כא קרני אור הערה כז: [ג] וכן כתב הרמב"ן, ויתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו, ואמר לכולם ענין המשכן אשר נצטוה בו מתחלה קודם שבור הלוחות כיון שנתרצה להם הקב"ה ונתן לו הלוחות שניות, וכרת עמו ברית תדבה שילך השם בקרבם: [ד] וכ"ה (מכילתא ויקהל פ"א) „ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם, בכל מושבותיכם אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר בביהמ"ק", והנה בא להוציא ביהמ"ק שמותר להבעיר המערכה בשבת: [ה] בס' לקוטי קדמוניות להח' ר"ש פינסקער (נספחים צד לא) הביא חמשה נוסחאות מפי' הח' ז"ל בפי' הקצר:

בנוסח אחד והגאון אמר כי אלה הדברים על ענין מצות שבת, בעבור שהיא שקולה נגד כל המצות, או בעבור אבות מלאכות, וטעם לא תבערו אש וגו', בעבור שהכהנים ידליקו האש ויעריכו הנרות בשבת, או לאסור הדלקת הנר בשבת, כי כבר אסר מעשה אוכל, והנכון בעיני כי אלה הדברים וגו', וטעם לא תבערו אש בעבור שאמר בפסח אך אשר יאכל לכל נפש, אסר עתה עשיית מלאכת אוכל נפש בשבת, כי לא יעשה אוכל כ"א בהדלקת האש, והשם יכפיל שכר הגאון שהשיב תשובות ברורות וגמורות על הצדוקים האוסרים נר בשבת:

בנוסח הב' ויאמר הגאון כי אלה הדברים וכו' או בעבור אבות מלאכות, וטעם לא תבערו בעבור שהכהנים ידליקו האש ויערכו הנרות בשבת, או לאסור הדלקת הנר בשבת, כי כבר אסר מעשה אוכל, והנכון בעיני וכו' והאל יכפיל שכר הגאון שחבר ספר נכבד להשיב תשובות גמורות על הצדוקים החולקים על קדמונינו ז"ל:

בנוסח הג' ויאמר הגאון כי אלה הדברים וכו' כנ"ל, וטעם לא תבערו בעבור שהכהנים ידליקו האש ויערכו הנר בשבת, או לאסור הדלקת הנר בשבת, כי כבר אסר מעשה אוכל, והנכון בעיני וכו' והשם יכפיל שכר הגאון שהשיב תשובות גמורות על הצדוקים האוסרים נר בשבת:

בנוסח הד' לא נמצא דבר מדברי הגאון, ולא מן הפלפול שבין הח' ז"ל לצדוקי רק „אמר עתה לא תבערו אש לאפות לחם ולבשל בשר, כי האש צורך לכל אוכל, והגאון ר' סעדיה חבר ספר נכבד תשובות על המכחישים על נר שבת על קדמונינו ז"ל ע"כ, ובנוסח... בס' נחמד ב' דפים, ובסוף אוצר נחמד הביא שני מאמרי הגאון מב' נוסחאות ובלשון אותם וז"ל „ב' נוסחאות מצאנו האחת „בעבור שהכהנים ידליקו האש ויעריכו הנרות בשבת בא לאסור הדלקת הנר", והשנית „בעבור שהכהנים ידליקו האש ויערכו הנרות בשם, או לאסור הדלקת האש בשבת", והנוסחא הראשונה היא הנכונה, ור"ל בעבור שהכהנים ידליקו האש בביהמ"ק אסר עתה להם הדלקת האש, וסיבת הדלקת הנר, כי מעשה אוכל כבר נאסר להם, שהוא ע"י האש מכל כל מלאכה לא תעשו, ולפי שני' ספי או לאסור, ירצה או נאמר כי לא בא זה הלאו אלא לאסור הדלקת הנר בשבת, ויש נוסחא ג' „ולאסור הדלקת הנר בשבת" ולפי זו הנוסחא ככם שעורה, כי לאו לא תבערו בא להזהיר על עשיית המשכן שלא יחללו שבת בעשייתו, כמו שמחללים הכהנים בהדלקת האש על המזבח

דעת - אתר לידומי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אחר הכתוב לבדו אז שמח (לד) [ו] ואשאלהו לאמר כי אסר לחדליק הנר בלילי השבת, ואחר שקוע השמש (לה), אז ענה ואמר לא תבערו אש, גם אני עניתי (לו) כי הכתוב לא הזכיר כי אם היום (לז) וכן וביום השמיני ימול בשר ערלתו (ויקרא יב ג) לא נכול בלילה (לח) [ז], אז ענה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (ברא' א ה) שניהם נקראו יום, והערב קודם הבקר (לט), גם אני השיבותי (מ) כי זה לא יתכן, כי הכתוב אומר, ויקרא אלהים לאור יום (שם שם) ואיך יסתור דבריו לקרוא האור והחשך יום? (מא), וכבר פירשתיו (מב), וכתוב לילה ויום (מ"א ח כט) ולילה (מג) שלשת ימים לילה ויום (אסתר ד טז), שלשה ימים ושלשה לילות; (יונה ב א) (מד), אז השיב מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג לב) (מה), גם אני עניתי (מו) כי זה הכתוב (מז) הוא על יום הכפורים לבדו, והראיה שאמר שבתכם לשון יחיד, ולא אמר שבתותיכם, כמו את שבתותי תשמרו (ויקרא יט ל) (מח) ועוד כי השבת לא תקרא שבתכם, כי אם שבת ד', כמו אך את שבתותי (למעלה לא יג), רק יום הכפורים נקרא כן, שבת שבתון הוא לכם (ויקרא כג לב), ולא מצאנו שאמר בו (מט) שבת לד' (נ) ולא אאריך (נא), ופסוק מערב עד ערב לא נאמר כי אם ביום הכפורים, וכן (נב) כתוב בתשעה לחדש בערב (שם), והנה היום קורא הלילה (נג), וכן שנים ליום עולה תמיד (במד' כח ג) (נד) את הכבש אחד (נה) תעשה בבקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (שם שם ד) שהוא ערב כבא (נו) השמש כאשר הוא כתוב בפסח (נז) אז השתבש (נח) הצדוקי, ואחר ימים בא אלי לאמר, הנה כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי (למעלה יב טו) גם אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר (דבר' טז ד) (נט) אז עניתי ואמרתי לו גם בפסח כתיב בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו (למעלה יב יח) (ס) וכבר הזהיר על הלילה, על מצות ומרורים (סא) ושב להזהיר מתחלת יום הראשון עד יום השביעי בערב (סב) והעד שלא אמר בשבת ביום הששי בערב תשבתהו (סג), רק אמר משה לישראל ביום הששי „שבתון שבת קדש לד' מחר" (למעלה טז כג), ולא אמר זה הערב הבא, גם ביום (סד) הראשון לבקר איננה (סה) ראיה, כי פירושו הוא הבשר שתזבח בערב. לא ילין ממנו לבקר ביום הראשון, והטעם שלא ישאר ממנו עד בקר יום ראשון (סו) אז הלך בחמת רוחו על נפשו (סז), והנה הוא שב אחר חדש אלי, והוא שמח וטוב לב בעבור שמצא חיום חזת יום בשורה הוא (מ"ב ז ט) ושם כתוב וחכינו עד אור הבקר (שם שם) (סח), אז עניתי (סט), אין יום כי אם זה? (ע) והלא כתוב בתורה ביום הכותי כל בכור (במד' ג יג) ובחצי הלילה היתה מכת בכורים (עא), רק פי' יום (עב) על שני דרכים, האחד ביום ובלילה (עג) והשני זמן ועת, כמו והיה ביום ההוא (ישעי' יז ד) (עד), וכן אתה עובר היום את הירדן (דבר'

קרני אור

שמוכח, וכשסנת שכות ואיסור הדלקת הנר בשבת עכ"ל: [ו] דעת הח' ז"ל עם עם הויכות שהיה לו עם הלדוקי, שאם לא נסמוך על הקבלה מנין נדע שהתחלת השבת מערב, והיינו יכולים לשבור שמלת יום מן הזריחה עד השקיעה ולא יכלול הלילה, וכל המאמרים שהביא לו לראיה להלדוקי הוא פ"ד הפשטה כדי לדחות את הלדוקי, ודעת הח' ז"ל בכל מקום שהימים המקודשים הם מערב עד ערב ועיין (אגרת השבת שער ג) שהביא בעצמו לראיה שיום השבת מערב עד ערב, מאותן הפסוקים שהביא הלדוקי פה לראיתו, וכן נראה כדבר איסור חלב (ויקרא ז כג) שאמר ללדוקי אחד, אשר אך חלב קדשים אסור, ולא חלב חולין, וע"ז כתב הח' רפ"ש (עיין תולדות הראב"ע הערה 13) שאין כוונת הח' ז"ל שהחלב לא נאסר מן התורה חלילה אך כוונתו לדחות את הלדוקי בקש על דרך הפשט כאמונתו שאינו מאמין כזולת הפשט ולהכביר שעל כרחנו לריכים אנו לקבלה, וכן יסיים הח' ז"ל שם: [ז] עיין (אגרת השבת שער הראשון) וכן בדרז"ל (פסחים שם) „בשמיני יכול בין יום ובין לילה ת"ל ביום, ביום ולא

יהל אור

שחבר ספר נכבד להשיב תשובות גמורות על הלדוקים החולקים על קדמונינו ז"ל על דבר נר שבת (כיפ"ב): (לד) שמח מאוד (כיפ"ב): (לה) להדליק נר בשבת אחר שקיעת השמש (כיפ"ב): (לו) עניתיו (כיפ"ב): (לז) לא הזכיר הלילה כי אם היום (כיפ"ב): (לח) וכן כתב הח' ז"ל שם אמרו הז"ל ביום ולא בלילה, והנה הנולד אלי שעה קודם שקיעת החמה, יהיה נמול לששה ימים, והלי יום, כי יום התורה אינו מעת לעת: (לט) לבקר (כיפ"ב): (מ) השיבותיו (כיפ"ב): (מא) ונאמר ולחשך קרא לילה (כיפ"ב): (מב) עיין פי' הח' ז"ל וביאורי שם: (מג) יום ולילה (כיפ"ב): (מד) והוצרך הכתוב לפרש גם הלילות: (מה) והנה קרא יום מערב עד ערב: (מו) עניתיו (כיפ"ב): (מז) מלת „הכתוב" חסר שם: (מח) בלשון רבים: (מט) שיאמר בו (כיפ"ב): (נ) וכן פי' הח' ז"ל שם, וכן כתב (אגרת השבת שער ג) רק השבת לבדה נקראת שבת לד' שבשבת ד' במעשה בראשית: (נא) ולמה אאריך (כיפ"ב): (נב) וגו (כיפ"ב): (נג) שקורא הלילה בשם יום, ובכיפ"ב „קודם הלילה": (נד) ויאמר שנים ליום, ואח"כ יפרש ונקרא ג"כ ערב: (נה) והפירוש את הכבש האחד (כיפ"ב): (נו) כמבוא השמש (כיפ"ב): (נז) בדבר' טז ו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש, ועיין בפי' הח' ז"ל (למעלה יב ו) ובבאורי שם: (נח) נשמטש (כיפ"ב): (נט) שהוא בקרו של ליל פסח שהוא יום טו, והנה התחלתו מערב: (ס) ומפורש בכתוב שם: (סא) כמ"ש ויאכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש, ומצות על מרורים יאכלוהו (למעלה יב ח): (סב) והנה יום ט"ו מהערב שהוא יום הראשון: (סג) תשבתו שבתכם (כיפ"ב): (סד) מיום (כיפ"ב): (סה) הנה (כיפ"ב): (סו) פי' שלא ילין מבשר הפסח אשר בה עשה זבח בערב של יום הראשון של חג שהוא ליל ט"ו עד הבקר של יום טז עצמו: (סז) אז הלך לו בחמת רוחו על עצמו (כיפ"ב): (סח) והנה קרא גם ללילה יום: (סט) עניתיו (כיפ"ב): (ע) כאילו אין יום אלא זה? (כיפ"ב): (עא) מכת מצרים מהבכורים (כיפ"ב): (עב) רק הפי' של יום (כיפ"ב): (עג) שאחד היום והלילה (כיפ"ב): (עד) שפי' כזמן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַשַּׁבָּת׃ פ ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר
אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ה קְחוּ
מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב
לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה זָהָב
וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת
אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים

בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא׃ ד וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין
פִּתְגָמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ
לְמֵימַר׃ ה סַבוּ מִנְּכוֹן
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ כֹּל
דְּיִתְרְעֵי לִבֵּהּ יַיְתֵי יָת
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ
דַּהֲבָא וְכַסְפָּא וּנְחָשָׁא׃
ו וְתַכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי וּבוּץ וּמַעְזֵי׃
ז וּמַשְׁכֵי דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי
וּמַשְׁכֵי דְסַסְגּוֹנָא וְאָעֵי

רש"י

(ד) זה הדבר אשר צוה ה'. לי לאמר לכם ט): (ה) נדיב לבו. על שם שלבו נדבו קרוי נדיב לב י) כבר פירשתי נדבת המשכן

אבן עזרא

ט א) (עה) והזכרתי אלה הדברים בעבור שיוכל האדם המבין (עו) לפרש הכתובים (עז) לפעמים רבים, ע"כ אנחנו צריכים בדברי כל המצות לקבלה ומסורת (עח) ותורה שבעל פה. כאשר הזכרתי בספר הזה (עט) [ח]:

ד ויאמר. עתה החל לפרש לכל העדה מה שצוהו השם (פ): (פיה"ק. ויאמר משה. טעמו אחר כן אמר משה כל אשר צוה השם לאמר במעשה המשכן): ה קחו. הפך תנו (פא) רק בהיות מ"ם אחר גזרת לקיחה (פב) הנה היא כמו נתינה, קחו נא לי מעט מים (מ"א יז י) פי' כי הלקיחה לי היא בעבורי (פג), וככה קחו מאתכם תרומה לד' (פד), ומלת כל נדיב לבו זרה (פה) כל אשר נדבו לבו (פו), כמו בגדול זרועך (למעלה טו טז) בזרועך הגדול (פז), וזכר רב טובך (תה' קמה ז) וזכר טובך הרב (פח) ור' ישועה אמר, כי הוי"ו נוסף (פט) כמו חיתו שדי (תה' קד יא) בנו בעור (במד' כד ג), ואחר שהזכיר יביאה. פי' והוסיף לבאר שהיא תרומת ד', וכמוהו רבים, והוא צוה לי אחי (ש"א כ כט) (צ), וי"א כי נקרא כסף בעבור שתאוה היא לעינים מגזרת נכספה (תה' פד ג), גם נחשת, כי הנשים מנחשות בנחשת (צא): (פיה"ק. כל נדיב לבו. כל מי שהוא נדיב מלבו (צב) וכן בגדול זרועך (למעלה טו טז) וטעם בגדול בפתחות הבי"ת שהוא זרועך (צג): יביאה את תרומת ד'. הוסיף לבאר, כמו ותפתח ותראהו את הילד (לעמלה ב ו (צד)): ו ותולעת שני. בלא מ"ם, ויש במ"ם, אם יהיו חטאיכם כשנים (ישעי' א יח) אולי לשון רבים הם (צה): ז וערת. זכרים (צו) כמו לוחות (צז) ובכורות בקרך (דברי' יד כג) (צח):

יהל אור

בזמן ההוא, וכן פי' הרד"ק שם: (עה) שפי' בזמן הזה: (עו) אדם המבין (כיפ"כ): (עז) הכתוב (כיפ"ב): (עח) ומסורה (כיפ"ב): (עט) כוונת הראב"ע בהמלות כאשר הזכרתי בספר הזה, על הקדמתו לפירושו על התורה כי שם בפרק ב' האריך הרבה בענין זה (רד"כ). (פ) וכן פי' רש"י ז"ל: (פא) כי הלקיחה היא הפך הנתינה, כי הלקיחה תאמר אל מה שממנו, והנתינה על מה שאליו: (פב) בעל ב"י הגיה פה, צ"ל רק בהיות הלמ"ד. וכן כתב המאמר, אין ספק שנפל טעות בדברי הראב"ע וצ"ל רק בהיות למ"ד אחר גזרת לקיחה: (פג) ופי' הלקיחה תהיה לתת לי: (פד) והם דברי משה אל העם, בחרו אנשים שיקבלו מאתכם תרומה לד': (פה) כי הנדיב אינו נותן הלב רק המתנה והיה צ"ל בלבו: (פו) פ"ם הוא וצ"ל "כל אשר לבו נדבו" והוא הפוך, וכן פי' רש"י: (פז) והוא הפוך: (פח) והוא ג"כ הפוך: (פט) נדיב לב, כי נדיב תואר לאיש ולא ללב, והוא סמוך וכמש"כ כל נדיב לב (פ' כב) ואינו צריך להפוך: (צ) שאמר שאמר והוא, חזר וביאר במלת אחי, אף כאן אחר שאמר יביאה, חזר וביאר את תרומת ד': (צא) וכמוסמוס הגי' "מתנחשות בנחושת" והוא מלשון מנהם ומכשף: (צב) ופי' כל אשר לבו נדבו: (צג) ולפי הפי' הזה גדול הוא תאר ונקדם ונסמך התאר אל המתואר והיה ראוי לבוא בזרועך הגדול: (צד) אחר שאמר ותראהו הוסיף לבאר את הילד: (צה) מה שאמר כשנים, ולעולם בלא מ"ם: (צו) כי הנפרד ממנו "עור": (צז) והנפרד ממנו "לוח": (צח) שהנפרד ממנו בכור

קרני אור

כלילם: [ח] כלקק"ד נכפתים לד לא יש עוד נוסחא והזכרתי אלה הדברים בעבור שיוכל האדם המבין לפרש הכתוב לפעמים רבים יבין דבר, ע"כ אנחנו צריכים בדברי קבלה לכל המצות:

מקו"ב רש"י: ט) כמו שאמר אח"כ קחו מאתכם וגו' שהם דברי משה אל העם לא דבר ד' אל משה: י) עיין רהב"ע וניבל שר:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים
לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃
ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים
לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־לֵב
בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה׃ יא אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶת־
אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו
וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־בְּרִיחָו בריחיו ק׳ אֶת־
עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ יב אֶת־הָאָרֹן
וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת
הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃

אונקלוס

שִׁטִּין׃ ח וּמִשְׁחָא
לְאַנְהָרוּתָא וּבוּסְמַיָּא
לִמְשַׁח רְבוּתָא וְלִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ ט וְאַבְנֵי
בוּרְלָא וְאַבְנֵי אַשְׁלָמוּתָא
לְשַׁקָּעָא בְּאֵפוֹדָא
וּבְחוּשְׁנָא׃ י וְכָל חַכִּימֵי
לִבָּא בְּכוֹן יֵיתוֹן וְיַעְבְּדוּן
יָת כָּל דִּי פַקֵּיד יְיָ׃ יא יָת
מַשְׁכְּנָא יָת פְּרָסֵהּ וְיָת
חוּפָאֵהּ יָת פּוּרְפוֹהִי וְיָת
דַּפּוֹהִי יָת עַבְרוֹהִי יָת
עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכוֹהִי׃
יב יָת אֲרוֹנָא וְיָת
אֲרִיחוֹהִי יָת כַּפֻּרְתָּא
וְיָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא׃
יג יָת פָּתוֹרָא וְיָת
אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי

אבן עזרא

שטים. בשים (לס) כמו נשים (ק)׃ ח ולשמן. לא הזכיר זית זך כי ידוע הוא, על כן למאור כמנהג (קא), הנה הזכיר שיביאו המתנדבים תרומתם, ומי שהם בקיאים שחכמי לב הם באומנות יבאו ויעשו (קב) והחל מהמשכן כי הוא כולל (קג) והאהל מכסה הוא עליו (קד), והזכיר מכסהו, והוא כולל שנים מכסים (קה)׃ יא את קרסיו. קרסי המשכן והאהל (קו) ובריחיו ועמדיו ואדניו, שהם עמודי הפרכת והמסך (קז), ואחר כן הזכיר כלי הקדש שהם לפנים מהפרכת׃ יג ואת לחם הפנים. כי בעבור זה נעשה (קח)׃

רש"י

ומלאכתו במקום לוואתם׃ (יא) את המשכן. יריעות התחתונות הנראות בתוכו קרוים משכן יא)׃ את אהלו. הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג׃ ואת מכסהו. מכסה עורות אילים והתחשים יב)׃ (יב) ואת פרכת המסך. פרוכת המחיצה יג). כל דבר יד) המגין בין למעלה בין מכנגד קרוי מסך וסכך וכן סכת בעדו *יד) הנני סך את דרכך טו)׃ (יג) לחם הפנים. כבר פירשתי על שם שהיה לו פנים לכאן ולכאן שהיה עשוי

יהל אור

בכור, והנה נרבים הם ל"נ, וביחיד ל"ז׃ (לס) רבים ל"ז, וביחיד שטה (ישעי' מא יט) ל"נ׃ (ק) ביו"ד מ"ס ע"ד לשון זכר׃ (קא) ע"כ כתיב למאור בפתח הלמ"ד כמנהג בדבר הידוע׃ (קב) והבא"י ינרוס, ומי שהם חכמי לב שהם בקיאים באומנות יבאו ויעשו, והנה תחלה הזכיר המתנדבים ואח"כ יאמר, וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו, כוי"ו המוסיף, ויפרש וכל חכם שבך באומנות, יבאו נ"כ ויעשו׃ (קג) הוא שם הכולל ונקראו יריעות התחתונות הנראות בתוכן משכן׃ (קד) הוא אהל יריעות עזים העשוי לגג׃ (קה) עורות אלים, ועורות תחשים, (כמ"ש (למעלה כו ז)׃ (קו) קרסי יריעות התחתונות שהיו מזהב, וקרסי יריעות עזים שהיו מנחושת׃ (קז) עמודי הפרכת הם ארבעה, על ארבעה אדני כסף (למעלה כו לב) שהם בין ההיכל ובין קדש הקדשים, והפתח של ההיכל שהוא המסך, היו שם חמשה עמודים על חמשה אדני נחשת (שם שם לז)׃ (קח) פי' בעבור הלחם

מקו"ב רש"י: יא) עיין שבת כח א, ורש"י ותוס' שם: יב) אילים מאדמים, ועורות תחשים: יג) פי' פרוכת סובבת ומחוללת: יד) רש"י ז"ל יבאר בל תחשוב שלא יקרא מסך וסכך אלא הדבר המסיך מלמעלה אבל לא הדבר המסיך מן הצד, ויפרש כל דבר וכו': *יד) איוב א, י: טו) הושע ב ח, ואלה הסכוכים אינם מלמעלה אלא מכנגד, וקראם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־כֵּלֶיהָ
וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃
טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת וְאֶת־בַּדָּיו
וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת
הַסַּמִּים וְאֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח
הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה
וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־
בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־
כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו
וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר
הֶחָצֵר׃ יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־
יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃

וְיָת לְחֵם אַפַּיָא׃ יד וְיָת
מְנָרְתָא דְאַנְהוֹרֵי וְיָת
מָנַהָא וְיָת בּוֹצִינַהָא וְיָת
מִשְׁחָא דְאַנְהָרוּתָא׃
טו וְיָת מַדְבְּחָא דִקְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָא וְיָת אֲרִיחוֹהִי
וְיָת מִשְׁחָא דִרְבוּתָא
וְיָת קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָא וְיָת
פְּרָסָא דְתַרְעָא לִתְרַע
מַשְׁכְּנָא׃ טז יָת מַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא וְיָת סְרָדָא
דִנְחָשָׁא דִילֵהּ יָת
אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל מָנוֹהִי
יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ׃
יז יָת סְרָדֵי דַרְתָּא יָת
עַמּוּדוֹהִי וְיָת סַמְכָהָא
וְיָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא׃
יח יָת סִכֵּי מַשְׁכְּנָא וְיָת
סִכֵּי דְדַרְתָּא וְיָת

רש"י

כמין תיבה פרוצה טו): (יד) ואת כליה. מלקחים ומחתות: נרתיה. לוצ"ש בלע"ז בזיכים שהשמן והפתילות נתונין בהן: ואת שמן המאור. אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים כמו שמפורש במנחות יז) מגרגרו בראש הזית והוא כתית וזך: (טו) מסך הפתח. וילון שלפני המזרח שלא היו שם קרשים ולא יריעות: (יז) את עמודיו ואת אדניה. הרי אלו קרוי כאן לשון זכר ולשון נקבה יח) וכן דברים הרבה יט). ואת מסך שער החצר. וילון פרוש לצד המזרח עשרים אמה אמצעיות של רוחב האלר שהיה חמשים רחב וסתומין הימנו לצד לפון ט"ו אמה וכן לדרום שנאמר וחמש עשרה אמה קלעים לכתף כ): (יח) יתדות. לתקוע ולקשור בהם סופי היריעות באלן שלא ינועו

אבן עזרא

יד ואת מנורת. והזכיר שמן המאור שבעבורו נעשית המנורה (קט): טו ואת. השלים להזכיר כלי הקדש, ואחר כך את מסך הפתח (קי) והנה כלי שמן המאור, וכלי שמן המשחה וקטרת הסמים יהיו נכונים כי הם קדש (קיא), בין הפרכת והמסך פתח המשכן (קיב): טז את הכיור. הנה אין לכיור ולכנו בדים, אולי על העגלות היו נשואים: יז את קלעי החצר את עמודיו ואת אדניה. כמו, ורוח גדולה וחזק (ס"א יט

יהל אור

בלהם נעשה השולחן ויהיה קעס, את השלחן ואת בדיו ואת כל כליו ואת להם הפנים, כלים הנגררים אל השלחן עצמו והנגררים לצורך לחם הפנים: (קט) ורש"י ז"ל פי', אף הוא צריך חכמי לב שהוא משונה משאר שמנים: (קי) וילון שלפני המזרח: (קיא) פי' מ"ש הכתוב ואת שמן המשחה ואת קטרת הסמים, פירוש, ואת כלי שמן המשחה, וכלי קטורת הסמים, לא הם בעצמם, כי עוד לא הביאו אותם: (קיב) וכתב הבא"י, כי ראוי לגרוס ,יהיו נכונים בין הפרכת והמסך פתח המשכן", ופי' הכלים הנזכרים יהיו נכונים במקום קדוש בין הפרכת והמסך פתח המשכן: כי

מקו"ב רש"י: טו) הכתוב סכיכה, כן קרא תלית הפרכת ג"כ בלשון מסך, וככתוב סכת, וכן סך, כסין: טז) לכן צריך ת"ס לב: יז) מנחות פו א: יח) עיין רא"ב"ע, ויהל אור אות קיג: יט) עיין רב"י בהל' לב ט:
כ) לעיל כו יד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ
אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן
וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני
כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ
וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ
אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל
מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ׃ כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־
הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח

אונקלוס

אַטּוּנֵיהוֹן׃ יט יָת לְבוּשֵׁי
שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא
בְקוּדְשָׁא יָת לְבוּשֵׁי
קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן כַּהֲנָא
וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי
לְשַׁמָּשָׁא׃ כ וּנְפַקוּ כָּל
כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִן קֳדָם מֹשֶׁה׃ כא וַאֲתוֹ
כָּל גְּבַר דְאִתְרְעֵי לִבֵּהּ
וְכֹל דִּי אַשְׁלֵמַת רוּחֵהּ
יָתֵהּ אַיְתִיאוּ יָת
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ
לַעֲבִידַת מַשְׁכַּן זִמְנָא
וּלְכָל פָּלְחָנֵהּ וְלִלְבוּשֵׁי
קוּדְשָׁא׃ כב וּמִיתַן
גֻּבְרַיָּא עַל נְשַׁיָּא כָּל
דְּאִתְרְעֵי לִבֵּהּ אַיְתִיאוּ

אבן עזרא

יא) (קיג) תאכלהו אש לא נֻפח (איוב כ כו) (קיד): (פיה"ק. את עמודיו ואת אדניה. לשון זכר ונקבה, כי החצר לשון נקבה ברוב (קטו)): יט את בגדי השרד. לצורך הנסיעה (קטז) [ש]: (פיה"ק. את בגדי השרד. הם בגדי מכסה הקדש בנסעו (קיז): וטעם לשרת. לשרת בם, או יהי שם, כאלו אמר לשמוש הקדש, והטעם קרוב מצורך (קיח)): כ ויצאו. למדנו מזה שכל עדת ישראל באו אל אהל מועד כת אחר כת (קיט): כא ויבאו כל איש אשר נשאו לבו. הם חכמי לב (קכ) והטעם שיש לו לב רם (קכא): (פיה"ק. אשר נשאו. מגזרת נשיא: ולבו. כמו קונה לב (משלי טו לב) (קכב), והטעם כל אשר שמתהו דעתו מעולה על חבירו (קכג) והעד אשר נשא לבו אותנה בחכמה (פ' כו): וכל אשר נדבה רוחו אותו. והנה באו היודעים והנדיבים (קכד), וטעם אותו כמו נפשו, וכן וידעו הרועים אותם (יחז' לד ח) (קכה) ויראו שוטרי בני ישראל אותם (למעלה ה יט) (קכו)): כב ומלת על הנשים. כמו עם הנשים (קכז), כמו על לחם הבכורים תנופה (ויקרא כג

רש"י

ברות: מיתריהם. חבלים לקשור (כא). (יט) בגדי השרד. לכסות הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת סילוק מסעות (כב): (כב) על הנשים. עם הנשים וסמוכין אליהם (כג) (מה שהתרגום הניח על כפשוטו (כד) משום דלא מתרגם ויבאו האנשים ואתו

קרני אור

[ס] פיין (יומא סב ב) שפי' שם על בגדי כהונה, ועיין בעמק דבר שפי' בכלל בגדי כהונה בכלל בגדי השרד דפליגי נקטו: (קיג) כי עמודיו ל"ז ואדניה ל"נ, כמו רוח גדולה וחזק, גדולה ל"נ חזק ל"ז: (קיד) תאכלהו ל"נ, נפח ל"ז: (קטו) הא"ר רובו בל"נ, ובא בל"ז: (קטז) וכן פי' הח' ז"ל (למעלה לא י) וכן פי' רש"י ז"ל: (קיז) וכן ת"א "לבושי שמושא" שלא היו בגדי כהונה אלא נשארים לבמה ולככות בהם כלי המקדש, והוא מלשון שריד בענינו כמו שארית: (קיח) ענין שירות הוא הסיוע והעזר וסמיכות יד איש לרעהו, וממנו משרת משה (במד' יא כח) שפי' פושה לרכיו ועסקיו: (קיט) מדכתיב ויבאו משמע שיצאו מן המקום, והוא אהל מועד, ואין אהל מועד מחזיק כולם, כי אמר כל עדת, מזה למדנו שבאו כת אחר כת, והוא ייחד מקום לכולם: (קכ) דאל"כ לא מצינו שהזכיר הכתוב שבאו אליו חכמי לב כמו שציוה אותם, וכל חכם לב בכם יבאו ויעשו (פ' י): (קכא) וכן פי' הרמב"ן כל אשר נשאו לבו על ההכמה העושים במלאכה, כי לא מצינו על המתנדבים נשיאות לב, אבל יזכיר בהם נדיבות: (קכב) ופי' דעת: (קכג) זרזו לבו והביאו לקרבה אל המלאכה ולעשות אותה: (קכד) היודעים בחכמה והנדיבים בנדבת לבם ורוחם: (קכה) פי' כמו נפשם: (קכו) פי' כמו נפשם ועצמם: (קכז) וכן פי' רש"י שפי'

יהל אור

מקו"ב רש"י: כא) עיין רש"י לעיל כז יט: כב) עיין רש"י לעיל לא י: כג) וכן פי' הרא"בע: כד) ובס' יה"ל ובדפוסי לכינא יפי' קוסטנטינא ואגוירבא "עם נשיא" וכן נכון (תוס"ג) וכ"ה בתרגום יונ"ע עם נשיא ועיין לחם ושמלה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב
וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב
לַיהוָה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא
אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים
וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃ כד כָּל־מֵרִים
תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת
תְּרוּמַת יְהוָה וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא
אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת

אונקלוס

שֵׁירִין וְשַׁבְּכִין וְעִזְקָן
וּמָחוֹךְ כָּל מָן דִּדְהַב
וְכָל גְּבַר דִּי אֲרִים
אֲרָמוּת דַּהֲבָא קֳדָם יְיָ:
כג וְכָל גְּבַר דְּאִשְׁתְּכַח
עִמֵּהּ תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ וּמְעַזֵּי
וּמַשְׁכֵי דְּדִכְרֵי מְסַמְּקֵי
וּמַשְׁכֵי סַסְגּוֹנָא אַיְתִיאוּ:
כד כָּל דַּאֲרִים אֲרָמוּת
כְּסַף וּנְחָשׁ אַיְתִיאוּ יָת
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ וְכֹל
דִּי אִשְׁתְּכַח עִמֵּהּ אָעֵי
שִׁטִּין לְכָל עֲבִידַת

רש"י

גבריא כמו שמתרגם לעיל מיניה רק מתרגם ומייתן ורצה לומר שהביאו חח ונזם בעודן על הנשים כמו שכתב רש"י על טוו את העזים: חח. הוא תכשיט של זהב עגול נתון על הזרוע והוא הצמיד: וכומז. כלי זהב הוא נתון כנגד אותו מקום לאשה ורבותינו פירשו שם כומז כאן מקום זמה (כח): (כג) וכל איש אשר נמצא אתו. תכלת או ארגמן או תולעת שני או עורות אלים או תחשים

אבן עזרא

כ) (קכח) ודבים ככה (קכט): (פיה"ק. ויבאו האנשים על הנשים. אחר שבאו הנשים (קל) וי"א על דעת הנשים והטעם ברצונם (קלא) וי"ם על כמו עם, וכמוהו רבים (קלב) [י]): כב כל נדיב לב. או נדיבות לב (קלג) כדרך השפן (ויקרא יא ה) (קלד) שור שה כשבים (דברי יד ד) (קלה): חח. באוזן (קלו): ונזם. באף (קלז): וטבעת. באצבע (קלח): וכומז. בזרוע (קלט) [יא]: (פיה"ק. חח. י"א שהוא מושם באף, והנזם באזן, וכפי דעתי כי הדבר הפוך, והעד נזמי האף (ישעי' ג׳ כא). והטבעת באצבע, וכומז באזרוע ואין לו חבר (קמ) [יב] הניף כמו הרים (קמא)): כג וכל איש. או אשה (קמב), והוסיפו הנשים שטוו התכלת והארגמן והתולעת והשש גם העזים (קמג) [יג] והיא אומנות צריכה לחכמה יותר (קמד): (פיה"ק. כד תרומת כסף. חיוב

יהל אור

(קכח) שפי' עם הלחם הבכורים: (קכט) שיבוא על במקום עם: (קל) וכן פי' הרמב"ן, כי טעם על הנשים שהן היו שם בראשונה, כי הם באו תחלה, והאנשים נטפלו להן, וכן פי' רב"ח: (קלא) וכן פי' ר"י קארו (תולדות יצחק) ויבאו האנשים עם הנשים שכך הסכימו הבעל ואשתו: (קלב) עיין אות קכט: (קלג) כי בכלל נדיב לב גם נדיבת לב כי הנקבה בכלל זכר: (קלד) שהוא כולל זכר ונקבה, וכן פי' הח' ז"ל שם, כי הנקבה בכלל הזכר ביה: (קלה) והוא הדין לפרה וכשבה: (קלו) דבר הנתלה באזן כדמות הוא: (קלז) עדי האף: (קלח) עדי זהב עגול ולפעמים יש בו צורה לחותם (מגזרת טבע) לתת על אחת מאצבעות היד: (קלט) עיין (במד' לא נ) ששם פי' אצעדה בזרוע ושם נזכרו שתיהן אצעדה וכומז, עיין קרני אור: (קמ) עיין (במד' שם) ושם פי' הח' ז"ל כומז כחבירו, ופי' כאשר פי' פה: (קמא) והרמב"ן ז"ל יחלק בין תנופה ובין תרומה: (קמב) וכולל גם האשה: (קמג) שטוו את שער העזים: (קמד) ע"כ כתוב אשר

קרני אור

לפי הנזכר נגדי הכרת עי"ש: [י] ובפס"ז על הנשים בתולו על תכשיטיהן השיבם כניסם וכטתיהם ניטול כהם נזרום, שנאמר ויבאו האנשים על הנשים, וכן פי' בעלי התוס', וכן פי' החזקוני, וכתבו בעלי התוס' ולפפי"כ והנשים שמתחת ווכירות במלאכת כמים: [יא] ויו"ת הפלרים והלעדות (ישעי' ג כ) ושירי רגליה, ידמה שהוא כלי אחד, יש שהוא עשוי לזרוע, ויש שהוא עשוי לרגל, ואשר עשוי לרגל נקרא לעדה על התכונה לשון לעד, ואשר עשוי לזרוע לפי שהוא עשוי על תכונת אותו של רגל נקרא ג"כ אלעדה (ן' מלך): [יב] כפי ת"א ויוב"ע הוא תכשיט של כתוב וכו' (שבת סד א) אר"א עגול זה דפוס של דדין, פטו זה דפוס של בית הרחם, ובירושלמי שבת פ"ו ה"ג, כומז י"א דפוס של רחם וי"א דפוס של דדים: [יג] ולדעת רז"ל (שבת עד, ב) טוו מעל העזים, וכתב רמ"ם למען יהיה בטווי זוכר נוסף:

מקורי ובאורי רש"י: כח) עיין קרני אור הערה יג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה
חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה
אֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן אֶת־
תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ כו וְכָל־
הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה
בְּחָכְמָה טָווּ אֶת־הָעִזִּים׃ כז וְהַנְּשִׂאִם
הֵבִיאוּ אֵת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֵת אַבְנֵי
הַמִּלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ כח וְאֶת־
הַבֹּשֶׂם וְאֶת־הַשָּׁמֶן לְמָאוֹר וּלְשֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ כט כָּל־
אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם
לְהָבִיא לְכָל־הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּיַד־מֹשֶׁה הֵבִיאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה׃ פ

אונקלוס

פָלְחָנָא אַיְתִיאוּ׃ כה וְכָל
אִתְּתָא חַכִּימַת לִבָּא
בִּידָהָא מְעַזְלָא וּמֵיְתַן
כַּד עֲזִיל יָת תִּכְלָא וְיָת
אַרְגְּוָנָא יָת צְבַע זְהוֹרִי
וְיָת בּוּצָא׃ כו וְכָל נְשַׁיָּא
דְּאִתְרְעִי לִבְּהֶן עִמְּהֶן
בְּחָכְמְתָא עֲזַלָן יָת מְעַזַּיָּא׃
כז וְרַבְרְבַיָּא אַיְתִיאוּ יָת
אַבְנֵי בוּרְלָא וְיָת אַבְנֵי
אַשְׁלָמוּתָא לְשַׁקָּעָא
בְּאֵפוֹדָא וּבְחוּשְׁנָא׃
כח וְיָת בּוּסְמָא וְיָת מִשְׁחָא
לְאַנְהָרוּתָא וּלְמִשְׁחָא
דִּרְבוּתָא וְלִקְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ כט כָּל גְּבַר
וְאִתְּתָא דְּאִתְרְעִי לִבְּהוֹן
עִמְּהוֹן לְאַיְתָאָה לְכָל
עֲבִידְתָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ
לְמֶעְבַּד בִּידָא דְמֹשֶׁה
אַיְתִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

ונדבת (קמה)׳ כה בידיה טוו, בי"ת בידיה נוסף, וכן ברוחו שמים שפרה (איוב כו יג) לפי דעתי (קמו): כז והנשיאים. כי בצאתם ממצרים ונצלום (קמז) כל איש שאל כפי מעלתו (קמח) והנה דבר גדול היה שנמצא שמן למאור ביד הנשיאים אחר חדשים רבים שיצאו ממצרים, ואחר כן כלל כל איש ואשה (קמט) ושב לדבר על הנשים שנשאם לבם לעשות (קנ), והזכיר

רש"י

כולם הביאו כו): (כו) טוו את העזים. היא היתה אומנות יתירה שמעל גבי העזים היו טווין אותם כז): (כז) והנשאם הביאו. אמר ר' נתן כח) מה ראו נשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבין ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנא' והמלאכה היתה דים אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השהם וגו' לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב כט):

יהל אור

אשר נשא לבן אותנה בחכמה (פ' כו) כי היא המלאכה קשה מאוד לומר הרחלים: (קמה) וכן דעת רז"ל, הכתוב מדבר בשתי תרומות אחת חובה ואחת נדבה, והתרומה חובה היא בקע לגלגלת: (קמו) וכן פי' הח' ז"ל שם: (קמז) כמ"ש וינצלו את מצרים (למעלה יב לו): (קמח) בעת שאלו ממצרים, כמ"ש וישאלו ממצרים (שם שם) שאל כל אחד כפי מעלתו: (קמט) כפ' כט: (קנ) והעשיה היתה

מקו"ר רש"י: כו) לשון רבים, כי מלת כל היא כוללת אנשים רבים: כז) שבת פד ב: כח) ספרי נשא פ"ט (במד' ז ג): כט) תנחומא א פקודי י:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שלישי שני כשהן מחוברין ל וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה
בְּשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר
לְמַטֵּה יְהוּדָה: לא וַיְמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ
אֱלֹהִים בְּחָכְמָה בִּתְבוּנָה וּבְדַעַת
וּבְכָל־מְלָאכָה: לב וְלַחְשֹׁב
מַחֲשָׁבֹת לַעֲשֹׂת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף
וּבַנְּחֹשֶׁת: לג וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן
לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת
בְּכָל־מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת: לד וּלְהוֹרֹת
נָתַן בְּלִבּוֹ הוּא וְאָהֳלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן: לה מִלֵּא אֹתָם
חָכְמַת־לֵב לַעֲשׂוֹת כָּל־מְלֶאכֶת
חָרָשׁ ׀ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת

אונקלוס

נִדְבְתָא קֳדָם יְיָ: ל וַאֲמַר
מֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲזוֹ
דְרַבִּי יְיָ בְּשׁוּם בְּצַלְאֵל
בַּר אוּרִי בַר חוּר
לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה:
לא וְאַשְׁלֵם עִמֵּהּ רוּחַ
נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ
בְּחָכְמְתָא בְּסוּכְלְתָנוּ
וּבְמַדַּע וּבְכָל עֲבִידָא:
לב וּלְאַלָּפָא אוּמָנָוָן
לְמֶעְבַּד בְּדַהֲבָא וּבְכַסְפָּא
וּבִנְחָשָׁא: לג וּבְאוּמָנוּת
אֶבֶן טָבָא לְאַשְׁלָמָא
וּבְנַגָּרוּת אָעָא לְמֶעְבַּד
בְּכָל עֲבִידַת אוּמָנָוָן:
לד וּלְאַלָּפָא יְהַב בְּלִבֵּהּ
הוּא וְאָהֳלִיאָב בַּר
אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן:
לה אַשְׁלֵם עִמְּהוֹן חַכִּימוּת
לִבָּא לְמֶעְבַּד כָּל עֲבִידַת
נַגָּר וְאֻמָּן וְצַיָּר בִּתְכֶלְתָּא
וּבְאַרְגְּוָנָא בִּצְבַע זְהוֹרִי
וּבְבוּצָא וּמָחֵי עָבְדֵי כָּל

רש"י

(ל) חור. בנה של מרים היה *כט): (לד) ואהליאב. משבט דן מן הירודין שבשבטים ל) מבני השפחות והשוהו המקום לבצלאל למלאכת המשכן והוא מגדולי השבטים לקיים מה

אבן עזרא

הדרש (קנא) שכלם יהיו סרים אל משמעתו, כי אין בהם חכם כמוהו: (פיה"ק. ל ראו קרא ד' בשם. כאשר אמר לו השם ראה (למעלה לא ב) והטעם שיראוהו בעין גדולת החכמה): לא וימלא. הנה השם העיד כי הוא מלא חכמה ותבונה ודעת ותוספת עוד שהוא חכם בכל מלאכה: לב ולחשוב. בלבו מחשבות שלא נראו כמותן (קנב) כי יש אומן זהב ולא כסף, וחרשי אבן ולא עץ ובכולם היה שלם: לד ועוד ולהורות. כי יש חכמים רבים שהם קשים להורות אחרים והנה אהליאב הוא חבירו בכל המלאכות, גם להורות לאחר בחכמה (קנג) על כן אמר על שניהם עושי כל מלאכה וחושבי מחשבות (קנד): (פיה"ק. ולהורות נתן. כי יש חכם גם חרש לא יוכל להורות היטיב):

יהל אור

היתה שמו הנשים בידיהן: (קנא) שהוא בצלאל: (קנב) שלא נראו כלים כאלה, ובכל זאת עשה אותם: (קנג) כי יש חכמים רבים שנודעו בלבם דברים עמוקים, אבל אינם יכולים לפרשם לזולתם, והעיד הכתוב שהיה בכח בצלאל גם להורות וללמד מיני המלאכות לשאר חכמים: (קנד) ועי"ז כתב הרמב"ן, ולא משמע כן מהמשך המאמר, ועיין בפי' הה' ז"ל למעלה לא ו שכתב שאהליאב נשתוה עמו במלאכות ולא בחכמות והבא"י רוצה לגרום למעלה על "לאחר בחכמה" שצ"ל "לא בחכמה" פי' אבל לא בחכמה, ואעפ"י שכתוב ג"כ מלא אותם חכמת לב אינם שוים בחכמה, כי יש כלי קטן ויש כלי גדול ואעפ"י ששניהם מלאים כל אחד מחזיק כפי שיעורו:

יפרב

מקו"ב רש"י: *כט) עיין רש"י לעיל כד יד · ל) תנחומא א תשא יג:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ובארגמן בתולעת השני ובשש
וארג עשי כל־מלאכה וחשבי
מחשבת: לו א ועשה בצלאל
ואהליאב וכל | איש חכם־לב
אשר נתן יהוה חכמה ותבונה
בהמה לדעת לעשת את־כל־
מלאכת עבדת הקדש לכל אשר־
צוה יהוה: ב ויקרא משה אל־
בצלאל ואל־אהליאב ואל כל־
איש חכם־לב אשר נתן יהוה
חכמה בלבו כל אשר נשאו לבו
לקרבה אל־המלאכה לעשת
אתה: ג ויקחו מלפני משה את
כל־התרומה אשר הביאו בני
ישראל למלאכת עבדת הקדש
לעשת אתה והם הביאו אליו עוד
נדבה בבקר בבקר: ד ויבאו כל־

עבידא ומלפי אומנן:
א ועבד בצלאל
ואהליאב וכל גבר חכים
לבא דיהב יי חכמא
וסוכלתנותא בהון למדע
למעבד ית כל עבידת
פלחן קודשא לכל די
פקיד יי: ב וקרא משה
לבצלאל ולאהליאב
ולכל גבר חכים לבא
דיהב יי חכמתא בלבה
כל דאתרעי לבה
למקרב לעבדתא
למעבד יתה: ג ונסיבו
מן קדם משה ית כל
אפרשותא די איתיאו
בני ישראל לעבידת
פלחן קודשא למעבד
יתה ואנון מיתן לה
עוד נדבתא בצפר
בצפר: ד ואתו כל
חכימיא דעבדין ית כל

אבן עזרא

א ועשה, הנה בצלאל הוא בעצמו יעשה הנכבד (א) ויורה הוא ואהליאב (ב): (פיה"ק. ועשה בצלאל, דבר עתיד (ג) והטעם שהשם צוהו כן: ב ויקרא, הי"א לקרבה. נוסף (ד) כמו ולדבקה בו (דברי' יא, כב) (ה), וחכם גדול טעה שאמר כי כמוהו, לשמור את בריתי לעמדה (יחזי' יז יד) (ו) כי הוא מפיק הי"א (ז) וטלת עומד עומדת (ח) על כן הפי' לעמוד בה (ט): ג ויקחו. את כל התרומה אשר הביאו (י): והם. ישראל היו עוד מביאים נדבה אל משה בכל בקר (יא): (פיה"ק. הביאו אליו, אל משה): ד ויבאו. אל אהל משה ואמרו מרבים העם (יב):

יהל אור

(א) יפרש מלת ועשה בלי' סיורה על בצלאל: (ב) ויורה ע"ז הפי', לפי שהקדים בצלאל לאהליאב: (ג) וכן תיוב"ע „ויעבד בצלאל" וכן בפס"ז ועשה בצלאל ויעשה בצלאל שהרי עדיין לא עשה: (ד) כי כן משפט המקור להוסיף לפעמים ה"א המנחתיו: (ה) שגם ג"כ הה"א נוסף: (ו) שאמר כי גם גם הה"א נוסף: (ז) הרי לעמדה הה"א במפיק: (ח) היא פועל עומד, וא"כ יקשה איך יפול הכנוי על דבר שאין לו פעול? לזה השיב על כן וכו': (ט) פי' שהכנוי הוא כטעם בי"ת השמוש, והוא כמו לעמוד בה, ואיננו נוסף: (י) וכתב הרמב"ן שביום אחד הביאו כל הנדבה הזאת אל אהל מועד שהוא של משה, והחכמים לקחו בו ביום מלפניו, וכן פי' רב"מ: (יא) כי הם התנדבו עוד נדבות חדשות בכל יום והביאו אליו בבקר: (יב) כי היא מלאכה

מעוערת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

החכמים העשים את כל-מלאכת
הקדש איש-איש ממלאכתו
אשר-המה עשים: ה ויאמרו אל-
משה לאמר מרבים העם להביא
מדי העבדה למלאכה אשר-צוה
יהוה לעשת אתה: ו ויצו משה
ויעבירו קול במחנה לאמר איש
ואשה אל-יעשו-עוד מלאכה
לתרומת הקדש ויכלא העם
מהביא: ז והמלאכה היתה דים
לכל-המלאכה לעשות אתה
והותר: ס רביעי ח ויעשו כל-חכמי

עבידת קודשא גבר גבר
מעבידתה דאנון עבדין:
ה ואמרו למשה למימר
מסגן עמא לאיתאה
מסת פלחנא לעבידתא
דפקיד יי למעבד יתה:
ו ופקיד משה ואעברו
כרוזא במשריתא
למימר גבר ואתתא לא
יעבדון עוד עבידתא
לאפרשות קודשא
ופסק עמא מלאיתאה:
ז ועבידתא הות מסת
לכל עבידתא למעבד
יתה ויתרת: ח ועבדו
כל חכימי לבא בעבדי

רש"י

שנאמר ולא נכר שוע לפני דל (לא): (ה) מדי העבדה. יותר מכדי צורך העבודה (לב): (ו) ויכלא. לשון מניעה (לג): (ז) והמלאכה היתה דים לכל המלאכה. ומלאכת ההבאה היתה דים של עושי המשכן. לכל המלאכה של משכן לעשות אותה ולהותר (לד): והותר. כמו והכבד את לבו (לה) והכות את מואב (לו):

אבן עזרא

(פיה"ק. מרבים העם. כי הוגד להם (יג)): ה מ"ם מדי. נותר (יד) כמ"ם שבל שלמדי דשבלתי (תהי' קיט צט) כאשר פירשתיו (טו): (פיה"ק. מדי העבודה. כמו חי פרעה (בראש' מב טו) (טז) רק די שם, ואין חי שם כן): ו ויעבירו קול. כמו ויעבור הרנה (מ"א, כב לו) (יז): ז והמלאכה. שהיתה עשויה (יח): ומ"ם דים. שב אל כל החכמים (יט): לכל המלאכה. שהיו צריכים לעשות: והותר. שם הפועל (כ), וטעם והותר הותירה (כא); (פיה"ק. והמלאכה. שעשו די לכל המלאכה שצוו (כב), וי"א כי טעם והמלאכה הממון כמו במלאכת רעהו (למעלה כב י) (כג): ומ"ם דים. שב אל איש ואשה (כד) או אל העושים (כה); והותר, שם הפועל מהבנין הכבד (כו)): ח ויעשו. החל מהמשכן (כז): משזר. בלשון

יהל אור

מסוערת עפ"י הלווי מאת ד': (יג) לחכמים העושים במלאכה: (יד) ר"ל שהמ"ם הוא להוראת היתרון: (טו) שפי' יותר ממלמדי, וכן פי' הה' ז"ל בתהי' שם, וכן הפי' פה יותר מאשר די: (טז) די הוא על משקל חי פרעה: (יז) והוא לשון הכרזה, ופי' וילו משה להעביר ויעבירו: (יח) הכתוב יאמר והמלאכה בה"א הידיעה, ועניינו והמלאכה שהיתה עשויה: (יט) פי' היתה דים לכל החכמים העושים במלאכת המשכן: (כ) והוא מקור ולא עבר: (כא) ושב אל המלאכה שהיתה דים והותירה: (כב) והלווי הוא לבלי להוסיף ולבלי גרוע: (כג) וכן פי' הה' ז"ל (בראש' לג יד) על "לרגל המלאכה" שגם הממון יקרא כך, ויהיה הפי' והמלאכה היתה דים, ר"ל הממון מהזהב והכסף והמשי והבגדים וזולתם, וכן פי' ר"י ן' גנאח. (כד) המתנדבים: (כה) אל עושי המשכן שהיה די להם: (כו) עיין אות כ, ועיין מקו"ב רש"י: (כז) וכלווי למעלה כה י התחיל מהארון, מפני

מקו"ב רש"י: לא) איוב לד יט: לב) ויסים א"כ מ"ם מדי, להוראת יתרון: לג) עיין רש"י בראשית ח ב: לד) לדעת רש"י ז"ל מלת והותר לדוגמה אל לעשות, והיא חוזרת אל עושי המלאכה, וא"כ היא יולאה, והוא כמו ולהותיר, שהיה די להם לעשות, בין לעשות המלאכה ולהותיר, וכין להותיר, מה שדרך האומנים להותיר וכן פי' ר"ש ך מלך ולפ"ד לעשות אותה ולהותיר, וכ"ה דעת יונתן, ועיין נתה"ב והמעמר מה שהפנים כנס: לה) לעיל ח יא: לו) מ"ב ג כד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־הַמִּשְׁכָּן
עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר. וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם׃ ט אֹרֶךְ
הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים
בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־
הַיְרִיעֹת׃ י וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ
הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ
יְרִיעֹת חִבַּר אַחַת אֶל־אֶחָת׃
יא וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת
כֵּן עָשָׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ יב חֲמִשִּׁים

אונקלוס

עֲבִדְתָּא יָת מַשְׁכְּנָא
עֲשַׂר יְרִיעָן דְּבוּץ שְׁזִיר
וְתִכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי צוּרַת כְּרוּבִין
עוֹבַד אֻמָּן עֲבַד יָתְהוֹן׃
ט אֻרְכָּא דִּירִיעֲתָא חֲדָא
עַסְרִין וּתְמַנְיָא אַמִּין
וּפוּתְיָא אַרְבַּע אַמִּין
דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִשְׁחֲתָא
חֲדָא לְכָל יְרִיעֲתָא׃
י וְלָפֵף יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן
חֲדָא עִם חֲדָא וְחָמֵשׁ
יְרִיעָן לָפֵף חֲדָא עִם
חֲדָא׃ יא וַעֲבַד עֲנוּבִין
דְּתִכְלָא עַל סִפְתָא
דִּירִיעֲתָא חֲדָא מִסִּטְרָא
בֵּית לוֹפֵי כֵּן עֲבַד
בְּסִפְתָא דִּירִיעֲתָא
בְּסִטְרָא בֵּית לוֹפֵי
תִּנְיֵתָא׃ יב חַמְשִׁין עֲנוּבִין
עֲבַד בִּירִיעֲתָא חֲדָא
וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד
בְּסִטְרָא דִּירִיעֲתָא דְּבֵית
לוֹפֵי תִּנְיֵתָא מְכַוְּנָן

אבן עזרא

ישמעאל אורך (כח), דע (כט) כי דקדוק מספר האחד (ל) בחשבון משונה מדרך לשון הקדש, גם ככה הוא בלשון כשדים משונה גם בלשון ישמעאל, כי לעולם הה״א בסוף השמות סימן לנקבה (לא) ולשון זכר בלא סימן (לב), והנה בחשבון שלשה בה״א סימן זכרים (לג) וככה בחשבון ארבעה גם שמונה גם עשרה (לד), ומשם והלאה עד עשרים הזכר בלא ה״א (לה) אחד עשר, שנים עשר, תשעה עשר, והנקבה בה״א (לו), רק בשנוי מלת עשרה (לז) שלא תתערב על לשון זכר אמרו שתים עֶשְׂרֵה (לח) וככה כולם, והנה לשון נקבה שלש וארבע ועשר (לט), ואם היתה מלת חשבון (מ) סמוכה תהיה בתי״ו לזכרים ולנקבות שלשת האנשים האלה (יחז׳ יד טז) ושלשת נשי בניו (בראי ז יג) (מא), והנה שמוֹנָה (מב) לזכרים במשפט ושנוי לנקבה לומר שמוֹנֶה (מג) כדרך עשתי עשרה (מד): ט אולי טעם באמה. היא הידוע (מה) אולי

יהל אור

מפני שהוא נכבד, אבל בכאן נזכרו כפי סדר המעשה: (כח) ור״י ן׳ נגאח בשרש שזר כתב, „פתיל וזה הלשון ידוע בלשון הערב כי השזירה היא הפתילה״: (כט) כפי הנהת בעל מנ״ט, שייך זה לפי׳ יד על המספר עשתי עשרה, ובנתה״ש הבית המאמר מהח׳ ז״ל על הפי׳ ט על מלת שמונה: (ל) ובמקו״א וכן בבא״י הגי׳ האחדים, ור״ל כל המספרים עד עשר: (לא) כמו אים אשה: (לב) ולזכרים בלי ה״א: (לג) ובמספר הפוך הוא, כי לזכרים נאמר שלשה בה״א: (לד) ולנקבה בלי ה״א שלש ארבע חמש: (לה) ומעשרה ולמעלה בא לזכרים בלי ה״א: (לו) אחת עשרה שתים עשרה: (לז) במלת עשרה יש שנוי: (לח) העי״ן בסגול, השי״ן בשוא, והרי״ש בצירי ובזכר עשרה, העי״ן בח״פ והשי״ן בקמץ וכן הרי״ש: (לט) ולזכר שלשה ארבעה עשרה: (מ) ר״ל מלת המספר: (מא) אין הפרש: (מב) הנו״ן בקמץ: (מג) הנו״ן בסגו״ל: (מד) לנקבה, וכאן היריעה נקבה כתוב שמונֶה בסגול: (מה) בפתחות הבית הוא כמו בהאמה כמ״ש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֻלָאֹת עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בִּקְצֵה
הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית
מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־אֶחָת׃
יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר
אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת אֶל־אַחַת
בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ
יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־
הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת
עָשָׂה אֹתָם׃ טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת
שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת
רֹחַב הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת
לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ טז וַיְחַבֵּר
אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ
הַיְרִיעֹת לְבָד׃ יז וַיַּעַשׂ לֻלָאֹת
חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה
בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת
הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת

אונקלוס

עֲנוּבַיָא חֲדָא לָקֳבֵל
חֲדָא׃ יג וַעֲבַד חַמְשִׁין
פּוּרְפִין דִּדְהַב וְלָפֵף יָת
יְרִיעָתָא חֲדָא עִם חֲדָא
בְּפוּרְפַיָא וַהֲוָה מַשְׁכְּנָא
חַד׃ יד וַעֲבַד יְרִיעָן
דִּמְעַזֵּי לִפְרָסָא עַל
מַשְׁכְּנָא חַד עֲסַר יְרִיעָן
עֲבַד יָתְהֶן׃ טו אָרְכָּא
דִּירִיעֲתָא חֲדָא תְּלָתִין
בְּאַמִּין וְאַרְבַּע אַמִּין
פּוּתְיָא דִּירִיעֲתָא חֲדָא
מְשַׁחֲתָא חֲדָא לְחַד
עֲשַׂר יְרִיעָן׃ טז וְלָפֵף
יָת חֲמֵשׁ יְרִיעָן לְחוּד
וְיָת שֵׁת יְרִיעָן לְחוּד׃
יז וַעֲבַד עֲנוּבִין חַמְשִׁין
עַל סִפְתָּא דִּירִיעֲתָא
בִּסְטָרָא בֵּית לוֹפֵי
וְחַמְשִׁין עֲנוּבִין עֲבַד
עַל סִפְתָּא דִּירִיעֲתָא
דְּבֵית לוֹפֵי תִּנְיָתָא׃
יח וַעֲבַד פּוּרְפִין דִּנְחָשָׁא

אבן עזרא

היתה כסדר בית ראשון שהיתה אצילה (מו) : יב תיו הלולאות . סימן הנקבה , ואחת לולה, ובא תחת האל״ף ה״א (מז) , וי״א כי מואת הנזרה הרה ללת (ש״א ד יט) (מח) : (פיה״ק. טו ולא הזכיר כפל היריעה (מט) , כי הכתוב אחז דרך קצרה , ויאמר הגאון רב אהרן, כי חמש יריעות וחצי היו מזה ומזה, רק הכתוב לא הזכיר החצי עם החמש , והזכיר ואמר שש (נ) , ופי' וכפלת את היריעה (למעלה כו ט) חצי היריעה, והעד חצי היריעה העודפת (שם שם יב) (נא) והאמת מה שהזכרתי (נב) :

יהל אור

(מו) כמ״ש (יחז׳ מא ח) שם אמות אצילה, ופי׳ גדולות : (מז) פי׳ תחת האלף מן לולאות יבוא ה״א במלת „לולה״ : (מח) ענין אחיזה שאחוזה הבלי לידה כמו לולאות שהם בתי אחיזה שנאחזים בהם הקרסים : (מט) כמו שכתוב (למעלה כו ט) וכפלת את היריעה הששית : (נ) ואמר וחברת את חמש היריעות וגו׳, ואת שש היריעות וגו׳ (שם) : (נא) כי היריעה הששית חלק לשנים : (נב) עיין בפי׳ פה׳

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת
אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת
אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת
תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ ס חמישי כ וַיַּעַשׂ
אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים
עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ
וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד׃ כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד
מְשֻׁלָּבֹת אַחַת אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה
לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים
לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃ כד וְאַרְבָּעִים
אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים
הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃
כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת
צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃
כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה

אונקלוס

חַמְשִׁין לְלָפְפָא יָת
מַשְׁכְּנָא לְמֶהֱוֵי חַד׃
יט וַעֲבַד חוּפָאָה לְמַשְׁכְּנָא
מַשְׁכֵי דִדְכְרֵי מְסַמְּקֵי
וְחוּפָאָה מַשְׁכֵי דְסַסְגוֹנָא
מִלְּעֵלָּא׃ כ וַעֲבַד יָת
דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא דְּאָעֵי
שִׁטִּין קָיְמִין׃ כא עֲשַׂר
אַמִּין אֻרְכָּא דְּדַפָּא
וְאַמְּתָא וּפַלְגוּת אַמְּתָא
פּוּתְיָא דְּדַפָּא חַד׃
כב תַּרְתֵּין צִירִין לְדַפָּא
חַד מְשַׁלְּבִין חֲדָא לָקֳבֵל
חֲדָא כֵּן עֲבַד לְכֹל דַּפֵּי
מַשְׁכְּנָא׃ כג וַעֲבַד יָת
דַּפַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא עַסְרִין
דַּפִּין לְרוּחַ עֲבַר דָּרוֹמָא׃
כד וְאַרְבְּעִין סַמְכִין דִּכְסַף
עֲבַד תְּחוֹת עַסְרִין דַּפִּין
תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא
חַד לְתַרְתֵּין צִירוֹהִי וּתְרֵין
סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד
לְתַרְתֵּין צִירוֹהִי׃ כה וְלִסְטַר
מַשְׁכְּנָא תִּנְיָתָא לְרוּחַ
צִפּוּנָא עֲבַד עַסְרִין
דַּפִּין׃ כו וְאַרְבְּעִין
סַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף תְּרֵין
סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא חַד
וּתְרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא
חַד׃ כז וְלִסְיָפֵי מַשְׁכְּנָא

אבן עזרא

יט לאהל. להיות אהל (נג)׃

יהל אור

(נג) ולמעלה כו הס' ז"ל למעלה כו ע ובבאורי שם׃

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים
עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃
כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ
תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת
הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי
הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים
וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים
שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי
שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם
לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית
וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן
לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ לג וַיַּעַשׂ אֶת־
הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ
הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃
לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־
טַבְּעֹתָם עָשָׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם
וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ לה וַיַּעַשׂ
אֶת־הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה

אונקלוס

מַעַרְבָא עֲבַד שִׁתָּא
דַפִּין׃ כח וּתְרֵין דַּפִּין
עֲבַד לְזָוְיַת מַשְׁכְּנָא
בְּסוֹפֵיהוֹן׃ כט וַהֲווֹ
מְכַוְּנִין מִלְּרַע וְכַחְדָא
הֲווֹ מְכַוְּנִין עַל רֵישֵׁהּ
לְעִזְקְתָא חֲדָא כֵּן עֲבַד
לְתַרְוֵיהוֹן לִתְרֵין זָוְיָן׃
ל וַהֲווֹ תְּמַנְיָא דַפִּין
וְסַמְכֵיהוֹן דִּכְסַף שִׁתָּא
עֲשַׂר סַמְכִין תְּרֵין סַמְכִין
תְּרֵין סַמְכִין תְּחוֹת דַּפָּא
חַד׃ לא וַעֲבַד עַבְרֵי
דְאָעֵי שִׁטִּין חַמְשָׁא לְדַפֵּי
סְטַר מַשְׁכְּנָא חָד׃
לב וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי
סְטַר מַשְׁכְּנָא תִּנְיָתָא
וְחַמְשָׁא עַבְרִין לְדַפֵּי
מַשְׁכְּנָא לְסוֹפֵיהוֹן
מַעַרְבָא׃ לג וַעֲבַד יָת
עַבְרָא מְצִיעָאָה לְאַעְבָּרָא
בְּגוֹ דַפַּיָּא מִן סְיָפֵי
לִסְיָפֵי׃ לד וְיָת דַּפַּיָּא
חֲפָא דַהֲבָא וְיָת עִזְקָתְהוֹן
עֲבַד דַּהֲבָא אַתְרָא
לְעַבְרַיָּא וַחֲפָא יָת
עַבְרַיָּא דַּהֲבָא׃ לה וַעֲבַד
יָת פָּרֻכְתָּא תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד אֻמָּן
עֲבַד יָתַהּ צוּרַת כְּרוּבִין׃

יהל אור

כז יד יפרש, ועשית מכסה לאהל, מכסה של מכסה בעבור הגשם: (כד) וכן פי׳ כמ׳ ז״ל (למע׳ ס׳ כו כח) בפי׳ הקלר: (כה) וירא הוא מהבנין הקל, וייור מבנין הכבד, ונכתוב שם "ירה ויור" וכן הגי׳ בבא״י:

אבן עזרא

לג ומלת לברוח. מהבנין הקל, וטעם כמו מבריח שהוא מהבנין הכבד (לד) המו, ירה, ויורה (מ״ב יג יז) (לה) ורבים ככה:

ויעש

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם כְּרֻבִים: לו וַיַּעַשׂ
לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וַיְצַפֵּם
זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה
אַדְנֵי־כָסֶף: לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח
הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם:
לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם
וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב
וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת: פ
לז א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי
שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה
וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ:
ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ
וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב: ג וַיִּצֹק לוֹ
אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב עַל אַרְבַּע
פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ
הַשֵּׁנִית: ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים
וַיְצַף אֹתָם זָהָב: ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים

אונקלוס

לו וַעֲבַד לַהּ אַרְבְּעָא עַמּוּדֵי שִׁטִּין וַחֲפָנוּן דַּהֲבָא וָוֵיהוֹן דַּהֲבָא וְאַתִּיךְ לְהוֹן אַרְבְּעָא סַמְכִין דִּכְסַף: לז וַעֲבַד פְּרָסָא לִתְרַע מַשְׁכְּנָא תַּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר עוֹבַד צַיָּר: לח וְיָת עַמּוּדוֹהִי חַמְשָׁא וְיָת וָוֵיהוֹן וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דַּהֲבָא וְסַמְכֵיהוֹן חַמְשָׁא נְחָשָׁא: א וַעֲבַד בְּצַלְאֵל יָת אֲרוֹנָא דְּאָעֵי שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין וּפַלְגָּא אָרְכֵּהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא פּוּתְיֵהּ וְאַמְּתָא וּפַלְגָּא רוּמֵהּ: ב וַחֲפָהִי דְּהַב דְּכֵי מִגָּו וּמִבָּרָא וַעֲבַד לֵהּ דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר: ג וְאַתִּיךְ לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן דִּדְהַב עַל אַרְבַּע זָוְיָתֵהּ וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ חַד וְתַרְתֵּין עִזְקָן עַל סִטְרֵהּ תִּנְיָתָא: ד וַעֲבַד אֲרִיחֵי דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן דַּהֲבָא: ה וְאָעֵיל יָת אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל סִטְרֵי אֲרוֹנָא לְמִטַּל יָת

אבן עזרא

א ויעש בצלאל. בעבור כבוד הארון (א), גם הוא עשה כל כלי הקדש (ב), והנה הזכיר המשכן והאהל, והפרכת והמסך, כי דרך אחד להם (ג), ואחר כן הזכיר שמן המשחה עם קטורת הסמים (ד), כי יש בשמים בשמן המשחה גם בקטורת הסמים (ה):

רש"י

(א) ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה

יהל אור

(א) כי הארון היה מקודש שבכל הכלים שהיה משכן התורה, וע"כ הזכיר במעשה הארון את בצלאל בשמו: (ב) והרמב"ן השיג ע"ז וכתב, ואין כן דעתי שגם בהלר המשכן אמר כן עיי"ש: (ג) והזכיר המשכן והאהל בתחלה, לפי שהדרך והמנהג לעשות קודם בית, ואח"כ הזכיר הארון שניה בתוכו, והאהל והפרכת והמסך הם בכלל המשכן כי דרך אחד להם: (ד) למטה פ' כט: (ה) כי בשמים כולל סמים, וכן ת"א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת
אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר
אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי
רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב
מִקְשָׁה עָשָׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת
הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה
וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־
הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי
קְצוֹוֹתָו קצותיו ק׳׃ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים
פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים
בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם
אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת הָיוּ
פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ י וַיַּעַשׂ אֶת־
הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ
וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃
יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר
זָהָב סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת
טֹפַח סָבִיב וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ
סָבִיב׃ יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת
זָהָב וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע
הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃
יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת
בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־
הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב לָשֵׂאת אֶת־

השלחן

אֲרוֹנָא׃ ו וַעֲבַד כַּפֻּרְתָּא
דִּדְהַב דְּכֵי תַּרְתֵּין אַמִּין
וּפַלְגָּא אֻרְכַּהּ וְאַמְּתָא
וּפַלְגָּא פְּתָיַהּ׃ ז וַעֲבַד
תְּרֵין כְּרוּבִין דִּדְהַב נְגִיד
עֲבַד יָתְהוֹן מִתְּרֵין סִטְרֵי
כַּפֻּרְתָּא׃ ח כְּרוּבָא חַד
מִסִּטְרָא מִכָּא וּכְרוּבָא
חַד מִסִּטְרָא מִכָּא מִן
כַּפֻּרְתָּא עֲבַד יָת כְּרוּבַיָּא
מִתְּרֵין סִטְרוֹהִי׃ ט וַהֲווֹ
כְרוּבַיָּא פְּרִיסָן גַּדְפֵיהוֹן
לְעֵלָּא מְטַלִּין בְּגַדְפֵיהוֹן
עַל כַּפֻּרְתָּא וְאַפֵּיהוֹן חַד
לָקֳבֵל חַד לָקֳבֵל כַּפֻּרְתָּא
הֲווֹ אַפֵּי כְּרוּבַיָּא׃
י וַעֲבַד יָת פָּתוֹרָא דְּאָעֵי
שִׁטִּין תַּרְתֵּין אַמִּין אֻרְכֵּהּ
וְאַמְּתָא פְּתָיֵהּ וְאַמְּתָא
וּפַלְגָּא רוּמֵהּ׃ יא וַחֲפָא
יָתֵהּ דְּהַב דְּכֵי וַעֲבַד לֵהּ
דֵּיר דִּדְהַב סְחוֹר סְחוֹר׃
יב וַעֲבַד לֵהּ גְּדָנְפָא רוּמֵהּ
פּוּשְׁכָּא סְחוֹר סְחוֹר
וַעֲבַד דֵּיר דִּדְהַב
לִגְדָנְפֵהּ סְחוֹר סְחוֹר׃
יג וְאַתִּיךְ לֵהּ אַרְבַּע עִזְקָן
דִּדְהַב וִיהַב יָת עִזְקָתָא
עַל אַרְבַּע זָוְיָתָא דִּי
לְאַרְבַּע רַגְלוֹהִי׃
יד לָקֳבֵל גְּדָנְפָא הֲווֹ
עִזְקָתָא אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא
לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃
טו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא
דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן
דַּהֲבָא לְמִטַּל יָת פָּתוֹרָא׃

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טז וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים ׀ אֲשֶׁר הַשֻּׁלְחָן׃
עַל־הַשֻּׁלְחָן אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־
כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת
אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ ששי
שלישי כשהן מחוברין יז וַיַּעַשׂ אֶת־הַמְּנֹרָה
זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־
הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ
כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃
יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ
שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד
וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃
יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה
הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח
כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן
הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃
כא וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה
וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה
וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה
לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃
כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה
אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה
וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ כד כִּכָּר זָהָב

טו וַעֲבַד יָת מָנַיָּא דִּי
עַל פָּתוֹרָא יָת מְגִיסוֹהִי
וְיָת בָּזִכּוֹהִי וְיָת
מְכִילָתֵהּ וְיָת קַשְׂוָתָא
דִּי יִתְנְסֵךְ בְּהוֹן דְּהַב
דְּכֵי׃ יז וַעֲבַד יָת מְנָרְתָא
דִּדְהַב דְּכֵי נְגִיד עֲבַד יָת
מְנָרְתָא שִׁידַהּ וּקְנַהּ
כַּלִּידַהָא חֵזוּרַהָא
וְשׁוֹשַׁנַּהָא מִנַּהּ הֲווֹ׃
יח וְשִׁתָּא קְנִין נָפְקִין
מִסִּטְרַהָא תְּלָתָא קְנֵי
מְנָרְתָא מִסִּטְרַהּ חַד
וּתְלָתָא קְנֵי מְנָרְתָא
מִסִּטְרַהּ תִּנְיָנָא׃
יט תְּלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין
בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן
וּתְלָתָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין
בְּקַנְיָא חַד חֵזוּר וְשׁוֹשַׁן
כֵּן לְשִׁתָּא קְנִין דְּנָפְקִין
מִן מְנָרְתָא׃ כ וּבִמְנָרְתָא
אַרְבְּעָא כַּלִּידִין מְצַיְּרִין
חֵזוּרַהָא וְשׁוֹשַׁנַּהָא׃
כא וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין קְנִין
מִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת תְּרֵין
קְנִין מִנַּהּ וְחֵזוּר תְּחוֹת
תְּרֵין קְנִין מִנַּהּ לְשִׁתָּא
קְנִין דְּנָפְקִין מִנַּהּ׃
כב חֵזוּרֵיהוֹן וּקְנֵיהוֹן מִנַּהּ
הֲווֹ כֻּלַּהּ נְגִידָא חֲדָא
דִּדְהַב דְּכֵי׃ כג וַעֲבַד יָת
בּוֹצִינַהָא שִׁבְעָא
וְצִבְתַהָא וּמַחְתְּיָתַהָא
דִּדְהַב דְּכֵי׃ כד כִּכְּרָא
דִּדְהַב דְּכֵי עֲבַד יָתַהּ וְיָת

טהור

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כל מנהא: כה ועבד ית
מדבחא דקטורת
בוסמיא דאעי שטין
אמתא ארכה ואמתא
פתיה מרבע ותרתין
אמין רומה מנה הוו
קרנוהי: כו וחפא יתה
דהב דכי ית אגרה וית
כתלוהי סחור סחור וית
קרנוהי ועבד לה דיר
דדהב סחור סחור:
כז ותרתין עזקן דדהב
עבד לה מלרע לדירה
על תרתין זויתה על
תרין סטרוהי לאתרא
לאריחיא למטל יתה
בהון: כח ועבד ית
אריחיא דאעי שטין
וחפא יתהון דהבא:
כט ועבד ית משחא
דרבותא קודשא וית
קטורת בוסמיא דכי
עובד בוסמנו: א ועבד
ית מדבחא דעלתא
דאעי שטין חמש אמין
ארכה וחמש אמין פתיה
מרבע ותלתא אמין
רומה: ב ועבד קרנוהי
על ארבע זויתה מנה
הוו קרנוהי וחפא יתה
נחשא: ג ועבד ית כל
מני מדבחא ית
פסכתרותא וית
מגרופיתא וית מזרקתא
ית צנוריתא וית מחתיתא
כל מנוהי עבד נחשא:
ד ועבד למדבחא סרדא

טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃
פ כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי
שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ
רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ
קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר
אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃
כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ
מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל
שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת
אֹתוֹ בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃
כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ
וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר מַעֲשֵׂה
רֹקֵחַ׃ ס שביעי רביעי כשהן מחוברין
לח א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי
שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־
אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת
קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע
פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ
נְחֹשֶׁת׃ ג וַיַּעַשׂ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ
אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־
הַמִּזְרָקֹת אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו
עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וַיַּעַשׂ לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת

נחשת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה עַד־
חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע
הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים
לַבַּדִּים׃ ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי
שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וַיָּבֵא
אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת
הַמִּזְבֵּחַ לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב
לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס ח וַיַּעַשׂ אֵת
הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת
בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ

עוֹבַד מְצַדְתָּא דִּנְחָשָׁא
תְּחוֹת סוֹבְבֵהּ מִלְּרַע
עַד פַּלְגֵּהּ׃ ה וְאַתִּיךְ
אַרְבַּע עִזְקָתָא בְּאַרְבַּע
סִטְרָתָא לִמְצָדְתָּא דִּנְחָשָׁא
אַתְרָא לַאֲרִיחַיָּא׃
ו וַעֲבַד יָת אֲרִיחַיָּא
דְּאָעֵי שִׁטִּין וַחֲפָא יָתְהוֹן
נְחָשָׁא׃ ז וְאָעֵיל יָת
אֲרִיחַיָּא בְּעִזְקָתָא עַל
סִטְרֵי מַדְבְּחָא לְמִטַּל
יָתֵהּ בְּהוֹן חֲלִיל לוּחִין
עֲבַד יָתֵהּ׃ ח וַעֲבַד יָת
כִּיּוֹרָא נְחָשָׁא וְיָת בְּסִיסֵהּ
נְחָשָׁא בְּמֶחֱזְיַן נְשַׁיָּא
דְּאָתְיָן לְצַלָּאָה בִּתְרַע

אבן עזרא

ח ובי"ת במראות. תחת מ"ם (א) כי נכון הוא בלשון הקדש, כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח לב) (ב) [א] וככה כלשון ישמעאל: וטעם הצובאות, כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם, הם הנזכרים בספר ישעיה (ג) כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום, והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם, ונתנו מראותיהן נדבה, כי אין להם צורך עוד להתיפות, רק באות יום יום אל פתח האהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות (ד), וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד, כי היו רבות (ה) [ב] ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור, כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה (ו) רק נעשה בכל המראות שהביאו (ז), והכן שהוא המכונה (ח) לעולם הוא כמדת הכיור, וכן המשפט (ט), ובעבור שפתח אוהל מועד למזרח כמו הפנים,

רש"י

יותר מאשר חכמים נקראת על שמו א): (ז) נבוב לחת. נבוב הוא חלול *א) וכן ועביו ארבע אצבעות נבוב ב): נבוב לחת. הלוחות של עצי שטים לכל רוח והחלל באמצע: (ח) במראות הצבאת. בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן והיה מואס משה בהן מפני שעשוים ליצר הרע א"ל הקדוש ברוך הוא קבל כי אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות

קרני אור

[א] עיין בנתס"ש שהבדיל בין שמוש הבי"ת לשמוש המ"ם: [ב] עיין בהכוה"ק שהשיג על זה, וכתב שלדבריהם לבון קושיא במקרא, כי לא הוזכר לא נשים, ולא לתכלית מה התאספו, אם להביא נדבותיהן אלא או להתפלל שמה עיי"ש מה שיפרש:

יהל אור

תרגום אונקלוס ויונתן בן עוזיאל בשניהם „בוסמיא": (א) וכאלו כתוב ממראות הצובאות, וכן פי' הרלב"ג והרדי"א: (ב) ספרי מבשר ומלהם: (ג) הגליונים (ישעי' ג כג) שתרגומו מחזייתא: (ד) וכת"א ויונ"ע וירושלמי „דאתין לצלאה בתרע משכן זימנא": (ה) ולזה אשר צבאו לשון צבאות רבות אשר באו מהן צבא גדול, ונאספו אל פתח אהל מועד לתת מראותיהן בנדבת לבן: (ו) כמש"כ (מ"א ז לח): (ז) וכן פי' הרמב"ן, ולזה לא זכר ג"כ מדתם: (ח) הוא מושב הכיור: (ט) כן הוא המנהג לעשות הכן שהוא המושב כמדת הכיור וכ"ה (מ"א ז כו) ואין צורך להזכירו: כמש"ל

מקו"ב רש"י: א) תנחומא א' י תנחומא ב' יא, במו"ר פי"ג ס, ועיין חדושי הרש"ש שם אות ז: *א) רלומר כי נבוב הוא תאר אל המזבח שהיה עשוי חלול פי' בלוחות ולכן נבוב סמוך אל לוחות (לו"ה): ב) ירמי' נב כא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פתח אהל מועד: ס ט ויעש את־
החצר לפאת נגב תימנה קלעי
החצר שש משזר מאה באמה:
י עמודיהם עשרים ואדניהם
עשרים נחשת ווי העמודים
וחשקיהם כסף: יא ולפאת צפון
מאה באמה עמודיהם עשרים
ואדניהם עשרים נחשת ווי
העמודים וחשקיהם כסף:
יב ולפאת־ים קלעים חמשים
באמה עמודיהם עשרה ואדניהם
עשרה ווי העמדים וחשוקיהם

אונקלוס

משכן זמנא: ט ועבד
ית דרתא לרוח עבר
דרומא סרדי דרתא
דבוץ שזיר מאה
באמין: י עמודיהון
עסרין וסמכיהון עסרין
נחשא ווי עמודיא
וכבושיהון דכסף:
יא ולרוח צפונא מאה
אמין עמודיהון עסרין
וסמכיהון עסרין נחשא
ווי עמודיא וכבושיהון
דכסף: יב ולרוח מערבא
סרדין חמשין באמין
עמודיהון עסרא
וסמכיהון עסרא ווי
עמודיא וכבושיהון

רש"י

וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים לומר אני נאה ממך ומתוך כך מביאות לבעליהם לידי תאוה ונזקקות להם ומתעברות ויולדות שם ג) שנאמר תחת התפוח עוררתיך ד) וזה שנאמר במראות הצובאות. ונעשה הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקינא לה בעלה ונסתרה ה) ותדע לך שהן המראות ממש שהרי נאמר ונחשת התנופה שבעים ככר וגו׳ ויעש בה וגו׳ ו) וכיור וכנו לא הוזכרו שם. למדת שלא היה נחשת של כיור מנחשת התנופה כך דרש רבי תנחומא ז) וכן תרגם אונקלוס במחזין נשיא והוא תרגום של מראות מירוא״ש בלע״ז. וכן מצינו בישעיה והגליונים ח) מתרגמינן ומחזיא: אשר צבאו. להביא נדבתן

אבן עזרא

על כן קרא לפאת ים ירכים (י) וקרא הקרובים אל הפתח כתפים (יא) ככתפות איש (יב): (פיה״ק. במראות הצובאות. חבית במקום מ״ם, כבי״ת והנותר בבשר (ויקרא ח לב) (יג) וטעם הצובאות, החכמות שטוו החמשה הנזכרים (יד), או נשים באות תמיד להתפלל אל מקום האהל ועזבו כל תאות העולם, על כן נתנו מראותן, כי אין עסק הנשים, כי אם ליפות פניהן (טו) ואחר שהקלעים בין שתי הכתפות שלשים אמה (טז) נשאר ברוחב עשרים (יז) וזה אורך שער החצר, וכן המסך (יח) והנה רחבו שהוא קומתו חמש אמות, וזה טעם וקומה ברחב. (פ׳ יח) (יט)):

גהל אור

(י) כמש״כ ולירכתי המשכן ימה (למעלה לו כז): (יא) כמש״כ קלעים חמש עשרה אמה אל הכתף וגו׳ ולכתף השנית וגו׳ (פ׳ יד וטו) שהם קרובים אל הפתח שהוא במזרח שנקרא פנים: (יב) והכתפים קרובים אל הפנים שהוא כראש האדם ותהלתו כפתח דיית: (יג) עיין אות ב: (יד) למעלה לה ו: (טו) עיין אות ה: (טז) כמש״כ פ׳ יד וטו: (יז) לשער החצר, כמש״כ למטה פ׳ יח: (יח) (שם): (יט) עיין למעלה בפיה״ק כז יב ובבאורי שם:

מקו״ב רש״י: ג) תנחומא א פקודי ט: ד) שיר ח ה: ה) סוטה יד כ: ו) למטה פ׳ ל: ז) ולפי זה יהיה כפי׳ במראות שלוקחות ממראות כי״ת במקום מ״ם עיין לאב״ע ויהל אור: ח) ישעי׳ ג כג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּסֶף: יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה
חֲמִשִּׁים אַמָּה: יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־
עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה:
טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר
הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה
עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה:
טז כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ
מָשְׁזָר: יז וְהָאֲדָנִים לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת
וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי
רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף
כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר: מפטיר יח וּמָסַךְ
שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב
חָמֵשׁ אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר:
יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם
אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי
רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף: כ וְכָל־
הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב
נְחֹשֶׁת: ססס

דִּכְסַף: יג וְלִרְוחַ קִדּוּמָא
מַדִּינְחָא חַמְשִׁין אַמִּין:
יד סְרָדִין חֲמַשׁ עַסְרֵי
אַמִּין לְעִבְרָא עַמּוּדֵיהוֹן
תְּלָתָא וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא:
טו וּלְעִבְרָא תִּנְיָתָא מִכָּא
וּמִכָּא לִתְרַע דַּרְתָּא סְרָדִין
חֲמַשׁ עַסְרֵי אַמִּין
עַמּוּדֵיהוֹן תְּלָתָא
וְסַמְכֵיהוֹן תְּלָתָא: טז כָּל
סְרָדֵי דַּרְתָּא סְחוֹר
סְחוֹר דְּבוּץ שְׁזִיר:
יז וְסַמְכַיָּא לְעַמּוּדַיָּא
נְחָשָׁא וָוֵי עַמּוּדַיָּא
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְחִפּוּי
רֵישֵׁיהוֹן דִּכְסַף וְאִנּוּן
מְכַבְּשִׁין דִּכְסַף כֹּל
עַמּוּדֵי דַרְתָּא: יח וּפְרָסָא
דִּתְרַע דַּרְתָּא עוֹבַד
צַיָּר תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא
וּצְבַע זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר
וְעַסְרִין אַמִּין אֻרְכָּא
וְרוּמָא בְּפוּתְיָא חֲמֵשׁ
אַמִּין לָקֳבֵל סְרָדֵי
דַרְתָּא: יט וְעַמּוּדֵיהוֹן
אַרְבְּעָא וְסַמְכֵיהוֹן
אַרְבְּעָא נְחָשָׁא וָוֵיהוֹן
דִּכְסַף וְחִפּוּי רֵישֵׁיהוֹן
וְכִבּוּשֵׁיהוֹן דִּכְסַף: כ וְכָל
סִכַּיָּא לְמַשְׁכְּנָא וּלְדַרְתָּא
סְחוֹר סְחוֹר דִּנְחָשָׁא:
ססס

קכ"ב. סנוא"ה סימן. ומפטירין ויעש חירום במלכים א' סימן ז':

רש"י

נדבתן: (יח) לעמת קלעי החצר. כמדת קלעי החצר ט): חסלת פ' ויקהל

מקו"ב רש"י: ט) ברייתא דמס"מ פ"ה ופי' שהיו לעומת ממש של"ל כנגד, אלא פי' כמדת רחבן דהיינו גובה הפתח:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כא אלין מנייני משכנא משכנא דסהדותא די אתמני על מימרא דמשה פלחן ליואי בידא דאיתמר בר אהרן כהנא: כב ובצלאל בר אורי בר חור לשבטא דיהודה עבד ית כל די פקיד יי ית משה:

כא אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על־פי משה עבדת הלוים ביד איתמר בן־אהרן הכהן׃ כב ובצלאל בן־אורי בן־חור למטה יהודה עשה את כל־אשר־צוה יהוה את־

רש"י

(כא) אלה פקודי. בפרשה זו נמנו כל משקלי נדבת המשכן לכסף ולזהב ולנחשת ונמנו כל כליו ולכל עבודתו: המשכן משכן. שני פעמים רמז למקדש שנתמשכן בשני חורבנין על עונותיהן של ישראל א): משכן העדת. עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה העגל שהרי השרה שכינתו ביניהם ב): עבודת הלוים. פקודי המשכן וכליו היא עבודה המסורה ללוים במדבר לשאת ולהוריד ולהקים איש איש למשאו המופקד עליו כמו שנאמר בפרשת נשא ג): ביד איתמר. הוא היה פקיד עליהם למסור לכל בית אב עבודה שעליו: (כב) ובצלאל בן אורי וגו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה. אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנא' למשה בסיני ד) כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים ואח"כ משכן (לא לענין צווי להתנדב קאמר דהא אדרבה להיפך צוה הקב"ה בפרשת תרומה מתחלה הכלים שלחן מנורה יריעות ואח"כ צווי הקרשים. וצווי משה רבינו ע"ה ריש ויקהל תחלה המשכן ואחלו ואח"כ הכלים הא מיירי לענין צווי לפועל איך

אבן עזרא

תנה עוז אב המון (ה) לשם והודה, בהגיעך לראש אלה פקודי

כא אלה פקודי. הטעם פקודי הכלים (ב) כי מלת משכן כוללת הכל (ג), ופירש למה נקרא משכן, בעבור הארון ששם לוחות העדות (ד), והנה אחז דרך קצרה (ה) וזהו האמת בעבור מכתב אלהים (ו): וטעם עבודת הלוים. שהם נושאים את המשכן ואת כל כליו שהיה מפקיד עליהם איתמר (ז) כי הגרשונים והמררים הלוים על יד איתמר שהיה פוקד בשמות כל משאם (ח): (פי"ק. אלה פקודי. טעמו אלה פקודי כלי המשכן (ט): עבדת הלוים. המשא: ביד אתמר. שהוא ממונה על רוב כלי הקדש (י), והגאון אמר כי זאת רמז לשירי דוד (יא) א"כ מה טעם איתמר: משכן העדות. הם הלוחות (יב)): כב ובצלאל. הזכיר הכתוב כי בצלאל ואהליאב שהם הראשונים עשו כל מעשיהם

יהל אור

(א) בנוי לאברהם, שם הא' ז"ל: (ב) וכאלו אמר, אלה פקודי כלי המשכן: (ג) אף כלי המשכן: (ד) ע"כ פירש משכן העדות, וקרא המשכן משכן העדות, כי בו היה ארון העדות, והוא הנכבד שבחלקי המשכן, ובו משכן לוחות העדות, שהוכנין בו: (ה) שהיה ראוי לומר משכן לוחות העדות: (ו) שהלוחות הם כמו עדות ביני וביניכם שהם מכתב אלהים, וכאלו היה המשכן לזה התכלית ולזה קראו משכן העדות: (ז) ומשה היה המפקיד: (ח) כמש"כ (במד' ד לב) ובשמות תפקדו את כלי משמרת משאם, והממונה עליהם היה איתמר כמש"כ שם פ' לג: (ט) עיין אות ב: (י) ולא על כולם, כי גם אליעזר היה ממונה על כלי הקדש, כמו שפי' הא' ז"ל (במדבר ד טז), ועיין רמב"ן שם מה שהעיר ע"ז: (יא) עיין למעלה יב א: (יב) כי בעבור היות ארון העדות בקדש הקדשים

מקורי ובאורי רש"י: א) כלומר שנתפש בעדם ופרע חובם, תנחומא א ב תנחומא ב ב שמו"ר פ' נא ג ילקוט תי"ד: ב) תנחומא א שם תנחומא ב שם שמו"ר פנ"א ד ילקוט שם: ג) במד' ד: ד) עיין בנתה"ם שהגי' משני כ"י שבידו הנוסח הזה „אשר צוה אותו משה אין כתיב כאן אלא אשר צוה ד', אפילו דברים שלא שמע מרבו הסכימה דעתו כמו שנאמר למשה בסיני" והוא מירושלמי דפאה פ"א ובנוסח שבדפוס נוסף עליו מימרא דר' יונתן (ברכות נה א) שאף במקום ששנה משה ממה שנאמר לו היה בצלאל יודע דעת עליון ועשה כאשר צוה ד' את משה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֹשֶׁה׃
כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־
אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ וְחֹשֵׁב
וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת
הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס
כד כָּל־הַזָּהָב
הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת
הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀ זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע
וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃

אונקלוס

כג וְעִמֵּהּ אָהֳלִיאָב בַּר
אֲחִיסָמָךְ לְשִׁבְטָא דְדָן
נַגָּר וְאֻמָּן וְצַיָּר בִּתְכֵלָא
וּבְאַרְגְּוָנָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי
וּבְבוּצָא׃
כד כָּל דַּהֲבָא
דְּאִתְעֲבֵד לַעֲבִידָא בְּכֹל
עֲבִידַת קוּדְשָׁא וַהֲוָה
דְּהַב אֲרָמוּתָא עַשְׂרִין
וּתְשַׁע כִּכְּרִין וּשְׁבַע
מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין

אבן עזרא

כהונן (יג): **כד כל הזהב**. אמר חגאון למה הזכיר מה עשו בכסף, ולא הזכיר מה עשו בזהב התנופה (יד), והוא השיב, הנה הזכיר כי המנורה היתה ככר זהב, גם כבה הכפורת (טו) וזהב הארון וסובח הקטרת (טז), ואין זה נכון, כי המנורה כלה היתה זהב, ולא כן הארון, רק צפוי זהב הוא מבית ומחוץ, וכן מזבח הקטרת, והשלחן והבדים והקרשים, והבריחים מצופים זהב הם כולם (יז), והכפורת היתה זהב כולה (יח) וכפי מה שקבלנו מאבותינו ככר אחד היתה (יט) כי ארכה רב ורחבה רב (כ), ולפי דעתי שהזכיר מה עשו בכסף שהוא כסף הכפורים (כא), והנה הזכיר כי על כסף החיוב היה עומד המשכן שהוא הכולל לכל הכלים, וזה זכרון לבני ישראל (כב), ומי יוכל לשער כמה זהב צפוי כל כלי המשכן (כג) [א] :מפיהיק. ויאמר חגאון למה לא הזכיר משקל הזהב (כד) והשיב כי הכתוב נתן לנו

רש"י

יפעול כסדר. ותמלא בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם בצלאל וגו' הוזכר מתחלה את אהל מועד ואח"כ הכלים אבל לענין להתנדב להכין מה שיהיו צריכין מה לי מה שמתנדב תחלה ועיין בתוספות פרק הרואה ה) ול"ת מנלן שמרע"ה לוה לבצלאל הפך הענין. וי"ל כיון דכתיב בפרשת ויקהל ויקרא משה אל בצלאל ואל אהליאב וגו' וקאל מה שדיבר עמהם והאי קרא מדכתיב כל אשר לוה ה' את משה חזינן דהיה מלוה להם בהיפך. ודוק היטב). אמר לו בצלאל מנהג העולם לעשות תחלה בית ואחר כך משים כלים בתוכו אמר לו כך שמעתי ו) מפי הקב"ה אמר משה בצל אל היית כי בודאי כך לוה לי הקב"ה וכן עשה המשכן תחלה ואחר כך עשה כלים: (כד) ככר. ששים מנה ומנה של קדש כפול היה ז) הרי הככר ח) ק"כ מנה ט) והמנה י) כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים לפיכך מנה

קרני אור

[א] וכן כתב הרמב"ן ז"ל, ולא ספר הכתוב מה נעשה בזהב, כי הזהב עשו ביד איתמר לצפוי הקרשים והבריחים, ועשו ביד אליעזר, הארון והכפורת והמנורה והשלחן ומזבח הזהב, והנה בעבור שלא יודע לצפוי כל כלי כמה זהב יש בו, לא ספר שנתנו משה להם במנין ובמשקל:

יהל אור

הקדשים, היה נקרא הבית כולו משכן העדות: (יג) וכן פי' רש"י ז"ל: (יד) הכתוב פרש כמות הזהב, ולא פי' מה נעשה בזהב: (טו) הכפורת והכרובים היו ג"כ ככר זהב: (טז) הוא מזבח הזהב, והנה הזכיר מה שעשו מזהב התנופה, וכפי' הקבר ביאר יותר: (יז) ובצפוי לא נוכל לשער כמה זהב נכנס בהם, עד שנוכל לאמת כי שם נכנס כך וכך: (יח) כמש"כ למעלה כה יז: (יט) עם הארון: (כ) אמתים וחצי ארכה, ואמה וחצי רחבה (שם) ועביה טפח (יומא ה א): (כא) כמש"כ למעלה ל טז: (כב) בעבור היותו זכרון לבני ישראל, ובא במשקל ידוע לכל כלי: (כג) כי בצפוי אין לשער: (כד) ר"ל למה הזכיר משקל הזהב, פי' שרק משקל הזהב הזכיר, ולא הזכיר מה עשו

מקו"ב רש"י: ה) ברכות נה א, תוס' ד"ה לך: ו) סבית נתן גרס כך שמעת ? והיא בלשון שאלה, ששאל בצלאל, וכי כך שמעת ? והיא פ"ד שאמרו בגמרא שמא כך אמר לך ... הקב"ה, והשיב לו משה וכו' (וכור מהרכהם): ז) כן הוכיחו רז"ל (בכורות ס א) מקרא דיחז' מה יב: ח) של קדש: ט) של חול: י) של חול ג

כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ:
כו בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים

בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: כה וּכְסַף מִנְיָנֵי כְנִשְׁתָּא מְאָה כִּכְּרִין וְאֶלֶף וּשְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וְחַמְשָׁא סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא: כו תִּקְלָא לְגֻלְגַּלְתָּא פַּלְגוּת סִלְעָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לְכָל דְּעָבַר עַל מִנְיָנַיָּא מִבַּר עֶסְרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְשִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין:

רש"י

בפרוטרוט יא) כל השקלים שפחותין במנינם מג' אלפים שאין מגיעין לככר: (כו) בקע. הוא שם משקל של מחצית השקל יב): לשש מאות אלף וגו'. כך היו ישראל וכך עלה מנינם אחר שהוקם המשכן בספר במדבר יג) ואף עתה בנדבת המשכן כך היו ומנין חצאי השקלים של שש מאות אלף עולה מאת ככר כל אחד של שלשת אלפי' שקלים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן ג' מאות אלף שלמים הרי מאת ככר והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאין עולין אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקלים:

אבן עזרא

שרש שהמנורה עם כליה ככר (כה), והנה יהיה לכל קרש חצי ככר (כו) והמנורה ככר, והארון והכפורת ככר, והשלחן ומזבח הזהב ככר, ושני ככרות לארבעה עמודי הפרכת (כז) ושאר השקלים לשאר הכלים (כח), ואלה דברי הבל, כי מה טעם לקרש שהוא מצופה מעבר אחד למנורה הטהורה (כט), ואיך יספיק חצי ככר, וטעם יותר לצפוי חמשה עשר בריחים, ושתי טבעות, וכן שרשרות, ושתי טבעות, וציץ נזר הקדש, ופעמוני זהב, וקרסי המשכן, גם ווי עמודי המסך, וזהב במעשה האפוד והחשן ובשבוצים (ל)): כה וכסף. הנה ידענו מזה המספר כי הככר ג' אלפים שקלים, והעד וכסף פקודי העדה (לא): (פיה"ק. וכסף פקודי העדה. הנה נפקדו כל ישראל בשנה הראשונה (לב), ובעבור שאמר הכתוב בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי (דבר' י ח) לא נתנו הלוים כופר נפשם, כי נתונים הם לחשם, והעד לכל העובר על הפקודים (פ' כו) שטעמו כל יוצא צבא (לג) [ג] והתימה שיהיה מספרם בשנה השנית כמו בשנה הראשונה (לד) גם הוא נכון, כי הנה אחר תשע ושלשים שנה, אין בין שני המספרים רק אלף ושמונה מאות ועשרים (לה), ודע כי הככר שלשת אלפים (לו) והעד וכסף פקודי העדה (לז), והזכיר הכסף שהוא חיוב (לח), ובעבור היותו לזכרון (לט) הלא תראה כי המשכן על האדנים שנעשו ממנו יעמד (מ)): כו בקע. חצי שקל, וטעמו כאשר יבוקע השקל הנה הציו: לכל העובר. שעברו עליו עשרים

יהל אור

עמו בהם, עיין אות יד: (כה) למעלה כה לט: (כו) ולמ"ח קרשים, הרי כ"ד ככר: (כז) הרי כט ככר: (כח) פי' השבע מאות ושלשים שקל הנשארים מן הככרים היה מספיק לשאר הכלים: (כט) שהיתה כולה זהב: (ל) וזה הכל היה מהסך שבעה מאות ושלשים שקל: (לא) עיין רש"י פ' כו השכון וכ"ה בפי' הרשב"ם: (לב) אחר מעשה העגל, וזה היה אחר יוהכ"פ: (לג) והנה המספר שהיה בחומש הפקודים (במד' א מו) היה חוץ משבט לוי שלא נמנה עמהם, ודעת הח' ז"ל שגם פה בתרומת האדנים לא נמנה שבט לוי: (לד) כמו במנין הראשון: (לה) כי במספר הראשון והשני היו שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמשים, ואח"כ במנין האחרון בעת חלוקת הארץ היה מספרם שש מאות אלף, ואלף שבע מאות ושלשים (במד' כו נא) והיה ההבדל בין שני המספרים אלף שמונה מאות ועשרים פחות ממניני הראשון: (לו) עיין אות לא: (לז) עיין אות לא: (לח) עיין אות כב: (לט) עיין אות כב: (מ) כמש"כ למטה

קרני אור

[ב] ודעת הרמב"ן ז"ל, שבמנין הראשון נמנה שבט לוי עמהן כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם, וכמנין שני נאמר לו אך את מטה לוי לא תפקוד (שם שם מט) והנה אותם היו המשלימים אותם שנעשו בין שני המנינין כי עשרים שנה, היו קרוב לעשרים אלף, וראיתי כי ממה שהולך לומר במנין שני אך את מטה לוי לא תפקיד, ואת ראשם לא תשא, ראיה שהיה נמנה עמהם עד הנה, והנה זה תלוי בפלוגתא דתנאי (זבחים קטו ב) מתי פסקה העבודה בבכורות, ועיין בנתה"ב מה שהאריך בזה:

מקורי ובאורי רש"י: יא) לשון פרוטה הוא, כלומר שלא כללם בככר אלא מנאם פרוטות כ"ל שקלים (הזכרו): יב) לפי שנבקע מהשקל: יג) במד' א מו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ כז וַיְהִי
מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי
הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת
אֲדָנִים לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן׃
כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת
וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים
לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק
אֹתָם׃ כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים
כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת שָׁקֶל׃
ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וְאֵת מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־
מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־
כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ׃ לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר
סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר וְאֵת
כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת
הֶחָצֵר סָבִיב׃ לט א וּמִן־הַתְּכֵלֶת

כז וַהֲוָה מְאָה כִּכְּרִין
דִּכְסַף לְאַתָּכָא יָת סַמְכֵי
קוּדְשָׁא וְיָת סַמְכֵי
דְפָרֻכְתָּא מְאָה סַמְכִין
לִמְאָה כִּכְּרִין כִּכְּרָא
לְסַמְכָא׃ כח וְיָת אַלְפָא
וּשְׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין
וְחַמְשָׁא עֲבַד וָוִין
לְעַמּוּדַיָּא וַחֲפָא רֵישֵׁיהוֹן
וְכַבֵּשׁ יָתְהוֹן׃ כט וּנְחָשָׁא
דַאֲרָמוּתָא שִׁבְעִין כִּכְּרִין
וּתְרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה
סִלְעִין׃ ל וַעֲבַד בַּהּ יָת
סַמְכֵי תְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא וְיָת
סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּי לֵהּ
וְיָת כָּל מָנֵי מַדְבְּחָא׃
לא וְיָת סַמְכֵי דְדָרְתָּא
סְחוֹר סְחוֹר וְיָת סַמְכֵי
תְּרַע דָּרְתָּא וְיָת כָּל סִכֵּי
מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל סִכֵּי
דָּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר׃
א וּמִן תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא

אבן עזרא

שנה שלימות, וכבר הזכרתי טעם זה (מא):
(סיה"ך. בקע. חצי שקל, ופשוטו שקל נבקע בחצי (מב)):
כז לצקת שבעלי היו"ד כמו לרדת (מג):
כח ואת. שלא השלים ככר (מד): כט ונחשת.
גם הזכיר כלי הנחשת (מה):

רש"י

(כז) לצקת. כתרגומו לאתכא: את אדני הקדש. של קרשי המשכן שהם מ"ח קרשים ולהן צ"ו אדנים ואדני פרכת ארבע הרי מאה וכל שאר אדנים נחשת כתיב בהם: (כח) וצפה ראשיהם. של עמודים מהן. שבכולן כתיב וצפה ראשיהם וחשוקיהם כסף: (א) ומן התכלת והארגמן וגו'. שם לא נאמר כאן ומכאן אני אומר שאין בגדי שרד הללו בגדי כהונה שבבגדי כהונה היה שש אלא

יהל אור

(למטה לח כז): (מא) למכ"ז ל יג, למה דוקא מכן עשרים: (מב) ונקרא כן לפי שנבקע מהשקל: (מג) ושרשו יצק, כמו לרדת ששרשו ירד, והסרים יו"ד השרש: (מד) כי הככר הוא שלשת אלפים, ומנה בפרטות מה שלא השלים לככר: (מה) למעלה הזכיר הכלים שנעשו מכסף, ויאמר הכתוב "ונחשת התנופה" בוי"ו מה שנעשה גם מנחשת התנופה, כי מהם נעשה האדנים שהמשכן עומד עליהם, כי נחשת הכיור וכנו, נעשה ממראות הצבאות, ולא נכנס בחשבון זה:

בבמדבר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ
בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ
שני חמישי כשהן מחוברין ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד
זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־פַּחֵי
הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ
הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ
תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב׃ ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת
עַל־שְׁנֵי קְצוֹוֹתָו קצותיו ק׳ חֻבָּר׃

וּצְבַע זְהוֹרִי עֲבַדוּ לְבוּשֵׁי
שִׁמּוּשָׁא לְשַׁמָּשָׁא
בְקוּדְשָׁא וַעֲבַדוּ יָת
לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא דִּי לְאַהֲרֹן
כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת
מֹשֶׁה׃ ב וַעֲבַד יָת
אֵפוֹדָא דְּדַהֲבָא תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר׃ ג וְרַדִּידוּ
יָת טַסֵּי דַהֲבָא וְקַצִּיצוּ
חוּטִין לְמֶעְבַּד בְּגוֹ
תִּכְלָא וּבְגוֹ אַרְגְּוָנָא
וּבְגוֹ צְבַע זְהוֹרִי וּבְגוֹ
בוּצָא עוֹבַד אֳמָן׃
ד כַּתְפִּן עֲבַדוּ לֵהּ
מְלַפְּפָן עַל תְּרֵין סִטְרוֹהִי

רש״י

הם בגדים שמכסים בהם כלי הקדש בשעת סלוק מסעות שלא היה בהם שש א): (ג) וירקעו. כמו לרוקע הארץ ב) כתרגומו ורדידו טסין היו מרדדין מן הזהב אשטנ״דרא בלע״ז טסין דקות. כאן הוא מלמדך היאך היו טווין את הזהב עם החוטין ג) מרדדים טסין דקין וקוצצין מהן פתילים לאורך הטס לעשות אותן פתילים מעורבים עם כל מין ומין בחשן ואפוד שנאמר בהן זהב חוט אחד של זהב עם ששה חוטין של תכלת וכן עם כל מין ומין שכל המינין חוטן כפול ששה והזהב חוט שביעי עם כל אחד ואחד:

אבן עזרא

א בגדי שרד, הם הנזכרים בפרשת במדבר סיני (א) כי צוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו, ועל הפרוכת כסוי עור תחש, ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת (ב) ועל דרך הסברא, כי התכלת בעבור כבוד הארון, אם היה האויר זך, ואם ירד גשם יסירהו ויעמוד עליו כסוי עור תחש (ג) ועל שלחן הפנים בגד תכלת, ובגד תולעת שני, ולמעלה כסוי עור תחש (ד), ובגד תכלת על המנורה ועל מזבח הזהב (ה) וארגמן על מזבח העולה (ו) ועל הכל עור תחש (ז), ואחר שהזכיר בגדי שרד, הזכיר בגדי הקדש שהם לאהרן שהוא הכהן הגדול, והחל לפרש אותם: ב ויעש את האפוד. איך שמו הזהב בתוך התכלת (ח): (פיה״ק. ג וירקעו. ביאר איך שמו הזהב עם הבגדים (ט), כי רקעו הזהב, והטעם כמו ארקעם (ש״ב כב מג) (י) וקצצו ממנו פתילים (יא)):

יהל אור

(א) בבמדבר ד׳: (ב) שם ד ו: (ג) וכן פי׳ הא׳ ז״ל שם: (ד) שם פ׳ ז ח: (ה) שם פ׳ ט י יא: (ו) שם פ׳ יג: (ז) והנה על הארון פרוכת המסך ובגד תכלת ומכסה עור תחש, ועל השלחן שני בגדים והמכסה, ועל המנורה בגד ומכסה, ועל מזבח הזהב בגד תכלת ומכסה, ועל מזבח העולה בגד ארגמן ומכסה: (ח) והיך יטוו אותו לשומו בתוך התכלת: (ט) וכן פי׳ רש״י ז״ל כאן הוא מלמדך האיך היו טווין את הזהב עם החוטים: (י) ענינו רדוד ושטיחה: (יא) וקוצצו אותם

מקו״ב רש״י: א) עיין רש״י לעיל לא י: ב) תה׳ קלו ו: ג) עיין רש״י לעיל כח ו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ה וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ
הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ו וַיַּעֲשׂוּ
אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת
זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי חוֹתָם עַל־
שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּשֶׂם אֹתָם
עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ פ ח וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃
ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ אֶת־הַחֹשֶׁן
זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל׃
י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה טוּרֵי אָבֶן טוּר
אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃
יא וְהַטּוּר הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃
יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ
וְאַחְלָמָה׃ יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ
שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת
זָהָב בְּמִלֻּאֹתָם׃ יד וְהָאֲבָנִים עַל־
שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים

אונקלוס

יִתְלְפַף: ה וְהֶמְיַן תִּקּוּנֵהּ
דִּי עֲלוֹהִי מִנֵּהּ הוּא
כְּעוֹבָדוֹהִי דַּהֲבָא תִּכְלָא
וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע זְהוֹרִי
וּבוּץ שְׁזִיר כְּמָא דִּי פַקִּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה: ו וַעֲבַדוּ
יָת אַבְנֵי בוּרְלָא מְשַׁקְעָן
מְרַמְּצָן דִּדְהַב גְּלִיפָן כְּתַב
מְפָרַשׁ עַל שְׁמָהָן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: ז וְשַׁוִּי יָתְהוֹן
עַל כִּתְפֵּי אֵפוֹדָא אַבְנֵי
דוּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ יָת
מֹשֶׁה: ח וַעֲבַד יָת
חוּשְׁנָא עוֹבַד אֻמָּן
כְּעוֹבָדֵי אֵפוֹדָא דַּהֲבָא
תִּכְלָא וְאַרְגְּוָנָא וּצְבַע
זְהוֹרִי וּבוּץ שְׁזִיר:
ט מְרַבַּע הֲוָה עִיף עֲבַדוּ
יָת חוּשְׁנָא זַרְתָּא אָרְכֵּהּ
וְזַרְתָּא פְּתָיֵהּ עִיף:
י וְאַשְׁלִימוּ בֵהּ אַרְבְּעָא
סִדְרֵי אֶבֶן טָבָא סִדְרָא
קַדְמָאָה סַמְקָן יַרְקָן
וּבַרְקָן סִדְרָא חַד:
יא וְסִדְרָא תִּנְיָנָא
אִזְמַרַגְדִּין שַׁבְזִיז
וְסַבְהֲלוֹם: יב וְסִדְרָא
תְּלִיתָאָה קַנְכְּרֵי טַרְקְיָא
וְעֵין עֶגְלָא: יג וְסִדְרָא
רְבִיעָאָה כְּרוּם יַמָּא
וּבוּרְלָא וּפַנְתֵּירֵי מְשַׁקְעָן
מְרַמְּצָן דִּדְהַב
בְּאַשְׁלָמוּתְהוֹן: יד וְאַבְנַיָּא
עַל שְׁמָהַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אִנִּין תַּרְתֵּי עַסְרֵי עַל

אבן עזרא

ו וטעם ויעשו את אבני השוהם. כדרך אותם ביחד :
תקון (יג), כמו ויסדר לעשות אותו (בראי' ית את אבני השהם,

יהל אור

(יב) פי' כי הם לא עשו
אלא פי' ויעשו תקנו אותם :
שפי'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם
אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר שָׁבֶט׃
טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת
מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ טז וַיַּעֲשׂוּ
שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת
זָהָב וַיִּתְּנוּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־
שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יז וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי
הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת
עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יח וְאֵת שְׁתֵּי
קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־
שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת
הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי
טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁנֵי קְצוֹת
הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר
הָאֵפֹד בָּיְתָה׃ כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת
זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד
מִלְּמַטָּה מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת
מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃
כא וַיִּרְכְּסוּ אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו
אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת
לִהְיֹת עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח
הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי ששי כשהן מחוברין

שְׁמָהָתְהוֹן כְּתָב מְפָרַשׁ
כִּגְלוֹף דְּעִזְקָא גְּבַר עַל
שְׁמֵהּ לִתְרֵין עֲסַר
שִׁבְטִין׃ טו וַעֲבַדוּ עַל
חוּשְׁנָא תִּכִּין מְתַחְמָן
עוֹבַד גְּדִילוּ דִּדְהַב דְּכֵי׃
טז וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין מְרַמְּצָן
דִּדְהַב וְתַרְתֵּין עִזְקָן
דִּדְהַב וִיהַבוּ יָת תַּרְתֵּין
עִזְקָתָא עַל תְּרֵין סִטְרֵי
חוּשְׁנָא׃ יז וִיהַבוּ תַּרְתֵּין
גְּדִילָתָא דִּדְהַב עַל
תַּרְתֵּין עִזְקָתָא עַל סִטְרֵי
חוּשְׁנָא׃ יח וְיָת תַּרְתֵּין
גְּדִילָא דְּעַל תַּרְתֵּין
סִטְרוֹהִי יְהַבוּ עַל תַּרְתֵּין
מְרַמְּצָתָא וִיהַבְנוּן עַל
כַּתְפֵּי אֵפוֹדָא לָקֳבֵל
אַפּוֹהִי׃ יט וַעֲבַדוּ תַּרְתֵּין
עִזְקָן דִּדְהַב וְשַׁוִּיאוּ
עַל תְּרֵין סִטְרֵי חוּשְׁנָא
עַל סִפְתֵהּ דִּי לְעִבְרָא
דְאֵפוֹדָא מִלְּגָיו׃ כ וַעֲבַדוּ
תַּרְתֵּין עִזְקָן דִּדְהַב
וִיהַבְנוּן עַל תַּרְתֵּין כַּתְפֵּי
אֵפוֹדָא מִלְּרַע מִלְּקָבֵל
אַפּוֹהִי לָקֳבֵל בֵּית לוֹפֵי
מֵעִלָּוֵי לְהֶמְיַן אֵפוֹדָא׃
כא וְאַחֲדוּן יָת חוּשְׁנָא
מֵעִזְקָתֵהּ לְעִזְקָתָא
דְּאֵפוֹדָא בְּחוּטָא
דִּתְכֶלְתָּא לְמֶהֱוֵי עַל
הֶמְיַן אֵפוֹדָא וְלָא יִתְפָּרַק
חוּשְׁנָא מֵעִלָּוֵי אֵפוֹדָא
כְּמָא דִּי פַּקִּיד יְיָ יָת

ויעש

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כב ויעש את־מעיל האפד מעשה
ארג כליל תכלת: כג ופי־המעיל
בתוכו כפי תחרא שפה לפיו
סביב לא יקרע: כד ויעשו על־
שולי המעיל רמוני תכלת וארגמן
ותולעת שני משזר: כה ויעשו
פעמני זהב טהור ויתנו את־
הפעמנים בתוך הרמנים על־שולי
המעיל סביב בתוך הרמנים:
כו פעמן ורמן פעמן ורמן על־שולי
המעיל סביב לשרת כאשר צוה
יהוה את־משה: ס כז ויעשו את־
הכתנת שש מעשה ארג לאהרן
ולבניו: כח ואת המצנפת שש ואת־
פארי המגבעת שש ואת־מכנסי
הבד שש משזר: כט ואת־האבנט
שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת
שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה
את־משה: ס ל ויעשו את־ציץ נזר־

אונקלוס

משה: כב ועבד ית
מעילא דאפודא עובד
מחי גמיר תכלא:
כג ופום מעילא כפיל
לגוה כפום שרין תורא
מקף לפומה סחור סחור
לא יתבזע: כד ועבדו
על שפולי מעילא
רמוני תכלא וארגונא
וצבע זהורי שזיר:
כה ועבדו זגיא דדהב
דכי ויהבו ית זגיא בגו
רמוניא על שפולי
מעילא סחור סחור בגו
רמוניא: כו זגא ורמונא
זגא ורמונא על שפולי
מעילא סחור סחור
לשמשא כמא די פקיד
ית משה: כז ועבדו ית
כתונין דבוצא עובד
מחי לאהרן ולבנוהי:
כח וית מצנפתא דבוצא
וית שבח כובעיא דבוצא
וית מכנסי בוצא דבוץ
שזיר: כט וית המינא
דבוץ שזיר ותכלא
וארגונא וצבע זהורי
עובד ציור כמא די
פקיד יי ית משה:
ל ועבדו ית ציצא כלילא
דקודשא דדהב דכי

אבן עזרא

ח (יג): כב וטעם כליל תכלת. כלו תכלת
והוא סמוך (יד): כח ואת המצנפת שש.
שהוא לאהרן (טו): ואת פארי המגבעות. לבניו (טז) כי אין דרך המצנפת כמו המגבעות (יז):

רש"י

(כח) ואת פארי המגבעות. תפארת המגבעות.

יהל אור

(יג) שפי' לתקן אותו: (יד) מלת כליל הוא כליל תקטר (ויקרא ו טו) וכאן שהוא סמוך יאמר תה"ש או תה"פ לכללות הענין או המעשה "כליל: (טו) למעלה כח ד: (טז) שם שם מ: (יז) עיין בפי'

הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃
לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
לב וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי
לג וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו

אונקלס

וּכְתַבוּ עֲלוֹהִי גְּלִיף כְּתָב מְפָרַשׁ קֹדֶשׁ לַייָ׃
לא וִיהַבוּ עֲלוֹהִי חוּטָא תִכְלְתָא לְמִתַּן עַל מִצְנֶפְתָּא מִלְּעֵלָּא כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
לב וּשְׁלִים כָּל פָּלְחַן מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ׃
לג וְאַיְתִיוּ יָת מַשְׁכְּנָא לְמֹשֶׁה יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי פּוּרְפוֹהִי דַּפּוֹהִי עֲבָרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי וְסַמְכוֹהִי׃

רש"י

המגבעות המפוארות ד): (לא) לתת על המצנפת מלמעלה. וע"י הפתילים היה מושיבן ה) על המצנפת כמין כתר וא"א לומר הציץ על המצנפת שהרי בשחיטת קדשים שנינו ו) שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין והציץ היה נתון על המצח הרי המצנפת למעלה והציץ למטה ומהו על המצנפת מלמעלה. ועוד הקשיתי בה ז) כאן הוא אומר ויתנו עליו פתיל תכלת ובענין הלואה הוא אומר ושמת אותו על פתיל תכלת ח). ואומר אני פתיל תכלת זה חוטין הן לקשרו בהן במצנפת לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו והיו קבועין בו חוטי תכלת לשני ראשיו ובאמצעיתו שבהן קושרו ותולהו במצנפת כשהוא בראשו ושני חוטין היו בכל קצה וקצה אחת ממעל ואחת מתחת לצד מצחו וכן באמצעו שכך הוא נוח לקשור ואין דרך קשירה בפחות משני חוטין לכך נאמר על פתיל תכלת ט) ועליו פתיל תכלת וקושר ראשיהם השנים כולם יחד מאחוריו למול ערפו ומשיבו על המצנפת. ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת הואיל ומרובין הן שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו' י) וע"כ פחות משנים לא היו שהרי בשתי קצות החשן היו ב' טבעות החשן ובב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד שכנגדן ולפי דרך קשירה ד' חוטין היו ומ"מ פחות משנים א"א: (לב) ויעשו בני ישראל. את המלאכה ככל אשר צוה ה' וגו': (לג) ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה משה שום
מלאכה

אבן עזרא

(פיה"ק. ל ויכתבו עליו. כמו ויפתח (יח)): לב ותכל. כמשקל ותרב משאת בנימין (בראי' מג לד) (יט): (פיה"ק. ותכל. כמו ותתע (שם כא יד) מהבנין הקל): לג ויביאו את המשכן. והנה את מיתריו ויתדותיה (פי' ם) (כ) כמו את קלעי החצר ואת עמודיו ואת אדניה (למעלה לה יז) (כא):

יהל אור

בפי' הא' ז"ל למעלה כח, לו, ובבאורי שם: (יח) כמ"ש וחסר למ"ד הפעל: (כ) מיתריו ל"ז ויתדותיה ל"נ: „פתוחי חותם": (יט) ותכל סרשו כלה, ותרב סרשו רבה, (כא) ששם ג"כ עמודיו ל"ז, אדניה ל"נ:

מקו"ב רש"י: ד) והכוונה שפארי הוא שם המקרא בשמיטת טרנים ובא תחת שם התואר ופניו מגבעות מפוארין (נתה"ס) וה"א רוצה לגרוס „תפארת המגבעות ד"א המגבעות המפוארים": ה) בש"א „מושיבו" דהציץ קאי ולא אפתילים: ו) זבחים יט א: ז) לעיל כח לז: ח) לעיל כח לז: ט) שם: י) שם שם כח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קְרָשָׁיו בְּרִיחָו וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃
לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם
הַמְאָדָּמִים וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת
הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃
לה אֶת־אֲרוֹן הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת
הַכַּפֹּרֶת׃ לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ לז אֶת־
הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת
הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן
הַמָּאוֹר׃ לח וְאֵת מִזְבַּח הַזָּהָב וְאֵת
שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים
וְאֵת מָסַךְ פֶּתַח הָאֹהֶל׃ לט אֵת ׀
מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ מ אֵת
קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־
אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר הֶחָצֵר
אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל מוֹעֵד׃
מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ
אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן

אונקלוס

לד וְיָת חוֹפָאָה מַשְׁכֵּי
דְדִכְרֵי מְסַמְּקֵי וְיָת
חוֹפָאָה מַשְׁכֵּי דְסַסְגוֹנָא
וְיָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא׃
לה יָת אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא
וְיָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת
כַּפֻּרְתָּא׃ לו יָת פָּתוֹרָא
יָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת לְחֵם
אַפַּיָּא׃ לז יָת מְנָרְתָא
דְכִיתָא יָת בּוֹצִינָהָא
בּוֹצִינֵי סִדְרָא וְיָת כָּל
מָנַהָא וְיָת מִשְׁחָא
דְאַנְהָרוּתָא׃ לח וְיָת
מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא וְיָת
מִשְׁחָא דִרְבוּתָא וְיָת
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא וְיָת
פְּרָסָא דִתְרַע מַשְׁכְּנָא׃
לט יָת מַדְבְּחָא דִנְחָשָׁא
וְיָת סְרָדָא דִנְחָשָׁא דִּילֵהּ
יָת אֲרִיחוֹהִי וְיָת כָּל
מָנוֹהִי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת
בְּסִיסֵהּ׃ מ יָת סְרָדֵי
דְדַרְתָּא יָת עַמּוּדָהָא וְיָת
סַמְכַהָא וְיָת פְּרָסָא לִתְרַע
דַּרְתָּא יָת אַטּוּנוֹהִי
וְסִכַּהָא וְיָת כָּל מָנֵי פֻלְחַן
מַשְׁכְּנָא לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃
מא יָת לְבוּשֵׁי שִׁמּוּשָׁא
לְשַׁמָּשָׁא בְקוּדְשָׁא יָת
לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא לְאַהֲרֹן

רש"י

מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו העמידו אמר משה לפני הקב"ה איך אפשר שלא היה יכול להקימו שום אדם מחמת הקמתו ע"י אדם א"ל עסוק אתה בידך נראה כובד הקרשים שאין כח באדם לזוקפן ומשה כמקימו והוא נזקף וקם מאליו וזהו שנאמר

הוקם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מא וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ מב כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה׃ מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ

חמישי שביעי כשהן מחוברין מ א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת־

אונקלוס

כַּהֲנָא וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי לְשַׁמָּשָׁא׃ מב כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת כָּל פָּלְחָנָא׃ מג וַחֲזָא מֹשֶׁה יָת כָּל עֲבִידְתָּא וְהָא עֲבַדוּ יָתַהּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ כֵּן עֲבַדוּ וּבָרֵיךְ יָתְהוֹן מֹשֶׁה׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב בְּיוֹמָא יַרְחָא קַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא תְּקִים יָת מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃

רש"י

הוקם המשכן הוקם מאליו. מדרש רבי תנחומא יא): (מג) ויברך אתם משה. אמר להם יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם יב) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וגו' יג) שהוא אחד מי"א מזמורים שבתפלה למשה יד):

אבן עזרא

ב ביום. מחלוקת הוא (א), וי"א כי יום השמיני למלואים, היה יום ר"ח ניסן (ב) והוצרכו לומר כי בשלשה ועשרים יום לאדר הקים משה את המשכן (ג) והנה יום תחלת המלואים היה משה סותרו ובונה להרגיל הכהנים (ד) ואמרו כי השעיר שדרש משה והנה שורף (ה) הוא שעיר ראש חדש (ו), והנה צוה השם שיקים משה המשכן באחד לחדש הראשון ולא יסתרנו עד יום נסוע הארון (ז), והנה מצאנו בספרי (ח) כי מישאל ואלצפן היו הטמאים לנפש אדם (ט), והנה יום שמיני למלואים הוא שמיני לחדש (י) ויש כדמות ראיה על זה (יא), האחת למה לא הזכיר הכתוב שהיה משה מקים את המשכן וסותרו (יב) ואנה יהיה פתח אהל מועד אחר שיהיה נסתר, כי כתוב ופתח אהל

יהל אור

(א) וכמו שיבאר: (ב) ומה שכתוב (במדבר פ' ט) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית בחודש... באחד לחדש הוקם המשכן, זה היה שמיני למלואים, וכן מה שכתוב (ויקרא ט א) ויהי ביום השמיני, שמיני למלואים, והוא ר"ח ניסן שהוקם בו המשכן: (ג) ואז התחילו ימי המלואים והקריבו הנשיאים קרבנם כל אחד ביומו: (ד) ומפני שאין להקריב בלא משכן, והוצרכו לומר שהקימו מיום כ"ג וסותרו, ומקימו בכל יום כדי להרגיל הכהנים: (ה) בויקרא י טז: (ו) וכן הוא (ספרא שם) „שעיר זו שעיר נחשון, חטאת זה חטאת יום השמיני, דרש דרש משה זה שעיר של ר"ח", ומשה דרש על שעיר ר"ח שהוא לבדו נשרף: (ז) וכ"ה (סדר עולם פ"ז) התחילו ימי המלואים בכ"ג באדר, ובאחד בניסן שלמו, כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב עליו קרבנות ומפרקו, ובשמיני העמידו ולא פרקו, וכ"ה (ספרא צו מכילתא דמלואים פ"א, ספרי נשא, במדבר פ' יב טו): (ח) עתה יתחיל הרב ז"ל לדחות סברתם ויביא ראיות שהוקם המשכן בר"ח ניסן, ואז התחילו ימי המלואים ושלמו בשמיני לחדש, וכ"ה דעת ר' עקיבא (ספרי בהעלותך עה"פ ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם במד' ט, ו, סוכה כה רע"ב): (ט) דעת ר"ע שם, כי מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא: (י) שמיני בניסן, ואז מתו נדב ואביהוא, ויום הז' היה בערב פסח, ולכן לא יכלו לטהר, והוצרכו לעשות פסח שני, ואם כדברי הי"א שבר"ח ניסן היה שמיני למלואים, ואותו היום הקריב נחשון, ונדב ואביהוא נשרפו בו ביום, למה לא נטהרו מישאל ואלצפן מטומאתם ביום י"ד עד שהוצרכו לעשות פסח שני: (יא) שתחלת המלואים והקמת המשכן היה בר"ח ניסן: (יב) הכתוב יאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את המשכן, ומשמע

מזה

מקו"ב רש"י: יא) תנחומא א יא תנחומא כ ח, שמו"ר פנ"ב ד, במד"ר פי"ד ג חזית פ"א: יב) תנחומא א שם סדר עולם פ"ו ספרא שמיני פ"א ספרי פנחס במד"ר פי"ב תוספתא מנחות פ"ז: יג) לעיל, והם אמרו ויהי נועם, כאשר הוא בספרא שמיני פ"א: יד) וכן כתב רש"י (שבועות טו ב) ד"ה „ושיר" „והוא מאחד עשר מזמורים שאמר משה בס' תהלים מתפלה למשה עד סוף מזמור לתודה",

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ שָׁם אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃

אונקלוס

ג וּתְשַׁוֵּי תַמָּן יָת אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא וְתַטֵּל עַל אֲרוֹנָא יָת פָּרֻכְתָּא׃ ד וְתָעֵל יָת פָּתוֹרָא וְתַסְדַּר יָת סִדְרֵהּ וְתָעֵל יָת מְנָרְתָא וְתַדְלֵק יָת

אבן עזרא

מועד תשבו יום ולילה (ויקרא ח לה) (יג) [א] ועוד כתוב, ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת (שם ט ג) וזהו שדרש משה (יד), ועוד אם היה שעיר ראש חדש (טו) למה לא הזכיר שנים פרים ואיל אחד ושבעה כבשים (טז) [ב], וכאשר הזכיר מלבד עולת הבקר (במד׳ כח כג) היה ראוי שיאמר מלבד עולת החדש (יז) [ג], והנה על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן (יח) והנה זה המשכן הראשון הקימהו ביום אחד לחדש הראשון (יט), והחלו לבנות הבית הראשון שהוא המשכן השני בחדש השני שהוא אייר בשני לחדש, כי כן כתוב בחדש השני בשני (דה״ב ג ב) (כ) ובתלמודנו כתוב (כא) כי יום חמישי יצאו ישראל ממצרים (כב) ואם הוא דרך קבלה נקבל ואם הוא דרך סברא לפני יום חמישי יצאו (כג) כי אין בין שנה פשוטה לתחלת שנה האחרת פחות משלשה ימים (כד) כי שנת הסרון שנ״נ (כה) וש״נ יצאו בשביעית (כו) ואם מעוברות הם חמשה בחסרון (כז) ובעבור שהכתוב אמר ביום השבת יערכנו (ויקרא כד ח) נראה כי ביום השבת ערך משה הלחם על

רש״י

(ג) וסכת על הארן. לשון הגנה שהרי מחילה היה טו): (ד) וערכת את ערכו. שתי מערכות

קרני אור

[א] והרא״ם פי׳, ופתח אהל מועד, ומקום פתח אהל מועד, וגם ע״ז יש להשיב, כי לא שייך יליאה ממקום שאין בו פתח, והגר״א פי׳ (סד״ע פ״ז) בקלעים, שהקלעים לא פרקו כל שבעה, והתוס״מ לו כי׳ קלה מלא תשובה ע״ז בירושלמי פ״ק דיומא עיי״ש, שיפרש שישבו קלת בתחלת הלילה, ולדידיה לא פרק עד הלילה, ועיין פי׳ הח׳ ז״ל (במד׳ ז א) שהסכים לחז״ל, וכתב „לפי על דברי המפתיקים (הם חז״ל) כי היה סותרו ומקימו,״ וחוזל לסותרו ולהקימו כל ז׳ ימי המלואים להרגילם: [ב] וע״ז השיב הרא״ם כי איננה טענה, כי לולא הטעם שכעס משה על שריפתו לא היה מזכיר גם אותו, כמו שלא הזכיר שאר קרבנות החדש מפני שסמך על מה שנכתב במקומו: [ג] וגם ע״ז השיב הרא״ם, ואם מפני שלא הזכיר השעיר של ר״ח, י״ל שכמו שלא הזכיר השעיר של גמליאל בן פדהצור לפי דעתו מפני שסמך על מה שנזכר במקומו כפי׳ כשא, כך לא הזכיר השעיר של ר״ח לדעת האומר שהשמיני למלואים הוא יום ר״ת, מפני

יהל אור

מזה שזה היה תחלת הקמתו, ואם היה הקמתו מכ״ג, ומשה היה מקימו וסותרו בכל יום למה לא הזכירו הכתוב: (יג) ואם כפי׳ הי״א שהיה משה מקימו וסותרו, הלא כתוב „ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים״ (ויקרא ח לה), ואחר שהיה סותרו לא היה פתח שם, ואיך יקיימו לווי השם: (יד) מדוע שרפו ולא אכלו: (טו) כדעת הי״א עיין אות ו: (טז) כמש״כ (במד׳ כח יא) הקרבים בר״ח: (יז) אחר שיום השמיני היה ר״ח: (יח) כמש״כ ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (פ׳ יז) ודעתו כי זה היה תחלת הקמתו, ואז התחילו ימי המלואים, ושלמו בשמיני בחדש: (יט) ביום ר״ח ניסן: (כ) כמש״כ, ויחל לבנות בחדש השני בשני (דה״ב ג ב), ובמשכן ראשון היה בחדש הראשון באחד לחודש:

(כא) עתה יבאר דעת רז״ל בתלמוד, כ״ה (שבת פז ב, מכילתא דויסע בשלח פ״א, פדר״א פ״מ ופסיקתא דר״כ ופסי״ר פ׳ החודש): (כב) וכ״ה דעת הגאון רבינו סעדיה הובא בפי׳ הח׳ ז״ל (למעלה טז א) עיין ביאורי שם: (כג) פי׳ אז יום ב או ג או ד: (כד) אין בין ר״ה לר״ה פחות משלשה ימים: (כה) פי׳ שנה פשוטה הסירה היינו אם היה חשון וכסליו שניהם חסרים אינו רק שנ״ג ימים: (כו) שהם חמישים שביעיות שלימות כי העודף מחשבון ד׳ שבועות הוא יום, יב שעות תשל״ג חלקים מתתר״ף בשעה (והחלקים הם 44 מינוטין $3\frac{1}{8}$ זע״ק) קח לך יב פעמים ככה עולה ה״י ימים ח׳ שעות תתע״ו חלקים, קח יד ימים למלאות חמשים שבועות, נשאר ד׳ ימים ח׳ שעות תתע״ו הלקים מתתר״ף בשעה, ואם חשון וכסליו שניהם חסרים תחסר יום א׳ מן י״ב פעמים כ״ט י״ב תשל״ג, שהם שנ״ד ימים ח׳ שעות תתע״ו חלקים, ונקראת השנה ההיא חסירה אם השנה ההיא פשוטה, ונשארו ג׳ ימים ח׳ שעות התע״ו הלקים בין ר״ה לר״ה, וגי׳ הבא״י „כי שנות החסרים שנ״ג הסר ש״ן יום ילאו בשביעיות״, ופירושו הסר ש״ן יום מן שנ״ג נשאר ג ימים הפרש שנה מחברתה: (כז) בשנה מעוברת אם היא הסירה הרי היא בת שפ״ג ימים, והרי בע״ח ימים כלין בשבועות, א״כ יהיה ה׳ ימים בין ר״ה לר״ה, וכן כתב בס׳ (העבור ד׳ ליק

מקורי ובאורי רש״י: טו) ופי׳ אהל הארון וכן על שדה הארץ יתשב (ויקרא כח לו) בפי׳ אלל:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת
לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ
הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ ו וְנָתַתָּה אֵת
מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן
אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר
בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ
שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר
סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃

בּוּצִינַהָא׃ ה וְתִתֵּן יָת
מַדְבְּחָא דְדַהֲבָא לִקְטֹרֶת
בּוּסְמַיָּא קֳדָם אֲרוֹנָא
דְסַהֲדוּתָא וּתְשַׁוֵּי יָת
פְּרָסָא דְתַרְעָא לְמַשְׁכְּנָא׃
ו וְתִתֵּן יָת מַדְבְּחָא
דַעֲלָתָא קֳדָם תְּרַע
מַשְׁכְּנָא מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ז וְתִתֵּן יָת כִּיּוֹרָא בֵּין
מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא
וְתִתֵּן תַּמָּן מַיָּא׃ ח וּתְשַׁוֵּי
יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר
וְתִתֵּן יָת פְּרָסָא דִּתְרַע

אבן עזרא

השלחן (כח), והנה ביום ששי הוקם המשכן, או ביום שבת (כט) אף על פי שאין זה ראיה גמורה (ל) כי יוכל הטוען להשיב ביום השבת יערכנו הכהן אחר שהוקם המשכן וערך משה הלחם (לא) [ד], הנה הזכיר במעשה (לב) כי הקים משה המשכן כאשר אמרתי בשני הסקצעות (לג), והלוים שהם ממשפחתו הקימוהו, כי איננו מעשה יחיד (לד) ונתן האדנים למטה, ואחר כן שם הקרשים, ואחר כן הבריחים, ואחר כן הקים העמודים (לה) בעבור הפרכת ומסך פתח האהל (לו), ואח"כ פירש האהל ושם עליו המכסה (לז), ואחר כן שם הארון לפאת ים (לח) ונתן הלוחות בארון, ושם עליו הבדים, ונתן את הכפורת על הארון מלמעלה (לט) ונתן השלחן וערך עליו לחם הפנים (מ), והנה יורה כי בבקר היה זה, ואמר ויעל הנרות אח"כ בלילה (מא) והעלה בבקר העולה היא עולת תמיד (מב), וכן עשה בין הערבים, וביום הזה משח משה את המשכן ואת כל כליו (מג) ומזבח העולה ואת כל כליו, ואת הכיור ואת כנו (מד) ונקהלה העדה אל פתח אהל מועד, ורחצו אהרן ובניו במים (מה), והלביש את אהרן בגדי הקדש (מו), גם הלביש בניו ונמשחו בשמן הקדש (מז), והגיש פר בן בקר ואילים שנים (מח), ושחט את הפר וחטא על

יהל אור

דף ד ב): (כח) פי' כי ביום הקמת המשכן כתיב ויקם משה את המשכן וגו' ויתן את השלחן וגו' ויערך עליו ערך לחם (למטה פ' יח וכב וכג) ולפי שעריכת הלחם אינו אלא ביום השבת כמש"כ ביום השבת יערכנו (ויקרא כד ח), ואחר שעריכת הלחם היתה ביום הקמת המשכן, וזה היה בר"ח ניסן, נמצא שיום ר"ח ניסן היה בשבת:

קרני אור

שסמך על מה שנזכר במקומו בפ' פנחס, ולזאת הסבה בעצמה לא הזכיר גם השעיר של חטאת, ומה שלא הזכיר מלבד עולת החדש, כי כמו שלא כתב מלבד עולת בגמליאל בן פדהצור, מפני שסמך על מה שכתוב במקומו, כן לא כתב מלבד עולת החודש מפני שסמך על הכתוב במקומו, ואע"פ שבתמיד של שחר לא סמך על הכתוב במקומו, וכתב מלבד עולת הבקר: [ד] עיין התוס"מ (פ' כג) מה שביאר בענין

(כט) כי אפשר שהקמתו דוחה שבת, ועריכת הלחם היתה ביום שבת: (ל) שנוכיח מזה כי זה היה ביום השבת מפני עריכת הלחם: (לא) וזה היה ביום חול, וכדעת רז"ל (שבת פז ב) שהיה ביום ראשון, והא דכתיב ביום השבת יערכנו, פירושו אחר שערכו אותו ביום חול, יום שהקימו ציוהו שביום שבת יערכנו, אך לפי הפשט ערך משה הלחם בשבת, ואם ר"ח ניסן היה בשבת, וודאי בשנה העברה היה ר"ח ביום ד, ואם היו חשון וכסליו כסדרן אחד מלא ואחד חסר יהיו ימי השנה שנ"ד, ויהיה שנה שיצאו ביום ב, ואם היו שלמים, אז יהיו ימי השנה שנ"ה ימים, ויום שיצאו יהיה ביום ג, ולא יתכן להיות יום שיצאו ביום חמישי: (לב) זה ענין אחר ויפרש עתה כפי סדר הכתובים, ויאמר שהזכיר במעשה (פ' יח): (לג) למעלה כו יח, שהיה משה מקים אלה השני קרשים לבד ואלו הקימו כולו: (לד) שיקים משה בעצמו המשכן, וכן יאמר (שם פ' ל) על הפ' והקמות, שיאמר כן לחכמי לב, או בעבור שהוא יקימנה בראשונה, ואחרים עמו, כי יש צורך לרבים: (לה) כמ"ש בפ' יח: (לו) כמש"כ למעלה כו לב ולג: (לז) כמ"ש למטה פ' יט: (לח) שהשכינה במערב, ובית קדש הקדשים היה במערב, והארון היה עומד באמצע בית קה"ק ארכו לרחבו של בית: (לט) כמ"ש בפ' כ: (מ) כמ"ש בפ' כב וכג: (מא) שלא העלה הנרות בשעת שימת המנורה במקומה שהיה בבקר אלא בערב בזמנו: (מב) כמ"ש בפ' כט וכן פי' רש"י ז"ל "העולה עולת התמיד": (מג) כמ"ש ויקרא ח י: (מד) שם פ' יא: (מה) שם פ' ו: (מו) שם פ' ז ח ט: (מז) כמ"ש בצווי (למעלה כט א) ובמעשה

ויקרא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה
וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־
כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־
מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ
קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־
הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃
יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם

אונקלוס

דַּרְתָּא:
ט וְתִסַּב יָת מִשְׁחָא דִּרְבוּתָא וּתְרַבֵּי יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל דִּי בֵהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וִיהֵי קוּדְשָׁא:
י וּתְרַבֵּי יָת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי וּתְקַדֵּשׁ יָת מַדְבְּחָא וִיהֵי מַדְבְּחָא קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין:
יא וּתְרַבֵּי יָת כִּיּוֹרָא וְיָת בְּסִיסֵהּ וּתְקַדֵּשׁ יָתֵהּ:
יב וּתְקָרֵב יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַסְחֵי יָתְהוֹן בְּמַיָּא:

אבן עזרא

המזבח (מט) והקטיר את האמורים (נ), ושחט האיל וזרק את דמו על המזבח (נא) והקטיר את האיל (נב), ושחט גם איל המלואים, וזרק את דמו על המזבח (נג), והאמורים עם שוק הימין, עם חלת מצה אחת, וחלת לחם שמן, הכל הקטיר המזבח (נד) ככה עשה שבעה ימי המלואים (נה), וככה כתוב ופר חטאת תעשה ליום על הכפורים (למעלה כט לו) לכל יום (נו), ומשחת המזבח לקדשו (נז) וכתיב שבעת ימים תכפר על המזבח (שם שם לז) ומשחת אותו לקדשו (שם שם לו), והנה הטעם ככה תעשה כל שבעת ימי המלואים (נח) וכתיב, ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו (במד' ז א) ויקדש את המזבח שבעת ימי המלואים (נט) אז החלו הנשיאים להקרב לחנוכת המזבח, ככה היה מקריב אהרן עגל בן בקר לחטאת לכפר בעדו (ס) והעלה גם האיל שלו (סא), ועגל וכבש שהוא קרבן העם העלה עולה אחר ששחט שעיר החטאת (סב) וחטאהו כאשר עשה לעגל החטאת אשר לו לזרוק דמו ולהקטיר האמורים (סג) רק חטאת הכהן לא יאכלנה כהן, על כן נשרף בשר הפר מחוץ למחנה (סד), וחטאת הצבור שהיא שעיר עזים יאכלוהו הכהנים, וכל זה היה אחר עולת הבוקר, ואחר כל זה הקריב עולת נחשון וחטאתו (סה) והנה נשלמה חנוכת המזבח אחר תשעה עשר יום לחדש הראשון (סו), ואל תשים אל לבך דברי הטוען כי אם מתי עשה קרבנות החג (סז) כי ישראל לא עשו במדבר סיני רק חג הפסח לילה אחד, ולא שמרו חג המצות (סח), כי כן כתוב,

יהל אור

(ויקרא ח יד וית וכב): (מט) בלווי (למעלה כט יא ויב) ובמעשה (ויקרא ח טו): (נ) בלווי (למעלה כט יג) ובמעשה (ויקרא ח יז): (נא) בלווי (למעלה כט טז) ובמעשה (ויקרא ח יט): (נב) בלווי (למעלה כט יח) ובמעשה (ויקרא ח כא): (נג) בלווי (למעלה כט כ) ובמעשה (ויקרא ח כג): (נד) בלווי (למעלה כט כה) ובמעשה (ויקרא ח כח): (נה) בלווי (למעלה כט לה) ובמעשה (ויקרא ח לג) והנה עשה משה כל הנזכר למעלה כל יום ויום מז' ימי המלואים: (נו) למ"ד ליום בפתח, וטעמו לכל יום משבעת הימים הנזכרים בפ' שלפניו: (נז) ר"ל ומשחת שב אל המזבח הנזכר לפניו: (נח) פי' בכל יום משבעת ימי המלואים: (נט) עיין פי' הק' ז"ל שם: (ס) כמ"ש (ויקרא ט ב ז): (סא) שם פ' יב: (סב) עיין נתה"ש שם ט טו, מה שהעיר ע"ז: (סג) וכן פי' הק' ז"ל שם: (סד) כמ"ש שם שם י"א, וכתב רש"י ז"ל שם לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים וכולן עפ"י הדבור: (סה) כמ"ש (במד' ז יב): (סו) ר"ל ז' ימי המלואים, וי"ב לחנוכת הנשיאים, כדעתו שהתחלת המלואים היה ביום ר"ח ניסן, ולדעת חז"ל, נשלמה החנוכה ביום י"ב לניסן: (סז) ובבאר יצחק הבי' "אם כן מתי עשה קרבנות החג" פי', כיון שאחר תשלום ימי המלואים מיד התחילו הנשיאים עסק החנוכה אשר נמשכה עד י"ט לניסן, א"כ מתי הקריבו קרבנות החג: (סח) ויש"ב על

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּמָּיִם׃ יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת
בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ
אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב
וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃ טו וּמָשַׁחְתָּ
אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם
וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה לִהְיֹת לָהֶם
מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃
טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד

אונקלוס

יג ותלביש ית אהרן ית
לבושי קודשא ותרבי
יתה ותקדש יתה וישמש
קדמי: יד וית בנוהי
תקרב ותלביש יתהון
כתונין: טו ותרבי יתהון
כמא די רביתא ית
אבוהון וישמשון קדמי
ותהי למהוי להון
רבותהון לכהונת עלם
לדריהון: טז ועבד משה
ככל די פקיד יי יתה כן
עבד: יז והוה בירחא
קדמאה בשתא תניתא
בחד לירחא אתקם

אבן עזרא

והיה כי יביאך ד' (למעלה יג ה) שבעת ימים תאכל מצות (שם שם ו) (סמ) ופירוש והיה היום הזה לכם לזכרון (למעלה יב יד), לדור הבא אחרי כן לקבוע יום צאתכם מקרא קדש (ע), כי היה ביום הראשון נסעו מגושן (עא), ועוד כי במדבר סיני אין להם לחם שיעשו מצות שבעת ימים (עב), אעפ"י שהיו קרובים מהישוב, דבר גדול היה שמצאו לחם לעשות ולאכול על מרורים עם הפסח לילה, כי עם רב היה מאד, והנה על דרך הסברא היה מקריב משה שבעת ימי המלואים עולת התמיד, וביום השבת שני כבשים, אי זה יום שהיה לשבעת ימי המלואים הקריב עולת שבת, ואחר כן קרבן המלואים (עג) וכל זה נכון רק מה נעשה בחנוכת המזבח ביום השבת, יש אומרים היו מדלגין ולא היו חושבין רק חשבון הימים שחנכו המזבח (עד), ואחרים אמרו כי עולת הנשיא היתה נקרבת בשבת (עה) רק השלמים היו נשחטין יום ראשון ונאכלין (עו), וראייתם כי הנה הנשיא שהוא המשלח (עז) יקריב ביום שבת ששה כבשים, חוץ מעולת השבת של הצבור (עח). והכת הראשונה אומרת (עט) כי ככה ששת ימים שהקיפו יריחו והחלוץ הולך דלגו יום שבת (פ) [ה] והנה שבעת ימים סבבוה (פא), וכך אמרו על

יהל אור

על דברי הטוען, כי במדבר לא היו עושים הפסח לסבה ידועה שלא היו בארץ נושבת, ולא היה להם מקנה הבהמה להקריב הקרבנות, וגם תבואה לעשות מצות, ולא עשו אחר יציאת מצרים רק זה הפסח בשנה השנית, עם כי לא ככל חקותיו, רק הקריבו לאן פסח בערב יום י"ד, כי עדיין היה להם מאשר הוציאו ממצרים, ושאר קרבנות החג לא עשו וגם מצה לא אכלו: (סט) ופי' שם הח' ז"ל בפי' הקצר, כי הנה מועד הפסח תלוי בבוא אל הארץ, והטעם, כי אנשי המדבר לא נוו לשמור המועדים: (ע) וכן פי' שם הח' ז"ל, והיה היום הזה יהיה זכר לדורות: (עא) ואז עוד לא חגגו: (עב) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (למעלה יב טו). (עג) כי בז' ימי המלואים שחל יום שבת בתוכם הקריב משה קרבן שבת חוץ ממה שהיה מקריב בכל יום מז' ימי המלואים: (עד) כי יום השביעי אינו שבת, רק שביעי להנוכת המזבח, ואין מקריבים קרבנות הנשיא בשבת, שאין מדלגים השבת בימי המלואים: (עה) ויום השביעי הוא שבת, וכן הביא הח' ז"ל (במד' ז מח) דעת י"א, כי בשבת הקריבו והיא הוראת שעה: (עו) וכן פי' הח' ז"ל, כי אין השלמים דוחה שבת והקריבם למחר ביום הראשון: (עז) כבא"י הני' "והוא המשנה" : (עח) כמש"כ (יחז' מו ד) והעולה אשר יקרב הנשיא לד' ביום השבת ששה כבשים תמימים ואיל תמים: (עט) פי' הי"א שהיו מדלגים ולא היו חושבים רק חשבון הימים חוץ מיום השבת: (פ) כמש"כ (יהושע ו ט ויג) והחלוץ הולך לפניהם, דלגו יום שבת ולא סבבוה: (פא) כמש"כ (שם שם טו) ויהי ביום השביעי, ודעתם שהקיפו שבעה ימים בחול, ודלגו יום השבת, וכן

קרני אור

סדור הלחם, וזה יתאים לענינו: [ה] ודעת רז"ל (סד"ע פ' יא, ירושלמי שבת פ"א ה"ח, תנחומא ב נשא אות לא, כ"ר פ' מז ט, במד"ר פ' יד א וכג ו) כי ביום ז' שנלכדה יריחו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃ יח וַיָּקֶם
מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו
וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־בְּרִיחָיו
וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃ יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־
הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֶת־
מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן
וַיָּשֶׂם אֶת־הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן
אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃
כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ עַל
אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן אֶת־הַשֻּׁלְחָן

אונקלוס

מַשְׁכְּנָא׃ יח וַאֲקֵים מֹשֶׁה
יָת מַשְׁכְּנָא וִיהַב יָת
סַמְכוֹהִי וְשַׁוִּי יָת דַּפּוֹהִי
וִיהַב יָת עַבְרוֹהִי וַאֲקֵים
יָת עַמּוּדוֹהִי׃ יט וּפְרַס
יָת פְּרָסָא עַל מַשְׁכְּנָא
וְשַׁוִּי יָת חוֹפָאָה
דְמַשְׁכְּנָא עֲלוֹהִי מִלְּעֵלָּא
כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
כ וּנְסֵיב וִיהַב יָת סָהֲדוּתָא
לַאֲרוֹנָא וְשַׁוִּי יָת אֲרִיחַיָּא
עַל אֲרוֹנָא וִיהַב יָת
כַּפֻּרְתָּא עַל אֲרוֹנָא
מִלְּעֵלָּא׃ כא וְאָעֵיל יָת
אֲרוֹנָא לְמַשְׁכְּנָא וְשַׁוִּי
יָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא
וְאַטֵּיל עַל אֲרוֹנָא
דְסָהֲדוּתָא כְּמָא דִי
פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
כב וִיהַב יָת פָּתוֹרָא
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא עַל שִׁדָּא

אבן עזרא

ארבעה עשר יום (פב) שדילגו יום הכפורים, ולא הכניסוהו במספר (פג) [ו] ועל דרך הסברא (פד) כאשר הוקם המשכן ויצא משה, אז כסה הענן את המשכן, וכבוד ד' מלא את המשכן (פה): (פיה"ק. ביום החדש הראשון באחד לחדש. זה תחלה לעולם, והוא סוד (פו) [ז]: יח ויקם משה את המשכן. והם היריעות בכלי עץ ומיתרים (פז), ואחר ערך הקדשים (פח) ונתן האדנים

רש"י

של לחם הפנים: (יט) ויפרש את האהל. הן יריעות העזים: (כ) את העדת. הלוחות: (כב) על ירך המשכן צפנה. בחלי הלפוני

קרני אור

יום שבת היה: [ו] ולדעת רז"ל (מו"ק ט א) שהיה יום הכפור בכללם. כי אמרו שם אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים וגו' מה דרוש אמרו ק"ו, ולמדו זה מחנוכת המשכן, מה שם עשו שלמים בשבת, אעפ"י שהוא באיסור סקילה, יוהכ"פ שהוא איסור כרת לא כל שכן, ודעתם כי חנוכת המשכן שבת היה בכלל שנים עשר יום כי כלו ם זיו: [ז] הנה זה החדש הוא חדש ניסן, כי הוא הראשון כמו שאמר בס' כא, ואמנם היה זה החדש ראש השנה למלאכת המשכן, כי הוא יותר ראוי להיות ר"ה מתשרי, כי אז תקרב אל היצור השמש, ויתחדשו הצמחים והפירות, וישמחו החיים,

יהל אור

וכן כתב הא' ז"ל (במד' ז מח), וכן ביום השביעי בהקפת יריחו' פי' לא היה יום שבת: (פב) מה שכתוב (מ"א ח סה), ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו וגו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: (פג) ודעתם שאלו ארבעה עשר יום לא היו זה אחר זה כסדרם, ושהיה יום הכפור בכללם, ושלא התענו בו, ולא עשו בו יוהכ"פ, אלא דלגו אותו, ולא הכניסוהו במספר, וביום העשור עשו יוהכ"פ כדין התורה, ואח"ז שאכלו בו ויעשו אותו חג, וכן כתב הא' ז"ל (במד' ז מח), וכן ז' ימים בחנוכת הבית

בעבור יום עינוי נפש": (פד) זה הוא ענין אחר: (פה) ולא בהיותו שמה במשכן, אלא אחר שיצא משם כסה הענן את המשכן: (פו) וכן דעת ר' יהושע (ר"ה יא ב) בניסן נברא העולם, ודעתו כי ברגע הכנס השמש בטלה תלוי משפט כל השנה: (פז) שהיו נמתחים על כלי עץ ובמיתרים: (פח) וסדר אותם

איך

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

באהל מועד על ירך המשכן
צפנה מחוץ לפרכת: כג ויערך
עליו ערך לחם לפני יהוה כאשר
צוה יהוה את־משה: ס כד וישם
את־המנרה באהל מועד נכח
השלחן על ירך המשכן נגבה:
כה ויעל הנרת לפני יהוה כאשר
צוה יהוה את־משה: ס כו וישם
את־מזבח הזהב באהל מועד לפני
הפרכת: כז ויקטר עליו קטרת
סמים כאשר צוה יהוה את־משה:
ס שביעי כח וישם את־מסך הפתח
למשכן: כט ואת מזבח העלה שם
פתח משכן אהל־מועד ויעל עליו
את־העלה ואת־המנחה כאשר

אונקלוס

דמשכנא צפונא מברא
לפרכתא: כג וסדר
עלוהי סדור דלחם קדם
יי כמא די פקיד יי ית
משה: כד ושוי ית
מנרתא במשכן זמנא
לקבל פתורא על שדא
דמשכנא לדרומא:
כה ואדלק בוצינהא קדם
יי כמא די פקיד יי ית
משה: כו ושוי ית
מדבחא דדהבא במשכן
זמנא קדם פרכתא:
כז ואקטר עלוהי קטורת
בוסמין כמא די פקיד
יי ית משה: כח ושוי ית
פרסא דתרעא למשכנא:
כט וית מדבחא דעלתא
שוי בתרע משכנא
משכן זמנא ואסק עלוהי
ית עלתא וית מנחתא
כמא די פקיד יי ית

רש"י

של רוחב הבית: ירך. כתרגומו לידא כירך הזה שהוא בצדו של אדם: (כז) ויקטר עליו קטרת. שחרית וערבית כמו שנאמר בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו' טז): (כט) ויעל עליו וגו'. אף ביום השמיני למלואים שהוא יום הקמת המשכן שמש משה והקריב קרבנות לבור חוץ מאותן שנצטוה אהרן בו ביום יז) שנאמר קרב אל המזבח יח)

אבן עזרא

והעמודים (פס): כג ויערך עליו ערך לחם. הם שתי מערכות (ל) והכתוב אמר ביום השבת יערכנו (ויקרא כד ח) הכהן (לא) ומשה לא עשה כן (לב) כי אין בין שנה לשנה יום אחד או שני ימים, רק אם היא שנת חמה (לג) בעבור שנסעו בחמשה עשר יום לחדש השני מאלים (לד), ודע כי י"א כי

יהל אור

איך להעמידם: (פס) והניח האדנים והעמיד עליהם העמודים: (ל) וכן ת"א ויונ"ע סידרן דלחם בל"ר, כי שתי מערכות היו, כמש"כ (ויקרא כד ו): (לא) הח' ז"ל יבאר מי, כי שם לא נזכר הכהן: (לב) כי הוא ערך הלחם ביום ראשון של ימי המלואים: (לג) ואנו מונים ללבנה: (לד) עיין למעלה אות

מקורי ובאורי רש"י: טז) בכמה ספרים הנוסח ברש"י כאן „ויקטר עליו אהרן קטרת סמים שחרית וערבית, כמ"ש בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות וגו' ובהעלות אהרן וגו' וכן היתה הנוסחא הזאת לפני הרמב"ן ז"ל, אך דעת הרמב"ן ז"ל שהמקטיר היה משה, והאריך בראיותיו עיי"ש וכתב בסוף דבריו וז"ל „בפי' רש"י ראיתי ויקטר עליו אהרן וכו' ולא ידעתי אם הוא ט"ס" עכ"ל: יז) ולא הקריב אהרן ביום ההוא אלא חטאתו ועולתו כלומר קרבנות היחיד, והרשב"ם פי' „ויעל עליו אהרן ובניו את העולה ואת המנחה כל הימים" ועיין בנתה"ם שיטת הרשב"ם לא יחלוק ע"ז שמשה שמש ביום השמיני והקריב קרבנות הצבור עיי"ש: יח) ויקרא ט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
ל וַיָּשֶׂם אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם לְרָחְצָה׃
לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם׃
לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה אֶת־הַמְּלָאכָה׃ פ
מפטיר
לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לה וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה

אונקלוס

מֹשֶׁה׃ ל וְשַׁוִּי יָת כִּיּוֹרָא בֵּין מַשְׁכַּן זִמְנָא וּבֵין מַדְבְּחָא וִיהַב תַּמָּן מַיָּא לְקִדּוּשׁ׃ לא וִיקַדְּשׁוּן מִנֵּהּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן וְיָת רַגְלֵיהוֹן׃ לב בְּמֵעַלְהוֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּבְמִקְרַבְהוֹן לְמַדְבְּחָא יְקַדְּשׁוּן כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ לג וַאֲקֵים יָת דַּרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא וּלְמַדְבְּחָא וִיהַב יָת פְּרָסָא דִתְרַע דַּרְתָּא וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה יָת עֲבִידְתָּא׃ לד וַחֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכַּן זִמְנָא וִיקָרָא דַייָ אִתְמְלִי יָת מַשְׁכְּנָא׃ לה וְלָא יְכֵיל מֹשֶׁה לְמֵיעַל לְמַשְׁכַּן זִמְנָא אֲרֵי שְׁרָא

אבן עזרא

מערב המשכן דבק עם מערב החצר (לה) והנה החצר שבעים אורך (לו) ואין כן דעתי, והעד שאמר הכתוב סביב למשכן (פ' לג) (לז): **לד ויכס הענן את אהל מועד**. נקרא כן אהל בעבור שהוא הנראה (לח) כי המשכן מכוסה בו (לט): **מלא את המשכן**. פועל עבר (ק)): **לה ולא יכול משה**. אז קרא: השם שיכנס אל אהל (קא) והיה מדבר עם השם פנים אל פנים במקום שהיה נכנס כהן גדול פעם אחת בשנה עם ענן הקטרת (קב) כי משה בן בית הוא, והוצרכתי לומר ככה (קג) כי משה שם הלוחות בארון, ושם הכפורת ששם הכרובים על הארון ועליהם תמיד הכבוד (קד) והנה מה

רש"י

וגו': **את העלה**. עולת התמיד: **ואת המנחה**. מנחת נסכים של תמיד כמו שנאמר ועשרן סלת בלול בשמן יט) וגו': (לא) **ורחצו ממנו משה ואהרן ובניו**. יום שמיני למלואים השוו כולם לכהונה ותרגומו ומקדשין מניה. בו ביום קדש משה עמהם: (לב) **ובקרבתם**. כמו ובקרבם. כשיקרבו כ): (לה) **ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד**. וכתוב א' אומר

יהל אור

אות כא וכב ולפי החשבון הזה היה יום ראשון למלואים ויום הקמת המשכן ביום הראשון לשבוע: (לה) והמשכן היה עומד למערב החצר בסופו, והיה דבוק עם קלעי החצר למערבו: (לו) ולפ"ז היה החצר לפאת מזרח שבעים אורך, כי אורך המשכן היה שלשים: (לז) והפי' מן סביב הוא מכל צד: (לח) לפי שהוא מלמעלה ומבחוץ: (לט) בהאהל, והרמב"ן פי' וז"ל אמר כי הענן יכסה את האהל מכל צד והוא מכוסה וטמון כו"': (ק) וביאורו כי קודם שכסה הענן את המשכן מלא אותו כבוד ד': (קא) ופי' ולא יכול משה לבוא מאליו בעבור שכבוד ד' מלא את המשכן, ואז קראו ד' לבוא ושיכנס אל אהל: (קב) כמ"ש (ויקרא טז יג): (קג) שהשם קראו ואז נכנס: (קד) לפי שכבר ראה כבוד ד' כשהניח הלוחות בארון, ושם הכפורת והכרובים שעליהם

טקו"ב רש"י: יט) לעיל כט: כ) ללוט שהוא שם הפעל, ומנהגו לבוא מבלי סמיכות בתוס' ס"א לקריבה אל המלאכה (לעיל לו. כ) ולדבקה בו (דבר' יא כב) ויפתנה כס"א לתי"ו בסמיכות ובכנות התיבה כאחת מאותיות הכינויים כידוע ובזה הוא בטעם בס"א ובלא כ"א, ואמר כשיקרבו, ר"ל שבמקור מבמש בלשון עתיד עם כ"ת כראשו (רוו"ה):

www.daat.ac.il דעת - אתר לידומי יהדות ורוח

לבוא אל־אהל מועד כי־שכן עליו הענן וכבוד יהוה מלא את־המשכן:
לו ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם:
לז ואם־לא יעלה הענן ולא יסעו עד־יום העלתו:
לח כי ענן יהוה על־המשכן יומם ואש תהיה

אונקלוס

עלוהי עננא ויקרא דיי אתמלי ית משכנא:
לו ובאסתלקות עננא מעלוי משכנא נטלין בני ישראל בכל מטלניהון:
לז ואם לא יסתלק עננא ולא נטלין עד יומא דאסתלקותה:
לח ארי עננא יקרא דיי על משכנא ביממא ותיזו

רש"י

ובא' משה אל אהל מועד כא) בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם כי שכן עליו הענן כב)

אבן עזרא

נעשה כאשר יורידו אהרן ובניו פרכת המסך מחוץ מקום הארון (קה) איך ינשו אליו, על כן אמרתי כי משה לבדו היה נכנס לפנים מהפרכת ואהרן ובניו יורידו המסך הנקרא פרכת, ומשה היה לוקח המסך ומכסה בו מיד את ארון העדות שלא יראוהו אהרן ובניו (קו), ואמר הכתוב וכסו בו, כי היו עוזרים אותו (קז) ויש אומרים כי הכהנים מכסים הארון ואין פניהם לנכח הארון (קח), ובעבור שמצא בו (קט) כתוב ואש תהיה לילה בו (פי' לח), ואמר לכל מסעיהם (קי) גם זה יורה, כי יש פעמים שיסע הענן בלילה (קיא), והנה לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה (קיב) והאומר זה (קיג) יפרש או יומם ולילה יום אחד (קיד) [ח] והנה מה יעשה במלת מסעיהם (קטו) ולא אמר מחניהם (קטז), רק פירושו, או יומם ולילה, או יומם או לילה, כמו ומקלל אביו ואמו מות יומת (למעלה כא יז) (קיז) [ט], והוצרכתי לי כל זה (קיח) בעבור שראיתי כתוב בתפלת משה על דבר המרגלים, ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם, ובעמוד אש לילה (במדי יד יד) (קיט): (פיה"ק. **ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד**. באותה שעה (קכ) עד שקרא אליו השם מאהל מועד (קכא) [י] כי כן כתוב, ואף כי אחרים: **לו ובהעלות**. שם הפועל מבנין נפעל, כמו כהגלות נגלות (ש"ב ו כ) (קכב): **לז** וי"ו **ולא יסעו**. כפ"א רפא בלשון ישמעאל (קכג): **לח יומם**. לעולם יום בלא לילה, והמ"ם האחרון נוסף (קכד): **ואש תהיה לילה בו**. בענן או

יהל אור

שעליהם הכבוד, לזה מוכרחים לומר ולא יכול משה לבוא אליו עד שקראו: (קה) כמ"ש „ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך, וכסו בו את ארון העדות" (במד' ד ה): (קו) והנה משה לבדו היה מכסה הארון: (קז) כי היו עוזרים את משה: (קח) ולא היו מסתכלים בארון, אלא היו חוזרים פניהם לצדדין: (קט) זה ענין בפ"ע: (קי) בכתוב „בכל מסעיהם": (קיא) ואמר גם זה יורה, כי יש עוד פסוקים אחרים שיורו ע"ז: (קיב) אבל בפירוש לא מצאנו כתוב שנסעו בלילה: (קיג) פי' האומר זה כי לא נסעו בלילה בעבור שאיננו מפורש בכתוב: (קיד) יפרש הפי', או יומם ולילה (במד' ט כא) יום אחד בלם כ"ד שעות, והוא יום ולילה אחריו, וא"כ נסעו בבקר: (קטו) הכתוב יאמר פה „ואש תהיה לילה בו בכל מסעיהם": (קטז) אם נאמר שלא נסעו בלילה הי"ל לומר מחניהם, שחנו אז ולא נסעו: (קיז) שטעמו אביו או אמו וכן יאמר (במד' ט כא) „או יומם ולילה הנה פעמים יסעו בלילה", ויהיה פי' וי"ו ולילה במקום או: (קיח) להביא ראיות שנסעו גם בלילה: (קיט) מזה נראה שנסעו גם בלילה: (קכ) כי שכן עליו הענן מיד וכן פי' הרשב"ם: (קכא) ואז נכנס: (קכב) ופי' שם הרד"ק שניהם ממקור מבנין נפעל, האחד מהם חסר נו"ן הבנין כמנהג, והאחד בלם כמו השלמים כאשר נגלה נשאל דוד (ש"א כ כח): (קכג) ולא בא לרבות אלא להטעים הדבר: (קכד) וכן פי' (למעלה יג כב) שלא נמצא במקרא רק על עת היות השמש על הארץ, והמ"ם נוסף

קרני אור

ומזה המקום נלמוד כי הבקיאים ראוי שתהיה נתינתם כאחד כניסן, כי הוא ר"ס לעבודת המשכן (רלב"ג): [ח] וכן הוא דעת הי"א (במד' ט כא) כפי' הת' ז"ל שם, אך שם קיבל דעתם וכתב, והוא הנכון בעיני: [ט] וכן הוא דעת הרמב"ן שנסעו גם בלילה, וכן פי' הרד"ה, כי בימי הקיץ ילכו במדברות בלילה: [י] ורב"ח כתב לא בהקריאה משה משם תמיד לו תואר להכנס בעוד שהכבוד שם, אלא שתהיה לו אות שבכל נעתלם שפע אור הכבוד מן המשכן זולת מן הכרובים, ועד זה היה משה ראוי לבוא אל המשכן:

מקו"ב רש"י: כא) במד' ז פט: כב) והעפ"י שהכתוב בג' בכאן הוא סוף הכתוב האחד, לית לן בה, דלאו דוקא בני כתובים אלא בני ענינים קריגן להו בני כתובים והעפ"י שלא בא הענין הזה אלא בתיבה אחת כלכד קרינן ליה כתוב, וכן בפ' ד' מיתות, אוב וידעוני בני כתובים (הזכרון):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃ חזק

אֶשָּׁתָא הֲוֵי בְּלֵילְיָא בֵּהּ לְעֵינֵי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַטְלָנֵיהוֹן׃ חזק

ומפטירין ותשלם כל המלאכה במלכים א׳ סימן ז׳ :

סכום פסוקי דספר ואלה שמות אלף ומאתים ותשעה. ארט סימן וחציו אלהים לא תקלל : ופרשיותיו י״א אי זה בית אשר תבנו לי סי׳. וסדריו כ״ט ולילה ללילה יחוה דעת סימן. ופרקיו מ׳ תורת אלהיו בלבו סימן : **מנין הפתוחות** תשע וששים והסתומות חמש ותשעים סך הכל מאה וששים וארבע. פרשיות יבלא עורך מקודש ומליון יסעדך סימן :

אבן עזרא

במשכן (קכה) והראשון נכון (קכו) וטעם בכל מסעיהם. בכל מסעים שנסעו עד בואם אל הארץ (קכז) :

רש״י

אמור מעתה כל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבוא נסתלק הענן נכנס ומדבר עמו : (לח) לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם. בכל מסע שהיו נוסעים (כג) היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם מקום חנייתן אף הוא קרוי מסע וכן וילך למסעיו (כד) וכן אלה מסעי (כה) לפני שממקום החניה חזרו ונסעו לכך נקראו כולן מסעות : השלת פ׳ פקודי

יהל אור

נוסף : (קכה) וכן כתב הרמב״ן, כי הענן כסה את האהל מכל צד, וכבוד ד׳ מלא את המשכן, כי תוכו מלא הכבוד, והכבוד היה שוכן בתוך הענן תוך המשכן. (קכו) פי׳ שהיה בענן : (קכז) היה הענן הולך עמהם :

מקורי ובאורי רש״י: כג) היינו בכל חניה שהיו חונים כמו שפי׳ רש״י בסמוך אלא פי׳ לך לישנא דקרא : כד) ברא׳ יג ג : כה) במד׳ לג א :

לוח הטעות מספר שמות.

צד	שו׳		צד	שו׳	
6	7	יהל אור, וכלי פיו, צ״ל, וכליפיו	70	6	קרני אור, מקורי רש״י אות מב. צ״ל אות עו.
12	25	יהל אור, ההרם, צ״ל ההרס	82	3	רש״י, והדרבה, צ״ל והדברה.
14	1	רש״י, להוליד, צ״ל להולד	115	24	יהל אור, כמ״כ, צ״ל ובמקח״מ.
24	1	יהל אור, וכן ת״א הא ליכי, צ״ל כ״ה בדפוס סביוניטה ובס׳ יאר.	118	8	יהל אור, וכן פי׳ ז״ל, צ״ל וכן פי׳ רש״י ז״ל.
36	4	ראב״ע, על מן, צ״ל על כן,	126	2	מקו״ב רש״י, דפוס באוניאה, צ״ל דפוס בו לניאה.
38	14	יהל אור, הנדבק, צ״ל הנדבך.	136	13	יהל אור, עמד מדבורו, צ״ל עמד בדבורו,
41	15	יהל אור, עיין מקורי רש״י אות יג, צ״ל עיין קרני אור הערה כב.	146	6	ראב״ע, הי נו תנים, צ״ל היו נותנים.
43	23	קרני אור, והמכח״מ, צ״ל והמקח״מ.	151	22	יהל אור, כמו שיהיה, צ״ל כדי שיהיה.
45	19	קרני אור, העתירי, צ״ל האתירי.	158	5	יהל אור, ס׳ יב, צ״ל מ׳ יפ.
48	16	יהל אור, כל כד, צ״ל כל כ״ב.	165	24	יהל אור, על בתיכם, צ״ל אל בתיכם,
56	13	יהל אור, ועיין מורא, צ״ל ועיין מורה.	178	14	קרני אור, וכן, צ״ל וכן פי׳ הרמב״ן.
—	17	שם, ואם השני, צ״ל ועם השני.	199	10	יהל אור, שה״ז שסמיכות, צ״ל שה״ז לסמיכות.
57	18	יהל אור, וע״י, צ״ל ועיין.	212	4	קרני אור, אחרי המלות ד׳ מילין, חסר
58	1	קרני אור, אות טז, צ״ל אות כט.	—	—	„ע״כ לגי עס״ם הי׳ באמורת הבקר
68	2	מקו״ב רש״י, שמו״ר פ״ז יז. צ״ל פ״ג יז.			

חמשה חומשי תורה

עם

חמש מגילות

ספר

ויקרא

עם פירוש על

אבן עזרא

מחוקקי יהודה

כמבואר בשער השני

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

חמשה חומשי תורה

ספר

ויקרא

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ז"ל (מדויקים בהכליה הדיוק) **ועם פירוש הנשר הגדול הרב החכם הכולל בכל מיני חכמות, מורנו ומאורנו ר' אברהם בר׳ מאיר ן' עזרא ז"ל.**

ועליהם באור חדש בשם

מחוקקי יהודה

יכלכל

א) באור לפרושו של הראב"ע ז"ל.

שתי מערכות

המערכה האחת

יהל אור

על דרכי פירושו לבארו במקומות הסתומים וקשי ההבנה, לפתור חידותיו ולגלות שפוני מסוני מחשבותיו אשר הסתיר תחת מסוה מליצתו החדה והנעימה.

המערכה השנית

קרני אור

קרנים מידו מדברי חז"ל, בתלמוד בבלי וירושלמי, ספרא ספרי והוספתא, תנחומא הנדפס מכבר, ותנחומא הקדום הוצ' הרב הח' רש"ב ז"ל, מדרשי רבה, סדר ע"לם, פדר"א, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, פסיקתא זוטרתא,

ועוד ועוד, ואשר על ידם יבוארו יותר דברי הראב"ע ז"ל בפירושו.

ב) תולדות הראב"ע ז"ל, ג) רשימה מכל הספרים שחיבר, ד) רשימה מכל הגאונים וגדולי הקדמונים שהביא הראב"ע ז"ל בפירושו זמנם ומקומם, ה) תולדות רש"י ז"ל קורת ויקרת ספריו אשר חבר, ו) רשימה מכל המדרשים המובאים במקורי רש"י הקודמים והמאוחרים זמנם ומקומם, ז) מהות שלשת התרגומים ת"א, יוב"ע, וירושלמי. והמבוכה שנפלה בין כותבי הדורות אורותם.

ח) מקורי רש"י ז"ל

מראה המקומות והמקורים אשר מהם הוציא רש"י ז"ל פירושו.

ט) מנחת יהודא

א) יפיץ אור בהבנת דברי רש"י ז"ל בכל מקומות הסתומים ב) שינוי וחלופי נרסאות בפי' רש"י ז"ל ובתרגום אונקלס.

כל אלה חוברו על ידי

יהודה ליב בהרב המאוה"ג ר' יצחק קרינסקי זצ"ל.

א א וּקְרָא לְמֹשֶׁה וּמַלֵּיל יְיָ עִמֵּיהּ מִמַּשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר:

א א וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד לֵאמֹר:

רש"י

(א) ויקרא אל משה. לכל דברות ולכל אמירות ולכל צווים קדמה קריאה א) א) לשון חבה ב), לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר וקרא זה אל זה ג), אבל לנביאי האומות נגלה עליהן בלשון עראי וטומאה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם ד): ויקרא אל משה. הקול ב) הולך ומגיע לאזניו וכל ישראל לא שומעין, יכול אף להפסקות היתה קריאה ג), ת"ל וידבר ד) לדבור היתה קריאה, ולא להפסקות ה) ומה היו ההפסקות משמשות ו) ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין ק"ו להדיוט הלומד מן ההדיוט ז): אליו. למעט את אהרן ח), ר"י אומר ט) י"ג דברות נאמרו בתורה למשה ולאהרן י), וכנגדם נאמרו י"ג מיעוטין, ללמדך שלא לאהרן נאמרו אלא למשה שיאמר לאהרן, ואלו הן י"ג מיעוטין לדבר אתו ה), מדבר אליו ו) וידבר אליו ז), ונועדתי לך ח), מלן

אבן עזרא

א א ויקרא מצאנו ברית יחיד בעבור שני דברים (א) [א], גם יתכן להיות מצוה אחת בעבור דברים רבים (ב) כמצות העולה והקרבן (ג) [ב], כי בתת כל חלק בעתו (ד), ימלט החלק (ה) שיש לו חלק לעולם הבא (ו), על כן פירש לכפר לתת כופר (ז) והעד מתחלת כי תשא (ח), על כן כתוב, פן יפגענו בדבר (שמות ה ג) (ט) גם יש בעולות סודות לעתידות (י) [ג], גם יתבונן מכל קרבן סוד התולדת (יא) והחטאות והמצות (יב) להחיות מורי התורה (יג) [ד], וטעם ויקרא אל משה אחר ולא יכול משה

יהל אור

(א) פי' ברית א"א, שראה בחכמה עליונה שמועיל המילה לשני דברים, למעט הליחה, ולהסיר הטפשות: (ב) יותר משנים כדרך שאמרו לא תאכלו על הדם (ויקרא יט כו) שהיא כוללת דברים רבים, וע"כ קראוהו לאו שבכללות: (ג) שהיא מצוה אחת, ויש בה תועלות רבות: (ד) כי בתת האדם הקרבן או העולה, וקורא חלק לאדם הפרטי שהוא איש אחד, כי הוא חלק אחד ממין האדם: (ה) ימלט האדם מהרעה העתידה לבוא עליו: (ו) וישתדל נפשו בעבודת השם לנחול חיי עוה"ב: (ז) נפש תחת נפש: (ח) שכתוב שם, ונתנו איש כפר נפשו (שמות ל יב): (ט) פי' אם לא נזבח הקרבן: (י) להמשכת הנבואה לידע העתידות, ויש לפרש שיעביר ה' מעליו הרעות העתידות לבוא עליו: (יא) שיתבונן מהדברים הקרבים על המזבח סוד תולדתם וחשיבותם, כי נבחרו הנקרבים ע"ג המזבח יותר משאר בהמות ועופות, בעבור היותם נקיים וטהורים בתולדתם ואינם מזיקים: (יב) בספר יצחק הגי' "והמנות" וכ"ה הגי' ברמב"ן שהביא לשונו ואם שלא הזכירו: (יג) הם הכהנים בני לוי, כי כן

קרני אור

[א] והח' רי"ר רוצה לגרוס פה ברית יחיד, ר"ל מצאנו בריאת אבר אחד לשני דברים וכונתו גם פה כונת מצוה אחת לתועלת דברים רבים, ועיין הקדמת הס' ז"ל על התורה בדרך הג' ובביאורי הערה 19: [ב] עיין עץ יסודה לס' ר"י בעפלק מאמר ג' סי' כ': [ג] בטעמי הקרבנות היטיב לדבר הס' אליהו ממזוג (אם למקרא) והכה על קדקד אלה המלולים בקרבנות ונותנים טעם לפגם עפ"י דעתם וסברתם, גם היטיב לדבר בזה הקדוש אנשלמה אסטרוק זוק"ל (מדרשי התורה ויקרא): [ד] וכן כתב הרמב"ן (פ"ט) וכפר הקרבן הוא שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי איברי הקרבן כנגד ראשי אבריו והמנות לקיום בהן מורי התורה שיתפללו עליו, וכן כתב התולדות יצחק (להג' ר"י קארו) שימשך תועלת מזה להיות בהן מורי התורה, שלאוי ליקח דרך להמיותם ושיפרנסום המון העם ושיכופרו הבעלים באכילת הכהנים ויהיה להם פנאי להתעסק בתורה, ועיין (עקדה שער נו) שלמה זה הטעם וכתב, שלא נוכל לחשוב שיהיו לתועלת המקריבים משרתי המזבח אשר חלב ובהימו יאכלו, כי מלבד שטעם זה אינו מספיק לקרבנות שאינם נאכלין כעולות ומעטאות אשר יובא דמן אל הקדש פנימה, הוא נגד השכל שרק למען המציא מזון לכהנים יזבחו הקרבנות עיי"ש, וטעם רז"ל (מד"ר ויקרא פכ"ב ה) לפי שהיו ישראל להוטים אחר ע"ז במצרים, והיו מקריבים קרבנותיהם לשעירים וכו' והוא דעת המורה

מקורי רש"י

א) כל דברי רש"י ז"ל בפ' זה לקוחים מן הספרא: ב) ובספרא ובס' והזכיר, וכן בילקוט ר' תכ"ט לשון חבה לשון זירוז: ג) ישעי' ו' ג': ד) במד' כ"ג, ט"ז, ועיין ב"ר פ' נ"ב ה', ויק"ר פ"א י"ג: ה) במדבר ז' פ"ט: ו) שם: ז) שם: ח) שמות כ"ה כ"ב:

מנחת יהודה

א) כלומר שיאמר אליו משה משה: ב) פי' הקול של משה משה: ג) פי' במקום שיש הפסקות בין פרשה לפרשה ולא נזכר בהם לא דבור ולא אמירה וצווי: ד) פי' נאמר ויקרא וידבר: ה) שלא היתה נבואה בפני עצמה אלא בעודו תוך הנבואה הקודמת נאמרה לו גם אותו הפרשה: ו) וא"כ מה היו ההפסקות משמשות אם לא היו דיבורים בפני עצמן לאיזה צורך היה מפסיק בהם: ז) שצריכים אנחנו ליתן ריוח בין ענין לענין להתבונן בהם: ח) שאפילו אהרן עצמו לא היה שומע הדבור: ט) הוא ר' יהודה בן בתירא: י) במאמר הזה של ר' יהודה בן בתירא לא יכלו המפרשים ליתן ביאור נכון, בספרא מבואר הי"ג מיעוטין, וכן פי' רש"י

ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

זִמְנָא לְמֵימַר: ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר

אבן עזרא

(שמות מ לה) שהכבוד קראו מאהל מועד שיבא שם ושם ידבר עמו (יד) [ה] והכבוד לפנים מהפרכת (טו), ושם היה משה נכנס, כי כן כתוב (טז), וזה טעם ותמונת ד' יביט (במד' יב ח) (יז), וטעם להזכיר הקרבנות קודם המצות (יח) כי השכינה תשוב אל מקומה אם לא ישמרו תורת העולה וכן היה (יט), וחלילה חלילה להצטרך לעולה, וכן כתוב אם ארעב לא אומר לך (תה' נ יב) (כ) רק יש לו סוד (כא) [ו]:

רש"י

בתו"כ, יכול שמעו את קול הקריאה יא), ת"ל קול לו קול אליו יב), משה שמע יג), וכל ישראל לא שמעו ט) יד) (מ"כ בשם הר"ן שדיוקו דרש"י ממה שהתיבה המיוחדת הדבור מורגשת במבטא יותר מאלו היה כתוב לו, שג"כ תורה על יחוד הדבור, אבל אינה מורגשת, וכתב אליו שג"כ היא תיבה המיוחדת הדיבור ואמנם מורגשת במבטא להורות יחוד יותר, והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו, ודוק מאהתי): מאהל מועד. מלמד שהיה הקול נפסק, ולא היה יוצא חוץ לאהל י), יכול מפני שהקול נמוך, ת"ל את הקול יא), מהו הקול, הוא הקול המתפרש בתהלים קול ה' בכח, קול ה' בהדר, קול ה' שובר ארזים יב) א"כ למה נאמר מאהל מועד? מלמד שהיה הקול נפסק יג), כיוצא בו, וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה יד) יכול מפני שהקול נמוך, ת"ל כקול אל שדי בדברו טו) א"כ למה נאמר עד החצר החיצונה, שכיון שמגיע שם היה נפסק טז): מאהל מועד לאמר. יכול מכל הבית ת"ל מעל הכפורת יז), יכול מעל הכפורת כולה, ת"ל מבין שני הכרובים טו) יח): לאמר. צא ואמור להם דברי כבושים טז) יט) בשבילכם הוא נדבר עמי, שכן מצינו שכל ל"ח שנה שהיו ישראל במדבר כמנודים מן המרגלים ואילך לא נתייחד הדבור עם משה, שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי, לאמר כ), אלי היה הדבור יז), ד"א לא ואמור להם דברי והשיבני

קרני אור

בפ' לב מסמ' הג' דמה אותם הרמב"ן והעקידה עיי"ש. [ה] וכ"כ (תנחומא א מ, תנחומא ב א, שמו"ר פי"ט ג, במד"ר פי"ד יט, ומבואר יותר בתרגום ירושלמי ויוב"ע, פס"ז, תדב"א, והובא בילקוט רמז תכו) וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן, ולעת הספרא (פ"א) בין קריאה דסיני ובין קריאה דכה היה רק הזמנה, כי לא יצא הקול חוץ לאהל מועד, וכבר היה משה או בפנים, ועיין התוה"מ סי' א' וסי' ה' מה שהאריך בזה: [ו] והרמב"ן כתב ועל דרך האמת יש בקרבנות סוד נעלם, והנה המקובלים

יהל אור

כתוב, יורו משפטיך ליעקב (דברי' לג י): (יד) ופס א הקריאה הן חמש קריאות בתורה למשה (הא' שמות ג ד, הב' שם יט ג, הג' שם יט כ, הד' שם כד טז, והה"א כאן): (טו) במקום העזרה: (טז) ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים (שמות כה כב): (יז) ר"ל שיכנס לפני הפרוכת מבפנים: (יח) פי' ברא"ש ס' ויקרא הקדים להזכיר הקרבנות קודם שאר המצות הכתובים בספר הזה: (יט) עיין (דה"ב כט ת ט) ועיין (שמות ה) קרני אור הערה ג: (כ) הרמב"ן

(פ' ט) והרדי"א האריכו בזה עיי"ש: (כא) שהוא להציל נפשותינו ממות כתת איש כופר נפש, נפש תחת

מנחת יהודה

ד"ל פה ובעל המסורה בסדר וארא, ובריש חקת נתן בהם סימנין, ושם נמסר י"ב דברות למשה ולאהרן, ובעל קרבן אהרן יחשוב ט"ז מיעוטין ובעל הבנת המקרא יחשוב י"ז מיעוטין, ובעל התוה"מ יחשוב כ"ג מיעוטין, ותגר"א (אדרת אליהו במד' י"ט א') כתב י"ח פעמים נתיחד הדבור למשה ולאהרן ביחד, ומה שאמר הקב"ה להם שיאמרו לישראל המה י"ג פעמים (ור"ל כי דל מנייהו ה' פעמים שלא הי' שליחותן לישראל כלל, רק אליהם לבד הי' הדבור) עיי"ש: יא) הרא"ם גורס „ישמע את קול הדבור" וקאי על אהרן, פי' שאהרן היה שומע את קול הדבור: יב) בבמדבר ז' פ"ט כתוב וישמע את הקול מדבר אליו והיה יכול לכתוב מדבר לו וכתב אליו: יג) פי' שרק משה שמע, אעפ"י שהיה אהרן נכנס עמו לאהל לא היה שומע הדבור אלא מפי משה: יד) וכן פי' רש"י ז"ל (יומא ד' ב') משחוקם המשכן ונדבר עמו מעל הכפרת לא היה הקול נשמע לישראל: טו) הדביר וההיכל נקראים אהל מועד והעזרה נקרא פתח אהל מועד, או חצר אהל מועד, ולפי שהדבור היה מעל הכפרת מבין שני הכרובים, וכאן אמר מאהל מועד למדנו שלא היה משה שומע הקול עד שבא אל אהל מועד, ושהיה הדבור נפסק ולא יצא חוץ לאהל מועד כמ"ש בת"כ (רנה"ו): טז) דייק מלת לאמר: יז) כז"ל מוקפים הג' מלות בחצאי מרובע, ועיין רש"י (תענית ל', ב') ד"ה „ולא היה" שכתב, ולא היה הדבור עם משה ביחוד וחיבה, דכתיב וידבר ה' אלי לאמר, אלי נתייחד הדבור. ואף על גב דמקמי הכי כתיבי קראי בהר וידבר, איכא דאמרי, לא היה פה אל פה אלא בחזיון לילה גמנום, ועיין (רשב"ם ב"ב דף קכ"א ב') שכתב, לא היה

מקורי רש"י

ט) ספרא. תנחומא א' א' תנחומא ב' ב' ילקוט ר' תכ"ח מדרש אגדה פס"ז: י) ספרא תנחומא א' א', תנחומא ב' א' פס"ז: יא) במד' ו' פ"ט: יב) תה' פ"ט ה': יג) ספרא, תנחומא א' שם, תנחומא ב' שם פס"ז, ילקוט ר' תכ"ז: יד) יחז' י', ה': טו) שם: טז) ספרא ילקוט ת"ל: יז) במד' ז' פ"ט: יח) שם: יט) ספרא, והזהיר: כ) דבר' ב'

אֲלֵהֶם אָדָם כִּי־יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַיהוָה מִן־הַבְּהֵמָה מִן־הַבָּקָר וּמִן־הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבַּנְכֶם׃ ג אִם־עֹלָה קָרְבָּנוֹ מִן־הַבָּקָר זָכָר תָּמִים

אונקלוס

לְהוֹן אֱנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵב מִנְּכוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ מִן בְּעִירָא מִן תּוֹרֵי וּמִן עָנָא תְּקָרְבוּן יַת קֻרְבַּנְכוֹן׃ ג אִם עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ מִן תּוֹרֵי דְּכַר שְׁלִים יְקָרְבִנֵּהּ לִתְרַע

רש"י

אם יקבלום יח), כמו שנאמר וישב משה את דברי העם וגו' כא): (ב) אדם כי יקריב מכם יט). כשיקריב בקרבנות נדבה דבר הענין כ) כב): אדם. למה נאמר, מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו אף אתם לא תקריבו מן הגזל כא) כג): הבהמה. יכול אף חיה בכלל כב) ת"ל בקר וצאן כג) כד): מן הבהמה. ולא כולה להוציא את הרובע ואת הנרבע כד) כה): מן הבקר. להוציא את הנעבד כה) כו): מן הצאן. להוציא את המוקצה פו) כז): ומן הצאן. להוציא את הנוגח שהמית כז) כח), כשהוא אומר למטה מן הענין מן הבקר שאין ת"ל להוציא את הטריפה כח) [illegible]): תקריבו. מלמד כט) ששנים מתנדבים עולה בשותפות ל) ל): קרבנכם. מלמד שהיא באה נדבת צבור לא), היא עולת קיץ המזבח לב), הבאה מן המותרות לג) לא): (ג) זכר. ולא נקבה לד) לב) כשהוא אומר זכר למטה לה), שאין ת"ל לו), זכר ולא

אבן עזרא

ב מכם. מאחר (כב), וכן הוא אדם מכם כי יקריב קרבן (כג) [ז] וכמוהו רבים, או יהיה מכם ממומנכם (כד) או יהיה מכם רמז להוציא את הגזול (כה) כי כן כתוב שונא גזל בעולה (ישעיה סא ח) (כו): מן הבהמה. יהיה הקרבן כלל, ואחר כן מן הבקר ומן הצאן שהם מין כבש ועז פרט (כז), גם מלת קרבנכם כלל: ג אם עלה קרבנו. פרט, ועולה מפורשת (כח): מן הבקר. גדול או קטן אחר שמונת ימים,

יהל אור

נפש: (כב) והיה צריך להיות מוקדם: (כג) ומלת מכם בא לבאר שם אדם לא לבאר פעל יקריב:

(כד) וכן עולת תמיד ממנון צבור: (כה) ולפי זה מלת מכם לא יהיה מאוחר: (כו) ורש"י ז"ל הוציא זה מן תיבת „אדם": (כז) שם זה הונח על בהמה דקה ככבשים ועזים, ומסתעף הוא מסרס ילא להיות טבע הדקות האלה לבלתי היות בדיר כנום תמיד רק לנאת השדה לרעות (הכוה"ק): (כח) זה פי' כפ' ד':

קרני אור

שהריכו בזה ואין פה מקומם: [ז] ואשר בא מסורס בלשון

מקורי רש"י

יח, ועיין רש"י שם: כא) שמות יט ח, ספרא, ילקוט ר' תל"א: כב) ספרא: כג) תנחומא ח' לו א', תנחומא ב' לו ב', ויק"ר פ"ב ז', ילקוט ר' תל"ד פס"ו: כד) ספרא ונקים ל"ד א'; כה) ספרא ילקוט תל"ס: כו) ספרא ב"ק מ', ב' פס"ו ילקוט שם: כז) ספרא: כח) ספרא, ב"ק מ', ב', תמורה כ"ח ב' בכורות מ"א א'. נדה מ"א א', ילקוט תל"ו: כט) ספרא: ל) ספרא ילקוט תלו פס"ו: לא) ספרא, שבועות י ב א', ועיין (רש"י יומא כ"ה ב' ד"ה ושם לנדבה רש"י מנחות ק"ז ב', ד"ה נשם לנדבה) ילקוט שם: לב) ספרא:

מנחת יהודה

היה דיבור עם משה פה אל פה כבתחילה, אבל אם הוצרכו לדבור כגון מעשה הקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים, א"נ לא היה מדבר עמו אלא ע"י צורך מעשה הצריך להם: יח) ושם פי' רש"י, שד"א לדבר כן, ולא בא הכתוב אלא ללמדך ד"א: יט) המכוון באלה הפרשיות הוא לפרש מיני סביאי הקרבן, ומיני הנקרבים, ומיני הקרבנות, וסבות ההקרבה (רע"ס): כ) וכן פי' הרשב"ם, ובכ"ה ספרא יכול גזירה, ת"ל כי יקריב, אינו אלא רשות: כא) ובסוכה ל', א' דרשו מכם, פרט לגזול דלאו דידיה הוא, ועיין בכלי יקר מה שהאריך כפי' רש"י ז"ל מה שפי' מן הגזל, ולא פי' דבר גזול עיי"ש: כב) מפני שחיה היא בכלל בהמה: כג) וכן תיוב"ע ולא מן חיתא, והטעם לזה עיין (מורה פס"ו מהח' הג') וברלב"ג וברדי"א בפי' על התורה: כד) והלא כתיב, ואת הבהמה תהרוגו (למטה כ טו) משכחת לה בנרבע בעד אחד, או עפ"י הבעלים שאין בהם חיוב מיתה מ"מ פסולין לקרבן, אי נמי קודם שנגמר דינו: כה) שעשאוהו עכו"ם ע"ז ועבדוהו: כו) פי' כשעדיין לא נעבד, אבל הוקצה לשם ע"ז, ועשו בו מעשה מה היינו שהביאו לתקרובת לפניה, כי אין מוקצה לע"ז באמירה לבדה ולא נאסר: כז) פי' שהמית את האדם עפ"י עד אחד או עפ"י בעלים, ונפטר מן הסקילה ועיין הכוה"ק מה שביאר בזה: כח) ויוב"ע תרגם מן בעירא דכיא, פי' מן הבהמה הטהורה: כט) התחיל בל"י וסיים בל"ר: ל) וה"ה יותר ונקראת עולת השותפין: לא) פי' כי היה די לרמוז בכנוי תקריבוהו, ולכן פי' שכיון על קרבן אחר שתחלה דבר מנדבת יחיד, ופה דבר מנדבת הצבור, שעז"א קרבנכם, ר"ל קרבן הכלל: לב) פי' פירות המזבח, כפירות הקיץ ענבים התאנים שאוכל האדם נוסף על סעודתו, לכך נקראו עולות אלו שמקריבים הצבור נוסף על עולות חובותיהם, קיץ המזבח: לג) פי' ממותרי שקלי הלשכה משנה שעברה כדי שלא יהא המזבח פנוי: לד) פי' זכר דכתיב בבקר איצטריך לגופיה, למעט הנקבה: לה) פי' בעולת הצאן: לו) פי' לא הוצרך ללמדינו שלא יהיה נקבה, דמעולת הבקר

יַקְרִיבֶנּוּ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
יַקְרִיב אֹתוֹ לִרְצֹנוֹ לִפְנֵי יְהוָה׃
ד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה

אונקלוס

מַשְׁכַּן זִמְנָא יְקָרֵיב יָתֵיהּ
לְרַעֲוָא לֵיהּ קֳדָם יְיָ׃
ד וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ
עֲלָתָא וְיִתְרְעֵי לֵיהּ

אבן עזרא

ובעבור היות העולה קרבה כולה לגבוה (כט) היא מהנבחרת (ל), והזכר נבחר מהנקבה, על כן אין בעולה נקבה (לא) [ח]: תמים. בלא מום [ט], ואחר שאמר יקריבנו פירש אל המקום אשר יקריב אותו, כי יכנס בחצר אהל מועד (לב): לפני ה'. דבק בטעם אם (לג) אל פתח אהל מועד יקריב אותו (לד) [י]: לרצנו לפני ה'. שיקריבנו לרצונו ולא באונס (לה) [יא]: ד וסמך ידו. היה נראה

רש"י

טומטום ואנדרוגינוס לו) לג): תמים. בלא מום לד): אל פתח אהל מועד. מטפל בהבאתו עד העזרה לח), מהו אומר יקריב יקריב לט), אפילו נתערבה עולת ראובן בעולת שמעון יקריב כל אחד לשם מי שהוא מ), וכן עולה בחולין ימכרו החולין לצרכי עולות מא) והרי הן כולן עולות, ויקרב כל אחד לשם מי שהוא מב), יכול אפילו נתערב בפסולין מג) או בשאינו מינו מד) ת"ל יקריבנו מה) לה): יקריב אותו. מלמד שכופין אותו מו) יכול בעל כרחו ת"ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני מז) לו): לפני ה' וסמך. אין סמיכה בבמה מח) לז): (ד) על ראש העולה. להביא עולת חובה מט) לסמיכה ולהביא עולת הצאן נ) לח): העולה. פרט לעולת העוף נא) לט): ונרצה לו. על מה הוא מרצה לו א"ת על כריתות ומיתות

קרני אור

עיין בתוס"מ מה שהאריך בזה: [ח] ובזהר ויקרא דף ה א, ממן דאתי לעולה כלהו דכר ולא נוקבא, בגין דעולה עולה על הלב וכו' ובגין כך סלקא לעילא וכלהו דכרין, ועל דא פתח קרא ברישא בעולה יתיר מכל שאר קרבנין דהא ממשבה רישא דכלא: [ט] פרשו „תמים" לפי שגזרת השרש הוא כלם מורים על האפיסה כמו ויתם הכסף (בראש' מז טו), ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות (דברי' ב טז) כן האחר תמים מורה על אפיסת דבר, ובפיוחו על שמי הנמלא יורה על אפיסת החסרון והרע, לכן כשנכתב על הגוף יורה שתם כל חסרון מגוף הוא (רנה"ו): [י] שפתח הוא מקום כניסה ויציאה שהוא מקום הפתוח, והיה בצד מורח ההיכל ורנה"ו פי' שנקרא פתח מצד שפתוח למעלה, עיין ברמבמ"ן מה שהשיג ע"ז, ובתוס"מ ויקרא סי' כ"ד: [יא] עיין ברדי"א שבאמר

מהקרבן הרצוי כל ארבע סבותיו, חומר הקרבן, צורת הקרבן, פועל המביא הקרבן, גם התכלית:

יהל אור

(כט) זולתי העור שלה שהוא לכהן המקריב אותה: (ל) והיא באה בנדר ונדבה לא בחיוב: (לא) ואין העולה אלא מזכר הבקר, או מזכרי הצאן והעזים, ואם מן התורים ומן בני היונה, אין הפרש באלה שיהיה זכר או נקבה, ומה שכתוב והפרות העלו עולה (ש"א ו יד) הוראת שעה היתה, ובד"ק הזכר נכבד מהנקבה: (לב) הדביר וההיכל נקראים אהל מועד, והעזרה נקראת פתח אהל מועד, או חצר אהל מועד: (לג) צ"ל „עם" וכ"ה הגי' בכאר יצחק ובד"ק: (לד) והכתוב מסורס שהי"ל לומר אל פתח אהל מועד לפני ד' לרצונו יקריב אותו, וטעם הסירוס עיין התוה"מ ויקרא סי' כו: (לה) לפי שקרבן נדבה הוא זה נאמר בו לרצונו:

מנחת יהודה

הבקר ילפינן ליה, דילמד תחתן מעליון: לו) ולכן לא בא אלא לומר זכר וודאי, ולא טומטום ואנדרוגינוס, טומטום דספיקא הוא, ואנדרוגינוס, עיין בכורות מ"א ב' פלוגתא דתנאי שם: לח) ובספרא „מטפל בו ומביאו אל פתח אוהל מועד" פי' שלא יאמר ילך הגזבר ויביאנו שהרי נדבה הוא אלא הוא חייב להביאו והפתח היה בצד מזרח ההיכל: לט) דאחר שאמר יקריבנו למה חזר לומר יקריב: מ) פי' יקריב כל אחת מהם סתם לשם בעלים, ואעפ"י שאינו יכול לפרש ולומר זו עולתו של ראובן וזו של שמעון, וכתב הר"מ בפי' המשנה (פ"ח רזבחים מ"ב) שאין דין זה נוהג אלא בקרבנות הנשים שאינן צריכות סמיכת בבעלים, אבל קרבנות האנשים שצריך סמיכה בבעלים, שנאמר וסמך ידו, מן הנמנע להקריב אותו לשם בעלים האיל ולא נדע מי הן, ועיין ברע"ב, ובתוי"ט שם: מא) למי שצריך להקריב עולה, ויקח בעל החולין דמי חוליו: מב) ויקריב כל אחת לשם בעליה: מג) כגון רובע ונרבע: מד) כמו חטאת ואשם, ובכור ומעשר, ופסח ושלמים: מה) בכינוי שמורה שרק אותו לבדו, לא אם נתערב עם אחרים: מו) לקיים את נדרו אם נדר הוא, או להביא חובתו אם חובה הוא: מז) ועיין תפא"י ערכין פ"ה מ"ו, שכתב, דמה"ט כתיב לרצון בלמ"ד, ולא ברצון בבי"ת, דקמ"ל קרא דאע"ג שכפוהו שיאמר רוצה אני ואינו ברצון גמור סגי: מח) פי' דמאחר שכתוב אל פתח אהל מועד, פשיטא דהוה לפני ד', לכן פי' דלהכי הוא דאתא שאין סמיכה בבמה ועיין יהל אור אות ל"ד שהכתוב מסורס, והי"ל לומר אל פתח אהל מועד לפני ד' לרצונו יקריב אותו, ועיין התוה"ם סי' כ"ו שפי' טעם הסירוס, שלכן העתיק מלת לפני ד' ממקומם להורות שלפני ד' יסמך ולא בבמה: מט) שירצה על ראש כל קרבן עולה, בין שיהיה חובה או נדבה: נ) שנ"כ טעונה סמיכה: נא) שאינה טעונה סמיכה:
ובספרא

מקורי רש"י

לג) ספרא, בכורות מ"א ב': לד) עיין ספרא ובתוס"מ שם סי' כ"ג: לה) ספרא: לו) ספרא, ר"ה ו', א', ב"ב מ"ח א', ערכין כ"א א' ילקוט תל"ו: לז) ספרא וזבחים קי"ט ב': לח) ספרא: לט) ספרא:

לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי׃ ה וְיִכּוֹס יָת בַּר תּוֹרֵי קֳדָם יְיָ וִיקָרְבוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמָא וְיִזְרְקוּן יָת דְּמָא עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר דִּי בִתְרַע מַשְׁכַּן

לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו׃ ה וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־

רש"י

ב"ד, או מיתה בידי שמים או מלקות, הרי עונשן אמור נב) הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שניתק לעשה נג) מ): (ה) ושחט והקריבו הכהנים. מקבלה ואילך מצות כהונה למד על השחיטה שכשרה בזר מא): לפני ה'. בעזרה: והקריבו. זו קבלה שהיא הראשונה נד), ומשמעה לשון הולכה נה) מב), למדנו שתיהן (ס"א ששתיהן) בבני אהרן נו) מג): בני אהרן. יכול חללים ת"ל נז) מד) הכהנים: את הדם וזרקו את הדם. מה ת"ל דם דם ב' פעמים מה) להביא את שנתערב במינו או

אבן עזרא

מהפשט שבידו האחת יסמוך (לו) [יב] כי דרך שעיר המשתלח איננו כדרך כל קרבן (לז) על כן שנה הכתוב (לח) רק כאשר מצאנו המעתיקים שהעתיקו שכל סמיכה בשתי ידים (לט) סמכנו עליהם (מ) [יג] והגוף הקרב לכפר על העולה על הרוח יקרא עולה (מא) [יד], גם כן הקרב בעבור חטאת ואשם יקרא חטאת ואשם (מב): ונרצה לו. יפיק רצון מהשם (מג): לכפר עליו. להיות כופר עונש שיש עליו (מד): ה לפני ה'. כמו עולת הצאן על ירך המזבח צפונה כנגד השלחן (מה): וטעם ושחט. הכהן

יהל אור

(לו) ובמקרא"ג "בידו האחת יסמוך" כי בכתוב ידו: (לז) ומפני שהוא משונה: (לח) וכתב (למטה טז כא) וסמך אהרן את שתי ידו (חסר יוד) וסמיכתו בשתי ידים: (לט) כ"ה (ספרא פ' אחרי) מלמד שהסמיכה בשתי ידים בנין אב לכל הסמיכות שיהיו בשתי ידים, ובמנחות צג ב, אמר ר"ל דאמר קרא, וסמך אהרן את שתי ידו, כתיב ידו, וכתיב שתי, זה בנה אב כ"מ שנאמר ידו, הרי כאן שתים, עד שיפרט לך הכתוב אחת, ועיין התוה"מ אחרי סי' כב, ובנחה"ש פה מה שהאריכו בזה ובכד"ק "רק כאשר העתיקו המעתיקים שאמרו": (מ) והנה גם דרך הכתוב לומר ידו לשתיהן, שאמר ה' למשה וסמכת את ידך עליו (במד' כז יח) ובמעשה נאמר ויסמוך את ידיו עליו (שם שם כג): (מא) שמכפרת על הרהורי עבירת הלב: (מב) כי קרבן חטאת ואשם יקרא כמוהו, והקרב בעבור החטאת יקרא חטאת, והקרב בעבור האשם יקרא אשם: (מג) שב אל השם שיהיה נרצה לו: (מד) הוא מענין כפר ופדיון, וצריך שיהיה ממין המתחייב נפש תחת נפש: (מה) והוא דבור אחד, ופי' משום הכי לפני

קרני אור

[יב] וכן תרגם יונ"ע ויסמוך בתוקפיה יד ימיניה, ומה שאמר יד ימיניה, הוא ממה שאמרו (זבחים כד א, מנחות י, א) כל מקום שנאמר יד אינו אלא ימין, ומה שאמר בתוקפיה, הוא ממה דאמרינן כי הסמיכה בכל כחו: [יג] וב"ג כתב התוה"מ, ואיך יכול להכריע זה גם מן הכתוב שבפ' מלואים (שמות כט ויקרא ח) אמר אצל פר החטאת ושני האילים, וסמך אהרן ובניו את ידיהם ולא אמר ידם, וכן בפר העלם דבר, וסמכו זקני העדה את ידיהם (פ' טו) ובדה"ב כט כג, ויסמכו ידיהם עליהם, מבואר שכ"א סמך שתי ידיו, אולם מז"ל בקבלתם השכילו שלכן כתב בשעיר המשתלח שתי ידיו ללמד בנין אב לכל הסמיכות עיי"ש שיבאר כל זה בהשכל ודעת: [יד] כ"ה (תנחומא א לך אות י, ובפ' צו ז' וי"ג, תנחומא ב' לך יג ופ' ויקרא ט, ויק"ר פ"ז ג, ירושלמי יומא פ"ז, ילקוט תה' רמז תשסג, בשם התנחומא, ילקוט איוב רמז תתלב בשם ויק"ר) ובתנחומא א צו א, למה נקרא שמה עולה שהיא עליונה מכל הקרבנות מפני שאין בריה טועם ממנה אלא כולה עולה

מקורי רש"י

מ) ספרא ילקוט תל"ו: מא) ספרא, ברכות ל"א ב', פסחים ס"ד א' זבחים ל"ב א', מנחות י"ט, א', יומא כ"ז א', פס"ז: מב) זבחים ד' א': מג) ספרא, ועיין קדושין ל"ו א', ילקוט ר' ת"מ, פס"ז: מד) עיין זבחים י"ג א' שתסא בכהן כשר, ילקוט תל"ו: מה) ספרא,

מנחת יהודה

נב) ובספרא, אם תאמר דברים שחייבים עליהם מיתה ביד בי"ד מיתה בידי שמים, כרת בידי שמים מלקות ארבעים, חטאות ואשמות הרי עונשן אמור: נג) כגון לא תותירו ממנו עד בקר, והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו (שמות יב י) שעונשן אין מפורש, וכשמביא עולת נדבה, אעפ"י שאינו מצוות בזה נרצה לו לכפר עליו על מה שחטא בעשה ול"ת הניתק לעשה: נד) פי' שהיא שירות ראשון לכהנים שהרי זר שוחט: נה) פי' אף שמשמעה לשון הולכה מ"מ כיון שקבלת הדם קודמת להולכתה והיא הראשונה שאחר השחיטה על כרחינו לפרש אותה על הקבלה ובזה למדנו גם ההולכה שהיא אחריה: נו) והרא"ם יגרום "והקריבו זו קבלה ומשמעותה לשון הולכה, למדנו ששתיהן בבני אהרן" ופי' שמפי הקבלה שמענו שמלת והקריבו היא קבלת הדם, אבל משמעותה היא שיקריבו הדם אל המזבח שהיא ההולכה, ולכן למדנו שהקבלה וההולכה שתיהן יחד הן בבני אהרן האחד מהקבלה והאחרת ממשמעות, ועיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז: נז) ופי' לא כל בני אהרן רק הכהנים כי חללים אינם בכלל בהגים

פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ו וְהִפְשִׁיט אֶת־הָעֹלָה וְנִתַּח אֹתָהּ לִנְתָחֶיהָ: ז וְנָתְנוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְעָרְכוּ עֵצִים עַל־הָאֵשׁ: ח וְעָרְכוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֵת הַנְּתָחִים

זִמְנָא: ו וְיַשְׁלַח יָת עֲלָתָא וִיפַלֵּג יָתַהּ לְאֵבְרַהָא: ז וְיִתְּנוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנָא אֶשָּׁתָא עַל מַדְבְּחָא וִיסַדְּרוּן אָעַיָּא עַל אֶשָּׁתָא: ח וִיסַדְּרוּן בְּנֵי אַהֲרֹן כַּהֲנַיָּא יָת אֶבְרַיָּא יָת רֵישָׁא וְיָת

אבן עזרא

שישחטנו אחד (מו) [טו] ויזרקו רבים את הדם, וכן כתוב וימציאו בני אהרן (למטה ט יב) (מז): וטעם אשר פתח אהל מועד. להוציא מזבח הקטרת (מח) [טז]: ו והפשיט. כהן או לוי נלוה אליו (מט) [יז]: ז ונתנו בני אהרן. שלא ינשו הלוים, וזאת מצוה על הכהנים ולא

רש"י

בשאינו מינו נח) מו), יכול אף בפסולים או בחטאות הפנימיות נט), או בחטאות החיצוניות ס) שאלו למעלה והיא למטה סא) ת"ל במקום אחר את דמו סב): וזרקו. עומד למטה סג) וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות, לכך נאמר סביב שיהא הדם ניתן בד' רוחות המזבח, אי יכול יקיפנו כחוט? ת"ל וזרקו ואי אפשר להקיף בזריקה, אי וזרקו יכול בזריקה אחת ת"ל סביב, הא כיצד נותן שתי מתנות שהן ד' סד) מז): אשר פתח אהל מועד. ולא בזמן שהוא מפורק סה) מח): (ו) והפשיט את העולה. מה ת"ל העולה לרבות את כל העולות להפשט ונתוח סו) מט): אתה לנתחיה. ולא נתחיה לנתחים סז) נ): (ז) ונתנו אש. אעפ"י שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט נא): בני אהרן הכהן. כשהוא בכיהונו, הא אם עבד בבגדי כהן הדיוט עבודתו פסולה נב): (ח) בני אהרן הכהנים. כשהם

קרני אור

לשם שהוא עליון וכ"ה במדרש אגדה, ושם סי' י"ג ומהו עולה? אלא שהיא עולה לפני הקב"ה ומכפרת על הרהוריהם של ישראל: [טו] ולאו דוקא כהן שהשחיטה כשירה בזר, וכ"ה (ספרא), ויעיד על קבלתינו ידידיה האלכסנדרי שלא ידע מחכמינו מאומה, וכתב גם הוא שהיו כהנים וישראלים שוחטים קרבן פסח מבלי הבדל: [טז] עיין התוה"מ אות מ"ד שכתב, הראב"ע והרשב"ם פי' לאפוקי מזבח הקטרת, ואין זה מספיק כי המזבח החיצון נקרא בכ"מ בשם מזבח סתם, והפנימי נקרא בשם לויי מזבח הקטרת או מזבח הזהב, או מזבח אשר לפני ד', ורק בעת שיזכיר שני המזבחות יכנה גם החיצון בשם לווי מזבח הנחשת, מזבח העולה, וא"כ יפלא פה שמדבר מעולת תמיד, למה הוצרך לתת בו סימן אשר פתח א"מ עיי"ש מה שיבאר: [יז] והרמב"ן פי' כי כבעל הקרבן ידבר, כי ההפשטה והנתוח אינן עבודות וכשרות בזר, וכן פי' הרדי"א שכל הדברים שלא נתייחסו לכהנים והם כשרים בזרים, היה הבעל המקריב חייב לעשותם, והם ה' דברים, הסמיכה, השחיטה, ההפשטה, הנתיחה והרחיצה, והתוס"מ הביא ראיה שתחלה אמר וסמך ושחט בל"י, ואח"כ אמר והקריבו

יהל אור

ד' בעולת הבקר, פירושו כמו לפני ד' שכתוב בעולת הצאן, שפי' בו הכתוב על ירך המזבח צפונה והוא כנגד השלחן שהוא בצפון, ובכדפסים יש נקודת ההפסק אחר עולת הצאן, וט"ס הוא, כי הכל דבור אחד: (מו) ע"כ כתוב בל"י: (מז) בל"ר: (מח) וכן פי' הרשב"ם, ולא מזבח הזהב שבתוך אהל מועד: (מט) מפני שכשרות בזר:

מנחת יהודה

כהנים: נח) במינו דם עולת ראובן בדם עולת שמעון, שאינו מינו, דם עולה בדם תמורה או אשם: נט) שדמו נזרק על הפרוכת הפנימי ועל המזבח הפנימי: ס) שדמו נזרק על מזבח החיצון: סא) פי' למעלה מחוט הסיקרא, והם חטאת בהמה ועולת העוף, ויש גם למטה מחוט הסיקרא, והם שארי דמים: סב) פי' בעולת הצאן, ובשלמי כבש, ובשלמי עז כתיב וזרקו את דמו (לפסת פ' יא) בכנוי שמשמע דמו המיוחד ועומד לבדו לא התערובות שאינו דמו ביחוד, כי יש בו גם דם אחר: סג) פי' על הארץ ולא על הכבש: סד) ר"ל שנותן בקרן מזרחית צפונית, ובקרן מערבית דרומית שכנגדה באלכסון, והדם מתפשט לשתי רוחות של הפנה, נמצא יש דם בכל הד' רוחות, וזה שאמר הכתוב סביב: סה) ובא ללמד שלא יזרוק דם העולה רק בזמן שנמצא פתח אהל מועד ולא בזמן שפרקו הלוים את המשכן שאין כאן אהל מועד: סו) ובפס"ג להפשט סה"ד, ואח"כ ר"ה ונתח אותה, וגו': סז) למ"ד לנתחיה היא למ"ד החלוקת כמו למשפחותיהם (בראי' ח יט) וזמ"ש „אותה" פי' את הבהמה בעצמה, לא נתחית לנתחים

מקורי רש"י

זבחים פ"א כ': מו) ספרא ילקוט ר' מ': מז) ספרא, ועיין זבחים נ"ג כ' ילקוט תמ"א: מח) ספרא ילקוט תמ"ב: מט) ספרא ילקוט תמ"ב: נ) ספרא, חולין י"א א', תמיד פ"ד מ"ב, ילקוט שם, פס"ו: נא) ספרא, יומא כ"א ב', וכ"ב א', עירובין ס"ג א', ילקוט תמ"ד, מדרש אגדה, פס"ו: נב) ספרא, זבחים י"ח א', ילקוט תמ"ד:

אונקלוס

תַּרְבָּא עַל אָעַיָּא דִי עַל
אֶשָּׁתָא דִי עַל מַדְבְּחָא:
ט וְגַוֵּיהּ וּכְרָעוֹהִי יְחַלֵּל
בְּמַיָּא וְיַסֵּיק כַּהֲנָא יָת
כּוֹלָא לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא
קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא

אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַפָּדֶר עַל־הָעֵצִים
אֲשֶׁר עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ:
ט וְקִרְבּוֹ וּכְרָעָיו יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְטִיר
הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה

רש"י

בכיהונם סח), הא כהן הדיוט שעבד בשמונה בגדים עבודתו פסולה נג): את הנתחים את הראש. לפי שאין הראש בכלל הפשט שכבר הותז בשחיטה סט), לפיכך הוצרך למנותו לעצמו ע) נד): ואת הפדר. למה נאמר ללמדך שמעלהו עם הראש ומכסה בו את בית השחיטה וזהו דרך כבוד של מעלה עא) נה): אשר על המזבח. שלא יהי' העצים עב) יוצאין חוץ למערכה עג) נו): (ט) עולה. לשם עולה יקטירנו: אשה. כשישחטנו

אבן עזרא

פחותים משנים (נ) [יח]: ח הפדר. רבים חכמי הדור פירשוהו הגוף (נא), והנכון בעיני שהיה הפדר החלבים (נב) [יט] וכן הוא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים שהם נתחי הגוף, את הראש ואת הפדר, שהם החלבים, ויחסר אות ויו (נג) שהוא כמנהג הלשון אדם פטדה וברקת (שמות כח יז) (נד) ונתח אותו לנתחיו ולנתחי הגוף את ראשו ואת פדרו (נה), או יהיה פירוש את הראש עם הראש (נו) וכמוהו רבים, והעד הנאמן (נז) ויקטר משה את הראש ואת הנתחים ואת הפדר (למטה ח כ) (נח): וערכו. על בן הבקר כי הוא גדול (נט), ועל הכבש

ועדך (ס) [כ]: ט ירחץ במים. כהן או לוי (סא) [כא] ע"כ הוצרך להוסיף עם
והקטיר מלת הכהן (סב): אשה. שם התאר, וטעמו קרבן איש (סג) [כב], והוא תאר למ:ת

יהל אור

[נ] ממה שאמר בל"ר: (נא) וכן הביא הפי' הזה ר"ש פרחון בשרשיו בשם י"א, שפירשו גוף של אדן מבלי ראש, ור"י ן' גנאח בשרשיו פי', הקנה, רוצה הריאה והלב והכבד, וגם הפי' הזה הביא הפרחון, הקנה והלב, הכבד והריאה תלויין זה בזה, וע"ז כתב רש"ב בנימוקיו, ולפי משמעות הכתוב אינו כן: (נב) וכן ת"א תרבא ובד"ק „שפי' הפדר החלבים": (נג) שהיל"ל ואת הראש: (נד) שהוי"ו אחר השניים, ובד"ק „גם כן ונתח אותו" וכו': (נה) הבאר יצחק יגרוס „ונתח אותו לנתחיו לנתחי הגוף ואת ראשו ואת פדרו" פי' כי כן הוא מבואר (למטה פ' יב) בעולת האיל, ושם כתוב, לנתחיו ואת ראשו (פ' יב) בוי"ו משמע שאין הראש בכלל הנתחים וכ"ה (ספרא) מלמד שאין הראש והפדר מהנתחים ועיין רש"י: (נו) ואינו חסר וי"ו: (נז) שהראש איננו בכלל הנתחים: (נח) והנה הקטיר תחלה את הראש ואחר הנתחים, ואחר הפדר שהם החלבים, הרי הראש איננו בכלל הנתחים: (נט) ורבים צריכים לו: (ס) כי די באחד: (סא) והרדי"א פי' ששב על בעל הקרבן שגם היא כשרה בזר, וכן פי' רנה"ו: (סב) כי ההקטרה דוקא בכהן: (סג) ופרשו אשה מהכפולים

קרני אור

בני אהרן, וזרקו בל"ר, ובהפשט ורמיזה אחר ללשון יחיד ללמד שא"צ בני אהרן: [יח] עיין ספרא שם ובהתוס"ש שם סימן כ"א שלמדו שלתמיד של שחר יהיה בכהן אחד. ולבין הערבים יהיה בשני כהנים, ועיין ברב"מ מה שהביא מהג' רבינו סעדיה שהוא טעו אחד ואניכוא שמשבו שמלת ונתנו פי' שישימו אש מן החוץ על המזבח ואינו כן עיי"ש: [יט] וכן אז"ל (חולין כו רע"ב) מופה את הפדר על בית השחיטה ומעלהו וזהו דרך כבוד של מעלה, וכתב הרמב"ן שהוא שם לחלב הדק הפרוש ומבדיל בין הקרבים, והחלב מן השפיכים פדר פרד שמפריד בין הקרבים העליונים לתחתונים". וכן תרגם הירושלמי „וית פריסותא דתרבא" פי' החלב שהחלב מונח בתוכה, ולפי שהוא פרוש על הכרס קרוי פדר או פריסותא, ולד"ק נקרא כן מלשון פשר בערבי שענינו הבדלה ונקיעה: [כ] ויש מי שהשיגו, כי הנה בעולת הבקר כתוב והקטיר הכהן הכל המזבחה (פ"ט) בל"י אעפ"י שהוא גדול אמר הכתוב להקטרת כלל הגוף בל"י ולהיפך זה בשלמים ממין הבקר להקטרת חלבו לבד אמר והקטירו אותו בני אהרן (ג ה) בל"ר: [כא] וכן למ"ד (ספרא בו מכילתא דמלואים) שפי' ירחץ זר: [כב] כל הנאכל על המזבח ונעשה לדשן, כן עולה כן אימורי

וכא בתוספת ה"א ומלרע, ובתשלומו אשה ובסמיכות

מקורי רש"י

נג) ספרא, זבחים שם, סנהד פ"ג א' ילקוט שם:
נד) ספרא, חולין כ"ז א', עיי"ש ברש"י: נה) ספרא, חולין כ"ז ב', יומא כ"ו א' תמיד פ"ד מ"ג, פס"ז:
נו) ספרא, זבחים ס"ב ב', ילקוט שם, פס"ז:

מנחת יהודה

לנתחים: סח) מתחלה יאמר בני אהרן הכהנים וכאן יחזור לומר הכהנים: סט) חתיכת הסימנין קרי לית הותז: ע) והנה הראש נבדל מן הגוף בשני דברים א) שא"צ הפשטה ב) שיסיר אותה קודם ההפשטה: עא) היה פורס את הפדר על בית שחיטת הראש

בלמעלה: עב) חתיכות עצים גסים שארכן אמה: עג) כי היה ארכן אמה כמדת המערכה, שלא יעכב הילוך רגלי הכהנים

אשה ריח ניחוח ליהוה: ס י ואם
מן הצאן קרבנו מן הכשבים או
מן העזים לעלה זכר תמים
יקריבנו: יא ושחט אתו על ירך
המזבח צפנה לפני יהוה וזרקו
בני אהרן הכהנים את דמו על
המזבח סביב: יב ונתח אתו לנתחיו
ואת ראשו ואת פדרו וערך הכהן
אתם על העצים אשר על האש
אשר על המזבח: יג והקרב

קדם יי: י ואם מן ענא
קורבניה מן אמריא או
מן בני עזיא לעלתא
דכר שלים יקרביניה:
יא ויכוס יתיה על צידא
דמדבחא ציפונא קדם
יי ויזרקון בני אהרן
כהניא ית דמיה על
מדבחא סחור סחור:
יב ויפליג יתיה לאברוהי
וית רישיה וית תרביה
ויסדר כהנא יתהון על
אעיא די על אשתא
די על מדבחא: יג וגוא
וכרעיא יחליל במיא
ויקרב כהנא ית כולא

אבן עזרא

הכל (סד): ניחוח. מפורש (סה): יא על ירך המזבח. מחוץ (סו) [כג] וכן ירכתי צפון (תה' מח ג) (סז), כי רבים מיי' (סח) ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלים (סט) [כד]:

רש"י

יהא שוחטו לשם האש (עד) נז), וכל אשה לשון אש פויי"ר בלעז (עה): ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני (עו) נח): (י) ואם מן הצאן. וי"ו מוסיף על ענין ראשון (עז) ולמה הפסיק, ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה (עח) נט): מן הצאן מן הכשבים או מן העזים. הרי אלו ג' מיעוטין (עט). פרט לזקן לחולה ולמזוהם (פ) ס): (יא) על ירך המזבח. על צד המזבח (פא): צפנה לפני ה'. ואין צפון בבמה (פב) סא):

קרני אור

שלמים וקומץ המנחה נקראים אשה כלומר מאכל אש (רנס"ו): [כג] הנה בשמות פנים, אחור, כתף, שכם, צד, ירך, וכדומה שהושאלו מן גוף האדם אל עצמים בלתי בעלי איברים, ויאמר כתף הבית, צדי המשכן, אחורי המשכן, ירך המשכן. ירך המזבח וכדומה, והנה בגוף האדם יכונה סוף הגוף מזה ומזה בשם ירך וכן הושאל אל הבית והמשכן, והמזבח (המו"מ). [כד] עיין נאהל יוסף שהשיג עליו בזה וכתב שאין זה אמת, כי הר

יהל אור

ישתנה מסגל לצירי, ונגזר שם התאר אשה מגזרת אש ע"ש שהעולה כלה קריבה ע"ג המזבח לשרפת אש: (סד) מלת אשה הוא שם תאר בל"ז, כי השמות הבאים בסגול קודם הה"א הם לזכרים, ולכן מלת אשה אינו מוסב למלת עולה הקרוב שהיא ל"נ, אלא על הרחוק שהוא מלת הכל שהוא ג"כ ל"ז: (סה) כבראשית ט כא: (סו) מחוץ המזבח, והוא נגד צפון המזבח למטה בעזרה: (סז) ושם, הר ציון ירכתי צפון, ופי' שם

הה' ז"ל הר ציון בצפון ירושלים: (סח) ובמג"ע תמו (סט) והה' ז"ל פי' שם כי הר ציון היה בצפון ירושלים
רק חוצה לה, לא כדברי המפרשים שפירשו ירכתי בפנים אלא חוצה, וכן על ירך המזבח, מחוץ המזבח:

מנחת יהודה

הכהנים: עד) רש"י ז"ל לא פי' מהו לשם האש ופי' הרמב"ן שצריך לכוין שהאכלו האש לגמרי לא שיצלה שם מעט: עה) ובז"ל, פואי"ש (דאס פייער): עו) וכן פי' רש"י ז"ל זבחים מו ב' ד"ה. הנחת רוח: עז) וללמוד עליון מתחתון ותחתון מעליון, כי זהו כלל בלשון שכל דברות המחוברים עם וי"ו החבור יש להם קשור ול"ז, לא לבד באמצע המאמר כי גם בראשי הפרשיות, ופרט בבן בקר מה שקצר בצאן, ופרט בצאן מה שקצר בבן בקר כי מעשה עולת בקר וצאן שוין: עח) עיין ברמב"ן וברד"א, מה שביארו בזה: עט) אם מזכיר את שם הכלל בה"א הידיעה עם מלת מן, שאז יורה שלא כל אישי המין כשרים וימעט תמיד: פ) והפי' מן מזוהם, ענינו התעב מאוס ומלוכלך: פא) ונקרא הצד ירך, מפני שהירך הוא בצד: פב) וכן פי' רש"י בזבחים קיט ב', צפונה לפני ד', ואין צפונה בבמה:

מקורי רש"י

נז) כ"ה ובמוס מ"ו ב' לשם ששה דברים הזבח נזבח, ספרא: נח) ספרא, פס"ו: נט) ספרא, ובמוס מ"מ א' מדרש אגדה, פס"ו ילקוט תמ"ה: ס) ספרא, בכורות מ"א א', המורה כ"ה ב' ילקוט שם, פס"ו: סא) ספרא,

וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן אֶת־הַכֹּל וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה׃
פ שני יד וְאִם מִן־הָעוֹף עֹלָה קָרְבָּנוֹ לַיהוָה וְהִקְרִיב מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה אֶת־קָרְבָּנוֹ׃
טו וְהִקְרִיבוֹ הַכֹּהֵן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וּמָלַק אֶת־רֹאשׁוֹ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר הַמִּזְבֵּחַ׃

אונקלוס

וְיַסֵּיק לְמַדְבְּחָא עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃
יד וְאִם מִן עוֹפָא עֲלָתָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ וִיקָרֵב מִן שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה יָת קוּרְבָּנֵיהּ׃
טו וִיקָרְבִינֵּהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא וְיִמְלוֹק יָת רֵישֵׁיהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא וְיִתְמְצֵי דְמֵיהּ עַל כּוֹתֶל

רש"י

(יד) **מן העוף.** ולא כל העוף סג), לפי שנאמר תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים סב), תמות וזכרות בבהמה ואין תמות וזכרות בעופות יכול אף מחוסר אבר, ת"ל מן העוף סג): **תורים.** גדולים ולא קטנים: **בני יונה.** קטנים ולא גדולים פד) סד): **מן התורים או מן בני היונה.** פרט לתחלת הציהוב פה) שבזה ושבזה שהוא פסול שגדול הוא אצל בני יונה וקטן אצל תורים פו) סה): (טו) **והקריבו.** אפילו פרידה אחת יביא פז) סו): **הכהן ומלק.** אין מליקה בכלי אלא בעצמו של כהן פח) סז) קוצץ בצפרנו ממול העורף וחותך מפרקת עד שמגיע לסימנין וקוצצן פט) סח): **ונמצה דמו.** לשון מיץ אפים סט), כי אפס המץ ג) ע), כובש בית השחיטה על קיר המזבח לא) והדם מתמצה ויורד עא): **ומלק והקטיר ונמצה.** אפשר לומר כן מאחר

אבן עזרא

יד **מן התרים.** גדולים ולא קטנים: **בני היונה.** להוציא את הגדולים (ע) [כה] על כן לא אסרו יונים (עא): **טו ומלק.** אין לו אח במקרא (עב) ומשפט המליקה מדברי הקבלה (עג): **ונמצה דמו.** מבנין נפעל, מגזרת

יהל אור

(ע) וכ"ה (ספרא חולין סב) וכן פי' רש"י: (עא) ובמקח"מ „היונים": (עב) כי לא נזכרת רק כאן ובחטאת העוף, והתיבה מורכבת מן מל קדקד: (עג) והיא נעשית בעצמו של כהן, לא בכעל ולא זר אחר, ועיין רש"י:

קרני אור

ליון הוא דרומי לירושלים עיי"ש מה שביאר בזה: [כה] והמורס בפמ"ו מסס' הג' כתב, טעם בהקרבת הגדולים שבתורים ולאפרוחי יונים, כי והו הטוב שבהם, מפני שהגדול שביונים והקטן שבתורים אין ערבות בו, והקוקוני וכן הג' ר"י קארו (תולדות יצחק) כתבו הטעם בתורים, לפי שהנקבה מהם כשילכד בן זוגה לא תדבק באחר לעולם, ולכן קטנים פסולים, שאין ראוים לזוג, ומן היונים פסל גדולים, לפי שהם קלים ויבואו לידי פירוד, לכן כשר

מקורי רש"י

ובמים קי"ס ב': סב) ויקרא כ"ב י"ט: סג) ספרא, קדושין כ"ד ב' מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תמ"ו: סד) ספרא: סה) ספרא, חולין כ"ב א' פס"ז ילקוט שם: סו) ספרא, ובמים ס"ס א', כריתות ע', א' פס"ז, ילקוט שם: סז) ספרא, ובמים שם, פס"ז ילקוט שם: סח) עיין ספרא, חולין כ"א א': סט) משלי ל' ל"ג: ע) שמות ט"ז ד': עא) ובמים ס"ס א', ספרא:

מנחת יהודה

פג) דייק מה"א הידיעה, ובא למעט שרק קצת מן המין: פד) הם שני משפחות נפרדית ממין הזה, היונה היא נוחה להכנע לא כן התור הוא חפשי: פה) כשמתחיל כנפיהם להאדם סביב צוארם: פו) דבבני יונה פסולין משום גודלן ובתורין מפני קוטנן, דיצאו מכלל קטנים ולכלל גדולים לא באו: פז) דוהקריבו ל"י הוא, ופי' והקריב אותו ושם „פרידה" נאמרו גוזל, וכן פירש בכ"מ שמדיבר בו מענין קרבנות עיין (קנין פ"נ מ"ו, ספרי שלח פ"י קח): פח) פי' למה נאמרה כהונה אצל מליקה: פט) וכן פי' הרשב"ם:

לא) הוא מנחי העי"ן, ודעת הראב"ע שהוא מגל"ת וכן דעת הרד"ק, עיין יהל אור אות ע"ד, ועיין המבאר והתוה"מ מה שביארו בזה: לא) ופי' בספרא, על קיר העליון, כי עולת העוף נעשית למעלה מחוט הסיקרא:

כי

טז וְהֵסִיר אֶת־מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ
וְהִשְׁלִיךְ אֹתָהּ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ קֵדְמָה
אֶל־מְקוֹם הַדָּשֶׁן: יז וְשִׁסַּע אֹתוֹ

אונקלוס

מַדְבְּחָא: טז וְיַעְדֵּי יָת זַפְקֵיהּ בְּאוּכְלֵיהּ וְיִרְמֵי יָתַהּ לִסְטַר מַדְבְּחָא קִידוּמָא לַאֲתַר דְּמוֹקְדִין קִטְמָא: יז וִיפָרֵיק יָתֵיהּ

רש״י

שהוא מקטיר הוא מולק נג) עב), אלא מה הקטרה הראש בעצמו והגוף בעצמו וכו׳ אף מליקה כן נג) עג), ופשוטו של מקרא מסורס הוא נד), ומלק והקטיר, וקודם הקטרה ונמצה דמו כבר: (טז) מוראתו. מקום הרעי נה), וזה הזפק נו) עד): בנצתה. עם בני מעיה נז) עה), ונוצה לשון דבר המאוס נח), כמו כי נצו גם נעו עו), וזהו ת״א באוכליה נט), וזהו מדרשו של אבא יוסי בן חנן שאמר נוטל את הקורקבן עמה ק) עז), ורז״ל אמרו עח) קודר סביב הזפק ק״) בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה שעל העור, בעולת בהמה שאינה אוכלת אלא באבוס בעליה נאמר והקרב והכרעים ירחץ במים והקטיר, בעוף שנזון מן הגזל נאמר והשליך את המעים שאכלו מן הגזל קא) עט): אצל המזבח קדמה. במזרחו של כבש קב) פ): אל מקום הדשן. מקום שנותנין שם תרומת הדשן בכל בוקר, ודישון מזבח הפנימי והמנורה, וכולם נבלעים שם במקומן פא): (יז) ושסע. אין שיסוע אלא ביד פב) וכן הוא אומר בשמשון וישסעהו

אבן עזרא

מצית (ישעיה נא יז) (עד) [כו]: טז מראתו. יהיה (עה) וכמוהו הוי מראה ונגאלה (צפניה ג א) (עו) [כז]: בנצתה. עם הנוצה שלו (עז) וכן מלא הנוצה (יחז׳ יז ג) (עח) [כח]: אצל המזבח. מחוץ (עט): קדמה. כי הוא רחוק ממקים הכבוד (פ): אל מקום הדשן. גם שם ישימוהו (פא): יז ושסע. מגזרת ושוסעת שסע (למטה יא ג) כטעם בקוע (פב):

קרני אור

בקמנים קודם היותם לזיווג: [כו] ומשפט המליקה יוליאנו טפה טפה, וזו היא הוראת מלה בכל מקום, וע״כ לא כתב ומצק, כי דם עוף קטן מאד הוא ואין בו דם לקבלו בכלי ולזרקו על המזבח סביב (רד״א) וצריך למצות את רובו באופן שתהיה הדם היוצאת ע״י המליקה הנופלת כל קיר המזבח (הואיל משה): [כז] ושד״ל פי׳ מראתו מראה, לשון מרית, מקום שמלצטין ומכניסים שם המאכל: [כח] עיין יהל אור, וכ״ה דעת הרמב״ן שאין נוצה בשום מקום אלא נוצה ממש, וכן פי׳ רש״י ז״ל כפי׳ השני:

יהל אור

(עד) והנו״ן נמלה נו״ן הנפעל, ושרשו מלה מגל״ה, וכן פי׳ הרד״ק, יהוא נפעל עבר, והוי״ו היא וי״ו שמושית ועניינה וכבר נמלה דמו קודם שהקטיר: (עה) ושרשו „ראה״ ענין לכלוך וטנוף, והונה על מקום שמשליכים שם אשפתות ולכלוך, כמ״ש מקדש, מחנה, שפי׳ מקום שבו הקנייה, כן מוראתו מקום שבו הטינוף, וזהו הזפק ובני מעים, ומוראה נקבה וכנוי הזכר על העוף: (עו) וכן פי׳ הה׳ ז״ל ורש״י שם: (עז) עם הנוצה שכנגד מקום המוראה, וכנוי בנוצתה על המוראה שהוא ל״נ, כלומר עם הנוצה אשר על המוראה: (עח) ונוצה הם אותם שעל עור הגוף: (עט) סמוך למזבח: (פ) ומבואר במס׳ (תמיד פ״ה מ״ד) שהיה רחוק מן המזבח נגד דרומו עשרים אמה ושליכהו למזרחו של כבש שהוא בדרום המזבח: (פא) וכד״ק „שם ישימוהו״ בלא מלת „גם״ ופי׳ והשליך אותה אצל המזבח קדמה, או אל מקום הדשן: (פב) ענין חתיכת הדבר לשנים, לפיכך היה צריך לפרש ולא יבדיל:

מנחת יהודה

נג) כי אין איברי קרבן קרבים אלא לאחר הוצאת דמים, יהיה לו לומר ומלק ונמצה, ואח״כ והקטיר: נג) ובא הכתוב להקיש מליקה להקטרה שיהא בשניהם הראש בעצמו והגוף בעצמו וזה רק בעולת העוף שצריך להבדיל בד ואם לא הבדיל פסול, ובחטאת העוף אם הבדיל במליקה פסול ולוקה, והטעם בזה, עיין ברדי״א: נד) וכאילו כתוב: נה) פי׳ רש״י כמו ראי, ופי׳ פרש ואת פרשם (למטה טז כז) תר״י ״ ״ריעיהון״ נו) וכן ״״א, ועיין יהל אור אות ע״ה: נז) וכן תיוב״ע והנה אמר מוראתו בנוצתה בל״נ, ע״ד והנה עלה זית טרף בפיה (בראשית ח יא) שבו בנוי לזול״נ: נח) וכ״ה במחברת מנחם: נט) ומסיר הזפק בנוצתו עם האוכל הכנוס בו שהוא המוראה: ק) עיין התיה״ט פי׳ פ״ד, מה שביאר בזה: ק״) מלת „קדר״ ענינו נקיבה ותחירה וכ״ה הני׳ בג׳ שלנו, וי״ג בדל״ת „קדד״: קא) וע״ז כתב הרדי״א ולפ״ז היה ראוי להשליך כל העוף שכל גופו נזון מהגזל עיי״ש הטעם: קב) שהיא בדרום המזבח, ועיין יהל אור אות פ׳:

מקורי רש״י

עב) ספרא, זבחים שם: עג) ספרא, זבחים שם פס״ו, ילקוט שם: עד) ספרא, זבחים שם, מדרש אגדה פס״ו: עה) ספרא, זבחים שם: עו) איכה ד׳ ט״ו: עז) ספרא, זבחים ס״ה א׳, ילקוט שם פס״ו: עח) זבחים שם: עט) ספרא, ויק״ר פ״ג, ד׳, מדרש אגדה, פס״ז, ילקוט שם: פ) ספרא: פא) ספרא, יומא כ״א א׳, ועיין מעילה י״ב א׳, ובפי׳ רש״י שם: פב) זבחים ס״ה ב׳ ילקוט

בְּכְנָפָיו לֹא יַבְדִּיל וְהִקְטִיר אֹתוֹ
הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֵצִים אֲשֶׁר
עַל־הָאֵשׁ עֹלָה הוּא אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה׃ ס ב א וְנֶפֶשׁ כִּי־תַקְרִיב
קָרְבַּן מִנְחָה לַיהוָה סֹלֶת יִהְיֶה
קָרְבָּנוֹ וְיָצַק עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְנָתַן עָלֶיהָ

אונקלוס

בְּגַדְפּוֹהִי לָא יַפְרֵישׁ וְיַסֵּק
יָתֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא עַל
אָעַיָּא דִּי עַל אֶשָּׁתָא
עֲלָתָא הוּא קוּרְבַּן
דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם
יְיָ׃ א וַאֲנָשׁ אֲרֵי יְקָרֵב
קוּרְבַּן מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ
סוּלְתָּא יְהֵי קוּרְבָּנֵיהּ
וְיָרִיק עֲלַהּ מִשְׁחָא וְיִתֵּן

רש"י

כשמע הגדי קנ*) פג): בכנפיו. עם כנפיו, אינו לריך למרוט כנפי נולתו קג): בכנפיו. נולה ממש, והלא אין לך הדיוט שמריח ריח רע של כנפים נשרפים ואין נפשו קלה עליו, ולמה אמר הכתוב והקטיר, כדי שיהא המזבח שבע ומהודר בקרבנו של עני קד) פד): לא יבדיל. אינו מפרקו לגמרי לב' חתיכות אלא קורעו מגבו קה) פה), נאמר בעוף ריח ניחוח, ונאמר בבהמה ריח ניחוח, לומר אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים פו): (א) ונפש כי תקריב. לא נאמר נפש בכל קרבנות נדבה אלא במנחה, מי דרכו להתנדב מנחה עני, אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו א): סלת יהיה קרבנו. האומר הרי עלי מנחה סתם מביא מנחת סלת שהיא הראשונה שבמנחות, ונקמלת כשהיא סלת כמו שמפורש בענין א), לפי שנאמרו כאן ה' מיני מנחות וכולן באות אפויות קודם קמילה חוץ מזו לכך קרויה מנחת סלת: סלת. אין סלת אלא מן החטין ב) שנאמר סלת חטים ג) ואין מנחה פחותה מעשרון, שנאמר ועשרון סלת למנחה ד), עשרון לכל מנחה: ויצק עליה שמן. על כולה: ונתן עליה לבונה. על מקצתה מניח קומץ לבונה עליה לצד אחד, ומה ראית לומר כן שאין ריבוי אחר ריבוי בתורה אלא למעט ב) ה), ד"א שמן על כולה מפני שהוא נבלל עמה ונקמץ עמה ג) כמ"ש מסלתה ומשמנה ו), ולבונה על מקצתה שאינה נבללת עמה, ולא נקמצת עמה ד) ז) שנאמר על כל לבונתה ח), שלאחר שקמץ מלקט את הלבונה כולה מעליה ומקטירה ה): ויצק ונתן

אבן עזרא

א ונפש כי תקריב. נפש אדם (א) [א] והזכיר הנפש שהמנחה נדבה, גם הנפש תקרא נדיבה (ב) ורוח נדיבה תסמכני (תה' נא יד): סלת. קמח חטים נקיה (ג), והיא הנקראת בלשון קדר סמי"ד והנה אין ראוי להיות מנחה לגבוה כי אם

יהל אור

(א) בפ' א' ב' יאמר אדם כי יקריב, מזה ידענו שנפש האמור כאן הוא נפש האדם. (ב) פי' הנפש שהיא הרוח תקרא נדיבה, וממנה תבא המנחה נדבה: (ג) סלת של חטים, ובמנחת מלואים מפורש, סלת

קרני אור

[א] וכן ת"א ואנש, לפי שהאדם הוא בעל בחירה ורצון, ונפש ישומש על הרצון, כמו יש את נפשכם (בראש'

מקורי רש"י

תמ"ז: פג) סוטה י"ד ו': פד) עיין שבת ק"מ א', ויק"ר פ"ג ס' ילקוט תמ"ז: פה) ספרא, פס"ז: פו) ספרא, ברכות י"ז א'. שבת נ"ו א' יומא מ"ב א', מנחות ק"י א', שבועות ט"ו א': א) תנחומא א' ס', מנחות ק"ד ב', מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תמ"ז: ב) ספרא פס"ז: ג) שמות כ"ט ב': ד) ובכתוב „ועשרון סלת אחד בלול בשמן למנחה" למטה י"ד כ"א: ה) ספרא: ו) פ' ב': ז) ספרא ילקוט תמ"ז, ועיין סוטה י"ד ב': ח) פ' ב':

מנחת יהודה

קנ*) ופיים, ומאומה אין בידו: קג) ומותר להקטיר העוף עם הנוצה שעליו, ולא כעולת בהמה שצריכה הפשט וכן פי' רש"י (שבת קח א) ד"ה, להכשיר, ועיין ברמב"ן כה שהעיר ע"ז: קד) ואם יכרט הנוצה יראה העוף קטן מאוד ולא יהיה כמהודר: קה) וכספרא, יכול אם הבדיל פסול ת"ל והקטיר, ופי' אפילו הבדיל: א) ע"כ היא ראשונה, וכל שאר הד' מנחות אינן נקמצות רק אחר אפייתן, ועיין הכוה"ק והתוה"מ שהם דברי יחיד, וזהו דעת ר' יהודה (מנחות קד, ב), ונדחו מהלכה, דרבנן פליגי עליה, ואמרו דמביא מאיזה שירצה, וכן פסק הרמב"ם (פי"ז מה' מעה"ק ה"ה) שיביא מחמשה מיני מנחות מאיזה שירצה: ב) והרבוי הוא עליה ב' פעמים ע"כ עליה שגבי יציקה היא על כולה, ועליה שגבי נתינה די על מקצתה: ג) ולכן צריך שיתערב בכולה: ד) לא כן הלבונה שעומד בפ"ע די אם מניחה עליה מן הצד: ה) אבל קודם הקמיצה לא מצי להקטיר את הלבונה עיין (תוס' זבחים

לְבֹנָֽה׃ ב וֶֽהֱבִיאָ֗הּ אֶל־בְּנֵ֣י אַהֲרֹן֮ הַכֹּהֲנִים֒ וְקָמַ֨ץ מִשָּׁ֜ם מְלֹ֣א קֻמְצ֗וֹ מִסָּלְתָּהּ֙ וּמִשַּׁמְנָ֔הּ עַ֖ל כָּל־לְבֹנָתָ֑הּ וְהִקְטִ֨יר הַכֹּהֵ֜ן אֶת־אַזְכָּֽרָתָהּ֙ הַמִּזְבֵּ֔חָה אִשֵּׁ֛ה רֵ֥יחַ נִיחֹ֖חַ לַֽיהוָֽה׃

אונקלוס

עֲלַהּ לְבוֹנְתָא׃ ב וְיַיְתִינַהּ לְוָת בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא וְיִקְמוֹץ מִתַּמָּן מְלֵי קוּמְצֵיהּ מִסֻּלְתַּהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַּהּ וְיַסֵּיק כָּהֲנָא יָת אַדְכָּרְתַהּ לְמַדְבְּחָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם

אבן עזרא

מהמין שאין למעלה הזמני (ד): ב וקמץ. מגזרת לקמצים (בראש' מא מז) (ה) וקדמונינו פירשו (ו) קמץ מלא (ז) [ב] ודבריהם אמת: מסלתה. מעט ממנה וכן מהשמן (ח) [ג], רק כל הלבונה יקטיר (ט) [ד]: אזכרתה. האל"ף נוסף, והטעם מה שהיה לו לזכרון לפני השם בעבור מנחתו (י) [ה], ורבים פירשוהו כריח קטורת (יא) כמו זכרו כיין

רש"י

והביאה. מלמד שיליקה ובלילה כשירים בזר (ט): (ב) הכהנים וקמץ. מקמילה ואילך מצות כהונה (י): וקמץ משם. ממקום שרגלי הזר עומדות (יא), ללמדך שהקמילה כשירה בכל מקום בעזרה אף בי"א אמה של מקום דריסת רגלי ישראל (ז): מלא קמצו. יכול מבורץ מבלבץ ויוצא לכל צד (ח), ת"ל במקום אחר והרים ממנו בקמצו (יב) לא יהא כשר אלא מה שבתוך הקומץ, אי בקמצו יכול חסר ת"ל מלא. הא כילד חופה ג' אצבעותיו על פס ידו (ט) (יג), וזהו קומץ במשמעו לשון העברית: על כל לבונתה. לבד כל הלבונה יהא הקומץ מלא (יד): לבונתה והקטיר. אף הלבונה בהקטרה (טו): מלא קמצו מסלתה ומשמנה. הא אם קמץ ועלה בידו גרגיר מלח או קורט (ט*) לבונה פסולה (טז): אזכרתה. הקומץ העולה

קרני אור

כג ח): [ב] ובספרא שם, כילד הוא עושה פושט שלש אצבעותיו על פס ידו ומוחק בגדלו מלמעלה, ובאצבעו קטנה מלמטה: [ג] וכ"ה בספרא שם, מסלתה ומשמנה, שתהיה הסלת בלולה בשמן. וכתב הרלב"ג, ראוי שיוצק השמן בתחתית הכלי, ואח"כ יוצק בו הסלת, ויוצק ממנו עליו ויבלל ויתן עליה לבונה: [ד] והמורה בפ' מ"ו מחלק הג' כתב, כי בעבור המנחות בלולות בשמן, ומן הסלת, כי זה השלם והערב, ונבחרה הלבונה, לטוב ריח עשנה במקומות אשר בהם ריח הבשר הנשרף: [ה] וכן (ספרא) אזכרתה מזכירים בקומצה, מזכירים בלבונתה, ועתה שבא ללמד בכל המנחה וקומץ הלבונה שניהן נקטרים על המזבח:

יהל אור

הטיס (שמות כט ב): (ד) עיין קרני אור שמות כט הערה א' וב': (ה) ענין קבוץ ואסיפה: (ו) ובמקח"מ ופירשו קדמונינו, והוא הנכון: (ז) כ"ה הגי' במקח"מ וברמ"ג, ובמק"ג קהלות משה, ובמג"ש, ובכת"י, הגי' "מלא קמץ" ובד"ק "מלא קמצו" ופי' מלא אגרופו כשאוסף אצבעותיו אל כף היד: (ח) כי השמן הוא בכל המנחה: (ט) פי' אחר שהקטיר הקומץ מקטיר גם הלבונה בפני עצמה, ושיעור הלבונה כשיעור מה שיקח מהסלת והשמן ר"ל קומץ: (י) והוא כולל קומץ (יא) וכן פי' הרד"ק, ענין ריח וקבול הדבר ברצון:

מנחת יהודה

מנ א ד"ת "והלבונה" ותוס' מנחות יד א' ד"ה "והלבונה"): ו) עיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז, שאין מצות כהונה מתחלת מקמיצה, שהרי הגשה קודמת לקמיצה והיא פסולה בזר, ויפרש, כי מה שאמרו מקמיצה ואילך מצות כהונה, כי בקמיצה זו הכתובה בפ' הזה ואילך מצות כהונה, לא בדברים שהקדים הכתוב בכאן לקמיצה: ז) וכפי' רש"י במנחות, וקמץ משם משמע ממקום שרגלי הזר עומדים שם קומץ, והיינו מקום דריסת רגלי ישראל ארוך עשרה אמה ובמזרח הם, וקמ"ל דלא בעינן קמיצה בצפון כשאר קדשים, אלא כל העזרה כשרה לקומץ, ועיין (מדות פ"ה מ"א) שעזרת ישראל היתה קל"ה אמה אורך מצפון לדרום, ורוחב י"א אמה ממזרח למערב, ולא היו יכולין ישראל לדרום יותר מרחב זה, ועיין ברדי"א מה שהעיר על פי' רש"י ז"ל: ח) רש"י ז"ל יפרש הפי' מן מבורץ, מבצבץ וכו', שהבצבוץ בלשון רז"ל הוא היוצא דרך הנקבים או מבין האצבעות כמו (פסחים יג א) והיה החמץ מבצבץ ויוצא, ועיין רש"י מנחות צ', א', שפי', מה שנופל מן הכלי לאחר שנתמלא היינו בורוצין, ושם ו' א', במשנה היתה שקמצו מבורץ, פי' רש"י נדוש, ל"א שנראה קמח חוצץ בין ראשי אצבעותיו לפס ידו: ט) והרמב"ם (פי"ג מה' מעה"ק הי"ג) כתב פושט אצבעותיו על פס ידו ועיין התוה"מ סי' ק"ח, שכתב שמפשטות דברי הספרא שרק במחבת ובמרחשת שהם מנחות האפויות שקומץ אחר האפיה הפתיתין יוצאים מן פס היד, ובזה הקומץ פסול בהם מוכרח להשוות למחוק בגודלו ובאצבעו לא במנחת הסלת: ט*) פי' גרעין וחתיכה קטנה של לבונה

מקורי רש"י

ט) ספרא, מנחות ט' א', י"ח ב', ועיין פסחים ל"ו ב': י) עיין ספרא, ומנחות שם, ופסחים שם, ילקוט תמ"ט: יא) ספרא זבחים ס"ג א', מנחות ו' ב' ח' ב: יב) למטה ו' ח': יג) ספרא, מנחות י"א א' פס"ז, ילקוט תמ"ט: יד) ספרא: טו) ספרא: טז) ספרא, מנחות י' סע"ב, סוטה יד, ב ילקוט תמ"ט פס"ז:

ג וְהַנּוֹתֶרֶת מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃
ס ד וְכִי תַקְרִב קָרְבַּן מִנְחָה מַאֲפֵה
תַנּוּר סֹלֶת חַלּוֹת מַצֹּת בְּלוּלֹת
בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים
בַּשָּׁמֶן׃ ס ה וְאִם־מִנְחָה עַל־הַמַּחֲבַת

אונקלוס

ייָ׃ ג וּדְאִשְׁתְּאַר מִן
מִנְחָתָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי
קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין מִקּוּרְבָּנַיָּא
דַייָ׃ ד וַאֲרֵי תְקָרֵיב
קוּרְבַּן מִנְחָתָא מַאֲפֵה
תַנּוּרָא סוּלְתָּא גְרִיצָן
פַּטִּירָן דְּפִילָן בִּמְשַׁח
וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין דִּמְשִׁיחִין
בִּמְשַׁח׃ ה וְאִם מִנְחָתָא
עַל מַסְרֵיתָא קוּרְבָּנָךְ

רש"י

לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: (ג) לאהרן ולבניו. כהן גדול נוטל חלק בראש שלא במחלוקת יז), וההדיוט במחלוקת: קדש קדשים. היא להם: מאשי ד'. אין להם חלק בה אלא לאחר מתנות האשים י) יח): (ד) וכי תקריב וגו'. שאמר הרי עלי מנחת מאפה תנור יט), ולימד הכתוב שיביא או חלות או רקיקין יא), החלות בלולות, והרקיקין משוחין יג) כ), ונחלקו רבותינו במשיחתן כא), י"א מושחן וחוזר ומושחן עד שיכלה כל השמן שבלוג, שכל המנחות טעונות לוג שמן, וי"א מושחן כמין כ"ף יונית יג) כב), ושאר השמן נאכל בפני עצמו לכהנים, מה ת"ל בשמן שני פעמים להכשיר שמן שני ושלישי היוצא מן הזיתים, ואין צריך שמן ראשון אלא למנורה יד) כג), שנאמר בו זך כד), ושנינו במנחות כה), כל המנחות האפויות לפני קמיצתן ונקמצות ע"י פתיתה כולן באות עשר עשר חלות והאמור בה רקיקין באה עשר רקיקין כו): (ה) ואם מנחה על המחבת. שאמר הרי עלי מנחת מחבת כז), וכלי הוא שהיה במקדש שאופין בו מנחה על האור בשמן והכלי אינו עמוק אלא צף טו), ומעשה

אבן עזרא

לבנון (הושע יד ח) (יג) [ו]: ג לאהרן ולבניו. ולכל הכהנים בשוה (יג) [ז]: ד חלות. עבות (יד) ויש אומרים עגולות, מלשון חלילה בדברי קדמונינו (טו) [ח]: ה מחבת. קערה מכוסה בקערה (טז) [ט] והת"ו תחת ה"א, כתי"ו ושבת לנשיא (יחז'

יהל אור

(יב) ופי' המ' ז"ל שם, ריחו כדרך אזכרתה:
(יג) ודעתו כאן שכולם יחלוקו בשוה עיין קרני אור:
(יד) וכן פי' המ' ז"ל (שמות כט ב): (טו) ובד"ק „מגזרת חלילה" כ"ה כדרז"ל (זבחים י רע"ב) א"ל ר' יהושע חזרנו חלילה, פי' סביב, וכן (סוכה נה ב) אלא חוזרין חלילה: (טז) מגזרת המחבואים אשר יתחבאו שם (ש"א כג כג) ופרשו חבה, ענין כסוי ומחבוא:

קרני אור

אחד ממלקי המנחה עולה לזכרון לפני ד': [ז] ובפירוש זו תרגם הרמב"ן, וכתב הרים העולה מן הדבר הארים יכונה בלה"ק בשם זכר ואזכרה, כמו מזכיר לבונה, כי הרים הוא רושם הדבר אחר הסתרו והעלמו מיתר החושים, וכמו שהזוכר הוא שומר רשמי הדברים אחר העלמם מן החושים (רמב"ן): [ז] ובספרא שם, לאהרן תחלה ואח"כ לבניו, לאהרן שלא במחלוקת, ולבניו במחלוקת, ודעתם לאהרן וכל כ"ג נוטל חלק בראש איזו מנה שירצה והנשאר מתחלק בין בניו איש כאחיו: (ח) שם נגזר משרש חלל, לפי שתוכו חלול, אבל קליפתו עבה, כדרך שימורי מצת מצוה שלנו, ורקיקים הם למאכיות דקות הריקות בתוכן, ואין כ"א קליפה דקה (סופיל מעה): [ט] ובספרא שם שמרחשת יש לה כסוי, ושמחבת אין לה כסוי וכ"ה (תנחומא א, ה,

מקורי רש"י

יז) ספרא, יומא י"ד א': יח) ספרא מנחות י"ט ב': יט) ספרא, מנחות ס"ג א': כ) ספרא, מנחות ע"ד ב' ילקוט תמ"ט: כא) מנחות ע"ה א: כב) ספרא, מנחות שם: כג) ספרא ילקוט ת"נ: כד) שמות כ"ז כ': כה) דף ע"ו א': כו) ילקוט שם: כו) מנחות ס"ג א':

מנחת יהודה

לבונה: י) פי' אחר הקטרת הקומץ: יא) וכ"ה דעת ר' יהודה (ספרא) והוי"ו מן ורקיקי הוא וי"ו החילוק, ופי' שיביא או חלות או רקיקין, ולא יביא מחצה חלות ומחצה רקיקין: יב) החלות בלולות בעודן סלת והרקיקין אחר אפייתן: יג) ובזכור לאברהם הני' ברש"י „כמין כי" פי' כמין כי יוני, שבלשונם קורין לכ"ף שלהן כי, ועיין ערוך השלם ערך „כי" שהרחיב לבאר הציורים עפ"י כל הדעות, וסיים שהני' הנכונה „כי יוני" ולא כבדפוסים כף יוני, ועיין תוס' מנחות ע"ה א ד"ה, כמין כי, שכתבוה צייר סקונפרס כמין חית, וכפי' חומש פי' גימל, ור"ם כמין נו"ן, או כמין כ"ף: יד) וכ"ה (מנחות פ"ו א') שלשה זתים הם, ובהן שלשה שמנים, הראשון מגרגרו בראש הזית וכו', הראשון למנורה, והשאר למנחות: טו) כמו

קרבנך סלת בלולה בשמן מצה
תהיה: ו פתות אתה פתים ויצקת
עליה שמן מנחה הוא: ס שלישי ז ואם
מנחת מרחשת קרבנך סלת בשמן
תעשה: ח והבאת את־המנחה
אשר יעשה מאלה ליהוה
והקריבה אל־הכהן והגישה אל־
המזבח: ט והרים הכהן מן־המנחה
את־אזכרתה והקטיר המזבחה
אשה ריח ניחח ליהוה: י והנותרת

סולתא דפילא במשח
פטיר תהי: ו בצע יתה
ביצוען ותריק עלה
משחא מנחתא היא:
ז ואם מנחתא דרדתא
קורבנך סולתא במשח
תתעבד: ח ותיתי ית
מנחתא די יתעביד
מאלין קדם יי ויקרבינה
לות כהנא ויקרבינה
למדבחא: ט ויפריש
כהנא מן מנחתא ית
אדכרתה ויסיק למדבחא
קורבן דמתקבל ברעוא
קדם יי: י ודאשתאר מן
מנחתא לאהרן ולבנוהי

אבן עזרא

טו יז) (יז): ז מרחשת. מעשה מטגן, ויש מפרשים מגזרת רחש לבי (תה' מה ב) והטעם בעבור שישמיע קול (יח) [י]:

רש"י

המנחה שבתוכו קשין, שמתוך שהיא לפה טו), האור שורף את השמן, וכולן טעונות ג' מתנות שמן יציקה, ובלילה, ומתן שמן בכלי קודם לעשייתן כח): סלת בלולה בשמן. מלמד שבוללן בעודן סלת יז) כט): (ו) פתות אותה פתים. לרבות כל המנחות הנאפות קודם קמיצה לפתיתה יח) ל): ויצקת עליה שמן מנחה הוא. לרבות כל המנחות ליציקה לא), יכול אף מנחת מאפה תנור כן ת"ל עליה יט), אוציא את החלות ולא אוציא את הרקיקין כ) ת"ל היא כא): (ז) מרחשת. כלי הוא. שהיה במקדש עמוק ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו לפיכך מעשה מנחה העשויין לתוכה רוחשין כב), כל דבר רך ע"י משקה נראה כרוחש ומנענע כג) לב): (ח) אשר יעשה מאלה. מאחד מן המינים הללו כד) לג): והקריבה. בעליה אל הכהן כה): והגישה. הכהן: אל המזבח. מגישה לקרן דרומית מערבית של מזבח לד): (ט) את אזכרתה. הוא

קרני אור

[י] כ"כ (ספרא שם תנחומא ב ז, מנחות סג א):

יהל אור

(יז) וצ"ל ושבה לנשיא, וכאן התי"ו תחת ה"א, ואינו תי"ו הסמיכות: (יח) ובכא"י „שמשמיע קול" רמז לקול השמן כשמרתיחים אותו:

מנחת יהודה

צף על פני המים (סוטה מד ב): טו) ופי' רש"י ז"ל במנחות (ס"ג א') שאינה עמוקה אלא שוליה צפין אצל אונגיה ומתפזר השמן באונני הכלי ולהכי קשה: יז) וכת"ק (ספרא) שעקר הוא מה שכתוב פת סלת בלולה, ומ"ש במנחת מאפה חלות בלולות בשמן, היינו חלות אשר כבר נבללו בעודן סלת, עיין התוה"מ סי' קכ"ב:
יח) ואפילו מנחת מאפה, כגון מאפה תנור ומרחשת: יט) ויצקת עליה, וכינוי עליה מרמז רק' מנחת יח שמדבר בה ולא זולתה: כ) שיהו הרקיקין טעונין יציקה, דלא ממעט קרא אלא' חד מתני תרתי מינין שבה: כא) ומשני מעוטים עליה, והיא ממעטינן חלות ורקיקין של מאפת תנור: כב) שהכלי עמוק והיה כל השמן במקום אחד וכשמנית אדם אצבעו עליה נראה כמו רוחשת: כג) והוא מלשון הרמש הרומש (בראי א' כ"ו) דמתרגמינן רחשא, עיין (ספרא) ושם לדעת ריה"ג שההבדל בין מחבת למרחשת מצד הכסוי, שהמרחשת יש לה כסוי והמחבת אין לה כסוי, ודעת ר' חנינא בן גמליאל שההבדל מצד הכלי, שהמרחשת עמוק והמחבת צפה:
כד) משמע מיעוטא, כלומר אין טעון הגשה אלא חדושה לאלו: כה) וכן תרגם יוב"ע:

מקורי רש"י

כח) ספרא, מנחות ע"ד ב: כט) ספרא, מנחות פ"ס א': ל) ספרא ילקוט ת"נ: לא) ספרא מנחות פ"ס א': לב) ספרא, מנחות סג א, תנחומא א', ס' תנחומא ב' ז', ויק"ר פ"ג ז', ילקוט תנא פס"ז: לג) ספרא, מנחות ס', ב': לד) זבחים ס"ג א':

והוא

קֹודֶשׁ קֻודְשִׁין מִקֻּורְבָּנַיָּא
דַיְיָ׃ יא כָּל מִנְחָתָא דִּי
תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ לָא
תִתְעֲבֵיד חֲמִיעַ אֲרֵי כָּל
חֲמִיר וְכָל דְּבַשׁ לָא
תַסְּקוּן מִנֵּיהּ קֻורְבָּנָא
קֳדָם יְיָ׃ יב קֻורְבַּן קַדְמַי
תְּקָרְבוּן יָתְהוֹן קֳדָם יְיָ
וּלְמַדְבְּחָא לָא יִתַּסְּקוּן

מִן־הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים מֵאִשֵּׁי יְהוָה׃ יא כָּל־הַמִּנְחָה
אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה לֹא תֵעָשֶׂה
חָמֵץ כִּי כָל־שְׂאֹר וְכָל־דְּבַשׁ לֹא־
תַקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אִשֶּׁה לַיהוָה׃
יב קָרְבַּן רֵאשִׁית תַּקְרִיבוּ אֹתָם

רש"י

הקומץ כו): (יא) וכל דבש. כל מתיקות פרי קרוי דבש כו): (יב) קרבן ראשית תקריבו. מה יש לך להביא מן השאור ומן הדבש קרבן ראשית שתי הלחם של עצרת הבאים מן השאור שנאמר חמץ תאפינה לה), ובכורים מן הדבש כמו בכורי תאנים המונפים לפני ה' בחג השבועות (כו)

אבן עזרא

י לאהרן ולבניו. אחריו, והטעם לכהן המקריב (יט) כי כן כתוב על שתי המנחות (כ): יא שאור. הוא המחמיץ (כא), גם כן הדבש (כב) [יא], ורבים אמרו שפירושו דבש תמרים (כג), וכן כל ארץ זבת חלב ודבש (כד), ויש להם כדמות ראיה בספר עזרא (כה) [יב]: יב קרבן ראשית תקריבו אתם לה'. כמעט שתים שני עשרונים [יג] וזה פי' לה', אעפ"י שהם קדש

יהל אור

(יט) פי' לאהרן לבדו ולבניו אחריו, הכהן מבניו אחריו שיקריבנה לו תהיה: (כ) יתרץ לכל תקשה לעיל (פ' ג) גבי מנחה הנותרת פי' לאהרן ולבניו ולכל הכהנים בשוה, ופה יפרש לאהרן ולבניו אחריו לכהן המקריב, ויאמר כי כן כתוב (למטה ז ט) וכל מנחה אשר תאפה בתנור וגו' המקריב אותה לו תהיה, אבל המנחה שהיא בלולה בשמן וחרבה תהיה לכל הכהנים בשוה, כמו שאמר (שם שם י) וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו, ועיין בנתה"ש מה שהשיג ע"ז: (כא) בו מחמיצין את העיסה, והעיסה הנחמצת ממנו נקראת המץ: (כב) הדבש הוא ג"כ מחמיץ: (כג) וכן פי' הרשב"ם: (כד) פי' בכל מקום שימצא כתוב ארץ זבת חלב ודבש, פי' דבש תמרים: (כה) והוא בנחמיה (י לו) „ולהביא את בכורי אדמתינו כל פרי כל עץ" ופי' שם הח' ז"ל, הם הנזכרים בפסוק הגפן והתאנה ורמון ושאר העלים והם שבעה מינים, וכן אז"ל, אין מביאים בכורים אלא משבעת המינין בלבד, כענין ולקחת מראשית כל פרי האדמה ע"כ, וא"כ דבש דקרא דבש תמרים ולא דבש דבורים, ומה שאמר בעזרא והוא בנחמיה, כן דרכו לכלול עזרא ונחמיה יחד בשם זה, ועיין קרני אור: (כו) ופי' קרבן ראשית תוכל להביא מן השאור ומן הדבש, והם

קרני אור

א שם מנחות שם): [יא] והמבאר לנתה"ש השיג עליו וכתב כי הדבש אינו מחמיץ, עיין המעמר שהצדיק את הח' ז"ל, וטעם האיסור כתב המורה בפמ"ו מהח' הג' מפני שעובדי ע"ז לא היו מקריבים לחם אלא שאור, והיו בוחרים להקריב העניינים המתוקים ומלכלכים (כ"א ומלמלחים) קרבניהם בדבש, ומפני זה הזהיר השם כל שאור וכל דבש, ובפס"ז לפי שהשאור מתנשא בעריכה והדבש מתנשא בבישולו ועיין ברדי"א בנתן טעם אחר ע"ז, ועיין בהואיל משה, שיפרש שהדבש הוא דבש דבורים, ולא נופת צוף הפירות וכן לפ"ד ארץ זית שמן ודבש (לפי הפשט) אין הוראתו פרי התמרים רק דבש הדבורים, והתמרים הם מועטים בא"י (יריחו עיר התמרים כיוצא מן הכלל) ורובם אינם עושים פירות, לפי שבחורף איקלים קר הוא להם, וגם אם מיעוטם יגמל פריו, הפ' מונה שבחה של א"י כמה שיש לה בשופע, וגם תפוחים ואגוזים ושקדים ובטנים ודומיהם היו בה, והיו מביאים בכורים לה' לכהן גם מראשית מלוא דבש הדבורים שבאהלים, והדבש נאסר מפני שאלת הדבורים הוא, ונראה כדבר גנאי להקטירו על המזבח, ור' אליהו אמוזג (אם למקרא) כתב, מצאנו אצל אלהי הגוים הקדמונים שהיה הדבש נקרב אל אלהי שאול וזה לכוונתו מתועב אצלם להקריבו לאלהי השמים, ובזה השוו דבריהם לדברי התורה: [יב] כל המפרשים פה אחד גזרו אומר שהכמה היתה לפני הח' ז"ל מה שכתב בס' עזרא והוא (דה"ב לא ה) ושם „וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה ומעשר הכל לרוב הביאו" והנה כתוב דבש עם הפירות שיביאו מהם בכורים ותרומה ומעשר, והוא דבש תמרים אך האמת שאין שהמה לפני הח' ז"ל, ודעתו על שכתוב בס' נחמיה, וכן דרכו לקרוא ס' נחמיה בשם ס' עזרא (עיין למטה כג כד קרני אור סערה טו) וכן פי' הרב הגאון מ' יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן (דברי שאול ויקרא), וכן פי' המעמר בשם הח' ר' יוסף ווייסע, וכן באורתי ביהל אור, והנה אמר שנאסר דבש התמרים נאסר ג"כ דבש דבורים: [יג] עיין רמב"ן והמבאר

מקורי רש"י

לה) למטה כ"ג י"ז:

מנחת יהודה

מ) והוא כולל קומץ ולבונה, ורש"י ז"ל קצר בדבריו, עיין נתח"ש: כז) והם הד' מינים גפן תאנה רמון ודבש תמרים (רדי"א) וכן פי' הרשב"ם, פירות האילן תמרים קרוין דבש, והזכרון כתב, שדברי רש"י מוכרעים שהכתוב דכתיב

לַיהוָה וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא־יַעֲלוּ לְרֵיחַ
נִיחֹחַ׃ יג וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח
תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית
אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־
קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח׃ ס יד וְאִם־
תַּקְרִיב מִנְחַת בִּכּוּרִים לַיהוָה

לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא׃ יג וְכָל
קוּרְבַּן מִנְחָתָךְ בְּמִלְחָא
תִּמְלַח וְלָא תְבַטֵּל מְלַח
קְיָם אֱלָהָךְ מֵעַל מִנְחָתָךְ
עַל כָּל קוּרְבָּנָךְ תְּקָרֵב
מִלְחָא׃ יד וְאִם תְּקָרֵב
מִנְחַת בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ
אָבִיב קְלֵי בְּנוּר פֵּירוּכִין
רְכִיכִין תְּקָרֵיב יָת מִנְחַת

אבן עזרא

להי' (כז) הם למאכל הכהן (כח): יג ברית אלהיך. הכנסתיך בברית והשבעתיך (כט) [יד] שלא תקריב תפל ולא יאכל (ל) כי הוא דרך בזיון (לא) [טו]: יד ואם תקריב מנחת בכורים. רבים אמרו שמלת אם חיוב (לב) [יז], ולפי דעתי כי אין צורך (לג) כי החיוב הוא ראשית בכורים. (לד) ולא הבכורים (לה)

רש"י

ותמריס כה) לו): (יג) מלח ברית. שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית, שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח, וניסוך המים בחג כט): על כל קרבנך. על עולת בהמה ועוף ואימורי כל הקדשים כולן לז): (יד) ואם תקריב. הרי אם משמש בלשון כי שהרי אין זה רשות, שהרי במנחת העומר הכתוב מדבר שהיא חובה ל), וכן ואם יהיה היובל וגו' לח): מנחת בכורים. במנחת העומר הכתוב מדבר לט), שהיא באה אביב בשעת בישול התבואה לא), ומן השעורים היא באה לב), נאמר כאן אביב, ונאמר להלן כי השעורה אביב לג) מ): קלוי

קרני אור

מה שאמרו בוה: [יד] ויש מי שהשיג עליו בזה ואמר כי אין חק בכל מצות התורה להשביעו: [טו] והמבאר לנתה"ש השיג ע"ז וכתב, וזה דרך רמוקה, גם כפי הקבלה בדיעבד יוצא בגרגיר מלח אחד, ועיין התוס"מ שם סי' קמ"ז, שכתב ממה שמסיים פה תקריב מלח, מבואר שדיעבד די בכל שהוא עיי"ש וכתב שמטעם כי כן הוא דרך בני קדם, שהם ישימו לפני אורח מאכל ממולח ויאכל ממנו, כבר כרתו עמו ברית, וזה לדעתו גם הכוונה כאן כאלו כביכול יכרות ברית עמנו עלי זבח, ולכן לא יותן שעור למלח שאפילו בגרגיר אחד די, וקרוב לזה פי' שד"ל ובעל הואיל משה. ועיין מורה בפמ"ו מסס' סב': [יז] וכן דעת חז"ל (ספרא):

יהל אור

שתי הלחם מן השאור, כמ"ש ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שני עשרונים וגו' חמץ תאפינה בכורים לה', (למטה כג יז), ובכורים מן הדבש כמ"ש ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברי' כו ב), ומה שקורא שתי הלחם בשם ראשית, דהא כבר קדם לו קציר שעורים, עיין ספרא שם ובהתוה"מ סי' קל"ז: (כז) מטעם שנאמר בה קרבן ראשית תקריבו אותם לה': (כח) נאכלין לכהנים: (כט) הוא שבועה כמו שאומר, אני משביעך בברית אלהיך שהכנסתיך בו: (ל) וכן כתב הרמב"ן שאינו דרך כבוד להיות לחם השם טפל מבלי מלח, כטעם הקריבהו נא לפחתך:

(לא) ובעבור שהוא ברית בקרבנות יעשה הכתוב זאת הברית אב לכל הבריתות, ויאמר במתנות כהונה, ובמלכות דוד ברית מלח, כי הוא קיים כברית מלח בקרבנות (רמב"ן): (לב) וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם, שבמנחת העומר הכתוב מדבר, שאין פירושו ואם תרצה להקריב, רק כמו ואם יבוא הזמן שתקריב מנחת העומר כך יהיה דינה: (לג) דעת הח' ז"ל בזה, מפני מלת אם שהיא מלת החלוקה, או מלת האפשריות, ואם מדבר במנחת העומר שהיא חובה, והוא מאמר כפ"ע בלתי מחובר למאמרים שלפניו שמדבר ממנחת נדבה הי"ל וכי תקריב מנחת בכורים לא מלת אם: (לד) ראשית הפירות שבכרו תחלה: (לה) ולא מנחה

מנחת יהודה

דכתיב קרבן ראשית (פ' י"ב) וזה לא שייך ברבש דבורים: כח) וכן תיוב"ע ועיין נתה"ש מה שהעיר ע"ז: כט) עיין בילקוטים שבסוף הס' "זכור לאברהם" שכתב נעלם ממני מקור דברי רש"י האלה במדרשים שלפנינו, עיי"ש מה שמצא כמו סמך לזה: ל) וכן פי' הרשב"ם לכשתקריב מנחת העומר, ועיין רמב"ן ובנתה"ש מה שהעירו ע"ז, ועיין בפי' הראב"ע ובביאורי: לא) כי מלת אביב ע"י השבלים שהורע מבושלת בעוכן: לב) שהם מתבשלות בחדש ניסן בא"י ובסביבותיה, כי החטים אין מתבשלות עד סיון: לג) ומצרים וא"י זמן קציר תבואותיהם שוה:

מקורי רש"י

לו) ספרא, מנחות כ"ס א', פ"ד א' ילקוט תל"ב: לז) ספרא, מנחות כ', א: לח) במד' ל"ו, ד' מנחות ס"ח ב' ילקוט תנ"ס: לט) ספרא, מנחות שם ובדף פ"ד א': מ) שמות ט' ל"א:

אָבִ֗יב קָל֤וּי בָּאֵשׁ֙ גֶּ֣רֶשׂ כַּרְמֶ֔ל תַּקְרִ֕יב אֵ֖ת מִנְחַ֥ת בִּכּוּרֶֽיךָ׃ טו וְנָתַתָּ֤ עָלֶ֙יהָ֙ שֶׁ֔מֶן וְשַׂמְתָּ֥ עָלֶ֖יהָ לְבֹנָ֑ה מִנְחָ֖ה הִֽוא׃ טז וְהִקְטִ֨יר הַכֹּהֵ֜ן אֶת־אַזְכָּרָתָ֗הּ מִגִּרְשָׂהּ֙ וּמִשַּׁמְנָ֔הּ עַ֖ל כָּל־לְבֹנָתָ֑הּ אִשֶּׁ֖ה לַיהוָֽה׃ פ

רביעי ג א וְאִם־זֶ֥בַח שְׁלָמִ֖ים קָרְבָּנ֑וֹ

אונקלוס

בִּכּוּרָךְ׃ טו וְתִתֵּן עֲלַהּ מִשְׁחָא וּתְשַׁוֵּי עֲלַהּ לְבוֹנְתָא מִנְחֲתָא הִיא׃ טז וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת אַדְכַּרְתַּהּ מִפֵּרוּכַהּ וּמִמִּשְׁחַהּ עַל כָּל לְבוֹנְתַּהּ קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ א וְאִם נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קוּרְבָּנֵיהּ אִם מִן תּוֹרֵי הוּא מְקָרֵב

רש"י

באש, שמיבשין אותו על האור באביב של קלאים לד) מא), (פירש"י במנחות שם הכלי של מוכרי קליות) שאלולי כן אינה נטחנת בריחים לפי שהיא לחה: גרש כרמל. גרוסה בעודה לחה: גרש. לשון שבירה וטחינה לה), (גורסה) לו) בריחים של גרוסות לז), כמו ויגרס בחצץ מב), וכן גרסה נפשי לח) מג): כרמל. בעוד הכר מלא לט) מד), שהתבואה לחה ומלאה בקשין שלה, ועל כן נקראים המלילות כרמל מ) מה), וכן כרמל בצקלונו מו): (א) שלמים. א) שמטילים שלום

אבן עזרא

והרוצה להביא מנחה מבכורים נדבה יביא (לו) [יח] : אביב. נקרא כן בעבור שהוא ראשון והוא מגזרת אב (לז) [יט] : גרש. טעמו ידוע (לח) וקרוב מגזרת גרסה נפשי (תה' קיט כ) (לט) ואם הוא בסמ"ך (מ) [כ] : כרמל. כמו וכרמל בצקלונו (מ"ב ד מב) (מא) :

א שלמים. מפורש (א) [א] :

יהל אור

מבכורים : (לו) והכתוב מדבר במנחת נדבה של יחיד אם רוצה להביא מנחה מבכורי שדהו לה' : (לז) שהוא ראשון לתולדות שמוליד, ואעפ"י שאב משרש אבה וזה שרשו אבב ענינם אחד, כי העץ כמו האב המוליד הענבים והפרי, והשבולת עם הקנה שלה תקרא אביב ע"ש הקנה שהוא העץ (ן' מלך) : (לח) והיא טחינה גסה : (לט) שהוא ענין שבירה : (מ) והשי"ן והסמ"ך מתחלפין ונקראת כן החטה הנשברת והנפרכת : (מא) נקרא כן השבולת כשהיא רכה והיא לחה עדיין, ועוד חלבו כנוס לתוכו, וכן כל כרמל שמקרא תבואה חדשה לחה בשבולת שלה וכשהיא רך ומלא צריך שיקלה באש, ואחר שקלוהו באש היו כותשים אותו, או טוחנין אותו ברחים של גרוסות (מנחות סו א) המשברות אותן לשברים קטנים, וזהו לשון „גרש" מגזרת גרסה נפשי :

(א) בפי' הקצר (שמות כט כז) :

קרני אור

[יח] לפי הפשט הוא של יחיד הבא בנדבה (כדברי ראב"ע) ואיננה של צבור ומלת אם כמשמעה (שד"ל) והמבאר לנתה"ש השיג ע"ז, ועיין המעמר שהשיג על המבאר והצדיק את הח' ז"ל וכתב, לולי קבלת חז"ל אשר מפיהם אנו חיים עיני כל ימזו זרות בפי' הראב"ע : [יט] והמבאר לנתה"ש השיג עליו גם בזה, ועיין המעמר שהצדיק את הח' ז"ל גם בזה : [כ] ובמסורה גרש לית, ואל גרש ירמים (דבר' לג יד), פי' שכאן גרש השי"ן בשמאל ושם בימין, והסימן שמסר הינו שכל המפרשים פי' פסוק זה ואם תקריב וגו' שאין זה רשות, שבמנחת העומר הכתוב מדבר, ולעת הראב"ע אינו כן והנה ע"פ גרש ירמים, איתא בת"י וירושלמי, דמבכרא בכל ריש ירח וירח, וכן פי' רש"י, והיינו לפי שיש פירות שמתבכרים בחדש זה, ויש בחדש זה, כל מין בחדשו, זה כאה המסורה לרמוז שלאו דוקא בזמן העומר הכתוב מדבר, ושאין זה רשות, רק כפי' הראב"ע שבכורים אלו, הם ממה שמתבכר בכל ירח, וכתרגומו דמבכרא בכל ריש ירח (דמשק אליעזר, פי' על המסורה) :

[א] עיין ספרא ובהתוה"מ סי' קנו, ובהמבאר, ובהכוס"ק.

מקורי רש"י

מא) מנחות ס"ו ב', כלים פ"ב מ"ג ושם אביב של קליות, ילקוט תנ"ו : מב) איכה ג' ט"ז : מג) תה' קי"ט כ' : מד) ספרא, מנחות ס"ו ב', שבת ק"ה א' : מה) ספרא, מנחות שם : מו) מ"ב ד', מ"ב :

מנחת יהודה

לד) ספרא, וכדעת חכמים, ודעת ר"מ שמהבהבין אותו באור ולא ע"י כלי דהא כתיב קלוי באש, ואם נקלה בכלי אינו באש : לה) וכ"ה במחברת מנחם שפי', ענין כתישה חמה כמשמעו : לו) ברש"י כ"י הני', „לשון שבירה וטחינה גסה" (לא גורסה) (שד"ל) : לז) ר"ל העושין גריסין של פול, וזה כדי להשיר הקליפה מעל הגרעין וישארו גרעיני נקיים סלת (הזכרון) : לח) והשי"ן והסמ"ך מתחלפין : לט) מלשון כרים וכסתות, במו הכר שמלא נוצה או צמר, כן התבואה מלאה בקשין שלה, שהוג נפוח ומלא בגרעין הזרע, כלומר שהגרעין מבושל כל צרכו (הזכרון) : מ) עיין ספרא, שיפרש כר מל בהיפך אתוון, רך מל, כמו כבש כשב, וכ"ה מנחות שם : א) הקרים עולה ומנחה שהן קדשי

אִם מִן־הַבָּקָר הוּא מַקְרִיב אִם־זָכָר
אִם־נְקֵבָה תָּמִים יַקְרִיבֶנּוּ לִפְנֵי
יְהוָה׃ ב וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ קָרְבָּנוֹ
וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם עַל־
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ ג וְהִקְרִיב מִזֶּבַח
הַשְּׁלָמִים אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב
הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת

אונקלוס

אִם דְּכַר אִם נוּקְבָא
שְׁלִים יְקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ׃
ב וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ
קוּרְבָּנֵיהּ וְיִכְּסִינֵּיהּ בִּתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי
אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא יָת דְּמָא עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
ג וִיקָרֵב מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת
תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת
כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא׃
ד וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת

אבן עזרא

ד על הכסלים. ידוע (כ) והוא מגזרת כוכבי השמים וכסיליהם (ישעי' יג י) (ג): על הכליות. כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה כב) וטעמו עם (ד) ונקראו כליות בעבור
כח

רש"י

בעולם ג), ד"א שלמים שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים ג) א): (ג) ואת כל החלב וגו'. להביא חלב שעל הקבה ד) דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר להביא חלב שעל הדקין ה) ב): (ד) הכסלים (פלנקי"ן בלעז) ו) שהחלב שעל הכליות כשהבהמה חיה הוא בגובה הכסלים ז) והם מלמטה וזהו החלב ח) שתחת המתנים שקורין בלעז לונבילו"ש ט), לובן הנראה למעלה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר י) חופהו: היותרת. הוא דופן המסך שקורין איברי"ש יא) ובלשון ארמי חצרא דכבדא יב): על הכבד. שיטול מן הכבד עמה

יהל אור

(ב) הכסלים הם בשני צדדי הבטן סמוך לכליות תחת המתנים, והם עיקרי הירכים: (ג) ופי' הה' ז"ל שם „ויתכן להיות הכסילים מגזרת הכסלים שהם קרובים אל הסדנים", פי' שהכסלים הם באמצע הגוף כמו הכסילים שהם קרובים אל הסדנים שהם באמצע הגלגל, ועיין המבאר לנתה"ש מה שהשיג ע"ז: (ד) והמבאר לנתה"ש יפרש כמו „על הנשים" ופי' סמוך, ופי' לצד מן הכבד ולצד מן הכליות וכן פי' רש"י ז"ל מדרז"ל עיין

מנחת יהודה

קדשים, ועתה ידבר בשלמים שהן קדשים קלים: ב) ובתנהומא א' ז', תנחומא ב' י' מדרש אגדה שהם עושים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ובילקוט ר' תנ"ח מביא שלום לעולם: ג) וכ"כ הרד"ק במכלל וכ"ד בעל הפרחון: ד) וכ"ש שעל הדקין שיש בה שני סימנים של איסור: ה) ודוקא דקין משום שיש בה שני סימנים הוהב (פי' שמלה, היא שמלה (שבות כ"ב, כ"ו) מתרגמינן היא תותביה) והוא פרוש על הקרב כשמלה, וקרום (קרום דק יש עליו) ונקלף (הקרום נקלף מעל החלב שאינו ארוק בו כל כך): ו) פלנק"ש (דיא וויכען, דיא דינונג דער ווייכע טהייל צווישען דען ריפפען אונד לענדען): ז) ר"ל כשהבהמה חיה, א"כ הכליות תלוים או החלב בגובה הכסלים: ח) צ"ל, ולפסה מזה החלב (התוה"ם): ט) לונבי"ש (דיא לענדען): י) כי חלב הכליות מתחבר עם חלב הכסלים, והנה כן הנוסחא בספרים הנדפסים והיא בלתי מתוקנת והמבאר לנתה"ש הביא מכ"י שהיה אצל הרמבמ"ן ז"ל שם „הוא (ר"ל החלב) בגובה הכסלים, והם (ר"ל הכליות) מלמטה, וכ"ה ברש"י כ"י עם רשב"ם, וכל הדבור שם בלשון הזה, שחלב הכליות כשהבהמה חיה בגובה הכסלים, והם מלמטה שתחת המתנים לובן הנראה בגובה הכסלים ובתחתיתו הבשר חופהו ע"כ ובכ"י נשמט הלעזין פלנקי"ן ולונבילוש: יא) דיא לאפפען אדער פליגעל דער לעבער: יב) כן ת"א „חצרא דכבדא" והכבד תלוי ומעורב בצד אחד עם חצר הכבד, ומצד אחד עם כליא משני הכליות, והיותרת שהוא חצר הכבד נקרא נ"כ „פרפשא דכבדא" עיין רש"י (שמות כ"ט י"ג) והוא הקרום הפרוש המבדיל בין איברי הנשימה לבין איברי העיכול ורשב"ם פי' שמיותו

מקורי רש"י

א) ספרא, תנחומא א צו, מדרש אגדה ילקוט תנ"ם: ב) ספרא, ובג' (חולין מ"ט ב') איפכא דעת ר"י להביא חלב שע"ג הדקין ודעת ר"ע להביא חלב שע"ג הקיבה

על־הכבד על־הכליות יסירנה׃
ה והקטירו אתו בני־אהרן המזבחה
על־העלה אשר על־העצים אשר
על־האש אשה ריח ניחח ליהוה׃ פ
ו ואם־מן־הצאן קרבנו לזבח
שלמים ליהוה זכר או נקבה תמים
יקריבנו׃ ז אם־כשב הוא־מקריב
את־קרבנו והקריב אתו לפני
יהוה׃ ח וסמך את־ידו על־ראש
קרבנו ושחט אתו לפני אהל מועד
וזרקו בני אהרן את־דמו על־
המזבח סביב׃ ט והקריב מזבח
השלמים אשה ליהוה חלבו

אונקלוס

תרבא די עליהן די על
גססיא וית חצרא דעל
כבדא על כוליתא
יעדינה׃ ה ויסקון יתיה
בני אהרן למדבחא על
עלתא די על אעיא די
על אשתא קורבן
דמתקבל ברעוא קדם יי׃
ו ואם מן ענא קורבניה
לנכסת קודשיא קדם יי
דכר או נוקבא שלים
יקרביניה׃ ז אם אימר
הוא מקרב ית קורבניה
ויקרב יתיה קדם יי׃
ח ויסמוך ית ידיה על ריש
קורבניה ויכוס יתיה
קדם משכן זמנא ויזרקון
בני אהרן ית דמיה על
מדבחא סחור סחור׃
ט ויקרב מנכסת קודשיא
קורבנא קדם יי תרביה

רש"י — אבן עזרא

מעט יג) ג), ובמקום אחר הוא אומר ואת כח תאות המשגל (ה), והיא מגזרת נכספה
היותרת מן הכבד יד): על הכבד על וגם כלתה נפשי (תה' פד ג): ט חלבו האליה
הכליות. לבד מן הכבד, ולבד מן הכליות יסירנה לזו טו): (ה) על העולה. מלבד
העולה למדנו שתקדים עולת תמיד לכל קרבן על המערכה טז) ד): (ז) אם כשב.
לפי שיש באימורי הכשב מה שאין באימורי העז שהכשב אליתו קריבה, לכך נחלקו
לשתי פרשיות יז) ה): (ח) וזרקו. שתי מתנות שהן ד', וע"י הכלי הוא זורק ו),
ואינו נותן באצבע אלא יח) בנתינה: (ט) חלבו. המובחר שבו יט) ומהו זה

יהל אור

ספרא: (ה) כעבור שיש להם כח בתאות המשגל:

מקורי רש"י

וכ"ה ילקוט תס"א: ג) ספרא: ד) עיין זבחים פ"ט
א', פסחים נ"ט ב' ועיין רש"י במד' כ"ח י' וספרי שם:
ה) ספרא: ו) זבחים נ"ג א', ול"ו ב:

מנחת יהודה

שמיותר וגדל על הכבד: יג) ויהיה הפי' מן „על" „עם",
והוא מה שהוא מן הכבד אצל הכליות, כי היותרת אינו
על הכבד אלא בצדו: יד) (לממה ט', י') וזה ראיה שהפי'
מן „על הכבד" „מן הכבד": טו) דמלת „על" יש לו שני
פירושים עם, ולבד, גבי כליות, ושיעור הכתוב, ואת היותרת יקח כלה סמוך לכבד, שנוטל קצת מן הכבד
עמה מלבד הכליות הנזכר קודם לכן: טז) פי' רש"י תמוה, כי כמה מקראות יורו לנו כבר שתקדים התמיד
לכל קרבן, עיין הכוה"ק מה שביאר בזה, וכן המבאר לנתה"ש העיר ע"ז ופי' על העולה, כמו סמוך לעולה,
עיי"ש: יז) לא בפ' אחת כמו בעולת נדבה דכתיב ביה, ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים (למעלה
א') והכשב נקרא כשהוא בן שנה, כי הגדול משנה יקרא איל, והקשה הפענח רזא אם כן הוה ליה לכלול
של עז עם פרשת הבקר שאין הפרש בהם, ותירץ דאין שייכות לכלול בקר ועז יחד, אבל כבש היו ראוים
ושייכים יחד לולי ההפרש בהקרבתה זאת: יח) בחטאת הפנימי כתיב, וטבל הכהן את אצבעו בדם והזה (לממה
ד' י"ז) ובחטאת חיצונה כתיב, ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות מזבח העולה (לממה ד' כ"ה):
יט) ויאמר דרך השאלה ככתוב בהרימכם את חלבו ממנו (במד' י"ח ל') כי הטוב אשר יורם מן התבואה יכנה אותו
בחלב

הָאַלְיָה תְמִימָה לְעֻמַּת הֶעָצֶה יְסִירֶנָּה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב:
י וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה:
יא וְהִקְטִירוֹ הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לַיהוָה: פ
יב וְאִם־עֵז קָרְבָּנוֹ וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי

אונקלוס

אַלְיְתָא שְׁלֶמְתָּא לָקֳבֵיל שִׁדְרְתָּא יַעְדֵּינַהּ וְיָת תַּרְבָּא דַחֲפֵי יָת גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא:
י וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חִצְרָא דְעַל כַּבְדָּא עַל כּוֹלְיָתָא יַעְדֵּינַהּ:
יא וְיַסְּקִינֵיהּ כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵם קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ:
יב וְאִם מִן בְּנֵי עִזַּיָּא קוּרְבָּנֵיהּ וִיקָרְבִינֵיהּ קֳדָם יְיָ:

אבן עזרא

תמימה. טעמו כאשר הוא שאליה תקרא חלב (ו) [ב] ותעי הצדוקים (ז) כאשר אפרש לך בפרשה השנית (ח), גם תעה הגאון שאמר כי הוא חלבו והאליה (ט) כי מדקדוק הלשון לא יתכן כי יהיה ראוי להיות חלבו ואליתו (י) או החלב והאליה (יא) [ג]: העצה. ידוע מקומו (יב) ואין לו אח, ויש מי שהוציא מגזרת עץ (יג) בדרך רחוקה [ד]: יא לחם אשה. כבר פירשתי לחם שהוא מאכל, וימצא על הפרי ועל הבשר (יד): יב ואם עז. ממין העז (טו) זכר או נקבה במשפט

רש"י

האליה תמימה כ): לעמת העצה. למעלה מן הכליות היועלות כא) ז): (יא) לחם אשה לה'. לחמו של אש כב), לשם גבוה כג): לחם. לשון מאכל כד), וכן נשחיתה עץ בלחמו ח), עבד לחם רב ט),

קרני אור

שהאריכו לאמר השם השלמים: [ב] ובפס"ז ולע"ג דאליה קרויה חלב לגבי הקטרה, ואינה קרויה חלב לגבי אכילה, שהרי אמרה תורה (ויקרא ז כג) כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו, יצאת האליה שאינה בשור ועז, ולא נקראת חלב אלא ע"ש עילוי נקרא חלבו. ואין איסורו משום אכילת חלב, וכן תרגם יונ"ע „טוב שומניה אליתא שלימתא" וזהו דעת רב אשי (חולין קיז א) עיין בתוס"מ סי' קפ"ב, וכן פי' רש"י חלבו המובחר שבו ומהו זהו האליה תמימה: [ג] וגם הרמב"ן לא הסכים לפי' הגאון: [ד] וכתב הרמב"ן שאין קרוי בשם

יהל אור

(ו) דעתו שהאליה תקרא חלב ג"כ, רק התורה התירה האליה: (ז) כוונתו לענן והקראים, כי ממקרא זה למדו שהאליה אסורה משום חלב, וכן פי' ר"א הראשון (המבחר) ור"א האחרון (כתר תורה, ובנן עדן הלכות שחיטה שער הכ"א) ואליהו בשייצי (אדרת אליהו הלכות שחיטה שער הי"ח): (ח) למטה ז כ: (ט) הוא רבינו סעדיה גאון, שפי' חלבו האליה, כאלו אמר חלבו והאליה, כענין שכתוב (דה"א א א) אדם שת אנוש, שפירושו ושת ואנוש, ופי' הכתוב שיקריב גם האליה, אבל האליה אינה נקראת חלב וכן הביא הרמב"ן ורב"ח הפי' מרס"ג, כי יחסר וי"ו והאליה: (י) ר"ל מנהג הלשון אחר שבא מלת חלבו בכנוי היה צריך שיבוא גם ואליתו בכנוי: (יא) או כיון שבא ואליה בלי כנוי היה ראוי לבוא גם מלת חלבו בלי כנוי והיה לו לומר החלב והאליה ומדכתיב חלבו האליה משמע שמפרש מהו חלבו האליה: (יב) והיא השדרה, וכן ת"א לקבל שדרתא: (יג) וקרא השדרה עצה כי, דומה לעץ שיוצאים ממנה ענפים וכן מן השדרה מתפשטים הצלעות, ורז"ל שמו המלה הזאת משרש יעץ, שאמרו מקום שהכליות יועצות ולמעלה מן הכליות היה מסירה: (יד) עיין בפי' הא' ז"ל (שמות טז ד) ובבאורי שם: (טו) פי' אם ממין העזים קרבנו, וכן ת"א מן בני

מנחת יהודה

בחלב, כאשר החלב מורם בקרבנות, חלב כליות חטה (דבר' ל"ב י"ד) ידמה החטה לכליות ואת החלב אשר בם (רמב"ן): כ) רוצה לומר שמנו, והנבחר מכני הוא האליה:
כא) רז"ל שמו זו המלה משרש „עץ" שאמרו, מקום שהכליות יועצות, עיין (חולין י"א א') ובברכות ס', ב', כליות יועצות לב מבין, והנה האליה כולה היא בסוף השדרה, ויקח האליה ויסיר אותה בשלימות עם חוליות השדרה עד מקום חבור הכליות, והוא הנקרא העצה: כב) ויהיה לחם בסביבות לאשה: כג) לשם ה': כד) עיין רש"י

מקורי רש"י

ז) עיין תוספתא פ"ט דחולין מ"י: ח) ירמיה י"א י"ט: ט) דניאל ה', א':

יְהוָה׃ יג וְסָמַךְ אֶת־יָדוֹ עַל־רֹאשׁוֹ
וְשָׁחַט אֹתוֹ לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְזָרְקוּ
בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ קָרְבָּנוֹ
אִשֶּׁה לַיהוָה אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר
עַל־הַקֶּרֶב׃ טו וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת
וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵהֶן אֲשֶׁר עַל־
הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד
עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ טז וְהִקְטִירָם
הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה לְרֵיחַ
נִיחֹחַ כָּל־חֵלֶב לַיהוָה׃ יז חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם כָּל־
חֵלֶב וְכָל־דָּם לֹא תֹאכֵלוּ׃ פ חמישי
ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

אונקלוס

יג וְיִסְמוֹךְ יָת יְדֵיהּ עַל
רֵישֵׁיהּ וְיִכּוֹס יָתֵיהּ קֳדָם
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיִזְרְקוּן בְּנֵי
אַהֲרֹן יָת דְּמֵיהּ עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
יד וִיקָרֵיב מִנֵּיהּ קוּרְבָּנֵיהּ
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ יָת
תַּרְבָּא דְּחָפֵי יָת גַּוָּא וְיָת
כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל גַּוָּא׃
טו וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת
תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל
גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְּעַל
כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא
יַעְדִּינַהּ׃ טז וְיַסְּקִינוּן
כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא לְחֵים
קוּרְבָּנָא לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא כָּל תַּרְבָּא קֳדָם
יְיָ׃ יז קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן
בְּכָל מוֹתְבָנֵיכוֹן כָּל
תַּרְבָּא וְכָל דְּמָא לָא
תֵיכְלוּן׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם

רש״י

(יז) חקת עולם. לשחוק עושים לחם י):

אבן עזרא

הכבש (טו), ובבן בקר לא הזכיר האליה כי יפה מפורש בת״כ כל הפסוק הזה כה): אם בכבש, כי האליה בעז ובשור קטנה (יז) [ה] ועוד כי הכבשים שהן בא״י יש להם אליה גדולה וזה דבר ידוע: טז כל חלב לה׳. זה הכלל ואחר שהחלב והדם לגבוה הם אסורים לכם (יח) [ו] ובפרשה השנית אאריך לבאר חוקת עולם (יט):

יהל אור

עיזא: (טו) שהוא המין וכולל זו״כ כי שם הזכר תיש, אבל לא יקפיד בלה״ק בשם הבהמות ויאמר כשב ושור גם לנקבה, וכן כאן עז כולל זו״כ ובדל״ק כמשפט הכבש ובן הבקר״: (יז) ואין בה שומן: (יח) כש״כ כל חלב וכל דם לא תאכלו: (יט) למטה ז׳ כ׳.

קרני אור

חלב אלא הנפרד מן הבשר, ואינו עם הבשר בדבר אחד, ואם לאו נקרא שומן וא״כ למה יאמר חלבו האליה, אלא שומן האליה מתערב עם הבשר ואיננו חלב, וא״כ אם שומן האליה יקרא חלב למה מותר באכילה, ויאמר הרמב״ן שפי׳ שיקריב חלבו באליה, כ״א יסיר האליה לעומת העצה יוסר חלב רב עמה וכן פי׳ הג׳ ר״י קארו (תולדות יצחק) „והכוונה שכשיסיר האליה תמימה עם העצם יוסר עמה חלב רב שהוא מחובר בה בלד הפנימי״, וזהו דעת ר״ע בספרא, שאמר להביא את החלב הסמוך לאליה, זה החלב שבין הפקוקלות, ופי׳ הראב״ד בספרא ויקרא דנדבה פי״ו פרשה י״ד, לשון פקוקלות מורכב הוא משתי מלות פקק לויות, כל דבר שהוא מחובר ומתגלגל לשנים שלשה מקומות קרי פקוקלות: [ה] וכ״ה (ספרא) ואם עז, הפסיק הענין שלא תאמר הרי הוא כעז טעונה אליה, פי׳ ע״כ לא כלל הכתוב כשב ועז כאחת: [ו] עיין המאמר מה שהעיר ע״ז ובהמאמר

מקורי רש״י

י) קהלת י׳ י״ט.

מנחת יהודה

רש״י ברא׳ ל״א נ״ד, ויקרא כ״א י״ז: כה) וודאי תוספת סופרים

ב דבר אל־בני ישראל לאמר נפש
כי־תחטא בשגגה מכל מצות יהוה
אשר לא תעשינה ועשה מאחת
מהנה: ג אם הכהן המשיח יחטא
לאשמת העם והקריב על חטאתו
אשר חטא פר בן־בקר תמים
ליהוה לחטאת: ד והביא את־הפר
אל־פתח אהל מועד לפני יהוה
וסמך את־ידו על־ראש הפר ושחט
את־הפר לפני יהוה: ה ולקח הכהן

אונקלוס

משה למימר: ב מליל עם
בני ישראל למימר אנש
ארי יחוב בשלו מכל
פקודיא דיי דלא כשרין
לאתעבדא ויעביד מן חד
מנהון: ג אם כהנא רבא
יחוב לחובת עמא ויקרב
על חובתיה די חב תור
בר תורי שלים קדם יי
לחטאתא: ד וייתי ית
תורא לתרע משכן זמנא
לקדם יי ויסמוך ית ידיה
על ריש תורא ויכוס ית
תורא קדם יי: ה ויסב
כהנא רבא מדמא
דתורא ויעיל יתיה

אבן עזרא

ב נפש כי תחטא. לעשות בשגגה (א) אחת ממצות לא תעשה שיש עליהם כרת או מלקות (ב) [א]. ומלת נפש כלל לישראל ולגר, כי כן כתוב (ג), ואחר כן פרט והחל מהכהן הגדול, והוא הכהן המשיח: ג לאשמת העם. שהורה שלא כהוגן, ואשם העם וכולם

רש"י

(ב) מכל מצות ה'. פי' רבותינו א) אין חטאת באה אלא על דבר שזדונו לאו וכרת ושגגתו חטאת א): מאחת מהנה. ממקצת אחת מהן כגון הכותב בשבת שם משמעון, נח מנחור דן מדניאל ב) ב): (ג) אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם. מדרשו אינו חייב אלא בהעלם דבר עם שגגת מעשה ג) ג), כמו שנאמר לאשמת העם ד) ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו ה) ד), ופשוטו לפי אגדה ו) כשהכהן הגדול חוטא אשמת העם הוא זה שהן תלויין בו לכפר עליהם ולהתפלל בעדם ונעשה מקולקל ז) ה): פר. יכול זקן ת"ל בן אי בן יכול קטן, ת"ל פר הא כיצד זה פר בן ג' ח) ו): (ה) אל

קרני אור

[א] עיין (הספר תרכס גליון 21) מה שהעיר ע"ז הרב מ' חיים יעקב אונגער רב דק"ק איגלוי, הלא אין מביאים קרבן אלא על שגגת ל"ת שיש בזדונו כרת לא מלקות לבד שהת"ד, וע"ז השיבו הרב הס' מ' חיים יוסף פאלאק שהאדיק את הס' ז"ל.

יהל אור

(א) לפי שיש חוטא במזיד ויש בשגגה נאמר כאן וככל הפרשה בשגגה: (ב) שלא יתחייבו חטאת על מ"ע, ואעפ"י שחייבין על זדונו כרת, כמו פסח ומילה, שנאמר אשר לא תעשינה, מכלל שבל"ת הכתוב מדבר, וכן לא יתחייבו חטאת על מ"ע שחייבין על זדונו כרת אם לא היה מעשה, כמו המגדף כי בדבור אינו מעשה (רלב"ג): (ג) שמות.

מנחת יהודה

סופרים היא, ולא נכתבה בנוסחאות רבות ישנות (הזכרון): א) לאפוקי מילה ופסח דאין בו אלא כרת, ולא על דבר שיש בו לאו ומיתת ב"ד, ולא כרת: ב) שאף אם עושה קצת הדבר, צריך שיהיה דבר שלם, כי הוא שם קטן בפ"ע: ג) פי' לכתחילה נעלם הדין ממנו ועל פי טעותו עשה הוא עצמו שגגת מעשה, אבל אם הורה הכהן לאחרים ועשו עפ"י הוראתו פטור הכהן מדכתיב על חטאתו אשר חטא, וכ"ה (ספרא) על מה שחטא הוא מביא ואינו מביא על מה שחטאו אחרים: ד) פי' דינו כאשמת העם, והושוה משיח לצבור: ה) וכ"ה (ספרא) הרי משיח כצבור מה צבור אינו מביא אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה, אף משיח כן: ו) ולא פשוטו ממש, דאלו לפשטיה דקרא מה ה"ל לאשמת העם, שאין לה טעם בכתוב כלל: ז) כבן (ילקוט תס"ת) עלובא מדינתא דאסיא פודגרום (פי' שהרופא חולה בפודגרא): ח) וכ"ה (ספרא) בן שלש כדברי חכמים: ולאו

מקורי רש"י

א) ספרא, כריתות כ"ב ב': ב) ספרא, שבת ק"ג ב' ילקוט תס"ד: ג) ספרא, הוריות ז' א' ילקוט תס"ו ותס"ז: ד) ספרא ילקוט תסח: ה) ילקוט שם: ו) ספרא

הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר וְהֵבִיא אֹתוֹ אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד׃ ו וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת־
אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וְהִזָּה מִן־הַדָּם שֶׁבַע
פְּעָמִים לִפְנֵי יְהוָה אֶת־פְּנֵי פָּרֹכֶת
הַקֹּדֶשׁ׃ ז וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַדָּם עַל־
קַרְנוֹת מִזְבַּח קְטֹרֶת הַסַּמִּים לִפְנֵי
יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת׀ כָּל־
דַּם הַפָּר יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח
הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
ח וְאֶת־כָּל־חֵלֶב פַּר הַחַטָּאת יָרִים

אונקלוס

לְמַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ו וְיִטְבּוֹל
כַּהֲנָא יָת אֶצְבְּעֵיהּ בִּדְמָא
וְיַדֵּי מִן דְּמָא שְׁבַע זִמְנִין
קֳדָם יְיָ קֳדָם פָּרוּכְתָּא
דְּקוּדְשָׁא׃ ז וְיִתֵּן כַּהֲנָא מִן
דְּמָא עַל קַרְנָת מַדְבַּח
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא קֳדָם יְיָ
דִּי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת כָּל
דְּמָא דְּתוֹרָא יֵישׁוֹד
לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא
דַּעֲלָתָא דִּי בִּתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ ח וְיָת כָּל תְּרַב
תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא יַפְרֵישׁ
מִנֵּיהּ יָת תַּרְבָּא דְּחָפֵי עַל
גַּוָּא וְיָת כָּל תַּרְבָּא דִּי עַל

רש"י

אהל מועד. למשכן ובבית עולמים להיכל ט): (ו) את פני פרכת הקדש כנגד מקום קדושתה, מכוון כנגד בין הבדים י) ז), ולא היו נוגעים דמים בפרכת ואם נגעו נגעו יא) ח): (ז) ואת כל דם. שירי הדם יב) ט): (ח) ואת כל חלב פר. חלבו היל"ל מה ת"ל פר לרבות פר של יוהכ"פ לכליות ולחלבים ויותרת יג) י): החטאת. להביא שעירי עכו"ם לכליות ולחלבים ויותרת יא): ירים ממנו. מן המוכחר יד)

אבן עזרא

שוגגים (ד) [ב], או פירוש לאשמת העם באשמת כל בני אדם (ה), ונזכר כן בעבור שהכהן הוא נושא התורה, והוא עצמו נשמר וקדוש לשם (ו): על חטאתו. בעבור חטאתו, וכאשר הוא גדול יקריב הפר שהוא הגדול מכל הקרבים על גבי המזבח (ז): ו וטבל הכהן. הוא המשיח בעצמו וטעם שבע

יהל אור

כג ט, במד' טו טו): (ד) שבהטאו יאשמו גם העם, שיטעה בהלכה, ויעשו כהוראתו: (ה) אם העם אשמו החטא תלוי בו שלא החזירם: (ו) והוא בעצמו לא חטא: (ז) וכדרז"ל (ספרא) בן שלש שנים כדברי

קרני אור

רב מטרעביטש (שם גליון 22) לע"ד לא קשה מידי, כי הנה ידוע שכל חייבי כריתות דינם כן הוא, שאם עבר העבירה בזדון בלא עדים והתראה חייב כרת ובעדים והתראה חייב מלקות, ואם נלקה נפטר מכרת כמו שאחז"ל (במשנה מכות כג א) כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתם, והרמב"ם בפי' המשנה שם, ובריש פ"ג שם פי' זהו רק אם עשה תשובה אחר שנלקה, כי כן כתב שם, „ראוי לך שתדע וכו' כי כל מחוייבי כרת בלבד, או מיתה בידי שמים ויהיה אותו חיוב בלא תעשה, כשיהיה זה בעדים והתראה לוקה, ואחר שנלקה ועשה תשובה נפטר מן הכרת" עיי"ש, ולפ"ז יש בל"ת שיש בה כרת, אחד משני עונשים אלה, כרת אם עבר בזדון בלא עדים והתראה ומלקות אם עבר בזדון בעדים והתראה, ולא אם נלקה נפטר מידי כרת, ומ"כ לנקו דברי הראב"ע שאמר שיש עליהם כרת (בלא עדים והתראה) או מלקות (אם עשה אותה העבירה בעצמה והתרו בו, שאז נלקה עליו, ונפטר בתשובתו מכרת וק"ל), ושם (גליון 31) בא הרה"ג מ' אשר נעמן ספיה אב"ד דק"ק וואיטצען (אונגערין) ואח"כ ישב בירושלים ומילא אחרי דברי הרה"ג מ' מייס פאלאק להצדיק את המ' ו"ל לדעת הרמב"ן עיי"ש: [ב] שפעם נושא עון מנהיגיו ונענש על ידם, וכן באמת

מקורי רש"י

ילקוט שם: ז) ספרא, מנחות כ"ז ב' ילקוט תס"ט: ח) עיין יומא כ"ו א', ובהגהת הרש"ש שם: ט) ספרא. ונזים כ"פ א': י) ספרא: יא) ספרא ילקוט תס"ע:

מנחת יהודה

ם) ולאו דוקא משכן: י) הפרוכת היתה פרושה בכל רוחב המשכן מכותל הדרומי עד כותל הצפוני שהם עשר אמות, ובאמצע רוחב הפרכת תהיה ההזאה, וזהו רק חלק הפרכת המכוון כנגד אמתיים ומחצה של בין הבדים:

יא) דר"ל לכתחילה בעינן את פני פרכת שלא יגעו בפרכת ובדיעבד. אם נגעו נגעו, מדלא כתיב על פרכת משמע אף אם לא יגע: יב) אעפ"י שכבר הזה ממנו קרי ליה כל הדם: יג) כי שתי הכליות ויותרת אינם חלב ולא נאסרו באכילה, ובא לרבות גם הם, עיין המבואר לנתה"ש, ובהתוה"ם סי' ר"ל: יד) צ"ל „מן המחובר" וכ"ת בספרא

מִמֶּנּוּ אֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב׃ ט וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד עַל־הַכְּלָיוֹת יְסִירֶנָּה׃ י כַּאֲשֶׁר יוּרַם מִשּׁוֹר זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן עַל מִזְבַּח הָעֹלָה׃ יא וְאֶת־עוֹר הַפָּר וְאֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ עַל־רֹאשׁוֹ וְעַל־כְּרָעָיו וְקִרְבּוֹ וּפִרְשׁוֹ׃ יב וְהוֹצִיא אֶת־כָּל־הַפָּר אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־

נְנָא: ט וְיָת תַּרְתֵּין כּוּלְיָן וְיָת תַּרְבָּא דִּי עֲלֵיהֶן דִּי עַל גִּסְסַיָּא וְיָת חַצְרָא דְּעַל כַּבְדָּא עַל כּוּלְיָתָא יַעְדִּינַהּ׃ י כְּמָא דִּי מִתַּפְרַשׁ מִתּוֹר נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסְּקִינּוּן כַּהֲנָא עַל מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא׃ יא וְיָת מְשַׁךְ תּוֹרָא וְיָת כָּל בִּסְרֵיהּ עַל רֵישֵׁיהּ וְעַל כְּרָעוֹהִי וְגַוֵּיהּ וְאוּכְלֵיהּ׃ יב וְיַפֵּיק יָת כָּל תּוֹרָא מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לַאֲתַר דְּכֵי לַאֲתַר בֵּית מֵישַׁד קִטְמָא וְיוֹקֵיד יָתֵיהּ עַל

רש"י

שלא יתחנו קודם הסרת חלבו, ת"כ טו): (י) כאשר יורם. מאותן אימורין המפורשין בשור זבח השלמים טז), וכי מה פי' בזבח השלמים שלא פירש כאן אלא להקישו לשלמים, מה שלמים לשמן יב) אף זה לשמו, ומה שלמים שלום לעולם אף זה שלום לעולם יח) יג), ובשחיטת קדשים מצריכו ללמוד הימנו שאין למדין למד מן הלמד בקדשים בפ' איזהו מקומן יט) יד): על הכבד על הכליות על ראשו ועל כרעיו כולן לשון תוספת הן כמו מלבד: (יב) אל מקום טהור. לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה להשליך אבנים מנוגעות יד*) ולבית הקברות הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור כ) טו): מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות טז), ובבית עולמים חוץ לעיר כא), כמו שפירשוהו רבותינו במס'

אבן עזרא

פעמים תמצאנו בפרשת וירא בלק (ח), ובעבור גודל מעלת הכהן הגדול יזה מדם חטאתו על פרכת הקדש (ט) ועל קרנות מזבח הקטרת (י), וכל הפר חוץ מהחלבים ישרף

יהל אור

חכמים: (ח) עיין בפי' הח' ז"ל במד' כג א: (ט) וכן פי' הרשב"ס, לפי הפשט הוא פרכת המבדיל בין הקדש ובין קדשי הקדשים: (י) והוא מזבח הפנימי, שאין עליו שום הקטרה רק קטרת סמים

מקורי רש"י

יב) עיין זבחים ד' א': יג) ספרא תנחומא א' לו ל' ילקוט תס"ט: יד) זבחים מ"ט ב' ילקוט שם: יד*) ויקרא יד: טו) ספרא ילקוט תסט ז) ספרא ילקוט שם:

מנחת יהודה

בספרא ובז"ל: טו) למה כתב רש"י ת"כ כאן, אפו מתחלת הפרשה עד כאן אינו מתורת כהנים, ואולי שאמרו ת"כ, אינו מחובר למה שלפניו, אלא למה שאחריו, תורת כהנים כאשר יורם מאותן אימורין וכו', כלומר בת"כ נדרש כאשר יורם להקישו לשלמים, אבל בג' איזהו מקומן נדרש באופן אחר (הזכרון): טז) פי' אותם דברים הנשרפים ממנו ע"ג המזבח, והם היותרת ושתי הכליות והחלב אשר על הקרב: יח) ובספרא מה שלמים מביאים שלום לעולם, אף זה מביא שלום לעולם: יט) כ"ה (זבחים מ"ט ב') מאמר רבא דבר הלמד בהיקש שאינו חוזר ומלמד בהיקש, מהכא דכתיב „כאשר יורם משור זבח השלמים", עיי"ש כל המאמר ובפי' רש"י שם, ועיין ס' המצות סי' רי"ג ממצות עשה מה שאין למדין מן ההיקש, והיטיב לבאר כלל למד הקדשים ידידי הרב הגאון מ' מרדכי בריף אב"ד דק"ק לונא בסוף ספרו חקל תפוחים: כ) כ"ה (ספרא) שיהיה מקומו טהור, ואם טמא יטהרנו, פי' אעפ"י שהיה טהור בעת שפיכת הדשן ונטמא אח"כ צריך שיטהרנו: כא) חוץ לירושלים:

מקום טהור אל שפך הדשן ושרף
אתו על עצים באש על שפך
הדשן ישרף: פ יג ואם כל עדת
ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני
הקהל ועשו אחת מכל מצות יהוה
אשר לא תעשינה ואשמו:
יד ונודעה החטאת אשר חטאו
עליה והקריבו הקהל פר בן בקר
לחטאת והביאו אתו לפני אהל
מועד: טו וסמכו זקני העדה את ידיהם על ראש
הפר לפני יהוה ושחט את הפר לפני יהוה:

אונקלוס

אעיא באשתא על אתר
בית מישד קטמא
יתוקד: יג ואם כל כנשתא
דישראל ישתלון ויהי
מכסא פתגמא מעיני
קהלא ויעבדון חד מכל
פקודיא דיי דלא כשרין
לאתעבדא ויחובון:
יד ותתידע חובתא די
חבו עלה ויקרבון קהלא
תור בר תורי לחטאתא
וייתון יתיה לקדם משכן
זמנא: טו ויסמכון סבי
כנשתא ית ידיהון על

רש"י

יומא יז) ובסנהדרין יח): **אל שפך הדשן.** מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח כמ"ש והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה יט) **על שפך הדשן ישרף.** שאין ת"ל אלא ללמד שאפילו אין שם דשן כג) כ): (יג) **עדת ישראל.** אלו סנהדרין כג) כא): **ונעלם דבר** טעו להורות באחת מכל כריתות שבתורה שהוא מותר כב). **הקהל**

אבן עזרא

בחוץ (יא) כי איננו עולה: **יב על שפך הדשן**. שיהיה נשרף (יא*) במקום שיש שם דשן המזבח (יב): **יד ונודעה החטאת**. וכן משפט הכהן הגדול ואם איננו נזכר (יג) כי אם לא הודע אליו חטאתו לא יקריב פר החטאת (יד), ויש אומרים כי בכל שנה יקריב כן שמא חטא (טו), והזכיר עם כל עדת ישראל ונודעה החטאת (טז), שהכהן יתכן שיודיעם (יז), ואין מי שיודיע לכהן רק מעצמו (יח) [ג] וחטאת הקהל כחטאת הכהן הגדול בכל משפטיה (יט), והנה הכהן הגדול שקול כנגד כל ישראל (כ): **טו וזקני העדה**, הם המנהיגים (כא) [ד], והם יסמכו את ידיהם בעדם ובעד כל ישראל, כי לא

יהל אור

בבקר ובערב. (יא) חוץ לשלש מחנות: יא*) ובד"ק „אחר שיהיה נשרף". (יב) וכן ת"א ויונ"ע על אתר בית מישד קטמא יתוקד, וכ"ה (ספרא שם) „אעפ"י שאין שם דשן" פי' אעפ"י שבשעת שריפתו אין שם דשן: (יג) אף שלא נזכר בכה"ג „ונודעה": (יד) וכן פי' הרמב"ן: (טו) ולזה לא הזכיר בכהן המשיח „ונודעה": (טז) פי' מאמר זה שב אלמעלה על פירושו, ולא על הי"א, ופי' הטעם שלא הזכיר בכ"ג והזכיר בעדת ישראל: (יז) שחטאו: (יח) צריך להתודע ולזה לא שייך ביה אלא ונודעה שמשמעו שאחר הודיעו ונודע לאחרים: (יט) כי כמו שהיה חטאת הכהן משיח מפני שבשוגג התיר את האסור מכל מצות ד' אשר לא תעשינה, והם הכריתות הנזכרים בתורה והתיר את העם שיעשו דבר שזדונו כרת בהיותו שוגג בהשבו שהוא מותר, ככה היתה חטאת הקהל בזה האופן עצמו (רד"ק): (כ) ע"כ דין אחד לשניהם: (כא) מנהיגי

קרני אור

שמחת המנהיג גורמת תקלות רבות לעמו (שד"ל): [ג] ועי"כתב שמאמר לנתה"ש, ולא ידעתי למה כשיגה כה"ג בדיני התורה לא יורוהו חכמי ישראל שקבלו משפט ההלכה: [ד] וכ"ה (ספרא, סנהד' יג ב) שמיומדין שבעדה, ולדעת ר' יהודה שם חמשה ולדעת ר"ש שלשה:

מקורי רש"י

יז) דף ס"ח א' ועיין תוס' שם ד"ה מן לו: יח) דף מ"ב ב: יט) למעה ו' ד:ג: כ) ספרא: כא) ספרא ילקוט שם: כב) ספרא:

מנחת יהודה

כג) והוא מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח, אף שאין עתה שם דשן: כג) וכ"ה (ספרא) הוראה המיוחדת

טז וְהֵבִיא הַכֹּהֵן הַמָּשִׁיחַ מִדַּם הַפָּר
אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד׃ יז וְטָבַל הַכֹּהֵן
אֶצְבָּעוֹ מִן־הַדָּם וְהִזָּה שֶׁבַע פְּעָמִים
לִפְנֵי יְהוָה אֶת פְּנֵי הַפָּרֹכֶת׃ יח וּמִן־
הַדָּם יִתֵּן ׀ עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר
לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר בְּאֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת
כָּל־הַדָּם יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח
הָעֹלָה אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
יט וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יָרִים מִמֶּנּוּ וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה׃ כ וְעָשָׂה לַפָּר כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה לְפַר הַחַטָּאת כֵּן יַעֲשֶׂה־לּוֹ
וְכִפֶּר עֲלֵהֶם הַכֹּהֵן וְנִסְלַח לָהֶם׃
כא וְהוֹצִיא אֶת־הַפָּר אֶל־מִחוּץ

ריש תורא קדם יי ויכוס
ית תורא קדם יי: טז ויעיל
כהנא רבא מדמא
דתורא למשכן זמנא:
יז ויטבול כהנא אצבעיה
מן דמא וידי שבע זמנין
קדם יי ית קדם פרוכתא:
יח ומן דמא יתן על קרנת
מדבחא די קדם יי די
במשכן זמנא וית כל דמא
יישוד ליסודא דמדבחא
דעלתא די בתרע משכן
זמנא: יט וית כל תרביה
יפריש מניה ויסק
למדבחא: כ ויעבד
לתורא כמא די עבד
לתורא דחטאתא כן
יעביד ליה ויכפר עליהון
כהנא וישתביק להון:
כא ויפק ית תורא למברא
למשריתא ויוקיד יתיה

רש"י

ועשו. שעשו דבור על פיהם כג): (יז) את פני הפרכת. ולמעלה הוא אומר את פני פרכת הקדש כה), משל למלך שסרחה עליו מדינה כד), אם מיעוטה סרחו פמליא שלו מתקיימת, ואם כולם סרחו אין פמליא כו) שלו מתקיימת, אף כאן כשחטא כהן משיח עדיין שם קדושת המקום על המקדש משחטאו כולם ח"ו נסתלקה הקדושה כה): (יח) יסוד מזבח העולה אשר פתח אהל מועד. זה יסוד מערבי שהוא כנגד הפתח כח) כו): (יט) ואת כל חלבו ירים. ואעפ"י שלא פי' כאן יותרת ושתי כליות למדין הם מועשה לפר כאשר עשה וגו', ומפני מה לא נתפרשו בו תנא דבי ר' ישמעאל משל למלך שזועם על אוהבו ומיעט בסרחונו כט) מפני חיבתו כז): (כ) ועשה לפר. זה, כאשר עשה לפר החטאת, כמו שמפורש בפר כהן משיח להביא יותרת ושתי כליות שפי' שם מה שלא פירש כאן ל) כח) ולכפול במצות העבודות ללמד שאם חסר אחת מכל המתנות פסול כט), לפי שמצינו בניתנין על המזבח החיצון שנתן במתנה אחת כפר, הוצרך לומר כאן שמתנה אחת

מנחת יהודה

המיוחדת שבישראל, ואיזו זו סנהדרי גדולה: כד) פי' אין תיבת ועשו חוזרת לסנהדרין אלא נקשרת עם תיבת הקהל הסמוכה לה, והכונת שישנו ב"ד כהוראתם, ויעשו הקהל על פיהם, ובשנגת ג"כ (הזכרון): כס) בפר כהן משיח (פ' ו'): כו) ביאור מלת פמליא, רש"י ז"ל פי' שם כנסית חבורת עצתו, והמסכימים לדעתו אשר דברי סתרו עליהם ובערוך פי' בני בית, ועיין ערוך השלם שפי' חיילות, או בת עליון: כז) והוא מסולק מחיבתם: כח) שהיסוד שבאותו רוח כנגד פתחו של היכל הוא, וכ"ח (זבחים מ"ו א') שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון: כט) ופי' רש"י שם „קיצר בדברים": ל) והוא דעת ר' ישמעאל (זבחים מ"א א')

מקורי רש"י

כג) ספרא: כד) זבחים מ"א ב': כה) זבחים שם ילקוט שם: כו) ספרא: כז) זבחים מ"א ב': כח) ספרא, זבחים מ"א א': כט) ספרא, זבחים ל"ט א':

לַמַּחֲנֶה וְשָׂרַף אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר שָׂרַף אֵת הַפָּר הָרִאשׁוֹן חַטַּאת הַקָּהָל הוּא: פ כב אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא וְעָשָׂה אַחַת מִכָּל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהָיו אֲשֶׁר לֹא־תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם: כג אוֹ־הוֹדַע אֵלָיו חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּהּ וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ שְׂעִיר עִזִּים זָכָר

כְּמָא דִי אוֹקֵיד יָת תּוֹרָא קַדְמָאָה חַטַּאת קְהָלָא הוּא: כב אִם רַבָּא יְחוֹב וְיַעְבֵּיד חֲדָא מִכָּל פִּקּוֹדַיָּא דַיְיָ אֱלָהֵיהּ דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא בְּשָׁלוּ וְיֵחוֹב: כג אוֹ אִתְיְדַע לֵיהּ חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב בַּהּ וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ צְפִיר בַּר עִזֵּי

רש"י

מכן מעכבת לא): (כב) אשר נשיא יחטא. לשון אשרי, אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו ק"ו שמתחרט על זדונותיו ל): (כג) או הודע. כמו אם הודע הדבר, הרבה או יש שמשמשין בלשון אם, ואם במקום או וכן או נודע כי שור נגח הוא לא): הודע אליו. כשחטא היה סבור שהוא היתר ולאחר מכאן נודע לו שאיסור היה לב):

אבן עזרא

יתכן שיסמכו כל ישראל (כג): כא חטאת הקהל הוא. הפר (כג) [ה], ואם ישנו ישראל ולא יעשו אחת ממצות עשה, יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת (כד): כב אשר נשיא יחטא. הפוך (כה), וכן הוא אשר יחטא הנשיא (כו) [ו], והוא דבק אשר (כז) למעלה ואם הל עדת ישראל (פ' יג) (כח) כאילו אמר ואם אשר יחטא הוא נשיא שבט, או נשיא בית אב (כט) [ז]: כג או הודע אליו. אחז הכתוב דרך קצרה (ל), כמו לכהן (לא), והטעם שידע הנשיא בעצמו שחטא, או הודיעו אדם אחר שראהו (לב) [ח], דקדוק הודע אליו פועל עבר, כמו וְהֻצַר לך (דבר' כח נב) (לג) ויחסר המודיע, כמו אשר ילדה אותה ללוי (במד' כו נט) (לד) ויאמר ר' משה הכהן כי הוא מהבנין שלא נקרא שם פועלו, כי החולם והשורק יתחלפו,

יהל אור

העדה: (כג) ע"כ יסמכו המנהיגים ראשי העדה: (כג) פי' מלת הוא שב אל הפר שהוא ל"ז, ולא לחטאת שהיא ל"נ: (כד) כמ"ש (במד' טו כב) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה, ומבואר שם פ' כ"ד, פר לעולה ושעיר לחטאת, אבל כאן בשגגת ל"ת יקריבו רק פר: (כה) כי מלת „אשר" לא תפול על מלת נשיא שהוא שם: (כו) וכא מלת אשר תחת מלת „אם", וכאלו ואם אשר יחטא הוא נשיא: (כז) וכמקח"מ „כאשר": (כח) שכתוב שם „ואם": (כט) ולא המלך אשר ימלוך על כל העם, ועיין קרני אור: (ל) כי היל"ל שידע החטאת מעצמו או הודע אליו ע"י אחרים: (לא) ושם קיצר ולא כתב ונודעה אליו: (לב) שראהו שוגג וכן פי' הרשב"ם, ואשם, או הודע אליו ע"י אחרים: (לג) ונפתח הפ"א וכד"ק „כמו הציר, והצר לך": (לד) ופי' הח' ז"ל שם, ולא הזכיר

קרני אור

[ה] עיין ספרא ובהתוה"מ שם סי' רכ"ו טעם למלת הוא: [ו] והרשב"ם ז"ל פי' ההפוך כאילו אמר נשיא אשר יחטא, כמו, ואשר ניתן כתר מלכות בראשו (אסתר ו ח), כמו וכתר מלכות אשר ניתן בראשו: [ז] וכמאמר לנתס"פ השיג עליו, וכתב שהנשיא פה, באורו מלך, ולא נשיא שבט או נשיא בית אב, כי לא מצינו שנאמרו בהם מלות פרטיות יותר על המלות שנצטוו בו כל ישראל, ועיין במעמר שהלדיק את הח' ז"ל וכתב שאם תהיה הכוונה על המלך לבדו היה צריך לכתוב הנשיא בה"א הדעת כנודע: [ח] לדעת ר' יונה מקום וי"ן הטעוף כמו והודע, ולדעת רד"ק כחבריו ופי' לפי שאמר ואשם, שפי' שיזכור כי חטא ויפיס עלמו אשם, או הודע אליו שלא זוכר מעלמו,

מקורי רש"י

ל) ספרא, הוריות י', ב' מדרש אגדה, פס"ז ילקוט תס"ט: לא) שמות כ"א ל"ו:

מנחת יהודה

א') כי ועשה לפר בא לרבות יותרת ושתי כליות: (ל) והוא דעת הת"ק, שלא בא לרבות היותרת והכליות, שהרי כתיב כפרה והקטרת האימורין, אינה מעכבת הכפרת ולזה פי' שיורה על חזאות, שאם נתן מתנה אחת לא כיפר: לב) והנה רש"י ז"ל פי' „נודע לו שאיסור היה" שמשמעו נודע לו כעצמו, וכן פי' רש"י ז"ל (כריתות י"א ב') הודע אליו משמע מעצמו ולא שיודיעוהו אחרים, וכ"ה (ספרא) ולא שיודיעוהו אחרים וכ"ה (יבמות פ"ז ב') או הודע, ולא שיודיעוהו אחרים וכ"ת (ילקוט תס"ט) ודעת הרשב"ם והראב"ע שנודע לו ע"י אחרים כי הודע לשון הפעיל הוא, ומשמעו ע"י אחרים, ועיין חבנת המקרא ובהתוה"מ מה שהאריכו לבאר בזה, ועיין קרני אור הערה ח':

תָּמִים: כד וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר וְשָׁחַט אֹתוֹ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר־יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה לִפְנֵי יְהוָה חַטָּאת הוּא: כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד מִזְבַּח הָעֹלָה: כו וְאֶת־כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כְּחֵלֶב זֶבַח הַשְּׁלָמִים וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ וְנִסְלַח לוֹ: פ ששי כז וְאִם־נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה מֵעַם

אונקלוס

דְּכַר שְׁלִים: כד וְיִסְמוֹךְ יְדֵיהּ עַל רֵישׁ צְפִירָא וְיִכּוֹס יָתֵיהּ בְּאַתְרָא דְּיִכּוֹס יָת עֲלָתָא קֳדָם יְיָ חַטָּאתָא הוּא: כה וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דְּחַטָּאתָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא וְיָת דְּמֵיהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא דַּעֲלָתָא: כו וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יַסֵּיק לְמַדְבְּחָא כְּתָרַב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ: כז וְאִם אֱנָשׁ חַד יְחוֹב בְּשָׁלוּ מֵעַמָּא דְאַרְעָא בְּמֶעְבְּדַהּ חַד מִפִּקּוֹדַיָּא דַּייָ דְּלָא כַשְׁרִין

אבן עזרא

והוא על משקל, ויוסף הורד מצריסה (בראשית לט א) (לה) [ט], והנשיא יקריב שעיר, מטעם זרזיר מתנים או תיש (משלי ל לא) (לו) [י] כפירוש הגאון בפ' משלי (לז), והוא זָכָר למעלת הנשיא (לח), רק לא יובא את דמו לפנים מהקדש (לט) [יא] והכהנים יאכלו חטאת הנשיא לכפר בעדו, כי כן כתוב (מ) ולא יאכל הכהן הגדול חטאתו (מא): כז מעם הארץ. והם כל ישראל, והכהנים ההדיוטים וכל הלוים (מב) [יב]:

רש"י

(כד) במקום אשר ישחט את העולה. בצפון שהוא מפורש בעולה (לג) (לב): חטאת הוא. לשמו כשר שלא לשמו פסול (לד) (לג): (כה) ואת דמו. שירי הדם (לה): (כו) כחלב זבח השלמים. כאותן אימורין המפורשים בעז

קרני אור

אלא שהודעתו אחרים כמו כן יביא קרבן, ומה שאמרו ז"ל ולא שיודיעוהו אחרים במכחיש העדים, אבל אם אינו מכחיש אותם מביא קרבן, שנאמר או הודע אליו מ"מ, ועוד כי לשון הודע נראה יותר בהודעת אחרים אותו ממה שיודע לו בעצמו (ן' מלך) וכן כתב רוו"ה (הבנת המקרא) ויותר תמוהים דברי חז"ל (יבמות פ"ז סע"ב, כריתות יא סע"ב) שאמרו או הודע אליו חטאתו ולא שיודיעוהו אחרים, הה תימה שהרי הודע לבנין הפעיל הוא ומשמעו ע"י אחרים וכפי' הטב"ס והמב"ע עיי"ש מה שהאריך לבאר בזה שדעת חז"ל היא הנכונה, ושהם היו בקיאים במליצת לשון עברית: [ט] עיין בתוס"ש ויקרא סי' רס"ג, והבנת המקרא, והכוה"ק מה שהאריכו בזה: [י] וחזיר מתנים הוא לד"ק מין (לעברא) כי יבארו אלא וזרזיר מלשון זר, ונקרא כן על דבר הסגלות (סטריפן) קומות אשר על מתניו, והוא הדר ויפה בתארו ומראהו מכל חיות היענקים (תוס"ש): [יא] וכ"ה (ספרא) על קרנות מזבח העולה, ולא על קרנות מזבח הפנימי: [יב] כי שלשה אלה הם המושלים בעם, הכה"ג לכל דבר המזבח והמקדש, וב"ד הגדול להורות ולשפוט בין דם לדם, ובין דין לדין, והמלך ביכלתו המושלט, וכל האחרים הם תחת יד אלה, והם נקראים:

יהל אור

שם יולדתה דרך קריה: (לה) וכאילו כתוב או הודע בשורק, וכן פי' רמ"ם: (לו) פי' למעלת הנשיא יקריב שעיר שהוא קל במרוצה, וכן זרזיר מתנים והתיש, הם קלי המרוץ, וירוצו להלחם אף עם התקיפים מהם: (לז) שפי' שהם נכבדים במיניהם מאשר סמכום למלך, ומטעם שהנשיא נכבד בתוך עמיו יביא שעיר שהוא תיש נכבד במינו: (לח) והזכר נכבד מהנקבה: (לט) כמו כפר כהן משיח וכפר העדה: (מ) למעלה ו כב, כל זכר בכהנים יאכל אותה: (מא) עיין למעלה ו' ע"ז: (מב) והם כולם

מנחת יהודה

לג) ואם לא נשחט בצפון פסול: לד) דהוא משמע בהווייתו: לה) לא כל דמו, שכבר נתן ממנו על קרנות המזבח:

מקורי רש"י

לב) ספרא וכסים פ"ס ב': לג) ספרא, וזבחים ז, ב', שם י', ב':

הארץ בעשתה אחת ממצות יהוה
אשר לא־תעשינה ואשם: כח או
הודע אליו חטאתו אשר חטא
והביא קרבנו שעירת עזים תמימה
נקבה על־חטאתו אשר חטא:
כט וסמך את־ידו על ראש החטאת
ושחט את־החטאת במקום
העלה: ל ולקח הכהן מדמה
באצבעו ונתן על־קרנת מזבח
העלה ואת־כל־דמה ישפך אל־
יסוד המזבח: לא ואת־כל־חלבה
יסיר כאשר הוסר חלב מעל זבח
השלמים והקטיר הכהן המזבחה
לריח ניחח ליהוה וכפר עליו הכהן
ונסלח לו: פ לב ואם־כבש יביא
קרבנו לחטאת נקבה תמימה יביאנה: לג וסמך
את־ידו על ראש החטאת ושחט אתה לחטאת

לאתעבדא ויחוב: כח או
אתידע ליה חובתיה די
חב וייתי קורבניה
צפירת עזין שלימתא
נוקבתא על חובתיה די
חב: כט ויסמוך ית ידיה
על ריש חטאתא ויכוס
ית חטאתא באתרא
דעלתא: ל ויסב כהנא
מדמה באצבעיה ויתן על
קרנת מדבחא דעלתא
וית כל דמה יישוד
ליסודא דמדבחא: לא וית
כל תרבה יעדי כמא די
אתעדא תרב מעל נכסת
קודשיא ויסק כהנא
למדבחא לאתקבלא
ברעוא קדם יי ויכפר
עלוהי כהנא וישתביק
ליה: לב ואם אימר ייתי
קורבניה לחטאתא
נוקבא שלימתא ייתינה:
לג ויסמוך ית ידיה על
ריש חטאתא ויכוס יתה

רש"י

האמור אצל שלמים: (לא) כאשר הוסר חלב מעל זבח השלמים. כאימורי עז האמורים בשלמים לו): (לג) ושחט אותה לחטאת. שתהא שחיטתה לשם חטאת לד):

אבן עזרא

ואשם. פעל עבר, כמו כי זקן יצחק (בראשית כז א) (מד): כח שעירת עזים נקבה. כי מעלתו נקלה ממעלת הנשיא (מה) [יג], וטעם ונסלח לו בפרשת שלח לך (מו): לב ואם כבש. ואם הביא ממין הכבש לחטאת יביא

יהל אור

נקראים עם הארץ, לבד המלך או הנשיא והכה"ג:
(מד) פי' ואשם בעל הנפש ההוא כשידע שגגתו:
(מה) ע"כ יביא נקבה: (מו) במדבר יד יט,

קרני אור

עם הארץ ואפילו הכהנים הלוים (רנס"ן): [יג] המקו"מ הביא כלל לפי דעת הרמב"ם ז"ל כי כל אשר היה המעלה יותר גדול היה קרבנו ממין פחות יותר ומפני זה היה שגגת ע"ה שעירה לבד, ואין מטה יותר גדול מע"ה, ולמעלת הנשיא היה קרבן שגגתו שעיר אבל כה"ג וצבור אין שגגתם מעשה גמור, אך היא הוראה, ומפני זה עלה קרבנם

מקורי רש"י

לד) ספרא, זבחים ו', ב':

מנחת יהודה

ו) כלומר לאו דוקא חלבו, אלא אימוריו, יותרת, וחלב, ושאר

בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה׃
לד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הַחַטָּאת
בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל־קַרְנֹת מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל־
יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ׃ לה וְאֶת־כָּל־חֶלְבָּהּ
יָסִיר כַּאֲשֶׁר יוּסַר חֵלֶב הַכֶּשֶׂב
מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן
אֹתָם הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא
וְנִסְלַח לוֹ׃ פ ה א וְנֶפֶשׁ כִּי־תֶחֱטָא
וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה

לְחַטָּאתָא בְּאַתְרָא דִּי
יִכּוֹס יָת עֲלָתָא: לד וְיִסַּב
כַּהֲנָא מִדְּמָא דְחַטָּאתָא
בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְיִתֵּן עַל קַרְנַת
מַדְבְּחָא דַעֲלָתָא וְיָת כָּל
דְּמַהּ יֵישׁוֹד לִיסוֹדָא
דְמַדְבְּחָא: לה וְיָת כָּל
תַּרְבַּהּ יַעְדֵּי כְּמָא דִי
מִתְעֲדָא תְּרַב אִימַּר
מִנִּכְסַת קוּדְשַׁיָּא וְיַסֵּק
כַּהֲנָא יָתְהוֹן לְמַדְבְּחָא
עַל קוּרְבָּנַיָּא דַיְיָ וִיכַפַּר
עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל חוֹבְתֵיהּ
דִּי חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ:
א וֶאֱנָשׁ אֲרֵי יְחוּב וְיִשְׁמַע
קָל מוֹמֵי וְהוּא סָהִיד אוֹ
חֲזָא אוֹ יְדַע אִם לָא יְחַוֵּי

אבן עזרא

נקבה כמו שעירת עזים (מז) [יד]: וטעם
לה כאשר יוסר חלב הכשב. להביא האליה (מח)
כי אין עם השעירה אליה (מט):
א ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה.
הוא החרם (א) [א], וכן ואת
אלית (שופ' יז ב) (ב) והכתוב אחז דרך
קצרה (ג) וחזהיר שחייב העד להגיד (ג*)
כי אם לא יגיד יש עליו עונש מהשם שישא

רש"י

(לה) כאשר יוסר חלב הכשב. שנתרבו אימוריו באליה אף חטאת כשהיא באה כבשה טעונה אליה עם האימורין (לו*) לה): על אשי ה'. על מדורות האש העשויות לשם, פואיל"ש בלעז לז): (א) ושמעה קול אלה. בדבר שהוא עד בו שהשביעוהו שבועה שאם יודע לו עדות שיעיד לו לח) א):

קרני אור

במים, ובע"ז שעירים: [יד] וכ"ה (ספרא) מלמד שנכנסה סקולים ועיין התוס"מ סי' רפ"ם:
[א] כן פי' המתרגם שלא לבטא האלה והקללה בפיו, רק אחרים היו משביעים אותו, והוא עונה אמן כענין הסוטה. אבל שנוסה שאין עמה אלה היה מוציאה בפיו ומקראת

יהל אור

וגם פי' הת' ז"ל, כי מלת אלה לא אריכות אף, וכן ונסלח לו עד שיעשה תשובה, ועיין התוה"מ סי' רעז: (מז) והם עזים במעלה: (מח) וכן פי' רש"י ז"ל, וכ"ה (ספרא) ובא ללמד שיוסר גם האליה כמו בכבש השלמים: (מט) כי שעיר הבא לזבח השלמים גם שעירת החטאת לא תוסר אליתם:

(א) שם „אלה" הגהתו על הקללה התלויה, דהיינו שהוא תולה הקללה בקיום או שלילת איזה דבר שאם יעשה כך וכך יזדמן לו כך וכך, ועיין גרא' כ"ד הערה כ"ד בקרני אור, והנה אלה פורש רק אם הזכיר קללה בשבועתו: (ב) פי' קללת באלה כל מי שגנבו: (ג) כי היל"ל ושמעה קול אדם שהוציא מפיו אלה: (ג*) וכד"ק „להעיד":

מנחת יהודה

ושאר אמורין לא כאמורי כבש שנתרבה בו אליה לחקרבה בכלל האימורין, אלא כאמורי עז שאין בו הקרבת אליה (הזכרון): לו*) כל היכא דקדמא שי"ן לבי"ת דהיינו כשבים רוצה לומר גדולים, והיכא דכתיב ב' קודם דהיינו כבשים הם קטנים (פענח רזא) ועיין התוח"ם, ויקרא סי' קע"ח: לז) איין גראסעס פייער דיא פייערונג: ח) לאפוקי עד מפי עד, או קרוב או פסול, אעפ"י ששמע קול אלה פטור:

מקורי רש"י

לח) עיין ספרא, ילקוט תס"ט: א) ספרא:

אוֹ יָדָע אִם־לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ ב אוֹ נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בְּכָל־דָּבָר טָמֵא אוֹ בְנִבְלַת חַיָּה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת בְּהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּנִבְלַת שֶׁרֶץ טָמֵא וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא טָמֵא וְאָשֵׁם׃ ג אוֹ כִי יִגַּע בְּטֻמְאַת אָדָם לְכֹל טֻמְאָתוֹ אֲשֶׁר יִטְמָא בָּהּ וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא יָדַע וְאָשֵׁם׃ ד אוֹ

וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ ב אוֹ אֱנָשׁ דִּי יִקְרַב בְּכָל מִדַּעַם מְסָאָב אוֹ בְנִבְלַת חֵיוְתָא מְסָאַבְתָּא אוֹ בְּנִבְלַת בְּעִירָא מְסָאַבְתָּא אוֹ בְּנִבְלַת רְחֵישׁ מְסָאָב וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא מְסָאָב וְחָב׃ ג אוֹ אֲרֵי יִקְרַב בְּסוֹאֲבַת אֱנָשָׁא לְכָל סָאוֹבְתֵיהּ דְּיִסְתָּאַב בַּהּ וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב׃ ד אוֹ אֱנָשׁ אֲרֵי יְקַיֵּם לְפָרָשָׁא בְּסִפְוָן

רש"י

(ב) או נפש אשר תגע וגו' ולאחר הטומאה הזו יאכל קדשים, או יכנס למקדש ג) שהוא דבר שזדונו כרת במסכת שבועות ב) נדרש כן: ונעלם ממנו הטומאה: ואשם באכילת קדש או בביאת מקדש ג): (ג) בטומאת אדם. זו טומאת מת ג): לכל טומאתו. לרבות טומאת מגע זבין וזבות ד) ד): אשר יטמא. לרבות הנוגע בבועל נדה ה) ה): בה. לרבות בולע נבלת עוף טהור ו) ו): ונעלם. ולא ידע ז) שנטמא הטומאה: ואשם. באכילת קדש או בביאת מקדש:

אבן עזרא

עונו (ד), ואם שבח ולא הגיד ואחר כן נזכר לו (ה) [ב]: ב או נפש אשר תגע. בנבלת הארבעה הנזכרות, והם חזיר וחביריו (ו): או בנבלה בהמה טמאה. למאכל כסוס וחמור (ז) ושרץ טמא מהשמונה הנזכרים (ח): ונעלם ממנו. ואחר כך ידע (ט) או נגע בזב

יהל אור

(ד) וביאור הכתוב שהשביעוהו שהוא עד בדבר מן הדברים בין בראיה בין בידיעה, ואיים עליו באלה שאם לא יעיד עדותו ישא עליו עונש שבועת האלה: (ה) פי' לדעתו שהכה העדות והוא שוגג, ומבואר בפ' ו' שיביא קרבן אשם: (ו) למטה יא, ד' ה' ו' ז', חזיר, גמל, שפן וארנבת: (ז) שאינם מבוארים בפירוש בכתוב: (ח) למטה יא כט ל והם החלד והעכבר והצב והאנקה והלטאה והחמט והתנשמת: (ט) וכן פי' הרשב"ם שנודע לו עכשיו שהוא טמא

קרני אור

שבועת בטוי (פר"ל): [ב] עיין ברדי"א שיפרש הכו השיטה במזיד מכסה עדותו ולא יגידנו, והמבאר לנתפ"ש השיג את הר' ז"ל בזה שפי' לפי דעתו שהיה בשוגג, וכתב שהראב"ע נטה בפירושו מדרך הקבלה, והכא פרשת שבועת הפקדון (שבאה ג"כ על המזיד, כי לא נאמר בה בשגגה) גם נעלם ממנו שלא נכתב בשבועת העדות ונעלם ממנו ע"כ, וע"ז כתב המעמר, והנה נעלם ממנו (מהמבאר) כי הראב"ע בעצמו כתב בשבועת הפקדון (למטה פ' כב) וז"ל, שזה האשם הוא בזדון, ודברי ימיד הם שגם זה האשם תלוי, הרי שלדעתו גם זה האשם בא על הספק, שאמר שנשבע בולל ספק בנפשו אם הוא חייב לו או לא, וצריך לשלם הקרן כדין ברי וטמא, ומוסיף חומש לפי שנשבע עליו, ומביא אשם תלוי על שיתאמת אצלו שהיה חייב, ואז מביא חטאת קבועה כדין בכל אשם תלוי. וא"כ גם שם מיירי בשוגג גמור שבשעת שבועה לא ידע דבר

מקורי רש"י

ב) דף י"ד א', ספרא: ג) ספרא: ד) ספרא: ה) ספרא: ו) ספרא, שבועות ז, ב ילקוט תע"א:

מנחת יהודה

ב) כי על נגיעה בטומאה לבד איננו מביא קרבן: ג) כי אין בנגיעת נבלה ושרץ חטא, ולא הוזהרו ממנה אפילו הכהנים, אי אפשר שיחייב הכתוב בנגיעתם קרבן, אבל אמר כי כאשר יטמא האדם ונעלם ממנו הטומאה או כאשר ישבע ונעלם ממנו השבועה, ויחטא בהעלמה של אחת מאלה, יתחייב להביא קרבן ובידוע שאין בהעלמת הטומאה חטא זולתי שיאכל קדשים או יבא למקדש, ואין בהעלמת השבועה חטא זולתי שיעבור עליה (רמב"ן): ד) כינוי טומאתו מוסב על שם אדם, והם הטומאות היוצאות מגופו, שהוא מתטמא בהם, ונקראים טומאתו בכינוי הקנין על שהם מגופו: ס) שדינו כנדה בעצמה, זכטומאה היוצאה מגופו: ו) שאינו מתטמא ממנה רק בה, אם נכנסה הטומאה אל גויתו שבלע אותה, כי נבלת עוף טהור מטמאה בבית הבליעה דוקא, כלומר שמטמאה את האוכלה לטמא בגדים שעליו ואם נגע בה ולא בלעה טהור, אבל אם בלעה אפילו לא נגע כגון שתחבה לו חבירו בבית הבליעה טמא: ז) ס"ם הוא וצ"ל „והוא ידע" וכ"ה הני' בס' הזכרון ובס' נחלת יעקב, וכן הגיה מכור לאברהם, וכ"ה בביאור שד"ל כלומר

נֶפֶשׁ כִּי תִשָּׁבַע לְבַטֵּא בִשְׂפָתַיִם
לְהָרַע | אוֹ לְהֵיטִיב לְכֹל אֲשֶׁר יְבַטֵּא
הָאָדָם בִּשְׁבֻעָה וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ וְהוּא־
יָדַע וְאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה: ה וְהָיָה
כִי־יֶאְשַׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְוַדָּה
אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ: ו וְהֵבִיא אֶת־
אֲשָׁמוֹ לַיהוָה עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר
חָטָא נְקֵבָה מִן־הַצֹּאן כִּשְׂבָּה אוֹ־
שְׂעִירַת עִזִּים לְחַטָּאת וְכִפֶּר עָלָיו
הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ: ז וְאִם־לֹא תַגִּיעַ יָדוֹ
דֵּי שֶׂה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא שְׁתֵּי תֹרִים
אוֹ־שְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה לַיהוָה אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה:

אונקלוס

לְאַבְאָשָׁא אוֹ לְאֵיטָבָא לְכֹל דִּי יְפָרֵשׁ אֱנָשָׁא בְּקִיוּם וִיהֵי מְכַסָּא מִנֵּיהּ וְהוּא יְדַע וְחָב לַחֲדָא מֵאִלֵּין: ה וִיהֵי אֲרֵי יְחוּב לַחֲדָא מֵאִלֵּין וִיוַדֵּי דִּי חַב עֲלַהּ: ו וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ לִקְדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב נוּקְבָא מִן עָנָא אִימַּרְתָּא אוֹ צְפִירַת עִזִּין לְחַטָּאתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ: ז וְאִם לָא תַמְטֵי יְדֵיהּ כְּמִסַּת שֵׂיתָא וְיַיְתֵי יָת חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה קֳדָם יְיָ חַד

אבן עזרא

וטמא מת וזבה ונדה (י) [ג]: ד לבטא בשפתים. דבור שפה (יא): להרע. למי שהוא חייב (יב), או לפי' הגאון להתענות (יג), וטעם להזכיר אלה (יד) שהוא חייב להודות, ועל האחרות שהן מצות לא תעשה לא יתודה לפני הכהן והקרבן אחד (טו): ז ואם לא תגיע ידו. כי היד היא העושה כל מלאכה, והיא הקונה, רמז למי שאין לו (טז): אחד לחטאת ואחד לעולה. ויאמר רב יצחק, כי

רש"י

(ד) בשפתים. ולא בלב ח) ז): להרע. לעצמו: או להיטיב. לעצמו כגון אוכל ולא אוכל, אישן ולא אישן ט) ח): לכל אשר יבטא. לרבות לשעבר י) ט): ונעלם ממנו. ועבר על שבועתו יא), כל אלה

קרני אור

[ג] וכ"ה (ספרא) אדם זה מת, בטומאת אדם זה טמא מת, טומאתו לרבות זבים וזבות נדות ויולדות, ופי' התוס"ע שם פי' ע"ס, שמרבה מן טומאתו הטומאות היוצאות מגופו שהוא מתטמא בהם, ונקראים טומאתו בכינוי הקנין של

יהל אור

ויודע שהוא אשם ובד"ק „ואחר כן ידע": (י) יפרש את הפ' ג', או כי יגע בטומאת אדם: (יא) שיבטא בשפתים: (יב) למי שהוא חייב מיתה - בב"ד או מלקות: (יג) וכן פי' רש"י ז"ל להרע לעצמו או להיטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל: (יד) ר"ל הטעם שכפל הכתוב מלת אלה, ואמר לאחת מאלה: (טו) הבא"י יגרוס, וטעם להזכיר אלה שהוא חייב להתודות על אלה על העדות ועל הטומאה, והקרבן אחד, פי' וקרבן שניהם שוים, והמקו"ה יפרש, אם יתודה ואם לא יתודה הקרבן אחד: (טז) ענינו ההשגה, כלומר שלא הגיע ידו לממון שיקנה בו שה (ן' מלך)

מנחת יהודה

בלומר רש"י יקשה אם נעלם איך ידע, ומתרץ תחלה ידע, ואח"כ שכח: ח) כי כל הפעלים האומרים על הדבור יבואו גם אל הלב, כי הוא הדובר בעצם וראשונה, ויאמר עשו בלבו (בראשית כ"ז מ"א) ולבך ידבר תהפוכות (משלי כ"ג ל"ג) ואם לא יאמר לבטא בשפתים נאמר שיתחייב על דבור הלב, לכן פי' בשפתים ולא בלב: ט) כגון הנשבע שאוכל או שאישן ולא אכל ולא ישן, או שלא אישן ואכל שלא אישן ואכל וישן: י) שאכלתי, שישנתי, והוא לא אכל ולא ישן, שלא אכלתי שלא ישנתי והוא כבר אכל וישן: יא) ואח"כ נודע לו, כמש"כ והוא ידע:

מקורי רש"י

ז) ספרא שבועות כ"ו ב' ז ח) עיין שבועות כ"ה א: ט) ספרא

ח וְהֵבִיא אֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן וְהִקְרִיב
אֶת־אֲשֶׁר לַחַטָּאת רִאשׁוֹנָה וּמָלַק
אֶת־רֹאשׁוֹ מִמּוּל עָרְפּוֹ וְלֹא יַבְדִּיל׃
ט וְהִזָּה מִדַּם הַחַטָּאת עַל־קִיר
הַמִּזְבֵּחַ וְהַנִּשְׁאָר בַּדָּם יִמָּצֵה אֶל־
יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ חַטָּאת הוּא׃ י וְאֶת־
הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה כַּמִּשְׁפָּט וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן מֵחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא
וְנִסְלַח לוֹ׃ ס שביעי יא וְאִם־לֹא תַשִּׂיג
יָדוֹ לִשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ לִשְׁנֵי בְנֵי־יוֹנָה
וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ אֲשֶׁר חָטָא

לְחַטָּאתָא וְחַד לַעֲלָתָא׃
ח וְיַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת כַּהֲנָא
וִיקָרֵב יָת דִּי לְחַטָּאתָא
בְּקַדְמֵיתָא וְיִמְלוֹק יָת
רֵישֵׁיהּ מִקְּבֵיל קְדָלֵיהּ
וְלָא יַפְרֵישׁ׃ ט וְיַדֵּי מִדְּמָא
דְּחַטָּאתָא עַל כּוֹתֶל
מַדְבְּחָא וּדְיִשְׁתְּאַר בִּדְמָא
יִתְמְצֵי לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא
חַטָּאתָא הוּא׃ י וְיָת
תִּנְיָנָא יַעֲבֵד עֲלָתָא
כִּדְחָזֵי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי
כַּהֲנָא מֵחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב
וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ יא וְאִם לָא
תַדְבֵּיק יְדֵיהּ לְתַרְתֵּין
שַׁפְנִינִין אוֹ לִתְרֵין בְּנֵי
יוֹנָה וְיַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ
דִּי חָב חַד מִן עַסְרָא

רש"י

בקרבן עולה ויורד כמפורש כאן יב) י), אבל שבועה שיש בה כפירת ממון אינה בקרבן זו אלא באשם יג): (ח) והקריב את אשר לחטאת ראשונה יד). חטאת קודמת לעולה טו) יא) למה"ד לפרקליט טו) שנכנס לרצות, ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו יב): ולא יבדיל. אינו מולק אלא סימן אחד יז) יג): עורף. הוא גובה הראש המשופע לצד הצואר יח). מול עורף, מול הרואה את העורף, והוא אורך כל אחורי הצואר יט) יד): (ט) והזה מדם החטאת. בעולה לא הטעין אלא מצוי כ) טו), ובחטאת הזאה ומצוי אוחז בעורף כא) ומתיז, והדם ניתז והולך למזבח כב) טז): חטאת הוא. לשמה כשרה, שלא לשמה פסולה: (י) כמשפט. כדת האמור בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה כג) יז): (יא) כי חטאת הוא. ואין בדין שיהא

אבן עזרא

טעם אחד עולה (יז) בעבור שלא תגיע ידו, אולי עלה על רוחו מחשבה (יח) [ד], והקריב

יהל אור / קרני אור

יז) הכא"י יגרוס „לעולה" ככתוב, פי' הטעם למי שלא תגיע ידו יביא יותר מהעשיר שיביא רק כבש אחד להעלות: (יח) להתרעם על הש"ת בעבור דלותו: [ד] וע"ז כתב המבאר לתה"ם ולדבריו אין טעם מגופו:

מקורי רש"י

שבועות שם: י) ספרא, שבועות כ"ז ב': יא) ספרא וזבחים ז' ב', וג' א', ילקוט תע"ד: יב) וזבחים ו' כ', ילקוט שם: יג) ספרא, זבחים ס"ה, א' חולין כ"א, ב: יד) ספרא, חולין י"ט ב' כ"א ב', זבחים ס"ה ב' י: טו) זבחים ס"ד ב' ילקוט שם: טז) זבחים שם: יז) עיין ספרא, חולין כ"א

מנחת יהודה

יב) עולה עם העשיר, ויורד עם העני, העשיר מביא כשבה או שעירה, והדל שתי תורים או שני בני יונה, ובדלי דלות עשירית האיפה סלת: יג) ומפורש בסוף הפרשה (פ' כ"א): יד) ולא לגבי מזבח, דהא קים לן חטאות החיצונות נאכלות אלא מאי והקריב, ומלק והזה, והנשאר בדם ימצה (חזקוני): טו) כדי שבתחלה יכופר חטאו, ואחרי כפרתו יקריב עולתו להתרצות אל אדוניו: טז) מליץ, מלמד זכות, וז"ל הג' שי"ר (ערך מלין) והאמת שהוראתה בל"י על תמליץ, והמלה מורכבת מן פרא שהוא לשון קריבה אל הדבר וקליטוס שהוא לשון קריאה ופי' המלה אדווקאט"ו, עיין ערוך השלם: יז) וכן פי' הרשב"ם, סימן אחד ילק ולא שנים: יח) העורף הוא אחורי הפנים, לא אחורי הצואר, כדכתיב כי פנו אלי עורף ולא פנים (ירמי' ב' כ"ז) וכן אז"ל עורף דלהדי אפנים: יט) מול העורף הוא כל אחורי הצואר שהוא מול העורף ורואהו כאדם היושב מול חבירו, והוא מצד אחר, כל שהגרון כנגדו מצד הפנים: כ) וכן פי' הרשב"ם: כא) ובזבחים ס"ד ב' אוחז בראש ובגוף: כב) הזאה אוחז בגוף העוף ומעלה ומוריד בכת והדם ניתז מעצמו, מיצוי סוחט בין אצבעותיו, ונצוק הדם הולך למרחוק: כג) פי'

עֲשִׂירִת הָאֵפָה סֹלֶת לְחַטָּאת לֹא־
יָשִׂים עָלֶיהָ שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלֶיהָ
לְבֹנָה כִּי חַטָּאת הִוא׃ יב וֶהֱבִיאָהּ
אֶל־הַכֹּהֵן וְקָמַץ הַכֹּהֵן ׀ מִמֶּנָּה מְלוֹא
קֻמְצוֹ אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר
הַמִּזְבֵּחָה עַל אִשֵּׁי יְהוָה חַטָּאת
הִוא׃ יג וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן עַל־
חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא מֵאַחַת מֵאֵלֶּה
וְנִסְלַח לוֹ וְהָיְתָה לַכֹּהֵן כַּמִּנְחָה׃ ס
יד וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

אונקלוס

בְּתִלַת סְאִין סוּלְתָּא
לְחַטָּאתָא לָא יְשַׁוֵּי עֲלַהּ
מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלַהּ
לְבוֹנְתָא אֲרֵי חַטָּאתָא
הִיא׃ יב וְיַיְתִינַהּ לְוָת
כַּהֲנָא וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִנַּהּ
מְלֵי קוּמְצֵיהּ יָת
אַדְכָּרְתַהּ וְיַסֵּיק
לְמַדְבְּחָא עַל קוּרְבָּנַיָּא
דַּייָ חַטָּאתָא הִיא׃
יג וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא עַל
חוֹבְתֵיהּ דִּי חָב מֵחֲדָא
מֵאִלֵּין וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ
וּתְהֵי לְכַהֲנָא כְּמִנְחָתָא׃
יד וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה

אבן עזרא / **רש"י**

אלי שהאחד כנגד האמורים (יט). והשני חטאת קרבנה מהודר כד) יח): (יב) חטאת כמשפט (כ) [ה]: יא עשירת האיפה. מאכל הוא נקמלה ונקטרה לשמה כשרה, שלא לשמה פסולה כה) יט): (יג) על חטאתו אשר חטא. כאן שנה הכתוב, שהרי בעשירות ובדלות נאמר מחטאתו כ) וכאן בדלי דלות נאמר על חטאתו, דקדקו רבותינו כא) מכאן שאם חטא כשהוא עשיר והפריש מעות לכשבה או שעירה והעני, יביא ממקצתן שתי תורים, הפריש מעות לשתי תורים והעני יביא ממקצתן עשירית האיפה כו) הפריש מעות לעשירית האיפה והעשיר, יוסיף עליהן, ויביא קרבן עשיר, לכך נאמר כאן על חטאתו: מאחת מאלה. מאחת משלש כפרות האמורות בענין, או בעשירות, או בדלות, או בדלי דלות כז), ומה ת"ל? שיכול החמורים שבהם יהיו בכשבה או שעירה, והקלין יהיו בעוף והקלין שבקלין יהיו בעשירית האיפה כח) ת"ל מאחת מאלה כט) להשוות קלין לחמורין לכשבה ושעירה אם השיגה ידם, ואת החמורין לקלין לעשירית האיפה בדלי דלות כב): והיתה לכהן כמנחה. ללמד על מנחת חוטא שיהיו שיריה נאכלין ל) וזהו לפי פשוטו, ורבותינו דרשו כג) והיתה לכהן, ואם חוטא זה

קרני אור / **יהל אור**

פעם לדלי דלות: [ה] וכספים עמו הרמב"ן ז"ל וכתב (יט) כי טעם אחד לעולה שיקריב על המזבח כנגד האימורין, לפי שבשאר חטאות קריבים האמורים על גבי המזבח: (כ) כמשפט כל חטאת, וכן פי' הרדי"א, כדי שיהיה בהם חלק לכהנים וחלק לגבוה כי מאותו

מנחת יהודה / **מקורי רש"י**

שהיא נמלקת בשני סימנים, וכל התורות המפורשים בת, ובחולין כ"א ב' כמשפט חטאת העוף, ובספרא כמשפט חטאת בהמה, עיין התוה"מ פי' של"ו: כד) והוסר סמנת הגוי והיופי: כס) עיין תוס' מנחגת ב', א' ד"ת, כל

ב:: יח) מנמות ו' א': יט) ספרא, מנאות ד' א': כ) למעלה פ' ו': כא) כריתות כ"ז ב': כב) ספרא ילקוט תע"ד: כג) ספרא מנמות ע"ד א':

המנחות: כו) לכך נאמר מחטאתו: כז) האחת כשבה או שעירה, השנית שתי תורים או שני בני יונה והשלישית עשירית האיפה סלת: כח) פי' כי ג' עבירות כתובים בפרשה, וכל אחד חמיר מחבירו טומאת מקדש וקדשיו זדונו בכרת, ושמיעת הקול חומרא בו שחשה שוגג כמזיד, ושבועת ביטוי קלה מכולן שלא עשה בו שוגג במזיד ואין זדונה בכרת, וג' קרבנות כתובים, כשבה או שעירה, ועוף ומנחה, ולא תימא ליתן לכל אחד ואחד קרבן בפני עצמו: כט להשוות קלות כחמורות: ל) שהשיריים יהיו לכהן כמו ביתר מנחות:

טו נֶפֶשׁ כִּי־תִמְעֹל מַעַל וְחָטְאָה בִּשְׁגָגָה מִקָּדְשֵׁי יְהוָה וְהֵבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף־שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל־הַקֹּדֶשׁ לְאָשָׁם׃ טז וְאֵת אֲשֶׁר חָטָא מִן־הַקֹּדֶשׁ יְשַׁלֵּם וְאֶת־חֲמִישִׁתוֹ יוֹסֵף עָלָיו וְנָתַן אֹתוֹ לַכֹּהֵן וְהַכֹּהֵן יְכַפֵּר עָלָיו בְּאֵיל הָאָשָׁם וְנִסְלַח לוֹ׃

אונקלוס

לְמֵימָר: טו אֱנָשׁ אֲרֵי יְשַׁקַּר שְׁקַר וְיֶחוֹב בְּשָׁלוּ מִקּוּדְשַׁיָּא דַּיְיָ וְיַיְתֵי יָת אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפוּרְסָנֵיהּ כְּסַף סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא לַאֲשָׁמָא: טז וְיָת דִּי חָב מִן קוּדְשָׁא יְשַׁלֵּם וְיָת חוּמְשֵׁיהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי וְיִתֵּן יָתֵיהּ לְכַהֲנָא וְכַהֲנָא יְכַפַּר עֲלוֹהִי בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ:

רש"י

כאן הוא, תהא כשאר מנחת נדבת כהן, שהוא בכליל תהיה לא תאכל נא) כד): (טו) כי תמעול מעל. אין מעילה בכל מקום אלא שינוי לב) כה), וכן הוא אומר וימעלו באלהי אבותיהם, ויזנו אחרי אלהי עמי הארץ כו), וכן הוא אומר בסוטה ומעלה בו מעל כז): וחטאה בשגגה מקדשי ה'. שנהנה מן ההקדש כח), והיכן הוזהר, נאמר כאן חטא, ונאמר להלן חטא בתרומה, ולא ישאו עליו חטא כט), מה להלן הזהיר, אף כאן הזהיר, אי מה להלן לא הזהיר- אלא על האוכל לג) אף כאן לא הזהיר אלא על האוכל, תלמוד לומר תמעול מעל ריבה לד): מקדשי ה'. המיוחדים לשם, יצאו קדשים קלים לה) ל): איל. לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח לא) אף כאן קשה בן שתי שנים לו) לב): בערכך כסף שקלים. שיהא שוה שתי סלעים לז) לג): (טז) ואת אשר חטא מן הקדש ישלם. קרן וחומש

אבן עזרא

לאיש אחד ביום אחד (כא): טו תמעל מעל. דבר שנתכסה עליו סגורת מעיל (כב) [ו] והטעם כי חטאת הוא בקדשי השם (כג) יביא איל שהוא שוה כסף שקלים, ומעוט רבים שנים (כד): טז ישלם. וישלם אשר חטא מן הקדש עם תוספת חמישתו (כה), וזה הוא אשם בשגגה בתחלה ואחר כך ידע (כו):

יהל אור.

שיהיה להעלאת יאכלו הכהנים, ואשר יהיה לעולה הוא כלו לגבוה: (כא) כמו שהיה כמן (שמות טז לו): (כב) פי' נתכסה ונהנה מן ההקדש: (כג) שעשה בגידה בקדשים: (כד) שני שקלים: (כה) ואם נהנה עשרים משלם חמשה ועשרים, כי החמשה מוסיפים המיעיתם על ארבעה: (כו) ונקרא נאמר ומעלה בשגגה, וכל המעמות בשגגה יהיו מעילות, ואלל רש"פ ענין מעילה הוא לשון העדר הפסק ומניעת

קרני אור

שיפה פירש, וע"ז כתב המבאר, ואם רמב"ן ז"ל שבח פירושו, רחוק בעיני לבקש טעם על מיני הקרבנות ומשפטיהן: [ו] וע"ז כתב הטוה"מ ודבריו טובים מאוד, כי מעילה ובגידה הם פעלים נרדפים ושניהם משותפים ללבושי האדם שקראו ג"כ בשם מעיל ובגד, עיי"ש מה שהאריך לבאר טעם השיתוף, והמבאר השיג על הח' ז"ל בזה, וכתב איני מבין טעמו שאם רוצה שהוא מכוסה ממנו בפירוש

מקורי רש"י

כד) ספרא, מנחות ע"ג ב' ילקוט תע"ד: כה) ספרא מעילה י"ח א': כו) דה"א ה', כ"ה: כז) במד' ה'-י"ב: כח) ספרא מעילה י"ח ב: כט) ויקרא כ"ב ט': ל) ספרא: לא) יחז' י"ז י"ג: לב) ספרא: לג) עיין

מנחת יהודה

נא) ויהיה פי' כמנחה כמנחת נדבתו שאינה נאכלת ואינה נקמצת דכתיב כליל תהיה אף מנחת חובתו אינה נאכלת: לב) וכ"ה רש"י פסחים כ"ז ב' ד"ה „והלא מעל" אין מעילה בכל מקום אלא שינוי: לג) והרא"ם מוחק כאן תיבות „בכל מקום", וכ"ה בספרא, אין מעילה אלא שינוי וכ"ה (מעילה י"ח א', ילקוט תעה) ובספרי נשא פי"ס ב' ופ"י ז', אין מעילה אלא לשון שיקור, וכ"ה בפס"ז, אלא לשון שיקור, ולכן בא על עבו"ם בפרהסיא ועל מעילת אשה תחת בעלה שהיא משקרת ועושה את עצמה כאוהבת אותו, והיא אוהבת זולתו: לג) וכיוצא בזה, ולא על הפגימה, שאם לבש כסות של הקדש ונהנה בו שוה פרוטה, אעפ"י שלא פגם שוה פרוטה יהא מעל: לד) פי' אם הוא דבר שדרכו לקבל פגם אעפ"י שנהנה לא מעל עד שיפגום: לה) שאינם מיוחדים לשם לבדו: לו) וכ"ה (ספרא) דקודם לזה נקרא כבש: לז) ויהיה פי' בערכך שוין, ולא הערכה ממש:

פ יז וְאִם־נֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא וְעָשְׂתָה
אַחַת מִכָּל־מִצְוֺת יְהוָה אֲשֶׁר לֹא
תֵעָשֶׂינָה וְלֹא־יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא
עֲוֺנוֹ׃ יח וְהֵבִיא אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן

אונקלוס

יז וְאִם אֱנָשׁ אֲרֵי יֶחוֹב
וְיַעֲבֵיד חַד מִכָּל פִּקּוּדַיָּא
דַיְיָ דְּלָא כַשְׁרִין
לְאִתְעֲבָדָא וְלָא יְדַע וְחַב
וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃ יח וְיַיְתֵי
דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא

אבן עזרא

יז ואם נפש כי תחטא. ועשה אחת ממצות לא תעשה ולא ידע אם הוא אסור יביא איל (כז), ודעת רבים שזה אשם תלוי, לא ידע אם עשה, אם לא עשה (כח) והחטאת שבתחלה לא ידע ואחר כן ידע (כט), והנה החטאת (ל) שלא ידע שהיא אסור עד שהודע (לא) והאשם ידע שהוא אסור ושכח (לב) ואחר כן נזכר (לג) או אשם תלוי (לד) [ז]:

רש"י

להקדש לח) לד): (יז) ולא ידע ואשם, והביא. הענין הזה מדבר במי שבא ספק כרת לידו, ולא ידע אם עבר עליו אם לאו, כגון חלב ושומן לפניו, וכסבור ששתיהן היתר, ואכל את האחת, אמרו לו אחת של חלב היתה, ולא ידע אם זו של חלב אכל, הרי זה מביא אשם תלוי, ומגין עליו כל זמן שלא נודע לו שודאי חטא, ואם יודע לו לאחר זמן יביא חטאת לה): ולא ידע ואשם ונשא עונו. ר' יוסי הגלילי אומר, הרי הכתוב ענש את מי שלא ידע על אחת כמה וכמה שיענש את שידע לט) לו), ר' יוסי אומר אם נפשך לידע מתן שכרן של צדיקים צא ולמד מאדם הראשון, שלא נצטוה אלא על מצות לא תעשה ועבר עליה, ראה כמה מיתות נקנסו עליו ולדורותיו, וכי איזו מדה מרובה של טובה או של פורעניות, הוי אומר מדה טובה, אם מדת פורענות המעוטה, ראה כמה מיתות נקנסו לו ולדורותיו, מדה טובה המרובה היושב לו מן הפגולין והנותרות מ) והמתענה ביוהכ"פ עאכ"ו שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות לז), רע"א הרי הוא אומר עפ"י שנים עדים או שלשה עדים וגו' לח) אם מתקיימת העדות בשנים למה פרט לך הכתוב ג', אלא להביא שלישי להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו לענין עונש והזמה מא) אם כך ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, עאכ"ו שישלם שכר טוב לנטפל לעושי מצוה כעושי מצוה, ראב"ע אומר, כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה, הרי הוא אומר למען יברכך ה' לט) קבע הכתוב ברכה למי שבאת על

קרני אור

הדיוק על המעשה אם סוא מגונה או לא, ולזה כל מוטא בודון שאינו מושם לכבוד ה' יקרא מעילה, ומלת „מעל" כמו מה על, כמו שמתרגמים בליעל בלי על, שאין עליו פחד עליון, וכן מה על שאין אדון הדבר נחשב בעיניו, וכן ביאר המבאר לנתה"ש שיאשם עצמו שלא נתן לב לשאל על המתיכות שהיו לפניו אם מותרות או אסורות, ונהג קלות ראש במצות ה' המצורות וזה עון, ולכן יאמר הכתוב ונשא עונו, ולא חטאו: [ז] והגה במור ספ' הוא לפי

יהל אור

אשם מעילות: (כז) וידבר כאן בהעלם האיסור: (כח) וכ"ה דעת רז"ל (עיין כריתות כג א) שזה מדבר באשם תלוי, וכן פי' רש"י רשב"ם ורע"ם, והנה כשמקריב קרבנו אינו יודע עדיין אם חטא אם לא וע"כ האשם מכפר: (כט) פי' אם עבר על מצות ל"ת בשוגג שלא ידע, ואח"כ ידע צריך להביא חטאת, ואף אם הביא אשם תלוי, ואח"כ נודע לו לא נתכפר לו עד שיביא חטאת: (ל) ולא כן דעת הה' ז"ל בזה: (לא) ובכא"י עד „שידע" וכד"ק „עד שהודיעו" פי' שבתחלה לא ידע שזה המעשה אסור עד שהודיעוהו שזה אסור: (לב) ויהיה פי' ולא ידע כאן ששכח שהוא אסור: (לג) ואחר כן נזכר או הזכירוהו שזהאסור או מביא אשם ודאי: (לד) פי' שידע שהחלב אסור אכל לא ידע אם אכל חלב או שומן, וזהו דעת רבים:

מנחת יהודה

לח) כר' יאשיהו (ב"מ נ"ד א') וכ"ה (ספרא) שיהית הוא וחומשו חמשה, פי' שיחלק את השלם לארבעה חלקים, ואת החמישי הבא אחריו יתן לכהן, וכפי' רש"י ז"ל (ב"מ שם) „היינו חומש מלבר שהוא רביע של קרן": לט) עיין (קדושין פ"א כ') כשהיה ר"ע מגיע לפסוק זה היה בוכה, אמר ומה מי שנתכוין וכו': מ) ובספרא, השב מן הפגול והנותר: מא) בספרא, הביא לעשות דינו כיוצא באלו, ורש"י ז"ל ביאר כאן לענין עונש והזמה, ועיין מכות ה' ב'

מקורי רש"י

ספרא ועיין כריתות י' ב': לד) ספרא ב"מ נ"ד א: לה) ספרא עיין כריתות כ"ג א': לו) ספרא: לז) ספרא ילקוט תע"ט: לח) דברים י"ז ו': לט) דברים כ"ד י"ט:

בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן וְכִפֶּר
עָלָיו הַכֹּהֵן עַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר־שָׁגָג
וְהוּא לֹא־יָדַע וְנִסְלַח לוֹ׃ יט אָשָׁם
הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיהוָה׃ פ כ וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כא נֶפֶשׁ כִּי
תֶחֱטָא וּמָעֲלָה מַעַל בַּיהוָה וְכִחֵשׁ

אונקלוס

בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת
כַּהֲנָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא
עַל שָׁלוּתֵיהּ דְּאִשְׁתְּלִי
וְהוּא לָא יְדַע וְיִשְׁתְּבֵק
לֵיהּ׃ יט אֲשָׁמָא הוּא עַל
חוֹבְתֵיהּ דְּהוּא חָב
אֲשָׁמָא יְקָרֵב קֳדָם יְיָ׃
כ וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ כא אֱנָשׁ אֲרֵי יְחוֹב
וִישַׁקַּר שְׁקַר קֳדָם יְיָ

רש"י

ידו מלוה בלא ידע מב) אמור מעתה היתה סלע צרורה בכנפיו ונפלה הימנו, ומצאה העני ונתפרנס בה מג) הרי הקב"ה קובע לו ברכה מד) מ): (יח) בערכך לאשם. בערך האמור למעלה מה): אשר שגג והוא לא ידע. הא אם ידע לאחר זמן לא נתכפר לו באשם זה עד שיביא חטאת, הא למה זה דומה לעגלה ערופה שנתערפה ואח"כ נמצא ההורג, הרי זה יהרג מו) מא): (יט) אשם הוא, אשם אשם. הראשון כולו קמץ שהוא שם דבר מז) והאחרון חציו קמץ וחציו פתח שהוא לשון פעל מח) וא"ת מקרא שלא לצורך הוא, כבר דרוש הוא בת"כ מב): אשם אשם. להביא אשם שפחה חרופה [שיהא איל בן שתי שנים מט)] שוה שתי סלעים נ) יכול שאני מרבה אשם נזיר ואשם מצורע? ת"ל הוא נא) מג): (כא) נפש כי תחטא. אמר ר"ע מה ת"ל ומעלה מעל בה' לפי שכל המלוה והלוה והנושא והנותן אינו עושה אלא בעדים ובשטר לפיכך בזמן שהוא מכחש, מכחש בעדים ובשטר, אבל המפקיד אצל חבירו ואינו נב) רוצה שתדע בו נשמה, אלא שלישי שביניהם נג) לפיכך כשהוא מכחש,

אבן עזרא

יט אשם אשם לה'. הוא פירושו, אשם הוא (לה): כא ומעלה מעל בה'. שעבר על מצות לא תעשה מדבר שהוא בינו ובין אדם: או בתשומת יד. שותפות ששם ידו עמו (לו) [ח]: בגזל. בחזקה (לז) כמו ויגזול את החנית (דה"א יא כג): עשק. בסתר (לח) [ט]: ועמיתו. רעהו ויתכן שהוא בעוסתו (לט):

יהל אור

(לה) יפרש למה נקרא אשם: (לו) הוא ענין שתוף שישימו כ"א ממונם בעסק: (לז) והתיחד ללקיחת דבר מזולתו ביד חזקה: (לח) וכוללת גניבה וגזילה שהיא בסתר: (לט) ובמקח"מ וכן במג"ע "כעומתו", נגזר ממלת עמית שנדרו על ההקבלה על נקודה נכחית, ר"ל

קרני אור

דעת הח' ז"ל קשה לבארו, בכל זאת באמרי אותו כפי הנראה, וז"ל שר"ל בבאורו כאן מדבר בהעלם האיסור, ומביא סיוע ממליצת על שגגתו אשר שגג והוא לא ידע, ואולי לכן נתכוון הראב"ע באמרו ולא ידע אם הוא אסור, אך יותר הדבור הוא סתום ומבולבל ואין לעמוד על אמתת מחשבתו: [ח] וכן ת"א ויונ"ע בשותפות ידא, וכן פי' הרד"ק בשרש שום ורש"י ז"ל פי' ששם בידו ממון להתעסק או במלוה, וכן באר המבאר לראב"ע והשיג על הח' בזה, וכתב שהוא כולל מלוה ושותפות, ושתי אלה נקראים תשומת יד, והרלב"ג פי' מלוה, וקראוה תשומת יד, לפי שהושם ללוה יד בה רוצה לומר שנתן לו רשות להוציאה למה שיצטרך לו ואמר ימרעה למלוה, וכ"ה בת"כ, וכתב הגל"ג יותר נראה שכוונת אונקלס על מלוה כמ"ש בת"כ, וכיון שיד לוה ומלוה בהלואה נקרא שותפות, ועיין בס' (יא"ר) שפי' כי עסקא נקרא שותפות, לפי ששם שותפים ברוח, כי הוא פלגא מלוה, ופלגא פקדון: [ט] ואמר שהגזל הוא בפרהסיא העושק הוא בסתר והשיג עליו המבאר לראב"ע וכתב, ולדבריו כוללת גנבה וגזילה בה שהיא בסתר, ואינו כן, אלא עשק נופל כמו על שכר שכיר, כמו לא

מקורי רש"י

מ) ספרא: מא) ספרא: מב) ספרא: מג) ספרא: ב': מב) ובספרא "בלא ידיעה": מג) ובספרא "ומתפרנס בה": מד) ובספרא סיים "כשוכחת עומר בהוך שדהו":

מנחת יהודה

מה) שהוא שוה שתי סלעים: מו) כמ"ש ואתה תבער דם הנקי (דבר' כ"א ט'): מז) ומיוחד רק להקרבן הבא על חמשה דברים בלבד כמ"ש בזבחים (נ"ד ב') אשם גזילות, מעילות, שפחה חרופה, נזיר, מצורע, תלוי: מח) פי' תאלף קמוצה ותשי"ן פתוחה שהוא לשון פעל, ואשם האמצעי תבא בקמץ וחולם אָשֹׁם הוא המקור אשר בא לפני הפעל, כמו פקד פקדתי, ופעל אָשַׁם מציין הכרת החטא מה שהוא חייב: מט) מ"ס הוא כי מה ענין שיאמר בן שתי שנים פשיטא שכל איל בן שתי שנים הוא: נ) כ"ה הגי' ברא"ם ובס' הזכרון ובחזקוני ובזכור לאברהם, ובספרא הגי' "שיהא בכסף שקלים": נא) ובמעם נזיר ומצורע ולא שפחה: נב) בספרא הגי' "אינו" וכ"ה ברא"ם: נג) והוא הקב"ה

בַעֲמִיתוֹ בְּפִקָּדוֹן אוֹ־בִתְשׂוּמֶת יָד
אוֹ בְגָזֵל אוֹ עָשַׁק אֶת־עֲמִיתוֹ׃ כב אוֹ־
מָצָא אֲבֵדָה וְכִחֶשׁ בָּהּ וְנִשְׁבַּע עַל־
שָׁקֶר עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה
הָאָדָם לַחֲטֹא בָהֵנָּה׃ כג וְהָיָה כִּי־
יֶחֱטָא וְאָשֵׁם וְהֵשִׁיב אֶת־הַגְּזֵלָה
אֲשֶׁר גָּזָל אוֹ אֶת־הָעֹשֶׁק אֲשֶׁר עָשָׁק
אוֹ אֶת־הַפִּקָּדוֹן אֲשֶׁר הָפְקַד אִתּוֹ
אוֹ אֶת־הָאֲבֵדָה אֲשֶׁר מָצָא׃ מפטיר
כד אוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר־יִשָּׁבַע עָלָיו לַשֶּׁקֶר
וְשִׁלַּם אֹתוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִשִׁתָיו יֹסֵף

ויכדב בחבריה
בפוקדנא או בשותפות
ידא או בגזילא או עשק
ית חבריה: כב או אשכח
אבידתא וכדב בה
ואשתבע על שקרא על
חדא מכל די יעבד
אנשא למיחב בהון:
כג ויהי ארי יחטי ויחוב
ויתיב ית גזילה די גזל
או ית עושקא די עשק
או ית פוקדנא די
אתפקיד לותיה או ית
אבידתא די אשכח:
כד או מכולא די אשתבע
עלוהי לשקרא וישלם
יתיה ברישיה וחומשיה
יוסיף עלוהי לדי הוא

אבן עזרא

כב ונשבע על שקר. פירושו או נשבע על ממון שיבקש אדם ממנו (מ) והעד או מכל אשר ישבע עליו לשקר (פ' כד) (מא). וה"א בהנה נוסף (מב): כד בראשו. בעצמו או מה שהוא שוה (מג): וחמשתיו. מיעוט רבים שנים, והנה הם שני חמישיות (מד) ועוד אפרשנו (מה): ביום אשמתו. טעמו

רש"י

מכחש בשלישי שביניהם מד): בתשומת יד. ששם בידו ממון להתעסק או במלוה נד): או בגזל. שגזל מידו כלום נה): או עשק. הוא שכר שכיר נו) מה): (כב) וכחש בה. שכפר על אחת מכל אלה אשר יעשה האדם לחטוא ולהשבע על שקר לכפירת ממון: (כג) כי יחטא ואשם. כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה, ולדעת ולהתודות כי יחטא נז) ואשם: (כד) בראשו. הוא הקרן ראש הממון נח): וחמשתיו. רבתה תורה חמשיות הרבה לקרן אחת, שאם כפר בחומש ונשבע והודה, חוזר ומביא חומש על אותו חומש נט) וכן מוסיף והולך עד שיתמעט

קרני אור

יהל אור

תעשוק שכר שכיר עני ואביון (דברים כד) וכיוצא בזה המקביל ושוה לו, ונרדף עם אחיו ורעהו: (מ) פי' שכונס תחת ידו מה שראוי לו לתת לחבירו, לא דבר מלת „או" איננו מוסב על האבידה הסמוך לו, אלא הוא ענין בפני עצמו: (מא) שחזר שם לבאר מה שפרט מקודם באמרו והשיב וגו' (פ' כג) ואמר עוד (פ' כד) או מכל אשר ישבע עליו לשקר, וזהו מה שחזר על ונשבע על שקר, שנשבע על ממון שיבקש אדם ממנו: (מב) כי מלאנו כהן בלי ה"א: (מג) קרן הדבר יקרא ראש, כי הוא ראש הדבר ותחלתו, ויבאר בראשו בעצמו עצם הקרן, או מה שהוא שוה עתה והוא ג"כ הקרן: (מד) וישלם הקרן ושני החמישיות: (מה) במדבר ה ז, ושם פי', כי מה שכתוב שם בגזל הגר וחמישתו בלשון יחיד, אם הוא מתודה מעצמו, ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות, ופה מדבר שבאו עדים לכן ישלם שני חומשין על שכפר:

מנחת יהודה

מקורי רש"י

הקב"ה: נד) תשומת יד כולל המעות שנתן ושם לידו ולרשותו להוציאו כחפצו בין בהלואה בין לעסוק בשותפות מד) ספרא: מה) ספרא ב"ק ק"ג ב' ועיין פי' רש"י למטה ועיין קרני אור הערה ח': נה) שגזל בחזקה: נו) עשק שכר שכיר: נז) הג' ר' זלמן מרגליות גרס „ובדעתו להתודות כי חטא" ובזכור לאברהם „ולדעת ולהתודות כי חטא": נח) שהוא העיקר והשרש של כל הריוח היוצא ממנו: נט) פי' חומשו של חומש, דחומש ראשון נעשה קרן:

עָלָיו לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ׃ כה וְאֶת־אֲשָׁמוֹ יָבִיא לַיהוָה אַיִל תָּמִים מִן־הַצֹּאן בְּעֶרְכְּךָ לְאָשָׁם אֶל־הַכֹּהֵן׃ כו וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה וְנִסְלַח לוֹ עַל־אַחַת מִכֹּל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לְאַשְׁמָה בָהּ׃ פ פ פ

דְּלֵיהּ יִתְּנִנֵּיהּ בְּיוֹמָא דְּחוֹבְתֵיהּ׃ כה וְיָת אֲשָׁמֵיהּ יַיְתֵי קֳדָם יְיָ דְּכַר שְׁלִים מִן עָנָא בְּפֻרְסָנֵיהּ לַאֲשָׁמָא לְוָת כַּהֲנָא׃ כו וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ עַל חֲדָא מִכֹּל דִּי יַעֲבֵד לְמֵיחַב בַּהּ׃ פ פ פ

קי"א. דעואל. ליוה סימן: ומפטירין עם זו יצרתי לי. בישעיה סימן מ"ג.

רש"י

הקרן שנשבע עליו פחות משוה פרוטה ס) מו): לאשר הוא לו. למי שהממון שלו סא) מז):

חסלת פו"שת ויקרא

אבן עזרא

ביום שובו מאשמתו יביא איל (מו): כה בערכך. כראשון (מז), והוסיף חומשים (מח), בעבור שזה האשם הוא בזדון, ודברי יחיד הם שגם זה האשם תלוי (מט) [י]: כו לאשמה בה. שם (נ) מהבנין הקל תחת שם הפועל (נא):

יהל אור

(מו) וכן פי' הרשב"ם: (מז) כמו שפי' במעילת קדשי ד' שהוא בערך כסף שקלים: (מח) פי' שיתן שני המישיות: (מט) עיין למעלה קרני אור הערה ב: (נ) הוא שם כמו אשם: (נא) במקום שם הפועל, והיל"ל לאשים בה:

קרני אור

שלוקח מחבירו עיי"ש, וכן פי' רש"י ז"ל: [י] ועי"ז כתב המבאר לנתה"ש „הלך בדרך הפשט ושכח ומאמיתו יוסף עליו שבפי' נשא, שגם הוא בזדון ואין בו רק חומש אחד" ועי"ז כתב המעמר, ולא ראה המבאר כלל דבריו (פי' נשא ה ז) שאמר שם ומאמיתו יוסף עליו אם הוא מתודה מעצמו (כי שם נאמר והתודו) ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות, הרי להדיא שלא נעלם מעיניו מה שהרגיש המבאר, רק שלדעתו פרשת הפקדון בויקרא נאמרה בענין אחר, דהיינו אם יש עדים עליו, ואם אמנם שכתב הראב"ע כי בשבועת הפקדון מביא אשם תלוי יש לומר שלדעתו כל זמן שלא נוכר מעצמו על אשמו, גם אם באו עדים אינו מביא אלא אשם תלוי, ואף שלדעת חז"ל מביא חטאת קבועה, אפילו אם הוא מכחיש את העדים, ומכ"ש אם הוא מסופק, הנה על הראב"ע לא ירהה זה זר בעינינו, מאחר שהר גם בעיקר הפשט מדרכי חז"ל בזה, אולם בסוף דבריו שם הודה לדברי חז"ל בענין החומש וז"ל שם „ומעתיקי הדת יאמרו חומש החומש (פי' שצריך להוסיף חומש על החומש, אם שלם את הקרן וכפר בחומש) ודעתם רחבה מדעתנו" ע"כ וסרב המבאר הביא את כפירתו ולא את הודאתו (המעמר) ועיין קרני אור למעלה הערה ב:

חסלת פרשת ויקרא

מקורי רש"י

י"ט י"ג: מו) ספרא, ב"ק ק"ג ב', וק"מ א' ב"מ כ"ד ב', ועיין פי' רש"י שם ד"ה „יתן לו את הקרן" ילקוט תע"ה ותע"ט: מז) ספרא, ב"ק שם:

מנחת יהודה

ס) שאם חזר ונתן לו חומש ראשון ונשבע על השני והודה משלם חומשו וחומשו של חומש שני, וכן לעולם עד שיתמעט הקרן של חומש שלא יכפור לו שוה פרוטה: סא) ופי' לו בעצמו ואפילו הוא באיי הים ולא לבנו ולשלוחו:

ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר
זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה הִוא הָעֹלָה עַל
מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־
הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ׃
ג וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד
יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן

אונקלוס

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּד יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרַיְתָא דַעֲלָתָא הִיא עֲלָתָא דְּמִתּוֹקְדָא עַל מַדְבְּחָא כָּל לֵילְיָא עַד צַפְרָא וְאֶשָּׁתָא דְּמַדְבְּחָא תְּהֵי יָקְדָא בֵיהּ׃ ג וְיִלְבַּשׁ כַּהֲנָא לְבוּשִׁין דְּבוּץ וּמִכְנְסִין דְּבוּץ יִלְבַּשׁ עַל בִּסְרֵיהּ

אבן עזרא

ב הוא העלה. נקראת כן בעבור שהוא עולה כלה על המזבח (א) [א] ובכאן רמז שלא יעלה עולה בלילה (ב) [ב], רק היא תהיה על מוקדה כל הלילה (ג) [ג], וה"א מוקדה נוסף (ד) או מוקד ומוקדה הם שני שמות (ה): ואש המזבח תוקד בו. ולא חוץ ממנו (ו): ג מדו. חלוק (ז), וחכמים אמרו שהוא חלוק כנגד מדתו (ז*) [ד]: על בשרו. כנוי לערוה וכן זב מבשרו (למטה טו ב) (ח): אשר תאכל האש. הנשאר

רש"י

(ב) צו את אהרן. אין צו אלא לשון זרוז מיד ולדורות (א) א), אר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס ב): זאת תורת העולה ג). הרי הענין הזה בא ללמד על הקטר חלבים ואברים שיהא כשר כל הלילה ג), וללמד על הפסולין איזה אם עלה ירד, ואיזה אם עלה לא ירד, שכל תורה לרבות הוא בא, לומר תורה אחת לכל העולים, ואפילו פסולין שאם עלו לא ירדו ד) ד): הוא העולה. למעט את הרובע ואת הנרבע ה) ה) וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקדש, שנפסלו קודם שבאו לעזרה: (ג) מדו בד. היא הכתונת ו), ומה ת"ל מדו שתהא כמדתו ז) ו): על בשרו.

קרני אור

[א] היא שעולה, לשון לקיחה ושריפה, וכמו בהעלותך את הנרות, והכוונה לומר הקרבן הזה הנקרא עולה ע"ש שכולו נשרף, יהיה על מוקדה על המזבח כל הלילה, ובבקר יוסר הדשן, וכן נראה דעת ראב"ע (שד"ל): [ב] ות"ל למדו (חולין כב א, זבחים לח א) דקרבנות רק ביום, מן ביום צותו (למטה ז לח) וכ"ה ספרא שם: [ג] וכ"ה (ספרא שם) שיהא נותנים מבא השמש, והם מתעכלים על המזבח כל הלילה, וכ"ה בפס"ז, להביא איברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב, היה מהפך בהן כל הלילה כדי לשרפן, שנאמר על מוקדה על המזבח כל הלילה, וכן כתב הרלב"ג אעפ"י שהקרבת הקרבנות לא תהיה בלילה, הנה יכול מה שהקריב ביום ישלם בלילה:
[ד] שם מד כגדל משמות בגד שמלה וכדומה, שמציין את הבגד המכוון למדת האדם לא ארוך ולא קצר מגופו

יהל אור

(א) ואין בה חלק לכהנים: (ב) והכתוב דבר בזה בעולה התדירה, והוא תמיד של בין הערבים והיא אחרונה לכל הקרבנות הקרבים ביום ההוא: (ג) והיא יכולה להיות נקטרת והולכת כל הלילה: (ד) ואיננו כינוי, וכן מצינו כמוקד ניחרו (תה' קב ד): (ה) ל"ז ול"נ, כמו לדקה ודק והם שני שמות: (ו) פי' שלא תוקד האש חוץ מן המזבח אפילו מעט יוצאת: (ז) והוי"ו נוסף כוי"ו בנו בעור (במד' כד ג): (ז*) וכ"ה (ספרא, יומא כג ב, פסחים סה ב) מדו בד כמדתו: (ח) ומבואר ועשה להם מכנסי בד

מנחת יהודה

(א) דשרש צו לא נמצא רק מבנין הכבד נשמע שהוא לשון זרוז, ומדלא כתיב תצוה לשון עתיד נשמע מיד, ויאמר לדורות פי' שלא יהיה לו הפסק לעולם אבל יהיה נוהג לדורות: ב) עיין ברמב"ן ובחזקוני מה שפי' מאמר ר"ש, והג' בעל שם אפרים פי' דקאי על מה שאמר בפ' ד' ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים, ופי' רש"י ז"ל שלא ילכלך בהוצאות הדשן, בגדים שהוא משמש בהם תמיד, ולזה אמר ר"ש שיש בפ' זו דברים שיש לזרז ביותר, דהיינו במקום שיש בו חסרון כיס, שאם לא יפשיט ויוציא בהם הדשן שמא יתלכלכו ולא יהיו ראוים לשמוש ויהיה נפסד כיס של הקדש: ג) כל הקרבנות האמורים בפ' ויקרא חוזר וגומר כל דיניהם (רשב"ם): ד) פי' שנפסלו בקדש לאחר שחיטתן, אבל אם נפסלו קודם שחיטה אף אם עלו ירדו: ה) עפ"י עד אחד שמותר להדיוט ואסור לגבוה: ו) שהיה של בוץ: ז) שם „מד" נגזר

מקורי רש"י

א) ספרא, קדושין כ"ט א': ב) ספרא פס"ו: ג) מגילה כ"א א' ועיין מנחות, ילקוט ת"פ כ"ז ב': ד) ספרא, זבחים כ"ז ב': ה) ספרא זבחים שם, ודף פ"ד א' נדה מ' ב: ו) ספרא, יומא כ"ג ב' פסחים ס"ה ב', זבחים

ויפרש ית קטמא די תיכול אשתא ית עלתא על מדבחא וישויניה בסטר מדבחא:
ד וישלח ית לבושוהי וילבש לבושין אוחרנין ויפק ית קטמא למברא למשריתא לאתר דכי:
ה ואשתא על מדבחא תהי יקדא ביה לא תטפי ויבער עלה כהנא אעין

אשר תאכל האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח:
ד ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור:
ה והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר

רש"י

שלא יהא דבר חוצץ בינתים ח) ז): והרים את הדשן. היה חותה מלא המחתה מן המאוכלות הפנימיות ט), ונותנן במזרחו של כבש ח): הדשן אשר תאכל האש את העולה. ועשאתה דשן מאותו דשן ירים תרומה י): ושמו אצל המזבח. (על המזבח מלא איברים שעדיין לא נתאכלו מחזירן על המזבח לאחר שחתה גחלים אילך ואילך ונטל מן הפנימיות שנאמר את העולה על המזבח, ברי"ו ט): (ד) ופשט את בגדיו. אין זו חובה יא) אלא ד"א שלא ילכלך בהוצאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד, בגדים שבשל בהן קדרה לרבו, אל ימזוג בהן כוס לרבו יג) י), לכך ולבש בגדים אחרים פחותין מהן יג) יא): והוציא את הדשן. הצבור בתפוח יד) יא*) כשהוא רבה, ואין מקום למערכה, מוציאו משם, ואין זה חובה בכל יום, אבל התרומה חובה בכל יום טו) יב): (ה) והאש על המזבח תוקד בו, ריבה כאן יקידות הרבה, על מוקדה, והאש המזבח תוקד בו, והאש על המזבח תוקד בו, אש תמיד תוקד על

אבן עזרא

מאכילת האש (ט) [ה]: אצל המזבח. מחוץ לפאת מזרח (י) [ו]: ה והאש על המזבח תוקד בו. טעם שנית להוסיף לא תכבה ביום (יא) [ז]: וטעם בבקר בבקר. בכל בקר ובקר (יב), ובתחלה יעלה העולה (יג)

יהל אור

לכסות בשר ערוה (שמות כח יב): (ט) וכן פי' רש"י: (י) כמ"ש (למעלה א טז) אצל המזבח קדמה: (יא) בא להוסיף שלא תכבה אף ביום: (יב) וכן פי' רז"ל שבכל בקר צריך שיערוך מערכה קודם עולת התמיד: (יג) שלא יהא קרבן קודם לתמיד של שחר:

קרני אור

כמ"ש וילבש קללה כמדו (תה' קט יח) וכן (ש"א יז לח) וילבש שאול את דוד מדיו, פי' ש"ל שהיו מכוונים למדת גופו ושרשו מדד מענין מדה (כתוס"א) ואו"ת לבושין דבוץ, ועיין ברמב"ן ובגל"ג מה שהעירו ע"ז: [ה] כאילו אמר אשר הדשן האש באכלה את העולה (שד"ל): [ו] והנה לפי הפשט י' משמע שהיה צריך להשליכו למזרח המזבח, אולם חז"ל בקבלתם למדו שישליכהו למזרחו של כבש שהוא בדרום המזבח, ועיין התוס"א ויקרא סי' פ"ז, שפי' בטוב טעם ודעת איך למדו חז"ל זה מהכתוב: [ז] מלוה לכהנים בקיום האש, ואם נתעצלו וכבתה שלא עברו

מקורי רש"י

ל"ט א' ילקוט תפ"ג פס"ו: ז) ספרא, יומא שם, ובמים י"ט א סנהדרין מ"ט ב, ערכין ג' פס"ז: ח) ספרא, יומא כ"ד א' תמיד כח ב' ילקוט תפ"ג פס"ז: ט) ספרא, יומא מ"ה ב' ירושלמי יומא פ"ב ה"א פס"ז: י) עיין יומא כ"ג ב' ורש"י שם שבת קי"ד א' ילקוט תפ"ג ותפ"ד פס"ו: יא) ספרא: יא*) תמיד כ"ח ב': יב) יומא כ' א' פס"ז:

מנחת יהודה

נבדל משמות בגד, שמלה, וכדומה שמציין הבגד המכוון למדת האדם לא ארוך ולא קצר מגופו, ושרשו מדד, מענין מדה: ח) עיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז: ט) ששם נשרפו לגמרי, ומ"ש מלא המחתה, לאו דוקא ובלבד שלא יפחות מקומץ ועיין רש"י יומא כ"ד א', ד"ה ת"ש: י) שם דשן לא בא בתנ"ך רק על דברים שמנים הנשרפים כמו בשר וחלב, והוא משמש עם פעל דשן המורה על השומן דבר והפוכו, ע"כ שריפת קדשים ונרות קדש קרוי דשן, מאותו דשן של שריפת העולה ירים, ולא יקח מן הדשן החיצון שאין שם אלא דשן מן העצים וכ"ה (ירושלמי יומא פ"ב ה"א) יכול דשן העצים וכו': יא) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: יב) ואם כי אין המשל דומה לנמשל, שהיה לו לומר בגדים שמוזג בהם כוס לרבו אל יבשל בהם קדירה, עיין בס' הזכרון מה שכתב ע"ז: יג) אבל גם הם יהיו קדש כראשונים, ודקדק: התורה שתהיה ע"י כהן ובבגדי כהן: יד) צבור האפר שבאמצע המזבח נקרא תפוח, ע"ש שהיה עגול כתפוח: טו) פי' תרומת הדשן כמ"ש פ' ג':

בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר
עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים׃ ו אֵשׁ תָּמִיד
תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה׃ ס
ז וְזֹאת תּוֹרַת הַמִּנְחָה הַקְרֵב אֹתָהּ
בְּנֵי־אַהֲרֹן לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פְּנֵי
הַמִּזְבֵּחַ׃ ח וְהֵרִים מִמֶּנּוּ בְּקֻמְצוֹ

אונקלוס

בְּצַפַר בְּצַפַר וִיסַדַּר עֲלַהּ עֲלָתָא וְיַסֵּיק עֲלַהּ תַּרְבֵּי נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃ ו אֶשָּׁתָא תְּדִירָא תְּהֵי יָקְדָא עַל מַדְבְּחָא לָא תִטְפֵי׃ ז וְדָא אוֹרַיְתָא דְּמִנְחָתָא דִּיקָרְבוּן יָתַהּ בְּנֵי אַהֲרֹן קֳדָם יְיָ לִקְדָם מַדְבְּחָא׃ ח וְיַפְרֵישׁ מִנַּהּ בְּקוּמְצֵיהּ מִסּוּלְתָּא דְּמִנְחָתָא

אבן עזרא

ואחר כן אימורי השלמים (יד) [ח]: ו אש תמיד הוקד. טעם זה הפסוק להוסיף תמיד (טו) [ט]: ז הקרב אותה. שם הפועל (טז) [י] וטעם הקרב יקריבו אותה בני אהרן, וטעמו אחד מבני אהרן, על כן והרים ממנו (יז), והוסיפה זאת הפרשה על

רש"י

המזבח, כולן נדרשו במס' יומא יב*), שנחלקו רבותינו במנין המערכות שהיו שם: וערך עליה העולה. עולת תמיד היא תקדים טו) יג) (ומנין שלא יהא דבר קודם על המערכה לתמיד של שחר, ת"ל העולה עולה ראשונה יג*) בר"י): חלבי השלמים. אם יביאו שם שלמים, ורבותינו למדו מכאן עליה יד), על עולת הבקר השלם כל הקרבנות כולם, מכאן שלא יהא דבר מאוחר לתמיד של בין הערבים יז) יד*): (ו) אש תמיד. אש שנאמר בה תמיד טו) היא שמדליקין בה את הנרות שנאמר בה, להעלות נר תמיד טז), אף היא מעל המזבח הה'לון תוקד: לא תכבה. המכבה אש על המזבח עובר בשני לאוין יח): (ז) וזאת תורת המנחה. תורה אחת לכולן להטעינן שמן ולבונה האמורין בענין יט) טו*), שיכול אין לי טעונות שמן ולבונה אלא מנחת ישראל שהיא נקמצת, מנחת כהנים שהיא כליל מנין ת"ל תורת כ): הקרב אותה. היא הגשה בקרן דרומית מערבית כא) יז): לפני ה'. הוא מערב שהוא לצד אהל מועד כב): אל פני המזבח. הוא הדרום שהוא פניו של מזבח, שהכבש נתון לאותו הרוח עג יח): (ח) והרים ממנו. מהמחובר שיהא עשרון שלם בבת אחת

קרני אור

בלאו, ונראה לה"ל בכל אדם המכבה שעובר בל"ת (מרמב"ן): [ח] וכ"ה בחז"ל (פסחים נח ב. יומא לד א, זבחים קג ב) העולה עולה ראשונה, פי' שלא יהא דבר קודם לתמיד של שחר, וכן פי' רש"י ז"ל, עולת תמיד היא תקדים: [ט] ירמה שעיקר פרשה זו להזהיר שלא תכבה אש המזבח לעולם לא בשעת הקרבה ולא חוץ לזמנה ומתחיל מעולת הערב כמנהגו בכל מקום להתחיל מדת היום מבערב, ואמר זאת תורת העולה, כאלו אמר הלא זאת תורת העולה, איזו עולה היא העולה שעל מוקדה על המזבח כל הלילה, יכל זמן זה ואש המזבח תוקד בו במזבח, ובבקר ירים את הדשן מעל המזבח, ובכל זאת לא יסלק האש מן המזבח או יכבנה, אלא יסלקנה לצדדין עד שהורם הדשן. וזהו ששנה ואמר והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה אף בשעת הרמת הדשן, אח"כ וערך עצים על אותה אש, וערך עליה עולת הבקר, ואם יביאו שם שלמים יקטיר חלביהן על האש, גם אם לא יביאו אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה עד שעת הקרבת עולת הערב, ושוב מלילה, וחזר בכפל ג' פעמים אש המזבח תוקד (רל"ש): [י] פי' הקרב יקריבו אותה בני אהרן שיש הקרב

יהל אור

(יד) וכפי' רש"י ז"ל אם יביאו שם שלמים: (טו) בפסוק הזה הוסיף מלת תמיד שפי' תמיד ההלטי ביום ובלילה בלי הפסק: (טז) מקור מבנין הפעיל: (יז) לשון יחיד:

מנחת יהודה

טז) יתרץ מה שכתוב העולה בה"א הידיעה שר"ל הידועה שמסמנה מיירי בזו הפרשה: יז) אלא ישלים כל הקרבנות קידם עולת הערב: יח) דכתיב שני פעמים לא הכבה: יט) חוץ ממנחת חוטא וממנחת סוטה: כ) הורה אחת לכל המנחות שיהיו טעונות שמן ולבונה: כא) יבספרא, וכן בראב"ם, הגי', מערבית דרומית: כב) כי המערב הוא לפני ד': כג) וזהו מערבית דרומית:

מקורי רש"י

יב*) דף מ"ה א': יג) ספרא, פסחים נ"ח ב' מנחות מ"ט א', רש"י למעלה ג' ה': יג*) פסחים נ"ח א' ילקוט תפ"ב ותפ"ד פס"ו: יד) ספרא, יומא ל"ג א' פסחים נ"ט ב': יד*) פסחים, נ"ח ב': טו) יומא מ"ה ב': טז) שמות כ"ז כ': טו*) ספרא ילקוט תפ"ד פס"ו: יז) ספרא, זבחים ס"ג ב' מנחות יט ב', סוטה י"ד ב' פס"ו: יח) זבחים

מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשַּׁמְנָהּ וְאֵת כָּל־הַלְּבֹנָה אֲשֶׁר עַל־הַמִּנְחָה וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רֵיחַ נִיחֹחַ אַזְכָּרָתָהּ לַיהוָה׃
ט וְהַנּוֹתֶרֶת מִמֶּנָּה יֹאכְלוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מַצּוֹת תֵּאָכֵל בְּמָקוֹם קָדֹשׁ בַּחֲצַר אֹהֶל־מוֹעֵד יֹאכְלוּהָ׃ י לֹא תֵאָפֶה חָמֵץ חֶלְקָם נָתַתִּי אֹתָהּ מֵאִשָּׁי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא כַּחַטָּאת וְכָאָשָׁם׃ יא כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֹאכְלֶנָּה חָק־עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשֵּׁי יְהוָה כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ פ

מִמִּשְׁחַהּ וְיָת כָּל לְבוֹנְתָא דִּי עַל מִנְחָתָא וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא אַדְכַּרְתַּהּ קֳדָם יְיָ׃ ט וּדְאִשְׁתְּאַר מִנַּהּ יֵיכְלוּן אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי פַּטִּיר תִּתְאֲכֵל בַּאֲתַר קַדִּישׁ בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא יֵיכְלֻנַּהּ׃ י לָא תִתְאֲפֵי חֲמִיעַ חוּלָקְהוֹן יְהָבִית יָתַהּ מִקּוּרְבָּנַי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא כְּחַטָּאתָא וְכַאֲשָׁמָא׃ יא כָּל דְּכוּרָא בִּבְנֵי אַהֲרֹן יֵיכְלֻנַּהּ קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּיְיָ כֹּל דִּי יִקְרַב בְּהוֹן

רש"י

בשעת קמילה כר"י כד) יט): בקמצו. שלא יעשה מדה לקומץ כה) כ): מסלת המנחה ומשמנה. מכאן שקומץ ממקום שנתרבה שמנה כא): המנחה. שלא תהא מעורבת באחרת כו): ואת כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר. שמלקט את לבונתה לאחר קמילה ומקטירו כב), ולפי שלא פי' כן אלא באחת מן המנחות בויקרא כג), הוצרך לשנות פרשה זו לכלול כל המנחות כמשפטן: (ט) במקום קדוש. ואיזהו בחצר אהל מועד כז כד): (י) לא תאפה חמץ חלקם אף השירים אסורים בחמץ כח) כה): כחטאת וכאשם. מנחת חוטא הרי היא כחטאת, לפיכך קמלה שלא לשמה פסולה, מנחת נדבה הרי היא כאשם, לפיכך קמלה שלא לשמה כשרה כו): (יא) כל זכר. אפילו בעל מום, למה נאמר, אם לאכילה הרי כבר אמור לחם אלהיו מקדשי הקדשים וגו' כז) אלא לרבות בעלי מומין למחלוקת כט) כח):

אבן עזרא

הכתובה בפ' ויקרא (יח): ט מצות תאכל במקום קדש. והנה שתים מצות (יט), וכל זכר שלישית (כ) [יא]: י וטעם לא תאפה חמץ. הוא העקר במצות פסח (כא): כחטאת וכאשם. כן המנחה (כב): יא כל אשר

יהל אור

(יח) וכאן מפרש מה שלא נאמר שם: (יט) מצוה א' מצות תאכל, מצוה ב' שתהא נאכלת בחצר אהל מועד: (כ) פי' שיאכל אותה כל זכר בבני אהרן: (כא) האפיה היא העיקר יותר מהלישה, ומוסב על כלל המנחה בין הקומץ בין השירים: (כב) פי' כחטאת

קרני אור

לשון למי שהדבור אליו (פס"ז): [יא] וכן פי' הרמב"ן, והוסיף עוד מצוה רביעית שיקדש כל אשר יגע בהן, פי' קדשים קלים או חולין יקדשו להיות כמוה, וכן פי' רש"י

מקורי רש"י

ס"ג ב': יט) ספרא מנחות כ"ד ב' ילקוט תפ"ד פס"ז: כ) ספרא. יומא מ"ז א: כא) סוטה י"ד ב': כב) ספרא סוטה י"ד ב' פס"ז: כג) לעיל ב' ב': כד) ספרא, זבחים כ"ו א': כה) מנחות כ"ס א': כו) ספרא וסוא דעת ר"ש. זבחים י"א א' מנחות ג' ב': כז) למטה כ"א כ"ב: כח) ספרא, זבחים ק"ב א':

מנחת יהודה

כד) שלא יביא עשרון אחד בשני כלים: כה) אלא הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו: כו) ובספרא, מסלת המנחה ולא מסלה חברתה, ומשמנה ולא משמן חברתה: כז) דמשמע שיאכל בשתי מקומות בקדש ובחצר אהל מועד, לכן פי' ואיזהו? א"כ חד מקום הוא: כח) ממשיכת חמץ לחלקם דרשו כן, כלומר שאף חלק הכהנים לא תאפה חמץ, וכן תויו"ע: כט) שנוטלים מהמנחה כתמימים ואינן

שני יב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
יג זֶה קָרְבַּן אַהֲרֹן וּבָנָיו אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ
לַיהוָה בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ עֲשִׂירִת
הָאֵפָה סֹלֶת מִנְחָה תָּמִיד מַחֲצִיתָהּ
בַּבֹּקֶר וּמַחֲצִיתָהּ בָּעָרֶב: יד עַל־
מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן תֵּעָשֶׂה מֻרְבֶּכֶת
תְּבִיאֶנָּה תֻּפִינֵי מִנְחַת פִּתִּים
תַּקְרִיב רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה: טו וְהַכֹּהֵן

אונקלוס

יִתְקַדַּשׁ: יב וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר: יג דֵּין
קוּרְבָּנָא דְאַהֲרֹן וּבְנוֹהִי
דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא
דְרַבִּיָתֵיהּ חַד מִן עַסְרָא
בִּתְלַת סְאִין סוּלְתָּא
מִנְחָתָא תְדִירָא פַּלְגוּתַהּ
בְּצַפְרָא וּפַלְגוּתַהּ
בְּרַמְשָׁא: יד עַל מַסְרֵיתָא
בִּמְשַׁח תִּתְעֲבֵיד רְבִיכָא
תַּיְתִינַהּ תּוּפִינֵי מִנְחַת
בִּצוּעִין תְּקָרֵב לְאִתְקַבָּלָא
בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: טו וְכַהֲנָא

אבן עזרא

יגע. במנחה ובחטאת ובאשם הוא קדש לשם (כג): יג זה קרבן אהרן. או אחד מבניו תחתיו: ביום המשח אותו. אשר יוצק על ראשו שמן המשחה (כד) [יב], ורבים אמרו כי זה בי"ת תחת מ"ם (כה) והטעם, כי מיום המשח אותו הנה זה חייב להקריב תמיד מנחתו (כו) [יג]: יד מרבכה. אין לו אח (כז) [יד] ויש מי שאומרים רכה (כח) ויש מי שאומרים במהרה (כט), ותי"ו תביאנה

רש"י

כל אשר יגע. קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה ל) כט): יקדש. להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה לא): (יג) זה קרבן אהרן ובניו. אף ההדיוטות מקריבין עשירית האיפה ביום שהם מתחנכין לעבודה לג) ל, אבל כהן גדול בכל יום, שנאמר מנחה תמיד וגו', והכהן המשיח תחתיו מבניו חקת עולם וגו' לג) לא): (יד) מרבכת. חלוטה ברותחין כל צרכה לד) לב): תפיני. אפויה אפיות הרבה, שאחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת לה) לג): מנחת פתים. מלמד שטעונה פתיתה לו) לד), (ולא פתיתה ממש בליעין ופרורין, לפי שאינה נקמצת, אלא

קרני אור

ז"ל: בספרא למדו מזה שהנוגע בלבד פסול ולא כולו, ומזה רק מקום הבלע: [יב] ודעת חז"ל (ספרא) שכל כהן הדיוט כשעושה עבודה ראשונה צריך חינוך במנחה: [יג] שכיון שמתחיל אינו פוסק אלא מיום המשח אותו עד לעולם מביא בכל יום, ודומה לו ביום קנותך השדה קנית גם את רות המואביה (רות ד י) מן אותו היום (פס"ז) וכן פי' הרדי"א: [יד] פעל "רבך" הוראתו בשפת ערב על הפיכתה פתים ועל ערוב דבר בדבר:

יהל אור

ואשם שהלביהן עולין לאשם, ובשרם שהוא לכהנים קדש קדשים הוא, ונאכל לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה, כן נותרת מן המנחה קדש קדשים הוא (רנה"ו): (כג) פי' להיות כמוה וכן פי' רש"י ז"ל, ובד"ק "הוא קדש לשם" והכהן יאכלנו, או טעם בהם כל המנחות הקריבות לשם": (כד) והנה זה המקרא מדבר במנחת כה"ג שיקריבנה ביום המשח אותו, וכן פי' הרשב"ם לפי הפשט בני אהרן הכהנים הגדולים העומדים תחתיו: (כה) כמו הנותר בבשר ובלחם (למטה ה לב) שפי' מן הבשר ומן הלחם: (כו) עד יום מותו: (כז) ורמ"ל והמעמר תפשו אותו מן למטה ז' יב, וגם בדה"א כג כט, ותפישתם בזה והכל כי משני המקומות ההם אין ללמוד כלל מה ענין מרבכת, והוא באמת כמי שאין לו אח (שד"ל): (כח) וכן פי' הרשב"ם, לפי ענינו רכה בשמן, ולפי שהיא מאפה תנור צריך לרככה בשמן: (כט) מפני שכל מעשיה ברותחין והיה צריך לעשותה

מנחת יהודה

ל) ואיננו רק נגיעה בעלמא על גב הדבר, אלא עד שיבלע בתוכם: לא) וכחומר שבשניהם תאכל, ר"ל שיאכל לפנים מן הקלעים ליום ולילה עד חצות: לב) ומאותו יום ואילך לא: לג) אבל לא ההדיוטים, וכן פי' הרשב"ם: לד) פי' שמטיל מים רותחין על הסלת, אבל חטלת הסלת לתוך הרותחין אינו נקרא חלוטה אלא מעוסה, וכ"ה (פסחים ל"ז ע"ב) וכן פי' הרמב"ם (חלה פ"א ה"ז) ובירושלמי (חלה פ"א ה"ד) בהיפוך איזו היא המעיסה הנותן חמין לתוך קמח, חליטה קמח לתוך חמין: לה) עיין יהל אור אות ל"ד: לו) אע"ג דלא

מקורי רש"י

כט) ספרא, וזבחים צ"ז ב' ועיין רש"י שם ד"ה, עד שיבלע: ל) ספרא מנחות נ"א ב': לא) ספרא ילקוט תפ"ו: לב) ספרא, מנחות נ', ב', ילקוט תפ"ו: לג) ספרא, מנחות שם ילקוט תפ"ו תפ"ז: לד) עיין

הַמָּשִׁיחַ תַּחְתָּיו מִבָּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חָק־עוֹלָם לַיהוָה כָּלִיל תָּקְטָר׃ טז וְכָל־מִנְחַת כֹּהֵן כָּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֵאָכֵל׃ פ יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הַחַטָּאת בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה תִּשָּׁחֵט הַחַטָּאת לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים

אונקלוס

דִי יִתְרַבָּא תְּחוֹתוֹהִי מִבְּנוֹהִי יַעְבֵּד יָתַהּ קְיָם עֲלַם קֳדָם יְיָ גְּמִיר תִּתַּסַּק׃ טו וְכָל מִנְחָתָא דְכַהֲנָא גְּמִיר תְּהֵי לָא תִתְאֲכֵל׃ יז וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ יח מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר דָּא אוֹרָיְתָא דְחַטָּאתָא בְּאַתַר דִּי תִתְנְכֵס עֲלָתָא תִּתְנְכֵס חַטָּאתָא קֳדָם יְיָ

רש"י

כופלה לשנים, וחוזר וכופלה לד' שתי וערב ואינו מבדיל לז) לה), וכן מקטיר לחסים, בכ"י) : (טו) המשיח תחתיו מבניו. המשיח מבניו תחתיו לח) : כליל תקטר. אין נקמלת להיות שיריה נאכלין, אלא כולה כליל לט), וכן כל מנחת כהן של נדבה כליל תהיה מ) לו) : (טז) כליל. כולה שוה

אבן עזרא

פי' לאהרן (ל) וכן תי"ו תקריב (לא), ועל דעתי כי כן הוא תי"ו תפיני. (לב), וטעמו תקון, ואין ריע לו (לג), והקדמונים אמרו שהיא שתי מלות תאפה נא (לד), ויאמר ר' יונה המדקדק שהוא על משקל דוכיפת (לד*), וזה המשקל מעקל: טו כליל. כמו כלה, כליל תהיה לשם (לה) : טז לא תאכל. ככל המנחות, כי איך יאכל הכהן מנחתו או חטאתו (לה*) [טו], מקום שחוטת כל חטאת צפונה (לו) [טז] : יח קדש קדשים. כי הוא כאחד הקדשים (לז) [יז] :

יהל אור

במהירות, והבא"י יפרש אלה מסורסת מרבכת מבכרת ע"ד בכורים מיד מתבשלים : (ל) מלת תביאנה הוא פועל ופעול והתי"ו משמשת לזכר נמלא והוא אהרן פועל ההבאה, ודגש הנו"ן הוא הכינוי היינו הפעול והיא המנחה, ופי' כאלו כתיב תביא אותה המנחה שהיא ל"נ : (לא) והתי"ו הוא משמש נכח לזכר : (לב) ויהיה התי"ו לנכח מבנין הפעיל, והיה ראוי תופינה, שהנפרד תופין אותה, על משקל תוליד : (לג) לא נמלא רק פ"א במקרא ובל"ר וסמיכות :

(לד) כ"ה (ספרא) תפוני תאפה נא, ופי' שלא יאפה כל צרכו, רק אפיה מועטת, ודעת ר' יהודה שם, תאפה נאה, פי' שיהיה איכות וכמות האפיה טוב ויפה וגדול ודעת ר' יוסי שם תאפה רבה, שפי' אפיות הרבה, וכן פי' רש"י אפויה אפיות הרבה, ולדעת כולם שרשו אפה והאלף חסרה, וכן פי' הרשב"ם לשון אפייה והאל"ף חסירה ויונ"ע תרגם, מרסקא מנחת רסוקין, ולדעתו שרשו פתת : (לד*) כ"ה בס' השרשים שלו שרש תפן, כי משקלו פועיל על משקל דוכיפת, והתי"ו בו על הסברה הזאת במקום הפ"א והוי"ו נוספת וזהו מה שמחייב בו העיון מדרך דקדוק הדברים, ואין לנו ראיה על ענין המלה מן המקרא וכ"ה בס' הרקמה צד 63 : (לה) והאוכל ממנה עובר על ל"ת (ספרא) : (לה*) וכמו שסורפין חטאתו כן סורפין מנחתו עיין למעלה ד כג : (לו) וכ"ה (ספרא) עה"פ לפני ה' (פ' יח) לרבות כל חטאת שלא תהא שחיטתן אלא בצפון : (לז) פי' מדלא כתיב קדש הקדשים עיין פי' הה' ז"ל (ברא' ע כה) ובבאורי שם :

קרני אור

[טו] והמורה בפ' מ"ו מהמ' הג' כתב, כי טעם שריפת מנחת כהן מפני שכל כהן יש לו להקריב קרבנו בעצמו, ויהיה א"כ מביא מנחה ואוכל אותה הוא בעצמו וכאלו לא עשה דבר : [טז] וזה לפי שלא יכלם המוטא במעשה ולא ידעו בני אדם אם חטא בקרסור או במעשה, שאם ישחט החטאת במקום זולת העולה ידעו כל הרואים שחטא במעשה, והתורה חסה על כבודן של בני אדם אף על המוטאים (הג' ר"י קרא) : [יז] והנה הזכיר תחלה פ' עולה ואחריה פרשת חטאת, ואחרית פרשת אשם וקראם

מקורי רש"י

מנחות ע"ס ב' : לה) ספרא פס"ז : לו) סוטה כ"ג א' ילקוט

מנחת יהודה

דלא כתיב בהדיא פתות אותה מדקרייה מנחת פתים מלמד וכו' : לז) כ"ת (ספרא ויקרא ב' ו') על הפ', פתות אותה פתים, ובספרא כאן הני' „ומבדיל" ועיין בתוה"מ שם ס' קכ"ד : לח) יתרץ דמשמע בחיי אביו הוא כה"ג תחתיו לכן מסרס הכתוב, כלומר המשיח מבניו לאחר מותו תחתיו : לט) כל העשירית : מ) ועשירית האיפה של כהן על חטא אינו כליל, אלא הקומץ קרב לבדו, והשירים לבדם

הוּא׃ יט הַכֹּהֵן הַמְחַטֵּא אֹתָהּ יֹאכְלֶנָּה בְּמָקוֹם קָדֹשׁ תֵּאָכֵל
בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ יִקְדָּשׁ וַאֲשֶׁר יִזֶּה מִדָּמָהּ
עַל־הַבֶּגֶד אֲשֶׁר יִזֶּה עָלֶיהָ תְּכַבֵּס

אונקלוס

קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא׃ יט כַּהֲנָא דִּמְכַפַּר בִּדְמַהּ יֵיכְלִינַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ תִּתְאֲכֵיל בְּדָרַת מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ כ כֹּל דִּי יִקְרַב בְּבִשְׂרַהּ יִתְקַדַּשׁ וְדִי יַדֵּי מִדְּמַהּ עַל לְבוּשָׁא דְּיַדֵּי עֲלַהּ תְּחַוַּר בַּאֲתַר קַדִּישׁ׃

אבן עזרא

יט הכהן המחטא. טעמו הזורק דם (לח), כאלו אמר המסיר חטא החוטא (לט), ורבים המפרשים אמרו, כי טעם המחטא רוחץ או מטהר, וכן תחטאני באזוב ואטהר (תה׳, נא, ט) (מ): כ כל אשר יגע. בבשר החטאת (מא) יהיה קדש לשם והכהן יאכלנו (מב) לכן (מג) חלק הזורק כחלק כל אחיו (מד): יזה. אמר ר׳ משה הכהן שהוא כמו יַטֶּה (איוב, טו כט) מבנין קל (מה) [יח], ובפתחות היו״ד מהכבד (מו) והאות המובלע נון (מז) וכן וַיִּז מדמה על הקיר (מ״ב ט לג) בחירק (מח) עם ויז בפתח (מט), רק במלת נטה מראה אל הקיר בחירק, עם ויז הוא בצירי בבנין הקל וכן מצאנו ויז נצחם (ישעיה סג ג) מבנין הקל (נ) ויפה דקדק (נא), ובעבור שהחטאת קדש צוה השם לכבס המקום שנפל מדמה על הבגד: במקום קדש. הוא חצר אהל מועד (נא*) כי יש הפרש בין קדוש וטהור (נב) [יט]: אשר יזה עליה. ויחסר מקום או (נג), והטעם או

רש״י

לגבוה מא): (יט) המחטא אותה. העובד עבודותיה שהיא נעשית חטאת על ידו מב): המחטא אותה יאכלנה. הראוי לעבודה מג) לו, יצא טמא בשעת זריקת דמים שאינו חולק בבשר, וא״א לומר שאוסר שאר כהנים באכילתה חוץ מן הזורק דמה, שהרי נאמר למטה כל זכר בכהנים יאכל אותה מד) לח): (כ) כל אשר יגע בבשרה. כל דבר אוכל אשר יגע ויבלע ממנה לח*): יקדש. להיות כמוה, אם פסולה תפסל מה), ואם היא כשרה תאכל כחומר שבה מו) לט): ואשר יזה מדמה על הבגד. ואם הוזה מדמה על הבגד, אותו מקום דם הבגד

קרני אור

קדש קדשים: [יח] יזה בנין הקל משרש נזה שענינו קפילה, אם יקפוץ מדמה על הבגד, ובהפעיל ענינו זרק המשקה באופן שיקפוץ ממקום למקום (שד״ל): [יט] וע״ז כתב המבאר לנתס״ם שיפה דבר, שיש הפרש בין קדש וטהור,

יהל אור

(לח) וכן ויחטא את המזבח (למטה ח טו) וכן ת״א כהנא דמכפר בדמא: (לט) המסיר החטא מהחוטא, בזה גדר כמה שרשים שמשמשים הדבר והפוכו כמו ובכל תבואתי תשרש (איוב לא יב) שפי׳ לעקור השרש: (מ) וגם שם תיוב״ע מלשון זריקה „תדי עלי היך כהנא דמדי בזוכא": (מא) ויבלע ממנה: (מב) פי׳ כל כהן יאכלנו, ולאו דוקא הזורק: (מג) מלת לכן כמו באמת, וכן דעת הח׳ ז״ל בכל מקום שיזכיר מלת לכן: (מד) כמ״כ (למטה פ׳ כב) כל זכר בכהנים יאכלנה: (מה) ושרשו נטה, כן יזה שרשו נזה: (מו) כמו ויז על אהרן (למטה ח ל) הוא מהכבד פועל יוצא: (מז) הנו״ן נבלע בדגש של מלת ויז: (מח) מבנין הקל״: (מט) שהוא מבנין הכבד: (נ) המלות „מראה אל הקיר בחירק עם ויז" פ״ס הוא ובד״ק, ובבא״י הגי׳ „רק במלת נטה הוא בצירי בבנין הקל, וכן מצאנו ויז נצחם מבנין הקל": (נא) וע״ז כתב המבאר „וכן נראה לי בשב על המזה, ופי׳ הכתוב לדעתי לפי שאין צריך כבוס רק דם הראוי להזאה ולא דם שנתז מצואר הבהמה קודם שנתקבל בכלי, ולא דם הנשאר אחר ההזאה אלא מדם שביד הכהן המזה אשר יזה בלא בכוונה מדמה על הבגד": (נא*) לפי שהדם דם קדשי הטאת הנאכלת לפנים מן הקלעים, ואם יזה מדמה על הבגד ויצא חוץ לקלעים נפסל ביוצא: (נב) כי קדוש הפוכו חול וטהור הפוכו טמא, ולזה מה שאמר כאן במקום קדוש ולא חול: (נג) פי׳ ויחסר מקום ההזייה בלא זכר אלא עליה,

מנחת יהודה

לבדם, ומנחת כתנת הנשואה לישראל נאכלת: מא) פי׳ שתהיה כולה נשרפת, כי מלת כליל מורה על הכללות, ר״ל שנעשה פעל הכליון בכל הדבר: מב) וסמיך חטא האדם בה, חהו הזורק את הדם, כמו ויקח משה את הדם וגו׳ ויחטא את המזבח (למטה ח׳ ט״ו): מג) הראוי להיות מחטא: מד) עיין ספרא שמרבה אף בעלי מומין: מה) אם פסולת היא החטאת, כגון פיגול או פיסול אחר יפסל הנוגע בה: מו) כהגמר החטאת שנבלע בה, טעמו אם נגע בשר שלמים שנשחט מאתמול בחטאת שנשחטה היום, נאכל אותו בשר החטאת בו ביום בלבד, כדין שלמים הנאכלין לשני ימים ולילה אחד, אבל לא בלילה כבשר החטאת שהחטאת נאכלת ליום ולילה, הנה לפי שהחמור עכשיו בבשר שלמים, נאכלת כדין בשר שלמים ואם תחמור בבשר החטאת, כגון שנשחטו היום החטאה והשלמים

מקורי רש״י

ילקוט תפ״ם: לז) ספרא, וזבחים צ״ט א׳ ילקוט שם פס״ז: לח) פ׳ כב: לח*) וזבחים צ״ז: לט) ספרא, וזבחים צ״ז

בְּמָקוֹם קָדֹשׁ: כא וּכְלִי־חֶרֶשׂ אֲשֶׁר תְּבֻשַּׁל־בּוֹ יִשָּׁבֵר וְאִם־בִּכְלִי נְחֹשֶׁת בֻּשָּׁלָה וּמֹרַק וְשֻׁטַּף בַּמָּיִם: כב כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכַל אֹתָהּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא: כג וְכָל־חַטָּאת אֲשֶׁר

כא וּמָן דַחֲסַף דִי תִתְבַּשַּׁל בֵּיהּ יִתְּבַר וְאִם בְּמָן דִנְחָשָׁא תִתְבַּשַּׁל וְיִתְמְרַק וְיִשְׁתְּטֵיף בְּמַיָּא: כב כָּל דְכוּרָא בְּכַהֲנַיָּא יֵיכוּל יָתַהּ קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: כג וְכָל חַטָּאתָא דִי יִתָּעַל מִדְמַהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא

רש"י

אשר יזה עליה תכבס בתוך העזרה מז) ם): אשר יזה. יהא נזה כמו ולא יעה לארץ מגלם סא) יהא נטוי מז*): (כא) ישבר. לפי שהבליעה שנבלעת בו נעשה נותר סב), והוא הדין לכל הקדשים מח): ומרק. לשון תמרוקי הנשים סג) אשקוריר בלעז מט): ומרק ושטף. לפלוט את בליעתו, אבל כלי חרס למדך הכתוב כאן שאינו יוצא מידי דפיו לעולם נ) מד): (כב) כל זכר בכהנים יאכל אותה. הא למדת שהמתטאת אותה האמור למעלה נא) לא להוציא שאר הכהנים אלא להוציא את שאינו ראוי לחטוי: (כג) וכל חטאת. שאם הכניס מדם חטאת

אבן עזרא

אם יזה אחר עליה שהוא הבשר יכבס תבשר הכהן (נד) ואחר כך יאכלנו או פירושו המקום אשר יזה מהדם תכבס (נה), ויהיה בגד לשון נקבה וזכר (נו) וכמוהו אשר תשיג ידו (למטה יד לא) (נז), ותי"ו תכבס לכהן (נח): כא תְּבֻשַּׁל בּוֹ גם בֻּשָּׁלָה ומֹרַק וְשֻׁטַּף. מבנין שלא נקרא שם פועלו (נט), ובא ומורק בחולם בעבור הרי"ש שלא תדגש, כי אם במקומות מועטים (ס) במשקל לא זורק עליו (במד' יט יג) (סא) מגזרת מרקו הרמחים (ירמי' מו ד) (סב) [כ] כי הם"ם שרש: כב וטעם קדש קדשים הוא. עם כל זכר (סג) שאין ראוי לאכול החטאת שהקריבו האימורים ממנה והובא לכפר כי אם התמימים, והזכר תמים מהנקבה (סג*) ואפילו קטן יקרא זכר, והזכר שהוא בן שלש עשרה שנה (סד) כאשר העתיקו אבותינו [כא]: כג וכל חטאת

יהל אור

או יחסר מלת או, ופי' הכתוב ואשר יזה מדמה על הבגד, או אם אדם אחר יזה על בשר החטאת ותיבת עליה על הבשר בהיא ל"נ: (נד) ויהיה פי' תכבס תכבס אתה הכהן את הבשר והתי"ו תי"ו הנוכח: (נה) ויחסר הכתוב מלת מקום ופי' ואשר יזה מדמה על הבגד מקום אשר יזה עליה תכבס: (נו) כי בגד הוא ל"ז והיל"ל אשר יזה עליו אלא בגד משמש לשון זו"נ: (נז) שמלת יד לשון זו"נ כמו בגד: (נח) עיין אות נ"ד: (נט) פי' שלא נזכר שם פועלו: (ס) ונמצא ז' פעמים שהרי"ש נדגשת עפ"י המסורה: (סא) כי משפטו זרק דגש ברי"ש עי"ן הפעל, ולפי שהרי"ש לא נדגש רק במקומות מועטים בא חולם בפ"א הפעל זרק וכן ומרק: (סב) שבא על הנהלות והליטוש, וכא כאן על המריקה והשטיפה: (סג) יבאר מה משנה עוד לאמר קדש קדשים הלא כבר אמר (פ' יח): (סג*) פי' הזכר הוא תמים ומובחר יותר מהנקבה: (סד) וככא"י

קרני אור

אבל הטעם שאמר שלוה ששם כן בעבור שסמטאת קדש אינו מספיק שגם העולה והאשם ק"ק ואין דין זה נוהג בהן אלא הומרא הוא שהחמירה התורה בחטאת לבדה, וכן אמר רמב"ם ז"ל (סמ"ק פ"ח א): [כ] עיין רד"ק שרש מרק ובהמכלול לנתס"ש מה שהעיר ע"ז: [כא] כ"ס (ספרי

מקורי רש"י

ב' פסקים מ"ה א: ם) ספרא, וכמים ל"ד א' ילקוט תפ"ט ות"כ פס"ז: מא) איוב ט"ו כ"ט: מב) עיין ע"ז ע"ו א', ורש"י יומא כ"א א' ד"ה שברי כלי חרס ילקוט ת"ל פס"ו: מג) אסתר ב': מד) ע"ז ל"ד א', פסחים

מנחת יהודה

ונגע בשר השלמים בחטאת נאכל כדין חטאת, היום והלילה בלבד, אבל לא למחר כשאר בשר שלמים: מז) וכן או"ל (זבחים שם) לא אמרתי לך אלא מקום דם בלבד, וז"ל הבנת המקרא „וכבר העיד הרב בעל יוסף דעת כי ישנו בכאן ג' גירסות משונות בפי' רש"י ז"ל, האחת

היא ברוב ספרי הדפוס „ואם הוזה מדמה על הבגד, אותו מקום הדם הבגד אשר יזה עליה תכבס" והשנית היא ברש"י קלף ודפוס ישן (והיא גם היא ברש"י קלף כ"י אשר לי) ואם הוזה מדמה על הבגד אותו הבגד מקום הדם אשר יזה עליה תכבס וכו' והשלישית היא בס"א „אותו מקום הדם שבבגד תכבס וכו', וכן היתה גי' הרא"ם ז"ל ואין הבדל ביניהם בעיקר הענין, כ"א בתיקון המליצה לבדו, ופי' הרב תחילה עיקר כוונת הכתוב ואח"כ פי' דקדוק התיבה עכ"ל: מז*) ר"ל השרש מן „יזה" הוא „נזה" והיו"ד סימן לעתיד, והדגש שבתוך הזיי"ן, תורה חסרון הנו"ן, וכאילו כתיב ינזה, וכן מלת יפה ששרשו נפה, והדגש בפ"ת משלים חסרון הנו"ן וכאילו כתיב ינפה, והנה הוא לדעת רש"י ז"ל מן הנפעל כמו ינזה, וכל נפעל י"ל פועל יוצא ר"ל אשר ינזה ע"י האדם המזה, לפי שאין הכתוב מדבר על האיש המזה, אלא על הבגד המקבל ההזאה: מח) עיין (זבחים צ"ג ב') ששבירת כלי חרס במקום קדוש, ועיין בפי' הרע"ב (שם מ"ד) אתקש שבירת כלי חרס לכיבוס, ועיין תוס' יו"ט שם, שכתב שרש"י ז"ל אזיל לשיטתו: מט) אשקורמנ"ט אשייערין ריין מאכען): נ) בע"ז תני „מידי דופגו", ובפסחים תני „מידי דופיו" פי' מדופנו החיצון: נא) פ' י"ט והרשב"ם

יוּבָא מִדָּמָהּ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְכַפֵּר
בַּקֹּדֶשׁ לֹא תֵאָכֵל בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף: פ
ז א וְזֹאת תּוֹרַת הָאָשָׁם קֹדֶשׁ
קָדָשִׁים הוּא: ב בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחֲטוּ
אֶת־הָעֹלָה יִשְׁחֲטוּ אֶת־הָאָשָׁם
וְאֶת־דָּמוֹ יִזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:
ג וְאֵת כָּל־חֶלְבּוֹ יַקְרִיב מִמֶּנּוּ אֵת
הָאַלְיָה וְאֶת־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־

אונקלוס

לְכַפָּרָא בְּקוּדְשָׁא לָא
תִתְאֲכֵל בְּנוּרָא תִתּוֹקַד:
א וְדָא אוֹרַיְתָא דַאֲשָׁמָא
קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא:
ב בְּאַתְרָא דִי יִכְסוּן יָת
עֲלָתָא יִכְסוּן יָת אֲשָׁמָא
וְיָת דְּמֵיהּ יִזְרוֹק עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר:
ג וְיָת כָּל תַּרְבֵּיהּ יְקָרֵב
מִנֵּיהּ יָת אֲלִיתָא וְיָת
תַּרְבָּא דְחָפֵי יָת גַּוָּא:

אבן עזרא

אשר יובא מדמה לכפר בקדש. והנה מקום הפרכת יקרא קדש, כי החצר ואם הוא קדש (סה) כנגד אהל מועד חול (סו), והנה (סז) גם יקרא לפנים הפרכת קדש כנגד אהל מועד (סח) כמו בזאת יבא אהרן אל הקדש (למטה טז ג) (סט) [כב], וזאת החטאת היא חטאת כהן הגדול או הקהל (ע) [כג]:
א וזאת תורת האשם. כבר הודעתיך ההפרש בין חטאת ואשם (א) אעפ"י שהכתוב יאמר בחטאת אשם (ב) ובאשם חטאת (ג)

רש"י

החיצונה לפנים פסולה נב) מה), (וכל לרבות שאר קדשים) נג) מו): (א) קדש קדשים הוא. הוא קרב ואין תמורתו קרבה א) א): (ב) [ישחטו ג). ריבה לנו שחיטות הרבה ג) א*) לפי שמצינו אשם בצבור כאמר ישחטו רבים, ותלאו בעולה להביא עולת צבור לצפון] ד): (ג) ואת כל חלבו. עד כאן לא נתפרשו אימורין באשם, לכך הוצרך לפרש כאן, אבל חטאת כבר נתפרשו בה בפ' ויקרא ה) ב): את האליה. לפי שאשם אינו בא אלא איל או כבש, ואיל והכבש

קרני אור

מטות), ועיין בפי' רש"י מיר כט ב' ד"ה „גדרי מעלית הוו" שכהב שלא מצינו בכל התורה שיהא קרוי איש בפחות מבן י"ג עיי"ש ואז הוא קרוי „בר מצוה" עיין אבות דר"נ פט"ז, ב': [כב] עיין נתה"ש מה שהעיר ע"ז: [כג] וכן פי' הרשב"ם, חטאות הפנימיות פר כהן המשיח, ופר העלם דבר של צבור, ופר ושעיר של יום הכפורים ושעירי עכו"ם, כל אלו כתיב בהם שמזה לפנים בהיכל על הפרכת ומזבח הזהב, וכן פי' הרמב"ן, על דרך הפשט אין הכתוב מדבר אלא בחטאות הפנימיות שהוא כבר בפרשתן, ולא כן דעת רש"י

יהל אור

„בן שלש עשרה שנה נקרא איש"; (סה) כמ"ש מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד (פ' ט): (סו) כי קדושת החצר למטה מכולן, ובמקה"מ „כי היא החצר ואם היא קדש היא כנגד אה"מ חול": (סז) ובמקה"ה לא נכתב מלת „והנה": (סח) ונקרא קדש הקדשים: (סט) וכן ואל יבוא בכל עת אל הקדש מבית לפרכת (למטה טז ב): (ע) כי מאלו יזה מדמם על מזבח הקטרת:
(א) למעלה ה' י"ז: (ב) כמש"כ ואשמו (לעיל ד' יג) ונודעה החטאת (שם שם יד) הרי החטאת קראו אשם: (ג) כש"כ והביא את אשמו לה' על חטאתו אשר חטא (למעלה ד ג) הרי אשם קראו חטאת ובמקה"מ יקדים „באשם החטאת" ואח"כ „כחטאת

מנחת יהודה

כג) והרשב"ם והראב"ע והרמב"ן פי' בחטאות הפנימיות, עיין קרני אור הערה י"ג, ועיין בנתה"ש מה שביאר בזה: נג) הוספה בדפוסים שונים וע"נ בברכת הזבח לזבחים פ"ב (ז"ל), והוא דעת ר"ע בספרא שאזהרת זו כוללת כל הקדשים, ותפס שם החטאת לרבותא: א) כלומר אין האשם כשאר קרבנות שקרבין כמותן, שאם תמיר האשם תרעה תמורתו עד שתסתאב, כלומר עד שיפול בה מום, ואינה קריבה קרבן אשם לעולם (תוכרון): ב) ברא"ם לא גרס כל המאמר הזה, וכן בזכור לאברהם סוקף בשני חצאי מרובע, מן ישחטו עד לצפון, וכתב שהוא הוספה תימה כי בתמורה י"ד כתיב באר תיטיב אשם ביחיד איתיה, בצבור ליתיה: ג) ובספרא „ריבה כאן שוחטים הרבה, אף הגרים ואף הנשים ואף עבדים" והוא מפני שכל הפרשה דבר בל"י, ומדוע בשחיטה תפס ל"ר דרשו לרבות נשים ועבדים וגרים לשחיטה: ד) כ"ה (ספרא) מאמר ר"א, „מכאן לעולת צבור שלא תהא שחיטתה אלא בצפון" וזה מוכיח ממ"ש במקום אשר ישחטו בל"ר להורות שגם רבים שהוא הצבור המביאין עולה ישחטו בצפון: ס) ולמה נתפרשו איטורי חטאת ואימורי שלמים בסדר ויקרא, ולא נתפרשו שם איטורי האשם, עד שהוצרך מפני

מקורי רש"י

ל, ב' פס"ז: מה) ספרא, וזבחים פ"ב א: מו) ספרא: א) ספרא, תמורה י"ח א': א*) ספרא: ב) ויקרא ד':

הַקֶּרֶב: ד וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־
הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן אֲשֶׁר עַל־
הַכְּסָלִים וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד
עַל־הַכְּלָיֹת יְסִירֶנָּה: ה וְהִקְטִיר אֹתָם
הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה לַיהוָה אָשָׁם
הוּא: ו כָּל־זָכָר בַּכֹּהֲנִים יֹאכְלֶנּוּ
בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ יֵאָכֵל קֹדֶשׁ קָדָשִׁים
הוּא: ז כַּחַטָּאת כָּאָשָׁם תּוֹרָה אַחַת
לָהֶם הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ לוֹ יִהְיֶה:
ח וְהַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֶת־עֹלַת אִישׁ
עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לַכֹּהֵן לוֹ

אונקלוס

ד וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן וְיָת
תַּרְבָּא דִי עֲלֵיהֶן דִי עַל
גִּסְסַיָא וְיָת חַצְרָא דְעַל
כַּבְדָא עַל כּוֹלְיָתָא
יַעְדְּנַהּ: ה וְיַסֵּיק יָתְהוֹן
כַּהֲנָא לְמַדְבְּחָא קֻרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ אֲשָׁמָא הוּא: ו כָּל
דְּכוּרָא בְּכַהֲנַיָא יֵיכְלִינֵּיהּ
בַּאֲתַר קַדִּישׁ יִתְאֲכֵל
קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא:
ז כְּחַטָּאתָא כֵּן אֲשָׁמָא
אוֹרָיְתָא חֲדָא לְהוֹן כַּהֲנָא
דִי יְכַפַּר בֵּיהּ דִילֵיהּ יְהֵי:
ח וְכַהֲנָא דִמְקָרֵב יָת עֲלַת
גְּבַר מְשַׁךְ עֲלָתָא דִי יְקָרֵב

רש"י

נתרכו בחליה: (ה) אשם הוא. עד שינתק ו) שמו ממנו, לימד על אשם שמתו בעליו ז), או שנתכפרו בעליו ח), אעפ"י שעומד להיות דמיו עולה לקיץ המזבח ט) אם שחטו סתם אינו כשר לעולה קודם שנתק לרעי' י) ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמו, כמו שדרשו "הוא" הכתוב בחטאת, לפי שאשם לא נאמר בו אשם הוא, אלא לאחר הקטרת אימורין יא) והוא עצמו שלא הוקטרו אימוריו כשר יב) ג): (ו) קדש קדשים הוא. בתורת כהנים הוא נדרש יג) ד): (ז) תורה אחת להם. בדבר זה: הכהן אשר יכפר בו. הראוי לכפרה חולק בו יד), פרט לטבול יום טו), ומחוסר כפורים טז) ואונן ה): (ח) עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה. פרט לטבול יום ומחוסר כפורים ואונן שאין

אבן עזרא

וטעם להזכיר זאת הפרשה, להזכיר החלבים שאין להם זכר בתורת החטאת (ד): ח עלת איש. מלעיל (ה) בעבור היות הטעם בראשית המלה האחרונה כמשפט (ו) וטעם לו אחר שאמר לכהן תוספת ביאור שלא ינתן העור

יהל אור

אשם": (ד) פי' לא נתפרשו בפ' ויקרא מתן דמו ואמוריו, ובמקה"מ "שאין להם זכר בתורת כהנים": (ה) הטעם שהוא הטפחא במלת איש מלעיל תחת הא"ף: (ו) תחת העין שבמלת עור, ונקרא נסוג

מקורי רש"י

ג) זבחים ס' כ' מנחות ד' א' ילקוט תנא: ד) ספרא: ה) ספרא, זבחים ק"ג ב:

מנחת יהודה

מפני זה זכרם כאן, התשובה ע"ז עיין ברדי"א: ו) ובז"ל יש גי' "עד שניתק": ז) קודם שקרב: ח) פי' שהקריב אשם אחר ונתכפרו בו בעלים, כגון שאבד הראשון ואח"כ נמצא, צריך לרעות אשם זה עד שיסתאב: ט) כי מוכרים אותו וקונים בדמיו עולה לקיץ המזבח: י) פי' טרם שנמסר לרעות בשדה, אבל משנמסר לרעות בשדה וניתק שם אשם ממנו אז אם שחטו סתם הוא כשר לעולה. אבל אם שחטו בפירוש לשם עולה כשר, אפילו אם שחטו קודם שניתק עיין (תוס' פסחים ע"ג א' ד"ה "אשם" ותוס' נזיר כ"ה ב ד"ה ניתק): יא) וליכא למימר בהקטרה דמבעי לשמו לעכב: יב) דאין כפרה אלא בדם: יג) ושם לרבות זבחי שלמי צבור שלא יהיו נאכלים אלא לזכרי כהונה, "הוא" פרט להודה ואיל נזיר, פי' שבא לטעט תודה ואיל נזיר: יד) פי' תורה אחת להם דבק עם הכהן אשר יכפר הבא אחריו: טו) שלא העריב שמשו: טז) כי יש טמא שצריך להקריב קרבן למחר:

יִהְיֶה׃ ט וְכָל־מִנְחָה אֲשֶׁר תֵּאָפֶה
בַּתַּנּוּר וְכָל־נַעֲשָׂה בַמַּרְחֶשֶׁת וְעַל־
מַחֲבַת לַכֹּהֵן הַמַּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ
תִהְיֶה׃ י וְכָל־מִנְחָה בְלוּלָה־בַשֶּׁמֶן
וַחֲרֵבָה לְכָל־בְּנֵי אַהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ
כְּאָחִיו׃ פ שלישי יא וְזֹאת תּוֹרַת זֶבַח
הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר יַקְרִיב לַיהוָה׃
יב אִם עַל־תּוֹדָה יַקְרִיבֶנּוּ וְהִקְרִיב׀
עַל־זֶבַח הַתּוֹדָה חַלּוֹת מַצּוֹת

אונקלוס

לְכַהֲנָא דִילֵיהּ יְהֵי׃ ט וְכָל מִנְחָתָא דִי תִתְאֲפֵי בְּתַנּוּרָא וְכָל דְתִתְעֲבֵד בְּרְדָתָא וְעַל מַסְרֵיתָא לְכַהֲנָא דִמְקָרֵיב יָתַהּ דִילֵיהּ תְהֵי׃ י וְכָל מִנְחָתָא דְפִילָא בִמְשַׁח וּדְלָא פִילָא לְכָל בְּנֵי אַהֲרֹן תְּהֵי גְּבַר כַּאֲחוּהִי׃ יא וְדָא אוֹרַיְתָא דְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא דִי יְקָרֵב קֳדָם יְיָ׃ יב אִם עַל תּוֹדְתָא יְקָרְבִינֵּיהּ וִיקָרֵב עַל נִכְסַת תּוֹדְתָא גְּרִיצָן פַּטִּירָן דְפִילָן בִּמְשַׁח וְאֶסְפּוֹגִין פַּטִּירִין

אבן עזרא

לכהן אחר (ז) [יד]: ט וכל נעשה. שם התאר ל"נ (ח) כמו אין אבן נראה (מ"א ו יח) (ט), כי לשון זכר ואשר היה נעשה ליום אחד (נחמיה ה יח) (י): (י) וחרבה. כמנחת היורד (יא) ומנחת הקנאות (יב): יב אם על הודה. טעמו שיתן תודה לשם שנמלט מצרה (יג) [א]: חלות מצות. כרצונו, אך לא פחותים משנים, וכן רקיקי מצות (יד): מרבכת.

רש"י

חולקים בעורות יז ו): (ט) לכהן המקריב אותה. יכול לו לבדו, ת"ל לכל בני אהרן תהיה, יכול לכולן, ת"ל לכהן המקריב, הא כיצד לבית אב של אותו יום שמקריבין אותה יח) ו*): (י) בלולה בשמן. זו מנחת נדבה יט): וחרבה. זו מנחת חוטא ומנחת קנאות שאין בהן שמן כ): (יב) אם על תודה יקריבנו. אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו ז), כגון יורדי הים והולכי מדבריות, וחבושי בית האסורים, וחולה שנתרפא, שהם צריכין להודות שכתוב בהן יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם, ויזבחו זבחי תודה כא) ח), אם על אחת מאלה נדר שלמים הללו, שלמי תודה הן, וטעונות לחם האמור בענין כב), ואינן נאכלין אלא ליום ולילה כמו שמפורש כאן: והקריב על זבח התודה. ד' מיני לחם, חלות ורקיקין ורבוכה, ג' מיני מלה כג), וכתיב על חלת לחם חמץ וגו', וכל מין

קרני אור

נ"ל: [יד] ודעת רז"ל לא שתהיה לכהן המקריב לבדו כ"א לאותו בית אב המקריבים באותו יום, והם נקראים כהן המכפר והמקריב כי כולם עוסקים בעבודה:
[א] והרד"ק בשרש ידה פי' הזבח שמתודה עליו עונותיו נקרא תודה, וזה הזבח היה אדם מביא אותו על כל עונותיו כשהיה רוצה להתודות ולשוב לדרך הטובה וכן פי' ר"ס ז' מלך ופי' אם רוצה להתודות על עונותיו בכלל ולא על עון מיוחד, שעל זה מביא חטאת או אשם:

יהל אור

אחור: (ז) כ"א לכהן המקריב: (ח) כי בא בקמץ, והיא בינוני פעל לנקבה: (ט) נ"כ בקמץ, ואבן ל"נ כמו אבן שלמה (דברי' כה טו): (י) השי"ן בסגול והוא ל"ז: (יא) פי' הדל שירד מנכסיו ואפשר לפרש גם יורד שירד מכבש לעשירית האיפה: (יב) מנחת חוטא ומנחת סוטה שאין בהם שמן: (יג) וכן פי' רש"י והרשב"ם: (יד) ויכול להוסיף אבל לא לפחות משנים:

מנחת יהודה

יז) וכיעמן מחלוקת בשר לעיל, ומחלוקת עורות כאן: יח) בי הכהנים היו נחלקים לכ"ד משמרות, וכל משמרת נחלקה לששה בתי אבות, וכל בית אב מקריב ביום א' בשבוע, ולזה אף שהמקריב אינו אלא אחד מהם, כיון שכולם מוכנים ומזומנים להקריב באותו יום כולם יקראו מקריבים ועליהם אמר לכהן המקריב, לפי"ז לכהן אינו מיוחד הפרטי המקריב דוקא, כ"א כל אחד מבני בית אב ובדלעיל (ו' י"ט) (הכות"ק): יט) זו מנחת סלת של נדבה האמורה בפ' ויקרא: כ) והוי"ו שבחרבת במקום או: כא) וכן פי' הרשב"ם: כב) מה שאין כן בסתם שלמים שאינן צריכים לחם: כג) ותם

מקורי רש"י

ו) ספרא וזבחים שם ילקוט תצ"ב: ו*) ספרא: ז) ברכות נ"ד ב'): ח) תה' ק"ז כ"א כ"ב:

בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת
מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן וְסֹלֶת מֻרְבֶּכֶת חַלֹּת
בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן׃ יג עַל־חַלֹּת לֶחֶם
חָמֵץ יַקְרִיב קָרְבָּנוֹ עַל־זֶבַח תּוֹדַת
שְׁלָמָיו׃ יד וְהִקְרִיב מִמֶּנּוּ אֶחָד מִכָּל־
קָרְבָּן תְּרוּמָה לַיהוָה לַכֹּהֵן הַזֹּרֵק
אֶת־דַּם הַשְּׁלָמִים לוֹ יִהְיֶה׃ טו וּבְשַׂר
זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ
יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃

דִמְשִׁיחִין בִּמְשַׁח וְסֻלְתָּא
רְבִיכָא גְרִיצָן דְּפִילָן
בִּמְשָׁח׃ יג עַל גְּרִיצָן דִּלְחֵם
חֲמִיעַ יְקָרֵב קֻורְבָּנֵיהּ
עַל נִכְסַת תּוֹדַת
קֻודְשׁוֹהִי׃ יד וִיקָרֵב מִנֵּיהּ
חַד מִכָּל קֻורְבָּן
אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְכָהֲנָא
דְּיִזְרוֹק יָת דַּם נִכְסַת
קֻודְשַׁיָּא דִּילֵיהּ יְהֵי׃
טו וּבְשַׂר נִכְסַת תּוֹדַת
קֻודְשׁוֹהִי בְּיוֹם קֻורְבָּנֵיהּ
יִתְאֲכֵל לָא יַצְנַע מִנֵּיהּ

רש"י

ומין י' חלות כד), כך מפורש במנחות ט), ושיעורן ה' סאין ירושלמיות שהן ו' מדבריות כה) כ' עשרון כו) י): מרבכת. לחם חלוט ברותחין כל לרכו כז): (יג) יקריב קרבנו על זבח. מגיד שאין הלחם קדוש קדושת הגוף ליפסל ביולא וטבול יום, ומללאת לחולין בפדיון עד שישחט. הזבח יא): (יד) אחד מכל קרבן. לחם אחד מכל מין ומין יטול תרומה לכהן העובד עבודתה כח) יא*), והשאר נאכל לבעלים ובשרה לבעלים חוץ מחזה ושוק שבה כמו שמפורש למטה, תנופת חזה ושוק בשלמים, והתודה קרויה שלמים יב): (טו) ובשר זבח תודת שלמיו. יש כאן רבויין הרבה לרבות חטאת ואשם ואיל נזיר, וחגיגת י"ד כט) שיהיו נאכלין ליום ולילה יג): ביום קרבנו יאכל. וכזמן בשרה זמן לחמה ל) יד): לא יניח ממנו עד בקר.

אבן עזרא

הנבחר בפירושים בעיני שהוא מובחרת (טו), וחלות מצות ורקיקים אפויים (טז) וחלת המורבכת אינה כן (יז) [ב]: יג על חלת. כמו, ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה כב) והטעם עם חלות (יח): יד והקריב ממנו אחד מכל קרבן. הנה ארבע חלות בפחותים (יט) והאמת שהם עשרה (כ): טו ביום קרבנו יאכל. שיאכלנו המקריב אותו וביתו ומי שהוא

יהל אור

(טו) למין בכורה ומבחר, ועיין למעלה ו' י"ד:
(טז) והבדל שבין החלות והרקיקים, שהחלות בלולות בשמן בעודן סלת, והרקיקים מושחן בשמן אחר אפייתן: (יז) כי הרבוכה חלוטה ברותחין, ואחר חליטתה נאפה בתנור ומטגנה במחבת: (יח) והרמב"ן פי' שיביא חלת לחם חמץ ועליהן יוסיף להביא קרבנו שהוא לחם מצה הנזכר ועשה עיקר לחם חמץ ואמר הלהם עליו בעבור שהוא מרובה נגד כל אחד המינין: (יט) עיין למעלה אות י"ד שיאמר הפחותים שהם לא פחות משנים, ומד' מינים יקח תרומה ארבע חלות: (כ) פי' עשרה מכל מין והיו ארבעים חלות עשר של מצה ועשר של חמץ, ועשר של רקיקין ועשר של

קרני אור

[ב] עיין יהל אור וכן תוב"ע וקמחא מטגנא:

מקורי רש"י

ט) דף ע"ז א': י) מנחות ע"ו ב', פס"ז: יא) עיין ספרא, מנחות ע"ט ב': יא*) שם ע"ו ב', פס"ז: יב) זבחים ז' א': יג) ספרא ונמוקי ל"ו ב': יד) ספרא, זבחים שם

מנחת יהודה

ג' מיני מצה: כד) והיו שלשים מהן מצה, ונעשה מעשר עשרון, והאשר מהן חמץ ונעשית ג"כ מעשר עשרון: כה) שכשבאו לירושלים הוסיפו על המדות, שמן ו' סאין שמדדו בהן במדבר בימי משה, עשו בירושלים ה' סאין: כו) הם שתי איפות, וכל איפה עשר עשרון, הרי עשרים עשרון: כז) עיין (למעלה ו' י"ד) והרמב"ם פי' (פ"ט מקרבנות) ר"ל שחולט הסולת בסים רותחין ואופה אותו מעט, ואח"כ מטגנה בשמן הרבה, מדתיה במין זה רביעית שמן להכי נקראת רבוכה, משא"כ בחלות או ברקיקין לא היה בכל מין רק שמינית שמן: כח) יהיו כהן ד' לכהן, ובקצת ספרים „עבודתו" דכל מין ומין יקרא קרבן: כט) הכא פי' אליבא דבן תימא, ובס' ראה ע"פ ולא ילין (דבר' ט"ז ד') פי' כרבנן: ל) דנאכל ג"כ יום ולילה כמו הקרבן שנאמר ביום קרבנו יאכל: בכל

טז וְאִם־נֶדֶר | אוֹ נְדָבָה זֶבַח קָרְבָּנוֹ
בְּיוֹם הַקְרִיבוֹ אֶת־זִבְחוֹ יֵאָכֵל
וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר מִמֶּנּוּ יֵאָכֵל:
יז וְהַנּוֹתָר מִבְּשַׂר הַזָּבַח בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף: יח וְאִם הֵאָכֹל
יֵאָכֵל מִבְּשַׂר־זֶבַח שְׁלָמָיו בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי לֹא יֵרָצֶה הַמַּקְרִיב אֹתוֹ
לֹא יֵחָשֵׁב לוֹ פִּגּוּל יִהְיֶה וְהַנֶּפֶשׁ

אונקלוס

עַד צַפְרָא: טז וְאִם נִדְרָא
אוֹ נְדַבְתָּא נִכְסַת
קוּרְבָּנֵיהּ בְּיוֹמָא דִיקָרֵב
יָת נִכְסְתֵיהּ יִתְאֲכֵל
וּבְיוֹמָא דְבָתְרוֹהִי
וּדְאִשְׁתְּאַר מִנֵּיהּ יִתְאֲכֵל:
יז וּדְאִשְׁתְּאַר מִבְּשַׂר
נִכְסְתָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
בְּנוּרָא יִתּוֹקַד: יח וְאִם
אִתְאֲכָלָא יִתְאֲכֵל מִבְּשַׂר
נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה לָא יְהֵי לְרַעֲוָא
דִמְקָרֵב יָתֵיהּ לָא יִתְחַשֵּׁב

אבן עזרא

טהור, כי גם השלמים קדש, ואם הם קדשים קלים: טז ואם נדר. שבטא בשפתיו בצר לו (כא). ונדבה שנדבה רוחו אותו להביא זבח לשם לא לנדר ולא לתודה (כב): ביום הקריבו. שם הפעל מהבנין הכבד הנוסף (כג): וממחרת. אותו היום (כד): וי"ו והנותר ממנו. כפ"א רפה בלשון ישמעאל (כה) וכמוהו ויעזוב את עבדיו (שמות ט כא) (כו) גם והארץ היתה תהו ובהו (בהא' א ב) (כז) [ג]: יז באש ישרף. כאשר נשרפו האימורים רק לא ישרף על גבי המזבח (כח): יח וטעם המקריב אותו לא יחשב. אחר שיהיו האימורים קרבים לגבוה,

רש"י

אבל אוכל הוא כל הלילה, א"כ למה אמרו עד חצות, כדי להרחיק האדם מן העבירה לא) טו): (טז) ואם נדר או נדבה. שלא הביאה על נדבה של גס לב), אינה טעונה לחם, ונאכלת לב' ימים כמו שמפורש בענין לג): וממחרת והנותר ממנו. בראשון יאכל לד) טז) (ס"א והנותר ממנו יאכל) וי"ו זו יתירה היא לה), ויש כמוה הרבה במקרא, כגון ואלה בני צבעון ואיה וענה יז), את וקדש וצבא מרמס יח): (יח) ואם האכל יאכל. במחשב בשחיטה לאכלו בשלישי הכתוב מדבר יט), יכול אם אכל ממנו בשלישי יפסל למפרע, ת"ל המקריב אותו לא יחשב, בשעת הקרבה הוא נפסל, ואינו נפסל בשלישי, וכן פירושו בשעת הקרבתו לא תעלה זאת במחשבה, ואם חשב פגול יהיה לו) כ), והנפש האוכלת ממנו

קרני אור

[ג] עיין בראשית פ"כ קרני אור הערה ז', מה שכבאתי בשם הריק"ס בס' סגלוי, שכתב על כל וי"ו נוספת במקרא כי היא רמז על מלה חסירה במקרא, וכן דעתו כאן, לפי שאמר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת, יכול שתהא מצוה לאכלו לב' ימים ת"ל והנותר אם הותיר מיום ראשון יאכל וממחרת, כלומר מה שאמרתי וממחרת לא אמרתי אלא על

יהל אור

רבוכין, וכ"ה (ספרא, מנחות עז א) והרימו אחד מעשרה: (כא) שנדר כשהצר לו: (כב) וע"ז כתב המבאר שיפה אמר: (כג) מבנין הפעיל: (כד) ויהיה שני ימים ולילה אחד, אבל לא בלילה שאחר יום השני: (כה) שהם ללא ענין מטוף והבור, וכן פי' רש"י ז"ל וי"ו זו יתירה היא: (כו) והיל"ל עזב את עבדיו: (כז) עיין ביאורי שם, ויהיה פי' פה הנותר מיום הזבח יאכל ממחרת ביום השני: (כח) וישרפוהו

מנחת יהודה

לא) בכל הדברים, דרך לחשוב היום מערב עד ערב כמו במע"ב, אבל בקדשים הלילה הולך אחר היום, כי הקדשים אין מעשיהם בלילה, וחשבינן בהו המעל"ע מן היום עד יום המחרת (התוה"מ): לב) עד השתא איירי דהביא על הודאה של נס: לג) עיין (פסחים ע"א ב) לימד על חגיגת י"ד שנאכלת לשני ימים ולילה אחד: לד) פי' יאכל בשני וכן תיוב"ע מה דמשתייר מניה יתאכל בפניא, וביאורו שיאכל בראשון ולילו, ומה שישאר ממנו יאכל בשני, כי אין שלמים נאכלים אלא לשני ימים ולילה אחד, והחלת ליל שלישי הוא נותר: לה) ושעור הכתוב לדעתו וממחרת יאכל הנותר ממנו בראשון, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה: לו) ופי' המקריב אותו לא יחשב לו, ר"ל לא יחשוב מחשבת

מקורי רש"י

פס"ו: טו) ברכות ב' א', ספרא: טז) ספרא ועיין פסחים ג' א' ילקוט תצ"ו: יז) בראשית ל"ו כ"ד: יח) דניאל ח' י"ג: יט) ספרא וזבחים כט א ילקוט תצז, פס"ז: כ) ספרא:

כזאת

ליה מְרַחַק יְהֵי וֶאֱנָשׁ
דְיֵיכוֹל מִנֵיהּ חוֹבֵיהּ
יְקַבֵּיל: יט וּבְשַׂר קוּדְשָׁא
דִי יִקְרַב בְּכָל מְסָאֲבָא
לָא יִתְאֲכֵל בְּנוּרָא
יִתּוֹקַד וּבְשַׂר קוּדְשָׁא כָּל
דִּידְכֵי לְקוּדְשָׁא יֵיכוֹל
בְּשַׂר קוּדְשָׁא: כ וֶאֱנָשׁ דִי

הָאֹכֶלֶת מִמֶּנּוּ עֲוֺנָהּ תִּשָּׂא:
יט וְהַבָּשָׂר אֲשֶׁר־יִגַּע בְּכָל־טָמֵא לֹא
יֵאָכֵל בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף וְהַבָּשָׂר כָּל־
טָהוֹר יֹאכַל בָּשָׂר: כ וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־
תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר

רש"י

אפילו בתוך הזמן עונה תשא כא): (יט) והבשר. של קדש שלמים אשר יגע בכל טמא לא יאכל לז): והבשר. לרבות אבר שיצא מקצתו שהפנימי מותר לח) כב): כל טהור יאכל בשר. מה ת"ל, לפי שנאמר ודם זבחיך ישפך וגו' והבשר תאכל כג), יכול לא יאכלו שלמים אלא הבעלים לט), לכך נאמר כל טהור יאכל בשר כד): (והבשר כל טהור יאכל בשר מ). כלומר כל מה שאסרתי לך בחטאת ואשם שאם יאו חוץ לקלעים אסורה, כמו שכתוב בחצר אהל מועד יאכלוה בבשר זה אני אומר לך כל טהור יאכל בשר אפילו בכל העיר): (כ) וטמאתו עליו. בטומאת הגוף הכתוב

אבן עזרא

הנה כל הנשאר קדש (כט), וכן אבני המזבח ׳ואחר שהם קדושים אין ראוי שישאר ממנו לחול, על כן אבנים שלמות (דברים כז י) (ל): פגול. כדברי המתרגם ארמית (לא), וכן ומרק פגולים כליהם (ישעי' סה ד) (לב) [ד], ויש שואלים אחר שעלה ריח ניחוח (לג) איך לא יחשב? (לד) והטעם על המחשבה (לה), כי משפט השלמים להיות (לו) קדש, והפגול איננו קדש (לז) ועוד בעבור שלא שמר את המצוה יצא שכרו בהפסדו אם הוא שלמים, ואם (לח) נדר תתחדש עליו עון כנגד הראשון אם לא ישלם נדרו (לט): עונה תשא. עונש, ולא הזכירו הכתוב (מ) [ה], וכרת על טמא שיאכל בשר קדש (מא): כ וטעם וטמאתו. להיותו טמא מעצמו כזב ומצורע גם בעבור מקרה לילה [ו] כי כן כתוב, כי אמר מקרה הוא (ש"א כ) (מב), או שיהיה טמא בעבור

אחר כטומאת אדם מת, או חי, והוא זב ומצורע, או בבהמה טמאה שאינה נאכלת, ושקץ טמא מהעוף והשרץ (מג), ופעם אחת בא אלי צדוקי אחד ושאלני אם האליה אסורה

יהל אור

הבעלים בבתיהם במקום שהיו נאכלים בו: (כט) ואין ראוי לעבות חול: (ל) כמו שהן נבראות, וכן פי' הה' ז"ל (שמות כ כב) עיין ביאורי שם: (לא) מרחק יהא: (לב) וביאר ר"י ן' גנאח וכן הרד"ק בשרשיו הוא הבשר שנשתנה ריחו ומראהו, וכן אז"ל (פסחים פב ב) פגול טעון עבור צורה, כלומר אינו נשרף עד שתעבר צורתו: (לג) כי כן סיים הפ' למעלה ג' ה' אשה ריח ניחוח: (לד) וכן הוא (ספרא) וא"א לומר כן מאחר שהוכשר יחזור ויפסל? פי' שאיך יתכן לומר שאם אח"כ אכל חוץ לזמנו לא ירצה הזבח הלא כבר נרצה בעת שהוקרב כהלכתו ואיך יחזור

קרני אור

שנותר מיום ראשון: [ד] הרבה לשונות נאמרו על ענין הפגול או"ה מרחק, יונב"ע פסול, רש"י ז"ל פי' ענין תיעוב, ודעת ר"י ן' גנאח ורד"ק שבאתי ביהל אור, וכתב הכוה"ק, כי כל הדעות מכוון בלשון שת"א ענין רחקות וקוא ריחוק מהשבי (כמו תעבוני רחקו ממני) מסבת היות הדבר מתנגד לרצון האדם מבחינת מאסותו אצל עצמו, או מבחינת הרצון האלוה אשר לוה בהתרחקות מכל אלה: [ה] ורז"ל למדו מגז"ש מנותר האמור בפ' קדושים (למטה יט ח) שגם כאן חייבת כרת, ואו"ת „מובא יקבל", ופי' הנל"ג, שהוא כדעת חז"ל שהוא עון כרת: [ו] הכתוב יאמר והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא

ויפסל? וכן כתב הרלב"ג, אחר שנשלמה הכפרה אין ראוי שיאמין שישוב החטא על ענינו: (לה) שאם יחשוב הכהן שיאכלוהו הבעלים ביום השלישי לא ירצה הזבח: (לו) ובמקה"מ „להיותם": (לז) א"כ לא עשה מה שכוון, ולא נחשב כלום לדבר שהובא בעבורו: (לח) ובמקה"מ „ואז אם נדר": (לט) וצריך לשלם נדרו שנית: (מ) איזה עונש: (מא) כמו שמבואר פ' כ: (מב) וסיים הפ' כי לא טהור: (מג) ונגע באחד

מקורי רש"י

כא) ספרא, כריתות ה' א': כב) ספרא ילקוט ת"ק, פס"ו: כג) דברי' י"ב כ"ז: כד) ספרא, פסחים ע"ט א',

מנחת יהודה

כזאת, כי עי"ז פגול יהיה: לז) יפרש דלא תימא שקאי על פיגול דלעיל, כי אותו אף בלא טומאה אסור לאכול, לכן יפרש דקאי על קדש שלמים: לח) פי' שיצא חוץ לעזרה, או קדשים קלים חוץ לחומת ירושלים, דהיוצא אסור באכילה, והפנימי מותר אעפ"י שנוגע בחיצון: לט) ממ"ש תאכל בנכח, שר"ל שרק הבעלים יאכלו כדרך הפסח: מ) מן והבשר עד העיר, לא נמצא בזכור לאברהם, גם לא בהרבה

לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃
כא וְנֶפֶשׁ כִּי־תִגַּע בְּכָל־טָמֵא בְּטֻמְאַת אָדָם אוֹ בִּבְהֵמָה טְמֵאָה אוֹ בְּכָל־שֶׁקֶץ טָמֵא וְאָכַל מִבְּשַׂר־זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃
כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כג דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר כָּל־חֵלֶב שׁוֹר וְכֶשֶׂב וָעֵז לֹא תֹאכֵלוּ׃
כד וְחֵלֶב נְבֵלָה וְחֵלֶב טְרֵפָה

אונקלוס

ייכול בשרא מנכסת קודשיא די קדם יי וסאובתיה עלוהי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה:
כא ואנש ארי יקרב בכל מסאב בסואבת אנשא או בבעירא מסאבא או בכל רחיש מסאב וייכול מבשר נכסת קודשיא די קדם יי וישתיצי אנשא ההוא מעמיה:
כב ומליל יי עם משה למימר:
כג מליל עם בני ישראל למימר כל תרב תור ואימר ועיזא לא תיכלון:
כד ותרב נבילא ותרב

אבן עזרא

מן התורה, ואען ואומר אמת כי האליה תקרא חלב כי כן כתוב חלבו האליה תמימה (לעיל ג ט) (מד), רק קדמונינו התירוה (מה) ואסרו כל חלב, אז ענה הלא כל חלב אסור מן התורה, כי כן כתוב כל חלב וכל דם לא תאכלו (למעלה ג יז) ובתחלה כתיב חקת עולם לדורותיכם (שם) (מו) גם אני עניתיו כי זה הפסוק דבק עם זבח השלמים (מז) ואין מלת חקת עולם לדורותיכם בכל מושבתיכם, ראיה גמורה, כי הנה כתוב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלהיכם (למטה כג יד), ושם כתוב חקת עולם, וא"כ לא נאכל לחם בגלות כי לא הקרבנו קרבן העומר (מח) וגם הוא השיב כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (פ' כג) (מח*) גם אני השיבותי כי גם זה הפסוק דבק עם

רש"י

מדבר כה), אבל טהור שאכל את הטמא אינו ענוש כרת אלא אזהרה מא) והבשר אשר יגע בכל טמא וגו' ואזהרת טמא שאכל את הטהור אינה מפורשת בתורה, אלא חכמים למדוה בגזירה שוה מב), ג' כריתות אמורות באוכלי קדשים בטומאת הגוף מג) ודרשו רז"ל בשבועות כו), אחת לכלל מד) ואחת לפרט מה) ואחת ללמד על קרבן עולה ויורד שלא נאמר אלא על טומאת מקדש וקדשיו מו): (כד) יעשה לכל מלאכה. בא ולימד על החלב שאינו מטמא טומאת נבילות כז):

קרני אור

מעמיה. ומזר לומר שנית ונפש אשר תגע בכל טמא ואכל מבשר זבח השלמים לה' ונכרתה נפש ההיא מעמיה (פ' כא) הרי הרא"ע הנוגע בכל זוה ואמר וטומאתו עליו שהיה טמא מעצמו כזב ומצורע, גם בעבור מקרה

יהל אור

מהם: (מד) שהאליה תקרא חלב: (מה) התירו חלב האליה: (מו) ונראה מהכתוב הזה, כי כל הנקרא חלב אסור ואפילו חלב האליה: (מז) שלמעלה, והכתוב אסר האליה והחלב שהן קרבין ע"ג המזבח:

(מה) עיין ברמב"ן מה שהשיב ע"ז: (מה*) הכולל קדשים וחולין:

מנחת יהודה

בהרבה חומשים ואינו פרש"י: מא) ובו"ל „באוהרה": מב) מן ולא יטמאו את מחניהם (בסד' ה' ג') דהיינו אזהרה שלא יבא בטומאת הגוף למקדש: מג) באדם טמא האוכל קדשים, אחד (למטה כ"ב ג') כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה' וטומאתו עליו ונכרתה, ואז"ל בזבחים מ"ה ב' דהאי יקרב אכילה היא, והאי דנקט לשון הקרבה דמיירי בראוי ליקרב, כגון שטמא זה אכל קדשים שקדשו בכלי שרת, ושתים מן הכריתות כאן בפ' כ' ובפ' כ"א: מד) ההיא דאל הקדשים (למטה כ"ב ג') לפי שכלל כל הקדשים: מה) אחת מן השתים שבכאן והוא בפ' כ' ומדה זו נדרשת בי"ג מדות של ר"י, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל וכו': מו) ואחת מן הכריתות האלו שהיא יתירה נכתב לגלות על הטומאה

מקורי רש"י

כה) ספרא זבחים מ"ג ב', ירושלמי פ"ק דשבועות ה"ב: כו) דף ז' א', ועיין בפי' רש"י שם: כז) ספרא, ועיין

יֵעָשֶׂה לְכָל־מְלָאכָה וְאָכֹל לֹא
תֹאכְלֻהוּ׃ כה כִּי כָּל־אֹכֵל חֵלֶב מִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיב מִמֶּנָּה אִשֶּׁה
לַיהוָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת
מֵעַמֶּיהָ׃ כו וְכָל־דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה׃ כז כָּל־
נֶפֶשׁ אֲשֶׁר־תֹּאכַל כָּל־דָּם וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׃ פ כח וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כט דַּבֵּר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַמַּקְרִיב אֶת־
זֶבַח שְׁלָמָיו לַיהוָה יָבִיא אֶת־קָרְבָּנוֹ

אונקלוס

תְּרַבָּא יִתְעֲבֵיד לְכָל
עֲבִידְתָּא וּמֵיכַל לָא
תֵיכְלוּנֵיהּ׃ כה אֲרֵי כָּל
דְּיֵיכוֹל תַּרְבָּא מִן בְּעִירָא
דִּי יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא
דְּיֵיכוֹל מֵעַמֵּיהּ׃ כו וְכָל
דְּמָא לָא תֵיכְלוּן בְּכָל
מוֹתְבָנֵיכוֹן דְּעוֹפָא
וְדִבְעִירָא׃ כז כָּל אֱנַשׁ
דְּיֵיכוֹל כָּל דְּמָא וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ׃
כח וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ כט מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דִּמְקָרֵב
יָת נִכְסַת קוּדְשׁוֹהִי קֳדָם
יְיָ יַיְתֵי יָת קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם

רש"י

ואכל לא תאכלהו. אמרה תורה יבוא איסור נבילה וטרפה ויחול על איסור חלב, שאם אכלו יתחייב אף על לאו של נבילה, ולא תאמר אין איסור חל על איסור כח): (כו) לעוף ולבהמה מז). פרט לדם דגים וחגבים מח) כט): בכל מושבותיכם. לפי שהיא חובת הגוף ואינה חובת קרקע מט) נוהגת בכל מושבות, ובמס' קדושין ל) מפרש

אבן עזרא

זבח השלמים, והעד כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה (פ' כה) להוציא חלב כל בשר שאיננו קרב לשלמים, והכלל בשר חול (מט), על כן הזכיר בפרשה הזאת, וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו (פ' כד) וידוע כי בשר הנבלה והטרפה אסורות, והאסור הוא הבשר, ובעבור שאין החלב קרב לגבי המזבח (נ) שמא יחשוב אדם שהוא מותר (נא) על כן הזהיר ואכול לא תאכלוהו (נב) ובעבור זה לא הזכיר הדם (נג) ובאה זאת הפרשה לבאר עונש האוכל חלב בשר קדש (נד) וכן כל דם הוסיף לעוף (נה), על כן חלב העוף מותר, והראיה הנמורה שאמר בס' אלה הדברים

יהל אור

(מט) והחלב מבשר הול לא אסר הכתוב: (נ) פי' חלב נבלה וטריפה אין מקריבים: (נא) שחלב נבלה וטריפה מותר אחר שאינם קרבים על גבי המזבח: (נב) והוצרך לפרש איסורו, ועיין המבאר מה שהשיג ע"ז, ובהמעמר מה שביאר ע"ז: (נג) פי' כשהזכיר איסור החלב בזאת הפרשה לא הזכיר הדם עמו, מפני שבדם אין שום הבדל, וכל הדמים אסורים, והזכירו אח"ז בס"ע: (נד) ורק חלב הקדשים אסור: (נה) בפ' כ"ו, וכל דם לא תאכלו וגו', לעוף ולבהמה, ולא הזכיר איסור החלב בעוף:

קרני אור

לילה, ואחריו נמשך הרלב"ג, אבל כשהגיעו אל פסוק (למטה כב ג) אמר אליהם לדרתיכם כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בנ"י לה' וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא מלפני אני ד', העלים הרלב"ג פניו ממנו כי היא כנגד פירושו לפי שהזכיר במקום אחר

מקורי רש"י

פסחים כ"ג א' וב': כח) חולין ל"ז א', וק"ג א', וזבחים ע', א' ילקוט תק"ד: כט) ספרא, כריתות כ' ב' ילקוט תק"ה כס"ו: ל) דף ל"ז ב':

מנחת יהודה

הטומאה הכתובה אצל עולה ויורד, וסחמת הכתוב, ולא פי' על איזו טומאה חייבתו תורה קרבן הופנה כרת ללמדך שלכפר על כרת זה הוא בא שהוא טומאת קדש ועיין (למטה כ"ב ג'): מז) לעוף ולבהמה, צ"ל אחר "בכל מושבותיכם" וכ"ה בז"ל: מח) כי הם מותרים בלא שחיטה, ויוב"ע תרגם עה"פ כל נפש אשר תאכל כל דם פ' כ"ז) כל אדם מן דכל חי, ופי' מכל החי אפילו דם דגים כשכנוס במקום אחד אסור מפני מראית עין וכן פי' הז"ל (כריתות כ"א ב') דם דגים שכינסו אסור: מט) שהיא מוטלת על הגוף, פי' על גופו של

לַיהוָה מִזֶּבַח שְׁלָמָיו׃ ל יָדָיו
תְּבִיאֶינָה אֵת אִשֵּׁי יְהוָה אֶת־הַחֵלֶב
עַל־הֶחָזֶה יְבִיאֶנּוּ אֵת הֶחָזֶה לְהָנִיף
אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ לא וְהִקְטִיר
הַכֹּהֵן אֶת־הַחֵלֶב הַמִּזְבֵּחָה וְהָיָה
הֶחָזֶה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו׃ לב וְאֵת שׁוֹק
הַיָּמִין תִּתְּנוּ תְרוּמָה לַכֹּהֵן מִזִּבְחֵי
שַׁלְמֵיכֶם׃ לג הַמַּקְרִיב אֶת־דַּם

אונקלוס

יְיָ מִנִּכְסַת קוּדְשׁוֹהִי׃
ל יְדוֹהִי יַיְתוּן יָת קוּרְבָּנַיָּא
דַּיְיָ יָת תַּרְבָּא דְעַל חַדְיָא
יַיְתִינֵיהּ יָת חַדְיָא
לַאֲרָמָא יָתֵיהּ אֲרָמוּתָא
קֳדָם יְיָ׃ לא וְיַסֵּק כַּהֲנָא
יָת תַּרְבָּא לְמַדְבְּחָא וִיהֵי
חַדְיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי׃
לב וְיָת שׁוֹקָא דְיַמִּינָא
תִּתְּנוּן אַפְרָשׁוּתָא לְכַהֲנָא
מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן׃
לג דִּמְקָרֵב יָת דַּם נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא וְיָת תַּרְבָּא מִבְּנֵי

אבן עזרא

בבשר תאוה שהוא חול שיאכלנו כולו (גו), ולא הוציא רק את דמו לבדו בשלשה מקומות ואין זכר לחלב כלל, אז פקח הצדוקי עיניו ופצה בשפתיו שבועה שלא יסמוך על דעתו בפירוש המצות, רק ישען על העתקת הפירושים (גז) [ז]:

רש"י

למה הולרך לומר י): (ל) ידיו תביאנה. שתהא יד הבעלים מלמעלה נא) והחלב והחזה נתונין בה נב), ויד כהן מלמטה ומניפן נג) לא): את אשי ה'. ומה הן האשים את החלב על החזה: יביאנו. כשמביאו מבית המטבחים נד) נותן החלב על החזה, וכשנותנו ליד הכהן המניף נמלא החזה למעלה והחלב למטה, וזהו האמור במקום אחר שוק התרומה וחזה התנופה על אשי החלבים יביאו להניף וגו' לב) ולאחר התנופה נותנו לכהן המקטיר ונמלא החזה למטה, וזהו שנאמר וישימו את החלבים על החזות ויקטר החלבים המזבחה לג), למדנו שג' כהנים זקוקין לה, כך מפורש במנחות לד): את החלב על החזה יביאנו. ואת החזה למה מביא להניף אותו הוא מביאו, ולא שיהא הוא מן האשים, לפי שנאמר את אשי ה' את החלב על החזה, יכול שיהא אף החזה לאשים נה), לכך נאמר את החזה להניף וגו': (לא) והקטיר הכהן את החלב. ואח"כ והיה החזה לאהרן, למדנו שאין הבשר נאכל בעוד שהאימורים למטה מן המזבח נו) לה): (לב) שוק. מן הפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש עד הפרק האמלעי שהוא סובך של ירך נז) לו): (לג) המקריב את דם. מי שהוא ראוי לזריקתו ולהקטיר חלביו, ילא טמא בשעת זריקת דמים, או בשעת הקטר חלבים

קרני אור

טומאתו כזב ומלורע, והרלב"ג כתב וטומאתו עליו למדנו (גו) (בדברים פ' יב): (גז) כ"ה בכל הדפוסים, שלא יתחייב כרת אלא כשהיתה טומאתו עליו בשלמות, אבל אם התחיל להטהר מטומאתו כאלו האמר שטבל אין טומאתו עליו ולא חייב כרת אלא מלקות (רדי"א): [ז] מזה נראה ברור כשמש בלהרים לנקת הס' ז"לן ותוס דעתו במה שסיים שפקח עיני הלדוקי והראה לו מולשת סמיכתו על

יהל אור

מנחת יהודה

של אדם, כגון שבת תפילין מילה וכיוצא בהם, ואינה מוטלת על הקרקע ולא על נידוליו: נ) והשיבו שם, איצטריך, סד"א הואיל ובעינא דקרבנות כתיבי בזמן דאיכא קרבן ליתסר חלב ודם בזמן דליכא קרבן לא, קמ"ל: נא) מיד הכהן: נב) ביד הבעלים: נג) והכהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניפן: נד) פי' הכהן: נה) ואע"ג דכתיב והיה החזה לאהרן וגו', ה"א דמקצהו לאשים ומקצתו לאהרן, כמו גבי כבד (ג"א): נו) ולפי סדר הלשון ראוי שיאמר בהפך את החזה להניף אותו תנופה והיה לאהרן ולבניו, והחלב יקטיר המזבחה, מזה הוציאו חז"ל (ספרא ובפסחים נ"ט ב') שהיא תנאי, דאין הכהנים זכאים בחזה עד הקטרת החלב (התוה"מ): נז) סובך פי' רש"י (חולין קל"ד ב') פרק שבין הקולית ועצם האמצעי, וכן פי' הרע"ב בפי' המשניות, והשוק הוא

מקורי רש"י

לא) מנחות ס"א ב' ילקוט תקמ, פס"ז: לב) למטה י': לג) למטה ט' כ': לד) דף ס"ב א': לה) ספרא, פסחים כ"ט ב': לו) חולין קל"ד ב', חגיגה י"ג א, עיין רש"י

הַשְּׁלָמִ֛ים וְאֶת־הַחֵ֖לֶב מִבְּנֵ֣י אַהֲרֹ֑ן
ל֧וֹ תִֽהְיֶ֛ה שׁ֥וֹק הַיָּמִ֖ין לְמָנָֽה׃ לד כִּי֩
אֶת־חֲזֵ֨ה הַתְּנוּפָ֜ה וְאֵ֣ת ׀ שׁ֣וֹק
הַתְּרוּמָ֗ה לָקַ֙חְתִּי֙ מֵאֵ֣ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֔ל
מִזִּבְחֵ֖י שַׁלְמֵיהֶ֑ם וָאֶתֵּ֨ן אֹתָ֜ם לְאַהֲרֹ֤ן
הַכֹּהֵן֙ וּלְבָנָ֔יו לְחָק־עוֹלָ֔ם מֵאֵ֖ת בְּנֵ֥י
יִשְׂרָאֵֽל׃ לה זֹ֣את מִשְׁחַ֤ת אַהֲרֹן֙
וּמִשְׁחַ֣ת בָּנָ֔יו מֵאִשֵּׁ֖י יְהוָ֑ה בְּי֖וֹם
הִקְרִ֣יב אֹתָ֔ם לְכַהֵ֖ן לַיהוָֽה׃ לו אֲשֶׁר֩
צִוָּ֨ה יְהוָ֜ה לָתֵ֣ת לָהֶ֗ם בְּיוֹם֙ מָשְׁח֣וֹ

אונקלוס

אַהֲרֹן דִּילֵיהּ יְהֵי שׁוֹקָא
דְּיַמִּינָא לְחוּלָק׃ לד אֲרֵי
יָת חַדְיָא דַּאֲרָמוּתָא וְיָת
שׁוֹקָא דְּאַפְרָשׁוּתָא
נְסֵבִית מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מִנִּכְסַת קוּדְשֵׁיהוֹן
וִיהָבִית יָתְהוֹן לְאַהֲרֹן
כַּהֲנָא וְלִבְנוֹהִי לִקְיָם
עָלַם מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
לה דָּא רְבוּת אַהֲרֹן וּרְבוּת
בְּנוֹהִי מִקּוּרְבָּנַיָּא דַּייָ
בְּיוֹמָא דְּקָרֵיב יָתְהוֹן
לְשַׁמָּשָׁא קֳדָם יְיָ׃ לו דִּי
פַּקֵּיד יְיָ לְמִתַּן לְהוֹן
בְּיוֹמָא דְּרַבִּי יָתְהוֹן מִן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם עָלַם

רש"י

שאינו חולק בבשר (לז): (לד) התנופה. לה זאת. זאת שכר משחת אהרן (נט) או משחת בניו נגידות (ס): לו ביום משחו. מיום, וכן בבשר ובלחם (למטה

אבן עזרא

לג שוק הימין. לזורק הדם והחזה לכל הכהנים (נח):

יהל אור

ובד"ק, על העתקת הצדיקים ופירושם: (נח) וכן פי' הרד"א, והמבאר לנתה"ש השיג על הא' ז"ל מפני שאתיהן חזה ושוק לבית אב העובדים: (נט) וכן פי' הרשב"ם: (ס) פי' שהוא לשון גדולה, כמו למשחה בהם (שמות כט כט), וכן פי' הרלב"ג זאת הגדולה שנתגדלו במשיחתן לקחת מתנת האישים, וכן פי' החזקוני, והמבאר לנתה"ש, וכן תיוב"ע:

קרני אור

שוטי הכתובים ושמנו כריכים לקבלה, ולא עפ"י הגראם מפשט המקרא, וכבר הוכחתי לדקתו (תולדות הרמב"ע הערה טו) וחלילה חלילה לחס' ז"ל שיהיה דעתו שחלב אלין מותר, כי כן דרך הויכוח בשאלה ובמענה, ולפעמים להביא ראיה לסותר המתנגד עד שילא כנוגה מערת הויכוח, וכן היה עם הלדוקי, והנה הראשון שהרשיעו לחשוב על הח' ז"ל שכן דעתו באמת הוא הרמב"ן ז"ל (ויקרא ג ט, ו כה) ואחריו נמשכו כמה גדולים בלי חקור דעתו על נכון באמת, כמו הרה"ג החסיד ר' חיים ן פטר (אור החיים ויקרא ז כה) ועוד ועוד, והקרוב לזמנינו רנה"ו בבאורו לס' ויקרא, ושד"ל בכמה מאגרותיו, והנה שד"ל אור בו מדעתו הראשונה, וז"ל באגרתו שכתב להג' שי"ר (אגרות שד"ל צד 276) ועתה ביום הזה יום קבלתי אגרתך ראיתי שטעיתי ושמחתי שעלתה לטובה גם במה שדנתי לראב"ע בענין הזה של החלב, והדין עמו, כי להשיב להקראי נתכוון, ולא לגלות פנים בתורה שלא כהלכה, ואמת אגיד לך כי דברי הרמב"ן היו סבת טעותי, כי הוא כתב בפ' ויקרא ועוד הזכיר סעות גדולה שטעה ר' אברהם בטעמותו עמסס הרע לומר מהם עכ"ל, ובפ' צו האריך לשון לסתור כל טענותיו, ודבריו עמו רושם חק בזכרוני מאז בימי ילדותי, ולא הוספתי עוד לחקור אחר הענין ובפרט כי מעולם לא מדמן לי לשפוט את ראב"ע לא בענין זה ולא בשאר ענינים, ואתה ידידי אם בלא אריכות דברים באמת ומתן של הלכה היית אומר אלי קרא נא דבריו בדעת צלולה ותראה כי אין כל דבריו אלא להשתיק הקראי" אולי הייתי רואה טעותי, ואו בלא ספק הייתי ממהר לאזור בי, ויהי מה, הנני עתה מודה בו, ולא אוסיף עוד להכיר את החלב שעשה הראב"ע, ועתה אולי תאמר אלי "הלא תבוש באמרך על ראב"ע שהוא נשא ועוש במשפטיו, ואתה הוא הכחש והשמו במשפטיך, וקיימת בעצמך כל הפוסל במומו פוסל, ולא קיימת מוס שכך אל תאמר לחברך", הן אמת כי חטאתי בזה, ולא דקדקתי במשפטי ויצא משפטי מעוקל עיי"ש בהאריך עוד להצדיק את עצמו, וכן הגאון ר' יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן (דברי שאול ויקרא) הצדיק את הראב"ע ז"ל, ועל אם שכתב המבאר רנה"ו, והאב"ע ז"ל נטה מן הדרך הישר ואמר שחלב חולין מותר, כתב ע"ז הרש"ג, שקר ענה המבאר לנתה"ש שרבינו ז"ל נטה מן הדרך הישר ואמר שחלב חולין מותר, והיה כן רק השיב לצדוקי שאולי קבלת הש"ל

מקורי רש"י

הם ד"ה שוק, ירושלמי יבמות פ"ב ה"א: לז) ספרא, זבחים צ"ח א', פסחים כ"ט ב':

מנחת יהודה

הוא עצם האמצעי בלבדו שבו צומת הגידין וזו היא דעת ר' יהודה ועיין הרי"ם חולין פ"י ה"ד ד"ה "עד סובך" שכתב ואני תמה על רש"י שמפרש בפ' צו גבי שלמים

בר"י, ואמאי שבקוה לת"ק, והרא"ם לא העיר ע"ז, ושוב תראו ל שכך השיגו סמ"ג בעשין סי' קפ"ג, ועיין ראשון

אֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתָם׃ לז זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה
לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם
וְלַמִּלּוּאִים וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים׃
לח אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר
סִינָי בְּיוֹם צַוֹּתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְהַקְרִיב אֶת־קָרְבְּנֵיהֶם לַיהוָה
בְּמִדְבַּר סִינָי׃ פ רביעי ח א וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב קַח אֶת־

אונקלוס

לְדָרֵיהוֹן׃ לז דָא אוֹרָיְתָא
לַעֲלָתָא לְמִנְחָתָא
וּלְחַטָּאתָא וְלַאֲשָׁמָא
וּלְקוּרְבָּנַיָּא וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא׃ לח דִי פַקִּיד יְיָ
יַת מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינָי
בְּיוֹמָא דְפַקִּיד יַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְקָרָבָא יַת
קוּרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ
בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי׃
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב קָרֵב יַת אַהֲרֹן
וְיַת בְּנוֹהִי עִמֵּיהּ וְיַת
לְבוּשַׁיָּא וְיַת מִשְׁחָא
דִרְבוּתָא וְיַת תּוֹרָא

אבן עזרא

ח לב) (סא) [ח] : לז ולמלואים. ככתוב בפ' ואתה תצוה (סב) [ט] : לח להקריב את קרבניהם לד' במדבר סיני. כי לא הקריבו קרבן עד שבאו אל הר סיני (סג), וכבר הראיתיך שמזבח שבנה משה על חלושת עמלק הוא בחורב והוא הר סיני, ושם ישבו ישראל שנה פחות עשרה ימים, כי כן כתוב (סד) ובמדבר לא הקריבו עולות, כי כן אמר הנביא הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל (עמוס ה כה) (סה)

רש"י

התרומה. מוליך ומביא מעלה ומוריד (נח) לח): (לז) ולמלואים. ליום חינוך הכהונה (נט) לט): (ב) קח את אהרן. פרשה זו נאמרה

קרני אור

יוכל לטעות ולומר שהלב מולין לא נאסר בתורה, ונכנסו דבריו בלב השואל עד שהלה פיו בשבועה שלא יסמוך על דעתו רק ישען על העתקת הפירושים, והרה"ג מ' אלכסנדר זוסקינד מיימן בהערותיו על ביאור רנה"ו כתב וז"ל, ולפענ"ד כל מה שדבר הרא"בע ז"ל בזה לא דבר אלא כנגד המכחישים, להראות עד כמה נוכל לבוא לידי טעות אם לא נאמין לקבלה ונלך אחר פשטי הכתובים בלבד, ויהי חלקו ממי שמוסדין אותו ומין בו, ואני תמה על הרמב"ן ז"ל שעלה על דעתו לחשוד אותו בכך אשר עין בעין נראה כי חלילה לא עלתה על דעת הרא"בע ז"ל לדבר אשר רק לחוק את הקבלה בעיני המכחישים ע"כ, והגאון רי"ל שעקלענבורג ז"ל לא רצה ג"כ לחקור על כל הענין, רק בלאותו המאשימים אותו, ובידעו לדקת הח' ז"ל כתב (הכוה"ק) „ומ"ש בפי' הרא"בע על פ' זה אינו מסכים מחבר עצמו, כי כבר ידענוהו מכמה מקומות נבאוריו כיותו ממחבבי דברי מעתיקי השמועה, וממקבלי דבריהם באהבה, אבל הוא תוספת מתלמיד טועה כנודע שהלעה יד אחרים בדברי הרא"בע ע"כ, אך מי שרואה בעין מודרת בל דברי הח' ז"ל לא יאשים אותו וז"ל המעמר ולע' שלא בא הרא"בע להורות חלילה, כמו שחשבו רבים, וכן שלמים, אך כוון לפרש פשטות הכתוב, ובעיקר הדין כבר הודה אל הקבלה האמיתית עיי"ש: [ח] והרמב"ן ז"ל פי' ביום משחו בעת המשיחה, והמאמר למתה"ש יפרש ביום ממש, ופי' ביום שהתחילו לעבוד במקדש שהוא מנין השבועה, והרמבמ"ן הסכים להרמב"ן ז"ל עיי"ש [ט] והטעם מה שהזכיר מלואים בזה עיין רצ"ם:

יהל אור

(סא) שפי' נבשר ומלהם, וכן כאן פי' מיום שהקריב אותם לכהן יתן זה להם לחק עולם וכי"ת ביום הוא במקום מ"ם, וכן פי' הרדי"א והחזקוני: (סב) כי בפרשיות אלו לא נזכרו מלואים: (סג) ובהר סיני עשו עולת תמיד חמשים יום, והיו ישראל בישוב, כי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (שמות מ יז) ובחדש השני בעשרים לחדש נסעו מסיני (במדב' י, יא, יב) הרי חמשים יום: (סד) שהרי בר"ח סיון של שנה ראשונה באו להר סיני, וכתיב בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן (שם י יא) וכן כתב הח' ז"ל שם „והנה עמדו בסיני קרוב משנה": (סה) ופי' שם הח' ז"ל „ירצה בדרך הפשט, כי ה"א הזבחים, ה"א התימה, והנה הטעם שלא הגישו, וקדמונינו ז"ל אמרו כי הלוים הקריבו (כ"ה חגיגה ו ב) ואם היא קבלה קבלנו, כי על דרך הפשט לא הקריבו":

מנחת יהודה

בראשון לציון מה שכתב ע"ו, והיטיב לבאר דברי רש"י ז"ל בזה, בס' רמ"ח איברים להר"ר י"ל קאצענעלסאן

מקורי רש"י

לח) סוכה ל"ז ב', מנחות ס"ב א'; לט) עיין פי' הרא"ש

צד 85 : נח) עיין רמב"ן למסכת י' ט"ו : נט) שכל מילוי יד בכל מקום אינו אלא לשון חינוך :

הקמת

דְחַטָּאתָא וְיָת תְּרֵין
דִּכְרִין וְיָת סַלָּא דְפַטִּירָא:
ג וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנוֹשׁ
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא:
ד וַעֲבַד מֹשֶׁה כְּמָא דִי
פַקִּיד יְיָ יָתֵיהּ וְאִתְכְּנִשַׁת
כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא: ה וַאֲמַר מֹשֶׁה
לִכְנִשְׁתָּא דֵין פִּתְגָמָא דִי
פַקִּיד יְיָ לְמֶעְבָּד: ו וְקָרֵיב
מֹשֶׁה יָת אַהֲרֹן וְיָת בְּנוֹהִי

אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וְאֵת הַבְּגָדִים
וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת ׀ פַּר
הַחַטָּאת וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִים וְאֵת סַל
הַמַּצּוֹת: ג וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהֵל
אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ד וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַתִּקָּהֵל
הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:
ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעֵדָה זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
לַעֲשׂוֹת: ו וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו וַיִּרְחַץ

רש"י

שבעת ימים קודם הקמת המשכן א) א) שאין מוקדם ומאוחר בתורה: קח את אהרן. קחנו בדברים ומשכהו ב) ב): ואת פר החטאת. אלו האמורים בענין צוואת המלואים בואתה תצוה ג), ועכשיו ביום ראשון למלואים, חזר וזרזו בשעת מעשה: (ג) הקהל אל פתח אהל מועד. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה ד): (ה) זה הדבר. דברים שתראו שאני עושה לפניכם צוני הקב"ה לעשות, ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני

אבן עזרא

גם לא עשו פסח כי אם במצרים, ושנית בהר סיני (טו) כי במדבר לא היו להם מקנה, ואחר שנסעו מהר סיני לא מלו בדרך, והנה רובם ערלים, ובעבור אכילת פסח מל אותם יהושע:

ב ואת פר החטאת. בה"א כי כבר הזכירו, וכן האלים וכן המצות (א): ג ואת כל העדה. ראשי השבטים והזקנים (ב) [א]: ויאפד. כמו ויחגור (ג) ובאשר ציץ הזהב איננו המצנפת (ד) כן האורים והתומים אינם אבני החשן וכן הלוחות בארון (ה) על כן כתוב ויתן אל החשן את האורים (פסוק ח) (ו): ו ויקרב משה את אהרן. אל הכיור [ב]: וירחץ אותם.

יהל אור

(טו) גם קרבנות יוהכ"פ בשנה השנית: (א) הזכירם בשמות כט: (ב) כי בכל מקום שיאמר עדה יכוון על הסנהדרין, וכ"כ ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל (למטה ט א): (ג) וע"ש ההגורה נקרא האפוד אפוד: (ד) כמ"ש וישם את המצנפת וגו' וישם על המצנפת וגו' את ציץ הזהב: (ה) וכן פי' הח' ז"ל בפי' הקצר (שמות כח ל) „ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים, כמו ונתת אל הארון את העדות (שם כה טז)", ופירשתי שם, האורים ותומים היא דבר מה שנתן משה בחשן המשפט באופן שנתן העדות אל הארון: (ו) ולא הזכיר האבנים, וקיים שם בפי' הקצר „והנה אינם האבנים הנזכרות בארבעה

קרני אור

[א] ובספרא שם, עשה במעמד כל העדה שיהיו טובים קדושה שבכונה, ובתנחומא א' בו סי' יב תנחומא ב' טו ב"ר פ"ה ו' ויק"ר פ"י,ט, שזה אחד מן המקומות שבמועט מחזיק את המרובה וכן פי' רש"י ז"ל: [ב] ועיין בתוס"מ קס"ט, שרמיזה זו היתה כמי מקוה כמו שפי' רש"י (שמות כט ד) דלא כרמב"ע שכתב ויקרב אל הכיור והיתה טבילה ואמ"ך קדוש, וכן כתב המבאר לנתס"ם

מקורי רש"י

שמות כ"ט מ"ל: א) עיין רש"י ובמים ק"א ב' ד"ה שעיר נחשון בשם הס"ע, פס"ו: ב) ספרא מכילתא דמלואים, תנחומא א' בו י', תנחומא ב' בו י"ד, ילקוט תקי"ד בשם התנחומא, מדרש אגדה, פס"ו: ג) שמות כ"ט: ד) תנחומא א' בו י"ב, תנחומא ב' בו ט"ו, ב"ר פ"ה ד', ויק"ר פ"י ט', ילקוט ברא"ר' ו', מדרש אגדה:

מנחת יהודה

א) הקמת המשכן היה בר"ח ניסן, וזה היה בכ"ג אדר (ס"ע פ"ו): ב) אינו קיחת הקנין רק לקיחה הגיונית שלוקח לבו וממשיכו בדברים:

אתם במים: ז ויתן עליו את־
הכתנת ויחגר אתו באבנט וילבש
אתו את־המעיל ויתן עליו את־
האפד ויחגר אתו בחשב האפד
ויאפד לו בו חצי התורה בפסוקים: ח וישם
עליו את־החשן ויתן אל־החשן
את־האורים ואת־התמים: ט וישם
את־המצנפת על־ראשו וישם על־
המצנפת אל־מול פניו את ציץ
הזהב נזר הקדש כאשר צוה יהוה
את־משה: י ויקח משה את־שמן
המשחה וימשח את־המשכן ואת־
כל־אשר־בו ויקדש אתם: יא ויז
ממנו על־המזבח שבע פעמים
וימשח את־המזבח ואת־כל־כליו
ואת־הכיר ואת־כנו לקדשם:
יב ויצק משמן המשחה על ראש

ואסחי יתהון במיא:
ז ויהב עלוהי ית כתונא
וזריז יתיה בהמינא
ואלביש יתיה ית מעילא
ויהב עלוהי ית אפודא
וזריז יתיה בהמין אפודא
ואתקן ליה ביה: ח ושוי
עלוהי ית חושנא ויהב
בחושנא ית אוריא וית
תומיא: ט ושוי ית
מצנפתא על רישיה ושוי
על מצנפתא לקביל
אפוהי ית ציצא דדהבא
כלילא דקודשא כמא די
פקיד יי ית משה:
י ונסיב משה ית משחא
דרבותא ורבי ית
משכנא וית כל די ביה
וקדיש יתהון: יא ואדי
מניה על מדבחא שבע
זמנין ורבי ית מדבחא
וית כל מנוהי וית כיורא
וית בסיסיה לקדשותהון:
יב ואריק ממשחא
דרבותא על רישא
דאהרן ורבי יתיה

אבן עזרא | רש"י

בצווי (ז) [ג]: י ויקח משה את שמן המשחה. עושה, כל הענין הזה דפרשת המלואים פירשתי
טעמו וכבר לקח קודם משיחת אהרן (ח): בואתה תלוה ה): (ח) את האורים. כתב
של שם המפורש ו): (ט) וישם על המצנפת. פתילי תכלת הקבועים בציץ נתן על המצנפת,
נמצא הציץ תלוי במצנפת ז): (יא) ויז ממנו על המזבח. לא ידעתי היכן נצטוה
בהזאות הללו ג): (יב) ויצק וימשח. בתחלה יוצק על ראשו, ואח"כ נותן בין

קרני אור | יהל אור

מסברא נותנת כן כמו כה"ג שלובש בגדי בד ביוה"כ טעון הקוריס": (ז) לא משה בעצמו: (ח) סדר המשיחה
טבילה וכן כל פעם שמחליף מבגדים לבגדים: [ג] ודעת היתה המשכן וכליו, ואח"כ משיחת אהרן, ואח"כ
משיחת בניו, ואחרי שהכתוב יספר לבישת אהרן קודם, וכוודאי היתה המשיחה תיכף אחר הלבישה,

מנחת יהודה | מקורי רש"י

ג) שהרי בפ' תצוה ששם היה הצווי מתמעשה הזה, לא ה) שמות כ"ח: ו) עיין רש"י שמות כ"ח ל': ז) עיין רש"י

לְקַדָּשׁוּתֵיהּ: יג וְקָרִיב
מֹשֶׁה יָת בְּנֵי אַהֲרֹן
וְאַלְבֵּשִׁינוּן כִּתּוּנִין וְזָרֵיז
יָתְהוֹן הֶמְיָנִין וְאַתְקֵין לְהוֹן
כּוֹבָעִין כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ
יָת מֹשֶׁה: יד וְקָרֵיב יָת
תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא וּסְמַךְ
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן
עַל רֵישׁ תּוֹרָא דְּחַטָּאתָא:
טו וּנְכֵס וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת
דְּמָא וִיהַב עַל קַרְנָת
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר
בְּאֶצְבְּעֵיהּ וְדַכֵּי יָת
מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק
לִיסוֹדָא דְּמַדְבְּחָא
וְקַדְּשֵׁיהּ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי:
טז וּנְסֵיב יָת כָּל תַּרְבָּא
דִּי עַל גַּוָּא וְיָת חֲצַר
כַּבְדָּא וְיָת תַּרְתֵּין כּוֹלְיָן

אַהֲרֹן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃
יג וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן
וַיַּלְבִּשֵׁם כֻּתֳּנֹת וַיַּחְגֹּר אֹתָם אַבְנֵט
וַיַּחֲבֹשׁ לָהֶם מִגְבָּעוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ חמישי יד וַיַּגֵּשׁ אֵת פַּר
הַחַטָּאת וַיִּסְמֹךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־
יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ פַּר הַחַטָּאת׃
טו וַיִּשְׁחָט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם
וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב
בְּאֶצְבָּעוֹ וַיְחַטֵּא אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־
הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ
וַיְקַדְּשֵׁהוּ לְכַפֵּר עָלָיו׃ טז וַיִּקַּח אֶת־
כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד
וְאֶת־שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה

רש"י

ריסי עיניו ומוסך בחלבנו מזה לזה ח): (יג) ויחבש. לשון קשירה ד): (טו) ויחטא את המזבח. חטאו וטהרו מזרות להכנס לקודש: ויקדשהו. בעבודה זו ה): לכפר עליו. מעתה כל הכפרות ו): (טז) ואת יותרת הכבד. לבד הכבד, אחר אומר המכסה את הקרב ואת כל החלב אשר על הקרב (למעלה ג ג) (יד) דע כי

אבן עזרא

יג ויקרב משה את בני אהרן. פעם שנית (ס) בעבור שארכו הדברים, או טעמו כאשר הקריב משה את בני אהרן הלבישם כתנות [ד]: ומלת וילבשם. יוצאה לשנים פועלים (י): טו ויחטא. כבר פירשתיו (יא): ויקדשהו. לכפר עליו כל העונות (יב): טז ויקח את כל החלב אשר על הקרב. וכתוב בתחלה המכסה את הקרב (למעלה ז ג) (יג) וכתוב

יהל אור

ואח"כ יהיה משיחת אהרן קודם למשיחת המשכן, לזה יפרש הח' ז"ל, וכבר לקח ומשח המשכן קודם משיחת אהרן, וכשמשח המשכן הלביש אהרן ומשחו, ואח"כ הלביש בניו ומשחם: (ס) הלא כבר כתוב למעלה פ' ו שהקריבם: (י) ובכא"י הגי' פעולים, פי' לא שהוא הלביש אותם אלא אמר להם שילבשו: (יא) שמות כט יד, למעלה ו יט: (יב) וכן פי' רש"י ז"ל: (יג) והנה כאמרו את כל החלב, כולל גם המכסה: (יד) פי' אחר שכתב החלב המכסה את

קרני אור

הרמב"ן שלכולם רמז משה בעצמו אבל לא היתה הפילתם כאמת אלא המלה רמז אהרן והלבישו ומשחו ואח"כ רמז בניו והלבישם: [ד] עיין המבאר לנתה"ש מה שביאר בזה:

מקורי רש"י

תפ"י שמות כ"ט ל"ו: ח) כריתות ה' ב', פס"ז:

מנחת יהודה

נזכרה שם הזאה כלל, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה: ד) ענינו קשור על איזה אופן שיהיה, ועל הרוב משתמש על לבישת הכובע: ה) כלומר בחיטוי והזאה ויציקת הדם: ו) כדי שיהא ראוי מכאן ולהבא לכפר עליו כל הכפרות, ועיין רמב"ן מה

הַמִּזְבֵּחָה׃ יז וְאֶת־הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ
וְאֶת־בְּשָׂרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ שָׂרַף בָּאֵשׁ
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ יח וַיַּקְרֵב אֵת אֵיל הָעֹלָה
וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־
רֹאשׁ הָאָיִל׃ יט וַיִּשְׁחָט וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה
אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כ וְאֶת־
הָאַיִל נִתַּח לִנְתָחָיו וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה
אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הַנְּתָחִים וְאֶת־
הַפָּדֶר׃ כא וְאֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־
הַכְּרָעַיִם רָחַץ בַּמָּיִם וַיַּקְטֵר מֹשֶׁה
אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא
לְרֵיחַ־נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ששי
כב וַיַּקְרֵב אֶת־הָאַיִל הַשֵּׁנִי אֵיל

וְיָת תַּרְבֵּיהוֹן וְאַסֵּיק מֹשֶׁה
לְמַדְבְּחָא׃ יז וְיָת תּוֹרָא
וְיָת מַשְׁכֵּיהּ וְיָת בִּסְרֵיהּ
וְיָת אוּכְלֵיהּ אוֹקִיד בְּנוּרָא
מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא
דִּי פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
יח וְקָרֵיב יָת דִּכְרָא
דַּעֲלָתָא וּסְמָכוּ אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי יָת יְדֵיהוֹן עַל
רֵישׁ דִּכְרָא׃ יט וּנְכֵס
וּזְרַק מֹשֶׁה יָת דְּמָא עַל
מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר׃
כ וְיָת דִּכְרָא פַּלֵּיג לְאֵבָרוֹהִי
וְאַסֵּיק מֹשֶׁה יָת רֵישָׁא
וְיָת אֵבְרַיָּא וְיָת תַּרְבָּא׃
כא וְיָת גַּוָּא וְיָת כְּרָעַיָּא
חַלֵּיל בְּמַיָּא וְאַסֵּיק מֹשֶׁה
יָת כָּל דִּכְרָא לְמַדְבְּחָא
עֲלָתָא הוּא לְאִתְקַבָּלָא
בְרַעֲוָא קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם
יְיָ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת
מֹשֶׁה׃ כב וְקָרֵיב יָת דִּכְרָא
תִּנְיָנָא דְּכַר קוּרְבָּנַיָּא

אבן עזרא

החלב המכסה הוא רב מאוד, ואת כל החלב אשר על הקרב הוא מעט מפה ומפה, גם המכסה הוא על הקרב (טו) לכן הכתוב אחז דרך קצרה (טז): יז שרף באש. יש אומרים הוא בעצמו (יז) ויש אומרים בצווי, וראייתם כאשר צוה ה' את משה (פ' כא) (יח) ואיננה ראיה כי כן דרך לשון הקדש (יט): כב ויקרב את האיל השני איל המלואים ויסמכו אהרן ובניו. ובכתוב הראשון וסמך אהרן ובניו (פ' יד) (כ) והנה אין הפרש בין וסמך אהרן ובניו, ובין ויסמכו אהרן ובניו, כי מדקדק גדול טעה שאמר כי טעם וסמך הוא לבדו ואחר כן בניו, וסמכו כולם יחד (כא) [ה]:

רש"י

שהיה נוטל מעט מן הכבד עמה (ט): (כב) איל המלואים. איל השלמים שמלואים לשון שלמים, שממלאים ומשלימים את הכהנים

קרני אור

[ה] וכג' מלבים (כתוס"מ ויקרא סי' ר"ן צו סי' קפ"ד) הבדיל בין וסמך אהרן ובניו, ובין וסמכו אהרן ובניו, ומלא לו סמך מרז"ל מי"ש, ויתאים

יהל אור

הקרב, כתב ואת כל החלב אשר על הקרב: (טו) וכלל במאמר כל החלב אשר על הקרב: (טז) מה שלא זכר המכסה בפירוש קיצר הכתוב בו: (יז) משה בעצמו שרפו: (יח) והיל"ל כאשר צוהו ד', או כאשר צוה ד' אותו, שכבר נזכר שמו: (יט) שיבא השם תמורת הכנוי: (כ) ושם ויסמוך אהרן ובניו, ולא נמצא וסמך אהרן ובניו כ"א בשמות כט י' וי"ט: (כא) אלא כולם סמכו יחד ואין הבדל ביניהם:

מקורי רש"י

ט) עיין רש"י שמות כ"ט י"ג, ולמעלה בפי' רש"י ג' ד':

הַמִּלֻּאִים וַיִּסְמְכוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־
יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הָאָיִל׃ כג וַיִּשְׁחָט ׀
וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִדָּמוֹ וַיִּתֵּן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־
אַהֲרֹן הַיְמָנִית וְעַל בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית
וְעַל־בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ כד וַיַּקְרֵב
אֶת־בְּנֵי אַהֲרֹן וַיִּתֵּן מֹשֶׁה מִן־הַדָּם
עַל־תְּנוּךְ אָזְנָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן
יָדָם הַיְמָנִית וְעַל בֹּהֶן רַגְלָם הַיְמָנִית
וַיִּזְרֹק מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ
סָבִיב׃ כה וַיִּקַּח אֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־
הָאַלְיָה וְאֶת־כָּל־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עַל־
הַקֶּרֶב וְאֶת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֶת־שְׁתֵּי
הַכְּלָיֹת וְאֶת־חֶלְבְּהֶן וְאֵת שׁוֹק
הַיָּמִין׃ כו וּמִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי

אונקלוס

וסמכו אהרן ובנוהי ית
ידיהון על ריש דכרא:
כג ונכים ונסיב משה
מדמיה ויהב על רום
אודנא דאהרן דימינא
ועל אליון ידיה דימינא
ועל אליון רגליה דימינא:
כד וקריב ית בני אהרן
ויהב משה מן דמא על
רום אודנהון דימינא ועל
אליון ידהון דימינא ועל
אליון רגליהון דימינא
וזרק משה ית דמא על
מדבחא סחור סחור:
כה ונסיב ית תרבא וית
אליתא וית כל תרבא די
על גוא וית חצר כבדא
וית תרתין כולין וית
תרביהן וית שוקא
דימינא: כו ומסלא
דפטיריא די קדם יי
נסיב גריצתא פטירתא
חדא וגריצתא דלחם

רש"י

בכהונתם ז' י): (כו) וחלת לחם שמן. היא רבוכה שהיה מרבה בה שמן כנגד החלות והרקיקין כך מפורש במנחות יא):

אבן עזרא

כג הימנית. כמו הפניטית (כג). וטעם על תנוך ובהן. בפרשה זאת תהיה (כג) [ו], והנה הדם (כד) יכפר על נפש אהרן, וכן כי הדם הוא בנפש יכפר (למטה יז יא) וטעמו בנפש שיש בו לכפר (כה) והנה נפש תחת נפש, וקרוב מזה הטעם ותגע לרגליו (שמות ד כה) (כו): כו חלת מצה אחת. היא ככר לחם אחת (כז) ויתכן היות ככר משקל (כח) ואיננו כמשקל הכסף והזהב (כט): וישם על החלבים. ולא הזכיר יותרת הכבד והכליות (ל) כי היותרת היא קטנה, ופירוש המלה כמו מה יתרון לאדם (קהלת א ג) (לא) והכליות הם

יהל אור

(כב) יבאר שהימנית שבה אל אזן שהוא ל"נ, ולא אל אהרן כמו שער החצר הפנימית (יחז' מה יט) כי שער ל"ז ומלת הפנימית ל"נ, ושבה שם אל החצר שהיא ג"כ ל"נ: (כג) למטה יד יד: (כד) פי' זריקת הדם: (כה) ובד"ק ובמקח"מ הגי' "יכפר" פי' בנפש שיש בדם יכפר על הנפש שיש בכם: (כו) עיין יהל אור שם אות קע"ו וקפ"ט: (כז) האמור (שמות כט כג): (כח) משקל ידוע שהיה להם: (כט) כי למשקל הכסף והזהב היו משקלים אחרים: (ל) כי הילל"ל וישם על החלבים ועל יותרת הכבד והכליות: (לא) כי היא קטנה ויותרת בלי שום תועלת:

קרני אור

למדקדק ועיין בפי' הס' ז"ל (שמות כט), ובקרני אור שם שם בערך ח: [ו] ואפשר לתת טעם למשיחת האיברים הללו במה שאמר והוא שיהיה נמשך תנוך אוזן להורות כי נתנו בני מורין מכל מין עסק והשתעבדות גופני היפך

מקורי רש"י

י) עיין ספרא: יא) דף ע"ח א':

מנחת יהודה

מה שביאר בות: ז) האיל השני נקרא איל המלואים בעבור.

יְהוָה לָקַח חַלַּת מַצָּה אַחַת וְחַלַּת
לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת וְרָקִיק אֶחָד וַיָּשֶׂם
עַל־הַחֲלָבִים וְעַל שׁוֹק הַיָּמִין׃
כז וַיִּתֵּן אֶת־הַכֹּל עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל
כַּפֵּי בָנָיו וַיָּנֶף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה׃ כח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֹתָם מֵעַל
כַּפֵּיהֶם וַיַּקְטֵר הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה
מִלֻּאִים הֵם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה הוּא
לַיהוָה׃ כט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הֶחָזֶה
וַיְנִיפֵהוּ תְנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵיל
הַמִּלֻּאִים לְמֹשֶׁה הָיָה לְמָנָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ שביעי ל וַיִּקַּח
מֹשֶׁה מִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִן־הַדָּם
אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּז עַל־אַהֲרֹן עַל־
בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ
וַיְקַדֵּשׁ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְאֶת־
בָּנָיו וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ לא וַיֹּאמֶר

אונקלוס

מְשַׁח חֲדָא וְאֶסְפּוֹג חַד
וְשַׁוִּי עַל תַּרְבַּיָּא וְעַל
שׁוֹקָא דְיַמִּינָא׃ כז וִיהַב
יָת כּוֹלָא עַל יְדֵי אַהֲרֹן
וְעַל יְדֵי בְנוֹהִי וַאֲרִים
יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃
כח וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָתְהוֹן
מֵעַל יְדֵיהוֹן וְאַסֵּיק
לְמַדְבְּחָא עַל עֲלָתָא
קוּרְבָּנַיָּא אִינוּן
לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא
קוּרְבָּנָא הוּא קֳדָם יְיָ׃
כט וּנְסֵיב מֹשֶׁה יָת חַדְיָא
וַאֲרִימֵיהּ אֲרָמָא קֳדָם יְיָ
מִדְּכַר קוּרְבָּנַיָּא לְמֹשֶׁה
הֲוָה לְחוּלָק כְּמָא דִי
פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
ל וּנְסֵיב מֹשֶׁה מִמִּשְׁחָא
דִּרְבוּתָא וּמִן דְּמָא דִי
עַל מַדְבְּחָא וְאַדִּי עַל
אַהֲרֹן עַל לְבוּשׁוֹהִי וְעַל
בְּנוֹהִי וְעַל לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי
עִמֵּיהּ וְקַדֵּישׁ יָת אַהֲרֹן
יָת לְבוּשׁוֹהִי וְיָת בְּנוֹהִי
וְיָת לְבוּשֵׁי בְנוֹהִי עִמֵּיהּ׃
לא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן
וְלִבְנוֹהִי בַּשִּׁילוּ יָת בִּשְׂרָא
בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתַמָּן

אבן עזרא

עם חלביהן (לב) כי לא יתכן שיקראו הכליות חלב (לג) רק האליה היא חלב (לד) [ז]: כז ויניף אותם. הניף אהרן ובניו (לה) כאשר יניף אהרן את הלוים (לו) [ח]:

רש"י

(כח) ויקטר המזבחה. משה שמש כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן (יב): על העולה. אחר העולה (יג), ולא מצינו שוק

קרני אור

הפנד סמלע במדבר הסוף למות שעבוד (עם למקרא): [ז] והמבואר לנחס"ע ספיר פ"ו: [ח] והמבואר לנחס"ע הסיג

יהל אור

(לב) כי הם דבוקים בם: (לג) ושנאמר כי במבול זה לא הזכירן: (לד) כמש"כ חלבו האליה תמימה: (לה) פי' משה הניף את אהרן ובניו: (לו) פי' משה הניף להורות איך יניף אהרן, ועיין בפי' הח' ז"ל (במד' ח כ):

מנחת יהודה

בעבור שהוא סוף הקרבנות הללו, ובו תמלא ידם, וכהנו לו מ', כי כלם מעכבים בענין (רמב"ן: ח) ולא

מקורי רש"י

יב) ספרא, תמיד ק"ל ב', ע"ז ל"ד ע', תענית י"א ב', ירושלמי פ"ק דיומא ה"ח, ויקרא פ' י"א, ו' ועיין תוס' חגיגה

תיכלון יתיה וית לחמא די בסל קורבניא כמא די פקדית למימר אהרן ובנוהי ייכלוניה: לב ודאשתאר בבשרא ובלחמא בנורא תוקדון: לג ומתרע משכן זמנא לא תפקון שבעא יומין עד יום משלם יומי קורבניכון ארי שבעא יומין יקרב ית קורבניכון:

משה אל־אהרן ואל־בניו בשלו את־הבשר פתח אהל מועד ושם תאכלו אתו ואת־הלחם אשר בסל המלאים כאשר צויתי לאמר אהרן ובניו יאכלהו: לב והנותר בבשר ובלחם באש תשרפו: מפטיר
לג ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלאיכם כי שבעת ימים ימלא

רש"י / אבן עזרא

של שלמים קרב בכל מקום חוץ מזה יג) : לא בשלו את הבשר. הם בעצמם, כי ובשלת את בשרו (שמות כט לא) בצווי (לז) [ט] :
לב והנותר בבשר ובלחם. עד בקר כי כן כתוב (לח) [י] : לג ימלא את ידכם. תחסר מלת קץ, כאילו אמר כי קץ שבעת ימים או זמן (לט) [יא], יש אומרים לא תצאו שבעת ימים ובלילה היו יוצאים לצרכם, והנכון בעיני שיצאו בשעת הצורך ביום ובלילה, וחכם גדול אמר, כי חפרו מקום בחצר אהל מועד, וזהו רחוק, והכתוב אמר, ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום (דבר' לד ח) כאילו אין שם רגע שלא היו בוכים, רק הכתוב דבר שישבו פתח אהל מועד יום ולילה, והטעם שלא יתעסקו בדבר (מ) ולא ילכו למקום אחר [יב], וכן ומן המקדש לא יצא (למטה כא יב) כאשר אפרש (מא) [יג] :

יהל אור

(לז) פי' ממה שלוה משה ולאהרן לבניו בשלו את הבשר, שפי' שהם בעצמם יבשלו, נתבאר שמאמר ובשלת האמור בצוואה היינו היוצ למשה שיבשל בעצמו אלא ע"י צווי כי אין כבודו של משה שיבשל הוא בעצמו, וכן פי' הא' ז"ל שם, שהוא בצווי : (לח) שמות כט לד ואם יותר מבשר המלואים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר באש, והבי"ת תשמש כמו מ"ס, וכן פי' הרמב"ן הבי"ת בשתי המלות תשמש כמו מ"ס : (לט) תחסר מלת קץ או תחסר מלת זמן, ופי' בזמן שבעת ימים ימלא את ידכם : (מ) פי' בדבר אחר : (מא) וגם פי' שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה :

קרני אור

הסיג ע"ז : [ט] עיין התוס"מ לו סי' ק"ז שכתב, בצוואה א"ל ובשלת את בשרו (שמות כט לא) ולמה לא בשל משה בעצמו כפי הצווי, משיב בספרא כמ"ש להלן ואכל אהרן ובניו את בשר האיל (שם פ' לב) ר"ל ושם אומר, וזר לא יאכל כי קדש הם (שם פ' לג), וע"כ לא יכול משה לבשל בעצמו משום גזירה שמא יאכל, עיין שמות כ"ט קרני אור הערה כ : [י] וכן כתב הס' ז"ל (שמות לא מ) ובי"ת במראות תחת מ"ס, כי נכון הוא בלה"ק, כמו והנותר בבשר ובלחם (שפי' מבשר ומלחם) וכן כתב בס' צחות חות ב) שהבי"ת תשמש במקום מ"ס, כמו „והנותר בבשר ובלחם" ועיין בס' (שפה ברורה דף כג ב) ששם סתר את הדעת הזאת וכתב „ורבים אמרו כי יתחלף מ"ס משרת בבי"ת, כמו והנותר בבשר ובלחם, ולפי דעתי אין הדבר ככה, רק מנהג הלשון לדבר פעם בזה ופעם בזה, כמו מלת בטח שפעם תאמר עם על כמו הבוטחים על חילם (תה' מט ו) ועם בי"ת כמו בטחו בה' (שם קיט י), ועיין בכתה"ט (שמות לא מ) שהבדיל ג"כ בין שמוש הבי"ת לשמוש המ"ם : [יא] וע"ז כתב המבאר לנתה"ע, והינו כן כי ימלא את ידכם על קרבנות שבעת הימים, וכן ת"א ארי שבעא יומין יקרב ית קורבניכון, והאמת שהוא זמן שבעת ימים, ופליאה דעת ממני הלא הס' ז"ל הביא ג"כ הפי' הזה וכתב „או זמן" : [יב] עיין רמב"ן שכתב שעל דעת הברייתא של תורת כהנים ענין הפסוק הזה שלא יצאו מפתח אהל מועד יומם ולילה בשעת העבודה, כלומר עד שישלימו כל העבודה המוטלת עליהם בהותה השעה : [יג] וע"ז כתב המבאר לנתה"ע שיפה דבר, וכן בסוכות תשבו שבעת ימים (למטה כג מב) ואין צורך לשבת בה תמיד, אלא שתהיה הסוכה בית דירתם, וכן ופתח אהל מועד תשבו שיהיה שם מקום

מקורי רש"י / מנחת יהודה

חגיגה ו' ב' ד"ה מאי כ"מ ותוס' סנהד' ע"ו ב' ד"ה שור על ממש דהא כבר הקטיר את העולה קודם שחיטתו של סיני : יג) עיין פי' רש"י שמות כ"ט כ"ב, ובמקו"ב רש"י שם :

אֶת־יֶדְכֶם׃ לד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם
הַזֶּה צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת לְכַפֵּר
עֲלֵיכֶם׃ לה וּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד תֵּשְׁבוּ
יוֹמָם וָלַיְלָה שִׁבְעַת יָמִים וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא תָמוּתוּ כִּי־
כֵן צֻוֵּיתִי׃ לו וַיַּעַשׂ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֵת

אונקלוס

לד כְּמָא דִי עֲבַד בְּיוֹמָא
הָדֵין פַּקִּיד יְיָ לְמֶעְבַּד
לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ לה וּבִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא תִּתְּבוּן יְמָם
וְלֵילֵי שִׁבְעָא יוֹמִין וְתִטְּרוּן
יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַייָ וְלָא
תְמוּתוּן אֲרֵי כֵן
אִתְפַּקָּדִית׃ לו וַעֲבַד
אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי יָת כָּל

אבן עזרא

לד כאשר עשה ביום הזה. פי' וכאשר עשה ביום הזה משה, כן צוה ה' לעשות שבעת ימי המלואים, והיה ראוי להיות כאשר עשיתי, אלא כי כן דרך לשון הקדש, כמו והיה יחזקאל לכם (יחזקאל כד כד) (מב) ואת יפתח ואת שמואל (שמ"א יב יא) (מג) והעד שפירש צוה ה' לעשות כן (מד), ועשית לאהרן ולבניו ככה, ככל אשר צויתי אותכה שבעת ימים (שמות כט לה) (מה), ועוד, ופר חטאת תעשה ליום (שם שם לו) (מו) כמו שנים ליום עולה תמיד (במד' כח ג) (מז), וכתוב שם וחטאת על המזבח וגו' ומשחת אותו (שמות כט, לו) בכל יום עד סוף ימי המלואים, ועוד ושבעת ימים תכפר על המזבח (שם שם לז) ולא הזכיר את שני האילים (מח) כי אחז דרך קצרה (מט) [יד], ודעת רבים, כי פר חטאת לבדו יעשה בכל יום (נ), ולפי דעתי שטעם להזכיר הפר בעבור שינתן מדם איל העולה על אהרן ובניו (נא), והאיל השני יאכל בשרו (נב), רק פר החטאת הוא לכפר על המזבח, וכן כתוב על הכפורים (שם שם לו) וטעמו בעבור כפורים (נג) : לה ופתח אהל מועד תשבו. להזכיר ולא תמותו (נד) : צויתי.

רש"י

(לד) צוה ה' לעשות. כל שבעת הימים ט), ורז"ל דרשו יד) לעשות זה מעשה פרה, לכפר זה מעשה יום הכפורים י) וללמד שכהן גדול טעון פרישה קודם יום הכפורים שבעת ימים, וכן הכהן השורף את הפרה: (לה) ולא תמותו. הא אם לא תעשו כן הרי אתם חייבים מיתה: (לו) ויעש אהרן

קרני אור

מושכם שיתעסקו תמיד בדברי קדש במלרות כשם, אבל לבאת לדברים סכרמיים לא אסר עליכם: [יד] עתה ישלים הפרשה הסכרת בפי' תלוכ אשר קלרם, וכביא זה לחוק דעתו, כי כאשר עשה ביום הראשון כן אמר בשבעת הימים, ואמר כי ופר חטאת תעשה ליום ר"ל בכל יום:

יהל אור

(מב) והיל"ל והייתי, כי יחזקאל בעלמו אמר זאת: (מג) והיל"ל אותי כי שמואל האומר זאת: (מד) ויביא ראיה שה' ליוה לעשות כן בשבעת ימי המלואים, כי כן כתוב ועשית לאהרן וגו': (מה) ויסיים שם תמלא את ידם, ושם הוא הלווי, ובכאן הוא המעשה: (מו) שפי' בכל יום משבעת ימי המלואים: (מז) שפי' ג"כ בכל יום: (מח) כי היה ראוי לומר ופר חטאת ושני אילים תעשה ליום, והנה היה בכל יום חטאת, ועולה, ושלמים: (מט) וכן פי' הא' ז"ל שם, כי על הכפורים הכתוב שם באורו „על שני האילים", ר"ל חוץ משני האילים על כן לא הזכירם וכן פי' הרמב"ן שם: (נ) כן הוא דעת יפת, הביאו בעל המבחר, וגם הוא לא הסכים ע"ז: (נא) תמוה? הלא ההזיות על אהרן ובניו הי' מדם איל המלואים (פ' כב כג) ולא מדם איל העולה, וכ"ה (ספרא) ג' דמים האמורים בפרשה אין דומים זל"ז הראשון (פ' מן פר החטאת) טעון שבע מתנות, והשני (פי' מן איל העולה) שתים, והשלישי (פי' מן איל המלואים) שלש עשרה, וי"א חמש עשרה, וחשיב שם השתים מן איל העולה זריקה ומתן סביב (עיין פי' הראב"ד שם) ומן איל המלואים חשיב שם הזאת אהרן ובניו: (נב) וכן יאמר המקו"ח וי"א כי מה שאמר שינתן מדם איל העולה על אהרן ובניו אינו כן, ועוד כי כבר אמר טעם נכון כי אחז דרך קצרה ועוד בעבור שיאכל בשר האיל השני לא היה לו להזכירו ועוד כי עקרו לא היה בעבור האכילה רק לכפר על אהרן ובניו, ולפי אלו הטעות נראה שאינו לשון הראב"ע רק לשון נכרי: (נג) וכן פי' רש"י ז"ל שם: (נד) ע"כ שגגו עוד הפעם:

מנחת יהודה

וה האיל: ט) וכ"ה פי' הכתוב כאשר עשה ביום הזה, ככה היה מקריב כל יום ויום משבעת ימי המלואים:
י) אבל רז"ל דרשו שאינו חוזר לשאר השבעה ימים, אלא ר"ל במעשה הזה צוה ד' לעשות בפרה וביוהכ"פ כלומר שבזה ובזה מפרישין את הכהן שבעת ימים:

מקורי רש"י

יד) ספרא יומא ב' א, פס"ו:

פִּתְגָמַיָא דִי פַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה: ססס

כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: ססס

רש"י

ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל טו): חסלת פרשת צו

אבן עזרא

פועל שלא נקרא שם פועלו (נה), ויש אומרים כי כן צויתי, זהו ככל אשר צויתי אותכה (שם שם לה) (נו) ואם לא פירש שם לשבת פתח אהל מועד (נז):

יהל אור

(נה) ופי' אשר צויתי מפי ה' לפי שכל הדברים האמורים כאן כבר נזכרים בצוואה בפ' ואתה תצוה: (נו) ואיננו מהבנין שלא נזכר שם פועלו: (נז) פי' אעפ"י שלא פי' שם בפ' תצוה לשבת פתח אהל מועד שבעת ימים:

חסלת פרשת צו

מקורי רש"י

טו) עיין ספרא, ילקוט תקי"ט:

אונקלוס ויקרא ט שמיני

א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְמִינָאָה
קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן
וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל:
ב וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ
עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל:
ב וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן

רש"י

(א) ויהי ביום השמיני. שמיני למלואים הוא ר"ח ניסן א) שהוקם המשכן בו ביום, ונטל י' עטרות השנויות בסדר עולם ב) א): ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה, ולא יאמרו מאליו נכנס ב): (ב) קח

אבן עזרא

א ויהי ביום השמיני. היה נראה לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן, כי המשכן הוקם באחד לחדש (א) [א] רק המעתיקים אמרו שהיה ר"ח ניסן, ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו כדי להרגיל בו וללמד (ב) [ב]: קרא משה לאהרן ולבניו. ויצאו מפתח אהל מועד (ג) או העדה נכנסה אל החצר (ד): ב עגל בן בקר. בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה (ה) ולא הזכיר עם

יהל אור

(א) וכן פי' הח' ז"ל (שמות מ ב) „על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן": (ב) כ"ה (סד"ע פ"ז) התחילו ימי המלואים בכ"ג באדר, ובאחד בניסן שלמו, כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב עליו קרבנות ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו, וכ"ה (ספרא צו מכילתא דמלואים פ"א, ספרא שמיני, ספרי נשא פ' מ"ד, תנחומא א תשא סי' ל"ה, ירושלמי יומא פ"א ה"א, פסי"ר ופסי' דר"כ ויהי ביום כלת, במד"ר פי"ב טו) והכולן בשינוי: (ג) כי שם היו ולא יצאו משם כל ז' ימי המלואים, כמש"כ ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלואיכם (למעלה ח ג): (ד) ולא הכריע אם אהרן ובניו באו אל הזקנים, או הזקנים באו לחצר אהל מועד, והכהנים היו בפתח אהל מועד: (ה) למעלה ח ב:

קרני אור

[א] גב"ה דעת ר"ע (ספרי בהעלותך עה"פ ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם במד' ט, ו. סוכה כה רע"ב) ועיין תוס' שם ד"ה שאל שביעי שלהן ועיין פי' הח' ז"ל (שמות מ, ב) ובבאורי שם: [ב] עיין פי' הח' ז"ל (במד' ז א) שהסכים לדעת חז"ל, וכתב „לעד על דברי המעתיקים (הם חז"ל) כי היה סותרו ומקימו, ומזור לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המלואים"

מקורי רש"י

א) ל"ז, ספרא, שבת פ"ז ב', פסי"ר סי' מ' ילקוט 6) ובזה יתורץ למה נכתב בה"א הידיעה: ב) עיין פי' שמיני ר' תק"כ ועיין רש"י סוטה ל"ח א', ר"ה קשיא ליה, ועיין יהל אור אות ב' עוד הרבה ציונים: ב) תנחומא א'

מנחת יהודה

פִּתְגָמַיָּא דִּפַקִּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה: ססס

כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה: ססס

רש"י

ובניו. להגיד שבחן שלא הטו ימין ושמאל טו): חסלת פרשת צו

אבן עזרא

פועל שלא נקרא שם פועלו (נה), ויש אומרים כי כן צויתי, זהו ככל אשר צויתי אותכה (שם שם לה) (נו) ואם לא פירש שם לשבת פתח אהל מועד (נז):

יהל אור

(נה) ופי' אשר צויתי מפי ה' לפי שכל הדברים האמורים כאן כבר נזכרים בצוואה כפ' ואתה תצוה: (נו) ואיננו מהבנין שלא נזכר שם פועלו: (נז) פי' אעפ"י שלא פי' שם כפ' תצוה לשבת פתח אהל מועד שבעת ימים:

חסלת פרשת צו

מקורי רש"י

טו) עיין ספרא, ילקוט תקי"ט:

א וַהֲוָה בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה קְרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי וּלְסָבֵי יִשְׂרָאֵל: ב וַאֲמַר לְאַהֲרֹן סַב לָךְ עֵיגַל בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא

ט א וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: ב וַיֹּאמֶר אֶל־אַהֲרֹן קַח־לְךָ עֵגֶל בֶּן

רש"י

(א) ויהי ביום השמיני. שמיני למלואים הוא ר"ח ניסן א) שהוקם המשכן בו ביום, ונטל י' עטרות השנויות בסדר עולם ב) א): ולזקני ישראל. להשמיעם שעל פי הדבור אהרן נכנס ומשמש בכהונה גדולה, ולא יאמרו מאליו נכנס ב): (ב) קח

אבן עזרא

א ויהי ביום השמיני. היה נראה לנו כי ביום השמיני שמיני לניסן, כי המשכן הוקם באחד לחדש (א) [א] רק המעתיקים אמרו שהיה ר"ח ניסן, ובשבעת ימי המלואים היה משה מקים את המשכן בכל יום וסותרו כדי להרגיל בו וללמד (ב) [ב]: קרא משה לאהרן ולבניו. ויצאו מפתח אהל מועד (ג) או העדה נכנסה אל החצר (ד): ב עגל בן בקר. בשבעת ימי המלואים היה פר חטאת גם איל לעולה (ה) ולא הזכיר עם

יהל אור

(א) וכן פי' הח' ז"ל (שמות מ ב) "על דרך הפשט ביום החדש הראשון היתה תחלת הקמת המשכן": (ב) כ"ה (סד"ע פ"ז) התחילו ימי המלואים בכ"ג באדר, ובאחד בניסן שלמו, כל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד את המשכן בכל בקר ובקר ומקריב עליו קרבנות ומפרקו ובשמיני העמידו ולא פרקו, וכ"ה (ספרא צו מכילתא דמלואים פ"א, ספרא שמיני, ספרי נשא פ' מ"ד, תנחומא א תשא סי' ל"ה, ירושלמי יומא פ"א ה"א, פסי"ר ופסי' דר"כ ויהי ביום כלת, במד"ר פי"ב טו) והכולן בשינוי: (ג) כי שם היו ולא יצאו משם כל ז' ימי המלואים, כמש"כ ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלואיכם (למעלה ח ג): (ד) ולא הכריע אם אהרן ובניו באו אל הזקנים, או הזקנים באו לחצר אהל מועד, והכהנים היו בפתח אהל מועד: (ה) למעלה ח ב:

קרני אור

[א] גב"ה דעת ר"ע (ספרי בהעלותך עה"פ ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם במד' ט, ו. סוכה כה רע"ב) ועיין תוס' שם ד"ה שאל שביעי שלהן ועיין פי' הח' ז"ל (שמות מ, ב) ובבאורי שם: [ב] עיין פי' הח' ז"ל (במד' ז א) שהסכים לדעת חז"ל, וכתב "לפד על דברי המעתיקים (שם חז"ל) כי היה סותרו ומקימו, ומוור לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המלואים"

מקורי רש"י

א) ל"ו, ספרא, שבת פ"ז ב', פסי"ר סי' מ' ילקוט 6) ובזה יתורץ למה נכתב בה"א הידיעה: ב) עיין פי' שמיני ר' תק"כ ועיין רש"י סוטה ל"ח א', ר"ה קשיא ליה, ועיין יהל אור אות ב' עוד הרבה ציונים: ב) תנחומא א'

מנחת יהודה

בקר לחטאת ואיל לעלה תמימם
והקרב לפני יהוה: ג ואל־בני
ישראל תדבר לאמר קחו שעיר־
עזים לחטאת ועגל וכבש בני־שנה
תמימם לעלה: ד ושור ואיל
לשלמים לזבח לפני יהוה ומנחה
בלולה בשמן כי היום יהוה נראה
אליכם: ה ויקחו את אשר צוה
משה אל־פני אהל מועד ויקרבו
כל־העדה ויעמדו לפני יהוה:
ו ויאמר משה זה הדבר אשר־צוה

אונקלוס

ודכר לעלתא שלמין
וקריב קדם יי: ג ועם בני
ישראל תמליל למימר
סבו צפיר בר עזין
לחטאתא ועגל ואמר
בני שנא שלמין לעלתא:
ד ותור ודכר לנכסת
קודשיא לדבחא קדם יי
ומנחתא דפילא במשח
ארי יומא דין יקרא דיי
מתגלי לכון: ה ונסיבו ית
די פקיד משה לקדם
משכן זמנא וקריבו כל
כנשתא וקמו קדם יי:
ו ואמר משה דין פתגמא

אבן עזרא

עגל בן בקר אם הוא בן שנה (ו), והקרוב אלי שפר כמו עגל בלא זכר שנה (ז) [ג]: תמימים (ז*). על העגל ועל האיל (ח), ופרי המלואים לחטא את המזבח (ט) וזה העגל לכפר על אהרן (י) [ד], וכבר פירשתי זאת המלה (יא): ג שעיר עזים לחטאת. על הקהל (יב) [ה] ועגל שאין לו שנה תמימה, וכן כבש לעולה (יג): ד ושור ואיל. גדולים (יד): ומנחה. היא סלת לכל אחד ואחד (טו) [ו]: ו וטעם ויאמר משה. כאשר הראיתיך ואשאל אותה

רש"י

לך עגל: להודיע ג) שמכפר לו הקב"ה ע"י עגל זה על מעשה העגל שעשה ד) ג): (ד) כי היום ה' נראה אליכם. להשרות שכינתו במעשה ידיכם, לכך קרבנות הללו

קרני אור

לפרגילם: [ג] עיין בתוה"מ ויקרא סי' ר"ס, שהאריך לבאר כל דעות חז"ל בזה: [ד] ודעת חז"ל (ספרא) וכן פי' רש"י ז"ל להודיעו שמכפר לו הקב"ה ע"י עגל זה על מעשה העגל שעשה, וכן פי' הרלב"ג, ואם היתה כונתו טובה, ואמנם היה צריך כפרה כי כבר חטאו בזה שענין קלת ישראל, וכאלו היה אהרן בזה סבה מה: [ה] ובני ישראל מפני שעשו קלתם ממנו ע"ז, היה קרבנם דומה באופן מה לקרבן הבא על שגגה ע"ז, שהוא שעיר לחטאת ופר לעולה, ובכאן היה שעיר לחטאת ועגל לעולה תמורת הפר להעיר על מעשה העגל, והנה היה עמו כבש לעולה להוציאם מאמונת המצרים שהיו עובדים למזל טלה (רלב"ג): [ו] והמבאר לנתה"ש השיג

יהל אור

(ו) כאן לא הזכיר אם עגל בן בקר אם הוא בן שנה, כמו שהזכיר פ' ג „ועגל וכבש בני שנה": (ז) פי' שפר בן בקר הכתוב באלה בשמות כט א, כמו עגל בן בקר הכתוב פה אם לא נזכר שנה ועגל בן בקר הוא בן שתי שנים: (ז*) בכל הספרים יש ציון פסוק ג' על תמימים, ע"כ פי' המפרשים מלת תמימים שיתאים למלת תמימים שבפ' ג', ובאמת ס"ס הוא, ושהוא מפסוק ב', ולעד על פירושי מה שמסיים וזה העגל (המפורש בפ' ב) לכפר על אהרן: (ח) תמימים ל"ר שב על העגל ועל האיל: (ט) כמ"ש למעלה ח טו, ובמקה"מ, וברד"ק „ופר המלואים לחטאת המזבח":

(י) פי' על עונות אהרן ועל עונות ב"י כמו שהיה כה"ג ביום הכפורים מקריב פר, וכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו, ודעתו כמו שפי' בפ' השא כי לא חטא אהרן בעגל שיצרך להקריב עגל זה על מעשה העגל שעשה: (יא) מלת כפר בויקרא א ד: (יב) עיין (ספרא) מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן: (יג) מדכתיב בני שנה והם בתוך שנתם: (יד) וכן פי' הרד"ק בשרש שור: (טו) פי' לכל אחד מהעולות והשלמים, ונאמר בל"י בדרך כלל:

מנחת יהודה

הראב"ע וביהל אור אות ב': ג) דאל"כ הא חטאת של כהן הוא פר: ד) עיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז:

מקורי רש"י

א' שמיני ג', תנחומא ב' שמיני ה': ג) ספרא תנחומא א' ד' וי', תנחומא ב' ו', מדרש אגדה, תוב"ע: ספרא

4 5

יְהוָה תַּעֲשׂוּ וְיֵרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד
יְהוָה׃ ז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן
קְרַב אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַעֲשֵׂה אֶת־
חַטָּאתְךָ וְאֶת־עֹלָתֶךָ וְכַפֵּר בַּעַדְךָ
וּבְעַד הָעָם וַעֲשֵׂה אֶת־קָרְבַּן הָעָם
וְכַפֵּר בַּעֲדָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃
ח וַיִּקְרַב אַהֲרֹן אֶל־הַמִּזְבֵּחַ וַיִּשְׁחַט
אֶת־עֵגֶל הַחַטָּאת אֲשֶׁר־לוֹ׃
ט וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו
וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל־קַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־הַדָּם יָצַק אֶל־יְסוֹד
הַמִּזְבֵּחַ׃ י וְאֶת־הַחֵלֶב וְאֶת־הַכְּלָיֹת

אונקלוס

דִי פַקִּיד יְיָ תַּעְבְּדוּן וְיִתְגְּלֵי
לְכוֹן יְקָרָא דַייָ׃ ז וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן קְרַב
לְמַדְבְּחָא וַעֲבֵיד יָת
חַטָּאתָךְ וְיָת עֲלָתָךְ וְכַפַּר
עֲלָךְ וְעַל עַמָּא וַעֲבֵיד יָת
קוּרְבַּן עַמָּא וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן
כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ׃ ח וּקְרַב
אַהֲרֹן לְמַדְבְּחָא וּנְכַס יָת
עֶגְלָא דְחַטָּאתָא דִי לֵיהּ׃
ט וְקָרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן יָת
דְּמָא לֵיהּ וּטְבַל אֶצְבְּעֵיהּ
בִּדְמָא וִיהַב עַל קַרְנַת
מַדְבְּחָא וְיָת דְּמָא אֲרִיק
לִיסוֹדָא דְמַדְבְּחָא׃ י וְיָת
תַּרְבָּא וְיָת כּוּלְיָתָא וְיָת
חַצְרָא מִן כַּבְדָּא מִן

רש"י

כאן ה) חובה ליום זה ו): (ז) קרב אל המזבח. שהיה אהרן בוש וירא לגשת, אמר לו משה, למה אתה בוש לכך נבחרת ז) ד): את חטאתך. עגל בן בקר: ואת עולתך. איל: קרבן העם. שעיר עזים ועגל וכבש, כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא, ומכאן אתה למד ח) ה): וכן פר יום הכפורים:

אבן עזרא

(בראשית כד מז) (טו), וטעמו וכבר אמר להם משה זה הדבר עשו שיתנו שעיר ועגל וכבש ושור ואיל, אז יראה להם כבוד ה' (יז) [ז] והטעם על האש שיצא (יח): ז וכפר בעדך ובעד העם. שהיא מצוה שתכפר על נפשך ועל כל הקהל, ובפר החטאת תכפר בעדך, ואחר כך תעשה קרבן העם וכפר בעדם, כי לא יוכל אדם לכפר על אחר עד היותו טהור מכל חטא (יט) [ח]: ח אשר לו. משלו היה, ט ואת הדם. הנשאר יצק (כ): י ואת החלב. המכסה, ואשר

יהל אור

(טז) שקודם שאל אותה: (יז) ויאמר הרמב"ן, ולפי"ז יהיה שיעור הפסוקים האלה כך, קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל, ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ד' אותי תעשו וירא אליכם כבוד ד', ויאמר אל אהרן קח לך עגל וגו', ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו לכם שעיר עזים, והנה קצר בתחלה ופי' בסוף: (יח) וכן פי' הרשב"ם: (יט) וכן פי' הרמב"ן, לימד אותו שיבוא זכאי ויכפר על החייב: (כ) הנשאר במזרק יצק ולא כל הדם, דהא כבר לקח ממנו באצבעו:

קרני אור

עליו בזה, וכתב, דמה שהיא מנחת נסכים הבאה עם קרבן לבור, ואינו כן כי מנחת שמיני נקמצה ונאכלו שיריה, ומנחת נסכים אין ממנה קומץ אלא כולה למזבח, וכן השיגו בעל המאמר בלי הזכרת שמו, וכתב, ונשתבש האומר שכתוב ומנחה בלולה בשמן היא מנחת נסכים רק היא מנחת נדבה שהביאו ישראל: [ז] עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז, ובנתה"ש מה שהעיר על הרמב"ן בזה: [ח] עיין בנתה"ש מה שהעיר ע"ז:

מקורי רש"י

ד) ספרא, תו"כ, ועיין ילקוט ר' תקכ"ח בשינוי: ה) ספרא, ר"ס י', מ':

מנחת יהודה

ס) ובז"ל „באות": ו) שאין קרבנות הללו חובת נברא אלא חובת יומא: ז) עיין רמב"ן מה שביאר בזה: ח) כמבואר בכתוב

בני

וְאֶת־הַיֹּתֶרֶת מִן־הַכָּבֵד מִן־
הַחַטָּאת הִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: יא וְאֶת־הַבָּשָׂר
וְאֶת־הָעוֹר שָׂרַף בָּאֵשׁ מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה: יב וַיִּשְׁחַט אֶת־הָעֹלָה
וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֵלָיו אֶת־הַדָּם
וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: יג וְאֶת־
הָעֹלָה הִמְצִיאוּ אֵלָיו לִנְתָחֶיהָ וְאֶת־
הָרֹאשׁ וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ: יד וַיִּרְחַץ
אֶת־הַקֶּרֶב וְאֶת־הַכְּרָעָיִם וַיַּקְטֵר
עַל־הָעֹלָה הַמִּזְבֵּחָה: טו וַיַּקְרֵב אֵת
קָרְבַּן הָעָם וַיִּקַּח אֶת־שְׂעִיר
הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וַיִּשְׁחָטֵהוּ
וַיְחַטְּאֵהוּ כָּרִאשׁוֹן: טז וַיַּקְרֵב אֶת־

אונקלוס

חַטָּאתָא אַסֵּיק לְמַדְבְּחָא
כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה:
יא וְיָת בִּשְׂרָא וְיָת מַשְׁכָּא
אוֹקֵיד בְּנוּרָא מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא: יב וּנְכֵיס יָת
עֲלָתָא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן לֵיהּ יָת דְּמָא
וּזְרָקֵיהּ עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר
סְחוֹר: יג וְיָת עֲלָתָא
אַמְטִיאוּ לֵיהּ לְאֵיבְרָהָא
וְיָת רֵישָׁא וְאַסֵּיק עַל
מַדְבְּחָא: יד וַחֲלֵיל יָת גַּוָּא
וְיָת כְּרָעַיָּא וְאַסֵּיק עַל
עֲלָתָא לְמַדְבְּחָא: טו וְקָרֵיב
יָת קוּרְבַּן עַמָּא וּנְסֵיב יָת
צְפִירָא דְּחַטָּאתָא דִּי
לְעַמָּא וְנַכְסֵיהּ וְכַפַּר
בִּדְמֵהּ כְּקַדְמָאָה: טז וְקָרֵיב
יָת עֲלָתָא וַעֲבָדַהּ כִּדְחָזֵי:

אבן עזרא

על הקרב ועל הכליות (כא): יב וימציאו. מגזרת מצא שמצאו בשעת הצורך (כב) [ט]: טו ויקרב את קרבן העם. על המזבח (כג): ויחטאהו כראשון. הוא עגל החטאת (כד),

רש"י

(יא) ואת הבשר ואת העור. לא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים ס) ז), וכולן עפ"י הדבור: (יב) וימציאו. לשון הושטה והזמנה: (טו) ויחטאהו. עשהו

כמשפט חטאת י): בראשון. כעגל שלו יא): (טז) ויעשה כמשפט. המפורש בעולת

קרני אור

[ט] עיין בנתה"ש מה שהבדיל בין ויקריבו, ובין וימציאו:

יהל אור

(כא) המפורשים בפ' ויקרא: (כב) שהם המציאו לו הספל שימלא הדם בשעת הצורך: (כג) המחבר לנתה"ש השיג עליו וכתב ואיך יתכן זה? ואחריו נזכרה השחיטה והחיטוי, ויפרש ויקרב את קרבן העם החטאת והעולה והשלמים והמנחה שהיו עד כה נתונין לצד אחר בעוד שעשו קרבנותיו הקריב עתה לעשות עבודתן, והרמב"ן יאמר על דעתי הוא דרך כלל ואחריו מעשה שאינו אלא פרטו של ראשון כמשפט הלשון, יאמר עתה הקריב את קרבן העם, כיצד? לקח שעיר החטאת וגו', ולכן בתחלת הפרט יאמר שעיר אשר לעם להורות שאינו אלא פרטו של האמור למעלה: (כד) כקרבן הראשון שעשה והוא עגל החטאת

מנחת יהודה

ס) לפי שכל חטאת חיצונה שלא נכנס מדמה לפנים היא נאכלת לזכרי כהונה, כדכתיב כל זכר בכהנים יאכל אותה (למעלה ו' כ"ב) והחטאת שהובא מדמה אל אוהל מועד לכפר בקדש היא נשרפת, שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה וגו' באש תשרף (למעלה ו' כ"ג) לזה כתב רש"י שלא מצינו חטאת חיצונה נשרפת אלא זו ושל מלואים (הזכרון): י) לפי שלשון חטוי בכתוב הוא לשון טהרה וכפרה, ופה פירושה עשהו כמשפט החטאת ואינו מלשון כפרה (שם): יא) וקאי על העגל שהוא ל"ז, ואם נאמר שקאי על חטאת שהיא ל"נ היה לו לכתוב

מקורי רש"י

ז) עיין פי' רש"י שמות כ"ט י"ד ובכקו"ב רש"י שם אות בני שנה:

הָעֹלָה וַיַּעֲשֶׂהָ כַּמִּשְׁפָּט: שני יז וַיַּקְרֵב
אֶת־הַמִּנְחָה וַיְמַלֵּא כַפּוֹ מִמֶּנָּה
וַיַּקְטֵר עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִלְּבַד עֹלַת
הַבֹּקֶר: יח וַיִּשְׁחַט אֶת־הַשּׁוֹר וְאֶת־
הָאַיִל זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעָם
וַיַּמְצִאוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת־הַדָּם אֵלָיו
וַיִּזְרְקֵהוּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב: יט וְאֶת־
הַחֲלָבִים מִן־הַשּׁוֹר וּמִן־הָאַיִל
הָאַלְיָה וְהַמְכַסֶּה וְהַכְּלָיֹת וְיֹתֶרֶת
הַכָּבֵד: כ וַיָּשִׂימוּ אֶת־הַחֲלָבִים עַל־
הֶחָזוֹת וַיַּקְטֵר הַחֲלָבִים הַמִּזְבֵּחָה: כא וְאֵת הֶחָזוֹת
וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין הֵנִיף אַהֲרֹן תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר

אונקלוס

יז וְקָרֵב יָת מִנְחָתָא וּמְלָא
יְדֵיהּ מִנַּהּ וְאַסֵּיק עַל
מַדְבְּחָא בַּר מֵעֲלַת
צַפְרָא: יח וּנְכַס יָת תּוֹרָא
וְיָת דִּכְרָא נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
דִּי לְעַמָּא וְאַמְטִיאוּ בְּנֵי
אַהֲרֹן יָת דְּמָא לֵיהּ וּזְרַקֵיהּ
עַל מַדְבְּחָא סְחוֹר סְחוֹר:
יט וְיָת תַּרְבַּיָּא מִן תּוֹרָא
וּמִן דִּכְרָא אֲלִיתָא וְחָפֵי
גַוָּא וְכָלְיָתָא וַחֲצַר כַּבְדָא:
כ וְשַׁוִּיאוּ יָת תַּרְבַּיָּא עַל
חַדְוָתָא וְאַסֵּיק תַּרְבַּיָּא
לְמַדְבְּחָא: כא וְיָת חַדְוָתָא
וְיָת שׁוֹקָא דְּיַמִּינָא אֲרִים
אַהֲרֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ כְּמָא

רש"י

נדבה בויקרא יב) ז): (יז) וימלא כפו. היא קמיצה ח): מלבד עולת הבקר. כל אלה עשה אחר עולת התמיד יג): (יט) והמכסה. חלב המכסה את הקרב יד): (כ) וישימו את החלבים על החזות. לאחר התנופה טו) נתנן כהן המניף לכהן אחר להקטירם נמצאו העליונים למטה טז ט):

אבן עזרא

וטעם ויחטאהו כפר בו החטאת (כה): כ וישימו את החלבים. עם הכליות ויותרת הכבד (כו) כאשר הראיתיך (כז) [ו]: כא ואת החזות. חזה השור גם חזה האיל: ואת שוק הימין. מזה ומזה (כח) ושוק סמוך אל הפאה או הצד (כט):

יהל אור

אשר לו: (כה) במתן דמו, והוא הנקרא הטוי, ועניינו כפרה והסרת החטא, וכן ת"א וכפר בדמיה, וכן תיוב"ע וכפר באדמיה דלפירא: (כו) ונכללו הכל בכלל חלבים: (כז) וקצר הכתוב כאן ולא הזכיר כמו בפ' יו"ד: (כח) דהיל"ל ואת השוקים לזה פי' מזה ומזה מן השור ומן האיל: (כט) כי שוק ל"ג והיל"ל ואת שוק הימנית, רק הוא סמוך אל פאה או צד שהוא ל"ז

קרני אור

[ו] והרמב"ן וכן הטור על התורה יפרשו שהאליה והיותרת והכליות יתנו למטה, והחלבים עליהן והכל על החזות, והחלבים לבדם נראין למעלה והוא דרך כבוד בהקטרה, ופי' ויקטר החלבים המזבחה עם שאר הנזכרים, עיין בנתה"ש

מקורי רש"י

כ' ולמעלה פ' י"ג: ז) ביל"ה כ' א' ילקוט ר' תקכ"א: ח) ספרא מנחות ע' ב' ילקוט שם: ט) מנחות ס"ב א',

מנחת יהודה

לכתוב כראשונה: יב) פי' שעשה לה סמיכה ושאר משפטי עולת נדבה המפורשים בויקרא, אעפ"י שזו עולת חובה: יג) פי' עולה ומנחה זו הקריבו מלבד עולת הבקר ומנחתה, והנה קרב המנחה, ואח"כ שחט השור ואיל לשלמים, ואין זה כסדר הצווין (למעלה פ' ד') ושור ואיל לשלמים, והדר ומנחה בלולה בשמן (דעת זקנים) ועיין ברא"ם ובנתה"ש מה שביארו בזה: יד) וע"ז השיג הרמב"ן ז"ל וכתב, ואיננו נכון בעיני, כי למה יזכיר החלב הזה ולא יזכיר החלבים האחרים אבל על דעתי המכסה שם לכולם, כי כל חלב שיקרב לגבי המזבח הוא מכסה עיי"ש: טו) יתרץ והלא אח"כ כתיב שוק התרומה וחזה התנופה על אישי החלבים (למטה י' ט"ו) משמע שחזה למעלה וחלב למטה, לכן פי' לאחר התנופה וכו' ועיין (למעלה ז' ל'): טז) והנה חזר וקרא הכל חלבים לענין הקטרה, אבל לענין אכילה שם חלב לבד, ושם אליה וכליות ויותרת הכבד

צִוָּה מֹשֶׁה׃ כב וַיִּשָּׂא אַהֲרֹן אֶת־יָדָו
אֶל־הָעָם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מֵעֲשֹׂת
הַחַטָּאת וְהָעֹלָה וְהַשְּׁלָמִים׃ כג וַיָּבֹא
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ
וַיְבָרְכוּ אֶת־הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה
אֶל־כָּל־הָעָם׃ שלישי כד וַתֵּצֵא אֵשׁ
מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל עַל־הַמִּזְבֵּחַ

אונקלוס

דִּי פַקִּיד מֹשֶׁה׃ כב וַאֲרֵים
אַהֲרֹן יָת יְדוֹהִי עַל עַמָּא
וּבָרְכִינוּן וּנְחַת מִלְּמֶעְבַּד
חַטָּאתָא וַעֲלָתָא וְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא׃ כג וְעַל מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
וּנְפַקוּ וּבָרִיכוּ יָת עַמָּא
וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ לְכָל
עַמָּא׃ כד וּנְפַקַת אִשָּׁתָא
מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת עַל
מַדְבְּחָא יָת עֲלָתָא וְיָת

אבן עזרא

כב וישא אהרן את ידיו אל העם. אל פי' ראה"ע נכחם (ל), וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאות כפים (לא): וירד. כאשר הראיתיך רבים, וכבר ירד מעשות חטאת העם ועולתם והשלמים (לב) [יא], וטעם וירד בעבור המזבח שהיה שלש אמות קומתו (לג), ואחר כן באו משה ואהרן אל אהל מועד, ויתכן שבאו להתפלל על האש שתצא (לד), ובצאתם ברכו שניהם את העם:

רש"י

(כב) ויברכם. ב"כ, יברכך, יאר, ישא יז) י): וירד. מעל המזבח יח) יא): (כג) ויבא משה ואהרן. למה נכנסו מצאתי בפ' מלואים בברייתא הנוספת על ת"כ שלנו, למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת, או לא נכנס אלא לדבר אחר, הריני דן ירידה וביאה טעונות ברכה, מה ירידה מעין עבודה, אף ביאה מעין עבודה, הא למדת למה נכנס משה עם אהרן ללמדו על מעשה הקטרת יט) יב), ד"א כיון שראה אהרן שקרבו כל הקרבנות ונעשו כל המעשים ולא ירדה שכינה לישראל היה מצטער ואמר יודע אני שכעס הקב"ה עלי ובשבילי לא ירדה שכינה לישראל, אמר לו למשה משה אחי כך עשית לי שנכנסתי ונתביישתי, מיד נכנס משה עמו ובקשו רחמים וירדה שכינה לישראל יג): ויצאו ויברכו את העם. אמרו כ) יד) ויהי נועם ה' אלהינו עלינו טו), יהי רצון שתשרה

קרני אור

מה שהעיר ע"ז: [יא] והנה הראב"ע מפרש המקרא וכבר ירד, ולדעתו הוא כלל שאחריו פרט שמפרש כיצד וירד, ויבא אל אהל מועד ויצא ואז ויברכו את העם, וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מהמו"מ ה"ח) שהיה אחר הקטרת איברים, וכ"כ הסמ"ג (סי' קלב) ממ"ש וירד מעשות החטאת, ס"ל שתחלה ירד כפי' הראב"ע, וכ"כ (מגילה יח א), וכ"ה ספרא תוספתא דמלואים כדעת הראב"ע שהמקרא

יהל אור

וכאילו אמר שוק פאת הימין או צד הימין: (ל) כ"ה בחומשי רש"ל וכן בכמה חומשים וטעות הוא וצ"ל „אל נכחם", וכ"ה במק"נ קהלות משה, ובמג"ע, ובד"ק ובבאר יצחק, ופי' אהרן נשא את ידיו למעלה נכח העם: (לא) עיין ספרא וסוטה לח א: (לב) וכ"כ ר"י ן' גנאח, ויפרש שהוי"ו הזאת היא במקום „אחר" רוצה לומר שברכם אחרי שירד מעשות

החטאת וכמו שאז"ל (מגילה יח א) וכן פי' ר"ש ן' מלך, וכן כתב החזקוני מקרא זה מסורס, וירד אהרן מעשות החטאת והעולה והשלמים וישא את ידיו ויברכם: (לג) עיין שמות (כז א): (לד) וכן פי'

מנחת יהודה

הכבד לבד, ואינם בכלל חלב (פס"ז): יז) וכן פי' הרדי"א והיו משה ואהרן מברכים שניהם ככהנים בעת נשיאות כפיהם, וכ"ה (ספרא) ועיין התוה"ם סי' ט"ז שדעת הספרא שברכם ברכת כהנים בשעת תנופת החזה והשוק מעוד על המזבח, קודם הקטרת החלבים, ודעת הרמב"ן שזה לא היה ברכת כהנים, רק שפירש כפיו השמימה לתפלה, כמו שעשה שלמה (מ"א ח' כ"ב) ועיין התוה"ם מה שביאר בזה, ועיין נתה"ש מה שהעיר על הרמב"ן ובהכורם שהצדיק את הרמב"ן: יח) עיין פי' הראב"ע ובקרני אור הערה י"א: יט) ומקשים איך איחר כל כך מלהקטיר קטורת והלא קטרת בין דם לאיברי התמיד ומתרצים שלפיכך איחר מלהקטירו לפי שלא ירד עדיין אש מן השמים והמתינו עד שתרד האש: כ) צ"ל והם אמרו, וכ"ה (ספרא) ועיין מקו"ב רש"י שמות ל"ט מ"ג

מקורי רש"י

ועיין רש"י למעלה ז' ל': י) ספרא, סוטה ל"ח א', ירושלמי תענית פ"ד ה"א: יא) עיין מגילה י"ח א': יב) ספרא, מדרש אגדה, פס"ז ילקוט ר' תקכ"ד: יג) ספרא ילקוט ר' תקכ"ג ועיין פס"ז: יד) ספרא, ספרי פנחס, תוספתא דמנחות פ"ו מ"ה, סד"ע פ"ו. ועיין שבועות ט"ו ב' ד"ה ושיר: טו) תה' צ':

אֶת־הָעֹלָה וְאֶת־הַחֲלָבִים וַיַּרְא כָּל־
הָעָם וַיָּרֹנּוּ וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם׃
י א וַיִּקְחוּ בְנֵי־אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא
אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֵן אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ
עָלֶיהָ קְטֹרֶת וַיַּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְהוָה
אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם׃
ב וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי יְהוָה וַתֹּאכַל
אוֹתָם וַיָּמֻתוּ לִפְנֵי יְהוָה׃ ג וַיֹּאמֶר

אונקלוס

תַּרְבַּיָּא וַחֲזָא כָּל עַמָּא
וְשַׁבַּחוּ וּנְפַלוּ עַל אַפֵּיהוֹן׃
א וּנְסִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן נָדָב
וַאֲבִיהוּא גְּבַר מַחְתִּיתֵיהּ
וִיהַבוּ בְּהוֹן אֶשָּׁתָא
וְשַׁוִּיאוּ עֲלַהּ קְטֹרֶת
בּוּסְמִין וְקָרִיבוּ קֳדָם יְיָ
אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא דִּי לָא
פַּקִּיד יָתְהוֹן׃ ב וּנְפַקַת
אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ וַאֲכַלַת
יָתְהוֹן וּמִיתוּ קֳדָם יְיָ׃
ג וַאֲמַר מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן הוּא

רש"י

שכינה במעשה ידיכם טו*) לפי שכל ז' ימי המלואים שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום לא שרתה בו שכינה, והיו ישראל נכלמים, ואומרים למשה משה רבינו כל הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל, לכך אמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו: (כד) וירנו. כתרגומו כא): (ב) ותצא אש. רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן ה) א) רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש, תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש, משל

אבן עזרא

כד את העולה. עולת אהרן ועולת העם ועולת תמיד (לה) כי כן כתוב מלבד עולת הבקר (במד' כח) (לו): ואת החלבים. מהעגל ואיל אהרן, והשעיר והשור והאיל (לז): וירנו. הרמת קול, וכן ותעבור הרנה במחנה (מ"א כב לו) (לח):

א איש מחתתו. כל איש לקח מחתתו, ולפי דעתי שזה הדבר היה גם ביום השמיני (א), והעד הן היום הקריבו את חטאתם (פ' יט): ויתנו בהן אש. לא מהאש שיצאה (ב) וזה טעם אש זרה (ג): וטעם אשר לא צוה אותם. שמדעתם עשו ולא בצווי להקטיר קטורת גם באש זרה (ד) [א]:
ב וימותו לפני ה'. כי חשבו שיעשו דבר רצוי לפניו (ה) [ב]:

יהל אור

הרשב"ם: (לה) וכולם נכללו במלת העולה: (לו) משמע שהקריב עולת תמיד, ונכלל במלת העולה גם עולת תמיד: (לז) מן השעיר עזים אשר לעם ומן השור והאיל לשלמים: (לח) וככתוב שם ויעבור הרנה, ופי' הרד"ק שם כרוז, ועיין המבאר לנתה"ש ובהמעמר ובהכורם מה שפי' בזה: (א) וכ"ה לדעת ר"ע הבאתי למעלה קרני אור הערה א', וכ"ה מגילת תענית פרק אחרון, בשמונה בניסן מתו בני אהרן: (ב) המבואר (למעלה ט כד) שאכלה העולה והחלבים: (ג) וכן פי' רב"ח, על דרך הפשט החטא שנענשו בו נדב ואביהוא הוא שהביאו אש זרה מן החוץ, כי משפט הקטרת היה לקחת אש מן המזבח ולהקטיר בו את הסממנין: (ד) גם עשו מדעת עצמם להקטיר קטורת ועוד באש זרה: (ה) שיקטירו קטרת לפני ה', אפילו

קרני אור

מסורס, ופי' וירד הוא עבר שכבר נעשה, ר"ל וכבר ירד מן העשות (התוס"ע) וכן ביאר הרמב"ן, ועיין בהמבאר לנתה"ש מה שהעיר ע"ז:
[א] וכ"ה (ספרא שם) נדב ואביהוא לא המתינו שיבא אש ע"כ אמרו וכי יש לך אדם שמבשל תבשילו בלא אש ולכן לקחו מחתות עם קטורת עם אש זרה:
[ב] ובספרא שם, א"ל הקב"ה אני אכבד, אתכם יותר ממה שכבדתם אותי, אתם שנכנסתם לפני אש טמאה (ר"ל בלתי ראוים לגבוה) אני אשרוף אתכם באש טהורה:

מקורי רש"י

טו*) ילקוט ר' תק"כ: א) ספרא, תנחומא א' אחרי ו', תנחומא ב' שמיני ו', עירובין ס"ג א', יומא נ"ג א',

מנחת יהודה

אות י"ג: כא) כת"א ושכחו: ה) עיין יפה מראה בירושלמי שביעית פ"י ג', מה שהאריך לבאר בזה דעת חז"ל, כי

משֶׁה אֶל־אַהֲרֹן הוּא אֲשֶׁר־דִּבֶּר
יְהוָה׀ לֵאמֹר בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ וְעַל־
פְּנֵי כָל־הָעָם אֶכָּבֵד וַיִּדֹּם אַהֲרֹן׃
ד וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־מִישָׁאֵל וְאֶל
אֶלְצָפָן בְּנֵי עֻזִּיאֵל דֹּד אַהֲרֹן וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם קִרְבוּ שְׂאוּ אֶת־אֲחֵיכֶם
מֵאֵת פְּנֵי־הַקֹּדֶשׁ אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה׃ ה וַיִּקְרְבוּ וַיִּשָּׂאֻם בְּכֻתֳּנֹתָם

דִּי מַלֵּיל יְיָ לְמֵימַר
בְּקָרִיבַי אֶתְקַדַּשׁ וְעַל
אַפֵּי כָל עַמָּא אֶתְיְקַר
וּשְׁתֵיק אַהֲרֹן׃ ד וּקְרָא
מֹשֶׁה לְמִישָׁאֵל וּלְאֶלְצָפָן
בְּנֵי עוּזִּיאֵל אַחֲבוּהִי
דְאַהֲרֹן וַאֲמַר לְהוֹן קְרִיבוּ
טוּלוּ יָת אֲחֵיכוֹן מִן קֳדָם
אַפֵּי קוּדְשָׁא לְמִבְּרָא
לְמַשְׁרִיתָא׃ ה וּקְרִיבוּ
וּנְטַלוּנוּן בְּכִתּוּנֵיהוֹן

אבן עזרא

ג הוא אשר דבר ה'. כבר אמר לי ה' שהוא יראה קדושתו בקרובים אליו, כטעם רק אתכם ידעתי (עמוס ג ב) (ו) [ג] וכאשר אראה בם קדושתי אז אהיה נכבד, ועל פני כל העם אכבד וייראו ממני (ז): ד שאו את אחיכם מאת פני הקדש. יש אומרים כי הקטורת היתה לפני מזבח העולה והלוים נכנסים שם (ח), ויש אומרים שהיתה על מזבח הקטורת, ומשם הוציאום מאהל מועד (ט): פני הקדש. הוא

רש"י

למלך שהיה לו בן בית וכו' כדאיתא בויקרא רבה ב): (ג) הוא אשר דבר. היכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי ג), א"ת בכבודי אלא במכובדי, א"ל משה לאהרן, אהרן אחי יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום והייתי סבור או בי או בך עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך ג) ד): וידם אהרן. קבל שכר על שתיקתו, ומה שכר קיבל שנתייחד עמו הדבור שנאמרה לו לבדו פרשת שתויי יין ג) ה): בקרובי. בבחירי ד): ועל פני כל העם אכבד. כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתיירא ומתעלה ומתקלס ו), א"כ באלו כ"ש ברשעים, וכן הוא אומר, נורא אלהים ממקדשיך ז), אל תקרא ממקדשיך אלא ממקודשיך: (ד) דד אהרן. עוזיאל אחי עמרם היה, שנאמר ובני קהת וגו' ח): שאו את אחיכם. כאדם האומר לחבירו העבר את המת מלפני הכלה, שלא לערבב את השמחה ט): (ה) בכתנתם. של מתים ה), מלמד שלא

קרני אור

[ג] לא מצאנו בדברי השם כדברים האלה, ומי שיש לו עינים לראות יראה כי זה לאות שלא כל אשר דבר ד' למשה נכתב בתורה, ודברים הרבה לא נמסרו לו להעלותם על ספר ולולי שקרה מקרה זה לא היו דברי ה' אל משה נודעים לנו מתורה שבכתב (אם למקרא) ורנ"ם הביא בשני מקומות דבר ושד"ל פי' שאין צורך לבקש היכן

יהל אור

הכי וימותו, לפי שלא נזה אותם וכ"ש באש זרה: (ו) וסוף הפסוק שם, על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם: (ז) וכן הביא הרמב"ן הפי' הזה בשם הא' ז"ל, וסיים, ואם כן הוא דבור ולא נכתב, כי השם הודיעו דרכיו שכך המדה הזאת לפניו": (ח) וכ"ה (ספרא תוספתא דמלואים) ר"א אומר לא

מתו אלא בחוץ מקום שהלוים מותרים לכנס לשם שנאמר ויקרבו וישאום בכתנתם: (ט) וכ"ה (ספרא שם) דעת ר"ע, לא מתו אלא בפנים שנאמר וימותו לפני ד', א"כ למה נאמר ויקרבו וישאום בכתנתם,

מנחת יהודה

אמר שהכתוב פי' חטאם שהקריבו אש זרה אשר לא צוה ה', לפת הביאו חז"ל עצות מרחוק לסבת מיתתם עיי"ש: ב) והרשב"ם כתב כי אין זה לפי הפשט, ובי היה מבשר הקב"ה למשה עשו לי משכן, ובו ביום ימותו הגדולים שבכם, ועיין רמב"ן ובטור ובכלי יקר מה שביארו בזה: ג) ולא נשתתף עם משה: ד) כי אין שייך קורבה כלפי שמיא: ה) דכל כתנת האמור בת"כ של בגדי כהונה, ומישאל ואלצפן לוים היו, אע"כ של מתים:

מקורי רש"י

ירושלמי שביעית פ"ו ה"א, גיטין פ"א ה"ב ויק"ר אחרי פ"כ ו' פסי' דר"כ אחרי לג קע"ב, פס"ז: ב) ויק"ר פ' י"ב א', פסי' דר"כ אחרי ילקוט ר' תקכ"ט: ג) שמות כ"ט מ"ג: ד) ספרא, תנחומא א' שמיני א', תנחומא ב' שמיני ב', זבחים קט"ו ב' ויק"ר י"ב ב' ילקוט ר' תקכ"ט פס"ז: ה) ספרא זבחים שם, ויק"ר שם פס"ז: ו) זבחים שם: ז) תה' ס"ח ל"ו: ח) שמות ו' י"ח: ט) תנחומא א' אחרי ג'

אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר
מֹשֶׁה: ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן
וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר | בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם
אַל־תִּפְרָעוּ | וּבִגְדֵיכֶם לֹא־תִפְרֹמוּ
וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל־הָעֵדָה יִקְצֹף
וַאֲחֵיכֶם כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת־
הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְהוָה: ז וּמִפֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ פֶּן־תָּמֻתוּ כִּי־
שֶׁמֶן מִשְׁחַת יְהוָה עֲלֵיכֶם וַיַּעֲשׂוּ

אונקלוס

לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא כְּמָא
דִי מַלִּיל מֹשֶׁה: ו וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר
וּלְאִיתָמָר בְּנוֹהִי רֵישֵׁיכוֹן
לָא תְרַבּוּן פֵּירוּעַ
וּלְבוּשֵׁיכוֹן לָא תְבַזְּעוּן וְלָא
תְמוּתוּן וְעַל כָּל כְּנִשְׁתָּא
יְהֵא רוּגְזָא וַאֲחֵיכוֹן כָּל
בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּן יָת
יְקֵדְתָא דִי אוֹקֵיד יְיָ:
ז וּמִתְּרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לָא
תִפְּקוּן דִּלְמָא תְמוּתוּן
אֲרֵי מְשַׁח רְבוּתָא דַּיְיָ
עֲלֵיכוֹן וַעֲבַדוּ כְּפִתְגָמָא

רש"י

נשרפו בגדיהם, אלא נשמתם, כמין שני חוטין של אש נכנסו לתוך חוטמיהם (י): (ו) אל תפרעו. אל תגדלו שער, מכאן שאבל אסור בתספורת (יא), אבל אתם אל תערבבו שמחתו של מקום: ולא תמותו. הא אם תעשו כן תמותו (יב): ואחיכם כל בית ישראל. מכאן שצרתן של ת"ח מוטלת

אבן עזרא

החצר כנגד המחנה (י) כאשר פירשתי (יא): ו ראשיכם אל תפרעו. יש אומרים לגדל פרע (יב): תפרומו. תקרעו (יג) [ד] והנכון שהוא מן בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע (למטה יג מה) (יד), ורבים אמרו מכוסה, ואחרים אמרו מגולה (טו) [ה] והאמת דברי הקבלה (טז): ולא תמותו. מלת ולא מושכת עצמה, כמו ולא למדתי חכמה (משלי ל, ג) (יז) וכן הוא ולא על כל העדה יקצוף, כי אתם תכפרו בעדם: וטעם ואחיכם כל בית בישראל. תמצאנו רמוז בפרשת ראה

יהל אור

מלמד שהטילו חנית של ברזל וגררום והוציאום לחוץ: (י) וכן פי' המבאר לנתה"ש, אפילו לדעת האומר שמתו בעזרה במקום שהלוים מותרים ליכנס גם הוא קדש כנגד המחנה: (יא) למעלה ו כג ר"ל שנקרא קדש כנגד המחנה שהיא חול, ועיין למטה טז ב: (יב) וכ"ה (ספרא שם) אל תגדלו פרע וכן פי' רש"י ז"ל אל תגדלו שער: (יג) וכ"ה (ספרא שם) אל תקרעו בגדיכם: (יד) עיין ביאורי שם וכן דעתו פה ולא יחלוק על הי"א: (טו) יפרש הכתוב מן וראשו יהיה פרוע שי"א מכוסה שתהיה הראש מכוסה וזהו סימן האבילות, וכמו על שפם יעטה, ות"א שם, כאבילא יתעטף, וכן בספרא שם, חופה ראשו כאבל וי"א מגולה והוא דעת ר"ע (ספרא שם) שיפרש פירוע על גילוי הפרע מן הכיסוי כמו ופרע את ראש האשה (במד' ה' יח) ופי' שישאר מגולה ולא יכסנו כי כן הוא דרך האבל בארצות הקדם לגלות ראשו ולהסיר מגבעתו או מצנפתו ופארו מעל ראשו: (טז) עיין אות יב: (יז) וסוף הפ' ודעת קדושים אדע, ופי'

קרני אור

דבר, כי כמהו ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר ה' (בראש', כד, נא) והכוונה כי כך גזרה חכמתו ית': [ד] וההבדל בין קריעה לפרימה, שהקריעה כולל כל מקום ובכל אופן שיקרע, שלא במקום התפר, והפרימה במקום התפר, ועיין למטה יג מ"ה קרני אור הערה כג: [ה] פריעת הראש תאמר בפנים שונים, וזה כי הוא יאמר על השערות המגלחת, ולא יקרא זה פרוע ראש עד שערות המתגלחת שלשים, ויאמר על ביטול הכיסוי והגלוי הטבעי לראש, וזה שאם כסהו כולו, הנה השבית ממנו מה שהוא נהוג שיתגלה ממנו ואם גלהו כלו, הנה השבית ממנו מה שהוא נהוג שיתכסה ממנו, ולזה הענין השני ופרע ראש האשה רוצה לומר שיסיר הצניף שהיא מתכסה בו, וישאר שערה מגולה, ובמצורע (למטה יג, מה) הכונה בו אם גילוי הראש, אם כסוי הראש, ולפי שאמר אח"ז ועל שפם יעטה שיורה על הפלגת כסוי הראש יותר מהנהוג

מקורי רש"י

ג', תנחומא ב' אחרי ד', פסי' דר"כ אחרי מות פסי"ר פ' מ"ז והכולן בשינוי: י) ספרא, סנהד' נ"ב א', מדרש אגדה ילקוט ר' תקכ"ד פס"ז: יא) ספרא, סנהד' כב' ב, מו"ק י"ד ב', פס"ז, מדרש אגדה ילקוט ר' תקכ"ו: יב) ספרא:

מנחת יהודה

ו) ודעת הספרא כאן נשרף גופם ובגדיהם קיימים, ועל הפ' למטה ו' ועל כל העדה יקצוף פי' שריפת נשמה
עיין

כדבר משה: פ ח וידבר יהוה אל־
אהרן לאמר: ט יין ושכר אל־תשת ׀
אתה ׀ ובניך אתך בבאכם אל־
אהל מועד ולא תמתו חקת עולם
לדרתיכם: י ולהבדיל בין הקדש
ובין החל ובין הטמא ובין הטהור:
יא ולהורת את־בני ישראל את כל־

דמשה: ח ומליל יי עם
אהרן למימר: ט חמר
ומרוי לא תשתי את
ובנך עמך במיעלכון
למשכן זמנא ולא תמותון
קים עלם לדריכון:
י ולאפרשא בין קודשא
ובין חולא ובין מסאבא
ובין דכיא: יא ולאלפא
ית בני ישראל ית כל
קימיא די מליל יי להון

אבן עזרא

אנכי (יח): ח וידבר ה' אל אהרן. כי נביא היה (יט) וי"א ע"י משה (כ) [ו] כמו דבר אל אחז (ישעי' ז י) (כא) והזהירו שישמר הוא ובניו שלא ימותו כאשר מתו בניו הגדולים: ט ושכר. העשוי מסין חטה או דבש או תמרים (כב) [ז] כי היין משחית הדעת לשותיו ויתערבו לו הדברים (כג): י על כן ולהבדיל. כי אתה כהן גדול ותבדיל בין מקום הקדש ובין החול, והוא מלשון חלול (כד) [ח], גם יתכן בין יום קדש לחול (כה): ובין הטמא ובין הטהור. בבהמה ובשרץ המים ובעוף, על כן נכתבה אחרי זאת הפרשה, פרשת זאת החיה, ואחרי כן טומאת היולדת וצרעת אדם ובגד ובית (כה*), ובעל קרי וזב וזבה ונדה, וזה טעם ובין הטמא ובין הטהור: יא ולהורות את בני ישראל. שאר המצות (כו) וכן ככל אשר יורו אתכם הכהנים (דבר' כד ח) (כז):

רש"י

על הכל להתאבל בה יג): (ט) יין ושכר. יין דרך שכרותו ז) יד): בבואכם אל אהל מועד. אין לי אלא בבואם להיכל, בגשתם למזבח מנין נאמר כאן ביאת אהל מועד, ונאמר בקידוש ידים ורגלים ביאת אהל מועד טו), מה להלן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד, אף כאן עשה גישת מזבח כביאת אהל מועד טז): (י) ולהבדיל. כדי שתבדילו בין עבודה קדושה למחוללת ח), הא למדת שאם עבד עבודתו פסולה יז): (יא) ולהורות. למד שאסור שיכור

קרני אור

(רלב"ג): [ו] כ"ה (ספרא ריש פ' אחרי) בשם ר' ישמעאל: [ז] ורלב"ג פי' שהשכר הוא יין, ותהיה וי"ו ושכר תגלית ר"ל מיין שהוא שכר והוא היין שעברו עליו ארבעים יום, והשתיה לא תהיה פחות מרביעית, ושאר דברים המשכרין בלאו ולא במיתה: [ח] עיין המבאר לנתה"ש מה שכתב

יהל אור

ולא דעת קדושים: (יח) המוסוס כתב ולא מצאתי לו שום דבר מזה מאומה, והמקו"ח והבא"י יפרשו שדעתו על הפ' בפ' ראה (דברי' יג ז) כי יסיתך אחיך בן אמך, שפי' שם אפילו אחיך, וטעם בן אמך שהם גופניים, שהאם חומר והאב צורה היא הנשמה, אף כאן פי' ואחיכם כל בית ישראל הם גופניים אבל אתם שכליים לא תצאו מפתח אהל מועד, והרש"ל יפרש שדעתו על הפ' (דברי' יב יז) לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך., ופי' שם הח' ז"ל עם הלוים ידבר, גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבינו, ובכורות בקרך ואתך עם הכהנים ידבר, כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל, כמו ואצו אתכם (שם ג יח) שידבר עם שני שבטים וחצי, ואמר אתכם, וזהו הטעם פה שאמר לכהנים ולוים ואחיכם כל בית ישראל: (יט) וע"ז כתב המבאר לנתה"ש ואין זה נכון שאעפ"י שהיה נביא לא היה נביא תורה: (כ) שיאמר לאהרן: (כא) ופי' ע"י ישעיה דבר ה' אל אחז, אף כאן ע"י משה: (כב) ובד"ק או דבש תמרים, והנה שכר במקום הזה כולל כל דבר המשכר ואפילו זולת היין: (כג) כי היין בטבעו מוליד ג' דברים, שינה וגסות הרוח ובלבול השכל (רב"ה): (כד) והוא תמורת הקדושה: (כה) בין ימים של קדש לימים של חול: (כה*) ובד"ק וצרעת באדם ובבגד ובבית: (כו) לפי שהוראה במצותי' של תורה צריכה שכל זך ודעת צלולה: (כז) וסוף הפסוק כאשר

מנחת יהודה

וגוף קיים: ז) יתרץ אם יין אסור מכש"כ שכר, ויפרש יין דרך שכרותו: ח) עבודה שעובד בשכרות היא מחוללת:

מקורי רש"י

יג) עיין מו"ק כח ב: יד) ספרא, כריתות י"ג ב' ילקוט ר' תקכ"ח: טו) שמות ל' כ', ועיין רש"י שם: טז) ספרא ילקוט ר' תקכ"ט: יז) ספרא, זבחים י"ז ב':

הַחֻקִּים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיהֶם בְּיַד־מֹשֶׁה: פ רביעי יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר ׀ בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְהוָה וְאִכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא: יג וַאֲכַלְתֶּם אֹתָהּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כִּי חָקְךָ וְחָק־בָּנֶיךָ הִוא מֵאִשֵּׁי יְהוָה כִּי־כֵן צֻוֵּיתִי: יד וְאֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת ׀ שׁוֹק

בִּידָא דְמשֶׁה: יב וּמַלִּיל משֶׁה עִם אַהֲרֹן וְעִם אֶלְעָזָר וְעִם אִיתָמָר בְּנוֹהִי דְאִשְׁתְּאָרוּ סַבוּ יָת מִנְחֲתָא דְאִשְׁתְּאָרַת מִקּוּרְבָּנַיָּא דַייָ וְאִכְלוּהָ פַּטִּיר בִּסְטַר מַדְבְּחָא אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא: יג וְתֵיכְלוּן יָתַהּ בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ הִיא מִקּוּרְבָּנַיָּא דַייָ אֲרֵי כֵן אִתְפַּקָּדִית: יד וְיָת חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְיָת שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא תֵּיכְלוּן בַּאֲתַר דְּכֵי אַתְּ וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ עִמָּךְ אֲרֵי

רש"י

בהוראה יח), יכול יהא חייב מיתה, ת"ל אתה ובניך אתך ולא תמותו, כהנים בעבודתם במיתה, ואין חכמים בהוראתם במיתה יח*): (יב) הנותרים. מן המיתה, מלמד שאף עליהם נקנסה מיתה על העון העגל ס), הוא שנאמר ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו יט), ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל כ), ותפלתו של משה בטלה מחצה, שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא י) כא): קחו את המנחה. אעפי שאתם אוננין, וקדשים אסורים לאונן יא): את המנחה. זו מנחת שמיני ומנחת נחשון כב): ואכלוה מצות. מה ת"ל לפי שהיא מנחת צבור ומנחת שעה, ואין כיוצא בה לדורות, הוצרך לפרש בה דין שאר מנחות יב) כג): (יג) וחק בניך. אין לבנות חק בקדשים כד): כי כן צויתי. באנינות יאכלוה כה): (יד) ואת חזה התנופה. של שלמי צבור: תאכלו

אבן עזרא

יב קחו את המנחה. אחר שהקטירו מסנה לגבוה (כח) אין ראוי לאכול הנשאר כי אם מקודשים (כט) ואתם תחלו לאכול החוק שנתן לכם השם שתקחו תמיד מאשי ה' (ל), ופירושו כל מנחה שהקטירו מסנה לשם: יד במקום טהור. (לא) ואם הוא חוץ החצר (לב), והחזה והשוק תאכלו זכרים ונקבות, כי כן כתוב כל טהור בביתך יאכל

יהל אור

צויתים תשמרו לעשות, ופי' הרמב"ן שם, לפי שהכהנים זריזים הם, ודי להם כמה שצוה אותם: (כח) אחר שנקטר הקומץ וכמ"ש למעלה ט יז: (כט) והם הכהנים המקודשים לה': (ל) והוא מה שיאמר הכתוב, כי חקך וחק בניך היא מאשי ה': (לא) בכל הנדפסים הוא בפסוק י"ג בהמשך אחד ואין לו שום ביאור, ובאמת הוא מפ' י"ד וכן ציינתי: (לב) ולא אמר במקום קדוש, לפי שהתיר אכילתה לנשים, והנשים לא היו רשאות ליכנס לחצר אהל מועד, וכמו שאמרו אשה בעזרה מנין, כי הגר

מקורי רש"י

יח) ספרא: יח*) ספרא ילקוט ר' תקכ"ט: יט) דברי' ט' כ': כ) עמוס ב' ט': כא) דברים ט' כ', תנחומא א' אמרי ט', תנחומא ב' אמרי י"ב שמו"ר פל"ח ד', ויק"ר פ"י ה', ופ"ז א', במד"ר פ"ט מ"ז, פסי"ר פמ"ז, עיין יומא פ"ז א', שאם כתוב אלא שעמד להם זכות אביהם: כב) ספרא, ילקוט ר' תק"ל: כג) ספרא: כד) ספרא: כה) ספרא, זבחים ק"א א', יומא ס' ב', ילקוט תקל"א.

מנחת יהודה

ס) ידייק מדלא כתיב הנשארים, כי זהו ההבדל בין שאר ובין נותר, כי לשון שאר ישמש אם חלק הנשאר הוא חשוב כמו וישאר אך נח (בראי' ז' כ"ג) ואם חלק הנשאר אינו חשוב נקרא נותר, ובכאן יאמר הכתוב הנותרים לישנא דגריעותא למדנו שהיו ראוים להענש כאחיהם, ועיין רש"י (יומא פ"ז א') ד"ה שנאמר: י) גם לרבות הבנים: יא) ואעפ"י שקדשים אסורים לאונן: יב) ולפרש שיתי' נוהג בהם דין שאר מנחות ועיין תהוה"ם סי' מ"ג שמקשה

הַתְּרוּמָה תֹּאכְלוּ בְּמָקוֹם טָהוֹר
אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אִתָּךְ כִּי־חָקְךָ
וְחָק־בָּנֶיךָ נִתְּנוּ מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ טו שׁוֹק הַתְּרוּמָה וַחֲזֵה
הַתְּנוּפָה עַל אִשֵּׁי הַחֲלָבִים יָבִיאוּ
לְהָנִיף תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וְהָיָה לְךָ
וּלְבָנֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־עוֹלָם כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה׃ חמישי טז וְאֵת | שְׂעִיר

אונקלוס

חוּלָקָךְ וְחוּלַק בְּנָךְ
אִתְיְהִיבוּ מִנִּכְסַת
קוּדְשַׁיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
טו שׁוֹקָא דְאַפְרָשׁוּתָא
וְחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא עַל
קוּרְבָּנֵי תַרְבַּיָּא יֵיתוֹן
לַאֲרָמָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ
וִיהֵי לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לִקְיַם
עָלַם כְּמָא דִּי פַקִּיד יְיָ׃
טז וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא
מִתְבַּע תַּבְעֵיהּ מֹשֶׁה
וְהָא אִתּוֹקַד וּרְגִיז עַל

אבן עזרא

אותו (במד' יח יא), וכן קנין כסף ויליד בית (לג), ואלמנה ששבה (לד) וכאשר תאכלו עתה השוק והחזה, יהיה לכם החוק לקחתו

רש"י

במקום טהור. וכי את הראשונים אכלו במקום טמא, אלא הראשונים שהם קדשי קדשים הוזקקו אכילתם במקום קדוש, אבל אלו אין צריכים תוך הקלעים, אבל צריכים הם להאכל תוך מחנה ישראל שהוא טהור מליכנס שם מצורעים כו), מכאן שקדשים קלים נאכלין בכל העיר יג): אתה ובניך ובנותיך. אתה ובניך בחלק, אבל בנותיך לא בחלק, אלא אם תתנו להם מתנות רשאות הן לאכול בחזה ושוק יד) כז), או אינו אלא אף הבנות בחלק, ת"ל כי חקך וחק בניך נתנו, חק לבנים ואין חק לבנות: (טו) שוק התרומה וחזה התנופה טו). לשון אשר הונף ואשר הורם, תנופה מוליך ומביא, תרומה מעלה ומוריד', ולמה חלקן הכתוב תרומה בשוק, ותנופה בחזה לא ידענו, ששניהם בהרמה והנפה טז): על אשי החלבים יז). מכאן שהחלבים למטה בשעת הנופה כח), וישוב המקראות שלא יכחישו זה את זה כבר פירשתי שלשתן בלו את אהרן יח): (טז) שעיר החטאת. שעיר מוספי ר"ח יט) כט), ושלשה שעירי חטאות קרבו בו ביום, שעיר עזים כ), ושעיר נחשון, ושעיר ר"ת כא), ומכולן לא נשרף אלא זה כב) ונחלקו בדבר חכמי ישראל ל).

יהל אור

המשכן דוגמת העזרה שבמקדש (רכ"ה). (לג) למעה כב יא: (לד) שם שם יג:

מנחת יהודה

שמקשה על מנחת נחשון, הלא היתה מנחת נדבה והיתה מנחת יחיד מ"מ הוצרך ללמד דיניה וכ"ש הותרה באנינות עיי"ש: יג) אכנם למה לא נקראו שלמי תודה קדשי הקדשים כשלמי המלואים בהיות דינם שוה, הנה הוא לפי שאין הזמן גורם להבדיל בין קה"ק לקדשים קלים, אלא המקום גורם, והנאכלים במקום קדוש הם קדשי הקדשים, והנאכלים בכל העיר הם קדשים קלים (רדי"א): יד) יכ"ה (ספרא) „ובנותיך במתנות" ויכולים הבנות לאכול בקדשים קלים: טו) מן שוק התרומה עד והנפה לא נמצא בנדפסים רק בפי' הרמב"ן: טז) פי' כיון ששניהם בהנפה והרמה, ולא תקרא תרומה או תנופה, אלא עד שיוליך ויביא, ויעלה ויוריד, לא ידענו טעם למה חלקן הכתוב, ועיין ברמב"ן מה שביאר בזה: יז) וגם כאן כי' הרמב"ן „על אישי החלבים, כמו על חלבי האישים, מכאן שהחלבים וכו': יח) לעיל ז' ל': יט) ובז"ל „מוסף ר"ח" ולפי שזה השעיר היה נוהג לדורות, לא הסכים אהרן לאכלו באנינות לחשבו שמה שציוה השם ית' להאכיל באנינות באלו הקדשים לא יהיה נוהג אלא בקדשי שעה (רלב"ג): כ) למעלה ט' ג': כא) וכדעת רז"ל ששמיני למלואים היה ר"ח ניסן: כב) שעיר ר"ח, כמ"ש ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה, שזה שעיר ר"ח שמכפר על טומאת מקדש וקדשיו, וכן פי' הרשב"ם „אבל שעיר העדה ושעיר נחשון נאכלו" ויו"ת „ואוקידו תלתיהון" פי' שלשתן נשרפו, ועיין בביאור התרגום שם שיפרש שלשתן נשרפו ולא נאכלו דס"ל כר' נחמיה דאמר מפני אנינות נשרפו, ומשה דרש על שעיר העם עיי"ש:

מקורי רש"י

כו) זבחים נה א, ילקוט שם: כז) ספרא ילקוט ר' תק"מ ותק"ל ועיין (יבמות פ"ז א') ובנותיך אתך בזמן שאתך: כח) ספרא ועיין מנחות ס"ב א': כט) ספרא זבחים ק"א ב': ל) ספרא, זבחים שם:

הַחַטָּאת דָּרֹשׁ חצי התורה בתיבות דרש מכא
ודרש מכא דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שֹׂרָף
וַיִּקְצֹף עַל־אֶלְעָזָר וְעַל־אִיתָמָר בְּנֵי
אַהֲרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר׃ יז מַדּוּעַ לֹא־
אֲכַלְתֶּם אֶת־הַחַטָּאת בִּמְקוֹם
הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא
וְאֹתָהּ ׀ נָתַן לָכֶם לָשֵׂאת אֶת־עֲוֹן
הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃ יח הֵן לֹא־הוּבָא
אֶת־דָּמָהּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אָכוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ

אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי
אַהֲרֹן דְּאִשְׁתְּאָרוּ לְמֵימָר׃
יז מַדֵּין לָא אֲכַלְתּוּן יָת
חַטָּאתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ
אֲרֵי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הִיא
וְיָתַהּ יְהַב לְכוֹן לְסַלָּחָא
עַל חוֹבֵי כְּנִשְׁתָּא לְכַפָּרָא
עֲלֵיהוֹן קֳדָם יְיָ׃ יח הָא לָא
אִתָּעַל מִדְמַהּ לְבֵית
קֻדְשָׁא גַּוָּאָה מֵיכַל תֵּיכְלוּן
יָתַהּ בְּקֻדְשָׁא כְּמָא דִי

רש"י

י"א מפני טומאה שנגעה בו נשרף כג) וי"א מפני אנינות נשרף, לפי שהוא קדשי דורות, אבל בקדשי שעה סמכו על משה שאמר להם במנחה ואכלוה מצות: **דרש דרש**. שתי דרישות הללו מפני מה נשרף זה, ומפני מה נאכלו אלו, כך הוא בת"כ כד) לא): **על אלעזר ועל איתמר**. בשביל כבודו של אהרן, הפך פניו כנגד הבנים וכעס כה) לב): **לאמר**. אמר להם השיבוני על דברי לג): **(יז) מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש**. וכי חוץ לקדש אכלוה, והלא שרפוה, ומהו אומר במקום הקדש אלא אמר להם שמא חוץ לקלעים יצאה ונפסלה כו) לד): **כי קדש קדשים הוא**. ונפסלת ביוצא, והם אמרו לו לאו, אמר להם הואיל ובמקום הקדש היתה מדוע לא אכלתם אותה: **ואותה נתן לכם לשאת**. שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים כז): **לשאת את עון העדה**. מכאן למדנו ששעיר ר"ח היה שהוא מכפר על עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לא לכפרה באו לה): **(יח) הן לא הובא**

אבן עזרא

מכל זבחי השלמים: **טז שורף**. מהבנין שלא נקרא שם פועלו, כמו ומורק ושוטף (למעלה ו כא) (לה): **יז במקום הקדש**. פתח אהל מועד, כי כן כתוב (לו), ואותה (לז) נתן ה' לכם, כי כאשר תאכלו אתם את החטאת, השם ישא את עון העדה (לח), או פירושו, אתם תשאו את החטאת (לט), והטעם כי על ידכם יכופר עונם, על כן לכפר (מ): **יח הן לא הובא**

יהל אור

(לה) עיין ביאורי שם: (לו) בכל חטאת בכלל (למעלה ו יט) במקום קדוש תאכל בחצר אהל מועד: (לז) החטאת הזאת: (לח) וכ"ה (ספרא שם) הא כיצד כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים: (לט) ובמקה"מ "את חטאתכם" שבאכילתכם תשאו עון העדה: (מ) ע"כ כתוב, לכפר עליהם לפני ה', והנה לדעת הראשון השם

מקורי רש"י

לא) ספרא ילקוט ר' תקל"א: לב) ספרא: לג) ספרא: לד) ספרא: לה) זבחים ק"א ב':

מנחת יהודה

כג) פי' שנגעה בה טומאה בחטאת של שעיר ר"ח: כד) והנה רש"י ז"ל דייק בלשונו הטהור "ומפני מה נאכלו אלו כך היא בת"כ" שיגרוס בת"כ "מפני מה נאכלו אלו" פי' שמשה דרש דרישה אחת מדוע נשרף, ועל השנים שנאכלו דרש מדוע נאכלו כי טמ"נ אם חשבו שנאכל באנינות הי"ל לאכול כולם, ואם חשבו שאין נאכל הי"ל לשרוף את כולם, ועיין ברא"ם שכתב אבל בת"כ שלפנינו כתוב "מפני מה נשרף זה, ומפני מה לא נאכלו אלו" וכ"ה (זבחים ק"א ב') מפני מה חטאת זו נשרפה ואלו מונחות, ופי' רש"י ז"ל למה מונחות להמתין לערב ולא נאכלו היום וכן יתפרש נ"כ הא דת"כ שלפנינו דקתני ומפני מה לא נאכלו עיי"ש: כה) ובספרא, מלמד שנתן פניו כלפי בניו וכעס כנגד אהרן: כו) וחטאת שיצאת חוץ לקלעים פסולה: כז) שבאכילתכם תשאו עון העדה שכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים:

בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוֵּיתִי׃ יט וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת־חַטָּאתָם וְאֶת־עֹלָתָם לִפְנֵי

פַּקֵּדִית׃ יט וּמַלֵּיל אַהֲרֹן עִם מֹשֶׁה הָא יוֹמָא דֵין קָרִיבוּ יָת חַטָּוָתְהוֹן וְיָת עֲלָוָתְהוֹן קֳדָם יְיָ וַעֲרָעוּ

אבן עזרא

את דמה אל הקדש פנימה. כפר הבא על כל המצות, שהוא לכהן ולקהל (מא), ואם ישאל שואל הנה פר החטאת שורף (מב) ולא הובא את דמו (מג) לפנים בקדש, והטעם הפרכת ומזבח הזהב (מד), דע שפר חטאת (מה) הוא לחטאת על המזבח (מו), ושעיר החטאת הוא לעם (מז), ובשר החטאת לכהן (מח): אכול תאכלו. היה ראוי שתאכלו אותה (מט): יט יש מדקדקים שאמרו שהה"א של התימה לא יהיה אחריו דגש עם אחד מהז' מלכים (נ) כי אם עם השוא הנע ימצא (נא), והה"א פתוח (נב) בעבור שלא יתכן להתחבר שני שואין נעים (נג), ובעבור שמצאו יו"ד הַיִּיטַב דגוש, אמרו כי זה הה"א לידיעה (נד)

כה"א השבה עם נעמי (רות ב, ו), הנמצאו פה (דה"א כט יז), העיר ההוללה (יחז' כו), ואלה ההי"ן במקום אשר הנה, כן פירוש הייטב (נה) [ט] ועוד אמרו כי ואכלתי

רש"י

וגו'. שאילו הובא היה לכם לשרפה לו) כמו שנאמר וכל חטאת אשר יובא מדמה כח) לז): אבל תאכלו אותה. היה לכם לאכלה, אעפ"י שאתם אוננים: כאשר צויתי. לכם במנחה כט): (יט) וידבר אהרן. אין לשון דיבור אלא לשון עז לח), שנאמר וידבר העם לט), אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר, ואהרן מדבר, הא ידעת שלא היתה אלא מדרך כבוד, אמרו אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברים לפניו, ואינו בדין שיהא תלמיד משיב את רבו, יכול מפני שלא היה באלעזר להשיב, ת"ל ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא וגו', הרי כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים, זו מצאתי בספרי של פנים שני ל): הן היום הקריבו. מהו אומר, אלא אמר להם משה שמא זרקתם דמה אוננים שהאונן שעבד חילל, אמר לו אהרן, וכי הם הקריבו לא) שהם הדיוטות, אני הקרבתי שאני כה"ג ומקריב אונן לב) מ):

קרני אור

פ"ז: [ט] והמ' ז"ל (לפות אות ס) כתב שהוא דעת המכחישים וז"ל שם, והנה מלת הַיִּיטַב בעיני ה' זרה, (כי באם ה"א הַיִּיטַב בפתח, והיו"ד דגושה, והיא ה"א התימה, והיה משפטו שוא ופתח)

יהל אור

נושא, ולדעת השני הם הנושאים: (מא) ובמקה"מ „ולכל הקהל", והם פר משיח (למעלה ד יב) ופר העלם דבר של צבור (שם פ' כא) שיובא דמם לפנים, ודינם בשריפה כמש"כ (למעלה ו כג) וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש לא תאכל באש תשרף: (מב) והוא פר חטאת המלואים (למעלה ח יז): (מג) ובמקה"מ „מדמו": (מד) כמש"כ אצל כהן המשיח (למעלה ד ו־ז) ואצל פר העלם דבר של צבור (שם פ' יז יח): (מה) פי' שפר חטאת המלואים: (מו) הפנימי, ע"כ אין ראוי שיאכל בשרו לשום אדם לכפר עליו: (מז) שהוא לכפר העם: (מח) וראוי שיאכל הכהן המכפר את הבשר, ע"כ כעס משה על כי לא אכלוהו: (מט) פי' אינגה נווי דהא כבר נשרפה: (נ) הז' מלכים יקראו חמש תנועות הגדולות ופתח וסגול: (נא) פי' הדגש ימצא בשוא נע כמו הַכְּמִכָּה מכהו הכהו (ישעי' כז ז): (נב) הה"א בפת"ח בלי שוא: (נג) כי אחרי שוא נע לא יבא דגש שדינו כשוא נע: (נד) וכן דעת ר"י ן' גנאח (הרקמה שער לו) שהעמידו בה"א הידיעה: (נה) ופי' אשר ייטב בעיני ה':

מנחת יהודה

כח) בפני שחטאת שנכנס מדמה לפנים פסולה (ספרא) אבל זו חטאת חיצונית היא (רשב"ם): כט) שהיא ג"כ קדש קדשים ואכילתה בקדש: ל) אולי הנקראת ספרי רבה ולא נמצאת בזמנינו זה (הזכרון) דברי רש"י כאן כובאים גם (ילקוט מטות ר' תשפ"ה) בשם מדרש סתם, ורש"י הזכיר את ספרי של פנים שני גם (סנהד' כ"ט) וכנראה גם (סוטה מ"ז) כאשר כתב מצאתי בברייתא של ספרי, ולא בספרי שלנו, ולשונו שם נמצא גם (ילקוט פ' מסעי) בשם ספרי זוטא (לקוטים שבסוף זכור לאברהם) ועיין תולדות רש"י ערך ספרי: לא) וסלת הן כמו הם: לב) עיין ברמב"ן מה שהקשה על רש"י ז"ל שהרי קודם האנינות נעשו כל הקרבנות דכתיב וירד מעשות החטאת וגו' ואח"כ נכנסו לאוה"מ והתפללו ואח"כ ירדה האש לקרבנות ואז הסטירו נ"א קטרת זו עיי"ש ועיין במזר שהביא בשם אביו הרא"ש ז"ל התירוץ ע"ז כי שעיר מוספי של ר"ח עוד לא קרב, וכן פי' התוה"מ שחטאת ר"ח נקרב אחר מעשה דנו"א:

מקורי רש"י

לו) פסחים פ"ב א', וכן פי' גפ"י פסחים כ"ג ב' ד"ה „אם אינו ענין לגופו" ועיין תוס' שם ד"ה „דהא": לז) ויקרא ו' כ"ג: לח) ספרא ילקוט תקל"ג: לט) במד' כ"א ה': מ) זבחים ק"א א', ועיין רש"י מו"ק י"ד ב':

יהוה ותקראנה אתי כאלה ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני יהוה: כ וישמע משה וייטב בעיניו:

פ ששי יא א וידבר יהוה אל משה ואל

אונקלוס

יתי עקן כאלין ואלופון אכלית חטאתא יומא דין התקין קדם יי: כ ושמע משה ושפר בעינוהי: א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר להון:

רש"י

ותקראנה אותי כאלה. אפילו לא היו המתים בני אלא שאר קרובים שאני חייב להיות אונן עליהם כאלו, כגון כל האמורים בפרשת כהנים לג) מא) שהכהן מטמא להם מב): **ואכלתי חטאת.** ואם אכלתי הייטב וגו': **היום.** אבל אנינות לילה מותר, שאין אונן אלא יום קבורה מג): **הייטב בעיני ה'.** אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות לד) מד): (כ) **וייטב בעיניו.** הודה לה) ולא בוש לומר לא שמעתי לו) מה): (א) **אל משה ואל אהרן.**

אבן עזרא

פועל עבר (נו) ואילו היה עתיד היה מלרע, כמו ודברתי אל הנביאים (הושע יב יא) (נז) ודברתי אתך (שמות כה כב) (נח), והטעם כי בני הנשרפים היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם, כי העגל והאיל בעד אהרן ובניו (נט): **ותקראנה אותי כאלה.** פירושו צרות או דאגות על מות הבנים, ובעבור זה לא יכולתי לאכול כל חטאת, רק אכלתי ממנה מה שייטב בעיני ה', והטעם מה שיוציאני לידי חובה (ס), ועל דעת המעתיקים שה"א הייטב לתימה (סא) והיא מלה זרה (סב) [י], גם על הפירוש שהזכרתי היא זרה (סג), כי לא מצאנו בכל המקרא ה"א הדעת עם פועל עתיד (סד): ומלת **ואכלתי חטאת.** כאילו אמר, ואילו אכלתי חטאת (סה) גם מצאנו מלות לעתיד והם מלעיל (סו) פן אורש ונגנבתי (משלי ל, ט) והטעם (סז) כי הייתי אונן, ואין אונן אוכל חטאת (סז*), כטעם לא אכלתי באוני (דבר' כו יד):

א וידבר ד' אל משה ואל אהרן. בעבור שהוא הכהן המורה המבדיל בין הטמא ובין

יהל אור

(נו) מפני שמלת ואכלתי מלעיל והוא עבר: (נז) עבר והוא מלעיל: (נח) מלרע והוא עתיד: (נט) עיין למעלה ט אות י: (ס) פי' אכלתי ממנה קצת רק מה שיוציאני ידי חובתי, והנה כל זה יפרש כאן בשם יש מדקדקים, ובצחות ובשפה ברורה כתב, שהוא דעת המכחישים, עיין קרני אור הערה ט: (סא) כ"ה (זבחים קא א) וכן פי' רש"י ז"ל: (סב) וכן כתב הא' ז"ל (מאזנים שער התמהים) וז"ל ולעולם הוא בשוא ופתח ואין אחריו דגש חוץ ממלת הייטב בעיני ה' והיא זרה, וכן כתב הרד"ק וכאה מלת הייטב בעיני ה', הה"א בפתח ככל, והיו"ד דגושה, והיא ה"א התימה, והיה משפטה בשוא ופתח:

(סג) פי' מה שזכר בשם יש מדקדקים או בשם המכחישים, כי לפי"ז נפרש ה"א הייטב במקום אשר: (סד) ולא נמצא בכתוב ה"א על העתידין במקום אשר, וכן כתב הרד"ק (שער דקדוק הפעלים אות ה) וכן כתב המבאר לנתה"ש, כי הפתח והדגש שלאחריו מורים על הידיעה, ולא תבא ה"א הידיעה בעתידים: (סה) וזהו לפי פי' המעתיקים, ואלו אכלתי חטאת הייטב בעיני ד'? וזהו בתמיהה וכן פי' רש"י ז"ל: (סו) ויהיה מלת ואכלתי לעתיד אף שהוא מלעיל כמו פן אורש ונגנבתי: (סז) לפי פי' המעתיקים: (סז*) וכד"ק „ואיך אוכל חטאת":

קרני אור

ע"כ אמרו מכחישי תורתנו שהיא על פה (פי' מכחישי תורה שבע"פ) כי טעמו בה"א הדעת, כמו אשר ייטב בעיני ה', וכל זה בעבור הדגשות, וכן כתב גם' (שפה ברורה דף מה א) ויש מלה זרה והיא הייטב בעיני ה', ודעת קדמונינו ז"ל שהה"א לתימה, ודעת המורים (ר"ל מכחישי תורה שבע"פ) שהוא ה"א הדעת", וכ"ה באמת דעת הקראים, וכן הביאו האחרונים (המבאר וכתר תורה) הדעה הזאת, וגם הם לא הסכימו עליה: [י] ובעל בנין שלמה כתב שאין כאן זרות כלל, כי הה"א היא ה"א התימה, ותנועת הפתח היא תמורת חטף פתח הראויה לבוא בה"א התימה, וא"כ תנועה קלה היא ולא יבוא אחריה דגש, אמנם כשיש עמה מתג תשוב להיות תנועה קטנה גמורה, ויתכן שתבוא אחריה

מקורי רש"י

מא)' כויקרא כ"א: מב) ספרא: מג) ספרא וזבחים ק, כ': מד) עיין זבחים ק"א א': מה) וזבחים שם, ושם

מנחת יהודה

לג) דריש מ"ש כאלה בכ"ף שמורה הדומה **לאלה** כמו מיתת יתר הקרובים: לד) כלומר אם שמעת ששעיר עזים אשר לעם ושעיר נחשון שהם קדשי שעה מותר לאכלם באנינות, אין לך להקל בקדשי דורות כלומר בשעיר ר"ח ולהתיר אכילתו באנינות: לה) פי' הודה מיד שאונן אסור בקדשים: לו) פי' שלא היתה הודאתו כדרך המודים על האמת, שאעפ"י שמודים מודים בשפה רפה ומתביישים, אלא הודה בסבר פנים יפות בלי שום בושה, ובתרגום יוב"ע שהוציא כרוז במחנה שנתעלמה ממנו

אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹ֥ר אֲלֵהֶֽם׃ ב דַּבְּר֛וּ אֶל־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר זֹ֤את הַֽחַיָּה֙ אֲשֶׁ֣ר תֹּֽאכְל֔וּ מִכָּל־הַבְּהֵמָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עַל־הָאָֽרֶץ׃ ג כֹּ֣ל ׀ מַפְרֶ֣סֶת פַּרְסָ֗ה וְשֹׁסַ֤עַת שֶׁ֙סַע֙ פְּרָסֹ֔ת מַעֲלַ֥ת גֵּרָ֖ה

אונקלוס

ב מַלִּילוּ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דָּא חַיְתָא דִּי תֵיכְלוּן מִכָּל בְּעִירָא דִּי עַל אַרְעָא׃ ג כָּל דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא וּמְטַלְפָא טִילְפִין פַּרְסָתָא מַסְקָא פִּישְׁרָא

אבן עזרא

הטהור (א) [א]: ג מפרסת. שם התואר (ב) וכן מקרין מפרים (תה׳ סט לב) (ג) [ב] והטעם כל שהיא מתוארת שהיא בעלת פרסה (ד): ושוסעת שסע. שם התאר, והטעם שפרסותיה שסועות (ה): מעלת גרה. מגזרת גרון (ו) ומעלת פיעל (ז), והזכיר הגמל והשפן והארנבת והחזיר בעבור שיש לכל אחד הסימן האחד (ח), ודרך לשון הקדש

רש״י

למשה אמר שיאמר לאהרן א): לאמר אליהם. אמר שיאמר לאלעזר ולאיתמר, או אינו אלא לאמר לישראל, כשהוא אומר דברו אל בני ישראל, הרי דבור אמור לישראל, הא מה אני מקיים לאמר אליהם לבניו לאלעזר ולאיתמר ב) א): (ב) דברו אל בני ישראל. את כולם השוה להיות שלוחים בדבור זה, לפי שהושוו בדמימה וקבלו עליהם גזירת המקום באהבה: זאת החיה. לשון חיים ג) לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים לפיכך הבדילם מן הטומאה וגזר עליהם מצות ולאומות העולם לא אסר כלום, משל לרופא שנכנס לבקר את החולה וכו׳ כדאיתא במדרש רבי תנחומא ב): זאת החיה. מלמד שהיה משה אוחז בחיה ומראה אותה לישראל זאת תאכלו ואת לא תאכלו ג), את זה תאכלו, אף בשרצי המים אחז מכל מין ומין והראה להם, וכן בעוף, ואת אלה תשקצו מן העוף ד), וכן בשרצים וזה לכם הטמא ד) ה): זאת החיה מכל הבהמה. מלמד שהבהמה בכלל חיה ו): (ג) מפרסת. כתרגומו סדיקא ה): פרסה. פלאנט״ה בלעז ו): ושסעת שסע. שמובדלת מלמעלה ומלמטה

קרני אור

דגש, ואין בה זוית כלל, וכן הח״ה (נוה״ח תיבת הדגש, וביסוד הנקוד שער הדגש) האריך להוכיח שאיננה זרה עיי״ש, ורנה״ו בפתיחתו לס׳ גן נעול בית שני, כתב הייטב בעיני ה׳. הה״א שבתיבה זו מורכבת מן הידיעה ומן התמיהה, כמ״ש ר״א במור ז״ל, יש אומרים שהה״א לתימה, וי״א שהיא לידיעה, ובשני הפנים היא זרה, כי אם לתימה היתה ראויה להיות בחטף פתח ורפי אחריה, כמו הישמור, ואם היא לידיעה היא זרה, כי לא תבוא ה״א הידיעה על העתידים לעולם עכ״ל, והנה הה״א הזאת מורכבת מן הידיעה ומן התימה, וטעם ההרכבה הזאת, עיין בפתיחתו שם ובבאורו לנתה״ש: [א] דע שאלו הסימנים רוצה לומר העלאת גרה, ושסיעת פרסה בבהמות, וסנפיר וקשקשת בדגים, אין מציאותם סבת ההיתר, ולא העדרם סבת האסור, ואמנם הם סימן יודע בו המין המשובח מן המין המגונה (מורה פמ״ם מסח׳ סג׳): [ב] סבת עלות

יהל אור

(א) וכן פי׳ הרמב״ן: (ב) ואינו פועל יוצא: (ג) הפך שנראה קרנו ופרסתו: (ד) ציפורן אחד כעין מנעל ולא לפרנים בכל אצבע כארנבת ושפן (רשב״ם): (ה) פי׳ מובדלת הפרסה לשנים ולא פרסה אחת שלימה כסוס והמור, גם יש בהמות שפרסותיהם סדוקות מלמעלה ומלמטה דבוקות: (ו) שרשו גרר ועניינו משיכת המאכל בגרון, כלומר שמחזיר האוכל דרך גרונו ממעיו לתוך פיו לכתשו ולטחנו היטיב: (ז) מעלה את מאכלה דרך הגרון לאחר אכילתה: (ח) וכן פי׳ הרמב״ן, שטעם הכתוב הזה שכל בהמה

מנחת יהודה

הלכה ואהרן הזכירו וכ״ת (ויק״ר פ׳ י״ג א׳): א) וזה הפ׳ מי״ג דברות שנאמרו לאהרן וכנגדן י״ג מיעוטין עיין (למעלה א׳ א׳): ב) ואמר ה׳ למשה שיאמר לאהרן שיאמר לאלעזר ולאיתמר שידברו פ׳ זאת לבני ישראל: ג) דאל״כ זאת הבהמה מבע״ל: ד) עיין תנחומא א׳ שמיני ח׳ תנחומא ב׳ שמיני י״א חולין ס״ב א׳ ילקוט שמיני רמז תקל״ו בשם התנחו׳ תפש הקב״ה כל מין ומין והראה לו למשה ועיין פנים יפות שיפרש שהראהו הקב״ה למשה דוגמתם, כמו שהראה הקב״ה למשה מטבע של אש ועיין בהערות ותיקונים להרה״ח רש״ב בתנחומא ב׳ שמיני אות ס״ז, מה שהאריך בזה, וכספר והזהיר הקב״ה הראה לו למשה החיות הטהורות והטמאות ומשה הראה אותן לישראל: ה) ואינו בלשון פרסה, כי גם לגמל שפן וארנבת יש פרסה שדורסים בו על הארץ: ו) (פוסזאהלע):

מקורי רש״י

כ״ג, אלא אמר שמעתי ושכחתי: א) ספרא: ב) תנחומא א׳ שמיני ו׳, תנחומא ב׳ שמיני י׳ ויק״ר פ׳ י״ג ב׳: ג) ספרא, ויק״ר פי״ג ד, ילקוט תקל״ו, פס״ז: ד) פ׳ י״ג ספרא, תנחומא א׳ ס׳, תנחומא ב׳ י״א, חולין מ״ב א׳ מכילתא פ׳ בא ריש פ״א, מנחות כ״ט א׳: ה) פ׳ כ״ט: ו) חולין ע״א א׳, ס׳ והזהיר פס״ז ילקוט

בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ד אַךְ אֶת־
זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה
וּמִמַּפְרִסֵי הַפַּרְסָה אֶת־הַגָּמָל כִּי־
מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה אֵינֶנּוּ
מַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ה וְאֶת־
הַשָּׁפָן כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הוּא וּפַרְסָה
לֹא יַפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ו וְאֶת־
הָאַרְנֶבֶת כִּי־מַעֲלַת גֵּרָה הִוא
וּפַרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא
לָכֶם׃ ז וְאֶת־הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס
פַּרְסָה הוּא וְשֹׁסַע שֶׁסַע פַּרְסָה וְהוּא
גֵּרָה לֹא־יִגָּר טָמֵא הוּא לָכֶם׃
ח מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם

אונקלוס

בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃
ד בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן
מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִסְדִּיקֵי
פַּרְסָתָא יָת גַּמְלָא אֲרֵי
מַסִּיק פִּשְׁרָא הוּא
וּפַרְסָתֵיהּ לָא סְדִיקָא
מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ה וְיָת
טַפְזָא אֲרֵי מַסִּיק פִּשְׁרָא
הוּא וּפַרְסָתֵיהּ לָא סְדִיקָא
מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃ ו וְיָת
אַרְנְבָא אֲרֵי מַסְּקָא
פִשְׁרָא הִיא וּפַרְסָתָא לָא
סְדִיקָא מְסָאֲבָא הִיא
לְכוֹן׃ ז וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי
סְדִיק פַּרְסָתָא הוּא
וּמְטַלְפָא טִלְפִין פַּרְסָתָא
וְהוּא פִּשְׁרָא לָא פָשַׁר
מְסָאַב הוּא לְכוֹן׃
ח מִבְּסַרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן
וּבִנְבִלַתְהוֹן לָא תִקְרְבוּן

רש"י

בשתי לפרנין, כתרגומו ומטלפא טלפין, שיש שפרסותיו ז) סדוקות מלמעלה ואינן שסועות ומובדלות לגמרי שמלמטה מחוברות: מעלת גרה. מעלה ומקיאה האוכל ממעיה, ומחזרת אותו לתוך פיה לכתשו ולטחנו הדק: גרה. כך שמו ויתכן להיות מגזרת מים הנגרים ה) שהוא נגרר אחר הפה [ותרגומו פשרא שע"י הגרה האוכל נפשר ונמוח]: בבהמה. תיבה זו יתירה היא לדרשא להתיר את השליל ח) הנמצא במעי אמו ו): אותה תאכלו. ולא בהמה טמאה, והלא באזהרה היא אלא לעבור עליה בעשה. ולא תעשה ט) ז): (ח) מבשרם לא תאכלו.

אבן עזרא

להזכיר הזכר מכל מין, כי הנקבה בכלל הזכר היא (ט), והזכיר ארנבת, יש אומרים לפי שלא ימצא הזכר מהם (י) וי"א שהזכר ישוב נקבה והפך הדבר (יא) והראשון קרוב אלי (יב) [נ]: ח ובנבלתם לא תגעו. והכתוב

יהל אור

שיהיו בה שני הסימנין הללו תאכלו אבל לא תאכלו באחד מהם: (ט) ואלו כתב ארנב היתה הנקבה בכללו כמו השאר (רב"א): (י) לפי שהזכר אינו נמצא בין בני אדם אלא הנקבה נמצאת, ודבר הכתוב בהוה: (יא) וכן כתב רב"ח, מין הארנבת הם אנדרוגינוס, ויש בהם כלים לזכר ולנקבה; והם מולידים ויולדים, וכן כתב ר"א בחור (תשבי שרש גלגול) שהיא רובע ונרבע: (יב) וכן

קרני אור

הגרה היא שאין לה טוחנות בלחי העליון כדי לטחון המאכלה, ובעבור זה לא תוכל לאכול עצמות רק עשבים שתבלעם שלמים, וכשיתרככו בכרס מפני החום השבעי מעלה אותם דרך הגרון וטוחנות אותם בלסתותיה ובולעתם שנית, ותמורת השיניים יש לו קרניים הפך הטמא, ולא אמר הכתוב מקרין מפרים, שהרמז לשני סימנים, ואלה העצמות מדרכם להתמדם אחר הלידה ולא יולדו עמהם (רדי"א): [נ] אפשר שקרא ארנבת ע"ש ששפתו העליונה

מקורי רש"י

פס: ה) ש"ב י"ד י"ד, וכ"ה במחברת מנחם וע' יהל אור אות ו': ו) ספרא, ועיין חולין ע', ב' ילקוט ר' תקל"ו: ז) ספרא,

מנחת יהודה

ז) ובז"ל שפרסותיה: ח) פי' עובר, ורש"י ז"ל פי' (חולין פ"ט ב') בן תשעה חי הנמצא בבהמה, ועל טוב ממנו הנפל (קהלת ו' ג') תרגם דטב מיניה שלילא: ט) דלאו

הבא מכלל עשה עשה הוא : מפני

לֹא תִגָּעוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם: ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּמַּיִם בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים אֹתָם תֹּאכֵלוּ: י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בַּיַּמִּים וּבַנְּחָלִים מִכֹּל שֶׁרֶץ הַמַּיִם וּמִכֹּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּמַּיִם שֶׁקֶץ

אונקלוס

מְסָאֲבִין אִנּוּן לְכוֹן: ט יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּמַיָּא בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחְלַיָּא יָתְהוֹן תֵּיכְלוּן: י וְכֹל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין וְקַלְפִין בְּיַמְמַיָּא וּבְנַחְלַיָּא מִכֹּל רִחֲשָׁא דְמַיָּא וּמִכֹּל נַפְשָׁא חַיְתָא דִּי בְמַיָּא שִׁקְצָא

אבן עזרא

לא הזכיר הנוגע שיטמא עד הערב, רק מדברי קבלה ידעני זה, והנה הנוגע בזדון יש עליו מלקות כי הוא עבר על ל"ת (יג): ט ואם רדפנו אחרי הכתוב לבדו בלי העתקה, הנה לא הותר הדג שהוא באגמים, כי הכתוב פירש בימים ובנחלים (יד) [ד]: סנפיר וקשקשת. כדברי המתרגם ארמית (טו) [ה]: י שרץ המים. הם הקטנים שנבראו מן המים (טז) ובמים נפש חיה (יז) מזכר ונקבה (יח) [ו], ואחר שאמר שקץ הם לכם, אמר ושקץ יהיו לכם, לפרש מה שהוא שקץ, והוא מבשרם לא תאכלו (יט), והנה הדג יקרא בשר, רק

רש"י

אין לי אלא אלו שאר בהמה טמאה שאין לה שום סימן טהרה מנין, אמרת ק"ו, ומה אלו שיש בהן קצת סימני טהרה אסורות וכו' ח): מבשרם. על בשרם באזהרה ולא על עצמות וגידין וקרנים וטלפים ט): ובנבלתם לא תגעו. יכול יהא ישראל מוזהרים על מגע נבלה ת"ל אמור אל הכהנים י), כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין יא), ק"ו מעתה, ומה טומאת המת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים, טומאת נבלה קלה לא כ"ש, ומה ת"ל לא תגעו ברגל יב) (וזהו שאמרו חייב אדם לטהר עצמו ברגל) י) יג): (ט) סנפיר. אלו ששט בהם: קשקשת. אלו קליפים הקבועים בו יא) יד), כמו שנאמר ושריון קשקשים הוא לבוש טו): (י) שרץ. בכ"מ

קרני אור

סמוכה ומבוקעה והשם מורכב משתי תיבות, משם אור שעינינו מור וסדק, כמו מאורת לצעוני, ומשם ניב שהוא השפה (כבגיטין כו א) שלא ביש מומא בניב שפתים ופי' רש"י שפתו העליונה (תוס"מ): [ד] והנה אמר בימים ובנחלים, לפי שיש בדגים הבדל עצום מהנולדים בים המלח, למה שהם נולדים במימי המים המתוקים, ולכן נתן הגזרה כוללת בכולם, ואמר מכל שרץ המים, ומכל נפש החיה אשר במים (פסוק י) (רדי"א): [ה] ומה שתרגם בל"ר נגד פשט הכתוב ונגד סוגית הש"ס (חולין נט א) עיין בנל"ג מה שיאמר בזה, והנה קשקשי דג טהור עגולים, וקשקשי דג טמא מרובעים ואינם דבוקים: [ו] וע"ז

יהל אור

כתב הרדי"א שאין זה אפשרי כפי התולדה: (יג) ובס' (יסוד מורא שער השני) חזר בו מפירושו כאן וסתר את דבריו, וז"ל שם „ובעבור שיש סימן אחד כשר להזיר ולשפן ולארנבת ולגמל הוצרך לומר ובנבלתם לא תגעו, והטעם כי אתם קדושים אל תגעו בכל נבלה שהיא תטמא אתכם, וככה בדג ואת נבלתם תשקצו, והנה הזכירם בשאר הנבלות, ואין על הנוגע כרת ולא מלקות", ע"כ והוא הנכון, וכ"ה דעת הז"ל (ספרא שם) ובנבלתם לא תגעו, יכול אם נוגע אדם בנבלה ילקה את הארבעים ת"ל ולאלה תטמאו, יכול אם ראה אדם את הנבלה ילך ויטמא בה, ת"ל ובנבלתם לא תגעו, הא כיצד הוי אומר רשות, פי' שהפסח כאן לשון שלילה, ר"ל לא תגעו אם תרצו להיות טהורים: (יד) ורק אותם הותר הכתוב: (טו) כן ת"א ציצין וקלפין, ופי' הרמב"ן שהן קליפין שעל העור נפשטין ונקלפין ממנו כקליפי האילנות והפירות: (טז) והם כדמות תולעים שאין להם צורת הדגה: (יז) ומה שאמר מכל נפש החיה אשר במים: (יח) הם בריות גדולות שנים ופרים ורבים זו"נ: (יט) פי' מה שהוא קוזר ומגוה ושקץ יהיו לכם שאל יקל זה הדבר, כי יהיו

מנחת יהודה

י) מפני שכל ישראל מצווים ברגל לעלות להביא עולות ראיה ואם יגעו לא יכלו ליכנס למקדש (פנים יפות) כלומר שבזמן עליית רגלים בלבד ישראל מוזהרים להיות טהורים, אבל בשאר ימות השנה הרשות בידם (הזכרון): יא) עיין

מקורי רש"י

עיין זבחים ל"ד א', פס"ז, ס' והסיר ילקוט תקל"ו: ח) ספרא, פס"ז: ט) ספרא פס"ז ילקוט תקל"ז: י) אמור כ"א א': יא) ספרא, ר"ה ט"ז ב' ילקוט ר' תקל"ו: יב) ספרא, ועיין פי' רש"י (דברים י"ד ס'): יג) ספרא פס"ו, ר"ה כ"ז ב': יד) עיין חולין כ"ט א', ורש"י חולין ס"ו א' ד"ה שקבועין בו, פס"ז: טו) ש"א י"ז

הֵם לָכֶם׃ יא וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכֵלוּ וְאֶת־נִבְלָתָם תְּשַׁקֵּצוּ׃
יב כֹּל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת
בַּמָּיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ יג וְאֶת־אֵלֶּה
תְּשַׁקְּצוּ מִן־הָעוֹף לֹא יֵאָכְלוּ שֶׁקֶץ
הֵם אֶת־הַנֶּשֶׁר וְאֶת־הַפֶּרֶס וְאֵת
הָעָזְנִיָּה׃ יד וְאֶת־הַדָּאָה וְאֶת־הָאַיָּה

אונקלוס

אִנּוּן לְכוֹן: יא וְשִׁקְצָא יְהוֹן
לְכוֹן מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן
וְיָת נְבִלַתְהוֹן תְּשַׁקְּצוּן:
יב כֹּל דִּי לֵית לֵיהּ צִיצִין
וְקַלְפִין בְּמַיָּא שִׁקְצָא הוּא
לְכוֹן: יג וְיָת אִלֵּין תְּשַׁקְּצוּן
מִן עוֹפָא לָא יִתְאַכְלוּן
שִׁקְצָא אִנּוּן נִשְׁרָא וְעָר
וְעַזְיָא: יד וְדַיְתָא וְטָרְפִיתָא

רש"י

משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ טז): (יא) ושקץ יהיו. לאסור את עירוביהן אם יש בו בנותן טעם יז): מבשרם. אינו מוזהר על הסנפירים ועל העצמות יח): ואת נבלתם תשקצו. לרבות יבחושין שסיננן יב) יט), יבחושין מושיילו"ש בלעז יג): (יב) כל אשר אין לו. מה ת"ל, שיכול אין לי שיהא מותר אלא המעלה סימנין שלו ליבשה השירן במים מנין ת"ל כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים, הא אם היו לו במים אעפ"י שהשירן בעלייתו מותר כ): (יג) לא יאכלו. לחייב את המאכילן לקטנים כא) שכך משמעו לא יהיו נאכלים על ידך יד), או אינו אלא

אבן עזרא

סה שאמרו חז"ל בנדרים (כ) הוא על מנהג דברי אלה הדורות (כא) והוסיף כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת (כב) להיות כלל לכל מים (כג) כי לא הזכיר בתחלה רק הימים והנחלים: יג הנשר. ידוע, גם זה עוף שיקרא כן בלשון ישמעאל (כד) יש כדמות ראיה שהוא כן (כה) בעבור היות שתי הלשונות קרובות (כו): העזניה. אף על פי שיש דברי יחיד שאיננה ביישוב (כז) טעה הגאון שתרגם אותה אלענקא (כח) כי זה השם בלשון ישמעאל על דבר שלא נמצא בעולם, ולא היה ולא נברא אלא למשל, וכן יודו חכמי לשונם אם כן לא יתבן שיאמר השם הדבר שלא היה: יד הדאה. שם כלל לשני מינים והם דאה ודיה (כט), כמו יאת הצפור לא בתר (בראש', טו י) עם תור וגוזל (ל), והנה צדקו המעתיקים שאמרו, כי ראה היא דאה (לא), וסרה טענת ר' יונה שאמר איך

יהל אור

בעיניכם כדבר משוקץ, ומפרש לענין מה מבשרם לא תאכלו וזה עשה ולא תעשה (רנה"ו): (כ) פי' בנדרי אדם והוא (חולין קד א) הנודר מן הבשר מותר בבשר דגים וחגבים, אלמא הדג אינו נקרא בשר: (כא) וכפי' רש"י ז"ל שם, כל הנודר אין דעתו אלא אחר לשון בנ"א שהוא קורא שם הדבר כך, דכל מין בשר אדם קורהו בשר, חוץ מבשר דגים וחגבים: (כב) שלפי הפשט לא נתחדש בפסוק זה דבר: (כג) וכ"ה (ספרא שם) מנין לרבות שאר ימים ושאר נחלים וכו' ת"ל במים: (כד) כי כן יקרא בלשון ישמעאל נישר: (כה) ר"ל שהוא העוף הידוע נישר: (כו) לפי שלשון הקדש ולשון ישמעאל קרובות: (כז) כ"ה (חולין סב א) הפרס והעזניה ליתנהו ביישוב: (כח) יש מין נשר הנקרא בלשון רומי (וואללעריא) לעוגס כחו, והוא הנקרא בל"א (דער שווארצער אדלער) והגאון תרגמו אלענקא, והוא (גרייף) בל"א (רמבמ"ן): (כט) נ"ל והם ראה ודיה" וכן הוא במקה"מ וכד"ק והם הכתובים (דברי' יד יג) וזהו הטעם שלא נזכר בזאת הפרשה ראה ודיה כמו בדברים, כי הדאה שם כלל לשניהם והם שני מינים תחת סוג אחד: (ל) שהם שני מינים, ונכנסים תחת סוג צפור: (לא) כ"ה (חולין סג ב) ראה ודאה אחת היא, וכן איה ודיה, ולר' אכוהו שם, דאה וראה ואיה ודיה אחת היא:

מקורי רש"י

ז"ו ס': טז) עיין ברא' א' כ': יז) ספרא, עיין חולין צ"ט ב' יח) ספרא: יט) ספרא, חולין ס"ז א' ילקוט שם: כ) ספרא, חולין ס"ו א' וב', ועיין ע"ז ל"ט א', פס"ז ילקוט ר' תקל"ו: כא) ספרא ועיין

מנחת יהודה

ברמב"ן מה שביאר בזה: יב) במין יתושין דקין הנמצאות בפרתפות של יין, ואם לא פירשו ממקום בריתן מותרים, אבל אם סיננן ואז פירשו ממקום רביתייהו אזי הם אסורים מכח יתור דנבלתם, דהוי כמין שרץ השורץ על הארץ ואם אכלם לוקה עליהם: יג) ובבלפא לשון וכן בו"ל פושיירי"ש (קליינע פליעגען אדער מיקקען): יד) פי' בה שבא בנפעל להזהיר בל יאכלו על ידיכם, ע"י שתאכילו

לְמִינָהּ: טו אֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ: טז וְאֵת
בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס וְאֶת־

אונקלוס

לִזְנַהּ: טו יָת כָּל עוֹרְבָא
לִזְנֵיהּ: טז וְיָת בַּת נַעֲמִיתָא

אבן עזרא

יתכן לומר השמר לך מהאריה והליש (לג) [ו*], ויש אומרים שנשר מן אשורנו (במד' לד) (לג) [ז], ופרס מן הלא פרס לרעב (ישעי' נח ז) (לד) [ח], ועזניה מן עוז, והנו"ן נוסף (לה) והוא הנקרא עקב"א (לה*), ודאה מן כאשר ידאה הנשר (דבר' כח מט) (לו) [ט], ואיה שמנהגה לשבת באיים ידועים (לז) [י], ועורב מלשון ערב בעבור שחרותו (לח): **טז בת היענה.** יש אומרים שהוא מין שלא ימצאו זכרים כמו הארנבת (לט) [יא], ואין מלת כיענים

רש"י

לאסרן בהנאה ת"ל לא תאכלו (כב) באכילה אסורין בהנאה מותרין, כל עוף שנאמר בו למינה למינו למינהו, יש באותו המין שאין דומין זה לזה לא במראיהם ולא בשמותם וכולן מין אחד (טו): (טז) הנץ. אישפרוי"ר (טז):

קרני אור

כתב הרמב"ן, ולפי דעתי כי שרץ המים כלל לדגים השטים במים. כי כל לשון שריצה תנועה, ומכל נפש החיה הם חיות שהם שיש להם רגלים והולכות עליהם כחיות השדה, והנה לכולם דין אחד, והרמב"ן יפרש להביא את הבריות הנולדות ביבשה וגדלות במים ונקראות (אמפהיביען) שחיות ביום וביבשה ומזונם רבים: [ו*] וכן כתב הח' ז"ל (שפה ברורה) ואם תשוב הנה במלות העוף האסור במקום אחד (פה) עשרים ובמקום אחר (בפ' ראה) בתוספת אחד (כי שם מונה עוד ראה, ולכן יעלה מספר העוף האסור לאחד ועשרים) והראשונים אמרו (חולין סג ב) שהדאה (פה) היא הראה (דברים יד יג), דע כי דאה שם כלל, תחתיו שני מינים והם דיה ודאה, וכל אחד יקרא דאה, וכמוהו ואת הצפור לא בתר (ברא' טו י) והתור והגוזל (הנזכרים שם בפ"ט) יקראו צפור, וכ"כ (יסוד מורא שער השני): [ז] והוא הנקרא (אדלער) ומז"ל אמרו בסימני הנשר שאין לו אצבע יתירה ונפק, ואין קורקבנו נקלף, ודורס ואוכל, והוכיחו בתוס' מזה שאינו (אדלער) כי יש לו אצבע יתירה, ובמדינתנו ראינו העוף הידוע שקורין (אדלער) ובדקנוהו ומצאנוהו בלי אצבע יתירה (רמבמ"ן): [ח] פרס הוא המין הנקרא בלשון רומי (אססי פראגע) מעולם כמו אשר בתרגומו, ובל"א (בייגלרעכער) ע"ש שהוא פולס עצמות (שם) ורבים מהמעתיקים הקדמונים יתרגמוהו למין נעשילדלער: [ט] דאה היא הראה והוא הנקרא וולטורה שהוא שם העופפות, ואולי נקרא כן לקלות עופפותו, מן כאשר ידאה הנשר, ונקרא ראה לפי שיש לה ראות טוב (רלב"ג) העתק היוני יתרגם את הדאה למין גייע"ר, ולפי העתק הרומי הוא מין פאלקע, והוראת שם דאה הוא מהירת המעוף (תוה"מ): [י] הסבעים העתיקו למין הפאלקע, והעתק הרומי למין כגייער, וגעזעניום כתב כי שם זה יתאמר ביותר את מין האהביכט, אשר קול צפצופו ידמה למבטא מלת איה, ונקרא ג"כ בלשון ערבי יא יא או יו יו: [יא] אונקלס והירושלמי תרגמו נעמיתא, והוא עוף (שטרויס) הנקרא גם בלשון ערבי נעאמה, ובמשנה (כלים פי"ו מ"ד) ביצת נעמית המצופה, ובשבת (קכח א) שברי זכוכית מאכל לנעמיות, וכ"ה העתק היוני והרומי למין (שטרויס) אשר קולו דומה ליללת ואנקת האדם, וכ"כ ואבל כבנות יענה (מיכה א ח) (שם) ולרד"ק נקראת כן בעבור התולדות שאין סר עיון בת העין מהבנים, פי' שמחמם את הבנים להוציא אפרוחים ע"י הבטה ועיון תמידי בלי רביצה עליהן כדרך שאר העופות, ולפי זה שרש יען, הפוך מן עין, כמו קין מן קנה, ור"ש ן' פרחון בשרש "יען" פי' שהן עופות גדולים כגובה הסוס הולכין על שתי רגלים כתרנגולין ואין פורחין באויר ושיעור צואתן אורך קומה והטעם על בת היענה, עיין בפי' הס' ז"ל (שמות כג יט), ולרבותינו ז"ל (ס"ד ב) יסיה מלת בת, בת ממש, ודרשו שם לביצת טמאה שהיא

יהל אור

(לג) כ"ה בס' הפרשים שלו שרש ראה, וכתב וזה מה שאינו ראוי בדברי בני אדם כש"כ בדברי הבורא יתעלה כי זה מדברי בטלה שיאמר השמר מן הארי והלביא, והלביא הוא הארי עצמו", וטענתו אם ראה היא דאה כדעת רז"ל מה ראו לספרה פעמים, ודעת הח' ז"ל כדעת רז"ל שהם שני מינים מתחלפים ונכנסים תחת סוג אחד: (לג) ע"ש שרואה מרחוק: (לד) ענין שבירה ובליעה, כי הוא שובר ופורס עצמות כע"ה וי"מ ע"ש שפורש כנפיו, כי כנפיו גדולות ופורש אותם, מגזרת אפרוש כפי (שמות ט כט) כי השי"ן שמאלית והסמ"ך שוין הן, וכמ"כ אפשר לפרש, הלא פרס לרעב לחמך: (לה) בתוספת נו"ן במקום אות הכפל, והיא צפור עזה, ואמרו כי על רוב עוזה נקראת כן: (לה*) ובד"ק ובבא"י, עקא"ב: (לו) שיעוף מהרה: (לז) ויתכן שגם איה מלשון הזה שהרואה אותו ישאל איה, כי במעט רגע יתעלם (רמבמ"ן): (לח) וכ"ה (חולין סג א) עורב זה עורב אוכמא, וכן הוא אומר קווצותיו תלתלים שחורות כעורב (שיר ה' יא): (לט) והרד"ק כתב שהן עופות שוכני מדבר ומשמיעים קול יללה, ואולי שעל זה נקראו יענים מן ענה, כמו יעלים

מנחת יהודה

שתאכילו אותם לאחרים: טו) לפי"ז אות למ"ד תורה על התחלקות הפרטים כלמ"ד ככה תעשו לאחד (במד' ט"ו י"ב) וכן שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל (שם כ"ח כ"ח) כלומר לכל אחד מן הפרים ואילים, וכן למינה לכל אחד ואחד השייבים לאותו מין (הכוה"ק):

מקורי רש"י

יבמות קי"ד א': כב) דברי' י"ד ועיין ספרא ובפי'... טז) עיין קרני אור הערה י"ד:

וְצִיצָא וְצִפַּר שַׁחְפָא וְנָצָא לִזְנוֹהִי׃ יז וְקַדְיָא וְשָׁלֵינוּנָא וְקַפּוֹפָא׃ יח וְכַוְתָא וְקָתָא

הַשַּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ יז וְאֶת־הַכּוֹס וְאֶת־הַשָּׁלָךְ וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף׃ יח וְאֶת־הַתִּנְשֶׁמֶת וְאֶת־הַקָּאָת

רש"י

(יז) **שלך**. פי' רבותינו זה השולה דגים מן הים (יז) כג), וזהו שתרגם אונקלוס ושלינונא: **כוס וינשוף**. הם אוהיט"ש (יח) הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם (יח*), ועוד אחר דומה לו שקורין ייב"ן (יט): (יח) **תנשמת**. היא קלב"א שורי"ץ (כ),

אבן עזרא

טענה (מ) כי אינם זכרים רק הם נקבות, כמו יעלים ורחלים (מא): **ואת התחמס**. סנורת חמס (מב) [יב]: **ואת השחף**. סוליד השחפת (מג) [יג]: **והנץ**. יש לו נוצה רבה (מד), והקרוב שהוא הידוע הפורש כנפיו תמיד לפאת דרום, כי יבקש מקום חם (מה) [יד]: **יז הכוס**. ככוס חרבות (תה' קב ז) (מו) [טו] וי"א שהוא נכסה מעין אדם על כן ישכון במקום שאין שם יישוב (מז): **השלך**. י"א עוף מנהג תולדתו להשליך ילדיו (מח) [טז]: **ינשוף**. עוף יעופף בנשף, כי לא יראה ביום מפני להט אור השמש (מט) [יז]: **יח התנשמת**. כל רואהו ישום, גם זה השם נמצא בשרצים (נ) [יח]: **והקאת**. י"א שיש עוף

יהל אור

יעלים מן עלה: (מ) שהמ"ס סי' לזכרים · (מא) והם נקבות, אף שהם במ"ס סי' לזכרים · (מב) חמסן גדול בעופות, ואמרו שהוא הפאלק, ושמו נאה לו, וכן תרגם ירושלמי חטופיתא: (מג) ע"י מאכלו כי חם הרבה, והוא מגזרת שחף שהוראתו חמימות, ושחפת הוא חולי המכהש הבשר: (מד) פי' שיש לו כח בנוצתו וכנפיו לעוף הרבה: (מה) וכן כתוב המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן (איוב. לט, כו): (מו) ופי' הח' ז"ל שם כוס הדר בחרבות: (מז) להיותו מכוסה מעיני ב"א, כי משכנו בחרבות: (מח) ולדעת רז"ל (חולין סג א) זה השולה דגים מן הים וכן פי' רש"י וזהו שת"א ושלי נונא וכן פי' הרלב"ג: (מט) והוא צועק בלילה: (נ) ורש"י

קרני אור

אסורה: [יב] שתחמס הוא לפי' הע' זקנים מין יענה (אהראפוילע) ויש אשר יעתיקוהו למין הנקרא שוואלב"ע באמרם שכן נקרא עד היום באיזה גלילות הדרום בשם זה, והס' באכארט כתב שהוא שם מין שכר מהיענה (סטרוים) וגם זה אין נראה, כי מדוע יכתוב בתורה אסור מין זכר לבד, והנקבה לבד? ורבים מחכמינו תרגמוהו למין הנקרא פאלקע (תוס"ח) ואולי שהתמשו בו בכבר לצידת עופות והוא יעוט עליהם ויביאם לבעליו (הואיל משה): [יג] הוראת שם זה הוא מענין כחוש ונרזה, והוא לפי העתק היוני עוף (זעעמעווע) שכחוש מאוד, והרמבמ"ן העתיקו (מעערהון) וגעזעניוס כתב שהוא אחד ממיני הקיילע אשר הם היותר כחושים בין העופות גם כי יאכלו הרבה, והאשכנזי תרגם את השחף למין סקוקוק, והרלב"ג כתב שנקרא שחף מרוב השום הנכרי אשר בו, כאלו יהיה תמיד מוקדם: [יד] הע' זקנים תרגמוהו למין השפערבער וכן העתיקוהו רבים מחז"ל, ובתוס' חולין סג א ד"ה נץ כתבו ואי אפשר לומר שהנץ הוא אספרווער, דהא הנץ הוא מי"ט עופות שאינם דורסים, והספרווער דורס, והוא לפי שטתם שם, ואולם לשיטת הר"ן ושאר מפרשים דמסקי דהי"ט עופות הם דורסים, נוכל בפשיטות לומר שהנץ הוא השפארווער (תוס"ח): [טו] הרלב"ג כתב שהוא העוף הנקרא פאלקין, וכן כתב הס' באכארט שהיא העוף שקורין (פעליקאן) ונקרא כן בעבור שהזפק דומה' לכוס, והוא באמת שוכן מדבר ואוכלות חרבות, וכן פי' שד"ל שיש מתחת לפיו כמין שק או כוס שמלא מים ודגים, ואו"ת קדיא, והיא מין (נאכטאיילע) וי"ג קריא בריש כמ"ש רש"י (נדה כג א) עוף הצועק בלילה, והוא מלשון קורא, וכ"ה הגי' (ברכות נז ב) קריא בריש, ובערוך הגי' קדיא בדלי"ת וכ"ה בחומשי רוו"ה והרמבמ"ן תרגמו למין הנקרא (אוהו): [טז] הע' זקנים העתיקו (קאטאראקטים) והוא שם בלתי ידוע כעת היטיב, יש יתרגמוהו למין עוף הטויכער, ובאמת ילדק עליו ביותר שם שלך לבעבור כי הוא משליך א"ע ממרומי הסלעים אל הדגים אשר יראה שטים מרחוק, האשכנזי תרגם את השלך לעוף שוא"ן והרמבמ"ן העתיק (פישרייגער), ולדעת געזעניוס הוא הנקרא (שטורצפעליקאן) ובלשון רומי (פעליקאנוס באססאניס): [יז] עיניו כעיני החתול ולא יסבול מאור היום המכהה את עיניו, רק ירחם בנשף הערב והבקר אשר או יעוף לתור אוכל, ויקרא טורפי ערב, והע' זקנים העתיקו למין עוף (איבים נילרייער) ולפי העתק השומרוני הוא העוף שואן, ואו"ת ככוס והינשוף קדיא (קריא) וקפופא, אשר ב' מינים אלה נסמנו לנו היטיב בדברי רז"ל (נדה כג, א) בקריא וכפופא, עיניהם הולכות לפניהם כשל אדם, אשר מזה נדע היטיב שחז"ל יבארו את הכוס והינשוף במיני הנאכטאיילע שעיניהם בראשם לפניהם רעיוני כאדם והחתול ולא מן הצד כשארי עופות (תוס"ח): [יח] תנשמת שבעופות פה יתורגם בהעתק היוני (פארפהוריאן) והוא בל"א (הופפלאמינקע) ויש בכתבו כי כונת העתק היוני לעוף הנקרא בלשונם (פוליקע

מקורי רש"י

יז) כג) שכלא, חולין ס"ג א' ילקוט תקל"ו: יח) (נאכטאיילע) עיין קרני אור הערה ט"ו: יח) המגביה דגים מן הים ופי' רש"י שהוא עורב המים ועיין קרני אור הערה ט"ז: יח*) (נאכטאיילע) עיין קרני

מנחת יהודה

הרמב"ד: אור חצרת י"ז: יסי) לחיים, על הלחי (מ"א כ"ב כ"ד) כתרגמינן על לסתיה: יט) יבו"ל ייב"ו, ובכ"י היב"ו (דיא גראסע אהראיילע דער אוהו): כ) (קאהל פלעדערמויז, או פלדרמויז):

וְאֶת־הָרָחָם׃ יט וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְאֶת־הַדּוּכִיפַת

וִירַקְרֵקָא׃ יט וְיַת חֲוָרִיתָא וְאִבּוּ לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא

אבן עזרא

מנהג תולדתו להקיא מאכלו (נא) [יט]: הרחם. אמר הגאון שהוא בלשון קדר בחלוף חי"ת בכ"ף כי בכתבם אות אחד להם (נב) ואחרים אמרו שהוא עוף מרחם על בניו (נג) [כ]: יט החסידה. היא הנראית למועדים ידועים בשנה (נד), וי"א שהיא מפזרת חסד (נה) בדרך רחוקה (נו) [כא]: האנפה. שיתאנף סהרה (נז) [כב]: הדוכיפת. אמרו הצדוקים שהיא התרנגולת (נח) [כג]. ואלה טפשי עולם

רש"י

ודומה לעטלף ופורחת בלילה כד), ותרגמת האמורה בשרלים היא דומה לה, ואין לה עינים וקורין לה טלפ"א כא): (יט) החסידה. זו דיה לבנה ליגוני"ה כא*) ולמה נקראת שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה

קרני אור

כאוספויאן) והוא בל"א (ראטע ברוסטיגע ואסטרכון) וכן כתב געזעניוס, לפי העתק הרומי יתורגם התנשמת למין השואן, ויש שכתבו שהוא הפעליקאן, רש"י ז"ל באר את התנשמת למין הפלעדערמויז, ובג' (חולין סג א) הנשמת באות שבעופות, וכן ת"א בותא, ובילקוט הגי' באוות ובערוך בותא היא בלשון יוני לפי דברי הח' בוכהארט גם למין (האהראייולע) (שם) ותו"א בותא ויש ג' נוסחאות בותא בַּוְתָא בַּבְתָא עיין נל"ג מה שביאר ע"ז, והתנשמת שבשרלים (פ' ל) יתרגמו רבים למין השמיולואורף, ותו"א „אשותא" ובדברי חז"ל (מ"ק ו ב) לדון את האשות ואת השכבים משדה אתי אשות אר"י בריה שאין לה עינים, גם רש"י ז"ל יבאר שם תנשמת טלפא, והוא המיולוואורף וכ"ה לפי העתקה היונית, ובעל הואיל משה יפרש תנשמת משרת נפש, שרן שבראותו אדם מפחד מאוד ומכניס אויר הרבה עד שתגבה בטנו, ועורו הירוק בהמשכו יתהפך לצהוב: [יט] הקאת הוא לפי העתק היוני והרומי מין הפעליקאן, וכתב געזעניוס מקר שם קאת שהוא משרש קיא לעבור שדרכו להקיא מקרבו את המותרות הבלתי נעכלים בקיבתו כקליפות השבלולים, ולדעתי יסמן שם קאת את העוף הזה מסגולה אחרת והיא אשר יקיא מכיסו את צידתו מדגים רבים אחרי אשר יביאם ממרחק רב לתתם לאפרוחיו לאכלה אשר הסגולה הזאת נמצאה לו ביותר, ובג' (חולין סג א) אמי קאת קוק, וגי' הערוך קיק, ותרגום ירושלמי קקא, והוא שם הפעליקאן בלשון פרס, אבל בלשון ערבי נקרא סקראס"ע בשם קיק (תוס"מ). [כ] הרחם הוא לפי העתק היוני אחד ממיני הגייער הנקרא (אאסגייער) גדול כעורב, ראשו קרח, וכתב געזעניוס שכן יקרא גם בלשון ערבי האשכנזי תרגמו למין השטארך באשר הוא ידוע ומתואר לרחמן גדול כעורב, לבעו ממעל ירוק (גריגעלב) ובטנו לבן זיתי (וויסלאך אליווגרין) ראשו אדום (קארמאזין) וקולו כאדם שוחק (שם) ועיין בהבנת המקרא ובהכוס"ק מה שביאו מספרי הח' האסע בספוריו על העופות אשר אלא במדינת אפריקא: [כא] החסידה יתרגמו רבים למין השטארך הידוע "עוד משנות קדם לעושה חסד רב עם ילדיה, ובג' (חולין סג א) שעושה חסידות עם חברותיה, והיא עוף המסע אשר ידלק עליה מליצת ירמיה ח' ז' גם חסידה ידעה מועדיה, ובלשון רומי נקראת (ציקאניא) ועליה כתב הרא"ש בתשו' כלל כ' שהי' מקומות שאכלו אותו ושהוא אסור, והאשכנזי תרגם את החסידה למין הרייגער (שם): [כב] ותו"א „אבו" וכפי הנראה כיון למיני משפחה זאת הנקראה בלשונות רבות בשם איבי"ם, וכן על העתקתו היונית מארדריא"ס כתב געזעניוס שהוא בלשונם שם כולל למיני הברחשפאגעל ע"כ, אשר בכם נכלל גם האיבים, ואולם עיקר שם האנפה כפי אשר ביארוהו חז"ל (חולין סג א) זו דיה רגזנית ונקרא שמה אנפה שמנאפת עם חברותיה ידלק ביותר על אחד ממינים אלה הנקרא בשם (קאמפפהאהן) או (הויז עייפל) באשר הוא באמת רגזן גדול, ולוחם תמיד עם בני מינו לפעמים עדי מות, רש"י ז"ל באר את האנפה למין הנקרא בלשון לרפת הערא"ן (רייער) ויש כתבו שהוא מין הפאפעגיא, הרמבמ"ן העתיקו למין הנקרא (בערגפאלק) באמרו שאין כמוהו נוח להתקצף (שם): [כג] תו"א נגר טורא עיין (חולין סג א) וכן תוב"ע שהודו כפות עיין רש"י, וכתב המתורגמן שהוא שקורין בל"א (אויערהאן) וכן פי' רב שרירא גאון, וכתב הרלב"ג, הוא תרנגל הבר, ונקרא כן לפי שיש לו סגולה לפרק

יהל אור

ז"ל כתב, ותנשמת האמורה בשרלים דומה לה: (נא) והוא בתי"ו גם במוכרת, ובסמיכות יבא הקו"ף בשוא לקאת מדבר (תה' קב ז): (נב) פי' החי"ת והכ"ף קורין „חי" „כי" והם בצורה אחת, רק הכ"י עושין לה נקודה אחת: (נג) ותו"א וירקרקא, ויוב"ע תרגם שרקרקא וכן בג' (חולין סג א) שרקרק בשי"ן, וכתב הגל"ג כי ע"ש מראה הירוק אשר לה נקראת ירקרק וע"ש לפעופה שמצפצפת תמיד רקרק נקראת שרקרק: (נד) כמ"ש גם חסידה בשמים ידעה מועדיה (ירמי' ח ז): (נה) נ"ל „מגזרת" וכ"ה גם בכתבי היד מפי' הראב"ע על התורה הנמצאים בפאריז בביבליאטעקע הלאומית (החוקר שנה ראשונה חוב' ג) וכ"ה בד"ק, ובכא"י: (נו) ברש"י ז"ל זו דיה לבנה (שטארך) ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותה במזונות, והוא מג' (חולין סג א) וכן תיוב"ע וית דייתא חיוורתא, ואמר הח' ז"ל שהיא דרך רחוקה, כי במשנה תורה הדיה בפ"ע (דבר' יד יג) והחסידה בפ"ע (שם פ' יח), ועוד כי עשיית חסד לא שייך אלא בבן דעת, וי"מ החסידה הדוגרת ביצים שאינן שלה א"כ בעלת חסד היא: (נז) וכ"ה (חולין סג א) זו דיה רגזנית שדרכה להתאנף מהרה וכן פי' רש"י ז"ל: (נח) כ"ה דעת

מנחת יהודה

כא) עיין קרני אור הערה י"ח: כא*) עיין יהל אור נ"ו:

מקורי רש"י

כד) חולין ס"ג א':

וְאֶת־הָעֲטַלֵּף: כ כֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם: כא אַךְ אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל שֶׁרֶץ הָעוֹף הַהֹלֵךְ עַל־אַרְבַּע אֲשֶׁר־לא

אונקלוס

וַעֲטַלְּפָא: כ כֹּל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן: כא בְּרַם יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא דִמְהַלֵּךְ עַל אַרְבַּע דִּי לֵיהּ

רש"י

במזונות כב): האנפה. היא דיה רגזנית, ונראה לי שהיא שקורין לה היירו"ן כג) כה): הדוכיפת. תרנגול הבר וכרבלתו כפולה כד), ובלע"ז הרופ"א כה), ולמה נקרא שמו דוכיפת, שהודו כפות וזו היא כרבלתו ונגר טורא* נקרא על שם מעשיו, כמו שפי' רבותינו במס' גיטין בפרק מי שאחזו כו): (כ) שרץ העוף. הם הדקים הנמוכים הרוחשין על הארץ, כגון זבובים וצרעין ויתושין וחגבים כו): (כא) על ארבע. על ד' רגלים: ממעל לרגליו. סמוך לצוארו יש לו כמין שתי רגלים לבד ד' רגליו, וכשרוצה לעוף ולקפוץ מן הארץ, מתחזק באותן שתי כרעים ופורח, ויש מהן הרבה כאותן שקורין לנגוסט"א כז), אבל אין אנו בקיאין בהן, שארבעה סימני טהרה נאמרו בהם כז) ארבע רגלים, וד' כנפים, וקרסולין אלו כרעים הכתובים כאן, וכנפיו חופין את רובו כח), וכל סימנים

אבן עזרא

כי מי הגיד להם (נט) [כד]: העטלף. עוף קטן יעוף בלילה (ס) [כה], והוא מלה מרובעת, ר"ל בת ד' אותיות (סא), ודע כי מלת תשקצו מן העוף (סב) בדקדוק הטעם היא מעט רחוקה ממלת אל תשקצו את נפשותיכם (סג), כי הנפשות פעולים (סד) ובעוף (סה) טעמו שתדעו שהם שקץ ויהיו נחשבים לכם לשקץ, וכל שרץ קטן שיעוף פעם, ופעם הולך על ארבע שקץ (סו): כא אשר לא כרעים. העיקר להיות לו עם

יהל אור

מנן שאסר התרנגולת למען כי אלא שמו בלשון הארמית דוכיפתא וכמדומה לו שהוא דוכיפת, ולפי דעת מנן כל הצפרים לבד מתורים ובני יונה אסורים באכילה, עיין ס' המלות לענן הול' הרה"ח רא"א הרכבי (עמוד 67 ועמוד 154): (נט) וכן דחה אותו יעקב בן ראובן בס' העושר, ולדעתו שלקח זאת מלשון ישמעאל לא מלשון הארמית, וכתב שלא יכשר שנקח מבעלי לשון נכרית ראיה על תורתינו, עיין ס' המלות הנ"ל לד 155: (ס) וכתב הרד"ק הוא העכבר בעל כנפים אשר יעוף בלילה (פלעדערמויז): (סא) הארבעה מלות „ר"ל בת ד' אותיות" נוספו מאיזה מפרש, כי לא נמצאו לא בד"ק ולא בכת"י: (סב) הכתוב בפ' יג: (סג) הכתוב בפ' מג: (סד) כי פי' אל תשקצו את נפשותיכם אתם פועלים, והנפשות פעולים: (סה) פי' מלת תשקצו הכתוב בעוף: (סו) יפרש הפ' כל שרץ העוף ההולך על ארבע, א"כ למה נקרא עוף,

קרני אור

הסלע, כאילו אמר די כיפת, רצוני שהוא עושה שניו מן הסלע, כי הסלעים והצרים נקראים כפים, וכן איתא בג' (חולין סג א) ושם לעז רש"י כאמן שלבי"י שטעמו תרנגל הבר עיי"ש: [כד] היוני הרומי והערבי העתיקו למין הווידעהאפף והקר שם זה כתב גזעניוס שהוא נגזר ממלת די"ק שענינה בלשון ערבי תרנגל וממלת פת"א שענינה בלשון ערבי דומן ואשפה, ויתורגם לדבריו (קאטהאהן) אשר כן יקרא בל"א ולדעתי יתכן להיות שנגזר שם זה בלשון ארמי ממלת דוך שענינו מקום וממלת כופתא או כפותא לפי גי' הערוך שענינו בדז"ל אשפה וגללים כמו (ב"ב עג ב) רמי כפותא והכר לירדנא, ויאמר יושב בגללים, שכן דרך העוף הזה לקנן בגללים ולאכול בם מזונו (תוס"מ) אולי הוא מן דפף במילוף הדומות וא"כ לתרגם לה (שטאמפער) לפי שהוא דופק ומבוסל להתנפל על גב המיות אשר יטרוף „(שמעטר): [כה] עיין יהל אור, וכן השבים גשעניום, ויסקר שם זה כאלו היה כתוב עלטה, שענינה גם בלה"ק אפלה ומוסף ומשרש עף, וכן נמצא בדז"ל את הפלעדערמויז בשם עטלף (בכורות ט א, סנהד' נח ב), וי"א עטלף כמתעפף בכנפיו כימות סמוך כמו מעיל, ונתוספה בו הלמ"ד, כמו במאמר שאנן שלאנן (איוב כא כג):

מקורי רש"י

כה) חולין ס"ג א' ילקוט תקל"ז: כו) דף ס"ח ב' ילקוט שם: כז) חולין כ"ט א' פס"ו:

מנחת יהודה

כב) עיין קרני אור הערה כ"א: כג) עיין קרני אור הערה כ"ב: כד) לאו דוקא כפולה אלא עבה וכפותה על הראש עד שנראית ככפולה, וכן פי' רש"י (חולין ס"ג א') כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם: כה) ובמ"ל הופ"א (ווידעהאפף) ועיין קרני אור הערה כ"ג וכ"ר: כו) עיין רש"י בר"א א' כ', וברמב"ן מה שהעיר ע"ז: כז) אים אלט פראנצויזישען איינע היישעריקע יעצט איין פערקערנכם): כח) כל שיש לו ד' רגלים וד' כנפים הדופים רוב אורך גופו ורוב הקפו, ויש לו קרסולים הם שני רגלים ארוכין לבד הארבעה, והם סמוך לצוארו ממעל לרגליו לנתר בהם כשהוא רוצה לקפוץ, ורמב"ן פי' שאלה השנים שהם סמוך לצוארו שמתחזק בהן לפי שהם נראים קצרים מארבעה רגליו בשעה שאינו קופץ דומים לכרעים

כְּרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו לְנַתֵּר בָּהֵן
עַל־הָאָרֶץ׃
כב אֶת־אֵלֶּה מֵהֶם
תֹּאכֵלוּ אֶת־הָאַרְבֶּה לְמִינוֹ וְאֶת־
הַסָּלְעָם לְמִינֵהוּ וְאֶת־הַחַרְגֹּל
לְמִינֵהוּ וְאֶת־הֶחָגָב לְמִינֵהוּ׃
כג וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף אֲשֶׁר־לוֹ אַרְבַּע
רַגְלָיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם׃ כד וּלְאֵלֶּה
תִּטַּמָּאוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא

אונקלוס

קַרְסוּלִין מֵעֵלַי רַגְלוֹהִי
לְקַפָּצָא בְהוֹן עַל אַרְעָא׃
כב יָת אִלֵּין מִנְּהוֹן תֵּיכְלוּן
יָת גּוֹבָא לִזְנֵיהּ וְיָת רַשׁוֹנָא
לִזְנוֹהִי וְיָת חַרְגּוֹלָא
לִזְנוֹהִי וְיָת חֲגָבָא לִזְנוֹהִי׃
כג וְכָל רִיחֲשָׁא דְעוֹפָא
דִּי לֵיהּ אַרְבַּע רַגְלִין
שִׁקְצָא הוּא לְכוֹן׃
כד וּלְאִלֵּין תִּסְתַּאֲבוּן כָּל
דְּיִקְרַב בִּנְבִלַתְהוֹן יְהֵי

אבן עזרא

וי"ו (סז): לנתר. אין לו אח (סח) והמתרגם אמר לקפצא בהון, כמו מקפץ (שיר ב ח) וטעם דולג (סט), ואמת תרגם: כב נקרא ארבה. מלשון ריבוי (ע) [כו]: הסלעם. מין יעלה בסלעים (עא): החרגל. אם היא מרובעת אין לו אח (עב) ואם היא שתי מלות, כמלת לפלמוני המדבר (דניאל ח יג) (עג), תהיה תולדתו הפך תולדות הסלעם (עד): החגב. ידוע מלשון ישמעאל (עה) [כז]: כג וטעם אשר לו ארבע רגלים. וכבר נכתב ההולך על ארבע, שיתכן שיש שרץ יש לו ד׳ רגלים ולא ילך בהן רק יעוף לבדו (עו) [כח]: כד ולאלה תטמאו. לכל שרץ העוף בעל ד׳ רגלים (עז), ואת אלה תשקצו מן העוף (עח), ודעת אחרים שפי׳ אלה לכל

רש"י

הללו מצויין באותן שבינותינו, אבל יש שראשו ארוך, ויש שאין להם זנב (כט), וצריך שיהא שמו חגב, ובזה אין אנו יודעים להבדיל ביניהם (כח): (כג) וכל שרץ העוף. בא ללמד שאם יש לו חמש טהור (כט): (כד) ולאלה. העתידין להאמר למטה בענין (ל): תטמאו. כלומר בנגיעתם

קרני אור

[כו] ואו"ת גובא, הוא הגובאי (ספרא שם חולין סה א) וצפורת כרמים דומה לארבה שאין לו גבחת: [כז] יו"ת כתובא דהיא נדונא, פי' כי החגב היא הנודע בשם כרובא, והיא הנקרא גם נדונא, ותרגום של ושקמותם בחנמל (תה' עח מז) בכחובא, ומה שאמר דהיא נדוגא כ"ה (ספרא) חגב זה נדיין ומה שכתוב (חולין סה, א) „חגב זה גדיאן" צ"ל נדיאן בנו"ן, וכ"ה בערוך, ועיין ערוך השלם מה שהאריך בזה: [כח] זה מופלך ממ"ש הרמב"ן שלכן נקרא שרץ העוף מפני שי"ל ד' רגלים ואינו מעופף רק הולך ורומש על רגליו, ואם אינו הולך עליהם,

יהל אור

ויפרש הטעם פעמים שיעוף ופעמים הולך אל ארבע: (סז) כתוב לא באל"ף, וקרי לו בוי"ו, והטעם אעפ"י שאין לו כרעים עכשיו ועתיד לגדלם כשר וכ"ה (ספרא): (סח) כי לא נמצא עוד עם נו"ן שרש נראה, רק נבלע הנו"ן כדגש התיו כמו ויתר ממקומו (איוב לז א) ומשפטו וינתר וכן פי' הרשב"ם, ולפי זה אין מקום להשגת רנה"ו: (סט) ובד"ק ובכא"י „והטעם דולג" הם הרגלים היתרות ממעל לארבע רגלים שיש להגב סמוך לראשו, וכהם הוא מתחזק כשרוצה לקפוץ, וז"ש לנתר בהון על הארץ (ן' מלך): (ע) שרשו רבה ונקרא כן לפי שהוא מין רב: (עא) והוא אחד ממיני הארבה, ויש לו גבחת ואין לו זנב ואין ראשו ארוך ואו"ת רשונא, עיין בגל"ג מה שהעיר ע"ז, ואז"ל (ספרא) שהוא יוחנא ירושלמית: (עב) פי' אם היא מלה אחת מן ד' אותיות חרגל אין לו חבר: (עג) שהיא שתי מלות פלוני אלמוני: (עד) שהוא קל ברגליו, והחרגל מורכב מן חרג רגל שהוא פסח ברגליו: (עה) עיין שרשי ר"י ן' גנאח שרש חגב: (עו) פי' ממה שאמר שהולך על ארבע הייתי מתיר בעל ארבע שאינו הולך רק מעופף הוצרך לומר עוד אשר לו ארבע רגלים סתם שאפילו אינו הולך שקץ הוא: (עז) לדעת הח' ז"ל שב מלת אלה אלמעלה על פ' כג: (עח) ושב אלמעלה

מנחת יהודה

לכרעים שהן עד הרגל כי בשעה שרוצה לקפוץ מפשים כפלי כרעיו, ואז יאריכו יותר מרגליו, כי נועץ אותן בקרקע ומגביה גופו על ידיהן וקופץ: כט) עיין מהרש"א חולין ס"ו ד"ה „ודע" שכתב שצ"ל „ויש להן זנב" במקום „שאין להם" וכן הביאו בעל זכור לאברהם: ל) עיין יהל אור אות ע"ז:

מקורי רש"י

כח) ספרא: כט) ספרא: ל) ספרא, כס"ו:

עד־הערב: כה וכל־הנשא מנבלתם
יכבס בגדיו וטמא עד־הערב:
כו לכל־הבהמה אשר הוא מפרסת
פרסה ושסע ׀ איננה שסעת וגרה
איננה מעלה טמאים הם לכם כל־
הנגע בהם יטמא: כז וכל ׀ הולך
על־כפיו בכל־החיה ההלכת על־

אונקלוס

מסאב עד רמשא: כה וכל
דיטול מנבלתהון יצבע
לבושוהי ויהי מסאב עד
רמשא: כו לכל בעירא די
היא סדיקא פרסתא
וטלפין ליתהא מטלפא
ופשרא ליתהא מסקא
מסאבין אינון לכון כל
דיקרב בהון יהי מסאב:
כז וכל דמהלך על ידוהי
בכל חיתא דמהלכא על

רש"י

יש טומאה לא): (כה) וכל הנשא מנבלתם. כל מקום שנאמר, טומאת משא חמורה מטומאת מגע שהיא טעונה כבוס בגדים לב) לא): (כו) מפרסת פרסה ושסע איננה שסעת. כגון גמל שפרסתו סדוקה למעלה, אבל למטה היא מחוברת לג) כאן למדך שנבלת בהמה טמאה מטמאה, ובענין שבסוף הפרש' פי' על בהמה טהורה לד): (כז) על כפיו. כגון כלב ודוב וחתול לה):

אבן עזרא

הבהמה, וכל הולך על כפיו (עט), ולפי דעתי שמלת אלה על כל הנזכרים למעלה (פ) [כט]: תטמאו. מבנין התפעל, ודגשות הטי"ת להתבלע התי"ו (פא), וכן וישמע את הקול מדבר אליו (במד' ז) (פב) יכבס המטהר (למטה יד ח) (פג): יטמא עד הערב. אחז הכתוב דרך קצרה, כי הוא צריך שירחץ במים (פד): כה והנושא. חמור מהנוגע (פה) על כן יכבס בגדיו אף כי גופו (פו) וכן משפט כל בהמה (פז) גם פה אחז דרך קצרה (פח), וכן הוא ושסע שוסעת וגרה איננה מעלה, או גרה מעלה, ושסע איננה שוסעת (פט), וכבר אמר ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם (פ' ח) (צ): כו וטעם כל הנוגע בהם. והם הנבלות הנזכרות למעלה יטמא כמשפט הנזכרים שהוא עד הערב, ויש מין ממין הצדוקים שאמרו כי כל הנוגע בהם והם חיים יטמא, ואין צורך להשיב על דברי שגעון, כי הכתוב לא אמר כי אם בשרם (לא), ואמר ובנבלתם לא תגעו: כז וכל הולך על כפיו. בתחלה (לב) המשפט אחד (לג) וכן הנושא את נבלתם (לד) וזה הפסוק יישר פירושי במלת ולאלה תטמאו

יהל אור / קרני אור

על פ' י"ג על העופות הטמאים: (עט) וכ"ה דעת א"כ מעופף והוא עוף ולא שרץ (כתוה"מ): [כט] עיין חז"ל (ספרא) וכן פי' רש"י ורשב"ם: (פ) וכמו שמבאר לנתה"ם מה שהשיג עליו בזה, ובכתוה"מ מה שביארתי ועיין קרני אור: (פא) תי"ו הבנין כי ראוי להיות תתטמאו כמשפט בנין התפעל: (פב) הראוי מתדבר: (פג) והראוי המתטהר: (פד) והכתוב קצר בכאן ולא ביאר שצריך טבילה להטהר מטומאתו: (פה) וכ"ה (ספרא שם) וכן פי' רש"י ז"ל: (פו) כי הדין אף בנוגע שהוא קל לרחוץ גופו (עיין אות פד) מכש"כ בנושא שהוא חמור שצריך גם כבוס בגדים אף כי רחיצת גופו: (פז) שמטמא במגע ובמשא, כי לפי פירושו ס' כ"ד מוסב „ולאלה תטמאו" על הכתוב למעלה, וביאר דיני מגע ומשא משרץ העוף ויפרש שכן משפט כל בהמה: (פח) ובד"ק „גם אחז דרך קצרה" כי למעלה מפ' ד' עד פ' ח' כתוב סימן אחד אבל כל הטמאים, וכאן כתוב ושסע איננה שוסעת וגרה איננה מעלה למשמע דמטמא דוקא בשני סימנין ויפרש שגם פה אחז הכתוב דרך קצרה: (פט) פי' שמטמא אף בסימן אחד: (צ) פי' פה יאמר סתם כל הנוגע בהם יטמא והייתי אומר אף בחיים, לכן יפרש שמה שכתוב בפ' ח' מוסב גם על הכתוב כאן שדוקא במותם: (לא) וכן פי' הרמב"ן, כל הנוגע בהם בזמן שאינם חיים יטמא: (לב) בעוד שהיה בחיים: (לג) פי' משפט הולך על כפיו כמשפט האחרים שמטמאים במגע ואינם טמון כבוס בגדים: (לד) טעון גם

מקורי רש"י

לא) ספרא ילקוט תקל"ו:

מנחת יהודה

לא) כי אין זה צווי: לב) ומכאן אנו למדים לכל מקום: לג) וכן הדוב והכלב והחתול שפרסותיהם סדוקות ומלמטה דבוקות: לד) וחילק הכתוב שמטמאה אין שחיטתה מטהרתה מידי נבלה: לה) והדומים להם, שיש להם אצבעות ברגליהם

אַרְבַּע טְמֵאִים הֵם לָכֶם כָּל־הַנֹּגֵעַ
בְּנִבְלָתָם יִטְמָא עַד־הָעָרֶב:
כח וְהַנֹּשֵׂא אֶת־נִבְלָתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב טְמֵאִים הֵמָּה
לָכֶם: ס כט וְזֶה לָכֶם הַטָּמֵא בַּשֶּׁרֶץ
הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר
וְהַצָּב לְמִינֵהוּ: ל וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ
וְהַלְּטָאָה וְהַחֹמֶט וְהַתִּנְשָׁמֶת:
לא אֵלֶּה הַטְּמֵאִים לָכֶם בְּכָל־הַשָּׁרֶץ
כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהֶם בְּמֹתָם יִטְמָא עַד־

ארבעא מסאבין אינון
לכון כל דיקרב
בנבלתהון יהי מסאב עד
רמשא: כח ודיטול ית
נבלתהון יצבע לבושוהי
ויהי מסאב עד רמשא
מסאבין אינון לכון:
כט ודין לכון דמסאב
בריחשא דרחיש על
ארעא חולדא ועכברא
וצבא לזנוהי: ל ויּלא
וכוחא וחלטתא וחומטא
ואשותא: לא אלין
דמסאבין לכון בכל
ריחשא כל דיקרב בהון
במותהון יהי מסאב עד

אבן עזרא

(פ' כד) (לה) כי שם כתוב וכל הנושא מנבלתם (לו) ושניהם בפרשה אחת (לז): וטעם טמאים המה לכם. להכנים כל ישראל אנשים ונשים וטף משפט אחד להם (לה): כט וזה לכם הטמא. במנע (לט), גם אלה השמונה לא נוכל לדעתם באמת, גם העופות כי אם מדברי קבלה (ק): לא וטעם אלה הטמאים לכם בכל השרץ. אלה לבדם הם הטמאים שיטמאו במותם (קא) [ל]: וטעם יטמא עד

רש"י

טמאים הם לכם. למגע: (כט) וזה לכם הטמא. כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים ולהכנס במקדש: החלד. מוסטיל"ה לו): והצב. פויי"ט לז) לב) שדומה לצפרדע: (ל) אנקה. הריצו"ן לח) לג): הלטאה. לישרד"ה לט) לד): החמט. לימצ"א מ) לה): התנשמת. טלפ"א מא) לו):

קרני אור

שביאר כוס: [ל] אלא שבהמות אמר בנבלתם, ובשרצים במותם, ושרץ מת גם הוא נבלה, שכן כתוב או בנבלת שרץ טמא (פ' ה ב) וכן כתוב בענין וכל אשר יפול מנבלתם עליו, אולי לפי שהשרצים כלם שקץ הם, שמנה שרצים יצאו מן הכלל לטמא, ולפי שגרועין מכלם אפשר לטעות שגם במיתתם בשרם קרוי נבלה, פי' כאן במותם

יהל אור

כבוס בגדים וגופו: (לה) שמוסב אלמעלה עיין אות ע"ז וע"ה: (לו) בפ' כ"ה: (לז) ולא היה לו להכתוב להכפילו ולהזכירו עוד בפ' כ"ח, ולפי פירושו שולאלה תטמאו, מוסב אלמעלה הוצרך להזכירו אלא כל בהמה: (לח) יפרש לבל תקשה הרי הכתוב יאמר (פ' כו) טמאים הם לכם למה חזר והזכיר, להכנים כל ישראל

ונשים וכו': (לט) וכן פי' רש"י ז"ל „כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען וכו', ואחר שבאר טומאת מגע באר למטה (פ' מא) איסור האכילה: (ק) וכן כתב הרמב"ן ידענו שאין אנו בקיאים בשמות העופות ולא בסימניהם וכבר הספקנו קדמונינו בקבלתם: (קא) ר"ל כפל

מנחת יהודה

ברגליהם: לו) (איין וויזעל) ולד"ק הוא הנמצא בחוץ ול"א בסדינה מעט גדול מן העכבר, ובערבי כלד: לז) ובכ"י פרוי"ט, וכן לעז החזקוני, ויש לועזין קראפאו"ט (קרעטע) עיין רש"י נדה נ"ו א' ד"ה זבוני שפי' פרוי"ט הנמצאים יבישים בכחוא והוא צב, ויש שקורין אותו בלעז בו"ט: לח) הריצ"ו (איין איגעל) הוא הנמצא בחורי העפר בשדות כמו העכבר ונקרא כן בעבור שהוא צועק: לט) ליישרדה (איינע איידעכסע) והנה בנוסח ת"א שלנו מתורגם והלטאה גה"א וצ"ל בחי"ת וכ"ה בתרגום סביוניטה: מ) אמרו בו שהוא הנקרא ליאסה, ולפי דעתי הוא הקרוי אלברינ"א, והוא מהשרצים הארסיים חמסיתים (רלב"ג) הוא מין שרץ הגדל בקליפה ההולכת ומעגלת תמיד כל כמה שגדל, ותחילת הניצור כקליפה של עדשה היא (רש"י חגיגה י"א א') ובל"א (וועגעשנעקקען וועלכע קיין געהייז האבען): מא) טולוואורף ואין לו עינים ואוכל שרשי העשבים תחת הקרקע:

מקורי רש"י

לב) ספרא, חולין קכ"ו א': לג) חולין קכב, א', ועיין רש"י שם: לד) חולין שם וברש"י: לה) חולין שם וברש"י: לו) חולין ס"ג א':

הָעָֽרֶב׃ לב וְכֹ֣ל אֲשֶׁר־יִפֹּל־עָלָיו֩ מֵהֶ֨ם ׀
בְּמֹתָ֜ם יִטְמָ֗א מִכָּל־כְּלִי־עֵץ֙ א֣וֹ בֶ֔גֶד
אוֹ־ע֖וֹר א֣וֹ שָׂ֑ק כָּל־כְּלִ֕י אֲשֶׁר־
יֵעָשֶׂ֥ה מְלָאכָ֖ה בָּהֶ֑ם בַּמַּ֧יִם יוּבָ֛א
וְטָמֵ֥א עַד־הָעֶ֖רֶב וְטָהֵֽר׃ שביעי
לג וְכָל־כְּלִי־חֶ֕רֶשׂ אֲשֶׁר־יִפֹּ֥ל
מֵהֶ֖ם אֶל־תּוֹכ֑וֹ כֹּ֣ל אֲשֶׁ֧ר בְּתוֹכ֛וֹ
יִטְמָ֖א וְאֹת֥וֹ תִשְׁבֹּֽרוּ׃ לד מִכָּל־הָאֹ֜כֶל
אֲשֶׁ֣ר יֵאָכֵ֗ל אֲשֶׁ֨ר יָב֥וֹא עָלָ֛יו מַ֖יִם

דִמְשָׁא׃ לב וְכֹל דִּי יִפֵּל
עֲלוֹהִי מִנְּהוֹן בְּמוֹתְהוֹן
יְהֵי מְסָאַב מִכָּל מָאן
דְּאָע אוֹ לְבוּשׁ אוֹ מְשַׁךְ
אוֹ שַׂקָּא כָּל מָאן דִּי
תִתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא בְּהוֹן
בְּמַיָּא יִתָּעַל וִיהֵי מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא וְיִדְכֵּי׃ לג וְכָל
מָאן דַּחֲסַף דִּי יִפֵּל מִנְּהוֹן
לְגַוֵּיהּ כֹּל דִּי בְגַוֵּיהּ יְהֵא
מְסָאַב וְיָתֵיהּ תְּתַבְּרוּן׃
לד מִכָּל מֵיכַל דִּי מִתְאֲכִיל
דִּי יֵעֲלוּן עֲלוֹהִי מַיָּא יְהֵי
מְסָאַב וְכָל מַשְׁקֵי דִּי

רש"י

(לב) במים יובא. ואף לאחר טבילתו טמא הוא לתרומה לז): עד הערב. ואח"כ. וטהר. בהערב השמש לח): (לג) אל תוכו. אין כלי חרס מיטמא אלא מאוירו מב) לט): כל אשר בתוכו יטמא. הכלי חוזר ומטמא מה שבאוירו (ס"א נ"ל בתוכו) מג): ואתו תשברו. למד שאין לו טהרה במקוה מד) מ): (לד) מכל האכל אשר יאכל. מוסב על מקרא העליון מה), כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל אשר יאכל אשר יבוא עליו מים, והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא מא), וכן כל משקה אשר ישתה בכל כלי והוא בתוך כלי חרס הטמא יטמא, למדנו מכאן דברים הרבה, למדנו שאין אוכל מוכשר מו) ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת מב) ומשבאו עליו מים פעם אחת מקבל טומאה לעולם ואפילו נגוב מז), והיין והשמן וכל הנקרא משקה מכשיר זרעים לטומאה כמים, שכך יש לדרוש המקרא אשר יבוא עליו מים, או כל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא האוכל מג), ועוד למדו רבותינו מכאן שאין ולד הטומאה מטמא כלים, שכך שנינו מד) יכול יהו כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס

אבן עזרא

הערב. אחר שירחץ (קב): לב במים יובא. הבגד או השק או הכלי שהיא מקבל טומאה, וצריכים אנו למסירת (קג): לג אשר יפול מהם אל תוכו. מאחד מהם, כמו ויקבר בערי גלעד (שופ' יב ז) (קד): לד וכל משקה. שם (קה), ואני הייתי משקה (נחמיה א יא) פועל (קו) והנה התנור ללחם לאפות (קז), והכירים לבשל הבשר יותצו כי טמאים הם (קח), וזאת גזרת מלך (קט [לא]:

יהל אור

הדברים למעט זולתם: (קב) עיין אות פד: (קג) פי', איזו כלים מקבלין טומאה: (קד) ופי' באחד מעברי גלעד, אף כאן פי' מאחד מהם: (קה) לכל דבר אשר ישתה: (קו) משקה אחרים: (קז) הוא שאופין בו את הפת בהדבקה: (קח) כירים הוא מקום שפיתת שתי קדרות לכך נקרא בלשון שנים: (קט) פי', כי דין כלי חרס אם קבועין בקרקע אינן מקבלין טומאה, שאין טומאה במחובר, ותנור וכיריים

קרני אור

(רנס"ו:) [לא] עיין מסכת אחרונה (כלים פ"ס מי"א)

מקורי רש"י

לז) עיין יבמות ע"ס א': לח) יבמות שם: לט) חולין כ"ד ב' ילקוט תקלט: מ) ספרא: מא) פסחים, כ', ב': מב) עיין חולין ל"ו א', פס"ז: מג) ספרא: מד) פסחים

מנחת יהודה

מב) אפילו תלוי באוירו בעדשה מן השרץ יטמא כל אשר בו מבלי שיגע בו: מג) מדלא כתיב כל אשר יגע בתוכו: מד) וכ"ה (ספרא) אין לו טהרה אלא שבירתו: מה) ולא על ואותו תשברו: מו) כל הכשר שבש"ס לשון תיקון עיין (שבת י"ד ב'): מז) שהרי תלה הכתוב את טומאתו אחר ביאת המים סתם לא שנא נגוב לא שנא לח:

ומשקה

יִטְמָא וְכָל־מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל־כְּלִי יִטְמָא׃ לה וְכֹל אֲשֶׁר־יִפֹּל מִנִּבְלָתָם ׀ עָלָיו יִטְמָא תַּנּוּר וְכִירַיִם יֻתָּץ טְמֵאִים הֵם וּטְמֵאִים יִהְיוּ לָכֶם׃ לו אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה־מַיִם יִהְיֶה

אונקלוס

יִשְׁתְּתֵי בְּכָל מָאן יְהֵי מְסָאַב׃ לה וְכָל דִּי יִפֵּל מִנְּבִלְתְּהוֹן עֲלוֹהִי יְהֵי מְסָאָב תַּנּוּר וְכִירַיִם יִתַּרְעוּן מְסָאֲבִין אִינּוּן וּמְסָאֲבִין יְהוֹן לְכוֹן׃ לו בְּרַם מַעְיָן וְגוּב בֵּית כְּנִישַׁת מַיָּא יְהֵי דְּכֵי

אבן עזרא

לו באר בלשון הקדש לשון נקבה, והיא הנובעת, וכן כהקיר בור מימיה (ירמיה ו ז) (קי), ובור כרוי או חפור לסתר השמים (קיא), אם כן תהיה הבאר כמו מעיין, ואין צורך להזכיר הנחל (קיב [לב], ויהיה מקוה מים סמוך אל בור (קיג) כי יש בור אין בו מים (קיד), וי"א כי הוא חסר וי"ו (קטו), כמו ראובן שמעון (שמות א ב') שמש ירח (חבקוק ג, יא) (קטז): ונוגע

רש"י

תלמוד לומר כל אשר בתוכו יטמא מכל האוכל, אוכל ומשקה מה) מיטמא מאויר כלי חרס ואין כל הכלים מיטמאין מאויר כלי חרס, לפי שהשרץ אב הטומאה, והכלי שנטמא ממנו ולד הטומאה, לפיכך אינו חוזר ומטמא כלים שבתוכו, ולמדנו עוד מה) שהשרץ שנפל לאויר תנור והפת בתוכו ולא נגע השרץ בפת, התנור ראשון והפת שנייה, ולא נאמר רואין את התנור כאילו מלא טומאה, ותהא הפת תחלה שאם אתה אומר כן לא נתמעטו כל הכלים מלהטמא מאויר כלי חרס, שהרי טומאה עלמה נגעה בהן מגבן, ולמדנו עוד מו) על ביאת מים שאינה מכשרת זרעים, אלא אם כן נפלו עליהן משנתלשו מט), שאם אתה אומר מקבלין הכשר במחובר, אין לך שלא באו עליו מים, ומהו אומר אשר יבוא עליו מים, ולמדנו עוד מז) שאין אוכל מטמא אחרים נ) אלא אם כן יש בו כביצה, שנאמר אשר יאכל, אוכל הנאכל בבת אחת, ושיערו חכמים אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת נא): (לה) תנור וכירים. כלים המיטלטלין הם נב) מח), והן של חרס ויש להן תוך ושופת נג) את הקדרה על נקב החלל, ושניהם פיהם למעלה: יותץ. שאין לכלי חרס טהרה בטבילה נג*): וטמאים יהיו לכם. שלא תאמר מצווה אני לנותצם, תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם, אם רצה לקיימן בטומאתן רשאי מט): (לו) אך מעין ובור מקוה מים. המחוברים לקרקע

קרני אור | יהל אור

ובסמאר לנתס"ש : [לב] באר היא חפירה בידי אדם אטפ"י שקבועין בקרקע מקבלין טומאה, וכן כתב ומימיה נובעים, ועל שבאר ישמש בפעל חפר כרה, כי הרמב"ן, בא הכתוב ללמד שיהיה דין התנור והכיריים שהן עשוין מן הטיט ומסיקין האור בתוכן ואופין הפת בהן בחבורן לקרקע כדין כלי חרס שהן הקדרות והקיתוניות האפויין בכבשן שהן מטלטלין: (קי) ובד"ק "וכן בור, כהקיר בור מימיה", וכן עלי באר ענו לה (במד' כא יז): (קיא) בידי אדם: (קיב) המים כאשר יצאו ממקורם המכוסה למקום נגלה יקראו מעין, וכאשר ימשכו ויזלו משם באורך יקראו נהר או נחל, וזהו ענין המסלה מעינים בנחלים, שעפ"י גזרתו יזלו מי המעין אל הנחל (רמב"ן): (קיג) כלומר בור שנקווים בו מים: (קיד) כמו כי שמו אותי בבור (ברא' מ טו), ובד"ק "סמוך אל בור אין בו מים": (קטו) ואיננו תאר לבור, ויהיה פי' מעין ובור ומקוה מים: (קטז) וז"ל ושמען וירח:

מנחת יהודה | מקורי רש"י

מה) ומשקה ליתא בכ"י, וגם הרא"ם מוחק תיבת "ומשקה" ברש"י כאן, ומה שנרס ;רש"י בפסחים כ', ב' אוכלין ומשקין בד"ה ת"ל (וכן בתנא דבי אליהו זוטא פ' מ"ז) צ"ל שם הוא אליבא דר' יהודה עיי"ש דף י"ז ב' (זכור לאברהם): מט) פי' משנתלשו האוכלים מן הקרקע: נ) פי' בני אדם האוכלים אכילה שאין בה שיעור: נא) עיין רמב"ן מה שהאריך בזה: נב) כי המחוברים לקרקע אין מקבלים טומאה: נג) עריכת הדברים וסדרם תקרא שפיתה, ובפרט עריכת הקדרות על הכירות עיין (רש"י סוטה י"א ב' ד"ה ושופתות) כששושיבין הסיר ע"ג כירת קרי לה שפיתה: נג*) עיין יהל אור אות ק"ט וברמב"ן, ובנתה"ש מה שביארו בזה:

כ', א': מה) פסחים שם ילקוט תק"ט: מו) חולין קי"ח ב': מז) ספרא, יומא, פ' א': מח) עיין שבת ל"ח א', וכלים פ"ה: מט) ספרא:

טָהוֹר וְנֹגֵעַ בְּנִבְלָתָם יִטְמָא׃ לז וְכִי
יִפֹּל מִנִּבְלָתָם עַל־כָּל־זֶרַע זֵרוּעַ
אֲשֶׁר יִזָּרֵעַ טָהוֹר הוּא׃ לח וְכִי יֻתַּן־
מַיִם עַל־זֶרַע וְנָפַל מִנִּבְלָתָם עָלָיו
טָמֵא הוּא לָכֶם׃ ס לט וְכִי יָמוּת מִן־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר־הִיא לָכֶם לְאָכְלָה
הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

אונקלוס

דְיִקְרַב בִּנְבִלְתְּהוֹן יְהֵי
מְסָאָב׃ לז וַאֲרֵי יִפֵּל
מִנְּבִלְתְּהוֹן עַל כָּל בַּר זְרַע
זְרוּעַ דִי יִזְדְרַע דְכֵי הוּא׃
לח וַאֲרֵי יִתְיְהֲבוּן מַיָא עַל
בַּר זַרְעָא וְיִפֵּל מִנְּבִלְתְּהוֹן
עֲלוֹהִי מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃
לט וַאֲרֵי יְמוּת מִן בְּעִירָא
דִי הִיא לְכוֹן לְמֵיכַל
דְיִקְרַב בִּנְבִלְתַהּ יְהֵי
מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃

רש"י

אין מקבלין טומאה, ועוד יש לך ללמוד. יהיה טהור. הטובל בהם מטומאתו: ונוגע בנבלתם יטמא. אפילו הוא בתוך מעין ובור ונוגע בנבלתם יטמא, שלא תאמר קל וחומר אם מטהר את הטמאים מטומאתם קל וחומר שיציל את הטהור מליטמא, לכך נאמר ונוגע בנבלתם יטמא (יד) נ): (לז) זרע זרוע. זריעה של מיני זרעונין נה). זרוע שם דבר הוא, כמו ויתנו לנו מן הזרעונים נא): טהור הוא. למדך הכתוב שלא הוכשר ונתקן לקרות אוכל לקבל טומאה עד שיבואו עליו מים נו): (לח) וכי יתן מים על זרע. לאחר שנתלש נב), שאם תאמר יש הכשר במחובר אין לך זרע שלא הוכשר: מים על זרע. בין מים בין שאר משקין נו) בין הם על הזרע ובין זרע נפל לתוכן הכל נדרש בתורת כהנים נג): ונפל מנבלתם עליו. אף משנגב מן המים נד) שלא הקפידה תורה אלא להיות עליו שם אוכל ומשירד עליו הכשר קבלת טומאה פעם אחת שוב אינו נעקר הימנו: (לט) בנבלתה. ולא

אבן עזרא

יהיו בנבלתם. המים הנגעים בנבלתם טמאים (קיז): לז זרוע. שם התאר (קיח) כמו פעול (קיט) או הם ב' שמות (קכ) [לג], והעד (קכא) ונתן להם זרעונים (דניאל א טז) (קכב): לח וכי יותן מים. שישקו את השדה, ונפל מנבלתם על הזרע (קכג) וי"א על המים (קכד), ובא מלת יותן שהיא לשון יחיד עם מים (קכה): וכן מי נדה לא זורק עליו (במד' יט יג) (קכו) ומלת יותן, כמו יוקח נא מעט מים (בראי' יח ד) מהבנין הכבד הנוסף (קכז): לט אשר היא לכם. מותרת לאכול (קכח): יטמא עד הערב. אחר שירחץ

יהל אור

(קיז) פי' המים התלושים אשר יגעו בהם בנבלתם יטמאו: (קיח) על הזרע הנזרע: (קיט) בתמונת פעול והוא תאר, דקשה ליה הלשון זרע של זרוע, אם גם זרוע שם, הלא כאומר זרע של זרע: (קכ) זרע וזרוע שניהם שם דבר: (קכא) שגם זרוע שם דבר: (קכב) וכן פי' רש"י והרשב"ם, זרועים לשון רבים, וזרוע לשון יחיד, והשיעור זרע זרוע, זריעה של מיני זרעונין: (קכג) וכד"ק, עליו על הזרע פי' על הזרע התלוש, וכן פי'. רש"י ז"ל: (קכד) וכ"ה (ספרא שם) אין לי אלא בזמן שניתן מים ע"ג זרע נתן זרע על גבי מים מנין ת"ל טמא, וכן פי' רש"י ז"ל, בין הם על הזרע בין זרע נפל לתוכן: (קכה) שהוא לשון רבים: (קכו) ואמר עליו לשון יחיד על המים: (קכז) וכן כתב הרד"ק, והוא מבנין שלא נקרא שם פועלו ומהכבד: (קכח) פי' שמינה מותר באכילה:

קרני אור

הנובעים ימצאו אותם בעומק האדמה רבה, ולפעמים ימצאו באר גדול לפני המעיין שמי המעיין יזלו בתוך הבאר וממנה ישאבו להשקות בהמות, „ותרד העינה ותמלא כדה" „ותרץ עוד אל הבאר" (התוס"מ בראש' כד): [לג] והרד"ק בשרשיו הביא דעת שניהם:

מקורי רש"י

נ) ספרא, נדרים ע"ה ב' פס"ז ילקוט תקמ"א: נא) דניאל א' י"ב: נב) ספרא, חולין קי"ח ב': נג) עיין ספרא, ילקוט תקמ"ג פס"ז: נד) עיין ב"מ כ"ב א' וב':

מנחת יהודה

נד) כי הטובל ושרץ בידו לא עלתה לו טבילה: נה) ר"ל כי זרע סמוך על זרוע, וטעמו זריעה של מין זרוע, כי זרע שם כלל אל כל דבר אשר יזרע, אף שאיננו ראוי לאכילה, אבל זרוע שם פרט אל מיני קטניות הראוים לאכילה, והקבוץ מן זרוע הוא זרועים, והוא ממשקלים הכבדים: נו) פי' מדכתיב בתריה וכי יותן מים על זרוע ונפל בנבלתם עליו טמא הוא מכלל דקרא דלעיל מיניה דכתיב טהור הוא כשנפל מנבלתם עליו טרם שיבא עליו המים קמיירי: נז) ולפי"ו

מלת

מ והאכל מנבלתה יכבס בגדיו
וטמא עד־הערב והנשא את־
נבלתה יכבס בגדיו וטמא עד־
הערב: מא וכל־השרץ השרץ על־
הארץ שקץ הוא לא יאכל: מב כל
הולך על־גחון וי"ו דגחון חצי התורה באותיות
והוי"ו רבתי וכל ׀ הולך על־ארבע עד כל־

אונקלוס

מ ודייכול מנבלתה יצבע לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ודיטול ית נבלתה יצבע לבשוהי ויהי מסאב עד רמשא: מא וכל ריחשא דרחיש על ארעא שקצא הוא לא יתאכל: מב כל דמהלך על מעוהי וכל דמהלך על ארבע עד כל סגיאות רגלין לכל ריחשא דרחיש על ארעא

אבן עזרא

במים (קכט): מ והאכל. חמור כמו הנושא, כי שניהם נושאים זה בחוץ וזה בפנים (קל): מא וטעם כל השרץ השורץ על הארץ. כל שרץ הארץ (קלא) ובכלל שמונה שרצים הנזכרים והזכיר שלא יאכלו (קלב): מב גחון. כמו על גחונך תלך (בראי' ג יד) (קלג): וכל הולך על ארבע. בשרץ שהוא הקטן (קלד) כאשר פירשתי בשרץ המים (קלה): מרבה

רש"י

בעלמות וגידים, ולא בקרנים וטלפים ולא בעור נה): (מ) והנשא את נבלתה. חמורה טומאת משא מטומאת מגע נו), שהנושא מטמא בגדים, והנוגע אין בגדיו טמאין שלא נאמר בו וכבס בגדיו: והאכל מנבלתה. יכול תטמאנו אכילתו נו), כשהוא אומר בנבלת עוף טהור נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה נז) אותה מטמאה בגדים באכילתה ואין נבלת בהמה מטמאה בגדים באכילתה בלא משא, כגון אם תחבה לו חבירו בבית הבליעה נח), א"כ מה ת"ל האוכל, ליתן שיעור לנושא ולנוגע כדי אכילה והוא כזית נט): וטמא עד הערב. אעפ"י שטבל צריך הערב שמש: (מא) השרץ על הארץ. להוציא את היתושין שבכליסין ס) (ושבפולין) סא) ואת הזיזין שבעדשים סב) ס), שהרי לא שרצו על הארץ אלא בתוך האוכל, אבל משיצאו לאויר ושרצו הרי נאסרו: לא יאכל. לחייב על המאכיל כאוכל סא), ואין קרוי שרץ אלא דבר נמוך קצר רגלים שאינו נראה אלא כרוחש ונד: (מב) הולך על גחון. זה נחש סב) ולשון גחון שחייה שהולך שח ונופל על מעיו: כל הולך. להביא השלשולין סג), ואת הדומה לדומה סד): הולך על ארבע. זה עקרב: כל. להביא את החפושית אשקרבי"ט בלעז סה) ואת הדומה לדומה סג): מרבה רגלים. זה נדל שיש לו רגלים מראשו ועד

יהל אור

(קכט) עיין אות פד: (קל) שהרי הוא נושאה במעיו אף אם לא נגע בה, ולכן יהיה דין האוכל כדין הנושא אותה שיכבס בגדיו וטמא עד הערב ודעת רז"ל עיין (ספרא שם) וכפי' רש"י: (קלא) לפי שהוא שורץ על הארץ: (קלב) ושינה אותם הכתוב להזכירם כאן לענין אכילה, כי למעלה הזכירם לענין טומאה וכן פי' הרמב"ן: (קלג) ותרגומו על מעוהי, כלומר שהולך מושכב ארוכה על בטנו, והם הנחשים, ומין ממיני התולעים: (קלד) כגון הצפרדע והנמלה והעקרבים וכיוצא בהם: (קלה) וכד"ק ובבא"י „בשרץ המים"

מנחת יהודה

סלת בים דקרא הוראתו דבר לח הנחל כמ"ש (שמות י"ב ט') ובשל מבושל במים: נה) פי' בזמן שהופרשו מן הבשר וע"ז כתב הרדי"א, וכיון שהוא קבלה נקבל, וע"ד הפשט, כל גוף הבע"ח ואיבריהם הם בכלל הנבלה, כי הטומאה היא בגוף המת ואיבריו הם חלקי גופו, וכשמתה מעצמה מחמת חולי כבר נפסד מזגה ונתעפש גופה: נט) עיין למעלה פ' כ"ה: ס) דעת הר"ש והרע"ב כי הם מיני פירות, ולהרמב"ם (תרומות פי"א ט"ד) מין תאנים, ודעת רנמ"ח וכן רש"י ז"ל (חולין ס"ז ב') שהוא מין קטניות: סא) בספרא, וכן בחולין ס"ז ב' ליתא: סב) ופי' רש"י ז"ל (חולין שם) כמין יתושין הן, אלא שבעדשים זיזין שמו: סג) ופי' רש"י (חולין ס"ז ב') תולעת ארוכה כנחש והן הנמצאים באשפה: סד) וכל הדומה לשלשול: סה) אשקרבו"ט

מקורי רש"י

נה) ספרא חולין קי"ז ב': נו) ספרא נדה מ"ב ב' פס"ז ילקוט תקמ"ד: נז) למטה כ"ב ח'. נח) חולין ע"א א' ילקוט שם: נט) נדה מ"ב ב': ס) ספרא, חולין ס"ז ב' פס"ז ילקוט תקמ"ד: סא) ספרא: סב) ספרא, חולין ס"ז ב' פס"ז ילקוט שם: סג) ספרא, חולין שם פס"ז ילקוט שם: ספרא

מַרְבֵּה רַגְלַיִם לְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ
עַל־הָאָרֶץ לֹא תֹאכְלוּם כִּי־שֶׁקֶץ
הֵם׃ מג אַל־תְּשַׁקְּצוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם
בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ וְלֹא תִטַּמְּאוּ
בָּהֶם וְנִטְמֵתֶם בָּם׃ מד כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ
אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ
עַל־הָאָרֶץ׃ מפטיר מה כִּי ׀ אֲנִי יְהוָה
הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

אונקלוס

לָא תֵיכְלִינוּן אֲרֵי שִׁקְצָא
אִינוּן׃ מג לָא תְשַׁקְּצוּן יָת
נַפְשָׁתְכוֹן בְּכָל רִיחְשָׁא
דְּרָחֵישׁ וְלָא תִסְתַּאֲבוּן
בְּהוֹן וְתִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן׃
מד אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין
אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא וְלָא
תְסַאֲבוּן יָת נַפְשָׁתְכוֹן
בְּכָל רִיחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל
אַרְעָא׃ מה אֲרֵי אֲנָא יְיָ
דְּאַסֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן
לֶאֱלָהּ וּתְהוֹן קַדִּישִׁין

רש"י

זנבו לכאן ולכאן וקורין ליטנפיד"ש סו) סד): (מג) אל תשקצו. באכילתן סה) שהרי כתיב נפשותיכם ואין שקוץ נפש במגע וכן ולא תטמאו באכילתם: ונטמתם בם. אם אתם מטמאין בהן בארץ אף אני מטמא אתכם בעולם הבא ובישיבת מעלה סו): (מד) כי אני ה' אלהיכם. כשם שאני קדוש שאני ה' אלהיכם, כך והתקדשתם קדשו את עצמכם למטה סז): והייתם קדושים. לפי שאני אקדש אתכם למעלה ולעולם הבא: ולא תטמאו. לעבור עליהם בלאוין הרבה, וכל לאו מלקות, וזהו שאמרו בגמרא סח), אכל פוטיתא סח) לוקה ארבע, נמלה סט) לוקה חמש, צרעה ע) לוקה שש עא): (מה) כי אני ה' המעלה אתכם. על מנת שתקבלו מצותי העליתי אתכם סט) (ד"א כי אני ה' המעלה אתכם בכולן כתיב והוצאתי, וכאן כתיב המעלה תנא דבי ר"י אלמלי לא

אבן עזרא

רגלים. [שם התואר והוא סמוך (קלו): מג אל תשקצו את נפשותיכם. להיותם מטונפות ומנואלות (קלז): ולא תטמאו בהם. כי ידוע כי הגוף הנאכל ישוב בשר בגוף האוכל (קלח): ונטמתם בם. חסר אל"ף (קלט) [לד] כמו מרשית השנה (דבר', יא יב) (קמ), וי"א שהם שני שרשים (קמא), והעד נטמינו בעיניכם (איוב יח ג) (קמב) וטעמו כאדם שאין לו

יהל אור

למעלה פ' יו"ד: (קלו) פי' הוא שם התואר לשרץ ידוע שיש לו הרבה רגלים ואיננו פועל יוצא, וטעם המקרא כל בעל רגלים הרבה: (קלז) פי' להיותם הסקלים מטונפות ומגואלות: (קלח) וכל דברים האסורים עושים דם רע מוכן לכמה פורעניות ומסקלים הגוף והנפש: (קלט) והוא לשון טמטום שהעבירה מטמטמת את הלב: (קמ) שחסר ג"כ אל"ף: (קמא) טמא וטמה: (קמב) ופרשו טמה מנחי ל"ה ועניינו אוטם הלב וכסוי, וראיית הפ' מדוע נחשבנו כבהמה:

קרני אור

[לד] וכ"ה בדרז"ל (יומא לט א) תנא דבי ר"י עבירה מטמטמת לבו של אדם שנאמר ונטמתם בם (ופי' רש"י חסר אל"ף אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם, כ"ה הגי' בילקוט ועיין

מקורי רש"י

סד) ספרא חולין שם פס"ו ילקוט שם: סה) עיין מעילה ט"ז ב': סו) עיין יומא ל"ט א' ילקוט תקמ"ה: סז) ספרא: סח) פסחים כ"ד א', עירובין כ"ח א', מכות ט"ז ב': סט) ספרא:

מנחת יהודה

(איין קעפער): סו) וכן (עירובין ח' ב') מבוי העשוי כנדל, והוא שרץ שיש לו משני צדדיו רגלים הרבה, וכן ... מבוי העשוי כנדל שהיו בו משני צדדין שבילים שבילים, ורש"י ... ז"ל פי' (חולין שם) נדל מאה רגלים קורין לו (הונדערט פיסיג): סז) ובספרא, כשם שאני קדוש כך אתם היו קדושים: סח) שרץ משרצי הים הגדלה ביטים ובנהרות: סט) שהוא שרץ הארץ: ע) שרץ העוף: עא) עיין בס' הזכרון, מה שהאריך לבאר דעת רש"י ז"ל

לִהְיֹת לָכֶם לֵאלֹהִים וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי: מו זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף וְכֹל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת בַּמָּיִם וּלְכָל־נֶפֶשׁ הַשֹּׁרֶצֶת עַל־הָאָרֶץ: מז לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהֹר וּבֵין הַחַיָּה הַנֶּאֱכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל: פ פ פ

אונקלוס

אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא: מו דָּא אוֹרַיְתָא דִּבְעִירָא וּדְעוֹפָא וְכָל נַפְשָׁא חַיְתָא דְּרָחֲשָׁא בְּמַיָּא וּלְכָל נַפְשָׁא דְּרָחֲשָׁא עַל אַרְעָא: מז לְאַפְרָשָׁא בֵּין מְסָאֲבָא וּבֵין דַּכְיָא וּבֵין חַיְתָא דְּמִתְאַכְלָא וּבֵין חַיְתָא דִּי לָא מִתְאַכְלָא: פ פ פ

צ"א פסוקים. עבדי"ה סימן: ומפטירין ויסף עוד דוד בס"ב סי' ו':

אבן עזרא

דשת (קמג) [לה]: מה והייתם קדושים כי קדוש אני. על כן אסרתי לכם ולא תטמאו, והוי"ו כפ"א רפה בלשון ישמעאל (קמד), וכן ויעזוב את עבדיו (שמות ט כא) (קמה) ורבים כמוהו: וטעם כי אני ה'. כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים, ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים, על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים (קמו): מז להבדיל בין הטמא. בעוף ובשרץ המים (קמז): הנאכלת. המותרת לאכילה: אשר לא תאכל. עפ"י התורה (קמח) [לו]: חסלת פרשת שמיני:

רש"י

העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כמו מצרים וכנענים דיים, ומעליותא היא לגבייהו וזהו לשון ל' מעלה עב) ע): (מז) להבדיל.. לא בלבד השונה, אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן עא): בין הטמא ובין הטהור. צריך לומר עג) עב) בין חמור לפרה, והלא כבר מפורשים הם, אלא בין טמאה לך לטהורה לך עד) בין נשחט חציו של קנה לנשחט רובו עה): ובין החיה הנאכלת. צריך לומר עו) בין צבי לערוד, והלא כבר מפורשים הם אלא בין שנולדו בה סימני טריפה כשרה לנולדו בה סימני טרפה פסולה עז):

קרני אור

רד"ק שרש טמס: [לה] ותו"א ונטמתס ותסתאבון פון, כוא כמו פון תסתאבון, ור"ל אס הִטַּמְּאוּ אולי גס נפשותיכס הִטַּמְאוּ או כמ"ש ה"ל שמטמאו בגוף"ב, ולכל ספי' מסר א' כל"פ, ולא כמ"ש הראב"ע שב' שרשים הס, והוא מגל"ה כמו נטמינו בעיניכס (איוב יח יג) כי לפי סת"א הוא מגל"א, והאל"ף מסר כמו מרשית השנה (גל"ג): [לו] ז"ל ר' אליהו בן אמוזג (אס למקרא) והנה בענין המאכלות כמקרה זה קרה לנו, שבעוד החכמים המתקראים מפקפקים בטעם המקובלים (והוא היוצא מפשוטי המקראות ג"כ) אליגר שכם גדול מתפלסף ידבר נכבדות כדברי חכמי האמת, כי האמת ילאנו, ואין לפניו משוא פנים, והוא החכם מונק בספרו (פאלעסטינע 166) שמע נא דבריו ועדותו היקרה, וז"ל „האמנם מצאנו מצות אחרות שלא יבואנו עפ"י הטעם הלוס (היינו שמירת הבריאות) ובהם עבדו משה רבינו משאר מחוקקים — והנה אם לא היה תכליתו רק התמדת הבריאות לא היה נמנע מלהוסיף ג"כ באכילת הסמים ולהבדיל גם בהם בין טוב לרע, ועינינו רואות שלא שם כל מעיניו רק באכילת הבע"ח, ע"כ לא ימלט שלתכלית קדושה ולטהרה יסקיפו מצותיו אלה", עיי"ש מה שהאריך עוד:

יהל אור

(קמג) כי אכילת השרצים סותמת הלב ומונעת ממנו הבינה: (קמד) שאינו משמש כלום: (קמה) עיין ביאורי שם: (קמו) וכ"ה (ספרא שם) על מנת כן העליתי אתכם מא"מ על תנאי שתקבלו עליכם עול מצות, שכל המודה בעול מצות מודה ביציאת מצרים: (קמז) שסימניהן מרובים: (קמח) וע"ן כתב רנה"ו, ולא ידעתי למה הפרידן ובכלן יש להבדיל בסימניהן עיי"ש:

מנחת יהודה

ר"ל בזה וכתב, אבל הרמב"ם ז"ל בס' מצותיו השיג על הדעת הזאת ולגלג עליה, ותפש בההיא דאכל פוטיתא דרך אחרה עיי"ש: עב) ופי' רש"י ז"ל שם שהן מעולין תאין ואינן נמאסין כשקצים הללו, להכי כתיב לשון עילוי שמעלת גדולה היא אצלם: עג) כ"ה (ספרא) כאן „צריך לומר" ופי' בעל הזכרון שקריאת צריך לומר וכו' בתמיהה היא, וכוונתם ז"ל לומר שאין כונת הכתוב לומר להבדיל בין הבהמות הטהורות לטמאות, אלא במינים הטהורים הכתוב מדבר ולפי הסקרים שיארעו בהם, שאם לא נשחט בטהורה אלא חציו של קנה היא טמאה לך, ואם נשחט יותר מחצית אפילו כחוט השערה היא טהורה לך: עד) ר"ל אסורה לך ומותרת לך, ואין עסק בכאן לטומאה וטהרה כלל, אלא לישנא דקרא נקט ההנא שקורא האסור טמא: עה) וההבדלה בטהורים עצמם במקרי הטריפות שיארעו להם: עו) כאן הגי' בספרא „אין צריך לומר" וברש"י (למטה כ' כ"ה) וכן (ילקוט ד' תקס"ז) גם הגי' (עיין אות ע"נ) למעלה „אין צריך לומר": עז) לפי הפשט ר"ל שצריך לדקדק בטריפות, שהרי מירכובה ולמעלה טריפה ולמטה כשרה:

מקורי רש"י

ע) ב"מ ס"א ב': עא) ספרא: עב) ספרא ילקוט תקמ"ז:

יב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה
שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֺתָהּ

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר
אִתְּתָא אֲרֵי תַעְדֵּי וּתְלִיד
דְּכַר וּתְהֵי מְסָאֲבָא
שִׁבְעָא יוֹמִין כְּיוֹמֵי רִחוּק
סְאוֹבְתַהּ תְּהֵי מְסָאֲבָא׃

רש"י

(ב) אשה כי תזריע. א"ר שמלאי כשם שילירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית, כך תורתו נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף א) א): כי תזריע. לרבות שאפילו ילדתו מחוי שנמחה ונעשה כעין זרע, אמו טמאה לידה ב): כימי נדת דותה תטמא. כסדר כל טומאה האמורה בנדה ג)

אבן עזרא

ב אשה כי תזריע. אחר שהשלים תורת הטהור והטמא בנאכלין (א) הזכיר טמא (ב) אדם והחל מן האשה היולדת (ג), כי הלידה היא תחלה (ד), ורבים אמרו שהאשה מזרעת תחלה יולדת זכר (ה) על כן וילדה זכר (ו) [א], ועל כן דעת חכמי יון שהזרע לאשה (ז) וזרע הזכר מקפיא (ח), וכל הבן מדם האשה (ט) [ב], והנה פי' תזריע תתן זרע (י) כי הוא כמו הארץ (יא) [ג]: וי"ו וטמאה. כפ"א רפה בלשון ישמעאל (יב). וסבת טומאתה שבעת ימים עד שובה (יג) אל המרובע (יד), וכן ימצא בימי החולי, כי השנוי יראה עד סוף כל שבעה (טו) [ד]: נדת. שם במשקל בזת (טז) והם שניהם מפעלי הכפל (יז): דותה. שם רבים (יח), וטעמו כמו חולי (יט) כמו מדוה מצרים (דבר' ז טו)

יהל אור

(א) במקח"מ בנאכלים, ובד"ק, במאכלים: (ב) במקח"מ „טמאי": (ג) ולא מן האיש: (ד) כי האיש נולד תחלה ע"י האשה: (ה) כ"ה (ברכות ס, א נדה כח א, ול"א א): (ו) זהו הטעם שהתחיל באשה לרמוז, אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, ע"כ אמר קודם, וילדה זכר ובד"ק „שהאשה מזרעת תחלה, על כן וילדה זכר": (ז) פי' שהעיקר הוא זרע האשה: (ח) ובד"ק „וזרע לזכר מקפיא" כי הזרע בהתערבו עם דם האשה נותן בו הצורה והתיקון, ומבדיל ממנו המותרים שלא יגליחו בעובר, ומקפיא אותו כענין הקיבה המקפיא החלב: (ט) וכן כתב הרמב"ן ע"ד פלוסופי היונים, כל גוף העובר מדם האשה אין בו לאיש אלא הכח הידוע בלשונם היולי שהוא נותן צורה בחומר: (י) עתה יפרש דעתו, וזה אינו שב לדעת חכמי יון, ופי' תתן זרע, תמסור הזרע: (יא) כי הוא פקדון אצלה מן הזכר כזרע השדה שהוא פקדון בגוף השדה ויצא בעתו וכן פי' רב"ה: (יב) שדרכם לשום בראשי המאמרים ובראשי התולדות ללא ענין עטוף וחבור: (יג) ובד"ק ובמקח"מ „שוב": (יד) הוא רביע החדש: (טו) כי רוב החולאים מתחילים ביום השביעי: (טז) וע"ז כתב בעל באר יצחק חפשתי ולא מצאתי שיש מלת בזת בכל התנ"ך ואפשר שט"ס הוא וצ"ל בשם מלת בזה, וידידי הרה"ג מ' יוסף פיימער מסלוצק רוצה להגיה כאן שם. במשקל גזת (שופ' ו לז): (יז) מן הכפולים ושרשם נדד ובזז: (יח) כ"ה במקח"מ, ובנדפסים לא נמצאו הג' מלות, ופי' כי לאשה יחידית תקרא דוה: (יט) וכן פי' הרשב"ם:

קרני אור

[א] וכתב המקו"מ, כי הסבה בהיות האשה מזרעת תחלה יולדת זכר, כי כשיבא זרע האשה תחלה מתקרר עד ביאת זרע האיש ומוליד בטבעו ויולדת זכר, וכשיבא זרע האיש תחלה, הרחם שהוא מקום קבול הזרע אינה נסתמת עד שיבא זרע האשה, וביני ביני הוא מתקרר, ולפיכך פועל זרע האשה שהוא חם יותר בטבעה ויולדת נקבה, ועיין בפי' רע"ם: [ב] ודעת גלינוס שהעובר נארג מזרע הזכר לבדו ולעפ"י שגם מדם האשה מתאסף כדמות זרע בגומר בימה ומתאמו בזרע האיש, אמנם זרע האשה אינו עושה רושם בהיות העובר, אלא זן ומשקה ומגדל את העובר, והראיות שזרע האשה אין לה כח מהולדה, כי האשה התעבר ולא תזריע, והלב"ג מבטל זו הדעת, וכתב, והנה בארנו בטול דעת מי שירצה שאין לזרע הנקבה מבוא בהולדה, וכן היה זה דעת הפלוסוף לפי מה שספר ממנו אבן רש"ד: [ג] עיין כ"מ שם' 4 מכתב ב' מה שהביא הח' שד"ל מס' המולדות להח' ז"ל שר' דניאל יעל מלא כתוב שם, ועיין בהגה"ה שם מה שהעיר ע"ז: [ד] כי ענין זה שהטבע דומה מותרותיה פעם אחד בחדש ברוב הנשים ישרות המזג, בסבת שנוי הירח שתחזור מלילה בזה הזמן, ולרבע פעמים תשתנה הירח בתמונתו הירחית וגם

מקורי רש"י

א) ויק"ר פ' י"ד א', ועיין סנהד' ל"ח א', ילקוט תקמ"ז מדרש אגדה: ב) נדה כ"ז ב' ועיין

מנחת יהודה

א) פי' תורתו הנוגעת לגופו, דהיינו טומאה וטהרה ומילה אשר הן בגופו נאמרה אחר דיני הבע"ח אבל דיני הקרבנות לא מיקרי תורתו דאינם נוגעים לגופו

(יפה תואר): ג) ולא קאי אמספר ימים כי זה מפורש בכתוב, אלא כסדר כל טומאה וכו':

פי' 3 7

תִּטְמָא׃ ג וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר
עָרְלָתוֹ׃ ד וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשֶׁת
יָמִים תֵּשֵׁב בִּדְמֵי טָהֳרָה בְּכָל־קֹדֶשׁ
לֹא־תִגָּע וְאֶל־הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא
עַד־מְלֹאת יְמֵי טָהֳרָהּ׃ ה וְאִם־
נְקֵבָה תֵלֵד וְטָמְאָה שְׁבֻעַיִם

אונקלוס

ג וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יִתְגְּזַר
בִּסְרָא דְעוּרְלְתֵיהּ:
ד וּתְלָתִין וּתְלָתָא יוֹמִין
תְּתִיב בִּדַם דְּכוּ בְּכָל
קוּדְשָׁא לָא תִקְרַב
וּלְמַקְדְּשָׁא לָא תֵיעוֹל עַד
מִשְׁלַם יוֹמֵי דְכוּתַהּ:
ה וְאִם נוּקְבְתָא תְלִיד
וּתְהֵי מְסָאֲבָא אַרְבְּעָא

אבן עזרא

כי הדם היוצא הוא חולי בבשר האשה (כ) [ה]: ג וביום השמיני. אמרו חז"ל ביום ולא בלילה (כא) והנה הנולד חצי שעה קודם שקיעת החמה יהיה נמול לששה ימים וחצי יום (כב), כי יום התורה אינו מעת לעת (כג) [ו]: ימול. מבנין נפעל, כמו לא יכון (תה' קא ז) (כד) ויהיה מגזרת מולים היו (יהושע ה ה) (כה), ויתכן להיותו חסר נו"ן מגזרת ונמלתם (ברא' יז יא) (כו) כמו איש כי ידור נדר (במד' ל ג) (כז), ויחסר המל כמו אביו או בית דין (כח): ערלתו. ידוע כי היא בערוה (כט), ואין כן ערלת לב ושפה ואזן, כי כולם סמוכים (ל): ד ה"א טהרה. נח נעלם (לא) והיה ראוי להראות (לב) כה"א ויקרא לה נובח (במד' לב מג) (לג): וטעם דמי טהרה. שהוא דם טוהר (לד) כנגד דם נדה (לה) ואיננו מטמא (לו): ה ואם נקבה תלד וטמאה שבועים כנדתה. כי

רש"י

מטמאה בטומאת לידה, ואפילו נפתח הקבר ג) בלא דם ג): דותה. לשון דבר הזב מגופה ד), לשון אחר, לשון מדוה וחולי ה), שאין אשה רואה דם שלא תחלה ראשה ואבריה כבדין עליה ו) ד): (ד) תשב. אין תשב אלא לשון עכבה, כמו ותשבו בקדש ה), וישב באלוני ממרא ז) ו): בדמי טהרה. אף על פי שרואה טהורה ח), בדמי טהרה, לא מפיק ה"א והוא שם דבר כמו טוהר ט), ימי טהרה, מפיק ה"א ימי טוהר שלה י): לא תגע. אזהרה לאוכל וכו', כמו ששנויה ביבמות יא) ז): בכל קדש. לרבות את

קרני אור

ד' שבועות, ולא על הרוב תתמיד הנדה שבעת ימים (רד"ק): [ה] כי הנדות הוא חולי בטבעה של אשה, ואעפ"י שהוא נקוי לאשה במותרות, מכ"מ הוא חולי בטבע תולדתה (רב"ח) ולזה תרגים האשה שראשה ואיבריה כבדים עליה: [ו] ולדעת רז"ל (שבת קלו א) ימשב בין

יהל אור

(כ) וכן פי' הרמב"ן בראשונה: (כא) וכ"ה (ספרא שבת קלא ב, מגילה כ א, ירושלמי מגילה פ"ב): (כב) ר"ל הנולד ביום ראשון ד"מ כחצי שעה קודם שקיעת החמה שעדיין הוא יום, והוא נמול ביום ראשון לשבוע אחרת בתחלת היום, ויהיה בתקופת תמוז שהיום בו י"ה שעות, הנה לא עברו אלא ששה וחצי יום: (כג) והה' ז"ל יחשוב רק הימים ויהיה יום ב' ג' ד' ה' ו' ז' וחצי יום א': (כד) ושרשו כון: (כה) ושרשם מול, והמ"ם הדגושה מורה על נפעל לחסרון פ"ן הבנין: (כו) ושרשו "נמל" ויהיה מבנין הקל, והסר נו"ן השרש והוא לווי: (כז) ומשפטו ינדור, כי שרשו נדר, וכן ימול הראוי ינמול כי שרשו נמל: (כח) כי הי"ל לפרש את המל: (כט) והוא העור המכסה עטרת אבר הזכר: (ל) אל לב, או אל שפה, או אל אזן, וכשיאמר ערלה או ערלתו סתם מיירי על הערוה: (לא) בלי מפיק, וכן פי' רש"י ז"ל: (לב) והיה ראוי להיות במפיק: (לג) וגם שם היה ראוי להיות במפיק: (לד) הדמים שתטהר בהן: (לה) והם שבעת ימים הראשונים שהם טמאים: (לו) הדם טוהר איננו מטמא במגע

מנחת יהודה

ג) פי' הרחם: ד) דעתו שהוא מלשון וכימיך דבאך (דבר' ל"ג כ"ה) בהחלפות הוי"ו בבי"ת כמו תאוה תאבה וחבריהם (הזכרון) ותהיה המלה על משקל לשון ארמית כי תרגום זוב דוב: ס) וכ"ה דעת הרמב"ן, וכ"ה דעת הראב"ע: ו) והיא כל היום דוה וכאבה, ומפני זה אמר נדת דותה (רד"א): ז) א"כ יאמר ושלשים יום ושלשת ימים תמתין עד שלא תגע בכל קדש: ח) פי' אעפ"י שראתה טהורה מן התורה, אך ורק לבעלה. אבל הם טמאים כי בכל קדש לא תגע: ס) ודעתו שהה"א נוספת, וכמו השם חכמה, ערמה, ולכן ת"א בדם דכו בלא כינוי: י) וכשנכתב מפיק ה"א היא נדגשה, והוא כינוי לנקבה נסתרת, וזה טוהר שלה, לפי שבאת מן ספירת הימים שצריכה לספור, ולכן ת"א, יומי דכותה: יא) וכן אמרו ז"ל, נגיעה זו אכילה היא:

מקורי רש"י

ספרא: ג) נדה כ"א ב' וכ"ב ב' ועיין כריתות י', א' בתוס' ד"ה קא משמע לן: ד) נדה ט', א', ודף ס"ג, רע"ב: ה) דברי' א' מ"ו: ו) ברא' י"ג י"ח: ז) דף ע"ה

כְּנִדָּתָהּ וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשֵׁשֶׁת יָמִים
תֵּשֵׁב עַל־דְּמֵי טָהֳרָה׃ ו וּבִמְלֹאת ׀
יְמֵי טָהֳרָהּ לְבֵן אוֹ לְבַת תָּבִיא
כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן־יוֹנָה אוֹ־
תֹר לְחַטָּאת אֶל־פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד
אֶל־הַכֹּהֵן׃ ז וְהִקְרִיבוֹ לִפְנֵי יְהוָה
וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטָהֲרָה מִמְּקֹר דָּמֶיהָ

עֲסַר כְּרִיחוּקַהּ וְשִׁתִּין
וְשִׁתָּא יוֹמִין תֵּתִיב עַל
דַּם דְּכוּ׃ ו וּבְמִשְׁלַם יוֹמֵי
דְּכוּתַהּ לִבְרָא אוֹ לִבְרַתָּא
תַּיְתֵי אִימַּר בַּר שַׁתֵּיהּ
לַעֲלָתָא וּבַר יוֹנָה אוֹ
שַׁפְנִינָא לְחַטָּאתָא לִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא לְוָת כַּהֲנָא׃
ז וִיקָרְבִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר
עֲלַהּ וְתִדְכֵּי מִסּוֹאֲבַת
דְּמַהָא דָּא אוֹרָיְתָא

רש"י

התרומה יג) ח) לפי שזו טבולת יום ארוך שטבלה לסוף שבעה ואין שמשה מעריב לטהרה עד שקיעת החמה של יום ארבעים שלמחר תביא את כפרת טהרתה יג): (ז) והקריבו. ללמדך ט), שאין מעכבה מלאכול בקדשים אלא א' מהם ואי זה הוא, זה חטאת, שנאמר וכפר עליה הכהן יד)

אבן עזרא

השם גזר על הזכר כמספר הזכר אשר תשלים צורתו בבטן (לז) והנקבה כפלים וזה דבר ברור ומנוסה (לה) [ז]: בכל קדש לא תגע. כמו המעשר והתרומה ובשר שלמים (לט) [ח]: ואל המקדש. אל חצר אהל מועד, או אל העזרה בבית המקדש (מ), בדמי טהרה, או על דמי טהרה אחד הוא (מא) [ט]: ו בן שנתו. לולי הקבלה מי היה מפרש לנו בן שנתו, אם הוא בן שנה תמימה לא יותר או פחות. או תוספות (מב) [י] וי"א שטעם הכבש לעולה שמא עלתה שום מחשבה על רוחה בשעת לדתה מרוב הצער (מג) חטאת (מד) שמא דברה בפיה (מה) [יא]: ז והקריבו. זה

יהל אור

יבמושב:(לז) בכל הנדפסים הפ' ה' נמשך מפ' ד' בלי סדר, ואנכי הלקתים וכן נ"ל ובמקה"מ הגי' „כמספר הימים שתשלם צורתו בבטן" וברמב"ן הגי', במספר הימים וכו': (לה) וכן הביא הרמב"ן ז"ל דעת הה' ז"ל, והוא על דעת ר' ישמעאל (נדה ל, ב) שאמר שהזכר נגמר לארבעים ואחד יום, והנקבה לשמונים ואחד, וחכמי הרופאים נתנו בזה טעם בעבור שמזג הזכר הוא חם תשלים צורתו במהרה, וכן יתנועע בבטן במהרה, ואינה עושה כן הנקבה, כי היא קרה בטבע: (לט) ובמקה"מ „השלמים" כי מפני שהם נאכלים חוץ למקדש בכל העיר הוצרך הכתוב לאסור עליה הנגיעה, לא כן הקדשים שנאכלים רק בעזרה עליהם לא הוצרך הכתוב להזהירה אחרי שלא תכנס לשם: (מ) והנה הסבה היותה בלתי טהורה לקדש ולמקדש, הנה הוא מפני היותה מחוסרת כפרה להשלים טהרתה: (מא) בפסוק ד' בזכר „בדמי טהרה", וכאן בנקבה, „על דמי טהרה" הורהה אחת להם: (מב) פי' אם צריך בן שנה תמימה ולא יותר, או פחות משנה, היינו בתוך שנתו, או הוספת פי' יותר משנה, ובמקה"מ יש גי' אם הוא בן שנה או יותר וכו': (מג) והעולה מכפרת על הרהור הלב: (מד) ובמקה"מ „והחטאת": (מה) והתרעמה על השי"ת:

קרני אור

השמשות כוס ששוא כמול לשמונה · [ז] וכן פי' הרלב"ג, והאריך לבאר זוה, וכן כתב הרדי"א, שהכסיון אמאת דעת ר' ישמעאל, לפי שכלל הנשים מרגישות תנועת וזכר למ"א יום, ותנועת נקבה לא ירגישו בה כ"א לפ"א יום: [ח] וכדרז"ל (ספרא, יבמות עה א) בכל קדש לא תגע, יכול אף מן המעשר, ת"ל ואל המקדש לא תבא, מה מקדש יש בו נטילת נשמה (פי' הבא למקדש טמא בכרת) אף קדש שיש בו נטילת נשמה, יצא המעשר: [ט] וי"א שיש הפרש בין בדמי ובין על דמי, מפני שבזכר הימים מועטים, ויכול להיות שלא תפסק הדם עוד, ע"כ אמר בדמי, ובנקבה שהימים מרובים ותפסק הדם, לכן אמר על דמי, והמ' ז"ל יאמר כי אין הפרש: [י] דעת רז"ל שבן שנתו קרוי מבן שמונת ימים עד מלאת לו שנה תמימה מיום ליום ומעת לעת ומשעה לשעה, שאם נולד בניסן בי"ד בט' שעות, ושמשו לשנה הבאה בי"ד בניסן בט' שעות אסור לזורק דמו בעשירית שכבר עברה שנתו, כי צריך שיהיה בן שנה גם בשעת זריקה: [יא] עיין (נדה לא ב) מה שהשיב רשב"י לתלמידיו

מקורי רש"י

א', מכות י"ד ב', שבועות ז' א', זבחים ל"ג ב': ח) ספרא יבמות ע"ה א' מכות י"ד, ב': ט) ספרא ילקוט תקמ"ח, יג) וכן ק"ק וקדשים קלים, ומותרת במעשר: יג) ולכן לא יום מ"א, או עד יום פ"א: יד) עיין בזכור לאברהם שמחק תיבת „הכהן" וכן נראה כספרא שדרשו שם מקרא וכפר

מנחת יהודה

יב) וכן ק"ק וקדשים קלים, ומותרת במעשר: יג) ולכן לא תאכל בתרומה עד שיעריב שמשה של מ' לזכר או של שמונים לנקבה, שהרי אינה ראויה להביא כפרתה עד

זֹאת תּוֹרַת הַיֹּלֶדֶת לַזָּכָר אוֹ לַנְּקֵבָה׃
ח וְאִם־לֹא תִמְצָא יָדָהּ דֵּי שֶׂה וְלָקְחָה שְׁתֵּי־תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶחָד לְעֹלָה וְאֶחָד לְחַטָּאת וְכִפֶּר

אונקלוס

דִּילִידְתָּא לִדְכַר אוֹ לְנוּקְבָא: ח וְאִם לָא תַשְׁכַּח יְדַהּ כְּמִסַּת אִימְרָא וְתִסַּב תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה חַד לַעֲלָתָא וְחַד לְחַטָּאתָא. וִיכַפַּר עֲלַהּ

אבן עזרא

וזה, הכבש והתור או בן יונה (מו), והכתוב אחז דרך קצרה (מז) [יב], וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף (מח) כי הכהן איננו אוכל חטאת עוף (מט) [יג]: וכפר עליה. כאשר פירשתי (נ): וטהרה ממקור דמיה. זה אות כי לא תטהר בתולדתה עד הימים הספורים (נא) [יד]: ח תמצא ידה. כטעם ואין ידו משגת (נב): וכפר עליה הכהן וטהרה. זה יורה (נג) אם לא יכפר עליה הכהן לא תטהר (נד) וזה תלוי בארץ (נה):

רש"י

וטהרה, מי שהוא בא לכפר בו הטהרה תלויה: וטהרה. טו) מכלל שעד כאן קרויה טמאה י): (ח) אחד לעולה ואחד לחטאת. לא הקדימה הכתוב אלא

קרני אור

„מפני מה יולדת מביאה קרבן, בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה", ואין השבועה ראויה להתקיים מפני היותה משועבדת לבעלה, לכן צותה התורה לכפר לה מהעולה על רומה, ושמא מפני הצער דברה גם בפיה: [יב] הכונה אחר לאלת קרבן בכח פעל הקריב, ושיעורו והקריב הקרבן אשר הזכרנו, והוא עולה וחטאת, והקרבן כולל גם בעלי חיים רבים, וכל מה שאדם מקריב לאל בפעם אחד, כאשר מצאנו קרבנו קערת כסף וגו' פר אחד איל אחד (עד"ל): [יג] בהגבהר לשנת תרכ"ה נומר **41** הביא הרה"מ מ' נחמן יצחק הכהן פישמאן מה שהקשה הרב הגאון מ' אליעזר הורוויץ אב"ד דק"ק ווינא על פירוש הראב"ע ז"ל כאן שכתב שהכהן אינו אוכל חטאת עוף, כי זהו נגד הדין דחטאת העוף נאכלת, ואמרי שאריכות בעלה הרב הגאון הנ"ל שט"ם הוא, וכן צ"ל, וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף, כי הכהן אוכל חטאת העוף, ומתרץ בזה דמש"ה השמיטה התורה דיני מליקה אצל חטאת העוף עבור אכילת הכהן, ובזה ניישר ג"כ במה שיש להשים לב דלא מצינו בתורה מוזכר דיני אכילת חטאת העוף עיי"ש במה שהאריך לקיים גירסתו, והרב הח' מ' נחמן יצחק הכהן פישמאן ביאר דברי הח' ז"ל (שם נומר 42 43) והעלה שם שדברי הח' הראב"ע ז"ל הם בלי שבוש ומשגה כלל ודבריו נופת צופים ח"ל שם „ונפל לעיני עיון דק במה שבכל המקומות בש"ס לא נמצאה מלת חטאת עוף בלי ה"א הידיעה, רק חטאת העוף, והחכם הגדול הראב"ע ז"ל מדייק ואומר וז"ל „והכתוב אחז דרך קצרה, וכן לא הזכיר מליקת חטאת העוף, כי הכהן אינו אוכל חטאת עוף", מזה נראה כוונתו כונה בהירה והירה במה שבפעם הראשון אומר מליקת חטאת העוף, והשנית אינו אוכל חטאת עוף ומעתה דבריו מדוייקים והוא באמת בהכהן אוכל חטאת העוף אלא שלפעמים אינו אוכל חטאת עוף, והדין דין אמת, וכונתו לחטאת העוף הבאה על הספק שאינו נאכל כמבואר (כריתות ז ב) והנה הגמרא בכל הש"ס כולה קורא חטאת העוף כיון שבאה על ודאי קוראה בה"א הידיעה, וחטאת העוף הבאה על הספק אחרי שכבר יצאה מספק לודאי ספק ונעשית מותה והכשירתה לאכול בקדשים נעשית מן הספק שתמיי ספק וודאי, ולה הכשר קרבן מן התורה נופל בה ה"א הידועה, ואולם הראב"ע ז"ל אומר סתם כי יש פעמים חטאת שאינו אוכל והיא החטאת על ספק, וא"כ לא שייך בה ה"א הידועה, וא"כ שפיר מדויקים בהבכל שהכהן אינו אוכל חטאת עוף, ומעתה נכוא לכונת הראב"ע ז"ל במה שתולה מפני מה לא הביאה התורה דיני מליקה ביולדת? ואומר טעם נכון מאוד מפני שיש פעמים יולדת שאין הכהן אוכל החטאת כגון הבאה על הספק, וא"כ שמא תאמר האשה אחרי שמליקת העוף פעמים אינה נאכלת לא אביא כי מה לי להביא נבלה, וכי נבלה מכפרת? לכן סתמה התורה סתם וכתבה שתביא שתי תורים, וכבר נלמד מליקה מעולת העוף שהיא תדירה כליל בין על הודאי ובין על הספק, והדברים האלה מדוייקים מאד בדברי רש"י (בכריתות ז ב), וז"ל „מביאה קרבן שתי תורים אחד עולה ואחד חטאת, ועל של עולה מתנה עליה, אם מין טובה ילדה תהא לחובתה, ואם לאו תהא עולת נדבה, אבל חטאת לא מצי לאתנויי, דאין חטאת באה נדבה, וממייב בספק ואינו נאכל, דשמא לאו בת קרבן היא, ומליקתה נבלה עכ"ל, ומעתה דברי הראב"ע ז"ל, הם ממש דברי רש"י הנ"ל, ומאירים כשמש, דמפני כן לא הביאה תוה"ק מליקה בחטאת העוף, מפני שיש חטאת עוף שאינה נאכלת, והיא נבלה גמורה. ובכל זאת צותה התורה להביאה, והדברים האלה ברורים ומבוארים": [יד] כי האשה בלדתה תהיה לה מעין נרפש, מקור משחת, ואחרי עמדה בימי הנקיון, או בימי יצירת הולד לזכר או לנקבה תביא כופר נפשה שיעמד מקורה ושתטהר (רמב"ן):

יהל אור

(מו) פי' שאלת והקריבו, אעפ"י שהוא לי', שב על כולם: (מז) כי היל"ל והקריבם. (מח) של בן יונה או תור: (מט) פי' יש פעמים שהכהן אינו אוכל חטאת עוף ועיין קרני אור: (נ) למעלה ה ד: (נא) בזכר ל"ג ובנקבה ס"ו: (נב) עיין למעלה ה ז: (נג) מה שכפל כאן וכפר עליה הכהן וטהרה, על הפ' ז' שגם שם כתוב וכפר עליה וטהרה: (נד) פי' אם לא תביא קרבנה לא תטהר: (נה) אבל לא בחו"ל, לפי שאין הארץ קדושה ואין צורך לקרבן:

מנחת יהודה

וכפר עליה וטהרה, דאיירי ביה, שלא כתוב ביה „הכהן", וכן מחק בעל צדה לדרך מלת „הכהן": טו) הפי' של וטהרה שייך לפ' ח' כאשר נראה מסנהדרין פ"ג ב'

מקורי רש"י

פס"ז: י) סנהד' פ"ג ב', יבמות ע"ד ב' וזבחים י"ט ב' ב' וזבמות

עָלֶ֖יהָ הַכֹּהֵ֑ן וְטָהֵֽרָה׃ פ יג א וַיְדַבֵּ֣ר
יְהוָ֔ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה וְאֶֽל־אַהֲרֹ֖ן לֵאמֹֽר׃
ב אָדָ֗ם כִּֽי־יִהְיֶ֣ה בְעֽוֹר־בְּשָׂרוֹ֮ שְׂאֵ֣ת
אֽוֹ־סַפַּ֒חַת֒ א֣וֹ בַהֶ֔רֶת וְהָיָ֥ה בְעֽוֹר־
בְּשָׂר֖וֹ לְנֶ֣גַע צָרָ֑עַת וְהוּבָא֙ אֶל־אַהֲרֹ֣ן

אונקלוס

כַּהֲנָא וְתִדְכֵּי׃ א וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן
לְמֵימָר׃ ב אֱנָשׁ אֲרֵי יְהֵי
בִמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ עַמְקָא אוֹ
עַדְיָא אוֹ בַהֲרָא וִיהֵי
בִמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ לְמַכְתָּשׁ
סְגִירוּ וְיִתֵּיתֵי לְוָת אַהֲרֹן
כַּהֲנָא אוֹ לְוָת חַד מִבְּנוֹהִי

רש"י

למקראה טז) אבל לסקרבה חטאת קודם לעולה יז) כך שנינו בזבחים בפרק כל התדיר יח) יא): (ב) שאת או ספחת. שמות נגעים הם ולבנות זו מזו א): בהרת. חברבורות טייח"ר בלע"ז א) וכן בהיר הוא בשחקים ב): אל אהרן. גזירת הכתוב הוא, שאין טומאת נגעים וטהרתן

אבן עזרא

א וידבר ה' אל משה ואל אהרן. וטעם אהרן כי על פיו יהיו כל נגעי אדם מי שיטהר ומי שיטמא (א): ב אדם. ולא אמר איש איש מבית ישראל להכנים הגרים, וכן אדם כי יקריב מכם (למעלה א ב) (ב) [א] כי תורה אחת לאזרח ולגר בקרבנות גם כן (ג), והכנים הגר שלא יטמא אחר, כי הצרעת היא מהחליים הנדבקים מהחולה אל השלם (ד) [ב]: והובא. כרצונו ושלא ברצונו, כי הרואה בו אחד מסימנים אלו יכריחנו שיבא (ה) [ג]: או אל אחד מבניו הכהנים. טעם אהרן הוא הכהן המשיח תחתיו, וטעם אחד מבניו הכהנים ההדיוטים שימצאו חוץ למקדש ככהני ענתות (ו): וטעם הכהנים. שלא יהיו מהפסולים: ומלת שאת. כמו שרפה, וכן והמשאות החלה (שופ' כ מ) וישאם דוד (ש"ב ה כא), ויתכן שנקרא כן בעבור שהאש תולדתה להנשא למעלה (ז) [ד]: ספחת. מגזרת ספחני נא (ש"א ב לו) ונספחו

יהל אור

(א) ובמקח"ם „מי שיטהר טהור, ומי שיטמא טמא": (ב) כ"ה (ספרא) לרבות את הגרים:
(ג) כ"ה בחומשי רש"ג, ובמק"ג דו"ו, ובשארי חומשים, ובד"ק ובמקח"ת הגי' במקום „גם כן" „כי כן כתוב" וכ"ה במק"ג קהלות משה, ובמג"ע, ובבאר יצחק, ופי' כי כן כתוב למטה (יז ח) ואליהם תאמר איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם אשר יעלה עולה או זבח, ושם (כב יח) כתיב דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש מבית ישראל ומן הגר בישראל אשר יקריב קרבנו: (ד) פי' אל השלם בבריאותו, מה לי ישראל מה לי שום אדם אחר: (ה) אף אם לא ירצה: (ו) שלא היה להם משמרה בפ"ע, כ"א היו נטפלים לאחרים, והם היו מבני עלי, ודי בכהנים הדיוטים כמוהם: (ז) וע"ז כתב הרמב"ן, ואח"כ תהיה שאת

קרני אור

[א] והמבאר לנתס"ם השיג עליו בזה, וכתב שאין הדברים דומים, שבקרבנות דרשו רז"ל לרבותו לסמיכה, אבל לנגעים אין צריך לרבותו שכבר נאמר תורה אחת יהיה לכם ולגר, וע"ז כתב הרש"ג שהמבאר לא דק, והוא יפרש, אם אמר הכתוב איש איש מבית ישראל, ה"א שבא להוציא מי שאינו מבית ישראל והוא הגר, ודינו כעכו"ם שאינו מטמא, לכן אמר אדם להכנים הגר: [ב] וע"ז כתב הרדי"א, שלא היה זה מפני היותו חולי מתדבק אלא מפני הטומאה, שהמצורע מטמא אחרים, ועיין ברע"ם מה שיאמר בזה: [ג] ורו"ש פי' והובא משפטו אל הכהן, ראיית הנגע קרויה משפט, כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' בין נגע לנגע, וכן בתחלת פ' מצורע ביום טהרתו והובא משפטו אל הכהן, שהמצורע עצמו אסור לבא אל המחנה בטרם יראנו הכהן לטהרתו: [ד] וע"ז כתב הרדי"א, והנה שאת פי' הראב"ע שהוא מלשון שריפה ואינו כן, כי השריפה תשחיר, והשאת היא לבנה, גם פי' שהמום הנושא נושא המכה למעלה, והכתוב

אומר ומראהו עמוק מעור בשרו, ועוד כי לדעת השמין או המכוה הוא מכת השריפה לא השאת, לכן היותר נכון הוא שמלת שאת תורה על יתרון בשר או ליחה הנולד בעור האדם שלא כמנהג הטבעי, והוא מלשון יתר שאת (ברא' מט ג), ודעת רז"ל (ספרא) „שאת מוגבהת", פי' שאת הוא לשון גבוהה, כי המראה הכהה נראית נגבהת נגד הבהירה ממנה, וכן פי' הרשב"ם „שאת לשון גובה שאינה לבנה כ"כ כבהרת", דע"י ממימות הטבעי שעולה

מקורי רש"י

יא) דף ג', א', ועיין ספרא ועיין תוספת קדושין י"ג א', ד"ה „באשם", ילקוט תקמ"ט, פס"ז: א) ספרא, נגעים פ"א שבועות ה' ב': ב) איוב ל"ז כ"א:

מנחת יהודה

ומיבמות צ"ד ב', והקדים רש"י לפרש מקרא זה, לפי שהוא סיום הענין, כלומר תביא אלו הנזכרים וטהרה, שעד עכשיו היתה טמאה לגבי קדשים, ואח"כ חזר לבאר דין אשר לא תשיג (ז"ל): טז) פי' שקורין בתורה עולה קודם החטאת, לפי שנקרב כליל הוא חשובה, וי"מ למקראה לשון קריאת שם שיקרא שם לעולה קודם החטאת, והריב"א פי' למקראה לשון מקרה, כלומר אם אירע שהקריב עולה קודם החטאת כשר בדיעבד, אבל לכתחילה בעינן חטאת קודם: יז) דכפרה הולך לפני הדורון: יח) ובספרא הביא ג' טעמים מפני מה הקדים פה עולה לחטאת: א) (סוי"א, איך

הַכֹּהֵן אוֹ אֶל־אַחַד מִבָּנָיו הַכֹּהֲנִים׃
ג וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בְּעוֹר־
הַבָּשָׂר וְשֵׂעָר בַּנֶּגַע הָפַךְ לָבָן
וּמַרְאֵה הַנֶּגַע עָמֹק מֵעוֹר בְּשָׂרוֹ
נֶגַע צָרַעַת הוּא וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְטִמֵּא
אֹתוֹ׃ ד וְאִם־בַּהֶרֶת לְבָנָה הִוא
בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ וְעָמֹק אֵין־מַרְאֶהָ מִן

אונקלוס

כַּהֲנַיָּא׃ ג וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת
מַכְתָּשָׁא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרָא
וְשַׂעְרָא בְּמַכְתָּשָׁא
אִתְהֲפִיךְ לְמִחְוַר וּמֶחֱזֵי
מַכְתָּשָׁא עָמִיק מִמְּשַׁךְ
בִּשְׂרֵיהּ מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא
הוּא וְיֶחֱזִינֵיהּ כַּהֲנָא
וִיסָאֵיב יָתֵיהּ׃ ד וְאִם
בַּהַרְא חִוָּרָא הִיא בִּמְשַׁךְ
בִּשְׂרֵהּ וְעָמִיק לֵית
מֶחֱזָהָא מִן מַשְׁכָּא

אבן עזרא

על בית יעקב (ישעיה יד א) חולי שיתחבר אל מקום אחד (ה) [ה]: בהרת. מגזרת בהיר הוא בשחקים (איוב לז כא) (ט) [ו] והוא נודע (י) שיעשה כדמות אות וסימן (יא) [ז]: ג הפך לבן. טעמו נהפך ללבן (יב) [ח]: עמוק. יותר יש בעסקו מעומק העור (יג)

רש"י

אלא על פי כהן ב) ג): (ג) ושער בנגע הפך לבן. מתחלה שחור והפך ללבן בתוך הנגע ג) ומעוט שער שנים ד) ד): עמוק מעור בשרו. כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל ה) ה): וטמא אותו. יאמר לו טמא אתה ו), שהשער לבן סימן טומאה הוא גזירת הכתוב ז): (ד) ועמוק אין מראה. לא ידעתי

קרני אור

בפנימיות אותו מקום בגוף שהכהה לבנונית אותה נגע קלה מלבנונית נגעי השלג והסיד (מראות נגעי הבהרת): [ה] וע"ז כתב רנה"ו, ואינו נכון בעיני, כי שאת ובהרת גם הן תלויים חוברו אל מקום אחד עיי"ש, ועיין המעמר מה שהעיר עליו בזה והצדיק את המ' ז"ל שרש ספח הונח לרש"פ על דבקות הטפל עם העיקר, ובאופן שהטפל פחות וגרוע מן העיקר במעלה ובמדרגה, וספחת לרז"ל טפלה לשאת וטפלה לבהרת, יסבבה תולדות שאת, גם יש בה תולדות בהרת להצטרף עמה, וסדור אלו המראים, היותר לבן הוא הבהרת ואחריו השאת, ואחריו ספחת הבהרת, ואחריו ספחת השאת, ומה שהוא בלובן למטה מלובן ספחת השאת אינגו נגע צרעת: [ו] ומורה על יתרון לימה לבינה (רמב"ן ורדי"א): [ז] והנה מראות נגעים הללו אינן צרעת אבל אפשר שיבואו לידי צרעת, ומפני זה הרמיזה התורה המולי הזה בתחלתו (רב"ח) שם בהיר הנחתי לרש"פ על האורת הגשם מתחת גשם ספיריי, כשיש כאן דבר יהיה מאיזה מראה שיהיה, וגשם ספיריי מכסה עליו, והדבר המכוסה נראה מתוכו, נקרא ההתגלות הואת שהדבר המכוסה מתגלה ונראה מתחת הגשם הספיריי בהיר (דורכשייננד) כמו בהיר הוא בשחקים (איוב לז כא) והוא אור השמש הנראה מתוך העננים הספיריים, והוא ענין שם בהרת ממיני הנגעים, כמו בהרת לבנה, בהרות בהרות כהות, דהיינו שיש שם שטח בגוף הבשר ממראה לבנה ביותר, או כהה קלת ומכוסה המראה היא בעור הבשר ונראה מתוכו, כי העור הוא בעצמו ספיריי כידוע, וזה נקרא בהרת (דורכשיין) וזהו ענין הסימן שנתן בבהרת „ומראה הנגע עמק מעור בשרו" שצריך שיהיה לבנונית הנגע עמק מן העור כמראה חמה עמוקה מן הצל, וזהו אי אפשר מבלי שתהיה הנגע דבוק בבשר עצמו לא בעור, רק העור מכסה עליו, והנגע נראה מתוכו, ולפ"ז אין נכון מה שיתורגם שם בהרת (פלעקען) כי ראוי שיתורגם (דורכשיינונג) והענין אחד: [ח] ורנה"ו כתב ולדעתי כמו והיא הפכה שער לבן (פ' י) שהשאת הפכתו, וכן כאן שב על הנגע שהפך

יהל אור

שם הנגע הנעשה מן המראה הירוקה הנשרפת: (ה) ואפשר כי היא ההזוית הנאספת והמקובלת יחד, מענין ונספחו (ישעי' יד א) שהוא ענין הקבוץ והדבוק ואסיפת דבר אל דבר (רד"ק שרש ספח): (ט) והנה בהרת היא המראה המבריק ביותר: (י) פי' שהיל"ל בקמץ כמו בהיר, ונקוד פתח כמו ה"א הידיעה: (יא) כמין כתם לבן: (יב) ר"ל שער הנגע נהפך ללבן, והוא פועל עומד: (יג) העור נקרא בשר

מנחת יהודה

פלעקק): ב) ולא יחס ראיתו אל הכהן להיותו חכם בחכמת הטבעים והרפואות, אלא מפני שהכהן הוא המזהיר על הטומאות, הוא המטמא את הטמא ומטהר הטהור (רדי"א):
ג) פי' בתוך הנגע הוא שנהפך ללבן, שאם קודם שנראה בו הנגע צמח השער ההוא אין כאן סימן טומאה כלל:
ד) שם שער היא שם הקיבוץ ולא יבוא על יחיד כלל, והרא"ם תמה ואמר סנ"ל לרז"ל ששם שער מורה על רבוי שערות "עד שאמרו מיעוט שער שנים, ולמה לא יהיה שם המין יורה על רבים ועל יחיד, ועיין הבנת המקרא מה שהשיב עליו: ס) וכן מראה הנייר עמוק מן הדיו, וכ"ה דעת הרמב"ם (הל' טומאת צרעת פ"א ה"ו): ו) ואין פי' שיטמא אותו בידים: ז) ובזכור לאברהם יש גי' „וגזירת הכתוב הוא" כי השער שנתלבן סימן הוא שנחלש הבשר

מקורי רש"י

ג) ספרא ילקוט תקנ"א פס"ו: ד) ספרא ועיין נדה נב ב' ילקוט תקנ"א: ה) ספרא, וכ"ה רש"י שבועות ו' ב' ד"ה

הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ לֹא־הָפַךְ לָבָן וְהִסְגִּיר
הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים:
ה וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה
הַנֶּגַע עָמַד בְּעֵינָיו לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע
בָּעוֹר וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים
שֵׁנִית: שני ו וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם

אונקלוס

וּשְׂעַרָהּ לָא אִתְהֲפֵיךְ
לְמִחְוָר וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת
מַכְתָּשָׁא שַׁבְעָא יוֹמִין:
ה וִיחָזֵינֵיהּ כַּהֲנָא בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְהָא מַכְתָּשָׁא
קָם כִּדְהֲוָה לָא אוֹסֵיף
מַכְתָּשָׁא בְּמַשְׁכָּא
וְיַסְגִּירִינֵיהּ כַּהֲנָא שַׁבְעָא
יוֹמִין תִּנְיָנוּת: ו וְיֶחֱזֵי
כַּהֲנָא יָתֵיהּ בְּיוֹמָא

רש"י

פירושו ח): והסגיר. יסגירנו בבית אחד ט) ולא יראהו עד סוף השבוע ויוכיחו סימנים עליו י): (ה) בעיניו. במראהו ובשיעורו הראשון יא): והסגירו שנית. הא אם פשה בשבוע ראשון טמא מוחלט:

אבן עזרא

ואיננו כמו שפל (יד) [ט]: וטמא אותו. בדבור, שיאמר שהוא טמא (טו): ד והסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים. האדם יהיה נסגר (טז) [י] והוא ייחל עד שבעת ימים, כי רובי החליים ישתנו ביום השביעי (יז): ה עמד בעיניו. הטעם במראהו (יח) [יא] כי המראה הוא בעין, וכל המפרשים אמרו שטעמו בעצמו, והטעם כאשר היה (יט) [יב]:

יהל אור

העליון החיצון: (יד) למטה פ' כ, כי לדעת הא' ז"ל יש הבדל בין עמוק לשפל, שהעמוק נמוך יותר משפל, וכן דעת הרמב"ן אבל בספרי נשא פ' כ"ג אמרו, עמוקה היא שפלה, שפלה היא עמוקה עיי"ש: (טו) וכן הוא (ספרא) וכן פי' רש"י ז"ל: (טז) וכן דעת רש"י ז"ל, ועיין קרני אור: (יז) לפי שהטבע יפעל מעצמו ברוב התחלואים ויפנה למוטב או לרע בשבעת הימים (רד"א): (יח) וכן פי' רש"י ז"ל במראהו ובשיעורו הראשון: (יט) וכן ת"א ויונ"ע „והא מכתשא קם כד הוה"

קרני אור

הנגע השער השחור ללבן, וכ"ה בלקוטים שבסוף ס' פנות אליהו בשם הגר"א דקרא מיירי דמתחלה היה השער שחור בנגע ואח"כ הפכו הנגע להיות לבן, דאין לומר דמלת הפך קאי אשער שהשיער הפך את עצמו, דא"כ הי"ל הפכו ל"ר דמיעוט שער שנים, וע"ז כתב הכוה"ק „ולא אאמין כי מפי רבינו הגדול יצאו דברים אלו דמה יענה על ושערה לא הפך לבן, דבמקרא שאח"ז, דע"כ לשון הפך על השיער, דאי על הבהרת היה לו לומר הפכה ל"נ וכן בפ' כ"ה והנה נהפך שער לבן, דודאי קאי על השער, מ"מ לא אמר נהפכו ל"ר, ובפ' ל"ז ושער שחור צמח בו, אף דשני שערות שחורות בעינן כדאיתא בת"כ מוכח כתוי"ט (נגעים פ"י מ"ג) מ"מ אמר צמח בל"י עכ"ל, עיין (ספרא) וכהתוס"מ שם סי' מ"ז שפירש ג"כ שהנגע הפכה את השער, והפירוש הוא ע"פ כלליו שיסד עיי"ש: [ט] וע"ז כתב הנה"ו ואינו נכון, שא"כ יאמר והנגע עמוק מעור בשרו, אבל מראה הנגע פי' כדרז"ל שנראה כן לעין הרואה כמראה חמה שנראה עמוקה מן הצל: [י] והטור על התורה פי' בשם אביו הרא"ש ז"ל שצריך לעשות רושם סביבות לסימן לראות אם פשה כי היכי דקיי"ן בנגעי הראש שפי' בכן הפסוק שמגלח כל סביביו ומניח ב' שערות סמוך לו סביבו לראות אם יפשה, ה"ה בשאר נגעים, והיינו הסגר דקרא, ודלא כרש"י שפי' שמסגירו בבית כל ז', שלא מצינו בכל מסכת נגעים שיסגירנו בבית, וגם הפסוק אומר והסגיר הנגע דמשמע מקום הנגע, מדלא קאמר הנגוע עכ"ל, והכוה"ק הביא מהרב המאירי בחדושיו לפ"ק דמגילה במתניתין אין בין מצורע מוסגר שכתב דהיתי לקבלת גאונים בפי' הסגר שהוא הקפת הצרעת בסיקרא כדי לראות מתוכה אם יפשה ויצא לחוץ, והוא דעת הרא"ש, והנה במדרש רבה יהיב טעמא להסגרת של מצורע, דמשמע קצת דהוי נסגר מבני אדם ועיין (משנה למלך פי"ד מנגעים ה"ה): [יא] עיין יהל אור, ועיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז, וכתב אבל לא ידעתי היכן מצא מלת עיניו בל"ר מורה על המראה או על השיעור עיי"ש, ועיין ברלב"ג שפירש בעיניו, שמורה על רבוי המראים, ולא אמר בעינו: [יב] וכ"כ (במד"ר נשא פ"ו,

מנחת יהודה

הבשר, שהנגע ממית הבשר, וגם הזקנים כשנחלשים שער שלהן מתלבן (דעת זקנים) כי הנגע שלא יהפך השער ללובן איננו אלא כיעור בעור, לא ליחה שתחליא כלל (רמב"ן): ח) מפני שלמעלה פ' ג' פי' רש"י כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל, והוקשה אצלו, כיון שהיא בהרת לבנה אי אפשר לו שלא יהיה מראת עמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל, ע"כ כתב לא ידעתי פירושו ועיין רמב"ן, רלב"ג, דעת זקנים, הרא"ם, פנים יפות, טור, ביאור לתיוב"ע הכוה"ק, נתה"ש, ביאור שד"ל ויש"ר, ובהפסק דבר לחג' נצי"ב, ובכ"מ על הרמב"ם (הל' טומאת צרעת פ"א ה"ו) ובהתוה"מ סי' נ"ב, מה שהרחיבו לבאר בזה: ט) עיין קרני אור מה שהבאתי מהטור שפי' בשם אביו הרא"ש ז"ל: י) זהו הסגר הראשון: יא) דעת הספרא על הגוון, והרא"ם פי' מלת בעיניו כעניניו, ודעת הרמב"ן שהוא לשון המורגל בדז"ל, כך נראה בעיני, תיקר נא נפשי בעיניך (מ"ב א' י"ג) בדעתך ובמחשבתך וירמוז הכתוב כי לפי מראות עיניו ישפוט כפשוטו, אינו צריך למדוד

הַשְּׁבִיעִי שֵׁנִית וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע
וְלֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בָּעוֹר וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן
מִסְפַּחַת הִוא וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃
ז וְאִם־פָּשֹׂה תִפְשֶׂה הַמִּסְפַּחַת בָּעוֹר
אַחֲרֵי הֵרָאֹתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן לְטָהֳרָתוֹ
וְנִרְאָה שֵׁנִית אֶל־הַכֹּהֵן׃ ח וְרָאָה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשְׂתָה הַמִּסְפַּחַת
בָּעוֹר וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן צָרַעַת הִוא׃ פ
ט נֶגַע צָרַעַת כִּי תִהְיֶה בְּאָדָם וְהוּבָא

אונקלוס

שביעאה תנינות והא
עמיא מכתשא ולא
אוסיף מכתשא במשכא
וידכיניה כהנא עדיתא
היא ויצבע לבושוהי
וידכי: ז ואם אוספא
תוסיף עדיתא במשכא
בתר דתתחזי לכהנא
לדכיותיה ויתחזי תנינות
לכהנא: ח ויחזי כהנא
והא אוסיפת עדיתא
במשכא ויסאביניה
כהנא סגירותא היא:
ט מכתש סגירו ארי תהי

אבן עזרא

פשה. כענין נפוש (נחום ג יח) (כ): ו שנית. פעם שנית: כהה הנגע. רבים החכמים אמרו כמו חשך (כא) ועדותם ותכהין עיניו מראות (בראש' כז א) (כב) ואמרו כי כהות לבנות (פ' לט) כמו לבנה אדמדמת (פ' יט) שיהיו בו שניהם (כג), ולפי דעתי שמלת כהה הפך פשה (כד) וסנזרת ותכהין עיניו (כה), והקרוב אליו ולא כהה בם (ש"א ג יג) (כו), וטעם לא פשה הנגע במקום אחר, והנה הם שנים סימנים שכהה המקום הנגוע (כז); ולא פשה בשלם (כח): וטהרו. יאמר שהוא טהור כי מספחת היתה (כט) [יג] ואם פשתה אחר כן הנו טמא: ט והובא. האדם כחברו (ל):

רש"י

(ו) כהה. הוכהה ממראיתו (יב) י), הא אם עמד במראיתו או פשה טמא (יג) ז): מספחת. שם נגע טהור (יד): וכבס בגדיו וטהר. הואיל ונזקק להסגר נקרא טמא וצריך טבילה (טו): (ח) וטמאו הכהן. ומשטמאו הרי הוא מוחלט וזקוק לצפרים ולתגלחת ולקרבן האמור בפרשת זאת תהיה (טז) ח): צרעת היא. המספחת הזאת (יז): צרעת. לשון נקבה. נגע. לשון

קרני אור

ב) ואין בעיניו אלא הסמיו כמד"א, והנה הנגע עמד בעיניו: [יג] ספחת הוא נגע ממש, מספחת הוא נגע מדומה, וגם מו"ת הראשון עדית ל"ז והשני עדיתא ל"נ, כלומר ספחת קלושה וקלה, וכן תרגם יונ"ע, הראשון קלופים, והשני קלופי מטפלא, פי' קליפה טפלה, שטפילה לספחת ולא ספחת גמור (הואיל משה), ורנה"ו וכן התוס"מ הסנו לפרש תרגומו של אונקלס שספחת האמורה למעלה וכאן טעם אחד לו, והטומאה והטהרה

יהל אור

שפי' בעיניו בעיניין: (כ) ונכתוב שם נפשו ופי' הח' ז"ל שם נפזרו, והטעם כמו נפשטו: (כא) וכן פי' רש"י ז"ל "כהה הוכהה ממראיתו" כי מלת כהה בא על דבר שנחלש כחו: (כב) והוא כהיות העין מלראות: (כג) ופי' הח' ז"ל שם, מעורבת משני העניינים, פי' מלובן ואדמדם: (כד) כי כהה עניינו פהיתות ומיעוט, ופשה עניינו פזור והתפשטות: (כה) שנחסר ונתמעט אור עיניו: (כו) שלא החסיר מרצונם ותאותם מאומה: (כז) שנחסר ונקמט המקום שבו הנגע, מפני שהנגע או הסבר כשהוא קרוב לרפואה הקמט הבשר ודומה כמו שהיא חסרה: (כח) פי' שלא פשה במקום אחר בבשר בריא ושלם: (כט) וכן פי' רש"י ז"ל שם נגע טהור: (ל) למעלה פ' ב:

מנחת יהודה

לבדוד את הנגע: יב) הורה בזה כי מלת כהה איננה תאר לנגע שאילו כן היה לו לנקוד כהה בסגל ע"מ נאה ורם, אבל הוא פעל עבר מבנין הכבד הדגש (הבנת המקרא): יג) ועי"ז כתב הרמב"ן והוא באמת ממשמעות הכתוב, אבל לפי מדרש חז"ל אינו כן עיי"ש, ועיין הכור"ק מה שהרחיב לבאר בזה, ובהתוה"מ סי' ס"ד ובזכור לאברהם אות ה': יד) עיין התוה"מ סי' ס"ד מה שהעיר ע"ז: טו) ולמדנו מכאן שכל מצורע מוסגר טעון טבילה וכבוס בגדים אף כשיטהר (רדי"א) רק הוא מטהר מלטמא משכב ומושב ומלטמא בביאה וטהור מן הפריעה ומן הפרימה ומן התגלחת ומן הצפרים (ספ"ו): טז) משא"כ במצורע מוסגר אין בו אחד מכל אלו: יז) כיון שאמר היא ל"נ על כרחין איננה מוסבה על הנגע אלא על המספחת

מקורי רש"י

כמוקה ילקוט תקנ"א: ו) ספרא: ז) עיין נגעים פ"א מ"ג ופ"ד מ"ז: ח) למטה פ' י"ד ועיין מגילה מ' כ':

אֶל־הַכֹּהֵן׃ י וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
שְׂאֵת־לְבָנָה בָּעוֹר וְהִיא הָפְכָה
שֵׂעָר לָבָן וּמִחְיַת בָּשָׂר חַי בַּשְׂאֵת׃
יא צָרַעַת נוֹשֶׁנֶת הִוא בְּעוֹר בְּשָׂרוֹ
וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן לֹא יַסְגִּרֶנּוּ כִּי טָמֵא
הוּא׃ יב וְאִם־פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת
בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל־עוֹר
הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד־רַגְלָיו לְכָל־
מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן׃ יג וְרָאָה הַכֹּהֵן
וְהִנֵּה כִסְּתָה הַצָּרַעַת אֶת־כָּל־
בְּשָׂרוֹ וְטִהַר אֶת־הַנֶּגַע כֻּלּוֹ הָפַךְ

בֶּאֱנָשָׁא וְיִתֵּיתֵי לְוָת כַּהֲנָא׃ י וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא וְהָא עֲמָקָא חִוָּרָא בְּמַשְׁכָּא וְהִיא הֲפַכַת שַׂעֲרָא לְחִוָּר וְרוֹשַׁם בִּשְׂרָא חַיָּא בְּעֲמִיקְתָא׃ יא סְגִירוּת עַתִּיקָא הִיא בִּמְשַׁךְ בִּשְׂרֵיהּ וִיסָאֲבִינֵּיהּ כַּהֲנָא לָא יַסְגְּרִינֵּיהּ אֲרֵי מְסָאַב הוּא׃ יב וְאִם מִסְנָא תִסְגֵּי סְגִירוּתָא בְּמַשְׁכָּא וְתַחְפֵּי סְגִירוּתָא יָת כָּל מְשַׁךְ מַכְתָּשָׁא מֵרֵישֵׁיהּ וְעַד רִגְלוֹהִי לְכָל חֵיזוּ עֵינֵי כַהֲנָא׃ יג וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא וְהָא חֲפַת סְגִירוּתָא יָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִידַכֵּי יָת מַכְתָּשָׁא כּוּלֵּיהּ אִתְהַפִּיךְ

רש"י

זכר יח): (י) ומחית. שנימינ"ע בלע"ז יט) שנהפך מקלת הלובן שבתוך השאת למראה בשר אף הוא סימן טומאה ט), שער לבן בלא מחיה, ומחיה בלא שער לבן כ) ואעפ"י שלא נאמרה מחיה אלא בשאת, אף בכל המראות ותולדותיהן הוא סימן טומאה: (יא) צרעת נושנת היא. מכה ישנה היא תחת המחיה, וחבורה זו נראית כא) בריאה מלמעלה ותחתיה מלאה לחה שלא תאמר הואיל ועלתה מחיה אטהרנה כב): (יב) מראשו. של אדם ועד רגליו כג): לכל מראה עיני

אבן עזרא

י והיא הפכה. השער השחור ללבן (לא) [יד]: ומחית. פירוש בשר חי (לב) והנה הבשר שלא ירגיש איננו כן (לג) [טו]: יא נושנת. קדמונית (לד), מלת יסגירנו, יוצאה לשנים פעולים, והטעם שיצוה שיסגר (לה): יג וטהר את הנגע. כי כבר יצא הנגע כולו

יהל אור

(לא) פי' שהבאת הפכה השער השחור ללבן: (לב) פי' בריאות בשר חי: (לג) הבשר שלא ירגיש הוא בשר מת: (לד) שאין לה ארוכה וכן פי' רש"י ז"ל: (לה) הח' ז"ל יפרש כאן איך היא הסגירה, ויאמר שהיא יוצאה לשנים פעולים, והיא בנווי, כי

קרני אור

תלויה בסימנים, שאם אין בו אחד מג' סימני טומאה טהור, ואם פשה [ה]יא פסית של טומאה, ורלב"ג פי', מספחת היא אמרו שהיא חוזרת לבהק ואינה ממין צרעת: [יד] וטעם היות שער לבן סי' טומאה, לפי שהשחור הוא טבע התולדה, וכיון שהוא לבן ונשתנה טבעה הנה זה חולי: [טו] והרשב"ם פי' לא כמו בשר מבושל כ"א מי

שגדלה חתיכת בשר בתוך הנגע, וע"ז כתב הרמ"ז לא ידעתי טעמו, אלא ממיה בשר האדם עצמו, מקום שאין בו מראה נגע, לא בשר שגדל מחדש, והרד"ק פי' מחית שהיא כמו ליחה היוצאת מהמכה שיש בה בשר חי, כי הבשר המת יבש מבלי ליחה, והסימן סימן על יתרון החומר ורוע איכותו, ובצרעת הוא סימן רע הפך מבשאר המכות, והש"ל פי' גוון בשר אדום, ואין הכוונה בריאות בשר בריא, כי בשר חולה הוא, וצרעת נושנת

מקורי רש"י

ט) ספרא נגעים פ"ג מ"ג.

מנחת יהודה

המספחת: יח) ולמעלה שאמר נגע צרעת הוא שב על הנגע שהוא ל"ו: יט) שיינמינ"ט (גשונד): כ) פי' לא שיהיה צריך לשניהם כי באחד מהן בלבד הוא סימן טומאה, אלא פי' או מחית בשר חי בשאת (טור) וכן פי' הרמב"ן: כא) ובזכור לאברהם „נעשית": כב) ואם רש"י ז"ל אמר לפני זה שהמחית סימן טומאה, אין דבריו סותרין זה את זה, אלא דבריו הראשונים דין תורה ונזירת הפסוק שמחית בשר חי סימן טומאה, ועתה מפרש שהכתוב נותן טעם לטומאת המחיה, שאל יאמר האדם שמחית בשר חי ראוי שיהיה סימן טהרה, אלא סימן הוא לצרעת נושנת היא תחת הבשר החי (רנח"ו): כג) שאין פי' מראש הנגע ועד רגליו ועיין ערכין י"ח ב': ופי'

לָבָן טָהוֹר הוּא: יד וּבְיוֹם הֵרָאוֹת
בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא: טו וְרָאָה הַכֹּהֵן
אֶת־הַבָּשָׂר הַחַי וְטִמְּאוֹ הַבָּשָׂר הַחַי
טָמֵא הוּא צָרַעַת הוּא: טז אוֹ כִי יָשׁוּב
הַבָּשָׂר הַחַי וְנֶהְפַּךְ לְלָבָן וּבָא אֶל־
הַכֹּהֵן: יז וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נֶהְפַּךְ
הַנֶּגַע לְלָבָן וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע
טָהוֹר הוּא: פ שלישי יח וּבָשָׂר כִּי־יִהְיֶה
בוֹ־בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא: יט וְהָיָה
בִּמְקוֹם הַשְּׁחִין שְׂאֵת לְבָנָה

לְמִחְוַר דְּכֵי הוּא:
יד וּבְיוֹמָא דְיִתַּחְזֵי בֵיהּ
בִּשְׂרָא חַיָּא יְהֵי מְסָאַב:
טו וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא יָת בִּשְׂרָא
חַיָּא וִיסָאֲבִינֵיהּ בִּשְׂרָא
חַיָּא מְסָאַב הוּא סְגִירוּתָא
הוּא: טז אוֹ אֲרֵי יְתוּב
בִּשְׂרָא חַיָּא וְיִתְהֲפֵיךְ
לְמִחְוַר וְיֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא:
יז וְיֶחֱזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא
אִתְהֲפֵיךְ מַכְתָּשָׁא לְמִחְוַר
וִידַכֵּי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא
דְּכֵי הוּא: יח וֶאֱנָשׁ אֲרֵי
יְהֵי בֵיהּ בְּמַשְׁכֵּיהּ שִׁיחֲנָא
וְאִתַּסֵּי: יט וִיהֵי בְּאַתַר
שִׁיחֲנָא עַמְקָא חִוָּרָא אוֹ

אבן עזרא

לחוץ והוא סר ממני (לו) [טז]: וטעם וטהר את הנגע. בדבור שאותו הנגע לא יטמא אחרים: טז או כי ישוב. שיתכן שישוב (לז):

רש"י

הכהן. פרט לכהן שחשך מאורו כד) י): (יד) וביום הראות בו בשר חי. אם למחה בו מחיה, הרי כבר פירש שהמחיה סימן טומאה, אלא הרי שהיה הנגע באחד מעשרים וארבעה ראשי איברים כה) יא) שאין מטמאין משום מחיה לפי שאין נראה הנגע כולו כאחד כו) ששופע אילך ואילך וחוזר ראש האבר ונתגלה שפועו על ידי שומן, כגון שהבריא ונעשה רחב ונראית בו המחיה, למדנו הכתוב שתטמא: וביום. מה ת"ל כז), ללמד יש יום שאתה רואה בו, ויש יום שאין אתה רואה בו, מכאן אמרו חתן נותנין לו כל שבעת ימי המשתה, לו ולאצטליתו כח) ולכסותו ולביתו יב), וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל יג): (טו) צרעת הוא. הבשר ההוא, בשר לשון זכר כט): (יח) שחין. לשון חמום ל) שנתחמם הבשר בלקוי הבא לו מחמת מכה שלא מחמת האור לא) יד): ונרפא. השחין

קרני אור

היא, כי בצרעת לפעמים העור לבן, ותחתיו יצמח בשר אדום וספוגי: [טז] כי הטבע דומה זה העפוש לאילוני הגוף, ומורה על ממשלת החום הטבעי בחומר המעופש, ולכן ידמהו בכל צד (רד"ח) וכן פי' הרלב"ג, ובעל הטורים כתב, לפי הפשט טעם טהרת הפריסה כי כשהנגע מתפשט אז אינו נכנס בעומק הבשר, והוא סימן שקרוב להתרפאות, אבל כשאינו מתפשט בכל הגוף או אוכל

יהל אור

כאן מפורש בכתוב לא יסגירנו: (לו) כי חיזוק הטבע הוציא את המחלה לחוץ, מזה נראה שנחלש המחלה וקרובה להתרפאות: (לז) ויהיה מלת „כי" לשון שמא שיתכן שישוב הנגע לאחור, ונהפך ללבן יהא [illegible]

מנחת יהודה

כד) ופי' לכל מראה עיני, לפי מה שבכח המראה להתראות לרוב בנ"א שכח ראיתם שלם ובריא, שכאן כהן שחשך מאורו (התוה"מ): כה) פי' עשרים אצבעות ידיו ורגליו, וב' אזניו והחוטם והגיד: כו) ולא יוכל לראותם בהבטה אחת: כז) ובז"ל מה ת"ל וביום? פי' כי הול"ל, ובהראות ולא ביום: כח) מין לבוש: כט) לפי שפעמים יאמר צרעת הוא, ופעמים יאמר צרעת היא לכן פי' במקום שאמר צרעת הוא, קאי „הוא" אבשר, דבשר ל"ז, וכי אמר צרעת היא קאי אצרעת: ל) וכן שנה שחונה (פי' חמה), חמותי ראיתי אור (ישעי' מ"ד ט"ז) תיוב"ע שחינתי: לא) וכ"ש אם עלה מאליו שלא מחמת מכה:

מקורי רש"י

י) ספרא, ועיין סנהד' ל"ד ב' נגעים פ"ב מ"ג ילקוט תקכ"ח, פס"ז: יא) ספרא, קדושין כ"ה א', נגעים פ"ו מ"ז, תוספתא דנגעים פ"ב מי"ב ילקוט תקכ"א, פס"ז: יב) נגעים פ"ג מ"ב, מו"ק ז' ב' ילקוט תקכ"א, פס"ז: יג) ספרא, בכורות ל"ד ב': יד) חולין מ', א':

אוֹ בַהֶרֶת לְבָנָה אֲדַמְדָּמֶת וְנִרְאָה
אֶל־הַכֹּהֵן׃ כ וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה
מַרְאֶהָ שָׁפָל מִן־הָעוֹר וּשְׂעָרָהּ הָפַךְ
לָבָן וְטִמְּאוֹ הַכֹּהֵן נֶגַע־צָרַעַת הִוא
בַּשְּׁחִין פָּרָחָה׃ כא וְאִם ׀ יִרְאֶנָּה
הַכֹּהֵן וְהִנֵּה אֵין־בָּהּ שֵׂעָר לָבָן
וּשְׁפָלָה אֵינֶנָּה מִן־הָעוֹר וְהִיא כֵהָה
וְהִסְגִּירוֹ הַכֹּהֵן שִׁבְעַת יָמִים׃ כב וְאִם־
פָּשֹׂה תִפְשֶׂה בָּעוֹר וְטִמֵּא הַכֹּהֵן
אֹתוֹ נֶגַע הִוא׃ כג וְאִם־תַּחְתֶּיהָ
תַּעֲמֹד הַבַּהֶרֶת לֹא פָשָׂתָה צָרֶבֶת

בהרא חורא סמקא
ויתחזי לכהנא׃ כ ויחזי
כהנא והא מחזהא מכיך
מן משכא ושערה
אתהפיך למחור
ויסאבניה כהנא מכתש
סגירותא היא בשיחנא
סגיאה׃ כא ואם יחזינה
כהנא והא לית בה
שער חור ומכיכא ליתהא
מן משכא והיא עמיא
ויסגריניה כהנא שבעא
יומין׃ כב ואם אוספא
תוסיף במשכא ויסאב
כהנא יתיה מכתשא
היא׃ כג ואם באתרהא
קמת בהרתא לא
אוסיפת רושם שיחנא

רש״י

העלה ארוכה, ובמקומו העלה נגע אחר לג) יד״): (יט) או בהרת לבנה אדמדמת. שאין הנגע לבן חלק אלא פתוך ומעורב בשתי מראות לובן ואודם לג) טו): (כ) מראה שפל. ואין ממשו לד) שפל אלא מתוך לבנוניתו הוא נראה שפל ועמוק כמראה חמה עמוקה מן הצל טז): (כב) נגע היא. השאת הזאת או הבהרת לה): (כג) תחתיה. במקומה: צרבת השחין. כתרגומו רושם שיחנא, אינו אלא רושם

אבן עזרא

יט לבנה אדמדמת. מעורבת משני העינים (לה) או קצתם כן (לט): מלת צרעת. מחלה וכן ושלחתי את הצרעה (שמות כג כח) (מ), ואין מלת ושלחתי טענה (מא), כי הנה ישלח דברו (תה' קמז) אני שולח את כל מגפותי (שמות ט יד) ישלח בם חרון אפו (תה' עח מט) (מב): כ והנה מַרְאֶהָ. לא יתכן בדקדוק מראה בקמץ גדול תחת האל״ף והה״א במפיק כמו ידה, רגלה, כי לא נמצא כן בבעלי הה״א הנח נעלם בסוף המלה (מג) ודגשות נו״ן יִרְאֶנָּה (פ׳ כא) (מד) כמו יסגירנו (למעלה פ׳ יא) לחסרון הה״א הנוסף (מה), וכן מלת ממנה וממנו (מו): כג ואם תחתיה. אם עמדה במקומה (מז) כי

יהל אור

מהיה ונרפא הנגע: (לה) וכן פי׳ רש״י ז״ל: (לט) ובד״ק ובמקה״מ „קצתה כן״ פי׳ שלא היתה מעורבת וקצתה לבנה וקצתה אדמדמת: (מ) והוא מחלה: (מא) כי מלת ושלחתי מורה על דבר חי: (מב) ואמר שילוח גם בדבר שאינו חי: (מג) כי שרש מראה ראה שהה״א בסוף המלה נח נעלם, ולא תמצא שתהיה האל״ף השרש בקמץ והה״א במפיק כמו ידה: (מד) היה נ״ל יראנהה לשרש ולשמוש ה״א נקבה, ונפלה ה״א הנקבה וכא הדגש במקומה: (מה) היה נ״ל יסגירנהו ונפל ה״א הכינוי ונתבלע בדגש הנו״ן: (מו) והיה נ״ל ממנהה, ממנהו יהדגש תחת הה״א: (מז) וכן פי׳ רש״י ז״ל וכן תרגום אונקלוס „ואם באתרהא״:

מקורי רש״י

יד״) ספרא נגעים פ״ו ה״ח: טו) נגעים פ״א מ״ב שבועות ו׳ א׳ ועיין רש״י שם ילקוט תקנ״א, פס״ז: טז) ספרא:

מנחת יהודה

לב) לא גרסא תבשר, אלא השחין הוא שהעלה ארוכה, ובמקומו העלה נגע אחר: לג) וכן פי׳ הרמב״ם (הל׳ טומאת צרעת פ״א ה״ד) המראה שהוא מעורב מלבנונית ומעט אדם הוא הנקרא פתוך: לד) ובז״ל מַמָּשָׁהּ: לה) לפי שנגע ל״ז הוקק לומר שמלת היא חוזרת לשאת או לבהרת ששתיהן ל״נ.

השחין הוא וטהרו הכהן: ס רביעי
שני כשהן מחוברין כד או בשר כי־יהיה
בערו מכות־אש והיתה מחית
המכוה בהרת לבנה אדמדמת או
לבנה: כה וראה אתה הכהן והנה
נהפך שער לבן בבהרת ומראה
עמק מן־העור צרעת הוא במכוה
פרחה וטמא אתו הכהן נגע צרעת
הוא: כו ואם ׀ יראנה הכהן והנה
אין־בבהרת שער לבן ושפלה
איננה מן־העור והוא כהה והסגירו
הכהן שבעת ימים: כז וראהו הכהן
ביום השביעי אם־פשה תפשה
בעור וטמא הכהן אתו נגע צרעת

אונקלוס

היא וידכיניה כהנא:
כד או אנש ארי יהי
במשכיה כואה דנור
ותהי רושם כואה בהרא
חורא סמקא או חורא:
כה ויחזי יתה כהנא והא
אתהפיך שערא למחור
בבהרתא ומחזהא עמיק
מן משכא סגירותא היא
בכואה סגיאה ויסאב
יתיה כהנא מכתש
סגירותא היא: כו ואם
יחזינה כהנא והא לית
בבהרתא שער חור
ומכיכא ליתהא מן
משכא והיא עמיא
ויסגריניה כהנא שבעא
יומין: כז ויחזיניה כהנא
ביומא שביעאה אם
אוספא תוסיף במשכא
ויסאב כהנא יתיה
מכתש סגירותא היא:

אבן עזרא

יש נגע שיפשה ממקום אל מקום (מח) [יז]: צרבת. כמו ונצרבו בו כל פנים (יחז' כא ג) (מט) כטעם מוקד וחום ולהבת (נ) [יח]: כד או לבנה. לבדה:

רש"י

החמום הניכר בבשר, כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום לו), כמו ונצרבו בה כל פנים יז) רייטרי"ד בלע"ז נז): צרבת. רייטרישמענ"ט בלע"ז לח):

(כד) מחית המכוה. שימני"ט בלע"ז לט) כשחיתה המכוה נהפכה לבהרת פתוכה או לבנה חלקה, וסימני מכוה וסימני שחין שוים הם יח) ולמה חלקן הכתוב לומר שאין מצטרפין זה עם זה, נולד חצי גריס בשחין וחצי גריס במכוה לא ידונו מ)

קרני אור

ויורד תחתיו: [יז] וע"ז כתב התוס"ח אינו נכון, שא"כ אם נעתק הנגע ממקומו אף שלא פשה יטמא, והיל"ל ולא פשתה בו"ו, וכפי' הקודם היל"ל ואם נעתק ממקומו או אם פשה הפשה, והמבארים פי' שלא פשתה לעמוד במקום שלא היה קודם לכן תחתיה וכ"ז דוחק: [יח] שרש צרב משותף במובנו עם שרש צמק, ושניהם יורו על עשיית הכפלים והשרטוטים הנעשים בדבר ע"י התייבשות הלחות, ויש לסבול ביניהם לרמ"פ עיין יריעות שלמה:

יהל אור

(מח) והיא עומדת במקומה: (מט) ופי' הרד"ק שם, מן צרבת השחין היא, ענין שריפה: (נ) וזהו גדר פעל מלת צרב מה שהאש או החום מיבש ומקמיט

מנחת יהודה

מקורי רש"י

לו) פי' קמיטת העור שנקמט מחמת חימום, עורי רגע וימאס (איוב ז ה) פי' רש"י ז"ל, שם, נקמט: יז) יחז' כ"א ג': יח) חולין ח' א' ילקוט תקנ"א, פס"ז:
לז) רייטרי"ר (צוזאממענציהען, איינשרומפפען): לח) (צוריקגעצאגען): לט) שינמינ"ם: מ) ובז"ל "ידונם" ובז"ל

הוא: כח ואם־תחתיה תעמד
הבהרת לא־פשתה בעור והוא
כהה שאת המכוה הוא וטהרו
הכהן כי־צרבת המכוה הוא: פ
חמישי כט ואיש או אשה כי־יהיה בו
נגע בראש או בזקן: ל וראה הכהן
את־הנגע והנה מראהו עמק מן־
העור ובו שער צהב דק וטמא אתו
הכהן נתק הוא צרעת הראש או
הזקן הוא: לא וכי־יראה הכהן את־
נגע הנתק והנה אין־מראהו עמק
מן־העור ושער שחר אין בו והסגיר

אונקלוס

כח ואם באתרהא קמת
בהרתא לא אוסיפת
במשכא והיא עמיא
עיסק כואה היא
וידכיניה כהנא ארי
רושם כואה היא: כט וגבר
או אתתא ארי יהי ביה
מכתשא ברישׁ או בדקן:
ל ויחזי כהנא ית מכתשא
והא מחזוהי עמיק מן
משכא וביה שער סומק
דעדק ויסאב יתיה כהנא
נתקא הוא סגירות רישא
או דקנא הוא: לא וארי
יחזי כהנא ית מכתש
נתקא והא לית מחזוהי
עמיק מן משכא ושער
אוכם לית ביה ויסגר
כהנא ית מכתש נתקא

רש"י

כגרים מא) יט): (כט) בראש או בזקן. בא הכתוב לחלק בין נגע שבמקום שער לנגע שבמקום בשר שזה סימנו בשער לבן וזה סימנו בשער להוב מב) כ): (ל) ובו שער צהוב. מג) שנהפך שער שחור שבו ללהוב כא): נתק הוא. כך שמו של נגע שבמקום שער מד): (לא) ושער

אבן עזרא

כח ואם תחתיה תעמוד הבהרת, והיא כהה. כאשר פירשתי (נא) ולא הזכיר כן בפסוק ואם תחתיה תעמוד הבהרת הראשון (נב) בעבור שעמדה הבהרת כאשר היתה (נג): כט וטעם להזכיר ואיש או אשה. (נד) בעבור הזקן (נה), ועוד כי הוא צריך לאמר על הקרח והגבח איש ולא אדם כלל (נו) להוציא האשה (נז), וחנה פי' כי יהיה בו נגע בראש או בזקן לאיש (נח) [יט]: ל צהוב. בלשון ישמעאל קרוב שעין הלובן (נט): נתק הוא. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת (שופ' טז ט) (ס)

יהל אור

את העור: (נא) למעלה פ' ו: (נב) פ' כ"ג שם לא הזכיר הכתוב והיא כהה שפי' חסר (עיין פ' ו): (נג) פי' כי שם כונתו שתעמוד על עמדה בלי פשיון אף שאינה חסירה, אבל כאן כוונתו שתחסר ע"כ הוצרך לפרש והיא כהה: (נד) ולא אמר אדם שהוא שם הכולל לאיש ואשה: (נה) שאין באשה: (נו) פי' ולא אמר אדם שהוא כלל לאיש ואשה: (נז) כי לא תמצא קרחת וגבחת באשה מפני הליחות שבה (עיין פ' מא): (נח) ויהיה פי' בראש לאיש או אשה, ובזקן לאיש: (נט) ובלשוננו גוונו קרוב לגוון הזהב, וכ"ה (ספרא) „צהוב ולא לבן, ולמה הוא דומה לתבנית הזהב" וכן תיוב"ע „וביה שער מלהלב כחיזו דהב": (ס) ונקראת הנגע נתק ע"ש שהשער נתק ממקומו מקום כסבת הליחות הנגרר שמה:

קרני אור

[יט] וסרלב"ג כתב ואיש או אשה וגו' רוצה לומר במקום למיסת השערות, ויהיה בתשה נגע שהן אם היה לה זקן,

מקורי רש"י

יט) ספרא, סולין שם: כ) ספרא: כא) ספרא:

מנחת יהודה

מא) ובז"ל, כגרים שלם והתורה חלקה אותם, עם היות דיניהם שוים להורות שנגעיהם חלוקים זה מזה, ואין בהם הסגר כ"א שבוע אחד, ואין מחית בשר חי בהם סימן טומאה (רלב"ג): מב) יקרא צהוב השער שצבעו כצבע הזהב, וזה החולי יקרה משרפה תתחדש בדם: מג) לפי גי' הרמב"ן הציון הוא ל', צ"ל למטה על המלות נתק הוא וכאן נמשך כל המאמר, וצ"ל „אחת סימנו בשער צהוב שנהפך שער שחור שבו לצהוב": מד) הותק על הרוב

לא

הַכֹּהֵן אֶת־נֶגַע הַנֶּתֶק שִׁבְעַת יָמִים׃
לב וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּתֶק
וְלֹא־הָיָה בוֹ שֵׂעָר צָהֹב וּמַרְאֵה
הַנֶּתֶק אֵין עָמֹק מִן־הָעוֹר׃
לג וְהִתְגַּלָּח וְאֶת־הַנֶּתֶק לֹא יְגַלֵּחַ
וְהִסְגִּיר הַכֹּהֵן אֶת־הַנֶּתֶק שִׁבְעַת
יָמִים שֵׁנִית׃ לד וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־
הַנֶּתֶק בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְהִנֵּה לֹא־
פָשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר וּמַרְאֵהוּ אֵינֶנּוּ
עָמֹק מִן־הָעוֹר וְטִהַר אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְטָהֵר׃
לה וְאִם־פָּשֹׂה יִפְשֶׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר אַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ׃

אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין׃ לב וְיֶחֱזֵי
כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסִיף
נִתְקָא וְלָא הֲוָה בֵיהּ שְׂעַר
סוּמַק וּמֶחֱזֵי נִתְקָא לֵית
עָמִיק מִן מַשְׁכָּא׃ לג וִיגַלַּח
סַחֲרָנֵי נִתְקָא וּדְעִם נִתְקָא
לָא יְגַלַּח וְיַסְגַּר כַּהֲנָא יָת
נִתְקָא שַׁבְעָא יוֹמִין
תִּנְיָנוּת׃ לד וְיֶחֱזֵי כַהֲנָא
יָת נִתְקָא בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְהָא לָא אוֹסִיף
נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא וּמֶחֱזוֹהִי
לֵיתוֹהִי עָמִיק מִן מַשְׁכָּא
וִידַכֵּי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וִיצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיִדְכֵּי׃ לה וְאִם

אבן עזרא

והטעם על השער (סא): לג והתגלח. הראש או הזקן (סב) ומקום הנתק לא יגלח (סג) [כ]: לד וכבס בגדיו. ואין צורך לומר שירחץ במים (סד):

רש"י

שחור אין בו. הא אם היה בו שער שחור טהור, ואין צריך להסגר ששער שחור סימן טהרה הוא בנתקים כמו שנאמר ושער שחור צמח בו וגו' כב): (לב) והנה לא פשה. הא אם פשה, או היה בו שער צהוב טמא מה): (לג) והתגלח. סביבות הנתק מו) כג): ואת הנתק לא יגלח. מניח שתי שערות סמוך לו סביב, כדי שיהא ניכר אם פשה, שאם יפשה יעבור השערות ויצא למקום הגילוח כד): (לה) אחרי טהרתו. אין לי אלא פושה לאחר הפטור מנין אף בסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני תלמוד לומר פשה יפשה מז) כה):

קרני אור

ולא יחשב כאיש אם לא הי' לו זקן: [כ] וכ"ש (ספרא) ומנין לתולש סימני טומאה מתוך נגעו עובר בל"ת ת"ל ואת הנתק לא יגלח (פי' שאם יש בו שער לצהוב

יהל אור

(סא) ע"כ יאמר הוא ל"ז: (סב) כי בכתוב לא נזכר מה יגלח: (סג) ובמקה"מ "ובמקום הנתק" כי בנתק לא שייך גילוח: (סד) פי' שירחץ גופו במים, כי כל כיבוס בגדים שאצל טומאה היא טבילתם, וכ"ש שהאדם עצמו צריך טבילה, וכ"ה (ספרא שם):

מנחת יהודה

לא יתחדש רק במקום גדול השער, ולכן נקרא נתק לפי שינתקו משם השערות בסבת הלחות הגובר שמה (רד"א): מה) ויהיה פי' והנה לא פשה וגם שער צהוב אין בו אז צריך הסגר: מו) יאמר והתגלח בהתפעל, לפי שאין גילוח זה כגלוח שביום טהרתו, שנאמר והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו (למטה י"ד ט'), שצריכה להיות בבחן ובתער, רק בעצמו ובכל אדם ובאיזה דבר שירצה, והוראת ההתפעל על הפועל והמקבל כאחד וכפי רצונו (רנה"ו): מז) ובז"ל תני' "פשה יפשה מכל מקום" ודינו כפשיון הבא בימי הסגר ומטמא

מקורי רש"י

כב) פי' ל"ז, ספרא: כג) ספרא, נגעים פ"י מ"ט וכן ת"כ: כד) ספרא נגעים שם ילקוט תקנ"א, פס"ז: כה) ספרא:

לו וְרָאָהוּ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּתֶק בָּעוֹר לֹא־יְבַקֵּר הַכֹּהֵן לַשֵּׂעָר הַצָּהֹב טָמֵא הוּא׃
לז וְאִם־בְּעֵינָיו עָמַד הַנֶּתֶק וְשֵׂעָר שָׁחֹר צָמַח־בּוֹ נִרְפָּא הַנֶּתֶק טָהוֹר הוּא וְטִהֲרוֹ הַכֹּהֵן׃ ס
לח וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת בֶּהָרֹת לְבָנֹת׃
לט וְרָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה בְעוֹר־בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר טָהוֹר הוּא׃ ס ששי שלישי כשהן מחוברין
מ וְאִישׁ כִּי יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ קֵרֵחַ

אונקלוס

אוֹסָפָא יוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא בָּתַר דְּכוּתֵיהּ׃
לו וְיִחְזֵינֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא אוֹסִיף נִתְקָא בְּמַשְׁכָּא לָא יְבַקַּר כַּהֲנָא לְשַׂעַר סוּמָק מְסָאַב הוּא׃
לז וְאִם כַּד הֲוָה קָם נִתְקָא וְשַׂעַר אוּכָם צְמַח בֵּיהּ אִתַּסִּי נִתְקָא דְּכֵי הוּא וִידַכֵּינֵיהּ כַּהֲנָא׃
לח וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בִמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן בַּהֲרָן חִוָּרָן׃
לט וְיִחְזֵי כַּהֲנָא וְהָא בִמְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן בַּהֲרָן עֲמָיָן חִוָּרָן בּוֹהֲקָא הוּא סְגֵי בְמַשְׁכָּא דְּכֵי הוּא׃
מ וּגְבַר אֲרֵי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ קְרֵחַ

רש"י

(לז) ושער שחור. מנין אף הירוק והאדום שאינו צהוב, ת"ל ושער כו), ולשון צהוב דומה לתבנית הזהב, צהוב כמו זהוב אורבל"א בלעז מח): טהור הוא, וטהרו הכהן. הא טמא שטהרו הכהן לא טהור מט) כי): (לח) בהרות. חברבורות: (לט) כהות לבנות. שאין לובן שלהן עז אלא כהה נ): בוהק. כמין לובן הנראה בבשר אדם אדום שקורין רוס"ו נא), בין נב) חברבורות אדמימותו קרוי בהק נג) כח), כאיש עדשן, שבין עדשה לעדשה מבהיק הבשר בלובן לה נד): (מ) קרח הוא טהור הוא. טהור מטומאת נתקין שאינו נדון בסימני ראש וזקן שהם מקום שער,

אבן עזרא

לו לא יבקר הכהן. הטעם יבקש (סה), וכן ובקרתם (יחז' לד יא) וקרוב מלשון הבדלה, וכן לא יבקר בין טוב לרע (למטה כז לג) (סו): לט בהק הוא. זאת המלה ידועה בלשון חז"ל (סז) ואין ריע לו במקרא (סח) [כא]: מ ימרט. כמו ולחיי למורטים (ישעיה נ, ו)

יהל אור

(סה) ענין דרישה ובקור: (סו) וענינו שלא יחוש הכהן לבקר האות השני מהשער הצהוב, אלא יטמאנו בפשיון לבד: (סז) חז"ל השתמשו הרבה בלשון הזה, ידיו בהקניות לא ישא את כפיו (מגילה כד ב) הרואה את הבהקנים (ברכות נח ב) ובנגעים (פ"א מ"ה) המכוה והבוהק, וכתב הערוך השלם שהשרש בהק בל"מ ובל"ע ענינו כמו בהר, האיר, והופיע, בפרט בהפעיל, ד"מ בשעה שהם מבהיקים, היינו יודעין שהוא לילה (ירושלמי פסחים רפ"א): (סח) במקום אחר לבד פה:

קרני אור

שהם סימני טומאה מיוחד מלגלמס. [כא] בהק הוא מין נגע לבן ונוגה לו הרבה, אבל אמות מבהרת ומשאת

מקורי רש"י

כו) ובספרא ת"ל ושער שחור: כז) ספרא. מו"ק ז' ב': כח) נדה י"ט א', מגילה כ"ד ב' בכורות מ"ה ב':

מנחת יהודה

מח) עיין בנתה"ש (פ' ל) שכתב שבכ"י שבידו אינו, אורפל"א (בלאסעס אדער בלייכעס גאלד): מט) אם טהר מי שאינו טהור לא תועיל טהרה שלו: נ) שהלובן כהה וחלוש לשפה מקרום ביצה, כי אין מלת כהה בכל מקום שוה בטעם: נא) (ראטה): נב) ובזו"ל יש גי' "בין" והיא הנכון: נג) בוהק לשון לובן, והוא מין נגע בעור מראת לבן כהה: נד) ואין" אלו הכתמים בסבת עפוש בבשר, אבל הוא כתם בעור, והוא ענין יקרה מבלבול ליחותיו וערבובם באופן בלתי שלם כמו שיקרה לעת שתהיה נוצתו מצבעים רבים לזאת הסבה (רלב"ג):

הוּא טָהוֹר הוּא: מא וְאִם מִפְּאַת
פָּנָיו יִמָּרֵט רֹאשׁוֹ גִּבֵּחַ הוּא טָהוֹר
הוּא: מב וְכִי־יִהְיֶה בַקָּרַחַת אוֹ
בַגַּבַּחַת נֶגַע לָבָן אֲדַמְדָּם צָרַעַת
פֹּרַחַת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ:
מג וְרָאָה אֹתוֹ הַכֹּהֵן וְהִנֵּה שְׂאֵת־
הַנֶּגַע לְבָנָה אֲדַמְדֶּמֶת בְּקָרַחְתּוֹ
אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ כְּמַרְאֵה צָרַעַת עוֹר
בָּשָׂר: מד אִישׁ־צָרוּעַ הוּא טָמֵא הוּא

אונקלוס

הוּא דְכֵי הוּא: מא וְאִם מִקְבֵיל אַפּוֹהִי יִתַּר שְׂעַר רֵישֵׁיהּ גְּלוֹשׁ הוּא דְכֵי הוּא: מב וַאֲרֵי יְהֵי בְקָרְחוּתָא אוֹ בִגְלוֹשׁוּתָא מַכְתָּשׁ חִוַּר סָמוֹק סְגִירוּת סַגְיָא הִיא בְּקָרְחוּתֵיהּ אוֹ בִגְלוֹשׁוּתֵהּ: מג וְיֶחֱזֵי יָתֵיהּ כַּהֲנָא וְהָא עֲמִיק מַכְתָּשָׁא חִוַּר סָמוֹק בְּקָרְחוּתֵיהּ אוֹ בִגְלוֹשׁוּתֵהּ כְּמֶחֱזֵי סְגִירוּת מְשַׁךְ בִּשְׂרָא: מד גְּבַר סְגִיר הוּא מְסָאַב

אבן עזרא

בעבור השער שהוא סביב הלחיים (סע): קרח. מגזרת לא תשימו קרחה (דברי' יד א); וטעם ראשו. כלו (ע): **מא** גבח. אין לו חבר חוץ מהפרשה הזאת, והוא שם התאר, ולפי דעתי שקרח הוא במעלה של הראש (עא) [כב], ולא הזכיר האשה (עב) בעבור הלחה הרבה שיש בה לא יקרח ראשה (עג) כי השער הוא כדמות עשב (עד): **מג** כמראה צרעת עור בשר.

רש"י

אלא בסימני נגעי עור בשר בשער לבן ומחיה ופשיון (כה): (מא) ואם מפאת פניו. משפוע קדקד כלפי פניו גבחת, ואף הצדעין שמכאן ומכאן בכלל ומשפוע קדקד כלפי אחוריו קרוי קרחת (כט): (מב) נגע לבן אדמדם. פתוך (ל), מניין שאר המראות ת"ל כמראה צרעת עור בשר כמראה הצרעת האמור בפרשת עור בשר, אדם כי יהיה בעור בשרו, ומהו אמור בו שמטמא בארבע מראות ונדון בשתי שבועות, ולא כמראה צרעת האמור בשחין ומכוה שהוא נדון בשבוע אחד, ולא כמראה נתקין של מקום שער שאין מטמאין בארבע מראות [שאת ותולדתה, בהרת ותולדתה] (נז):

קרני אור

וספחת: [כב] עיין (נגעים פ"י מ"י) ובתוי"ט שם, וכרד"ק בשרש גבח כתב, שגבחת הוא מקום שלא היו בו שער אבל שקרחת הוא שהיה בו שער ונמרט, וכן גבחת הבגד שעדיין הבגד חדש ואין בו שער מפני שלרעה, אבל קרחת הבגד שנמרט שער שבו מפני ישנו

יהל אור

(סט) ע"כ אמר ולחיי, ולא אמר ושערי למורטים כי השער סביב: (ע) כי שם קרח וקרחה בא כל כל הראש כמו עלה קרח (מ"ב ב כג); (עא) פי' כל השער שהם במעלה על הראש: (עב) כמו שהזכיר (למעלה פ' לה) ואיש או אשה: (עג) וכן כתב הרדי"א שאין הקרחת מצוי באשה כי יש לה שער הרבה וארוך בסבת לחותה: (עד) שלא תצמח כ"א במקום שיש לחות הרבה:

מנחת יהודה

כה) ז"ל רנה"ו (נתיה"ש פ' מ"ב) על הכתוב „צרעת פרחת הוא" אמרו רבותינו צרעת מלמד שהיא מטמא במחיה, פורחת מלמד שהיא מטמאה בפשיון, היא, מלמד שאינה מטמאה בשער לבן, ותימה על רש"י ז"ל, שכתב בשער לבן ומחיה ופשיון, וראיתי בלשון רש"י בשני כת"י ישנות ביד החכם המעתיק, באחד כתוב מחיה ופשיון, ולא נזכר שער לבן, ובשניה כתוב לבד אלא בסימני נגע עור בשר, ולא נזכר בו שער לבן מחית ופשיון, ושניהם טובים, אבל ברש"י שלנו איזה תלמיד טועה הוסיף שער לבן, וראוי למחקו ע"כ, וכן כתב שד"ל בבאורו, מלת שער לבן שמחק רנה"ו ברש"י אינן ברע"ח, ולא בחומש עם ג' תרגומים וויניציאה שנ"א, וכן כתב הרה"ח מ' אברהם ברלינר (זכור לאברהם) בשער לבן אינו בכ"י ובדפוסים מוגהים, והוספת תלמיד טועה הוא שהרי שנינו (נגעים פ"ג מ"ו, ופ"י מ"י) שמטמא רק בשני סימנין במחיה ופסיון תפקי לה גם בת"כ מקרא עיי"ש: נז) מעורב: ם) בו"ל מוקפים הד' תיבות:

מקורי רש"י

כט) ספרא: ל) ספרא ילקוט תקנ"א. פס"ז:

טָמֵא יְטַמְּאֶנּוּ הַכֹּהֵן בְּרֹאשׁוֹ נִגְעוֹ׃
מה וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ
פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־
שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא ׀ טָמֵא יִקְרָא׃
מו כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא
טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
מוֹשָׁבוֹ׃ ס מז וְהַבֶּגֶד כִּי־יִהְיֶה בוֹ
נֶגַע צָרַעַת בְּבֶגֶד צֶמֶר אוֹ בְּבֶגֶד

אונקלוס

הוּא סָאֲבָא יְסָאֲבִנֵּיהּ
כַּהֲנָא בְּרֵישֵׁיהּ מַכְתָּשֵׁיהּ׃
מה וּסְגִירָא דִּי בֵיהּ
מַכְתָּשָׁא לְבוּשׁוֹהִי יְהוֹן
מְבַזְּעִין וְרֵישֵׁיהּ יְהֵי פְרִיעַ
וְעַל שָׂפָם כַּאֲבִילָא
יִתְעַטֵּף וְלָא תִסְתָּאֲבוּן
וְלָא תִסְתָּאֲבוּן יִקְרֵי׃
מו כָּל יוֹמִין דְּמַכְתָּשָׁא בֵיהּ
יְהֵי מְסָאַב מְסָאָב הוּא
בִּלְחוֹדוֹהִי יְתֵיב מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא מוֹתְבֵיהּ׃
מז וּלְבוּשָׁא אֲרֵי יְהֵי בֵיהּ

רש"י

(מד) בראשו נגעו. אין לי אלא נתקין נח), מנין לרבות שאר המנוגעים נט), ת"ל טמא יטמאנו לרבות את כולן, על כלן הוא אומר בגדיו יהיו פרומים לא) וגו': (מה) פרומים. קרועים לב): פרוע. מגודל שער ס) לג): ועל שפם יעטה. כאבל סא) לד): שפם. שער השפתים גרינו"ן בלע"ז סב): וטמא טמא יקרא. משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו סג) לה): (מו) בדד ישב. שלא יהיו שאר טמאים יושבים עמו סד) לו), ואמרו רבותינו לז) מה נשתנה משאר טמאים לישב בדד, הואיל והוא הבדיל בלשון הרע בין איש לאשתו ובין איש לרעהו אף הוא יבדל לז*): מחוץ למחנה. חוץ לג'

אבן עזרא

שאר הגוף (עה): מה בגדיו יהיו פרומים. כמו קרועים, להכירו ללכת במנהג משונה, או טעמו כענין אבל (עו) על כן בגדיו יהיו פרומים וראשו פרוע (עז) והטעם שיתאבל על רוע מעשיו, כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע (עח) [כג]: ועל שפם. למעלה מהשפה (עט) והמ"ם מהשרש (פ), והעד לא עשה שפמו (ש"ב יט כה): יעטה. כבגדיו, מגזרת עוטה אור (תה' קד ב) והטעם שלא יזיק ברוח פיו (פא): וטמא. פעמים (פב) שיאמר כן תמיד בעברו במסלה שיש שם ישוב שישמרו בני אדם ולא יגעו בו: מו כל ימי אשר הנגע בו יטמא. כי טמא הוא באמת (פג): סלת בדד. מפורשת

יהל אור

(עה) פי' כי מראה הקרחת והגבחת ברהש כמראה הצרעת שהוא בעור בשר הגוף מהמצורע שצריכה להיות לה אחת מד' מראות נגעים, שאת או ספחת או בהרת או נתק: (עו) שבגדיו קרועים: (עז) שיגדל השער כאבל: (עח) הם גרמו לו הנגעים: (עט) והם שער השפתים: (פ) ושרשו שפם: (פא) וצריך לסתום הכל פיו כדי שלא יזיק לבני אדם הבריאים כי הוא חולי המתדבק: (פב) שני פעמים טמא: (פג) כי גופו טמא באמת ע"כ יאמר הכתוב „טמא הוא":

קרני אור

והצרעת בו: [כג] להבדל בין קריעה לפרימה, שקריעה כולל כל מקום ובכל אופן שיקרע כמו יקרעה בתער הסופר (ירמי' לו, כג) שפה יהיה לפיו וגו' לא יקרע (שמות כח לב) אבל פרימה הוא הקריעה במקום התפר שקורע את התפירה, ודוקא בבית הצואר למעלה כמ"ש במס' שמחות פי"א וביור"ד סי' ש"מ, ועיין בתוס"מ ובכוס"ק

מקורי רש"י

לא) ספרא, ילקוט תקנ"א, פס"ו: לב) ספרא: לג) ספרא ילקוט תקנ"ב, פס"ו: לד) ספרא, מו"ק ט"ו ב': לה) ספרא, מו"ק ה' ב': לו) ספרא, פסחים ס"ו א' ובמו"ק ה' א', סוטה ל"ב ב' שבת ס"ז א', חולין ע"ח א', נדה ס"ו א' טמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים, ורבים מבקשים עליו רחמים: לז) ערכין ט"ז ב': לז*) תנחומא א' מצורע ב' וד' תנחומא ב' מצורע י'

מנחת יהודה

נח) פי' שצריך שיהי' בגדיו פרועים וראשו וגו': נט) פי' נ"כ שיהי' בגדיהם פרועים: ס) כדעת ר"א שיגדל שער: סא) חופה ראשו כאבל, וכן ת"א כאבילא יתעטף, ובג' שם שיהיו שפתותיו מדובקות זל"ז שיהיה כמנודה וכאבל, והטור יפרש יכסה פיו שלא יריחו ריחו, כי הריח שלו מזיק: סב) רגו"ן (קנעבעלבארט, שנורבארט): סג) וכן היוב"ע: סד) שישב בדד לבדו מובדל משאר הטמאים:

פִּשְׁתִּים׃ מח אוֹ בִשְׁתִי אוֹ בְעֵרֶב
לַפִּשְׁתִּים וְלַצָּמֶר אוֹ בְעוֹר אוֹ בְּכָל־
מְלֶאכֶת עוֹר׃ מט וְהָיָה הַנֶּגַע יְרַקְרַק
אוֹ אֲדַמְדָּם בַּבֶּגֶד אוֹ בָעוֹר אוֹ־
בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר
נֶגַע צָרַעַת הוּא וְהָרְאָה אֶת־הַכֹּהֵן׃
נ וְרָאָה הַכֹּהֵן אֶת־הַנָּגַע וְהִסְגִּיר
אֶת־הַנֶּגַע שִׁבְעַת יָמִים׃ נא וְרָאָה
אֶת־הַנֶּגַע בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כִּי־פָשָׂה
הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־בָעֵרֶב אוֹ בָעוֹר לְכֹל
אֲשֶׁר־יֵעָשֶׂה הָעוֹר לִמְלָאכָה צָרַעַת מַמְאֶרֶת הַנֶּגַע

אונקלוס

מַכְתָּשׁ סְגִירוּ בִּלְבוּשׁ
עֲמַר אוֹ בִּלְבוּשׁ כִּתָּן׃
מח אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא
לְכִתָּנָא וּלְעַמְרָא אוֹ
בְמַשְׁכָא אוֹ בְּכָל עֲבִידַת
מְשָׁךְ׃ מט וִיהֵי מַכְתָּשָׁא
יָרוֹק אוֹ סָמוֹק בִּלְבוּשָׁא
אוֹ בְמַשְׁכָא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ
בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן
דִּמְשַׁךְ מַכְתָּשׁ סְגִירוּתָא
הוּא וְיִתַּחְזֵי לְכַהֲנָא׃
נ וְיֶחֱזֵי כַּהֲנָא יָת מַכְתָּשָׁא
וְיַסְגַּר יָת מַכְתָּשָׁא שִׁבְעָא
יוֹמִין׃ נא וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא

אבן עזרא

במגילת איכה (פל): מח או בשתי או בערב. ידועים, ויתכן להיות נגזרת בשתי, מגזרת וחשופי שת (ישעי' כ, ד) שהוא יסוד (פה), והעד כי השתות יהרסון (תה' יא ג) (פו), וטעם ערב שיתערב עם השתי (פז) [כד]: או בעור. כאשר הוא (פח): בכל מלאכת עור. כמו מכבר ונאד (פט): מט ירקרק. מנזרת ירק, כי העין כמוהו (צ) וזה כפול לחסרון (צא), וכן שחרחרת (צב), ויו"א הפך הדבר (צג): נא ממארת. כמו סלון ממאיר (יחז' כח כד), ואחר שסלון כמו קוץ, יהיה

רש"י

מחגות (סה) לח): (מח) לפשתים ולצמר. של פשתים או של צמר (סו): או בעור. זה עור שלא נעשה בו מלאכה: או בכל מלאכת עור. זה עור שנעשה בו מלאכה *לח): (מט) ירקרק. ירוק שבירוקין: אדמדם. אדום שבאדומים (סז) לט): (נא) צרעת ממארת. לשון סלון ממאיר (סח) מ)

קרני אור / יהל אור

שהאריכו לבאר הסבל בזה בכמה פרטים: [כד] והמסורת (פל) וגם פי' „שם נופל על זכר ועל נקבה" פי' על
אומיא ורמסא בשש נקודות עבוב ומטוה בשתי נקודות: זכר כמו כבד ישב, ועל נקבה ישבה כבד: (פה) ופי'
שם הם' ז"ל והוא מגזרת עד שתותיהם (ש"ב י ד) והוא כנוי לענבות לערוה שהוא כאדם כמו היסוד בבנין:
(פו) ופי' שם הם' ז"ל בשם י"א יסודות כמו וחשוי שפת, וכן השתי שהוא העיקר באריגה וכו מערבים הערב:
(פז) הערב הוא ההולך לרחבו ונקרא כן לפי שמערב החוטין כולם עם השתי: (פח) פי' שלא נעשה ממנו שום
כלי, וכן פי' רש"י ז"ל: (פט) מכבר הוא דבר מסולב מעורות עזים שהוא מהפשט ונוה לבלוע מים
ויקח את המכבר (מ"ב ח טו), נאד הוא תיק או שק עשוים מעור לשום בהם דברים הנגרים כמו יין
והלב, נאד החלב (שופ' ד יט): (צ) פי' כי עין המראה כמוהו ירוקה: (צא) ובד"ק וזה הכפל העי"ן
והלמ"ד כפולים להסרון שלא היה ירוק כל כך: (צב) ופי' שם הם' ז"ל „וזה הכפל למעט" וכן כתב
(יסוד מורא שער יא) „וזה הכפל להסרון אם העי"ן והלמ"ד כפולים": (צג) פי' שהכפל הוא ליתרון,

מנחת יהודה

סה) לפי שדרך זה החולי שכל מי שמשתדל עמו, אפילו מדבר עמו, החולי נאחז בו ולכך צוהו הכתוב שיבדל מבני אדם (טור): סו) והלמ"ד כלמ"ד למי אתה, שפי' של מי אתה: סז) פי' שהכפל הוא ליתרון ועיין יהל אור אות

מקורי רש"י

מדרש אגדה ילקוט תקנ"ב: לח) ספרא, פסחים ס"ו א': לח*) ספרא, עיין שבת ע"ט סע"א: לט) ספרא: מ) ימז', כ"ח כ"ד:

צ"ג: סח) פי' קוץ מכאיב, והיא דעת אונקלס (כגי' הרמב"ן) שתרגם סגירות מחזרא שכן קורין בארמית לקוצים המכאיבים חיזרא, ובדפוס סביוניטה וכן ברוב הספרים „מחסרא", וכתב הכוה"ק שנוסחת הרמב"ן נראה יותר נכונה,

טָמֵא הוּא׃ נב וְשָׂרַף אֶת־הַבֶּגֶד אוֹ אֶת־הַשְּׁתִי ׀ אוֹ אֶת־הָעֵרֶב בַּצֶּמֶר אוֹ בַפִּשְׁתִּים אוֹ אֶת־כָּל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר־יִהְיֶה בוֹ הַנָּגַע כִּי־צָרַעַת מַמְאֶרֶת הִוא בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ נג וְאִם יִרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבֶּגֶד אוֹ בַשְּׁתִי אוֹ בָעֵרֶב אוֹ בְּכָל־כְּלִי־עוֹר׃ נד וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְכִבְּסוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע וְהִסְגִּירוֹ שִׁבְעַת־יָמִים שֵׁנִית׃ שביעי רביעי כשהן מחוברין
נה וְרָאָה הַכֹּהֵן אַחֲרֵי ׀ הֻכַּבֵּס אֶת־

אונקלוס

בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה אֲרֵי אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְמַשְׁכָּא לְכֹל דִּי יִתְעֲבֵיד מַשְׁכָּא לַעֲבִידְתָּא סְגִירוּת מַחְסְרָא מַכְתָּשָׁא מְסָאָב הוּא׃ נב וְיוֹקֵד יָת לְבוּשָׁא אוֹ יָת שִׁתְיָא אוֹ יָת עַרְבָא בְּעַמְרָא אוֹ בְכִתָּנָא אוֹ יָת כָּל מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יְהֵי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא אֲרֵי סְגִירוּת מַחְסְרָא הִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד׃ נג וְאִם יֶחֱזֵי כָהֲנָא וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ בְעַרְבָא אוֹ בְּכָל מָאן דִּמְשַׁךְ׃ נד וִיפַקֵּיד כָּהֲנָא וִיחַוְּרוּן יָת דִּי בֵיהּ מַכְתָּשָׁא וְיַסְגְּרִינֵיהּ שִׁבְעָא יוֹמִין תִּנְיָנוּת׃ נה וְיֶחֱזֵי כָהֲנָא

רש"י

פויינט"ש בלע"ז (סט), ומדרשו (מא) תן בו מארה שלא תהנה הימנו: (נב) **בצמר או בפשתים.** של צמר או של פשתים (ע) זהו פשוטו, ומדרשו (מב) יכול יביא גיזי צמר ואניצי פשתן (עא) וישרפם עמו (עב), ת"ל היא באש תשרף, אינה צריכה דבר אחר עמה, א"כ מה ת"ל בצמר או בפשתים להוציא את האימריות שבו שהן ממין אחר (עג) (מג), אימריות לשון שפה כמו אימרא (עד): (נד) **את אשר בו הנגע.** יכול מקום הנגע בלבד, ת"ל את אשר בו הנגע, יכול כל הבגד כולו טעון כבוס, ת"ל הנגע, הא כיצד יכבס מן הבגד עמו (עה) (מד): (נה) **אחרי הכבס.** ל'

אבן עזרא

ממאיר כמו מכאיב (נד) והמ"ם הב' במלת ממארת שרש ואינה מגזרת מארה (נה) [כה], וטעם שלא הזכיר משי וצמר גפן, יתכן שדבר הכתוב על ההוה הנמצא, כטעם, כי תראה חמור שונאך (שמות כג ה) וכן משפט הסוס והפרד (נו), או יתכן שלא יארע הנגע כי אם לצמר ופשתים (נז) [כו]: **נה הכבס**

יהל אור

וכ"ה דעת רז"ל (נגעים פי"א מ"ד) וכן פי' הרמב"ם שם, וכ"ה (ספרא) "ירקרק ירוק שבירוקין, אדמדם אדום שבאדומים" ודעתם כי כפל העי"ן ולמ"ד הפעל מורה על חוזק הדבר: (נד) וכן פי' רש"י ז"ל: (נה) וכן פי' הרד"ק בשרשיו שהמ"ם שרש: (נו) רק הכתוב דבר על ההוה: (נז) שאין טומאת

קרני אור

[כה] ולדעת רז"ל, עקר שרשו נגזר מן ארה ואריר, ופי' (ספרא) צרעת ממארת תן בו מארה ולא תהנה בו: [כו] וכ"ה בדרז"ל (ספרא) יכול השיראים, והסריקין, והכלך, ולמר גפן, ולמר גמלים, ולמר ארנבים, ונוצת

מקורי רש"י

מא) ספרא. מב) ספרא: מג) ספרא נגעים פי"א מ"י ילקוט תקנ"ג, פס"ז: מד) ספרא ילקוט שם:

מנחת יהודה

ויוב"ע תרגם סגירות מחלטא, כענין מצורע מוחלט המוזכר לרוב בדרז"ל: סט) (שטעכענד): ע) פי' שהבי"ת בא במקום מן, כמו ואם מעט נשאר בשנים (ויקרא כה נב):

עא) הוא הפשתן שהודק: עב) כי אפשר לפרש שהבית ישמש במקום מלת "עם" שעל הרוב ישמש הבי"ת כן: עג) פי' שהשריפה תהיה בצמר שבבגד לא באימריות שהם ממינים אחרים: עד) הן שפתות הבגד שעושין אותן מחוטין עבין לנוי או שלא יקרע: עה) יכבס הבגד אשר סביבות הנגע:

הַנֶּגַע וְהִנֵּה לֹא־הָפַךְ הַנֶּגַע אֶת־עֵינוֹ וְהַנֶּגַע לֹא־פָשָׂה טָמֵא הוּא בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ פְּחֶתֶת הִוא בְּקָרַחְתּוֹ אוֹ בְגַבַּחְתּוֹ׃ נו וְאִם רָאָה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע אַחֲרֵי הֻכַּבֵּס אֹתוֹ וְקָרַע אֹתוֹ מִן־הַבֶּגֶד אוֹ מִן־הָעוֹר אוֹ מִן־

אונקלוס

בָּתַר דְחַוָרוּ יַת מַכְתָּשָׁא וְהָא לָא שְׁנָא מַכְתָּשָׁא מִן כַּד הֲוָה וּמַכְתָּשָׁא לָא אוֹסֵיף מְסָאַב הוּא בְּנוּרָא תּוֹקְדִינֵיהּ תַּבְרָא הִיא בִּשְׁחִיקוּתֵיהּ אוֹ בְחַדְתּוּתֵיהּ: נו וְאִם חֲזָא כַהֲנָא וְהָא עֲמֵיָא מַכְתָּשָׁא בָּתַר דְחַוָרוּ יָתֵיהּ וְיִבְזַע יָתֵיהּ מִן

אבן עזרא

את הנגע. שם הפעל שלא נקרא שם פועלו מהבנין הכבד הנוסף (נה) [כו]: פחתת. אין לה אח במקרא, והיא ידועה בלשון חז"ל (נו), וטעמו חסרון הוא שאירע בקרחת הבגד או בגבחתו(ק)[כח], והגאון אמר שפי' בקרחת הפאה האחרת, כי גבחת היא מפאת פני הבגד (קא) אם כן יהיה קרח מאחור הראש (קב) ויפה פירש [כט]:

רש"י

הטעות עו): לא הפך הנגע את עינו. לא הוכהה ממראיתו: והנגע לא פשה. שמענו שאם לא הפך ולא פשה טמא ואין צריך לומר לא הפך ופשה עז) הפך ולא פשה איני יודע מה יעשה לו ת"ל והסגיר את הנגע מכל מקום, דברי ר' יהודה, וחכמים אומרים וכו' כדאיתא בתורת כהנים מה), ורמותיה כאן ליסב המקרא על אופניו: פחתת היא. לשון גומא כמו באחת הפחתים מו), כלומר שפלה היא נגע שמראיו שוקעין עח) מז): בקרחתו או בגבחתו. כתרגומו בשחיקותיה או בחדתותיה עט) מח): קרחתו. שחקים ישנים פ), ומפני המדרש שהולך לגזרה שוה מט) מנין לפריחה בבגדים שהיא טהורה נאמרה קרחת וגבחת באדם, ונאמרה קרחת וגבחת בבגדים, מה להלן פרח בכולו טהור, אף כאן פרח בכולו טהור, לכך אחז הכתוב לשון קרחת וגבחת, ולענין פירושו ותרגומו זהו משמעו, קרחת לשון ישנים, וגבחת לשון חדשים, כאילו נכתב באחריתו או בקדמותו, שהקרחת לשון אחוריים והגבחת לשון פנים כמו שכתוב ואם מפאת פניו וגו' והקרחת כל ששופע ויורד מן הקדקד ולאחריו, כך מפורש בתורת כהנים נ): (נו) וקרע אותו. יקרע מקום הנגע מן הבגד וישרפנו נא):

קרני אור

של עזים, ת"ל בבגד צמר או בבגד פשתים: [כז] וע"ז כתב רנה"ו, והדבר כן הוא, רק שהוא מורכב, שהם הוא מן ההפעל היה ראויה להיות הֻכְבַּס אבל הֻכַּבֵּס מורכב עמו ההתפעל, התכבס וכן אמר רד"ק בשרש זה, וכן כתב ר"א במור (ס' ההרכבה) הביאו רנה"ו (גן נעול בפתיחתו לבית השני לד יב) ושם ביאר טעם ההרכבה, ועיין במור שד"ל לישעיה ל"ד ו': [כח] ורנה"ו תמה ע"ז וכתב שלמעלה אמר לרעת ממארת הוא, ומה טעם למור ולאמרו ולשנות מלשון מארה ללשון מארס אמרת וכו', ושכח שפי' הראב"ע ז"ל ממארת מכאבת ואינם מגורת מארה (פ' כא) והרשב"ם הוא שפי' ממארת כמו מארה (רש"י), וכן התימה על התוה"מ שהשיג על הח' ז"ל ג"כ כזה, וכתב שמה שפי' הח' ז"ל חסרון בבגד היינו לרעת ממארת הוא כמ"ש מתלה, הלא הח' ז"ל לא פי' ממארת מגורת מארה: [כט] וע"ז כתב התוה"מ

יהל אור

נגעים רק בצמר ופשתים: (לח) מבנין הפעל: (לט) בית שהוא מלא פירות ונפחת נוטל ממקום הפחת (ביצה לא ב) אין פוחתין את הנר (שם לב, א), פוחת והולך (שבת לא ב) אין פוחתין (מגילה כא א וכ') והוא ענין חסרון וגרעון: (ק) וכן פי' הרשב"ם: (קא) קורא לצד בגד העליון גבחת שהוא כלפי הפנים: (קב) ולצד הבגד

מנחת יהודה

מו) עיין פי' רש"י בראש' מ' כ', ועיין קרני אור הערה כ"ז: עז) שפשה יותר קשה מלא פשה שהוא טמא: עח) וכ"ה (ספרא) פחתת שיהי' כל מראיה שוקעין, ופי' התוה"מ ר"ל שבא לבאר שהגם שלא פשה, ובנגעי אדם הדין הוא שאם לא פשה אחרי ההסגר טהור, שאני נגעי בגדים שהוא כעמיק וחופר בעומק הבגד וגם אם לא פשה על שטחו פשה בפנים הבגד, ומזה הוציא שצריך שיהי' מראיה שוקעים לעומק הבגד: עט) כ"ה (ספרא) בקרחתו אלו השחקים, בגבחתו אלו החדשים, וכן פי' הרמב"ם (נגעים פי"א ה"א) בקרחתו הם הבגדים הישנים שנקרחו המוכין שעל גביהם שדומים לשער הראש, ובגבחתו הם הבגדים החדשים שעדיין המוכין גבוהים עליהם: פ) עיין אות

מקורי רש"י

מה) ספרא, ועיין התוה"מ שם סי' קע"א: מו) ש"ב י"ז ט': מז) ספרא: מח) כן ת"א וכ"ה ספרא: מט) נדה י"ט א': נ) על פי ת"א: נא) ספרא:

הַשְּׁתִי אוֹ מִן־הָעֵרֶב׃ מפטיר נז וְאִם־
תֵּרָאֶה עוֹד בַּבֶּגֶד אוֹ־בַשְּׁתִי אוֹ־
בָעֵרֶב אוֹ בְכָל־כְּלִי־עוֹר פֹּרַחַת הִוא
בָּאֵשׁ תִּשְׂרְפֶנּוּ אֵת אֲשֶׁר־בּוֹ הַנָּגַע׃
נח וְהַבֶּגֶד אוֹ־הַשְּׁתִי אוֹ־הָעֵרֶב אוֹ־
כָל־כְּלִי הָעוֹר אֲשֶׁר תְּכַבֵּס וְסָר
מֵהֶם הַנָּגַע וְכֻבַּס שֵׁנִית וְטָהֵר׃
נט זֹאת תּוֹרַת נֶגַע־צָרַעַת בֶּגֶד
הַצֶּמֶר ׀ אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ
הָעֵרֶב אוֹ כָּל־כְּלִי־עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ
לְטַמְּאוֹ׃ פ פ פ ס"ז פסוקים. בני"ה סימן

לִבוּשָׁא אוֹ מִן מַשְׁכָּא אוֹ
מִן שִׁתְיָא אוֹ מִן עַרְבָא׃
נז וְאִם תִּתְחֲזֵי עוֹד
בִּלְבוּשָׁא אוֹ בְשִׁתְיָא אוֹ
בְעַרְבָא אוֹ בְכָל מָאן
דִּמְשַׁךְ סַגְיָא הִיא בְּנוּרָא
תּוֹקְדִינֵיהּ יָת דִּי בֵיהּ
מַכְתָּשָׁא׃ נח וּלְבוּשָׁא אוֹ
שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא אוֹ כָל
מָאן דִּמְשַׁךְ דִּי יִתְחַוַּר
וְיֶעְדֵּי מִנְּהוֹן מַכְתָּשָׁא
וְיִצְטַבַּע תִּנְיָנוּת וְיִדְכֵּי׃
נט דָּא אוֹרָיְתָא דְמַכְתַּשׁ
סְגִירוּ לְבוּשׁ עֲמַר אוֹ
כִתָּנָא אוֹ שִׁתְיָא אוֹ עַרְבָא
אוֹ כָל מָאן דִּמְשַׁךְ
לְדַכּוּתֵיהּ אוֹ לְסָאֲבוּתֵיהּ׃
פ פ פ

רש"י

(נז) פרחת היא. דבר החוזר וצומח: באש תשרפנו. את כל הבגד: (נח) וסר מהם הנגע. אם כשכבסוהו בתחלה על פי כהן סר ממנו הנגע לגמרי: וכבס שנית. לשון טבילה, תרגום של כבוסין שבפרשה זו לשון לבון ויתחוור חוץ מזה שאינו ללבון אלא לטבול לכך תרגומו וילטבע, וכן כל כבוסי בגדים שהן לטבילה מתורגמין וילטבע (פא):

חסלת פרשת תזריע

אבן עזרא

נז ואם הראה עוד. הפחתת, וכן פרחת הוא. (קג) ואחר שאמר תשרפנו, באר כי מקום הנגע לבדו ישרף (קד) [ל]: נח וכבס שנית. מצוה לכבסי פעמים (קה) [לא]: וסר מהם הנגע. וכבר סר מהם הנגע (קו), וכבר הראיתיך רבים כמוהו, ומלת וְכֻבַּס פעל שלא נקרא שם פועלו (קז): נט זאת תורת נגע צרעת בגד הצמר. ארבע סמוכים (קח) ויש במקרא חמש גבורי חיל מלאכת עבודת בית ה' (דה"א ט יג), וכלם סמוכים אל השם שהוא סומך לכל הנופלים (קט):

יהל אור

השני שהוא אחורי הבגד קרחת, כמו בקרחתו שהוא אחורי הראש: (קג) פי' תראה ל"כ שב אמלת פחתת, וכן מלת „פרחת היא" שב אליה: (קד) ולא הבגד כלו: (קה) ולפ"ז יהיה שני כיבוסים: (קו) כי לא יכובס הבגד בהיות בו עוד הנגע, א"כ וסר מהם הנגע, פי' וכבר סר מהם הנגע קודם שיכובס: (קז) מבנין הפעל: (קח) פי' ארבע המלות הקודמות למלת בגד, והם „זאת תורת נגע צרעת" שהם סמוכים אל בגד הצמר, פי' „זאת" היא סמוכה למלת „תורת" ומלת „תורת" סמוכה למלת „נגע" פי' תורת של נגע, שהוא „נגע" של „צרעת", והצרעת היא של בגדים, וכד"ק ארבע סמוכים יש, ובמקרא המש וכו': (קט) וכן יש במקרא המשה מלות סמוכים, גבורי היל מלאכת עבודת בית ד', שאלו החמשה מלות סמוכים אל השם, וטעמו גבורי חיל מלאכת שהיא עבודת בית שהוא בית ד', שהוא סומך לכל הנופלים:

קרני אור

שפירושו יש לו פנים עם דברי חז"ל (ספרא) כי אחורי הבגד הוא לרוב מבגדים שחקים, ולפניו הוא מחדשים: [ל] ודעת רז"ל שכל הבגד טעון שריפה, וכן אמרו (ספרא) אין לי אלא מקומו מנין לרבות כל הבגד ת"ל בבגד עיי"ש, וכן פי' רש"י ז"ל תשרפנו כל הבגד: [לא] ובדרז"ל הכביסה היא טבילה, וכן אמרו (ספרא) „השניה לטהרו, והראשונה להסגיר את נגעו" וצריך טבילת כל הבגד במי מקוה וכן פי' רש"י ז"ל שכן הוא דעת אונקלס:

מנחת יהודה

הקודם: פא) וכן אז"ל (ספרא) השניה לטהרו, והראשונה כל הבגד, כי במקום שהבגד בעצמו טעון טבילה תרגומו להסגיר את נגעו, וכביסה זו היא במי מקוה וצריך טבילת ויצטבע, כי הוראת צבע בארמית כמלת טבל בעברית

יד א וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ב זאת תהיה תורת המצרע
ביום טהרתו והובא אל־הכהן:
ג ויצא הכהן אל־מחוץ למחנה
וראה הכהן והנה נרפא נגע־
הצרעת מן־הצרוע: ד וצוה הכהן
ולקח למטהר שתי־צפרים חיות

אונקלוס

א ומליל יי עם משה למימר: ב דא תהי אוריתא דסגירא ביומא דדכותיה ויתיתי לות כהנא: ג ויפוק כהנא למברא למשריתא ויחזי כהנא והא אתסי מכתש סגירותא מן סגירא: ד ויפקיד כהנא ויסב למדכי תרתין צפרין חיין דכין ואעא דארזא וצבע

רש"י

(ב) זאת תהיה תורת. מלמד שאין מטהרין אותו בלילה א): (ג) אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות שנשתלח שם בימי חלוטו: (ד) חיות. פרט לטרפות א ב): טהורות. פרט לעוף טמא ג) לפי שהנגעים באים על לשון הרע ג) ג*) שהוא מעשה פטפוטי דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו לפרים שמפטפטים תמיד בצפצוף קול ג) ד):

אבן עזרא

א אמר וידבר ה'. כי יחל תורת המטהר (א), ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי נרפא נגע הצרעת מן הצרוע הוא הפוך, והיה ראוי להיותו נרפא הצרוע מנגע הצרעת (ב), ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעביר חוסר דעתו, והלא שם כתוב, כי נרפא הנתק טהור הוא (למעלה יג לז) ועוד כי נרפא הנגע (ג) [א]: ב וטעם והובא. כמו חביריו (ד) כי אחר שיסור נגע הצרעת לא ירצה להביא מה שמחויב [ב]: ג ויצא הכהן אל מחוץ למחנה. אעפ"י שטהרו הכהן לא יכנס אל המחנה או במדינה עד שיתן טהרתו (ה) יישלם (ה*) כל אשר צוה: ויצא הכהן. איננו כהן גדול (ו) והנה נתברר פי' או אל אחד מבניו הכהנים (ז): ד ולקח למטהר. הכהן יקח משלו (ח), וי"א המצורע יתנם (ט), ותי"ו התפעל מובלע בדגשות הטית (י) והוא על משקל, איש מתהלל

קרני אור

[א] עיין בהוס"מ שהסכים לדעת ר' יונה, וכתב שמ"ש מן הצרוע הוא זר כלשון לגמרי, שלא כמלאת דוגמתו בתנ"ך שיאמר שנרפא המכה מן האדם, ומה שהביא הראב"ע שמלאנו כי נרפא הנתק אין זה דומה לזה שלא מלאנו בשום מקום שיאמר נרפא הנגע מן האדם, כי האדם אינו חולי בנגע רק בהפך, עיי"ש מה שמפלפל ויתרץ עפ"י הספרא: [ב] עיין למעלה י"ג קרני אור סעיף ג', וקרוב לזה פי' המקוני והכוכ"ק שטעמו כבאת דברים, ופי' והובא דבר טהרתו אל הכהן, אבל המצורע עצמו אסור ליכנס במחנה או מביאין אותו

יהל אור

(א) ע"ב התחיל בוידבר וכן למטה (טו א) אל וידבר ד' אל משה ואל אהרן, כתב הה' ז"ל, ועתה יחל לבאר הטמאים: (ב) כי הרפואה היא לאדם שירפא מהנגע: (ג) וכן ביאר רנה"ו, כי הצרעת הוא חולי בגוף, וכשיוליד אחת ממראות הלובן בעור נגע הוא, וכשירפא הנגע אעפ"י שעדיין הצרעת בגופו יטהרנו הכהן מטומאתו, ע"כ יאמר הכתוב שיראה הכהן אם נרפא נגע הצרעת והוסיף מן הצרוע, אפילו עדיין צרעתו בגופו טהור הוא כשאר חולים שאינן מטמאין ולכן יפה השיב עליו הה' ז"ל מן כי נרפא הנגע, נרפא הנתק והכתוב לא תלה רפואת הנגע בצרוע אלא בנגע עצמו: (ד) ובד"ק, כמו הבירו וכמו שפי' למעלה יג ב: (ה) ובמקה"מ „תורת טהרתו": (ה*) ובד"ק ובכא"י „וישלים": (ו) ופי' שכה"ג אינו יוצא חוץ למחנה שהוא מקום הטמאים: (ז) והם הכהנים ההדיוטים כמו שפי' למעלה יג ב: (ח) ועניגו שיצוה הכהן למי שהביא אותו שיקח משל כהן בשביל המטהר: (ט) וכן פי' הרד"א יצוה הכהן שיקחו מנכסי המטהר, שהוא הצרוע וממונו: (י) שהיל"ל למתטהר

מנחת יהודה

א) דטריפה אינה חיה, כי לא יוכל לחיות: ב) יתרץ מאחר שאין נאכלין למה מדקדק הכתוב בטהרתם: ג) וצפורים מצפצפין, מצפרא, וצפור מלשון צפרא עיין רמב"ן, ובערכין ט"ז ב', הוא עשה מעשה פטים (לשון

מקורי רש"י

א) ספרא, מגילה כ"א א', ילקוט תקנ"ט: ב) ספרא. חולין ק"מ, א': ג) ספרא, חולין שם: ג*) ערכין ט"ו ב', תנחומא ב' ב', ילקוט משלי ר' תתקנ"ט ילקוט מצורע תקנ"ח פס"ז, מדרש הגדה: ד) ערכין ט"ז ב', תנחומא ב' ס' ילקוט תקנ"ט ילקוט קהלת ר' תתקפ"ט, ד"ה, כי עוף השמים, רש"י ישעיה מ' י"ט:

טְהֹרוֹת וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב: ה וְצִוָּה הַכֹּהֵן וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפּוֹר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים: ו אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה יִקַּח אֹתָהּ וְאֶת־עֵץ הָאֶרֶז וְאֶת־שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֶת־הָאֵזֹב וְטָבַל אוֹתָם

אונקלוס

זְהוֹרִי וְאֵיזוֹבָא: ה וִיפַקֵּד כַּהֲנָא וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ: ו יָת צִפְּרָא חַיְתָא יִסַּב יָתַהּ וְיָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת אֵיזוֹבָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא דִנְכִיסְתָּא עַל

רש"י

ועץ ארז. לפי שהנגעים באין על גסות הרוח ד) ה): **ושני תולעת ואזוב** מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב ו): **עץ ארז.** מקל של ארז ה) ז): **ושני תולעת.** לשון של צמר צבועה זהורית ו) ח): (ה) **על מים חיים.** נותן אותם תחלה בכלי ז), כדי שיהא דם הצפור ניכר בהם, וכמה הם רביעית ח) ט): (ו) **את הצפור החיה יקח אותה.** מלמד

אבן עזרא

(משלי כה יד) (יא): **שתי צפרים.** כל עוף יקרא צפור (יב) [נ] והנה יקח כל עוף שימצא: **חיות.** ולא מתות (יג): **טהורות.** שלא יקח מהטמאות (יד): **ועץ ארז ואזוב.** הוא הגדול וקטן במיני הצמחים והעד מדברי חכמת שלמה (טו), ואין צורך לחפש על האזוב כי הוא ידוע בקבלה (טז) [ד] והנה המצורע וטומאת המת קרובים (יז) והנה גם הם כדמות פסח מצרים (יח) [ה]: **ה וצוה הכהן ושחט.** כהן אחר או ישראל (יט) וי"א המצורע (כ) והוא רחוק: **אל כלי חרש.** כמו על, וכן אל הנער הזה התפללתי (ש"א א כז) (כא) [ו]: **מים חיים.** לקוחים ממקום נובע (כב): **ו וטבל אותם.** הארז והשני

יהל אור

בתי"ו התפעל, ודגש הטי"ת מורה על חסרון תי"ו הבנין: (יא) ופי' שיקח בשביל הצרוע המטהר: (יב) וכ"ה דעת הספרא ועיין קרני אור: (יג) קרוב לפי' רש"י ז"ל מג' (חולין קמ, א) שפי' חיות ולא טריפות וזהו כמ"ד טריפה אינה חיה: (יד) כדעתו כי שם צפור כולל טמא וטהור, ע"כ הוצרך הכתוב לפרש טהורות: (טו) כמ"א (ה' יג) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר: (טז) ומבואר בספרא, אזוב ולא אזוב יון וכו' ולא כל אזוב שיש לו שם לווי, ופי' שיקח מה שנקרא אזוב סתם: (יז) מפני שקיבלו עפום מהפסד האויר: (יח) שהיה בו הזאת האזוב לקבל בו תועלת בדבר המשחית הבא בסבת אויר מעופש לפיכך הוא טוב לטהרת טמא מת ולטומאת מצורע ולבית מנוגע, ועיין מורה (פ' מז מהח' הג'): (יט) דעת רבי שהשחיטה בכהן, ודעת רש"י בר' יוסף שהשחיטה בכל אדם (ספרא): (כ) שיצוה הכהן להמצורע: (כא) שפי' שם ג"כ כמו על: (כב) וכן ת"א ויוב"ע מי מבוע, ונקראו חיים על שנובעין תמיד ואינם פוסקים כמו כחי שאינו פוסק מתנועתו:

קרני אור

אל קלה שמחנה והכהן יוצא לקראתו: [ג] בירושלמי נזיר (פ"א ה"א) אית תנויי תנא כל עוף טהור קרוי צפרין, ואית תנויי תני כל העופות בין טמא ובין טהור קרוי צפרין, וזהו דעת הס' ז"ל, ודעת האומר כל עוף טהור קרוי צפרים הוא דעת ר' יצחק (חולין קלט ב), ועיין מה שביאר הרמב"ן כזה: [ד] עיין נגעים פי"ד מ"ו פרה פי"א מ"ו, ספרי פ' חוקת: [ה] הרמב"ן הביא דברי הס' ז"ל ולא העיר עליהם מאומה ושם בשבוע אמר ר' אליעזר, כי שם היה כתוב אמר ר"א (ר' אברהם) וטעה המעתיק וכתב בפירוש אמר ר' אליעזר: [ו] ועל דעתי שעור הכתוב שישחט את הצפור, בענין שיזוב דמו אל כלי חרש, על מים חיים שבתוכו ואין צורך שתהיה

מקורי רש"י

ה) ערכין שם, תנחומא א', מצורע ג' וד', תנחומא ב' ח', פסי' דר"כ פ' אחר דף ל"ה א', ועיין רש"י ורד"ק מ"א ה' י"ב, ילקוט תקנ"ט, מדרש אגדה: ו) תנחומא ב' ג' וח', פסי' דר"כ פ' פרה שם, ילקוט שם: ז) ספרא, ב"ב דף פ', ב' ירושלמי סוטה פ"ב ה"ב ועיי"ש עובדא דר' יהודה: ח) ספרא, מנחות מ"ב, ב' פס"ז: ט) ספרא, סוטה

מנחת יהודה

קול היוצא בחשאי) לפיכך אמרה תורה יביא קרבן פטים (שהצפרים צועקין בכל שעה, רש"י): ד) משו"ת צריך ליקח עץ ארז שהוא גבוה ויפה מאוד מכל אילנות, יש מקשים תינח נגעי אדם, נגעי בתים שלקחו הסיגים האלו מאי איכא למימר, ויתרצו ג"כ מה הטעם, כי בנגעי בתים בשורת היא להם וימצאו מטמוניות וג"כ צריכין שלא ינבח לכם: ה) כי כ"מ שיאמר עץ ארז, יכוין רק על הארז שנקצץ חו בקעת ארז: ו) והצמר היה ארוך כמו לשון וצבוע זהורית: ז) כמש"כ אל כלי חרש: ח) שכתיב אחריו, וטבל אותם ואת הצפור החיה בדם הצפור השחוטה, משמע שצריך שיהא הדם ניכר במים

וְאֶת ׀ הַצִּפֹּר הַחַיָּה בְּדַם הַצִּפֹּר
הַשְּׁחֻטָה עַל הַמַּיִם הַחַיִּים: ז וְהִזָּה
עַל הַמִּטַּהֵר מִן־הַצָּרַעַת שֶׁבַע
פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר
הַחַיָּה עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה: ח וְכִבֶּס
הַמִּטַּהֵר אֶת־בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת־כָּל־
שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר
יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ

אונקלוס

מֵי מַבּוּעַ: ז וְיַדֵּי עַל
דְמִדַּכֵּי מִן סְגִירוּתָא שְׁבַע
זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ וִישַׁלַּח
יַת צִפְּרָא חַיְתָא עַל אַפֵּי
חַקְלָא: ח וִיצַבַּע דְמִדַּכֵּי
יַת לְבוּשׁוֹהִי וִיגַלַּח יַת
כָּל שַׂעֲרֵיהּ וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל
לְמַשְׁרִיתָא וְיָתִיב מִבָּרָא
לְמַשְׁכְּנֵיהּ שַׁבְעָא יוֹמִין:

אבן עזרא

והאזוב (כג): על המים. שהדם מעורב עמם (כד): ז והזה. מהדם המעורב אחר טבול גם הצפור החיה והנזכרים (כה): על פני השדה. מקום שאין שם יישוב, שלא תדבק הצרעת (כו) [ז], וההזיה בשלשתן, או באזוב לבדו כטומאת המת (כז): ח וכבס, וגלח את כל שערו. כלל (כח): ורחץ במים וטהר. בערב כמשפט, ואחר כן שב לפרש כי זה יהיה אחר ימים שבעה, וכן היה משפט שבעה של מרים (כט) ופרט כי יגלח את כל שערו ביום השביעי [ח], וביאר את כל שערו, את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו, וזאת המלה קרובה מגזרת גב (ל):

רש"י

שאינה אוגדה עמהם אלא מפרישה לעצמה ט) י) [אבל י) העץ והאזוב כרוכין יחד בלשון הזהורית יא), כענין שנאמר, ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזוב קיחה אחת לשלשתן] יכול כשם שאינה בכלל אגודה כן לא תהא בכלל טבילה? ת"ל וטבל אותם ואת הצפור החיה, החזיר את הצפור לכלל טבילה יא) יב): (ח) וישב מחוץ לאהלו. מלמד שאסור בתשמיש המטה יב) יג):

קרני אור

השמיטה בעלמה למעלה מן הכלי (רמב"ן): [ז] כדי שתהא נבועה והולכת על פני השדה ובאים בני חיה והורגין אותה, כדי שלא יתלאה מצורע אחר ויקריבנה, ורמזה אחר וכפר עליו ולא על אחר (חזקוני) ועיין ספרא שם, שאם שלחה וחזרה לתוך ידו מותרת באכילה: [ח] ורגה"ו השיג עליו בזה וכתב. ולדבריו אין כאן אלא גלוח אחד, ובערב זה טהור גמור ובא אל המחנה וא"כ אין טעם לאמרו וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים, שהרי עד כאן הוא מחוץ לעיר, יאמר והיה ביום השביעי יגלח ללמדנו שכל המעשים הללו יעשה ביום השביעי, ולמה בכל מקום אומר מחוץ למחנה ועתה אומר מחוץ לאהלו, ועיקר כקבלת חכמים שביום טהרתו לאחר שעשה כל האמור בענין מותר לבוא אל המחנה, אבל אסור בתשה"מ שבעת ימים כאבל, וכל אותן שבעת ימים הוא אב הטומאה לטמא אדם וכלים במגע ולא במשא כמו ששנינו (כלים פ"א א) אבות הטומאה וכו' והמצורע בימי ספרו וכו', הרי אלו מטמאין אדם וכלים במגע, ובעל הואיל משה כתב, לפי הפשט והסברא נראים

יהל אור

(כג) פי' שמלת אותם שב אל הארז ואזוב ושני תולעת: (כד) באותו מים שדם הצפור מעורב עמם: (כה) והם הארז והאזוב ושני תולעת: (כו) לפי שהצרעת הוא חולי דבק, ע"כ יש לשלחה במקום שאין בו יישוב כדי שלא תדבק הצרעת: (כז) שנאמר שם ולקח אזוב וטבל במים (במד' יט יח): (כח) כאן כלל כל הפעולות שיעשה אחר ז' ימים כי אין הכוונה שיעשה בו עתה הכיבוס והגילוח, אלא כן יעשה לאחר שבעה ימים: (כט) שהיתה נסגרת שבעת ימים כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים: (ל) הם השער שעל התגלה למעלה מן העינים מלשון גב וגובה כי שער שעל העינים

מנחת יהודה

במים: ט) כי הכתוב לא כללה בקיחה אחת לומר את הצפור ואת האזוב: י) מן „אבל" עד „לשלשתן" מוקף בזכור לאברהם: יא) כיצד עושה נוטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת, דהיינו לשון של צמר צבוע זהורית, והלשון היה בולט ויוצא וכורכן בו, וסומך להם ראשי אגפיים וראש הזנב של צפור החיה וטובל ארבעתן בדם ובמים שבכלי: יב) דגמרינן אהלו מאהליכם דכתיב גבי מ"ת שהמכוון בזה תה"מ, והטעם בזה כתב הרלב"ג, כי המשגל הוא מסה שיזיק לו, בהחלישו החום היסודי, ואולי

מקורי רש"י

ע"ז ב', ירושלמי סוטה שם, נגעים פי"ד מ"א: י) ספרא, ירושלמי סוטה שם, ילקוט שם: יא) עיין יומא ל"ט ב': יב) ספרא, ירושלמי שם, ועיין נגעים פי"ד מ"א ילקוט תק"ס: יג) ספרא, חולין קמ"א א', מו"ק ז', ב', וע"ז

לאהלו שבעת ימים: ט והיה ביום
השביעי יגלח את־כל־שערו את־
ראשו ואת־זקנו ואת גבת עיניו
ואת־כל־שערו יגלח וכבס את־
בגדיו ורחץ את־בשרו במים וטהר:
י וביום השמיני יקח שני־כבשים
תמימם וכבשה אחת בת־שנתה
תמימה ושלשה עשרנים סלת
מנחה בלולה בשמן ולג אחד שמן:
יא והעמיד הכהן המטהר את

ט ויהי ביומא שביעאה
יגלח ית כל שעריה ית
רישיה וית דיקניה וית
גביני עינוהי וית כל
שעריה יגלח ויצבע ית
לבושוהי ויסחי ית
בשריה במיא וידכי:
י וביומא תמינאה יסב
תרין אמרין שלמין
ואימרתא חדא בת שתא
שלמתא ותלתא עשרונין
סולתא מנחתא דפילא
במשח ולוגא חד
דמשחא: יא ויקים כהנא
דמדכי ית גברא דמדכי
ויתהון קדם יי בתרע

רש"י

(ט) את כל שערו. כלל ופרט וכלל להביא כל מקום כנוס שער ונראה יג) יד): (י) וכבשה אחת. לחטאת יד): ושלשה עשרונים. לנסכי שלשה כבשים הללו שחטאתו ואשמו של מצורע טעונין נסכים טו): ולוג אחד שמן. להזות עליו שבע טו) וליתן ממנו על תנוך אזנו ומתן בהונות טז): (יא) לפני ה'. בשער נקנור טז) ולא בעזרה עצמה לפי שהוא מחוסר כפורים יז):

אבן עזרא

ט ואת כל שערו. שער הרגלים, וי"א אף זרועיו ושוקיו והחזה (לא) [ט]: י שני כבשים וכבשה אחת. בעבור היות נגע הצרעת מוסר על מעשה הלשון (לב) [י], על כן יקריב כבש אחד לעולה במשפט כל העולה על הרוח (לג), ואחד אשם כמשפט כל אשם. ונקבה לחטאת כמשפט כל חטאת [יא]

יהל אור

נקראים עפעפי עיניו (התוה"מ): (לא) פי' בכל מקום שיש שער: (לב) על לשון הרע: (לג) עיין למעלה א'

קרני אור

דברי הראב"ע שאין כאן אלא גילוח אחד, וממוץ לאהלו, ר"ל ממוץ למחנה, וביום טהרתו מצרעתו, הכהן מזה עליו מדם הצפור השחוטה, ויושב עוד שבעה ימים ממוץ לאהלו כלומר ממוץ למחנה, וביום השביעי סוף מגלח וטובל ובשמיני מביא קרבן: [ט] ועיין ספרא שם שיפרש בכל מקום שיש שער פרט לבית הסתרים ועיין קרבן הכהן והתוה"מ שיפרשו אף שהם בפיוור ואף אין נראה רק ע"י פעולה ואינו ממעט רק שער שבתוך החוטם מפני שא"א להראות כלל להרמב"ם, או מפני שאינו ברוב ב"א להראב"ד: [י] כ"ה תנחומא א' וד', תנחומא ב' ב' וד', אין הנגעים באים על האדם אלא על לשון הרע שהוציא מפיו, ושם א"ר פדת בריית כתותה להקב"ה בעולם כל מי שמספר לה"ר ילקה בצרעת וכו' אל תקרי המצורע אלא המוציא שם רע, וכ"ה בויק"ר פ' ט"ז ו' ועיין עוד שם, ובתנחומא בהרבה מקומות: [יא] ויחשוב המצורע שבחטאו ואשמו נצטרע, ולפי שפשעו וחטאתו אולי יהיה נודע אליו נתחייב להקריב קרבן חטאת, ואם נעלם ממנו אם חטא אם לא, לכן

מקורי רש"י

ב', נגעים פי"ד מ"ב, יומ"א: יד) ספרא, סוטה ט"ז א': טו) עיין מנחות פ"ט א', וג"מ א': טז) ספרא,

מנחת יהודה

ואולי יהיה זה סבה להשיבו לענין חוליו, ועיין כריתות ה' ב', שהמצורעת מותרת בתה"מ: יג) יגלח את כל שערו כלל, את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו פרט, ואת כל שערו יגלח, חזר וכלל, כלל ופרט וכלל, אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש מקום כנוס שער ונראה, אף כל מקום כנוס שער ונראה, וממעט כל בית הסתרים בין בתגלחת ראשונה בין בתגלחת שניה וזהו דעת ר' ישמעאל ור"ע דריש ריבויי ומיעוטי, וריבה הכל, ולא בא למעט אלא שער שבתוך החוטם לפי שאינו מצוי בכל אדם והרמב"ם (פי"א מהל' טומאת צרעת ה"ב) פסק כר"ע, וימעט שער שבתוך החוטם לפי שאינו נראה: יד) והשני כבשים היו אחד לעולה ואחד לאשם, כי הם באים זכרים והכבשה אחת נקבה היא לחטאת: טו) כמו שכתוב והזה מן השמן באצבעו שבע פעמים: טז) ורש"י ז"ל פי' כן בזה, לבל נטעה לומר שהוא השמן למנחת נסכים: יז) הנה יעמיד הכהן את המצורע המטהר חוץ לעזרת ישראל, כנגד פתח המזרח, ופני

הָאִישׁ הַמִּטַּהֵר וְאֹתָם לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יב וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אֹתוֹ לְאָשָׁם וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה: שני יג וְשָׁחַט אֶת־הַכֶּבֶשׂ בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת־הַחַטָּאת וְאֶת־הָעֹלָה בִּמְקוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַּחַטָּאת הָאָשָׁם הוּא לַכֹּהֵן קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא: יד וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם הָאָשָׁם וְנָתַן הַכֹּהֵן עַל־

מַשְׁכַּן זִמְנָא: יב וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת אִמְּרָא חַד וִיקָרֵב יָתֵיהּ לַאֲשָׁמָא וְיָת לוֹגָא דִמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ: יג וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא בַּאֲתַר דִּי יִכּוֹס יָת חַטָּאתָא וְיָת עֲלָתָא בַּאֲתַר קַדִּישׁ אֲרֵי כְּחַטָּאתָא אֲשָׁמָא הוּא לְכַהֲנָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא: יד וְיִסַּב כַּהֲנָא מִדְּמָא דַאֲשָׁמָא וְיִתֵּן כַּהֲנָא עַל רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי דְיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ

אבן עזרא

ושלשה עשרונים כמשפט עשרון לכבש (לד): ולוג אחד. מדה ואין לו אח (לה): וטעם אותם הכבשים והכבשה (לו) [יב] גם זה האשם גם זאת החטאת לכהן חוץ מהאמורים (לז): יד על תנוך. טעמו ידוע ממקומו (לח) והנה המטהר מהצרעת שהוא בגוף כמו הכהן שימלא ידו (לט) כי העון כמו הצרעת

רש"י

(יב) והקריב אתו לאשם. יקריבנו לתוך העזרה לשם אשם יח): להניף. שהוא טעון תנופה חי יט) יז): והניף אותם. את האשם ואת הלוג יח): (יג) במקום אשר ישחט. על ירך המזבח בצפון, ומה ת"ל, והלא כבר נאמר בתורת אשם בפרשת צו את אהרן, שהאשם טעון שחיטה בצפון? לפי שיצא זה מכלל אשמות לידון בהעמדה כ) יט), יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו כא), לכך נאמר ושחט במקום אשר ישחט וגו' כב) כ): כי כחטאת. כי ככל החטאות: האשם. הזה: הוא לכהן. בכל עבודות התלויות בכהן השוה אשם זה לחטאת, שלא תאמר הואיל ויצא דמו מכלל שאר אשמות להנתן על תנוך ובהונות לא יהא טעון מתן דמים והאמורים לגבי מזבח לכך נאמר כי כחטאת האשם הוא לכהן כג) כא), יכול יהא דמו ניתן למעלה כד), כחטאת

קרני אור

היה מביא המצורע שניהם, החטאת והאשם, וכא האשם בראשונה לכפר על מה שלא נודע לו, וזהו ענין האשם שהיה כנגד, ואחריו החטאת שהיה כנגד נקבה ואמר שנתכפרו עונותיו שעשה בדעת או שלא בדעת באמה שעולה להקריבו ולדבקו לאלהים (רד"א): [יב] והרלב"ג כתב, ומה שאמר "ואותם" אין הרצון בו שיעמיד ג"כ הקרבנות, ומה שהביא עמהם מהסלת והשמן, כי לא יתכן שיאמר

יהל אור

א' קרני אור הערה ח': ולד) ולשלשה כבשים שלשה עשרונים: (לה) והוא אחד מכ"ד בסאה והוא השעור ששה בלים, ולא נמצא כ"א בפרשה הזאת: (לו) כי על הסלת והשמן אין שייך העמדה: (לז) וכל זה מבואר בויקרא ובפ' צו: (לח) מדסמך לו און ועיין שמות כט קרני אור הערה י"ב: (לט) למעלה ח' כ"ג וכ"ד בעת שמשה מלא את ידי הכהנים לכהן

מנחת יהודה

המטהר לצד המערב שהוא לפני השם, כי לא יוכל להכנס יותר מזה השיעור קודם שתשלם טהרתו (רלב"ג): יח) ולא ישחטנו: יט) פי' לפי שהוא טעון תנופה חי: כ) פי' העמדה לתנופה: כא) והיינו טועים לחשוב שצריך

מקורי רש"י

סוטה ז' א', כלים פ"א מ"ח: יז) מנחות ס"א א': יח) ספרא, מנחות שם: יט) ספרא: כ) ספרא ילקוט תקנ"ב: כא) זבחים מ"ט א' ילקוט תקנ"ב, פס"ז:

לשחטו במזרח במקום שהניף, וכמ"ש והניף אותם לפני ה', ושחט, פי' ושם ישחט: כב) במקום אשר ישחט את החטאת ואת העולה, והם אינם טעון תנופה: כג) כ"ה (זבחים מט א) וסיים הג' שם, מה חטאת טעונה מתן דמים ואימורין לגבי מזבח, אף אשם מצורע טעון מתן דמים ואימורין לגבי מזבח: כד) למעלה מחוט

תְּנ֥וּךְ אֹֽזֶן־הַמִּטַּהֵ֖ר הַיְמָנִ֑ית וְעַל־
בֹּ֤הֶן יָדוֹ֙ הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֥הֶן רַגְל֖וֹ
הַיְמָנִֽית׃ טו וְלָקַ֥ח הַכֹּהֵ֖ן מִלֹּ֣ג הַשָּׁ֑מֶן
וְיָצַ֛ק עַל־כַּ֥ף הַכֹּהֵ֖ן הַשְּׂמָאלִֽית׃
טז וְטָבַ֤ל הַכֹּהֵן֙ אֶת־אֶצְבָּע֣וֹ הַיְמָנִ֔ית
מִן־הַשֶּׁ֕מֶן אֲשֶׁ֖ר עַל־כַּפּ֣וֹ הַשְּׂמָאלִ֑ית
וְהִזָּ֨ה מִן־הַשֶּׁ֧מֶן בְּאֶצְבָּע֛וֹ שֶׁ֥בַע
פְּעָמִ֖ים לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃ יז וּמִיֶּ֨תֶר הַשֶּׁ֜מֶן
אֲשֶׁ֣ר עַל־כַּפּ֗וֹ יִתֵּ֤ן הַכֹּהֵן֙ עַל־תְּנ֞וּךְ
אֹ֤זֶן הַמִּטַּהֵר֙ הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֤הֶן יָדוֹ֙
הַיְמָנִ֔ית וְעַל־בֹּ֥הֶן רַגְל֖וֹ הַיְמָנִ֑ית עַ֖ל
דַּ֥ם הָאָשָֽׁם׃ יח וְהַנּוֹתָ֗ר בַּשֶּׁ֙מֶן֙ אֲשֶׁ֣ר

דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ
דְּיַמִּינָא: טו וְיִסַּב כַּהֲנָא
מִלּוּגָּא דִמְשַׁחָא וִירִיק עַל
יְדָא דְכַהֲנָא דִּשְׂמָאלָא:
טז וְיִטְבּוֹל כַּהֲנָא יָת
אֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא מִן
מְשַׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ
דִּשְׂמָאלָא וְיַדֵּי מִן מִשְׁחָא
בְּאֶצְבְּעֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין
קֳדָם יְיָ: יז וּמִשְּׁאָר מִשְׁחָא
דִּי עַל יְדֵיהּ יִתֵּן כַּהֲנָא עַל
רוּם אוּדְנָא דְמִדַּכֵּי
דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ
דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רִגְלֵיהּ
דְּיַמִּינָא עַל דְּמָא
דַאֲשָׁמָא: יח וּדְיִשְׁתְּאַר
בִּמְשַׁחָא דִּי עַל יְדָא
דְכַהֲנָא יִתֵּן עַל רֵישָׁא
דְמִדַּכֵּי וִיכַפַּר עֲלוֹהִי

רש"י

תלמוד לומר כה) וכו' בתורת כהנים כב): (יד) תנוך. גדר אמצעי שבאוזן כג), ולשון תנוך לא נודע לי והפותרים קורים

אבן עזרא

בנפש (מ) והבהן מקום חביר (מא) והוא עקר כל המעשים (מב) [יג], והימנית בעבור כח הצד הימין (מג) [יד] והתנוך זכר לשמוע אשר צווה (מד): טו על כף הכהן השמאלית. היא כף הכהן המטהר (מה) רק כן דרך צחות בלשון הקדש (מו), יהעד הפסוק הבא אחריו (מז) [טו]: טז לפני ה'. אל פתח אהל מועד (מח) [טז]: יז על דם האשם. שהוא תנוך ובהונות (מט) [יז]:

יהל אור

נתן ג"כ על התנוך ועל הבהונות מדמי איל המלואים לכפר עליהם: (מ) ובמקה"מ „כי העון בנפש כמו גרעת בגוף": (מא) גידי האצבעות: (מב) כי בכהן ידו לוקח כל דבר: (מג) שבכחו יעשה כל דבר: (מד) שיזכור וידקדק מה ששמע מהמצות שנצטוה: (מה) והיה ראוי לומר ויצק על כפו השמאלית: (מו) לומר השם תחת הכינוי: (מז) וטבל הכהן וגו' אשר על כפו השמאלית וגו' וזה מעיד כי הכל כהן אחד: (מח) כנגד בית קה"ק: (מט) ובד"ק ובכא"י „בתנוך ובבהונות" שנתן שם הדם מקודם:

קרני אור

בהם העמדה, אבל הרצון בו שהוא ראוי שיהיו מוכנים בם כל הדברים האלו לבלים טהרתו, אם ירצה שתהיה לו הטהרה ביום ההוא: [יג] וכא' ר' יצחק אמרו (תולדות יצחק) היטיב לבאר טעם נתינת הדם באלו האיברים: [יד] הבהן הוא האצבע המחזיק בכל האצבעות נקרא בפי' הז"ל גודל, כי הוא גדול בחזקתו על האחרים ומוגד אותם יחד והוא הנקרא בהן, וכן ברגלים האצבע הדומה לבהן נקרא כמוהו בהן (רדי"א): [טו] וכן נראה מסברא, באם נותן על כף עצמו צריכה להיות השמאלית, כדי שיטבול בה הימנית אבל אם היציקה לכף חבירו מה לי הימנית שלו או שמאלית, או שנאמר שכך גזרת הכתוב, וזה דעת רז"ל, שמצוה ליצוק לתוך כף חבירו כמו שהבינו (מנחות פי"ד י') נטל מלוג השמן ויצק לתוך כפו של חבירו, ואם יצק לתוך כף עצמו יצא (רגס"ו): [טז] ולמדנו שראוי שיהיה זה השמן לפני השם רוצה לומר שיהיו פניהם לצד המערב וזאת הנתינה היא מעכבת הכפרה (רלב"ג): [יז] וכן למדו רז"ל (ספרא) שיקדם הדם לשמן, ושיכול להוות השמן על הדם:

מקורי רש"י

כב) כפרא, ושם נוספא אחרת, עיין קרבן אהרן שם:
כג) ספרא ילקוט שם, פס"ו:

מנחת יהודה

הסיקרא: כה) למעלה ז' א, זאת תורת האשם, כל תורת לרבות הוא בא, וריבה אשם מצורע שיהא נתן דמים שלו

עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר
וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה: יט וְעָשָׂה
הַכֹּהֵן אֶת־הַחַטָּאת וְכִפֶּר עַל־
הַמִּטַּהֵר מִטֻּמְאָתוֹ וְאַחַר יִשְׁחַט
אֶת־הָעֹלָה: כ וְהֶעֱלָה הַכֹּהֵן אֶת־
הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה הַמִּזְבֵּחָה
וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן וְטָהֵר: ס שלישי חמישי
כשהן מחוברין כא וְאִם־דַּל הוּא וְאֵין יָדוֹ
מַשֶּׂגֶת וְלָקַח כֶּבֶשׂ אֶחָד אָשָׁם
לִתְנוּפָה לְכַפֵּר עָלָיו וְעִשָּׂרוֹן סֹלֶת
אֶחָד בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן לְמִנְחָה וְלֹג שָׁמֶן:
כב וּשְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֲשֶׁר תַּשִּׂיג יָדוֹ וְהָיָה
אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד עֹלָה: כג וְהֵבִיא אֹתָם בַּיּוֹם

אונקלוס

כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ: יט וְיַעֲבֵד
כַּהֲנָא יָת חַטָּאתָא וִיכַפַּר
עַל דְּמִדַּכֵּי מִסְּאוֹבְתֵיהּ
וּבָתַר כֵּן יִכּוֹס יָת עֲלָתָא:
כ וְיַסֵּק כַּהֲנָא יָת עֲלָתָא
וְיָת מִנְחָתָא לְמַדְבְּחָא
וִיכַפַּר עֲלוֹהִי כַּהֲנָא וְיִדְכֵּי:
כא וְאִם מִסְכֵּן הוּא וְלֵית
יְדֵיהּ מַדְבְּקָא וְיִסַּב אִימַּר
חַד אֲשָׁמָא לַאֲרָמָא
לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְעֶשְׂרוֹנָא
סוּלְתָּא חַד דְּפִילָא בִמְשַׁח
לְמִנְחָתָא וְלוֹגָא דִמְשָׁחָא:
כב וְתַרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ
תְּרֵין בְּנֵי יוֹנָה דִּי תַדְבֵּיק
יְדֵיהּ וִיהֵי חַד חַטָּאתָא
וְחַד עֲלָתָא: כג וְיַיְתֵי
יָתְהוֹן בְּיוֹמָא תְּמִינָאָה

אבן עזרא

יט ועשה הכהן את החטאת. היא הכבשה כתורת כל חטאת (נ) : כ והעלה את העולה. הוא הכבש (נא) ומנחתו שהוא עשרון (נב), וי"א שכל המנחה יקריב לעולה (נג) ובתחלה האשם שהוא החמור (נד) : וטהר. אז יהיה טהור ככל הטהורים (נה) : כא דל. יש בגוף כמו דלות ורעות (בראש' מא יט) (נו) אשרי משכיל אל דל (תה', מא ב) ככה דל בן המלך (ש"ב יג ד) (נז) ויש דל שאין לו ממון (נח) :

רש"י

לו טנדרו"ן כו) : בהן. גודל כז) : (יח) לפני ה'. כנגד בית קדשי הקדשים כח) כד) : (כ) ואת המנחה. מנחת נסכים של בהמה כט) : (כא) ועשרון סלת אחד. לכבש זה שהוא אחד יביא עשרון א' לנסכיו ל) : ולוג שמן. לתת ממנו על הבהונות ושמן של נסכי המנחה לא הוזקק הכתוב לפרש ל*) : (כג) ביום השמיני לטהרתו. שמיני לצפרים והזאת עץ ארז ואזוב ושני תולעת :

יהל אור

(נ) המפורשים בפ' ויקרא: (נא) אחד משני הכבשים : (נב) כי עשרון אחד לכל כבש : (נג) פי' לכל השלשה עשרונים האמורים למעלה שהם נסכי בהמה עשרון לכל כבש, הקריבם עם העולה וכן פי' רש"י ז"ל : (נד) כמ"ש בפ' י"ב : (נה) כי לא נשלמה טהרתו עד עתה : (נו) ופי' שהם כחושים ורזים : (נז) שפירושם חולים : (נח) ולכן כשאמר הכתוב ואם דל הוא הוצרך לפרש ואין ידו משגת :

מנחת יהודה

שלו לשמה מחוס הסיקרא כשאר כל האשמות : כו) טנדרוס (קנארפעל), עיין רש"י שמות כ"ט כ' : כז) העב שבאצבעות היד והרגל : כח) עתה אחר כי כבר הובא כפרתו, ומותר לו לילך לעזרה ולפנים : כט) שלשה עשרונים האמורים למעלה, שהן נסכי בהמה עשרון לכל כבש, וכן הביא הראב"ע הפי'. הוזה בשם י"א : ל) רש"י ז"ל רוצה ליישב סלת אחד, שהוא כמו לכבש האחד (רנה"ו) : ל*) ובספרא, דעת חכמים שכל עשרון ועשרון טעון לג, ודעת ר' נחמיה וראב"י אפילו מנחת של ששים עשרון אין לה אלא לוגה:

מקורי רש"י

כד) ספרא :

הַשְּׁמִינִי לְטׇהֳרָתוֹ אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה׃
כד וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם
וְאֶת־לֹג הַשָּׁמֶן וְהֵנִיף אֹתָם הַכֹּהֵן
תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃ כה וְשָׁחַט אֶת־
כֶּבֶשׂ הָאָשָׁם וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדַּם
הָאָשָׁם וְנָתַן עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן־הַמִּטַּהֵר
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית׃ כו וּמִן־הַשֶּׁמֶן
יִצֹק הַכֹּהֵן עַל־כַּף הַכֹּהֵן
הַשְּׂמָאלִית׃ כז וְהִזָּה הַכֹּהֵן בְּאֶצְבָּעוֹ
הַיְמָנִית מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ
הַשְּׂמָאלִית שֶׁבַע פְּעָמִים לִפְנֵי
יְהוָה׃ כח וְנָתַן הַכֹּהֵן מִן־הַשֶּׁמֶן
אֲשֶׁר עַל־כַּפּוֹ עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן הַמִּטַּהֵר
הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית וְעַל־
בֹּהֶן רַגְלוֹ הַיְמָנִית עַל־מְקוֹם דַּם
הָאָשָׁם׃ כט וְהַנּוֹתָר מִן־הַשֶּׁמֶן אֲשֶׁר
עַל־כַּף הַכֹּהֵן יִתֵּן עַל־רֹאשׁ הַמִּטַּהֵר
לְכַפֵּר עָלָיו לִפְנֵי יְהוָה׃ ל וְעָשָׂה אֶת־הָאֶחָד
מִן־הַתֹּרִים אוֹ מִן־בְּנֵי הַיּוֹנָה מֵאֲשֶׁר תַּשִּׂיג
יָדוֹ׃ לא אֵת אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת

לִדְכוּתֵיהּ לְוָת כַּהֲנָא
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם
יְיָ׃ כד וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת
אִמְּרָא דַּאֲשָׁמָא וְיָת לוֹגָא
דִּמְשַׁחָא וִירִים יָתְהוֹן
כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃
כה וְיִכּוֹס יָת אִמְּרָא
דַּאֲשָׁמָא וְיִסַּב כַּהֲנָא
מִדְּמָא דַּאֲשָׁמָא וְיִתֵּן עַל
רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי
דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ
דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהּ
דְּיַמִּינָא׃ כו וּמִן מִשְׁחָא
יְרִיק כַּהֲנָא עַל יְדָא
דְּכַהֲנָא דִּשְׂמָאלָא׃ כז וְיַדֵּי
כַּהֲנָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ דְּיַמִּינָא
מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ
דִּשְׂמָאלָא שְׁבַע זִמְנִין
קֳדָם יְיָ׃ כח וְיִתֵּן כַּהֲנָא
מִן מִשְׁחָא דִּי עַל יְדֵיהּ
עַל רוּם אוּדְנָא דְּמִדַּכֵּי
דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן יְדֵיהּ
דְּיַמִּינָא וְעַל אִלְיוֹן רַגְלֵיהּ
דְּיַמִּינָא עַל אֲתַר דְּמָא
דַּאֲשָׁמָא׃ כט וּדְיִשְׁתְּאַר מִן
מִשְׁחָא דִּי עַל יְדָא דְּכַהֲנָא
יִתֵּן עַל רֵישָׁא דְּמִדַּכֵּי
לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי קֳדָם יְיָ׃
ל וְיַעֲבֵד יָת חַד מִן
שַׁפְנִינַיָּא אוֹ מִן בְּנֵי יוֹנָה
מִדְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ׃ לא יָת דִּי

רש"י

(כח) על מקום דם האשם. אפילו נתקנח הדם, למד שאין הדם גורם אלא המקום גורם

15 8

ואת־האחד עלה על־המנחה וכפר
הכהן על המטהר לפני יהוה׃
לב זאת תורת אשר־בו נגע צרעת
אשר לא־תשיג ידו בטהרתו׃ פ
רביעי ששי כשהן מחוברין לג וידבר יהוה
אל־משה ואל־אהרן לאמר׃ לד כי
תבאו אל־ארץ כנען אשר אני נתן
לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת
בבית ארץ אחזתכם׃ לה ובא אשר־
לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע
נראה לי בבית׃ לו וצוה הכהן ופנו
את־הבית בטרם יבא הכהן

תדביק ידיה ית חד
חטאתא וית חד עלתא
על מנחתא ויכפר כהנא
על דמדכי קדם יי׃ לב דא
אוריתא די ביה מכתש
סגירא די לא תדביק ידיה
בדכותיה׃ לג ומליל יי עם
משה ועם אהרן למימר׃
לד ארי תעלון לארעא
דכנען די אנא יהיב לכון
לאחסנא ואתן מכתש
סגירו בבית ארע
אחסנתכון׃ לה וייעול די
דיליה ביתא ויחוי לכהנא
למימר כמכתשא אתחזי
לי בביתא׃ לו ויפקד
כהנא ויפנון ית ביתא עד
לא ייעול כהנא למחזי ית
מכתשא ולא יסתאב כל

אבן עזרא

לג וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן. החל לבאר צרעת הבית (נט): וטעם כי תבאו אל ארץ כנען. כי זה נוהג בארץ לבדה בעבור גודל מעלת הארץ כי המקדש בתוכם (ס), והכבוד בתוך המקדש: לד ונתתי. הדבר תלוי בנתינת ה׳ (סא) [יח]: ובא אשר לו הבית. מצוה שיבא אל הכהן (סב) [יט]: לו ופנו את הבית. בעל הבית וכל אנשי ביתו (סג), וטעם ל״ר לפנותו מהרה (סד): בטרם יבא הכהן. כי עוד יסגיר הבית בעבור הספק (סה).

רש״י

גורם לא) כה): (לד) ונתתי נגע צרעת. בשורה היא להם לב), שהנגעים באים עליהם כו), לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן לג) כז): (לה) כנגע נראה לי בבית. אפילו תלמיד חכם שיודע שהוא נגע ודאי לא יפסוק דבר ברור לומר נגע נראה לי, אלא כנגע נראה לי כח): (לו) בטרם יבא הכהן. שכל זמן שאין כהן נזקק לו, אין שם תורת טומאה: ולא יטמא כל

קרני אור

[יח] וכ״ה (סוריות י א) בשורה היא להם שנגעים באים עליהם, ומבואר בויק״ר פי״ז ו׳, כיון ששמעו כנענים שישראל באים עליהם, עמדו והטמינו ממונן בבתים ובשדות, אם הקב״ה עושה מגרה נגעים בביתו, והוא סותרו ומוצא בו סימא (פי׳ אוצר), והרה״ק מ׳ מאיר לאנדעגגער (ירושלים תוב׳ שלישית כד לט) השכיל לבאר נגעי בתים ונגעי בגדים שבאים עפ״י הטבע, ובכ״ז לא יבלרו מהיות נפלאות תמים דעים עיי״ש: [יט] וכ״ה (ספרא) שלא ישלח ביד

יהל אור

(נט) ע״כ התחיל בוידבר, עיין למעלה פסוק א׳: (ס) שהמקדש עתיד להיות בתוכם: (סא) וכ״ה (ספרא) אמר ר״י בשורה היא להם שבאים עליהם נגעים: (סב) פי׳ שיבוא בעצמו אל הכהן: (סג) ע״כ ופנו ל״ר: (סד) וצריכים אנשים רבים לזה: (סה) כי

מנחת יהודה

לא) לפי שאמר (למעלה פ׳ יז) על דם האשם, משמע אם יש דם יתן עליו השמן, הא אם נתקנה הדם לא יתן, להכי כתיב הכא על מקום דם האשם, אין הדם גורם, אלא המקום גורם, ואפילו שנתקנה הדם נותן את השמן: לב) דאל״כ כי תהיה מיבעי ליה, מאי ונתתי: לג) וזה היה ג״כ כדי לשמור העומדים שם מהמפולת, וזה שהם ישבו בבתים

מקורי רש״י

כה) ספרא, ועיין מנחות י׳, א׳: כו) ספרא, הוריות י, א׳ ילקוט תזריע תקנ״ט, פס״ז: כז) ספרא, ויק״ר פי״ז ו׳, פס״ו, ילקוט שם, ילקוט מצורע תקס״ג: כח) ספרא,

אונקלוס

דִּי בְּבֵיתָא וּבָתַר כֵּן יֵיעוֹל
כַּהֲנָא לְמֶחֱזֵי יָת בֵּיתָא:
לז וְיֶחֱזֵי יָת מַכְתָּשָׁא וְהָא
מַכְתָּשָׁא בְּכוּתְלֵי בֵיתָא
פַּחְתָּן יָרְקָן אוֹ סָמְקָן
וּמֶחֱזֵיהֶן מַכִּיךְ מִן כּוּתְלָא:
לח וְיִפּוֹק כַּהֲנָא מִן בֵּיתָא
לִתְרַע בֵּיתָא וְיַסְגַּר יָת
בֵּיתָא שִׁבְעָא יוֹמִין:
לט וִיתוּב כַּהֲנָא בְּיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְיֶחֱזֵי וְהָא
אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּכוּתְלֵי
בֵיתָא: מ וִיפַקֵּיד כַּהֲנָא
וִישַׁלְּפוּן יָת אַבְנַיָּא דִּי

ויקרא יד

לִרְאוֹת אֶת־הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל־
אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן
לִרְאוֹת אֶת־הַבָּיִת: לז וְרָאָה אֶת־
הַנֶּגַע וְהִנֵּה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבַּיִת
שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת אוֹ אֲדַמְדַּמֹּת
וּמַרְאֵיהֶן שָׁפָל מִן־הַקִּיר: לח וְיָצָא
הַכֹּהֵן מִן־הַבַּיִת אֶל־פֶּתַח הַבָּיִת
וְהִסְגִּיר אֶת־הַבַּיִת שִׁבְעַת יָמִים:
לט וְשָׁב הַכֹּהֵן בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְרָאָה
וְהִנֵּה פָּשָׂה הַנֶּגַע בְּקִירֹת הַבָּיִת: מ וְצִוָּה הַכֹּהֵן
וְחִלְּצוּ אֶת־הָאֲבָנִים אֲשֶׁר בָּהֵן הַנָּגַע וְהִשְׁלִיכוּ אֶתְהֶן

רש"י

אשר בבית. שאם לא יפנהו ויבוא הכהן ויראה הנגע נזקק להסגר וכל מה שבתוכו יטמא, ועל מה חסה תורה, אם על כלי שטף יטבילו ויטהרו לד), ואם על אוכלין ומשקין יאכלם בימי טומאתו, הא לא חסה התורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה לה) כט): (לז) שקערורות. שוקעות במראיהן לו) ל): (מ) וחלצו את האבנים. כתרגומו וישלפון, יטלום משם לז), כמו וחללה נעלו לא) לשון הסרה: אל מקום

אבן עזרא

וטרם בואו ספקו (סו): לז שקערורות. אין אחות למלה הזאת (סז), ולא נדע אם היא מרובעת כפולה האות האחרון (סח) או מחמשת אותיות (סט) ופירושה לפי טעם המקום, וי"א כדמות סימנין או חוטין (ע) [כ], וי"א שהיא מלה מורכבת מטעם ותשקע האש (במד' יא ב) ורורות מגזרת רר בשרו (למטה טו ג) (עא) [כא] וזה רחוק: ומראיהן. ומראה כל אחד מהם שפל (עב): מ וחלצו

יהל אור

מיד שיבא הכהן יסגיר את הבית מספק: (סו) צריך למהר לפנות אותו: (סז) וכן כתב בס' (שפה ברורה שער בבעלי הכפל) אין למלה הזאת משפחה: (סח) ושרשו ארבע אותיות שקער והרי"ש האחרון כפול: (סט) שקערר: (ע) ועניינה שורות וקוים, ואין פחות משני קוים ממ"ש בל"ר: (עא) כי פעל שקע, מורה על הגלול בעומק, וכן ותשקע האש, פי' שנטבעה בעומק הקרקע, ורור ענינו לחלוחית ודבר נינר, כמו הרוק הנוטף מהפה, וכן פה ר"ל שהמראה שקוע בעומק האבנים, ונראה בה כמין לחלוחית הנמלא באבני הבנין, כמו רורות: (עב) כי מלת מראיהן ל"נ לרבות, ומלת

קרני אור

שלים: [כ] וכן הביא ר"י ז' גגא"מ בשרשיו, וכתב שקערורות פירושו בקעים ויש מי שפי' בו קוים, והבקעים יותר ראוי בו, כי הקוים אשר לא יעברו שטח הגוף אל עומקו, והאמין בשקערורות הם הקוים המעמיקים בגוף, והראיה ע"ז אמרו ומראיהן שפל מן הקיר, וממה שעתר שפי' הוה, שתרגום שאמר בו „פחתין" כענור מפחות שהוא "הפחון, והדומה לאמרו בלאת הפחתים (ש"ב יז ט) והוא מה שאני רואה בו, אעפ"י שוולתו הביאו ראיה מן התרגום על פי' בו קוים: [כא] והרד"ק פי', כי המלה מורכבת מן „שקע"

מקורי רש"י

נגעים פי"ב מ"ה ילקוט תקס"ה: כט) ספרא, נגעים פי"ב מ"ה: ל) ספרא: לא) דברים כ"ה, ט':

מנחת יהודה

בבתים אשר לא בגאום, ולזה היה אפשר שיהיו רעועים ונכונים אל הנפילה לרוב זמן זה הבנין (רלב"ג): לד) הם הכלים שטבילתן מטהרתן, כגון כלי עץ וכלי מתכות ובגדים: לה) ואולי ישתמש בהם בימי טהרתו, או יגע בתרומה וקדשים: לו) שיהיו מראיהם שוקע מן הקיר, כמו שאמר אח"ז ומראיהם שפל מן הקיר, ובזכור לאברהם יש גי' „שוקעין מראותיו" ועיין ברא"ם, ובנתה"ש, ובהכוה"ק, ובהתוה"מ כי' פ"ט, מה שהעירו ע"ז: לז) והפי' מן ישלפון, יטלום משם:

ודעת

אֶל־מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃
מא וְאֶת־הַבַּיִת יַקְצִעַ מִבַּיִת סָבִיב
וְשָׁפְכוּ אֶת־הֶעָפָר אֲשֶׁר הִקְצוּ אֶל־
מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃
מב וְלָקְחוּ אֲבָנִים אֲחֵרוֹת וְהֵבִיאוּ
אֶל־תַּחַת הָאֲבָנִים וְעָפָר אַחֵר יִקַּח

בְּהוֹן מַכְתָּשָׁא וְיִרְמוֹן יָתְהֵן
לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר
מְסָאָב׃ מא וְיָת בֵּיתָא
יְקַלְּפוּן מִגָּיו סְחוֹר סְחוֹר
וְיִרְמוֹן יָת עַפְרָא דִּי קַלִּיפוּ
לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר
מְסָאָב׃ מב וְיִסְּבוּן אַבְנִין
אוּחְרָנִין וְיַעֱלוּן לַאֲתַר
אַבְנַיָּא וַעֲפַר אוּחֲרָן יִסַּב

אבן עזרא

את האבנים. יסירו (עג) וכן חלצני ה׳ מאדם רע (תה׳. קם ב) (עד): אל מקום טמא. שלא יקחם משם אדם, שיהיו נכרים שהם טמאים (עה) [כב]: מא ואת הבית יקציע. מגזרת מקצעות (ישעיה מד יג) (עו) וכן סר ואהלות קציעות (תהל׳ מה ט) (עז) וטעמו פצולות (עח) וי״א שיפצלו הקצוע (עט) ואין זה נכון, כי כבר פשה הנגע בבית רק יקציע כל הבית (פ) [כג]: וטעם מבית. מבפנים (פא): הקצו. מגזרת קצה (פב) כי קצתו ההוה למעלה הסירו לבדו (פג): מב ומח. הפך יקציע (פד) והוא מגזרת טחים אותו טפל (יחז׳ יג י) (פה):

רש״י

טמא. מקום שאין טהרות משתמשות שם, למדך הכתוב שהאבנים הללו מטמאות מקומן בעודן בו (לז) לב): (מא) יקציע. דריי״ר בלעז (לט), ובלשון משנה יש הרבה: מבית. מבפנים: סביב. סביבות הנגע (מ), בת״כ נדרש כן שיקלוף הטיח (מא) שסביב אבני הנגע (מב) לג): הקצו. לשון קצה (מג) אשר קצעו (מד) בקצוע הנגע סביב (מה):

קרני אור

ומן „שער״, כי הוא ענין שמרות ועכורות כמו שערוריה, ורנק״ו יפרש שהמלה מורכבת מן „שקע״ ומן „ערה״ שקע יורה על היות הלבן שקוע בבנין וערה יורה להיפך שאפשר לשלו מן הקיר כשיקלו הטיח שסביבותיה ושד״ל הביא מת״א שתרגם „פסתן״ ענין גומות והוא מפרש „קער״, והנה נגעי הבתים נקראים כן, להיותם כעין גומות, ואם״כ מפרש שמראיהן שפל מן הקיר, והנל״ג הביא מתרגום כ״י שהגי׳ שם „פסתין״ וכ״ה בתרגום סביוניטה, והוא רוצה לגרום „פתכן״ מלשון המשנה שבנגעים פתך עיי״ש, ועיין ספרא ובהתוה״מ מה שביאר בזה, ולדעת הס׳ געזעניוס בס׳ המלין שלו ביאר ג״כ כי שקערורות הוא מענין עומק, ולדעתו הוא נגזר מן קער, והסי״ן כמו שלהבת מן להב: [כב] וכ״ה (ספרא) אל מקום טמא שיהא מקומו טמא, ועיין בהתוה״מ שם: [כג] ולדעת ח״ל (ספרא) ואת הבית יקציע וכו׳ לא

יהל אור

שפל לו״י, והיה צ״ל שפלים, ויפרש שמלת שפל תשוב אל כל אחד מהם: (עג) יסירום וינתקום ממקומם: (עד) הוצאת דבר מדבר בדוחק שצריך כח להוציאו קרויה חליצה, וכן כל חליצה מצרה ודוחק חלצני ד׳ מאדם רע (רל״ג): (עה) וכן פי׳ רש״י ז״ל מקום שאין טהרות משתמשות שם: (עו) והוא שם כלי שמקלף בו החרש העץ ומחליקו: (עז) ופי׳ שם הא׳ ז״ל שקציעות מגזרת המקצועות, והמלה המוכה על בגדותיך, וביאורו שם שמקצועות הוא הכלי שמקלפים בו ומתקנים בו ומציירים בו, ויהיה פי׳ שם מתוקנות כל בגדיך: (עח) וטעמו פה שיקלע ויפצל הטיח, רוצה לומר שיסיר הטיח: (עט) שיקלוף רק המקום שהקליע: (פ) וכן ת״א ויוב״ע, ועיין קרני אור: (פא) פי׳ יקליע כל הבית מבפנים: (פב) ופי׳ אשר לקחו קצתו: (פג) כי קצת עפרו שהיתה למעלה הסירו ממנו: (פד) ופי׳ לטוח במקום הקלוי: (פה) ושרשו „טוח״ מנחי העי״ן, וענינו שטחין כותלי הבית בסיד או בחמר בין אבן לאבן:

מנחת יהודה

לח) הדעת ר״י (ספרא) שהמקום ישאר טמא, אף שניטל האבנים משם, ודעתו שם שאף העפר הניטל עם האבנים מטמא המקום כמו האבנים: לט) וברש״י כ״י רוזניי״ר, ובז״ל רדרוי״ר (רדוניי״ר) (עטוואס פאן אייגער ואבע נאך אונד נאך לאז רייסען, הייער אב קראטצען): מ) ולא סביבות הבית: מא) בז״ל יש גי׳ „הטיט״, גם „הקיר״: מב) דמלשון ואת הבית משמע כל הבית מבפנים ומבחוץ, לכן אמר מבית שאינו אלא מבפנים, ומלשון סביב מיעט שגם מבפנים לא יקציע אלא סביב הנגע: מג) שרשו קצה, וענינו כריתה וקלוף: מד) והכתוב יאמר, אשר הקצו, ופי׳ אשר קצעו, ושרש קצע ענינו ג״כ כריתה וקלוף: מה) צ״ל „בקצות הנגע סביב״ וכן הוא בכ״י שבידי וברא״ם ובקצת דפוסים קדמונים כתוב „בקצו״ והאחרונים טעו וכתבו „בקצוע״ (שד״ל) וכ״ה בהבנת המקרא „בקצות״ וכתב, שהגי׳ „בקצוע״ משובשת, שאין לשון הקצוע נופל על הנגע כלל, גם לא על מה שנקלף, רק על הכותל שמקיפין

מקורי רש״י

לב) ספרא ילקוט תקס״ו פס״ו: לג) ספרא:

וִישׁוּעַ יָת בֵּיתָא: מג וְאִם
יְתוּב מַכְתָּשָׁא וְיִסְגֵּי
בְּבֵיתָא בָּתַר דְּשַׁלִּיפוּ יָת
אַבְנַיָּא וּבָתַר דְּקַלִּיפוּ יָת
בֵּיתָא וּבָתַר דְּאִתְּשַׁע:
מד וְיֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא
אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא
סְגִירוּת מְחַסְּרָא הִיא

וְטָח אֶת־הַבָּיִת: מג וְאִם־יָשׁוּב הַנֶּגַע
וּפָרַח בַּבַּיִת אַחַר חִלֵּץ אֶת־הָאֲבָנִים
וְאַחֲרֵי הִקְצוֹת אֶת־הַבַּיִת וְאַחֲרֵי
הִטּוֹחַ: מד וּבָא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה
פָּשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת צָרַעַת מַמְאֶרֶת

רש"י

(מג) הקצות. לשון העשות לד), וכן הטוח מו), אבל חלץ את האבנים מוסב אל האדם שחלצן מז), והוא משקל לשון כבד, כמו כפר, דבר מח): ואם ישוב הנגע. יכול חזר בו ביום יהא טמא, ת"ל ושב הכהן לה), ואם ישוב מט), מה שיבה האמורה להלן נ) בסוף שבוע אף שיבה האמורה כאן בסוף שבוע נא) לו): (מד) ובא הכהן וראה והנה פשה. יכול לא יהא החוזר טמא אלא א"כ פשה נב), נאמר צרעת ממארת בבתים, ונאמר צרעת ממארת בבגדים לז), מה להלן נג) טמא את החוזר אעפ"י שאינו פושה נד), אף כאן נה) טמא את החוזר אעפ"י שאינו פושה, א"כ מה ת"ל והנה פשה נו), אין כאן מקומו של מקרא זה נז), אלא ונתץ את הבית נח) היה לו לכתוב אחר ואם ישוב הנגע נט), וראה והנה פשה ס), הא לא בא ללמד אלא על נגע העומד בעיניו בשבוע ראשון סא), ובא בסוף שבוע שני ומצאו שפשה שלא פי' בו הכתוב למעלה כלום סב), בעומד בעיניו בשבוע ראשון ולמדך כאן בפסוק זה סג), שאינו מדבר אלא בעומד בראשון ופשה בשני ומה יעשה לו, יכול יתצנו כמו שסמך לו ונתץ את הבית, ת"ל ושב הכהן סד), ובא הכהן סה), נלמוד ביאה משיבה סו), מה שיבה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע סז), אף ביאה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע ואם חזר נותץ, לא חזר טהור, ומנין שאם עמד בזה ובזה סח) חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע סט) ת"ל (ובא) ע) ואם בא יבא עא) במה הכתוב מדבר, אם בפושה בראשון הרי כבר אמור עב), אם בפושה בשני עג), הרי

אבן עזרא

מג אחר חלץ. אחר שחלץ ואחרי הקצות את הבית בתחלה (פו). וטלת ולקחו והביאו, רבים במהרה (פז): ועפר אחר יקח. בעל הבית שירצה לדור בו (פח), ואם הנגע ישוב יבא

יהל אור

(פו) כי בתחלה מקלים ואח"כ מחלץ (פ' מ, ומא): (פז) ע"כ יאמר כל"ר: (פח) ע"כ יאמר כל"י:

קרני אור

אמרתי אלא סביב לנגע, פי' סביב האבן, שבו הנגע קולף לו מסביב, לא סביב הבית:

מקורי רש"י

לד) עיין רש"י למעלה י"ג כ"ה: לה) למעלה פ' ל"ט: לו) ספרא, ועיין רש"י עירובין כ"א א', ד"ה ושב הכהן, עם האריך יותר מכפי המבואר כאן: לז) למעלה י"ג נ"א:

מנחת יהודה

שמקלפין: מו) ר"ל הקצות והטוח שניהם המקור מבנין נפעל, וזה מורה על קבלת הפעולה, כי נקצה הבית ונטוח, וע"ו כתב שד"ל, אם היה נפעל (כדעת רש"י) היה משפטו הִקָּצוֹת, ונראה שהוא הפעיל בחירק, כמו הַשְׁמִדְךָ, וכמהו חִלֵּץ במקום, חַלֵּץ, אבל הַטּוֹחַ אין ספק שהוא נפעל: מז) אעפ"י שנקוד בחירק, סתנקוד בדגש, דרכו לנקד כן, ומוסב על האדם שחלצן: מח) ר"ל שנקוד בדגש: מט) ואם ישוב הנגע: נ) בפ' ל"ט: נא) שלשון שיבה דומה למ"ש ואם ישוב הכהן שהוא בסוף ז': נב) פי' אם חלץ וקצה וטח וחזר הנגע ופרח בבית יכול לא יהא טמא אלא א"כ הוסיף בחזרתו: נג) מה צרעת ממארת האמור בבגדים: נד) כדמשמע למעלה: נה) אף צרעת ממארת האמור כאן: נו) ובא הכהן וראה והנה פשה: נז) לאו אחוזר ופרח הכתוב בפסוק מ"ג קאי: נח) הכתוב בפסוק מ"ה: נט) הכתוב בפ' מ"ג, ויהיה ענין הכתובים אם ישוב הנגע אחרי חליצה קיצה והטוח, צרעת ממארת היא בבית טמא הוא, ונתץ את הבית וגו' והבא אל הבית וגו' והשוכב בבית וגו': ס) מה שאמר הכתוב כאן בפ' מ"ד, ובא הכהן וראה והנה פשה אין מקומו כאן רק אחר והאוכל בבית שבפסוק מ"ז: סא) בבא בשבוע ראשון ומצאו עומד: סב) והזכרון נורס כאן אחר מלת כלום „כלומר": סג) פי' במקרא זה דובא הכהן והנה פשה: סד) למעלה בפ' ל"ט: סה) הכתוב בפסוק כאן: סו) כנו"ש: סז) להסגירו: סח) פי' כשעמד בשני השבועות: סט) פי' שבוע שלישי: ע) ובא הכהן הכתוב כאן: עא) הכתוב בפ' מ"ח: עב) פי' אם פשה בראשון ועכשיו בשני לא פשה הרי אמור הוא בתחילת הענין שהוא טמא, וכ"ת הפי' אם ישוב הנגע שר"ל בסוף שבוע שני ואעפ"י שלא פשה: עג) אבל בראשון לא פשה, ועליו הוא אומר וראה והנה לא פשה הנגע (פ' מח) כלומר וראה והנה זה שפשה עכשיו בשני לא פשה בשבוע ראשון, אלא היה

הוּא בַּבַּיִת טָמֵא הוּא׃ מה וְנָתַץ
אֶת־הַבַּיִת אֶת־אֲבָנָיו וְאֶת־עֵצָיו
וְאֵת כָּל־עֲפַר הַבָּיִת וְהוֹצִיא אֶל־
מִחוּץ לָעִיר אֶל־מָקוֹם טָמֵא׃
מו וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־יְמֵי הִסְגִּיר
אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃ מז וְהַשֹּׁכֵב
בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל

אונקלוס

בְּבֵיתָא מְסָאַב הוּא׃
מה וְיִתָּרַע יָת בֵּיתָא יָת
אַבְנוֹהִי וְיָת אָעוֹהִי וְיָת
כָּל עֲפַר בֵּיתָא וְיַפֵּק
לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לַאֲתַר
מְסָאָב׃ מו וּדְיֵעוֹל לְבֵיתָא
כָּל יוֹמִין דִּיסַגַּר יָתֵיהּ יְהֵי
מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
מז וּדְיִשְׁכּוּב בְּבֵיתָא יִצְבַּע
יָת לְבוּשׁוֹהִי וּדְיֵיכוֹל
בְּבֵיתָא יִצְבַּע יָת

אבן עזרא

הכהן (פט): מה ונתץ את הבית. בצווי, וכן והוציא (נ), והקרוב שסגור יהיה שבעת ימים (נא), רק הכתוב אחז דרך קצרה, והעד והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו בראשונה ובשנייה (נב): מו יטמא עד הערב. אחר שירחץ בשרו במשפט (נג): מז והשוכב. חסור, על כן יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב, ולא הזכירו הכתוב (נד), כי כל שוכב ואוכל הוא בא בבית (נה):

רש"י

ככר אמור עד), הא אינו אמור (ובא) ואם בא יבא אלא את שבא בסוף שבוע ראשון, ובא בסוף שבוע שני וראה והנה לא פשה, זה העומד מה יעשה לו עה), יכול יפטר וילך כמו שכתוב כאן וטהר את הבית עו), ת"ל כי נרפא הנגע לא טהרתי אלא את הרפוי עז), מה יעשה לו, ביאה אמורה למעלה עח), וביאה אמורה למטה עט), מה בעליונה חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע דגמר לה זהו שיבה זהו ביאה פ), אף בתחתונה כך פא) וכו' כדאיתא בתורת כהנים לח), גמרו של דבר, אין נתיצה אלא בנגע החוזר אחר חליצה וקצוי וטיחה, ואין החוזר צריך פשיון פב), וסדר המקראות כך הוא ואם ישוב ונתץ, והבא אל הבית, והאוכל בבית, ובא הכהן וראה והנה פשה, ודבר הכתוב בעומד בראשון שנותן לו שבוע שני להסגרו, ובסוף שבוע שני להסגרו, בא וראהו שפשה, ומה יעשה לו חולץ וקוצה וטח, ונותן לו שבוע, חזר נותץ, לא חזר טעון צפרים, שאין בנגעים יותר משלשה שבועות פג) לט):

יהל אור

(פט) בפסוק מ"ד ודעת חז"ל בזה עיין רש"י: (נ) ג"כ בצווי: (נא) וכ"ה (ספרא) שזמנו ז' ימים כמו בכל הנגעים: (נב) ופי' כל ימי הסגיר אותו שבוע ראשונה, וכן אם לא פשה בראשונה, והסגירו שבוע שניה הבא אל הבית טמא: (נג) לכל טמא טומאת ערב, אבל אינו טעון כיבוס בגדים, והשוכב והאוכל טעונים כיבוס: (נד) שיהיה טמא עד הערב: (נה) וכן נאמר יטמא עד הערב:

מנחת יהודה

היה עומד בו: עד) הרי ג"כ אמור וראה והנה פשה הנגע בבית, שפי' על מי שלא פשה בראשון ופשה בשני: עה) פי' אם עמד בראשון ובשני, שי"ל שכמו שאם עמד בראשון מקילינן להסגיר עוד שבוע כן אם עמד גם בשני נטהר לגמרי: עו) בפ' מ"ח, ואם בא יבוא וגו', וראה והנה לא פשה וגו' וטהר הכהן את הבית: עז) שרפואה לא יצדק רק אחר הטיחה שלא שב הנגע, משא"כ אם עמד בעיניו ולא פשה קודם הטיחה לא נרפא הנגע: עח) בפ' מ"ד ובא הכהן וראה והנה פשה: עט) בפ' מ"ח: פ) עיין אות ע"ו, מפני שביאה ושיבה הוא ענין אחד דשניהם מורים שבא מביתו לבית המנוגע: פא) חולץ וקוצה וטח ונותן לו שבוע שלישי: פב) ורנה"ו יפרש כי פשיון נקרא כל חזרת נגע, וענינו שפשה על מה שהיה תחלה: פג) והנה בנגעי הבגדים היו שני הסגרים, ובנגעי הבתים שלשה, לפי שהיה הבגד דבר קל שאין בו חסרון ממון רב, ולכך לא חששה התורה עליו הרבה, אמנם הבית הפסדו מרובה, ולכך החמירה התורה בו ואמנם בשאר הדברים ילמד זה מזה (רדי"א):

מקורי רש"י

לח) ספרא, ועיין רש"י עירובין כ"א א', ד"ה, ושם בכהן: לט) ספרא, רש"י שם:

בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו׃ מח וְאִם־בֹּא יָבֹא הַכֹּהֵן וְרָאָה וְהִנֵּה לֹא־פָשָׂה הַנֶּגַע בַּבַּיִת אַחֲרֵי הִטֹּחַ אֶת־הַבָּיִת וְטִהַר הַכֹּהֵן אֶת־הַבַּיִת כִּי נִרְפָּא הַנָּגַע׃ מט וְלָקַח לְחַטֵּא אֶת־הַבַּיִת שְׁתֵּי צִפֳּרִים וְעֵץ אֶרֶז וּשְׁנִי תוֹלַעַת וְאֵזֹב׃ נ וְשָׁחַט אֶת־הַצִּפֹּר הָאֶחָת אֶל־כְּלִי־חֶרֶשׂ עַל־מַיִם חַיִּים׃ נא וְלָקַח אֶת־עֵץ־הָאֶרֶז וְאֶת־הָאֵזֹב וְאֵת ׀ שְׁנִי הַתּוֹלַעַת וְאֵת הַצִּפֹּר הַחַיָּה וְטָבַל אֹתָם בְּדַם הַצִּפֹּר הַשְּׁחוּטָה וּבַמַּיִם הַחַיִּים

לְבוּשׁוֹהִי׃ מח וְאִם מֵיעַל יֵיעוֹל כַּהֲנָא וְיֶחֱזֵי וְהָא לָא אוֹסֵיף מַכְתָּשָׁא בְּבֵיתָא בָּתַר דְּאִתְּשַׁע יָת בֵּיתָא וִידַכֵּי כַּהֲנָא יָת בֵּיתָא אֲרֵי אִתָּסֵי מַכְתָּשָׁא׃ מט וְיִסַּב לְדַכָּאָה יָת בֵּיתָא תַּרְתֵּין צִפְּרִין וְאָעָא דְאַרְזָא וּצְבַע זְהוֹרִי וְאֵזוֹבָא׃ נ וְיִכּוֹס יָת צִפְּרָא חֲדָא לְמָאן דַּחֲסַף עַל מֵי מַבּוּעַ׃ נא וְיִסַּב יָת אָעָא דְאַרְזָא וְיָת אֵזוֹבָא וְיָת צְבַע זְהוֹרִי וְיָת צִפְּרָא חַיְתָא וְיִטְבּוֹל יָתְהוֹן בִּדְמָא דְּצִפְּרָא נְכִסְתָּא וּבְמֵי מַבּוּעַ וְיַדֵּי לְבֵיתָא

רש"י

(מח) ואם בא יבא פד). לסוף שבוע שני: וראה והנה לא פשה. מקרא זה בא ללמד בעומד בעיניו בראשון ובשני מה יעשה לו, יכול יטהרנו כמשמעו של מקרא, וטהר הכהן את הבית, ת"ל כי נרפא הנגע, לא טהרתי אלא את הרפוי, ואין רפוי אלא הבית שהוקלה והוטח ולא חזר הנגע, אבל זה טעון חלילה וקלוי וטיחה ושבוע שלישי, וכן המקרא נדרש, ואם בא יבא בשני וראה והנה לא פשה יטיחנו, ואין טיחה בלא חלוץ וקלוי, ואחרי הטוח את הבית וטהר הכהן את הבית, אם לא חזר לסוף השבוע כי נרפא הנגע, ואם חזר כבר פירש על החוזר שטעון נתיצה מ): (מו) כל ימי הסגיר אותו. ולא ימים שקלף את נגעו פה), יכול שאני מוליא המוחלט שקלף את נגעו פו), ת"ל כל ימי פז): יטמא עד הערב. מלמד שאין מטמא בגדים, יכול אפילו שהה בכדי אכילת פרס פח) מא), ת"ל והאוכל בבית יכבס את בגדיו, אין לי אלא אוכל פט), ושוכב מנין ל), ת"ל והשוכב, אין לי אלא אוכל ושוכב, לא אוכל ולא שוכב מנין לא), ת"ל יכבס לב) ריבה לג), א"כ

אבן עזרא

מט ולקח. כחבירו (נו):

יהל אור

(נו) למעלה פ' ד':

מקורי רש"י

מ) ספרא: מא) ספרא, ברכות מ"א א' ועיין רש"י שם ד"ה אכילת פרס, עירובין פ"ב ב' ועיין רש"י שם ד"ה סליה תוספתא דנגעים פ"ז, תוספתא מקוואות

מנחת יהודה

סד) כ"ה בכ"י אחר פסוק מ"ד פ' מ"ח (ז"ל): סה) והימים שחולץ וקוצה וטח איננו מטמא בביאה ואם נכנס אדם לשם קודם הסגרו אינו טמא: סו) היינו בנגע החוזר שהבית צריך נתיצה: סז) דהוי ליה למכתב בימי הסגיר אותו, מאי כל לרבות המוחלט, אף שקלף נגעו מטמא: סח) הוא שיעור סעודה אחת, שפרס ר"ל חצי ככר, מלשון פרוסה ושלמה, ושיעורה לדעת רש"י ד' בצים (רש"י פסחים מד א) ד"ה ומשני: סט) דהיינו אוכל בהסבה שהוא שוכב ואוכל: ל) פי' אם הוא שוכב לבד: לא) פי' דאפילו לא שכב ולא אכל רק שהה כשיעור אכילת פרס: לב) ממ"ש שני פעמים יכבס בגדיו, שהיל"ל. והשוכב בבית והאוכל בבית יכבס בגדיו: לג) לרבות מי שבא ושהה, אעפ"י שלא אכל

וְהִזָּה אֶל־הַבַּיִת שֶׁבַע פְּעָמִים׃
נב וְחִטֵּא אֶת־הַבַּיִת בְּדַם הַצִּפּוֹר
וּבַמַּיִם הַחַיִּים וּבַצִּפֹּר הַחַיָּה וּבְעֵץ
הָאֶרֶז וּבָאֵזֹב וּבִשְׁנִי הַתּוֹלָעַת׃
נג וְשִׁלַּח אֶת־הַצִּפֹּר הַחַיָּה אֶל־
מִחוּץ לָעִיר אֶל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה וְכִפֶּר
עַל־הַבַּיִת וְטָהֵר׃ חמישי נד זֹאת
הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק׃
נה וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְלַבָּיִת׃ נו וְלַשְׂאֵת
וְלַסַּפַּחַת וְלַבֶּהָרֶת׃ נז לְהוֹרֹת בְּיוֹם
הַטָּמֵא וּבְיוֹם הַטָּהֹר זֹאת תּוֹרַת
הַצָּרָעַת׃ פ טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב דַּבְּרוּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲמַרְתֶּם אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה זָב מִבְּשָׂרוֹ זוֹבוֹ

אונקלוס

שְׁבַע זִמְנִין׃ נב וִידַכֵּי
יָת בֵּיתָא בִּדְמָא דְצִפְּרָא
וּבְמֵי מַבּוּעַ וּבְצִפְּרָא
חַיְתָא וּבְאָעָא דְאַרְזָא
וּבְאֵזוֹבָא וּבִצְבַע זְהוֹרִי׃
נג וִישַׁלַּח יָת צִפְּרָא חַיְתָא
לְמִבָּרָא לְקַרְתָּא לְאַפֵּי
חַקְלָא וִיכַפַּר עַל בֵּיתָא
וְיִדְכֵּי׃ נד דָא אוֹרַיְתָא
לְכָל מַכְתַּשׁ סְגִירוּתָא
וּלְנִתְקָא׃ נה וּלְסְגִירוּת
לְבוּשָׁא וּלְבֵיתָא׃
נו וּלְעַמְקָא וּלְעַדְיָא
וּלְבַהַרָא׃ נז לְאַלָּפָא בְּיוֹם
מְסָאֲבָא וּבְיוֹם דַּכְיָא דָא
אוֹרַיְתָא דִסְגִירוּתָא׃
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם
אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב מַלִּילוּ
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימְרוּן
לְהוֹן גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יְהֵי

אבן עזרא

נז ביום הטמא. ביום שיהיה האדם או הבגד או הבית טמא או טהור (לז): א וידבר ה' אל משה ואל אהרן. כי הכהנים יפרישו בין זבה לנדה, כאשר אמרו חז"ל, בין דם לדם (דבר' יז ח) (א), ועתה יחל לבאר הטמאים מדבר נסתר, כי הצרעת נגע גלוי: ב זב. כמו זבת חלב (שמות ג ח) כדמות טפות נוטפות (ב): מבשרו. כנוי לערות

רש"י

למה נאמר הוכל ושוכב לז), ליתן שיעור לשוכב כדי אכילת פרס מב): (נז) להורות ביום הטמא וגו'. איזה יום מטהרו, ואיזה יום מטמאו לה) מג): (ב) כי יהיה זב. יכול זב מכל מקום יהא טמא א) ת"ל מבשרו, ולא כל בשרו א) אחר שחלק הכתוב בין בשר לבשר זכיתי לדין ב) טמא בזוב וטמא בזבה, מה זבה ממקום שהיא מטמאה טומאה קלה נדה ג), מטמאה

יהל אור

(לז) מבואר דיניהן:

(א) ב"ה (סנהד' פז א) כי יפלא ממך וגו' בין דם לדם (דברי' יז ה) בין דם נדה, דם לידה, דם זיבה, ואמר קרא (שם שם ט) ובאת אל הכהנים וגו', ע"כ כלל בזה הדבור את אהרן: (ב) שנוטף מאליו טיפין טיפין בלי כונה, והוא חולי

מנחת יהודה

אכל ולא שכב אלא שהה כמטמא בגדים: לז) אחרי דכשהייה הדבר תלוי: לח) מטלת ביום ידייק שההבאה לטומאה ולטהרה לא יהיה רק ביום ולא בלילה: א) פי' אפילו הזב מפיו או מחוטמו ואזנו יהא טמא: ב) פי' נתנה לי רשות לדון באיזה בשר מבשרו משתעי: ג) כה שקורא נדה טומאה קלה משום שאין צריכה ז' נקיים וקרבן מה שאין כן זבה גדולה שצריכה ז' נקיים וקרבן, וכן קורא לבעל קרי טומאה קלה בערך הזה, משום דבעל קרי לא בעי נקיי קרבן ולא ספירת שבעה:

מקורי רש"י

פ"מ: מב) ספרא: מג) ספרא: א) ספרא, נדה מ"ג ב',

דָאִיב מִבִּשְׂרֵיהּ דּוֹבֵיהּ
מְסָאַב הוּא: ג וְדָא תְּהֵי
סְאוֹבְתֵיהּ בְּדוֹבֵיהּ רִיר
בִּשְׂרֵיהּ יָת דּוֹבֵיהּ אוֹ
חָתִים בִּשְׂרֵיהּ מִדּוֹבֵיהּ
סְאוֹבְתֵיהּ הִיא: ד כָּל
מִשְׁכְּבָא דִי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי
דוֹבָנָא יְהֵי מְסָאַב וְכָל
מָנָא דִי יְתֵיב עֲלוֹהִי יְהֵי
מְסָאַב: ה וּגְבַר דִּי יִקְרַב

טָמֵא הוּא: ג וְזֹאת תִּהְיֶה טֻמְאָתוֹ
בְּזוֹבוֹ רָר בְּשָׂרוֹ אֶת־זוֹבוֹ אוֹ־
הֶחְתִּים בְּשָׂרוֹ מִזּוֹבוֹ טֻמְאָתוֹ הִוא:
ד כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו
הַזָּב יִטְמָא וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב
עָלָיו יִטְמָא: ה וְאִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע

רש"י

טומאה חמורה זיבה, אף הזב ממקום שמטמא טומאה קלה קרי, מטמא טומאה חמורה זיבה ב): זובו טמא. למד על הטפה שהיא מטמאה ד) ג), זוב דומה למי בצק של שעורין ה) ודחוי ו) ודומה ללובן ביצה המוזרת ז), שכבת זרע קשור כלובן ביצה שאינה מוזרת ד): (ג) רר. לשון ריר ה) שזב את בשרו ח) ו): את זובו. כמו ריר שיוצא ללול: או החתים שיוצא עב וסותם את פי האמה, ונסתם בשרו מטפת זובו, זהו פשוטו, ומדרשו ז) מנה הכתוב הראשון ראיות שתים וקראו טמא, שנאמר זב מבשרו זובו טמא הוא, ומנה הכתוב השני ראיות שלש וקראו טמא, שנאמר טומאתו בזובו, רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טומאתו היא, הא כיצד שתים לטומאה ט), והשלישי מזקיקתו לקרבן י): (ד) כל המשכב. הראוי למשכב, יכול אפילו מיוחד למלאכה אחרת יא)? ת"ל אשר ישכב, אשר שכב לא נאמר יב) אלא אשר ישכב המיוחד תמיד לכך יג), יצא זה שאומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו ח): אשר ישב. ישב לא נאמר אלא אשר ישב

אבן עזרא

הזכר (ג): זובו. שם (ד): ג וזאת תהיה טמאתו. הטעם (ה) כי הזוב הוא על ב' דרכים (ו): רר בשרו. מגזרת ויורד רירו על זקנו (ש"א כא יד) (ז): או החתים. כמו נסגר, מגזרת כי חתום הוא (ישעי' כט יא) (ח) [א] והטעם שהתחבר הזוב ונקרש, ולא יצא הקרי בשכבו עם האשה (ט) [ב] וגזרה אחת למשכב ולמושב (י), וכן הנוגע

יהל אור

בא להוציא מתנים להולכת כח המחזיק: (ג) בא בהשאלה אל אבר התשמיש בזכר, וכן אשר בשר חמורים בשרם (יחז' כג כ) גדלי בשר (שם טז כו) וכד"ק "כנוי לערוה" וכן נכון יותר, כי כן יכנה ג"כ ערות האשה (למטה טו יט): (ד) שמ"ז לזיבת הזרע: (ה) הטעם מה שהקדים הכתוב במלות, וזאת תהיה טומאתו: (ו) ויפרש הכתוב על איזה אופן תהיה הזיבה שיקרא זב ויטמא: (ז) פועל מטס, ויורד רירו על זקנו, והוא הרוק הדק הנוטף מן הפה, ופי' שיהיה רר בשרו ונעשה דק כריר היוצא מפה שהוא יורד ללול: (ח) ופרשו התם, והחתים מן הפעיל: (ט) מפני שיוצא עב סותם פי האמה ונחתם בשרו מחמת זובו: (י) שעל הרוב יצא גם מן הזוב היוצא

קרני אור

[א] כי נחתם ונסגר הבשר הסוגר מפני עובי שליחה שיוצאת כמו שיקרה לבעלי האבן בכליות שתתקום שם ליחה עבה שרופה מקום הכליות, ונעצר מפניה השתן מללכת ולא יצא רק כמו ליחה עבה (רד"ק): [ב] וקמ"ל שבשני הדרכים מטמא, וחז"ל לא ניחא להו כזה, דאם

מקורי רש"י

ילקוט תקס"ז, פס"ז: ב) ספרא נדה שם ילקוט שם, פס"ז: ג) ספרא, נדה ל"ה א', ילקוט שם פס"ז: ד) ספרא, נדה ל"ה ב': ה) איוב ו' ו': ו) עיין נדה נ"ו א': ז) ספרא, נדה מ"ג ב', מגילה ח' א', ילקוט תקס"ז, פס"ז: ח) ספרא, שבת נ"ט א', חגיגה כ"ג ב', נדה

מנחת יהודה

ד) שלא תאמר שאינו מטמא אלא האיש הזב, ולא הזוב היוצא ממנו, ת"ל זובו טמא: ה) פי' דק שאינו מקושר: ו) ובג' נדה (ל"ה ב') "דיהה" ופי' רש"י שם, מתמקמק ונפרד ואינו קשור: ז) ופי' רש"י ז"ל שם "שאינה משרצת אפרוח תחת תרנגולת", וזהו דספנא מארעא ולא בא מזכר: ח) ובז"ל יש גי' מבשרו, ופי' רש"י (נדה נ"ו א') כעין ריר שהוא לח, כמו ויורד רירו על זקנו (ש"א כ"א י"ד): ט) פי' לטומאת זיבה, וטומאת האיש, בלובן, וטומאת האשה בדם: י) וכ"ת בג' שם, אין בין ראיה שניה לראיה שלישית בזב אלא בקרבן: יא) כגון דף של נחתומים או עריבה גדולה: יב) אם היה אומר כל אשר שכב עליו יכלול כל דבר אשר שכב עליו: יג) והנה ממ"ש אשר ישכב עליו, ולא אמר אשר שכב עליו בלשון עבר, וידוע שהעתיד הבא במקום עבר מורה על התמידות כמו כל ימי אשר ישכון הענן (במד' ט' י"ח) ככה יעשה איוב (איוב א', ה') היינו

בְּמִשְׁכָּבוֹ יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ ו וְהַיֹּשֵׁב עַל־
הַכְּלִי אֲשֶׁר־יֵשֵׁב עָלָיו הַזָּב יְכַבֵּס
בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ חצי הספר ז וְהַנֹּגֵעַ בִּבְשַׂר הַזָּב
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ ח וְכִי־יָרֹק הַזָּב בַּטָּהוֹר
וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ ט וְכָל־הַמֶּרְכָּב אֲשֶׁר יִרְכַּב
עָלָיו הַזָּב יִטְמָא׃ י וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכֹל

בְּמִשְׁכְּבֵיהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ ו וּדְיָתֵיב עַל מָנָא דִּי יְתִיב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ ז וּדְיִקְרַב בִּבְשַׂר דּוֹבָנָא יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ ח וַאֲרֵי יְרוֹק דּוֹבָנָא בְּדַכְיָא וִיצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃ ט וְכָל מֶרְכְּבָא דִּי יִרְכַּב עֲלוֹהִי דּוֹבָנָא יְהֵי מְסָאָב׃ י וְכָל דִּי יִקְרַב בְּכֹל דִּי

אבן עזרא

באחד מהם משפט אחד לו (יא): ז והנוגע בבשר הזב. באיזה אבר שיהיה (יב) [ג]: ח ירק. ידוע מפעלי הכפל (יג) והעד דגשות קו"ף רוקי (יד) הנה גם רוקו יזיק, כי הזוב מהחליים הנדבקים (טו), ואין מנהג האדם שירוק בפני חבירו רק איננו בכוונה (טו*), כי הזב זרק רוקו ונפל על הטהור: ט וכל המרכב. שהוא מקבל טומאה כדברי

רש"י

עליו הזב במיוחד תמיד לכך יד) ט): (ה) ואיש אשר יגע במשכבו. לימד על המשכב שחמור מן המגע טו), שזה נעשה אב הטומאה, לטמא אדם לטמא בגדים טז), והמגע שאינו משכב אינו אלא ולד הטומאה יז), ואינו מטמא אלא אוכלין ומשקין י): (ו) והיושב על הכלי. אפילו לא נגע אפילו עשרה כלים זה על זה כולן מטמאין משום מושב, וכן במשכב יח) יא): (ח) וכי ירוק הזב בטהור. ונגע בו או נשאו, שהרוק מטמא במשא יט) יב): (ט) וכל המרכב. אעפ"י שלא ישב עליו כגון התפוס של סרגא כ) שקורין לו ארצו"ן טמא משום מרכב כא) יג), והאוכף שקורין

קרני אור

יוצא למוץ פשיטא דטפות עבות מטמאים כ"ש מדקות, ואם סותם פי כאמה ואינו יוצא, הלא א"מ עד שיצא מבשרו, וע"כ פי' מ"ל על מספר הראיות, ואופני הטומאה עיין (ספרא) ובכתוה"מ שם: [ג] מה שתפס (יג) ופרשו רקק: (יד) עד בלעי רוקי (איוב ז יט) להורות על הכפל: (טו) וזהו טומאת הזוב כאיש מפני היותו חולי כבד מן החלאים הנדבקים: (טו*) ובד"ק „ואינו בכוונה":

יהל אור

מבלי הפך מהיושב או השוכב עליו: (יא) לו רק משפט אחד שאינו מטמא אלא אוכלין ומשקין, כי הוא רק ולד הטומאה, עיין ספרא ובפי' רש"י ז"ל: (יב) כי אין פי' כמו רך בשרו שהוא כינוי לאבר הזכר:

מנחת יהודה

היינו שיתמיד הזב לשכוב עליו (התוה"מ): יד) פי' המיוחד לישיבה: [טו) שאינו של משכב: טז) שהמשכב מטמא האדם הנוגע בו, והאדם ההוא מטמא בגדים שעליו או כלי שטף בנגעו בהם ועושה אותם ראשון כמוהו: יז) והוא ראשון בלבד: יח) ובספרא „ואפילו ע"ג אבן מטמא" פי' שאם יש אבן על משכב זב או זבה וישב אדם על האבן אעפ"י שלא נגע אדם במשכב שהאבן חוצצת טמא, אעפ"י שהאבן אינה מקבלת טומאה, והפי' של אבן מטמא', עיין ערוך השלם, ויבקש דעת מהג' תפא"י פי' ו' וסי' כ"א יפרש „ר"ל משא גדול הצריך שימה כאבן גדול וכבד", וכן פי' רש"י (נדה נ"ה, א') אבן גדולה המושמה על הכלים: יט) וכן כיחו וניעו ומימי האף: כ) בערבי קורין למרכב סורג, והתפוס של המרכב, הוא הבליטה שלפני האוכף ושלאחריו המחזיקים את הרוכב מלהחליק לפניו או לאחריו, והוא טמא משום מרכב לפי שאינו ראוי לישיבה אלא להסמך עליו בעת שהוא רוכב על האוכף: כא) וכן פי' רש"י (עירובין כז א) התפוס דאוכף ארצון בלע"ז, שכשרוכב תופס באותו עץ שנקרא ארצו"ן ולהכי מטמא משום מרכב, ומלת ארצו"ן פתרו אותו המבארים (דער זאטטעל באגען):

מקורי רש"י

מ"ט ב': ט) ספרא: י) ספרא: יא) ספרא, שבת פ"ב ב', נדה נ"ה א', שם ס"ט ב', כלים פ"א מ"ג ילקוט תקס"ט, פס"ז: יב) ספרא, נדה נ"ה ב', ילקוט שם, פס"ז: יג) ספרא, עירובין כ"ז א', ועיין כלים פכ"ג מ"ב:

ואטטעל

אֲשֶׁר יִהְיֶה תַחְתָּיו יִטְמָא עַד־
הָעָרֶב וְהַנּוֹשֵׂא אוֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יא וְכֹל
אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף
בַּמָּיִם וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יב וּכְלִי־חֶרֶשׂ
אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַזָּב יִשָּׁבֵר וְכָל־כְּלִי־
עֵץ יִשָּׁטֵף בַּמָּיִם׃ יג וְכִי־יִטְהַר הַזָּב

יְהֵי תְּחוֹתוֹהִי יְהֵי מְסָאָב
עַד רַמְשָׁא וּדְיִטּוֹל יַתְהוֹן
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְּמַיָּא וִיהֵי מְסָאָב עַד
רַמְשָׁא׃ יא וְכָל דִּי יִקְרַב
בֵּיהּ דּוֹבָנָא וִידוֹהִי לָא
שְׁטַף בְּמַיָּא וִיצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וִיהֵי מְסָאָב עַד רַמְשָׁא׃
יב וּמָאן דַּחֲסַף דִּי יִקְרַב
בֵּיהּ דּוֹבָנָא יִתְּבַר וְכָל
מָאן דְּאָע יִשְׁתְּטֵף בְּמַיָּא׃
יג וַאֲרֵי יִדְכֵּי דּוֹבָנָא

רש"י

אליו"ש כג), טמא טומאת מושב כג) יד): (י) וכל הנוגע בכל אשר יהיה תחתיו. של זב כד), בא ולימד על המרכב שיהא הנוגע בו טמא, ואין טעון כבוס בגדים והוא חומר במשכב מבמרכב טו): והנושא אותם. כל האמור בענין הזב זובו ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו והמשכב והמרכב, משאן כה) מטמא אדם לטמא בגדים כו) טז): (יא) וידיו לא שטף במים. בעוד שלא טבל מטומאתו כז), ואפילו פסק מזובו וספר שבעה ומחוסר טבילה מטמא בכל טומאותיו וזה שהוציא הכתוב טבילת גופו של זב בלשון שטיפת ידים ללמדך שאין בית הסתרים טעון ביאת מים אלא אבר הגלוי כמו הידים כח) יז): (יב) וכלי חרש אשר יגע בו הזב. יכול אפילו נגע בו מאחוריו וכו' כדאיתא בת"כ יח), עד איזהו מגעו שהוא בכולו כט), הוי אומר זה היסטו ל) יט): (יג) וכי יטהר.

אבן עזרא

המעתיקים (טו): י בכל אשר יהיה תחתיו. תחת המרכב יטמא טומאה קלה (יז) [ד], וטומאת הנושא אותם יותר חמורה (יח) [ה]: יא וידיו לא שטף במים. היה נראה לנו כי כל מאכל והדומה לו שיגע בו הזב, והנגיעה היא בידים (יט) וידיו שטופות איננו טמא, בעבור שלא נגע במקום הזוב, רק כאשר ראינו כל אבותינו פירשו וידיו כגופו קבלנו דבריהם (כ) [ו] ועל דרך הפשט כי כל טהור שיגע בו הזב וידיו שטופות (כא) הוא יטמא ולא בגדיו, ואם לא היו שטופות יטמאו בגדיו, וזה כמו הנוגע בכל אשר

יהל אור

(טז) ומה שאמר המרכב בה"א הידיעה מבואר בספרא, היינו המיוחד רק לרכיבה, עיין רש"י ז"ל: (יז) ר"ל שאינו מחויב רחיצת גופו וכבוס בגדים: (יח) שצריך כבוס בגדים ורחיצת גופו: (יט) כי הידים הם העוסקות: (כ) וכ"ה (פס"ז) ד"א וידיו זה גופו, שנאמר הית ידך (ישעי' נז י) כלומר הית עצמך: (כא) פי' וידי רק מקומות שמגולים מגופו כדוגמת הידים לא בית הסתרים ועיין רש"י ז"ל וברמב"ן:

קרני אור

שם בשר, ולא אמר הנוגע בזב, פי' שצריך שיגע בבשר דוקא בלא אמצעי, עיין (ספרא) ובכתוה"מ שם: [ד] ודעת רז"ל (ספרא) תחתיו של זב, וכן אמרו שם יכול תחתיו של מרכב וכו' ועיין רש"י: [ה] ומבואר (ספרא) שמשא מטמא אדם לטמא בגדים, ועיין רש"י: [ו] ומה שהוציא טבילה בלשון שטיפת ידים דרשו (ספרא) "מה ידיו בגלוי, פרט לבית הסתרים" פי' שא"צ לטבול

מקורי רש"י

יד) שם, שם, ילקוט שם: טו) ספרא: טז) ספרא: יז) ספרא, נדה ס"ו ב', קדושין כ"ה א', ילקוט מקס"ם, פס"ז: יח) עיין ספרא: יט) ספרא:

מנחת יהודה

כג) ואמטעל: כג) מפני שהוא יושב עליו: כד) ולא תחתיו של מרכב וסמוך לי אלא אזב קאי, כלומר שנגע במרכב שהיה תחתיו של זב, וטמא ואינו טעון כבוס בגדים: כה) ובז"ל "והמרכב והמושב שיהא משאן": כו) פי' שלענין משא כולם שוים שהנושא אותם יכבס בגדיו: כז) ואזב קאי: כח) ובג' (נדה סו ב) מה ידיו הנראים, אף כל גופו הנראה טעון רחיצה, ובקדושין כ"ה א', מה בשרו מאבראי, אף כל מאבראי, ועיין תוי"ט (מקואות פ"ח מ"ה) ד"ה אבל טמאה: כט) "בכולו" גרסינן בבי"ת (הזכרון): ל) פי' שנתנדנד והוסט כולו מכח הזב שאעפ"י שלא

מִזּוֹבוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים
לְטָהֳרָתוֹ וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׂרוֹ
בְּמַיִם חַיִּים וְטָהֵר׃ יד וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי
יִקַּח־לוֹ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה
וּבָא ׀ לִפְנֵי יְהוָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וּנְתָנָם אֶל־הַכֹּהֵן׃ טו וְעָשָׂה
אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חַטָּאת וְהָאֶחָד
עֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה
מִזּוֹבוֹ׃ ס ששי שביעי כשהן מחוברין טז וְאִישׁ
כִּי־תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע וְרָחַץ
בַּמַּיִם אֶת־כָּל־בְּשָׂרוֹ וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ יז וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־עוֹר אֲשֶׁר־
יִהְיֶה עָלָיו שִׁכְבַת־זֶרַע וְכֻבַּס בַּמַּיִם
וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב׃ יח וְאִשָּׁה אֲשֶׁר

אונקלוס

מִדּוֹבֵיהּ וְיִמְנֵי לֵיהּ שִׁבְעָא
יוֹמִין לִדְכוּתֵיהּ וִיצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בִּשְׂרֵיהּ
בְּמֵי מַבּוּעַ וְיִדְכֵּי׃
יד וּבְיוֹמָא תְּמִינָאָה יִסַּב
לֵיהּ תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ
תְרֵין בְּנֵי יוֹנָה וְיֵיתֵי לִקֳדָם
יְיָ לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וְיִתְּנִנּוּן לְכַהֲנָא׃ טו וְיַעְבֵּיד
יָתְהוֹן כַּהֲנָא חַד חַטָּאתָא
וְחַד עֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי
כַּהֲנָא קֳדָם יְיָ מִדּוֹבֵיהּ׃
טז וּגְבַר אֲרֵי תִפּוֹק מִנֵּיהּ
שִׁכְבַת זַרְעָא וְיַסְחֵי
בְמַיָּא יָת כָּל בִּשְׂרֵיהּ וִיהֵי
מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃ יז וְכָל
לְבוּשׁ וְכָל מְשַׁךְ דִּי יְהֵי
עֲלוֹהִי שִׁכְבַת זַרְעָא
וְיִצְטַבַּע בְּמַיָּא וִיהֵי
מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
יח וְאִתְּתָא דִּי יִשְׁכּוּב גְּבַר
יָתַהּ שִׁכְבַת זַרְעָא וְיַסְחוּן
בְּמַיָּא וִיהוֹן מְסָאֲבִין עַד

אבן עזרא

יהיה תחתיו (כב): יג לטהרתו. מיום טהרתו (כג), והקרבן עולה וחטאת, בעבור כי הזוב מוסר על עון (כד) [ז]: טז כי תצא ממנו. שלא ברצונו (כה) [ח]: שכבת זרע. כמו שכבת הטל (שמות טז יד) מגזרת מי ישכיב (איוב לח לז) (כו) [ט] היה נראה לנו שצריך רחיצה הבגד או העור אם היה בו זרע לח או יבש, והאמת כדברי הקבלה (כז), והשלים דבר הזכר, ועתה

רש"י

כשיפסוק לא) כ): שבעת ימים לטהרתו. שבעת ימים טהורים מטומאת זיבה, שלא

קרני אור

[ז] ולכן שיביא הזב קרבנו שתי תורים או שני בני יונה א' לחטאת וא' לעולה, לפי שהודה ולא בוש הזב כי בשלו הצער הגדול הזה, ופעון נאופיו הביאהו אליו, ולכן יביא החטאת השלמתו, ואח"כ יתקרב אל האלהים בעולתו (רדי"א): [ח] והרדי"א יפרש, כי תצא מרצונו, אם המוציא זרע לבטלה, ואם השוכב עם אשה שכבת זרע וכן פי' רנה"ו, שהכתוב מדבר על אונס ועל רצון, הן ששכב עם אשה, והן בשקרה לילה: [ט] ענין ירידה ושפיכה שצריך שיורה כחץ דהוי זרע ראוי לזריעה, שאם אינו יורה כחץ שאינו ראוי להזריע אינו מטמא (הכוס"ק) שם זרע לבד הונח על זרע נגמרת על זרע השדה, ועל פרי הבטן, וגדר שם

יהל אור

הזב שטופות: (כב) ודין זה אם נגע הטהור בהזב בידיו שטופות, שהוא טמא ולא בגדיו: (כג) מטומאת זיבה, והלמ"ד כלמ"ד הרה לזנונים (ברא' לח כד) שפי' מזנונים: (כד) וצריך קרבן לתת הודאה לשם בריאת אותו וטהרו, וצריך חטאת לכפר על חטאו שלא יגרום לו עוד חולי: (כה) וכן פי' הח' ז"ל (ברא' לד א) על ותצא דינה, שפי' מעצמה, עיין ביאורי שם: (כו) וכן כתב הרד"ק בשרשיו ששכבת הטל ענין ירידה ושפיכה, ונכון להיות מזה שכבת זרע: (כז) שמטמאה כל זמן שהיא לחה, אבל לא יבישה, והוא בג' (שבת פו ב) שמטמאה לעולם כ"ז שהיא לחה:

מנחת יהודה

שלא נגע בו אלא נדגדו טמא: לא) פי' כשיפסוק מזובו,

מקורי רש"י

כ) ספרא, נדה ל"ז א', מגילה ח' א', ילקוט תקס"ט פס"ז

יִשְׁכַּב אִישׁ אֹתָהּ שִׁכְבַת־זָרַע
וְרָחֲצוּ בַמַּיִם וְטָמְאוּ עַד־הָעָרֶב׃ פ
יט וְאִשָּׁה כִּי־תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה
זֹבָהּ בִּבְשָׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה
בְנִדָּתָהּ וְכָל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ יִטְמָא עַד־
הָעָרֶב׃ כ וְכֹל אֲשֶׁר תִּשְׁכַּב עָלָיו
בְּנִדָּתָהּ יִטְמָא וְכֹל אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב
עָלָיו יִטְמָא׃ כא וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּמִשְׁכָּבָהּ
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ כב וְכָל־הַנֹּגֵעַ בְּכָל־כְּלִי
אֲשֶׁר־תֵּשֵׁב עָלָיו יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ

אונקלוס

דִּמְשָׁא׃ יט וְאִתְּתָא אֲרֵי
תְהֵי דָיְבָא דָם יְהֵי דוֹבַהּ
בִּבְשָׂרַהּ שַׁבְעָא יוֹמִין תְּהֵי
בְרִיחוּקַהּ וְכָל דְּיִקְרַב בַּהּ
יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
כ וְכֹל דִּי תִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי
בְּרִיחוּקַהּ יְהֵי מְסָאַב וְכֹל
דִּי תֵתִיב עֲלוֹהִי יְהֵי
מְסָאַב׃ כא וְכָל דְּיִקְרַב
בְּמִשְׁכְּבַהּ יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי
וְיַסְחֵי בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא׃ כב וְכָל דְּיִקְרַב
בְּכָל מָנָא דִּי תֵתִיב עֲלוֹהִי
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי
בְמַיָּא וִיהֵי מְסָאַב עַד

רש"י

ירחה זוב, וכולן רלופין לג) כא): (יח) ורחצו במים. גזרת מלך היא שתטמא רחשה בביאה, ואין הטעם משום נוגע בשכבת זרע, שהרי מגע בית הסתרים הוא לג) כב): (יט) כי תהיה זבה. יכול מאחד מכל איבריה, ת"ל והיא גלתה את מקור דמיה כג), אין דם מטמא אלא הבא מן המקור כד): דם יהיה זובה בבשרה. אין זובה קרוי זוב לטמא, אלא א"כ הוא אדום כה): בנדתה. כמו ומתבל ינידוהו כו), שהיא מנודה ממגע כל אדם לד): תהיה בנדתה.

אבן עזרא

יחל בנקבה, ופי' ואם על המשכב, הוא שב על הכלי אשר תשב עליו (כח), והנה הכלי על המשכב או כלי על כלי (כט) על כן הטומאה קלה (כט*) [י], ולא הזכיר באשה מרכב כי (בהמה) (ס"א בהווה) (ל) דבר הכתוב והמשפט אחד (לא): יט בבשרה. ערות האשה, וטעו המפרשים בבעל קרי את כל בשרו האבר לבד (לב), והעד כל (לג):

יהל אור

(כח) ולא על האדם הנוגע: (כט) או הכלי הוא על הכלי אשר היא יושבת עליו: (כט*) שלא הצריך בו רחיצה במים כמו האדם הנוגע שאמר

קרני אור

זרע שיהיה ראוי להזריע ולהקים זרע, לאפוקי היוצא מאבר מת ובלי הרגשה (הפוה"מ): [י] ורמב"ן השיג על הרמב"ן ז"ל בזה, ודעת רז"ל (ספרא) ואם על המשכב הוא,

יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב, והטעם הוא לפי שהנוגע בכל שהוא על המשכב או על הכלי אשר היא יושבת עליו הוא רביעי מן הזבה, ולפיכך הטומאה קלה, ואין צריך כבוס בגדים ורחיצת הגוף, אבל הנוגע במשכבה, או הנוגע בכל כלי אשר תשב עליו, הוא שלישי מן הזבה, ולפיכך צריך כבוס בגדים ורחיצת הגוף: (ל) וכן הוא בד"ק, ובכא"י „בהווה", ומלת בהמה הוא טעות, והכתוב דבר בהווה שדרכו של איש לרכוב: (לא) ואם יארע שתרכב דינה כאיש: (לב) כי כתוב ורחץ את כל בשרו, שר"ל האבר לבדו, וטעותם בעבור הפי' מבשרו (פ' כ') שהוא כינוי לערות הזכר, ופי' גם את כל בשרו על ערות אבר האיש לבד: (לג) וזה ראיה שטעו כי שם כתוב כל בשרו, וזהו וודאי כל גופו, לא האבר לבד:

מקורי רש"י

פס"ו: כא) ספרא, ועיין נדה ס"מ ב': כב) ספרא, נדה מ"מ ב': כג) למסה כ' י"מ: כד) ספרא, נדה י"ז ב': כה) עיין (ספרא תוריע, י"ב ו') שדמים הרבה טמאים בה, ועיין נדה י"ט א': כו) איוב י"מ י"מ:

מנחת יהודה

וזהו טהרת דמים, לא טהרת טומאה, וזהו אף שאינו טהור עדיין: לב) פי' שלא תהא טומאה מפסקת ביניהן, ואם יראה קרי באחד מהם אינו עולה מהמנין: לג) ומגע בית הסתרים לא שמיה מגע לענין טומאה: לד) ר"ל כי נדה

בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב: כג וְאִם עַל־
הַמִּשְׁכָּב הוּא אוֹ עַל־הַכְּלִי אֲשֶׁר־
הִוא יֹשֶׁבֶת־עָלָיו בְּנָגְעוֹ־בוֹ יִטְמָא
עַד־הָעָרֶב: כד וְאִם שָׁכֹב יִשְׁכַּב אִישׁ
אֹתָהּ וּתְהִי נִדָּתָהּ עָלָיו וְטָמֵא
שִׁבְעַת יָמִים וְכָל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־
יִשְׁכַּב עָלָיו יִטְמָא: ס כה וְאִשָּׁה כִּי־
יָזוּב זוֹב דָּמָהּ יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֶת־

אונקלוס

רַמְשָׁא: כג וְאִם עַל
מִשְׁכְּבָא הוּא אוֹ עַל מָנָא
דִּי הִיא יָתְבָא עֲלוֹהִי
בְּמִקְרְבֵיהּ בֵּיהּ יְהֵי
מְסָאַב עַד רַמְשָׁא: כד וְאִם
מִשְׁכַּב יִשְׁכַּב גְּבַר יָתַהּ
וּתְהֵי רִיחוּקַהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי
מְסָאַב שַׁבְעָא יוֹמִין וְכָל
מִשְׁכְּבָא דִּי יִשְׁכּוּב עֲלוֹהִי
יְהֵי מְסָאַב: כה וְאִתְּתָא
אֲרֵי יִדוּב דּוֹב דְּמַהּ יוֹמִין
סַגִּיאִין בְּלָא עִדַּן רִיחוּקַהּ
אוֹ אֲרֵי תְדוּב עַל רִיחוּקַהּ

אבן עזרא

כד ואם שכב ישכב איש אותה. בלא זדון, רק שוכב עמה בשוגג (לד). והנה באה נדתה, והיתה עמו (לה) וזה טעם עליו (לו), כי כרת יש על השוכב עם נדה בזדון (לז), וכן הוא משפט הזבה (לה) ואם לא נזכר: וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא. כי הוא טמא טומאת שבעה וגם יטמא אחרים (לט) [יא] ואם לא נכתב: כה ימים רבים בלא עת נדתה. לכל אשה עתיד

רש"י

אפילו לא ראתה אלא ראיה ראשונה לה) כז): (כג) ואם על המשכב הוא. השוכב או היושב על משכבה או על מושבה, אפילו לא נגע בה, אף הוא בדת טומאה האמורה במקרא העליון שטעון כבוס בגדים לו) כח): על הכלי. לרבות את המרכב כט): בנגעו בו יטמא. אינו מדבר לז), אלא על המרכב שנתרבה מעל הכלי, בנגעו בו יטמא, ואינו טעון כבוס בגדים, שהמרכב אין מגעו מטמא אדם לטמא בגדים לח) ל) (אבל משאו מטמא אדם לטמא בגדים) לט): (כד) ותהי נדתה עליו. יכול יעלה לרגלה מ) לא), שאם בא עליה בחמישי לנדתה, לא יטמא אלא שלשה ימים כמותה מא), ת"ל וטמא שבעת ימים מב), ומה ת"ל ותהי נדתה עליו, מה היא מטמאה אדם וכלי חרס, אף הוא מטמא אדם וכלי חרס לב): (כה) ימים רבים. שלשה ימים מג) לג): בלא עת נדתה. אחר שילאו שבעת ימי נדתה מד) לד): או כי

קרני אור

שהאדם שהוא על משכבה או יושב על מושבה ג"כ טמא, וטעון כיבוס, עיין רש"י ובילורי שם: [יא] וכ"ה (ספרא) מה היא מטמאה אדם וכלי חרס, אף הוא מטמא אדם וכלי חרס, וכן פי' רש"י:

יהל אור

(לד) וכד"ק, וכבא"י, רק הוא שוכב וכו' פי' בעת ששכב עמה היתה טהורה: (לה) ובעת השכיבה בעת שהיתה עמו באה נדתה: (לו) וע"י כך תבא דם נדתה עליו: (לז) וזו השכיבה היתה בשוגג, כי לא ידע שיארע לה כן, כי בהיתר שכב עמה: (לח) פי' האיש השוכב עם הזבה: (לט) וגם יטמא המשכב אשר

מנחת יהודה

נדה מגזרת נדה, לשון מנודה, והוא תאר בינוני נפעל, והנון הכתובה לסימן הבנין, ובמליאו היה ראוי נדדה, אלא שבדרך הלשון להחסיר נו"ן השרש כמו, לבלתי ידח ממנו נדח (ש"ב י"ד י"ד), ונקראה כן, לפי שבני אדם מרחיקין ומכאסין אותה בעת ההיא (רוו"ה): לה) מדייק מהמספר שיבא בתחלת המאמר שהמשכב היא דוקא, אפילו ראתה רק פעם אחת: לו) פי', בפ' כ"א וכ"ב פי' הכתוב דין הנוגע במשכבה, או הנוגע בכל כלי אשר תשב עליו שיכבס בגדיו, ועתה יפרש הכתוב אם הוא על המשכב או על הכלי אפילו לא נגע בה טמא ג"כ וצריך כיבוס בגדים: לז) זהו ענין אחר הכתיב יפרש בנגעו בו יטמא עד הערב, שזה מוסב רק על המרכב, שהנוגע במרכב אינו טעון כבוס בגדים: לח) כי מרכב חלוק מגעו ממשאו, לא כן משכב ומושב שאין חלוק מגען ממשאן: לט) כ"ה הגי' ברא"ם, פי' מה שאין כן במשא שהנושא המרכב טעון כבוס בגדים כמו הנושא המשכב: מ) ר"ל בשבילה, להיות נכנס לימי טהרה בשבילה, ויהיה שוה לה לטומאת ולטהרה: מא) כימים הנשארים מנדתה: מב) ללמדך שאף אם בא עליה בשביעי לנדתה, טמא שבעת ימים שלמים רצופים: מג) מיעוט ימים שנים, רבים שלשה: מד) וזהו כל י"א יום אחר שעברו עליה שבעת ימי נדתה, ואותן

מקורי רש"י

כז) ספרא: כח) ספרא: כט) ספרא: ל) ספרא, כלים פכ"ג מ"ג, פס"ו: לא) ספרא, נדה ל"ג א': לב) ספרא, נדה שם: לג) ספרא, תנחומא א' ו', תנחומא ב' ע"ו, ויק"ר פ"ט ה', ילקוט תקע"א: לד) ספרא, נדה ע"ג א':

י"א

נִדָּתָהּ אוֹ כִי־תָזוּב עַל־נִדָּתָהּ כָּל־
יְמֵי זוֹב טֻמְאָתָהּ כִּימֵי נִדָּתָהּ תִּהְיֶה
טְמֵאָה הִוא׃ כו כָּל־הַמִּשְׁכָּב אֲשֶׁר־
תִּשְׁכַּב עָלָיו כָּל־יְמֵי זוֹבָהּ כְּמִשְׁכַּב
נִדָּתָהּ יִהְיֶה־לָּהּ וְכָל־הַכְּלִי אֲשֶׁר
תֵּשֵׁב עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה כְּטֻמְאַת
נִדָּתָהּ׃ כז וְכָל־הַנּוֹגֵעַ בָּם יִטְמָא
וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעָרֶב׃ כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ
וְסָפְרָה לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר
תִּטְהָר׃ שביעי כט וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי
תִּקַּח־לָהּ שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ שְׁנֵי בְּנֵי
יוֹנָה וְהֵבִיאָה אוֹתָם אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ל וְעָשָׂה הַכֹּהֵן
אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד
עֹלָה וְכִפֶּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לִפְנֵי יְהוָה

אונקלוס

כָּל יוֹמֵי דוֹב סְאוֹבְתַּהּ
כְּיוֹמֵי רִיחוּקַהּ תְּהֵי
מְסָאֲבָא הִיא׃ כו כָּל
מִשְׁכְּבָא דִּי תִשְׁכּוּב
עֲלוֹהִי כָּל יוֹמֵי דוֹבַהּ
כְּמִשְׁכַּב רִיחוּקַהּ יְהֵי לַהּ
וְכָל מָנָא דִּי תִתֵּב עֲלוֹהִי
מְסָאַב יְהֵי כְּסוֹאֲבַת
רִיחוּקַהּ׃ כז וְכָל דְּיִקְרַב
בְּהוֹן יְהֵי מְסָאַב וִיצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
כח וְאִם דְּכִיאַת מִדּוֹבַהּ
וְתִמְנֵי לַהּ שִׁבְעָא יוֹמִין
וּבָתַר כֵּן תִּדְכֵּי׃ כט וּבְיוֹמָא
תְמִינָאָה תִּסַּב לַהּ תַּרְתֵּין
שַׁפְנִינִין אוֹ תְּרֵין בְּנֵי
יוֹנָה וְתַיְתֵי יָתְהוֹן לְוָת
כַּהֲנָא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ל וְיַעְבֵּיד כַּהֲנָא יָת חַד
חַטָּאתָא וְיָת חַד עֲלָתָא
וִיכַפַּר עֲלַהּ כַּהֲנָא קֳדָם
יְיָ מִדּוֹב סְאוֹבְתַהּ׃

רש"י

תזוב. את שלשת הימים הללו: על נדתה. מופלג מנדתה יום אחד (מה) לה), זו היא זבה, ומשפטה חרוץ בפרשה זו, ולא כדת הנדה, שזו טעונה ספירת שבעה נקיים וקרבן, והנדה אינה טעונה ספירת ז' נקיים, אלא שבעת ימים תהיה בנדתה בין רואה, בין שאינה רואה, ודרשו בפרשה, זו י"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה, שכל שלשה רצופין שתראה באחד עשר יום הללו תהא זבה (מו) לו):

אבן עזרא

ידועות (מ) או יארע לה זוב על נדתה (מא): כט והביאה אותם. מלרע והיא מלה זרה (מב):

יהל אור

תשכב עליו: (מ) ויש להם ווסת קבוע, ואם תראה בלא עת נדתה, שלא בא מצד חולי ועיפוש הדמים: (מא) לאמר שאמרו ז' ימי נדה תראה עוד דם ויאב זוב דמה ימים רבים: (מב) וכ"כ הרד"ק במכלול, וז"ל כל בנין הפעיל מלעיל, והנים יוצאים מן הכלל מלרע, והבדילה הערכת (שמות כו לג) והביאה

מקורי רש"י

לה) ספרא, מדש עם ילקוט תקס"ט פס"ז: לו) ספרא, י"א יום נקראו ימי זיבה, כלומר שהוכל להיות בהם זבה אם תראה ג' ימים רצופים, וצריכה שבעה נקיים וקרבן:

מנחת יהודה

מה) וכ"ה (ספרא) אין לי אלא סמוך לנדתה מופלג מנדתה מנין וכו': מו) ופי' הכתוב לפי המשמע, שאחלת אמר, שאם

מִזּוֹב טֻמְאָתָהּ׃ מפטיר לא וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת־מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם׃ לב זֹאת תּוֹרַת הַזָּב וַאֲשֶׁר תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זֶרַע לְטָמְאָה־בָהּ׃ לג וְהַדָּוָה בְּנִדָּתָהּ וְהַזָּב אֶת־זוֹבוֹ לַזָּכָר וְלַנְּקֵבָה וּלְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עִם־טְמֵאָה׃ פ פ פ

לא וְתַפְרְשׁוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִסּוֹאֲבָתְהוֹן וְלָא יְמוּתוּן בְּסוֹאֲבָתְהוֹן בְּסַאָבֵיהוֹן יָת מַשְׁכְּנִי דִּי בֵּינֵיהוֹן׃ לב דָּא אוֹרַיְתָא דְּדוֹבָנָא וְדִי תִפּוֹק מִנֵּיהּ שְׁכוֹבַת זַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃ לג וְלִדְסָאוֹבְתָּא בְּרִיחוּקַהּ וְלִדְדָאֵיב יָת דּוֹבֵיהּ לִדְכַר וּלְנוּקְבָא וּלְגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם מְסָאַבְתָּא׃

צ' פסוקים. עיד"ו סימן: ומפטירין וארבעה אנשים במלכים ב' סי' ז'.

אבן עזרא

לא והזרתם. יש מפרשים בו והזהרתם בחסרון הה"א (מג), וזה לא יתכן, כי הה"א איננו מאותיות המשך, כי לא יהיה נח נעלם כי אם בסוף המלה (מד) רק פירוש: כמו: וינזרו מקדשי בני ישראל (למטה כב ב) כעין והרחקתם (מה), וממנו נזיר שהרחיק נפשו מתאות העולם, ומשקלו והפלתם את הארץ (יחז' סה א) (מו), כי הנו"ן מובלע בדגוש (מז): בטמאם. בעבור טומאתם ופירושו בטמאם את משכני (מח): לב לטמאה בה. שמצוה היא שישב טמא (מט) ועוד אפרש זה (נ): וטעם לזכר. פירושו זאת תורת הזב: וטעם עם טמאה. זבה או נדה (נא): חסלת פרשת מצורע

רש"י

(לא) והזרתם אין נזירה אלא פרישה (מו) לז), וכן נזורו אחור לח) מח), וכן נזיר אחיו לט): ולא ימותו בטומאתם. הרי הכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה מח*) מ): (לב) זאת תורת הזב. בעל ראייה אחת, ומהו תורתו: ואשר תצא ממנו שכבת זרע. הרי הוא כבעל קרי טמא טומאת ערב מט) מא): (לג) והזב את זובו. בעל שתי ראיות ובעל שלש ראיות שתורתן מפורשת למעלה נ) מב): חסלת פרשת מצורע

יהל אור

אותם (כאן): (מג) כמו והזהרת אתהם (שמות יח כ) ושרשו „זהר": (מד) ולא תטה באמצע תיבה לעולם: (מה) ושרשו נזר, כמו מן נגש, נפה נאמר והגשתם והפחתם אותו (מלאכי א יג) כן נאמר מן נזר והזרתם, ונו"ן השרש נבלע בדגש הזי"ן, וענינו כמו והנזרתם, והוא כענין הרחקה: (מו) נ"ל ובהפילכם את הארץ, וכ"ה ביחז' שם: (מז) כי שרשו נפל, והנו"ן מובלע בדגש הפ"א: (מח) כי אם יבואו אל מקדשי בטומאתם יתחייבו מיתה: (מט) ואז לא יטמא את משכני: (נ) עיין למטה יח כ מה שפי' על לטמאה בה: (נא) ותטמא את בועלה טומאת שבעה, ובד"ק, חסרים השטה תיבות, וטעם עם טמאה וכו':

מנחת יהודה

שאם תזוב בעתה הרגיל טמאה נדה (פ' יט) ועתה אמר שאם תראה בלא עת נדתה, שאז בא מצד חולי ומותרות ותפוש הדמים היא זבה לענין קרבן, ומה שנוכל לומר שאם זב ממנה סמוך לימי נדה, אין זה מעפוש הדם לכן הוסיף על נדתה שאף סמוך לנדתה מטמאה (התוה"מ), והנה לפי דעת חז"ל יש י"א יום בין נדה לנדה, וסופרת בתחלה שבעה, והן ימי נדה, ואם תראה ג' ימים בי"א יום שלאחריהן בין סמוכין לימי נדתה בין מופלגין הרי היא זבה: מז) וכ"ה (ספרא) אין נזירה אלא הפרשה, ודגש עי"ן הפעל מורה על חסרון נון השרש, כי שרשו נזר: מח) אין כוונתו שאמר וכן נזורו אחור, שיהיו שניהם לשון אחד אך הרצון בו ששניהם מיסוד אחד הם, מנזרת נזר, לשון פרישה, אלא שתיבת והזרתם הוא מבנין הפעיל ע"מ הנשקתם, ותיבת נזורו מבנין הקל ע"מ ולא יבולו, (רוו"ה): מח*) רש"י ז"ל יתרץ, כאן יאמר בטומאת מקדש מיתה ובבמדבר י"ט י"ג יאמר שטומאת מקדש בכרת, וכרת הוא חמור, שהוא ובניו נכרתים, לכן פי' כאן שהכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה, א"כ הכל חדא (דבק טוב) וכ"ה (ספרי חקת פי' קכה) ללמד שמיתה היא כרת וכרת היא מיתה: מט) לפי הפשט חזר פה התורות וההלכות שהתבארו בפרשה זאת ויפרש שהזב בעל ראיה אחת והוא זב הקל דומה עם רואה קרי שטמא טומאת ערב, שטובל בו ביום וכשהעריב שמשו טהור: נ) ובין זכר בין נקבה, דיניהם שוה שחייבים בקרבן:

מקורי רש"י

תנחומא א' ו' וא' ילקוט שם פס"ו: לז) ספרא: לח) ישעי' א' ד': לט) ברא' מ"ט כ"ו: מ) ספרי חקת פי' קכ"ה: מא) ספרא, נדה ל"ד ב', ועיין רש"י כפסחים ס"ז ב' ד"ה „זב" ילקוט שם: מב) ספרא:

טז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַחֲרֵי מוֹת שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרְבָתָם לִפְנֵי־יְהוָה וַיָּמֻתוּ׃ ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאַל־יָבֹא בְכָל־עֵת אֶל־הַקֹּדֶשׁ מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֶל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָאָרֹן וְלֹא יָמוּת

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בָּתַר דְּמִיתוּ תְּרֵין בְּנֵי אַהֲרֹן בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ וּמִיתוּ׃ ב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה מַלֵּיל עִם אַהֲרֹן אָחוּךְ וְלָא יְהֵי עָלֵיל בְּכָל עִידָּן לְקוּדְשָׁא מִגֵּיו לְפָרוּכְתָּא לִקְדָם כַּפּוּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא וְלָא יְמוּת אֲרֵי בַּעֲנָנָא אֲנָא מִתְגְּלֵי עַל בֵּית

רש"י

(א) וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן וגו'. מה תלמוד לומר (ס"א אין אנו יודעים מה נאמר לו בדבור ראשון) א) היה רבי אלעזר בן עזריה מושלו משל לחולה שנכנס אצלו רופא, אמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב ב), בא אחר ואמר לו אל תאכל צונן ואל תשכב בטחב ג), שלא תמות כדרך שמת פלוני, זה זרזו יותר מן הראשון ד), לכך נאמר אחרי מות שני בני אהרן ה) א): (ב) ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא. שלא ימות כדרך שמתו בניו ב): ולא ימות. שאם בא הוא מת ג): כי

אבן עזרא

א אחרי מות. אחרי שהזהיר את ישראל שלא ימותו, אמר השם למשה שיזהיר גם לאהרן שלא ימות כאשר מתו בניו (א), וזאת הפרשה לאות כי בני אהרן הכניסו הקטרת לפנים מהפרכת (ב) [א]: ומלת בקרבתם. שם הפעל (ג), וה"א לקרבה אל המלאכה (שמות לו ב) שבה תי"ו כמנהג ה"א הנקבה (ד), וטעה ר' ישועה שאמר שהוא שם במשקל חכמתם (ה) [ב]: ב אל הקדש. כנגד אהל מועד (ו) [ג]: כי בענן. הטעם שלא יכנס כי אם בקטרת שיעשה ענן (ז) ולא יראה הכבוד פן ימות, והנה טעמו לא אהיה נראה אליו כי אם

יהל אור

(א) יפרש טעם הסמיכות וכן פי' רש"י ז"ל: (ב) ודעתו כאן שמפני אזהרת ואל יבא וגו' ולא ימות זו ראיה שהכניסו הקטרת לפנים, ולמעלה י', א' פי' הא' ז"ל שהחטא היה בעבור שהקטירו כאש זרה וכן דעת אונקלס: (ג) שהוא לדעתו מקור: (ד) וכד"ק כה"א הנקבה כי מלת לקרבה מקור כה"א נוסף ל"כ, ודומה לה בקרבתם, וראוי להיות הה"א אחר בית למ"ד הפעל, ולפי שאין הה"א נח באמצע התיבה בא תי"ו במקום ה"א כמנהג ה"א הנקבה: (ה) כי שם דבר חכמה, וכאן שם דבר קריבה, כמו אכילה שמירה, והיה ראוי להיות בקריבתם: (ו) וכן יאמר (למעלה ו כג) "גם יקרא לפנים הפרכת קדש כנגד אהל מועד" וזה מפני שהוא יותר קדש מאהל מועד: (ז) וכ"ה (ספרא)

קרני אור

[א] והרמב"ן השיג עליו גם, וכתב שאינו כן על דעתי, כי הכתוב שמזכיר תמיד העון אומר בהקריבם אש זרה עיי"ש, והנה גם הא' ז"ל פי' (למעלה י', א') שהחטא היה שהקטירו אש זרה ויש דעות הרבה גם: [ב] ובעל המחבר השכים לדעת ר' ישועה וכתב "ויכשר להיות שם בשקל "חכמתם" עיי"ש שהאריך לבטל דעת הא' ז"ל, ודעת הא' ז"ל אינו כן, וכן כתב (לשות) "והנה זה הה"א שבתי"ו (כ"ל שב תי"ו) בסמוכים (פי' בכנויים) בקרבתם לפני ד', ואיננו (פי' איננה שם המקרה) כמו חכמתם כאשר אמר ר' ישועה: [ג] והנה באמרו אל הקדש כולל כל ההיכל, ובית לפרכת הוא הדביר, ופני הכפרת הוא לפני הארון ועל הבית כלו באחורה,

מקורי רש"י

א) ספרא, ילקוט תקע"א, פס"ז: ב) ספרא ילקוט שם: ג) ספרא

מנחת יהודה

א) פי' מתחלה יאמר הכתוב וידבר, ואח"כ בפ' ב' יאמר ויאמר וגו', ולא נתפרש מה נאמר לו בדבור ראשון: ב) לא תשכב בקרקע טלא לחות וטיט: ג) כביאור שד"ל "בתחב" בתי"ז ויפרש כל מקום שמיקר ומוציא זיעה, כגון מחילה שתחת הקרקע סוקפת גדר של אבנים הוא נקרא תחב: ד) והנמשל בזה, כי באמרו וידבר, הזהירו שיאמר לאהרן רק שלא יבוא בכל עת, ולא הזכירו העונש שיכול לצמוח מזה, ואח"כ הזהירו יותר שידבר אל אהרן ולא ימות כמו שמתו בניו: ה) ועי"ז כתב הרד"א, שזה אינו מתישב בלשון הכתוב, כי אין בפ' הראשון צוואה ולא זרוז כלל ולא ידיעה לאהרן עיי"ש:

ויהיה

כִּי בֶּעָנָן אֵרָאֶה עַל־הַכַּפֹּרֶת׃
ג בְּזֹאת יָבֹא אַהֲרֹן אֶל־הַקֹּדֶשׁ בְּפַר
בֶּן־בָּקָר לְחַטָּאת וְאַיִל לְעֹלָה׃
ד כְּתֹנֶת בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ וּמִכְנְסֵי־

אונקלוס

כַּפּוּרְתָּא׃ ג בְּדָא יְהֵי עָלֵיל אַהֲרֹן לְקוּדְשָׁא בְּתוֹר בַּר תּוֹרֵי לְחַטָּאתָא וּדְכַר לַעֲלָתָא׃ ד כִּתּוּנָא דְבוּצָא דְקוּדְשָׁא יִלְבַּשׁ וּמִכְנְסִין דְבוּץ יְהוֹן עַל

אבן עזרא

בענן (ח), וי"א כי פי' כי בענן, בעבור כי אני דר בענן על הכפרת (ט), כטעם ה' אמר לשכון בערפל (מ"א ח יב) (י): ג בפר בן בקר. אין פירושו שיביא הפר אל הקדש, רק שיתן משלו פר בתחלה חטאת (יא), לכפר עליו ועל הכהנים, ויש אומרים גם הלוים, בעבור שמצאו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי (במד', יז יח) והוא רחוק, רק הלוים יחשבו עם ישראל: ד כתנת בד קדש. ולא הזכיר האפוד והחשן ומעיל האפוד, כי כבר הזכיר ונשמע קולו בבואו אל הקדש (שמות כח לה) (יב) [ד] ומזה הכתוב (יג) למדו אנשי בית שני ששמשו

רש"י

בענן אראה. כי תמיד אני נראה שם עם עמוד ענני, ולפי שגילוי שכינתי שם יזהר שלא ירגיל לבא זהו פשוטו ו) ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטרת ביום הכפורים ז) ד): (ג) בזאת. גימטריא שלו ארבע מאות ועשר רמז לבית ראשון ח) ה): בזאת יבא אהרן. ואף זו לא בכל עת, כי אם ביום הכפורים כמו שמפורש בסוף הפרשה בחדש השביעי בעשור לחודש ט): (ד) כתנת בד וגו'. מגיד שאינו משמש לפנים בשמונה בגדים שהוא משמש בהם בחוץ שיש בהם זהב, לפי שאין קטיגור נעשה סניגור י) ו) אלא בארבעה ככהן הדיוט, וכולן של בוץ יא) ז): קדש ילבש. שיהיו משל הקדש יב) ח): יצנפת. כתרגומו יג)

קרני אור

ומקום שאהרן במיתה, וכ"ה (ספרא): [ד] והנה דעת הא' ז"ל שהכה"ג בעבודת יוהכ"פ היה לבוש גם בבגדי זהב, אבל לא הוזכרו בכתוב משום דסמיך קרא עה"פ ונשמע קולו בבואו אל הקדש, והוא נגד ההלכה המפורשת (ספרא) מה ת"ל בד בד בד ד' פעמים למעט ארבעה כלים שנאמר בהם לפני ד', ואמרו שם, בד ולא בחשן וכו', בד ולא באפוד וכו', בד ולא במעיל וכו', בד ולא בציץ וכו', והטעם לפי שבגדי כה"ג ד' מהן בד, וכד' מהן יש בהם זהב, ולא היה רשאי לכנס לפני ולפנים בבגדי זהב לפי שאין קטיגור נעשה סניגור, והנה מצינו שגם הרשב"ם פי' כן (שמות כח לה) וז"ל "ונשמע קולו בבואו אל הקדש, שהפעמונים נוקשים ומכים זה לזה, ואעפ"י שבליטת הרמונים ביניהם, ולפי שציוה הקב"ה וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו, לכן ציוה הקב"ה ונשמע קולו בבואו ויתרחקו השומעים משם", הרי ביאר היטיב מפורש שהיה לבוש בשמונה בגדים, וגדולה מזו מצאתי שגם קצת מדרז"ל דעתם כן עיין (ויק"ר פ' כא

יהל אור

שהיה נותן בה מעלה עשן: (ח) ומלת כי תשמש כאן במקום "רק" כמו כי ברחוב נלין (בראשית יט ב) ופי' ואל יבא בכל עת אל הקדש, רק בענן הקטרת, היינו שיכניסם תחלה לפנים ושם יתן הקטרת שיש בה מעלה עשן שמתמר ועולה כענן על האש, ויתראה ד' בגילוי שכינתו על הכפרת: (ט) וכן פי' רש"י: (י) כי השם אמר להראות כבוד שכינתו בענן וערפל בבית המקדש הזה: (יא) ובכב"ק ובא"י "בתחלה פר חטאת": (יב) שהטעם על המעיל והדבק עמו, ודעת הא' ז"ל כי כ"ג היה משמש ביוהכ"פ בשמונה בגדים, ועיין קרני אור: (יג) ממה שלא הזכירם הכתוב

מנחת יהודה

ו) ויהיה פי' מן "כי בענן" מלשון דהא בענן אראה תמיד, לכן לא יבא, ועי"ז כתב הרדי"א, אבל הכתוב לא הזכיר שתהיה השכינה בענן, גם שבהיותו בענן אינו מונע שיכנס שם, אבל בהפוך שלהיות מכוסה בענן יתן מקום להכנס שם, והראיה וכסה ענן הקטרת את הכפרת ולא ימות (לקמן פ' י"ג) ז) ולפ"ז יהיה הפי' כאן כי אלא, פי' אלא בענן הקטרת שיקטיר שם בבית קה"ק: ח) כי בזאת לא הוא, והא קאי אפר יו"כ, וזה הוי ליה למכתב, לכן פי' גימטריא (דבק טוב): ט) וזה סותר למה שכתוב (שמו"ר פ' ל"ח ח') אהרן היה נכנס בכל שעה לבית קה"ק, וכ"ה (ויק"ר פכ"א ז') מאמר ר"י בר"ס, בכל שעה שהוא רוצה לכנוס יכנס, רק שיכנס בסדר הזה וכ"ה פסי' דר"כ פי' אחרי מות, והובא (ילקוט תקע"א) עיין בגל"ג שהביא בשם הגר"ז מווילנא, אהרן היה נכנס בכל שעה לבית קה"ק, והא דכתוב שם וכפר אהרן אחת בשנה, ר"ל אחת בשנה מחויב לכפר ודלא כרש"י: י) קטינור, קונח תגר, סניגור שונא תגר, כלומר מליץ טוב ומליץ רע: יא) כתוב ד' פעמים בד, בד שיהיו של בוץ, בד שיהיו כפולין (החוטים כפול ששה) בד שיהיו חדשים, בד שלא ילבש עמהם בגדים אחרים: יב) היינו מתרומת הלשכה: יג) צ"ל "תרגומו" ולא בכ"ף, כתרגומו

מקורי רש"י

ילקוט שם: ד) ספרא, יומא כ"ג א': ה) פסי' דר"כ אחרי בד קע"ז, פסי"ר אחרי, פס"ז, ויק"ר פ' כ"א ט', במד"ר פי"ט כ"א ילקוט תקע"א: ו) פסי' דר"כ אחרי ר"ה כ"ו א', ויק"ר פכ"א י', ולישנא דקטיגור עיין ברכות נ"ט א', קדושין ה' א'. מגילה י"ג ב' ילקוט שם, ועיין רש"י יומא י', א': ז) ספרא, ר"ה כ"ו א', פס"ז, ועיין יומא ע"א ב': ח) ספרא, פס"ז, ילקוט שם:

בד יהיו על־בשרו ובאבנט בד יחגר ובמצנפת בד יצנף בגדי־קדש הם ורחץ במים את־בשרו ולבשם:
ה ומאת עדת בני ישראל יקח שני־שעירי עזים לחטאת ואיל אחד לעלה:
ו והקריב אהרן את־פר החטאת אשר־לו וכפר בעדו ובעד ביתו:
ז ולקח את־שני

אונקלוס

בשריה ובהמינא דבוץ ייסר ומצנפתא דבוצא יחית ברישיה לבושי קודשא אינון ויסחי במיא ית בישריה וילבשינון:
ה ומן כנשתא דבני ישראל יסב תרין צפירי עזין לחטאתא ודכר חד לעלתא:
ו ויקרב אהרן ית תורא דחטאתא די ליה ויכפר עלוהי ועל אנש ביתיה:
ז ויסב ית תרין צפירין ויקם יתהון

רש"י

יחית ברישיה יד) ט), יניח בראשו, כמו ותנח בגדו י), ואחתתיה: ורחץ במים. אותו היום טעון טבילה בכל חליפותיו, וחמש פעמים היה מחליף מעבודת פנים לעבודת חוץ, ומחוץ לפנים ומשנה מבגדי זהב לבגדי לבן, ומבגדי לבן לבגדי זהב, ובכל חליפה טעון טבילה, ושני קדושי ידים ורגלים מן הכיור טו) יא): (ו) את פר החטאת אשר לו. האמור למעלה, ולמדך

אבן עזרא

בלא אורים ותומים (יד) [ה] גם נביאים היו שם (טו): ו והקריב אהרן את פר החטאת. אל פתח אהל מועד כמשפט (טז): וטעם יכפר בעדו. כי בו יכפר בעדו ובעד ביתו אחר שישחטנו (יז), וי"א כי העמדתו היא

יהל אור

בהדיא: (יד) כי למדו מזה כי העבודה היתה ישרה בלעדם: (טו) והם כוולאי ידעו הכשר הדבר בלעדם: (טז) ומלת והקריב פי' הגשה כמו ויקרב משה את אהרן (למעלה ח ו): (יז) וכן פי' הרשב"ם,

קרני אור

ז) עפ"י בזאת יבא אהרן אל הקדש, ר' יהודה בר' אליעזר אמר בשלשים וששה זוגין, בשלשים וששה רמונים, ורבנן אמרי בשבעים ושנים זוגין ובשבעים ושנים רמונים, וכ"ה בפסיקתא דר"כ אחרי מות, ועיין (זבחים פח ב) שמביא פלוגתתם כזה, שלדעת רבנן מביא ע"ב זגין שבהן ע"ב עינבלין ותולה בהן ל"ו בצד זה ול"ו מצד זה, ור' דוסא אומר משום ר' יהודה ל"ו הין י"ח מצד זה וי"ח מצד זה, והנה אם כבר עמד ע"ז כב' רש"ש (מדושי הרש"ש בויק"ר שם אות ו') וכתב שלאמורה תמוה דהן היו במעיל והוא לא נכנס שם אלא בד' בגדי לבן הכתובים בפרשה, ואולי משום דאילו ואיל העם, ואימורי חטאת היה מקריב בשמונה בגדים, וגם במחתת הגחלים שהכניס לפני ולפנים לקטורת היה (צ"ל היה בה ניצוצתיק) (יומא מד ב), ופי' רש"י טבעת שמקשקש ומשמיע קול משום ונשמע קולו בבואו וגו' עכ"ל, והנה נראה מזה שרש"י ז"ל רלה ג"כ לתרץ התמיהה, ופי' מלת ניאסתיק, טבעת שמקשקש ומשמיע קול, אבל מה נעשה, שכל המפרשים פי' מלת ניאסתיק באופן אחר, פיין תוס' שם ד"ה בכל יום שכת' שבירושלמי גרסינן נרתק שלא יכווה, ונראה לריב"א כעין נרתק של עור היה עשוי סביב ידה של מחתה לאחוז בה שלא יכווה, וכ"ה דעת ר"מ, עיין תוספות ישנים שם. ועיין פסי' דר"כ (פסקא אחריתא דסוכות) ובהגהות הרמ"מ רש"ב סי' י' שם, ועיין ערוך השלם ערך נסתק, ודעת כולם שפי' נרתק, והנה מלאתי עוד בפיוט של עבודת יוה"כ באות ק' „קים לעדיו לפרכות, וקרב לבדים" ופי' המפרשים, קול הקשת הילוכו ע"י הפעמונים, והנה הרה"ג ר"ב עפשטיין (תורה תמימה ויקרא טז אות יד) כתב שבטעות פי' המפרשים כן בפיוט ורוצה לפרש ג"כ שכוונתו על הניאסתיק המבואר ביומא שם, והוא טבעת המקשקש, אך כבר הבאתי למעלה שזהו רק עפ"י דעת רש"י ז"ל, בפירוש מלת ניאסתיק: [ה] עיין רמב"ס

מקורי רש"י

ט) וכ"ה במחברת מנחם ערך לנף, ועיין המבאר שם: י) בראשית ל"ט ט"ז: יא) ספרא, יומא ל"א א, ילקוט

מנחת יהודה

כתרגומו (הזכרון): יד) וע"ז כתב הרמב"ן, ולא נתברר לי דעת אונקלס בזה, כי הצניפה סביב שיגלגלנה בראשו כצניף, ולמה יתרגם אותה בהנחה בלבד, ועיין בדבק טוב, שיפרש מה שפי' כתרגומו, כי לפי משמעות הכתוב משמע שיכסה בו כל הראש, וזה אי אפשר דאמרינן בגמרא, שהיה נראה שערו בין המצנפת, לכן מביא ראיה מן התרגום שפי' יחות, ר"ל שלא יכסה כולו רק יניח עליו: טו) ובג' (זבחים י"ט ב', יומא ל' ב', תוספתא דמנחות פ"א ס"י) כה"ג שלא טבל ולא קידש בין בגד לבגד ובין עבודה לעבודה ועבד עבודתו כשרה, וכ"ה בפס"ז, ולבשם שכולם בטבילה אחת דיו (פי' שבין בגד לבגד אין צריך טבילה) ועיין במדרשי התורה להקדוש אנשלמה אשתרוק ז"ל שכתב, שהיה ראוי שתהיה הטבילה מבגדי זהב לבגדי לבן לבד, שהיתה לעבודת היום, ולא היתה ראוי לתחליפו מבגדי לבן לבגדי זהב עיי"ש מה שהאריך

הַשְּׂעִירִ֑ם וְהֶעֱמִ֤יד אֹתָם֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה פֶּ֖תַח אֹ֥הֶל מוֹעֵֽד׃ ח וְנָתַ֧ן אַהֲרֹ֛ן עַל־שְׁנֵ֥י הַשְּׂעִירִ֖ם גֹּרָל֑וֹת גּוֹרָ֤ל אֶחָד֙

קֳדָם יְיָ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ח וְיִתֵּן אַהֲרֹן עַל תְּרֵין צְפִירִין עַדְבִין עַדְבָא חַד לִשְׁמָא דַייָ וְעַדְבָא

אבן עזרא

כפרה (יח) [ו]: ח גרלות. ידועים מדברי קבלת אבותינו (יט), אמר הגאון כי עזאזל שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקיף (כ), כי טעם זכר השם, כטעם כהררי אל (תה' לו ז) יקותיאל (ד"ב יד ז) (כא) והגאון הלוי תפשו, כי האלף במלת עזאזל הוא בין זי"ן לזי"ן (כב) [ז], וי"א שהוא הר (כג) סמוך אל הר סיני (כד), והשם צוה להוליך השעיר ולהעלותו שם עד שישמט, ואחר כן (כה) היו מוליכים אותו בבית המקדש להר אחר, והעד שאמר ויעש אהרן (כו), וכן בחג שבועות לפי דעתי כאשר אפרש במקומו (כז) [ח] וי"א כי עבודת בית שני לא היתה כראשון כי היה הכהן מחוסר בגדים (כח) ואין כפרת, וזה המפרש אמר כי השעיר ישלח (כט) במדבר, כי כן כתוב ושלח את השעיר במדבר (פ' כב) וטעמו כטעם צפור המטהר מהצרעת שהוא על פני השדה מקום שאין שם ישוב, והעד אל ארץ נזרה (ל) [ט] ואנחנו השיבונו, כי השעיר ישלחו במדבר

רש"י

כאן שמשלו הוא בא ולא משל צבור (טז) יב): וכפר בעדו ובעד ביתו. מתודה עליו עונותיו ועונות ביתו (יז) יג): (ח) ונתן אהרן על שני השעירים גורלות. מעמיד אחד לימין ואחד לשמאל (יח) יד), ונותן שתי ידיו בקלפי, ונוטל גורל בימין, וחברו בשמאל ונותן עליהם את שכתוב בו לשם הוא לשם, ואת שכתוב בו לעזאזל,

קרני אור

(הלכות כלי המקדש פ"י ה"י) שכתב „עשו בבית שני אורים ותומים כדי להשלים שמונה בגדים, ואעפ"י שלא היו נשאלין בהן, ומפני מה לא היו שואלין בהן, מפני שלא היתה שם רוח הקדש, וכל כהן שאינו מדבר ברוח הקדש, ואין שכינה שורה עליו אין נשאלין בו" ועיין כסף משנה שם שהביא מג' (קדושין לא א) דבימי בית שני בקשו חכמים אבנים לאפוד עיי"ש: [ו] כ"ה (ספרא) זה וידוי דברים, פי' שהוא כפרת דברים ע"י וידוי, וכן פי' רש"י ז"ל, וכ"ת יוב"ע, ועיין למטה פ' ל' ובבאורי שם: [ז] ואין זה קושיא כ"כ, כי מצינו לשון זה כ"פ בתורה שאין מדקדק בכך, אם אין לטעות וללמוד פי' אחר מקדים איזה אות לחבירו מאיזה טעם והרגל להקל על הלשון, כמו כאן שהיה כבד על הלשון בפגישת שני זייני"ן, ובפרט שאמריהן אל"ף שהוא אות פנימי, ותמיד במקום שיכולין להניח האל"ף, ולא להניע אותה מניחין אותה, לכן שמו כאן האלף אחר ווי"ן הראשון, ותנים בכח קמץ דזיי"ן (קרן שמואל) לדעתי אין תפיסת רב של הלוי תפיסה, ובהסכמה הונח האל"ף נחה בין זי"ן לוי"ן, ונראה של האל"ף סנימו התת הוי"ן, לפי שבהכפל אות השרש מורה על ההפלגה כמו ירקרק אדמדם, וכאן רמז על הפלגת העזוז, ולפי שפרשו „עזז" אילו נסמכה זי"ן לוי"ן לא היה כפול אות השרש, אלא נכתב בפירוש שלם, ע"כ הוטלה האל"ף בין זין לזין, ויהיה כשני פעמים עז (רנה"ו): [ח] עיין תלפיות מאמר מלואת אבן לידידי הרה"ח מ' דוד קרויצקי, מה שהשכיל לבאר בזה שמגמת פני הס' ז"ל בזה אל ההבדל הנמצא בקרבנות חג השבועות עיין בפי' הס' ז"ל (למטה כג יח) כי הקרבנות הנאמרים בחג השבועות בפ' אמור נקרבו רק בשנה ראשונה, והנאמרים בפ' פנחס נקרבו בשאר השנים, עיי"ש מה שהאריך בזה: [ט] וכן כתב הס' ז"ל (יסוד מורא שער ט), „ודבר עזאזל כמעשה הצרעת, ומפורש סודו בדברי חכמינו הקדושים ז"ל, וככה

יהל אור

„לפי הפשט יביאנו בעזרה כדי להקריב אותו לכפרה, כמו שמפרש לפנינו, ושחט את פר החטאת אשר לו", ומשמע שהכפרה היא בשחיטתו: (יח) פי' מה שהעמיד אותו והתודה עליו עונותיו ועונות ביתו וזהו הכפרה: (יט) עיין ספרא, וביומא לז א: (כ) וכ"ה בדרז"ל (ספרא, יומא סז ב) למקום הקשה שבהרים, כי אל מורה על גודל ההר, ועז מורה על תקפו, וכן תיוב"ע: (כא) ונרמז בשם שם אל בעבור תקפם, וכן הוא שם עזאזל: (כב) והיה ראוי להיות עזאל, כמו הררי אל, יקתיאל: (כג) וכד"ק ומקה"מ „שם הר": (כד) והיה נקרא בשם עזאזל: (כה) כשבאו לא"י: (כו) למטה פ' ל"ד לאחר כל המעשים כתוב „ויעש כאשר צוה ד' את משה", ופי' הה' ז"ל „ויעש אהרן" פי' שבמדבר עשה אהרן כאשר צוה ד' לשלח את השעיר להר ששמו עזאזל, אבל כשבאו לא"י הוליכו אותו אל הר אחר: (כז) שכתוב למטה כ"ג י"א ממחרת השבת, שענינו שבת ממש שאותו שנה חל חג השבועות ביום השבת, ודיבר הכתוב בהווה, אבל בשאר שנים יעשו ביום שיקרה: (כח) עיין קרני אור הערה ה', שהבאתי מהרמב"ם שגם בבית שני השלימו הבגדים: (כט) וכד"ק ומקה"מ „ישולח" וכבא"י „ישלחו": (ל) ופי' שנגזרו מן הישוב: *

מנחת יהודה

בזה: טז) וזה מדייק ממלת „לו": יז) וכ"ה (ספרא) זה וידוי דברים, והטעם שכיון שעדיין לא נשחט לא שייך לומר בו לשון כפרה ממש: יח) מעמידם בשערי נקנור, אחוריהן למזרח העזרה לפאת צפון, ופניהם לפאת מערב:

מקורי רש"י

תקע"ב: יב) ספרא יומא ג' ב', וכ"א ב', שבועות י"ד א', ובג' חולין כ"ב א', משלו ולא משל צבור ולא משל מעשר, עיין רש"י שם פס"ו, מדרש הגדה: יג) ספרא, יומא ל"ו ב': יד) ספרא, עיין יומא ל"ז א':

עיין

חד לַעֲזָאזֵל: ט וִיקָרֵב
אַהֲרֹן יָת צְפִירָא דִי סְלִיק
עֲלוֹהִי עַדְבָא לִשְׁמָא דַיְיָ
וְיַעְבְּדִינֵיהּ חַטָּאתָא:
י וּצְפִירָא דִי סְלִיק עֲלוֹהִי
עַדְבָא לַעֲזָאזֵל יִתָּקַם כַּד
חַי קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי.

לַיהוָה וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל:
ט וְהִקְרִיב אַהֲרֹן אֶת־הַשָּׂעִיר אֲשֶׁר
עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַיהוָה וְעָשָׂהוּ
חַטָּאת: י וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו
הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד־חַי לִפְנֵי יְהוָה

רש"י

משתלח לעזאזל טו): עזאזל. הוא הר עז וקשה צוק גבוה, שנאמר ארץ גזרה, חתוכה יט) טז): (ט) ועשהו חטאת. כשמניח הגורל עליו קורא לו שם, ואומר לה' חטאת כ) יז): (י) יעמד חי. כמו

אבן עזרא

כאשר הוא כתוב, וירדוף אחריו עד שיברח ויעל על הצור (לא), על כן אמרו חז"ל ודוחפו (לב) [י], ואמר רב שמואל אעפ"י שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם, גם השעיר המשתלח הוא לשם (לג) ואין צריך כי המשתלח איננו קרבן, כי לא ישחט (לד), ואם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל (לה) תדע סודו וסוד שמו, כי יש לו חברים במקרא (לו) [יא] ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו (לז) [יב]: ט ועשהו חטאת. שישחטנו (לח): י יעמד חי. מהבנין הכבד

יהל אור

(לא) הוא הצוק, מפני שהוא קשה יכנהו בצור: (לב) כ"ה בדרז"ל (יומא סז א), והנה לדעת המפרש צריך רק לשלחו, ואיננו צריך לרדוף אחריו, ודעת הה' ז"ל שמשלחו חי וצריך לרדוף אחריו עד שיעלה על הצוק, ואח"כ דוחפו כדעת הז"ל: (לג) וכן דעת הרמב"ן ורב"ח שכתבו כי שניהם מתנה לד', עיי"ש: (לד) והרמב"ן כתב, ואין אנחנו מכוונים בשלוחו אלא לרצון השם כמו שאמר יעמד חי לפני ד' לכפר עליו לשלח אותו וגו' ולכך לא נשחוט אותו אנחנו כלל: (לה) הוא מלת „המדברה" בפ' יו"ד: (לו) ובמקה"מ „ואם תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא אז תדע האמת", וסוד שמו הוא, כי שם עזאזל מורכב משתי מלות כוללת עז אזל, פי' שהעז והוא השעיר אזל, שהעז היה הולך לשם, ותרגום הולך אזל, וכן פי' הרד"ק בשרש עז, והא תקשה לך על מלה אזל שהוא לשון ארמית, יאמר הה' ז"ל כי במקרא נמצא לו עוד חברים, כמו אזלו מים מני ים (איוב יד, יא) ואוזל לו (משלי כ יד): (לז) וביאר הרמב"ן ז"ל סודו שיש ל"ג פסוקים מן לעזאזל הראשון (סוף פ' ח) עד ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (יז ז) ושם פי' הה' ז"ל, לשעירים השדים ועיין ברמב"ן וברב"ח, מה שהאריכו לבאר בזה ועיין דעת זקנים לרבותינו בעלי התוס' מה שבארו ע"ז: (לח) כוונת הה'

קרני אור

דבר שערופה בנחל, והמבין סוד דקות הלשון יבין טעם אשר לא יעבד בו" וכן פי' הרשב"ם, לפי פשוטו לשלח אותו חי אל ההרים אשר במדבר כמו שמצינו בצפורי מצורע וכו' וכן כתב רב"מ „אבל השעיר אשר לעזאזל לא היה נשחט, אבל היה משתלח על פני המדבר כטעם צפורי מצורע (ויקרא יד ז) על פני השדה, וכטעם עגלה ערופה (דברי' כא, ד) אל נחל איתן, אשר לא יעבד בו ולא יזרע ועיין (מורה פ"מ מהח' סג') שכתב „שתועלת עגלה ערופה היא לפרסם ההורג, ומוק זה הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד בו ולא יזרע לעולם, שבעל הארץ יעשה תחבולה ויחקר עד שיודע ההורג כדי שלא תערף העגלה ולא יאסר ארצו עליו לעולם": [י] והנה השעיר היה משתלח לאבדון במדבר שימות ברעב, והנה בזמן שהיתה א"י רחבת ידים לישראל היה אפשר למצוא בתוך ארצם ארץ גזרה ורחבה שיתעה בה השעיר וימות, אבל אחר זמן כשרבתה האומה ונתיישבה הארץ, ולא היתה שם ארץ גזרה הוצרכו לתקן שידחף השעיר מעל הצוק, שאל"כ היה נכנס לעיר נושבת (שד"ל): [יא] עיין ברמב"ן שכתב שגילה סודו וביאר דבריו עפ"י מאמר חז"ל שגילו אותו במקומות רבים שהשעיר זה היה דורון לשר של עשו (סמאל) וע"ז כתב המתמר, אולם לדעתי סוד אשר גילה הרמב"ן ז"ל, ולא סודו של הראב"ע, כי הלא ידענו את שמו ואת שימו, הוא ילך לאור החכמה הנגלית ולנוגה פשטות הכתוב, ולא ירא לי שהראב"ע נטה לדעת הרמב"ם במורה (ח"ג פ' לב), בענין כוונת הקרבנות עיי"ש מה שהאריך בזה,

והיטיב לדבר מזה הג' מהרי"ק (מגיד משרים) וז"ל „וכלא ברזא דשעיר המשתלח איכא לספוקי טובא, ואע"ג דמילין טובא אתאמרו ביה, לא מתיישב בשיכלא, דאין הכל מקיפים וסובלים, דאיך אפשר לאיתן שוחד לסמאל, יהא צריך לזה למימר דמשלחן גבוה קא זכי דיהון שניהן שוין ויגריל עליהם כמדא, והוי סגי דיתנון ליה האיברים ופדרים ובהכי הוי סגי, אבל רזא דמלתא הוא רזא דרזין, טמירא דטמירין, עמיקא דעמיקין, דלית חכימא בעלמא דינדע ליה, ולא אפשר למיקם עליה, אלא א"כ יתמסר מפה אל פה עיי"ש ועיין במדרשי התורה להקדוש אחפלמה מסתרוק ז"ל מה שביאר בזה: [יב] דע כי הרב ז"ל לא רצה לגלות זה הסוד כי עמוק הוא, ושמא אין

מקורי רש"י

טו) עיין ספרא ויומא ל"ט א', ילקוט תקע"ב: טז) יומא ס"ז ב' ועיין ספרא ילקוט שם: יז) ספרא, יומא ל"ט

מנחת יהודה

יט) פי' נבדלה מפני שסביבותיה עמקים וההר גבוה: כ) ויהיה פי' ועשאהו חטאת, קורא עליו שם חטאת:

לְכַפֵּ֣ר עָלָ֑יו לְשַׁלַּ֥ח אֹת֛וֹ לַעֲזָאזֵ֖ל
הַמִּדְבָּֽרָה׃ יא וְהִקְרִ֨יב אַהֲרֹ֜ן אֶת־
פַּ֤ר הַֽחַטָּאת֙ אֲשֶׁר־ל֔וֹ וְכִפֶּ֥ר בַּֽעֲד֖וֹ
וּבְעַ֣ד בֵּית֑וֹ וְשָׁחַ֛ט אֶת־פַּ֥ר הַֽחַטָּ֖את
אֲשֶׁר־לֽוֹ׃ יב וְלָקַ֣ח מְלֹֽא־הַ֠מַּחְתָּה
גַּֽחֲלֵי־אֵ֞שׁ מֵעַ֣ל הַמִּזְבֵּ֗חַ מִלִּפְנֵ֣י יְהוָ֔ה

אונקלוס

לְשַׁלָּחָא יָתֵיהּ לַעֲזָאזֵל לְמַדְבְּרָא׃ יא וִיקָרֵב אַהֲרֹן יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְיִכּוֹס יָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא דִּי לֵיהּ׃ יב וְיִסַּב מְלֵי מַחְתִּיתָא גּוּמְרִין דְּאֶשָּׁא מֵעִלָּוֵי מַדְבְּחָא מִן קֳדָם יְיָ וּמְלֵי

אבן עזרא

הנִיכף שלא נזכר שם פועל: (לט) והיה היו"ד ראוי להיותו מאוסף בשורק (מ) רק נרחב (מא) בעבור אות הגרון, וכן יָחָרִם כל רכושו (עזרא י, ח) (מב) [יג]: לכפר עליו. כי הכפור יהיה עליו (מג) ופירושו לשלח אותו (מד): יא והקריב אהרן. בעבור שארכו דברי השעירים (מה) הוסיף לבאר, אחר שהקריב הפר ושני השעירים אל אהל מועד (מו) יחל לשחוט את הפר שלו (מז): יב המחתה. ידועה היא (מח): חפניו. שניהם (מט): קטרת סמים. היא הנזכרת (נ) היה נראה לנו כי

רש"י

יועמד חי על ידי אחרים כא), ותרגומו יתקם כד חי מה תלמוד לומר כא*) יח), לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל, ואיני יודע שלוחו אם למיתה אם לחיים, לכך נאמר יעמד חי, עמידתו חי עד שישתלח, מכאן ששליחותו למיתה: לכפר עליו. שיתודה עליו, כדכתיב והתודה עליו כב) יט): (יא) וכפר בעדו וגו'. וידוי שני עליו ועל אחיו הכהנים שהם כלם קרוים ביתו כ), שנאמר בית אהרן ברכו את ה' וגו' כא) מכאן שהכהנים מתכפרים בו כג) וכל כפרתן אינה אלא על טומאת מקדש וקדשיו כד) כב), כמו שנאמר וכפר על הקדש מטומאות וגו' כה): (יב) מעל המזבח. החיצון כג): מלפני ה'. מצד שלפני הפתח, והוא צד מערבי כו) כד): דקה. מה תלמוד לומר דקה, והלא כל

קרני אור

יכולת באדם לסבלו כפי ענינו המובן, וע"כ אמר ברמז כי בהיותך מבין הפסוקים ומקישן זל"ז, וממי נפקא מנכון, אז תבין האמת על בוריו (הא' ר"י ן' כספי): [יג] עיין

יהל אור

ז"ל בזה שישחטנו בעתו, ולא כמו שיבאר רנה"ו כונתו שישחטנו מיד שהרי הה' ז"ל בעצמו כתב (פ' טו) ושחט את שעיר החטאת, ועתה ישחטנו באמת" ולדעתו אחר שהפיל הגורל היה מפריד את השעיר שעלה עליו הגורל לד' מן השעיר השני והיה מקרב אותו אל ההיכל וזהו והקריב (המעמר): (לט) מן ההפעל: (מ) פי' בשורק קמץ והוא הקבוץ ור"ל יוּעֲמד: (מא) ונכתב בקמץ: (מב) וכן ביאר רנה"ו וכתב, וגזכר ההפעל נגד והעמיד אותם שהוא מן ההפעיל, ועליו אמר יעמד, כמו שהעמד מן הכהן כן יעמד חי, לא יעשו בו דבר בקדש: (מג) פי' הכפור של בנ"י יהיה עליו על השעיר הזה: (מד) ואיך יהיה הכפור לשלח אותו, וכן יאמר (פ' כב) ונשא השעיר עליו את כל עונותם: (מה) כי קשה הלא כבר כתב למעלה פ' ו והקריב: (מו) שיקריבהו עוד שנית לפאת מערב כדי שיהיה במקום שחיטתו: (מז) ויסמוך עליו ויתודה ותיכף לסמיכתו ישחטנו: (מח) להתות אש, ע"כ אמר בה"א הידיעה: (מט) והוא ל"ר, ולא יהפרדו לעולם, והם לעולם בלשון שנים, חפנים, כמו מתנים, ולא ימצא יחיד לומר חפן, מתן: (נ) בשמות ל, ז ופ' ל"ד:

מנחת יהודה

כא) והוא עתיד מבנין הפעל, וראוי להיות היו"ד בשורק, וכאן הוא בקמץ חטף, ע"כ הוצרך רש"י לפרש דאעפ"כ הוא לשון הפעל, פי' שפעולתו נעשה ע"י אחרים: כא*) ובז"ל, מה ת"ל חי: כב) ולא כפרת דמים: כג) וגם כאן הוא וידוי דברים, שיתודה גם בעד אחיו הכהנים: כד) וכל הכהנים צריכין כפרה ע"ז: כה) דלפי פי' זה, היה הוידוי בשביל אהרן ג' פעמים, ובעד הכהנים ב' פעמים, ובעד ישראל פעם אחת, ואיפכא הוי מסתברא שישראל חטאים יותר, לכן פי' וכל כפרתן אינה אלא טומאת וכו', א"כ כל מי שנכנס יותר צריך כפרה יותר ששייך אצלו יותר חטא טומאת מקדש (דבק טוב): כו) מצד הסמוך למערב, ר"ל מעל מזבח העולה מהמערכה שהיתה שם מוכנת לצד מערב, דאם נאמר אמזבח הפנימי, למה אמר מלפני ד' הוי ליה למימר לפני ד':

מקורי רש"י

א', ילקוט שם: יח) ספרא: יט) עיין יומא מ', ב' כדעת ר"ש: כ) ספרא, שבועות י"ד א': כא) תה' קל"ה, י"ט: כב) ספרא שבועות ו' ב': כג) יומא מ"ה ב': כד) ספרא:

וּמְלֹא חָפְנָיו קְטֹרֶת סַמִּים דַּקָּה
וְהֵבִיא מִבֵּית לַפָּרֹכֶת׃ יג וְנָתַן אֶת־
הַקְּטֹרֶת עַל־הָאֵשׁ לִפְנֵי יְהוָה
וְכִסָּה ׀ עֲנַן הַקְּטֹרֶת אֶת־הַכַּפֹּרֶת
אֲשֶׁר עַל־הָעֵדוּת וְלֹא יָמוּת׃
יד וְלָקַח מִדַּם הַפָּר וְהִזָּה בְאֶצְבָּעוֹ
עַל־פְּנֵי הַכַּפֹּרֶת קֵדְמָה וְלִפְנֵי
הַכַּפֹּרֶת יַזֶּה שֶׁבַע־פְּעָמִים מִן־הַדָּם
בְּאֶצְבָּעוֹ׃ טו וְשָׁחַט אֶת־שְׂעִיר
הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעָם וְהֵבִיא אֶת־
דָּמוֹ אֶל־מִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעָשָׂה אֶת־

אונקלוס

חֲפְנוֹהִי קְטֹרֶת בּוּסְמִין
דַּקִּיקִין וְיָעֵל מִגָּיו
לְפָרוֹכְתָּא׃ יג וְיִתֵּן יַת
קְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא עַל
אֶשָּׁתָא קֳדָם יְיָ וְיַחֲפֵי עֲנַן
קְטָרְתָּא יַת כַּפּוּרְתָּא דִּי
עַל סַהֲדוּתָא וְלָא יְמוּת׃
יד וְיִסַּב מִדְּמָא דְּתוֹרָא
וְיַדֵּי בְאֶצְבְּעֵיהּ עַל אַפֵּי
כַּפּוּרְתָּא קִדּוּמָא וְלִקְדָם
כַּפּוּרְתָּא יַדֵּי שְׁבַע זִמְנִין
מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ׃
טו וְיִכּוֹס יַת צְפִירָא
דְּחַטָּאתָא דִּי לְעַמָּא וְיָעֵל
יַת דְּמֵיהּ לְמִגָּיו לְפָרוֹכְתָּא
וְיַעְבֵּיד לִדְמֵיהּ כְּמָא דִּי
עֲבַד לִדְמָא דְתוֹרָא וְיַדֵּי
יָתֵיהּ עַל כַּפּוּרְתָּא וְלִקְדָם

רש"י

הקטרת דקה היא, שנאמר ושחקת ממנה הדק כה), אלא שתהא דקה מן הדקה שמערב יום הכפורים היה מחזירה למכתשת כז כו): (יג) על האש. שבתוך המחתה כח): ולא ימות. הא אם לא עשאה כתקנה חייב מיתה כט) כז): (יד) והזה באצבעו. הזאה אחת במשמע כח): ולפני הכפרת יזה שבע. הרי אחת למעלה ושבע למטה ל) כט): (טו) אשר לעם. מה שהפר מכפר על הכהנים, מכפר השעיר על ישראל לא) ל), והוא השעיר שעלה עליו הגורל לשם:

אבן עזרא

על פני הכפרת, ולפני הכפרת כמשמעו (נא), והמעתיקים אמרו כי על פני הכפרת הוא על בין הבדים (נב) ולפני הכפרת ידוע מדבריהם (נג) והיא האמת: טו ושחט את שעיר החטאת אשר לעם. ועתה ישחטנו בצאתו (נד), כי י"א שהוא ישחט קודם

יהל אור

(נא) פי' שיזה על פני הכפורת בעצמה ולפניה: (נב) לא שיזה על הכפורת אלא עומד בין שני בדי הארון ומזה ההזאות כולן סמוך לכפרת וכן אז"ל (יומא נה א) תנא כשהוא מזה אינו מזה על הכפורת אלא כנגד עוביה של כפורת (ופי' רש"י ז"ל אינו מזה על הכפורת על גגה אלא כנגד עוביה ולא היו דמים נוגעים בה) כי מלת על פני הוא לפעמים על גבו של דבר ממש, ולפעמים הוא נגד גב הדבר: (נג) עיין (ספרא וביומא שם) אופן ההזיה שלא יגע הדם לא בארון ולא בכרובים אלא בין הבדים והטיפין נופלים בארץ: (נד) בצאתו אל העזרה שוחט את השעיר שעלה עליו הגורל לד', ועיין למעלה אות ל"ח:

מקורי רש"י

כה) שמות ל', ל"ו: כו) ספרא, יומא מ"ה א', כריתות ו' ב': כז) ספרא, יומא נ"ג א': כח) ספרא יומא נ"ג ב': כט) ספרא, יומא נ"ה א': ל) יומא ס"א, א', שבועות ב' ב' פס"ו:

מנחת יהודה

כז) שפריש שלשה מנים מעיוה"כ ומחזיר למכתשת כדי למלאות חפניו לקיים דקה מן הדקה: כח) פי' על האש שבתוך המחתה נתן הקטרה לפני ד', כלומר מבפנים ולא מבחוץ כדעת הצדוקים ועיין (תוספת ישנים יומא מ"ז א') ד"ה, הבא מחתה דקטרת, שבסדר תמיד, משמע שהיו עושין אותה ע"ג המזבח הפנימי (תמיד ל"ג) ואומר רבי, כי של יוהכ"פ וודאי היה נשרף בתוך המחתה עיי"ש: כט) וראוי שיהיה בקטרת מה שיעלה עשן באופן שיהיה עשן הקטרת מותש, והוא הנקרא מעלה עשן, והיה נכנס בסמני הקטרת, ואם לא היה זה הסם שם יתחייב מיתה (רלב"ג): ל) ולא היה מתכוין להיות לא למעלן ולא למטן אלא כמצליף: לא) והוקש קרבן העם לפר הכהנים:

דָּמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה
אֹתוֹ עַל־הַכַּפֹּרֶת וְלִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת׃
טז וְכִפֶּר עַל־הַקֹּדֶשׁ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּמִפִּשְׁעֵיהֶם לְכָל־חַטֹּאתָם
וְכֵן יַעֲשֶׂה לְאֹהֶל מוֹעֵד הַשֹּׁכֵן אִתָּם
בְּתוֹךְ טֻמְאֹתָם׃ יז וְכָל־אָדָם לֹא־
יִהְיֶה ׀ בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּבֹאוֹ לְכַפֵּר
בַּקֹּדֶשׁ עַד־צֵאתוֹ וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד
בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־קְהַל יִשְׂרָאֵל׃
שני יח וְיָצָא אֶל־הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר לִפְנֵי־

אונקלוס

כַּפּוּרְתָּא: טז וִיכַפַּר עַל קוּדְשָׁא מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמְּרָדֵיהוֹן לְכָל חוֹבֵיהוֹן וְכֵן יַעֲבֵיד לְמַשְׁכַּן זִמְנָא דִּשְׁרֵי עִמְּהוֹן בְּגוֹ סוֹאֲבָתְהוֹן: יז וְכָל אֱנָשׁ לָא יְהֵי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּמֵיעֲלֵיהּ לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא עַד מִפְּקֵיהּ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ וְעַל כָּל קְהָלָא דְיִשְׂרָאֵל: יח וְיִפּוֹק לְמַדְבְּחָא דִּי קֳדָם יְיָ וִיכַפַּר עֲלוֹהִי וְיִסַּב מִדְּמָא דְתוֹרָא וּמִדְּמָא דִצְפִירָא וְיִתֵּן עַל קַרְנַת מַדְבְּחָא

אבן עזרא

הפר (נה) ואיננו אמת (נו): טז וכפר על הקדש. הוא קדש הקדשים (נז): וכן יעשה לאהל מועד. שיזה שבע פעמים לפני הכפורת (נח) ועל קרנות מזבח הקטורת: וטעם וכפר על הקדש. להיות הדם כופר שלא ישחת בעבור טומאת הטמאים (נט): יז וכל אדם. מהכהנים (ס) [יד]: לכפר בקדש. בפנים (סא): וכפר בעדו ובעד ביתו. בפר חטאתו (סב): ובעד כל קהל ישראל. בשעיר חטאתם (סג): יח ויצא אל

רש"י

כאשר עשה לדם הפר. אחת למעלה ושבע למטה לג) לא): (טז) מטמאת בני ישראל. על הנכנסין למקדש בטומאה לג) לב) ולא נודע להם בסוף, שנאמר לכל חטאתם, וחטאת היא שוגג לד): ומפשעיהם. אף הנכנסין מזיד בטומאה לג): וכן יעשה לאהל מועד. כשם שהזה משניהם בפנים אחת למעלה ושבע למטה כך מזה על הפרוכת מבחוץ משניהם אחת למעלה ושבע למטה לה) לד): השכן אתם בתוך טמאתם. אעפ"י שהם טמאים שכינה ביניהם לה): (יח) אל המזבח אשר לפני ה'. זה מזבח הזהב שהוא לפני ה' בהיכ' לו) לו) ומה ת"ל ויצא לפי שהזה ההזאות על הפרוכת ועמד מן המזבח

קרני אור

כמעמד מה שהשעיר ע"ז: [יד] אבל בעזרה מותר להיות ושם עמד כהן שמזרם את הדם כמ"ש (יומא מג ב):

יהל אור

(נה) דעת הי"א שישחוט השעיר קודם הפר בעבור שכתוב קודם, והקריב אהרן את השעיר (פ' ט) ואח"כ והקריב אהרן וגו' ושחט את פר החטאת (פ' יא) ולפ"ז יהיה וי"ו ושחט כמו כוי"ו וירד מעשות החטאת (למעלה ט כב) שטעמו וכבר ירד, ולפי דעתם היה שוחט שתי החטאות ולוקח דמן בביאה אחד לפנים: (נו) כי האיך ישחט את השעיר שהוא לכפרת העם קודם הפר שהוא לכפרת הכהן וכבר אמר וכפר בעדו ובעד ביתו תחלה ואח"כ בעד כל קהל ישראל: (נז) שבו ארון וכפורת: (נח) נ"ל „לפני הפרכת" וכן פי' רש"י ז"ל: (נט) פי' שלא ישחית הקדש בעון טומאת הטמאים: (ס) כי הישראלים וגם הלוים לא היו רשאים לבוא אל אהל מועד: (סא) בקדש הקדשים ובהיכל: (סב) הכפרה בעדו ובעד ביתו תהיה בדם פר החטאת: (סג) והכפרה בעד כל

מנחת יהודה

לג) ומקיש שעיר לפר בכל עשיותיו: לג) יתרץ דהאיך שייך לומר שיש לטומאה טהרה בקרבן, הא בעי טבילה, לכן פי' על הנכנסים, ר"ל הטהרה קאי על הצון שהנכנסים (דבק טוב): לד) וכן כתוב נפש כי תחטא בשגגה (לעיל ד' ב'): לה) ותהיינה אלו ההזאות לכפר על אהל מועד מאלו הטומאות הנזכרות: לו) ומזבח החיצון לאו לפני ה' הוא, ועיין קרני אור הערה ט"ו:

מקורי רש"י

לא) ספרא, יומא נ"ט א': לב) ספרא, ועיין שבועות ז' ב', מ' א' ילקוט תקע"ג: לג) ספרא, ועיין שבועות י"ב ב': לד) ספרא, יומא נ"ז ב', פס"ז ילקוט תקע"ד: לה) ספרא, יומא שם, פס"ז: לו) ספרא

יְהוָה וְכִפֶּר עָלָיו וְלָקַח מִדַּם הַפָּר
וּמִדַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן עַל־קַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יט וְהִזָּה עָלָיו מִן־
הַדָּם בְּאֶצְבָּעוֹ שֶׁבַע פְּעָמִים וְטִהֲרוֹ
וְקִדְּשׁוֹ מִטֻּמְאֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כ וְכִלָּה מִכַּפֵּר אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־
אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהִקְרִיב
אֶת־הַשָּׂעִיר הֶחָי׃ כא וְסָמַךְ אַהֲרֹן
אֶת־שְׁתֵּי יָדָו עַל־רֹאשׁ הַשָּׂעִיר
הַחַי וְהִתְוַדָּה עָלָיו אֶת־כָּל־עֲוֺנֹת

אונקלוס

סְחוֹר סְחוֹר׃ יט וְיַדֵּי
עֲלוֹהִי מִן דְּמָא בְּאֶצְבְּעֵיהּ
שְׁבַע זִמְנִין וִידַכֵּינֵיהּ
וִיקַדְּשִׁינֵיהּ מִסּוֹאֲבַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כ וִישֵׁיצֵי
מִלְּכַפָּרָא עַל קוּדְשָׁא וְעַל
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא
וִיקָרֵב יָת צְפִירָא חַיָּא׃
כא וְיִסְמוֹךְ אַהֲרֹן יָת
תַּרְתֵּין יְדוֹהִי עַל רֵישׁ
צְפִירָא חַיָּא וִיוַדֵּי עֲלוֹהִי
יָת כָּל עֲוָיָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיָת כָּל מְרָדֵיהוֹן לְכָל
חֲטָאֵיהוֹן וְיִתֵּן יָתְהוֹן עַל
רֵישׁ צְפִירָא וִישַׁלַּח בְּיַד
גְּבַר דְּזַמִּין לְמֵהַךְ

רש"י

ולפנים והזה, ובמתנות המזבח הזקיקו לצאת מן המזבח ולחוץ ויתחיל מקרן מזרחית צפונית לו) לז): וכפר עליו. ומה היא כפרתו, ולקח מדם הפר ומדם השעיר מעורבין זה לתוך זה לח) לח): (יט) והזה עליו מן הדם. אחר שנתן מתנות באצבעו על קרנותיו מזה שבע הזאות על גגו לט) לט): וטהרו. ממה שעבר מ): וקדשו. לעתיד לבא מא) מ):

אבן עזרא

[טו]: המזבח. הוא מזבח העולה (סד) כא ונתן אותם. אחר שיסורו מישראל (סה) כאילו נתונים הם על ראש השעיר, והולכים אל מקום שלא יזכרו עוד, והכתוב דבר להבין הכל (סו): עתי. מזומן לעתו (סז) או שנהגו ללכת בכל עת בכפורים (סח) והיו"ד להתיחס לעת, כמו פנימי, והמפרשים אותו חכם (סט) איננו נכון בעיני (ע) [טז] וחז"ל אמרו

יהל אור

קהל ישראל תהיה בדם השעיר ואינו כפרה אחת: (סד) ובעבור שמזבח העולה בהגר עלכן אמר ויצא, כי אם נאמר על מזבח הקטרת, מאי ויצא הלא שם היה, ודעת חז"ל שהוא מזבח הקטרת עיין קרני אור: (סה) פי' העונות והחטאים: (סו) ע"כ אמר בלשון נתינה: (סז) וכן פי' רש"י ז"ל: (סח) שמנהגו להוליך את השעיר בכל שנה: (סט) וכמו ומבני יששכר יודעי בינה לעתים (דה"א יב לב): (ע) כי מה לחכם כאן:

קרני אור

[טו] עיין יהל אור, וכ"כ התוס"מ „פה שעומד בהיכל משמע לכאורה שיוצא אל פתח אל מזבח החיצון, וכן פי' הרא"בע, אבל הלא אמר אל המזבח אשר לפני ד' שהוא מזבח הפנימי, וכ"ה בת"כ הא אינו מדבר אלא במזבח הפנימי" והנה בעל מזרחי כתוב הביא ואת במספר הטעותים שהלא שטעו גדולי עולם, וכן הגה"ו כתב ע"ז שהן דברי שגגה, ועיין המעמד מה שהשיבו ע"ז, ובעל בן ימיני כתב שאין כאן מקומו, ודבריו כאמרו על פי' כ"ד ויצא ועשה את עלתו, וע"ז אמר הח' ז"ל ויצא אל המזבח הוא מזבח העולם, והח' רא"י הביא דעתו (ציון מר"א) ואמריהם ביאר כן הרמ"ג, ובעל כסף מזוקק כתב שהוא מוסב על פי' י"ב ושם כתוב מעל המזבח מלפני ד', ויש לטעות שהוא מזבח הפנימי, לכן כתב שהוא מזבח העולה: [טז] והרשב"ם פי' איש הבקי בדרכים ובמדבריות ורגיל בכל עת שעולמין אותו, וכן פי' הרד"ק, ורל"ש פי' עתי, ע"ש מקומו שאותו העיר במדבר היא והיו אנשים

מקורי רש"י

יומא כ"מ ב', ילקוט שם: לז) ספרא, יומא נ"מ ב', פס"ו ילקוט שם: לח) ספרא, יומא נ"ז ב' ילקוט תקע"ס: לט) ספרא, יומא ע"ו ב' ונ"ט א', זבחים ל"מ ב': מ) ספרא:

מנחת יהודה

לו) ומתחיל מקרן מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, דרומית מזרחית (יומא נ"ח ב') ופי' רש"י שם, שלא היתה שם (פי' בבית שני) אלא פרוכת אחת ופרופת מן הצפון, וכשנטר מתנות פנים ויצא דרך הצפון פגע תחלה בצפונית מערבית דמזבח, ושם לא נתן עד שיצא ובא לו למזרחית צפונית ונותן שם וחוזר לצפונית מערבית דרך ימין: לח) דיטבול אצבעו בדם המעורב: לט) וכן פי' רש"י (יומא ס"ו ב') ד"ה, אנופיה דמזבח: מ) מן הטומאה שעברה: מא) שיטהרו מלטמא בעתיד:

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־כָּל־פִּשְׁעֵיהֶם
לְכָל־חַטֹּאתָם וְנָתַן אֹתָם עַל־רֹאשׁ
הַשָּׂעִיר וְשִׁלַּח בְּיַד־אִישׁ עִתִּי
הַמִּדְבָּרָה׃ כב וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו
אֶת־כָּל־עֲוֺנֹתָם אֶל־אֶרֶץ גְּזֵרָה
וְשִׁלַּח אֶת־הַשָּׂעִיר בַּמִּדְבָּר׃ כג וּבָא
אַהֲרֹן אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּפָשַׁט אֶת־
בִּגְדֵי הַבָּד אֲשֶׁר לָבַשׁ בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וְהִנִּיחָם
שָׁם׃ כד וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ וְלָבַשׁ

אונקלוס

לְמַדְבְּרָא׃ כב וְיִטּוֹל
צְפִירָא עֲלוֹהִי יָת כָּל
חוֹבֵיהוֹן לַאֲרַע לָא יָתְבָא
וִישַׁלַּח יָת צְפִירָא
בְּמַדְבְּרָא׃ כג וְיֵיעוֹל אַהֲרֹן
לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וְיַשְׁלַח יָת
לְבוּשֵׁי בוּצָא דִּי לְבַשׁ
בְּמֵעֲלֵיהּ לְקוּדְשָׁא
וְיַצְנְעִנּוּן תַּמָּן׃ כד וְיַסְחֵי
יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא בַּאֲתַר
קַדִּישׁ וְיִלְבַּשׁ יָת לְבוּשׁוֹהִי

אבן עזרא / רש"י

שהנשיא הוא כהן (עא) ודבריהם אמת: (כא) איש עתי. המוכן לכך מיום
כד במקום קדוש. בחצר אהל מועד (עב) אתמול מב) מא): (כג) ובא אהרן אל
אהל מועד. אמרו רבותינו מב). שאין זה מקומו של מקרא זה מג), ונתנו טעם לדבריהם
במס' יומא מג) ואמרו כל הפרשה כולה נאמרה על הסדר חוץ מביאה זו שהיא אחר עשיית
עולתו ועולת העם מד), והקטרת אמורי פר ושעיר שנעשים בחוץ בבגדי זהב וטובל ומקדש ופושטן
ולובש בגדי לבן: ובא אל אהל מועד. להוציא את הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטרת לפני
ולפנים מה): ופשט את בגדי הבד. אחר שהוציאם ולובש בגדי זהב לתמיד של בין הערבים מד)
וזהו סדר העבודות, תמיד של שחר בבגדי זהב, עבודת פר ושעיר הפנימים וקטרת של
מחתה בבגדי לבן, ואילו ואיל העם ומקצת המוספין בבגדי זהב, והוצאת כף ומחתה בבגדי
לבן, ושירי המוספין ותמיד של בין הערבים, וקטורת ההיכל שעל מזבח הפנימי בבגדי זהב,
וסדר המקראות לפי סדר העבודות כך הוא, ושלח את השעיר במדבר, ורחץ את
בשרו במים וגו', ויצא ועשה את עולתו וגו' ואת חלב החטאת וגו', וכל הפרשה עד
ואחרי כן יבא אל המחנה, ואחרי כן ובא אהרן: והניחם שם. מלמד שטעונין
גניזה, ולא ישתמש באותן ארבעה בגדים ליום כפורים אחר מו) מה): (כד) ורחץ

יהל אור

(עא) ואז"ל (יומא סו א) „הכל כשרין להוליכו אלא שעשו הכהנים גדולים קבע ולא היו מניחין את ישראל להוליכו" כי מדינא מיתר בזר וכ"ה (ספרא) ושלח ביד איש עתי להכשיר את הזר: (עב) והיא היתה בלשכת בית הפרוה וכ"ה (ספרא יומא לה א):

מנחת יהודה

מב) פי' המוכן והמזומן מהעת שעברה קודם העת הזאת, דהיינו אתמול והוא מלשון עת: מג) בל יעלה על דעתך שרבותינו עוקרים את המקרא ממקומו ומושיבין אותו במקום אחר, כי חלילה לנו להפוך דברי אלהים חיים, אבל ילמדונו בזה לפרש לשון המקרא בדרך שיובן ממנו המאוחר למוקדם והמוקדם למאוחר, והווי"ן מהפעלים, ורחץ. ולבש, ויצא, ועשה, וכפר, מורים על זמן שכבר עבר קודם הפעל אשר לפניו, כמו אתה קצפת ונחטא (ישעיה ס"ד ד') ר"ל וכבר חטאנו, וכן וירם תולעים ויבאש (שמות ט"ז כ') וכבר באש, (הכוה"ק): מד) ומ"ש, ויצא ועשה את עולתו ואת עולת העם היה קודם ביאה זו, ויהיה טעם ובא אהרן אל אהל מועד ופשט וגו' והניחם שם אחר שרחץ וכפר: מס) וכ"ה בפס"ז, ולמה הוא בא אל אהל מועד והלא כבר השלים עבודת היום אלא כדי להוציא כף ומחתה דכל הני עבודות בבגדי לבן הוו, וכן כתב הרלב"ג, והנה לא נזכרה בזה המקום זאת הביאה כ"א להשלים זכרון הדברים שיעשו בבגדי לבן לא שיהיה סדר הענין כן: מו) והם אסורין

מקורי רש"י

מא) ספרא, יומא ס"ו ב', ירושלמי יומא פ"ו ה"ג: מב) ספרא, יומא ל"ב א': מג) דף ל"ב א', ילקוט תקע"ו, פס"ז, מדרש אגדה: מד) ספרא, פס"ז, מדרש אגדה: מה) ספרא יומא י"ב ב' וכ"ד א', פססים

אֶת־בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת־עֹלָתוֹ
וְאֶת־עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד
הָעָם׃ שלישי שני כשהן מחוברין כה וְאֶת חֵלֶב
הַחַטָּאת יַקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה׃
כו וְהַמְשַׁלֵּחַ אֶת־הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל
יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם

אונקלוס

וְיִפּוֹק וְיַעֲבֵיד יָת עֲלָתֵיהּ
וְיָת עֲלַת עַמָּא וִיכַפַּר
עֲלוֹהִי וְעַל עַמָּא׃ כה וְיָת
תַּרְבָּא דְחַטָּאתָא יַסֵּק
לְמַדְבְּחָא׃ כו וּדִמְשַׁלַּח יָת
צְפִירָא לַעֲזָאזֵל יְצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת
בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן

רש"י

את בשרו וגו'. למעלה למדנו מורחן את בשרו ולבשו שכשהוא משנה מבגדי זהב לבגדי לבן טעון טבילה מו) (שבאותה טבילה פשט בגדי זהב שעבד בהן עבודת תמיד של שחר ולובש בגדי לבן לעבודת היום) וכאן למדנו שכשהוא משנה מבגדי לבן לבגדי זהב טעון טבילה מז): **במקום קדוש.** המקודשת בקדושת עזרה, והיא היתה בגג בית הפרוה מז) מח), וכן ד' טבילות הבאות חובה ליום אבל הראשונה היתה בחול מח) מט): **ולבש את בגדיו.** שמונה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה מט): **ויצא.** מן ההיכל אל החצר שמזבח העולה שם: **ועשה את עולתו.** איל לעולה האמור למעלה בזאת יבא אהרן וגו' נ): **ואת עולת העם.** ואיל לעולה האמור למעלה ומאת עדת בני ישראל וגו' נ) נא)׃ (כה) **ואת חלב החטאת.** אמורי פר ושעיר נא): **יקטיר המזבחה.** על מזבח החיצון נג), דאילו בפנימי כתיב לא תעלו עליו קטרת זרה ועולה ומנחה נב):

אבן עזרא

ומדין היו פורשין לו (עג): **בגדיו.** שמשמש בהן בכל יום (עד), וי"א שהם הנזכרים (עה) והעד שלא נכתב ולבש בגדים אחרים (עו): **עלתו.** הוא האיל ואיל העם (עז) ופר העם ושבעה כבשיהם כי כן כתוב (עח): **כה ואת חלב החטאת.** חלב פר החטאת, וחלב שעיר החטאת, גם חלב שעיר העזים שהוא חטאת לכהן כמשפט ואינו נשרף (עט) וזה בפ' פנחס (פ): **כו ורחץ את בשרו במים.** ודי לו כי לא יטמא עד הערב:

יהל אור

(עג) מפני היותו ערום בעת פשיטת בגדיו: (עד) וכן פי' רש"י ז"ל שמונה בגדים שהוא עובד בהן כל ימות השנה, וכן פי' הרלב"ג: (עה) הם בגדי הבד הנזכרים בפ' הקודש שהפשיטם עתה: (עו) כמו שכתוב (למעלה ו ד) ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים: (עז) הכתובים (פ' ג ופ' ה): (עח) במד' כט ח עיין פי' הח' ז"ל וביאורי שם: (עט) והכתוב כלל כל החטאות, וכן פי' רש"י אמורי פר ושעיר: (פ) במד' כט יא:

מקורי רש"י

כ"ו א', פסי' דר"כ אחרי, ויק"ר פכ"א י"ב, פס"ז, ילקוט תקע"ו מדרש אגדה: מו) ספרא, יומא ל"ב ב', מז) ספרא יומא שם: מח) ספרא, יומא ל"ח א', פס"ז, מדרש אגדה: מט) ספרא, יומא שם, פסחים פ"ו א', זבחים כ"ז א', פס"ז, מדרש אגדה: נ) למעלה ט"ז ג', ועיין יומא ע' ב': נא) עיין ספרא, ויומא ע"ג א': נב) שמות ל' ט':

מנחת יהודה

בהנאה, ודעת ד' דוסה שהם כשרים לכהן הדיוט (ספרא): מז) עיין (יומא ל"ה א') מאמר רב יוסף שפי' פרוה אמגושא, ופי' רש"י ז"ל, מכשף אחד בנאה ושמו פרוה, ועיין פי' ר"ח שם שכתב, ויש מן החכמים שאומרים כי חפר מחילת תחת הקרקע בקודש עד שיראה עבודת כ"ג ביוה"כ והרגישו הכהנים בחפירה באותו מקום וחפרו ומצאוהו ונקראת אותה הלשכה על שמו: מח) ובספרא „בחול ע"ג שער המים" וכ"ה בפס"ז, ובמדרש אגדה: מט) והם בגדי קדש, ולמה שקרויין בגדיו משום שהוא עובד בהן כל ימות השנה: נ) ועולתו קודמת לעולת העם, וכפרתו קודמת לכפרת העם, (ספרא) והיה זה למעלת הכהן, עם שאין ראוי שיכפר על זולתו קודם שמכפר על עצמו (רלב"ג): נא) והדיוק מדלא כתיב את פר החטאת אשר לו, וכתיב חלב החטאת סתם, של שני חטאות הוא, וכתב שד"ל, שבהב"י שבידו הנוסח ברש"י כן „מתרגמינן „וית תרבי חטאתא" אימורי פר ושעיר יקטיר המזבחה, והכוונה, כי נכללו כאן ב' חטאות, פר ושעיר", וכ"ה בתרגום סביונימה, וכ"ה בס' הזכרון „תרבי" ביו"ד בסוף, המורה על תרבוי, והבואתה נמי בוי"ו באמצע: נג) על מזבח העולה:

וְאַחֲרֵי־כֵן יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה: כז וְאֵת
פַּר הַחַטָּאת וְאֵת ׀ שְׂעִיר הַחַטָּאת
אֲשֶׁר הוּבָא אֶת־דָּמָם לְכַפֵּר בַּקֹּדֶשׁ
יוֹצִיא אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשָׂרְפוּ
בָאֵשׁ אֶת־עֹרֹתָם וְאֶת־בְּשָׂרָם וְאֶת־
פִּרְשָׁם: כח וְהַשֹּׂרֵף אֹתָם יְכַבֵּס בְּגָדָיו
וְרָחַץ אֶת־בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם וְאַחֲרֵי־כֵן
יָבוֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה: כט וְהָיְתָה לָכֶם
לְחֻקַּת עוֹלָם בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
בֶּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ תְּעַנּוּ אֶת־
נַפְשֹׁתֵיכֶם וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ
הָאֶזְרָח וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם: ל כִּי־

אונקלוס

יְעוּל לְמַשְׁרִיתָא: כז וְיָת תּוֹרָא דְחַטָּאתָא וְיָת צְפִירָא דְחַטָּאתָא דִּי אִתָּעַל מִדְּמְהוֹן לְכַפָּרָא בְקוּדְשָׁא יַפֵּיק לְמִבְּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיוֹקְדוּן בְּנוּרָא יָת מַשְׁכֵיהוֹן וְיָת בִּשְׂרְהוֹן וְיָת אוּכְלֵיהוֹן: כח וּדְמוֹקֵד יָתְהוֹן יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי יָת בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא וּבָתַר כֵּן יְעוּל לְמַשְׁרִיתָא: כט וּתְהֵי לְכוֹן לִקְיָם עָלַם בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא תְּעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתְכוֹן וְכָל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן יַצִּיבָא וְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן: ל אֲרֵי בְיוֹמָא הָדֵין יְכַפַּר עֲלֵיכוֹן

אבן עזרא / רש"י

כז יוציא אל מחוץ למחנה. בצווי: ושרפו. (כז) אשר הובא את דמם. להיכל ולפני
הכהנים (פא) וכל אחד מהשורפים ירחץ
במים (פב) ומיד יבא אל המחנה, והעד שאמר ואחרי כן יבא אל המחנה, כי מה צורך לאומרו:
כט והיתה לכם לחקת עולם. זאת העבודה (פב*) [יז]: בחדש השביעי בעשור לחדש תענו את
נפשותיכם. אחר שהכתוב אמר ותתענג בדשן נפשכם (ישעי' נה ב) ידענו כי הענוי הפך
התענג והוא הצום, ועוד ונפש נענה תשביע (שם נח י) שטעמו כמו ותפק לרעב נפשך
(שם) (פג) [יח] כי דרך דברי הנביאים להכפל, ואחר שיש לנו קבלה (פד) אין
צורך לחפש, ואין עניתי בצום נפשי (תה' לה יג) ראיה, בעבור זכר צום (פה) [יט]
והכלל כל עינוי שימצא במקרא דבק עם נפש הוא הצום (פו) [כ]: האזרח והגר הגר

קרני אור

נודעים משלם לבקיאים במורשות מדבר וכיס, ומזה כנו לכל יודע דרך מדבר ונתיבות ליה איש עתי: [יז] עיין יהל אור, שדעת הס' ז"ל כדעת הרלב"ג שפי' וזאת העבודה שקדם זכרה" ורנה"ו מסב שדעת הס' ז"ל על וזאת העבודה שיבואר מטה והשיג עליו וכתב ואינו נראה בעיני שעליו יורה למטה בענין (פ' לד) ועוד שא"כ היה לו לומר והיתה זאת לכם, ולפי המבואר אין כאן השגה כלל: [יח] עיין הרס סוף ח"ד מכתב כ' מה שהביא סד"ל מר' דיקלל יעל שמלא בגמס ספרי הרלה"ע ותפק לרעב לחמך" ומתה סניהו וכתבו נפשך, וע"ז כתב סד"ל כי קעניקו"ס ודערלאססי מלאו בקלת טוספאות ביספי' ותפק לרעב לחמך": [יט] כ"ה (פדר"א פ' כט) ג' ענויין הן, ענוי הצום, וענוי בית האסורין, וענוי הדרך. ענוי הצום מנין שנאמר עניתי בצום נפשי (תה' לה יג) והס' ז"ל יאמר שאין מזה ראיה, והכלל כלל טוב: [כ] וכן כתב הס' ז"ל בישעי' שם, לאולם ענוי דבק עם נפש הוא צום, ומלת תשביע לעדה, ועיין ברמב"ן אשר שהביא דברי הס' ז"ל בזה הענין ולסתום פיהם של הקראים מפוקי סס", אך עתה כל הקראים הסכימו על פי' הס' ז"ל בזה, עיין המבחר וכתר תורה:

יהל אור

(פא) והרמב"ן כתב ע"ז, והנכון יוצא המוציא, וכן ושרפו השורפים: (פב) מפני שאמר כל"י והשורף יכבס בגדיו: (פב*) וכן פי' הרלב"ג וזאת העבודה שקדם זכרה: (פג) הכתוב בראשיה דקרא. (פד) שהעינוי הוא הצום: (פה) כי נוכל לומר כי העינוי איננו בצום, ומפני זה הזכיר הכתוב עניתי בצום: (פו) וע"ז כתב רנה"ו שיפה דבר, והכלל שנתן אמת, ויש לו יסוד

ושדי"ם

אונקלוס

לְדַכָּאָה יָתְכוֹן מִכֹּל
חוֹבֵיכוֹן קֳדָם יְיָ תִּדְכּוֹן:
לא שְׁבָא שַׁבְּתָא הִיא לְכוֹן
וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן
קְיָם עָלָם: לב וִיכַפַּר
כַּהֲנָא דִי יְרַבֵּי יָתֵיהּ וְדִי
יְקָרֵב יָת קוּרְבָּנֵהּ
לְשַׁמָּשָׁא תְּחוֹת אֲבוּהִי
וְיִלְבַּשׁ יָת לְבוּשֵׁי בוּצָא
לְבוּשֵׁי קוּדְשָׁא: לג וִיכַפַּר
עַל מַקְדַּשׁ קוּדְשָׁא וְעַל

בַּיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר
אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה
תִּטְהָרוּ: לא שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הִיא לָכֶם
וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם:
לב וְכִפֶּר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר־יִמְשַׁח אֹתוֹ
וַאֲשֶׁר יְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ לְכַהֵן תַּחַת
אָבִיו וְלָבַשׁ אֶת־בִּגְדֵי הַבָּד בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ: לג וְכִפֶּר אֶת־מִקְדַּשׁ הַקֹּדֶשׁ

רש"י

ולפנים נג): (לב) וכפר הכהן אשר ימשח וגו'. כפרה זו של יום הכפורים אינה כשרה אלא בכהן גדול יד) נג), לפי שנאמרה כל הפרשה באהרן נה) הוצרך לומר בכהן גדול הבא אחריו שיהא כמוהו נו) נד): ואשר ימלא את ידו. אין לי אלא המשוח בשמן המשחה, מרובה בגדים מנין נז), ת"ל ואשר ימלא את ידו וגו' נה) והם כל הכהנים גדולים שעמדו מיאשיהו ואילך שבימיו נגנזה צלוחית של שמן המשחה נח): לכהן תחת אביו. ללמד שאם בנו ממלא את מקומו הוא קודם לכל

אבן עזרא

בתוככם. לא נעזבנו לעשות מלאכה, ולא נכריתנו על הצום (פו): ל יכפר עליכם. הכהן (פה) על כן אמרו המפרשים על השעיר המשתלח כי יעמד חי לכפר עליו, כי העמדתו היא כפרה (פט): מכל חטאתיכם. כאשר פירשתי ששם חטאת שם כלל (נ) ע"כ תמצא על השגגה ועל הזדון (נא): לא שבת שבתון. י"א שביתה לנפש ולגוף (נב) ואחרים אמרו שהוא שביתת השביתה שאין למעלה ממנה (נג). ושניהם שמות, פעם יבא זה קודם זה (נד) והם שוים (נה) ואינו רחוק: חקת עולם. להתענות (נו): לב וכפר הכהן. שב עתה לפרש על כל מה שיכפר: אשר ימשח אתו. המושח (נז) בשמן המשחה אחר שמלא את ידו: ולבש. הוא הלובש אלה בגדי קדש (נח) כי אחר לא ילבשם:. לג את

יהל אור

במשפט הלשון: (פז) פי' לא נחייבו כרת, ובד"ק זבמקח"מ, ובכא"י הגי' „לא נכריהנו" פי' לא נכריתנו שיענה בלוס נפשו, כי אחר שאמר ועניתם את נפשותיכם לא הזכיר לא אזרח ולא גר: (פח) כמבודותיו: (פט) וכמו שביאר (למעלה פ'ו) אצל פר החטאת: (נ) עיין שמות לד ו וביאורי שם: (נא) כי שם חטאת עינינו הסרון וכל עון שאדם עושה בשוגג או בזדון הוא חטאת, וע"כ תמצא שם חטאת על העבירה שנעשתה בשגגה או בזדון: (נב) מפני היותו מזומן לכפרת העונות שהם סבת אבדון גוף ונפש: (נג) ונזכר פה גבי יוה"כ שני פעמים שבת שבתון, ולמטה כג לב ובשמיטה למטה כה ד', ומורה על שביתה גמורה והחלטית מכל עניני האדם, מפני שאז ישראל פרושים ומוגדרים כמלאכי השרת: (נד) פעם יאמר שבת שבתון, ופעם שבתון שבת קדש: (נה) בטעם: (נו) פי' קאי על להתענות ולא על השעירים: (נז) ובמקח"מ המשוח: (נח) אלה בגדי הבד:

מקורי רש"י

נג) יומא ל"ב ב', וע"ג א', חולין כ"ט ב', הוריות י"ב א': נד) ספרא, עיין יומא ע"ג א' וברש"י שם, ירושלמי הוריות פ"ג ה"ב: נה) ספרא, הוריות י"ב א', ירושלמי

מנחת יהודה

ע) כי בחטאות של יוהכ"פ היה צריך להביא דמם לפני ולפנים, לא ככל חטאת שיביאו את דמם להיכל לבד, והנה בחומשי התוח"מ, יש עוד פ' ל"א נוסף ברש"י „שבת שבתון הוא לכם, כ"מ שנאמר שבתון מותר באוכל נפש, כמו ביום הראשון שבתון דסכות, ומותר באוכל נפש, אבל כ"מ שכופל שבת שבתון, אסור בכל מלאכה אפילו באוכל נפש" (תוספת רש"י): מ) וכן פ' רש"י יומא ס"ל א' ד"ה, קרצו, שכל עבודות יוה"כ אינן כשרין אלא בו: כס) כל תחשוב שרק אהרן לבדו יעשה כן כל ימי חייו: ט) כי המצוה הזאת נוהגת בכל כה"ג אשר יעמד תחתיו: נז) נקרא מרובה בגדים ע"ש שמונה בגדים שהוא לובש, שהרי כהן הדיוט משמש בד', כתנת ומכנסים מצנפת ואבנט, מוסף עליהן כה"ג, חשן ואפוד, מעיל וציץ: כח) עם הארון, ועיין רמב"ן:

ולא

וְאֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ יְכַפֵּר
וְעַל הַכֹּהֲנִים וְעַל־כָּל־עַם הַקָּהָל
יְכַפֵּר: לד וְהָיְתָה־זֹּאת לָכֶם לְחֻקַּת
עוֹלָם לְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִכָּל־
חַטֹּאתָם אַחַת בַּשָּׁנָה וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ רביעי
יז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו וְאֶל כָּל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם זֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר:
ג אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר

מַשְׁכַּן זִמְנָא וְעַל מַדְבְּחָא
יְכַפַּר וְעַל כָּהֲנַיָּא וְעַל
כָּל עַמָּא דִקְהָלָא יְכַפַּר:
לד וּתְהֵי דָא לְכוֹן לִקְיָם
עֲלָם לְכַפָּרָא עַל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִכָּל חוֹבֵיהוֹן
חֲדָא בְּשַׁתָּא וַעֲבַד כְּמָא
דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה:
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר: ב מַלֵּיל עִם
אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן
דֵּין פִּתְגָמָא דִּי פַקִּיד יְיָ
לְמֵימָר: ג גְּבַר גְּבַר
מִבֵּית יִשְׂרָאֵל דִּי יִכּוֹס
תּוֹר אוֹ אִימַּר אוֹ עִיזָּא
בְּמַשְׁרִיתָא אוֹ דִי יִכּוֹס
מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא:

רש"י

אדס נו): (לד) ויעש כאשר צוה ה' וגו'. כשהגיע יום הכפורים עשה כסדר הזה גס). ולהגיד שבחו של אהרן שלא היה לובשן לגדולתו, אלא כמקיים גזרת המלך ס) נז): (ג) אשר ישחט שור או כשב.

אבן עזרא

מקדש הקדש. היא מבית לפרכת (לט): ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר. עמם הלוים כי הם לא יקראו כהנים (ק) רק כל כהן הוא לוי ואין כל לוי כהן (קא): לד והיתה זאת לכם. וכבר אמר כן (קב) להוסיף אחת בשנה (קג): ויעש. אהרן (קד): ב דבר אהרן ואל בניו. כי הם השוחטים לישראל (א) [א], אילו היה כתוב במחנה (ב) מותר לשחטו מחוץ למחנה (ג) וזו המצוה תלויה גם בבית המקדש, רק בכל מקום שהוא קרוב לירושלים והקרוב. ידענוהו מדברי קבלה (ד), כי אם היה המקום רחוק יזבח ויאכל בשר, כי כן כתוב (ה) [ב] ורבים אמרו כי הבשר אסור בגלות, ויפרשו בשר ויין לא בא אל פי (דניאל י, ג) בשר דג (ו) [ג] ולא דברו נכונה, ואיני רוצה להאריך ולהשיב

יהל אור

(לט) אל פני הכפרת: (ק) כי הלוים לא יקראו כהנים: (קא) ויאמר הכתוב שיכפר על כולם על הלוים ועל הישראלים. (קב) בפ' ל"א ועניתם את נפשותיכם חקת עולם: (קג) והכפיל פה להוסיף אחת בשנה: (קד) כי הכתוב לא פי' מי עשה, ופי' הח' ז"ל שאהרן עשה כל אשר צוה ד' את משה ולא הפיל ממנו דבר:
(א) אמר זה לפי שהזכיר אהרן ובניו: (ב) אילו היה כתוב בקרא רק במחנה: (ג) היה נראה לנו שמותר לשחטו מחוץ למחנה, אבל עתה כשהכתוב פרט לנו שגם מחוץ למחנה צריך להביאו אל פתח אהל מועד, וזה דוקא כשהמקום קרוב: (ד) עיין קדושין נז ב', ספרי פ' ראה: (ה) כי ירחק ממך וגו' ואכלת בשעריך (דברי' יב כא): (ו) אפילו בשר דג:

קרני אור

[א] והרדי"א כתב לפי שהם המקריבים, שלא יקריבו עולה או זבח כ"א במקדש ה': [ב] עיין שמעמר מה שהעיר ע"ז: [ג] כ"ה בפי' המיוחס לרס"ג (דניאל י, ג) ועיין הערה 39 לתולדות רס"ג מהג' פי"ר

מנחת יהודה

גס) ולא סיד, אחר הצוואה עשה כן: ס) ובספרא, הוריות פ"ג ה"ב: נו) ספרא, הוריות י"א ב', ועיין רש"י יומא ע"ב ב' ד"ה יכול, וברש"י שמות כ"ט ל' ובדברים שהיה אהרן שומע מפי משה כשומע מפי הקדש:

מקורי רש"י

י"ז כ': נז) ספרא, פס"ז:

ישחט שור או־כשב או־עז במחנה
או אשר ישחט מחוץ למחנה:
ד ואל־פתח אהל מועד לא הביאו
להקריב קרבן ליהוה לפני משכן
יהוה דם יחשב לאיש ההוא דם
שפך ונכרת האיש ההוא מקרב
עמו: ה למען אשר יביאו בני
ישראל את־זבחיהם אשר הם
זבחים על־פני השדה והביאם
ליהוה אל־פתח אהל מועד אל־
הכהן וזבחו זבחי שלמים ליהוה
אותם: ו וזרק הכהן את־הדם על־מזבח יהוה
פתח אהל מועד והקטיר החלב לריח ניחח ליהוה:

ד ולתרע משכן זמנא לא
איתיה לקרבא קורבנא
קדם יי קדם משכנא דיי
דמא יתחשב לגברא
ההוא דמא אשד
וישתיצי אנשא ההוא
מעמיה: ה בדיל די ייתון
בני ישראל ית דבחיהון
די אינון דבחין על אפי
חקלא וייתינון קדם יי
לתרע משכן זמנא לות
כהנא ויכסון נכסת
קודשין קדם יי יתהון:
ו ויזרוק כהנא ית דמא
על מדבחא דיי בתרע
משכן זמנא ויסק תרבא
לאתקבלא ברעוא קדם

רש"י

במוקדשין הכתוב מדבר א), שנאמר להקריב קרבן: במחנה. חוץ לעזרה ב): (ד) דם יחשב. כשופך דם האדם שמתחייב בנפשו ג): דם שפך. לרבות את הזורק דמים בחוץ ד): (ה) אשר הם זובחים. אשר הם רגילים לזבוח ה):

אבן עזרא

עליהם (ז) [ד]: ה למען אשר יביאו. זה הטעם על המצוה הזאת. ופירוש על פני השדה. ולא יזבחו עוד את זבחיהם (ח):

יהל אור

(ז) וכן כתב הג' ש"ר בתולדות רס"ג על הדבר החדש הזה שתומם כל מעיין שהוא נגד מנהג כל ישראל ונגד הקבלה מאז ומקדם: (ח) כדי שלא יזבחו עוד את זבחיהם

קרני אור

שכתב שבקפה הראשונה אמר, שאולי כיון למאמר ר' ישמעאל (סוף פ"ג דב"ב) מיום שחרב ביהמ"ק דין הוא שנגזור. על עצמנו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין וכו', אולם שם הוא מטעם אחר, ובפי' זה הוא מטעם אחר

יעו"ש, ושם. כתב שהפי' הזה איננו מרס"ג כ"א מר' סעדיה הנרבוני, ומזה נ"כ קלת ראיה שלא חשב הראב"ע פי' זה מהגאון שהרי מביאו בשתם בלשון „רבים אמרו" ולא בשם גאון כדרכו: [ד] עיין הערות תקונים והשלמות לס' המלות לענן (כול' הרס"ם מ' א"א הרכבי לד 193,194) „כי ענן היה הראשון שאסר הבשר בגלות, וי"א כי אבו עיסי שהוא עבדיה האספהאני שהיה כשבעים שנה קודם ענן אסר את הבשר והיין, וכפי הנראה זכר רס"ג באחד מספריו דעת ענן והשתדל לסתור אותה, אמנם עפ"י טעות כתבו מחברי הקראים המאוחרים (בעת שהבל שפו חמו הפגאים, והם בעלי דת ענן) כי רס"ג אסר את הבשר והיין בגלות, וכזה נמצא גם בפי' דניאל המיוחס לרס"ג (הבאתי למעלה) ולקחו ממנו, והדבר הזה בלבד דיו להוכיח שמדייף הפי' על שם רס"ג או שהוא לר' סעדיה

מקורי רש"י

א) ספרא ילקוט תק"ע, פס"ז: ב) ספרא, ועיין זבחים ק"ו ב', ילקוט תק"פ: ג) תנחומא ס' י"ב תנחומא ב' י"ש: ד) ספרא, סנהד' ל"ד ב', זבחים ק"ו א', וק"ס ב': ה) עיין ספרא, וזבחים ק"ו ב':

מנחת יהודה

א) דקשה לרש"י למה יהיה חייב כרת, והרי כתוב כי ירחק ממך המקום וגו', וזבחת (דבר' י"ב כ"א) לכן פי' במוקדשין, פי' בקדשים ששחטן חוץ לעזרה, וכתב הרמב"ן הוא מדרשו של האומר בשר תאוה לא איתסר כלל עיי"ש: ב) מפני שגם העזרה נקרא מחנה, לכן פי' חוץ לעזרה: ג) כאילו אמר דם אדם יחשב לאיש ההוא: ד) ואשר הם זובחים משמע שכבר זבוח, והרי אח"כ כתיב וזבחו

ז וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם
לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם
חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה־זֹּאת לָהֶם
לְדֹרֹתָם: חמישי שלישי כשהן מחוברין ח וַאֲלֵהֶם
תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר אֲשֶׁר־יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר־
יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ־זָבַח: ט וְאֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת
אֹתוֹ לַיהוָה וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא
מֵעַמָּיו: י וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יֹאכַל כָּל־דָּם וְנָתַתִּי פָנַי
בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת־הַדָּם וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב

אונקלוס

ז וְלָא יְדַבְּחוּן עוֹד יָת
דִּבְחֵיהוֹן לַשֵּׁידִין דִּי אִנּוּן
טָעַן בָּתְרֵיהוֹן קְיָם עָלַם
תְּהֵי דָא לְהוֹן לְדָרֵיהוֹן:
ח וּלְהוֹן תֵּימַר גְּבַר גְּבַר
מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא
דִּי יִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן דִּי
יַסֵּיק עֲלָתָא אוֹ נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא: ט וְלִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא לָא יַיְתִינֵיהּ לְמֶעְבַּד
יָתֵיהּ קֳדָם יְיָ וְיִשְׁתֵּיצֵי
אֱנָשָׁא הַהוּא מֵעַמֵּיהּ:
י וּגְבַר גְּבַר מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמִן גִּיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן
בֵּינֵיהוֹן דִּי יֵיכוֹל כָּל דְּמָא
וְאֶתֵּין רוּגְזִי בֶּאֱנָשָׁא

אבן עזרא

ז לשעירם. הם השדים, ונקראו כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם (ט), והקרוב בעבור שיראו אותם המשוגעים כדמות שעירים (י). ומלת עוד. תורה שכן היו ישראל עושין במצרים (יא) [ה]: אשר הם זונים. כי כל מי שמבקש אותם ומאמין בהם הוא זונה מתחת אלהיו, שיחשוב כי יש מי שייטיב או ירע חוץ מהשם הנכבד והנורא, ובזו הפרשה לא הזכיר הגר (יב) [ו] כי המצוה על ישראל בזבחים ובעולות, והזכיר הגר (יג) שלא יעזבו ישראל שיזבח הגר לעכו״ם בארץ ישראל, וכן משפט כל

רש״י

(ז) לשעירם. לשדים ו), כמו ושעירים ירקדו שם ז): (ח) אשר יעלה עולה. לחייב על המקטיר אברים בחוץ, כשוחט בחוץ ה), שאם שחט אחד והעלה חבירו שניהם חייבים ו) ח): (ט) ונכרת. זרעו נכרת וימיו נכרתין ז) ט): (י) כל דם.

קרני אור

מאומר, וכפי׳ המאמיתי לרס״ג על דניאל הוא ככ״י בערבית״: [ה] עיין ברמב״ן וברב״ח וברע״ם מה שהרחיבו לדבר מענין השדים ועיין ברדי״א מה שהעיר עליהם: [ו] וסרלב״ג כתב כי גם פה הגר בכלל, כי משפטי מהם, או שהם נראים מדלגים בתמונת השעירים: (יא) לפי שהמצריים היו עובדים לשדים ומקריבים אליהם קרבנותיהם עיין (למטה יט כו) ובבאורי שם: (יב) כי אמר איש איש מבית ישראל: (יג) למטה פ׳

יהל אור

לשעירים השוכנים בשדה: (ט) הגוף הרואה אותם יאחזהו רעד כמו סערה, והוא לשון הכתוב (דניאל יא מ) ויסתער עליו מלך הצפון: (י) וכן כתב הרדי״א, והנה נקראו השדים שעירים, או מפני שיסתער האדם

מנחת יהודה

חבחו זבחי שלמים, ויפרש אשר הם רגילים לזבוח: ס) ברא״ם חגי׳ „כשחוט בחוץ״ וכתב הזכור לאברהם, שכך הנוסחא גם באיזה כ״י, ולדעתו צ״ל בבי״ת, כמו בשוחט בחוץ, ר״ל שאפילו אם היתה השחיטה בחוץ באיסור, אפילו הכי המקטיר ג״כ חייב, ולכך פי׳ רש״י, שאם שחט אחד (בחוץ) והעלה חבירו (בחוץ) שניהם חייבים, ר״ל אפילו המקטיר: ו) עיין בחזכרון שכתב לא ידעתי טעמו (פי׳ של רש״י) אפילו באדם אחד מצי מוקי לה, דאם שחט בחוץ והעלה בחוץ חייב שתים, אי נמי שחט בפנים והעלה בחוץ חייב על ההעלאה, וכן הביאוה כל הפוסקים שר״ל באדם אחד: ז) עיין רש״י שבת כ״ה ב׳, ד״ה כרת, ובתוס׳ יבמות ב׳ א׳ ד״ה

מקורי רש״י

ו) ספרא, ויק״ר פ׳ כ״ב ח׳: ז) ישעי׳ י״ג כ״א: ח) ספרא, וכיון זבחים ק״ט ב׳, ילקוט תקפ״ב: ט) עיין רש״י שבת כ״ה ב׳, ד״ה כרת, ובתוס׳ יבמות ב׳ א׳ ד״ה, אשת אחיו:

עמה: יא כי נפש הבשר בדם הוא
ואני נתתיו לכם על־המזבח לכפר
על־נפשתיכם כי־הדם הוא בנפש
יכפר: יב על־כן אמרתי לבני
ישראל כל־נפש מכם לא־תאכל
דם והגר הגר בתוככם לא־יאכל
דם: יג ואיש איש מבני ישראל ומן־
הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד

אונקלוס

דייכול ית דמא ואשיצי
יתיה מגו עמיה: יא ארי
נפש בשרא בדמא היא
ואנא יהביתיה לכון על
מדבחא לכפרא על
נפשתיכון ארי דמא הוא
על נפשא מכפר: יב על
כן אמרית לבני ישראל
כל אנש מנכון לא
ייכול דמא וגיוריא
דיתגיירון ביניכון לא
ייכול דמא: יג וגבר
גבר מבני ישראל ומן

רש"י

לפי שנאמר בנפש יכפר י) יכול לא יהא חייב אלא על דם המוקדשים ת"ל כל דם יא): ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו ח) יב): (יא) כי נפש הבשר. של כל בריה בדם היא תלויה ט), ולפיכך נתתיו על המזבח לכפר על נפש האדם, תבוא נפש ותכפר על הנפש: (יב) כל נפש מכם. להזהיר גדולים על הקטנים י) יג): (יג) אשר יצוד. אין לי אלא ציד יא), אווזין ותרנגולין מנין ת"ל ציד מכל מקום יב),

אבן עזרא

דם שהוא אסור בעבור שהוא הנפש (יד) כי הבשר בדם הוא (טו), והאמת (טז) כי הנפש שבה יחיה האדם הוא בדם הלב: **יא** בנפש יכפר. בנפש שיש בו (יז) יכפר, והטעם נפש תחת נפש (יח), וי"מ כמו על נפשותיכם (יט) ואין לו טעם אחר (כ) שאמר לכפר על נפשותיכם (כא): **יג** אשר יצוד ציד חיה. כאיל וצבי: או עוף אשר יאכל. גם מזה הכתוב נלמוד שלא נעזוב הגר שיאכל בארצנו חזיר או סוס, או עוף דורס שהוא טמא (כב), ויתכן בעבור שצוה שלא יאכל דם, ולא יראה דם נשפך חוץ מהמזבח (כג) השם (כד) צוה לכסות כל דם שאינו קרב לגבי המזבח שלא יחשוב הרואה בראותו (כה) והוא דם איל וצבי או עוף (כו) כי זבח נזבח לעכו"ם (כז) [ז] ובפרשת ראה אנכי אפרש סוד זה הפסוק (כח):

יהל אור / קרני אור

ח' הזכיר הגר וכד"ק „רק בזבחים ובפסולות הזכיר התורה שם שוה לגר ולאזרח האזרח. [ז] וכתב הרלב"ג הגר": (יד) והזכיר שם ג"כ הגר (פ' י): „לפי שדם הבהמה והעוף אסור, והיתה שמים בלתי (טו) וטעם העונש מפני שנפש הבשר הוא בדם, ר"ל שהנפש תתקיים בגוף באמצעות הדם ותנועתו ומרוצתו בגוף: (טז) הכ"י יגרום „כי נפש הבשר בדם היא זה אמת": (יז) בעודו חי: (יח) פי' שהדם יכפר ע"י הנפש שהיתה קשורה בו על עון נפש בעליו, והטעם נפש תחת נפש, וכן פי' רש"י ז"ל: (יט) דעת הי"מ שתיבת בנפש הוא על נפש הבעלים, ופי' דם הקרבן במקום נפש הבעלים וכמו לכפר על נפשותיכם פי' נפש שלכם: (כ) והכ"י יגרום „מאחר"; (כא) דמאחר שאמר לכפר על נפשותיכם למה חזר ואמר כי הדם הוא בנפש יכפר, ואין טעם למלת „כי"; (כב) כי גם כאן כתוב „ומן הגר הגר בתוככם": (כג) היינו מאותן הקרבים ע"ג המזבח: (כד) ובמקה"מ „חוץ ממזבח השם": (כה) פי' בראותו דם נשפך סמוך לביתו: (כו) שמהם אין מקריבים ע"ג המזבח: (כז) וידמו כי הוא זבח הנזבח לעכו"ם, לכן צוה השם לכסות דמן בעפר, והכניס את הגר ג"כ במצוה זו: (כח) עיין פי' הא' ז"ל (דברי'

מקורי רש"י

י) פסוק י"א: יא) ספרא, ועיין כריתות ד' ב', ילקוט שם: יב) ספרא, תו"כ, ועיין רש"י סוטה מ' ע"ב ד"ה שם בה פנים: יג) ספרא:

מנחת יהודה

ד"ה, אשת אחיו: ח) ובספרא, פונה אני מכל עסקי ועוסק בה כלומר בנפש ההיא, ורש"י ז"ל הוסיף בה „פנאי שלי", לא כשארי כריתות שאני ממתין שמא ישוב: ט) פי' שקיומה אינו אלא בדם: י) כי בכלל נפש הוא גם הקטן, והזהיר ב"י שישגיחו על כל נפש מהם שלא יאכל דם: יא) פי' הנצודים בשדות במדבר ובכרמים: יב) ובג' (חולין פ"ד א') „אין לי אלא אשר יצוד, נצודין ועומדין מאליהן מנין כגון אווזין ותרנגולין":

חַיָּה אוֹ־עוֹף אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְשָׁפַךְ אֶת־
דָּמוֹ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר׃ יד כִּי־נֶפֶשׁ כָּל־
בָּשָׂר דָּמוֹ בְנַפְשׁוֹ הוּא וָאֹמַר לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל־בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ
כִּי נֶפֶשׁ כָּל־בָּשָׂר דָּמוֹ הִוא כָּל־
אֹכְלָיו יִכָּרֵת׃ טו וְכָל־נֶפֶשׁ אֲשֶׁר
תֹּאכַל נְבֵלָה וּטְרֵפָה בָּאֶזְרָח וּבַגֵּר

אונקלוס

גִּיוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן
דִּי יְצוּד צֵידָא חַיְתָא
אוֹ עוֹפָא דִּי מִתְאֲכִיל
וְיֵשׁוֹד יָת דְּמֵיהּ
וִיכַסֵּינֵיהּ בְּעַפְרָא׃ יד אֲרֵי
נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ
בְּנַפְשֵׁיהּ הוּא וַאֲמָרִית
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דַּם כָּל
בִּשְׂרָא לָא תֵיכְלוּן אֲרֵי
נְפַשׁ כָּל בִּשְׂרָא דְּמֵיהּ
הִיא כָּל דְּיֵכְלִינֵיהּ
יִשְׁתֵּיצֵי׃ טו וְכָל אֱנָשׁ

אבן עזרא.

יד דמו בנפשו. הוא דבק עם הנפש (כט) [ח], כי ידוע שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב מחולקים בחצי לדם ולרוח כדמות שמן זית עם האור ל): ואמר לבני ישראל. טעמו וכבר אמרתי, והיא הפרשה הנזכרת (לא), ובעבור שהזכיר חיה שאיננה קרבה וכן העוף (לא*), הזכיר כל נפש אשר תאכל נבלה שאיננה קרבה גם היא (לב), גם הזכירה בעבור הציד (לג), אם בזדון הוא עובר בלאו וילקה, ואם בשגגה יביא חטאת, ואם טען טוען והלא הכתוב אמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברי' יד כא) (לד) התשובה כי זה גר תישב (לה), וכן כתוב והגר הגר בתוככם (למעלה טז כט) (לו)

רש"י

א"כ למה נאמר אשר יצוד שלא יאכל בשר אלא בהזמנה זאת יג) יד): אשר יאכל. פרט לטמאים יד) טו): (יד) דמו בנפשו הוא. דמו הוא לו במקום הנפש, שהנפש תלויה בו טו): כי נפש כל בשר דמו הוא. הנפש היא הדם, דם ובשר לשון זכר, נפש לשון נקבה טז) (טו) אשר תאכל נבלה וטרפה. בנבלת עוף טהור דבר הכתוב שאין לה טומאה אלא בשעה שנבלעת בבית הבליעה יז) טז) ולמדך כאן שמטמאה באכילתה ואינה מטמאה במגע יח), וטרפה האמורה כאן לא נכתבה אלא לדרוש, וכן שנינו יז), יכול תהא נבלת עוף טמא מטמאה בבית הבליעה, תלמוד לומר טרפה מי שיש

קרני אור

קריבה להשם ולא השוף באופן שיהיה ממנה שלמים, שיינה השורה במים ובעוף הטהורים, כאשר ישמעם שנכנסה חיה בשער כדי שלא יבואו האנשים לאכול דמם, ואולם כנכנסה לא הוצרכה בה התורה לזה, לפי שלא הותר לישראל בתחלה לאכול בשר כ"א שלמים, וכבר היה קרב מהם החלב והדם לשם ית"', ובזה אין מקום לטענת המאמר לנתפ"ש שהעיר על הח' ז"ל וכתב „ולא ידעתי למה יחשוב זאת ויודע שהן מותרין באכילה וצריכים להשחט, ויותר יש לתמוה ע"ז כשיראה דם שור או שה" ולפי המבואר כי היה נאסר לשחוט שור או שה חוץ לאהל מועד כ"א שלמים, אין מקום לטענתו: [ח] ולדעתו בי"ת בנפשו במקום עם, כמו ברכבו ובפרשיו (שמות יד יז) ובתופים ובמחולות (שם טו כ) יאמר כי נפש כל בשר דמו עם

יהל אור

יב כה) ובביאורי שם: (כט) הדם דבק עם הנפש, כי מיום שנוצר הדם נולדת עמו גם נפש הבשר, ולא ימצא דם בלא נפש, ולא נפש בלא דם: (ל) כי כמו עמידת האור בשמן, כן עמידת הרוח בהדם, והדם הוא המולידו והמקיימו: (לא) מן פ' ג' עד פ' ט"ו: (לא*) ובד"ק „כל עוף" ובכא"י „וכן עוף": (לב) יבאר טעם זוכרו כאן איסור נבילה וטריפה: (לג) ובכא"י, ובד"ק „הזכירה" בלא מלת „גם" כי הציד ברוב עושין אותו נבילה וטריפה, כי נדין אותו בקנה רוצה: (לד) ובפ' י"ג יכלול גם הגר שלא יאכל: (לה) ולו התירה התורה לאכול נבילות וטריפות: (לו) והוא גר צדק:

מנחת יהודה

יג) ובג' שם „הזאת" ופי' רש"י ז"ל שם, כאילו הוא צד שאינה מזומנת לו, כלומר לא יאכל בשר תדיר שמא יעני וכ"ת הגי' בילקוט תקפ"ג ועיין בס' הזכרון שכתב, שבמקצת נוסחאות פי' רש"י כתובה הברייתא כולה, ור"ל שלא יאכל אדם בשר אלא אחר קצת טורח, וכאילו הוא ציד, ודבר שאינו מוזמן לו, כלומר שלא יאכל אדם בשר תמיד שמא יבא לידי עניות: יד) עוף או חיה שאינם נאכלין: טו) פי' שנפשו תלוי בדמו: טז) יתרץ כאן אמר הנפש היא הדם, ולמעלה אמר דמו בנפשו הוא, לכן פי' דם ובשר ל"ז, וקאי הוא אדם ובשר, ונפש ל"נ, וקאי היא אנפש: יז) ואינה מטמאה לא בתוך פיו, ולא בתוך הפה, אלא בבית הבליעה, ואם טבל אחר בליעתו אעפ"י שעדיין במיעיו שלא נתעכל עלתה לו טבילה: יח) הג'

מקורי רש"י

יד) ספרא, חולין פ"ד ה', ילקוט תקפ"ג: טו) ספרא: טז) ספרא, וכמים ס"ט ב': יז) ספרא, נדה מ"ב ב',

וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־
הָעֶרֶב וְטָהֵר׃ טז וְאִם לֹא יְכַבֵּס
וּבְשָׂרוֹ לֹא יִרְחָץ וְנָשָׂא עֲוֺנוֹ׃ פ
יח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ג כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ־מִצְרַיִם אֲשֶׁר
יְשַׁבְתֶּם־בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה

דְּיֵיכוּל נְבִילָא וּתְבִירָא
בְּיַצִּיבַיָּא וּבְגִיּוֹרַיָּא יְצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וִיהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא
וְיִדְכֵּי׃ טז וְאִם לָא יְצַבַּע
וּבִשְׂרֵיהּ לָא יַסְחֵי וִיקַבֵּיל
חוֹבֵיהּ׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ ג כְּעוֹבָדֵי
עַמָּא דְאַרְעָא דְמִצְרַיִם
דִּי יְתֵיבְתּוּן בַּהּ לָא
תַעְבְּדוּן וּכְעוֹבָדֵי עַמָּא

רש"י

במינו טרפה יט) ילא עוף טמא שאין במינו טרפה כ) יח) : (טז) ונשא עונו. אם יאכל קדש או יכנס למקדש חייב על טומאה זו ככל שאר טומאות כא) יט) : ובשרו לא ירחץ ונשא עונו. על רחילת גופו ענוש כרת, ועל כבוס בגדים במלקות כב) כ) : (ב) אני ה' אלהיכם. אני הוא שאמרתי בסיני אנכי ה' אלהיך א) וקבלתם עליכם מלכותי, מעתה קבלו גזרותי, רבי אומר גלוי וידוע לפניו שסופן לנתק בעריות א) בימי עזרא א*), לפיכך בא עליהם בגזרה אני ה' אלהיכם, דעו מי גוזר עליכם, דיין להפרע, ונאמן לשלם שכר ג) ב) : (ג) כמעשה ארץ מצרים. מגיד שמעשיהם

אבן עזרא

לא נעזבנו (לו*) שיאכל נבלה, רק הנכרי שיבא בשעריגו נתן אותה לו ויאכל אותה לחוץ (לז) : טז ונשא עונו. תמיד, והוא יסלח עונו בעונש שיביא השם עליו (לה) ובעבור שהזכיר דברי השעירים שהיו עושים במצרים, נסמכה זו הפרשה (לט), והעריות על מעשה ארץ כנען (מ) [ט] כי כן ספוריש בסוף (מא) : וטעם אני ה' אלהיכם. על זה התנאי אהיה אלהיכם (מב) : ג ובחקותיהם לא תלכו. שלא ירגיל אדם ללכת בדרך הזה עד שיהיה לו חוק (א) : וכמעשה ארץ מצרים. על המשפטים, והראיה את משפטי תעשו (ב) הם הכתובים על ספר הברית המפורש בפרשת אלה המשפטים (ג) :

יהל אור

(לו*) וכד"ק לא „תעזבנו" : (לז) והוא הנקרא גר תושב שנתישב בקרב ב"י, ולא קיבל עליו כל התורה כולה : (לה) עיין רש"י, מספרא : (לט) שהוא כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו (יח ג) והוא חתימה לפרשה הקודמת על השעירים שהיו נוהגים בארץ מצרים:

קרני אור

כנעו סוא, ולכן אמרתי לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו, כדי שלא תתערב הנפש הפיונית שבכם עם נפש הבהמיות : [ט] וכן פי' הרדי"א, כמעשה א"מ שהיא האכילה על הדם, וכמעשה ארץ כנען והוא בענין העריות, לכך נסמכו שתי הפרשיות האלו. וי"מ שאלו הפסוקים

(מ) ואלי הפ' השני שהוא כמעשה ארץ כנען הוא הקדמה לפרשה שאחריה שהיא אזהרת גילוי עריות שהיו אנשי כנען רעים והטאים בהם : (מא) למטה י"ח כ"ו כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וגו' :
(מב) והתנאי מפרש (יח ד) :

(א) שיהיה לו חוק קבוע ע"ז : (ב) ולא משפטים : (ג) וכן פי' הרמב"ן :

מקורי רש"י

מולין ק' א', זבחים ס"ט א', ילקוט תקפ"ט, פס"ו : יח) שם ושם : יט) ספרא, זבחים ס"ט ב' : כ) ספרא, ועיין ספרי נשא פי' א' : א) שמות כ', ב' : ב) בתוספתא

מנחת יהודה

תיבות הוא גי' הרא"ם : יט) פי' שקודם לכן היה כשר ועכשיו נטרף : כ) ואינו אסור בשום נבילה אלא משום עוף טמא, והתורה מדברת במין מן העוף שיצוייר בה נבלה וטרפה יחד דהיינו עוף טהור, והוי"ו הוא וי"ו המחברת :

כא) ולזה יאמר עונו והוא העונש המיוחד להנכנס בטומאה למקדש : כב) ודייק ממלת בשרו על רחיצת גופו, פי' אם לא טבל, ועל בגדיו במלקות : א) ענין מלת נתק, הוא פירוד, אבל השתמשו בו גם על ההיפוך, ר"ל על המשך הדבר אל דבר, ואז ענינו שנתק ממקומו להיות נמשך אל מקום אחר, ומזה הענין לאו הניתק לעשה, ודומה ללשון הכתוב התיקם כצאן לטבחה (ירמיה י"ב ג'), וע"כ באמרם לינתק בעריות, פי' כמו לינתק לעריות, כלומר נמשכים אחרי העריות (מסרת התלמוד) : א*) בספרא, וכן ילקוט ר' תק"ע. לא נזכר בימי עזרא : ב) ובפס"ו „אני דיין וכלא יתמים

אֶרֶץ־כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ׃
ד אֶת־מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמְרוּ לָלֶכֶת בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ה וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם אֲנִי יְהוָה׃

אונקלוס

דְאַרְעָא דִכְנַעַן דִי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן לְתַמָּן לָא תַעַבְדוּן וּבְנִימוֹסֵיהוֹן לָא תְהָכוּן׃
ד יָת דִינַי תַעַבְדוּן וְיָת קְיָמַי תִטְרוּן לִמְהַךְ בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
ה וְתִטְרוּן יָת קְיָמַי וְיָת דִינַי דִי יַעְבֵיד יָתְהוֹן אֱנָשָׁא וְיֵחֵי בְהוֹן בְּחַיֵי

אבן עזרא

ד אני ה' אלהיכם. אז אהיה אלהיכם (ד): וטעם ושמרתם את חקותי ואת משפטי. לבאר שהם חיים לעושיהם בשני עולמות (ה) [א] כי המבין סודם, חי העולם יחיינו ולא ימות לעולם (ו) על כן כתוב אני ה':

רש"י

של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות, ואותו מקום שישבו בו ישראל ג) מקולקל מן הכל ג): אשר אני מביא אתכם שמה. מגיד שאותן עממין שכבשו ישראל מקולקלים יותר מכולם ד):
ובחקותיהם לא תלכו. מה הניח הכתוב שלא אמר, אלא אלו נמוסות שלהן ד), דברים החקוקין להם, כגון טרטיאות ה) ואצטדיאות ו) ה) רבי מאיר אומר אלו דרכי האמורי שמנו חכמים ו): (ד) את משפטי תעשו. אלו דברים האמורים בתורה במשפט, שאילו לא נאמרו היו כדאי לאומרן ז) ז): ואת חקותי תשמרו. דברים שהן גזרת המלך שיצר הרע משיב עליהם למה לנו לשומרן, ועכו"ם משיבין עליהם, כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז, וטהרת מי חטאת לכך נאמר אני ה' גזרתי עליכם, אי אתם רשאים ליפטר ח) ח): ללכת בהם, אל תפטור מתוכם, שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת המצריים והכשדים ט) ט):
(ה) ושמרתם את חקותי. לרבות שאר דקדוקי הפרשה שלא פרט הכתוב בהם י) י),

קרני אור

הלס הקדמה לפרשה עריות, לפי שגם אנשי מצרים היו שטופים בזמה כאנשי כנען, וכ"ה (ספרא) מנין למקום שישבו בו ישראל שהתעיבו מעשיהם יותר מכולם ת"ל אשר ישבתם בה לא תעשו, ומנין שישיבתם של ישראל גרמה להם לכל המעשים הללו ת"ל אשר ישבתם בה לא תעשו,
ופי' הרוה"מ שמצד שישבו שם יהיה גרמא לישראל שיעשו התועבות האלה כי למדום מן המצרים, וכן פי' רמב"ן
(מסורת התלמוד) על דרך הכתוב, ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם:
[א] והנה הרשב"ם פי' ומי בהם אבל אם לא יעשה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם, ונראה מזה שכונתו
על חיי העוה"ז
, וכ"ה לדעת ר' ישמעאל (ספרא) על חיי העוה"ז, והוציא מזה שגם בעכו"ם נכנעא

יהל אור

(ד) ומה שכפל פה אני ד' אלהיכם על הכתוב בפ' ב', כי שם הוא המצוה לבל תעשו כמעשה א"מ וגו' וכאן יסיים אם תעשו כן אז אהיה אלהיכם: (ה) בזה ובבא: (ו) כי תהיה נפשו נשארת לעדי עד:

מנחת יהודה

רחמים, אני דיין להפרע, אני נאמן לשלם שכר", כי אלהים הוא מדת הדין, וה' הוא מדת הרחמים: ג) היא ארץ גושן: ד) הלת נמס, פי' חוק ומשפט: ה) בתי שחוק שלהם: ו) שחוק שמסיתין את השורים ואת החיות לינח זה בזה: ז) כגון הגזילות והעריות וע"ז וקללת השם: ח) ובילקוט תקפ"ז ואין לך רשות להרהר בהן: ט) ובילקוט תקצ"א, שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם שלא תערב בהם דברים אחרים שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלמד חכמת עכו"ם ת"ל ללכת בהם אינך רשאי ליפטר מתוכם: י) דאם לא כן ושמרתם למה לי, הרי כבר כתיב

מקורי רש"י

לספרא, ב"ר פל"ג ג' ופע"ג ג', שמו"ר פ"ג ו', ופ"ך ג', ופ"ל א', ויק"ר פכ"ד ב', במד"ר פי"ב א' ילקוט נס רמז כ"ו, ילקוט אסרי תקפ"ו, ותק"ן: ג) תוספה לספרא: ד) תוספה לספרא, ילקוט שם, פס"ז, מדרש אגדה: ה) ע"ז י"ח ב', ושם "אצטדינין" ובתוספה להספרא "כגון תיטריות וקרקסאות ואסטריות": ו) תוספה לספרא, שבת ס"ז א' וכ', תוספתא דשבת פ"ו: ז) תוספה לספרא, יומא ס"ז ב' ילקוט תקל"א: ח) שם ושם: ט) שם, ילקוט שם: י) שם:

עלמא אנא יי: ו גבר גבר לכל קריב בשריה לא תקרבון לגלאה עריא אנא יי: ז ערית אבוך ועריית אמך לא תגלי אמך היא לא תגלי

ס ששי ו איש איש אל־כל־שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני יהוה: ס ז ערות אביך וערות אמך לא תגלה אמך הוא לא תגלה

רש"י

דבר אחר, ליתן שמירה ועשייה לחוקים ושמירה ועשייה למשפטים, לפי שלא נתן אלא עשייה למשפטים ושמירה לחוקים יא) יא): וחי בהם. לעולם הבא, שאם תאמר בעולם הזה והלא סופו הוא מת יב) יב): [אני ה'. נאמן לשלם שכר יג): (ו) לא תקרבו. להזהיר הנקבה כזכר, לכך נאמר לשון רבים יד): אני ה'. נאמן לשלם שכר] יג): (ז) ערות אביך. זו אשת אביך, או אינו אלא כמשמעו טו) נאמר כאן ערות אביך, ונאמר להלן ערות אביו גלה יד), מה להלן אשת אביו אף כאן אשת אביו טו) טו): וערות אמך. להביא

אבן עזרא

אלהיכם (ז) כאשר פירשתיו: ו איש איש. כל איש ואיש, ובעבור שלא הזכיר מבית ישראל לא נעזוב הגר (ח) שיעשה אחת מתועבות הנזכרות בארצנו שלא יטמא את הארץ (ט) [ב]: אל כל שאר בשרו. שם כלל לכל העריות (י), ואחר כן פרט (יא) ורב אהרן הכהן אמר שפירושו להוציא שכבת זרע לבטלה (יב): לא תקרבו. כנוי לשכיבה, וכן ואקרב אל הנביאה (ישעיה ח ג) וקרוב ממלת אל תגשו אל אשה (שמות יט, טו) (יג) [ג]: ערוה. דבר מגונה נחשף צריך להתכסות (יד) [ד]: וטעם אני ה'. שהשם אוהב הנבדל (טו) לעבדו ולשמוע דברו, והר סיני לעד (טז), גם הראשון (יז) והוא סוד האדם (יח), ובעבור שיצר לב האדם כבהמות לא יתכן לאסור כל הנקבות, והנה אסר כל הנמצאות עמו בכל עת (יט), ובפרשת כי תצא מחנה אגלה לך סוד סתום וחתום (כ), והנה כל המתנאל ירחק משם השם המקבל (כא) על כן הזכיר אני ה': ז ערות אביך. והחל מהאב שהוא קודם הבן, ואמר שאסור הוא כל מי שהיא ערות

יהל אור

(ז) הבא"י לא יגרוס תיבת „אלהיכם", וגירסתו אני ד', כי כן כתוב וחי בהם אני ד', ופי' אני ד' מחיה אותך בזה ובבא: (ח) לגר שער: (ט) בתועבותיו: (י) שם שאר הוא סוג והוא כולל תחתיו מינים הרבה: (יא) כל מיני שאר הנכללים בתוך סוגו, והם האזהרות כ"א פסוקים הכתובים אח"ז: (יב) שמתוך הקורבה יבא לידי הרהור, ואחת מהסבות המביאות לאדם לידי קרי הוא ההרהור במחשבה: (יג) והוא ג"כ כנוי לשכיבה: (יד) פי' דבר מגונה מגולה שצריך כיסוי והפי' מן נחשף נגלה, כמו מחשוף הלבן (בראש' ל לז): (טו) מהמשגל ומתאוות העולם: (טז) מה שלוה אל תגשו אל אשה: (יז) פי' אדם הראשון קודם שאכל מעץ הדעת לא התאוה למשגל: (יח) מה שלוהו לבל יאכל מעץ הדעת: (יט) ובמקה"מ „בכל שעה", והם הקרובים יותר, וכן דעת המורה ופמ"ע מהה' הג'): (כ) עיין דברים כג י ובבאורי שם: (כא) וכד"ק „מהשם המקובל", כמ"ש כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור (שם שם יא) ולא יראה

קרני אור

יהרג ואל יעבור ואו"ת וחי בהן מיי עלמא, ודעתו על על עולם הנשמות וכתב ע"ז הגל"ג „אבל במס' (יומא פה ב) ילפינן מיניה שפקוח נפש דוחה שבת, ואולי תרגם נגד סוגית הש"ס כדי לנטוע בלב העם אמונת השארת הנפש נגד הצדוקים", וכן תיוב"ע וחי בהון בחיי עלמא ומולקיה עם צדיקיא, וכ"ה (ספרא) וחי בהם לעוה"ב וכן פי' רש"י: [ב] ובספרא ובסנהד' נו ב, להביא את העכו"ם שיהיו מוזהרים על העריות כישראל: [ג] ההבדל בין קרוב לנגש, עיין (יריעות שלמה חוב' ג' יריעה יו): [ד] עיין בפי' רש"י ז"ל (בראש' מב יב):

מקורי רש"י

יא) שם, ילקוט תקפ"ו ס' והוסיף ,פס"ז: יב) שם, וכן תיוב"ע, ילקוט שם, ס' והוסיף, פס"ז: יג) ספרא, ילקוט שם, פס"ז: יד) למטה כ', י"א: טו) עיין סנהד'

מנחת יהודה

ואת חקותי תשמרו: יא) תחלה הזכיר עשיה במשפטים ושמירה בחקים, ובכתוב הזה חזר ונתן שמירה ועשיה לחקים ולמשפטים: יב) מלת חי, הוא שם התואר, ומורה על חיות נמשך תמידי ונצחי, ואלו כיוון לחיי העוה"ז היה לו לומר ויחיה (ק"א) ועיין במסורת התלמוד מה שהעיר ע"ז, ולדעתי מדרש התנא ממלת בהם עיי"ש, ועיין קרני אור: יג) מן אני הראשון עד אני השני מה שמוקף הוא מתוספת רש"י: יד) יתרץ דבתחלה כתוב איש איש ל"י, ואח"כ כתיב תקרבו ל"ר, לרבות הנקבות: טו) ר"ל משכב זכר: טז) ובסנהדרין נ"ד א', ערות אביך ממש, ושם לחייב עליו שתים, פי' משום זכור, ומשום ערות אב, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ג"כ ע"ז:

כנון

עֶרְוָתָהּ׃ ס ח עֶרְוַת אֵֽשֶׁת־אָבִיךָ לֹא
תְגַלֵּה עֶרְוַת אָבִיךָ הִוא׃ ס ט עֶרְוַת
אֲחֽוֹתְךָ בַת־אָבִיךָ אוֹ בַת־אִמֶּךָ
מוֹלֶדֶת בַּיִת אוֹ מוֹלֶדֶת חוּץ לֹא
תְגַלֶּה עֶרְוָתָֽן׃ ס י עֶרְוַת בַּת־בִּנְךָ
אוֹ בַת־בִּתְּךָ לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָן כִּי
עֶרְוָתְךָ הֵֽנָּה׃ ס יא עֶרְוַת בַּת־אֵשֶׁת

אונקלוס

עֶרְיְתַהּ׃ ח עֶרְיַת אִתַּת
אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא
דַאֲבוּךְ הִיא׃ ט עֶרְיַת
אֲחָתָךְ בַּת אֲבוּךְ אוֹ בַת
אִמָּךְ דִּילִידָא מִן אֲבוּךְ
מִן אִתְּתָא אוֹחֲרֵי אוֹ מִן
אִמָּךְ מִן גְּבַר אוֹחֲרָן לָא
תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן׃ י עֶרְיַת
בַּת בְּרָךְ אוֹ בַת בְּרַתָּךְ
לָא תְגַלֵּי עֶרְיַתְהֶן אֲרֵי
עֶרְיְתָךְ אִנּוּן׃ יא עֶרְיַת

אבן עזרא

אב ואם, והנה היא האם בראש (כב) [ה], ואח"כ ערות אשת אב ואיננה אם (כג) [ו] ואח"כ האחות שהיא בת אביו או בת אם (כד): ט מולדת בית. שנולדה על משפט בית ישראל אחר אירוסין וקדושין:-מולדת חוץ. חוץ מהמנהג (כה), וי"א כי פירוש מולדת כמו יולדו על ברכי יוסף (בראי נ כג) שנדלה עמך בבית, או היא במקום אחר ומדינה אחרת, ונדלה בחוץ מבית האב עמך (כו) [ז] ואח"כ הזכיר בת בנך (כז): יא ערות בת אשת אביך. י"א שהיא

רש"י

אמו שאינה אשת אביו יו) טז): (ח) ערות אשת אביך. לרבות לאחר מיתה יח) יז): (ט) בת אביך. אף בת אנוסה במשמע יט): מולדת בית או מולדת חוץ. בין שאומרים לו לאביך קיים את אמה, ובין שאומרים לו הוצא את אמה כ), כגון ממזרת או נתינה כא) יח): (י) ערות בת בנך. בבתו מאנוסתו הכתוב מדבר יט), ובתו ובת בתו מאשתו אנו למדין מערות אשה ובתה שנאמר בהן לא תגלה, בין שהיא ממנו כב), בין שהיא מאיש אחר: ערות בת בנך. קל וחומר לבתך כג), אלא לפי שאין מזהירין מן הדין כד), למדוה מגזרה שוה במס' יבמות כ): (יא) ערות בת אשת אביך. לימד שאינו חייב על אחותו משפחה ועכו"ם, לכך נאמר

קרני אור

[ה] עיין יהל אור, וכן פי' הרדי"א, בכל מקום שמזכר ערות אין הרצון בו עצמו אלא אשתו, ויש מי שיפרש שהוא כמשמעו, שהרצון בערות אב משכב זכור, ומתחייב עליו משני נדרין, האחד מפני שהוא משכב זכור, והשני מפני שהוא ערות אב ואם, והדעה הזאת מצאנו בדרז"ל (סנהד' נד א) ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: [ו] עיין ברמב"ן: [ז] וכתב הג' נצי"ב (העמק דבר) לפי הפשט הוא כפי' הראב"ע בשם י"א שהוא לשון גידולים בין שנתגדלה בית אביה עם האם, או שנולדת חוץ מבית אביו, והרד"ק פי' בין שנולדה לאביך מאשה אחרת וזו היא מולדת בית ובין שנולדה מאמך מאיש אחר וזו היא מולדת חוץ, וכן ת"א ויוב"ע:

יהל אור

כך ערות דבר ושב מאחריך (שם שם טו): (כב) כשנכתב גילוי ערוה אל הזכר כגון ערות אביך. ערות אחיך, הכונה גילוי ערות אשתו: (כג) שאיננה אמו: (כד) כש"כ, ערות אחותך בת אביך או בת אמך: (כה) וכן פי' הרמב"ן והרלב"ג והרדי"א והחזקוני, וכן פי' הרמבמ"ן, לבון בית שנולדה מאשה היושבת עם בעלה בבית כמשפט, ומולדת חוץ שתפש אביו אשה, או שנתפשה אמו מאיש אחר ושכב עמה ויעלה על הדעת שאין להוש לשאר הבא מן הזנות שהוא הפקר לכך הוצרך להזהיר עליו, ועיין רנה"ן מה שהעיר ע"ז: (כו) ואסרם הכתוב לבל תאמר שלא אסרה התורה אלא כל הנמצאות עמו בכל עת, כמו שפי' הה' ז"ל (פ' ו): (כז) ולא זכר הבת עיין רש"י ז"ל:

מנחת יהודה

יז) כגון שנולד מאנוסת אביו או מפפותת אביו: יח) פי' אפילו לאחר מיתת אביך, וכמו כן אפילו נתגרשה ממנו: יט) יתרץ הלא בכלל אחותך היא, לכן פי' בת אנוסה במשמע: כ) ויהיה פי' מולדת בית הילודה מאם היושבת ביתה, ומולדת חוץ ילודה מאם שצריכה לצאת חוץ מבית בעלה: כא) כלומר גם אם האחות ממזרת שנולדה מאחת מחייבי כריתות, או שהיא בת נתין שאין אביה מישראל אחותו היא, והממזרה ונתינה שב על הבת ולא על האם: כב) ובז"ל „משנו באביך": כג) פי' ק"ו לבתך מן האנוסה, דאילו מן הנשואין מערות אשה ובתה ילפינן: כד) לפי שהבת אינה

מקורי רש"י

כ"ד א', פס"ז, ילקוט תקל"ג, ס' וזהיר: טז) סנהד' שם, פס"ז, ילקוט שם, ס' וזהיר: יז) סנהד' שם, פס"ז, ילקוט שם: יח) יבמות כ"ג א' פס"ז, ילקוט תקל"ד: יט) יבמות ט' ב', וכ"ב ב', וצ"ז א', פס"ז ילקוט שם: כ) דף ג' א' ילקוט שם, פס"ז:

אביך מולדת אביך אחותך הוא
לא תגלה ערותה: ס
יב ערות
אחות־אביך לא תגלה שאר אביך
הוא: ס
יג ערות אחות־אמך לא
תגלה כי־שאר אמך הוא: ס
יד ערות אחי־אביך לא תגלה אל־
אשתו לא תקרב דדתך הוא: ס
טו ערות כלתך לא תגלה אשת

אונקלוס

בת אתת אבוך דילידא
מן אבוך אחתך היא לא
תגלי עריתה:
יב עריית
אחת אבוך לא תגלי
קריבת אבוך היא:
יג עריית אחת אמך לא
תגלי ארי קריבת אמך
היא:
יד עריית אח אבוך
לא תגלי לאתתיה לא
תקרב אתת אח אבוך
היא:
טו עריית כלתך לא
תגלי אתת ברך היא לא

רש"י

בת אשת אביך בראויה לקידושין כא): (יד) ערות אחי אביך לא תגלה. ומה היא ערותו אל אשתו לא תקרב כה) כב): (טו) אשת בנך היא. לא אמרתי אלא

אבן עזרא

האחות האב ואם (כח), ואנחנו ידענו כי השוכב עמה עובר על שני לאוין (כט) וי"א כי זה הפסוק להזוק (ל), והצדוקים אמר: שאיננה בת אם (לא) ויפרשו: מולדת אביך שגדלה אביך, והטעם שלקח האב אשה והיתה לה בת קטנה (לב) [ח], וכן יפרשו על תמר (לג) וראייתם כי לא ימנעני ממך (ש"ב יג יג) (לד) רק לא היתה מולדת דוד (לה), ואחר שהמעתיקים אמרו כי בת אשת אב מותרת, אין צורך להשיב על הבודאים מלבם (לו), ויתכן להיות בת אשת אביך בת אנוסה (לז), ומלת שאר ובשר קרובים בטעם (לח): יד דודתך היא. חשובה היא כדודתך (לט), וכן הנה חנמאל דודי (ירמי' לב ז) (מ) והנה מה יעשו הסומכים במצות על התורה לבדה, כי לא אסר הכתוב אשת אחי האם, ולא אם האב, ולא אם האם (מא), ע"כ אנחנו צריכים לקבלה (מב) [ט] ויתכן שלא הזכיר אשת

יהל אור

(כח) הבא"י גורס „מאב ואם" וכ"היכל"ק ופי' בת אשת אביך מולדת אביך ר"ל אמו וגם אביו ילדה: (כט) משום ערות אחותך בת אביך, ומשום ערות בת אשת אביך, ולזה נכתב פעםשנית לעבור על זאת שהיא נאב ואם בשני לאוין: (ל) כי למעלה נזכרה ג"כ באמרו אחותך בת אביך או בת אמך, וכאן נכפל להזוק: (לא) כ"ה דעת הקראים (המבהר, כתר תורה, וכס' גן עדן שלו הלכות עריות, אדרת אליהו לאליהו בשיצי): (לב) והנה היא לא מאב ולא מאם ונידלה אביו בביתו: (לג) כשלקה דוד את אמה היתה גדולה, ולא גידלה דוד, ומה שאסרה תורה רק אם גידלה אביו וזהו פי' מולדת אביך: (לד) מפני שהיתה מותרת לו: (לה) ולכן היתה מותרת לאמנון אחרי אשר לא גדלה עמו בביתו: (לו) והענין בתמר היה באופן אחר כדעת רז"ל שתמר היתה בת יפ"ת שנבעלה בגיותה ונתעברה מדוד, ואח"כ נתגיירה ונשאה דוד, ולפי שאמה לא היתה גיורת בעת שנתעברה ממנו, הנה לא היתה הבת בת דוד, כי אין הבן הבא לישראל מן השפחה קרוי בן לישראל ההוא מפני שהולד כמוה: (לז) ואחותו מן האנוסה שאינה אשת אביו חייב עליה אחת: (לח) וכן פי' הרדי"א בשם י"מ שאר הוא כמו בשר, ויהיה שאר בשרו כמו אדמת עפר (דניאל יב ב): (לט) הבעל הוא דודך, ואשתו חשובה כמוהו, מפני שהדודה האמיתית נקראת רק אחות האב או האם: (מ) נ"ל „חנמאל בן שלם דודך", ובפ' ח' כתיב „ויבא אלי חנמאל בן דדי" א"כ מה שאמר דדי לאו דוקא, אף כאן מה שאמר דדתך לאו דוקא אלא אשת דדו, וכן פי' הח' ז"ל (למטה כ כ) ואיש אשר ישכב את דדתו, היא אשת דודו: (מא) ויכולים אנו לומר שהם מותרות כי לא הפרש הכתוב: (מב) וגזרו עליהן

קרני אור

[ח] ודעת ענן (ס' המצות לענן הוצ' הרה"ח א"א הרכבי צד 91 וצד 100) כי בת אשת אביו שנולדה מאיש אחר אסורה לו כשיש לה לאשת אביו ילד מאביו וכן התיר יעקב הקירקסאני לשאת בת אשת אביו אם אין לאביו זרע ממאה (ס' המצות שם צד 129): [ט] עיין המבאר לנתה"ש מה

מקורי רש"י

כא) יבמות כ"ב ב': כב) עיין סנהדרין כ"ח ב': כה) שאם תקרב אליה יחשב לך כמגלה ערות אחי אב, ועיין ברמב"ן שכתב, זכ"ה

מנחת יהודה

אינה מפורשת בכתוב, ובקו"ח מבת בתו היינו יכולים ללמדה, אבל לפי שאין עונשין ולא מזהירין מן הדין (פי' מרין קו"ח) משום זה למרוה מג"ש:

בְּנְךָ הִוא לֹא תְגַלֶּה עֶרְוָתָהּ: ס
טז עֶרְוַת אֵשֶׁת־אָחִיךָ לֹא תְגַלֵּה
עֶרְוַת אָחִיךָ הִוא: ס יז עֶרְוַת אִשָּׁה
וּבִתָּהּ לֹא תְגַלֵּה אֶת־בַּת־בְּנָהּ
וְאֶת־בַּת־בִּתָּהּ לֹא תִקַּח לְגַלּוֹת
עֶרְוָתָהּ שַׁאֲרָה הֵנָּה זִמָּה הִוא:
יח וְאִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ לֹא תִקָּח
לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ:

תְּגַלֵּי עֶרְיְתַהּ: טו עֶרְיַת אִתַּת אֲחוּךְ לָא תְגַלֵּי עֶרְיְתָא דַּאֲחוּךְ הִיא: יז עֶרְיַת אִתְּתָא וּבְרַתַּהּ לָא תְגַלֵּי יָת בַּת בְּרַהּ וְיָת בַּת בְּרַתַּהּ לָא תִסַּב לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ קָרִיבִין אִנּוּן עֵצַת חֶטְאִין הִיא: יח וְאִתְּתָא עִם אֲחָתַהּ לָא תִסַּב לְאַעָקָא לַהּ לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ עֲלַהּ בְּחַיַּהָא:

אבן עזרא

אחי האם (מג) כי נלמוד מאשת אחי האב (מד) והזכירה בפ' קדושים (מה) גם הנזכרות (מו) שלא הזכירם הכתוב דבר על ההוה (מז): **טז** ערות אשת אחיך. בפרשת כי ישבו אחים (דבר' כה ה) (מח), והאומר למה לא הזכיר הכתוב הבת, והיא מפורשת ערות אשה ובתה (פ' יז) (מט), בתו או שאיננה בתו (נ), כי אחר ששכב עם האם נאסרה הבת (נא) [י]: **יז** שארה הנה, הם שני שמות שאר עם שארה (נב), שארה היה האל"ף ראוי לנוח, כלמ"ד שלמה (שמות כב ח) (נג) לולי שהיא מהגרון (נד): **יח** לצרור. מגזרת וכעסתה צרתה (ש"א א) (נה) [יא] והנה לא הזכיר בפרשת קדושים עונש השוכב עם שתי אחיות (נו) כאשר לא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם

רש"י

בשיש לבנך אישות בה, פרט לאנוסה ושפחה ועכו"ם כג): (יז) **ערות אשה ובתה.** לא אסר הכתוב אלא ע"י נשואי הראשונה כד) לכך נאמר לא תקח לשון קיחה כו), וכן לענין העונש, אשר יקח את אשה ואת אמה כה) לשון קיחה, אבל אנס אשה מותר לישא בתה כז): **שארה הנה.** קרובות זו לזו כח): **זמה.** עצה, כתרגומו עצת חטאין כו), שיצרך יועצך לחטוא כט): (יח) **אל אחותה.** שתיהן

קרני אור

שסעיף פ"ו: [י] ושתקה התורה מבתו כאלו תאמר, כי לגודל הגנות בזה אצל כל האנשים לא תצטרך התורה להזכיר זה (רלב"ג): [יא] עיין יהל אור שכן פי' הרשב"ם,

יהל אור

בקבלה משום שניות: (מג) ר"ל שיכולים אנו לומר ג"כ היפך זה שלא הזכיר אשת אחי האם: (מד) והיא בכלל ערות דודו גלה: (מה) ואיש אשר ישכב את דודתו (למטה כ כ) שענינו בלי ספק אשת אחי אמו כי אחות האב ואחות האם כבר הזכיר שם (שם שם יט): (מו) פי' הנזכרות למעלה, אם האב ואם האם: (מז) שלא יתכן שיקח אדם אם האב, או אם האם מפני שהם זקנות, או פירושו שהכתוב דבר על ההוה שנמצאות עם האדם עפ"י רוב: (מח) ושם פי' הה' ז"ל אחים ממש: (מט) מן הפסוק ערות אשה ובתה נלמוד זה: (נ) הכל אחד: (נא) ואין מן הצורך להזכירה: (נב) פי' שהה"א אינה סימן הנקבה, כי מצינו שכתוב שאר לנקבה, שאר אמך, אלא הם שני שמות: (נג) וראוי להיות האל"ף בשוא נח, כמלת שלמה, שהוא ג"כ שם ולא סימן הנקבה והלמ"ד בשוא נח: (נד) ולהרחבת אות הגרון נקוד בשוא מרכב: (נה) וכן פי' הרשב"ם שתי נשים לאיש אחד נקראות צרות זו לזו: (נו) כי שם לא הזכיר העונש לכל פרט ופרט מן הגופים:

מנחת יהודה

וכ"ה באמת כפי משמעות הכתו' אבל בג' סנהד' העלו כי ערות אביך וערות אחי אביך על הזכרים ממש עיי"ש: כו) הנה לפי פשט הכתוב לא תקח אשניה קאי, בבל זה דרשי לו אנשואי הראשונה, דבשניה ליכא למימר לקוחין דהא לא תפסי בה קדושין, כ"כ רש"י, יבמות צ"ז א', ד"ה דרך לקוחין": כז) ומקרא של ערות בת בנך וגו' דאסר הקרא בת אנוסתו לא אסר אלא בתו ובת בתו מאנוסתו, אבל בתה ובת בתה מאיש אחר לא: כח) אף שאינן שאר בשר אליו, וגם אינן ערות אחד מקרוביו, מכ"מ אסורות עליו בעבור שהן שאר זו לזו: כט) והוא מפרש נסם, וזמם רשע לצדיק (תה' ל"ז י"ב) ודגש הס"ם לחסרון אות הכפל:

מקורי רש"י

כג) סנהד' נ"ד א', ועיין ספרא קדושים י"ט, י"ג, ילקוט שם: כד) יבמות צ"ז א', ילקוט שם: כה) למטה כ' י"ד: כו) ע"ז י"ז ב', ועיין רש"י שם ד"ה, וזמה:

ויהיה

אונקלוס

יט וּלְאִתְּתָא בְּרִיחוּק
סְאוֹבְתַהּ לָא תִקְרַב
לְגַלָּאָה עֶרְיְתַהּ׃ כ וּבְאִתַּת
חַבְרָךְ לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָךְ
לְזַרְעָא לְאִסְתַּאָבָא בַהּ׃

יט וְאֶל־אִשָּׁה בְּנִדַּת טֻמְאָתָהּ לֹא
תִקְרַב לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ׃ כ וְאֶל־אֵשֶׁת
עֲמִיתְךָ לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְזָרַע

רש"י

כאחת ל) כז): לצרור. לשון לרה, לעשות את זו לרה לזו: בחייה. למדך שאם גרשה לא ישא את אחותה כל זמן שהיא בחיים

אבן עזרא

בת בתו (נז) [יב] וטעם (נח) המפרש כי רחל ולאה לא היו אחיות (נט) וראייתו כי את כל התועבות האל (פ' כז) (ס), וזו איננה ראיה נמורה, והשואל איך יעניש השם על דבר שלא הזהיר, יש משיבים, כי בני נח נצטוו על העריות האלה (סא) ואחרים אמרו אעפ"י שהכתוב אמר כל התועבות האל בשם כלל, אין הפירוש על כולם, כי אם על רובם (סב) ודעתי תדענה בפרשת וילך משה (סג) [יג], והשוכב עם הנדה חשוב מהעריות (סד): כ ואל אשת עמיתך. להוציא השבויה (סה) וי"א כי כבר היתה אסורה (סו) ואשר גברה תאות יצרם על דעת לבם תעו בפי' לזרע (סז) וידענו כי המשגל נחלק לג' חלקים, האחד לפריה ורביה בלא תאוה, והשני להקל מלאות הגוף (סח), והשלישי לתאוה הנמשלת לתאות הבהמה, ואחר שאמר הכתוב לזרע, שטעמו אפילו לזרע הנה היא אסורה אסור חמור (סט) [יד] ומזרעך לא תתן הבא אחריו לעד (ע). והוסיף לטמאה בה (עא). כי לא ינקה כל הנוגע בה, והוא טמא לעולם, ובפסוק הזה (עב) לא אסר הנכרית

יהל אור

(נז) וכמו כן קאי להזכיר ענש הלוקח אשה אל אחותה בחייה: (נח) נ"ל „וטעם" וכ"ה במקה"מ ובמנ"ט ובכא"י: (נט) כי אלו היו אחיות היו נענשים, כי בבני נח נצטוו על העריות: (ס) עשו אנשי הארץ ותקיא הארץ את כל יושביה, ושתי אחיות בכלל אלה: (סא) ע"כ הענישם השם: (סב) כמו זביחת השעירים, ואכילת הדם, והמשפטים והחקים המעוותים והמעוקלים, ושתי אחיות לא היו בכלל העריות, ולא נכנסו תחת מאמר התועבות כי אלו נאסרו אחר נתינת התורה ולא היו בכלל ז' מצות בני נח: (סג) עיין (דברי' לא טז) ובבאורי שם, ועיין קרני אור: (סד) ר"ל בכלל העריות, אבל איננה בכלל העריות של שאר, וכן השלשה שהזכיר אח"ז, והן אשת איש, זכר ובהמה: (סה) כי הכתוב אסר אשת עמיתך ולא השבויה שהיא יפ"ת במלחמה: (סו) כי אשת איש כבר היתה אסורה אף קודם מ"ת, וכן הוזהר במ"ת באמרו לא תנאף ופי' בא"א, והמקו"ח יפרש שחוזר לשבויה שכבר אסורה משום נשג"ז כמו שאז"ל: (סז) הם יפרשו לזרע הראוי לזרע, והוא בדרך שיוליד בנים אסור, אבל הקטנה או הזקנה, או העקרה, או אם הוא עקר לא אסרה התורה: (סח) ובד"ק ובמקה"מ „מלאות הגוף" וכן הגי' ברמב"ן: (סט) אפילו לבנים שהוא החלק המשובח שבהן: (ע) שר"ל זרע הבנים: (עא) אבל אשת עמיתך: (עב) פי' בפסוק ומזרעך לא תתן להעביר למלך:

קרני אור

ועיין המאמר לנתס"ש מה שהעיר ע"ז: [יב] הח' ז"ל יסתור בזה דעת הקראים ורמייהם, כי דעת הקראים (המבחר, כתר תורה, ואדרת אליהו) שבאמאר ואשה אל אחותה, הפי' בזה שאינן אחיות אמיתיות, וכמו שהדין אצלנו שאסור אחות האשה רק בחייה, ודעתם שבאיסור העריות הכל שוה, והאיסור בחיים ובמות שוה, והביאו ראיה גם מזה ממה שלא הזכיר בפ' קדושים, עונש השוכב עם שתי אחיות, אלא שהן אחיות בדין, כמו אל תונו איש את אחיו (למטה כה יד) ויפרשו ואשה אל אחותה, ע"ד ומחברת את היריעות אשה אל אחותה (שמות כו ו) כלומר אשה אחרת, ואין הכונה לב' אחיות ממש אלא אסר הכתוב לקחת ב' נשים א' על חברתה על מנת שתהיה א' מהן נופה ועגונה ושנואה וצרורה כאלמנות חיות בלי קבלת שאר כסות ועונה, ויפרשו לצרור למנוע ממנה העונה שלה, וכן טעם ותהיינה צרורות עד יום מותן, (ש"ב, כ ג) שאינו באיסור לשאת האיש שתי נשים, אמנם יהיו אסורים על מנת לצרור, והח' ז"ל יסתור דעתם בזה ויאמר כי לא הזכיר כמו שלא הזכיר עונש השוכב עם בת בנו ועם בת בתו, ור"א אמזוג (אם למקרא) כתב „ראיתי לכותב De jurieu hist des dogmes etc. שאמר שהצדוקים למדו מזה הכתוב שאין לישא שתי נשים כאחד, ומפרשים ואשה אל אחותה ע"ד ומחברת את היריעות אשה אל אחותה כלומר אשה אחרת, ותמהני הנמצא כזה בספרי חכמינו משם צדוקים שלא היו כנראה עמי הארץ", ולא ראה ספרי הקראים המבחר וכתר תורה, להורות מהם שדעת הח' ז"ל בזה לסתור דעתם: [יג] עיין פי' הח' ז"ל (דברי' לא טז) ודעתו שם לפי שיעקב היה בחו"ל ע"כ לא נענש, ועיין רמב"ן (פ' כה) שהטעים את דבריו בטוב טעם ודעת וכתב „וזו היא מצות יעקב אבינו לביתו ולכל אשר עמו בשעת ביאתם לארץ הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו, והשם לו לבדו נתכנו עלילות שמתה רחל בדרך בתחלת בואה בארץ, כי בזכותה לא מתה בחו"ל, ובזכותו לא ישב בארץ עם שתי אחיות, וסיא היתה הגשאת באיסור האחות עיי"ש, ועיין (למטה פ' כו) ובבאורי שם: [יד] עיין ברמב"ן ובכלב"ג מה

מקורי רש"י

כז) קדושין נ' ב':

מנחת יהודה

ל) ויהיה פי' אל כמו עם:

לְטָמְאָה־בָהּ: כא וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן
לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ וְלֹא תְחַלֵּל אֶת־
שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה: שביעי רביעי
כשהן מחוברין כב וְאֶת־זָכָר לֹא תִשְׁכַּב
מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה הִוא:

אונקלוס

כא וּמִזַּרְעָיתָךְ לָא תִתֵּן
לְאַעֲבָרָא לְמוֹלֵךְ וְלָא
תַחֵיל יָת שְׁמָא דֶאֱלָהָךְ
אֲנָא יְיָ: כב וְיָת דְּכוּרָא
לָא תִשְׁכּוּב מִשְׁכְּבֵי
אִתְּתָא תּוֹעֵבְתָא הִיא:

אבן עזרא

כלל (עג), ואין טענה מהשבויה כי היא מתיהדת (עד): כא למלך. שם צלם, ידרשו חז״ל שהוא שם כלל כל מי שימליכנו עליו (עה) ויתכן שהוא תועבת בני עמון (עו) [טו]. ומלת להעביר. כמו לשרוף כי זאת היתה עבודתו (עז), וי״א כי יעביר הבן על האש, ויש מי שיחיה ויש מי שימות (עח) [טז] ואחרים פירשו בעבור שאין בפסוק זכר אש להעביר סתירת השם לדת המולך (עט), וחללת השם שהוא נקרא עליך שהוא אלהיך בתתך מזרע קודש למולך, והגאון אמר כי הנאוף על שמונה מעלות (פ) והקשה שבכולם הבהמה שהיא ממין אחר, ואחריה הזכר שכל המין אסור, ואחריה ערות אשת אב וחבירותיה שהן אסורות בכל עת, ולא אאריך, כי לא יועילו אלו הדברים, כי הכתוב אמר על כולם ונכרתו הנפשות העושות (פא): כב ואת זכר. אחר שמצאנו הן שכבתי אמש את אבי (ברא' יט לד) (פב) [יז] הנה אזהרה לשוכב ולנשכב (פג) [יח] ויאמר רב חננאל ז״ל, כי יש מי שיחדש בגופו כצורת בשר

רש״י

בחיים (לא) כח): (כא) למלך. עכו״ם היא ששמה מולך וזו היא עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש (לב) כט): לא תתן. זו היא מסירתו לכומרים ל): להעביר למלך.

קרני אור

שביארו בזה: [טו] והסכים עמו הרמב״ן ז״ל ועיין רב״ח מה שפי׳ בזה: [טז] והרמב״ם (סנהד׳ פ״ז מ״ז) כתב זו העברה אינה שריפה כמו שחשב המון רב למאוד, אבל עיקרה הוא כשהיו מבערין אש והיו מלהטין אותו לבם אותו הפסל שיודע שהיו עובדין אותו בכך והוא הנקרא מולך, והיה אוחז אחד מבניו ונותן אותו ביד המשמש בעסק אותו הנעבד, והיה מעבירו על האש מצד זה לצד זה, וכ״כ רש״י (סנהד׳ סד ב) שאינה שריפה וכו׳ רק בחוקיהו שהעבירו אמו סלמנדרא (שם סג ב) לאו למולך היה, אלא לאלהי ספרוים דהתם שריפה כתיב, ולהרמב״ן והרדי״א גם בעבודת המולך נשרף הבן, וכ״כ רש״י (ירמיה ז לא) ויו״ת „ומן זרעך לא תתן בתשמישתא לגיד בת עממין" עיין (למטה כ, א) ובבאורי שם: [יז] ועיין ברמב״ן מה שהעיר ע״ז: [יח] (ובסנהד׳ כד ב) ואת זכר לא תשכב קרי ביה לא תִשָּׁכֵב כלומר כנפעל הפי״ן קמוצה והכ״ף צרויה, והרי זה גם אזהרה לשוכב ולנשכב, ובבריתות ג א קרי ביה לא תַשְׁכִּיב בהפעיל, ועיין הכוס״ק מה שביאר בזה, שאין כוונת חז״ל לשנות הנקודה, אלא לעורר על שינוי המובן, והדברים מיוסדים על אדני הלשון, כי כל אחד מהפעלים בלשון עברי יש לו פי שנים בהוראתו, הא׳ פעולה עצמית (זעלבסטטהעטיגקייט), והב׳ פעולה מסבבת (ייראקונג פערהעלטניססענדע) והוא כשיש כח באדם למנוע את חבירו מפעולה ולא ימנענו כמו מה תצעק אלי (שמות יד טו) שפי׳ תניחם לצעוק, ולפ״ז מלת תשכב יש לפרשו באחד משני פנים אלו, אם פעולה עצמית, והוא שבא על הזכר, ואם פעולה סבובית, והוא המביא זכר עליו,

יהל אור

(עג) צ״ל „אסר הנכרית" וכ״ה כמקח״מ, ובכא״י, פי׳ כי אם ישכב עם הנכרית ויוליד בנים, היא תעבירם למלך: (עד) כי כשקחתו אותה יגיירנה: (עה) כ״ה (סנהד׳ סד סע״א) דעת ר״ה בן אנטיגנוס, לשון מולך כל שהמליכוהו עליהם אפילו צרור ואפילו קיסם", כי מולך כולל כל מין ע״ז יהיה מי שיהיה: (עו) וא״כ היא שם פרטי שעובדים אותה בני עמון ולא שם כלל לכל ע״ז: (עז) וכ״ה דעת הרמב״ן שהיה הבן למאכולת אש: (עח) ואינו מחויב לשרפו: (עט) וזו היא ההעברה: (פ) כ״ה בפי׳ הקצר (שמות כ יג) בשם הגאון, ושם בפי׳ הארוך כתב בשם הגאון כי הזנות על מעלות רבות, וחשב שם שבע, והניח מזה החלוק האם והאחות והבת שאין להם היתר לעולם, ולפ״ז הם תשע מעלות, עיין יהל אור שם אות שג״ז: (פא) ועל כל העריות כרת: (פב) ואם כי היתה נשכבת לא אמרה נשכבתי אלא שכבתי: (פג) והאזהרה על שניהם:

מנחת יהודה

לא) דאם לא כן בחייה למה לי, הא כבר כתיב אל אחותה, דמשמע שתיהן כאחת: לב) עיין קרני אור כאן

מקורי רש״י

כח) יבמות ח׳ ב׳, ילקוט תקכ״ד, פס״ז: כט) סנהדרין ס״ד א׳ ילקוט תקכ״ו: ל) שם, ילקוט שם: סנהד׳

כג וּבְכָל־בְּהֵמָה לֹא־תִתֵּן שְׁכָבְתְּךָ לְטָמְאָה־בָהּ וְאִשָּׁה לֹא־תַעֲמֹד לִפְנֵי בְהֵמָה לְרִבְעָהּ תֶּבֶל הוּא׃

אונקלוס

כג וּבְכָל בְּעִירָא לָא תִתֵּן שְׁכוּבְתָּךְ לְאִסְתַּאָבָא בַהּ וְאִתְּתָא לָא תְקוּם קֳדָם בְּעִירָא לְמִשְׁלַט בַּהּ

רש"י

זו הטבלת האם לא): (כג) תבל הוא. לשון קדש וערוה וניאוף, וכן ואפי על תבליתם לג), דבר אחר תבל הוא, לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה לד):

אבן עזרא

אשה (פד) וזה לא יתכן בתולדה (פה) [יט] וי"א אנדרוגינוס (פו) וכל הצער הזה בעבור היות משכבי אשה לשון רבים, ודברי יחיד שני משכבים (פז), והנכון בעיני כי המצוה כפשוטה (פח) גם אנשי התושיה חייבו מיתה עליה (פט) והכתוב אחז דרך כבוד לאמר כמו לא תקרב (צ), ואחר שהזכר נברא לעשות והנקבה להעשות, הזהיר הכתוב שלא תהפוך דברי השם, ויש משכב להוציא הזרע (צא) על כן מלת משכבי לשון רבים (צב), ואין ראוי להאריך. והזכיר תועבה היא. כי הוא דבר נתעב לנפש קדושה אפילו בתולדה (צג). ומלת שכבתך. כבר פירשתיה (צד) ויתכן להיותו שכבתך משכיבה, כי עם השכיבה יקרה קרי (צה), וכמו שאמר באשת איש לטמאה בה (פ' כ) כן אמר בבהמה: כג ובכל בהמה. נקבה (צו) [כ]: ולפני בהמה. זכר: לרבעה. שב אל הבהמה (צז) כי האשה היא הנרבעת, וזאת המלה מגזרת ארבעה (צח) [כא]: תבל הוא. אנשי הדקדוק אמרו שזאת המלה מהכפל (צט), כמו תמם יהלוך (תה' נח ט) (ק) והתי"ו נוסף (קא), ואמרו כי טעמה כמו השחתה (קב) [כב], וי"א כי גם מבול ממנו, וקרוב מגזרת בלל ה' שפת כל הארץ (ברא' יא ט) (קג) וזה הכלל אסר הכתוב, כל מין שיוכל האדם להתייחד עמם, אשת איש ונכריה ואשר לא יוליד (קד) כי מין לא יוליד,

יהל אור

(פד) והזהיר הכתוב גם ע"ז: (פה) פי' על פי הטבע לא יתכן זה ואין שייך אזהרה ע"ז: (פו) והוא דעת רב סימאי (יבמות פג ב) איזה זכר שיש לו ב' משכבות הוי אומר זה אנדרוגינוס: (פז) (בסנהד' נה א) שני משכבים באשה וחייב בין כדרכה ובין שלא כדרכה: (פח) והכתוב ילוה על משכב זכור כדרכו: (פט) עיין יבמות (פג ב): (צ) פי' לאמר לא תשכב רק בלשון שכיבה, כמו לא תקרב, ופי' הח' ז"ל (למעלה פ' ו) שהוא קרוב ממלת אל תגשו אל אשה (שמות יט טו) ובד"ק „לאמר לא תקרב": (צא) כי הוא לשון שפיכה, כמו ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז): (צב) כי מרוע ומרוב תאותם יוצא הקרי מהשוכב והנשכב: (צג) ובד"ק ובכא"י „בתולדת" פי' אפילו בטבע: (צד) למעלה שהכונה על המשגל: (צה) ובד"ק, ובכה"י „יקר הקרי" לפי שהשכיבה איזה שהיא היא בקירוב בשר ויקרה קרי: (צו) היא הבהמה הנקבה הנרבעת: (צז) הזכר שירביע האשה: (צח) וכן פי' רא"ב והטעם שנקרא תשמיש הבהמות בלשון רביעה לפי שהם משמשים על ארבע רגלים: (צט) פי' ששרשו בלל: (ק) ששרשו מסם: (קא) התי"ו נוספת מהפעלי הכפל שהוא מאותיות האמנתי"ו: (קב) ענין בלוי והשחתה, וכן פי' הרלב"ג: (קג) עיין רש"י למטה כ יב שפי' תבל גנאי, ל"א מבלבלין זרע האב כורע הבן, ולפי' זה שרשו בלל ועיין ברמ"ס שם: (קד) לפי שמבלבל זרעו עם מי שאינו ראוי להזדוג עמו אמר הכתוב תבל, ושרשו בלל, וכן פי' הרד"ק

קרני אור

שלא ימנע את חבירו מלפעול, ובד"ו הוא דומה לספעיל, וזהו שאמרו-קרי ביה לא תשכיב, ר"ל שלא נפרש מלת לא משכב לפעולה עצמית לבד, על שלא יהיה מוסרה רק לשוכב, אבל גם פעולה מסבבת, וכוללה ג"כ מוסרה לנשכב, ובזה נפתח לנו שערי בינה להבין דעת רז"ל במקומות אין מספר באמרם אל תקרא כך אלא כך: [יט] ואלוף אחד התיר לעשות כן, וע"ז כתב המחבר, והאדור אשר הקליף פניו והתיר בספרו כי יעשו מקום כנגד מקום האשה, כי יקרעו אותו ויעשו בו מיני תרופה, ויאמר סעירת כסף שם, שזה האדור אינו מישראל: [כ] ורנס"ו יפרש, טעם ובכל בהמה בין זכר ובין נקבה, כי חייב בין כדרכה בין שלא כדרכה, וכמ"ש (רמב"ם איסורי ביאה פ"א הט"ז): [כא] והתוס"מ כתב כי לא מצאנו פעל רבע בתנ"ך רק על חיבור מין בשאינו מינו, ומז"ל הוכיחו שפעל רבע הוא כולל לזווג הבהמות אפילו מין במינו: [כב] ורנס"ו הביר פ"ז עיי"ש:

מקורי רש"י

לא) סנהד' שם, ילקוט שם:

מנחת יהודה

הערה פ"ו, ולמטה כ' הערה כ': לג) ושרשו בלה והוראתו דבר תבלה ואובד: לד) ושרשו בלל עיין יהל אור, וז"ל הבנת המקרא „לפי פירושו הראשון התי"ו של תבל ושל תבליתם יסוד עיקר בתיבה, ושני משקלים הם תֶּבֶל והבליה ע"מ תַּחַת וְתַחְתִּית וענינם לפי מקומם לשון גנאי וחרפה וערוה ודומיהם, ולפירושו השני אין יסוד בתיבה כ"א בליה ובלבל וערבוב ומשקלו תמם יהלוך (תה' נ"ח ט') שגם בו אין התי"ו מעיקר היסוד כ"א המ"ם והספ"ך והוא חב"ת והלמ"ד לבדם, והתי"ו ליסוד הנופל בו לפרקים לתיקון השם, והוא לשון מסיפה, והוא ע"ד הכפולים:

ובנדפסים

כד אַל־תִּטַּמְּאוּ בְּכָל־אֵלֶּה כִּי בְכָל־
אֵלֶּה נִטְמְאוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־אֲנִי
מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם׃ כה וַתִּטְמָא הָאָרֶץ
וָאֶפְקֹד עֲוֺנָהּ עָלֶיהָ וַתָּקִא הָאָרֶץ
אֶת־יֹשְׁבֶיהָ׃ כו וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם אֶת־
חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי וְלֹא תַעֲשׂוּ
מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה הָאֶזְרָח וְהַגֵּר
הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃ כז כִּי אֶת־כָּל־
הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשׂוּ אַנְשֵׁי־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וַתִּטְמָא הָאָרֶץ׃ מפטיר

תִּבְלָא הוּא׃ כד לָא
תִסְתָּאֲבוּן בְּכָל אִלֵּין אֲרֵי
בְּכָל אִלֵּין אִסְתָּאֲבוּ
עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן
קֳדָמֵיכוֹן׃ כה וְאִסְתָּאֲבַת
אַרְעָא וְאַסְעָרִית חוֹבַהּ
עֲלַהּ וְרוֹקִינַת אַרְעָא יָת
יָתְבָהָא׃ כו וְתִטְּרוּן אַתּוּן
יָת קְיָמַי וְיָת דִּינַי וְלָא
תַעַבְדוּן מִכֹּל תּוֹעֲבָתָא
הָאִלֵּין יַצִּיבַיָּא וְגִיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיכוֹן׃ כז אֲרֵי
יָת כָּל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין
עֲבַדוּ אֱנָשֵׁי אַרְעָא דִּי
קֳדָמֵיכוֹן וְאִסְתָּאֲבַת

אבן עזרא

כי אם מסינו וכסינו (קה): **כד** אל תטמאו. דגשות הטי"ת להתבלע תי"ו התפעל (קו) ולא נו"ן בנין נפעל (קז), והעד דגשות המ"ם כמשפט (קח), והנה הזכיר על כולם שהם מטמאים הנפש (קט): משלח מפניכם. טעמו מהארץ הטהורה (קי) מתים או מנורשים (קיא): **כה** ותקיא הארץ. כל מה שיקיא האדם הוא נתעב בעיניו, ואליו לא ישוב: **כו** ושמרתם את חקתי. אלה שאסרתי לכם (קיב) אלה תהיינה אסורות: ואת משפטי. שתעשו המשפט שאצוה על העובר על אחת מהן (קיג). וטעם ולא תעשו מכל התועבות האלה. שנית (קיד) להכנים הגר (קטו), כי זאת המצוה היא שוה לאזרח ולגר, בעבור שהוא דר בארץ ישראל (קטז), ואם יש לך לב תוכל להבין כי בימי יעקב שלקח שתי אחיות בחרן ואחריו עמרם שלקח דודתו במצרים לא נטמאו בהם (קיז) [כג]. וטעם כי את כל התועבות האל. (קיח) שתדעו זה גם אתם גם בניכם שתשמרו אותם, ותהיה הארץ טהורה, ולא תקיא הארץ אתכם: **כז** האל. עם האלה שוה, כמו ההם ההמה, ואין זאת דעת הגאון (קיט):

קרני אור

[כג] ופ"ז כתב הרדי"א, שאין טעם בדבריו, כי הם לא השמרו מזה רוצה לומר יעקב ועמרם, לפי שעדיין לא ניתנה תורה ולא נאסרו העריות, כי בלי ספק הטומאה ורוע המעשה כולל בארץ ובמצרים כמו בארץ כנען, וגם בבית יעקב היתה מריבה וקטטה מפני השיו לאה ורחל והקב"ה בשרם לזכות ישראל הדריכם במעגלי צדק ודרכי יושר אשר לא שגרו בו ראשונים" ע"כ, והנה נראה שהרדי"א לא ראה דעת הרמב"ן בזה עיין (קרני אור פרק כב) שדעתו

יהל אור

בשרם כלל: (קה) ומין בשאינו מינו הוא רק ערוב ובלבול: (קו) ופי' אל תטמאו עצמיכם: (קז) הִנָּטְמְאוּ: (קח) מה שהודגש המ"ם, ואם היה הדגש במקום נו"ן נפעל, אזי הודגש רק הטי"ת ולא המ"ם: (קט) ובספרא, אל תטמאו בכל אלה בין בכולן בין במקצתן ועיין התוה"מ שם: (קי) כי יען שהיא ארץ קדושה אינה תכיל דברים המטמאים אותה: (קיא) ובשניהם שייך לשון שילוח: (קיב) בפרשה הזאת: (קיג) כי משפט, שכלל הוראת מצות וחוקים, וגם הוראת דין ועונש, ופה הוראתו דין ועונש: (קיד) פי' הלא כבר אמר (למעלה פ' ג) כמעשה ארץ מצרים וגו', וכן (פ' ה) ושמרתם את חקותי, ולמה חזר ואמר שנית ולא תעשו מכל התועבות: (קטו) שגם הוא חייב לשמור כל זה: (קטז) והארץ בלתי סובלת כל הטומאות האלה: (קיז) כי היו בחו"ל ולא בא"י: (קיח) פי' טעם הכפל: (קיט) דעת הגאון שיש הבדל בין האל ובין האלה, עיין (ברא' יט ח, שמות א א) ובביאורי שם:

מלת

כח וְלֹא־תָקִיא הָאָרֶץ אֶתְכֶם
בְּטַמַּאֲכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה אֶת־
הַגּוֹי אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם׃ כט כִּי כָּל־אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה מִכֹּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה
וְנִכְרְתוּ הַנְּפָשׁוֹת הָעֹשֹׂת מִקֶּרֶב
עַמָּם׃ ל וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־מִשְׁמַרְתִּי
לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת
אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ

אונקלוס

ארעא: כח ולא תרוקן
ארעא יתכון בסואביכון
יתה כמא די רוקינת ית
עממיא די קדמיכון: כט ארי
כל די יעביד מכל
תועבתא האלין וישתיצון
נפשתא דיעבדון מגו
עמהון: ל ותטרון ית
מטרת מימרי בדיל דלא
למעבד מנימוסי
תועבתא דאתעבידו

רש"י

(כח) ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס שאין עומד במעיו אלא מקיאו לב) כך ארץ ישראל אינה מקיימת עוברי עבירה, ותרגומו ולא תרוקן לה) לשון ריקון מריקה עצמה מהם: (כט) הנפשות העושות. הזכר והנקבה במשמע לג): (ל) ושמרתם את משמרתי. להזהיר בית דין על כך לו) לד): ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם. הא אם תטמאו איני אלהיכם לז), ואתם

אבן עזרא

כח כאשר קאה. פועל עבר (קכ) מגזרת שתו ושכרו וקיו (ירמיה כה כז) (קכא) כי אותיות אהו"י מתחלפים (קכב), ויש ארץ לשון זכר, נעתם ארץ (ישעי' ט יח) ולא נשא אותם הארץ (ברא' יג ו) (קכג) או חסר מלת היא (קכד), כאילו הוא כאשר היא קאה (קכה), כמו באה עם הצאן (ברא' כט ו) (קכו) [כד]: כט ונכרתו הנפשות העשת. בפרהסיא שתמיתום (קכז) ואם בסתר אני אכריתם (קכח) [כה]: ל ושמרתם את משמרתי. זאת המשמרת והיא לבלתי עשות (קכט) [כו]. וטעם אשר נעשו לפניכם. שלא יאמר אדם הואיל ועשו כן הקדמונים אעשה כן גם אני. וטעם אני ה' אלהיכם. דבק עם

יהל אור

(קכ) מלת קאה הוא ע"מ פקד, והוא עבר לזכר ושרשו קאה: (קכא) וקיו שרשו קאה: (קכב) ויו"ד וקיו תמורת אל"ף קאה: (קכג) שבאה הארץ בל"ז, כי לא אמר נשאה, אעפ"י שעל הרוב יבוא בל"נ, וכן מלת קאה עבר לזכר: (קכד) ולפי הפי' הזה יהיה שרשו "קוא" מנחי העין ותחסר מלת היא: (קכה) ולפי זה הפי' תהיה הארץ ל"נ, ומלת קאה בינוני מן הקל לנקבה ע"מ פוקדה, והבינוני במקום עתיד: (קכו) ופי' הח' ז"ל שם באה מלרע (פי' הטעם באל"ף) שהוא תאר השם (פי' כי השם היא ביאה, והתואר באה) כמו פועל (פי' והוא בינוני): (קכז) והוא מיתת ב"ד: (קכח) והוא כרת בידי שמים: (קכט) ואם ישמור המשמרת בל יעשה:

קרני אור

ג"כ כדעת הח' ז"ל: [כד] עיין יהל אור, וכן כתב שד"ל, יש בינוני המורה על העתיד הקרוב לבוא, כמו הנך שוכב עם אבותיך (דברי' לא טז) הנה אנכי מת (ברא' כ ה) רחל בתו באה עם הצאן (ברא' כט ו) ומלת קאה כאן הוא מן המין הזה, וטעמו כאשר היא עתידה להקיא עוד מעט, וכן ואתה הוה להם למלך (נחמיה ו ו) ענינו עוד מעט תמלוך עליהם, וכן ויולדת בן (ברא' טז יא) הוא בינוני המורה על העתיד הקרוב, וטעמו את עתידה ללדת בקרוב: [כה] הכריתות שבתורה על ג' חלקים, יש כרת לגוף לבדו, ויש כרת לנפש לבדה, ויש כרת לשניהם לגוף ולנפש, והרלב"ג פי' בשם אביו, ולא תחשבו שיהיה זה העונש המגיע לכם בזה שתקיא אתכם, כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם, אבל יתחייבו כרת הנפשות העושות איזה דבר שיהיה מכל התועבות האלה: [כו] ובדרז"ל (ספרא) ושמרו את משמרתי להוסיף ב"ד על כך, וכן פי' רש"י ז"ל, ובאורו שידבר עם הב"ד שישגיחו על העם שלא ימשכו אחרי חקות מצרים וכנען:

מקורי רש"י

לב) ספרא קדושים כ' כ"ב: לג) ספרא: לד) ספרא:

מנחת יהודה

לה) ובנדפסים הני' "תרוקן" ובדפוס שביוניציא "תרוקין": לו) כי הם העושים' "הסיגים והגדרים. לז) ' ואמרו ז"ל (ספרא) מלמד שכל העריות קרוין טומאה:

פי'

בָּהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ פ פ

פ' פסוקים. כ"י כ"ל סימן או עד"ו סימן:

קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ פ פ פ

אבן עזרא

משמרתי (קל) שלא ישאל חסר לב למה זאת המשמרת, כי אני ה' אלהיכם עשו כל אשר אצוה אתכם (קלא)

חסלת פרשת אחרי

רש"י

נפסלים מאחרי, ומה הנאה יש לי בכם, ואתם מתחייבים כלייה, לכך נאמר אני ה' אלהיכם לה): חסלת פרשת אחרי

יהל אור

(קל) פי' שאיננו דבק עם ולא תטמאו בהם: (קלא) ולא תשאל ולא תנסה:

מקורי רש"י

לה) ספרא, ילקוט תקכ"ט:

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים תִּהְיוּ כִּי

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ

אבן עזרא

ב טעם אל כל עדת בני ישראל. להכנים את הגרים (א) [א] בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים, וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות, שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ, אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים (ב), כי הנה הזהיר על עכו"ם, אחר שאמר כי קדוש אני ה', כי הוא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים (ג), ולא תשבעו בשמי (פ' יב) הוא דבור לא תשא (שמות כ, ז):

רש"י

(ב) דבר אל כל עדת בני ישראל. מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל א) מפני שרוב גופי תורה תלויין בה ב) א): קדשים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירה ג) ב) שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה, אתה מוצא קדושה ג), אשה זונה וחללה וגו', אני ה' מקדשכם ד), ולא יחלל זרעו, אני ה'

קרני אור

[א] והמקו"ח גורס "להוציא את הגרים", ומפרש מדכתיב "עדת בנ"י" להוציא את הגרים, והולך הכתוב להוציאם לפי שהם נזכרים בעריות

יהל אור

(א) מרבוי כל עדת, להכנים את הגרים, כי על מה שנאמרו מקודם היו הגרים בכלל, כמ"ש (למעלה יח כו) ופ' זו הכנים הגרים בכלל, ועיין קרני אור: (ב) וקרוב לזה פי' הרד"א, ולכך אמר קדושים תהיו, שלא נאמר זה על העריות בלבד, אלא על כל הדברות בכלל שיהיו קדושים, ומקדשים עצמם בכל הדברים: (ג) פי' כי קדוש אני ד', הוא כנגד הדבור הראשון שהוא אנכי ד' אלהיך שהוא ראשון על דעת רבים, וכן פי' (שמות כ, א) "והאומרים כי דבור אנכי אינו מעשרת הדברים, בזה נחלקו, י"א לא יהיה לך הוא הדבור הראשון, והשני לא תעשה לך פסל, וזה אינו נכון", וכן (לפסה כב לג) כתב והסוף אני ד', שהוא הדבור הראשון (פי' שהוא אנכי ה' אלהיך), וכן כתב (דברי' ה טז) "דע כי דעת כל הקדמונים, כי

מנחת יהודה

א) פי' כשהיו כל ישראל ביחד, ולא כשהיו כתות זו אחר זו: ב) ובתנחומא א' ג, תנחומא ב' ג', מה ראה לומר הפרשה הזאת בכנוס, למה לא אמר דבר אל בנ"י כשאר הפרשיות, אלא אל כל עדת בנ"י, לפי שכל הדברות כלולים בה, וכ"ה (ויק"ר פ' כ"ד ה') מאמר ר' לוי מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה: ג) ובספרא, וכן בפס"ז, ובס'

מקורי רש"י

א) כ"ה ספרא, ויק"ר פכ"ד ה', פס"ז, מדרש אגדה, ס' והזכיר, ילקוט תר"ס: ב) ספרא, פס"ז, ס' והזכיר ילקוט תר"ד: ג) ויק"ר פכ"ד ו', ועיין ירושלמי פ"ב דיבמות ה"ד,

בָּהֶ֑ם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ פ פ פ

פ' פסוקים. כ"י כ"ל סימן או עד"ו סימן:

קֳדָמֵיכוֹן וְלָא תִסְתַּאֲבוּן בְּהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ פ פ פ

אבן עזרא

משמרתי (קל) שלא ישאל חסר לב למה
זאת המשמרת, כי אני ה' אלהיכם עשו
כל אשר אצוה אתכם (קלא)
חסלת פרשת אחרי

רש"י

נפסלים מאחרי, ומה הנאה יש לי בכם,
ואתם מתחייבים כלייה, לכך נאמר אני ה'
אלהיכם לה): חסלת פרשת אחרי

יהל אור

(קל) פי' שאיננו דבק עם ולא תטמאו בהם: (קלא) ולא תשאל ולא תנסה:

מקורי רש"י

לה) ספרא, ילקוט תקכ"ט:

יט א וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃
ב דַּבֵּ֞ר אֶל־כָּל־עֲדַ֧ת בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל
וְאָמַרְתָּ֥ אֲלֵהֶ֖ם קְדֹשִׁ֣ים תִּהְי֑וּ כִּ֣י

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן קַדִּישִׁין תְּהוֹן אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא יְיָ

אבן עזרא

ב טעם אל כל עדת בני ישראל. להכנים את הגרים (א) [א] בעבור שהם נזהרים על העריות כישראלים, וטעם להזכיר זאת הפרשה אחרי העריות, שלא יחשבו כי בעבור שמירת העריות לבדם יעמדו בארץ, אמר להם שגם יש מצות אחרות אם לא תשמרום תגורשו מן הארץ והם עשרת הדברים הנזכרים (ב), כי הנה הזהיר על עכו"ם, אחר שאמר כי קדוש אני ה', כי הוא כנגד הדבור הראשון על דעת רבים (ג), ולא תשבעו בשמי (פ' יב) הוא דבור לא תשא (שמות כ, ז):

רש"י

(ב) דבר אל כל עדת בני ישראל. מלמד שנאמרה פרשה זו בהקהל א) מפני שרוב גופי תורה תלויין בה ב) א): קדשים תהיו. הוו פרושים מן העריות ומן העבירה ג) ב) שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה, אתה מוצא קדושה ג), אשה זונה וחללה וגו', אני ה' מקדשכם ד), ולא יחלל זרעו, אני ה'

קרני אור

[א] והמקו"ח גורס „להוציא את הגרים", ומפרש מדכתיב „עדת בנ"י" להוציא את הגרים, והולך הכתוב להוציאם לפי שהם נזכרים בעריות

יהל אור

(א) מרבוי כל עדת, להכנים את הגרים, כי על מה שנאמר מקודם היו הגרים בכלל, כמ"ש (למעלה יח כו) ופי' זו הכנים הגרים בכלל, ועיין קרני אור: (ב) וקרוב לזה פי' הרד"א, ולכן אמר קדושים תהיו, שלא נאמר זה על העריות בלבד, אלא על כל הדברות בכלל שיהיו קדושים, ומקדשים עצמם בכל הדברים: (ג) פי' כי קדוש אני ד', הוא כנגד הדבור הראשון שהוא אנכי ד' אלהיך שהוא ראשון על דעת רבים, וכן פי' (שמות כ, א) „והאומרים כי דבור אנכי איננו מעשרת הדברים, בזה נחלקו, י"א לא יהיה לך הוא הדבור הראשון, והשני לא תעשה לך פסל, וזה איננו נכון", וכן (למטה כב לג) כתב והסוף אני ד', שהוא הדבור הראשון (פי' שהוא אנכי ה' אלהיך), וכן כתב (דברי' ה טז) „דע כי דעת כל הקדמונים, כי

מנחת יהודה

א) פי' כשהיו כל ישראל ביחד, ולא כשהיו כתות זו אחר זו: ב) ובתנחומא א' ג, תנחומא ב' ג', מה ראה לומר הפרשה הזאת בכנס, למה לא אמר דבר אל בנ"י כשאר הפרשיות, אלא אל כל עדת בנ"י, לפי שכל הדברות כלולים בה, וכ"ה (ויק"ר פ' כ"ד ה') מאמר ר' לוי מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה: ג) ובספרא, וכן בפס"ז, ובס'

מקורי רש"י

א) כ"ה ספרא, ויק"ר פכ"ד ה', פס"ז, מדרש הגדה, ס' והזכיר, ילקוט תר"ח: ב) ספרא, פס"ז, ס' והזכיר ילקוט תר"ד: ג) ויק"ר פכ"ד ו', ועיין ירושלמי פ"ב דיבמות ה"ד,

אֱלָהֲכוֹן: ג גְּבַר מִן אִמֵּיהּ וּמִן אֲבוּהִי תְּהוֹן דָּחֲלִין וְיַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי

קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ג אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת־שַׁבְּתֹתַי

רש"י

מקדשו ה), קדושים יהיו, אשה זונה וחללה וגו' ד): (ג) איש אמו ואביו תיראו. כל אחד מכם תיראו אביו ואמו ה) זהו פשוטו, ומדרשו ו) אין לי אלא איש אשה מנין, כשהוא אומר תיראו, הרי כאן שנים, א"כ למה נאמר איש, שהאיש סיפק בידו לעשות, אבל אשה רשות אחרים עליה ו): אמו ואביו תיראו. כאן הקדים אם לאב, לפי שגלוי לפניו שהבן ירא את אביו יותר מאמו, ובכבוד הקדים אב לאם, לפי שגלוי לפניו שהבן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים ז): ואת שבתותי תשמרו. סמך שמירת שבת למורא אב, לומר אעפ"י שהזהרתיך על מורא אב, אם יאמר לך חלל את השבת אל תשמע לו ח), וכן בשאר כל המצות: אני ה' אלהיכם. אתה ואביך חייבים בכבודי, לפיכך לא תשמע לו לבטל את

אבן עזרא

ג ואת שבתותי תשמרו. זכור את יום השבת (שם שם ח) גם איש אמו ואביו תיראו, הוא דבור כבד את אביך ואת אמך (שם שם יב), גם לא תעמוד על דם רעך, דבור לא תרצח (שם שם יג), ודבר השפחה הנחרפת, אזהרת לא תנאף עם שהיא חפשית (ד), גם לא תגנבו, ולא תכחשו ולא תשקרו, ולא תעשוק את רעך, כנגד השלשה הנשארים (ה), וכבר אמרתי לך בפרשת ואלה המשפטים, שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה לכן (ו) יש כדמות סמך להדביק הפסוקים (ז), והנה פרשת קדושים תחלתו איש אמו ואביו תיראו, והנה אמר כי יאריכון ימי המכבד, אם כן יקצרון ימי המקלה, על כן אמר תיראו (ח) וטעם להזכיר האם קודם האב, כי הקטן איננו מכיר בתחלה כי אם אמו, ואחר כן אביו, ואחר כן שבת, כי מצוה על הקטן לשמור את השבת (ט) ואין ככה שאר המועדים, ואחר כן יכיר אלהיו ששבת ביום השביעי (י) ואחריו אל תפנו אל האלילים (יא) ומורא האבות ידוע מהקבלה (יב), ואמר איש פעם אחת (יג) דרך קצרה, ואמר תיראו לשון רבים, כי חייבים הראוים ללמדו ולהכריחו, וכן בשמירת שבת: וטעם אני ה' אלהיכם. שתעשו כמוני ששבתתי (יד) מכל מלאכה

יהל אור

הדבור הראשון הוא אנכי וכו' וסמכתי על דעתם": (ד) ולמטה פ' כ כתב „והמעתיקים אמרו שהיא חפשית וחליה אמה, והוא אמת": (ה) שהם לא תגנוב כנגד לא תגנובו, לא תכחשו ולא תשקרו, כנגד לא תענה, לא תעשוק כנגד לא תחמוד, שגם החומד כדי לגזול: (ו) פירושו כמו אכן: (ז) והוא

קרני אור

וכללו בכוי סעריות הכתו' (למעלה יח כו) לזה הוצרך להוציאם במלות אלו, וע"ז כתב הבא"י „ופירושו נכון לפי גרסתו, כי הרי בפ' זו כלל כל עשרת הדברים ולא נזכרו בהם הגרים", גם יש הפרש בין עדת בנ"י, ובין עדת ישראל, כי כשיאמר עדת ישראל כולל גם הגר, וכאן יאמר עדת בנ"י ואין הגר בכלל, ועוד מוכח שג' מקו"מ היא הגי' הנכונה

בשמות (כא ב) וסיים שם, ואנחנו כל מה שנוכל לדבק מצוה עם חברתה נדבק, ואם לא יכולנו, נחשוב מקוצר דעתנו: (ח) בל"ר שכל אחד מכם יירא: (ט) פי' מצוה על האב שישמור הקטן השבת: (י) לכן יאמר בסוף אני ה' אלהיכם שידע הבן שאני אלהיו: (יא) שלא לכפור בעיקר: (יב) עיין (ספרא) שהקים מורא אב ואם למורא המקום, עיין (קדושין ל, ב, ובירושלמי דפאה פ"א ה"א): (יג) ולא אמר איש איש: (יד) כ"ה הגי' בטור ובחזקוני, אכן בד"ק ובמקמ"ת ובמק"נ קהלות משה, וכן בשארי דפוסים הגי'

מקורי רש"י

מאמר ר"י בן פזי, ילקוט תר"א: ד) למטה כ"א ז': ה) שם שם ט"ו: ו) ספרא, קדושין כ"ט א' ל', ב' ירושלמי פאה פ"א ה"א, ירושלמי קדושין פ"א ה"ז תוספתא קדושין פ"א הס"ו, מדרש אגדה, ס' וסוסיר, ילקוט תר"ד: ז) מכילתא יתרו, קדושין ל"א א': ח) ספרא, ב"מ ל"ב א', יבמות ו' א', ועיי"ש ה' ב' כתוס' ד"ה

מנחת יהודה

ובס' והזהיר, ובילקוט תר"ד כתוב הוו פרושים סתם, ולא כתוב שם הוו פרושים מן העריות ומן העבירה, ועיין ברמב"ן מה שביאר בזה: ד) בעל הזכרון אינו גורס הראיה השלישית, וכתב שראה נוסחאות ישנות אשכנזיות שלא נזכרה בהן כלל, וראה עוד נוסחא שכתובה בסגנון זה, קדושים יהיו וגו' אשה זונה וחללה וגו' אני ד' מקדשכם (למטה כ"א ו' ז' ח') אלמנה וגרושה וגו' ולא יחלל כי אני ד' מקדשו (שם שם י"ד פ"ו) ע"כ, כלומר שבאזהרת עריות דהדיוט כתובה קדושה לפניה ולאחריה ודכה"ג כתובה קדושה לאחריה, ונוסחא נכונה היא ע"כ, ותמה אני מה שלא העיר שדברי רש"י ז"ל לקוחים מויק"ר פכ"ד ו, והוא מאמר ר' יהושע בן לוי, ושם לא נזכרה ב"כ הראיה השלישית: ס) דאיש ל"י, ותיראו ל"ר: ו) ואלמנה וגרושה שאין רשות אחרים עליה, מרבינן מתיראו תרי כאן שנים: ז) כי יפתה (שמות כ"ב פ"ו) ת"א ארי ישדל, וכן פי' רש"י ז"ל (קדושין ל"א א'): אם

תִּשְׁמֹרוּ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ד אַל־
תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה
לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
ה וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה
לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחֻהוּ׃ ו בְּיוֹם זִבְחֲכֶם

אונקלוס

תִּטְּרוּן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
ד לָא תִתְפְּנוּן בָּתַר טַעֲוָן
וְדַחֲלָן דְּמַתְּכָא לָא
תַעַבְדוּן לְכוֹן אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ ה וַאֲרֵי תִכְּסוּן
נִכְסַת קוּדְשִׁין קֳדָם יְיָ
לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסֻנֵּיהּ׃
ו בְּיוֹמָא דִּיתְנְכֵים

אבן עזרא

ד אל הפנו. אפילו בלב להסתכל: האלילים. הם הפסילים (טו) [ב], ונקראו כן כי הם דבר שקר, כמו רופאי אליל כלכם (איוב יג ד) (טז), ויתכן היותו מגזרת אל, והטעם שאיננו יש (יז) [ג]: ואלהי מסכה. לקבל כח העליונים (יח) כי אין צורך לאלוה אחר עמי, על כן כתוב אני ה' אלהיכם, ובלשון רבים תפנו גם תעשו, כי הרואה ולא ינלה הדבר הוא משתתף עמו (יט): ה וכי תזבחו זבח שלמים. דבק עם הכתוב למעלה (כ) בעבור שלא יזבחו לשדים לא אלוה, כי אם לשם לבדו, וטעם לשון רבים תזבחו, כי על הרוב דבר הכתוב שיתחברו אנשים על זבח אחד (כא): וטעם לרצנכם. שיביאו הזבח

רש"י

דברי ט), איזהו מורא לא ישב במקומו ולא ידבר במקומו ח) ולא יסתור את דבריו ט) י), ואיזהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל מכניס ומוציא יא): (ד) אל תפנו אל האלילים. לעבדם י) יב), אלילים, לשון אל, כלא הוא חשוב: ואלהי מסכה. תחלתן אלילים הם, ואם אתה פונה אחריהם סופך לעשותן אלהות יא) יג): לא תעשו לכם. לא תעשו לאחרים ולא אחרים לכם יב) יד), וא"ת לא תעשו לעצמכם, אבל אחרים עושין לכם, הרי כבר נאמר לא יהיה לך טו), לא שלך ולא של אחרים: (ה) וכי תזבחו וגו'. לא נאמרה פרשה זו יג) אלא ללמד שלא תהא זביחתן אלא על מנת להאכל בתוך הזמן הזה, שאם לקבוע להם זמן אכילה הרי כבר נאמר ואם נדר או נדבה זבח קרבנו וגו' יד) טז): לרצנכם תזבחהו. תחלת זביחתו תהא על מנת נחת רוח שיהא לכם לרצון, שאם תחשבו עליו מחשבת פסול לא ירצה עליכם לפני: לרצנכם. אפיי"ימנטו טו), זהו לפי פשוטו, ורבותינו למדו יז) מכאן למתעסק בקדשים שפסול טז), שצריך שיתכוין לשחוט: (ו) ביום זבחכם יאכל. כשתזבחוהו תשחטוהו על מנת זמן זה

קרני אור

ממה שאמר (למטה כ, א) עיי"ש: [ב] וכ"ה דעת ר' יהודה (ספרא, ירושלמי ע"ז פ"ג ה"א) אל תפנו לראותם, פי' שלא תהיה הפניה להסתכל בהם עיין מנחת יהודה: [ג] ובספרא, זה אחד מעשרה שמות המגונים שנתגנה בהם עכו"ם לשם מעשים, אלילים ע"ש שהם אלולים וכו' (פי' שעשוים אלולים כתוכם שיתדמה כי ישרה כם

יהל אור

„שבכתי": (טו) וכמקה"מ „אל תפנו בלב אפילו במינים להסתכל באלילים הם הפסילים": (טז) פי' הבל ודבר שאינו מועיל: (יז) אלא אין: (יח) פי' שלא לצייר אלהי ישראל בדמות וצלם, פי' כבוד הונה בצורת גויה: (יט) ע"כ יאמר בל"ר: (כ) ע"כ יאמר עם וי"ו החבור: (כא) לכן לא תקריבו אם לא תדעו שיש לכם כ"כ קרואים עד שלא יותר ממנו עד יום השלישי (המעמר):

מנחת יהודה

ח) אם אביו במושב זקנים לא ידבר הבן במקומו: ט) ובקדושין ל"ב א' ובפס"ז „ולא מכריעו", פי' אם אביו ואחר חלוקין בדבר הלכה לא יאמר נראין דברי פלוני: י) לאפוקי מדעת ר' יהודה החולק שם, ודורש אל תפנו לראותם עיין קרני אור הערה ב': יא) דאל"כ למה קראן תחלת אלילים ואח"כ קראן אלהות: יב) והפי' שן לא תעשו בשני פנים, לפעל עצמו ולפעל מסבב: יג) יהרץ הלא תורת השלמים נאמרה למעלה בפ' צו: יד) ויסיים ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת: טו) אפייציכנט"ו (בעזענפיגונג, פערזאהנונג): טז) פי' שוחט קדשים ולא

מקורי רש"י

כולכם, פס"ז, מדרש אגדה, ס' והזהיר, ילקוט תר"ד: ט) ספרא, יבמות ה' ב': י) ספרא, קדושין לא ב', ועיין תוס' קדושין ל"ב א', ד"ה רב יהודה פס"ז, מדרש אגדה: יא) ספרא, קדושין שם, ירושלמי קדושין פ"א ה"ז, ירושלמי פאה פ"א ה"א: יב) ספרא, ירושלמי ע"ז פ"ג ה"א, ילקוט תר"ד: יג) ספרא, ועיין מסורת התלמוד ס' והזהיר ילקוט שם: יד) ספרא פ' והזהיר, ילקוט שם: טו) שמות כ', ג': טז) לאעלה ז' ט"ו, ספרא ילקוט שם: יז) זבחים מ"ז א', מנחות ק"י, א, חולין

יאכל וממחרת והנותר עד־יום
השלישי באש ישרף: ז ואם האכל
יאכל ביום השלישי פגול הוא לא
ירצה: ח ואכליו עונו ישא כי־את־
קדש יהוה חלל ונכרתה הנפש
ההוא מעמיה: ט ובקצרכם את־
קציר ארצכם לא תכלה פאת
שדך לקצר ולקט קצירך לא

אונקלוס

יתאכיל ומיומא
דבתרוהי ודישתאר עד
יומא תליתאה בנורא
יתוקד: ז ואם אתאכלא
יתאכל ביומא תליתאה
מרחק הוא לא יהי
לרעוא: ח ודייכליניה
חוביה יקבל ארי ית
קודשא דיי אחיל
וישתיצי אנשא ההוא
מעמיה: ט ובמחצדכון
ית חצדא דארעכון לא
תשיצי פאתא דחקלך

רש"י

שקבעתי לכם כבר יז): (ז) ואם האכל יאכל וגו'. אם אינו ענין לחוץ לזמנו, שהרי כבר נאמר ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' יח), תנהו ענין לחוץ למקומו יט) יכול יהיו חייבין כרת על אכילתו, תלמוד לומר והנפש האוכלת ממנו עונה תשא כ) ממנו ולא מחבירו, יצא הנשחט במחשבת חוץ למקומו כ): פגול. מתועב כא) כמו ומרק פגולים כליהם כא): (ח) ואכליו עונו ישא. בנותר גמור הכתוב מדבר כב), ואינו ענוש כרת על הנשחט חוץ למקומו שכבר מעטו הכתוב כג), וזהו בנותר גמור מדבר כב), ובמס' כריתות כג) למדוהו מגזרה שוה כד): (ט) לא תכלה פאת שדך. שיניח פאה בסוף שדהו כה) כד): ולקט קצירך. שבלים הנושרים בשעת קצירה אחת או

אבן עזרא

ברצונם ולא בהכרח: ח ואכליו. כל אחד מאוכליו (כב) וכן וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח) (כג): כי את קדש ה' חלל. אחר שהקריב האיסורים לגבוה הנה כל הבשר קדש (כד), וחלל מגזרת חול (כה) שאין לו טעם כדמות חלל (כו), ובפרשה הזאת באר עונש העון, ונכרתה הנפש ההוא (כז): ט ובקצרכם. וטעם אחר זבח שלמים, כאשר נתת להשם האיסורים כן תתנו מקציר ארצכם לכבוד השם לעני ולגר, ודקדוק בקצרכם זר, והוא שם הפעל מן הקל (כח): פאת שדך. שיעזוב פאה בשדה (כט) [ד]: ולקט. ידוע (ל):

יהל אור | קרני אור

(כב) מפני שמלת ואוכליו ל"ר, ועונו ישא ל"י, ויפרש כל אחד מאוכליו: (כג) וצ"ל יבטחו, ופי' רס"ו, וסתוס"מ מה שהאריכו לבאר שם "פאה": כל צדיק: (כד) כי האימורים עם הבשר היו מדובקים יחד, ומאחר שהקריב האימורים ממנו, הנה הכל קדש: (כה) פי' מהוראת חול, והוא לשון חולין, שהוא הדבר הבלתי נשמר בגדרו, אבל הוא פרוץ ומופקר לכל, והוא הפך מדרגת הקדושה שהוא דבר משומר במדרגתו ובמעלתו: (כו) פי' חלל ורקות בזולת שיהיה שם דבר שיש בו ממש, וכן יפרש הא' ז"ל (ברא' יח כה) על מלת חלילה בשם י"א, שהמלה כטעם הלול שאין בו כלום: (כז) למעלה ז יח, יאמר והנפש האוכלת עונה תשא, והעונש לא נתבאר, וכאן ביאר עונש העון שהוא בכרת: (כח) והיה ראוי להיות הקו"ף בקמץ קטן, וקבוץ הקו"ף זר הוא: (כט) ואז"ל (ספרא) אין פאה אלא בסוף ופי' רש"י ז"ל שיניח פאה בסוף שדהו: (ל) עיין רש"י: [ד] עיין רוא קודשה, ובאמת הוא אליל ולא כלום):

מקורי רש"י

חולין י"ג א' ול"א ב', ילקוט תר"ד: יח) למעלה ז' י"ח: יט) ספרא, זבחים כ"ח ב', ילקוט שם: כ) למעלה ו' י"ח: כא) ישעיה ס"ה ד': כב) עיין זבחים כ"ח ב': כג) דף ה' א', ילקוט שם: כד) ספרא, שבת כ"ג א', כה) פאה פ"א מ"ג, ירושלמי פאה פ"א ה"ג תוספתא פאה

מנחת יהודה

בכוונה אלא כמתעסק בדברים אחרים הוא פסול: יז) ע"מ לאכל לשני ימים: יח) שמדבר במחשב לאוכלו חוץ לזמנו: יט) והוא הנשחט במחשבת חוץ למקומו: כ) עיין ברא"ם, ובחכוה"ק מה שביארו בזה: כא) הוא הבשר שנשתנה ריחו ומראהו, וכן אז"ל (פסחים ס"ב ב') פגול טעון עבור צורת, פי' שאינו נשרף עד שתעדר צורתו: כב) ואינו בשר עם ואם אכול יאכל: כג) מכרת: כד) פי' שמקרא זה מדבר בנותר גמור: כה) פי' מאמרו לא תכלה, שפי'

תְלַקֵּט׃ י וְכַרְמְךָ֙ לֹ֣א תְעוֹלֵ֔ל וּפֶ֥רֶט כַּרְמְךָ֖ לֹ֣א תְלַקֵּ֑ט לֶֽעָנִ֤י וְלַגֵּר֙ תַּעֲזֹ֣ב אֹתָ֔ם אֲנִ֖י יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶֽם׃ יא לֹ֖א תִּגְנֹ֑בוּ וְלֹא־תְכַחֲשׁ֥וּ וְלֹֽא־תְשַׁקְּר֖וּ

אונקלוס

לְמֶחְצַד וּלְקָטָא דַחֲצָדָךְ לָא תְלַקֵּט׃ י וְכַרְמָךְ לָא תְעַלֵּיל וְנִתְרָא דְכַרְמָךְ לָא תְלַקֵּט לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יא לָא תִגְנְבוּן וְלָא תְכַדְּבוּן וְלָא

אבן עזרא

י תעולל. תכרית העוללות הם הקטנים כמו עולל (לא) גם יקראו יונקות (לב), וזאת המלה כמו ושרשך מארץ חיים (תה' נב ז) שטעמו יכרית השרש (לג) וכן מסעף פארה (ישעי' י לג) יכרית הסעיף (לד): ופרט. ידוע בדברי קבלה (לה) מגזרת הפורטים על פי הנבל (עמוס ו ה) (לו): לעני. ישראל: ולגר. הגר אתכם (לז) [ה]: יא וטעם לא תגנבו. אחר כך (לח), כי כן צויתיך שתתן משלך אל העניים לכבוד השם (לט) אף שתקח מה שהוא לאחרים (מ): וטעם תגנובי. (מא) כי הרואה ומחריש גם הוא גנב (מב) [ו]: תכחשו. בפקדון שופקד אצלך (מג), והיודע ואיננו מעיד גם הוא מכחש (מד): תשקרו. שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו

רש"י

שתים, אבל שלש אינן לקט כה): (י) לא תעולל. לא תטול עוללות שבה, והן ניכרות, איזהו עוללות, כל שאין לה לא כתף ולא נטף כו) כו): ופרט כרמך. גרגרי ענבים הנושרים בשעת בצירה כז) כז): אני ה' אלהיכם. דיין להפרע, ואיני גובה מכם אלא נפשות כח) שנאמר אל תגזל דל וגו' כט) כי ה' יריב ריבם כח) ל): (יא) לא תגנבו. אזהרה לגונב ממון לא), אבל לא תגנוב שבעשרת הדברות אזהרה לגונב נפשות דבר הלמד מענינו דבר שחייבין עליו מיתת בית דין כט): ולא תכחשו. לפי שנאמר וכחש בה לב) [משלם קרן וחומש] ל), למדנו עונש, אזהרה מנין, ת"ל ולא תכחשו לג): ולא תשקרו. לפי שנאמר נשבע על שקר [ישלם קרן וחומש] לא), למדנו עונש, אזהרה מנין, ת"ל ולא תשקרו: לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו. אם גנבת, סופך לכחש, סופך לשקר, סופך

קרני אור

[ה] וכ"ה (ספרא), אי לגר יכול לגר תושב, ת"ל ללוי, מה לוי בן ברית, אף גר בן ברית" פי' שבמעשר עני יאמר והלוי והגר, שרי מדבר מעניי ישראל, וס"ה גר כאמור פה: [ו] ורב"מ פי' לפי שבעשרת הדברות נכתב בל"י, כתב בכאן ל"ר, לפי שהם ענינים אלוקים, כי שם מדבר בגניבת דבר שיש בו סיוב מיתת ב"ד, וכאן

יהל אור

(לא) הם הקטנים שאינם מעורין באשכולות, ונקראו עוללות, לפי שהן לאחר האשכולות כעולל לאיש, ואסור לו לבעל הכרם לבצרם: (לב) כמו עולל ויונק (איכה ב יא): (לג) היא מלה נזה מורה להסרת הדבר: (לד) אף כאן לא תכרית העוללות אלא תעזבם לעני: (לה) הגרגרים הנופלים והנפרדים מהענבים כן הנקראין פרט, והוא מלשון רז"ל כלל ופרט, הכלל הוא הדבר המקובץ והחלק הנפרד הוא הפרט: (לו) שמפרט פרטי הנגון, או פורט מיתרי הנבל כל אחד לפי הניגון, וכן חברו מנחם (מחברת מנחם שרש פרט) עם פרט כרמך, וכן פי' רש"י שם: (לז) והוא גר צדק: (לח) פי' אחר לקט שכחה ופאה שהם מתנות עניים: (לט) כמו שסיים אני ה' אלהיכם: (מ) פי' מכ"ש שלא תקח מהאחרים: (מא) ל"ר אחר הפסוק שמדבר בל"י: (מב) ונענש כגנב: (מג) ושייך בו הכחשה: (מד) ונענש כמו המכחש:

מנחת יהודה

שפי' בשעת כילוי, למדנו שיניח הפאה בסוף השדה, ועיין (שבת כ"ג א') מאמר ר' שמעון בשביל ד' דברים לא יתן אדם פאה אלא בסוף השדה: כו) רבו הביאורים בזה, עיין מלאכת שלמה פאה ז' ד', ותכן ביאורם, הענב יש לו שדרה אחד שראשו לסופו ומהשדרה יוצאים פצולים, וכתם תלויים קיבוץ גרגרים, ומדרחוקים זב"ז הם שוכבים כ"א בכתף חבירו, ונוסף פי' דכשהגרגרים רבים ועומדים תכופים בהאשכול אז האשכול מחודד בראשו, ונראה כאלו נוסף הגרגר שבראשו וכשאינן רבים ותכופים בהשרביט אז הגרגרים עומדים בעיגול כל א' לבד ואינן נראה כנוטף: כז) ואז"ל שני גרגרים פרט שלשה אינן פרט: כח) ומסיים שם וקבע את קובעיהם נפש: כט) דשם כתיבי לא תרצח לא תנאף שהם במיתת ב"ד: ל) הרא"ם מוחק זה: לא) הרא"ם מוחק

מקורי רש"י

פ"א, ילקוט שם: כה) ספרא פאה פ"ו מ"ה, סנהד' פ"ג ס': כו) ספרא, פאה פ"ז מ"ד, ועיין רש"י דברים כ"ד כ"א, ילקוט תר"ה: כז) פאה פ"ז מ"ג: כח) ספרא ילקוט שם: כט) משלי כ"ב כ"ב: ל) משלי כ"ב כ"ג, ועיין רש"י דברים ה' ט': לא) מכילתא יתרו סנהד' פ"ו א', ילקוט תר"ה: לב) לעיל ה' כב, ב"ק ק"ה ב': לג) ספרא, ב"ק

איש בעמיתו: יב ולא־תשבעו בשמי לשקר וחללת את־שם אלהיך אני יהוה: יג לא־תעשק את־רעך ולא תגזל לא־תלין פעלת

אונקלוס

תשקרון אנש בחבריה: יב ולא תשתבעון בשמי לשקרא ותחל ית שמא דאלהך אנא יי: יג לא תעשוק ית חברך ולא תינוס לא תבית אגרא

רש"י

לישבע לשקר לד): (יב) ולא תשבעו בשמי. למה נאמר לה), לפי שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא לו), יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד, מנין לרבות כל הכנויין, ת"ל לא תשבעו בשמי לשקר, כל שם שיש לי לו): (יג) לא תעשק. זה הכובש שכר שכיר לח): לא תלין. לשון נקבה מוסב על הפעולה לג): עד בקר. בשכיר יום הכתוב מדבר שיציאתו משתשקע חמה, לפיכך זמן גבוי שכרו כל הלילה ובמקום אחר הוא אומר ולא תבא עליו השמש לט) מדבר בשכיר לילה שהשלמת פעולתו משיעלה עמוד השחר, לפיכך זמן גבוי שכרו כל היום, לפי שנתנה תורה זמן לבעל הבית

אבן עזרא

כלום (מה): יב וטעם ולא תשבעו בשמי לשקר אחר לא תגנובו, כי החשוד בגנבה ופקדון ישבע (מו), וטעם תשבעו להכנים המשביע (מז): וטעם וחללת. שהנשבע לשקר מכחש השם (מח) כאשר פירשתיו (מט): יג לא תעשק את רעך. בסתר (נ): ולא תגזול. בגלוי בחזקה (נא): פעלת. כמו שכירות, וכן ופעולתו לפניו (ישעי' מ י) (נב) ויתכן היותו דרך קצרה, והטעם שכר פעולתו (נג), ורבים פירשוהו על שכיר יום (נד) שיאמרו לו (נה) גם תעשה בבקר (נו) ובבקר אתן לך שכר שני ימים (נז), והמעתיקים אמרו כי הוא שכיר יום (נח) כי שכיר לילה לא תבא עליו השמש (נט):

יהל אור

(מה) ואם כי עוד יזהיר על שבועת שקר כאמרו ולא תשבעו בשמי לשקר, א"כ אמרו ולא תשקרו הוא שיבקש ממון ממי שאין לו אצלו כלום, כי הוראת מלת שקר הוא בשפת הדבור, שברגע שהוא יוציא מפיו הוא משקר: (מו) וכ"ה (ספרא) אם גנבת סופך לכחש, סופך לשקר, סופך להשבע לשקר, וכן פי' רש"י ז"ל: (מז) כי מי שאין לו אצל חבירו כלום ומשביעו גם הוא עובר, וגי' המקו"ח „להכנים המשביע" פי' המשביע לחבירו שבועת שוא יקבל חרם אם טענתו עליו באמת, כי גם הוא מוזהר שלא להשביע שבועת שוא: (מח) כי רק הנשבע לשקר מכחש השם, אעפ"י שהגונב והמכחש והמשקר הם ג"כ עבירות גדולות: (מט) בשמות כ' ז': (נ) ולדעת רנה"ו, כל האמורין למעלה עושים בסתר, כי יראים מבעלי דינם, הגנבה בסתר, והמכחש והמשקר לפי יראה שיחייבוהו בבי"ד, והנזכרים פתה עושים בחזקה, ואין מורא בעל דין עליהם ודעתו כי גם העושק כמו הגזל בגלוי ובחזקה: (נא) שחוטף ממנו, או שלוקח ממנו בחזקה: (נב) וקודם לו אמר „הנה שכרו אתו": (נג) וז"ל לא תלין שכר פעולת שכיר: (נד) ודעתם שצריך הבעה"ב ליתן לו מיד שגמר מלאכתו, ומלת עד בקר הוא דברי הבעה"ב: (נה) ובמקח"מ „שלא יאמר לו": (נו) ביום השני: (נז) וע"ז אמר הכתוב לא תלין, מפני שמחויב לשלם להפועל שכר מלאכתו תיכף כשגמר מלאכתו ביום הראשון וי"ג „ורבים פירשוהו על שכיר לילה" פי' שמחויב לסלק להפועל תיכף כשגמר מלאכתו בלילה, ומה שכתוב ביומו תתן שכרו (דבר' כד, טו) זה שכיר יום, וכן פי' הרשב"ם ז"ל „ולא תלין שכיר לילה" ורנה"ו השיג עליו עיי"ש: (נח) כ"ה (ספרא, ספרי תנא פסקא, רע"ט), שלא תלין מדבר בשכיר יום, ועיין (ב"מ קיא א) ושם פי' משום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, ולא נתחייב לו השוכר שכירותו עד סוף הלילה, ולזה תהיה זאת ההלנה בשכיר יום, ונתנה התורה זמן לבעלים לפרוע השכיר עד סוף הלילה, וכן פי' רש"י ז"ל: (נט) ומ"ש ביומו תתן שכרו בשכיר לילה שזמן

מקורי רש"י

ק"ס ב' ילקוט שם: לד) ספרא,פס"ז: לה) ספרא, כס"ו: לו) שמות כ', ז': לז) ספרא ילקוט תר"ס: לח) ספרא, ב"מ ס"א א', פס"ו, מדרש אגדה: לט) דברי' כ"ד טו:

מנחת יהודה

מותק זה: לב) וע"ד האמת לא תשבעו בשמי, הוא חשב המיוחד, וחללת את שם ה' אלהיך, הוא האלהים שבשמי נתרבו כל הכנויין (רמב"ן) וטעם דבריו יראה סדאמרינן (סוטה ל"ח א') גבי ברכת כהנים, ושמו את שמי על ב"י שמי המיוחד, לכן אמר, משום דסיפא דקרא דידן וחללת את שם אלהיך מוכיח שאף על הכנויים הוא מוזהר. וכמ"ש הרא"ש בפ"ד דשבועות סי' כ"ד (הכוה"ק): לג) והוא פועל עומד, כלומר פעולת השכיר לא תלין אתך עד בקר, ואין התי"ו שבה תי"ו הנוכח, וע"ז כתב בעל הזכרון, ולא ידעתי למה לא פי' רש"י לנכח, כמו שפי' לא תעשוק, לא תגזול, לנכח, ולא תלין נסתר, ועיין ברא"ם:

עיין

שְׂכִיר אִתְּךָ עַד־בֹּקֶר׃ יד לֹא־תְקַלֵּל
חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל
וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ שני חמישי
כשהן מחוברין טו לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט
לֹא־תִשָּׂא פְנֵי־דָל וְלֹא תֶהְדַּר פְּנֵי
גָדוֹל בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט עֲמִיתֶךָ׃ טז לֹא־
תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל־

אונקלוס

דַאֲגִירָא לְוָתָךְ עַד צַפְרָא׃
יד לָא תְלוּט דְּלָא שָׁמַע
וְקֳדָם דְּלָא חָזֵי לָא תְשִׂים
תַּקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ
אֲנָא יְיָ׃ טו לָא תַעְבְּדוּן
שְׁקַר בְּדִין לָא תִסַּב אַפֵּי
מִסְכֵּנָא וְלָא תְהַדַּר אַפֵּי
רַבָּא בְּקוּשְׁטָא תְּדִינֵיהּ
לְחַבְרָךְ׃ טז לָא תֵיכוּל
קוּרְצִין בְּעַמָּךְ לָא תְקוּם
עַל דְּמָא דְחַבְרָךְ אֲנָא יְיָ׃

אבן עזרא

יד וכן לא תקלל חרש. בעבור שיש לך כח (ס). וכן לפני עור (סא): ויראת מאלהיך. שהוא יכול להענישך לשוסך חרש ועור (סב): טו לא תעשו עול. על הדיינים והעדים ידבר (סג): פני גדול. כממון כברזילי (סד): טז רכיל. כמו רכולתך (יחז' כו יב) מכל אבקת

רש"י

טוגה לבקש מעות לד) ם): (יד) לא תקלל חרש. אין לי אלא חרש, מניין לרבות כל אדם מא), ת"ל בעמך לא תאור מב), א"כ למה נאמר חרש, מה חרש מיוחד שהוא בחיים, אף כל שהוא בחיים יצא המת שאינו בחיים לה) מג): ולפני עור לא תתן מכשל. לפני הסומא בדבר לא תתן עצה שאינה הוגנת לו מד), אל תאמר מכור שדך וקח לך חמור, ואתה עוקף עליו לו) ונוטלה הימנו מה): ויראת מאלהיך. לפי שהדבר הזה אינו מסור לבריות לידע אם דעתו של זה לטובה או לרעה, ויכול להשמט ולומר לטובה נתכוונתי, לפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך המכיר מחשבותיך, וכן כל דבר המסור ללבו של אדם העושהו, ואין שאר הבריות מכירות בו, נאמר בו ויראת מאלהיך מו): (טו) לא תעשו עול במשפט. מלמד שהדיין המקלקל את הדין קרוי עול, שנאוי, ומשוקץ, חרם ותועבה מז), שהעול קרוי תועבה, שנאמר כי תועבת השם וגו' כל עושה עול מח), והתועבה קרויה שקץ וחרם, שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך והיית חרם כמוהו, שקץ תשקצנו וגו' לז) מט): לא תשא פני דל. שלא תאמר עני הוא זה, והעשיר חייב לפרנסו אזכנו בדין ונמצא מתפרנס בנקיות נ): ולא תהדר פני גדול. שלא תאמר עשיר הוא זה, בן גדולים הוא זה, האיך אביישנו ואראה בבושתו עונש יש בדבר נא), לכך נאמר ולא תהדר פני גדול: בצדק תשפט עמיתך. כמשמעו. דבר אחר הוי דן את חבירך לכף זכות לח) נב): (טז) לא תלך רכיל. אני אומר על

יהל אור

התשלומין בבקר, ונתנה לו התורה עונה אחת לבקש מעות וזמנו כל היום, וע"ז אמר הכתוב ולא תבוא עליו השמש: (ס) וכחך גדול מכחו, שלא יוכל לנקום ממך: (סא) עיין רש"י: (סב) וקרוב לזה פי' הרמב"ן, שאדם מקלל החרש ומכשיל העור שלא יירא מהם, כי לא ידעו ולא יבינו, ע"כ ויראת מאלהיך שהוא רואה הנסתרות: (סג) לכן יאמר בל"ר אחר פסוק הקודם שהוא בל"י: (סד) שנאמר בו כי איש

מנחת יהודה

לד) עיין בנתת"ש מה שביאר בזה: לה) וכן כתב הרלב"ג, המקלל את המת אינו חייב, כי הוא בזה הדין למטה מתחרש, והרמב"ן כתב אבל המדרש בגמרא אינו כן עיי"ש: לו) מלת עוקף, הוא מלשון ערמה ועלילה, וכן פי' רש"י (ב"ק קי"ג א') בעקיפין בעלילות: לז) לכולם מצא ראיה, אבל על שנאוי לא מצא ראיה, ואפשר לומר שאינו צריך, כי מי שיש בו ד' דברים הללו שנאוי הוא לשמים ולבריות (זכרון): לח) בכל מקום שיאמר דבר אחר, יש קצת דחק בראשון, לפי שאם נפרשהו כפשוטו, הוי ליה מקרא מיותר,

מקורי רש"י

מ) ספרא, ב"מ קי"ב, ילקוט תר"ז: מא) ספרא, ילקוט תר"ט: מב) שמות כ"ב כ"ז: מג) ספרא, ילקוט תר"ט: מד) ספרא, פס"ז, מדרש אגדה ילקוט שם: מה) ספרא: מו) ספרא, קדושין ל"ב ב', ב"מ נ"ח ב', ילקוט שם: מז) ספרא, ספרי דברים פסקא רכ"ה ורכ"ו, פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שם: מח) דברים כ"ה ט"ז: מט) שם ז' כ"ו: נ) ספרא ילקוט שם: נא) ספרא, ילקוט שם: נב) ספרא, שבועות ל, א', אבות פ"א מ"ו, ועיין שבת קכ"ז

דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְהוָה׃ יז לֹא־תִשְׂנָא
אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ
אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא׃

יז לָא תִשְׂנֵי יַת אֲחוּךְ
בְּלִבָּךְ אוֹכָחָא תּוֹכַח יַת
חַבְרָךְ וְלָא תְקַבֵּיל עַל

רש"י

שם שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק, נקראים הולכי רכיל, הולכי רגילה אשפיימנ"ט בלע"ז לט) וראיה לדברי שלא מצינו רכילות שאין כתוב בלשון הליכה, לא תלך רכיל, הולכי רכיל נחשת וברזל מ) נג) ושאר לשון הרע אין כתוב בו הליכה, מלשני בסתר רעהו נד), לשון רמיה נה), לשון מדברת גדולות נו) לכך אני אומר שהלשון הולך ומרגל, שהכ"ף נחלפה בגימ"ל, שכל האותיות שמוצאיהם ממקום אחד מתחלפות זו בזו מא), בי"ת בפ"א, וגימל בכ"ף, וקו"ף בכ"ף, ונו"ן בלמ"ד, וזיי"ן בלדי"ק וכן וירגל בעבדך נז) רגל במרמה לאמר עלי רעה מב), וכן לא רגל על לשונו מג) נח), וכן רוכל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה, וכל מד) המוכר בשמים להתקשט בהם הנשים על שם שמחזר תמיד בעיירות נקרא רוכל לשון רוגל, ותרגומו לא תיכול קורצין מה), כמו ואכלו קורציהון די יהודאי מו) נט) אכל קורצא בי מלכא ס), ונראה בעיני שהיה משפטם לאכול בבית המקבל דבריהם שום הלעטה מז) והוא גמר חזוק שדבריו מקוימים ומעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין, לשון קורץ בעיניו סא) שכן דרך כל הולכי רכיל לקרוץ בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן שלא יבינו שאר השומעים מח): לא תעמד על דם רעך. לראות במיתתו ואתה יכול להצילו כגון טובע בנהר וחיה או לסטים באים עליו סב): אני ה'. נאמן לשלם שכר ונאמן להפרע: (יז) ולא תשא עליו חטא. לא תלבין את פניו

אבן עזרא

רוכל (ש"ה ג) (סה), והטעם המלשין, כי הרוכל מעתיק (סו) יקנה מזה וימכור לזה, והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה (סז): לא תעמד על דם רעך. שלא יתחבר עם אנשי דמים (סח), וידוע כי כמה נרצחו ונהרגו בעבור המלשינות, ודואג האדומי לעד (סט): וטעם אני ה'. רואה מה שאתה עושה בסתר: יז לא תשנא את אחיך. הפך ואהבת לרעך (ע), והנה אלה המצות כולם נטועות בלב (עא) ובהשמרם ישבו בארץ, כי על שנאת חנם חרב בית שני (עב): הוכיח תוכח. שמא תחשדהו בדבר ולא היה כן (עג), וזה טעם ולא תשא עליו חטא, כי עונש יהיה לך בעבורו (עד):

יהל אור

גדול הוא מאוד (ש"ב יט לג) ופי' רש"י ז"ל גדול בעושר: (סה) והוא שת"ן למוכר הסחורה: (סו) הסחורה: (סז) ומשתתף הלשון הזה עם ההליכה, לפי שהמלשין הולך בבית חבירו, ומה ששמע בביתו הולך ומספר לחבירו: (סח) שלא יעמוד עמס ומזה יתחבר עמס: (סט) שספר לשאול על דוד (ש"א כב

ע) וגרס להמית הכהנים, וגם נב עיר הכהנים: (ע) כי כא הלווי שיאהבהו: (עא) ע"כ יאמר בלבבך: (עב) כ"ה (יומא ט ב) אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות ובג"ח, מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם: (עג) וכאשר תוכיחנו יתודע לך האמת: (עד) שפי' בעבורו ובסבתו תוכל להענש:

מקורי רש"י

קכ"ז ב', סנה' ל"ב א', פס"ז, ילקוט תרי"א: נג) ירמיה ו' כ"ח:נד) תה' ק"א ה': נה) שם ק"כ, ג': נו) שם י"ב ד': נז) ש"ב י"ט, כ"ח: נח) תה' ט"ו ג': נט) דניאל ג' ח': ס) ברכות כ"ח א': סא) משלי ו' י"ג: סב) ספרא

מנחת יהודה

שמאחר שהזהיר שלא יעשה עול ולא ישא פני דל, ולא יהדר פני גדול, אין לך צדק גדול מזה, לכן דרשוהו ז"ל לטשטש הלב (שם): לט) שפיאנעדריי': מ) פי' ממילי איבה בין שני שרים שיש בהם כח להתגרות יחד, ורמת השרים לנחשת וברזל: מא) אחה"ע מהגרון, גיכ"ק מהחיך, בומ"ף מהלשון, זסשר"ץ מהשינים: מב) ובזכור לאברהם הנוסח „רגל בתרמה לאמר עלי רעה", ופי' בתרמה, כמו במרמה וכתרמית וכן (שופ' ט' ל"א) אל אבימלך בתרמה: מג) כמו רכל בכ"ף: מד) ובז"ל הנוסח „וכן": מה) כן ת"א: מו) והרשב"ם יפרש שהוא מלשון הכרוה, וכן בדניאל אכלו קורציהון דיהודאי הכריזו, ופי' ולא תיכול קורצין, לא תכריז רכילות, וכן קרא בגרון (ישעי' נ"ח א') תיוב"ע אכלי בגרונך, וגם היוגים והרומים השתמשו בפעל אכל להורות על חיזוק הרכילות עיין ערוך השלם, והראב"ע בפי' (דניאל ג' ח') כתב המדבר בסתר רעה על אחד כאילו אוכל בשרו: מז) הפי' מן הלעטה. נתינת מאכל: מח) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז ובירושלמי פאה פ"א ה"א

יח לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר אֶת־בְּנֵי
עַמֶּךָ וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי
יְהוָה׃ יט אֶת־חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ
בְּהֶמְתְּךָ לֹא־תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ
לֹא־תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם

אונקלוס

דִילֵיהּ חוֹבָא׃ יח לָא
תִקּוֹם וְלָא תִטַּר דְּבָבוּ
לִבְנֵי עַמָּךְ וּתְרַחֲמֵיהּ
לְחַבְרָךְ כְּוָתָךְ אֲנָא יְיָ׃
יט יָת קְיָמַי תִּטְּרוּן בְּעִירָךְ
לָא תַרְכֵּיב עֵירוּבִין
חַקְלָךְ לָא תִזְרַע עֵירוּבִין
וּלְבוּשׁ עֵירוּבִין שַׁעַטְנֵזָא

אבן עזרא

יח לא תקם ולא תטר. מפורש בדברי חז"ל (עה): ואהבת לרעך. על דעת רבים שהלמ"ד נוסף, כלמ"ד לאבנר (ש"ב ג ל) (עו) ועל דעתי שהוא כמשמעו שיאהב הטוב לחבירו כמו לנפשו (עז) [ז]: וטעם אני ה'. כי אני אלוה אחד בראתי אתכם, וטעם להזכיר אחר אלה המצות בהמתך לא תרביע כלאים, להזהיר אחר היותך קדוש, שלא תעשה חמס לבן אדם כמוך, גם לא תעשה לבהמה לשנות מעשה השם (עח) על כן כתוב את חקתי תשמרו לשמור כל מין שלא יתערב מין עם מין (עט): יט כלאים. שני מינים (פ) ועוד אפרש טעם כלאים (פא) [ח],

רש"י

ברבים מט) סג): (יח) לא תקם. אמר לו השאילני מגלך אמר לו לאו, למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה, ואיזו היא נטירה, א"ל השאילני קרדומך אמר לו לאו, למחר אמר לו השאילני מגלך, אמר לו הא לך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה שנוטר האיבה בלבו אף על פי שאינו נוקם נ) סד): ואהבת לרעך כמוך. אמר ר' עקיבא זה כלל גדול בתורה נא) סה): (יט) את חקותי תשמרו. ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו' נב) חקים אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר נג) סה*): ובגד כלאים. למה נאמר, לפי שנאמר לא תלבש שעטנז צמר

קרני אור

מדבר בגנבת ממון: [ז] אם אומר ואהבת את רעך היה משמע שיאהבהו כמוהו וכנפשו, וזה אינו מטיב האדם מעולם. אבל ואהבת לרעך משמעו תחום עליו שלא להכר ולהרע לו כמוך כאשר ירע לך אם מצירים ומריעים לך, וכן נאמר למטה בגר, לא תונו וגו', ואהבת לו כמוך, תחום עליו ולא תונו בדברים המעציבים נפשו, כמו שאתה מקפיד על כויוך (רל"ב): [ח] קרוב מלשון

יהל אור

(עה) עיין (ספרא, יומא כג א) ובפי' רש"י ז"ל: (עו) בש"ב ג' ל' כתוב „הרגו לאבנר" וצ"ל „הרגו אבנר" בלא למ"ד, וכמו כן כאן היה צ"ל ואהבת רעך. (עז) ובא למ"ד במקום את, כמו הרגו לאבנר, במקום את אבנר, וכן פי' רש"י והרד"ק וכל המפרשים שם, ופי' תאהב ותחפץ לרעך, מה שאתה אוהב ותחפוץ לעצמך: (עח) מה שברא כמעשה בראשית: (עט) פי' מין עם שאינו מינו: (פ) הראשון שני מיני בהמות, והשני שני מיני זרעים, והרכבת האילן בכלל, והשלישי בגד מעורב מצמר ופשתים. (פא) טעם המלה לא פירש:

מנחת יהודה

ח"א, שלא תחא כרוכל הזה מטעין דבריו של זה לזה, ושל זה לזה: מט) וכ"ה (ספרא) יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא: נ) הגירסא המאושרת במשל הנקימה הוא שהראשון שאל מגל והשני שאל קרדום, ובמשל הנטירה הדבר הפוך שהראשון שאל קרדום והשני שאל מגל, ולא כגירסת אותן הספרים שהזכיר בעל עין יעקב שגרסו בראשון גם בשני השאילני קרדומך, גם לא הבדילו כלל במשל הנקימה והנטירה רק שזה נקם וזה לא נקם שגירסא זאת בלתי נכונה, אכן רז"ל העמידונו על זאת במשל המגל והקרדום, וזה שידענו כי המגל חשוב יותר מן הקרדום, וההפסד בשימוש המגל הוא נפיש מפי מן ההפסד שבשימוש הקרדום אשר על כן אז"ל (ב"מ פ"ב ב') ואף אבא שאול לא אמר אלא במרא ומסל וקרדום הואיל ונפיש אגריהו וזוטר פסידייהו, לכן כשראובן מונע מלהשאיל לשמעון קרדומו, לפי ששמעון כבר מנע מלהשאילו מגלו הוא וודאי מחסת נקמה, שהרי אין פחת הקרדום כפחת המגל, ושמעון גם הוא לא היה ממאן לו קרדומו אילו היה רוצה בו, ולא מנע ממנו כ"א המגל דנפיש פסידיה לא הקרדום דזוטר פסידיה, לכן מעשה ראובן הוא נקימה, ואילו היה הדבר בהיפך, רצוני, אילו היה ראובן ממאן מלהשאיל לשמעון מגלו, לפי ששמעון כבר מנע ממנו קרדומו אין זה נקימה, שבדין יאמר לו ראובן אתה חסת על דבר גרוע דזוטר פסידיה ואני לא אחוס על דבר חשוב דנפיש פסידיה, והכלל כי לא יקרא נקימה כ"א תשלום הרעה בסדה גרושה דוקא, לא במדה מחוקה אף כי במדה פחותה, ואולם בנטירה הפכו סדר המשל, להורות כי הנטירה יתכן אפילו במתחסד עם חבירו לשלם לו טובה תחת רעה, מ"מ באמירה קלה איני כמותך הוא עובר בלא תעשה וצריך לחשר ממנו ולהסיר התרעומות מלבו מכל וכל (רוו"ה): נא) מכאן אמר הלל הזקן דעלך סאני לחברך לא תעבד (שבת ל"א א') ועיין תוס' יבמות ק"ט, ב' ד"ה רעה: נב) ופי' מן הרביעה לרד"ק הוא מתרגום ותרבץ תחת בלעם (במד' כ"ב כ"ז) ורבעת, ונקרא תשמיש הבהמות בלשון רביעה לפי שהם משמשים על ארבע רגלים: נג) וע"ז כתב הרמב"ן ולא הזכירו רבותינו שיחית הטעם

מקורי רש"י

סנהד' פ"ג א', פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט תרי"ב. סג) ספרא, ערכין ט"ז ב': סד) ספרא, יומא כ"ג א' פס"ו, מדרש אגדה, ילקוט תרי"ג: סה) ספרא ירושלמי נדרים פ"ט ה"ד: סה*) סנהד' ס' א' קדושין ל"ט א'

לָא יִסַּק עֲלָךְ׃ כ וּגְבַר אֲרֵי יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא שִׁכְבַת זַרְעָא וְהִיא אַמְתָא אֲחִידָא לִגְבַר וְאִתְפְּרָקָא לָא אִתְפְּרַקַת בְּכַסְפָּא אוֹ

שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ׃ כ וְאִישׁ כִּי־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה שִׁכְבַת־זֶרַע וְהִוא שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת לְאִישׁ וְהָפְדֵּה לֹא

רש"י

ופשתים יחדו סו), יכול לא ילבש גיזי צמר ואניצי פשתן נד), ת"ל בגד, מניין לרבות הלבדים נה), ת"ל שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז נו) סו*), ואומר אני נוז לשון דבר המנלל ושזור זה עם זה לחברו נז) מישטי"ר בלעז נח), כמו חזיין לנאזי דאית בהון נט) סז), שאנו מפרשין לשון כמש ס) פליישטר"א סא) ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים סב): (כ) נחרפת

אבן עזרא

וטעם השדה והבגד להיות לזכרון (פב) כי יש מצות רבות לזכר כחג המצות (פג) וסוכות (פד) וציצית (פה) ושופר (פו) ומזוזה (פז) ותפילין (פח) [ט] ופה ארמוז לך סוד, דע כי השלם שלם מאוד (פט) על כן כתוב באברהם וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורתי (בראׄ כו ה) (ל): שעטנז. המעתיקים אמרו שהוא שלש מלות (לא) [י] או מחומשת (לב) ופירושה מעורב (לג), והוא שם לבדו במקרא (לד): כ והיא שפחה. אמרו המכחישים (לה) כי איננה יהודית (לו) והנכון על דרך הפשט שהיא הנזכרת בפרשת וכי ימכור איש את בתו לאמה

יהל אור

(פב) שאין לשנות מעשה השם שברא: (פג) שכתוב בו, למען תזכור את יום צאתך מא"מ (דברי' טז ג): (פד) שכתוב בו, למען ידעו דורותיכם (למטה כג מג), ופי' הה' ז"ל שם, והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים: (פה) הציצית על בגד האדם להזכירו המצות בכל עת כמ"ש, וראיתם וזכרתם (במד' טו לט): (פו) שכתוב בו, ותקעתם בחצוצרות והיו לכם לזכרון (שם י י) או זכרון תרועה (ויקרא כג כד): (פז) שנצטוינו, וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך (דברי' ו ט) וזהו ג"ב לזכרון בצאתך ובבואך: (פח) שכתוב בו, ולזכרון בין עיניך (שמות יג ט): (פט) והשלם הזה אינו צריך שיעשה שום דבר לזכרון כי הוא דבוק בהשי"ת: (ל) וקיים כל המצות מדעתו קודם שניתנה התורה: (לא) פי' שוע טווי ונוז: (לב) ובמקח"מ „והיא מחומשת": (לג) פי' שמלת שעטנז הוא מחמש אותיות וכן פרשו ופי' מעורב, ועיין רד"ק בשרשיו: (לד) והוא שת"ז לבגד מעורב מצמר ופשתים: (לה) צ"ל „המעתיקים" כי זהו דעת המעתיקים והם רז"ל (ספרא, כריתות יא א) ולא יקרא ח"ו לרז"ל מכחישים, ועיין בנתיבה לגר מה שהעיר ע"ז: (לו) וכן לר' ישמעאל, וכן לר"ע בשפחה כנענית הכתוב מדבר, רק לר"י היא שפחה ודאית, ולר"ע חציה שפחה וחציה בת חורין, וכן יאמר הה' ז"ל

קרני אור

כלא, אדוני משה כלאים (במד' יא כח) לפי שמחבר שני דברים לא יתכנו להיות מחוברים, שכל אחד מעכב את חבירו, והרי הם ככלואים בעל כרחן, והמרכיב מין שלא במינו גורם הפסד לב' המינים, כי כל אחד מהם מונע ומעכב את חבירו מקיום המין: [ט] וכן יאמר (יסוד מורא שער השמיני) ויש מהמצות שהם לזכר למצות שהם העיקרים, כמו השבת, זכר למעשה בראשית, ושביתת העבד זכר ליציאת מצרים, כחג פסח ומצות ומרורים, וסוכות והמזוזה, ותפילין ביד ובראש, והציצית וכו', וגם האפוד והחשן לזכרון, וכחג גיד הנשה, שהוא אסור באכילה לזכר (פי' לזכור הטובות שעשה ה' עם אבינו יעקב שהצילו מן המלאך בדרך אשר בא בה שלם): [י] שוע טווי ונוז, וכל אחד מהם אסור משום כלאים, שוע לשון שעיעות, תרגום חלקת צואריו (בראׄ כז טז) שעיעות צואריה, והוא שטורפים צמר ופשתים זה עם זה,

מקורי רש"י

ילקוט תרי"ג: סו) דברים כ"ב י"א: סו*) ספרא, כלאים פ"ט מ"ח, נדה ס"א ב', ילקוט תרי"ד: סז) מו"ק י"ב

מנחת יהודה

הטעם נעלם ושיהו יצה"ר ואומות העולם משיבים עליהם אלא בלבישת שעטנז, לא בכלאי הכרם והבהמה: נד) פי' פשתן שהודק ונופץ ועדיין לא נטוה: נה) הוא צמר טרוף בלא טויה ואריגה, ועושין ממנו בגדים שונים, והפי' מן סנין לרבות הלבדין, פי' מנין לרבותם לכלל ההיתר:נו) הפי' מן שוע חלק, ועל חלקת צואריו (בראׄ כ"ז, ט"ז) ת"א, ועל שעיעות צואריהי, פי' שיהו חלוקין יחד בסרק ושיהא טווי יחד, והפי' מן נוז, ארוג וסבוך, ורבינו האי פי' נוז על שני פנים, או באריגה, או תכיפה במחט: נז) פי' שהחוטין שזור ע"י מלילה, שמולל באצבעותיו כשהוא טווה, עיין רש"י (גיטין נ"ט א') ד"ה הדבר המנלל: נח) וועבען: נט) והוא בג' (מו"ק י"ב ב') ושם „חזי לנזיי דאית בהו" ופי' רש"י ז"ל שם „כמו נזייתא דשיכרא (ב"ק ל"ה א'), לנזיי, גרעינין דאית בהו בשומשמין, דחזו למיעבר כהו משחא", והנה רש"י ז"ל הביא ראיה על נוז מג' מו"ק, ובמו"ק הביא ראיה מן ג' ב"ק, ושם בב"ק הראיה שהביא מן נזייתא דשיכרא, הוא מה שאמרו שם „ופתקיה לנזייתא דשתי שיכרא ואיתסי" ופי' רש"י ז"ל שם „דחף כסוי הכלי שהשכר בתוכו", ולכאורה מהשני ענינים שהביא רש"י ז"ל לראיה על נוז, אין להם שום שייכות מאחד על חשני; לא מן הג' שבמו"ק על הנוז שבכתוב, ולא מהג' ב"ק על הגמרא שבמו"ק, כי הם ענינים שונים, אך אחר העיון ראיתי והתבוננתי, שרש"י ז"ל היטיב לבאר בזה מלת נוז, שפי' שזור ודבוק, ומצא ראיה לפי' מן הגמרא שבמו"ק, שהוא כמו דביקת הגרעין שבשומשמין, וראית לראיתו מן דביקות הכסוי לחכלי: ס) שפי' קמיטה וכוויצה עיין (ערוך השלם שרש כמש) ויכול להיות שע"י הקמיטה והכוויצה בראה כאילו הוא נכמש: סא) וכן פי' רש"י (שמות י"ח י"ח) עה"פ נבל תבל, לשון כמישה פליישטר"א (פער־ועלקט): סב) כן פי' מנחם (מחברת מנחם) ענינו יורה עליו מחברת־ צמר ופשתים", ובפס"ו „זה הצמר שמעטת

את

נֶפְדָּתָה אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן־לָהּ בִּקֹּרֶת תִּהְיֶה לֹא יוּמְתוּ כִּי־לֹא

חֵירוּתָא לָא אִתְיְהִיבַת לַהּ בִּשְׁטַר בִּקּוּרְתָּא תְהֵי בַהּ לָא יְמוּתוּן אֲרֵי לָא

אבן עזרא

(שמות כא ז) והיא ישראלית (נז), והטעם שהוא יעדה שיקהנה אדוניה (נח) או בנו, ואיננה מאורסה, וזה טעם כי לא חפשה, איננה חפשית עד שתהיה מאורסה כמשפט הבנות (נט׳ [יא]: ומלת נחרפת. על דעת רבים יעודה (ק) ולפי דעתי שהמלה מגזרת חרפה בעבור היותה שפחה והיא בתולה ברשות אחר ואיננה מאורשה: והפדה. שם הפעל מהבנין שלא נקרא שם פועלו מהכבד הנוסף (קא) והטעם שלא פדאה אביה או אחד ממשפחתה קודם היותה בוגרת: או חפשה. השורק מקום קמץ חטף (קב), כי האחד חופש (קג) והטעם שהיה המנהג לכתוב לה גט חופש אם מכרה האב עד זמן קצוץ (קד), והמעתיקים אמרו שחציה חפשית וחציה אמה (קה) והוא האמת: בקרת תהיה. יש אומרים שפירושו כמו פלגש, ואמרו כי כן בנות מלכים ביקרותיך (תה׳ מה י) ולא פירשו נכון (קו) כי ביקרותיך טעמו השפחות היקרות (קז)

רש״י

לאיש. מיועדת ומיוחדת לאיש סג), ואיני יודע לו דמיון במקרא, ובשפחה כנענית שחציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי סד) סה), שמותר בשפחה הכתוב מדבר סה): והפדה לא נפדתה. פדויה ואינה פדויה וסתם פדיון בכסף סט): או חפשה. בשטר סו) ע): בקרת תהיה. היא לוקה ולא הוא עא) יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבה מיתה סו), כי לא חפשה, ואין קדושיה קידושין גמורין סח), ורבותינו למדו מכאן עב) שמי שהוא במלקות יהא בקריאה, שהדיינים המלקין קורין על הלוקה עג), אם לא תשמור לעשות וגו׳ והפלא ה׳ את מכותך וגו׳ עד): כי לא חפשה. לפיכך אין

קרני אור

ועושים מהם לבדים, טווי שטורפין צמר ופשתים וטווין אותו כאחד, או טווין צמר לבדו ופשתים לבדו, ומוזרים ושוזרין שני החוטים, וכן באריגת הצמר עם הפשתים, או תפירה במחט, ומן התורה אינו אסור אלא עד שיהיו שלשתן כאחד שוע טווי ונוז (ז׳ מלן) ומלת שעטנז לר״ק היא מצרית וענינה בגד צמר ופשתים מעורבה גוונין, וראוי לקורתה שְׁעַטְנֵז והוא מין שם עשוי כמצרים (אולי מצמר ופשתים ״ ״ טרופים יחד) וביוסיפוס פלאווימוס נתן טעם לזה לפי שהשעטנז היה לבוש כהנים ע״כ אסור לזרים, ועיין (מורה פ׳ לו ח״ג) ובבראשית ד׳ קרני אור הערה מ׳, טעם השעטנז: [יא] וכן פי׳ שד״ל, וכתב, ולדעתי ולדעת הראב״ע ישראלית היא ולא כנענית, ולדעת רז״ל, אף הכנענית אם נשתחררה קדושיה קדושין ככל בת ישראל, וטעם המלה שלא ישכב האדון להשתמש בה כשפחה וגם למשכב, אלא או ישחררנה ויקחנה כמשפט הבנות, או תהיה הפקר לו ולאחרים בסוף עכ״ל, והנה הרדי״א ימאן בפי׳ הזה, והשיג על הח׳ ז״ל טוב, וכתב שאין הדבר כן, שהרי הכתוב אומר עליה כמשפט הבנות יעשה לה, וא״כ היא א״א גמורה, ועוד כי לא נמצא בכתוב שתקרא האמה העבריה שפחה רק כשתמכר לעם נכרי, שנאמר והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות (דברי׳ כח סח) ואל תטעון עלי מפסוק אל תכזב בשפחתך (מ״ב ד טז) אין לשפחתך כל בבית (שם שם ב) כי הוא נאמר ע״ד השפלות וההכנעה, והתימה מהראב״ע שנפתה מדברי הקראים ומפירושיהם שלקח הדעת הזאת עכ״ל:

יהל אור

מפורש בפ׳ כ״א „והמעתיקים אמרו שחציה שפחה וחציה אמה והוא אמת״: (נז) וגם לא נתבאר משפט הבא עליה: (נח) ובמקה״מ „שיקנה אותה לאדוניה״: (נט) פי׳ עד שתהיה מאורסה איננה חפשית: (ק) פי׳ מיועדת ומיוחדת לאיש: (קא) מקור מבנין הפעל: (קב) כי ראוי להיות פה חָפְשָׁה בק״ח ובא שורק במקומו: (קג) כמו בגדי ״ ״ חופש (יחז׳ כז) ע״מ פעל יהפ״א בחולם, והוא שם דבר של דרור והירות ״ כת״א „הירותא״: (קד) ובמקה״מ „קצוב״ ואם נתן לה גט שחרור פדה אותה מהיות שפחה; והיא אשתו והבא עליה חייב מיתה והכתוב יפרש כי לא חופשה: (קה) ובמקה״מ „שחציה שפחה וחציה חפשית״: (קו) וכן יאמר הח׳ ז״ל בפי׳ שם, והאומר שהוא מגזרת בקורת תהיה, לא דבר נכונה: (קז) וכן פי׳ הח׳ ז״ל שם מגזרת יקר שפחות היקרות

מנחת יהודה

את הצאן, ונוז זה נוץ של פשתן שהוא נץ מן הארץ״: סג) וכן פי׳ מנחם (מחברת מנחם) נחרפת מוזמנת ומועדת לבעל: סד) אם אדוניו יתן לו אשה (רשב״ם): סה) זהו דעת עצמו, כי ליתא לא בספרא ולא בכריתות י״א א׳, ועיין (גיטין מ״ג ב), ברש״י ד״ה „ואם לחשך אדם״: סו) רז״ל למדוה בגז״ש, נאמר כאן או חופשה לא נתן לה, ונאמר להלן וכתב לה (דברי׳, כ״ד א׳) מה לה האמור להלן בשטר, אף כאן בשטר: כז) כת״א ויוב״ע: כח) וכן פי׳ הרשב״ם, ועיין רמב״ן:

מקורי רש״י

ב׳: סח) ספרא, כריתות י״א א׳, גיטין מ״ג ב׳, ילקוט תרט״ו: סט) ספרא, גיטין ל״ט ב׳, ילקוט שם: ע) ספרא, גיטין שם: עא) ספרא, כריתות י״א, א׳, ילקוט שם: עב) מכות כ״ב ב, כריתות שם, ילקוט שם: עג) מכות שם, כריתות שם, נ״ק ל״ב ב: עד) דברים

אפילו

אונקלוס

אִתְחָרָרַת: כא וְיַיְתֵי יָת
אֲשָׁמֵיהּ קֳדָם יְיָ לִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא דִּכְרָא
לַאֲשָׁמָא: כב וִיכַפַּר עֲלוֹהִי
כַּהֲנָא בְּדִכְרָא דַאֲשָׁמָא
קֳדָם יְיָ עַל חוֹבְתֵיהּ דִּי
חָב וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ

חֻפָּֽשָׁה׃ כא וְהֵבִ֤יא אֶת־אֲשָׁמוֹ֙
לַֽיהוָ֔ה אֶל־פֶּ֖תַח אֹ֣הֶל מוֹעֵ֑ד אֵ֖יל
אָשָֽׁם׃ כב וְכִפֶּר֩ עָלָ֨יו הַכֹּהֵ֜ן בְּאֵ֤יל
הָֽאָשָׁם֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה עַל־חַטָּאת֖וֹ
אֲשֶׁ֣ר חָטָ֑א וְנִסְלַ֣ח ל֔וֹ מֵֽחַטָּאת֖וֹ

רש"י

חייב עליה מיתה, שאין קדושיה קדושין, הא אם תופסה (סט), קדושיה קדושין וחייב מיתה (עה): (כב) ונסלח לו מחטאתו אשר חטא. לרבות את המזיד

אבן עזרא

ונעלם היו"ד בעבור האות המשרת בחירק (קה) והיה בחירק בעבור התחברות שני שואין נעים (קט), האחד תחת האות המשרת (קי) והשני תחת האות הראשון של השרש בלשון נקבות (קיא) ואין כח בלשון להזכיר ככה (קיב), וכן משפט כל הלשון ואין מלה זרה חוץ ממלת (קיב*) ורבים מִיְּשֵׁנֵי אדמת עפר יקיצו (דניאל יב ב) על קריאת בן נפתלי (קיג) [יב] ויש אומרים בקורת סנזרת לא יבקר הכהן (למעלה יג לו) והטעם שיחפש הדבר (קיד) [יג] והמעתיקים אמרו כי יש עליו מלקות (קטו) ברצועה של בקר (קטז) [יד] וזה אמת מדברי קבלה והמלה כדמות אסמכתא (קיז) וטעם להזכיר זאת הפרשה, כי הוא עושק אדני השפחה (קיח) ע"כ יביא איל אשם (קיט), ועוד על דרך דרש שזאת השכיבה כמו כלאים חפשי עם שפחה (קכ) [טו]: כב ונסלח לו. אפרשנו עוד (קכא), וטעם להזכיר ערלת הפרי בעבור שהזכיר זרע השדה, וזרע האשה שהיא כארץ (קכב) הזכיר גם הנטוע, וידוע כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק (קכג) כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת (קכד) ויזיק לנפש החכמה בשר

יהל אור

שלך עמהם הן בנות מלכים: (קח) וכן כתב הרד"ק במכלל דף ק"ה של קריאת ב"ג הבי"ת בחירק והיו"ד נחה והקוף דגושה: (קט) במלת ביקרותיך: (קי) תחת בי"ת המשרת: (קיא) תחת היו"ד שאחר הבי"ת בלשון נקבות "יקרות": (קיב) בשני שואים נעים רצופים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ: (קיב*) וכד"ק "הון ממלה ארמית": (קיג) וכן כתב הח' ז"ל (נהות אות וי"ו) כי יש מחלוקת בין בן אשר ובין בן נפתלי במלת מישני אדמת עפר, אם היו"ד נחה או נעה, וכם' מאזני לשון הקדש כתב שהיו"ד דגושה זרה ואין לה שנית, ורד"ק כתב במכלל דף מט שנמצאו שנים בנוע היו"ד, ורבים מִיְּשֵׁנֵי, וכן מִיְּרֻשָּׁתְךָ אשר הורשתנו (דה"ב כ יא): (קיד) והוא לשון חפוש ודרישה, וכן פי' רש"י והרשב"ם, וכן פתרוהו דונש ומנחם: (קטו) נ"ל "עליה מלקות", וכן אז"ל (ספרא כריתות יא א), כי המלקות לה ולא לו, לפי שאמר תהיה, ולא אמר יהיה, משמע היא לוקה ולא הוא: (קטז) כ"ה ברב"ח בשם הגאון רבינו סעדיה, כי הזכיר הכתוב מלקות בלשון בקרת, ע"ש שהמלקות ברצועה של בקר, וכ"כ ר"ש ן' מלך בשם רס"ג וכן פי' הרדי"א: (קיז) ביאור מלת אסמכתא, הוא סמיכת דברי רז"ל להכתוב לראיה ולזכר: (קיח) מי ששכב עמה עשק אדוני השפחה: (קיט) כמו העושק ממון: (קכ) ולפיכך סמך זאת הפרשה לכלאים: (קכא) בבמדבר יד יט, ושם פי' כי מלת סלח נא אריכות אף, וכן ונסלח לו: (קכב) ובמקה"מ, כזרע הארץ: (קכג) הוא מזיק מאוד לגוף מפני שיש בו ליחות מוספע מכח יניקת הארץ, וע"כ הפרי כלו עפריי מימיי, תגבר עליו הליחה מאד, ותזיק האוכלו: (קכד) שהליחה גוברת עליו ביותר לרוב ליחות המים שהוא שוכן בהם בתהתוניהם ובמעמקיהם (רב"ח):

קרני אור

[יב] עיין מנחת שי (הס' מס י) מה שהאריך ע"ז: [יג] עיין רש"י ורמב"ן: [יד] עיין בנתינה לגר שכתב אתפלא על הראב"ע שכתב "והמעתיקים אמרו שהוא מלקות ברצועה של בקר" שזה לא כי' יצחק שאמר בקראי תהא, ולא כרב אשי שאמר בבקור תהא, ובאמת רצועות עגל ילפינן בש"ס (מכות כג א) מידע שור קונהו, ואפשר מ"ש הראב"ע "רצועה של בקר" הוא הוספה מדעתו, עכ"ל, אכן ממה שהבאתי ביהל אור היה לו על מי להשען ולא מדעתו הוציא זאת: [טו] וכן כתב הרדי"א לפי שזכר למעלה בהמתך לא תרביע כלאים, זכר שכבר יהיה גם לבני אדם כלאים כמו בבהמות, והוא מהאיש אשר ישכב את אשה בשותה שפחה נחרפת לאיש:

מקורי רש"י

כ"ט, כ"ט: עה) ספרא, מכות כ"ג א':

מנחת יהודה

סט) אפילו בכסף נעשית בת חורין, וקדושיה קדושין, ונראה

אֲשֶׁר חָטָא׃ פ שלישי כג וְכִי־תָבֹאוּ
אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל
וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ
שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל׃
כד וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ
קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיהוָה׃ כה וּבַשָּׁנָה
הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ

אונקלוס

מְחוֹבְתֵיהּ דִּי חָב׃ כג וַאֲרֵי
תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא וְתִצְּבוּן
כָּל אִילָן דְּמֵיכַל וּתְרַחֲקוּן
רַחָקָא יָת אִבֵּיהּ תְּלָת
שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק
לְאַבָּדָא לָא יִתְאֲכֵל׃
כד וּבְשַׁתָּא רְבִיעֵתָא יְהֵי
כָּל אִבֵּיהּ קוֹדֶשׁ תּוּשְׁבְּחָן
קֳדָם יְיָ׃ כה וּבְשַׁתָּא
חֲמִישָׁתָא תֵּיכְלוּן יָת
אִבֵּיהּ לְאוֹסָפָא לְכוֹן

אבן עזרא

כל עוף דורס והבהמות הטמאות (קכה) [טז] והמשכיל יבין: כג וטעם וערלתם ערלתו. שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא סוקת ולא תועיל. כערלת שפה ואוזן וערלת בשר (קכו), וטעם וערלתם שיהיה נחשב בעיניכם כדבר ערלה (קכז), גם יפה הוא מתורגם בארמית (קכח): יהיה לכם ערלים. פירוש וערלתם (קכט): כד קדש הלולים. להלל השם והכהן יאכלנו (קל) [יז]: כה וטעם להוסיף לכם תבואתו. דבק עם

רש"י

כשוגג ע) עו): (כג) וערלתם ערלתו. ואטמתם אטימתו, יהא אטום וכסום מליהנות ממנו עא): שלש שנים יהיה לכם ערלים. מאימתי מונה לו משעת נטיעתו עז), יכול אם הצניעו לאחר שלש שנים יהא מותר, ת"ל יהיה בהוויתו יהא עג) עח): (כד) יהיה כל פריו קדש. כמעשר שני עט), שכתוב בו וכל מעשר הארץ וגו' קדש לה' פ), מה מעשר שני אינו נאכל חוץ לחומת ירושלים אלא בפדיון אף זה כן ודבר זה הלולים לה' הוא שנושאו שם לשבח ולהלל לשמים פא): (כה) להוסיף

קרני אור

[טז] ורגס"ו השיג עליו בזה וכתב ואל תשעה לדברי הרמב"ע שאמר כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק, ואם כדבריו, למה לא תנהג באותן שנטעו עכו"ם קודם שבאו לארץ, ולא בנטיעת חו"ל ולא בפירות של עלי עכו"ם, כמו שנוהג בכל מקום איסור דגים ובהמה ומיה שדימה אליהן ע"כ וע"ז כתב המעמר, באמת על כולן יש תשובה, כי מה שאמר מדוע לא תנהוג באותן שנטעו שעכו"ם קודם שבאו לארץ, לדעתי אינה תשובה כלל, כי קודם ירושה וישיבה הותרו להם אפילו כחלי דמוירא, ולדעת כל המפרשים הרמב"ן והרדי"א ובעל ס' החינוך, וכ"ד הרמב"ם ז"ל טעם האיסור בקלת בע"ח, כי ישמיתו ויגרע או כמות הנפש, או כמות הגוף, ובכל זאת הוהרו לכן, כי לא היה להם מה לאכול, שעדיין לא נטעו כרמים ועץ פרי, והיו מוכרחים לאכול מכל אשר מלאה ידם, ועל מה בהקשה מפירות חו"ל, באמת דבר זה היא שנויה במחלוקת (קדושין לט א) וכמו שהביא המבאר לכלן, ומה שאמר עוד, ומדוע לא תנהוג בעלי עכו"ם, ע"ז אני אומר, כי לא חששה התורה על הספק המעט המגיע בזמן מן הזמנים, ולא הצריכה אם נכון לכרם נכרי לבקר אם כבר עברה עליו עת ערלתו ואם לא, ואף כי לדעת הרמב"ן שאמר כי רוב האילנות לא יוציאו פרי כלל עד השנה הרביעית, גם הרמב"ן הסכים עם הראב"ע, ואמר לאמת הדבר שהפרי בתחילת נטיעתו עד השנה הרביעית הוא רב הליחות, מזיק מאוד ואינו טוב לאכלה כנג שאין לו הקשקשת וכשאר מאכלים הנאסרים בתורה שהם רעים גם לגוף: [יז] עיין יהל אור, והנה דעת חו"ל גוס שאינן

יהל אור

(קכה) כי ידוע שהגזון יתהדש לו מזג ממין המזון: (קכו) וקראו ערלה שהוא מותר אין בו תועלת וכל דבר היתר והככד שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה: (קכז) כי ממלת וערלתם משמע שהוא פועל יוצא, ויפרש שיהיה נחשב בעיניכם ולא ע"י פועל: (קכח) בשני התרגומים או"ת ותרחקון רַחָקָא ויונ"ע תרגום תְּלַת שְׁנִין יְהֵי לְכוֹן מְרַחַק לְאַבְדָא, וכן פי' הרשב"ם לשון סתימה ואטימה והרחקה: (קכט) הוא פי' למלת וערלתם ערלתו את פריו: (קל) וכן פי'

מנחת יהודה

ונראה שדעתו כרבי (גיטין ל"ט ב') דכסף נמי גומר בה דלא כר"ש: ע) כל העריות לא עשה בהן את המזיד כשוגג, ובשפחת חרופה עשה בה את המזיד כשוגג, דגם על המזיד מביא קרבן בשפחה חרופה: עא) והזכיר הכתוב אטימה בפרי הבא בתוך שלש שנים לאסרו בהנאה, ולא יאמר כן בשאר אסורי הנאה, כי ביאת הפרי בתחלתו יקרא פתיחה כמו שאמר פתח הסמדר (ש"ה ז' י"ג) ולכך אמר שלש שנים יהיה לכם ערלים, כאילו הפירות סגורים באילנות ולא הוציאו פרח, ולא פתחו סמדר (רמב"ן): עב) שהפירות של ערלת אסורין

מקורי רש"י

עו) ספרא, כריתות ט' א', יו"א א', כ"ס ב', פס"ו: עז) עיין ספרא: עח) ספרא, פסחים כ"ב ב', קדושין ל"ו ב', ב"ק ק"א א', פס"ז: עט) עיין קדושין נ"ד ב': פ) למטה כ"ז ל: פא) עיין ברכות ל"ה א', ילקוט כאן ר'

עֲלַלְתֵּיהּ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:
כו לָא תֵיכְלוּן עַל דְּמָא לָא
תְנַחֲשׁוּן וְלָא תְעַנּוּן:

לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם: כו לֹא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם

רש"י

לכם תבואתו. המלוה הזאת שתשמרו תהיה להוסיף לכם תבואתו (ש), שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעות, היה רבי עקיבא אומר דברה תורה כנגד יצר הרע שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מלטער בו חנם, לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו (פב): אני ה'. אני ה' המבטיח על כך ונאמן לשמור הבטחתי: (כו) לא תאכלו על הדם. להרבה פנים נדרש בסנהדרין (פג), אזהרה שלא יאכל מבשר קדשים לפני זריקת דמים, ואזהרה לאוכל מבהמת חולין טרם שתצא נפשה,

אבן עזרא

קדש הלולים (קלא), ואם הוא רחוק, וכ שלם ישלם אם אין לו (שמות כב ב) דבוק עם חמשה בקר ישלם תחת השור (שם כא לז) ורבים כמוהם (קלב): וטעם אני ה' אלהיכם. שאוסיף ברכה בתבואה (קלג): כו לא תאכלו על הדם. דבוק עם הכתוב למעלה, כי הזהיר על עץ נטוע שלא יאכלו מפריו עד השנה החמישית, גם כן כל בשר טהור לא יאכל עד שיזורק דמו על מזבח השם, אם היה קרוב אל מקום הקדש והעד הנאמן דברי שאול (קלד) כי הארון היה עמו (קלה), כי כן כתוב הנה אוכלים על הדם (ש"א יד לג) (קלו) כאילו אוכלים זבחים לשעירים, כאשר פירשתי שהיה כן מנהגם במצרים לזבוח בשם השדים, כי אחר שלא נזרק הדם על המזבח לשם השם, הנה הדבר ברור (קלז) על כן דבק עמו לא תנחשו (קלח) [יח] כי במצרים היו אוכלים על הדם, וזונים אחרי השדים, ובארץ כנען מנחשים ומעוננים, כי כן כתוב (קלט) גם זה כמעשה ארץ מצרים, וכמעשה ארץ כנען (קלט*), ומלת מנחש מנסה, כמו נחשתי ויברכני ה' (ברא' ל כז) כי נחוש בצורות (קמ) ובמקלות (קמא) ובמעשים (קמב) ובתנועות (קמג) ובימים ושעות (קמד): תעוננו. י"א מלשון ענה שיחשוב בלבו דבר ויטה אזניו לשמוע מה יענה המדבר (קמה) ולא אבה הדקדוק (קמו) וי"א מעונן לשון ועונתה לא ינרע (שמות כא י) (קמז) והנכון בעיני מגזרת ענן, כי ידוע כי יש מי שיעונן שיסתכל בעננים

יהל אור

הרד"א, וגם בשנה הרביעית לא תאכלו אותו הפרי בשערים, אבל כהני ה' יאכלו אותו בירושלים, והם יהללו וישבחו לאל הנותן לכם כל טוב, וזהו קדש הלולים, וכן תרגום יוב"ע „ומתפרק מן כהנא", והכוה"ק כתב, שיוב"ע תרגם ע"ד רבותינו תושבחן קדש ה' מתפרק מן כהנא, ועיין קרני אור: (קלא) ר"ל יהיה קדש הלולים לה', כי הוא יוסיף לכם תבואתה: (קלב) עיין ביאורי שם: (קלג) עיין רש"י ז"ל: (קלד) שאמר (ש"א יד לד) ולא תחטאו לה' לאכול אל הדם: (קלה) כש"כ (שם פ' יח): (קלו) ובכתוב „הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם": (קלז) שהיתה כונתם לשעירים: (קלח) כי הוא מין ממיני הכשוף: (קלט) כי הגוים אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו (דברים יח יד): (קלט*) שהיתה הגזרה עליהם (למעלה יח ג): (קמ) כמעשה הקלפים: (קמא) שיזרקו המקלות ויראו נטיתו לאיזה לד מהרוחות: (קמב) איזה מעשה יקדימו: (קמג) איזה אבר מאבריו יתנועע תחלה: (קמד) כמו יום פלוני יפה ללאת, שעה פלונית יפה להתחיל: (קמה) אף שהמדבר ידבר לצורך עצמו, אך מכ"ז מאותו הדבור שישמע מהמדבר יבין לכוין שאלתו: (קמו) כי אין טעם לכפילת הנו"ן תעוננו, כי היל"ל תענו מבנין נפעל: (קמז) וכן דעת ר"ע (ספרא) שמפרש עותי עתים, ר"ל שהוא פעל מן ועונתה "לא יגרע:

קרני אור

קדש ממש לנתן לכהן, אבל הם כמעשר שני, והבעלים אוכלים אותם, או כסף פדיונם בירושלים, ואז"ל (ברכות לה א) מחליה והדר אכליה, ופי' רש"י ז"ל הוציאהו לחולין ע"י פדיון אם באת לאכלו חוץ לירושלים, וכן כתב הרלב"ג „אם היה זה הקדש לכהן, לא שתקה התורה מזה, ולפי שלא זכרה התורה זה דבר, הנה מבואר שאלו הפירות לבעליהן, ולפי שאמר כל פריו, למדנו שאין בהם לעניים דבר ולא לכהנים וללויים" ע"כ ומה שתרגם יוב"ע ומתפרק מן כהנא, כבר תמה עליו הג' רנ"ה מיות (שו"ת אמרי בינה סי' ד) וז"ל שם מה שמסיים (פי' התרגום יוב"ע) מתפרק מן כהנא, תמוה מה ענין כהן לכאן? הרי הבעלים מחללים אותו לכם, ועי"ז נאמר ואיש את קדשיו לו יהיה (במד' ה י) עיין רמב"ם סוף ה' נטע רבעי וכ"מ שם וצ"ע, ע"כ, ומה שכתב הכוה"ק (עיין יהל אור) שיוב"ע תרגם ע"ד רבותינו הוא תמוה וצ"ע: [יח] וכן פי' הרד"ק שם, ואיך היתה הזביחה לשדים?

מקורי רש"י

תרס"ו, וילקוט כאן ר' תש"ג: פב) ספרא, פס"ז, ילקוט, תרע"ו: פג) דף ס"ג א' ספרא, ילקוט שם:

מנחת יהודה

אסורין לעולם: סג) שם תבואה הוא שם כולל לכל פרי מאכל, ונקרא תבואה לפי שהוא משנה הבאה, כי משנת שעברה

לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ׃ כז לֹא
תַקִּפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא תַשְׁחִית
אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ׃ כח וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא
תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם וּכְתֹבֶת קַעֲקַע

אונקלוס

כז לָא תַקְפוּן פָּאתָא דְרֵישְׁכוֹן וְלָא תְחַבֵּל יָת פָּאתָא דְדִקְנָךְ׃ כח וְחִבּוּל עַל מִית לָא תִתְּנוּן בִּבְסַרְכוֹן וְרוּשְׁמִין חֲרִיתִין לָא תִתְּנוּן בְּכוֹן

אבן עזרא

ובדמותם ובתנועתם [יח*] ויתכן להיות תעוננו מפעלי הכפל (קמח) [יט] כמו תסובבו (קמט), כי מצאנו ועוננים כפלשתים (ישעיה ב ו) (קנ), כי יתכן היותו מבנין הכפול (קנא), והעד מעונן ומנחש (דבר' יח י) (קנב): כז וטעם להזכיר לא תקפו פאת ראשכם. כמעשה הגוים (קנג) להיות מובדלים מהם, ואחר ששער הראש והזקן לתפארת נברא אין ראוי להשחיתו (קנד) [כ] וי"א כי זה הפסוק דבק עם ושרט לנפש (פ' כח), כי יש מי שישחית פאת ראש גם פאת זקן בעבור המת (קנה): כח ושרט. גם הפאה בראש ובזקן ידועים מדברי קבלה (קנו): ושלת לנפש. הגוף המת, וכן מתורגם (קנז) והוא האמת, ולא נדגש הנו"ן להקל על הלשון (קנח): וכתבת קעקע. וי"א שהוא דבק עם ושרט לנפש (קנט) [כא] כי יש מי שירשים גופו בצורה הידועה באש על

רש"י

ועוד הרבה: לא תנחשו. כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות עג*) פתו נפלה מפיו, צבי הפסיקו בדרך פד): לא תעוננו. לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה, שעה פלונית קשה לצאת עד) פה): (כז) לא תקיפו פאת ראשכם. זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו עה) פו), ונמצא הקף ראשו עגול סביב שעל אחורי אזניו עקרי שערו למעלה מצדעיו הרבה ש): פאת זקנך סוף הזקן וגבוליו עו), והן חמש, שתים בכל לחי ולחי למעלה אצל הראש שהוא רחב ויש בו שתי פאות, ואחת למטה בסנטרו מקום חבור שני הלחיים יחד עח) פז): (כח) ושרט לנפש. כן דרכן של אמוריים להיות משרטין בשרם כשמת להם מת: וכתבת קעקע. כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם פח), שמקעקעו במחט

קרני אור

יח מנהגים שונים בזה, עיין ברמב"ן וברב"ם וברלב"ג, ובעל הואיל משה, ובעל אם למקרא, מאלו עוד מנהגים אמרים בהוכימם עיי"ש: (יח*) ובס' (לשות) כתב שהם שני שרשים בענין אחד (פי' עון וענן, מן עון נאמר "מעונן", ומן ענן נאמר "ועוננים") ועיין ס' (הבחור מאמר ב עקר יב) מ: שהעיר ע"ז: [יט] וכן משב הרד"ק (מכלול דף קמו) לא תעוננו בין הכפולים, ובשרשיו כתבם בשרש עון, ובשרש ענן: [כ] וע"ד הפשט טעם האיסור כדי שלא יבטל הסימן שהשם רשם במין הזכר כדי להבדילו ממין הנקבה כי העושה כן הפך השם הוא עושה כמי שורע כלאים (רב"ם) ועיין מורה ב"ג לו מהמ' הג': [כא] ממה שמליצו שני האזהרות האלה מחוברים בפסוק נראה שטעם אחד להם, ונאמר שגם כתובת קעקע לאמת היו עושים, וכן מספרים הנוסעים בארץ האסקימואל באצלות אמעריקא שמקעקעים איזה סימנים

יהל אור

(קמח) ושרשו "ענן": (קמט) ששרשו סבב: (קן) כשוא הנו"ן כמו סובבים, ושרשו "ענן": (קנא) ונבנה ממנו פעל המרובע עונן, כמו כונן, קומם, סובב: (קנב) שהנו"ן בציר"י: (קנג) שהם מקיפים: (קנד) דבר הנולד כתולדה לתפארת, אין ראוי להשחיתו: (קנה) ודעתם שהלאוי מן לא תקיפו, ומן ושרט, דוקא על מת אסור. (קנו) עיין מקורי רש"י אות פז: (קנז) כן ת"א ויונ"ע "על נפש דמית": (קנח) כי היה צ"ל בפת"ח ודגש לַנֶּפֶשׁ: (קנט) כי גם כתובת קעקע בעבור המת, שהיו חוקקים שמו או תמונתו על כף היד או על הזרוע במין מחט העשויה

מנחת יהודה

שעברה יקרא עבור: עג*) ובספרא ובילקוט ר' תרמ"ז בעופות ובכוכבים, ובסנהד' שם דגים במקום כוכבים: עד) וזה לדעת ר"ע (סנהד' ס"ה ב') ודעת חכמים זה האוחז את העינים, ודעת שניהם הזכיר רש"י (דברים י"ח י') עיין (יריעות שלמה ח"א יריעה ד') מה שהיטיב לבאר בזה כל הנחושים: עה) פדחת הוא המצח, וצדעיו הם בסמוך להאזנים לצד המצח, במצח אין בו שער וכן אחורי אזנו, אבל הצדעים שביניהם יש שער, וכשנוטל שער הצדע עד שמשוה אותו עם הפדחת ואחורי האזן זו היא הקפת הראש: עו) רש"י ז"ל יבאר שלפי הנראה שער שלאחורי האזן שוה עם שער הצדעים, ואינו כן שעקר השער ההוא הוא למעלה הרבה מהצדעים: עז) הוא שבלת הזקן: עח) שתים

מקורי רש"י

פד) סנהד' ס"ה ב', ועיין ספרא ובהתוה"מ סי' ע"א, פס"ז, ילקוט תרע"ז: פה) סנהד' שם, ספרא, פס"ו ילקוט שם: פו) ספרא, מכות כ', ב' פס"ז ילקוט שם: פז) ספרא מכות שם, שבועות ג' א' נזיר מ, ב', וג"ו ב', קדושין ל"ה ב', פס"ז, ילקוט שם: פח) ספרא, מכות כ"א א'

מימין

לֹא תִתְּנוּ בָּכֶם אֲנִי יְהוָה׃ כט אַל־תְּחַלֵּל אֶת־בִּתְּךָ לְהַזְנוֹתָהּ וְלֹא־תִזְנֶה הָאָרֶץ וּמָלְאָה הָאָרֶץ זִמָּה׃ ל אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ וּמִקְדָּשִׁי

אונקלוס

אֲנָא יְיָ׃ כט לָא תַחֵיל יַת בְּרַתָּךְ לְאַטְעָיוּתַהּ וְלָא תִטְעֵי אַרְעָא וְתִתְמְלֵי אַרְעָא עֲצַת חֶטְאִין׃ ל יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָּא דִילִי תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן

רש"י

וזהו משחיר לעולם עט): קעקע. לשון והוקע אותם פט) והוקענום צ) תוחבין עץ בארץ ותולין. אותם עליהם, ונמלאו מחוקין ותחובין בקרקע פ) פורפוינ"ט בלע"ז פא): (כט) אל תחלל את בתך להזנותה. במוסר בתו פנויה לביאה שלא לשם קדושין פב) צא): ולא תזנה הארץ. אם אתה עושה כן הארץ מזנה את פירותיה לעשותן במקום אחר ולא בארצכם צב), וכן הוא אומר וימנעו רביבים וגו' פג) צג): (ל) ומקדשי תיראו. לא יכנס לא במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו צד), ואעפ"י שאני מזהירכם על המקדש את שבתותי תשמורו, אין בנין בית

אבן עזרא

המת (קס) [כב] ויש עוד היום רושמים בנערותם בפניהם להיותם נכרים, ומלת קעקע כפולה (קסא), כמו רוקע הארץ וצאצאיה (ישעי' מב ה) (קסב), והוא מגזרת והוקע אותם (במד' כה ד) (קסג) [כג] ועל דעת המתרגם (קסד) גם היא מלה זרה, גם הוא הנכון: כט וטעם להזכיר אל תחלל את בתך. בעבור שרט לנפש, שלא תתגלה לעיני הכל, כי קול שבאשה ערוה ואף כי שרט (קסה) [כד]: ולא תזנה הארץ. הטעם זנות אנשי הארץ, כמו ארץ כי תחטא לי (יחז' יד יב) (קסו): ל וטעם להזכיר את שבתותי תשמרו. בעבור המת שאין אבל בשבת (קסז): וטעם ומקדשי תיראו. על הכהן הגדול שלא יהיה כשאר האבלים, וכן אזהרה על כל אנשי המקדש: וטעם אני ה'. שאם לא ייראו ממקדשו ויתנו לו כבוד יענישם, וטעם להזכיר האובות וידעונים, בעבור המתים, וכן כתוב בישעיה בעד החיים אל המתים (ישעי' ח יט) (קסח) [כה]:

יהל אור

לכך: (קס) יש מי שיעשו הרושם באש: (קסא) הקו"ף והעי"ן כפולים: (קסב) שהצד"י והאל"ף במלת וצאצאיה כפולים: (קסג) שהיא התחיבה והשקוע בעומק, ויהיה שרשו יקע ונכפלו העי"ן והלמ"ד בכפול הפ"א: (קסד) שתרגם חריתין מלשון חרות על הלוחות, ופי' שירשום ויחרות בבשרו, והוא בן ארבע אותיות: (קסה) יפרש טעם הסמיכות אל תחלל לשרט לנפש, שאל תשרוט הנערה בבשרה כי זה יביא אותה לגלות בשרה, ואם הקול אסור כ"ש גילוי בשרה לעשות השריטה: (קסו) ופי' אנשי הארץ: (קסז) ובמקח"מ „שאין אבילות בשבת", ע"כ חזר עוד הפעם להזכיר שמירת שבת: (קסח) ורמב"ם

קרני אור

על בשרם לכבוד אבלות, ויש שמקעקעים על בשרם גם לסבות אחרות, וקעקע פי' נקיעה אחר נקיעה ויורה על מין אות שלא ימחק הנעשה ע"י כלי מותך, או נוקב, הן ע"י עצמם בלבד והן בתוספת צבע, וזהו דעת חז"ל שאמרו עד שיכתוב ויקעקע (אם למקרא): [כב] וכן תיוב"ע וכתב חקיק לרשם חרית ליורה: [כג] וכן פי' רש"י ז"ל, והריב"ן חתנו של רש"י ז"ל בפי' (מכות כא א) כתב, כותב תחלה על בשרו בשם או בסיקרא, ואח"כ מקעקע הבשר במחט או בסכין ונכנס הצבע בין עור לבשר ונראה בו כל הימים, והנה לדעתו הכתיבה הוא בדיו, והקעקוע היא במחט, וכן כתב הרלב"ג, הוא כתב עשוי בצבע מהצבעים בעור האדם אחרי הקרע במקום שיעבור בו הצבע, וזה היה מנהג הגוים בזמנים הקודמים, לרשום על עצמם רושם

הע"ז להורות שהם עובדים לה: [כד] ולא טוב הפי' הזה בעיני שד"ל ויאמר מזה: [כה] וכן פי' רע"ם בהיות דרישת האובות היה אצל הכנענים דרישה אלהית בעד החיים אל המתים, אמר אל תפנו אל האבת:

מקורי רש"י

פס"ז: פט) במד' כ"ה ד': צ) ש"ב כ"א ו': צא) ספרא, סנהד' ע"ו א', תוספתא קדושין פ"א פס"ז ילקוט תרע"ו: צב) תוספתא פ"א דקדושין: צג) ירמיה ג' ג', ספרא, ירושלמי תענית פ"ג ה"ג, ירושלמי קדושין פ"ד ה"א, ילקוט תרי"ו: צד) ברכות כ"ד א', יבמות ו' ב' ילקוט

מנחת יהודה

טימין אחת בלחי העליון ואחת בלחי התחתון, ושתים כנגדן בשמאל, ואחת במקום חבור לחי התחתון הימיני ושמאלי: עט) דעת רש"י ז"ל כאן שהמחט שתוחב בצבע בעיר וכותב בו יש עליו צבע שחור שנכנס בתחיבה ומשחיר לעולם ועיין (מכות כ"א א') ד"ה „כתובת קעקע" מה שפי' הריב"ן, חתנו של רש"י ז"ל, והרמב"ם (פי"ב ה"א מה' עכו"ם) וסמ"ג לאוין ס"א כתבו שתחלה משרט על בשרו: פ) ושד"ל פי' קעקע קרוב לשרש תקע ורשקע: פא) היגיין שטעקענד: פב) ואפילו מוסרה למי שקדושין תופסין לו בה ועובר בלאו: פג) ויסיים „ומלקוש לא היה. ומצח אשה זונה היה לך", ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ לא אַל־תִּפְנוּ אֶל־
הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים אַל־תְּבַקְשׁוּ
לְטָמְאָה בָהֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
לב מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי
זָקֵן וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְהוָה׃ ס

דַחֲלִין אֲנָא יְיָ׃ לא לָא
תִתְפְּנוּן בָּתַר בִּידִין
וּדְכוּרוּ לָא תִתְבְּעוּן
לְאִסְתַּאֲבָא בְהוֹן אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ לב מִן קֳדָם
דְּסָבַר בְּאוֹרַיְתָא תְּקוּם
וּתְהַדַּר אַפֵּי סָבָא וְתִדְחַל

אבן עזרא

לא האבת. מגזרת וכאובות חדשים (איוב לב יט) (קסט) כי הם עיקר זאת האומנות (קע) [כו]: והידענים. מגזרת דעת שיבקשו לדעת העתידות, ורקי מוח אמרו לולי שהאובות אמת גם כן דרך הכשוף לא אסרם הכתוב, ואני אומר הפך דבריהם, כי הכתוב לא אסר האמת רק השקר, והעד האלילים והפסילים (קעא) ולולי שאין רצוני להאריך הייתי מבאר דבר בעלת אוב בראיות גמורות (קעב): וטעם אל תפנו. ליודע האומנות: וטעם אל תבקשו. לשאול כשאול (קעג): וטעם אני ה' אלהיכם. שלא תבקשו כי אם השם לבדו, והנה הזכיר לטמאה כי נפש הפונה והמבקש טמאה היא, כי איננה דבקה בשם (קעד) [כז]: לב וטעם להזכיר (קעד*) מפני שיבה תקום. בעבור המת, כי הזקן קרוב למיתה, כי גופו כמת נחשב, והנה טעמו כל זקן וכל

רש"י

המקדש דוחה שבת צה): (לא) אל תפנו אל האובות. אזהרה לבעל אוב וידעוני פד), בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו פה), וידעוני המכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר פו) צו): אל תבקשו. להיות עסוקים בם שאם תתעסקו בם אתם מיטמאין לפני ואני מתעב אתכם: אני ה' אלהיכם. דעו את מי אתם מחליפין במי צז): (לב) מפני שיבה תקום. יכול זקן אשמאי פז), ת"ל זקן, אין זקן אלא שקנה חכמה פח) צח): והדרת פני זקן. איזהו הידור לא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו פט) צט),

קרני אור

[כו] השם אוב או אובות לדעת גשטיום בשדים, גם כפי' ליטא (כם ד), שקרא אוב בלשון עברית, גם המת בעצמו, גם העוסקים במתים להעלותם מתחתית שאול, אולם לא ידע שם למצוא לשתי ההוראות דמיון בשוה לשון משאר לשונות קדם וביותר בעצמה התקרבות הוראה זאת בשם המשיתף „אובות מדשים" שפי' נודות (שלייכע) ואמשוב את מצרים לארץ מולדת מלה זו, ויתכן כי הוראה לאשונה היתה על כל דבר השוגי שמתרוקן מאלוהו, ונשאר אח"כ שתום ונפוח כבראשונה (שלויך) וכן הכרם אחר מות האדם, שהמונעים לקמו תמיד לפני השכטה כל קרביו, ונשאר ריק, אך נפוח וסתום כבתחלה, ואז נקרא אוב והעוסקים במניעת המתים מכהני מצרים נקראו ג"כ ע"ש הפעולים, ומזה ג"כ כל מי שעסקם עם המתים לקוותם למעלה מקבליהם ע"י השבעות, וכן בתלמוד אובא טמיא (ברכות נט א) פי' טמיא הוא עצמות, ונקרא שם כן גם העוסק בעצמות כאלה, ועפ"י כ"ז מדע הוראת בר אובא הספדן בימי רב אשי (כן הגי' האמיתית) באינגע שם עצם פרטי, רק שם התאר על כי היה עסקו תמיד בהספד המתים, וכן בר קיפוף ג"כ ספדן בעבור שבוכה תמיד כמו קיפוף (ערך מלין): [כז] עיין אם למקרא מה שכתב

יהל אור

הפסוק דרשו אל האבות ואל הידעונים: (קסט) ופי' נאדות: (קע) וכן פי' הח' ז"ל שם „כי עיקר אמונתם כנאדות היא" (פי' כנאד נפוח רוח והבל) וי"ג שם עם בי"ת, „בנאדות היא" פי' ע"י נאדות: (קעא) שהמותם מוכיח עליהם שהם אין והבל: (קעב) שהם הבל ואין בם מועיל: (קעג) שעזבו לבעלת אוב: (קעד) ויעזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים: (קעד*) וכד"ק „להזהיר":

מנחת יהודה

פד) דעת רש"י שמדבר עם הנשאל שלא יפנה לבו לדרוש אל האובות, ומברייתא דספרא יש להוכיח שזכרה שתיהן השואל והנשאל: פה) שם המכשף המדבר משחיו, כאלו הוא מדבר מתחת זרועותיו: פו) שהיו לוקחים עצם ניעוף ששמו ידוע, והיו משימים אותו בפיהם, ויעשו פעולות להתבודד דמיונם וכאלו העצם מדבר: פז) לשון אשם, כלומר רשע שחייב הרבה אשמות וכן פי' רש"י (קדושין ל"ב ב') אשם רשע ועם הארץ, ור"ת מפרש שהוא בור, לשון לא תשם (בראשית, מ"ו, י"ם) מתרגמינן לא תבור: פח) והוא לשון הספרא ושנוי בגמרא (קדושין ל"ב ב') והעולה מן הגמרא, לפי פסק ההלכה כאיסי בן יהודה שאמר כל שיבה במשמע, והנה יצוה בכל שיבה אפילו על אשמאי שהוא הבור, ויחזור ויצוה על הזקן שהוא הקונה חכמה ואפילו יניק וחכים (רמב"ן), וכן פי' הרלב"ג, כי החכם יקרא זקן אעפ"י שהוא צעיר לימים, אמר, זקנים משער שבתו (איכה ה' י"ד): פט) כי מלת הדר נופל על היתרון, שיהיה יתרונו בלבך על שאר בני אדם (רג"ו):

מקורי רש"י

שם: צה) ספרא, יבמות שם, ועיין שבת ל"כ, ועיין ילקוט שם: צו) ספרא, סנהד' ס"ה א'. ירושלמי סנהד' פ"ז ה"י, פס"ז, ילקוט שם: צז) ספרא: צח) ספרא, קדושין ל"ב ב', פס"ז, ילקוט תרי"ז: צט) ספרא קדושין

כי

מאלהך אנא יי: לג וארי יתגיר עמכון גיורא בארעכון לא תונון יתיה: לד כיציבא מנכון יהי לכון גיורא דיתגיר עמכון ותרחם ליה כותך ארי דיירין הויתון בארעא דמצרים אנא יי אלהכון: לה לא תעבדון שקר בדין במשחתא במתקלא

רביעי ששי כשהן מחוברין לג וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר בְּאַרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ: לד כְּאֶזְרָח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר ׀ הַגָּר אִתְּכֶם וְאָהַבְתָּ לוֹ כָּמוֹךָ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: לה לֹא־תַעֲשׂוּ עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה

רש"י

יכול יעלים עיניו כמי שלא ראהו, לכך נאמר ויראת מאלהיך שהרי דבר זה מסור ללבו של עושהו שאין מכיר בו אלא הוא, וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך ק): (לג) לא תונו. אונאת דברים נ) קא), לא תאמר לו אמש היית עובד עכו"ם ועכשיו אתה בא ללמוד תורה שנתנה מפי הגבורה נא) קב): (לד) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך קג): אני ה' אלהיכם. אלהיך ואלהיו אני: (לה) לא תעשו עול במשפט. אם לדין הרי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט נב), ומהו משפט השנוי כאן היא המדה והמשקל והמשורה נג), מלמד שהמודד נקרא דיין נד), שאם שיקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין, וקרוי עול שנאוי ומשוקץ חרם ותועבה קד), וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין, מטמא את הארץ ומחלל את השם, ומסלק את השכינה, ומפיל את ישראל בחרב, ומגלה אותם מארצם קה): במדה. זו מדת הארץ נה):

אבן עזרא

איש שיבה (קעה): וטעם ויראת מאלהיך. שיענישך בימי הזקנה (קעו): לג וכי יגור אתך גר. הזכירו אחר הזקן, והטעם כאשר הזהרתיך לכבד הזקן הישראלי בעבור שאין לו כח, כך אזהירך על הגר (קעז) שכחך גדול מכחו, או בעבור שאין לו כח שהוא בארצך ברשותך (קעח): לד ואהבת לו. מפורש (קעט): לה וטעם לא תעשו עול. בעבור הגר (קפ) כטעם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו (דבר' א טז), וכן במדה, שלא תעשו מרמה בסדת האמות (קפא) גם האמות משתנות (קפב) ויתכן להיות

יהל אור

(קעה) כדעת איסי בן יהודה (קדושין לב ב) כל שיבה במשמע, ואמר ר' יוחנן הלכה כאיסי בן יהודה, כי ר' יוחנן הוי קאי מקמי סבי דארמאי (שם לג א): (קעו) אם איך מהדרו: (קעז) שלא לבונותו וזהו גר צדק: (קעח) וכאלה האזהרה ע"ז: (קעט) למעלה פ' יח: (קפ) כי כבר נאמר לא תעשו עול במשפט (פ' טו) ושנוי כאן בעבור הגר:

(קפא) שרש מדד מתחילתו מורה שטיחת דבר על דבר, כמו ויתמודד על הילד (מ"א יז כא) ומזה נקראת בשם זה מדידת הארך בהעברת החבל או האמה על הגוף הנמדד, ואח"כ הושאל לשון מדידה גם על המדידה בכלי מחזיק כגון וימדו בעומר (שמות טז יח) מי מדד בשעלו מים (ישעי' מ יב) (שד"ל): (קפב) לפי המקום:

מקורי רש"י

שם: ק) ספרא קדושין שם, ועיין רש"י למעלה פ' י"ד, פס"ו ילקוט שם: קא) ספרא, ב"מ נ"ח ב': קב) ספרא, ב"מ שם, פס"ז. ילקוט שם: קג) ספרא, ב"מ נ"ט, ב', ילקוט שם: קד) ספרא, ילקוט תרי"ו פס"ו: קה) ספרא,

מנחת יהודה

נ) כי אונאת ממון כתיב (למטה כ"ה י"ד) לא תונו: נא) אחשוב שלא רצה בזה שיאמר לו דרך בזיון, כי אין זה בכלל אונאה רק בזוי והקנט דברים, ואסור באמת שמונעו מללמוד תורה, גם ר"ל שלא יאמר לו אמש היית עובד ע"ז איך תבוא עתה ללמוד תורה והעזוב אמונתך כי זה יהיה עצת חטאין, ולא יפול בו לשון אונאה, אבל הרצון שלא תאמר לו בחלקלקות כמה נאים מעשיך שאמש היית עובד ע"ז ועתה באת לחסות תחת כנפי שכינה ותהיה כוונתך להזכירו מעשיו הראשונים הרעים כי זה באמת אונאת דברים שהוא חושב, כי כוונתך רצויה לכבודו ולהגדילו, ולבבך לא כן יחשוב, רק כדי שיזכור ויבוש ממך, ואין לך אונאה גדולה מזו (מדרשי התורה להקדוש אנשלמה אשתרוק ז"ל) ולפי שצותה התורה לתת כבוד לראוי לו מפני החכמה והישישות, צותה שלא לבזות אלו האנשים שתלויה מאחריהם קופה של שרצים (רלב"ג): נב) פי' אם לאו זה להזהיר על הדין שלא יעשו בו עול, כבר אמור למעלה לא תעשו עול במשפט (פ' ט"ו): נג) כי מלת משפט אפשר לפרשו לכמה הוראות, ופי' כאן במשפט של המדות והמשקולות: נד) מדכתיב משפט: נה) מדת קרקעות

בַּמִּשְׁקָל וּבַמְּשׂוּרָה׃ לו מֹאזְנֵי צֶדֶק
אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק
יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ לז וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי
וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם
אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי כ א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אונקלוס

וּבִמְכַלְתָּא׃ לו מֹאזְנָוָן
דִּקְשׁוֹט מַתְקְלָן דִּקְשׁוֹט
מְכִילָן דִּקְשׁוֹט וְהִינִין
דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לְכוֹן
אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי
אַפֵּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם׃ לז וְתִטְּרוּן יָת
כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי
וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ ב וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
תֵּימַר גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּמִן גִּיּוֹרַיָּא

אבן עזרא

פי' כמשפט הידוע בארץ (קפג) [כח]: לו מאזני צדק אבני צדק. פי' במשקל (קפד) [כט]: איפת צדק. ביבש: והין צדק. בלח פי' במשורה (קפה): וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם. בעבור שהזכיר כי גרים הייתם בארץ מצרים (פ' לד) על כן אתם חייבין לשמור חקותי ומשפטי בלבבכם ועשיתם אותם (קפו): וטעם אני ה'. שתרדפו אחרי החקות ששמתי בכם כי כלם צדק: א וטעם וידבר ה' אל משה לאמר. בעבור כי אלה המצות (א) חיוב על כל ישראל, ואין גר עמם (ב) על כן כתוב בתחלה אל כל עדת ישראל (ג), ועתה יחל להזכיר עונש הזנות על כל מי שהוא דר בא"י אזרח או גר תושב (ד) [א] והחל מהקשה שבכולם והוא אשר יתן מזרעו

רש"י

במשקל. כמשמעו נו): ובמשורה. היא מדת הלח נז) (והיבש נח) קו): (לו) אבני צדק. הם המשקלות ששוקלין כנגדן: איפת. היא מדת היבש נט): הין. זו היא מדת הלח ק): אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן קי), ד"א אני הבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור, ואני הנאמן להפרע ממי שטומן משקלותיו במלח, להונות את הבריות שאין מכירין בהם קא) קח): (ב) ואל בני ישראל תאמר. עונשין על האזהרות א):

קרני אור

בוה: [כח] והנה כבר הזהיר למעלה לא תעשו עול במשפט, לא תשא פני דל, אבל המשפט אשר שם הוא דיני התורה הכתובים בסדר משפטים, ושבכאן הוא משפטי המדידות והוקיהם והשוריהם בעניני המשקלות והמדות (רב"ח): [כט] מאזני צדק אבני צדק, פי' מאזנים השוקלים משקל של צדק כי אין משפט הלשון לאמר מאזנים צדיקים ואבנים צדקות, שאין הכללים לא צדק ולא עול, אבל המוכנים למעשה צדק (רל"ס):
[א] עיין אם למקרא:

יהל אור

(קפג) ובמקה"מ „במשפט הידוע בארץ" פי' כמשפט שהמ"ס בדגש כמשפט אחר אות השמוש בפתח במקום שבמשמע ה"א הידיעה ופי', במשפט הידוע בארץ: (קפד) מאזנים הם קנה המאזנים, ואבנים הן המשקולות שוקלין כנגדן ושניהם נכללים במלת במשקל: (קפה) ר"ל ששניהם נכללים במלת במשורה, אולי הוא שם מדה ללח וליבש: (קפו) ועל תנאי זה הוצאתי אתכם משם, קבלתם עליכם מלכותי קבלו גזרותי: (א) פי' המבוארים למעלה: (ב) עיין למעלה יט א קרני אור הערה א' לפי גי' המקו"ה ששם ביאר להוציא את הגרים: (ג) נ"ל אל כל עדת בני ישראל (למעלה יט ב) וביארתי שם בקרני אור שיש הפרש בין עדת בני ישראל, ובין עדת ישראל כי כשיאמר עדת בני ישראל אין הגר בכלל: (ד) ובספרא

מנחת יהודה

פרקעות והיא מדת האורך: נו) כולל קנה המאזנים ואבני המשקל: נז) כמו שכתוב (יחז' ד' י"א) ומים במשורה תשתה: נח) כ"ה ברוב הספרים המדויקים, והוא שם מדה ללח וליבש, ובספרא הביא בשם י"א שזו תמחוק, פי' העץ שהוא מוליך ומביא על האיפה לחשוותו, שלא יעשה צדו אחד עבה, וצדו אחד דקה: נט) שנאמר והעומר עשירית האיפה (שמות ט"ז, ל"ו): ק) שנאמר ורביעית ההין לכבש יין (במד' כ"ו י"ד): קא) י"ם הלוקח טומן משקלותיו במלח להכבידם ע"י המלח, וכפי' רש"י בגמרא שם, וי"ם המוכר טומן משקלותיו במלח להמעיטם מכח חריפות המלח: א) כאן פי' העונשים על האזהרות

מקורי רש"י

ילקוט שם: קו) ספרא, ב"מ ס"א ב', ב"ב פ"ט ב', ילקוט שם פס"ו: קז) ספרא: קח) ב"מ ס"א ב' ילקוט

תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַגֵּר ׀ הַגָּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ מוֹת יוּמָת עַם הָאָרֶץ יִרְגְּמֻהוּ בָאָבֶן: ג וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־פָּנַי בָּאִישׁ הַהוּא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ מִקֶּרֶב עַמּוֹ כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן לַמֹּלֶךְ לְמַעַן

אונקלוס

דְּיִתְגַּיְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל דִּי יִתֵּן מִזַּרְעֵיהּ לְמוֹלֶךְ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יִרְגְּמוּנֵיהּ בְּאַבְנָא: ג וַאֲנָא אֶתֵּן יַת רוּגְזִי בְּגַבְרָא הַהוּא וַאֲשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ אֲרֵי מִזַּרְעֵיהּ יְהַב לְמוֹלֶךְ בְּדִיל לְסָאָבָא יַת מַקְדְּשִׁי וּלְאַחָלָא יַת שְׁמָא

רש"י

מות יומת. בבית דין, ואם אין כח לב"ד, עם הארץ מסייעין אותן ב) א): עם הארץ. עם שבגינו נבראת הארץ ג) ד"א עם שעתידין לירש את הארץ ע"י מצות הללו ד) ב): (ג) אתן את פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי ועוסק בו ג): באיש. ולא בצבור, שאין כל הצבור נכרתין ה) ד): כי מזרעו נתן למלך. לפי שנאמר מעביר בנו ובתו באש ה) בן בנו ובן בתו מנין ו) תלמוד לומר כי מזרעו נתן למולך זרע פסול מנין, תלמוד לומר בתתו מזרעו למולך ז): למען טמא את מקדשי. את כנסת ישראל שהיא מקודשת

אבן עזרא

למולך, והטעם לשכוב עם עובדת עבודת כוכבים (ה) [ב]: וטעם עם הארץ. ארץ שהוא דר בה אזרח או גר (ו) וזה בפרהסיא (ז): ג ואני אתן את פני באיש ההוא. אם היה בסתר (ח) וי"א כי טעמו להכרית זרעו (ט): למען טמא את מקדשי. שהוא בתוך ארץ ישראל (י): ולחלל את שם קדשי. שישמעו הגוים (יא). והיה נראה לנו כי טעם באבן שם המין (יב) כמו ויהי לי שור וחמור (בראי לב ו) ודברי הקבלה נכונים (יג) והם אמת. ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי נ"ע כי פי' ובמשפחתו הדומה אליו (יד) [ג] ומי הביאנו

יהל אור

מרבה אף העכו"ם: (ה) הא' ז"ל יפרש כאן כדעת תני דבי ר' ישמעאל (מגילה כה א) בישראל הבא על הכותית והוליד ממנה בן לעכו"ם הכתוב מדבר דלא שנא מולך משאר בתי עכו"ם ועיין קרני אור: (ו) כאמרו הארץ בה"א הידיעה, ופי' ארץ שהוא דר בה האזרח או הגר, עם ההמונים מהארץ היא ירגמוהו: (ז) פי' אם יתן מזרעו למולך ויש עדים והתראה מות יומת בסקילה: (ח) ואין בו עדים: (ט) ולפ"ז מוסב על האיש שעשה בפרהסיא ורגמו אותו יוסיף הכתוב עוד עונש על רשעו להכרית זרעו: (י) והכתוב יאמר ולא תטמא את הארץ וגו' אשר אני שוכן בתוכה (במד' לה לד): (יא) וכן יאמר הכתוב (למעלה יח כא) לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך: (יב) ועתה יבאר הכתוב עם הארץ ירגמוהו באבן, ובאמרו ל"י מפני שהוא שם המין: (יג) ובד"ק „גם דברי הקבלה נכונים" באמרם (ספרא, סנהד' מה א) שאם מת באבן אחד יצא: (יד) שעושים כמותו:

קרני אור

[ב] עיין יהל אור, והנה (למעלה יח כא) תרגם יונ"ע „ומן זרעך לא תתן במשמישתא לגד בת עממין" הלא חז"ל אמרו (מגילה כה א) האומר ומזרעך לא תתן להעביר למולך לא תתן לאעברא בארמיותא, משתקין אותו בנזיפה, פי' הערוך כוונת שאומר שמפרש לא תתן מזרעך באומה ידועה שמעבירים זרעם למולך כגון ארמיים שאתה גורם להעביר זרעך למולך ומכלל דבריו משמע שאר האומות שאין מעבירים זרעם למולך מותר לפיכך משתקין אותו בנזיפה, אלא פי' הכתוב כדתנא דבי ר"י (מגילה שם) בישראל הבא על הכותית והוליד ממנה בן לעכו"ם הכתוב מדבר דלא שנא מולך משאר בתי עכו"ם ועיין תוי"ט למגילה שם שפי' היטיב דברי הערוך, וכן פי' המהרש"א בחי' אגדות למגילה הנ"ל ד"ה „תנא בישראל הבא על הכותית" ויסכים לפי' הערוך, ודלא כפי' רש"י שם עיי"ש, ועיין בס' נחלת יסודם לבג' ש"ר חה שהרחיב לבאר המאמר הזה ותרגום יונ"ע, מן צד 218 עד 242 שפתים ישק עיי"ש: [ג] וקרוב

מקורי רש"י

תרי"ז, פס"ז: א) ספרא, ילקוט תרי"ם פס"ו: ב) ספרא, ילקוט שם, פס"ז: ג) ספרא כאן, וכן ספרא אחרי ועיין רש"י למעלה י"ז י', ילקוט שם, פס"ו: ד) ספרא ילקוט שם: ה) דבר' י"ח, י: ו) ספרא, סנהד' ס"ד ב': ז) ספרא, סנהד' שם:

מנחת יהודה

האזהרות הכתובים בפ' אחרי: ב) מוטל על עם הארץ ההמוניים שיסייעו לקיים מה שחייבו הבי"ד: ג) ומחויבים לסייע בדבר הזה לבער הרעה: ד) והארץ לא תוכל לסבול הרעות: ה) שאין כרת בצבור:

טַמֵּא אֶת־מִקְדָּשִׁי וּלְחַלֵּל אֶת־שֵׁם
קָדְשִׁי׃ ד וְאִם הַעְלֵם יַעְלִימוּ עַם
הָאָרֶץ אֶת־עֵינֵיהֶם מִן־הָאִישׁ
הַהוּא בְּתִתּוֹ מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ לְבִלְתִּי
הָמִית אֹתוֹ׃ ה וְשַׂמְתִּי אֲנִי אֶת־פָּנַי
בָּאִישׁ הַהוּא וּבְמִשְׁפַּחְתּוֹ וְהִכְרַתִּי
אֹתוֹ וְאֵת ׀ כָּל־הַזֹּנִים אַחֲרָיו לִזְנוֹת
אַחֲרֵי הַמֹּלֶךְ מִקֶּרֶב עַמָּם׃ ו וְהַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר תִּפְנֶה אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־
הַיִּדְּעֹנִים לִזְנֹת אַחֲרֵיהֶם וְנָתַתִּי אֶת־

דְקוּדְשִׁי׃ ד וְאִם מִכְבַּשׁ
יִכְבְּשׁוּן עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל
יַת עֵינֵיהוֹן מִן גַּבְרָא
הַהוּא בִּדְיָהֵב מִזַּרְעֵיהּ
לְמוֹלֵךְ בְּדִיל דְּלָא
לְמִקְטַל יָתֵיהּ׃ ה וַאֲשַׁוֵּי
אֲנָא יַת רוּגְזִי בְּגַבְרָא
הַהוּא וּבְסַעֲדוֹהִי וַאֲשֵׁיצֵי
יָתֵיהּ וְיַת כָּל דְּטָעַן
בָּתְרוֹהִי לְמִטְעֵי בָּתַר
מוֹלֵךְ מִגּוֹ עַמְּהוֹן׃
ו וֶאֱנָשׁ דִּי יִתְפְּנֵי בָּתַר
בִּידִין וּדְכוּרוּ לְמִטְעֵי
בָּתְרֵיהוֹן וְאֶתֵּן יַת רוּגְזִי

אבן עזרא

בצרה הזאת (טו) רק פי' כמשמעו, כי עם הארץ יעלימו עיניהם בעבור שהם ממשפחתו (טז): ה וטעם ואת כל הזונים אחריו. שאם לא יומת יזנו אחרים (יז): ו והנפש אשר תפנה אל האבת. טעמו (יח) כאשר אכרית הנותן מזרעו למולך בסתר או בגלוי אם לא ימיתוהו עם הארץ, כן אכרית הזונה מאחרי לפנות אל האובות ואל הידעונים, ומצאנו נפשים (יחז' יג כ), גם כל נפש ארבעה עשר (בראש' מו כב) (יט) וכן

רש"י

לי ו) כלשון ולא יחלל את מקדשי ח): (ד) ואם העלם יעלימו. אם העלימו בדבר אחד סוף שיעלימו בדברים הרבה, אם העלימו סנהדרי קטנה סוף שיעלימו סנהדרי גדולה ט): (ה) ובמשפחתו. אמר רבי שמעון, וכי משפחה מה חטאה אלא ללמדך שאין לך משפחה שיש בה מוכס ז) שאין כולם מוכסין שכולם מחפין עליו ח) י): והכרתי אתו. למה נאמר יא) לפי שנאמר ובמשפחתו יכול יהא כל המשפחה בהכרת תלמוד לומר אותו, אותו בהכרת, ולא כל המשפחה בהכרת אלא ביסורין יב): לזנות אחרי המולך. לרבות שאר עכו"ם שעבדה בכך ס) ואפילו אין זו עבודתה י) יג):

קרני אור

לזה פי' שלב"ג, ר"ל שהמשכים אחריו, כי מן הסקר שיעשו משפחתו על מעשו, ולזה אמר והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו, מגיד שהזונים הם שנענשין ע"ז, לא שבלתי ל"ז, ויביא ראיה שמצאנו כן בכתוב (יחז' יג כ) מגוללות את נפשים, וזה מקובץ בלשון זכרים, וכן כל נפש ארבעה עשר (בראש' מו כב) יאמר ארבעה ל"ז שלא"נ ארבע, ודעתו שמלת נפש הוא ל"ז ול"נ:

יהל אור

(טו) לפרש כן: (טז) וקרוב לזה פי' רע"ם: (יז) אחריו: (יח) יפרש מה שאמר והנפש כו' ו': (יט) יתרץ מה שכתוב והנפש אשר תפנה ל"נ, ואח"כ והכרתי אותו

מנחת יהודה

ו) וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה: ז) מוכס נקרא הגובה מס, ועיין ערוך השלם שהביא בשם גאון, שפסלו להו, מפני שהני מוכסין המעריכין נושאין פנים למקצתן ומקילין, ולאחרים מכבידים נמצאו גזלנין, לפיכך פסלינהו רבנן, וגם בספרי חיצונים והרומיים נזכרו המוכסין עם החוטאים רעי זונים וגזלנים יחד, ועיין (ב"ק קי"ג א') אין פורטין לא מתיבת המוכסין ופי' רש"י לפי שהן של גזל: ח) פי' מפני שמחפין עליו, מפני שמחפכין בזכותו, וכן ת"א ובסעדוהי: ט) לרבות שאר עכו"ם בהכרת: י) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

מקורי רש"י

ח) למטה כ"א כ"ג: ט) ספרא, פס"ז, ילקוט שם: י) ספרא, שבועות ל"ט א', ילקוט תו"כ, פס"ז: יא) ספרא: יב) ספרא, שבועות ל"ט א', ילקוט שם, פס"ז: יג) ספרא, סנהד' ס"ד ב':

פָּנַי בַּנֶּפֶשׁ הַהִוא וְהִכְרַתִּי אֹתוֹ
מִקֶּרֶב עַמּוֹ׃ ז וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם
קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ששי
שביעי כשהן מחוברין ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־
חֻקֹּתַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה
מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט כִּי־אִישׁ אִישׁ אֲשֶׁר
יְקַלֵּל אֶת־אָבִיו וְאֶת־אִמּוֹ מוֹת
יוּמָת אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל דָּמָיו בּוֹ׃

אונקלוס

בְּאֱנָשָׁא הַהוּא וְאֵשֵׁיצֵי יָתֵיהּ מִגּוֹ עַמֵּיהּ׃
ז וְתִתְקַדְּשׁוּן וּתְהוֹן קַדִּישִׁין אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
ח וְתִטְּרוּן יָת קְיָמַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ מְקַדִּשְׁכוֹן׃
ט אֲרֵי גְּבַר גְּבַר דִּי יְלוּט יָת אֲבוּהִי וְיָת אִמֵּיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ

רש"י

(ז) והתקדשתם. זו פרישת עכו"ם יא) יד): (ט) אביו ואמו קלל. לרבות לאחר מיתה יב) טו): דמיו בו. זו סקילה טז), וכן כל מקום שנאמר דמיו בו, דמיהם בם, ולמדנו מאוב וידעוני שנאמר בהם באבן ירגמו אותם דמיהם בם יז), ופשוטו של מקרא כמו דמו בראשו יג) יח) אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג יד):

אבן עזרא

והכרתי אותו (כ) [ד]: ז והתקדשתם כי אני ה' אלהיכם. קדש ונתתי לכם חקת לשמרם כדי לקדשכם, וכבר הזכיר זה הכתוב (כא) והטעם להכנים את הגרים התושבים עם ישראל שהם חייבים להיותם קדושים, בעבור שידורו בארץ קדושה, והחל להזכיר עונש הכתובים בתחלת הפרשה מהאב כאשר החל איש אמו ואביו תיראו (כב), וטעם להזכיר האב קודם האם בעבור כבודו (כג) [ה] ואינני כמו איש אמו ואביו תיראו (למטה יט ג) (כד) כי לא יומת אם לא היה בר מצוה (כה): ט אשר יקלל את אביו. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ואשר יקלל את אמו (כו) [ו]: וטעם אביו ואמו קלל. כאומר תועבה גדולה עשה (כז): דמיו בו. כמו דמו בראשו (יהושע ב יט) (כח), והנסקלים גם הנחנקים דמיהם בם (כט) [ז] וכלל אומר בכל המיתות, כי צריכים אנחנו למסורת אבותינו, כי לא נוכל להוציאם להמיתם (ל) מהכתוב (לא), גם לא נכתב בן כמה שנים יהיה בר

יהל אור

(כ) שבה אל נפש אשר באה לפעמים ל"ז: (כא) למעלה יא מד: (כב) למעלה יט ג, ושם אין מבואר העונש, ויבאר בפרשה זו: (כג) כי כבוד האב יותר מכבוד האם: (כד) שאם בגווי היראה אפילו קטן במשמע: (כה) וכאן בעונש הוא רק על הגדול כי לא יומת קטן שאינו בר מצוה: (כו) וכ"ה (ספרא) אפילו אחד מהם: (כז) לכן חזר וכתב: (כח) שפי' שהוא נתחייב בדמו שעשה כן, וכן פי' רש"י והרשב"ם: (כט) הח' ז"ל יפרש שעפ"י הפשט גם הנחנקים דמיהם בם, כי מיתת הנסקלים והנחנקים הם בלי הוצאת דם רק יציאת הנפש, אך חז"ל השכילו לבאר העונשין מי בחניקה ומי בסקילה, וכמו שיבאר: (ל) וכד"ק וכבא"י וכמקה"מ „לאמיתם": (לא) לפי דעתנו בלי קבלת חז"ל:

קרני אור

וכין אחריו: [ד] ועי"ז כתב רנה"ו כי זה דוחק, כי רק מלאכו מצודדות את נפשים (יחז' יג כ) וכן כל נפש ארבעה עשר (ברא' מו כב) אבל בכאן בכתוב אחד אמר תכרה, בנפש ההיא, ויסמוך לו אותו, עמו, זר מאוד, עיי"ש: [ה] וכ"ה (ספרא) האב קודם לאם בכ"מ, יכול שכבוד האב עודף על כבוד האם, ת"ל איש אמו ואביו תיראו, מלמד ששניהם שקולים, אבל אמרו חכמים האב קודם לאם בכ"מ מפני שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו: [ו] פעל קלל מורה לא בלבד קללה בפה, רק הקל בכבוד מי שאנו מצווים לכבדו, יהיה איך שיהיה בדבור או במעשה (הואיל משה): [ז] ובעל המאמר חפש את הח' ז"ל בזה מה שאמר הנסקלים והנחנקים דמיהם בם,

מקורי רש"י

יד) ספרא: טו) ספרא, סנהד' פ"ה ב', ילקוט שם, יבמ"ו: טז) ספרא, סנהד' נ"ד א', ס"ו א', כריתות ה' א': יז) למטה פ' כ"ז: יח) יהושע ב' י"ט:

מנחת יהודה

יא) ובספרא זו קדושת פרישת עכו"ם: יב) זה חומר במקלל יותר ממכה: יג) בכמה חומשים כתוב דמו בנפשו טעות הוא, וכתב שד"ל שמצא בתנ"ך קטן דפוס אמשטרדם שכתוב שם (ס"א בראשו) עיין (נדה י"ז א') ופי' רש"י, דמו בראש נענש על עצמו: יד) ועתיד ליתן דין וחשבון על שגרם בעונו שנשפך דמו:

דקטן

י וְאִישׁ אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת אִישׁ
אֲשֶׁר יִנְאַף אֶת־אֵשֶׁת רֵעֵהוּ מֽוֹת־
יוּמַת הַנֹּאֵף וְהַנֹּאָֽפֶת׃ יא וְאִישׁ אֲשֶׁר
יִשְׁכַּב אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו עֶרְוַת אָבִיו
גִּלָּה מֽוֹת־יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם דְּמֵיהֶם
בָּֽם׃ יב וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־כַּלָּתוֹ
מוֹת יוּמְתוּ שְׁנֵיהֶם תֶּבֶל עָשׂוּ
דְּמֵיהֶם בָּֽם׃ יג וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב
אֶת־זָכָר מִשְׁכְּבֵי אִשָּׁה תּוֹעֵבָה
עָשׂוּ שְׁנֵיהֶם מוֹת יוּמָתוּ דְּמֵיהֶם
בָּֽם׃ יד וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אִשָּׁה

אונקלוס

לָט קְטָלָא חַיָּב: י וּגְבַר
דִּי יְגוּף יַת אִתַּת גְּבַר דִּי
יְגוּף יַת אִתַּת חַבְרֵיהּ
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל גַּיָּפָא
וְגַיַּפְתָּא: יא וּגְבַר דִּי
יִשְׁכּוּב יַת אִתַּת אֲבוּהִי
עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי גַּלִּי
אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן
תַּרְוֵיהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין:
יב וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת
כַּלְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא
יִתְקַטְלוּן תַּרְוֵיהוֹן תִּבְלָא
עֲבָדוּ קְטָלָא חַיָּבִין:
יג וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב יַת
דְּכוּרָא מִשְׁכְּבֵי אִתְּתָא
תּוֹעֵבְתָּא עֲבָדוּ תַּרְוֵיהוֹן
אִתְקְטָלָא יִתְקַטְלוּן
קְטָלָא חַיָּבִין: יד וּגְבַר

אבן עזרא

מצוה (לב) [ח]: י ואחר כן הזכיר ואיש אשר ינאף את אשת איש. כי אסורה היתה (לג): וטעם אשר ינאף את אשת רעהו. כמו אביו ואמו קלל (לד) כי עשה דבר רע: והנאפת. אם היתה אנוסה לא תקרא בשם הזה (לה) [ט]: יא ערות אביו גלה. דבר גדול עשה (לו): יב כלתו. אשת בנו (לז): תבל. פירשתיו (לח): יג תועבה עשו. אם הנשכב איננו אנוס: יד ואיש אשר יקח את אשה וגו' זמה היא.

רש"י

(י) ואיש. פרט לקטן טו) יט): אשר ינאף את אשת איש. פרט לאשת קטן טז) כ) למדנו שאין לקטן קדושין, ועל איזו אשת איש חייבתי לך. אשר ינאף את אשת רעהו. פרט לאשת עכו"ם, למדנו שאין קדושין לעכו"ם כא): מות יומת הנואף והנואפת. כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק יז) כב): (יב) תבל עשו. גנאי לא מבלבלין זרע האב בזרע הבן יח): (יג) משכבי אשה. מכניס כמכחול בשפופרת יט) כג):

קרני אור

אלא כפי חכמי הקבלה והם הפריטו הרוגי ב"ד, שאמרו כל מיתה סתם היא בחנק, וכשאמר דמיו בו הוא בסקילה, וזה סותר דעתם ולפי באורי אין תפיסתו תפיסה: [ח] עיין למעלה ו', כ"ב קרני אור הערה כ"א: [ט] הבדל בין נאפת ובין מנאפת, האשה כשנבעלת מן האיש תקרא נאפת בקל, וכשעושה מעשים ותנועות לעורר תשוקת האיש

יהל אור

(לב) וכ"ו ידענו מקבלת ומסורת אבותינו: (לג) והאיסור מבואר (למעלה יח כ) ואל אשת עמיתך וגו' אך שם מבואר האיסור וכאן העונש: (לד) שחוזר ואומר אביו ואמו קלל, וביאר שם, כאומר תועבה גדולה עשו, וכן הביאור כאן מה שחוזר ואמר, כי עשה דבר רע: (לה) כי שם זה על המופקרת עצמה לזנות עיין (שמות כ יג) וכאמורי שם: (לו) עיין אות ל"ד: (לז) ואפילו אחר החופה נקראת כלה לחמיה והמותה: (לח) למעלה יח כג:

מנחת יהודה

טו) דקטן אינו נענש, אבל היא נענשה, אפילו אם בא קטן עליה: טז) ולזה לא יתחייב מיתה על אשת קטן: יז) וכן כ"ם שנאמר סוה יומת הוא עפ"י ב"ד: יח) פי' שישכבו שניהם עם אשה אחת, וב"ה בפס"ו, לשון בלבול ועיין רש"י למעלה י"ח כ"ג: יט) ופי' רש"י (ב"מ צ"א א') מכחול קיסם או בגף שמכניסין בשפופרת הלוכה שהכחול לתוכה, ומוצאין בן הכחול בסכחול ומעביר על העין: ומה

מקורי רש"י

יט) ספרא, סנהד' נ"ב ב', קדושין י"ט א, ילקוט תרכ"ח: כ) ספרא, סנהד' נ"ב ב' קדושין י"ט א': כא) ספרא, סנהד' שם, ילקוט תרכ"ח: כב) ספרא, סנהד' שם נ"ב פ"ד ב', וכתף פ"ט א', ילקוט שם, פס"ז: כג) עיין

ואת־אמה זמה הוא באש ישרפו
אתו ואתהן ולא־תהיה זמה
בתוככם: טו ואיש אשר יתן
שכבתו בבהמה מות יומת ואת־
הבהמה תהרגו: טז ואשה אשר
תקרב אל־כל־בהמה לרבעה
אתה והרגת את־האשה ואת־
הבהמה מות יומתו דמיהם בם:
יז ואיש אשר־יקח את־אחתו בת־

אונקלוס

די יסב ית אתתא וית
אמה עצת חטאין היא
בנורא יוקדין יתיה ויתהן
ולא תהי עצת חטאין
ביניכון: טו וגבר די
יתן שכובתיה בבעירא
אתקטלא יתקטיל וית
בעירא תקטלון:
טז ואתתא די תקרב לות
בעירא למשלט בה
ותקטול ית אתתא וית
בעירא אתקטלא
יתקטלון קטלא חיבין:
יז וגבר די יסב ית אחתיה

רש"י

(יד) ישרפו אותו ואתהן. אי אתה יכול לומר אשתו הראשונה ישרפו, שהרי נשאה בהיתר ולא נאסרה עליו, אלא אשה ואמה הכתובות כאן שתיהן לאיסור שנשא את חמותו ואמה (כד) ויש מרבותינו שאומרים אין כאן אלא חמותו ומהו אתהן את אחת מהן ולשון יוני הוא הן אחת (כה): (טו) ואת הבהמה תהרגו. אם אדם חטא בהמה מה חטאה אלא מפני שבאה לאדם תקלה על ידה כג) לפיכך אמר הכתוב תסקל כו), קל וחומר לאדם שיודע להבחין בין טוב לרע וגורם רעה לחבירו לעבור עבירה, כיוצא בדבר אתה אומר אבד תאבדון את כל המקומות כז) הרי דברים ק"ו, ומה אילנות שאינן רואין ואינן שומעין על שבאת תקלה על ידם אמרה תורה השחת שרוף וכלה כח) המטה את חבירו מדרך

אבן עזרא

כטעם זנות במחשבה (לט): ואתהן. זאת או זאת, אם היתה האם אשתו תשרף הבת וכן הפך הדבר (מ) [י]: טו ואת הבהמה תהרגו. שלא תחטיא אחר (מא), וי"א להסתיר הקלון (מב): טז לרבעה. שם הפעל ואם הוא בחירק, כמו בשברי לכם (למטה כו כו) (מג) כי משקלי שמות הפועלים הם משתנים: יז ואיש אשר יקח את אחותו.

יהל אור

(לט) כי עוד לא שכב עמה, אבל רק חשב לשכב עמה: (מ) וכן הוא דעת ר' ישמעאל (ספרא, סנהד' עו ב) וכן פי' רש"י: (מא) וכבר באה תקלה על ידה: (מב) הנעשית בה, והקלון הוא שעבר השוכב על מצות קונו, וקלון שניה את עצמו בדבר מגונה (רש"י סנהד' נה א): (מג) כי ראוי להיות הריש בקמץ לרבעה ונכתב בחירק כמו בשברי לכם, שהוא ג"כ בחירק תמורת קמץ חטף:

קרני אור

מקרא מנהגת בכבוד (הכוס"ק): [י] והנה בסנהד' ע"ו ב' ר' ישמעאל אומר אותו ואתהן, אותו ואת אחת מהן שכן בל"י קורין לאחת הינא, וע"ז כתב הרה"מ ר' זכריה פראנקעל (דרכי המשנה 113) כי מאמר שכן בל"י וכו', הוא מידי אחרון המפרש דברי ר"י, אבל ר"י בעצמו פי' כפשוטו אותו ואתהן, אותו ואת אחת מהן, שא"א לומר לשרוף שתיהן, כי אשתו מה חטאה, וכאמת לא נמצא בספרא כאן, ולא ביבמות צ"ד ב', ולא בירושלמי יבמות פ"י ס"ו, ואו"ת „יתיה ויתהן" הוא כדברי ר"ע

מקורי רש"י

סנהד' נ"ה א': כד) ספרא, סנהד' ע"ו ב': כה) ספרא סנהד' ע"ו ב', ילקוט תרכ"ב, פס"ז: כו) ספרא, סנהד' נ"ד א', פסי' דר"כ לד ע"ב ב', תנחומא א' אמור מ', תנחומא ב' אמור י"ח, ילקוט שם, פס"ז: כז) דברי' י"ב ב': כח) ספרא, סנהד' נ"ה א':

מנחת יהודה

כ) ומה שהוציא הכתוב בלשון אתהן שמשמע את שתיה כדי ללמדך על שתיהן דין אחד באשה ובאמה באשה ובבתה (פס"ז) עיין קרני אור הערה יו"ד: כא) והיוונים לקחו הלשון מן התורה ועיין קרני אור הערה י': כב) פי'

אָבִיו אוֹ־בַת־אִמּוֹ וְרָאָה אֶת־
עֶרְוָתָהּ וְהִיא־תִרְאֶה אֶת־עֶרְוָתוֹ
חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי בְּנֵי עַמָּם
עֶרְוַת אֲחֹתוֹ גִּלָּה עֲוֺנוֹ יִשָּׂא׃
יח וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִשְׁכַּב אֶת־אִשָּׁה דָּוָה
וְגִלָּה אֶת־עֶרְוָתָהּ אֶת־מְקֹרָהּ
הֶעֱרָה וְהִוא גִּלְּתָה אֶת־מְקוֹר
דָּמֶיהָ וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקֶּרֶב עַמָּם׃

אונקלוס

בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת אִמֵּיהּ
וְיֶחֱזֵי יָת עֶרְיְתַהּ וְהִיא
תֶחֱזֵי יָת עֶרְיְתֵיהּ קְלָנָא
הוּא וְיִשְׁתֵּיצוּן לְעֵינֵי בְּנֵי
עַמְּהוֹן עֶרְיַת אֲחָתֵיהּ גַּלִּי
חוֹבֵיהּ יְקַבֵּל׃ יח וּגְבַר דִּי
יִשְׁכּוּב יָת אִתְּתָא סָאֲבָא
וִיגַלֵּי יָת עֶרְיְתַהּ יָת קְלָנַהּ
גַּלִּי וְהִיא תְּגַלֵּי יָת סוֹאֲבַת
דְּמָהָא וְיִשְׁתֵּיצוּן תַּרְוֵיהוֹן

אבן עזרא

במקום שאינם יודעים בו (מד) ואח"כ נודע הדבר: וטעם וראה את ערותה. או ראה (מה) כמו אביו ואמו קלל (פ' ט) (מו) וראה כמו נילה (מז) [יא]: וטעם והיא תראה את ערותו. שהסכימו שניהם ע"ז (מח) [יב]: חסד הוא. מגזרת פן יחסדך שומע (משלי כה י) (מט) וטעמו תוספת בזנות (נ): ערות אחותו גלה. באונס: עונו ישא. לבדו (נא), וטעם להזכיר אלה הדברים באחות בעבור שגדלו יחד, והם נערים משחקים, וכל עת יתייחד עמה (נב) ולא הזכיר הכתוב עונש בת הבן, או בת הבת, כי סמך על תורה שבע"פ (נג), גם יתכן שלא הזכירה בעבור חוסר תאות האב, כי הוא בא בימים בזמן שתהיה לו בת בונרת (נד), ועל כן לא הזכיר הכתוב אם האב ואם האם כי הן זקנות: יח דוה. היא חולה בעבור הדם (נה): וטעם מקרה הערה. שעשה תועבה גדולה (נו): וטעם והיא גלתה. ברצונה (נז) כי אם

רש"י

חייס לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה כט): (יז) חסד הוא. לשון ארמי חרפה חסודא כג) ומדרשו ל) אם תאמר קין נשא אחותו חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו שנאמר עולם חסד יבנה לא): (יח) הערה. גלה, וכן כל לשון ערוה גלוי הוא, והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר לב) כמו זעוה לב) מגזרת ולא קם ולא זע כה) לג), וכן אחוה, מגזרת אח כו), והעראה זו נחלקו בה רבותינו לד) יש אומרים זו נשיקת שמש, וי"א זו הכנסת

קרני אור

שהכתוב מדבר שסכב עם חמותו ואמה: [יא] כי הכתוב יכנה בעריות, פעם יקרא הבעילה גילוי ערוה, כאשר יאמר ברובן לא תגלה ערותה, וזה ממנהג הוניס שהם מגלים שוליה, ופעם יכנה אותה ביאה, ופעמים רבות יקראנה שכיבה, ובכאן יכנה אותה בראיה, כי הבא עם אמותו ישנים יחד ואין צריך לגלות שוליה (רמב"ן): [יב] שאפילו הראיה מגונה בין אם ואחות, ולפי שהם גדלים יחד ולבם גם זה בזו, וזו בזה, לפיכך ראוי מגנ"ש אתיא הנה הנה אתיא זמה זמה: (נד) פי' שתהיה לו לבן בת בוגרת: (נה) היוצא מגופה, כי שם דוה מורה על זיבת הדם ממנה, בין דם נדות, בין דם זיבה: (נו) וכן ת"א יַת קְלָנַהּ גַּלִּי: (נז) שנתרצית לזה:

יהל אור

(מד) פי' שלקחה בקדושין: (מה) בזנות בלא קדושין: (מו) שפי' או אמו: (מז) ופעם יכנה הכתוב בראיה ופעם בגילוי: (מח) כשהשכם שזוגן הגון: (מט) שפי' יחרפך: (נ) חסד הוא חרפה, וכמו שהחסד הוא תוספות הטוב ויתרון הגמול כן חסד הוא, רוצה לומר תוספות הזנות ויתרון הנבלה, כי כל תוספות יקרא חסד: (נא) אם גילה ערות אחותו באונס הוא לבדו ישא עונו: (נב) וקרוב לזה פי' הרמב"ן: (נג) עיין (סנהד' נא א) שדרשו זה

מנחת יהודה

מכשול עון: כג) וכן ת"א קלנא, וכן תרגם חרפה (בראש' ל"ד, י"ד) חסודא, וכן פי' רבינו חננאל וחסד לאומים חטאת (משלי י"ד, ל"ד) לשון חרפה, והרמב"ן טען ע"ז ואמר רחוק הוא להיות מלת חסד בלה"ק משמש בהפוכים כאלה, ואין זו טענה, עיין בהכותה"ק ובנתה"ש מה שביארו בזה: כד) ואיננה שרשית: כה) וכן יאמר מנחם (מחברת מנחם) ונראה הוי"ו של זוכת שאיננו יסוד במלה: ס) רש"י ז"ל הורה לנו כי לשון הערה וכל לשון ערוה

מקורי רש"י

כט) כברא סנהד' שם, ילקוט תרכ"ד: ל) ספרא סנהד' נ"ח ב', ילקוט תרכ"ס: לא) תה' פ"ט ב', ועיין ירושלמי יבמות פי"א ה"א: לב) ישעיה כ"ח י"ט: לג) (אסתר ה' ט'): לד) יבמות נ"ס ב', סוטה כ"ו ב', סנהד' ע"ג ב':

אונקלוס

מִגּוֹ עַמְהוֹן: יט וְעֶרְיַת אֲחַת אִמָּךְ וַאֲחַת אֲבוּךְ לָא תְגַלֵּי אֲרֵי יָת קָרִיבֵיהּ גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן: כ וּגְבַר דִּי יִשְׁכּוּב עִם אִתַּת אַח אֲבוּהִי עֶרְיְתָא

יט וְעֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ וַאֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תְגַלֵּה כִּי אֶת־שְׁאֵרוֹ הֶעֱרָה עֲוֺנָם יִשָּׂאוּ: כ וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת־דֹּדָתוֹ עֶרְוַת דֹּדוֹ גִּלָּה חֶטְאָם

רש"י

עטרה: (יט) וערות אחות אמך. שנה הכתוב באזהרתן כז) לומר שהוזהר עליהן בין על אחות אביו ואמו מן האב, בין על אחיותיהן מן האם כח) לה), אבל ערות אשת אחי אביו לא הוזהר אלא על אשת אחי אביו מן האב: (כ) אשר ישכב את דודתו. המקרא הזה בא ללמד על כרת האמור למעלה כט) שהוא בעונש הליכת ערירי לו): ערירים. כתרגומו בלא ולד ל) ודומה לו ואנכי הולך ערירי לז), יש לו בנים קוברן, אין לו בנים מת בלא בנים לא) לח), לכך שנה בשני מקראות אלו ערירים ימותו, ערירים יהיו, ערירים ימותו אם יהיו לו בשעת עבירה, לא יהיו לו כשימות לפי שקוברן בחייו, ערירים יהיו, שאם אין לו בשעת עבירה יהיה כל

אבן עזרא

היא אנוסה לבדו יכרת (נח): יט וערות אחות אמך. טעם: כבר הזהרתי לא תגלה (נט) והנה המגלה את הערוה הערה שארו: עונם ישאו. אם הדבר ברצונם (נט*), לא הזכיר עונש אחות האב (ס) גם לא הזכיר כלל עונש שתי אחיות והמשכיל יבין (סא) [יג] גם דברי הקבלה אמת (סב): כ את דדתו. היא אשת דודו (סג): ערירים ימותו. אמרו הצדוקים שהוא כמו ערומים (סד) [יד] ופי' ימותו כמו יומתו (סה) ולא אמרו אמת, והנכון שהוא כדברי המתרגם ארמית (סו) [טו], וכבר פירשתי כתבו את האיש הזה ערירי (ירמיה כב ל) כי הוא כמו הולך ערירי (ברא' טו ב) (סז):

יהל אור

(נח) פי' הוא לבדו יכרת: (נט) יבאר מה שכתוב וערות עם וי"ו, ויאמר שפי' וערות אחות אמך שכבר הזהרתי עליה (למעלה יח יב יג) לא תגלה: (נט*) ובכ"ק "והנה המגלה את ערות שארו, עונם ישאו, אם הדבר ברצונם": (ס) כי בפ' זו פרשת עונשין בא פסוק זה לבדו דרך אזהרה "לא תגלה" ולא דרך עונש: (סא) שהוא משום כבוד עמרם שנשא דודתו, ומפני כבוד יעקב שנשא שתי אחיות, וכן פי' רב"ה: (סב) שלמדו העונש משאר עריות בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן: (סג) לא אחות אביו: (סד) דרך בזיון: (סה) שפי' ע"י ב"ד כי יש הפרש בין יומתו ובין ימותו, כי ימותו בידי שמים ויומתו בבי"ד: (סו) כן ת"א "בלא ולד יהון" וכן תיוב"ע: (סז) ות"א שם, בלי ולד:

קרני אור

להעמיד בהם אפילו ברמיזה, ולפי שהם הסבו לעשות בסתר ענש אותם שיכרתו לעיני בני עמם (שד"ל): [יג] וע"ז כתב הרדי"א, ולמנה רמז הראב"ע שלא הזכיר עונש אחות האב ולא עונש שתי אחיות והמשכיל יבין, שרצה בזה שמפני כבוד עמרם, ויעקב אבינו. שנשא עמרם את דודתו ויעקב שתי אחיות לא הזכרו בתורה ענשיהם ואין טעם בזה, כי קודם נתינת התורה היה בלתי אסור מה שנאסר אח"כ, אבל לא נזכרו כאן ענשיהן לפי שהם בכלל כל העריות שהם בכרת, כי כל שאר העריות שנזכרו באחרי ולא נזכרו פה הם בכרת, וכן כתב שד"ל ומה שרמז הראב"ע בזה בשביל כבודו של יעקב הוא תפל מבלי מלח, ואמנם עונש לוקח אחות אביו או אחות אמו שאמר בו עונם ישאו, ולא פי' ענשם אולי הוא כמו בפ' שאח"כ שאמר חטאם ישאו ערירים ימותו, ויהיה עונש אלו ואלו למות ערירים: [יד] כן יאמר יעקב בן ראובן בס' העושר (ס' המלות לענן לד 155) והוא דעת ענן והקראים (שם לד 141), וכן ר' אהרן הראשון (המבחר) שכתב "וזו דעת קצת מחכמינו הראשונים" ולפי פירושם ימותו ע"י ב"ד ערומים לדרך בזיון כמו שכתבו גם חכמי המשנה בנסקלין (סנהד' מד ב) מפשיטין אותו בגדיו, האיש מכסין אותו מלפניו, והאשה מלפניה ומאחריה דברי ר"י, וחכ"א האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה, ולפי זה הפי' יהיה שרש ערירים ערה מלשון ערום ועריה ענין גילוי, ונכפל בו למ"ד הפעל כמו מן הגה הגיגי, בינה הגיגי (תה' ה ב): [טו] וכן פי' חכמי הקראים האחרונים (בעל המבחר וכתר תורה) וכתבו, והנכון בלא ולד כי לא

מקורי רש"י

לה) יבמות כ"ד ב', ילקוט תרכ"ו: לו) יבמות כ"ה א': לז) ברא' ט"ו ב': לח) ספרא יבמות כ"ה א', ילקוט

מנחת יהודה

ערוה אין בעיקר יסודם כ"א ער ב' אותיות, והשתמשו בו העברים על תכונות שונות, ואצלו בפועל עבר הערה והה"א שבסוף הוא מיסוד הנופל בו לפרקים ואיננו מעיקר היסוד, ועשו שם דבר ערוה והנה וי"ו שבו הוא לתיקון השם, והה"א לסימן לשון נקבה וכן זעוה ואחוה (רוו"ה): כז) בא פסוק זה לבדו דרך אזהרה (לא תגלה) ולא דרך עונש (ואיש אשר ישכב): כח) למעלה י"ח י"ב הקדים אחות אב לאחות אם וכאן הפך הסדר, ללמד שהן שקולין: כט) למעלה י"ח כ"ט, אחר כל העריות יאמר ונכרתו: ל) כן ת"א: לא) עיין תוס' שבת כ"ה א', דאין נכרתין אלא זרעו הקטנים:

לא

יִשָּׂאוּ עֲרִירִים יָמֻתוּ׃ כא וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת־אֵשֶׁת אָחִיו נִדָּה הִוא עֶרְוַת אָחִיו גִּלָּה עֲרִירִים יִהְיוּ׃
כב וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־חֻקֹּתַי וְאֶת־כָּל־מִשְׁפָּטַי וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לָשֶׁבֶת בָּהּ׃
שביעי כג וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם כִּי אֶת־כָּל־

אונקלוס

דְאַח אֲבוּהִי גַּלִּי חוֹבֵיהוֹן יְקַבְּלוּן בְּלָא וְלָד יְמוּתוּן׃ כא וּגְבַר דִּי יִסַּב יָת אִתַּת אֲחוּהִי מְרַחֲקָא הִיא עֶרְיְתָא דַאֲחוּהִי גַּלִּי בְּלָא וְלַד יְהוֹן׃ כב וְתִטְּרוּן יָת כָּל קְיָמַי וְיָת כָּל דִּינַי וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן וְלָא תְרוֹקֵן יָתְכוֹן אַרְעָא דִּי אֲנָא מָעֵיל יָתְכוֹן תַּמָּן לְמִיתַּב בַּהּ׃ כג וְלָא תְהָכוּן בְּנִימוּסֵי עַמְמַיָּא דִּי אֲנָא מַגְלֵי מִן קֳדָמֵיכוֹן אֲרֵי יָת כָּל אִלֵּין עֲבַדוּ

אבן עזרא

כא ואסרו על אשת אח נדה. והטעם ראוי שירחק ממנה (סח) וכן אמרו, אחיכם שונאיכם מנדיכם (ישעיה סו ה) (סט), והנה אין בעריות זכר נדה, כי אם באשת אח, והנדה אסורה, גם תבוא עת להיות מותרת, גם כן יתכן באשת האח (ע) [טז] כאשר אפרש בפרשה כי ישבו אחים יחדו (דברים כה ה) (עא), ואשר אמרו כאשר היא אחות האב אסורה, כן אסור לאשה שתנשא לדודה (עב) [יז] לא זה הדרך, כי העריות הזכרים הם המבריחים (עג) ואין מי יבריחם (עד) [יח], ואם בדרך שקיל דעתם החסרה יראה לנו: למה לא נקבל עדות שתים נשים, ואם על הערכים (עה) תהיינה ארבעת נשים כמו שני עדים (עו), על כן אנחנו צריכים לקבלה (עז): כב ושמרתם את כל חקתי. שלא לעבור על אלה העריות (עח): ואת כל משפטי. משפטי העונש (עט): וטעם ולא תקיא הארץ. אפרש בפ׳ וילך (פ):

רש״י

ימיו כמו שהוא עכשיו לט): (כא) נדה היא. השכיבה הזאת מנודה היא ומאוסה לב), ורבותינו דרשו מ), לאסור הערלה בה כנדה, שהערלה מפורשת בה לג) את

קרני אור

יצליח לכם פרי, לא כדעת האומר שטעמו ערומים: [טז] כ״כ (ספרא) לא אמרתי אלא כאשת אח שהיא כנדה מה נדה י״ל איסור וי״ל היתר, אף אשת אח י״ל איסור וי״ל היתר וכ״כ בפס״ז: [יז] גם זו היא דעת הקראים (ס׳ המצות לענן צד 101, המבחר, כתר תורה, אדרת אליהו) כאמרם כי אין תהיה דודת האיש אסורה עליו, ולא יהיה הדוד אסור בבת האח כי הגבול אחד: [יח] עיין מורה פ׳ מ״ט מסח׳ הג׳ מה שביאר טעמי העריות אלו ומה שהותר מכללן:

יהל אור

(סח) נדה הוא שם דבר על ההרחקה, וראוי להתרחק ממנה כמו מן הנדה: (סט) ופי׳ הרד״ק שם, מרחקים אתכם: (ע) אם ימות אחיו תהיה מותרת לו: (עא) שמבאר שם כי הם אחים ממש, לא כדעת הקראים שיפרשו שם שהם קרובים, ולדעתם היא אסורה אף לאחר מות אחיו: (עב) לאחי האב: (עג) הזכרים הם המבריחים הנקבות, ולכך נצטוו הם לבלתי קחת ערוה, והוזהר האיש שלא יקח את דודתו, ואם היתה כונת התורה לאסור בת אחיו, הי״ל להזהיר הזכרים שמבריחים שלא יקחו בת אחיהם: (עד) אין הנקבות מבריחים את הזכרים, ומפני זה אין לנקבות רק להמשך אחרי מה שנצטוו עליהם הזכרים ולא יותר: (עה) אם נקח ערך הנקבה כנגד ערך הזכר, אזי ערך הנקבה חצי כנגד ערך הזכר (למטה כז ג ד): (עו) זכרים: (עז) ואין לנו לפרש עפ״י שיקול הדעת: (עח) מפני שהם חוקים ונזרת מלך שאין לעבור עליהם: (עט) המבוארים בהם: (פ) בדברים ל״א ט״ז:

מנחת יהודה

לג) לא האשה, כי היה לו לומר נדה היא לו, אבל נדה שם דבר על ההרחקה כמו בנדת דותה (שד״ל): לג) עיין

מקורי רש״י

תרכ״ו פס״ז: לט) ספרא, יבמות שם ילקוט שם, פס״ז: מ) יבמות נ״ד ב׳, ילקוט תרכ״ס, פס״ז:
פ׳

אֵלֶּה עָשׂוּ וָאָקֻץ בָּם׃ כד וָאֹמַר
לָכֶם אַתֶּם תִּירְשׁוּ אֶת־אַדְמָתָם
וַאֲנִי אֶתְּנֶנָּה לָכֶם לָרֶשֶׁת אֹתָהּ
אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם
מִן־הָעַמִּים׃ מפטיר כה וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין־
הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה לַטְּמֵאָה וּבֵין־
הָעוֹף הַטָּמֵא לַטָּהֹר וְלֹא־תְשַׁקְּצוּ
אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף
וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לְטַמֵּא׃ כו וִהְיִיתֶם
לִי קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה

וְרַחֵיק מֵימְרִי יָתְהוֹן׃
כד וַאֲמָרִית לְכוֹן אַתּוּן
תֵּירְתוּן יָת אַרְעֲהוֹן וַאֲנָא
אֶתְּנִנַּהּ לְכוֹן לְמֵירַת
יָתַהּ אֲרַע עָבְדָא חֲלַב
וּדְבַשׁ אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי
אַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן
עַמְמַיָּא׃ כה וְתַפְרְשׁוּן בֵּין
בְּעִירָא דָכְיָא לִמְסָאֲבָא
וּבֵין עוֹפָא מְסָאֲבָא
לְדָכְיָא וְלָא תְשַׁקְּצוּן יָת
נַפְשָׁתְכוֹן בִּבְעִירָא
וּבְעוֹפָא וּבְכֹל דִּי תַרְחֵישׁ
אַרְעָא דִּי אַפְרֵשִׁית לְכוֹן
לְסָאָבָא׃ כו וּתְהוֹן קֳדָמַי
קַדִּישִׁין אֲרֵי קַדִּישׁ אֲנָא
יְיָ וְאַפְרֵשִׁית יָתְכוֹן מִן
עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי פָלְחִין

רש"י

מקורה הערה מא): (כג) ואקץ. לשון מיאוס כמו קצתי בחיי מב) כאדם שהוא קץ במזונו לד) מג): (כה) והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה. אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלין וניכרין הם לה) אלא בין טהורה לך לטמאה לך בין שנשחט רובו של סימן לנשחט חציו וכמה בין רובו לחציו מלא שערה מד): אשר הבדלתי לכם לטמא. לאסור לו) מה):

אבן עזרא

כג ואקץ בם. דרך משל, כמו ותקצר נפשו (שופ' י טז) (פא). וטעם ארץ זבת חלב: שאין כמוה: כד אשר הבדלתי אתכם מן העמים. באלה חחקים, ועוד שתבדילו בין הבהמה (פב): כה הטהרה. העשרה הנזכרים (פג) וכל האחרים טמאים (פד): וטעם העוף הטמא. הנזכר (פה) וכל האחרים טהורים (פו): וטעם לטמא. שתדעו שהוא טמא במחשבה ובדבור (פז), וכן תשקצו מן העוף (פח) על כן גר תושב לא יאכל טמא בארץ טהורה כי על זה התנאי ידור בתוכנו, ואם תשמרו כל אשר צויתי אתכם, אז תהיו קדושים, כי חייבים אתם ללכת אחרי

יהל אור

(פא) כי דברה תורה כלשון בני אדם, וכן ואקוץ בם הוא ד"מ לשכך את האזן: (פב) ובמקרא"מ "ועוד שאבדיל כן תבדילו מן הבהמה הטהורה לטמאה" ופי' ועוד אני מבדיל אתכם מן העמים כאשר תבדילו מן הבהמה הטהורה לטמאה: (פג) בדברי' יד ד ה: (פד) והזכיר רק המיעוט: (פה) והם כ"ד מינים: (פו) והנה בבהמה הקדים את הטהורה, ובעוף את הטמא, לפי שהבהמות הטהורות הן מועטות, ובעוף הוא להיפך שהטמאים מועטים, וההבדלה צריך במועט מן המרובה: (פז) שתחשבו ותדברו שהוא טמא ואינכו סובל יוצא: (פח) שתחשבו ותדברו שהוא שקץ:

מקורי רש"י

מא) (פ' י"ח): מב) בראשית כ"ז פ"ו: מג) ספרא: מד) ספרא, ילקוט תרכ"ו כס"ז: מה) ספרא, ילקוט שם,

מנחת יהודה

הכוה"ק מה שהעיר כאן ע"ז: לד) וכספרא ובפס"ז סמזונו פי' שקץ מרוב מזונו ורוצה להקיא: לה) עיין רש"י למעלה י"א פ"ז: לו) והטומאה שכתוב כאן הוא על

וְאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃

ס"ד. ונג"ה סימן. מ"י וה"כ סימן:

פ פ פ

אונקלוס

קֳדָמָי׃ כז וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְּלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין׃

פ פ פ

אבן עזרא

כי קדוש אני: **כז** וטעם **ואיש או אשה.** בעבור שאמר אל האובות לטמאה בהם (פט) אמר היו קדושים, והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני, כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא (נ), וטעם להזכיר האשה, כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה (שמות כב יז) (נא):

חסלת פרשת קדושים

רש"י

(כו) **ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי.** אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי, ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו, ותגלו מארץ הקדושה מו), ר"א בן עזריה אומר, מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי, פורש מן העבירה, ומקבל עליו עול מלכות שמים מז): (כז) **כי יהיה בהם אוב וגו'.** כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת, עדים והתראה בסקילה, מזיד בלא התראה בהכרת, ושגגתם חטאת, וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת נו): **חסלת פרשת קדושים**

יהל אור

(פט) למעלה י"ט ל"א, עיין ביאורי שם: (נ) כי למעלה י"ט ל"א כתב רק האזהרה, ולמעלה בפ' ו' ביאר עונש כרת, וכאן יבאר עונש בי"ד: (נא) ופי' הה' ז"ל שם, והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים:

חסלת פרשת קדושים

מנחת יהודה

על האיסור: נו) הדין כן:

מקורי רש"י

פס"ו: מו) ספרא, ילקוט שם פס"ו: מז) ספרא, ילקוט שם:

כא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן

אונקלוס

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר

אבן עזרא

א אמר אל הכהנים. אחר שהזהיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים (א) הזהיר בני אהרן שהם חייבים להשמר מדברים אחרים, בעבור שהם משרתי ה', ויתכן להיות פי' אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת (ב) כי התורה בידם (ג): ואמרת אליהם. טעמי המצות שהם חייבים

רש"י

(א) **אמור אל הכהנים.** אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים א):

יהל אור

(א) הח' ז"ל יבאר טעם הסמיכות: (ב) פ' קדושים: (ג) והם יורו את העם:

מנחת יהודה

(א) פי' אמור אל הכהנים ותחזור ותאמר להם שיהיו

מקורי רש"י

א) ספרא ועיין יבמות קי"ד א', ילקוט תרכ"ז, פס"ז: ספרא

וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן־הָעַמִּים לִהְיוֹת לִי׃ כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם׃

פ פ פ ס״ד. ונג״ה סימן. מ״י וה״ב סימן׃

אונקלוס

קֳדָמָי׃ כז וּגְבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יְהֵי בְהוֹן בִּידִין אוֹ דְכוּרוּ אִתְקְטָלָא יִתְקַטְּלוּן בְּאַבְנָא יִרְגְּמוּן יָתְהוֹן קְטָלָא חַיָּבִין׃

פ פ פ

אבן עזרא

כי קדוש אני: כז וטעם ואיש או אשה. בעבור שאמר אל האובות לטמאה בהם (פט) אמר היו קדושים, והמיתו אשר יטמא נפשו באוב ובידעוני, כי עד כה לא הזכיר עונש פונה אל אוב בפרהסיא (נ), וטעם להזכיר האשה, כי זאת האומנות ביד הנשים יותר וכן מכשפה לא תחיה (שמות כב יז) (נא):

חסלת פרשת קדושים

רש״י

(כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי, ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו, ועגלו מארץ הקדושה מו), ר״א בן עזריה אומר, מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, ת״ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי שתהא הבדלתכם מהם לשמי, פורש מן העבירה, ומקבל עליו עול מלכות שמים מז): (כז) כי יהיה בהם אוב וגו׳. כאן נאמר בהם מיתה ולמעלה כרת, עדים והתראה בסקילה, מזיד בלא התראה בהכרת, ושגגתם חטאת, וכן בכל חייבי מיתות שנאמר בהם כרת נו): חסלת פרשת קדושים

יהל אור

(פט) למעלה י״ט ל״א, עיין ביאורי שם: (נ) כי למעלה י״ט ל״א כתב רק האזהרה, ולמעלה בפ׳ ו׳ ביאר עונש כרת, וכאן יבאר עונש בי״ד: (נא) ופי׳ הה׳ ז״ל שם, והזכיר הנקבה כי היא הנמצאת בכשוף יותר מן הזכרים:

חסלת פרשת קדושים

מנחת יהודה

על האיסור: נו) הדין כן:

מקורי רש״י

פס״ו: מו) ספרא, ילקוט שם פס״ו: מז) ספרא, ילקוט שם:

כא א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן

אונקלוס

א וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֵימַר לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְתֵימַר

אבן עזרא

א אמר אל הכהנים. אחר שהזהיר ישראל ובני אהרן בכללם להיותם קדושים (א) הזהיר בני אהרן שהם חייבים להשמר מדברים אחרים, בעבור שהם משרתי ה׳, ויתכן להיות פי׳ אמור אל הכהנים כל הפרשה הנזכרת (ב) כי התורה בידם (ג): ואמרת אליהם. טעמי המצות שהם חייבים

רש״י

(א) אמור אל הכהנים. אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים א):

יהל אור

(א) הח׳ ז״ל יבאר טעם הסמיכות: (ב) פ׳ קדושים: (ג) והם יורו את העם:

מנחת יהודה

(א) פי׳ אמור אל הכהנים ותחזור ותאמר להם שיהיו

מקורי רש״י

א) ספרא ועיין יבמות קי״ד א׳, ילקוט תרכ״ז, פס״ו ספרא:

לְהוֹן עַל מִית לָא יִסְתָּאַב בְּעַמֵּיהּ׃ ב אֱלָהֵן לְקָרִיבֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ לְאִמֵּיהּ וּלְאָבוּהִי וְלִבְרֵיהּ וְלִבְרַתֵּיהּ וּלְאָחוּהִי׃ ג וְלַאֲחָתֵיהּ בְּתוּלְתָּא דְּקָרִיבָא לֵיהּ דִּי לָא הֲוָת

וְאָמַרְתָּ֣ אֲלֵהֶ֔ם לְנֶ֥פֶשׁ לֹֽא־יִטַּמָּ֖א בְּעַמָּֽיו׃ ב כִּ֚י אִם־לִשְׁאֵר֔וֹ הַקָּרֹ֖ב אֵלָ֑יו לְאִמּ֣וֹ וּלְאָבִ֔יו וְלִבְנ֥וֹ וּלְבִתּ֖וֹ וּלְאָחִֽיו׃ ג וְלַאֲחֹת֤וֹ הַבְּתוּלָה֙ הַקְּרוֹבָ֣ה אֵלָ֔יו אֲשֶׁ֥ר לֹא־הָיְתָ֖ה

רש"י

בני אהרן. יכול חללים ת"ל הכהנים ב): בני אהרן. אף בעלי מומין במשמע ג) ג): בני אהרן. ולא בנות אהרן ד): לא יטמא בעמיו. בעוד שהמת בתוך עמיו ג) ילא מת מלוה ד) ה): (ב) כי אם לשארו. אין שארו אלא אשתו ה) ו): (ג) הקרובה. לרבות את הארוסה ו) ז): אשר לא היתה לאיש. למשכב ז):

אבן עזרא

לשמרם לבדם (ד) [א]: לנפש. הוא המת (ה): מלת יטמא. מבנין התפעל (ו) ודגשות הטי"ת להתבלע התי"ו (ז): וטעם בעמיו. בכל ישראל שהם עמיו (ח): ב כי אם לשארו הקרוב אליו. היה נראה לנו כי פירושו כמו איש איש אל כל שאר בשרו (למעלה יח ו) שם כלל (ס) [ב] ואחר כן פרט לאמו ולאביו, וטעם בעל בעמיו שלא יטמא הבעל באשתו (י), וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו (יא) ושמו ושארו כדרך אסמכתא (יב) כאשר פירשתי במלת לעם נכרי (שמות כא ח) (יג), ואמרו, כי פי' בעל גדול שהעם ברשותו, כמו בעליו אין עמו (שמות כב יג) (יד) בטל הפי' הראשון (יד*), וטעם להזכיר אמו קודם האב, כי הזכר חי יותר מהנקבה ברוב (טו): ג הקרובה אליו. להיותה אחותו מאב ואם (טז), והנה לא יטמא

יהל אור

(ד) לכן כפל הכתוב אמור ואמרת: (ה) הוא גוף המת, וכ"ה דרך הכתוב, שאם המכוון על גוף המת יאמר על הרוב נפש מת וכן תיוב"ע: (ו) ודגש המ"ם לסימן הבנין: (ז) תי"ו התפעל שהיה צ"ל יתטמא ופי' לא יטמא עצמו: (ח) וכן פי' הרשב"ם כפי' הב', לנפש הנמצא בעמיו לא יטמא, ופי' הרמבמ"ן דעתו „והטעור לנפש מישראל שהן עמיו שאין הכנענים מטמאין באהל המת, ואלו אמר עמו היה במשמע שטעם הכהנים לבד מדבר", וכ"מ פשטות הכתוב: (ט) לקרובים: (י) ופי' בעל ממש: (יא) וכ"ה (ספרא) „אין שארו אלא אשתו" וכ"ת יוב"ע: (יב) מלת „אסמכתא" פי' סמיכת דברי רז"ל להכתוב לראיה ולזכר: (יג) עיין באורי שם: (יד) מלת „ואמרו" אינו מוסב על רז"ל כי רז"ל לא אמרו כן, ומוסב על המפרשים שמפרשים אמרו כן, וכן ת"א, וכן פי' אחרוני המפרשים הרמב"ן ורב"ח ורע"ם וטעם בעל בעמיו כמו מבעלי יהודה, מלשון בעליו אין עמו (שמות כב יג) יאמר לא יטמא הנכבד בעמו להחל את כבודו: (יד*) שרצה לפרש שלא יטמא הבעל באשתו: (טו) לפי שבחוס הטבעי הוא יותר בזכר מבנקבה: (טז) והיא קרובה אליו יותר, לכן אמר הקרובה אליו:

קרני אור

[א] והרמב"ן השיג עליו בזה, וכתב שאינו נכון, ויפרש שטעם אמור כמו דבר, וכן יאמר במקומות הרבה, דבר אל בני' ואמרת אליהם, והוא נאמר בפרשיות אשר ירצה להזהיר לשם מאוד, או לאומר הענין, או להיותם מורגלים לטעות בהנה, וכן יאמר אמור אל הכהנים ואמרת אליהם: [ב] ביאור מלת שאר, עיין המבאר לנתה"ש והכוס"ק וסתוס"מ מה שהאריכו לבארו:

מקורי רש"י

ב) ספרא, ס' והזהיר, ילקוט שם, פס"ז: ג) ספרא, ס' והזהיר, ילקוט שם: ד) ספרא, קדושין ל"ה ב', סוטה כ"ג ב', ס' והזהיר, ילקוט שם, פס"ז: ה) ספרא ועיין נזיר מ"ח א' ירושלמי נזיר פ"ז ה"א ילקוט תרכ"ז פס"ז: ו) ספרא, ב"ב ק"ט ב' וקי"א ב' יבמות כ"ב ב' ל' ב' מדרש אגדה פס"ז, ס' והזהיר, ילקוט שם פס"ז: ז) ספרא יבמות ס', א' ירושלמי יבמות פ"ו ה"ד פס"ז, ס' והזהיר

מנחת יהודה

נוהרים גם על הקטנים: ב) באיזו אופן שיהיה: ג) חייבו שיש לו קוברין: ד) שאין לו קוברין: ה) וכן פי' הרשב"ם (ב"ב ק"ט, ב', וקי"א ב') כדכתיב והיו לבשר אחד (בראשית ב' כ"ד), וכתיב נמי שארה כסותה ועונתה לא יגרע (שמות כ"א, י'), וכ"ה בשאלתות דרב אחאי ריש פ' אמור ועיין בכלי יקר שהביא הטעם מדוע קראו לאשתו שארו, ומה שהקדימה קודם אביו ואמו: ו) שהיא עדיין קרובה לו, ושלא נאמר שהיתה לאיש ע"י קדושין, והוא דעת ר"מ ור' יהודה, אבל אינה הלכה, וכן כתב בעל הזכרון שהרי"ף וכל הפוסקים פסקו שאינו מטמא לאחותו ארוסה, ואפילו ארוסה לכהן, אבל מטמא הוא לאחותו שנתגרשה מן האירוסין, וילפינן לה מהקרובה לרבות הארוסה שנתגרשה, וכן הביאה הר"מ במז"ל, וכ"ה (ילקוט תרכ"ז) לרבות ארוסה שנתגרשה: ז) שאינה ר"ל הוית קידושין, אלא הוית משכב:

ועיין

לְאִישׁ לָהּ יִטַּמָּא: ד לֹא יִטַּמָּא בַּעַל בְּעַמָּיו לְהֵחַלּוֹ: ה לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבִבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת: ו קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא יְחַלְּלוּ

אונקלוס

לִגְבַר לַהּ יִסְתָּאַב: ד לָא יִסְתָּאַב רַבָּא בְּעַמֵּיהּ לְאַחֲלוּתֵיהּ: ה לָא יִמְרְטוּן מְרַט בְּרֵישֵׁיהוֹן וּפָאתָא דְדִקְנְהוֹן לָא יְגַלְּחוּן וּבִבְשַׂרְהוֹן לָא יְחַבְּלוּן חִבּוּל: ו קַדִּישִׁין יְהוֹן קֳדָם אֱלָהֲהוֹן וְלָא יְחַלוּן שְׁמָא

אבן עזרא

סב' טעמים

בעל בעמיו בכהנים או בישראלים חוץ מהנזכרים (יז): ד להחלו. דגשות הלמ"ד להתבלע אחר (יח), והוא שם הפעל מבנין נפעל (יט): ה לא יקרחה קרחה בראשם. על המת: ופאת זקנם. על המת כמנהג מקומות בארץ כשדים, והנה התברר פי' את פאת זקנך (כ): וטעם שרטת. אפילו אחת. (כא) וכבר נזהרו ישראל על אלה (כב) וטעם הזהירם (כג) כי ראש מוקרח וזקן מגולח ובשר שרוט לא ישמש לפני השם: ו ולא יחללו שם אלהיהם. פי', כי את

רש"י

לה יטמא. מצוה ח): (ד) לא יטמא בעל בעמיו להחלו. לא יטמא לאשתו פסולה שהוא מחולל בה בעודה עמו. ח) ט) וכן פשוטו של מקרא לא יטמא בעל בשארו בעוד שהיא בתוך עמיו שיש לה קוברין שאינה מת מצוה ובאיזה שאר אמרתי באשתו שהיא להחלו להתחלל הוא מכהונתו ט): (ה) לא יקרחו קרחה. על מת י) והלא אף ישראל הוזהרו על כך יא) אלא לפי שנאמר בישראל בין עיניכם יב) יכול לא יהא חייב על כל הראש י) ת"ל בראשם יא) וילמדו ישראל מהכהנים בגזרה שוה נאמר כאן קרחה ונאמר להלן בישראל קרחה יג) מה כאן כל הראש אף להלן כל הראש במשמע כל מקום שיקרח בראש ומה להלן על מת אף כאן על מת יד): ופאת זקנם לא יגלחו. לפי שנאמר בישראל לא תשחית טו) יכול לקטו במלקט ורהיטני יב) לכך נאמר לא יגלחו שאינו חייב אלא על דבר הקרוי גלוח ויש בו השחתה וזהו תער טז): ובבשרם לא ישרטו שרטת. לפי שנאמר בישראל ושרט לנפש לא תתנו יז) יכול שרט חמש שריטות לא יהא חייב אלא אחת ת"ל לא ישרטו שרטת לחייב על כל שריטה ושריטה יח) שתיבה זו יתירה היא לדרוש שהיה לו לכתוב לא ישרטו ואני יודע שהיא שרטת: (ו) קדשים יהיו. על כרחם יקדישום ב"ד בכך יג) יט):

יהל אור

(יז) פי' לא יטמא בעל היינו הכהן בעמיו אפילו בכהנים חוץ מהנזכרים למעלה, והם שבעה, שאר (זו אשתו) והששה המפורשים, ובטלה בזה השגת האפריון (אגרת יקר מכתב ז'): (יח) ובכא"י הגי' „אחרת" פי' למ"ד אחרת, כי צ"ל „להחללו" כי שרשו חלל: (יט) והוא מקור מבנין נפעל, ונראה הה"א תחת הדגש המורה על נו"ן הנפעל כמשפט: (כ) הכתוב (למעלה יט כז) שהוא על המת, וכן פי' שם בשם אחרים, ואין כן דעת חז"ל: (כא) והוא שם דבר כמו שרט: (כב) למעלה יט כח והכהנים נכללו בכלל ישראל: (כג) ובד"ק „וטעם הזכירם" כאן לכהנים:

מנחת יהודה

ח) ועיין נזיר מ"ג א', שם מבואר שהטומאה זאת מחללתו: ט) ומשמע מלשון להחלו קא דריש, ועיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז: י) אלא על בין העינים לבד: יא) לרבות את כל הראש: יב) מלקט כעין מלקחים קטנים שמלקטין בהם השער, ורהיטני כעין מספרים קטנים, ועיין קדושין ל"ה ב' ד"ה מלקט, ושבת מ"ח ב' ונ"ח ב', רש"י ד"ה איזמל של רהיטני, וכן פי' רש"י (ישעיה מ"ד י"ג) על הפ' יעשהו במקצעות ומחליק ברהיטני ואיזמל, וכן תיוב"ע שם באיזמליא, ועיין רד"ק שם שכתב, ואלו הכלים עשוין כמו איזמלים: יג) ידייק מתיבת יהיו,

מקורי רש"י

ילקוט תרכ"ז, פס"ז: ח) ספרא זבחים ק', א' סוטה ג' א' שמות פ"ד פס"ז, ס' ושכיר ילקוט שם פס"ז: ט) ספרא, יבמות כ"ב ב', צ', ב', שמות פ"ד, נזיר מ"ג א', תיוב"ע, ילקוט שם פס"ז: י) ספרא, פס"ז: יא) ספרא, קדושין ל"ו א', מכות כ', א', פס"ז: יב) דברי' י"ד א': יג) דברי' י"ד א': יד) מכות כ', א', ילקוט תרכ"ט, פס"ז: טו) למעלה י"ט, כ"ז: טז) מכות כ"א, א' קדושין ל"ה ב', נזיר מ', ב' כ"מ ב': יז) למעלה י"ט, כ"ח: יח) ספרא, מכות כ', ב', ילקוט שם, פס"ז: יט) ספרא, פס"ז, ילקוט שם:

שֵׁם אֱלֹהֵיהֶם כִּי אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה
לֶחֶם אֱלֹהֵיהֶם הֵם מַקְרִיבִם וְהָיוּ
קֹדֶשׁ׃ ז אִשָּׁה זֹנָה וַחֲלָלָה לֹא יִקָּחוּ
וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ לֹא יִקָּחוּ
כִּי־קָדֹשׁ הוּא לֵאלֹהָיו׃ ח וְקִדַּשְׁתּוֹ
כִּי־אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב
קָדֹשׁ יִהְיֶה־לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה
מְקַדִּשְׁכֶם׃ ט וּבַת אִישׁ כֹּהֵן כִּי

אונקלוס

דאלההון ארי ית
קורבניא דיי קורבן
אלההון אינון מקרבין
ויהון קדישין׃ ז אתתא
מטעיא ומחללא לא
יסבון ואתתא דמתרכא
מבעלה לא יסבון ארי
קדיש הוא קדם אלהיה׃
ח ותקדשניה ארי ית
קורבן אלהך הוא מקריב
קדיש יהי לך ארי קדיש
אנא יי מקדשכון׃ ט ובת
גבר כהן ארי תתחל

רש"י

(ז) זונה. שנבעלה בעילת ישראל האסור לה כגון חייבי כריתות יד) או נתין או ממזר טו) כ): חללה. שנולדה מן הפסולים שבכהונה טז) כא) כגון בת אלמנה מכהן גדול או בת גרושה (וחלוצה) יז) מכהן הדיוט כב) וכן שנתחללה מן הכהונה על ידי ביאת אחד מן הפסולין לכהונה יח) כג): (ח) וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו ויסרהו עד שיגרש כד): קדש יהיה לך. נהוג בו קדושה לפתוח ראשון בכל דבר ולברך ראשון בסעודה יט) כה): (ט) כי תחל לזנות. כשתתחלל על ידי

אבן עזרא

אשי ה' (כד): ז אשה זונה. לא מצאנו על הדרך הפשט בכל המקרא זונה כ"א כמשמעה (כה), גם כן ויתנו את הילד בזונה (יואל ד ג) כאשר פירשתיו (כו) [ג]: וחללה. שאינה מפורסמת כזונה (כז), ולפי הפשט היה נראה מדברי יחזקאל, כי אלמנות כהן מותרות לכהנים (כח) לכן דברי הקבלה הוא הנכון (כט): ח וקדשתו. במחשבה ובדבור (ל): לחם אלהיך. מאכל שהוא קרב לשם (לא): אני ה' מקדשכם. כלכם (לב): ט כי תחל. לדעת רבים

יהל אור

(כד) כי מפני שמקריבים את אשי ה', ויהיה בזה חלול ה': (כה) המפקרת עצמה לזנות, ולרוב בא השם הזה כזונה תחת בעלה, ובזונה נכרית: (כו) וכן פי' שם הח' ז"ל במחיר זונה, בעבור זנות: (כז) שנתחללה ע"י ביאת אחד מן הפסולים לכהונה: (כח) שאמר (יחז' מד כב) „ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולת מזרע בית ישראל, והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו", שמלת יקחו, חוזר לכהנים שיוכלו ליקח אלמנותו של כהן: (כט) כן פי' רז"ל (קדושין עח ב) „מכהן יקחו, משאר כהנים יקחו", פי' משאר כהנים שאינו כה"ג יקחו אותם והם ההדיוטים שמותרים באלמנה, וכן תיוב"ע שם, ולפי"ז רישא בכה"ג וסיפא בכהן הדיוט: (ל) לנהוג בו כבוד: (לא) וצריך אתה לנהוג בו קדושה: (לב) ע"כ בל"ר:

קרני אור

[ג] ודעת רז"ל שנבעלה בעילה אסורה עיין (יבמות סא ב) וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרלב"ג, כי הזונה לפי הוראת הגדר היא שנבעלת לאיש האסור לנשאה, והרצון בזה שהיא טעה מהאדם המותר לה על האדם האסור לה:

מקורי רש"י

כ) ספרא. יבמות ס"א ב' ועיין רש"י שם ד"ה „ושנבעלה": כא) ספרא קדושין ע"ז, א' ילקוט תרכ"ט: כב) ספרא קדושין שם: כג) קדושין שם: כד) ספרא יבמות פ"ח ב ס' והסיר ילקוט תרכ"ט: כה) ספרא, הוריות י"ב ב' גיטין נ"ט ב' מו"ק כ"ח ב' נדרים ס"ב א', ילקוט שם:

מנחת יהודה

ממה שלא כתב קדושים הם: יד) הם העריות שבאו בפ' אחרי, כגון שבא עליה אחיה או אביה או בנה: טו) ונתין או ממזר אינם מחייבי כריתות, אבל אסורם איסור לאו: טז) עיין תוספת יבמות ס"ו ב', ד"ה „מה לאלמנה" ותוס' נדה מ"ט ב' ד"ה „מה לאלמנה": יז) עיין ברע"ב (יבמות פ"ט מ"ג) שחליצה לכהן הדיוט מדברי סופרים, וכן כתב בתוי"ט פ"ב דיבמות מ"ד, דהא דשנאוה בכמה מקומות במשנה עם הגרושה בדברים שהן מן התורה, לאו בדוקא הוא, אלא אשיגרת לישנא נקט: יח) פי' שאחת מן הנשים האסורות לכהונה אם נבעלה לכהן נקראת ג"כ חללה, כגון כהן הדיוט שבא על הזונה עשאה חללה, וכן כה"ג שבא על האלמנה עשאה חללה וכן אמרו (ספרא) ולא יחלל זרעו אין לי אלא זרעו שהוא מתחלל היא עצמה מניין, ודין הוא ומה אם הזרע שלא עבר עבירה מתחלל, היא שעברה עבירה לא כ"ש (הזכרון) ועיין ירושלמי פ"ג דסוטה ה"ז: יט) עיין תוס' חולין פ"ז א', ד"ה „וחייבו ר"נ

תֵחֵל לִזְנוֹת אֶת־אָבִיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת
בָּאֵשׁ תִּשָּׂרֵף׃ ס י וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
מֵאֶחָיו אֲשֶׁר־יוּצַק עַל־רֹאשׁוֹ ׀ שֶׁמֶן
הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת־יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת־
הַבְּגָדִים אֶת־רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע
וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם׃ יא וְעַל כָּל־
נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ

אונקלוס

לְמִטְעֵי מִקְּדוּשַׁת אֲבוּהָא
הִיא מִתַּחֲלָא בְּנוּרָא
תִּתּוֹקַד׃ י וְכַהֲנָא
דְּיִתְרַבָּא מֵאֲחוֹהִי דִּי
יִתְּרַק עַל רֵישֵׁיהּ מִשְׁחָא
דִּרְבוּתָא וְדִיקָרֵב יָת
קוּרְבָּנֵיהּ לְמִלְבַּשׁ יָת
לְבוּשַׁיָּא יָת רֵישֵׁיהּ לָא
יְרַבֵּי פְּרוּעַ וּלְבוּשׁוֹהִי לָא
יִבְזַע׃ יא וְעַל כָּל נַפְשַׁת
מִיתָא לָא יֵיעוֹל לַאֲבוּהִי

אבן עזרא

מגזרת תחילה (לג) ולפי דעתי מלשון חלול (לד) רק הוא מהבנין הכבד הנוסף, כמו לא יחל דברו (במד' ל, ג) (לה) ועל שני הפירושים (לו) המלה היא מפעלי הכפל (לז) רק היא זרה (לח), ויתכן שתהיה זרה החל גם תחל, שלא יתערבו עם טעם תחלה, בעבור היות התי"ו קמוץ בקמץ קטן (לט), וכן לבלתי הֵחַל (יחז' כ ט) (מ): ובת כהן. אם חללה עצמה בזנות, בעבור שחללה כבוד אביה: **באש תשרף**. בעולה או ארוסה (מא): **י את הבגדים**. והם בגדי קדש (מב): **את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם**. מזה הכתוב נלמוד מה שהעתיקו חז"ל במשפט האבלות (מג): **יא ועל כל נפשת מת לא יבא**. נוף מת והנוף חסר (מד) כי מת שם התאר (מה) וכן ועשיר יענה עזות (משלי יח כג) (מו)

רש"י

זנות שסיתה בה זיקת בעל כ) וזנתה או מן האירוסין או מן הנשואין כו). ורבותינו נחלקו בדבר כז) והכל מודים שלא דבר הכתוב בפנויה: **את אביה היא מחללת**. חללה ובזתה את כבודו שאומרים עליו ארור שזו ילד ארור שזו גדל כב) כז): (י) **לא יפרע**. לא יגדל פרע על אבל ואיזהו גידול פרע יותר משלשים יום כח): (יא) **ועל כל נפשות מת**. באהל המת כג): **נפשות מת**. להביא רביעית דם מן המת שמטמא באהל כד) כט): **לאביו ולאמו לא יטמא**. לא בא אלא להתיר לו מת מצוה כה) ל):

יהל אור

(לג) שתתחיל לזנות, ולפ"ז היה ראוי לבוא תחל בקמץ התי"ו: (לד) מענין הלול ומפרשו, והוא תמורת הקדושה, וכן ת"א וכן פי' רש"י ז"ל: (לה) והוא מבנין הפעיל, והתי"ו ראוי להפתח כמו לא יַחֵל דברו, וצירי התי"ו מקום פתח: (לו) אם הוא מלשון תחילה או מלשון הלול: (לז) שפרשו הלל: (לח) כי תי"ו איתן נקודה בצירי תחת הפת"ח: (לט) בצירי, וכן כתב הח' ז"ל (שפה ברורה דף לט ב) „ודע כי מלת „כי תֵחֵל לזנות" מגזרת חלול, ע"כ הפרישו העברים בינה ובין המלה שהוא מגזרת תחילה (פי' כ"א היא מענין זה, נ"ל התי"ו בקמץ, כמו אחל תת (דברי' ב כה) אעפ"י ששניהם מפעלי הכפל): (מ) ג"כ בצירי, וכתב הה' ז"ל שם, גם הוא שם הפועל להפריש בינות הטעמים (פי' בין מה שהוא מענין חילול, ומה שהוא מענין תחלה): (מא) וכ"ה (ספרא, סנהד' נא, ב) וכן פי' רש"י ז"ל: (מב) ע"כ כתוב בה"א הידיעה, והם האמורים למעלה טז ד: (מג) עיין הוריות (יב ב רמב"ם ה' ביאת מקדש פ"א י): (מד) חסר מלת גוף, כי אחרי שנפשות לשון נקבות רבות והיל"ל מתות, לא מת בל"ז ויאמר כי חסר מלת גוף, וגוף הוא ל"ז: (מה) לאדם מת, ועיין (ברא' כג ג ובביאורי שם): (מו) פי' דברי

מנחת יהודה

ר"ע: כ) זיקת לשון קשירה, ומלביהם נהוגים (ישעי' ס' י"א) תיוב"ע ומלביהם זקוקין: כא) אם מדבר בארוסה או בנשואה: כב) שאם היו נוהגין בו קדש נותנין בו חול: כג) מלת „על" יורה על תוכיות הדבר ופנימיותו, כמו והושבתים על בתיהם (הושע י"א י"א) בתוך בתיהם, ככה מלת על יורה כאן על הבית והאהל ע"ש תוכיותם ופנימיותם המוקף במחיצות (הבוה"ק): כד) כ"ה דעת רבנן (סנהד' ד' א) נפשת כתיב שפי' דוקא אם בא הרביעית מנפש אחד, אבל אם הרביעית דם יצאה משני מתים טהור, ודעת ר"ע שם שטמא: כה) כיון שאמר כל נפשות

מקורי רש"י

כו) ספרא, סנהד' נ', ב' ונ"א ב': כז) סנהד' נ"ב, א' פס"ז, מדרש אגדה ילקוט תר"ל פס"ו: כח) ספרא, סנהד' כב ב', תענית י"ז א': כט) ספרא, נזיר ל"ח א', מ"ט ב', נ"ג ב', חולין ע"ב א', סנהד' ד' א', פס"ז: ל) ספרא. ועיין נזיר מ"ז ב', ילקוט תרל"א:

וּלְאִמֵּיהּ לָא יִסְתָּאָב׃
יב וּמִן מַקְדְּשָׁא לָא יִפּוֹק
וְלָא יַחֵיל יָת מַקְדְּשָׁא
דֶּאֱלָהֵיהּ אֲרֵי כְּלִיל מְשַׁח
רְבוּת אֱלָהֵיהּ עֲלוֹהִי אֲנָא
יְיָ׃ יג וְהוּא אִתְּתָא
בִּבְתוּלַהָא יִסַּב׃
יד אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא
וַחֲלִילָא מַטְעֲיָא יָת אִלֵּין
לָא יִסַּב אֱלָהֵין בְּתוּלְתָּא

לֹא יִטַּמָּא׃ יב וּמִן־הַמִּקְדָּשׁ לֹא יֵצֵא
וְלֹא יְחַלֵּל אֵת מִקְדַּשׁ אֱלֹהָיו כִּי נֵזֶר
שֶׁמֶן מִשְׁחַת אֱלֹהָיו עָלָיו אֲנִי יְהוָה׃
יג וְהוּא אִשָּׁה בִבְתוּלֶיהָ יִקָּח׃
יד אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה וַחֲלָלָה זֹנָה אֶת־
אֵלֶּה לֹא יִקָּח כִּי אִם־בְּתוּלָה מֵעַמָּיו

רש"י

(יב) ומן המקדש לא יצא. אינו הולך אחר המטה כו) לא) ועוד מכאן למדו רבותינו שכהן גדול מקריב אונן כז) לב) וכן משמעו אף אם מתו אביו ואמו אינו צריך לצאת מן המקדש אלא עובד עבודה כח): ולא יחלל את מקדש. שאינו מחלל בכך את העבודה שהתיר לו הכתוב הא כהן הדיוט שעבד אונן חלל כט) לג): (יד) וחללה. שנולדה מפסולי כהונה ל) לד):

אבן עזרא

ומאכלו בריאה (חבקוק א טז) תחסר שה (מז): וטעם לא יבא. באהל או בבית ששם המת (מח): וטעם לאביו ולאמו. שהיא מצוה עליו לכבדם בחייהם ובמותם, ואף כי לאחיו ולבנו (מט): יב ומן המקדש לא יצא. אמרו המעתיקים אחר המת והוא הנכון (נ) וי"א בשבעת ימי המלואים (נא) וזה לא יתכן, כי כבר באר ומלא את ידו (נב), ג"כ יתכן שלא יצא מן המקדש כי אם לדבר מצוה: יג בבתוליה. יש שמות בלה"ק לא יפרדו לעולם (נג) כמו נעורים (נד) וזקונים (נה) ועלומים (נו) ובתולים (נז) [ד] ויש שמות בלה"ק שלא יתחברו (נח) כסף ושכם וזהב וברזל (נט) [ה]: יד אלמנה וגרושה. כלל שכהן או מישראל (ס): וחללה זונה. חסר וי"ו הדבק (סא) כמו שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג יא) (סב): וטעם להוסיף כי אם בתולה. (סג) להזכיר „עמיו" כי הבתולה השבויה והמתייהדת אסורה לו (סד):

יהל אור

עזות וחסר מלת דברי: (מז) ופי' שם בריאה: (מח) וכן פי' רש"י: (מט) שלא יטמא להם: (נ) כ"ה (ספרא סנהד' יח א) דעת ר' יהודה, ולר"מ יוצא אפילו אחר המטה, ודעתו שמקדושתו לא יצא עיי"ש: (נא) וע"ז היתה האזהרה: (נב) וידוע כי ז' ימים ימלא את ידו ולא יצא מן המקדש כמו שעשה אהרן בז' ימי המלואים דכתיב, ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים, ואין מן הצורך להזהירם עוד: (נג) כי הם תמיד בל"ר, ואינם נמצאים בל"י: (נד) אשת נעורים (ישעי' כד ו): (נה) בן זקונים (ברא' לז ג): (נו) ישוב לימי עלומיו (איוב לג כה) עלומיך (ישעיה כד ד): (נז) וכן יאמר פה בבתוליה ל"ר, ולא בבתולה ל"י: (נח) שלא נמצאו בל"ר: (נט) שלא נמצא כספים ולא ברזלים ולא זהבים ולא שכמים: (ס) ומה שכתוב ביחז' מד כב אלמנה מכהן יקחו, הוא על כהן הדיוט עיין (למעלה אות כע): (סא) שהיל"ל וזונה: (סב) צ"ל וירח: (סג) הרי כבר הזהיר והוא אשה בבתוליה יקח: (סד) כי אם

קרני אור

[ד] הוא שם ברבוי, מטוה קוטי סעור שסוגר רחם האשה, ושנראה לנו ששרש בתל דומה לפתול בהוראת עניבה וכריכת חוטים, ועם זה אריגת ארוג ומטוה, וזה ענין שבתולים באשה, וע"ש זה נקרא בתולה כמובן קשורה וסגורה בבתוליה (המוצר): [ה] ולא יחשוב כסף עיין (ברא' מב כה) ששם הביא דעת ר' משה הכהן שיאמר כי כסף וזהב לא ימצאו בל"ר, והשיג עליו ואמר והנה

מקורי רש"י

לא) ספרא, סנהד' י"ח א', פס"ז, ילקוט שם: לב) סנהד' פ"ד א', ב"ק ק"י, א', הוריות י"ב ב', יומא י"ג ב', תוספתא זבחים פי"א, ילקוט שם, פס"ז: לג) ספרא: לד) ספרא קדושין ע"ז ב':

מנחת יהודה

נפשות מת לאביו ולאמו למה לי, הא למת מצוה אף כ"ג מותר ליטמא: כו) כ"ה דעת ר"י (ספרא, סנהד' י"ח א') שלא יצא מן המקדש ודעת ר"מ שם מקדושתו לא יצא, הא כיצד הן נכסין והוא נגלה עיי"ש: כז) עיין זבחים צ"ט א' ברש"י, ובפסו"ק י"ד ב' ברש"י ד"ה „הא כהן גדול": כח) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: כט) הואיל והתיר לו שיעבוד אונן ולא יצא אחרי מתו, על מה הוא מזהירו עתה לבל יחלל, ויפרש שאינה אזהרה אלא שלילה, פי' שאינו מחלל בכך את מקדש אלהיו: ל) כונתו שנולדת ע"י ביאת פסולי כהונה כגון אלמנה לכה"ג, וגרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ולא שנולדה מאיסורי או פסולי ביאת ישראל:

ר"ל

יקח אשה: טו ולא־יחלל זרעו
בעמיו כי אני יהוה מקדשו: ס שני
טז וידבר יהוה אל־משה לאמר:
יז דבר אל־אהרן לאמר איש מזרעך
לדרתם אשר יהיה בו מום לא
יקרב להקריב לחם אלהיו: יח כי
כל־איש אשר־בו מום לא יקרב
איש עור או פסח או חרם או שרוע:
יט או איש אשר־יהיה בו שבר רגל
או שבר יד: כ או־גבן או־דק או
תבלל בעינו או גרב או ילפת או

אונקלוס

מעמיה יסב אתתא:
טו ולא יחל זרעיה בעמיה
ארי אנא יי מקדשיה:
טז ומליל יי עם משה
למימר: יז מליל עם אהרן
למימר גבר מזרעך
לדריהון די יהא ביה
מומא לא יקרב לקרבא
קורבן אלהיה: יח ארי כל
גבר די ביה מומא לא
יקרב גבר עויר או חגיר
או חרים או שריע: יט או
גבר די יהי ביה תבר
רגלא או תבר ידא: כ או
גבין או דוקא או חיליז

רש"י

(טו) ולא יחלל זרעו. הא אם נשא אחת מן הפסולות זרעו הימנה חלל מדין קדושת כהונה לא) לה): (יז) לחם אלהיו. מאכל אלהיו כל סעודה קרויה לחם כמו עבד לחם רב לו): (יח) כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. אינו דין שיקרב כמו הקריבהו נא לפחתך לז): חרם. שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתים עיניו כאחת לג) לח): שרוע. שאחד מאבריו גדול מחברו עינו אחת גדולה ועינו אחת קטנה או שוקו אחת ארוכה מחברתה לג) לט): (כ) או גבן. שורלי"ש לד) בלע"ז שגביני עיניו שערן ארוך ושוכב לה) מ): או דק. שיש לו בעיניו דוק שקורין טיל"ה לו) כמו הנוטה כדוק לז) מא): או תבלל. דבר המבלבל

אבן עזרא

טו ולא יחלל זרעו. פי' אלמנה וגרושה בסתר (סה) כי את כל אלה לא יקח בגלוי (סו). ואחר שהזכיר קדושת הכהנים החל להזכיר המומין: יז לחם אלהיו. הוא קרבן המזבח (סז) ואלה הכהנים הדיוטים על כן אמר כל מי שהוא מזרע אהרן הכהן: יח חרום. הפך שרוע (סח) והנה חרום מגזרת חרם (סט): שרוע. מגזרת מהשתרע (ישעי' כח כ) (ע): כ או גבן. קרוב מגזרת הרים גבנונים (תה' סח, יז) והנו"ן שרש, והוא שם התאר (עא): וכן דק. והוא כמשמעו להיות דק קצר

יהל אור

מעמיו: (סה) שלא ישכב עמם בסתר: (סו) הוא הלוי בגלוי פי' לקיחה בנשואין: (סז) והוא מאכל אלהיו, וכן פי' רש"י: (סח) כי שרוע עניינו רחב וגדול מגזרת מהשתרע (ישעיה כח כ): (סט) שהוא ענין השחתה והוא אבוד החוטם: (ע) שאבר אחד גדול מחבירו: (עא) לאיש עב וארוך וככל, וככבודתו ימנעו

מנחת יהודה

לא) ר"ל שבניו הזכרים מותרים ליטמא ולישא גרושה וכל כיוצא בזה (נח"י): לב) ואין חוטמו מעכבו: לג) בספרא „שרוע זה שנשמטה ירכו" וע"י השמיטה יתארך הרגל, וכ"ה ילקוט הרל"א ובבכורות מ', א' שנשתרבבה לו ירכו, ופי' רש"י שאחת מירכותיו גדולה מחבירתה, ובפס"ז שרוע שעקביו יוצא לאחוריו, וכ"ה (ספרא) ובילקוט שם: לד) אויגענבראזינען: לה) פי' שוכב על עפעפיו: לו) איין ווייסעס אויגענפעלל אויף דער הארנהויט: לז) עיין בכורות ל"ח ב', שפירשו שם על נקודה שבשחור של עין:

מקורי רש"י

לה) ספרא קדושין ע"ז כ': לו) דניאל ה', א': לז) מלאכי א', ח': לח) ספרא בכורות מ"ג ב' ילקוט תרל"א פס"ז: לט) עיין מסכת יהודה אות ל"ג: מ) ספרא בכורות מ"ג ב' תוו"ע: מא) ישעי' מ' כ"ב:

דער

מְרוֹחַ אָשֶׁךְ׃ כא כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם מִזֶּרַע אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב אֶת־אִשֵּׁי יְהוָה מוּם בּוֹ אֵת לֶחֶם אֱלֹהָיו לֹא יִגַּשׁ לְהַקְרִיב׃

אונקלוס

בְּעֵינֵיהּ אוֹ גַרְבָן אוֹ חֲזָזָן אוֹ מְרִיס פַּחֲדִין׃ כא כָּל גְּבַר דִּי בֵיהּ מוּמָא מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן כַּהֲנָא לָא יִקְרַב לְקָרָבָא יָת קוּרְבָּנַיָּא דַייָ מוּמָא בֵיהּ יָת קוּרְבַּן אֱלָהֵיהּ לָא

רש"י

את העין כגון חוט לבן הנמשך מן הלבן ופוסק בסירה שהוא עוגל המקיף את השחור שקוראים פרוני"לא לה) והחוט הזה פוסק את העוגל ונכנס בשחור לט) ותרגום תבלל חילוז לשון חלזון שהוא דומה לתולעת אותו החוט וכן כינוהו חכמי ישראל במומי הבכור חלזון נחש עינב מ) מב): גרב וילפת. מיני שחין הם מא) גרב זו החרס מב) שחין היבש מבפנים ומבחוץ מג) מג): לפת. היא חזזית המצרית מד) מד) ולמה נקראת ילפת שמלפפת והולכת עד יום המיתה והוא לח מבחוץ ויבש מבפנים ובמקום אחר קורא לגרב שחין הלח מבחוץ ויבש מבפנים מה) שנאמר ובגרב ובחרס מו) כשסמוך גרב אצל חרס קורא לילפת גרב וכשהוא סמך אצל ילפת קורא לחרס גרב מה) כך מפורש בבכורות מז): מרוח אשך. לפי התרגום מרים פחדין שפחדיו מרוססין שבילים שלו כתותין מו) מח), פחדין כמו גידי פחדיו ישורגו מז) מט): (כא) כל איש אשר בו מום. לרבות שאר מומין מח) נ): מום בו. בעוד מומו בו

אבן עזרא

קומה (עב) [ו]: תבלל בעינו. י"א מגזרת תבל עשו (למעלה כ יב) השחתה (עג) וי"א מגזרת בלולה בשמן (למעלה ב ה) (עד) והתי"ו על שני הפירושים נוסף, גם גרב בעין על דעת רבים כן (עה): ילפת. כטעם דבק מגזרת וילפת שמשון (שופ' טז) (עו) וי"א עוות, מגזרת ויחרד האיש וילפת (רות ג ח) (עז) והיו"ד

יהל אור

לעבוד עבודת הקדש: (עב) מענין דק נלמד פתרון גבן יתכן להיות עבה, ויתכן להיות מגזרתם הרים גבנונים (תה' סח יז) (מחברת מנחם ערך גבן): (עג) ושרשו בלה שעינו השחתה: (עד) ושרשו בלל, והוא לובן באישון העין, ולפי שהוא מבלבל מראה שחרות האישון נקרא כן וכ"ה (ספרא, בכורות מד א) וכן פי' רש"י: (עה) הוא מין חולי בעין: (עו) ובמקה"מ וכן בד"ק: הגי' „גם גרב בעין ועל דעת רבים כן ילפת", ר"ל כמו גרב בעין כן ילפת בעין, כטעם דבק, פי' שעינו נדבקה, שאין עפעפיו נפתחים: (עז) ופי' הה' ז"ל

קרני אור

שכח כספיהם, עיין ביאורי שם: [ו] עיין יהל אור מה שקבלתי ממחברת מנחם שפי' ג"כ כמו הם' ז"ל, ולפי פירושם מלת „בעינו" לא קאי על גבן, וכן משמע (מגילה כט א) שהוא מענין הרים גבנונים, כתיב הכא גבנונים וכתיב התם או גבן או דק, ועיין ס' הגלוי להריק"ם שהשיג ע"ז וכתב ואני אומר, כי אינו לא דק ולא עב וארוך, כי גבן ודק ממומי העינים, גבן מגבות עינים (ויקרא יד ט) ברמית התרגום גביני עינוהי, וכן פי' רבותינו (בכורות מג א) וזה כמו כן בעינים שפניו קטנים מאוד, וכן השיג רנס"ו וכתב, ואעפ"י שגם אלו מומין כמו ששנינו (בכורות פז ו) שקפה ושכנס, אין דבריו נראין במשמעות שכתוב כי מה ענין גבן ודק עם תבלול בעיניו, אלא בגוף כולו

ותבלול רק בעין, יותר יסמך תבלול לעור, אבל רבותינו שנו (שם פז ב) אין לו גבינים, אין לו אלא גבן אחד, וזהו גבן שאמור בתורה, והוא מלשון גבות עיניו, וכן השער שמעל עיניו, ואפילו חסר אחת הרי זה מום, ודעת ר"מ בן אנטיגנוס (ספרא, בכורות מג ב) כל שיש לו שתי גבים ושתי שדראות, ופי' בג' שם, ששדרתו עקומה, וכתב ר"ש ן' מלך מי שגבו כפופה ויש לו חטוטרת על גבו יקרא גבן, והגו"ן נוספת, ויתכן להיותו מענין ואת גבות עיניו ותרגום ירושלמי מפרש דגבנוי חפין עינוי, פי' שגבות עיניו מכסות עיניו כל כך הם גדולות, ועיין בספרא ובבכורות שם עוד פירושים:

מקורי רש"י

מב) ספרא בכורות ל"ה א': מג) בכורות מ"א א': מד) ספרא בכורות שם: מה) ב"ק פ', ב': מו) דברי' כ"ח: מז) דף מ"א א': מח) ספרא, בכורות מ"ד ב'. ילקוט תרל"ב: מט) איוב מ' י"ז: נ) ספרא,

מנחת יהודה

לח) דער אוינענהאפפעל, אוינענשטערן: לט) סירא הוא העיגול המקיף את השחור שבאמצעית העין, ואם חוט לבן פוסק העיגול ההוא ונכנס לתוך השחור הוי מום: מ) יש לו חולי בעיניו כמו חלזון, או נחש, או כגרגיר של ענב, פי' שיש בעיניו נפוח כענבה, ובספרא הגי' עיניו, ובג' הגי' עצב: מא) כשחין מצרים: מב) שקשה כחרס: מג) ג' מיני גרב הן, יבש מבפנים ומבחוץ, לח מבפנים ומבחוץ, יבש מבפנים ולח מבחוץ, וכאן הוא יבש מבפנים ומבחוץ: מד) הוא מין שחין היבש מבפנים ולח מבחוץ, והוא שחין מצרים: מה) וא"כ גרב יקרא שחין היבש, אבל לח מבפנים ומבחוץ הוא מום עובר, וכן אז"ל (בכורות מ"א א') לח איתסי יבש לא מיתסי: מו) והוא דעת ר' ישמעאל וזה שנברחו אשכיו (ספרא, בכורות מ"ד ב') ופי' רש"י בגמרא שם „שנמעכו ביציו", והוא מענין מרוח ומעיכה ועיין תוס' סוטה כ"ו ב' ד"ה שחוף, דגרסי „זה השחוף" ודעת ר"ע (ספרא, בכורות שם) כל שרוח באשכיו וכן פי' מנחם (מחברת מנחם) נפוח פחד, ובתרגום סביוניטה „מרים פחתין" וכתב בס' יא"ר שראה ג"כ בתרגום אחר ספרדי שהיה כתוב בו „פחתין" אלא שמחקוהו שישאר בו דל"ת: מז) שפי' גידי ביציו יסתעפו וישתרגו: מח) אפילו שאר מומין שאין בו:

כב לחם אלהיו מקדשי הקדשים
ומן־הקדשים יאכל: כג אך אל־
הפרכת לא יבא ואל־המזבח לא
יגש כי־מום בו ולא יחלל את־
מקדשי כי אני יהוה מקדשם:
כד וידבר משה אל־אהרן ואל־בניו
ואל־כל־בני ישראל: פ כב א וידבר
יהוה אל־משה לאמר: ב דבר
אל־אהרן ואל־בניו וינזרו מקדשי

יקרב לקרבא: כב קורבן
אלהיה מקדשי קודשיא
ומן קודשיא ייכול:
כג ברם לפרוכתא לא
יעול ולמדבחא לא
יקרב ארי מומא ביה ולא
יחל ית מקדשי ארי אנא
יי מקדישהון: כד ומליל
משה עם אהרן ועם
בנוהי ועם כל בני
ישראל: א ומליל יי עם
משה למימר: ב מליל עם
אהרן ועם בנוהי ויפרשון
מקודשיא דבני ישראל

אבן עזרא

נוסף כיו"ד יצהר (במדי' יח יב) (עח): מרוח. שם התאר סנזרת רוח: אשך. הביצה (עט) [ז] ואחר שפרט אסר כלל כל איש אשר בו מום: וטעם מום בו. (פ) כמו אביו ואמו קלל (למעלה כ, ט) (פא): כב לחם אלהיו. לחם הפנים, והאשם, והחטאת, שהם קדש הקדשים כנגד השלמים, כי גם השלמים קדש: ומן הקדשים. המעשר והבכור (פב): כג אך אל הפרכת לא יבא. להיותו כהן גדול (פג) גם אל המזבח לא יקרב: כד וטעם ואל כל בני ישראל. שלא יזבח להם שלמים בעלי מום לולי הקבלה (פד) ובעבור שהזכיר כי בעל מום יאכל קדש, הזהיר שיהיה האוכל טהור (פה): ב וינזרו. כמו והזרתם (למעלה טו

רש"י

פסול הוא אם עבד מומו כשר מט) נא): לחם אלהיו. כל מאכל קרוי לחם נב): (כב) מקדשי הקדשים. אלו קדשי הקדשים: ומן הקדשים יאכל. אלו קדשים קלים. ואם נאמרו קדשי הקדשים למה נאמרו קדשים קלים אם לא נאמר הייתי אומר בקדשי הקדשים יאכל בעל מום שמצינו שהותרו לזר שאכל משה בשר המלואים אבל בחזה ושוק של קדשים קלים לא יאכל שלא מצינו זר חולק בהן נ) לכך נאמרו קדשים קלים. כך מפורש בזבחים נג): (כג) אך אל הפרכת. להזות שבע הזאות שעל הפרוכה: ואל המזבח. החיצון ושניהם הוצרכו להכתב ומפורש בת"כ נא) נד): ולא יחלל את מקדשי. שאם עבד עבודתו מחוללת להפסל נב) נה): (כד) וידבר משה. המצוה הזאת: אל אהרן וגו' ואל כל בני ישראל. להזהיר ב"ד על הכהנים ג) נו): (ב) וינזרו. אין נזירה

קרני אור

[ז] וכ"ס דעת ר"ע (ספרא בכורות מד ב) כל סרוח בלבכיו, פי' שלבכיו נפוחים ע"י סרוח שמוסגר בסס:

יהל אור

שם והטעם עוות, וכן כאן שנתעוותה עינו, או עוות בגוסר, או בפנים: (עח) שדרשו להר: (עט) וכן פי' הרמב"ן בעל הרוח אשר ביציו נפוחים בו: (פ) שחזר ואמר פעם רביעית מום בו: (פא) ופי' הא' ז"ל שם, כי עשה דבר רע, אף כאן פי' דבר גדול הוא זה, כי מום בו ולא יגש להקריב: (פב) שהם קדשים קלים: (פג) אף אם היה כהן גדול ונפל בו מום לא יבא אל הפרוכת, כי הכהנים ההדיוטים אסורים לבוא אל הפרוכת אף בהיותם תמימים: (פד) שהתירו לכהן בעל מום לשחוט לבע"י שלמים: (פה) יבאר טעם הסמיכות:

מנחת יהודה

מט) וכ"ה (ספרא) פרט לשעבר מומו: נ) פי' נפסל חלק בהן: נא) מה שצריך לכתוב שתיהם אל הפרוכת ואל המזבח: נב) ובפס"ז „מלמד שאם עבר ועבד עבודתו כשרה אלא שחילל" וע"ז עסד הרא"ם שם וכתב שפליאה גדולה היא שבת"כ תני' עבודתו פסולה, וכן הרזז בע"ם פוסל עבודה, עיי"ש מה שרצה לדחוק ולפרש: נג) וכן בספרא, הזהיר את

מקורי רש"י

ילקוט שם: נא) ספרא: נב) עיין רש"י ברא' ל"א כ"ד ולמעלה ג' י"א ולמעלה פ' י"ז: נג) דף ק"א, ב' ספרא: נד) ספרא: נה) ספרא בכורות מ"ג ב': נו) ספרא,

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם
קָדְשִׁי אֲשֶׁר הֵם מַקְדִּשִׁים לִי אֲנִי
יְהוָה׃ ג אֱמֹר אֲלֵהֶם לְדֹרֹתֵיכֶם כָּל־
אִישׁ ׀ אֲשֶׁר־יִקְרַב מִכָּל־זַרְעֲכֶם אֶל־
הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
לַיהוָה וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִלְּפָנַי אֲנִי יְהוָה׃
ד אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ
אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר

אונקלוס

וְלָא יְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא
דְקוּדְשִׁי דִּי אִנּוּן מְקַדְּשִׁין
קֳדָמַי אֲנָא יְיָ׃ ג אֵימַר
לְהוֹן לְדָרֵיכוֹן כָּל גְּבַר דִּי
יִקְרַב מִכָּל בְּנֵיכוֹן
לְקוּדְשַׁיָּא דִּי יַקְדְּשׁוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ וְסוֹאֲבְתֵיהּ
עֲלוֹהִי וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא
הַהוּא מִן קֳדָמַי אֲנָא יְיָ׃
ד גְּבַר גְּבַר מִזַּרְעָא דְאַהֲרֹן
וְהוּא סְגִיר אוֹ דָאִיב
בְּקוּדְשַׁיָּא לָא יֵיכוֹל עַד
דִּי יִדְכֵּי וּדְיִקְרַב בְּכָל
טְמֵא נַפְשָׁא אוֹ גְבַר דִּי
תִפּוֹק מִנֵּיהּ שִׁכְבַת

רש"י

אלא פרישה א) וכן הוא אומר וינזר מאחרי ב) נזורו אחור ג), יפרשו מן הקדשים בימי טומאתן א), ד"א וינזרו מקדשי בני ישראל אשר הם מקדישים לי ולא יחללו את שם קדשי סרס המקרא ודרשהו ב): אשר הם מקדישים לי. לרבות קדשי כהנים עצמן ג) ד): (ג) כל איש אשר יקרב. אין קריבה זו אלא אכילה ד) וכן מצינו שנאמרה אזהרת אכילת קדשים בטומאה בלשון נגיעה בכל קדש לא תגע ה) אזהרה לאוכל ולמדוה רבותינו מגז"ש ו) וא"א לומר שחייב על הנגיעה שהרי נאמר כרת על האכילה בצו את אהרן ז) שתי כריתות זו אצל זו ואם על הנגיעה חייב לא הוצרך לחייבו על האכילה וכן נדרש בת"כ ח) וכי יש נוגע חייב א"כ מה ת"ל יקרב משיכשר להקרב שאין חייבין עליו משום טומאה אא"כ קרבו מתיריו ה) וא"ת שלש כריתות בטומאת כהנים למה כבר נדרשו במסכת שבועות ט) אחת לכלל ואחת לפרט וכו' י): וטמאתו עליו. וטומאת האדם עליו יא) יכול בבשר הכתוב מדבר וטומאתו של בשר עליו ובטהור שאכל את הטמא הכתוב מדבר ו) ע"כ ממשמעו אתה למד במי שטומאתו פורחת ממנו הכתוב מדבר וזהו האדם שיש לו טהרה בטבילה ז): ונכרתה וגו'. יכול מצד זה לצד זה יכרת ממקומו ויתישב במקום אחר יב) ת"ל אני ה' בכל מקום

אבן עזרא

לא) (א) והוא מבנין נפעל, והטעם ירחקו ויבדלו מגזרת נזיר (ב): ולא יחללו. מושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא ולא יחללו את שם קדשי, ולא יחללו אשר הם מקדישים לי: וטעם אני ה'. קדוש: ג וטעם מלפני אני ה'. כי אחר שיכרת מלפני השם לא יעמוד, כאשר פירשתי בסוד השם (ג): ד עד אשר

יהל אור

(א) מגזרת הסרי נו"ן: (ב) ונקרא בשם זה, לפי שהוא מרוחק ונבדל מהנאת היין והוא קדוש: (ג) עיין

מקורי רש"י

ילקוט תרל"ב: א) ספרא ילקוט תרל"ב: ב) ישע' י"ד, ז': ג) ישעי' א', ד': ד) ספרא: ה) למעלה י"ב, ד': ו) זבחים מ"ה ב': ז) ויקרא ז', כ"א: ח) גם בזבחים מ"ה כ': ט) דף ז' א': י) עיין רש"י למעלה ז' כ': יא) ספרא, כאן ספרא ע פ"ד מ"ג, זבחים מ"ג ב': ילקוט תרל"ד: יב) ספרא:

מנחת יהודה

את אהרן ע"י הבנים, ואת הבנים ע"י ישראל, ואת הבנים זה ע"י זה, פי' שיזהירו זה את זה ולמען ישגיחו ב"ד של ישראלי גם על הכהנים, וכן הכהנים ישגיחו זה על זה: א) עין תוס' זבחים מ"ו ב' ד"ה „אלא" שכתבו דקרא איירי בכל טומאה בין באכילת קדש בטומאה בין בטמא ששימש: ב) וינזרו מקדשי בנ"י אשר הם מקדשים לי, ולא יחללו את שם קדשי, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: ג) מפלת הם דריש: ד) ומזה יתבאר במה שזכר את"ז בקדשים לא יאכל, כי על הנגיעה לא יתחייב כרת: ה) כגון אימורין ובשר שהדם מתירן, ושירי מנחות שהקומץ מתירן, משיקרבו מתיריו: ו) ובז"ל יש כאן הוספה בפי' רש"י „הרי כבר נאמר והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל אלא": ז) דא אבשו.

יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל־טְמֵא־נֶפֶשׁ אוֹ
אִישׁ אֲשֶׁר־תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת־זָרַע׃
ה אוֹ־אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל־שֶׁרֶץ
אֲשֶׁר יִטְמָא־לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר
יִטְמָא־לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ׃ ו נֶפֶשׁ אֲשֶׁר
תִּגַּע־בּוֹ וְטָמְאָה עַד־הָעָרֶב וְלֹא
יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם־רָחַץ
בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם׃ ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר
וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ
הוּא׃ ח נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל

זַרְעָא׃ ה אוֹ גְבַר דִּי
יִקְרַב בְּכָל רִיחֲשָׁא דִּי
יִסְתְּאַב לֵיהּ אוֹ בֶּאֱנָשָׁא
דִּי יִסְתְּאַב לֵיהּ לְכֹל
סְאוֹבְתֵיהּ׃ ו אֱנָשׁ דִּי
יִקְרַב בֵּיהּ וִיהֵי מְסָאַב
עַד רַמְשָׁא וְלָא יֵיכוֹל מִן
קוּדְשַׁיָּא אֱלָהֵן אַסְחֵי
בִּשְׂרֵיהּ בְּמַיָּא׃ ז וּבְמֵיעַל
שִׁמְשָׁא וְיִדְכֵּי וּבָתַר כֵּן
יֵיכוֹל מִן קוּדְשַׁיָּא אֲרֵי
לַחְמֵיהּ הוּא׃ ח נְבִילָא
וּתְבִירָא לָא יֵיכוֹל
לְאִסְתְּאָבָא בַהּ אֲנָא יְיָ׃

אבן עזרא

יטהר. ימי טהרתו (ד): ה אשר יטמא לו. בשבילו, כמו אמרי לין אחי הוא (בראשית כ יג) כל אלה הנזכרים (ה) יטמאו עד הערב (ו): ז ובא השמש וטהר. ידוע כי וטהר שב אל הטמא (ז) כמו וכפר עליה הכהן וטהרה (למעלה יב ח) כי אין בפסוק זכר יום (ח) רק חז"ל העתיקו אפילו שיבוא השמש לא יאכל עד סור האור (ט) ושמו זה הפסוק לאסמכתא, כאשר פי' בפסוק לעם נכרי (שמות כא ח) (י) על כן אמרו טהר יומא (יא): כי לחמו. מאכלו וככר

רש"י

לגי' ח): (ד) ס) בכל טמא נפש. במי שנטמא במת י) יג): (ה) בכל שרץ אשר יטמא לו. בשיעור הראוי לטמא בכעדשה יא) יד): או באדם. במת: אשר יטמא לו. כשיעורו לטמא וזהו כזית יב) טו): לכל טומאתו. לרבות נוגע בזב וזבה נדה ויולדת יג): (ו) נפש אשר תגע בו. באחד מן הטמאים הללו יד): (ז) ואחר יאכל מן הקדשים. נדרש ביבמות טו) בתרומה שמותר לאכלה בהערב השמש טו): מן הקדשים. ולא כל הקדשים טז) יז): (ח) נבלה וטרפה לא

יהל אור

(שמות לג) ובבאורי שם: (ד) המבוארים אצל כל אחד: (ה) בפ' ד ה: (ו) כמבואר בפ' ו: (ז) ולא שב על היום: (ח) שנאמר שסב מלת וטהרה ליום: (ט) עד סור אור היום והוא צאת הכוכבים: (י) עיין בבאורי שם: (יא) כ"ה (ברכות ב ב) ופי' שנסתלק אור היום מכל וכל והוא צאת הכוכבים:

מנחת יהודה

אבשר קאי הל"ל והוא טמא מאחר דאין לו טהרה: ח) בכל מקום שילך שם ידי תשיגהו מלפני שכל העולם כולה שלי (פס"ז): ט) בזכור לאברהם, יש כאן הוספה בפי' רש"י „מזרע אהרן אין לי אלא ורעו נופו מנין? ת"ל הוא צרוע, שיכול הואיל ומקריב אונן יקריב צרוע חב? תלמוד לומר והוא. עד אשר יטהר. ביאת השמש, או אינו אלא טבילה? נאמר כאן וטהר, ונאמר למטה וטהר, ובא השמש וטהר, מה להלן ביאת שמש, אף כאן ביאת שמש": י) ואין פי' הנוגע בבת עצמו: יא) כי השיעור אשר יטמא מהשרץ הוא כעדשה: יב) ובספרא „אשר יטמא לו לרבות את השיעורים" פי' כמו לשרץ בכעדשה ולמת בכזית, ובזכרון: הגוסח כאן ברש"י „או באדם במת, אשר יטמא לו בשיעורין, וזהו עצם כשעורה במגע, או רביעית דם או כזית בשר באהל", פי', שכיון שפי' או באדם, שר"ל במת, אשר יטמא לו למה לי, אלא כך פרשהו, או באדם המת בשיעור אשר יטמא ממנו, וזהו עצם כשעורה: יג) אם נגע באחת מכל טומאותיו: יד) פי' הנוגע באחד מן הטומאות, או הנוגע באחד מן הטמאים, אבל קיצר דבריו, ועיין בנתה"ש שהקשה, כיון דקרא הזכיר או באדם, שהוא (לספרא וכן לרש"י) במת איך יאמר וטמאה עד הערב, הלא טומאת מת צריך שבעה עיי"ש וכן הקשה בעל ש"ח, והכוה"ק, עיי"ש מה שתירצו: טו) אעפ"י שהוא מחוסר כפרה. כי בשאר קדשים אינו אוכל מחוסר כפרה: טז) ר"ל והיינו תרומה

מקורי רש"י

יג) ספרא ועיין כלים פ"א מ"א בר"מ ובר"ש: יד) ספרא, מגיגה י"א א' מיר כ"ב א': טו) עיין אהלות פ"ב מ"א: טז) יבמות ע"ד ב' ספרא: יז) ספרא:

לטמאה־בה אני יהוה: ט ושמרו
את־משמרתי ולא־ישאו עליו
חטא ומתו בו כי יחללהו אני יהוה
מקדשם: י וכל־זר לא־יאכל קדש
תושב כהן ושכיר לא־יאכל קדש:
יא וכהן כי־יקנה נפש קנין כספו הוא

אונקלוס

ט ויטרון ית מטרת מימרי
ולא יקבלון עלוהי חובא
וימותון ביה ארי יחלוניה
אנא יי מקדשהון: י וכל
חלוני לא ייכול קודשא
תותבא דכהנא ואגירא
לא ייכול קודשא:
יא וכהנא ארי יקני נפש
קנין כספיה הוא ייכול

רש"י

יאכל לטמאה בה. לענין הטומאה הזהיר כאן שאם אכל נבלת עוף טהור שאין לה טומאת מגע ומשא אלא טומאת אכילה בבית הבליעה יז) אסור לאכול בקדשים וצ"ל וטרפה מי שיש במינו טרפה יח) יצא נבלת עוף טמא שאין במינו טרפה יט) יח): (ט) ושמרו את משמרתי. מלאכול תרומה בטומאת הגוף יט): ומתו בו. למדנו שהיא מיתה בידי שמים כ): (י) לא יאכל קדש. בתרומה הכתוב מדבר שכל הענין דבר בה כא): תושב כהן ושכיר. תושבו של כהן ושכירו כ), לפיכך תושב זה נקוד פתח לפי שהוא דבוק כא) ואיזהו תושב זה נרצע שהוא קנוי לו עד היובל ואיזהו שכיר זה קנוי קנין שנים שיוצא בשש בא הכתוב ולמדך כאן שאין גופו קנוי לאדוניו לאכול בתרומתו כב) כב): (יא) וכהן כי יקנה נפש עבד כנעני שקנוי לגופו: ויליד ביתו. אלו בני השפחות. ואשת כהן אוכלת בתרומה מן המקרא הזה כג) שאף היא קנין כספו ועוד

אבן עזרא

פירשתיו (יב) [א] ווריקי המות יפרשו הפסוק שהוא בס' יחזקאל, והוא כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים (יחז' מד לא) כל מה שנבלוהו וטרפוהו עופות או בהמות (יג) וזה הבל, כי הנה בתורה כתוב כל נבלה וטרפה לא יאכל (פ' ח) והטעם שאם יאכל לא ישמש (יד) [ב]: ט ושמרו את משמרתי. רמז למקדש על כן ולא ישאו עליו חטא ומתו בו (טו): י וכל זר. שאינו מזרע אהרן: יא הם

יהל אור

(יב) כי כל מאכל קרוי לחם, וכן פי' (שמות טז ד) עיין ביאורי שם: (יג) פי' שנתנבל ונטרף מן העוף או מן הבהמה, ודעתם שאם היה ענין נבילה וטריפה ממש למה ייחד זה לכהנים: (יד) ודומה לזה למה שכתוב למעלה כי כבר נזהרו ישראל על הקרחה, אבל ייחד זה לכהנים לומר שאם הוא ראש מוקרח, או זקן מגולח, או בשר שרוט לא ישמש לפני השם: (טו) פי' שמלת „עליו" ומלת „בו" הוא כנוי למקדש

קרני אור

[א] והרלב"ג יפרש, שגם נתן טעם בסיומו מותר לאכול בתרומה תיכף שהעריב שמשו, ואעפ"י שהוא מחוסר כפרה, לפי שזה הקדש הוא למטה אשר הוא אוכל אותו תמיד ולזה לא החמירה התורה בו כאומר אשר בקדשים: [ב] ודעת המפרשים שם אעפ"י שישראל ג"כ מוזהרין עליה, הכהנים מוזהרין יותר מפני שטומאה, לפי שהם תמיד במקדש לכך הם מוזהרין יותר על הטומאה מישראל, ולפיכך אמר לא יאכלו הכהנים, ור' אליעזר מבלגנצי בפי' על יחזקאל (יצא לאור ע"י מ' מקיצי נרדמים תרע"ח) יפרש לא יאכלו הכהנים, הואיל ואינן אוכלין אותם קדשים שנתנבלו או שנטרפו, אין לכם ליתן לכם שאין (ליתן) להם אלא הראויין להם לאכילה. ואין שכתוב מדבר בקדושתם אלא במתנותיהן, ודעת רז"ל (מנחות מה א) מאמר רבינא ס"ד אמינא הואיל ואשתרי

מקורי רש"י

יז) ספרא חולין ק', ב' זבחים ס"ט ב' נדה מ"ב ב' ילקוט תרל"ט: יט) סנהד' פ"ג א': כ) סנהד' שם, תוספתא כריתות פ"א, תוספתא זבחים פי"ב: כא) סנהד' שם: כב) יבמות ע', א' זבחים פ"ב, ב' קדושין ד', א' ילקוט תרל"ז פס"ו: כג) עיין כתובות נ"ז ב', יבמות ס"ו

מנחת יהודה

תרומה: יז) עיין רש"י למעלה י"ז ט"ו: יח) פי' שאין טומאת בית הבליעה אלא במי שיש במינו טריפה, לפ"ז הוי"ו הוראתו כמלת של כמו בנו בעור (במד' כ"ד ג') שהוי"ו הסופי כמלת של, ככה תורה וי"ו שבתחלת התיבה, ושעמו נבלתי של טריפה, כלומר של מין שנוהג בו ענין הטרפיות (הכוה"ק): יט) כי זה איסורו משום בל תאכל טמאה: כ) לא תושב שהוא כהן וכן שכיר: כא) הוא דבוק למלת כהן, וכאילו כתיב תושבו של כהן ושכירו של כהן: כב) כן פירש"י (יבמות ע', א') ד"ה „קנוי" קנוי קנין עולם, עבד עברי הנרצע, ובא הכתוב ללמדך שאין גופו קנוי לכהן זה שיאכילנו בתרומה ככנעני, קנין שנים, פחם עבד שיוצא בשש שנים

יֹאכַל בּוֹ וִילִיד בֵּיתוֹ הֵם יֹאכְלוּ
בְלַחְמוֹ׃ יב וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה לְאִישׁ
זָר הִוא בִּתְרוּמַת הַקֳּדָשִׁים לֹא
תֹאכֵל׃ יג וּבַת־כֹּהֵן כִּי תִהְיֶה אַלְמָנָה
וּגְרוּשָׁה וְזֶרַע אֵין לָהּ וְשָׁבָה אֶל־
בֵּית אָבִיהָ כִּנְעוּרֶיהָ מִלֶּחֶם אָבִיהָ
תֹּאכֵל וְכָל־זָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ יד וְאִישׁ
כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף
חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־
הַקֹּדֶשׁ׃ טו וְלֹא יְחַלְּלוּ אֶת־קָדְשֵׁי
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר־יָרִימוּ לַיהוָה׃

אונקלוס

בֵּיהּ וִילִידֵי בֵיתֵיהּ אִנּוּן
יֵיכְלוּן בְּלַחְמֵיהּ׃ יב וּבַת
כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי לִגְבַר
חִלּוֹנַי הִיא בְּאַפְרָשׁוּת
קוּדְשַׁיָּא לָא תֵיכוּל׃ יג וּבַת
כַּהֲנָא אֲרֵי תְהֵי אַרְמְלָא
וּמְתָרְכָא וּבַר לֵית לַהּ
וּתְתוּב לְבֵית אֲבוּהָא
כְּרַבְיוּתַהָא מִלַּחְמָא
דַאֲבוּהָא תֵּיכוּל וְכָל
חִלּוֹנַי לָא יֵיכוּל בֵּיהּ׃
יד וּגְבַר אֲרֵי יֵיכוּל קוּדְשָׁא
בְּשָׁלוּ וְיוֹסֵף חוּמְשֵׁיהּ
עֲלוֹהִי וְיִתֵּן לְכַהֲנָא יָת
קוּדְשָׁא׃ טו וְלָא יַחֲלוּן יָת
קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת
דִּי יַפְרְשׁוּן קֳדָם יְיָ׃

אבן עזרא

יאכלו בלחמו. זכרים ונקבות (טז): יב בתרומת הקדשים. השוק והחזה (יז) [ג]: יג מלחם אביה תאכל. כמו בראשונה (יח) [ד]: וכל זר לא יאכל בו. על בן אם יש לה (יט) ובעבורו לא תאכל היא (כ): יד ונתן לכהן את הקדש. טעמו עם הקדש (כא) או תהיה מלת ונתן לכהן מושכת עצמה ואחרת עמה, וכן פי' ויסף חמישיתו עליו ונתן לכהן ונתן את הקדש, ולפי דעתי שאין צורך (כב) בעבור מלת

רש״י

למד ממקרא אחר כל טהור בביתך כד) וגו' בספרי כה): (יב) לאיש זר. ללוי וישראל כו): (יג) אלמנה וגרושה. מן האיש הזר: וזרע אין לה. ממנו: ושבה. הא אם יש לה זרע ממנו אסורה בתרומה כל זמן שהזרע קיים כז): וכל זר לא יאכל בו. לא בא אלא להוציא את האונן שמותר בתרומה כח) זרות אמרתי לך ולא אנינות: (יד) כי יאכל קדש. תרומה כד): ונתן לכהן את הקדש. דבר הראוי להיות קדש שאינו פורע לו מעות אלא פירות של חולין והן נעשין תרומה כה) כט): (טו) ולא יחללו וגו' להאכילם לזרים:

קרני אור

מניקה לגבייהו תיפתרי נמי [illegible] וטריפה קמ"ל: [ג] בכל הפרשה אמר קדש וקדשים, וכאן אמר תרומת הקדשים לכלול חזה ושוק של זבח השלמים שנקראים תרומה, כמו שוק התרומה וחזה התנופה (למעלה י טו) והוצרך לאסור שהיכן כמו שאמרו בת"כ, וללמד שאעפ"י שנתאלמנה או נתגרשה וזרע אין לה שמותרת בתרומה אינה מותרת בחזה ושוק (רמב"ן): [ד] ופי' חז"ל (ספרא) בתרומה

יהל אור

שהוא ל"ז, כי היל"ל עליה שמשמרת ל"ל: (טז) ושניהם נכללו במלת הם אעפ"י שהמ"ם מורה על הזכרים: (יז) וכן דעת רז"ל (ספרא) ועיין התוה"מ שם (אות לד): (יח) כמו שכתוב ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו (פ' יא): (יט) אם מת אביו הישראל ונשאר עם אמו: (כ) לא יאכל לא הוא ולא היא בעבורו: (כא) פי' עם הקדש שהוא הקרן יתן גם החומש: (כב) לשני הפירושים האלו:

מנחת יהודה

שנים: כג) והם נקראים זר אצלה: כד) דבכל הפרשה כולה בתרומה מיירי: כה) ראוי היה להקדיש תשלומי הקרן לתשלומי החומש וכמ"ש (ויקרא ה' ט"ז) עיין

מקורי רש״י

א': כד) במד' י"ח י"א: כה) עיין ספרי קרח, פי' קי"ז ילקוט תרל"ז פס"ז: כו) ספרא ילקוט שם: כז) ספרא יבמות פ"ז א': כח) יבמות ס"ח ב' וע' ב', וע"ע א': כט) ספרא ב"מ נ"ד א' פסחים ל"ב א' ועיין תוס' שם בכל השני ד"ה הכא:

במד'

טז וִיקַבְּלוּן עֲלֵיהוֹן עֲוָיָן
וְחוֹבִין בְּמֵיכַלְהוֹן
בְּסוֹאֲבָא יָת קוּדְשֵׁיהוֹן
אֲרֵי אֲנָא יְיָ מְקַדֵּשְׁהוֹן׃
יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ יח מַלֵּיל עִם
אַהֲרֹן וְעִם בְּנוֹהִי וְעִם כָּל
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן
גְּבַר גְּבַר מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמִן גִּיּוֹרַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל דִּי
יְקָרֵיב קוּרְבָּנֵיהּ לְכָל
נִדְרֵיהוֹן וּלְכָל נִדְבָתְהוֹן
דִּי יְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ
לַעֲלָתָא׃ יט לְרַעֲוָא לְכוֹן
שְׁלִים דְּכוּרָא בְּתוֹרַיָּא

טז וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֹן אַשְׁמָה
בְּאָכְלָם אֶת־קָדְשֵׁיהֶם כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדְּשָׁם׃ פ שלישי יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־
בָּנָיו וְאֶל כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל
וּמִן־הַגֵּר בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יַקְרִיב
קָרְבָּנוֹ לְכָל־נִדְרֵיהֶם וּלְכָל־
נִדְבוֹתָם אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַיהוָה
לְעֹלָה׃ יט לִרְצֹנְכֶם תָּמִים זָכָר

רש"י

(טז) והשיאו אותם. את עצמם יטענו עון באכלם את קדשיהם שהובדלו לשם תרומה וקדשו ואסרו עליהם כו) ואונקלוס שתרגם במיכלהון בסואבא שלא לצורך תרגמו כן כו): והשיאו אותם. זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בתורה שמדברים באדם עצמו וכן ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו ל) הוא יביא את עצמו וכן ויקבור אותו בגי לא) הוא קבר את עצמו כך נדרש בספרי לב): (יח) נדריהם. הרי עלי: נדבותם. הרי זו כח) לג): (יט) לרצונכם. הביאו דבר הראוי לרצות

אבן עזרא

עליו (כג): טז והשיאו אותם. פעל יוצא לשנים פעולים (כד) [ה] והטעם שיזהירום ויזרום עד שלא ישנו ואחרי שהזכיר קדשי בני ישראל הזהיר שלא יביאו הקדשים מבעלי המומין (כה): יח וטעם ומן הגר. כי משפט אחד לנודר ולמתנדב לישראל ולגר, כי כן כתוב (כו) וחכמים הפרישו בין נדר ובין נדבה (כז) וכל נדר נדבה, ואין כל נדבה נדר (כח), וכל קרבן שיעלה כלו

יהל אור

(כג) שהוא כנוי הוספה על הקדש, והוא החומש שנעשה ג"כ קדש כמ"ש ונתן לכהן את הקדש: (כד) וזה הלאו אזהרה בכהנים הוא שלא יאכלו התרומה לזרים, ופי' הכהנים ישיאו את בנ"י עון אשמה אם יאכילום קדש: (כה) והנה בתחלה הזכיר מומי המקריבים, ועתה הזכיר מומי הקרבנין: (כו) ומשפט אחד יהיה לכם ולגר (במד' טו טז): (כז) נדר הרי עלי, נדבה הרי זו (ר"ה ו א, חולין ב ב קלט א): (כח) כי על הנדר כאומר הרי עלי הוא חייב באחריותו עד שיקריבנו, ונדבה כאומר הרי זו, אינו חייב באחריותו אם תאבד זו, או אם

קרני אור

ולא בחוץ ושוק, עיין פרשה הקודמת: [ה] כשיטה כנוי אותם מוסב לישראל אוי יהיה יוצא לשלישי, הכהנים ישיאו ויטיבו את העון לישראל, וישראל יהיו נושאים

מקורי רש"י

ל) במד' ו' י"ג: לא) דברי' ל"ד ו': לב) ספרי נשא פי' ל"ב ילקוט תרל"ח: לג) קנים פ"א מ"א מגילה ח' א'

מנחת יהודה

הכוה"ק מה שביאר בזה: כו) והנה דעת רש"י ז"ל שזה הלאו אזהרה בכהנים הוא שלא יאכילו התרומה לזרים, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: כו) דעת אונקלוס שלא יחללו מוסב למעלה אל וינזרו מקדשי ב"י ואין צורך כי אפשר לפרש ולא יחללו על ענינו שלא יאכילו לזרים, ועיין סנהד' צ', ב' דשם מוקי לה הש"ס כאונקלס, ורש"י ז"ל שם הביא עוד ראיה לדברי ראב"י מת"א, ועיין ספרא ובב' (סנהד' פ"ג א', זבחים י"א ב') דמוקי לה בטבל אשר עתיד לתרום ממנו תרומה, וזהו את אשר ירימו לה', ועיין תוס' זבחים ג' ב' ד"ה לא יחללו: כח) ובאמר הרי עלי אם נאבדה חייב באחריותה, ואם אמר הרי זו ונאבדה אינו חייב באחריותה, והר"ן בפי' לנדרים ט' א', ד"ה בנדבותם כתב, „נראה בעיני דנדר פי' דבר שאינו בא לגמרי בנדבת הלב, ונדבה פי' מה שהאדם נודר יותר בנדבת נפשו ושמעשיו יותר רצוים":

בַּבָּקָר בַּכְּשָׂבִים וּבָעִזִּים׃ כ כֹּל אֲשֶׁר־בּוֹ מוּם לֹא תַקְרִיבוּ כִּי־לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם׃ כא וְאִישׁ כִּי־יַקְרִיב זֶבַח־שְׁלָמִים לַיהוָה לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ לִנְדָבָה בַּבָּקָר אוֹ בַצֹּאן תָּמִים יִהְיֶה לְרָצוֹן כָּל־מוּם לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כב עַוֶּרֶת אוֹ שָׁבוּר אוֹ־חָרוּץ אוֹ־יַבֶּלֶת אוֹ גָרָב אוֹ יַלֶּפֶת לֹא־תַקְרִיבוּ אֵלֶּה

אונקלוס

בְּאִמְרַיָּא וּבְעִזַּיָּא׃ כ כֹּל דִּי בֵיהּ מוּמָא לָא תְקָרְבוּן אֲרֵי לָא לְרַעֲוָא יְהֵי לְכוֹן׃ כא וּגְבַר אֲרֵי יְקָרֵב נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ לִנְדַבְתָּא בְּתוֹרֵי אוֹ בְעָנָא שְׁלִים יְהֵי לְרַעֲוָא כָּל מוּמָא לָא יְהֵי בֵיהּ׃ כב עֲוִיר אוֹ תְבִיר אוֹ פְסִיק אוֹ יַבְּלָן אוֹ גַרְבַן אוֹ חֲזָזָן לָא תְקָרְבוּן אִלֵּין קֳדָם יְיָ וְקוּרְבָּנָא לָא תִתְּנוּן מִנְּהוֹן עַל מַדְבְּחָא

אבן עזרא

על המזבח ראוי להיותו בלא מום (כט): כא לפלא. לפרש (ל) [ו]: כב עורת. שם התאר לעין (לא) וי"א כי שבור ביד וחרוץ ברגל, וחרוץ מגזרת, כן משפטך אתה חרצת (מ"א כ מ) כמו גזור (לב): יבלת. כמו תבלול (לג) [ז] וכללו של דבר אנחנו נסמוך על הקבלה, ולא נשען על דעתנו החסרה: לא תקריבו אלה לה'. לפלא נדר (לד) ולא יקח מאלה האמורים (לה):

רש"י

אתכם. לפני שיהא לכם לרצון אפיישמנ"ט (כט) בלע"ז. ואיזהו הראוי לרצון: תמים זכר בבקר בכשבים ובעזים. אבל בעולת העוף אין צריך תמות וזכרות ואינו נפסל במום אלא בחסרון אבר (לד): (כא) לפלא נדר. להפריש בדיבורו (ל): (כב) עורת. שם דבר של מום עורון בלשון נקבה (לא) שלא יהא בו מום של עורת: או שבור. לא יהיה (לב): חרוץ. ריס של עין (לג) שנסדק או שנפגם וכן שפתו שנסדקה או נפגמה (לה): יבלת. ורוא"ה בלע"ז (לד) (לו): גרב. מין חזזית וכן ילפת ולשון ילפת כמו וילפת שמשון (לז) שאחוזה בו עד יום מיתה שאין לה רפואה (לה): לא תקריבו. שלשה פעמים להזהיר על הקדשן ועל שחיטתן

קרני אור

והטון נשוא: [ו] עיין רנה"ו מה שהעיר ע"ו: [ז] עורת יבלת גרב וילפת הם שמות הדבר הנופלים על המום, ושבור וחרוץ הם שמות התואר הנופלים על בעל המום

יהל אור

תפול בה מום, הנה כל נדר הוא נדבה, כי בנדיבות לבו נדר זה, ואין כל נדבה נדר, כי אינו חייב באחריותו: (כט) ותפס הכתוב עולה וה"ה לכולם, כי דין זה שיהיו תמימים נוהג בכל הקרבנות: (ל) וכן ת"א לפרשא נדרא, וכן פי' רש"י ז"ל להפריש בדבורו: (לא) כי עין הוא בל"נ, ע"כ יאמר עורת בל"נ שהוא שם התאר לעין: (לב) פי' בעל מום של הרילה וסדיקה ושבירה, שנסדק עורו, או שנשבר עלם מעלמיו: (לג) הוא בלובן העין: (לד) נהפריש מאלה נדר לה': (לה) יאמר סוף הפסוק ואשה לא תתנו מהם על המזבח לה', שלא יקח מאלה הבעלי מומים שהפרישן שלמים להקריב מהם האמורים לה':

מנחת יהודה

כט) אפיימנ"ט (בעזענפטיגונג פערזעהנונג): ל) אם אמר הרי זו או הרי עלי: לא) יפרש שעורת הוא שם דבר של מום עִוָּרוֹן בלשון נקבה, ור"ל כמו שמצינו צֶדֶק צְדָקָה שניהם הם שם דבר, אלא שזה צֶדֶק שם דבר בל"ז וּצְדָקָה שם דבר בל"נ הכי נמי מצינו עִוָּרוֹן שם דבר בל"ז עַוֶּרֶת שם דבר בל"נ: לב) פי' בעל מום של איברו שבור לא יהיה: לג) הפי' מן ריס, חריץ, ופי' חריץ של עין, ורגמ"ה פי', ריסי עין עפעפים, כי עפעפים הן כמו חריצין שבעין: לד) דיא ווארצע, והוא שם דבר של מום כמו עורת, ועיין עירובין ק"ג א' ששם פי' רש"י ז"ל להיפך וכתב, יבלת דמתניתין שם דבר של המום, ויבלת דקרא אינו שם דבר, וכן פי' הרד"ק בשרש "יבל", כי יבלת דקרא הוא תואר לבהמה שיש לה יבלת כמו חרוץ שהוא תאר, והכתוב במשנת הוא שם דבר ליבלת עצמו, ע"כ, ועיין יבמות ק"כ א' ששם פי' רש"י על "שומא" ג"כ ורוא"ה בלע"ז: לה) עיין פי'

מקורי רש"י

ועיין חולין כ' ב': לד) ספרא: לה) ספרא בכורות ל"ח א' ול"ט א' פס"ז: לו) ספרא עירובין ק"ג א': לז) סוף ט"ו,

לַיהוָה וְאִשֶּׁה לֹא־תִתְּנוּ מֵהֶם עַל־
הַמִּזְבֵּחַ לַיהוָה׃ כג וְשׁוֹר וָשֶׂה שָׂרוּעַ
וְקָלוּט נְדָבָה תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ וּלְנֵדֶר לֹא
יֵרָצֶה׃ כד וּמָעוּךְ וְכָתוּת וְנָתוּק וְכָרוּת
לֹא תַקְרִיבוּ לַיהוָה וּבְאַרְצְכֶם לֹא
תַעֲשׂוּ׃ כה וּמִיַּד בֶּן־נֵכָר לֹא תַקְרִיבוּ
אֶת־לֶחֶם אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־אֵלֶּה כִּי

אונקלוס

קֳדָם יְיָ׃ כג וְתוֹר וְאִמַּר
יַתִּיר וְחַסִּיר נְדַבְתָּא
תַּעֲבֵיד יָתֵיהּ וּלְנִדְרָא לָא
יְהֵי לְרַעֲוָא׃ כד וְדִימְרִים
וְדִירְסִיס וְדִישְׁלִיף וְדִינְזִיר
לָא תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ
וּבְאַרְעֲכוֹן לָא תַעַבְדוּן׃
כה וּמִיַּד בַּר עַמְמִין לָא
תְקָרְבוּן יָת קוּרְבַּן
אֱלָהֲכוֹן מִכָּל אִלֵּין אֲרֵי
חִבּוּלְהוֹן בְּהוֹן מוּמָא

רש"י

ועל זריקת דמן לח): ואשה לא תתנו. אזהרת הקטרתן לז) לט): (כג) שרוע. אבר גדול מחבירו לז): קלוט. פרסותיו קלוטות לח) מ): נדבה תעשה אותו. לבדק הבית לט) מא): ולנדר. למזבח: לא ירצה. אי זה הקדש בא לרצות הוי אומר זה הקדש המזבח מ) מב): (כד) ומעוך וכתות ונתוק וכרות. בביצים או בגיד מג): מעוך. ביצים מעוכין ביד: כתות. כתושים הם יותר ממעוך מד): נתוק. תלושין ביד עד שנפסקו חוטים שתלויים בהן אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש: וכרות. כרותין בכלי ועודן בכיס מא) מה): ומעוך. תרגומו ודמרים זהו לשונו בארמית לשון כתישה: וכתות. תרגומו ודרסים כמו הבית הגדול רסיסים מו) בקיעות דקות וכן קנה המרוסס מב) מז): ובארצכם לא תעשו. דבר זה לסרס שום בהמה וחיה ואפילו טמאה מג) לכך נאמר בארצכם לרבות כל אשר בארצכם שאי אפשר לומר לא נצטוו על הסרוס אלא בארץ שהרי סרוס חובת הגוף הוא וכל חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ מד) מח): (כה) ומיד בן נכר.

אבן עזרא

כג שרוע. כראשון (לו) וקלוט הפכו (לז) והוא סנזרת עיר מקלט (יהושע כא יג) (לח): כד ומעוך. מגזרת מעכו שדיהן (יחז' כג) (לט): וכתות. מגזרת ואכות אותו טחון (דבר' ט כא) (מ) ושניהם בבצים (מא): ונתוק. מגזרת כאשר ינתק פתיל הנעורת (שופ' טז ט) (מב) [ח]: ובארצכם לא תעשו. לשנות מעשה השם (מג) [ט]: כה ומיד בן נכר. שלא יחשוב בלבו הואיל והוא קרבן בן נכר לא אחוש להקריבו (מד):

יהל אור

(לו) שאבר אחד גדול מחבירו: (לז) שפרסותיו או איבריו קבוצות וקלורות ואינן רחבים כשל שור ושה, והוא הפך שרוע: (לח) עיר שנקבצו בתוכה הנסים שם, ונקרא קלוט ע"ש קבוץ גידי רגליו: (לט) ופי' שנמעכו אשכיו, או אחד מהם: (מ) ופי' שנכתתו אשכיו או אחד מהם: (מא) פי' מעוך וכתות שניהם בבצים, והכתיתה יותר מהמעיכה: (מב) פי' שנתק הגיד או נכרת: (מג) לסרסם כדי שלא יולידו: (מד) ובאה האזהרה ע"ז:

קרני אור

(סוליל משס): [ח] וכ"ה (ספרא) מעוך וכתות בבצים נתוק וכרות בגיד: [ט] וכ"ה (ספרא) לא תקריבו אין לי אלא שלא יקריב מנין שלא יעשו ת"ל לא תעשו, מוסיר שבמקדש אסור בסקרבה ובמדינה אסור לעשות כן לסרס שום

מקורי רש"י

כ"ט: לח) תמורה ו' ב', ז', א': לט) ספרא יומא ס"ג ב': מ) ספרא בכורות מ', א' ילקוט תרמ"ב פס"ז: מא) ספרא תמורה ז' ב': מב) ספרא תמורה שם: מג) ספרא בכורות ל"ט, ב' ועיין קדושין כ"ה ב', ילקוט תרמ"ב פס"ז: מד) בכורות ל"ט, ב': מה) בכורות שם: מו) עמוס ו', י"א: מז) עיין ספרא, בכורות ל"ט ב': מח) קדושין

מנחת יהודה

פי' רש"י למעלה כ"א כ': לו) וכ"ה (יומא ס"ג ב') ואשה לא תתנו אלו החלבים, ופי' רש"י שם, בבעלי מומין כתיב, פי' שלא יקטירו אברי וחלבי בע"מ: לז) עיין למעלה בפי' רש"י כ"א י"ח: לח) פי' שאינן סדוקות כפרסות הטהורים ודומות לשל סוס ולשל חמור: לט) אבל לא נדבה למזבח: מ) ועיין (תמורה ה' כ') המקדיש בע"מ למזבח מה שעשה עשוי, דאמר קרא ולנדר לא ירצה, רצויי הוא דלא מרצי, הא מקדש קדשי: מא) ועיין (שבת קי"א א') אם על כרות חייב, על נתוק לא כ"ש, ופי' רש"י שם כרות שאינן נותקן לגמרי אלא חותכן ותלוין בכיס: מב) פי' קנה השבור: מג) ובפס"ז אפילו התרנגל (שאינו ראוי למזבח) ואפילו הכלב (שגם חליפיו אסורין למזבח) ועיין חגיגה י"ד ב', בתוס' ד"ה, לסרוסי כלבא: מד) ובא לרבות

מָשְׁחָתָם בָּהֶם מוּם בָּם לֹא יֵרָצוּ
לָכֶם: ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: כז שׁוֹר אוֹ־כֶשֶׂב אוֹ־עֵז כִּי
יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ
וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן
אִשֶּׁה לַיהוָה: כח וְשׁוֹר אוֹ־שֶׂה אֹתוֹ
וְאֶת־בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד:

אונקלוס

בְּהוֹן לָא לְרַעֲוָא יְהוֹן
לְכוֹן: כו וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר: כז תּוֹר אוֹ אִימַר
אוֹ עֵזָא אֲרֵי יִתְיְלִיד וִיהֵי
שַׁבְעָא יוֹמִין בָּתַר אִמֵּיהּ
וּמִיּוֹמָא תְּמִינָאָה
וּלְהָלְאָה יִתְרְעֵי לְקָרְבָּא
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ:
כח וְתוֹרְתָא אוֹ שֵׂיתָא לַהּ
וְלִבְרַהּ לָא תִכְּסוּן בְּיוֹמָא

אבן עזרא

משחתם. המ"ם נוסף והתי"ו שרש מגזרת השחתה (מה), ומ"ם להיות להם משחתם (שמות מ טו) שרש והתי"ו נוסף: ירצו. מבנין נפעל, ואחר שהזכיר לא ירצו, הזכיר כי כל קרבן שיקרב קודם יום השמיני גם הוא לא ירצה (מו): כז שור או כשב או עז. נקראים על שם סופם (מז) כמו ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ו) (מח) יומת המת (דבר' יז ו) (מט) כי יפול הנופל (שם כב ח) (נ) או הטעם זכר המין (נא): וטעם ומיום השמיני. כמו הנמול עד המרובע (נב): והלאה. אחריו (נג) והעד חץ יהונתן (נד): כח שור או שה. פירשתיו (נה) והמצוה על זכר ונקבה (נו) [י]:

רש"י

נכרי שהביא קרבן ביד כהן להקריבו לשמים לא תקריבו לו בעל מום ואע"פ שלא נאסרו בעלי מומים לקרבן בני נח אא"כ מחוסרי אבר זאת נוהגת בבמה שבשדות אבל על המזבח שבמשכן לא תקריבוה מט) אבל תמימה תקבלו מהם לכך נאמר למעלה איש איש לרבות את הנכרים שנודרים נדרים ונדבות כישראל נ): משחתם. חבולהון מה): לא ירצו לכם. לכפר עליכם: (כז) כי יולד. פרט ליוצא דופן מו) נא): (כח) אותו ואת בנו. נוהג בנקבה שאסור לשחוט האם והבן או הבת ואינו נוהג בזכרים ומותר לשחוט האב והבן מז) נב): אותו ואת בנו. אף בנו ואותו במשמע מח) נג):

קרני אור

בהמה: [י] ודע דאיסור אותו ואת בנו נוהג אלא בנקבות היינו לענין חיוב מלקות, אבל איסורא מיהא איכא באב ובנו, לדעת רמב"ם וסמ"ג רא"ש ורשב"א, ורוב הפוסקים בתראי וקמאי (הכוה"ק):

יהל אור

(מה) ופרשו שחת והמ"ם נוסף: (מו) יפרש טעם הסמיכות: (מז) שאז יקראו בשמות הללו: (מח) ונקראו ערומים ע"ש סופם: (מט) נקרא ג"כ ע"ש סופו (נ) נקרא ג"כ ע"ש סופו: (נא) ואמר כי יולד ממין השור: (נב) כי בחדש יש ד' מרובעים, כל מרובע משבעה ימים, לכן מיום השמיני, עד שיהיה ימיו מרובע החדש, ועל אז קיבל הגוף חוזק ואומץ: (נג) מלת והלאה הוא תאה"פ נגזרת מן המלה היסודית הל בהוראת הרמיזה, ובאה על רחוק במקום ממקום ידוע ממך והלאה (ש"א כ, לז), ורחוק בזמן לעתיד לבוא, וכאן הוא רחוק בזמן, כאומרו מיום השמיני והלאה, שפי' אחריו, מאותו הזמן הנודע למדבר אחרי הזמן לימים הבאים: (נד) שאמר לו הלא החצי ממך והלאה (שם): (נה) כי הוא שם המין, ותפש שם שור והמור לדוגמא ונוהג בכל המינים: (נו) וכ"ה דעת חנניא (חולין עח ב) שאותו ואת בנו נוהג בזכרים ובנקבות, וכן פסק הרמב"ם (ה' שחיטה פי"ב יא) שאם נודע וודאי שזהו אביו אין שוחטין שניהם ביום אחד, ואם שחט אינו לוקה:

מנחת יהודה

לרבות כל שבארצכם מכל מיני בהמות וחיות הוא דאתא: מה) כן ת"א: מו) אם חתכו דופנת והוציאו הולד: מז) פוסק חרב הלכה כדברי האומר אין חוששין לזרע האב ובן דעת אונקלוס, והוא הנכון בג' בדין אותו ואת בנו (רמב"ן) ועיין בפי' הראב"ע ובביאורי שם: מח) אם שחט בנה קודם נ"כ חייב:

מקורי רש"י

ל"ז א': מט) תמורה ז' א': נ) חולין י"ג ב': נא) ספרא, חולין ל"ח ב': נב) ספרא, חולין ע"ח ב': נג) ספרא כאן, ספרא לו חולין פ"ב א' פס"ו ילקוט לעיל

אונקלוס

חָד׃ כט וַאֲרֵי תִכְּסוּן
נִכְסַת תּוֹדְתָא קֳדָם
יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן תִּכְּסוּן׃
ל בְּיוֹמָא הַהוּא יִתְאֲכֵל לָא
תַשְׁאֲרוּן מִנֵּיהּ עַד צַפְרָא
אֲנָא יְיָ׃ לא וְתִטְּרוּן פִּקּוֹדַי
וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ׃
לב וְלָא תְחַלְּלוּן יָת שְׁמָא
דְקוּדְשִׁי וְאֶתְקַדַּשׁ בְּגוֹ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנָא יְיָ

כט וְכִי־תִזְבְּחוּ זֶבַח־תּוֹדָה לַיהוָה
לִרְצֹנְכֶם תִּזְבָּחוּ׃ ל בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָכֵל
לֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר אֲנִי
יְהוָה׃ לא וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֹתַי וַעֲשִׂיתֶם
אֹתָם אֲנִי יְהוָה׃ לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־
שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדִּשְׁכֶם׃

רש"י

(כט) לרצנכם תזבחו. תחלת זביחתכם הזהרו שתהא לרצון לכם ומהו הרצון: ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן אל תשחטוהו על מנת לאכלו למחר שאם תחשבו בו מחשבת פסול לא יהא לכם לרצון נד). ד"א לרצונכם לדעתכם נה) מכאן למתעסק שפסול בשחיטת קדשים ואע"פ שפרט בנאכלין לשני ימים מט) חזר ופרט בנאכלין ליום אחד נ) שתהא זביחתן על מנת לאכלן בזמנן: (ל) ביום ההוא יאכל. לא בא להזהיר אלא שתהא שחיטה על מנת כן שאם לקבוע לה זמן אכילה ככר כתוב ובשר זבח תודת שלמיו וגו' נו): אני ה'. דע מי גזר על הדבר ואל יקל בעיניך: (לא) ושמרתם. זו המשנה: ועשיתם. זה המעשה נז): (לב) ולא תחללו. לעבור על דברי מזידין נא) ממשמע שנאמר ולא תחללו מה ת"ל ונקדשתי מסור עצמך וקדש שמי יכול ביחיד ת"ל בתוך בני ישראל נב) נח) וכשהוא מוסר עצמו ימסור עצמו ע"מ למות שכל המוסר עצמו ע"מ הנס אין עושין לו נס שכן חנניה מישאל ועזריה שלא מסרו עצמן ע"מ הנס שנאמר והן לא ידיע להוי לך מלכא נט) וגו' מציל ולא מציל ידיע להוי לך וגו' ע) ס):

אבן עזרא

כט וטעם וכי תזבחו זבח תודה. שיאכל ביום א' (נז) בעבור שהזכיר שור או שה שלא ישחט ביום אחד (נח), והוסיף על הפרשה הכתובה בצו את אהרן מלת לרצונכם (נט): ל וטעם אני ה'. להיות התודה שלימה (ס): לא ושמרתם מצותי. בלב (סא): ועשיתם אתם אני ה'. שאחקור מה שיש בלב, ואראה כל העשוי: לב וטעם ולא תחללו את שם קדשי. עם בני אהרן ידבר כי הפרשה דבקה (סב) והם המצווים שלא ישחטו להם (סג) או לישראל אם ובן ביום אחד (סד), גם יתכן שמצוה וכי תזבחו זבח תודה לכהנים, והעד שהחל בפרשה אחר כן דבר אל בני ישראל (כג ב) ועד שני ונקדשתי בתוך

יהל אור

(נז) שהתודה נאכל ליום ולילה עד חצות ועיין (למעלה ז טו): (נח) יבאר טעם הסמיכות: (נט) עיין רש"י: (ס) אם תקריבו תודה שתהא שלימה ולא בע"מ ותדעו לשם מי מקריבים: (סא) וכ"ה (ספרא) ושמרתם זו משנה, כי השמירה היא בלב והיא המשנה שילמד וישמר בלבו מצות ה' לדעתם: (סב) עם אותו ואת בנו הכתוב למעלה: (סג) פי' לכהנים: (סד) והנה פה יזכיר אם ובן, הוא כדעת רבנן (חולין פא ב) שאיסור

מקורי רש"י

תרמ"ג: נד) ספרא: נה) ספרא חולין י"ג א' ועיין רש"י לעיל י"ט, ס': נו) לעיל ז', פ"ז ספרא זו ילקוט תרמ"ג: נז) ספרא: נח) ספרא: נט) דניאל ג', י"ח: ס) כ"ס תנחומא א' כ"מ סי' י', תנחומא ב' כ"מ סי'

מנחת יהודה

מט) לעיל ז' י"ח ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו וגו' שמדבר בשלמים סתם הנאכלים לשני ימים: נ) כאן בתודה הנאכלת ליום ולילה: נא) ר"ל מי שרוצה להעבירך על תורה אל תשמע לו: נב) פי' בפרהסיא ועיין סנהד' ע"ד ב', ירושלמי ברכות פ"ז ה"נ, אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם: ע) עיין חוית פ"ו י"ג, ששאלו ליחזקאל הנביא, אם ימסרו עצמן על קידוש השם עיי"ש באריכות, ואחרי שאמר

לג הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ פ
רביעי כג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־
תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֵלֶּה
הֵם מוֹעֲדָי׃ ג שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה
מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת
שַׁבָּתוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלָאכָה

אונקלוס

מְקַדִּשְׁכוֹן׃ לג דְּאַפֵּיק יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ אִלֵּין אִנּוּן מוֹעֲדָי׃ ג שִׁתָּא יוֹמִין תִּתְעֲבֵד עֲבִידְתָּא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה שַׁבָּא שַׁבְּתָא מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידָא לָא תַעַבְדוּן שַׁבְּתָא הִיא קֳדָם יְיָ בְּכֹל

רש"י

(לג) המוציא אתכם. ע"מ כן סא): אני ה'. נאמן לשלם שכר: (ב) דבר אל בני ישראל. מועדי ה'. עשה מועדות שיהיו ישראל מלומדין א) בהם שמעברין את השנה על גליות שנעקרו ממקומם לעלות לרגל ועדיין לא הגיעו לירושלים ב) א): (ג) ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות מעלין עליו כאילו חלל את השבתות וכל המקיים את

אבן עזרא

בני ישראל (סה): לג המוציא אתכם. והסוף אני ה'. שהוא הדבור הראשון (סו) והוא עיקר כל המצות, ואחר שהזכיר קדשי בני ישראל, הזכיר הימים שיקריבו בהם העולות, והחל מהשבת: ב וטעם אלה הם מועדי (א). בעבור היות שבתות רבות בשנה (ב): ג בכל מושבותיכם. בארצכם וחוץ מארצכם בבית ובדרך: וטעם שבת הוא לה'. פירשתיו (ג), ואחר כן הזכיר המועדים, יאמר בשבת אלה הם מועדי, ובמועדים אמר במועדם (פ' ד) והטעם באיזה יום שיהיה מהשבוע (ד), והנה אני נותן לך כלל בדברי המועדים, כי בזמן שביהמ"ק קיים היו המועדים נמסרים לבית דין, הלא תראה כי אמר על פסח חזקיהו, ויועץ המלך (דה"ב ל, ב) (ה) ואחר שקבע ר"ח ניסן עבר השנה, ובזה תפשוהו רז"ל (ו) כי היה ראוי שלא יעבר ניסן בניסן (ז), והמעתיקים אמרו כי ב"ד היה מסתכל בדברים רבים בקביעות השנה (ח), ואסרו על ר"ע שקבע שתי שנים מעוברות שנה אחר שנה

יהל אור

אותו ואת בנו נוהג בנקבות ואינו נוהג בזכרים, וכדברי האומר שאין חוששין לזרע האב: (סה) הכתוב יאמר ולא תחללו וגו' ונקדשתי בתוך בני ישראל, ואם לא תחללו קאי אכנ"י הי"ל ונקדשתי בתוככם: (סו) אנכי ד' אלהיך: (א) מה שאמר בל"ר מועדי אחרי שאינו מבואר אח"ז אלא השבת, והי"ל בל"י כי המועדים הזכירם אח"כ: (ב) ע"כ אמר בל"ר: (ג) בשמות (טז כג ולה ג), ועיין ביאורי שם: (ד) כי שבת קבוע בזמנו ביום השביעי ולא ישתנה, והמועדים באיזה יום שיהול עפ"י קביעת בי"ד: (ה) ויועץ המלך ושריו וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני, ועיין בהקדמת הפ' ז"ל לפי' על התורה בדרך הב', ובשמות י"ב ב' ובביאורי שם: (ו) עיין (ברכות י, ב, פסחים נו א) ובפי' רש"י שם, ועיין אגרת השבת (שער הראשון): (ז) עיין (סנהד' יב ב): (ח) עיין (סנהד'

מנחת יהודה

שאמר להם יחזקאל „כי אינו מתקיים עליכם", פי' שלא יציל אותם, אמרו לנבוכדנצר והן להוי ידיע לך מלכא בין מציל בין לא מציל עיי"ש: א) נ"ל צ"ל „נועדין" עיין ספרא (שד"ל): ב) כ"ה סנהד' י"א א' ובספרא הגי' „על הגליות שגלו" ובירושלמי שביעית פ"י ה"א „על

מקורי רש"י

ט"ו, ויק"ר פל"ג ו', במד"ר פט"ו י"ד, תוית פ"ב ל'. ופ"ז י"ג; ילקוט דניאל תתרס"ח: סא) ספרא, פס"ו: א) ספרא סנהד' י"א, א', ירושלמי סנהד', פ"א ה"ב, ירושלמי שביעית פ"י, ה"א, ירושלמי ר"ה, פ"ג ה"א:

לפי צורך השעה (ס), ואין בכל המקרא ראיה איך היו ישראל קובעים החדשים והמועדים (י) ומה שאמר הגאון כי על חשבון העבור היו נסמכים איננו אמת (יא) [א] כי במשנה גם בתלמוד ראיות שהיה פסח בבר"ו (יב) גם שני מעשיות שם (יג), ועבור השנים (יד) קרוב מתוספת שנת החמה על הלבנה (טו) ואיננו על דרך הקדמונים (טז) [ב] ותחלת החשבון וי"ד (יז) פי' שים עם לבהר"ד ד"ח התע"ו (יח) יבא המולד וי"ד (יט) כי שנה נוספה להחל מחשבון בהר"ד בעבור חמשה הימים שהיו קודם בריאת האדם, ויום בשנה חשוב שנה (כ) וזה לא יזיק (כא) ע"כ לא תוכל לקחת תוספת שנה נוספה (כב) כי לא היתה (כג) והנה העבור אחר שנה וחצי שנה (כד) והעבור בנוי על המהלך התיכון (כה) ע"כ

יהל אור

יא ב): (ס) עיין (סנהד' יב א) מעשה דר"ע שהיה חבוש בבית האסורים ועיבר שלש שנים זו אחר זו, אמרו לו משם ראיה, ב"ד ישבו וקבעו אחת אחת בזמנה, ועיין רש"י שם, וצ"ל פה „שלש שנים מעוברות": (י) וכן יאמר בס' העבור כי אין בתורה גם לא במקרא מפורש איך היו ישראל מחשבין המועדים וחשבון החדשים והשנים: (יא) פי' שדעתו שהיו חושבין כאשר נחשב אנחנו בזמן הזה, ולא יסכים ע"ז: (יב) בג' (שבת קיג א) ר"י אומר מקפלין את הכלים ומציעין את המטות מיום הכפורים לשבת, וחלבי שבת קרבין ביוה"כ, אבל לא של יוהכ"פ קריבין בשבת, ולפ"ז היה יוהכ"פ ביום ו' גם ביום א', והנה תשרי ביום ד' וביום ו', והיה ניסן שלפניו ביום ד' וביום א', והיה פסח בבד"ו, וכן (פסחים מט א) י"ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת דברי ר"מ, וחכ"א בזמנם, ולפ"ז יבא הפסח ביום א', והנה מכל זה ראיה שלא סמכו על ח' העבור: (יג) בג' (ר"ה כא א) „לוי איקלע לבבל בחד סר בתשרי, אמר להו בסים תבשילא דבבלאי ביומא רבא דמערבא", ופי' התוס' שם ד"ה „לוי" אחד עשר היה לבני בבל ועשירי לבני א"י, דעברוה לאלול, ומתוך התחום בא, דהא יוהכ"פ הוה, א"כ ביוהכ"פ של בני בבל בא סמוך לחשיכה, והוא היה ערב יוהכ"פ לבני א"י, ושם (כה רע"א) על מחלוקת ר"ג ור"י שגזר ר"ג על ר"י שיבא אליו במקלו ובתרמילו ביוהכ"פ שחל להיות בחשבונו, והנה מכ"ז ראיה שלא סמכו על חשבון העבור שלנו: (יד) ועוד יביא ראיה שלא סמכו אז על ח' העבור שלנו, ויאמר ועבור השנים שאנו עתה מעברים: (טו) ולא מכוון בצמצום, ומפני מה עשו את העבורים, כדי שלא יבא הפסח פעמים בימות החמה, ופעמים בימות הגשמים, ובקרא כתיב שמור את חדש האביב ועשית פסח (דברי' טז א) וחדשי השנה הם חדשי הלבנה, והשנה שאנו מחשבין הם שני החמה, ולפשר ע"ז שנת הלבנה עם שנת החמה עשו שבעה עבורים בי"ט שנה, וקראו הי"ט שנה בשם מחזור, והשבעה עבורים עשו בשנה הג' והוי"ו והח', והי"א, והי"ד, והי"ז, והי"ט וסימנן גו"ח אדז"ט להשלים העודף של שנת החמה על שנת הלבנה: (טז) כשהיו מקדשין עפ"י הראיה: (יז) כי אדם הראשון נברא בר"ה שהיה אז ביום וי"ו, והוא כדעת ר"א שבתשרי נברא העולם, והשם תשרי בארמית, וטעמו תחלה, כמו, ושרי' למבנא (עזרא ה ב) וכן אנו מתפללין בר"ה, זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, וא"כ היתה אז בריאת העולם ביום א' כ"ה אלול, ונתלו המאורות ביום ד' כ"ח אלול בתחלת הלילה, ואעפ"כ לא הפילו אורן עד בסוף ג' שעות מהתחלת היום, דהו"ל ט"ו שעות מהתחלת ליל שלפניו, והנה היתה תקופת תשרי שבו נברא העולם בט"ו שעות מיום ד', ושמשה חמה עם לבנה בתחלה יחד, וחזרה הלבנה ונעלמה מיד עד סוף שעה י"ד מהתחלת הלילה שקודם יום וי"ו שאז חזרה ונולדה, וא"כ היה אז מולדה האמיתי, וסימנך וי"ד: (יח) שהוא מולד של ר"ה שקודם בריאות העולם: (יט) הביאור בזה, כיון דהתחלת בריאות העולם היה ביום א' כ"ה אלול מהשנה שקודם בריאות העולם, לכן מונין למולדות כאילו נברא העולם בר"ה שלפניו וכיון דבין מולד ר"ה למולד ר"ה הסמוך לו יש ד"ח תתע"ו פי' ד' ימים ח' שעות ותתע"ו חלקי תתר"ף בשעה, א"כ כשנכה ד"ח התע"ו מן מולד לבנה הראשונה באמת מן וי"ד יבוא בהר"ד והוא מולד של ר"ה שקודם בריאת העולם, ור"ל דהו"ל כאלו היה המולד הראשון ביום ב' שעה ה' ור"ד חלקים, ולכן נקרא מולד הראשון זה מולד תוהו, ר"ל מעת שהיה תוהו בעולם: (כ) וכן שיטת התוס' בר"ה ח א' ד"ה לתקופות, שאנו מוסיפין בשנות הבריאה שנה אחת, יען המשה ימים של שבת ימי בראשית קודם, ויום א' בשנה חשוב שנה, וכן מוכח שיטת הרמב"ם פ' עשירי מהלכות שמיטה ויובל ה"ב, וז"ל ליצירה מר"ה מאחר בריאת אדם הראשון שהיא שנה שניה ליצירה: (כא) לחשבון, אם באמת היתה השנה שקודם בריאת העולם במציאות אם לא: (כב) פי' תוספת ה"א ימים שנתוסף שנת החמה: (כג) כי השנה לא היה במציאות וכ"ש הימים: (כד) ולפי הח' הזה נעשה העבור אחר שנה וחצי, וזהו כי צריכים אנחנו לצרף שנת תהו, וכשנצרף שנת תהו ונעבר בשנה השלישית חדש אדר, יהיה העבור אחר שנה וחצי מבריאת העולם: (כה) פי' על מהלך הממוצע ושוה ושוי יום ביומו, ונקרא מהלך האמצעי וביאורו עיין רמב"ם (ה' קדה"ה פ"ו ה"א) יסוד עולם (מאמר ג' פ"ה ופ"ט):

קרני אור

[א] וע"ז סמך הח' רא"ה ווייס (באסיף תרמ"ו צד 279) כי מעולם לא כוון רבינו סעדיה לדבר הזה, ומעולם לא חכמים קדוש החדש עפ"י ראיה, אמנם כוונתו היתה, כי אף שקדשו עפ"י הראיה וסמכו על עדי הראיה, לא נמנעו מלחשב חשבונות, והשתדלו להביא הסכמה בין חשבונם ובין עדות העדים, ורק אם היו דבריהם מכוונים עם חשבונם אז קיימו וקיבלו עדותם (ר"ה כג ב) והסברה הזאת לא נדם רב סעדיה מלבו, כ"א היו לה סמוכים בדברי חכמי המשנה הקדמונים, ע"כ ועיין (דו"ד ח"א צד 198 ובדפוס ווילנא 186) ועיין (ה' קדה"ח להרמב"ם פ"א ה"ו): [ב] והנה לבד הסבה להשוות שנת הלבנה עם שנת החמה כדי שיבא חג הפסח בחדש האביב היו עוד סבות שונות לעבר השנה על פירות האילן ועל התקופה (סנהד' יא ב, רמב"ם הקדה"ח פ"ד) וכן מפני הדרכים,

אמרו פעמים שבא בארוכה ובקצרה (כו), ואין הקביעות רודף אחר ראית הלבנה בירושלים, או בקצה מזרח או במערב כלל, והעד מקום מחברת התיכונה, כי הנה היא על ירושלים (כז) [ג] ועוד שראינו פעמים רבות הלבנה בחדש ניסן בליל שני (כח) וכן היתה נראית בכל העולם, וקביעות החדש היה ליל שלישי (כט), וכן אירע לשלשה חדשים קודם ניסן (ל) וזה נתקן (לא) בשנת גטר"ד בעבור הדחיה (לב) גם פעמים היה הקביעות בתשרי יום חמישי ולא נראית הלבנה בליל שבת, והיה האויר זך, וזה יקרה בכל שנה שהמולד קרוב מחצי היום (לג) והיתה הלבנה בחצי גלגל הגבוה (לד) גם אין הקביעות בנוי על עת התחברות המאורות (לה) אפילו במהלך האמצעי (לו), כי הנה בטור"ד (לז) [ד] גם גטר"ד יוכיחו (לח) ולולי שלא אאריך הייתי מפרש סוד העיבור, וסוד ההלכה (לה*) החמורה שהוא נולד קודם חצות (לט) והכלל שחז"ל העתיקו לנו שנסמוך על העיבור בגלות (מ) וכן קבלנו מפי נביאים, ולא נוכל לעשות דבר אחר טוב ממנו (מא), וזה ששמו ב' ימים בגלות, והוא על דבר ספק, והמתענים יום הכפורים שני ימים מה יועילם

קרני אור

ומפני השמדים, ומפני תגורי פסחים, ומפני גליות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו (שם): [ג] עיין ס' (העבור) להנשיא ר"א בר חייא מאמר שני שער השביעי, מה שהביא מהדיין הישיש ר' חסאן בן מרחסאן ז"ל ומה שהשיב עליו הרב ר' יצחק ב"ר ברוך ז"ל: [ד] וכ"ה בתשובה לשאלה הראשונה שנשאלה להא' ז"ל (בשלש שאלות) וז"ל שם והנה כל שנה שאינה צריכה לדקדוק חלקי השעה לעולם תהיה נכונה, רק בשנת גטר"ד בט"ו תקפ"ט או שיהיה המולד ביום הגין קרוב מי"ח שעות יש פעמים שהוא מצוות (כי לא צריך לדעת רגע המולד בצמצום לדעת היש מקום

יהל אור

(כו) כ"ה (ר"ה כה א) אמר להם ר"ג לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא פעמים שבא בארוכה (פי' הליכתה במתינות) ופעמים שבא בקצרה (פי' הליכתה במהירות) וכ"ה (ירושלמי ר"ה פ"ב ה"ו) מאמר ר' חייא בר בא ולמה קיבלן ר"ג שכן מסורת בידו מאבותיו פעמים מהלך בקצרה ופעמים מהלך בארוכה: (כז) וכן כתב הרמב"ם (ה' קדה"ח פי"א הי"ז) ולפי שהראיה לא תהיה אלא בא"י כמו שאמרנו עשינו כל דרכי החשבון הזה בנוים על עיר ירושלים ולשאר המקומות הסובבין אותה בכמו שש או שבעה ימים שבהן רואין את הירח תמיד ובאים ומעידין בבי"ד: (כח) אף שנראתה בליל שני: (כט) ועשו אז ר"ה: (ל) שאיחרו מלעשות החדש אחר ראית הלבנה, וכן יאמר הא' ז"ל (ס' העבור) כי הנה נראתה הלבנה בחדש טבת, גם בחדש שבט, גם באדר, גם בניסן יום אחד קודם הקביעות, והלבנה היתה גבוהה על הארץ, ועמדה הרבה ליל שני, והקביעות היה יום שלישי: (לא) פי' וזה נסדר, והוא ענין תיקון והכנה, כמו תקן בקוף ותקן משלים הרבה (קהלת יב ט), וכן יאמר (יסוד מורא שער א) אם הם תלוים במולד הלבנה האמצעי או המתוקן: (לב) יש ד' דחיות, היינו שאם מן הראוי הוא שיהיה ר"ה תמיד ביום המולד ופעמים אינו כן שידחו מפני הד' דחיות, והקדמונים נתנו להם סימנין, א) לא אד"ו ראש, ב) מולד זקן כל תדרוש, ג) גטר"ד בשנה פשוטה גרוש, ד) בט"ו תקפ"ט אחר עיבור עקור מלשרוש, וכל' דחיות הנ"ל תלוי קביעות חשון וכסליו שיהיו שניהן מלאין או שניהן חסרים, או אחד מלא ואחד חסר והנה מה שיאמר מולד זקן כל תדרוש עיין (אות לג) ומה שיאמר בשנת גטר"ד בעבור הדחיה ביאורו אם השנה הבאה יהיה פשוטה, והמולד של ר"ה הוא ביום ג' בשעה ט' ור"ד חלקים מהתחלת הלילה וכ"ש אם השעות או החלקים הם יותר מזה, אז ג"כ נדחה ר"ה מיום המולד, וגם למחרתו ביום ד' אי אפשר שיהיה ר"ה, דהרי לא אד"ו ראש, ולכן נקבע ר"ה ביום ה' דהיינו למחרת מחרתו מיום המולד: (לג) שפי' פחות מחצי יום גלא חצי היום, כי יש דחייה הנקרא מולד זקן כל תדרוש (דחייה ב), והוא אם יהיה מולד תשרי י"ח שעות ביום, שהוא בחצות היום או למעלה ממנו, אז נקרא מולד זקן, מפני שאין כח באור הלבנה להראות בו ביום במקום בעולם, והוא כזקן אשר כהו עיניו מראות, ועוד מפני שהיום נוטה לערוב הוא חשוב כאדם זקן אשר הוא נוטה לצאת מן העולם הזה, אבל אם יהיה המולד קודם י"ח שעות אינו נקרא מולד זקן, כי אף אם נחסר חלק א' מתתרפ"ף חלקי שעה מן הי"ח שעות אין ר"ה נדחה מיום המולד, דהרי אז אפשר שתראה הלבנה על מקום אחר מן הישוב, והיום לא נטה לערוב, וזהו שאמרו נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה, לא נולד קודם חצות בידוע שאינו נראה סמוך לשקיעת החמה: (לד) וכן יאמר הא' ז"ל בס' (העבור) הנה יש פעמים שנקבע ר"ה יום חמישי, והלבנה לא תראה במקום בעולם בליל שבת, וזה יארע אם היתה הלבנה ברביעית ממקום גבהותה, ואף כי היה רחבה בנגב: (לה) הוא כשיתקבץ מולק גלגל הירח עם מולק השמש ויהיו שניהם על קו א' מיושר: (לו) והוא מהלך התיכון עיין למעלה אות כ"ה: (לז) נ"ל בט"ו תקפ"ט והוא דחייה ד', ופי' אם יבוא מולד ר"ה דאחר שנת מעוברת ביום ב' שעה ט"ו, תקפ"ט חלקים על היום, וכ"ש כשהשעות והחלקים הם יותר מזה, לא נדחה ר"ה מיום הולדו ונקבע ביום ג' שלאחריו: (לה) עיין אות ל"ב: (לה*) ובד"ק „הלבנה": (לט) וכן יאמר (יסוד מורא שער א) גם יש בתלמוד דברים לא ידעו פירושם כמו במס' ר"ה פעמים שבא בארוכה, וסוד נולד קודם חצות, ובס' (העבור) ביאר הא' ז"ל סוד נולד קודם חצות עיין (למעלה אות לג) ועיין (ה' קדה"ח להרמב"ם ז"ל פ"ז ה"א) ובהמפרש שם: (מ) פי' על העבור הבנוי על מהלך התיכון: (מא) וכן יאמר בס' (העבור) והנה האמת מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל, כי כאשר היו ישראל בארץ היה עיקר הקביעות לבי"ד, ודבר קבלה היה בידם שיעברו ז' שנים במחזור לא פחות ולא יותר כפי הערך, והנה ר"ע עבר שנים רבות זו אחר זו,

לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבָּת הִוא לַיהוָה בְּכֹל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: פ ד אֵלֶּה מוֹעֲדֵי יְהוָה
מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם
בְּמוֹעֲדָם: ה בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבָּיִם
פֶּסַח לַיהוָה: ו וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חַג הַמַּצּוֹת לַיהוָה
שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ: ז בַּיּוֹם
הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם
כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:
ח וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה שִׁבְעַת

אונקלוס

מוֹתְבָנֵיכוֹן: ד אִלֵּין
מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ מְעָרְעֵי
קַדִּישׁ דִּי תְעָרְעוּן יָתְהוֹן
בִּזְמָנֵיהוֹן: ה בְּיַרְחָא
קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת
עַשְׂרָא לְיַרְחָא בֵּין
שִׁמְשַׁיָּא פִּסְחָא קֳדָם יְיָ:
ו וּבַחֲמֵשַׁת עַשְׂרָא יוֹמָא
לְיַרְחָא הָדֵין חַגָּא
דְפַטִּירַיָּא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא
יוֹמִין פַּטִּירָא תֵיכְלוּן:
ז בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע
קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל
עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא
תַעַבְדוּן: ח וּתְקָרְבוּן
קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ שִׁבְעָא
יוֹמִין בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה

רש"י

המועדות מעלין עליו כאילו מקיים את השבתות ב): (ד) אלה מועדי ה'. למעלה מדבר בעבור שנה וכאן מדבר בקדוש החדש ג): (ה) בין הערבים. משש שעות ולמעלה ד)· פסח לה'. הקרבת קרבן ששמו פסח ג): (ח) והקרבתם אשה וגו'. הם המוספין האמורים בפרשת פינחס ולמה נאמרו כאן לומר לך שאין המוספין מעכבין זה

אבן עזרא

בעבור הדחיות, כי בשנת גטר"ד אם על המולד היה ראוי שיתענה בשמונה לקביעתנו (מב) וכי למה נעוות אנחנו החשבון שנתנו בעבור שנה אחרת (מג), וכן יקרה להם עם הראיה (מד): ה בין הערבים. פירשתיו (מה): ח אשה לה'. בפ' פנחס (מו) וטעם להזכיר

יהל אור

והפי' למה עשה ידוע ואין צורך להזכירם, ג"כ היה בקבלה אם היינו במקומות שאין שם ב"ד נעשה קביעתנו כמ' העבור, כי קיבלו אבותינו מפי הנביאים: (מב) וכן יאמר בס' (העבור) גם יש טפשי עולם מהכרינו שיתענו שני ימים, ואני אראה להם שלא יועיל להם תעניתם, כי הוא שוא ושקר, כ"א אמרנו כי עיקר הקביעות הוא על ראית הלבנה, הנה יש פעמים שנקבע ר"ה יום חמישי, והלבנה לא תראה במקום בעולם בליל שבת, וזה יארע אם היתה הלבנה ברביעית ממקום גבהותה עיין (אות לד) והנה אחר שהיתה ראית הלבנה בליל ראשון, הנה המתענה התענה ביום שביעי ושמיני לראית הלבנה, והפך הדבר אם היה הקביעות בשנת גטר"ד (עיין אות לב) יתכן שתראה הלבנה בליל רביעי, וזה המתענה התענה כפי קביעותנו יום שבת ויום ראשון, והיה יום שבת יום י"א, ויום ראשון י"ב לראיית הלבנה וכו', וסיים שם, והנה המתענים שני ימים או שלשה יענו נפשם על הנס, ורוקי מוח יאמרו אנחנו נסמוך במעוברות על החשבון עבורכם, הלא יראו כי אנחנו לא קבענו עבור כ"א כפי יתרון שנת החמה על שנת הלבנה, הלא תראה בימי זקנינו ז"ל אמרו וזמן אביב לא מטא (סנהד' יא א) והנה היינו ע"ד חשבון העבור, ע"כ טוב לנו להיות כל ישראל במזרח ובמערב בצפון ובדרום קובעים מועדיהם ותעניותיהם ביום אחד בדרך העבור ואין לנו עון, כי לא נוכל לעשות טוב ממנו: (מג) בעבור השנה שאנו חושבין קודם בריאת העולם והוא שנת תהו: (מד) אם יסמכו רק על ראית הלבנה: (מה) שמות יב ו: (מו) פה סתם וכתב והקרבתם אשה לה', ולא ביאר איזה אשה, וממה יקריבו האשה, וכמה, וכל זה ביאר בפ' פנחס

מקורי רש"י

ב) ספרא ילקוט תלמג כס"ו: ג) ספרא פס"ז: ד) עיין

מנחת יהודה

הגליות שיצאו": ג) ונקרא הקרבן פסח ע"ש הדלוג שהשם

יָמִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ
כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: פ
ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כִּי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אֲנִי נֹתֵן לָכֶם וּקְצַרְתֶּם אֶת־קְצִירָהּ
וַהֲבֵאתֶם אֶת־עֹמֶר רֵאשִׁית
קְצִירְכֶם אֶל־הַכֹּהֵן: יא וְהֵנִיף אֶת־
הָעֹמֶר לִפְנֵי יְהוָה לִרְצֹנְכֶם מִמָּחֳרַת

אונקלוס

מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת
פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן:
ט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר: י מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא
יָהֵיב לְכוֹן וְתַחְצְדוּן יָת
חֲצָדַהּ וְתַיְתוּן יָת עוּמְרָא
רֵישׁ חֲצַדְכוֹן לְוָת כַּהֲנָא:
יא וִירִים יָת עוּמְרָא קֳדָם
יְיָ לְרַעֲוָא לְכוֹן מִבָּתַר
יוֹמָא טָבָא יְרִימִנֵּיהּ

אבן עזרא

כי תבאו אל הארץ (מז) בעבור שישמרו כל השבתות במדבר, ופסח בהר סיני (מח) כי זו הפרשה סמוכה להקמת המשכן (מט): י וטעם דבר אל בני ישראל. שיתחברו. ואחר כן ואמרת אליהם (נ): יא ממחרת השבת. אמרו חז"ל ממחרת יו"ט (נא) [ה]

רש"י

את זה ה): והקרבתם אשה לה'. מכ"מ אם אין פרים הבא אלים ואם אין פרים ואילים הבא כבשים ד): שבעת ימים. כ"מ שנאמר שבעת שם דבר ה) הוא שבוע של ימים שטיינ"א בלע"ז ו) וכן כל לשון שמונת ששת חמשת שלשת ז): מלאכת עבודה. אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה ולורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהם כגון דבר האבד כך הבנתי מתו"כ ח) דקתני יכול אף חוה"מ יהא אסור במלאכת עבודה וכו' ט) ו): (י) ראשית קצירכם. שתהא ראשונה לקציר י) ז): עומר. עשירית האיפה כך היתה שמה כמו וימודו בעומר ח): (יא) והניף. כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד מוליך ומביא לעצור רוחות רעות. מעלה ומוריד לעצור טללים רעים. ט): לרצנכם. אם תקריבו כמשפט זה יהיה לרצון לכם: ממחרת השבת. ממחרת יום טוב הראשון של פסח יא) י) שאם אתה אומר שבת בראשית יב) אי אתה יודע איזהו יא):

קרני אור

לדמיה אם לא, ורגע אחד יכול להיות ספק למלוף הקביעות עיין (אות לג): [ה] וכן הוכיח הרה"ם ר' זכריה פרענקיל אב"ד בק"ק דרעזדין בחיבוריו היקרים על העתקת השבעים וכימוד בחבורו המחרון (לייפציג 1851) עיי"ש צד 136 מה שמברר על נכון מתרגומם על ממחרת השבת שהוא כדעת הפרושים ר"ל ממחרת חג הפסח, ולא בדעת הצדוקים, וכן הוכחתי אנכי מכבר מעתקת תרגום הסורי הנקרא פשיטא על המקרא הזה בעצמו של ממחרת השבת שהיה מחברו יסודי ומחזיק בתורה שבע"פ, וגם כי

יהל אור

(במד' כח יט) והקרבתם אשה עולה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימים יהיו לכם: (מז) אחר שבת ופסח: (מח) יבואו אל הארץ: (מט) פי' שמירת שבת סמוכה להקמת המשכן (שמות לה): (נ) פי' שיתקבלו וכשיתקבלו אחר כן ואמרת אליהם: (נא) כ"ה (ספרא, מנחות סו א) וכן פי'

מנחת יהודה

שחשם דלג על בתי ישראל שלא יבוא כהם המשחית: ד) ואם לא מצאו כל המינים יקריבו איזה אשה שיהיה: ה) ובז"ל כסין שם דבר הוא: ו) ווירד ניכם אוים גישפראכען דיא צאהל זיעבען: ז) עיין מקו"ב רש"י שמות י' כ"ב, אות ט"ג: ח) עיין ספרא, ובהתוה"מ סי' קפ"ז: ט) ובתרץ שם דבתוה"מ מותר דבר האבד, משמע דביו"ט אפילו דבר האבד אסור: י) ועיין (מנחות ע', ב') שיחשוב שם כל המינים שאסורים מלקצור קודם העומר: יא) שהוא ט"ו בניסן: יב) כל שבת נקרא שבת בראשית. ע"ש

מקורי רש"י

רפ"י שמות י"ב ו': ה) ספרא עיין מנחות מ"ט א': ו) ספרא: ז) ספרא מנחות ע', ב': ח) שמות ט"ז, י"ח: ט) מנחות ס"ב א' סוכה ל"ז ב' פסי' דר"כ העומר דף ע', ב', פסי"ר פ' העומר, ילקוט תרמ"ד ועיין רש"י שמות כ"ט כ"ד: י) ספרא מנחות ס"ו א' ילקוט תרמ"ג פס"ז: יא) מנחות שם ילקוט שם פס"ז:

והמכחישים אמרו שהוא כמשמעו (נב) [ו] והמאמינים הביאו ראיות משנת השמיטה (נג) [ז] והיובל (נד) והצום הגדול (נה) ויום תרועה שכתוב בו שבתון (נו) וכן שבתון נאמר בא' של סוכות ובשמיני (נז), ואמרו כי שבע שבתות (פ' טו) שבועות (נח) וכמוהו באי השבת עם יוצאי השבת (מ"ב יא ט) והם שנים פירושים בפסוק אחד (נט), והנה שלשים עיירים (שופ' י, ד) (ס) וראייתם תמימות (סא), וחכם ברומי (סב) הביא ראיה ממחרת הפסח מצות וקלוי (יהושע ה יא) (סג) ולא ידע כי בנפשו הוא (סד), כי הפסח ביום ארבעה עשר (סה) וממחרתו יום חמשה עשר (סו) וכן כתוב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון (במד' לג ג) (סז), ולאכול קלי אסור עד עבור תנופת העומר (סח) [ח] והגאון אמר ששני פסחים הם, פסח ה' ופסח ישראל, ופסח ה' בליל חמשה עשר (סט), והנה ממחרת הפסח ביהושע יום ט"ז (ע), ויהיה פי' ממחרת הפסח הכתוב בתורה (עא) ממחרת זבח הפסח, ולא אמר כלום, כי לא נקרא החג פסח, רק בעבור שפסח השם על הבתים, וממחרתו הוא לבקר יום ט"ו (עב), וכן כתוב כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת (במד' יא לב) (עג), ועוד אמר הגאון שמצות וקלוי היה מהישן (עד) וזה

יהל אור

רש"י ז"ל ממחרת יו"ט הראשון של פסח, דגם יו"ט קרוי שבת: (נב) שהוא שבת ממש: (נג) שנקראת בשם שבת, שנאמר ושבתה הארץ שבת לה' (למטה כה ב) והיתה שבת הארץ (שם פ' ו) ואם שנת השמיטה פחותה מן המועד בשביתה, ונקראת בשם שבת, אינו דין שיקרא המועד בשם שבת שהוא עדיף בשביתת מלאכה: (נד) שמשפטו ג"כ בשביתה: (נה) שנקרא ג"כ שבת שבתון (פ' לב): (נו) למטה פ' כד: (נז) למטה פ' לט, ונראה מזה כי המועד נקרא שבתון, כי שם שבת אינו מציין יום השביעי לבד, רק השביתה והפסק ממלאכה, וגם יו"ט מקרי שבתון ע"ש ההפסק ממלאכה: (נח) פירושו שבועות, כי כן מפורש (דברי' טז ט) שבעה שבועות תספר לך, ומזה נראה שהשבועות הן השבתות, ולפי זה שבת הראשונה פירושו יום טוב, ר"ל מה שכתוב, וספרתם לכם ממחרת השבת פי' ממחרת יו"ט, ושבת האחרונה, ר"ל מ"ש „השבת השביעית" פי' מלת השבת שבוע, וכן ת"א „עד מבתר שבועתא שביעתא" (כ"ה בתרגום שביוניטה וכן הגי' ברש"י ז"ל): (נט) באי השבת פי' שבת ממש, ויוצאי השבת פי' שבוע: (ס) ויהי לו שלשים בנים רוכבים על שלשים עירים, ושלשים עירים להם, הראשון פי' המורים עולי ימים כמו עיר בן אתונות (זכריה ט ט) והשני פי' ערים: (סא) ממה שאמר הכתוב שבע שבתות תמימות תהיינה (פ' טו), והנה החסרון לא יפול בשבתות כ"א בשבועות, ואלו השבועות הן מיום ליום: (סב) הוא רבינו משולם ב"ר קלונימוס, כי ר' קלונימוס היה ברומי כמו שהובא ברש"י, ועיין מגילת תענית (הוצ' הרב ר' מנשה גראסבערג דף ג ב' הערה ה): (סג) ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי (יהושע ה יא) וזה היה בט"ז בניסן יום הנפת העומר, כי לא הותר להם החדש עד אחר הקרבת העומר בט"ז בניסן וכן פי' רש"י ורלב"ג שם: (סד) כי מזה הפסוק יכולים המכחישים להוכיח שהפי' של ממחרת הוא עפ"י דעתם: (סה) כי הפסח קרב בארבעה עשר: (סו) וממחרתו הוא יום חמשה עשר: (סז) וסיומו, בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בנ"י, והנה ביום ט"ו שהוא הראשון של חג המצות יצאו, והפסוק קורא אותו ממחרת הפסח, וזה ראיה כי יום י"ד נקרא יום הפסח, בעבור כי בו היתה שחיטת הפסח, ויום ט"ו שהוא יום חג המצות נקרא מחרת הפסח, וא"כ אכלו ביום ט"ו מן החדש, כאמרו, ויאכלו מעבור הארץ מצות וקלוי, וקלוי הוא מן החדש, וזה היפך דברי הם' שברומי כי יום ט"ז הוא מחרת הפסח: (סח) כמש"כ (פ' יד): (סט) ופסח ישראל הוא יום י"ד: (ע) ופי' ממחרת פסח השם: (עא) והוא פסח ישראל: (עב) א"כ א"א לפרש שהוא יום ט"ז כמ"ש הגאון: (עג) והנה במחרת הוא היום הבא אחר הלילה: (עד) וכן פי' הרד"ק (יהושע ה יא) שמה שכתוב שאכלו מעבור הארץ מהישן אכלו מצות וקלוי, כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בט"ז בניסן:

קרני אור

אלו בתרגומו כבר ידים מבעלי דת אחרת שהשנה לשינוי על ממחרת השבת יניפנו הכהן „מבתר יומא אחרנא", ועל וספרתם לכם ממחרת השבת „מן בתרא דיומא", ואילו היה דעתו כדעת הצדוקים, אין נשמטה בשני המקומות מלת דשבתא, אין ואת כ"א כתוב בשניהם מבתר יומא טבא, כמו בתרגומים הרמיים שלנו הבבלי והירושלמי, ומעתיקים מאוחרים מן הסוריים המדפים השמיטו מלת „טבא" כדי להסתיר מקורו הרבני, ונשאר מלת יומא לבד אשר אין לה פתרון כלל, ועוד העיר שם הרה"ג הסוא במבואו הנזכר, כי מסתיימת הלשון של מכס שאינו מסילא מאלכסנדריא אשר מבאר ג"כ ממחרת השבת כדעת הפרושים מבלי העיר כי יש ע"ז מחלוקת בין הצדוקים והפרושים, נראה שלא ידעו כלל או באלכסנדריא שכל הנלבד בבתי הישיבה של א"י אודות קיום תורת המסורה אעפ"י שבימיו ממש היתה עוד המחלוקת ההיא (ערך מלין להרה"ג שי"ר) ועיין (רמב"ם הלכות תמידין ומוספין פ"ז הי"א) שכתב „הרי נאמר בתורה ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו וגו' ונאמר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח וא"ת שאותו הפסח בשבת אירע כמו שדמו הטפשים, הלא תלה הכתוב היתר אכילת החדש בדבר שאינו העיקר ולא הסבה, אלא נקרה נקרה, אלא מאחר שתלה הכתוב במחרת הפסח הדבר ברור שמחרת הפסח היא העילה המתרת את החדש": [ו] כ"ה (המבחר, כתר תורה, אדרת אליהו לבשיצי, גן עדן) ואם כי יש גם מחכמי עמינו המחזיקים בדעתם (שד"ל בבאורו, יש"ר באגרותיו) ושד"ל תלה סברתו בכוזרי (כוזרי מאמר ג' סי' מח) ועיין בקול יהודה וכאולר נמחד שבילאו שם כוונתו לדעת רז"ל: [ז] וכן כתב הרדי"א, ולמה יקשה עלינו לקרוא המועד הכא בדרך שביעיות שבת והנה השמיטה נקראה כן לזה הטעם בעצמו בשם שבת: [ח] עיין (קדושין לז ב תוס' ד"ה ממחרת השבת) קושי׳

איננו רחוק, כי הכתוב אמר על תנופת העומר שתהיה מהחל חרמש בקמה (דבר' טז ט) ואם תנופת העומר היתה יום חמשה עשר מתי קצרו ועשו מצות (עה), ועוד כי אין קציר כי הוא ראשית קציר שעורים (עו), גם יש בדמות ראיה על פירושי שאמר מעבור הארץ (יהושע ה יא) ויתכן שזה השם נקרא על התבואה שיש להשנה שעברה (עז), וטעם מעבור הארץ, ארץ סיחון ועוג (עח), והעד שאמר אחר כן מתבואת ארץ כנען (עט), ועוד (פ) כי קלוי איננו כמו קלי (פא) והכתוב אמר ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו (פ' יד) (פב), ואין פסיק קלוי באש (למעלה ב יד) טענה (פג) כי הוא תאר המעשה (פד), כי אביב קלוי באש יקרא קלוי (פה) ועוד יש להשיב מאין נדע כי הניף הכהן בעבר (פה*) הירדן תנופת העומר, כי הכתוב אמר אשר אני נותן לכם (פסוק י) ועוד לא נתנה להם (פו) [ט], ולא בא הכתוב להזכיר מצית וקלוי רק בעבור ששבת המן, וכן טעם כל הפסוק, ועוד אמר הגאון, אם השבת כמשמעו, מאיזה שבת נחל לספור (פז), וישועה השיב (פח) כי שמונה עשר ימים הם, שיש בהם קרבן (פט) ונקראו מועדים מלבד השבתות, ואחד שיש קרבן ביום תנופת העומר (צ) לאות ולעד, כי התנופה באחד מימות מועד האביב (צ*) והנה שבת קרבנות ראשי חדשים שלא נזכרו (צא) ועוד (צב) כי הכתוב אמר כאלה תעשו ליום שבעת ימים (במד' כח כד) והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר (צג) גם זאת איננה טענה עלינו (צד) כי אנחנו נסמוך במצות על הקבלה (צה) והנה ביום שבועות לא הזכיר בפ' פנחס מלבד כבשי השלמים (צו) ולמעלה פר בן בקר אחד ואילים שנים (צז) ובפנחס פרים שנים ואיל אחד (צח), גם יוכל המאמין להשיב כי בדרך נבואה ידע היום שיהיה בו תנופת העומר, שיום השבת יהיה הקביעות (צט) והעד מערך הלחם שהיה בשבת (ק) והזכיר הכתוב איך יחשבו בשנה הראשונה (קא), ואז הקריבו שלמים והעולה הנזכרת, ואחר כן (קב) הנזכרת בפנחס (קג), ואח"כ אמר בשבועותיכם (במד' כח כו) שבעה שבועות (דבר' טז ט) ולא אמר שבתות (קד) ואין ראיה כי תחלת השבוע יום ראשון, וטמאה שבועים (למעלה יב, ה) יוכיח (קה) [י] והנה ארמוז לך סוד אחד (קו) שכל המועדים תלוים ביום ידוע מהחדש (קז) ולא נאמר בחג השבועות

קרני אור

הח' ז"ל ומה שהשיב ר"ת: [ט] עיין (קדושין לז ב) פלוגתא דתנאי בזה: [י] עיין במקמ"מ שהביא לשון זה מן אות ק"ג עד אות ק"ה למעלה על הפ' וספרתם לכם.

יהל אור

(עה) פי' אם נאמר שיהיה יום חמשה עשר ביום ראשון לשבוע כשנכנסו לארץ, האם ביום אחד קצרו והניפו העומר ועשו מצות ואכלו ביום הזה שהוא ממחרת הפסח: (עו) כי קציר חטים עוד לא היה ומה אכלו?: (עז) וכן פי' הרד"ק שם: (עח) מה שהביאו אתם: (עט) כאשר כלה הישן אכלו מן החדש כי משנה השנה נקרא תבואה: (פ) פי' ועוד ראיה שאכלו מן הישן: (פא) כי קלוי מן הישן וקלי מן החדש: (פב) קודם הנפת העומר, כי קלי הוא מן החדש: (פג) שנאמר שהכל אחד ושהוא כמו קלי: (פד) מלת קלוי הוא שם התואר לכל דבר שנחרך ונקלה באש: (פה) נ"ל קלי, וכ"ה הגי' בכא"י ובד"ק: (פה*) בד"ק ובכא"י "בעברם": (פו) וכן פי' הרדי"א כשנכנסו ישראל לארץ, אכלו ממחרת הפסח מצות וקלוי, ולא עברו על המצוה הזאת לפי שעדיין לא כבשו את הארץ, ולא היה להם קציר שעורים בשדה, ולא חלה א"כ המצוה הזאת עד כבוש וחלוק: (פז) אם שתהיה השבת הראשונה בשנה, או הראשונה אחרי בואם לארץ, או הראשונה אשר היא קרובה בפסח, או הראשונה בעת שיתחילו לקצור, וכתב הרמב"ן, ובאמת שזו גדולה שבראיות בגמרא: (פח) וכבר קדמו בזה הקראי לוי שהיה קודם בזמן ממנו: (פט) פי' קרבן מוסף, והם ז' ימי פסח, ר"ה, יוה"כ, שבועות יום אחד, ז' ימי סוכה, ושמיני עצרת, הנזכרים בפ' פנחס: (צ) ומכל זאת לא הזכירו הכתוב שם בקרבנות מוספי המועדים, ואם היה יום הנפת העומר חוץ משבעת ימי מצה עד שיהיה יום בפני עצמו, היה ראוי להזכירו להיות י"ט ימים: (צ*) ואחר שלא הזכירו הכתוב מלמד שהוא תוך שבעת ימי מצה, וכאלו הזכירו, וא"כ ידענו איזה שבת שמחרתו נקריב העומר שהוא שבת שחל בתוך ימי הפסח: (צא) ונוכל לומר כי כמו שהניח קרבנות ראשי חדשים בפ' אמור, כן הניח הנה הנפת העומר: (צב) ישאל הח' ז"ל: (צג) פי' מלבד קרבן העומר: (צד) פי' למה לא אמר מלבד תנופת העומר: (צה) אבל הם הרואים רק מפשט הכתוב מה יעשו בזה: (צו) למטה בפ' כ' יאמר הכתוב, והניף הכהן אותם על לחם הבכורים תנופה לפני ה' על שני כבשים, ובפ' פנחס לא הזכיר השני כבשים: (צז) פי' למעלה מזה הפ' והוא בפסוק יח: (צח) גם כה כן אך אנחנו סומכים על הקבלה: (צט) ע"כ אמר משה ממחרת השבת: (ק) לפי שידע משה כי ביום השבת תהיה הקמת המשכן, עיין בפי' הח' ז"ל (שמות מ, ב) ובבאורי שם: (קא) אבל בשאר השנים לא יחשבו משבת הראשונה: (קב) בשאר השנים: (קג) הקריבו הקרבנות הנזכרות בפ' פנחס: (קד) כי רק בשנה הראשונה אירע כן שחל חמשה עשר ביום א', ולדורות היו מונין שבועות, והנפת העומר היה ביום ט"ז: (קה) שמונין מיום הטומאה: (קו) הסוד הזה הוא מסודות חכמת המזלות עיין (מוטוט ואו"י): (קז) פי' חג המצות בט"ו לחדש הראשון, ר"ה באחד לחדש השביעי, יו"כ בעשור לחדש, וסוכות בט"ו לחדש

הַשַּׁבָּת יְנִיפֶנּוּ הַכֹּהֵן: יב וַעֲשִׂיתֶם
בְּיוֹם הֲנִיפְכֶם אֶת־הָעֹמֶר כֶּבֶשׂ
תָּמִים בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה לַיהוָה:
יג וּמִנְחָתוֹ שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן אִשֶּׁה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ
וְנִסְכֹּה יַיִן רְבִיעִת הַהִין: יד וְלֶחֶם
וְקָלִי וְכַרְמֶל לֹא תֹאכְלוּ עַד־עֶצֶם
הַיּוֹם הַזֶּה עַד הֲבִיאֲכֶם אֶת־קָרְבַּן
אֱלֹהֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם

אונקלוס

כַּהֲנָא: יב וְתַעְבְּדוּן בְּיוֹם אֲרָמוּתְכוֹן יָת עוּמְרָא אִימַּר שְׁלִים בַּר שַׁתֵּיהּ לַעֲלָתָא קֳדָם יְיָ: יג וּמִנְחָתֵיהּ תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא בְּרַעֲוָא וְנִסְכֵּיהּ חַמְרָא רַבְעוּת הִינָא: יד וּלְחֵם וּקְלֵי וּפֵירוּכָן לָא תֵיכְלוּן עַד בְּכֵרַן יוֹמָא הָדֵין עַד אֵיתוֹאֵיכוֹן יָת קוּרְבָּנָא דֶּאֱלָהֲכוֹן קְיָם עֲלָם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן:

רש"י

(יב) ועשיתם. כבש. חובה לעומר הוא בא יג): (יג) ומנחתו. מנחת נסכיו: שני עשרונים. כפולה היתה יד) יב): ונסכו יין רביעית ההין. אע"פ שמנחתו כפולה אין נסכיו כפולים יג): (יד) וקלי. קמח עשוי מכרמל רך שמייבשין אותו בתנור יד): וכרמל. הן קליות שקורין גרניילי"ש טו): בכל מושבותיכם. נחלקו בו חכמי ישראל טו) יש שלמדו מכאן

אבן עזרא

(מספר) (קח) (ס"א יום מועד) (קט) בעבור הספירה שהיא מצוה (קי) [יא] והז"ל העתיקו כי בחג שבועות היה מתן תורה, ועליו נאמר כי חג ה' לנו (שמות י, ט) (קיא) וי"א כי כל לרצונכם, פירושו להיות לכם לרצון (קיב) בעבור והניף את העומר לפני ה' לרצונכם וטעמו שתניפו ברצונכם, והטעם שתתנו כבש בן שנתו כדי שתהיו נרצים (קיג), והמכחישים אמרו (קיד) כי בן שנה איננו כבן שנתו, כי בן שנתו עוד אין לו שנה, ובן שנה שיש לו שנה תמימה, והנה לא קראו בחנוכת המזבח, כבש אחד בן שנתו לעולה (במד' ז כא) ובפרשה אחרונה, כבשים בני שנה שנים עשר (שם שם כג): יד ולחם. מחדש (קטו) והעד כי הפסח יאכלו על מצות ומרורים (קטז), לולי הקבלה היה נראה כי ספירת הימים כשנות היובל (קיז), והמכחישים אמרו (קיח) כי טעם תמימות שלא תעלה במספר השבת

יהל אור

לחדש: (קח) כ"ה בד"ק, ובכא"י פי' מספר הימים בכמה בחדש יחול החג הזה: (קט) כ"ה בדפוס באזיליאה: (קי) ואם היה כתוב בכמה בחדש חג השבועות אז לא היה מצוה בספירה: (קיא) וזהו קוטב ענין החג: (קיב) וכן פי' רש"י ז"ל: (קיג) שתהיו נרצים ומקובלים לפני ה': (קיד) וכמ' (שמות יב ה) הביא הפי' הזה בשם ר' ישועה, והשיג עליו שם כמו כאן, ור' אהרן הראשון (המבחר) מיחס הפי' הזה לדוד הגשיא ויוכל להיות כי לקח זה מענן: (קטו) פי' מתבואה חדשה: (קטז) ולא יאכלו להם כלל: (קיז) פי' שאין לנו לספור הימים והשבועות כמו שחייבנו רז"ל, רק שנמנה שבועות כמו שנות היובל, והכא"י יגרום „בשנות היובל" פי' בזמן שהיובל נוהג אז וספרתם וגו' אך אנו סומכים על הקבלה: (קיח) כ"ה דעת כל חכמי המקרא:

קרני אור

כי שבע שבתות ר"ל שבועות, וכן אמר בפ' פנחס בשבועותיכם, שבעה שבועות ולא אמר שבעה שבתות: [יא] וכן כתב רב"ם, כי לא הזכירה התורה חג שבועות ביחוד כאשר החגים, ושיאמר כן בחדש השלישי בששי בו חג השבועות כמו שאמר בפסח, ובא ללמד, כי הוא חג נגרר אחר מצות העומר, ומ"ט ימי הספורים בין ראשון

מקורי רש"י

יב) מנחות פ"ט ב': יג) מנחות שם פס"ו: יד) עיין רש"י לעיל כ' י"ד: טו) קדושין ל"ז א' ספרא:

מנחת יהודה

ע"ש ששבת בו השם במעשה בראשית: יג) ולא בא אמוספין: יד) ולפי השטם משמע כי אחד משני עשרונים הוי מנחת העומר שהוא עשרון והוא בא עם זה הכבש, והעשרון השני הוא עשרון הראוי למנחתו (דעת זקנים): טו) אללע מיט קערנער:

זהו

בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם׃ ס טו וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת־עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה׃ טז עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה׃ יז מִמּוֹשְׁבֹתֵיכֶם תָּבִיאוּ ׀ לֶחֶם תְּנוּפָה שְׁתַּיִם שְׁנֵי

אונקלוס

טו וְתִמְנוֹן לְכוֹן מִבָּתַר יוֹמָא טָבָא מִיּוֹם אַיְתוֹאֵיכוֹן יַת עוּמְרָא דַּאֲרָמוּתָא שְׁבַע שָׁבוּעַן שַׁלְמִין יְהֶוְיָן׃ טז עַד מִבָּתַר שָׁבוּעֲתָא שְׁבִיעֲתָא תִּמְנוֹן חַמְשִׁין יוֹמִין וּתְקָרְבוּן מִנְחָתָא חֲדַתָּא קֳדָם יְיָ׃ יז מִמּוֹתְבָנֵיכוֹן תַּיְתוֹן לְחֶם אֲרָמוּתָא תַּרְתֵּין גְּרִיצָן תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין סוּלְתָּא יְהֶוְיָן חֲמִיעַ יִתְאַפְיָן

אבן עזרא

הראשונה שיחל ממחרתה (קיט): טז תספרו חמשים יום. כי כן מספר התורה (קכ) וכן וביום השמיני בכל מקום (קכא): יז סלת תביאו. זרה, בעבור דגשות האל"ף כי לא נדע לו טעם (קכב): ממושבתיכם. צריכים אנו לקבלה מאיזה מקום יוקח (קכג) ומתי יבוקש (קכד): לחם תנופה. לכהן עם כבשי השלמים (קכה), ויתכן ששנה הכתוב בשנה הראשונה (קכו), בעבור שהיא תחלת

רש"י

שהחדש נוהג בחוצה לארץ טז) ויש אומרים לא בא אלא ללמד שלא נצטוו על החדש אלא לאחר ירושה וישיבה משכבשו וחלקו יז): (טו) ממחרת השבת. ממחרת יום טוב: תמימות תהיינה. מלמד שמתחיל ומונה מבערב שאם לא כן אינן תמימות טז): (טז) השבת השביעית. כתרגומו שבועתא שביעתא יח): עד ממחרת השבת השביעית תספרו. ולא עד בכלל והן ארבעים ותשעה יום יט): חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'. ביום החמשים תקריבו ואומר אני זהו מדרשו אבל פשוטו עד ממחרת השבת השביעית שהוא יום חמשים תספרו ומקרא מסורס הוא כ): מנחה חדשה. היא המנחה הראשונה שהובאה מן החדש יז) ואם תאמר הרי קרבה מנחת העומר אינה כשאר כל המנחות שהיא באה מן השעורים כא): (יז) ממושבותיכם. ולא מחוצה לארץ יח): לחם תנופה. לחם תרומה המורם לשם גבוה וזו היא המנחה החדשה האמורה למעלה כב): בכורים. ראשונה לכל

יהל אור

(קיט) פי' כשיהיה מחרת המועד באמצע ימי השבוע אין לנו למנות, רק עד שיעבור יום השבת ולמחרתו נחל לספור, ואז יהיו השבתות ר"ל השבועות תמימות: (קכ) שאעפ"י שאין אנו סופרין רק מ"ט יום טעם תספרו חמשים יום להודיע שהחג אינו ביום מ"ט שכלה הספירה רק במחרת השבת השביעית שהוא ביום החמשים, ואז והקרבתם מנחה חדשה לה': (קכא) שאין פי' שימול אחר עבור יום השמיני רק ביום שמיני עצמו: (קכב) וכתב המנחת שי „תביאו" חד מן אלפין דגושין בקריאה עפ"י המסורת, ובמקח"מ הגי' „סלת תביאו זרה בעבור הדגשות, ולא נדע לו טעם ממושבותיכם וצריכין אנו לקבלה וכו': (קכג) אם מחו"ל ואם רק מא"י: (קכד) אימתי יביא שכ"ז לא נזכר בתורה: (קכה) שהם ג"כ לכהן כדכתיב קדש יהי' לה' לכהן (פ' כ): (קכו) כי כאן כתוב פר בן

מנחת יהודה

טז) זהו דעת ר' אליעזר (קדושין ל"ז א'): יז) זהו דעת רבנן (שם): יח) כן ת"א, והוא בדפוס סביוניטה ובכמה ספרים הנוסח עד מבתר יומא טבא שביעתא, וכתב הגל"ג להוציא מדעת [illegible] הצדוקים המונים מיום ראשון שבשבוע: יט) מונה ארבעים ותשע ומקדש יום חמשים ביובל (פס"ז): כ) מן „ואומר" עד „מסורס הוא" מוקף בשני חצי ריבוע בזכור לאברהם. כא) העומר באה מן השעורים וזו באה מן החטים: כב) אלו שתי הלחם הבאים בעצרת שהן באין מן החטים:

מקורי רש"י

טז) ספרא מנחות ס"ה ב' וס"ו ב': יז) עיין מנחות פ"ג ב' ילקוט תרמ"ג: יח) ספרא מנחות כ"ג ב':

עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת תִּהְיֶינָה חָמֵץ תֵּאָפֶינָה בִּכּוּרִים לַיהוָה׃
יח וְהִקְרַבְתֶּם עַל־הַלֶּחֶם שִׁבְעַת כְּבָשִׂים תְּמִימִם בְּנֵי שָׁנָה וּפַר בֶּן־בָּקָר אֶחָד וְאֵילִם שְׁנָיִם יִהְיוּ עֹלָה לַיהוָה וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃
יט וַעֲשִׂיתֶם שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת וּשְׁנֵי כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה לְזֶבַח שְׁלָמִים׃
כ וְהֵנִיף הַכֹּהֵן אֹתָם עַל לֶחֶם הַבִּכֻּרִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה עַל־

אונקלוס

בִּכּוּרִין קֳדָם יְיָ׃
יח וּתְקָרְבוּן עַל לַחְמָא שִׁבְעָא אִמְּרִין שַׁלְמִין בְּנֵי שְׁנָא וְתוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד וְדִכְרִין תְּרֵין יְהוֹן עֲלָתָא קֳדָם יְיָ וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃
יט וְתַעְבְּדוּן צְפִיר בַּר עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא וּתְרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא׃
כ וִירִים כַּהֲנָא יָתְהוֹן

רש"י

המנחות אף למנחת קנאות הבאה מן השעורים לא תקרב מן החדש קודם לשתי הלחם יט): (יח) על הלחם. בגלל הלחם חובה ללחם כ): ומנחתם ונסכיהם. כמשפט מנחה ונסכים המפורשים בכל בהמה בפרשת נסכים שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש כא) זו היא המנחה. והנסכים חצי ההין לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש: (יט) ועשיתם שעיר עזים. יכול שבעת כבשים והשעיר האמורים כאן הם ז' הכבשים והשעיר האמורים בחומש הפקודים כב) כשאתה מגיע אצל פרים ואילים אינן הם כג) אמור מעתה אלו לעצמן ואלו לעצמן אלו קרבו בגלל הלחם ואלו למוספין כד) כג): (כ) והניף הכהן אתם תנופה. מלמד שטעונין תנופה חיים יכול כולם ת"ל על שני כבשים כה) כד): קדש יהיו. לפי

אבן עזרא

ההתחלה (קכז), וי"א כי יקרב פר ואילים שנים, או שני פרים ואיל אחד כרצון הכהן (קכח) ועוד לא ראינו מצוה כזאת (קכט) [יב] ובפנחס אפרש האמת (קל) [יג], ואחר ששחיטת השלמים ביום חג שבועות, והוא יום מקרא קדש, הנה מותר לשחוט בכל המועדים, הפך דברי הצדוקים (קלא):

יהל אור

בקר אחד ואילים שנים ובפ' פנחס (במד' כח יט) כתוב פרים בני בקר שנים ואיל אחד: (קכז) לכן הקריבו כאן רק פר אחד ושני אילים, ולדורות הקריבו כפי הכתוב בפ' פנחס: (קכח) והכהן יקריב כרצונו: (קכט) שהמצוה תהיה תלויה ברצון הכהן: (קל) ושם פי' שהעולה הנזכר שם היא חובת היום, ולחם התנופה היא העיקר ועמו שבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים (והמה המבוארים פ' יח ויט): (קלא) האוסרים לשחוט במועד, כ"ה בפסקי הקראים (אדרת אליהו לר"א בשיצי וכס' עץ חיים וגן עדן לר"א האחרון) שאוסרים לשחוט במועד:

קרני אור

של פסח עד השבועות: [יב] וכן שאלו בג' (מנחות פט ב) דלמא הכי קאמר רחמנא אי בעי פר ושני אילים ליקרב, אי בעי שני פרים ואיל אחד ליקרב (ותירצו שם) מדאשתני סדרן ש"מ אחריני נינהו: [יג] עיין יהל אור, ועיין

מקורי רש"י

יט) ספרא מנחות פ"ד ב': כ) ספרא מנחות מ"ס ב' ילקוט תרמ"ד: כא) במד' כ"ט כ': כב) בפ' פנחס: כג) ספרא מנחות מ"ס א' ילקוט שם: כד) ספרא

מנחת יהודה

כג) כי כאן כתיב פר אחד אילים שנים, ושם פרים בני בקר שנים ואיל אחד: כד) אלו שבפ' פנחס באים בגלל עצמן דמוספין הן, ואין טעונין לחם, ואלו שבכאן לא קרבו במדבר, דלא נתחייב בכבשים קודם שנתחייבו בלחם:

כה) להוציא שבעה, שהשבעה כבשים של עולה הבאין על הלחם בחובת היום לעצרת, כדכתיב והקרבתם על הלחם גו'

שְׁנֵי כְּבָשִׂים קֹדֶשׁ יִהְיוּ לַיהוָה
לַכֹּהֵן׃ כא וּקְרָאתֶם בְּעֶצֶם ׀ הַיּוֹם
הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־
מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת
עוֹלָם בְּכָל־מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם׃
כב וּבְקֻצְרְכֶם אֶת־קְצִיר אַרְצְכֶם
לֹא־תְכַלֶּה פְּאַת שָׂדְךָ בְּקֻצְרֶךָ
וְלֶקֶט קְצִירְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר
תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ פ
חמישי כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ

אונקלוס

עַל לְחֵם בִּכּוּרַיָּא אֲרָמָא
קֳדָם יְיָ עַל תְּרֵין אִמְּרִין
קוּדְשָׁא יְהוֹן קֳדָם יְיָ
לְכַהֲנָא׃ כא וּתְעָרְעוּן
בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין מְעָרַע
קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן כָּל
עֲבִידַת פֻּלְחָן לָא
תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם בְּכָל
מוֹתְבָנֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן׃
כב וּבְמֶחְצַדְכוֹן יָת חֲצָדָא
דְאַרְעֲכוֹן לָא תְשֵׁיצֵי
פָּאתָא דְחַקְלָךְ בְּמַחְצְדָךְ
וּלְקָטָא דְחַצְדָךְ לָא תְלַקֵּט
לַעֲנִיֵּי וּלְגִיּוֹרֵי תִּשְׁבּוֹק
יָתְהוֹן אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ כד מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בְּיַרְחָא
שְׁבִיעָאָה בְּחַד לְיַרְחָא

אבן עזרא

כב וטעם להזכיר ובקצרכם את קציר ארצכם פעם שנית (קלב) בעבור כי חג שבועות בכורי קציר חטים, הזהיר שלא תשכח מה שצויתיך לעשות בימים ההם (קלג): **כג** וטעם להזכיר וידבר ה' עם יום התרועה (קלד) בעבור היותו מועד בפני עצמו (קלה) כי חג שבועות תלוי מיום תנופת העומר (קלו), וכן הזכיר עם הצום הגדול (קלז) ועם חג הסוכות (קלח): **כד** בחדש השביעי. כי תחלת החשבון מניסן, כי בו יצאנו

רש"י

בשלמי יחיד קדשים קלים הוזקק לומר בשלמי צבור שהן קדשי קדשים. (כב) ובקצרכם. חזר ושנה לעבור עליהם בשני לאוין כה) אמר רבי אבדימי ברבי יוסף כו) מה ראה הכתוב ליתנם באמצע הרגלים פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכפורים (וחג) מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי כו) מעלין עליו כאלו בנה בית המקדש והקריב עליו קרבנותיו בתוכו כח) כו): תעזוב. הנח לפניהם והם ילקטו ואין לך לסייע לאחד מהם כז): אני ה' אלהיכם. נאמן לשלם שכר: (כד) זכרון תרועה. זכרון פסוקי זכרונות ופסוקי שופרות לזכור לכם עקידת יצחק שקרב תחתיו איל כט) כח):

יהל אור

(קלב) אחרי אשר כבר הזכירו למעלה יש ט: (קלג) וקרוב לזה פי' רנה"ו: (קלד) הלא כבר כתוב בפ' א: (קלה) ע"כ ייחד הדבור אליו: (קלו) ע"כ לא אמר אלא חג שבועות וידבר: (קלז) למטה פ' כו: (קלח) למטה

מנחת יהודה

(פ' י"ח) אין מעונין תנופה עם הלחם: כו) ובספרא, וכן בפס"ז, א"ר אוורדימוס בר' יוסי, ובשבת קי"ח ב', ר' מנחם בר' יוסי, ואז"ל שם „היינו ורדימוס היינו מנחם, ולמה נקרא שמו ורדימוס שפניו דומין לורד", וכ"ה ילקוט הרמ"ה, ורדימוס: כז) ובספרא ומעשר עני כראוי, ובפס"ז „ומעשרות עניים": כח) ובספרא יסיים, וכל מי שאינו מוציא לקט שכחה ופאה וכו': כט) הן הן פסוקי זברונות ושופרות שתקנו לנו אנכגה"ג בתפלה:

מקורי רש"י

מנחות ס"ב א' וב' ילקוט שם: כה) עיין רש"י לעיל י"ט ט': כו) ספרא ילקוט תרמ"ס: כז) עיין פאה פ"ס מ"ו: כח) ר"ה ט"ז א' ל"ב א' ילקוט שם:

שפעמים

יִהְיֶה לָכֶם שַׁבָּתוֹן זִכְרוֹן תְּרוּעָה מִקְרָא־קֹדֶשׁ׃ כה כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וְהִקְרַבְתֶּם אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃

אונקלוס

יְהֵי לְכוֹן נְיָחָא דּוּכְרַן יַבָּבָא מְעָרַע קַדִּישׁ׃ כה כָּל עֲבִידַת פּוּלְחָן לָא תַעַבְדוּן וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ כו וּמַלֵּיל יְיָ עִם

רש"י

(כה) **והקרבתם אשה**. המוספין האמורין

אבן עזרא

ממצרים (קלט), ועוד כי אביב השעורים תחלה (קמ) ואחר כן בכורי קציר חטים (קמא) ואחר כן באספך את מעשיך (קמב) ואלה המועדים תלוים להיותם בימים הנזכרים (קמג) ואחר שאמר לתקיע בחצוצרות בכל חדש (קמד) הנה זכרון תרועה גם יום תרועה (קמה) מצוה לתקיע בשופר (קמו), וכן ביום הכפורים (קמז). ואני הנה ארמוז לך סודות ושים לבך אולי תבינם. אמרו המעתיקים שיום ר"ה יום הדין, וטעם התרועה זכר למלכיות השם (קמח) [יד] ואחר שהעיקר כל ר"ח (קמט) היה ר"ח ניסן נכבד כי בו הוקם המשכן (קנ) [טו] ובעתיד אמר יחזקאל בראשון באחד לחדש (יחז' מה יח) וכן תעשה בשבעה (שם פ' כ) בעבור המרובע (קנא) והנה חמשה עשר לנכח (קנב) ויום שביעי גם מרובע (קנג), ופסח שני (קנד) יתחלפו הגדול והקטן (קנה) על כן יום ר"ה גדול מכולם (קנו), אעפ"י שהוא יום דין אסור להתענות בו (קנז) יעזרא יוכיח (קנח) [טז] ויום הכפורים הקטן כמחברת (קנט) והנה סכות כחג פסח (קס) רק שמיני ואין שביעי (קסא) [יז] ומזה יתברר

יהל אור

פ' לג מפני שכל אחד מהם מועדו מפורש: (קלט) ע"כ התחיל בפסה התילה: (קמ) בפסח: (קמא) בחג השבועות: (קמב) בסוכות: (קמג) כל אחד ביומו: (קמד) כש"ל (במד' יו"ד יו"ד): (קמה) מה שאמר כאן בר"ה זכרון תרועה, ובבמדבר כט א יאמר יום תרועה: (קמו) פי' בר"ח עושים זכרון תרועה בחצוצרות, אבל בר"ה עושים תרועה בשופר: (קמז) ביובל (למטה כה ט): (קמח) כמלך היושב על כסא דין לדון כל העולם, והתרועה הוא נתינת אות להמלוכה: (קמט) לתקוע בחצוצרות (במד' י י) מה טעם ר"ח ניסן מאמר החדשים: (קנ) וכן יאמר (יסוד מורא שער התשיעי) החדש הזה לכם ראש חדשים, יום המולד הוא הראש באחת (נ"א באמת) ובו הוקם המשכן: (קנא) ובאור המרובע והנוכח והמבטים והבתים באורתי היטיב בס' שמות (יב יהל אור אות קמא), יעיין הקורא שם ויבין הכתוב כאן: (קנב) שהוא אמצע החדש שאז הלבנה נכח השמש: (קנג) פי' ז' של פסח הוא התחלת רובע האחרון ושיהיה בו השמש ברבוע הירח כאשר היה ביום השביעי לחדש: (קנד) שהוא בחצי חדש אייר: (קנה) פי' המאור הגדול והמאור הקטן, שאז יתחלפו

קרני אור

ספרא ובמכות (מה ב) מאמר ר' טרפון: [יד] כי תקיעת שופר מורה על המלכת מלך, וכמ"ש במשיחות שלמה, ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך (מ"א א לט) כאלו ביום הזה בתקיעת השופר יאמרו ה' מלכנו, וענין הממלכה הוא כתיחדם להנהגתו והשגחתו, וכן אז"ל (ר"ה טז א) אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם (רדי"א): [טו] ואין דעתו על המשכן לבדו רק על כל העולם, כי בו יתחדש העולם בעבור כי בו תכנס השמש אל פאת הישוב, גם בעבור כי בו תלוים משפטי השנה (או"י) וכתב הר"ר אברהם ן' אלטיניב דע כי חכמי הכוכבים אמרו, כי ר"ח ניסן הוא יום הדין מפני שתכנס תקופת האמת בניסן, והוא כשיכנס השמש בטלה שהוא בית כבוד השמש לדעת תלמי: [טז] לפי דרשת חז"ל (סנהד' נג ב) שנחמיה לא כנה ספרו על שמו, הלך הח' ז"ל בזה הדרך וכנה בכל מקום שהביא פ' מס' נחמיה, ס' עזרא, עיין (למעלה ב' יב קרני אור הערה יב) וכן הלך רש"י ז"ל בדרך הזה לכנות בכל מקום בתלמוד שמביא פסוק מנחמיה בשם ס' עזרא עיין (מגילה ט, א, ול, ב', בילה טו ב, סוכה יב א. ב"ב כה א, שבועות טו א). ובעלי תוס' קראו ס' נחמיה על שמו, עיין (תוס' ובמים קיז א ד"ה „פלכו קלעתו") וקבלו דעת הטבעים לחלק הס' לשנים ולהפריד ס' עזרא מס' נחמיה: [יז] וכן יאמר בס' (יסוד מורא שער השביעי) „ובעבור

את מלכם מהיפך להיפך מצפון קו השוה לדרומו: (קנו) שהוא בא' לחדש תחלת רבוע הראשון, והוא במזל מאזנים שהוא מובחר מכל המזלות, וכתב הרמב"ן, וגם יש בזה אות מן השמים שהחדש הזה מזלו מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לה': (קנז) בעבור כי מחברת המאורות היתה במאזנים בית נוגה אשר הוא מושל על התענוגים: (קנח) והוא (בנחמיה ח י) „ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם", וזה היה בר"ה, כמ"כ שם פ' ב, ביום אחד לחדש השביעי: (קנט) פי' הקטן הגא המאור הקטן והוא הלבנה, ובמולד חדש תשרי היו השמש והלבנה נחברים במאזנים שהוא כבוד שבתי וקלון השמש, ויעיין הקורא בשמות י"ב יהל אור אות קמב: (קס) וכן יאמר הח' ז"ל בפי' הקצר (שמות יב ג) „כי תאי זה כמו זה" פי' חצי חדש ניסן הוא כמו חצי חדש תשרי, שאז שני המאורות במבט איבה במזלות הקו זה במאזנים וזה בטלה: (קסא) פי' בפסח נאמר ביום השביעי מקרא קדש, ובסכות אין שביעי רק שמיני כמ"ש ביום השמיני עצרת תהיה לכם (במד' כט לה):

מן

כז אך בעשור לחדש השביעי הזה
יום הכפרים הוא מקרא־קדש
יהיה לכם ועניתם את־נפשתיכם
והקרבתם אשה ליהוה: כח וכל־
מלאכה לא תעשו בעצם היום
הזה כי יום כפרים הוא לכפר
עליכם לפני יהוה אלהיכם: כט כי
כל־הנפש אשר לא־תענה בעצם
היום הזה ונכרתה מעמיה: ל וכל־
הנפש אשר תעשה כל־מלאכה

משה למימר: כז ברם
בעשרא לירחא שביעאה
הדין יומא דכפוריא הוא
מערע קדיש יהי לכון
ותענון ית נפשתיכון
ותקרבון קורבנא קדם יי:
כח וכל עבידא לא
תעבדון בכרן יומא הדין
ארי יומא דכפוריא הוא
לכפרא עליכון קדם יי
אלהכון: כט ארי כל אנש
די לא יתעני בכרן יומא
הדין וישתיצי מעמיה:
ל וכל אנש די יעביד כל
עבידא בכרן יומא הדין
ואוביד ית אנשא ההוא

אבן עזרא

לך הסוד (קסב) וסוד השבת (קסג): כז וטעם אך בעשור. בעבור שיום מקרא קדש יום שמחה (קסד) וכן כתוב בס' עזרא (קסה) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים (נחמיה ח י) (קסו): ועניתם. פירשתיו (קסז): כח לכפר עליכם. פירוש כי יום כפורים עליכם לבדכם (קסח): כט כי כל הנפש אשר לא תעונה. זה מהבנין אשר לא נקרא שם פועלו (קסט) וזה אות כי מי שנדע שאינו שומר זו המצוה כאשר נשמרנו נכריחנו להתענות (קע), וטעם שלא יעשו מלאכה, שלא תהיינה הנפשות מתעסקות חוץ מבקשת כפור העונות: ל והאבדתי. יש הפרש בינו ובין ונכרתה (פ' כט) (קעא) ולא אוכל לפרש [יח]:

רש"י

בחומש הפקודים כט): (כז) אך. כל אכין ורקין שבתורה מעוטין הן ג) ל) מכפר הוא לשבים ואינו מכפר על שאינם שבים לא): (ל) והאבדתי. לפי שהוא אומר כרת בכ"מ ואיני יודע מה הוא כשהוא אומר והאבדתי למד על הכרת שאינו אלא

קרני אור

התמהמה במהלך ע"כ יום שמיני עצרת" וביאורו כי בחדש ניסן השמש ממהרת בהליכותה בעבור שהיא עולה ממקום השפלות אל מקום הגבהות, ובשלשת רביעיות החדש תגיע הלבנה למזל גדי, ובעבור מהירות השמש תגיע הלבנה מהרה אל מבט הרביעית שהוא מבט איבה ביום כ"א ניסן שהוא שביעי לפסח, וע"כ יעשו בפסח שביעי ולא שמיני אבל בתשרי הדבר בהיפך כי השמש מתמהמת בהליכותה, בעבור שיורדת אל מקום שפלותה, ואז לא תגיע הלבנה למזל סרטן שהוא שלש רביעית הגלגל ממאזנים כ"א ביום כ"ב תשרי שהוא שמיני לחג הסוכות ע"כ יעשה בו שמיני ולא שביעי: [יח] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל (ויקרא יח כט) כתב ר"א, יש הפרש בין והאבדתי ובין ונכרתה ולא אוכל לפרש" ימשוך השכם כי האובדת תאבד והנכרתת תכרת ולא ישא אלהים נפש, ותדע ותשכיל כי והאבדתי, ועל האוכל ונכרתה, כי הנכרת מסלק השגחתו ממנו ונכרת' ממילא, אבל והאבדתי הוא

יהל אור

(קסב) מן כל המועדים, למה המה בחדשים הידועים ולמה במספר הימים האלה: (קסג) פי' כי גם הוא תלוי במבט מרובע והוא כנגד שבתי שהוא השביעי: (קסד) ע"כ אמרה תורה אך, להודיעך כי זה איננו כשאר המועדים, כי שאר ימים שכתוב בהם מקרא קדש הם ימי שמחה ועונג, רק זה נקרא מקרא קדש בעינוי נפש: (קסה) עיין קרני אור הערה טז: (קסו) על יום ר"ה: (קסז) למעלה טז כח: (קסח) פי' על ישראל לבדו: (קסט) מהבנין הדגוש פועל שלא הוזכר שם פועלו: (קע) מפני שמלת תעונה פועל יוצא תעונה ע"י אחרים, ולא כתוב מי פועלו, וזו אות על מי שאינו שומר יוה"כ שנכריחנו לשמור: (קעא) ואינם דבר אחד, ואמר על העושה מלאכה

מנחת יהודה

ג) שפעמים גם אין יוהכ"פ מכפר:
לא) ספרא שבועות י"ג, א', ילקוט תרמ"ו:

מקורי רש"י

כט) בפ' פנחס: ל) ב"ר פ"א י"ד ופכ"ב ד', ופכ"ג ע"ו ב

ספרא

מִנּוֹ עַמֵּיהּ: לא כָּל עֲבִידָא לָא תַעְבְּדוּן קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן: לב שְׁבָא שַׁבָּתָא הוּא לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת נַפְשָׁתֵיכוֹן בְּתִשְׁעָה לְיַרְחָא בְּרַמְשָׁא מֵרַמְשָׁא עַד רַמְשָׁא תְּנוּחוּן נְיָחֲכוֹן: לג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: לד מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה הָדֵין חַגָּא דִמְטַלַּיָא שִׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם יְיָ: לה בְּיוֹמָא קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ כָּל עֲבִידַת פּוּלְחַן לָא תַעְבְּדוּן: לו שִׁבְעָא יוֹמִין תְּקָרְבוּן קוּרְבָּנָא

בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהַאֲבַדְתִּי אֶת־הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ: לא כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם:
לב שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם: פ ששי
לג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: לד דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לַיהוָה: לה בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: לו שִׁבְעַת יָמִים

רש"י

אבדן לא) לב): (לא) כל מלאכה וגו' לג). לעבור עליו בלאוין הרבה לג) או להזהיר על מלאכת לילה כמלאכת יום לד) לג): (לה) מקרא קדש. קדשהו בכסות נקיה ובתפלה לה) ובשאר י"ט במאכל ובמשתה ובכסות נקיה לג*) ובתפלה לו):

אבן עזרא

לא וטעם כל מלאכה לא תעשו. פעם אחרת (קעב) להוסיף חקת עולם לדורותיכם (קעג): לב תשבתו שבתכם. זה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כי אם שבת ה' (קעד) [יט]: לו שבעת ימים תקריבו אשה. ואם איננו

יהל אור

בכונה: (קעב) כי כבר הזהיר (פ' כח) וכל מלאכה לא תעשו: (קעג) ואזהרת החוק לדורות הבאים: (קעד) כי אצל שבת הנאמר בשבת בראשית נאמר שבת היא לה' (למעלה פ' ג) וכן נאמר את שבתותי תשמרו, כי השם קדש אותו והבדילו מאחר ימי בראשית, אבל יום כפור ושאר ימי השביתה אעפ"י שנקרא שבת או שבתון הוא בעבור שביתתנו, ולכן יאמר הכתוב שבת שבתון הוא לכם, תשבתו שבתכם,

קרני אור

הבריות הזוכרים בנפש בטחון בקיום הנפשות אחרי המיתה, ובמתן השכר בעולם הנשמות עי"ש מה שהאריך בזה, ויש ללמוד מעונש הכרת קיום והשארת הנפש השלמה והזכה, כי באמת יש להנפש השלמה שכר ודבקות, ולנפש המוטאה כפי תשלום העון שמטאה: [יט] וע"ז כתב הרד"א, שלא אמר תשבתו שבתכם על שביתת יוהכ"פ כמ"ש הראב"ע תשבתו שבתכם זה, כי הנה יום השבת לא יקרא שבת ישראל כ"א שבת ה', ואיך יאמר על השבת האלהי שבתכם? אבל פי' הכתוב תשבתו שבתכם כל שביתה

מקורי רש"י

לב) ספרא פס"ז: לג) עיין ספרא: לג*) ספרא פס"ז:

מנחת יהודה

לא) ר"ל שאינה כריתה נצחיות רק אבדון בשאול ואבדון לשעתו, (התוה"ם): לב) ויש נוסח וכל מלאכה א"כ שייך הפי' הזה על פ' כ"ח הקודם (ז"ל): לג) עיין (יומא פ"א א') חמשה קראי כתיבי במלאכה: לד) מלמד שהוזהרו ישראל על תוספת מלאכה סבערב ככל היום עצמו (פס"ז): לה) וזה מוסב על יוהכ"פ, וכתב הזכור לאברהם שהפי' הזה שייך לפ' כ"ז ומקומו קודם הפי' של והאבדתי, אבל בת"כ, נמצא עיקר הדרש על פ' ל"ה: לו) עיין רש"י (שמות י"ב פ"ז) ד"ה מקרא קדש, שם לא נמצא המלה "ולתפלה", ודבריו שם ממכילתא בא פ"ט ומספרי פנחס פי' קמ"ז, ושם

תַּקְרִיבוּ אִשֶּׁה לַיהוָה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם וְהִקְרַבְתֶּם
אִשֶּׁה לַיהוָה עֲצֶרֶת הִוא כָּל־
מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: לז אֵלֶּה
מוֹעֲדֵי יְהוָה אֲשֶׁר־תִּקְרְאוּ אֹתָם
מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ לְהַקְרִיב אִשֶּׁה
לַיהוָה עֹלָה וּמִנְחָה זֶבַח וּנְסָכִים
דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לח מִלְּבַד שַׁבְּתֹת
יְהוָה וּמִלְּבַד מַתְּנוֹתֵיכֶם וּמִלְּבַד

אונקלוס

קֳדָם יְיָ בְּיוֹמָא תְמִינָאָה
מְעָרַע קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן
וּתְקָרְבוּן קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ
כְּנִישִׁין תְּהוֹן כָּל עֲבִידַת
פּוּלְחַן לָא תַעַבְדוּן: לז אִלֵּין
מוֹעֲדַיָּא דַיְיָ דִּי תְעָרְעוּן
יָתְהוֹן מְעָרְעֵי קַדִּישׁ
לְקָרָבָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ
עֲלָתָא וּמִנְחָתָא נִכְסַת
קוּדְשִׁין וְנִסּוּכִין פִּתְגָם יוֹם
בְּיוֹמֵיהּ: לח בַּר מִשַּׁבַּיָּא
דַיְיָ וּבַר מִמַּתְּנָתֵיכוֹן וּבַר
מִכָּל נִדְרֵיכוֹן וּבַר מִכָּל
נִדְבָתְכוֹן דִּי תִתְּנוּן קֳדָם

אבן עזרא

שנה כאשה חג הפסח (קעה): עצרת היא. י"א שטעמו קהלה, כטעם עצרת בוגדים (ירמיה ט א) (קעו) והטעם התחברות כל ישראל לשלש רגלים, ולא דברו נכונה, כי הנה כתוב בפסח וביום השביעי עצרת (דבר' טז ח), וכתיב ופנית בבקר והלכת לאהליך (שם שם ז) (קעז) והקרוב שהוא כמו נעצר לפני ה' (ש"א כא ח) שיהיה בטל מכל עסקי העולם, ופי' עצרת היא כל מלאכת עבודה לא תעשו (קעח), וכן כתוב בעצרת מועד הפסח (קעט) [כ]: לז אלה מועדי ה'. שאתם חייבים להקריב בהם אשה (קפ), ופי' כי בכולם יש בהם עולה ומנחה זבח ונסכים (קפא) כי עד עתה לא הזכיר רק אשה לבדו (קפב) ויתכן להיותו עולה לבדה או מנחה לבדה (קפג): לח מתנותיכם. בג' רגלים (קפד) ונדרי הצבור והיחיד

רש"י

(לו) עצרת היא. עלרתי אתכם אללי כמלך שזמן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמנן להפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם לג): כל מלאכת עבודה. אפילו מלאכה שהיא עבודה לכם שאם לא תעשוה יש חסרון כיס בדבר: לא תעשו. יכול אף חוה"מ יהא אסור במלאכת עבודה ת"ל היא לד): (לז) עלה ומנחה. מנחת נסכים הקריבה עם העולה לה): דבר יום ביומו. חוק הקלוב בחומש הפקודים לז): דבר יום ביומו. הא אם עבר יומו בטל קרבנו לח):

קרני אור

שלכם בין משנת כלאבית בין מהמועדים, בין מיום תרועה ויוהכ"פ יסיק מערב על ערב: [כ] שרש עצר מורה סגירה ועצר את השמים (דברי' יא יז) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם (בראשי' כ יח) ע"כ קראו עצרת למג

יהל אור

ויחסו הכתוב לישראל: (קעה) שבפסח פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה (במד' כח יט), ובסוכות ביום הראשון פרים בני בקר שלשה עשר אילים שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר, והולכין ומתמעטין הפרים בכל יום: (קעו) וכן דעת אונקלס שתרגם „כנישין תהון" שפי' לשון אסיפה: (קעז) פי' כי בפ' ז' שם כתיב, ובשלת ואכלת וגו' ופנית בבקר והלכת לאהליך, ואח"כ בפ' ח' יאמר, וביום השביעי עצרת לה' אלהיך, ואיך נוכל לפרשו שפי' קהלה להקהל ביום השביעי: (קעח) וכן פי' הרשב"ם עצירת מניעת מלאכה, וכן פי' רע"ם: (קעט) וביום השביעי עצרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה (דברי' טז ח): (קפ) ומלת אשר תקראו אותם מקראי קדש כמו מאמר מוסגר: (קפא) פי' בכל המועדים יש בהם עולה ומנחה זבח ונסכים: (קפב) בפ' כ"ה ובפ' כ"ז ובפ' ל"ו ולא ידענו איזה אשה: (קפג) וביאר כאן שהאשה שהזכיר הם עולה ומנחה זבח ונסכים שהקריבו בכל מועד: (קפד) הם

מנחת יהודה

ושם נ"כ ליתא „ולתפלה" וכן כאן בספרא ליתא ולתפלה וכן בפס"ז ליתא ולתפלה:

מקורי רש"י

לד) ספרא: לה) מנחות מ"ד ב': לה*) ספרא ילקוט לז) עיין במד' כ"ט ל"ה בפי' רש"י, ובסוכה נ"ה ב': לח) ושם מפירש כל המוספים, שיש יום שיש בו מוספין הרבה, ויש יום שיש בו מוספין.

יְיָ: לט בְּרַם בַּחֲמִשָּׁא עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּמִכְנַשְׁכוֹן יָת עֲלַלְתָּא דְאַרְעָא תְּחַגּוּן יָת חַגָּא דַיְיָ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּיוֹמָא קַדְמָאָה נְיָחָא וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה נְיָחָא: מ וְתִסְּבוּן לְכוֹן בְּיוֹמָא קַדְמָאָה פֵּירֵי אִילָנָא אֶתְרוֹגִין וְלוּלָבִין וַהֲדַסִּין וַעֲרָבִין דִּנְחַל וְתֶחְדּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן שִׁבְעָא

כָּל־נִדְרֵיכֶם וּמִלְּבַד כָּל־נִדְבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַיהוָה׃ לט אַךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאָסְפְּכֶם אֶת־תְּבוּאַת הָאָרֶץ תָּחֹגּוּ אֶת־חַג־יְהוָה שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שַׁבָּתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שַׁבָּתוֹן׃ מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־

רש"י

(לט) אך בחמשה עשר יום. תחוגו. קרבן שלמים לחגיגה יכול תדחה את השבת ת"ל אך הואיל ויש לה תשלומין כל שבעה (לט) לו): באספכם את תבואת הארץ. שיהא חדש שביעי זה בא בזמן אסיפה לז) מכאן שנצטוו לעבר את השנים שאם אין העבור פעמים שהוא באמצע הקיץ או החורף: תחוגו. שלמי חגיגה: שבעת ימים. אם לא הביא בזה יביא בזה יכול יהא מביאן כל שבעה ת"ל וחגותם אותו יום אחד במשמע ולא יותר ולמה נאמר שבעה לתשלומין לח): (מ) פרי עץ הדר. עץ שטעם עצו ופריו שוה לט): הדר. הדר באילנו משנה לשנה וזהו אתרוג מ): כפת תמרים. חסר וי"ו למד שאינה אלא אחת מא): וענף עץ עבות. שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים וזהו הדס העשוי

אבן עזרא

ונדבותיהם (קפה): וטעם אך. בעבור שהזכיר בפרשה שהיא קודם זאת ענוי הנפש, אמר להתענות בחג הסוכות, כי בו כתוב ושמחת (דבר' טז יד) והיית אך שמח (שם שם טו) (קפו): לט באספכם את תבואת הארץ. שדות וכרמים (קפז): תחוגו. מפעלי הכפל (קפח) והטעם על הזבחים (קפט): ביום הראשון שבתון. שם, ויחסר יהיה לכם (קצ), ואילו היה שם התואר היה ה"א תחת בי"ת (קצא): מ ולקחתם לכם. אנחנו נאמין בדברי המעתיקים (קצב) כי לא יכחישו הכתוב (קצג) אעפ"י שמצאנו ויקחו להם איש שה לבית אבות (שמות יב ג) (קצד) גם הם העתיקו

יהל אור

הקרבנות שנודבים בג' רגלים: (קפה) של כל השנה: (קפו) וקרוב לזה פי' הרשב"ם, אעפ"י שר"ה ויוה"כ באים לזכרון לכפרה, אבל סוכות בא לשמחה ולהודאה על שמילא בתיהם כל טוב בימי אסיפה: (קפז) ופי' כל מה שמביאה הארץ הן תבואה הן פרי עץ, וכן יאמר הכתוב, באספך מגרנך ומיקבך (דברי' טז יג): (קפח) ושרשו חגג: (קפט) ונקראים שלמי חגיגה, וכן אמרו חג (תה' קיח כז) שפי' קרבן: (קצ) והיה נ"ל יהיה לכם שבתון: (קצא) פי' תחת בי"ת ביום היה נ"ל היום היינו ה"א תחת בי"ת, ור"ל היום הראשון שבתון והיום השמיני שבתון להיות שבתון תאר ליום, ומדכתיב ביום אין שבתון תאר ליום רק הוא שם: (קצב) שדרשו במלת ולקחתם שמצוה ללקחו ביום ראשון וכן עד ז' ימים: (קצג) שנאמר שמלת לקח פי' רק על הקניה, מפני שמלת לקיחה הושאל ללקיחה וגם לקניה: (קצד) שפי' שם קניה בדמים אם לא יהיה שה בעדרו, אבל כאן פי' ולקחתם לקיחה

קרני אור

השבועות שסוגר ומשלים חמשים ימי הספירה, וכן נקראו ז' של פסח ויום ח' של חג הסוכות בשם עצרת לפי שסוגרים ומשלימים ימי החג, וגם או"ת בשבעותיכם

מקורי רש"י

תר"כ: לו) ספרא: לז) סנהדרין יא, ב: לח) חגיגה ט, א: מוספין טוענין: לט) וכ"ה (ספרא) ביו"ט אתה חוגג, לט) ספרא סוכה ל"ב ב' ויק"ר פ"ל מ' ילקוט תרל"ח ואי אתה חוגג בשבת, כי החגיגה אינה דוחה את השבת: פס"ו: מ) שם ושם: מא) שם ושם:

מנחת יהודה

עֲבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׃
מא וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה שִׁבְעַת
יָמִים בַּשָּׁנָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם
בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי תָּחֹגּוּ אֹתוֹ׃
מב בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־

אונקלוס

יוֹמִין׃ מא וּתְחַגּוּן יָתֵיהּ
חַגָּא קֳדָם יְיָ שַׁבְעָא יוֹמִין
בְּשַׁתָּא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן
בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה תְּחַגּוּן
יָתֵיהּ׃ מב בִּמְטַלַּיָּא
תֵּיתְבוּן שַׁבְעָא יוֹמִין כָּל
יַצִּיבַיָּא בְּיִשְׂרָאֵל יִתְּבוּן

אבן עזרא

כי פרי עץ הדר הוא אתרוג (קלה) [כא] ובאמת כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו (קלו) ודרשו בו הדר באילנו בדרך אסמכתא (קלז) כאשר פירשתי בפסוק לעם נכרי (שמות כא ח) (קלח), והצדוקים אמרו כי מאלה תעשו סוכות (קלט), והביאו ראיה מס' עזרא (ר) ואלה עורי לב הלא יראו כי אין בספר עזרא ערבי נחל ולא פרי עץ כלל (רא) [כב] רק עלי חמשה מינים (רב), ואין זכר לעלי הדס ועלי עץ עבות טענה על קדמונינו (רג) וכן מין הדס אין אילנו גבוה (רד), והנה הם שני מינים גבוה ונמוך (רה) והגולה מארץ קדר לארץ אדום (רו) אם יש לו

רש"י

כמין קליעה מ) מב): (מב) האזרח. זה אזרח: בישראל. לרבות את הגרים מא) מג):

קרני אור

(במד' כח כו) בעלרתכון (טו"ל מסה): [כא] בתרגום ירושלמי, כשמט המל"ף ותרגם, פירי אילן משבח תרוגין ולולבין והוסין וערבין, והנה השמיד מלת משבח תחת מלת הדר, ובכל זאת רצה לשמור שתורה המסורה, כי פרי זה הוא הנודע לישראל בשם תרג או אתרוג וכן עשה בשאר מיני אילנות הכתובים במקרא זה, כי השמיד במקום כפות תמרים לא כפי העתקת המלות, רק כפי המשניות לולבין, ובמקום ענף עץ עבות, והדסין, והפלא שגם בעל תרגום הסורי הנקרא אגלם פשיטא הלך פה ממש בדרך תרגום ירושלמי שלנו (ערך מלין): [כב] ובעל המחבר ברצותו לתרץ הקושיא יאמר „ואל יקשה עליך שאמר פרי עץ (פי' ומן הפרי לא יעשו סוכה.) כי טעמו מעץ פרי (כי הוא מקרא הפוך וצריך לפרש מעץ פרי) לכך אמר כפות בלא וי"ו (והטעם שאמר כפות תמרים בלי וי"ו המוסיף, כי כפות תמרים איננו מין שני

יהל אור

ביד, כי אין קניה ביו"ט: (קלה) וכן ת"א אתרוגין ולולבין: (קלו) כ"ה (ירושלמי סוכה פ"ג ה"ה) „עץ שפריו הדר ועצו הדר, אי זה זה, זה אתרוג, אין תימר רימונא, פריו הדר ואין עצו הדר, אין תימר חרובא עצו הדר ואין פריו הדר, איזה זה, זה אתרוג" פי' פריו דומה לעצו ועצו דומה לפריו זה אתרוג: (קלז) כ"ה (סוכה לה א) מאמר ר' אבהו, אל תקרי הדר אלא הדר דבר שדר באילנו משנה לשנה ובירושלמי שם מאמר ר' לוי שהוא דר באילנו משנה לחברתה, ובספרא הוא מאמר בן עזאי, וכ"ה פסי' דר"כ (פי' ולקחתם לכם) בשם בן עזאי, וכ"ה בויק"ר פ"ל אות ח' ועיין תוס' סוכה לא ב' ד"ה „דבר" נראה שהיתה לפניהם דרשת בן עזאי: (קלח) עיין ביאורי שם: (קלט) זו היא דעת ענן

כמו שהביא הקרקסאני, והובא גם באשכול הכופר להדסי, וכ"ה בס' המבחר לה"א הראשון, ובכתר תורה ובגן עדן לר"א האחרון, ובאדרת אליהו לבשייצי: (קלט) שמעם הפרשה שיקחו הדברים הנזכרים לעשות סוכות: (ר) יהוא (בנחמיה ח טו), וקוראין לס' נחמיה ג"כ עזרא, עיין למעלה קרני אור הערה טו, ושם כתוב „לאו ההר והביאו עלי זית, ועלי עלי שמן, ועלי הדס ועלי תמרים, ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב" ואמרו שבתורה לא כתוב עשיית הסוכה זולת מ"ש ולקחתם לכם, שאלו הדברים בשביל עשיית הסוכה, א"כ המזכר בעזרא לעשות סוכות ככתוב מוסב לפסוק ולקחתם: (רא) וכאן כתוב ערבי נחל ועץ פרי הדר: (רב) וזכר רק העלים מהמשה מינים: (רג) קדמונינו ז"ל אמרו (ספרא) ענף עץ עבות, את שענף עליו דומה לקליעה זה הדס, וכן (סוכה לב ב) קלוע כמין קליעה ודומה לשלשלת זהו הדס, ובנחמיה זכר עלי עץ עבות ועלי הדס ומשמע שהם שני דברים שונים: (רד) ועוד טענה אחרת על קדמונינו שאם ההדס הוא עץ עבות הרי ההדס אינו עץ גבוה, ועץ עבות הוא גבוה: (רה) ויתרץ שהם שני מינים גבוה ונמוך, ובס' נחמיה כתב שתיהן, וכאן הוא הגבוה לבדו והוא עץ עבות: (רו) אין זה מקומו, ומקומו למטה בפ' מ"ג אחר כל המחנות:

מנחת יהודה

מ) עניינו ענין מעשה עבות שתרגומו גדיל, מה שנעשה מן החבל הוא הנקרא גדיל, וכן העלים כשהם רבים בקן אחד יקרא עבות, כמו שפי' ז"ל, כי זה יקרא עבת, כשההדס תלתא טרפי בקינא חדא או יותר (ר"ש' מלך): מא) ברמב"ן תני' ברש"י, „אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים, שלא תלמוד מחמשה עשר של חג המצות

מקורי רש"י

מב) שם ושם: מג) ספרא, ילקוט תרנ"ד, פס"ז:

הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת:
מג לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת
הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי
אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם: מד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי
יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ שביעי
כד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ
שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת

אונקלוס

בִּמְטַלַּיָּא: מג בְּדִיל דְּיִדְּעוּן דָּרֵיכוֹן אֲרֵי בִּמְטַלַּת עֲנָנִין אוֹתֵיבִית יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאַפָּקוּתִי יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: מד וּמַלֵּיל מֹשֶׁה יַת סְדַר מוֹעֲדַיָּא דַּייָ וְאַלְּפִינּוּן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: ב פַּקֵּיד יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ מְשַׁח זֵיתָא דְּכְיָא כְּתִישָׁא

רש"י

(מג) כי בסכות הושבתי. ענני כבוד (מכ) (מד): (ב) צו את בני ישראל. זו פרשת מצות הנרות ופרשת ואתה תצוה לא נאמרה אלא על סדר מלאכת המשכן לפרש צורך המנורה וכן משמע ואתה סופך לצוות את בני ישראל על כך (א): שמן זית זך. שלשה שמנים יוצאים מן הזית הראשון קרוי זך והן מפורשין במנחות א):

אבן עזרא

עינים ידע סוד המצוה הזאת (רז): מג כי בסכות. שהיו עושים אחר שעברו ים סוף סוכות (רח), ואף כי במדבר סיני שעמדו שם קרוב משנה וכן מנהג כל המחנות (רט) והנה גם זה המועד זכר ליציאת מצרים (רי), ואם ישאל שואל למה בתשרי זאת המצוה, יש להשיב, כי ענן ה' היה על המחנה יומם, והשמש לא יכם, וסימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור (ריא): מד אל בני ישראל. ולא כל בני ישראל (ריב) כי לא יוכל לדבר עם כולם, וכן כתוב דבר אל בני ישראל (ריג) ואין טענה מפסוק אל כל עדת בני ישראל (ריד) כי כל ישראל לא יקרא עדה (רטו): ב וטעם להזכיר פרשת שמן זית זך. בעבור שהזכיר אשה כל מועד (א) והוא צריך להזכיר הלחם (ב)

יהל אור

(רז) ארץ קדר היא מלאה כל טוב וארץ אדום היא בהפך והגולה משם יבין ההפרש והוא הודיה לשם על כל הטוב שעשה עמנו שהוציאנו ממצרים אל ארץ טובה וברכה, וי"מ בהיפך שארץ קדר הוא מדבר ערב, וארץ אדום טובה ופוריה: (רח) וכן פי' הרשב"ם: (רט) כאן מקום, והגולה מארץ קדר: (רי) כמ"כ למען תזכרו כי בסוכות הושבתי את בנ"י בהוציאי אותם מארץ מצרים: (ריא) וכן פי' הרמב"ן, שהחלו לעשותן בתחלת החורף מפני הקור כמנהג המחנות: (ריב) אלא עם ראשי העם: (ריג) בכמה מקומות: (ריד) למעלה יט ג: (רטו) רק החשובים שבהם:

(א) פי' קרבנות המועדים: (ב) ללחם הפנים:

קרני אור

זולת עץ פרי, אלא הוא ביאור לו) כי הכונה בכפות ולא בפרי, וכפות תמרים הוא עץ הדר או יהיה עץ הדר הוא הנזכר בצורא עלי זית כמו ויהי כזית הודו (הושע יד ז) זית רענן יפה פרי תואר (ירמי' יא טז) או יהיה פרי כמו מסעף פארה במערצה (ישעי' י לג) ועיין ברלו"א שסתר דעתם. וכתב, שהם יעותו הפסוק שאומר פרי עץ הדר, ואומרים שטעמו עץ פרי, שעל העץ נוס לא על הפרי, האם יאמרו כזה בספור אדם הראשון שנלטוס ומפרי העץ אשר בתוך הגן לא תאכלו ממנו שהיה העץ אסור לאכול והפרי מותר לאכלו? ואיך יפשו לאיס ממ"ש כפות תמרים כלא וי"ו, כי דרך הכתוב לומר כן, ראובן

מקורי רש"י

מד) ספרא מכילתא בא סוכה י"א ב' ילקוט תרנ"ם פס"ו: א) דף פ"ו א':

מנחת יהודה

המצות לחייבם בסוכה כמצה, בישראל לרבות את הגרים" ובספרא, "אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים, כל האזרח לרבות את הגרים ועבדים משוחררים" ועיין רמב"ן: מג) כדעת ר"ע (ספרא, מכילתא בא) ויסעו בנ"י מרעמסס סכתה (שמות י"ב ל"ז) ר"ע אומר אין סכות אלא ענני כבוד, ובסוכה י"א ב' ר"א אומר ענני כבוד היו, ור"ע אומר סוכות ממש: א) עיין ברמב"ן ובמנר

נֵר תָּמִיד׃ ג מִחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ד עַל הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה יַעֲרֹךְ אֶת־הַנֵּרוֹת לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד׃ פ ה וְלָקַחְתָּ סֹלֶת וְאָפִיתָ אֹתָהּ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים יִהְיֶה הַחַלָּה הָאֶחָת׃ ו וְשַׂמְתָּ אוֹתָם שְׁתַּיִם מַעֲרָכוֹת שֵׁשׁ

אונקלוס

לְאַנְהָרָא לְאַדְלָקָא בּוֹצִינָא תְּדִירָא׃ ג מִבָּרָא לְפָרוּכְתָּא דְסַהֲדוּתָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא יְסַדַּר יָתֵיהּ אַהֲרֹן מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא קְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן׃ ד עַל מְנָרְתָּא דְכִיתָא יְסַדַּר יַת בּוֹצִינַיָּא קֳדָם יְיָ תְּדִירָא׃ ה וְתִסַּב סֻלְתָּא וְתֵיפֵי יָתַהּ תַּרְתָּא עַשְׂרֵי גְרִיצָן תְּרֵין עֶסְרוֹנִין תְּהֵי גְרִיצְתָּא חֲדָא׃ ו וּתְשַׁוֵּי יָתְהוֹן תַּרְתֵּין סִדְרִין שִׁית

אבן עזרא

והסנורה כנגד השולחן (ג) [א]: ד והוסיף בפרשת הזאת על המנרה הטהרה. היא הידועה (ד) זהב כולה מעשה בצלאל ולא אחרת, ואשר עשוה מברזל בשעת הצורך על פי הנביאים עשוה (ה): ה ולקחת סלת. בצווי (ו). וכן ואפית אותה (ז). ובאה זו המלה מלרע והיא זרה (ח): ו שתים מערכות. במספר השבטים (ט) כסוד האפוד

רש"י

תמיד. מלילה ללילה ב) כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום ג): (ג) לפרכת העדת. שלפני הארון שהוא קרוי עדות ד) ב) ורבותינו דרשו ג) על נר מערבי שהוא עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל שנותן בה שמן כמדת חברותי' וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים ה) ד): יערך אותו אהרן מערב עד בקר. יערוך אותו עריכה הראוי למדת כל הלילה ו) ה), ושיערו חכמים חצי לוג לכל נר ונר והן כדאי אף ללילי תקופת טבת ומדה זו הוקבעה להם ו): (ד) המנורה הטהורה. שהיא זהב טהור ז) ד"א על טהרה של מנורה שמטהרה ומדשנה תחלה מן האפר ח) ז): (ו) שש המערכת. שש חלות המערכת

קרני אור

שמעון לוי ויהודה, ופרי עץ הדר הוא האתרוג בלי ספק, שהוא היותר יפה שבפירות, ואיך יפרשוהו על הזית, גם פרי משבו לא יאכלוהו ממשמעו ועשאוהו ממשיך כאלה במערכה, סוף דבר כי זה כלו עוות הפסוקים והכזבתם: [א] והנה לזה אמ"ז בהדלקת המנורה בפ' צו את בנ"י ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור, וכן

יהל אור

(ג) ע"כ הזכיר השמן למנורה: (ד) ע"כ אמר בה"א הידיעה: (ה) עיין (ע"ז מג א) שאמרו שם על מעשה המנורה „ושל שבעה (פי' של שבעה נרות) לא יעשה אפילו של שאר מיני מתכות ר"י בר"י אומר אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו בית חשמונאי (ופי' רש"י שם, שעשוה במקדש של עץ לאחר שטמאו יונים את ההיכל ונטלו כל כליו) אמרו לו משם ראיה שפודין של ברזל היו והופין בבעץ (פי' בבדיל) ועשו זאת עפ"י נביאים: (ו) שילוה שיקחו: (ז) שילוה שיאפו: (ח) שכל מלה שלמד הפועל שלה ה"א, ויש לה וי"ו ההפוך היא מלעיל, וכאן באה מלרע והיא זרה, ועיין במנחת שי מה שהעיר ע"ז: (ט) י"ב

מנחת יהודה

ובטור וברדי"א, מה שהעירו ע"ז: ב) עיין רש"י שמות כ"ז כ': ג) ובספרא נדרש תמיד אף בשבת, תמיד אף בטומאה: ד) כחוץ לפרכת המבדיל בין קדש הקדשים ששם לוחות העדות בארון ה': ה) בערב כשהדליק את הנרות הדליק הנר המערבי בתחלה, וכשבא להיטיב את הנרות בשחרית היה מיטיב כולן לבד נר המערבי שהיה עוד דולק ולא היה מיטיבה עד הערב, ובערב היה מדשנה ומיטיבה ומסיים בה דשון המנורה ומדליק ממנה, ועיין רש"י שבת כ"ב ב' ד"ה „ובה היה מסיים": ו) לשון ערך וסדר הראוי להפתילות והשמנים שידלקו יפה בשיעורם ועיין רש"י (מנחות פ"ט א), שבקיץ היה עושה פתילה עבה, ובחורף פתילה דקה, כדי שיכלה בקיץ נמי בבקר: ז) וכן פי' רש"י (שמות ל"א ה') הטהורה, ע"ש זהב טהור: ח) ובספרא „על טהרה של מנורה שלא יסמכב בקסמים ובצרורות

מקורי רש"י

ב) ספרא: ג) ספרא שבת כ"ב ב' מנחות פ"ו ב': ד) שם ושם: ה) ספרא מנחות פ"ט א': ו) שם ושם: ז) עיין מנחת יהודה:

הַמַּעֲרָכֶת עַל הַשֻּׁלְחָן הַטָּהֹר לִפְנֵי
יְהוָה׃ ז וְנָתַתָּ עַל־הַמַּעֲרֶכֶת לְבֹנָה
זַכָּה וְהָיְתָה לַלֶּחֶם לְאַזְכָּרָה אִשֶּׁה
לַיהוָה׃ ח בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת
יַעַרְכֶנּוּ לִפְנֵי יְהוָה תָּמִיד מֵאֵת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ ט וְהָיְתָה
לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וַאֲכָלֻהוּ בְּמָקוֹם
קָדֹשׁ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לוֹ
מֵאִשֵּׁי יְהוָה חָק־עוֹלָם׃ ס י וַיֵּצֵא
בֶּן־אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית וְהוּא בֶּן־אִישׁ
מִצְרִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּנָּצוּ

אונקלוס

סִדְרָא עַל פָּתוֹרָא דַכְיָא
קֳדָם יְיָ: ז וְתִתֵּן עַל
סִדְרָא לְבוֹנְתָא דָכִיתָא
וּתְהֵי לְלַחְמָא לְאַדְכָּרָא
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ: ח בְּיוֹמָא
דְשַׁבְּתָא בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא
יְסַדְּרִינֵּיהּ קֳדָם יְיָ תְּדִירָא
מִן קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קְיָם
עָלַם: ט וּתְהֵי לְאַהֲרֹן
וְלִבְנוֹהִי וְיֵכְלוּנֵיהּ בַּאֲתַר
קַדִּישׁ אֲרֵי קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין
הוּא לֵיהּ מִקּוּרְבָּנַיָּא דַייָ
קְיָם עָלָם: י וּנְפַק בַּר
אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל וְהוּא
בַּר גְּבַר מִצְרָאֵי בְּגוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאִתְנַצּוּ
בְּמַשְׁרִיתָא בַּר אִתְּתָא
בַּת יִשְׂרָאֵל וְגַבְרָא בַּר

רש"י

הלחם: השלחן הטהור. של זהב טהור. ד"א על טהרו של שולחן שלא יהיו הסניפין ס) מגביהין את הלחם מעל גבי השלחן י) ח): (ז) ונתת על המערכת. על כל אחת משתי המערכות יא) ט) היו שני בזיכי לבונה יב) מלא קומץ לכל אחת: והיתה. הלבונה הזאת ללחם לאזכרה. שאין מן הלחם לגבוה כלום אלא הלבונה נקטרת כשמסלקין אותו בכל שבת ושבת והיא לזכרון ללחם שעל ידה הוא נזכר למעלה כקומץ שהוא אזכרה למנחה י): והיתה יג). המנחה הזאת שכל דבר הבא מן התבואה בכלל מנחה הוא יד): (ט) ואכלהו. מוסב על הלחם שהוא לשון זכר טו): (י) ויצא בן אשה ישראלית. מהיכן

אבן עזרא

והחשן (י) או שני עשרונים (יא) כמספר המערכות (יב): על השלחן הטהור. כנגד שולחנות אחרים שיש שם, והוא לבדו מצופה זהב וזרו זהב, והלבונה שהיתה עם הלחם הוא אשה לה', והלחם לכהן (יג), ויתכן שהזכיר זאת הפרשה, בעבור שיש חיוב על ישראל לתת עולות המועד ושמן ולחם תמיד: ט לאהרן ולבניו. כל בני ביתו (יד): י ויצא בן אשה ישראלית. מאהלו (טו), כמו יצאו נצבים פתח אהליהם

יהל אור

אלות כנגד י"ב שבטי יה: (י) י"ב אבני המלואים (שמות כח כא): (יא) בכא"י הגי' שני עשרונים: (יב) שהם שתים: (יג) והאזכרה היא שהיא מהלבונה תהיה אשה לה' על המזבח, ולחם יהיה לאהרן ולבניו: (יד) אף הנקבות בכלל: (טו) וכן פי' הרמב"ן:

מקורי רש"י

ח) ספרא מנחות צ"ז א' ילקוט תרכ"ג פס"ו: ט) ספרא ילקוט שם פס"ז: י) ספרא:

מנחת יהודה

ובצרורות" פי' שלא יהיה דבר חוצץ בין הנר למנורה, אבל צריך שיקבעם במנורה עצמה וצריך ליזהר בטהרתה, וכ"ה ילקוט תרנ"ה ובמנחות (כ"ט א') שירדו מעשיה ממקום טהרה ופי' רש"י מן השמים הראו למשה מעשה המנורה: ט) פי' הקנים: י) כי הלחם התחתון היה צריך להיות על השולחן עצמו ולא על הקנים וכן אז"ל (מנחות צ"ז א') התחתונה אינה צריכה כל עיקר לפי שמונחת על טהרו של שלחן: יא) פי' אצל כל אחת משתי המערכות וסמוך לו: יב) בזיכי הם הכפות: יג) הציון בפ' ט' צ"ל על והיתה: יד) ואם תאמר מנחה מאן דכר שמה, אמר שהלחם הזה קרוי מנחה, שכן כל דבר הבא מן התבואה יקרא מנחה, ושיעור הכתוב, והיתה המנחה הזאת הבאה מן הלחם לאהרן ולבניו (הזכרון) ואמרו ז"ל (יומא י"ז ב' ב"ב קמ"ג א', סנהד' כ"א א') מחצה לאהרן ומחצה לבניו: טו) כי יתחיל והיתה ל"נ, ויסיים ואכלהו בל"ז, והנה אעפ"י שהם

בְּמַחֲנֶה בֶּן הַיִּשְׂרְאֵלִית וְאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי׃
יא וַיִּקֹּב בֶּן־הָאִשָּׁה הַיִּשְׂרְאֵלִית אֶת־הַשֵּׁם וַיְקַלֵּל
וַיָּבִיאוּ אֹתוֹ אֶל־מֹשֶׁה וְשֵׁם אִמּוֹ

יִשְׂרָאֵל׃
יא וּפָרֵישׁ בַּר אִתְּתָא בַּת יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמָא וְאַרְגֵּיז וְאַיְתִיאוּ יָתֵיהּ לְוָת מֹשֶׁה וְשׁוּם אִמֵּיהּ שְׁלוֹמִית בַּת דִּבְרִי

אבן עזרא

(במדי' טז): בן איש מצרי. מתיהד (טז): ואיש הישראלי. כמו לאיש העשיר (ש"ב יב ד) (יז) את יום השביעי (בראי' ב ג) (יח) ולא נדע למה נסמכה זאת הפרישה, אולי דבר המקלל דברים אשר לא כן בעבור הלחם והשמן והקרבנות (יט): יא ויקב. יש אומרים שפירושו ויפרש (כ) כמו אשר פי ה' יקבנו (ישעי' סב ב) (כא) אשר נקבו בשמות (במדי' א יז) (כב), וי"א שהוא כמו מה אקוב (במדי' כג ח) (כג) והראשון

רש"י

יצא יא) רבי לוי אומר מעולמו יצא רבי ברכיה אומר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים בתמיה טו) ומתניתא אמרה מבית דינו של משה יצא מחויב יב) בא ליטע אהלו בתוך מחנה דן. אמרו לו מה טיבך לכאן אמר להם מבני דן אני אמרו לו איש על דגלו באותות לבית אבותם כתיב יג) נכנס לבית דינו של משה ויצא מחויב עמד וגדף: בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה: בתוך בני ישראל. מלמד שנתגייר יז) יד): וינצו במחנה. על עסקי המחנה יח) טו): איש הישראלי. זה שכנגדו שמיחה בו מטע אהלו יט): (יח) ויקב. כתרגומו ופריש שנקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני טז): ושם אמו שלומית בת דברי. שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה יז): שלמית. דהות פטפטה כ) שלם עלך שלם עלך שלם עליכון מפטפטת בדברים שואלת בשלום הכל: בת דברי. דברנית היתה מדברת עם כל אדם יח) לפיכך קלקלה: למטה דן. מגיד שהרשע גורם גנאי לו גנאי לאביו גנאי לשבטו יט) כיוצא בו אהליאב בן אחיסמך למטה דן כ) שבח

יהל אור

(טז) שנתגייר וכ"ה (ספרא) וכן פי' רש"י ז"ל: (יז) שהפי' מן איש הישראלי איש שהוא ישראל ואינו סמוך שנפרש איש של הישראלי, וכן לאיש העשיר שפי' לאיש שהוא עשיר: (יח) שאין פי' יום של השביעי, רק יום שהוא שביעי: (יט) וכן פי' הרמב"ן וטעם הזכיר זה כאן כדברי האומר מפרשה של מעלה יצא, כי חטא בשפתיו על אשי ה': (כ) וכן ת"א וכן פי' רש"י ז"ל: (כא) ופי' שם הא' ז"ל אשר יפרשנו: (כב) ופי' שהם מפורשים: (כג) ופי' שם הא' ז"ל ענין קללה, וכן תרגם הירושלמי וחרף, ויו"ת פריש וחריף הרכיב שני הפירושים

מנחת יהודה

שהם י"ב לחמים, כללם נ"כ להורות שהן נחשבים לאחד: טז) לפי שאפיית לחם הפנים אינה דוחה שבת, ובערב שבת היא נאפה, וכשמסירו ביום השבת בבקר כדי לתת לחם חם נמצא שהוא מתשעה ימים, ואעפ"י שהסרתו היתה בבקר, מיהא לחם מתשעה ימים הוי (הזכרון): יז) חזו טעם הסמיכות שיסמוך בתוך בנ"י לאיש מצרי: יח) ושהריב היה שהוא טען שהוא בן אשה הישראלית ודינו כישראל: יט) ובזוהר אמור דף ק"ו א' שאיש הישראלי היה בן בעלה דשלומית מאשה אחרת, וז"ל שם „האי קרא הא אוקימנא, אבל דא בר אינתו אחרא דאבוי בעלה דשלומית הוה, וכיון דאתא ההוא מצראה עלאה בפלגות ליליא, תב לביתא, וידע מלה, ואתפרש מנה, ולא אתא עלה, ונטל אינתו אחרא, ואוליד לתאי ואיקרי איש הישראלי, ואתרא בן הישראלית": כ) כ"ה ילקוט תרנ"ז ובויק"ר פל"ב ה', הנוסח „פטמא", ובמדרשי התורה להקדוש אנשלמה אשתרוק ז"ל „ושם אמו שלומית בת דברי, פרסם בזה שאעפ"י שהיתה בתכלית השלימות כשמה, ועוד שלא פשעה בשמירתה, אפילו הכי טבע האב שהיה מצרי נשאר טבע האב כבן עד שחרף וגדף ופנה למעלה, לזה ראוי לאשה להנשא בראוי לה. עכ"ל, ועיי"ש בסוף הפרשה מה שביאר, וסתר מה שכתב בשבחה של אמו:

מקורי רש"י

יא) תנחומא א' כ"ג תנחומא ב' ל"א ויק"ר פל"ב ג' ילקוט תרנ"ז פס"ו: יב) ספרא תנחומא א' שם תנחומא ב' לב ויק"ר פל"ב כ"ד ילקוט שם פס"ו: יג) במד' ב' ב': יד) ספרא: טו) ספרא פס"ו: טז) ספרא, סנהד' כ"ו ס', פס"ו: יז) תנחומא א' כד, תנחומא ב' ל"ב, ויק"ר פ' ל"ב ה': יח) עיין כתובות ע"ב א': יט) ספרא שמו"ר פמ"ס ב ויק"ר פל"ב ה', ילקוט תרנ"ס, פס"ו: כ) שמות ל"א, ו':

דייק

שְׁלֹמִית בַּת־דִּבְרִי לְמַטֵּה־דָן׃
יב וַיַּנִּיחֻהוּ בַּמִּשְׁמָר לִפְרֹשׁ לָהֶם עַל־
פִּי יְהוָה׃ פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ יד הוֹצֵא אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְסָמְכוּ כָל־הַשֹּׁמְעִים
אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁוֹ וְרָגְמוּ אֹתוֹ
כָּל־הָעֵדָה׃ טו וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תְּדַבֵּר לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יְקַלֵּל
אֱלֹהָיו וְנָשָׂא חֶטְאוֹ׃ טז וְנֹקֵב שֵׁם־
יְהוָה מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־

אונקלוס

לְשִׁבְטָא דְדָן׃ יב וְאַסְרוּהִי
בְּבֵית מַטְּרָא עַד דְּיִתְפָּרַשׁ
לְהוֹן עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא
דַייָ׃ יג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ יד אַפֵּיק יָת
דְּאַרְגֵּיז לְמִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא וְיִסְמְכוּן כָּל
דִּשְׁמַעוּ יָת יְדֵיהוֹן עַל
רֵישֵׁיהּ וְיִרְגְּמוּן יָתֵיהּ כָּל
כְּנִשְׁתָּא׃ טו וְעִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּיל לְמֵימַר
גְּבַר גְּבַר אֲרֵי יַרְגֵּיז קֳדָם
אֱלָהֵיהּ וִיקַבֵּל חוֹבֵיהּ׃
טז וְדִי יְפָרֵשׁ שְׁמָא דַייָ
אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל מִרְגַּם
יִרְגְּמוּן בֵּיהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא

רש"י

לו שבח לאביו שבח לשבטו: (יב) ויניחהו. לבדו ולא הניחו מקושש עמו כא) שסניהם היו בפרק אחד כב) כא) ויודעים היו שהמקושש במיתה שנאמר מחלליה מות יומת כב) אבל לא פורש להם באיזו מיתה לכך נאמר כי לא פורש מה יעשה לו כג). אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לא כד): (יד) השומעים. אלו העדים כג): כל. להביא את הדיינים כד) כה): את ידיהם. אומרים לו דמך בראשך ואין אנו נענשים במיתתך שאתה גרמת לך כו): כל העדה. במעמד כל העדה כז) מכאן ששלוחו של אדם כמותו: (טו) ונשא חטאו. בכרת כשאין התראה כח): (טז) ונוקב שם. אינו חייב עד שיפרש את השם ולא המקלל בכינוי כט): ונוקב. לשון קללה ל) כמו מה

אבן עזרא

קרוב לפי דעתי (כד): יב במשמר. במקום ידוע במחנה (כה): יד וסמכו כל השומעים. בעבור כי על פי עדותם יסקל (כו): טו כל העדה. הם גדולי הארץ שהם גדולי ישראל (כז) וי"א כי יקלל אלהיו בסתר (כח) והנכון שמלת אלהים שם התאר, והמלאכים יקראו אלהים וכן הדיינים (כט) ומי יוכל לדעת מה שיש בלב המקלל (ל), אך אם יפרש השם הנכבד שאינו שם התאר (לא) ולא יתערב עם שם כי הוא לבדו (לב), והנה הטעם בעת שיקלל אם יפרש השם (לג) יומת בנקבו שם כאשר עשה בן המצרי,

יהל אור

(כד) וכ"ה דעת רז"ל (ספרא) וכתב רנה"ו גם דעתי נוטה לפי' הראשון שלפי' השני הענין כפול: (כה) לפי שהכי"ת. פתוחה במקום ה"א הידיעה ופי' במשמר הידועה, והוא כמו בהמשמר: (כו) וכ"ה (ספרא), וכן פי' רש"י ז"ל, ״ ״ השומעים אלו העדים: (כז) פי' זה בעבור מלת העדה: (כח) ונשא חטאו מה' היודע נסתרות: (כט) עיין פי' הח' ז"ל (ברא' א א) ובביאורי שם: (ל) כי יוכל לומר שכוונתו היתה על הדיינים, לכן ונשא חטאו שעבר על אלהים לא תקלל: (לא) והוא שם הוי"ה: (לב) ואין שם אחר מתערב עמו והוא שם העצם: (לג) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל אם מפרש השם המנבקק ית"ש ואם"כ

מקורי רש"י

כא) ספרא ילקוט תרכ"ם פס"ו: כב) שמות ל"א י"ד: כג) כמד' ע"ו ל"ד: כד) ספרא סנהד' ע"מ ב' ב"ב ק"ע א': כה) ספרא: כו) ספרא פס"ו: כז) ספרא ילקוט תרכ"ם פס"ו: כח) ספרא סנהד' נ"ו א' פס"ו: כט) שם ושם: ל) שם ושם:

מנחת יהודה

כא) דייק ממלת "אותו" שבא למעט עלתו: כב) ומפני מה לא הניחום ביחד: כג) ששמעו הגידוף מפיו: כד) ששמעו

הָעֵדָה כַּגֵּר כָּאֶזְרָח בְּנָקְבוֹ שֵׁם יוּמָת: יז וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת: יח וּמַכֵּה נֶפֶשׁ בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: יט וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לּוֹ: כ שֶׁבֶר תַּחַת שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר יִתֵּן

כְּגִיּוֹרָא כְּיַצִּיבָא בְּפָרְשׁוּתֵיהּ שְׁמָא יִתְקְטִיל: יז וּגְבַר אֲרֵי יִקְטוֹל כָּל נַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא אִתְקְטָלָא יִתְקְטִיל: יח וּדְיִקְטוֹל נְפַשׁ בְּעִירָא יְשַׁלְמִינַהּ נַפְשָׁא חֲלַף נַפְשָׁא: יט וּגְבַר אֲרֵי יִתֵּן מוּמָא בְּחַבְרֵיהּ כְּמָא דִי עֲבַד כֵּן יִתְעֲבֵד לֵיהּ: כ תַּבְרָא חֲלַף תַּבְרָא עֵינָא חֲלַף

אבן עזרא

ולמען כבוד ה' לא נזכר (לד): ואמר כגר כאזרח יומת (לה) [ב], ויתכן שהכו אלה הנצים זה את זה על כן נכתבה זאת הפרשה, וכבר הזכירה (לו) רק הוסיף כגר כאזרח יהיה (לז) [ג]: יז והחל כי יכה כל נפש אדם. בזדון ולא במלחמה מגר או אזרח (לח): יח ומכה בהמה ישלמנה. והנה נפש תחת נפש משמש לשנים הפסוקים (לט): יט כן יעשה לו. ואמר שמשון כן עשיתי להם (שופ' טו יא) (מ) והגאון הביא ראיות משקיל הדעת כי לא יתכן להיות שבר תחת שבר כמשמעו (מא) כי הראשון בא בלא כוונה, ואיך יתכן לעשות שבר כמוהו, ואם הוא במקום מסוכן הנה ימות, וכן בעין, ומי שסר שלישית אור עינו איך יוכל לעשות כן בעין החובל, ע"כ דברי הקבלה אמת, כי פי' כל אלה שיש עליו כופר, וראוי להוציא עינו אם לא יפדנו, ואם טענו עלינו אם היה החובל עני, ותשובתינו כי על הרוב דבר הכתוב, ושמא יעשיר העני,

רש"י

חקה לא): (יז) ואיש כי יכה. לפי שנאמר לב) מכה איש וגו' לג) אין לי אלא שהרג את האיש. אשה וקטן מניין ת"ל כל

קרני אור

בלחם הפנים, לפי שלאחר אמר אותם מועדי ה' שנאמר בכל אחד מהם והקרבתם אשה לה' שהם קרבנות התמידין שהיו משל צבור הודיעם אחריו מה שהיו צריכים אליו תמיד בכל יום והוא השמן למאור ומה שהיו צריכים אליו בכל שבת והוא הלחם הפנים (רלי"א): [ב] היוסיפון לרומיים וידידיה האלכסנדרי, וגם ממה שידענו מחקי המשפטים שבזמן בית שני הנקראים איסיני ואשר הם לדעתנו קדמוני המקובלים כלם כאחד שוו בשיעוריהם לפרש פסוק זה לאסור הקללה והגדוף גם נגד אלהי הגוים, והקורא יתמה על החפץ בראותו דברים ככתבם אשר היטיב בס' ספר הקדוש (ויקרא דף קו ב) וז"ל בגין כך כתיב איש איש כי יקלל אלהיו אע"ג דפולחנא נוכראה הוא, כיון דהכא פקידת לון ממנא לדברא עלמא (עפ"י מ"ש ז"ל על הפ' אשר חלק ה' אלהיך אותם) מאן דלייט ומבזי לון ונטל מטלנו ודחי דהא ברשותי קיימין ואזלי ומדברין בני עלמא ע"כ (אם למקרא): [ג] ויש לפרש באופן פרשה הפסוק, אחר שאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת, ובפ' ואלה המשפטים כבר אמור מכה איש ומת מות יומת (שמות כא יב) ואמר פעם אחרת נפש תחת נפש (שם שם כג) ושלש ואמר ומכה אדם מות יומת (כאן) וחז"ל דרשו מכאן מה שדרשו למה נכתבו שלשתן. ולפי פשוטו אמר בפ' משפטים מכה איש ומת מות יומת, ועד שבא המקלל לא מצאנו שדינו דין הרג, וכאשר הרגו המקלל והותר לכן הריגת האדם, שלא יאמרו מעתה הותר לנו להרוג, שב ואמר ומכה אדם יומת, עתה באזהרה הראשונה והואיל ואמר ומכה איש, הזכיר ומכה בהמה, ואמר נפש תחת נפש, נפש אדם תחת נפש אדם, ונפש בהמה תחת נפש בהמה, ואשר אמר אח"כ ומכה בהמה ישלמנה, ומכה אדם יומת, אמר אשר אמרתי לכם מכה בהמה ומכה אדם במשפט אחד יהיה לכם וכגר כאזרח אתכם (ס' הגלוי להריק"ס):

יהל אור

מקללו ועיין (סנהד' נו א): (לד) השם הנכבד: לה) כי הגר והאזרח שוים בענין הקללה לענין העונש: (לו) בשמות כ"א י"ב מכה איש ומת מות יומת: (לז) שדינם שוה: (לח) פי' שהמכה נפש אדם מגר או אזרח בזדון יומת, ואמר כל נפש אדם יהיה מי שיהיה, בין איש בין אשה, בין קטן, אבל אם הרגו במלחמה אפילו בזדון פטור: (לט) פי' למכה נפש אדם ולמכה נפש בהמה, שהמכה נפש אדם בעדים והתראה יומת, ואם הרג לבהמה ישלמנה: (מ) ושמשון לא עשה להם כמו שעשו לו, שהם לקחו אשתו, והוא שרף להם גדישם, וכן השיב רס"ג לבן זוטא (שמות כא כד) כי שמשון לא לקח נשותיהם ונתנם לאחרים רק גמולם השיב להם: (מא) אבל הכל תשלומי ממון:

מקורי רש"י

לא) במד' כ"ט ט': לב) ספרא, סנהד' פ"ד ב', ועיין רש"י שמות כ"א י"ב: לג) שמות כ"א:

עיין

מוּם בְּאָדָם כֵּן יִנָּתֶן בּוֹ: מפטיר כא וּמַכֵּה
בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה וּמַכֵּה אָדָם יוּמָת:
כב מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר
כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
כג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיּוֹצִיאוּ אֶת־הַמְקַלֵּל אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ אֶבֶן וּבְנֵי־

אונקלוס

עֵינָא שִׁנָּא חֲלַף שִׁנָּא
כְּמָא דִיהַב מוּמָא
בַּאֲנָשָׁא כֵּן יִתְיְהֵב בֵּיהּ:
כא וּדְיִקְטוֹל בְּעִירָא
יְשַׁלְמִינַהּ וּדְיִקְטוֹל אֲנָשָׁא
יִתְקְטֵיל: כב דִּינָא חַד
יְהֵי לְכוֹן כְּגִיּוֹרָא
כְּיַצִּיבָא יְהֵי אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן: כג וּמַלִּיל מֹשֶׁה
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאַפִּיקוּ
יָת דְּאַרְגֵּיז לְמִבְּרָא
לְמַשְׁרִיתָא וּרְגַמוּ יָתֵיהּ

רש"י

נפש אדם לד): (כ) כן ינתן בו. פירשו רבותינו לה) שאינו נתינת מום ממש אלא תשלומי ממון שמין אותו כעבד כה) לכך כתיב בו לשון נתינה דבר הנתון מיד ליד: (כא) ומכה בהמה ישלמנה. למעלה דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה כו) לו): ומכה אדם יומת. אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה לז) שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב כז) לח) ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מקיים אף מכה אביו ואמו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה: (כב) אני ה' אלהיכם. אלהי כלכם כשם שאני מיחד שמי עליכם כך אני מיחדו על הגרים: (כג) ובני ישראל עשו. כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחיה רגימה

אבן עזרא

גם זאת התשובה על הטוענים אם היה חובל העין עור (מב): כ כן ינתן בו. יש בי"ת תחת על, כמו אשר אני רוכב בה (נחמיה ב יב) (מג) ורבים כן, או פירושו כן ינתן בו אם לא יפדה (מד): כא וטעם ומכה בהמה. פעם אחרת (מה) להזכיר הגר (מו) כי נתינת המום הוא בישראל, כי כן כתוב בעמיתו (מז) רק מכה אדם ובהמה משפט אחד להם כגר כאזרח (מח), וכבר הודעתיך כי בהתחבר שני כפי"ן הוא דרך קצרה (מט) גם הכתוב אחז דרך קצרה שלא הזכיר עם מכה אדם ומת (נ), כי ידוע הוא כי המכה לא יומת עד מות המוכה (נא), ופירוש אחר (נב) הזכיר בתחלה נפש, והטעם שהכהו במקום מסוכן (נג), ואחר כן אמר כלל מי שימית יומת, בין שיכה במקום מסוכן או שאינו מסוכן (נד) ע"כ לא הזכיר נפש: כב וטעם אלהיכם. אלהי האזרח ואלהי הגר: כג ובני ישראל עשו. מאיתו היום

יהל אור

(מב) כל זה מבואר באריכות (שמות שם) ואין לשנותם כאן: (מג) ופי' עליה, וכן ינתן בו פי' עליו, ובשמות שם הביא הפי' הזה בשם רס"ג מה שהשיב לבן זוטא, שטעמו כן ינתן עליו עונש: (מד) אם לא יתן כופר: (מה) הלא כתוב (פ' יח) ומכה נפש בהמה ישלמנה: (מו) שדינו שוה כאזרח: (מז) אבל אינו חייב כן לגר ולאזרח: (מח) וכמו מכה בהמה ישלמנה, כן מכה אדם יומת: (מט) ופי' הגר כאזרח והאזרח כגר: (נ) שהיל"ל ומכה אדם ומת יומת: (נא) לכן קיצר הכתוב: (נב) מה שהזכיר פעם שנית ומכה בהמה: (נג) במקום שתצא נפשו אפילו לא מת עוד מזה: (נד) אם מת יומת:

מקורי רש"י

לד) עיין ספרא, ילקוט תרנ"ח, פס"ז: לה) עיין ספרא, ב"ק פ"ד א', כתובות ל"ב ב', פס"ז: לו) עיין סנהד' פ"ד ב' ילקוט תרנ"ח פס"ז: לז) ספרא סנהד' שם, ועיין שם ע"ט ב', תוס' ד"ה מכה: לח) ספרא:

מנחת יהודה

הגידוף מפי השרים: כה) כמה היה שוה בלא מום, ובמה הוא שוה עם המום ומשלם הפחת: כו) מדייק מן ישלמנה שמשלם הפחת: כז) כיון דלא כתיב כאן נפש, ש"מ דבהכאה בלא מיתה מיירי, ומשמע במכה אביו

יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ פ פ פ קכ"ד. עוזיא"ל סימן:

אונקלוס: אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: פ פ פ

אבן עזרא

כמשפט הזה בחובל (נה): חסלת פרשת אמור

רש"י

ותלייה כח) לט): חסלת פרשת אמור

יהל אור

(נה) המקו"ח יגרום „עשו באותו היום כמשפט הזה כחובל" פי' שמהרו ועשו המשפט הזה באותו היום שדבר משה, כי יתכן שזה המקלל הכל כחבירו, כמו שכתב הח' ז"ל שיתכן שאלו השני נצים הכו זה את זה, והכא"י נורם תחת בחובל גורס במקלל,

ופי' כמשפט הזה בסקילה, ואול הרמב"ן שהיתה הני' הנכונה כמו שכתוב כאן בפנים, וכתב ע"ז „ואינו נכון שיהיה כתוב על העתיד, ופשוטו וירגמו אותו אבן כי בנ"י עשו המצוה אשר צוה ה' את משה לא משנאתם את בן המצרי:

מנחת יהודה

אביו ואמו: כח) וכספרא, ובילקוט תרנ"ח ובפס"ז לסמיכה ולדחיה ולתליה ולבל תלין את נבלתו על העץ, פי' שעשו כל פרטי מצות רגימה כאשר צוה ה' את משה:

מקורי רש"י

לט) ספרא סנהד' מ"ג א' ילקוט תרנ"ח פס"ז:

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר
סִינַי לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ

אונקלוס:
א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי
לְמֵימַר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא

אבן עזרא

א בהר סיני. אין מוקדם ומאוחר בתורה, וזו הפרשה קודם ויקרא, וכל הפרשיות שהם אחריו (א) כי הדבור בהר סיני (ב) ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים (ג) והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ, וכאשר אמר על העריות, כי בעבורם תקיא הארץ אותם, כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ [א] והזכיר בתחלה פי' השבתות (ד) [ב]:

רש"י

(א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני א) כך שנויה בתו"כ א) ונ"ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה ב) למדנו שכללותיה ופרטותיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כולם

קרני אור

[א] וכן או"ל (שבת לג א) בעון ג"ע וע"ז ושפיכות שמיטין ויובלות גלות בא לעולם ומגלין אותן ובאין אחרים ויושבין במקומן: [ב] וכן פי' ספרי"א ע"ד הח' ז"ל, שאין מוקדם ומאוחר בתורה, וכי זאת הברית שנכתב כאן בסדר בחקותי היא הברית שנזכר בסדר משפטים שכרת משה בין ה' ובין העם, ושאו נאמרה שמה כל הפרשה הזאת מהשמיטה, כאמנם שכרה כאן מפני הארץ, כי כאשר זכר שמפני העריות תקיא אותם הארץ הוצרך לומר בסדר בחקותי שתקיא אותם הארץ בבטול שבתותיה, ולכך הוצרך להזכיר תחלה על השמיטות, ועיין ברמב"ן שלא הודה לחח' ז"ל בהיות הפרשיות בלי

יהל אור

(א) כי זאת הפרשה ופרשה בחקותי מקומם קודם פ' ויקרא ופרשיות שלאחריו: (ב) כי הדבור שכתוב כאן היה בהר סיני ואחר שנבנה המשכן היה הדבור מאהל מועד ולא דבר עוד עם משה בהר סיני: (ג) והברית הכתובה בפ' בחקותי היא הברית הכתובה בפ' משפטים, ואע"כ אין מקומה פה: (ד) משפטן

מנחת יהודה

א) וכדעת ר' עקיבא (זבחים קט"ו ב') דכללות ופרטות נאמרו בסיני: ב) כי במשנה תורה נאמר רק הכלל

מקורי רש"י

א) ספרא זבחים קט"ו ב' חגיגה ו', ב' סוטה ל"ו ב' ס' והוסיף:

ועיין

יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קכ"ד. עוזיא"ל סימן:

אונקלוס: אַבְנָא וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ פ פ פ

אבן עזרא

כמשפט הזה בחובל (נה): חסלת פרשת אמור

רש"י

ותלייה כח) לט): חסלת פרשת אמור

יהל אור

(נה) המקו"ח יגרוס, עשו באותו היום כמשפט הזה במובל" פי' שמהרו ועשו המשפט הזה באותו היום שדבר משה, כי יתכן שזה המקלל הכל בחבירו, כמו שכתב הח' ז"ל שיתכן שאלו השני נצים הכו זה את זה, והבא"י נורם תחת בחובל גורס במקלל, ופי' כמשפט הזה בסקילה, ואאל הרמב"ן היתה הגי' הנכונה כמו שכתוב כאן בפנים, וכתב ע"ז, ואינו נכון שיהיה כתוב על העתיד, ופשוטו וירגמו אותו אבן כי בנ"י עשו המצוה אשר צוה ה' את משה לא משנאתם את בן המצרי:

מנחת יהודה

אביו ואמו: כח) וכספרא, ובילקוט תרנ"ח ובפס"ז לסמיכה ולדחיה ולתליה ולבל תלין אה"נבלתו על העץ, פי' שעשו כל פרטי מצות רגימה כאשר צוה ה' את משה:

מקורי רש"י

לט) ספרא סנסד' מ"ג א' ילקוט תרנ"ח פס"ו:

כה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ

אונקלוס: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּטוּרָא דְסִינַי לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי אֲנָא

אבן עזרא

א בהר סיני. אין מוקדם ומאוחר בתורה, וזו הפרשה קודם ויקרא, וכל הפרשיות שהם אחריו (א) כי הדבור בהר סיני (ב) ועתה כרת הברית הכתובה בפרשת ואלה המשפטים (ג) והזכירה במקום הזה לחבר תנאי הארץ, וכאשר אמר על העריות, כי בעבורם תקיא הארץ אותם, כן אמר בפרשת אם בחקותי על שבתות הארץ [א] והזכיר בתחלה פי' השבתות (ד) [ב]:

רש"י

(א) בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני א) כך שנויה בתו"כ א) ונ"ל שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה ב) למדנו שכללותיה ופרטותיה כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דבור שנדבר למשה שמסיני היו כולם

קרני אור

[א] וכן אז"ל (שבת לג א) בעון ג"ע וע"ז ושמטת שמיטין ויובלות גלות בא לעולם ומגלין אותן ובאין אחרים ויושבין במקומן: [ב] וכן פי' סרדי"א ע"ד הח' ז"ל, שאין מוקדם ומאוחר בתורה, וכי זאת הברית שנכתב כאן בסדר בחקותי היא הברית שנזכר בסדר משפטים שכרת משה בין ה' ובין העם, ושאז נאמרה שמה כל הפרשה הזאת מהשמיטה, כאמנם סכרה כאן מפני הארץ, כי כאשר זכר שמפני העריות תקיא אותם הארץ הולך לומר בסדר בחקותי שתקיא אותם הארץ בבטול שבתותיה, ולכך הוצרך להזכיר תחלה על השמיטות, ועיין ברמב"ן שלא הודה לחכם ז"ל בהיות הפרשיות בלי

יהל אור

(א) כי זאת הפרשה ופרשה בחקותי מקומם קודם פ' ויקרא ופרשיות שלאחריו: (ב) כי הדבור שכתוב כאן היה בהר סיני ואחר שנבנה המשכן היה הדבור מאהל מועד ולא דבר עוד עם משה בהר סיני: (ג) והברית הכתובה בפ' בחקותי היא הברית הכתובה בפ' משפטים, וא"כ אין מקומה פה: (ד) משפטן

מנחת יהודה

א) וכדעת ר' עקיבא (זבחים קט"ו ב') דכללות ופרטות נאמרו בסיני: ב) כי במשנה תורה נאמר רק הכלל

מקורי רש"י

א) ספרא זבחים קט"ו ב' מגיגה ו', ב' סוטה ל"ו ב' ס' והוסיר:

ועיין

אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם
וְשָׁבְתָה הָאָרֶץ שַׁבָּת לַיהוָה׃
ג שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים
תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ וְאָסַפְתָּ אֶת־
תְּבוּאָתָהּ׃ ד וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת
שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת
לַיהוָה שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא
תִזְמֹר׃ ה אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא

יְהֵיב לְכוֹן וְתַשְׁמֵט אַרְעָא
שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ׃ ג שִׁית
שְׁנִין תִּזְרַע חַקְלָךְ וְשִׁית
שְׁנִין תִּכְסַח כַּרְמָךְ
וְתִכְנוֹשׁ יָת עֲלַלְתַּהּ׃
ד וּבְשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא נְיָח
שְׁמִיטְתָא יְהֵי לְאַרְעָא
שְׁמִיטְתָא קֳדָם יְיָ חַקְלָךְ
לָא תִזְרַע וְכַרְמָךְ לָא
תִכְסָח׃ ה יָת כַּתָּא
דַחֲצָדָךְ לָא תֶחֱצַד וְיָת
עִנְּבֵי שְׁבַקָךְ לָא תִקְטוֹף
שְׁנַת שְׁמִיטְתָא יְהֵי

רש"י

כללותיהן ודקדוקיהן ג) וחזרו ושנאו בערבות מואב ד) ב): (ב) שבת לה'. לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית ה) ג): (ד) יהיה לארץ. לשדות ולכרמים ו): לא תזמר. שקוצצין זמורותיה ז) ותרגומו לא תכסח ח) ודומה לו ח*) קוצים כסוחים ד) שרופה באש כסוחה ה): (ה) את ספיח קצירך. אפילו לא זרעתה והיא צמחה מן הזרע שנפל בה בעת הקציר הוא קרוי ספיח ט): לא תקצור. להיות מחזיק בו כשאר קציר אלא הפקר יהיה לכל י): נזירך. שהנזרת והפרשת בני אדם ממנו ולא הפקרתם: לא תבצור. אותם אינך

אבן עזרא

ב ושבתה הארץ שבת לה'. מצוה על ישראלי שלא יעזוב גר לזרוע שנת השבת (ה) כאשר לא נעזבנו לעשות מלאכה בשבת כי הוא ברשותנו (ו): וטעם שבת לה'. כיום השבת (ז) וסוד ימי עולם רמוז במקום הזה (ח) [ג]: ג את תבואתה. שב אל הארץ הנזכרת בפסוק הראשון (ט) [ד]: ד שבת שבתון. פירשתיו (י): ה ספיח. ידוע שהוא מגזרת ספחני נא (ש"א ב לו) (יא) גם נזירך ידוע שהוא מגזרת נזיר (יב) [ה]: שנת שבתון. הטעם כי שנת שבתון היא לארץ (יג) והטעם שהארץ אינה ברשותך

יהל אור

ודיניהם: (ה) יוכיח ממה שאמר הכתוב ושבתה הארץ סתם ולא אמר ותשבתו: (ו) וכן כתב הה' ז"ל (שמות כ ה) ועל זה התנאי יזור הגר בשעריך שלא יעשה מלאכה בשבת וביוה"כ: (ז) שנאמר בו שבתון שבת קדש לה': (ח) ורש"י ז"ל פי' שבת לה' לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית, ועיין ברא"ם שפי' דעתו, וסיים ג"כ „סוד ימי עולם רמוז במקום הזה, כי כל השביעיות זכר ליום הז' הם: (ט) כי תבואה אל הארץ וגו' ושבתה הארץ, ואינו מוסב על שדך או כרמך כי הם ל"ז: (י) למעלה טז לא: (יא) שם ספיח הוא על דבקות הטפל עם העיקר, והוא תבואה העולה בשנה השניה מן הקציר של שנה העברה שהוא דבק עם קציר העבר וטפל לו: (יב) והוא מענין הפרשה והבדלה: (יג) ויהסר

קרני אור

סדר: [ג] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל „והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה כבר רמז לו ר' אברהם שכתב, וטעם שבת לה' כיום השבת וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה, וכוף אזנך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו, בלשון אשר אשמיעך ואם תוכה תתבונן" וכו': [ד] וע"ז כתב רכה"ו, ווה אמת, ומלת תבואה שם כולל לכל מה שתביא הארץ הגנן התירוש והיצהר והמאכלים וכיוצא: [ה] הגפן צריכה עבודה יותר מכל עצי השדה,

מקורי רש"י

ב) ועיין רמב"ם בפתיחתו לפי' המשנה: ג) ספרא ילקוט תנ"ח פס"ז: ד) יבמות ל"ג י"ב: ה) תס', פ', י"ז:

מנחת יהודה

(דבר' ט"ו א') מקץ שבע שנים תעשה שמטה: ג) וזה בנין אב לכל התורה כולה: ד) ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז, ועיין בכלי יקר שכתב טעם נכון ע"ז: ה) ושם כתיב, יום השביעי שבת לה' (שמות כ' י') ולהודיע כי לה' הארץ, והוא ברא אותה בששה ימים וינח ביום השביעי, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז וכתב, כי רבותינו לא כך נתכוונו במדרשם עיי"ש: ו) פי' לענין עבודת הארץ: ז) והנה קציצת הזמורות בגפן לצמיחתו כוריעד לשדה: ח) כן ת"א: ח*) אף בלשון מקרא: ט) וכן כתב הרמב"ם בפי' (כלאים פ"ב מ"ה) יש מן הצמח מה שיזרעוהו ויקצרוהו, ואח"כ צומח פעם שניה, כגון העשב וכו', ועליו נאמר, את ספיח קצירך: י) שתעזוב אותם לקצירת כל אדם:

וברמב'

תִקְצוֹר וְאֶת־עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר
שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׃ ו וְהָיְתָה
שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ
וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתֶךָ וְלִשְׂכִירְךָ
וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ׃
ז וְלִבְהֶמְתְּךָ וְלַחַיָּה אֲשֶׁר בְּאַרְצֶךָ
תִּהְיֶה כָל־תְּבוּאָתָהּ לֶאֱכֹל׃ ס
ח וְסָפַרְתָּ לְךָ שֶׁבַע שַׁבְּתֹת שָׁנִים שֶׁבַע שָׁנִים שֶׁבַע
פְּעָמִים וְהָיוּ לְךָ יְמֵי שֶׁבַע שַׁבְּתֹת הַשָּׁנִים תֵּשַׁע

אונקלוס

לְאַרְעָא׃ ו וּתְהֵי שְׁמִטַּת
אַרְעָא לְכוֹן לְמֵיכַל לָךְ
וּלְעַבְדָּךְ וּלְאַמְתָךְ
וּלְאַגִירָךְ וּלְתוֹתָבָךְ
דְּדַיְרִין עִמָּךְ׃ ז וְלִבְעִירָךְ
וּלְחַיְתָא דִּי בְאַרְעָךְ תְּהֵא
כָּל עֲלַלְתַהּ לְמֵיכָל׃
ח וְתִמְנֵי לָךְ שְׁבַע שְׁמִטִּין
דִּשְׁנִין שְׁבַע שְׁנִין שְׁבַע
זִמְנִין וִיהוֹן לָךְ יוֹמֵי שְׁבַע
שְׁמִטִּין דִּשְׁנִין אַרְבְּעִין

אבן עזרא

בשנה הזאת: ו והיתה שבת הארץ. הטעם כל מה שהוציאה מעצמה (יד): וטעם לכם. לכל העולם: וטעם לך. שיש רשות לבעל האדמה לאכול הספיחים (טו): ז ולבהמתך. שהיא ברשותך (טז): ולחיה. שאיננה

רש"י

בוצר אלא מן המופקר יא) ו): (ו) והיתה שבת הארץ וגו'. אע"פ שאסרתים עליך לא באכילה ולא בהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית יג) אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך: שבת הארץ לכם לאכלה. מן השבות אתה אוכל יג) ולא אתה אוכל מן השמור יד) ז): לך ולעבדך ולאמתך. לפי שנאמר ח) ואכלו אביוני עמך ט) יכול יהיו אסורים באכילה לעשירים ת"ל לך ולעבדך ולאמתך הרי בעלים ועבדים ושפחות אמורים כאן טו) י): ולשכירך ולתושבך. אף הנכרים טז) יא) (ז) ולבהמתך ולחיה. אם חיה אוכלת בהמה לא כ"ש שמזונותיה עליך מה ת"ל ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האכל לבהמתך מן הבית. כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית יז) יב): (ח) שבתות שנים. שמטות שנים יח) יכול יעשה ז' שנים רצופות שמטה ויעשה יובל אחריהם ת"ל ז' שנים ז' פעמים הוי אומר כל שמטה ושמטה בזמנה יג): והיו לך ימי שבע וגו'. מגיד לך שאע"פ שלא עשית שמטות עשה

יהל אור

מלת „כי": (יד) בלי זריעה: (טו) כאמרו לך שהוא ל"י אחר אמרו לכם שהוא ל"ר, ויפרש שהוא שב אל בעל האדמה שמדבר הכתוב עמו: (טז) והם בהמות ביתיות:

מנחת יהודה

יא) וברמב"ן הגי' מן ההפקר, וכ"ה בספרא, ועיין ברמב"ן מה שביאר בזה, ובמיני תרגומא מה שהרוויב לבאר דעת הרמב"ן: יב) מכאן אמרו, האנים של שביעית אין קוצים אותם במקץ, אבל קוצה אותם בחורבה (פי' בחרב והוא הסכין) אין דורכים ענבים בגת, אבל דורכים בעריבה (פי' שלשין בה את העיסה) (ספרא): יג) פי' ממה ששבתה הארץ ולא נעשה בה מלאכה: יד) פי' שנעבד שדהו ולא שבת: טו) ובספרא „הרי בעלים עשירים אמורים, עבדים ושפחות אמורים", ובילקוט „הרי בעל עבדים ובעל שפחות אמורים" ובהזכרון הגי' „הרי בעל עבדים ושפחות אמורים כאן" פי' העשירים שיש להם עבדים ושפחות, וגם הם אוכלין פירותיהם ספיחים וכ"ה בס', והזהיר: טז) ובספרא אף הגוים, וכתב שד"ל שכן הוא בכ"י שבידו, וכ"ה בז"ל, ובפס"ז, אף שכירים התושבים מן הכנענים: יז) שלא תכנים תבואה מן הספיחים, ותהא בהמתך אוכלת והולכת לעולם (פס"ז) והכילוי הזה לא ביאר רש"י ז"ל מהו ענינו, ונחלקו גדולי עולם בענין הביעור, עיין רמב"ן: יח) וכן ת"א

מקורי רש"י

ו) ספרא פס"ז ילקוט שם ס' והזהיר: ז) ספרא שביעית פ"ד מ"ב ילקוט תרנ"ט פס"ז ס' והזהיר: ח) ספרא: ט) שמות כ"ג, י"א: י) ספרא, שביעית פ"ט מ"ח ילקוט תרנ"ט פס"ז ס' והזהיר: יא) ספרא פס"ז: יב) ספרא תענית ו' ב' נדה נ"א א' ועיין פסחי' נ"ב ב' ועיין שביעית פ"ט מ"ב ירושלמי שביעית פ"ט ה"ג ילקוט הרנ"ט, ותר"ס פס"ז ס' והזהיר: יג) ספרא ילקוט שם, פס"ז:

שבע

וְאַרְבָּעִים שָׁנָה: ט וְהַעֲבַרְתָּ שׁוֹפַר תְּרוּעָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִעִי בֶּעָשׂוֹר

אונקלוס

תְּשַׁע שְׁנִין: ט וְתַעֲבַר שׁוֹפַר יַבָּבָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּעַשְׂרָא לְיַרְחָא

רש"י

יובל לסוף מ"ט שנה יט) יד) ופשוטו של מקרא יעלו לך חשבון שנות השמטות למספר מ"ט כ) : (ט) והעברת. לשון ויעבירו

אבן עזרא

ברשותך (יז) : ט והעברת שופר תרועה. יש מחלוקת אם נברא העולם בניסן או בתשרי (יח) [ו] ואין צורך להאריך, כי מעתיקי הדת תקנו לנו בתפלות ראש השנה זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון (יט) [ז] ועוד ראינו תקיעת שופר בשנת היובל בתשרי בתחלת השנה, ועוד בפרשת הקהל את העם לקרוא בתורה בחג הסוכות, וכתוב למען ישמעו ולמען ילמדו (דבר' לא יב) ולא יתכן להיות אחר חצי השנה ועוד וחג האסיף בצאת השנה (שמות כג טז) וכן תקופת השנה (שם לד כב) (כ) והעד הנאמן שנת השבת (כא) שכתוב לא תזרעו (פ' יא) ובמרחשוון יחלו בא"י לזרוע, ואם היתה תחלת השנה מניסן הנה לא יקצרו אשר זרעו בשנה הששית ולא יזרעו, כי הנה שנת השמיטה היא, ואחר שלא יקצורו זרע שנה ששית לא יזרעו פעמים, והכתוב אמר לא תזרעו בשנה השביעית לבדה (כב) [ח] ויהודה הפרסי אמר כי ישראל היו מונים בחשבון השמש, ואילו היה זה נכון, הנה לא פירש משה מהלך שנה תמימה, כי חכמי המזלות לא יכלו עד הנה להוציאה לאור (כג) כי חכמי הודו מוסיפים על רביע היום חמש שעה (כד), ותלמי וחביריו אומרים, כי יחסר חלק משלש מאות ביום, והוא קרוב מהלך העבור (כה) והבאים אחריו אמרו חלק ממאה ושש, ואחרים מאה ועשר, ואחרים מאה ושלשים, גם מאה ושמונים (כו) כי יש מי שהוא שנתו להשלמת המזלות מנקודה נראית (כז), ויש מנקודת הגלגל הנטוי לימין

יהל אור

(יז) ואין לה בעלים : (יח) כ"ה (ר"ה י, ב) ר"א אומר בתשרי נברא העולם, ר' יהושע אומר בניסן נברא העולם : (יט) א"כ בר"ה נברא העולם : (כ) מן ועוד עד השנה, לא נמצא במג"ש : (כא) פי' שנת השמיטה : (כב) וכל זה מבואר היטיב בס' שמות יב ב, וביהל אור שם מן אות ק"ג : (כג) עיין שמות יב ב וביהל אור מן אות יו"ד : (כד) וכן יאמר בס' העבור, כי הנה מחלוקת גדולה בין חכמי הודו ובין חכמי יון ובראשם תלמי המלך, כי יאמרו חכמי הודו כי שנת החמה היא הימים הידועים ורביעית היום ושלישית וחומש שעה, והנה יום בקירוב ק"כ שנה נוסף : (כה) וכן יאמר בס' העבור שם, ותלמי אומר כי השנה הסירה מרביעית היום חלק אחד משלש מאות, ועל תקופת רב אדא קרוב מחלק מש"ת, ודעת תלמי קרובה לדעתינו : (כו) וכן יאמר בס' העבור שם, וחכמי ישמעאל ג"כ היטיב דקדקו, ויש מהם אומרים כי יחסר יום בק"ו שנים, ואחרים אומרים בק"ל שנה, וחכמי פרס אומרים כי התוס' על הרביעית יום אחד בקמ"ו שנה, ויש מחכמי ישמעאל אומרים כי התוס' על הרביעית יום אחד בק"ת שנה, ובאגרת השבת שם יאמר, אמרו חכמי קדם כי שנת החמה בתוס' חלק מק"כ על רביעית היום הנוספת על הימים השלמים, וחכמי פרס אמרו כי התוס' חלק מק"ע ביום, וחכמי יון אמרו כי החסרון מרביעית היום חלק משלש מאות ביום, והאחרונים אמרו והם רבים כי החסרון חלק מק"ו ביום, וי"א חלק מק"י (נ"א מק"כ) ביום ואלה המוסיפים גם הגורעים קרובים אל האמת : (כז) פי' זאת היא שנת המוסיפים על רביעית היום, כי הוא מרגע היות השמש במחברת עם כוכב אחד מכוכבי המזלות עד שובו אליו שנית, ובעבור כי הכוכב מתנועע, ויש ביניהם מחלוקת בתנועתו, ע"כ מוסיפים וגורעין בה זה מזה

קרני אור

ובשנת השמיטה תגדל פרע פארותיה, ואתה תזיר ותסיר ידך ממנו, והענבים שגדלו בה בסמוך ממנה; לא תבצור (הואיל משה) : [ו] וכן יאמר בס' העבור, ויש מחלוקת בין ר"א ובין ר"י אם נברא העולם בניסן או בתשרי, ושמואל אמר שנברא בניסן, ועל דרך שהעולם נברא בתשרי, ע"כ נקרא בשם הזה שפי' תחלה, כמו ושריו למבנא (עזרא ה ב) כי לא יקראו בלה"ק שמות החדשים רק בשם ראשון ושני עד שנים עשר, כי ניסן עד אדר לשון כשדים, ע"כ לא נמצאים כתובים כ"א בספרי הנביאים שגלו אל בבל : [ז] דעתו ז"ל כי בתשרי נברא העולם, והביא ראיות כי חדש תשרי הוא ר"ה, וכן כתב (אגרת השבת שער השלישי) מצאתי ומצאתי כי חדש ניסן הוא ראשון לתיקון המועדות, כי בו יצאו אבותינו ממצרים, בה ראשית השנה באמת לשמיטים וליובלות מן תשרי, שפי' בלשון כשדים תחלה, מתרגם ושריו למבנא (עזרא ה ב) : [ח] וכן כתב בס' העבור, גולא כי לא הוצרך להאריך הייתי מביא ראיות מן התורה שתחלת השנה מתשרי, שלא תראה הכתוב אומר לא תזרע ואח"כ לא תקצור, ושנת השמיטה תוכיח, גם היובל בעשר לתשרי, וקריאת התורה בתחלת השנה לא במקים, ע"כ כתיב תקופת השנה, רק ניסן הוא תחלת יציאתנו

מקורי רש"י

יד) ספרא :

מנחת יהודה

"שבע שמיטין דשנין" : יט) כ"ה דעת ר' יהודה (ספרא) אבל חכמים פליגי עליה ואומרים, שביעית בזהנת אעפ"י שאין יובל, והיובל אינו נוהג אלא א"כ יש עמו שביעית : כ) לפי ששבע שבתות השנים, הם שנות

לַחֹדֶשׁ בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים תַּעֲבִירוּ שׁוֹפָר בְּכָל־אַרְצְכֶם׃ י וְקִדַּשְׁתֶּם אֵת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתֶם דְּרוֹר בָּאָרֶץ לְכָל־יֹשְׁבֶיהָ יוֹבֵל הִוא תִּהְיֶה לָכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל־אֲחֻזָּתוֹ וְאִישׁ אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ׃

בְּיוֹמָא דְכִפּוּרַיָּא תַּעַבְרוּן שׁוֹפָרָא בְּכָל אַרְעֲכוֹן׃ י וּתְקַדְּשׁוּן יָת שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין וְתִקְרוֹן חֵרוּתָא בְּאַרְעָא לְכָל יָתְבָהָא יוֹבֵלָא הִיא תְּהֵי לְכוֹן וּתְתוּבוּן גְּבַר לְאַחְסָנְתֵיהּ וּגְבַר לְזַרְעִיתֵיהּ תְּתוּבוּן׃

רש"י

קול במחנה טו) לשון הכרזה כא): ביום הכפורים. ממשמע שנאמר ביום הכפורים איני יודע שהוא בעשור לחדש א"כ למה נאמר בעשור לחדש אלא לומר לך תקיעת עשור לחדש דוחה שבת בכל ארצכם ואין תקיעת ר"ה דוחה שבת בכל ארצכם אלא בב"ד בלבד כב) טז): (י) וקדשתם. בכניסתה יז) מקדשין אותה בב"ד ואומרים מקודשת השנה כג) יח): וקראתם דרור. לעבדים בין נרצע בין שלא כלו לו שש שנים משנמכר אמר רבי יהודה מהו לשון דרור כמדייר בי דיירא וכו' כד) יט) שדר בכ"מ שהוא רוצה ואינו ברשות אחרים: יובל הוא. שנה זאת מובדלת משאר שנים בנקיבת שם לה לבדה ומה שמה יובל שמה על שם תקיעת שופר כה): ושבתם איש אל אחזתו. שהשדות חוזרות לבעליהן כ): ואיש אל משפחתו תשובו. לרבות את

אבן עזרא

ולשמאל (כח) ואנחנו צריכים לקבלה (כט) ועוד כי פי' חדש יכחיש הפרסי (ל), והצדוקים אומרים שהדת על שנת הלבנה (לא) דע כי אין ללבנה שנה כלל, רק בקשו המחשבים מספר חדשים קרובים לשנת החמה ומצאום י"ב כאשר אין לחמה חדש, והמחשבים בקשו מספר לחדש שיהיה נחלק קרוב לחדש סיבות חדשי הלבנה, על כן חדשינו הם ללבנה, ושנותינו ישובו בסוף לשנת החמה, ע"כ העתיקו חז"ל, כי לעולם היה ב"ד עושה שבעה עבורים בכל מחזור הלכה למשה מסיני, אעפ"י שהיו קובעים בכל חדש עפ"י ראית הלבנה, וסוד המחזור ידוע מחכמת המזלות (לב): וטעם תעבירו. שיתקעו שופר בכל המזלות (לג): י וקדשתם את שנת החמשים. בעבודת הארץ וכל

יהל אור

(כח) פי' ממקום המחברת עגולות המזלות עם עגולות השוה, שהוא בתחלת טלה ומאזנים, ונתוסף פחות מרביעית, והגלגל הנטוי הוא גלגל המזלות, ועיין אגרת השבת וס' העבור שהאריך בזה: (כט) והנה סוף כל הדעות שאנחנו לא נזוז מהקבלה: (ל) וכן יאמר ס' העבור, והנה גם יהודה הפרסי לא אמר אמת כי מלת חדש תכחישנו: (לא) הוא דעת ענן שהלך בזה אחר דעת הצדוקים הקדמונים, וכפי עדות רס"ג אמר ענן אל המלך שרצה לתלותו (עיין נספחים ללק"ד נד 103) כי דת אחי על חשבון ועבור תקופות, ודתי על ראית הירח ועבור האביב, והמלך ההוא היה השבונו על ראיית הירח והאביב, ונמתק לו ונתרצה לו: (לב) עיין שמות י"ב ב' ובבאורי שם ואין להכפיל הדברים: (לג) כ"ה הגי' בחומשי רש"ג ובמג"ע ובדפוסי ווילנא, והגי' בד"ק ובמק"ג קהלת משה, ובבאר יצחק, בכל המסלות:

מנחת יהודה

שנות חשבתון עצמו, ולא יתכן לומר עליהן שהן מ"ט שנה, הוסיף מלת ימי, כי יום נאמר על מועד, וענינו מועדי שבע שבתות השנים, כלומר מספר המועדים שבכל אחת שנת שבתון יעלו למ"ט (רנ"ו): כא) כי התקיעה נמשכת בקולה כקול הכרוזה (פס"ז): כב) עיין ברמב"ן ובראב"ם, מה שהעירו ע"ז: כג) ולא בעשור לחודש שבו העברה שופר של יובל: כד) עיין ערוך ערך דר, ששם הנוסח כי מרואר דריא ומוביל סחורתא בכל מדינה פי' כשירוץ הסבל כשנושא הסחורה ומוליך הסחורה בכל מדינה לסחור ודומה למרואר (נ"ל להגית לבי דואר) שהוא ענין ־־־ ריצה ובילקוט הגי', מדייר בי דירא כאידריא, פי' כמו בגרנות: כה) והרדי"א העיר ע"ז וכתב, ולא יצדקו דברי רש"י שנקרא יובל ע"ש השופר, אבל קראו הכתוב יובל ולא שופר, לפי שבמ"ת נאמר

מקורי רש"י

טו) שמות ל"ו: טז) ספרא ר"ה ל' א': יז) ספרא, ר"ה ס', ב': יח) עיין ר"ה כ"ד א': יט) ספרא, ר"ה ט', ב', ילקוט שם, פס"ז: כ) ספרא, קדושין ע"ו א':

יא יוֹבֵל הִוא שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּהְיֶה לָכֶם לֹא תִזְרָעוּ וְלֹא תִקְצְרוּ אֶת־סְפִיחֶיהָ וְלֹא תִבְצְרוּ אֶת־נְזִרֶיהָ: יב כִּי יוֹבֵל הִוא קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה תֹּאכְלוּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ: יג בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת

אונקלוס

יא יוֹבֵלָא הִיא שְׁנַת חַמְשִׁין שְׁנִין תְּהֵי לְכוֹן לָא תִזְרְעוּן וְלָא תַחְצְדוּן יַת כַּתָּהָא וְלָא תִקְטְפוּן יַת שִׁבְקָהָא: יב אֲרֵי יוֹבֵלָא הִיא קוּדְשָׁא תְּהֵי לְכוֹן מִן חַקְלָא תֵּיכְלוּן יַת עֲלַלְתַּהּ: יג בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הָדָא

רש"י

הנרלע כו) כא): (יא) יובל היא שנת החמשים שנה. מה ת"ל לפי שנאמר וקדשתם וגו' כדאיתא בר"ה כב) ובת"כ: את נזיריה. את הענבים המשומרים אבל בוצר אתה מן המופקרים כשם שנאמר בשביעית כך נאמר ביובל כו) כג) נמצאו שתי שנים קדושות סמוכות זו לזו שנת מ"ט שמטה ושנת החמשים יובל: (יב) קדש תהיה לכם. תופסת דמיה כהקדש כח) יכול תצא היא לחולין כט) ת"ל תהיה בהויתה תהא ל) כד): מן השדה תאכלו. על ידי השדה אתה אוכל מן הבית שאם כלה לחיה מן השדה צריך אתה לבער מן הבית לא) כה) כשם שנאמר בשביעית כך

אבן עזרא

יושביה (לד): דרור. ידועה והוא כמו חפשי (לה) וכדרור לעוף (משלי כו ב) עוף קטן מנגן כשהוא ברשותו, ואם הוא ברשות אדם לא יאכל עד שימות (לו) [ט]: יובל. כמו שלוח (לז) וחז"ל אמרו שפי' יובל כבש, והראיה שופרות היובלים (יהושע ו ד) (לח) ונקראה השנה בשם השופר (לט) [י]: וטעם תהיה לכם. לישראלים לבדם (מ): ושבתם איש אל אחזתו. כאשר יפרש כי בשנת היובל תשוב הארץ הנמכרת לבעליה (מא): ואיש אל משפחתו. העבד הנמכר לישראל (מב): יא יובל היא. אחר שהוא שנת יובל לא תזרעו (מג): יב קדש תהיה לכם. כי היא מפורשת בינות השנים (מד): מן השדה תאכלו. מה שיוציא השדה מעצמו תאכלו כלכם ככתוב בשנת השמיטה (מה): יג בשנת היובל הזאת. טעמו בתחלת

יהל אור

(לד) ובמקח"מ כל יושביה, פי' שכל יושביה לא יעשו בה עבודה: (לה) וכן אז"ל (ביצה כד א) הכא בצפור דרור עסקינן שאינה מקבלת מרות: (לו) כי כן טבעו לאהוב החפשיות: (לז) הפשי: (לח) וכן פי' הא' ז"ל (שמות יט יג) פי' כבש וכ"ה בס' הגלוי להריק"ס כי יובל כמו שאז"ל (ר"ה כו א) כי לשון ערבי קורין לדיכרא יובלא, ומוכיח ע"ז שופרות שהוא סמוך, שופרות של יובלים של אילים, וכן תיוב"ע שם, שופרא דקרן דיכרא: (לט) וכן כתב ר"י ן' גנאח בשרשיו ולזה אמרו על שנת החמשים שנה יובל היא, לא יצא ביובל, בעבור תקיעת השופר בה, כמו שנאמר והעברתם שופר תרועה: (מ) כלומר הישראלים שנמכרו לעבדים לישראל: (מא) שהשדות חוזרות לבעליהן, וישוב כל אחד לשלוט באחוזתו: (מב) פי' עבד עברי הנמכר לישראל בין נמכר שש, בין נרצע יוצא לחפשי: (מג) יבאר טעם הכפל מה שחזר לומר יובל היא: (מד) פי' הוא מפורשת בשנות השמיטה, והיתה שבת הארץ לכם (פ' ו), וי"ג שהיא מופרשת משאר השנים כי היא קדש: (מה) ולדעתו אמר לא תקצרו ולא

קרני אור

ממצרים, גם קדמונינו תקנו בר"ה, זה סוס תמלת מעשיך וכרון ליום ראשון: [ט] ובזהר תלוה (דף קפב א) דרור דאיהו עופא דשוי דירתא בביתא דכל בר נש ולא דחיל, אמאי, בגין דכלא קראן ליה דרור, מאי דרור חירו כד"א וקראתם דרור, ותרגומו חירו, ודא איהו צפור דרור, דהא מיומא דעביד קינא בביתא ואפיק בנין, מדוריה בביתא תמשין יומין, ולבתר מתפרשן אלין מאלין, ודא איהו עופא דאקרי דרור חירו: [י] שם יובל לרמ"פ יורה על שררה וחירות, והוא משרש בלל, לשון בלילה

מקורי רש"י

כא) ספרא קדושין ט"ו א' ילקוט תרכ"ט, פס"ז: כב) דף ח', ב' נדרים ס"א א' ילקוט תר"ס: כג) ספרא: כד) ספרא סוכה מ', ב' קדושין נ"ח א' ע"ו נ"ד ב' ילקוט תר"ס: כה) עיין לעיל אות י"ב:

מנחת יהודה

נאמר בסשוך היובל המה יצאו בהר עיי"ש: כו) שיוצא ביובל: כז) כי הם שוין לכל דבר: כח) פי' אי פרקינהו לפירות שביעית או פירות יובל חל הקדש שביעית ויובל על הדמים: כט) כמו הקדש. שפדאוהו בדמים, שהדמים נתפסין במקומו, והוא יוצא לחולין אף פירות שביעית כן: ל) דשביעית תופסת דמיה לאיסור: לא) והלכה כר' גמליאל (ספרא) שאמר מין שכלה מינו מן השדה יבער

תשבו איש אל אחזתו: שני יד וכי
תמכרו ממכר לעמיתך או קנה
מיד עמיתך אל תונו איש את
אחיו: טו במספר שנים אחר היובל
תקנה מאת עמיתך במספר שני
תבואת ימכר לך: טז לפי | רב

אונקלוס

תתובון גבר לאחסנתיה:
יד וארי תזבנון זבינין
לחברך או תזבן מידא
דחברך לא תונון גבר ית
אחוהי: טו במנין שניא
בתר יובלא תזבן מן
חברך במנין שני עללתא
יזבן לך: טז לפום סגיאות
שניא תסגי זבינוהי

אבן עזרא

השנה (מו): יד או קנה. שם הפעל (מז) ויחסר מקום קניתם קנה (מז*) וכן זכור את יום השבת (שמות כ ח) (מח) ורבים כמוהם: וטעם תמכרו. לשון רבים (מט) עפ"י עדים (נ). וכן טעם אל תונו (נא). רק כמספר שנים (נב):

רש"י

נאמר ביובל לג) כו): (יג) תשובו איש אל אחזתו. והרי כבר נאמר ושבתם איש אל אחזתו אלא לרבות המוכר שדהו ועמד בנו וגאלה שחוזרת לאביו ביובל לג) כו): (יד) וכי תמכרו וגו'. לפי פשוטו כמשמעו. ועוד יש דרשה כח), מנין כשאתה מוכר מכור לישראל חברך ת"ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך ת"ל או קנה מיד עמיתך: אל תונו. זו אונאת ממון לד) כט): (טו) במספר שנים אחר היובל תקנה. זהו פשוטו ליישב המקרא על אופניו על האונאה בא להזהיר כשתמכור או תקנה קרקע דעו כמה שנים יש עד היובל לה) ולפי השנים ותבואת השדה שהיא ראויה לעשות ימכור המוכר ויקנה הקונה שהרי סופו להחזירה לו בשנת היובל ואם יש שנים מועטות וזה מוכרה בדמים יקרים הרי נתאנה לוקח ואם יש שנים מרובות ואכל ממנו תבואות הרבה הרי נתאנה מוכר לפיכך צריך לקנותה לפי הזמן וזה שנאמר במספר שני תבואות ימכר לך לפי מנין שני התבואות שתהא עומדת ביד הלוקח תמכור לו. ורבותינו דרשו ל) מכאן שהמוכר שדהו אינו רשאי לגאול פחות משתי שנים שתעמוד שתי שנים ביד הלוקח לו) מיום ליום ואפילו יש שלש תבואות באותן שתי שנים כגון שמכרה לו בקמותיה לז) ושני אינו יוצא מפשוטו כלומר במספר שנים של תבואות ולא של שדפון לח)

יהל אור

תמכרו בשנה הזאת, כי יובל היא וקדש תהיה לכם, מן השדה תביאו התבואה ותאכלו שתאכלו השדה ללקוט ולאכול עם העניים והאביונים, החיה והבהמה, לא שיהיה לכם עת קציר ובציר ותאספו לכם אל הבית ואל האוצרות כתבואות שאר השנים (רמב"ן): (מו) יתרץ הלא כבר אמר (פ' י) ושבתם איש אל אחוזתו, ומה שהכפיל פה, לומר בתחלת השנה, וכן פי' על מקץ שבע שנים (דברי' טו א) שר"ל בתחלת השנה: (מז) ר"ל מקור: (מז*) וכן פי' המעמר שהוא בחסרון ענין, ושיעורו קניתם קנה, ורבים כמוהו, כי קנה הוא המקור, ואין בו לא יחיד ולא רבים, והבא"י כתב שראה בס' הראב"ע דפוס לבדו, שאין כתוב מלת "ויחסר" והא"ע פי' כי תיבת "קניתם" טעות הדפוס הוא וצ"ל "תקנו" פי' "או קנה תקנו" דומיא דרישא וכי תמכרו: (מח) והי"ל וזכור תזכור: (מט) ואמר לעמיתך ל"י: (נ) פי' שהממכר יהיה עפ"י עדים: (נא) שהיא אזהרה ג"כ לעדים: (נב) שיהיה עד היובל תהיה המכירה והקניה:

מנחת יהודה

יבער מינו מן הבית: לב) וציין רמב"ן מה שביאר בזה: לג) דה"א, אצל בנו נקראת אחוזתו אחרי שהוא יורש את אביו: לד) וכמה היא אונאה ארבעה כסף מכ"ד כסף לסלע שתות למקח (פס"ז): לה) לפירושו היה ראוי לומר במספר שנים עד היובל, לא אחר היובל, עיין ברא"ם, ול"נ דלפי' רש"י מלת "אחר" כאן ישמש על יחס הגבול שאליו כבלת אל, כמו וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג, א) דתרגומו למדברא, וטעמו כאן במספר שנים אל היובל (הכוה"ק): לו) ובז"ל "הלוקח": לז) וכן פי' רש"י (ערכין י"ח ב') ד"ה שני תבואות, וז"ל, "כיון דכתיב שני, שני תבואות במשמע, תבואות ל"ל, אלא מלמד שכל תבואה שימצא באותן ב' שנים יאכל ואפילו ג' עיי"ש: לח) לפי שאין ראויות

מקורי רש"י

כו) ספרא: כז) ספרא: כח) ספרא, ילקוט תרס"א, פס"ז, ס' והשיר: כט) ספרא, ב"מ נ"ח ב' ילקוט שם, פס"ז, ס' והזהיר: ל) ספרא ערכין כ"ט, ב' ילקוט שם

הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ וּלְפִי מְעֹט
הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ כִּי מִסְפַּר
תְּבוּאֹת הוּא מֹכֵר לָךְ׃ יז וְלֹא תוֹנוּ
אִישׁ אֶת־עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ
כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יח וַעֲשִׂיתֶם
אֶת־חֻקֹּתַי וְאֶת־מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ

אונקלוס

וּלְפוּם זְעֵירוּת שְׁנַיָּא
תַּזְעֵיר זְבִינוּהִי אֲרֵי מִנְיַן
עֲלַלְתָּא הוּא מְזַבֵּן לָךְ׃
יז וְלָא תוֹנוּן גְּבַר יַת
חַבְרֵיהּ וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ
אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃
יח וְתַעְבְּדוּן יַת קְיָמַי וְיַת
דִּינַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן
יַתְהוֹן וְתִיתְבוּן עַל אַרְעָא

רש"י

ומיעוט שנים לט) לא): (טז) תרבה מקנתו. תמכרנה ביוקר מ): תמעיט מקנתו. תמעיט בדמיה מא) לב): (יז) ולא תונו איש את עמיתו. כאן הזהיר על אונאת דברים לג) שלא יקניט איש את חבירו ולא ישיאנו עצה שאינה הוגנת לו לפי דרכו והנאתו של יועץ לד) ואם תאמר מי יודע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך היודע מחשבות הוא יודע. כל דבר המסור ללב שאין מכיר אלא מי שהמחשבה בלבו נאמר בו ויראת מאלהיך לה): (יח) וישבתם על הארץ לבטח. שבעון שמיטה ישראל גולים שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה והרצת את שבתותיה לו)

אבן עזרא

טז תרבה מקנתו. הפך תמעיט (נג): וטעם אל תונו איש את עמיתו (נד), אזהרה למוכר, כי הראשון לקונה (נה): יז כי אני ה' אלהיכם. ואחר שאני אלהיכם אפרע משניהם מאשר יונה עמיתו (נו), ואם תעשו חקותי תתן הארץ פריה (נז) וטעם להזכיר זה בעבור מספר תבואות (נח), אמרו הצדוקים כי תבואתנו ראיה כי תחלת השנה ניסן (נט) ואין זו ראיה כי יתכן להיות פירוש תבואתנו מה שתוציא הארץ מעצמה (ס) ואם אמרו לא תקרא תבואה כי אם ספיח (סא) הנה לנגדם מן השדה תאכלו את תבואתה (למעלה פ' יב) (סב) [יא] ועוד יודיענו איך יעשו בשנת היובל כי לא יזרעו בששית

יהל אור

(נג) ופי' להרבות בסכומו כפי השנים שהוא הפך תמעיט שפי' תמעיט מסכומו כפי השנים: (נד) נ"ל „ולא תונו" ככתוב, אף שבכל הספרים כן: (נה) כי מה שכתוב בפ' י"ד הוא לקונה, שאם ירצה שאין קונה אחר לא יאנהו לקנותו בפחות משויו, וכאן הוא למוכר: (נו) יתרץ מה שאמר בתחלה ויראת מאלהיך לי"י, ואח"כ יאמר אלהיכם ל"ר, כי יפרע מהמוכר ומהקונה אם יאנו זא"ז: (נז) והוא מה שכתוב (למטה כו ג ד) ואם בחקותי תלכו וגו' ונתנה הארץ יבולה: (נח) והזכיר כאן בעבור מספר שני תבואות, שלא תונו איש את אחיו, ותתן הארץ פריה: (נט) ראייתם ממה שאמר הכתוב, וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו (פ' כ) שאם לא היתה התחלתם מניסן, מה טעם לאמר ולא נאסוף את תבואתנו אם לא זרעו, אלא כנראה שזרעו וכשנכנס חדש ניסן שהוא ראש לשמיטה לא יכלו לקצור, וע"כ אמר ולא נאסוף את תבואתנו: (ס) והם הספיחים: (סא) והכתוב יאמר את תבואתנו: (סב) ושם פי' מה

קרני אור

וערוב רשויות, שבשנת היובל יתבלבל סדר הרשויות בשדות ועבדים, והיה כקונה כמוכר, כעבד כאדוניו, כשפחה כגבירתה כנושה כאשר נושה בו, מירות אחת, ורשות אחד לכולם אין קדימה ואיחור, יתרון ופחיתות זה על זה והכלי שבו מכריזין את היובל ומפרסמים זה הבלבול נקרא ג"כ יובל בשתוף השם הגמור, כמו במשוך בקרן היובל (יהושע ו ה) והוא השופר המפרסם את הבלבול ושנוי הרשויות: [יא] וגם אצל הצדוקים יש מלוקי דעות בוס, דעת ענן וכל המשכים אחריו יאמרו, שתחלת אלו השנים מניסן, ויחלוקו על דעת הרבנים, ורוב חכמי הקראים יחזיקו בדעת הרבנים, ויאמרו שני ראשי שנים יש, ניסן ראש לחדשים ולמועדים ולבריאת העולם, ותשרי ראש לשמיטה וליובל ולמשא ומתן בני אדם, ויש הביאו ראיות חזקות מהכתובים לדעת הרבנים ויכחישו דעת ענן והמשכים אחריו, עיין המאמר לר"א הראשון, כתר תורה

מקורי רש"י

פס"ז: לא) עיין רש"י ב"מ קו ב' ד"ה היתה שנת שדפון ילקוט שם פס"ז: לב) ערכין כ"ט ב': לג) ספרא ב"מ נ"ח ב' ילקוט שם פס"ז: לד) ספרא: לה) ספרא ב"מ נ"ח ב' קדושין ל"ב ב' תוספתא ב"מ פ"ג ילקוט שם פס"ז פ' וסיר: לו) למטה כ"ו ל"ד:

מנחת יהודה

ראויות לתבואת: לט) וכתב הזכור לאברהם, שבכמה כ"י נמצא בסוף מפי ר', או מ"ר: מ) ויש נוסח „ימכרנה" וכן נכון (שד"ל) ולפי נוסח הישן ברש"י אל המוכר ידבר, והיה ראוי לומר תרבה ממכרו, גם בסיפא היה ראוי לומר אותה מכר לו, וכן העיר ע"ז בעל הכותב, ולפי נוסח שד"ל נכון: מא) וישוב מקנתו על הדמים: כאן

וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וִישַׁבְתֶּם עַל־הָאָרֶץ
לָבֶטַח׃ שלישי שני כשהן מחוברין 19 וְנָתְנָה
הָאָרֶץ פִּרְיָהּ וַאֲכַלְתֶּם לָשֹׂבַע
וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח עָלֶיהָ׃ 20 וְכִי
תֹאמְרוּ מַה־נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת
הֵן לֹא נִזְרָע וְלֹא נֶאֱסֹף אֶת־
תְּבוּאָתֵנוּ׃ 21 וְצִוִּיתִי אֶת־בִּרְכָתִי
לָכֶם בַּשָּׁנָה הַשִּׁשִּׁית וְעָשָׂת אֶת־הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ
הַשָּׁנִים׃ 22 וּזְרַעְתֶּם אֵת הַשָּׁנָה הַשְּׁמִינִת

אונקלוס

לְרוֹחְצָן׃ 19 וְתִתֵּן אַרְעָא
אִבַּהּ וְתֵיכְלוּן לְמִשְׂבַּע
וְתֵיתְבוּן לְרוֹחְצָן עֲלַהּ׃
20 וַאֲרֵי תֵימְרוּן מָה נֵיכוּל
בְּשַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא הָא לָא
נִזְרַע וְלָא נִכְנוֹשׁ יָת
עֲלַלְתַּנָא׃ 21 וַאֲפַקֵּיד יָת
בִּרְכָתִי לְכוֹן בְּשַׁתָּא
שְׁתִיתֵיתָא וְתַעְבֵּד יָת
עֲלַלְתָּא לִתְלָת שְׁנִין׃
22 וְתִזְרְעוּן יָת שַׁתָּא

אבן עזרא

ובשביעית ובשמינית, רק יזרעו בתשיעית ויקצרו בעשירית (סג) ולמה לא הזכיר הכתוב זה, כי אמר לשלש השנים לבדם (סד), והנכון בעיני שפירוש ועשת את התבואה, שאתן ברכה בששית (סה) שיספיק ויוסיף עוד שנה (סו) ובשנת היובל יהיו שלש שנים בלא תוספת (סז): ומלת ועשת. זרה (סח) כמו משרת את המלך (מ"א א טו) (סס) כי בעבור התחברות שני תוי"ן חסרו האחד להקל על הלשון (ע): כב ישן. שב אל מן (עא) וטעמו כעצם (עב), וכן מן הכפרת תעשו את הכרובים (שמות כה יט) (עג) [יב]:

רש"י

וע' שנה של גלות בבל כנגד ע' שמיטות שבטלו היו לז): (יט) ונתנה הארץ וגו' וישבתם לבטח עליה. שלא תדאגו משנת בצורת מג): ואכלתם לשובע. אף בתוך המעים תהא בו ברכה לח): (כ) ולא נאסוף. אל הבית: את תבואתנו. כגון יין ופירות האילן וספיחין הבאים מאליהם מג) לט): (כא) לשלש השנים. לקצת הששית מניסן ועד ר"ה ולשביעית ולשמינית שיזרעו בשמינית במרחשון ויקצרו בניסן מד) מ): (כב) עד השנה התשיעית. עד חג הסוכות של השביעית שהוא עת בוא תבואתה של שמינית לתוך הבית שכל ימות הקיץ היו בשדה בגרנות ובתשרי הוא עת האסיף לבית ופעמים שהיתה צריכה לעשות לארבע שנים בששית

קרני אור

לר"א האחרון, וכספרו גן עדן (ס' שמיטה ויובל) ואדרת אליהו (ס' שמיטה ויובל) לר"א בשיצי: [יב] לא אמר

יחל אור

שתוציא הארץ מעצמה: (סג) ר"ל אם ר"ה הוא מניסן, הנה נאסר להם לזרוע במרחשון שקדם שיצטרך לאספו אחר ניסן שהוא תחלת השביעית, וגם לא יזרעו במרחשון של השביעית, כי פירות שגדלו בשביעית אסורין, ובמרחשון הבא שהיה להם לזרוע הוא שנת היובל, וא"כ לא יוכלו לזרוע רק בתשיעית ויקצרו בעשירית, והיה לו לומר נעשת את התבואה לארבעת השנים, ועיין בפי' הא' ז"ל (שמות יב ב) ובבאורי שם: (סד) ושיל"ל לארבעת השנים: (סה) של כל השמיטות: (סו) ויקצרו בשנה השמינית: (סז) שהם השביעית והשמינית והתשיעית, ובשנה התשיעית יקצרו מה שזרעו בה, ולא יוסיף התבואה יותר מהשלש שנים: (סח) כי היה ראוי להיות ועשתת בשני תוי"ן הא' לשורש תחת ה"א, והב' לנקבה: (סט) והראוי משרתת בשני תוי"ן: (ע) וכן יאמר (אחות) אלת משרת את המלך (מ"א א טו) הנה בתחלה היה משרת (פי' לזכר) ע"מ מברך, והיה ראוי להיות ל"נ משרתת כמו מברכת ובעבור שהתחברו שני תוי"ן והם ממולא אחד כבד על הלשון, והסרו האחד, ופתחו הרי"ש להורות על ל"נ: (עא) יתרן הלא מלת ישן הוא ל"ז, והתבואה ל"נ והיה לו לומר ישנה, רק שב אל מלת מן שהוא ל"ז: (עב) וכאלו אמר מן עצם התבואה: (עג) שפי' מעצם

מנחת יהודה

מג) כאן נסמן מפי ר' (ז"ל): מג) כי ספיחים אסורים בשביעית: מד) חצי הששית וכל השביעית וחצי השמינית

מקורי רש"י

לז) עיין רש"י למטה כ"ו ל"ה: לח)' ספרא, כדעת ר' יהודה, פס"ו: לט) ספרא, פסחים נ"א ד' פס"ו: מ) ספרא: ספרא

אונקלוס

תְּמִינָאָה וְתֵיכְלוּן מִן עֲלַלְתָּא עַתִּיקָא עַד שַׁתָּא תְשִׁיעָתָא עַד מֵיעַל עֲלַלְתַּהּ תֵּיכְלוּן עַתִּיקָא׃
כג וְאַרְעָא לָא תִזְדַּבַּן לַחֲלוּטִין אֲרֵי דִילִי אַרְעָא אֲרֵי דַיָּרִין וְתוֹתָבִין אַתּוּן קֳדָמָי׃
כד וּבְכֹל אֲרַע אַחֲסַנְתְּכוֹן פּוּרְקָנָא תִּתְּנוּן לְאַרְעָא׃
כה אֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וְיִזַּבֵּן מֵאַחֲסַנְתֵּיהּ וְיֵיתֵי פָּרִיקֵיהּ דְּקָרִיב לֵיהּ

ויקרא כה

וַאֲכַלְתֶּם מִן־הַתְּבוּאָה יָשָׁן עַד ׀ הַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִת עַד־בּוֹא תְּבוּאָתָהּ תֹּאכְלוּ יָשָׁן׃
כג וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי־לִי הָאָרֶץ כִּי־גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עִמָּדִי׃
כד וּבְכֹל אֶרֶץ אֲחֻזַּתְכֶם גְּאֻלָּה תִּתְּנוּ לָאָרֶץ׃ ס
רביעי כה כִּי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ וּבָא גֹאֲלוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו

רש"י

שלפני השמטה השביעית מה) שהן בטלין מעבודת קרקע שתי שנים רצופות השביעית והיובל ומקרא זה נאמר בשאר השמטות כולן מו) מא): (כג) והארץ לא תמכר. ליתן לאו על חזרת שדות לבעלים ביובל שלא יהא הלוקח כובשה מז): לצמתת. לפסיקה למכירה פסיקה עולמית מח) מב): כי לי הארץ. אל תרע עינך בה שאינה שלך מט) מג): (כד) ובכל ארץ אחזתכם. לרבות בתים ועבד עברי נ) ודבר זה מפורש בקדושין בפ' ראשון מד) ולפי פשוטו סמך לפרשה שלאחריו שהמוכר אחוזתו רשאי לגאלה לאחר שתי שנים או הוא או קרובו ואין הלוקח יכול לעכב נא): (כה) כי ימוך אחיך ומכר. מלמד שאין אדם רשאי למכור שדהו אלא מחמת דוחק עוני מה): מאחזתו. ולא כולה למדה תורה דרך ארץ שישייר שדה לעצמו מו): וגאל את ממכר אחיו. אין הלוקח יכול לעכב מז):

אבן עזרא

כג לצמיתות. כמו כריתות (עד) [יג] והתי"ו שרש (עה) מנזרת יצמיתם ה' אלהינו (תה' צד כג) (עו): כי לי כל הארץ. זה טעם נכבד, וכן אמר משה בתפלתו, ה' מעון אתה היית לנו (שם צ, א) אתה כמו מעון עומד, ודור הולך ודור בא (עז): כד ארץ אחוזתכם. שירשתם בארץ כנען, גם בארץ האמורי (עח): כה ימוך. מהפעלים השניים

יהל אור

הכסורת: (עד) והוא לשון כריתה והבדלה: (עה) ושרשו למת: (עו) שפי' יכרתם שלא יחיו עוד, וכן מוכר למיתות שלא תשוב אליו עוד: (עז) וכן פי' הח'"ל שם "מעון ובתורה מעונה אלהי קדם (דברי' לג כז) והנכון בעיני שהוא ממעון קדשך, והטעם כי השמים אינה מעונות לנו באמת, רק אתה המעון באמת, ודור הולך ודור בא, והמעון עומד לא ישתנה" ובאור זה אתה כמו מעון עומד, אבל הפרטים הווים ונפסדים, זהו שאמר דור הולך ודור בא, אבל הארץ שר"ל המינים עומדים לעולם, זהו והארץ לעולם עומדת, ואתם גרים בארץ, ולפיכך אמר ה' כי לי כל הארץ, ולפיכך לא תמכר למיתות: (עח) וכן פי'

קרני אור

ישנה בל"נ, גם לא נתלה כ"א שידיעה בתחלת השיבה כדין אחר השמאר, כי אין מלת ישן מוסב על התבואה, גם התבואה כמו שהיא אינה נאכלת, אבל חסר מלת לחם השמאר, וטעמו מן התבואה הבאית תאכלו לחם ישן, ודברי רמב"ע בזה סתומים (הכוס"ק): [יג] כנגם אשה קראו כריתות, ומשמעות שתיהן שוה, אבל מפני

מקורי רש"י

מא) ספרא עיין ב"ב נ"א ב' ילקוט תרס"א פס"ו: מב) ספרא ילקוט שם פס"ו: מג) ספרא, ילקוט שם פס"ו: מד) דף כ"א א' ובספרא ילקוט תרס"ע פס"ו: מה) ספרא ילקוט תרס"ב פס"ו ס' והזכיר: מו) ספרא ילקוט שם פס"ו: מז) ספרא:

מנחת יהודה

חלק מן השנה קרוי שנה (שד"ל): מה) פי' בששית שלפני השמיטה האחרונה שביובל: מו) עיין נדרים ס"א א', ברש"י ד"ה אמר להם: מז) אזהרה ללוקח שלא יכבשנה בידו ביובל ולדעת הרמב"ם בס' המצות הוא אזהרה למוכר שלא ימכר לחלוטין ועיין התוה"מ סי' ל"ם, מה שהאריך בזה: מח) וכן בספרא לצמיתות לחלוטנית, פי' לחלוטין, וכן צמתו בבור חיי (איכה ג' נ"ג) פי' נגמרו חויתי: מט) וכן בספרא, אל תרע עינך בה כי גרים ותושבים אתם, אל תעשו עצמיכם עיקר: נ) פי' שיהיו נגאלין בקרובים: נא) ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

ושיעור

וְגָאַל אֵת מִמְכַּר אָחִיו׃ כו וְאִישׁ כִּי
לֹא יִהְיֶה־לּוֹ גֹּאֵל וְהִשִּׂיגָה יָדוֹ וּמָצָא
כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ׃ כז וְחִשַּׁב אֶת־שְׁנֵי
מִמְכָּרוֹ וְהֵשִׁיב אֶת־הָעֹדֵף לָאִישׁ
אֲשֶׁר מָכַר־לוֹ וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃ כח וְאִם
לֹא־מָצְאָה יָדוֹ דֵּי הָשִׁיב לוֹ וְהָיָה
מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֶה אֹתוֹ עַד שְׁנַת
הַיּוֹבֵל וְיָצָא בַּיֹּבֵל וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ׃
ס חמישי שלישי כשהן מחוברין כט וְאִישׁ כִּי־

אונקלוס

וְיִפְרוֹק יַת זְבִינֵי אֲחוּהִי׃
כו וּגְבַר אֲרֵי לָא יְהֵי לֵיהּ
פָּרִיק וְתַדְבֵּיק יְדֵיהּ
וְיִשְׁכַּח כְּמִסַּת פּוּרְקָנֵיהּ׃
כז וִיחַשֵּׁב יַת שְׁנֵי זְבִינוֹהִי
וְיָתֵיב יַת מוֹתָרָא לִגְבַר
דִּי זַבֵּן לֵיהּ וִיתוּב
לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃ כח וְאִם לָא
אַשְׁכַּחַת יְדֵיהּ כְּמִסַּת
דְּיָתֵיב לֵיהּ וִיהוֹן זְבִינוֹהִי
בִּידָא דִזְבַנְיָתֵיהּ עַד שַׁתָּא
דְיוֹבֵלָא וְיִפּוֹק בְּיוֹבֵלָא
וִיתוּב לְאַחְסַנְתֵּיהּ׃
כט וּגְבַר אֲרֵי יְזַבֵּן בֵּית
מוֹתַב קַרְתָּא מַקְּפָא׃

אבן עזרא

הנראים, ונח נעלם ביניהם (עט) וטעמו כמו דל ואביון (פ): הקרב אליו. ממשפחתו (פא): כז וחשב. מהבנין הכבד הדגוש (פב): כח ויצא. הממכר (פג), והנה שם תחת תאר השם (פד) ורבים כמוהו, ואחר שהזכיר בית מושב ידענו כי ומכר מאחוזתו (פי' כה) שדה או כרם (פה): כט עיר חומה. עיר מוקפת (פו): ימים. שנה (פז) עד שוב הימים מקור וחום וקיץ וחורף כאשר היו כי סבתם שוב השמש

רש"י

(כו) ואיש כי לא יהיה לו גואל. וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו מח): (כז) וחשב את שני ממכרו. כמה שנים היו עד היובל כך וכך בכמה מכרתיה לך בכך וכך עתיד היית להחזירה ביובל נמצאת קונה מספר התבואות כפי חשבון של כל שנה אכלת אותה שלש שנים או ארבע הוצא את דמיהן מן החשבון וטול את השאר וזהו והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה ויתנהו ללוקח: לאיש אשר מכר לו. המוכר הזה שבא לגאלה נג) מט): (כח) די השיב לו. מכאן שאינו גואל לחצאין ע) נ): עד שנת היובל. שלא יכנס לתוך אותה שנה כלום נד) שהיובל

יהל אור

הרמב"ן: (עט) ר"ל מגזרת נע"ו כי שרשו "מוך" וכן דעת ר"י ן' גנאח בשרשיו שרש מוך, ודעת הרד"ק בשרשיו ששרשו מכך, וכן דעת ר' יהודה המדקדק, ועיין הגלוי להריק"ם שרש מך, ובמכלל יופי להר"ש ן' מלך, ובהמעמר מה שהאריכו בזה: (פ) ורנה"ו השיג עליו בזה וכתב ואין כן דעתי, כי הדל חסר כל, כמו ואם דל הוא ואין ידו משגת (למעלה יד כא) והוא שם התואר, ואין שם תאר בשרש מכך, אלא ענינו שישפל וירד ממצבו אפילו נשאר לו קנתו: (פא) אפילו אם הוא רחוק הוא קרוב לגביה: (פב) מבנין הדגש היוצא לשני, וכ"ה בכל לשון חשבון אין אחד מהן בקל: (פג) מיד הקונה בבוא היובל: (פד) פי' ממכר הוא שם דבר, והממכר בעצמו לא יצא ביובל, ותוארו הבית הנמכר יצא, והיה ראוי להיות ויצא הבית הנמכר, כי מלת נמכר הוא תאר ע"ש הבית, ויפרש שיצא הוזר אל הממכר הנזכר תחת תאר השם: (פה) כי שם לא כתב מה שמכר: (פו) עיר המוקפת חומה: (פז) ומה שקרא

מִנחת יהודה

נג) ושיעור הכתוב כבה והשיב המוכר את העודף ללוקח, והוא האיש אשר מכר לו את השדה המוכר הזה שבא לגאלה, ותנוסחא הנכונה לפי דעתי היא, והשיב את העודף בדמי המקח על האכילה שאכלה, ויתנם ללוקח לאיש אשר מכר לו, לאיש אשר מכר לו המוכר הזה שבא לגאלה (הזכרון): נג) דאל"כ די ל"ל, אלא לומר שאם מצאה ידו כדי גאולת כל השדה הוא גואל ואם לאו לאו: נד) פי' בהתחלת היובל תיכף בר"ה תצא השדה לבעלים, לא כמו

מקורי רש"י

מח) ספרא קדושין כ"א א', סנהד' ס"ח ב', ב"מ ק"ט א', ילקוט תרס"ב פס"ז: מט) ספרא, ערכין ל', א' ג) ספרא ערכין שם, ילקוט תרס"ד פס"ו:

יִמָּכֵר בֵּית־מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה וְהָיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד־תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ׃ ל וְאִם לֹא־יִגָּאֵל עַד־מְלֹאת לוֹ שָׁנָה תְמִימָה וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר־בָּעִיר אֲשֶׁר־לא חֹמָה לַצְּמִיתֻת לַקֹּנֶה אֹתוֹ לְדֹרֹתָיו לֹא יֵצֵא בַּיֹּבֵל׃ לא וּבָתֵּי הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר

אונקלוס: שׁוּר וּתְהֵי פּוּרְקָנֵיהּ עַד מִשְׁלַם שַׁתָּא דְזַבִּינוֹהִי עִידָן בְּעִידָן תְּהֵי פּוּרְקָנֵיהּ׃ ל וְאִם לָא יִתְפְּרֵק עַד מִשְׁלַם לֵיהּ שַׁתָּא שְׁלֶמְתָּא וִיקוּם בֵּיתָא דִי בְקַרְתָּא דִי לֵיהּ שׁוּרָא לַחֲלוּטִין לִדְזַבַּן יָתֵיהּ לְדָרוֹהִי לָא יִפּוֹק בְּיוֹבְלָא׃ לא וּבָתֵּי פַצִּיחַיָּא דִי לֵית לְהוֹן שׁוּר מַקַּף

רש"י

משמט בתחלתו נא): (כט) בית מושב עיר חומה. בית בתוך עיר המוקפת חומה מימות יהושע בן נון נא*): והיתה גאלתו. לפי שנאמר בשדה שיכול לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזה שהוא חלוף שאם רוצה לגאול בשנה ראשונה גואלה ולאחר מכאן אינו גואלה נב): והיתה גאלתו. של בית זה): ימים. ימי שנה שלימה קרוים ימים ו) וכן תשב הנערה אתנו ימים נג): (ל) וקם הבית לצמיתת. יצא מכחו של מוכר ועמד בכחו של קונה נד): (אשר לא חומה. לו קרינן אמרו רבותינו ז"ל אע"פ שאין לו עכשיו. הואיל והיתה לו קודם לכן ז) נה) ועיר נקבה היא והוצרך לכתוב לה אלא מתוך שצריך לכתוב לא בפנים תקנו לו במסורת זה נופל על זה) נח): לא יצא ביבל. אמר רב ספרא אם פגע בו יובל בתוך שנתו לא יצא ט) נו): (לא) ובתי החצרים. כתרגומו פצחיא עיירות פתוחות מאין חומה ס) ויש הרבה בספר

אבן עזרא

למקומה (פה), והנה אנחנו צריכים לקבלה על שנה תמימה, אם לחמה אם ללבנה ואם מעוברת (פט) [יד]: לא על שדה הארץ יחשב. כמו ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה כב) ופי' עם (ג): גאולה תהיה לו. לכל בית ובית (לא) כמו בעת צעדה עלי שור (בראשית מט כב) (לב) וכמו על בניה

יהל אור

השנה ימים: (פח) שתבוא השמש לנקודתה: (פט) אם לחמה ימיה שס"ה, ואם ללבנה ימיה שנ"ד, ואם מעוברת ימיה שפ"ד: (ג) פי' עם שדה הארץ יחשבו הבתים ההמה שיהיה דינם כדין השדה עצמו: (לא) כי היל"ל גאולה תהיה לכם, כי בתי החצרים הם לשון רבים ויפרש לכל בית ובית, ע"כ אמר תהיו לו לשון יחיד: (לב) היה צ"ל "לעדו":

קרני אור

שכל צמיחות לרעה, אינו מזכירו בכנסות ישראל, אבל בשדה יאמר לצמיתות, שהוא נכרת מרשות בעליו והוא כענין עגמת נפש (רל"ט): [יד] ובדרז"ל (ספרא, ערכין לא א) דעת רבי שס"ה ימים כמנין ימות החמה, ודעת חכמים שנה תמימה י"ב חדש מיום ליום לפיכך אם נתעברה

מקורי רש"י

נא) ספרא ערכין כ"ט ב': נא*) ספרא ערכין ל"ב א' ילקוט תרס"ה פס"ו: נב) ספרא ערכין ל"א א' ילקוט שם: נג) כתו' כ"ד, נ"ה: נד) ספרא ערכין שם ילקוט שם: נה) ספרא ערכין ל"ב סי' מגילה ג', ב' ויו"ד ב' שבועות מ"ז א' ילקוט שם פס"ו: נו) עיין ערכין ל"א, ב':

מנחת יהודה

כמו נבי שמיטה שמשמטת בסופה: נס) פי' והיתה גאולת הבית מה שיגאל המוכר הזה את ביתו: ט) והשנה חושבין משנת שמכרו ולא שנה למנין עולם (פס"ו): נז) נכתב באל"ף ללמד שאם נסתרה החומה ונפלה אחר כן שהיתה מוקפת כשנכנסו לארץ הנה עיר חומת תקרא והיתה בקרי בוי"ו, לפי שעניניה בבתי החומת בעצם ואסיתי (רדי"א) והענין ברוב קרי וכתיב שבמקרא לרש"פ להורות שיש כאן הרכבה, וכן כאן הרכבת ממציאות והעדר, דהיינו אין לו ויש לו, ור"ל שאין לו עכשיו והי' לו קודם לכן, ועיין ערכין ל"ב ב', ברש"י ובתוס' שם ד"ה אשר, ובתוס' חולין ס"ה א', ד"ה אעפ"י: נח) יפה כתב רש"י (בקצת ספרים) שהתקינו לקרוא לו להיותו קרוב בסבטא לםלת לא שבכתיב, אך לפי האמת היה ראוי לקרוא לה חוזר לעיר (שד"ל): נט) פי' שאם לא ינאל בתוך השנה ישאר לצמיתות, ואף אם בתוך השנה הראשונה הזאת פגע בו יובל לא סעלה ולא מוריד, אלא תשאר ביד הלוקח כל אותה שנה עד שיגאלנה המוכר ואם עברה השנה ולא גאל אותה, אז תהיה נחלטת ביד הלוקח לדורותיו (הזכרון): ס) ונקראים חצרים לפי שפתוחין ונכנסין בהם בלי מונע:

ודינם

אֵין־לָהֶם חֹמָה סָבִיב עַל־שְׂדֵה
הָאָרֶץ יֵחָשֵׁב גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ וּבַיֹּבֵל
יֵצֵא: לב וְעָרֵי הַלְוִיִּם בָּתֵּי עָרֵי
אֲחֻזָּתָם גְּאֻלַּת עוֹלָם תִּהְיֶה לַלְוִיִּם:
לג וַאֲשֶׁר יִגְאַל מִן־הַלְוִיִּם וְיָצָא
מִמְכַּר־בַּיִת וְעִיר אֲחֻזָּתוֹ בַּיֹּבֵל כִּי
בָתֵּי עָרֵי הַלְוִיִּם הִוא אֲחֻזָּתָם בְּתוֹךְ

אונקלוס

סְחוֹר סְחוֹר עַל חֲקַל
אַרְעָא יִתְחֲשַׁב פּוּרְקָנָא
תְּהֵי לֵיהּ וּבְיוֹבֵלָא יִפּוֹק:
לב וְקִרְוֵי לֵיוָאֵי בָּתֵּי קִרְוֵי
אַחְסָנַתְהוֹן פּוּרְקַן עָלַם
תְּהֵי לְלֵיוָאֵי: לג וְדִי יִפְרוֹק
מִן לֵיוָאֵי וְיִפּוֹק זְבִינֵי
בֵיתָא וְקִרְוֵי אַחְסַנְתֵּיהּ
בְּיוֹבֵלָא אֲרֵי בָתֵּי קִרְוֵי
לֵיוָאֵי הִיא אַחְסַנְתְּהוֹן בְּגוֹ

אבן עזרא

כי איננו (ירמיה לא יד) (נג): **לב** גאלה עולם. נצחי (נד) ובעבור שאמר גאלת עולם, אמר ואשר יגאל, והטעם כמו יקנה (נה) וי"א אפילו אם היה הגואל לוי (נו): וי"ו ויצא. כפ"א רפה בלי (נז) בית או עיר

רש"י

יהושע הערים וחצריהם נז). בחצריהם ובטירותם נח): על שדה הארץ יחשב. הרי הן כשדות הנגאלים עד היובל סא) ויוצאין ביובל לבעלים אם לא נגאלו נט): גאלה תהיה לו. מיד אם ירצה ס) ובזה יפה כחו מכח שדות שהשדות אין נגאלות עד שתי שנים: וביובל יצא. בחנם סג): (לב) וערי הלוים. מ"ח עיר שנתנו להם: נאלת עולם. גואל מיד ואפילו לפני שתי שנים אם מכרו שדה משדותיהם הנתונות להם באלפים אמה סביבות הערים סא) או אם מכרו בית בעיר חומה גואלין לעולם ואינו חלוט לסוף שנה סג) סב): (לג) ואשר יגאל מן הלוים. ואם יקנה בית או עיר מהם סד) סג): ויצא ביבל. אותו ממכר של בית או של עיר וישוב ללוי שמכרו ולא יהיה חלוט כשאר בתי ערי חומה של ישראל וגאולה זו לשון מכירה סה). ד"א לפי שנאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בלוקח ישראל שקנה בית בערי הלוים אבל לוי שקנה מלוי יהיה חלוט ת"ל ואשר יגאל מן הלוים אף הגואל מיד לוי סו) גואל גאולת עולם סד): ויצא ממכר בית. הרי זו מצוה אחרת סז) ואם לא גאלה ויצא ביובל ואינו נחלט לסוף שנה כבית של ישראל סה): כי בתי ערי הלוים היא אחוזתם. לא היו להם נחלה שדות וכרמים

יהלאור

(נג) והיה צ"ל „כי אינם": (נד) צ"ל „נצח". פי' אימתי שירצה יוכל לגאול, ואין לו זמן קצוב על הגאולה: (נה) פי' אם יקנה אדם מהלוים בית עיר חומה לא יחלט לשנה כמו מישראל, אלא יצא ביובל אם לא גאלו בינתיים: (נו) לפי שאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בישראל שלקחה מיד לוי שיש ללוי לגאול לעולם, אבל לוי שלקח מלוי לא יגאל לעולם לפיכך אמר ואשר יגאל מן הלוים, כלומר לוי גואל מיד לוי גאולת עולם, וכן פי' רש"י ז"ל באחרונה מספרא, וכן פי' הרמב"ן ז"ל: (נז) שאינו משמש

מנחת יהודה

סא) ודינם כדין שדה אחוזה: סב) בתי ערי חומה יפה כחם שנגאלין מיד והורע כחם שאם עברה שנת ממכרם אינם נגאלין, ושדה הארץ יפה כחה שנגאלת משתי שנים ואילך עד היובל, והורע כחה שאינה נגאלת מיד (הזכרון): סג) ומתי שירצה יוכל לגאול: סד) עיין רש"י ר"ה כ"ט, א', ד"ה הכי גרסינן, ובתוס' שם ד"ה קא משמע לן: סה) ואומר אשר יגאל, ר"ל אשר ימכור, אבל לפי שהחזרה תלויה בקונה ולא במוכר, אמר הרב בתחלה ואם יקנה איש, ובנוסחא דפוסית מדוייקת ראיתי כתוב וגאולה זו לשון קנייה (הזכרון): סו) אף לוי הגואל מיד לוי גרסינן (שם) ולפי הפי' הזה, יהיה הפי' מן אשר יגאל גאולה ממש לשון פדיון ולא לשון קנין, ויהיה נקשר עם הפסוק שלמעלה ממנו ור"ל גאולת עולם תהיה ללוים ואף הלוי הגואל מלוי יגאל לעולם: סז) זה הוא לפי פי' השני, ויהיה ויצא ממכר בית ענין חדש, להודיענו שאם לא גאלה הלוי מיד הישראל או מיד הלוי הקונה

מקורי רש"י

נז) יהושע י"ג, כ"ח: נח) ברא' כ"ה, ט"ז: נט) ספרא, ערכין ל"ג א': ס) ספרא, ערכין שם, ילקוט שם: סא) במד', ל"ה: סב) ספרא, ערכין ל"ג ב', ילקוט שם: סג) ספרא ילקוט שם פס"ו: סד) ספרא ילקוט שם: סה) ספרא ילקוט שם:

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לד וּשְׂדֵה מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם לֹא יִמָּכֵר כִּי־אֲחֻזַּת עוֹלָם הוּא לָהֶם: ס לה וְכִי־יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ וְהֶחֱזַקְתָּ בּוֹ גֵּר וְתוֹשָׁב וָחַי עִמָּךְ: לו אַל־תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: לד וַחֲקַל רְוַח קִרְוֵיהוֹן לָא יִזְדַּבַּן אֲרֵי אַחְסָנַת עָלַם הוּא לְהוֹן: לה וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אֲחוּךְ וּתְמוּט יְדֵיהּ עִמָּךְ וְתַתְקֵיף בֵּיהּ דַּיָּר וְתוֹתָב וִיחֵי עִמָּךְ: לו לָא תִסַּב מִנֵּיהּ חִבּוּלְיָא וְרִבִּיתָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ וִיחֵי

רש"י

אלא ערים לשבת ומגרשיהם סה) לפיכך הם להם במקום שדות ויש להם גאולה כשדות כדי שלא יופקע נחלתם מהם: (לד) ושדה מגרש עריהם לא ימכר. מכר גזבר סו) שאם הקדיש בן לוי את שדהו ולא גאלה ומכרה גזבר אינה יוצאה לכהנים ביובל כמו שנאמר בישראל ואם מכר את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד סז) אבל בן לוי גואל לעולם סח): (לה) והחזקת בו. אל תניחהו שירד ויפול ויהא קשה להקימו אלא חזקהו משעת מוטת היד. למה זה דומה למשאוי שעל החמור עודהו על החמור אחד תופס בו ומעמידו נפל לארץ ה' אין מעמידין אותו סט): גר ותושב. אף אם הוא גר או תושב סט) ואיזהו תושב כל שקיבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבלות ע) ע): (לו) נשך ותרבית. חד שוינהו רבנן ולעבור עליו בשני לאוין עא) עא): ויראת מאלהיך. לפי שדעתו של אדם נמשכת אחר הרבית וקשה לפרוש הימנו ומורה לעצמו היתר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו הוצרך לומר ויראת מאלהיך או התולה

אבן עזרא

המשפט אחד (נח): לה ומטה ידו. מגזרת לא ימוט (תה' קיב ו) והמ"ם שרש (נט) וכמוהו אם אמרתי מטה רגלי (שם צד יח) (ק): אחיך. ישראל: עמך. שאתה חייב לנמצא עמך שאתה רואה (קא): גר ותושב. ואם הוא מארצך, או גר ותושב (קב) [טו]: וחי. כמו יחיה (קג): והחזקת בו. הפך ומטה ידו שלא יפול (קד): לו נשך ותרבית. מפורש בדברי הקבלה (קה), תי"ו תרבית נוסף כמו תרמית, והוא מגזרת רב (קו) רק הוא מהפעלים שלמ"ד שלהם נח נעלם (קז) כמו תכלית שנאה (תה' קלט כב) (קח) ואח"כ פי' הנשך והתרבית (קט), גם מ"ם מרבית נוסף, כמו מ"ם ואבן משכית (למטה

יהל אור

כלום: (נח) שיש להם גאולה כשדות: (נט) ופרשו מוט": (ק) ההון תומך את אדם, ובמסכנות תמוט ידו וכחו: (קא) ואתה יודע ממנו: (קב) וכן הוא דעת חז"ל שחלקו הכתוב לשתי מלות, האחת לישראל, וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו, והשנית על הגר, גר ותושב וחי עמך: (קג) ואינו פעל עבר, וכן ת"א ויחי עמך: (קד) כי באיזה אופן שתחזק בו תעזור לו לבל יפול: (קה) עיין (ב"מ ס', ב', כ"ק קי"ב, א', ספרא) ועיין רמב"ן: (קו) ופרשו רבה: (קז) פי' שרשו רבה, וה"א נעלמת: (קח) ופרשו כלה: (קט) בפ' ל"ז שבהלואת כסף יפול

קרני אור

שנה, נתעברה לו (פי' למוכר): [טו] עיין יהל אור, וכן ת"א דַיָר וְתוֹתַב וִיחֵי עִמָךְ, והגי' ברמב"ן בת"א יְדוּר וְיִתוֹתַב וְיֵיחֵי עִמָךְ וכ"ה בתרגום יונ"ע יְדוּר וְיִתוֹתַב וְיִתְפַרְנֵס עִמָךְ, וכ"ה הגי' בדפוס סביוניטה, יא"ר, ועיין אוצר גר שכתב שכ"ה הגי' בדפוס לשבונא ומגוירשא והעיר שם שמכח הוא, כי טעמי הכתוב הם לכאורה זרים מאוד כי בא המתנח תחת ומטה ידו עמך, והיה ראוי שיבוא תחת והחזקת בו, אם היה

מקורי רש"י

סו) ספרא ילקוט שם: סז) למטה כ"ז, כ': סח) ספרא: סט) ספרא ילקוט שם פס"ז: ע) ספרא: עא) ספרא

מנחת יהודה

תקנה אותה יוצאה ביובל: סח) והמגרש הם אלפים אמה לכל רוח: סט) ר"ל גר צדק או גר תושב אתה ראוי להחיותו בכך, והנה בת"א שהיה לפני הרמב"ן היה הגי' יְדוּר וְיִתוֹתַב ויחי עמך וכ"ה בת"י, וביאר הרמב"ן וכתב, ואונקלס עשה גר ותושב וחי עמך הכל מן המצוה ידור ויתותב וחי עמך, עיין במיני תרגומא, ובלחם ושמלה, מה שהאריכו לבאר בזה ועיין קרני אור הערה ט"ו: ע) ובספרא, גר זה גר צדק, תושב זה גר אוכל נבילות, וכתב הכוה"ק, ורש"י שפי' שמקבל עליו שלא לעבוד עכו"ם היא דעת ר"מ ולית הילכתא כוותי': עא) אצל הלוה נקרא נשך, כי הריבית

אָחִיךָ עִמָּךְ׃ לז אֶת־כַּסְפְּךָ לֹא־תִתֵּן
לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא־תִתֵּן אָכְלֶךָ׃
לח אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי
אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת לָכֶם
אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן לִהְיוֹת לָכֶם
לֵאלֹהִים׃ ס ששי רביעי כשהן מחוברין לט וְכִי־
יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַּר־לָךְ לֹא־
תַעֲבֹד בּוֹ עֲבֹדַת עָבֶד׃ מ כְּשָׂכִיר
כְּתוֹשָׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל

אונקלוס

אָחוּךְ עִמָּךְ: לז יָת כַּסְפָּךְ
לָא תִתֵּן לֵיהּ בְּחִבּוּלְיָא
וּבְרִבִּיתָא לָא תִתֵּן
מֵיכְלָךְ: לח אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית יָתְכוֹן
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמִתַּן
לְכוֹן יָת אַרְעָא דִכְנַעַן
לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ:
לט וַאֲרֵי יִתְמַסְכַּן אָחוּךְ
עִמָּךְ וְיִזְדַּבַּן לָךְ לָא תִפְלַח
בֵּיהּ פּוּלְחַן עַבְדִּין:
מ כַּאֲגִירָא כְּתוֹתָבָא יְהֵי
עִמָּךְ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא

אבן עזרא

כא א) (קי): לח וטעם אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים. שהייתם גרים, והנה נתתי לכם אחוזה, והטעם דבק עם גר ותושב וחי עמך (קיא), גם עם כל הפרשה הנזכרת (קיב) בעבור גאולת הארץ (קיג), והזכיר פרשת ומטה ידו עמך (פ' לה) בעבור שיזכיר הישראלי שיהיה לו לו צורך רב עד שימכור עצמו שיצא ביובל, והנה כל פרשת הסדר דבקה: לט ונמכר לך. הוא מעצמו או גנב ממך ומכרוהו

רש"י

מעותיו בעובד כוכבים עב) כדי להלוותם לישראל בריבית עג) הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך הולרך לומר ויראת מאלהיך עג): (לח) אשר הוצאתי וגו'. והבחנתי בין בכור לשאינו בכור עד) אף אני יודע ונפרע מן המלוה מעות לישראל ברבית ואומר של עובד כוכבים הם עה). ד"א אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ע"מ שתקבלו עליכם מצותי אפילו הן כבדות עליכם עו): לתת לכם את ארץ כנען. בשכר שתקבלו מצותי: להיות לכם לאלהים. שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים וכל היוצא ממנה כעובד עבודת כוכבים עז): (לט) עבודת עבד. עבודה של גנאי שיהא ניכר בה כעבד שלא יוליך כליו אחריו לבית המרחץ ולא ינעול לו מנעליו עח): (מ) כשכיר כתושב. עבודת קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים התנהג בו עג) עט): עד שנת היובל. אם פגע בו יובל לפני שש

קרני אור

ככי' כמפרשים שהמקרא הזה כולל שני לווים, אחד וכי ימוך אחיך והחזקת בו, והשני על הגר, גר ותושב וחי עמך, והוראת השנית כי גם מלות גר ותושב בדרגה תביר, והיה משפטן במוכח ובוקף קטן, אם היה גר ותושב נושא שמאמר, ומלות וחי עמך כנשוא, ויבאר כי דעת אונקלס לפי הנוסח שהיא שלפנינו דעת בעל הטעמים, והנה אין הכתוב הזה כולל אלא לווי אחד, וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך הוא התנאי אשר יפול בו הלווי, ע"כ נא.

יהל אור

עם נשך, ובהלוואת האוכל יפול שם מרבית: (קי) ושרשו שכה: (קיא) ואנכי הוא המלוה: (קיב) קודם וכי ימוך אחיך: (קיג) שגאלה מיד הכנעני ונתן לך

מנחת יהודה

חריבית דומה לנחש אלי דרך הנושך בעקב, ואצל המלוה נקרא תרבית שמרבה הוני ורכושו: פב) פי' מלוה מעותיו לישראל ברבית ואומר של נכרי הם, עיין ב"מ ס"א ב', ובתוס' שם, ד"ה „שתולה": פג) ענין עבודתו תהיה ממוצע בין עבודת השכיר והתושב, כי השכיר למישום זמן שכירתו לא יעבוד כ"א העבודה המיוחדת לו, והתושב הוא הפך זה, כי הוא מוכן לכל העבודות שירצה רבו, והעבד העברי ממוצע בין שתי אלו העבדיות (רלב"ג):

מקורי רש"י

ב"מ ס' ב' ילקוט תרס"ו פס"ז: עב) עיין ב"מ ס"א ב': עג) ב"מ ל"ט ב', וס"א ב', קדושין ל"ב ב': עד) עיין רש"י לעיל י"ט ל"ו, במד' ט"ו, מ"א: עה) ב"מ ס"א ב' ילקוט שם: עו) ספרא ילקוט שם: עז) ספרא, כתובות ק"י, ב' ילקוט שם פס"ז, ועיין רש"י ברא' י"ז ח, ס' והסיר: עח) ספרא ילקוט שם פס"ז: עט) ספרא ילקוט

יִפְלַח עִמָּךְ׃ מא וְיִפּוֹק
מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ
וִיתוּב לְזַרְעִיתֵיהּ
וּלְאַחְסָנַת אֲבָהָתוֹהִי
יְתוּב׃ מב אֲרֵי עַבְדַי אִנּוּן
דִּי אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם לָא יִזְדַּבְּנוּן זְבוּן
עַבְדִּין׃ מג לָא תִפְלַח
בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ וְתִדְחַל
מֵאֱלָהָךְ׃ מד וְעַבְדָּךְ
וְאַמְתָךְ דִּי יְהוֹן לָךְ מִן
עַמְמַיָּא דִּי בְסַחְרָנֵיכוֹן
מִנְּהוֹן תִּקְנוּן עַבְדִּין

יַעֲבֹד עִמָּךְ׃ מא וְיָצָא מֵעִמָּךְ הוּא
וּבָנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל־מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֶל־
אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב׃ מב כִּי־עֲבָדַי הֵם
אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
לֹא יִמָּכְרוּ מִמְכֶּרֶת עָבֶד׃ מג לֹא־
תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ׃
מד וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ־לָךְ
מֵאֵת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם מֵהֶם

רש"י

שנים היובל מוליאו עד): (מא) הוא ובניו עמו. אר"ש אם הוא נמכר בניו מי מכרן אלא מכאן שרבו חייב במזונות בניו עה) פ): ואל אחזת אבותיו. אל כבוד אבותיו עו) ואין לזלזלו בכך פא): אחזת. חזקת עז) פב): (מב) כי עבדי הם. שטרי קודם עח) פג): לא ימכרו ממכרת עבד. בהכרזה כאן יש עבד למכור ולא יעמידנו על אבן הלקח עט) פד): (מג) לא תרדה בו בפרך. מלאכה שלא לצורך כדי לענותו אל תאמר לו החם לי את הכוס הזה והוא אינו צריך עדור תחת הגפן עד שאבוא פ) פה) שמא תאמר אין מכיר בדבר אם לצורך אם לאו ואומר אני לו שהוא לצורך הרי הדבר הזה מסור ללב לכך נאמר ויראת פו): (מד) ועבדך ואמתך אשר יהיו לך. א"ת במה אשתמש בעבדי איני מושל בעובדי כוכבים איני נוחל פז) שהרי הזהרתני לא תחיה כל נשמה פח) אלא מי ישמשני: מאת הגוים. הם יהיו לך לעבדים אשר סביבותיכם. ולא שבתוך גבול ארצכם פט)

אבן עזרא

בבי"ד (קיד): מא הוא ובניו עמו. זה שהעתיקו חכמים ועבדו לעולם (שמות כא ו) (קטו): מב וטעם כי עבדי הם. (קטז) כי אני קניתים מבית עבדים (קיז): מג תרדה בו. כטעם ממשלה (קיח): בפרך. כדברי המתרגם ארמית (קיט): מד מאת הגוים אשר סביבותיכם. כעמון ומואב ואדום וארם (קכ):

יהל אור

וגיוה לך גאולה תתנו לארץ: (קיד) וכ"ה (ספרא) בין מוכר עלמו ובין מכרוהו בי"ד לא ימכר רק לישראל, ועיין פי' הר' ז"ל (שמות כא ב) שטי' כי תקנה מיד בי"ד, ומ"ש כאן וכי ימוך ונמכר לך במוכר עלמו וטינה כאן: (קטו) פי' כאן כתוב עד שנת היובל יעבוד עמך, ובפ' שאח"ז יאמר וילא מעמך הוא ובניו עמו, זהו שאז"ל ועבדו לעולם לעולמו של יובל: (קטז) הלא כולם עבדי השם: (קיז) בהוליאי אותם מא"מ נעשו אצלי יותר עבדים: (קיח) ורנה"ו השיג עליו בזה ועיין המעמר שהלדיק את הר' ז"ל: (קיט) שתרגם בקשיו, פי' במלאכה שמשברת את הגוף: (קכ) וכן פי' הרדי"א מעמון ומואב וארם ופלשתים שאינם בכלל לא תחיה כל נשמה, והם בכלל והיה אם שלום תענך

קרני אור

שאתגם בעמך, וכשקת בו גר ותושב ומי עמך הוא הלוי, ומלות גר ותושב, עניינו, יהיה גר יהיה תושב כלומר יגור וישב, ע"כ נאו כדרגא תביר בהפסקה פמותה ממלת ומי, כי עמך בבסוף הפסוק מוסב על שלפניו, יגור עמך, ישב עמך ויחיה עמך וכו':

מקורי רש"י

שם פס"ז: פ) ספרא מכילתא משפטים קדושין כ"ב א' ילקוט שם ס' והזכיר: פא) ספרא מכות י"ג א' ילקוט תרס"ז ס' והזכיר: פב) ספרא ס' והזכיר: פג) ספרא פס"ז ילקוט שם ס' והזכיר: פד) ספרא ספרי ואתחנן פס"ז ילקוט שם ס' והזכיר: פה) ספרא, פס"ז, ילקוט תרס"ז, ס' והזכיר: פו) ספרא פס"ז ילקוט שם ס' והזכיר: פז) ספרא פס"ז ילקוט שם ס' והזכיר: פח) דברי' כ': פט) עיין קדושין

מנחת יהודה

עד) עיין קדושין ט"ו א', מכאן לעבד עברי שקונה עצמו ביובל: עה) והיה זה כן לפי שהוא חייב לזון את בניו, וכש"כ שחייב במזונות אשתו (רלב"ג): עו) היא דעת ר"ש (מכות י"ג א') ואין כן הלכה (הכוה"ק): עז) ושב אל משפחתו לחזקה שהיה בה (רלב"ג): עח) וקנוי הוא לי קודם לך: עט) כמשפט העבדים הנמכרים וכ"ה בילקוט „הלקח" ובספרא הנוסח „המקח" ובספרי ואתחנן, הנוסח „המכר": פ) כי אין ראוי שיצוה לעבדו העברי לעשות מלאכה

תִּקְנוּ עֶבֶד וְאָמָה׃ מה וְגַם מִבְּנֵי
הַתּוֹשָׁבִים הַגָּרִים עִמָּכֶם מֵהֶם
תִּקְנוּ וּמִמִּשְׁפַּחְתָּם אֲשֶׁר עִמָּכֶם
אֲשֶׁר הוֹלִידוּ בְּאַרְצְכֶם וְהָיוּ לָכֶם
לַאֲחֻזָּה׃ מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם
לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה
לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בּוֹ
בְּפָרֶךְ׃ ס שביעי מז וְכִי תַשִּׂיג יַד גֵּר

אונקלוס

וְאַמְהָן׃ מה וְאַף מִבְּנֵי
תוֹתָבַיָּא עַרְלַיָּא דְּדַיְרִין
עִמְּכוֹן מִנְּהוֹן תִּקְנוּן
וּמִזַּרְעֲיָתְהוֹן דִּי עִמְּכוֹן דִּי
אִתְיְלִידוּ בְּאַרְעֲכוֹן וִיהוֹן
לְכוֹן לְאַחְסָנָא׃ מו וְתַחְסְנוּן
יָתְהוֹן לִבְנֵיכוֹן בַּתְרֵיכוֹן
לְירוּתַת אַחְסָנָא לְעָלַם
בְּהוֹן תִּפְלְחוּן וּבַאֲחֵיכוֹן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּבַר בַּאֲחוּהִי
לָא תִפְלַח בֵּיהּ בְּקַשְׁיוּ׃
מז וַאֲרֵי תַדְבֵּיק יַד עֲרַל
וְתוֹתָב עִמָּךְ וְיִתְמַסְכַּן

אבן עזרא

מה וגם מבני התושבים. הדרים בארץ כנען שהיא ארצכם, והם מהגוים הנזכרים (קכא) או מצרים וכל עם חוץ משבעת הגוים, כי הכתוב הזהיר עליהם לא תחיה כל נשמה (דבר' כ טז) והנה אסור אפילו להאכילם, ויתכן שחז"ל אמרו עבד כנעני על הגר הגר בארץ כנען, ואיננו כנעני ביחוסו, או הם ידעו להוציא זה הדבר לאמתו (קכב) כי דעתנו נקלה כנגד דעתם: מו והתנהלתם. מבנין התפעל, וכמוהו והתאויתם לכם (במד' לד י) (קכג): לעולם בהם תעבודו. מותרים (קכד) רק' כאשר מצאנו חז"ל שאמרו כי היא מצוה קבלנוה (קכה): וטעם ובאחיכם בני ישראל. שתעשה הפרש בין אחיך ובין הנכרי (קכו): מז או לעקר. כמו שרש,

רש"י

שהרי בהם אמרתי לא תחיה כל נשמה: (מה) וגם מבני התושבים. שבאו מסביבותיכם לישא נשים בארצכם וילדו להם פא) הבן הולך אחר האב פב) ואינו בכלל לא תחיה אלא אתה מותר לקנותו בעבד צ): מהם תקנו. אותם תקנו פג) צא): (מו) והתנחלתם אותם לבניכם. החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרש הנחילום לבניכם שא"כ היה לו לכתוב והנחלתם אותם לבניכם פד): והתנחלתם. כמו והתחזקתם פה): איש באחיו. להביא נשיא בעמיו ומלך במשרתיו שלא לרדות בפרך: (מז) יד גר ותושב. גר והוא תושב כתרגומו ערל ותותב פו) וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב צב): וכי תשיג יד גר ותושב עמך. מי גרם

יהל אור

ופתחה לך והיה לך למס ועבדוך (דברי' כ יא) מהם תקנו עבד ואמה: (קכא) עיין רש"י ז"ל: (קכב) עיין (ספרא, יבמות עח ב, קדושין סז ב): (קכג) פעולות ההתנהלות והנגלה חוזרת לעצמם שהם ינחילו את העבדים לבניהם, ויגבלו את הארץ להם לנחלה, וזה נקרא התפעל הוזר, שחוזר הוא עצמו להיות פועל, ואונקלס ויונ"ע תרגמו ותחסנון יתהון, עיין מנחת יהודה אות פ"ד: (קכד) וכ"ה דעת ר' ישמעאל (סוטה ג א) שהוא רשות: (קכה) וכדעת ר"ע (סוטה שם) שהוא חובה, ופי' שאין לו רשות לשחררו, וכן אז"ל (גיטין לח ב) כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו: (קכו) שיהיה נגאל בשני עבודתו

מנחת יהודה

מלאכה והוא בלתי צריך כדי שלא ישב בטל: פא) אחד מן שאר האומות שבא על הכנענית וילדה ממנו בן מותר אתה לקנותו עבד: פב) כי האבות הם המולידים: פג) ומהם פי' אותם: פד) בעבור שמדרך לשון התפעל להסב מעשה הפעולה אל עצמו לא אל זולתו, לכך הוצרך לפרש והתנחלתם החזיקו לנחלה, ומלת אותם כמו בהם דוגמת, אך בה' אל תמרודו (יהושע כ"ב י"ט) שפי' כמו ובנו אל תמרודו ואותנו אל תמרודו, והלמ"ד של לבניכם טעמו לצורך בניכם, דוגמת מתי אעשה גם אנכי לביתי (בראש' ל', ל') שטעמו לצורך ביתי (רוו"ה) אמנם אונקלס ויונ"ע תרגמו ותחסנון יתהון פי' התתפעל ליוצא, כמו וכל כלי עץ תתחטאו (במדר' ל"א כ') שהוא לראב"ע יוצא (הכות"ק): פה) והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ (במד' י"ג כ') שהוא עומד: פו) כ היה

מקורי רש"י

ס"ז ב': צ) עיין קדושין שם, ילקוט תרס"ז, ס' וזוהר: צא) ספרא: צב) ספרא קדושין כ' א' ב"מ ע"א א' ערכין ל', ב' ב"ק קי"ג ב' פס"ז ילקוט שם:

וְתוֹשָׁב עִמָּךְ וּמָךְ אָחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַּר
לְגֵר תּוֹשָׁב עִמָּךְ אוֹ לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת
גֵּר׃ מח אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה־לּוֹ
אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ׃ מט אוֹ־דֹדוֹ אוֹ
בֶן־דֹּדוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־מִשְּׁאֵר בְּשָׂרוֹ
מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאָלֶנּוּ אוֹ־הִשִּׂיגָה יָדוֹ
וְנִגְאָל׃ נ וְחִשַּׁב עִם־קֹנֵהוּ מִשְּׁנַת
הִמָּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְהָיָה
כֶּסֶף מִמְכָּרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי

אונקלוס

אָחוּךְ עִמֵּיהּ וְיִזְדַּבַּן לְעָרֵל
תּוֹתָב עִמָּךְ אוֹ לְאַרְמַאי
מִזַּרְעִית גִּיוֹרָא׃ מח בָּתַר
דְּיִזְדַּבַּן פּוּרְקָנָא תְּהֵי לֵיהּ
חַד מֵאֲחוֹהִי יִפְרְקִנֵּיהּ׃
מט אוֹ אַחְבוּהִי אוֹ בַר
אַחְבוּהִי יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ
מִקָּרִיב בִּשְׂרֵיהּ
מִזַּרְעִיתֵיהּ יִפְרְקִנֵּיהּ אוֹ
דְּתַדְבֵּיק יְדֵיהּ וְיִתְפְּרֵיק׃
נ וְיִחַשֵּׁב עִם זַבְּנֵיהּ מִשַּׁתָּא
דְּאִזְדַּבַּן לֵיהּ עַד שַׁתָּא
דְיוֹבְלָא וִיהֵי כְסַף זְבִינוֹהִי
בְּמִנְיַן שְׁנַיָּא כְּיוֹמֵי אֲגִירָא

רש"י

לו שיעשיר דבוקו עמך פו) צג): ומך אחיך עמו. מי גרם לו שימוך דבוקו עמו ע"י שלמד ממעשיו צד): משפחת גר. זה הוא עובד כוכבים כשהוא אומר לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה להיות לה שמש פח) צה) ולא לאלהות אלא לחטוב עצים ולשאוב מים צו): (מח) גאולה תהיה לו. מיד אל תניחהו שיטמע פט) צז) עד שנת היובל שהרי כל עצמו לא קנאו אלא לעבדו עד היובל שהרי ביובל יצא כמו שנאמר למטה ויצא בשנת היובל צח) ובעובד כוכבים שת"י הכתוב מדבר צט) ואעפ"כ לא תבא עליו בעקיפין ג) מפני חילול השם אלא כשבא ליגאל ידקדק בחשבון לפי המגיע בכל שנה ושנה ינכה לו העובד כוכבים מן דמיו אם היה כ' שנה משנמכר עד היובל וקנאו בכ' מנים נמצא שקנה העובד כוכבים עבודת שנה במנה ואם שהה זה אצלו ה' שנים ובא ליגאל ינכה לו ה' מנים ויתן לו העבד ט"ו מנים וזהו והיה כסף ממכרו במספר שנים: (נ) כימי שכיר יהיה עמו. חשבון

אבן עזרא

והטעם ששב לדת ישראל (קכו) והוא ממשפחת גר ואין ריע לו, רק הוא כמו מלת ושרשך (זה' נב ז) הפך (קכח) וכן ואת סוסיהם תעקר (יהושע יא ו) (קכט): מט או השיגה ידו. שמצא אבידה או ירש ממון מת ממשפחתו, והזכיר בתחלה האח והמשפחה (קל) כי הוא הדבר הנמצא ברוב: נ קנהו. בה"א ובלא ה"א שוה: המכרו. שם הפעל מבנין נפעל, והשנים שיעמוד עמו כומי שכיר יהיה (קלא):

יהל אור

ושיצא בשם וביובל: (קכז) שנעקר מעיקר ושרש מולדתו והתיהד: (קכח) שבס פי' עקירת השרש, וכתב הבא"י כך היא הנוסחא בכל הספרים, וצ"ל שהוא ט"ס, וכצ"ל „ואין ריע לו רק הוא כמו שרש, ומלת ושרשך הפך", ופי', שכאן פי' ששב אל השרש, אבל מלת ושרשך הפך מזה שיסיר ממנו שרשו: (קכט) ופי' תסיר העיקר: (קל) כי הקרוב קרוב קודם: (קלא) עיין רש"י:

מקורי רש"י

צג) ספרא ילקוט תרס"ז פס"ו: צד) ספרא ילקוט שם פס"ז: צה) ערכין ל', ב ילקוט שם: צו) קדושין כ', ב' ב"מ ע"א א' ילקוט שם פס"ו: צז) ספרא ילקוט תרס"ח: צח) פ' כ"ד: צט) ספרא, קדושין ט"ז א', ב"ק קי"ג ב', פס"ו

מנחת יהודה

היה הגי' בת"א שלפני רש"י „ערל תותב" בלא וי"ו, כאילו אמר גר שהוא תושב, דהיינו ערל שקיבל עליו ז' מצות, שהוא הנקרא גר תושב בכל מקום, אבל באונקלס שלפנינו בכל הדפוסים הנוסח „דייר ותותב" בוי"ו, וא"כ תרי מילי נינהו, וכ"ה (ספרא) ונמכר לגר זה גר צדק, תושב זה גר אוכל נבילות, ובג' (ב"מ ע"א א' קדושין כ' סע"א, ערכין ל', ב') ולא לגר צדק אלא לגר תושב, וע"ז כתב הרש"ל בפי' לב"מ ע"א א', נ"ב, פי' תושב לחוד הוא דורש, וגר לחוד דורש לגר צדק, ואף שרש"י פי' בחומש גר שהוא תושב, פשוטו דקרא הוא מפרש, אבל הכא דדרשינן יתירא דקרא, דאל"כ הל"ל להושב לחוד, גר ל"ל, וכן פי' המהר"ם שם, וכתב, משמע דדריש לגר בפני עצמו וגם תושב בפני עצמו: פז) ותשיג ידו: פח) וכן תרגם יונ"ע: פט) פי' שיתערב וישקע, כי שם טמע נרדף עם דמע וטבע, ופי' שקוע וכן טבעו בארץ שעריה (איכה ב' ט') מתורגם, טמעו בארעא תרעהא: ג) עיין רש"י (ב"ק קי"ג סע"א) שפי' בעלילות, ועיין (ערוך השלם), שפי' בערמומיות

שְׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ: נא אִם־עוֹד רַבּוֹת
בַּשָּׁנִים לְפִיהֶן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף
מִקְנָתוֹ: נב וְאִם־מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים
עַד־שְׁנַת הַיֹּבֵל וְחִשַּׁב־לוֹ כְּפִי שָׁנָיו
יָשִׁיב אֶת־גְּאֻלָּתוֹ: נג כִּשְׂכִיר שָׁנָה
בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא־יִרְדֶּנּוּ בְּפֶרֶךְ
לְעֵינֶיךָ: נד וְאִם־לֹא יִגָּאֵל בְּאֵלֶּה
וְיָצָא בִּשְׁנַת הַיֹּבֵל הוּא וּבָנָיו עִמּוֹ:
מפטיר נה כִּי־לִי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים
עֲבָדַי הֵם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אוֹתָם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

אונקלוס

יְהֵי עִמֵּיהּ: נא אִם עוֹד
סַגִּיאוּת בִּשְׁנַיָּא לְפוּמְהֶן
יָתֵיב פּוּרְקָנֵיהּ מִכְּסַף
זְבִינוֹהִי: נב וְאִם זְעֵיר
אִשְׁתְּאַר בִּשְׁנַיָּא עַד שַׁתָּא
דְיוֹבֵלָא וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כְּפוּם
שְׁנוֹהִי יָתֵיב יַת פּוּרְקָנֵיהּ:
נג כַּאֲגִיר שְׁנָא בִּשְׁנָא יְהֵי
עִמֵּיהּ לָא יִפְלַח בֵּיהּ
בְּקַשְׁיוּ לְעֵינָךְ: נד וְאִם לָא
יִתְפְּרַק בְּאִלֵּין וְיִפּוֹק
בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא הוּא
וּבְנוֹהִי עִמֵּיהּ: נה אֲרֵי
דִילִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַבְדִין
עַבְדַי אִנּוּן דִּי אַפֵּקִית
יַתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם

אבן עזרא

נא ווי"ו אם עוד רבות בשנים, ואם מעט נשאר בשנים. כפ"א רפה בלשון ישמעאל (קלב), והטעם בין היות השנים הנשארות רבות או מועטות: לפיהן ישוב גאולתו. על כסף מקנתו כן יחשב לו: נג כשכיר שנה. להוסיף (קלג): לא ירדנו בפרך לעיניך. לא נעזוב הגר לרדות בו בפרך (קלד): נד ואם לא יגאל באלה. בשנים הנשארות ליובל (קלה) וי"א על ידי אלה הנזכרים (קלו): נה כי לי בני ישראל. טעם שתודיעו כן הגר הקונה העבד

רש"י

המגיע לכל שנה ושנה יחשב כאילו נשכר עמו כל שנה במנה וינכה לו: (נא) אם עוד רבות בשנים. עד היובל: לפיהן. הכל כמו שפירשתי ק): (נג) לא ירדנו בפרך לעיניך. כלומר ואתה רואה נא) קא): (נד) הוא ובניו עמו. הגוי חייב במזונות בניו נב): ואם לא יגאל באלה. באלה הוא נגאל ואינו נגאל בשש נג) קב): (נה) כי לי בני ישראל עבדים. שטרי קודם: אני ה' אלהיכם. כל המשעבדן מלמטה כאילו משעבדן מלמעלה נד) קג):

יהל אור

(קלב) י"מ שבספרו של הח' ז"ל היה כתוב „ואם עוד" בוי"ו ע"כ יאמר שהוא כפ"א רפה בל"י, ורו:"ה יעחיסס מכה המס"ג והרמ"ה והמערכת בערך אם, והרה"ה מ' דוד שיפמאן (מאסף שנת תרסב) כתב שהמנחת שי הביא ג"כ נוסחת הרא"בע בוי"ו „ואם עוד" וטעות הוא, כי לא נמצא במנחת שי על פ' נ"א, כ"א על פסוק נ"ב „ואם מעט" ושם בוי"ו ככתוב: (קלג) יתרץ הלא כבר אמר (פ' נ) כימי שכיר יהיה עמו: (קלד) הזהירתנו התורה שלא נניח הגר לרדות בעבד עברי בפרך: (קלה) ובטור עה"ת הגי' „בשנים הנזכרות": (קלו) הם הנזכרים למעלה דודו או בן דודו או משאר בשרו:

מנחת יהודה

בערסומיות: נא) יפרש לעיניך שאין אתה מצווה אלא לעיניך, פי' שלא יכנס לביתו לידע מה הוא עושה וכן תיוב"ע: נב) הגוי שנשכר לו חייב במזונות בניו: נג) אלא עד היובל וביובל יצא: נד) וברש"י כ"י שבידי כתוב כאלו משעבד מלמעלה (שד"ל) ובספרא, שכל המשתעבד בהם למטה מעלין עליו כאלו משתעבד למעלה, ופי' הק"א שבא הכתוב לומר שאחר שהוא אלהינו, המשעבד אותו כאלו כ"י משעבד בו ית':

מקורי רש"י

ק) עיין ספרא קדושין כ', ב': קא) ספרא פס"ז ס' והזהיר: קב) עיין קדושין ט"ו ב' ילקוט תרס"ט: קג) ספרא ילקוט שם:

ילקוט תרס"ח

כו א לֹא־תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִם וּפֶסֶל
וּמַצֵּבָה לֹא־תָקִימוּ לָכֶם וְאֶבֶן
מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם
לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם: ב אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ

אונקלוס

אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: א לָא
תַעְבְּדוּן לְכוֹן טַעֲוָן וְצֵלֵם
וְקָמָא לָא תְקִימוּן לְכוֹן
וְאֶבֶן סְגִידָא לָא תִתְּנוּן
בְּאַרְעֲכוֹן לְמִסְגַד עֲלַהּ
אֲרֵי אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן:
ב יַת יוֹמֵי שַׁבַּיָא דִילִי

רש"י

(א) לא תעשו לכם אלילים. כנגד זה הנמכר לעובד כוכבים שלא יאמר הואיל ורבי מגלה עריות אף אני כמותו הואיל ורבי עובד עבודת כוכבים אף אני כמותו הואיל ורבי מחלל שבת אף אני כמותו לכך נאמרו מקראות הללו א) ואף הפרשיות הללו נאמרו על הסדר ב) בתחלה הזהיר על השביעית ואם חמד ממון ונחשד על השביעית סופו למכור מטלטליו לכך סמך לה וכי תמכרו ממכר (מה כתיב ביה או קנה מיד וגו' דבר הנקנה מיד ליד) לא חזר בו סוף מוכר אחוזתו לא חזר בו סוף מוכר את ביתו לא חזר בו סוף לוה ברבית כל אלו האחרונות קשות מן הראשונות לא חזר בו סוף מוכר את עצמו לא חזר בו לא דיו לישראל אלא אפילו לעובד כוכבים ג): ואבן משכית. לשון כסוי כמו ושכותי כפי ד) שמכסין הקרקע ברצפת אבנים ה): להשתחות עליה. אפילו לשמים לפי שהשתחואה בפישוט ידים ורגלים ו) הוא ואסרה תורה לעשות כן חוץ מן המקדש ז):

אבן עזרא

הישראלי (קלז): א לא תעשו לכם אלילים. בעבור שנמכר לנוי (א) הזהיר על עבודת כוכבים שלא ישמש אדוניו בפסל, ולא יעבוד אדוניו בשבת ובזה יקנהו הנכרי (ב) [א]: ב ומקדשי תיראו. שיבא למקדש שלש רגלים, ויתכן להיות טעם לא תעשו לכם אלילים, בעבור שאמר עבדי הם, ואחר שהם עבדי יעבדו אותי לבדי ולא אחרים: ופסל. ידוע (ג): ומצבה. לפסל: משכית. שם (ד) כמו מרבית (ה) וטעמו אבן מצויירה, מגזרת עברו משכיות לבב (תה' עג ז) שכיות החמדה (ישעי' ב טז) (ו) [ב]: לא תתנו בארצכם. זה משפט עכו"ם במרקולים (ז) [ג]: כי אני ה' אלהיכם. לי תשתחוו, ובתרגום ירושלמי כן (ח): את שבתותי תשמרו.

יהל אור

(קלז) יתרץ הלא כבר אמר (פ' מב) כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מא"מ, וחזר פה, והטעם שיודיעו להקונה שע"מ כן הוא קונה אותו:

(א) ואם כי כבר הזהיר על השבת ועל העכו"ם הזהיר שנית: (ב) ע"מ כן יקנהו: (ג) והוא שת"ז לכל חומר עשוי על איזה צורה שיהיה: (ד) ושרשו שכה: (ה) ושרשו רבה, ונתוסף על השרש מ"ם ותי"ו לעשותו שם דבר: (ו) ופי' הח' ז"ל שם בתהלים, כטעם ואבן משכית מצויירת, וכן פי' בישעי' שם כמו ואבן משכית: (ז) והוא שם אליל שעבודתו ברגימת והשלכת אבנים: (ח) לא נמצא בתרגום ירושלמי שלנו ולא בתרגום יוב"ע:

קרני אור

[א] וכן פי' הרדי"א, כי בלי ספק הישראלי הנמכר לגר או לעקר ע"מ כן היתה מכירתו לעשות את כל התועבות האלה, ולזה אמר ג"כ את שבתותי תשמרו ואת מקדשי תיראו: [ב] וכן פי' הרשב"ם, משכית מן שכה, כמו מרבית מן רבה, ואינו מוצא לו חבר, כ"א חברו עברו משכיות לבב, לשון ראיות לבבו, אף כאן אבן רואה שיש לו בה צלמים וציורים להסתכל בהן, וכן פי' הרד"ק בשרש שכה, שהוא מענין ציור מלשון הבטה שהדבר המצוייר יביט בו האדם: [ג] עיין (סנהד' ס' רע"ב, ע"ז מט ב) והוא שם אליל ממונה על עוברי דרכים, והיו מקימים פסל זה בפרשת דרכים עשוי מאבן, וידו נטויה היה מורה הדרך אשר ילכו בה, וגם היו מקימים אבן אחת על שתי אחרות בפרקי הדרך, והעוברים בעברם לכבוד האליל משליכים שם אבן (ר"ב מוספיא):

מקורי רש"י

א) ספרא ילקוט תרס"ט: ב) ספרא עיין קדושין כ' א' ערכין ל', ב' סוכה מ', ב' תוספתא ערכין פ"ה: ג) סוכה שם תנחומא א', א' תנחומא ב' ב' מדרש אגדה: ד) שמות ל"ג כ"ב: ה) עיין רש"י במד' ל"ג נ"ב: ו) מגילה כ"ב ב', ועיי"ש ברש"י ד"ה לא אסרה תורה, ספרא: ז) ספרא:

ספרא

וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה: פפפ

תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ: פפפ

כ"ז פסוקים. חטי"ל. לאחו"ה סימן:

אבן עזרא

שנות השמיטה (ס): ומקדשי תיראו. שנת היובל (י) כי כן כתוב קדש תהיה לכם (למעלה כה יב) (יא) ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעם ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני (ישעי' סו כג) ולא (יב) בעבור שהזכיר להשתחוות עליה, והטעם שתבואו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית (יג) רק מקדשי, והנה הזכיר היום הנבחר (יד) כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתי (טו) וגם הזכיר המקום הנבחר: וטעם אני ה'. ששבתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש, על כן הזכיר מלת תיראו (טז): חסלת פרשת בהר

רש"י

(ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר ח):

חסלת פרשת בהר

יהל אור

(ס) שהם רבים ע"כ אמר בל"ר: (י) ע"כ אמר בל"י: (יא) כי כן כתוב יובל היא קדש תהיה לכם: (יב) כ"ה בד"ק ובכא"י ובכל הספרים, והעזרה להבין ישבש כל הספרים כדרכו, וכתב ס"ל ולכן: (יג) וכתב הרלב"ג מנהג עובדי ע"ז היה להניח אבן לפני ע"ז וגם משתחוים לירא"תם: (יד) יום השבת: (טו) עיין ברא' ב' ג': (טז) שאין הכוונה שיראו מהמקדש, אלא שיראו מהשם, ושישמרו השבת כמו הש"י ששבת מכל מלאכה:

חסלת פרשת בהר

מקורי רש"י

ח) ספרא, ילקוט תרס"ט, פס"ז:

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֺתַי
תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם:
ד וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה
הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ:

ג אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת
פִּקּוֹדַי תִּטְּרוּן
וְתַעַבְדוּן יָתְהוֹן: ד וְאֶתֵּן
מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן
אַרְעָא יָת עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן

אבן עזרא

ג אם בחקותי. תשמרו ועשיתם, מצוה ללמוד וללמד ולעשות (א): ד ויו ונתתי. כוי"ו והארץ היתה תהו ובהו (בראי' א ב) (ב) ולעולם כאשר המלה מלרע עם וי"ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר (ג) חוץ ממתי מעט (ד): יבולה. מן כי בול הרים ישאו לו (איוב מ כ) (ה) ולא נדע אם היו"ד שרש או אינו שרש במלת

רש"י

(ג) אם בחקותי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה א) א): ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה ע"מ לשמור ולקיים ב) כמו שנאמר ולמדתם אותם ג) ושמרתם לעשותם: (ד) בעתם. בשעה שאין דרך בני אדם לצאת ד) כגון (בלילי רביעית ב).

יהל אור

(א) הכתוב יאמר תלכו, תשמרו ועשיתם, ויפרש שמצוה ללמוד וללמד ולעשות: (ב) ופי' הא' ז"ל שם כפ"א רפה בל"י פי' שאינו משמש כלום: (ג) וכאן הוא מלרע ויורה לעתיד: (ד) שהם מלעיל והוי"ו מהפכם לעתיד, כמו ומצאת שני אנשים (ש"א י ב): (ה) ובד"ק, וכן כי בול וגו' ופי' שם הא' ז"ל

מנחת יהודה

א) ויהיה פי' תלכו, שתלכו אחר מדרש חכמים: ב) כ"ה (ספרא) עם פי' ההוה"ם, ובספרא עם קרבן אהרן הנוסח

מקורי רש"י

א) ספרא, ילקוט תרע"א, פס"ז ס' והוסיף: ב) ספרא, ילקוט שם פס"ז: ג) דברים ה' א': ד) ספרא, תענית כ"ג

וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ פ פ

תִּטְּרוּן וּלְבֵית מַקְדְּשִׁי תְּהוֹן דָּחֲלִין אֲנָא יְיָ׃ פ פ פ

כ"ז פסוקים. חטי"ל. נאחו"ה סימן:

אבן עזרא

שנות השמיטה (ס): ומקדשי תיראו. שנת היובל (י) כי כן כתוב קדש תהיה לכם (למעלה כה יב) (יא) ולפי דעתי שהזכיר את שבתותי מטעם ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני (ישעי' סו כג) ולא (יב) בעבור שהזכיר להשתחוות עליה, והטעם שתבואו בכל שבת להשתחוות לפני ולא על אבן משכית (יג) רק מקדשי, והנה הזכיר היום הנבחר (יד) כי הוא נבחר לעבודת השם כאשר פירשתי (טו) וגם הזכיר המקום הנבחר: וטעם אני ה'. ששבתי מכל מלאכה בשבת וכבודי דר במקדש, על כן הזכיר מלת תיראו (טז): חסלת פרשת בהר

רש"י

(ב) אני ה'. נאמן לשלם שכר ח):

חסלת פרשת בהר

יהל אור

(ס) שהם רבים ע"כ אמר בל"ר: (י) ע"כ אמר בל"י: (יא) כי כן כתיב יובל היא קדש תהיה לכם: (יב) כ"ה בד"ק וכבא"י וכל הספרים, והעזרה להבין ישבש כל הספרים כדרכו, וכתב שצ"ל ולכן: (יג) וכתב הרלב"ג מנהג עובדי ע"ז היה להניח אבן לפני ע"ז וגם משתחוים לירא"תם: (יד) יום השבת: (טו) עיין ברא' ב' ג': (טז) שאין הכוונה שיראו מהמקדש, אלא שיראו מהשם, ושישמרו השבת כמו השם ששבת מכל מלאכה:

חסלת פרשת בהר

מקורי רש"י

ח) ספרא, ילקוט תרס"ט, פס"ז:

ג אִם־בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ וְאֶת־מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם׃ ד וְנָתַתִּי גִשְׁמֵיכֶם בְּעִתָּם וְנָתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָהּ וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פִּרְיוֹ׃

ג אִם בִּקְיָמַי תְּהָכוּן וְיָת פִּקּוּדַי תִּטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן׃ ד וְאֶתֵּן מִטְרֵיכוֹן בְּעִדָּנְהוֹן וְתִתֵּן אַרְעָא יַת עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן

אבן עזרא

ג אם בחקותי. תשמרו ועשיתם, מצוה ללמוד וללמד ולעשות (א): ד וי"ו ונתתי. כוי"ו והארץ היתה תהו ובהו (בראשית א ב) (ב) ולעולם כאשר המלה מלרע עם וי"ו הטעם הוא לעתיד ואם מלעיל עבר (ג) חוץ ממתי מעט (ד): יבולה. מן כי בול הרים ישאו לו (איוב מ כ) (ה) ולא נדע אם היו"ד שרש או אינו שרש במלת

רש"י

(ג) אם בחקותי תלכו. יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו וגו' הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה א) א): ואת מצותי תשמרו. הוו עמלים בתורה ע"מ לשמור ולקיים ב) כמו שנאמר ולמדתם אותם ג) ושמרתם לעשותם: (ד) בעתם. בשעה שאין דרך בני אדם לצאת ד) כגון (בלילי רביעית ב),

יהל אור

(א) הכתוב יאמר תלכו, תשמרו ועשיתם, ויפרש שמצוה ללמוד וללמד ולעשות: (ב) ופי' הא' ז"ל שם כפ"א רפה בל"י פי' שאינו משמש כלום: (ג) וכאן הוא מלרע ויורה לעתיד: (ד) שהם מלעיל והוי"ו מהפכם לעתיד, כמו ומצאת שני אנשים (ש"א י ב): (ה) וכד"ק, וכן כי בול וגו' ופי' שם הא' ז"ל

מנחת יהודה

א) ויהיה פי' תלכו, שתלכו אחר מדרש חכמים: ב) כ"ה (ספרא) עם פי' ההרא"ם, ובספרא עם קרבן אהרן הנוסח

מקורי רש"י

א) ספרא, ילקוט תרע"א, פס"ז ס' והזכיר: ב) ספרא, ילקוט שם פס"ז: ג) דברים ה' א': ד) ספרא, תענית כ"ג

ה וְהִשִּׂיג לָכֶם דַּיִשׁ אֶת־בָּצִיר וּבָצִיר
יַשִּׂיג אֶת־זָרַע וַאֲכַלְתֶּם לַחְמְכֶם
לָשֹׂבַע וִישַׁבְתֶּם לָבֶטַח בְּאַרְצְכֶם׃
שני ו וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ וּשְׁכַבְתֶּם
וְאֵין מַחֲרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה
מִן־הָאָרֶץ וְחֶרֶב לֹא־תַעֲבֹר

אונקלוס

חַקְלָא יִתֵּן אִבֵּיהּ׃ ה וִיעָרַע
לְכוֹן דִּיָשָׁא לִקְטָפָא
וְקִטָפָא יְעָרַע לְאַפּוֹקֵי בַּר
זַרְעָא וְתֵיכְלוּן לַחְמְכוֹן
לְמִשְׂבַּע וְתֵיתְבוּן לְרוּחְצָן
בְּאַרְעֲכוֹן׃ ו וְאֶתֵּן שְׁלָמָא
בְּאַרְעָא וְתִשְׁרוּן וְלֵית
דְּמָנִיד וַאֲבַטֵּל חַיְתָא
בִישְׁתָא מִן אַרְעָא
וְדִקְטְלִין בְּחַרְבָּא לָא

רש"י

רש"י ישן) בלילי שבתות ג) ה): ועץ השדה. הן אילני סרק ועתידין לעשות פירות ו): (ה) והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תתעסקו עד שעת הזרע ז): ואכלתם לחמכם לשובע. אוכל קימעא והוא מתברך במעיו ד) ח): (ו) ונתתי שלום. שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ מכאן שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום ובורא את הכל ה) ט):

אבן עזרא

יקום (ו) [א]: ה דיש את בציר. והנה התבאר באספך את מעשיך (שמות כג טז) מן השדה וכרם (ז): לשבע. שם הפועל (ח): לבטח. בלמ"ד ובחסרונו שוה (ט) וכן מלת לבדד (י) והנה הזכיר בתחילה השובע שהוא עיקר (יא): וטעם וישבתם לבטח. כי בימי הרעב ינלו בני אדם ממקומם, כטעם לא תוסף תת כחה לך נע ונד (בראשית ד יב): ו ונתתי שלום בארץ. ביניכם (יב): ואין מחריד. לא מחיה רעה ולא מאויב, רק אתם תרדפו האויב ויפול לפניכם (יג), והתמה כי מתי מעט מכם ירדפו מתי רב מהאויבים, וכבר הודעתיך בספר מאזנים, כי עשרה ומאה ואלף ורבבה שהיא עשרת אלפים סך חשבון (יד) ומנהג המרבה לומר אחד לעשר, כמו כי עתה כמונו עשרה אלפים (ש"ב יח ג) (טו) [ב] ופה הוסיף כי המאה ירדפום חמשה, והנה כפל מנהג המרבה (טז), וכל

יהל אור

כמו יבולה, והטעם שההפיס ישאו לו יבול: (ו) שהיו"ד אין מן השורש כי שרשו קום ודעת הרד"ק כי שרשו יבל: (ז) ופי' לאו דוקא תבואת גרן, אך גם תבואת יקב, והנה באמרו ונתנה הארץ יבולה כולל הכל, וזהו אמרו והשיג לכם דיש את בציר, שכל כך תרבה תבואתה שתהיו עסוקין בדישתה עד זמן הבציר: (ח) ובא בקמץ שכן דרך הלמ"ד והוי"ו על מלה מלעיל ועל מלה זעירא כשתהיינה מופסקות לבוא בקמץ: (ט) פתרונו שוה: (י) פתרונו שוה ושניהם בפסוק אחד, בטח בדד (דברים לג כח): (יא) שהוא עיקר חיי האדם: (יב) וכן פי' הרמב"ן, שיהיה שלום ביניכם ולא תלחמו איש באחיו: (יג) וכן פי' הרמב"ן: (יד) ולאו דוקא אלף ורבבה: (טו) והמוסיף פי' שהם היו אלף וכשרצו להרבות המספר אמרו אחד לעשרה: (טז) אחד לעשרים:

קרני אור

[א] יבול ותבואה הם שמות נרדפים מקורם הוביל והביאה הנרדפים בהוראתם, והפירוש הקל שנכנס הוא היבול מורה פרי האדמה טרם בואו אל האוצר, ותבואה אחרי בואו והכנסו לתוכו (הואיל משה): [ב] עיין יהל אור, ומה שאמר הכתוב שם פסוק א', ויסם עליהם שרי אלפים ושרי מאות, ונראה מזה שהיו יותר מאלף כהב הבא"י ושמא י"ל לפי שאמר שרי מאות אמר שרי אלפים,

מקורי רש"י

ברביעית, וכ"ה (ויק"ר פל"ה ט') ומשמע אפילו ביום, כי בימים הקדמונים היו נשמרים מלצאת בדרכים ביום רביעי, וכ"ה (ילקוט תרע"א) ברביעיות: ג) ואז"ל (ספרא ויק"ר שם) כי בערבי שבתות הוא סימן קללה, ובעתם הוא בלילי שבתות: ד) אוכל קימעא וישבע מפני שמתברך בסיעיו: ה) רש"י ז"ל הביא כאן הנוסח שבברכת יוצר אור עושה שלום ובורא את הכל, וכ"ה (ספרא) עם התוה"מ וכ"ה ילקוט ר' תרע"ב אבן בספרא עם הקרבן אהרן הנוסח ככתוב, ובורא רע (ישעי' מ"ה ז') ואז"ל (ברכות י"א רע"ב) כתיב רע, וקרינן הכל, ועיין בק"א שביאר מטה שהשים הכתוב הרע בהפך מהשלום שרצון הכתוב לומר שהוא ית' בורא דבר והפכו, וא"כ כמו שהרע הוא העדר כל הטוב, כן הטוב הוא כולל כל הטובות, והנוסח ובורא את הכל פי' שע"י השלום ברא השם הכל, וא"כ השלום שקול כנגד כל מה שברא שהם

מנחת יהודה

כ"ג א' ; ה) ספרא ויק"ר פל"ט ט', ועיין פסחים קי"ב א', ילקוט שם, מדרש אגדה, פס"ז, ועיין רש"י דברים י"א י"ד : ו) ספרא ילקוט תרע"ב : ז) ספרא תענית כ"ב ב' ילקוט שם פס"ז : ח) ספרא ילקוט שם פס"ז : ט) עיין יח'

בְּאַרְצְכֶם׃ ז וּרְדַפְתֶּם אֶת־אֹיְבֵיכֶם
וְנָפְלוּ לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ח וְרָדְפוּ
מִכֶּם חֲמִשָּׁה מֵאָה וּמֵאָה מִכֶּם
רְבָבָה יִרְדֹּפוּ וְנָפְלוּ אֹיְבֵיכֶם
לִפְנֵיכֶם לֶחָרֶב׃ ט וּפָנִיתִי אֲלֵיכֶם
וְהִפְרֵיתִי אֶתְכֶם וְהִרְבֵּיתִי אֶתְכֶם
וַהֲקִימֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם׃ שלישי

אונקלוס

יְעִידוּן בְּאַרְעֲכוֹן:
ז וְתִרְדְּפוּן יָת בַּעֲלֵי
דְבָבֵיכוֹן וְיִפְּלוּן קֳדָמֵיכוֹן
לְחַרְבָּא: ח וְיִרְדְּפוּן מִנְּכוֹן
חַמְשָׁא מְאָה וּמְאָה
מִנְּכוֹן לְרִבּוֹתָא יַעַרְקוּן
וְיִפְּלוּן בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
קֳדָמֵיכוֹן לְחַרְבָּא:
ט וְאֶתְפְּנֵי בְּמֵימְרִי
לְאוֹטָבָא לְכוֹן וְאַפֵּישׁ
יָתְכוֹן וְאַסְגֵּי יָתְכוֹן וְאָקִים

רש"י

וחרב לא תעבור בארצכם. אא"ל שלא יבואו למלחמה אלא אפי' לעבור דרך ארצכם ממדינה למדינה ו) י): (ז) לפניכם לחרב. איש בחרב רעהו ז) יא): (ח) ורדפו מכם. מן החלשים שבכם ולא מן הגבורים שבכם ח) יב): חמשה מאה ומאה רבבה. וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צריך לומר אלא מאה מכם שני אלפים ירדופו (יש מדקדקים בלשון רש"י שהוא כמו כפל ואריכות וכי כך הוא החשבון והלא לא היה צ"ל וכמו כן מדקדקים כל גדולי המפרשים וחשוביהם בלשון רש"י בפ' בראשית לא היה צריך להתחיל ומה טעם פתח שג"כ כפל וע"ש בישובם וכאן נראה לפרש למורי הגאון המופלג מוהר"ר משה חריף נר"ו שמלת רבבה סובל ב' פירושים פי' אחד י' אלפים וע"ז מקשה רש"י וכי כך הוא החשבון ופי' השני רבבה מספר מרובה על שם רבוי וזה הפי' שולל רש"י באומרו והלא לא היה צריך לומר וכו' ודו"ק) אלא אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובין העושין את התורה ט) יג): ונפלו אויביכם וגו'. שיהיו נופלים לפניכם שלא כדרך הארץ יד): (ט) ופניתי אליכם. אפנה מכל עסקי לשלם שכרכם משל למה הדבר דומה למלך ששכר פועלים וכו' כדאיתא בת"כ י): והפריתי אתכם. בפריה ורביה טו):

אבן עזרא

אחד מהמאה ירדוף מאה (יז) [ג] וי"א כי בעבור התחברות האחדים יוסיף המספר (יח) [ד] ובן איכה ירדוף אחד אלף (דברי' לב, ל) (יט) ואין צורך (כ): ח ונפלו אויביכם. פעם אחרת שיפלו פעם אחר פעם בלי תקומה: ט ופניתי אליכם. להרבות עשריכם (כא) ולהפרות ולהרבות אתכם בבנים ובבנות (כב) והנכון בעיני להיות והפריתי הפך עוצר רחם (משלי ל טז) (כג): והקימותי את בריתי

קרני אור

כי כן דרך הכתוב דרך צחות: [ג] המפרשים הראשונים ר' יעקב מלורליינש, רב"ם, הטור, והרדי"א, ימרשו באופן שישתוו שני המספרים לערך ויחס אחד, ויעלה לכל אחד מן הרודפים עשרים נרדפים, ותסיף מלת ממשה שוכר אבל מאה מוסכת עלמה ואחרת עמה שתשמש גם אל רבבה, כאלו אמר ירדפו מכם ממשה מאה, וממש פעמים מאה מכם ירדפו רבבה, הרי שירדפו ממשה מאות עשרת אלפים, דהיינו א' לעשרים: [ד] וכן כתב הרלב"ג כי יותר נפלא אם ונלמו ממשה מאה מהכלום כמאה רבבה,

יהל אור

(יז) וזהו גוזמא יתירה: (יח) מפני שמתחזק כהם בהיותם רבים, ומזה נתוסף מספר הנרדפים: (יט) ויסיים ושנים יניסו רבבה: (כ) רק הכתוב אחז מספר מרובה: (כא) וזהו המעלה הראשונה, כי הוא מקור כל הטובות: (כב) וכן פי' הרמב"ן טעם והפריתי שיעשו כולם פירות, פרי הבטן לא יהיה בהם עקר ועקרה, והזר ואמר והרביתי שיעשו פירות רבים ולא ישכלו וימלאו ימיהם, ולכך יהיו עם רב: (כג) שפי' שם, שיעצור

מנחת יהודה

ית' בעולמו: ו) אפילו חרב של שלום: ז) מאחר שחרב לא תעבור בארצכם תהיה הנפילה איש בחרב רעהו: ח) כי מלת מכם הוא לשון מיעוט, שר"ל קצת מכם, כלומר החלשים שבכם: ט) כי תפלת צבור עדיפא, ועיין יהל אור וקרני אור מה שפירשתי, כי מאה מכם פי' מאה מנינים של חמשה, רבבה ירדופו ויעלה אחד לעשרים: י) למה"ד למלך ששכר פועלים הרבה, והית שם

מקורי רש"י

מנחת יהודה: י) ספרא תענית כ"ב ב' ילקוט שם פס"ו: יא) ספרא ילקוט שם פס"ו: יב) ספרא ילקוט שם פס ז: יג) ספרא ילקוט שם פס"ז: יד) ספרא: טו) ספרא, ילקוט שם פס"ו:

חמישי כשהן מחוברין י וַאֲכַלְתֶּם יָשָׁן נוֹשָׁן
וְיָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ תּוֹצִיאוּ: יא וְנָתַתִּי
מִשְׁכָּנִי בְּתוֹכְכֶם וְלֹא־תִגְעַל נַפְשִׁי
אֶתְכֶם: יב וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם
וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ־
לִי לְעָם: יג אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

יִתְקַיְּמֵי עִמְּכוֹן: וְתֵיכְלוּן
עַתִּיקָא דְעַתִּיק וְעַתִּיקָא
מִן קֳדָם חֲדַתָּא תְּפַנּוּן:
יא וְאֶתֵּן מַשְׁכְּנִי בֵּינֵיכוֹן
וְלָא יְרַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן:
יב וְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתִּי בֵּינֵיכוֹן
וְאֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהּ וְאַתּוּן
תְּהוֹן קֳדָמַי לְעָם: יג אֲנָא
יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי אַפֵּקִית
יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִלְּמֶהֱוֵי לְהוֹן עַבְדִין

רש"י

והרביתי אתכם. בקומה זקופה (טז): והקימותי את בריתי אתכם. ברית חדשה לא כברית הראשונה שהפרתם אותה אלא ברית חדשה שלא תופר (יז) שנא' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית וגו' (יח): (י) ואכלתם ישן נושן. הפירות יהיו משתמרים וטובים להתיישן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד (יט): וישן מפני חדש תוציאו. שיהיו הגרנות מלאות חדש והאוצרות מלאות ישן וצריכים אתם לפנות האוצרות למקום אחר לתת החדש לתוכן (כ): (יא) ונתתי משכני. זה בית המקדש (כא): ולא תגעל נפשי. אין רוחי קצה בכם כל געילה לשון פליטת דבר הבלוע בדבר כמו כי שם נגעל מגן גבורים (כב) לא קבל המשיחה שמושחין מגן של עור בחלב מבושל כדי להחליק מעליו מכת חץ או חנית שלא יקוב העור (יב): (יב) והתהלכתי בתוככם. אטייל עמכם בגן עדן כאחד מכם ולא תהיו מזדעזעים ממני יכול לא תיראו ממני ת"ל והייתי לכם לאלהים (כג): (יג) אני ה' אלהיכם. כדאי אני שתאמינו בי שאני יכול לעשות כל אלה שהרי הוצאתי אתכם מארץ מצרים ועשיתי לכם נסים גדולים (כד): מטת. כמין יתד בשני ראשי העול המעכבים

אבן עזרא

אתכם. להיותכם ככוכבי השמים לרוב וכעפר הארץ: י ואכלתם ישן נושן. התמה שתהיו רבים (כד) ומרוב התבואה יאכל מי שירצה ישן גם נושן יותר מהישן, והוא מבנין נפעל (כה) ויש מי שיוציא הישן מביתו מפני החדש כי אין לו מקום לשומו שם (כו), ומפרש אמר כי טעם תוציאו אל השדה (כז) [ה]: יא ונתתי משכני. ולא תפחדו שתבואו לעולם לידי חסרון כי כבודי דר עמכם ואיננו כבן אדם שתגעל נפשו (כח) לשבת במקום אחד, ועוד כי בלכתכם אל ארץ אויביכם והמקדש איננו (כט) עמכם, יתהלך כבודי בתוככם (ל), והנה אני אהיה לכם לאלהים, ואתם עמי כי על כן הוצאתי אתכם מארץ

יהל אור

הרחם פה הבטן ולא יולידו, ואמר פה בברכה והפריתי שהוא על הרחבת המעים להוליד בנים רבים ואינו מלשון פירות: (כד) פי' אף שתהיו רבים: (כה) הנו"ן לפי' הנפעל והוי"ו תמורת פ"א הפעל: (כו) וזהו מה שכתב וישן מפני חדש תוציאו: (כז) פי' לזרוע מהישן: (כח) שתקוץ ותמאס נפשו: (כט) בד"ק הגי' "והמקדש עמכם", וכן בהטור מוקף המלה "איננו" בשני חצאי עיגול: (ל) פי' תמיד שכינתי בתוככם בכל מקום שתהיו

קרני אור

כי הפיל יקנה מן הסוחר מלך סרבוי, אם שלא ישלם למלקי הפיל הנפרדים: [ה] והרשב"ם פי' תוציאו מהגרנות למכור, פי' חוץ הברכה, שמפני שיהיה לכם חדש תוכלו

מקורי רש"י

טז) ספרא, ילקוט שם: יז) ספרא, ילקוט שם, פס"ז: יח) ירמיה לא, ל, ול"א: יט) ספרא, ב"ב צ"א ב', ילקוט שם, פס"ז: כ) ספרא ב"ב שם, ילקוט שם, פס"ז: כא) ספרא, שבועות ט"ז ב', עירובין ב' א', פס"ז: כב) ש"ב א' כ"א: כג) ספרא ילקוט שם, פס"ז: כד) ספרא.

מנחת יהודה

שם פועל אחד ועשה עמו מלאכה ימים הרבה, נכנסו הפועלים ליטול שכרם, ונכנס אותו הפועל עמהם, א"ל המלך לאותו הפועל, בני אפנה לך, המרובים הללו שעשו עמי מלאכה מועטת, ואני נותן להם שכר מועט, אבל אתה חשבון רב אני עתיד לחשוב עמך: יא) מלמד שכל המתייאשן נעשה מתגירה (פס"ז): יב) עיין רמב"ן מה שביאר

מִהְיֹת לָהֶם עֲבָדִים וָאֶשְׁבֹּר מֹטֹת
עֻלְּכֶם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם קוֹמְמִיּוּת׃
פ יד וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ
אֵת כָּל־הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה׃ טו וְאִם־
בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ וְאִם אֶת־מִשְׁפָּטַי
תִּגְעַל נַפְשְׁכֶם לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת־
כָּל־מִצְוֹתַי לְהַפְרְכֶם אֶת־בְּרִיתִי׃

אונקלוס

וְתַבְרִית נִיר עַמְמַיָא מִנְכוֹן וְדַבָּרִית יַתְכוֹן בְּחֵירוּתָא׃
יד וְאִם לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְלָא תַעַבְדוּן יַת כָּל פִּקּוֹדַיָא הָאִלֵּין׃
טו וְאִם בִּקְיָמַי תְּקוּצוּן וְאִם יַת דִּינַי תְּרַחֵק נַפְשְׁכוֹן בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּד יַת כָּל פִּקּוֹדַי לְאַשְׁנָיוּתְכוֹן יַת קְיָמִי׃

אבן עזרא

מצרים: יג מטת עולכם. משל כפר החורש שיעבוד אדמת בעליו (לא) וישראל השתעבדו בבנין האדמה (לב) כי כן כתוב (לג): קוממיות. בקומה זקופה (לד) וריקי מוח אמרו כי הקללות רבות מהברכות, ולא אמרו אמת, רק נאמרו הברכות כלל, ונאמרו בקללות פרטים לירא ולהפחיד השומעים, והמסתכל היטיב יתברר לו דברי (לה) [ו]: יד את כל המצות. אלה הכתובים (לו): טו להפרכם. מלה זרה בדקדוק (לז) כי משקלי שמות הפעלים

רש"י

המוסרה שלא תלא מרלאן השור ויתיר הקשר יג) כמו עשה לך מוסרות ומוטות כה) קבילי"א בלע"ז יד): קוממיות. בקומה זקופה טו) כו): (יד) ואם לא תשמעו לי. להיות עמלים בתורה ולדעת מדרש חכמים טז) כז) יכול לקיום המלות כשהוא אומר ולא תעשו וגו' הרי קיום המלות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה ומה ת"ל לי אין לי אלא זה המכיר את רבונו ומתכוין למרוד בו. וכן כנמרוד גבור ציד לפני ה' כח) שמכירו ומתכוין למרוד בו. וכן באנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד כט) מכירים את רבונם ומתכוונים למרוד בו ל): ולא תעשו. משלא תלמדו לא תעשו הרי שתים עבירות לא): (טו) ואם בחקותי תמאסו. מואס באחרים העושים יז) לב): משפטי תגעל נפשכם. שונא החכמים: לבלתי עשות. מונע את אחרים מעשות לג): את כל מצותי. כופר שלא צויתים יח) לכך נאמר את כל מצותי ולא נאמר את כל המצות: להפרכם את בריתי. כופר בעיקר הרי שבע עבירות הראשונה גוררת השניה וכן עד השביעית ואלו הן. לא למד ולא עשה מואס באחרים העושים שונא את

קרני אור

למכור סיסן: [ו] והרמב"ן ז"ל כתב „ודע כי לא השיגו ישראל מעולם לברכות האלה בשלמותן לא סרכיס ולא סימידים מהם שלא עלתה זכותם לכך וכו', וע"כ תמצא

יהל אור

(לא) ועליו העול והמוטות שמטים ומרכינים את צוארו: (לב) פי' בבנין, ובעבודת האדמה כשור לעול: (לג) ויבן ערי מסכנות וגו' וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה (שמות א יא ויד): (לד) וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' הרשב"ם כשהוסר העול זוקף את ראשו: (לה) וע"ז כתב רנה"ו, ויותר מזה אני אומר שהברכות רבות מקללות, ואם תשים לבך לדברנו בענין מחלוקת הברכות והקללות תבין מרבוי הקללות חסדי ה' ורחמיו על עמו: (לו) מדכתיב האלה בה"א הידיעה פי' הכתובים למעלה בפ' קדושים ובהר: (לז) כי משפטה להפירכם הה"א בשוא ופתח, והלמ"ד בפתח, ונתחלפה תנועת הלמ"ד שהוא פתח, ובאה תחת הה"א, ושוא הה"א באה

מנחת יהודה

שביאר בזה: יג) היא הרצועה שקושרין בו העול של עץ הקרוי מוטות, לפי שמטה ומרכין את צואר השור (רשב"ם): יד) איין העלצערנער נאגעל: טו) שלא תראו מכל בריה: טז) היינו תורה שבע"פ שע"ז שייך לשון שמיעה: יז) היינו שמבזים את החכמים: יח) פי' כופר במצות שנאמרו מסיני ואומר שלא צויתים:

מקורי רש"י

פס"ו: כה) ירמיה כ"ז ב': כו) ספרא ילקוט שם פס"ו: כז) ספרא, ילקוט שם, פס"ו: כח) בראש' י' ט': כט) שם י"ג י"ג: ל) ספרא, ילקוט תרע"ג: לא) ספרא, ילקוט שם: לב) ספרא, ילקוט תרע"ג, פס"ו: לג) ספרא,

מלשון

טז אַף אֲנִי אֶעֱשֶׂה־זֹּאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בֶּהָלָה אֶת־הַשַּׁחֶפֶת וְאֶת־הַקַּדַּחַת מְכַלּוֹת עֵינַיִם וּמְדִיבֹת נָפֶשׁ וּזְרַעְתֶּם לָרִיק זַרְעֲכֶם וַאֲכָלֻהוּ אֹיְבֵיכֶם: יז וְנָתַתִּי פָנַי בָּכֶם וְנִגַּפְתֶּם לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם וְרָדוּ בָכֶם שֹׂנְאֵיכֶם וְנַסְתֶּם וְאֵין־

אונקלוס

טז אַף אֲנָא אַעֲבֵיד דָא לְכוֹן וְאַסְעַר עֲלֵיכוֹן בְּהוּלְתָא יָת שַׁחֶפְתָּא וְיָת קַדַּחְתָּא מְחַשְּׁכָן עַיְנִין וּמַפְּחָן נְפַשׁ וְתִזְרְעוּן לְרֵיקָנוּ זַרְעֲכוֹן וְיֵיכְלוּנֵיהּ בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן: יז וְאֶתֵּן רוּגְזִי בְּכוֹן וְתִתַּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְיִרְדּוּן בְּכוֹן סָנְאֵיכוֹן וְתֵעַרְקוּן

רש"י

החכמים מונע את האחרים כופר במצות כופר בעיקר: (טז) והפקדתי עליכם. וצויתי עליכם יט): שחפת. חולי שמשחף את הבשר אנפולי"ש בלע"ז כ) דומה לנפוח שהוקלה נפיחתו ומראית פניו זעופה כא): קדחת. חולי שמקדיח את הגוף ומחממתו ומבעירו כב) כמו כי אש קדחה באפי לד): מכלות עינים ומדיבות נפש. העינים צופות וכלות לראות שיקל וירפא וסוף שלא ירפא וידאבו הנפשות של משפחתו במותו כג). כל תאוה שאינה באה ותוחלת ממושכה קרויה כליון עינים: וזרעתם לריק. תזרעו ולא תצמח ואם תצמח ואכלוהו אויביכם: (יז) ונתתי פני. פנאי שלי פונה אני מכל עסקי להרע לכם: ורדו בכם שונאיכם. כמשמעו ישלטו בכם כד). אגדת ת"כ מפרשה זו כה): אף אני אעשה זאת. איני מדבר

אבן עזרא

משתנים: טז והפקדתי עליכם. כאדם פקיד על אחר יעשה חפצו בו (לה) [ז]: בהלה את השחפת ואת הקדחת. חליים ידועים (לט), וטעם את עם, וטעם בהלה שתבהלו ולא תדעו מה תעשו, וי"א כי בהלה כפתאום (מ) ורבים אמרו כי השחפת והקדחת שנים חליים בזרע (מא) כמו השדפון והירקון כי כן כתוב (מב) בעבור וזרעתם לריק (מג) [ח] ואין צורך, כי פירושו שיבואו להם חליים (מד) [ט] ואם בא שוללים לכפרים יאכלו הזרע, כי אין מי שיצא אליהם לגרשם (מה): וטעם מכלות עינים. שאלה החליים יחשכו עינים וידאבו הנפש (מו), והאל"ף חסר ממלת ומדיבת נפש (מז) וכן ממלת שקר מזין (משלי יז ד) (מח) וי"א כי העינים מן הגוף בעבור ומדיבת נפש (מט) ואין צורך: יז ונתתי פני. קצפי ואפי כמו ופניה לא היו לה (ש"א

יהל אור

תחת הלמ"ד, ויו"ד המשך נפל, לכן בא הפ"א בשוא והיה ראוי בחירק: (לה) כן אפקיד עליכם בהלה: (לט) ע"כ כתוב בה"א הידיעה: (מ) שטעמו פתאום שלא תבינו להזהר מהם: (מא) בזריעת האדמה: (מב) הכיתי אתכם בשדפון ובירקון (עמוס ד ט): (מג) בעבור שסמך לו וזרעתם לריק זרעכם: (מד) כי הם חליים בגוף: (מה) מפני חליים: (מו) וכן ת"א מחשכן עינין ומפחן נפש שמן אלה החליים יחשכו העינים והנפש תידאב ותכאב מצער ויגון עמוק: (מז) והיה נ"ל מדאיבות נפש ושרשו דאב, וי"מ שהוא כמו ומדאיבות נפש ושרשו אדב, והוא כמו ולאדיב את נפשך (ש"א ב לג) והוא דומה לשרש דאב בהפוך האותיות: (מח) ומשפטו מאזין: (מט) ותפס העינים כי הם עיקר בגוף וכאילו אינם רואות מחזקת החלי ויש

קרני אור

לרבותינו שיזכירו בפסוקים האלה לעתיד לבוא וכו' כי לא נתקיים אבל יתקיים עמנו בזמן הגלות": [ז] וכן פי' רע"ם, אמנה עליכם פקידי בהלה: [ח] וכן פי' שד"ל שן מכות בתבואה לא בגוף וזה מסכים עם מכלות עינים ומדיבת נפש (שהעובד אדמתו מצפה לקצור ואינו קוצר) ועם וזרעתם לריק זרעכם: [ט] והרדי"א פי' פעם יבואם השחפת שהוא זמוע הקור שיאחזו בעצבים, והוא

מקורי רש"י

ילקוט שם פס"ז: לד) דברי' ל"ב כ"ב:

מנחת יהודה

יט) מלשון צואה: כ) נעשוואלען: כא) כמו חור ולבן: כב) מלמד שהוא נשחף בצונן ונקדח באש, שלא יהא לו מנוח על משכבו (פס"ז): כג) כי כולם יתיאשו ממנו: כד) באיזה כת"י נרס כאן, ונסתם מפני אימה, ולא למטה בסוף הפסוק, וכן עיקר, ומ"ש אח"כ הם דברי הספרא שהביאם איזה מעתיק (זכור לאברהם): כה) תמהני כיון שכל דברי

רֹדֵף אֶתְכֶם: יח וְאִם־עַד־אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְיָסַפְתִּי לְיַסְּרָה אֶתְכֶם

אונקלוס: וְלֵית דְּרָדֵיף יָתְכוֹן: יח וְאִם עַד אִלֵּין לָא תְקַבְּלוּן לְמֵימְרִי וְאוֹסֵיף לְמִרְדֵי

אבן עזרא

א יח) (ג) והטעם כי הנשארים שאין להם חליים אם יצאו אל האויבים ינגפו לפניהם, ופעם ינוסו ואין רודף (נא) כטעם מחנה ארם (נב): יח ואם עד אלה. המכות: שבע. בעבור היותו חשבון שלם נאמר על לשון רבים (נג) [י] וכן כי שבע יפול צדיק

רש"י

אלא באף (לה) וכן אף אני אלך עמם בקרי: והפקדתי עליכם. שיהיו המכות פוקדות אתכם מזו לזו עד שהראשונה פקודה אצלכם אביא אחרת ואסמכנה לה (לז): בהלה. מכה המבהלת את הבריות ואיזו זו מכת מותן (כו) (לח): את השחפת. יש לך אדם שהוא חולה ומוטל במטה אבל בשרו שמור עליו ת"ל שחפת שהוא נשחף (כז) או פעמים שהוא נשחף אבל נוח ואינו מקדיח ת"ל ואת הקדחת מלמד שהוא מקדיח (כח) או פעמים שהוא מקדיח וסבור הוא בעצמו שיחיה ת"ל מכלות עינים או הוא אינו סבור בעצמו שיחיה אבל אחרים סבורים שיחיה ת"ל ומדיבות נפש (כט) (לט): וזרעתם לריק זרעכם. זורעה ואינה מצמחת ומעתה מה אויבים באים ואוכלים ומה ת"ל ואכלוהו אויביכם הא כיצד זורעה שנה ראשונה ואינה מצמחת שנה שניה מצמחת ואויבים באים ומוצאים תבואה לימי המצור ושבפנים מתים ברעב שלא לקטו תבואה אשתקד (מ). ד"א וזרעתם לריק זרעכם. כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שאתה עמל בהן ומגדלן והחטא בא ומכלה אותם שנאמר אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם (מא): ונתתי פני בכם. כמו שנאמר בטובה ופניתי אליכם כך נאמר ברעה ונתתי פני משלו משל למלך שאמר לעבדיו פונה אני מכל עסקי ועוסק אני עמכם לרעה (מב): ונגפתם לפני אויביכם. שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ (מג): ורדו בכם שונאיכם. שאיני מעמיד שונאים אלא מכם ובכם שבשעה שעובדי כוכבים עומדים על ישראל אינם מבקשים אלא מה שבגלוי שנאמר והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק ובני קדם וגו' ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ (מד) אבל בשעה שאעמיד עליכם מכם ובכם הם מחפשים אחר המטמוניות שלכם (מה) וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו וגו' (מו): ונסתם. מפני אימה: ואין רודף אתכם. מבלי כח (ל) (מז): (יח) ואם עד אלה. ואם בעוד אלה לא תשמעו

קרני אור

הפלגות, ופעם הקדמת שתוא אחריו שהוא הפכו, וזהו הבהלה שלא יהיו בתכונה קיימת: [י] מספר שבעה הוא מספר שלם, וכל מה שמצאנו בתורה הכל שבעה, כריתת ברית אברהם עם אבימלך שבעה כבשות, בלעם בנה שבעה מזבחות והעלה שבעה פרים, וכתב הט' ז"ל שם (במד' כג א) וז"ל „שבעה מזבחות יש סודות עמוקים לא יבינום כ"א מתי מספר", עיין ביאורי שם, ובפסיקתא דר"כ פי' בחדש השביעי, כל השביעים חביבין, למעלה השביעי חביב, וכו' בארצות השביעית חביבה, וכו', בדורות השביעי חביב, וכו', בשבות השביעי חביב, וכו', בבנים השביעי חביב, וכו', במלכים השביעי חביב, וכו', בשמיטים השביעית חביבה, וכו', בשנים השביעית חביבה וכו',

יהל אור

להם דאבון נפש: (ג) ופי' וכעסה לא היו לה עוד: (נא) ובד"ק, וטעם ינוסו ואין רודף כי מתחלה אמר ונגפתם לפני אויביכם, ואח"כ אמר ואין רודף: (נב) כמ"ב ז' ו' וז': (נג) פי' כשירצה לזכור רבים יאמר שבע כי הוא חשבון שלם, וכן פי' הרשב"ם,

מנחת יהודה

דברי הרב מתחלת הפרשה ועד סופה הם מת"כ, מה טעם שיאמר עכשיו אגדת ת"כ (הזכרון): כו) הריב"א יפרש בשם י"מ מותן לשון המתנה, תוחלת ממושכה מצפה לרפואה ואינה באה וי"מ מותן לשון מתנים, דממותן יאסר מתנים, כמו מאזן אזנים, ובעל הזכרון הביא נוסחא „מכת ראתן", והוא מין שחין שהתשמיש קשה לו, ובו לקח פרעה על דבר שרי: כז) שחפת הוא חולי המכחיש את הגוף, והאדם שיש לו זה החולי הוא יבש כעץ, והוא נשחף ונפש: כח) והוא חולי המחממת ומבערת: כט) אפילו אחרים לא יחיה להם תוחלת בו שיחיה כלל והם דואבים עליו: ל) הרי שבעה א) בהלה ב) שחפת וקדחת ג)

מקורי רש"י

לה) ספרא ילקוט שם פס"ז: לז) ספרא ילקוט שם פס"ז: לח) ספרא ילקוט שם מדרש הגדה פס"ז: לט) ספרא ילקוט שם פס"ז: מ) ספרא ילקוט שם: מא) איכה ב' כ"ב, ספרא, ילקוט שם, מדרש הגדה: מב) ספרא, ילקוט שם, פס"ז: מג) ספרא, פס"ז, מדרש הגדה: מד) שופ' ו', ג': מה) ספרא, ילקוט שם, פס"ז, מדרש הגדה: מו) מיכה ג' ג': מז) ספרא, ילקוט שם, פס"ז:

שֶׁ֖בַע עַל־חַטֹּֽאתֵיכֶֽם׃ יט וְשָׁבַרְתִּ֖י
אֶת־גְּא֣וֹן עֻזְּכֶ֑ם וְנָתַתִּ֤י אֶת־שְׁמֵיכֶם֙
כַּבַּרְזֶ֔ל וְאֶת־אַרְצְכֶ֖ם כַּנְּחֻשָֽׁה׃ כ וְתַ֥ם
לָרִ֖יק כֹּחֲכֶ֑ם וְלֹא־תִתֵּ֤ן אַרְצְכֶם֙

אונקלוס

יִתְבוֹן שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן׃
יט וְאֶתְבַּר יָת יְקָר
תּוּקְפֵיכוֹן וְאֶתֵּן יָת שְׁמַיָּא
דַעֲלֵיכוֹן תַּקִּיפִין כְּפַרְזְלָא
מִלְּאַחָתָא מִטְרָא וְאַרְעָא
דִתְחוֹתֵיכוֹן חֲסִינָא
כִּנְחָשָׁא מִלְּמֶעְבַּד פֵּירִין׃
כ וִיסוּף לְרֵיקָנוּ חֵילְכוֹן וְלָא תִתֵּן אַרְעֲכוֹן יָת עֲלַלְתַּהּ וְאִילַן אַרְעָא לָא

רש"י

לי לא): **ויספתי.** עוד יסורין אחרים: **שבע על חטאתיכם.** שבע פורעניות על שבע עבירות האמורות למעלה לג) מח): (יט) **ושברתי את גאון עוזכם.** זה בית המקדש לג) מט) וכן הוא אומר הנני מחלל את מקדשי את גאון עוזכם נ): **ונתתי את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה.** זו קשה משל משה נא) שם הוא אומר והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וגו' נב) שיהיו השמים מזיעין כדרך שהנחשת מזיע והארץ אינה מזיע כדרך שאין הברזל מזיע והיא משמרת פירותיה אבל כאן השמים לא יהיו מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ויהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה כדרך שהנחשת מזיע נג) והיא מאבדת פירותיה: (כ) **ותם לריק כחכם.** הרי אדם שלא עמל שלא חרש שלא זרע שלא נכש שלא כסח שלא עדר לד) ובשעת הקציר בא שדפון ומלקה אותו אין בכך כלום אבל אדם שעמל וחרש וזרע

אבן עזרא

וקם (משלי כד טז) (נד) עד עקרה ילדה שבעה (ש"א ב ה) (נה), ואין על חטאתיכם להוסיף שבעה (נו), רק ויספתי פעם אחרת (נז) כמו קול גדול ולא יסף (דברי' ה יט) (נח): **וטעם על חטאתיכם.** בעבור חטאתיכם (נט), וי"א שהחשבון כמשמעו (ס) והראשון נכון (סא) כי אם נחשוב ושברתי אחד, שמיכם כברזל שנים, וארץ כנחושה, ותם לריק, ויבול הארץ ופרי העץ, הנה שש, ומכת חית השדה הנה שבע (סב) [יא]: **יט גאון עוזכם.** השובע, כטעם וישמן ישרון (דבר' לב טו) (סג), והנאה אם ישבור יפול וישח: **כ ותם לריק כחכם.** שיגעתם בעבודת האדמה (סד):

יהל אור

שבע, כלומר הרבה מכות על הטאתיכם: (נד) ופי' הרבה: (נה) פי' הרבה: (נו) פי' כי השם לא יוסיף להענים על חטא א' שבע: (נז) מה שאמר ויספתי: (נח) שפי' לא פסק, וכן ויספתי טעמו שלא יופסקו, ויתחיל להכותם עוד הפעם: (נט) בשביל חטאתיכם, וכן כי עליך הורגנו כל היום (תה' מד כג) פי' בשבילך: (ס) שמספר שבע הוא דוקא וכן פי' רש"י ז"ל: (סא) ולאו דוקא שבע: (סב) פי' ורק עם מכת חית השדה יעלה שבע, ובפסוק כ"א לפני מכת חית השדה כתוב עוד שבע, לפיכך פי' הראשון נכון: (סג) וכן פי' הרשב"ם כדכתיב בשברי לכם (פ' כו) וכדכתיב גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה (יחז', טז, מט): (סד) וכן פי' רנה"ו, מלת

קרני אור

בימים השביעי מגיב, וכו', במדשים השביעי מגיב וכו', ועוד יש טעמים על מספר שבעה שנקרא מספר שלם, בעבור שכל מספר שהוא למטה מעשרה, הוא או מוליד או נולד, הא' הוא יסוד כל המספרים ואינו מספר, הב' מוליד הד', הג' הוי"ו והט' הד' מוליד הח', הה"א היו"ד, הוי"ו נולד מן ג', הח' מהד', והט' מן הג', היו"ד מן הה"א, אבל הז' אינו מוליד ואינו נולד לכן נקרא שמו שלם, ועוד, כי במספרים עד ז' יש ב' זוגים וב' נפרדים, הזוג הראשון הוא שנים, והזוג הב' הוא ד', הנפרד הראשון הוא ג', והנפרד השני היא ה', ואם תחבר הזוג הראשון עם הנפרד השני הוא ז', והזוג השני עם הנפרד הראשון הוא ג"כ ז' מאח"כ בשאר המספרים: [יא] ונמצאו הברכות ג"כ שבעה שבעה ויש בהם ד' פעמים שבעה, מן ונתתי גשמיכם בעתם, עד וישבתם לבטח, וכן מן ונתתי שלום בארץ, עד מאה

מכס, וכן מן ופניתי אליכם, עד ויסן מפני קדם תוציאו, וכן מן ונתתי משכני, עד קוממיות, וד' פעמים שבעה עולה

מקורי רש"י

מח) ספרא, וכן תיונ"ע: מט) ספרא, ילקוט שם, מדרש אגדה, פס"ז: נ) יחז' כ"ד כ"א ושם "את מקדשי גאון עוזכם" בלא מלת את: נא) ספרא ילקוט תרע"ד פס"ז: נב) דבר', כ"ח כ"ג: נג) ספרא ילקוט תרע"ד פס"ז וכן

מנחת יהודה

נ) וזרעתם לריק ואכלוהו אויביכם ד) ונגפתם לפני אויביכם ה) ירדו בכם ו) ונסתם ז) ואין רודף: לא) ופי' בעיד שהצרות האלה - תעיקנה אותם לא תשמעו לי: לב) פשוטו משמע שבע פעמים כמו חטאתיכם, וזה אינו, כי חלילה לאל מרשע להיות נפרע ממנו יותר ממה שחטא, לכן פי' שבע פורעניות על שבע עבירות, והשבע עבירות חשב בפ' ט"ו א) אינו לומד ב) אינו עושה נ) מונע אחרים מעשות ד) כואס העושים ה) מואס הלומדים ו) כופר במצות ז) כופר בעיקר: לג) ואינו נכון בעיני, כי הנה אמר אח"ז והשימותי את מקדשיכם (פ' ל"א) ואיך יבוא יעוד אחד בשני כתובים קרובים זה לזה (רדי"א) עיי"ש: לד) נוכש שמלקט עשבים מתוך הארעים

אֶת־יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פִּרְיוֹ׃
כא וְאִם־תֵּלְכוּ עִמִּי קֶרִי וְלֹא תֹאבוּ
לִשְׁמֹעַ לִי וְיָסַפְתִּי עֲלֵיכֶם מַכָּה
שֶׁבַע כְּחַטֹּאתֵיכֶם׃ כב וְהִשְׁלַחְתִּי
בָכֶם אֶת־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְשִׁכְּלָה
אֶתְכֶם וְהִכְרִיתָה אֶת־בְּהֶמְתְּכֶם

אונקלוס

יִתֵּן אִבַּהּ: כא וְאִם תְּהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ וְלָא תֵיבוּן לְקַבָּלָא לְמֵימְרִי וְאוֹסִיף לְאַיְתָאָה עֲלֵיכוֹן מְחָא שְׁבַע כְּחוֹבֵיכוֹן: כב וַאֲגָרֵי בְכוֹן יָת חֵיוַת בָּרָא וְתַתְכֵּיל יָתְכוֹן וּתְשֵׁיצֵי יָת בְּעִירְכוֹן וְתַזְעֵיר יָתְכוֹן וְיִצְדְּיָן אוֹרְחָתְכוֹן:

אבן עזרא

כא קרי. אמרו רבים שפירושו נבורה ונצוח כאיש שיחזק לבו ולא יפחד למען שלא ינוצח (סה) ואין ריע לו (סו), וי"א שהוא מגזרת כל הקורות, והטעם שאמר בדברי הפלשתים כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא (ש"א ו ט) (סז) ועל שני הפירושים יחסר בי"ת (סח) כמו כי ששת ימים (שמות כ יא) (סט) או יהי כן תלכו עמי הליכות קרי, כאשר הראיתיך רבים כאלה [יב], והנה כתוב כחטאתיכם, ולא יוסיף עליכם (ע), ועל חטאתיכם (עא) דבק עם ליסרה אתכם והטעם בעבור חטאתיכם: כב והשלחתי בכם. מגזרת הנני משליח בך (שמות ח י) (עב): ושכלה אתכם. בהרינת קטנים (עג) [יג]: והמעיטה אתכם. בהרינת הגדולים (עד) [יד]:

רש"י

ונכש וכסח ועדר ובא שדפון והלקה אותו הרי שיגיו של זה קהות נד): ולא תתן ארצכם את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע לה) נה): ועץ הארץ. אפי' מן הארץ יהא לקוי שלא יחניט פירותיו בשעת החנטה נו): לא יתן. משמש למעלה ולמטה אעץ ואפרי: לא יתן פריו. כשהוא מפרה משיר פירותיו הרי שתי קללות לו) נז) ויש כאן שבע פורעניות: (כא) ואם תלכו עמי קרי. רבותינו אמרו נח) עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כן תלכו עראי במצות לז) ומנחם פירש לשון מניעה וכן הוקר רגלך נט) וכן יקר רוח לח) ס) וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשים לבם לימנע מלהתקרב אלי לט): שבע כחטאתיכם. ז' פורעניות אחרים במספר שבע כחטאתיכם סא): (כב) והשלחתי. לשון גרוי מ): ושכלה אתכם. אין לי אלא חיה משכלת שדרכה בכך בהמה שאין

קרני אור

כ"מ כמספר אותיות אל"ף בי"ת עם מנצפ"ך ושי"ן שמאלית: [יב] ואו"ת מלת בקרי בקשיו, ובאורו שיקשו ערפם לאמר שבאם להם לא מפאת השגחה אך מקרה הוא להם עיין רש"י ובאורי שם: [יג] ענין שכול הנחתו על העדר בנים לאבות אחרי המצאם, כאשר שכלתי שכלתי (ברא' מג יד): [יד] ואולי גם במעלת זו מדרגות אלו הרמאים תמלא תשכל אחד הנה ואחד הנה,

יהל אור

כמכם, כמו ואמרת כחי ועוצם ידי (דברי' ח יז) שהוא כח האדם וטבעו בעבודת האדמה: (סה) והוא מלשון הון עשיר קרית עוזו (משלי יח יא): (סו) כי אם בפרשה הזאת, וגם זה בכונה מיוחדת שנמלא שבעה פעמים, שלשה פסוקים וארבעה עם בי"ת: (סז) כי תחת שיחסו הכל אל המקרה ולא להשגחת השם תסור ממנו השגחתו ויעזבם אל מקרי העולם:
(סח) כי נ"ל בקרי: (סט) ונ"ל בששת: (ע) כאן כתוב „כחטאתיכם" ולא יוסיף ליסרכם יותר: (עא) הכתוב בפ' י"ח ובד"ק „פי' חטאתיכם דבק וכו': (עב) ענינו התרת הדבר מאין עוצר, וגם מענין גרוי ושסוי וכן והשלחתי רעב בארץ (עמוס ח יא): (עג) וכן פי' רש"י ז"ל: (עד) ותאמרו מעט

מנחת יהודה

הזרעים, כמה קצר, ועדר חפר: לה) מה שאתה זורעה אינה נותנת: לו) א) שבשעת החניטה לא יחניט את פירותיו, והב' שמה שיחניט לא יתן פריו, כי ישירו ממנו: לז) ופי' עשיתם את דיניי ארעי בעולם דרך ארעי ומקרה, ולא עשיתם אותם קבע: לח) וע"ז כתב הרשב"ם, מנחם פי' לשון מניעה, מגזרת הוקר רגלך, והכל הוא וכו', וזה פי' אם תלכו עמי במקרה ולא תדיר, כאדם שאינו הולך תדיר אצל בוראו: לט) עיין תוס' ר"ה ט"ז א' ד"ה „שאירע" שיפרש ג"כ לשון קושי: מ) כי שליחות לא

מקורי רש"י

תו"כ: נד) ספרא ילקוט שם: נה) ספרא ילקוט שם פס"ז: נו) ספרא ילקוט שם פס"ז: נז) ספרא וכן תו"כ: נח) ספרא ילקוט שם פס"ז: נט) משלי כ"ה י"ז: ס) משלי י"ז כ"ז: סא) ספרא, ילקוט שם:

אונקלוס

כג וְאִם בְּאִלֵּין לָא תִתְרְדוּן לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ: כד וְאֵיהָךְ אַף אֲנָא עִמְּכוֹן בְּקַשְׁיוּ וְאַלְקֵי יָתְכוֹן אַף אֲנָא שְׁבַע עַל חוֹבֵיכוֹן: כה וְאַיְתֵי עֲלֵיכוֹן דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִתְפָּרְעוּן מִנְּכוֹן פּוּרְעָנוּתָא עַל דַּעֲבַרְתּוּן עַל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא וְתִתְכַּנְּשׁוּן לְקִרְוֵיכוֹן וַאֲגָרֵי מוֹתָנָא בֵּינֵיכוֹן וְתִתְמַסְרוּן בְּיַד סָנְאָה:

וְהִמְעִיטָה אֶתְכֶם וְנָשַׁמּוּ דַּרְכֵיכֶם:
כג וְאִם־בְּאֵלֶּה לֹא תִוָּסְרוּ לִי
וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי קֶרִי: כד וְהָלַכְתִּי אַף־
אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי וְהִכֵּיתִי אֶתְכֶם
גַּם־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם:
כה וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם חֶרֶב נֹקֶמֶת
נְקַם־בְּרִית וְנֶאֱסַפְתֶּם אֶל־עָרֵיכֶם
וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם וְנִתַּתֶּם

רש"י

דרכה בכך מנין ת"ל ושן בהמות אשלח בם סב) הרי שתים ומנין שהיא ממיתה בנשיכתה ת"ל עם חמת זוחלי עפר סג) מה אלו נושכין וממיתין אף אלו נושכין וממיתין כבר היו שנים בא"י חמור נושך וממית ערוד נושך וממית מא) סד): ושכלה אתכם. אלו הקטנים מב) סה): והכריתה את בהמתכם. מבחוץ: והמעיטה אתכם. מבפנים מג) סו): ונשמו דרכיכם שבילים גדולים ושבילים קטנים מד) סז) הרי שבע פורעניות. שן בהמה ושן חיה חמת זוחלי עפר ושכלה והכריתה והמעיטה ונשמו: (כג) לא תוסרו לי. לשוב אלי: (כה) נקם ברית. ויש נקם שאינו בברית כדרך שאר נקמות וזהו סמוי עיניו של צדקיהו מה) סח) ד"א נקם ברית נקמת בריתי אשר עברתם סט) כל הבאת חרב שבמקרא הוא מלחמת חיילות אויבים: ונאספתם. מן החוץ אל תוך הערים מפני המצור ע): ושלחתי דבר בתוככם. ע"י הדבר ונתתם ביד האויבים

אבן עזרא

ונשמו דרכיכם. כי אין דרך בטוח מפחד החיות שאינה (עד*) ברשות אדם כאשר פירשתי (עה): כג תוסרו. עתיד מבנין נפעל (עו): כד על חטאתיכם. דבק עם והכיתי (עז): כה נקם ברית. על כן אמרתי כי זאת הברית הכרותה (עז*) בסיני הכתובה בפרשת ואלה המשפטים יום קבלו על נפשם ואמרו נעשה ונשמע אז נכרתה הברית ואמר להם כל הפרשה הזאת [טו]: ונאספתם אל עריכם. מפני החרב, ושם אשלח הדבר והרעב עד שתרצו להנתן ביד האויב (עח)

יהל אור

(עד*) וכד"ק וכבא"י "שאינם": (עה) למעלה כה ז: (עו) ופרשו יסר ובא וי"ו במקום יו"ד, וכן פן תוקש (דברי' ז' כה) שפרשו יקש: (עז) ולא עם מלת שבע ופי' והכיתי בעבור חטאתיכם: (עז*) וכד"ק "כרותה":
(עח) כי בהיותכם עושים רצונו של מקום נאמר וחרב לא תעבור בארצכם (פ' ו), הנה עתה כדי שישלוט

קרני אור

וכשתקשו לבבכם אביא מספר רב ויכריתו בהמתכם, ואם גם זה לא יועיל, אשליחם גם עליכם, ושמעיטם אתכם שיהרגו מספר רב מכם (רנב"ו): [טו] עיין א"ע, ורע"ם פי' נוקמת באומה הנקמה שכתובה בס' הברית:

מקורי רש"י

סב) דברי' ל"ב כ"ד: סג) שם שם: סד) עיין מנחת יהודה: סה) ספרא, ילקוט תרע"ה, פס"ז: סו) ספרא, ילקוט שם, פס"ז: סז) ספרא, ילקוט שם: סח) ספרא, ויק"ר פ"ו ה', ילקוט שם, ועיין רש"י ירמ' כ"ג כ"ד: סט) וכן ח"ש, שבת ל"ג א': ע) ספרא ילקוט שם, תוכ"ע:

מנחת יהודה

לא שייך אלא בבר דעת: מא) ובספרא חמור נושך וממית, שור נושך וממית, ובילקוט ר' תרע"ה, שור נושך וממית, חמור נושך וממית, ועריד נושך וממית: מב) כי לשון שכול איננו נופל כ"א על אבידת הבנים, עיין רש"י (בראי' ס"ו ל"ב): מג) כ"ה הנוסח בספרא ובילקוט ר' תרע"ה, והכריתה את בהמתכם מבפנים, והמעיטה אתכם מבחוץ: מד) ידייק מן דרכיכם ל"ר: מה) ראיתי נוסחא אחת "נקם ברית כדרך שאר נקמות, ויש נקם שאינו בברית, וזהו סמוי עיניו של צדקיהו" וזהו נוסחא ישרה ומסכמת עם לשון הספרא אות באות (וזכרון) ועיין בקרבן אהרן שרוצה להגיה בספרא "איזו היא נקם בברית כגון סימוי עינים שסימו את עיני צדקיהו" וזהו הנקם בעבור הברית שהפר שעבר הברית בינו ובין נבוכדנצר שהשביעו שלא למרוד בו:
וב"ה

בְּיַד־אוֹיֵב׃ כו בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה־
לֶחֶם וְאָפוּ עֶשֶׂר נָשִׁים לַחְמְכֶם
בְּתַנּוּר אֶחָד וְהֵשִׁיבוּ לַחְמְכֶם
בַּמִּשְׁקָל וַאֲכַלְתֶּם וְלֹא תִשְׂבָּעוּ׃ ס
כז וְאִם־בְּזֹאת לֹא תִשְׁמְעוּ לִי
וַהֲלַכְתֶּם עִמִּי בְּקֶרִי׃ כח וְהָלַכְתִּי
עִמָּכֶם בַּחֲמַת־קֶרִי וְיִסַּרְתִּי אֶתְכֶם
אַף־אָנִי שֶׁבַע עַל־חַטֹּאתֵיכֶם׃
כט וַאֲכַלְתֶּם בְּשַׂר בְּנֵיכֶם וּבְשַׂר

אונקלוס

כו בְּדְאִתְבַר לְכוֹן סְעֵיד
מֵיכְלָא וְיֵפְיָן עֲשַׂר נְשִׁין
לַחְמְכוֹן בְּתַנּוּרָא חַד
וְיָתִיבָן לַחְמְכוֹן בְּמַתְקְלָא
וְתֵיכְלוּן וְלָא תִשְׂבְּעוּן׃
כז וְאִם בְּדָא לָא תְקַבְּלוּן
לְמֵימְרִי וּתְהָכוּן קֳדָמַי
בְּקַשְׁיוּ׃ כח וְאֵיהָךְ עִמְּכוֹן
בִּתְקוֹף רְגַז וְאַיְתֵי יָתְכוֹן
אַף אֲנָא שְׁבַע עַל
חוֹבֵיכוֹן׃ כט וְתֵיכְלוּן בְּשַׂר
בְּנֵיכוֹן וּבְשַׂר בְּנָתֵיכוֹן

אבן עזרא

וזה טעם ונתתם ביד אויב. והיא מלה מבנין נפעל (עט): **כו בשברי לכם.** שם הפעל (פ) ובא שבור (פא) כמו בשכבה ובקומה (בראשית לג) (פב) וטעם השבר בעבור מטה לחם (פג), והוא דרך משל, ובישעיה משען לחם (ישעיה ג א) (פג*) כי הלחם לבב אנוש יסעד (פד): **עשר נשים.** כי הוא סך חשבון (פה) כי מנהג ישראל היה לאפות כל בית תנור לעצמו שיאכלו כל השבוע (פו) ומערכת השבת תוכיח (פז): **והשיבו לחמכם במשקל.** בעבור שהוא מעט (פח): **ואכלתם ולא תשבעו.** יש רעב וישבע האוכל מעט, ואתם מאוכל הרבה לא ישבעו (פט): **כז ואם בזאת.** במכה הזאת, וכן ואם באלה (פ' כג) באלה המכות הנזכרות (צ): **כח על חטאתיכם.** דבק עם ויסרתי (צא): **כט ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם.** אין למעלה מן הרעב הזה, ולא יהיה לכם מקום לזעוק ולהתפלל להושע מהרעב, כי אשמיד במותיכם מקום

רש"י

הצרים עליכם לפי שאין מלינים את המת בירושלים וכשהם מוציאים את המת לקברו נתנין ביד אויב עא): **(כו) מטה לחם.** לשון משען כמו מטה עוז עב): **בשברי לכם מטה לחם.** אשבור לכם כל משעד אוכל מו) והם חלי רעב עג): **ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד.** מחוסר עצים עד): **והשיבו לחמכם במשקל.** שתהא התבואה נרקבת ונעשית פת נפולה מז) ומשתברת בתנור והן יושבות ושוקלות את השברים לחלקם ביניהם מח) עה): **ואכלתם ולא תשבעו.** זהו מארה בתוך המעים

יהל אור

בכם הדבר והמגפה לא תוכלו לברוח מפניו: (עט) כי שרש המלה נתן הנו"ן הראשון לפי' הבנין, ושני נוני"ן שרשיים נבלעים בדגשות שתי תוי"ן והראוי וְנִנְתַּנְתֶּם: (פ) פי' מקור: (פא) פי' בחירק, והחירק נקרא שבור, ובא תמורת קמץ: (פב) שגם ג"כ השין בחירק תחת קמץ גדול: (פג) וזכר כזה לשון שבירה בעבור המשל: (פג*) ובד"ק "ובישעיה, משען ומשענה": (פד) כמו המטה שנשען עליה, כן הלחם לבב אנוש יסעד: (פה) לפי שהעשרה הוא סוף החשבון וכולל כל חשבון יבא לפעמים לסך החשבון ואינו רוצה בו חשבונו לבד, כ"א על דרך גוזמא להרבות ולהגדיל (ן' מלך): (פו) ויאפו פעם א' בשבוע: (פז) הוא לחם הפנים שגם אותו משבת לשבת תוכיח: (פח) וכן תיוב"ע וכן פי' הרשב"ם: (פט) וכן פי' רש"י, רשב"ם והרדי"א: (צ) ולדעתו הכל אחד רק במלות שונות, ועיין ברדי"א שהבדיל בזה: (צא) פי'

מנחת יהודה

מו) וכ"ת (ספרא) לרבות כל מסעדי לחם, ובפס"ז להביא כל מסעד לחם כגון השולין והעדשין וכל מיני קטניות שהם סעד ללחם: מז) פי' נשבר ונופל כשאוחזין אותו וכן פי' רש"י (ב"ק צ"ט ב'): מח) והרכב"נ פי' שהלחם ההוא מרוב הסובין והמורסן אשר בו לא יתדבק אבל יהיה נפרך בתנור, ולזה יצטרך לנשים ההם להשיב הלחם במשקל ולא

מקורי רש"י

עא) ספרא, ילקוט שם, פס"ז: עב) ירמיה מ"ח, י"ז: עג) ספרא, ילקוט שם, פס"ז, תיוב"ע: עד) ישע' פ' פ"ג: עה) ספרא, ילקוט שם, פס"ז, תיוב"ע:

בְּנֹתֵיכֶם תֹּאכֵלוּ׃ ל וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת־בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת־חַמָּנֵיכֶם וְנָתַתִּי אֶת־פִּגְרֵיכֶם עַל־פִּגְרֵי גִּלּוּלֵיכֶם וְגָעֲלָה נַפְשִׁי אֶתְכֶם׃
לא וְנָתַתִּי אֶת־עָרֵיכֶם חָרְבָּה וַהֲשִׁמּוֹתִי אֶת־מִקְדְּשֵׁיכֶם וְלֹא

אונקלוס

תֵּיכְלוּן׃ ל וְאֶשֵּׁיצֵי יַת בָּמָתְכוֹן וַאֲקַצֵּץ יַת חֲנִיסְנְסֵיכוֹן וְאֶתֵּן יַת פִּגְרֵיכוֹן עַל פִּגְרֵי טַעֲוָתְכוֹן וִירַחֵק מֵימְרִי יָתְכוֹן׃
לא וְאֶתֵּן יַת קִרְוֵיכוֹן חָרְבָּא וְאַצְדֵּי יַת מַקְדְּשֵׁיכוֹן וְלָא אֲקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֻרְבַּן כְּנִישָׁתְכוֹן׃

רש"י

בלחם. הרי שבע פורעניות חרב מלוך דבר שבר מטה לחם חוסר עלים פת נפולה מארה במעים. ונתתם איזה מן המנין היא החרב מט): (ל) במתיכם. מגדלים ובירניות: חמניכם. מין עבודת כוכבים שמעמידין על הגגות וע"ש שמעמידין בחמה קרויין חמנים ע): ונתתי את פגריכם. תפוחי רעב היו ג) ומוציאין יראתם מחיקם ומנשקים אותם וכרסו נבקעת ונופל עליה עז): וגעלה נפשי אתכם. זה סילוק שכינה עח): (לא) ונתתי את עריכם חרבה. יכול מאדם כשהוא אומר והשמותי אני את הארץ הרי אדם. אמור הא מה אני מקיים חרבה מעובר ושב נא) עט): והשמותי את מקדשיכם. יכול מן הקרבנות כשהוא אומר ולא אריח הרי קרבנות אמורים הא מה אני מקיים והשמותי את מקדשיכם מן הגדודיות שיירות של ישראל שהיו מתקדשות ונועדות לבא שם פ) הרי שבע פורעניות אכילת בשר בנים ובנות השמדות במות הרי שתים כריתת חמנים אין כאן פורעניות אלא ע"י השמדת הבירניות יפלו החמנים שבראשי הגגות ויכרתו ונתתי את פגריכם וגו' הרי שלש סילוק שכינה ארבע חרבן ערים שממון

אבן עזרא

הזבחים (לג): ל חמניכם. מגזרת חמה, בתים העשויים להשתחוות לשמש, והנו"ן נוסף כנו"ן נשים רחמניות (איכה ד, י) (לג) [טז]: פגריכם. גופותיכם כמו פגר מובס (ישעי' יד יט) (לד) [יז]: גלולים. שם נגאי לע"ג מגזרת כאשר יבער הגלל (מ"א יד י) (לה) והטעם כי בהתחברם לבתי ע"ג שם תהרגו (לו) וישחיתו אויביכם צורת גלוליכם ואני לא אושיעכם: וגעלה נפשי אתכם. שתסור השכינה (לז) אז תחרבנה עריכם וישמו המקדשים שלכם, והטעם בתחלה היו מקדשי (לח): לא ולא אריח בריח. והטעם כי כבוד השם מלא שמים וארץ, וכתוב על נח וירח ה' את ריח הניחוח (בראשית ח כא) והטעם שלא אקבל עולה אחרי כן מכם, ואחר שאמר עריכם ומקדשיכם, אמר את הארץ כל

יהל אור

שאטעים אתכם יותר הרבה מאשר נזכרו עד הנה וכ"ז יהיה על חטאתיכם, בעבור מה שחטאתם לפני: (לב) שהיו זובחים שם לעכו"ם: (לג) שרשו חמם והנו"ן נוספת ונקראו כן לפי שטשו אותם עובדי השמש: (לד) ופי' כגוף נרמס בין הרוגיו: (לה) ופי' צואה, וכן בגללי צואת האדם (יחז' ד יב): (לו) וכן פי' הרשב"ם: (לז) וכן פי' רש"י ז"ל: (לח) עת ששרתה שם הכבוד, וכהסתלק הכבוד נקרא מקדשיכם:

קרני אור

[טז] וע"ז כתב רנה"ו ונראין דבריו כי הבמות יקימו עליהן הפסילים, ובחמנים יעבדו לשמש, ורא"ה עוד לא יקומו אשרים וחמנים (ישעי' כז ט) ושביב האשרה היו עובדים לעכו"ם: [יז] לדעתי שם גוף מת פגר מלשון אשר פגרו ללכת אתו (ש"א ל כא) שהיא הבטלה, וכן יומא דמפגרי ביה רבנן, שהיו מבטלים ממדרש, וכן גוף האדם בחייו יעבוד ויעמול וכשמת הוא פגר ובטל מכל

מקורי רש"י

עו) ספרא קדושים: עז) כפרא, ילקוט שם, פס"ז: עח) ספרא, ילקוט שם, פס"ז: עט) ספרא רוש במקומו: פ) ספרא

מנחת יהודה

ולא במספר ור"י בי דורמסקית דורש (ספרא) במשקל שמשקל בדעתו כה לקנות ויהיה שבע: מט) דאל"כ יהיו שמונה: ג) פי' נפוחי רעב היו, פי' שהיה נופח עורם על בשרם ושים בינתיים ונראה כזכוכית ורך מתוכו, וכן פי' רש"י (סנהד' ס"ג ב', שבת ל"ג א') ד"ה תפוח: נא) ופי' הק"א שאפילו לעשות אותה כרך לעבור ממנה ממקום למקום לא יעברו בה:

ולא

אֲרִ֥יחַ בְּרֵ֖יחַ נִיחֹחֲכֶֽם׃ לב וַהֲשִׁמֹּתִ֥י
אֲנִ֖י אֶת־הָאָ֑רֶץ וְשָֽׁמְמ֤וּ עָלֶ֙יהָ֙
אֹֽיְבֵיכֶ֔ם הַיֹּשְׁבִ֖ים בָּֽהּ׃ לג וְאֶתְכֶם֙
אֱזָרֶ֣ה בַגּוֹיִ֔ם וַהֲרִיקֹתִ֥י אַחֲרֵיכֶ֖ם
חָ֑רֶב וְהָיְתָ֤ה אַרְצְכֶם֙ שְׁמָמָ֔ה
וְעָרֵיכֶ֖ם יִהְי֥וּ חָרְבָּֽה׃ לד אָז֩ תִּרְצֶ֨ה
הָאָ֜רֶץ אֶת־שַׁבְּתֹתֶ֗יהָ כֹּ֚ל יְמֵ֣י

אונקלוס

לב וְאַצְדֵּי אֲנָא יָת אַרְעָא
וְיִצְדּוֹן עֲלַהּ בַּעֲלֵי
דְבָבֵיכוֹן דְיָתְבִין בַּהּ׃
לג וְיָתְכוֹן אֲבַדַּר בֵּינֵי
עַמְמַיָּא וְאַגְרֵי בַתְרֵיכוֹן
דְקָטְלִין בְּחַרְבָּא וּתְהֵי
אַרְעֲכוֹן צַדְיָא וְקִרְוֵיכוֹן
יְהֶוְיָן חָרְבָא׃ לד בְּכֵן תַּרְעֵי
אַרְעָא יָת שְׁמִטְּתַהָא כָּל
יוֹמִין דְצַדְיָאַת וְאַתּוּן
בַּאֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
בְּכֵן תַּשְׁמֵט אַרְעָא וְתַרְעֵי

אבן עזרא

ארץ ישראל: לב ושממו עליה. כל כך תהיה שממה שגם האויבים הדרים ישומו עליה (נט) הפך משוש לכל הארץ (איכה ב טו) (ק) [יח]: לג אורה. מבנין הכבד הדגוש (קא) ולא די שתזרו, עד אשר אריק אחריכם חרב (קב) וטעם אריק, סנדנה (קג): והיתה ארצכם. דבק עם הפסוק הבא אחריו (קד) והטעם כאשר תהיה ארצכם שממה אז תרצה הארץ (קה), וזאת המלה כמו תשלים (קו), וכן עד ירצה כשכיר יומו (איוב יד) (קז) כי נרצה עונה (ישעי' מ ב) (קח): לד שבתותיה. שמיטות ויובלים, וכן כתוב עד רצתה הארץ את שבתותיה (דה"ב לו כא) ושם פירשתיו (קט): השמה. שם (קי) ומשקלי השמות משתנים (קיא):

רש"י

מקדש מן הגדודיות ולא אריח קרבנות הרי שבע: (לב) והשמותי אני את הארץ. זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושביה (נג) פא: (לג) ואתכם אזרה בגוים. זו מדה קשה שבשעה שבני מדינה גולים למקום אחד רואים זה את זה ומתנחמים וישראל נזרו כבמזרה כאדם הזורה שעורים בנפה ואין אחת מהן דבוקה בחברתה (נג) פב). והריקתי. כששולף החרב מתרוקן הנדן (נד) ומדרשו חרב הנשמטת אחריכם אינה חוזרת מהר כאדם שמריק את המים ואין סופן לחזור פג): והיתה ארצכם שממה. שלא תמהרו לשוב לתוכה ומתוך כך עריכם יהיו חרבה נראות לכם חרבות שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאילו אין כרמו וביתו חרבים כך שנויה בת"כ פד): (לד) אז תרצה. תפייס

קרני אור

מלאכה ומעשה (סס): [יח] שרש שמם שלש הוראות לו, השמיד והחריב, והפלא והשתאה על ההפסד והחרמה, והספד בלבד, כמו למה תשומם (קהלת ז טז) וכל שלש הוראות אלה ראויות לכאן, אויביכם יחרימו וישמידו, ואחרי החרימם עריכם יתפלאו הם בעצמם איך נהפכו לגלים גלים, וגם הם יהיו סרים וזועפים בין עיי המכנים, כיושב בדד אשר רוחו יימר עליו (סומיל משם):

יהל אור

(נט) פי' יתפלאו עליה: (ק) הח' ז"ל הביא סיום הכתוב מן, ספקו עליך כפים וגו' שרקו ויניעו ראשם וגו' הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ: (קא) וכד"ק „והדגוש" ע"מ אברך, והיה ראוי לבוא אל"ף האיתן בשוא ופתח כמו אגלה ובא האל"ף בשוא וסגול: (קב) ובכל מקום שתבואו יהרגו אתכם: (קג) כי הוצאת החרב מתערה כמו הרקת הכלי: (קד) יתרץ הלא כבר אמר והשמותי אני את הארץ: (קה) והוא דבק עמו: (קו) ענין השלמה: (קז) ופי' ישלים השכיר יומו: (קח) ופי' נשלם: (קט) פירושו על ד"ה לא נמצא אצלינו: (קי) מקור מבנין הפעל עם כנוי הנסתרות ואעפ"י שאין הה"א במפיק: (קיא) כי היה ראוי לנקד השי"ן בחירק כמו

מנחת יהודה

נג) ולא יוכלו לדור בארצכם כפני השממון: נג) וי"א לטובתן של ישראל נזורו בכל המקומות שלא יאבדום העכו"ם, ועיין (ע"ז י', ב') מעשה בקטיעא בר שלום: נד) רש"י ז"ל מישב לשון והריקותי, לפי שההרקה אינה אלא לכלי לא לדבר היוצא מן הכלי כמו שמתקן רש"י ז"ל כל לשון הרקה שבמקרא וכמו שכתב באריק חרבי (שמות ט"ו ט)

מקורי רש"י

שם: פא) ספרא, ילקוט שם פס"ו מדרש אגדה: פב) ספרא ילקוט שם פס"ו מדרש אגדה: פג) ספרא ילקוט שם פס"ו ז פד) ספרא ילקוט שם פס"ו:

הַשַּׁמָּה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם אָז תִּשְׁבַּת הָאָרֶץ וְהִרְצָת אֶת־שַׁבְּתֹתֶיהָ׃ לה כָּל־יְמֵי הָשַּׁמָּה תִּשְׁבֹּת אֵת אֲשֶׁר לֹא־שָׁבְתָה בְּשַׁבְּתֹתֵיכֶם בְּשִׁבְתְּכֶם עָלֶיהָ׃ לו וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם וְהֵבֵאתִי מֹרֶךְ

אונקלוס

יַת שְׁמִטָּהָא: לה כָּל יוֹמִין דְצַדְיָאַת תַּשְׁמֵט יַת דִּי לָא שְׁמָטַת בִּשְׁמִטֵּיכוֹן כַּד הֲוֵיתוֹן יָתְבִין עֲלַהּ: לו וּדְיִשְׁתָּאֲרוּן בְּכוֹן וְאָעֵיל תַּבְרָא בְּלִבְּהוֹן בְּאַרְעָתָא דְּסַנְאֵיהוֹן וְיִרְדּוֹף יָתְהוֹן קָל טַרְפָּא דְּשָׁקֵיף וְיֶעֶרְקוּן כִּמְעָרַק מִן קֳדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְיִפְּלוּן

רש"י

את כעס המקום שכעס על שמטותיה נה): והרצת. לפייס את שבתותיה נו) פה): (לה) כל ימי השמה. לשון העשות (ומ"ם דגש במקום כפל שממה): את אשר לא שבתה. שבעים שנה של גלות בבל הן היו כנגד שבעים שנות השמיטה ויובל שהיו בשנים שהכעיסו ישראל בארצם לפני המקום ת' מאות ושלשים שנה. שלש מאות ותשעים היו שני עונם משנכנסו לארץ עד שגלו עשרת השבטים ובני יהודה הכעיסו לפניו ארבעים שנה משגלו עשרת השבטים עד חרבות ירושלים נז) הוא שנאמר ביחזקאל ואתה שכב על צדך השמאלית וגו' וכלית את אלה וגו' ושכבת על צדך הימנית ארבעים יום ונשאת את עון בית יהודה פו) ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלות המלך יהויכין ועוד עשו שש שנים עד גלות צדקיהו הרי ארבעים ושש ואם תאמר שנות מנשה חמשים וחמש היו מנשה עשה תשובה שלשים ושלש שנה וכל שנות רשעו עשרים ושתים נח) כמו שנא' באגדת חלק פז) ושל אמון שתים ואחת עשרה ליהויקים וכנגדו לצדקיהו צא וחשוב לארבע מאות ושלשים ושש שנה שמיטין ויובלות שבהם (והם שש עשרה למאה י"ד שמיטין וב' יובלות) הרי לארבע מאות שנה ששים וארבע לשלשים ושש שנה חמש שמיטות הרי שבעים חסר אחת ועוד שנה יתירה שנכנסה בשמיטה המשלמת לשבעים (כ"א ואותו יובל שלא נגמר בעונם נחשב להם) ועליהם נגזר שבעים שנה שלמים וכן הוא אומר בדברי הימים עד רצתה הארץ את שבתותיה למלאות שבעים שנה פח): (לו) והבאתי מרך. פחד ורך לבב מ"ם של מרך יסוד נופל הוא כמו מ"ם של מועד

אבן עזרא

וטעם כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם. שתהיה שממה מכם, אז תשבית ותמצא מנוחה למלאות שבתותיה (קיב): לה וטעם כל ימי השמה תשבת. מספר השנים שתשבות (קיג) וביחזקאל מפורש (קיד) [יט]: לו והנשארים בכם. בעבור שאמר והריקותי אחריכם חרב (קטו): מרך. מפעלי הכפל (קטז) וכן במועל ידיהם

יהל אור

והשימותי: (קיב) את אשר לא שבתה: (קיג) כנגד השנים שבטלו שמיטות ויובלים. (קיד) ביחז' ד' ה' ועיין קרני אור: (קטו) יאמר והנשארים בלא שלשה כהם הרב: (קטז) ושרשו רכך:

קרני אור

[יט] ביחזקאל ד' ה' מפורש "למספר ימים שלש מאות ותשעים יום" פי' שנתן לו ימים במספר כנגד השנים שמעלו יום לשנה, ושני עונם היו שלש מאות ותשעים שנה, ופרטי החשבון עיין רש"י ז"ל פה וביחזקאל, ובד"ה ועיין פי' הגר"א בד"ה שם, מה שהעיר על פי' רש"י ז"ל, ועיין סדר עולם ריש פ' כ"ו ובהערות ידידי הרב הח' השלם מ' בער ראטנער שם:

מקורי רש"י

פה) עיין שבת ל"ג א': פו) יחז' ד' ו': פז) סנהד' ק"ג א': פח) דה"ב ל"ו כ"א, ושם כתוב "עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה":

מנחת יהודה

נד) (הזכרון): נה) אף שתרצה הוא פועל עומד בכאן הוא במקום פועל יוצא, ופי' תפייס: נו) נראה שאינו מפרש נהרצת מלשון פיוס, כמו שפי' אז תרצה, אלא מלשון נתינה ופרעון מלשון אומרם אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה (הזכרון) בכ"י שבידי למלאת את שבתותיה, לא למלך את שבתותיה (שד"ל) ובז"ל הביא השני נוסחאות: נז) ובזמנים חלוקים היו לא שנים רצופות זו אחר זו, ועיין סדר עולם פ' כ"ו ובפי' רש"י (יחז' ד' ה', חבקוק ב' ג') מה שהאריך לבאר החשבון: נח) ובזכור לאברהם יש כאן הוספה בפי' רש"י "שנה דכתיב (ס"ב כ"א

בִּלְבָבָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיהֶם וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף וְנָסוּ מְנֻסַת־חֶרֶב וְנָפְלוּ וְאֵין רֹדֵף׃ לז וְכָשְׁלוּ אִישׁ־בְּאָחִיו כְּמִפְּנֵי־חֶרֶב וְרֹדֵף אָיִן וְלֹא־תִהְיֶה לָכֶם תְּקוּמָה לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃ לח וַאֲבַדְתֶּם בַּגּוֹיִם וְאָכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֹיְבֵיכֶם׃ לט וְהַנִּשְׁאָרִים בָּכֶם יִמַּקּוּ בַּעֲוֺנָם בְּאַרְצֹת אֹיְבֵיכֶם וְאַף

וְלֵית דְּרָדֵיף׃ לז וְיִתַּקְלוּן גְּבַר בְּאָחוּהִי כְּמִקֳּדָם דְּקָטְלִין בְּחַרְבָּא וְרָדֵיף לֵית וְלָא תְהֵי לְכוֹן סֵיעֲדָא קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ לח וְתֵיבְדוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא וּתְגַמַּר יָתְכוֹן אֲרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃ לט וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן בְּכוֹן יִתְמַסְּמוּן בְּחוֹבֵיהוֹן בְּאַרְעָתָא בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן וְאַף בְּחוֹבֵי אֲבָהָתְהוֹן בִּישַׁיָּא דַּאֲחִידִין בִּידֵיהוֹן

אבן עזרא

(נחמיה ח ו) (קיז) סגזרת ורך הלבב (דבר' כ ח) (קיח) [כ] ויפחדו עד שירדפם קול עלה נדף (קיט) והוא שם התאר מבנין נפעל (קכ) ונו"ן השרש מובלע (קכא): לז איש באחיו. שהוא אוהבו (קכב): תקומה. מבנין כבד נוסף סנחי ע"ו בעבור התי"ו, וכן תרומה (קכג): לח ואכלה אתכם. מנהג כל הגולים למקום אחר בהשתנות האויר עליהם. והמים ימותו רובם (קכד): לט והנשארים. מהנשארים (קכה): ימקו בעונם. על משקל יסבו (יחז' א ט) ושניהם מפעלי הכפל (קכו) מגזרת המק בשרו (זכריה יד יב) מק יהיה (ישעי' ה כד) (קכז): ואף בעונות אבתם אתם ימקו. כטעם אבותינו חטאו (איכה ה ו) (קכח), ובמגלת איכה

רש"י

ושל מוקש נט) - ונסו מנסת חרב. כאילו רודפים הורגים אותם: עלה נדף. שהרוח דוחפו ס) ומכהו על עלה אחר ומקשקש ומוליא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף (לשון חבטה שדופות קדים פט) שקיפן קדום לשון משקוף מקום חבטת הדלת) וכן תרגומו של חבורה צ) משקופי: (לז) וכשלו איש באחיו. כשירצו לנוס יכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ: כמפני חרב. כאילו בורחים מלפני הורגים שיהא בלבבם פחד וכל שעה סבורים שאדם רודפם צא) ומדרשו צב) וכשלו איש באחיו זה נכשל בעונו של זה שכל ישראל ערבין זה לזה: (לח) ואבדתם בגוים. כשתהיו פזורים תהיו אבודים זה מזה סא) צג): ואכלה אתכם. אלו המתים בגולה צד):

קרני אור

[כ] והרשב"ם פי' שאינו מגזרת ורך הלבב, כי המ"ם של מרך עיקר, שהרי הניגון במ"ם כמו אכל, אכל, ואין לי חבר כ"א בתלמוד נתמרך (חולין מח ב) ורנה"ו הסכים להרשב"ם, והמעמר הלדיק את רש"י ז"ל והמ' ז"ל, ועיין

יהל אור

(קיז) כפלם כמועל ידיהם שפרשו על: (קיח) והמ"ם מרך לתיקון השם, וכן פי רש"י ז"ל מ"ם של מרך יסוד נופל: (קיט) הגם שלא יהיה רודף כלל: (קכ) והוא תאר העלה שהוא נידף ומקשקש ומשמיע קול ע"י העלה האחר המכה עליו בעת הרוח: (קכא) כו"ן השרש מובלע בדגש הדל"ת כי הוא"ל ננדף: (קכב) ולאו דוקא אח ממש: (קכג) כי שרשו קום, והתי"ו נוסף כמו תרומה ששרשו רום: (קכד) וזהו אמרו, ארץ אויביכם: (קכה) ולא כל הנשארים וזה יורה באמרו אח"כ והתוודו, והבאתי אותם: (קכו) שרשם מקק וסבב: (קכז) ובאורו בלוי, רקבון, נמיסה, והפסד, וכתב הרד"ק ז"ל בשרשיו, שכן בלשון חכמים מקק של ספרים שהוא מה שנרקב מהם: (קכח) וסיום הכתוב ואנחנו עונותיהם סבלנו:

מנחת יהודה

כ"א ג') ויעש אשרה כאשר עשה אחאב, ואחאב מלך כ"ב שנה כמו שאמרו באגדת חלק": נט) כי מורך רכות הלב הוא, ונפלה בו המ"ם לתיקון השם, וכן כתב הראב"ע: ס) ר"ל נדף כמו ננדף, והוא תאר לעלה, כלומר עלה שהוא נדף ומקשקש, והוא מגזרת כמוץ אשר תדפנו רוח (תה' א' ד') כהנדוף עשן תנדוף (תה' ס"ח ג') וכולם מתורגמין בלשון משקופי, ועיין פי' רש"י (שמות י"ב ז') (רוו"ה) בכ"י שבידי שהרוח הדפתו (עשה נדף כמו נהדף) (שד"ל): סא) אבל לא אבודים לגמרי:

מקורי רש"י

פט) ברא' מ"א כ"ג: צ) שמות כ"א כ"ה: צא) ספרא ילקוט שם: צב) ספרא. סנהד' כ"ז ב', שבועות ל"ט א', ילקוט שם, פס"ז, מדרש אגדה: צג) עיין מכות כ"ד א': צד) תיוב"ע:

וכן

בַּעֲוֺנֹת אֲבֹתָם אִתָּם יִמָּקּוּ׃ מ וְהִתְוַדּוּ
אֶת־עֲוֺנָם וְאֶת־עֲוֺן אֲבֹתָם בְּמַעֲלָם
אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בִי וְאַף אֲשֶׁר־הָלְכוּ עִמִּי
בְּקֶרִי׃ מא אַף־אֲנִי אֵלֵךְ עִמָּם בְּקֶרִי
וְהֵבֵאתִי אֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם אוֹ־
אָז יִכָּנַע לְבָבָם הֶעָרֵל וְאָז יִרְצוּ אֶת־
עֲוֺנָם׃ מב וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב
וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־
בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר׃

אונקלוס

יִתְמַסוּן: מ וִיוַדוּן
יָת חוֹבֵיהוֹן וְיָת חוֹבֵי
אֲבָהַתְהוֹן בְּשִׁקְרֵיהוֹן
דִי שַׁקַרוּ קֳדָמַי וְאַף דִי
הַלִיכוּ קֳדָמַי בְּקַשְׁיוּ:
מא אַף אֲנָא אֵיהָךְ עִמְהוֹן
בְּקַשְׁיוּ וְאָעֵיל יַתְהוֹן
בְּאַרַע בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן אוֹ
בְּכֵן יִתְבַּר לִבְּהוֹן טַפְשָׁא
וּבְכֵן יַרְעוּן יַת חוֹבֵיהוֹן:
מב וּדְכִירְנָא יַת קְיָמִי דְעִם
יַעֲקוֹב וְאַף יַת קְיָמִי דְעִם
יִצְחָק וְאַף יַת קְיָמִי דְעִם
אַבְרָהָם אֲנָא דְכִיר
וְאַרְעָא אֲנָא דְכִיר:

רש״י

(לט) בעונת אבותם אתם. כשעונות אבותם אתם כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם צה): ימקו. לשון המסה כמו ימסו צו) וכמו תמקנה בחוריהן צז) נמקו חבורותי סב) צח): (מא) והבאתי אתם. אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אומרים הואיל וגלינו בין העובדי כוכבים נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירן לתחת כנפי צט) שנאמר והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו׳ חי אני וגו׳ אם לא ביד חזקה וגו׳ ק): או אז יכנע. כמו או נודע כי שור נגח הוא קא) אם אז יכנע סג) ל״א אולי שמא אז יכנע לבבם וגו׳: ואז ירצו את עונם. יכפרו על עונם ביסוריהם סד): (מב) וזכרתי את בריתי יעקוב. בחמשה מקומות נכתב מלא ואליהו חסר בחמשה מקומות סה) יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבא ויבשר גאולת בניו קב): וזכרתי את בריתי יעקב. למה נמנו אחורנית כלומר כדאי הוא יעקב הקטן לכך ואם אינו

אבן עזרא

פירשתיו (קכט): מ והתודו. מבנין התפעל: במעלם אשר מעלו בי. אבותם: ואף אשר הלכו עמי. אלה בניהם בקרי: מא אף אני. כן עשיתי עמהם ויסרתים להביאם אל ארץ אויביהם עד שיכנע לבבם הערל (קל) ועוד אפרשנו (קלא): והם ירצו את עונם. ישלימו ויפרעו (קלב): מב וזכרתי את בריתי. מושך עצמו ואחר עמו (קלג), וכן הוא וזכרתי את בריתי את ברית יעקב (קלד) כמו והנבואה עודד הנביא (דה״ב טו ח) שהוא כמו והנבואה

יהל אור

(קכט) שם פי׳ „זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא הגהנו כטעם פוקד עון אבות על בנים (שמות כ, ה)", והנה דעתו שם, שטעם פוקד כמו הזכור, וכפי׳ הקצר (שמות שם) הזר מפי׳ זה, וכתב שם „ואין טעם פוקד שיהיה כ״א זכירה": (קל) יבאר שאין וי״ו והבאתי וי״ו המוסיף: (קלא) למטה פ׳ מ״ד כי מלת ואף דרך אחות: (קלב) עיין (פ׳ לג): (קלג) כי מלת בריתי ידוע והידוע לא יסמך: (קלד) וכד״ק, וכן הוא וזכרתי את בריתי יעקב,

מקורי רש״י

צה) ספרא, ברכות ז׳, א׳. סנהד׳ כ״ז ב׳: צו) שופ׳ ט״ו י״ד: צז) זכריה י״ד, י״ב: צח) תה׳ ל״ח ו׳: צט) ספרא ילקוט שם, פס״ז: ק) יחז׳ כ׳ ל״ג: קא) שמות כ״א ל״ו: קב) הו״ל הבית המקור, ממדרש חסירות ויתירות:

מנחת יהודה

סב) וכן פי׳ מנחם (מחברת מנחם) עיין המבאר שם: סג) ופי׳ שאני בעצמי אביאם תחת כנפי אם יכנע לבבם וע״ז העיר הרא״ם ז״ל, וכתב, שהמובן מזה אבל אם לא יכנע לבבם לא אביאם תחת כנפי בעל כרחם, והוא הפך המדרש הזה שהם אמרו שלא יהו ישראל אומרים עיי״ש: סד) אין זה פי׳ המלות הללו אלא טעמם, אבל פי׳ מלות ירצו את עונם הוא שיתפייסו מן עונם, ואין זה אלא כשיביאו כפרה עליהם ע״י יסוריהן (רא״ם): סה) עיין ברא״ם שהביא המקומות מהמלאים והחסרים:

מג וְהָאָרֶץ תֵּעָזֵב מֵהֶם וְתִרֶץ אֶת־
שַׁבְּתֹתֶיהָ בָּהְשַׁמָּה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ
אֶת־עֲוֹנָם יַעַן וּבְיַעַן בְּמִשְׁפָּטַי מָאָסוּ
וְאֶת־חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם: מד וְאַף־
גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם
לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם
לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם: מה וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית
רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם

אונקלוס

מג וארעא תתרטיש
מנהון ותרעי ית
שמיטהא בדצדיאת
מנהון ואינון ירעון ית
חוביהון לוטין חלף ברכן
איתי עליהון בדיל
דבדיני קצו וית קימי
רחקת נפשהון: מד ואף
ברם בדא במהויהון
בארע בעלי דבביהון לא
ארטשינון ולא ארחקינון
לשיציותהון לאשנאה
קימי עמהון ארי אנא יי
אלההון: מה ודכירנא
להון קים קדמאי די

אבן עזרא

נבואת עודד הנביא (קלה) ראשיכם שבטיכם (דבר' כט ט) שהוא ראשיכם ראשי שבטיכם (קלה*) ויאמר הגאון כי טעם להזכיר בתחלה יעקב, בעבור היות שנותיו כולם בברית (קלו): מג והארץ תעזב מהם. טעמו אזכור גם הארץ שפרעה את השבתות ונעזבה מהם (קלז) [כא] גם אזכור שהם הרצו את עונם: יען וביען. האחד כנגד משפטי מאסו, והשני ובחקותי געלה נפשם (קלח) והבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה (בראש' יג ד) (קלט): מד ואף גם זאת. לשון צחות, והאחד יספיק, וכל המקרא כך, וכן הרק אך במשה (במד' יב ב) המבלי אין קברים (שמות יד יא) (קמ): לא מאסתים, לכלותם. רק ליסרם עד שיכנע לבם: געלתים. סרתי מהם, או בחלה נפשי מהם (קמא): להפר בריתי. שנשבעתי להם, ואף אם הם הפרו את בריתי, כי כן כתוב (קמב), אני לא אפיר את בריתי אתם כי אלהים אני: מה וזכרתי להם. לעולם (קמג): ברית

רש"י

כדאי הרי יצחק עמו ואם אינו כדאי הרי אברהם עמו שהוא כדאי ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק אלא אפרו של יצחק (נראה לפני) צבור ומונח על המזבח סה*) קג): (מג) יען וביען. גמול ובגמול אשר במשפטי מאסו סו): (מד) ואף גם זאת. ואף אפי' אני עושה עמהם זאת הפורעניות אשר אמרתי בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים לכלותם ולהפר בריתי אשר אתם: (מה) ברית

קרני אור

ספרא ובסמ"ג סי' מ"ג: [כא] ושד"ל פי' אינגו דבק עם מהם אלא שיעור הכתוב, הארץ כשתהיה בלא הם תשאר נעזבת ולא תתישב עוד לעולם:

יהל אור

ועניינו עם, או וזכרתי את בריתי, את ברית יעקב, כמו והנבואה וגו': (קלה) ג"כ מטעם זה לפי שבא בה"א הידיעה והידוע לא יסמך: (קלה*) חסר הסמוך והאורו ראשיכם ראשי שבטיכם: (קלו) ושנות אברהם לא היו כולם בברית רק בסוף שנותיו, ויצחק אעפ"י ששנותיו כולם בברית בכל זאת התחיל מיעקב לפי שהתחיל ראשונה להשיג מעלת הנבואה, כי מיד בצאתו מארץ פגע במקום ויחלום חלום של נבואה, ולא כן יצחק כי קודם נשא אשה והתעשקו עמו עבדי אבימלך על אודות המים: (קלז) ומלת מהם דבק עם תעזב: (קלח) פי' והשני כנגד ובחקותי וגו': (קלט) פי' הבי"ת של וביען: (קמ) אך כן הוא דרך צחות: (קמא) ביאור מלת בחלה, בזכריה (יא ח), ועניינו מיאוס ותיעוב: (קמב) למעלה (פ' טו), להפרכם את בריתי: (קמג) באמרו וזכרתי שהוא עבר המהופך

מנחת יהודה

סה*) פי' שאין צריך זכירה באשר הוא צבור ומונח לפניו: סו) ובפי' רש"י כת"י מצאתי בו תוספות לתלמיד אחד שאמר, ז"ל „ואני יוסף ב"ר שמעון אומר יען במשפטי מאסו וביען את חקותי געלה נפשם, וכן דרך כל הקריאה, כל מקום שאתה מוצא שמותם של שני דברים זה אצל זה אתה מוצא בצדה פי' של שניהם על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, כמו חרב לה' מלאה דם הודשנה מחלב (ישעיה ל"ד ו') ולא פי' מאיזה דם נתמלאה ומאיזה חלב הודשנה, הולך פי' בצדו, מדם פרים ועתודים נתמלאה ומחלב כליות אילים הודשנה עכ"ל וכן דעת הרשב"ם בפי',
אלא

מקורי רש"י

קג) ספרא, ויק"ר פל"ו ס', ילקוט שם, מדרש אגדה,

מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה׃ מו אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים וְהַתּוֹרֹת אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה בֵּינוֹ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ רביעי ששי כשהן מחוברין

כז א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ כִּי יַפְלִא נֶדֶר בְּעֶרְכְּךָ

אונקלוס

אַפֵּקִית יָתְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְעֵינֵי עַמְמַיָּא לְמֶהֱוֵי לְהוֹן לֶאֱלָהּ אֲנָא יְיָ׃ מו אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא וְאוֹרָיְתָא דִּי יְהַב יְיָ בֵּין מֵימְרֵיהּ וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינַי בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן גְּבַר אֲרֵי יַפְרֵישׁ נְדַר בְּפוּרְסַן נַפְשָׁתָא קֳדָם יְיָ׃

רש"י

ראשונים. של שבטים קד): (מו) והתורות. אחת בכתב ואחת בעל פה מגיד שכולם נתנו למשה מסיני קה): (ב) כי יפלא. יפריש בפיו: בערכך נפשות. ליתן ערך נפשו

אבן עזרא

ראשונים. זאת הברית הכרותה בסיני, וקרא זה הדור ראשונים כנגד הבנים שגלו בארץ אויביהם, וי"א על אבות העולם (קמד): וטעם אשר הוצאתי אתם (קמה). אותם שנשבעתי לאבותם להוציא בניהם מעבדות (קמו) והראשון נכון בעיני: מו אלה החקים והמשפטים. הם הכתובים בפ' וישמע, ואלה המשפטים ופרשת בהר סיני (קמז): אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. רמז לברית הר סיני, כי אחר שנעשה המשכן והיה הכבוד באהל מועד לא עלה משה בהר סיני (קמח) גם הזכיר הפרשת של הערכין בעבור שנאמרה בהר סיני, כי כן כתוב באחרונה (קמט) כי תחלת ספר וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד (קנ) בספר ויקרא (קנא): ב יפליא. יפריש ויבאר (א) [א]: בערכך נפשת. הטעם שידור נדר לאמר, אם השם יעשה לי כך אפדה נפשי כדי ערכי, או ערך בני, או ערך בהמה (ב) וכ"ף בערכך על דעת כל הסדקדקים נוסף, והטעם בערך (ג), וי"א כי הכ"ף לנכח הכהן (ד) [ב] ויפרש כערכך הכהן (פ' יב) בערכך אתה, והה"א יקרא לו ה"א הקריאה (ה) ואמר על הערך שהיא מלה זרה (ו) כמו בתוך האהלי (יהושע ז כא) (ז),

יהל אור

לעתיד, ר"ל תמיד כל ימי עולם: (קמד) פי' על ברית שכרת עם האבות: (קמה) אם נאמר שזה קאי על האבות: (קמו) וכן פי' הרשב"ם ברית ראשונים אשר למענם הוצאתי אותם: (קמז) פי' הכתובים באלו הפרשיות: (קמח) ונזכר בכולן באהל מועד: (קמט) (למטה כז לד) אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני וכד"ק „בעבור שלא אמרה בהר סיני, כי כן כתוב באחרונה", פי' מפני שהזכירה רק באחרונה: (קנ) בבמדבר א' א' היתה באהל מועד: (קנא) נ"ל כתחלת ס' ויקרא שכתוב ג"כ באהל מועד: (א) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם שהנודר צריך לפרש באיזה הענין הוא נודר וכמה הוא נודר: (ב) ולפ"ז יש לפרש כי יפליא מענין פלא, שידור הנודר נדר לו להשם שיעשה עמו פלא שיצילהו מצרתו: (ג) וכן פי' רש"י ז"ל וכ"ה דעת אונקלס שהכ' האחרונה הוא שרשית: (ד) והכ"ף לכנוי הנמצא ומדבר הכתוב כנגד הכהן: (ה) וכד"ק ובמקח"ת „והה"א יקראנו ה"א הקריאה" פי' ה"א שבמלת הכהן הוא ה"א הקריאה: (ו) כאמרו (פ' כג) הערכך היא מלה זרה, כי ה"א הידיעה עם כנוים לא תוכל להתחבר: (ז) שהוא ג"כ ה"א.

קרני אור

[א] זרנה"ו פי' שיפליג לנדור נדר זר ונפלא שהוא ערך נפשות, כי מנהג הנודרים שידרו עולה ושלמים או ממון לבדק הבית: [ב] וכן פי' הרד"ק שהכ"ף הוא לנכח הכהן ואינגה נוספת כאשר חשבו רבים, ר"ל

מקורי רש"י

פס"ו: קד) ספרא עיין ב"ר פל"ד ס', עס"פ ויזכם ובמים, מימרא דר"ל על ברית השבטים הקריב, ועיין במד"ר פי"ג כ' ילקוט שם, מדרש אגדה, פס"ו: קה) ספרא, ילקוט

מנחת יהודה

אלא שנשתבש בדפוס ונתבלבל הלשון, וצ"ל יען במשפטי מאסו וביען את חקותי געלה נפשם, וכן פי' הרב הזקוני, והם ירצו את עונם ויתפייסו מן העונש הבא עליהם ויודו ויאמרו כל זאת באתנו יען במשפטי מאסו וביען את חקותי געלה נפשם עכ"ל, ומ"מ אנו צריכין לפי' רש"י ז"ל ליישב הבי"ת של וביען, וכן בכל מקום שבא הלשון הזה במקרא כפול הראשון יען והשני ביען (רוו"ה):

נפשת ליהוה: ג והיה ערכך הזכר
מבן עשרים שנה ועד בן־ששים
שנה והיה ערכך חמשים שקל
כסף בשקל הקדש: ד ואם־נקבה
הוא והיה ערכך שלשים שקל:
ה ואם מבן־חמש שנים ועד בן־
עשרים שנה והיה ערכך הזכר
עשרים שקלים ולנקבה עשרת
שקלים: ו ואם מבן־חדש ועד בן
חמש שנים והיה ערכך הזכר

אונקלוס

ג ויהי פורסניה דדכרא מבר עשרין שנין ועד בר שתין שנין ויהי פורסניה חמשין סלעין דכסף בסלעי קודשא:
ד ואם נוקבתא היא ויהי פורסניה תלתין סלעין:
ה ואם מבר חמש שנין ועד בר עשרין שנין ויהי פורסניה דדכרא עשרין סלעין ולנוקבתא עשר סלעין:
ו ואם מבר ירחא ועד בר חמש שנין ויהי פורסניה דדכרא חמש סלעין דכסף ולנוקבתא פורסנה תלת סלעין

אבן עזרא

ולפי דעתי (ה) שהוא האהל שלי (ט), וכן הערכך (י) שעם נפשות, כלל לאדם ולבהמה: ג מבן עשרים שנה. החל משהוא נכנס בפקודים (יא): בן ששים. זקן ודעת רבים כי זו גזרת מלך, כי מבן חדש עד חמש שנים יתן חמשה שקלים אילו עבר יום אחד נוסף על חדש יתן חמשה שקלים, ולפי דעת הגאון שיתן בכל שנה שקל עד חמש שנים שלמות (יב), כי אמרו רבים שהם ארבע כחלקי השנים (יג) ואחר כן תשע עשרה שלמות, ואחר כן תשע וחמשים (יד) לשוב אל המקום שהחל ממנו (טו) וחמשה עשר להשלמת חמש ושבעים (טז) בנגד הד' החלקים (יז), ולפי האמת שכל אלה שלמות או יום אחד בשנה חשוב שנה (יח), ולא

רש"י

לומר ערך דבר שנפשו תלויה בו עלי א) א): (ג) והיה ערכך וגו'. אין ערך זה לשון דמים אלא בין שהוא יוקר בין שהוא זול כפי שניו הוא הערך הקצוב עליו בפרשה זו: ערכך. כמו ערך וכפל הכפי"ן לא ידעתי מאיזה לשון הוא ב): (ה) ואם מבן חמש שנים. לא שיהא הנודר קטן שאין בדברי קטן כלום אלא גדול שאמר ערך קטן הזה שהוא בן חמש שנים עלי ב):

יהל אור

הידיעה עם כנוי: (ח) שאינה זרה: (ט) וכד"ק ובמקה"מ „שהיא" שפי' האהלי האוהל שלי: (י) כינוי ערך שלך ואינם זרים: (יא) במד' א ג: (יב) ובהיות הנערך בן שנה יתן א' שקל ובן שתי שנים שני שקלים עד חמש שנים שלמות וכן פי' הקדוש הגשלמה הבתרוק ז"ל (מדרכי התורה): (יג) הערכים הם ארבעה, א) מבן חדש ועד חמשה, ב) מבן חמשה ועד עשרים, ג) מבן עשרים ועד ששים, ד) מבן ששים ומעלה, וכן הוא חלקי שנות האדם, היונקות עד חמשה שנים, הילדות עד עשרים, הבחרות עד ששים, והזקנה מששים ומעלה, ודעתם שהפי' מן עד ולא עד בכלל, ומה שיאמר הכתוב, ואם מבן חדש עד בן חמש שנים, הוא עד ולא עד בכלל: (יד) וכן מבן חמש ועד בן עשרים, המכוון תשע עשרה, וכן מבן עשרים ועד בן ששים המכוון תשע וחמשים: (טו) פי' כי מבן ה' ועד שיגיע לבן י"ט ואפילו שלימות לעולם לא יהיה ערכו יותר מבן ה' וישוב למקום שהחל שהוא הערך הראשון, וכן מבן עשרים עד ששים שנה: (טז) שהוא מבן ששים ומעלה: (יז) עיין אות י"ג: (יח) או שהם שלמות או יום אחד בשנה חשוב שנה ובהכנס בן י"ט ויום אחד בשנת כ' השוב שנה, ויהיה ערכו כמבן כ' ומעלה, וכן בן נ"ט בשנת ס' ויהיה ערכו כמבן ס'

מנחת יהודה

א) ברש"י כת"י שבידי כתוב ערך דבר שנפשי (לא שנפשו) הלויה בו עלי, וכן צ"ל, והנה פי' בערכך נפשות כל נפש אדם במשמע בין נפשו (ערכו עלי) בין נפש אחרים (ערך פלוני עלי) ורש"י פי' ערך נפשו אין זה מדויק (שד"ל): ב) על כ"ף של בערכך הראשון נדרש (ספרא ערכין ד' ב') אבל על הכפי"ן של בערכך שנכתב כאן

מקורי רש"י

שם: א) ספרא, ערכין כ', א' פס"ו: ב) עיין ספרא

חֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כָּסֶף וְלַנְּקֵבָה עֶרְכְּךָ שְׁלֹשֶׁת שְׁקָלִים כָּסֶף: ז וְאִם מִבֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה וָמַעְלָה אִם־זָכָר וְהָיָה עֶרְכְּךָ חֲמִשָּׁה עָשָׂר שָׁקֶל וְלַנְּקֵבָה עֲשָׂרָה שְׁקָלִים: ח וְאִם־מָךְ הוּא מֵעֶרְכֶּךָ וְהֶעֱמִידוֹ לִפְנֵי הַכֹּהֵן וְהֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן עַל־פִּי אֲשֶׁר

אונקלוס

דִּכְסַף: ז וְאִם מִבַּר שִׁתִּין שְׁנִין וּלְעֵילָא אִם דְּכוּרָא וִיהֵי פוּרְסָנֵיהּ חֲמֵשׁ עֲסַר סִלְעִין וְלִנְוּקְבְתָא עֲשַׂר סִלְעִין: ח וְאִם מִסְכֵּן הוּא מִפּוּרְסָנֵיהּ וִיקִימִנֵּיהּ קֳדָם כַּהֲנָא וְיִפְרוֹס יָתֵיהּ כַּהֲנָא עַל מֵימַר דְּתַדְבֵּיק יַד נִדְרָא יִפְרְסִינֵּיהּ

רש"י

(ז) ואם מבן ששים שנה וגו'. כשמגיע לימי הזקנה האשה קרובה להחשב כאיש לפיכך האיש פוחת בהזדקנו יותר משליש בערכו והאשה אינה פוחתת אלא שליש מערכה ג) דאמרי אינשי סבא בביתא פחא בביתא ד) סבתא בביתא סימא בביתא ה) וסימנא טבא בביתא ו) ג): (ח) ואם מך הוא. שאין ידו משגת ליתן הערך הזה: והעמידו. לנערך לפני הכהן ז) ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך: על פי אשר תשיג. לפי מה שיש לו יסדרנו וישאיר לו כדי חייו מטה כר וכסת וכלי אומנות ח) אם היה חמר משאיר

אבן עזרא

נסמוך רק על דברי הקבלה [ג], כי מה צורך לחלוק מבן חדש עד חמש, ומחמש עד עשרים אחר שיתן לכל שנה שקל, ויש להשיב על דבר החדש (יט) והנה מי שהוא פחות מחדש ימים אין לו ערך, ואחר ששים שב לאחור (כ) ועוד מה יעשה אחר הששים שנה אם יתן כך תמיד (כא), וכל אלה שבושים, והכלל כי הוא גזרת הכתוב, כי אילו היה על דרך תוספת הזכר על הנקבה, הנה אחר ששים יוסיף השלישית (כב) והנה מחמש עד עשרים יוסיף החצי (כג) ומחדש ועד חמש, ומעשרים ועד ששים (כג*) יוסיף על החצי עשיריתו (כד): ח והעריך. שיושם הנערך במערכה אחת עם כך וכך (כה), וכמוהו אין ערוך אליך (תה' מ ו) (כו), ומלת העריך מהבנין הכבד הנוסף (כז). וכן יעריכנו הכהן, להפריש בינו ובין יעריכנו לפני ה' (למעלה כד ח) (כח): והעמידו. הכהן, כאילו אמר והעמידו הכהן לפני הכהן (כט) כאשר פירשתי

יהל אור | קרני אור

ומעלה: (יט) מדוע יתן בן חדש שקל שלם: בערך שתשים עליו כן יהיה ועניינו השווי והשומא וכן
(כ) ופוחת מערכו: (כא) ע"ו שקלים מבן ששים בערכך הכהן: [ג] עיין יהל אור אות י"ג ודעת סמ'
ומעלה, או יתן כל שנה שקל: (כב) עשרה נגד עשרה, ושלישית מלבד חמשה, ויחד הוא חמשה עשר, ולנקבה עשרה:
(כג) עשרים נגד עשרה: (כג*) וכד"ק, ובמקה"מ, ובכת"י „ומעשרים ועד חמשים": (כד) זה קאי על ערך הנקבה
שיוסף על החצי עשיריתו, כי מחדש ועד חמש לזכר חמשה, ולנקבה שלשה, ומחציתו שנים וחצי, נוסף ע"ז עשיריתו
מערך הזכר שהוא חצי ויהיה ביחד שלשה, וכן מעשרים ועד ששים לזכר נ' ולנקבה ל', החצי מן נ', כ"ה, והחלק
עשירי מן נ' חמשה, ביחד שלשים: (כה) פי' עם המעריך והנערך, כי צריך להעמיד הנערך ולהעריכו עפ"י
אשר תשיג יד המעריך: (כו) ופי' השוואה ודמיון: (כז) מבנין הפעיל: (כח) ששם פי' יסדירנו: (כט) כי

מקורי רש"י | מנחת יהודה

ערכין כ' א': ג) עיין מנחת יהודה: כאן בכל הפרשה מתמה וכתב, לא ידעתי מאיזה לשון הוא: ג) האיש אם בתחלה היה שוה חמשים עכשיו הוא שוה חמשה עשר, והאשה אינה יורדת אלא עד שליש בערכה, אם היתה שוה מתחלה שלשים, עכשיו היא שוה עשרה: ד) פי' פח ומוקש, מלשון ספח יקוש (תה', צ"א, ג') ובילקוט תרע"ז וכן בסמ"ג הגוסח „פחתא" ובערכין י"ט רע"א פאחא, ופי' רגמ"ה מוקש, ורש"י פי' שם „שבר שאינו אלא למשא, ל"א „פחחא" גרסינן לשון ערום ועריה, דמתרגמינן לערום פחית ואנכי לא מצאתי ביחז' ט"ז, על „ערום ועריה" שיתרגם כן, כ"א בישעי' כ', ב' עה"פ „ערום ויחף" שתרגם „פחיח ויחף": ס) אוצר טוב, וממטוני מסתרים (ישעי' מ"ח ג') תרגומו וסימא דמטמרן: ו) ופי' רש"י (ערכין י"ט שם) מפני שיכולה לטרוח ולעשות מלאכה בזקנותה, (פס"ז) שהאשה בזקנותה עבודתה קרובה לאיש: ז) וכן הוא דעת רז"ל (ספרא, ערכין ד' א') לענין האומר ערך נוסס זה עלי ת"ל והעמיד והעריך, את שי"ל העמדה י"ל הערכה ואת שאין לו העמדה אין לו הערכה הרי יפרשו שיעמוד המעריך את הנערך: ח) ועיין (ב"מ קי"ד א') כדרך שמסדרין בערכין כך מסדרין בבע"ח, כלומר ששמין לו נכסיו ומניחין לו כדי חייו ונותנין השאר

תַּשִּׂיג יַד הַנֹּדֵר יַעֲרִיכֶנּוּ הַכֹּהֵן׃ ס
ט וְאִם־בְּהֵמָה אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה
קָרְבָּן לַיהוָה כֹּל אֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ
לַיהוָה יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ׃ י לֹא יַחֲלִיפֶנּוּ
וְלֹא־יָמִיר אֹתוֹ טוֹב בְּרָע אוֹ־רַע
בְּטוֹב וְאִם־הָמֵר יָמִיר בְּהֵמָה
בִּבְהֵמָה וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ יִהְיֶה־
קֹּדֶשׁ׃ יא וְאִם כָּל־בְּהֵמָה טְמֵאָה
אֲשֶׁר לֹא־יַקְרִיבוּ מִמֶּנָּה קָרְבָּן
לַיהוָה וְהֶעֱמִיד אֶת־הַבְּהֵמָה לִפְנֵי
הַכֹּהֵן׃ יב וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ בֵּין
טוֹב וּבֵין רָע כְּעֶרְכְּךָ הַכֹּהֵן כֵּן יִהְיֶה׃
יג וְאִם־גָּאֹל יִגְאָלֶנָּה וְיָסַף חֲמִישִׁתוֹ
עַל־עֶרְכֶּךָ׃ יד וְאִישׁ כִּי־יַקְדִּשׁ אֶת־

אונקלוס

כַּהֲנָא׃ ט וְאִם בְּעִירָא דִי
יְקָרְבוּן מִנַּהּ קוּרְבָּנָא
קֳדָם יְיָ כֹּל דְּיִתֵּן מִנֵּיהּ
קֳדָם יְיָ יְהֵי קוּדְשָׁא׃ י לָא
יְחַלְּפִינֵּיהּ וְלָא יְעַבַּר יָתֵיהּ
טַב בְּבִישׁ אוֹ בִישׁ בְּטַב
וְאִם חַלָּפָא יְחַלֵּיף בְּעִירָא
בִּבְעִירָא וִיהֵי הוּא
וְחִלּוּפֵיהּ יְהֵי קוּדְשָׁא׃
יא וְאִם כָּל בְּעִירָא מְסָאֲבָא
דִי לָא יְקָרְבוּן מִנַּהּ
קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ וִיקִים
יָת בְּעִירָא קֳדָם כַּהֲנָא׃
יב וְיִפְרוֹם כַּהֲנָא יָתַהּ בֵּין
טַב וּבֵין בִּישׁ כְּפוּרְסָן
כַּהֲנָא כֵּן יְהֵי׃ יג וְאִם
מִפְרַק יִפְרְקִינַהּ וְיוֹסֵף
חוּמְשֵׁיהּ עַל פּוּרְסָנֵיהּ׃
יד וּגְבַר אֲרֵי יַקְדֵּשׁ יָת
בֵּיתֵיהּ קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ
וִיפָרְסִינֵיהּ כַּהֲנָא בֵּין טַב
וּבֵין בִּישׁ כְּמָא דִיפָרוֹס
יָתֵיהּ כַּהֲנָא כֵּן יְקוּם׃

אבן עזרא

זיצק על כף הכהן השמאלית (למעלה יד טו) (ל) ויהיה דרך צחות, או יהיה והעמידו שיעמיד הנודר נפשו (לא) [ד]:

רש"י

לו תמורו ט): (ט) כל אשר יתן ממנו. אמר רגלה של זו עולה דבריו קיימין ותמכר לצרכי עולה ודמיה חולין חוץ מדמי אותו האבר י) ד): (י) טוב ברע. תם בבעל מום יא): או רע בטוב. וכ"ש טוב בטוב ורע ברע ה): (יא) ואם כל בהמה טמאה. בבעלת מום הכתוב מדבר שהיא טמאה להקרבה יב) ו) ולמדך הכתוב שאין קדשים תמימים יוצאין לחולין בפדיון אלא א"כ הוממו יג) ז): (יב) כערכך הכהן כן יהיה. לשאר כל אדם הבא לקנותה מיד הקדש יד): (יג) ואם גאל יגאלנה. בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש וכן במקדיש בית וכן

קרני אור

ג"ל, כדעת חז"ל, שעד ועד בכלל עיין (ספרא ערכין ים א): [ד] עיין הכוס"ק מה שהעיר ע"ז, ועיין התוס"מ

יהל אור

בכתוב לא הזכיר מי שיעמידנו וחסר מלת הכהן: (ל) עיין ביאורי שם: (לא) ויהיה הפי' מן והעמידו

מנחת יהודה

השאר למלוה: ט) ודעת בעל הזכרון ששגגת סופרים היא שנתפשטה בכל ספרי רש"י ז"ל ושהנכון לומר ואם היה חמר אין משאיר לו חמורו, כלומר אעפ"י שמשאיר לו כלי אומנתו אין חמורו כלי אומנתו, וכן כתובה כל הפיסקים ז"ל ועיי"ש מה שהאריך בזה: י) והוא דעת ר' מאיר (ספרא, תמורה י"א ב') ואם הקדיש דבר שהנשמה תלויה בו פשטה הקדושה בכל הבהמה, (ערכין ה' א') וכן באדם דבר שהנשמה תלויה בו נותן דמי כולו (ערכין כ', א'): יא) ומיירי שנפל בה מום אחר שהקדישה דלא ברשיעי עסקינן המקדישין בעלי מומין (הזכרון): יב) והם המסיגים הקרבין לטובח, ושבאו מחמת מום: יג) ותמימים אינם נפדים כלל: יד) אבל בעלים הרוצים לפדות צריכים להוסיף חומש כמש"כ

מקורי רש"י

ד) ערכין ה' א' פס"ז: ה) ספרא, תמורה ט' א', בכורות י"ד ב': ו) ספרא, תמורה ל"ג א', בכורות ל"ו ב', מנחות קא א': ז) ספרא, תמורה ל"ב ב' ילקוט תרפ"ז:

בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לַיהוָה וְהֶעֱרִיכוֹ הַכֹּהֵן
בֵּין טוֹב וּבֵין רָע כַּאֲשֶׁר יַעֲרִיךְ
אֹתוֹ הַכֹּהֵן כֵּן יָקוּם: טו וְאִם־הַמַּקְדִּישׁ
יִגְאַל אֶת־בֵּיתוֹ וְיָסַף חֲמִישִׁית כֶּסֶף־
עֶרְכְּךָ עָלָיו וְהָיָה לוֹ: חמישי שביעי כשהן
מחוברין טז וְאִם מִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ יַקְדִּישׁ
אִישׁ לַיהוָה וְהָיָה עֶרְכְּךָ לְפִי זַרְעוֹ
זֶרַע חֹמֶר שְׂעֹרִים בַּחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל
כָּסֶף: יז אִם־מִשְּׁנַת הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ כְּעֶרְכְּךָ יָקוּם:
יח וְאִם־אַחַר הַיֹּבֵל יַקְדִּישׁ שָׂדֵהוּ וְחִשַּׁב־לוֹ הַכֹּהֵן

טו וְאִם דְּאַקְדֵּישׁ יִפְרוֹק
יָת בֵּיתֵיהּ וְיוֹסֵף חוֹמֶשׁ
כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ עֲלוֹהִי וִיהֵי
לֵיהּ: טז וְאִם מֵחֲקַל
אַחְסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ גְּבַר
קֳדָם יְיָ וִיהֵי פּוּרְסָנֵיהּ
לְפוּם זַרְעֵיהּ בֵּית זְרַע
כּוֹר שְׂעוֹרִין בְּחַמְשִׁין
סִלְעִין דִּכְסַף: יז אִם
מִשַּׁתָּא דְיוֹבְלָא יַקְדֵּישׁ
חַקְלֵיהּ כְּפוּרְסָנֵיהּ יְקוּם:
יח וְאִם בָּתַר יוֹבְלָא יַקְדֵּישׁ
חַקְלֵיהּ וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כַּהֲנָא

רש"י

במקדיש את השדה וכן בפדיון מעשר שני הבעלים מוסיפין חומש ולא שאר כל אדם טו) ח): (טז) והיה ערכך לפי זרעו. ולא כפי שויה אחת שדה טובה ואחת שדה רעה פדיון הקדשן שוה טז) בית כור שעורים בחמשים שקלים יז) ט) כך גזרת הכתוב והוא שבא לגאלה בתחלת היובל ואם בא לגאלה באמצעו נותן לפי החשבון סלע ופונדיון לשנה לפי שאינה הקדש אלא למנין שני היובל יח) שאם נגאלה הרי טוב ואם לאו הגזבר מוכרה בדמים הללו לאחר ועומדת ביד הלוקח עד היובל כשאר כל השדות המכורות וכשהיא יוצאה מידו חוזרת לכהנים של אותו משמר שהיובל פוגע בו ומתחלקת ביניהם זהו המשפט האמור במקדיש שדה ועכשיו אפרשנו על סדר המקראות: (יז) אם משנת היובל יקדיש וגו'. אם משעברה שנת היובל מיד הקדישה ובא זה לגאלה מיד יט): כערכך יקום. כערך הזה האמור יהיה חמשים כסף יתן כ): (יח) ואם אחר

אבן עזרא

יד כן יקום. כמו יעמוד (לב): טז ואם משדה אחוזתו. שיירש עם ישראל (לג): חמר שעורים. וכתוב כי עשרת הבתים חומר (יחז' מה יד) (לד) ושם כתיב האיפה והבת (שם שם יא) (לה) והנה זרע איפת שעורים בחמשה שקלים (לו), וזו גזרת המלך בדמי העבד (לז): יז אם משנת היובל. בעצם השנה (לח) [ה]: יח ונגרע מערכך. מה

יהל אור | קרני אור

שיעמיד את עצמו: (לב) פי' כן יעמוד הערך: סי' ס"ב: [ה] וכ"ס (ספרא) דהמקדיש שדהו בשנת היובל
(לג) הה' ז"ל יפרש איזה אחוזה והוא מה שירשו העם קדושה ונותן חמשים, דס"ל משנת היובל ושנת היובל
הישראלי: (לד) החמר הוא עשר איפות שהם שלשים סאה: (לה) שם כתוב "האיפה והבת תכן אחד יהיה",
רק האיפה מדת היבש והבת מדת הלח: (לו) כי זרע החמר החמשים שקלים: (לז) שגזר הכתוב שלשים
שקל אף אם שוה מאה, כן גזרת הכתוב בשדה הן טובה או רעה: (לח) בעצם שנת היובל:

מקורי רש"י | מנחת יהודה

ח) ספרא ערכין כ"ס א' ילקוט תרע"ז כס"ז: ט) עיין במש"כ את"ז: טו) ולמעלה דבר בשאר כל אדם: טז) לפי
כמות הזרע שיוכל לזרוע בה, דהיינו לפי גדלה לא לפי
שויה: יז) כור הוא המדה הגדולה, עשר איפות, שלשים סאה והמקום שיש בשבורו ע"ה אלף אמה שהיא כרבוע,
מאתים ארבע ושבעים אמות על מאתים ארבע ושבעים אמות בקרוב הוא בית כור ועיין (הוס' יו"ם ריש פ"ז
דב"ב): יח) והנה שנת השמיטה עולה למנין אלו השנים, ואלו החמשים שקל כסף היה ערך מ"ט שנה ולזה יגיע
לכל שנה שקל ואחד ממ"ט בשקל (רלב"ג): יט) מיד לאו דוקא, אלא בתוך שנה ראשונה, אפילו עברו כמה
חדשים, אינו מגרע כלום וצריך ליתן נ' סלעים, דאין מחשבין חדשים להקדש כבערכין כ"ד א' (הכוה"ק):
כ) תרגום יקום על משפט הערך, שיקיים הערך האמור בענין חמשים כסף:

אֶת־הַכֶּסֶף עַל־פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת
עַד שְׁנַת הַיֹּבֵל וְנִגְרַע מֵעֶרְכֶּךָ׃
יט וְאִם־גָּאֹל יִגְאַל אֶת־הַשָּׂדֶה
הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־
עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ׃ כ וְאִם־לֹא יִגְאַל
אֶת־הַשָּׂדֶה וְאִם־מָכַר אֶת־הַשָּׂדֶה
לְאִישׁ אַחֵר לֹא־יִגָּאֵל עוֹד׃ כא וְהָיָה
הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַיֹּבֵל קֹדֶשׁ לַיהוָה
כִּשְׂדֵה הַחֵרֶם לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ׃

אונקלוס

יַת כַּסְפָּא עַל פּוּם שְׁנַיָּא
דְּאִשְׁתְּאַרוּ עַד שַׁתָּא
דְיוֹבֵלָא וְיִתְמְנַע
מִפּוּרְסָנֵיהּ׃ יט וְאִם
מִפְרַק יִפְרוֹק יַת חַקְלָא
דְּאַקְדֵּישׁ יָתֵיהּ וְיוֹסֵף
חוֹמֶשׁ כְּסַף פּוּרְסָנֵיהּ
עֲלוֹהִי וִיקוּם לֵיהּ׃ כ וְאִם
לָא יִפְרוֹק יַת חַקְלָא וְאִם
זַבִּין יַת חַקְלָא לִגְבַר
אוֹחֲרָן לָא יִתְפְּרֵק עוֹד׃
כא וִיהֵי חַקְלָא בְּמִפְּקֵיהּ
בְּיוֹבֵלָא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ
כַּחֲקַל חֶרְמָא לְכַהֲנָא

אבן עזרא

שהלך אחר היובל (לט): יט וי"ו ואם גאול יגאל. כפ"ה רפה בלשון ישמעאל, והוא דבק בטעם הפסוקים שהם למעלה (מ) כי הערך עיקר אם יגאל השדה ואם לא יגאל (מא): כ ואם מכר. טעמו או מכר (מב) ולא יוכל בעל שדה אחוזה שיגאלנו בעבור שמכרו קודש לה' (מג): כא בצאתו ביובל. הזכיר הכתוב על דרך כל שדה כי ביובל יצא (מד): כשדה החרם. שידר נדר להחרימו, גם הוא לכהן (מה) והערך לכהן כי הוא מעריך (מו).

רש"י

היובל יקדיש. וכן אם הקדישה משנת היובל ונשתהה ביד גזבר ובא זה לגאלה אחר היובל כא) י): וחשב לו הכהן את הכסף על פי השנים הנותרות. כפי חשבון. כיצד יא) הרי קצב דמיה של ארבעים ותשע שנים חמשים שקל הרי שקל לכל שנה ושקל יתר על כולן והשקל ארבעים ושמונה פונדיונין הרי סלע ופונדיון לשנה אלא שחסר פונדיון אחד לכולן ואמרו רבותינו יב) שאותו פונדיון קלבון לפרוטרוט כב) והבא לגאול יתן סלע ופונדיון לכל שנה לשנים הנותרות עד שנת היובל: ונגרע מערכך. מנין השנים שמשנת היובל עד שנת הפדיון כג): (יט) ואם גאל יגאל, המקדיש אותו. יוסיף חומש על הקצבה הזאת כד): (כ) ואם לא יגאל את השדה. המקדיש יג): ואם מכר. הגזבר כה) יד): את השדה לאיש אחר לא יגאל עוד. לשוב ביד המקדיש כו): (כא) והיה השדה בצאתו ביובל. מיד הלוקחו מן הגזבר כדרך שאר שדות היוצאות מיד לוקחיהם ביובל: קדש לה'. לא שישוב להקדש בדק הבית ליד הגזבר אלא כשדה החרם הנתון לכהנים שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה טו) אף זו תתחלק לכהנים

יהל אור

(לט) כמה שנים שהי' אחר היובל עד עת שהקדישו: (מ) עם והיה ערכך לפי זרעו: (מא) כי יגאל לפי הערך, ומלות „ואם לא יגאל" הוא ראש פסוק כ': (מב) ר"ל וי"ו ואם, במקום או וכ"ה תוס' ערכין (כו א) ד"ה מאי טעמא, שהוי"ו של „ואם", במקום או: (מג) וכן פי' רש"י ועיין מנחת יהודה: (מד) וכאן יצא נ"כ ביובל אך לא לבעלים: (מה) כמ"ש, כל חרם בישראל לך יהיה (במד' יח יד): (מו) כאמרו לכהן, פניו לכהן

מנחת יהודה

כא) אין כוונתו לפרש לשון המקרא כן, רק דינא אשמעינן, דגם כשהגאולה מרוחקת מן ההקדש, אינו נותן רק כפי השנים שמן הגאולה עד יובל הבא (הכוה"ק): כב) הכרעה לכל סלע, ופרוטרוט לשון פרוטה, ופי' פרוטות קטנות: כג) יגרע מהערך: כד) כלומר לא בלבד כשגואל משנת היובל בלי גרעון שמוסיף חומש, גם כשגואל אחר היובל ונותן על פי השנים הנותרות כפי הדמים שהוא משלם, כן מוסיף החומש (רנח"ו): כה) ולא המקדיש הנזכר למעלה והוסיף רש"י ז"ל מלת הגזבר על אם מכר, להודיע שהמוכר הוא הגזבר, ואם לא נזכר ועיין ביאור שד"ל מה שהעיר ע"ז: כו) פי' ביובל

מקורי רש"י

ערכין י"ד א': י) עיין ערכין כ"ד ב': יא) עיין ערכין שם: יב) ספרא בכורות נ', א' פס"ז: יג) ערכין כ"ה, ב' פס"ו: יד) ערכין שם פס"ז: טו) במד' י"ח י"ד:

אונקלוס

תְּהֵי אַחֲסַנְתֵּיהּ: כב וְאִם יַת חֲקַל זְבִינוֹהִי דִּי לָא מֵחֲקַל אַחֲסַנְתֵּיהּ יַקְדֵּישׁ קֳדָם יְיָ: כג וִיחַשֵּׁב לֵיהּ כַּהֲנָא יַת נְסִיב פּוּרְסָנֵיהּ עַד שַׁתָּא דְיוֹבֵלָא וְיִתֵּן יַת פּוּרְסָנֵיהּ בְּיוֹמָא הַהוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: כד בְּשַׁתָּא דְיוֹבֵלָא יְתוּב חַקְלָא לִדְזַבְנֵיהּ מִנֵּיהּ לִדְי לֵיהּ אַחֲסָנַת אַרְעָא: כה וְכָל פּוּרְסָנֵיהּ יְהֵי בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין יְהֵי סִלְעָא: כו בְּרַם בּוּכְרָא דִּי יִתְבַּכַּר קֳדָם יְיָ בִּבְעִירָא לָא יַקְדֵּישׁ גְּבַר יָתֵיהּ אִם תּוֹר אִם אִימַּר דַּיְיָ הוּא:

ששי כב וְאִם֙ אֶת־שְׂדֵ֣ה מִקְנָת֔וֹ אֲשֶׁ֕ר
לֹ֖א מִשְּׂדֵ֣ה אֲחֻזָּת֑וֹ יַקְדִּ֖ישׁ לַֽיהוָֽה:
כג וְחִשַּׁב־ל֣וֹ הַכֹּהֵ֗ן אֵ֚ת מִכְסַ֣ת
הָֽעֶרְכְּךָ֔ עַ֖ד שְׁנַ֣ת הַיֹּבֵ֑ל וְנָתַ֤ן אֶת־
הָֽעֶרְכְּךָ֙ בַּיּ֣וֹם הַה֔וּא קֹ֖דֶשׁ לַֽיהוָֽה:
כד בִּשְׁנַ֤ת הַיּוֹבֵל֙ יָשׁ֣וּב הַשָּׂדֶ֔ה
לַאֲשֶׁ֥ר קָנָ֖הוּ מֵאִתּ֑וֹ לַאֲשֶׁר־ל֖וֹ אֲחֻזַּ֥ת
הָאָֽרֶץ: כה וְכָל־עֶ֨רְכְּךָ֔ יִהְיֶ֖ה בְּשֶׁ֣קֶל
הַקֹּ֑דֶשׁ עֶשְׂרִ֥ים גֵּרָ֖ה יִהְיֶ֥ה הַשָּֽׁקֶל:
כו אַךְ־בְּכ֞וֹר אֲשֶׁ֨ר יְבֻכַּ֤ר לַֽיהוָה֙
בִּבְהֵמָ֔ה לֹֽא־יַקְדִּ֥ישׁ אִ֖ישׁ אֹת֑וֹ אִם־

רש"י

של אותו משמר שיוס הכפורים של יובל פוגע בו מז): (כב) ואם את שדה מקנתו וגו'. חילוק יש בין שדה מקנה לשדה אחוזה יז) שדה מקנה לא תתחלק לכהנים ביובל לפי שאינו יכול להקדישה אלא עד היובל שהרי ביובל היתה עתידה לצאת מידו ולשוב לבעלים כז) לפיכך אם בא לגאלה יגאל בדמים הללו הקצובים לשדה אחוזה ואם לא יגאל וימכרנה גזבר לאחר או אם לא יגאל כח) הוא בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו אותו שהקדיש יח) ופן תאמר לאשר קנהו הלוקח הזה האחרון מאתו וזהו הגזבר לכך הוצרך לומר לאשר לו אחוזת הארץ מירושה אבות וזהו בעלים הראשונים שמכרוה למקדיש: (כה) וכל ערכך יהיה בשקל הקדש. כל ערכך שכתוב בו שקלים יהיה בשקל הקדש כט): עשרים גרה. עשרים מעות כך היו מתחלה יט) ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שם מעה כסף דינר עשרים וארבע מעות לסלע ל): (כו) לא יקדיש איש אותו. לשם קרבן אחר לפי שאינו שלו לא)/כ):

אבן עזרא

ואין צורך להיותו כהן גדול (מז): כג מכסת. כמו במכסת נפשות (שמות יב ד) (מח): כד לאשר קנהו מאתו. הוא המוכר והוא מפורש לאשר לו אחוזת הארץ (מט): כו יבכר לה'. נודע שהוא לשם (נ), וזאת המלה מהבנין

יהל אור

המעריך: (מז) וחז"ל אמרו לאנשי משמרה שהלה שנת היובל להיות בשבת של משמרתה: (מח) ופי' שם הה' ז"ל חלק, והיא מפעלי הכפל ופרשו כסם: (מט) ולכן פי' רש"י ז"ל לאשר קנהו מאתו אותו שהקדישה: (נ) ולכן

מקורי רש"י

מז) ערכין כ"ח ב' פס"ז: יז) ספרא, ועיין ערכין כ"ו א', וב', ועיין רש"י גיטין מ"ח א' ד"ה, שדה אחוזה, ועיין רשב"ם, ב"ב ע"ב ב': יח) ערכין כ"ו ב': יט) עיין בכורות ב', א': כ) עיין ערכין כ"ט א':

מנחת יהודה

ביובל, ועיין ערכין כ"ו א' ובספרא שם, ובתתוה"ם סי' צ"ט: כז) כי אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו: כח) עיין תוסי"ט (ערכין פ"ז מ"ח ד"ה אינה יוצאה) שכתב שראה נוסחא דוקנית כפי' רש"י שבחומש שכתוב בה, וימכרנה גזבר לאחר, או אם ינאל הוא בשנת היובל, ועיין תוס' (ערכין כ"ו ב') שלפניהם היתה הנוסח ברש"י כמו שהוא בדפוסים שלנו „לא יגאל": כט) והוא כלל על כל הערכין שקצבה התורה בשקלים, הן ערך נפשות והן ערך שדות שכולם יהיו בשקל הקדש: ל) הסלע ד' דינרין, ודינר שש מעה, נמצא כ"ד מעות לסלע: לא) וכן פי' הרשב"ם, והרמב"ן פי', והנכון שיאמר אין צורך להקדיש אותו, כי אם

שׁוֹר אִם־שֶׂה לַיהוָה הוּא׃ כז וְאִם
בַּבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה וּפָדָה בְעֶרְכֶּךָ
וְיָסַף חֲמִשִׁתוֹ עָלָיו וְאִם־לֹא יִגָּאֵל
וְנִמְכַּר בְּעֶרְכֶּךָ׃ כח אַךְ כָּל־חֵרֶם
אֲשֶׁר יַחֲרִם אִישׁ לַיהוָה מִכָּל־אֲשֶׁר־
לוֹ מֵאָדָם וּבְהֵמָה וּמִשְּׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ

אונקלוס

וְאִם בִּבְעִירָא מְסָאֲבָא
וְיִפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵיהּ וְיוֹסֵף
חוּמְשֵׁיהּ עֲלוֹהִי וְאִם לָא
יִתְפְּרֵק וְיִזְדַּבַּן בְּפוּרְסָנֵיהּ׃
כח בְּרַם כָּל חֶרְמָא דִּי
יַחֲרִים גְּבַר קֳדָם יְיָ מִכָּל
דִּי לֵיהּ מֵאֱנָשָׁא וּבְעִירָא
וּמֵחֲקַל אַחְסַנְתֵּיהּ לָא
יִזְדַּבַּן וְלָא יִתְפְּרֵק כָּל
חֶרְמָא קוֹדֶשׁ קוּדְשִׁין הוּא.

אבן עזרא

שלא נקרא שם פועלו, ופירושו האומר אתן הבכור לשם (נא) [ו]: **כז** ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך. הבכור עם התוספת חמישית בעבור שהקדישו (נב) גם יתן שה (נג), כי כן כתוב אם לא יקדישנו (נד), ונמכר (נה), ופטר חמור. בערך גם השה יתן (נו) ורבים אומרים לא' כן (נז): **כח** מכל אשר לו. שהוא ברשותו (נח): מאדם. כמו והחרמתי

רש"י

(כז) ואם בבהמה הטמאה וגו'. אין המקרא הזה מוסב על הבכור שאין לומר בבכור בהמה טמאה ופדה בערכך וחמור אין זה שהרי אין פדיון פטור חמור אלא טלה והוא מתנה לכהן ואינו להקדש אלא הכתוב מוסב על ההקדש שהכתוב שלמעלה דיבר בפדיון בהמה טהורה שהוממה וכאן דיבר בהקדיש בהמה טמאה לבדק הבית לב) כא): ופדה בערכך. כפי מה שיעריכנה הכהן: ואם לא יגאל. על ידי בעלים כב): ונמכר בערכך. לאחרים לג): (כח) אך כל חרם וגו'. נחלקו רבותינו בדבר כג) יש אומרים סתם חרמים להקדש ומה אני מקיים כל חרם בישראל לך יהיה כד) בחרמי כהנים שפירש ואמר הרי זה לכהן ויש שאמרו סתם חרמים לכהנים: לא ימכר ולא יגאל. אלא ינתן לכהן לדברי האומר סתם חרמים לכהנים מפרש מקרא זה בסתם חרמים והאומר סתם חרמים לבדק הבית מפרש מקרא זה בחרמי כהנים שהכל מודים שחרמי כהנים אין להם פדיון עד שיבואו ליד כהן לד) ותרמי גבוה נפדים לה): כל חרם קדש קדשים

קרני אור

בכלל, וכ"ה דעת רב (ערכין כח א) אך לכתחילה אין לעשות כן, ואמרו שם, מנין שאין אדם רשאי להקדיש שדהו בשנת היובל ואם הקדישה אינה מקודשת, ת"ל אם משנת היובל יקדיש שדהו, וכתב התוס"מ שסוכימו ממה שלא אמר בבי"ת, דאסור להקדיש שדהו בשנת היובל, ולכן תפס משנת ללמד שאין לעשות כן לכתחילה: [ו] עיין

יהל אור

פי' הרמב"ן ואין צורך להקדיש אותו, והרשב"ם פי' כי הוא עצמו קדוש כבר לקרבן בכור, ולא יקדישו לקרבן אחר: (נא) וע"ז אמר הכתוב „לא יקדיש איש אותו" כי לא יחול עליו הקדש לפי שהוא קדוש כבר מלידה ומבטן · (נב) אם הקדיש בכור בהמה טמאה אינו קדוש בקדושת בכור אלא כשאר הקדש, ואם בא לגאלו יתן קרן וחומש: (נג) ואם הוא פטר חמור, אזי לבד הפדיון יתן גם שה לכהן: (נד) אם לא הקדיש אותו כתוב ג"כ, ופטר חמור תפדה בשה: (נה) ואם נמכר לאחר: (נו) אם הוא פטר חמור אזי יתן רק הערך בלי הוספת חומש וגם השה יתן לכהן, והנה דעת הה' ז"ל שהוא מוסב על פטר חמור, וכן פי' המבאר לנתה"ש ועיין רמב"ן וברדי"א מה שביארו בזה והבא"י כתב שצ"ל גם יתן שה כי כן כתוב ופטר חמור (פי' תפדה בשה) אם לא יקדישנו (פי' אף אם לא הקדישו) והוא סוף דבור, ואח"כ מתחיל הדבור „ונמכר בערך גם השה יתן (פי' ונמכר קאי ג"כ על הנקדש, שאם אחר לקחו צריך דמיו לבדק הבית ושה לכהן ג"כ): (נז) והוא דעת חז"ל (ספרא) שאין המקרא הזה מוסב על הבכור, וכן פי' רש"י ז"ל והרלב"ג, ועיין התוה"מ סי' ק"ה שהאריך לבאר הכתוב עפ"י דעת חז"ל, וכן הכוה"ק האריך בזה, ופי' עפ"י דעת חז"ל: (נח) אפילו אינו שלו אך שהוא ברשותו, ומביא ראיה

מנחת יהודה

אם הוא שור או שה לה' הוא מעצמו: לב) עיין רמב"ן ובנתה"ש, וביחל אור: לג) אך האחרים לא יוסיפו החומש: לד) ואחר שיבואו ליד כהן, הרי הן חולין גמורים לכל דבריהם, ואם רוצה קונה אותן מן הכהן והרי הן כחולין ממש: לה) ואז יצאו הנפדים לחולין:
פי'

מקורי רש"י

כא) מנקות ק"מ א': כב) ספרא: כג) ספרא ערכין כ"ח ב' וכ"ט א': כד) במד' י"ח י"ד:

קֳדָם יְיָ: כט כָּל חֶרְמָא דִי יִתְחֲרַם מִן אֱנָשָׁא לָא יִתְפָּרַק אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל: ל וְכָל מַעְשְׂרָא דְאַרְעָא מִזַּרְעָא דְאַרְעָא מִפֵּירֵי אִילָנָא דַיְיָ הוּא קוּדְשָׁא קֳדָם יְיָ: לא וְאִם מִפְרַק יִפְרוֹק גְּבַר מִמַּעְשְׂרֵהּ חֻמְשֵׁהּ יוֹסֵף עֲלוֹהִי: לב וְכָל מַעְשַׂר תּוֹרִין וְעָן כֹּל דְּיִעְבַּר תְּחוֹת חֻטְרָא עֲשִׂירָאָה

לֹא יִמָּכֵר וְלֹא יִגָּאֵל כָּל חֵרֶם קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה: שביעי כט כָּל חֵרֶם אֲשֶׁר יָחֳרַם מִן הָאָדָם לֹא יִפָּדֶה מוֹת יוּמָת: ל וְכָל מַעְשַׂר הָאָרֶץ מִזֶּרַע הָאָרֶץ מִפְּרִי הָעֵץ לַיהוָה הוּא קֹדֶשׁ לַיהוָה: לא וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אִישׁ מִמַּעַשְׂרוֹ חֲמִשִׁיתוֹ יֹסֵף עָלָיו: מפטיר לב וְכָל מַעְשַׂר בָּקָר

רש"י

הוא לה'. האומר סתם חרמים לבדק הבית מביא ראיה מכאן והאומר סתם חרמים לכהנים מפרש כל חרם קדש קדשים הוא לה' ללמד שחרמי כהנים חלים על קדשי קדשים ועל קדשים קלים ונותן לכהן כמו ששנינו במסכת ערכין כה) אם נדר נותן דמיהן לו) ואם נדבה נותן את טובתה לז): מאדם. כגון שהחרים עבדיו ושפחותיו הכנענים לח) כו): (כט) כל חרם אשר יחרם וגו'. היוצא ליהרג ואמר אחד ערכו עלי לא אמר כלום כז): מות יומת. הרי הולך למות לפיכך לא יפדה אין לו דמים ולא ערך לט): (ל) וכל מעשר הארץ. במעשר שני הכתוב מדבר מ): מזרע הארץ. דגן: מפרי העץ. תירוש ויצהר מא): לה' הוא. קנאו ה' ומשלחנו צוה לך לעלות ולאכול בירושלים כמו שנא' ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך כט) וגו': (לא) ממעשרו. ולא ממעשר חבירו הפודה

אבן עזרא

את עריהם (במד' כא ב): כט יומת, ומלת יחרם מהבנין שלא נקרא שם פועלו (נט) כמו יעמד חי (למעלה טז י) (ס): לב תחת השבט. שבט הרועה (סא), והנה הנבחר הוא האחד והעשירי שוה כמו זה (סב) רק העשירי יגאלנו (סג) ואין כן הבכור, והנה יתן הבכור והעשירי בבהמה, ובזרע הארץ שהיא התבואה הבכורים והמעשר (סד):

יהל אור

מן והחרמתי את עריהם: (נט) מן ההפעל: (ס) עיין ביאורי שם: (סא) שהוא אוחזו תמיד וכו"ל (בכורות נח ב) שמנוה למונתן בשבט: (סב) פי' האחד הוא פטר רחם, וכן הביכורים פרי הראשון והוא שוה ובמעלה אחת עם העשירי, וכד"ק והנה הנבחר האחד והעשירי שזה כמו זה": (סג) העשירי יוכל לגאול אותו בהוספת חמישיתו: (סד) כמ"כ ראשית בכורי אדמתך (שמות כג יט) ראשית דגנך (דברי' יח ד) ואמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך (שם יד כב):

קרני אור

יהל אור ומ"ש (דברי' טו יט) כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך תקדיש לה' אלהיך, שסותר עם מ"ש כאן לא יקדיש, עיין (ספרא) דעת ר"י, ודעת ר"ע כדעת חכמים (ערכין כט א) שמ"ש תקדיש לה' היינו אף שהבכור קדוש מעצמו

מקורי רש"י

כה) דף כ"ח ב': כו) ערכין כ"ח א' פס"ו: כז) ספרא ערכין ו' ב' כתובות ל"ז ב' ילקוט תרע"ט פס"ז. כח) עיין קדושין כ"ד ב': כט) דברי' י"ד כ"ג:

מנחת יהודה

לו) פי' אם נדר הן דאמר הרי עלי עולה והפריש בהמה לנדרו ואח"כ יהחרימה הנאיל והוא חייב באחריותה, וצריך ליתן דמי שויה לכהן, ואת הבהמה יקריב לנדרו: לז) ואם נדבה היא דאינו חייב באחריותה נותן את טובתה טובת הנאה שיש לו בה יתן לכהן שאומדין כמה אדם רוצה ליתן בבהמה זו להקריבה בעת שאינו חייב להקריב אך להקריב דורון לקונו וכאותו דמים יתן זה שזו היא טובת הנאה שיש לו בה: לח) ועבדיו ושפחותיו העברים אין אדם מקדיש, לפי שאין גופן קנוי: לט) ורבותינו נחלקו בדבר יש מהם דורשים כן ויש מהם אומרים שהיא אזהרה לחייבי מיתות שאין לוקחין מהם כפר לפטרן עיין רמב"ן: מ) מדכתיב "לה' הוא קדש לה'", ולא אמר בלשון קצרה "קדש לה' הוא", אבל במאמר לה' הוא, מפרש דלאו במעשר משתעי, כי אין זה לה', רק ניתן ללוים, אמנם מעשר שני הוא הנקרא לה' הוא, שהבעלים אוכלים אותה בירושלים לפני ה' (הכוה"ק): מא) זהו דעתו (ברכות ל"ו א') שהתורה לא חייבה לעשר אלא דגן תירוש ויצהר, וכ"ד הראב"ד אמנם להרמב"ם פ"ב מתרומות

וְצֹאן כֹּל אֲשֶׁר־יַעֲבֹר תַּחַת הַשָּׁבֶט
הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לַיהוָה׃ לג לֹא
יְבַקֵּר בֵּין־טוֹב לָרַע וְלֹא יְמִירֶנּוּ וְאִם־
הָמֵר יְמִירֶנּוּ וְהָיָה־הוּא וּתְמוּרָתוֹ
יִהְיֶה־קֹּדֶשׁ לֹא יִגָּאֵל׃ לד אֵלֶּה
הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה

יְהֵי קַדִּישׁ קֳדָם יְיָ׃ לג לָא
יְבַקַּר בֵּין טַב לְבִישׁ וְלָא
יְחַלְּפִנֵּהּ וְאִם חַלָּפָא
יְחַלְּפִנֵּהּ וִיהֵי הוּא וְחִלּוּפֵהּ
יְהֵי קוּדְשָׁא לָא יִתְפְּרֵק׃
לד אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא דִּי פַקִּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי

אבן עזרא

לג יבקר. כמו יבדיל (סה), וכבר פירשתי שהסלה מגזרת בקר (סו): **לד** בהר סיני. פירשתיו בפרשה הזאת, ומי שיש לו לב להבין סוד העולם אז ידע סוד הבכור והעשירי (סז), והנה אברהם נתן המעשר גם כן יעקב אבינו עליו השלום, ועוד אגלה קצת הסוד בזכרי מעשר שני (סח) אם יעזרני אחד ואין לו שני [ז]: חסלת ספר ויקרא

רש״י

מעשר של חבירו אין מוסיף חומש מג) ל) ומה היא גאולתו כדי להתירו באכילה בכל מקום והמעות יעלה ויאכל בירושלים כמו שנאמר ונתתה בכסף וגו' לא): (לב) תחת השבט. כשבא לעשרן מוציאן בפתח זה אחר זה מג) והעשירי מכה בשבט צבוע בסיקרא להיות ניכר שהוא מעשר מד) לב) כן עושה לטלאים ועגלים של כל שנה ושנה מה): יהיה קדש. ליקרב למזבח דמו ואימוריו והבשר נאכל לבעלים לג) שהרי לא נמנה עם שאר מתנות כהונה ולא מצינו שיהא בשרו ניתן לכהנים: (לג) לא יבקר וגו'. לפי שנאמר כל מבחר נדריכם לד) יכול יהא בורר ומוציא את היפה ת״ל לא יבקר בין טוב לרע בין תם בין בעל מום חלה עליו קדושה ולא שיקרב בעל מום אלא שיאכל בתורת מעשר ואסור ליגזז וליעבד מו):

חסלת ספר ויקרא

קרני אור

מלוה להקריבו בפס: [ז] זה רלונו באמרו סוד העולם, הכונה כי העולם לא נברא אלא לדעת האדם גדולת השם מתוך מעשיו ואז יתן שבח הראוי לו. וזהו שאמר יהי כבוד וכו', הכונה כי כבוד השם הוא שבחו שמשבחין אותו, ואינו רק מסיבת עולמו, מתוך ראות בני אדם מעשיו הבוראים בכל עת, משבחין אותו, ומפני זה תיקנו רז״ל שיברך האדם בכה שנהנה מן העוה״ז, ואם לא ברך מעל וכפר בעיקר, ובעבור כי השבח אינו דומה לו, כי אינו ממינו, ע״כ המשילו בכתר לבוראו, ועל שהכתר הוא בכבד ומעלה, עד שאין כמותו במעלה, ע״כ נמשל הכבוד

יהל אור

(סה) וכן פי' הח' ז״ל (למעלה יג לו) וקרוב מלשון הבדלה: (סו) עיין בפי' הח' ז״ל (ברא' א ה) שפי' בקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות, וכן פי' בס' מאזנים ובקר הפך ערב מן לא יבקר בין טוב לרע (כאן): (סז) כי על דעת הקדמונים הגלגלים עשרה המה במספר ושמותם מלמטה למעלה, הגלגל הראשון לבנה, ולמעלה כוכב (מערקור) נוגה (ווענוס) חמה, מאדים (מארס) צדק (יופיטר) שבתאי (זאטורן) גלגל המזלות (פהיר קריין) אשר בו הכוכבים הקיימים (פיקס שטערנע) גלגל היומי המקיף את כל הגלגלים ממזרח אל מערב בכל יום תמיד, והעשירי קדש והוא גלגל השכל: (סח) בדברים יד כב עיין ביאורי שם:

מנחת יהודה

דנן הירוש ויצהר לאו דוקא, אלא ה״ה כל דדמי להו, שהוא מאכל אדם, ויש לו בעלים תגדלו מן הארץ, ובהנם השוה כאן הרא״ם דעת רש״י להרמב״ם (שם): מב) וכן האשה פסודה מתוספת חומש: מג) עיין (בכורות נ״ח ב') כיצד עושה כונסן לדיר אמותיהן בחוץ והן כבפנים, וגועות ויוצאות לקראת אמן, והן גועות שישמעו הטלאים קולם ויצאו מן הדיר לקראתם: מד) ואין מעשרין אלא משנה זו: מה) לפי שאין מצוה זו נוהגת אלא בבקר וצאן בלבד שנאמר מעשר בקר וצאן: מו) אפילו אם היה העשירי בעל מום או כחוש אין ראוי להמתין שיעבור הכים או שמן ויקדשנו, אלא העשירי בעצמו יהיה קדש, היה בע״ם או תמים, כחוש או שמן (רלב״ג):

מקורי רש״י

ל) קדושין פ״ד א', ירושלמי מעשר שני פ״ד ה״ג, תוספתא דמעשר שני פ״ד: לא) דברי' י״ד כ״ה: לב) עיין בכורות נ״ח א': לג) עיין זבחים נ״ו א', נו ב', חולין קל״ו ב' ועיין רש״י שם: לד) דברי' י״ב י״א:

אל

יִשְׂרָאֵל בְּטוּרָא דְסִינָי: **אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי: חזק**

חזק

ע"ח פסוקים. עו"א סימן: ומפטירין ה' **עזי ומעזי** בירמיה סימן ט"ז:

סכום פסוקי דספר ויקרא שמנה מאות והמשים ותשעה **נטף** סימן: והציו והנוגע בבשר הזב: ופרשיותיו עשרה **בא גד** סימן: וסדריו כ"ג ובתורתו **יהגה** יומם ולילה סימן: ופרקיו כ"ז **ואהיה** עמך ואברכך סימן: מנין הפתוחות **שתים וחמשים** והסתומות **ששה וארבעים** הכל **שמנה ותשעים** פרשיות **דודי צח** ואדום סימן:

אותיות רבתי ואותיות זעירי ואותיות הנקודות שבתורה

אין בספר ויקרא מאותיות רבתי כ"א שתים. והם הוי"ו של **גחון** דכל הולך על גחון בפרשת **שמיני**. והגימ"ל של **והתגלח** בפרשת **תזריע**. ומאותיות הזעירות גם הם שתים בספרא. והם אל"ף של **ויקרא** דריש ספרא. **והמ"ם** של היא העולה על **מוקדה**. ומאותיות הנקודות אין גם אחת מהם בספרא. ויש סופרין שכותבין רבתא הלמ"ד של **והלטאה** ואין דעת הדייקנים נוחה מהם:

קרני אור

הגדול **לכתר**, וזהו הבכור והעשירי **כן**, בעת שיקריבם לשם ית', אז מודה כי **הוא** המהווה, ומסכתו נתגלה, ולא כדעת כת הכוזבת **האומרים**, עזב ד' את הארץ, והבוהם על שהיו אנשים בימיו כופרים בזה על כן הקריב מעשר מכל וביכך, ואמר לו שם, ברוך אברם **לאל** עליון קונה שמים וארץ, כי הודה והורה שבכח השם, הגלגלים ומתנועעים, ומתנועתם יתקיים העולם והווה, והנה השם גלאו. וכן יעקב כשבנה מזבח קראו **בית אל**, ובהקימו מסכתו ויצק עליהם שמן להכירה בשוכו, **לסקריב** קרבן, וכ"ז **להודיע** כי יש **אלהים** בארץ, ולא ראוי **להקריב** המעשר והבכור **לתת** לו כבוד ולהללו בשבח הראוי, שכיון **לבוא אל בית השם** שהוא ציור לבבי, לא ציור דמיוני כנאמר עליו קרוב אתה בפיהם וגו' (ירמיה יב, ב) (ר"י ן' כספי):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חמשה חומשי תורה

עם

חמש מגילות

ספר

במדבר

עם פירוש על

אבן עזרא

מחוקקי יהודה

כמבואר בשער השני

ווילנא

בדפוס „מ״ץ״.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חמשה חומשי תורה

ספר

במדבר

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ז"ל (מדויקים בהכליה הדיוק) ועם פירוש הנשר הגדול הרב החכם הכולל בכל מיני חכמות, מורנו ומאורנו ר' אברהם בר מאיר ן' עזרא ז"ל.

ועליהם באור חדש בשם

מחוקקי יהודה

יכלכל

א) באור לפרושו של הראב"ע ז"ל.

שתי מערכות

המערכה האחת

יהל אור

על דרכי פירושו לבארו במקומות הסתומים וקשי ההבנה, לפתור חידותיו ולגלות שפוני טמוני מחשבותיו אשר הסתיר תחת מסוה מליצתו החדה והנעימה.

המערכה השניה

קרני אור

קרנים מידו מדברי חז"ל, בתלמוד בבלי וירושלמי, ספרא כפרי ותוספתא, תנחומא הנדפס מכבר, ותנחומא הקדום הוצ' הרב הח' רש"ב ז"ל, מדרשי רבה, סדר עולם, פדר"א, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, פסיקתא זוטרתא,

ועוד ועוד, ואשר על ידם יבוארו יותר דברי הראב"ע ז"ל בפירושו.

ב) תולדות הראב"ע ז"ל, ג) רשימה מכל הספרים שחיבר, ד) רשימה מכל הגאונים וגדולי הקדמונים שהביא הראב"ע ז"ל בפירושו זמנם ומקומם, ה) תולדות רש"י ז"ל קורת יקרת ספריו אשר חבר, ו) רשימה מכל המדרשים המובאים במקורי רש"י הקודמים והמאוחרים זמנם ומקומם, ז) מהות שלשת התרגומים ת"א, יוב"ע, וירושלמי. והמבוכה שנפלה בין כותבי הדורות אודותם.

ח) מקורי רש"י ז"ל

מראה המקומות והמקורים אשר מהם הוציא רש"י ז"ל פירושו.

ט) מנחת יהודא

א) יפיץ אור בהבנת דברי רש"י ז"ל בכל מקומות הסתומים ב) שינוי וחלופי נוסחאות בפי' רש"י ז"ל ובתרגום אונקלס.

כל אלה חוברו על ידי

יהודה ליב בהרב המאוה"ג ר' יצחק קרינסקי זצ"ל.

ווילנא. תרפ"ח.

דפוס "מ"ך"

זאוואלנע 30. (פוילין).

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

א א וידבר יהוה אל־משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר: ב שאו את־ראש כל־עדת בני־ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל־זכר לגלגלתם: ג מבן עשרים שנה ומעלה כל־יצא צבא

אונקלוס

א ומליל יי עם משה במדברא דסיני במשכן זמנא בחד לירחא תנינא בשתא תנינתא למפקהון מארעא דמצרים למימר: ב קבילו ית חשבן כל כנשתא דבני ישראל לזרעיתהון לבית אבהתהון במנין שמהן כל דכורא לגלגלתהון: ג מבר עשרין שנין ולעלא כל נפק חילא

רש"י

(א) וידבר במדבר סיני באחד לחדש. מתוך חבתן לפניו מונה אותם כל שעה, כשיצאו ממצרים מנאן וכשנפלו בעגל מנאן לידע (מנין) הנותרים א) וכשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם. באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם ב): (ב) למשפחתם ג). דע מנין כל שבט ושבט [illegible]): לבית אבותם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקוס על שבט אביו ד) א): לגלגלתם. על ידי שקלים בקע לגלגלת ה): (ג) כל יצא צבא. מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים ו):

אבן עזרא

בשם אשר פקודי רום ותחת חבר (א) אחל לפרש על הפשט וידבר

א במדבר סיני. להודיע כי לא עלה משה אל הר סיני אחר היות הכבוד באהל מועד (א*) [א]: באחד לחדש השני. לתקן הדגלים, ואיך יסעו ואיך יחנו בעבור המקדש (ב), כי בעשרים לחדש השני נסעו (ג) [ב]: ב שאו את ראש. כמו כי תשא (שמות ל יב) ושם מפורש (ד): לבית אבותם. כי משפחת האם אינה קרויה משפחה (ה): לגלגלתם. פירשתיו (ו) [ג]:

יהל אור

(א) ויש גי׳ "בשם אל עליון", ושני החלקים מחברים, כל אחד מי״ב תנעות, ופ״א פקודי בשוא מבנין הקל, מענין מספר ומנין ע״ד מ״ש מונה מספר לכוכבים (תה׳ קמז, ד) המוציא במספר צבאם (ישעי׳ מ, כו): (א*) וכן פי׳ הרשב״ם, כל הדברות שנאמרו בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן כתוב בהן בהר סיני אבל משהוקם המשכן באחד לחדש בשנה שניה לא נאמר בהר סיני, אבל במדבר סיני באהל מועד, וכן פי׳ הרמב״ן, הטור, החזקוני, והרדי״א: (ב) שיהיה מכוון באמצע כמו היכל הקדש שלמעלה: (ג) כמש״כ (למטה י יא): (ד) עיין ביאורי שם: (ה) ולא תקרא משפחה לבית האם כ״א לבית האב, וכן פי׳ רש״י והרא״ס והרדי״א: (ו) בשמות

קרני אור

[א] ומבואר יותר (תנחומא א במדבר סי׳ ג) עד שלא הוקם המשכן דבר עמו בסנה וכו׳, אח״כ דבר עמו במדין וכו׳ ואח״כ דבר עמו בסיני וכו׳, כיון שהוקם המשכן אמר יפה הוא הצניעות וכו׳ התחיל לדבר עמו באהל מועד, וכ״ה (תנחומא ב סי׳ ב, במד״ר פ״א ג, ילקוט רמז תרפ״ג בשם התנחומא): [ב] ושנה עמדו בסיני קרוב משנה, כי הם באו לסיני בחדש סיון כמ״ש בחדש השלישי וגו׳ באו מדבר סיני (שמות יט א) ועמדו שם עד כ׳ אייר שהוא קרוב משנה: [ג] ובא להורות שימנו אותם אחד אחד, ולא שנים שנים וכיוצא:

מקורי רש"י | מנחת יהודה

א) עיין ב״ב ק״ט ג׳, וק״י ג׳, יבמות כ״ד ב׳ עיין א) פי׳ שמנה את הנופלים כדי לידע מנין הנותרים, וזה היה בשנה הראשונה אחר שנשתברו הלוחות ונפל מן העם כשלשת אלפי איש (שמות ל״ב כ״ח): ב) כמש״כ כאן באחד לחדש השני, ועיין רש״י (שמות ל׳ ט״ז): ג) ועיין רמב״ן ובטור עה״ת, שהביאו בפי׳ רש״י ז״ל ראש הפסוק "שאו את ראש כל עדת בני ישראל, כמו שאומרים לקוסטינ־ארים רישיה דדין" ומקורו (במד״ר פ״א אות י״א) ופי׳ כמו שאומרים להורג את המחויבים מיתה למלך, קח ראש־של פלוני, פי׳ שיחתוך ראשו, ונתן להם רמז שאם יזכו וכו׳ ואם לא יזכו וכו׳ ובפי׳ רש״י שלפנינו לא נמצא זאת. ג*) ויהיה למשפחתם הנאמר פה פי׳ שבט שידע מנין כל שבט ושבט: ד) דמשפחת אב קרויה משפחה, וכן פי׳ הראב״ע: ה) למה נאמר לגלגלותם בראובן ושמעון יותר מכל שאר השבטים לפי שקטרגו יעקב כאשר בירך בניו שהוצרכו לכפרה, ונבי שקלים הבאים לכפרה כתוב בקע לגלגולת (רב״ע התום׳): ו) ומכאן אז״ל בן עשרים לרדוף:

כדי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם
אַתָּה וְאַהֲרֹן׃ ד וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ
אִישׁ לַמַּטֶּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־
אֲבֹתָיו הוּא׃ ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם
לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב׃
ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃
ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ י לִבְנֵי
יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד
לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃
יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ יב לְדָן
אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ יג לְאָשֵׁר
פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ יד לְגָד אֶלְיָסָף בֶּן־
דְּעוּאֵל׃ טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃

בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוֹן יָתְהוֹן
לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ וְאַהֲרֹן׃
ד וְעִמְּכוֹן יְהוֹן גֻּבְרָא גֻּבְרָא
לְשִׁבְטָא גְּבַר רֵישׁ לְבֵית
אֲבָהָתוֹהִי הוּא׃ ה וְאִלֵּין
שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן
עִמְּכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר
בַּר שְׁדֵיאוּר׃ ו לְשִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃
ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר
עַמִּינָדָב׃ ח לְיִשָּׂשכָר
נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר׃
ט לִזְבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר
חֵלֹן׃ י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם
אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד
לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר
פְּדָהצוּר׃ יא לְבִנְיָמִן
אֲבִידָן בַּר גִּדְעֹנִי׃ יב לְדָן
אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃
יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר
עָכְרָן׃ יד לְגָד אֶלְיָסָף בַּר
דְּעוּאֵל׃ טו לְנַפְתָּלִי

אבן עזרא

ג בישראל. להוציא ערב רב (ז): ד איש ראש. דרך קצרה, והראוי להיות איש איש (ח): ה לראובן. החל מהבכור כטעם ולא להתיחס לבכורה (דה״א ה א) (ט) [ד]: י לבני יוסף. אחר בני לאה בעבור כבוד רחל על השפחות (י) והחל מאפרים (יא) על דרך יעקב אבינו (יב), והקדים אפרים ומנשה על בנימין, כי הם מקום יוסף (יג), ואחר כן החל מדן שהוא בכור השפחות (יד) ואחריו אשר, כי השם ידע שהוא יהיה ראש

רש״י

(ד) ואתכם יהיו. כשתפקדו אותם יהיו

קרני אור

[ד] עיין (בראשית מט ד יהל אור אות לג) שביארתי שם כמו שפי׳ רש״י ז״ל (דה״א ה א) ולא להתייחס לבכורה, שהוא מורה על יוסף, שלא ניתן בכל זה הרשיון ליוסף להתיחס בכל משפטי הבכורה, וניתן לו רק נחלת הבכורה לקחת פי שנים, מכל״ש יחוס אשר הוא ראשון מבניו לא

יהל אור

(סו טז), עיין פי׳ הקצר שם ועיין פרשי רד״ק פרש גלל: (ז) שאינם יוצאים לצבא בישראל וכן פי׳ הרדי״א: (ח) כמו שאמר איש איש למטה (פ׳ ד): (ט) לפי שבנסיעה היה יהודה הראשון, נותן כאן טעם למה נמנה ראובן ראשון: (י) והוא היה בכור לרחל, אעפ״י שבני השפחות קודם בני רחל: (יא) אעפ״י שמנשה הוא הבכור: (יב) כמ״כ וישם את אפרים לפני מנשה (בראשית מח כ): (יג) שהיה בכור לאמו וממלאים מקום אביהם: (יד) שהוא בכור לבלהה שפחת רחל הנולד ראשון מבני השפחות:

ולמטה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טז אֵלֶּה קְרִיאֵי הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם׃
יז וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת׃ יח וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְגֻלְגְּלֹתָם׃ יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם

אונקלוס

אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃ טז אִלֵּין מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא רַבְרְבֵי שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן רֵישֵׁי אַלְפַיָא דְיִשְׂרָאֵל אִנּוּן׃ יז וּנְסֵב מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יָת גֻּבְרַיָא הָאִלֵּין דִּי אִתְפָּרַשׁוּ בִּשְׁמָהָן׃ יח וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא אַכְנִשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִנְיָנָא וְאִתְיַחֲסוּ עַל זַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְגֻלְגְּלָתְהוֹן׃ יט כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וּמְנָנוּן

רש"י

עמהם נשיא כל שבט ושבט ז): (טז) אלה קרואי העדה. הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה ח): (יז) את האנשים האלה. את שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו. לו כאן בשמות ט): (יח) ויתילדו על משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועידי חזקת לידתם כל אחד ואחד להתייחס על השבט:

אבן עזרא

החונים על דגל דן (טו), ואחר בן גד, כי הוא בכור שפחת לאה (טז): טז קרואי עדה. הטעם שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום (יז): מטות אבותם. הטעם על השבטים (יח), והנה כל אחד נשיא שבט: ראשי אלפי ישראל. כל אחד ראש על כל אלפי השבט (יט) כי יש שר לאלף (כ): יז ויקח משה ואהרן. עמם: האנשים אשר נקבו. שהם מפורשים, כמו אשר פי ה' יקבנו (ישעי' סב ב) (כא): יח ויתילדו. בקשו מתי נולדו בעבור חשבון כ' שנה, אז נכתבו תולדתם (כב): יט ויפקדם. משה שהוא העיקר (כג) והחל מראובן כי הוא הבכור, ואחריו שמעון הנולד אחריו, ואחריו גם בכור שפחת לאה, והנה דגל ראובן [ה] ואחר כך דגל יהודה [ו], ואחר כך דגל אפרים [ז], ואחר כך דגל דן [ח] והחונים על כל דגל ודגל כאשר הם בחנוכת המזבח (כד), ודע כי אחר שהיו כל השבטים שנים עשר

יהל אור

(טו) ולמטה בפ' יט ביאר מפני מעם אשר: (טז) ע"כ הקדימו קודם נפתלי אף שנפתלי נולד קודם: (יז) וקרוב לזה פי' רש"י ז"ל וכן ת"א ויוב"ע „רברבי דשבטי אבהתהון": (יח) פי' שהשבטים הם אבותם, ולא קאי על מלת נשיאי אלא על מלת העדה: (יט) פי' על אלפי שבטו: (כ) וכל אחד מאלה ראש על כל שרי האלפים משבטו: (כא) ועניינו פרישה ופרשו נקב, ודגש הקו"ף לתשלום נון פ"א הפעל מבנין נפעל כאלו כתוב ננקבו: (כב) לידע הראוים ליכנס לצבא המלחמה, וברכ"ח הגי' „או נכתבו תולדותם" פי' בנתיחסו כל אחד ואחד על שבטו, וכ"ה דעת החזקוני בפי' הראשון, וכתב בעל „הואיל משה באר" שכן מצא בכ"י: (כג) ע"כ יאמר בלשון יחיד וכן (למטה פ' מד) אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל וגו', ואמר פקד ולא פקדו כי הוא העקר: (כד) וכן הם מסודרים כסדר הזה בחנוכת המזבח, החונים על כל דגל ודגל עם, עם יהודה יששכר וזבלון, ועם ראובן שמעון וגד, ועם אפרים מנשה ובנימין, והיה על כל דגל ג' נשיאים:

קרני אור

הפסיד, ועיין קרני אור פרשה י"ד שם: [ה] ולהיותו ראובן היותר נכבד כי הוא הבכור ליעקב וללאה היה חונה לפאת דרום, והיה חונה עמו שם השבט הנולד אחריו והוא שמעון, והיה שם עמהם גד שהוא הראשון שנולד משפחות לאה (רלב"ג): [ו] והיה שבט יהודה חונה לפאת מזרח להיותו היותר נכבד, כי ממנו הוגבלה להיות המלוכה והיו חונים עמו השבטים שנולדו אחריו: מלאה על מדרגותיהם, והם יששכר וזבלון (שם): [ז] והיו בני רחל היותר נכבדים, ונתנה הגדולה לאפרים כמו שהתבאר מברכת יעקב לו והיו חונים לפאת מערב, והיו חונים אצלו מנשה ובנימין כי הם מבני רחל (שם): [ח] והוא

מנחת יהודה

ז) כדי ליתן גדולה לכל שבט ושבט (פס"ז): ח) פי' שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום: ט) מענין נקבה שכרך, ופי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּמִּדְבַּר סִינָי: ס שני כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־רְאוּבֵן
בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת
לְגֻלְגְּלֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא: כא פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה רְאוּבֵן שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: פ כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן

בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי: כ וַהֲווֹ
בְנֵי רְאוּבֵן בּוּכְרָא
דְיִשְׂרָאֵל תּוּלְדָתְהוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן
לְגֻלְגְּלָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא
מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא
כֹּל נָפֵק חֵילָא:
כא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא
דִרְאוּבֵן אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה:
כב לִבְנֵי שִׁמְעוֹן

אבן עזרא

שיצא לוי, והיו ליוסף בנים שנים (כה), ורוחות העולם ארבע, הנה לכל רוח שלשה, והנה יש ללאה חמשה בנים, יחסר האחד (כו) ויהיו לה שני דגלים השלימו הדגל עם בכור שפחתה (כז) וישימוהו עם דגל ראובן שהוא גם בכור, והדגל השני ליהודה, והחונים עליו אחיו הקטנים ממנו, ולרחל דגל בפני עצמה, ואפרים מקום יוסף הוא קודם מנשה כדברי יעקב (כח) [ט] והדגל הרביעי לשפחת רחל שהוא הבכור שלה (כט), ואחריו אשר, ואם הוא קטן בשנים מנפתלי (כט*) בעבור היות הדגל לבן שפחת רחל, שם זאת המעלה (ל) לבן שפחת לאה (לא), ואם תסתכל היטב אז תדע כי הראש הוא הדרום (לב) והזנב הוא הצפון (לג) ולא אוכל לפרש (לד) על כן ראובן בדרום כי הוא הראש, ודן בצפון (לה), ודע כי לא היו גבורים בשבטים כשבט יהודה הנמשל לגור אריה, וכשבט דן הנמשל כן בדברי משה (לו) על כן היו הם בראשונה ובאחרונה (לז), והזכיר לגלגלותם בראובן גם בשמעון להורות על האחרים (לח) [י] כי הכתוב אחז דרך קצרה (לט) [יא]:

קרני אור

היותר נכבד, כי הוא הראשון שנולד מבני השפחות, וממנו עתיד להיות מושיע לישראל כמו שהתבאר מברכת יעקב, ולזה היה זה הדגל בשמו, והיה אצלו מטה אשר, שהיה בן שפחת לאה לכבוד לאה, ואחריו היה מטה נפתלי שהוא משפחת רחל (שם): [ט] הקדים אפרים למנשה ויאסף יוסף עליו, וכן למטה בדגלים כי היה בצל דגל והוא הבכור ואחיו משנהו כברכת יעקב, ועוד כי היו בני אפרים רבים מבני מנשה, אבל במנין השני בערבות מואב, הקדים מנשה, כי היו בעת ההיא בני מנשה הרבים (רמב"ן): [י] והנה אמר בראובן ושמעון לגלגלותם. ולא אמר כן בשאר השבטים להגיד שהם נמנו כפי גלגלותם ולא כפי גדולתם, אמנם במדרש מצאו טעם אחר, לפי שאביהם היו צריכים כפרה לפי שקנטרו אביהם, ראובן מפני בלהה, ושמעון מפני זמרי (רד"א): [יא] בשבט ראובן להיותו הראשון בא הלשון שלם, ויהיו בני ראובן, ואח"כ לא רצה לכפול הפועל תמיד לפיכך הוסיף בשמעון מלת פקודיו, כלומר לבני שמעון היו פקודיו כך וכך, ובשאר השבטים השמיט מלת פקודיו וסמך על הכתוב בשמעון, כמו שלא נכתבה מלת לגלגלותם אחרי ראובן ושמעון אבל מלת פקודיהם היא כפל נוהג

יהל אור

(כה) והיו הבנים במקום לוי, ובמקום אביהם יוסף: (כו) ובד"ק "והסר האהל" והוא לוי שלא היה בתוך הדגלים: (כז) והוא גד: (כח) שאמר, ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (בראש' מח יט): (כט) והוא דן: (כט*) שהיה בן שני לבלהה שפחת רחל: (ל) פי' נתן זאת המעלה: (לא) לאשר, כי גד שהיה בכור שפחת לאה היה שלישי לדגל ראובן, ונפתלי היה בן שני לשפחת רחל, כאשר בן שני לשפחת לאה: (לב) ראש התלי שהוא ציר הדרומי, היא הנקודה שמשם מתחיל מסלול השמש לנטות לדרום המשוה: (לג) זנב התלי היא הנקודה ששמה מתחיל מסלול השמש לנטות לצפון: (לד) כי זה הוא מתנועת הגלגלים, והוא סוד גדול, ע"כ אמר הח' ז"ל ולא אוכל לפרש: (לה) עיין (בראש' מח טז) בפי' הח' ז"ל שכתב "כי הימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף" ועיין ביאורי שם, וידוע הוא כי החום הטבעי הוא לצד הימין של הלב, ולפיכך תקיף מהשמאל, ולפי שהימין הוא הנכבד והתקיף היה דגל יהודה במזרח, ולפי שהראש הוא העקר היה דגל ראובן בדרום, כי הוא הבכור, ולפי שדן היה בן השפחה היה דגלו לצד צפון כי הוא הרגל: (לו) בדברים (לג כב), דן גור אריה: (לז) כמ"ש ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה: (למטה י, יד) ונסע דגל מחנה בני דן מאסף לכל המחנות (שם שם כה): (לח) פי' על השבטים האחרים שלא הזכיר לגלגלתם: (לט) עיין למטה ז ג:

יתרץ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תולדתם למשפחתם לבית אבתם
פקדיו במספר שמות לגלגלתם
כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה
כל יצא צבא: כג פקדיהם למטה
שמעון תשעה וחמשים אלף ושלש
מאות: פ כד לבני גד תולדתם
למשפחתם לבית אבתם במספר
שמות מבן עשרים שנה ומעלה כל
יצא צבא: כה פקדיהם למטה גד
חמשה וארבעים אלף ושש מאות
וחמשים: פ כו לבני יהודה תולדתם
למשפחתם לבית אבתם במספר
שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל
יצא צבא: כז פקדיהם למטה יהודה
ארבעה ושבעים אלף ושש מאות:
פ כח לבני יששכר תולדתם
למשפחתם לבית אבתם במספר
שמת מבן עשרים שנה ומעלה כל
יצא צבא: כט פקדיהם למטה
יששכר ארבעה וחמשים אלף
וארבע מאות: פ ל לבני זבולן
תולדתם למשפחתם לבית אבתם
במספר שמת מבן עשרים שנה

ומעלה

תולדתהון לזרעיתהון
לבית אבהתהון מנינוהי
במנין שמהן לגלגלתהון
כל דכורא מבר עשרין
שנין ולעלא כל נפק
חילא: כג מניניהון
לשבטא דשמעון חמשין
ותשעה אלפין ותלת
מאה: כד לבני גד
תולדתהון לזרעיתהון
לבית אבהתהון במנין
שמהן מבר עשרין שנין
ולעלא כל נפק חילא:
כה מניניהון לשבטא דגד
ארבעין וחמשא אלפין
ושית מאה וחמשין:
כו לבני יהודה תולדתהון
לזרעיתהון לבית
אבהתהון במנין שמהן
מבר עשרין שנין ולעלא
כל נפק חילא: כז מניניהון
לשבטא דיהודה שבעין
וארבעא אלפין ושית
מאה: כח לבני יששכר
תולדתהון לזרעיתהון
לבית אבהתהון במנין
שמהן מבר עשרין שנין
ולעלא כל נפק חילא:
כט מניניהון לשבטא
דיששכר חמשין
וארבעא אלפין וארבע
מאה: ל לבני זבולן
תולדתהון לזרעיתהון
לבית אבהתהון במנין
שמהן מבר עשרין שנין
ולעלא כל נפק חילא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לא פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה זְבוּלֻן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ פ לב לִבְנֵי יוֹסֵף
לִבְנֵי אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃
לג פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה אֶפְרָיִם אַרְבָּעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ פ לד לִבְנֵי מְנַשֶּׁה
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם
בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וָמַעְלָה כֹּל יֹצֵא צָבָא׃ לה פְּקֻדֵיהֶם
לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף
וּמָאתָיִם׃ פ לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל
יֹצֵא צָבָא׃ לז פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה בִנְיָמִן
חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע
מֵאוֹת׃ פ לח לִבְנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר
שֵׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כֹּל
יֹצֵא צָבָא׃ לט פְּקֻדֵיהֶם לְמַטֵּה דָן
שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ פ מ לִבְנֵי אָשֵׁר
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמֹת

לא מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא
דִזְבוּלֻן חַמְשִׁין וּשְׁבַע
אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה׃
לב לִבְנֵי יוֹסֵף לִבְנֵי אֶפְרַיִם
תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן
שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין
וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא׃
לג מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא
דְאֶפְרַיִם אַרְבְּעִין אַלְפִין
וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ לד לִבְנֵי
מְנַשֶּׁה תּוֹלְדָתְהוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן
מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא
כֹּל נָפֵק חֵילָא׃ לה מִנְיָנֵיהוֹן
לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה תְּלָתִין
וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן׃
לו לִבְנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדָתְהוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן
מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא
כֹּל נָפֵק חֵילָא׃ לז מִנְיָנֵיהוֹן
לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן תְּלָתִין
וַחֲמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע
מְאָה׃ לח לִבְנֵי דָן
תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן בְּמִנְיַן
שְׁמָהָן מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין
וּלְעֵלָּא כֹּל נָפֵק חֵילָא׃
לט מִנְיָנֵיהוֹן לְשִׁבְטָא דְדָן
שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע
מְאָה׃ מ לִבְנֵי אָשֵׁר
תּוֹלְדָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא
צבא: מא פקדיהם למטה אשר אחד
וארבעים אלף וחמש מאות: פ
מב בני נפתלי תולדתם למשפחתם
לבית אבתם במספר שמת מבן
עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא:
מג פקדיהם למטה נפתלי שלשה
וחמשים אלף וארבע מאות: פ
מד אלה הפקדים אשר פקד משה
ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר
איש איש אחד לבית אבתיו היו:
מה ויהיו כל פקודי בני ישראל
לבית אבתם מבן עשרים שנה
ומעלה כל יצא צבא בישראל:
מו ויהיו כל הפקדים שש מאות
אלף ושלשת אלפים וחמש מאות
וחמשים: מז והלוים למטה אבתם
לא התפקדו בתוכם: פ מח וידבר

לבית אבהתהון במנין
שמהן מבר עשרין שנין
ולעלא כל נפק חילא:
מא מנינהון לשבטא
דאשר ארבעין וחד
אלפין וחמש מאה:
מב בני נפתלי תולדתהון
לזרעיתהון לבית
אבהתהון במנין שמהן
מבר עשרין שנין ולעלא
כל נפק חילא: מג מנינהון
לשבטא דנפתלי חמשין
ותלת אלפין וארבע
מאה: מד אלין מניניא די
מנא משה ואהרן ורברבי
ישראל תרין עשר גברין
גברא חד לבית
אבהתהי הוו: מה והוו
כל מניני בני ישראל
לבית אבהתהון מבר
עשרין שנין ולעלא כל
נפק חילא בישראל:
מו והוו כל מניניא שית
מאה ותלתא אלפין
וחמש מאה וחמשין:
מז ולואי לשבטא
דאבהתהון לא אתמניאו
ביניהון: מח ומליל יי עם

אבן עזרא

מה ופירוש ויהיו כל פקודי בני ישראל. שלא נפקדו רק מי שהוא מבן עשרים שנה (מ) ואחר כך ויהיו כל הפקודים בכללם (מא) [יב]: מז התפקדו. משני בנינים (מב) כי הוא בנין התפעל, ועם בנין שלא נקרא שם פועלו (מג) [יג]:

יהל אור

(מ) יתרון הכפל ויהיו כל פקודי וגו' ואח"כ ויהיו כל הפקודים ויבאר שמה שאמר ויהיו כל פקודי בנ"י, מבן עשרים שנה: (מא) ואח"כ יודיע חשבון כולם בכלל ואין כאן כפל לשון, ועיין ברכ"ח: (מב) הפעל והתפעל: (מג) כי אם היה מבנין הפעל לא היה ראוי הפקדו, ומבנין התפעל לא היה התפקדו הה"א הרוקה, והנה הוא כשיאריך הדבור (שד"ל):

קרני אור

[יב] הולך הכתוב להגיד מספר הכלל, אחר שהגיד הפרטים, כי נצטוו משה ואהרן שידעו מספר מפקד העם, וידעו מספר כל שבט, כי כן דרך המלכים במנותם את העם (רמב"ן): [יג] ועיין הכוס"ק טעם ההרכבה בכאן, וטעם הרכבת הבנינים עיין (גן נעול מ"ב בפתיחתו) ושד"ל פי' שאם בנין בפני עצמו, וזה אמנם בלי שהיה כאן באמת הרכבה משני בנינים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ מט אַךְ אֶת־
מַטֵּה לֵוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשָׁם
לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתָּה
הַפְקֵד אֶת־הַלְוִיִּם עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת
וְעַל כָּל־כֵּלָיו וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הֵמָּה
יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו
וְהֵם יְשָׁרְתֻהוּ וְסָבִיב לַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ׃
נא וּבִנְסֹעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם

אונקלוס

משֶׁה לְמֵימָר׃ מט בְּרַם
יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי לָא תִמְנֵי
וְיָת חֻשְׁבַּנְהוֹן לָא תְקַבֵּל
בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ נ וְאַתְּ
מַנִּי יָת לֵוָאֵי עַל מַשְׁכְּנָא
דְסַהֲדוּתָא וְעַל כָּל מָנוֹהִי
וְעַל כָּל דִּי לֵהּ אִנּוּן יִטְּלוּן
יָת מַשְׁכְּנָא וְיָת כָּל מָנוֹהִי
וְאִנּוּן יְשַׁמְּשֻׁנֵּהּ וּסְחוֹר
סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן׃
נא וּבְמִטַּל מַשְׁכְּנָא יְפָרְקוּן
יָתֵהּ לֵוָאֵי וּבְמִשְׁרֵי
מַשְׁכְּנָא יְקִימוּן יָתֵהּ לֵוָאֵי

אבן עזרא

מט אך את מטה לוי. פי' לא התפקדו כי השם צוה כן (מד): ואת ראשם לא תשא. כללם (מה) כאשר פירשתי (מו): נ ואתה הפקד את הלוים. באר למה לא התפקדו כי פקדת המשכן עליהם (מז) על כן לא יצאו בצבא: משכן העדות. הוא אהל מועד, והמשכן לארון ששם העדות: ועל כל כליו. כמנורה והשלחן והמזבחות: ועל כל אשר לו. הם כלי הכלים (מח): המה ישאו. הם הם הנושאים בנסוע המחנה, והם המשרתים בחנותם, וסביב המשכן יחנו: נא ובנסוע המשכן יורידו אתו. להסיר הבריחים והעמודים, ובחנותו הם יקימוהו: והזר. מבני לוי (מט) ואם הוא ישראל (נ):

רש"י

השבט י): (מט) אך את מטה לוי לא תפקד. כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו יא) ב) ד"א צפה הקב"ה שעתיד לעמוד גזירה על כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר אמר אל יהיו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא טעו בעגל ג): (נ) ואתה הפקד את הלוים. כתרגומו מני יב) לשון מנוי שררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו ויפקד המלך פקידים יג): (נא) יורידו אותו. כתרגומו יפרקון כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ונושאין אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם זו יד): יומת. בידי

יהל אור

מורכב מצניהם: (מד) שלא למנותם וכן פי' הרמב"ן והרד"ק: (מה) פי' בכלם כל המנין שלהם, וזה פי' מלת ראשם: (מו) בשמות (ל יב), כי אין מניינם שוה שאלו נמנין מבן כ' ומעלה, והלוים מבן חדש ומבן שלשים שנה: (מז) וזהו למעלתם כדי שיהיו משרתי המשכן והם השומרים והחונים סביב למשכן, וכן פי' החזקוני: (מח) כמו המלקחים והמחתות והסירות והיעים והמזלגות והמזרקות וסכינים וכפות וקערות, וכל כלים אשר ישרתו בם בקדש: (מט) פי' מי שהוא זר כנגד בני לוי: (נ) ואם הוא ישראל נחשב

מנחת יהודה

ופי' אשר התבארו והם הנשיאים שזכר למעלה: י) וכן ת"א וירב"ע אתיחסו, ועיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז, ובהכורם שהצדיק את הרמב"ן, ועיין אור החיים שהצדיק את רש"י ז"ל, ועיין נתה"ש מה שביאר בזה, והנה הצורך בזה היה בעבור חשבון עשרים שנה, והיו צריכים להגיד מתי נולדו, וממי נולדו כדי שנדע משפחותם לבית אבותם: יא) אבל אתה נושא את שמותם לגדולה אחרת (פס"ז), ועיין (פסי' דר"כ פ' שקלים ובהערה קע"ח שם) שכתב שעפ"י הפסיקתא יסד הפייטן ביוצר לפ' שקלים, בפיוט אומן בשמעו, יקר שלישי (שבט לוי) בתוכם לא הופקד, כי לגיון מלך לבדו נפקד רשום מבטן להפקד במשמרת הקדש, וצבאו ופקודיו נמנו מבן חדש: יב) פי' שאין תרגומו מַני מבנין הקל שהוא לשון מנין, אבן תרגומו מַנֵּי מבנין הכבד הדגש בארמי שהוא לשון מינוי ושררה (רוו"ה): יג) כך בכ"י, וגם במחברת מנחם הנוסח ויפקד המלך פקידים, והוא (אסתר ב' ג') ויש נוסח ויפקד פקידים (ברא' מ"א ל"ד) (זכור לאברהם): יד) רש"י ז"ל דייק וכתב לעבודתם זו, שמשמע אפילו הם בני לוי, מפני שאין להם ליקרב רק להורידו ולהקימו ולחנות לו סביב, וכמו שאז"ל (ערכין י"א ב') משורר ששיער בשל חבירו חייב מיתה ועיין יהל אור דעת הראב"ע

מקורי רש"י

במד"ר פ"ו ג' פס"ו: ב) תנחומא א' י"ז, פסי' דר"כ פ' שקלים, פס"ז במד"ר פ"א י"ב: ג) תנחומא א' ט"ז

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ובחנת המשכן יקימו אתו הלוים והזר הקרב יומת׃ נב וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאתם׃ נג והלוים יחנו סביב למשכן העדת ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות׃ נד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה יהוה את משה כן עשו׃ פ שלישי
ב א וידבר יהוה אל משה ואל אהרן לאמר׃

וחלוני דיקרב יתקטל׃ נב ויִשרון בני ישראל גבר על משרוהי וגבר על טקסה לחיליהון׃ נג ולואי ישרון סחור סחור למשכנא דסהדותא ולא יהי רוגזא על כנשתא דבני ישראל ויטרון לואי ית מטרת משכנא דסהדותא׃ נד ועבדו בני ישראל ככל די פקיד יי ית משה כן עבדו׃
א ומליל יי עם משה ועם

רש"י

שמים (טו) ד): (נב) איש על דגלו. כמו שהדגלים סדורים בסדר זה שלשה שבטים לכל דגל (טז): (נג) ולא יהיה קצף. אם

אבן עזרא

יומת. ובית דין ימיתוהו (נא) [יד]: נב וטעם וחנו בני ישראל. כשיחנו בני ישראל (נב): איש על מחנהו. הטעם כל שבט (נב*): וטעם איש על דגלו. שלא יתערב שבט

דגל עם שבט דגל (נג): נג והלוים יחנו. טעם ולסביב, פי' הכתוב למעלה למה יחנו סביב, שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת בני ישראל וימות (נד) [טו] וזה טעם ולא יהיה קצף, בעוזא שנגע בארון (נה), ושם כתוב ויחר אף ה' בעוזא (ש"ב ו ז) (נו) [טז]: וטעם על עדת בני ישראל. אחד מעדתם (נז), וכן ויקבר בערי גלעד (שופ' יב ז) עיר בן אתנות (זכריה ט ט) (נח) ורבים כמו הם: ושמרו הלוים. מצוה עליהם לשמור המשכן (נט): נד ויעשו בני ישראל. שלא נגעו במשכן לעולם: א וטעם אל משה ואל אהרן. בעבור כי אהרן ובניו ישימו משא הקהתים בכתף:

יהל אור

אך כנגד הלוים: (נא) וכן דעת אונקלס שתרגם "וחלוני דיקרב יתקטל", ועיין רמב"ן (שמות כא כט) שהביא מה שתרגם אונקלס כאן על והזר הקרב יומת, יתקטל שסובר כר"ע (סנהד', פה ב) דזר ששמש במקדש בחנק: (נב) והיינו לווי ופי' בעת שיחנו בנ"י: (נב*) כי עלם כל דבר יקרא איש: (נג) פי' כשיחנו בנ"י יחנו כל אחד ואחד עם מחנהו ועם דגלו ולא יתערב דגל עם דגל: (נד) יתרץ הלא כבר כתוב (למעלה פ' ג) וסביב למשכן יחנו, ויבאר הכפל כאן, שלא יקרב אל המשכן אחד מעדת ישראל וימות: (נה) ר"ל כי מה שאמר ולא יהיה קצף על עדת בנ"י אינו ר"ל על כל ישראל אלא על הזר הקרב, כמו שכתוב ויחר אף ד' בעוזא: (נו) שהיה חרון אף בו לבדו: (נז) ר"ל על אחד מעדתם, ובאורו על הקרב: (נח) וביאורם באחד מערי גלעד, וכן בן אתנות ר"ל בן אחד מהאתנות: (נט) כי אל"כ, מאמר זה אך למותר הוא:

קרני אור

בשמים, עיי"ש מה שהאריך בזה: [יד] והש"י ו"ל פי' יומת בידי שמים, וכ"ת יוב"ע "יתקטל באישא מצלהבא מן קדם ה'" ועיין ברא"ם שכתב, ומה ... שאמרו כל מיתה האמורה בתורה סתם במקום שאינו אלא כאמר מיתות שבתורה, אבל מיתות האמורות בקדש ומקדש כולן מיתתן בידי שמים, שכן כתב הסמ"ג יומת בידי שמים, בלא שאינו מיתת ב"ד בקדש ומקדש, וכן פי' רבינו במזי, ועיין הכוס"ק שכתב, וכן לא בא בתורה בשיבוי מיתות ב"ד יומת בלבד, אבל מות יומת נאמר בכולן, והרא"ב"ע שכתב בית דין ימיתוהו דבריו לחויים, וגם' מנהם בלולם רולה לפייסו בזה ואין ממש במסייעו: [טו] והחזקוני פי' למעלה בסמוך דכתיב וסביב למשכן יחנו, היינו בנסוע הארון ובשאת אותו וכאן בחנות המשכן: [טז] והנה אף שלדעת הח' ז"ל כפי' (פי' נא) יומת בב"ד, כאן

מקורי רש"י

ד) עיין סנהד' פ"ד מ"ג; טו) עיין קרני אור הערה י"ד: טז) דגל ענינו חברה מסודרת כת"א טקסה והוא מלה יונית טקס סדר וחברה, ועיין קרני אור (למטה ב' הערה ב'):

מנחת יהודה

ב"ב קכ"א ב', פס"ז: חראב"ע בזה:

שמעתי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב אִישׁ עַל־דִּגְלוֹ בְאֹתֹת לְבֵית אֲבֹתָם
יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל־
מוֹעֵד יַחֲנוּ: ג וְהַחֹנִים קֵדְמָה מִזְרָחָה
דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא
לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב:
ד וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁבְעִים

אונקלוס

אַהֲרֹן לְמֵימָר: ב גְּבַר עַל
מִקְסְהּ בְּאָתְוָן לְבֵית
אֲבָהַתְהוֹן יִשְׁרוֹן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִלְּקֳבֵל סְחוֹר
סְחוֹר לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
יִשְׁרוֹן: ג וְדִי שָׁרַן קִדּוּמָא
מַדִּינְחָא מֵקָם מַשְׁרִית
יְהוּדָה לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא
לִבְנֵי יְהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר
עַמִּינָדָב: ד וְחֵילֵהּ

אבן עזרא

ב באתת. סימנים היו בכל דגל ודגל (א) [א] וקדמונינו אמרו (ב) שהיה לדגל ראובן צורת אדם מכח דרש דודאים (ג) [א*] ובדגל יהודה צורת אריה, כי בו המשילו יעקב (ד), ובדגל אפרים צורת שור, מטעם בכור שור (ה), ובדגל דן צורת נשר (ו) עד שידמו לכרובים שראה יחזקאל הנביא (ז) [ב]: מנגד. רחוק (ח): ג קדמה מזרחה תחלת מזרח (ט): ד ופקודיהם או ופקודיו אין הפרש

רש"י

תעשו כמלותי לא יהיה קלף ואם לאו שיכנסו זרים בעבודתם זו יהיה קלף כמו שמלינו במעשה קרח כי יצא הקלף וגו' ה): (ב) באתת. כל דגל יהיה לו אות מפה צבועה תלויה בו צבעו זה לא כצבעו של זה צבע כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן ומתוך כך יכיר כל אחד את דגלו ז) ו) ד"א באותות לבית אבותם באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאוהו ממצרים יח) שנאמר ויעשו בניו לו כן כאשר צום ז) יהודה ויששכר וזבולון ישאוהו מן המזרח וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו' כדאיתא בתנחומא בפרשה זו): מנגד. מרחוק מיל ט) כמו שנאמר ביהושע אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה י) שיוכלו לבא בשבת. משה והרן ובניו והלוים חונים בסמוך לו יט) יא): (ג) קדמה. לפנים הקרויה קדם ואיזו זו

קרני אור

בעוות הטעם היתה צריכה לכך, כי הנה כתוב שם את"ז ויקר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעוזא (ש"ב ו ח): [א] עיין יהל אור אות ב', ובמדרשים שהבאתי שם מבואר צבעי הדגלים, וסימניות על כל נשיא ונשיא מטה, וצבע שעל כל מטה ומטה כצבע של אבנים טובות שהיו על לבו של אהרן, כל שבט ושבט היתה צבועה מפה שלו כצבע של אבנו" (תנחומא ב' שם): [א*] עיין פתרון המלות לסרס"מ מ' משה לנדא שכתב שצ"ל בפי' הס' ז"ל "שהיה לדגל ראובן אבנו אודם, ומפה שלו צבוע אדום, ומצוייר עליו דודאים" וטעות הקוראים התפה את הס' ז"ל שאמר צורת אדם תחת צבע אדום, וכ"ה (במד"ר פ"ב ז) עכ"ל, אך גם הרמב"ן ורב"ח הביאו כלשונו ממש ולא העירו ע"ז: [ב] דגל פי' שיעור ההרחקה, אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפים אמה (יהושע ג ד) וכן פי' רש"י ז"ל: (ט) הח' ז"ל יבאר שמה שאמר כאן קדמה מזרחה הוא תחלת מזרח, כי ראשי המזרחיים שלשה, אהל

יהל אור

(א) דגל הוא הנס שמרימים ראשי החיילות: (ב) תנחומא א יב, תנחומא ב יג, שמו"ר פל"ח, ח ט, במד"ר פ"ב ז: (ג) שמלא שהם כצורת אדם: (ד) גור אריה יהודה (ברא' מט ט): (ה) בכור שורו הדר לו (דברי' לג יז): (ו) וכ"ה ברב"ח, ובבמד"ר פ"ב ז, ומצוייר עליו נחש על שם יהי דן נחש (ברא' מט יז) והוא השפיפון שיש לו כנפים לעוף: (ז) פי' שאלו הארבעה דגלים ידמו לארבע היות שראה יחזקאל שהם, אדם, שור, נשר, אריה, ומה שקראם כרובים לפי שמלת כרוב הוא שם כלל לצורות: (ח) וכמג"ש וכן ברש"י "רחוקה" ר"ל שלא נהשוב שהיו חונים סמוך לאהל מועד, אלא היו חונים רחוק ממנו, וביהושע

מנחת יהודה

יז) שמעתי זה שבכל מטה האמצעי שבארבע דגלים, נזכר בסוף שמותיהם אל בדגל יהודה האמצעי נתנאל, בדגל ראובן האמצעי שלומיאל, בדגל אפרים האמצעי גמליאל, בדגל דן האמצעי פגעיאל, לקיים מה שנאמר כי אני ה' שוכן בתוכם, וכן באו בנשיאים בתנכתם זה אחר זה, נתנאל ביום ב', שלומיאל ביום ה'. גמליאל ביום ח', פגעיאל ביום י"א, חבר ב', ה', ח' י"א יעלו כ"ו, וכן עולה שמו הקדוש כ"ו (מדרשי התורה להק' אנשלמה אשתרוק ז"ל): יח) ולפי הד"א שייך יפה לומר לבית אבותם: יט) והיו ישראל צריכין לבוא שם ללמוד תורה ולכך הקפיד ובתנחומא ב' ט' למה שתהיו רשאין לבוא להתפלל לפני הארון בשבת וכ"ה (במד"ר פ"ב ט'): ואתיא

מקורי רש"י

ה) במד' י"ו י"א ועיין במד"ר פ"א י"ב: ו) עיין תנחומא א' י"ב במד"ר פ"ב ז' פס"ו מדרש אגדה: ז) ברא' נ' י"ב: ח) תנחומא א' י"ב תנחומא ב' י"ב במד"ר פ"ב מ' מדרש אגדה ילקוט תרפ"ה: ט) תנחומא א' ט"ו תנחומא ב' ט' במד"ר פ"ב ט' מדרש אגדה: י) יהושע ג' ד': יא) תנחומא א' ט' תנחומא ב' ט' וע"ן ילקוט תרפ"ל ילקוט יהושע יג. ועיין רש"י יהושע ג' ד' בשם התנחומא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

דמניני יהון שבעין
וארבעא אלפין ושית
מאה: ה ודי שרן סמיכין
עלוהי שבטא דיששכר
ורבא לבני יששכר
נתנאל בר צוער: ו וחילה
ומנינוהי חמשין וארבעא
אלפין וארבע מאה:
ז שבטא דזבולן ורבא
לבני זבולן אליאב בר
חלון: ח וחילה ומנינוהי
חמשין ושבעא אלפין
וארבע מאה: ט כל
מניניא למשרית יהודה
מאה ותמנן ושתא אלפין
וארבע מאה לחיליהון
בקדמיתא נטלין: י מקם
משרית ראובן דרומא
לחיליהון ורבא לבני
ראובן אליצור בר

במדבר

אלף ושש מאות: ה והחנים עליו
מטה יששכר ונשיא לבני יששכר
נתנאל בן־צוער: ו וצבאו ופקדיו
ארבעה וחמשים אלף וארבע
מאות: ז מטה זבולן ונשיא לבני
זבולן אליאב בן־חלן: ח וצבאו
ופקדיו שבעה וחמשים אלף
וארבע מאות: ט כל־הפקדים
למחנה יהודה מאת אלף ושמנים
אלף וששת־אלפים וארבע־מאות
לצבאתם ראשנה יסעו: ס י דגל
מחנה ראובן תימנה לצבאתם
ונשיא לבני ראובן אליצור בן־

רש"י

רוח מזרחית והמערב קרוי אחור: (ט) ראשונה יסעו. כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה וכשהולכין הולכין כדרך חנייתן הלוים והעגלות באמצע דגל יהודה במזרח ושל ראובן בדרום ושל אפרים במערב ושל דן בצפון (יט*) יב):

אבן עזרא

ביניהם (י) [ג]: ה והחונים עליו. כמו עמו והם אחריו וקודם השלישי (יא): ט ראשונה יסעו. הם יסעו בתחלה (יב): י תימנה.

יהל אור

בתחלת מזרח בצד צפון, ואחד באמצע ואחד בצד דרום, עיין בפי' הה' ז"ל (שמות כז ט) ובבאורי שם, והיה יהודה תחלת שלשת השבטים המזרחיים, כי צבא יהודה נוסע תחלה ואחריו מטה יששכר, ואחריו מטה זבלון: (י) פעם יאמר ופקודיהם, ופעם יאמר ופקודיו, הכל אחד, רק כנוי הרבים שב לחונים, והם פרטי השבט, וכנוי היחיד על הדגל או על הנשיא: (יא) פי' כי צבאו של יהודה נוסע תחלה ואחריו מטה יששכר, ויבאר שמטה יששכר אחר מטה יהודה וקודם מטה זבלון שהוא שלישי ליהודה, ושלא נאמר שהוא רביעי למחנה הלוים הנזכרים קודם יהודה (למעלה א נג) והלוים יחנו סביב וגו', רק זבלון הוא השלישי, כי מחנה הלוים לא יסעו כי הם יחנו סביב המשכן, וכשיסעו אז היו נוסעים ג"כ: (יב) והוא

קרני אור

אין תחלת הוראתו לא נס ולא מפה, כי זה טעם אות איש על דגלו באותות אבל היא כתרגום אונקלס וכל הקדמונים חברה מסודרת, והדגל נגזר מן המחנה להיות אנשיו קבועים ומסודרים תחתיו, והמחנה אפשר שיהיה ארעי, שיתחברו אנשיו כאשר יזדמן, הלא תראה בכל הפרשה דגל נאמר על בני אדם לא על נס ומפה, והחונים וגו' דגל מחנה יהודה, וכן כולם, אבל לאמר ומן שאלה המלה להורות על הנס, מפני שכל דגל היה לו נס ואות ודגלו עלי אהבה, גם שלו שאני משאת עלי כתוב בו אהבה (שד"ל): [ג] והיותר נכון שאלת פקודיהם שבה אל הצבא, כי צבא שם כללי הוא, ויתכן לומר עליו

מקורי רש"י

יב) עיין תנחומא א' י"ב, תנחומא ב' י"ג, במד"ר פ"ב י', פסי"ר ספמ"ו, מדרש כונן, מדרש אגדה ועיין נדר"א פ"ג ילקוט תרפ"ו:

מנחת יהודה

יט*) ואתיא כב"ד כתיבה היו מהלכין:

פיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁדֵיאוּר׃ יא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדָיו שִׁשָּׁה
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
יב וְהַחוֹנִם עָלָיו מַטֵּה שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא
לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
יג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃ יד וּמַטֵּה גָּד
וְנָשִׂיא לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בֶּן־רְעוּאֵל׃
טו וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה
וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים׃ טז כָּל־הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה
רְאוּבֵן מְאַת אֶלֶף וְאֶחָד וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים
לְצִבְאֹתָם וּשְׁנִיִּם יִסָּעוּ׃ ס יז וְנָסַע
אֹהֶל־מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ

אונקלוס

שְׁדֵיאוּר׃ יא וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנוֹהִי אַרְבְּעִין וְשִׁתָּא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
יב וְדִי שָׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי
שִׁבְטָא דְשִׁמְעוֹן וְרַבָּא
לִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר
צוּרִישַׁדָּי׃ יג וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְשַׁע
אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃
יד וְשִׁבְטָא דְגָד וְרַבָּא
לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר
רְעוּאֵל׃ טו וְחֵילֵיהּ
וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין
וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה
וְחַמְשִׁין׃ טז כָּל מִנְיָנַיָּא
לְמַשְׁרִית רְאוּבֵן מְאָה
וְחַמְשִׁין וְחַד אַלְפִין
וְאַרְבַּע מְאָה וְחַמְשִׁין
לְחֵילֵיהוֹן בְּתִנְיֵתָא נָטְלִין׃
יז וְיִטַּל מַשְׁכַּן זִמְנָא
מַשְׁרִית לֵוָאֵי בְּגוֹ
מַשְׁרְיָתָא כְּמָא דְשָׁרַן כֵּן
נָטְלִין גְּבַר עַל אַתְרֵיהּ

אבן עזרא

מנזרת ימין (יג): טז ושנים. תאר השם (יד): יז ונסע אהל מועד בתוך המחנת. הנזכרות (טו) כי הגרשונים והמררים נוסעים בין דגל יהודה ובין דגל ראובן (עז), והקהתים נוסעים ועמהם אהרן ובניו בין דגל ראובן (טז*) ובין דגל אפרים (יז): כאשר יחנו כן יסעו. שב אל המחנות שהם ישראל לא אל מחנה הלוים (יח) כי יחנה דגל יהודה למזרח (יט), כי הגרשוני

רש"י

(יז) ונסע אהל מועד. לאחר שני דגלים הללו כ): כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפירשתי הליכתן כחנייתן כא) כל דגל מהלך

יהל אור

כמו בראשונה, בהסרון בי"ת השמוש: (יג) והוא לד דרום ושרשו ימן והתי"ו בו נוסף, ונקראת פאת הדרום ימין, כי היא לימין האדם בעת פניו למזרה: (יד) כמו תהתים שנים (ברא' ו טז) ומשפטו שניי בפלס שלישי ולמ"ד הפעל הסר, כי שרשו שנה, ועיין ביאורי שם: (טו) פי' יסע מחנה הלוים ועמו אהל מועד בתוך המחנות הנזכרות בין דגל מחנה יהודה ומחנה ראובן: (טז) כמו שכתוב (למטה י יד טו טז יז) וכן פי' הרמב"ן שם: (טז*) בכמה הומשים כתוב „בין דגל יהודה" וט"ס הוא: (יז) כי אחר דגל ראובן כתוב „ונסעו הקהתים נושאי המקדש" (למטה י כא) ואחרי שהקהתים היו נושאי המקדש היו עמהם אהרן ובניו: (יח) כי הלוים לא נסעו כאשר חנו: (יט) כי בעת החניה היה דגל יהודה למזרח כש"כ

מנחת יהודה

כ) כוונתו על הקהתים נושאי המקדש, כי הם נסעו לאחר מסע שני דגלים, אחרי שבני גרשון ומררי נושאי המשכן נסעו אחר נסיעת יהודה, קודם נסיעת ראובן, וכ"ה בפ' בהעלותך ויסע דגל מחנה יהודה וגו' והורד המשכן ונסעו בני גרשון ובני מררי, ואח"ז אמר ונסע דגל מחנה ראובן, ואז נסעו הקהתים קודם דגל אפרים, וכן פי' רש"י בעצמו בפ' בהעלותך (נתה"ש) ומה שכתיב וארון ברית ה' נוסע לפניהם, הוא ארון שעשה משה, שבו שברי לוחות מונחין והוא היוצא עמהם למלחמה (חזקוני): כא) ובז"ל „כך חנייתן":

ובז"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַמַּחֲנֹת כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ
אִישׁ עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם: ס יח דֶּגֶל
מַחֲנֵה אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם יָמָּה וְנָשִׂיא
לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד:
יט וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: כ וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה
וְנָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן
פְּדָהצוּר: כא וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמָאתָיִם: כב וּמַטֵּה
בִּנְיָמִן וְנָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן
גִּדְעֹנִי: כג וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: כד כָּל־
הַפְּקֻדִים לְמַחֲנֵה אֶפְרַיִם מְאַת אֶלֶף
וּשְׁמֹנַת־אֲלָפִים וּמֵאָה לְצִבְאֹתָם
וּשְׁלִשִׁים יִסָּעוּ: ס כה דֶּגֶל מַחֲנֵה
דָן צָפֹנָה לְצִבְאֹתָם וְנָשִׂיא לִבְנֵי
דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי: כו וּצְבָאוֹ

לִטְקַסֵיהוֹן: יח טְקַס מַשְׁרִית אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן מַעְרְבָא וְרַבָּא לִבְנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד: יט וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: כ וּדְסָמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה וְרַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר: כא וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: כב וְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן וְרַבָּא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי: כג וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וַחֲמִשָּׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: כד כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית אֶפְרַיִם מְאָה וּתְמָנֵי אַלְפִין וּמְאָה לְחֵילֵיהוֹן בִּתְלִיתָאָה נָטְלִין: כה טְקַס מַשְׁרִית דָּן צִפּוּנָא לְחֵילֵיהוֹן וְרַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי: כו וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וּתְרֵין אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה:

רש"י

לרוח הקבועה לו: על ידו. על מקומו ואין לשון יד זו מחשמעו רוח של לדו קרוי על ידו הסמוכה כג) לו לכל הוסכה ידו אינסו"ן אינ"א בלע"ז כג): (כ) ועליו. כתרגומו ודסמיכין עלוהי יג):

אבן עזרא

שהיא למערב המקדש (כ) ומדרו בצפון (כא) יחדיו יסעו (כב): על ידו. פאה ומקום, וכן יד הירדן (למטה יג, כט) (כג) ויד

יהל אור

(פ' ג): (כ) פי' כי בחנותם חניית הגרשוני היה במערב כמ"ש (למטה ג כג): (כח) וחניית מררי בצפון, כמ"ש (שם שם כה): (כב) ובנסיעתם נסעו בני גרשון ובני מררי יחדיו אחר דגל יהודה, כי לא היה סדר נסיעת הלוים כסדר חנייתם, וא"כ מה כאשר יחנו כן יסעו על מחנות ישראל, ודעת הה' ז"ל כמ"ד (ירושלמי עירובין פ"ה ה"א) כקורה היו מהלכין, ונסעו דגל מחנה יהודה ואחריהם בני גרשון ומררי, ואחריהם דגל ראובן ואחריהם הקהתים ואחריהם מחנה אפרים ומחנה דן וכן כתוב בפ' בהעלותך: (כג) פי'

מקורי רש"י

יג) עיין מנחות צ"ז א', ועיין רש"י שם ד"ה „ועליו".

מנחת יהודה

כג) ובו"ל „סמיכה": מ) בעקיוקסליכקיים: ויותר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע
מֵאוֹת: כז וְהַחֹנִים עָלָיו מַטֵּה אָשֵׁר
וְנָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן:
כח וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: כט וּמַטֵּה נַפְתָּלִי
וְנָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן:
ל וּצְבָאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: לא כָּל־הַפְּקֻדִים
לְמַחֲנֵה דָן מְאַת אֶלֶף וְשִׁבְעָה
וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לָאַחֲרֹנָה
יִסְעוּ לְדִגְלֵיהֶם: פ לב אֵלֶּה פְּקוּדֵי בְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי
הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף
וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים: לג וְהַלְוִיִּם לֹא הָתְפָּקְדוּ
בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה: לד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן־חָנוּ לְדִגְלֵיהֶם
וְכֵן נָסָעוּ אִישׁ לְמִשְׁפְּחֹתָיו עַל־בֵּית אֲבֹתָיו: פ רביעי

אונקלוס

כז וְדִי שָׁרַן סְמִיכִין עֲלוֹהִי שִׁבְטָא דְאָשֵׁר וְרַבָּא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן: כח וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַד אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: כט וְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי וְרַבָּא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן: ל וְחֵילֵהּ וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: לא כָּל מִנְיָנַיָּא לְמַשְׁרִית דָּן מְאָה וְחַמְשִׁין וְשִׁבְעָא אַלְפִין וְשִׁית מְאָה בְּבַתְרֵיתָא נָטְלִין לְטִקְסֵיהוֹן: לב אִלֵּין מִנְיָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן כָּל מִנְיָנֵי מַשְׁרְיָתָא לְחֵילֵיהוֹן שִׁית מְאָה וּתְלָתָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה וְחַמְשִׁין: לג וְלֵוָאֵי לָא אִתְמְנִיאוּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: לד וַעֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן שָׁרַן לְטִקְסֵיהוֹן וְכֵן נָטְלִין גְּבַר לְזַרְעֲיָתְהוֹן עַל בֵּית

אבן עזרא

תהיה לך (דברים כג יג) (כד) [ד]: לב אלה פקודי בני ישראל. וכן נסעו (כד*) כאשר היו ביום שהתפקדו (כה) והנה בעשרים יום לא מת אחד מהם וזה דבר פלא: לג והלוים לא התפקדו. לבאר שלא נחשוב אחד מהם עם הפקודים בנסעם (כו): לד ויעשו כן בני

קרני אור

בל"ר ובל"י, כמו במלת „עם" לפעמים יאמר בל"י ובל"ר עם הסובבים (ישעי' ע מ) (נתכ"ע): [ד] לפי שעקר הכח והיכלת של אדם ביד והוא כלי מוכן לכל מעשהו ופעולתו, ע"כ השם הזה משתמש בלשון ע"ד הרחבה לענינים רבים ושונים, עיין מוכ"ש שהביא כל הענינים שהושאל בהם מלת „יד":

יהל אור

פאת הירדן: (כד) פי' מקום: (כד*) וכד"ק „כאשר נסעו": (כה) שזה היה באחד לחדש השני, והם נסעו בעשרים לחדש השני: (כו) יאמר כלא

וכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ג א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם
דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בְּהַר סִינָי:
ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אַהֲרֹן הַבְּכֹר ׀
נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר:
ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים
הַמְּשֻׁחִים אֲשֶׁר־מִלֵּא יָדָם לְכַהֵן:

אונקלוס

אֲבָהָתוֹהִי: א וְאִלֵּין
תּוֹלְדַת אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה
בְּיוֹמָא דְמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
בְּטוּרָא דְסִינָי: ב וְאִלֵּין
שְׁמָהַת בְּנֵי אַהֲרֹן בּוּכְרָא
נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר
וְאִיתָמָר: ג אִלֵּין שְׁמָהַת
בְּנֵי אַהֲרֹן כָּהֲנַיָּא
דְּאִתְרַבִּיאוּ דִּי אִתְקָרַב
קֻרְבַּנְהוֹן לְשַׁמָּשָׁא:

רש"י

(א) ואלה תולדות אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן ונקראו תולדות משה לפי שלמדן תורה מלמד שכל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו (א) א): ביום דבר ה' את משה. נעשו אלו התולדות שלו שלמדן מה שלמד מפי

אבן עזרא

ישראל. כל ימי המדבר (כז): א ואלה תולדות אהרן ומשה. הטעם (א) שלא הולידו בניהם ולא הוסיפו בקרוב מעשרה חדשים (ב), כאשר דבר ה' עם משה בהר סיני בעלותו להתכפר (כ*) על מעשה העגל אז נבחר שבט לוי (ג) ואמר השם למשה הקרב את מטה לוי (פסוק ו) גם פרשת ואני הנה לקחתי (פסוק יב), וכאשר הוקם המשכן, אמר השם פקוד את בני לוי (פ' טו) (ד) והשכינה במשכן (ה) על כן כתב במדבר סיני (ו) והנה היו תולדות אהרן ומשה במדבר סיני כאשר היו בהר סיני (ז), רק חסרו שני בני אהרן (ח) [א] על כן אמרתי כי הלוים לא נתנו כפר נפשם (ט) כי כן כתוב לכל העובר על הפקודים (שמות ל יג) (י) ויש אומרים כי לא פקדם משה טרם עשות המשכן (יא) רק ידע פקודיהם בדרך נבואה, והכתוב יכחישם והוא כי תשא (יב): ג המשחים. בשמן המשחה שהיו כהנים גדולים (יג) [ב] ולא הניחו בנים גדולים או קטנים (יד) על כן חסר ממספר הלוים (יד*), כי הגדולים יתכן

יהל אור

(א) יבאר סמיכות הפרשיות: (ב) שאלה התולדות האמורים כאן הם היו ביום שדבר ה' עם משה בהר סיני ולא הוסיפו בקרוב מעשרה חדשים: (כ*) וכד"ק, ובכא"י „להתנפל" וכ"ה בס' המ"ב, וכ"ה בכ"י: (ג) כי קודם לכן היתה העבודה בבכורות וזה היה באלי תמוז: (ד) וזה היה באחד לחדש אייר: (ה) כי אחר שהוקם המשכן היתה השכינה במשכן וצריכים עתה לעמוד על משמרתם: (ו) ולא בהר סיני: (ז) זהו הטעם להזכיר בכאן ביום דבר ה' עם משה בהר סיני: (ח) כי בעת שדבר השם עם משה בהר סיני היו שני בני אהרן נדב ואביהוא קיימים, ומתו במדבר באהל מועד שהיה במדבר סיני: (ט) כי לא חטאו בעגל: (י) והלוים לא נמנו: (יא) פי' לכל ישראל וכן ללוים: (יב) כי תשא את ראש, ונתנו וגו' בפקוד אותם, ויבאר עוד, ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם (שמות ל יב) ונראה מזה שמנה אותם ג"כ קודם עשיית המשכן: (יג) ואף בחיי אביהם היו כהנים הגדולים כי כבר מלא את ידם לכהן תחתיו כמ"ש בפ' נו: (יד) יפרש מה שאמר הכתוב על נדב ואביהוא ובנים לא היו להם: (יד*) שלפי שלא הניחו בנים לא הוזכרו משפחותיהם של נדב ואביהוא: כבר נאמר והלוים לא התפקדו בתוכם (למעלה א מז) למה חזר לומר כאן והלוים לא התפקדו לבאר שגם בנשיאים לא נחשב אחד מהם עם הפקודים, וגם' הואיל משה באר, לא גרס מלת „בנשיאים" וכתב שכן הוא בכ"י: (כז) שלא שינו מדבר השם הן בעת החנייה והן בעת הנסיעה:

קרני אור

[א] וכן פי' הרמב"ן „ואין ביום דבר ה' עם משה בהר סיני, אלא לומר שאלה אלה תולדותם ביום שדבר השם אל משה בהר סיני, ואמר כי מתו נדב ואביהוא ואין להם ביום תולדות רק אלעזר ואיתמר: [ב] ואמר המשומים שהיו גם הם כהנים גדולים משוחים כמוהו במיון ולא יעשה כן לדורות (רמב"ן) ולא קרה כן לדורות, כי אמנם לא נמשח אחריהם שום כהן הדיוט

מקורי רש"י

א) סנהד' י"ט ב', מדרש אגדה, פס"ז, ובמדב"ר פ"ב, כ"ב, טעם אמר, ילקוט תרפ"מ:

מנחת יהודה

א) ויותר נראה לי לפרש שבעבור שספר למעלה מספר עם בנ"י שפרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד, והנשיאים שנקבו בשמות למעלתם, בא הכתוב להגיד שלא היו כן אהרן ומשה בתולדותיו, כי הנה בני משה לא נקבו בשמות, ולא נזכרו בנשיאות לחסרון מעלתם, ובא זכרונם במספר הלוים, ובני אהרן שהיו נכבדים מהם השנים הגדולים שהיו בעלי מעלה ושלמות, ספו תמו מן בלהות סות פתאום

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד וַיָּמָת נָדָב וַאֲבִיהוּא לִפְנֵי יְהוָה
בְּהַקְרִבָם אֵשׁ זָרָה לִפְנֵי יְהוָה
בְּמִדְבַּר סִינַי וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם
וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי אַהֲרֹן
אֲבִיהֶם׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ו הַקְרֵב אֶת־מַטֵּה לֵוִי
וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
וְשֵׁרְתוּ אֹתוֹ׃ ז וְשָׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ
וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה לִפְנֵי אֹהֶל
מוֹעֵד לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃
ח וְשָׁמְרוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי אֹהֶל מוֹעֵד
וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד

אונקלוס

ד וּמִית נָדָב וַאֲבִיהוּא קֳדָם יְיָ בְּקָרוֹבֵיהוֹן אֶשָּׁתָא נוּכְרֵיתָא קֳדָם יְיָ בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי וּבְנִין לָא הֲווֹ לְהוֹן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל אַפֵּי אַהֲרֹן אֲבוּהוֹן׃ ה וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ו קָרֵב יָת שִׁבְטָא דְלֵוִי וּתְקֵים יָתֵהּ קֳדָם אַהֲרֹן כַּהֲנָא וִישַׁמְּשׁוּן יָתֵהּ׃ ז וְיִטְּרוּן יָת מַטַּרְתֵּהּ וְיָת מַטְּרַת כָּל כְּנִשְׁתָּא קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן מַשְׁכְּנָא׃ ח וְיִטְּרוּן יָת כָּל מָאנֵי מַשְׁכַּן זִמְנָא וְיָת מַטְּרַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן

אבן עזרא

שיולידו (טו) [נ]: ד על פני. פירשתיו (טז): ו לפני אהרן הכהן. שהוא נגיד השבט (יז), ופירוש והעמדת הוא ושרתו (יח), וכן חי ה' אשר עמדתי לפניו (מ"ב ה טז) (יט): ז ואת משמרת כל העדה. בקרבנות (כ): ח ואת משמרת בני ישראל. שישמרו שלא

רש"י

הגבורה ג): (ד) על פני אהרן אביהם בחייו ג) ב): (ו) ושרתו אותו. ומהו השירות ושמרו את משמרתו לפי שמירת המקדש עליו שלא יקרב זר כמו שנאמר אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ג) והלוים הללו מסייעין אותם זו היא השירות: (ז) ושמרו את משמרתו. כל מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא ד) ובלשון משנה כמו שאמור בבגתן ותרש והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה ד) וכן משמרות כהונה ולויה: (ח) ואת משמרת בני ישראל. שכולן היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלוים באים תחתיהם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף

קרני אור

בחיי הכהן הגדול (רע"ס): [נ] ובספרא שמיני פ"א, ובנים לא היו להם, הא אם היו להם בנים, היו הם קודמין לאלעזר ואיתמר לפי שכל הקודם בנחלה קודם

יהל אור

(טו) אם היניחו בנים גדולים יתכן שיולידו באלה העשרה חדשים: (טז) ברא' י"א י' וענינו כמו לפני ופי' בחייו: (יז) יפרש מלת כהן, שבזה המקום פי' נגיד, כמו ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח יח) והה' ז"ל תפס לשנא דקרא, ויהוידע הנגיד לאהרן (דה"א יב, כח): (יח) פי' שענין העמידה תהיה שישרתו אותו: (יט) וכן העומד לשרת שם לפני ה' (דבר' ו) ונקרא השירות עמידה: (כ) כעבודת הקרבנות כמ"ש (דה"ב כט לד) רק הכהנים היו למעט ולא יכלו להפשיט את

מנחת יהודה

פתאום, ולא נשארו כ"א שנים הקטנים מהם, ולהיות זה הכלית הספיר וצרכו לכן נכתב אחרי מספר העם וקודם מספר הלוים (רד"א): ב) ולא לבד המצות לכן נקראו בניו: ג) שבלאו מקום אביהם בחיי אביהם (פס"ז) כי כולם נמשחו בשמן המשחה: ד) עיקר כוונת רש"י לבאר כי במשמרת בנ"י

מקורי רש"י

ב) ויק"ר פ"כ י"א, במד"ר פ"ב כ"ו, פסי' דר"כ אחרי (קס"ג ב') מדרש אגדה: ג) לעיל י"ח א': ד) מגילה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן׃ ט וְנָתַתָּה אֶת־
הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִם נְתוּנִם
הֵמָּה לוֹ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וְאֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־
כְּהֻנָּתָם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ יא וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב וַאֲנִי הִנֵּה
לָקַחְתִּי אֶת־הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי

אונקלוס

מַשְׁכְּנָא׃ ט וְתִתֵּן יָת לֵוָאֵי
לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי מְסִירִין
יְהִיבִין אִנּוּן לֵהּ מִן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וְיָת אַהֲרֹן וְיָת
בְּנוֹהִי תְּמַנֵּי וְיִטְּרוּן יָת
כְּהֻנַּתְהוֹן וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב
יִתְקְטִיל׃ יא וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יב וַאֲנָא הָא
קָרֵבִית יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל חֲלַף כָּל בּוּכְרָא
פְּתַח וַלְדָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

עבודתכם ה): (ט) נתונים המה לו. לעזרה ו): מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל כלומר מאחר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום והוא נתנם לו ה) שנאמר ואתנה את הלוים נתונים וגו' ז): (י) ואת אהרן ואת בניו תפקוד. לשון פקידות ואינו לשון מנין י): ושמרו את כהונתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה ז) ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן: מתוך

אבן עזרא

ינע ישראלי אל המשכן (כא) [ד]: ט נתונים נתונים המה לו. לעולם (כא*), או הם ובניהם העומדים תחתם (כב): לאהרן ולבניו. הנמצאים ועומדים תחתיהם (כג): מאת בני ישראל. להיותם מובדלים (כד): י ואת אהרן ואת בניו. ובכלל בניו בני בניו, תפקדם לתת פקודה לכל אחד (כה), והם ישמרו את כהנתם שלא יבואו לידי פסלות (כו) [ה]: והזר הקרב. לכהן להיות עם כהנתם ישראלי או לוי יומת (כז), ופרשת ואני הנה לקחתי גם היא דבקה (כח) [ו] כי יש בתורה פרשיות דבקות בטעם, ואם הם מפורשות (כט) כמו ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה (דבר' ב טז) (כט*) כן ויהי ביום דבר ה' אל משה (שמות ו כח) (ל): יב לקחתי. מעלה גדולה

יהל אור

כל המעלות ויזוקום אחיהם הלוים, ושם (לה יא) וישחטו הפסח וגו' והלוים מפשיטים: (כא) וזהו השימור: (כא*) וזהו אמרו נתונים פעמים: (כב) וכפל המלות בא להורות שגם בניהם יהיו נתונים לו ולבניו: (כג) פי' הנמצאים עתה, וגם העומדים תחתיהם: (כד) וכן פי' רש"י ז"ל, מאחר כל העדה נבדלו לכך בגזרת המקום: (כה) ענין מינוי וגזברות: (כו) שלא יעשו דבר הפוסל בעבודתם: (כז) ע"י ב"ד, וכדעתו (למעלה א נא) וכן פי' הרדי"א: (כח) דבק עם הפרשה שלמעלה, שצוה להקרב את מטה לוי, ולהיותם נתונים לאהרן ולבניו, והטעם מפני שאני לקחתי וגו': (כט) פי' אף שהם מופרשים, הם דבקות בטעם: (כט*) דבק עם וידבר ה' אלי (שם ב יז) וכן פי' הה' ז"ל שם, ויהי כאשר תמו הם, אמר השם שנעבור את גבול ער: (ל) מחובר למקרא שלאחריו:

קרני אור

לכבוד: [ד] וע"ז כתב המבאר לנתה"ש, ואין כן משמעות סמיכת מלת משמרת אל בנ"י, אבל משמעותו שמוטלת על ישראל לעשות, ועיין מנחת יהודה אות ד': [ה] וע"ז כתב המבאר לנתה"ש, לפי' זה אינו מתישב יפה המשך הכתוב והזר הקרוב יומת, אבל לפי' רש"י נכון שהכהנים ישמרו עבודתם שלא יקרב זר אליה: [ו] וכדי שלא ישאר ספק בלב משה למה ניטלה העבודה מהבכורות ונתנה לבני לוי, לכן לבאר סבתו בא לו דבור אמר ואני הנה

מקורי רש"י

י"ג כ', ועיין רש"י שם, ד"ה משמרתי: ה) למטה י"ח ל"א: ו) מדרש אגדה: ז) למטה ח' י"ט:

מנחת יהודה

בנ"י בפסוק הבא, אין פי' שהלוים ישמרו את בנ"י שלא יגעו במקדש כמו שהבין הראב"ע, אך כאשר ביאר הוא ז"ל שכל ישראל היו זקוקים לצרכי המקדש, ולזה הקדים לומר, כי משמרת בכל מקום לשון מנוי ולא שמירה (המעמר): ה) ירצה בזה שאין הכוונה במלת „מאת" שהעם הם הנותנים ברצונם, אלא שהמ"ם תורה על החלק מן הכל, רצה לומר שהמקום נתן לאהרן חלק מישראל והם הלוים, לכך מביא ראיה מן הפסוק ואתנה וגו' שהמקום הוא הנותן ולא ישראל (נתה"ש): ו) ר"ל אעפ"י שזה מבנין תקל, בכל מקום לשון פקידות הוא, כמו ופקדו שרי צבאות (דבר' כ', ט') שת"א וימנון, לכן גם תפקוד דעניגא יש לתרגמו תמני (רוו"ה) וכ"ה בתרגום שלנו, ובתרגום סביוניטה הגי' תימני, וכן כתוב בס' יא"ר יש בפרשה זו שתרגם אונקלוס בלשון מנין ורש"י פירשה לשון מנוי: ז) ובז"ל „והקטר":

שהרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃ יג כִּי לִי
כָּל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־
בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה
לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה׃ פ חמישי יד וַיְדַבֵּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי לֵאמֹר׃
טו פְּקֹד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית אֲבֹתָם
לְמִשְׁפְּחֹתָם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמַעְלָה תִּפְקְדֵם׃ טז וַיִּפְקֹד אֹתָם
מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה׃

אונקלוס

וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי
לֵוָאֵי׃ יג אֲרֵי דִילִי כָּל
בּוּכְרָא בְּיוֹמָא דִקְטָלִית
כָּל בּוּכְרָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם אַקְדֵּשִׁית קֳדָמַי
כָּל בּוּכְרָא בְּיִשְׂרָאֵל
מֵאֱנָשָׁא עַד בְּעִירָא דִילִי
יְהוֹן אֲנָא יְיָ׃ יד וּמַלֵּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי
לְמֵימָר׃ טו מְנֵי יָת בְּנֵי לֵוִי
לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן כָּל דְּכוּרָא
מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא
תִּמְנִנּוּן׃ טז וּמְנָא יָתְהוֹן
מֹשֶׁה עַל מֵימְרָא דַייָ כְּמָא

אבן עזרא

ללוים (ל*) בכור דבק אל פטר (לא): והיו לי הלוים. שקודשים לי (לב): יג כי לי כל בכור. והטעם כי גם הבכורים לי הם (לג): ביום הכותי. טעמו זמן (לד) וכן רבים (לה): לי יהיו. טעמו לי הם ולי יהיו (לו) כי כל בכור מאדם יפדה, וכן כל בכור הבהמה הטמאה (לז): טו מבן חדש ומעלה. עד שוב המחברת (לח), או על קרוב מהמקום הראשון זה אל זה (לט) והמשכיל יבין (מ) [ז]:

רש"י

בני ישראל. שיהיו ישראל שוכרין אותם לשירות שלי על ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים תמורתם לפי שהיתה העבודה בבכורות וכשחטאו בעגל נפסלו והלוים שלא עבדו עבודת כוכבים נבחרו תחתיהם ח): (טו) מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל נפלים הוא נמנה ח) לקרות ט) שומר משמרת הקדש. א"ר יהודה בר' שלום למוד הוא אותו השבט להיות נמנה מן הבטן שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים ט) עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא שבעים חסר אחת והיא השלימה את המנין י): (טז) על פי ה'. אמר

קרני אור

לקמתי (ידי"א): [ז] עיין ברדי"א, שיפרש למה נמנו הלוים מבן חדש ומעלה ולא נמנו כן ישראל אלא מבן עשרים:

יהל אור

(ל*) שבחר בהם השם תחת הבכורים: (לא) כי הוא סמוך אל פטר שהוא שם דבר, כלומר בכור פתיחת כל רחם כי כל בן פותח רחם הוא, והענין שפתח את הרחם תחלה: (לב) וזהו המעלה: (לג) ומלת "כי" הוא נתינת טעם למ"ש והיו לי הלוים: (לד) ולאו דוקא יום ממש, כי מכת בכורות היתה בלילה: (לה) וכן אתה עובר היום (דברי' כ יח) מה ילד יום (משלי כז א) הזמן ושינויו: (לו) יבאר טעם הכפל כי לי כל בכור ואח"כ אמר לי יהיו: (לז) עיין (למטה קרני אור הערה יב): (לח) היא מחברת הלבנה עם השמש, וכוונתו בזה כי הנולד מן האדם ומן הבהמה אינם מנוין בכלל המין עד שוב הלבנה למקום שילדה כי עדיין לא התחזקו איבריו: (לט) ואם נולד בשאר ימי החדש לא יצא מכלל נפל עד שתגיע הלבנה בקרוב ממקום הראשונה שנולד בה: (מ) הטעם מה שצוה כן:

מנחת יהודה

ח) שהרי אין נמנין לצאת למלחמה רק לפטור מהם את בכורות ישראל, ודין בכור פדויו מבן חדש מיד שיצאו מכלל נפלים: ט) ובמ"ל "ליקרא":

מקורי רש"י

ח) מדרש אגדה: ט) למטה כ"ו, ועיין ילקוט תר"ב: י) תנחומא א' ט"ז, תנחומא ב' י"ט סוטה י"ב א' ב"ב קכ"ג ב' ב"ר פצ"ד ט' במד"ר פ"ג ח', פסי' דר"כ שקלים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דְאִתְפַּקַּד׃ יז וַהֲווֹ אִלֵּין
בְּנֵי לֵוִי בִּשְׁמָהַתְהוֹן
גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי׃
יח וְאִלֵּין שְׁמָהַת בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִבְנִי
וְשִׁמְעִי׃ יט וּבְנֵי קְהָת
לְזַרְעֲיָתְהוֹן עַמְרָם וְיִצְהָר
חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ כ וּבְנֵי
מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן מַחְלִי
וּמוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן זַרְעֲיַת
לֵוָאֵי לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן׃
כא לְגֵרְשׁוֹן זַרְעִית לִבְנִי
וְזַרְעִית שִׁמְעִי אִלֵּין אִנּוּן
זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן׃
כב מִנְיָנֵיהוֹן בְּמִנְיַן כָּל
דְּכוּרָא מִבַּר יַרְחָא
וּלְעֵלָּא מִנְיָנֵיהוֹן שִׁבְעָא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃
כג זַרְעֲיַת גֵּרְשׁוֹן אֲחוֹרֵי
מַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן מַעַרְבָא׃
כד וְרַב בֵּית אַבָּא לְבֵית

יז וַיִּהְיוּ־אֵלֶּה בְנֵי־לֵוִי בִּשְׁמֹתָם גֵּרְשׁוֹן
וּקְהָת וּמְרָרִי׃ יח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־
גֵרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִבְנִי וְשִׁמְעִי׃
יט וּבְנֵי קְהָת לְמִשְׁפְּחֹתָם עַמְרָם
וְיִצְהָר חֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל׃ כ וּבְנֵי מְרָרִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם מַחְלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְבֵית אֲבֹתָם׃
כא לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי
וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי׃ כב פְּקֻדֵיהֶם
בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ
וָמָעְלָה פְּקֻדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ כג מִשְׁפְּחֹת הַגֵּרְשֻׁנִּי
אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ יָמָּה׃ כד וּנְשִׂיא
בֵית־אָב לַגֵּרְשֻׁנִּי אֶלְיָסָף בֶּן־לָאֵל׃

רש"י

משה לפני הקב"ה היאך אני נכנס לתוך אהליהם י) לדעת מנין יונקיהם א"ל הקב"ה עשה אתה שלך ואני אעשה שלי הלך משה ועמד על פתח האהל והשכינה מקדמת לפניו יא) ובת קול יוצאה מן האוהל ואומרת כך וכך תינוקות יש באוהל זה לכך נאמר על פי ה': (כא) לגרשון משפחת הלבני. כלומר לגרשון היו הפקודים משפחת הלבני

אבן עזרא

יז גרשון. כי הוא הבכור (מא) ובדברי הימים נמצא עם מ"ם תחת נו"ן (מב): כא לגרשון משפחת הלבני. פירושו אלה שתי המשפחות מספרם כך (מג): כג אחרי המשכן. כמו אחורי (מד), וכן אחור וקדם (תה' קלט ה) (מד*) [ח]: ימה. בעבור שהוא הים הגדול הספרדי בארץ ישראל לפאת

יהל אור

(מא) על כן הקדימו, ולמטה (ד ב) הקדים לקהת בשביל כבוד משה ואהרן שיצאו מקהת: (מב) בדה"א ו, א, ב, ה, כתוב גרשום במ"ס תחת לגרשון: (מג) והוא דבק לפסוק שלאחריו, וכן פי' רש"י ז"ל: (מד) והם שני משקלים כי אחרי הוא הקבוע מן אחר, ואחורי מן אחור: (מד*) בלשון יחיד כי הפנים

קרני אור

[ח] לפני ואחרי יאמרו על גוף האדם, וממנו השאילים לאמר הדברים כמו „אחרי המשכן" והחונים לפני המשכן

מקורי רש"י

(דף כ', א') סו"ט, ב', מזמור כ"ב י"ב ילקוט בראשית קנ"ב ילקוט שמואל קנ"ב, ילקוט עזרא ר' אלף ס"ז: יא) תנחומא א' שם, תנחומא ב' שם, פסי' דר"כ (דף כ"א א') במד"ר פ"ג, ט', ילקוט הרל"א:

תנחומא

מנחת יהודה

י) ובז"ל „לבתי כולם ובתוך":

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כה ומשמרת בני־גרשון באהל
מועד המשכן והאהל מכסהו
ומסך פתח אהל מועד: כו וקלעי
החצר ואת־מסך פתח החצר
אשר על־המשכן ועל־המזבח
סביב ואת מיתריו לכל עבדתו: ס
כז ולקהת משפחת העמרמי
ומשפחת היצהרי ומשפחת
החברני ומשפחת העזיאלי אלה
הם משפחת הקהתי: כח במספר
כל־זכר מבן־חדש ומעלה שמנת
אלפים ושש מאות שמרי משמרת
הקדש: כט משפחת בני־קהת יחנו

אונקלוס

גרשון אליסף בר לאל:
כה ומטרת בני גרשון
במשכן זמנא משכנא
ופרסא חופאה ופרסא
דתרע משכן זמנא:
כו וסרדי דדרתא וית
פרסא דתרע דרתא די
על משכנא ועל מדבחא
סחור סחור וית אטונוהי
לכל פלחנה: כז ולקהת
זרעית עמרם וזרעית
יצהר וזרעית חברון
וזרעית עזיאל אלין אנון
זרעית קהת: כח במנין כל
דכורא מבר ירחא ולעלא
תמניא אלפין ושית מאה
נטרי מטרת קודשא:
כט זרעית בני קהת ישרון
על צדא דמשכנא

אבן עזרא

מערב (מה): כה המשכן. הם עשר יריעות (מו): והאהל. עשתי עשרה יריעות (מז): מכסהו. ומכסה מכסהו בכלל (מח): כו אשר על המשכן. שהוא בפנים החצר (מה*): ועל המזבח. שהוא חוץ למשכן (מט): וטעם סביב. שאין שם מקום חסר כפרץ שאין שם מסך (מט*): לכל עבודתו. עוד אפרשנו (נ): כח משמרת הקדש. הוא הארון, ונקרא קדש כנגד המשכן כאשר פירשתי (נא):

רש"י

ומשפחת השמעי. פקודיהם כך וכך: (כה) המשכן. יריעות התחתונות יא): והאהל. יריעות עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים והתחשים יב): ומסך פתח. הוא הוילון: (כו) ואת מיתריו. של המשכן והאוהל יג) ולא של חצר יד): (כט) משפחת בני קהת יחנו וגו' תימנה. והמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה אוי לרשע ואוי לשכנו יב) לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש

יהל אור

נקראים ג"כ קדש ואחוריהם אחור: (מה) עיין פי' הה' ז"ל (בראשית יב ה, שמות י יט) ובבאורי שם: (מו) התחתונות: (מז) יריעות עזים העשויות לגג, וכן פי' רש"י ז"ל: (מח) ר"ל מכסהו כולל מכסה עורות אלים, ומכסה התחש שהוא מכסה למכסה: (מה*) ופי' סמוך למשכן, כמו ועליו מטה מנשה (למעלה ב): (מט) והוא מזבח החיצון: (מט*) פי' שמלת סביב קאי אמלת קלעי ואמסך, שסביביו סתום בקלעים ובמסך בפתח, ובס' המ"ב וכן בכ"י כתוב „כפרץ" בגו"ן: (נ) בפ' ל"א: (נא) וכן יאמר (ויקרא ו כג), והנה מקום הפרכת יקרא קדש, כי החצר ואם היא קדש כנגד אוהל מועד חול, הנה גם יקרא לפנים

מנחת יהודה

יא) אלו יריעות שש משזר: יב) ומפני שהיו מחוברין יחד אמר מכסהו: יג) פי' מיתרי המשכן ומיתרי הקלעים כמש"ל ד' כ"ו, ואת מיתריהם בל"ר, שקאי על מיתרי הקלעים: יד) כי מיתרי החצר משמרת בני מררי הם:

מקורי רש"י

יב) תנחומא א' י"ב, תנחומא ב' י"ג ספרא מצורע עיין סוכה נ"ו ב', נגעים פ' י"ב מ"ו, אבות דר"נ פ"ט במדב"ר

שהיה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה: ל וּנְשִׂיא
בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי
אֱלִיצָפָן בֶּן־עֻזִּיאֵל: לא וּמִשְׁמַרְתָּם
הָאָרֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנֹרָה וְהַמִּזְבְּחֹת
וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יְשָׁרְתוּ בָּהֶם
וְהַמָּסָךְ וְכֹל עֲבֹדָתוֹ: לב וּנְשִׂיא
נְשִׂיאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן

אונקלוס

דָרוֹמָא: ל וְרַב בֵּית אַבָּא
לְזַרְעֲיַת קְהָת אֱלִיצָפָן בַּר
עֻזִּיאֵל: לא וּמַטַּרְתְּהוֹן
אֲרוֹנָא וּפָתוּרָא וּמְנַרְתָּא
וּמַדְבְּחַאוּמָנֵי קוּדְשָׁא דִּי
יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן וּפְרָסָא וְכָל
פָּלְחָנֵהּ: לב וְאַמַרְכְּלָא
דִּמְמַנָּא עַל רַבְרְבֵי לֵוָאֵי
אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא
דְּמִתְחוֹת יְדוֹהִי מְמַנַּן
נָטְרֵי מַטְּרַת קוּדְשָׁא:

רש"י

עם קרח ועדתו שנמשכו עמהם במחלוקתם: (לא) והמסך. היא הפרוכת שאף היא קרויה פרוכת המסך יג): (לב) ונשיא נשיאי הלוי. ממונה על כולם טו) יד) ועל מה היא נשיאותו פקודת שומרי משמרת הקדש על ידו היא פקודת כולם טז):

אבן עזרא

כט תימנה. ובעבור שבני קהת נכבדים מכל בני לוי, הושם קהת בימין כי הוא נכבד מהשמאל ומהאחור (נב) ואין אחר מזרח נכבד ממנו (נג) [ט] ובעבור שהיה גרשון בכור לוי, יש לו מעלה גדולה על מררי, כי הוא נושא את הקדש (נד) כנגד משא מררי (נה) על כן חנה גרשון במערב (נו) כמו דגל אפרים (נז), ומררי בצפון (נח) כדגל דן (נט) שהוא בכור השפחה (ס), והנה הקהתים (סא) מצד דגל ראובן (סב) על כן התחבר קרח (סג) עם דתן ואבירם (סד) ועוד אפרשנו (סה): **לא** והמזבחות. שניהם (סו): וכלי הקדש אשר ישרתו בהם. הם כלי המנורה (סז) והשלחן (סח) והמזבחות (סט), ורבים השתבשו בפי' והמסך וכל עבודתו (ע) והאמת ברורה שהוא מסך פתח אהל מועד (עא): וכל עבדתו. מיתריו (עב): **לב** ונשיא נשיאי הלוי. שהם שלשה (עג), גם מלת נשיאי הלוי מושכת עצמה ואחרת עמה, כמו לא רבים יחכמו (איוב לב ב) (עד) וכן הוא

יהל אור

הפרכת קדש כנגד אהל מועד: (נב) פי' מצפון וממערב: (נג) והוא נכבד מהדרום: (נד) שהם הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש (פ' לא): (נה) שנושאים הקרשים והבריחים והעמודים (פ' לו): (נו) כמ"ש (פ' כג): (נז) שהיה לצד מערב, כי יוסף היה בכור רחל: (נח) כמ"ש (פ' לה): (נט) שהיה ג"כ בצפון: (ס) עי' (למעלה א יט, יהל אור אות לה): (סא) הי' בדרום: (סב) שהוא הבכור והיה ג"כ בדרום: (סג) שהוא מקהת: (סד) מבני ראובן: (סה) למטה טז כד: (סו) מזבח הזהב ומזבח הנחשת: (סז) והם המלקחים והמחתות: (סח) והם הקערות והכפות והמנקיות והקשוות: (סט) וכלי המזבחות והם הכדים והסירות והיעים והמזרקות והמזלגות והמחתות: (ע) כן פי' רש"י ז"ל, היא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך (שמות מ כא): (עא) כמ"ש ועשית מסך לפתח האהל (שמות כו לו) כ"כ בכל הספרים וכך היתה נוסחת המק"ח, ע"ז כתב בעל הואיל משה באר, ויש להתפלא ע"ז, כי הנה מסך פתח האהל משמרת בני גרשון הוא, וע"כ הוכרח רש"י ז"ל לומר פה שהוא הפרכת שאף היא קרויה פרכת המסך (שמות לה ולט ומ) וטעמו ונמוקו עמו, כי כתוב אח"ז בסוף הפרשה זאת עבודת בני קהת בקדש הקדשים וגו' והורידו את פרכת המסך וכסו בה את ארון העדות וגו' לכן נ"ל שצ"ל שהוא מסך פתח אהל מועד בקדש הקדשים הוא פרכת המסך כמ"ש רש"י ז"ל: (עב) ועבודת המסך הם המתרים, וכן כתוב (לעיל פ' כו) במשמרת בני גרשון ואת מיתריו לכל עבודתו: (עג) הוא היה נשיא על שלשה נשיאים שהיו על הלוים, והם אליסף בן לאל נשיא של גרשון, אליצפן בן עוזיאל נשיא של קהת, ואוריאל בן אביאל נשיא של מררי: (עד) "וזקנים יבינו משפט"

קרני אור

(ן' מלך): [ט] והנה היותר נכבדים מהם היו חונים לפאת מזרח, והם משה ואהרן ובניו, והנה היתה הפאה שהיא יותר נכבדת לפי שהם פני הקדש וקדשי הקדשים ר"ל שפתחיהם היה לפאת מזרח, והנה אחר הפאה המזרחית, היתה הפאה הדרומית היותר נכבדת ולזה היו חונים שם בני קהת שהיתה עבודתם יותר נכבדת (רלב"ג):

מקורי רש"י

פ"ג י"ב עיין מקורי רש"י, למטה ע"ו א', אות י': יג) שמות פ' כ"א: יד) עיין ירושלמי שבת פ"י ה"ג:

מנחת יהודה

טו) שהיה נשיא על נשיאיהם: טז) שיעורו שהיה נשיא נשיאי הלוי, ונשיא פקודת השומרים, ר"ל לצוותם על עבודתם

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

פְּקֻדַּת שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ׃
לג לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי
וּמִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי אֵלֶּה הֵם
מִשְׁפְּחֹת מְרָרִי׃ לד וּפְקֻדֵיהֶם
בְּמִסְפַּר כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה
שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃ לה וּנְשִׂיא
בֵית־אָב לְמִשְׁפְּחֹת מְרָרִי צוּרִיאֵל
בֶּן־אֲבִיחָיִל עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ
צָפֹנָה׃ לו וּפְקֻדַּת מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מְרָרִי
קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמֻּדָיו
וַאֲדָנָיו וְכָל־כֵּלָיו וְכֹל עֲבֹדָתוֹ׃
לז וְעַמֻּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם
וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם׃ לח וְהַחֹנִים לִפְנֵי
הַמִּשְׁכָּן קֵדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד
מִזְרָחָה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו שֹׁמְרִים
מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי

לג לִמְרָרִי זַרְעִית מַחְלִי
וְזַרְעִית מוּשִׁי אִלֵּין אִנּוּן
זַרְעֲיָת מְרָרִי׃ לד וּמִנְיָנֵיהוֹן
בְּמִנְיַן כָּל דְּכוּרָא מִבַּר
יַרְחָא וּלְעֵלָּא שִׁתָּא אַלְפִין
וּמָאתָן׃ לה וְרַב בֵּית אַבָּא
לְזַרְעֲיָת מְרָרִי צוּרִיאֵל בַּר
אֲבִיחָיִל עַל צִדָּא
דְמַשְׁכְּנָא יִשְׁרוֹן צִפּוּנָא׃
לו וְדִי מְסִיר לְמַטְּרַת בְּנֵי
מְרָרִי דַּפֵּי מַשְׁכְּנָא
וְעַבְרוֹהִי וְעַמּוּדוֹהִי
וְסַמְכוֹהִי וְכָל מָנוֹהִי וְכֹל
פָּלְחָנֵהּ׃ לז וְעַמּוּדֵי
דְדַרְתָּא סְחוֹר סְחוֹר
וְסַמְכֵיהוֹן וְסִכֵּיהוֹן
וְאַטּוּנֵיהוֹן׃ לח וְדִי שָׁרַן
קֳדָם מַשְׁכְּנָא קִדּוּמָא
קֳדָם מַשְׁכַּן זִמְנָא
מַדִּינְחָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי נָטְרִין מַטְּרַת
מַקְדְּשָׁא לְמַטְּרַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְחִלּוֹנַי דְּיִקְרַב

אבן עזרא

נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש׳ (עה) והטעם כי אלו שלשה פקידים על השומרים שהם הלוים (עו) [י]: לה ויתבן היות צפונה. מגזרת צפנת ליראיך (תה׳ לא כ) וצפון לצדיק (משלי יג כב) כי אין בנגב שום דבר (עז) [יא]: לח קדמה מזרחה. הוא סוזחה שמש במקום התחברות העגלות (עח) והנה במזרח אהל

רש״י

(לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחונים עליו יששכר וזבולן

קרני אור

[י] ואונקלס תרגם ״ותמנת ירוסי ממנא נטרי״ משמע שמפרש . דלא כרשב״ע שמלת נשיאי מוסבת עלמה ואמרת עמה, ושעורו נשיא נשיאי פקדת (אלא כוונתו שאלעזר היה פקודת שומרי משמרת הקדש) (גל״ג), וכן פי׳ הר״ל שהיה פקיד ומשגיח על שומרי משמרת הקדש: [יא] וכן כתב הח׳ ז״ל (תה׳ קו ג) והזכיר אלפון כי שם כל הישוב, ולא הזכיר דרום בעבור חום השמש אין שם ישוב ברמיות גמורות. וכן

יהל אור

שפי׳ ולא זקנים יבינו משפט: (עה) פי׳ אלעזר היה נשיא על נשיאי פקודת שומרי משמרת הקדש: (עו) פי׳ אלו השלשה הם נשיאים ופקידים על השומרים שהם הלוים: (עז) כי לפונה הוא מענין מטמון, ואמר זה בעבור הישוב שהוא בלפון הפך הנגב כי אין בו שום דבר: (עח) מקום ההתחברות משוה היום עם עגולת המזלות, והוא מזרח נקודת השווי כי ראשי המזרחיים הם שלשה, עיין (למעלה ב ג יהל אור אות ע) והמזרח האמיתי הוא זה שהוא אמצעי, ותיבת העגלות״ בקבוץ הגימל ודגש הלמד, וכן, מרבעות לא עגולות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יתקטל: לט כל מניני ליואי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי לזרעיתהון כל דכורא מבר ירחא ולעלא עשרין ותרין

ישראל והזר הקרב יומת: לט כל־פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן על־פי יהוה למשפחתם

רש"י

טוב לצדיק טוב לשכנו טו) לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי טז) ומבני יששכר יודעי בינה יז) וגו' מאתים ראשי סנהדראות ומזבולן מושכים בשבט סופר יח): (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על ואהרן לומר שלא היה במנין הלוים יז) יט): שנים ועשרים אלף. ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים בני גרשון שבעת אלפים וחמש מאות. בני קהת שמונת אלפים ושש מאות. בני מררי ששת אלפים ומאתים יח). ולמה לא כללן עם השאר ויפדו את הבכורות ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים

אבן עזרא

משה ואהל אהרן ואהל בניו ובני בניו וכל ביתו (עט): והזר הקרב. אל מקום הקדש (פ), והנה כל הלוים סביבות המשכן לשמור אותו: לט שנים ועשרים אלף. בכלל, וכשאתה מחבר הפרטים תמצא שיותירו שלש מאות (פא), וי"א כי הכתוב אחז דרך קצרה להזכיר האלפים ועזב המאות (פב) וזה לא יתכן בעבור מספר העודפים שהם פחותים משלש מאות (פג) והאמת דברי קבלה, אין בכור מפקיע בכור (פד), ויהיה פי' הפסוק כל פקודי הלוים חוץ מהבכורים (פה) ויהודה הפרסי דקדק להביא ראיה מהמספר כי בכורי הלוים הם חלק משלש ושבעים מהלוים (פו) וכשאתה לוקח במספר הזה מפקודי ישראל (פז) ואחר כן תקח במספר (פח) פקודי הלוים הבאים לצבא (פט) כנגד פקודי הלוים מבן חדש (צ), יהיו קרובים (צ*) ולא אמר כלום, כי ישראל נפקדו מבן עשרים שנה ואין קצב אחרת (צא) והלוים נפקדו מבן שלשים ועד בן חמשים (צב) ויש ביניהם הפרש

יהל אור

עגלות (מ"א ז לא) והמקו"ה כתב שצ"ל „העגולות": (עט) כי משה ע"ה על פיו יחנו בנ"י, ועל פיו יסעו, ע"כ היה בצד מזרח כמלך בגדוד, ואהרן הכ"ג היה על כל הנשיאים נגיד ומצוה: (פ) ובס' המ"ב „אל הקדש" כי כתוב קודש זה שומרי משמרת הקדש, ואחז הכתוב דרך קצרה: (פא) כי בני גרשון 7500 ובני קהת 8600 ובני מררי 6200 ועולה מנינם לסך 22,300, ובד"ק, ובמקה"מ, וכן בהמוסוס „שיחסרו" במקום שיותירו ור"ל שהם יותר מכ"ב אלף ויחסרו מהכלל: (פב) שלא הגיעו לאלף: (פג) והכתוב לא קיצר בהם, והנה לפי דברי הי"א הלוים היו בכללם עוד שלש מאות ובכורי ישראל לא היו רק רע"ג, ולמה א"כ חייבו בפדיון חמשה שקלים ולא יפדו אותם הלוים שהיו שבעה ועשרים יותר מהם: (פד) כ"ה (בכורות ה א) אותן שלש מאות (לוים) בכורות היו, ואין בכור מפקיע בכור, מאי טעמא, אמר אביי דיו לבכור שיפקיע קדושת עצמו: (פה) כי לא היו הלוים כ"א כ"ב אלף הראוים לפדות בכורי ישראל: (פו) פי' כי מספר הלוים מבן חדש שעולה מספרם כ"ב אלף, אם תחלקם לע"ג חלקים אזי יעלה כל חלק שלש מאות, כי ע"ג פעמים שלש מאות עולות כ"א אלפים ותת"ק, והוא קרוב לכ"ב אלפים: (פז) מבן כ' שנה ומעלה שהיו שש מאות אלף שלשת אלפים וחמש מאות והמשים, אם תחלקם לע"ג חלקים, יעלה כל חלק ח' אלפים רס"ח בקרוב, כי ע"ג פעמים זה החשבון עולות לת"ר ואחד אלף ותק"כ: (פח) ובס' המ"ב „במספר": (פט) לעשות מלאכה באהל מועד, שהם שמונה אלפים וחמש מאות ושמונים מבן שלשים שנה ומעלה עד בן חמשים (למטה ד כג): (צ) שהיו כ"ב אלפים הראוים לפדות בכורי ישראל לבד שלש מאות בכוריהם, ואם תחסר השלש מאות מהשמונה אלפים וחמש מאות ושמונים פקודי הלוים הבאים לצבא, ישארו שמונה אלפים ומאתים ושמונים: (צ*) לפקודי ישראל הבכורים שהם שמונה אלפים ומאתים ושמונה ושפים (למעלה אות פו) ונראה מזה שהטעם שלא פדו שלש מאות הלוים היתירים על כ"ב אלף מבן חדש ומעלה בכורי ישראל העודפים על זה הסך של כ"ב אלפים היה בעבור שהיו בכורים: (צא) אין קצבה אחרת למנינם, ובס' המ"ב „ואין קצב אחריהם" או „ואין קצב אחר" והוא כמו מדה אחת קצב אחד (מ"א ז לז) מענין גזרה וחתוך וגבול: (צב) למטה (ד כג):

מקורי רש"י

טו) עיין אות י"ב: טז) תה' ס' ט': יז) דה"א י"ב ל"ג: יח) שופ' ה' י"ד: יט) בכורות ד' א, ספרי בהעלותך במד"ר פ"ג י"ג מדרש אגדה:

מנחת יהודה

עבודתם ועל משאם: יז) והוא מלשון מנוי ופקידות שררה, ואינו לשון מספר ומנין, והכי קאמר שלא נתמנה אהרן עפ"י ד' למנות הלוים כדרך שנתמנה במנין ישראל, אלא שראה משה מעצמו לקרותו עמו, וזה טעם הנקודה שהוא כמי שאינו, וכן כתב הרמב"ן ז"ל (רע"ב): יח) ובז"ל נוסף כאן „הרי שנים ועשרים אלף ושלש מאות": פי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כל־זכר מבן־חדש ומעלה שנים ועשרים אלף: ס ששי
מ ויאמר יהוה אל־משה פקד כל־בכר זכר לבני ישראל מבן־חדש ומעלה ושא את מספר שמתם:
מא ולקחת את־הלוים לי אני יהוה תחת כל־בכר בבני ישראל ואת בהמת הלוים תחת כל־בכור בבהמת בני ישראל:
מב ויפקד משה כאשר צוה יהוה אתו את־כל־בכור בבני ישראל:
מג ויהי כל־בכור זכר במספר שמת מבן־חדש ומעלה לפקדיהם שנים ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים: פ
מד וידבר יהוה אל־משה לאמר:

אונקלוס

אלפין:
מ ואמר יי למשה מני כל בוכריא דכריא לבני ישראל מבר ירחא ולעלא וקביל ית מנין שמהתהון:
מא ותקרב ית ליואי קדמי אנא יי חלף כל בוכרא בבני ישראל וית בעירא דליואי חלף כל בוכרא בבעירא דבני ישראל:
מב ומנא משה כמא די פקיד יי יתה ית כל בוכרא בבני ישראל:
מג והוו כל בוכריא דכריא במנין שמהן מבר ירחא ולעלא למנייניהון עשרין ותרין אלפין מאתן ושבעין ותלתא:
מד ומליל יי עם משה

אבן עזרא

נדול (נג), רק נסמוך על דברי הקבלה (נד): מ פקוד כל בכור זכר. הנה זכר שם התואר (נה): מא ואת בהמת הלוים. שלא יפסידו הלוים (נו) [יב] ובכור כל בהמה

רש"י

בכורות העודפים על המנין לפדיון. אמר רבותינו במס' בכורות כ) אותן שלש מאות לויים בכורים היו ודיים שיפקיעו עצמם מן הפדיון יט): (מ) פקד כל בכור זכר וגו' מבן חדש ומעלה. משיצא מכלל ספק נפלים:

קרני אור

כתב (איוב כו ז) עפ"י „נטה צפון על תהו" „צפון שהוא מקום ישובו של עולם" אך היום נתגלה שכל הד' רוחות מיושבים מבני אדם, כאשר הורה לנו הנסיון, ואין להאריך בזה: [יב] עיין ברדי"א שיפרש שהמליפים והתמורה מבהמת הלוים תחת בהמתם ר"ל צאן ובקר תחת בכור כל בהמה טהורה בבנ"י, שאם היות שאין הבכור שיאמר תמורה היא גזרת מלך בעת ההיא, שיעשה תמורה ומליפים מבהמת הלוים תחת בהמתם, והראב"ע פי' שבבהמה

יהל אור

(נג) כי הפרש גדול יש בין המספר הידוע משני קצותיו, מהמספר הידוע מהקצה האחד לבדו: (נד) ודברי הקבלה אינם צריכים ראיה, כי קבלתם אמיתית: (נה) למלת בכור פי' בכור שהוא זכר: (נו) לא אמר לי"ר בהמות, כי גם בהמה אחת של לוים פוטרת כמה פטרי חמורים של ישראל, וכ"ה (בכורות ד ב) וכן פי' רש"י ז"ל, וזהו כדי שלא יפסידו הלוים, וכל לוי שהיה לו פטר חמור פדה בשה אחד חמור שלו, וגם כמה פטרי חמור של ישראל ולא הפסיד כלום:

מנחת יהודה

יט) פי' שלא יצטרכו ליתן חמשת שקלים לפדיון לגלגלותם:

מקורי רש"י

כ) דף ה' א', ועיי"ש בפי' רש"י ד"ה „בפרטן", ועיין במד"ר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מה קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בֶּהֱמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בְּהֶמְתָּם וְהָיוּ־לִי הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה׃ מו וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשִּׁבְעִים וְהַמָּאתָיִם הָעֹדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְלָקַחְתָּ חֲמֵשֶׁת חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים לַגֻּלְגֹּלֶת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ תִּקָּח עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׁקֶל׃ מח וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֹדְפִים בָּהֶם׃ מט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֵת כֶּסֶף הַפִּדְיוֹם מֵאֵת

לְמֵימָר׃ מה קָרֵב יָת לֵוָאֵי חֲלָף כָּל בּוּכְרָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָת בְּעִירָא דְלֵוָאֵי חֲלָף בְּעִירְהוֹן וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין קֳדָמַי לֵוָאֵי אֲנָא יְיָ׃ מו וְיָת פֻּרְקַן מָאתַן וְשַׁבְעִין וּתְלָתָא דְיַתִּירִין עַל לֵוָאֵי מִבּוּכְרַיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ מז וְתִסַּב חֲמֵשׁ חֲמֵשׁ סִלְעִין לְגֻלְגַּלְתָּא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תִּסַּב עַשְׂרִין מָעִין סִלְעָא׃ מח וְתִתֵּן כַּסְפָּא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי פֻּרְקַן דְּיַתִּירִין בְּהוֹן׃ מט וּנְסִיב מֹשֶׁה יָת כְּסַף פֻּרְקָנְהוֹן מִן דְּיַתִּירִין

רש"י

(מה) ואת בהמת הלוים וגו'. לא פדו בהמת הלוים את בכורי בהמה טהורה של ישראל אלא את פטרי חמוריהם ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי חמורים של ישראל כא) תדע שהרי מנה העודפים באדם ולא מנה עודפים בבהמה כ): (מו) ואת פדויי השלשה וגו'. ואת הבכורות הצריכין להפדות בהם אלו השלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם יתרים על הלוים מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף שהיה בכור של רחל כא) כב): (מט) העודפים על פדויי הלוים. על אותן שפדו הלוים בגופן:

אבן עזרא

(לז) גם הוא לשם: מה קח את הלוים. פעם אחרת (לח) כאילו אמר כאשר תקח את הלוים יהיו העודפים פדוים (לט) ונסמכה מלת פדויי אל המספר (ק) וכמוהו רבים (קא) [יג] יש מכחישים אמרו מזה נלמוד כי פדיון כל בכור חמשת שקלים (קב) [יד] ואינה ראיה, כי זאת מצוה בפני עצמה, והאמת דברי קבלה (קג): מט פדיום. במ"ם תחת נו"ן,

יהל אור

(לז) ואין לו פדיון, וקדושתו מרחם (רמב"ם ה' בכורות פ"א ה"ד) והאימורים היו נקרבים על גבי המזבח לריח ניחוח לה': (לח) הלא כבר כתוב (למעלה פ' מא) ולקחת את הלוים: (לט) ע"י ה' שקלים: (ק) כי היה לו לומר, ואת השלשה ושבעים ומאתים הפדוים העודפים על הלוים: (קא) וכן שנת החמשים, והוא דרך לאות: (קב) כי גם כל שאר בכורי ישראל שהם כ"ב אלף נתנו חמשה שקלים רק הם נתנו זה הפדיון ללוים, והרע"ג נתנוהו לאהרן ולבניו כמ"ש פה אח"ז, ואמרו כן כי כתוב (למטה יח טז) ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש וגו' ועיין קרני אור: (קג) עיין (למעלה אות סא):

קרני אור

טמאה אמר זה ומוץ מכבודו אין הדבר כן: [יג] עיין המבאר לראב"ע מה שסעלר ע"ז: [יד] והנה המשוט כתב ולא נתברר לי דעת המכחישים מה ביארו בזה, וגם דעת החכם ז"ל למה משך לבם, והאמת דברי קבלה,

מקורי רש"י

כא) במד"ר פ"ג י"ג, מדרש אגדה, פס"ז: כב) בכורות ד' ב': כב) ירושלמי שקלים פ"ב ה"ג, ב"ר פ' פ"ד י"ח פסי' דר"כ פ' שקלים (דף י"ט ב') במד"ר, פ"ד, י':

מנחת יהודה

כ) עיין אם למקרא מה שביאר בזה: כא) קשה דהא עשרים כסף אינן אלא שקל אחד כדכתיב עשרים גרה השקל, ולמה גבה מהם ה' שקלים, וי"ל דהואיל ויוסף נקרא שור, כדכתיב בכור שורו הדר לו (דברי ל"ג י"ז) וכתוב כי יגנוב איש שור, חמשה בקר ישלם תחת השור (שמות כ"א ל"ז) והם מכרוהו בעשרים כסף, דהיינו שקל אחד, לכך ולקחת חמשת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָעֹדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם: נ מֵאֵת
בְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת־הַכָּסֶף
חֲמִשָּׁה וְשִׁשִּׁים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וָאֶלֶף
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: נא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־
כֶּסֶף הַפְּדִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי
יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה:
פ שביעי ד א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ב נָשֹׂא אֶת־
רֹאשׁ בְּנֵי קְהָת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם: ג מִבֶּן

אונקלוס

עַל פְּרִיקֵי לֵוָאֵי: נ מִן
בּוּכְרַיָא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נְסִיב, יָת כַּסְפָּא אֲלַף
וּתְלָת מְאָה וְשִׁתִּין וְחָמֵשׁ
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא:
נא וִיהַב מֹשֶׁה יָת כְּסַף
פְּרִיקַיָא לְאַהֲרֹן וְלִבְנוֹהִי
עַל מֵימְרָא דַּיְיָ כְּמָא דִי
פַּקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: א וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן
לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ יָת
חֻשְׁבַּן בְּנֵי קְהָת מִגּוֹ בְּנֵי
לֵוִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן: ג מִבַּר תְּלָתִין
שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר
חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי

אבן עזרא

כמו גרשון (קד) [טו]: ב נשא את ראש בני קהת. בתחלה (א) בעבור משה ואהרן (ב): ג מבן שלשים שנה, קרוב מארבעה שבועות (ב*) בן חמשים שבעה שבועות, כי אז יחסר כח הגוף (ג): מלאכה באהל מועד. מלאכת

רש"י

(נ) חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כך סכום החשבון חמשה שקלים לגלגלת למאתים בכורות אלף שקל. לשבעים בכורות שלש מאות וחמשים שקל. לשלש בכורות חמשה עשר שקל אמר כילד אעשה כג) בכור שאומר לו תן חמשת שקלים יאמר לי אני מפדויי הלוים מה עשה הביא שנים ועשרים אלף פתקין כג) וכתב עליהם בן לוי ומאתים ושבעים ושלשה פתקין כתב עליהן ה' שקלים בללן ונתנן בקלפי כג) אמר להם בואו וטלו פתקיכם לפי הגורל כד):
(ב) נשא את ראש וגו'. מנה מהם את הראויין לעבודת משא והם מבן שלשים ועד בן חמשים שנה והפחות משלשים לא נתמלא כחו מכאן אמרו א) בן שלשים לכח והיותר

קרני אור

ואולי השגי' שם]! יש מפרשים ושמא קלת נכון", ווש יודע שהמ' ז"ל קרא מכחישים להקראים שיכחישו תורה שבע"פ ובספריהם. ובפירושיהם לא נמצא שום דבר מזה, והגאון יצחק כתב שמעתי פי' נאמר שדעת המכחישים שהמ' אומר ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים (למטה יח טו) וס"ד שדוקא מבן חדש ה' שקלים, ואם הוא גדול לפי ערכו, וז"ש מזה נלמוד כי פדיון כל בכור אפילו לא פדה אותו אביו מבן חדש וגדל עד שהיה בן עשרים יתן פדיונו ה' שקלים ולא חמשים כמ"ש בפ' בחקותי ואמר שהאבע"ע אין מזה ראיה, כי זאת-המכוס בפ"ע ואין צריכים ראיה לדברי קבלה: [טו] שנו"ן מיוחד לנקבות בכל הפעלים והשמות, וכאן שאין הפדיון רק לבכור זכר נפלה שנו"ן ובא שמ"ם במקומו (הכוס"ק):

יהל אור

(קד) עיין (למעלה אות מב):
(א) פי' כי היה לו לזכור בתחלה בני גרשון שהיה הבכור: (ב) בעבור כבוד משה ואהרן שבאו מקהת: (ב*) כל שבוע הוא שבע שנים, וארבעה שבועות הוא כ"ח שנה ואז הוא בכחו וגבורתו וראוי לעבוד עבודת המשכן, ויתכן שנוספו השתי שנים, כדי שיהיה כ"ה שנים שלימות מיום ליום: (ג) כי מן

מנחת יהודה

חמשת שקלים לגלגלת דהיינו חמשה תחת השור (רע"ב): כג) כתב קטן כתוב בקלף, תרגום. בספר ויוחקו (איוב י"ט כ"ג) בפיתקא יתרשמון, ובירושלמי סנהד' פ"א ה"ד, בפי"ת: כג) גביע לשום שמה גורלות: כד) ושד"ל יפרש, שלקח הכסף מכל הבכורות בכללם ונתנו כל אחד גרה וחומש גרה ושיריים, לבד נאמר מאה בכור, בלשון יחיד' וכן

מקורי רש"י

כג) תנחומא א' כ"א, תנחומא ב' כ"ט, סנהד' יז א', ירושלמי סנהד' פ"א, ה"ד במד"ר פ"ד ו' וע', ילקוט תרל"ג, מדרש אגדה, פס"ז: א) אבות פ"ה מכ"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
ד זֹאת עֲבֹדַת בְּנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃
ה וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה וְהוֹרִדוּ אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וְכִסּוּ־בָהּ אֵת אֲרֹן הָעֵדֻת׃
ו וְנָתְנוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וּפָרְשׂוּ בֶגֶד־כְּלִיל תְּכֵלֶת מִלְמַעְלָה

אונקלוס

לְחֵילָא לְמֶעְבַּד עֲבִידְתָּא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃
ד דֵּין פָּלְחַן בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קוֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא׃
ה וְיֵיעוּל אַהֲרֹן וּבְנוֹהִי בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא וְיִפָרְקוּן יָת פָּרֻכְתָּא דִפְרָסָא וִיכַסּוּן בַּהּ יָת אֲרוֹנָא דְסָהֲדוּתָא׃
ו וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וְיִפְרְסוּן לְבוּשׁ גְּמִיר תִּכְלָא מִלְעֵילָא וִישַׁוּוּן אֲרִיחוֹהִי׃

רש"י

על בן חמשים כחו מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש שבכולן הארון והשלחן והמנורה והמזבחות והפרוכת וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו'. יכניסו כל כלי וכלי לנרתקו א) המפורש לו בפרשה זו ולא יטרכו הלוים בני קהת אלא לשאת:

אבן עזרא

המשא (ז): ד קדש הקדשים. הוא הארון (ה) [א]: ה פרכת המסך. שתסוך על הארון (ו): ו ונתנו עליו. על המסך (ז) וי"א כי ישוב "עליו" על מלת את (ח) שהוא את פרכת (ט) וכמוהו ותצפנו (יהושע ב ו) (י): ופרשו בגד כליל תכלת. כלו תכלת (יא): מלמעלה. י"א על כסוי עור תחש (יא*) [ב] והנכון בעיני שפירושו כבר פירשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך (יב) [ג], ואם לדרך כבוד יתכן גם הראשון (יג) [ד] ועור תחש ספני הגשם והאבק (יד) [ה]: ושמו בדיו. הנה יסירום עד שיכסו הארון (טו), וי"א

יהל אור

או יחסר כח הגוף ולפיכך לא יעבוד: (ד) ועבודת בני קהת הוא משא, כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו (למטה ז ט): (ה) וכן פי' רש"י ז"ל המקודש שבכולן הארון וכו': (ו) כמ"ש ושכות על הארן את הפרכת (שמות מ, ג) וישם את פרכת המסך ויסך על ארון העדות (שם מ כא) וענינו מהילה ומגן והבדל בין דבר לדבר: (ז) כי הול"ל ונתנו עליה, כי פרכת היא ל"נ כמ"ש וכסו בה ואמר עליו, כנוי לזכר נכתר ויפרש על המסך ומסך הוא ל"ז: (ח) שפי' עלם ונופל בו ל"ז: (ט) ואת ארון, שכל אחד מהם נאמר בו "את" וישוב מלת עליו על כל אחד ואחד: (י) ואם תקשה שהל"ל עליהם, יתרץ שכמוהו ותלפנו, שפי' כל אחד ואחד מהם: (יא) וכת"א גמיר תכלה, וכ"כ רש"י ז"ל, והרד"ק בשרשיו שרש כול: (יא*) פי' שפרשו בגד כליל תכלת על עור תחש: (יב) פי' שהיה כסוי עור תחש ממעל לבגד כליל תכלת, ולפ"ז יאמר ופרשו לשון עבר, שפי' וכבר פירשו: (יג) פירוש הראשון שפי' הי"א על כסוי עור תחש: (יד) אם היה גשם היו מכסים בעור תחש מלמעלה: (טו) יתרץ הלא כתיב לא יסורו ממנו (שמות כה טו) ויבאר

קרני אור

[א] נ"ל שיעורו ובקדש הקדשים, כלומר זאת תהיה עבודתם במשא השלחן והמנורה ומזבח הזהב שבאהל מועד והארון שבקדש הקדשים, וזאת תהיה דרך עבודתם, תחלה יבאו הכהנים ויכסו את הכלים וישימו בדיהם, או יתנום על המוט, ואח"כ יבאו בני קהת לשאת (שד"ל): [ב] וכן פי' הרמב"ן בתחלה. שהיו מכסים אותו בפרכת שהוא המסך לו ומכסים את שניהם במכסה עור תחש בעבור הגשמים, ופורשים על הכל בגד כליל תכלת מלמעלה שיהיה נראה עליו הבגד הנכבד שהוא כעצם השמים לטוהר: [ג] וכן הביא הרמב"ן שפי' הוא בשם י"א, כי טעם הכתוב ופרשו בגד כליל תכלת מלמעלה לפרכת המסך, ונתנו עליו על הארון והפרוכת כסוי עור תחש, וכן פי' הטור בשם י"א: [ד] וכן כתב הס' ז"ל (שמות לט א) כי נוה השם שיכסו הארון בפרכת בעבור כבודו, ועל הפרכת כסוי עור תחש, ועל זה הכסוי בגד כליל תכלת: [ה] וכתב הס' ו"ל שם, ועל דרך הסברא, כי התכלת בעבור כבוד הארון, אם היה האויר זך, ואם

מנחת יהודה

יכו יפרש הכתובים, אך אני אין לנו רק מה שפי' לנו חז"ל: א) הוא שם כללי לכל תיק, תרגום וישלוף נעלו רות

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְשָׂמ֥וּ בַדָּֽיו׃ ז וְעַ֣ל ׀ שֻׁלְחַ֣ן הַפָּנִ֗ים
יִפְרְשׂוּ֮ בֶּ֣גֶד תְּכֵ֒לֶת֒ וְנָתְנ֣וּ עָלָ֗יו
אֶת־הַקְּעָרֹ֤ת וְאֶת־הַכַּפֹּת֙ וְאֶת־
הַמְּנַקִּיֹּ֔ת וְאֵ֖ת קְשׂ֣וֹת הַנָּ֑סֶךְ וְלֶ֥חֶם
הַתָּמִ֖יד עָלָ֥יו יִהְיֶֽה׃ ח וּפָרְשׂ֣וּ עֲלֵיהֶ֗ם
בֶּ֚גֶד תּוֹלַ֣עַת שָׁנִ֔י וְכִסּ֣וּ אֹת֔וֹ בְּמִכְסֵ֖ה
ע֣וֹר תָּ֑חַשׁ וְשָׂמ֖וּ אֶת־בַּדָּֽיו׃ ט וְלָקְח֣וּ ׀
בֶּ֣גֶד תְּכֵ֗לֶת וְכִסּ֞וּ אֶת־מְנֹרַ֤ת הַמָּאוֹר֙
וְאֶת־נֵ֣רֹתֶ֔יהָ וְאֶת־מַלְקָחֶ֖יהָ וְאֶת־
מַחְתֹּתֶ֑יהָ וְאֵת֙ כָּל־כְּלֵ֣י שַׁמְנָ֔הּ אֲשֶׁ֥ר
יְשָֽׁרְתוּ־לָ֖הּ בָּהֶֽם׃ י וְנָתְנ֤וּ אֹתָהּ֙ וְאֶת־
כָּל־כֵּלֶ֔יהָ אֶל־מִכְסֵ֖ה ע֣וֹר תָּ֑חַשׁ

אונקלוס

ז וְעַל פָּתוֹרָא דִלְחֵם אַפַּיָּא
יִפְרְסוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא
וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי יָת מָגִיסַיָּא
וְיָת בָּזִיכַיָּא וְיָת מְכִילָתָא
וְיָת קַסְוָות נִסּוּכָא וּלְחֵם
תְּדִירָא עֲלוֹהִי יְהֵי׃
ח וְיִפְרְסוּן עֲלֵיהוֹן לְבוּשׁ
צְבַע זְהוֹרִי וִיכַסּוּן יָתֵהּ
בְּחוֹפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא
וִישַׁוּוּן יָת אֲרִיחוֹהִי׃
ט וְיִסְבוּן לְבוּשׁ תִּכְלָא
וִיכַסּוּן יָת מְנָרְתָּא
דְאַנְהוֹרֵי וְיָת בּוֹצִינָהָא
וְיָת צִבְתָהָא וְיָת
מַחְתְּיָתָהָא וְיָת כָּל מָנֵי
מִשְׁחָא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן לַהּ
בְּהוֹן׃ י וְיִתְּנוּן יָתַהּ וְיָת
כָּל מָנָהָא לְחוֹפָאָה
דִמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וְיִתְּנוּן עַל

אבן עזרא

ושמו בדיו על כתפות הנושאים (טז) [ו]: ז. ועל שלחן הפנים. להורות כי יש שם שולחנות אחרות לצורך הבשר, ולחם הפנים שיש בו לא יוסר (יז): ח בגד תולעת שני, והנה על השולחן שני בגדים והמכסה (יח) וכן על הארון מסך (יט) ובגד תכלת ומכסה (כ), ועל המנורה בגד ומכסה (כא): י ונתנו על המוט. כי אין לה בדים (כב) והוא כמו וישאוהו במוט (למטה יג כג) (כג) [ז]:

רש"י

בנסוע המחנה. כשהענן מסתלק הם יודעין שיסעו: (ז) קערות וכפות קשות ומנקיות. כבר פירשתי במלאכת המשכן ב): הנסך. הכסוי לשון מסך ג), אשר יוסך בהן ג): (ט) מלקחיה. כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל צד שירצה: מחתתיה. כמין כף קטנה ושוליה פשוטין ולא סגלגלים ג) ואין לה מחיצה לפנים אלא מצדיה ושוחה בה את דשן הנרות כשמטיבן: נרותיה. לוצ"ש בלע"ז ד) שנותנים בהן השמן והפתילות: (י) אל מכסה עור תחש. כמין מרצוף ה):

קרני אור

יד גשם ישירכו, ויעמוד עליו כסוי עור תחש: [ו] וכן פי' הרמב"ן ויפה, והנכון כי ושמו שיתקנו אותם להיות יוצאים לשאת אותו בהם, וכן פי' הרדי"א שיתקנו את הבדים באופן שיהיו יוצאים לשאת את הארון בהם: [ז] המוט אינו בד, כי בבד היה נכנס בטבעות והיו שני בדים והמוט היה אחד, והיו תולין עליו הדבר הנישא על ידי ווי"ן או פ"י אבל כמו שעשו באשכול (שד"ל):

יהל אור

שיסורו ממנו עד שיכסו: (טז) ובאמת לא יסורו ממנו אפילו רגע: (יז) ויהיה מונח על השולחן: (יח) בגד תכלת, ובגד תולעת שני, ומכסה עור תחש: (יט) הוא הפרכת: (כ) ובגד כליל תכלת ומכסה עור תחש: (כא) בגד תכלה וכסוי עור תחש: (כב) כי אין לה טבעות לשום בהם הבדים כמו הארון והשולחן: (כג) והוא עץ הניתן על השכם לשאת עליו משא:

מנחת יהודה

(רות ד' ח') ושלף בועז ית נרתק יד ימיניה: ב) ובז"ל כדכתיב אשר יוסך בהן": ג) ולא עגולים, עגול סביב (כ"א ז' ל"ה) תרגם סגלגל סחור סחור, וכ"ה (שבת ל"א א') מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגל, ופי' רש"י שם עגול: ד) (לאמפש) ועיין רש"י שמות ל', ד': ה) כיס, ואמתחת, שק, ודייק מדכתיב אל מכסה ולא כתיב במכסת דהוה

מקורי רש"י

ב) שמות כ"ה: ג) שמות כ"ה כ"ט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט: יא וְעַל ׀ מִזְבַּח הַזָּהָב
יִפְרְשׂוּ בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אֹתוֹ
בְּמִכְסֵה עוֹר תָּחַשׁ וְשָׂמוּ אֶת־בַּדָּיו:
יב וְלָקְחוּ אֶת־כָּל־כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר
יְשָׁרְתוּ־בָם בַּקֹּדֶשׁ וְנָתְנוּ אֶל־בֶּגֶד
תְּכֵלֶת וְכִסּוּ אוֹתָם בְּמִכְסֵה עוֹר
תָּחַשׁ וְנָתְנוּ עַל־הַמּוֹט: יג וְדִשְּׁנוּ אֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד אַרְגָּמָן:
יד וְנָתְנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־כֵּלָיו אֲשֶׁר
יְשָׁרְתוּ עָלָיו בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתֹּת
אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־
הַמִּזְרָקֹת כֹּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׂוּ
עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ וְשָׂמוּ בַּדָּיו:

אונקלוס

אֲרִיחָא: יא וְעַל מַדְבְּחָא
דְדַהֲבָא יִפְרְסוּן לְבוּשׁ
תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתֵהּ
בְּחוֹפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא
וִישַׁוּוֹן יָת אֲרִיחוֹהִי:
יב וְיִסְּבוּן יָת כָּל מָנֵי
שִׁמּוּשָׁא דִּי יְשַׁמְּשׁוּן בְּהוֹן
בְּקוּדְשָׁא וְיִתְּנוּן לִלְבוּשׁ
תִּכְלָא וִיכַסּוּן יָתְהוֹן
בְּחוֹפָאָה דִמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא
וְיִתְּנוּן עַל אֲרִיחָא:
יג וְיִסְפּוּן יָת קִטְמָא
דְמַדְבְּחָא וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי
לְבוּשׁ אַרְגְּוָן: יד וְיִתְּנוּן
עֲלוֹהִי יָת כָּל מָנוֹהִי דִּי
יְשַׁמְּשׁוּן עֲלוֹהִי בְהוֹן יָת
מַחְתְּיָתָא וְיָת צִנּוֹרְיָתָא
וְיָת מַגְרוֹפְיָתָא וְיָת
מִזְרְקַיָּא כֹּל מָנֵי מַדְבְּחָא
וְיִפְרְסוּן עֲלוֹהִי חוֹפָאָה
דִמְשַׁךְ סַסְגוֹנָא וִישַׁוּוֹן

רש"י

(יב) את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בתוך המשכן שהוא קדש ו) והן כלי הקטרת שמשרתין בהם במזבח הפנימי: (יג) ודשנו את המזבח. מזבח הנחשת: ודשנו. יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד ארגמן. והאש שירדה מן השמים רבוצה תחת הבגד כארי בשעת המסעות ד) ואינה שורפתו שהיו כופין עליה פסכתר של נחשת ז) ה): (יד) המחתת. שבהן חותים גחלים לתרומת הדשן שעשויה כמין מחבת שאין לה אלא שלש מחיצות ומלפנים שואבת את הגחלים: המזלגות. צנורות של נחשת ח) שבהן מכין באברים שעל המזבח להפכן כדי שיתעכלו יפה ומהר: יעים. הם מגרפות ובלע"ז וודי"ל ט) והן

אבן עזרא

יא ועל מזבח הזהב. בגד אחר, ומכסה (כד) לכסות את הקדש (כה) שהוא הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכל כלי השרת כמו סכינים וכפות וקערות [ח]: יג ודשנו. הסרת

יהל אור

(כד) וכד"ק, וכס' המ"כ בגד אחד ומכסה: (כה) המלות האלה אין מקומם פה, וכאן אחר תיבת

קרני אור

[ח] לכנות כלמס שהוא מסודר על השלחן, כשלכתו יפרשו בגד תכלת להפריש בין השלחן בלחמו ובין הכלים, וסיה המכסה העליון בבגד תולעת שני שהוא מראה אדום, בעבור שהשלחן סימן לכתר מלכות שהוא במדת סדין אבל הארון ומזבח הזהב בגד תכלת למדה הכלולה מן הכל.

מקורי רש"י

ד) עיין יומא כ"א ב', ירושלמי יומא פ"ד ס"ו, ילקוט כו ר' תפ"ד: ה) ספרא כו, במד"ר פ"ד י"ז:

מנחת יהודה

דהוה משמע שיתנו עליו בגד, וכתיב אל מכסה, משמע דבר שיש לו תוך: ו) לא שיהיה פי' שישרתו בם בקדושה, דא"כ ה"ל לנקוד הבי"ת בשו"א, אבל עכשיו שהיא נקודה בפת"ח, משמע קודש הידוע, והוא המשכן: ז) כלי גדול מחזקה לתך (תמיד פ"ה מ"ה) והוא ט"ו סאין שהוא חצי כור, ובעירובין (ק"ד ב') כופין עליו פסכתר, ופי' רש"י שם, סיר של נחשת, סירותיו (שמות כ"ז ג') מתרגמינן פסכתרוותיה, ועיין ערוך השלם שיגרום „פסקטר": ח) תרגום מזלגותיו (שמות כ"ז ג') צינורייתיה: ט) (שויפל) ועיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טו וְכִלָּה אַהֲרֹן־וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־
הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בִּנְסֹעַ
הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְנֵי־קְהָת
לָשֵׂאת וְלֹא־יִגְּעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ
אֵלֶּה מַשָּׂא בְנֵי־קְהָת בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
טז וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר ׀ בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
שֶׁמֶן הַמָּאוֹר וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת
הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה פְּקֻדַּת כָּל־
הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ

אונקלוס

אֲרִיחוֹהִי׃ טו וִישֵׁיצֵי אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי לְכַסָּאָה יָת
קוּדְשָׁא וְיָת כָּל מָנֵי
קוּדְשָׁא בְּמִטַּל מַשְׁרִיתָא
וּבָתַר כֵּן יֵעֲלוּן בְּנֵי קְהָת
לְמִטַּל וְלָא יִקְרְבוּן
לְקוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן אִלֵּין
מַטּוּל בְּנֵי קְהָת בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ טז וְדִי מְסִיר
לְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא
מִשְׁחָא דְּאַנְהָרוּתָא
וּקְטֹרֶת בּוּסְמַיָּא
וּמִנְחָתָא תְדִירָא וּמִשְׁחָא
דִּרְבוּתָא מַטְּרַת כָּל
מַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי בֵהּ

אבן עזרא

הדשן מעל המזבח (כו) [ט]: טו משא בני קהת באהל מועד. כי האהל והמשכן הם לא ישאוהו (כז): טז ופקדה. מגזרת פקיד (כח): שמן המאור. וי"א כי הוא היה נושא שמן המאור לילה אחד, וכן את מנחת התמיד (כט) [י] והנכון בעיני שהוא פקיד עליהם לתת שמן המאור והטעם הכלי (ל) וכן כלי שמן המשחה וכלי הקטרת לבני הקהתים (ל*): וטעם פקודת כל המשכן, כי יש לו גם פקידות במשכן ובכל כליו עם אחיו איתמר, רק לגודל מעלת אלעזר היה הוא פקיד על השמן. הקטרת

רש"י

של נחשת ובהן מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסות את הקודש. הארון והמזבח: ואת כל כלי הקודש. המנורה וכלי שרת י): ומתו. שאם יגעו חייבין מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם: שמן המאור וקטורת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה. עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתן יא): פקדת כל המשכן. ועוד היה ממונה על משא בני קהת לצוות איש על עבודתו ועל משאו והוא המשכן וכל אשר בו כל האמורים

קרני אור

ומזבח העולה בבגד ארגמן שהוא אדום יותר מן הראשון, כי שם יזרוק הדם כפר נפשם (רמב"ן): [ט] עיין המוה"מ מה שכיאר על מלת ודשנו לדעת חז"ל בספרא ובירושלמי: [י] כ"ה בירושלמי (שבת פ"י ה"ג) שמן המאור בימינו, וקטרת הסמים בשמאלו, ומנחת התמיד של יום תלויה בזרועו, שמן המשחה איכן היה נתון רבי אבון בשם ר"א צלוחית קטנה היה לו באפונדתו, ולפי דעת הרמב"ן והטור שהביאו ג"כ מירושלמי, היה נושא משא גדול, אך אלעזר

יהל אור

ומכסה נ"ל הפסוק י"ג ודשנו הסרת הדשן וכו' ואח"כ נ"ל לכסות את הקדש שהוא מפסוק ט"ו: (כו) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן ת"א, ויספון ית קטמא דמדבחא כי הוראת הפיעל לספעמים הפך הפעולה: (כז) על כתפם, וזהו עבודת בני גרשון ומררי שהעבירו אותם ע"י עגלות, ומשא בני קהת הי' על הכתף, לכן כינה הכתוב העבודה בשם משא אצל בני קהת, ואצל בני גרשון ומררי בשם עבודה:

(כח) וכן פי' רש"י ז"ל שהוא ממונה עליהם: (כט) ושמן המאור מלילה אחד לא היה כבד כ"כ, וכן מנחת התמיד: (ל) שם „מאור" מליין הדבר והמקום שבו נתון הדבר להאיר על ידו, וכן פי' הה' ז"ל (שמות כה ו) עה"פ שמן למאור, לצורך המאור, וכן יפרש כאן שהיה פקיד על השמן שיתנו אותו במאור, והטעם הכלי: (ל*) וכן פי' הרמב"ן שהיה אלעזר פקיד עליהן ונותן אותן ליד בני קהת

מנחת יהודה

ועיין רש"י (שמות כ"ז ג'): י) טעות נפל בדברי רש"י, שצ"ל הקודש זה הארון, ואת כל כלי הקדש, זה המזבחות וכו' וכ"ה ברבה עיי"ש ובסיים קרא ולא יגעו אל הקדש ומתו, ר"ל בנגיעת הארון, שהוא לבדו נקרא קדש ולא המזבחות (מוהרא"ל): יא) הגי' ברש"י לפי דעת הרא"ם, ובעל ס' הזכרון כן, „ופקודת אלעזר שהוא ממונה עליהם לשאת אותם, שמן וקטורת ושמן המשחה" ע"כ, ואח"כ מתחיל „ומנחת התמיד עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חנייתם" ע"כ, פי' פקודת אלעזר שהוא ממונה עליהם לשאת אותם בעצמו בסמן חם הכתובים אחרין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּבְכֵלָיו: פ מפטיר יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: יח אַל־
תַּכְרִיתוּ אֶת־שֵׁבֶט מִשְׁפְּחֹת
הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם: יט וְזֹאת עֲשׂוּ
לָהֶם וְחָיוּ וְלֹא יָמֻתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־
קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים אַהֲרֹן וּבָנָיו יָבֹאוּ
וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ
וְאֶל־מַשָּׂאוֹ: כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת

בְּקוּדְשָׁא וּבְמָנוֹהִי:
יז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם
אַהֲרֹן לְמֵימָר: יח לָא
תְשֵׁיצוּן יָת שִׁבְטָא
זַרְעֲיַת קְהָת מִגּוֹ לֵוָאֵי:
יט וְדָא עֲבִידוּ לְהוֹן וְיֵחוֹן
וְלָא יְמוּתוּן בְּמִקְרַבְהוֹן
לְקֹדֶשׁ קוּדְשַׁיָּא אַהֲרֹן
וּבְנוֹהִי יֵעֲלוּן וִימַנּוּן יָתְהוֹן
גְּבַר גְּבַר עַל פָּלְחָנֵהּ
וּלְמַטּוּלֵהּ: כ וְלָא יֵעֲלוּן

רש"י

למעלה בפרשה זו אבל משא בני גרשון ומררי שאינן מקדש הקדשים על פי איתמר היה כמו שכתוב בפרשת נשא יב): (יח) אל תכריתו. אל תגרמו להם שימותו יג) ו): (כ) ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לתוך נרתק שלו ז) כמו שפירשתי למעלה

אבן עזרא

והמנהה לבדו (לה): יז וטעם אל משה ואל אהרן. כי מצוה על אהרן ובניו להשמר שלא יבאו הקהתים לידי כרת: ומלת אל תכריתו. למשה אהרן ובניו (לב): יט וחיו. יוסיפו חיים: ולא ימותו. בכרת והטעם כי אם ישמרו יקבלו שכר ואם לא יענשו (לג) כי יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו (לד) [יא]: ושמו אותם. הארון והשולחן והמנורה והמזבחות:

על עבודתו. בכלי הקדש (לה): ואל משאו. לשאת בכתף (לה*): כ ולא יבאו. הקהתים

יהל אור

אשר יבחר בהם בוריזות וחסידות והם ישאו אותם, ובהקים את המשכן יהזירום לידו, וכם' המ"ב הגי' „וכן כלי שמן המאור וכלי הסלת, וכלי הקטרת": (לא) וכן פי' הרדי"א להגיד שלא זה בלבד היה פקודת אלעזר, כי גם כל המשכן וכליו היו מפקודתו ודעתם שאלעזר השתתף עם איתמר גם בפקודת משא בני גרשון ומררי, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: (לב) יזהירם שישמרו הקהתים שלא יבאו לידי כרת, וכן פי' רש"י ז"ל „אל תגרמו להם שימותו" כי אם לא ישמרו אותם יגרמו להם שימותו: (לג) פי' ולא לא ישמרו יענשו: (לד) פי' כי יתכן שאם לא ישמרו לא יענשו, על כן כפל הכתוב לומר ולא ימותו, ואם לא ישמרו ימותו: (לה) ופי' שיסדרו כל עבודתם בכלי הקדש הן בהורדת המשכן והן בכסוי כל הכלים כפי משפטם כי הם היו המשגיחים והממונים על הכל: (לה*) כ"ה בכ"י שבידי, והוא מוסב על עבודתו שבסוף הפסוק, וכ"ל שכ"ל „ושמו אותם על עבודתו בכלי הקדש הארון והשולחן והמנורה והמזבחות ואל משאו, לשאת בכתף", וכן ת"א וימנון יתהון גבר גבר על פולחניה ולמטוליה, ונראה שכן דעת רש"י והרשב"ם ורב"ה והחזקוני ומהרי"א ז"ל (המ"ב):

קרני אור

היה מוק ואמין כיעקב אבינו: [יא] וכבא"י יגרוס במקום יענשו צ"ל יעשו „ואם לא יעשו יתכן שלא יענשו על כן ולא ימותו" ופי' דק"ל כפל לשון וחיו ולא ימותו, לזה פי', אי לא כתיב אלא וחיו הייתי אומר אם ישמרו יקבלו שכר, ואם לא יעשו לא יקבלו לא שכר ולא עונש, לזה כתיב ולא ימותו ללמד סדיוק אם לא ישמרו ימותו

מקורי רש"י

ו) עיין תיוב"ע: ז) עיין רש"י יומא כ"ד א' ד"ה ולא יבואו ירושלמי בכורים פ"ב ה"א במד"ר פ"ה ס' פס"ז

מנחת יהודה

אחריו שמן המאור וקטורת הסמים ושמן המשחה, אבל מנחת התמיד אינו נושא אותה במסען, אלא שעליו מוטל לצוות ולזרז להקריב בעת חנייתן, ואחר שפי' רש"י כפי הנאות בישוב פשט הכתוב, אמר שהירושלמי מפרש, שכולם ממש היה נושא אלעזר בעצמו ואף הסלת, ואעפ"י שברוב הנוסחאות לא נכתב הירושלמי, כתב בעל ס' הזכרון, שמדברי הרמב"ן ז"ל נראה שהוא כתוב בפי' רש"י ז"ל, והרה"ח רש"ב ז"ל בהערותיו למדרש אגדה (ד' הערה ה') כתב, עיין רש"י שבת צ"ב א', במשנה שהביא ז"ל, ובשם רבינו יצחק ב"ר יהודה מצאתי, שאמר בשם רב האי שמפרש בש"ס ירושלמי, ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור וקטורת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה, והוא בירושלמי שבת פ"י ה"ג, ואולי למאמר זה פרש"י שבת, כיון הרמב"ן במדבר על ופקודת אלעזר שהביא, ועל דעת הירושלמי הכתוב בפי' רש"י שהוא נושא אותם יהיה משא גדול: יב) לעיל פסוק ה': יג) למטה מפ' כ"א עד ל"ד: יג) כי כן הוראת בנין ההפעיל על המסבב הפעולה, ולזה לא יבוא פעל כרת אם הוא מענין השחתה אצל השם ית' כ"א בהפעיל, יען הוא לא ישחית כ"א ע"י אמצעי, כי מאתו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃ פ פ פ

קנ"ט פסוקים. הלקיהו סימן. ומפטירין והיה מספר בה"ע בהושע סימן ב':

אונקלוס: לְמֶחֱזֵי כַּד מְכַסַּן יָת מָנֵי קוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן׃ פ פ פ

אבן עזרא

אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש, והטעם כאשר יוסר בנינו, יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון (לו) [יב] וי"א כי כבלע כמו ככסות, והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו (לז) [יג], וזה טעם קרוב מהראשון (לה) והנה שתים אזהרות, שלא ינעו בקדש כי אם בבדים ישאהו ולא יראו הקדש (לט): חסלת פרשת במדבר

רש"י

כבלע את הקדש. כשנותנין הקדש בתוך נרתיקו. מכסה פרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלונית ובלוע שלו הוא כסויו יד)׃

חסלת פרשת במדבר

קרני אור

בכרת: [יב] ועיין ברמב"ן שהביא את פירושו זה וכתב ויפה אמר ועיין בבאורי מוהרא"ל מה שהעיר ע"ז: [יג] עיין יהל אור, וכן כתב רל"ש. פעם אמר שלאחר פי רשעים יכסה חמס (משלי י ו) ופעם פי רשעים יבלע חמס וזה יאמר ברורה לפי' רש"י ז"ל. אך רל"ש טעה בזכרונו ולא נמצא בכתוב יבלע חמס, אך ופי רשעים יבלע און (משלי יט כח), ובהעתקת ע' זקנים, הביאה רמ"ל טעמו כרגע כי דבר שנבלע, בהעיף עיניך בו ואיננו, וכן קורן איוב (ז יט) לא תרפני עד בלעי רקי, ענינו לא תרף ממני אף רגע אחד:

יהל אור

(לו) לשון כבלע הוא הסרת הדבר ובטולו, וכאלו אמר ולא יבאו לראות את הקדש כבלע, כאשר יוסר בנינו והם הקרשים יוסר ג"כ הפרכת ונגלה הארון: (לז) וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א וכן פי' הרד"ק, ופי' שלא יבאו לראות את הקדש בעת שנותנים הקודש וכליו אל הכסוי שהוא כבלע בתוכו: (לה) כי לא יבואו עד שיכוסה ואז ישאו אותו: (לט) כשהוא מגולה:

מנחת יהודה

מאתו לא תצא רעה (המעמר): יד) כסו ותבלענה השבלים הדקות (בראי' מ"א ו') שהיו מכסים את השבלים הטובות (פס"ז) וכ"ה דעת אונקלס:

מקורי רש"י

מדרש אגדה ילקוט תרנ"ד:

כא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־
הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
כג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־
חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־
הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה

אונקלוס:
כא וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ כב קַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אַף אִנּוּן לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ כג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא עַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנֵי יָתְהוֹן כָּל דְּאָתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא לְמִפְלַח פָּלְחָנָא

אבן עזרא

כב נשא. שם הפעל כמו זכור את יום השבת (שמות כ ח) (א) וטעם נשא שא (ב): גם הם. בעבור שנשא את ראש הקהתים (ג) [א]:

רש"י

(כב) נשא את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת טו) לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה:

קרני אור

[א] עיין ברא"ם מה שהשיג עליו, ואח"כ כי"ל נשא גם את ראש בני גרשון, אבל לפי' רש"י ז"ל הוא הנכון ועיין מקו"ב רש"י, ועיין בטוב על הטורח מה

יהל אור

(א) והוא מקור, ובא מקור במקום צווי: (ב) כמו ושא את מספר שמותם: (ג) למעלה פ' ב' אמר עתה גם הם, שהמנה את בני גרשון כזה

מנחת יהודה

טו) גם הם, קאי על הצווי, מפני שעדיין לא נשא את ראש בני קהת, עד אחר שצוה לישא כל שלשתם, כי אחר כולם ויפקוד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי (פ' ל"ד) משמע שלא פקד אותם רק אחר שצות לישא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כְּבַלַּע אֶת־הַקֹּדֶשׁ וָמֵתוּ׃ פ פ פ

קנ"ט פסוקים. הלקיהו סימן. ומפטירין והיה מספר בה"ע נהושע סימן ב':

אונקלוס: לְמֶחֱזֵי כַּד מְכַסַּן יָת מָנֵי קוּדְשָׁא וְלָא יְמוּתוּן׃ פ פ פ

אבן עזרא

אל אהל מועד לראות כבלע את הקדש, והטעם כאשר יוסר בנינו, יוסר מסך הפרכת ונגלה הארון (לו) [יב] וי"א כי כבלע כמו כבסות, והטעם כאשר יכסו הארון לשאת אותו (לז) [ינ], וזה טעם קרוב מהראשון (לה) והנה שתים אזהרות, שלא ינעו בקדש כי אם בבדים ישאהו ולא יראו הקדש (לט): חסלת פרשת במדבר

רש"י

בפרשה זו ופרשו עליו בגד פלוני וכסו אותו במכסה פלונית ובלוע שלו הוא כסויו יד)׃

חסלת פרשת במדבר

קרני אור

בכרת: [יב] ועיין ברמב"ן שהביא את פירושו זה וכתב ויפה אמר ועיין בבאורי מוהר"א"ל מה שהעיר ע"ז: [ינ] עיין יהל אור, וכן כתב רל"ש. פעם אמר שלמה פי רשעים יכסה חמס (משלי י ו) ופעם פי רשעים יבלע חמס זה יאמיה ברורה לפי' רש"י ז"ל. אך רל"ש טעה בזכרונו ולא נמצא בכתוב יבלע חמס, אך ופי רשעים יבלע און (משלי יט כח), ובהעתקת ע' זקנים, הביאם רמ"ל טעמו כרגע כי דבר שנבלע, שהעיף עיניך בו ואיננו, וכן קונן איוב (ז יט) לא תרפני עד בלעי רקי, ענינו לא תרף ממני אף רגע אחד:

יהל אור

(לו) לשון כבלע הוא הסרת הדבר ובטולו, וכאלו אמר ולא יבאו לראות את הקדש כבלע, כאשר יוסר בנינו והם הקרשים יוסר ג"כ הפרכת ונגלה הארון: (לז) וכן פי' רש"י ז"ל וכן ת"א וכן פי' הרד"ק, ופי' שלא יבאו לראות את הקדש בעת שנותנים הקודש וכליו אל הכסוי שהוא כבלע בתוכו: (לה) כי לא יבואו עד שיכוסה ואז ישאו אותו: (לט) כשהוא מגולה:

מנחת יהודה

מאתו לא תצא רעה (המעמר): יד) כסו ותבלענה השבלים הדקות (בראי' מ"א ו') שהיו מכסים את השבלים הטובות (פס"ז) וכ"ה דעת אונקלס:

מקורי רש"י

מדרש אגדה ילקוט תרנ"ד:

כא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כב נָשֹׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי גֵרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃
כג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא לִצְבֹא צָבָא לַעֲבֹד עֲבֹדָה

אונקלוס:
כא וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
כב קַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן בְּנֵי גֵרְשׁוֹן אַף אִנּוּן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃
כג מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא עַד בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין תִּמְנֵי יָתְהוֹן כָּל דְּאָתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא לְמִפְלַח פָּלְחָנָא

אבן עזרא

כב נשא. שם הפעל כמו זכור את יום השבת (שמות כ ח) (א) וטעם נשא שא (ב): גם הם. בעבור שנשא את ראש הקהתים (ג) [א]:

רש"י

(כב) נשא את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת טו) לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה:

קרני אור

[א] עיין ברא"ם מה שהשיג עליו, ולא"כ הי"ל נשא גם את ראש בני גרשון, אבל לפי' רש"י ז"ל הוא הנכון ועיין מקו"ר רש"י, ועיין מטוד על התורה מה

יהל אור

(א) והוא מקור, ובא מקור במקום צווי: (ב) כמו ושא את מספר שמותם: (ג) למעלה פ' ב' אמר עתה גם הם, שתמנה את בני גרשון כזה

מנחת יהודה

טו) גם הם, קאי על הצווי, מפני שעדיין לא נשא את ראש בני קהת, עד אחר שצוה לישא כל שלשתם, כי אחר כולם ויפקוד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי (פ' ל"ד) משמע שלא פקד אותם רק אחר שצוה לישא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

באהל מועד: כד זאת עבדת
משפחת הגרשני לעבד ולמשא:
כה ונשאו את יריעת המשכן ואת
אהל מועד מכסהו ומכסה התחש
אשר עליו מלמעלה ואת מסך
פתח אהל מועד: כו ואת קלעי
החצר ואת מסך פתח שער
החצר אשר על המשכן ועל
המזבח סביב ואת מיתריהם ואת
כל כלי עבדתם ואת כל אשר
יעשה להם ועבדו: כז על פי אהרן

במשכן זמנא: כד דין
פלחן זרעית גרשון
למפלח ולמטול:
כה ויטלון ית יריעת
משכנא וית משכן זמנא
חופאה וחופאה
דססגונא די עלוהי
מלעלא וית פרסא דתרע
משכן זמנא: כו וית סרדי
דרתא וית פרסא
דמעלנא דתרע דרתא
די על משכנא ועל
מדבחא סחור סחור וית
אטוניהון וית כל מני
פלחנהון וית כל די
יתמסר להון ויפלחון:
כז על מימר אהרן ובנוהי
יהי כל פלחן בני גרשון

רש"י

(כה) את יריעות המשכן. עשר התחתונות: ואת אהל מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי טו): (כו) אשר על המשכן. כלומר הקלעים והמסך של חצר הסוככים ומגינים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב יז): ואת כל אשר יעשה להם. כתרגומו וית כל דיתמסר להון לבני גרשון יח): (כז) על פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים יט) ממונה עליהם ביד איתמר בן אהרן הכהן כ):

אבן עזרא

כד לעבד. להקים המשכן ולעשות הלחם ולשחוט ולשמור (ג*): ולמשא. שם הפועל (ד) וכמוהו ולמסע את המחנות (למטה י ב) (ה) כי משקלי שמות הפעלים משתנים (ו): כה ומכסה התחש אשר עליו. אחז הכתוב דרך קצרה שלא הזכיר מכסה עורות אילים (ז) וי"א ששני המכסים היו דבקים (ח) [ב]: כו ואת כל כלי עבודתם. כשולחנות ויתדות ומיתרות (ט): ואת כל אשר יעשה להם. לכלי העבודה או למשכן ולמזבח (י) [נ]:

יהל אור

האופן כמו שמנית את בני קהת, כי מלת גם באה לעולם לתוספת ענין: (ג*) ולא לעבודת הקרבנות כי אינה כשרה אלא בכהנים: (ד) מקור ויבאר אחר שהוא מקור היה ל"ל פ"א הפעל בקמץ והעי"ן בחולם והי"ל ולמשוא ויביא ראיה: (ה) המ"ם בפתח והסמ"ך בקמץ. (ו) ושניהם מקור: (ז) דעת הח' ז"ל שמלת מכסהו שב אל אהל מועד, ופי' אהל מועד שהוא מכסהו, ואחז הכתוב דרך קצרה: (ח) מכסה עורות האילים ומכסה התחש היו דבקים וכאמרו ומכסה התחש, כולל ג"כ מכסה עורות אילים: (ט) וכס' המ"כ "ויתדות למוסרות" פי' לקשור בהם המיתרים ובל"ק "ומיתריהם" פי' מיתריהם של העמודים: (י) וכן פי' הרמב"ן, ודעתם, שמלת להם מוסבה על המשכן והמזבח הנזכרים בפסוק זה, ופירושו ואת כל אשר יעשה לכל כלי המשכן ולמזבח, כי כלים רבים היו,, הכל יהיה בעבודת בני

קרני אור

שביאר בזה, ומה שהביא בשם אביו הרא"ש ז"ל: [ב] עיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז: [ג] עיין מקו"ב רש"י:

מנחת יהודה

לישא כל שלשתם: טז) מה שאמר וילון המזרחי הוא תוספת ביאור: יז) שהוא עומד בחצר: יח) עיקר כוונת רש"י, כי הכנוי להם מוסב על בני גרשון ולא על כלי המשכן כדעת הראב"ע והרמב"ן, ולזה הביא ראיה מתרגום כי על הכלים לא שייך לאמר דיתמסר (המעתיק): יט) וכו"ל "מן הבנים": כ) עיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז:
בלוגסות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּבָנָיו תִּהְיֶה כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי
לְכָל־מַשָּׂאָם וּלְכֹל עֲבֹדָתָם
וּפְקַדְתֶּם עֲלֵהֶם בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת
כָּל־מַשָּׂאָם׃ כח זֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפְּחֹת
בְּנֵי הַגֵּרְשֻׁנִּי בְּאֹהֶל מוֹעֵד
וּמִשְׁמַרְתָּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן׃ ס כט בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְבֵית־אֲבֹתָם תִּפְקֹד אֹתָם׃ ל מִבֶּן
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־
חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־הַבָּא
לַצָּבָא לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל
מוֹעֵד׃ לא וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם
לְכָל־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד קַרְשֵׁי
הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו׃
לב וְעַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאַדְנֵיהֶם
וִיתֵדֹתָם וּמֵיתְרֵיהֶם לְכָל־כְּלֵיהֶם
וּלְכֹל עֲבֹדָתָם וּבְשֵׁמֹת תִּפְקְדוּ אֶת־
כְּלֵי מִשְׁמֶרֶת מַשָּׂאָם׃ לג זֹאת עֲבֹדַת

אונקלוס

לכל מטולהון ולכל
פלחנהון ותמנון עליהון
במטרא ית כל מטולהון:
כח דין פלחן זרעית בני
גרשון במשכן זמנא
ומטרתהון בידא
דאיתמר בר אהרן
כהנא: כט בני מררי
לזרעיתהון לבית
אבהתהון תמני יתהון:
ל מבר תלתין שנין
ולעלא ועד בר חמשין
שנין תמנינון כל דאתי
לחילא למפלח ית פלחן
משכן זמנא: לא ודא
מטרת מטולהון לכל
פלחנהון במשכן זמנא
דפי משכנא ועברוהי
ועמודוהי וסמכוהי:
לב ועמודי דדרתא סחור
סחור וסמכיהון וסכיהון
ואטוניהון לכל מניהון
ולכל פלחנהון ובשמהן
תמנון ית מני מטרת
מטולהון: לג דין פלחן

אבן עזרא

כט בני מררי. לא הזכיר לשאת שמותם (יא) כי הפרשה דבקה (יב) [ד]:

רש"י

(לב) ויתדתם ומיתריהם. של עמודים שהרי יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו ויתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים מלמטה שלא תגביהם הרוח. ויתדות ומיתרים היו לעמודים סביב לתלות בהם הקלעים בשפתם העליונה בכלונסות וקונדסין (כא) כמו

קרני אור

[ד] עיין ברדי"א ובכלי יקר שפי' מפני מה לא הזכיר אצל בני מררי נשא, כי משא בני קהת ובני גרשון היה יותר

יהל אור

גרשון: (יא) פי' ולא הזכיר נשא בבני מררי: (יב) כי הפרשה של בני מררי דבוקה עם פ' נשא

מנחת יהודה

כא) כלונסות בדים ארוכים, וכו' וסדות פ"ג מ"ח) ומודלה ע"ג כלונסות, וקונדסין, בערוך הגי' קונטסין בטי"ת, וכ"ה בז"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְכָל־עֲבֹדָתָם
בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־
אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ לד וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
וּנְשִׂיאֵי הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקְּהָתִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃ לה מִבֶּן
שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־
חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא
לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃ לו וַיִּהְיוּ
פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם אַלְפַּיִם שְׁבַע
מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים׃ לז אֵלֶּה פְּקוּדֵי
מִשְׁפְּחֹת הַקְּהָתִי כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל
מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־
פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ ס שני לח וּפְקוּדֵי
בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן לְמִשְׁפְּחוֹתָם וּלְבֵית
אֲבֹתָם׃ לט מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־
הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
מ וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית
אֲבֹתָם אַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת
וּשְׁלֹשִׁים׃ מא אֵלֶּה פְּקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת
בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד בְּאֹהֶל מוֹעֵד
אֲשֶׁר פָּקַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה׃ מב וּפְקוּדֵי
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם׃

זַרְעִית בְּנֵי מְרָרִי לְכָל
פָּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
בִּידָא דְאִיתָמָר בַּר אַהֲרֹן
כַּהֲנָא׃ לד וּמְנָא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וְרַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא
יָת בְּנֵי קְהָת לְזַרְעֲיָתְהוֹן
וּלְבֵית אֲבָהָתְהוֹן׃
לה מִבַּר תְּלָתִין שְׁנִין
וּלְעֵלָּא וְעַד בַּר חַמְשִׁין
שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי לְחֵילָא
לְפָלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא׃
לו וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין
שְׁבַע מְאָה וְחַמְשִׁין׃
לז אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעִית קְהָת
כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא
דִּי מְנָא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל
מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃
לח וּמִנְיָנֵי בְּנֵי גֵרְשׁוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּלְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן׃ לט מִבַּר
תְּלָתִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא וְעַד
בַּר חַמְשִׁין שְׁנִין כָּל דְּאָתֵי
לְחֵילָא לְפָלְחָנָא בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא׃ מ וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית
אֲבָהָתְהוֹן תְּרֵין אַלְפִין
וְשִׁית מְאָה וּתְלָתִין׃
מא אִלֵּין מִנְיָנֵי זַרְעִית בְּנֵי
גֵרְשׁוֹן כָּל דְּפָלַח בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא דִּי מְנָא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל מֵימְרָא דַייָ׃
מב וּמִנְיָנֵי זַרְעִית בְּנֵי
מְרָרִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
מד וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפְּחֹתָם שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתָיִם׃
מה אֵלֶּה פְקוּדֵי מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃
מו כָּל־הַפְּקֻדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם וּלְבֵית אֲבֹתָם׃
מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לַעֲבֹד עֲבֹדַת עֲבֹדָה וַעֲבֹדַת מַשָּׂא בְּאֹהֶל מוֹעֵד׃
מח וַיִּהְיוּ פְּקֻדֵיהֶם שְׁמֹנַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים׃
מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְעַל־מַשָּׂאוֹ

אונקלוס

אבהתהון: מג מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי לחילא לפלחנא במשכן זמנא: מד והוו מניניהון לזרעיתהון תלתא אלפין ומאתן: מה אלין מניני זרעית בני מררי די מנא משה ואהרן על מימרא דיי בידא דמשה: מו כל מניניא די מנא משה ואהרן ורברבי ישראל ית לואי לזרעיתהון ולבית אבהתהון: מז מבר תלתין שנין ולעלא ועד בר חמשין שנין כל דאתי למפלח פלחן פלחנא ופלחן מטול במשכן זמנא: מח והוו מניניהון תמניא אלפין וחמש מאה ותמנן: מט על מימרא דיי מנא יתהון בידא דמשה גבר גבר

אבן עזרא

מז עבדת עבדה, כאשר פירשתי (יג) [ה], והנה טעם כל הפקודים שהיו מבן שלשים שנה (יד): מט איש איש. על גרשון קהת ומררי (טו): על עבודתו ועל משאו. על כן

רש"י

שסנויה במלאכת המשכן ח): (מז) עבדת עבדה. הוא השיר במצלתים וכנורות שהיא עבודה לעבודה אחרת כב) ט): ועבדת משא. כמשמעו כג): (מט) ופקדיו אשר צוה ה' את משה. ואותן הפקודים היו במלוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים כד):

קרני אור

מקודם מן משא בני מררי שהיה הכמות שבכולם, והרמב"ן והטור פי' לפי שגרשון בכור וקהת נושא הארון אומר בכסם לפני נשיאת ראשם: [ה] ורש"י ז"ל פי' עבודת עבודה זה השיר, שהיא עבודה לעבודה אחרת והיא הקרבנות,

יהל אור

את ראש בני גרשון: (יג) למעלה פ' כ"ו בפ' ואת כלי עבודתם, והנה הם עבודה לעבודה אחרת: (יד) הפסוק הזה הוא נושא המאמר להפסוק הסמוך אחריו, מבן שלשים שנה: (טו) שמנה משה לכל אחד

מנחת יהודה

בז"ל, וביאורו מוסית: כב) זה השיר היה עבודה לעבודה אחרת והיא הקרבנות, והשיר הזה היה בכנורות ומצלתים, והיו אומרים שירות ותמירות להקב"ה בשעת הקרבן: כג) ופי' עבודה שהיא משא: כד) לפי מה שכתוב בהרמב"ן ז"ל נראה

מקורי רש"י

ח) ברייתא דמלאכת המשכן פ"ה: ט) ערכין י"א א'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וּפְקֻדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃
פ שלישי ה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וִישַׁלְּחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־צָרוּעַ וְכָל־
זָב וְכֹל טָמֵא לָנָפֶשׁ׃ ג מִזָּכָר עַד־
נְקֵבָה תְּשַׁלֵּחוּ אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
תְּשַׁלְּחוּם וְלֹא יְטַמְּאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם
אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָם׃ ד וַיַּעֲשׂוּ־

עַל פָּלְחָנֵהּ וְעַל מַטּוּלֵהּ
וּמִנְיָנוֹהִי דִּי פַקִּיד יְיָ יָת
מֹשֶׁה׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב פַּקֵּיד
יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִישַׁלְּחוּן
מִן מַשְׁרִיתָא כָּל דִּסְגִיר
וְכָל דְּדָאֵב וְכֹל דִּמְסָאַב
לִטְמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא׃
ג מִדְּכַר עַד נוּקְבָּא
תְּשַׁלְּחוּן לְמִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא תְּשַׁלְּחֻנּוּן וְלָא
יְסַאֲבוּן יָת מַשְׁרִיתְהוֹן דִּי
שְׁכִינְתִּי שַׁרְיָא בֵּינֵיהוֹן׃
ד וַעֲבַדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

(ב) צו את בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן ושמנה פרשיות נאמרו בו ביום א) כדאי' במסכת גיטין בפ' הנזקין א): וישלחו מן המחנה. שלש מחנות היו שם ב) בשעת חנייתן תוך הקלעים היא מחנה שכינה. חניית הלוים סביב כמו שמפורש בפרשת במדבר סיני היא מחנה לויה. ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל ארבע הרוחות היא מחנה ישראל ג) הצרוע נשתלח חוץ לכולן. הזב מותר במחנה ישראל ומשולח מן השתים וטמא לנפש מותר אף בשל לויה ואינו משולח אלא משל שכינה. וכל זה דרשו רבותינו מן המקראות במסכת פסחים ג): טמא לנפש. דמסאב לטמי

אבן עזרא

ופקודיו (טז) ונסמכה פרשת וישלחו מן המחנה בעבור היות השכינה בתוך המחנות בנסעם ובחנותם (יז) [ו]: ב כל צרוע וכל זב טמא לנפש. אלה הם מטומאת שבעה והם מטמאים אחרים (א), על כן לא יצא בעל קרי מחוץ למחנה (ב) [א] ואין יד במחנה לצאת חוץ (ג) רק כל אחד חופר באהלו כמנהג כל המחנות כלן, כי תינוקים יש ביניהם (ד) ופרשת כי תצא מחנה (דבר' כג י) (ה) על מחנה קטן ידבר, שאין שם אשה והארון ביניהם (ו) ואין (ז) (ס"א והם (ח)) סובבים (ט) כי במחנה ישראל השכינה באמצע (י) ועוד אפרשנו במקומו: ג נקבה. זבה או נדה או מצורעת או טומאת מת (יא): ד ויעשו כן. מיד קודם שנסעו (יא*),

יהל אור

משלשתם על עבודתו ועל משאו: (טז) וזה טעם ופקודיו של כל איש ואיש הנזכר שהם גרשון קהת ומררי: (יז) וכן יאמר הכתוב (דברי' כג טו) כי ד' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וגו' והיה מחניך קדוש: (א) לזה צריכין שילוח: (ב) בעל קרי שאינו מטמא אחרים אין טעון שילוח: (ג) פי' אין מקום במחנה לצאת חוץ: (ד) שאינם יוצאים חוץ למחנה:

(ה) ושם בפ' י"ג י"ד ויד תהיה לך מחוץ למחנה וגו' ויתד תהיה לך וגו': (ו) וכן פי' הח' ז"ל שם, זהו המחנה שילא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן איננו מחנה הגדול כי שם מחילות עשויות: (ז) לפי הגי' ואין פי', שבמחנה קטן לא היה לארון מקום מוגבל ולא היו סובבים אותו, רק הלך עמם יחדו, וכ"ה בד"ק, ובכא"י, ואין: (ח) ולפי הגי' והם מוסב על מחנה גדולה: (ט) והם הלוים סובבים, פי' שהם קרובים סביבות הארון: (י) והם רחוקים מן הארון: (יא) הכתוב יאמר מזכר עד נקבה ויבאר טומאת הנקבה: (יא*) וכד"ק ובכא"י „קודם שיסעו":

קרני אור

וכן פי' הרד"א, ורב"ס. [ו] וכן פי' הרמב"ן, והרד"א כתב, עתה אחר שסדר כל המחנות איש איש על מקומו הכהנים במשמרתם, והלוים במושבם, וישראל במעמדם הוא את הטעם שיעשו מה שסבר הוא אותם בענין המצורעים וכל טמא לנפש:

[א] הצרוע משתלח חוץ משלשתן, שהן מחנה שכינה ומחנה לויה ומחנה ישראל, והזב ובעל קרי משולח

מקורי רש"י

ילקוט מגלה, פס"ו: א) דף ס' סע"א, ועיין רש"י שם: ב) זבחים קי"ז א', תוספתא פ"ק דכלים, ועיין פסחים ס"ח ב', במד"ר פ"ז מ': ג) דף ס"ז ב' ספרי במד"ר פ"ז טמאים, ופ' שלוה טמאים: ב) מדכתיב ג' פעמים מחנה בפ' זו: ג) עיין (ילקוט פקודי ר' תב"ו) י"ב מיל על י"ב מיל

מנחת יהודה

נראה שכתוב בפירושי רש"י „במסורת ארבעה כתיבין אשר, וספירין כאשר", ואותן הפקודים היו במצוה וכו', א"כ תהיה במצוה בכ"ף ולא כמו שבא בכל הנוסחאות בבי"ת (הזכרון): א) וחשיב בין שמונה פרשיות פרשת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כן בני ישראל וישלחו אותם אל־
מחוץ למחנה כאשר דבר יהוה
אל־משה כן עשו בני ישראל: פ
ה וידבר יהוה אל־משה לאמר:
ו דבר אל־בני ישראל איש או־
אשה כי יעשו מכל־חטאת האדם
למעל מעל ביהוה ואשמה הנפש
ההוא: ז והתודו את־חטאתם אשר
עשו והשיב את־אשמו בראשו

אונקלוס

ושלחו יתהון למברא
למשריתא כמא די מליל
יי עם משה כן עבדו בני
ישראל: ה ומליל יי עם
משה למימר: ו מליל עם
בני ישראל גבר או
אתתא ארי יעבדון מכל
חובי אנשא לשקרא
שקר קדם יי ויחוב אנשא
ההוא: ז ויודון ית
חוביהון די עבדו ויתיב ית
חובתה ברישה וחמשה
יוסף עלוהי ויתן לדחב

אבן עזרא

והטמאים בנסעם יסעו בין דגל אפרים לדגל דן על דרך סברא (יב) כי לא פורש (יג), ונסמכה פרשת איש או אשה, כי צרעת (יג*) והזוב יבואו בעבור מעל (יד), וטעם להזכיר זאת הפרשה פעם אחרת (טו) להזכיר ואם אין לאיש גואל (טז): ז והתודו. איזה מהם שיהיה איש או אשה (יז): בראשו. כאשר

רש"י

נפשא דלנשא ד). אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בל' ארמי ה) והרבה יש בב"ר ד) אדריאנוס שחיק טמיא ו) שחיק עצמות: (ו) למעל מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר היא האמורה בפרשת ויקרא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו ה) וגו' ושנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה. הא' שכתב והתודו לימד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר והשני על גזל הגר שהוא ניתן לכהנים ו): (ז) את אשמו בראשו.

יהל אור

(יב) מפני שאין אחר דגל דן כלום, כי הוא היה המאסף לכל המחנות: (יג) באיזה מקום הי': (יג*) וכד"ק ובמקמ"מ ובכא"י „הצרעת": (יד) כ"ה (תנחומא א' מצורע סי' ד, תנחומא כ' מצורע סי' י' במד"ר פ"ז ה') על י"א דברים הנגעים באים על האדם, וכ"ה זהר בלק, ובויק"ר פי"ז ג' על עשרה דברים, ובסוטה טו א ערכין טז א, על שבעה דברים ומדרשים חלוקים הם, ובכל המקומות יחשוב אחד מהם גילוי עריות: (טו) כבר הוזכרה (ויקרא ה כא): (טז) וכן הוא (ספרי) בא הכתוב ולימד על גוזל הגר, פי' שהוא גוזל הגר שמת ואין לו יורשים ועיין רש"י ז"ל: (יז) כפ' הקודם יאמר ואשמה הנפש ההיא בל"י, וכאן יאמר והתודו בל"ר,

מנחת יהודה

טיל היתה חנייתן, חשוב מחנה שכינה, מחנה לויה ומחנה ישראל: ד) גירסת רש"י ואחריו ש"ת נ"ת וח"נ וכל דמסאב לטמי נפשא דאנשא, אבל בס' מא"ד, יא"ר לסבינא, יוני, קוסטנטינא, סביונימא, ואנוירשא, אין בהם מלת דאנשא, ונראה שהמעתיקים הוסיפוה בעבור שמצאוה בפ' בהעלותך ששם כתוב לנפש אדם, עוד תדע, כי רש"י מפרש מלת לטמי לשון עצמות, ועם כל זה בקצת דפוסים קדומים ובקע"א כתב לטמא באל"ף, מלבד כי דעתו ז"ל רחוקה ודחוקה מאוד בזה, כי לא מצאנו לאונקלס שיתרגם עצם בלשון טימי אלא גרמא בכל מקום, מלבד, כי למה לו לאונקלס ליחד העצמות מכל שאר חלקי הגוף? והנכון שאין המלה הזה מענין טומאה, והשתמש בה אונקלס (אעפ"י שאינה לשון ארמית) להיותה מלה שגורה ומובנת להמון, אולי היתה מליצת טמא נפשא מובנת לעם בענין טומאת מת — לטמי (אוה"נ) ועיין הטעמר מה שהשיבו ע"ז, ועיין עושה אור כלל ג' סי' ז', שכתב שדברי רש"י ז"ל נדפסו שלא במקומם, ושייכים בפ' בהעלותך, בפסוק ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, והוא עפ"י הדרש נושאי ארונו של יוסף היו, והוא עצמותיו, ושם באמת קשים מאוד דברי המתרגם בהוספתו מלת לטמי, כי מנ"ל באמת אשר לא נטמאו במת עצמו ולא בטמא מת, וראיה גדולה מצאתי בס' המתורגמן שהביא בשרש „טם" וז"ל, טמאים לנפש אדם, מסאבין לטמי נפשא דאנשא, שנים בענין, כי יהיה טמא, ארי יהא מסאב לטמי נפשא דאנשא, פי' רש"י עצמות, הרי שלא הביא כלל ההיא דפ' נשא, ומשמע שלא היה בנוסחאות התרגום שלפניו, והביא פי' רש"י ז"ל עה"פ אשר בפ' בהעלותך: ס) ופי' שנטמא בעצם של מת ולא בטמא מת, כי הנוגע בטמא מת הוא ולד הטומאה, ואינו נשלח חוץ למחנה, ועיין בבאור מוהרא"ל מה שהעיר ע"ז דוודאי אף ראשון לטומאה בעי שילוח: ו) כי כשם שמזכירין

מקורי רש"י

מ', ובפסים קי"ז א' מדרש אגדה פס"ו ילקוט תרל"ו: ד) ב"ר פ' ע"מ ועיין ברכות נ"ט א' שבת קנ"ב ב' ברש"י ד"ס „תוכא טמיא": ה) ויקרא ה' כ"א: ו) עיין ספרי, פס"ז ילקוט תס"א:

צדיק

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַחֲמִישִׁתוֹ יֹסֵף עָלָיו וְנָתַן לַאֲשֶׁר
אָשַׁם לוֹ: ח וְאִם־אֵין לָאִישׁ גֹּאֵל
לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם
הַמּוּשָׁב לַיהוָה לַכֹּהֵן מִלְּבַד אֵיל
הַכִּפֻּרִים אֲשֶׁר יְכַפֶּר־בּוֹ עָלָיו: ט וְכָל־
תְּרוּמָה לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: י וְאִישׁ
אֶת־קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן

לֵיהּ: ח וְאִם לֵית לְגַבַר
פָּרִיק לַאֲתָבָא חוֹבְתָא
לֵהּ חוֹבְתָא דְמִתַּב קֳדָם
יְיָ לְכַהֲנָא בַּר מִדְּכַר
כִּפּוּרַיָּא דִי יְכַפַּר בֵּהּ
עֲלוֹהִי: ט וְכָל אַפְרָשׁוּתָא
לְכָל קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל דִי יְקָרְבוּן
לְכַהֲנָא דִלֵהּ יְהֵא: י וּגְבַר
יָת מַעֲשַׂר קוּדְשֵׁהּ דִלֵהּ
יְהוֹן גְּבַר דְיִתֵּן לְכַהֲנָא

רש"י

הוא הקרן שנשבע עליו ז): **לאשר אשם לו.** למי שנתחייב לו ז) ח): (ח) **ואם אין לאיש גואל.** שמת התובע שהשביעו ואין לו יורשים: **להשיב האשם אליו.** כשנמלך זה להתודות על עונו. ואמרו רבותינו וכי יש לך אדם בישראל שאין לו גואלים או בן או בת או אח או שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד יעקב אלא זה הגר שמת ואין לו יורשים ט): **האשם המושב.** זה הקרן והחומש י): **לה' לכהן.** קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר ח) יא): **מלבד איל הכפורים.** האמור בויקרא שהוא צריך להביא ט): (ט) **וכל תרומה וגו'.** אמר רבי ישמעאל יב) וכי תרומה מקריבין לכהן והלא הוא המחזר אחריה לבית הגרנות ומה ת"ל אשר יקריבו לכהן אלו הבכורים שנאמר בהם תביא בית ה' אלהיך יג) ואיני יודע מה יעשה בהם ת"ל לכהן לו יהיה בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו נתנין לכהן (י) **ואיש את קדשיו לו יהיו.** לפי שנאמרו מתנות כהונה ולויה יכול יבואו ויטלום בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו. מגיד שטובת הנאתן לבעלים ט*) יד). ועוד מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה טו) ואיש

אבן עזרא

הוא לא פחות ממנו (יח) [ב]: **וחמישיתו יוסף עליו.** אם הוא מתודה מעצמו (יט) ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות (כ), ומעתיקי הדת אמרו חומש החומש (כא) ודעתם רחבה מדעתנו: **ח המושב לה'.** בעבור יראת השם השיבו (כב) [ג]: **י ואיש את קדשיו לו יהיה.**

יהל אור

ויבאר איזה מהם. ביהיה: (יח) וכן פי' רש"י ז"ל הוא הקרן, עיין (ויקרא ה כד) ובבאורי שם: (יט) יתן חלק אחד מחמשה: (כ) וכן פי' הה' ז"ל (ויקרא ה כד) עיין ליאורי שם: (כא) כ"ה (ב"ק קג ב) נתן לו את הקרן ונשבע לו על החומש (פי' לאחר שנשבע והודה ונתחייב קרן וחומש נשבע לו שבועה שניה על החומש שנתנו לו והודה) הרי זה משלם חומש על חומש (פי' חומשו של חומש דחומש ראשון נעשה קרן): (כב) והלמ"ד מן לה' הוא במקום בעבור:

קרני אור

מן השמים, ממתנה שכינה וממתנה לויה ומותר במתנה ישראל, וטמא את משולם ממתנה שכינה לבד, ומותר בשל לויה וכש"כ בשל ישראל: [ב] וע"ז כתב הכוס"ק, ווה מקרא שאינו לריך, כי מהשיב את אשמו ידענו שישוב כולו לא מקלתו, אבל בראשו עניינו תחלה כמו ראש מדשים (שמות יב ב) וטעמו תחלה ישיב את הממון שכפר, ואח"ז יתן החומש ויביא איל האשם שהם לכפרה, כי אין מקום לכפרה טרם השיב לבעליו את אשר לו: [ג] האשם המושב, האשם שיש לו להשיב יהיה לה' כלומר לכהן, וכן דרך רש"י אבל דרך ראב"ע רמיקס

מקורי רש"י

ז) ב"ק ק"י א': ח) כתובות י"ט א' פסחים ל"א א', קדושין ט"ו א', גיטין ל"ז א', ב"ק מ', ב, ילקוט תש"א: ט) ספרי, ב"ק ק"ט, א', סנהד' ס"ח ב', קדושין כ"א א' מדרש אגדה, פס"ז: י) ספרי, ב"ק ק"ט א', פס"ז: יא) ספרי, ב"ק ק"ט א': יב) ספרי: יג) שמות כ"ג י"ט: יד) ספרי, ועיין חולין קל"ג א', במד"ר פ"ח ז' ילקוט תש"ד: ט*) תנחומא א' ראה אות ו' תנחומא ב' ראה אות ו',

מנחת יהודה

צריך אברינו וצ"ל,כן אומרין על הרשע ישתחקו עצמותיו: ז) ללמדך על שהיה חייב לחבירו מנה, בא לבי"ד ולא הספיק לשלם לו עד שבא בע"ח של תובע, שמוציאין מיד הנתבע ונותנין לבע"ח של תובע, שנאמר ונתן לאשר אשם לו בכל מקום: ח) הקב"ה אביו של גר, וראוי ליורשו, לפיכך ינתן לבן ביתו דהיינו הכהן (חזקוני): ט) כוונת רש"י בזה שאעפ"י שלא נזכר פה איל הכפורים, מכיון שנזכר בפ' ויקרא די (רא"ם): ט) גם הקדשים אשר יצוה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַכֹּהֵ֖ן ל֥וֹ יִהְיֶֽה׃ פ רביעי יא וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה
אֶל־מֹשֶׁ֥ה לֵּאמֹֽר׃ יב דַּבֵּר֙ אֶל־בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל וְאָמַרְתָּ֖ אֲלֵהֶ֑ם אִ֥ישׁ אִישׁ֙
כִּֽי־תִשְׂטֶ֣ה אִשְׁתּ֔וֹ וּמָעֲלָ֥ה ב֖וֹ מָֽעַל׃
יג וְשָׁכַ֨ב אִ֣ישׁ אֹתָהּ֮ שִׁכְבַת־זֶ֒רַע֒
וְנֶעְלַם֙ מֵעֵינֵ֣י אִישָׁ֔הּ וְנִסְתְּרָ֖ה וְהִ֣יא

דִּלֵיהּ יְהֵא׃ יא וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ יב מַלֵּיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן
גְּבַר גְּבַר אֲרֵי תִסְטֵי
אִתְּתֵיהּ וּתְשַׁקַּר בֵּיהּ שְׁקָר׃
יג וְיִשְׁכּוֹב גְּבַר יָתַהּ שִׁכְבַת
זַרְעָא וִיהֵי מְכַסָּא מֵעֵינֵי
בַעְלַהּ וּמִטַּמְּרָא וְהִיא
מִסָּאֲבָא וְסָהִיד לֵית בַּהּ

אבן עזרא

טעמו ברשות המקדיש הם שיתנם לאיזה כהן שירצה (כג) והזכיר זה בעבור מתנות כהונה (כד): **יב** וטעם השטה בעבור ומעלה בו מעל (כה): **תשטה**. תסור מהדרך הישרה (כו) וכן שטה מעליו ועבור (משלי ד טו) (כז): **יג שכבת זרע**. השכיבה הידועה כי עקרה לזרע (כח): **ונסתרה**. שלא גילתה היא הדבר (כט) [ד], ואפילו עד אחד אין

רש"י

את קדשיו לו יהיו מי שמעכב מעשרותיו ואינו נותנן. לו יהיו המעשרות סוף שאין שדהו עושה אלא אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: **איש אשר יתן לכהן**. מתנות הראויות לו: **לו יהיה**. ממון הרבה טו): (יב) **איש איש כי תשטה אשתו**. מה כתוב למעלה מן הענין י) ואיש את קדשיו לו יהיו אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה יז): **איש**. ללמדך שמועלת בשנים באיש מלחמה שלמעלה ובאשה שלמטה יח): **כי תשטה אשתו**. שנו רבותינו יט) אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות יא) דכתיב כי תשטה וכתוב בו נואף אשה חסר לב כ) ופשוטו של מקרא כי תשטה תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו יג) כמו שטה מעלה ועבור כא) אל ישט אל דרכיה לבך כב): **ומעלה בו מעל**. ומהו המעל ושכב איש אותה: (יג) **ושכב איש**. פרט לקטן ומי שאינו איש כג): **אתה שכבת זרע**. שכיבתה פוסלת אותה ואין שכיבת אחותה פוסלת אותה כד) כמעשה בשתי אחיות יג) שהיו דומות זו לזו כה): **ונעלם מעיני אישה**. פרט לסומא כו) הא אם היה

קרני אור

(סד"ל): [ד] לדעתו מלת ונסתרה איננה נסתרת על האשה כ"א על הטומאה ואינו נכון דאי כדבריו היה

יהל אור

(כג) וכ"ה (ספרי) וכן פי' רש"י מגיד שטובת הנאתן לבעלים: (כד) וכן פי' הרמב"ן, יש לבעלים זכות כהן שהם לכהן אשר יתנם לו ולא יוכלו שאר הכהנים לגזלן ממנו: (כה) ובד"ק ובכא"י וכס' המ"ב „וטעם הסוטה" פי' לפי שכתוב למעלה למעול מעל, וכסוטה כתוב ומעלה, סמכה להדדי, ובספרי דפוסים, וטעם תשטה: (כו) וכן פי' רע"ם תשטה מדרכי הצניעות: (כז) וכן פי' רש"י והרשב"ם: (כח) אפילו כוונתו לזרע לפו"ר: (כט) דעתו שמלת ונסתרה איננה מוסב על האשה כ"א על הטומאה, ועניינו ונסתרה אם היא נטמאה, ובעל המ"ב יפרש שראה שנסתרה בחדר עם האיש החשוד עמה, ולא גלתה את פשעה ואיש לא ידע:

מנחת יהודה

יצוה הכתוב לתתם לכהן יש לבעלים זכות בהן שהם לכהן ההוא אשר יתנם לו האיש כממונו (רטב"ן): י) יתרץ שהיה לו להתחיל הפרשה באשה שהיא חוטאת ולא באיש: יא) והנה אף שגדולי הטבעים והרופאים שבזמנינו החליטו שאש העבירה והתאוה היא מדרגה קטנה, וכאחד משיים מהשטות (אם למקרא) אבל לא כן דעת חז"ל: יב) וידמה לו שאשתו מעלה בו מעל, ושכב איש אותה, והיא נטמאה: יג) כשתי אחיות גרסינן, ולא גרסינן כמעשה בשתי אחיות כי מעשה דשתי אחיות שהיו דומות זו לזו

מקורי רש"י

ועיין תוס' תענית ט' א' ד"ה עשר: טז) עיין ברכות ס"ג א', מדרש אגדה, פס"ז: יז) ברכות שם ילקוט תש"ו: יח) תנחומא א' ה', תנחומא ב' ט' ועיין תוספתא סוטה פ"ב במד"ר פ"ט, ב' ילקוט תש"ך ותש"ס: יט) תנחומא א' ה', תנחומא ב' ו', במד"ר פ"ט ו', מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תש"ס: כ) משלי ו' ל"ב: כא) משלי ד' ט"ו: כב) שם ו' כ"ה: כג) תנחומא א' ו', תנחומא ב' י', ספרי, סוטה כ"ד א', וכ"ו ב', תוספתא סוטה פ"ה, במד"ר פ"ט כ"ט, פס"ז: כד) תנחומא א' ו', תנחומא ב' י, ספרי, יבמות לס א' ילקוט תש"ס: כה) תנחומא א' ו', תנחומא ב' י', במד"ר פ"ט ט', ילקוט שם: כו) תנחומא א'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

וְהִיא לָא אִתְחֲדַת׃ יד וְיֶעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵהּ וְהִיא מְסָאֲבָא אוֹ עֲבַר עֲלוֹהִי רוּחַ קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵהּ וְהִיא לָא מְסָאֲבָא׃ טו וְיַיְתֵי גַּבְרָא יָת אִתְּתֵהּ לְוָת כַּהֲנָא וְיַיְתֵי יָת קֻרְבָּנַהּ עֲלַהּ חַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת סְאִין קִמְחָא שְׂעָרִין לָא יְרִיק עֲלוֹהִי מִשְׁחָא וְלָא יִתֵּן עֲלוֹהִי לְבֻנְתָּא אֲרֵי מִנְחַת

במדבר ה נשא

נִטְמָאָה וְעֵד אֵין בָּהּ וְהִוא לֹא נִתְפָּשָׂה׃ יד וְעָבַר עָלָיו רֽוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִוא נִטְמָאָה אֽוֹ־עָבַר עָלָיו רֽוּחַ־קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִיא לֹא נִטְמָאָה׃ טו וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא־יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן

רש"י

רואה ומעמעם יד) (ס"א ומעלים) אין המים בודקין אותה כז) : ונסתרה. שיעור שתראה לטומאה ביאה כח) : ועד אין בה. הא אם יש בה אפילו טו) עד אחד שאמר נטמאת לא היתה שותה טז) כט) : ועד אין בה. לטומאה אבל יש עדים לסתירה יז) ל): נתפשה. נאנסה יח) לא) כמו ותפשה ושכב עמה לב) : (יד) ועבר עליו. קודם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פירשו רבותינו לשון התראה שמתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני לג) : והיא נטמאה או עבר עליו וגו'. כלומר הוא התרה בה ועברה על התראתו ואין ידוע אם נטמאה אם לאו יט) לד) : (טו) קמח. שלא יהא מסלת לה) : שעורים. ולא חטים היא עשתה מעשה בהמה וקרבנה מאכל בהמה לו) : לא יצק

אבן עזרא

בה שתהיה חשודה בעבורו (ל) : והיא לא נתפשה. בעדים, אנשים או ע"י נשים עד שתהיה חשודה (לא) : יד ועבר עליו. לשון זכר (לב), וכן רוח גדולה וחזק מאד (מ"א, יט, יא) (לג) : וטעם עבר. שעלה במחשבתו (לד): טו והביא. בעל כרחה (לה) : עליה. עמה או בעבורה (לו) : קמח שעורים. אמרו רבותינו (לז) היא עשתה מעשה בהמה, תביא מאכל בהמה (לח) ומנחת הנדבה היא סלת חטים לזכרון לטוב (לט), וזאת המנחה מזכרת עון אם היה שם (מ) על כן היא נרוע

יהל אור

(ל) כי בסתירה די בעד אחד : (לא) וכן פי' שד"ל, שאין הכוונה שלא נאנסה אלא שלא היה מי שימלאה וירא' אותה בעשותה הנבלה : (לב) ולמטה (פ' ל) „אשר תעבר עליו רוח קנאה" לשון נקבה, וביאור ראיה שהרוח פעמים לז"ן ופעמים ל"נ : (לג) גדולה ל"נ וחזק ל"ז : (לד) במחשבתו ידמה שכן הוא : (לה) ואף אם לא תרצה : (לו) כי הוא אינו חוטא לשיביא קרבן : (לז) כ"ה (ספרי, סוטה יד א תנחומא א סי' ב, תנחומא ב סי' ה, ילקוט נשא ר' תש"ה) : (לח) קמח שעורים הכל מעורב כמו שנטחן : (לט) וכ"ה (סוטה שם) כל המנחות באות מן החטין וזו באה מן השעורין : (מ) פי' מזכרת העונש אם היה שם עון :

מקורי רש"י

א' ז', תנחומא ב' י"א, במד"ר פ"ט י', ספרי ילקוט תש"ו : כז) תנחומא א' ז', תנחומא ב' י"א, ספרי, במד"ר פ"ט י' ילקוט שם : כח) עיין סוטה ד' א' : כט) סוטה ב' ב' ול"א ב', ז ל) ספרי פס"ז סוטה ל"א א' ילקוט תש"ו : לא) ספרי : לב) דבר' כ"ב כ"ח : לג) סוטה ג' א', פס"ז : לד) ספרי, ילקוט תש"ו : לה) תנחומא א' ג', תנחומא ב' ה', ספרי, סוטה י"ד א', ירושלמי סוטה פ"ב ה"א מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תש"ה : לו) תנחומא א' ג' תנחומא ב' ה' ספרי במד"ר פ"ט ל"א סוטה י"ד א' ירושלמי סוטה שם מדרש אגדה פס"ז ילקוט תש"ה

מנחת יהודה

הוא ענין אחר (לבוש האורה): יד) ענינו כהות, כמי שיכהה עיניו מראות, תרגום עד שלא תחשך השמש וגו' (קהלת י"ב ב') עד דלא יתעטמון זיוי עיניך, וכן (שם פ' י"ג) על וחשכו הרואות בארבות, תרגום ויתעטמון עינך וכו' ובילקוט תש"ו „ומעלים" : טו) הריב"א, וכן החזקוני כתב, שמלת אפילו ט"ס הוא עיי"ש : טז) כי בטומאה עד אחד נאמן : יז) כי בסתירה אין עד אחד נאמן להשקותה : יח) כ"א היתה באונס מותרת לישראל : יט) ושיעור הכתוב כך הוא, איש כי תשטה אשתו וגו' כלומר שנסתרה ובאמת נטמאה, ועבר עליו רוח קנאה, וקנא את אשתו, והיא באמת נטמאה, או

בהיפך

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְלֹא־יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֺן׃
טז וְהִקְרִיב אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהֶעֱמִדָהּ לִפְנֵי יְהוָֹה׃ יז וְלָקַח הַכֹּהֵן מַיִם קְדֹשִׁים בִּכְלִי־חָרֶשׂ וּמִן־הֶעָפָר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקַרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־הַמָּיִם׃ יח וְהֶעֱמִיד

אונקלוס

קֻנְאָתָא הוּא מִנְחַת דּוּכְרָנָא מַדְכְּרַת חוֹבָא׃ טז וִיקָרֵב יָתַהּ כַּהֲנָא וִיקִימִנַּהּ קֳדָם יְיָ׃ יז וְיִסַּב כַּהֲנָא מֵי כִיוֹר בְּמָן דַּחֲסַף וּמִן עַפְרָא דִּי יְהֵי בִּיסוֹדֵי מַשְׁכְּנָא יִסַּב כַּהֲנָא וְיִתֵּן לְמַיָּא׃ יח וִיקִים כַּהֲנָא יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ וְיִפְרַע יָת

אבן עזרא

להיותה שעורים בלא שמן ובלא לבונה (מא) [ה]: טז והקריב אותה. המנחה (מב) [ו]: והעמידה לפני ה'. לפני המזבח (מג) [ז]: יז מים קדשים. מהכיור כי כבר נקדשו (מד): בקרקע. ידוע תחת הקרקע (מה) [ח]:

רש"י

עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר לז) שהשמן קרוי אור והיא עשתה בחשך לח): ולא יתן עליו לבונה. שהאמהות נקראות לבונה לט) שנאמר אל גבעת הלבונה מ) והיא פירשה מדרכיהן: כי מנחת קנאות הוא. הקמח הזה. קמח לשון זכר כ): מנחת קנאות. מעוררת עליה שתי קנאות קנאת המקום וקנאת הבעל מא): (יז) מים קדשים. שקדשו בכיור מב) לפי שנעשה הכיור ממראות הצובאות וזו פירשה מדרכיהן שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח וזו קלקלה לאחר תבדק בו מג): בכלי חרש. היא השקתה את הנואף יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים המרים במקידה בזויה של חרס כא) מד): (יח) והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר והעמידה לפני ה' אלא מסיעין כב) היו

קרני אור

רצוני לומר היא הנקרא טומאתה (הכוה"ק): [ה] ויהיה לפי זה כי מנחת קנאות הוא הטעם על האמור למעלה קמח שעורים ולא יצוק וגו' אבל אין פירושו ישר בעיני מנים הטעמים שהניח המפסיק הגדול במלת שעורים (נתה"ש): [ו] וכן פי' הרד"א, ודעת חז"ל (ספרי, תוספתא פ"א דסוטה ופ"א דנגעים) שפי' והקריב אותה על המזבח: [ז] ומזה הוכיח שהאמר לנתה"ש, שהקריב קאי על האשה, לפי שלא אמר והניחה לפני ה', כי לא תבוא לשון העמדה בדבר שאין בו רוח חיים: [ח] עיין (סוטה טו ב) ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש, וטבעת היתה קבועה בה, כשהוא מגביה ונוטל עפר מתחתיה וכו' וכתב הרע"ב, ולה הבי"ת שילקחו העפר מהמקום ההוא הקדוש להוסיף מעלה למי המרים כדי שתירא האשה מסקל בענין המים:

יהל אור

(מא) כי המנחה אשר אזכרתה לרצון לפני ה' באות סלת חטים בשמן ולבונה: (מב) לא האשה, לפי שאמר אח"כ (פ' יח) והעמיד הכהן את האשה: (מג) לפני מזבח ה': (מד) כש"כ, ומשחת את הכיור ואת כנו וקדשת אותו (שמות מ יא) והמים נתקדשו בכיור, וכן ת"א מי כיור, וכן פי' רש"י ז"ל: (מה) הכתוב יאמר מן העפר בה"א הידיעה, ויפרש שהוא הידוע

מנחת יהודה

בהיפך עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, והיא באמת לא נטמאה, אז כשיהיה הדבר מוטל בספק, יביא האיש את אשתו אל הכהן (שד"ל): כ) קדמאה ל"ז בשורק, דקאי אקמח, תניינא (פ' י"ח) בחירק, דקאי אמנחה עצמה שהיא ל"נ (חזקוני): כא) וכן פי' רש"י (שבת קנ"ז א') כלי חרס: כב) פי' מעתיקין אותה ממקום למקום:

מקורי רש"י

ותנ"ז: לז) ובמים כ"ס א' סוטה ט"ו א' מנחות ו' א' במד"ר פ"ט י"ג: לח) תנחומא א' ד' תנחומא ב' ה' במד"ר פ"ט י"ג: לט) תנחומא א' ו' תנחומא ב' ה' במד"ר פ"ט י"ג ילקוט תש"ב: מ) ש"ה ד' ו': מא) ספרי תוספתא דסוטה פ"ב במד"ר פ"ט י' פס"ז ילקוט תש"ד: מב) ספרי סוטה ט"ו ב' במשנה, ועיין רש"י שם ד"ה „מן הכיור" במד"ר פ"ט י"ד מדרש אגדה ילקוט תש"ז: מג) מדרש אגדה, ועיין רש"י שמות ל"ח ח' וסיים שם „כך ידרש רבי תנחומא", ובתנחומא שלפנינו לא נמצא, ולא הפירותי שם ע"ו, והוא בתנחומא א' פקודי אות ט', וגם זה הוספה מהמדפיס ממגובה כ"כ הרס"מ רש"ב ז"ל: מד) סוטה ט' א', ול"ב רע"ב, עיין רש"י שם, ד"ה ובמה ירושלמי סוטה פ"ב ה"א תוספתא סוטה פ"ב במד"ר פ"ט ט"ז, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תש"ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֵת מִנְחַת הַזִּכָּרוֹן מִנְחַת קְנָאֹת הִוא וּבְיַד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים

אונקלוס: רֵישָׁא דְאִתְּתָא וְיִהֵב עַל יְדַהָא יָת מִנְחַת דּוּכְרָנָא מִנְחַת קִנְאֲתָא הִיא וּבִידָא דְכַהֲנָא יְהוֹן מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא:

רש"י

אותה ממקום למקום כדי ליגעה ותטרף דעתה ותודה כג) מה): ופרע. סותר את קליעת שערה כד) כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן כה) מו): לפני ה'. (ספרי) בשער נקנור כו) מז) הוא שער העזרה המזרחי דרך כל הנכנסים כז): ונתן על כפיה. ליגעה כח) אולי תטרף דעתה ותודה ולא ימחה שם המיוחד על

אבן עזרא

יח ופרע את ראש האשה. ינלה (מו) ולפי דעתי יוציא פרע ראשה שהיה מכוסה (מז): מי המרים. לפי דעתי שמלת מי סמוך (מח), ומלת המרים תאר השם (מט) אם כן סודו ידוע (נ) [ט] גם יתכן שנקראו על שם סופה (נא) [י] כמו ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ו) (נב), והעד ובאו בה המים

יהל אור

תחת הקרקע: (מו) וכא על גילוי שער הראש, ופי', ינלה שער ראשה הנסתר תחת הצעיף: (מז) ופרע הוא השער הגדול: (מח) וכמ' המ"ב „סמוכה" מי הדברים המרים: (מט) מלת המרים איננה עלם הדברים המרים רק הוא תואר ע"ש העלם כאלו אמר המים של הדברים המרים: (נ) שהכהן היה נותן בתוכו דבר מר, והטהורה תנצל והטומאה לא תנצל: (נא) ובד"ק, ובמקה"מ, ובכא"י „סופם" וכא סמוך במקום מוכרת, ועניגו המים המרים: (נב) פי' שנקראו ערומים ע"ש סופם שאם הם ערומים מה

קרני אור

[ט] וע"ז כתב רב"מ, ואומר אני כי לדק כדברו שהוא שם התואר עיי"ש מה שמבאר סודו, ועיין יהל אור מה שביארתי כי הכהן היה נותן בתוכו דבר מר, וכ"ה בדרז"ל (ספרי, סוטה כ, א במד"ר פ"ט כ) וכ"כ הרמב"ם (פ"ג מסוטה ה"י) ונותן לתוכו דבר מר כגון לענה וכי"ב שנאמר מי המרים, והמ' ז"ל שהשכים לדעתם אלאו מערערים עליו עון שלא מטא, והשבו דעתו לדבר שאין הדעת סובל אותו, שהיה הכהן נותן במים סמים ממיתים אם היה נראה לו שהאשה חטאה, עיין (ביאור שד"ל) שומו שמים על הדעת הואת לחשוב על הח' ו"ל שכן היה דעתו, ובהשכל ודעת הוכיח לי על פניו הג' שי"ר (אגרות שי"ר מכתב א) וז"ל „ובענין מי המרים שאמרת כי היה מושב שהכהן נתן סם ממית בהם אתפלא עליך מאוד, כי תעמים עליו דעה רעה כואת, אשר המחזיק בה לא לבד לרשע אך גם למשוגע וחסר דעת יחשב אצלי, כי היתכן לכל מחוקק יהי גם מפראי מדבר אשר יצוה בפה מלא להמית בשאט בנפש כל אשה נחשדת ולהטעות בשקר את נפשה ונפש כל השומעים לאמר אם לא שכב איש אותך הנקי ממי המרים האלה? אין ספק א"כ בכוונתו שניתן איזה דבר מר במים אשר פעולתו בשוה להכאיב חוש הטעם וקרבי השותה, ועם מוזג דמיונה עת תדע פשעיה ותשמע קללה נמרצת של הכהן ואלתו הסוקה, יוכל ג"כ להסב לה מחלה לממיתה, ואם חפה מכל פשע, אז טוהר לבה, ושמעה ברכת הכהן יתן לה אומץ בל תאונה אליה רעה זה דעתו בוודאי" עכ"ל, והראיה היותר חוקה אצלי לפי דעתי, הוא הרמב"ן ז"ל, הרמב"ן ז"ל היה מבקר גדול על פי' הח' ז"ל ולא נשא לו פנים, וכאן בהביאו פי' הח' ז"ל העיר עליו רק זה וכתב, ואינו נכון לי בעבור שאמר ובאו בה המים המאררים למרים, והיה ראוי שיאמר ובאו בה המים המרים למאררים, וכן העיר שם על דעת חז"ל שאמרו שהכהן נותן במים דבר מר, ולא חשב לעון דעת הח' ז"ל הזה, ועיין בהעמק דבר להג' נצי"ב, שהביא ג"כ דעת חז"ל הזה שהכהן נותן במים דבר מר, וסיים ובאמת נתקשה בזה הרמב"ן ז"ל, וכן דעת הרלב"ג שכתב, ולפי שנקרא מי המרים קודם שימחו בהן האלות ידמה שהיה שמים בהם דבר מר נקראו בעבורו מרים, וכל זה יהיה להוסיף זרות וקושי בזה הענין, כדי שיוסרו הנשים מעשות כזאת: [י] וכן חז"ל

מקורי רש"י

מה) סוטה ח' א' ספרי, פס"ז ילקוט תש"ז: מו) ספרי, כתובות ע"ב א' במד"ר פ"ט ט"ז מדרש אגדה ילקוט תש"ז ותש"ח: מז) ספרי סוטה ז', א', ועיין סוטה י"ד ב'

מנחת יהודה

כג) וכל התכונות היו להטרף דעתה להתודות עונה, ולא ימחה שם המיוחד על המים: כד) אעפ"י שהפריעה בכל מקום הוא לשון גילוי, ורש"י בעצמו כתב בפ' תשא, כי פרוע הוא מגולה שנתגלה שמצו וקלונו כמו ופרע את ראש האשה, וכאן פי' לשון סתירה? ועיין ברא"ם מה ששפי' בזה, ופי' ג"כ איננו עולה יפה, והיטיב לפרש בזה בעל הבנת המקרא ע"ד מה שפירש"י ז"ל במשנה ריש פ"ב דכתובות, כי פרוע ראש הוא כשהשערות מופלות על הכתפים, ומפירושו זה למדנו שפריעת הראש הוא לשון גילוי, אלא שגילוי הראש הוא מצד הסרת הסנבעת והמצנפת מעל הראש, אעפ"י שעדיין ראשו מכוסה בקליעות שערותיו, אמנם לשון פריעת הראש הוא הגילוי מצד הסרת הקליעות מעל הראש ויהי' סוכבות על הכתפים לא מצד הכיסוי שעל ראשו שהרי במצורע אמר ראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה, ואז"ל (ספרא פ' י"ב הלכה ז') ועל שפם יעטה חופה ראשו כאבל, וזהו שדייקו רז"ל שם בסוטה, באמרם א"כ מה ת"ל ופרע את ראש, כלומר למה הוציא' הכתוב בלשון ופרע, ולא אמר וגילה את ראש האשה, מלמד שהכהן סותר את שערה, וזהו שדייק שם רש"י בפי' מרבה בגלויה שסותר קליעתה, ולכן אין כאן שום סתירה, ודברי רז"ל מיוסדים בעיקר הלשון והמליצה: כה) כי כבודת בנות ארץ הקדם ותפארתן לאסור השער בעבותות תחת הצעיף: כו) יתרץ האיך עושין בזיון גדול כזה במקדש, ויפרש שהיא בשער נקנור: כז) שער החיצון שבו נכנסין להר הבית ומשם לשער נקנור, הוא שער העליון שבחומה שבין עזרת ישראל לעזרת נשים: כח) ולא

משום

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַמְאָרְרִים: יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן
וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב
אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה
תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מִמֵּי הַמָּרִים
הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה: כ וְאַתְּ כִּי שָׂטִית
תַּחַת אִישֵׁךְ וְכִי נִטְמֵאת וַיִּתֵּן אִישׁ
בָּךְ אֶת־שְׁכָבְתּוֹ מִבַּלְעֲדֵי אִישֵׁךְ:

אונקלוס

יט וְיוֹמֵי יָתַהּ כַּהֲנָא וְיֵימַר
לְאִתְּתָא אִם לָא שְׁכִיב
גְּבַר יָתִיךְ וְאִם לָא סְטֵית
לְאִסְתַּאָבָא בַּר מִבַּעְלִיךְ
הֲוִי זַכָּאָה מִמַּיָּא מְרִירַיָּא
מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין: כ וְאַתְּ
אֲרֵי סְטֵית בַּר מִבַּעְלִיךְ
וַאֲרֵי אִסְתְּאֶבְתְּ וִיהַב גְּבַר
בִּיךְ יָת שְׁכָבְתֵּהּ בַּר

אבן עזרא

המאררים למרים, להורות כי האלות הנקראות המאררים ישימו המים מרים אחר היותם מתוקים (נג) [יא]: יטלת המאררים. מהבנין הכבד כמו אשר אררה ה' (בראי' ה כט) (נד): יט וטעם והשביע. שתענה האשה אמן אמן (נה): אם לא שכב איש אתך. הטעם איש אחר בחזקה (נו): ואם לא שטית. ברצונך (נז): כ ודקדוק שטית סטית טומאה (נח), כמו לא תבנה אתהן גזית (שמות כ כב) (נט): הנקי. תהיה נקיה (ס) כמו ומת בהר (דבר' לב נ) (סא), ויתכן להיות והשביע הראשון בשם. והשני באלה (סב)

רש"י

המים כט) מח): המרים. על שם סופן שהם מרים לה ל) מט): המאררים. המחסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר לא) נ) ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן. ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים. ואף אונקלוס לא תרגם ליטיא אלא מלטטיא שמראות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אותה וגו'. ומה היא השבועה לב) אם לא שכב הנקי הא אם שכב חנקי נא) (ס"א לא חנקי) שמכלל לאו אתה שומע הן אלא שמלוה לפתוח בדיני נפשות תחלה לזכות נב): (כ) ואת כי שטית. כי משמש בלשון

קרני אור

(ספרי) "ד"א נקראו מרים ע"ש סופם שמערערין את הגוף ומערערים את העון" ופי' ובא סמוך במקום מוכרת, ר"ל מים המרים, וקראם כן ע"ש סופם. והרלב"ג כתב ואי אפשר שנקראו מרים ע"ש סופם, כי אולי לא נטמאה ולא ישיגנה מרירות מוה: [יא] וקרוב לזה פי' הרמב"ן ז"ל וכתב, והנכון בעיני כפשוטו, כי האשה בשתותה את המים ימתקו לה כשאר המים, ואח"כ בבואם בקרבה אם נטמאה יעוררו אותה ותרגיש מיד מרירות בפיה ובקרבה וכו' ובאו בה טומאה, ופי' נטיית טומאה, כי תרגום ויט אליה (בראש' לח טז) וסטא לותה: (נט) ונ"ל אבני גזית: (ס) וכד"ק, ובכא"י וכהמ"ב תהיי אינה צווי רק הבטחה: (סא) ואיננו צווי, והא' ז"ל פי' שם, לתקן עצמו כי הוא יקבור את עצמו: (סב) יתרון דהא כבר כתיב, והשביע אותה הכהן (פ' יט) וכאורו שוהשביע הראשון בשם, והשני בשבועת האלה:

יהל אור

תפשיט: (נג) וזה יהיה בסופם אחר שימהו כהן האלות: (נד) שהוא בצירי האל"ף בעבור הרי"ש, וכן אל"ף המאררים הוא בקמץ, המורת הדגש הראוי לבוא באות הרי"ש, ונקראו מאררים ע"ש המארה שמביאין בבטן האשה לא טהורה: (נה) וזהו קיום השבועה מה שתקבל עליה אלו הקללות אם נטמאה: (נו) באונס: (נז) כי מלת שטית מורה שהיא שטתה ברצונה מהדרך הישר: (נח) והכר מהמקרא מלת

מנחת יהודה

משום תנופה, דהא אח"כ כתיב והניף (פ' כ"ה) ושם הוא תנופה: כט) עיין קרני אור הערה י: לא) רש"י ז"ל לא רצה לפרש כלל כי הוא מן ארור ויהיה מן הפיעל, כי לדעתו לא יאות לומר על בלתי בע"ח שיאור, כמו שלא נאמר שיקלל, ולזה אמר ששרשו מאר, כמו סלון ממאיר, וא"כ הוא שם התואר ונכפל הלמד פעל, כמו מן נאף ונאפופיה (הושע ב' ד') (המעבר): לב) כוונתו שלא ישביע אותה בשם כדרך הנשבעין:

מקורי רש"י

תוספתא סוטה פ"א במד"ר פ"ט י"ג ילקוט תש"ו: מח) ספרי סוטה י"ד א': מט) ספרי, ועיין סוטה כ' א', שדרש שם מי המרים שמרים כבר, וכ"ה ספרי לפי הראשון במד"ר פ"ט, ט"ז: נ) יחז' כ"ח כ"ד: נא) ספרי סוטה י"ז א' קדושין ס"ב א' שבועות ל"ו א' פס"ז: נב) סנהד' ל"ג א' ספרי, סוטה ז' א' במד"ר פ"ט ל"ג

שפי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כא וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה
בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן
לָאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאָלָה
וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְהוָה
אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבָה׃
כב וּבָאוּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה
בְּמֵעַיִךְ לַצְבּוֹת בֶּטֶן וְלַנְפִּל יָרֵךְ
וְאָמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן ׀ אָמֵן׃ כג וְכָתַב
אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר

מִבַּעְלִיךְ: כא וְיוֹמֵי כַהֲנָא
יָת אִתְּתָא בְּמוֹמָתָא
דִלְוָטָא וְיֵימַר כַּהֲנָא
לְאִתְּתָא יְהֵב יְיָ יָתִיךְ לִלְוָט
וּלְמוֹמֵי בְּגוֹ עַמִּיךְ בְּדִיהֵב
יְיָ יָת יַרְכִּיךְ מַסְיָא וְיָת
מְעַיְכִי נְפִיחִין: כב וְיֵעֲלוּן
מַיָּא מְלַטְטַיָּא הָאִלֵּין
בִּמְעַיְכִי לְאַפָּחָא מְעִין
וּלְאַמְסָאָה יַרְכָּא וְתֵימַר
אִתְּתָא אָמֵן אָמֵן:
כג וְיִכְתּוֹב יָת לְוָטַיָּא
הָאִלֵּין כַּהֲנָא בְּסִפְרָא
וְיִמְחוֹק לְמַיָּא מְרִירַיָּא:

רש"י

אם לג): (כא) בשבעת האלה. שבועה של קללה לד): יתן ה' אותך לאלה וגו'. שיהיו הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית נג): ולשבועה. שיהיו הכל נשבעין בך לא יארע לי כדרך שאירע לפלונית נד) וכן הוא אומר והנחתם שמכם לשבועה לבחירי נה) שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים וכן לענין הברכה ונברכו נו) וגו' בך יברך ישראל לאמר נז): את ירכך. בקללה הקדים ירך לבטן לפי שבה התחילה בעבירה תחלה נח): צבה. כתרגומו נפיחא לה): (כב) לצבות בטן. כמו להצבות בטן לו) זהו שמוש פתח שהלמד נקודה בו וכן לנחותם הדרך נט) לראותכם בדרך אשר תלכו בה ס) וכן לנפיל ירך לז) שהמים מצבים את הבטן ומפילים את הירך: לצבות בטן ולנפל ירך. בטנו וירכו של בועל או אינו אלא של נבעלת כשהוא אומר ירכך נופלת ואת בטנך צבה הרי של נבעלת אמור סא): אמן אמן. קבלת שבועה אמן על האלה אמן על השבועה אמן אם מאיש זה אמן אם

אבן עזרא

כאשר הוא מפורש (סג) [יב]: כא ירך ובטן. שכנים (סד) [יג]: צבה. כמו נפוחה ואין ריע לו חוץ מהפרשה הזאת (סה): כב ולנפיל. נפתח הלמ"ד להורות על חסרון ה"א הבנין (סו) וכן לשמיד (ישעי' כג יא) (סז): אמן. פעמים חזוק (סח): כג וטעם בספר. שהיה להם ספר ידוע באלות [יד]:

יהל אור

(סג) בכתוב: (סד) ירך הוא כנוי לאיברי ההולדה ע"ד יוצאי ירכו וכן בלשון חז"ל אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה (מגילה יג א) והם שכנים יחד: (סה) כמו, ובפ' כב, ובפ' כז: (סו) וכאילו אמר ולהנפיל: (סז) כאילו אמר להשמיד: (סח) הכפל לחזוק:

קרני אור

כמים המאררים למרים עיי"ש: [יב] ועי"ז כתב הרמב"ן ז"ל ואיננו נכון, כי בשם לא ישביע בלשון אם עיי"ש: [יג] עיין יהל אור ועיין (שמות א קרני אור הערה י) מה שביארתי שם, וכן פי' רא"ב (תשבי שרש אבר): [יד] ע"כ אמר בס"א הידיעה, ובדרז"ל (ספרי סוטה יז, א) אין כותבים על הלוח ולא על הנייר ולא על

מקורי רש"י

מדרש אגדה ילקוט תש"מ, פס"ו: נג) ספרי, מדרש אגדה: נד) ספרי. ועיין תוספתא סוטה פ"ב מדרש אגדה ילקוט תש"מ: נה) ישעי' ס"ה ט"ו: נו) בראש' י"ב ג': נז) שם מ"ח כ': נח) עיין סוטה ט', ב, וט' ב', ירושלמי דסוטה פ"א ה"ז במד"ר פ"ט י"מ, מדרש אגדה, ילקוט תש"מ: נט) שמות י"ג כ"א: ס) דבר' א' ל"ג: סא) תנחומא א' א', תנחומא ב' ט', ספרי, סוטה כ"ז ב', ירושלמי סוטה שם במד"ר פ"ט כ"ט, פס"ו ילקוט תש"מ:

מנחת יהודה

לג) שפי' ספק, כי על וודאי אין משקין אותה: לד) ר"ל הוא דבוק ואינם ב' דברים: לה) ומסדת החלי הזה שמדלדלת את הבשר, לכן אמר ונפלה ירכה: לו) ר"ל שהתיבה מקור מבנין הפעיל והשמיטו ה"א הפעיל והטילו תנועתה על הלמ"ד: לז) פי' הראוי להנפיל ירך:

ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃ כד וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם הַמְאָרְרִים לְמָרִים׃ כה וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיַּד הָאִשָּׁה אֵת מִנְחַת הַקְּנָאֹת וְהֵנִיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ׃ כו וְקָמַץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אַזְכָּרָתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחָה וְאַחַר יַשְׁקֶה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמָּיִם׃ כז וְהִשְׁקָהּ אֶת־הַמַּיִם וְהָיְתָה אִם־נִטְמְאָה וַתִּמְעֹל מַעַל בְּאִישָׁהּ וּבָאוּ בָהּ הַמַּיִם

אונקלוס

כד וְיַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא מְרִירַיָּא מְלַטְטַיָּא וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרִירוּ׃ כה וְיִסַּב כַּהֲנָא מִידָא דְאִתְּתָא יָת מִנְחַת קִנְאָתָא וִירִים יָת מִנְחָתָא קֳדָם יְיָ וִיקָרֵב יָתַהּ לְמַדְבְּחָא׃ כו וְיִקְמוֹץ כַּהֲנָא מִן מִנְחָתָא יָת אִדְכַּרְתַּהּ וְיַסֵּק לְמַדְבְּחָא וּבָתַר כֵּן יַשְׁקֵי יָת אִתְּתָא יָת מַיָּא׃ כז וְיַשְׁקְנַהּ יָת מַיָּא וּתְהֵי אִם אִסְתְּאָבַת וְשַׁקָּרַת שְׁקַר בְּבַעְלַהּ וְיֵעֲלוּן בַּהּ מַיָּא מְלַטְטַיָּא לִמְרִירוּ וְיִפְּחוּן מְעַהָא וְתִתְמְסֵי יַרְכַּהּ וּתְהֵי

אבן עזרא

כו אזכרתה. מה שהיה לה לזכרון לטוב או לרע כפי מעשיה: כז ותמעול מעל. כאשר פירשתי (סט) דבר מכוסה (ע):

רש"י

מאיש אחר אמן שלא שטיתי ארוסה ונשואה שומרת יבם וכנוסה סב): (כד) והשקה את האשה. אין זה סדר המעשה שהרי בתחלה מקריב מנחתה לח) אלא הכתוב מבשרך שכשישקנה יבואו בה למרים סג) לפי שנא' בטן וירך מניין לשאר כל הגוף ת"ל ובאו בה בכולה א"כ מה ת"ל בטן וירך לפי שהן התחילו בעבירה תחלה לפיכך התחיל מהם הפורענות סד): למרים. להיות לה רעים ומרים: (כה) והניף. מוליך ומביא מעלה ומוריד סה) ואף היא מניפה עמו שידה למעלה מידו של כהן סו): והקריב אותה. זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קודם קמילה כשאר מנחות סז): (כו) אזכרתה. הוא הקומץ שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה סח): (כז) והשקה את המים. לרבות שאם אמרה איני שותה לאחר שנמחקה המגלה מערערין אותה לט) ומשקין אותה בעל כרחה אלא א"כ אמרה טמאה אני סט): וצבתה בטנה וגו'. אע"פ שבקללה הזכיר

יהל אור

(סט) כפ' ויקרא ה' ס"ו: (ע) והמעילה היא דבר מכוסה ממנו:

מנחת יהודה

לח) כדכתיב והקטיר המזבחה ואחר ישקה, ועיין ראב"ם, שמפרש לדעת רש"י, אע"ג דהלכה כרבנן (סוטה פ"ג) דאמרי בתחלת משקה ואח"כ מקריב, וזהו סדר המעשה, רק כיון דמילתיה דר' שמעון, דאמר בתחילה מקריב ואח"כ משקה יותר קרוב לפשוטו, פי' רש"י המקרא לדעת ר' שמעון: לט) פי' רש"י בג' שם פותחין את פיה שלא בטובתה, ושופכין המים לתוך גרונה, ובערוך ערך ער פי' לשון שיבור, ופי' שוברין המים בגרונה, כלומר משקין אותה בעל כרחה:

מקורי רש"י

סב) ספרי, סוטה י"ח א', וב' ירושלמי סוטה פ"ב ה"ה ילקוט שם: סג) עיין אות מ"ט: סד) עיין אות כ"פ: סה) ספרי, סוטה י"ט א': סו) עיין ירושלמי סוטה פ"ג ה"א ילקוט תש"מ: סז) מנחות ס', ב' סוטה י"ד ב': סח) עיין ספרי: סט) ספרי, סוטה י"ט ב' וכ', א', ירושלמי סוטה פ"ג ה"ב במד"ר פ"ט. כ"ג, פס"ו ילקוט

שבזונו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

אִתְּתָא לִלְוָט בְּגוֹ עַמַּהּ׃
כח וְאִם לָא אִסְתָּאֲבַת
אִתְּתָא וְדַכְיָאָה הִיא
וְתִפּוֹק זַכָּאָה וְתַעְדֵּי עִדּוּי׃
כט דָּא אוֹרַיְתָא דְקִנְאֲתָא
דִּי תִסְטֵי אִתְּתָא בַּר
מִבַּעְלַהּ וְתִסְתָּאַב׃ ל אוֹ
גְבַר דִּי תִעְבַּר עֲלוֹהִי רוּחַ
קִנְאָה וִיקַנֵּי יָת אִתְּתֵיהּ
וִיקִים יָת אִתְּתָא קֳדָם יְיָ
וְיַעְבֵּד לַהּ כַּהֲנָא יָת כָּל
אוֹרַיְתָא הָדָא׃ לא וִיהֵי
זַכָּאָה גַּבְרָא מֵחוֹבָא

הַמְאָרְרִים לְמָרִים וְצָבְתָה בִטְנָהּ
וְנָפְלָה יְרֵכָהּ וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה
בְּקֶרֶב עַמָּהּ׃ כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה
הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה
זָרַע׃ כט זֹאת תּוֹרַת הַקְּנָאֹת אֲשֶׁר
תִּשְׂטֶה אִשָּׁה תַּחַת אִישָׁהּ
וְנִטְמָאָה׃ ל אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תַּעֲבֹר
עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת־אִשְׁתּוֹ
וְהֶעֱמִיד אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וְעָשָׂה לָהּ הַכֹּהֵן
אֵת כָּל־הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃ לא וְנִקָּה הָאִישׁ מֵעָוֺן

רש"י

ירך תחלה המים אינן בודקין אלא כדרך כניסתן כה ע): והיתה האשה לאלה. כמו שפירשתי שיהיו הכל אלין בה: בקרב עמה. הפרש יש בין אדם המתגנה במקום שניכר מ) לאדם המתגנה במקום שאינו ניכר: (כח) ואם לא נטמאה האשה. בסתירה זו: וטהרה הוא. ממקום אחר: ונקתה. ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים עא):

(ל) או איש. כמו או נודע עב) כלומר אם איש קנאי הוא לכך והעמיד את האשה: (לא) ונקה האיש מעון. אם בדקוה המים אל ידאג לומר חבתי במיתתה נקי הוא מן העונש מא) עג). ד"א משיבקנה תהא אללו בהיתר ונקה מעון שהסוטה

אבן עזרא

כח ונזרעה זרע. שיתן לה השם זרע בשכר הקלון שאירע לה (עא) [טו]: לא תשא את עונה. אם נטמאה (עב): וטעם ונקה האיש מעון. כי אם עבר עליו רוח קנאה הנה היא אסורה לו שישכב עמה והשוכב יש לו עון (עג) [טז], יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה (עד) ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האשה, שהיא הפך המועלת (עה), כי רובי העבירות סבתם היין (עו) ואשה שלא תתקן שער ראשה

יהל אור

(עא) ולא יפול ירכה ותתעבר, ואמר ר"ע (ספרי סוטה כו) שאם היתה עקרה נפקדת: (עב) פי' עונש עונה הנזכר פה אם בביזוי שתתבזה לעין כל, אם במיתה: (עג) כי הסוטה אסורה לבעלה: (עד) והוא יהיה פרוש מן התאות: (עה) שתמעול באישה: (עו) והיין מזיק לנשים יותר מלאנשים:

קרני אור

הדפתרת אלא במגלה שנאמר בספר: [טו] עיין יהל אור, ומז"ל היה פי' זה מקובל אצלם כשאר פי' תורה שבכתב, ועוד הנסיון היה מעיד להם, וברוך אלהים שמלינו לסתום פי כל מקטרג, שמלינו ביוסף לרומיים שמעיד שכך היה מדבר שכל סוטה שתשתה והיא נקיה, אם לא היו לה בנים היתה נפקדת, ועד מתי יטימו המכחישים דבריהם נגד חז"ל (אם למקרא): [טז] ויש מחלוקת כדחז"ל אם יאמן עליה בעלה בעת שמביאה לפני בי"ד, עיין (ספרי, סוטה ז א) שלדעת הת"ק מוסרין לו שני ת"ח שמא יבוא

מקורי רש"י

תס"ס: ע) עיין סוטה ט' ב', ילקוט שם: עא) תנחומא א' א', תנחומא ב' א', ספרי, ברכות לא ב' סוטה כ"ו א', ירושלמי סוטה פ"ג ה"ג, תוספתא סוטה פ"ב במד"ר פ"ט כ"ה, ומ"א פס"ז, ילקוט תס"ט: עב) שמות כ"א ל"ו: עג) ספרי, במד"ר פ"ט ג', מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט

מנחת יהודה

ע) שבזיונו יותר גדול: צא) שעונש העון, כמו אם יקרך עון בדבר הזה (ש"א כ"ח י'), והנה חז"ל אמרו בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקים אותה וכו' ודע שאחר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהָאִשָּׁה הַהִוא תִּשָּׂא אֶת־עֲוֺנָהּ׃ פ
ו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַפְלִא
לִנְדֹּר נֶדֶר נָזִיר לְהַזִּיר לַיהוָה׃
מִיַּיִן וְשֵׁכָר יַזִּיר חֹמֶץ יַיִן וְחֹמֶץ

אונקלוס

וְאִתְּתָא הַהִיא תְּקַבֵּל יָת
חוֹבַהּ׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב מַלֵּל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן
גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אֲרֵי יַפְרֵשׁ
לְמִדַּר נְדַר נְזִירוּ לְמִיזַר
קֳדָם יְיָ׃ ג מֵחֲמַר חֲדַת
וְעַתִּיק יַזַּר חַל דַּחֲמַר חֲדַת
וְחַל דַּחֲמַר עַתִּיק לָא

אבן עזרא

איננה מבקשת להבעל (עז) [יז]: ב יפלא. יפריש (א) או יעשה דבר פלא [א], כי רוב העולם הולכים אחר תאותם (ב): נדר נזיר. פי' נדר להיות נזיר, כי נזיר הוא תאר השם (ג) וינזרו (ויקרא כב ב) מנזרתו (ד), שירחק מהתאות (ד*) ועשה זה לעבודת השם (ה), כי היין משחית הדעת ועבודת השם (ו), ובפרשת כי תצא מחנה, ארמוז לך סוד (ז): ג וטעם מיין ושכר. אם נדר להיותו נזיר וקדוש מיין ושכר יזיר (ח) על דעת המעתיקים ששכר גדול מהתירוש (ט) ואחרים אמרו שכר ממש כל דבר שישתכר' האדם ממנו (י) [ב]: וטעם חומץ יין והמשרה והענבים. לשום גדר שירחק מן היין כלל (יא),

רש"י

אסורה לבעלה מג): (ב) כי יפלא. יפריש א). למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף א): נדר נזיר. אין נזירה בכל מקום אלא פרישה אף כאן שפירש מן היין א*): להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם שמים: (ג) מיין ושכר. כתרגומו מחמר

קרני אור

עליה כתך, ולדעת ר' יהודה בעלה נאמן עליה: [יז] ואמרו ז"ל כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, והיה זה כן, כי היין הוא סבה חזקה להמשך אל המשגל (רלב"ג):

[א] וכן פי' הרדי"ק, ואמר כזה לשון יפליא, כי הוא מפליא לעשות כזה: [ב] בכמה מקומות הביא הח' ז"ל דעת בעלי המקרא בשם אחרים, וכן כאן שהוא דעת קצת מבעלי המקרא וראייתם, ממה שנאמר מוזג יין ומוזג שכר, וזה מורה ששכר זולתי היין, עיין (המבחר, וכתר תורה וגן עדן לר"א האחרון, דיני הנזיר) שהם הבינו דעת מי שאומר כן, וגם הם לא הסכימו ע"ז. ודעתם כי האיסור הוא להנזיר רק להיוצא מן הגפן, וזהו דעת רז"ל (סיר ד א) ור' יהודה שפי' שכר לשאר משקים המשכרים (כריתות יג ב) הוא רק בכהנים בביאת מקדש עיין (רמב"ם בפ"א מה' ביאת מקדש) ובנזיר האיסור רק להיוצא מן הגפן, וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מנזיר) שכר של תמרים, או של גרוגרות וכיו"ב מותר לנזיר ושכר זה שנאסר עליו

יהל אור

(עז) וע"י היין מתקנת שערה ומקשטת עצמה לפי שמבקשת ליבעל:
(א) וכן פי' רש"י ז"ל, וכ"ה דעת אונקלס מענין הפרשה והבדל: (ב) וזה הפריש עצמו מהתאוות: (ג) הוא שת"ו למופרש בנדר ממותרות: (ד) כי הוא ג"כ משרש נזר מבנין נפעל מענין הפרשה, וכן וינזרו לבשת (הושע ט י): (ד*) והוא ענין הרחקה ופרישות: (ה) וכן יאמר להזיר לה', ודעתו להתרחק מהתאוות, ושיתעסק בעבודת השם: (ו) פי' שמשחית הדעת, ואין באפשרי שתהיה עבודת האדם שלימה בעבודת ה': (ז) והוא בדברים (כג י), ושם לא פי' מאומה, רק פי' הפסוק שם „ונשמרת מכל דבר רע" „לנפש ולגוף כמו הקרי" ויכול להיות שדעתו שמהיין יכול להיות סבת הקרי, והאו"י יאמר, כי טעות הוא כי לא אמר שם כלום מזה, אלא צריך להיות כפ' כי תלא, פי' כפ' זולל וסובא, אמר כי סובא מרבה לשתות והוא המשתכר, והנה זה כמו אפיקורס, כי לא יבקש חיי עוה"ב כ"א להתענג בכל מיני מאכל ומשתה: (ח) ובזה ימעט את התאוות ויתרחק מהם: (ט) וכן תרגם אונקלס ויונתן חמר חדת ועתיק, ונקרא היין השן שכר, להיותו יתר חזק ויותר משכר וכן פי' רש"י ז"ל שהיין משכר כשהוא ישן: (י) הח' ז"ל הביא בשם אחרים שהפי' מן שכר הוא כל דבר שישתכר האדם ממנו, וזהו דעת קצת מחכמי הקראים, עיין קרני אור: (יא) אפילו נשרו ענבים במים או במשקה אחר אסור לו לשתותו:

מנחת יהודה

ממשפטי הרומים כן היה, כשהיו רוצים להעניש אשה מחמת גיאוף היו בודקים על בעלה, אם הוא רועה זונות אם לאו, ואם היה בו שמץ דופי היו פוטרים אותה (אם למקרא): מג) פי' שהסוטה קודם ששתתה אסורה לבעלה: א) בת"א, מתיבות שיש להם שני פנים בפירושם, לשון סתירה

מקורי רש"י

ילקוט תש"י: א) סוטה ב' א' סיר ב' א', ברכות ס"ג א' מדרש אגדה, פס"ו ילקוט תש"י: א*) ספרי פס"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

יִשְׁתֵּי וְכָל מַתְרוּת עִנְבִין לָא יִשְׁתֵּי וְעִנְבִין רַטִּיבִין וִיבֵשִׁין לָא יֵיכוֹל׃ ד כֹּל יוֹמֵי נִזְרֵהּ מִכֹּל דְּיִתְעֲבֵד מִגֻּפְנָא דְחַמְרָא מִפּוּרְצְנִין וְעַד עֲצוּרִין לָא יֵיכוֹל׃ ה כָּל יוֹמֵי נְדַר נִזְרֵהּ מַסְפַּר לָא יֶעְבַּר עַל רֵישֵׁהּ עַד מִשְׁלַם יוֹמַיָּא דִּינְזַר קֳדָם יְיָ קַדִּישׁ יְהֵי מְרַבֵּי

שֵׁכָר לֹא יִשְׁתֶּה וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתֶּה וַעֲנָבִים לַחִים וִיבֵשִׁים לֹא יֹאכֵל׃ ד כֹּל יְמֵי נִזְרוֹ מִכֹּל אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה מִגֶּפֶן הַיַּיִן מֵחַרְצַנִּים וְעַד־זָג לֹא יֹאכֵל׃ ה כָּל־יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא־יַעֲבֹר עַל־

רש"י

חדת ועתיק שהיין משכר כשהוא ישן ג): וכל משרת. לשון שריה במים וכן בכל משקה ג) ב) בלשון משנה יש הרבה אין שורין דיו וסממנים ג) נזיר ששרה פתו ביין ד) ד): (ד) מחרצנים. הם הגרעינין: זג. הם הקליפות שמבחוץ שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג ה) ה): (ה) קדש יהיה. השער שלו לגדל הפרע של שער ראשו ו):

אבן עזרא

ובאשת מנוח פי' כל טומאה, כל אשר יצא מגפן היין (יב) [ג]: משרת. אין לו חבר (יג) והתי"ו לסמיכת לשון נקבה (יד) וטעמו כל דבר שיטם עם ענבים (טו) [ד] ויש אומרים משקה מבושל (טז): ד מרחצנים. אין לו ריע, וכן זג (יז), והמפרשים אמרו חרצנים חצונים וזג פנימים (יח) [ה], ואחרים הפכו הפירוש (יט) [ו] ויהיה פי' מחרצנים דבק עם מכל אשר יעשה, כל מה שיעשה מאלה שניהם (כ): ה גדל פרע. שם הפעל

יהל אור

(יב) הכתוב יאמר שם (שופ' יג ד) „ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר, ואל תאכלי כל טמא" ואז"ל (סוטה ט ב) מאי כל טמא וכו' א"ר יצחק דבי ר' אמי דברים האסורים בנזיר: (יג) במקרא, ונמצא ממנו בלשון המשנה, נזיר ששרה פתו ביין (נזיר לד ב) אין שורין דיו (שבת יז ב): (יד) הנפרד משרה, והתי"ו לסמיכות כמו מקנת כספו (בראשית יז כג): (טו) כל דבר ששרוהו בענבים עד שנמוחו ונמסו: (טז) ודעתם כי זה כולל היין האדם המבושל, כי טעם הענבים יבולע בדבר יותר כשיבושל בהם: (יז) כי אם כאן: (יח) כ"ה דעת ר' יהודה (נזיר לד ב) החרצנים אלו החיצונים, הזגים אלו הפנימים וכ"ה (ספרי) לדעת ר' יהודה וכן היוב"ע: (יט) וזהו דעת ר' יוסי (נזיר שם ספרי שם) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן דעת אונקלס, שתרגם מפורצנין (פנימי) ועד עצורין (חיצונים): (כ) מחרצנים ועד זגים לא

קרני אור

במורה, הוא השכר של תערובות יין, והפליאה גדולה על שני גדולי עולם על רב"ם שפי' כאן „ושכר שהזכיר שכתוב על כל דבר שישתכר האדם ממנו" וכן הרד"ק פי' ג"כ כאן „שכר הוא כל דבר משכר" וזה לא כפי קבלתינו האמיתית, וצ"ע: [ג] וכן פי' שם הרד"ק באחרונה, או פי' ואל תאכלי כל טמא, דברים האסורים לנזיר, כמו כל אשר יצא מגפן היין מחרצנים ועד זג, וכל משרת ענבים: [ד] פי' שלא יאכל שורה ענבים היבשים במים עם הדבש לעשות משקה מהם כמנהג הישמעאלים שאינם שותים יין (הגלוי להריק"ם) משרת, מן שרא, שעניני בארמית התר קשר, ומזה שורה פתו, שחלקיו מתפרדים (שד"ל): [ה] חרצנים הוא לדעתי שם לענבים שכבר נדרכו ונעשו מהם יין, והיא כולל הקליפה והגרעינים שבתוכה, וכמו שאמרו בירושלמי (דמאי פרק א, ה"א) בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות, ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות, הכוונה שבזמן רבוי הענבים או הענבים שכבר נדרכו לא היו חשובות לכלום, כי לא היו קונים אותן לעשות מהן תמד (וויער) מאחר שהיין הטוב היה בזול גדול, ובהפך בזמן שלא היו ענבים מרובות היו החרצנים נמכרות לעשות מהן תמד, וכן באמרם (ברכות כב א) עד שיודע מטה ושעורה וחרצן במפולת יד, הכוונה הקליפה עם הגרעינין שבתוכה, הן אמת כי הגרעינין לבדם יש בהם כח מזריע זרע, אבל הבא לזרוע גפן לא יטרח להוציא הגרעינים מן הקליפה, אבל יקח ענבים שכבר נדרכו ויזרעם כמו שהם, ואמנם זג הוא לדעתי שם הגרעינים שבתוך הקליפה, ואמר הכתוב שלא יאכל הנזיר אפילו החרצנים שכבר יצא מהם היין, ואפילו זג אחד, אעפ"י שאינו מאכל אדם והוא כדעת ר' יהודה (נזיר לד ב) (שם): [ו] וכן פי' הריק"ם, החרצנים אלו הפנימים, וזגים אלו

מקורי רש"י

ב) עיין נזיר ל"ז א': ג) שבת י"ז ב': ד) נזיר ל"ד ב', פס"ו: ה) ספרי, נזיר ל"ד ב' ועיין ל"ח ב' במד"ר פ"י ט' מדרש אגדה, פס"ו, ושם הוא להיפך: ו) ספרי,

מנחת יהודה

סתירה ולשון בנין, שהרי מצינו כי יפלא ממך דבר למשפט (דברי' י"ז ח'): ב) ע"כ נקרא יין ישן שכר מפני שמשכר: ג) ר"ל שכשרת שם דבר סמוך מגזרת שרה, והמ"ם לתיקון השם, והתי"ו לסימן הסמיכות ומשקלו מקנת כסף, ונפרדה מקנה משרה שם דבר בל"נ (הבנת המקרא): ד) מן שרא שעניני בארמית התר קשר, ומזה שורה פתו שחלקיו מתפרדים (שד"ל): ה) עיין ספרי, שכן הוא דעת ר' יוסי, ודעת ר' יהודה שהחרצנים אלו החיצונים, והזג הם הפנימים: ו) ר"ל כי קדוש יהיה מוסב על ראשו הנזכר לא על הנזיר עצמו, ופי' הכתוב ראשו יהיה קדוש לגדל פרע שער ראשו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ראשו עד־מלאת הימם אשר־יזיר
ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער
ראשו: ו כל־ימי הזירו ליהוה על־
נפש מת לא יבא: ז לאביו ולאמו
לאחיו ולאחתו לא־יטמא להם
במתם כי נזר אלהיו על־ראשו:
ח כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה:
ט וכי־ימות מת עליו בפתע פתאם

אונקלוס

פרוע שער רישה: ו כל
יומין דינזר קדם יי על
נפשא דמתא לא ייעול:
ז לאבוהי ולאמה לאחוהי
ולאחתה לא יסתאב להון
במותהון ארי כלילא
דאלהה על רישה: ח כל
יומי נזרה קדיש הוא קדם
יי: ט וארי ימות מתא
עלוהי בתכף שלו ויסאב
ריש נזרה ויגלח רישה
ביומא דדכותה ביומא
שביעאה יגלחנה:

אבן עזרא

מהכבד (כא) והטעם גדל ינדל (כב): ו הזירו. שם הפועל מהכבד (כג): על נפש מת. תאר לנפש (כד) או יחסר גוף (כה): ז לאביו ולאמו. ואף כי לאשתו ולבתו ולאחרים (כו), ויש אומרים כי מלת נזיר מגזרת נזר, והעד כי נזר אלהיו על ראשו (כז), ואיננו רחוק, דע כי כל בני אדם עבדי תאות העולם, והמלך באמתי (כח) שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו כל מי שהוא חפשי מן התאות (כט):
ט בפתע פתאם. שניהם קרובים בטעם (ל) [ז] וכן אדמת עפר (דניאל יב ב) (לא) [ח]:

רש"י

פרע. נקוד פתח קטן ז) (סגול) לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע של שער ח) פירוש של פרע גידול של שער ט) וכן את ראשו לא יפרע ו) ואין קרוי פרע פחות מל' יום ח): (ח) כל ימי נזרו קדש הוא. זו קדושת הגוף מלהטמא למתים ט): (ט) פתע. זה אונס: פתאם. זה שוגג י) י) ויש

קרני אור

האילונים, באית על סירוע סטה וסעורה ואכן במפולת יד (חולין פב ב) ואין דרך לזרוע הקליפה: [ז] ורז"ל הבדילו בין פתע לפתאם עיין (ספרי) דעת ר' יאשיה ור' יונתן, ועיין (כריתות ט א) ועיין רש"י: [ח] ובעלי הלשון הבדילו בין אדמה לעפר, עיין (ירועות שלמה ס"ב

יהל אור

יאכל: (כא) מלת גדל הוא מקור פעל: (כב) מקור במקום עתיד וטעמו גדל יגדל שער־ראשו: (כג) כי הוא מקור מבנין הכבד הנוסף ודגש הזי"ן להבלוע נו"ן השרש: (כד) שהוא ל"ז כמו אחד נפש מהמת המאות (למטה לא כח): (כה) וכנ"ל, על נפש גוף מת, והוא ל"ז, ועיין (ברא' כג ג) ובביאורי שם: (כו) שבוודאי לא יטמא להם וה"ה לבנו: (כז) והוא ענין כתר ועטרה: (כח) כ"ה הגי' במג"ע וברש"ב, ובד"ק, ובבא"י, ובהמ"ב וכן במק"ג הגי' "באמת": (כט) והוא מולך עליהם: (ל) שני שרשים וקרובים בטעמם כי ענינם אחד, והוא ענין מהירות ופתע דבר שלא ירגיש אדם בו עד שיהיה, והוא מענין פתי ומעיקרו, כי הפתי עושה דבר במהירות, לנתן הדבר יותר נכפל עם פתע, בפתע פתאום (רד"ק) וכן פי' רש"י באחרונה: (לא) ג"כ שוים בטעם:

מנחת יהודה

ראשו וזה הנרצה בקדושת ראשו, וכ"ה ספרי, קדוש יהיה זו קדושת שער, ופי' שראשו יהיה קדוש והיינו שער שבראשו שהוא אסור בהנאה: ז) מלת קטן, איננה בס' הזכרון, ולא ברע"ח, ולא בכ"י שיש בידי (שד"ל): ח) עיין באר רחובות, ועיין המעמר והבנת המקרא מה שביארו בזה, ושד"ל כתב שרש"י לא דק, ואף אם לא יהיה דבק לא ישתנה נקודו, והרה"ח מ' אברהם בערלינער (זכור לאברהם) כתב, רבים באו להגיה פה דברי רש"י, ושבשום שגית, מפני שלא ידעו, או שלא היו רוצים לדעת שרש"י לא דק (בדברי שד"ל בביאור שלו) כי פרע לא ישתנה נקודו אף כשאינו דבוק: ט) מלת גדל הוא מקור, וטעמו כמו לגדל, וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות, וכמו נשבוח טבח והכן (ברא' מ"ג ט"ז) שהם כמו ולטבוח ולהכן, וכמו שפי' רש"י ז"ל (שמות ח' כ"ה) התל, כמו להתל עיי"ש (הבנת המקרא): י) וכן ת"א "בתכף "שלו שמלת בתכף פי' אונס, ומלת שלו תרגום של שוגג, וכן פי' רש"י (למטה ל"ה כ"ב) בפתע באונס "ותרגומו בתכף, וכ"ה דעת ר' יאשיה (ספרי), ודעת ר' יונתן (ספרי שם) בפתע זה שוגג, פתאום זה אונס, וכדעת הברייתא (כריתות ט' א'), וכן פי' רש"י (פסחים פ', ב') ד"ה וכי ימות "פתע זה שוגג, פתאום זה מזיד בבריתות ט" וכדי שלא תקשה מהתם להכא ומהכא להתם, מתורץ בדברי רש"י ז"ל (כריתות שם) ד"ה הו"א, אע"ג דפתאום דעלמא משמע אונס ושוגג ומזיד, פתאום דנזיר ודאי, מדמייתי קרבן עלה, ש"מ דשוגג הוא, מידי דהוה.

מקורי רש"י

תענית י"א א': ז) ויקרא כ"א י': ח) ספרי: ט) ספרי: י) עיין מנחת יהודה ועיין במד"ר פ"י י"ג ילקוט תש"י:

של

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

י וּבְיוֹמָא תְמִינָאָה יַיְתֵי
תַּרְתֵּין שַׁפְנִינִין אוֹ תְרֵין
בְּנֵי יוֹנָה לְוָת כַּהֲנָא לִתְרַע
מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ יא וְיַעְבֵּד
כַּהֲנָא חַד לְחַטָּאתָא וְחַד
לַעֲלָתָא וִיכַפַּר עֲלוֹהִי
מִדְּחָב עַל מִתָא וִיקַדֵּשׁ יָת
רֵישֵׁהּ בְּיוֹמָא הַהוּא׃
יב וְיַזֵּר קֳדָם יְיָ יָת יוֹמֵי
נִזְרֵהּ וְיַיְתֵי אִמַּר בַּר שַׁתֵּהּ
לַאֲשָׁמָא וְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי

וְטִמֵּא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בְּיוֹם
טָהֳרָתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יְגַלְּחֶנּוּ׃
י וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבִא שְׁתֵּי תֹרִים אוֹ
שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח
אֹהֶל מוֹעֵד׃ יא וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד
לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה וְכִפֶּר עָלָיו
מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנָּפֶשׁ וְקִדַּשׁ אֶת־
רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃ יב וְהִזִּיר לַיהוָה אֶת־יְמֵי נִזְרוֹ וְהֵבִיא
כֶּבֶשׂ בֶּן־שְׁנָתוֹ לְאָשָׁם וְהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים יִפְּלוּ כִּי

רש"י

אומרים פתע פתאום דבר אחד הוא מקרה של פתאום יא): וכי ימות מת עליו. באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזייתו יב) יא) או אינו אלא בשמיני שהוא טהור לגמרי ת"ל ביום השביעי אי ביום השביעי יכול אפילו לא הזה ת"ל ביום טהרתו: (י) וביום השמיני יביא שתי תורים. להוציא את השביעי יג) או אינו אלא להוציא את התשיעי קבע זמן לקרבן וקבע זמן למקריבין מה קרבן הכשיר שמיני ומשמיני והלאה אף יב) מקריבין שמיני ומשמיני והלאה יג): (יא) מאשר חטא על הנפש. שלא נזהר מטומאת המת יד) רבי אלעזר הקפר אומר שציער עצמו מן היין טו) יד): וקדש את ראשו. לחזור ולהתחיל מנין נזירותו טו): (יב) והזיר לה' את ימי נזרו. יחזור וימנה נזירותו כבתחלה: והימים הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין טז):

אבן עזרא

וטמא. המת יטמאנו (לב): ביום טהרתו. במי נדה כי הוא טמא מת (לג): יא אחד לחטאת ואחד לעולה. והסוד שהוא שאחז"ל ושבר עברה (לד): על הנפש. הוא על נפש מת, כמו ושרט לנפש (ויקרא יט כח) (לה) ואילו היה שחטא על נפשו (לו) לא היה השם מצוה אותו שיחזור לחטאתו (לז): יב והזיר לה' את ימי נזרו. כל הימים שנדר להיות נזיר, ועתה יחל לספור אותם (לח): כי טמא נזרו. כי הוא לא נדר רק שיהיו שלמים זה אחר זה, ולא יכרית שום דבר

יהל אור

(לב) בבנין הזה הוא יוצא לשני, המת יטמאהו שער ראש נזרו: (לג) וכ"ה (ספרי) ביום טהרתו, ביום הזייתו בשביעי, וכן פי' רש"י ז"ל: (לד) כ"ה (אבות פ"ד מ"ב) ואירע לו האונס מה שמת עליו המת פתאום, לעונש על עון אחר שעשה, ושכר עבירה עבירה, ונצוה להביא שתי קרבנות אחד לעולה ואחד לחטאת, והם לכפרת הנזיר, האחד למיתת המת פתאום והאחר לטומאתו על המת: (לה) פי' מה שנטמא בנפש מת, והוא כמו ושרט לנפש, שפי' לנפש מת: (לו) הוא דעת ר"א הקפר (נזיר יט א, נדרים י, ב) וכי באיזו נפש חטא זה, אלא שציער עצמו מן היין: (לז) שילוה ויאמר, והימים הראשונים יפלו, ושיתחיל למנות מחדש ועיין הכור"ס מה שביאר בזה: (לח) וכן פי' רש"י ז"ל, יחזור וימנה נזירותו

מקורי רש"י

יא) ספרי: יב) ויקרא כ"ב כ"ז: יג) ספרי: יד) ספרי, נזיר י"ט א' כ"ב א' תענית י"א א' נדרים י, א' שבועות ח' א', כריתות כ"ו א' ילקוט תש"י: טו) ספרי: טז) ספרי:

מנחת יהודה

יס) עיין יהל אור אות ל': יג) ואין פי' יום הבאת קרבנות שהוא עיקר הטהרה, רק פי' יום ההזייה שהוא קצת טהרתו: יג) פי' שלא יביא ביום השביעי: יד) וכן ה"א על כל התורה, דרוב קרבנות על השגגה הן באין עיי"ש: מדחב על מתא וכן תרגם יוב"ע דאסתאב למיתא, והיא דעת ר' ישמעאל (ספרי) בנזיר טמא הכתוב מדבר וכו' פי', שלא נזהר מליכנס באהל נפש המת, והכתוב הזהירו על נפש מת לא יבוא: טו) וכן יש באיזה ספרים הנוסחא בת"א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טמא נזרו: יג וזאת תורת הנזיר ביום
מלאת ימי נזרו יביא אתו אל־פתח
אהל מועד: יד והקריב את־קרבנו
ליהוה כבש בן־שנתו תמים אחד
לעלה וכבשה אחת בת־שנתה
תמימה לחטאת ואיל־אחד תמים
לשלמים: טו וסל מצות סלת חלת
בלולת בשמן ורקיקי מצות
משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם:
טז והקריב הכהן לפני יהוה ועשה

אונקלוס

יבטלון ארי אסתאב
נזרה: יג ודא אוריתא
דנזירא ביום משלם יומי
נזרה ייתי יתה לתרע
משכן זמנא: יד ויקרב ית
קרבנה קדם יי אמר בר
שתה שלים חד לעלתא
ואמרתא חדא בת שתה
שלמתא לחטאתא ודכר
חד שלים לנכסת
קודשיא: טו וסל פטיר
סלתא גריצן דפילן
במשח ואספוגין פטירין
דמשיחין במשח
ומנחתהון ונסכיהון:
טז ויקרב כהנא קדם יי

אבן עזרא

ויפסיק ביניהם (לט): יג מלאת. שם הפועל מבעלי האל"ף (מ) על מנהג בעלי הה"א באחרונה (מא) וכמוהו לבלתי קראת לנו (שופ' ח א) (מב): יביא אתו. יביא נפשו (מג) [ט] כמו וירעו הרועים אותם (יחז' לד ח) (מד) או יביא הכהן אותו בצווי בעל כרחו להקריב את קרבנו (מה) [י]: יד כבש. זכר כמשפט כל עולה: וכבשה. נקבה כמשפט כל חטאת (מו): ואיל לשלמים. שמחה שהשלים מה שנדר (מז) [יא]: טז את חטאתו. בעבור שהזכירו באחרונה (מח) כי כן מנהג

רש"י

(יג) יביא אותו. יביא את עצמו טז) וזה אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש כן יז). כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה יח) את עצמם. כיוצא בו ויקבור אותו בגי יט) הוא קבר את עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים יז) לפי שהיו בכלל יח) ויצאו לידון בדבר חדש שיטעונו לחם יט) החזירן לכללן שיטעונו נסכים כדין עולה ושלמים כ): חלות בלולות. ורקיקי מצות.

קרני אור

דף מה): [ט] וכ"ה (ספרי) זה אחד משלשה אתים שהיה ר' ישמעאל דורש בתורה: [י] וי"ל שמשמיענו שהגם שחייבי קטלות אין ממשכנים אותם, על קטלת נזיר ממשכנים אחר שאין מעכבו מלשתות יין, שמא יאמר מותר כמ"ש בערכין (דף כא, א) וקמ"ל שיביאו אותו בע"כ להקריב ג' בהמות (בתוס"מ) ושד"ל השיג ע"ז וכתב, ולאב"ע אמר שהכהן יביאהו בעל כרחו, ואחריו רמבמ"ן תרגם שאחרים יביאוהו, וזה הבל, כי הנזירות איננה אלא ברצון ובנדבה, ולולי שנשא לבו ברוח קדושה לא היה נודר, או לא היה משלים נזירותו ואחר שהשלים נזירותו איך יתכן שלא ימהר ללכת אל בית ה' להקריב קרבנו ולהשלים מצות נדרו? והכתוב ידבר בהווה ולא באפשרי רחוק: [יא] שלשה דברים להזיר שלשה איסורי נזיר, יין,

יהל אור

כבתחילה: (לט) ואם הפסיק צריך למנות מחדש: (מ) ושרשו מלא מנחי ל"א (מא) ובאה תי"ו בסוף המלה כמנהג בעלי הה"א באחרונה: (מב) שהוא מבעלי האל"ף קרא, ובאה בתי"ו באחרונה כמנהג בעלי הה"א: (מג) וכן פי' רש"י ז"ל וכ"ת יונ"ע „ימטי ית גרמי": (מד) שפי' רעו את עצמם: (מה) פי' שיכריחוהו לבוא ולהקריב קרבנו, כי מלת יביא הוא פעל יוצא לשני מבנין הפעיל: (מו) עיין (ויקרא ד' לג): (מז) והוא שלמי שמחה: (מח) את

מנחת יהודה

בת"א „על נפשא" והוא דעת ר"א הקפר, והיטיב לדבר בזה הקדוש אנשלמה אשתרוק ז"ל (מדרשי התורה) ר"ל בעבור שתקף עליו יצרו עד שהוצרך להזיר עצמו מן היין להכניע חמרו ורוע תכונותיו ולחסר תאוותיו הגשמיות ונמנע מן היין המשמח אלהים ואנשים למי שיהנה ממנו הצורך עיו"ש: טז) וכן פי' הראב"ע בראשונה עיין ביאורי שם: יז) פי' ולא של אשם דנזיר טמא, ולא של חטאת דנזיר טהור הנזכרים לעיל בפרשה, לפי שהחטאת והאשם אינם טעונים נסכים: יח) פי', של נדר ונדבה שטעון נסכים: יט) ויצא מן הכלל שצריך לחם:

מקורי רש"י

יז) ספרי, ועיין רש"י ויקרא כ"ב ט"ז, במד"ר פ"י י"ז ילקוט תש"י: יח) ויקרא כ"ב ט"ז: יט) דברים ל"ד ו': כ) ספרי ילקוט תש"י:

דילפינן

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אֶת־חַטָּאתוֹ וְאֶת־עֹלָתוֹ׃ יז וְאֶת־
הָאַיִל יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה
עַל סַל הַמַּצּוֹת וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת־
מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ׃ יח וְגִלַּח הַנָּזִיר
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ
וְלָקַח אֶת־שְׂעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן
עַל־הָאֵשׁ אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח
הַשְּׁלָמִים׃ יט וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת־
הַזְּרֹעַ בְּשֵׁלָה מִן־הָאַיִל וְחַלַּת

אונקלוס

וְיַעְבֵּד יָת חַטָּאתֵהּ וְיָת
עֲלָתֵהּ׃ יז וְיָת דִּכְרָא יַעְבֵּד
נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ עַל
סַלָּא דְפַטִּירַיָּא וְיַעְבֵּד
כַּהֲנָא יָת מִנְחָתֵהּ וְיָת
נִסְכֵּהּ׃ יח וִיגַלַּח נְזִירָא
בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא יָת
רֵישׁ נִזְרֵהּ וְיִסַּב יָת שְׂעַר
רֵישׁ נִזְרֵהּ וְיִתֵּן עַל אֶשָּׁתָא
דִּי תְחוֹת דּוּדָא דְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא׃ יט וְיִסַּב כַּהֲנָא יָת
דְּרָעָא בְּשֵׁלָא מִן דִּכְרָא
וּגְרִיצְתָּא פַּטִּירְתָּא חֲדָא
מִן סַלָּא וְאֶסְפּוֹג פַּטִּיר חַד
וְיִתֵּן עַל יְדֵי נְזִירָא בָּתַר

רש"י

עשר מכל מין כ) כא): (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים ע"מ לקדש את הלחם כא) כב): את מנחתו ואת נסכו. של איל כג): (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. יכול יגלח בעזרה הרי זה דרך בזיון כג) אלא וגלח הנזיר לאחר שחיטת השלמים כד) כג) שכתוב בהן ושחטו פתח אהל מועד כד): אשר תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשלן בו כה) לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה כה) שצריך ליטול הכהן הזרוע אחר שנתבשל ולהניף לפני ה' כו) כה): (יט) הזרע בשלה. לאחר שנתבשלה כו) כו):

אבן עזרא

הלשון (מט) [יב]: יח שער. על שני משקלים (נ): יט בשלה. פירוש והיא בשלה (נא): התגלחו את נזרו. הנה אות כי קדש הוא שב אל הזרוע (נב) כי הוא עיקר (נג), או ישוב „הוא" על המונף כלו (נד):

יהל אור

הטאתו, התחיל במאי דסליק מיניה כי היה ראוי להיות פה ועשה את עולתו ואת חטאתו, העולה תחלה ואח"כ החטאת: (מט) להתחיל ממאי דסיים: (נ) כי יש שער בו"א השי"ן כמו זה, והוא במשקל דבר ד', ויש שער בפתח השי"ן, כמו ושער הרגלים (ישעי' ז' כ) ושניהם סמוכים, ויש עוד משקל ג' שעיר: (נא) כי היה צ"ל הזרוע הבשלה, פי' שתהיה ה"א הידיעה גם בתוארים, ויפרש שהה"א הזרוע מושך עצמו ואחר עמו ופי' והיא בשלה, וכן פי' רש"י ז"ל, לאחר שנתבשלה: (נב) בפ' כ' כתוב והניף הכהן אותם תנופה לפני ד' בלשון רבים, כלומר הזרוע וחלת מצה ורקיק מצה, וע"כ היה ראוי להיות פה קדש הם, ע"כ אמר הה' ז"ל שהוא חוזר אל הזרוע שהוא העקר, כי הוא דבר שנתחדש בנזיר מוסף על חזה התנופה ושוק התרומה הראוים לתתם לכהן מכל זבחי השלמים כמ"ש בפ' נו, אבל החלה והרקיק הם באים עם השלמים, ולא מגוף השלמים הם (המ"ב): (נג) של המונף: (נד) שהם

קרני אור

הנלמת, טומאם, וכנגדן יש באיל עצמו שלשה מיני אכילות, למזבח, לכהן, ולבעלים (מוקוני): [יב] ולדעת

מקורי רש"י

כא) מנחות ע"ז א': כב) מנחות מ"ו ב' ועיין רש"י שם: כג) ספרי, נזיר מ"ה ב', מדרש אגדה: כד) ויקרא ג' ב': כה) ספרי חולין צ"ח ב' מדרש אגדה פס"ז ילקוט תש"י: כו) ספרי חולין שם ילקוט תש"י:

מנחת יהודה

כ) דילפינן בג"ש כתודה, והתם בהדיא כתיב עשר (ויקרא ז' י"ד) עיין רש"י שם: כא) כפני שבזולת זה יובן ששחט לקדש את הסל ולא את הלחם: כב) ולא מנחתו ונסכו של כהן, ולא מנחתו ונסכו של נזיר: כג) שצריך לעמוד בגילוי ראש, לכך אסור לגלח בעזרה: כד) פי' אחר שחיטת קרבן הנשחט פתח אהל מועד שהיא השלמים: כה) דברי רש"י סתומים כי אמר יכול יגלח בעזרה, נראה מזה שאינו מגלח בעזרה, ואח"כ אומר ששלמי נזיר מתבשלין בעזרה, וצ"ל כי בבית שני ראו שהיה דרך בזיון שיהיו הנזירים מגלחים בעזרה, ולפיכך עשו לשכה באחת מזויות העזרה, ובה היו מגלחים ומבשלים (עיין מדות פ"ב מ"ה) ולפיכך נדחקו בספרי ובנזיר (דף מ"ה) לפרש פתח אהל מועד אחר שחיטת השלמים שהיו נשחטים פתח אהל מועד, ולא חשו להזכיר שיהי' הגלוח בלשכה, כי היה דבר ידוע אצלם (שד"ל): כו) ומשום אותו זרוע שהוא נותן לכהן צריך לבשלן בעזרה, שהיה הזרוע מתבשל עם האיל: כז) עם האיל:

הם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מַצָּה אַחַת מִן־הַסַּל וּרְקִיק מַצָּה
אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנָּזִיר אַחַר
הִתְגַּלְּחוֹ אֶת־נִזְרוֹ׃ כ וְהֵנִיף אוֹתָם
הַכֹּהֵן ׀ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ
הוּא לַכֹּהֵן עַל חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְעַל
שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחַר יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר
יָיִן׃ כא זֹאת תּוֹרַת הַנָּזִיר אֲשֶׁר
יִדֹּר קָרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל־נִזְרוֹ מִלְּבַד אֲשֶׁר־תַּשִּׂיג יָדוֹ
כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה עַל תּוֹרַת נִזְרוֹ׃ פ

אונקלוס

דְגַלַּח יָת נִזְרֵהּ׃ כ וִירִים
יָתְהוֹן כַּהֲנָא אֲרָמָא קֳדָם
יְיָ קוּדְשָׁא הוּא לְכַהֲנָא עַל
חַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וְעַל
שָׁקָא דְאַפְרָשׁוּתָא וּבָתַר
כֵּן יִשְׁתֵּי נְזִירָא חַמְרָא׃
כא דָא אוֹרָיְתָא דִנְזִירָא דִי
יִדַּר קֻרְבָּנֵהּ קֳדָם יְיָ עַל
נִזְרֵהּ בַּר מִדְּתַדְבַּק יְדֵהּ
כְּפוּם נִדְרֵהּ דִי יִדַּר כֵּן
יַעְבֵּד עַל אוֹרָיְתָא דִנְזָרֵהּ׃

אבן עזרא

כא וטעם מלבד אשר תשיג ידו. חיוב שיתן כפי ממונו (נד*), גם כפי ימי הנדר אם רבים אם מעטים (נה), ונסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת נזיר, כאשר השלים תורת הנזיר שהוא קדוש, הזכיר תורת כהנים שהם קדושים [יג], והמכחישים אמרו כי זאת הברכה היה הכהן מברך לכל מביא מנחה (נו) ונסמכה בעבור על פי אשר תשיג יד הנודר (נז), והאמת כמו שהעתיקו חז"ל (נח) והעד וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם ביום השמיני (ויקרא ט כב) (נט) ונכתבה זאת הפרשה (ס) שהשם צוה בהקמת המשכן שיברך אהרן את העם (סא) [יד], ושם כתוב נשיאות כפים (סב), כי הכפים כידים, רק ידים כללים (סב*):

רש"י

(כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע תרומה הן לכהן כח): על חזה התנופה. מלבד כט) חזה ושוק הראוים לו מכל שלמים ל) מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה כז). לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לידון בדבר החדש להפרשת זרוע הוצרך להחזירן לכללן לידון אף בחזה ושוק: (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר הריני נזיר ע"מ לגלח על ק' עולות ועל ק' שלמים לא) כח): כפי נדרו אשר ידור כן יעשה. מוסף על תורת נזרו. על תורת הנזיר מוסף ולא יחסר. שאם אמר הריני נזיר חמש נזירות

קרני אור

חז"ל מטאת קדמה לעולה להקרבה בכל מקום ומה שהקדימה (פ' יד) אלא למקראה, אבל להקרבה חטאת קודם לעולה, עיין רש"י (ויקרא יב ח) וכ"ה (זבחים צ, א): [יג] אבל זאת הפרשה והוא ברכת כהנים שהיא מעירה הערה נפלאה על ענין השלמות והשלום האמיתי (רלב"ג): [יד] דעת המפרשים שאלה פרשיות האלה סוטה ונזיר וברכת כהנים נאמרו ביום שהקים את המשכן באחד בניסן, כי שם נאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, ועיין ברדי"א מה שהרחיב לבאר בזה למה לא נכתבו ולא שם, וקדמונינו העתיקו מכאן צורת נשיאת כפים, וכ"ה (ספרא שם, ובסוטה לח א): (ס) כאן: (סא) וכאן מבואר ענין המשכן, ועיין קרני אור: (סב) פי' שם (ויקרא ט כב) כתיב וישא אהרן את ידיו, וזהו נשיאות כפים בלשון חז"ל: (סב*) ידים הוא שם כלל לכל היד, להזרוע ולכפים ולאצבעות,

יהל אור

הזרוע והחלה והרקיק וכן פי' רש"י ז"ל: (נד*) ובד"ק "כפר כפי ממונו": (נה) ויכול להוסיף על חיובו ובלבד שלא יחסר: (נו) ומפני זה אמר הכתוב יברכך בל"י, וכן פי' בעל המבחר וכתב "וכה תברכו אלו פרשת נזיר שכל מביא קרבן צריך ברכה מן הכהנים, ק"ו הנזיר": (נז) ובד"ק "יד הנזיר" מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו, והיו הכהנים מברכים להם: (נח) כי הברכה היא לכל ישראל דרך כלל אעפ"י שנאמרה בל"י: (נט) וכתב הה' ז"ל

מנחת יהודה

כח) הם כתרומה שהרימו לכהן: כט) ויהיה פי' מלת "על" במקום "מלבד": ל) פי' הנזכרים בפ' צו: לא) ולא על מאה חטאות, וכ"ה (ספרי) ת"ל מלבד אשר תשיג ידו, לא אמרת אלא בקדשים הבאים בנדר ונדבה

מקורי רש"י

כז) ספרי: כח) ספרי במד"ר פ' כ"ד פס"ו ילקוט תש"י:

כלומר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר
כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר
לָהֶם׃ ס כד יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ׃
ס כה יָאֵר יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ׃
ס כו יִשָּׂא יְהוָה ׀ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם
לְךָ שָׁלוֹם׃ ס כז וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי

אונקלוס

כב וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר׃ כג מַלֵּל עִם אַהֲרֹן
וְעִם בְּנוֹהִי לְמֵימַר כְּדֵין
תְּבָרְכוּן יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תֵּימְרוּן לְהוֹן׃ כד יְבָרְכִנָּךְ
יְיָ וְיִטְּרִנָּךְ׃ כה יַנְהַר יְיָ
שְׁכִנְתֵּהּ לְוָתָךְ וִירַחֵם
יָתָךְ׃ כו יִסַּב יְיָ אַפֵּהּ לְוָתָךְ
וִישַׁוֵּי לָךְ שְׁלָם׃ כז וִישַׁוּוֹן
יָת בִּרְכַּת שְׁמִי עַל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַאֲנָא אֲבָרְכִנּוּן׃

רש"י

ע"מ לגלח על ג' בהמות הללו אין אני קורא בו כאשר ידור כן יעשה כט): (כג) אמור להם. כמו זכור שמור לג) בלע"ז דיסנ"ט לג): אמור להם. שיהיו כולם שומעים ל): אמור. מלא לא תברכם בחפזון ובבהלות אלא בכוונה ובלב שלם לא): (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך לד): וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים ליטול ממונך שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול לשמרו מכל אדם וכיון שבאים לסטים עליו ונוטלין אותה ממנו מה הנאה יש לו במתנה זו אבל הקב"ה הוא הנותן הוא השומר לב). והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות פנים להובות לה) לג): ויחנך. יתן לך חן לד): (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבוש כעסו לה): (כז) ושמו את שמי. יברכום בשם המפורש לו):

אבן עזרא

כד יברכך. תוספת חיים ועושר (סג): וטעם וישמרך, שישמור התוספת שלא ינזול אחר מה שהוסיף (סד): כה יאר ה' פניו אליך. כטעם באור פני מלך חיים (משלי טז טו) (סה) והטעם וכל אשר תבקש ממנו, ובישעה שתדרשו (סה*), יאר פניו, והטעם יקבל אותך ונרצה למלאות שאלתך מיד, ואם בקשת אותו בעת צרה הוא יחנך (סו) גם יתכן היות ויחנך ויתן לך בקשתך כטעם, חנוני אתם (איוב יט כא) אשר חנן אלהים (ברא' לג ה) מגזרת חנן (סז): כו ישא ה' פניו אליך. הפך אעלים עיני מכם (ישעי' א טו), והטעם כאשר פירשתי כי בכל מקום שתפנה יהיה פניו נושאות אליך (סח) [טו]: וישם לך שלום. כטעם לא יגע בך רע (איוב ה יט), לא מאבן, לא מחיה רעה ולא מאויב (סט): כז ושמו את שמי. כטעם לשום שמו שם

יהל אור

וכפים הוא שם ז' לנב היד לפי שהיא נכפפת ובד"ק ובמקא"מ „כי הכפים בידים, רק ידים כלל": (סג) כי הברכה תוספת והקללה מגרעת: (סד) פי' מה שהוסיף לו השם וכן פי' רש"י ז"ל שם, מי שהקב"ה מסביר לו פנים חיים הוא לו: (סה*) וכס' המ"ב „שתדרשנו": (סו) פי' ירחמך ויחמלך: (סז) ופי' שיתן לך חן וימלא משאלותיך וכס' המ"ב „מגזרת חנס" כי שרשו חנן: (סח) וכן ת"א ינהר ה' שכינתיה לותך: (סט) וע"ז מורה תיבת שלום, שהוא שם כולל כל ההצלחות שבעולם וכלשון הכתוב "", כי עם אבני ""השדה בריתך וחית השדה השלמה לך (איוב ה כג):

קרני אור

כאמרו אלא במקום הזה: [טו] עיין (מורה פל"ז מהח' הראשון) כי „פנים שם משותף, ונאמר על ההשגחה, כמו ישא ד' פניו אליך, ר"ל לנוות השגחתו אליכו" פי'

מקורי רש"י

כט) ספרי מדרש אגדה, פס"ז: ל) ספרי: לא) תנחומא א' י' תנחומא ב' י"ם במד"ר פי"א ד': לב) תנחומא א' י' תנחומא ב' י"ם במד"ר פי"א ה' ילקוט תש"י: לג) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם: לד) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם ספרי במד"ר פי"א ו' ילקוט תש"י: לה) עיין ספרי, במד"ר פי"א ז' ילקוט תשי"א: לו) עיין ספרי:

מנחת יהודה

לג) כלומר אינו צווי אלא מקור, והמקור עובד במקום עבר ועתיד והוה, כי הוא שם הפעל יבלתי מוגבל בזמן זולת זמן, ולפיכך האל"ף נקודה קמץ, ועיין רש"י (שמות י"ח כ"ב, כ', ח', ולמטה כ"ה י"ז): לג) (שפרעכענד): לד) כ"ה בספרי ובפס"ז ובילקוט תש"י ובתנחומא א' י' יברך בעושר, ובתנחומא ב' י"ח, יברכך בממון: לה) ובפס"ז, זו הסברת פנים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם׃ ס
חמישי ז א וַיְהִי בְּיוֹם כַּלּוֹת מֹשֶׁה
לְהָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ

אונקלוס

א וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְשֵׁיצִי מֹשֶׁה לַאֲקָמָא יָת מַשְׁכְּנָא וְרַבִּי יָתֵהּ וְקַדֵּישׁ יָתֵהּ וְיָת כָּל מָנוֹהִי וְיָת מַדְבְּחָא וְיָת

אבן עזרא

(דבר' יד כד) שיהיו מקודשים בשם (ע) או טעמו כאשר יזכירו שמי עליהם (עא), כי בכל אחד מהשלשה פסוקים השם הנכבד והנורא (עב) [טז]: ואני אברכם. ויתכן היות מ"ם אברכם סימן הכהנים המברכים, והטעם הם יברכו ישראל, ואני אברך המברכים (עג), או יהיה סימן לישראל, והטעם אם הם יברכום, אני אברכם, והטעם שאקיים ברכתם (עד), לפי דעתי שמ"ם אברכם סימן לכולם כהנים וישראלים (עה): א וטעם ויהי ביום כלות משה. אחר ברכת כהנים כי כן היה, כי ביום שנשא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, החלה חנוכת המזבח, ופסוק ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן לעד על דברי המעתיקים, כי היה סותרו ומקימו וחוזר לסותרו ולהקימו כל ז' ימי המלואים להרגילם (א) [א] כי טעם ויקדש אותם בהזאת הדם בשבעת ימי המלואים (ב): ואת המזבח ואת כל כליו. דבק עם ביום כלות משה להקים את המשכן (ג), והטעם שהקים המזבח במקומו [ב]: ואת כל כליו וימשחם. בשמן המשחה (ד): ויקדש אתם. בדם (ה) [ג] והזכיר המזבח

רש"י

ואני אברכם. לישראל ואסכים עם הכהנים לז). ד"א ואני אברכם לכהנים לח): (א) ויהי ביום כלות משה. כלות כתיב (ר"ל בפת"ח ולא כלות בשו"א ודו"ק) א) יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה א): כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בהמ"ק שנאמר זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' ב) וגו' לפיכך נקרא על שמו שנאמר ראה ביתך דוד ג): ביום כלות משה להקים. ולא נאמר ביום הקים

קרני אור

לאחר השגחתו בזו: [טז] כי יש להסתכל בזו שהברכה כי היא ברכת ד' בהשלשה פסוקים, ובכל פסוק השם הגדול, ובהשלשה פסוקים יברכך, יאר, ישא, יש ששים אותיות, ואולי יש רמז לזה במה שכתוב "הנה ברכו את ד'" (תה' קלד א) כי חשבונו של הנה עולה לששים (ר' שם טוב ן' פלקירא):

[א] ובעלי המקרא אחוז פלגות, ויתמרמרו על הח' ז"ל, ברואותם שסור מדעתו (שמות מ, ב, ויקרא ט, א,) והסכים לדעת חז"ל, עיין (המבחר) ועיין (אגרת יש"ר מ"א צד מד) שהביא מס' "אפריון" לאחד מחכמיהם מה שירה אלי ועמו על הח' ז"ל בזה: [ב] עיין ספרי שם, ובשתוס"מ סי' קמ"ו שכתב, שלא יתישב זה שהיל"ל ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן ואת המזבח וימשחם ויקדש אותם, ע"כ פי' חז"ל שמלמדנו שלא היה הקדושה עד שגמר משיחת כולם: [ג] עיין יהל

יהל אור

(ע) פי' בשם הנכבד: (עא) אני אברכם: (עב) שם הוי"ה, וכ"כ החזקוני שלא יהיו הכהנים אומרים אנו נברך לישראל: (עג) וכש' המ"ב, ואני אברך הכהנים וכן פי' רש"י ז"ל באחרונה, ואני אברכם לכהנים, והוא דעת ר' ישמעאל (חולין מט א): (עד) וכן פי' רש"י ז"ל בראשונה, ואני אברכם לישראל ואסכים עם הכהנים, כדעת ר"ע (חולין שם): (עה) וכן פי' רב"ה, אני אברכם לכולם כהנים לוים וישראלים, שהרי השם בכל פסוק ופסוק מהשלשה:

(א) וכדעת רז"ל, (ספרא שמיני, ספרי כאן) וכאן חזר מדעתו שפי' על דרך הפשט (שמות מ, ב, ויקרא ט א) ועיין ביאורי שם: (ב) כי בשבעת ימי המלואים היה ג"כ הקדוש בהזאה: (ג) ור"ל להקים את המשכן ואת המזבח, כי גם המזבח היה מקים כל ז' וסותרו: (ד) פי' הראוי למשיחה משח בשמן המשחה: (ה) והראוי להזאה קידש בדם החטאת

מנחת יהודה

א) כ"ה הגי' הנכונה כלות כתיב, כלומר כלות יתפרש בלשון כילוי, גם בלשון כלה, ותפס הכתוב בלישנא דמשתמע לתרי אפי לדרוש שביום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה, ואמר כלות משה, לפי שמשה היה כדמות השושבין שהכניסה לחופה, ולכן נופל הלשון כלות משה, שהוא היה הפועל המכליל (הבנת המקרא), וכן פי' בעל באר רחובות, ודעת המעמר בלא כתיב חסר וי"ו, ועיין מנחת שי מה שהאריך בזה,

מקורי רש"י

לז) עיין ספרי, תנחומא א' מ, תנחומא ב' ט"ו, חולין מ"ט א' דעת ר"ע שם, ילקוט תש"י: לח) ספרי, חולין מ"ט א' דעת ר' ישמעאל שם, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תשי"א: א) תנחומא א' כ"ו, תנחומא ב' כ"ח, פסי' דר"כ דף ו' ע"א ועיי"ש הערה ק"ד ילקוט תשי"א: ב) תה' קל"ב א' וב': ג) ובתנחומא א' י"ג, תנחומא ב' כ', שם הביאו הפ' מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, ועיין תנחומא א' ויחי ט"ו, אסתר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וַיִּמְשָׁחֵם
וַיְקַדֵּשׁ אֹתָם: ב וַיַּקְרִיבוּ נְשִׂיאֵי
יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם
נְשִׂיאֵי הַמַּטֹּת הֵם הָעֹמְדִים עַל־
הַפְּקֻדִים: ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם
לִפְנֵי יְהוָֹה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צָב וּשְׁנֵי

אונקלוס

כָּל מָנוֹהִי וְרַבְּנוּן וְקַדֵּישׁ
יָתְהוֹן: ב וּקְרִיבוּ רַבְרְבֵי
יִשְׂרָאֵל רֵישֵׁי בֵּית
אֲבָהַתְהוֹן אִנּוּן רַבְרְבֵי
שִׁבְטַיָּא אִנּוּן דְּקָיְמִין עַל
מִנְיָנַיָּא: ג וְאַיְתִיוּ יָת
קֻרְבָּנֵיהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁית
עֶגְלָן כַּד מְחַפְּיָן וּתְרֵי
עֲשַׂר תּוֹרִין עֶגְלְתָא עַל
תְּרֵין רַבְרְבַיָּא וְתוֹר לְחַד
וְקָרִיבוּ יָתְהוֹן לְקֳדָם

רש"י

מלמד שכל שבעת ימי המלואים היה משה מעמידו ומפרקו ובאותו היום העמידו ולא פרקו ד) לכך נאמר ביום כלות משה להקים אותו היום כלו הקמותיו וראש חודש ניסן היה בשני נשרפה הפרה בשלישי הזו הזיה ראשונה ובשביעי גלחו ג) ה): (ב) הם נשיאי המטות. שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם ו) שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל וגו' ז): הם העומדים על הפקודים. שעמדו עם משה ואהרן כשמנו את ישראל ג) שנאמר ואתכם יהיו וגו' ח): (ג) שש עגלת צב. אין צב אלא מחופים ט) וכן בצבים ובפרדים י) עגלות מכוסים קרוים לבים ד): ויקריבו אותם

אבן עזרא

בעבור החנוכה (ו): ב ויקריבו נשיאי ישראל. שם כלל, והטעם שעשו קרבן לה' אל פתח אהל מועד (ז): ג צב. כמו, ובצבים ובפרדים (ישעי' סו ב) (ח), מין ממיני השוורים המושכים את העגלות (ט) [ד], ויש אומרים שהוא כטעם מלאות יותר מדאי (י) [ה] מנזרת ואת בטנך צבה (למעלה ה כא) בדרך

יהל אור

כמ"ש שם ויחטא את המזבח, ואת הדם יצק אל יסוד המזבח ויחטאהו ויקדשהו לכפר עליו: (ו) שנקראת על שמו כמ"ש זאת חנוכת המזבח (פ' פד): (ז) כי הנה כתוב אח"ז ויביאו את קרבנם לפני ד' בלשון יחיד, ע"כ אמר הח' ז"ל שהוא שם כולל כל אחד ואחד מהנשיאים וכ"כ אל פתח אהל מועד יקריב אותו לרצונו לפני ד' (ויקרא א) והביא את הפר אל פתח אהל מועד לפני ד' (שם ד): (ח) וכד"ק, צב אין צב אלא מחופין, וכן בצבים ובפרדים, עגלות מכוסות קרויות צבים, פי' אחר צב כמו וכו': (ט) וכן פי' הרדי"א בשם י"מ: (י) וכ"ה (ספרי ילקוט תשי"ג) אין צב אלא מטוקסים (פי') שלא היו מחוסרין כלום, וענינו שם ענגות

קרני אור

אור, והרמב"ן השיג עליו בזה וכתב „ואינו כן שכן נאמר במשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו, והמשכן לא נתקדש בדם כלל, אבל וימשחם לקדש אותם (פי' במשיחת השמן) ולפי ביאורי אין צורך: [ד] ואולם כנראה מהכתוב הביאו את שנים עשר הבקר לצורך המשיכה, ועוד אם היו אלו לבד מן הבקר, מדוע לא זכר מספרם כאשר זכר מספר הבקר (נתה"ש): [ה] ופי' הרמב"ן שמ"ש.

מקורי רש"י

אסתר רבה ריש פ"ג, מכילתא בשלח, מסכת דשירה פ"א, ילקוט תשי"א: ד) ספרי, ירושלמי יומא פ"א ה"א במד"ר פ' י"ב ט"ו, ופי"ג ב' סדר עולם פ"ז פסי' דר"כ, ויהי ביום כלות ילקוט תשי"ב: ה) עיין ספרי, פס"ו: ו) ספרי, במד"ר פי"ב ט"ז וכן ת"י פס"ז ילקוט תשי"ג: ז) שמות ה' י"ד: ח) במד' א' ד': ט) ספרי, פס"ו: י) ישעי' ס"ו כ':

מנחת יהודה

ודעתו נ"כ עפ"י כל המדרשים ומזהר שכלת כתיב חסר וי"ו עיי"ש: ב) דברי רש"י צריכים ביאור כי יום ז' של הקמת המשכן היה בשבת, ואיך היה תגלחת לוים ביום הזה, ועוד למה בא הגילוח הזה? ונראה שדברי רש"י צריכים תיקון עפ"י מה שמצינו במדרש רבה פ' נשא פי"ב ט"ו, וז"ל שם, בר"ח ניסן הוקם המשכן, בשני נשרפה פרה אדומה, בשלישי הזה משה על הלוים כמא דתימא הזה עליהם מי חטאת, ותחת הזיה שנית שהיו צריכין הלוים להזות מפני שהיו כולם טמאי מתים, במה שהרגו בעובדי העגל, צוה המקום לגלחם במקום הזית של יום השביעי עכ"ל, מוכח מזה שלא הזה עליהם ביום הז', אלא צוה המקום לגלחם במקום הזיה של שביעי, ולפי זה נראה שהנוסחא בבמה כ"י „ובשלישי גלחו" היא הישרה, רק צריך עוד להוסיף „תחת הזאה שנית", ובלי ספק שאב רש"י דבריו ממקור ההוא, אשר גם דברי המדרש נובעים ממנו (זכור לאברהם) ועיין ספרי עם התוה"ב סי' קמ"ה ששם יגרוס בספרי „בשלישי הזה ממנו, תחת הזאה שנית גלחו" וכ"ה בפס"ז: ג) לפיכך ויביאו את קרבנם לכפרה, לפי שמנו את ישראל: ד) וכן ת"א ויוב"ע, ועגלות דבוק עגלות של צב עגלות של מכסה.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עשר בקר עגלה על־שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן: ד ויאמר יהוה אל־משה לאמר: ה קח מאתם והיו לעבד את־עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל־הלוים איש כפי עבדתו: ו ויקח משה את־העגלת ואת־הבקר ויתן אותם אל־הלוים: ז את | שתי העגלות ואת ארבעת הבקר נתן לבני גרשון כפי עבדתם: ח ואת | ארבע העגלת ואת שמנת הבקר נתן לבני מררי כפי עבדתם ביד איתמר בן־אהרן הכהן:

משכנא: ד ואמר יי למשה
למימר: ה קבל מנהון
ויהון למפלח ית פלחן
משכן זמנא ותתין יתהון
ללואי גבר כמסת
פלחנה: ו ונסיב משה ית
עגלתא וית תורי ויהב
יתהון ללואי: ז ית תרתין
עגלתא וית ארבעא תורי
יהב לבני גרשון כמסת
פלחנהון: ח וית ארבע
עגלן וית תמניא תורי
יהב לבני מררי כמסת

אבן עזרא

יחזקה (יא) [ו] כבר בארתי בספר מאזנים שמ"ם שנים עשר דבק ומוכרת (יב), והטעם שנים ועשר, ונסמך אל עשר לקצר (יג) כמו שליש עשרה (בראש' יז כה) (יג*) וכן שלש אלה (שמות כא יא) (יד), ובאה מלת שני עשר בחסרון מ"ם דרך קצרה (טו): על שני

רש"י

לפני המשכן. שלא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום יא). אמר רבי נתן יב) מה ראו הנשיאים להתנדב כאן בתחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה אלא כך אמרו הנשיאים יתנדבו צבור מה שיתנדבו ומה שמחסרין אנו משלימין כיון שראו שהשלימו צבור את הכל שנא' והמלאכה היתה דים יג) אמרו מעתה מה לנו לעשות הביאו את אבני השהם והמלואים לאפוד ולחשן לכך התנדבו כאן תחלה: (ח) כפי עבודתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי שהיו נושאים הקרשים והעמודים

קרני אור

ויביאו את קרבנם. היינו הקרבנות שהכינו לחנוכת המזבח הכינו בהעגלות והיו העגלות מלאות מן הקרבנות, ואו"ת „ית עגלן כד מחפיין" ופי' עגלות מכוסות, וכ"ס דעת רבי (ספרי) אין צב אלא מחופים, ויו"ת מחפן ומתקנן כולל שני הפירושים, והירושלמי תרגם, „ית עגלן מזווגן" פי' שכל עגלה היה לה זוג בקר המושכין אותה: [ו] עגלות מכוסות שבענין לבס, וכן נקרא הצרן צב בעבור

יהל אור

גדולות מלאות קרבנות, והוא שם דבר עגלות של תלוי: (יא) וזה הפי' רחוק: (יב) כ"ה בס' (מאזנים שער המוכרתים) וכן יאמר (לחות) ולפי דעתי שמלת שנים עשר, ושתים עשרה כאלו הם דבוקות ומוכרתות (פי' שאין נפרד ואין נסמך זה ויאמר שנים עשר): (יג) וכן יאמר (מאזנים ולחות שם) שחסרו הוי"ו דרך קצרה: (יג*) וכן יאמר (שם) ואמרו שלש עשרה כאלו הוא סמיך, והראוי שלש בקמצות, והוא משונה בשוא נע ואיננו בקמץ גדול כאשר הוא ח"ב בכל מקום שהוא מוכרת בענין: (יד) ופי' הא' ז"ל שם, קיצר, שהיל"ל ואת השלש האלה: (טו) וכן יאמר (שם) ופעם יחסרו המ"ם ויאמרו לשני עשר שבט (שמות כח כ) כדי

מקורי רש"י

יא) ספרי, במד"ר פי"ב י"ס :כן תרגם יונ"ע, פס"ו: יב) ספרי במד"ר פי"ב ע"ז, אבות דר' נתן פי"א, פס"ו, ילקוט תשי"ג. יג) שמות ל"ו ו':

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ט ולבני קהת לא נתן כי־עבדת
הקדש עלהם בכתף ישאו:
י ויקריבו הנשאים את חנכת
המזבח ביום המשח אתו ויקריבו
הנשאם את־קרבנם לפני
המזבח: יא ויאמר יהוה אל־משה
נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום
יקריבו את־קרבנם לחנכת
המזבח: ס יב ויהי המקריב ביום
הראשון את־קרבנו נחשון בן־
עמינדב למטה יהודה: יג וקרבנו
קערת־כסף אחת שלשים ומאה

פלחנהון בידא דאיתמר
בר אהרן כהנא: ט ולבני
קהת לא יהב ארי פלחן
קודשא עליהון בכתפא
נטלין: י וקריבו רברביא
ית חנכת מדבחא ביומא
דרביו יתה וקריבו
רברביא ית קרבנהון
קדם מדבחא: יא ואמר
יי למשה רבא חד ליומא
רבא חד ליומא יקרבון
ית קרבנהון לחנכת
מדבחא: יב והוה דמקרב
ביומא קדמאה ית
קרבנה נחשון בר
עמינדב לשבטא
דיהודה: יג וקרבנה
מנסתא דכסף חדא מאה
ותלתין סלעין הוה

רש"י

והאדנים ה) יד): (ט) **כי עבדת הקדש עלהם.** משא דבר הקדושה הארון והשלחן וגו'. לפיכך בכתף ישאו: (י) **ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח.** לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאם לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו טו): **ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח.** כי לא קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה טז): (יא) **יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח.** ועדיין לא היה יודע משה היאך יקריבו אם כסדר תולדותם אם כסדר המסעות עד שנא' לו מפי הקב"ה יקריבו למסעות איש יומו ו) יז): (יב) **ביום הראשון.** אותו היום נטל עשר עטרות ז) ראשון למעשה בראשית. ראשון לנשיאים וכו' כדאי' בסדר עולם יח): **למטה יהודה.** יחסו הכתוב על שבטו יט)

אבן עזרא

הנשאים. כמו לשני (טז): **יג אמר הכתוב וקרבנו.** כי כבר הזכיר המקריב (יז), והוי"ו יש לו טעם כאומר וזה קרבנו [ז], ואמר בשני הקריב את קרבנו (יח) [ח] כי כן דרך המקרא, כמו ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי (בראי כב ז) בעבור שארכו לו הדברים, וכן ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה (אסתר ז ה) (יט), ולא הזכיר

יהל אור

לקצר: (טז) מלת על תמורת למ"ד השמוש ופי' לשני הנשיאים: (יז) כפ' שלפני זה שהוא נחשון, ע"כ כתוב בוי"ו וקרבנו, ובשאר הנשיאים כתוב בהם קרבנו בלא וי"ו החבור: (יח) כפ' י"ט, אחר שאמר בפ' י"ח הקריב: (יט) בעבור אריכות הדברים שהיה שם, ושם באסתר פי' הח' ז"ל טעם אחר,

קרני אור

תואר גופו (סוגיל משה): [ז] וטעם הוי"ו, עיין במד"ר (פי"ג י יב), וכן המפרשים הארוכו לבאר טעם הוי"ו, עיין ברב"ם, ובדעת זקנים, ובבעה"ט, ובתולדות יצחק, ובאור החיים: [ח] עיין רש"י, ובבעה"ט, ובאור החיים,

מקורי רש"י

יד) עיין ספרי, פס"ז, ילקוט תשי"ג: טו) ספרי: טז) עיין לעיל אות י"ח ובבמד"ר פי"ב כ"ח, ילקוט תשי"ג:
יז) ספרי, במד"ר פי"ב כ"א פס"ו: יח) כ"ו, ילקוט תשי"ד: יט) ספרי:

מנחת יהודה

ה) ולפי כובד המשא היו העגלות: ו) שנאמר נשיא אחד ליום: ז) ע"כ כתיב בה"א הידיעה, שאותו יום היה

ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

משקלה מזרק אחד כסף שבעים
שקל בשקל הקדש שניהם ׀
מלאים סלת בלולה בשמן
למנחה: יד כף אחת עשרה זהב
מלאה קטרת: טו פר אחד בן־
בקר איל אחד כבש־אחד בן־
שנתו לעלה: טז שעיר־עזים אחד
לחטאת: יז ולזבח השלמים בקר
שנים אילם חמשה עתדים
חמשה כבשים בני־שנה חמשה
זה קרבן נחשון בן־עמינדב: פ
יח ביום השני הקריב נתנאל בן־
צוער נשיא יששכר: יט הקרב את־

אונקלוס

מתקלה מזרקא חד
דכסף מתקלה שבעין
סלעין בסלעי קודשא
תרויהון מלן סלתא
דפילא במשח למנחתא:
יד בזיכא חדא מתקל
עשר סלעין היא דדהב
מליא קטורת בוסמיא:
טו תור חד בר תורי דכר
חד אמר חד בר שתה
לעלתא: טז צפיר בר עזין
חד לחטאתא: יז ולנכסת
קודשיא תורין תרין דכרי
חמשא גדיי חמשא
אמרין בני שנא חמשא
דין קרבנא דנחשון בר
עמינדב: יח ביומא תנינא
קריב נתנאל בר צוער
רבא דיששכר: יט קריב
ית קרבנה מגסתא
דכסף חדא מאה ותלתין

רש"י

ולא שגבה משבטו והקריב לו אינו אומר למטה יהודה אלא שגבה משבטו והביא ת"ל זה קרבן נחשון משלו הביא כ): (יג) שניהם מלאים סלת. למנחת נדבה ח) כא): (יד) עשרה זהב. כתרגומו משקל עשר שקלי הקדש היה בה ט): מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד ולא על מזבח החיצון י) אלא זו בלבד והוראת שעה היתה כב): (טו) פר אחד. מיוחד שבעדרו יא) כג): (טז) שעיר עזים אחד לחטאת. לכפר על קבר התהום יב) (עי' ברא"ם) וטומאת ספק יג) כד): (יח) הקריב נתנאל בן צוער. (יט) הקרב את קרבנו. מה ת"ל הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים כה) לפי שבא ראובן וערער ואמר אחר שקדמני יהודה

מנחת יהודה

ידוע: ח) זה היה מנחה בפני עצמה של נדבת (ספרי) ר"ל של חמשת מיני מנחות שמביאים בנדבה, וע"כ היו נאכלים כדין וזה כר' חנניא (התוה"מ): ט) כן ת"א, מתקל עשר סלעין היא דדהב, וכן אז"ל (ספרי) היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף, וראיתם ממה שמפורש למטה (פ' פ"ו) כפות זהב שתים עשרה, עשרה עשרה הכף בשקל הקדש, כל זהב הכפות עשרים ומאה: י) עיין מנחות נ' ב', מאמר רב פפא, לא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא צבור על מזבח החיצון דלא אשכחן, ולא מיבעיא יחיד על מזבח הפנימי דלא אשכחן, אלא אפילו יחיד על מזבח החיצון דאשכחן בנשיאים הוראת שעה היתה: יא) עיין קרני אור בראשית הערה ס"ח, מזה שהארכתי לבאר המקומות שבא מספר נפרד כמו אחד, ועיין תורה אור, להג' מלבי"ם מצורע סי' י"ז שכתב שהיה זה חק קבוע לרז"ל, כי לא יבא מספר "אחד" בנפרד אם לא לאיזה צורך, כמו להורות שיהיה אחד ומובחר במינו, או שיהיה אחד אצל בעל הקרבן או שלא היה בעדרו כמוהו וכן (מגלה כ"ח א') שאל ר"ע וכו' אם נאמר כבש למה נאמר אחד, מיוחד שבעדרו, עיי"ש: יב) פי' שלא הכיר בה אדם, והוא כאילו משוקע בתהום שאין דרך האדם להשיג שיש שם קבר: יג) דקשה לרש"י והלא זה קרבן נדבה, ואין שייך להביא חטאת נדבה אלא חיוב
לכן

מקורי רש"י

כ) ספרי, במד"ר פי"ג י"ג, פס"ז: כא) ספרי, במד"ר פי"ג י"ג: כב) מנחות נ', ב', תנחומא ה' כ', במד"ר פי"ג י"ג פס"ז: כג) ספרי, במד"ר פי"ג י"ג: כד) ספרי במד"ר פי"ג י"ג, ועיין רש"י סוכה כ"ה א', ד"ה "מפני קבר התהום" מדרש אגדה פס"ו: כה) ספרי, תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קׇרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ כ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה
זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ כא פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ כב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד

סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלַהּ
מִזְרְקָא חַד דִּכְסַף
מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין סִלְעִין
בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא תַּרְוֵיהוֹן
מְלַן סֻלְתָּא דְּפִילָא בִמְשַׁח
לְמִנְחָתָא׃ כ בָּזִיכָא חֲדָא
מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הִיא
דִּדְהַב מַלְיָא קְטוֹרֶת
בּוּסְמַיָּא׃ כא תּוֹר חַד בַּר
תּוֹרֵי דְּכַר חַד אִמַּר חַד
בַּר שַׁתֵּהּ לַעֲלָתָא׃
כב צְפִיר בַּר עִזִּין חַד

רש״י

אחי אקריב אני אחריו אמר לו משה מפי הגב״ה נאמר לי שיקריבו כסדר מסען לדגליהם לכך אמר הקרב את קרבנו והוא חסר יו״ד שהוא משמע הקרב לשון צווי שמפי הגבורה נצטוה הקרב יד) כו) ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה כז) שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים כח) ואחת שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות הללו כט) וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי אמר רבי פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו טו): קערת כסף. מנין אותיותיו בגימ׳ תתק״ל כנגד שנותיו של אדם הראשון: שלשים ומאה משקלה. על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים שנה היה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו ל) וגו׳: מזרק אחד כסף. בגימ׳ תק״כ על שם נח שהעמיד תולדות בן ת״ק שנה ועל שם עשרים שנה שנגזרה גזרת המבול קודם תולדותיו כמו שפירשתי טז) אצל והיו ימיו מאה ועשרים שנה ל*) לפיכך נאמר מזרק א׳ כסף ולא נאמר מזרק כסף אחד כמו שנאמר בקערה לומר שאף אותיות של אחד מצטרפות למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות שיצאו מבניו לא): (כ) כף אחת. כנגד התורה לא*) שנתנה מידו של הקב״ה: עשרה זהב. כנגד עשרת הדברות לב): מלאה קטרת. גימטריא של קטרת תרי״ג מצות ובלבד שתחליף קו״ף בדל״ת על ידי א״ת ב״ש ג״ר ד״ק: (כא) פר אחד. כנגד אברהם לב*) שנאמר בו ויקח בן בקר לג): איל אחד. כנגד יצחק לד) ויקח את האיל וגו׳ לה): כבש אחד. כנגד יעקב לו) והכשבים הפריד יעקב לז): (כב) שעיר עזים.

מקורי רש״י

כ׳, כ״ב, פס״ז, ילקוט תשי״ד: כו) תנחומא א׳ י׳, תנחומא ב׳ כ״ב, ספרי, במד״ר פי״ג ט״ו, מדרש אגדה, ילקוט תשט״ו כמגנון אמר: כז) עיין ב״ר פע״ב כ׳ ילקוט תשט״ו: כח) דה״א י״ב ל״ג: כט) ספרי פסי׳ דר״כ ויהי ביום כלות במד״ר פי״ב ט״ו מוזת פ׳ יפה את רעיתי מדרש אגדה פס״ז ילקוט תשי״ד: ל) ברא׳ ה׳ ג׳: ל*) שם ו׳ ג׳: לא) מן קערת כסף עד כאן נמצא בבמד״ר פי״ג י״ב: לא*) במד״ר פי״ג י״ט: לב) במד״ר פ׳ י״ד, י׳: לב*) מ׳ תדשא במד״ר פי״ג י״ד: לג) ברא׳ י״ח ז׳: לד) מ׳ תדשא במד״ר פי״ג י״ד: לה) ברא׳ כ״ב י״ג: לו) מ׳ תדשא, במד״ר פי״ג י״ד: לז) ברא׳ ל׳ מ׳:

מנחת יהודה

לכן פי׳ לכפר על קבר התהום טומאת ספק: יד) שהיה די לומר קרבנו וגו׳ לכן פי׳ שהוא חסר יו״ד והוא הציווי: טו) המאמר הזה נמצא במדרש אגדה, ועיין בהערות ותקונים להרה״ח ר״ש באבר ז״ל מה שהעיר ע״ז, והרה״ח ר״א ברלינר (זכור לאברהם) כתב, אפשר צריך להקדים „אמר ר׳ פנחס בן יאיר נתנאל בן צוער השיאן עצה זו״ קודם „ביסודו של ר״מ הדרשן מצאתי״ והמעיין בילקוט יראה שהתיבות „נתנאל בן צוער השיאן עצה זו״ שייכים עוד לדברי הספרי, וחסרים בספרי שלפנינו, ולפי זה מה שרש״י העתיק כאן מיסודו של רמ״ה, מתחיל עם הדבור „קערת כסף״: טז) כנראה הם דברי רש״י בעצמו, ובמאמר מוסגר רמז על פי׳ בבראשית ו׳, ולא דברי רמ״ח הם, כאשר חשב הח׳ צונץ בספרו הגדול על דרשות היהודים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְחַטָּאת׃ כג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר
שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר׃ פ כד בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב
בֶּן־חֵלֹן׃ כה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף
אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
כו כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ כז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
כח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
כט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן׃ פ ל בַּיּוֹם הָרְבִיעִי

לְחַטָּאתָא׃ כג וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין
דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא
דֵּין קֻרְבַּן נְתַנְאֵל בַּר
צוּעָר׃ כד בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה
רַבָּא לִבְנֵי זְבוּלֻן אֱלִיאָב
בַּר חֵלֹן׃ כה קֻרְבָּנֵהּ
מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה
מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
כו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב
מְלֵיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
כז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ כח צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ כט וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין
דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא
דֵּין קֻרְבַּן אֱלִיאָב בַּר חֵלֹן׃
ל בְּיוֹמָא רְבִיעָאָה רַבָּא
לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר

רש"י

לכפר על מכירת יוסף לח) שנאמר בו וישחטו שעיר עזים לט): (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד משה ואהרן שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים מ): אילם עתודים כבשים. ג' מינים כנגד כהנים ולוים וישראלים וכנגד תורה נביאים וכתובים. שלש חמשיות כנגד חמשה חומשין וחמש הדברות הכתובין על לוח אחד וחמש הכתובין על השני מ"). עד כאן מיסודו של ר"מ הדרשן: (כד) ביום השלישי נשיא וגו'. ביום השלישי היה נשיא המקריב לבני זבולן וכן כלם אבל בנתנאל שנאמר בו הקריב נתנאל נופל אחריו הל' לומר נשיא יששכר לפי שכבר הזכיר שמו והקרבתו ובשאר

מקורי רש"י

לח) מ' תדשא, ובבמד"ר שם בשינוי לשון: לט) בראשית ל"ז ל"א: מ) מ' תדשא, במד"ר פי"ג, כ': מ"') במד"ר פי"ד, י'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְשִׂיא לִבְנֵי רְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־
שְׁדֵיאוּר׃ לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף
אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
לב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ לג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
לד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
לה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃ פ לו בַּיּוֹם
הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לִבְנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃ לז קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ לח כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב
מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ לט פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־

שנתו

שְׁדֵיאוּר׃ לא קֻרְבָּנֵהּ
מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה
מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
לב בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב
מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
לג תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ לד צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ לה וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין
דִּכְרִין חַמְשָׁא גַדְיֵי חַמְשָׁא
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא
דֵּין קֻרְבַּן אֱלִיצוּר בַּר
שְׁדֵיאוּר׃ לו בְּיוֹמָא
חֲמִישָׁאָה רַבָּא לִבְנֵי
שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר
צוּרִישַׁדָּי׃ לז קֻרְבָּנֵהּ
מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה
מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
לח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב
מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
לט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מ שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ מא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה
זֶה קָרְבַּן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
פ ששי מב בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי נָשִׂיא לִבְנֵי
גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃ מג קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ מד כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב
מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ מה פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ מו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ מז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר
שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֶלְיָסָף בֶּן־
דְּעוּאֵל׃ פ מח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם

לַעֲלָתָא׃ מ צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ מא וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי
חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין
בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן
שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃
מב בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה רַבָּא
לִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר
דְּעוּאֵל׃ מג קֻרְבָּנֵהּ
מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה
מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
מד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב
מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
מה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ מו צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ מז וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרֵי
חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא אִמְּרִין
בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא דֵּין קֻרְבַּן
אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃
מח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה רַבָּא

אבן עזרא

ביתר הנשיאים הקריב כי אחז דרך קצרה (יט*), וכן לגלגלותם במספר ראובן ושמעון לבדם (כ) וכן רבים: מח ביום השביעי. יש אומרים כי בשבת הקריבו, והיא הוראת שעה (כא) ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנכת המזבח (כב), והמכחישים אמרו (כב*) כי לא

יהל אור

שמרוב כעסו אמר במהירות: (יט*) כי כבר נזכר זה למעלה מהם בשנים הראשונים וסמך הכתוב עליו: (כ) עיין למעלה א׳ יט, ובבאורי אות לה): (כא) אמפ״י שהוא קרבן יחיד הוראת שעה היתה: (כב) ודלנו יום השבת: (כב*) כוונתו לענן והקראים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ מט קָרְבָּנוֹ
קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ נ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב
מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ נא פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ נג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר
שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃ פ נד בַּיּוֹם
הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל
בֶּן־פְּדָהצוּר׃ נה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־
כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ

אונקלוס

לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בַּר
עַמִּיהוּד׃ מט קֻרְבָּנֵהּ
מְגִסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה
מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
נ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב
מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
נא תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ נב צְפִיר בַּר
עִזִּין חַד לְחַטָּאתָא׃
נג וּלְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין
תְּרֵין דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַדְיֵי
חַמְשָׁא אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
חַמְשָׁא דֵין קֻרְבַּן אֱלִישָׁמָע
בַּר עַמִּיהוּד׃ נד בְּיוֹמָא
תְּמִינָאָה רַבָּא לִבְנֵי מְנַשֶּׁה
גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃
נה קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִּכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד

אבן עזרא

היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע (כג), וזה לא יועיל (כד) כי לא יתכן שלא יהיה שבת בין שנים עשר יום, והנכון בעיני כי הוא כפירוש השני (כד*) בעבור זבח השלמים (כה) וכן ביום השביעי בהקפת יריחו (כו), וכן ז' הימים בחנכת הבית (כז) בעבור יום ענוי נפש (כח): נא פר אחד בן בקר. קטן כמו בן יונה (כט): נג בקר שנים. גם הם פרים זכרים (ל), וטעמו מין הבקר (ל*) והעד וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים (פ'

יהל אור

(כג) עד שנאמר כי ביום השביעי הוא יום שבת, ודעתם שאין להוכיח ממלת „הראשון" שאחד בשבת היה, כי יש במקרא הרבה בה"א הידיעה, ואינו מורה על יום הראשון בשבוע: (כד) שנאמר שמפני זה לא חיללו שבת: (כד*) שפי' בשם י"א שהמספר הוא לחינוך, ודלגו יום השבת: (כה) שאינן קרבים בשבת: (כו) ביהושע (ו ד), ולא היה בשבת: (כז) כחנוכת המקדש בימי שלמה, ושם כתוב ויעש שלמה בעת ההיא את החג וגו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום (מ"א ה סה) דעתו שלא היו רצופים: (כח) בעבור יום הכפורים שהיה בתוך הארבעה עשר יום, ודעת הח' ז"ל שדלגו יום העשירי מפני עינוי נפש, ועיין בפי' הח' ז"ל (שמות מ, ב) ובביאורי שם: (כט) שהוא קטן בעבור מלת בן: (ל) והוא אמרו שנים: (ל*) ויאמר על המין ועל הפרט וכולל זכרים ונקבות:

והשלמים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ נו כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
נז פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
נט וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃ פ ס בַּיּוֹם
הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן
בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ סא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף
אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃
סב כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קְטֹרֶת׃ סג פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל
אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
סד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
סה וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה
עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן

דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
נו בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב
מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
נז תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ נח צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ נט וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין דִּכְרִין
חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא
דֵּין קֻרְבַּן גַּמְלִיאֵל בַּר
פְּדָהצוּר׃ ס בְּיוֹמָא
תְּשִׁיעָאָה רַבָּא לִבְנֵי
בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃
סא קֻרְבָּנֵהּ מְגִסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
סב בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב
מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
סג תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ סד צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ סה וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין
דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי׃ פ סו בַּיּוֹם
הָעֲשִׂירִי נָשִׂיא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר
בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ סז קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־
כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים
סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ סח כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
סט פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
ע שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
עא וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃ פ שביעי
עב בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא

אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא
דֵּין קֻרְבַּן אֲבִידָן בַּר
גִּדְעֹנִי׃ סו בְּיוֹמָא עֲשִׂירָאָה
רַבָּא לִבְנֵי דָן אֲחִיעֶזֶר
בַּר עַמִּישַׁדָּי׃ סז קֻרְבָּנֵהּ
מְנַסְתָּא דִכְסַף חֲדָא מְאָה
וּתְלָתִין סִלְעִין הֲוָה
מַתְקָלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
סח בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִּדְהַב
מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
סט תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ ע צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ עא וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין
דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא
דֵּין קֻרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בַּר
עַמִּישַׁדָּי׃ עב בְּיוֹמָא חַד
עֲשַׂר יוֹמָא רַבָּא לִבְנֵי

אבן עזרא

פח) (לא) : עב ביום עשתי עשר יום. כבר בארתי בספר מאזנים למה השתנה זה המספר (לב) וטעם עשתי כמו עשתנותיו מה שיולידו מחשבותיו כאילו העשר הוליד (לג) והוא סוד גדול (לד) ויאמר ר' יונה הספרדי כי פירושו על שתי עשר, והטעם החשבון שהוא קודם סמנו (לה), והנה טעה שתי טעיות גדולות האחת, כי חשבון שנים עשר

יהל אור

(לא) והשלמים היו מן הזכרים: (לב) פי' מספר הי"א: (לג) וכן יאמר (נחות) ,ומלת עשתי לפי דעתי מגזרת יתעשת האלהים (יונה א ו) (פי', בכתוב שם נאמר ,אולי יתעשת האלהים לנו" ופי' יפנה מחשבתו והשגחתו אלינו, וא"כ מלת עשתי שהוא גזור הפעל הזה לא נ"כ ענין המחשבה) ואנחנו ידענו דעת ברורה, כי במספר תשעה ישלם כל החשבון, והנה עשרה כמו אחד ועשרים כמו שנים, כי הם שני עשרות, ושלשים מגזרת שלשה, וככה עד תשעים, ובעבור כי סך חשבון הוא עשרה, כי לא נוכל לומר אחד עד השלמת עשרה, ונאמר אחד עשר יום (דבר', א, ב) והנה העשרה הולידו זה החשבון (פי' כי מספר האחד עשר נולד ממחשבת מספר העשרה, וע"כ נקרא עשתי לשון מחשבה, מענין יתעשת) והנה עשתי במשקל ילדי והוא שוה לזכר ולנקבה": (לד) הה' ז"ל יכנה זאת בשם סוד, ובאמת כי הוא הראשון שהוציא הפי' הזה: (לה) כ"ה בס' (השרשים שלו שרש עשת) וכן כתב בס' (הרקמה נד רלז) וז"ל ,דע כי המכוון באמרם עשתי עשרה הוא על שתי עשרה, כלומר המספר אשר קודם שתי ע"ה, והוא כנוי לאחת, ר"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃
עג קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀ מְלֵאִים סֹלֶת
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה׃ עד כַּף
אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת׃
עה פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אַיִל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃
עו שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת׃
עז וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם
אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים חֲמִשָּׁה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃ פ עח בַּיּוֹם
שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי
אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ עט קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־
כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים
שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם ׀
מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
לְמִנְחָה׃ פ כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב
מְלֵאָה קְטֹרֶת׃ פא פַּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אַיִל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־

אֲשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃
עג קֻרְבָּנֵהּ מְנַסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
עד בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל
עֲשַׂר סִלְעִין הִיא דִדְהַב
מַלְיָא קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃
עה תּוֹר חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר
חַד אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ עו צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ עז וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין
דִּכְרֵי חַמְשָׁא גַדְיֵי חַמְשָׁא
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא
דֵּין קֻרְבַּן פַּגְעִיאֵל בַּר
עָכְרָן׃ עח בְּיוֹמָא תְּרֵי
עֲשַׂר יוֹמָא רַבָּא לִבְנֵי
נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃
עט קֻרְבָּנֵהּ מְנַסְתָּא דִכְסַף
חֲדָא מְאָה וּתְלָתִין סִלְעִין
הֲוָה מַתְקְלַהּ מִזְרְקָא חַד
דִּכְסַף מַתְקְלֵהּ שַׁבְעִין
סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא
תַּרְוֵיהוֹן מְלַן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְמִנְחָתָא׃
פ בָּזִיכָא חֲדָא מַתְקַל עֲשַׂר
סִלְעִין הִיא דִדְהַב מַלְיָא
קְטוֹרֶת בּוּסְמַיָּא׃ פא תּוֹר
חַד בַּר תּוֹרֵי דְּכַר חַד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁנָתוֹ לְעֹלָה׃ פב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת׃ פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר
שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עַתֻּדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה
זֶה קָרְבַּן אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃ פ פד זֹאת
חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ
מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל קַעֲרֹת כֶּסֶף
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנֵים
עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה׃
פה שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקְּעָרָה הָאַחַת

אונקלוס

אִמַּר חַד בַּר שַׁתֵּהּ
לַעֲלָתָא׃ פב צְפִיר בַּר עִזִּין
חַד לְחַטָּאתָא׃ פג וּלְנִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא תּוֹרִין תְּרֵין
דִּכְרִין חַמְשָׁא גַּדְיֵי חַמְשָׁא
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא חַמְשָׁא
דֵּין קֻרְבַּן אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃
פד דָּא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא
בְּיוֹמָא דְּרַבִּיוּ יָתֵהּ מִן
רַבְרְבֵי יִשְׂרָאֵל מְגִיסֵי
כַסְפָּא תַּרְתָּא עַשְׂרֵי
מִזְרְקֵי כַסְפָּא תְּרֵין עֲשַׂר
בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתָּא
עַשְׂרֵי׃ פה מְאָה וּתְלָתִין
סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא
דִּמְגִיסְתָּא חֲדָא דְּכַסְפָּא

רש״י

שלא נאמר בכן הקריב נופל עליהן לשון זה נשיא לבני פלוני אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני: (פד) ביום המשח אותו. בו ביום שנמשח הקריב מא) ומה אני מקיים אחרי המשח שנמשח תחלה ואחר כך הקריב. או אחרי המשח לאחר זמן ולא בא ללמד ביום המשח אלא לומר שנמשח ביום כשהוא אומר ביום משחו אותם מב) למדנו שנמשח ביום ומה ת״ל ביום המשח אותו ביום שנמשח הקריב: קערת כסף שתים עשרה. הם הם שהתנדבו ולא אירע בהם פסול מג): (פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגו׳. מה ת״ל לפי שנאמר

אבן עזרא

הוא על אחד עשר הפך דבורו (לו), והעד הנאמן מבן עשרים שנה ומעלה (למעלה א ג) (לז), והטעות השנית, כי אילו היה על שתי, היה ראוי שיאמר עשני עשר, ולא עשתי עשר, כי עשתי ל״נ (לה) רק עשתי מלה

יהל אור

ר״ל שענין עשתי עשרה, הוא ענין אחת עשרה וחסרו הלמ״ד להקל ואמרו עשתי, וכו׳ והביאו עשתי על הזכר (דה״א יב יג, כד יב) כאשר הביאוהו על הנקבה, וכן הביא הה׳ ז״ל הפי׳ הזה מר׳ יונה (צחות) וז״ל שם, אמר ר׳ יונה המדקדק ז״ל כי טעם עשתי עשרה, החשבון שהוא למעלה משנים עשר, והוא אחד עשר, כי האחד קודם השנים, והנה הוא חסר למ״ד (פי׳ והראוי עַל־שְׁתֵּי) כאשר מלאנו וַיִּקַּח גם קח שהוא חסר למ״ד (פי׳ כי שרשו לקח) ולא אמר כלום מראיות רבות עיי״ש: (לו) וכן יאמר בס׳ (יסוד מספר) והנה טעה שתי טעיות גדולות האחת כי מספר שנים עשר יותר עליון על עשרה מאחת עשרה״ ופי׳ רש״פ שם כי מלות מעלה ומטה הם משמות המצטרפים וכשהם נופלים על המספרים ישתמשו באופן שהמספר שכמותו גדול מחבירו עולה עליו כמו כן במעלה, עד שבד״מ מספר י״ב, לפי שכמותו יותר גדול מן עשרה מכמותו של מספר י״א, הוא ג״כ יותר עליון במדרגה ממספר י״א כהפך מדעת ר׳ יונה שי״א עולה על י״ב: (לז) וכן הביא שם, ובס׳ צחות הראיה, ופי׳, כי בכל מקום שנזכר בתורה קשור המאמר הזה אינו מורה על מי שכמותיו פחותים מעשרים כ״א נוספים על מספר זה, א״כ מלת על במספרים נופלת על רבות המספר לא על מעוטו: (לה) וכן יאמר (צחות, יסוד מספר שם) והשנית כי שְׁתֵּי סימן נקבה והנה כתוב עַשְׁתֵּי עָשָׂר (דה״א כה יח) הוא לשון עזראל

מקורי רש״י

י׳: מא) ספרי, פס״ז ילקוט תשי״ו: מב) ויקרא ז׳ ל״ו, וכ״ה לפי נוסח הכ״י, ולא מותו כבנדפסים, כי לא נמצא במקרא בשום מקום ביום משחו אותו: מג) ספרי, ילקוט

מנחת יהודה

צד רפ״ט (ז״ל) ואתפלא על תחכמים הנ״ל מה שלא העירו שכל הדרושים מן קערת כסף עד פ׳ כ׳, נמצאים בבמד״ר פ׳ י״ד י״ב, ויכול להיות שבעל המדרש שאב כל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק הָאֶחָד כֹּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה הַכַּף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זְהַב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים וּמֵאָה׃ מפטיר פז כָּל־הַבָּקָר לָעֹלָה שְׁנֵים עָשָׂר פָּרִים אֵילִם שְׁנֵים־עָשָׂר כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנֵים עָשָׂר וּמִנְחָתָם וּשְׂעִירֵי עִזִּים שְׁנֵים עָשָׂר לְחַטָּאת׃ פח וְכֹל בְּקַר ׀ זֶבַח הַשְּׁלָמִים עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שִׁשִּׁים עַתֻּדִים שִׁשִּׁים כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁשִּׁים זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח אֹתוֹ׃ פט וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד

אונקלוס

וְשַׁבְעִין דְמִזְרְקָא חַד כֹּל כְּסַף מָנַיָא תְּרֵין אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא׃ פו בָּזִיכֵי דְדַהֲבָא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי מַלְיָן קְטֹרֶת בּוּסְמַיָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין הֲוָה מַתְקְלָא דְבָזִיכָא בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא כָּל דְהַב בָּזִיכַיָא מְאָה וְעַשְׂרִין׃ פז כָּל תּוֹרֵי לַעֲלָתָא תְּרֵי עֲשַׂר תּוֹרִין דִּכְרִין תְּרֵי עֲשַׂר אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא תְּרֵי עֲשַׂר וּמִנְחַתְהוֹן וּצְפִירֵי בַר עִזִּין תְּרֵי עֲשַׂר לְחַטָּאתָא׃ פח וְכֹל תּוֹרֵי לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָא עַשְׂרִין וְאַרְבְּעָא תּוֹרִין דִּכְרִין שִׁתִּין גַּדְיָן שִׁתִּין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא שִׁתִּין דָא חֲנֻכַּת מַדְבְּחָא בָּתַר דְּרַבִּיוּ יָתֵהּ׃ פט וְכַד

אבן עזרא

אחת (לט) [ט]: פט וטעם ובבוא משה. יתכן שתחלת הדבור שהוא ויקרא אל משה

רש"י

שלשים ומאה משקלה ולא פי' באיזו שקל לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכולן כל כסף הכלים בשקל הקדש מד): כל כסף הכלים וגו'. ללמדך שהיו כלי המקדש מכוונים במשקלן שוקלן אחד אחד ושוקלן כולן כאחד לא ריבה ולא מיעט מה): (פו) כפות זהב שתים עשרה. למה נאמר לפי שנאמר כף אחת עשרה זהב היא של זהב ומשקלה עשרה שקלים של כסף או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה שקלי זהב ושקלי זהב אין משקלם שוה לשל כסף ת"ל כפות זהב של זהב היו מו): (פט) ובבא

קרני אור

מה שבילארו בזה: [ט] וכס' רס"פ בבאורו לס' (יסוד מספר) כתב ויש לדעת ג"כ שעל גליון כ"י מכיל פי' התורה להרמב"ע והרלב"ג הנמצא ת"י הס' רשד"ל כ"י, כתב ר' יונה שעיקר מלת עשתי אלנו עד שתי, וא"כ

יהל אור

זכר, והנה ראוי הוא לפי דעתו (פי' לפי דעת ר' יונה) שיהיה עַשְׁנֵי עשר עזראל (פי' אם מלת עשתי מורכבת מן עַל ושְׁתֵי היה צריך להיות לזכר עשני עשר על ושני), וכן השיג עליו

הרד"ק ואמר, כי לא נכונו דבריו, כי מלאנו המלה במספר הזכרים, והיה ראוי להיות בזכר עשני עשר:

(לט) עיין אות ל"ג:

מקורי רש"י

תשע"ו: מד) ספרי: מה) ספרי, במד"ר פי"ד י"ד, מדרש אגדה, כס"ו: מו) ספרי, במד"ר פי"ג י"ג, ילקוט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו: פ פ פ

עֲלֵיל מֹשֶׁה לְמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמַלָּלָא עִמֵּהּ וּשְׁמַע יָת קָלָא דְּמִתְמַלֵּל עִמֵּהּ מֵעִלָּוֵי כַּפֻּרְתָּא דִּי עַל אֲרוֹנָא דְסַהֲדוּתָא מִבֵּין תְּרֵין כְּרוּבַיָּא וּמִתְמַלֵּל עִמֵּהּ: פ פ פ

קע"ו. עמוס סי'. עמינדב סי'. ומפטירין בשופטים ויהי איש אחד בסי' י"ג:

רש"י

משה. שני כתובים המכחישים זה את זה בא שלישי והכריע ביניהם מז) כתוב אחד אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד מח) והוא חוץ לפרכת וכתוב אחד אומר ודברתי אתך מעל הכפרת מט) בא זה והכריע ביניהם משה בא אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת מבין שני הכרובים, הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים ומשם יצא לאהל מועד: מדבר. כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו יז): וידבר אליו. למעט את אהרן מן הדברות יח) נ): וישמע את הקול. יכול קול נמוך יט) ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל נא):

חסלת פרשת נשא

אבן עזרא

(ויקרא א, א) היה כאשר נשלמה החנוכה (מ) וכל המדקדקים אמרו, כי מדבר אליו מבנין התפעל והתי"ו מובלע (מא) [י], ולפי דעתי שהוא שם הפועל, כמו הנה לא ידעתי דבר (ירמיה א י) (מב), והמ"ם תחת מן למשפט הלשון (מג) וטעם וישמע שהוא לבדו היה שומע הקול, ולא ישמענו מי שהוא באהל מועד מחוץ לפרוכת, גם זה נכון, כי השם הוסיף בהרגשת אזניו (מד), כאשר הוסיף באור עיני נער אלישע (מה) וכן ויגל ה' את עיני בלעם (למטה כב, לא) (מו): וידבר אליו. כן היה משפט הדבור תמיד (מז):

חסלת פרשה נשא

יהל אור

(מ) אעפ"י שויקרא אל משה נכתב קודם: (מא) בינוני מבנין התפעל ודגש הדל"ת להסרון תי"ו ומשפטו מתדבר וכן דעת רש"י ז"ל והרד"ק ז"ל (מכלול ח"א בעור השמיני): (מב) שיחס בו למ"ד בכל"ס והראוי לדבר: (מג) כי אות המ"ם ישמש במקום מן: (מד) פי' ישמע מה שלא ישמע איש זולתו: (מה) כמ"ש ויפקח ד' את עיני הנער (מ"ב י יז): (מו) ודעתו שהיה זה במראה הנבואה: (מז) שאל"כ הוא מיותר שכבר נאמר וישמע את הקול מדבר אליו:

קרני אור

הוא התפיסה הראשונה של הראב"ע אין לה מקום כלל" ע"כ. ואני מצאתי בשרשי רד"ק שהביא ג"כ דעת ר' יונה שפי' עד שתי ושיים „וכבר סברנו דבריו בחלק הדקדוק": [י] עיין ברלי"א מה שיטעון על רש"י ז"ל בזה:

מקורי רש"י

ילקוט תשט"ז: מז) ספרי, במד"ר פי"ד י"ט: מח) ויקרא א' א': מט) שמות כ"ה כ"ב: נ) במד"ר פי"ד כ"א: נא) ילקוט תשי"ח:

מנחת יהודה

כל זה מר"ם הדרשן או מרש"י ז"ל, ועיין למטה י"ב או במנחת יהודה אות א', מה שהעירותי על התנחומא: יז) בו"ל, הפי' על מדבר, אחר וישמע את הקול, ככתוב, ועיין אם למקרא מה שהרחיב לבאר בזה דעת הרמב"ם עפ"י הנוסח שמצא בת"א, להשוותו עם פי' הרמב"ן: עיי"ש: יח) ור"ל אפילו מאותן הדברות שהוזכר בהם אהרן לבד מבלי שיתוף משה: יט) עיין ספרי וריש ויקרא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת
אֶל־מוּל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה יָאִירוּ שִׁבְעַת
הַנֵּרוֹת: ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוּל
פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הֶעֱלָה נֵרֹתֶיהָ כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ד וְזֶה מַעֲשֵׂה
הַמְּנֹרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יְרֵכָהּ עַד־

אונקלוס

א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימָר: ב מַלֵּל עִם
אַהֲרֹן וְתֵימַר לֵהּ
בְּאַדְלָקוּתָךְ יָת בּוֹצִינַיָּא
לָקֳבֵל אַפֵּי מְנָרְתָא יְהוֹן
מְנַהֲרִין שִׁבְעָא בּוֹצִינַיָּא:
ג וַעֲבַד כֵּן אַהֲרֹן לָקֳבֵל
אַפֵּי מְנָרְתָא אַדְלֵק
בּוֹצִינָהָא כְּמָא דִי פַקֵּיד
יְיָ יָת מֹשֶׁה: ד וְדֵין עוֹבַד
מְנָרְתָא נְגִידָא דְהַב עַד
שִׁידָהּ עַד שׁוֹשַׁנָּהּ נְגִידָא

אבן עזרא

ב דבר אל אהרן. כי הוא חייב במצות הדלקת הנר (א): אל מול פני המנורה. פי' והאיר אל עבר פניה (שמות כה לז) (ב) [א] והנה מלת האיר יוצאה, כמו תאיר נרי (תה' יח, כט) (ג), ואין כן יאירו (ד), והארץ האירה (יחז' מג א) (ה) ונסמכה זאת הפרשה להורות כי הדבור יהיה גם בלילה, כי שם יהיה הנר דלוק ולא יכבה (ו) [ב]: ד וזה מעשה המנורה.

רש"י

(ב) בהעלתך. למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות א): בהעלתך. על שם שהלהב עולה כתיב בהדלקתן לשון עלייה שצריך להדליק עד שתהא השלהבת עולה מאליה ב) ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב ג): אל מול פני המנורה. אל מול נר האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה א) ד): יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים ב) שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך ה): (ג) ויעש כן אהרן. להגיד שבחו של אהרן שלא שנה ג) ו): (ד) וזה מעשה המנורה. שהראהו הקב"ה באצבע לפי

קרני אור

[א] אל מול פני המנורה, כמו אל מול פני המצנפת (שמות כח, לז) אל מול ההר ההוא (שם לד ג) ודומיהן, שפי' כולם אל מול אותו דבר הנאמר בכנו, ואם היה פירושו אל מול השולחן כפי' רשב"ם ורא"בע, היה צריך לכתוב, אל מול פני השלחן (רל"ש): [ב] וע"ז כתב הרמב"ן וזה איננו ככה על דעת רז"ל שאמרו והלא לא נדבר עמו אלא ביום, ואלו ידע ר'

יהל אור

(א) כמ"ש יערוך אותו אהרן ובניו (שמות כז כא): (ב) וכן דעת הרשב"ם, ידליק הפתילות אל עבר מול המנורה, שזהו נגד השלחן שכנגדו, וכן הפי' אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, שכל שבעתן מאירין נגד השלחן שכנגדו לפני ד': (ג) שהוא מבנין הפעיל יוצא לשני: (ד) שהוא פועל עומד: (ה) שהוא ג"כ פועל עומד: (ו) יפרש סמיכת הפרשיות, בפרשה שלמעלה כתוב ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וגו', וסמך פ' בהעלותך לומר שהנרות היו

מנחת יהודה

א) מנורה אינה אלא הקנה האמצעי, וכל האחרים נקראין קני המנורה, אמצעי עומד על גופה של מנורה, והשאר על הקנים: ב) ובז"ל „ואחר שבגוף" ועיין בחזקוני שכתב שצ"ל בפי' רש"י „הנרות שעל ששת הקנים", והסופרים גרעו תיבה אחת, וכ"ה בריב"א: ג) עיין בספרי

מקורי רש"י

א) תנחומא א' ג' תנחומא ב ג' במד"ר ט"ו, ג' ועיו"ש סי' ו', ילקוט תשי"ט: ב) ספרא אמור פרק כ"ח א': ג) ספרי תמיד ל', כ', מנחות כ"ט א' מדרש אגדה ילקוט תשי"ט פס"ו: ד) עיין מנחות צ"ח ב' פס"ו: ה) תנחומא א' ס' תנחומא ב' ב' ספרי מדרש אגדה תיוב"ע ילקוט תשי"ט:
ו) ספרי פס"ו, ילקוט תשי"ע:

הִיא כְּחֶזְוָא דִי אַחֲזֵי יְיָ יָת מֹשֶׁה כֵּן עֲבַד יָת מְנָרְתָּא׃ ה וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ו קָרֵב יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתַדְכֵּי

פְּרָחָהּ מִקְשָׁה הִוא כַּמַּרְאֶה אֲשֶׁר הֶרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה׃ פ ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ו קַח אֶת־הַלְוִיִּם

רש"י

שנתקשה בה לכך נאמר וזה ז): מקשה. בטדי"ן בלע"ז ד) לשון דא לדא נקשן ח) עשת ה) של ככר זהב היתה ומקיש בקורנס וחותך בכשיל ו) לפשט איבריה כתקון ולא נעשית איברים איברים על ידי חבור ז): עד ירכה עד פרחה. ירכה היא השידה שעל הרגלים חלול כדרך מנורות כסף שלפני השרים ח): עד ירכה עד פרחה. כלומר גופה של מנורה כולה וכל התלוי בה: עד ירכה. שהוא אבר גדול: עד פרחה. שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך עד לשמש בלשון זה ט) כמו מגדיש ועד קמה ועד כרם זית ט): כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר הראהו בהר י) כמו שנאמר וראה ועשה בתבניתם וגו' יא): כן עשה את המנורה. מי שעשאה יא) יב). ומ"א על ידי הקב"ה נעשית מאליה יג): (ו) קח את הלוים. קחם בדברים אשריכם

אבן עזרא

הזכיר שלא נראה כמוהו (ו): מקשה. פירשתיו (ה), ירכה הוא על הקנה שתעמוד עליו (ט) כי כן כתוב ירכה וקנה (שמות כה לא) (י): פרחה. ידוע, ולא היה כח בחרש חכם לעשותה כן, לולי מהשם הראה אותה למשה במראה הנבואה (יא): כן עשה. שב אל משה, והטעם בצווי (יב) :כן ועשית מנורת זהב (ישם שם) (יג) וטעם הסמך פרשת הלוים (יד) להורות כי אהרן יתעסק בהדלקת הנר (טו), ובשאר העבודות יעזורהו הלוים ויעמדו לפניו לעשות מה שיצום: ו קח את

יהל אור

דולקות כל הלילה, והיה הדבור עם משה גם בלילה: (ז) עיין בפי' הח' ז"ל (שמות כה לא): (ה) בשמות (כה יח), ושם פי' „מקשה כמו שוה", וביאורו שאין בו שום עוות: (ט) הוא הבסיס והקנה האמצעי שבו קבועים הקנים: (י) עיין ביאורי שם: (יא) וכן הוא (ספרי, מכילתא בא) בשם ר"ע, זה אחד משלשה דברים שנתקשה בהם משה והראה לו הקב"ה באצבע, ועיין (מנחות כט א) וכן פי' רש"י ז"ל, וזה היה במראה הנבואה: (יב) שלוה שיעשוה וכן פי' הרמב"ן: (יג) שפי' בלווי, ועיין ביאורי שם: (יד) לכאן: (טו) וכן פי' הרמב"ן, שהוא היה המדליק כל ימיו, ואעפ"י שהמצוה כשירה בבניו, כמו שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו (שמות כז כא) אבל היה הוא

קרני אור

אבריהם מה בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים לא משב כן, הוא מה שאמר הכתוב במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו, לא כן עבדי משה (במדבר יב ו ז) שאין נבואתו בחלום, כי החלום בלילה ממש עיי"ש, וע"ו כתב הרדי"א, ואין ספק שכ"ה דעת מז"ל, ואומר אני שאין בזה קושיא כלל, כי לא היה דעתם ז"ל בשלילת נבואתו בלילה, אלא להגיד שלא היתה נבואתו בחלום שבלילה אלא בהקיץ והשתמשו חושיו, וכמ"ש בחלום אדבר בו, לא כן עבדי משה, אבל נבואה בהקיץ זאת שלום לא שללו מז"ל שתהיה למשה ביום ובלילה, כ"א היא היה מנבא בכל עת שירצה, יתחייב כי גם בלילה ברצותו לנבא תבואהו הנבואה וכו' ועיי"ש מה שהאריך שם וסיים

מקורי רש"י

ז) תנחומא א' שמיני ס', תנחומא ב' שמיני י"א, ספרי, פסי' דר"כ פ' החדש (דף כ"ד ב') פסי"ר פ' ט"ו, מכילתא בא ריש פ"א, מנחות כ"ט א', שמו"ר פט"ו כ"ח במד"ר פ' ט"ו ד' פס"ז מדרש אגדה, ילקוט שם: ח) לעיל ס' ו': ט) סוף' ט"ו ס': י) ספרי: יא) שמות כ"ה מ': יב) עיין מנחת יהודה שהבאתי מת"י שמוסב על בצלאל, וכ"ה תנחומא ס' ו', תנחומא ב' י"א ז: יג) תנחומא א' ג', ו', תנחומא ב' ד', ספרי, במד"ר

מנחת יהודה

שיפרש כאשר צוה ד' את משה, חצי לוג לכל נר ונר, ופי' חתוה"ם שהעלה נרותיה אל מול פני המנורה שהוא נר האמצעי, שהוא נ"כ נר המערבי שהיה דולק בנס כל ימי חיי אהרן, והיה שבחו של אהרן שלא שינה, ר"ל שלא הוצרך לשנות לתת בנר המערבי יותר מחצי לוג כדי שידלק עד הלילה כי דלק בנס בזכותו: ד) (געשלאגען געהעמערט): ה) חתיכה: ו) בקורנס: ז) עיין בהתוה"מ סי' ח' שיבאר שמלת מקשה מורה על הקשת הקורנס שלא תהיה חלולה ולא כרש"י שלא יעשנה הוליות עיי"ש: ח) עיין פי' רש"י שמות כ"ה ל"א: ט) בלומר כי עד הנאמר כאן, איננו לא יחוס הזמן, ולא יחוס המקום, אך יורה על השיווי כמו ועד קמה ועד כרם זית (שופ' ט"ו ה') ר"ל שבעד הכל גדיש וקמה וכרם זית: י) לבל תפרש על הגוון אשר הראה, ולזה סביא ראיה מן וראה ועשה בתבניתם: יא) ור"ל לשון קצר הוא, ולא פי' מי הוא העושה, והראב"ע ואחריו הרמבמ"ן פי' שמוסב על משה והטעם בצווי ויונתן תרגם על בצלאל, יען מפורש בפ' ויקהל כי בצלאל עשה המנורה (שמות ל"ז י"ז) וכ"ה במד"ר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטִהַרְתָּ אֹתָם׃
ז וְכֹה־תַעֲשֶׂה לָהֶם לְטַהֲרָם הַזֵּה
עֲלֵיהֶם מֵי חַטָּאת וְהֶעֱבִירוּ תַעַר
עַל־כָּל־בְּשָׂרָם וְכִבְּסוּ בִגְדֵיהֶם
וְהִטֶּהָרוּ׃ ח וְלָקְחוּ פַּר בֶּן־בָּקָר
וּמִנְחָתוֹ סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וּפַר־

אונקלוס

יַתְהוֹן׃
ז וּכְדֵין תַּעְבֵּד לְהוֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן אַדִּי עֲלֵיהוֹן מַיָּא דְחַטָּאתָא וְיַעְבְּרוּן מְסַפַּר עַל כָּל בִּשְׂרְהוֹן וִיחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיהוֹן וְיִדְכּוֹן׃
ח וְיִסְּבוּן תּוֹר בַּר תּוֹרֵי וּמִנְחָתֵהּ סֻלְתָּא דְפִילָא בִמְשַׁח וְתוֹר תִּנְיָן בַּר

אבן עזרא

הלוים מתוך בני ישראל. כי מעורבים היו (טז) וכן כל השבטים קודם שיסעו אל הדרך מהר סיני (יז) [ג]: ז מי חטאת. כמו תחטאני (תה' נא ט) (יח) או טעמו כחטאת הקרבן (יט): הזה עליהם. אמר ר' משה, שפ"א הפעל נו"ן, כמו הכה תכה (כ) ונכון הוא: והעבירו תער על כל בשרם. וכבר העבירו תער (כא), אמרו המעתיקים אפילו הזקן ולא הפאה (כב): וכבסו בגדיהם. ואחר כן יהיו טהורים בטהרם במי חטאת (כג) [ד]: והטהרו. מבנין התפעל, והתי"ו מובלע (כד) וכן המתקדשים והמטהרים (ישעי' סו יז) (כה): ח פר בן בקר. קטן (כו): סלת. שלשה

רש"י

שזכו להיות משמש למקום יד): (ז) הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה מפני טמאי מתים שבהם: והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו עבודת כוכבים והיא קרויה זבחי מתים והמצורע קרוי מת יג) הזקיקם תגלחת כמצורעים יג) טו): (ח) ולקחו פר בן בקר. והוא עולה כמו שכתוב ועשה את האחד עולה טז) והוא קרבן צבור בעבודת כוכבים: ופר שני. מה ת"ל שני יד) יז) לומר לך מה עולה לא נאכלת אף חטאת לא נאכלת טו) (ע"כ דברי ר"מ) ובזו יש סמך לדבריו בת"כ יח) והאומר אני שהוראת שעה היתה טז) שבשעיר היה להם להביא לחטאת עבודת כוכבים עם פר העולה יז):

קרני אור

ולדקו דברי הרשב"ע גם לדעת חז"ל: [ג] פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן והלוים היו מעורבים בין בנ"י ולזה שיקבלם ויטהר אותם: [ד] פי' אחר כבוס בגדים יהיו טהורים בטהרם במי חטאת, וע"ז כתב הכוס"ק "ואין זה נכון, כי הוא לווי בפ"ע שיטהרו במי מקוה כבמצורע

יהל אור

מוזרז במצוה הגדולה הזאת: (טז) כי היו מעורבים בין הדגלים כשאר העם, ולזה עתה שיבדילם בהבדל מקומי: (יז) היו מעורבים: (יח) שהוא מבנין פעל הדגוש שיבואו בו הפעלים המורים על הפך הפעולה וכן מלת החטא היא, בפתח החית ודגש הטי"ת שם דבר מזה הבנין: (יט) שנקרא הקרבן חטאת, לפי שהובא על כפור החטא: (כ) פי' שפ"א הפעל מהזה הוא "נזה", וכן מן הכה פ"א הפעל "נכה": (כא) וכן פי' החזקוני קודם הזאת שלישי ושביעי, וכן פי' הרדי"א כי יעשו ללוים כאשר יעשו למצורע המתחטא: (כב) פי' פאת הזקן, וכבר באה האזהרה ע"ז, ולא תשחית את פאת זקנך (ויקרא יט כז) ופאת זקנם לא יגלחו (שם כא ה): (כג) ועניינו נ"כ וכבר כבסו בגדיהם כהכירו, ואח"כ הזה עליהם מי חטאת לטהרם כאלו היו טמאי מת: (כד) בדגש הטי"ת, והסגל מקום פת"ח, כי הה"א היתה ראויה להדגש לולא שהיא גרונית, והטי"ת בפת"ח כמו שבא בלווי וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שמלתיכם וכשנקמצה הה"א מפני ההפסק שמו הסגל תחת הטית מקום פתח, והוא עבר מהופך לעתיד, והראוי והתטהרו: (כה) הראוי והמתטהרים מבנין התפעל: (כו) כי

מנחת יהודה

(בכד"ר פט"ו י"): יב) ובז"ל "שנאמר אל נא תהי כמת, בשביל זאת": יג) ולכך צריכים בעלי תשובה טבילה והגלחת (חזקוני): יד) פי' דאין לומר שני אלא אם הראשון דומה לו, וכאן הראשון עולה והשני חטאת לכן פי' לומר לך: טו) פי' אף חטאת זו אינה נאכלת, לפי שבו מלאו ידי הלוים והיו מלואים, כמו שפי' בפ' שמיני: טז) רש"י בא לתרץ מדוע נאמר בפר ראשון שהיה לעולה ולקחו, ובפר השני לחטאת נאמר תקח שהוא הצווי, כמו שכתב הראב"ע, ולזה אמר אתה תצוה שיקחו פר לחטאת אף שלא כדת (המעתר): יז) עיין ברע"ב שהקשה שעיר למזיד כי איכא, הלא היו כולם מזידים, כדאמר נהכוין לבדקם כסוטות, עיי"ש מה שביאר

מקורי רש"י

פט"ו ד', מדרש אגדה, פס"ז: יר) ספרא פ' מלואים, פס"ו, מדרש אגדה, ילקוט תשי"ט: טו) וכ"ה פס"ז, מדרש אגדה: טז) פ' י"ב: יז) ספרא עס"פ פר בן בקר (ויקרא ד' ג') הוריות ה' ב': יח) ספרא שם, הוריות שם, מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁנִי בֶן־בָּקָר תִּקַּח לְחַטָּאת׃
ט וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אֹהֶל
מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וְהִקְרַבְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם
לִפְנֵי יְהוָה וְסָמְכוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
יְדֵיהֶם עַל־הַלְוִיִּם׃ יא וְהֵנִיף אַהֲרֹן
אֶת־הַלְוִיִּם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת יְהוָה׃ יב וְהַלְוִיִּם יִסְמְכוּ אֶת־
יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וַעֲשֵׂה
אֶת־הָאֶחָד חַטָּאת וְאֶת־הָאֶחָד

תּוֹרֵי תִּסַּב לְחַטָּאתָא׃
ט וּתְקָרֵב יָת לֵוָאֵי קֳדָם
מַשְׁכַּן זִמְנָא וְתִכְנֵשׁ יָת כָּל
כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
י וּתְקָרֵב יָת לֵוָאֵי קֳדָם יְיָ
וְיִסְמְכוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת
יְדֵיהוֹן עַל לֵוָאֵי׃ יא וִירִים
אַהֲרֹן יָת לֵוָאֵי אֲרָמָא
קֳדָם יְיָ מִן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וִיהוֹן לְמִפְלַח יָת פּוּלְחָנָא
דַּייָ׃ יב וְלֵוָאֵי יִסְמְכוּן יָת
יְדֵיהוֹן עַל רֵישׁ תּוֹרַיָּא
וַעֲבֵד יָת חַד חַטָּאתָא
וְיָת חַד עֲלָתָא קֳדָם יְיָ
לְכַפָּרָא עַל לֵוָאֵי׃

רש"י

(ט) והקהלת את כל עדת. לפי שהלוים נתונים קרבן כפרה תחתיהם יח) יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם יט) יט): (יא) והניף אהרן את הלוים. כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי. שלש תנופות נאמרו בפרשה זו. הראשונה לבני קהת לכך נאמר בם והיו לעבוד את עבודת ה' כ) לפי שעבודת קדש הקדשים עליהם הארון השלחן וגו' כ) כא). השניה לבני גרשון לכך נאמר בם תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקודש יריעות וקרסים (נ"ל וקרסים דהילו קרשים ביד משא בני מררי) כא) הנראות בבית קדש הקדשים והשלישית לבני

אבן עזרא

עשרונים כמשפט (כז): תקח לחטאת. בצווי, כי הם יקחו (כח) והטעם יתנו, כמו ויקחו לי תרומה (שמות כה ב) (כט) או יקחו עמם, כמו ויקחו להם איש שה לבית אבות (שמות יב ג) (ל): יא לפני ה'. והטעם כאשר תקריבם לפני האהל יסמכו בני הלוים (לא) את ידם על ראש כל אחד מהפרים (לב) ורבים כן: יב ועשה. בצווי כי אהרן היה

יהל אור

מלת בן בקר מורה כי הפר הוא קטן: (כז) ואף שלא נזכר כמה וסמך על מה שכתוב למטה במנחת הפר ושלשה עשרונים סלת מנחה (למטה כח, יב):

קרני אור

(ויקרא יד ס), וכבש וגו' וגלא וגו' ורמז נמיס וטסר, וכתיוב"ע „וידכון בארבעין סוין דמיא" ועיין בכתה"ס, ובביאור שד"ל מה שהעיר על הס' ז"ל ועל הרמב"ן:

(כח) ולא משה בעצמו וכמ"ש קודם זה בראשית הפסוק ולקחו פר וגו': (כט) ופי' הח' ז"ל שם כפי' הקלר, מלת לקיחה עם למ"ד כמו נתינה: (ל) שפי' יקחו עמם: (לא) ט"ס הוא וצ"ל „יסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים" והציון פסוק י"א צ"ל פסוק יו"ד, והח' ז"ל יתרץ מה שחזר ושנה והקרבת את הלוים, ויבאר שפי' כאשר תקריבם לפני ד', וזהו אל אהל מועד הכתוב בסמוך, אז יסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים: (לב) ומה שכתב „יסמכו בני הלוים את ידם על ראש כל אחד מהפרים" הוא מפסוק י"ב, שיבאר מה שכתוב „והלוים יסמכו את ידיהם על ראש הפרים", שפי' על ראש כל אחד מהפרים, כי היל"ל על ראשי הפרים לר"ר:

מקורי רש"י , מנחת יהודה

יח) מדרש אגדה: כ) למטה ח' י"א: כא) מדרש אגדה: שביאר בזה: יח) פי' הם בבורות שבישראל, שהלוים נהנו כפרה תחתיהם: יט) וכל בכור סומך על שלו (חזקוני):

כ) וכן המנורת והמזבחות, וכתיב כי עבודת הקדש עליהם (לעיל ז' ט'): כא) והגי' ברבינו בחיי „יריעות הקרשים" שהיו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הַלְוִיִּם׃
יג וְהַעֲמַדְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם לִפְנֵי אַהֲרֹן
וְלִפְנֵי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה
לַיהוָה׃ יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הַלְוִיִּם
מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם׃
שני טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הַלְוִיִּם
לַעֲבֹד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְטִהַרְתָּ
אֹתָם וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה׃ טז כִּי
נְתֻנִים נְתֻנִים הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פִּטְרַת כָּל־רֶחֶם
בְּכוֹר כֹּל מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָקַחְתִּי

יג וּתְקֵים יָת לֵוָאֵי קֳדָם
אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי וּתְרֵים
יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ׃
יד וְתַפְרֵשׁ יָת לֵוָאֵי מִגּוֹ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהוֹן מְשַׁמְּשִׁין
קֳדָמַי לֵוָאֵי׃ טו וּבָתַר כֵּן
יֵעֲלוּן לֵוָאֵי לְמִפְלַח יָת
מַשְׁכַּן זִמְנָא וּתְדַכֵּי יָתְהוֹן
וּתְרֵים יָתְהוֹן אֲרָמָא׃
טז אֲרֵי אַפְרָשָׁא מַפְרְשִׁין
אִנּוּן לִי מִגּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
חֲלַף פְּתַח כָּל וַלְדָּא
בּוּכְרָא כֹלָּא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קָרֵבִית יָתְהוֹן קֳדָמָי׃

אבן עזרא

הסקריב (לג) והעד הנאמן שאמר כי החטאת גם העולה הם לכפר על הלוים, וכתוב ויכפר עליהם אהרן (פסוק כא) (לד): **יג** וטעם והעמדת את הלוים. אחר שיכפר אהרן עליהם העמידם לפניו ויניפם (לה): והנפת. בצווי, כמו יעשה להם (למעלה ד כו) (לו) [ה]: **יד** והיו לי הלוים. זו מעלה גדולה (לז): **טו** ואחרי בן יבאו הלוים. אחרי שתטהר אותם: והנפת. בצווי (לח) [ו]: **טז** כי נתנים נתנים. הם ובניהם ישראל נתנום לי (לט), ואני לקחתי אותם לי, והטעם קבלתים ולא נתנום (מ) בעבור פדיון פטרת כל רחם (מא), ופטרת ופטר שתי לשונות (מב) כמו צדק

רש"י

מררי כב) כב): (טז) נתנים נתנים. נתונים למשא נתונים לשיר כג): פטרת.

קרני אור

[ה] והרד"א יפרש שמשה יניף אותם: [ו] והמבאר לנתה"ש יפרש על דרך כלל שאמריו מעשה, ויהיה פסוק והניף אהרן וגו' (פ' יא) רק הידיעה הכללית שלא יהיו הלוים ראוים לעבוד את עבודת ה' כ"א אחר שיניפם אהרן, ואז והיו לעבוד, ואינו צווי על התנופה כ"א אחר הפסוקים הבאים המודיעים סדר המעשים שיעשו קודם התנופה או באלה הצווי גם על התנופה, ובפ' י"ג הוא צווי על

יהל אור

(לג) ואין לפרש שמשה היה העושה אלא בצווי, כי אהרן היה המקריב: (לד) כי הוא היה המקריב: (לה) ובד"ק ובבא"י „תעמידם לפניו והעמדה כאן הוא בכדי שיניפם אחר עשיית הקרבנות, ומה שאמר (למעלה פ' יא) והניף אהרן את הלוים תנופה לפני ד' וגו' היא זאת התנופה הנזכרת כאן, שהיה עושה אהרן אחר הכפרה: (לו) הב"י יגרום כמו „ועשה להם מכנסי בד" (שמות כה מב) ושם נ"כ בצווי, ובס' המ"כ יפרש כמו ועשה את האחד חטאת (פ' יב) כי כתוב שם קודם זה והניף אהרן, והיא זאת התנופה כמ"ש, ובספרים שלנו „יעשה להם": (לז) שיהיו מובדלים מבנ"י לשמו: (לח) ובד"ק ובבא"י, והנפתם בצווי פי' אחרי שתטהר אותם והנפתם בצווי, אז יבואו לעבוד: (לט) ע"כ כפל מלת „נתנים" א' להם וא' לבניהם: (מ) הבא"י יגרום „והם נתנום" ומה שכתוב „ולא נתנום" ט"ס הוא ובהשמטות יגרום „ולי נתנום" והכל אחד: (מא) ובס' המ"כ יפרש הגי' „ולא נתנום" כי כתוב אח"ז תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל לקחתי אותם לי, כלומר ולא לפדיון, ע"כ כתוב אח"ז כי לי כל בכור וגו', ולזה צריכים עדיין לתת פדיונם, לשעה ולדורות: (מב) השם פטר

מנחת יהודה

כב) שהיו נושאין קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו שהם כלי הנחושת והעצים, ואמר בהן תנופה סתם, ולא הזכיר לפני ה', ולא לה', שהרי מעלותיהם חלוקים זה מזה (רב"ח):

מקורי רש"י

כב) מדרש אגדה: כג) מדרש אגדה:

כי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אתם לי: יז כי לי כל־בכור בבני
ישראל באדם ובבהמה ביום
הכתי כל־בכור בארץ מצרים
הקדשתי אתם לי: יח ואקח את־
הלוים תחת כל־בכור בבני
ישראל: יט ואתנה את־הלוים
נתנים | לאהרן ולבניו מתוך בני
ישראל לעבד את־עבדת בני
ישראל באהל מועד ולכפר על־
בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל
נגף בגשת בני־ישראל אל־הקדש:
כ ויעש משה ואהרן וכל־עדת

אונקלוס

יז ארי דילי כל בוכרא
בבני ישראל באנשא
ובבעירא ביומא
דקטלית כל בוכרא
בארעא דמצרים
אקדשית יתהון קדמי:
יח וקרבית ית ליואי חלף
כל בוכרא בבני ישראל:
יט ויהבית ית ליואי מסירין
לאהרן ולבנוהי מגו בני
ישראל למפלח ית פלחן
בני ישראל במשכן זמנא
ולכפרא על בני ישראל
ולא יהא בבני ישראל
מותא במקרב בני
ישראל לקודשא: כ ועבד
משה ואהרן וכל כנשתא
דבני ישראל לליואי ככל

רש"י

פתיחת: (יז) כי לי כל בכור. שלי היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין בכורי מצרים ולקחתי אותם לי עד שטעו בעגל ועכשיו ואקח את הלוים: (יט) ואתנה וגו'. חמשה פעמים נאמר בני ישראל במקרא זה להודיע חבתן שנכפלו אזכרותיהן במקרא אחד כג) כד) כמנין חמשה חומשי תורה כה) וכך ראיתי בב"ר כד) כו): ולא יהיה בבני ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש כה) שאם יגשו יהיה נגף: (כ) ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו'. משה העמידן

אבן עזרא

וצדקה (מג) או על משקל אחר (מד): יז ביום הכתי. זמן (מה) כמו, אתה עובר היום (דבר' ב יח) (מה*): יח וטעם ואקח את הלוים. וכבר אמר לקחתי אותם לי (מו) כי כן דרך המקרא והוא דבק עם הפסוק הבא אחריו, וכאשר לקחתי לי הלוים נתתים אני לאהרן ולבניו: יט ולכפר. להיותם כפר נפשם (מז), כאשר פירשתי (מח): כ ויעש משה ואהרן. משה בצווי ואהרן שהניפם (מט) וישראל שסמכו עליהם (נ): וטעם ויתחטאו.

יהל אור

כל רחם בשם נקודות, וכה"א הנקבה פטרה, ובסמוך פטרת כל רחם: (מג) השם צדק בשם נקודות, ובל"נ ויחשבה לו צדקה (ברא' טו ו), והנה צדק וצדקה בלשוננו הקדוש אחד הם, רק שהאחד הוא שם בל"ז, והאחר שם בלשון נקבה וכן הם פטר ופטרת, וכ"ה דעת הרד"ק בשרשיו: (מד) שהם לשון אחד אבל שני משקלים הם: (מה) ולא ביום ממש, כי לא הכה אותם רק בלילה: (מה*) ושם פי' ג"כ זמן: (מו) בפ' ע"ז: (מז) פי' נפשות בני ישראל: (מח) שמות (ל כט): (מט) כי משה לא עשה כלום רק מעשהו היה בצווי: (נ) שסמכו את

מקורי רש"י

כד) תנחומא א' תשא ח', פסי' דר"כ פ' שקלים דף י"ו א', ויק"ר פ"ב ד', ועיין ערוך ערך חמש: כה) כ"ס פס"ו: כו) עיין מנחת יהודה:

מנחת יהודה

כג) כי הזכירם כמה פעמים במקום אחד ; דרך חבה ומעלה וכבוד: כד) ובב"ר פ"ג ה', חמשה פעמים כתיב כאן אורה כנגד חמשה חומשי תורה וכ"ה ילקוט בראשית רמז ד': כה) מפני שהלוים יעבדו עבודת המשכן, וימנעום מלהכנס ולבוא במחיצתם:

לא

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַלְוִיִּם כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לַלְוִיִּם כֵּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא וַיִּתְחַטְּאוּ הַלְוִיִּם וַיְכַבְּסוּ בִּגְדֵיהֶם וַיָּנֶף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה וַיְכַפֵּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרָם׃
כב וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדָתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וְלִפְנֵי בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כֵּן עָשׂוּ לָהֶם׃ ס
כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
כד זֹאת אֲשֶׁר לַלְוִיִּם מִבֶּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה יָבוֹא לִצְבֹא

אונקלוס

דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה לְלֵוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
כא וְאִדַּכִּיאוּ לֵוָאֵי וְחַוַּרוּ לְבוּשֵׁיהוֹן וַאֲרֵים אַהֲרֹן יָתְהוֹן אֲרָמָא קֳדָם יְיָ וְכַפַּר עֲלֵיהוֹן אַהֲרֹן לְדַכּוֹאֵיהוֹן׃
כב וּבָתַר כֵּן עָלוּ לֵוָאֵי לְמִפְלַח יָת פֻּלְחָנְהוֹן בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא קֳדָם אַהֲרֹן וְקֳדָם בְּנוֹהִי כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה עַל לֵוָאֵי כֵּן עֲבַדוּ לְהוֹן׃
כג וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃
כד דָּא דִי לְלֵוָאֵי מִבַּר חֲמֵשׁ וְעֶשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא יֵיתֵי לְחַיָּלָא חֵילָא בְּפָלְחַן מַשְׁכַּן זִמְנָא׃

אבן עזרא

כי גם הם עשו (נא): כא ויכפר עליהם. זכבר כפר עליהם (נב), ויש אומרים בתחלה התחטאו (נג) ואחר כן סמכו ידיהם על הפרים (נג*), ואיננו רחוק, ואם כן יהיה ידיה פירוש והעמדת הלוים, וכבר העמדתם בתחלה (נד): כב כן עשו. להם תמיד בני אהרן לבניהם (נה): כד זאת אשר ללוים. והטעם זאת הקצבה (נו). ואין מבן שלשים שנה מכחיש זה הפסוק (נז) כי מבן שלשים

רש"י

ואהרן הניפם וישראל סמכו את ידיהם כו): (כב) כאשר צוה ה' וגו' כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהם שאחד מהם לא עכב כו): (כד) זאת אשר ללוים. שנים פוסלין בהם ואין המומין פוסלין בהם כו): מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר אומר מבן שלשים שנה כח) הא כיצד מבן כ"ה בא ללמוד הלכות עבודה ולומד חמש שנים ובן שלשים עובד כט) מכאן לתלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים שוב

יהל אור

ידיהם עליהם: (נא) כי ויתחטאו מבנין התפעל, ופי' כי גם סייעו בהזאת עצמם: (נב) קודם התנופה: (נג) וכמו שבא בכתוב (למעלה פ' ז) הזה עליהם מי חטאת: (נג*) ואח"כ הניפם אהרן, ואח"כ כפר עליהם אהרן כסדר הכתוב פה: (נד) ויהיה סדר הכתוב ההעמדה בתחלה, ואח"כ ההזייה ואח"כ התנופה: (נה) כפי הנווי כאן: (נו) כי מלת זה, זאת, מליין תמיד על דבר מה ופה מליין על הקצבה בשנים: (נז) פי' מה שכתוב (למעלה ד כג) מבן שלשים שנה וכאן מבן חמש ועשרים:

מנחת יהודה

כו) לא שכולם עשו דבר אחד, אלא כל אחד עשה דבר אחד בפני עצמו: כז) ושבח העושין ושבח הנעשין הוא זה כי בסמיכת ישראל ידיהם על הלוים היו מודים שחטאו בע"ז, והיו בורים שניטלה מהם בכורה מן הדין וניתנה לשבט לוי, והיו לוקחין הלוים לכפר עליהם, וסמכו בנ"י את ידיהם על הלוים, כאלו הם קרבן בעדם לתשועת נפשם, ולזה לא היה דבר זה, אם היו ישראל מעכבין ע"ז, אם שלא להודות

מקורי רש"י

כז) ספרי חולין כ"ד א', פס"ז ילקוט תש"כ: כח) לעיל ד' ג': כט) ספרי חולין כ"ד א' פס"ו:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

צָבָא בַּעֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃ כה וּמִבֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצְּבָא הָעֲבֹדָה וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד׃ כו וְשֵׁרֵת אֶת־אֶחָיו בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת וַעֲבֹדָה לֹא יַעֲבֹד כָּכָה תַּעֲשֶׂה לַלְוִיִּם בְּמִשְׁמְרֹתָם׃ פ שלישי

ט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר׃
ב וְיַעֲשׂוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפָּסַח בְּמוֹעֲדוֹ׃
ג בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר־יוֹם

אונקלוס

כה וּמִבַּר חַמְשִׁין שְׁנִין יְתוּב מֵחֵיל פָּלְחָנָא וְלָא יִפְלַח עוֹד׃ כו וִישַׁמֵּשׁ עִם אֲחוֹהִי בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא לְמִטַּר מַטְּרָא וּפָלְחָנָא לָא יִפְלַח כְּדֵין תַּעְבֵּד לְלֵוָאֵי בְּמַטְּרָתְהוֹן׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי בְּשַׁתָּא תִנְיֵתָא לְמִפַּקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּיַרְחָא קַדְמָאָה לְמֵימָר׃ ב וְיַעְבְּדוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת פִּסְחָא בְּזִמְנֵיהּ׃ ג בְּאַרְבְּעַת עַסְרָא יוֹמָא בְּיַרְחָא הָדֵין בֵּין שִׁמְשַׁיָּא תַּעְבְּדוּן יָתֵיהּ בְּזִמְנֵיהּ כְּכָל גְּזֵרָתֵיהּ וּכְכָל דִּחְזֵי לֵיהּ

רש"י

אינו רואה ל): (כה) ולא יעבוד עוד. עבודת משא בכתף אבל חוזר הוא לנעילת שערים לשיר כח) ולטעון עגלות כט) וזהו ושרת את אחיו עם אחוהי ל) לא) כתרגומו: (כו) לשמור משמרת. לחנות סביב לאהל לא) ולהקים ולהוריד בשעת המסעות: (א) בחדש הראשון. פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר א) למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה א) ולמה לא פתח בזו מפני שהוא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד ב) ב): (ב) במועדו. אף בשבת במועדו אף בטומאה ג) ג):

אבן עזרא

שנה הוא לעבודת משא, ומבן חמש ועשרים לעבודת האהל (נח) [ז]: וטעם לצבא. להמנות עם צבא העובדים: כו במשמרתם. על הזקנים (נט), ונדבקה פרשת הפסח, כי החנוכה היתה בחדש הראשון (ס) ואז נבדלו הלוים (סא) ובאה זאת הפרשה בעבור שהוא כתוב בפסח והיה כי תבאו אל הארץ (שמות יב כה) והיה כי יביאך ה' (שם יג ה) צוה שהם חייבים גם במדבר (סב):

יהל אור

(נח) וכן פי' הרשב"ם, כי למעלה צוה השם למנותם מבן שלשים לעבוד ולמשא לשאת את המשכן וכאן צוה על עבודת משמרת המשכן שתהיה חמש שנים לפני השלשים שאז אינו ראוי למשא יהיה ראוי לשמירת המשכן: (נט) יזהיר על הזקנים, שמבן חמשים שנה ישוב מלאכת העבודה: (ס) עיין למעלה ט א): (סא) והרדי"א יפרש, שמנין הלוים היו ג"כ בחדש השני כמו מנין העם (למעלה א א): (סב) ומה שלא

קרני אור

כתוספה, ובפ' ע"ז אחר וכולל כל סדר הספרים, ושינו אחר שתטהר אותם ותלוס לקניפה ואז יבואו לעבוד: [ז] וכ"פ החזקוני, ועיין ברמב"ן וברא"ם מה שהעירו ע"ז ובנדי"א מה שהשיב עליהם וגעה לדעת הם' ז"ל:

מקורי רש"י

ל) חולין כ"ד א', פס"ז, ילקוט שם: לא) פס"ז: א) ספרי, פסחים ו' ב': ב) ספרי, ועיין תוס' קדושין ל"ז ב' ד"ה הואיל ילקוט תש"כ: ג) ספרי, פסחים ע"ז א', מכילתא

מנחת יהודה

לדורות שפשעו בע"ז (מדרשי התורה) ועיי"ש מה שהאריך לבאר בשבח הנעשין: כח) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: כט) וזה קאי אבני קהת, דאי אבני גרשון ובני מררי, מאי קאמר אבל חוזר הוא, ולטעון עגלות, הרי תחלת עבודתם בכך: ל) לא שישרת את אחיו: לא) לשמור שלא יכנס זר למשכן: א) כי שם כתוב באחד לחדש השני בשנה השנית, וא"כ פרשה זאת אעפ"י שהיא מאוחרת בכתוב, קודמת היא בזמן: ב) ובבעלי התוס' וכן החזקוני פי', שהתנות שחטאו במתאוננים, ואם לא חטאו היו נכנסין לארץ מיד: ג) במועדו השני שבפ' ג' הוא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעֲרְבַּיִם תַּעֲשׂוּ
אֹתוֹ בְּמֹעֲדוֹ כְּכָל־חֻקֹּתָיו וּכְכָל־
מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ׃
ד וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשֹׂת
הַפָּסַח׃
ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח
בָּרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִדְבַּר סִינָי
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן
עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו וַיְהִי אֲנָשִׁים
אֲשֶׁר הָיוּ טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־
יָכְלוּ לַעֲשֹׂת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא
וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וְלִפְנֵי אַהֲרֹן
בַּיּוֹם הַהוּא׃
ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה אֵלָיו אֲנַחְנוּ
טְמֵאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגָּרַע לְבִלְתִּי הַקְרִב

אונקלוס

תַּעְבְּדוּן יָתֵהּ׃
ד וּמַלִּיל
מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֶעְבַּד פִּסְחָא׃
ה וַעֲבַדוּ
יָת פִּסְחָא בְּנִיסָן בְּאַרְבְּעַת
עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא בֵּין
שִׁמְשַׁיָּא בְּמַדְבְּרָא דְסִינָי
כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
כֵּן עֲבַדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ו וַהֲווֹ גֻּבְרַיָּא דִּי הֲווֹ
מְסָאֲבִין לִטְמֵי נַפְשָׁא
דֶאֱנָשָׁא וְלָא יְכִילוּ
לְמֶעְבַּד פִּסְחָא בְּיוֹמָא
הַהוּא וּקְרִיבוּ קֳדָם מֹשֶׁה
וְקֳדָם אַהֲרֹן בְּיוֹמָא הַהוּא׃
ז וַאֲמַרוּ גֻּבְרַיָּא הָאִנּוּן לֵהּ
אֲנַחְנָא מְסָאֲבִין לִטְמֵי
נַפְשָׁא דֶאֱנָשָׁא לְמָא
נִתְמְנַע בְּדִיל דְּלָא
לְקָרָבָא יָת קֻרְבָּנָא דַּיְיָ

אבן עזרא

ו ויהי אנשים. לא יתכן שיהיה מחנה ישראל גדול ושלא ימותו שם מתים (א) בכל יום (ב) [א]:
ז למה נגרע. מבנין נפעל (ג):

רש״י

(ג) בכל חקותיו. אלו מצות שבגופו ד) שה תמים זכר בן שנה ה): וככל משפטיו. אלו מצות שעל גופו ומקום אחר כגון שבעת ימים למצה ולביעור חמץ (ס״א מצות שבגופו. שה תמים זכר בן שנה. שעל גופו. צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו. שחוץ לגופו. מצה וביעור חמץ) ד): (ד) וידבר משה וגו׳. מה ת״ל והלא כבר נאמר וידבר משה את מועדי ה׳ ו) אלא כששמע פרשת מועדים מסיני אמר להם וחזר והזהירם בשעת מעשה ז): (ו) לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבית המדרש באו ושאלום ח) ולא יתכן לומר זה אחר זה שאם משה לא היה יודע אהרן מנין לו: (ז) למה נגרע. אמר להם אין קדשים קרבים בטומאה ט)

קרני אור

[א] ודעת מו״ל שמן מסרת יוהכ״פ שנמנו בראשונה עד יום א׳ באייר שנמנו שנית לא מת אחד מבנ״י

יהל אור

עשו רק פסח זה מפני שהיו ערלים:
(א) פי׳ אנשים:(ב) והיו כהם טמאי מת: (ג) עתיד

מנחת יהודה

הוא דורש, אף בטומאה, כנראה מספרי, ופי׳ אם נטמאו רוב ישראל במת לאפוקי יחיד אינו דוחה: ד) כ״ה נ׳

מקורי רש״י

כא, פס״ו ילקוט שם: ד] ספרי, פסחים נ״ט א׳:
ה) שמות י״ב ה׳: ו) ויקרא כ״ג מ״ד: ז) ספרי: ח) ספרי,
כ״ב קי״ט, ב, פס״ו: ט) עיין ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־קׇרְבַּן יְהֹוָה בְּמֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה
עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה־יְצַוֶּה יְהֹוָה
לָכֶם׃ פ ט וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי־יִהְיֶה טָמֵא ׀
לָנֶפֶשׁ אוֹ בְדֶרֶךְ רְחֹקָה נקוד על ה׳ לָכֶם
אוֹ לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לַיהֹוָה׃
יא בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר
יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־
מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ יב לֹא־
יַשְׁאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְעֶצֶם לֹא

בְּזִמְנֵהּ בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ח וַאֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה
אוֹרִיכוּ עַד דְּאֶשְׁמַע מָה
דְּאִתְפַּקַּד קֳדָם יְיָ עַל דִּי
לְכוֹן׃ ט וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ י מַלֵּל עִם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר גְּבַר גְּבַר
אֲרֵי יְהֵי מְסָאַב לִטְמֵי
נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא אוֹ
בְּאוֹרְחָא רְחִיקָא לְכוֹן אוֹ
לְדָרֵיכוֹן וְיַעְבֵּד פִּסְחָא
קֳדָם יְיָ׃ יא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא
בְּאַרְבְּעַת עַשְׂרָא יוֹמָא
בֵּין שִׁמְשַׁיָּא יַעְבְּדוּן יָתֵהּ
עַל פַּטִּיר וּמְרָרִין יֵיכְלֻנֵּהּ׃
יב לָא יַשְׁאֲרוּן מִנֵּהּ עַד
צַפְרָא וְגַרְמָא לָא יְתַבְּרוּן

רש"י

אמרו לו יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים ויאכל הבשר לטמאים (ס"א לטהורים) ה) י) אמר להם עמדו ואשמעה כתלמיד המובטח לשמוע מפי רבו. אשרי ילוד אשה שכך מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה וראויה היתה פרשה זו להאמר על ידי משה ו) כשאר כל התורה כולה אלא שזכו אלו שתאמר על ידיהן שמגלגלין זכות על ידי זכאי יא): (י) או בדרך רחקה. נקוד עליו ז) יב) לומר לא שרחוקה ודאי אלא שהיה חוץ לאסקופת העזרה כל זמן שחיטה ח). פסח שני מצה וחמץ עמו בבית

אבן עזרא

ח עמדו. פתח אהל מועד (ג׳) [ב]: י או בדרך רחוקה. אין לחפש, כי כבר העתיקו חז"ל כמה היא הרחוקה (ד): לכם. לטמא נפש (ה) או לדורותיכם בטמא נפש ודרך רחוקה (ו) [ג]:

יהל אור

מבנין נפעל והנו"ן נו"ן האית"ן, והגימ"ל דגוש לתשלום נו"ן הבנין: (ג׳) הח׳ ז"ל יפרש לשון עמידה ממש: (ד) עיין (ספרי) שלדעת ר"ע, הוא ט"ו מיל רחוק מירושלים שאינו יכול לכנס לשם בשעת שחיטה: (ה) כי במדבר לא שייך דרך רחוקה, כי כל ישראל היו כיחד. (ו) כי לדורות נאמר על שניהם

קרני אור

וישאלו (ספרי סוכה כה א וב) מי היו הטמאים? ונחלקו רז"ל שם: [ב] וע"ז כתב המבאר לנתס"ם, אך לא יתכן שפסם יגוס רק לשואלים אלה כדבר שהוא מצוי להיות גם לאחרים מישראל ולדורות עולם, ולמה א"כ יגגם משם פסם לבדם יעמדו פתח אהל מועד? לכן היותר נכון שהוא לשון סבכה והמתנה, וכאורו עמדו עד אשר אשמע וכן תרגם אונקלס אוריכו עד דאשמע: [ג] עיין בנתס"ם מה

מקורי רש"י

י) כ"ה סגי׳ בספרי, ועיין התוס"מ שם שכ"ה גי׳ הגר"א, וכ"ה ילקוט ר׳ תשכ"א פס"ו, מדרש אגדה: יא) סנהד׳ ח׳ א׳, ב"ב קי"ט ב׳ שבת ל"ב א׳, ילקוט שם: יב) ספרי, פסחים צ"ג ב׳, ב"ר כמ"ח ע"ו, ועיין יפה תואר שם,

מנחת יהודה

הרמב"ן והרא"ם: ה) פי׳ יזרוק הדם בשבילם והבשר יאכל לטהורים, כדי להוציא ידי חובתן: ו) יתרץ למה לא נאמרה פרשה זו בשם משה: ז) נקוד על ה"א שברחוקה: ח) והוא דעת ר׳ אליעזר (פסחים צ"ג ב׳) ועיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז, וכתב מדוע תפס רש"י בשיטתו של ר׳ אליעזר, והנכון לתפוס בשיטתו של ר"ע, ועיין ברא"ם מה שהעיר על הרמב"ן ועיין ירושלמי פ"ט ה"ב, „ה"א שברחוקה נקוד איש רחוק ואין דרך רחוקה" ופי׳ הפני משה שם, מסקנא דמלתא היא, וזה אליבא דר"ע היא, דבאן הכתב רבה על הנקודה ודריש ביה איש רחוק, ואין דרך רחוקה, ועיין הכוה"ק שכתב דמ"ש בירושלמי „איש רחוק

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׁבְּרוּ־בוֹ כְּכָל־חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ
אֹתוֹ׃ יג וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר
וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת
הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מֵעַמֶּיהָ כִּי ׀ קָרְבַּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב
בְּמֹעֲדוֹ חֶטְאוֹ יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא׃
יד וְכִי־יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח
לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ כֵּן
יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם וְלַגֵּר

אונקלוס

כַּהּ כְּכָל גְּזֵרַת פִּסְחָא
יַעְבְּדוּן יָתֵהּ׃ יג וְגַבְרָא
דְּהוּא דְּכֵי וּבְאָרְחָא הֲוָה
וְיִתְמְנַע לְמֶעְבַּד פִּסְחָא
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהִיא
מֵעַמַּהּ אֲרֵי קֻרְבָּנָא דַּייָ
לָא קָרֵיב בְּזִמְנֵהּ חוֹבֵהּ
יְקַבֵּל גַּבְרָא הַהוּא׃
יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר עִמְּכוֹן
גִּיּוֹרָא וְיַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם
יְיָ כִּגְזֵרַת פִּסְחָא וּכְדַחֲזֵי
לֵהּ כֵּן יַעְבֵּד קְיָמָא חַד יְהֵי
לְכוֹן וּלְגִיּוֹרָא וּלְיַצִּיבָא

אבן עזרא

יג ובדרך לא היה. או בדרך (ז) וכן ומכה אביו ואמו (שמות כא טו) (ה) [ד]: חטאו ישא. הוא בעצמו (ט): יד וכי יגור אתכם גר. גם הוא יעשה פסח שני במשפט (י) ויש אומרים כי הטעם על פסח ראשון (יא):

רש"י

ואין שם יום טוב ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו יג): (יד) וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יכול כל המתגייר יעשה פסח מיד יד) ת"ל חקה אחת וגו' אלא כך משמעו וכי יגור אתכם גר ובא עת לעשות פסח עם חביריו, כחקה וכמשפט יעשה ט):

קרני אור

שהעיר ע"ז: [ד] רבו השיבושים על פי' הס' ז"ל על הפסוק הזה, המבאר לנתה"ש, ורש"ל והאבי עזר כולם כאחד באמרו שכוונת הס' ז"ל להורות על הקריאה של וי"ו ובדרך שהוא כמו או במלאופם ולא בשוא כדינו והוכחתו במלת ומכה, והמשתדל שפך דברי בוז ולעג על כולם, וז"ל „ורמב"ע אגב שטפיה לא דק. ופירש ובדרך, או בדרך, והמבאר הבין כי זה שבוש גדול, ונדחק ליישב דבריו, ואמר שכוונתו ללמדנו קריאת וי"ו שורק בראש תיבה (!!) והמעמר ראה והבין כי הבל המה הדברים הללו של המבאר, והתמיה עליו ופירש דברי רמב"ע על אמתתם, ולא ראה השבוש היוצא מהם, ולא הבין מה זה ועל מה זה נדחק המבאר לפרש כך" עכ"ל, וכן כתב הס' יש"ר וז"ל וידוע מה שטעו עליו המפרשים, כי היה קשה בעיניהם לפרש ובדרך כמו או בדרך, שהרי כפי שורת הדין אינו חייב כרת רק מי שלא הי' לו אפילו אחד מן שני המונעים אותו לעשות הפסח, ואעפ"כ חדל ולא עשה, וצריך א"כ שיהיה טהור וגם (לא או) שלא יהיה בדרך רחוקה כדי להתחייב כרת, לכן חשב המבאר לנתה"ש שהרמב"ע התכוון אל קריאת וי"ו שורק בראש תיבה ע"ע, והמעמר קיים שכיון הרמב"ע לומר כמו או בדרך ולא הרגיש הקושיא שזכרנו, והמשתדל כתב שהרמב"ע אגב שטפיה לא דק עכ"ל, והנה אני ביארתי ביהל אור כפי הפי' שפי' בעל מקו"ח במהדורה, וכן פי' המכמה בגולה וכן פי' הס' יש"ר וכתב „אמנם יראה לי יותר נכון לומר שהרמב"ע מפרש באמת כמו או בדרך ובכל זאת הדין עמו, כי הוא ראה בחכמתו שהכתוב מדבר בהכרת בפסח שני, לא בפסח ראשון, שהרי אמר בסמוך וכי יגור אתכם גר ולא הוסיף לצוות לו המול לו כל זכר כמו שכתוב בפ' בא, מזה שפט כי לא הזכיר כאן אלא דינים מחודשים לענין פסח שני ופירוש.

יהל אור

או זה, או זה: (ז) המקו"ח יפרש שדעת הס' ז"ל שזה שאמר וחדל לעשות הפסח שאינו מדבר בפסח ראשון אלא בפסח שני, ור"ל האיש אשר הוא טהור והיה בדרך רחוקה או בדרך לא היה והיה טמא בפסח ראשון וחדל לעשות פסח שני ונכרתה הנפש ההיא, ועיין קרני אור: (ה) שפי' או אמו: (ט) ר"ל שזה הכרת אינו כשאר כריתות שיכרת הוא וזרעו, אלא חטאו פי' עונו ישא הוא בעצמו: (י) כן הוא לדעת רבי (פסחים צג א) גר שנתגייר, בין שני פסחים וכן קטן שהגדיל בין שני פסחים חייב לעשות פסח שני לדברי רבי, וכו' רבי סבר דשני רגל בפני עצמו הוא: (יא) כ"ה לדעת ר' נתן שם, דסבר כל שזקוק לראשון זקוק לשני, כל שאינו זקוק לראשון אין זקוק.

מנחת יהודה

רחוק ואין דרך רחוקה" רומז לדברי רמב"ן:

מקורי רש"י

ט) אפש"י במד"ר פ"ג י"ג, סוף פ"ו עה"פ צוארך כמגדל השן י: אדר"נ פי"ד, מס' סופרים פ"ו ה"ג, ילקוט תשכ"ב בשם הספרי, מדרש אגדה, פס"ז: יג) פסחים צ"ה א': יד) ספרי ועיין פסחים צ"ג א' מכילתא בא פט"ו, ועיין רש"י (שמות י"ב מ"ח), פס"ז ילקוט תשכ"ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּלְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ ס רביעי טו וּבְיוֹם
הָקִים אֶת־הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הֶעָנָן אֶת־
הַמִּשְׁכָּן לְאֹהֶל הָעֵדֻת וּבָעֶרֶב
יִהְיֶה עַל־הַמִּשְׁכָּן כְּמַרְאֵה־אֵשׁ
עַד־בֹּקֶר׃ טז כֵּן יִהְיֶה תָמִיד הֶעָנָן
יְכַסֶּנּוּ וּמַרְאֵה־אֵשׁ לָיְלָה׃ יז וּלְפִי
הֵעָלֹת הֶעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל וְאַחֲרֵי
כֵן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִמְקוֹם אֲשֶׁר
יִשְׁכָּן־שָׁם הֶעָנָן שָׁם יַחֲנוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ יח עַל־פִּי יְהוָה יִסְעוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְעַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ כָּל־יְמֵי
אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן

דַּאֲרְעָא׃ טו וּבְיוֹמָא
דְּאוֹקֵים יָת מַשְׁכְּנָא
חֲפָא עֲנָנָא יָת מַשְׁכְּנָא
לְמַשְׁכְּנָא דְסַהֲדוּתָא
וּבְרַמְשָׁא הֲוָה עַל
מַשְׁכְּנָא כְּחֵזוּ אֶשָּׁתָא עַד
צַפְרָא׃ טז כֵּן הֲוָה תְדִירָא
עֲנָנָא חָפֵי לֵהּ וְחֵזוּ
אֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא׃ יז וּלְפוּם
אִסְתַּלָּקוּת עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי
מַשְׁכְּנָא וּבָתַר כֵּן נָטְלִין
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְאַתְרָא
דְּשָׁרֵי תַמָּן עֲנָנָא תַמָּן שָׁרַן
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח עַל מֵימְרָא
דַיְיָ נָטְלִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל
מֵימְרָא דַיְיָ שָׁרַן כָּל יוֹמֵי
דִּי שָׁרֵי עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא

רש"י

(טו) המשכן לאהל העדות. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על המשכן. כמו הוה על המשכן י) וכן לשון כל הפרשה יא): (יז) העלות הענן. כתרגומו אסתלקות יב) כמו ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן ועלה הענן שאין זה לשון סלוק אלא גמות ועלייה כמו והנה עב קטנה ככף איש עולה מים טו): (יח) על פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן טז) כיון שהיו ישראל נוסעים היה עמוד הענן מתקפל ומשך על גבי בני יהודה כמין קורה תקעו והריעו ותקעו יז) ולא היה מהלך עד שמשה אומר קומה ה'. ונסע דגל מחנה יהודה. זו בספרי יח): ועל פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה יט) ולא היה נפרש עד שמשה

אבן עזרא

טו וביום הקים את המשכן. החל לספור מסעי ישראל, הוצרך להזכיר הענן שהנה על המשכן, כי בחנותו יחנו ובנסעם יסעו (יב): לאהל העדות. על אהל (יג) ורבים כן: יח על פי ה' יסעו. הטעם ידוע כי הענן

יהל אור

לשני וכו' ר' נתן סבר שני תשלומין דראשון הוא, תקוני לראשון לא מתקן, הנה לדעת רבי יהיה פי' הכתוב דוכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה', היינו אם נתגייר בין פסח ראשון לפסח שני חייב לעשות פסח שני אף שלא נתחייב בראשון, ולדעת ר' נתן דס"ל דכל שאינו זקוק לראשון אין זקוק לשני, על כרחך הך קרא, דוכי יגור אתכם גר ועשה פסח לה', מיירי אם נתגייר לפני פ"ר דוקא: (יב) והענן היה להם אות לנסיעה וחנייה: (יג) ויהיה שעור הכתוב, כסה הענן את המשכן דהיינו על אהל העדות פי'

מקורי רש"י

טו) מ"א י"ס מ"ד: טז) פי"ג: יז) עד „ותקעו" הוא במלאכת המשכן: יח) מן „ולא היה", עד כאן הוא בספרי: יט) מן „כיון" עד כאן, הוא ממלאכת המשכן

מנחת יהודה

שלא יצא ממצרים לא הוא ולא אבותיו: י) כי לא היה כך פעם אחד בלבד, אך הוא ענין שהיה הווה תמיד בכל יום (שד"ל): יא) והמעתר כתב, כי הנוסחא הנכונה כמו „היה" ואין זו הגהה אלא שבוש: יב) ולא מלשון עלייה, דא"כ ולפי עלות הענן מיבעי ליה, שהוא מבנין הקל ולא העלות שהוא מבנין נפעל:

וכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יַחֲנוּ: יט וּבְהַאֲרִיךְ הֶעָנָן עַל־
הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים וְשָׁמְרוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא
יִסָּעוּ: כ וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן יָמִים
מִסְפָּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה
יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ: כא וְיֵשׁ
אֲשֶׁר יִהְיֶה הֶעָנָן מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר
וְנַעֲלָה הֶעָנָן בַּבֹּקֶר וְנָסָעוּ אוֹ יוֹמָם
וָלַיְלָה וְנַעֲלָה הֶעָנָן וְנָסָעוּ: כב אוֹ־
יֹמַיִם אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים בְּהַאֲרִיךְ
הֶעָנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן לִשְׁכֹּן עָלָיו יַחֲנוּ

אונקלוס

שָׁרָן: יט וּבְאוֹרָכוּת עֲנָנָא
עַל מַשְׁכְּנָא יוֹמִין סַגִּיאִין
וְיִטְּרוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יָת
מַטְּרַת מֵימְרָא דַייָ וְלָא
נָטְלִין: כ וְאִית דִּי הֲוָה
עֲנָנָא יוֹמֵי דְמִנְיָן עַל
מַשְׁכְּנָא עַל מֵימְרָא דַייָ
שָׁרָן וְעַל מֵימְרָא דַייָ
נָטְלִין: כא וְאִית דִּי הֲוָה
עֲנָנָא מֵרַמְשָׁא עַד צַפְרָא
וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא בְּצַפְרָא
וְנָטְלִין אוֹ יְמָם וְלֵילֵי
וּמִסְתַּלַּק עֲנָנָא וְנָטְלִין:
כב אוֹ תְרֵין יוֹמִין אוֹ יַרְחָא
אוֹ עִדָּן בְּעִדָּן בְּאוֹרָכוּת
עֲנָנָא עַל מַשְׁכְּנָא לְמִשְׁרֵי
עֲלוֹהִי שָׁרָן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְלָא נָטְלִין וּבְאִסְתַּלָּקוּתֵהּ

אבן עזרא

השם יניחנו ויסענו (יד): **יט ובהאריך**. ואם היה מאריך (טו), והנה דרך כלל (טז), ואחר כן אמר ימים מספר יסעו או יחנו על פי ה' (יז): **כא או יומם ולילה**. הנה פעמים יסעו בלילה (יח) ויש אומרים כי פירושו יומם ולילה כמשמעו (יט) והוא הנכון בעיני (כ) והעד או יומם (כא): **כב או ימים**. שנה

רש"י

אומר שובה ה' רבבות אלפי ישראל הוי אומר על פי ה' וביד משה ב): (כ) **ויש**. כלומר ופעמים: **ימים מספר**. ימים מועטים יג): (כב) **או ימים**. שנה כמו

קרני אור

שהכתוב לפי דעתו (עיין יהל אור) א"כ בא הכתוב להודיע שאף המוזהר לעשות פסח שני חייב כרת כמו המוזהר לעשות פסח ראשון, וזה החידוש שנתחדש פה, ולדעת הראב"ע לא יתכן לפרש והכרתה על פסח ראשון, לפי שאז יקשה מדוע יזכיר עונש כרת ולא יזכיר חיוב המילה לגר? אבל אם כל הפרשה תדבר בפסח שני יבואו הכל על נכון ודוק, ונראה שאף בעל בואר עוללות יסכים לפירוש זה עיין דבריו שם" והרה"ג מ' מרדכי ראבינאוויץ מסקידל (האסיף תרמ"ו) אחרי שהאריך לבאר שלא נוכל לפרש הפסוק על פסח שני כפי דעת המקו"ם, והמנחה בלולה, מפני כמה טעמים, ושלא כדין הוא. דלפ"ז הנה לא מצינו כרת בתורה מפורש למבטל במזיד לעשות פסח ראשון, רק בהכרח נלמוד כרת בפסח ראשון מפסח שני, והאריך עוד להביא ראיות מוכיחות שאם נפרש כן יהיו דברי הראב"ע נגד התלמוד עיי"ש, ובאמר דברי הראב"ע כי נכונים מאוד, ויתבררו ויצרפו הדברים עפ"י מש"כ הרמב"ם בפי' המשנה (בפסחים רפ"ט) וז"ל „כשהיה טמא או בדרך רחוקה בפסח ראשון ולא עשה את השני אינו חייב כרת, לפי שנפטר מפסח ראשון שנאמר בו לשון כרת, ונדחה לפסח שני שלא נאמר בו לשון כרת, וכששגג או נאנס בפסח ראשון ולא עשה את השני חייב כרת, כי לשון התורה כל מי שלא היה טמא, או בדרך רחוקה, ולא עשה פסח

יהל אור

אותו הלק מהמשכן ששם אהל העדות כי הלמ"ד ישרת במקום על: (יד) ע"כ יאמר על פי ד': (טו) וכן פי' הרמב"ן לומר כי אם יאריך הענן: (טז) בפסוק הזה שיאמר ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים יאמר דרך כלל: (יז) ואחר כן יאמר דרך פרט ימים מספר, מערב עד בקר וגו': (יח) ויהיה פי' ולילה, בבא הלילה ונעלה הענן ונסעו, וזה לא יכשר בעיני בעל ס' המ"ב, כי מלת ולילה היא בזקף קטן שהוא טעם מפסיק, ויפרש שהוא הפך מערב עד בקר הנזכר לעיל, ודבר הכתוב בלשון קצרה כי סמך על הקודם לו, בלומר יומם ועד לילה, ונעלה הענן בתחלת הלילה ונסעו: (יט) פי' שהענן היה כל היום וכל הלילה של יום אחד: (כ) ובשמות (מ לה) לא הסכים על פי' הי"א, ודעתו שם שנסעו גם בלילה עיין ביאורי שם: (כא) שאמר או יומם, ולא אמר או

מנחת יהודה

יג) וכן ת"א ויוב"ע, יומין דמנין.

מקורי רש"י

פי"ד: ב) מן „ולא היה" עד כאן הוא מספרי: ויקרא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסָּעוּ וּבְהֵעָלֹתוֹ יִסָּעוּ׃
כג עַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ וְעַל־פִּי יְהוָה יִסָּעוּ אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה שָׁמָרוּ עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה׃ פ
י א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב עֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת־הַמַּחֲנוֹת׃
ג וְתָקְעוּ בָּהֵן וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל

נָטְלִין׃ כג עַל מֵימְרָא דַייָ שָׁרַן וְעַל מֵימְרָא דַייָ נָטְלִין יָת מַטְּרַת מֵימְרָא דַייָ נָטְרִין עַל מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמֹשֶׁה׃ א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ב עֲבֵד לָךְ תַּרְתֵּין חֲצוֹצְרָן דִּכְסַף נְגִיד תַּעְבֵּד יָתְהוֹן וִיהוֹן לָךְ לְאַרְעָא כְנִשְׁתָּא וּלְאַטָּלָא יָת מַשְׁרִיתָא׃ ג וְיִתְקְעוּן בְּהֵן וְיִזְדַּמְּנוּן

רש"י

ימים תהיה גאולתו כא): (ב) עשה לך. שיהיו תוקעין לפניך כמלך ויהי בישורון מלך א): עשה לך. משלך א) ב): עשה לך. אתה עושה ומשתמש בהם ולא אחר: למקרא העדה. כשתרצה לדבר עם הסנהדרין ושאר העם ותקראם לאסוף אליך תקראם על ידי חצוצרות: ולמסע את המחנות. בשעת סלוק מסעות ג) תתקעו בהם לסימן. נמצאת אתה אומר על פי שלשה היו נוסעים על פי הקב"ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות ג): מקשה. מהעשת תעשה בהקשת הקורנס: (ג) ותקעו בהן. בשתיהן והוא סימן למקרא

אבן עזרא

תמימה (כב): **כג על פי ה' יחנו**. באחרונה כל ימי שבתם במדבר (כג) [ה]: **ב חצוצרת**. שם הפועל (א) בחסרון הצדיק בקריאה (ב) ואם הוא כתוב (ג): למקרא. שם הפועל (ג*) וכן ולמסע (ד) או הוא שם, והטעם לעת מקרא ולעת מסע (ד*) והראשון נכון בעיני: **ג ותקעו בהן**. התוקעים (ה) כמו ויאמר

יהל אור

לילה, שכבר אמר מערב עד בקר, ויהיה פי' יום ולילה כמשמעו, מעת לעת, וגירסת בעל המ"ב או יומים כי אמר בתחלה לילה אחד, ואח"כ יומם ולילה, ואח"כ שני ימים: (כב) ונקראת השנה ימים, כי לא תשלם לא השנה כ"א ביום שלם לא במקצת היום: (כג) ע"כ כפל דבריו לומר באחרונה עוד הפעם עפ"י ד' יחנו, שכן יעשו תמיד כל ימי שבתם במדבר: (א) דהיינו מחצצרים הכתוב (דה"א טו כד): (ב) וכן כתב הח' ז"ל (שמות א ג) יששכר בעבור התחברות שני שינין חסרו האחד מהמכתא, כדרך מחצצרים (דה"א טו כד) שיקרא מחצרים: (ג) מחצצרים, ובד"ק, ובבא"י, ובהמ"ב „חצוצרות שם, והפועל בחסרון הצדיק וכו'" פי' כאן חצוצרות הוא שם דבר, והפועל מחצצרים איננה נקראת כי אם בצד"י אחת, ואפילו שכתובה בשנים, כי בהתחברות שני אותיות דומות מחסרים האחת להקל על הלשון כגון יששכר: (ג*) מקור מבנין הכבד הנוסף בעבור אות המ"ם: (ד) הכתוב אה"ז: (ד*) והם שמות דברים מזה הבנין וכ"ה דעת הרד"ק: (ה) ועוד לא פי' מי הם התוקעים:

קרני אור

כלל מייב כרת, והוא אמרו ית', והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וגו' עכ"ל, הרי לנו מפורש שגם הרמב"ם מפרש הפסוק הנ"ל כהראב"ע, וכמו שדייק הרמב"ם בלשונו הזהב ואומר „כי לשון התורה כל מי שלא היה טמא או בדרך רחוקה וכו' ואיננו אומר כל מי שלא היה טמא ולא היה בדרך רחוקה, ואח"כ י"ל שפיר דכוונת הראב"ע הוא לפרש את הכתוב הנ"ל בפשיטות כדברי הרמב"ם ויסודי באורו נשענים על הפשט ועל ההלכה, ואין כל נפתל ועקש בדבריו מעתה, עיי"ש שהאריך לבאר הפסוק כפי פי' הראב"ע עפ"י דעת הרמב"ם והוכרחתי להאריך בזה נגד האומר שהח' ז"ל אגב שטפיה לא דק: [ה] והנה ביאר בסוף הענין שלא יסעו עם כל זה כ"א עפ"י ד' שהיה שולט

מקורי רש"י

כא) ויקרא כ"ה כ"ט: א) דברי ל"ג ה', ועיין תנחומא ס' ו' תנחומא ב' עו, במד"ר פט"ו ט"ו ילקוט תשכ"ד: ב) תנחומא ס' י', תנחומא ב' י"ח, ספרי, יומא ג' ב', ע"ז מ"ד א' במד"ר פט"ו ט"ו, ילקוט תשכ"ד בשם התנחומא, מדרש אגדה: ג) ברייתא דמלאכת המשכן פי"ג, ושם נוסחא אחרת:

מנחת יהודה

א) כ"ה דעת ר' יאשיה, ור' יונתן אמר משל צבור: ג) מסעות פה"ד, ואח"כ מתחיל ד"ה, ותקעו בהן לסימן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מוֹעֵד׃ ד וְאִם־בְּאַחַת יִתְקָעוּ וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים קֵדְמָה׃ ו וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה שֵׁנִית וְנָסְעוּ הַמַּחֲנוֹת הַחֹנִים תֵּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמַסְעֵיהֶם׃ ז וּבְהַקְהִיל אֶת־הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תָרִיעוּ׃

אונקלוס

לְוָתָךְ כָּל כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא׃ ד וְאִם בַּחֲדָא יִתְקְעוּן וְיִזְדַּמְנוּן לְוָתָךְ רַבְרְבַיָּא רֵישֵׁי אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ ה וְתִתְקְעוּן יַבֶּבְתָּא וְיִטְּלוּן מַשִּׁרְיָתָא דִּשְׁרַן קִדּוּמָא׃ ו וְתִתְקְעוּן יַבֶּבְתָּא תִּנְיָנוּת וְיִטְּלוּן מַשִּׁרְיָתָא דִּשְׁרַן דָּרוֹמָא יַבֶּבָא יִתְקְעוּן לְמַטְלָנֵיהוֹן׃ ז וּבְמִכְנַשׁ יָת קְהָלָא תִּתְקְעוּן וְלָא

אבן עזרא

ליוסף (בראׄ מח א) אשר ילדה אותה ללוי (למשה כו נט) (ו) והנה הטעם אם יתקעו בשתיהן יתחברו הנשיאים והעדה: ד ואם באחת יתקעו. פי' בחצוצרת אחת יבואו הנשיאים לבדם, ואם היתה תרועה (ז) [א] יסע דגל מחנה יהודה, אף על פי שהענן על המשכן (ח) ולפי דעת רבים שענן אחר הוא הנוסע לפניהם (ט) [ב]: ה ונסעו המחנות. כי הם שלש (י): ו תרועה שנית. שיסע דגל ראובן ולא יתקעו עוד (יא), כי הקהתים ועמם הכהנים התוקעים נוסעים קודם דגל אפרים (יב) [ג]: תרועה יתקעו. הכהנים למסעיהם, כי אחר דגל ראובן נוסעים (יג):

רש"י

העדה שנאמר ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד: (ד) ואם באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאים שנאמר ונועדו אליך הנשיאים ואף הן יעידתן אל פתח אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי ג): (ה) ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות תקיעה תרועה ותקיעה כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים ד): (ז) ובהקהיל את הקהל וגו'. לפי שהוא אומר והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות מה מקרא העדה תוקע בשני כהנים ובשתיהן שנא' ותקעו בהן וגו' אף מסע המחנות בשתיהם יכול מה מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע ומעתה אין חילוק בין מקרא העדה למסע את המחנות ת"ל ובהקהיל את הקהל וגו' לומר שאין תרועה למקרא העדה וזהו הדין:

קרני אור

כיד משה, וכאשר היה מגיה אותם משה היו נוסעים כסידור מוגבל על האופן הנזכר (רלב"ג):

[א] לשון תרועה הוא מלשון רועה התרועעה הארץ (ישעיה כד, יט) והוא נענוע הקול וזעזוע וחלחלה, והעד אמרו אחרינו נוע תנוע הארץ כשכור (רדי"א):

[ב] כ"ה דעת רבי (מכילתא בשלח פ"א ספרי כאן) שהיו שני עננים, ודעת ר' יאשיה שם שהיו ארבעה, וי"א שבעה, ודעת ר' יהודה שלשה עשר: [ג] והרמב"ן יפרש כי ב' תרועות אחת למסע מחנות המזרח, ושנית למסע מחנות הדרום ואמר תרועה יתקעו למסעיהם, לומר שיתקעו תרועה שלישית למסע המחנות החונים ימה ורביעית לחונים צפונה, כי לכל דגל מסע בפני עצמו, ודעת הספרי באמרו תרועה יתקעו למסעיהם, שר"ל שגם אחר שתי תקיעות עם מחנה ראובן קודם שיסע מחנה אפרים:

יהל אור

(ו) ולא הזכיר שם יולדתה: (ז) התקיעה הוא קול נמשך, והתרועה הוא קול בלתי מתדבק נשבר: (ח) כי עוד היה הענן על המשכן כנסוע מחנה יהודה ואחרי נסעם נעלה הענן מעל המשכן והורד המשכן, ונסעו בני גרשון ובני מררי נושאי המשכן (פ' יז): (ט) והענן שהיה על המשכן היה ענן אחר, וראיתם מדכתיב, ועננך עומד עליהם (וזהו הענן שעל המשכן) ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם (זהו הענן הנוסע לפניהם (למשה יד יד): (י) כי לכל דגל שלשה מחנות, מחנה לכל שבט, ע"כ יאמר כל"ר: (יא) דעת הא' ז"ל בזה כי תוקעים רק בנסוע דגל יהודה וראובן, ולא בדגל אפרים ודן וטעמו: (יב) כי הם נוסעים (יג) ואין תוקע בלעדם:

מנחת יהודה

וכו' (ז"ל): ג) מה תקיעה האמורה בעדה בפתח אהל מועד,

מקורי רש"י

ד) ספרי, ר"ס ל"ד א' פס"ז ילקוט תשכ"ס: ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח וּבְנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ
בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לְחֻקַּת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם: ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה
בְּאַרְצְכֶם עַל־הַצַּר הַצֹּרֵר אֶתְכֶם
וַהֲרֵעֹתֶם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכַּרְתֶּם לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאֹיְבֵיכֶם:
י וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם
וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם
בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי
שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי
אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פ
חמישי יא וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ

תִּיבְּבוּן: ח וּבְנֵי אַהֲרֹן
כָּהֲנַיָּא יִתְקְעוּן
בַּחֲצוֹצְרָתָא וִיהוֹן לְכוֹן
לִקְיָם עָלַם לְדָרֵיכוֹן:
ט וַאֲרֵי תֵיעֲלוּן לְאַגָּחָא
קְרָבָא בְּאַרְעֲכוֹן עַל
מְעִיקֵי דִּמְעִיקִין לְכוֹן
וּתְיַבְּבוּן בַּחֲצוֹצְרָתָא
וְיֵיעוֹל דּוּכְרָנֵיכוֹן לְטָבָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וְתִתְפָּרְקוּן מִסַּנְאֵיכוֹן:
י וּבְיוֹם חֶדְוַתְכוֹן
וּבְמוֹעֲדֵיכוֹן וּבְרֵישֵׁי
יַרְחֵיכוֹן וְתִתְקְעוּן
בַּחֲצוֹצְרָתָא עַל עֲלָוָתְכוֹן
וְעַל נִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן
וִיהוֹן לְכוֹן לְדוּכְרָנָא
קֳדָם אֱלָהֲכוֹן אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן: יא וַהֲוָה בְּשַׁתָּא

רש"י

לנשיאים הרי סימן לשלשתם מקרא העדה בשתים ושל נשיאים באחת זו וזו אין בהם תרועה ומסע המחנות בשתים ע"י תרועה ותקיעה ה): (ח) ובני אהרן יתקעו. במקראות ובמסעות הללו ו): (י) על עולותיכם. בקרבן צבור הכתוב מדבר ז): ה' אלהיכם. מכאן למדנו מלכיות עם זכרונות ושופרות שנא' ותקעתם הרי שופרות. לזכרון הרי זכרונות. אני ה' אלהיכם זו מלכיות וכו' ח): (יא) בחדש השני. נמצאת אתה אומר שנים עשר חדש חסר

אבן עזרא

ח והיו לכם לחקת עולם. כי המחנות נוסעים להלחם (יד) הלא תראה דברי משה בנסוע הארון (טו), והנה פי' זאת החוקה (טז) שתעשו כן שיריעו הכהנים בחצוצרת בלכתם למלחמה להלחם אל ארץ אויביהם, וכן כי יבא אויב בארצכם ותבואו למלחמה עמו (יז) [ד]: ט ונזכרתם. כי עשיתם מה שצוה לכם השם הנכבד גם התרועה זכר לנפשות לצעוק לשם (יח) [ה]: י וביום שמחתכם ובמועדיכם. ששבתם מארץ אויב, או נצחתם האויב הבא עליכם וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה (ס"א חנוכה) (יט) שמחה (כ), רק המעתיקים פירשו וביום שמחתכם

יהל אור

(יד) ויריעו בחצוצרות: (טו) ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך (פ' לה): (טז) פי' במה שישמשו החצוצרות, שיהיה לחוקת עולם לדורות הבאים וכמו שיאמר: (יז) הכל אחד להריע בחצוצרות: (יח) בהתרועות יעוררו לצעוק לשם: (יט) כ"ה הגי' בהמבאר לנתה"ש „וקבעתם יום שמחה כימי פורים וחנוכה" ולפ"ז צ"ל ושמונת ימי חנוכה: (כ) ולפי הגי' הראשונה, פי' כמו שכתוב (דה"ב ל כג) ויועצו וגו' ויעשו שבעת ימים שמחה, ודעתו מה שאמר על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם הכוונה שתלדו כיום שמחתכם:

קרני אור

לשני המסעות הנזכרים יתקעו תרועה א' לשתיהן: [ד] וכ"ה (ספרי) בין שאתם יוצאים עליהם, בין שהם באים אליכם: [ה] עיין ברדי"א שצריך לבאר טעם

מקורי רש"י

ה) ספרי: ו) ספרי: ז) ספרי, ערכין י"א ב': ח) ספרי,

מנחת יהודה

אף תקיעה האמורה בנשיאים בפתח אהל מועד, ובפס"ז מלמד שלא היו תוקעין אלא בפתח אהל מועד: ד) כד

אין אומרים שירה אלא על קרבנות צבור שקבוע להם זמן בתורה:

מדבר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה
הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת: יב וַיִּסְעוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר
סִינָי וַיִּשְׁכֹּן הֶעָנָן בְּמִדְבַּר פָּארָן:
יג וַיִּסְעוּ בָּרִאשֹׁנָה עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־
מֹשֶׁה: יד וַיִּסַּע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־
יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְצִבְאֹתָם וְעַל־
צְבָאוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב: טו וְעַל־
צְבָא מַטֵּה בְּנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־
צוּעָר: טז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי
זְבוּלֻן אֱלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: יז וְהוּרַד
הַמִּשְׁכָּן וְנָסְעוּ בְנֵי־גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי

אונקלוס

תִּנְיְתָא בְּיַרְחָא תִנְיָנָא
בְּעַשְׂרִין לְיַרְחָא אִסְתַּלַּק
עֲנָנָא מֵעִלָּוֵי מַשְׁכְּנָא
דְסַהֲדוּתָא: יב וּנְטַלוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמַטְלָנֵיהוֹן
מִמַּדְבְּרָא דְסִינַי וּשְׁרָא
עֲנָנָא בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן:
יג וּנְטַלוּ בְּקַדְמֵיתָא עַל
מֵימְרָא דַייָ בִּידָא דְמשֶׁה:
יד וּנְטַל טֵקַס מַשְׁרִית בְּנֵי
יְהוּדָה בְּקַדְמֵיתָא
לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵהּ
נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב:
טו וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא
דִבְנֵי יִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר
צוּעָר: טז וְעַל חֵילָא
דְשִׁבְטָא דִבְנֵי זְבוּלֻן
אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן:
יז וּמִתְפָּרֵק מַשְׁכְּנָא
וְנָטְלִין בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי

אבן עזרא

שבת (כא) התקיעה שישמעו ישראל וידעו כי העולות יקריבו ויכונו לבם לשם (כב) [ו]: יא בעשרים בחדש. זה היום היה תחלת נסוע הדגלים (כג), והנה עמדו בסיני קרוב משנה (כד): יב למסעיהם. כראוי שיסעו (כה): וישכון הענן במדבר פארן. עוד אפרשנו (כו) וכן ויסעו בראשונה (כז): יז והורד. הלוים יורידוהו (כח):

רש"י

י' ימים עשו בחורב שהרי בר"ח חדש סיון חנו שם ולא נסעו עד עשרים באייר לשנה הבאה ט): (יב) למסעיהם. כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: במדבר פארן. קברות התאוה במדבר פארן היה ה) ושם חנו ממסע זה: (יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון י) שנאמר ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה יא) ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכוסין ונתונין על המוטות

קרני אור

שתקיעות והתרועות: [ו] ובמה שאמר תתקעו ולא תריעו במה יודע איפוא שאין זה להקהיל העדה, ויפרש הרד"ק, כי כאשר היתה התקיעה על הקרבנות, אזי לבד החצוצרות היו ג"כ תוקעים בשופר כמו שאמר בחצוצרות וקול שופר

יהל אור

(כא) כ"ה (ספרי) "וביום שמחתכם אלו שבתות" ופי' התוה"מ שבמ"ש ובמועדיכם מציין הרגלים, וזה"ה ר"ה ויוה"כ"פ דאיקרי מועד כמ"ש (ערכין י, ב) לא נשאר לפרש מ"ש וביום שמחתכם רק על שבת דלא איקרי מועד: (כב) וזהו לעורר לבם: (כג) עיין ברע"ם: (כד) פחות עשרה ימים, כי כאן שמה בר"ח סיון בשנה ראשונה, וזה היה בכ' באייר בשנה השנית ועיין בפי' הה' ז"ל (ויקרא ז לח) ובביאורי שם: (כה) וכן פי' רש"י ז"ל, כמשפט המפורש למסע דגליהם מי ראשון ומי אחרון: (כו) למטה פ' לא: (כז) ג"כ פי' שם: (כח) בני גרשון ובני מררי, וכן פי' רש"י ז"ל:

מנחת יהודה

ט) מדבר פארן איננו שם פרטי של מקום ממקומות המסעות הנזכרות (במד' ל"ג) אבל הוא שם כללי לכל

מקורי רש"י

ילקוט תשכ"ה: ט) עיין סדר עולם פ"ח, ועיין מכילתא יתרו מס' דבחדש פ"א: י) ברייתא דמה"מ פי"ג, תנחומא א' במדבר י"ב, תנחומא ב' במדבר י"ב, ועיי"ש הערה קכ"ב: יא) לעיל ד' ה':

מדרש

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מְרָרִי נֹשְׂאֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יח וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר׃
יט וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי׃
כ וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְנֵי־גָד אֶלְיָסָף בֶּן־דְּעוּאֵל׃
כא וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים נֹשְׂאֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהֵקִימוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן עַד־בֹּאָם׃
כב וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־אֶפְרַיִם לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֱלִישָׁמָע בֶּן־עַמִּיהוּד׃
כג וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר׃
כד וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־

אונקלוס

מְרָרִי נָטְלֵי מַשְׁכְּנָא׃
יח וּנְטַל טֵקַס מַשְׁרִית רְאוּבֵן לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵהּ אֱלִיצוּר בַּר שְׁדֵיאוּר׃
יט וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי׃
כ וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי גָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל׃
כא וְנָטְלִין בְּנֵי קְהָת נָטְלֵי מַקְדְּשָׁא וּמְקִימִין יָת מַשְׁכְּנָא עַד מֵיתֵיהוֹן׃
כב וּנְטַל טֵקַס מַשְׁרִית בְּנֵי אֶפְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵהּ אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד׃
כג וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי מְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר׃
כד וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי בִנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי׃

רש"י

עד שנסע דגל מחנה ראובן ואחר כך ונסעו הקהתים ו): (כא) נשאי המקדש. נושאי דברים המקודשים יב): והקימו את המשכן. בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן ז) יג) וסימן החנייה נראה בדגל מחנה יהודה ח) והם חונים ועדיין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים היו בני גרשון ובני מררי מקימין את המקדש וכשבאים בני קהת מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וזהו משמעות המקרא והקימו מקימי המשכן אותו עד טרם בואם של בני קהת ט):

אבן עזרא

כא נושאי המקדש. הוא הארון (כט): והקימו. הגרשונים והמררים את המשכן עד באו הקהתים (ל) ויכניסו הכהנים מיד הארון אל

יהל אור

(כט) וכן פי' רש"י ז"ל נושאי דברים המקודשים: (ל) וכן פי' רש"י ז"ל:

מקורי רש"י.

יב) מדרש אגדה פס"ז: יג) מדרש אגדה, פס"ז, ועיין רש"י ובמים ס"א ב', ד"ה ושני מקומות, תנחומא א' שם,

מנחת יהודה

הסדבר הגדול עד מדבר צין, והוא כולל תבערת שהוא קברות התאוה, וחצרות ורתמה וקדש: ו) משמעות הכתובים בענין זה, ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות שאחר שנסעו דגל מחנה יהודה, והורידו בני אהרן הפרוכת, וכסו כל כלי הקדש, פרקו בני גרשון ובני מררי המשכן, ונסעו בין מחנה דגל יהודה לדגל ראובן, ואח"כ נסעו דגל מחנה ראובן, ושם נסעו הקהתים נושאי כלי הקדש בין מחנה ראובן למחנה אפרים (כהרמב"ן): ז) דלפי פשוטו דקרא משמע דוהקימו קאי על הקהתי וזה א"א וודאי דאין מסור לבני קהת הקמת המשכן, ועוד מדכתיב והקימו את המשכן עד בואם, דאין לומר והקימו בני קהת את המשכן עד בואם בני מררי וגרשון, שהרי בני מררי וגרשון לפניהם מסע שני דגלים היו, לכן פי' בני גרשון ובני מררי שהיו קודמים להם מסע שני דגלים, א"כ והקימו קאי על בני גרשון ובני מררי (דבק טוב): ח) עיין פי' רש"י לעיל ט' י"ח: ט) ר"ל כאילו המקרא קצר:

ובחזוקוני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גִּדְעוֹנִי׃ כה וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה בְנֵי־דָן מְאַסֵּף לְכָל־הַמַּחֲנֹת לְצִבְאֹתָם וְעַל־צְבָאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־עַמִּישַׁדָּי׃
כו וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן׃
כז וְעַל־צְבָא מַטֵּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן׃
כח אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצִבְאֹתָם וַיִּסָּעוּ׃

אונקלוס

כה וְנָטֵל טְקַס מַשְׁרִית בְּנֵי דָן מַכְנִישׁ לְכָל מַשְׁרְיָתָא לְחֵילֵיהוֹן וְעַל חֵילֵהּ אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי׃
כו וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן׃
כז וְעַל חֵילָא דְשִׁבְטָא דִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בַּר עֵינָן׃
כח אִלֵּין מַטְלָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

אבן עזרא

מקומו (לא): כה מאסף. לפי הדגלים (לב) כי נפתלי הוא באחרונה (לג): כח אלה מסעי בני ישראל. הטעם כך נסעו תמיד כל ימי המדבר (לד) מצאנו שצפורה היא בת רעואל, כי כן כתוב ויתן את צפורה בתו (שמות ב כא), ועוד להשקות צאן אביהן (שם שם טז) אל רעואל אביהן (שם שם יח), והנה חובב הוא בן רעואל והנה הוא אחי צפורה (לה) [ז] ולפי שיקול הדעת שהוא יתרו (לו), בעבור הנותנו במדבר (פ' לא) ואמר על דבר יתרו כאשר בא אל המדבר אשר הוא חונה שם (לז), ואם יטעו טוען כי הכתוב אמר על יתרו חותן משה, יש להשיב, כי דרך המקרא לקרוא אבי הנערה ואחיה חותן, והעד לחובב בן רעואל המדיני חותן משה (פ' כט), וכבר נתברר שחובב אחי צפורה, וקראו חותן משה, ואם אמר אין חותן משה דבק רק עם חובב עם רעואל התשובה מבני חובב חותן משה (שופ' ד' יא) (לח), ורבים אמרו שחובב הוא יתרו, והוא אבי צפורה, ורעואל היה זקנה (לט), ואמר הכתוב אל רעואל אביהן (שמות ב יח) כאשר אמר יעקב אלהי אבי אברהם (בראׁ' לב י), ואמר הכתוב בתו כאשר אמר על בלשצר (מ) שהוא בן נבוכדנצר והוא בן בנו (מא), וחכמינו אמרו שבעה שמות היו לו ליתרו (מב) ושבעה פנים לתורה (מג):

רש"י

(כה) מאסף לכל המחנות. תלמוד ירושלמי יד). לפי שהיה שבטו של דן מרובה באוכלוסין היה נוסע באחרונה וכל מי שהיה מאבד דבר היה מחזירו לו. אית מאן דאמר י) כתיבה היו מהלכין יא) ומפיק לה מן כאשר יחנו כן יסעו יב) טו). ואית דאמרי כקורה היו מהלכין יג) ומפיק לה מן מאסף לכל המחנות: (כח) אלה מסעי. זה סדר מסעיהם יד):

קרני אור

(תס' לט): [ז] וכן פי' הח' ז"ל כפי' הקצר (שמות ג א) עיין ביאורי שם, וכן פי' ר"י ן' גנאח בשרש חתן ובעל הואיל משה יפרש שיתרו הנקרא ג"כ רעואל היה אבי צפרה, וחובב אחיה, ויתרו בא עמה אל משה בהיותו במדבר סיני ונתן לו עלה ושב אל ארצו, ובלכת ב"י מול מדבר פארן פגעו בחובב שגם הוא כמשפט בני ערב היה נודד ממקום למקום וקראו לו ללכת אתם, ובראשונה אמן, ומשה הפציר בו ולא השיב, ואח"כ מצאנו מבני בניו בתוך בלשצר: (מא) כי היה בנו של אויל מרודך בן נבוכדנצר: (מב) וכן פי' רש"י ז"ל (שמות יח א) ומקורם, עיין מקו"ר רש"י שם: (מג) נ"ל שבעים פנים לתורה וכ"ה בד"ק, ובכא"י ובס' המ"ב (במד"ר פי"ד,

יהל אור

(לא) ויוסע הארון תיכף במקומו: (לב) לפיכך נקרא דן מאסף שדגלו היה אחרון של כל הדגלים: (לג) אבל לפי השבטים היה נפתלי האחרון שבהם: (לד) כסדר הזה המבואר למעלה: (לה) כן הוא לפי הנראה מהפסוקים: (לו) שחובב הוא יתרו: (לז) בשמות (יח ה) ועיין ביאורי שם: (לח) הנה קרא לחובב חותן: (לט) וכן פי' הח' ז"ל (שמות ב יח) וכ"ה (מכילתא יתרו) וכן פי' רש"י ז"ל באחרונה שם: (מ) בדניאל (ה יח), ואנת בריה

מנחת יהודה

י) ובחזקוני וכן בז"ל "אתיא כמאן דאמר": יא) שהיא מרובעת, כך היו נוסעים, דגל יהודה במזרח, וראובן בדרום, ואפרים במערב ודן בצפון, ומתוך שהיה מרובה באוכלסין היו אוכלוסיו מפוזרין אף על פני כל רוח מערב ומתוך כך היה מאסף: יב) וחנייתן ודאי כתיבה היתה, דכתיב סביב לאהל מועד יחנו, שהמשכן היה באמצע וארבע דגלים מכל צד: יג) תחלה דגל יהודה ואחריו ראובן, ואחריו אפרים, ואחריו דן: יד) מי בתחלה ימי בסוף

מקורי רש"י

תנחומא כ' שם: יד) ירושלמי עירובין פ"ה ה"מ: טו) לעיל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ס כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב בֶּן־
רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֹתֵן מֹשֶׁה נֹסְעִים ׀
אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר
יְהֹוָה אֹתוֹ אֶתֵּן לָכֶם לְכָה אִתָּנוּ
וְהֵטַבְנוּ לָךְ כִּי־יְהֹוָה דִּבֶּר־טוֹב
עַל־יִשְׂרָאֵל: ל וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא
אֵלֵךְ כִּי אִם־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי
אֵלֵךְ: לא וַיֹּאמֶר אַל־נָא תַּעֲזֹב אֹתָנוּ

אונקלוס

לְחֵילֵיהוֹן וּנְטָלוּ: כט וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְחֹבָב בַּר רְעוּאֵל
מִדְיָנָאָה חֲמוּהִי דְמֹשֶׁה
נָטְלִין אֲנַחְנָא לְאַתְרָא דִי
אֲמַר יְיָ יָתֵהּ אֶתֵּן לְכוֹן
אִיתָא עִמָּנָא וְנוֹטֵיב לָךְ
אֲרֵי יְיָ מַלֵּיל לְאַיְתָאָה
טָבָא עַל יִשְׂרָאֵל: ל וַאֲמַר
לֵהּ לָא אֵיזֵל אֱלָהֵן לְאַרְעִי
וּלְיַלָּדוּתִי אֵיזֵל: לא וַאֲמַר
לָא כְעַן תִּשְׁבּוֹק יָתָנָא אֲרֵי
עַל כֵּן יְדַעְתְּ כַּד הֲוֵינָא
שָׁרַן בְּמַדְבְּרָא וּגְבוּרַן

רש"י

זימעו. ביום ההוא נסעו טו): (כט) חובב. הוא יתרו טז) שנאמר מבני חובב חותן משה יז) ומה ת"ל ותבאנה אל רעואל אביהן יח) מלמד שהתינוקות קורין לאבי אביהן אבא ושמות הרבה היו לו טז). יתרו ע"ש שיתר פרשה אחת בתורה. חובב על שחיבב את התורה וכו' יט): נסעים אנחנו אל המקום. מיד עד ג' ימים אנו נכנסין לארץ כ) שבמסע זה הראשון נסעו ע"מ להכנס לא"י אלא שחטאו במתאוננים ומפני מה שתף משה עצמו עמהם שעדיין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס יז) כא): (ל) אל ארצי ואל מולדתי. אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי כב): (לא) אל נא תעזוב. אין נא אלא לשון בקשה שלא יאמרו לא נתגייר יתרו מחבה סבור היה

אבן עזרא

ל אל ארצי. שאדור שם היום ושם נולדתי (מד) [ח]: לא אל נא. כמו עתה, וכן כל נא שבמקרא, והוא הפך בלשון ישמעאל (מה): כי על כן ידעת. כמו כי על כן לא נתתיה לשלה (ברא', לח, כו) והטעם הואיל וידעת חנותנו, שידעת המקום שחנינו שם, לכה אתנו: והיית לנו לעינים. להראות הדרך (מו) [ט], ורבים אומרים כי והיית לשון עבר, רמז על העצה שנתן למשה (מז) שהראה לו מה שלא ידע, וזה טעם לעינים: וטעם ויאמר אל נא. וכבר אמר לו כך ולא הואיל (מח), ולפי דעתי (מט) שהמסע הראשון לבדו לא היה כשאר המסעות, והפסוק שאמר ונסעו הקהתים אחר נסוע שני הדגלים בכל המסעים חוץ מזה, כי הארון היה נוסע לפניהם (נ), וזה היה שלשת ימים בלבד (נא) [י] וזה

יהל אור

ת"ז תכ"ב): (מד) ושם יש לי הכל נחלה ונכסים: (מה) כי בערבי לא האל"ף קודם הנו"ן ובלה"ק הנו"ן קודם האל"ף: (מו) כמו העינים שמורים לאדם דרכו: (מז) כפ' ואתה תחזה: (מח) פי' המאמר אל נא אמר לו קודם שא"ל לא אלך, כי בכתוב בלתי מבואר המענה שענהו יתרו: (מט) זהו ענין אחר: (נ) כי כאן היה הולך הארון לפניהם ממש: (נא) רק הג'

קרני אור

ב"י א"כ נתפלר מבב ונתסבב: [ח] עיין רמב"ן וטור מס פי' בוס: [ט] וכפי' הרמב"ן ורב"ם והרד"ק בשרש עין פי', שתהיה לנו לעינים ונראה אותך תמיד ונוכל לגמלך טובה: [י] וכן פי' הרדי"ש וכתב ואין ראוי לפרש דרך שלשת ימים שהיה הארון מקדים כן בכל מסעותיו, אלא שבאותם ימים הראשונים שנסעו מהר ה' עד בואם למדבר פארן נסע הארון לפניהם, ולא כשאר המסעות שהיה נוסע עם אהל מועד בתוך הדגלים, והמשתדל הבין על פס'

נ"ל כזה וכתב וזה לא יתכן לפרש מה שכתוב למעלה בפסוקים י"ג וי"ד ומה שאחריהם, והרמב"ן ימרש על דרך הפשט, נסע משם והלך לפניהם שלשת ימים, והארון הולך אחר משכן לפני המחנה, ולא שכן במקום עד יום השלישי

מקורי רש"י

ב' י"ו: טו) ספרי, וכן ת"א: יז) סוף ד' י"א: יח) שמות ב' י"ח: יט) ספרי: כ) ספרי, מדרש אגדה, ילקוט תשל"ז בשם הספרי: כא) ספרי: כב) ספרי, ילקוט תשכ"ו:

מנחת יהודה

בסוף, אבל מסעיהם מפורש באלה מסעי: טז) ר"ל בעשרים באייר המפורש בריש הפרשה: טו) ובספרי בשם רשב"י ושני שמות, וכן יגרום הרע"ב ברש"י ועיין שמות י"ח א' במק"ב רש"י אות ג': יז) ובספרי ובמס"ז כדי שלא יאמרו

ישראל אומרים אם משה הוציאנו ממצרים ועשה לנו נסים וגבורות אינו נכנס אף אנו אין נכנסים:
ופי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּי | עַל־כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר
וְהָיִיתָ לָּנוּ לְעֵינָיִם: לב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ
עִמָּנוּ וְהָיָה | הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר
יֵיטִיב יְהוָה עִמָּנוּ וְהֵטַבְנוּ לָךְ:
לג וַיִּסְעוּ מֵהַר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת

אונקלוס

דְאִתְעֲבִידָן לָנָא חֲזֵיתָא
בְּעֵינָךְ: לב וִיהֵי אֲרֵי תֵיזִיל
עִמָּנָא וִיהֵי טָבָא הַהוּא דִּי
יוֹטֵיב יְיָ עִמָּנָא וְנוֹטֵיב
לָךְ: לג וּנְטַלוּ מִטּוּרָא
דְּאִתְגְּלִי עֲלוֹהִי יְקָרָא
דַייָ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין

אבן עזרא

טעם דרך שלשת ימים (פ' לג) [יא], וכמוהו וילכו שלשת ימים במדבר איתם (למטה לג ח) (נב) אין פירושו שהלכו ביום אחד מהלך שלשה ימים (נג), ויש אומרים שהלכו מהלך שלשת ימים ביום אחד (נד), ויש אומרים שהלכו מהלך שלשה ימים כנגד המסעים שנסעו בצאתם ממצרים (נה), והארון היה רחוק מהם דרך שלשת ימים, וזה טעם וישכן הענן במדבר פארן (פ' יב), ויפרשו ויסעו בראשונה (פ' יג) כי על פי משה נסעו, כי הענן נסע תמיד (נו) וזה לא יתכן, כי משה לא יסור מהארון, והעד, ויהי בנסוע הארון ויאמר משה (פ' לה) ובנחה יאמר (פ' לו), והנכון בעיני אשר אמרתי (נו*), וטעם וישכן הענן במדבר פארן (פ' יב) שם כלל לתבערה שהוא קברות התאוה, ולחצרות, ורתמה, וממסעים רבים (נז) והעד שלא הזכיר הכתוב בפרשת אלה מסעי במדבר פארן, ועוד אפרשנו (נח), וטעם על פי ה' בהריע

רש"י

שיש לגרים חלק בארץ עכשיו שראה שאין להם חלק הניחם והלך לו כג): כי על כן ידעת חנותנו במדבר. כי נאה לך לעשות זאת על אשר ידעת חנותנו במדבר וראית נסים וגבורות שנעשו לנו כד): כי על כן ידעת. כמו על אשר ידעת יח) כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כה). כי על כן עברתם כו). כי על כן באו כז). כי על כן ראיתי פניך כח): והיית לנו לעינים. לשון עבר כתרגומו יט). ד"א לשון עתיד כט) כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו כ) ל). ד"א שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו לא) שנאמר ואהבתם את הגר לב): (לב) והיה הטוב ההוא וגו'. מה טובה הטיבו לו אמרו לג) כשהיו ישראל מחלקין את הארץ היה דושנה של יריחו ת"ק אמה על ת"ק אמה והניחוהו מלחלוק אמרו מי שיבנה בית המקדש בחלקו הוא יטלנו ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו ליונדב בן רכב שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו' לד): (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד לה)

קרני אור

בערב, ושכן הענן במדבר פארן, ושם מקום טוב להמנוחה, וזה טעם לתור להם מנוחה, ובשכון הענן שקימו המשכן ושכינו שם הארון, ולא נתפרש אם הלכו גם בלילה באלו הג' ימים: [יא] וכן פי' הרד"ק וכתב "ואשר יכריח דעתו (פי' דעת הראב"ע) הוא אמרו ויסעו מהר ד' דרך

יהל אור

ימים הראשונים: (נב) נ"ל "דרך שלשת ימים" כי כ"ה בכתוב שם: (נג) כן פי' רש"י ז"ל מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ, ומקורו בספרי, והה' ז"ל יבאר כפי הפשט: (נד) פי' לפי שי"א שהלכו מהלך ג' ימים ביום אחד, וע"ז כתב בעל המ"ב, נ"ל שזה הוא תוספת תלמיד אחד שכתב כן והכניסוהו המעתיקים בפנים: (נה) כמ"ש וילכו שלשת ימים במדבר (שמות טו כב): (נו) ושכן שם במדבר פארן, והם נסעו למדבר פארן לא ע"י הענן כי אם על פי משה: (נו*) והארון במסע זה היה הולך לפניהם סמוך להם: (נז) ואיננו שם פרטי של מקום ממקומות הנסיעה, אבל הוא שם כללי לכל המדבר הגדול עד מדבר צין, וכל המקומות שהוזכרו בפרשת ואלה מסעי עד שבאו מדבר צין כלם במדבר פארן היו: (נח) למטה (יב טז):

מנחת יהודה

יח) ופי' על אשר ידעת את המדבר הזה הסמוך לארצך וידעת המקומות וטבע האנשים ההם ולשונותם, וכל הענינים הגלוים להגייתינו זאת: יט) חזיתא בעיניך, פי הנסים והגבורות שנעשה לנו ראית אבל [illegible] בעיניך: כ) וכ"ה (ספרי) שכל דבר ודבר שנתעלם מעינינו תהי' מאיר עינינו בו

מקורי רש"י

כג) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תשכ"ב בשם הספרי: כד) ספרי, ות"א: כה) בראשי' ל"ח כ"ו: כו) שם י"ח ה': כז) שם י"ט ח': כח) שם ל"ג י': כט) ספרי: ל) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט שם: לא) ספרי: לב) דברי' י' י"ט: לג) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז: לד) שופ' א' ט"ז: לה) ספרי מדרש אגדה: ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהודות ורוח

יָמִים וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה׃ לד וַעֲנַן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנָסְעָם מִן־הַמַּחֲנֶה׃ ס
ששי] נ' הפוכה לה וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה ׀ יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃

אונקלוס

וַאֲרוֹן קְיָמָא דַיְיָ נָטֵל קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְאַתְקָנָא לְהוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי: לד וַעֲנַן יְקָרָא דַיְיָ מַטִּיל עֲלֵיהוֹן בִּימָמָא בְּמִטַּלְהוֹן מִן מַשְׁרִיתָא: לה וַהֲוָה בְּמִטַּל אֲרוֹנָא וַאֲמַר מֹשֶׁה אִתְגְּלִי יְיָ וְיִתְבַּדְּרוּן סָנְאָךְ וְיַעְרְקוּן בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִן קֳדָמָךְ:

רש"י

שהיה הקב"ה חפץ להכניסם לארץ מיד: וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים כא) לו) ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חנייתם: (לד) וענן ה' עליהם יומם. שבעה עננים כתובים במסעיהם כג) ארבע מארבע רוחות ואחד למעלה ואחד למטה ואחד לפניהם מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים לז): מן המחנה. ממקום חנייתן: (לה) ויהי בנסוע הארון. עשה לו סימנים כג) לח) מלפניו ומלאחריו לומר שאין זה מקומו כד) לט) ולמה נכתב כאן כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו' כדאיתא בכל כתבי הקדש כה) מ): קומה ה'. לפי שהיה מקדים לפניהם מהלך שלשת ימים היה משה אומר עמוד והמתן לנו ואל תתרחק יותר מא): ויפצו אויביך. המכונסין: וינסו משנאיך. אלו הרודפים סב): משנאיך. אלו שונאי ישראל מג) שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש סד) ומי הם על עמך

אבן עזרא

בחצוצרות (נט): לה קומה ה'. כדרך בני ארם לעמוד להלחם (ס) [יב]: וטעם ויפוצו. כאשר יראו שקמת לעשות מלחמה, מיד יפוצו אויביך (סא): מלת משנאיך. מהבנין הכבד הנוסף (סב) והנו"ן קל להקל על הלשון (סג): ויפוצו וינוסו. כדרך כל הנבואות לכפול במלות משונות כאשר אפרש בפרשת

יהל אור

(נט) כאשר צוה ה' :)(ס) כי הנקמה באויבים תכונה בקימה: (סא) ולא יהיה להם קימה, כי אל"כ היל"ל, והפץ אויביך מפניך: (סב) שהיל"ל משנאיך כי הוא פועל יוצא לשלישי, ובס' המ"ב הגי' „מהבנין הכבד הדגוש", וכתב שכן מצא בכ"י, כי הוא בינוני פועל מבנין שפל הדגוש: (סג) ואלו היה מבנין הקל נ"ל

קרני אור

שלשת ימים, שמבואר הוא שאלה הג' ימים הם הג' שאמר, וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך אותם שלשה ימים שהלכו במסע הראשון; [יב] עיין מורה בפ' י"ב מהח' הראשון שביאר ענין קימה אצל ה':

מקורי רש"י

לו) ספרי ירושלמי שקלים פ"ו ה"א ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג תוספתא סוטה פ"ז ברייתא דמלה"מ פ"ו ושם במקום ר' יהודה בר רבי אלעאי ר' יהודה בן לקיש פס"ז ילקוט תשכ"ז: לז) ספרי מכילתא בשלח על הפ' וה' הולך לפניהם ברייתא דמלה"מ פי"ד ילקוט בשלח רכ"ח מדרש אגדה: לח) שבת קט"ו ב' ספרי ילקוט תשכ"ט: לט) שבת קט"ז א' ספרי מדרש אגדה: מ) שבת קט"ז א': מא) בכל החומשים ישנים כאן „תנחומא בויקהל", ולא נמצא בתנחומא, ומובא המאמר בילקוט בהעלותך תשפ"ט בשם הילמדנו (רע"ב בספרם י"ג למדרש אגדה): מב) ספרי פס"ז ילקוט תש"ל: מג) ספרי, פס"ז, ילקוט שם: מד) תה' פ"ג ג':

מנחת יהודה

כענין שנאמר ואתה החזה (שמות י"ח כ"א): כא) וכן פי' רש"י (דבר' י', א') וכ"כ הרד"ק (ש"א ד' ד') והוא דעת ר' יהודה בר ר' אלעאי, ואין כן דעת הרמב"ן בזה, שכתב שלפי הפשט לא נעשה במדבר כ"א ארון אחד, ובו היו מונחים לוחות ושברי לוחות, ושדברי רש"י הם דברי אגדה ודעת יחיד, עיין רדי"א כאן, ובש"א ד', מה שהאריך לבאר בזה דעת רז"ל, ודעת המפרשים: כב) לאו בפרשתא הדא כתיבי: כג) ובג' שבת קט"ו ב' „סימניות" וכ"ה ילקוט חשכ"ט: כד) פרשה זו נעשית בסימנין מלמעלה ומלמטה ללמדך שאין זו מקומה אלא בתחלת מסע הרגלים בפ' במדבר סיני: כה) ואמרו בג' שם, פורעניות שניה ויהי העם כמתאוננים, פורעניות ראשון ויסעו מהר ה', ואמר רחב"ת אל תקרי מהר ד' אלא מאחר ד', שאותו היום

סרו

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לו וּבְנֻחֹ֖ה ובנוחו ק׳ יֹאמַ֑ר שׁוּבָ֣ה יְהוָ֔ה
רִבְב֖וֹת אַלְפֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃] נ׳ הפוכה פ
יא וַיְהִ֤י הָעָם֙ כְּמִתְאֹ֣נְנִ֔ים רַ֖ע בְּאׇזְנֵ֣י
יְהוָ֑ה וַיִּשְׁמַ֤ע יְהוָה֙ וַיִּ֣חַר אַפּ֔וֹ וַתִּבְעַר־
בָּם֙ אֵ֣שׁ יְהוָ֔ה וַתֹּ֖אכַל בִּקְצֵ֥ה

אונקלוס

לו וּבְמִשְׁרוֹהִי אֲמַר תּוּב
יְיָ שְׁרֵי בִיקָרָךְ בְּגוֹ רִבְוָת
אַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ א וַהֲוָה
עַמָּא כַּד מִסְתַּקְפִין בִּישׁ
קֳדָם יְיָ וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ
וּתְקֵיף רֻגְזֵהּ וּדְלֵקַת בְּהוֹן
אֶשָּׁתָא מִן קֳדָם יְיָ
וְשֵׁיצִיאַת בִּסְיָפֵי

אבן עזרא

בלעם (סד): לו ובנחה. בנוח הארון, ונכתב בה״א כמו ה״א אהלה (ברא׳ יג ג) (סה) כי אותיות אהו״י מתחלפים: שובה ה׳. אמר ר׳ יהודה המדקדק הראשון, כי כל שב שטעמו מגזרת תשובה הוא פועל עומד ולא יצא בבנין הקל (סו), רק אם היה טעמו בשלוה והשקט (סז), כמו בשובה ונחת תושעון (ישעי׳ ל טו), וכן שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל, שיניחם ולא ירגזו מאויב (סח), ודע כי רבבה מגזרת רב, והטעם כמו רבבה כצמח השדה נתתיך (יחז׳ טז ז) (סט) ויתכן שנקרא עשרת אלפים כן, בעבור היותו מספר רב, על כן נסמכה מלת רבבות לאלפי (ע) ומשה התפלל שיניח וישקוט השם כל ישראל, ואם הם רבים (עא): א ויהי העם. נסמכה זו הפרשה, כי אחר שנסע הארון מהר סיני חנו בקברות התאוה, והנה ספר מה שאירע שם: כמתאוננים. מגזרת אָוֶן (א) [א] וכן מחשבות אונך (ירמי׳ ד יד) (ב): וטעם וישמע ה׳. שדברו דברי און (ג) [ב]: ותאכל. מלעיל (ד) כמו ויאמר (ה) ובמוכרת

רש״י

יערימו סוד: (לו) שובה ה׳. מנחם תרגמו נו) לשון מרגוע וכן בשובה ונחת תושעון מה): רבבות אלפי ישראל. מגיד שאין השכינה שורה בישראל פחותים משתי אלפים ושתי רבבות מו): (א) ויהי העם כמתאננים. אין העם אלא רשעים א) וכן הוא אומר מה אעשה לעם הזה ב). ואומר העם הרע הזה ג) וכשהם כשרים קרואים עמי שנאמר שלח עמי ד). עמי מה עשיתי לך ד׳: כמתאוננים. אין מתאוננים אלא לשון עלילה ה) ו) מבקשים עלילה האיך לפרוש מאחרי המקום וכן הוא אומר בשמשון כי תואנה הוא מבקש ז): רע באזני ה׳. תואנה שהיא רעה באזני ה׳ שמתכוונים שתבא באזניו ויקניט אמרו אוי לנו כמה לבטנו ג) בדרך הזה שלשה ימים שלא נחנו מענוי הדרך: ויחר אפו. אני הייתי מתכוין לטובתכם שתכנסו לארץ מיד: בקצה

קרני אור

[א] עיין ברמב״ן שכתב ע״ז ואינו נכון, ופי׳ שהוא מלשון צער וכן פי׳ רע״ס, וע״ז כתב הרדי״א, שמתאוננים אינו מגזרת און כדברי הראב״ע, ולא מלשון צער כדברי הרמב״ן, אבל הוא אגלי מלשון תואנה הוא מבקש (שופ׳ יד. ד) שהם מבקשים תואנות וטענות דברים להוכיח שרע באזני ד׳, כלומר שהיה בלתי שומע דברי בני אדם, והוא ע״ד ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב (תה׳ צד ז) וכן פי׳ רש״י ז״ל, וכל הג׳ פירושים נמצאים בספרי עיין שתוס״מ שם, שיאמר שאלשתם אמת: [ב] ולא משה, כי היו מגמגמים ולא היו מפרשין אותו

יהל אור

שואליך: (סד) למטה (כג ז): (סה) וה״א במקום וי״ו: (סו) וכן פי׳ הרד״ק בשרש „שוב״ בשם ר׳ יהודה: (סז) ובס׳ המ״כ הגי׳ „בשלוה״ בכ״ף תחת בי״ת, כי אז יצא בבנין הקל: (סח) והוא ג״כ יוצא וטעמו ישקיט ויניח ה׳ את ישראל אף שהם רבוי גדול: (סט) והונה על הרבה רבוים: (ע) וכן כתב בס׳ (יסוד מספר) „וטעם רבבות אלפי ישראל סרוכות על אלפים״ פי׳ הרבבות מכופלות על האלפים, והוא ע״ד הפלגה כלומר שיניח ד׳ את כל ישראל כמה שיהיו אפילו עשרת אלפי אלפים:

(עא) וכן תיוב״ע והירושלמי דהוה משה קאים בלבו ומללי ובעי רחמין מן קדם ה׳:

(א) ענין עמל ואון, ופי׳ דברו דברי און: (ב) ופי׳ הרד״ק שם, גם כן מענין עמל ואון: (ג) כי הם דברו בסתר וה׳ לבדו שמע״: (ד) שהטעם תחת התי״ו: (ה) שהוא תמיד בטעם מלעיל בסמיכות

מנחת יהודה

סרו מאחרי ד׳, ועיין ברמב״ן מה שהעיר ע״ז: מ) ובז״ל הנוסח „פירשו״ וכ״ה במחברת מנחם שרש, שב: ה) עיין קרני אור הערה א׳: ב) ענינו טהירות, וכ״ה בספרי, ציין ערוך השלם שרש לבט, ענין עוות ופלפול דרך:

מקורי רש״י

סה) ישעי׳ ל׳, ט״ו: מו) ספרי, יבמות ס״ד רע״א, ב״ק פ״ג מ׳, מדרש אגדה ובטעות שם ששים רבוא, ילקוט תשל״א: א) ספרי: ב) שמות י״ז ד׳: ג) ירמיה י״ג י׳ ובכתוב העם הזה הרע: ד) שמות ה׳ א׳ ובכתוב שלח את עמי: ה) מיכה ו׳ ג׳: ו) ספרי, מדרש אגדה, כס״ו, ילקוט תשל״ב: ז) שופ׳ י״ד ד׳:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַמַּחֲנֶה׃ ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה
וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַתִּשְׁקַע
הָאֵשׁ׃ ג וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא
תַּבְעֵרָה כִּי־בָעֲרָה בָם אֵשׁ יְהוָה׃
ד וְהָאסַפְסֻף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ
תַּאֲוָה וַיָּשֻׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמְרוּ מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר׃ ה זָכַרְנוּ
אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם

אונקלוס

מַשְׁרִיתָא׃ ב וּצְוַח עַמָּא
עַל מֹשֶׁה וְצַלִּי מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ וְאִשְׁתְּקַעַת
אֶשָּׁתָא׃ ג וּקְרָא שְׁמָא
דְאַתְרָא הַהוּא דְלֶקְתָּא
אֲרֵי דְלֵקַת בְּהוֹן אֶשָּׁתָא
מִן קֳדָם יְיָ׃ ד וְעַרְבְרְבִין
דִּי בֵינֵיהוֹן שְׁאִילוּ
שְׁאֶלְתָּא וְתָבוּ וּבְכוֹ אַף
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲמָרוּ מַאן
יֵיכְלִנָנָא בִּסְרָא׃ ה דְּכִירָן
אֲנַחְנָא יָת נוּנַיָא דַהֲוֵינָא
אָכְלִין בְּמִצְרַיִם מַגָּן יָת

רש"י

המחנה. במוקצין שבהם לשפלות אלו ערב רב רבי שמעון בן מנסיא אומר בקצינים שבהם ובגדולים ח): (ב) ויצעק העם אל משה. משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו של אביו ואמר לו לך ובקש עלי מאבא ט): ותשקע האש. שקעה במקומה בארץ שאילו חזרה לאחת הרוחות היתה מקפלת והולכת כל אותו הרוח י): (ד) והאספסף. אלו ערב רב שנאספו עליהם בצאתם ממצרים ג) יא): וישבו. גם בני ישראל ויבכו עמהם: מי יאכלנו בשר. וכי לא היה להם בשר והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר וגו' יב) וא"ת אכלום והלא בכניסתם לארץ נאמר ומקנה רב היה לבני ראובן יג) וגו' אלא שמבקשים עלילה יד): (ה) אשר נאכל במצרים חנם. א"ת שמצריים נותנים להם דגים חנם והלא

אבן עזרא

מלרע (ו) הפך הלשון (ז) רק כן מצאנו: ב ויצעק העם אל משה. בפיום (ח): ותשקע האש. כטעם ותכבה, ואין לו אחר (ט) [ג]. ג תבערה. עוד אפרשנו (י) [ד]: ד והאספסף. שנאספו אל ישראל ואינם מהם, והם ערב רב (יא), והמלה כפולה (יב) כמו סחרחר (תה' לח יא) חמרמרו (איכה א כ) (יב*): וישבו ויבכו. אחר התאוה (יג): גם בני ישראל. עמם (יד): ה הדגה. שם המין (טו): חנם. בזול כאילו הוא חנם (טז) [ה]:

יהל אור

ענין: (ו) בסוף הפ' באה הנגינה מלרע, כגון, ותקח מפריו ותאכל (בראש' ג ו) שהטעם תחת הכ"ף וכן ויאמר עבד אברהם אנכי (שם כד לד): (ז) והיה ראוי להיות בהיפך: (ח) בקשו שיתפלל עליהם, וכתיוב"ע וצווח עמא על משה דיבעי עליהון: (ט) וכד"ק, ואין לו אח אחר שנאמר על האש לשון שקע וכ"ה בס' המ"ב, וכתב שכ"ה בכ"י: (י) בדברים (ט כב): (יא) וכן הוא (ספרי) אלו הגרים המוסיפים מכל מקום וכן פי' רש"י, אלו ערב רב: (יב) שם, והאל"ף נחה והכפל לחזק הענין רוצה לומר העם הרב שנאספו אליהם: (יב*) כפל הפע"ן והלמ"ד לחזק הענין: (יג) ושב אל האספסוף: (יד) וכן פי' הרדי"א, שהערב רב העירו את הענין ובנ"י העירו בו: (טו) ולא דג אחד: (טז) כי המצרים היו מאכילים אותם דברים המצוים שם בזול מאוד:

קרני אור

מפני פסק מטה כדי שלא ישמע (רכ"ח): [ג] י"א שנ"ל ואין לו אח, ובעל עזרה להבין פי' שאין עוד אלה ואת בתנ"ך, ומצאתו בנ"ך הרבה פעמים ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט ה) ככה תשקע בבל (ירמיה נא סד) ועוד ועוד, וכונת הח' ז"ל כפי ביאורי: [ד] וכתב הרמב"ן למקום שירדה בו האש בקצה המחנה קראו כן, ולא נשאו מן המקום ההוא, כי באותה חנייה עצמה התאוו תאוה וקראו שם העיר או שם המקום כולו קברות התאוה, ועיין ברדי"א מה שביאר בזה: [ה] פסוק זה הביא רבים לחשוב שהיו

מקורי רש"י

ח) תנחומא ס' ע"ז, תנחומא ב' כ"ז, ועיין סנהד' קמ"ז שם, ספרי במד"ר פט"ו כ"ד ילקוט תשל"ב, פס"ז מדרש אגדה: ט) ספרי: י) ספרי מדרש אגדה פס"ז, ילקוט תשל"ב בשינוי לשון: יא) תנחומא ס' ע"ז, תנחומא ב' כ"ו, ספרי, במד"ר פט"ו כ"ד, ילקוט תשל"ב: יב) שמות י"ב ל"ח: יג) משה ל"ב א': יד) ספרי, במד"ר פט"ו כ"ד, ילקוט

מנחת יהודה

ג) ובספרי שם, וכן בסד"ר פט"ו כ"ד דעת ר' שמעון בן מנסיא, אלו הזקנים, שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חִנָּם אֶת הַקִּשֻּׁאִים וְאֵת הָאֲבַטִּחִים וְאֶת־הֶחָצִיר וְאֶת־הַבְּצָלִים וְאֶת־הַשּׁוּמִים׃ ו וְעַתָּה נַפְשֵׁנוּ יְבֵשָׁה אֵין כֹּל בִּלְתִּי אֶל־הַמָּן עֵינֵינוּ׃ ז וְהַמָּן כִּזְרַע־גַּד הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח׃

אונקלוס

בּוֹצִינַיָּא וְיָת אֲבַטִּיחַיָּא וְכַרְתֵּי וּבוּצְלֵי וְתוּמֵי׃ ו וּכְעַן נַפְשַׁנָא תְּאִיבָא לֵית כָּל מִדַּעַם אֱלָהֵן לְמַנָּא עֵינַנָא׃ ז וּמַנָּא כְּבַר זְרַע גִּדָּא הוּא וְחֶזְוֵהּ כְּחֵזוּ בְּדֻלְחָא׃

אבן עזרא

הקשואים. באל"ף תחת ה"א מקשה (יז) [ו] כמו ועמי תלואים (הושע יא ז) (יח) ורבים כן: אבטיחים. ידוע מלשון קדר (יט) ואין לו ריע במקרא (כ): חציר. הירקות שהם עשב השדה, וכן המצמיח הרים חציר (תה' קמז ח) והנה הוא שם כלל (כא), והמתרגם ארמי אמר שהוא שם פרט (כב) גם הוא נכון: הבצלים והשומים. ידועים, והם קרובים בלשון קדר (כג): ו נפשנו יבשה. היא הנפש המתאוה הנטועה בכבד (כד): אין כל. חסרנו כל דבר: עינינו. כי מן השמים ירד (כה): ז והמן. ספר הכתוב חסרון דעת המתאוים, כי המן היה כזרע גד והוא קל ללקוט והיה נראה כי הוא לבן (כו), ועוד כי יוכלו לאכלו כאשר היה (כז) גם לטחנו ברחים ולעשות עוגות, או לדכותו ולבשלו בפרור ויש לו טעם נכבד כמו לשד השמן (כח), ועוד היה יורד על מקום נקי אחר שירחץ הטל את המקום: כזרע גד. סמוך (כט) כמו נטע שעשועיו (ישעיה ה ז). גד. יש אומרים בדולח. שם אבן טובה קריסט"ל:

רש"י

ככר נאמר ותבן לא ינתן לכם (טו) אם תבן לא היו נותנין להם חנם. דגים היו נותנים להם חנם ומהו אומר חנם חנם מן המצות (טז): את הקשאים. אמר רבי שמעון מפני מה המן משתנה לכל דבר חוץ מאלו מפני שהן קשים למניקות אומרים לאשה אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק משל למלך וכו' כדאי' בספרי (ה): הקשאים הם קוקומברו"ש בלע"ז (ו): אבטחים. בוניק"ש (ז): החציר. כרישין פוריל"ש (ח) ותרגומו ית בוליא וכו' (ט): (ו) אל המן עינינו. מן בשחר מן בערב (יז): (ז) והמן כזרע גד. מי שאמר זו לא אמר זו ישראל אומרים בלתי אל המן עינינו והקב"ה הכתיב בתורה והמן כזרע גד וגו' כלומר ראו באי עולם על מה מתלוננים בני והמן כך וכך הוא חשוב (יח): כזרע גד. עגול כגידא (י) (יט) זרע קולינד"ר (יא):

קרני אור

אודותינו שני סרכות מצרים (פירמידי) ספרי כתבו "הירודוט" "ופליניו" שהשוכלאות שסלימו מלכי מצרים בשומים ובצלים ולפטת לאכיל לפועלים שבנו סרכות "קימופס" גבה למעלה עד שש מאות אלף ככרי כסף, ווהו דעת יוסף הכהן בקדמוניות (אם למקרא) גם כתב "הירודוט" כי המצרים לא היו אוכלים דגים, ומזה יובן למה היו נותנים אותם לבני ישראל: [ו] והרד"ק חיברה במחברת קשא באל"ף וכתב שהכתוב כמלונה במקשה, סה"א

יהל אור

(יז) כמלונה במקשה (ישעיה א ח) ושרשו קשה, ובא כאן באל"ף תחת ה"א: (יח) שרשו תלה, ובאה האל"ף תחת ה"א: (יט) וכתב רא"ו ן' נגאח במרכי "בסי"ך" והמי"ח והכ"ף מתחלפים: (כ) כי לא נמצא בתנ"ך לו ריע: (כא) לעשב השדה: (כב) ותרגם כרתי וכן תיוב"ע כרתיה וכן פי' ר"י ן' גנאח כרתי, "וי" והוא דבר שנותנים לטעום עם הבשר (כג) לסבל הבשר והדגים: (כד) עיין בפי' הח' ז"ל (קהלת ז ג) ובביאורי שם: (כה) ועיניהם אל השמים יביטו: (כו) ע"כ הוא נראה: (כז) ופי' הח' ז"ל (שמות טז לא) "והנה כשיאכל כאשר ירד (פי' חי כמו שהוא, בלי טחינה ובישול) הוא כלפיחית בדבש": (כח) וכן פי' הח' ז"ל שם וכתב "אלה השנים מטעמים הראנו הכתוב" עיין ביאורי שם: (כט) הזיין וכן

מנחת יהודה

ישראל (לעיל פ' פ"ו): ד) ובמדרש אגדת, חנם מן העריות: ה) משל למלך שמסר בנו לפדגוג, והיה יושב ומפקדו, ואומר לו נראה שלא יאכל מאכל רע, ולא ישתה משקה רע, ובכל כך היה הבן ההוא מתרעם על אביו לומר, שלא מפני שאוהבני אלא שאי אפשר לו שאוכל: ו) (גורקען): ז) (איין קיחענגעווערכס): ח) (לויך): ט) וכן בג' (עודיא פ"ו ב') "זילי אייתי לי תרי בוציני" פי' קשואין: י) עיין קרני אור הערה י': יא) (קאריאנדער):

מקורי רש"י

ילקוט תשל"ב, פס"ו: טו) שמות ר' י"ח: טז) ספרי, פס"ז: יז) ספרי: יח) ספרי, מדרש אגדה, ילקוט תשל"ד בשם הספרי: יט) יומא ע"ה א' מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ח שָׁטוּ הָעָם וְלָקְטוּ וְטָחֲנוּ בָרֵחַיִם
אוֹ דָכוּ בַּמְּדֹכָה וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר
וְעָשׂוּ אֹתוֹ עֻגוֹת וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם
לְשַׁד הַשָּׁמֶן׃ ט וּבְרֶדֶת הַטַּל עַל־
הַמַּחֲנֶה לָיְלָה יֵרֵד הַמָּן עָלָיו׃

ח שָׁיְטִין עַמָּא וְלָקְטִין
דְּצָבֵי טָחֲנִין בְּרֵיחַיָּא אוֹ
דְּצָבֵי דָּאֵיךְ בִּמְדֻכְתָּא
וּמְבַשְּׁלִין לֵיהּ בְּקִדְרָא
וְעָבְדִין יָתֵיהּ גְּרִיצָן וַהֲוָה
טַעְמֵיהּ כִּטְעַם דְּלִישׁ
בְּמִשְׁחָא׃ ט וְכַד נָחֵית טַלָּא
עַל מַשְׁרִיתָא לֵילְיָא נָחֵית

רש"י

(ח) שטו. אין שייט אלא לשון טיול אישבנויי"ר יב) בלא עמל: וטחנו ברחים וגו'. לא ירד ברחים ולא בקדירה ולא במדוכה אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלין יג) כ): בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן כך פירשו דונש ודומה לו נהפך לשדי בחרבוני קיץ כא) והלמ"ד יסוד יד) נהפך לחלוחי בחרבוני קיץ טו) ורבותינו פרשוהו לשון שדים טז) כב) אך אין ענין שדים אצל שמן, וא"א לומר לשד השמן ל' וישמן ישורון יז) כג) שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ קטן (ציר"ה) וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן (סגול) והטעם תחת השי"ן לשון שמן הוא יח) והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפת"ח קטן מפני שהוא סוף פסוק יט). ד"א לשד לשון נוטריקון ליש שמן דבש. כעיסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש

אבן עזרא

כסברתא (ל), ויש אומרים חרדל סנורה נדין (לא) ואנכי לא ידעתי [ז]: ח שטו העם. סגורת משוט בארץ (איוב א ז) (לב) וזה יורה, כי לא היה נופל זה עם זה (לג) רק ספוזר ומפורד (לד): ברחים. של היד, ולא יתכן להפריד זה השם (לה) כי משנים יהיו הרחים: במדוכה. עץ או אבן שידוכו בה (לו) גם יתכן שיעשו עוגות מאשר ידוכו (לז): עגות. כמו ועשי עוגות (בראש' יח ו) (לח): לשד. יש אומרים כי הלמ"ד נוסף כלמ"ד שלאנן ושלו (איוב כא כג) (לט), יהיה ראוי להיות השמן מלרע (מ) בעבור שהוא תאר השם (מא), והנכון בעיני שהלמ"ד לשד שורש, כמו נהפך לשדי (תה' לב ד) (מב) והוא הפך בחרבוני קיץ (שם), והיא הלחה הנכבדת העולה למעלה מכל שמן (מג),

יהל אור

בסו"א והרי"ש בפת"ח: (ל) וכן פי' הח' ז"ל (שמות טז ל) עיין ביאורי שם: (לא) הכא"י רוצה לגרוס „מגורת גדי" שהוא קטן בבהמות נקרא כן, אף הרדל קטן שבזרעים, ועיין קרני אור: (לב) ועניגו מרוצה מהירית לבקש אנה ואנה: (לג) מקובץ במקום אחד: (לד) וכן פי' המשתדל, שרש „שוט" כשהוא על אדם אחד, יורה ההתהלכות אנה ואנה, וכשהוא על רבים ענינו ההתפזרות זה לכאן וזה לכאן: (לה) כי לא תבוא כלשון יחיד: (לו) ועניגו כתשו במכתש והדיכה עבה מהשחיקה: (לז) פי' מ"ם, ועשו אותו עוגות שב על דכו במדוכה, לא על ובשלו בפרור הסמוך לו: (לח) העוגה אם היא נאפית בתנור או על גבי גחלים, ויבאר הכתוב האפיה והבשול מהמן: (לט) והראוי שאנן, וכן כתב הח' ז"ל (נהות אות הלמ"ד) ויש למ"ד בתוך המלה ולא ידענו מה טעמה בלאנן ושלו ע"כ: (מ) פי' הנגינה מהשמן מלרע: (מא) כ"ה הגי' בכל החומשים וכ"ה במג"ע, כי מלת השמן הוא שם התואר, כלומר שד השמן ודשן, כי שרשו שדד מענין ושוד מלכים תינקי. (ישעיה ס) כי בשדים לחות ודשנות והכא"י ישבש ויגרוס „בעבור שהוא תאר לשד" ובחומשי רש"ג „תאר השד": (מב) וכן פי' הח' ז"ל שם „מגזרת לשדי השמן": (מג) וכן

קרני אור

תמורת אל"ף וזהו דלא כהמ' ז"ל: [ז] ובג' (יומא עה א) אמר רב אסי עגול כגידא ולבן כמרגליות, ועיין ערוך השלם שמבאר שהוא כסברית, ובלשון ישמעאל כוסבר, ובלע"ז כוליינדר"ו, וכן פי' רש"י שם, גידא גרעין של

מקורי רש"י

כ) ספרי: כא) תה' ל"ב: כב) ספרי יומא ע"ה, א' שמו"ר פ"ה מדרש אגדה: כג) דברים ל"ב:

מנחת יהודה

יב) וכן לועז לשון שעשע (ישעיה ס"ו י"ב ירמיה ל"א כ') ומלה נישנת הוא בלשון צרפת ותרגומו (ערגעמצען, בעלוסטיגען) ועניינו ג"כ הליכה לרגל התענוג (לוסטוואנדלען) (המעסר): יג) אין כוונתם לומר הפך המבואר בקרא, וטחנו, ודכו, ובשלו, אבל כוני להודיע דבאמת לא היה צריך לירד לרחים, ולא היה צריך לבישול, כי גם במניעת תקונים אלה היה טעמו מתבשם לטוב (הכוה"ק): יד) לדעת דונש הלמ"ד היא שרשית ואינה לשמוש: טו) ולשד פי' לחלות, ודבק היא אל השמן לחלוח של שמן: טז) והלמ"ד לשמוש: יז) ויהיה השמן תאר לשד ופי' שד שהוא שָׁמֵן, כמו כל איש שָׁמֵן: יח) הוא שם דבר של שֶׁמֶן: יט) ונקמץ השי"ן בעבור

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

י וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעָם בֹּכֶה
לְמִשְׁפְּחֹתָיו אִישׁ לְפֶתַח אָהֳלוֹ
וַיִּחַר־אַף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינֵי מֹשֶׁה
רָע׃ יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לָמָה
הֲרֵעֹתָ לְעַבְדֶּךָ וְלָמָּה לֹא־מָצָתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ לָשׂוּם אֶת־מַשָּׂא כָּל־הָעָם
הַזֶּה עָלָי׃ יב הֶאָנֹכִי הָרִיתִי אֵת כָּל־
הָעָם הַזֶּה אִם־אָנֹכִי יְלִדְתִּיהוּ כִּי־
תֹאמַר אֵלַי שָׂאֵהוּ בְחֵיקֶךָ כַּאֲשֶׁר
יִשָּׂא הָאֹמֵן אֶת־הַיֹּנֵק עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתָיו׃ יג מֵאַיִן לִי

אונקלוס

מַנָא עֲלוֹהִי׃ י וּשְׁמַע מֹשֶׁה
יָת עַמָּא בָּכַן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
גְּבַר בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵהּ וּתְקֵף
רֻגְזָא דַייָ לַחֲדָא וּבְעֵינֵי
מֹשֶׁה בִּישׁ׃ יא וַאֲמַר מֹשֶׁה
קֳדָם יְיָ לְמָא אַבְאֶשְׁתָּא
לְעַבְדָּךְ וּלְמָא לָא
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
לְשַׁוָּאָה יָת מַטּוּל כָּל עַמָּא
הָדֵין עֲלָי׃ יב הַאַב אֲנָא
לְכָל עַמָּא הָדֵין אִם בְּנַי
אִנּוּן דַּאֲמַרְתְּ לִי סוֹבַרְהִי
בְּתָקְפָךְ כְּמָא דִמְסוֹבַר
תַּרְבְּיָנָא יָת יַנְקָא עַל
אַרְעָא דִּי קַיֶּמְתָּא
לַאֲבָהָתוֹהִי׃ יג מְנַן לִי
בִּסְרָא לְמֵיהַב לְכָל עַמָּא

רש"י

במשמע נוטה לפתרונו של דונש שהעיסה הנלושה בשמן לחלוחית שמן יש בה : (י) בכה למשפחתיו. משפחות משפחות נאספים ובוכים לפרסם תרעומתן בגלוי ורבותינו אמרו למשפחותיו על עסקי משפחות על עריות הנאסרות להם כד) : (יב) כי תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך כה) והיכן אמר לו כן לך נחה את העם כו) ואומר וילוס אל בני ישראל כז) ע"מ שיהיו סוקלין

אבן עזרא

ויהיה השמן מלעיל במשמעו (מד) : י בוכה למשפחותיו. שהתחברו המשפחות לבכית כאשר יעשו בבכותם על מת : איש לפתח אהלו. בפרהסיא (מה) : ובעיני משה רע. פעל עבר, או תחסר מלת היה (מו) : יא למה הרעות לעבדך. הכתוב דבר על הבא במהרה (מז) : ולמה לא מצתי חן בעיניך. כאשר אמרתי שלח נא ביד תשלח (שמות ד יג) (מח), ומלת מצתי חסרת אל"ף, ורבים כמוהו, כי אין תימה לחסרון המלך יהו"א (מט) : יב הריתי. האני אמם (נ) : ילדתיהו, או אני אביהם, כמו ילד את שלח (ברא', י כד) (נא) [ח] : שאהו. עד בואו אל האדמה (נב) : יג מאין.

קרני אור

הלימד"י : [ח] עיין ברמב"ן ובטור, שפירשו שהכל מליצה באם, וטעמו כמו האנכי הריתי את כל העם הזה ואנכי ילדתיהו, והזכיר כן, כי האם תסבול צער גדול הבנים בזכרה מה שסבלה בהם מלידה ומבטן ומהריון :

יהל אור

פי' הה' ז"ל שם, והטעם הליחה החמה שבה חיי האדם, גם בהרבוני קין דרך משל שיבשה הליחה : (מד) וכמו שהוא בכתוב, ועיין רש"י ובמנחת יהודה : (מה) כדי לפרסם התרעומה ולמ"ד לפתח במקום ב"ת או על : (מו) והוא הווה, ופי' היה הדבר רע בעיניו בבקשם הבשר : (מז) כמ"ש ז"ל אין אדם נתפס על צערו, כי בדבר הבא לו פתאום יחרד וידבר תועה בלא דעת, והמוטעם לא גרס מלת במהרה וגורס הכתוב דבר על הבא באותה שעה וכו', ור"ל הטעם שאמר לשון למה הרעות, לפי שדיבר הכתוב בהווה הבא באותה שעה שאמר ובעיני משה רע, על שבקשו הבשר לז"א לשון הרעות, ורי"ר גורס תחת מלת במהרה מלת במקרה ועל מלת הבא צ"ל קוים להורות כי היא ר"ת הרגל בני אדם : (מח) ואם שלחת ביד אחר לא הייתי שומע עתה התרעומות עלי : (מט) הם אותיות אהוי, כמ"ש בחידתו, שאלו מלך ישראל ר"ל יהוא בן נמשי : (נ) שהייתי בהם הרה ויולדת : (נא) ויונא לשני, וכן אביך זה ילדך (משלי כג כב) : (נב) פי' על האדמה

מקורי רש"י

כד) ספרי, יומא ע"ה ז' שבת ק"ל, א' שם"ו, מדרש אגדה, ילקוט תהל"ם : כה) ספרי : כו) שמות ל"ב ל"ד : כז) שם ג'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָשָׂר לָתֵת לְכָל־הָעָם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ
עָלַי לֵאמֹר תְּנָה־לָּנוּ בָשָׂר וְנֹאכֵלָה׃
יד לֹא־אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי לָשֵׂאת אֶת־
כָּל־הָעָם הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי׃ טו וְאִם־
כָּכָה ׀ אַתְּ־עֹשֶׂה לִּי הָרְגֵנִי נָא הָרֹג
אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאַל־אֶרְאֶה
בְּרָעָתִי׃ פ טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

הָדֵין אֲרֵי בָכַן עֲלַי לְמֵימַר
הַב לָנָא בִסְרָא וְנֵיכוּל׃
יד לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי
לְסוֹבָרָא יָת כָּל עַמָּא
הָדֵין אֲרֵי יַקִּיר מִנִּי׃
טו וְאִם כְּדֵין אַתְּ עָבֵיד
לִי קְטוּלְנִי כְעַן קְטוֹל אִם
אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
וְלָא אֶחֱזֵי בְּבִישְׁתִּי׃
טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ
קֳדָמַי שַׁבְעִין גֻּבְרָא

רש"י

אתכם ומתרפין אתכם: על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. אתה אומר לי לשאתם בחיקי: (טו) ואם ככה את עשה לי. תשש כחו של משה כנקבה כ) כשהראהו הקב"ה הפורענות שהוא עתיד להביא עליהם על זאת. אמר לפניו אם כן הרגני תחלה כח): ואל אראה ברעתי. ברעתם היה לו לכתוב כא) אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתקוני סופרים בתורה לכינוי ולתקון לשון כב) כח*): (טז) אספה לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת לא אוכל אנכי לבדי והזקנים הראשונים היכן היו והלא אף במצרים

אבן עזרא

במ"ם שם מקום (נג), ובלא מ"ם כמו לא (נד), ונמצא מלת הן אתם מאין (ישעי' מא כד) (נה): יד כי כבד. פעל עבר, כמו כי זקן יצחק (בראש' כז א), או יחסר הוא (נו): את. לשון זכר ונקבה (נו*) כמו לך (נז) גם בך (נח) ועמך ואתך (נט), ואתה לשון זכר לבדו (ס) [ט]: טו הרגני. כמו המיתני (סא), זה עשה לי בצדקתך, ובעבור פיוסי, וזה טעם ואם מצאתי חן בעיניך: ואל אראה. ע"ד ברעה שאני בה (סב), ואין צורך לתיקון הסופרים (סג): טז אספה לי. מלה זרה (סד) ויתכן שהיתה

יהל אור

דבוק לשאיהו בחיקך, ולא אל כאשר ישא האומן את היונק, ובד"ק „שאהו על האדמה עד בואו":

קרני אור

[ט] וכתב הרד"ק במכלל, הכלל אתה לזכר, את לנקבה, (נג) כמו מאין אתם (בראשי' כט ד) ופי', מאיזה מקום אביא להם בשר: (נד) הפך היש, כמו היש ה' בקרבנו אם אין (שמות יז ז): (נה) ואפילו במ"ם ג"כ פי' כמו אין והבל: (נו) כאילו כתוב כי כבד הוא ממני: (נו*) ונאמר את גם לזכרים, עיין (קרני אור הערה ט) ויתכן שהוא מלשון הארמי, וכן הוא כת"א אַתְּ וכנו"ן אַנְתְּ (דניאל ג י) וכ"ה כתרגום יוב"ע אַנְתְּ: (נז) לזכר ונמצא גם בל"נ לאי לך בעקבי הצאן (ש"ה א ה): (נח) על הרוב בל"ז ומצינו גם בל"נ והוא ימשל בך, (בראש' ג טז): (נט) עמך על הרוב בל"ז, ומצינו גם בל"נ, לכן ישכב עמך (שם ל טו), וכן אתך נמצא גם בל"נ, ונמצא בפ' אחד לך ואתך בל"נ, הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך (שם כ טז): (ס) ולא נמצא בל"נ: (סא) כי ענין הריגה נופל גם על מיתה שלא כדרך הטבע, הגוי גם צדיק תהרוג (שם כ, ד) אנכי הרג את בנך בכרך (שמות ד כג): (סב) שאני בה עתה כי במותי לא אראה ברעתי וכ"כ החזקוני והרד"א: (סג) עיין רש"י ז"ל, ברעתם היה לו לכתוב אלא שכנה הכתוב, וזה אחד מתקוני סופרים, ולפי פי' הח' ז"ל אין צורך לתיקון הסופרים: (סד) לווי כתוספת ה"א וילא מדרך חבריו כי הוא מגזרת

מקורי רש"י

ר' י"ג: כח) ספרי עיין רש"י דבר' ה' כ"ד: כח*) ספרי

מנחת יהודה

בעבור ההפסק וכמנהג משקל פעל באתנח וסוף פסוק לשנות סגל הפ"א אל קמץ (רוו"ה): ״ כ) עיין ברמב"ן מה שתפס ע"ז וכתב, ולא הבינותי זה שכינוי „את" כלפי מעלה הוא, ותשש כחו של משה הוא הפך לשון הכתוב, עיי"ש, ועיין בראב"ם שיפרש, אם ככה תעשה להם, אתה עושה אותי אַתְּ, ומלת לי במקום אותי וכן פי' הרע"ב, והריב"א יפרש כי משה היה שרוי בכעס ולא היה יכול לגמור דבריו לומר „אתה" ולא אמר אלא „את", כאדם המתאנח שבתחלת אנחותיו אינו יכול לגמור נשימתו, וכן פי' התולדות יצחק, ומצאתי סעד לפירושם (ברכות ל"ב א') מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר, ועיין בהבנת המקרא מה שביאר בזה: כא) עיין רש"י (איוב ל"ב ג') ושם כתב שהיה לו לכתוב כאן „ברעתך" ותהיה הכוונה על הרעה שיביא השם על ישראל, וע"ז כתב המעטר, ואין ספק כי דברי רש"י האחרונים (באיוב) המה נכונים, כי מה תיקון סופרים יש אם יאמר ברעתם או ברעתי, וכן בכל שאר המקומות שיש בהם תיקון סופרים הוא אך אם יש בהם חשש גנאי לשמו ית', וכ"ה הגי' (עקרים מאמר ג' פ' כ"ב), ועיין הבנת המקרא שכתב שכן הגי' בכל הספרים ברעתם היה ל"ל, לא ברעתך כגי' רש"י באיוב, וכן משמע מלשון הספרי ונפס"ז עיי"ש: כב) והביאור מתיקון סופרים, עיין קרני אור בראש' י"ח הערה כ"ב, ובז"ל יש גי' כאן „שכנו לתיקון הלשון

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אספה־לי שבעים איש מזקני
ישראל אשר ידעת כי־הם זקני
העם ושטריו ולקחת אתם אל־
אהל מועד והתיצבו שם עמך:
יז וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי
מן־הרוח אשר עליך ושמתי עליהם
ונשאו אתך במשא העם ולא־

אונקלוס

מסבי ישראל דידעת ארי אינון סבי עמא וסרכוהי ותדבר יתהון למשכן זמנא ויתעתדון תמן עמך: יז ואתגלי ואמליל עמך תמן וארבי מן רוחא די עלך ואשוי עליהון ויסוברון עמך במטול עמא ולא תסובר את בלחודך:

אבן עזרא

כן בעבור אות הגרון (סה), וכן ערבה לפני התיצבה (איוב לג ה) (סו): ושוטריו. כי יש זקנים שבאו בימים, ואינם ראוים להיותם שוטרים, גם יש שוטרים ואינם זקנים (סז) [י]: יז וירדתי. הכבוד יורד באש בתוך הענן (סח): ודברתי אתך שם. וכאשר תשמע את הקול ישמעו גם הם: ואצלתי. כטעם אקח מאשר אצלך (סט), ודע כי הרוח כמו החכמה, ואם תנתן מחכמת ראובן לשמעון, לא תחסר חכמת ראובן, רק נשארה כאשר היא, והמשל

רש"י

ישבו עמהם שנאמר לך ואספת את זקני ישראל כט) אלא באש תבערה מתו ל) וראוים היו מסיני לכך דכתיב ויחזו את האלהים לא) שנהגו קלות ראש כנושך פתו ומדבר בפני המלך לב) וזהו ויאכלו וישתו לג) ולא רצה הקב"ה ליתן אבלות במתן תורה ופרע להם כאן לד): אשר ידעת כי הם וגו'. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך והיו מרחמים עליהם ומוכים על ידם לה) שנאמר ויכו שוטרי בני ישראל לו) עתה יתמנו כג) בגדולתן כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אתם. קחם בדברים אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום לז): והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדולה וכבוד לח) ויאמרו חביבין אלו שנכנסו עם משה לשמוע דבור מפי הקב"ה: (יז) וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה לט): ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו וארבי כמו ואל אצילי בני ישראל מ): ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה לנר שמונח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום מא): ונשאו אתך. התנה עמהם ע"מ שיקבלו עליהם טורח בני שהם טרחנים וסרבנים מב): ולא תשא אתה לבדך. הרי תשובה למה שאמרת לא

קרני אור

ובא כן לזכר בג' מקומות, א) ואם ככה את עושה לי (כאן), ב) ואת תדבר אלינו (דבר' ה כד), ג) את כרוב ממשח (יחז' כח יד): [י] באומרו מזקני ישראל, גם אשר ידעת כי הם וגו' ידענו כי כבר היו נודעים ורשומים לזקני וראשי העם מלפנים, והאמת כדברי רבותינו שלא פסקה ישיבה מאבותינו, ולא היה זמן שלא היו בינינו זקנים וסנהדרין, ושוא עמלו האומרים כי סנהדרין קבלה מימי בית שני וסמכו על שם זה שהוא לשון יוני, כי השם לחוד

יהל אור

פעול אסוף את העם, ובא בסגול שהוא כמו החירק לגזרת פועל בפתח ומשפטו בקמץ הטף (ן' מלך): (סה) ובא בסגול תמורת ק"ת להרחבת אות הגרון שהוא האל"ף: (סו) ונפתח העי"ן שהוא אות הגרון בסגול פתח קטן: (סז) ובזה צריכים להיות זקנים וראוים להיות שוטרים: (סח) ירחיק את ההגשמה, וכן ת"א ואתגלי: (סט) וכן פי' הה' ז"ל (ברא' כז לז) עיין

מנחת יהודה

הלשון": כג) ובז"ל כתב אולי צ"ל „יתהנו":

מקורי רש"י

מכילתא בשלח מס' דשירתא פ"ו תנחומא א' בשלח ט"ז ילקוט תשל"ו מדרש אגדה: כט) שמות ג' ט"ז: ל) תנחומא א' ט"ז תנחומא ב' כ"ו במד"ר פט"ו כ"ד ילקוט תשל"ו: לא) שמות כ"ד י"א: לב) תנחומא א' שם תנחומא ב'. שם במד"ר שם ילקוט שם פס"ו: לג) שמות כ"ד י"א: לד) ובתנחומא א' שם ובתנחומא ב' שם ובמד"ר פט"ו- כ"א ובילקוט שם ובפס"ו מפני שהוכיחו את ישראל במעשה העגל עמדו עליהם והרגום: לה) ספרי תנחומא א' י"ג תנחומא ב' כ"ג, במד"ר פט"ו כ' מדרש אגדה: לו) שמות ה' י"ד: לז) ספרי, ילקוט תשל"ו: לח) ספרי: לט) ספרי, ועיין פדר"א פי"ד, אדר"נ פ' ל"ד, ב"ר פמ"ח, ילקוט בראשית ר' כ"ו, מדרש אגדה ילקוט כאן תשל"ו: מ) שמות כ"ד י"א: מא) ספרי, פס"ז, מדרש אג"ה, ילקוט שם: מב) ספרי:

ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תִּשָּׂא אַתָּה לְבַדֶּךָ׃ יח וְאֶל־הָעָם
תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר וַאֲכַלְתֶּם
בָּשָׂר כִּי בְּכִיתֶם בְּאָזְנֵי יְהוָה
לֵאמֹר מִי יַאֲכִלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב
לָנוּ בְּמִצְרָיִם וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר
וַאֲכַלְתֶּם׃ יט לֹא יוֹם אֶחָד תֹּאכְלוּן
וְלֹא יוֹמָיִם וְלֹא ׀ חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא
עֲשָׂרָה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם׃
כ עַד ׀ חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא
מֵאַפְּכֶם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־

יח וּלְעַמָּא תֵּימַר אִזְדַּמְּנוּ
לִמְחַר וְתֵיכְלוּן בִּשְׂרָא
אֲרֵי בְכֵיתוּן קֳדָם יְיָ
לְמֵימַר מָאן יֵיכְלִנַנָא
בִּשְׂרָא אֲרֵי טַב לָנָא
בְּמִצְרָיִם וְיִתֵּן יְיָ לְכוֹן
בִּשְׂרָא וְתֵיכְלוּן׃ יט לָא
יוֹמָא חַד תֵּיכְלוּן וְלָא
תְּרֵין יוֹמִין וְלָא חַמְשָׁא
יוֹמִין וְלָא עַסְרָא יוֹמִין
וְלָא עַסְרִין יוֹמִין׃ כ עַד
יְרַח יוֹמִין עַד דְּתִתְקוֹצוּן
בֵּיהּ וִיהֵי לְכוֹן לְתַקְלָא
חֲלָף דְּקַצְתּוּן יָת מֵימְרָא
דַּיְיָ דִּשְׁכִינְתֵּיהּ שַׁרְיָא
בֵּינֵיכוֹן וּבְכֵיתוּן קֳדָמוֹהִי

רש"י

אוכל אנכי לבדי מג): (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות מד) וכן הוא אומר הקדישם ליום הריגה מה): (כ) עד חדש ימים. זו בכשרים שמתמלין כד) על מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. ברשעים הוא אומר הבשר עודנו בין שניהם כך הוא שנויה בספרי. אבל במכילתא שנויה חילוף מו) הרשעים אוכלין ומצטערין שלשים יום והכשרים הבשר עודנו בין שניהם: עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו די תקוצון ביה ויהא דומה לכם כאילו אכלתם ממנו יותר מדאי עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך האף: והיה לכם לזרא. שתהיו מרחקין אותו יותר ממה שקרבתם כה) מו*) ובדברי ר' משה הדרשן ראיתי שיש לשון ט) שקורין

אבן עזרא

בנר (ס) [יא]: יח התקדשו. נמצא לשבח ולגנאי לשון התקדש (ע*), וכן היקדש (חגי ב יב) שהוא לשון טומאה (עא): יט ולא יומים. כפל (עב): חמשה ימים. כנגד אצבעות היד האוכלים (עב*): עשרה. כפל בשתי ידיו (עג), גם עשרים (עג*) כמשל האומרים יאכל כל מה שיאכל באצבעות ידיו ורגליו (עד): כ חדש ימים. פירשתיו (עד*) שישוב ערך הלבנה באורה כאשר היתה (עה), וכן שנתים ימים (בראי מא א) (עו): וטעם מאפכם. כי הריח באף, ויצא הריח ממנו (עו*), ולא

יהל אור

ביאורי שם, וכן פי' הרמב"ן כי אצילות בכל מקום לשון-עכוב אצלו: (ע) אם מאציקין ממנה לא תחסר אורה, כך לא תחסר החכמה מהמלמד: (ע*) שהוא מבנין התפעל, והנה מלת קדש ענינו לתאר תכונת דבר שהוא נבדל ונפרש מזולתו, אם מצד מעלתו, אם מצד פחיתותו, ונמצא לשבח מצד מעלתו, ולגנאי מצד פחיתותו: (עא) והוא לגנאי ופי' היטמא: (עב) של ימים: (עב*) כ"ה ברב"ח, ובכ"י, וצ"ל של"ל „של האוכלים" או יד האוכלים (הת"ב): (עג) ובס' הת"ב „בשתי ידים": (עג*) כנגד אצבעות הידים והרגלים: (עד) ובס' הת"ב „כל מה שיאכל בשתי ידיו ורגליו" כי בכל יום ויום יוסיף לאכול באצבע אחרת: (עד*) בברא' (ד 7): (עה) פי' שישוב החדש כאשר היה בתחלה, ופי' חדש שלם: (עו) שפי' שלמים, עיין ביאורי שם: (עו*) פי' שיצא הריח של הבשר מן אפם מרוב

קרני אור

והענין לסוד, וקריאת שם סנהדרין בלבד היא מחודשת, רק שסנהדרין עצמה קדומה היא במקומות ואם מקראת בשמות אחרים (אם למקרא): [יא] כ"ה (תנחומא א יב

מקורי רש"י

מג) ספרי, ילקוט שם: מד) ספרי, פס"ז, מדרש אגדה. ילקוט שם: מה) ירמיה י"ב ג': מו) מכילתא בשלח יומא ע"ס ב', ילקוט שם: מו*) ילקוט שם:

מנחת יהודה

כד) ובז"ל „שמתמצעין": כה) ופי' הרד"ק בשם אביו הריק"ם, זרא בפלם כלה, והאל"ף מקום ה"א וענינו כמו שאמר עד אשר יצא מאפכם, שיזרו אותו מפיהם ומאפיהם. והוא ג"כ ענין הרחקה: כו) ובז"ל „מקום" ועיין בהערות ותיקונים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְאַסְתֶּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכּוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶּה יָצָאנוּ מִמִּצְרָיִם׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הָעָם אֲשֶׁר אָנֹכִי בְּקִרְבּוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ בָּשָׂר אֶתֵּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֹדֶשׁ יָמִים׃ כב הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט לָהֶם וּמָצָא לָהֶם אִם

אונקלוס

לְמֵימַר לְמָא דְנַן נְפַקְנָא מִמִּצְרָיִם׃ כא וַאֲמַר מֹשֶׁה שִׁית מְאָה אַלְפִין גַּבְרָא רַגְלָאָה עַמָּא דִּי אֲנָא בֵּינֵיהוֹן וְאַתְּ אֲמַרְתְּ בִּשְׂרָא אֶתֵּן לְהוֹן וְיֵיכְלוּן יְרַח יוֹמִין׃ כב הֲעָאן וְתוֹרִין יִתְנַכְסוּן לְהוֹן הֲיִסְפְּקוּן לְהוֹן אִם יָת כָּל נוּנֵי יַמָּא יִתְכַּנְשׁוּן לְהוֹן הֲיִסְפְּקוּן לְהוֹן׃

אבן עזרא

ימצא (עז): לזרא. באל"ף תחת ה"א (עח) כמו קראן לי מרא (רות א כ), כי אותיות אהו"י מתחלפים, וטעם לזרא, הוא דבר זר נתעב לתולדת שלא הרגיל אדם בו (עט) [יב]: **כא** שש מאות אלף רגלי. ואין צורך להזכיר הפחותים (פ), ורבים פירשו זאת הפרשה לטעמים רבים (פא), יש אומרים כי משה אמר מה שיאמרו לו ישראל בעת שישאלו מה הוא הבשר (פב), והתשובה שיאמר להם אין לכם צורך לשאול היד ה' תקצר (פג), ולא אדע למה הצרה הזאת (פד) רק הדבר כמשמעו (פה) [יג] כי משה לא ידע כי השם יחדש אות או מופת, כי אם להצדיק נביאו (פו) [יד] כאשר אפרש: **כב** ומצא להם. כדברי המתרגם ארמית (פז) [טו]. ומה נכבד דרש קדמונינו במלת ישחט על הבהמה, ויאסף על הדג (פח):

רש"י

לחרב זרא מז): **את ה' אשר בקרבכם.** אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם לא גבה לבבכם ליכנס לכל הדברים הללו מח): (כא) **שש מאות אלף רגלי.** לא חש למנות את הפרט שלשת אלפים היתרים. ורבי משה הדרשן פירש שלא בכו אלא אותן שיצאו ממצרים כז): (כב) **הצאן ובקר ישחט.** זה אחד מארבעה דברים שהיה ר' עקיבא דורש ואין רבי שמעון דורש כמותו מט) רבי עקיבא אומר שש מאות אלף רגלי.

קרני אור

תנחומא ב כב) משל לנר שהיה דלוק והדליקו ממנו כמה נרות ואור דליקתו לא חסר: [יב] משה תאות הבשר ישוב לכם למיאוס גדול, לכן נכתבה מלת לזרא באל"ף להפלגת המיאוס כי כל תיבה שצריכה לכתב בה"א ונכתבה באל"ף הכוונה להפליג הדבר, וכן קראן לי מרא (רות א כ) שמשפטו בה"א, ואמרה מרא באל"ף, להפליג המרירות, והו כי המר לי מאוד (הכוה"ק): [יג] וכן כתב הרמב"ן, ודאי פשט הכתוב כר"ע שאמר דברים ככתבן מי מספיק להם, והוא דעתו של אונקלס, אבל הענין עצמו תימה, כמו שאמר ר"ש מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר מי מספיק להם, ועוד שכבר ראו נפלאות גדולות מאלה: [יד] וע"ז כתב הרמב"ן, וגם זה איננו נכון בעיני, כי כבר עשה עמהם כוס בשלו ראשון, וכן במים, ובמן, כי כולם על תלונותם נתנו להם עי"ש: [טו] והרד"ק בשרש

יהל אור

אכילתם: (עז) פי' שלא ימצא כן שמרוב האכילה יצא ריחו מן האף: (עח) ושרשו זור כפלם נדה, רעה, והאל"ף מקום ה"א: (עט) וכן פי' הרמב"ן, וכן דעת רש"י ז"ל, כי ההרגל הוי טבע: (פ) פי' היותר על הת"ר אלף והם ג' אלפים ותק"ן, שהם פחותים ממספר רבוא, וכן פי' רש"י ז"ל: (פא) כי התימה על משה איך יאמר כן: (פב) ובס' המ"כ „מה הוא הבשר שיספיק להם" וזהו שיאמרו הצאן ובקר וגו': (פג) וישיבם היד ה' תקצר ואינכם צריכים לשאול, והוא דבור אחד, כי חלילה וחס שמשה יאמר כן לאל ית', ובהנדפסים יש כאן ציון פסוק כ"ג וט"ס הוא: (פד) לפרש הכתוב בדוחק ובזרה: (פה) ר"ל פירושו כמשמעו: (פו) ומפי' שהשם יעשה מופת זהו רק להצדיק נביאו ולא לישראל המתרעמים וכס' המ"כ „כי השם לא יחדש אות או מופת" וכו' וכ"ה ברמב"ן: (פז) כתרגם אונקלס היספקון, וכן תיוב"ע: (פח) ואסיפת דגים כשחיטת בקר וצאן ובעל העטר (מחכמי המקרא) הביאו

מנחת יהודה

תיקונים למדרש אגדה סי' כ"ם, שכתב שצ"ל פה „והית לכם לזרא, להרינה שיש לשון וכו': כ) נוסח אחר „שלא בכו אלא אותן" וכו' ובמדרש אגדה, לפי שלא נגזרה גזירה אלא על אותם שיצאו ממצרים לפי שהיו אומרים למה זה יצאנו ממצרים: ובתוספתא

מקורי רש"י

מז) וכ"ה מדרש אגדה. עיין סי' כ"ט שם בהערה: מח) ספרי: מט) ספרי, תוספתא לסוטה פ"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־כָּל־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא
לָהֶם: פ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
הֲיַד יְהוָה תִּקְצָר עַתָּה תִרְאֶה
הֲיִקְרְךָ דְבָרִי אִם־לֹא: כד וַיֵּצֵא
מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דִּבְרֵי
יְהוָה וַיֶּאֱסֹף שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי
הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל:
כה וַיֵּרֶד יְהוָה ׀ בֶּעָנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו
וַיָּאצֶל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן

כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה
הֲמֵימְרָא דַייָ יִתְעַכַּב
כְּעַן תֶּחֱזֵי הַיְעַרְעִנָּךְ
פִּתְגָמִי אִם לָא:
כד וּנְפַק מֹשֶׁה וּמַלִּיל
לְעַמָּא יָת פִּתְגָמַיָּא דַייָ
וּכְנַשׁ שַׁבְעִין גַּבְרָא מִסָּבֵי
עַמָּא וַאֲקִים יָתְהוֹן סְחוֹר
סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא:
כה וְאִתְגְּלִי יְיָ בַּעֲנָנָא
וּמַלִּיל עִמֵּיהּ וְרַבִּי מִן
רוּחָא דַּעֲלוֹהִי וִיהַב עַל
שַׁבְעִין גַּבְרָא סָבַיָּא וַהֲוָה
כַּד שְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחַ

רש"י

ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר וגו' הכל כמשמעו מי יספיק להם כענין שנאמר ומצא כדי גאולתו כח) נ) ואיזו קשה. זו או שמעו נא המורים נא) אלא לפי שלא אמר ברבים חסך לו הכתוב ולא נפרע ממנו וזו של מריבה היתה בגלוי לפיכך לא חסך לו הכתוב. ר' שמעון אומר ח"ו לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך. מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא נב) יאמר אין המקום מספיק לנו אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן לחדש ימים ואחר כך תהרוג אומה גדולה כזו הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהי אכילה זו מספקתן עד עולם וכי שבחך הוא זה אומרים לו לחמור טול כור שעורים ונחתוך ראשך השיבו הקב"ה ואם לא אתן יאמרו שקצרה ידי הטוב בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם יאבדו הם ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפי' שעה אחת כט): (כג) עתה תראה היקרך דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר אי אפשר לעמוד על הטפל ל) מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם סופן לדון אחריך אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה יאמרו דקה בקשנו ואם אתה נותן להם דקה יאמרו גסה בקשנו חיה ועוף בקשנו דגים וחגבים בקשנו. אמר לו אם כן יאמרו שקצרה ידי אמר לפניו הריני הולך ומפייסן נג) אמר לו עתה תראה היקרך דברי שלא ישמעו לך הלך משה לפייסן (זה קאי גם לרש"י לעיל) אמר להם היד ה' תקצר הן הכה צור ויזובו מים וגו' הגם לחם יוכל תת נד). אמרו פשרה היא זו אין בו כח למלאות שאלתנו וזהו שנאמר ויצא משה וידבר אל העם כיון שלא שמעו לו ויאסף שבעים

אבן עזרא

כג היקרך. כמו ויקר מקרה (רות ב ג) (פט): כד ויצא משה. מאהל מועד (ל): כה ויאצל.

יהל אור

בעל טירת כסף, שהוציא מזה כי כאשר לא יוכל היהודי לאכול משחיטת עכו"ם כן לא יוכשר לאכול מאסיפת דג שאספו עכו"ם: (סט) ופי' תראה יקרה כן: (ל) שבא דבר אתו השם:

מקורי רש"י

נ) ויקרא כ"ה כ"ו: נא) למטה כ' י': נב) למטה י"ב ז': נג) ספרי, מדרש הגדול: נד) תה' ע"ח כ' ספרי

מנחת יהודה

כח) ובתוספתא סוטה פ"ו מביא הפ' "ואם לא תמצא ידה די שה" (ויקרא י"ב ח'): כט) בנ"ל דבק "שעה אחת" עם "עתה תראה היקרך דברי" ולא כאשר הוא בספרים הנדפסים שהפסיקו עם ציון הפ' כ"ג: ל) השם טיפול פי' התעסקות וטורח:

ולפי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסָפוּ׃
כו וַיִּשָּׁאֲרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים ׀ בַּמַּחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד ׀ אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מֵידָד וַתָּנַח עֲלֵהֶם הָרוּחַ וְהֵמָּה בַּכְּתֻבִים וְלֹא יָצְאוּ הָאֹהֱלָה

אונקלוס

נְבוּאָה וּמִתְנַבַּן וְלָא פָסְקִין׃ כו וְאִשְׁתְּאַרוּ תְּרֵין גֻּבְרִין בְּמַשְׁרִיתָא שׁוּם חַד אֶלְדָּד וְשׁוּם תִּנְיָנָא מֵידָד וּשְׁרַת עֲלֵיהוֹן רוּחַ נְבוּאָה וְאִנּוּן בִּכְתִיבַיָּא וְלָא נְפַקוּ לְמַשְׁכְּנָא וְאִתְנַבִּיאוּ

אבן עזרא

על דעתי שהבנין הכבד הנוסף (נא): ויו"ו ויתנבאו. כפ"א רפה בל"י (נב): ולא יספו. פעם שנית (נג) [טז] וכן קול גדול ולא יסף (דבר' ה יט) ולא יסף עוד לדעתה (ברא' לח כו) (נד) ואין מדקדוק הלשון להיותו מגזרת פן תספו בכל חטאתם (למעלה טז כו) (נה) אמרו חכמים ז"ל שלקח משה מכל שבט ששה. והנם שנים ושבעים, ובעבור שאמר לו השם שבעים איש הניח השנים (נו) וזה נכון: כו והמה בכתובים. בתחלה (נז): ולא יצאו. ממחנה ישראל אל אהל מועד (נח):

רש"י

איש וגו': (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו. כך מפורש בספרי נה). ואונקלוס תרגם ולא פסקין שלא פסקה נבואה מהם: (כו) וישארו שני אנשים. מאותן שנבחרו אמרו אין אנו כדאין לגדולה זו נו): והמה בכתובים. במבוררים שבהם לסנהדרין ונכתבו כולם נקובים בשמות ועל ידי גורל נז) לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה ששה לכל שבט ושבט. חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקין וכתב על שבעים זקן ועל שנים חלק ובירר מכל שבט ושבט ששה והיו ע"ב אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש ומי שעלה בידו חלק א"ל המקום לא

קרני אור

אלא, פי' בשם אביו הריק"ם ז"ל, כי כאשר התאוו תאוה, צאן ובקר היה להם הרבה, אך לא היו יכולים לאכול ממנו עד שיביאוהו לפתח אהל מועד, בעבור זריקת הדם והקטר חלבים, כמו שכתוב איש איש מבית ישראל וגו' (ויקרא יז ג), ועוד אם לא היו כלי ביתו טהורים, לא יאכלו ממנו עד שיביאוהו לפתח אהל מועד, בעבור זריקת הדם, כמו שכתוב אשר יאכל מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה (שם ז כ), אמר משה אם צאן ובקר ישחט להם, שיוכלו לשחוט בכל מקום ומצא להם, באמת יספיק להם, כי הרבה צאן ובקר להם, וכן אם את כל דגי הים יאסף להם יספיק להם, אבל אם זה לא יהיה, איך יאכלו בשר שיספיק להם, ענהו השם, היד ה' תקצר, אני אתן להם בשר שיספיק להם זולת צאן ובקר ודגים, וע"ז כתב הר"ש ן' מלך והנה הפי' הזה יפה עד מאוד ונכון אכל מה שנאמר בטעם הפסוקים האלה ובו מתישבים קושיות גדולות הנופלות בזה הענין, והנה ישראל הוציאו ממצרים צאן ובקר מקנה כבד מאוד ככתוב, אבל לא היו יכולין לאכול מהם עד שיביאום פתח אהל מועד לעשות אותם זבחי שלמים, ולא היו רק שלשה כהנים אהרן ושני בניו ולא יוכלו להכין לפני כל העם הגדול הזה, וזה טעם מאמר רז"ל זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, חנם מן המצות כי הדגים אינם צריכים אלו המצות וזריקת דם, שחיטה והקטר חלבים, ולפיכך נתן להם השם השלו שהוא פטור ג"כ מן המצות. עכ"ל, וכ"ה ברבותינו בעלי התוס' ורב"ם כתב על זה הפי', והוא פי' נכון אלא שלשון כל דגי הים אינו מתישב על הלשון לפי הענין: [טז] וכן או"ל (ספרי) שלא התנבאו אלא אותו היום בלבד:

יהל אור

(נא) ר"ל מבנין הפעיל, בנחות האל"ף, מענין אצל המזבח: (נב) שאין מטעם כלום: (נג) וכן פי' הרלב"ג שלא יספו עוד להתנבאות, ובד"ק, והוא כן התנבאו ולא יספו פעם שנית" וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך: (נד) עיין ביאורי שם: (נה) והוא ענין המעטה וכליון, וכן פן תספה (ברא' יט יז) פן אסיפך עמו (ש"א טו ו) וביאורו שלא נתמעט ושלא כלה מהם הנבואה וכת"א ויונ"ע שתרגמו ולא פסקין, והוא דעת ר"ב (סנהד' יז א): (נו) וכן פי' רש"י ז"ל, ומקורו עיין מקו"ר רש"י: (נז) פי' כשלקח ששה מכל שבט נכתבו אלו בכללם: (נח) כמו שילאו

מקורי רש"י

ילקוט תשל"ו: נה) ספרי, מדרש אגדה: נו) תנחומא א' מדרש אגדה, ילקוט תשל"ז בשם התנחומא: נז) ספרי, י"ב, תנחומא ב' כ"ב, ספרי, סנהד' י"ז א', פס"ז, סנהד' י"ז א' מדרש אגדה, ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיִּתְנַבְּאוּ בַּמַּחֲנֶה׃ כז וַיָּרָץ הַנַּעַר וַיַּגֵּד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה׃ כח וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מְשָׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחֻרָיו וַיֹּאמַר אֲדֹנִי מֹשֶׁה כְּלָאֵם׃ כט וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־

בְּמַשְׁרִיתָא׃ כז וּרְהַט עוּלֵימָא וְחַוִּי לְמֹשֶׁה וַאֲמַר אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבַּן בְּמַשְׁרִיתָא׃ כח וַאֲתֵיב יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן מְשׁוּמְשָׁנֵיהּ דְּמֹשֶׁה מֵעוּלֵימוֹהִי וַאֲמַר רִבּוֹנִי מֹשֶׁה אֱסַרִינוּן׃ כט וַאֲמַר לֵיהּ מֹשֶׁה הֲקַנְאָתִי אַתְּ

רש"י

חפץ בך נח): (כז) וירץ הנער. י"א גרשום בן משה היה נט): (כח) כלאם. הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם (א) ס) ד"א תנם אל בית הכלא (ג) לפי שהיו מתנבאים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ (ג) סא): (כט) המקנא אתה לי. הקנאי אתה לי הקנאתי אתה מקנא: לי. כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור אנפרמנ"ט

אבן עזרא

כז וירץ הנער. בה"א הוא הנודע לשרת משה חוץ מיהושע (צט), כי שרות יהושע איננו כשרות כל נער (ק): כח מבחוריו. יש אומרים שפירושו מבחרותו, והטעם שלא אמר כדברי זקן (קא), ויש מדביקים מבחוריו עם משרת משה, והטעם ששרת אותו מיום שהיה בחור (קב) [יז] וזה איננו נכון, כי זה המעשה היה בשנה השנית (קג), והנכון בעיני שהוא מבחוריו, הוא מהמובחרים לשרת משה, כי אחרים יש עמו (קד), ודע כי מלת בחור בלשון רבים, פעם תשתנה (קה), ופעם לא תשתנה (קו), וכן מלת סרים (קז) אולי הם שני משקלים (קח): כלאם. נפתח הלמ"ד (קט) בעבור אות הגרון הבא אחריו (קי): כט ונפתחה ה"א המקנא. והיה ראוי להיותו בשו"א ובפת"ח (קיא), ובעבור היותו תחת המ"ם שוא נע, ושני שואים נעים לא יתחברו לעולם: ומלת מי יתן. כשואל חפץ בדבר (קיא*) כאומר מי יתן לי זאת השאלה

יהל אור

השבעים: (צט) וכן פי' הרדי"א וכתב, ונראה שהיה הוא המשרת בעניני הצבור ושליח צ"ד, שהיה קורא את הזקנים לבא לפני משה, ולזה הזכירו בה"א הידיעה הנער": (ק) שיקרא אותו הנער: (קא) שקנה חכמה וזהו מפני בחרותו, ולפ"ז מלת מבחריו דבקה עם ויען כלומר מענה נערות ובחרות: (קב) וכן פי' הרשב"ם מנעוריו, וכן דעת אונקלס שתרגם מֵעוּלֵימוּתֵיהּ (כ"ה בדפוס סביוניטה) שטעמו מנעוריו, והגי' בת"א שלנו מֵעוּלֵמוֹהִי הוא טעות שזה שם תאר (קג) לצאתם ממ"מ ומקודם לא שרת אותו: (קד) והוא תאר והכנוי שב אל משה, שהיה מן המשרתים המובחרים: (קה) הבי"ת לשוא כמו בְּחוּרֵי ישראל (ש"א כו ב): (קו) כמו בחורים וגם בתולות (תה' קמח יב) בפת"ח הבי"ת: (קז) כמו סָרִיסֵי המלך (אסתר ב כא) סְרִיסֵי פרעה (ברא' מ ז): (קח) ר"ל פעול פעיל וכן מלת מבחוריו מן בחור ונשתנה הבי"ת לשו"א וטעמו מהמובחרים: (קט) כי כ"ף כלאם בשו"א והלמד בקמץ והיה ראוי להיות בחירק הכ"ף ובוא הלמ"ד: (קי) ובא בקמץ להרחבת אות הגרון: (קיא) כמשפט ה"א התימה, שיבוא בשוא ובפתח: (קיא*) כמי ששואל, והוא חפץ ורוצה בדבר:

קרני אור

[יז] עיין יהל אור, ועיין המבאר לנתס"ע שכתב, שדעת אנים הטעמים מסכמת לפירוש הרשב"ם פי"ע והמסתדל הספכים לפי' הס' ז"ל, וכתב שהמבאר לנתס"ע כתב דברים בטלים על טעמי הפסוק הזה, ולפי האמת גם לפירוש ראב"ע לא היה מקום לטעמים אחרים, כי אמר שכתוב משרת משה, אין ספק שהכנוי במלת מבחוריו לפירוש ראב"ע שם דבק עם משה הקרוב אליו, ולא עם משה :

מקורי רש"י

נח) תנחומא א' י"ב, תנחומא ב' כ"ב, ספרי, סנהד' י"ז א', ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ד, במד"ר פט"ו י"ט, מדרש אגדה: נט) מדרש אגדה, ילקו"ט תשל"ו בשם הספרי, והוא ליתא בספרי: ס) סנהד' י"ז א' פט"ו, מדרש אגדה: סא) תנחומא א' י"ב, תנחומא ב' כ"ב, ספרי, סנהד' י"ז א', אגדת בראשית פ"ב, מדרש אגדה, פס"ז תיוב"ע:

מנחת יהודה

(א) ולפי פי' זה יהיה המלה מן כלה מנחי למ"ד ה"א ובא אל"ף תמורת ה"א כמו ועמי תלואים (הושע י"א ז); (ג) ולפי' הד"א הוא במשפטו מנחי למ"ד אל"ף; (ג) ובמדרש אגדה, דבר זה לא פירשוהו למשה לכך אמר, דבר'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

רוּחוֹ עֲלֵיהֶם׃ שביעי
ל וַיֵּאָסֵף מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
לא וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת יְהוָה וַיָּגָז שַׂלְוִים מִן־הַיָּם וַיִּטֹּשׁ עַל־הַמַּחֲנֶה כְּדֶרֶךְ יוֹם כֹּה וּכְדֶרֶךְ יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה וּכְאַמָּתַיִם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ׃
לב וַיָּקָם הָעָם כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלַּיְלָה וְכֹל ׀ יוֹם הַמָּחֳרָת וַיַּאַסְפוּ אֶת־הַשְּׂלָו השליו ק׳ הַמַּמְעִיט אָסַף עֲשָׂרָה חֳמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם

אונקלוס

מְקַנֵּא לִי רְעֵינָא פּוֹן וִיהוֹן כָּל עַמָּא דַיְיָ נְבִיאִין אֲרֵי יִתֵּן יְיָ יָת רוּחַ נְבוּאָתֵיהּ עֲלֵיהוֹן׃
ל וְאִתְכְּנֵישׁ מֹשֶׁה לְמַשְׁרִיתָא הוּא וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל׃
לא וְרוּחָא נְטַל מִן קֳדָם יְיָ וְאַפְרַח שְׂלָיו מִן יַמָּא וּרְמָא עַל מַשְׁרִיתָא כְּמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא וּכְמַהֲלַךְ יוֹמָא לְכָא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא וּכְרוּם תַּרְתֵּין אַמִּין עַל אַפֵּי אַרְעָא׃
לב וְקָם עַמָּא כָּל יוֹמָא הַהוּא וְכָל

אבן עזרא

ויחפץ: ל ויאסף משה. הלך בלווי עם הזקנים לחלוק להם כבוד (קיב): לא ורוח נסע. יום שני (קיג): ויגז. כרת, כמו גזי נזרך (ירמיה ז כט) (קיד) ומגזרתו גז צאנך (דבר׳ יח ד) (קטו): וטעם ויגז. שהיו בשפת הים רבים כחול. והנה נגז מהם [יח]. ומלת ויגז מפעלי הכפל (קטז) כמו ויחם בשר הילד (מ״ב ד לד) (קיז) [יט]: ויטש. כמו ויפרוש, והטעם כדבר נטוש אין כח בו לסור (קיח) וכן והנה נטושים על פני כל הארץ (ש״א ל טז) (קיט): סביבות המחנה. בלבד (קכ), גם הטעם שהיה כאמתים בכל מקום גבוה או שפל (קכא): לב וישטחו. כמו ויפרשו, וכן שטחתי אליך כפי (תה׳

רש״י

בלע״ז לד) אוחז בטובי המשא לה): (ל) ויאסף משה. מפתח אהל מועד: אל המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף. לשון כניסה אל הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך סב) ואב לכלם יאבור ולא ידע מי אוספם סג) מלמד שלא הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים איש לאהלו סד): (לא) ויגז. ויפריח וכן כי גז חיש סה) וכן נגוזו ועבר סו): ויטש. ויפשוט כמו והנם נטושים על פני כל הארץ סז). ונטשתיך המדברה סח): וכאמתים. פורחות בגובה לו) עד שהן כנגד לבו של אדם כדי שלא יהא טורח באסיפתן לא להגביה ולא לשחות סט): (לב) הממעיט. מי שאסף פחות מכולם העצלים והחגרים אסף

קרני אור

שבפסוק הקודם כאשר אלה המבאר: [יח] ובמסורה ויגז ב׳, ופי׳ ויגז שלוים, ויגז ראשו דאיוב, רש״י ז״ל פי׳ ויגז ויפרים, והראב״ע פי׳ כרת כמו גזי נזרך וגו׳ שהיו בשפת הים רבים כחול, והנה נגז מהם, ובאלה המסורה להכריע כפי׳ הראב״ע ולהגדיל מעשה ה׳ שמאלה קאתם הספיק לת״ר אלף חדש ימים ווסו ויגז, פי׳ ויגז ראשו (דמסק אליעזר): [יט] והרד״ק הביא את המלה הואת כאמתים על פני הארץ, ואם היה הולך על המחנה היה מכה באהלים, וכן פי׳ המשתדל: (קכא) והיה

יהל אור

(קיב) והפורענויות עוד לא באו עד שהלכו להם איש לאהלו וכ״כ החזקוני ורב״ח: (קיג) כמש״כ (למעלה פ׳ יח) התקדשו למחר, וכן היה ביום שני: (קיד) שפי׳ כריתה ותלישה: (קטו) שפי׳ גזיזה, ועניינם הסרת הדבר ממקומו: (קטז) ושרשו גזז: (קיז) שרשו חמם: (קיח) והיו פורשים סמוך לארץ: (קיט) ועניינו התפשטות: (קכ) כי היה מעופף בשפל

מנחת יהודה

ומי יתן כל עם ה׳ נביאים: לד) (זיך ערהיטצען): לה) ובז״ל חקירה" וכ״ח (ברא׳ י״ד ד׳) בפי׳ רש״י: לו) ולא כאמתים

מקורי רש״י

סב) דבר׳ כ״ב ב׳: סג) חס׳ ל״ט ו׳: סד) ספרי: סה) תה׳ ג׳ ז׳ ועיין ב״מ נ״ט א׳, ד״ס, דאיכא גוייתא: סו) נחום א׳ י״ב: סז) ש״א ל׳ ט״ז: סח) יחז׳ כ״ט ה׳: סט) ספרי ילקוט תשל״ז בשם הספרי:

ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה׃ לג הַבָּשָׂר
עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם טֶרֶם יִכָּרֵת וְאַף
יְהוָה חָרָה בָעָם וַיַּךְ יְהוָה בָּעָם
מַכָּה רַבָּה מְאֹד׃ לד וַיִּקְרָא אֶת־
שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה
כִּי־שָׁם קָבְרוּ אֶת־הָעָם הַמִּתְאַוִּים׃
לה מִקִּבְרוֹת הַתַּאֲוָה נָסְעוּ הָעָם
חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת׃ פ
יב א וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה
עַל־אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר

לֵילְיָא וְכָל יוֹמָא
דְבַתְרוֹהִי וּכְנַשׁוּ יָת
שְׂלָיו דְאַזְעַר כְּנַשׁ עַשְׂרָא
דְגוֹרִין וּשְׁטַחוּ לְהוֹן
מַשְׁטִיחִין סְחוֹר סְחוֹר
לְמַשְׁרִיתָא׃ לג בִּסְרָא עַד
כְּעַן בֵּין שִׁנֵּיהוֹן עַד לָא
פְסַק וְרוּגְזָא דַיְיָ תְּקֵיף
בְּעַמָּא וּקְטַל יְיָ בְּעַמָּא
קְטוֹל סַגִּי לַחְדָא׃
לד וּקְרָא יָת שְׁמָא
דְאַתְרָא הַהוּא קִבְרֵי
דְמִשְׁאֲלֵי אֲרֵי תַמָּן
קְבַרוּ יָת עַמָּא דְשָׁאִילוּ׃
לה מִקִּבְרֵי דְמִשְׁאֲלֵי
נְטַלוּ עַמָּא לַחֲצֵרוֹת
וַהֲווֹ בַּחֲצֵרוֹת׃ א וּמַלֵּילַת

רש״י

עשרה חמרים ע): וישטחו. עשו אותן משטיחין משטיחין עא): (לג) טרם יכרת. כתרגומו עד לא פסק. ד״א אינו מספיק לפוסקו בשניו עד שנשמתו יוצאה עב): (א) ותדבר. אין דבור בכל מקום אלא ל׳ קשה א) וכן הוא אומר דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות ב). ואין אמירה בכל מקום אלא ל׳ תחנונים וכן הוא אומר ויאמר אל נא אחי תרעו ג). ויאמר שמעו נא דברי ד) כל נא לשון בקשה ב): ותדבר מרים ואהרן. היא פתחה בדבור תחלה לפיכך הקדימה הכתוב תחלה ה) ומנין

אבן עזרא

פח י) (קכב) ואם הם שני בנינים (קכג):
לג מכה רבה. דבר היה (קכד) [ב]:
לד ויקרא. הקורא או משה קברו. הקוברים, כמו ויאמר ליוסף (בראשית מח א) (קכה):
לה נסעו העם חצרות. אל חצרות דרך קצרה (קכו): וטעם ויהיו בחצרות. דבק עם ותדבר מרים, כי בעבורה ישבו שם כי כן כתוב (קכז): א ותדבר מרים. היא דברה, גם אהרן הסכים או החריש על כן נענשו (א): וטעם ותדבר. עם בי״ת דרך גנאי, כמו: וידבר העם באלהים (למטה כא ה) (ב) גם ימצא לשבח (ג), גם בדרך נבואה (ד), יש אומרים כי משה מלך על כוש ולקח כושית (ה) [א]

יהל אור

שוה בכל מקום: (קכב) ופי׳ ג״כ פרישה: (קכג) ר״ל וישטחו מבנין הקל, ושטחתי מבנין הדגש ואין לו רע בכל המקרא מזה השרש: (קכד) ולזה אמר, מכה רבה וכן פי׳ רב״ח: (קכה) וקצר בהם הכתוב ולא פי׳ מי: (קכו) שהוא חסר למ״ד שיעורת במקום אל: (קכז) (למטה יב טז) ואחר נסעו העם מחצרות:

קרני אור

בשרש גח, ועניינו שפרש הדבר ממקומו וגזוזה: [ב] יש מפני כי יש בעורקי השלו למי שיאכל יותר מדי כדמות סם סמות, והשעל שאמר עד אשר יצא מאפכם:
[א] בר״ה דמשה סופר ממלחמותיו בארץ כוש, ושפל ידי

(א) בנויפה, אך לא נלקה בצרעת כמרים, ועיין ברב״ח מה שביאר בזה: (ב) וכן תשב באחיך תדבר (תה׳ נ, כ) וכן כאן ותדבר וגו׳ במשה: (ג) כמו נכבדות מדובר בך (תה׳ פז ג) ואדברה בעדותיך (שם קיט מו): (ד) כמו רוח ה׳ דבר בי (ש״ב כג ב): (ה) כ״ה בד״ה דמשה, וכן פי׳ הרשב״ם

מקורי רש״י

ע) ספרי: עא) ספרי יומא ע״ה ב׳: עב) ספרי: א) ספרי, תנחומא א׳ צו סי׳ י״ג פס״ז, ילקוט תשל״ח: ב) ברא׳ מ״ב ל׳: ג) שם י״ט ז׳: ד) פסוק ו׳: ה) ספרי, תנחומא

מנחת יהודה

זה על זה, שיהו חונקין זה את זה, אלא פורחות באויר ברום אמתים כשני חלקי האדם: א) מכאן עד סוף הפרשה כלשונו ממש נמצא בתנחומא א׳ צו סי׳ י״ג, ועיין בהערות ותקונים לתנחומא ב׳ צו סי׳ א׳, להרה״ח ר״ש באבר ז״ל, מה שהעיר ע״ז, וכתב שזה הוסיף בתנחומא המדפיס ממנטובה מרש״י בהעלותך והראה עוד מקומות הרבה בתנחומא א׳, מה שהוסיף המדפיס ממנטובה, ועל מה שלקח מרש״י בהעלותך התעורר ג״כ בעל אות אמת, הביאו רש״ב ז״ל, וכן בעל עץ יוסף, והרה״ח רא״ב בזכיר לאברהם: ב) שדבר עמהם דבריו בנחת ובפיוס כדי שישמעו כל דבריו:

ובתנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָקָח כִּי־אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח׃
ב וַיֹּאמְרוּ הֲרַק אַךְ־בְּמֹשֶׁה דִּבֶּר
יְהוָה הֲלֹא גַּם־בָּנוּ דִבֵּר וַיִּשְׁמַע

אונקלוס

מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה
עַל עֵיסַק אִתְּתָא
שַׁפִּירְתָּא דִנְסִיב אֲרֵי
אִתְּתָא שַׁפִּירְתָּא דִנְסִיב
רְחִיק׃ ב וַאֲמָרוּ הֲלְחוֹד

אבן עזרא

והמתרגם אמר שפירתא (ו) [ב] וטעמו לשון כבוד (ז) כאשר יקראו הישמעאלים לזפת הלבן (ח), גם אנחנו נקרא העור סני נהור, והנה לא יתכן שנקרא שם שהוא לשבח להפכו לגנאי (ח*), וי"א כי כוש בן ימיני הוא שאול (ט) וכן הלא כבני כושיים (עמוס ט ז) (י) [נ], וכבר פירשתיו (יא), והישר בעיני שזו הכושית היא צפורה כי היא מדינית, ומדינים הם ישמעאלים, והם דרים באהלים (יב) וכן כתוב ירגזון יריעות ארץ מדין (חבקוק ג ז), ובעבור חום השמש אין להם לבן כלל, וצפורה היתה שחורה ודומה לכושית (יג): וטעם כי אשה כושית לקח. זה הדבור שדברה מרים (יד) ומה נכבד דברי קדמונינו שאמרו (טו) על הזקנים אשריהם ואוי לנשיהם (טו*), והנה חשדו משה כי לא נמנע לשכב עם צפורה רק בעבור שאיננה יפה (טז): ב ויאמרו הרק אך במשה. הביאה ראיה כי לא עשה זה לקדושת השם, כי הם היו נביאים, ואין המשכב אסור להם: הרק אך. והאחד יספיק (יז) רק הוא דרך צחות, כמו המבלי אין קברים (שמות יד יא) (יח): וישמע ה'. ואם דברו

רש"י

היתה יודעת מרים שפירש משה מן האשה רבי נתן אומר מרים היתה בצד לפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה כיון ששמעה. לפורה אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם זקוקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן. ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו כך נענשה ק"ו למספר בגנותו של חבירו): האשה הכשית. מגיד שהכל מודים ביפיה כשם שהכל מודים ג) בשחרותו של כושי ז): [כושית. בגימט' יפת מראה] ד): על אדות האשה. על אודות גירושיה ח): כי אשה כושית לקח. מה ת"ל אלא יש לך אשה נאה ביפיה ואינה נאה במעשיה. במעשיה ולא ביפיה אבל זאת נאה בכל ט): האשה הכשית. על שם נויה נקראת כושית כאדם הקורא את בנו נאה כושי כדי שלא תשלוט בו עין רעה י): כי אשה כשית לקח. ועתה גרשה יא): (ב) הרק אך. עמו לבדו דבר ה': הא גם בנו דבר. ולא פירשנו מדרך ארץ יב):

קרני אור

כן שם האשה הכושית, ולא שיוסף לרומיים ספר הדבר כוס, ומחכמי זמנינו לעסהרע בחלבא, אמרו שאין לסרחיקו, ועיין אם למקרא שהביא הרבה מקומות שבאו דברי יוסף להעיד על דברי רבותינו: [ב] וכ"ה (ספרי) מגיד הכתוב שכל מי שהוא רואה אותה היה מודה בנויה וכו', ועוד שם, למה נקרא שמה לפורה, לפי וראו מה נאה כאשה: [ג] כ"ה (ספרי, ילקוט רמז תשל"ח):

יהל אור

והחזקוני, וכ"ה ברכותינו בעלי התוספות וכן תיוב"ע, מפני שלפורה לא היתה כושית, כי כוש מבני חם הוא, ומדין מבני קטורה: (ו) כן ת"א, וכן תרגם הירושלמי וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרלב"ג והרדי"א: (ז) כנוי הוא דרך כבוד ואיננו טעם המלה: (ח) כי זפת בטבעו שחור, והישמעאלים יקראו הלבן: (ח*) פי' שם שנקרא לשבח, כמו שפי' רש"י ז"ל שהיתה אשה יפה וע"ש נויה נקראת כושית: (ט) מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו שנאמר משכמו ומעלה גבוה מכל העם (שם ט ב): (י) וכי כושים היו אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונים במצות: (יא) שהדברים כמשמעם, וכן כתב הא' ז"ל (בתה' ז א) „וזה רחוק בעיני שיורידו מלת שבח לגנאי": (יב) כמו הישמעאלים: (יג) אבל לא כושית: (יד) ולא דברי הכתוב: (טו) כ"ה (ספרי, ילקוט רמז תשל"ז בשם הספרי): (טו*) פי' לפורה אמרה על הזקנים וכו': (טז) ודברו מהעלכון שהיה עושה משה לאשתו בהפרדו ממנה: (יז) או מלת הרק או מלת אך: (יח) והיה די במלת המבלי או אין:

מנחת יהודה

ג) ובתנחומא א' שם „שהכל דוברים": ד) תח' איננו עולת יפה, כושית חסר ו' כתיב, ובבעל הטורים הכשית, וצריך לצרף התיבה של הכשית לחשבון, ובז"ל מוקפים הד'

מקורי רש"י

א' שם, פס"ז ילקוט תשל"ח: ו) ספרי, תנחומא א' שם, מדרש אגדה, ילקוט תשל"ח: ז) ספרי, תנחומא א' שם פס"ז, ילקוט שם: ח) תנחומא א' שם: ט) ספרי, תנחומא א' שם, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תשל"ח: י) תנחומא א' שם: יא) תנחומא א' שם ילקוט שם: יב) ספרי, תנחומא א' שם, מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוָה: ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו עניו קרי
מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
הָאֲדָמָה: ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פִּתְאֹם
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם
צְאוּ שְׁלָשְׁתְּכֶם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד
וַיֵּצְאוּ שְׁלָשְׁתָּם: ה וַיֵּרֶד יְהוָה
בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הָאֹהֶל
וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם:
ו וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ־נָא דְבָרָי אִם־יִהְיֶה

בְּרַם בְּמשֶׁה מַלִּיל יְיָ
הֲלָא אַף עִמָּנָא מַלִּיל
וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ:
ג וְגַבְרָא משֶׁה עִנְוְתָן
לַחֲדָא מִכָּל אֱנָשָׁא דְּעַל
אַפֵּי אַרְעָא: ד וַאֲמַר יְיָ
בִּתְכֵיף לְמשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
וּלְמִרְיָם פּוּקוּ תְּלָתֵיכוֹן
לְמַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַקוּ
תְּלָתֵיהוֹן: ה וְאִתְגְּלִי יְיָ
בְּעַמּוּדָא דַעֲנָנָא וְקָם
בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וּקְרָא
אַהֲרֹן וּמִרְיָם וּנְפַקוּ
תַּרְוֵיהוֹן: ו וַאֲמַר שְׁמָעוּ
כְעַן פִּתְגָמָי אִם יְהוֹן

רש"י

(ג) ענו. שפל וסבלן יג): (ד) פתאם. נגלה עליהם פתאום והם טמאים בדרך ארץ והיו צועקים מים מים להודיעם שיפה עשה משה שפירש מן האשה מאחר שנגלית עליו שכינה תדיר ואין עת קבוע לדבור יד): צאו שלשתכם. מגיד שלשתן נקראו בדבור אחד מה שא"א לפה לומר ולאזן לשמוע ה) טו): (ה) בעמוד ענן. יצא יחידי שלא כמדת בשר ודם טז). מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה יוצא בהוכלוסין וכשיוצא לשלום יוצא במועטים ומדת הקב"ה יוצא למלחמה יחידי שנאמר ה' איש מלחמה יז) ויוצא לשלום בהוכלוסין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן יח): ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור ו) יט): ויצאו שניהם. ומפני מה משכן והפרידן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו כ) וכן מצינו בנח שלא בפניו נאמר איש צדיק תמים כא) ובפניו נאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני כב). ד"א שלא ישמע בנזיפתו של אהרן כג): (ו) שמעו נא

אבן עזרא

בסתר (יח*): ג ענו מאד. במשקל שלו (יט) והטעם שלא בקש גדולה על אחיו (כ): ד פתאם. המ"ם נוסף במ"ם שלישום, והוא מגזרת פתי (משלי ט ד) (כא) דבר שלא עלה על לב (כב): צאו שלשתכם ויצאו שלשתם. כל אחד מאהלו (כג), והנה דרך כלל, ואחר כן פרט וירד ד' בעמוד ענן ויקרא אהרן ומרים (כד), ומשה שומע (כה) [ד]: ו שמעו נא.

יהל אור

(יח*) וכס' המ"כ „והם דברו בסתר": (יט) שלו הייתי ויפרפרני (איוב טז יב) ובא וי"ו במקום ה"א: (כ) וכן פי' הרלב"ג: (כא) ושרשו פתה, והאל"ף פתאום תמורת ה"א למ"ד הפעל: (כב) והוראתו, דבר הבא על האדם במהירות ובבת אחת מבלי שהכין את עצמו לכך, ומבלי שהיה משער שיבוא זה הדבר: (כג) לכל אחד ואחד בפני עצמו נאמר בנבואה שיצא אל אהל מועד כי לא היו שלשתם באהל אחד: (כד) קרא להם שיצאו: (כה) ולמטה

קרני אור

[ד] ורוו"ה כתב שאין זה הפרט שאחר הכלל וכדעת הראב"ע, אבל הוא דבור שני, כי בראשון היה הכוונה לצאת מאהלם,

מקורי רש"י

יג) ספרי, תנחומא א' שם, מדרש אגדה, ילקוט תשל"ט: יד) תנחומא א' שם, ועיין תנחומא ב' מצורע אות ו' ובהערה כ' שם, מה שהעיר שם שגם זה המאמר העתיק המעתיק מהנחומא ב' אל התנחומא א' הנדפס בפ' זו, מדרש אגדה, ילקוט תשל"ט בשם ילמדנו: טו) ספרי, טז) ספרי, פס"ז: יז) שמות ט"ו ג': יח) תה' ס"ח י"ח: יט) ספרי: כ) ספרי, תנחומא א' שם מדרש אגדה, ילקוט שם: כא) ברא' ו' ט: כב) שם ז' א': כג) תנחומא א' שם:

מנחת יהודה

תיבות: ס) מה שאמר מקודם צאו שלשתכם, ואח"כ אמר ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם ולא אמר דבר למשה, יתכן כי היה זה בעבור יבינו ההבדל שבין נבואתו לנבואתם, כי הם נתפעלו מהאמירה עד שהוצרך השם לקרא לאהרן ומרים פעם שנית ואמר להם שמעו נא דברי באלו לא שמעו מתחלה כי הוא ית' המדבר אליהם, ומשה לא נתפעל כלל עד שתכף עמד בתפלה ולא נבהל כלל (מדרשי התורה): ו) ור"ל שאין זה הפרט שאחר הכלל וכדעת הראב"ע,

אבל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נְבִיאֲכֶם יְהוָה בַּמַּרְאָה אֵלָיו
אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ׃ ז לֹא־
כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן
הוּא׃ ח פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ
וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְהוָה

אונקלוס

לְכוֹן נְבִיאִין אֲנָא יְיָ
בְּחֶזְוָן אֲנָא מִתְגְּלֵי לְהוֹן
בְּחֶלְמִין אֲנָא מְמַלֵּל
עִמְּהוֹן׃ ז לָא כֵן עַבְדִּי
מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי מְהֵימַן
הוּא׃ ח מַמְלַל עִם מַמְלַל
מַלֵּילְנָא עִמֵּהּ בְּחֵזוּ וְלָא
בְּחֶדְוָן וּדְמוּת יְקָרָא דַיְיָ

אבן עזרא

כמו עתה: נביאכם. מי שיהיה מכם נביא ה' (כז): במראה. פירושו, אם היה נביאכם שהוא נביא ה' (כז*), כמו והנבואה עודד הנביא (דה"ב טז ח) (כח) האהלה שרה אמו (ברא' כד סז) (כט) כסאך אלהים עולם (תה' מה ז) (ל) [ה]: במראה. במראות הלילה: בחלום אדבר בו. כפול כדרך הנבואות (לא): ז בכל ביתי נאמן הוא. טעמו כבן בית שיכנס בלא רשות, ואם יצטרך ידבר צרכיו (לב) ואתם כאשר אתודע לכם בחלום תדעו, ואם לא אין לכם רשות לשאול: ח פה אל פה אדבר בו. הטעם בלא אמצעי (לג): במראה ולא בחידת. הטעם שראה לו הדבור כאשר הוא בצורת המשכן (לד): ולא בחידת. כמו הנשר הגדול (יחז' יז ג) (לה) [ו]: ותמונת ה' יביט. כטעם הראני נא את כבודך (שמות לג יח) (לו)

רש"י

דברי. אין נא אלא לשון בקשה כד): אם יהיה נביאכם. אם יהיה לכם נביאים ז) כה): ה' במראה אליו אתודע. שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון כו): (ח) פה אל פה. אמרתי לו (הוכרח לפרש כך דאילו כפשוטו שפה אל פה הוזכר לשבח דא"כ היה או פה אל פה ממש כפשוטו. וזה א"א דהא כתיב בסוף נשא מדבר אליו וע"ש רש"י. אלא פה אל פה פירושו אמרתי לו לפרוש כו' ואפ"פ לאו דוקא אלא ר"ל בהדיא ודו"ק) לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו בסיני כז). לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ח) ואתה פה עמוד עמדי כח): ומראה ולא בחידות. ומראה זה מראה דבור. שאני מפרש לו דבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות כט) כענין שנאמר ליחזקאל חוד חידה ל) וגו'. יכול מראה שכינה ט) ת"ל לא תוכל לראות את

קרני אור

ובשני שיהיו נמשכין ויוצאין כפי' רש"י: [ה] נ"ל כראב"ע כי שם ד' דבק למעלה ולא למטה, אם היה נביא ד', או אם יהיה נביאכם מד', כי הנביא אף אם לא יהיה מנביאי השקר המתפארים במה שאין בם, יתכן שלא יהיה נביא ד', ודי שיהיה מוכיח או מעורר כגבורים, ואולי כך היתה מרים הנבואה, ולפיכך אמר לכם, אף אם הנביא שלכם יהיה באמת נביא ד', מכל מקום במראה אליו אתודע, ואמנם חז"ל (התרגום והנגינות) רחקו מן הפי' הזה, מפני שמלילת נביאכם ד', הוא לשון מתמיה וזר והמון לא יבינהו ויכשל בו (המשתדל), ועיין אם למקרא, מה שכתב ג"כ שרחוק הוא שיהיה ד' דבק למעלה כדעת הראב"ע, ושם' שד"ל הנמשך אחריו עיי"ש: [ו] שאר הנביאים היה מגיע להם בחידות וכל מה שהיתה נבואתו יותר אלטסה, היו החידות יותר עמוקות, ויותר סתומות

יהל אור

שישמע, ולכן כללם בתחילה כי הכתוב דבר בתחלה שאמר השי"ת לשלשתם לצאת מאהליהם אל אהל מועד, ואח"כ הזכיר האיך היתה הקריאה להם ואופן ענינה, כי ירד ד' בעמוד ענן ועמד בפתח האהל, וקרא ד' לאהרן ומרים, ומשה היה שומע כי כבר היה שם: (כז) פי' נביא כמותכם: (כז*) ובד"ק, אם יהיה נביאכם נביא ד', שהיה נביא ד': (כח) שפי' והנבואה נבואת עודד הנביא: (כט) פי' אהל שרה אמו: (ל) פי' כסאך כסא אלהים: (לא) ופי' הפסוק ושיעורו, אם יהיה נביאכם נביא ד', ויאמר מי שיהיה מכם נביא, אפילו יהיה נביא ד' איננו מתנבא בשמי הגדול רק במראה או בחידות: (לב) וכן פי' הרלב"ג, כי הוא עם השתמשו בחושיו תגיע לו הנבואה כשירצה ובמה שירצה: (לג) בלא אמצעות מלאך: (לד) שכתוב בו וראה ועשה בתבניתם (שמות כה מ): (לה) ובכתוב שלפני זה כתוב, בן אדם חוד חידה: (לו) וכת"א, ודמות יקרא דהשם

מנחת יהודה

אבל הוא דבור שני, כי בראשון היה הציווי לצאת מאהלם, ובשני שיהיו נמשכין ויוצאין וכו' (רוו"ה): ז) ומלת ד' דבקה עם במראה אליו אתודע: ח) להתיר נשותיכם לתשמיש שאסרתי לכם: ט) ר"ל שראה עצם השכינה:

מקורי רש"י

כד) ספרי, תנחומא א' שם: כה) וכן ת"א: כו) ספרי וביק"ר פ"א י"ד כל הנביאים לא ראו אלא באספקלריא מלוכלכת, ומשה ראה באספקלריא מלוטשת תנחומא א' שם פס"ז ילקוט תשל"ט: כז) ספרי תנחומא א' שם פס"ז: כח) דברי' ה' כ"ו כ"ח: כט) ספרי, תנחומא א' שם, מדרש אגדה, ילקוט שם: ל) יחז' י"ז ב':

שמות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר
בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה: ט וַיִּחַר־אַף יְהוָה
בָּם וַיֵּלַךְ: י וְהֶעָנָן סָר מֵעַל הָאֹהֶל
וְהִנֵּה מִרְיָם מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג וַיִּפֶן
אַהֲרֹן אֶל־מִרְיָם וְהִנֵּה מְצֹרָעַת:
יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי
אֲדֹנִי אַל־נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת
אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ: יב אַל־

מסתכל ומא דין לא
דחלתון למללא בעבדי
במשה: ט ותקיף רגזא דיי
בהון ואסתלק: י ועננא
אסתלק מעלוי משכנא
והא מרים חורא כתלגא
ואתפני אהרן לות מרים
והא סגירת: יא ואמר
אהרן למשה בבעו רבוני
לא כען תשוי עלנא חובא
דאטפשנא ודי סרחנא:
יב לא כען תתרחק דא
מבינגא ארי אחתנא היא

רש"י

פני לא): ותמונת ה' יביט. זו מראה אחוריים לב) כענין שנאמר וראית את אחורי לג): בעבדי במשה. אינו אומר בעבדי משה אלא בעבדי במשה בעבדי אע"פ שאינו משה. במשה אפילו אינו עבדי כדאי הייתם לירא מפניו וכ"ש שהוא עבדי ועבד מלך מלך לד) היה לכם לומר אין המלך אוהבו חנם ואם תאמרו איני מכיר במעשיו זו קשה מן הראשונה לה): (ט) ויחר אף ה' בם וילך. מאחר שהודיעם סרחונם גזר עליהם נדוי ק"ו לבשר ודם שלא יכעום על חבירו עד שיודיעו סרחונו לו): (י) והענן סר. ואח"כ והנה מרים מצורעת כשלג. משל למלך שאמר לפדגוג יא) רדה את בני אבל לא תרדנו עד שאלך מאצלך שרחמי עליו לז): (יא) נואלנו. כתרגומו לשון אויל: (יב) אל נא תהי. אחותנו זו: כמת.

אבן עזרא

או שהוא בהקיץ (לז): ט וילך. הכבוד (לח) והעד והענן סר: י מעל האהל. מעל פתח האהל (לט) [ז]: והנה מצורעת. תחסר מלת היא (מ) כמו כאשר קאה (ויקרא יח כח) (מא): יא בי אדני. פירשתיו (מב): אל נא. אל עתה (מג): נואלנו. מבנין נפעל. ואין לו ריע כי אם נואלו שרי צוען (ישעי' יט יג) (מד) ויש אומרים שהוא הפך מאולת קשורה (משלי כב טו) (מה) וטעמו ידוע (מו) [ח]: יב אל נא תהי כמת. אל עתה תהיה אחותינו כנפל.

יהל אור

מסתכל: (לז) שהוא הפך בחלום אדבר בו: (לח) וכן תיוב"ע „ואסתלק איקר שכינתא דה' מנהון" כי השם מלא כל הארץ: (לט) כי שם עמד, כמ"ש, ויעמד פתח האהל (פ' ה): (מ) וכן פי' הח' ז"ל (ברא' מא א) על „ופרעה חלם" היה חולם, ופי' אינו פועל בינוני, כי לא מצאנו פועל בינוני במקום עבר, אבל הוא תואר, ותחסר מלת ההרכבה „היה" ושיעורו היה חולם, וכן כאן תחסר מלת „היא": (מא) וז"ל „כאשר היא קאה": (מב) בראשית (מג כ) עיין ביאורי שם: (מג) וכן ת"א לא כען: (מד) ופי' הח' ז"ל שם אוילות, אך נמצא עוד לו רעים (ירמיה ה ד) נואלו כי לא ידעו, ושם (נ' לו) „חרב אל הבדים ונואלו": (מה) שהוי"ו קודם האל"ף ונואלנו מן נאול ע"ד נאחז, וז"ל נאולנו, ושרשו אול: (מו) ושניהם ענינם סכלות ואולת:

קרני אור

(רלב"ג): [ז] הענן הוא, אילו היה הענן שירד לכבוד משה שהזכיר בו למעלה ויעמוד פתח האהל, היה ראוי לומר, והענן סר מפתח האהל, ועל כן יתכן לפרש, כי הוא הענן שהיו ישראל כל ימי המדבר נוסעים וחונים על פיו, וכיון שסר מעל האהל היו ישראל סבורין ללכת אחריו כמנהג, והקב"ה צוה אותם להתעכב ז' ימים, וכן שאמר, תסגר שבעת ימים, וכשאמר והעם לא נסע, כאלו אמר והענן לא נעלה, כי סר מעל האהל להכירה, אבל לא נעלה עד מלאת שבעת ימים (רב"מ): [ח] וטעם לשון נואלנו, לפי שהדבור באחיו הוא ענין אולת היה לו למדבר (שם):

מקורי רש"י

לא) שמות ל"ג כ', ילקוט שם: לב) ספרי, ברכות ז' א' תנחומא א' שם מדרש אגדה: לג) שמות ל"ג כ"ג: לד) ספרי לדברים א' ו', תנחומא א' שם שבועות מ"ז. ב' ב"ר פט"ז: לה) ספרי, תנחומא א' שם מדרש אגדה: לו) ספרי תנחומא א' שם מדרש אגדה ילקוט שם פס"ו: לז) ספרי תנחומא א' שם ילקוט תה"ע:

מנחת יהודה

י) כן פי' רש"י (ברכות ז' א') ד"ה ותמונת, ועיין מהרש"א שם: יא) אומן המגדל תינוקות:

נדרים

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

נָא תְהִי כַּמֵּת אֲשֶׁר בְּצֵאתוֹ מֵרֶחֶם אִמּוֹ וַיֵּאָכֵל חֲצִי בְשָׂרוֹ׃ יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ׃ פ מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־

צְלֵי כְעַן עַל בִּסְרָא מִיתָא הָדֵין דִּי בַהּ וְיִתַּסֵּי׃ יג וְצַלִּי מֹשֶׁה קֳדָם יְיָ לְמֵימַר אֱלָהָא בְּבָעוּ אַסֵּי כְעַן יָתַהּ׃ יד וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וְאִלּוּ אֲבוּהָא מְנָזַף נְזִיף בַּהּ הֲלָא תִתְכְּלֵם

אבן עזרא

המת כאשר יצא מבטן אמו נאכל חצי בשרו (מז) וכן בשר המצורע (מח) ואין צורך לתיקון סופרים (מט): יג ויצעק משה. זה יורה שהיה בצער על אחותו: אל. אתה שיש הגבורה בידך עתה (נ) רפא עתה לה (נא) על בן השיב השם, ואביה ואילו אביה כעס עליה, וירק בפניה, הלא תכלם לראות פניו שבעת ימים (נב): יד תסגר. כמו המצורעים שלא יזיקו אחרים (נג): ואחר תאסף. תחשב מהיישוב (נד), וכן ואספתו מצרעתו (מ"ב ה ו), ואחר שבאה אל המחנה נסעו העם מחצרות:

רש"י

שהמצורע חשוב כמת לח) מה מת מטמא בביאה אף מצורע מטמא בביאה יב) לט): אשר בצאתו מרחם אמו. אמו היה לו לומר אלא שכינה הכתוב וכן חצי בשרנו היה לו לומר אלא שכינה הכתוב מ) מאחר שיצאה מרחם אמנו הוא לנו כאילו נאכל חצי בשרנו כענין שנאמר כי אחינו בשרנו הוא מא) ולפי משמעו אף הוא נראה כן אין ראוי לאח להניח את אחותו להיות כמת: אשר בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה שיש כח בידו לעזור ואינו עוזרו הרי נאכל חצי בשרו שאחיו בשרו הוא מב). ד"א אל נא תהי כמת. אם אינך רואה בתפלה מי מסגירה ומי מטהרה יג). אני א"א לראותה שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים מג) וכהן אחר אין בעולם וזהו אשר בצאתו מרחם אמו מד): (יג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנומים ואחר כך יבקש שאלותיו מה): לאמר. מה ת"ל אמר לו השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו עד שהשיבו ואביה ירק ירק וגו' מו). רבי אלעזר בן עזריה אומר מז) בארבעה מקומות יד) בקש משה מלפני הקב"ה להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו וידבר משה לפני ה' לאמר וגו' מח). מה ת"ל לאמר השיבני אם גואלם אתה אם לאו עד שהשיבו עתה תראה וגו'. כיוצא בו ויאמר משה טו) לפני ה' לאמר יפקד ה' אלהי הרוחות לכל בשר טז) מט). כיוצא בו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר נ) השיבו רב לך נא): רפא נא לה. מפני מה לא האריך משה בתפלה שלא יהיו ישראל אומרים אחותו עומדת בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה נב). (ד"א שלא יאמרו ישראל בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה) נג):

יהל אור

(מז) כנולד מת אשר בצאתו מרחם אמו כבר נאכל חצי בשרו: (מח) נחשבת כבשר המת: (מט) עיין רש"י: (נ) יבאר כפל מלת נא: (נא) נא הראשון לשון בקשה, והשני לשון עתה וכן ת"א בבעו אסי כען יתה: (נב) וק"ו לשכינה, אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון: (נג) כן תסגר היא: (נד) לפי

מנחת יהודה

יב) ר"ל מה מת מטמא באהל כדכתיב בקרא כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים (במד' י"ט פ"ו) אף מצורע מטמא בביאה אם בא אל הבית נטמא כל אשר בבית כדכתיב והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו וגו': יג) ובתנחומא א' צו י"ג ומי מטמאה: יד) ובדברים י"ג כ"ג חשיב ג' מקומות: טו) ובכתוב שם וידבר, וכ"ה בספרי: טז) ובז"ל השיבו „קח לך" (למטה י"ב: מט) למטה כ"ז ט"ו: נ) דבר' ג' כ"ג: נא) שם פ' כ"ו: נב) ספרי, תנחומא א' שם, פס"ז, ילקוט תשמ"ב: נג) ספרי, מדרש אגדה, ילקוט תשמ"ב:

מקורי רש"י

לח) נדרים ס"ד ב' ב"ר פע"א ו' מדרש אגדה: לט) ספרי, כלים פ"א מ"ד, תנחומא א' שם פס"ז, ילקוט שם: מ) ספרי, תנחומא א' שם, תנחומא א' בשלח סי' ע"ו פס"ז: מא) ברא' ל"ז כ"ז: מב) תנחומא א' צו י"ג: מג) ספרי תנחומא א' שם, מדרש אגדה, סנהדרין ל"ד ב', נגעים פ"ב מ"ה: מד) תנחומא א' שם: מה) ספרי תנחומא א' שם: מו) ספרי תנחומא א' שם: מז) ספרי: מח) שמות ו' ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

שבעא יומין תסתגר שבעא יומין מברא למשריתא ובתר כן תתכנש: טו ואסתגרת מרים מברא למשריתא שבעא יומין ועמא לא נטל עד דאתכנשת מרים: טז ובתר כן נטלו עמא מחצרות ושרו במדברא דפארן: פ פ פ

משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף: טו ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים: טז ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן: פ פ פ

קל"ו מהלל"ל סימן. ומפטירין רני ושמחי בזכריה בסימן ב':

רש"י

(יד) ואביה ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים ק"ו לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים נד): ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: (טו) והעם לא נסע. זה הכבוד חלק לה המקום ית) בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור נה) שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו' נו). חסלת פרשת בהעלותך:

אבן עזרא

טז ויחנו במדבר פארן. על דעת רבים שהענן היה שם (נה) בעבור שמצאו וישכן הענן במדבר פארן (לעיל י יב) ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו (נו) ולפי דעתי אין זה הפירוש נכון (נז):

יהל אור

(נד) שהמצורע ישב בדד מחוץ למחנה, וכשנרפא ישוב למקומו נאמר בו אסיפה: (נה) עיין (למעלה י לא): (נו) שהוא סר מעל אהל מועד אל מדבר פארן:

(נז) וביאורו לפי דעת הר' ז"ל שהענן סר מעל פתח האהל, עיין אות ל"ט ביהל אור, ובקרני אור הערה ז':

מקורי רש"י

נד) ספרי ב"ק כ"ס ב' פס"ז, מדרש אגדה ילקוט תשמ"ב: נה) ספרי סוטה ט' ב' וי"מ א' ילקוט תשמ"ב מדרש אגדה פס"ז: נו) שמות ב' ד' ועיין ירושלמי סוטה פ"א ה"ט במד"ר פי"ד ג':

מנחת יהודה

כ"ז י"ח) וכ"ה בספרי: יז) פי' שלא יעלה הענן כדי שלא יסע העם:

אונקלוס

א ומליל יי עם משה למימר: ב שלח לך גברין ויאללון ית ארעא

יג א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב שלח־לך אנשים ויתרו את־

רש"י

(ב) שלח לך אנשים. למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים א) לפי

אבן עזרא

ב שלח לך. כתוב שהשם אמר לישראל עלה רש (דבר' א כא) (א) והם אמרו

יהל אור

(א) באשר באו ישראל בקדש ברנע שהוא מדבר פארן, אז נאמר להם עלה רש:

מנחת יהודה

א) דעת רש"י ז"ל דפרשת קרח קדמה לפרשת מרגלים, ולפיכך אמר למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, הי'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא
תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת
יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף׃
טו וַתִּסָּגֵר מִרְיָם מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
שִׁבְעַת יָמִים וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־
הֵאָסֵף מִרְיָם׃ טז וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם
מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן׃ פ פ פ

קל"ו מהללא"ל סימן. ומפטירין רני ושמחי בזכריה בסימן ב':

אונקלוס

שַׁבְעָא יוֹמִין תִּסְתְּגַר
שַׁבְעָא יוֹמִין מִבָּרָא
לְמַשְׁרִיתָא וּבָתַר כֵּן
תִּתְכְּנֵשׁ׃ טו וְאִסְתְּגַרַת
מִרְיָם מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
שַׁבְעָא יוֹמִין וְעַמָּא לָא
נְטַל עַד דְּאִתְכְּנֵשַׁת
מִרְיָם׃ טז וּבָתַר כֵּן נְטַלוּ
עַמָּא מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ
בְּמַדְבְּרָא דְּפָארָן׃ פ פ פ

רש"י

(יד) ואביה ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות הלא תכלם שבעת ימים ק"ו לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים נד): ואחר תאסף. אומר אני כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף אל המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה: (טו) והעם לא נסע. זה הכבוד חלק לה המקום יח) בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור נה) שנאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו' נו). חסלת פרשת בהעלותך:

אבן עזרא

טז ויחנו במדבר פארן. על דעת רבים שהענן היה שם (נה) בעבור שמצאו וישכן הענן במדבר פארן (לעיל י יב) ויפרשו הענן סר מעל האהל כמשמעו (נו) ולפי דעתי אין זה הפירוש נכון (נז):

יהל אור

שהמצורע ישב בדד מחוץ למחנה, ובהרפאו ישוב למקומו נאמר בו אסיפה: (נה) עיין (למעלה י לא): (נו) שהוא סר מעל אהל מועד אל מדבר פארן: (נז) וביאורו לפי דעת הה' ז"ל שהענן סר מעל פתח האהל, עיין אות ל"ט ביהל אור, ובקרני אור הערה ז':

מקורי רש"י

נד) ספרי ב"ק ב"ס ב' פס"ז, מדרש אגדה ילקוט תשמ"ב: נה) ספרי סוטה ט' ב' ווי"א א' ילקוט תשמ"ב מדרש אגדה פס"ז: נו) שמות ב' ד' ועיין ירושלמי סוטה פ"א ה"ט במד"ר פי"ד ג':

מנחת יהודה

כ"ז י"ח) וכ"ה בספרי: יז) פי' שלא יעלה הענן כדי שלא יסע העם:

יג א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
ב שְׁלַח־לְךָ אֲנָשִׁים וְיָתֻרוּ אֶת־

אונקלוס

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ ב שְׁלַח לָךְ
גֻּבְרִין וִיאַלְּלוּן יָת אַרְעָא

רש"י

(ב) שלח לך אנשים. למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים א) לפי

אבן עזרא

ב שלח לך. כתוב שהשם אמר לישראל עלה רש (דבר' א כא) (א) והם אמרו

יהל אור

(א) באשר באו ישראל בקדש ברנע שהוא מדבר פארן, אז נאמר להם עלה רש:

מנחת יהודה

א) דעת רש"י ז"ל דפרשת קרח קדמה לפרשת מרגלים, ולפיכך אמר למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים, הי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמַטֵּה
אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כֹּל נָשִׂיא בָהֶם:
ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּארָן
עַל־פִּי יְהוָה כֻּלָּם אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי
יִשְׂרָאֵל הֵמָּה: ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם
לְמַטֵּה רְאוּבֵן שַׁמּוּעַ בֶּן־זַכּוּר:
ה לְמַטֵּה שִׁמְעוֹן שָׁפָט בֶּן־חוֹרִי:
ו לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה:
ז לְמַטֵּה יִשָּׂשכָר יִגְאָל בֶּן־יוֹסֵף:
ח לְמַטֵּה אֶפְרָיִם הוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן:

אונקלוס

דִכְנַעַן דִי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל גַּבְרָא חַד גַּבְרָא
חַד לְשִׁבְטָא דַאֲבָהָתוֹהִי
תִּשְׁלְחוּן כֹּל רַבָּא דִבְהוֹן:
ג וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה
מִמַּדְבְּרָא דְפָארָן עַל
מֵימְרָא דַיְיָ כֻּלְּהוֹן גֻּבְרִין
רֵישֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִנּוּן:
ד וְאִלֵּין שְׁמָהַתְהוֹן
לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן שַׁמּוּעַ
בַּר זַכּוּר: ה לְשִׁבְטָא
דְשִׁמְעוֹן שָׁפָט בַּר חוֹרִי:
ו לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה כָּלֵב
בַּר יְפֻנֶּה: ז לְשִׁבְטָא
דְיִשָּׂשכָר יִגְאָל בַּר יוֹסֵף:
ח לְשִׁבְטָא דְאֶפְרַיִם הוֹשֵׁעַ

אבן עזרא

נשלחה אנשים (שם שם כב) אז אמר השם שלח לך אנשים (ב): וטעם אנשים. שהם ידועים גבורים, וכן כלם אנשים (פ' ג) וחזקת והיית לאיש (מ"א ב ב) כי איש היה (ג): ויתורו. ויחפשו (ד) וכן ולא תתורו (למטה טו לט) (ה) [א]: כל נשיא בהם. כל אחד הוא נשיא בהם (ו) [ב] או תהיה (ז) מלת אחד מושכבת עצמה ואחרת עמה. וכן ושנים אנשים שרי גדודים היו בן שאול (ש"ב, ד, ב) (ח)

רש"י

שלקתה על עסקי דבה שדברה באחיה ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר א): שלח לך. לדעתך אני איני מצוה לך אם תרצה שלח לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו ב). כמה שנאמר ותקרבון אלי כלכם ג) וגו' ומשה נמלך בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים ד) וגו' חייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא יירשוה ב) ה): (ג) על פי ה'. ברשותו שלא עכב על ידו ג): כולם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ד) ואותה שעה כשרים היו:

קרני אור

[א] פעל סגול והמפוש יקרא תור ע"ש סופו, כי הוא המביא לידי היתר ספק, כי תכלית המחפש להתיר לו מה שהוא מסופק בו, ושאינו יודע וכאשר ראה או השיג אותו דבר המחופש כבר הותר ספקתו והעלמתו, ואמר ג"כ ולא תתורו אחרי לבבכם, דהיינו לחפש כל דבר שהלב נוטה אחריו מן הדברים הנראים טובים, אם טובים הם אם לאו (רש"פ): [ב] גם ראשי בתי האבות נקראו נשיאים כמו שאמרו (למעלה ג כד) ונשיא בית אב לגרשוני, והמרגלים לא היו נשיאי המטות רק נשיאים לבית אבותם וראשי ב"י כלומר שרי אלפים ושרי מאות

יהל אור

(ב) הם שאלו והשם הסכים, ואז אמר למשה שלח לך אנשים: (ג) ופי' גבור חיל וכן פי' הח' ז"ל (שמות לד ז) „והנה כתוב וחזקת והיית לאיש (מ"א ב ב) והלא איש היה, רק טעמו איש חיל ונודע": (ד) ושרשו תור: (ה) ועניינו חקירה והפוש: (ו) פי' כשנבחרו היה כל אחד נשיא בהם, וחסר מלת „אחד": (ז) ונראה שיש לגרוס „ותהיה" וכ"ה במכלל יופי בהגהה שם: (ח) וכאלו אמר ושני אנשים שרי גדודים היו שרי בן שאול, כי מלת שרי מושכת עצמה ואחרת עמה:

מנחת יהודה

תי' לו לכתוב פ' קרח החלה, עיין ברא"ם מה שביאר בזה: ב) והבא ליטמא פותחין לו: ג) ולא שאמר להם השם שלחו מרגלים: ד) וכ"ה תנחומא א', ד', הנחומא ב', ח', במד"ר פט"ז ה' פס"ז ילקוט תשמ"ב מלמד

מקורי רש"י

א) תנחומא א' ה', תנחומא ב' ו', במד"ר פט"ז ו' פס"ז: ב) דברים א' כ"ב: ג) שם שם: ד) שמות ג' י"ז: ה) תנחומא א' ה', תנחומא ב' ו', ועיין במד"ר פ' ט"ז ו'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ט לְמַטֵּה בִנְיָמִן פַּלְטִי בֶּן־רָפוּא׃
י לְמַטֵּה זְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוֹדִי׃
יא לְמַטֵּה יוֹסֵף לְמַטֵּה מְנַשֶּׁה גַּדִּי בֶּן־
סוּסִי׃ יב לְמַטֵּה דָן עַמִּיאֵל בֶּן־גְּמַלִּי׃
יג לְמַטֵּה אָשֵׁר סְתוּר בֶּן־מִיכָאֵל׃
יד לְמַטֵּה נַפְתָּלִי נַחְבִּי בֶּן־וָפְסִי׃
טו לְמַטֵּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי׃ טז אֵלֶּה
שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה
לָתוּר אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
לְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן יְהוֹשֻׁעַ׃ יז וַיִּשְׁלַח
אֹתָם מֹשֶׁה לָתוּר אֶת־אֶרֶץ כְּנָעַן
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וַעֲלִיתֶם

בַּר נוּן: ט לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן
פַּלְטִי בַּר רָפוּא: י לְשִׁבְטָא
דִזְבוּלֻן גַּדִּיאֵל בַּר סוֹדִי:
יא לְשִׁבְטָא דְיוֹסֵף לְשִׁבְטָא
דִמְנַשֶּׁה גַּדִּי בַּר סוּסִי:
יב לְשִׁבְטָא דְדָן עַמִּיאֵל בַּר
גְּמַלִּי: יג לְשִׁבְטָא דְאָשֵׁר
סְתוּר בַּר מִיכָאֵל:
יד לְשִׁבְטָא דְנַפְתָּלִי נַחְבִּי
בַּר וָפְסִי: טו לְשִׁבְטָא דְגָד
גְּאוּאֵל בַּר מָכִי: טז אִלֵּין
שְׁמָהַת גֻּבְרַיָּא דִּי שְׁלַח
מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת אַרְעָא
וּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בַּר
נוּן יְהוֹשֻׁעַ: יז וּשְׁלַח
יָתְהוֹן מֹשֶׁה לְאַלָּלָא יָת
אַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲמַר לְהוֹן
סַקוּ דָא בְדָרוֹמָא וְתִסְּקוּן

רש"י

(טז) ויקרא משה להושע ומ'. התפלל עליו יה יושיעך מעלת מרגלים ה) ו): (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסולת של א"י ו) שכן דרך התגרים מראין את הפסולת

אבן עזרא

ורבים כן: וטעם טז אלה שמות האנשים. אחר שאמר ואלה שמותם (פסוק ד) להודיע כי כן היו שמותם לעולם ולא השתנו כמו הושע (ט) [ג]: יז עלו זה בנגב. עלו זה הדרך בנגב (ט"), וידוע כי מצרים הוא נגב ארץ ישראל, כאשר פירשתי בספר דניאל (י), והראיה כי רוחב מצרים פחות משלשים מעלות, ורוחב ירושלים שלשים ושלש (יא), ומדבר פארן בנגב ארץ מצרים (יב), והנה פי' בנגב, איננו נגב המחנה (יג) רק פירושו בנגב של ארץ כנען (יד) והעד בחברון שהוא

יהל אור

(ט) שהיגו את שמו לשם יהושע: (ט") וכ"ה בחלוק הארץ (למטה לד ג) „והיה לכם פאת נגב ממדבר צין", הרי מדבר צין דרומה של א"י, והמרגלים הלכו מקדש ברנע למדבר צין, ומשם התהלכו לתור, דכתיב ויעלו ויתורו את הארץ ממדבר צין עד רחוב לבוא חמת (פ' כא): (י) שם (יא ה) עה"פ, ויחזק מלך הנגב, פי' שהוא מלך מצרים: (יא) הרוחב נקרא המרחק שמצא בין איזה מקום עד הקו השוה לצפון או לדרום, ומצרים וא"י בכלל הוא לצפון המשוה, ומצרים מרחקה לצפון מהמשוה רק שלשים מעלות, וירושלים שלשים ושלש, הרי שמצרים הוא בנגב של א"י: (יב) צ"ל בנגב א"י, או בצפון ארץ מצרים, כי מדבר פארן בין מצרים לא"י, ובעל ס' המ"ב כתב, שצ"ל „בנגב כארץ מצרים": (יג) שא"כ היו מתרחקים מא"י לנד שכנגדו: (יד) והנגב היה קרוב לקדש ברנע ששם היו, עיין אות (ט"):

קרני אור

(הוציא משם): [ג] לפי הפשט לכך שינה שמו בשביל שהיה שר צבא במלחמות עמלק ויצא לו שם בעולם בנצחונו את

מקורי רש"י

ה, פס"ז ילקוט תשמ"ב: ו) תנחומא א' ו' תנחומא ב' ע' סוטה ל"ד ב' במד"ר פט"ז ט' מדרש אגדה פס"ו ילקוט השמ"ב בשם התנחומא ילקוט יהושע ר', ב' בשם ב' ס', במד"ר פ' ט"ז, ס', כיון שראה משה שהם רשעים הרבה, א"ל משה יה יושיעך מן הדור הרע הזה:
י) ושמו מורה עליו שהוא נרוע, וכן ארץ הנגב נתתני (יהושע ט"ו י"ט):

מנחת יהודה

שאנשים חכמים ונבונים היו, וכן יאמר ר"א אמזוג (אם למקרא) הנה ראיתי לשונות אחרות ישתמשו בלשון אנשים גרידא להורות על המשובח שבמין ובפרט לשונות קדמוניות, עיי"ש מה שהאריך לבאר בזה: ה) ובהנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־הָהָר׃ יח וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ
מַה־הִוא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ
הֶחָזָק הוּא הֲרָפֶה הַמְעַט הוּא אִם־
רָב׃ יט וּמָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־הוּא יֹשֵׁב
בָּהּ הֲטוֹבָה הִוא אִם־רָעָה וּמָה
הֶעָרִים אֲשֶׁר־הוּא יוֹשֵׁב בָּהֵנָּה
הַבְּמַחֲנִים אִם בְּמִבְצָרִים׃ כ וּמָה
הָאָרֶץ הַשְּׁמֵנָה הִוא אִם־רָזָה
הֲיֵשׁ־בָּהּ עֵץ אִם־אַיִן וְהִתְחַזַּקְתֶּם
וּלְקַחְתֶּם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיָּמִים יְמֵי
בִּכּוּרֵי עֲנָבִים׃ שני כא וַיַּעֲלוּ וַיָּתֻרוּ

אונקלוס

לְטוּרָא׃ יח וְתֶחֱזוּן יָת
אַרְעָא מָא הִיא וְיָת עַמָּא
דְּיָתֵיב עֲלַהּ הֲתַקִּיף הוּא
אִם חַלָּשׁ הַזְעֵיר הוּא אִם
סַגִּי׃ יט וּמָא אַרְעָא דִּי
הוּא יָתֵיב בַּהּ הֲטָבָא הִיא
אִם בִּישָׁא וּמָא קִרְוַיָּא דִּי
הוּא יָתֵיב בְּהֵין הַבִּפְצִחִין
אִם בִּכְרַכִּין׃ כ וּמָא
אַרְעָא הַעֲתִירָא הִיא אִם
מִסְכֵּנָא הַאִית בַּהּ אִילָנִין
אִם לָא וְתִתַּקְּפוּן וְתִסְּבוּן
מֵאִבָּא דְּאַרְעָא וְיוֹמַיָּא
יוֹמֵי בִּכּוּרֵי עִנְבִין׃
כא וּסְלִיקוּ וְאַלִּילוּ יָת
אַרְעָא מִמַּדְבְּרָא דְּצִין
עַד רְחוֹב לְמֵיטֵי חֲמָת׃

רש"י

תחלה ואח"כ מראין את השבח ז): (יח) את הארץ מה היא. יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ח) ויש ממעטת אוכלוסין ט) ח): החזק הוא הרפה. סימן מסר להם אם בפרזים יושבין חזקים הם שסומכין על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם י) ט): (יט) הבמחנים. תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה היא. במעיינות ותהומות טובים ובריאים יא): (כ) היש בה עץ. אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו יב): בכורי

אבן עזרא

ליהודה (טו), והכתוב אמר יהודה יעמוד על גבולו מנגב (טז): יח וראיתם את הארץ מה הוא, ומה העם (יז): החזק. למלחמה, ואחר כן פי' מה הארץ הטובה היא שהאויר שלה והמים שלה טובים (יח): יט הבמחנים. כמו הקדריים שחונים באהלים (יט): כ השמנה הוא. לתת חטה (כ). אמרו חז"ל כי טעם

יהל אור

(טו) כאן יאמר (פ' כב) ויעלו בנגב ויבא עד חברון, וביהושע (כא יא) כתוב, היא חברון בהר יהודה: (טז) ביהושע (יח ה) ע"כ טעם עלו זה בנגב הוא נגב א"י בשם חברון: (יז) פי' שאלת מה מושכת עצמה ואחרת עמה, ופי' מה היא ומה העם: (יח) וכן פי' רע"ם, כי רבוי העם וחזקם יורה על היות אויר הארץ והמזונות טובים, וההפוך יורה על הפכם: (יט) ורד"ק, שמחניהם באהלים דעתו לפי שהנפרד ממנה מתגה, שכוח שם מורה על קבוץ בני אדם אשר על פני השדה חונים (נתה"ש): (כ) כי יש ארץ עושה תבואה ואינה

מנחת יהודה

ז) ותנה באמרו עלו זה בנגב שעורו עלו זה הדרך בנגב, ואין פי' בנגב לצד נגב של המחנה, כי אלו פנו עצמם לצד נגב היו הולכים למצרים רק פי' בנגב של ארץ כנען, וכן פי' הראב"ע, ועיין ביאורי שם: ח) הפי' מן אוכלסין, המון עם: ט) כי מדות האדם לא תמשכנה כל כך מטבע המשפחה והזרע כמו שהמשכנה מטבע המקומות והמנהגים והרגל החיים, וכן אדם חכם אחד הארץ הארוכה העליזה, והערבה, תוליד יושביה בדומים לה, כל זה להפים דעתם של ישראל כדי שיבינו להם מה שיראו בעיניהם מוכרחת וראוי לכבוש את הארץ גם שאין בזה צורך (אם למקרא): י) בז"ל הנוסח כאן „חלשים הם, בפצחין, כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה", וכתב שבדפוסים שבשו כאן להוסיף „הבמחנים תרגומו" ועל ידי כן אחרו את הפירוש עד פסוק י"ט: יא) עיין רש"י (ירמיה י"ד כ"ב) כל תמיהה הכפולה, הראשונה בה"א, והשנית באם, כגון הבמחנים אם במבצרים, הטובה הוא אם רעה (ז"ל): יב) ובמדרש אגדה, שאלו אם עדיין איוב קיים ואם לאו שהיה

מקורי רש"י

התנחומא ועיין רש"י ברא' י"ז ה': ז) תנחומא א' ו' תנחומא ב' י"ב ב"ר פנ"ח ד' במד"ר פט"ז. י"ב ילקוט רמז תשמ"ב: ח) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם: ט) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פט"ז י"ב ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־הָאָרֶץ מִמִּדְבַּר־צִן עַד־רְחֹב
לְבֹא חֲמָת׃ כב וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא
עַד־חֶבְרוֹן וְשָׁם אֲחִימַן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי
יְלִידֵי הָעֲנָק וְחֶבְרוֹן שֶׁבַע שָׁנִים
נִבְנְתָה לִפְנֵי צֹעַן מִצְרָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ
עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיִּכְרְתוּ מִשָּׁם זְמוֹרָה

אונקלוס

כב וּסְלִיקוּ בִדְרוֹמָא וַאֲתָא
עַד חֶבְרוֹן וְתַמָּן אֲחִימַן
שֵׁשַׁי וְתַלְמַי בְּנֵי גִּבָּרָא
וְחֶבְרוֹן שְׁבַע שְׁנִין
אִתְבְּנִיאַת קֳדָם טָנַס
דְּמִצְרָיִם׃ כג וַאֲתוֹ עַד
נַחֲלָא דְּאַתְכָּלָא וּקְצוֹ
מִתַּמָּן עוֹבַרְתָּא וְאַתְכַּל
עִנְבִּין חַד וּנְטַלוּהִי
בַּאֲרִיחָא בִּתְרֵין וּמִן

רש"י

ענבים. ימים שהענבים מתבשלין בבכור יג): (כא) ממדבר צין עד רחוב לבא חמת. הלכו בגבוליה באורך וברוחב כמין גא"ם יד) הלכו רוח גבול דרומית ממקצוע מזרח עד מקצוע מערב כמו שצוה משה עלו זה בנגב דרך גבול דרומית מזרחית עד הים טו) שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו כל גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית צפונית כמו שמפורש בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי טז): (כב) ויבא עד חברון. כלב לבדו הלך שם יז) ונשתטח על קברי אבות שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם יח) י) וכן הוא אומר ולו אתן את הארץ אשר דרך בה יא) וכתיב ויתנו לכלב את חברון יב): שבע שנים נבנתה. אפשר שבנה חם את חברון לכנען בנו הקטן קודם שיבנה את צוען למצרים בנו הגדול אלא שהיתה מבונה בכל טוב על אחד משבעה בצוען יט). ובא להודיעך שבחה של ארץ ישראל שאין לך טרשין כ) בארץ ישראל יותר מחברון לפיכך הקצוה לקברות מתים ואין לך מעולה בכל הארצות כמצרים שנאמר כגן ה' כארץ מצרים יג) וצוען היא המעולה שבארץ מצרים ששם מושב המלכים שנאמר כי היו בצוען שריו יד) והיתה חברון טובה ממנה שבעה חלקים כא) טו): (כג) זמורה. שוכת גפן כב) ואשכול של

אבן עזרא

כב ויבא. על כלב בן יפנה (כא) כי כל אחד הלך לצד אחר (כב) [ד]: צען מצרים. שם מדינה סמוכה אל מצרים (כג) וכן מבית לחם יהודה (רות א א) (כד) [ה] וי"א שהוא מגזרת אהל בל יצען (ישעי' לג כ) (כה)

יהל אור

עושה פירות, וברמב"ן הגי' "לעשות הטה ופירות רבים": (כא) כ"ה (סוטה לד ב) וכן פי' רש"י: (כב) ובד"ק ובכא"י, לצד אחד והוא לבדו בא לחברון: (כג) שם מקום בארץ מצרים ותחסר בי"ת השמוש, כי שני שמות עצמים לא יסמכו ולא יתחברו: (כד) פי' מבית לחם שביהודה ופי', שבארץ יהודה, כי מלת בית להם היא שם מקום ולא יבא כנסמך, ועיין קרני אור: (כה) ופי' הרד"ק שם כשם אביו הריק"ס, והביאו ג"כ בשרשיו שרש יצע, הגו"ן נוספת והוא

קרני אור

עמלק לכך שינה שמו שלא יכירוהו (עזר): [ד] ומה שכתוב ושם ראינו את הנפילים וגו' בעינינו כחגבים (פ' לג) אינו ראי' שהיו בחברון כי לא בחברון לבד היו ענקים אלא בכל הפלך הכול וכמ"ש ביהושע (יד יב) ועתה תנה לי את ההר הזה וגו' כי ענקים שם, וערים גדולות בצורות, א"כ ושם האמור כאן, הכוונה שם בנגב, לא שם בחברון (המשתדל): [ה] ועיין כי' הא' ז"ל שם, שפי' "מבית לחם

מקורי רש"י

י) סוטה ל"ד ב', ילקוט תשמ"ג מדרש אגדה פס"ז: יא) (דברים א' ל"ו): יב) שופטים א' כ': יג) ברא' י"ג י': יד) ישעי' ל', ד': טו) תנחומא א', א' תנחומא ב' י"ד כתובות קי"ב א' סוטה ל"ד ב' במד"ר ט ז י"ג מדרש

מנחת יהודה

שהיה בארץ עוץ ושנותיו ארוכות בעץ, שאם מת דעו לכם שלא נשאר להם זכות, ועיין ב"ב ט"ו א', ילקוט השמ"ב: יג) הכתוב מגיד זה מפני אשכול ענבים שנטלו (רשב"ם) ולפי' הא', היה זה בר"ח תמוז שהם ימים של ביכור, שהימים ההם הם הגורמים שיתבכר: יד) נאם יונית עשויה כמין כ' שלנו (רש"י פסחים ח', ב') ועיין דקדוקי סופרים פסחים שם בהגהה אות ת' שהביא מכ"י שהיא פתוחה כזה ך: טו) ובז"ל הגי' כאן "שפת דרומית לכו, והוא ממדבר צין שהוא בקצוע דרומית מזרחית עד הים שהים הוא גבול וכו'": טז) למטה ל"ג: יז) דקדק לפרש הפעול בל"י: יח) והטעם בזה לפי שלא ביקש משה עליו רחמים כמו שביקש על יהושע (חזקוני): יט) עיין רש"י כתובות קי"ב א', ד"ה מבונה, בנויה בכל טוב, מבונה לשון פרי כדכתיב ואבנה גם אנכי ממנה (ברא' ל', ג'): כ) סלעים שאין עושין פירות: כא) קי"ג לשאר עיירות שבא"י שהיו משובחות יותר ויותר: כב) פארה או סעיף, וכן ויכרות שוכת עצים (שופטים ט' מ"ח):

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֶשְׁכּ֤וֹל עֲנָבִים֙ אֶחָ֔ד וַיִּשָּׂאֻ֥הוּ בַמּ֖וֹט בִּשְׁנָ֑יִם וּמִן־הָרִמֹּנִ֖ים וּמִן־הַתְּאֵנִֽים׃ כד לַמָּק֣וֹם הַה֔וּא קָרָ֖א נַ֣חַל אֶשְׁכּ֑וֹל עַ֚ל אֹד֣וֹת הָֽאֶשְׁכּ֔וֹל אֲשֶׁר־כָּרְת֥וּ מִשָּׁ֖ם בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ כה וַיָּשֻׁ֖בוּ מִתּ֣וּר

רִמּוֹנַיָּא וּמִן תְּאֵנַיָּא׃ כד לְאַתְרָא הַהוּא קְרָא נַחְלָא דְּאַתְכָּלָא עַל עֵסַק אַתְכָּלָא דִּקְצוֹ מִתַּמָּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כה וְתָבוּ מִלְּאַלָּלָא יָת אַרְעָא מִסּוֹף

אבן עזרא

בדרך רחוקה [ו], וטעם להזכיר חברון (כה*) להודיע שהיא קדמוניות (כו) [ז]: **כד** עד נהל אשכול. דברי משה (כז), ויתכן להיות כמו וירדוף עד דן (ברא' יד יד) (כח) להיות שם אחר (כט) [ח]: קרא. הקורא, כמו אשר ילדה אותה ללוי (למטה כו נט): **כה** יש מקץ שהוא התחלה, ויש מקץ שהוא מסוף (ל).

רש"י

ענבים תלוי בה: **וישאהו במוט בשנים.** ממשמע שנא' וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות כג) הא כיצד שמנה נטלו אשכול אחד נטל תאנה ואחד רמון. יהושע וכלב לא נטלו כלום טז) לפי שכל עצמם להוציא דבה נתכוונו כשם שפריה משונה כך עמה משונה. ואם חפץ אתה לידע כמה משאוי אחד מהם צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל הרימו להם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו יז) והקימוה בגלגל ושקלום רבותינו משקל כל אחת מ' סאה וגמירי טונא כד) דמידלי איניש על כתפיה אינו אלא שליש משאוי ממשאוי שמסייעין אותו להרים יח): **(כה) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום.** והלא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא יט) ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ליום כ) הרי מהלך ארבעים יום מן המזרח למערב והם הלכו ארכה ורחבה אלא שגלוי לפני הקב"ה שיגזור עליהם יום לשנה קצר לפניהם את הדרך כא):

קרני אור

יהודה, משמש עצמו ואמר עמו (פי' כאלו נאמר מבית אם מיהודה) בעבור כי שם מקום לא יסמך" ועיין בס' (צחות דף לה ב) שכתב „ודע כי שם העצם לא יסמך אם היה בן אדם, כי מצאנו מבית לחם יהודה" (פי' כי שם מקום אף שהוא פרטי יכול לבוא בסמיכות, וכ"כ בס' (מאזנים) ופה יאמר כי שם מקום לא יסמך) ועיין למטה (כא כח קרני אור הערה מ): [ו] צען מצרים היא עיר גדולה וחשובה במצרים הקדמונית וידענו ממה שנתפרסם לאחרונים ע"י הכתובות שמצאו מקוקים על האבן או על הקיר, וממה שספרו קדמוני היונים והמצרים כי הרבה משפחות מלכו במצרים אב ובנו ובן בנו וכו' מספר הסמוך לארבעים, והמשפחה (דינאסטייא) האחת ועשרים, מוצאותיה מקדם מעיר צען, וצוען ידענו בראיות שהיא הנקראת בפי יושבי הארץ תאנים, ונתאמת הדבר מהתרגום שתרגם צען מצרים תאנים דמצרים (אם למקרא): [ז] חברון, עיר נושנה מאוד ונודעת מקורות אבותינו אברהם ובניו אשר אהבו מאוד לגור בסביבותיה (לא בתוך העיר, כי רועים היו ובאהלים ישבו כל ימיהם) ובאמת הבקעה הגדולה הקרובה לעיר הזאת היא פוריה ונעימה במאוד מאד, והיא אשר נקראה בימי אברהם בשם אֵלֹנֵי מַמְרֵא על שם ממרא אביר הרועים, והבקעה הזאת נזכרת גם בסיפור תולדות יעקב (ברא' לז יד) בשם עֵמֶק חֶבְרוֹן (ארץ קדומים): [ח] וגי' המוטעה „ויתכן להיות וירדוף עד דן שם אחר" פי' ואינו

יהל אור

שם דבר או תאר ופי' אהל שלא יצען, ולא יהיה מסע לעולם, אלא לעולם יהיה פרוש ונטוי אף כאן פי' וחברון ז' שנה נבנתה קודם צען מצרים קודם נטותה: (כה*) נ"ל וחברון בוי"ו החבור, והוא אמרו וחברון שבע שנים וגו': (כו) למלכות צוען, וכל עיר שקדמה מחברתה רבו יושביה: (כז) כשכתב התורה בסוף הארבעים כתב כן: (כח) ועדיין לא נולד דן אלא משה כתב על שם העתיד, וכן קרא משה אשכול על שם העתיד: (כט) או הוא שם אחר, והיה ג"כ שמו דן, והיו שני מקומות, וכמו כן היו שני מקומות שקראו אשכול, ובעל ס' המ"ב כתב שנ"ל „וירדוף עד דן שם אחר" וכתב שכ"ה בכ"י, ומלת „שם" סמוכה למלת „אחר" כלומר שם מקום אחר, וכ"ה גי' המוטעה עיין קרני אור: (ל) מקץ שהוא בתחלה כמו מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו (ירמיה לד יד) ומקץ שהוא בסוף כמו מקץ שנתים ימים (ברא' מא א):

מנחת יהודה

כג) עיין רש"י סוטה ל"ד א' שכוונתו שעל דרך זה היו נושאין אותו והיה ארבע מוטות

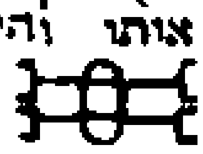

ובפס"ז הציור

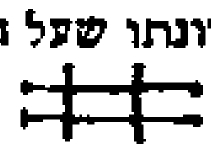

ופי' שבשתי זוגות היו נושאין את המוט: כד) כמו שעונה:

מקורי רש"י

אגדה פס"ז ילקוט תשמ"ב: טז) תנחומא א' מ' תנחומא ב' ט"ו סוטה שם: יז) יהושע ד' ה' ומלת „מן הירדן" לא נמצא בכתוב: יח) סוטה שם תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פט"ז י"ד מדרש אגדה ילקוט תשמ"ג פס"ז: יט) מגילה ג' א': כ) פסחים צ"ד א': כא) תנחומא א' ס' תנחומא ב' ע"ו במד"ר פט"ז ט"ו ילקוט תשמ"ג: סוטה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם:
כו וַיֵּלְכוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר פָּארָן קָדֵשָׁה וַיָּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־הָעֵדָה וַיַּרְאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ:
כז וַיְסַפְּרוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ בָּאנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִוא וְזֶה־פִּרְיָהּ:
כח אֶפֶס כִּי־עַז הָעָם הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ וְהֶעָרִים בְּצֻרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם־יְלִדֵי הָעֲנָק רָאִינוּ שָׁם:
כט עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בָּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב עַל־הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן:

אונקלוס

אַרְבְּעִין יוֹמִין:
כו וַאֲזַלוּ וַאֲתוֹ לְוָת מֹשֶׁה וּלְוָת אַהֲרֹן וּלְוָת כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַדְבְּרָא דְפָארָן לִרְקָם וַאֲתִיבוּ יָתְהוֹן פִּתְגָמָא וְיָת כָּל כְּנִשְׁתָּא וְאַחֲזִיאֻנּוּן יָת אִבָּא דְאַרְעָא:
כז וְאִשְׁתָּעִיאוּ לֵהּ וַאֲמַרוּ אֲתֵינָא לְאַרְעָא דִי שְׁלַחְתָּנָא וְאַף עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ הִיא וְדֵין אִבַּהּ:
כח לְחוֹד אֲרֵי תַקִּיף עַמָּא דְיָתֵב בְּאַרְעָא וְקִרְוַיָּא כְּרִיכָן רַבְרְבָן לַחֲדָא וְאַף בְּנֵי גִבָּרָא חֲזֵינָא תַמָּן:
כט עֲמַלְקָאָה יָתֵב בַּאֲרַע דָּרוֹמָא וְחִתָּאָה וִיבוּסָאָה וֶאֱמוֹרָאָה יָתֵב בְּטוּרָא וּכְנַעֲנָאָה יָתֵב עַל יַמָּא

רש"י

(כו) וילכו ויבאו. מהו וילכו להקיש הליכתן לביאתן מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה כב): וישיבו אתם דבר. את משה ואת אהרן כה): (כז) זבת חלב ודבש היא. כל דבר שקר שאין אומרים בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים בסופו כג): (כח) בצורות. לשון חוזק ותרגומו כרכין לשון בירניות כו) עגולות ובלשון ארמי כליך עגול כז): (כט) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר הזכירוהו מרגלים כדי ליראם כד): על יד הירדן. יד כמשמעו אצל הירדן ולא תוכלו לעבור:

אבן עזרא

ויתכן להיות ראש הארבעים (לא): כו וילכו. להודיע שלא באו לאהליהם אל המחנה, רק מיד הלכו (לב): וישיבו אתם דבר. אל משה ואהרן (לג): כז ויספרו לו. למשה שהוא

יהל אור

(לא) פי' תחלת יום הארבעים שבו מתור הארץ וכ"ה דעת הז"ל: (לב) פי' מיד שבאו הלכו למחנה ישראל להודיעם כי אל"כ אלת וילכו פה יתירה: (לג) ואת"כ ואת כל העדה ומלת אותם כמו אליהם:

מקורי רש"י

כב) סוטה ל"ה א' ילקוט תשמ"ג: כג) סוטה ל"ה א' תנחומא א' ט' תנחומא ב' י"ז, במד"ר פט"ז י"ז מדרש אגדה פס"ז: כד) תנחומא א' ט' תנחומא ב' י"ח במד"ר פט"ז י"ח פס"ז ילקוט תשמ"ג:

מנחת יהודה

כה) דלכל ישראל כתיב אח"ז, ואת כל העדה: כו) הפי' סן ברגיות מגדלים (רשב"ם פסחים קי"ח ב'): כז) וע"ז כתב שד"ל, רש"י ז"ל לא פי' יפה מלת כריכן, וחשב שענינו עגולות, וב"ל שאין ענינו אלא מוקפות חומה, וכן למעלה פ' י"ט כתב רש"י כרכין פתוחין באין חומה. נ"ל שאין הלשון מדויק:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ל וַיַּהַס במס׳ הס׳ רבתי כָּלֵב אֶת־הָעָם
אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה
וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃
לא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ
לֹא נוּכַל לַעֲלוֹת אֶל־הָעָם כִּי־חָזָק
הוּא מִמֶּנּוּ׃ לב וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ
אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָהּ
לָתוּר אֹתָהּ אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ
הִוא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְתוֹכָהּ

אונקלוס

וְעַל כֵּיף יַרְדְּנָא׃ ל וְאַצֵּית
כָּלֵב יָת עַמָּא לְמֹשֶׁה
וַאֲמַר מִסַּק נִסַּק וְנֵירַת
יָתַהּ אֲרֵי מִיכַל נִיכּוּל לַהּ׃
לא וְגֻבְרַיָּא דִּי סְלִיקוּ עִמֵּהּ
אֲמָרוּ לָא נִיכּוּל לְמִסַּק
לְוָת עַמָּא אֲרֵי תַקִּיף הוּא
מִנָּנָא׃ לב וְאַפִּיקוּ שׁוּם
בִּישׁ עַל אַרְעָא דִּי אַלִּילוּ
יָתַהּ לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
לְמֵימַר אַרְעָא דִּי עֲבַרְנָא
בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ אַרְעָא
מְקַטְּלַת יָתְבָהָא הִיא וְכָל
עַמָּא דִּי חֲזֵינָא בְגַוַּהּ

רש״י

(ל) ויהם כלב. השתיק את כלם: אל משה. לשמוע מה שידבר במשה צוח ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם השומע היה סבור שבא לספר בגנותו ומתוך שהיה בלבם על משה בשביל דברי המרגלים שתקו כלם לשמוע גנותו אמר והלא קרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו כה): עלה נעלה. אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נצליח בכל דבריו כו): ויהס. לשון שתיקה. וכן הס כל בשר כז). הס כי לא להזכיר כח). כן דרך בני אדם הרוצה לשתק אגודת אנשים אומר ש״ט (ס״א הס): (לא) חזק הוא ממנו. כביכול כלפי מעלה אמרו כח) כט): (לב) אוכלת יושביה. בכל מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים. והקב״ה עשה לטובה כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב לאלו ל): אנשי מדות. גדולים וגבוהים וצריך לתת להם מדה כגון גלית גבהו שש אמות וזרת לא). וכן איש מדון לב)

אבן עזרא

העיקר (לד): ל ויהם כלב. אמר ר׳ יונה המדקדק שטעמו שאמר הסו (לה) [ט]: לב ויציאו דבת הארץ. דבר שלא היה (לו), ואין כן ויבא יוסף (בראשית, לז ב) כי ויבא הפך ויוציאו (לז): דבה. מפעלי הכפל, מגזרת דובב שפתי ישנים (שיר ז, יו״ד) (לח) ובמקומו פירשתיו: אכלת יושביה. שהאויר שלה רע (לט): אנשי מדות, כל איש הוא איש מדה, רק טעמו מדות גדולות יותר מהכל (מ), וכן אנשי לבב (איוב לד

קרני אור

דומה לזה, והמקום הוא שמו דן: [ט] וכ״ה (תנחומא) (לד) כיהוא שלחם כאמרם „באנו אל הארץ אשר שלחתנו״: (לה) לא נער בהם אך השתיק אותם באמרו הסו כן פי׳ המוטעט, ועיין בס׳ הפרשים לר״י, שמהם נראה שנער בהם והשתיקם באמרו להם הס, ועיין בס׳ מאזנים בשער הזרים מה שפי׳ הח׳ ז״ל בשם י״א: (לו) הוציאו מלבם דבר שקר: (לז) וזהו ההפרש לדעת הח׳ ז״ל בין מוציא דבה ומביא דבה, כי מביא דבה הוא אמת כמו יוסף, ומוציא דבה הוא שקר, וכן הבדילו בזה הרמב״ן והרד״ק, ועיין ברא׳ (לז ב קרני אור הערה ד׳), מה שפי׳ שם: (לח) ופרשו דבב: (לט) והאויר הוא עיקר חיי האדם: (מ) ופי׳ אנשי

יהל אור

מנחת יהודה

מקורי רש״י

כה) סוטה ל״ה א׳ תנחומא א׳ י׳ תנחומא ב׳ י״ט במדב״ר פט״ז י״ט מדרש אגדה פס״ז ילקוט תשמ״ג ילקוט יהושע ר׳ ז׳ ילקוט תהלים תתט״ו: כו) סוטה ל״ה א׳: כז) זכריה ב׳, י״ז: כח) עמוס ו׳, י׳: כט) סוטה ל״ה א׳ ועיין רש״י שם, מנחות נ״ג ב׳, ערכין ט״ו ב׳ תנחומא א׳ ו׳ תנחומא ב׳ י״א פס״ז: ל) סוטה שם ילקוט תשמ״ג: לא) ש״א י״ז ד׳: לב) ש״ב כ״א כ׳: כח) עיין (בראשית ג׳ כ״ב, שמות א׳ ט׳) בפי׳ הח׳ ז״ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַנְשֵׁי מִדּוֹת׃ לג וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־
הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי
בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם׃
יד א וַתִּשָּׂא כָּל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־
קוֹלָם וַיִּבְכּוּ הָעָם בַּלַּיְלָה הַהוּא׃
ב וַיִּלֹּנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה
לוּ־מַתְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר
הַזֶּה לוּ־מָתְנוּ׃ ג וְלָמָה יְהוָה מֵבִיא
אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לִנְפֹּל
בַּחֶרֶב נָשֵׁינוּ וְטַפֵּנוּ יִהְיוּ לָבַז הֲלוֹא

אֱנָשִׁין דְּמִשְׁחָן׃ לג וְתַמָּן
חֲזֵינָא יָת גִּבָּרַיָּא בְּנֵי עֲנָק
מִן גִּבָּרַיָּא וַהֲוֵינָא בְּעֵינֵי
נַפְשָׁנָא כְּקַמְצִין וְכֵן
הֲוֵינָא בְּעֵינֵיהוֹן׃
א וַאֲרֵימַת כָּל כְּנִשְׁתָּא
וִיהַבוּ יָת קָלְהוֹן וּבְכוֹ
עַמָּא בְּלֵילְיָא הַהוּא׃
ב וְאִתְרַעֲמוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל
אַהֲרֹן כֹּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַאֲמַרוּ לְהוֹן כָּל כְּנִשְׁתָּא
לְוַי דְּמִיתְנָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם אוֹ בְּמַדְבְּרָא
הָדֵין לְוַי דְּמִיתְנָא׃
ג וּלְמָא יְיָ מָעֵל יָתַנָא
לְאַרְעָא הָדָא לְמִפַּל

רש"י

איש מדה כט) לג): (לג) הנפילים. ענקים. מבני שמחזאי ועזאל ל) שנפלו מן השמים בימי דור אנוש לא): וכן היינו בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה נמלים (וכת"א חגבים) לב) יש בכרמים כאנשים: ענק. שמעניקים חמה בקומתן לג) לד): (א) כל העדה. סנהדראות א): (ב) לו מתנו.

אבן עזרא

ו) (מא), ורבים כמו הם: לג הנפילים. פירשתיו (מב): מן הנפלים. טעמו וגם אחרי כן אשר יבואו (ברא' ו ד) (מג) ושם מפורש (מד): א את קולם. פעול לטלת ותשא גם ויתנו (א) [א]: ב וילנו. מבנין נפעל, מהפעלים השניים הנראים לנפעל שלם (ב): ג שוב מצרים. שם הפועל (ג) כמו לא אוכל קום (איכה א יד) ומלך אלקום עמו (משלי ל לא) (ד):

יהל אור

מדות, רמי הקומה: (מא) ופי' אנשי לבב חכמה, וכן כאן אנשי מדות גדולות: (מב) עיין (ברא' ו ד): (מג) יבאר אהר שאמר הכתוב מן הנפילים, למה חזר ואמר מן הנפילים, אלא פי' מאותם שנאמר עליהם וגם אחרי כן וגו': (מד) שם פי' „וטעם אחר כן אחר המבול" עיין ביאורי שם:

קרני אור

א' שלח סי' י תנחומא ב אות יט במד"ר פט"ז יט) שיר עמד על הספסל ושיתק את כל ישראל:
[א] עיין המאמר לנחה"ש מה שספיר ע"ו, וכן בעל „אם למקרא" וכתב אין ותשא מוסב אל קולם, כי זה יחיד נקבה, ווה רבים זכר, אבל האמת שלשון נשיאה בלבד יורה על נשיאת קול גם מבלי שיזכיר קול עיי"ש:

(א) וטעמו ותשא כל העדה את קולם, ויתנו את קולם בבכי: (ב) ושרשו „לון" מאותיות שניים מנע"ו, וכשהיא מבנין נפעל נראה שהוא שלם מג' אותיותיו וכתב הבא"י או יש לגרום „הנראים לנפעל שנהם" וענינו ענין תרעומות: (ג) מקור: (ד) כמו אל קום, שתי מ,ות:

מקורי רש"י

לג) דס"א י"א, כ"ג: לד) סוטה ל"ד ב' תנחומא ב' י"א ילקוט תשמ"ג פס"ז: א) תנחומא א' י"ב:

מנחת יהודה

ובבאורי שם: כט) ומדון ומדה שרשם ועניינם אחד, שתנח שבמדון תמורת הדגש שבמדה תחת אות הכפל שבשרש מדד (הזכרון): ל) השם שמחזאי הוא בג' (נדה ס"א א') והשם עזאל הוא בג' (יומא ס"ז ב'): לא) עיין רש"י יומא שם ד"ה „עזזא": לב) הרא"ם גרס חגבים, וכתב ששמע בי"א שצ"ל חנמלים בחי"ת ופי' חגבים, ובתרגום יתרגם על נמלים קומצין, ועל חגבים קומצין: לג) עיין בהזכרון שכתב שצ"ל ברש"י קודם „ענק" ופירושו, ואח"כ „וכן היינו", והפי' מן שמעניקים חמה, מרוב גובה קומתן דומים כאלו צוארן נוקב וענק בנקב שהחמה יוצאה בו:

והיטיב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרָיְמָה׃ ד וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה
מִצְרָיְמָה׃ ה וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־
פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ו וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן וְכָלֵב בֶּן־
יְפֻנֶּה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ קָרְעוּ
בִּגְדֵיהֶם׃ ז וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר
עָבַרְנוּ בָהּ לָתוּר אֹתָהּ טוֹבָה
הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד׃ שלישי ח אִם־
חָפֵץ בָּנוּ יְהוָה וְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־
הָאָרֶץ הַזֹּאת וּנְתָנָהּ לָנוּ אֶרֶץ אֲשֶׁר־
הִוא זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ט אַךְ בַּיהוָה
אַל־תִּמְרֹדוּ וְאַתֶּם אַל־תִּירְאוּ אֶת־
עַם הָאָרֶץ כִּי לַחְמֵנוּ הֵם סָר צִלָּם

בְּחַרְבָּא נְשָׁנָא וְטַפְלָנָא
יְהוֹן לְבִזָּא הֲלָא טַב לָנָא
דִּי נְתוּב לְמִצְרָיִם׃
ד וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי
נְמַנֵּי רֵישָׁא וּנְתוּב
לְמִצְרָיִם׃ ה וּנְפַל מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן עַל אַפֵּיהוֹן קֳדָם
כָּל קְהַל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ו וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן
וְכָלֵב בַּר יְפֻנֶּה מִן מְאַלְּלֵי
יָת אַרְעָא בַּזַּעוּ
לְבוּשֵׁיהוֹן׃ ז וַאֲמַרוּ
לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אַרְעָא דִּי
עֲבַרְנָא בַהּ לְאַלָּלָא יָתַהּ
טָבָא אַרְעָא לַחֲדָא
לַחֲדָא׃ ח אִם רַעֲוָא
בְּנָא קֳדָם יְיָ וְיָעֵל יָתָנָא
לְאַרְעָא הָדָא וְיִתְּנִנַּהּ לָנָא
אַרְעָא דִּי הִיא עָבְדָא חֲלַב
וּדְבָשׁ׃ ט בְּרַם בְּמֵימְרָא
דַּייָ לָא תִמְרְדוּן וְאַתּוּן לָא
תִדְחֲלוּן מִן עַמָּא דְאַרְעָא
אֲרֵי בִידָנָא מְסִירִין אִנּוּן
עֲדָא תָקְפְּהוֹן מִנְּהוֹן

אבן עזרא

ה ויפל משה. ברצונו (ה): ו ויהושע בן נון. הזכירו משה בתחלה לגודל מעלתו (ו) [ב]: ט כי לחמנו הם. נאכלם כלחם (ז), וכן אוכלי עמי אכלו לחם (תה' יד, ד) (ח): סר צלם. כי הגבור אם אין לו מגן שינן עליו ויהיה צל

רש"י

שלוחי ומתנו: (ד) נתנה ראש. כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך א) רבותינו פירשו לשון עבודת כוכבים ב): (ט) אל תמרודו. ושוב ואתם אל תיראו: כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם. מגינם וחזקם כשרים שבהם מתו. איוב שהיה מגין עליהם ג). [ד"א צלו של המקום סר

קרני אור

[ב] עיין בפי' הח' ז"ל (תה' ב ב) שכתב שלעולם חולקים כבוד למלכות על הכהונה ועל הנבואה, כמו יהושע לפני כלב, רק בדברי השם הדבר הפוך כלב קודם (פ' כד) אעפ"י שהיה יהושע גדול מכלב בשמים הקדימו השם בדברו בו בעבור ויהס כלב, ולא ויהס יהושע, וכתוב אחרי שאול ואחרי שמואל (ש"א יא), השם יסד דוד ושמואל

יהל אור

(ה) וכתב הרמב"ן יתכן לפי פשוטו שמרוב הצער והיגון בראותם עם ד' פרוע, לא קם עוד רוח בהם ונפלו על פניהם: (ו) ולמטה בדברי השם (פ' כד) הזכיר כלב לבד בעבור ויהס: (ז) וכן פי' רש"י והרלב"ג, ר"ל בידינו הם לאכלם, כמו הלחם אשר הוא בידינו: (ח) ופי' עם הח' ז"ל בעוד שאכלו עמי כאילו אכלו לחם:

מנחת יהודה

מקורי רש"י

א) והטיב לבאר בזה הטור בשם אביו הרא"ש ז"ל עיי"ש: ב) אותיות דר"ע פס"ו: ג) סוטה ל"ה ב' ועיי"ש ברש"י
ב) וכן מצינו (נחמיה ט' י"ז) וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך אשר עשית עמהם, ויקשו ויתנו ראש לשוב לעבודתם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מעליהם ויהוה אתנו אל־תיראם:
י ויאמרו כל־העדה לרגום אתם
באבנים וכבוד יהוה נראה באהל
מועד אל־כל־בני ישראל: פ
יא ויאמר יהוה אל־משה עד־אנה
ינאצני העם הזה ועד־אנה לא־
יאמינו בי בכל האתות אשר
עשיתי בקרבו: יב אכנו בדבר
ואורשנו ואעשה אתך לגוי־גדול
ועצום ממנו: יג ויאמר משה אל־
יהוה ושמעו מצרים כי־העלית

אונקלוס

ומימרא דיי בסעדנא לא
תדחלון מנהון: י ואמרו
כל כנשתא למרגם יתהון
באבניא ויקרא דיי
אתגלי במשכן זמנא לכל
בני ישראל: יא ואמר יי
למשה עד אימתי יהון
מרגזין קדמי עמא הדין
ועד אימתי לא יהימנון
במימרי בכל אתיא די
עבדית ביניהון:
יב אמחנון במותא
ואשיצנון ואעבד יתך
לעם רב ותקיף מנהון:
יג ואמר משה קדם יי
וישמעון מצראי ארי
אסקתא בחילך ית עמא

רש"י

מעליהם] ג): (י) לרגום אותם. את יהושע וכלב ד): וכבוד ה'. הענן ירד שם ד): (יא) עד אנה. עד היכן ה): ינאצני. ירגיזוני: בכל האותות. בשביל כל הנסים שעשיתי להם ו) היה להם להאמין שהיכולת בידי לקיים הבטחתי: (יב) ואורשנו. כתרגומו לשון תרוכין ז) ה) וא"ת מה אעשה לשבועת אבות: ואעשה אותך לגוי גדול. שאתה מזרעם ו): (יג) ושמעו מצרים. ושמעו את אשר תהרגם ח): כי העלית.

אבן עזרא

לו לבו ירא (ט): י לרגום אתם. יהושע וכלב: יא ינאצני. כמו יכעסוני, ורבים חביריו (י): וטעם בקרבו לשון יחיד, שהיו בתחלה לב אחד לטוב: יג ושמעו מצרים כי העלית, טעמו ואשר העלית (יא), ואחר שאמר ושמעו, ואמרו אל יושב הארץ הזאת, היא ארץ כנען (יב) פירש מה שמעו, על כן פעם

יהל אור

(ט) ומגן וצנה הם צל על הנלחמים, ויאמר כי נפל פחדינו עליהם ולא יקחו מגן וצנה וכובע להחלץ ולהלחם כנגדנו וע"ז כתב הרמב"ן, ויפה פירש: (י) והוא נופל על כעס שאחריו עונש, כמו וירא ה' וינאץ (דברי' לב יב) אל תנאץ למען שמך (ירמיה יד כא): (יא) כח' ז"ל יפרש מלת ושמעו על מה שאמר למשה בענין, ולא על כי העלית, ומלת כי יפרש במקום אשר, ומן כי העלית עד סוף הפסוק הוא כמו מאמר מוסגר, ושיעור הפ' הוא כן, ושמעו מצרים (כי (אשר) העלית בכחך את העם הזה מקרבו) ואמרו אל יושבי ארץ כנען מה ששמעו, שמעו כי אתה ד' וגו': (יב) ששמעו שמעך וחלו ורגזו מפניך:

מקורי רש"י

ג"ס סוטה לה ע"ב מ' מדרש אגדה: ד) סוטה שם: ה) עיין רש"י שמות ל"ד כ"ד ולמטה פ' כ"ד: ז) תנחומא א' י"ג תנחומא ב' כ"ד במד"ר פט"ו כ"ב מדרש אגדה

מנחת יהודה

לעבודתם במצרים, ועיין בלקוטים שבסוף הס' ז"ל, שהביא מלקוטי מכילתא לס' דברים, עיי"ש עמוד 4, שהוכיחן בעבר הירדן על מה שעשו במדבר שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה, אמרו נעשה ע"ז שתלך בראשנו: ג) כ"ח

הני' ברמב"ן: ד) ובתנחומא א' י"ב, תנחומא ב' כ"ב, במד"ר פט"ו כ"א ילקוט תשמ"ג בשם התנחומא, „את משה ואהרן" והזכרון כתב שיש נוסחאות שהוסיפו בהן „ומדרש אגדה לרגום אותם את משה ואהרן, וכבוד ד' נראה, מלמד שהיו זורקין אבנים והענן מקבלם" וכ"ה במד"ר שם. ילקוט תשמ"ג: ס) ובהזכרון, כמו עד היכן: ז) פי' שאין הכוונה שיאמינו באותות :·ו) אונקלס תרגם ואשיצינון, ומ"ש רש"י ז"ל כתרגומו לשון תרוכין, ר"ל שהתרגום מפרש כן לשון הכתוב, ולא שיהיה גירסתו כן בתרגום, והנה המתרגם תיקן בלשונו לתרגם בלשון יציאה, כי לא שייך באמת לשון גרוש ושלוח אחר לשון אכנו בדבר, אבל בכתוב עצמו יש לפרש שהיא מ"ש התחלוקת או אורישנו, אי כי יתחלק העם, מי בדבר, ומי בתרוכין (לחם ושמלה): ח) ולא קאי על כי העלית דאחריה, כי העליה ראו, ולא שייך לומר עליו שמעו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּכֹחֲךָ אֶת־הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ:
יד וְאָמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת
שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה בְּקֶרֶב הָעָם
הַזֶּה אֲשֶׁר־עַיִן בְּעַיִן נִרְאָה | אַתָּה
יְהוָה וַעֲנָנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעַמֻּד
עָנָן אַתָּה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם
וּבְעַמּוּד אֵשׁ לָיְלָה: טו וְהֵמַתָּה אֶת־
הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ
הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־שִׁמְעֲךָ
לֵאמֹר: טז מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת יְהוָה
לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם

אונקלוס

הָדֵין מִבֵּינֵיהוֹן: יד וְיֵימְרוּן
לְיָתֵב אַרְעָא הָדָא
דִשְׁמָעוּ אֲרֵי אַתְּ יְיָ
דִשְׁכִנְתָּךְ שַׁרְיָא בְּגוֹ עַמָּא
הָדֵין דִי בְעֵינֵיהוֹן חֲזַן
שְׁכִינַת יְקָרָא דַייָ וַעֲנָנָךְ
מְטַל עֲלֵיהוֹן וּבְעַמּוּדָא
דַעֲנָנָא אַתְּ מְדַבַּר
קֳדָמֵיהוֹן בִּימָמָא
וּבְעַמּוּדָא דְאֶשָּׁתָא
בְּלֵילְיָא: טו וּתְקַטֵּל יָת
עַמָּא הָדֵין כְּגַבְרָא חַד
וְיֵימְרוּן עַמְמַיָּא דִי שְׁמָעוּ
יָת שֵׁמַע גְּבוּרְתָּךְ לְמֵימָר:
טז מִדְּלֵית יוּכְלָא קֳדָם
יְיָ לְאָעָלָא יָת עַמָּא הָדֵין
לְאַרְעָא דִי קַיֵּים לְהוֹן
וְקַטְלִנּוּן בְּמַדְבְּרָא:

אבן עזרא

אחרת (יג), שמעו כי אתה ד' כבודך בקרב העם הזה: יד אשר עין בעין. על הכבוד שראו הזקנים, או על מראה כבוד ד' לעיני בני ישראל (יד) והוא הנכון: נראה. פעל עבר (טו), וטעמו נראת אתה ד' (טז), וכן ונאשאר אני (יחז' ט ח) (יז) וכן כי אומלל אני (תה' ו ג) (יח) בעבור היות הלמ"ד בפתח גדול (יט) [נ]: עמד עליהם. בשבתם (כ): טו ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך. מצרים גם כנענים גם אחרים (כא): טז יכלת. שם (כב), כמו עד יבושת המים (בראי' ח

רש"י

כי משמש בלשון אשר ט) והם ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם וכשישמעו שאתה הורגם לא יאמרו שחטאו לך אלא יאמרו שכנגדם יכולת להלחם אבל כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם. וזו היא: (יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כמו על יושב הארץ הזאת ומה יאמרו עליהם מה שאמור בסוף הענין מבלתי יכולת ה' בשביל ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם ועין בעין אתה נראה להם והכל בדרך חבה ולא הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה: (טו) והמתה את העם הזה כאיש אחד. פתאום ומתוך כך יאמרו הגוים אשר שמעו את שמעך וגו': (טז) מבלתי יכולת

קרני אור

(דה"א ט) (פי' הקדים שאול, והקדים דוד בשביל כבוד מלכות): [נ] עיין מנחת שי מה שכתב, גם"א כ"י סלמ"ד בקמץ, ובשאר ספרים בפתח, וכ"כ הרמב"ע והרד"ק בפי'

יהל אור

(יג) כפל' מלת שמעו, לפרש שמעו הראשון: (יד) כמו שכתוב ומראה כבוד ד' כאש אוכלת (שמות כד יז): (טו) עבר ליחיד נסתר: (טז) והיה ראוי נראית אתה ד': (יז) במקום ונשארתי אני: (יח) במקום אומללתי: (יט) וכן כתב הח' ז"ל שם „בעבור שמלא ר' משה הכהן אמלל פתח אמר כי איננו שם התואר רק הוא חסר, כמו ונאשאר אני (יחז' ט ח) שהנכון ונשארתי, על ... דרך אני הגבר ראה עני (איכה ג) (פי' שבא לשון נסתר במקום המדבר בעדו, והיה נ"ל ראיתי עני) ונכון הדבר": (כ) פי' כשהם הולכים: (כא) ופי' ויאמרו זה לזה מבלתי יכלת: (כב) ונוספה

מנחת יהודה

ט) והוא אחד מד' לשונות של כי:

ר"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

במדבר: יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר:
יח יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד נֹשֵׂא עָוֺן וָפָשַׁע וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים:
יט סְלַח־נָא לַעֲוֺן הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ וְכַאֲשֶׁר נָשָׂאתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הֵנָּה:

אונקלוס

יז וּכְעַן סַגִּי כְעַן חֵילָא (מִן) קֳדָם יְיָ כְּמָא דְמַלֶּלְתָּא לְמֵימָר:
יח יְיָ מַרְחֵק רְגַז וּמַסְגֵּי לְמֶעְבַּד טַבְוָן (וּקְשׁוֹט) שָׁבֵק לַעֲוָיָן וְלִמְרוֹד וְלִחוֹבִין סָלַח לְדְתַיְבִין לְאוֹרַיְתֵהּ וּדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי מַסְעַר חוֹבֵי אֲבָהָן עַל בְּנִין מָרְדִין עַל דָּר תְּלִיתַי וְעַל דָּר רְבִיעַי:
יט שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי עַמָּא הָדֵין כִּסְגִיאוּת טַבְוָתָךְ וּכְמָא

רש"י

וגו'. לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים ואינו דומה פרעה לשלשים ואחד מלכים ז) וזאת יאמרו על יושב הארץ הזאת: מבלתי. מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם שחטם: יכולת. שם דבר הוא י): (יז) יגדל נא כח ה'. לעשות דבריך: כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור: (יח) ה' ארך אפים. לצדיקים ולרשעים כשעלה משה למרום ח) מצאו משה להקב"ה שהיה יושב וכותב ה' ארך אפים א"ל לצדיקים אמר לו הקב"ה אף לרשעים אמר לו רשעים יאבדו אמר לו הקב"ה חייך שאתה צריך לדבר כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים התפלל משה לפניו בארך אפים אמר לו הקב"ה והלא אמרת לי לצדיקים אמר לו והלא אמרת לי אף לרשעים: ונקה. לשבים יא) ט): לא ינקה. לשאינן שבים:

אבן עזרא

ז) (כג) ואיננו לשון מדה כדרך הדרש (כל) [ד]: וישחטם במדבר. הטעם ויהרגם, ואמר וישחטם, בעבור כי שם ירעו הצאן (כה): יז יגדל נא. קרוב מאריכות אפים, כי כל מי שהוא ארך אפים, יש לו כח גדול לשבור כעסו, והעד כאשר דברת שאתה ארך אפים, ואלה המדות פירשתיו בפרשת כי תשא (כה*): יט סלח נא. אחר שמצאנו שאסר אם יראו את הארץ, אחר סלחתי כדבריך, ידענו כי מלת סלח נא אריכות אף, וכן ונסלח לו, עד שיעשה תשובה שלימה (כו) [ה]: כגודל חסדך. בעבור חסדך הגדול (כו*): וכאשר נשאת. כטעם נושא עון (כז): ועד הנה. עד המקום הזה, או מיום שיצאו ממצרים ועד זה היום, כי יש הנה שם המקום, כמו באו הנה הלילה

יהל אור

בו התי"ו: (כג) שהוא נ"כ שם, וכפי' רש"י ז"ל: (כד) והוא מלשון וכל בשלים (ישעי' מ יב) ופי' שלא תרצה למדוד להם במדת הרחמים, ועיין קרני אור: (כה) נ"ל „בעבור המדבר כי שם ירעו הצאן" וכ"ה כד"ק, ובבא"י, וכפ' המ"כ: (כה*) וכפ' המ"כ הגי' „פירשתים בפ' כי תשא", ולא זכר מרע"ה שאר המדות, כי כונתו היתה במדת אריכת אפים בלבד ועיין ברמב"ן ורב"ח ורד"א: (כו) כונת הה' ז"ל בזה באמור השם סלחתי כדבריך ולא נעשה כן, כי כולם מתו במדבר, ויפרש שאין טעם סלחתי להסיר העונש לגמרי כטעם כל סליחה, רק הוא הארכת זמן ולא כפרה: (כו*) וכ"ף כגודל כ"ף האמיתות: (כז) עיין שמות (לד ז) כפי' הה' ז"ל, ובביאורי שם:

קרני אור

וגם בפרטים, וכן דאוי כפי שמסורת: [ד] כ"ס (תנחומא א יג, תנחומא ב כד, במד"ר טז כב, ילקוט ר' תשמד) כיון שראה משה כך, עמד במדה אמרת וכו' ועתה יגדל נא כח ה', ויגלא מדת הרחמים למדת הדין (פי' שכח הוא מדת הרחמים, וכ"כ ימינך ד' נאדרי בכח): [ה] עיין

מקורי רש"י

ילקוט תשמ"ב: ז) תנחומא א' י"ג תנחומא ב' כ"ד ועיי"ש בהוספה לשלא אות ה' ברכות ל"ב א' במד"ר שם מדרש אגדה פס"ז: ח) סנהד' קי"א ב' מדרש אגדה פס"ז ילקוט תשמ"ג: ט) עיין יומא פ"ו א':

מנחת יהודה

י) ר"ל התי"ו במלת יכולת היא להאר השם דבר כמו התי"ו במלת יבשת' המים (בראש' ח, ז): יא) כת"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כ וַיֹּאמֶר יְהוָה סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ׃
כא וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־
יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ׃ כב כִּי כָל־
הָאֲנָשִׁים הָרֹאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־
אֹתֹתַי אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם
וּבַמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ אֹתִי זֶה עֶשֶׂר
פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי׃ כג אִם־
יִרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי
לַאֲבֹתָם וְכָל־מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ׃

דִּי שְׁבַקְתָּא לְעַמָּא הָדֵין
מִמִּצְרַיִם וְעַד כְּעַן׃
כ וַאֲמַר יְיָ שְׁבָקִית
כְּפִתְגָמָךְ׃ כא וּבְרַם קַיָּם
אֲנָא וּמַלְיָא יְקָרָא דַיְיָ יָת
כָּל אַרְעָא׃ כב אֲרֵי כָל
גֻּבְרַיָּא דַּחֲזוֹ יָת יְקָרִי וְיָת
אָתְוָתַי דִּי עֲבָדִית
בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבְּרָא
וְנַסִּיאוּ קֳדָמַי דְּנַן עֲשַׂר
זִמְנִין וְלָא קַבִּילוּ בְּמֵימְרִי׃
כג אִם יֶחֱזוֹן יָת אַרְעָא דִּי
קַיֵּמִית לַאֲבָהָתְהוֹן וְכָל
דְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמַי לָא יֶחֱזוֹנַהּ׃

אבן עזרא

(יהושע ב ב), גם סימן זמן, כמו ולא ראיתיו עד הנה (בראי' מד כח) וכבר פירשתיו (כח): **כא חי אני**. טעמו כאשר אני חי, כן יהיה דברי קיים (כט): **וימלא**. וכאשר מלא כבודי את כל הארץ (ל) [ו] והקרוב שהוא לעתיד (לא), וטעמו זה אעשה כדי שיודע כבודי בעולם (לב): **כב זה עשר פעמים**. הטעם רבים (לג), והזכיר עשר בעבור היותו סך חשבון, כי היא סוף האחדים וראש העשרות שהם במחברת השנית (לד): **כג וכל**

רש"י

(כ) **כדברך**. בשביל מה שאמרת שיאמרו מבלתי יכולת ה' יג): (כא) **ואולם**. כמו אבל זאת אעשה להם: **חי אני**. לשון שבועה כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי כל האנשים הרואים וגו' אם יראו את הארץ יג) הרי זה מקרא מסורס חי אני כי כל האנשים אם יראו את הארץ. וכבודי ימלא את כל הארץ שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר מבלתי יכולת ה' להביאם שלא אמיתם פתאום כאיש אחד אלא באיחור מ' שנה מעט מעט יד): (כב) **וינסו**. כמשמעו טו): **זה עשר פעמים**. שנים בים ושנים במן ושנים בשליו וכו' טז) כדאיתא במס' ערכין י): (כג) **אם יראו**. לא יראו: **לא יראוה**. לא יראו את הארץ:

קרני אור / יהל אור

רמב"ן והרד"א מה שפירשו כוס: [ו] וכן כיאר בעל (כח) ופרשו „כן" בהוראת כנוי הרמוז בתוספות ה"א, וכפי' הרד"ק בשרשיו, שרש כן: (כט) והוא דרך שבועה, ופי' אני נשבע שכמו שהוא אמת שאני חי כן יהיה דברי קיים: (ל) כן אקיים את דברי: (לא) לפי' שוי"ו וימלא היא שואית: (לב) פי' זה אעשה שאמיתם כדי שיודע כבודי בעולם שאיני נושא פנים: (לג) פעמים רבות ואמר רבים בלשון זכרים, כי פעם בא ג"כ בל"ז, אך הפעם הזה (שופ' טז): (לד) כי עשרה הוא סוף האחדים שהם מאחד ועד תשעה, ותחלת מספר העשרות, וכן יאמר (יסוד מספר) המעלה השנית העשרות, כי עשרה מפאה האחת העשרה תחלת המספר ומפאה אחרת העשרה סוף המספר:

מנחת יהודה

יב) **ולא** קאי אדלעיל ולא בשביל דברך שאתה מתפלל בעדם: יג) עיין בלבושי האורה שכתב נראה לי דטעות נפל כאן בנוסחי רש"י ולפי דעתו צ"ל כאן דבר אחר אם יראו את הארץ הרי זה מקרא מסורס וכו'. ועיין המעמר מה שהעיר ג"כ ע"ז ועיין בזכור לאברהם שסדר הדברים עפ"י כ"י באופן שהפי' הראשון שייך לרש"י, והשני לתלמידו ר' יוסף קרא ומן „הרי זה" עד „מטעם" הקיף להורות שאינם מרש"י: יד) עיין אות הקודם, וכתוב פה בזכור לאברהם „מפי ר' יוסף" ויש עוד גי' „כך למדנו ר' יוסף": טו) ולא ידעתי מה בא להורות וכי מה ענין אחר יהיה לו? ולזה נכון בעיני, כי מלת כמשמעו בא שלא במקומו, וצריך להיות ע"ז „עשר פעמים" שאמר הרב שעשר הוא כמשמעו, כדאיתא בערכין (ט"ו א') ודלא כדעת המפרשים שחשבו כי עשר הוא אך סך מסויים כמו ואפו עשר נשים (המעמר): טז) ושנים בסים, אחת בעגל, ואחת במדבר פארן:

מקורי רש"י

י) דף ט"ו א' מדרש אגדה פס"ז:

לפי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כד וְעַבְדִּי כָלֵב עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ וַיְמַלֵּא אַחֲרָי וַהֲבִיאֹתִיו אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזַרְעוֹ יוֹרִשֶׁנָּה׃ כה וְהָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב בָּעֵמֶק מָחָר פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ פ רביעי
כו וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן

אונקלוס

כד וְעַבְדִּי כָלֵב חֲלָף דַּהֲוָה רוּחַ אוֹחֲרִי עִמֵּהּ וְאַשְׁלֵם בָּתַר דַּחֲלְתִּי וְאַעֲלִנֵּהּ לְאַרְעָא דִּי עַל לְתַמָּן וּבְנוֹהִי יְתָרְכִנַּהּ׃ כה וַעֲמַלְקָאָה וּכְנַעֲנָאָה יָתֵב בְּמֵישְׁרָא מְחַר אִתְפְּנוֹ וְטוּלוּ לְכוֹן לְמַדְבְּרָא אוֹרַח יַמָּא דְסוּף׃ כו וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃

רש"י

(כד) רוח אחרת. שתי רוחות אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר אני עמכם בעצה ולבו היה לומר האמת ועל ידי כן היה בו כח להשתיקם כמו שנאמר ויהס כלב שהיו סבורים שיאמר כמותם זהו שנאמר בספר יהושע ואשיב אותו דבר כאשר עם לבבי יא) ולא כאשר עם פי: וימלא אחרי. מלא את לבו אחרי יז) וזה מקרא מקרא קצר: אשר בא שמה. חברון תנתן לו: יורשנה. כתרגומו יתרכינה יורישו את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגמו ירתינה יח) אלא במקום יירשנה יט): (כה) והעמלקי וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם מאחר שאיני עמכם מחר פנו לאחוריכם

אבן עזרא

מנאצי. מבניהם (לה) [ז]: כד ועבדי כלב. הזכירו לבדו (לו) בעבור ויהס (לז), והלוים והכהנים אינם בכלל השבועה (לח) כי לא הלך מהם נשיא מרגל (לט), ועוד (לט*), לכל פקודיכם לכל מספרכם (מ), אף על פי שלא היו הכהנים, גם הלוים הם רבים (מא): רוח אחרת. כנגד התרים (מב): וימלא אחרי. רדף אחרי דברי ומלא אותו שהארץ טובה מאוד ואין דבה (מג): כה והעמלקי והכנעני, הוא האמורי (מד) כי כל אמורי הוא כנעני (מה), ולא חשש הכתוב להפרישו (מו) בעבור העמלקי שהוא מבני שם (מז) וכנען שהוא אבי האמרי מבני חם (מח), וכן וירד העמלקי והכנעני (פ' מה), והעד ויצא האמורי (דבר' א מד), ולא הזכיר העמלקי, כי האמורי הוא העיקר (מט): יושב בעמק. לארוב לכם (נ), ויש אומר אעפ"י שהעמלקי והכנעני יושבים בעמק, פנו דרך ים סוף ולא תפחדו (נא),

יהל אור

(לה) וכן פי' רע"ס „וגם מבניהם שאינם בזאת הגזרה אלא הגיעו לכ' שנה, כל אותם שינאצוני לעתיד לא יראוה, כמו שקרה למתים על דבר קרח, ועל דבר פעור והנחשים והשרפים": (לו) ולא הזכיר גם יהושע: (לז) מפני שהוא לבדו השתיק העם, וכן פי' הרמב"ן: (לח) ולא היו בכלל הגזרה: (לט) שיבא להם הגזרה על ידו: (לט*) נ"ל ועד: (מ) בנדפסים „לכל פקודיכם וגו' ומ"ס הוא ונ"ל „וכל פקודיכם", וכ"ה בס' המ"כ ופי' מה שאמר הכתוב (פ' כט) „במדבר הזה יפלו פגריכם, וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה", והכהנים והלוים לא התפקדו בתוכם, כי מספרם היה מבן חדש ומעלה: (מא) והיה לו לפקוד אותם, אך לא נפקדו כדי שלא יהיו בכלל הגזרה, ובס' המ"כ הגי' „גם הלוים רבים" בלא מלת „הם" וכתב שכ"ה בכ"י, כי שבט לוי בכלל לא היה רב מאוד במספר: (מב) והפי' מן רוח החפץ והרצון: (מג) והמוסוס גורס „ואינה רעה" פי' שמלא דבר ה' באמרו שהארץ טובה מאוד ואינה רעה: (מד) הכתוב (דברים א מד) ויצא האמורי היושב בהר ההוא, ובכאן קראו כנעני: (מה) כי אביהם כנעני: (מו) פי' להפרישו מאמר אחיו, ולומר בפירוש אמורי, ואמר כנעני במקום אמורי: (מז) והוא היה ג"כ עמו: (מח) ע"כ הזכיר שניהם: (מט) והוא החזק מכולם: (נ) וליום שישובו לאחור: (נא) אך למה הכום העמלקי והכנעני:

קרני אור

נתס"ס, ועיין שד"ל מה שהעיר על נתס"ס: [ז] והרמב"ן העיר ע"ז וכתב אין בו טעם, ואולי ירמוז זה לדורות הגולים ממנה כדברי רבותינו וכן פי' רב"ס, וכל מנאצי מבני בניהם לא יראוה, ויהיה רמז לבכיה לדורות לזמן החורבן והגלות שלא זכו לראותה:

מקורי רש"י

יא) יהושע י"ד, ז':

מנחת יהודה

יז) לפי שבא בפעל א"כ הוא יוצא ויחסר הפעל שהוא אלב: יח) כי כן מצא רש"י ז"ל הגי' בספרים וכ"ה בדפוס אגוירשא: יט) כלומר הקל ענין ירושה אבל התפעל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֵאמֹר׃ כז עַד־מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה
הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלָי אֶת־
תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה
מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי׃ כח אֱמֹר אֲלֵהֶם
חַי־אָנִי נְאֻם־יְהוָה אִם־לֹא כַּאֲשֶׁר
דִּבַּרְתֶּם בְּאָזְנָי כֵּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃
כט בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־
פְּקֻדֵיכֶם לְכָל־מִסְפַּרְכֶם מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה אֲשֶׁר הֲלִינֹתֶם
עָלָי׃ ל אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם
בָּהּ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ
בִּן־נוּן׃ לא וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם
לָבַז יִהְיֶה וְהֵבֵיאתִי אֹתָם וְיָדְעוּ
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ׃

אונקלוס

כז עַד אֵימָתַי לִכְנִשְׁתָּא
בִּישְׁתָּא הָדָא דִּי אִנּוּן
מִתְרַעֲמִין עֲלַי יָת תַּרְעֲמַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִנּוּן
מִתְרַעֲמִין עֲלַי שְׁמִיעַ
קֳדָמָי׃ כח אֱמַר לְהוֹן קַיָּם
אֲנָא אֲמַר יְיָ אִם לָא כְּמָא
דִּי מַלֶּלְתּוּן קֳדָמַי כֵּן
אֶעְבֵּד לְכוֹן׃ כט בְּמַדְבְּרָא
הָדֵין יִפְּלוּן פִּגְרֵיכוֹן וְכָל
מִנְיָנֵיכוֹן לְכָל חֻשְׁבַּנְכוֹן
מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא
דִּי אִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃ ל אִם
אַתּוּן תֵּיעֲלוּן לְאַרְעָא דִּי
קַיֵּמִית בְּמֵימְרִי
לְאַשְׁרָאָה יָתְכוֹן בַּהּ
אֱלָהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה
וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃
לא וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן
לְבִזָּא יְהֵי וְאָעֵיל יָתְהוֹן
וְיִדְּעוּן יָת אַרְעָא דִּי

אבן עזרא

והנה ישראל לא עשו תשובה על כן דבר השם (כג): כט פגריכם. הגופות (לג): הליניתם. מגזרת וילונו על משה (פ' ב) (לד): ל נשאתי את ידי. כלשון בני אדם כי השמים למעלה (לה): כי אם כלב. הקדים כלב, כי

רש״י

וסמו לכם וגו': (כז) לעדה הרעה וגו'. אלו המרגלים כ) מכאן לעדה שהיא עשרה יב): אשר המה מלינים. את ישראל עלי יג): את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים. המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי כא): (כח) חי אני. לשון שבועה: אם לא כן אעשה. כביכול איני חי כב): כאשר דברתם. שבקשתם ממני או במדבר הזה לו מתנו: (כט) וכל פקדיכם לכל מספרכם. כל הנמנה לכל מספר שאתם נמנין בו כגון לצאת ולבא לצבא ולתת שקלים

יהל אור

(נכ) ע"כ נתקיים דבר השם שאמר משה לא תעלו כי אינני בקרבכם: (נג) שם פגר הוא שת"ז לגוית מת בלי רוח חיים: (לד) ועניינו הרעומות, והוא פועל יוצא לשני: (נה) ונחסר המורמז, וגו'

מנחת יהודה

ההפעל ענין גירוש הוא (המעבר): כ) שהם הסבו תלונות בנ"י: כא) והוא פעל יוצא לשלישי, וגם זה מוסב על המרגלים: כב) מלת כביכול פי' רש"י ז"ל (יומא ג ב) כלומר על כרחינו יאמר כן, כאילו אי אפשר לומר כן, וכן כל כביכול

מקורי רש״י

יב) סנהדרין ע"ד ב' מגילה כ"ג ב' ברכות כ"א ב':
יג) עיין רש"י שמות ט"ז ו':

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר
הַזֶּה׃ לג וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רֹעִים
בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנָשְׂאוּ
אֶת־זְנוּתֵיכֶם עַד־תֹּם פִּגְרֵיכֶם
בַּמִּדְבָּר׃ לד בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר־
תַּרְתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם
יוֹם לַשָּׁנָה יוֹם לַשָּׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת־
עֲוֺנֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וִידַעְתֶּם
אֶת־תְּנוּאָתִי׃ לה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי

קַטַלְתּוּן בַּהּ׃ לב וּפִגְרֵיכוֹן
דִּי לְכוֹן יִפְּלוּן בְּמַדְבְּרָא
הָדֵין׃ לג וּבְנֵיכוֹן יְהוֹן
מְאַחֲרִין בְּמַדְבְּרָא
אַרְבְּעִין שְׁנִין וִיקַבְּלוּן יָת
חוֹבֵיכוֹן עַד דִּיסוּפוּן
פִּגְרֵיכוֹן בְּמַדְבְּרָא׃
לד בְּמִנְיַן יוֹמַיָּא דִּי אַלֵּילְתּוּן
יָת אַרְעָא אַרְבְּעִין יוֹמִין
יוֹמָא לְשַׁתָּא יוֹמָא לְשַׁתָּא
תְּקַבְּלוּן יָת חוֹבֵיכוֹן
אַרְבְּעִין שְׁנִין וְתִדְּעוּן יָת
דְּאִתְרַעַמְתּוּן עֲלָי׃
לה אֲנָא יְיָ גְּזָרִית בְּמֵימְרִי
אִם לָא דָא אַעְבֵּד לְכָל

רש"י

כל המנויים לכל אותן משפחות ימותו ואלו הן מבן כ' שנה וגו' להוציא שבטו של לוי שאין פקודיהם מבן עשרים כג) יד): (לב) ופגריכם אתם. כתרגומו דילכון לפי שדבר על הבנים להכניסם לארץ ובקש לומר ואתם תמותו כד) נופל לשון זה כאן לומר אתם: (לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם פחות מבן ששים לכך נגזר ארבעים כדי שיהיו אותם של בני עשרים מגיעין לכלל ששים ושנה ראשונה היתה בכלל ואף על פי שקדמה לשלוח המרגלים לפי שמשעשו את העגל עלתה גזרה זו במחשבה אלא שהמתין להם עד שתתמלא סאתם וזהו שנאמר וביום פקדי במרגלים ופקדתי עליהם חטאתם טו) ואף כאן נאמר תשאו את עונותיכם (ולא עונתכם) שתי עונות של עגל ושל תלונה וחשב להם במנין חייהם מקצת שנה ככולה כה) וכשנכנסו לשנת ששים מתו אותם של בני עשרים טז): ונשאו את זנותיכם. כתרגומו ויקבלון ית חוביכון: (לד) את תנואתי. שהניאותם את לבבכם מאחרי. תנואה לשון הסרה כמו כי הניא

אבן עזרא

הוא הקדים ויהם (נו): לב ופגריכם. שהם אתם (נז): יהיו רועים, כי מנהג הרועה שלא יעמוד וינוח במקום (נח) והעד כאהל רעי (ישעיה לח יב) (נט): לג זנותיכם. שזנו מאחרי ואמרו נתנה ראש (פ' ד): לד אשר תרתם. בצווי (ס): את תנואתי. אני[א] דברי (סא), או מי יניאני (סב) הטעם שישבור את שבועתי, כמו ואם הניא (למטה ל, ו) (סג): לה הנועדים עלי. שאמרו לרגום באבנים עבדי השם, בעבור שאמרו כבוד השם (סד): במדבר הזה. יתום קץ כל אחד (סה) ששם קץ כל אחד (סו): ושם ימתו. כלם קרוב

יהל אור

מחבירו, כי אשא אל שמים ידי (דברים לב מ): (נו) וכן פי' (למעלה פ' כד) וכפי' הרמב"ן ז"ל: (נז) כי מלת אתם הוא ביאור למלת פגריכם, כ"א אמר פגריכם לבדו יובן ממנו פגרי בניהם לפיכך אמר אתם: (נח) ויאמר בדרך מליצה לנדנודם והליכתם במדבר כלשון רעיה: (נט) ופי' כמו הרועה שמסיע אהלו ממקום למקום כי כן כתוב קודם, דורי נסע ונגלה מני: (ס) כי המרגלים הלכו בצווי כל ישראל, לכן יאמר תרתם: (סא) ובד"ק, אם אניא דברי וכ"ה בהמ"ב פי' אם אבטל דברי: (סב) או מי יוכל לבטל דברי; (סג) ופי' שם הח' ז"ל כמו שבר והפר: (סד) כמ"ש וד' אהנו (פ' ט) ואה"ו כתוב „וכבוד ה' נראה" (פ' י): (סה) פי' יתום קץ כל אחד: (סו) פי' שם יתמלאו קץ כל אחד שנגזר עליו

מקורי רש"י

יד) ב"ב קכ"א ב': טו) שמות ל"ב ל"ד: טז) תנחומא א'

מנחת יהודה

כביכול שבש"ס, ובמגילה כ"א א' פי' רש"י ז"ל „כביכול, נאמר בהקב"ה כבאדם שיכול להאבד בו כן": כג) שהם שמנים שבן חדש: כד) נכפל הכנוי להוראת ההיפך, אבל אתם לא כן כי פגריכם יפלו במדבר הזה: כה) לפי שעשו העגל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אם־לא ׀ זאת אעשה לכל־העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו:
לו והאנשים אשר־שלח משה לתור את־הארץ וישבו וילונו עליו את־כל־העדה להוציא דבה על־הארץ:
לז וימתו האנשים מוצאי דבת־הארץ רעה במגפה לפני יהוה:
לח ויהושע בן־נון וכלב בן־יפנה חיו מן־האנשים ההם ההלכים לתור את־הארץ:
לט וידבר משה את־הדברים האלה אל־כל־בני ישראל

כנשתא בישתא הדא דאזדמנון עלי במדברא הדין יסופון ותמן ימותון:
לו וגבריא די שלח משה לאללא ית ארעא ותבו וארעימו עלוהי ית כל כנשתא לאפקא שום ביש על ארעא:
לז ומיתו גבריא דאפיקו שום ביש על ארעא במותנא קדם יי:
לח ויהושע בר נון וכלב בר יפנה אתקימו מן גבריא האינון דאזלו לאללא ית ארעא:
לט ומליל משה ית פתגמיא האלין לכל

אבן עזרא

מהקץ (סז): לו וילינו עליו. פועל יוצא לשנים פעולים (סח): לז וימתו. כמו מתו (סח*): במגפה. כלם יחד (סט): לח ויהושע בן נון.

רש"י

אביה אותה יז): (לו) וישבו וילינו עליו. וכששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה. אותם אנשים וימותו כו). כל הוצאת דבה לשון חינוך דברים שמלקיחין לשונם לאדם לדבר בו כמו דובב שפתי ישנים יח). ישנה לטובה וישנה לרעה לכך נאמר כאן מוצאי דבת הארץ רעה שיש דבה שהיא טובה: דבה. פליר"ש בלע"ז כו): (לז) במגפה לפני ה'. באותה מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טבורם ותולעים יוצאין מלשונם ובאין לתוך טבורם יט) לכך נאמר במגפה (בפתח הבי"ת) כח) ולא במגפה וזהו לפני ה'. באותה הראויה להם על פי מדותיו של הקב"ה שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע וכלב חיו. מה ת"ל חיו מן האנשים ההם אלא מלמד

יהל אור

כמה יהיה וכס' המ"ב כתב, שבכ"י לא נמצא הארבעה תיבות: (סז) ובד"ק „וגם יתמו כולם וכו' כי כולם מתו זה אחר זה תוך הארבעים: (סח) העדה והתלונה הם שני הפעולים, והוא פועל יוצא לשלישי, כי הם היו מליגים תלונות את כל העדה: (סח*) פי' שאין וי"ו נופלת כאן, לז"א, כמו מתו: (סט) כי אל"כ

מנחת יהודה

העגל בשנה ראשונה, ופיתה משני חייהם שנה אחת, כי השב להם אותה שנה במספר ארבעים שנה: כו) מתו האנשים ההם במגפה: כז) פרלדי"ש (נעשוועפק נעפלוידער, אונגעגריגדעטעס גערידעט): כח) ובדגשות

מקורי רש"י

י"ג תנחומא ב' כ"ס במד"ר פט"ז כ"ג מדרש אגדה: יז) במד' ל' ו': יח) ש"ס ו' י': יט) סוטה ל"ה א' תוב"ע פס"ז, מדרש אגדה ילקוט תשמ"ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיִּתְאַבְּלוּ הָעָם מְאֹד׃ מ וַיַּשְׁכִּמוּ
בַבֹּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל־רֹאשׁ־הָהָר
לֵאמֹר הִנֶּנּוּ וְעָלִינוּ אֶל־הַמָּקוֹם
אֲשֶׁר־אָמַר יְהוָה כִּי חָטָאנוּ׃
מא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לָמָּה זֶּה אַתֶּם
עֹבְרִים אֶת־פִּי יְהוָה וְהִוא לֹא
תִצְלָח׃ מב אַל־תַּעֲלוּ כִּי אֵין יְהוָה
בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃
מג כִּי הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי שָׁם
לִפְנֵיכֶם וּנְפַלְתֶּם בֶּחָרֶב כִּי־עַל־כֵּן
שַׁבְתֶּם מֵאַחֲרֵי יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה
יְהוָה עִמָּכֶם׃ מד וַיַּעְפִּלוּ לַעֲלוֹת
אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה
וּמֹשֶׁה לֹא־מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה׃

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִתְאַבַּלוּ
עַמָּא לַחֲדָא׃ מ וְאַקְדִּימוּ
בְצַפְרָא וּסְלִיקוּ לְרֵישׁ
טוּרָא לְמֵימַר הָא
אֲנַחְנָא סָלְקִין לְאַתְרָא
דַּאֲמַר יְיָ אֲרֵי חַבְנָא׃
מא וַאֲמַר מֹשֶׁה לְמָא דְנַן
אַתּוּן עָבְרִין עַל גְּזֵירַת
מֵימְרָא דַיְיָ וְהִיא לָא
תַצְלַח׃ מב לָא תִסְּקוּן
אֲרֵי לֵית שְׁכִינְתָּא דַיְיָ
בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתַּבְּרוּן
קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן׃
מג אֲרֵי עֲמַלְקָאָה
וּכְנַעֲנָאָה תַמָּן קֳדָמֵיכוֹן
וְתִפְּלוּן בְּחַרְבָּא אֲרֵי
עַל כֵּן תַּבְתּוּן מִבָּתַר
פּוּלְחָנָא דַיְיָ וְלָא יְהֵי
מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן׃
מד וְאַרְשִׁיעוּ לְמִיסַק
לְרֵישׁ טוּרָא וַאֲרוֹן
קְיָמָא דַיְיָ וּמֹשֶׁה לָא
עֲדוֹ מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא׃

רש"י

שנטלו חלקם של מרגלים בארץ וקמו תחתיהם לחיים כ): (מ) אל ראש ההר. הוא הדרך העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל המקום. לארץ ישראל: אשר אמר ה'. לתתה לנו שם נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו הלא טוב לנו שוב מצרימה:
(מא) והיא לא תצלח. זו שאתם עושין לא תצלח כט): (מג) כי על כן שבתם. כלומר כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו': (מד) ויעפלו. ל' חוזק. וכן הנה עפלה. אינגרי"ש בלע"ז ל) לשון עזות וכן עופל בת ציון כא), עופל ובחן כב).

אבן עזרא

דברי משה קודם כלב (ע): מא והוא לא תצלח. העליה אל ראש ההר לא תצלח (עא) או העברת פי השם אין בה הצלחה (עב): מג כי על כן שבתם. הואיל ושבתם, כמו, כי על כן לא נתתיה (ברא לח, כו) (עג): מד ויעפילו. מגזרת עפל ובחן (ישעי' לב

יהל אור

מלה זו שם יתירה כי כבר אמר וימותו וע"כ הבי"ת נקודה בפתח להורות על הידיעה כי מתו במיתה משונה: (ע) משה הזכירו כאן קודם כלב, ופי' הרמב"ן, בעבור גודל מעלת יהושע בחכמה: (עא) ואמר והיא ל"נ על העלייה הנזכרת למעלה: (עב) וכן דעת רש"י ז"ל שמוסב על המעשה והיא העברת פי ה', והטור הביא ג"כ השני פירושים: (עג) וכן פי' הח' ז"ל שם·

מקורי רש"י

כ) ב"ב קי"ח ב' מדרש אגדה: כא) מיכה ד' ח': כב) ישעי' ל"ב י"ד:

מנחת יהודה

הס"ם, שר"ל הידועה הראויה להם: כט) מדכתיב ל"נ לכן פי' דקאי על הפעולה, רוצה לומר הפעולה שאתם עושים לא תצלח (דבק טוב): ל) מלה נושנת בל"צ אנשער (זיך אויפדרינגען צודרינגען זיין): ואינו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מה וַיֵּרֶד הָעֲמָלֵקִי וְהַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא וַיַּכּוּם וַיַּכְּתוּם עַד־הַחָרְמָה: פ
טו א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ מוֹשְׁבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לָכֶם: ג וַעֲשִׂיתֶם אִשֶּׁה לַיהוָה עֹלָה אוֹ־זֶבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ

מה ונחת עמלקאה וכנענאה דיתיב בטורא ההוא ומחונון וטרדינון עד חרמא:
א ומליל יי עם משה למימר: ב מליל עם בני ישראל ותימר להון ארי תעלון לארע מותבניכון דאנא יהיב לכון: ג ותעבדון קורבנא קדם יי עלתא או נכסת קודשיא לאפרשא נדרא או

אבן עזרא

יד) והטעם שעלו אל העפל (עד): מה ויכתום. אמר ר' משה הכהן הספרדי ז"ל, כי היה ראוי להיותו ויכיתום (עה), וכן וידבקו גם המה (ש"א יד כב) (עו), והנכון בעיני שהוא מפעלי הכפל (עז) והיא מלה זרה (עח): עד החרמה. שם מקום (עט), וי"א עד שהחרימום (פ): ב כי תבאו אל ארץ מושבתיכם. נסמכה זאת הפרשה, בעבור שנחלשו ויתאבלו לנחם הבנים להודיעם כי יבאו אל הארץ (א) והנכון בעבור שנשאו קול כל העדה וחטאו ונסלח להם בעבור תפלת משה, אמר וכי תשגו (פ' כב) והעד ונסלח להם (פ' כה) (ב) והוצרך להזכיר משפט מנחות כל עולה וזבח [א] ובסוף והנפש אשר תעשה ביד רמה (פ' ל) רמז למעשיהם, והזכיר דבר המקושש, כי עשה ביד רמה, ומרוב חמלת השם על ישראל שם הציצית לזכר שלא יעשה האדם ביד רמה, או שלא ישכח (ג): ג לפלא. לפרש, וכן והפלה ד' (שמות ט ד), ואם הוא בה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות (ד):

רש"י

ומדרש תנחומא מפרשו לשון אופל הלכו חשכים שלא ברשות כג): (מה) ויכתום. כמו ואכות אותו טחון כד) מכה אחר מכה: עד החרמה. שם המקום נקרא על שם המאורע לא): (ב) כי תבאו. בישר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין זה ציווי א) אלא כשתבאו שם ותעלה על לבבכם לעשות אשה לה': ריח ניחח. נחת רוח לפני ב): לפלא נדר או בנדבה וגו'. או שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם שחייבתי

קרני אור

[א] הנה עד העגל היה הקרבן רק כימום בזולת מנחה ונסכים כענין בהבל ובנח ובאברהם, וכענין וישלח את נערי בנ"י ויעלו עולות ויזבחו שלמים לה' פרים לא זולת זה ובמעשה בעגל הצריך מנחה ונסכים לעולת התמיד שהוא קרבן צבור, ואז שמעשו במרגלים הצריך על הקרבנות: (ב) כתוב שם וכפר הכהן על כל עדת בנ"י ונסלח להם כי שגגה היא: (ג) ובטור הגי' „ולא ישכח" וע"כ נכתבה כאן אותה הפרשה בסוף הענין: (ד) ופרשו פלא, ובא כדרך בעלי הה"א,

יהל אור

(עד) פי' מלת עפל הוא מגדל ומבצר, ומקומם במקומות הגבהים, וכן כאן עלו אל ראש ההר להתחזק שם: (עה) ביו"ד אחר הכ"ף, כי לדעתו ז"ל הוא מחסרי פ"א נו"ן מבנין הכבד הנוסף ושרשו נכת: (עו) שהראוי וידביקו, וכן הוא דעת הריק"ם ז"ל, וכן פי' הרד"ק שם ולדעת ר' יונה שרשו יכת: (עז) ושרשו כתת וכ"ה דעת הרד"ק: (עה) כי היל"ל ויכותים: (עט) וכן ת"א וכן פי' רש"י ז"ל, והיא הנקראת (למטה כא ג) חרמה ולפעמים בא עם ה"א הידיעה: (פ) ונראה שכוונת היש אומרים לפי שבאה ה"א הידיעה על שם הפרטי, לכן דעתם שהוא מקור בתוספת ה"א, כמו לאהבה את ה' (דברי' יט ט) וכן תיוב"ע עד שליו (נתה"ש): (א) ראה ית' שחזרו בתשובה והתאבלו על מה שעשו נחמם ודבר על לבם והודיעם שיתישבו בה בניהם וליום

מנחת יהודה

לא) ואיני שם קדוש ונקרא על שם המאורע ההוא שהחריטו שם העמלקי והכנעני: א) כי הכתוב יאמר אח"כ או נדבה, ואח"כ אין זה חובה: ב) עיין רש"י ויקרא א' ט', ובביאורי שם:

מקורי רש"י

כג) תנחומא ב' בהוספה לפ' שלח סי' י"ט במד"ר פי"ג' מלרש אגדה פס"ו: כד) דברים ט' כ"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּנְדָבָה אוֹ בְּמֹעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רֵיחַ
נִיחֹחַ לַיהוָה מִן־הַבָּקָר אוֹ מִן־
הַצֹּאן׃ ד וְהִקְרִיב הַמַּקְרִיב קׇרְבָּנוֹ
לַיהוָה מִנְחָה סֹלֶת עִשָּׂרוֹן בָּלוּל
בִּרְבִעִית הַהִין שָׁמֶן׃ ה וְיַיִן לַנֶּסֶךְ
רְבִיעִית הַהִין תַּעֲשֶׂה עַל־הָעֹלָה
אוֹ לַזָּבַח לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ ו אוֹ לָאַיִל
תַּעֲשֶׂה מִנְחָה סֹלֶת שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן שְׁלִשִׁית הַהִין׃ ז וְיַיִן
לַנֶּסֶךְ שְׁלִשִׁית הַהִין תַּקְרִיב רֵיחַ־
נִיחֹחַ לַיהוָה׃ חמישי ח וְכִי־תַעֲשֶׂה בֶן־
בָּקָר עֹלָה אוֹ־זָבַח לְפַלֵּא־נֶדֶר אוֹ־
שְׁלָמִים לַיהוָה׃ ט וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־
הַבָּקָר מִנְחָה סֹלֶת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים
בָּלוּל בַּשֶּׁמֶן חֲצִי הַהִין׃ י וְיַיִן תַּקְרִיב
לַנֶּסֶךְ חֲצִי הַהִין אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ

בְּנִדְבְתָא אוֹ בְּמוֹעֲדֵיכוֹן
לְמֶעְבַּד לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ מִן תּוֹרֵי
אוֹ מִן עָנָא׃ ד וִיקָרֵב
דִּמְקָרֵב קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם
יְיָ מִנְחָתָא סֻלְתָּא
עֶשְׂרוֹנָא דְּפִילָא בְּרַבְעוּת
הִינָא מִשְׁחָא׃ ה וְחַמְרָא
לְנִסְכָּא רַבְעוּת הִינָא
תַּעֲבֵיד עַל עֲלָתָא אוֹ
לְנִכְסַת קוּדְשַׁיָּא לְאִימְרָא
חַד׃ ו אוֹ לְדִכְרָא תַּעֲבֵיד
מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּרֵין
עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח
תִּלְתּוּת הִינָא׃ ז וְחַמְרָא
לְנִסְכָּא תִּלְתּוּת הִינָא
תְּקָרֵיב לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ ח וַאֲרֵי
תַעֲבֵיד בַּר תּוֹרֵי עֲלָתָא
אוֹ נִכְסַת קוּדְשַׁיָּא
לְפָרָשָׁא נִדְרָא אוֹ נִכְסַת
קוּדְשַׁיָּא קֳדָם יְיָ׃
ט וִיקָרֵב עַל בַּר תּוֹרֵי
מִנְחָתָא סֻלְתָּא תְּלָתָא
עֶשְׂרוֹנִין דְּפִילָא בִּמְשַׁח
פַּלְגוּת הִינָא׃ י וְחַמְרָא

רש"י | **אבן עזרא**

אתכם לעשות במועד ג): (ד) והקריב ט מנחה סלת. עשרון לאחד מן הצאן (ה):
המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל בהמה ד) המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה
זהיין לספלים ה) כמו ששנינו במס' סוכה א): (ה) לכבש האחד. על כל האמור למעלה
הוא מוסב על המנחה ועל השמן ועל היין: (ו) או לאיל. ואם איל הוא ו). ורבותינו
דרשו או לרבות את הפלגס לנסכי איל ז) ב): (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה

יהל אור

זלדעת הרד"ק הם שני שרפים ועניגם אחד: (ה) ולבן בקר היה ג' עשרונים, והיה הסלת מתרבה כפי ערך

מקורי רש"י | **מנחת יהודה**

א) דף מ"מ, פס"ז: ב) מנחות צ"א א' חולין כ"ג א' ילקוט ג) מפני שאין לשון לפלא נדר או בנדבה על קרבנות המועדים, לכן הוסיף רש"י ז"ל לאמר בשביל חובת המועד
(רא"ם): ד) ויהיה משפט הכתוב כשתעשו אשה יקרב המקריב: ה) שני ספלים של כסף היו בראש המזבח שבם היו מנסכין המים והיין, ובם היו נקבים, ווורדים דרך הנקבים למזבח, ובמזבח היה נקב שבו המים והיין יורדים לשיתין של מזבח שהיו חלולין ועמוקים מאוד: ו) לפי שלשון „או" הוא כמשוה שני דברים זה לזה, ובכאן נסכי הכבש אינם שוים לנסכי האיל שזה עשרון וזה שני עשרונים ואיך יאמר או לאיל לכן פי' רש"י שהוא כלשון „אם":
ז) שנסכי הפלגס יהיו שוים לנסכי האיל, ופלגס נקרא בתוך חדש ראשון של שנה שניה שיצא מגדר כבש ועדי לא נכנס בגדר איל ונקרא פלגס שפי' פלגא ר"ל פלגא מזה ופלגא מזה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַיהוָה׃ יא כָּכָה יֵעָשֶׂה לַשּׁוֹר
הָאֶחָד אוֹ לָאַיִל הָאֶחָד אוֹ־לַשֶּׂה
בַכְּבָשִׂים אוֹ בָעִזִּים׃ יב כַּמִּסְפָּר
אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כָּכָה תַּעֲשׂוּ לָאֶחָד
כְּמִסְפָּרָם׃ יג כָּל־הָאֶזְרָח יַעֲשֶׂה־
כָּכָה אֶת־אֵלֶּה לְהַקְרִיב אִשֵּׁה
רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה׃ יד וְכִי־יָגוּר
אִתְּכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר־בְּתוֹכְכֶם
לְדֹרֹתֵיכֶם וְעָשָׂה אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ
לַיהוָה כַּאֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כֵּן יַעֲשֶׂה׃
טו הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלַגֵּר

אונקלוס

תְּקָרֵיב לְנִסְכָּא פַּלְגוּת
הִינָא קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃
יא כְּדֵין יִתְעֲבֵיד לְתוֹרָא
חַד אוֹ לְדִכְרָא חַד אוֹ
לְאִימַּר בְּאִמְּרַיָּא אוֹ
בְעִזַּיָּא׃ יב כְּמִנְיַן
דְּתַעַבְדוּן כְּדֵין תַּעַבְדוּן
לְחַד כְּמִנְיָנְהוֹן׃ יג כָּל
יַצִּיבָא יַעֲבֵיד כְּדֵין יַת
אִלֵּין לְקָרָבָא קוּרְבַּן
דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם
יְיָ׃ יד וַאֲרֵי יִתְגַּיַּר
עִמְּכוֹן גִּיּוֹרָא אוֹ
דְבֵינֵיכוֹן לְדָרֵיכוֹן
וְיַעֲבֵיד קוּרְבַּן דְּמִתְקַבַּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ כְּמָא
דְּתַעַבְדוּן כֵּן יַעֲבֵיד׃
טו קְהָלָא קְיָמָא חַד לְכוֹן

אבן עזרא

יא שה בכבשים. או עזים (ו), וכן פירש בסוף לכבש האחד (פ׳ ה) (ז) או אם הקריב איל, תהא מנחתו כפלים, כי הכבש הוא קטן (ח), ולא הזכיר עם בן בקר נדבה (ט) והזכיר שלמים בעבור שלא הזכירו בתחלה (י) ומשפט הכל אחד (יא): יב וטעם כמספרם על המנחה והשמן והיין (יב): יד או אשר בתוככם. היום (יג): טו הקהל. יש אומרים כי זה הה״א הוא לקריאה (יד) ולפי דעתי שאין

רש״י

והשמן אבל היין אינו אשה. שאינו ניתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים בין שהוא בעזים. כבש ושה קרוים בתוך שנתם. איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד ח): (יב) כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם: כמספרם. של בהמות מספרם של נסכים ט) ג):

יהל אור

בשר הקרבן: (ו) הרש״ג יפרש שהוא ע״ס, וצ״ל או לשה שה כבשים או שה עזים, ובעל המ״ב כתב, שהכל דבור אחד, „לאחד מן הצאן שה כבשים או עזים״ כי כתוב למעלה מזה מן הבקר או מן הצאן (פ׳ ג) ומשפט לה״ק כאשר יזכיר שני דברים יחל לעולם מהשני, והצאן כולל שה כשבים ושה עזים: (ז) כי כ״כ בפ׳ ה׳, וכן ועשרון עשרון וגו׳ לכבש האחד (במדבר כח יג): (ח) ע״כ לאיל שהוא גדול מנחתו כפלים: (ט) כמו שהזכיר בפ׳ ג׳ „לפלא נדר או בנדבה״: (י) גירסת הב״י וכן המוטעט „בעבור שהזכירו בתחילה״ פי׳ בעבור שהזכיר הנדבה למעלה, ע״כ לא הזכירו כאן, והבא״י כתב שיש לקיים גי׳ הספרים „שלא הזכירו בתחלה״ וקאי אשלמים וכ״ה גי׳ בעל המ״ב: (יא) ר״ל בין נדר, בין נדבה, בין שלמים, אם הוא מן הבקר ג׳ עשרונים ושמן ויין חצי ההין: (יב) דעת הח׳ ז״ל בזה אחר שיאמר הכתוב (פ׳ יא) ככה תעשו לשור האחד וגו׳ ופי׳ כמספר הבהמות ככה תעשו נסכים לכל אחד מהם, ולפי זה מלת כמספרם פה יתירה, ויפרש שכנוי כמספרם שב אל המנחה והשמן והיין: (יג) עכשיו: (יד) וכן הוא

מנחת יהודה

ח) כבש בן שנה, בתוך שנתו קרוי כבש, ואיל משעברו י״ג חדשים שנכנס חדש שלם בתוך שנה שניה קרוי איל עד עולם, והקשה הריב״א, שהרי בפ׳ ויצא כתיב בפ׳ ואילי צאנך לא אכלתי איל בן יומו קרוי איל, וקשיא דידיה אדידיה, ותירץ שבמקום שכתוב איל אצל שה או כבש כמו בפרשה זו, איל בן י״ג חדש ויום אחד, אבל כשנכתב איל בפני עצמו כמו בפ׳ ויצא, איל בן יומו קרוי איל: ט) שלפי מספר הקרבנות יהיו הנסכים: היא

מקורי רש״י

תשמ״ו: ג) עיין ספרי, היוב״ע פס״ו :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הגר חקת עולם לדרתיכם ככם
כגר יהיה לפני יהוה׃ טז תורה
אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר
הגר אתכם׃ פ ששי יז וידבר יהוה
אל־משה לאמר׃ יח דבר אל־בני
ישראל ואמרת אלהם בבאכם
אל־הארץ אשר אני מביא אתכם
שמה׃ יט והיה באכלכם מלחם
הארץ תרימו תרומה ליהוה׃
כ ראשית ערסתכם חלה תרימו
תרומה כתרומת גרן כן תרימו

ולגיורא דאתגיר קים
עלם לדריכון כותכון
כגיורא יהי קדם יי׃
טז אוריתא חדא ודינא
חד יהי לכון ולגיוריא
דיתגיר עמכון׃ יז ומליל
יי עם משה למימר׃
יח מליל עם בני ישראל
ותימר להון במיעלכון
לארעא די אנא מעיל
יתכון לתמן׃ יט ויהי
במיכלכון מלחמא
דארעא תפרשון
אפרשותא קדם יי׃
כ ריש אצותכון חלתא
תפרשון אפרשותא
כמא דמפרשין מן
אדרא כן תפרשון

רש"י

(טו) ככם כגר. כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים ד) כן ארץ מצרים. כמוני כמוך כעמי כעמך ה): (יח) בבאכם אל הארץ. משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה שבכולן נאמר כי תבא כי תבאו לפיכך כולן למדות זו מזו וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן י) שאינה אלא לאחר ירושה וישיבה ו) אף כלן כן אבל זו נאמר בה בבואכם משנכנסו בה יא) ואכלו מלחמה נתחייבו בחלה ז): (כ) ראשית עריסותיכם. כשתלושו כדי עריסותיכם שאתם רגילין ללוש במדבר ח) וכמה היא וימודו בעומר לגלגלת ט) (ושיעורו מ"ג ביצים וחומש ביצה) יב) י) תרימו

אבן עזרא

סימן קריאה בלשון הקדש (טו) והעד הארבעה (טז), והאחד מהם משה, רק זה הה"א הוא ה"א הדעת, וסימן הקריאה איננו (יז): ככם כגר, כבר ביארתי משפט הכפי"ן בהתחברם (יח): טז וטעם תורה אחת, לבד מהעולות (יט) כי העולות הם בחיוב חקה (כ), ועוד אמר השם (כא) כאשר תביאו מנחה על העולה מהסלת, כן תתנו גם מעריסותיכם (כב) ואין צורך להזכיר מה שקיבלו קדמונינו ז"ל כי הם שתים חלה ותרומה ושיעורן (כג) לפי שכל דבריהם אמת

יהל אור

דעת הרד"ק ור"ש ן' מלך: (טו) עיין (דבר' טו כב) פה"פ „הטמא והטהור יחדו" פי' „והטעם כמו קריאה אתה הטמא או הטהור": (טז) הארבעה נביאים שקראם השם, וכפל שמם בקריאתם והם אברהם יעקב משה שמואל: (יז) בלה"ק הסר סימן הקריאה: (יח) עיין (ברא' מד יח) בפי' הח' ז"ל, ובבאורי שם:

(יט) וקאי על כל מצות התורה ומשפטיה: (כ) בפ' ט"ו שאמר חקה אחת לכם ולגר וגו': (כא) יבאר סמיכת הפרשיות: (כב) ולא ירימו אותה מהחטה ולא מהסולת והקמח שיעשו ממנה, אלא מראשית הבצק המתוקן בעריבה יהיו חייבים להרים החלה: (כג) עיין (תרומות פ"ד מ"ג, חלה פ"ב מ"ז) ואמרו ז"ל בהתרומה אחד

מקורי רש"י

ד) ברא' י"ג י': ה) מ"א כ"ב ד' מ"ב ג' ז': ו) ספרי ועיין רש"י ב"מ פ"ט א' ד"ה נתחייבו בחלה, ורש"י כתובות כ"ה א' ד"ה נתחייבו בחלה ורש"י נדה מ"ו א' ד"ה נתחייבו בחלה: ז) ספרי: ח) עירובין פ"ג ב': ט) שמות ט"ז, ט"ז: י) תנחומא א' קרח י"ב, במד"ר קרח פי"ח

מנחת יהודה

י) היא פרשת בכורים, דכתיב בה והיה כי תבוא וגו וירשת וישבת בה (דבר' כ"ו א'): יא) אף קודם ירושה וישיבה: יב) וסימן לדבר חלה מנין חלה בגי' מ"ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֹתָהּ: כא מֵרֵאשִׁית עֲרִסֹתֵיכֶם
תִּתְּנוּ לַיהוָה תְּרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם: ס
כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל
הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה: כג אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הַיּוֹם
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם:
כד וְהָיָה אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה

אונקלוס

יָתַהּ: כא מֵרֵישׁ עֲצְוָתְכוֹן
תִּתְּנוּן קֳדָם יְיָ
אַפְרָשׁוּתָא לְדָרֵיכוֹן:
כב וַאֲרֵי תִשְׁתְּלוּן וְלָא
תַעַבְדוּן יָת כָּל פִּקּוֹדַיָּא
הָאִלֵּין דְּמַלֵּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה: כג יָת כָּל דְּפַקֵּיד
יְיָ לְוָתְכוֹן בִּידָא דְמֹשֶׁה
מִן יוֹמָא דְּפַקֵּיד יְיָ
וּלְהָלָא לְדָרֵיכוֹן: כד וִיהֵי
אִם מֵעֵינֵי כְנִשְׁתָּא
אִתְעֲבִידַת לְשָׁלוּ וְיַעַבְדוּן
כָּל כְּנִשְׁתָּא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי

אבן עזרא

וזולתם הבל: כד הנה שעיר נוסף (כד) בין שעשו בשגגה מה שצוו שלא לעשות (כד*), ובין שלא עשו בשגגה מה שצוו לעשות (כה) [ב]:

רש"י

מראשיתה. כלומר קודם שתאכלו ממנה יג*) ראשית תלבו חלה אחת תרימו תרומה לשם ה': חלה. טורטי"ל בלע"ז יג): כתרומת גורן. שלא נאמר בה שיעור יא) ולא כתרומת מעשר שנאמר בה שיעור אבל חכמים נתנו שיעור לבעל הבית אחד מעשרים ולנחתום אחד מארבעים ושמונה יב): (כא) מראשית עריסותיכם. למה נאמר יג) לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות יד) ת"ל מראשית מקצתה ולא כולה טו) יד): תתנו לה' תרומה. לפי שלא שמענו שיעור לחלה נאמר תתנו שיהא בה כדי נתינה טו): (כב) וכי תשגו ולא תעשו. עבודת כוכבים היתה בכלל כל המצות שהצבור מביאין עליה פר טז) והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן לידון בפר לעולה טז) ושעיר לחטאת יז): וכי תשגו וגו'. בעבודת כוכבים הכתוב מדבר יח) או אינו אלא באחת מכל המצות ת"ל את כל המצות האלה מצוה אחת שהיא ככל המצות מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים אף מצוה זו פורק בה עול ומפר ברית ומגלה פנים ואיזו זו עבודת כוכבים יט): אשר דבר ה' אל משה. אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענום יז). אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי יח) כ): (כג) את כל אשר צוה וגו'. מגיד שכל המודה בעבודת כוכבים ככופר בכל התורה כולה ובכל מה שנתנבאו הנביאים שנאמר למן היום אשר צוה ה' והלאה כא): (כד) אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אם מפי עיני

קרני אור

[ב] ופ"ז מחמשים, שהוא השיעור הבינוני, וחלת הכהן אם מנחה ונסכים להכביר גם קרבן ימיד (רע"ם): כתב הרמב"ן, שפרשה הזו סתומה במשמעה וטעו בה הוא בעה"ב יתן אחד מכ"ד, והנחתום אחד ממ"ם:

יהל אור

(כד) בויקרא ד' מדבר בשגגת מצות ל"ת, וכן מפורש שם, ועשה אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה, ומביא פר בן בקר להטאת, וכאן מדבר בשגגת מצות עשה, כאמרו וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה, ומביא פר ושעיר, והנה שעיר נוסף על שגגת מצות עשה: (כד*) שעברו על מצות ל"ת שיש בה מעשה: (כה) שגגו ולא קימו מ"ע אזי ההפרש ביניהם שעיר נוסף:

מנחת יהודה

יג*) לפי שבעיסה עצמה לא שייך ראשית ולא סוף: יג) (איין פלאכער דינגער קוכען): יד) העיסה שיעשה ראשונה יהן כולה חלה, ומה שיעשה אח"כ פטורה: טו) מקצת ראשית: טז) ולא פר להטאת: יז) ואומרו אשר דבר אלהים, ירמוז למצות ע"ז, שהם אנכי, ולא יהיה לך ששמענום מפי הגבורה: יח) בז"ל הנוסח „שמענו" וכתב שכ"ה בג' מבות בסופו ובספרי תצא, ובמדרשים, וגם בשמות כ', ח' ובהקדמת רש"י לשה"ש, ובנוסחאות

מקורי רש"י

פי"מ כ"מ: יא) ספרי ירושלמי פ"ג דחלה מ"ב מדרש אגדה: יב) ספרי ירושלמי שם מדרש אגדה: יג) ספרי פס"ז: יד) ספרי: טו) ספרי: טז) ספרי מכילתא בא פס"ו: יז) ספרי, ועיין התוס"מ סי' ל"ב: יח) ספרי הוריות ח' א' מדרש אגדה ילקוט שמעוני בשם ספרי זוטא: יט) ספרי, הוריות שם ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט פס"ז מדרש אגדה: כ) תה' ס"ב י"ב: כא) ספרי ועיין הוריות ח' א' מדרש אגדה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

חַד לַעֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא
בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ
וּמִנְחָתֵיהּ וְנִסְכֵּיהּ
כִּדְחָזֵי וּצְפִיר בַּר עִזֵּי
חַד לְחַטָּאתָא: כה וִיכַפַּר
כַּהֲנָא עַל כָּל כְּנִשְׁתָּא
דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִשְׁתְּבֵיק
לְהוֹן אֲרֵי שָׁלוּתָא הִיא
וְאִנּוּן אַיְתִיאוּ יָת
קוּרְבַּנְהוֹן קוּרְבָּנָא קֳדָם
יְיָ וְחוֹבַתְהוֹן קֳדָם יְיָ עַל
שָׁלוּתְהוֹן: כו וְיִשְׁתְּבֵיק
לְכָל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא
דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אֲרֵי
לְכָל עַמָּא בְּשָׁלוּתָא:
כז וְאִם אֱנַשׁ חַד יְחוֹב

לִשְׁגָגָה וְעָשׂוּ כָל־הָעֵדָה פַּר בֶּן־
בָּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפָּט
וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחַטָּת חסר א׳:
כה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח לָהֶם כִּי־שְׁגָגָה הִוא
וְהֵם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אִשֶּׁה
לַיהוָה וְחַטָּאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־
שִׁגְגָתָם: כו וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־
הָעָם בִּשְׁגָגָה: ס שביעי כז וְאִם־נֶפֶשׁ
אַחַת תֶּחֱטָא בִשְׁגָגָה וְהִקְרִיבָה עֵז

רש"י

העדה נעשתה עבירה זו על ידי שוגג כגון שטעו והורו על אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד עבודת כוכבים בכך כב): לחטאת. חסר א׳ שאינו כשאר חטאות כג) שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת לעולה שנא׳ ואת השני יעשה עולה כד) וזו עולה קודמת לחטאת: (כה) הביאו את קרבנם אשה לה׳. זה האמור בפרשה הוא פר העולה שנאמר אשה לה׳ כה): וחטאתם. זה השעיר: (כז) תחטא בשגגה. בעבודת כוכבים כו): עז בת

אבן עזרא

כה וחטאתם, הוא השעיר (כו) ובעבור שהוא סמוך אל עזים הוא קטן והעתיד הפך (כז) [ג]: כז עז בת שנתה, פירוש שעירת עזים (כח)

יהל אור

(כו) בס׳ ויקרא היה הפר א׳ לחטאת, וכאן השעיר לחטאת: (כז) כאן נפל טעות בדפוס, ולתקן הטעות רבו מפרשיו (עיין קרני אור) והמבאר לנתה"ש כתב „והנכון צריך להיות „והעתוד הפך" ורצה לומר שם שעיר כשהוא סמוך אל עזים יורה על היותו קטן, וההפוך בהעתוד (מן עתודים העולים) והוא הצפיר, כשהוא נסמך אל עזים הוא הגדול שבעזים, כמו וצפיר העזים הגדיל עד מאוד (דניאל ח ח) וכ"ה בס׳ המ"ב „והעתוד" ועיין ביאורי מוהרא"ל מה שטען על המבאר כי עתודים לעולם משמע גדולים וכ"כ הרד"ק בשרש „עתד" עיי"ש מה שביאר ורוצה להעמיד הגי׳ „והעתיד הפך" עיין קרני אור: (כח) באמרו בת שנתה ל"נ, ופירושה שעירת עזים, וכ"ה (ויקרא ד כח) בשגגת ל"ת „והביא קרבנו שעירת עזים תמימה

קרני אור

בעלי הטעם לומר שהוא קרבן על מי שלא עשה מה שצוה לעשות והוא שוגג, ודבריהם דברי רוח, שאם כן יהיה חייב קרבן בכל מצוה עשה בתורה כשלא קיים את כולם ושגג באחת מהם, ויהיה חייב כרת בכל מי שאינו מקיים את כולם כשיעבור על אחת מהן במזיד, אלא פי׳ שתשגו ולא תעשו מה שצוה ד׳, אבל תעשו הפכו, או כמי שתשגו ולא תעשו מצותיו כמה שהזהיר שלא לעשות, כי המניעות במצות ל"ת יקראו מצות, וזה הקרבן בשגגת העדה משונה מן הקרבן בפ׳ ויקרא כי שם חייב להביא פר לחטאת, וכאן פר לעולה ושעיר לחטאת, ע"כ הוצרכו רבותינו לומר שזה איירי בשגגת ע"ז: [ג] עיין יהל אור

מקורי רש"י

מגדה: כב) עיין הוריות ג׳ ב׳: כג) זבחים ל, ב׳, הוריות י"ג א׳, פה"ז: כד) ויקרא ה׳, י: כה) ספרי יבמות ע׳ א׳ ג. כו) ספרי ועיין השו"ע סי׳ מ׳:

הספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּת־שְׁנָתָהּ לְחַטָּאת׃ כח וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגֶגֶת בְּחֶטְאָה בִשְׁגָגָה לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ׃ כט הָאֶזְרָח בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם לָעֹשֶׂה בִּשְׁגָגָה׃ ל וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה ׀ בְּיָד רָמָה מִן־הָאֶזְרָח וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמָּהּ׃ לא כִּי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפַר הִכָּרֵת ׀ תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ

אונקלוס

בְּשָׁלוּ וִיקָרֵיב עֵזָא בַּת שַׁתַּהּ לְחַטָּאתָא׃ כח וִיכַפַּר כַּהֲנָא עַל אֱנָשׁ דְּאִשְׁתְּלִי בְּמִחְטְבֵיהּ בְּשָׁלוּ קֳדָם יְיָ לְכַפָּרָא עֲלוֹהִי וְיִשְׁתְּבֵיק לֵיהּ׃ כט יַצִּיבָא בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרַיָּא דְּיִתְגַּיְּרוּן בֵּינֵיהוֹן אוֹרַיְתָא חֲדָא יְהֵי לְכוֹן לִדְיַעְבֵּיד בְּשָׁלוּ׃ ל וֶאֱנָשׁ דְּיַעְבֵּיד בְּרֵישׁ גְּלֵי מִן יַצִּיבַיָּא וּמִן גִּיּוֹרַיָּא קֳדָם יְיָ הוּא מַרְגִּיז וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ עַמֵּהּ׃ לא אֲרֵי עַל פִּתְגָּמָא דַּייָ בְּסַר וְיָת פִּקּוֹדוֹהִי אַשְׁנֵי אִשְׁתֵּיצָאָה תִּשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא

אבן עזרא

וזה החטא הוא שלא עשו מה שצוו לעשות והוא שונג (כט), והנה הוא כמשפט העושה בשגגה מה שצוה שלא לעשות (ל): כט תורה אחת. כזאת תורת החטאת (ויקרא ו יח) (לא): ל ביד רמה. להראות הכל שאיננו ירא מהשם (לב) [ד]: מגדף. כדרך לשון בני אדם (לג) [ה]: לא כי דבר ה' בזה. זה הוא ביד רמה (לד): ואת מצותו הפר. שצוהו שלא לעשות ביד רמה (לה), ויש אומרים או אם יפר מצותו בסתר (לו): הנפש ההוא.

רש"י

שנתה. אחר עבירות יחיד מביא כשבה או שעירה. ובזו קבע לה שעירה (כז): (ל) ביד רמה. במזיד (כח): מגדף. מחרף כמו והיתה חרפה וגדופה (כט). אשר גדפו נערי מלך אשור (ל). ועוד דרשו רבותינו (לא) מכאן למברך את השם שהוא בכרת: (לא) דבר ה'. אזהרת עבודת כוכבים מפי הגבורה והשאר מפי משה (לב): עונה בה

קרני אור

ובמג"ע הגי' „והעמיד הפך" ופי' מה שהכתוב העמיד באן עולה קודם לחטאת הפך כל חטאות שקודמין לעולה, ודידי הרה"מ מ' דוד קריוולקי (בכה"ג ספר א' לד 99) רוצה להגיה „והעשה הפך" כי בל"ת מבואר בויקרא שצריכים להביא פר לחטאת, וכאן המדבר בשגגת עשה צריכים להביא פר לעולה ושעיר לחטאת, וכן ירצה להגיה לאעלה מה שאמר „הנה שעיר נוסף בין שעשו בשגגה מה שצוה שלא לעשוה, ובין שלא עשו בשגגה מה שצוה לעשות" ואמר כי צ"ל הנה שעיר נוסף, והפר בין שעשו וכו' ובין שלא עשו וכו': [ד] וע"ז כתב המבאר לנתה"ש שכפי' הזה יותר מכוון למשמעות המלה, כי גם העושה במזיד יכול להסתיר בכדי שלא יהיה כ"כ חלול השם, ואו"ת בריש גלי, וכן תרגם (שמות יד ח) על ובנ"י יוצאים ביד רמה, בריש גלי, ועיין ביאורי שם, כי גילוי הראש היה אצלם מורה העדר היראה, וכסוי הראש היה סימן הכניעות: [ה] שם גדף לרש"י, הכמתו של המחרף שמתכוון במרוצו כדי להקניט את חבירו, ולהכעיסו או לביישו, ומזכיר את מגרעותיו כדי להרגיזו ולהשפילו, ושמושי גדף את ה'

יהל אור

נקבה": (כט) שביטל מ"ע בשגגה: (ל) ודינו כמשפט העובר על ל"ת, ואין הפרש ביניהם: (לא) שיאמר בשם תורה על הקרבנות, וכן יאמר הכתוב (ויקרא ז ז): (לב) והוא העושה בפרהסיא: (לג) וענינו חרפה, כמו מקול מחרף ומגדף (תה' מד): (לד) שעשה בפרהסיא: (לה) שלא לעשות בפרהסיא ההפרה: (לו) ויהיה וי"ו ואם כמו או:

מנחת יהודה

שלנו שמעתי, ועיין סקו"ב רש"י שמות כ', ח': יט) תרגם אונקלס בריש גלי, בראש מגולה, שכן דרך הקדמונים להורות על החפשיות מכל עול ושעבוד, או על אבירות הלב לומר „בראש מגולה" וכן בלשוננו, וחפוי ראש, ועל שפם יעטה, כלם ענין אבילות וכניעה (אם למקרא): מייתור

מקורי רש"י

כז) ספרי: כח) ספרי: כט) יחז' ה' ט"ו: ל) ישעי' ל"ז, ו': לא) כריתות ז' ב': לב) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ההוא ענה בה: פ לב ויהיו בני
ישראל במדבר וימצאו איש
מקשש עצים ביום השבת:
לג ויקריבו אתו המצאים אתו
מקשש עצים אל־משה ואל־אהרן
ואל כל־העדה: לד ויניחו אתו
במשמר כי לא פרש מה־יעשה לו:
ס לה ויאמר יהוה אל־משה מות
יומת האיש רגום אתו באבנים
כל־העדה מחוץ למחנה: לו ויציאו
אתו כל־העדה אל־מחוץ למחנה

אונקלוס

חובה בה: לב והוו
בני ישראל במדברא
ואשכחו גברא כד מגבב
אעין ביומא דשבתא:
לג וקריבו יתה דאשכחו
יתה כד מגבב אעין לות
משה ולות אהרן ולות כל
כנשתא: לד ואסרו יתה
בבית מטרא ארי לא
אתפרש להון מה
דיעבדון לה: לה ואמר יי
למשה אתקטלא יתקטל
גברא מרגם יתה
באבניא כל כנשתא
מברא למשריתא:
לו ואפיקו יתה כל
כנשתא למברא
למשריתא ורגמו יתה

רש"י

בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה לג): (לב) ויהי במדבר וימצאו. בגנותן של ישראל דבר הכתוב שלא שמרו אלא שבת ראשונה ובשנייה באו זה וחללה לד): (לג) המוצאים אתו מקושש. שהתרו בו ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו כ) לה): (לד) כי לא פורש מה יעשה לו. לא היו יודעים באיזו מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה לו): (לה) רגום. פשט"ש בלע"ז כא) וכן הלוך אלנ"ט וכן זכור ושמור לז): (לו) ויוציאו אותו. מכאן שבית הסקילה

אבן עזרא

איננה המשכלת כדברי תועה רוח (לז) רק הוא חבור נפש עם הגוף (לח) [ו]: עונה בה. כמו דמו בראשו (יחז' לג ד) (לט): לב במדבר. לפי דעתי שהוא מדבר סיני (מ) וכבר הזכרתי (מא) למה נסמכה הפרשה, גם יתכן שעשה המקושש ביד רמה, והזהירוהו (מב) ולא הועיל (מג), וי"א ויקריבו אותו ליל ראשון (מד): לד במשמר. בפתחות הבי"ת מקום היה ידוע (מה): מה יעשה לו. אי

יהל אור

(לז) שאומרים שהנפש המשכלת מקבלת הכליון: (לח) והכריתה יאמר על פרידת הנפש מהגוף והוא המיתה: (לט) פי' הוא מתחייב בנפשו, שהוא עצמו גרם לו זה העונש, וכן פי' הרמב"ן ז"ל: (מ) והנה זה המעשה היה בתחלת הייתם במדבר, וכ"ה דעת חז"ל (ספרי) שלא שמרו אלא שבת ראשונה ושניה הללו, וכן פי' רש"י, ודעת הרמב"ן כי היה זה אחר מעשה המרגלים: (מא) למעלה פ' ב': (מב) והתרו בו: (מג) וכ"ה (ספרי סנהד' מא א) שהתרו בו ועדיין הוא מקושש: (מד) ליל מוצאי ש"ק, לא בשבת, וכן פי' רב"ח: (מה) לנחבשים:

קרני אור

הוא מגדף, כי במעשהו המעשה ביד רמה במזיד, ככה הוא מראה בזה כוונתו להכעיס את השם ולהקניטו על פניו כביכול, ועכ"פ אין הכתוב מדבר כ"א כשפושע ידו בעיקר, אם שעובד ע"ז. או שהוא מברך את השם משום דבזה לבד שייך לשון גדוף והקנטה לא בזולת מן העבירות: [ו] וכ"ה דעת רס"ג שהנפש שוכרה שהורה ונכרתה הנפש

מקורי רש"י

לג) ספרי סנהד' מ', ב' פס"ו: לד) ספרי ילקוט תשמ"ע: לה) ספרי סנהד' מ"א א': לו) ספרי סנהד' ע"ח ב' ב"ב קי"ט א' ילקוט תשמ"ע: לז) שמות כ' דבר' ה':

מנחת יהודה

כ) מיתור מקושש עצים שנייה דרשוהו בספרי, שהרי כבר נאמר וימצאו איש מקושש עצים אלא ללמדנו שאחר שמצאוהו והתרו בו, לא סר מהיותו מקושש עצים (הזכרון): כא) ומאכענד, חירקענד), ועיין תסמר ובבאיר שד"ל מה שהרחיבו לבאר כזה הבלעז שתרגם רש"י ז"ל:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וירגמו אתו באבנים וימת כאשר צוה יהוה את משה: פ מפטיר לז ויאמר יהוה אל משה לאמר: לח דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת: לט והיה לכם לציצת

באבניא ומית כמא די פקיד יי ית משה: לז ואמר יי למשה למימר: לח מלל עם בני ישראל ותימר להון ויעבדון להון כרוספדין על כנפי כסותהון לדריהון ויתנון על כרוספדא דכנפא חוטא דתכלתא: לט ויהון לכון לכרוספדין ותחזון

אבן עזרא

זו מיתה ימות (מו): לו כאשר צוה ה'. מיתת הרגימה (מז): לח ועשו להם ציצת. יתכן על שני פירושים, האחד שיעשו ציצית, כמו בציצית ראשי (יחז' ח, ג) והם החוטים היוצאים שאינם ארוגים (מח): על כנפי בגדיהם. על כל בגד חלוק או מכנסים (מט) כי אם תחלקוה הנה הוא כדמות כנף (נ): פתיל תכלת. על הציצית (נא), וטעם תכלת, בעבור שהוא כעין השמים (נב): לט והיה לכם לציצת. והנה ישוב הפתיל להיותו בקצה כמו הציצית (נג) והפי' השני כאשר העתיקו חז"ל, ובעבור שיש עדים נאמנים על הפירוש השני בטל הראשון (נד), והם העתיקו, כי זאת המצוה עם בגד שיש לו ארבע כנפים (נה) והציצית הם הגדלים (נו), ועוד אפרשנו (נז), והנה מצוה על כל מי שיש לו בגד בארבע כנפים שיתכסה בו ביום תמיד, ולא יסירנו מעליו (נח) למען יזכרו (נט) והמתפללים בטלית

רש"י

חוץ ורחוק מב"ד לח): (לח) ועשו להם ציצית. על שם הפתילים התלוים בה כג) כמו ויקחני בציצית ראשי לט). ד"א ציצית על שם וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים כג) מ): תכלת. צבע ירוק של חלזון כד) מא):

קרני אור

ההוא (שמות יב יט) ונכרתו הנפשות העושות (ויקרא יח כט) הוא שם נאמר על הבשר והגוף, והכוא ע"ד נפש אשר תגע בכל דבר טמא (ויקרא ה ב) והנפש אשר תאכל כל דם (ויקרא ז כ) נפש אשר תאכל נבלה (שם יז טו) שמבואר הוא שהנפש אינה אוכלת דם ולא נבלה, ולא דבר אסר, ואינה נוגעת בכל דבר טמא, אבל הנפש הנאמר כאן הוא הגוף ולפי זה יהיה ענין הכרת הוא קצור ימי החוטא, ומיתתו קודם קיצו בעוה"ז לא דבר אחר, ויתחייב מזה שיהיה ענין הכרת הוא עצמו ענין המיתה בידי שמים, ואין הפרש ביניהם כלל, וע"ז כתב הרדי"א, שהדעת הזה הוא בלתי נכון, ומצריך להביא ראיות ע"ז, שהכרת הוא על הנשמה שכלית שנכרתה באותו עון שחטא עליו:

יהל אור

(מו) וכ"ה (ספרי סנהד' עח ב) וכן פי' רש"י ז"ל: (מז) עיין (ספרי שם) איך היה הרגימה: (מח) ענף הבגד מה שנשאר מן הארוג שהוא נתלה בו יקרא ציצית, לפיכך קראו החוטין שצוה הכתוב לתלות בכנף הבגד ציצית, ונקראו ציצית ע"ש הענף הנתלה בו, כי רוב חוטי הציצית הם ענף כמו שאז"ל שליש גדיל ושני שלישי ענף, וכן פי' הרשב"ם, כמו בציצית ראשי, קווצת פתילים תלויין כשער הראש: (מט) אעפ"י שאין להם כנפים: (נ) אעפ"י שעכשיו אין לו כנפים חייבים בציצית: (נא) שלשה של צמר, ורביעית של תכלת, ואמרו ז"ל, פתיל שיהא טווי ושזור: (נב) וכ"ה (ספרי, מנחות מג ב, חולין פט א, סוטה יז א) שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד: (נג) והיה לכם פתיל התכלת גם הוא לציצית: (נד) והוא מה שפי' כפי' הראשון אות מ"ט, שמוסב על כל בגד חלוק או מכנסים: (נה) והמצוה הוא, בזמן שהוא לבוש בבגד בת ד' כנפות: (נו) הם הגדלים המבוארים (דבר' כב יב), והפי' מן גדילים כמו פתילים, ונקראו גדילים על הצורה מלמעלה שהיא קלועה מעשה גבלות לחזוק וכן בלשון חז"ל קוראין לקליעה גדיל.. וכ"ה בארמית מעשה עבות (שמות כח יד) ת"א, עבד גדילו, ונקרא ציצית על שם דלדול הפתילים למטה, ונקרא גדילים ע"ש הקליעה והקשרים שבעליון הפתילים: (נז) עיין בפי' הא' ז"ל שם: (נח) ויטיל בו ציצית: (נט) שעי"ז יזכרו:

מנחת יהודה

כב) מלת „בה" רובית לציצית לא לטלית, כלומר ע"ש החוטים המצויים בגדילים שבציצית עצמה קראה הכתוב לכלה ציצית, לפי שרובה הוא ענף שכן אז"ל שליש גדיל ושני שלישי ענף (הזכרון), וכן פי' ר"ש ן' מלך: כג) פי' שמושים ראשו מן החרך אל הבית, ועיין התוה"ם סי' ס"ב: כד) והוא מין דג:

מקורי רש"י

לח) ספרי, מדרש הגדול פס"ו: לט) יחז' ח' ג': מ) שה"ש ב' ט': מא) ספרי מנחות מ"ב ב' ילקוט תש"כ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יהוה ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם:
מ למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם:
מא אני יהוה אלהיכם אשר הוצאתי

אונקלוס

יתה ותדכרון ית כל פקודיא דיי ותעבדון יתהון ולא תטעון בתר הרהור לבכון ובתר חיזו עיניכון די אתון טען בתריהון:
מ בדיל דתדכרון ותעבדון ית כל פקודי ותהון קדישין קדם אלהכון:
מא אנא יי אלהכון די אפקית יתכון

רש"י

(לט) וזכרתם את כל מצות ה'. שמנין גימטריא של ציצית שש מאות (כה) ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי תרי"ג (מב): ולא תתורו אחרי לבבכם. כמו מתור הארץ (מג). הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות (מד): (מא) אני ה'. נאמן לשלם שכר (מה): אלהיכם. נאמן להפרע: אשר הוצאתי אתכם. ע"מ כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלים שכר על כרחכם אני מלככם (מו) וכן הוא אומר אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם (מז). ד"א למה נאמר יציאת מצרים (מח) אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור אני הוא עתיד להבחין ולהפרע מן התולה קלא אילן (כו) בבגדו ואומר תכלת היא (מט). ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת עבודת כוכבים

אבן עזרא

בשעת התפלה, יעשה זה בעבור שיקראו בקריאת שמע, והיה לכם לציצית, ועשו להם ציצית, רק לפי דעתי יותר הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות מ[ש]עת התפלה, למען יזכור ולא ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה, כי בשעת התפלה לא יעשה עבירה (ס): וראיתם אתו. מצוה להיותו נראה (סא): אחרי לבבכם. המתאוה, והעין רואה והלב חומד (סב), והנה יהיה הציצית לאות ולסימן שלא ירדוף אדם אחר הרהור לבו וכל אשר שאלו עיניו: אשר אתם זנים. כי מי שילך אחרי תאותו הוא זונה מתחת עבודת אלהיו: מ וטעם למען תזכרו. וכבר אמר וזכרתם את כל מצות ד', שאם תזכרו תהיו קדושים (סג) ולא תתגאלו בתאות הלב המטנפת הרוח המשכלת: מא אני ד' אלהיכם. אני הוא שהוצאתי אתכם להיות לכם לאלהים, על כן אמרתי לכם אני ה' אלהיכם (סד):

יהל אור

(ס) וכ"ה המטה אגלינו ללבוש בגד עם ארבע כנפות ולילך בו כל היום: (סא) שמתוך הראיה תהיה הזכירה: (סב) וכ"ה (ספרי) כא מה ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם מגיד שהעינים הולכים אחר הלב, וכן פי' רש"י ז"ל, העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות: (סג) ומפעולת הזכירה תהיה הקדושה: (סד) וזהו טעם הכפול שכתוב שני פעמים אני ה' אלהיכם:

מקורי רש"י

מב) במד"ר קרח פי"ח כ"א, רש"י מנחות מ"ג ב' ד"ה שקולה מצוה זו, ומובא גם בתוס' שם ל"ט א', ד"ה לא יפחות, מדרש אגדה, פס"ז: מג) למעלה י"ג, כ"ה: מד) עיין ספרי, תנחומא א' ט"ו תנחומא ב' ל"א, ירושלמי ברכות פ"א ה"ה במד"ר פי"ז ו' ילקוט תש"ל מדרש אגדה: מה) ספרי: מו) ספרי: מז) יחז' כ' ל"ג: מח) ספרי ב"מ, ס"א ב': מט) ספרי ב"מ, שם ילקוט

מנחת יהודה

כה) ומה שחסר יו"ד ולא הוו אלא תקצ"ץ עיין (טור או"ח סי' כ"ד, שהביא מתנחומא) שלכך והיה לכם לציצת משלמת תחת שלשת היודין שחסרו משלשת תיבות ציצת שבכתוב, והרא"ם פי' שהוא אליבא דמ"ד יש אם למקרא, וכיון שהוא נקרא מלא כאילו הוא מלא יוד, והרמב"ן בריש השגות שרש א' משרשי המצות כתב שאינו יודע אם היא אגדה, ועיין רמב"ן כאן ובפסור, מה שהעירו ע"ז: כו) צבע הדומה לתכלת:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אני יהוה אלהיכם: פפפ

מארעא דמצרים למהוי לכון לאלהא אנא יי אלהכון: פפפ

קי"ט. פל"ט סימן. ומפטירין וישלח יהושע ביהושע סימן ב':

רש"י

לומר שהמחלל את השבת כאלו עובד עבודת כוכבים שאף היא שקולה ככל המצות נ) וכן הוא אומר בעזרא נא) ועל הר סיני ירדת ותתן לעמך תורה ומצות ואת שבת קדשך הודעת להם ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: **על כנפי בגדיהם.** כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים נב). **על ארבע כנפות.** ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש נג) כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי נד): **פתיל תכלת.** על שם שכול בכורות תרגום של שכול תכלא כח). ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב כט) נה) ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים ל):

חסלת פרשת שלח לך

מנחת יהודה

כז) ובכתוב, ועל הר סיני ירדת, ודבר עמהם משמים, ותתן להם משפטים ישרים ותורת אמת חקים ומצות טובים, ואת שבת וגו': כח) והמכה היתה של שיכול בנים, ואבידת בנים נקרא שיכול, שנאמר ואני כאשר שכולתי שכלתי (בראש' מ"ג י"ד): כט) והתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד: ל) ומה שפי' רש"י (שמות י"ד, ה') ליל שביעי ירדו לים, בשחרית אמרו שירה, י"ל הכי דמני שמונה ימים מיום שיצאו מגושן ונתקבצו לרעמסס, ובפ' בשלח מני מיום שנסעו מרעמסס לסוכות (חזקוני):

מקורי רש"י

שם: נ) חולין ה' א' מדרש אגדה: נא) והוא בנחמיה ט', י"ג וקרי ליה עזרא: נב) שמות י"ט, ד': נג) ספרי, זבחים י"ח מדרש אגדה: נד) שמות ו', ו', ס': נה) ספרי, תנחומא א' ע"ו, תנחומא ב' כ"ט, מנחות מ"ג ב', ירושלמי ברכות פ"א ה"ב, במד"ר פי"ז ה' שו"ט מזמור כ"ד, מדרש אגדה, פס"ז:

טז א ויקח קרח בן־יצהר בן־קהת בן־לוי ודתן ואבירם בני אליאב

א ואתפלג קרח בר יצהר בר קהת בר לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון

אבן עזרא

א ויקח קרח. זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים (א), כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה מדעתו לתת גדולה לאחיו, גם לבני קהת שהם קרובים אליו (ב), ולכל בני לוי שהם ממשפחתו, והלוים קשרו עליו, בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו (ג) וקשר דתן ואבירם, בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף. אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו (ד) [א], גם קרח בכור היה, כי כן כתוב (ה), ודגל ראובן חונה בנגב (ו) וקרח בנגב המשכן (ז) כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו

רש"י

(א) **ויקח קרח.** פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: **ויקח קרח.** לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה

קרני אור

[א] ודעת הרמב"ן שנמשכו דתן ואבירם עמו ולא על הבכורה, כי יעקב אביהם הוא אשר נטלה מראובן ונתנה ליוסף, אבל גם הם אמרו טענתם להמיתו

יהל אור

(א) הרא' ז"ל יבאר סמיכות הפרשיות, למעלה (טו לב) בדבר המקושש פי' הרא' ז"ל שהיה במדבר סיני וסמך לזה פ' קרח שזה היה ג"כ במדבר סיני, כאשר נתחלפו הבכורים: (ב) והגדיל מעלתם על כל שאר הלוים לשאת הדברים המקודשין, כי הם הקרובים אליו יותר כי קהת היה זקנו: (ג) ודעתו כי גם הלוים נתקשרו עם קרח וזהו שאמר שמעו נא בני לוי: (ד) שהיה מיוסף, ולשבט אפרים עשה דגל בפני עצמו שהיה משבטו: (ה) ובני יצהר קרח ונפג וזכרי (שמות ו כא): (ו) כמ"ש דגל מחנה ראובן תימנה לצבאותם (לעיל ב י): (ז) כמש"כ, משפחות

בני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: פפפ

מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לְכוֹן לֶאֱלָהָא אֲנָא יְיָ אֱלָהֲכוֹן: פפפ

קי"ט. פל"ט סימן. ומפטירין וישלח יהושע ביהושע סימן ב':

רש"י

לומר שהמחלל את השבת כאלו עובד עבודת כוכבים שאף היא שקולה ככל המצות נ) וכן הוא אומר בעזרא נא) ועל הר סיני ירדת ונתן לעמך תורה ומצות כו) ואת שבת קדשך הודעת להם ואף פרשת ציצית לכך נסמכה לאלו לפי שאף היא שקולה כנגד כל המצות שנאמר ועשיתם את כל מצותי: על כנפי בגדיהם. כנגד ואשא אתכם על כנפי נשרים נב). על ארבע כנפות. ולא בעלת שלש ולא בעלת חמש נג) כנגד ד' לשונות של גאולה שנאמר במצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי נד): פתיל תכלת. על שם שכול בכורות תרגום של שכול תכלא כח). ומכתם היתה בלילה וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב כט) נה) ושמונה חוטים שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים ל):

חסלת פרשת שלח לך

מנחת יהודה

כו) ובכתוב, ועל הר סיני ירדת, ודבר עמהם משמים, ותתן להם משפטים ישרים ותורת אמת חקים ומצות טובים, ואת שבת וגו': כח) והמכה היתה של שיכול בנים, ואבידת בנים נקרא שיכול, שנאמר ואני כאשר שכולתי שכלתי (בראש' מ"ג י"ד): כט) והתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד: ל) ונה שפי' רש"י (שמות י"ד, ה') ליל שביעי ירדו לים, בשחרית אמרו שירה, י"ל הכי דמני שמונה ימים מיום שיצאו מגושן ונתקבצו לרעמסס, ובפ' בשלח מני מיום שנסעו מרעמסס לסוכות (חזקוני):

מקורי רש"י

שם: נ) חולין ה' א' מדרש אגדה: נא) והוא בנחמיה ט', י"ג וקרי ליה עזרא: נב) שמות י"ט, ד': נג) ספרי, זבחים י"ח מדרש אגדה: נד) שמות ו', ו', ס': נה) ספרי, תנחומא א' ע"ו, תנחומא ב' כ"ט, מנחות מ"ג ב', ירושלמי ברכות פ"א ה"ב, במד"ר פי"ז ה' שו"ט מזמור כ"ד, מדרש אגדה, פס"ז:

טז א וַיִּקַּח קֹרַח בֶּן־יִצְהָר בֶּן־קְהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב

א וְאִתְפְּלַג קֹרַח בַּר יִצְהָר בַּר קְהָת בַּר לֵוִי וְדָתָן וַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹן

אבן עזרא

א ויקח קרח. זה הדבר היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים (א), כי חשבו ישראל שמשה אדונינו עשה מדעתו לתת גדולה לאחיו, גם לבני קהת שהם קרובים אליו (ב), ולכל בני לוי שהם ממשפחתו, והלוים קשרו עליו, בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו (ג) וקשר דתן ואבירם, בעבור שהסיר הבכורה מראובן אביהם ונתנה ליוסף. אולי חשדוהו בעבור יהושע משרתו (ד) [א], גם קרח בכור היה, כי כן כתוב (ה), ודגל ראובן חונה בנגב (ו) וקרח בנגב המשכן (ז) כי הוא מבני קהת ואלה נשיאי העדה היו

רש"י

(א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה

קרני אור

[א] ודעת הרמב"ן שנמשכו דתן ואבירם עמו ולא על הבכורה, כי יעקב אביהם הוא אשר נטלה מראובן ונתנה ליוסף, אבל גם הם אמרו שענתם להמיתם

יהל אור

(א) הח' ז"ל יבאר סמיכות הפרשיות, למעלה (טו לב) כדבר המקושש פי' הח' ז"ל שהיה במדבר סיני וסמך לזה פ' קרח שזה היה ג"כ במדבר סיני, כאשר נתחלפו הבכורים: (ב) והגדיל מעלתם על כל שאר הלוים לשאת הדברים המקודשין, כי הם הקרובים אליו יותר כי קהת היה זקנו: (ג) ודעתו כי גם הלוים נתקשרו עם קרח וזהו שאמר שמעו נא בני לוי: (ד) שהיה מיוסף, ולשבט אפרים עשה דגל בפני עצמו שהיה משבטו: (ה) ובני יצהר קרח ונפג וזכרי (שמות ו כא): (ו) כמ"ש דגל מחנה ראובן תימנה לצבאותם ולעיל ב י): (ז) כמש"כ, משפחות

בני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּר פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן: **וְאוֹן בֶּן־פֶּלֶת בְּנֵי רְאוּבֵן: ב וַיָּקֻמוּ**
ב וְקָמוּ לְאַפֵּי מֹשֶׁה

רש"י

לעורר על הכהונה וזהו שתרגם אונקלוס והתפלג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת א) וכן מה יקחך לבך ב). לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם ג), ד"א ויקח קרח משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים ד) כמו שנאמר קח את אהרן ה). קחו עמכם דברים ו): בן יצהר בן קהת בן לוי. ולא הזכיר בן יעקב שבקש רחמים על עצמו שלא יזכר שמו על מחלוקתם ח)ז) שנאמר ובקהלם אל תחד כבודי ח) והיכן נזכר שמו על קרח בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים שנאמר בן אביאסף בן קרח בן יצהר בן קהת בן לוי בן ישראל ט): ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן לקהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו אוי לרשע ואוי לשכנו י). ומה ראה קרח לחלוק עם משה נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור יא). אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת יב) וגו' עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה אחד מלך ואחד כהן גדול מי ראוי ליטול את השניה לא אני שאני בן יצהר שהוא שני לעמרם והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכולם הריני חולק עליו ומבטל את דבריו יג). מה עשה עמד וכנס ר"נ ראשי סנהדראות ג) רובן משבט ראובן שכיניו והם אליצור בן שדיאור וחביריו וכיוצא בו שנאמר נשיאי עדה קריאי מועד ולהלן הוא אומר אלה קרואי העדה יד). והלבישן טליתות שכולן תכלת ג) באו ועמדו לפני משה אמרו לו טלית שכולה של תכלת חייבת בציצית או פטורה אמר להם חייבת התחילו לשחק עליו אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטרה זו שכולה תכלת לא תפטור את עצמה טו): **בני ראובן. דתן**

אבן עזרא

בכורים, והם היו מקריבים את העולות (ח), על כן לקחו מחתות, והראיה על זה הפירוש (ט), מופת המטה (י) שראו כל ישראל **כי השם בחר שבט לוי תחת הבכורים**, על כן כתוב **ותכל תלונתם** (למטה יז כה) (יא), כי התלונה על זה היתה, גם אמר משה **כי לא מלבי**, בעבור שחשדוהו, כי מלבו עשה, **ועוד לא** ד' שלחני בשליחות הזה, **כי כבר האמינו** בו כל ישראל (יב), ועוד ראיה נמורה (יג), כי כל העדה כלם קדושים וזה רמז **לבכורים** שהם קדושים (יד), כי כן כתוב **קדש לי כל** בכור (שמות יג ב), **והם היו הכהנים הנגשים** **אל ד'** (שם יט כב) **והם עיקר כל העדה** (טו) [ב]: **ויקח קרח**, אנשים (טז) דרך קצרה, כמו חסור לחם (ש"א, טז כ) (יז) ורבים ככה, **ויאמר** ר' יונה כי פירוש [ויקח] **לקח לקום** על משה (יח): **ב לפני משה. שלא קמו**

יהל אור

בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה (לעיל ג כט): (ח) עיין בפי' הה' ז"ל (שמות כד ה) ובבאורי שם: (ט) שזה היה כאשר נתחלפו הבכורים ונבדלו הלוים: (י) שתיכף אחר זה כתוב מופת המטה נאמר ותכל תלונתם שראו שנבחר מטה לוי במקום הבכורים: (יא) שבפריחת המטה שפרח: (יב) כמ"ש, ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות יד לא): (יג) כי הבכורים ערערו על הכהונה: (יד) שבכור נקרא קדוש: (טו) כי הבכורים עיקר כל העדה: (טז) הנזכרים אחר כן שהם ר"ן אנשים: (יז) ועניינו חמור נושא לחם, אף כאן חסר מלת אנשים: (יח) לקח עצמו

קרני אור

במדבר, ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו: [ב] וע"ז כתב הרמב"ן, וזה מדעתו של רבי אברהם שהוא אומר במקומות רבים אין מוקדם ומאוחר בתורה לרצונו, וכבר

מקורי רש"י

א) תנחומא א' א': ב) איוב ט"ו י"ב: ג) תנחומא א' ב' תנחומא ב' ג' וס' במד"ר פי"ח ג': ד) תנחומא א' א' תנחומא ב' ב' במד"ר פי"ח ב' ילקוט תש"נ: ה) למטה כ', כ"ה: ו) הושע י"ד ג': ז) תנחומא א' ד' תנחומא ב' ו' תנחומא וישב, י' ב"ר פצ"ח במד"ר פי"ח ה' פס"ז מדרש אגדה: ח) בראש', מ"ט, ו': ט) דה"א ו' כ"ג: י) תנחומא א' ד' תנחומא ב' ס' סוכה נ"ו ב' ספרא מצורע במד"ר שם נגעים פי"ב מ"ו אבות דר"נ פ"ט ילקוט תש"נ מדרש אגדה פס"ז ס' והסיר: יא) תנחומא א' א' תנחומא ב' ג' במד"ר פי"ח ב' מדרש אגדה: יב) שמות ו' י"ח: יג) תנחומא א' שם פס"ז: יד) למעלה א' ט"ז: טו) תנחומא א' ב' תנחומא ב' ד' ירושלמי סנהד' פ"י כ"א תוס' מנחות ל"ט א'

מנחת יהודה

א) אמר יעקב לפני הקב"ה רבש"ע לא במרגלים ולא במחלקותו של קרח יזכר שמי על אותן רשעים שעתידים להכעיס וכו' (תנחומא): ב) בירר קרח מכל שבט ושבט כ"ג אנשים שהם סנהדרי קטנה לבד משבטו של לוי לפי שעליהם תרעמתו ומחלוקתו, וי"א פעמים כ"ג הם רנ"ג, הג' היתירים על החמשים ומאתים איש, הם דתן ואבירם ואון בן פלת שהשלימו לקשר רשעים (ר' משה מקוצי) ואמנם פי' דרובם משבט ראובן (ריב"א): ג) לפי שציצת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִפְנֵי מֹשֶׁה וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי
מוֹעֵד אַנְשֵׁי־שֵׁם: ג וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה
וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם
כִּי כָל־הָעֵדָה כֻּלָּם קְדֹשִׁים וּבְתוֹכָם
יְהוָה וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל־קְהַל
יְהוָה: ד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־פָּנָיו:

אונקלוס

וְגֻבְרַיָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מָאתַן וְחַמְשִׁין רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא מְעָרְעֵי זְמַן אֱנָשִׁין דִּשְׁמָא: ג וְאִתְכְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן וַאֲמָרוּ לְהוֹן סַגִּי לְכוֹן אֲרֵי כָל כְּנִשְׁתָּא כֻּלְּהוֹן קַדִּישִׁין וּבֵינֵיהוֹן שַׁרְיָא שְׁכִנְתָּא דַיְיָ וּמָא דֵין אַתּוּן מִתְרַבְרְבִין עַל קְהָלָא דַיְיָ: ד וּשְׁמַע מֹשֶׁה

אבן עזרא

בסתר (יט), ויש הפריש בין לפני ובין מפני (כ): קראי מועד. שהיו נקראים אל אהל מועד (כא) [ג]: אנשי שם. קודם צאתם ממצרים (כב) ומדקדק אמר כי נשיאי עדה הם הנשיאים העומדים על הפקודים (כג) והם פעולים לטלת לקח (כד), כאילו כתוב ויקח קרח ודתן ואבירם ואון נשיאי העדה לדבר אליהם (כה), וזה מעט רחוק (כו): ג רב לכם. כמו די לכם (כז) והטעם שתפשתם החלק הרב (כז*): כי כל העדה כלם קדשים. כי כל העדה מיום מעמד הר סיני היו קדושים: ובתוכם ד'. כי הלוים נבחרו אחרי היות הכבוד בתוך בני ישראל, ואם ידע משה כאשר היה בהר סיני כי נבחר שבט לוי לא ידעו ישראל (כח): התנשאו. להיות אהרן הכהן הגדול ומשה למעלה ממנו כי הוא למדו (כט): ד ויפל על פניו. ברצונו (ל) [ד] וי"א כדרך הנבואות (לא):

רש"י

ואבירם ואון בן פלת: (ג) רב לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה ד): כלם קדושים. כלם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה טז): ומדוע תתנשאו. אם לקחת אתה מלכות לא היה לך לברר לאחיך כהונה לא אתם לבדכם שמעתם בסיני אנכי ה' אלהיך. כל העדה שמעו יז): (ד) ויפל על פניו. מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי ה) חטאו בעגל ויחל משה יח). במתאוננים ויתפלל משה יט). במרגלים ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים כ). במחלוקתו של קרח נתרשלו ידיו ו) משל לבן מלך שסרח

קרני אור

כתבתי כי על דעתי כל התורה כסדר, זולתי במקום אשר יפרש הכתוב שהקדים והאחר, וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון, אבל היה הדבר הזה במדבר פארן בקדש ברנע אחר מעשה המרגלים, וכן השיגו הרלי"א בזה, וכתב שהוא דעת בלתי נכון ולא אמיתי, כי דברי התורה באו כולם בסדר הגון ונאות ונכתבו כה הדברים בחכמה רבה עיי"ש מה שאמר בזה: [ג] ואו"ת „מערעי זמן" פי' האנשים הקרואים לימי האסיפה, והרשב"ם פי' קוראים ושואלים בשבילם ליום המועד הקבוע למשפט בין איש לאיש: [ד] לא כלל בזה אהרן שאמר ויפלו, וזה לגודל ענותנותו לפי שהיה עיקר המחלוקת על כהונתו, ולפיכך ראה עלבון

יהל אור

עם אנשיו לקום על משה: (יט) רק בפרהסיא: (כ) כי לפני הוא לתלונה בגלוי ומפני הוא בסתר, וכן ויברח משה מפני פרעה (שמות ב טו) ברח בסתר: (כא) כי היו אנשים גדולים והשובים: (כב) והיו נודעים עוד מימי קדם בשמם: (כג) הם י"ב הנשיאים העומדים על הפקודים (למעלה ז ב): (כד) ונשיאי עדה דבק עם ויקח, ואינו דבק עם החמשים ומאתים: (כה) הם לקחו נשיאי העדה לדבר אליהם: (כו) ודעת הא' ז"ל שהחמשים ומאתים היו נשיאי עדה והם הבכורים, וקמו לפני משה לערער עליו בשבילם: (כז) ענינו די,

כמו, רב לכם שבת בהר הזה (דבר' א ו) שענינו די: (כז*) והוא גם התואר מפעלי הכפל, וכ"ה דעת הרד"ק בשרשיו: (כח) זה לא ידעו ישראל כי אחרי שכל העדה קדושים ובתוכם ה' מדוע נבחרו אלו: (כט) משה היה מלמדו בשבעת ימי המלואים: (ל) וכבש פניו בקרקע לתפלה: (לא) שנופלים על

מקורי רש"י

ת' במד"ר פי"ח ג' ילקוט תש"נ: טז) תנחומא א' ד' תנחומא ב' ט', במד"ר פי"ח ו': יז) תנחומא א' ג' תנחומא ב' ט' מדרש אגדה: יח) שמות ל"ב, י"א: יט) למעלה י"א ב': כ) למעלה י"ד י"ג:

מנחת יהודה

הקב"ה למעלה בסמוך במצות ציצית בא לו קרח על משה במצוה זו: ד) וכן פי' רש"י ז"ל (דבר' א', ו') עה"פ רב לכם שבה בהר הזה עפ"י מדרשו, הרבה גדולה לכם, ולא פי' כפשוטו כדרך כל רב שבמקרא שפי' די (הזכרון): ה) עיין ברע"ב מה שהקשה, הלא כתוב וינסו אותי עשר פעמים, הרי זה סרחון י"א עיי"ש: ו) ולא היה ביכולתו לבקש יותר:

ומשה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ה וַיְדַבֵּר אֶל־קֹרַח וְאֶל־כָּל־עֲדָתוֹ
לֵאמֹר בֹּקֶר וְיֹדַע יְהוָה אֶת־אֲשֶׁר־
לוֹ וְאֶת־הַקָּדוֹשׁ וְהִקְרִיב אֵלָיו וְאֵת
אֲשֶׁר יִבְחַר־בּוֹ יַקְרִיב אֵלָיו: ו זֹאת
עֲשׂוּ קְחוּ־לָכֶם מַחְתּוֹת קֹרַח וְכָל־
עֲדָתוֹ: ז וּתְנוּ בָהֵן ׀ אֵשׁ וְשִׂימוּ

אונקלוס

וּנְפַל עַל אַפּוֹהִי: ה וּמַלִּיל
עִם קֹרַח וְעִם כָּל כְּנִשְׁתֵּהּ
לְמֵימַר בְּצַפְרָא וִיהוֹדַע יְיָ
יָת דְּכָשַׁר לֵהּ וְיָת דְּקַדִּישׁ
וִיקָרֵב לְקֳדָמוֹהִי וְיָת דִּי
יִתְרְעֵי בֵהּ יְקָרֵב
לְשִׁמּוּשֵׁהּ: ו דָּא עֲבִידוּ
סַבוּ לְכוֹן מַחְתְּיָן קֹרַח
וְכָל כְּנִשְׁתֵּהּ: ז וְהָבוּ בְהוֹן

רש"י

על אביו ופיים עליו אוהבו פעם ושתים ושלש כשסרח רביעית נתרשלו ידי האוהב. ההוא אמר עד מתי אטריח על המלך שמא לא יקבל עוד ממני כא): (ה) בקר וידע וגו'. עתה עת שכרות הוא לנו ולא נכון להראות לפניו והוא היה מתכוין לדחותם שמא יחזרו בהם ז) כב): בקר וידע ה' את אשר לו. לעבודת לויה: ואת הקדוש. לכהונה ח): והקריב. אותם אליו כג). והתרגום מוכיח כן ויקרב לקדמוהי יקרב לשימושיה ט). ומדרשו כד) בקר א"ל משה גבולות חלק הקב"ה בעולמו יכולים אתם להפוך בוקר לערב כן תוכלו לבטל את זו י) שנאמר ויהי ערב ויהי בקר ויבדל כה). כך ויבדל אהרן להקדישו וגו' כו): (ו) זאת עשו קחו לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך כז) אמר להם בדרכי עובדי כוכבים יש נימוסים הרבה וכומרים הרבה וכולם יא) (ס"א ואין כולם) יב) מתקבלים בבית א' אנו אין לנו אלא ה' אחד ארון אחד ותורה אחת ומזבח אחד וכהן גדול אחד ואתם מאתים וחמשים איש מבקשים כהונה גדולה אף אני רוצה בכך הא לכם תשמיש חביב מכל. היא הקטורת החביבה מכל הקרבנות וסם המות נתון בתוכו יג) שבו נשרפו נדב ואביהוא לפיכך התרה בהם יד) כח): והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש. כבר הוא בקדושתו וכי אין אנו יודעים שמי שיבחר הוא הקדוש אלא אמר להם משה הריני אומר לכם שלא תתחייבו מי שיבחר בו יצא חי וכולכם

אבן עזרא

ה את אשר לו. השבט הנבחר (לב), וזאת תשובה לדתן ולאבירם ולנשיאי העדה שהיו הבכורים (לג): ואת הקדוש. בשבטו להיותו כהן גדול (לד): ו זאת. הבחינה (לה):

יהל אור

פניהם בהשגחת הנבואה: (לב) וכן פי' רש"י והרמב"ן ורב"ח: (לג) ובד"ק, וזאת תשובה לעדה וכמו שפי' הרמב"ן, שיודיע ה' את הלוים. הם שלו כענין שנאמר והיו לי הלוים (למעלה ג יב) או עדיין הבכורות שלו כענין שנאמר כי לי כל בכור (שם שם יג) שלא יחליפם בלוים: (לד) והוא אהרן שכתוב בו ויבדל אהרן להקדישו (דה"א, כג, יג): (לה) כי מלת זאת ל"נ תפול על מלת הבחינה שהיא ל"נ:

מקורי רש"י

כא) תנחומא א' ד' תנחומא ב' ט' במד"ר פי"ח ו' ילקוט תש"נ: כב) תנחומא א' ה' תנחומא ב' י' במד"ר פי"ח ו' מדרש אגדה ילקוט תש"ן פס"ז: כג) תנחומא א' ה' תנחומא ב' ה': כד) תנחומא שם תנחומא ב' שם במד"ר פי"ח ו' מדרש אגדה: כה) ברא', ה': כו) דה"א כ"ג י"ג: כז) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פי"ח ס' ילקוט תש"נ: כח) תנחומא ס' תנחומא ב' י"א במד"ר שם:

מנחת יהודה

ז) ומשה אמר להם שמא מתוך האכילה ושתייה גבה לבם ולכך אמרו הדברים האלה: ח) כי קרח חלק על הלוייה ועל הכהונה: ט) וקאי על הקרבת הכהנים אליו, והשני קאי על הקרבת הקרבנות מן הכהנים, ומביא ראית מן התרגום (ד"ט): י) כשם שאי אפשר בלא בקר, כך אי אפשר לישראל שלא יהיה אהרן כהן גדול: יא) כ"ה הגי' בתנחומא ב' י"א ילקוט תש"נ, ובבמד"ר פי"ח ח' „כולן מתקבצין בבית אחת": יב) כ"ה הגי' בתנחומא א' ה', ואין כולם: יג) בתנחומא ב' י"א „ניתן בתוכה" ובבמד"ר פ' „נתון בתוכה" ובתנחומא א' ח' וברבינו בחיי „נתון להם בתוכה", שהכוונה שנתן להם עצה שיענשו בה עונש מיתה, וזה סם המות דרך משל, שאילו היינו מפרשים סם המות ממש, היה פתחון פה לרשעים לומר שהעונש ההוא לא היה מן השמים, והרע"ב פי' כשנתן להם עבודה זו של קטרת הרי היא כאילו נתן להם סם המות שכך מדתו של קטרת להמית את מי שאינו ראוי לו, שהרי מצינו שבו נשרפו נדב ואביהוא: יד) כי איך יתיר משה לזרים להקטיר קטרת לכ: פי' שהוא כמו ההראת (ד"ט):

וכו"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֲלֵיהֶ֨ן ׀ קְטֹ֜רֶת לִפְנֵ֤י יְהוָה֙ מָחָ֔ר
וְהָיָ֗ה הָאִ֛ישׁ אֲשֶׁר־יִבְחַ֥ר יְהוָ֖ה
ה֣וּא הַקָּד֑וֹשׁ רַב־לָכֶ֖ם בְּנֵ֥י לֵוִֽי׃
ח וַיֹּ֥אמֶר מֹשֶׁ֖ה אֶל־קֹ֑רַח שִׁמְעוּ־
נָ֖א בְּנֵ֥י לֵוִֽי׃ ט הַמְעַ֣ט מִכֶּ֗ם כִּֽי־
הִבְדִּיל֩ אֱלֹהֵ֨י יִשְׂרָאֵ֥ל אֶתְכֶם֮ מֵעֲדַ֣ת
יִשְׂרָאֵל֒ לְהַקְרִ֥יב אֶתְכֶ֖ם אֵלָ֑יו
לַעֲבֹ֗ד אֶת־עֲבֹדַת֙ מִשְׁכַּ֣ן יְהוָ֔ה
וְלַעֲמֹ֛ד לִפְנֵ֥י הָעֵדָ֖ה לְשָׁרְתָֽם׃
י וַיַּקְרֵב֙ אֹֽתְךָ֔ וְאֶת־כָּל־אַחֶ֥יךָ בְנֵֽי־

אונקלוס

אֶשָּׁתָא וְשַׁוּוֹ עֲלֵיהוֹן
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָם יְיָ
מְחַר וִיהֵי גַּבְרָא דְיִתְרְעֵי
יְיָ הוּא קַדִּישׁ סַגֵּי לְכוֹן
בְּנֵי לֵוִי: ח וַאֲמַר מֹשֶׁה
לְקֹרַח שְׁמָעוּ כְעַן בְּנֵי
לֵוִי: ט הַזְעֵר לְכוֹן אֲרֵי
אַפְרֵשׁ אֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל
יָתְכוֹן מִכְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל
לְקָרָבָא יָתְכוֹן קֳדָמוֹהִי
לְמִפְלַח יָת פָּלְחַן מַשְׁכְּנָא
דַייָ וּלְמֵקַם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא
לְשַׁמָּשׁוּתְהוֹן: י וְקָרֵב
יָתָךְ וְיָת כָּל אַחָיךְ בְּנֵי
לֵוִי עִמָּךְ וּכְעַן אַתּוּן בָּעָן
אַף כְּהֻנְּתָא רַבְּתָא׃

אבן עזרא

ז רב לכם בני לוי. וזה פירושו שאמר להם המעט (לו), ואמר הכתוב ויאמר משה אל קרח (לז) כי הדבור הראשון עם קרח ועם כל עדתו (לח) וזה עם הלוים (לט): ט המעט. הדבר מעט הוא אצלכם (מ): לפני העדה לשרתם. בהביאם את עולתיהם ואת זבחיהם (מא): י ויקרב אותך. וכאשר הקריב אותך ואחיך (מב)

רש"י

אובדים כט): מחתות. כלים שחותין בהם גחלים ויש להם בית יד: (ז) רב לכם בני לוי. דבר גדול אמרתי לכם טו). ולא טפשים היו טז) שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב יז) אלא הם חטאו על נפשותם שנאמר את מחתות החטאים האלה בנפשותם ל). וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זה עינו הטעתו ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו שמואל ששקול כנגד משה ואהרן אמר בשבילו אני נמלט וכ"ד משמרות עומדות לבני בניו כולם מתנבאים ברוח הקודש שנאמר כל אלה בנים להימן לא) אמר אפשר כל הגדולה הזאת עתידה לעמוד ממני ואני אדום לב) לכך נשתתף לבוא לאותה חזקה ששמע מפי משה שכולם אובדים ואחד נמלט. אשר יבחר ה' הוא הקדוש טעה ואלה בעצמו ולא ראה יפה לפי שבניו עשו תשובה ומשה היה רואה יח) לג): רב לכם. דבר גדול נטלתם בעצמיכם לחלוק על הקב"ה יט): (ח) ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. התחיל לדבר עמו דברים רכים כיון שראהו קשה עורף אמר עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כולם התחיל לזרז בהם שמעו נא בני לוי לד): (ט) ולעמוד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אותך. לאותו שירות כ) שהרחיק ממנו שאר

יהל אור

(לו) מה שאמר כאן רב לכם, הוא מה שיפרש אח"כ (פ"ט) המעט מכם: (לז) אחרי אמרו (פ' ה) וידבר אל קרח: (לח) כלפי טענות הבכורות: (לט) והדבור שמעו נא בני לוי כלפי טענות הלוים: (מ) וכת"א ויוב"ע, הזעיר הוא לכון: (מא) ואתם משרתי העדה ושלוחיהם: (מב) שקרב בני קהת שהיו נושאין את הארון בכתף:

מנחת יהודה

טו) ובז"ל יש עוד נוסח „הרבה אמרתי לכם, דברים המתקבלים על הלב": טז) בתמיהה: יז) ובז"ל יש עוד נוסח „אלא כיון שהחזיקו במחלוקת הפקירו עצמן למיתה לכך נקראו חטאים": יח) וכתב הזכרון, וראיתי נוסחאות ישנות שלא נכתב בהן כל אותו המדרש סן „אמר להם משה גבולות", עד כאן: יט) עיין למעלה אות ד': כ) כי

מקורי רש"י

כט) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פי"ח ס' מדרש אגדה: ל) פי"ז: לא) דה"א כ"ה, ה': לב) כ"ה במד"ר פ' י"ח מ' ובתנחומא א' ה' תנחומא ב' י"ב ילקוט תש"כ. ואני אובד: לג) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר שם: לד) תנחומא א' ו' תנחומא ב' י"ג במד"ר פ' י"ח ע' ילקוט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם־כְּהֻנָּה׃
יא לָכֵן אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הַנֹּעָדִים
עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מַה־הוּא כִּי תַלּוֹנוּ
עָלָיו׃ יב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן
וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא
נַעֲלֶה׃ יג הַמְעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ
זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר
כִּי־תִשְׂתָּרֵר עָלֵינוּ גַּם־הִשְׂתָּרֵר׃
שני יד אַף לֹא אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן־לָנוּ נַחֲלַת

אונקלוס

יא בכן את וכל כנשתך
דאזדמנתון על יי ואהרן
מה הוא ארי אתרעמתון
עלוהי: יב ושלח משה
למקרי לדתן ולאבירם
בני אליאב ואמרו לא
נסק: יג הזעיר ארי
אסקתנא מארעא עבדא
חלב ודבש לקטלותנא
במדברא ארי
אתרברבת עלנא אף
אתרברבא: יד ברם לא
לארעא עבדא חלב
ודבש אעלתנא ויהבתא
לנא אחסנת חקלין
וכרמין העיני גבריא
האנון תשלח לעורא לא

רש"י

עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך אתה וכל עדתך הנועדים אתך על ה' כי בשליחותו עשיתי לתת כהונה לאהרן ולא לנו הוא המחלוקת הזה לה): (יב) וישלח משה וגו'. מכאן שאין מחזיקין במחלוקת לו) שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם הכשילם שאין להם אלא ירידה לז): (יד) ותתן לנו. הדבר מוסב

אבן עזרא

בקשתם גם כהונה (מג): יא לכן. על כן (מד) [ה] קשרתם אתה וכל עדתך שאתם נועדים על השם (מה), והטעם כמו ורוזנים נוסדו יחד על ד' ועל משיחו (תה' ב' ב) שעשו וועד להריב עם השם, וכן בהצותם על ד' (למטה כו ט), וי"א כי ה"א הנועדים נוסף (מו) [ו]: ואהרן מה הוא. מה פשעו, מה הוא עושה (מז): יב לא נעלה. יתכן שהיה אהל מועד בתוך המחנה במקום גבוה, על כן מלת העלו מסביב, או מי שילך לעבודת השם, או אל המקום הנבחר יקרא עולה (מח) [ו*]: יג המעט. הדבר קל (מט), כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש [ז] כי מצרים כנגב ארץ ישראל, והבא ממצרים לארץ כנען באמת הוא עולה (נ): כי תשתרר עלינו. העליתנו ממצרים כדי שתשתרר עלינו (נא): גם השתרר. גם שררות רבות אתה ואחיך (נב): יד אף לא אל ארץ זבת

יהל אור

(מג) והוי"ו הוא וי"ו התנאי, ושעורו, וכאשר הקריב אותך ואת כל אחיך, אז רם לבבך לבקש גם כהונה (נתה"ש): (מד) ופי' על כן תדע מה שקשרתם אתה וכל עדתך: (מה) וחסר אחר תיבת „לכן" תיבת „קשרתם", והה"א של „הנועדים" במקום שי"ן שאתם נועדים: (מו) ופי' אתם נועדים על ה': (מז) מה עושה לכם ומה פשעו אליכם שאתם מערערים עליו וכן פי' רב"ח: (מח) וכן פי' הרשב"ם: (מט) פי' הדבר קל הוא בעיניך: (נ) וכן כתב הח' ז"ל (ברא' לא ב) עיין ביאורי שם: (נא) ויפרש מלת כי בלשון „אלא" אלא כדי שתשתרר עלינו: (נב) לא דייך שתשתרר

קרני אור

אמיו ומם על כבודו, ולפיכך נפל על פניו (רב"ח) וקרוב לזה דעת הרמב"ן: [ה] אינו כטעם על כן כמו שפי' הראב"ע, כי היה המאמר חסר הפסוק, והוסיף הראב"ע מלת קשרתם על כן קשרתם (נתה"ש), ושד"ל פי' כי הוא מקרא קצר כפי' רמבמ"ן כמו שפי' רש"י לכן כל הורג קין (ברא' ד טו): [ו] ושד"ל פי' כי מלת הנועדים מוסבת עמה מלת נועדים, אתה וכל עדתך הנועדים נועדים על ד': [ו*] גבי דין נופל לשון עליה, כמו ועלתה יבמתו השערה (דבר' כה ז) ויעלו אליה בנ"י למשפט (שופ' ד ה) ובועז עלה השער (רות ד א) (מזקוני): [ז] כנגד מה שהתחיל

מקורי רש"י

ילקוט שם: לה) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר שם
ילקוט שם; לו) תנחומא א' ג' וי' תנחומא ב' ו',
סנהד' ק"י א' במד"ר פי"ח כ' ילקוט שם: לז) תנחומא א',
ג' ו', תנחומא ב' ע"ו במד"ר פי"ח מדרש אגדה ילקוט תש"ן:

שמות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה׃ טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד

אונקלוס

נְסַק׃ טו וּתְקֵיף לְמֹשֶׁה לַחֲדָא וַאֲמַר קֳדָם יְיָ לָא תְקַבֵּל בְּרַעֲוָא קֻרְבָּנְהוֹן לָא חֲמָרָא דְחַד מִנְּהוֹן שַׁחְרִית וְלָא אַבְאֵשִׁית

אבן עזרא

חלב ודבש. והטעם שהוצאתנו ממקום טוב ואילו הביאותנו למקום טוב כמוהו, ונתת לנו שדה וכרם כאשר היה לנו במצרים ותבקש שררה (נג) היינו סובלים (נד), רק הסירתנו ממקום טוב משדותינו וכרמנו, ולא הביאותנו אל מקום כמוהו, ולמה תבקש שררה: העיני האנשים ההם. טעמו תרצה לנקר עיני האנשים ההם, רמז ליוצאים ממצרים (נה), כאילו אמר תרצה לנקר העינים שלא תראינה (נו), כי זה שעשית לנו נראה הוא לעינים (נז), ודרך משל לומר סנורות הן עיני פלוני על כן לא יראה, על כן לא נעלה, וי"א התרצה להחשיך העינים שלא תראינה, כלומר אחיזת עינים אתה עושה לנו (נח) לא נעלה וי"א אילו היית מנקר עינינו לא נעלה (נט), ואמר האנשים ההם, על דרך בני אדם חסרי דעת שלא ירצו לדבר על נפשם בגנאי (ס), והנכון בעיני שמלת האנשים ההם רמז לזקנים שהיו עם משה, כי כן כתיב וילכו אחריו זקני ישראל (פ' כה) (סא): טו ויחר. זה הדבור (סב), כבר פירשתי כי העולה והמנחה מארכת האף על הרשעים (סג) ודתן ואבירם היו אנשים גדולים והקריבו מנחה קודם זה המעשה (סד), וזה טעם אל תפן אל מנחתם ופנה אלי (סה) [ז*] כי לא נשאתי חמור אחד מהם, ופי' נשאתי ששמתי משא עליו (סו):

רש"י

על לא האמור למעלה כא) כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכרם אמרת לנו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה לח) וגו' משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו. אלא גוזרת עלינו להמיתנו במדבר שאמרת לנו במדבר הזה יפלו פגריכם לט). העיני האנשים ההם תנקר וגו'. אפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך לא נעלה מ): האנשים ההם. כאדם התולה קללתו בחבירו: (טו) ויחר למשה מאד. נצטער עד למאוד כב) מא). אל תפן אל מנחתם. לפי פשוטו הקטורת שהם מקריבין לפניך מחר אל תפן אליהם כג) והמדרש אומר כד) יודע אני שיש להם חלק בתמידי צבור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון תניחנו האש ולא תאכלנו מב): לא חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד מהם נטלתי כה) אפי' כשהלכתי ממדין

קרני אור

לכן משה המעט מכם כי הבדיל, אמרו הם המעט כי העליתנו (רמב"ן): [ז*] אמנם שאין זה בקשה ממשה כי זה בלי ספק לא היה צריך לזאת הבקשה, כי הם היו עושים כנגד ד',

יהל אור

עלינו אתה, אלא שגם אחיך תשתרר עלינו, ותחלק שררות לאחרים, ובד"ק ובכא"י „או אתה או אחיך", ובכ"י „או אתה ואחיך" וברמב"ן הגי' „או אתה ואהרן אחיך": (נג) ותבקש להשתרר עלינו: (נד) שתתכבד בשררה עלינו. (נה) הם עדת ישראל: (נו) המעשים שעשית לנו: (נז) הוא דבר נכר ונראה לעינים: (נח) שלא נראה היטיב מה שתעשה לנו: (נט) וכן פי' רש"י ז"ל. (ס) כי היה ראוי לומר „העינינו": (סא) רצו בזה שיתפתו עמם גם זקני ישראל: (סב) פי' הדבור שדברו לו, העיני האנשים ההם תנקר וכתב בעל ס' המ"כ ויתכן שצ"ל „על זה הדבור": (סג) וע"כ התפלל שלא יאריך להם אלא יענישם מיד: (סד) בחשבם שיקובל מנחתם: (סה) אלא ופנה אלי ע"ד וישע ד' אל הבל, ואל קין ואל מנחתו לא שעה (בראש' ד) וזהו שאמר אח"ז: (סו) פי' לא

מנחת יהודה

קרח היה בן בנו של קהת, שהיו נושאין את הארון בכתף: כא) רצונו שמלת לא עומדת במקום שנים: כב) אין פירושו שכעס אלא שנצטער, וכ"ה (תנחומא א' ו', תנחומא ב' י"ז) נצטער לחדא, והוא תרגום של מאוד, וכ"ה ילקוט תש"נ, ויש נוסחאות ברש"י „עד לאחת" וכ"ה הגי' ברדו"א, והיא גי' משובשת: כג) וע"ז כתב הרמב"ן ואינו נכון, לפי שעל דתן ואבירם אמר כן שחרה לו על דבריהם, והם לא היו בתוך העדה הנועדים על ד' להקטיר קטרת עיי"ש: כד) ובז"ל „ומדרשו": כה) פי' שאין אחד תאר לחמור עד שיתפרש לא נשאתי מהם חמור אחד, אבל הוא תאר השם בעצמו וחמור סמוך

מקורי רש"י

לח) שמות ג' י"ז: לט) למעלה י"ד כ"ט: מ) עיין מדרש אגדה, פס"ז: מא) עיין מנחת יהודה: מב) תנחומא א' ו' תנחומא ב'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵהֶם׃ טז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קֹרַח
אַתָּה וְכָל־עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְהוָה
אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר׃ יז וּקְחוּ ׀
אִישׁ מַחְתָּתוֹ וּנְתַתֶּם עֲלֵיהֶם
קְטֹרֶת וְהִקְרַבְתֶּם לִפְנֵי יְהוָה אִישׁ
מַחְתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַחְתֹּת
וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ מַחְתָּתוֹ׃
יח וַיִּקְחוּ אִישׁ מַחְתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ
עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם קְטֹרֶת
וַיַּעַמְדוּ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן׃ יט וַיַּקְהֵל עֲלֵיהֶם קֹרַח אֶת־
כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד

אונקלוס

יָת חַד מִנְּהוֹן׃ טז וַאֲמַר
מֹשֶׁה לְקֹרַח אַתְּ וְכָל
כְּנִשְׁתָּךְ הֱווֹ זְמִינִין לִקְדָם
יְיָ אַתְּ וְאִנּוּן וְאַהֲרֹן
מְחָר׃ יז וּסְבוּ גְּבַר
מַחְתִּיתֵהּ וּתְשַׁווֹן עֲלֵיהוֹן
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וּתְקָרְבוּן
קֳדָם יְיָ גְּבַר מַחְתִּיתֵהּ
מָאתָן וְחַמְשִׁין מַחְתְּיָן
וְאַתְּ וְאַהֲרֹן גְּבַר
מַחְתִּיתֵהּ׃ יח וּנְסִיבוּ גְּבַר
מַחְתִּיתֵהּ וִיהַבוּ עֲלֵיהוֹן
אֶשָּׁתָא וְשַׁוִּיאוּ עֲלֵיהוֹן
קְטוֹרֶת בּוּסְמִין וְקָמוּ
בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא
וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ יט וְאַכְנֵשׁ
עֲלֵיהוֹן קֹרַח יָת כָּל
כְּנִשְׁתָּא לִתְרַע מַשְׁכַּן
זִמְנָא וְאִתְגְּלִי יְקָרָא דַיְיָ

רש"י

למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה לי ליטול אותו החמור משלהם לא נטלתי אלא משלי מג). ותרגום אונקלוס שחרית לשון ארמי כו) כך נקראת אנגריא של מלך כז) שחוור כח): (טז) והם. עדתך כט): (יז) והקרבתם וגו' איש מחתתו. החמשים ומאתים איש שבכם: (יט) ויקהל עליהם קרח. בדברי ליצנות כל הלילה ההוא הלך אצל השבטים ופתה אותם כסבורין אתם שעלי לבדי אני מקפיד

אבן עזרא

ולא הרעתי. בשום דבר: טז ויאמר משה אל קרח. וכבר אמר כן (סז), רק הטעם כאשר אמר משה לקרח היו לפני ד', לקחו איש מחתתו (סח) [ח]: מחר. והוא היום שקרא משה לדתן ואבירם (סט), ויתכן שקראם קודם, והוא הנכון בעבור מלת בקר (ע):
יח ומשה ואהרן. עמם (עא) [ט]:

יהל אור

חמור אחד משלהם נשאתי משא עליו: (סז) ובד"ק, ובמקק"מ, וכבר נאמר כן למעלה פ' ה: (סח) וכן עשו, ובאותה שעה לקחו איש מחתתו, ובד"ק „ולקחו איש מחתתו מחר" כי לא בא להודיענו רק שעשו כן ביום מחר: (סט) ובזה היום לקחו המחתות: (ע) שמורה שהקריאה היתה ביום שלפני זה, ואמר למחר בבקר וידע השם את אשר לו: (עא) אך הם

קרני אור

ואין ספק שהוא לא יפנה אל מנחתם, ולזה ידמה שיהיה ענינו כמו זכור מלחמה אל תוסף (איוב מ לב) שאינו בקשה אך הוא ספור הענין, וכזה אמר משה, הנה אין ספק שאתה אל תפן אל מנחתם (רלב"ג) ועיין רש"י, רמב"ן ורב"ם מה שביארו בזה: [ח] עיין רמב"ן מה שביאר בזה: [ט] עיין יהל אור, וכן תיוב"ע וְקָמוּ בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא מִסִּטְרָא חַד, ומשה ואהרן מִסִּטְרָא חַד:

מקורי רש"י

י"ח במד"ר פי"ח י' מדרש אגדה ילקוט תש"ן: מג) תנחומא א' שם תנחומא ב' י"ט במד"ר פי"ח י' שמו"ר פ"ד ילקוט תש"כ ילקוט שמואל קי"א אגדת שמואל פי"ד מדרש אגדה:

מנחת יהודה

סמוך אליו, ופי' חמור של אחד מהם, והרשב"ם פי' אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם, עיין בהבנת המקרא מה שהעיר עליו: כו) הנה ביאר רש"י דברי התרגום אונקלס, והביא זה לפרש העברית, כי באמת לפי פשוטו היה נכון לאמר לא חמור אחד מהם לקחתי, ולזה אמר כי נשאתי כאן הוא מענין מס (המעשר): כז) פי' שעבודו ועולו של מלך (ב"מ, ע"ח, ב'): כח) והוא פעל נגזר מן השם „שחוור" או השם „שחוור" נגזר ממנו, וכן מצינו במשנה (אבות פ"ג מט"ז) ונוח לתשחורת, ופי' המפרשים ג"כ מלשון מלוכה (גל"ג): כט) ואינו מוסב על אחרים ויפרש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיֵּרָא כְבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה׃
ס שלישי כ וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ
הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃
כב וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל
אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ
אֶחָד יֶחֱטָא וְעַל כָּל־הָעֵדָה
תִּקְצֹף׃ ס כג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר׃ כד דַּבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר

לְכָל כְּנִשְׁתָּא׃ כ וּמַלִּיל יְיָ
עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן
לְמֵימַר׃ כא אִתְפְּרַשׁוּ מִגּוֹ
כְּנִשְׁתָּא הָדָא וַאֲשֵׁיצֵי
יָתְהוֹן כְּשָׁעָה׃ כב וּנְפַלוּ
עַל אַפֵּיהוֹן וַאֲמַרוּ אֵל
אֱלָהּ רוּחַיָּא לְכָל בִּשְׂרָא
גַּבְרָא חַד יְחוּב וְעַל כָּל
כְּנִשְׁתָּא יְהֵי רֻגְזָא׃
כג וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ כד מַלֵּל עִם
כְּנִשְׁתָּא לְמֵימַר אִסְתַּלַּקוּ
מִסְּחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁכְּנָא
דְקֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם׃

אבן עזרא

כא הבדלו. כי היו עמם פתח אהל מועד (עב): כב ויפלו על פניהם. להתפלל: וטעם אל. מורה שיש לו כח לכלותם כרגע, והוא אלהי הרוחת והטעם פי' אל (עג) כי יוכל לכלותם, כי הרוחות בידו הם: האיש אחד יחטא. הוא קרח שהקהיל על משה ועל אהרן כל העדה, וי"א כי טעם אל אלהי הרוחות, כי בידו כח לחשש הרוחות כי הוא אלהיהם, והוא ידע כי האחד שהוא קרח חטא לבדו, וגם אם החטיא אחרים (עד), והנכון בעיני כי טעם הבדלו מתוך העדה הזאת, הם קרח וכל עדתו (עד*) [י] ואש יצאה ואכלתם, וכלתם כרגע (עה): כד למשכן קרח. הנכון בעיני שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו רחוק ממחנה הלוים, והיה עם אהלו אהלי דתן ואבירם, כי לא יחנו סביב המשכן, כי אם הלוים לבדם (עו), ומזה הכתוב נלמוד, כי בעל הדגל היה חונה קרוב ממחנה הלוים (עז):

רש"י

איני מקפיד אלא בשביל כולכם אלו באין ונוטלין כל הגדולות לו המלכות ולאחיו הכהונה עד שנתפתו כולם ג) מד): ויראו כבוד ה'. בא בעמוד ענן: (כב) אל אלהי הרוחות. יודע מחשבות לא) אין מדתך כמדת בשר ודם מלך בו"ד שסרחה עליו מקצת מדינה אינו יודע מי החוטא לפיכך כשהוא כועס נפרע מכולם אבל אתה לפניך גלויות כל המחשבות ויודע אתה מי החוטא מה): האיש אחד. הוא החוטא ואתה על כל העדה תקצוף לב) אמר הקב"ה יפה אמרת אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא מו): (כד) העלו וגו'. כתרגומו:

קרני אור

[י] וכן פי' רב"ם אע"פ, וכ"ה דעת רבינו מנחם שהביאו הרמב"ן, והרמב"ן השיג ע"ז, כי לא היה ראוי לומר על קרח דתן ואבירם שלשה אנשים הבדלו מתוך העדה, כי אינם עדה, ואין ישראל בתוכם

יהל אור

עמדו לבדנה: (עב) כמ"ש (פ' יט) ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד: (עג) שמלת אלהי הרוחות הוא פי' למלת אל: (עד) כי אעפ"י שהחטיא אחרים, חטא הרבים תלוי בו, וכפי' רב"ה וכס' כת"י כתוב „ואם החטיא אחרים": (עד*) ולא עדת ישראל: (עה) ונשרף קרח ור"ן איש עדתו: (עו) יבאר לבל יקשה, אחרי שקרח היה מבני קהת נושאי הארון הלא היו הם סביבות הארון במחנה הלוים, ואיך יאמר הכתוב, העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם ויאמר שהנכון שהיה לקרח אהל לאדם שלו ולרכושו סמוך לאהלי דתן ואבירם: (עז) כי בכל דגל מהארבעה דגלים היה ג' שבטים, והלוים היו עומדים באמצע

מנחת יהודה

ל) ויפרש מלת עליהם נגדם, שגם רוב העם נתפתו אחר קרח (שד"ל): לא) ואין פי' אלהי הנשמות: לב) רצונו שהה"א של האיש איננו לתימה, שאילו כן היתה ראויה להנקד פתח כמו האיש כמוני יברח (נחמיה ו' י"א) אך

מקורי רש"י

מד) תנחומא א' ז' תנחומא ב' י"ט במד"ר פי"ח י' ילקוט תש"נ: מה) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פי"ח, י"א: מו) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הֵעָלוּ מִסָּבִיב לְמִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן
וַאֲבִירָם׃ כה וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־
דָּתָן וַאֲבִירָם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ כו וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה
לֵאמֹר סוּרוּ נָא מֵעַל אָהֳלֵי
הָאֲנָשִׁים הָרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאַל־
תִּגְּעוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפוּ
בְּכָל־חַטֹּאתָם׃ כז וַיֵּעָלוּ מֵעַל
מִשְׁכַּן־קֹרַח דָּתָן וַאֲבִירָם מִסָּבִיב
וְדָתָן וַאֲבִירָם יָצְאוּ נִצָּבִים פֶּתַח
אָהֳלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וְטַפָּם׃
כח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי־
יְהוָה שְׁלָחַנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־

אונקלוס

כה וְקָם מֹשֶׁה וַאֲזַל לְוָת
דָּתָן וַאֲבִירָם וַאֲזַלוּ
בַּתְרוֹהִי סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃
כו וּמַלִּיל עִם כְּנִשְׁתָּא
לְמֵימַר זוּרוּ כְעַן מֵעִלָּוֵי
מַשְׁכְּנֵי גֻבְרַיָּא חַיָּבַיָּא
הָאִלֵּין וְלָא תִקְרְבוּן בְּכָל
דִּי לְהוֹן דִּלְמָא תִלְקוֹן
בְּכָל חוֹבֵיהוֹן׃
כז וְאִסְתַּלָּקוּ מֵעִלָּוֵי
מַשְׁכְּנָא דְקֹרַח דָּתָן
וַאֲבִירָם מִסְחוֹר סְחוֹר
וְדָתָן וַאֲבִירָם נְפָקוּ קָיְמִין
בִּתְרַע מַשְׁכְּנֵיהוֹן
וּנְשֵׁיהוֹן וּבְנֵיהוֹן
וְטַפְלְהוֹן׃ כח וַאֲמַר מֹשֶׁה
בְּדָא תִדְּעוּן אֲרֵי יְיָ
שַׁלְחַנִי לְמֶעְבַּד יָת כָּל
עוֹבָדַיָּא הָאִלֵּין אֲרֵי לָא

רש״י

אסתלקו מסביבות משכן קרח לג): (כה) ויקם משה. כסבור שישאו לו פנים ולא עשו מז): (כז) יצאו נצבים. בקומה זקופה לחרף ולגדף מח) כמו ויתיצב מ׳ יום דגלית מט): ונשיהם ובניהם וטפם. בוא וראה כמה קשה המחלוקת שהרי ב״ד של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות וב״ד של מעלה עד כ׳ שנה וכאן אבדו אף יונקי שדים נ): (כח) לעשות את כל המעשים

אבן עזרא

כה זקני ישראל. הנכון בעיני שהם השבעים הזקנים הנבחרים (עח): כו ואל תגעו בכל אשר להם. שאם באו להציל ממונם, ירדו חיים שאול כמו הם: בכל חטאתם. בעבור רוב חטאתם (עט): כז ובניהם. הגדולים: וטפם. קטנים וקטנות (פ): כח לעשות את כל המעשים. להחליף הבכורים בלוים (פא) [יא], ודע כי דבר גדול היה (פב) ומבעים לאשר

יהל אור

עם האהרן, ורא׳ובן שהיה בעל הדגל היה קרוב מהמחנה יותר משמעון ומגד שהיו אחריו על נבאו, וכן בעלי דגל האחרים, ומזה יצא השתתפות דתן ואבירם בני ראובן עם הלויים, והתקרבות אהלי דתן ואבירם עם אהל קרח: (עח) וכן פי׳ רב״ח: (עט) והבי״ת במקום בעבור, ויאמר הרמב״ן, וא״כ יהיה זה כטעם, ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח (ברא׳ יט כו): (פ) הוא שם כולל, קבוץ ילדים קטנים וקטנות: (פא) וכן דעת רש״י ז״ל עיין קרני אור: (פב) חילוף

קרני אור

עיי״ש, אך גם השגת הרמב״ן ז״ל אינה עולה יפה, כי עדת קרח היו גם הר״ן איש מקריבי הקטרת, וגם קרח היה עמהם ונשרפו, וקרח היה מן הנשרפים כמ״ש (למטה יז ה) למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ד׳ ולא יהיה כקרח וכעדתו ועדתו הם הר״ן איש מקריבי הקטרת ועיין בפי׳ הא׳ ז״ל (פי׳ לה): [יא] אין ענינו (כדעת הרמב״ן והמבאר) שתדעו

מקורי רש״י

שם: מז) תנחומא א׳ מ׳ תנחומא ב׳ כ׳ במד״ר פי״מ כ׳ ילקוט תש״כ: מח) תנחומא א׳ ג׳ וש׳ תנחומא ב׳ ו׳ וכ״ב במד״ר פי״מ ד׳ ילקוט תשכ״ב מדרש אגדה: מט) ש״א י״ז: נ) תנחומא א׳ ג׳ תנחומא ב׳ ו׳ במד״ר פי״מ ד׳ תנחומא

מנחת יהודה

היא לידיעה, והתימה היא ועל כל העדה הקצוף (רוו״ה): נג) לפי שנראה מהכתוב שהית מצוה אותם שיסתלקו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

המעשים האלה כי־לא מלבי: כט אם־כמות כל־האדם ימתון אלה ופקדת כל־האדם יפקד עליהם לא יהוה שלחני: ל ואם־בריאה יברא יהוה ופצתה האדמה את־פיה ובלעה אתם ואת־כל־אשר להם וירדו חיים שאלה וידעתם כי נאצו האנשים האלה את־יהוה: לא ויהי ככלתו לדבר את כל־הדברים האלה

אונקלוס

מרעותי: כט אם כמותא דכל אנשא ימותון אלין וסערא דכל אנשא יסתער עליהון לא יי שלחני: ל ואם בריאה יברי יי ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית כל די להון ויחתון כד חיין לשאול ותדעון ארי ארגיזו גבריא האלין קדם יי: לא והוה כד שיצי למללא ית כל פתגמיא האלין ואתבזעת ארעא די

אבן עזרא

אינני מאמין להסיר הבכורים מכהונתם, ולהשיב המעלה למשפחת משה לבדו (פג), וכל זה היה בעבור מעשה העגל (פד), כי ויעלו עולות ויגשו שלמים (שמות לב ו) הבכורים העלום, כי הם היו לבדם הכהנים, ובני לוי הרגו עובדי העגל (פה), ויש בכאן שאלה, ותשובתה בפ' וילך משה (פו): ל בריאה, י"א שהיא תורה על המצא מה שלא היה (פז) וככר פירשתי (פח) שאין המלה רק מגזרת וברא אתהן (יחז' כג מז) (פט) וככר נבקעו מדינות רבות וירדו הדרים בהן שאולה, והנה פירושה כטעם גזרה (צ): ופצתה האדמה את פיה. כמו ופתחה, וכן יפצה פיהו (איוב לה טז), וככר רמזתי בעבור היות נשמת האדם העליונה תיכונה (צא) תדבר על הגבוהים ממנה כדרך ארמונה שהוא הגוף, וכן על השפלים ממנה (צב) להבין השומעים (צג):

רש"י

האלה. שעשיתי על פי הדבור לתת לאהרן כהונה גדולה ובניו סגני כהונה ואליצפן נשיא הקהתי: (כט) לא ה' שלחני. אלא אני עשיתי הכל מדעתי ובדין הוא חולק עלי: (ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם במיתה שלא מת בה אדם עד הנה ומה היא הבריאה ופצתה האדמה את פיה ותבלעם אז וידעתם כי נאצו הם את ה' ואני מפי הגבורה אמרתי ורבותינו פירשו נא)

יהל אור

הבכורים בלוים: (פג) ולאינו מאמין היה מכעים אותו במאוד: (פד) ובעבור חטא העגל החליפם השם: (פה) ע"כ החליפם השם בלויים: (פו) יש פירושים רבים ע"ז, וכתב המוקוש אחר שהח' ז"ל לא רצה לרמוז בזה יותר, ראוי לכל נאמן רוח לכסות דבריו, ואף כי מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה: (פז) וכ"ה דעת הרמב"ן שכתב ואין אצלינו בלה"ק בהוצאת יש מאין אלא לשון „ברא", וכן פי' הרד"ק והרדי"א: (פח) בבראשית (א א): (פט) שהוא לשון כריתה וגזרה: (צ) שהוא כמו גזרה שגזר, שכן מוכיח המעשה שיאמר הכתוב ופצתה האדמה את פיה:

(צא) ר"ל שנפש האדם היא אמצעית בין העליונים והתחתונים, פי' בין הגופניים ובין השפלים הנפרדים: (צב) וכן כתב הח' ז"ל (דבר' לב א) וכבר רמזתי לך על נשמת אדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים, והיא תדמה הכל על צורת היכלה (פי' היכל הנשמה הוא הגוף שיש לו איברים וחושים, תדמה כל הדברים על צורת הגוף שלה, כדי שתבין בהם כל מה שיוגד לה מהם, ואומרת עיני ה', פי ה' אזני ה', יד ה', וכן בשפלים, פי הארץ, כנפות הארץ, יד הירדן): (צג) וכן יאמר כאן, ופצתה האדמה את פיה:

מנחת יהודה

מסביב ללכת למשכן קרח, שכן יורה למ"ד למשכן, ויבאר שהלמ"ד נוספת כלמ"ד לאבנר (ש"ב ג' ל'):

מקורי רש"י

נא) תנחומא א' י"א הוספה לתנחומא ב' קרח אות ג' סנהד' ק"י א' במד"ר פי"ח כ' מדרש אגדה ילקוט, פס"ו: תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם׃
לב וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע
אֹתָם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֵת כָּל־הָאָדָם
אֲשֶׁר לְקֹרַח וְאֵת כָּל־הָרְכוּשׁ׃
לג וַיֵּרְדוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים
שְׁאֹלָה וַתְּכַס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ
וַיֹּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקָּהָל׃ לד וְכָל־
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיהֶם נָסוּ
לְקֹלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תִּבְלָעֵנוּ הָאָרֶץ׃
לה וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְהוָה וַתֹּאכַל

תְּחוֹתֵיהוֹן׃ לב וּפְתַחַת
אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלַעַת
יָתְהוֹן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן
וְיָת כָּל אֱנָשָׁא דִּי לְקֹרַח
וְיָת כָּל קִנְיָנָא׃ לג וּנְחַתוּ
אִנּוּן וְכָל דִּי לְהוֹן כַּד
חַיִּין לִשְׁאוֹל וַחֲפָת עֲלֵיהוֹן
אַרְעָא וַאֲבָדוּ מִגּוֹ קְהָלָא׃
לד וְכָל יִשְׂרָאֵל דִּי
בִסְחֲרָנֵיהוֹן עֲרַקוּ
לְקָלְהוֹן אֲרֵי אֲמַרוּ
דִּלְמָא תִבְלְעִנָּנָא אַרְעָא׃
לה וְאֶשָּׁתָא נְפַקַת מִן קֳדָם
יְיָ וַאֲכַלַת יָת מָאתָן
וְחַמְשִׁין גַּבְרָא מְקָרְבֵי

רש"י

אם בריאה פה לארץ משעת ימי בראשית מוטב ואם לאו יברא ה' (ר"ל יברא ה' הפה לכאן לד): (לד) נסו לקולם. בשביל הקול

אבן עזרא

לב ואת בתיהם. שם כלל לנשיהם ובניהם וטפם (נג*): ואת כל הרכוש. שהיה לכלם (נד): לג וירדו הם. הטעם כאשר ירדו נסתמה הארץ ולא נראו (נה): ותכס עליהם. הארץ בעצמה (נו): ויאבדו. בעבור מות בניהם העומדים תחתם (נז): לד לקולם. בעביר קולם (נח): לה ה"א החמשים מושכת עצמה ואחרת עמה (נט) י"א קרח מהנבלעים היה, והראיה ותבלע אותם ואת קרח (למטה כו י), וי"א כי נשרף היה והעד ואת קרח במות העדה באכול האש (שם) (ק), וחז"ל אמרו כי נשרף ונבלע (קא), ולפי דעתי שלא נבקע רק מקום דתן ואבירם כי לא נזכר (קב) וקרח היה עומד עם מחתתו עם אהרן ועם נשיאי העדה מקריבי הקטרת, ופי' הפסוק ואת קרח, איננה דבק עם ותבלע אותם, רק עם ובמות העדה (קג)[יב], ואם יטעון טוען ויאמר למה לא הזכיר קרח עם השרופים, התשובה, כי אחר שהזכיר הכתוב שנשרפה עדתו שבאה לעזרה, אין צורך להזכיר קרח, כי מקל וחומר יודע הדבר, וכמוהו מרכבות פרעה וחילו (שמות טו ד) ולא הזכיר בשירה פרעה שטבע (קד), ובאמת טבע, כי כן כתוב ונער פרעה וחילו (תה' קלו, טו) (קה), והעד הנאמן כי קרח היה מהשרופים, ולא יהיה כקרח וכעדתו (למטה יז ה) (קו):

יהל אור

(נג*) וכת"א וית אנש בתיהון: (נד) שם רכוש כולל כל ממון האדם, מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין: (נה) וכתב הרמב"ן כי בקיעת אדמה אינה בריאה מחודשת, אבל שתפתח ותסגר מיד כאדם הפותח פיו לבלוע ויסגור אותו אחרי בלעו, זה הדבר נתחדש ביום ההוא, וכן כתב רע"ם:

קרני אור

שאני שלום שאל, כי זה כבר היו מסכימים בו, אבל טעמו כפירוש רש"י, לתת לאהרן כהונה גדולה וכו', וכן לתת ללויים משרתי הכהנים וגם ליטול העבודה מן הבכורות כדברי הראב"ע (סד"ל): [יב] וע"ז כתב המבאר למהר"ש, הנה עם שדבריו נראים דברי אמת לפי פשט המקרא שקרח בתוך מקריבי הקטרת היה, כי לא הוזכר בבליעתם רק

(נו) פי' אין ותכס פועל יוצא שהארץ כסתה עליהם שום דבר, אלא היא בעצמה היתה כיסוי עליהם: (נז) ובעבור זאת נקראו הם אבודים: (נח) והלמ"ד במקום בעבור, וכן פי' החזקוני לקולם של נבלעים: (נט) כאילו כתוב החמשים והמאתים איש: (ק) ולעתם כי באכול האש קאי ג"כ אקרח: (קא) כג' (סנהד' קי, א) וכזה הושוו כל הדעות: (קב) מקום אחר שנבקע: (קג) וסיים שם „באכל האש את חמשים ומאתים איש" (למטה כו י): קד) ואעפ"י שסתם הכתוב ולא הזכיר טביעתו: (קה) ודוד המלך באר זאת: (קו) וראשית הפ' למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת, ומזה נראה כי היה מן השרופים:

מנחת יהודה

(נג) הרע"ב הביא פי' רש"י ז"ל על פי ל"ב שלא נמצא אצלינו „ותבלע אותם לקו בגופם לקו בממונן וכו' פי':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת: ס יז א וידבר יהוה אל־משה לאמר: ב אמר אל־אלעזר בן־אהרן הכהן וירם את־המחתת מבין השרפה ואת־האש זרה־הלאה כי קדשו: ג את מחתות החטאים האלה בנפשתם ועשו אתם רקעי פחים צפוי למזבח כי־הקריבם לפני־יהוה ויקדשו ויהיו לאות לבני ישראל: ד ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחשת אשר הקריבו השרפים וירקעום צפוי

אונקלוס

קטורת בוסמיא: א ומליל יי עם משה למימר: ב אמר לאלעזר בר אהרן כהנא ויפרש ית מחתיתא מבין יקידיא וית אשתא ירחק להלא ארי אתקדשו: ג ית מחתית חיביא האלין דאתחיבו בנפשתיהון ויעבדון יתהן טסין רדידין חופאה למדבחא ארי קרבנון קדם יי ואתקדשו ויהוין לאת לבני ישראל: ד ונסיב אלעזר כהנא ית מחתיתא דנחשא דקריבו יוקידיא ורדידנון חופאה

אבן עזרא

ב זרה הלאה. מהמזבח (א): כי קדשו. כי אחר שהקריבום לשם הנם קדושים (ב): ג את מחתות החטאים. פי' המחתות (ג): ועשו אותם. האומנים: רקועי פחים. כמו וירקעו את פחי הזהב (שמות לט ג) (ד) ופי' כי קדשו, כי הקריבום לפני ה' (ה): ויהיו לאות. לזכר ולסימן (ו): ד וירקעום. המרקעים:

רש"י

היוצא על בליעתן (לה): (ב) ואת האש. שבתוך המחתות: זרה הלאה. לארץ מעל המחתות: כי קדשו. המחתות ואסורין בהנאה שהרי עשאום כלי שרת (לו): (ג) החטאים האלה בנפשותם. שנעשו פושעים בנפשותם שנחלקו על המקום ברוך הוא: רקעי. רדודין: פחים. טסין מרודדין טינב"ש בלע"ז (לז): צפוי למזבח. למזבח הנחשת (לח): ויהיו לאות. לזכרון שיאמרו אלו היו מאותן שנחלקו על הכהונה ונשרפו: (ד) וירקעום. אשטינדר"ש בלע"ז (לט):

קרני אור

דתן ואבירם והרכוש אשר לקרח, גם השמות במליצתו אמר, תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם (תה' קו יז), אך מה שאמר שאלת ואת קרח, דבוק עם

יהל אור

(א) כי הם הקריבו את הקטרת על מזבח הנחשת הוא מזבח העולה הנתון פתח אהל מועד, כמ"ש (פ' יח) ויקחו וגו' וישימו וגו' ויעמדו פתח אהל מועד: (ב) וכן פי' הרמב"ן, וביאר עוד יותר בעבור שעשו כן עפ"י משה היו קדש, כי הם הקדישו אותם לשמים: (ג) כמאמר הקודם אמר המחתות, ועתה פי' מה הם, ואמר כי הם מחתות החטאים: (ד) שענינו רדוד ושטיחה, וגם פוח הושאל לטס רקוע ומרודד דק, וכן ת"א טסין רדידין וכן פי' רש"י ז"ל, והיה בטוי כאן לעשות מהמחתות כמין טסין דקים לצפוי למזבח: (ה) נ"ל "ופי' ויקדשו כי הקריבום לפני ה'" ולא גרסינן "כי קדשו" כי כבר פי' אותה למעלה (כא"י): (ו) וכן פי' רש"י ז"ל:

מנחת יהודה

לה) פי' בשביל הקול היוצא מבקיעת הארץ ונפילת הבתים, ודעת הרשב"ם מקול זעקתם, וכ"ה דעת הרמב"ן: לו) עיין ברמב"ן מה שהעיר כ"ז, וכתב ולא ידעתי טעם לאיסור הזה, שהרי קטרת זרה הקריבו, וזה שעשה כלי שרת להקריב בחוץ אינו מקודש עיי"ש, ובראב"ם הגי' "שכבר עשאום": לז) (דיענע מאכען): לח) ואם כי מזבח הנחשת לא היה לו גג יתכן היות צפוי לקירות המזבח: לט) (אויס דעהנען):

כמו.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

למזבח: ה זכרון לבני ישראל למען אשר לא־יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני יהוה ולא־יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר יהוה ביד־משה לו: פ ו וילנו כל־עדת בני־ישראל ממחרת על־משה ועל־אהרן לאמר אתם המתם את־עם יהוה: ז ויהי בהקהל העדה על־משה ועל־אהרן ויפנו אל־אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד יהוה: ח ויבא משה ואהרן אל־פני אהל מועד: ס רביעי ט וידבר יהוה אל־

אונקלוס

למדבחא: ה דכרנא לבני ישראל בדיל דילא יקרב גבר חלוני די לא מזרעא דאהרן הוא לאסקא קטורת בוסמין קדם יי ולא יהי כקרח וככנשתה כמא די מליל יי בידא דמשה לה: ו ואתרעמו כל כנשתא דבני ישראל מיומא דבתרוהי על משה ועל אהרן למימר אתון גרמתון דמית עמא דיי: ז והוה באתכנשות כנשתא על משה ועל אהרן ואתפניאו למשכן זמנא והא חפהי ענגא ואתגלי יקרא דיי: ח ועל משה ואהרן לקדם משכן זמנא: ט ומליל יי עם

רש"י

(ס) ולא יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח מ): כאשר דבר ה' ביד משה לו. כמו עליו. על אהרן דבר אל משה שיהיו הוא ובניו כהנים לפיכך לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן וגו' מא) וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור פתרונם כמו על. ומדרשו על קרח נב) ומהו ביד משה ולא כתב אל משה רמז לחולקים על הכהונה שלוקין בצרעת נג) כמו שלקה משה בידו שנאמר ויוציאה והנה ידו מצורעת

אבן עזרא

ה כאשר דבר ד' ביד משה לו. לאהרן, וי"א כי לו שב אל קרח (ז) והוא רחוק בעיני (ח) [א]: ו ממחרת, זה היום, כי לעולם הוא סמוך (ט): אתם המתם, הטעם מה ראיה היתה זאת ששבט לוי הוא הנבחר, ונבחר אהרן לכהן גדול, ויתכן שבתפלתכם, או בהכמה שידעתם שרפתם המקריבים (י): ז בהקהל העדה. כל קהלה ואחריה על היא למריבה (יא): ח ויבא משה ואהרן. בעבור שראו שנראה

יהל אור

(ז) ושני הפירושים הביאם רש"י ז"ל: (ח) שיהיה המכוון על קרח: (ט) ליום שלפניו, לא כן מלת מחר, כי יש מחר לאחר זמן: (י) וכן פי' הרשב"ם במלת הקטרת, וכן ת"א ויוב"ע אתון גרמתון דמית עמא דהשם, שהאשימו אותם שנתנו העצה להקטיר קטרת, ומי יודע מה שהיה שם בקטרת ועיין ברמב"ן וברב"ה: (יא) ובמקום שיאמר „אל" הוא לשבח כמו ויקהלו אל המלך שלמה (מ"א ח ב) וכאן יאמר „על":

קרני אור

במות העדה, אינו לפי כונת מניח הטעמים, כי הטפחא תחת ואת קרח, מפסיק יותר מן התביר שבמלת ותבלע אותם, ועוד שהיה הפעול ואת קרח קודם הפועל, עיי"ש: [א] והרשב"ם והרמב"ן והרלב"ג פי' שקאי על אלעזר, כי הש"י דבר לו ביד משה שיקח את המחתות וירקע אותם רקועי פחים צפוי למזבח, וע"ז העיר המבאר

מקורי רש"י

נב) תנחומא א' כו יא תנחומא ב' כו ע"ז סנהד' ק"י א': נג) תנחומא א' כו יב תנחומא ב' כ"ז ע"ו במד"ר

מנחת יהודה

מ) כמו אשר על העדות ולא ימות (ויקרא ט"ז י"ג), שפי' כדי שלא ימות: מא) עיין בנתה"ש מה שהעיר ע"ז פי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

משה לאמר: י הרמו מתוך העדה
הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו
על־פניהם: יא ויאמר משה אל־
אהרן קח את־המחתה ותן־עליה
אש מעל המזבח ושים קטרת
והולך מהרה אל־העדה וכפר
עליהם כי־יצא הקצף מלפני יהוה
החל הנגף: יב ויקח אהרן כאשר
דבר משה וירץ אל־תוך הקהל
והנה החל הנגף בעם ויתן את־
הקטרת ויכפר על־העם: יג ויעמד

אונקלוס

משה למימר: י אתפרשו
מגו כנשתא הדא ואשיצי
יתהון כשעה ונפלו על
אפיהון: יא ואמר משה
לאהרן סב ית מחתיתא
והב עלה אשתא מעלוי
מדבחא ושו קטורת
בוסמיא ואוביל בפריע
לכנשתא וכפר עליהון
ארי נפק רגזא מן קדם יי
שרי מותנא: יב ונסיב
אהרן כמא די מליל משה
ורהט לגו קהלא והא
שרי מותנא בעמא ויהב
ית קטורת בוסמיא וכפר
על עמא: יג וקם בין
מתיא ובין חייא ואתכלי

אבן עזרא

הכבוד: י הרמו. שישבו במקום המרומם במחנה הלוים, והוא האהל, כאשר פירשתי במלת העלו (יב): ויפלו על פניהם. להתפלל: יא את המחתה. הידועה (יג): ושים קטרת. ולא אמר הקטורת והמשכיל יבין (יד) [ב]: והולך. לשון צווי, כמו הושב את אביך (בראשית מז ז) (יד*) ושרשו כמו הוליכי. (שמות ב ט) (טו) וטעמו הובילי, כמו ילך עמך (טז):

רש"י

כשלא נד) ועל כן לקה עוזיה בצרעת נה): (יא) וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע שהקטורת עוצר המגפה כדאי' במסכת שבת נו): (יג) ויעמוד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו א"ל (המלאך) הנח לי לעשות שליחותי א"ל משה צוני לעכב על ידך א"ל אני שלוחו של מקום ואתה שלוחו של משה א"ל אין משה אומר כלום מלבו אלא מפי הגבורה אם אין אתה מאמין הרי הקב"ה ומשה אל פתח אהל מועד בוא עמי ושאל נז) וזהו שנא' וישב אהרן אל משה. ד"א למה בקטרת לפי שהיו ישראל מליזין ומרננים אחר הקטורת לומר סם המות הוא על ידו מתו נדב ואביהוא על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש אמר הקב"ה תראו שעוצר מגפה הוא והחטא הוא הממית נח):

קרני אור

לנתפ"ש וכתב, ולא שסכים עמהם מנים שטעמים, שסבר מאמר כאשר דבר וגו' עם מאמר ולא יהיה וגו' ונראה לדעתו שעל קרח נאמר אף שהוא רחוק בעיני הראב"ע: [ב] וע"ז כתב שמבאר לנתפ"ש, ולא ידעתי לפי זה מה היה כונתו בפסוק ושימו עליהן קטרת שהקריבו ר"ן איש עם אהרן וכן מצאנו כמה פעמים המלה הזאת בלא ה"א הידיעה, ואולי אם הוזכרה כבר באותו הענין? לכן נראה שאין זאת כונת הכתוב אבל היה הקטרת שהקריבו תמיד וכ"פ הרשב"ם, ועיין המעמר מה שכתב ע"ז, והצדיק את

יהל אור

(יב) עיין (למעלה טז יב): (יג) מהקטרת, ע"כ בא בה"א הידיעה: (יד) שאם אמר הקטרת בה"א הידיעה היה הקטורת הידוע הכתובה בתורה, אבל מאחר שאמר ושים קטרת, היה הקטרת לעצור המגפה מעפוש האויר, כי הקטרת העוצר המגפה אינו כקטרת הראוי לעבודה: (יד*) צווי מבנין הפעיל מנחי פ"י על משקל הושב את אביך מן ישב: (טו) שפרשו ילך, עיין בפי' הא' ז"ל שם, ובביאורי: (טז) וכן ת"א ויוב"ע, ואוביל, ומוסב

מקורי רש"י

מדרש אגדה סט"ז: נד) שמות ד' ו': נה) דה"ב כ"ו י"ט: נו) דף פ"ט א' מדרש אגדה: נז) תנחומא א' תצוה ס"ו מדרש אגדה: נח) עיין מכילתא פ' בשלח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בין־המתים ובין החיים ותעצר
המגפה: יד ויהיו המתים במגפה
ארבעה עשר אלף ושבע מאות
מלבד המתים על־דבר־קרח:
טו וישב אהרן אל־משה אל־פתח
אהל מועד והמגפה נעצרה:
פ חמישי טז וידבר יהוה אל־משה
לאמר: יז דבר | אל־בני ישראל
וקח מאתם מטה מטה לבית אב
מאת כל־נשיאהם לבית אבתם
שנים עשר מטות איש את־שמו
תכתב על־מטהו: יח ואת שם
אהרן תכתב על־מטה לוי כי
מטה אחד לראש בית אבותם: יט והנחתם
באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה:

אונקלוס

מותנא: יד והוו דמיתו
במותנא ארבעת עשר
אלפין ושבע מאה בר
מדמיתו על פלגתא
דקרח: טו ותב אהרן
למשה לתרע משכן זמנא
ומותנא אתכלי: טז ומליל
יי עם משה למימר:
יז מליל עם בני ישראל
וסב מנהון חטרא חטרא
לבית אבא מן כל
רברבניהון לבית
אבהתהון תרי עשר
חטרין גבר ית שמה
תכתוב על חטרה: יח וית
שמא דאהרן תכתוב על
חטרא דלוי ארי חטרא
חד לריש בית אבהתהון:
יט ותצנענון במשכן זמנא
קדם סהדותא די אזמן

רש"י

(יח) כי מטה אחד. אע"פ שחלקתים לשתי משפחות משפחת כהונה לבד ולויה לבד מכל מקום שבט אחד הוא:

אבן עזרא

טו וטעם וישב אהרן, דבק עם הפרשה הבאה (יז), ואם נפסקה, ובבר הראיתיך רבות כהנה וכהנה, וכאשר שב אהרן ונעצרה המגפה דבר השם: יז מטה, י"א כי מטה לוי איננו מטה האלהים, כי כבר היה ניכר ומה צורך לכתוב עליו שם אהרן (יח), וי"א כי המטה היה כשאר המטות אין הפרש ביניהם (יט) וזה הישר בעיני (יט*): וטעם לבית אב. שבטי ישראל כמו ראובן ושמעון (כ): וטעם כי מטה אחד. בעבור שנחלק השבט לכהנים וללוים (כא) [ג]: יט אשר אועד לכם. תמיד (כב):

יהל אור

על המחתה עם הקטרת: (יז) עם וידבר ה' אל משה: (יח) כי היה ידוע: (יט) ע"כ היה מן הצורך לכתוב עליו גם אהרן: (יט*) כי כן נראה מלשון הפסוק שאמר שנים עשר מטות כלומר שוים ודומים זה לזה: (כ) גם ראש השבט: (כא) וכן פי' רש"י והרמב"ן אעפ"י שחלקתי לשתי משפחות כהונה לבד ולויה לבד, מ"מ שבט אחד הוא ובית אחד להם: (כב) כי לשון אועד, הוא עתיד, לזה יאמר תמיד:

קרני אור

הראב"ע: [ג] חלקי החומש הן י"ב שבטים נקראו שבט גם מטה, והענין אחד, כי החומש בכללה כדמות העץ והם ענפיו, וכן אמר ד' ליחזקאל קח לך עץ אחד, וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים (יחז' לז טז) (אם למקרא):

ושרשו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חצי הספר כ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר־
בּוֹ מַטֵּהוּ יִפְרָח וַהֲשִׁכֹּתִי מֵעָלַי אֶת־
תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלִּינִם
עֲלֵיכֶם׃ כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו ׀ כָּל־נְשִׂיאֵיהֶם
מַטֶּה לְנָשִׂיא אֶחָד מַטֶּה לְנָשִׂיא
אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר
מַטּוֹת וּמַטֵּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מַטּוֹתָם׃
כב וַיַּנַּח מֹשֶׁה אֶת־הַמַּטֹּת לִפְנֵי יְהוָה
בְּאֹהֶל הָעֵדֻת׃ כג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיָּבֹא
מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת וְהִנֵּה פָּרַח
מַטֵּה־אַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי וַיֹּצֵא פֶרַח

מֵימְרִי לְכוֹן תַּמָּן׃ כ וִיהֵי
גַּבְרָא דְּאִתְרְעֵי בֵהּ
חֻטְרֵהּ יִנְעֵי וַאֲנִיחַ מִן
קֳדָמַי יָת תּוּרְעֲמַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל דִּי אִנּוּן מִתְרַעֲמִין
עֲלֵיכוֹן׃ כא וּמַלִּיל מֹשֶׁה
עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וִיהַבוּ לֵהּ
כָּל רַבְרְבָנֵיהוֹן חֻטְרָא
לְרַבָּא חַד חֻטְרָא לְרַבָּא
חַד לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן תְּרֵי
עֲשַׂר חֻטְרִין וְחֻטְרָא
דְאַהֲרֹן בְּגוֹ חֻטְרֵיהוֹן׃
כב וְאַצְנַע מֹשֶׁה יָת
חֻטְרַיָּא קֳדָם יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא
דְסַהֲדוּתָא׃ כג וַהֲוָה
בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וְעַל
מֹשֶׁה לְמַשְׁכְּנָא
דְסַהֲדוּתָא וְהָא נְעָא
חֻטְרָא דְאַהֲרֹן לְבֵית לֵוִי
וְאַפֵּיק לַבְלְבִין וְאָנֵיץ נֵץ

אבן עזרא

כ והשכתי. מפעלי הכפל (כג), כמו והתמתי טמאתך (יחז' כב טו) (כג*), מגזרת וחמת המלך שככה (אסתר ז י) (כד) וטעם והשכותי כדרך בני אדם למצוא מנוחה (כה), ומטה לוי בתוך השנים עשר (כו), והנה יוסף במטה אחד (כז) [ד]: כג לבית לוי. מטה משרת עצמו ואחר עמו, מטה אהרן מטה לבית לוי: ויגמול. מגזרת ויגדל הילד ויגמל (בראש' כא ח) (כח), ורבים אמרו בעבור שקדים (כט), כי המטה היה ממין האילן (ל) ואינה ראיה (לא), ודרך דרש כי שקדים כמו כי שוקד אני (ירמיה

רש"י

(כ) והשכתי. כמו וישכו המים (נט). וחמת המלך שככה (מב) (ס): (כא) בתוך מטותם. הניחו באמצע שלא יאמרו מפני שהניחו בצד שכינה פרח (סא): (כג) ויצא פרח. כמשמעו: ציץ. היא חנטת הפרי כשהפרח נופל (מג): ויגמל שקדים. כשהוכר הפרי הוכר שהן שקדים לשון ויגדל הילד ויגמל (סב) ולשון זה מצוי בפרי האילן כמו ובוסר גומל יהיה נצה (סג) ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח מכל הפירות אף המעורר על הכהונה פורענותו ממהרת לבא כמו שמצינו בעוזיה והצרעת זרחה במצחו (סד) ותרגומו וכפית

קרני אור

[ד] ולקמו מטה מאפרים, כי ידעו מברכת יעקב שלא יבחר

יהל אור

(כג) ופרשו שכך: (כג*) שפרשו "תמס": (כד) וכן פי' רש"י והרשב"ם: (כה) וענינו הנחה, וכלשון בני אדם שנח מחמתו: (כו) פי' כי אחר היות מטה לוי בתוך השנים עשר, ובד"ק ומטה אהרן וכו': (כז) ע"כ לקחו ממטה יוסף רק מטה אחד, כי היו כיחד רק י"ב מטות: (כח) פי' שנגמר גידולו, ואף כאן יאמר על בכור הפרי והשלמת בישולו: (כט) בעבור שכתוב ויגמול שקדים: (ל) מן אילן שקדים וכן היו גם שאר המטות: (לא) שנאמר שהיתה מן אילן שקדים בעבור

מנחת יהודה

(מב) פי' שהוא מן הכפולים, ולזה הביא רש"י ז"ל גם מלת שככה ששב בא הפעל בשלמותו (המעמר): (מג) דעתו שהפרח הוא הנץ הנופל בחנטת הפרי, עיין (רש"י בראש' מ' י'):

מקורי רש"י

נט) בראש' ח' א': ס) אסתר ז', י': סא) תנחומא ה' ס' תנחומא ב' אחרי י"א מדרש אגדה: סב) בראש' כ"א, ח': סג) ישעי' י"ח, ה': סד) דה"ב, כ"ו, י"ט:

פיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיָּצֵץ צִיץ וַיִּגְמֹל שְׁקֵדִים׃ כד וַיֹּצֵא
מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה
אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּרְאוּ וַיִּקְחוּ
אִישׁ מַטֵּהוּ׃ פ ששי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה הָשֵׁב אֶת־מַטֵּה אַהֲרֹן
לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת
לִבְנֵי־מֶרִי וּתְכַל תְּלוּנֹּתָם מֵעָלַי
וְלֹא יָמֻתוּ׃ כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ פ כז וַיֹּאמְרוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן
גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ כֻּלָּנוּ אָבָדְנוּ׃ כח כֹּל
הַקָּרֵב ׀ הַקָּרֵב אֶל־מִשְׁכַּן יְהוָה

אונקלוס

וְכָפַת שִׁגְדִּין׃ כד וְאַפֵּק
מֹשֶׁה יָת כָּל חֻטְרַיָּא מִן
קֳדָם יְיָ לְוָת כָּל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁתְּמוֹדָעוּ
וּנְסִיבוּ גְּבַר חֻטְרֵהּ׃
כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה אֲתֵב
יָת חֻטְרָא דְאַהֲרֹן לִקְדָם
סַהֲדוּתָא לְמַטְּרָא לְאָת
לְעַמָּא סָרְבָנָא וִיסוּפַן
תּוּרְעֲמָתְהוֹן מִן קֳדָמַי
וְלָא יְמוּתוּן׃ כו וַעֲבַד
מֹשֶׁה כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ
יָתֵהּ כֵּן עֲבַד׃ כז וַאֲמָרוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה
לְמֵימַר הָא מִנַּנָא קְטַלַת
חַרְבָּא הָא מִנַּנָא בְּלָעַת
אַרְעָא וְהָא מִנַּנָא דְמִיתוּ
בְּמוֹתָנָא׃ כח כֹּל דְּקָרֵב
מִקְרַב לְמַשְׁכְּנָא דַיְיָ
מָאִית הָא אֲנַחְנָא סָיְפִין

רש"י

שגדין כמין אשכול שקדים יחד כפותים זה על זה: (כה) ותכל תלונתם. כמו ותכלה תלונתם לשון זה שם מפעל יחיד לשון נקבה כמו תלונתם מרמורי"ש בלע"ז (מד) ויש חילוק בין תלונותם לתלונתם. תלונתם תלונה אחת. תלונותם שם דבר בלשון יחיד ואפילו הם תלונות הרבה (מה): למשמרת לאות. לזכרון שבחרתי באהרן הכהן ולא ילונו עוד על הכהונה (מו): (כח) כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו יכולין להיות זהירין בכך כולנו רשאין להכנס לחצר אהל מועד ואחד שיקריב עצמו יותר מחבריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם תמנו לגוע. שמא הופקרנו

אבן עזרא

א יב) (לב) [ה]: כד ויראו. שכתב יד כל אחד (לג): כז ויאמרו בני ישראל. די לנו שגוענו ואבדנו, והנה עוד כל הקרב אל המשכן ד' ימות כמות השרופים (לד) ומי יתן ותמנו לגוע (לה), אז אמר השם לאהרן שהוא הנגיד על שבט לוי להזהירו שלא יכשילו הלוים את ישראל, וטעם לאהרן על יד משה, או כאשר הוא (לו), כי גם אהרן נביא היה, גם זאת הפרשה לאות כי במדבר סיני היתה כאשר הוקם המשכן ונבחרו הלוים, ונפסלו הבכורים (לז):

יהל אור

שהוציאה שקדים: (לב) וכן פי' רש"י ז"ל: (לג) שלא הוחלף: (לד) וכפל הקריבה שהזכירקריבה אחר קריבה, לומר כל מי שיקרב אל האהל יותר מחבירו ימות כמות השרופים (רב"ח): (לה) יפרש האם, כענין מלת לו הלואי מי יתן והיה: (לו) שנאמרה לאהרן לעצמו: (לז) עיין למעלה (טז א):

קרני אור

במשנה נגד אפריס (כתוס"מ): [ה] מה שגמל שקדים ולא פרי אחר, שהוא פרי מכובד וממהר לצאת משנה לשנה יותר משאר פירות ומפני זה מקראו שקדים מלשון שקידה כמ"ש (ירמיה א יב) כי שוקד אני (רב"ם):

מנחת יהודה

מד) (דאס מורמען): מה) דעתו לפרש מדוע בא הפעל בל"י, והשם בל"ר ואומר שהכוונה כמו בלעז מרמורי"ש ובל"א (געמורמע) שהוא שם הפעל המתמיד עושה פעולות הרבה, ועל כולם יחד יספר בל"י, וא"כ לפי פירושו ז"ל, והכל שוה, לנקבה נסתרת וכן ת"א (נתה"ש): מו) והקשה הרמב"ן ז"ל, שאין המטה אות אלא לשבט לוי שנבחר משאר השבטים, אבל אינו ראיה לאהרן שנבחר להיות כהן עיי"ש:

שנושאים

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ימות האם תמנו לגוע: ס יח א ויאמר
יהוה אל־אהרן אתה ובניך ובית־
אביך אתך תשאו את־עון
המקדש ואתה ובניך אתך תשאו
את־עון כהנתכם: ב וגם את־אחיך
מטה לוי שבט אביך הקרב אתך
וילוו עליך וישרתוך ואתה ובניך
אתך לפני אהל העדת: ג ושמרו
משמרתך ומשמרת כל־האהל
אך אל־כלי הקדש ואל־המזבח

אונקלוס

למות: א ואמר יי לאהרן
את ובנך ובית אבוך
עמך תקבלון על חובי
מקדשא ואת ובנך
עמך תקבלון על חובי
כהנתכון: ב ואף ית
אחך שבטא דלוי שבטא
דאבוך קרב לותך
ויתוספון עלך וישמשנך
ואת ובנך עמך קדם
משכנא דסהדותא:
ג ויטרון מטרתך ומטרת
כל משכנא ברם למני
קודשא ולמדבחא לא

אבן עזרא

א את עון המקדש. שהיא מבית לפרכת (א), והטעם אם לא תשמרוהו העון עליכם: וטעם ובית אביך. כי הם נושאי המקדש (ב): את עון כהונתכם. אם לא תשמרו הכהונה העון עליכם (ג): ב שבט אביך. הוא לוי (ד) וחז"ל פירשוהו כמשמעו (ה) [א], ולפי דעתי מה שפירשתיו כאילו אמר מטה לוי שהוא שבט אביך (ו): וילוו, כמו ונספחו (ישעי' יד א), וכן ילוה אישי (ברא' כט לד), והנה הלוים נלוים בשמם (ז): ואתה ובניך אתך. תשבו לפני אהל מועד לבדכם ולא הלוים (ח): ג גם הם גם אתם. דרך המקרא כן, כמו משל בנו גם אתה גם בנך (שופ' ח כב), והטעם כי זה

רש"י

למיתה: (א) ויאמר ה' אל אהרן. למשה אמר שיאמר לאהרן א) להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית אביך. הם בני קהת אבי עמרם ה): תשאו את עון המקדש. עליכם אני מטיל עונש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקודשים המסורים לכם הוא האהל ב) והארון והשלחן וכלי הקדש אתם תשבו ותזהירו על כל זר הבא ליגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאו את עון כהנתכם. שאינה מסורה ללוים ותזהירו הלוים השוגגים שלא יגעו אליכם בעבודתכם ג): (ב) וגם את אחיך. בני גרשון ובני מררי: וילוו. ויתחברו אליכם להזהיר גם את הזרים מלהתקרב אליכם ד): וישרתוך. בשמירת

קרני אור

[א] ובס' כ"י שבידי כתוב "והקדמונים" כלומר אחיך שהם ממטה לוי, וגם שבט אביך כלומר בית אביך של עמרם שהם בני קהת שלא ירחקם מעליו, ועם שדברו נגדו בעדת קרח (המ"ב):

יהל אור

(א) שלא יבאו זרים לשם, וכן הוזהרו הכהנים ג"כ שלא יבאו בכל עת: (ב) וכן כתוב (למעלה י כא) "ונסעו הקהתים נושאי המקדש", והם בני קהת אבי עמרם וכן פי' רש"י ז"ל ורד"ק, כי מהם נושאי המקדש: (ג) וכ"ה (ספרי) זה עון המסור לכהנים: (ד) ורד"ק כי הוא לוי, שבשם אביך מציין את לוי, ובמלת אתך מציין כל הלויים: (ה) הוא עמרם: (ו) שהוא לוי: (ז) ובכת"י הגי' "בשמם" ופי' בשמם כן הם וכ"ה בס' המ"ב, בכ"ק הדמיון, וכ"ה בכ"י: (ח) פי' תשבו לבדכם ולא עם הלוים, וכ"ה (ספרי)

מנחת יהודה

א) שנושאים דברים המקודשים: ב) הא' "האהל" ט"ס הוא, כי הדברים המקודשים אין בכללם האהל שהיה במשא בני גרשון, ועיין ספרי כאן, וכן נראה מדברי הרא"ם שלא היה גורס "אהל" (כ' מוהרא"ל): ג) והנה עון הכהונה בעשיית העבודה, ועון המקדש בקריבה ונגיעה, ואו"ת הסלחון, כלומר תגרמו סליחה להם (שד"ל): ד) פי' כמו שהכהן מצווה להזהיר הלוים שלא יגעו לעבודת הכהונה, ככה הלוי מצווה להזהיר את ישראל שלא יקרבו לעבודת לויה

מקורי רש"י

א) עיין רש"י ויקרא א' א', ובבאורי שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹא יִקְרְבוּ וְלֹא־יָמֻתוּ גַם־הֵם גַּם־
אַתֶּם׃ ד וְנִלְווּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ אֶת־
מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכֹל עֲבֹדַת
הָאֹהֶל וְזָר לֹא־יִקְרַב אֲלֵיכֶם׃
ה וּשְׁמַרְתֶּם אֵת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ
וְאֵת מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה
עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ו וַאֲנִי
הִנֵּה לָקַחְתִּי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם
מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֶם מַתָּנָה
נְתֻנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת
אֹהֶל מוֹעֵד׃ ז וְאַתָּה וּבָנֶיךָ אִתְּךָ
תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דְּבַר
הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וַעֲבַדְתֶּם
עֲבֹדַת מַתָּנָה אֶתֵּן אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהַזָּר הַקָּרֵב יוּמָת׃ פ
ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי לְךָ אֶת־

אונקלוס

יקרבון ולא ימותון אף
אנון אף אתון: ד ויתוספון
עלך ויטרון ית מטרת
משכן זמנא לכל פלחן
משכנא וחלוני לא יקרב
לותכון: ה ויטרון ית
מטרת קודשא וית
מטרת מדבחא ולא יהי
עוד רגזא על בני ישראל:
ו ואנא הא קרבית ית
אחיכון ליואי מגו בני
ישראל לכון מתנא
יהיבין קדם יי למפלח
ית פלחן משכן זמנא:
ז ואת ובניך עמך תטרון
ית כהנתכון לכל פתגם
מדבחא ולמגו לפרכתא
ותפלחון פלחן מתנא
איהב ית כהנתכון וחלוני
דיקרב יתקטל: ח ומליל
יי עם אהרן ואנא הא

רש"י

השערים ב) ולמנות מהם גזברין ואמרכלין ה) ג): (ד) וזר לא יקרב אליכם. אתכם אני מזהיר על כך ו): (ה) ולא יהיה עוד קצף. כמו שהיה כבר ד) שנאמר כי יצא הקצף ה): (ו) לכם מתנה נתנים. יכול לעבודתכם של הדיוט ו) ת"ל לה' כמו שמפורש למעלה לשמור משמרת גזברין ואמרכלין: (ז) עבודת מתנה. במתנה נתתיה לכם ז): (ח) ואני הנה נתתי לך. בשמחה לשון שמחה הוא זה ח) ז) כמו הנה הוא יוצא

אבן עזרא

כמו זה (ט): ד וטעם ונלוו עליך. שלא תצטרכו לזר שהוא ישראל (י): ז עבודת מתנה. והזר מהכהנים אפילו לוי (יא) ועולת שמואל שהוא לוי (יב) איננה טענה, כי היא היתה הוראת

יהל אור

הכהנים מבפנים והלוים מבחוץ: (ט) והאזהרה על שניהם, על הכהנים ועל הלוים שלא ישנו מעבודה לחברתה: (י) יבאר טעם הכפל אחר שכבר אמר בפ' ב' „וילוו עליך" והוא מה שסיים וזר לא יקרב אליכם: (יא) יקרא זר לאותו דבר: (יב) בש"א (ז ט) כתוב „ויעל שמואל עולה", ושמואל היה לוי:

מקורי רש"י

ב) ערכין י"א א' תמיד כ"ו ב': ג) ספרי במד"ר פ"ג ג': ד) ספרי: ה) לעיל י"ז, י"א: ו) ספרי: ז) ספרי:

מנחת יהודה

לויה, ושניהם ישאו את עונם אם לא יזהירו: ט) מלת אמרכל באורו מחשב וסוכן, ובתוספתא שקלים פ"ב „אמרכל שהוא סר על הכל" ונשיא נשיאי הלוי (למעלה ג לב) ת"א „ואמרכלא": ו) שתזהירו את ישראל שלא יקריבו לעבודת הכהונה, כי למעלה הזהירם על הלוים ועתה הזהירם על ישראל: ז) ופי' הרמב"ן דבריו לומר, שהיא לכם מתנה גמורה עד שהזר הקרב יומת: ח) פי' שנתתי לכם

מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי לְכָל־קָדְשֵׁי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לְךָ נְתַתִּים לְמָשְׁחָה וּלְבָנֶיךָ
לְחָק־עוֹלָם׃ ט זֶה יִהְיֶה לְךָ
מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־
קָרְבָּנָם לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־
חַטָּאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יָשִׁיבוּ
לִי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים לְךָ הוּא וּלְבָנֶיךָ׃
י בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ כָּל־זָכָר
יֹאכַל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ׃ יא וְזֶה

אונקלוס

יְהָבִית לָךְ יָת מַטְּרַת
אַפְרָשׁוּתִי לְכָל קוּדְשַׁיָּא
דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ יְהַבְתִּנּוּן
לִרְבוּ וְלִבְנָיךְ לִקְיַם עָלַם׃
ט דֵּין יְהֵי לָךְ מִקֹּדֶשׁ
קוּדְשַׁיָּא מוֹתַר מִן אֶשָּׁתָא
כָּל קָרְבָּנֵיהוֹן לְכָל
מִנְחָתְהוֹן וּלְכָל חַטָּוָתְהוֹן
וּלְכָל אֲשָׁמְהוֹן דִּי יְתִיבוּן
קֳדָמַי קֹדֶשׁ קוּדְשִׁין דִּי
לָךְ הוּא וְלִבְנָיךְ׃ י בְּקֹדֶשׁ
קוּדְשִׁין תֵּיכְלִנֵּהּ כָּל
דְּכוּרָא יֵיכוּל יָתֵהּ קוּדְשָׁא
יְהֵי לָךְ׃ יא וְדֵין לָךְ

אבן עזרא

שעה כמעשה נדעון (יג): ח למשחה. פירשתיו (יד): ט מקדש הקדשים. כי יש קדשים קלים (טו): מן האש. כל מה שיקדישו ממנו (טז), כי אשה כמו אש והה"א נוסף (יז): לכל מנחתם. אחר אשר יקדישו האזכרה ממנח (יח), ואמורי החטאת והאשם (יט): אשר ישיבו לי. פי' כי תמעול מעל (ויקרא ה טו) (כ), והנה המנחה והחטאת והאשם קדש קדשים כנגד השלמים (כא) [ב]: י בקדש הקדשים תאכלנו. אפילו בקדש הקדשים שהוא אהל מועד (כב), ונקרא קדש קדשים כנגד חצר המשכן (כג) [ג]:

רש"י

לקראתך ורואך ושמח בלבו ח). משל למלך שנתן שדה לאוהבו ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין בא אחד וערער עליו על השדה א"ל המלך כל מי שירצה יבא ויערער לנגדך הריני כותב וחותם לך ומעלה בערכאין ט). אף כאן לפי שבא קרח וערער כנגד אהרן על הכהונה בא הכתוב ונתן לו כ"ד מתנות כהונה בברית מלח עולם י) ולכך נסמכה פרשה זו לכאן יא): משמרת תרומתי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה. לגדולה ס) יב): (ט) מן האש. לאחר הקטרת האשים י): כל קרבנם. כגון זבחי שלמי צבור: מנחתם חטאתם ואשמם. כמשמעו: אשר ישיבו לי. זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. למד על קדשי קדשים שאין נאכלין אלא

קרני אור

[ב] כל מנחה ותשורה נופל בה לשון השבה, כמו מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו (תה' עב י) (שד"ל): [ג] והרמב"ן פי' בקדושת קדש הקדשים, כי קדש הקדשים אינו מקום אכילה, וכן פי' הרלב"ג והרדי"א, וכן תרגם אונקלס בקדש קודשין ולא תרגם „בקדש קודשיא" שהוא תרגום המקום ק"ק ועיין בנל"ג, וכן פי' הכוס"ק,

יהל אור

(יג) (בסוף ו כח) ואת הפר השני הועלה על המזבח הבנוי: (יד) למעלה (ז א), וכן ״פי׳ הרשב"ם: (טו) שיש להם גם כ"כ חלק: (טז) והוא כלל לכל הקרבנות, וכמ' המ"ב „כל מה שיקריבו ממנו" ואם תאר לקרבן: (יז) ופרשו אשם: (יח) כמ"ש והקטיר הכהן את אזכרתה המזבח (ויקרא ב ב): (יט) החלב והכליות: (כ) וזהו אשם מעילות, וכן אשם גזילות, וענין ההשבה, כי ההוצאה כהביאו קרבן הוא כבע"ה שמשיב חובו לבעליו כמ"ש הרד"ק בשרשיו שרש שוב: (כא) כי יש בהם קדושה רבה: (כב) תוכל לאכלו: (כג) וזהו דעת ר"י בן בתירא, בזמן שהקיפו גוים את העזרה (ספרי) והח' ז"ל לא חלק בזה באיזה זמן מן הזמנים תוכל לאכלו בקדש הקדשים:

מנחת יהודה

לכם מתנות אלה מרצון נפשי ובשמחה: ט) וכן ת"א לרבו, שפי' לגדולה, ועיין חולין קל"ב ב', והוא דעת ת"ק דספרי, לאפוקי מדעת ר' יצחק שאומר אין משחה אלא שמן המשחה: י) ופי' הנותר מן האש, והוא החלק שאינו קרב על המזבח:

מקורי רש"י

ח) שמות ד', י"ד: ט) ספרי: י) ספרי חולין קל"ב ב': יא) ספרי: יב) ספרי זבחים כ"ח א', חולין קל"ב ב' סוטה

שהוא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לך תרומת מתנם לכל־תנופת בני
ישראל לך נתתים ולבניך ולבנתיך
אתך לחק־עולם כל־טהור בביתך
יאכל אתו: יב כל חלב יצהר וכל־
חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר־
יתנו ליהוה לך נתתים: יג בכורי
כל־אשר בארצם אשר־יביאו
ליהוה לך יהיה כל־טהור בביתך
יאכלנו: יד כל־חרם בישראל לך
יהיה: טו כל־פטר רחם לכל־בשר
אשר־יקריבו ליהוה באדם
ובבהמה יהיה־לך אך | פדה

אונקלוס

אפרשות מתנתהון לכל
ארמות בני ישראל לך
יהבתנון ולבניך
ולבנתיך עמך לקים
עלם כל דדכי בביתך
ייכול יתה: יב כל טוב
משח וכל טוב חמר
ועבור ראשיתהון די
יתנון קדם יי לך יהבתנון:
יג בכורי כל די בארעהון
די ייתון קדם יי דילך יהי
כל דדכי בביתך ייכלנה:
יד כל חרמא בישראל די
לך יהי: טו כל פתח ולדא
לכל בשרא די יקרבון
קדם יי באנשא
ובבעירא יהי לך ברם
מפרק תפרוק ית בוכרא
דאנשא וית בוכרא
דבעירא מסאבא

רש"י

בעזרה יא) ולזכרי כהונה יב) יג): (יא) **תרומת מתנם**. המורם מן התודה ומהשלמים ומאיל נזיר יג): **לכל תנופות**. שהרי אלו טעונין תנופה יד): **כל טהור**. ולא טמאים יד) טו). ד"א כל טהור לרבות אשתו טו): (יב) **ראשיתם**.

אבן עזרא

יא מתנם. בחסרון וי"ו(כג*), כמו הולך (נ"א עובר) בשוק אצל פנה (משלי ז ח) שהוא פנתה (כד), או הם שני משקלים (כה): **יב חלב יצהר**. הנכבד והמוטב שהוא הקצף (כו) כי יצהר מענין צהור (כז), ושרשו צהר והוא חלב שמן זית (כח): **יג בכורי כל אשר בארצם** (כח*), בכורי כל פרי האדמה (כט): וטעם **כל טהור בביתך יאכלנו**. להזהיר על אלה החלבים (ל), כי כל טהור בביתך יאכל אותו (לא) על חזה התנופה ועל שוק התרומה (לב) ומה שיחרים הישראלי (לג) שלא יאכלו כי הוא לשם ואתה תאכלנה (לד): **טו אך פדה תפדה**. פי' תקח

יהל אור

(כג*) כי הי"ל מתנתם וחסר וי"ו: (כד) כי הוא במפיק הה"א, ומשפטו „פנתה" כי הוא שם כל"כ: (כה) מתנה ומתן, וכ"כ הרד"ק בשרש נתן: (כו) ובד"ק ובכא"י ובס' המ"ב „כקצף", כי השמן הזך והנקי יצוף למעלה ע"פ השמן העב, כקצף ע"פ מים והוא פ' (הושע י ז): (כז) ובס' כ"י שבידי „כי יצהר מענין נהור" (המ"ב): (כח) ונקרא השמן בלשון מאור לרוב זכותו, והוא המבחר מהשמן זית:

(כח*) ובד"ק, ופי' ראשיתם, בכורי כל אשר בארצם: (כט) והכתוב אחז דרך קצרה, כלומר מבצעה המינים שנשתבחה בהם א"י: (ל) הכתובים בפ' י"ב: (לא) הכתוב בפ' י"א: (לב) קאי על חזה התנופה ועל שוק התרומה: (לג) עתה יבאר פ' י"ד כל חרם בישראל, מה שיחרים הישראלי, ומלת חרם באורו השחתה ואעפ"י שאין הדבר משחת וכלה, אלא המחרים אותו הוא כאלו משחת שלא יהנה ממנו: (לד) ובד"ק,

מקורי רש"י

ע"ו א' פס"ו: יג) ספרי פס"ז: יד) ספרי פס"ז:
טו) ספרי מדרש אגדה פס"ז:

מנחת יהודה

יא) שהוא בחצר אהל מועד, ומקום קדוש הוא העזרה, שנקרא ק"ק כנגד חצר המשכן, וכן הוא אומר במקום קדוש תאכל, ופי' אחריו בחצר אהל מועד (ויקרא ו' י"ט):

יב) וכ"ה (ספרי) כרת הכתוב הברית עם אהרן, על קדשי הקדשים, שלא יהיו נאכלים אלא לזכרי כהונה: יג) עד כאן דבר במה שישראל מקריבים דרך קדש, כלומר להשרף לגבוה. והתורה צותה לכהנים לאכלם, ועכשיו בדבר במה שהתורה תצוה לישראל לתת לכהנים עצמם שהוא תרומה ובכורים (שר"ל): יד) וכ"ה (ספרי) כרת הכתוב הברית עם אהרן על קדשים קלים שלא יהיו נאכלים אלא לטהורים: טו) ואשמעינן המקרא דרשאי להביאו מביהמ"ק
לביתו

תִּפְדֶּה אֵת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֵת
בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה תִּפְדֶּה׃
טז וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ
כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא׃ יז אַךְ
בְּכוֹר־שׁוֹר אוֹ־בְכוֹר כֶּשֶׂב אוֹ־
בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־
דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־
חֶלְבָּם תַּקְטִיר אִשֶּׁה לְרֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה׃ יח וּבְשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ כַּחֲזֵה
הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק הַיָּמִין לְךָ יִהְיֶה׃
יט כֹּל ׀ תְּרוּמֹת הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר

אונקלוס

תִּפְרוֹק׃ טז וּפוּרְקָנֵהּ מִבַּר יַרְחָא תִּפְרוֹק בְּפוּרְסָנֵהּ כְּסַף חֲמֵשׁ סִלְעִין בְּסִלְעֵי קוּדְשָׁא עַשְׂרִין מָעִין הוּא׃ יז בְּרַם בּוּכְרָא דְתוֹרָא אוֹ בוּכְרָא דְאִמְּרָא אוֹ בוּכְרָא דְעִזָּא לָא תִפְרוֹק קוּדְשָׁא אִנּוּן יָת דִּמְהוֹן תִּזְרוֹק עַל מַדְבְּחָא וְיָת תַּרְבֵּיהוֹן תַּסֵּק קוּרְבַּן לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא קֳדָם יְיָ׃ יח וּבִשְׂרְהוֹן יְהֵי לָךְ כְּחַדְיָא דַאֲרָמוּתָא וּכְשׁוֹקָא דְיַמִּינָא לָךְ יְהֵי׃ יט כֹּל אַפְרָשׁוּת קוּדְשַׁיָּא דִּי יַפְרְשׁוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם יְיָ יְהָבִית לָךְ

אבן עזרא

פדיונו (לה), וכן בכור הבהמה הטמאה תפדה (לו) [ד]: טז ופדויו. שב אל בכור האדם לבדו (לז): יז לא תפדה כי קדש הם. לא תקח פדיונם (לח), ורבים פירשו שפדה לישראל (לט) והפך זה כל הבכור, שאמר תאכלנו (מ), והסימן (מא) לכהן מי שהוא חייב

רש"י

היא תרומה גדולה טו): (יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. של שלמים שנאכלים לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם, לשני ימים ולילה אחד אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד טז): לך יהיה. בא רבי עקיבא ולמד הוסיף לך הכתוב הוייה אחרת שלא תאמר כחזה ושוק של תודה שאינו נאכל אלא ליום ולילה יז): (יט) כל תרומת הקדשים. מחבתה של פרשה זו כללה בתחלה וכללה

קרני אור

שתהיה אכילתך בהם בקדושה ממורה: [ד] איני יודע למה הוליא כאן דין פטר חמור בלשון כללי כאלו כל בכור מין בהמה טמאה טעון פדיון והכתוב אומר, ופטר חמור ולא בהמה אחרת. ושמעתי אומרים שלפיות בבהמה ק"א סידעה ולא אמר בכור בהמה טמאה, בא לרמוז למין סידוע והוא החמור, ודע שאולי לשון זה הטעהו ליוסף לרימיים שכתב שכל בכור בהמה טמאה נפדה (אם למקרא) וגם היו הכמי הקראים הסכימו לדעתנו דעת הרבנים שרק

יהל אור

ובבא"י „תאכלנו" וכדעת ר' יוסי הגלילי ור' יהודה בן בתירא (ספרי) שהם חרמים לכהנים: (לה) ר"ל שהישראל פודה א"כ תפדה רומז לכהן שתקח פדיונו מיד ישראל הפודה אותו: (לו) וזהו בכור פטר חמור לבד כי רק פטר חמור צריך פדיון: (לז) המוזכר בכתוב שלמעלה: (לח) לכהן מדבר, וכמו שיאמר אח"כ לכהן את דמם תזרק וגו': (לט) מה שאמר הכתוב (פ' טו) כל פטר רחם וגו' יהיה לך מדבר לכהן, ואח"כ כשיאמר, אך פדה תפדה, וכן לא תפדה, מדבר לישראל: (מ) בדברים (טו יט) יאמר הכתוב, כל הבכור אשר יולד וגו' תקדיש, מדבר לישראל, ואח"כ (פ' כ) יאמר לפני ד' אלהיך תאכלנו, מדבר לכהן, וזהו ההיפך ממה שכתב כאן: (מא) הסימן נו שבמלת תאכלנו:

מנחת יהודה

לביתו לירושלים, ואין בזה הורדת הכבוד (העמק דבר): טו) שהיא ניטלת ראשית למעשרות, כמ"ש ראשית דגנך תירושך ויצהרך (דבר' יח ד):

מקורי רש"י

טז) ספרי זבחים נ"ז א' ילקוט תשנ"ט פס"ז: יז) שם, ושם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְרִימוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי
לְךָ וּלְבָנֶיךָ וְלִבְנֹתֶיךָ אִתְּךָ לְחָק־
עוֹלָם בְּרִית מֶלַח עוֹלָם הִוא
לִפְנֵי יְהוָה לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ׃
כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם
לֹא תִנְחָל וְחֵלֶק לֹא־יִהְיֶה לְךָ
בְּתוֹכָם אֲנִי חֶלְקְךָ וְנַחֲלָתְךָ בְּתוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס שביעי כא וְלִבְנֵי לֵוִי
הִנֵּה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל
לְנַחֲלָה חֵלֶף עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־הֵם
עֹבְדִים אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד׃
כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד לָשֵׂאת חֵטְא לָמוּת׃ כג וְעָבַד הַלֵּוִי
הוּא אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהֵם יִשְׂאוּ עֲוֹנָם חֻקַּת

אונקלוס

ולבניך ולבנתיך עמך
לקים עלם קים מלח
עלם היא קדם יי לך
ולבניך עמך: כ ואמר
יי לאהרן בארעהון לא
תחסין וחלק לא יהי לך
ביניהון מתנן די יהבית
לך אנון חולקך ואחסנתך
בגו בני ישראל: כא ולבני
לוי הא יהבית כל
מעשרא בישראל
לאחסנא חלף פולחנהון
די אנון פלחין ית פולחן
משכן זמנא: כב ולא
יקרבון עוד בני ישראל
למשכן זמנא לקבלא
חובא לממת: כג ויפלחון
לואי אנון ית פולחן
משכן זמנא ואנון יקבלון

רש"י

בסוף ופרט באמצע יז) יח): ברית מלח עולם. כרת ברית עם אהרן בדבר הבריא ומתקיים ומבריא את אחרים יח) יט): ברית מלח. כברית הכרותה למלח שאינו מסריח לעולם כ): (כ) וחלק לא יהיה לך בתוכם. אף בביזה יט) כא): (כג) והם.

אבן עזרא

לאכלו (מב): יט ברית מלח. ברית כרותה (מג) מגזרת ארץ פרי למלחה (תה' קז לד) ומקום המלח כמו נכרת, שלא יעלה בו צמח כלל, וכן נפרית ומלח (דבר' כט כב) (מד): כא חלף. כמו תמורה (מה): כב ולא יקרבו עוד. בעבור עדת קרח (מו): כג ועבד הלוי הוא. בעצמו (מז), וי"א כי הוא פעול (מח) ואיננו נכון (מט). כי את עבודת אהל מועד. הוא הפעיל (נ): והם ישאו את עונם. אם לא ישמרו, והנה המעשר נחלתם, על כן אמרתי (נא):

יהל אור

(מב) וכן פי' הח' ז"ל (דבר' טו כ) מי שהוא ראוי לאכלו: (מג) פי' נגזר שלא תפסק: (מד) כי כורת הזרע: (מה) ופי' תמור עבודתכם: (מו) שרצו להיות כהנים ומתו ובאה האזהרה ע"ז: (מז) אלת הוא כאורו הוא בעצמו יעבוד את עבודת אהל מועד ולא ע"י ישראל, כי שלוחו של אדם כמותו: (מח) פי' אותו את עבודת אהל מועד, כנוי והאריו ידיעה, כמו ותראהו את הילד (שמות ב, ו): (מט) לומר כך במקרא: (נ) ע"ד לעבוד את עבודת אהל מועד (למעלה ד, ל): (נא) להם כתוך בנ"י לא ינחלו נחלה:

מקורי רש"י

פס"ז: יח) ספרי ילקוט תשנ"ט פס"ז: יט) ספרי ילקוט תשנ"ט פס"ז: כ) ספרי פס"ז: כא) ספרי ילקוט תשנ"ז

מנחת יהודה

יז) פי' בתחלה, חה לך תרומת מתנם (פ' יא) כלל, כל חלב יצהר וגו' (כ' יב) פרט, ולבסוף כל תרומת הקדשים, ללמד שכלם נתנו בברית מלח: יח) פי' כבריא דברים אחרים שלא יתקלקלו: יט) ובמלחמת מדין ניתן ללוים בתורת תרומה עפ"י הדבור (הה"כ):

כי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה: כד כִּי
אֶת־מַעְשַׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לַלְוִיִּם
לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אָמַרְתִּי לָהֶם בְּתוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֲלוּ נַחֲלָה: פ
כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם
מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ
תְּרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר:
כז וְנֶחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־
הַגֹּרֶן וְכַמְלֵאָה מִן־הַיָּקֶב: כח כֵּן
תָּרִימוּ גַם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְהוָה

חוביהון קים עלם
לדריכון ובגו בני ישראל
לא יחסנון אחסנא: כד ארי
ית מעשרא דבני ישראל
די יפרשון קדם יי
אפרשותא יהבית ללואי
לאחסנא על כן אמרית
להון בגו בני ישראל לא
יחסנון אחסנא: כה ומליל
יי עם משה למימר:
כו וללואי תמלל ותימר
להון ארי תסבון מן בני
ישראל ית מעשרא די
יהבית לכון מנהון
באחסנתכון ותפרשון
מנה אפרשותא קדם יי
מעשרא מן מעשרא:
כז ותתחשב לכון
אפרשותכון כעבורא מן
אדרא וכמלאתא מן
מעצרתא: כח כן תפרשון
אף אתון אפרשותא קדם
יי מכל מעשרתיכון די
תסבון מן בני ישראל
ותתנון מנה ית

אבן עזרא

כה וידבר ד' אל משה. ולא אל אהרן בעבור התם מעשר מן המעשר לאהרן (כב):
כז וכמלאה. פירשתיו (כג):

רש"י

הלוים ישאו עונם של ישראל שעליהם להזהיר הזרים מגשת אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. הכתוב קראו תרומה עד שיפרישו ממנו תרומת מעשר (כ) כב): (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאים וחייבין עליה מיתה וחומש כתרומה גדולה שנקראת ראשית דגן מן הגורן כא) וכמלאה מן היקב. כתרומת תירוש ויצהר הניטלת מן היקבים כג): מלאה. לשון בישול תבואה שנתמלאת כד): יקב. הוא הבור שלפני הגת שהיין יורד לתוכו וכל לשון יקב חפירת קרקע הוא וכן יקבי המלך כב) הוא ים אוקיינוס החפירה שחפר מלכו של עולם כג): (כח) כן תרימו גם אתם.

יהל אור

(כב) וכדי לצאת מן החשד שיאמרו שלכבוד עצמו הוא יאמר כן: (כג) בשמות (כב כח).

מנחת יהודה

כ) כי המעשר הניתן ללוים אינו תרומה, שהרי חולין גמור הוא ביד הלוי, וא"כ למה קראוהו תרומה? ללמדך שנחשב כתרומה עד שיפרוש תרומתו שהיא מעשר מן המעשר המפורש בקרא (פ' כו) (הזכרון): כא) כי כמו התרומה גדולה שמפריש הישראל מגרנו ומיקבו חייב מיתה עליה, כך על תרומת מעשר ראשון חייבים מיתה עליה: כב) כן פי' רש"י ז"ל (זכריה יד י) בשם מדרש אגדה

מקורי רש"י

פס"ז: כב) ספרי ילקוט תשס"ח פס"ז: כג)·ספרי פס"ז: כד) עיין רש"י שמות כ"ב כ"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם יְיָ לְאַהֲרֹן
כַּהֲנָא: כט מִכֹּל מַתְּנָתְכוֹן
תַּפְרְשׁוּן יָת כָּל
אַפְרָשׁוּתָא דַיְיָ מִכָּל
שׁוּפְרֵהּ יָת מַקְדְּשֵׁהּ
מִנֵּהּ: ל וְתֵימַר לְהוֹן
בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵהּ
מִנֵּהּ וְיִתְחַשַּׁב לְלֵוָאֵי
כַּעֲלַלַת אִדְּרָא וְכַעֲלַלַת
מַעְצַרְתָּא: לא וְתֵיכְלוּן
יָתֵהּ בְּכָל אֲתַר אַתּוּן
וֶאֱנָשׁ בָּתֵּיכוֹן אֲרֵי אַגְרָא
הוּא לְכוֹן חֲלַף פָּלְחַנְכוֹן
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: לב וְלָא

מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ
אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן:
כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־
תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבּוֹ אֶת־
מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ: מפטיר ל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ
וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן
וְכִתְבוּאַת יָקֶב: לא וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ
בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף
עֲבֹדַתְכֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד: לב וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֵטְא

רש"י

כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר שלכם כי הוא נחלתכם: (כט) מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר כג) כה) שאם הקדים לוי את הכהן בכרי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי צריך להפריש הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמשים לתרומה גדולה כד) ויחזור ויפריש תרומת מעשר כה): (ל) בהרימכם את חלבו ממנו. לאחר שהרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב. המותר ללוים חולין גמורין: כתבואת גרן. לישראל כו) שלא תאמר הואיל וקראו הכתוב תרומה שנאמר כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה כז) יכול יהא כולו אסור ת"ל ונחשב ללוים כתבואת גרן, מה של ישראל חולין אף של לוי חולין: (לא) בכל מקום. אפילו בבית הקברות כח): (לב) ולא תשאו עליו חטא וגו'. הא אם לא תרימו תשאו

אבן עזרא

כט מכל חלבו. מהטוב שבו (גד), וכן ואכלו את חלב הארץ (ברא' מה יח) (גה): את מקדשו. כי המעשר הוא הקדש (גה*): וטעם בהרימכם את חלבו. וכבר הזכיר הכתוב זה (גו) לדבק אחריו ואכלתם אותו והטעם שהוא אסור לכם לאכול ממנו, עד שתרימו חלבו ממנו, ואחר שיחשב לכם, אז תאכלוהו בכל מקום טהור (גז): לב ולא תשאו עליו חטא. טעמו כאשר תרימו חלבו לא תשאו עליו חטא ובתתכם מקדשו ממנו יהיו קדשי בני ישראל שמורים, ואם לא

יהל אור

(גד) מכל הטוב ומכל היפה שבו תפרישו ממנו את מקדשו: (גה) עיין ביאורי שם: (גה*) בסגל הה"א ושו"א הקו"ף וצירי הדל"ת, שם דבר מבנין הפעיל: (גו) באמרו מכל חלבו את מקדשו ממנו: (גז) ובדרז"ל (ספרי) „בכל מקום אפילו בקבר" פי' אפילו במקום טומאה כי אין בו שום קדושה ושלא ישאו עליו חטא

מקורי רש"י

כה) ספרי ברכות מ"ז, א' ילקוט תשנ"ט פס"ז: כו) ספרי: כז) לעיל פ' כ"ד: כח) ספרי יבמות פ"ו,

מנחת יהודה

אגדה: כג) ולא מתרומת מעשר הנזכרת, ותרומה גדולה הוא אחד מחמשים שחייב הישראל להפריש מן הכרי תחלה: כד) לפי שלקח דבר שאינו שלו: כה) ומהנשאר יפריש תרומת מעשר.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קָדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא תְחַלְּלוּ וְלֹא תָמוּתוּ׃ פ פ פ

אונקלוס: תְקַבְּלוּן עֲלוֹהִי חוֹבָא בְּאַפְרָשׁוּתְכוֹן יָת שׁוּפְרֵהּ מִנֵּהּ וְיָת קוּדְשַׁיָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָא תַחֲלוּן וְלָא תְמוּתוּן׃ פ פ פ

צ"ה. דניאל סימן. ומפטירין ויאמר שמואל בשמואל א' סימן י"א:

אבן עזרא

תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה וחללתם קדשי בני ישראל, בעבור שאכלתם אתם מקדשו (נה):

רש"י

ולא תמותו. הא אם תחללו חטא כט) תמותו ל): חסלת פרשת קרח

קרני אור

בכור פטר חמור טעון פדיון ולא בכורי שארי בהמות טמאות, ומ"ש ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה אינו כולל כל בהמות טמאות, אלא הוא על החמור לבד, עיין המחבר:

יהל אור

לאכול אותו הבשר בטומאה בכל מקום: (נה) וכה' המ"ב „שאכלתם מהם מקדשו" וזהו שאמרו אח"ז, ואת קדשי בני ישראל לא תחללו:

מקורי רש"י

כ', ילקוט תשנ"ט פס"ז: כט) עיין יבמות פ"ט ב' פס"ז: ל) עיין בכורות כ"ו, ב':

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃ ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דַּבֵּר ׀ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ

אונקלוס: א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה וְעִם אַהֲרֹן לְמֵימָר׃ ב דָּא גְּזֵרַת אוֹרָיְתָא דִּי פַקִּיד יְיָ לְמֵימַר מַלֵּל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסְּבוּן לָךְ תּוֹרְתָא סִמּוּקְתָא שַׁלְמְתָא דִּי לֵית

אבן עזרא

ב זאת חקת. גם זאת הפרשה במדבר סיני נאמרה (א) כאשר צוה השם וישלחו מן המחנה (למעלה ה ב) (ב) ובפסח היו טמאי מתים (ג), ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן (ד):

רש"י

(ב) זאת חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל א) לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה א): ויקחו אליך. לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה

יהל אור

(א) כמו שפי' קרח כאשר נתחלפו הבכורים היה בסיני כן זאת הפרשה נאמרה בסיני: (ב) באחד בניסן בשנה השנית ביום שהוקם המשכן, וצוה השם וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (לעיל ה, ב): (ג) לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נטהרין לפסחיהן, וקודם לכן לא יכלו לעשותה דבעינן והזה אל נכח פני אהל מועד וליכא, ואעפ"י כן נכתב בה כאן לפי שהיו טמאי מתים ממחלוקתו של קרח (חזקוני): (ד) כי גם טהרתם של ישראל ע"י כהן תהיה, ועי"כ נכתבה כאן אחר מתנות כהונה וכן פי' הרמב"ן, והבא"י רוצה לגרום „בעבור שהיא דמיא לכהן" דלעיל בענין הכהן נאמר בו לחק עולם

מנחת יהודה

א) פי' מונין מלשון אונאה; כלומר מאנין אותם לדברים, ולשון המקרא הוא, והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעי' מ"ט כו). והמ"ם שמושית, ובדרז"ל, הם נשתמשו בו בתוס' אל"ף, ואמרו אונאה, המאנה את חבירו, אבל

מקורי רש"י

א) תנחומא א' ו' וס', תנחומא ב', ד' וכ"ג וכ"ו, פסי"ר פרק פי"ד, פסי' דר"כ פרק ל"ד ל', א', מ' ב' ועיין במד"ר פי"ט ס' מדרש אגדה, ועיין יומא ס"ז ב', רש"י ברא' כ"ו ה', רש"י ויקרא י"ח ד', וי"ט. י"ט, ועיין שמונה פרקים לרמב"ם פ"ו, פס"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בהרימכם את־חלבו ממנו ואת־קדשי בני־ישראל לא תחללו ולא תמותו: פ פ פ

תקבלון עלוהי חובא באפרשותכון ית שופרה מנה וית קודשיא דבני ישראל לא תחלון ולא תמותון: פ פ פ

צ"ה. דניא"ל סימן. ומפטירין ויאמר שמואל בשמואל א' סימן י"א:

רש"י

ולא תמותו. הא אם תחללו תמותו ל): חסלת פרשת קרח

אבן עזרא

תעשו כן תשאו חטא שעברתם על המצוה חטא כט) וחללתם קדשי בני ישראל, בעבור שאכלתם אתם מקדשו (נה):

יהל אור

לאכול אותו השאר בטומאה בכל מקום: (נה) וכש' המ"ב „שאכלתם מהם מקדשו" וזהו שאמרו אח"ז, ואת קדשי בני ישראל לא תחללו:

קרני אור

בכור פטר חמור טעון פדיון ולא בכורי שארי בהמות טמאות, ומ"ש ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה אינו כולל כל בהמות טמאות, אלא הוא על החמור לבד, עיין המבאר:

מקורי רש"י

כ', ילקוט תשנ"ט פס"ו: כט) עיין יבמות פ"ט ב' פס"ו: ל) עיין בכורות כ"ו, ב':

במדבר יט חקת

יט א וידבר יהוה אל־משה ואל־אהרן לאמר: ב זאת חקת התורה אשר־צוה יהוה לאמר דבר | אל־בני ישראל ויקחו אליך

אונקלוס

א ומליל יי עם משה ועם אהרן למימר: ב דא גזרת אוריתא די פקיד יי למימר מליל עם בני ישראל ויסבון לך תורתא סמקתא שלמתא די לית

רש"י

(ב) זאת חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל א) לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה לפיכך כתב בה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה א): ויקחו אליך. לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה

אבן עזרא

ב זאת חקת. גם זאת הפרשה במדבר סיני נאמרה (א) כאשר צוה השם וישלחו מן המחנה (למעלה ה ב) (ב) ובפסח היו טמאי מתים (ג), ונסמכה זאת הפרשה בעבור שהיא לכהן (ד):

יהל אור

(א) כמו שפי' קרח כאשר נתחלפו הבכורים היה בסיני כן זאת הפרשה נאמרה בסיני: (ב) באהל דבעינן והזה אל נכח פני אהל מועד וליכא, ואעפ"י כן נכתב בה כאן לפי שהיו טמאי מתים ממחלוקתו של קרח (חזקוני): (ד) כי גם טהרתם של ישראל ע"י כהן תהיה, ועי"כ נכתבה כאן אחר מתנות כהונה וכן פי' הרמב"ן, והבא"י רוצה לגרוס „בעבור שהיא דמיא לכהן" דלעיל בענין הכהן נאמר בו לחק עולם

בניסן בשנה השנית ביום שהוקם המשכן, וצוה השם וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (לעיל ה, ב): (ג) לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נטהרין לפסחיהן, וקודם לכן לא יכלו לעשותה

מנחת יהודה

א) פי' מונין מלשון אונאה; כלומר מאנין אותם לדברים, ולשון המקרא הוא, והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעי' מ"ט כו). והמ"ם שמושית, ובדרז"ל, הם נשתמשו בו בתוס' אל"ף, ואמרו אונאה, המאנה את חבירו, אבל

מקורי רש"י

א) תנחומא א' ו' וס', תנחומא ב', ד' וכ"ג וכ"ו, פסי"ר פרק פי"ד, פסי' דר"כ פרק ל"ד ל', א', מ' ב' ועיין במד"ר פי"ט ס' מדרש אגדה, ועיין יומא ס"ו ב', רש"י ברא' כ"ו ה', רש"י ויקרא י"ח ד', וי"ט, י"ט, ועיין שמונה פרקים לרמב"ם פ"ו, פס"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פָּרָה אֲדֻמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־
בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ
עֹל׃ ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה וְשָׁחַט אֹתָהּ לְפָנָיו׃ ד וְלָקַח
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ
וְהִזָּה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד
מִדָּמָהּ שֶׁבַע פְּעָמִים׃ ה וְשָׂרַף אֶת־
הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֹרָהּ וְאֶת־
בְּשָׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פִּרְשָׁהּ

אונקלוס

בַּהּ מוּמָא דִי לָא סְלֵיק
עֲלַהּ נִירָא׃ ג וְתִתְּנוּן יָתַהּ
לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיַפֵּק יָתַהּ
לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא וְיִכּוֹס
יָתַהּ קֳדָמוֹהִי׃ ד וְיִסַּב
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא מִדְּמַהּ
בְּאֶצְבְּעֵהּ וְיַדֵּי לָקֳבֵל אַפֵּי
מַשְׁכַּן זִמְנָא מִדְּמַהּ שְׁבַע
זִמְנִין׃ ה וְיוֹקֵד יָת תּוֹרְתָא
לְעֵינוֹהִי יָת מַשְׁכַּהּ וְיָת
בִּשְׂרַהּ וְיָת דְּמַהּ עַל

רש"י

משה במדבר: אדומה תמימה. שתהא תמימה באדמימות ב) שאם היו בה שתי שערות שחורות פסולה ג) ג): (ג) אלעזר. מצותה בסגן ד) ד): אל מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות ה): ושחט אותה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה ו): (ד) אל נכח פני אהל מועד. עומד במזרחו של ירושלים ומתכוין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת

אבן עזרא

פרה אדומה תמימה. שלא תהיה קטנה (ה) [א] אמר הגאון כי מי נדה כמו הדבש שיזיק לבעל המרה האדומה, ויועיל לבעל הלחה (ו) ואין צורך (ז): ג והוציא אתה. המוציא או בצווי וכן ושחט, כי היא לא ישחטנה, והעד לפניו (ח) [ב]: ה ושרף את הפרה. השורף,

יהל אור

(למעלה יח יט) וכאן בפ' זו נאמר ג"כ לחוקת עולם (פ' י) אעפ"י שהיא מוקדמת במעשה: (ה) דעת הח' ז"ל שהתמימות הוא בזה שלא תהיה קטנה, כי הכתוב יאמר אשר לא עליה עול ומשמע שראויה לעול, ע"כ יפרש שלא תהיה קטנה: (ו) שפועל הדבר, דבר והפכו, כן מי הנדה מטהרין לטמא, ומטמאין לטהור: (ז) ליתן טעם בזה אחר שהכתוב באר זה במה שאמר חקה: (ח) זר שוחט ואלעזר רואה אותה שלא ישחט

קרני אור

[א] ודעת חז"ל (פרה פ"ב מ"ב) שנכנסת בשירה, ופי' הרע"ב שם, קטנה ביותר, וכ"ה (בכורות מ"ה ב') גנס פסול באדם, וכשר בבהמה, ועיין פי' הרמב"ם (פרה שם) שמאמר האל תמימה (היה עולה בדעתינו) שלימה בכל הדברים, והודיענו שענין תמימה שלימות האודם, וכן אז"ל (ספרי) שתהא תמימה באדמות, וכן פי' רש"י ז"ל, שתהא תמימה באדמימות, ובעל המ"ב כתב, שדעת הח' ז"ל בזה „שלא תהיה קטנה בשנים", וכ"כ הרמב"ם (ה' פרה) מצות פרה אדומה שתהיה בת ארבע שנים או בת שלש, ואם היתה זקנה כשרה, ואין לוקחין עגלה ומגדלין אותה: [ב] וכ"ה (ספרי, יומא מב א) שיהיה אחר שוחט ואלעזר רואה, וכתב הרלב"ג, והטעם בזה שיתן אל לבו לכוין דעתו בענין הפרה, שהוא עמוק ונפלא מאוד:

מקורי רש"י.

ב) ספרי, פרה פ"ב מ"ה, ילקוט תשס"ט: ג) ספרי, פרה שם, מדרש אגדה: ד) ספרי, פס"ו, מדרש אגדה: ה) ספרי, יומא ס"ח א', זבחים ק"ה ב': ו) ספרי, יומא מ"ב א', ילקוט תשס"א מדרש אגדה פס"ו:

מנחת יהודה

בכל הכתוב לא בא באל"ף (הזכרון): ב) וכ"ה (ספרי) וא"כ תמימה איננה תאר לפרה מצד עצמה, דהא אמר, אשר אין בה מום, כ"א מצד תארה, אדומה שההא תמימה לאדמות: ג) לאו דוקא שחורות אלא אף לבנות, וכ"ה (ספרי, פרה פ"ב מ"ה) ורש"י ז"ל קיצר דבריו ונקט שחורות לרבותא שהן קרובות לאדומות: ד) סגן, הוא הגדול שבכהנים, המשנה לכה"ג, ואת כהני המשנה (מ"ב כג ד) תיוב"ע „וית סגן כהניא" וע"ז כתב הרמב"ן „ואין הכוונה לומר שיהיה חיוב המצוה בסגן יותר מכהן גדול או כהן הדיוט אלא תוראת שעה היתה בפרה ראשונה שתהיה באלעזר והוא היה הסג"ן, ע"כ והטעם לזה,

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ישרף: ו ולקח הכהן עץ ארז ואזוב
ושני תולעת והשליך אל־תוך
שרפת הפרה: ז וכבס בגדיו הכהן
ורחץ בשרו במים ואחר יבא אל־
המחנה וטמא הכהן עד־הערב:
ח והשרף אתה יכבס בגדיו במים
ורחץ בשרו במים וטמא עד־
הערב: ט ואסף ׀ איש טהור את
אפר הפרה והניח מחוץ למחנה

אכלה יוקד: ו ויסב
כהנא אעא דארזא
ואזובא וצבע זהורי
וירמי לגו יקידת תורתא:
ז ויצבע לבושוהי כהנא
ויסחי בשרה במיא ובתר
כן ייעול למשריתא ויהי
מסאב כהנא עד רמשא:
ח ודמוקד יתה יצבע
לבושוהי במיא ויסחי
בשרה במיא ויהי מסאב
עד רמשא: ט ויכנוש גבר
דכי ית קטמא דתורתא
ויצנע למברא למשריתא
באתר דכי ותהי

אבן עזרא

והעד לעיניו (ט): ו עץ ארז. כמו למצורע. ושם רמזתי סוד (י): ז וכבס בגדיו. הכהן השורף (יא) [ג]: וטמא הכהן. וכבר ישב טמא (יב) ויש אומר שיהיה טמא עד הערב, שלא יאכל מן הקדשים (יג): ט איש טהור. איננו הכהן השורף (יד) [ד]: למי נדה. פירושו רחוק, כמו מנדיכם (ישעיה סו ה) (טו) [ה]:

רש"י

הדס ה) ז): (ז) אל המחנה. למחנה שכינה שאין טמא ו) משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע ז) ח): וטמא הכהן עד הערב. סרסהו ודרשהו וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה ח): (ט) והניח מחוץ למחנה. לשלשה חלקים מתחלקת אחד נתן בהר המשחה ואחד מתחלק לכל המשמרות ואחד נתן בחיל ט). זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העיירות וכל הצריכין להטהר י). וזה שבהר המשחה כהנים גדולים ט) לפרות אחרות מקדשין הימנה י) וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב שנאמר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: למי נדה. למי הזיה יא) כמו וידו אבן בי יא). לידות את קרנות הגוים יב) לשון זריקה יג): חטאת הוא. לשון חטוי

קרני אור

[ג] ודעת יונ"ע שזה מוסב על הסמוך, שתרגם "ויצבע לבושוי כהנא דיכוס ית תורתא": [ד] ודעת חז"ל (ספרי) שאסיפת האפר טהור בכל אדם: [ה] ולדעת חז"ל (ספרי)

יהל אור

דבר אחר עמה: (ט) שישרפנה לעיני אלעזר: (י) עיין בפי' הה' ז"ל (ויקרא יד ד) ובבאורי שם: (יא) השורף את עץ ארז ואזוב שהשליכם אל תוך שריפת הפרה לשרפם עם הפרה, אבל השורף את הפרה כתוב בפ' ח', וסרה בזה השגת המבאר על הח' ז"ל: (יב) קודם שבא אל המחנה, וכן פי' רש"י ז"ל, סרסהו ודרשהו, וטמא עד הערב ואחר יבא אל המחנה: (יג) עד שיעריב שמשו ואין לסרס הכתוב: (יד) כי זהו כהן אחר: (טו) ופי' הח' ז"ל שם מרחיקים אתכם, ופי' למי נדה לפי שהיו המים לצורך הרחוק והוא הטמא, וכן פי' הרד"ק בשרש נדד, ובד"ק "פירושו ריחוק" וכ"כ בס' המ"ב, בהירק הרי"ש ושורק החי"ת, שם מבנין פעל הדגוש:

מנחת יהודה

עיין בתנחומא ב' כ"ז פסי' דר"כ צד מ"א א': ה) יתרץ, והלא עומד חוץ לג' מחנות, והאיך שייך נוכח פני אהל מועד, אלא עומד במזרחו של ירושלים וכו', פי' עומד במזרח, ופניו למערב כנגד פתחו של היכל שהוא בכותל מזרחי, ופתחו למזרח: ו) ויש נוסחאות שכתוב בהן טמא מת ושעות הוא (הזכרון): ז) ובכ"י הוסיפו "ומצורע חוץ לשלש": ח) כי האיך יבוא אל המחנה והוא טמא: ט) עיין ברע"ב שכתב שיש נוסחאות, שאין כתוב בהן גדולים עיי"ש: י) כלומר לאותן המטמאים בשרפות פרות אחרות: יא) הורה בזה שאין הנו"ן מיסוד התיבה, אבל הוא לתיקון השם, כנו"ן של נראה ושל נעשה, ושרש התיבה "ידה", לשון הזיה, בחלוף הזי"ן בדל"ת ע"ד לשון ארמי, ויו"ד פ"א הפעל נבלעת ברגשות הדל"ת, ולא אמרו נידה ביו"ד, שלא יתערב עם על כן לנידה היתה (איכה א, ח) שהוא מגזרת נע ונד (רוו"ה): יב) עיין ברא"ם שדוחה הראיה מזכריה, וכן טען ע"ו המבאר

מקורי רש"י

ז) ספרי, וזבחים ק"ה ב', ועיין רש"י שם ד"ה "מה להלן", פס"ז: ח) עיין פסחים ס"ז א': ט) ספרי, פרה פ"ג מי"א, ועיין תוי"ט שם, תוספתא פרה פ"ג, ילקוט תשס"א: י) עיין תפארת ישראל פרה פ"ג מי"א אות ל"ז: יא) איכה ג' נ"ג: יב) זכריה ב' ד':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

במקום טהור והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא:
י וכבס האסף את אפר הפרה את בגדיו וטמא עד הערב והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם:
יא הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים:
יב הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר:
יג כל הנגע במת בנפש האדם אשר ימות

אונקלוס

לכנשתא דבני ישראל למטרא למי אדיותא חטאתא היא:
י ויצבע דכניש ית קטמא דתורתא ית לבושוהי ויהי מסאב עד רמשא ותהי לבני ישראל ולגיוריא דיתגיירון ביניהון לקים עלם:
יא דיקרב במיתא לכל נפשא דאנשא ויהי מסאב שבעא יומין:
יב הוא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה ידכי ואם לא ידי עלוהי ביומא תליתאה וביומא שביעאה לא ידכי:
יג כל דיקרב במיתא בנפשא

רש"י

כפשוטו ולפי הלכותיו קראה הכתוב חטאת לומר שהיא כקדשים להאסר בהנאה יג): (יב) הוא יתחטא בו. באפר הפרה (ס"א הזה) יד): (יג) במת בנפש. ואיזה מת של נפש האדם טו) להוציא נפש בהמה שאין טומאתה צריכה הזאה (אלא טומאת

אבן עזרא

י וטמא עד הערב. ואחר שאמר שיכבס את בגדיו, אין צורך להזכיר שירחץ במים (טז): ולגר הגר בתוכם. בעבור היות ארץ ישראל קדושה, כי הכבוד שם (יז): יא לכל נפש אדם. יהודי או עכו"ם (יח): אדם. ולא בהמה (יט): וטמא. יהיה טמא, והוא פועל עתיד כי הוי"ו השיבו (כ) ועל דעתי שהוא פעל עבר (כא) [ו]: יב יתחטא בו. יסור חטאו בו (כב), או כמו תחטאני באזוב ואטהר (תה' נא ט) (כג), וידוע כי בסוד החשבון

יהל אור

(טז) והוא דבר הלמד מעניינו כי כן הזכיר (למעלה פ' ז וח'): (יז) והוזהרו הגרים ג"כ ע"ז: (יח) כי העכו"ם אין מטמאין באהל, אבל מטמאין במגע במשא:
(יט) כי טומאת בהמה אינה צריכה להזאה: (כ) כי הוא פעל עבר והוי"ו השיבו לעתיד: (כא) וטעמו מי שנגע במת והיה טמא ז' ימים הוא יתחטא, ובעל המ"כ כתב שצ"ל בלא וי"ו ההכור במלת „על" וז"ל „כי הוי"ו השיבו על דעתי שהוא פעל עבר" והוי"ו המהפכו לעתיד, עם שיהיה ג"כ במקום אחר לעטוף, הוא פה כפ"ה רפה בל"י כי הוא נשוא המאמר, כלומר יטמא שבעת ימים, כי מלת טמא פעל עבר לגזרת פעל, ואיננו שם התואר, כמו וטמא טמא יקרא: (כב) באפר הנזכר, שזה גדר כמה שרשים, שמשמשים הדבר והפוכו, עיין (ויקרא ז יט) בבאורי שם: (כג) והוא ענין הזאה, וכן תיוב"ע שם:

קרני אור

פירושו מי הזיה וכן פי' רש"י ז"ל: [ו] וע"ז כתב הר"ל שהדעת הואת בטלה, שאם כבר עברו ז' ימים לא יתכן עוד לומר שיתחטא ביום השלישי:

מקורי רש"י

יג) ספרי מנחות כ"א ב': יד) ספרי פס"ו:

מנחת יהודה

המבאר לנתה"ש וכתב „לא יתכן כי אלה הם משרש ידה", ולהפר טענה זו, עיין בפתרון הספות להרה"ח מ' משה לנדא שהצדיק את רש"י ז"ל, וכתב שדברי רש"י ז"ל נכונים מאוד, עיי"ש: יג) ועוד יש בה חומרות שעל חטאת שמועלים בה, עיין ספרי ובהתוח"ם סי' ל"ד: יד) היל"ל יתחטא בה, ר"ל בהפרה, כמ"ש והיתה למשמרת חטאת היא שתפס ל"נ על הפרה, לכן פי' דבו קאי אאפר שהוא ל"ז: טו) ובי"ת בנפש הוראתו כמלת של, כמו בצמר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְלֹא יִתְחַטָּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה טִמֵּא
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי
מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה
עֹד טֻמְאָתוֹ בוֹ׃ יד זֹאת הַתּוֹרָה
אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא
אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא
שִׁבְעַת יָמִים׃ טו וְכֹל כְּלִי פָתוּחַ אֲשֶׁר
אֵין־צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא׃
טז וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה

אונקלוס

דֶּאֱנָשָׁא דִּי יְמוּת וְלָא יַדֵּי
עֲלוֹהִי יָת מַשְׁכְּנָא דַּייָ
סָאֵב וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא
הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אֲרֵי מֵי
אַדָּיוּתָא לָא אִזְדְּרִיקוּ
עֲלוֹהִי מְסָאַב יְהֵי עוֹד
סָאוֹבְתֵהּ בֵּהּ׃ יד דָּא
אוֹרָיְתָא אֱנָשׁ אֲרֵי יְמוּת
בְּמַשְׁכְּנָא כָּל דְּעָלֵל
לְמַשְׁכְּנָא וְכָל דִּי
בְמַשְׁכְּנָא יְהֵי מְסָאַב
שִׁבְעָא יוֹמִין׃ טו וְכֹל מָן
דַּחֲסַף פְּתִיחַ דְּלֵית
מְגוּפַת שֵׁיעַ מַקַּף עֲלוֹהִי
מְסָאַב הוּא׃ טז וְכֹל דִּי

אבן עזרא

השלישי כמו השביעי (כד): יג כי מי נדה. יש מפרשים כמו אך במי נדה יתחטא (למטה לא כב) (כה): לא זרק עליו. על המים (כו): עוד. תמיד כמו, עוד כל ימי הארץ (ברא', ח, כב) (כז): יד באהל. והבית כאהל, רק הזכיר הכתוב האהל בעבור היות ישראל באהלים (כח), וכן אשר ישחט שור או כשב ועז במחנה (ויקרא יז ג) (כט): וכל אשר באהל. מבגד (ל): טו צמיד פתיל. שנים פתילים (לא):

רש"י

שבעה) ד"א בנפש זו רביעית דם טז) (טו): את משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה אפי' בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי טז): עוד טומאתו בו. אע"פ שטבל יז) יז) (יד) כל הבא אל האהל. בעוד שהמת בתוכו יח): (טו) וכל כלי פתוח. בכלי חרס הכתוב מדבר שאין מקבל טומאה מגבו אלא מתוכו לפיכך אם אין מגופת למידתו פתולה עליו יפה בחבור טמא הוא יט) יז*). הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור: פתיל. לשון מחובר בלשון עברי כ) וכן נפתולי אלהים נפתלתי יח). נתחברתי עם אחותי יט): (טז) על פני השדה. רבותינו דרשו ב) לרבות גולל ודופק כא) ופשוטו על פני השדה

יהל אור

(כד) השביעי נקרא מרובע והוא רביעי החדש, וחצי מרובע הוא שלשה, ע"כ יאמר שבסוד החשבון השלישי כמו השביעי, ועיין (ויקרא יב ד) שכתב, וסבת טומאתה שבעת ימים עד שובה אל המרובע, ועיין (ברא' לד כה) שכתב, שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע, ויאמר הכתוב שההזאה צריכה להיות בשלישי ובשביעי: (כה) ופי' שם הח' ז"ל, היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה, כמו מי נדה לא זרק עליו: (כו) כי אמר לי' והוא שב על המים, כי המים ג"כ לפעמים בל"י כמו יזל מים מדליו (למטה כד ז): (כז) שפי' תמיד: (כח) וכן פי' הרמב"ן ורב"ח, אבל הוא הדין לבית: (כט) ופי' לאו דוקא במחנה, וכן כאן ה"ה בבית: (ל) כי הבגדים לא הזכיר עוד: (לא) פי' צמד ופתיל הם שנים, וכאורו, כי צמיד הוא הכסוי שהוא נצמד ומהודק על הכלי ופתיל פי' שמסובב בשפת הכסוי להדקו יפה שבל פתל

מנחת יהודה

בצמר ובפשתים (ויקרא יג, נב) שפי' של צמר ושל פשתים: טז) והוא שיעור הדם שמטמא, שהוא שיעור שהמיתה בא על ידו: יז) שלא יאמר מאחר שספרתי שבעה, אם לא הועיל לי ספירתי ליכנס למקדש, מ"מ תועיל לי שלא אטמא עוד, ת"ל עוד טומאתו בו: יח) אפי' לפי שנה: יט) צמיד הוא שם המגופה, או הכסוי שעל הכלי, ופתיל לשון מחובר, וכן ת"א דלית מגופת שיע מקף עלוהי, ויו"ת דלית מגופתא מחברה ביה מקף על פומיה, גם בלשון ערבי צמא"ד: כ) הוא חתיכת בגד או חוטין הקושרים המגופה אל הכלי, והנה לרש"י כאן פתיל הוא החבור וצמיד הוא המגופה, ובחולין כ"ה א' פי' רש"י להיפך, פתיל הוא המגופה וכן פי' הגר"א (כלים פ"ט מ"ז): כא) גולל נקרא כיסוי ארון של מת, מלשון וגללו את האבן מעל פי הבאר (ברא' כט ג) דהיינו כיסוי, דופק הם הקרשים שבצידי הארון, ונקרא דופק ע"ש שהגולל דופק עליו, ור"ת יפרש גולל הוא אבן גדול שמניחין

מקורי רש"י

טו) ספרי, חולין ע"ב א' ילקוט תשס"ב: טז) פס"ז מדרש לגדה: יז) פס"ז מדרש לגדה: יז*) ספרי ילקוט תשס"ב: יח) ברא' ל', ח': יט) עיין רש"י שם: כ) ספרי חולין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם
אָדָם אוֹ בְקָבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃
יז וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת
הַחַטָּאת וְנָתַן עָלָיו מַיִם חַיִּים אֶל־
כֶּלִי׃ שני יח וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם
אִישׁ טָהוֹר וְהִזָּה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־
כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר
הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֹּגֵעַ בַּעֶצֶם אוֹ בֶחָלָל
אוֹ בַמֵּת אוֹ בַקָּבֶר׃ יט וְהִזָּה הַטָּהֹר
עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְחִטְּאוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
וְכִבֶּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר
בָּעָרֶב׃ כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא
יִתְחַטָּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא
מִתּוֹךְ הַקָּהָל כִּי אֶת־מִקְדַּשׁ יְהוָה
טִמֵּא מֵי נִדָּה לֹא־זֹרַק עָלָיו טָמֵא
הוּא׃ כא וְהָיְתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם

אונקלוס

יִקְרַב עַל אַפֵּי חַקְלָא
בִּקְטִיל חַרְבָּא אוֹ בְמִיתָא
אוֹ בְגַרְמָא דֶאֱנָשָׁא אוֹ
בְקִבְרָא יְהֵי מְסָאַב
שִׁבְעָא יוֹמִין׃ יז וְיִסְּבוּן
לִדְמְסָאַב מֵעֲפַר יְקֵדַת
חַטָּאתָא וְיִתְּנוּן עֲלוֹהִי מֵי
מַבּוּעַ לְמָן׃ יח וְיִסַּב
אֵזוֹבָא וְיִטְבּוֹל בְּמַיָּא
גְבַר דְּכֵי וְיַדֵּי עַל מַשְׁכְּנָא
וְעַל כָּל מָנַיָּא וְעַל
נַפְשָׁתָא דִי הֲווֹ תַמָּן וְעַל
דְּיִקְרַב בְּגַרְמָא אוֹ
בִקְטִילָא אוֹ בְמִיתָא אוֹ
בְקִבְרָא׃ יט וְיַדֵּי דַכְיָא עַל
מְסָאֲבָא בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה
וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִידַכֵּנֵהּ
בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וִיצַבַּע
לְבוּשׁוֹהִי וְיַסְחֵי בְמַיָּא
וְיִדְכֵּי בְרַמְשָׁא׃ כ וּגְבַר
דִּי יִסְתָּאַב וְלָא יַדֵּי עֲלוֹהִי
וְיִשְׁתֵּיצֵי אֱנָשָׁא הַהוּא מִגּוֹ
קְהָלָא אֲרֵי יָת מַקְדְּשָׁא
דַייָ סָאֵב מֵי אַדָּיוּתָא לָא
אִזְדְּרִיקוּ עֲלוֹהִי מְסָאַב
הוּא׃ כא וּתְהֵי לְהוֹן לִקְיָם
עָלַם וּדְיַדֵּי מֵי אַדָּיוּתָא
יְצַבַּע לְבוּשׁוֹהִי וּדְיִקְרַב

רש"י

שאין שם אהל מטמא המת שם בנגיעה כג): (יט) וחטאו ביום השביעי. הוא גמר טהרתו כג): (כ) ואיש אשר יטמא וגו'. אם נאמר מקדש למה נאמר משכן כו'

אבן עזרא

או בקבר. של אדם (לא*): יז ולקחו לטמא. הנה פירוש איך יתחטא (לב): יח איש טהור. והקרוב להיותו כהן (לג*): כ ואיש אשר יטמא. וכבר הזכיר כל הנוגע במת בנפש ונכרתה (פ' יג) ועתה הזהיר על העצם ועל

יהל אור

סכוב הוא, לכן נקרא החוט פתיל שנעשה ע"י סבוב (רל"ש): (לא*) שיש בו אדם מת: (לב) כי למעלה פ' יג) כתוב הוא יתחטא בו וגו' ולא פי' באיזה אופן: (לב*) מפני שהוא מוזהר על הטהרה ביותר:

מנחת יהודה

שמניחין על הקבר לסימן והיא מצבה, וכן דעת הר"ש בפי' לאהלות (פ"ב מ"ד): כב) אינו מטמא רק במגע: כג) מצינו ספפר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּמַזֵּה מֵי־הַנִּדָּה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהַנֹּגֵעַ בְּמֵי הַנִּדָּה יִטְמָא עַד־הָעָרֶב׃
כב וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע־בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֹּגַעַת תִּטְמָא עַד־הָעָרֶב׃

אונקלוס

בְּמֵי אַדָּיוּתָא יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃
כב וְכֹל דִּי יִקְרַב בֵּהּ מְסָאֲבָא יְהֵי מְסָאַב וֶאֱנָשׁ דְּיִקְרַב בֵּהּ יְהֵי מְסָאַב עַד רַמְשָׁא׃

אבן עזרא

הקבר (לג): **כא** יטמא עד הערב. ולא יטהר עד אשר ירחץ: **כב** וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. שהוא טמא מת או עצם או קבר (לד): תטמא עד הערב. ותרחץ (לה):

רש"י

(כא) **ומזה מי הנדה.** רבותינו אמרו (כב) שהמזה טהור (כד) וזה בא ללמד שהנושא מי חטאת טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו משא"כ בנוגע וזה שהוציאו בלשון מזה לומר לך שאין מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה (כה): **והנוגע וגו' יטמא.** ואין טעון כבוס בגדים: (כב) **וכל אשר יגע בו הטמא.** הזה שנטמא במת (כו): **והנפש הנוגעת.** בו בטמא מת: **תטמא עד הערב.** כאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה והנוגע בו אב הטומאה ומטמא אדם (כז). וזהו פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומ"א העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן. וזהו: **ויקחו אליך.** משלהם. כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם (כג): **פרה אדומה.** משל לבן שפחה שטינף פלטין אמרו תבא אמו ותקנח הצואה כך תבא פרה ותכפר על העגל (כד): **אדומה.** על שם אם יאדימו כתולע (כה). שהחטא קרוי אדום (כו): **תמימה.** על שם ישראל שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין תבא זו ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: **לא עלה עליה עול.** כשם שפרקו מעליהם עול שמים (כז): (ג) **אל אלעזר הכהן.** כשם שנקהלו על אהרן שהוא כהן לעשות העגל. ולפי שאהרן עשה את העגל לא נתנה לו עבודה זו על ידו שאין קטיגור נעשה סניגור (כח): (ה) **ושרף את הפרה.** כשם שנשרף העגל: (ו) **עץ ארז ואזוב ושני תולעת.** ג' מינין הללו כנגד שלשת אלפי איש שנפלו בעגל. וארז הוא הגבוה מכל האילנות. ואזוב נמוך מכולם סימן שהגבוה שנתגאה וחטא ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת ויתכפר לו (כח) (כט): (ט) **למשמרת.** כמו שפשע העגל שמור לדורות לפורענות שאין לך פקודה שאין בה מפקודת העגל (ל) שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' (לא). וכשם שהעגל מטמא כל העוסקין בו (כט), כך פרה מטמאה כל העוסקין בה (לב) וכשם שנטהרו באפרו שנאמר ויזר על פני המים וגו' (לג) כך ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת וגו' (ל):

יהל אור

(לג) אפילו אם נגע בעצם ובקבר, והוצרך לפרש שניהם, כי אין עונשים מן הדין: **(לד)** ע"כ יאמר בה"א הידיעה והם הנזכרים למעלה: (לה) כי בכל טומאה, כתוב אחריה ורחץ בשרו במים וגו' ואפילו טומאת קרי עיין (דבר' כג יב):

מנחת יהודה

מספר השלשה חביב כמספר השבעה והעשרה, שכלם מספרים ידועים וחשובים בחכמת הקבלה, וזה לאות כי כוונת התורה וחכמת האמת אחת היא (אם למקרא): כד) מדכתיב והזה הטהור על הטמא (פ' יט) שאם היה טמא אזי היה מטמא את המים: כה) וכן אז"ל (ספרי, יומא יד א) מאי מזה נושא, ונכתוב רחמנא נושא, הא קמ"ל, דבעינן שיעור הזאה: כו) פי' כל מי שנגע בו הטמא מן המת יטמא: כז) אדם וכלים: כח) וכ"ה (פסי' דר"כ) ע"י שאדם מגביה עצמו כארז הוא לוקה בצרעת, וכיון שהוא משפיל עצמו כאזוב, נתרפא ע"י אזוב: כט) וברב"ח הגי' כאן „וכשם שהעגל טימא כל העוסקין בו שע"ז מטמאה דכתיב, ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים (תה' קו כח) וכתיב תזרם כמו דוה, צא תאמר לו, (ישעי' ל' כ"ב), כך פרה מטמא וכו'": ל) ויסיים שם ונתן עליו מים חיים אל כלי:

מקורי רש"י

פ"ב א' מס"ז: כא) דף ט"ז ב'; כב) נדה ס', א' יומא י"ד, א': כג) מדרש אגדה: כד) תנחומא א' ס"ח תנחומא ב', כ"ו פסי"ר פרק פי"ד עיין בתוס' מו"ק כ"ח א', ד"ה „מה פרה" במד"ר פי"ט א': כה) ישעי' א', י"ח: כו) עיין מדרש אגדה: כז) מדרש אגדה: כח) ברכות כ"ט א' ר"ה כ"ו א' מדרש אגדה: כט) פסי' דר"כ דף ל"ס, א' פסי"ר, פרק פי"ד מדרש אגדה: ל) סנהד' ק"ב א' מדרש אגדה: לא) שמות ל"ב ל"ד: לב) פרה פ"ד מ"ד סולין כ"ט ב': לג) שמות ל"ב, כ':

והלא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פ כ א וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה
מִדְבַּר־צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב
הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם
וַתִּקָּבֵר שָׁם׃ ב וְלֹא־הָיָה מַיִם לָעֵדָה
וַיִּקָּהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן׃ ג וַיָּרֶב
הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוּ
גָוַעְנוּ בִּגְוַע אַחֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה׃

אונקלוס

א וַאֲתוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל
כְּנִשְׁתָּא לְמַדְבְּרָא דְצִין
בְּיַרְחָא קַדְמָאָה וִיתֵב
עַמָּא בִּרְקָם וּמִיתַת תַּמָּן
מִרְיָם וְאִתְקְבַרַת תַּמָּן׃
ב וְלָא הֲוָה מַיָּא לִכְנִשְׁתָּא
וְאִתְכְּנִשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל
אַהֲרֹן׃ ג וּנְצָא עַמָּא עִם
מֹשֶׁה וַאֲמַרוּ לְמֵימַר וּלְוַי
דְמִתְנָא בְּמוֹתָא דַאֲחָנָא

רש"י

(א) כל העדה. עדה השלמה שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים א): ותמת שם מרים. למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה א) לומר לך מה קרבנות מכפרין (ס"א כמו שפרה אדומה מכפרת) ב) אף מיתת צדיקים מכפרת ב): ותמת שם מרים. אף היא בנשיקה מתה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' שאינו דרך כבוד של מעלה ג) ובאהרן נאמר על פי ה' באלה מסעי ד): (ב) ולא היה מים לעדה. מכאן שכל מ' שנה היה להם הבאר בזכות מרים ה): (ג) ולו גוענו. הלואי שגוענו: בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר למד שמיתת צמא מגונה ממנה: בגוע. שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמתו אחינו

אבן עזרא

א בחדש הראשון. בשנת הארבעים (א), והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה רק בשנה הראשונה ובשנת הארבעים (ב) [א]: וטעם ויבאו בני ישראל כל העדה. בעבור שמתו דור המדבר (ג) ועתה באו הבאים (ד) אל ארץ כנען (ה): וישב העם בקדש. בעבור שישבו שם ימים רבים, כי כן כתוב (ו) [ב]: ב ולא היה מים לעדה. ספר הכתוב שנים מאורעים, האחד מות מרים, והשני מות אהרן ומשה (ז) ולא יכנסו לארץ, והחל לספר הסבה (ח): ג וירב. מבנין הפעיל (ט): בגוע אחינו. שם הפעל (י) כמו כשכב אדני המלך (מ"א א כא) (יא): אחינו. הם דור המדבר שמתו, והם עבדי

יהל אור

(א) וכמו שיבאר: (ב) וכ"ה הגי' ברב"ח „ובשנת" וזה המעשה היה בשנת הארבעים, כי בשנה ראשונה לא יוכל להיות מפני שעיר קדש היא בקצה ארץ אדום והוא מדבר צין, וכן כתוב (למטה לג, לו) ויחנו במדבר צין היא קדש: (ג) וכן פי' רש"י ז"ל, ועיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז: (ד) וברב"ח הגי' „הבאים" וכ"ה בס' המ"ב, ועיין רש"י ורמב"ן: (ה) וזה היה בשנת הארבעים: (ו) עיין קרני אור: (ז) והשנים מאורעים היו תכופים, וסמכם הכתוב אחר ולא הי' מים לעדה, כי בסבת מרים שמתה, לא הי' מים לעדה, ובסבת המים הי' מות אהרן ומשה: (ח) מפני זה נגזר עליהם המיתה: (ט) מבנין הנוסף, כי הי"ל לינקד היו"ד בחירק ונקוד קמץ תחת ה"א הבנין: (י) מקור עם בי"ת בכל"ס: (יא) וכן דעת הרד"ק בשרשים:

קרני אור

[א] עד כאן נאמר בשנה השנית, מכאן ואילך בשנת הארבעים, ופרשת הפרה נאמרה קודם לפרשיות שלמעלה, ולא נכתבה בינתיים שלא להפסיק ספור המאורעות (שד"ל): [ב] ועל זה כתב הרמב"ן ז"ל, וטעם ר"א שאמר בעבור שישבו שם ימים רבים כי כן כתוב, כי קדש אשר כתוב בו ותשבו בקדש ימים רבים, הוא קדש ברנע, והוא במדבר פארן ומשם נשתלחו המרגלים בשנה השנית ושם מרו, אבל קדש זה הוא במדבר צין, וכאן שם בשנת הארבעים, ושם מתה מרים, ומקראות מפורשות שם, וכן השיגו המהרי"א וע"ז העיר המבאר לנתה"ש וכתב, „ואפשר שכונת הראב"ע היא ג"כ על קדש שבמדבר צין, כי גם שם התעכבו ימים רבים כמבואר בכתוב, כי שם מתה מרים, ושם היו מריבות המים ושליחות המלאכים אל מלך אדום ומורתם", ע"כ ועיין (למטה פ' ס, ופ' יב) שלא

מקורי רש"י

א) עיין למטה פ' כ"ב תנחומא ס' י"ד: ב) מו"ק כ"ח ע"א ילקוט תשס"ג: ג) מו"ק כ"ח ע"א, ב"ב י"ז, א', מדרש אגדה, ילקוט שם: ד) למטה ל"ג ל"ח: ה) תענית

מנחת יהודה

א) והלא פרשת פרה היתה בשנה השנית לצאתם ממצרים, ומיתת מרים היתה לסוף ארבעים שנה: ב) שכשם שפרה מכפרת על ישראל ומטהרת אותם, וכ"ה בפס"ז, והמדרש אגדה הגי' כמו הגי' שס"א:

לדעת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד וְלָמָה הֲבֵאתֶם אֶת־קְהַל יְהוָה
אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוּת שָׁם אֲנַחְנוּ
וּבְעִירֵנוּ׃ ה וְלָמָה הֶעֱלִיתֻנוּ מִמִּצְרַיִם
לְהָבִיא אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הָרָע הַזֶּה
לֹא ׀ מְקוֹם זֶרַע וּתְאֵנָה וְגֶפֶן וְרִמּוֹן
וּמַיִם אַיִן לִשְׁתּוֹת׃ ו וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל־פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד־
יְהוָה אֲלֵיהֶם׃ פ שלישי שני כשהן מחוברין
ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ח קַח
אֶת־הַמַּטֶּה וְהַקְהֵל אֶת־הָעֵדָה

אונקלוס

קֳדָם יְיָ׃ ד וּלְמָא אַעֲלְתּוּן
יָת קְהָלָא דַיְיָ לְמַדְבְּרָא
הָדֵין לִמְמָת תַּמָּן אֲנַחְנָא
וּבְעִירָנָא׃ ה וּלְמָא
אַסֵּקְתּוּנָא מִמִּצְרַיִם
לְאַיְתָאָה יָתָנָא לְאַתְרָא
בִּישָׁא הָדֵין לָא אֲתַר כְּשַׁר
לְבֵית זְרַע וְאַף לָא תֵּינִין
וְגוּפְנִין וְרִמּוֹנִין וּמַיָּא לֵית
לְמִשְׁתֵּי׃ ו וַעֲאַל מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן מִן קֳדָם קְהָלָא
לִתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא וּנְפַלוּ
עַל אַפֵּיהוֹן וְאִתְגְּלִי יְקָרָא
דַיְיָ לְהוֹן׃ ז וּמַלִּיל יְיָ עִם
מֹשֶׁה לְמֵימָר׃ ח סַב יָת
חֻטְרָא וְאַכְנֵישׁ יָת
כְּנִשְׁתָּא אַתְּ וְאַהֲרֹן אֲחוּךְ

אבן עזרא

ד' (יג) : ד ולמה הבאתם. ידבר (יב*) למשה ולאהרן, כי כן כתוב ויקהלו על משה ועל אהרן (פ' ב) וטעם וירב העם עם משה, שהמריבה היתה עם משה חזקה (יג) : ה העליתנו. מלה זרה (יד) [ב*] : ויבא משה ואהרן מפני הקהל. כדמות בורחים (טו) : ויפלו על פניהם. להתפלל, וי"א לדרוש את השם בנבואה (טז) [ג] : ח קח את המטה. יש בכאן פירושים רבים, יש בדברי יחיד, בעבור שאמר לישראל שמעו נא המורים, והם בני אברהם יצחק ויעקב (יז) ואילו היה כן למה אמר להם עוד ממרים הייתם (דבר' ט, ז) (יח) [ד] ואחרים אמרו, כי מלת ודברתם כמו והכיתם, וכמוהו ותדבר את כל זרע הממלכה

רש"י

שא"כ היה לו להנקד בגוע (כחולם הוא"ו) ג) : (ח) ואת בעירם. מכאן שחס הקב"ה על

קרני אור

נעלם כל זה מהם' ז"ל, ואין דעתו כלל על קדש ברנע וכ"כ רב"ם „קדש הוא שם עיר והוא מדבר צין וכו' ואין זה קדש ברנע, כי קדש ברנע מדבר' הוא וכו', ודע כי ימים רבים ישבו בנ"י בעיר האת שמה קדש, הוא שכתוב ותשבו בקדש ימים רבים ע"כ, ואל זה כיון הם' ז"ל, ועיין בס' המ"ב שכתב, אמנם יש להתפלא על מסרי"א ז"ל שנראה מדבריו שלא ירד לעומק דברי הרמב"ע ז"ל, ושגה ברואה : [ב*] בכתוי סרס מ"ם הרבים ובאה וי"ו במקומה שגם היא סימן הרבים (ן' מלך) : [ג] וע"ז העיר המבאר לנתה"ם אבל מי שדבר עם ה' כאשר ידבר איש אל רעהו לא היה צריך ליפול על פניו לא להתפלל ולא להתנבאות ויפרש שמרוב היגון והפחד לא נותר עוד כח בהם לעמוד על רגליהם : [ד] ודעת הרמב"ם בח' מפרקיו (פ"ד) כי לא מטעם זלזול כבודם גוה המאמר היה חטאת, אא"כ לאה סור לומר בתוכחותיו ממרים הייתם, ודמתו מפני שהראה להם במאמרו זה פני זעם אשר לא זעם ה', והבינו ממנו שהש"י יקצוף על שאלתם בדבר ההכרחי, ולולי שהיה יודע שהש"י כעס עלינו בבקשת המים, ושאנחנו הכעסנוהו ית' לא היה כועס, והרמב"ן הקשה עליו מעונש

יהל אור

(יב) כמוגו היום : (יב*) ובד"ק „ידברו" : (יג) יותר מעם אהרן, וכן פי' הרדי"א להיותו העקר בנבואה ובהנהגה היתה המריבה אתו : (יד) כי משפטו להיות העליתם אותנו : (טו) עיין (למעלה טז ב) שפי' שיש הפרש בין לפני ובין מפני, כי לפני בגלוי ומפני בסתר, ופי' שהלכו כדמות בורחים בסתר כי אין לשון בריחה נזכר פה, וכן פי' הרדי"א : (טז) לידע מה לעשות : (יז) והוא (בבמד"ר פ' יט) והקלו בכבודם של ישראל, ואין ראוי לאיש חסיד לחטא ולזלזל בבני אברהם יצחק ויעקב, ולמדו מכאן שהמזלזל בכבוד הצבור כאלו מחלל את השם : (יח) ואם חטא בזה למה שנה לאמרו :

מנחת יהודה

ג) לדעת כל המדקדקים, בגוע הוא מקור מבנין הקל בשקל פְּעֹל כמו בשכב אדוני המלך (מ"א א כא) וכ"כ הראב"ע והרד"ק, אבן רש"י ז"ל מאן בזה, והדין עמו, כי עברתי על פני כל המקרא ומצאתי כי כל הפעלים שסופם חי"ת או עי"ן, כשבא לדבר בהם בלשון מקור לעולם העי"ן בחולם בשקל פעוֹל, ולא מצאנו בשקל פעל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

(דה"ב כב י) (יט), ואין זה נכון, כי המלה מגזרת דבר (כ) או מן ידבר עמים תחתנו (תה' מז ד) (כא), והנה פי' ותדבר כמו ותאבד, וכן בספר השני (כב), והנה פירוש ודברתם אל הסלע ואבדתם (כג), ועוד אם כן הפירוש, למה נענש משה (כד), גם הם השיבו בעבור שהכה פעמים.(כד*) א"כ למה נענש אהרן (כה) [ה], ויאמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי יש אותות (כו) נעשות בדבור, ויש בפועל ודבור, כמו מלח אלישע (כז) והשם צוה שיקח המטה להכות בסלע כמשפט הצור (כח), והוסיף מלת ודברתם להוציא המים בסכה ובדבור (כט), בעבור שהכעיסו (כט*) ישראל אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים, והיתה דעתו, כי אין יכולת בני להוציא מים מהסלע כי אם בכח השם, והנה לא פירש דבורו היטיב, וחשבו אנשים בלבם, כי דבור (ל) שלא יוכל השם להוציא מים מן הסלע, וזה טעם אשר לא קדשתם אותי (ל*) והביא ראיה מדברי המשורר שאמר כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו (תה' קו לג) (לא) והנה החטא היה בבטואו (לא*), לא בסכה, גם זה איננו נכון, כי משה אמר זה, ולמה נענש אהרן, ועוד כי אין במעשה זכר דבור (לב) והראיה שהביא איננה ראיה, כי אין פי' כי המרו את רוחו, כי אם אל השם (לג), וכן כתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה סג י), וזה פירוש "ויקציפו על מי מריבה" (תה' קו לב) והטעם שהקציפו השם, וכן כתוב "המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ד'" (לג*), "וירע למשה בעבורם", כי המרו את רוח השם, ויגזור על משה שלא יכנס לארץ (לד), ואחרים אמרו כי הדבור אל הסלע שאיננו שומע איננה כי אם בסכה (לה) ואם כן למה נענש משה, ואחרים אמרו בעבור שלא אמרו שירה (לו) כמו עלי באר ענו לה (למטה כא יח) (לז) [ו] וזה טעם אשר לא קדשתם, והאחרים אמרו כי השם צוה שידברו והם לא דברו רק הכה משה (לז*), על כן נענשו שניהם, ונאמר להם מעלתם, מריתם (לח), לא האמנתם, לא קדשתם (לח*) [ז] ואנשי שקול הדעת אמרו שלא יתכן שיהיה שליח השם ימיר. דבור השם (לט), ואם הוא המיר, איך נאמין בתורתו, גם אלה לא דברו נכונה, כי אילו היה מחליף במצוה מיד היה נענש, כי הנה נענש על דבר שאינו מצוה לעולם, ולא תורה לישראל, ולא נעשה בזדון רק בשגגה, בעבור שהכעיסוהו ישראל [ח] וכן אמר, גם בי התאנף ד' בגללכם (דבר' א לז). ואחרים אמרו כי ישראל אמרו לו שיוציא מסלע אחר (לט*), וראייתם המן הסלע הזה (מ) ומשה פחד להחליף דבור

יהל אור

(יט) ופי' גם שם ההכאה, וכן אצל האבן המכוון אצלו בדבור הוא ההכאה: (כ) וכן פי' הרד"ק שם, מענין דבר כבד מאוד: (כא) ופי' גם שם, מענין דבר וכן פי' רש"י שם: (כב) ולפי זה, הפירוש מן ותדבר כמו ותאבד וכ"ה בספר השני (מ"ב יא א) כתיב ותאבד, במקום מלת ותדבר הכתוב (דה"ב כב י): (כג) ואין זה פירוש כלל כי זה לא יורה על ההכאה כ"א על האפיסה בהחלט ובלתי המצא בהויתו: (כד) כי הנה כן עשה כמ"ש אח"ז: (כד*) אם הכה פעם אחד לא היה שום חטא, כי הדבור למשה היא ההכאה, אך החטא היה מה שהכה פעמים: (כה) שלא הכה אפילו פעם אחת: (כו) וברוב הנדפסים הגי' "אותיות" וטעות הוא: (כז) כמ"ב ב' כ"א ויצלך שם מלח, ויאמר כה אמר ד' וגו' והיה שם בפועל ובדבור: (כח) בחורב (שמות יז ו) שאמר לו והכית בצור: (כט) והוא הכה ולא דבר לכך נענש: (כט*) ובד"ק "ובעבור שהכעיסוהו": (ל) ובהמ"ב "כי דבורו": (ל*) ושגגת משה היתה מפני האנשים שחשבו שלא יוכל ד' להוציא מים מן הסלע: (לא) מפני שהמרו את רוחו בטא בשפתיו, והאנשים לא הבינו שאין כוונת משה ע"ז: (לא*) מה שלא פי' דבריו היטיב: (לב) כי כשעשה משה המעשה לא היה שום דבור שנאמר שחטא בדבור שלא הבינו האנשים: (לג) וכן פי' הח' ז"ל בתה' שם, כי המרו את רוחו שב אל השם ולא אל מרע"ה: (לג*) ולא אמר את משה ואת אהרן: (לד) וזהו פי' ויבטא בשפתיו, על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ, וכן פי' הח' ז"ל שם: (לה) ובד"ק "כי הדבור אל הסלע מכה היא שאיננו שומע כי אם במכה" וכן פי' הרשב"ם, ולא האמין שבדבורו עם הסלע יוציא ממנו מים אלא בהכאת המטה כמו שעשה ברפידים: (לו) על יציאת המים מן הסלע: (לז) כמו שאמרו ישראל, ודעתם, שאז ישיר ישראל עלי באר וגו' באר חפרוה שרים היה על זה הסלע: (לז*) וכ"ה (מדרש משלי פ' כב) וכ"ה דעת רש"י ז"ל, וכן פי' העקדה שהיה להם לומר אל הסלע, כה אמר ד' הסלע תנה מימיך וישתה העם הזה וכיוצא בדברים האלה: (לח) והנה השאתם היתה מעילה ומרי, שלא עשו כאשר צוה ד': (לח*) כי בזה היה הסרון אמונה שלא קדשתם את שמי, שזה הדבר היה גורם קידוש השם בעיני ישראל: (לט) בס' המ"ב יש גי' "ממיר דבור השם" וכן יש גי' או שיהיה שליח השם וימיר וכו': (לט*) שנזדמן להם: (מ) והם נערו בהם ואמרו המן

קרני אור

אהרן אשר לא כעס: [ה] בכמה פירושים כאן השגתם עליהם, וא"כ מה חטא אהרן? ועיין (תנחומא א י, תנחומא ב לב) אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אני שקפדתי אהרן מה חטא? : [ו] וע"ז כתב הרי"א, אבל אין הדבר כן, כי כמה מסעות מקדש אשר במדבר אין עד באר ית שבו היה ענין המים והשירה: [ז] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל ודברי אגדה הם, ולא נתבוררו, כי מאמר שלוח קח את המטה יש במשמע שיכה בו, שאם היה רצונו שידבר בלבד מה ענין המטה בידו, וכן כתב העקידה וע"ז השיב בעל מעשה ה', כי המטה שאמר לא להכות בו אמר לו כן, ובמלחמת עמלק ג"כ לקח המטה, וכל האותות שעשה משה מטה האלהים בידו: [ח] ואמרו ז"ל (ספרי מטות) והביאו רש"י ז"ל בשלשה מקומות בא (משה) לכלל כעס

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אתה ואהרן אחיך ודברתם אל־
הסלע לעיניהם ונתן מימיו
והוצאת להם מים מן־הסלע
והשקית את־העדה ואת־בעירם:
ט ויקח משה את־המטה מלפני
יהוה כאשר צוהו: י ויקהלו משה

אונקלוס

ותמללון עם כיפא
לעיניהון ויתן מוהי ותפק
להון מיא מן כיפא
ותשקי ית כנשתא וית
בעירהון: ט ונסיב משה
ית חטרא מן קדם יי
כמא די פקדיה:
י ואכנישו משה ואהרן
ית קהלא לקדם כיפא
ואמר להון שמעו כען

אבן עזרא

השם (מ*), ובעבור שלא האמין להוציא מים מן הסלע שאמרו על כן נענש [ט], וזה טעם לא האמנתם בי, גם זה הפירוש איננו נכון, כי הכתוב אמר מריתם את פי ד' והנה לא מרו (מא), והפירוש הנכון בעיני אגלנו ברמיזות, דע כי כאשר ידע החלק את הכל (מב) ירבק בכל (מג) ויחדש בכל אותות ומופתים (מד), ואמת כי השם אמר למשה ולאהרן ודברתם ולא דברו בעבור מריבת העם עם משה (מה) והנה החלק חלק (מו) והכה הסלע ולא יצאו מים עד שהכהו פעם שנית (מז) והנה לא קדשו השם ומרו ומעלו בשגגה (מח) [י] גם יוכל המפרש לפרש ויבטא בשפתיו על משה (מט) כי על כן נענש, כי לא היה ראוי שידבר דבר עד שימלא שליחות השם גם יהיה דרש קדמונינו ז"ל, כי החטא היה בעבור שאמר שמעו נא המורים (נ), ורמזו זה הסוד (נא): אל הסלע. שהודעתיך (נב) או הנמצא סמוך למחנה (נג): ונתן מימיו. בעבור מימיו, טעו רבים ואמרו כי זה הסלע הוא הצור (נד) [יא] ואלה עורי לב, כי הצור הוא בחורב, וזה הסלע היה בקצה ארץ אדום, כי בקדש היה, גם יתכן לפרש מימיו המים שאתן בו: ט את המטה

רש"י

ממונם של ישראל ו): (י) ויקהלו וגו'. זה אחד מן המקומות שהחזיק מועט את המרובה ז):

קרני אור

ובא לכלל טעות: [ט] וכ"ה (תנחומא א ט) שהתחילו לומר יודע משה חוק הסלע הזה, אם הוא מבקש יוציא לנו מזה, וכ"ה (במד"ר פ' י"ט ט', ילקוט ר' תשס"ג): [י] וע"ז כתב הרמב"ן אבל אינו ראוי שיאמר בזה לא האמנתם בי להקדישני, כי אין כאן חסרון אמונה כלל, ועיין מדרשי התורה להק' אהשלמה אסתרוק ז"ל, מה שאמר בזה, וביאורו מתאים לדעת הא' ז"ל: [יא] עיין

יהל אור

המן הסלע הזה שלא נלטוינו עליו נוציא מים: (מ*) בסלע אשר אמר לו: (מא) את דברו כי הם עשו מה שצוה השם ולא מרו את פיו: (מב) החלק הוא חלק אלוה ממעל, והוא בעל הנפש המשכלת, כאשר ידע את הכל, שהוא הבורא ית' העושה כל והכל יכול: (מג) כמ"ש, אותו תעבוד ובו תדבק (דברי' י כ): (מד) פי' מפני הדבקות בו ית' יוכל לשנות התולדה ולחדש אותות ומופתים: (מה) פי' כי משה אבד כונתו בעבור מריבת העם ולא דבר אל הסלע: (מו) פי' שחלקה ונפסקה הדבקות שהיתה בו ית': (מז) פי' ולכן לא יצאו מים בפעם ראשונה, וחזר והכהו פעם שניה בכוונה הדבקה בכל ויצאו המים, ותוכן דבריו בזה, כי מרע"ה היה דבק בו ית', והמטה היה בידו כדרך המושל, היה יכול לצוות על הסלע שיוציא מים כשולט על הטבע, אך הוא לא קדש את השם להראות שהטבע נכנע לעובדיו ושיש כח בידם לעשות נפלאות כהדבקם בו: (מח) וכזה הטאו: (מט) וכן פי' הא' ז"ל (הה' קו לג) באחרונה: (נ) וז"ל שם, „ויתכן היות רוחו רוח משה והוא בטח שאמר לישראל מורים, ושכח לדבר והכה, והיה ראוי שלא יצא הדבר מפיו עד שישלים מצות השם": (נא) והז"ל רמזו זה הסוד, כי באמרו להם כך, שכח מלדבר אל הסלע והכה אותו פעמים: (נב) וזהו ממה שאמר בה"א הידיעה: (נג) וידוע להם: (נד) הנזכר בפ' בשלח, כי אל"כ היה ראוי להיות ונתן מים ולא מימיו כי נראה ממנו שזה הסלע כבר נתן להם מים, וכ"ה בדעת זקנים מבעלי התוספות, וכן פי' רבינו בחיי, וכן פי' ר' יוסף בכור שור וז"ל „קח את המטה, לפי הנ"ל זהו מטה שבו היה בשלה דכתיב ביה והכית בצור ויצאו, אלא שלשם מספר איך פרנס הקב"ה את ישראל במן ושליו ומים במדבר, ואח"כ כתב כל אחד במקומו, ותדע שאחר זה המעשה ואותו דהתם כתיב, ויקרא שם המקום מסה ומריבה, ובזאת הברכה אומר ע"ז המעשה שהקפיד הקב"ה על משה ואהרן, אשר נסיתו במסה,

מקורי רש"י

ט' א' מדרש אגדה פס"ו: ו) תנחומא א', ט' תנחומא ב' במד"ר פי"ט. ט' ילקוט שם: ז) תנחומא א', ט' תנחומא. ב"ט מנחות ע"ו, ב', חולין ע"ו א', יומא מ"ד ב' ב', כ"ט ב"ר פ"ה ו' ויק"ר פ"י ט' במד"ר פי"ט ט' ילקוט שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאַהֲרֹן אֶת־הַקָּהָל אֶל־פְּנֵי הַסָּלַע
וַיֹּאמֶר לָהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַמֹּרִים
הֲמִן־הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצִיא לָכֶם מָיִם:
יא וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־
הַסֶּלַע בְּמַטֵּהוּ פַּעֲמָיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם
רַבִּים וַתֵּשְׁתְּ הָעֵדָה וּבְעִירָם:
ס יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־
אַהֲרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי

סַרְבָנַיָא הֲמִן כֵּיפָא הָדֵין
נַפֵּק לְכוֹן מַיָא: יא וַאֲרֵים
מֹשֶׁה יָת יְדֵהּ וּמְחָא יָת
כֵּיפָא בְּחֻטְרֵהּ תַּרְתֵּין
זִמְנִין וּנְפָקוּ מַיָא סַגִּיאֵי
וּשְׁתִיאַת כְּנִשְׁתָּא
וּבְעִירְהוֹן: יב וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן חֲלָף דִּי
לָא הֵימַנְתּוּן בְּמֵימְרִי
לְקַדָּשׁוּתִי לְעֵינֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּכֵן לָא תַעֲלוּן יָת
קְהָלָא הָדֵין לְאַרְעָא דִּי

רש"י

המן הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר והיו ישראל אומרים להם מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים לכך אמר להם המורים סרבנים ד) לשון יוני שוטים, מורים את מוריהם ה) ח), המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו נוציא לכם מים ו): (יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טיפין ז) לפי שלא צוה המקום להכותו אלא ודברתם אל הסלע והמה דברו אל סלע אחר ולא הוציא אמרו שמא צריך להכותו כבראשונה שנאמר והכית בצור ט) ונזדמן להם אותו סלע והכהו ח) י): (יב) יען לא האמנתם בי. גלה הכתוב שאלולי חטא זה בלבד היו נכנסין לארץ יא) כדי שלא יאמרו עליהם כעון שאר דור המדבר שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ כך היה עון משה ואהרן. והלא הצאן ובקר ישחט יב) קשה

אבן עזרא

מלפני ד'. הוא מטה האלהים, והוא המונח לפני העדות (נה): י המן הסלע הזה. יש לנו כח להוציא לכם מים ממנו (נו): יב יען לא האמנתם בי. הוא הסוד שרמזתי שלא נקדש

יהל אור

תריבהו על מי מריבה, אלא דמעשה אחד הוא, ואף בכאן כתוב, המה מי מריבה, מדבר צין, והתם כתיב ויסעו ממדבר סין, ומה שלא פירש כאן, פירש שם, שאמר לו הקב"ה להכות בצור, וכן דרך פרשיות הרבה ששותם דבריו במקום אחד, ומפרש במקום אחר", וכן פי' בעל אם למקרא וכתב, רואה אני דברים שיורו שכן היה דעת הז"ל (שבת פט א) חמשה שמות יש לו (להר סיני) מדבר צין שנצטוו עליו ישראל, מדבר קדש שנתקדשו בו ישראל: (נה) עיין (למעלה יז כה): (נו) ירצה לפרש שאמר להם שמעו נא המורים בד', האומרים ולמה הבאתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה, המן החלמיש הזה יהיה לנו כח בטבע שנוציא אנחנו ממנו מים, רק תכירו כי מאת ה' הוא, כי הוא אשר הוציא אתכם ממצרים, והביא אתכם אל המקום הזה, והוא אשר יפרנס אתכם בו, וזה כטעם שאמר להם במן, וידעתם כי ה' הוציא

מקורי רש"י

שם: ח) תנחומא א' ט', תנחומא ב' כ"ט פסי' דר"כ פי' שמעו, שו"ט מזמור ט' איכה רבתי בפתיחתו במד"ר פ"ט ע' מדרש אגדה ילקוט שם: ט) שמות י"ז ו': י) עיין רמב"ע תנחומא א' וב' שם ועיין ילקוט תשס"ג: יא) עיין רש"י למטה כ"ז י"ג: יב) לעיל י"א, כ"ב:

מנחת יהודה

פעל כ"א שנים, והם בנגע אחינו, שלח אצבע (ישעי' נח ט), לכן שניהם שמות דברים הם, ולא מקורים, וכן ת"א במותא דאחנא, ולא כד מיתו אחנא (דוו"ה): ד) כת"א: ה) ובתנחומא א' ט', מה הוא המורים שיטין הרבה יש בו (פי' הרבה פירושים יש על מלת המורים) המורים סרבנים, המורים שוטין שכן בכרכי הים קורין לשוטין מורים, וי"א המורים שמורים את מלמדיהם, המורים חצים (רמז על לשונם חרע כחץ שחוט לשונם) שנאמר וימצאהו המורים אנשים בקשת (ש"א ל"א ג'): ו) לא נוציא אלא מן הסלע שנאמר לי: ז) ובמכילתא חדתא דרשב"י (בבשלח ד' כ"ו ע"ג) איתא פעמים, חד דעבד וחד דהשתא, לא פי' מלת פעמים למספר יסודי (צוויי מאל) שהכהו עתה שני פעמים (כמ"ש רש"י) כ"א למספר סדורי פעם שני (צווייטעס מאל) וטעמו כמו שהכה פעם ראשון בצור כן הכה עתה בפעם שני (הכוה"ק): ח) המליצה שפי' רש"י קצרה הוא, והכי קאמר לפי שבמכה ראשונה לא הוציא אלא טיפין, לפי שלא צוה הקב"ה להכותו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן
לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקָּהָל הַזֶּה אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָהֶם׃ יג הֵמָּה מֵי
מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
יְהוָה וַיִּקָּדֵשׁ בָּם׃ ס רביעי יד וַיִּשְׁלַח
מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל־מֶלֶךְ
אֱדוֹם כֹּה אָמַר אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה
יָדַעְתָּ אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר
מְצָאָתְנוּ׃ טו וַיֵּרְדוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה

אונקלוס

יְהָבִית לְהוֹן׃ יג אִנּוּן מֵי
מַצּוּתָא דִּי נְצוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל
קֳדָם יְיָ וְאִתְקַדַּשׁ בְּהוֹן׃
יד וּשְׁלַח מֹשֶׁה אִזְגַּדִּין
מֵרְקָם לְוָת מַלְכָּא דֶאֱדוֹם
כִּדְנַן אֲמַר אָחוּךְ יִשְׂרָאֵל
אַתְּ יְדַעְתְּ יָת כָּל עָקְתָא דִּי
אַשְׁכַּחְתָּנָא׃ טו וּנְחַתוּ
אֲבָהָתָנָא לְמִצְרַיִם
וִיתֵבְנָא בְמִצְרַיִם יוֹמִין
סַגִּיאִין וְאַבְאִישׁוּ לָנָא
מִצְרָאֵי וְלַאֲבָהָתָנָא׃

אבן עזרא

השם על ידם (נז): יג ויקדש בם. במשה ואהרן (נח) כטעם בקרובי אקדש (ויקרא י, ג) (נט) [יב]: יד מקדש. שם מקום עיר, ואיננו קדש ברנע, כי אותו הוא מדבר (ס) וכן הכתוב אומר יחיל ד' מדבר קדש (תה' כט

רש"י

מזו אלא לפי שבסתר חסך עליו הכתוב וכאן שבמעמד כל ישראל לא חסך עליו הכתוב מפני קדוש השם יג): להקדישני. שאלו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום ק"ו אנו יד): לכן לא תביאו. בשבועה כמו לכן נשבעתי לבית עלי טו) נשבע בקפיצה שלא ירדו בתפלה על כך ס): (יג) המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר את אלו ראו אצטגניני פרעה שמושיען של ישראל לוקה במים טז) לכך גזרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו יז): ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם י). שכשהקב"ה עושה דין במקודשיו הוא יראוי ומתקדש על הבריות וכן הוא אומר נורא אלהים ממקדשיך יח) וכן הוא אומר בקרובי אקדש יט): (יד) אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה כ) אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך כא) ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו יא): אתה ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אבינו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם והטילו על יעקב כב): (טו) וירעו לנו. סבלנו

קרני אור / יהל אור

רמב"ן מה שכתב ע"ז: [יב] וכן תיוב"ע, וכן פי' סרדי"א אתכם ממצרים (רמב"ן): (נז) עיין אות מ"ה: (נח) וכן תיוב"ע: (נט) וכן דעת רש"י ז"ל: (ס) שני קדש היו אחת במדבר צין והיא הנקראת תמיד בשם קדש לבד, והשנית במדבר פארן, ולמען הבדילה מן העיר קדש הראשון הוסיף בה הכתוב תמיד עוד מלה אחת,

מנחת יהודה

להכותו אלא ודברתם אל הסלע, כשראו שלא הוציא אלא טיפין, כסבורים היו שלא היה אותו שנצטוו עליו, והרגישו בעצמן שלא היה להם להכות אלא לדבר, והלכו ודברו אל סלע אחר, וחשבו עליו שהוא אותו שנצטוו ולא הוציא מיכין, אמרו שמא צריך הוא להכותו כבראשונה כשיצאו ישראל ממצרים שנאמר והכית בצור, ונזדמן להם אותו סלע שנצטוו עליו והכהו פעם שנייה (חזקוני):
ס) וראיה לדבר וישבע לבלתי עברי (דבר' ד' כ"א):
י) עיין קרני אור הערה י"ב: יא) עיין ברמב"ן שתמה מדוע לא הזכיר את שמו כמו שהזכיר שם סיחון ועוג, ואינו תימה, כי שמו ידוע כי המלך האחרון לעשו שהיה בימי

מקורי רש"י

יג) תנחומא א' י', תנחומא ב' ל"ב, במד"ר פי"ט ו': יד) מדרש אגדה: טו) ש"א ג' י"ד: טז) סנהד' ק"א ב' סוטה י"ב ב' ילקוט תתס"ד מדרש אגדה פס"ו: יז) שמות א' כ"ב: יח) תה' ס"ח ל"ו: יט) ויקרא י', ג', ועיין זבחים קט"ו ב', ילקוט שם: כ) תנחומא א' י"ב תנחומא ב' ל"ג ילקוט תתס"ד פס"ו מדרש אגדה: כא) ברא' ט"ו י"ג: כב) עיין ברא' ל"ו ו' בפי' רש"י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַנֵּשֶׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיָּרֵעוּ לָנוּ
מִצְרַיִם וְלַאֲבֹתֵינוּ: טז וַנִּצְעַק אֶל־
יְהוָה וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ
וַיֹּצִאֵנוּ מִמִּצְרָיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְקָדֵשׁ
עִיר קְצֵה גְבוּלֶךָ: יז נַעְבְּרָה־נָּא
בְאַרְצֶךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם
וְלֹא נִשְׁתֶּה מֵי בְאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ
נֵלֵךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמֹאול עַד
אֲשֶׁר־נַעֲבֹר גְּבֻלֶךָ: יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו

אונקלוס

טו וְצַלֵּינָא קֳדָם יְיָ וְקַבִּיל
צְלוֹתָנָא וּשְׁלַח מַלְאֲכָא
וְאַפְּקָנָא מִמִּצְרָיִם וְהָא
אֲנַחְנָא בְּרְקַם קַרְתָּא
דִּבְסְטַר תְּחוּמָךְ: יז נִעְבַּר
כְּעַן בְּאַרְעָךְ לָא נִעְבַּר
בַּחֲקַל וּבִכְרַם וְלָא נִשְׁתֵּי
מֵי גוֹב בְּאֹרַח מַלְכָּא נֵזֵיל
לָא נִסְטֵי לְיַמִּינָא
וְלִסְמָאלָא עַד דְּנִעְבַּר
תְּחוּמָךְ: יח וַאֲמַר לֵיהּ
אֱדוֹמָאָה לָא תִעְבַּר
בִּתְחוּמִי דִּלְמָא בִּדְקָטְלִין
בְּחַרְבָּא אֶפּוֹק

רש"י

צרות רבות יג): ולאבותינו. מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל כג): (טז) וישמע קולנו. בברכה שברכנו אבינו הקול קול יעקב כד) שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה כה) מכאן שהנביאים קרוים מלאכים ואומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים כו): (יז) נעברה נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ ישראל כשם שלא פרעת החוב. עשה לנו עוד מעט לעבור דרך ארצך: ולא נשתה מי באר. מי בורות היה צ"ל יג) כז) אלא כך אמר משה אע"פ שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם. מכאן לאכסנאי שאע"פ שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיזו כח): דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן

אבן עזרא

ח) (סא): התלאה. פירשתיו (סב): טו לנו מצרים ולאבותינו. שמתו (סב*), והטעם שארך זמן רעתם (סג): טז וישלח מלאך. כמשמעו (סד) וכן הכתוב אומר ומלאך פניו הושיעם (ישעי' סג ט) ורבים פירשוהו על משה (סה) כי מצאו ויאמר חגי מלאך ד' (חגי א יג) (סו) ואין זאת דעתי (סז): יז בשדה ובכרם. שלא ישחיתו, ואפילו מי הבארות שלכם (סח) לא נשתה: דרך המלך נלך. אם הדרך שהמלך הולך בה, או פירושו הדרך שיצוה המלך שהוא מלך

יהל אור

והיא הנקראת תמיד בשם קדש ברנע (למטה לד ד דברי' א, ב יט) וקדש הנזכר פה היא עיר וכן יאמר בקדש עיר קצה גבולך (פ' טז): (סא) ומפני שהעיר קדש עמדה בקצה המדבר, לכן יכנה המשורר גם את המדבר הזה ע"ש העיר בשם, מדבר קדש (תה' כט ח): (סב) שמות (יח ח): (סב*) שמתו בגלותם, וכן פי' רב"ח: (סג) שמלות ימים רבים, מוסב גם על וירעו: (סד) פי' מלאך ה': (סה) וכן פי' רש"י, והרד"ק, ור"ש ן' מלך, והרדי"א: (סו) ושם פי' שליח, וכן פי' הה' ז"ל והרד"ק שם: (סז) כ"א כמשמעו: (סח) באר בא"ל"ף הם מים חיים הנובעים, וזהו שאלה לו אפילו מי הבארות שהם מים חיים

קרני אור

וכתב הרמב"ן שכ"ה דעת רש"י ז"ל, והמבאר השיב דעת רש"י ז"ל לדעת הרשב"ם, שפי' שאלת גם שב אל המים, שהוקדם במים מכל מקום, ואעפ"י שלא דברו אל הסלע, וכן פי' הזכרון דעת רש"י ז"ל בזה, שגם הוא כנוי למים,

מקורי רש"י

תנחומא א' י"ב תנחומא ב' ל"ג במד"ר פי"ט ט"ו ילקוט תשס"ד פס"ז: כג) תנחומא א' י"ב: כד) ברא' כ"ז כ"ב: כה) תנחומא א' בשלח: כו) דה"ב ל"ו ט"ז: כז) תנחומא א' י"ב תנחומא ב' ל"ה במד"ר פי"ט ט"ו ילקוט תשס"ד: כח) תנחומא א' י"ב, תנחומא ב' ל"ה, במד"ר פי"ט ט"ו,

מנחת יהודה

בימי משה היה שמו הדד עיין (דה"א א טו) (התוה"מ): יב) ובהזכרון הני' „סבלנו רעות רבות": יג) החבדל בין באר לבור, באר באל"ף הם מים חיים מים הנובעים, בור בוי"ו, המה מים מכונסין ובשתיית עם רב יכלו, וכששלח משה למלך אדום שירשה להם לעבור דרך ארצו, הודיע לו שלא יעשה לו שום הפסד, ואמר לו ולא נשתה מי באר, ואף אם ישתו לא יהיה למלך אדום שום הפסד בזה כי כי באר הם הנובעים תמיד ולא יכלו, וע"ז כתב רש"י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֱדוֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶּן־בַּחֶרֶב
אֵצֵא לִקְרָאתֶךָ׃ יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמְסִלָּה נַעֲלֶה וְאִם־
מֵימֶיךָ נִשְׁתֶּה אֲנִי וּמִקְנַי וְנָתַתִּי
מִכְרָם רַק אֵין־דָּבָר בְּרַגְלַי אֶעֱבֹרָה׃
כ וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדוֹם
לִקְרָאתוֹ בְּעַם כָּבֵד וּבְיָד חֲזָקָה׃
כא וַיְמָאֵן ׀ אֱדוֹם נְתֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל
עֲבֹר בִּגְבֻלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו׃
פ חמישי שלישי כשהן מחוברין כב וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ
וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הֹר
הָהָר׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

אונקלוס

לְקַדָּמוּתָךְ׃ יט וַאֲמַרוּ
לֵהּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֹרַח
כְּבִישָׁא נִסַּק וְאִם מַיָּךְ
נִשְׁתֵּי אֲנָא וּבְעִירַי וְאֵיהַב
דְּמֵיהוֹן לְחוֹד לֵית פִּתְגָם
דְּבִישׁ בְּרַגְלַי אֶעְבַּר׃
כ וַאֲמַר לָא תְעִבַּר וּנְפַק
אֱדוֹמָאָה לְקַדָּמוּתֵהּ
בְּחֵיל רַב וּבִידָא תַקִּיפָא׃
כא וְסָרִיב אֱדוֹמָאָה שְׁבַק
יָת יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּר
בִּתְחוּמֵהּ וּסְטָא יִשְׂרָאֵל
מִלְּוָתֵהּ׃ כב וּנְטַלוּ מֵרְקָם
וַאֲתוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל
כְּנִשְׁתָּא לְהֹר טוּרָא׃
כג וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן
בְּהוֹר טוּרָא עַל תְּחוּם

אבן עזרא

אדום נלך (סט): יט במסלה נעלה. מה יזיקכם שנעלה במסלה (ע) ואם הוצרכנו למים תמכרום לנו, וזה טעם מכרם כמו דמיהם (עא): וטעם בני ישראל. כל העדה, בעבור שיצא אדום להלחם בם הגיד הכתוב שלא נפקד איש מבני ישראל בבואם מעיר אדום אל הר ההר (עב) [יג]:

רש"י

ולכאן לאכול כט): (יח) פן בחרב אצא לקראתך. אתם מתגאים בקול שהוריש לכם אביכם ואמרתם ונצעק אל ה' וישמע קולנו ל) ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי ועל חרבך תחיה לא): (יט) רק אין דבר. אין שום דבר מזיק יד): (כ) וביד חזקה. בהבטחת זקנו והידים ידי עשו לב): (כב) כל העדה. כלם שלמים ועומדים להכנס לארץ לג) שלא היה בהן אחד מאותם שנגזרה גזירה עליהם שכבר כלו מתי מדבר ואלו מאותן שכתוב בהן חיים כלכם היום לד): הר ההר. הר על גבי הר כתפוח קטן על גבי תפוח גדול טו) לד*) ואע"פ שהענן הולך לפניהם ומשוה את ההרים שלשה נשארו

קרני אור

וכן פי' החזקוני: [יג] והרמב"ן הקשה ע"ז, כי ישראל כטו מעליו ולא נלחם בם כלל עיי"ש:

יהל אור

הנוסעים שלא יגיע לו שום היזק: (סט) וכן פי' רע"ס והחזקוני ורב"ח והרדי"א: (ע) ולא יקרבו לערים כלל: (עא) שיהנו עוד מהם, וכן פי' הרמב"ן: (עב) וזהו שכתב כל העדה, וכ"פ רב"ח:

מנחת יהודה

רש"י „מי בורות היה צ"ל" שהם מים מכונסים ושיגיע לו הפסד בשתייתם, וזה לא יעשו לו, אבל מי באר מדוע לא ישתו? אלא כך אמר משה וכו': יד) ענינו אין כאן שום דבר שיהיה לנזק לך (שד"ל) והמבאר לנתה"ש פי' אין דבר אשר נבקש בארצך רק לעבור ברגלי, ומלת רק דבוקה עם ברגלי: טו) כל דבר גבוה נקרא תפוח, ואונקלס תרגם „הר טורא" דעתו שמלת הר הוא שם של ההר ההוא:

מקורי רש"י

פס"ז: כט) תנחומא א' י"ב, תנחומא ב' ל"ס, במד"ר שם: ל) לעיל פ' ט"ז: לא) ברא' כ"ז מ', ועיין מדרש אגדה פס"ז: לב) ברא' כ"ז, כ"ב מדרש אגדה: לג) תנחומא א' י"ד, תנחומא ב' ל"ז, במד"ר פי"ט ט"ז: לד) דברים ד', ד': לד*) במד"ר פי"ט ט"ז, ילקוט תשס"ד ובתנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואל־אהרן בהר ההר על־גבול
ארץ־אדום לאמר: כד יאסף אהרן
אל־עמיו כי לא יבא אל־הארץ
אשר נתתי לבני ישראל על אשר־
מריתם את־פי למי מריבה: כה קח
את־אהרן ואת־אלעזר בנו והעל
אתם הר ההר: כו והפשט את־אהרן
את־בגדיו והלבשתם את־אלעזר
בנו ואהרן יאסף ומת שם: כז ויעש
משה כאשר צוה יהוה ויעלו אל־
הר ההר לעיני כל־העדה: כח ויפשט
משה את־אהרן את־בגדיו וילבש

ארעא דאדום למימר:
כד יתכנש אהרן לעמה
ארי לא ייעול לארעא די
יהבית לבני ישראל על
די סרבתון על מימרי למי
מצותא: כה דבר ית אהרן
וית אלעזר בריה ותסק
יתהון להר טורא:
כו ואשלח ית אהרן ית
לבושוהי ותלבשנון ית
אלעזר בריה ואהרן
יתכנש וימות תמן:
כז ועבד משה כמא די
פקיד יי וסליקו להר
טורא לעיני כל כנשתא:
כח ואשלח משה ית אהרן

רש"י

בהן הר סיני לתורה טז). והר נבו לקבורת משה. והר ההר לקבורת אהרן לה): (כג) על גבול ארץ אדום. מגיד שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה לו) וכן הנביא אמר ליהושפט בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' מעשיך לז): (כה) קח את אהרן. בדברי ניחומים יז) אמור לו אשריך שתראה כתרך נתון לבנך מה שאין אני זכאי לכך לח): (כו) את בגדיו. את בגדי כהונה גדולה הלבישהו והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו יח) לט) אמר לו הכנס למערה ונכנס ראה מטה מוצעת ונר דלוק אמר לו עלה למטה ועלה. פשוט ידיך ופשט. קמוץ פיך וקמץ. עצום עיניך ועצם. מיד חמד משה לאותה מיתה מ). וזהו שנאמר לו כאשר מת אהרן אחיך מא) מיתה שנתאוית לה: (כז) ויעש משה. אע"פ שהדבר קשה לו לא עכב מב):

אבן עזרא

כד יאסף אהרן. כמו ומות בהר (דבר' לב, נ) (עג), שיתקן עצמו למות ויעלה אל ההר (עד): מריתם. פירשתיו (עה): למי מריבה. כמו במי מריבה שם המקום (עו) או בעבור מי מריבה (עז): כו והפשט והלבשתם. יוצאים לשנים פעולים (עח): וטעם ואהרן יאסף. כי בעת שתפשוט בגדיו מיד ימות (עט): ויאסף אהרן אל עמיו. פירשתיו (פ):

יהל אור

(עג) שאינו צווי: (עד) שיתקן עצמו למיתה: (עה) למעלה (פ' י): (עו) למ"ד במקום בי"ת במריבה והוא שם המקום: (עז) ויהיה הלמ"ד במקום בעבור: (עח) שהוא אהרן והבגדים, וכן והלבשתם הבגדים ואלעזר: (עט) ואינו לשון צווי: (פ) (פ' כד):

מקורי רש"י

לה) תנחומא א' י"ד, תנחומא ב' ל"ז, במד"ר שם, ילקוט שם: לו) תנחומא א' י"ד, במד"ר פי"ט ט"ז, ילקוט שם: לז) דה"ב, כ', ל"ז: לח) תנחומא א' י"ז, תנחומא ב' מ' במד"ר פי"ט י"ט, פס"ז, ילקוט שם: לט) עיין תנחומא א' וב' שם, במד"ר שם, ילקוט שם. ועיין ילקוט משלי, תשפ"ז: מ) תנחומא ב' בהוספה לפ' חקת סי' ב': מא) דברים, ל"ב, נ': מב) תנחומא א'

מנחת יהודה

טז) ובתנחומא א' י"ד, תנחומא ב' ל"ז „לשכינה": יז) כי כל לשון קיחה באדם הוא המשכה בדברים, כמו ויקח קרח (לעיל טז א): יח) וכן פי' רע"ס, והפשט אותם בגדים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֹתָם אֶת־אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן
שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
מִן־הָהָר׃ כט וַיִּרְאוּ כָּל־הָעֵדָה כִּי גָוַע
אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת־אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם
כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ ס כא א וַיִּשְׁמַע
הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ־עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי

אונקלוס

יָת לְבוּשׁוֹהִי וְאַלְבֵּשׁ יָתְהוֹן יָת אֶלְעָזָר בְּרֵהּ וּמִית אַהֲרֹן תַּמָּן בְּרֵישׁ טוּרָא וּנְחַת מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר מִן טוּרָא׃
כט וַחֲזוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא אֲרֵי מִית אַהֲרֹן וּבְכוֹ יָת אַהֲרֹן תְּלָתִין יוֹמִין כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
א וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַעֲרָד יָתֵב דָּרוֹמָא אֲרֵי

אבן עזרא

כט ויראו כל העדה. כאשר ראו זה המאורע שאירע בכו שלשים יום, ומלת גויעה פירשתיו (פא): א וישמע הכנעני מלך ערד. אמרו הקדמונים שהוא סיחון [א], ונקרא הכנעני כי כל אמורי כנעני (א) ורבים אמרו כי זאת הפרשה יהושע כתבה (ב) [ב] והראיה מלך ערד אחר (יהושע יב יד) (ג) ומצאו שבני יהודה קראו שם המקום חרמה (ד) ולא אמרו כלום, כי אותו המקום יקרא בתחלה צפת (ה) וזה מלך ערד (ו) והאמת שני מקומות (ז) ורבים במקרא כמו הם, ומלך ערד על פשוטו הוא מעבר לירדן מזרחה (ח) [ג] ונסבכה זאת הפרשה

רש"י

(כט) ויראו כל העדה וגו'. כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו מג): כל בית ישראל. האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו מד): כי גוע. אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא א"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו יט) שלא אמרו רבותינו ז"ל מה) כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו דא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו כ) ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה ויראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנשתא כא) אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמצינו אם משמש בלשון אשר כב) כמו ואם מדוע לא תקצר רוחי מו) והרבה מפורשים מזה הלשון כג) אם חרוצים ימיו מז): (א) וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד כו' כדאיתא בר"ה

קרני אור

[א] כ"ה (ר"ה ג א) תני הוא סיחון, הוא ערד, הוא כנען: [ב] עיין רמב"ן מה שביאר בזה, וברדי"א שהעיר על הרמב"ן ועל הס' ז"ל: [ג] ורל"ש

יהל אור

(פא) בברא' (כה יז): (א) כמ"ש וכנען ילד את צידון בכורו וגו' ואת האמורי (ברא', י, טו): (ב) והמלחמה הזאת עשה יהושע אחרי מות משה: (ג) וזהו מלך ערד הנזכר כאן: (ד) בשופ' (א יז) א"כ הכל אחד: (ה) וכן כתוב שם, ויכו את הכנעני יושב צפת וגו' ויקרא את שם העיר חרמה: (ו) הנזכר פה הוא מלך ערד, ומצינו מלך חרמה אחד ומלך ערד אחד, (יהושע יב יד): (ז) ואין זה חרמה הכתוב בל"א מלכים: (ח) ומה שכתוב בש' (שופ' א יז) שבני יהודה הכום ויקרא שם העיר חרמה, זה היה מלך ערד שבעבר

מנחת יהודה

הראוים לכ"ג יותר על כהן הדיוט, והלבשתם את אלעזר שהיה לבוש ד' בגדי כהן הדיוט, ונשארו על אהרן בגדי הבד בגדי הקדש לתכריכין: יט) שלפניו נתגלו העדה לפי שגוע אהרן והיינו בלשון דהא: כ) כלומר שנתגלו: כא) כמו שת"א: כב) וכן פי' רש"י (ר"ה ג א) כל המשמשין במקום כאשר ובמקום אשר כולן לשון אם הם, ועיין תוס' שם, ד"ה "אלא" מה שהעיר ע"ז: כג) ובז"ל יש גי' "בזה הלשון" והעיר שם שלפי כ"י אחרים, צריך להקדים "אם חרוצים ימיו" קודם "והרבה מפורשין בזה הלשון":

מקורי רש"י

א' י"ז, תנחומא ב' בהוספה לפ' חקת סי' ב', מדרש פטירת אהרן נדפס בביהמ"ד ח"א צד צ"ד, מדרש אגדה במד"ר פי"ט י"ט: מג) תנחומא א' י"ז, תנחומא ב' מ"א, פדר"א פ' י"ז, ספרי וילך, במד"ר פי"ט כ', מדרש פטירת אהרן צד צ"ה, ילקוט תשס"ד: מד) אדר"נ פ' י"ב, פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט תשס"ד, ילקוט מלאכי תקפ"ח בשם אדר"נ: מה) ר"ה ג' א', גיטין צ', א', תענית ט', א', שבועות מ"ט, ב', פסחים נ"ג, ב', ילקוט שם: מו) איוב כ"א ד': מז) שם י"ד ה':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲתָא יִשְׂרָאֵל אֹרַח מְאַלְּלַיָּא וַאֲגַח קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנֵּהּ שִׁבְיָא׃ ב וְקַיֵּים יִשְׂרָאֵל קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יָת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וְאַגְמַר יָת קִרְוֵיהוֹן׃ ג וְקַבֵּיל יְיָ צְלוֹתֵהּ דְּיִשְׂרָאֵל וּמְסַר יָת כְּנַעֲנָאָה וְגַמַּר יָתְהוֹן וְיָת קִרְוֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא חָרְמָא׃ ד וּנְטַלוּ מֵהֹר טוּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף לְאַקָּפָא יָת אַרְעָא דֶאֱדוֹם וַעֲקַת נַפְשָׁא

בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ | מִמֶּנּוּ שֶׁבִי׃ ב וַיִּדַּר יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַיהוָה וַיֹּאמַר אִם־נָתֹן תִּתֵּן אֶת־הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־עָרֵיהֶם׃ ג וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת־עָרֵיהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חָרְמָה׃ פ ד וַיִּסְעוּ מֵהֹר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לִסְבֹב אֶת־אֶרֶץ אֱדוֹם

רש"י

הגנה א) ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל א) מזומן בכל עת לפורענות ב): יושב הנגב. זה עמלק שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ג). ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינן כנענים ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתון תתן את העם הזה בידי ג): דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה מרגלים ג) שנאמר ויעלו בנגב ד). ד"א דרך האתרים דרך התייר הגדול הנוסע לפניהם ד) שנאמר דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה ה): וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת ה) ו): (ב) והחרמתי. אקדיש שללם לגבוה: (ג) ויחרם אתהם. בהריגה: ואת עריהם. חרמי גבוה ו): (ד) דרך ים סוף. כיון

אבן עזרא

למות אהרן, כי הכתוב ספר מה שאירע בהר ההר קודם נסעם משם, והעד וישמע הכנעני מלך ערד, ואחריו ויסעו מהר ההר, ואם תבקש מה שמע הנה מפורש (ט): כי בא ישראל דרך האתרים. האתרים י"א כי האל"ף נוסף, והטעם התרים את הארץ (י) ו[illegible] אל"ף אזרועך (ירמיה לב כא) (יא): ד לסבב את ארץ אדום. צלמונה

יהל אור

הירדן ימה: (ט) מה שכתוב כי בא וגו': (י) ר"ל דרך התרים את הארץ, ומרגלים אותה מהיכן היתה נוחה להכנס, ולזה השב שירצו להלחם עמו, וכן ת"א „אורח מאלליא" שהוא מלשון ויתורו, שתרגם ויאללון, וכן דעת הרד"ק בשרשיו, ופי' שבאו ישראל דרך שהמרגלים הלכו: (יא) האל"ף נוסף:

מקורי רש"י

א) דף ג' א', ועיין תוס' שם ד"ה וישמע תנחומא א' י"ס תנחומא ב' מ"ב תענית ט' א' פדר"א פי"ז תוספתא סוטה פי"א ספרי בהעלותך סד"ע פ"ט ירושלמי סוטה פ"א ה"י ירושלמי יומא פ"א ה"א במד"ר פ' י"ט, כ' מדרש אגדה ילקוט תשס"ד ועיין רש"י למטה ל"ג מ': ב) תנחומא א' שם, תנחומא ב' שם: ג) לעיל י"ג, כ"ט ועיין ברמב"ן מה שכתב ע"ז ובתוס"מ מה שאומר בזה במד"ר פי"ט כ' ילקוט שם: ד) לעיל י"ג, כ"ב: ה) ורמז הפסוק וארון ברית ה' נוסע לפניהם (לעיל י' ל"ג) תנחומא א' י"ס תנחומא ב' מ"ב במד"ר פי"ט כ' סד"ע פ"ט תוספתא סוטה פי"א ילקוט שם: ו) ילקוט תשס"ד בשם מדרש ולא נדע לאיזה מדרש כיון,

מנחת יהודה

א) באור מלת מרדות, יסור ותוכחה, וכן פי' רש"י ז"ל שלהי חולין, מכות מרדות רדוי ותוכחה: ב) י"מ שפסוק זה מן הפסוקים חסרי תיבה, וכן הפירוש וישמע הכנעני מלך ערד, ועמלק יושב בארץ הנגב וגו' ומצינו במקום אחר ששניהם בשכונה אחת ובהסכמה אחת, כדכתיב והעמלקי והכנעני יושב בעמק (לעיל יד, כה) כי העמלקי והכנעני שם לפניכם (לעיל יד מג) וירד העמלקי והכנעני (שם שם מה) (חזקוני): ג) אין ספק שהעננים היו נראים למרחוק לזה אמר כי בא ישראל דרך האתרים, ר"ל שלא באו ביד רמה כמשפטם, כי אם בלט ובחשאי כדרך התרים והמרגלים שהולכין בהתגנבות לא דרך גבורה וארנות לזה הוקשה לבו, ולא ירא אלהים ונלחם להם (מדרשי התורה להק' אנשלמה אשהרוק ז"ל): ד) והוא הארון, ובפס"ז „אמר הלך התייר שלהם" (פי' שנסתלקו ענני כבוד ע"כ בא להלחם) ובמדרש אגדה, אמרו מת התייר הגדול שלהם (פי' הוא אהרן): ה) מדכתיב בלשון יחיד, אבל בתרגום ירושלמי, תרגם „ושבא מנהון שביא רבא" וכתב הרה"ח ר"מ לנרא (פתרון הסלות) שצריך לתקן „שביא ריבא" כי הוא לא עזב דברי חז"ל, ועיין רמב"ן שפי' ע"ד הפשט ששבה מהם מעטים: ו) חרם באנשים הוא מענין הריגה, ובערים ומה שנמצא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ותקצר נפש העם בדרך: ה וידבר העם באלהים ובמשה למה העליתנו ממצרים למות במדבר כי אין לחם ואין מים ונפשנו קצה בלחם הקלקל: ו וישלח יהוה בעם את הנחשים השרפים וינשכו את

דעמא בארחא: ה ואתרעם עמא במימרא דיי ועם משה נצו למא אסקתונא ממצרים לממת במדברא ארי לית לחמא ולית מיא ונפשנא עקת במנא הדין דמיכלה קליל: ו וגרי יי בעמא ית חוין קלן ונכיתו ית עמא ומית

אבן עזרא

זסונן, כי כן כתוב (יג): ה הקלקל. כמו קל הקל (יג) והמלה כפולה (יד) ורבים כמו הם: ו וישלח וגו' השרפים. שם תאר הנחשים,

רש"י

שמת אהרן ובאה עליהם מלחמה זו חזרו לאחוריהם דרך ים סוף. הוא הדרך שחזרו להם כשנגזרה עליהם גזירת מרגלים שנאמר וסעו המדברה דרך ים סוף ז). וכאן חזרו לאחוריהם (עיין פרשת פנחס) שבע מסעות שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאילו הוא בפניהם. צא ובדוק במסעות ותמצאם שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר ז) ח): לסבב את ארץ אדום. שלא נתנם לעבור בארצו: ותקצר נפש העם בדרך. בטורח הדרך שהוקשה להם ח) אמרו עכשיו היינו קרובים להכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורנו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמנה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לע"ז. אנקרודו"ר ט). ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא פירש בו במה קצרה. שכ"מ שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון ותקצר נפשי בהם ט) וכגון ותקצר נפשו בעמל ישראל י) וכל דבר קשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער. ובדבר המטריח נופל בו לשון גודל שגדול הוא וכבד על האדם כגון וגם נפשם בחלה בי יא) גדלה עלי י) ויגאה כשחל תלודני יב) כללו של פירושו כל לשון קצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסובלו הוא שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו יג): למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. אף זה לשון קצור נפש ומאוס: בלחם הקלוקל. לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קלוקל יא) אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא יד): (ו) את הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שיניהם יג): וינשכו את העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה ויפרע

יהל אור

(יב) למטה (לג מא מב): (יג) ונקרא כן מפני שאכילתו קלה מאוד: (יד) ושרשו קלל, וכתב הרד"ק שפ"א

מנחת יהודה

שנמצא בהם תם חרמי נבות: ז) עיין מקורי רש"י, ששם הבאתי המקומות ששם יבואר שבע מסעות, ולכמה כ"ו י"נ פי' רש"י שמונה מסעות, וכ"ה (מכילתא בשלח פ"א פ' ויסע משה, ירושלמי סוטה פ"א ה"י יומא פ"א ה"א, מדרש אגדה פנחס) וזהו כפני' שכאן נקט מסעות, ושם החניות, לי שבע מסעות הם שמונת חניות, ועוד י"ל כי שם מונה הר ההר עצם, ר"ל החניות, אבל כאן כבר חנו על ההר, לכן לא מנאו רק שבע: ח) מלמד שהדרך מכשלת את הכח (פס"ז) כי גלאו לשאת ולסבול עוד יגיעת וטורח הדרך: ט) אנקרוסלו"ר (עם עקעלט איהנען): י) כן פי' רש"י ז"ל (זכרית יא ח) לשון נדל, והביא ראיה מדרז"ל (נדה מז א) עיי"ש: יא) וכן ת"א דמיכליה קליל, וכן תיוב"ע לפי שהמן היה קל להתעכל קראוהו כן דרך בזיון: יב) ושם שרת תאר על הנחשים: פירמיק"א

מקורי רש"י

מדרש אגדה: ז) דברים פ', מ': ח) תנחומא א' י"ח תנחומא ב' מ"ב סד"ע פ"ט במד"ר פי"ט כ': ט) זכריה י"א ח': י) סופ' י' ט"ז: יא) זכרים י"א ס': יב) איוב י', ט"ז: יג) תנחומא א' י"ט, תנחומא ב' מ"ד, במד"ר פי"ט כ"א, ילקוט שם: יד) יומא ע"ה ב' ועיין ע"ז ה' א' וברש"י שם ד"ה „כלחם" סו"ט מזמור ע"ח ד' ילקוט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

העם וימת עם רב מישראל: ז ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו ביהוה ובך התפלל אל יהוה ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם: ח ויאמר יהוה אל משה עשה לך שרף ושים אתו על נס והיה כל הנשוך וראה אתו וחי: ט ויעש משה נחש

אונקלוס

עם סגי מישראל: ז ואתא עמא למשה ואמרו חבנא ארי אתרעמנא קדם יי ועמך נצינא צלי קדם יי ויעדי מננא ית חויא וצלי משה על עמא: ח ואמר יי למשה עבד לך קליא ושוי יתיה על את ויהי כל דיתנכית ויחזי יתיה ויתקים: ט ועבד משה חויא דנחשא ושויה על את והוה כד נכית חויא

רש"י

ממולי' דבה. יבא נחש שכל המינין נטעמין לו טעם אחד (טעם עפר) ויפרע מכפויי טובה שדבר אחד משתנה להם לכמה מטעמים טו): (ז) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול טז): (ח) על נס. על כלונס שקורין פירק"א בלע"ז יג) וכן ככס על הגבעה יז). ארים נסי יח) שהו נס יט) ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה קוראו נס יד): כל הנשוך. אפילו כלב או חמור נושכו היה ניזוק כ) ומתנוונה והולך טו) אלא שנשיכת הנחש ממהרת להמית לכך נאמר כאן וראה אותו ראיה בעלמא. ובנשיכת הנחש נאמר והביט והיה. אם נשך הנחש את איש והביט וגו' שלא היה ממהר נשוך הנחש להתרפאות אא"כ מביט בו בכוונה טז) ואמרו רבותינו כא) וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (נ"א ניזוקים): (ט) נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת אלא אמר משה הקב"ה קוראו נחש ואני

אבן עזרא

ודרך דרש אם ישך הנחש בלא לחש, ואין יתרון לבעל הלשון (קהלת י יא) והם שלחו לשונם לנשוך כן שולח בהם (טו): ח עשה לך. כדמות נחש שרף מנחשת כי כן כתוב (טז): על נס. שיהיה גבוה ויראו אותו הכל, ורבים השתבשו ואמרו כי זאת הצורה לקבל כח עליונים (יז) וחלילה חלילה, כי הדבר נעשה בצווי השם, ואין לנו לחפש למה צורת נחש (יח) ואם לא כן, יראנו היש עץ שימתיק המים המרים, אפילו הדבש לא ימתיקם, ומה טעם לשום דבלת תאנים על השחין (יט) ואין בתולדת הדבלה

יהל אור

הפועל כפולה: (טו) עיין (תנחומא א יט, תנחומא ב מה, שמו"ר פ"ג יב, במד"ר פ' יט ב) ועיין רש"י ז"ל: (טז) ויעש משה נחש נחשת (פ' ט) ויחסר בו כ"ף הדמיון: (יז) פי' כי זאת הצורה נעשתה בחכמה עליונה לשעות ידועות לחיות הנשוכים: (יח) מפני מה לוה השי"ת דוקא צורת נחש: (יט) כישעי' (לח

מקורי רש"י

תנחומא, מדרש אגדה, פס"ז: טו) תנחומא א' י"ט, תנחומא ב' מ"ה, יומא ע"ה ב' א', שמו"ר פ"ג י"ב, במד"ר פי"ט כ"ב, ילקוט שם מדרש אגדה: טז) תנחומא א' י"ט תנחומא ב' מ"ו ילקוט שם מדרש אגדה: יז) ישעי' ל' י"ז: יח) שם מ"ט, כ"ב: יט) שם י"ג, ב': כ) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ט במד"ר פי"ט כ"ג ילקוט שם מדרש אגדה: כא) ר"ה כ"ט א'

מנחת יהודה

יג) פירטיק"א (שטאנגע): יד) עיקר ענין מלת נס הוא שת"ז לדגל, והוא עץ ארוך ובראשו וילון, ונקרא כן לפי שהוא אות וסימן למחנה ללכת אחריו, ויקרא נס, גם על הכלונס בלי וילון, למען יראו אותו מרחוק לאות: טו) ביאור מלת מתנוונה, פי' מתחלשת מתדלדלת ומתכחשת, עיין (חולין נז כע"ב, ב"ק צא א, סוטה כ"ו א, ירושלמי סוטה פ"ג ה"ה): טז) ובירושלמי ר"ה פ"ג ה"ט, כל הנשוך אפילו נשיכת כלב, אפילו נשיכת נחש ולא דמיא, נשיכת כלב וראה, נשיכת נחש והביט (פי' דנשיכת כלב וראה אותו וחי מיד כשרואה אותו בראיה בעלמא נרפא, אבל מנשיכת נחש היה צריך שהביט, שהתבטה היא יותר בהשגחת מתראיה, לפיכך כתיב כאן וראה אצל כל הנשוך, ובנשיכת נחש כתיב והביט)

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נחשת וישמהו על הנס והיה אם
נשך הנחש את איש והביט אל
נחש הנחשת וחי׃ ששי י ויסעו בני
ישראל ויחנו באבת׃ יא ויסעו
מאבת ויחנו בעיי העברים
במדבר אשר על פני מואב
ממזרח השמש׃ יב משם נסעו
ויחנו בנחל זרד׃ יג משם נסעו ויחנו מעבר ארנון
אשר במדבר היצא מגבל האמרי כי ארנון

אונקלוס

ית גברא ומסתכל לחויא
דנחשא ומתקים׃ י ונטלו
בני ישראל ושרו באבת׃
יא ונטלו מאבת ושרו
במגיזת עבראי
במדברא די על אפי
מואב ממדנח שמשא׃
יב מתמן נטלו ושרו
בנחלא דזרד׃ יג מתמן
נטלו ושרו מעברא
דארנון די במדברא

אבן עזרא

להסיר השחין (כ), והאמת כי נשגבה ממנו דעת עליון (כא): י ויסעו בני ישראל. מארץ אדום כי כן כתוב לסבוב (פ׳ ד) (כב) ואחרית גבולה פונן, ומפונון נסעו אל אובות (כג) כי כן כתוב (כד): יב ויחנו בנחל זרד. במקום אחר יקרא דיבון גד (כה): יג כי ארנון גבול מואב.

רש״י

אעשנו של נחושת לשון נופל על לשון יז) כב): (יא) בעיי העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם עיים ועי לשון חורבה הוא דבר הטאוט במטאטא והעי״ן בו יסוד לבדה יח) והוא מלשון יעים כג) ויעה ברד כד): העברים. דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ כנען שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ אמורי יט): על פני מואב ממזרח השמש. במזרחה של ארץ מואב כ): (יג) מגבול האמורי. תחום סוף מלך שלהם כא) וכן גבול מואב כה). לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה כב) עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב: היוצא מגבול האמורי. רצועה יוצאה מגבול האמורי והיא של אמוריים ונכנסת לגבול מואב עד ארנון שהוא גבול מואב כג) ושם חנו ישראל כד) ולא באו לגבול מואב (כי ארנון גבול מואב כה) והם לא נתנו להם

יהל אור

כא): (כ) ומבטה עוד להוסיף השחין: (כא) ולכך היה הענין הזה נס בתוך נס להסיר הנזק מהם במזיק, ולרפאות החולי במהליא: (כב) לסבוב את ארץ אדום, כי לא נתנם לעבור בארצו: (כג) והכתוב לא הזכירם כאן: (כד) (למטה לג, מא מב מג): (כה) (שם שם מה):

מנחת יהודה

והבים): יז) ועיין ברמב״ן וברב״ח, מה שביארו בזה, כי הוא מדרכי התורה שבל מעשיה נס בתוך נס, תסיר הנזק במזיק ותרפא החולי במחליא: יח) להבנת הדבור הזה יש לדעת, כי עיי העברים ת״א מגיזת עבראי, וכן ת״י, וטעמו דרך מעבר העברים, וכן ת״י מעבר מכמש (ש״א יג כג) מגיזת מכמש וכמו שפי׳ רש״י שם, וא״כ עיי העברים פירושו דרך מעבר העברים, לזאת אמר לא ידעתי למה נקרא שמם עיים, שהוא לשון חורב, מגזרת יעים, שהם המגרפות שמטאטין וגורפין בהם אפר הכירות, ומן ויעה ברד דישעי׳ (כח יז) כמפורש שם, ושיטת רש״י ז״ל שכל התיבות שיש בהם מאותיות הנחות אינם מעיקר היסוד לכן הם נלווים במפעלותם, אעפ״י שהם שוים בעיקר פתרונם כעיקר יסודם וכבה יעה, ויעים, ועי, ועיים אין בעיקר יסודם כ״א העי״ן לבדו (רוו״ח): יט) שמא כך היה קודם שנלחם סיחון במלך מואב הראשון, אבל כשנלחם עמו לקח את כל ארצו מידו מהר נבו עד ארנון (חוקתי): כ) הנה הלכו כל דרומו של אדום ושל מואב עד שבאו לעיי העברים במזרחה של מואב: כא) פי׳ גבול שלהם, וכן ביארו כדרז״ל (ב״ב נג א) שתי שדות וכצר אחד ביניהם, וכן (ב״מ קז א) „אילן העומד על המיצר" ופי׳ גבול: כב) כי לא ניתן להם רשות לעבור דרך עריו כ״א בגבוליו: כג) ארנון הוא שם הנהר: כד) וישראל חנו מעבר הנהר לצד ארץ סיחון: כה) כי הנהר מפסיק בין שני

מקורי רש״י

יז) ירושלמי ר״ה פ״ג ה״ט ילקוט שם מדרש אגדה פס״ז: כב) ירושלמי ר״ה שם, מדרש אגדה: כג) שמות ל״ח ג׳: כד) ישעי׳ כ״ח י״ז, ועיין רש״י למטה ל״ג מ״ד: כה) כאן, ודברים ב׳ י״ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי:
יד עַל־כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת
יְהוָה אֶת־וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת־
הַנְּחָלִים אַרְנוֹן: טו וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים

דְּנָפֵק מִתְּחוּם אֱמוֹרָאָה
אֲרֵי אַרְנוֹן תְּחוּם מוֹאָב
בֵּין מוֹאָב וּבֵין אֱמוֹרָאָה:
יד עַל כֵּן יִתְאֲמַר בְּסִפְרָא
קְרָבִין דַּעֲבַד יְיָ עַל יַמָּא
דְסוּף וּגְבוּרָן דַּעֲבַד עַל נַחֲלֵי
אַרְנוֹן: טו וְשָׁפוֹךְ נַחֲלַיָּא

רש"י

רשות לעבור בארצם ואף על פי שלא פירשה משה (פירשה יפתח) כמו שאמר יפתח וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה כו) ומשה רמזה כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער כז) מה אלו לא נתנום לעבור בתוך ארצם אלא הקיפום סביב אף מואב כן: (יד) על כן יאמר. על הניה זו כו) ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה' כז) כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו': את והב. כמו את יהב כח) כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב כט) והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם ל) והרבה נסים בים סוף לא): ואת הנחלים ארנון. כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים. ומה הם הנסים: (טו) ואשד

אבן עזרא

היה בתחלה (כו): יד בספר מלחמת ד'. ספר היה בפני עצמו, ושם כתוב מלחמות ד' בעבור יראיו: (כז) [ד] ויתכן שהיה מימות אברהם. כי ספרים רבים אבדו, ואינם נמצאים אצלנו כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל, ושירות שלמה ומשליו (כח): את והב בסופה. מלחמות היו בימים הקדמונים במקומות הנזכרים (כט) [ה] ושם והב איננו לשון הקדש, כבן ופסי (למעלה יג טו) ושתי (אסתר א ט) ויזתא (שם ט ו) גם ושני (דה"א ו יג), אז פי' ושני הוי"ו לחביר (ל) [ו] וכל זה למה שלא נמצא וי"ו שרש בראש המלה, רק מלת ווי העמודים (שמות כז י), רק תמצא תחת יו"ד כמו ולד (ש"ב ו כג) (לא) ופירוש המתרגם ארמי ידוע (לב): טו ואשד הנחלים. י"א שהוא בלשון ארמית (לג)

יהל אור

וכו) ולקחו אותו מידו, והותרה לישראל: (כז) בעבור ישראל שהם יראיו, וכן פי' הרמב"ן, שספר בפני עצמו היה, ויתכן שבספר ההוא נרשמו כל המסעות, ועל הדרך הזה סרו כל התמיהות הנופלות בענין, ועיין קרני אור: (כח) דברי נתן עיין (דה"א כט כט, דה"ב, ט, כט) ועדו, עיין (דה"ב יב טו, שם יג, כב) ודברי הימים נזכר פעמים הרבה במלכים ובד"ה, ושרות שלמה ומשליו עיין (מ"א, ה, יב) וא"כ הכתוב מביא עדות ממנו על גבול מואב שלא עברו בו ישראל מפני מצות השם: (כט) והוא שם מקום: (ל) והיה שמו שני: (לא) מן ילד, וכן והב מן יהב, וכן פי' רש"י והרשב"ם: (לב) שתרגם „קרבין די עבד ה' על ימא דסוף, וגבורן די על נחל ארנון": (לג) ותרגום של שפך אשד, וכן ת"א על דם שפך (ויקרא יז ד) דמא אשד, וכן פי' הרד"ק בשרש אשד, משפך הנחלים, והוא מדרון ההר או הפסגה, ונקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר או הפסגה נשפכים למטה דרך

קרני אור

השיגו במה שכתוב אומר יושב הנגב, ועיין התוס"מ שכתב שבאמת מלך ערד היה לו מלכות בכמה מקומות: [ד] הנכון שאין זה כדעת ראב"ע ספר בפני עצמו, אבל ספר הוא כאן, כדעת רש"י ורשב"ם, שם הפעולה כמו ספור או ספירה, ומזה נקראו ג"כ הספרים מפני שהם כוללים ספור דברים או ספירת דברים (שד"ל) לא יתכן שיהיה פי' כמו ספור דברים, א) מפני אומרו „מלחמות ד'" והרי זו מליצה שירית ונשגבה לא תתכן אם לא יהיה זה שם הספר, ב) המלות הקשות את והב בסופה וגו', לא יתכנו בספור פשוט אם לא היה כתוב על ספר בלשון המובחר הנהוג אצל הסופרים, ג) שבמלחמות ה' נראה כמיותר והיה די שיאמר על כן יאמר, ולא יותר, ומשיבין אנו מבינים שבדברי המלחמות שנלחם ה' בעבור ישראל הנו עסוקים (אם למקרא): [ה] והוא שם מקום, והרד"ק כתב, שמצא בספרים מדויקים אתוהב מלה אחת, התי"ו נקודו בשו"א: [ו] שבא"י יקשה מהיכן יתפרש הפ'

מקורי רש"י

כו) שופ' י"א, י"ז: כז) דברי' ב' כ"ט:

מנחת יהודה

שני הגבולים, כי מתחלה היתה כל הארץ למלך מואב משני צדי הנהר וסיחון לקח כל מה שהיה למלך מואב, לצד ארנון, ועליו נאמר והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון, והנה היה ארנון גבול מואב, ובין האמורי: כו) שהזהרו ישראל עליהם בשביל הגבולים: כז) ששם היה כתוב שמות הגבולים שהלכו, ואיזה מהם שנאסרו לבלי התגרות בהם: כח) ודעתו שהיא מלה אחת אֶתְוָהֵב: כט) והוי"ו במלת והב היא תמורת יוד השרש: ל) פי' את אשר ניתן להם: לא) וכת"א:

וכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן
לִגְבוּל מוֹאָב׃ טז וּמִשָּׁם בְּאֵרָה
הִוא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה
אֱסֹף אֶת־הָעָם וְאֶתְּנָה לָהֶם מָיִם׃
ס יז אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה
הַזֹּאת עֲלִי בְאֵר עֱנוּ־לָהּ׃ יח בְּאֵר

אונקלוס

דְּמִדַּבְּרִין לָקֳבֵל לְחַיַּת
וּמִסְתְּמִיךְ לִתְחוּם מוֹאָב׃
טו וּמִתַּמָּן אִתְיְהִיבַת לְהוֹן
בֵּירָא הִיא בֵּירָא דִּי אֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא
וְאֶיהַב לְהוֹן מַיָּא׃ יז בְּכֵן
שַׁבַּח יִשְׂרָאֵל יָת
תֻּשְׁבַּחְתָּא הָדָא סַקִּי
בֵירָא שַׁבַּחוּ לַהּ׃ יח בֵּירָא
דְּחַפְּרוּהָ רַבְרְבַיָּא כְּרוֹהָ

אבן עזרא

ושוף דבר כל אלה שמות מקומות (לד): אשר נטה. הטעם על ישראל, כי על ער עברו (לה): ונשען לגבול מואב. זהו והוא יושב ממולי (לםטה כב ה) (לו) ומשם נסעו ישראל אל המקום הנקרא באר (לז) כי ה"א בארה, תחת אל, כה"א מצרימה (ברא' יב י), וזאת הבאר גם היא היתה פלא, ואיננה הבאר הנקרא באר מרים לפי דעתי (לח) רק היה המקום שצוה משה וחפרוה שרי ישראל במשענותם ומיד נבקעו מים (לט): יז עלי באר. תחלת השירה ולא נכתבה כלה: ענו לה. לשון צווי, והנה פי'

רש"י

הנחלים. תרגום של שפך אשד (לג). שפך הנחלים שנשפך שם דם האמוריים שהיו נחבאים שם (כח) לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חבירו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים (ג) בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזע ההר של א"י כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום (כט). וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב (ל) (ס"א איתו). (ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא על ידי הבאר שנכנס לשם): (טז) ומשם בארה. משם בא האשד אל הבאר כיצד אמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו (המשל אומר נתת פת לתינוק הודיע לאמו) לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה להוך הנחל והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל ראו ואמרו שירה (א) ל): (יז) עלי באר. מתוך הנחל והעלי מה שאת מעלה ומנין שהבאר הודיעה להם שנאמר ומשם בארה וכי משם היתה והלא מתחלת ארבעים שנה היתה עמהם אלא שירדה לפרסם את הנסים וכן אז ישיר ישראל השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים מה ראה לםכתב כאן אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו (ו) לא): (יח) באר חפרוה. זאת

יהל אור

המדרון, ודומה לו בלשון ארמית: (לד) שהשמיד השם את העיר שמה והב, בסופה ובסערה, ואת הנחלים אשר לארנון, וכן פי' הרשב"ם, לפי הפשט כל אלו שמות מקומות של נסיעה וחנייה: (לה) כמו שכתוב, אתה עובר היום את גבול מואב את ער (דברי' ב יח): (לו) והנה ישראל הלכו סביב ארץ מואב ולא רצו עבור בגבולו, ולזה אמר בלק והוא יושב ממולי (למטה כב ה): (לז) והוא במדבר, וכמו שיאמר אח"ז (פ' יח) וממדבר מתנה: (לח) עיין מנחת יהודה (אות מא): (לט) יזכיר פלאי

מנחת יהודה

(כב) וכן אשדות הפסגה (דברים ג יז) והוא מדרון ההר, ונקרא כן, לפי שהמים היורדים על ההר או הפסגה, נשפכים למטה דרך המדרון: (כג) ובילקוט השס"ד „ושינים": (כד) שאותו הר נשען אל גבול מואב: (כה) ויהיה פי' משם בארה, משם בא שפך דמם וזרועותיהם ואבריהם אל הבאר אשר אמר ד' למשה, אסוף את העם ואתנה להם מים: (כו) שירדה לפרסם את הנסים שעשה השם להם, והודיעם הנקמות שעשה באויביהם:

מקורי רש"י

כח) תנחומא א' כ' תנחומא ב' מ"ו ברכות נ"ד ב' במד"ר פי"ט כ"ס מדרש אגדה ילקוט תשס"ד: כט) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם ברכות שם במד"ר שם ילקוט שם מדרש אגדה פס"ז: ל) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר שם ילקוט שם, מדרש אגדה: לא) תנחומא א' שם תנחומא

ויהית

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דִּי חֲפַרוּהָ רַבְרְבֵי עַמָּא סַפְרַיָּא בְּחֻטְרֵיהוֹן וּמִמַּדְבְּרָא אִתְיְהִיבַת לְהוֹן: יט וּמִדְּאִתְיְהִיבַת לְהוֹן נַחֲתָא עִמְּהוֹן לְנַחֲלַיָּא וּמִנַּחֲלַיָּא סָלְקָא עִמְּהוֹן לְרָמָתָא: כ וּמֵרָמָתָא לְחֵילַיָּא דִּי בְּחַקְלֵי מוֹאָב	חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק בְּמִשְׁעֲנֹתָם וּמִמִּדְבָּר מַתָּנָה: יט וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת: כ וּמִבָּמוֹת הַגַּיְא אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפִּסְגָּה

רש"י

היא הבאר אשר חפרוה שרים משה ואהרן: במשענותם. במטה לז): וממדבר. נתנה להם לה): (יט) וממתנה נחליאל. כתרגומו לט):(כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כי שם מת משה מ) ושם בטלה הבאר מא) ד"א כרוה נדיבי העם כל נשיא ונשיא כשהיו חונים נוטל מקלו ומושך אצל דגלו ומחנהו ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן ובאין לפני חניית כל שבט ושבט מב) לב): במחקק. על פי משה שנקרא מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק ספון לג). ולמה לא נזכר משה בשירה זו לד) לפי שלקה על ידי הבאר

אבן עזרא

איך עלתה (מ): יה כרוה נדיבי העם. כפול כמשפט: במחוקק. על ידי מחוקקים (מא), כמו לבי לחוקקי ישראל (שופ' ה ט) (מב), וזו הבאר היתה במדבר רחוק מהיישוב, ומזה המדבר נסעו אל מתנה (מב*) ומשם אל נחליאל (מג), ודע כי אשד הנחלים והמדבר הנקרא באר, ומתנה ונחליאל כולם מקומות (מג*) ויש להם שם כלל, והוא עלמון דבלתימה, כי כן כתוב בפרשת אלה מסעי (מד) [ז] או אלה שמות מקומות עברו עליהם במסע אחר (מה) והרי העברים לפני נבו, הוא הבמות והגיא אשר בשדה מואב (מו) והעד שאמר הכתוב, כי מהגיא נסעו אל ערבות מואב, מעבר לירדן ירחו (מז), וכתוב כי מהר העברים נסעו אל ערבות מואב על ירדן ירחו (מח), ועוד (מט) וניצב בגיא מול בית פעור, עת שהתחננתי (נ), ובמקום אחר, עלה אל הר העברים הזה הר נבו (דבר' לב מט) גם ויקבור אותו בגיא (שם לד ו) (נא) ושם כתוב, ויעל משה מערבות מואב

יהל אור

הפס שנתן להם מים בזה המקום: (מ) הכתוב יפרש, הפרוה כרוה: (מא) על ידי אנשים מחוקקים,

קרני אור

הבכור ושני טוי"ו לחבור כי מלת סבכור אינו שם על טיהיס הוא חבור: [ז] והנה יש עוד עיר עלמון בארץ

ואינו שם כלי שחוקקים בו, וכפ' המ"ב, ע"י מחוקק, והוא מרע"ה: (מב) ופי' הרד"ק שם, גדולי ישראל ונקראו הגדולים חוקקים, שמשימין החקים בעם: (מב*) כמו שכתוב וממדבר מתנה, כלומר ממדבר הגדול שהיתה שם באר נסעו אל מתנה: (מג) ויחסר כהם למ"ד השמוש המשרת במקום אל: (מג*) והם שמות מקומות: (מד) למטה (לג מו) „ויסעו מדיבון גד (שהוא נחל זרד) ויחנו בעלמון דבלתימה", וכאן יחשוב מסעות הרבה מנחל זרד (שהוא דיבון גד) אחר הנחלים, מדבר, מתנה, ונחליאל, ויאמר הה' ז"ל שהשם עלמון דבלתימה, הוא שם כלל לכל אלו המקומות: (מה) המוטוס גורס „במסע אחרון", והב"י גורס „במסע אחד" וכ"ה כד"ק וכפ' המ"ב ולא היה ביניהם הניה, רק עברו עליהם וע"כ לא הזכיר בפ' מסעי כ"א עלמון דבלתימה, שהוא מקום החניה: (מו) מה שכתוב (למטה לג מז) „ויחנו בהרי העברים לפני נבו", הוא מה שכתוב כאן „ומבמות הגיא אשר בשדה מואב": (מז) הכתוב יאמר (למטה כב א) „ויסעו בני ישראל (פי' מהגיא) ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן יריחו": (מח) למטה (לג מח) כתוב „ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב על יד ירדן יריחו" מזה נראה, כי הבמות והגיא הם הרי העברים: (מט) יביא עוד ראיה: (נ) בדברים (ג כט): (נא) והנה הר העברים הוא

מקורי רש"י

ב' שם במד"ר שם מדרש אגדה ילקוט שם: לב) תנחומא א' כ"א תנחומא ב' מ"מ תוספתא סוכה פ"ג ילקוט פקודי תכ"ו: לג) דברים ל"ג כ"א: לד) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פי"ט כ"ו ילקוט תשפ"ד מדרש אגדה:

מנחת יהודה

לז) ויחיה פי' במשען המחוקק זו מטה משה: לח) פי' שהמתנה הזאת להוציא להם מים נתנה להם במדבר, וכן ת"א: לט) שתרגם, ומדאתיהיבת להון, נחתה עמהון לנחליא פי' כשנתנה להם ירדה עמם לנחלים ומנחליא סלקא עמהון לרמתא, פי' מנחלים עלתה עמהם לרום גם עלי במות: מ) כדכתיב ויקבור אותו בגיא בארץ מואב (דבר' לד ו): מא) וא"כ לדעתו ז"ל אין זו בארה של מרים כדברי רז"ל, אלא באר שיצא ע"פ משה מפי הגבורה שלא שאלו ישראל אלא מרצון השב ית' היה, שאמר למשה, אסוף את העם ואתנה להם מים, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, וכשמת משה בטלה, והיינו דכתיב וממתנה וגו', ומבמות הגיא ותו לא, כי שם בטלה כשמת משה שם (הזכרון): מב) עיין פי' רש"י (תה' עח טז) ששם הביא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ונשקפה על־פני הישימן: פ שביעי
רביעי כשהן מחוברין כא וישלח ישראל
מלאכים אל־סיחן מלך־האמרי
לאמר: כב אעברה בארצך לא נטה
בשדה ובכרם לא נשתה מי באר
בדרך המלך נלך עד אשר־נעבר
גבלך: כג ולא־נתן סיחן את־ישראל
עבר בגבלו ויאסף סיחן את־כל־
עמו ויצא לקראת ישראל

אונקלוס

רישרמתא ומסתכיא על אפי בית ישימון: כא ושלח ישראל אזגדין לות סיחון מלכא דאמוראה למימר: כב אעבר בארעך לא נסטי בחקל ובכרם לא נשתי מי גוב בארח מלכא נזיל עד די נעבר תחומך: כג ולא שבק סיחון ית ישראל למעבר בתחומה וכנש סיחון ית כל עמה ונפק לקדמות ישראל למדברא ואתא ליהץ ואגיח קרבא

אבן עזרא

אל הר נבו (שם לד א) (נב), והנה הגיא הוא ראש הפסגה נג) ושם מת משה, ואין צריך להוליכו אחר מותו (נד): כ ונשקפה. לשון נקבה על הגיא (נה): הישימון. מקום שממה, והעד, ובתהו ילל ישימון (דבר' לב י), וכן תעו במדבר בישימון דרך (תה' קז ד) (נו):

רש"י

וכיון שלא נזכר שמו של משה לא נזכר שמו של הקב"ה. משל למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה אמר אם אוהבי שם אני שם ואם לאו איני הולך: ראש הפסגה. כתרגומו ריש רמתא: פסגה. ל' גובה וכן פסגו ארמנותיה לה) הגביהו ארמנותיה: ונשקפה. אותה הפסגה על פני המקום ששמו ישימון והוא ל' מדבר שהוא שמם. ד"א ונשקפה הבאר על פני הישימון שנגנזה מג) בימה של טבריה והעומד על הישימון מביט ורואה כמין כברה בים מד) והיא הבאר. כך דרש רבי תנחומא לו): (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום אחר תולה השליחות במשה שנאמר ואשלח מלאכים ממדבר קדמות לז) וכן וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום לח). וביפתח הוא אומר וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום לט) וגו' הכתובים הללו צריכים זה לזה. זה נועל וזה פותח שמשה הוא ישראל וישראל הם משה לומר לך שנשיא הדור הוא ככל הדור. כי הנשיא הוא הכל מ): (כב) אעברה בארצך. אע"פ שלא נצטוו לפתוח להם בשלום בקשו מהם שלום מא): (כג) ולא נתן סיחון וגו'. לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות כיון שאמרו לו ישראל אעברה בארצך אמר להם כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך מב): ויצא לקראת ישראל. אילו היתה חשבון מלאה יתושין אין כל בריה יכולה לכבשה ואם היה סיחון בכפר חלש אין כל

יהל אור

הגיא שנקבר בו: (נב) והוא הר העברים: (נג) וכן פי' הא' ז"ל (דברי' ג כט): (נד) שנאמר שמת בהר והוליכו אחר מותו לקברו בגיא: (נה) שהוא המסופר, ולא על הפסגה, ומלת גיא באה בל"נ, כמו גיא גדולה מאוד (זכריה יד ד) וג"כ בל"ז, כל גיא ינשא (ישעי' מ, ד,): (נו) וכן פי' רש"י

מנחת יהודה

הביא זאת בשם ארבעים ותשע מדות: מג) ובבמד"ר פי"ט ב"ו „שנכנסה": מד) עיין רש"י (שבת לה א) שפי' כברה, סלע עגול ועשוי ככברה, ובתוספתא סוכה פ"ג דומה לסלע מלא כברה, ובתנחומא א' כ"ו, תנחומא ב' נ', כמלא

מקורי רש"י

לה) תה' מ"ח י"ד: לו) תנחומא א' כ"א תנחומא ב' נ' ירושלמי כלאים פ"ט ה"ד ויק"ר פכ"ב ד' ועיין מי' סרד"ל שם במד"ר פי"ט כ"ו ילקוט שם: לז) דברי' ב' כ"ו: לח) לעיל כ' י"ד: לט) שופ' י"א י"ז: מ) תנחומא א' כ"ג תנחומא ב' כ"ב במד"ר פי"ט כ"א ילקוט שם: מא) תנחומא א' שם, תנחומא ב' שם, במד"ר פי"ט כ"ו, מדרש אגדה, ילקוט שם: מב) תנחומא א' שם, תנחומא ב' שם במד"ר פי"ט כ"ט, ילקוט שם:

תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

המדברה ויבא יהצה וילחם
בישראל: כד ויכהו ישראל לפי־
חרב ויירש את־ארצו מארנן עד־
יבק עד־בני עמון כי עז גבול בני
עמון: כה ויקח ישראל את כל־
הערים האלה וישב ישראל בכל־
ערי האמרי בחשבון ובכל־בנתיה:
כו כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי
הוא והוא נלחם במלך מואב
הראשון ויקח את־כל־ארצו מידו
עד־ארנן: כז על־כן יאמרו המשלים

אונקלוס

בישראל: כד ומחהי
ישראל לפתגם דחרב
וירת ית ארעה מארנונא
עד יבקא עד בני עמון
ארי תקיף תחומא דבני
עמון: כה וכבש ישראל ית
כל קרויא האלין ויתב
ישראל בכל קרוי
אמוראה בחשבון ובכל
כפרנהא: כו ארי חשבון
קרתא דסיחון מלכא
דאמוראה היא והוא אגח
קרבא במלכא דמואב
קדמאה ונסיב ית כל
ארעה מידה עד ארנון:
כז על כן יימרון מתליא
עולו לחשבון תתבני
ותשתכלל קרתא

רש"י

אדם יכול לכבשו וכ"ש שהיה בחשבון. אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת לצור על כל עיר ועיר נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין אים שם אלא נשים וטף מג): (כד) כי עז. ומהו חזקו התראתו של הקב"ה שאמר להם אל תצורם מד) וגו': (כה) בנתיה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך להכתב מה) לפי שנא' אל תצר את מואב מו) וחשבון משל מואב היתה כתב לנו שסיחון לקחה מהם ועל ידו טהרו לישראל מז): במדו. מרשותו מח): (כז) על כן. על אותה

אבן עזרא

כג יהצה. אל יהץ (נו): כד מארנון. שלקח ממואב (נה): עד בני עמון כי כתוב כי חצי ארץ בני עמון היתה לישראל (נט) כי לקחוה מיד האמורי שלקחו מתחלה מיד בני עמון (נט*). והכתוב אמר על מואב ועמון שלא יתן השם מארצם לישראל עד מדרך כף רגל והטעם הארץ שהיתה בידם בעת ההיא (ס), על כן הוצרך הכתוב לאמר דברי המושלים, בעבור חשבון שישבו שם ישראל (סא), כי כן כתוב וישב ישראל בכל ערי האמורי בחשבון (פ' כה): כה ובכל בנתיה. חשבון כאם, והכפרים כבנות (סב): כו כי חשבון עיר סיחן. שבה (סג) כי הוא נלחם במלך מואב הראשון, והוא דבר ידוע (סד): כז המושלים. הבודאים משלים

יהל אור

ז"ל, והוא לשון מדבר שהוא שמם: (נו) והה"א במקום למ"ד מתחלתה: (נה) כמ"ש (למעלה פ' יג) כי ארנון גבול מואב: (נט) כמ"ש ויתן משה למטה גד וגו' ויהי להם הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון עד ערער (יהושע יג כד כה): (נט*) ואמרו, כי עז גבול בני עמון, לתת טעם למה לא כבש האמורי כל ארץ בני עמון: (ס) בעת הנואה, ואח"ז הותרה לישראל, כי עמון ומואב טהרו בסיחון, פי' שהוכשרו לישראל בסיחון, וכמה להם בהיתר מיד סיחון: (סא) שלקחוהו בהיתר מסיחון: (סב) כי כל הערים שכבש היו כמו בנות לחשבון עיר המלוכה: (סג) פי' שבה להיות עיר סיחון: (סד) ומפורסם

מקורי רש"י

מג) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר שם ילקוט שם: מד) דבר' ב' י"ט: מה) חולין ס', ב': מו) דבר' ב' ט':
מז) תנחומא א' כ"ד תנחומא ב' כ"ד גיטין ל"ח א' ועיין רש"י שם ד"ה טהרו, במד"ר י"ט ל' מדרש אגדה ילקוט תסס"ה: מח) עיין רש"י שמות כ"א ט"ז ב"מ נ"ו ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

באו חשבון תבנה ותכונן עיר
סיחון: כח כי־אש יצאה מחשבון
להבה מקרית סיחן אכלה ער
מואב בעלי במות ארנן: כט אוי־לך
מואב אבדת עם־כמוש נתן בניו
פליטם ובנתיו בשבית למלך
אמרי סיחון: ל ונירם אבד חשבון

דסיחון: כח ארי קידום תקיף כאשא נפק מחשבון עבדי קרבא כשלהוביתא מקרתא דסיחון קטילו עמא דשרו בלחית מואב כמריא דפלחין בית דחלא רמתא דארנון: כט וי לכון מואבאי אבדתון עמא דפלחין לכמוש מסר בנוהי צירין ובנתיה בשביא למלכא דאמוראה סיחון: ל ומלכו פסקת מחשבון עדא שלטן

אבן עזרא

מלכם (סד*): וטעם באו חשבון. לאמורים יאמרו (סה): ותבנה. יותר ממה שהיא (סו): והכונן. להיותה עיר סיחון (סז): כח כי אש יצאה מחשבון. רמז לאנשים שקשרו בחשבון על מלכם (סה): להבה. הטעם כפול כמשפט: מקרית סיחון. מקרית שהוא היום לסיחון: ער מואב. שם מקום סמוך, כמו סבית לחם יהודה (רות א א) (סט) [ח]: במות. מקומות גבוהים (ע): כט כמוש. שם צלם אלהי מואב (עא): פליטם. פליטי חרב בורחים (עב): ל ונירם. דברי משה (עג) והמ"ם סימן מלך

רש"י

יאמרו המושלים. בלעם שנאמר בו וישא משלו מט): המושלים. בלעם ובעור נ) והם אמרו. באו חשבון שלא היה סיחון יכול לכבשה והלך ושכר את בלעם לקללו נא) וזהו שאמר לו בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך נב) וגו׳ תבנה ותכונן. חשבון בשם סיחון להיות עירו מה). (כח) כי אש יצאה מחשבון משכבשה סיחון מו): אכלה ער מואב. שם אותה המדינה קרוי ער בלשון עברי ולחית בלשון ארמי מז): ער מואב. ער של מואב מח): (כט) אוי לך מואב. שקללו את מואב שימסרו בידו נג) כמוש. שם אלהי מואב מט): נתן. הנותן את בניו של מואב: פליטם. נסים ופליטים מחרב ואת בנותיו בשבית וגו׳ נ): (ל) ונירם אבד חשבון. מלכות שלהם נא): אבד חשבון עד דיבון. מלכות ועול

קרני אור

כנען, לכן נספח לה שם דגלתים, להבדילה, ובירמיה (מח כב) נקראת בשם בית דבלתים: [ח] וכ"כ בס׳ משה אמת ותורתו אמת והן בלאין: (סה) כאו להלהם בחשבון. (סו) עכשו, כי לא הזכיר הכתוב בשום מקום שעיר חשבון נהרבה ע"י מלך סיחון: (סז) עיר המלוכה: (סה) המואבים אשר בחשבון קשרו על מלכם ושלחו לאמורים לאמר באו חשבון שיתנו להם מקום ליכנס ותבנה יותר ממה שהיא ותכונן להיותה עיר סיחון: (סט) שהיא בית לחם ונסמכה ליהודה וכן כאן ער, נסמך לארץ מואב: (ע) ויאמר להבה על חיל סיחון שבשחיתו ער שהיא למואב, והרסו הבמות הגבוהים שבארנון: (עא) לאליל „כמוש" היו עובדים עמון ומואב, וכ"ה (שופ׳ יא כד) „אשר יורישך כמוש אלהיך" ולזה קרא מואב עם כמוש: (עב) שהיו פליטים ובורחים מחרבו של סיחון: (עג) הכתוב הזה הוא

יהל אור

לכל העולם. (סד*) לשון הפ׳ (מ"א יב לג, נחמיה ו, ח) מלשון בדאי (כ"ב עד א, סנהד׳ קי, א)

מנחת יהודה

פי תנור: מה) פי׳ עיר סיחון, ולא תקרא עוד עיר מואב: מו) כי המלחמה היתה תחלה בחשבון, ואח"כ כשלכד את חשבון יצאה האש מחשבון להערים שסביבותיה: מז) כן ת"א, וכן ת"י (דבר׳ ד מה) „מערער אשר על שפת נחל ארנון" מן לחיית וכו׳ ועיין רד"ק (ש"ב כ"ג י"א) עה"פ „ויאספו פלשתים לחיה" שפי׳ לחיה, עיר פרוזות שאין לה חומה: מח) רצונו שהוא עצם פרטי למדינה אחת ממדינות מואב, וכ"כ בפי׳ לישעי׳ ט"ו א׳, כי ער וקיר שתי מדינות מואב הם (רוי"ה): מט) שם האליל למואב ולעמון, היה כמוש, עיין (שופ׳ יא כד): נ) פי׳ הבנים הקטנים נתנם להפלט מן החרב, והבנות שאין דרכם להלחם שבק והניחם להוליך בשביה: נא) ניר הוא לשון מלכות, וכן ת"א, ושרשו ניר = בקצת

מקורי רש"י

מט) לעיל כ"ג ז׳: נ) תנחומא א׳ שם תנחומא ב׳ שם, מדרש אגדה ילקוט תהלים: נא) תנחומא א׳ שם, תנחומא ב׳ שם: נב) לעיל כ"ב, ו׳: נג) תנחומא א׳

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִדִּיבוֹן וְצַדִּיאוּ עַד נֹפַח
דִּסְמִיךְ עַד מֵידְבָא:
לא וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בַּאֲרַע
אֱמוֹרָאָה: לב וּשְׁלַח מֹשֶׁה
לְאַלָּלָא יָת יַעְזֵר וּכְבַשׁוּ
כַּפְרָנַהָא וְתָרִיךְ יָת
אֱמוֹרָאָה דִּי תַמָּן:
לג וְאִתְפְּנִיאוּ וּסְלִיקוּ
לְאֹרַח מַתְנָן וּנְפַק עוֹג

עַד־דִּיבֹן וַנַּשִּׁים עַד־נֹפַח אֲשֶׁר
עַד־מֵידְבָא: לא וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל
בְּאֶרֶץ הָאֱמֹרִי: לב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה
לְרַגֵּל אֶת־יַעְזֵר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֹתֶיהָ
וַיִּירֶשׁ ויורש ק' אֶת־הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־שָׁם:
לג וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג

רש"י

שהיה למואב בחשבון אבד משם וכן עד דיבון תרגום של סר עד כלומר סר ניר מדיבון ניר לשון מלכות ועול וממשלת איש כמו למען היות ניר לדוד עבדי (נד): ונשים. שי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים: ונשים. אותם: עד נפח. השימונים עד נפח: (לב) וישלח משה לרגל את יעזר. המרגלים לכדוה אמרו לא נעשה כראשונים בטוחים אנו בכח תפלתו של משה

אבן עזרא

אמורי וגדודיו (עד), ולו שני פירושים (עד"), האחד מגזרת ניר (עה) ותהיה מלת ונירם מושכת עצמה ואחרת עמה, כמו והנבואה עודד הנביא (דה"ב טו ח) (עו), וכן הוא, ונירם אבד ניר חשבון (עז), ותהיה מלת ונירם כמו בתוך האהלי (יהושע ז כא) (עח) הערכך (ויקרא כז יג) (עט), וכן הוא, והניר שלהם אבד שהוא ניר חשבון (פ), והפירוש השני שתהיה מלת ונירם, מגזרת ירה ויור (מ"ב יג, יז) אשר יריתי (ברא' לא נב) (פא), והטעם כאשר ירינו אותם אבד חשבון (פב): ונשים. מפעלי הכפל (פג) והחירק תחת קמץ קטן (פד) כמו ויסב אלהים את העם (שמות יד יח) (פה), ויאמר ר' משה הכהן כי הדגשות לחסרון האל"ף (פו), כאל"ף מלפנו מבהמות ארץ (איוב לה יא) (פז) מגזרת תאשם שומרון (הושע יד א) (פח), וי"א כי חשבון היתה עיר סיחון לעולם (פט), וטעם בואו חשבון דברי המושלים למואבים הבאים בשבי אל חשבון (צ) כי אש יצאה מחשבון, משל למחנות סיחון (צא), וכאשר ירינום דברי המושלים על לשון המואבים, חשבנו כי תאבד חשבון ונעשה שממה כל הארץ עד נופח (צב) או הם דברי משה (צג): לג ויפנו. פירשתיו (צד):

יהל אור

דברי משה ולא דברי המושלים: (עד) דהל"ל ונירו, כמו שמסיים אבד בנ"י: (עד") ולשניהם מ"ם הכנוי מיוחס אל הנזכרים: (עה) והוא לשון מלכות, כמו למען היות ניר לדוד (מ"א יא לו): (עו) שפי' נבואת עודד: (עז) המלך שלהם אבד מלוכת חשבון, ותהיה לפי"ז מלה ונירם, בפת"ח הוי"ו, ואחריה דגש, להוראת ה"א הידיעה החסרה, כמשפט אותיות בוכ"ל לפני ה"א הדעת ההסר שתהיינה פתוחות, ותהיה מלת ונירם, כמו והנירם, בידיעה וכנוי: (עח) בה"א הידיעה ויו"ד הכינוי:
(עט) בה"א הידיעה וכ"ף הכינוי: (פ) המלך שלהם שהוא מלך חשבון אבד מלכותו: (פא) ועניינו זריקה, וכן פי' הרד"ק בשרש "ירה" והנו"ן כנו"ן האית"ן, והוי"ו מהפכת העתיד לעבר: (פב) משה יאמר כאשר ירינו אותם וזרקנו עליהם אבד חשבון עד דיבון, וכ"פ הרד"ק בשרשיו, ורבינו במיו ז"ל בפי' הראשון: (פג) ושרשו שמם: (פד) שהוא לירי והראוי ונַשֵׁם: (פה) והראוי וַיָּסֶב וכן פי' הרד"ק: (פו) פי' דגש השי"ן במלת ונשים, להשלום אלף פ"א הפעל כמשפטו, כי שרשו אשם, והראוי ונאשים, וכ"ה דעת ר"י חיוג: (פז) והראוי, מאלפנו: (פח) ששרשו אשם: (פט) ולא היתה מעולם למואב: (צ) ויאמרו למואבים באו בשבי אל חשבון: (צא) ששבו את המואבים והביאום אל חשבון: (צב) המואבים יאמרו כן כי חשבנו בעת שירינו על חשבון כי תאבד חשבון ותהיה שממה עד נפח: (צג) וכמו שביאר למעלה שהם דברי משה: (צד) בשמות (י, ו) עה"פ

קרני אור

(במות שער השמות) "ודע כי שם העצם לא יסמך אם היה בן אדם" (פי' כי או יהיה שם עצם פרטי, ושם עצם פרטי לא יבוא בסמיכות) "כי מצאנו מבית לחם יהודה" (רות א ב) פי' כי שם מקום אף שהוא פרטי יכול לבוא בסמיכות, וכ"כ בס' מאזנים (שער הפרטים) ולא כן כתב בפי' לרות וז"ל שם "מ"ם מבית לחם יהודה, משמש עצמו ואחר עמו, בעבור כי שם מקום לא יסמך", ועיין רד"ק (מכלל שמושי הה"א) שכתב ושם מקום פעמים עם ה"א הידיעה כמו העי בקרקר וכן לא יסמך שם מקום, אבל מעטים מצאנו סמוכים, כמו ער מואב. ציון קדוש ישראל (ישעי' ס' יד):

מקורי רש"י

נ"ד תנחומא ב' כ"ד מדרש אגדה: נד) מ"א י"א ל"ו:

תנחומ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־
עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי: מפטיר
לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אַל־תִּירָא
אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־
עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר
עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן: לה וַיַּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־
בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בִּלְתִּי
הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד וַיִּירְשׁוּ אֶת־
אַרְצוֹ: כב א וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ
בְּעַרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יְרֵחוֹ:
ססס

פ"ז למידבה סי'. ימואל סימן. עזי סי'.
ומפטירין ויפתח הגלעדי בשופטים סי' י"א:

אונקלוס

מַלְכָּא דְמַתְנָן
לְקַדָּמוּתְהוֹן הוּא וְכָל
עַמֵּהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא
לְאֶדְרֶעִי: לד וַאֲמַר יְיָ
לְמשֶׁה לָא תִדְחַל מִנֵּהּ
אֲרֵי בִידָךְ מְסָרִית יָתֵהּ
וְיָת כָּל עַמֵּהּ וְיָת אַרְעֵהּ
וְתַעְבֵּד לֵהּ כְּמָא דִי
עֲבַדְתְּ לְסִיחוֹן מַלְכָּא
דֶאֱמוֹרָאָה דִי יָתֵב
בְּחֶשְׁבּוֹן: לה וּמְחוֹ יָתֵהּ
וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּהּ
עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵהּ
מְשֵׁיזֵיב וִירִיתוּ יָת אַרְעֵהּ:
א וּנְטַלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּשְׁרוֹ
בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב
מֵעִבְרָא לְיַרְדְּנָא דִירֵחוֹ:
ססס

אבן עזרא

אדרעי. אל אדרעי דרך קצרה: לה השאיר לו. אחד מישראל (לה):

רש"י

להלחם נה): (לד) אל תירא אותו. שהיה משה ירא להלחם שמא תעמוד לו זכותו של אברהם נו) שנאמר ויבא הפליט נז) הוא עוג שפלט מן הרפאים שהכו כדרלעומר וחביריו בעשתרות קרנים נח) שנאמר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים נט): (לה) ויכו אותו. משה הרגו כדאיתא בברכות בהרואה ס). עקר טורא בר תלתא פרסי וכו':

חסלת פרשת חקת

יהל אור

ויפן ויצא מעם פרעה: (לה) ע"כ יאמר בל"י, כי מלת השאיר פעל עבר מבנין הפעיל ליחיד, והיה ראוי להיות השאירו בל"ר כחביריו, ויכו אותו וגו' ויירשו את ארצו, וע"כ יאמר הח' ז"ל שהרגון כו שכל אחד מישראל לא השאיר לו שריד:

חסלת פרשה חקת

מקורי רש"י

נה) תנחומא א' כ"ד תנחומא ב' כ"ד: נו) תנחומא א' כ"ה תנחומא ב' כ"ה נדה ס"א א' מדרש אגדה ועיין רש"י ברא' י"ד י"ג. ילקוט שם: נז) ברא' י"ד י"ג: נח) עיין תנחומא א' שם ותנחומא ב' שם במד"ר י"ט ל"ב דב"ר פ"א כ"ה: נט) ועיין תוס' נדה ס"א א' ד"ה וס עוג מדרש אגדה ילקוט שם: ס) ברכות דף נ"ד ב', ועיין רש"י שם, מדרש אגדה, ילקוט שם:

חסלת פרשת חקת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב וַיַּרְא בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אֵת כָּל־אֲשֶׁר־
עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לָאֱמֹרִי׃ ג וַיָּגָר
מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא
וַיָּקָץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
ד וַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מִדְיָן עַתָּה
יְלַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סְבִיבֹתֵינוּ
כִּלְחֹךְ הַשּׁוֹר אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה
וּבָלָק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת
הַהִוא׃ ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל־

ב וַחֲזָא בָלָק בַּר צִפּוֹר יָת
כָּל דִּי עֲבַד יִשְׂרָאֵל
לֶאֱמוֹרָאֵי׃ ג וּדְחֵיל
מוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם עַמָּא
לַחֲדָא אֲרֵי סַגִּי הוּא וַעֲקַת
לְמוֹאֲבָאָה מִן קֳדָם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ד וַאֲמַר מוֹאָב
לְסָבֵי מִדְיָן כְּעַן יְשֵׁיצוּן
קְהָלָא יָת כָּל סַחֲרָנָנָא
כְּמָא דִמְלַחֵיךְ תּוֹרָא יָת
יְרוֹקָא דְחַקְלָא וּבָלָק בַּר
צִפּוֹר מַלְכָּא לְמוֹאָב
בְּעִדָּנָא הַהִיא׃ ה וּשְׁלַח
אִזְגַּדִּין לְוָת בִּלְעָם בַּר

רש"י

(ב) וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי. אמר א) אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כמה וכמה ב) לפיכך ויגר מואב א): (ג) ויגר. לשון מורא ב) כמו גורו לכם ג): ויקץ מואב. קצו בחייהם (כמו קצתי בחיי ד) והוא מקרא קצר) ג): (ד) אל זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה ד*) שנאמר המכה את מדין בשדה מואב ה) שבא מדין על מואב למלחמה אלא מיראתן של ישראל עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם אמרו מנהיגם של אלו במדין נתגדל נשאל מהם מה מדתו אמרו לו אין כחו אלא בפיו אמרו אף אנו נבא עליהם באדם שכחו בפיו ו): כלחך השור. כל מה שהשור מלחך אין בו סימן ברכה ד): בעת ההוא. לא היה ראוי למלכות ומנסיכי מדין היה ה) וכיון שמת סיחון מנוהו עליהם לצורך שעה ז).

אבן עזרא

ב לאמורי. בקמצות הלמ"ד (א) והטעם לידוע שהיא סיחון ועוג (ב), ולא היו במלכי כנען גדולים כאלה, והעד אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב ט) (ג): ג ויגר מואב. כמו ויירא, וכן גורו לכם (איוב יט כט) (ד): ויקץ. כמו הפוך (ה), וכמוהו נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעי' ז ו) (ו): ד אל זקני מדין. יתכן שהיו החמשה מלכים זקנים (ז): ילחכו כלחך. שנים

יהל אור

(א) הלמד נקמץ, שדרך ה"א הידיעה לבוא בקמץ על אותיות הגרון הבלתי נקודות בקמץ, ובכפול ה"א הידיעה הועלה תנועתה על הלמ"ד: (ב) כי יש אמורי אחר בארץ כנען מעבר לירדן: (ג) והיו ידועים: (ד) והוא לשון מורא, והוא נ"כ מנחי עי"ן וי"ו כפלס שובו, קומו: (ה) כמו ויקץ, ופי' שהיה במצוקה גדולה וביראה: (ו) פי' כמו הפוך, וגליקה, עד שיקוצו מפניו, וכן פי' הה' ז"ל (ברא' כז מו) עה"פ קצתי בחיי, עיין ביאורי שם, וקוץ ולוק שני שרשים, וענינם אחד, עד כאן, כשב, שמלה שלמה: (ז) כי החמשה מלכים הנזכרים (למטה לא ה) שהם אוי, רקם, צור, חור ורבע היו

מקורי רש"י

א) תנחומא א' ג', תנחומא ב' ב' במד"ר פ"כ ב': ב) תנחומא א' שם, תנחומא ב' ג': ג) איוב י"ט, כ"ט: ד) ברא' כ"ז מ"ו: ד*) תנחומא א' ג', תנחומא ב' ד', סנהד' ק"ה א' במד"ר פ"כ ד' פס"ז: ה) ברא' ל"ו ל"ה: ו) תנחומא א' ג', תנחומא ב' ד', במד"ר פ"כ ד', ספרי מטות פי' קנ"ז ילקוט תשס"ה: ז) תנחומא א' ד',

מנחת יהודה

א) בקצת נוסחאות יש "אמרו" וס"ס הוא (הזכרון): ב) ויהיה פי' וירא בלק שהבין, ואינו לשון ראיה: ג) כ"ה גי' הרא"ם, וכן ת"א "ועקת למואבאה": ד) מתוך שאין לו שיניים למעלה, ואינו יכול [illegible] לחתוך העשבים כמו סוס וחמור, וכחו גדול עוקר העשבים והשרשים (בעלי תוס') ועיין (שבת קמ ב) פרה פיה רעה דאית לה רירי וכו' ועיין במד"ר פ"כ ד': ה) וגי' הרא"ם "מנסיכי סיחון" עיי"ש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בלעם בן בעור פתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו לקרא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב ממלי: ו ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן

אונקלוס

בעור לפתור ארם דעל פרת ארע בני עמה למקרי ליה למימר הא עמא נפק ממצרים הא חפא ית עין שמשא דארעא והוא שרי מלקבלי: ו וכען איתא כען לוט לי ית עמא הדין ארי תקיף הוא מני מאים איכול לאגחא ביה קרב ואתרכניה מן ארעא ארי

אבן עזרא

בנינים (ח) [א]: ה פתורה. כמו מצרימה (ברא' לז כה) (ה*), אל פתור (ט): ארץ בני עמו. והם ארמים (י) [ב] וכן מפתור ארם נהרים (דבר' כג ה) (יא), ובדרש שבלעם הוא בלע (יב) כי זה ארמי (יג) ואם בעבור בעור אביו (יד), הנה בן אחשורוש קודם אחשורוש (טו) רק הם שנים (טז): אשר על הנהר. פירוש ארם נהרים (יז): עין הארץ. פירשתיו (יח): ו ארה לי. לשון צווי מפעלי הכפל, בחסרון אות

רש"י

(ה). פתורה. כשולחני הזה שהכל מרילין לו מעות' ח) כך כל המלכים מרילין לו אגרותיהם ולפי פשוטו של מקרא כך שם המקום ו): ארץ בני עמו. של בלק. משם היה וזה היה מתנבא ואומר לו עתיד אתה למלוך ט) וא"ת מפני מה השרה הקב"ה שכינתו על עובד כוכבים רשע כדי שלא יהא פתחון פה לעובדי כוכבים לומר אילו היו לנו נביאים חזרנו למוטב העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם שבתחלה היו גדורים בעריות וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות י): לקרא לו. הקריאה היתה שלו ולהנאתו שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. וא"ת מה מזיקך ז) יא): הנה כסה את עין הארץ. סיחון ועוג שהיו שומרים אותנו עמדו עליהם והרגום יב): והוא יושב ממלי. חסר כתיב קרובים הם להכריתני ה) יג) כמו כי אמילם יד): (ו) נכה בו. אני ועמי נכה

קרני אור

[א] עיין המאמר מה שכאור בזה: [ב] וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן, ואור החיים, ועיין ברא"ם מה שהעיר

יהל אור

זקנים, והתיעץ עמהם לא עם זקני מדין המבוארים (פ' ז) כי הם היו שרים: (ה) נלה זה לזרות הענין ממנהג לשון הקדש, כי יבואו לעולם הפעל עם המקור מבנין אחד, כמו ברכת ברך (למטה כג יא) נכסוף נכספת (ברא' לא ל) הלך הלכת (שם) וזולתם ככה הרבה: (ה*) שטעמו למעלה, והה"א בסוף התיבה במקום למ"ד בתחלתה: (ט) וזה הלמ"ד משרת תחת אל: (י) ופירושו ארץ בני עמו של בלעם שהיו ארמים: (יא) ומבואר בפירוש שם, בלעם בן בעור מפתור ארם נהרים: (יב) כן תיוב"ע (ברא' לו לב, וכאן, ולמטה לא, ח): (יג) ובס' המ"ב הגי' „ואיננו כי זה ארמי", יאמר שלא יתכן זה כי בלעם הוא ארמי, ובלע הוא אדומי, וכן כתב הא' ז"ל (ברא' לו לב) „בלע בן בעור איננו בלעם וכו', גם בלעם ארמי היה, וזה בלע אדומי" (כמ"ב וימלוך באדום בלע בן בעור (שם שם): (יד) שמות אבותיהם שוות: (טו) כי מלינו דריוש בן אחשורוש מזרע מדי (דניאל ט א) ובימי אסתר שהיתה אחר דניאל מלך אחשורוש, והנה לא ימלוך הבן קודם האב: (טז) שנים אנשים ששמם שוה: (יז) שלכן נקראת ארם נהרים בעבור שיבבה בין ב' נהרות: (יח) בשמות (י, ה) ושם פי' „דרך משל" כי אין עין לארץ:

מנחת יהודה

ני"ש: ו) ופתירה, כמו לפתור: ז) ובתנחומא א' ד', הנחומא ב' ה' במד"ר פ"כ ז' א"ל אתה מה איכפת לך, ועיין הערה כ"ט לתנחומא ב' מה שהעיר ע"ז: ה) נכתב חסר להודיע שהיתה כונתו לרמוז לשני דברים, ולדרוש בה המקרא גהמסורת, והוא אומרו ז"ל, קרובים הם להכריתני, המסורת רמוז להכרתה, והמקרא לקורבה

מקורי רש"י

תנחומא ב' ד', במד"ר פ"כ ד', ילקוט שם: ח) תנחומא א' שם, תנחומא ב' ה', במד"ר פ"כ ז' ילקוט תשס"ה, מדרש אגדה, ילקוט שם: ט) תנחומא א' שם, תנחומא ב' שם, במד"ר שם, ילקוט שם: י) תנחומא א' א', תנחומא ב' א', ילקוט תשס"ה: יא) עיין מנחת יהודה: יב) תנחומא א' ד' תנחומא ב' ה' במד"ר פ"כ ז' ילקוט שם מדרש אגדה: יג) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר שם ילקוט תשס"ה מדרש אגדה: יד) תה' קי"ח י':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

יָדַעְנָא יָת דִּי תְּבָרֵךְ
מְבָרַךְ וְדִי תְלוּט לִיט׃
ז וַאֲזַלוּ סָבֵי מוֹאָב וְסָבֵי
מִדְיָן וְקִסְמַיָּא בִּידֵיהוֹן
וַאֲתוֹ לְוָת בִּלְעָם וּמַלִּילוּ
עִמֵּהּ פִּתְגָמֵי בָלָק׃
ח וַאֲמַר לְהוֹן בִּיתוּ הָכָא
בְּלֵילְיָא וְאָתֵיב יָתְכוֹן

הָאָרֶץ כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר־תְּבָרֵךְ
מְבֹרָךְ וַאֲשֶׁר תָּאֹר יוּאָר׃ ז וַיֵּלְכוּ
זִקְנֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וּקְסָמִים
בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיְדַבְּרוּ
אֵלָיו דִּבְרֵי בָלָק׃ ח וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם

רש"י

בהם ט). ד"א לשון משנה הוא מנכה לו מן הדמים טו) לחסר מהם מעט י) טז): כי ידעתי וגו'. על ידי מלחמת סיחון שעזרתו להכות את מואב יז): (ז) וקסמים בידם. כל מיני קסמים שלא יאמר אין כלי תשמישי עמי. ד"א קסם זה נטלו בידם זקני מדין אמרו אם יבא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש ואם ידחנו אין בו תועלת לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה אמרו אין בו תקוה הניחוהו והלכו להם שנאמר וישבו שרי מואב עם בלעם אבל זקני מדין הלכו להם יח): (ח) לינו פה הלילה. אין רוה"ק שורה עליו אלא

אבן עזרא

הכפל (יט) וכן קבה לי (פ' יא) (כ), והנה קוב על משקל שמיר (כא), וקבה לי בחסרון הה"א (כב) על הדרך משקל שבב רבב צלה (כג): נקבה בו. שם הפועל (כד) ואין טענה בעבור היותו בה"א (כה) כי הנה כמוהו לכלא הפשע (דניאל ט כד) (כו) [ג]: יואר. הוי"ו הנה הנעלם תחת הדגש, שהוא תחת אות הכפל (כז) כמו על כסון יוסב (ישעי' כח כז) (כח) [ד] ולא היה כמוהו מאותו בנין (כט) [ה] בעבור אות הגרון במשפט (ל): ז זקני מואב. וחכמים (לא): וקסמים בידם. אמר רבי שמואל הנגיד הספרדי ז"ל שטעמו ודמי הקסמים (לב) וראיתו סבידם ולא אמר בלוט, רק הוא במשמעו (לג), וספר הכתוב ששלח אל קוסם קוסמים כמוהו, ועוד שלא יוכל להתעכב לומר לא אמצא יום נבחר, ושעה נבחרת ללכת ולקוב, כי הם אנשי אומנותו והעד שפירושו כאשר הוא (לד), שאמר הכתוב בימינו היה הקסם (יחז' כא, כז) (לד*): ח והשבתי אתכם דבר. אחר

יהל אור

(יט) ושרשו ארר ומשפטו ארדה וחסר אות הכפל: (כ) שרשו קבב והראוי קבבה: (כא) כי הנוי הבא מהקל בהשלמים על שני פנים אם פעל כמו רכב צלה (חב' מה ה) ואם פעול כמו זכור שמור, ויאמר הח' ז"ל גם בבעלי הכפל באים על שני אלו הפנים, אם סוב על דרך זכור שמור בשלמים: (כב) ואם קבה בחסרון ה"א והוא קב כי הה"א בו נוסף, ועיין המאמר שכתב, שהגי' הנכונה "וקבה לי בתוספת ה"א": (כג) עיין בס' (שפה ברורה שער בבעלי הכפל): (כד) כאלו אמר נכות בו: (כה) נכה ולא נכות, כי מנהג הלשון בנחי הלמ"ד להיות המקור בתי"ו כמו מהות דעי (איוב לב ו) לכבות האהבה (שה"ש ח ז): (כו) והוא ג"כ מנחי למ"ד ה"א, ובא בו האל"ף תמורתו והראוי לכלות, והרא"ם כתב, וכמוהו לכלה הפשע בה"א: (כז) הוי"ו של יואר שהיא נח נעלם תחת אות הכפל ששרשו ארר: (כח) ששרשו סבב, והסמ"ך דגוש במקום אות הכפל: (כט) כי האל"ף ממלת יואר אינו נדגש כמו הסמ"ך שבמלת יוסב ובא תחתיו הוי"ו הנח הנעלם: (ל) כי האל"ף הוא מאותיות הגרון שאין מקבל דגש: (לא) הב"י יגרוס "חכמים" בלא וי"ו ופי' חכמי מואב ולא זקנים, כי לא בישישים הכמת הקסם יותר מזולתם וכ"ה בס' המ"ב בלא וי"ו: (לב) פי' שהביאו לו כסף וזהב בשכרם וכן פי' רכ"ח בשם י"מ: (לג) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם: (לד) כ"כ בספרים שלנו, כלומר כנראה מפשט הכתוב. ובספרי כ"י כתוב "שפירושו כן": (לד*) וכן פי' הרשב"ם:

קרני אור

ע"ז: [ג] עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' מ כו) ובבאורי שם, ועיין יהל אור כאן, וז"ל המאמר "וכ"ה ברא"ם ובהמבאר ובאמת כי שם בדניאל כתיב לכלא, וא"כ בא ע"ד נל"א, ואין מזה ראיה, ולכן יראה לי כי הראב"ע אמר אך כמו לכלה, ויהיה כונתו על עד לכלה (דה"ב לד י, ולא א') וט"ס הוא": [ד] והנה דעת הח' ז"ל שמלת יוסב בוי"ו ודגש, ומשפטו כמו שהיה בא ברפה, מפני הוי"ו, ועיין שרשי רד"ק שרש סבב שכתב "והוא כתוב בוי"ו ודגש ופליגי עליה יוסב רפה", וכן כתב (מכלל ד' ליק קלא א) וכן כתב המנחת ש' שם; [ה] ובעל ס' המ"ב

מקורי רש"י

טו) ב"מ ק"ס ב': טז) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פ"כ ז' ילקוט שם מדרש אגדה: יז) תנחומא א' שם, תנחומא ב' שם, במד"ר פס"ז, ילקוט שם, ועיין רש"י לעיל כ"א כ"ז: יח) תנחומא א' ס', תנחומא ב' ו'. במד"ר פ"כ מ', ילקוט

מנחת יהודה

(חזכרון): ט) ויתורץ בזה מה שאמר אוכל בל"י, נכח בל"ר: י) וכל הכתוב בל"י מדבר, והנו"ן איננו שמושית.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִינוּ פֹה הַלַּיְלָה וַהֲשִׁבֹתִי אֶתְכֶם
דָּבָר כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר יְהוָה אֵלָי וַיֵּשְׁבוּ
שָׂרֵי־מוֹאָב עִם־בִּלְעָם: ט וַיָּבֹא
אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי
הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ: י וַיֹּאמֶר
בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בָּלָק בֶּן־צִפֹּר
מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי: יא הִנֵּה הָעָם
הַיֹּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיְכַס אֶת־עֵין הָאָרֶץ
עַתָּה לְכָה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוּלַי אוּכַל
לְהִלָּחֶם בּוֹ וְגֵרַשְׁתִּיו: יב וַיֹּאמֶר

אונקלוס

פִּתְגָמָא כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ
עִמִּי וְאוֹרִיכוּ רַבְרְבֵי
מוֹאָב עִם בִּלְעָם: ט וַאֲתָא
מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת
בִּלְעָם וַאֲמַר מַן גֻּבְרַיָּא
הָאִלֵּין דְּעִמָּךְ: י וַאֲמַר
בִּלְעָם קֳדָם יְיָ בָּלָק בַּר
צִפּוֹר מַלְכָּא דְמוֹאָב שְׁלַח
לְוָתִי: יא הָא עַמָּא דִי נְפַק
מִמִּצְרַיִם וַחֲפָא יָת עֵין
שִׁמְשָׁא דְאַרְעָא כְּעַן
אִיתָא לוּט לִי יָתֵהּ מָאִים
אִכּוּל לְאַגָּחָא בֵהּ קְרָב
וְאֶתָרְכִנֵּהּ: יב וַאֲמַר יְיָ

אבן עזרא

שתלינו (לה): ט ויבא אלהים, לכבוד ישראל (לו) [ה*] כי השם ידע דבר בעל פעור, ואלו היה בלעם מקלל אותם, היו כל העולם אומרים, כי בעבור קללת בלעם באה המגפה (לז): מי האנשים האלה. פתחון ותחלת דבור (לח) כמו, אי הבל אחיך (ברא' ד ט), והנה הוא בחש (לט) והשם אמר לו קול דמי אחיך (שם

רש"י

בלילה וכן לכל נביאי עובדי כוכבים וכן לבן בחלום הלילה יט) שנאמר ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה כ) כאדם ההולך אצל פלגשו בהחבא כא): כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם שמא אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא כב) (ר"ל ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם כוונת הש"י שאמר מי האנשים היתה לטובה ליכנס עמו בדברים כמ"ש רש"י בפרשת בראשית בתיבת איכה. אך בא לבלעם לטעות כי הוא טעה) אמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו שוה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין יא) כג): (י) בלק בן צפור וגו'. אע"פ שאיני חשוב בעיניך חשוב אני בעיני המלכים כד): (יא) קבה לי. זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש כה): וגרשתיו. מן העולם. ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא להסיעם מעלי ובלעם היה שונאם

קרני אור

כתב, שמלות „מאותו בנין" אינן כתובות בלשון הראב"ע ז"ל, וגם לא מצא אותם בכ"י שבידו עיי"ש: [ה*] גלוי זה לכבוד ישראל היה, כי כן מצינו שהשכינה נגלית

יהל אור

(לה) ולא עתה: (לו) יתרץ מפני מה מנע השם מלקלל העם המבורך ומה לו ית' להקפיד בקללתו כי יותר טוב היה שיקלל ולא יקוים קללתו, ויבאר כי השם ידע וכו': (לז) ע"כ לא רצה השי"ת שיקלל, וכן פי' רב"ה: (לח) וגם' המ"כ „פתחון פה ותחלת דבור", וכ"ה בס' כ"י, וכתב הרלב"ג, אעפ"י שהשי"ת יודע הכל הנה יבוא ממנו השאלות לדבר כלשון בני אדם ולהעיר השופטים שנתיישבו בידיעת אמתת הדבר קודם ישפטו בו: (לט) באמרו לא ידעתי

מקורי רש"י

ילקוט שם: יט) תנחומא א' מ', תנחומא ב' י"א, ילקוט תשס"ה: כ) בראשית ל"א, כ"ד: כא) ויק"ר פ"א י"ג, ועיין רש"י איוב ד' י"ב: כב) תנחומא א' ס', תנחומא ב' מ', במד"ר פ"כ ט', ילקוט שם: כג) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם, במד"ר פ"כ ט': כד) תנחומא א' ה', במד"ר שם, ועיין הערה מ"א לתנחומא ב' מה שהעיר שם: כה) תנחומא א' ה' תנחומא ב' מ' ילקוט תשס"ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא תֵלֵךְ עִמָּהֶם
לֹא תָאֹר אֶת־הָעָם כִּי בָרוּךְ הוּא׃
שני חמישי כשהן מחוברין יג וַיָּקָם בִּלְעָם
בַּבֹּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בָלָק לְכוּ
אֶל־אַרְצְכֶם כִּי מֵאֵן יְהוָה לְתִתִּי
לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם׃ יד וַיָּקוּמוּ שָׂרֵי מוֹאָב
וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלָק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם
הֲלֹךְ עִמָּנוּ׃ טו וַיֹּסֶף עוֹד בָּלָק
שְׁלֹחַ שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה׃
טז וַיָּבֹאוּ אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה
אָמַר בָּלָק בֶּן־צִפּוֹר אַל־נָא תִמָּנַע

אונקלוס

לְבִלְעָם לָא תֵיזֵל עִמְּהוֹן
לָא תְלוּט יָת עַמָּא אֲרֵי
בְרִיךְ הוּא: יג וְקָם בִּלְעָם
בְּצַפְרָא וַאֲמַר לְרַבְרְבֵי
בָלָק אֱזִילוּ לְאַרְעֲכוֹן אֲרֵי
לֵית רַעֲוָא קֳדָם יְיָ
לְמִשְׁבְּקִי לְמֵיזַל עִמְּכוֹן:
יד וְקָמוּ רַבְרְבֵי מוֹאָב
וַאֲתוֹ לְוָת בָּלָק וַאֲמַרוּ
סָרֵב בִּלְעָם לְמֵיתֵי עִמָּנָא:
טו וְאוֹסֵיף עוֹד בָּלָק
לְמִשְׁלַח רַבְרְבִין סַגִּיאִין
וְיַקִּירִין מֵאִלֵּין: טז וַאֲתוֹ
לְוָת בִּלְעָם וַאֲמַרוּ לֵיהּ
כִּדְנַן אֲמַר בָּלָק בַּר צִפּוֹר
לָא כְעַן תִּתְמְנַע מִלְּמֵיתֵי

רש"י

יתר מבלק כו): (יב) לא תלך עמהם. אמר לו אם כן אקללם במקומי אמר לו לא תאור את העם. אמר לו אם כן אברכם אמר לו אינם צריכים לברכתך כי ברוך הוא משל אומרים לצרעה (ס"א לדבורה) לא מדובשיך ולא מעוקציך כז): (יג) להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם למדנו שרוחו גבוהה כח) ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום אלא בלשון גסות לפיכך טו רבים. כמשמעו (מו) או נדולים, כמו על כל רב ביתו (אסתר א ח) (מז) קרית מלך רב (תה

אבן עזרא

שם פ', י) (מ) [ו]: יב כי ברוך הוא. הטעם כי לא תוכל לקלל אותו, כי אני ברכתיו (מ*): יג שרי בלק. ולא הזכיר זקני מדין, כי בלק הוא העיקר, והוא השולח אליו (מא). אמר רבי משה הכהן הספרדי ז"ל, כי אף עפ"י שסימן הפעול ביו"ד, לא יתכן להיותו כי אם בנו"ן, כמו הלהרגני (שמות ב יד) לא יאמר הלהרגי (מא*), והנה שכח לתתי להליך עמכם, לא אבה יבמי (דבר' כה ז) (מב) ור' יונה המדקדק אמר כי היו"ד נוסף (מג) ואיננו נכון (מד): יד וטעם הלוך עמנו. ממקומו (מה):

יהל אור

(מ) אך השאלה היתה פתחון להכנס עמו בדברי נהת: (מ*) ואמר שהברכה הזאת ממני לא תועיל קללתך וכן פי' רב"ה: (מא) וכן (למעלה פ' ה) וישבו שרי מואב עם בלעם ולא הזכיר זקני מדין, כי שליחותו של בלק הם עושים, ונכללו בשם שרי בלק, שרי מואב: (מא*) פי' כי בהיות הכנוי נו"ן ויו"ד הנה סימן הפעול באמת איננו כ"א היו"ד, בכל זאת לא יתכן להיות בלא הנו"ן: (מב) ולא אמר לתתי ולא יבמי, ודעת ר' משה, שהראוי לתתני, וכן יבמני, כי מדרך הכנוי הזה לבוא בנו"ן: (מג) במלת לתתי ובמלת יבמי, כיו"ד היושבי בשמים (תה' קכג א): (מד) וכן כתב הה' ז"ל (דברי' כה ז) "האמת כי היו"ד סימן הפעול" כמו "יכם אותי" ובד"ק "ואיננו נכון בטעם" כי לפ"ז יחסר בהם הפעול: (מה) שהי"ל מאן בלעם לבא עמנו ומה שאמר הלוך פי' לאת ממקומו להלוך עמנו, וכן פי' ן' כספי: (מו) ר"ל רבוי מספרי: (מז) ויהיה פי' רבים במעלה:

קרני אור

להדיוטות בשביל הצדיקים (רב"ח): [ו] תש"י ז"ל פי', לטעותו בא, וכן פי' רב"ח וכתב, לא מצינו בכל הכתובים שיפאל הקב"ה אלא לרשעים לאותן שהוא רוצה לטעותן כדי להאבידם ולהשמידם, כי כן היה בקין, וכן כאן

מקורי רש"י

כו) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פ"כ ט' מדרש הגדה ילקוט תשס"ה: כז) תנחומא א' ו' תנחומא ב' ט' במד"ר פ"כ ט' ילקוט תשס"ה: כח) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פ"כ י' מדרש הגדה ילקוט שם: תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְהַלֹּךְ אֵלָי׃ יז כִּי־כַבֵּד אֲכַבֶּדְךָ
מְאֹד וְכֹל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי אֶעֱשֶׂה
וּלְכָה־נָּא קָבָה־לִּי אֵת הָעָם הַזֶּה׃
יח וַיַּעַן בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֶל־עַבְדֵי
בָלָק אִם־יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ
כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי
יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ
גְדוֹלָה׃ יט וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בָזֶה גַּם־

אונקלוס

לְוָתִי׃ יז אֲרֵי יַקָּרָא
אֲיַקְּרִנָּךְ לַחֲדָא וְכֹל דִּי
תֵימַר לִי אַעְבֵּד וְאִיתָא
כְעַן לוּט לִי יָת עַמָּא הָדֵין׃
יח וַאֲתֵיב בִּלְעָם וַאֲמַר
לְעַבְדֵי בָלָק אִם יִתֶּן לִי
בָלָק מְלֵי בֵיתֵהּ כְּסַף
וּדְהַב לֵית לִי רְשׁוּ
לְמֶעְבַּר עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא
דַּייָ אֱלָהִי לְמֶעְבַּד זְעֵירְתָא
אוֹ רַבְּתָא׃ יט וּכְעַן אוֹרִיכוּ
כְעַן הָכָא אַף אַתּוּן
בְּלֵילְיָא וְאֵדַע מָא יוֹסֵף יְיָ

אבן עזרא

מת ג) והוא דוד (מח), כי כן תקרא קרית חנה דוד (ישעי' כט א): יז כי כבד אכבדך. בממון: וכל אשר תאמר. שיש צורך כדי שתקללם, והעד כי כבד אכבדך כן (מט) שאמר בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב: יח מלא ביתו. ביתו מלא (נ) וכן מלא כל הארץ כבודו (ישעי' ו ג) (נא) [ז] כי רבים טעו שחשבו כי כבוד השם הוא מלא העולם (נא*) כטעם לד' הארץ ומלואה (תה' כד א) (נב) [ח]: קטנה או גדולה. תאר השם, ויחסר מקום השם (נג), וכן ועשיר יענה עזות (משלי יח כג) (נד) ומאכלו בריאה (חבקוק א טז) (נה): יט בזה. במקום הזה, אמר הגאון ז"ל, אם יטעון טוען ויאמר, אחר שאמר השם לא תלך עמהם, איך אמר קום לך אתם, יש להשיב, כי השם לא רצה שילך עם האנשים הראשונים, עד שיבואו שרים נכבדים מהם (נו) ולפי דעתי אין צורך, רק טעמו כטעם שלח לך אנשים (לעיל יג ב) כי השם אמר לישראל עלה רש

רש"י

ויוסף עוד בלק: (יז) כי כבד אכבדך מאד. יותר ממה שהיית נוטל לשעבר (ר"ל במלחמת סיחון) אני נותן לך כט): (יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו שנפשו רחבה יב) ומחמד ממון אחרים אמר ראוי לו ליתן לי כל כסף וזהב שלו שהרי צריך לשכור חיילות רבות ספק נוצח ספק אינו נוצח ואני ודאי נוצח ל): לא אוכל לעבור. על כרחו גלה שהוא ברשות אחרים ונתנבא כאן שאינו יכול לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה לא): (יט) גם אתם. פיו הכשילו גם אתם סופכם לילך בפחי נפש כראשונים לב):

קרני אור

בבלעם: [ז] הרצון כי בית מלא כמו שפי' הח' א"ע (רלב"ג): [ח] והרמב"ן כתב, שהשרש הזה בא בשוה לדבר הממלא והמתמלא, ואין הבדל בהוראה בין שנאמר כסף

יהל אור

(מה) שהוא גדול במעלה: (מט) שפי' בממון: (נ) המילוי הוא שם מקרה אי אפשר שיהיה לא מכסף ולא מזהב שהם ממאמר העצם, כי אי אפשר שיהפך המקרה עצם, ולכן יהיה הרצון בו בית מלא, והדומה לזה כתב בפי' (תה' קמה ז) עה"פ, זכר רב טובך, והטעם טובך הרב, כמו בגדול זרועך (שמות טו טז) שהוא בזרועך הגדול, והנה אמר לו שאם יתן לו ביתו, והוא מלא מכסף וזהב: (נא) לא שיהיה פירוש שמלא כל הארץ כבוד השם, ואיך ייוחס לו ית' הכבוד בעולם הארצי: (נא*) בשוא המ"ם וחולם הלמ"ד, והוא שם סמוך כלומר מה שיש בעולם: (נב) וכן פי' הה' ז"ל (ישעיה ו ג) „אעפ"י שהוא קדוש קדוש כבודו מלא הארץ שהיא למטה, והמפרש מלא כל הארץ הדרים בה, כמו לד' הארץ ומלואה (תה' כד א) לא אמר כלום, והעד וימלא כבוד ה' את כל הארץ": (נג) כי קטנה או גדולה הם תארים לשם, והם מתמות הצרוף והוא אם פעולה, אם מלאכה, והסר המתואר והיא העשיה, כי השמות הם ככח הפעלים: (נד) חסר מלת דברי ופי' דברי עזות: (נה) חסר מלת „שה" ופי' שה בריאה: (נו) וכן פי' רש"י ז"ל:

מנחת יהודה

אך הוא שרשית: יב) כ"ה תנחומא א' ו', תנחומא ב' ט', במד"ר פ"כ י', נפש רחבה, ועיין בהזכרון שכתב, שט"ס הוא, וצ"ל שנפשו קצרה, דא"כ שבח הוא לגביה, ומשנה שלימה שנינו, תלמידיו של בלעם הרשע עין רעה ונפש

מקורי רש"י

כט) תנחומא א' ו' תנחומא ב' ט' ילקוט הגש"ס: ל) תנחומא א' ו', במד"ר פ"כ י', וליתא זאת בתנחומא ב': לא) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם ילקוט הגש"ס: לב) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר פ"כ י':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַתֶּם הַלָּיְלָה וְאֵדְעָה מַה־יֹּסֵף
יְהוָה דַּבֵּר עִמִּי: כ וַיָּבֹא אֱלֹהִים׀
אֶל־בִּלְעָם לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־
לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוּם לֵךְ
אִתָּם וְאַךְ אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר
אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה: שלישי כא וַיָּקָם
בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אֲתֹנוֹ
וַיֵּלֶךְ עִם־שָׂרֵי מוֹאָב: כב וַיִּחַר־אַף
אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְיַצֵּב

אונקלוס

לְמַלָּלָא עִמִּי: כ וַאֲתָא
מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם
בְּלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ אִם
לְמִקְרֵי לָךְ אֲתוֹ גֻבְרַיָּא
קוּם אִזֵיל עִמְּהוֹן וּבְרַם יָת
פִּתְגָמָא דִּי אֲמַלֵּיל עִמָּךְ
יָתֵיהּ תַּעְבֵּד: כא וְקָם
בִּלְעָם בְּצַפְרָא וְזָרֵז יָת
אֲתָנֵיהּ וַאֲזַל עִם רַבְרְבֵי
מוֹאָב: כב וּתְקֵיף רֻגְזָא דַּיְיָ
אֲרֵי אָזֵיל הוּא וְאִתְעַתַּד
מַלְאֲכָא דַּיְיָ בְּאָרְחָא
לְשָׂטָן לֵיהּ וְהוּא רָכֵיב עַל
אֲתָנֵיהּ וּתְרֵין עוּלֵמוֹהִי

רש"י

מה יסף. לא ישנה דבריו מברכה לקללה הלואי שלא יוסיף לברך כאן נתנבא שעתיד להוסיף להם ברכות על ידו לג): (כ) אם לקרא לך. אם הקריאה שלך ושכור אתה ליטול עליה שכר קום לך אתם: ואך. על כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם. אמר שמא אפתנו ויתרצה: (כא) ויחבש את אתנו. מכאן ששנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו לד). אמר הקב"ה רשע כבר קדמך אברהם אביהם לה) שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו לו): עם שרי מואב. לבו כלבם שוה יג): (כב) כי הולך הוא. ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך יד): לשטן לו. מלאך של רחמים היה לז) והיה רוצה למנעו מלחטוא שלא יחטא ויאבד: ושני נעריו עמו. מכאן

אבן עזרא

(דבר' א כא) והם לא האמינו, רק אמרו נשלחה אנשים לפנינו (שם שם כב) אז שאל משה את השם, ואמר לו שלח לך אנשים, ואחר שאמר השם לבלעם לא תאור את העם, מה צורך היה לו לומר ואדעה מה יוסף ד' דבר, רק חשב בלבו מחשבה רעה (נו*), והשם אמר לו לך עם האנשים, רק השמר לך שלא תדבר רק מה שאומר לך, והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא (פ' כב) (נז) [ט]: כא ויחבש. בצווי (נח): כב לשטן לו. כבר פירשתיו בספר איוב, כי השטן היה המלאך (נט) ודברי הגאון שהוא בן אדם לא מעלין ולא

יהל אור

(נו*) והיה דוחק עצמו ללכת ולקלל: (נז) ואף השם חרה בו על מחשבתו הרעה בהליכתו, וקרוב לזה פי' הרשב"ם, כי הולך הוא, ברצון מתאוה לקללם, אעפ"י שהיה יודע שאין הקב"ה רוצה: (נח) ולא בעלמו: (נט) כן פי' (איוב א ו):

קרני אור

מלא בית או בית מלא כסף: [ט] וע"ז כתב הרמב"ן, וכל זה אינו שוה לי, כי מה שאמר הגאון אינו כן, כי השם אמר לו לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא, בעבור שלא יקלל את העם ימנעו, ואיך יהיה מותר לו ללכת עם שרים אחרים ולא מנעו מלכת. בעבור חסרון מעלת השרים, ומה שאמר ר"א, אינו נכון שיכנס אלהים ושיב דברו אחור בעבור עקשות השואל, וענין שלא לך אנשים לא כן היה, וכבר פירשתי טעמו, ולא יענים אלהים כדבר אשר יתן רשות בו ומלילם", וע"ז כתב בעל הס"ב, ואני שמעתי ולא אבין, כי להרשב"ע

מקורי רש"י

לג) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם: לד) תנחומא א' מ' תנחומא ב' י"א סנהד' ק"ה ב' ב"ר פנ"ה ט' במד"ר פ"כ שם מדרש אגדה: לה) תנחומא א' שם תנחומא ב' שם במד"ר שם מדרש אגדה ילקוט תשס"ה: לו) בראשית כ"ב ג': לז) תנחומא א' ט', תנחומא ב' י"א, במד"ר פ"כ י"ג:

מנחת יהודה

קצרת ורוח נבוהה: יג) וכ"ה תנחומא א' ח', במד"ר פ"כ י"ב „ללמדך שהיה שמח בפורעניות של ישראל כמותם" ובתנחומא ב' י"א חסר מלת „כמותם": יד) והלא ברשותו של מקום הלך כדכתיב קום לך אתם, אלא ר"ל כי הולך

תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מלאך יהוה בדרך לשטן לו והוא
רכב על־אתנו ושני נעריו עמו׃
כג ותרא האתון את־מלאך יהוה
נצב בדרך וחרבו שלופה בידו
ותט האתון מן־הדרך ותלך
בשדה ויך בלעם את־האתון
להטתה הדרך׃ כד ויעמד מלאך
יהוה במשעול הכרמים גדר מזה
וגדר מזה׃ כה ותרא האתון את־
מלאך יהוה ותלחץ אל־הקיר
ותלחץ את־רגל בלעם אל־הקיר

אונקלוס

עמה׃ כג וחזת אתנא ית
מלאכא דיי מעתד
בארחא וחרבה שליפא
בידה וסטת אתנא מן
ארחא ואזלת בחקלא
ומחא בלעם ית אתנא
לאסטיותה לארחא׃
כד וקם מלאכא דיי
בשביל כרמיא אתרא
דגדרא מכא וגדרא
מכא׃ כה וחזת אתנא ית
מלאכא דיי ואדחקת
לכתלא ודחקת ית רגלא
דבלעם לכתלא ואוסף

אבן עזרא

סורידין (ס): כג מן הדרך. הדרך, והלכה בשדה שאין שם דרך (ס*): להטותה הדרך. דרך קצרה. והטעם אל הדרך (סא): כד במשעול הכרמים. פירושו כפי מקומו, כדברי המתרגם ארמית (סב) כי אין ריע לו (סג): כה ותלחץ אל הקיר. היא לחצה עצמה (סד): אל הקיר. הוא הנדר (סה): ויסף להכותה. כי כבר הכה

רש"י

לאדם חשוב ההולך לדרך יוליך עמו שני אנשים. לשמשו טו) וחוזרים ומשמשים זה את זה לח): (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה שנתן הקב"ה רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שמתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין לט): וחרבו שלופה בידו. אמר. רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של עובדי כוכבים בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנות שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבא עליו באומנותו מ) וכן היה סופו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב מא): (כד) במשעול. כתרגומו בשביל טז) וכן אם ישפוק עפר שומרון לשעלים מב). עפר הנדבק בכפות הרגלים בהלוכן וכן מי מדד בשעלו מים מג). ברגליו ובהלוכו: גדר מזה. וגדר מזה. סתם גדר של אבנים הוא מד): (כה) ותלחץ. היא עצמה יז): ותלחץ. את אחרים את רגל בלעם יח):

יהל אור

(ס) הפי' מהגאון הביא הח' ז"ל נ"כ בפי' שם, כי השטן בן אדם היה מקנא באיוב: (ס*) וזהו אמרו בדרך ובשדה בפת"ח הבי"ת: (סא) וה"א הדרך במקום מלת אל: (סב) שתרגם בשביל כרמיא, והוא שביל צר כמלא רחב הליכת הרגל, ועיין רש"י ז"ל ובתיוב"ע: (סג) במקרא, להביא כמלה הזה על השבילים: (סד) בהליכתה, וכן פי' רש"י ז"ל, והוא הנפעל הבא במקום התפעל: (סה) הנזכר (פ' כד) גדר מזה ע"כ אמר הקיר בה"א

מנחת יהודה

הוא בשמחה ובטוב לבב (הזכרון): טו) ובמדרש אגדה שלשה אנשים, שאם יעשו השנים מריבה, יעמוד השלישי ויעשה שלום ביניהם: טז) שביל צר כמלא רחב הליכת הרגל: יז) מדנקוד הלמ"ד בקמץ, והחי"ת בצירי: יח) ונקוד הלמ"ד בשוא, והתי"ו בפתח משמע לשון הפעיל

מקורי רש"י

לח) תנחומא א' מ', תנחומא ב' י"א, תנחומא א' אמור ב', תנחומא ב' אמור ד', ב"ר פנ"ט, ויק"ר פכ"ו ו', במד"ר פ"כ י"ג, מדרש שמואל פכ"ד. מדרש אגדה ילקוט תשס"ה: לט) מדרש אגדה: מ) תנחומא א' מ', תנחומא ב' י"א, במד"ר פ"כ י"ג: מא) למטה ל"א, ס' ב. מב) מ"א כ' י': מג) ישעיה מ' י"ב: מד) עיין רש"י ב"ק כ"ט ב', ד"ה "וסגודר" ברא':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיֹּסֶף לְהַכֹּתָהּ׃ כו וַיּוֹסֶף מַלְאַךְ־
יְהוָה עֲבוֹר וַיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר
אֵין־דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאול׃
כז וַתֵּרֶא הָאָתוֹן אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה
וַתִּרְבַּץ תַּחַת בִּלְעָם וַיִּחַר־אַף
בִּלְעָם וַיַּךְ אֶת־הָאָתוֹן בַּמַּקֵּל׃
כח וַיִּפְתַּח יְהוָה אֶת־פִּי הָאָתוֹן

אונקלוס

לְמִמְחַהּ׃ כו וְאוֹסֵף
מַלְאָכָא דַיְיָ לְמֶעְבַּר וְקָם
בַּאֲתַר עָק דִּי לֵית אֹרַח
לְמִסְטֵי לְיַמִּינָא
וְלִסְמָאלָא׃ כז וַחֲזָת אֲתָנָא
יָת מַלְאָכָא דַיְיָ וּרְבַעַת
תְּחוֹת בִּלְעָם וּתְקֵיף רֻגְזָא
דְּבִלְעָם וּמְחָא יָת אֲתָנָא
בְּחֻטְרָא׃ כח וּפְתַח יְיָ יָת
פּוּמָא דַּאֲתָנָא וַאֲמָרַת
לְבִלְעָם מָה עֲבָדִית לָךְ

רש"י

(כו) ויוסף מלאך ה' עבור. לעבור עוד לפניו להלן להיות לפניו במקום אחר כמו והוא עבר לפניהם (מה). ומדרש אגדה יש בתנחומא מה ראה לעמוד בשלשה מקומות סימני אבות

אבן עזרא

אותה בנטותה אל השדה (סו): **כח** אמרו חז"ל שעשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות (סז) [ו] ולפי דעתי שהטעם שגזר השם לחדש באותות האלה שהם חוץ לתולדת (סח), ויאמר הגאון כי לא דברה האתון, ורב שמואל בן חפני תפסו, ורבי שמואל הספרדי בעל השירים חשב להציל הנתפס (סט) ודע כי אנשי שקול הדעת (ע) הוצרכו להוציא הדברים ממשמעם (עא) כי אמרו שהשם לא יחדש אות בעולם לשנות המנהג שברא רק להצדיק נביאו, ולא אמרו אמת, כי חנה חנניה מישאל ועזריה נעשה להם אות, ולא היו נביאים, ויש מהם אומרים, כי בלעם נביא היה (עב) והאמת כי נבואתו היתה בעבור כבוד ישראל (עג), כי קוסם היה, וכן קראו הכתוב (עד) וי"א כי היה יודע דעת עליונים לקבל כחם למטה בצורות (עה) וזה טעם ואשר תאור יואר (פ' ו) והנכון בעיני, כי היה יודע מזלות, ובעת ראותו במזל של שום אדם שהגיע עת רעתו היה מקלל אותו, ובבא הרעה אל המקולל, יחשבו הרואים והשומעים הנמצאים, כי בעבור קללתו באה הרעה (עו) והעד שדבר במרמה עם שרי בלק (עז), וזה טעם לא אוכל לעבור את פי ד' אלהי, כי אין

יהל אור

הידיעה: (סו) כמבואר בפ' כ"ג: (סז) אבות פ"ה מ"ח, ואחד מעשרה פי האתון: (סח) פי' חוץ מהמנהג הטבעי וכדעתו (בראש' א' א) שהפס ברא פי' גזר שכן יהיה: (סט) וכן כתב הא' ז"ל (בראש' ג א) "ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתבררה לנו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו, נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו, רק מלאך דבר כנגדם והשיב עליו רב שמואל בן חפני והנה קם ר' שלמה הספרדי בעלי השירים השקולים, והכם גדול היה, והשיב על רב שמואל, והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם" ועיין

קרני אור

ז"ל אין זה הדבר ממולף, כי אינני סותר מה שדבר האל ית' בראשונה, כי לא הרשה הש"י לקלל כ"א ללכת לבד, וכן פי' רב"מ, כי מ"ש לא תלך עמהם, באורו על מנת לקלל: [ו] והנה כל מגמת כוונת רז"ל היתה לקיים טבע האפשר, שכן הוא והוא בתחלת הבריאה במעשי בראשית, שלא יהי' נקשרים בטבע קיים בלתי משתנה בשום אופן, אבל הושם בהם הכח נכח, שאם יזדמן אדם ושעה צריכה לכך להפסיק דרכם, ולהפכית מנהגם הפשוט לפי שעה, שלא יעכבם הגשם המוטבע בטבעו הכללי ולא ימנעם מהלכו מלסור למשמעתו של נביא או חסיד לשעתו ולחזור אח"כ אל מנהגו הקדום, כל זה הותנה על

ביאורי שם מה שהערותי, שע"ם הוא כאן, והאת ר' שמואל הספרדי, צ"ל ר' שלמה הספרדי, כמו שכתוב שם: (ע) הא' ז"ל ישתמש הרבה בתיבות אלו עיין הקדמת הא' ז"ל בבאורו על התורה דרך הג', ובבאורי הערה 7 ועניני השכל הפשוט שכל אדם יגזור עליו שהוא כן: (עא) עיין אות ס"ט: (עב) וכ"ה דעת הרלב"ג שזה הענין שקרה לבלעם היה במראה הנבואה כמו הענין בספור לקיחת הושע גומר בת דבלים, ואמר מה שנמשך בספור ההוא אשר הוא בהכרח דבר נראה לו במראה הנבואה ועיין (מורה ה"ב פמ"ב): (עג) בפעם ההוא לבד: (עד) (ביהושע יג כב) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו: (עה) שעשה עפ"י הטלמסאות שלהם: (עו) וקרוב לזה פי' הרמב"ן, בלעם היה מכוין את השעה שיהיה לו הדבור בה ולא תנוח עליו הרוח אלא באותה השעה, אולי היא השעה יזכירו רבותינו במס' ברכות ובמס' סנהדרין שהיה מקלל בה, וכה היה אל עליו הרוח לא בעת אחרת לעולם: (עז) ולכן הערים לדבר אל שרי בלק:

מקורי רש"י

מה) ברא' ל"ג ג':

תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַתֹּאמֶר לְבִלְעָם מֶה־עָשִׂיתִי לְךָ
כִּי הִכִּיתַנִי זֶה שָׁלֹשׁ רְגָלִים:
כט וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לָאָתוֹן כִּי
הִתְעַלַּלְתְּ בִּי לוּ יֶשׁ־חֶרֶב בְּיָדִי כִּי
עַתָּה הֲרַגְתִּיךְ: ל וַתֹּאמֶר הָאָתוֹן אֶל־
בִּלְעָם הֲלוֹא אָנֹכִי אֲתֹנְךָ אֲשֶׁר־
רָכַבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד־הַיּוֹם הַזֶּה
הַהַסְכֵּן הִסְכַּנְתִּי לַעֲשׂוֹת לְךָ כֹּה

אונקלוס

אֲרֵי מְחֵיתַנִי דְנַן תְּלָת
זִמְנִין: כט וַאֲמַר בִּלְעָם
לְאַתָּנָא אֲרֵי חַיֵּכְתְּ בִּי אִלּוּ
פוֹן אִית חַרְבָּא בִּידִי אֲרֵי
כְעַן קְטַלְתִּיךְ: ל וַאֲמָרַת
אַתָּנָא לְבִלְעָם הֲלָא אֲנָא
אַתָּנָךְ דִּי רְכַבְתְּ עֲלַי
מִדְּאִיתָךְ עַד יוֹמָא הָדֵין
הֲמֵילַף אֲלִיפְנָא לְמֶעְבַּד
לָךְ כְּדֵין וַאֲמַר לָא:

אבן עזרא

יכולת בנוצר לשנות מעשה היוצר או גזרתו (עח), והסוד כי החלק לא ישנה החלק (עט) רק גזירת הכל (פ) תשנה גזירת החלק (פא), ולא אוכל לגלות זה הסוד כי עמוק הוא, והישר כי האתון דברה (פב), ואם תבין סוד מלאכי אברהם, גם יעקב (פג) אז תבין האמת [יא]: וטעם במקל. כי בתחלה ובשנית הכה אותה בעץ קטן או בעור: רגלים. פירשתיו (פד): כט התעללת. פירשתיו (פה): ל מעודך. הטעם מיום שרכבת (פו): ההסכן הסכנתי. ההרגל הרגלתי (פז), והטעם הכך היה חקי, הסכן

רש"י

הרגהו מו): (כח) זה שלש רגלים. רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה יט) מז): (כט) התעללת. כתרגומו לשון גנאי ובזיון יט*) מח): לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין מט): (ל) ההסכן הסכנתי כתרגומו כ) וכן הלאל יסכן גבר (איוב כב) נ). ור"ד מקרא זה בגמ' אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להן ברטיבא שדאי ליה כג) כו' כדאי' במסכת עבודת כוכבים נא)

קרני אור

שטבע בראשית אלילותו, ועשרת הדברים האלה הם עצמיים נאצלים מאז מני קדם, ברואים ועומדים מתמידים, וכולם עדיין קיימים חוץ מפי האתון (עי' יעבץ באבות פ"ה) ואולם מדוע נתיחדו אלה עשרה הדברים לסברת בין השמשות דוקא פיי"ש מה שהאריך בזה: [יא] כל החכמים הסכימו שכל דבר נולד ונקבע בגלגל לא ישנה מה שנכתב לכל אחד, רק השם ישבב לטעות ממה שקבעו אם ירצה, אבל נולד כמוהו לא יוכל לשנות מעשה היוצר, כי הוא פעלו בשלימותו כמ"ש ע"פ הצור תמים פעלו (דבר' לב ד) ועוד אמר, ויעמידם לעד לעולם, ובמינים השפלים ג"כ אמרנו, והארץ לעולם עומדת (קהלת א ד), וא"כ איך יוכל האדם, אשר קורץ מחומר ומדוכא לפני עש, אשר לפתע פתאום יגוע אילו, לשנות מעשה אל, הפלא סודו וגדול כבודו, אבל הכונה יום נא עת דעת לאדם, כאמרו ויודע דעת עליון, ואז יקללנו, ובעת

יהל אור

(עח) מה שנגזר עליו: (עט) פי' האדם אשר הוא החלק לא ישנה גזרת החלק מה שנגזר עליו, וכן בלעם שהוא הלק לא ישנה הלק מערכת ישראל: (פ) פי' גזירת השם שהוא הכל וכל יכול: (פא) הוא יכול לשנות הגזירה שנגזר על החלק שהוא האדם ויכול לבטלה: (פב) עיין מורה בפ' שני מהח' השני שכתב "ותנועת אתון בלעם כלם ע"י מלאך" ופי' הקרשקש שם, שהשי"ת שם בה כח נע אל הדבור, כמו ששם כח בבריות למנעם מהזיק לדניאל לא שבא מלאך לסגור פיהם שלא יזיקוהו: (פג) מה שנראו להם: (פד) בשמות (כג יד) עיין ביאורי שם: (פה) בשמות (י, ב) עיין ביאורי שם: (פו) פי' מזמן היותך רוכב, ואני ראוי לרכיבה, ולא מיום היותו: (פז) שנינו

מנחת יהודה

אחרים: יט) בכמה כ"י נרשם בסוף הדבור ת' פי' התוספות הוא (זכור לאברהם): יט*) ור"ל שהוא לשון שחוק ולא לשון פיזול ופעלולים: כ) כן ת"א הַמֵילַף אֲלִיפְנָא, ופי' הלמוד אני בכך: כא) ופי' רש"י ז"ל שם, לשון למוד, והביא ראיה מכאן: כב) פי' השלכתיו לרעות באחו, ובמדרש אגדה "ברטיבא שגירא ליה" ועיין הערה כ"ז שם שכתב, שכן היה הגי' לפני המחבר "ברטיבא שגירא

מקורי רש"י

מו) תנחומא א' מ' תנחומא ב' י"ב במד"ר פ"כ י"ד מדרש אגדה ילקוט תשס"ה: מז) תנחומא א' ט' מדרש אגדה במד"ר פ"כ י"ד ילקוט שם: מח) תנחומא א' ט' תנחומא ב' י"ג ועיין ספרא ע"ג שם: מט) תנחומא א' ט', תנחומא ב' י"ג, במד"ר פ"כ י"ד, ילקוט שם: נ) איוב כ"ב ב': נא) דף ד' ב' סנהד' ק"ה ב' תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיֹּאמֶר לֹא׃ לא וַיְגַל יְהוָה אֶת־עֵינֵי
בִלְעָם וַיַּרְא אֶת־מַלְאַךְ יְהוָה נִצָּב
בַּדֶּרֶךְ וְחַרְבּוֹ שְׁלֻפָה בְּיָדוֹ וַיִּקֹּד
וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו׃ לב וַיֹּאמֶר אֵלָיו
מַלְאַךְ יְהוָה עַל־מָה הִכִּיתָ אֶת־
אֲתֹנְךָ זֶה שָׁלוֹשׁ רְגָלִים הִנֵּה אָנֹכִי
יָצָאתִי לְשָׂטָן כִּי־יָרַט הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי׃
לג וַתִּרְאַנִי הָאָתוֹן וַתֵּט לְפָנַי זֶה שָׁלֹשׁ
רְגָלִים אוּלַי נָטְתָה מִפָּנַי כִּי עַתָּה

אונקלוס

לא וּגְלָא יְיָ יָת עֵינֵי בִלְעָם
וַחֲזָא יָת מַלְאָכָא דַייָ
מְעַתַּד בְּאָרְחָא וְחַרְבֵּהּ
שְׁלִיפָא בִּידֵהּ וּכְרַע
וּסְגִיד לְאַפּוֹהִי: לב וַאֲמַר
לֵהּ מַלְאָכָא דַייָ עַל מָא
מְחֵיתָא יָת אֲתָנָךְ דְּנַן
תְּלָת זִמְנִין הָא אֲנָא
נְפָקִית לְמִסְטַן אֲרֵי גְלֵי
קֳדָמַי דְּאַתְּ רָעֵי לְמֵיזַל
בְּאָרְחָא לָקֳבְלִי: לג וַחֲזָתְנִי
אֲתָנָא וּסְטָת מִן קֳדָמַי
דְּנַן תְּלָת זִמְנִין אִלּוּ פוֹן לָא
סְטָת מִן קֳדָמַי אֲרֵי כְעַן
אַף יָתָךְ קְטָלִית וְיָתַהּ

רש"י

(לב) כי ירט הדרך לנגדי. רבותינו חכמי המשנה דרשוהו נב) נוטריקון יראה ראתה נטתה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו כי חרד הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כג) כמו ותכל דוד כד) נג). לישנא אחרינא ירט לשון רצון כה) וכן ועל ידי רשעים ירטני נד) מפייס ומנחם אותי ע"י רשעים שאינן אלא מקניטים כו). (לג) אולי נטתה. כמו לולא כז) פעמים שאולי משמש בלשון לולא: גם אתכה הרגתי. הרי זה מקרא מסורס

אבן עזרא

נא עמי ישלם (איוב כב כא) (פח): לא ויגל ה'. כנער אלישע שהוסיף במאור עיניו (פט) או הכהו תחלה בסנורים (צ): וישתחו לאפיו. פירשתיו (צא): לב כי ירט. הטעם עוות (צב). וכן על ידי רשעים ירטני (איוב טז יא) שהוא מן רטה (צג), שאלו היה מן ירט היה ראוי להיות כמו יעטני (ישעי' סא י) (צד), ואם הם שני שרשים (צה) וכמוהו מעיל צדקה יעטני (ישעי' סא י) (צו) שהוא על משקל אשר יעצני (תה' טז ז) (צז), כמו עוטה אור (תה' קד ב) (צז*) [יב]: לג ותראני האתון. בקמץ

יהל אור

קרני אור

בקיאות והרגל, הרגיל ולמוד אני בכך (פח) ופי' שתבוא אליו הרעה יראה כי מסבת קללתו, כמש אליו הה' ז"ל שם הרגל, וכן פי' הרלב"ג שם, הרגל כמו (ר"י ן' כספי): [יב] ודעת הרד"ק שפרשו ירט, ושמנו הנסכן הסכנתי: (פט) במ"ב (ו יז), ויתפלל אלישע וגו', ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע, וזה היה כשאלה מלך ארם לקחתו, והנה הוסיף במאור עיניו לראות: (צ) כמו באנשי סדום. (צא) בברא־שית (יט א), עיין ביאורי שם: (צב) וכן פי' הרמב"ן והרלב"ג כי ההולך ירע דרכו ועות אותה לנגד עיני, כי אתה רוצה להטעות כונתי ולנטות מן הדרך שצויתי לך: (צג) בשרשו רטה, וכן הביא הרד"ק הדעה הזאת בשם י"א בשרש רטה (צד) עיין בס' המ"ב, שכתב, שמן "שהוא מן רטה" עד כאן, אינו בספרי כ"י, ונראה שהוא תוספת איזה תלמיד שכתב כן בגליון ספרו, והכניסוהו המעתיקים בפנים, ובמקום "כמו יעטני" צ"ל כמו יסרני (ישעי' ח יא) או יורהו (שם מד, יב) שהם בהעמד היו"ד ועיין (מכלל דף קל) בה"א: (צה) ירט ורטה פי' אחד עוות: (צו) שפרשו יעט: (צז) שפרשו יעץ: (צז*) מנחי למ"ד ה"א, והם שני שרשים בענין אחד, ובס' כ"י כתוב "עם עוטה אור ואחד הוא":

מקורי רש"י

א' ע' תנחומא ב' י"ג: נב) תנחומא א' י', תנחומא ב' י"ד שבת ק"ה א' מנחות ס"ו ב', ספרא ס"פ י"ד במד"ר פ"כ ע"ז, מדרש אגדה: נג) ש"ב י"ג, ל"ט: נד) איוב

מנחת יהודה

ליה" פי' שילוח, או יותר יש להקן "שדירא" ענין שילוח, וישלח, תרגום ושדר: כג) כי היה לו לומר כי חרד בעל הדרך לנגדי: כד) שחסר מלת נפש, ופי' נפש דוד, כי ותכל הוא ל"נ, ואינו מוסב על דוד, כ"א על הנפש שהיא

ל"ג: כה) ופי' כי רצה בעל הדרך לעשות נגדי: מ) וכן פי' רש"י ז"ל שם באחרונה, ירטני כמו ירצני, לשון רצוי והנחומים, ועיין קרני אור: כו) כי אולי משמע שמא נפתה, והא ודאי נפתה, ויפרש שהוא כמו לולא:
ר"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גַּם־אֹתְכָה הָרַגְתִּי וְאוֹתָהּ הֶחֱיֵיתִי׃
לד וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־מַלְאַךְ יְהוָה
חָטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נִצָּב
לִקְרָאתִי בַּדָּרֶךְ וְעַתָּה אִם־רַע
בְּעֵינֶיךָ אָשׁוּבָה לִּי׃ לה וַיֹּאמֶר מַלְאַךְ
יְהוָה אֶל־בִּלְעָם לֵךְ עִם־הָאֲנָשִׁים

אונקלוס

קְיָמִית׃ לד וַאֲמַר בִּלְעָם לְמַלְאֲכָא דַייָ חָבִית אֲרֵי לָא יְדָעִית דִּי אַתְּ מְעַתַּד לִקְדָמוּתִי בְּאָרְחָא וּכְעַן אִם בִּישׁ בְּעֵינָךְ אֵיתוּב לִי׃ לה וַאֲמַר מַלְאֲכָא דַייָ לְבִלְעָם אִיזֵל עִם גּוּבְרַיָּא וּלְחוֹד יָת פִּתְגָּמָא דִּי אֲמַלֵּל עִמָּךְ יָתֵהּ תְּמַלֵּל וַאֲזַל בִּלְעָם עִם רַבְרְבֵי

אבן עזרא

גדול תחת קמץ קטן (נח) שהיה ראוי להיות וַהַרְאֵנִי (נט), ורבים כן (ק): אולי. יתחלק לטעמים רבים, ופה הוא כמו לולי (קא). ומלת גם לעד שמתה האתון אחר שדברה (קב): ואותה החייתי. דרך קצרה (קג) וכן הטעם כאשר הרגתיה הרגתיך, או הרגתיך לבדך ואותה החייתי (קד) וטעם ואותה החייתי, כי בן אדם בראותו המלאך ימית, והעד ויתנצל נפשי (בראי' לב לא) ודבר מניח לעד (קה) אף כי הבהמה שאין לה שום שיתפות עם רוח המלאך כבן אדם (קו) [ינ]: לה עם האנשים. האלה: ואפס. כמו רק (קז), וכן אפס כי לא יהיה בך אביון (דברי' טו ד)

רש"י

והוא כמו גם הרגתי אותך כלומר לא העכבה בלבד קראתיך (נה) על ידי כי גם ההריגה (נו): ואותה החייתי. ועתה מפני שדיברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויאמר לא. הרגתיה שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות (נה) וכן ואת הבהמה תהרוגו (נו) וכן והרגת את האשה ואת הבהמה (נז): (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו ועל כרחו הודה [שהוא היה משתבח שיודע דעת עליון ופיו העיד לא ידעתי] (נ): אם רע בעיניך אשובה לי. להתריס (לא) נגד המקום היא תשובה זו אמר לו הוא בעצמו צוני ללכת והנה מלאך מבטל את דבריו למוד הוא בכך שאומר דבר ומלאך מחזירו אמר לאברהם קח נא את בנך (נח) וגו' וע"י מלאך בטל את דבריו (נט) אף אני אם רע בעיניך צריך אני לשוב: (לה) לך עם האנשים. בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו (ס): לך עם האנשים. כי

קרני אור

סטה, ואו"ת מלשון רצון „דאת רעי למיזל באורחא לקבלי", וכן פי' רש"י ז"ל במארונה, וכן פי' רש"י שם באיוב במארונה, ירטני כמו ירצני, לשון רצוי ותנחומים: [ינ] עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

יהל אור

(נח) נ"ל „כפתח גדול תחת קטן", שהיא הגירי, ומה שכתוב בכל הספרים בקמץ גדול ט"ס הוא: (נט) בגירי: (ק) כמו לא יראני האדם וחי (שמות לג כ) הראוי יראני: (קא) וכן " "פי' רש"י ז"ל וכן ת"א וכן פי' רב"ה: (קב) וכן דעת חז"ל (תנחומא א ט, תנחומא ב " יד) כי מלת גם, באה לעולם לתוספת ענין: (קג) וכמו שיבאר: (קד) וי"ו „ואותה" במקום או וכן פי' הרלב"ג, לולא שנטתה מפני כבר הייתי מולא אותך תיכף מרוב הרון אפי על הסכמתך זאת, הייתי הורג אותך לבדך לא היא, כי היא אינה חוטאת בזה, והנה בנטותה מפני הגילה אותך ממות, ועיין רמב"ן: (קה) שאמר מות נמות כי אלהים ראינו (שופ' יג כב): (קו) וכאלו אמר שלא די שלא הרגתי אותה אבל הצלתיה מהמות הראוי לה מפני ראותה אותי: (קז) ולרוב ימשוך אחריו מלת „כי" וכן אפס כי לא יהיה תפארתך (שופ' ד ט) והוא בא ליחד

מנחת יהודה

כח) ר"ל אירע לך: כט) וצריך פי' לפירושו, וה"ק דאי דרשינן כמו שכתוב, הוה משמע גם. אותך הרגתי עם האתון, וא"כ היכי קאמר אח"כ ואותה החייתי, אבל השתא דמהפכינן ליה, מצי למדרש הכי, לא העכבה בלבד קראתיך על ידי, כי גם ההריגה, פי' לא זו בלבד הייתי עושה לך שהייתי מעכבך פה, אלא גם הרגתי אותך ואותה החייתי, כי מאחר שיהיה נהרג אין לחוש על כבודו כל כך (בעלי התוס'): ל) בכמה כ"י נרשם בסוף הדבור ת' (כלומר תוספת היא) (ז"ל): לא) שרש תרס אפשר לפרש מענין מגן וצנה, כמו (תמיד לב א) סח דין אתריסתון

מקורי רש"י

ט"ז י"א: נה) תנחומא א' ט' תנחומא ב' י"ג ועיין סנהד' ע"ז שם במד"ר פ"כ י"ד מדרש אגדה: נו) ויקרא כ' ט"ו: נז) ויקרא כ' ט"ז: נח) בראש' כ"ב, ב': נט) תנחומא א' י', תנחומא ב' י"ד, במד"ר פ"כ ט"ו, מדרש אגדה, ילקוט תשס"ה: ס) מכות י', ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֶפֶס אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תְדַבֵּר וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־שָׂרֵי בָלָק׃
לו וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי בָא בִלְעָם וַיֵּצֵא לִקְרָאתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אַרְנֹן אֲשֶׁר בִּקְצֵה הַגְּבוּל׃
לז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם הֲלֹא שָׁלֹחַ שָׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לִקְרֹא־לָךְ לָמָּה לֹא־הָלַכְתָּ אֵלָי הַאֻמְנָם לֹא אוּכַל כַּבְּדֶךָ׃
לח וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בָאתִי אֵלֶיךָ עַתָּה הֲיָכֹל אוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה הַדָּבָר אֲשֶׁר יָשִׂים אֱלֹהִים בְּפִי אֹתוֹ אֲדַבֵּר׃ רביעי ששי
בשהן מחוברין
לט וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם עִם־בָּלָק וַיָּבֹאוּ קִרְיַת חֻצוֹת׃

אונקלוס

בָּלָק׃
לו וּשְׁמַע בָּלָק אֲרֵי אֲתָא בִלְעָם וּנְפַק לְקַדָּמוּתֵהּ לְקִרְתָּא דְמוֹאָב דִּי עַל תְּחוּם אַרְנוֹן דִּי בִּסְטַר תְּחוּמָא׃
לז וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם הֲלָא מִשְׁלַח שְׁלָחִית לְוָתָךְ לְמִקְרֵי לָךְ לְמָא לָא אֲתֵיתָא לְוָתִי הַבְקוּשְׁטָא הֲוֵיתָא אָמַר לֵית אֲנָא יָכִיל לְיַקָּרוּתָךְ׃
לח וַאֲמַר בִּלְעָם לְבָלָק הָא אֲתֵיתִי לְוָתָךְ כְּעַן הֲמִיכַל יָכֵלְנָא לְמַלָּלָא מִדְּעַם פִּתְגָמָא דִּישַׁוֵּי יי בְּפוּמִי יָתֵהּ אֲמַלֵּל׃
לט וַאֲזַל בִּלְעָם עִם בָּלָק וַאֲתוֹ לְקִרְיַת מְחוֹזוֹהִי׃

רש"י

חלקך עמהם וסופך ליאבד מן העולם סא): ואפס. על כרחך לג) את הדבר אשר אדבר וגו': עם שרי בלק. שמח לקלם כמותם סב): (לו) וישמע בלק. שלח שלוחים לבשרו: אל עיר מואב. אל מטרפולין לג) שלו עיר החשובה שלו לומר ראה מה אלו מבקשים לעקור סג): (לז) האמנם לא אוכל כבדך. נתנבא שסופו לצאת מעמו בקלון סד): (לט) קרית חצות. עיר מלאה שווקים אנשים ונשים וטף בחוצותיה לומר ראה ורחם שלא יעקרו אלו סה):

אבן עזרא

אפס כי עז העם (למעלה יג כח): לז למה לא הלכת. כמו באת בעבור מלת אלי (קח), וכן מלת ויסר (ש"א טו ו) כאשר פירשתיו (קט): לט קרית חצות. שם מדינה (קי):

יהל אור

הדבר: (קח) יבאר שההליכה בכאן פי' כמו ביאה, וביאורו למה לא הלכת ממקומך ובאת אלי, כי ענין הליכה דבק עם אות המ"ם, וענין ביאה עם אות הלמ"ד, או מלת אל, כי לשון הליכה נופל על הרחוק, ולשון ביאה על הקרוב: (קט) (שמות ג ג) כפ' אסורה נא ואראה, ועיין ביאורי שם: (קי) וכן ת"א „קרית

מקורי רש"י

סא) תנחומא א' י', תנחומא ב' י"ד, במד"ר פ"כ ט"ו, ילקוט תשס"ה: סב) תנחומא א' וב' שם, במד"ר שם: סג) תנחומא א' וב' שם במד"ר פ"כ י"ז ילקוט שם: סד) תנחומא א' וב' שם ילקוט שם: סה) תנחומא א' י"א תנחומא ב' ט"ו ילקוט שם:

מנחת יהודה

אתריפתון לקבלי, ופי' החזקתם פנן וצנה לקראתי, וכן (שמו"ר פמ"ד ד) אלא מתרים ואומר אגרשנה, ופי' ג"כ לשון חוזק וכן אפשר לפרש מענין מרי ופשע וכן (ירושלמי יבמות פט"ז ה"ה) שהיו מתריסין כנגד ר' הושעיה וביאורו מענין מרי פשע והעזות, וכאן יוצדק שתי ההוראות, ועיין רש"י דברים א' כ"ו: לב) מלת אפס, יש לו כמה הוראות, בכאן יורה להיב ההפך מן המדומה, ונרדף למלת אך, רק. אף כאן אמר לו לך עם האנשים, רק הדבר אשר אדבר וגו': לג) באור מלת מטרפולין, אם של עיירות:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מ וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וָצֹאן וַיְשַׁלַּח
לְבִלְעָם וְלַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ מא וַיְהִי
בַבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בִּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ
בָּמוֹת בָּעַל וַיַּרְא מִשָּׁם קְצֵה הָעָם׃
כג א וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־בָּלָק בְּנֵה־
לִי בָזֶה שִׁבְעָה מִזְבְּחֹת וְהָכֵן לִי
בָּזֶה שִׁבְעָה פָרִים וְשִׁבְעָה אֵילִים׃
ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בִּלְעָם וַיַּעַל
בָּלָק וּבִלְעָם פַּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ׃
ג וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְבָלָק הִתְיַצֵּב עַל־
עֹלָתֶךָ וְאֵלְכָה אוּלַי יִקָּרֵה יְהוָה

אונקלוס

מ וּנְכַס בָּלָק תּוֹרִין וְעָן
וְשַׁלַּח לְבִלְעָם וּלְרַבְרְבַיָּא
דִּי עִמֵּהּ׃ מא וַהֲוָה
בְצַפְרָא וּדְבַר בָּלָק יָת
בִּלְעָם וְאַסְּקֵהּ לְרָמַת
דַּחַלְתֵּהּ וַחֲזָא מִתַּמָּן קְצַת
מִן עַמָּא׃ א וַאֲמַר בִּלְעָם
לְבָלָק בְּנֵה לִי הָכָא
שַׁבְעָא מַדְבְּחִין וְאַתְקֵן
לִי הָכָא שַׁבְעָא תוֹרִין
וְשַׁבְעָא דִכְרִין׃ ב וַעֲבַד
בָּלָק כְּמָא דִי מַלִּיל
בִּלְעָם וְאַסֵּיק בָּלָק וּבִלְעָם
תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל
מַדְבְּחָא׃ ג וַאֲמַר בִּלְעָם
לְבָלָק אִתְעַתַּד עַל עֲלָתָךְ
וְאֵיהָךְ מָאִים יְעָרַע מֵימַר
מִן קֳדָם יְיָ לְקַדָּמוּתִי

אבן עזרא

מא **במות בעל**. הוא בעלי במות ארנון (קיא): **וירא משם קצה העם**. כי הם חונים לארבע רוחות השמים (קיב): **א שבעה מזבחות**. יש סודות עמוקים לא יבינום כי אם מתי מספר (א) ושביעי בימים (ב) ובחדשים (ג) ובשנים (ד), ושבעה כבשי העולה (ה) ושבע הזאות (ו), גם אמר השם לאיוב (ו*), קחו לכם שבעה פרים ושבעה אילים (איוב מב ח) וכתת שלם לשלם אז תתחדש רוח בינה (ז) והמשכיל יבין (ח) [א]: **ב פר ואיל במזבח**. בכל מזבח ומזבח והיא דרך קצרה כאלו אמר במזבח האחד מכל המזבחות (ט): **ג יקרה**. מגזרת לקראתי (י): **ודבר**. סמוך אל מה (יא): **וילך שפי**. דברי

רש"י

(מ) **בקר וצאן**. דבר מועט בקר אחד וצאן אחד בלבד (לד) (טו): (מא) **במות בעל**. כתרגומו לרמת דחלתיה שם עבודת כוכבים (לה): (ג) **אולי יקרה ה' לקראתי**. אינו רגיל

קרני אור

[א] רצונו כי בלעם אומר גלות היה לו, וראוי לקבל מקום הנבואה כאשר פירשתי למעלה בסוד המתון, וכמו כן רמזו ז"ל מפסוק ולא קם עוד וגו' בישראל לא קם, אבל באומות קם (ובמד"ר ס"פ נשא) אכן יש לנו עוד לומר עליו, איך ולמה בנה שבעה מזבחות, והכוונה בעבור שראה שהשם צוה לישראל לשבות ביום השביעי

יהל אור

מחוזהי": (קיא) למעלה (כא כח), שם הרים ידועים בארץ מואב אשר הוכן עליהם" מלכת האליל „בעל": (קיב) וכן פי' הרמב"ן, כי לא ראה כל המחנה כי היו חונים ארבעה דגלים לארבע רוחות השמים: (א) פי' טעמי השביעיות: (ב) פי' ז' ימים בשבוע הוא היקף שלם: (ג) בחדש השביעי הוא תכלת היקף של שנה החדשה: (ד) ז' שנים היקף השמיטה, וכן ז' שנים ז' פעמים: (ה) בר"ח (לקמן כח יא) ובפסח (שם שם יט) ובשבועות (שם שם כז) ובר"ה (שם כט ב) וביוה"כ (שם שם ח) ובסוכות הי' שני פעמים שבעה, ארבעה עשר בכל יום: (ו) ביוה"כ ולטהרת המצורע: (ו*) ובס' המ"ב: „אל חברי איוב": (ז) מספר שבעה נקרא מספר שלם עיין (ויקרא כו יח קרני אור הערה י, שם הארכתי בזה) והנה בתת האדם השלם בחכמה לשלם שהוא מספר ז' אז תתחדש בו רוח בינה, ובעל המ"ב יפרש, בתת שלם כלומר מספר נכבד לשלם הוא הש"ת: (ח) והנה דעת בלעם ג"כ היתה במספר שבעה להשפיע עליו כחות עליונים שהם ז' מזלות, וגם מספר שבעה שהוא השכון שלם: (ט) וכן ת"א על כל מדבחא, ופ"כ בי"ת במזבח פתוחה, כלומר בכל אחד ואחד משבעה המזבחות הנז"ל: (י) כי מלת לקראתי שם מענין מקרה: (יא) פי' נקוד הדל"ת בשוא לפי שהוא

מנחת יהודה

לד) כי בכל מקום נאמר צאן ובקר, וכאן אמר בקר וצאן, ורוצה לומר להורות לנו שנתן בעין רע: לה) ובתנחום

מקורי רש"י

טו) תנחומא ה' וב' שם במד"ר פ"כ י"ז מדרש אגדה ילקוט שם:

תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִקְרָאתִי וּדְבַר מַה־יַּרְאֵנִי וְהִגַּדְתִּי
לָךְ וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי: ד וַיִּקָּר אֱלֹהִים אֶל־
בִּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שִׁבְעַת
הַמִּזְבְּחֹת עָרַכְתִּי וָאַעַל פָּר וָאַיִל
בַּמִּזְבֵּחַ: ה וַיָּשֶׂם יְהֹוָה דָּבָר בְּפִי
בִלְעָם וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה
תְדַבֵּר: ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נִצָּב עַל־

אונקלוס

וּפִתגָמָא דִיחַזְנַנִי וְאַחֲוֵי
לָךְ וַאֲזַל יְחִידִי: ד וַעֲרַע
מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוָת
בִּלְעָם וַאֲמַר לֵיהּ יָת
שַׁבְעָא מַדְבְּחִין סַדָּרִית
וְאַסֵּקִית תּוֹר וּדְכַר עַל
כָּל מַדְבְּחָא: ה וְשַׁוִּי יְיָ
פִּתְגָמָא בְּפוּמָא דְבִלְעָם
וַאֲמַר תּוּב לְוָת בָּלָק
וּכְדֵין תְּמַלֵּל: ו וְתָב
לְוָתֵהּ וְהָא מְעַתַּד עַל
עֲלָתֵהּ הוּא וְכָל רַבְרְבֵי

רש"י

לדבר עמי ביום לו) : וילך שפי. כתרגומו יחידי מלשון שופי ושקט שאין עמו אלא שתיקה לז) סז) : (ד) ויקר. לשון עראי לשון גנאי לשון טומאת קרי כלומר בקושי ובבזיון סח) ולא היה נגלה עליו ביום אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן אלא את שבעת המזבחות אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כלן סט) אברהם בנה ארבעה ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ע). ויעתק משם ההרה וגו' עא). ויאהל אברם וגו' עב). ואחד בהר המוריה עג). ויצחק בנה אחד ויבן שם מזבח וגו' ויכרו שם עבדי יצחק באר עד). ויעקב בנה שנים אחד בשכם ואחד בבית אל עה): ואעל פר ואיל במזבח. ואברהם לא העלה אלא איל אחד:

אבן עזרא

המתרגם ארמית ידועים שהוא לבדו (יב), והנה שפי לבדו גם הוא בלי אח (יג), ואחרים אמרו כי הוא כמו נכאה לב (תה' קט טז) (יד) מגזרת ושפו עצמותיו (איוב לג כא) (טו) והנכון בעיני שהוא מגזרת קול על שפיים (ירמיה ג כא) (טז), ונמצא ביו"ד גם באל"ף (יז) במלת פתאים (משלי יד יח) (יח), והטעם שהלך אל שפי (יט) ותחסר מלת אל, כמו ויבא ירושלים (מ"א ג טו) וכן נסעו העם חצרות (למעלה יא לה) (כ) ורבים כן, והנה הוא מנחש בלכתו (כא), כי כן כתוב, ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (למטה כד א) (כב), והנה גם פה רמזתי לך סוד התום (כג): ד ואעל פר ואיל במזבח.

יהל אור

סמוך למלת מה: (יב) כן ת"א ואזל יחידי: (יג) כי אין לו דומה בתנ"ך על לשון יחידי: (יד) שהלך בלב נשבר ונכאה: (טו) וכן פי' ר' יהודה הביאו הרד"ק בשרש שפה, וכן תרגם הירושלמי בלב שפי, וכן פי' החזקוני: (טז) שפי' מקום גבוה: (יז) הה' ז"ל יגרום, ובכל שפיים מרעיתם (ישעיה מט ט) שפאים באל"ף ושם ג"כ פי' מקומות הגבוהים עיין (פי' לישעי' שם): (יח) שימלא ביו"ד גם באל"ף: (יט) וכן פי' הרמב"ן שהלך בלעם אל ראש הגבעה אשר בהר וראוהו כולו, כי מתהלה ראו רק קצה העם, וכן פי' הרד"ק והרלב"ג: (כ) שפי' אל ירושלים אל הגרות שיחסר בהם למ"ד השמוש המשרת במקום אל: (כא) היה מנחש במעשה הנחוש בלכתו לדעת באיזה אופן יוכל לקלל: (כב) ואח"כ כשראה כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל, לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים, וישת אל המדבר פניו: (כג) ובמקו"א הגי' „סוד סתום", והסוד הזה הוא סוד גדול ממערכת הכוכבים לפי דעתו, והיה חוזה בכוכבים ומזלות במקום גבוה, כי ברוב השקו לקלל רצה להמשיך רצון מהמחשבה הטהורה אל כל הטבע, כדי שיפעלו כל המדות

מקורי רש"י

סז) תנחומא א' י"א, תנחומא ב' ט"ו, מדרש אגדה: סח) ב"ר פ' כ"ב ה' ויק"ר פ"א י"ג ועיין רש"י ויקרא א' א' מדרש אגדה: סט) עיין תנחומא ב' לג אות מ' ובהערה ז' שם, ובתנחומא ב' כאן אות ט"ו ובהערה צ"ו, במד"ר פ"כ, י"ח: ע) ברא' י"ב ז': עא) שם שם ח' ושם פ' ע' כתיב ויבן שם מזבח: עב) שם י"ג י"ח, וסוף הפ' ויבן שם מזבח: עג) שם כ"ב ט': עד) שם כ"ו כ"ה: עה) שם ל"ג כ' ושם ל"ה ז':

מנחת יהודה

א' י"א, ותנחומא ב' ט"ו במד"ר פ"כ י"ח, זה בעל פעור שראה שישראל נופלין שם: לו) ע"כ אמר בלשון אולי: לז) פי' מיושב ושוקט ויחידי כאלו אין עמו דבר אחר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֹלָתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב׃ ז וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר מִן־אֲרָם יַנְחֵנִי בָלָק מֶלֶךְ־מוֹאָב מֵהַרְרֵי־קֶדֶם לְכָה אָרָה־לִּי יַעֲקֹב וּלְכָה זֹעֲמָה יִשְׂרָאֵל׃ ח מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְהוָה׃ ט כִּי־מֵרֹאשׁ צֻרִים

אונקלוס

מוֹאָב׃ ז וּנְטַל מַתְלֵיהּ וַאֲמַר מִן אֲרָם דַּבְּרַנִי בָּלָק מַלְכָּא דְמוֹאָב מִטּוּרֵי מַדִינְחָא אֵיתָא לוּט לִי יַעֲקֹב וְאֵיתָא תָרֵךְ לִי יִשְׂרָאֵל׃ ח מָא אֱלוּטֵיהּ דְּלָא לָטְיֵהּ אֵל וּמָא אֲתָרְכֵהּ דְּלָא תָרְכֵהּ יְיָ׃ ט אֲרֵי מֵרֵישׁ טוּרַיָּא חֲזֵיתֵהּ וּמֵרָמָתָא סְכֵיתֵהּ

אבן עזרא

בצווי (כד): ז וישא משלו ויאמר. המשל הוא, כי מראש צורים אראנו (כה): מהררי קדם. מזרח (כו): לכה ארה לי יעקב. תחסר מלת ואמר (כז) ובשיר השירים כמוהו רבים (כח) והיא דרך קצרה: וזעמה ישראל. הטעם כפול כמשפט שהיא דרך לדבר בטעם אחד במלות משונות ישנוהו לחזוק (כט), והיתה ראויה מלת זועמה להיותה על משקל זכרה לי אלהי (נחמיה ה יט) רק באשר נפתחה העי"ן בעבור היותו מן הגרון, היה בינו ובין הזי"ן חולם תחת קמץ חטף (ל): ח מה אקב לא קבה אל. כטעם קללה, והה"א תחת וי"ו (לא) כה"א אהלה (ברא' יב ח), ובן ה"א כי פרעה אהרן (שמות לב כה) והמלה מפעלי הכפל (לב) והשלמה קבבו כמו סבבו, ואם היא מלה זרה (לג): ומה אזעם לא זעם ד'. מגזרת זעם והטעם כפול (לד): ט כי

רש"י

(ז) ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל. בשני שמותיהם אמר לקללם שמא אחד מהם אינו מובהק לה): (ח) מה אקוב לא קבה אל. כשהיו ראויים להתקלל לא נתקללו לט) כשהזכיר אביהם את עונם. כי באפם הרגו איש עו) לא קלל אלא אפם שנאמר ארור אפם עז). וכשנכנס אביהם במרמה אצל אביו היה ראוי להתקלל עח) מה נאמר שם גם ברוך יהיה עט). במברכים נאמר אלה יעמדו לברך את העם פ). במקללים לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם אלא על הקללה מ) לא רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם ה'. אני אין כחי אלא שאני יודע לכוין השעה שהקב"ה כועס בה פא) והוא לא כעס כל הימים הללו שבאתי אליך וזהו שנאמר עמי זכר נא מה יעץ וגו' ומה ענה אותו בלעם וגו' למען דעת צדקות ה' פב): (ט) כי

יהל אור

רצונו, וזה באור הכתוב את שבעת המזבחות של מעלה הערכתי למטה, כמ"ש רב"ח: (כד) כי כן נזה לבלק שיעלה: (כה) כי פסוק ז' ח' אינם משל: (כו) מהרים מזרחים: (כז) כי היל"ל ואמר לכה ארה לי: (כח) כש"ה (א ט), לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי, היה ראוי לומר לזאת אמר לססתי, וכן (שם פ' ב) עד שהמלך במסבו, היל"ל אמרה עד שהמלך במסבו, כי צריכים אנחנו להפריש בין דבריו לדבריה: (כט) כפל ענין במלות שונות, לחזוק הענין, ורד"ק ובכא"י וכס' המ"כ „ישגוהו" כשו"א הוי"ו והירק היו"ד ושו"א הבי"ן, מענין שניות, כמו ויאמר שנו וישנו (מ"א יח לד): (ל) וכן כתב הרד"ק בשרש זעם הזי"ן בחולם להאריך על העי"ן, והוא לשון מאיסה וזעף וכעס: (לא) הה"א שבמלת קבה היא במקום וי"ו הכנוי לנסתר, ר"ל קב אותו: (לב) ובשרשו קבב, והדגש שבבי"ת הוא להסרון אות הכפל: (לג) פי' אם המלה בשלימות היה לו לומר קבבו במשקל סבבו, ואעפ"י שסבבו מלה זרה כי לא נמצא דומה לה מפעלי הכפל כ"א בה"א וי"ו בסוף לסימן הכנוי ע"ד השלמים פקדהו שמרהו: (לד) כפל ענין

מנחת יהודה

אלא שתיקה: (לח) ובהזכרון הגי' „שמא אחד מהם מובהק", פי' שהם נכרים בו יותר, ולא יסתפק כלל על השומע, וכן אומרים רבו מובהק, שפי' רבו הניכר לכל בחכמתו יותר מאחר, וגם כאן יש תוס' ברש"י מכ"י הביאו בעל הבנת המקרא, וז"ל „כתיב ויעלהו במות בעל לראות משם קצה העם, כיון שראם, אמר לשוא הסיעני זה מן ארם מקומי, מהררי קדם, לארר יעקב ולזעם ישראל, מה אקב לא קבה אל וגו', כי מראש צורים אראנו, ממקום גבות שאני עומד רואה אותו, ומכונות שהעלני בלק לראותו משם אני מסתכל בו, הן עם לבדד ישכון, בטח הוא שוכן אי קללתי מועלת להם, אין בדד אלא לשון בטח, כדכתיב וישכון ישראל בטח בדד (דבר' לג כח): (לט) יתרין הלא קבה היא לשון עבר והיל"ל לא יקוב, ויפרש כשהיו וכו': מ) פי' כמו שכתוב, רק „ואלה יעמדו

מקורי רש"י

עו) ברא' מ"ט ו': עז) שם שם ז': עח) תנחומא א' י"ב תנחומא ב' י"ח במד"ר פ"כ י"ט ילקוט תשס"ו: עט) ברא' כ"ז ל"ג: פ) דברים כ"ז י"ב, ועיין תנחומא א' י"ב, תנחומא ב' י"ח במד"ר פ"כ י"ט, ילקוט שם: פא) סנהד' ק"ה ב' ברכות ז' א' מדרש אגדה: פב) מיכה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶרְאֶנּוּ וּמִגְּבָעוֹת אֲשׁוּרֶנּוּ הֶן־עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב׃ מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב וּמִסְפָּר אֶת־רֹבַע

הָא עַמָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן עֲתִידִין דְּיַחְסְנוּן עָלְמָא וּבְעַמְמַיָּא לָא יִתְדָּנוּן גְּמִירָא׃ מַן יִיכוֹל לְמִמְנֵי דַּעְדְּקַיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב

רש"י

מראש צרים אראנו. אני מסתכל בראשיתם ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות פג): הן עם לבדד ישכן. הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון בדד כתרגומו מא) פד): ובגוים לא יתחשב. כתרגומו מב) לא יהיו נעשין כלה עם שאר עובדי כוכבים מג) שנא' כי אעשה כלה בכל הגוים פה) וגו' אינן נמנין עם השאר. ד"א כשהן שמחין אין אומה שמחה עמהם שנאמר ה' בדד ינחנו פו) וכשהאומות עובדי כוכבים בטובה הם אוכלין עם כל אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון וזהו ובגוים לא יתחשב. (י) מי מנה עפר יעקב וגו'. כתרגומו דעדקיא דבית יעקב מד) כו' מארבע משריתא ארבע דגלים מה). ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר פז) לא תחרוש בשור ובחמור פח) לא תזרע כלאים פט) אפר פרה צ) ועפר סוטה צא) וכיוצא בהם: ומספר את רבע ישראל. רביעותיהן

אבן עזרא

מראש צרים אראנו. כי על השפי היה והוא גבוה, והעד על השפי שהיא כפירושי (לה) ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו ולא אל שפי (לו), גם יתכן להיות מראש צרים משל לגזרות היורדות מהעליונים (לז) כי ראה בחכמתו שתעמוד זאת האומה לבדה ולא תתערב עם אחרת מתגברת עליה לעזוב תורתה כאשר עשו כל האומות (לח): ובגוים לא יתחשב. אפרשנו בפסוק יצב גבולות עמים (דבר' לב ח) (לט): מי מנה. והתימה שלא יתחשב עם הגוים, והם עם רב כחול שיתכן שלא יתחשב המעט וזהו עפר יעקב. הטעם שהוא רב כעפר הארץ (מא): ומספר את רבע ישראל. דגל אחד (מב) כטעם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה, ויפה פירש המתרגם ארמית (מג) סלת ישרים (מג) והטעם לפי דעתי שהתאוה למות, ותהיה אחריתו כאחרית ישראל, שהם חלק השם (מג), ולא חלק כוכבים כי הוא היה קוסם (מד), ויש אומרים שמלת ותהי אחריתי

יהל אור

במלות שונות: (לה) שפי' מקום גבוה: (לו) מפני שמקודם היה על השפי במקום שהוא מדבר: (לז) וכד"ק משל לגזרות השחקים העליונים וזהו פירוש אחר, כי ע"ד החכמה האורים הם שבעה כוכבי לכת, וגבעות י"ב המזלות, עיין ברב"ח: (לח) וכן פי' הרמב"ן: (לט) ושם פי' "והטעם כמו אשר חלק ד' אלהיך (דברי' ד יט) כי לכל חלק למטה חלק למעלה" וביאור דבריו בזה, הוא בדברים (ד' יט), שם כתב "דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם יעד ככב ... ול, וכן יש מזל לכל עיר ועיר, והשם שם ... גדולה להיות השם יועצם ולא ככב להם ... ישראל נחלת השם": (מ) כי המעט יתכן שלא יתחשב, אבל ישראל הם עם רב יש תימה איך לא יתחשב עם הגוים להיות להם חלק ככב כמו שאר הגוים רק הטעם כי חלק ה' עמו, וישראל נבדל משאר אומות: (מא) וכן פי' הרמב"ן, ולא אוכל למנות אותם כי הם לבדם כעפר הארץ אשר לא יוכל איש למנות את עפר הארץ: (מב) כי הרבעה דגלים היו, ורובע שם לחלק אחד מהרבעה, כמו רביעי, ומספר שם תחת שם הפעל: (מג) שתרגם או חדא מארבע משריתא דישראל, פי' דגל אחד מארבע דגלים, והוא ... רובע חלק רביעי, וי"ו ומספר במקום או, וכן דעת אונקלס ורב"ח: (מג) ר"ל מות ישרים, וכן הוא בס' המ"כ, יבכא"י, ויאמר מה הוא מות ישרים: (מג*) וכן ת"א ויונ"ע "מנתא דקשיטוהי" (מד) ושתי בקשות הם שהתאוה למות, ושיהיה התאוה שתהיה אחריתו כאחרית

מקורי רש"י

ו' ס': פג) תנחומא א' י"ב תנחומא ב' י"ט: פד) עיין תיונ"ע: פה) ירמיה ל' י"א: פו) דברי' ל"ב י"ב: פז) תנחומא א' שם תנחומא ב' כ' במד"ר פ"כ י"ט פסי"ר דיסודס וישראל רבים פס"ו: ... דבר' כ"ב י': פט) שם שם ט': צ) לעיל י"ט ... צא) לעיל ה' י"ז:

מנחת יהודה

יעמדו על הקללה" וכ"ה (תנחומא כ יח) נשעה שהיה יצוה אתם על הברכות ועל הקללות, בברכות היה ... שנאמר אלה יעמדו לברך את העם וגו' שמעון ... והגדים כ"ז י"ב) ובקללות לא היה תובען ... ר"מ טובען) בט"ת, פי' לא היה מרשים אותם להזכירם בשמם: מא) הא עמא בלחודיהון עתידין דיחסנון עלמא, ר"ל הם לבד יירשו את הארץ, וזהו פי' ישכון: מב) לא יתדנון גמירא: מג) ר"ל אינם נמנים עם שאר הגוים עובדי האלילים ... להעשות כלה: מד) ר"ל מי יוכל לספור הקטנים של בית יעקב, דעדק הוא קטן, ואולי צ"ל "דעדקיא", ובת"ת יונ"ע עולמיהון (נל"ג): מה) אונקלס תרגם "או חדא מארבע משריתא", פי' דגל אחד מארבע דגלים, וכ"ה דעת הראב"ע, בי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂרָאֵל תָּמֹת נַפְשִׁי מוֹת יְשָׁרִים וּתְהִי אַחֲרִיתִי כָּמֹהוּ׃
יא וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בִּלְעָם מֶה עָשִׂיתָ לִי לָקֹב אֹיְבַי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ׃
יב וַיַּעַן וַיֹּאמַר הֲלֹא אֵת אֲשֶׁר יָשִׂים יְהוָה בְּפִי אֹתוֹ אֶשְׁמֹר לְדַבֵּר׃ חמישי
יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלָק לְךָ־נָּא אִתִּי אֶל־מָקוֹם אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אֶפֶס

אונקלוס

דְּאָמַר עֲלֵיהוֹן יִסְגּוֹן כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא אוֹ חַד מֵאַרְבַּע מַשְׁרְיָתָא דְּיִשְׂרָאֵל תְּמוּת נַפְשִׁי מוֹתָא דְּקַשִּׁיטוֹהִי וִיהֵי סוֹפִי כְּוָתְהוֹן׃
יא וַאֲמַר בָּלָק לְבִלְעָם מָה עֲבַדְתְּ לִי לְמֵילַט סָנְאַי דְּבַרְתָּיךְ וְהָא בָּרָכָא מְבָרְכַת לְהוֹן׃
יב וַאֲתֵיב וַאֲמַר הֲלָא יָת דִּישַׁוֵּי יְיָ בְּפוּמִי יָתֵהּ אֶטַּר לְמַלָּלָא׃
יג וַאֲמַר לֵהּ בָּלָק אִיתָא כְעַן עִמִּי

אבן עזרא

בפילה בטעם (מד*), והיא היה מתאוה שימות מות ישרים כמו הישרים של ישראל (מה) בעבור דעתו כי בחרב ימות (מו), והגאון אמר כי מי מנה הוא השם (מז), והטעם אתה שתוכל למנות עפר יעקב, המת נפשי מות ישרים (מז*), א"כ מה טעם ומספר את רובע ישראל (מח) ולפי דעת רבים שפירושו כמו ארחי ורבעי זרית (תה' קלט ג) שהוא כענין רבצי (מט), ויפרשו עפר יעקב על עת נסעו (נ). משפט הלשון (נא) להקדים שם הפועל (נב) בלשון עבר ועתיד (נג) ובציווי הדבר הפוך (נד), ויש מלות זרות (נה) כמו ברכת ברך (למטה כד י) יבוא בוא (דניאל יא יד) ושטף ועבר (שם יא י) (נו): יג אפס קצהו. רק קצהו (נז): וקבנו. מלה זרה (נח) ולפי הדקדוק כי הצווי כעתיד (נט), ואין ביניהם רק הסימן (ס) ירדפהו, ירדפנו ירדפוהו (ס*), אויב ירדפו (הושע ח ג) (סא) ובאה זו המלה מורכבת עם נו"ן ובחולם (סב) ולפי דעת ר' יהודה המדקדק הראשון שהוא מן שרש קבן. א"כ לא יתכן להיותה צווי (סג) כי לא ימצא כן מהבנין הקל (סד) אולי

רש"י

זרע היוצא מן התשמיש שלהם (צב): תמת נפשי מות ישרים. שבהם: (יג) וקבנו

יהל אור

ישראל שהם חלק ה': (מד*) כפל ענין במלות שונות: (מה) וכן פי' הרמב"ן: (מו) עיין תרגום יונ"ע: (מז) והוא דרך קריאה, כלומר מי שמנה עפר יעקב, בחסרון שי"ן אשר: (מז*) ואמרו המות כענין תפלה להשם כלומר שתסבב שהמות נפשי כמות ישרים: (מח) שאין לו שום ביאור בזה: (מט) וכן פי' ר' משה הכהן הביאו הא' ז"ל בספ' (תה' שם) כי „רבעי תרגום רבצי" פי' תרגום של רבעי הוא רבצי, ותרבץ תחת בלעם (למעלה כב כז) ת"א ורבעת, רובץ בין המשפתים (ברא' מט יד) רביעא בין תחומיא, רובץ תחת משאו (שמות כג ה) רביעא תחות טועניה, ויפרש שם ארחי ורבעי, שבתי והלוכי, וכן כאן יפרשו רובע ישראל בעת שבתם, היינו בעת חנייתם: (נ) נ"ל „נסעם" וכן הוא הגי' בכת"י: (נא) זה שייך לפסוק י"א על המלות „והנה ברכת ברך": (נב) פי' שם המקור: (נג) כמו הלך הלכת כי נכסף נכספת (ברא' לא ל) וכן אמר אמרתי (שופ' טו ב) שמוע השמעו (שמות יט ה): (נד) כמו שמעו שמוע וגו' וראו ראה (ישעיה ו ט): (נה) שהמקור בא אחר פעל עבר: (ע) השתי מלות לא נמצאו ברוב הנדפסים, ולא במק"ג קהלות משה, ובכת"י: (נז) עיין (למעלה כב לה): (נח) כי משפטו וקבנהו הקו"ף בפתח כמשפט הכפולים כי שרשו קבב, והבי"ת בדגש לחסרון בי"ת ע"פ, והה"א בשורק: (נט) שוים: (ס) אין בין הצווי והעתיד רק סימן אית"ן שבעתיד יבא אותיות אית"ן בראש המלה א"כ מלת וקבנו שהוא צווי הי"ל וקבהו: (ס*) כי מצאנו ירדפהו ירדפנו וירדפהו בשורק: (סא) בחולם בלא נו"ן: (סב) ר"ל מן ירדפנו ומן אויב ירדפו והיה ראוי להיות וקבנו לי בקמץ הקו"ף, וסגול ודגש הבי"ת, ושורק הנו"ן ובדגש, כי בעתיד יאמר תקבנו, כמ"ש פה אח"ז, ובדגש הנו"ן שהוא כמו תקבנהו: (סג) וכן כתב הה' ז"ל (להות) רק שמרו בחסרון נו"ן או ה"א לא נמצא כאשר מצאנו אויב ירדפו (הושע ח ג) וזה שמו אשר יקראו (ירמיה כג ו) ע"כ טעה ר' יהודה המדקדק שאמר במלת „וקבנו לי משם" שהוא צווי מגזרת „קבן" (פי' ויהיה ע"ת שמרו האמור שאיננו נכון): (סד) וכן כתב הרד"ק ואין זה נכון אחר שלא מצאנו

מקורי רש"י

צב) תנחומא א' י"ב, תנחומא ב' כ', ועיין נדה ל"א א', במד"ר שם, ועיין רש"י למטה כ"ד ג' ילקוט תשס"ו – תנחומא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קָצֵהוּ תִרְאֶה וְכֻלּוֹ לֹא תִרְאֶה
וְקָבְנוֹ־לִי מִשָּׁם: יד וַיִּקָּחֵהוּ שְׂדֵה
צֹפִים אֶל־רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וַיִּבֶן שִׁבְעָה
מִזְבְּחֹת וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ:
טו וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הִתְיַצֵּב כֹּה
עַל־עֹלָתֶךָ וְאָנֹכִי אִקָּרֶה כֹּה: טז וַיִּקָּר
יְהוָה אֶל־בִּלְעָם וַיָּשֶׂם דָּבָר בְּפִיו
וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר:
יז וַיָּבֹא אֵלָיו וְהִנּוֹ נִצָּב עַל־עֹלָתוֹ וְשָׂרֵי
מוֹאָב אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מַה־
דִּבֶּר יְהוָה: יח וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר

אונקלוס

לַאֲתַר אָחֳרָן דְּתִחְזֵנֵּהּ
מִתַּמָּן לְחוֹד קְצָתֵהּ תֶּחֱזֵי
וְכֻלֵּהּ לָא תֶחֱזֵי וּתְלוּטֵהּ
לִי מִתַּמָּן: יד וְדַבְּרֵהּ
לַחֲקַל סְכוּתָא לְרֵישׁ
רָמָתָא וּבְנָא שִׁבְעָא
מַדְבְּחִין וְאַסֵּק תּוֹר וּדְכַר
עַל כָּל מַדְבְּחָא: טו וַאֲמַר
לְבָלָק אִתְעַתַּד הָכָא עַל
עֲלָתָךְ וַאֲנָא אִתְמְטֵי עַד
כָּא: טז וַעֲרַע מֵימַר מִן
קֳדָם יְיָ לְבִלְעָם וְשַׁוִּי
פִּתְגָּמָא בְּפוּמֵהּ וַאֲמַר
תּוּב לְוָת בָּלָק וּכְדֵין
תְּמַלֵּל: יז וַאֲתָא לְוָתֵהּ
וְהוּא מְעַתַּד עַל עֲלָתֵהּ
וְרַבְרְבֵי מוֹאָב עִמֵּהּ
וַאֲמַר לֵהּ בָּלָק מָא מַלֵּיל
יְיָ: יח וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר

רש"י

לי. לשון צווי קללהו לי: (יד) **שדה צפים.** מקום גבוה היה ששם הצופה עומד לשמור אם יבא חיל על העיר: **ראש הפסגה.** בלעם לא היה קוסם כבלק ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם ששם מת משה מו) צג). כסבור ששם תחול עליהם הקללה וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) **אקרה כה.** מאת הקב"ה. **אקרה.** לשון אתפעל מז): (טז) **וישם דבר בפיו.** ומה היא השימה הזאת ומה חסר המקרא באמרו שוב אל בלק וכה תדבר אלא כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל אמר מה אני חוזר אצל בלק לצערו ונתן לו הקב"ה רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס מח) בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה. א"ל על כרחך תשוב אל בלק צד): (יז) **ושרי מואב אתו.** ולמעלה הוא אומר וכל שרי מואב. כיון שראו שאין בו תקוה הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם צה): **מה דבר ה'.** לשון לחוק

אבן עזרא

תהיה שם הפועל (סה) על משקל ומשמרו את השבועה (דבר' ז ח) (סו): **יח וישא משלו.** כתועפות ראם, כלביא יקום (סז): **האזינה עדי.** מגזרת עד (סח), יכן לא ישבתם עדי (עמוס ד ו) (סט) והטעם כפול (ע). וי"ו בנו

יהל אור

זה השרש: (סה) מקור: (סו) שהוא מקור מהקל לגזרת פעול, כלומר ולקוב אותו, ולפי זה קבב וקבן שני שרשים בענין אחד: (סז) המשילם לתוקף הראם ולגבורת הלביא: (סח) וענינו כמו אל ופי' אלי: (סט) ופי' אלי, וכן פי' ר' יונה ן' גנא"ה (ע) כפול ענין במלות שונות:

מקורי רש"י

צג) תנחומא א' י"ג תנחומא ב' כ"א במד"ר שם ילקוט הש"מ: צד) תנחומא א' י"ג תנחומא ב' כ"א ועיין הערה קכ"ז שם במד"ר פ"כ, כ': צה) תנחומא א' וב' שם:

מנחת יהודה

כי ראה רק דגל אחד מארבע דגלים, ורש"י ז"ל אף שלא הביא השתי מלות „או חדא" יכול להיות שדעתו ג"כ כדעת אונקלס, וזהו דעת הראב"ע: מו) וזו ראיה שהיה בלק יותר קוסם ממנו שהרי לקחהו לבלעם לראש הפסגה שראה בקסמו שמשם עתידה פרצה להפרץ בשונאיהן של ישראל: מז) הדגש שבתוך הקו"ף כורה חסרון נו"ן סימן לשון נפעל, ודווקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל, והיינו פעולת עצמו אֶקָּרֶה (בא"ר): מח) צ"ל „הפוקס" כמ"ס, ופי' סתימה, וכ"ה ערוך ערך

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קוּם בָּלָק וּשְׁמָע הַאֲזִינָה עָדַי בְּנוֹ
צִפֹּר: יט לֹא אִישׁ אֵל וִיכַזֵּב וּבֶן־
אָדָם וְיִתְנֶחָם הַהוּא אָמַר וְלֹא
יַעֲשֶׂה וְדִבֶּר וְלֹא יְקִימֶנָּה: כ הִנֵּה
בָרֵךְ לָקָחְתִּי וּבֵרֵךְ וְלֹא אֲשִׁיבֶנָּה:
כא לֹא־הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב וְלֹא־
רָאָה עָמָל בְּיִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהָיו

אונקלוס

קוּם בָּלָק וּשְׁמַע אֲצֵית
לְמֵימְרִי בַּר צִפֹּר:
יט לָא כְמִלֵּי בְּנֵי אֱנָשָׁא
מֵימַר אֱלָהָא בְּנֵי אֱנָשָׁא
אָמְרִין וּמְכַדְּבִין וְאַף לָא
כְּעוֹבָדֵי בְּנֵי בִשְׂרָא דִּי
אִנּוּן גָּזְרִין לְמֶעְבַּד
וְתַיְבִין וּמִתְמַלְּכִין דְּהוּא
אֲמַר וְעָבֵד וְכָל מֵימְרֵהּ
מִתְקַיָּם: כ הָא בִרְכָן
קַבֵּלִית וַאֲבָרְכִנֵּהּ
לְיִשְׂרָאֵל וְלָא אָתֵיב
בִּרְכְתִי מִנֵּהּ: כא אִסְתַּכָּלִית לֵית פָּלְחֵי גִלּוּלִין בִּדְבֵית יַעֲקֹב וְאַף לָא עָבְדֵי לֵאוּת

אבן עזרא

בעור נוסף, כמו למעינו מים (תה' קיד ח) (עא): וטעם לא איש אל בעבור שאמר וקבנו לי משם, וכבר אמר לא קבה אל (עב): יט אמר ולא יעשה. אמרו (עג): ודבר. דברה (עד): כ הנה ברך לקחתי. שם הפועל (עה), כמו שם (עו): וברך. פועל עבר, והטעם והשם ברך ברכה ולא אשיבנה (עז): כא לא הביט און. לפי דעתי כי מזאת המלה למד בלק לשלוח נשי מואב במחנה ישראל, והטעם

רש"י

הוא זה כלומר איך ברשותך צו): (יח) קום בלק. כיון שראהו מלחק בו נתכוין לצערו עמוד על רגליך אינך רשאי לישב ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום צז): בנו צפור. לשון מקרא הוא זה כמו חיתו יער צח) וחיתו ארץ צט). למעינו מים ק): (יט) לא איש וגו'. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבעה אומות קא). ואתה סבור להמיתם במדבר: ההוא אמר וגו'. בלשון תימה מט) ותרגומו ותיבין ומתמלכין נ). חוזרים ונמלכין לחזור בהם: (כ) הנה ברך לקחתי. אתה שואלני מה דבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם (ס"א ברך כמו לברך נא): וברך ולא אשיבנה. הוא ברך אותם ואני לא אשיב את ברכתו: וברך. כמו וברך וכן הוא גזרת רי"ש נב) כמו אויב חרף קב) כמו חרף וכן ובוצע ברך קג) המהלל ומברך את הגוזל ואומר אל תירא כי לא תענש שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה. ואין לומר ברך שם דבר שא"כ היה נקוד בפתח קטן (ר"ל סגול תחת הרי"ש) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פעל הוא נקוד קמץ קטן (ר"ל צירה) וטעמו למטה: (כא) לא הביט און ביעקב וגו'. כתרגומו. ד"א אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: לא הביט. הקב"ה און שביעקב שכשהן עוברין על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות נג) שלהם

יהל אור

(עא) ושם ג"כ הוי"ו נוסף: (עב) כפ' ה', ע"כ יאמר לו כי לא איש אל ויכזב, ולא בן אדם ויתנחם: (עג) וחסר מלת "אמרו": (עד) בעבור "יקימנה" שהיא ל"נ יאמר "דברה" שהיא ג"כ ל"נ, וחסר מלת "דברה": (עה) מקור: (עו) ויחסר בו למ"ד בכל"ם לברך אותו: (עז) ולא אשיב הברכה מהם, וכנוי אשיבנה

מנחת יהודה

פקם: מט) ופי' וכי מבקש אתה שאותה הבטחה שאמר השם לא יעשנה: נ) וקאי אבני אדם, שהם תיבין ומתמלכין: נא) כוונת רש"י ז"ל שברך הראשונה מקור, וחסר ממנה למ"ד בכל"ם הנכנסת על המקור: נב) פי' מאחר שפי' הוא ברך אותם ואני לא אשיב, א"כ פי' עבר, היה לו לנקוד וברך בפתח, לכן פי' וכן היא גזרת רי"ש, ר"ל כל תיבה שיסודה רי"ש נקוד בצירי ולא בפתח: נג) פי' בשקרותם, מלשון כל פועלי און (תה' ה' ו'):

מקורי רש"י

צו) תנחומא א' וב' שם: צז) תנחומא א' וב' שם, במד"ר פ"כ, כ': צח) תה' כ' י': צט) ברא' א' כ"ד: ק) תה' קי"ד, ח': קא) תנחומא א' מסעי ז', תנחומא ב' מסעי ז', במד"ר פ"כ, כ': קב) תה' ע"ד י"ח: קג) שם י'

ובהבנת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עִמּוֹ וּתְרוּעַת מֶלֶךְ בּוֹ: כב אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרָיִם כְּתוֹעֲפֹת רְאֵם

אונקלוס

שְׁקַר בְּיִשְׂרָאֵל מֵימְרָא דַייָ אֱלָהֲהוֹן בְּסַעְדְהוֹן וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵיהוֹן: כב אֱלָהָא דְּאַפֵּקִנּוּן

רש"י

ובעמלן שהם עוברים על דתו קד): עמל. לשון עבירה כמו הרה עמל קה). כי אתה עמל וכעס תביט קו) לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום נד): ה' אלהיו עמו. אפילו מכעיסין וממרים לפניו אינו זז מתוכן: ותרועת מלך בו. לשון חבה ורעות כמו רעה דוד קז). אוהב דוד. ויתנה למרעהו קח). וכן תרגם אונקלוס ושכינת מלכהון ביניהון נה): (כב) אל מוציאם ממצרים. אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים לא יצא מעצמו אלא האלהים הוציאם קט): כתועפות ראם לו. כתוקף רום נו) וגובה שלו וכן וכסף תועפות קי) לשון מעוז המה. ואומר אני שהוא לשון ועוף יעופף קיא). המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה נז): ותועפות ראם. עפיפת גובה. ד"א תועפות ראם. תוקף ראמים נח). ואמרו רבותינו קיב) אלו

אבן עזרא

כי אין השם כבן אדם שיתנחם, כי לא ראה און בישראל, והנה אם יהיה בהם און, לא יקום דבר השם, כי כל דבריו הם על תנאי רק במקום שבועה (עח), וכן הנביא אומר רגע אדבר (ירמיה יח ז) (עט) וזה טעם בדבר בלעם (פ): ולא ראה עמל. הטעם כפל, והוא אחי האון (פא), והטעם מה יביא האדם לעמל בסוף און (פב) והנה כל עת שלא הביט און ביעקב השם עמו: ותרועת מלך בו. במחנה ישראל (פג), וזה ותקעתם תרועה (במד' י, ה) (פד): כב אל מוציאם ממצרים. וזה השם שהיה עמו (פד*), הוא תקיף והראה אותות במצרים: כתועפת. כמו קרני ראם (דבר' לג יז) (פה), ופירוש תועפת תוקף, וכן ותועפות הרים לו (תה' צה ד) (פו), גם יתכן היות פירושו וקרני הרים (פז) וכסף תועפות לך (איוב כב כה) פירושו וכסף תועפות הרים (פח), ואמר לו (פט), כמו ותרועת מלך בו (צ) והטעם שזה האל שם (צא) תוקף לישראל, וכל זה בעבור שהוא דבוק בשם, ולא יבקש כי אם מאתו,

יהל אור

מוסב אל הברכה, שהיא בכח מלת וברך: (עח) עיין פי' הה' ז"ל (ברא' כב טז) ובביאורי שם, כי כאשר יזכור שבועה הוא קיום הדבר בלא תנאי: (עט) על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד, ושב הגוי וגו' ונחמתי, ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע, ועשה הרעה וגו' ונחמתי על הטובה. (פ) למעלה (לא טז), מה שדבר בלעם כאן לא הביט און ביעקב, ולמד בלק מדבריו, אם יעשו דבר און לא יקום דבר ה' לטובתם ע"כ שלח בנות מדין להחטיאם, ומה שאמר בלעם (למטה כד יד) לכה איעצך נא על בנות מדין מפני שאמר באחרית הימים: (פא) וכאים לפעמים נרדפים יחד, ורהבם עמל ואון (תה' צ י): (פב) פי' מה שיביא את האדם להעמל האון אשר יעשה בסוף: (פג) וכן יפרש הרמב"ן ז"ל דבריו, שדעתו לא הבים און ביעקב יחזיר על האל ית' הנזכר, יאמר שלא הביט השם און ושקר ביעקב ולא ראה בהם עמל וכעס שיעשו לפניו, וע"כ הוא עמם ותרועת מלך בהם כי יריע אף יצריח על אויביהם יתגבר: (פד) למסע המחנות: (פד*) ובד"ק ובכא"י „וזה השם שהוא עמו" וכ"ה בס' המ"כ: (פה) והיא בהמה מבהמת המדבר חזקה מאוד, וכאן יאמר כתוקף הראם, וגם יאמר קרני ראם שבהם ינגח: (פו) ופי' הה' ז"ל שם, כח: (פז) וכן פי' הה' ז"ל שם באחרונה „ויש אומרים כמו קרנים", ויהיה פירושו קרני הרים, וענינו כח הרים: (פח) ופי' הה' ז"ל שם, אומץ ותוקף: (פט) שכתוב יאמר לו: (צ) ויהיה פי' כמו בו ופי' במחנה ישראל: (צא) בעי"ן שמאלית:

מקורי רש"י

ג': קד) תנחומא א' י"ד, תנחומא ב' כ"ב, במד"ר פ"כ כ': קה) תה' ז', ט"ו: קו) שם י', י"ד: קז) ש"ב ט"ו, ל"ז: קח) שופ' ט"ו, ו': קט) תנחומא א' וב' שם: קי) איוב כ"ב, כ"ה: קיא) ברא' א' כ': קיב) גיטין ס"ח ב' מדרש אגדה:

מנחת יהודה

נד) ובהבנת המקרא וכן בז"ל יש הוספה כאן מב"י „ואני יוסף ב"ר שמעון אומר, לא הביט הקב"ה און ביעקב ולא ראה עמל בישראל, עמל ואון לשון עבירה, כמו שנאמר, תראני און ועמל תביט (חבקוק א' ג') שני דברים הללו אינן נוהגין בבית יעקב. לא הביט לא ראה בהן הקב"ה און או עמל, כי אינן בהם, ולשון בני אדם הוא, כשהאדם נקי אומרין עליו הבריות, אין בריה יכולה לראות בפלוני שום דופי, לפיכך ד' אלהיו עמו. ותרועת מלך בו, ריעות מלכו של עולם ביניהם, כמו ריע דוד וכו': נה) פי' בלעם אמר לא אוכל לקללם, כי שמו של הקב"ה נכלל בשמם, כלומר ישראל, והאיך אקלל כביכול, וזהו ד' אלהיו עמו, ות"א, ושכינת מלכהון ביניהון (דבק טוב): נו) וראם כמו רום, ולא מענין ראם קרניו, שהוא בהמה מבהמות הארץ: נז) מפני שיש לו כח רב, יוכל להניע את גופו לצד מעלה: נח) וראם כמשמעו, והוא מין חיה בעל קרנים גדולות,

והוא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לוֹ: כג כִּי לֹא־נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא־קֶסֶם
בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב
וּלְיִשְׂרָאֵל מַה־פָּעַל אֵל: כד הֶן־עָם
כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא
יִשְׁכַּב עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים

אונקלוס

מִמִּצְרַיִם תֻּקְפָּא וְרוּמָא
דִילֵהּ: כג אֲרֵי לָא נַחֲשַׁיָּא
צָבַן דְּיִיטַב לְדְבֵית יַעֲקֹב
וְאַף לָא קָסְמַיָּא רְעַן
בִּרְבוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל
כְּעִדָּן יִתְאֲמַר לְיַעֲקֹב
וּלְיִשְׂרָאֵל מָה עֲבַד
אֱלָהָא: כד הָא עַמָּא

אבן עזרא

כי אין להם צורך למנחש וקוסם (נג): **כג בעת יאמר ליעקב.** בעת הזאת (נג*) והטעם בכל עת יאמר להם בלי דעת נחוש (נג): **מה פעל אל.** מה יפעל אל, ומלת עבר בעבור היות כל דבר נגזר, ואם הוא לעתיד, כבר נגזר בתהלה (נד), וזה יאמר לישראל בדרך נבואה שהיא האמת: **ליעקב ולישראל.** דבר כפול בנבואה, וכן מראש שניר וחרמון (יש"ה ד ח) (נה): **כד הן עם כלביא יקום.** רמז כי ינצח מלכי כנען (נו), והקרוב אל הדעת הדבר הקרוב כמו מלחמת מדין שלא נשמע מלחמה כמוה, שלא נפקד מזרע ישראל אחד, ומתו חמשה מלכים, ונפש אדם אשר לא ידעו משכב זכר היו שלשים ושתים אלף (נז): **ודם חללים.** המלקוח ואת כל חילם (נח) ועל דרך הדרש, **לא ישכב** משה עד יאכל טרף (נט) וכן כתוב אחר

רש"י

השדים (נט): **(כג) כי לא נחש ביעקב** כי ראויים הם לברכה שאין בהם מנחשים וקוסמים: **כעת יאמר ליעקב וגו'.** עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר הגלה חבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל (קיג). וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך (קיד). ד"א יאמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה אין צריכים למנחש וקוסם כי בכל עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה פעל הקב"ה ומהו גזרותיו במרום אין מנחשים וקוסמים אלא נמסר להם ע"פ נביאיהם מה היא גזרת המקום. או אורים ותומים מגידים להם (קטו). ואונקלוס לא תרגם כן (ס):

(כד) הן עם כלביא יקום וגו'. כשהן עומדין משינתם שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין (קטז): **לא ישכב.** בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו. כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום. בא מחנה וגייס להזיקם הקב"ה שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים (קיז). ד"א הן עם כלביא יקום וגו'. כתרגומו: **ודם חללים ישתה.** נתנבא שאין משה מת עד שיפיל מלכי מדין חללים ויהרג הוא עמהם (קיח) שנאמר ואת

יהל אור

(נב) וכמו שיבאר בפ' שאח"ז כי לא נחש ביעקב וגו': (נב*) והוא כ"ף הדמיון, וכא בקמץ לידיעה: (נג) בלי ידיעת ניחוש: (נד) קודם שיהיה, וכאילו כבר פעל: (נה) וקודם יאמר מראש אמנה, או פי' שניר והרמון הוא מקום אחד כמש"כ (דבר' ג ט) „צידנים יקראו לחרמון שריון והאמורי יקראו לו שניר" א"כ כפל דבריו במלות' שונות: (נו) בימי יהושע: (נז) (למטה לא ה, ול"ד): (נח) והוא ע"ד מבל, כנוי למלקוח והשלל אשר בזזו להם במלחמת מדין: (נט) כ"ה (תנחומא א יד, תנחומא ב כג)

מנחת יהודה

והוא חזק מאוד, כי ראם בערביה הזק וקים, והוא גדל מן הגמל, וקרניו חדודות כמו חרב, ואין ארוכות יותר מחמש אמות: נט) ורז"ל קראו להשדים בשם ראמים: ס) וברש"י כ"י „אינם צריכים לנחש וקסם מה פעל אל, שיהיה צריך לשאול למנחשים וקוסמים כשאר האומות, לפי שד' אלהיו עמו, ותרועת מלך בו, כעת כבוא העת שצרי כיכ לו יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, בה שעתיד להיות כדבר זה, כי הוא בכבודו בשרה שכינתו ביניהם ומגיד להם מה שצריך להם":

מקורי רש"י

קיג) תנחומא א' י"ד תנחומא ב' כ"ג ירושלמי שבת כ"ו ה"ט נדרים ל"ב א', ועיין בר"ן שם ד"ה „מאן דקפיד" במד"ר שם דב"ר פ"א י"ב מדרש אגדה: קיד) ישעי' ל' כ' קטו) תנחומא א' וב' שם ילקוט הש"ס ילקוט ישעי' שכ"ב במד"ר פ"כ, כ' ילקוט חש"ס: קטז) תנחומא א' וב' שם במד"ר שם ילקוט שם: קיז) תנחומא א' וב' שם במד"ר שם ילקוט שם: קיח) תנחומא א וב' שם במדב"ר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ישתה: כה ויאמר בלק אל־בלעם גם־קב לא תקבנו גם־ברך לא תברכנו: כו ויען בלעם ויאמר אל־בלק הלא דברתי אליך לאמר כל אשר־ידבר יהוה אתו אעשה:

ששי שביעי כשהן מחוברין כז ויאמר בלק אל־בלעם לכה־נא אקחך אל־מקום אחר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם: כח ויקח בלק את־בלעם ראש הפעור הנשקף על־פני הישימן: כט ויאמר בלעם אל־בלק בנה־לי בזה שבעה מזבחת והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה

אונקלוס

כליתא שרי וכאריא יתנטל לא ישרי בארעה עד דיקטול קטול ונכסי עממיא יירת: כה ואמר בלק לבלעם אף מילט לא תלוטנון אף ברכא לא תברכנון: כו ואתיב בלעם ואמר לבלק הלא מללית עמך למימר כל די ימלל יי יתה אעבד: כז ואמר בלק לבלעם איתא כען אדברנך לאתר אחרן מאים יהי רעוא מן קדם יי ותלוטיה לי מתמן: כח ודבר בלק ית בלעם ריש רמתא דמסתכיא על אפי בית ישימון: כט ואמר בלעם לבלק בנה לי הכא שבעא מדבחין ואתקן לי הכא שבעא תורין

רש"י

בלעם בן בעור הקוסם הרגו בני ישראל בחרב על חלליהם קיט): (כה) גם קב לא תקבנו. גם ראשון מוסב על גם השני וגם שני על גם ראשון וכן גם לי גם לך לא יהיה קכ). וכן גם בחור גם בתולה סא) קכא): (כז) וקבתו לי. אין זה לשון צווי כמו וקבנו קכב) אלא לשון עתיד סב) אולי יישר בעיניו ותקבנו לי משם. מלדיר"ש בלע"ז סג): (כח) ראש הפעור. קוסם היה בלק וראה שהן עתידין ללקות על ידי פעור ולא היה יודע במה אמר שמא הקללה תחול עליהם

אבן עזרא

תאסף אל עמך (למטה לא ב) (ק): כז וקבתו לי, מפעלי הכפל (קא) כמו וסבותי אני (קהלת ב ב) (קב): כח ראש הפעור (קג). ולא הלך לקראת נחשים על כן היתה עליו רוח אלהים, וזה עשה בעבור שראה כי לא נחש ביעקב (קג*):

יהל אור

וכן פי' רש"י במהדורה: (ק) וראש הפסוק, נקום נקמת בנ"י מאת המדינים, ונכ"ק, כשעם ואהר תאסף וגו'": (קא) ושרשו קבב: (קב) ששרשו סבב, והדגש במקום אות הכפל: (קג) ובס' המ"ב כתב, שנראה מתוך כ"י אחרים, שאלו שתי המלות "ראש הפעור" אינן בדברי הראב"ע, ולפ"ז הוא מפ' כ"ד א', עה"פ ולא הלך כפעם בפעם וגו' וכ"כ ברכ"ה: (קג*) שאין בה בנחש ובקסם לפעול עליהם מה:

מקורי רש"י

במד"ר שם: קיט) יהושע י"ג, כ"ב: קכ) מ"א ג' כ"ו: קכא) דבר' ל"ב, כ"ה: קכב) פ' י"ג:

מנחת יהודה

סא) יפרש שהגמי"ן אינן ריבויין, רק קאי חדא על חבירו, ומביא ראיה מגם בחור גם בתולה שאינן רבויים, דהא הכתוב אח"כ מפרש יונק עם איש שיבה (דבק טוב): סב) אין כוונתו שהוא לשון עתיד ממש, שהרי לא מצאנוהו על המשקל הזה בלשון עתיד. אבל הוא לשון פָּעוֹל, רצוני לשון מקור העומד במקום עבר ועתיד והוה כידוע, ומשקלו השכח חָנוֹת אל (תה' ע"ז י'), שְׁמוֹה ושאוף אתכם (יחז' ל"ו ג') שהם מקורים מפעלי הכפל, וככה וְקָבתו והוי"ו שבסופו לכינוי הנסתר ופעמו ותיקבנו לי (רוו"ה): סג) (דו זאלסט פלוכען):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֵילִם: ל וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר אָמַר
בִּלְעָם וַיַּעַל פָּר וָאַיִל בַּמִּזְבֵּחַ:
כד א וַיַּרְא בִּלְעָם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה
לְבָרֵךְ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְלֹא־הָלַךְ
כְּפַעַם־בְּפַעַם לִקְרַאת נְחָשִׁים
וַיָּשֶׁת אֶל־הַמִּדְבָּר פָּנָיו: ב וַיִּשָּׂא
בִלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־יִשְׂרָאֵל
שֹׁכֵן לִשְׁבָטָיו וַתְּהִי עָלָיו רוּחַ
אֱלֹהִים: ג וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר

אונקלוס

וְשַׁבְעָא דִכְרִין: ל וַעֲבַד
בָּלָק כְּמָא דִי אֲמַר בִּלְעָם
וְאַסֵּק תּוֹר וּדְכַר עַל כָּל
מַדְבְּחָא: א וַחֲזָא בִלְעָם
אֲרֵי תַקִּין קֳדָם יְיָ לְבָרָכָא
יָת יִשְׂרָאֵל וְלָא הֲלַךְ כִּזְמַן
בִּזְמַן אֱלָהֵין לְקַדָּמוּת
נַחֲשַׁיָּא וְשַׁוִּי לְקָבֵל עֶגְלָא
דַעֲבָדוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא
אַפּוֹהִי: ב וּזְקַף בִּלְעָם יָת
עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת יִשְׂרָאֵל
שָׁרַן לְשִׁבְטוֹהִי וּשְׁרַת
עֲלוֹהִי רוּחַ נְבוּאָה מִן
קֳדָם יְיָ: ג וּנְטַל מַתְלֵהּ
וַאֲמַר אֲמַר בִּלְעָם בְּרֵהּ

אבן עזרא

א וישת אל המדבר פניו. ששם ישראל בערבות מואב (א): ב שכן לשבטיו. ראה כל הדגלים י"א כי בלעם היה רע עין הנקרא מרע (ב) וברעת עינו היה עושה רעות, וכבר הודעתיך דעתי (ג): ג וישא משלו. הטעם שנשא קול במשלו, והמשל כנחלים נטיו (פ' ו): נאם. דבר, כמו וינאמו נאם (ירמיה כג לא) (ד) [א], י"א כי טעם שומע גם יחזה דבר הנחוש (ה) והקרוב אל הדעת שהוא דרך הנבואה בחלום, כדברי אליפז, תמונה לנגד עיני דממה וקול אשמע (איוב ד טז) (ו): שתם העין. אין לו אח (ז) רק

רש"י

מסס וכן כל החוזים בכוכבים רואים ואין יודעים מה רואים קכג): (א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר איני צריך לבדוק בהקב"ה כי לא יחפוץ לקללם: ולא הלך כפעם בפעם. כאשר עשה ב' פעמים: לקראת נחשים. לנחש אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו אמר רוצה ולא רוצה לקללם אזכיר עונותיהם והקללה על הזכרת עונותיהם תחול: וישת אל המדבר פניו. כתרגומו א): (ב) וישא בלעם את עיניו. בקש להכנים בהם עין רעה א) והרי יש לך ג' מדותיו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה ב): שכן לשבטיו. ראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין ראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך

קרני אור

ולקדשו משאר ימים, וגם במדשים יוכ"פ, שהוא יום נועד לישראל לכפר על עונותיהם משאר חדשים, ושבע כבשות שאמן שהליב אברהם אבינו בכרתו ברית עם אבימלך, ובסוף כרת עמו הברית, וכ"ז כדי לקיים שבועתו, והוא הדין בלוות שם להברי איוב, באמרו קמו לכם שבעה וגו'. היתה הכונה להשלימם, ואז ראה בלעם כי ממשלת השביעית היא ממשלה אמיתית וכי היא המושלת ע"כ לקח שבעה (ן' כספי):

[א] מלת נאם לרמ"פ הוראתו על תוקף הדבור ואמתתו, והיא מלה פייטנית ישמש בה בעל הלשון לתת תוקף לדבורו, ומכריז מלת „נאם" ירצה לומר שאין דבורו מסוג הדבר והכזב, אבל הוא מוחלט באמתתו, כם יהיה

יהל אור

(א) עיין (למטה כה א) ודעתי היה לראות אותם ולכוין נפשו בהם שיחול עליו הדבור מאת השי"ת, וכ"כ החזקוני ורב"ה: (ב) במשלי (יז ד) „מרע מקשיב על שפת און" כי כולו חנף ומרע (ישעי' ט טז): (ג) למעלה (כב כה) עיי"ש: (ד) ענינו דבור מליצי או נביאי: (ה) כי קוסם היה: (ו) ומראש יאמר, בשעפים מהזיונות לילה בנפל תרדמה על אנשים (שם שם יג): (ז) כי ברש שתם

מנחת יהודה

(א) עיין ברמב"ן שכתב ח"ל „ורש"י כתב וישת אל המדבר פניו כתרגומו", כי היה הרב מתרגם בו „ושוי למדברא דעבדו ביה בנ"י עגלה אנפוהי" ואין כן בנוסחאות מדוקדקות מתרגומו של אונקלס, אבל הוא כתוב בקצתן שהונה בהן מן התרגום הירושלמי, ע"כ, ועיין באוהב גר שכתב „ובדפוס לסבונא, קוסטנטינא, ואנוירשא, „לעגלא דעבדו ישראל במדברא

מקורי רש"י

קכג) עיין סוטה י"ח א': א) מדרש אגדה: ב) למעלה כ"ב י"ג וי"ח בפי' רש"י אבות פ"ה מי"ט:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

בְּעוֹר וַאֲמַר גַּבְרָא דְּשַׁפִּיר חָזֵי: ד אֲמַר דְּשָׁמַע מֵימַר מִן קֳדָם אֵל וְחֵזוּ מִן קֳדָם שַׁדַּי חָזֵי שְׁכִיב וּמִתְגְּלֵי לֵהּ: ה מָא טָבָא אַרְעָךְ יַעֲקֹב בֵּית מֵישְׁרָיךְ

נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן: ד נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם: ה בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן מַה־

רש"י

אהל חבירו ג): ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם ד): (ג) בנו בער. כמו למעינו מים ה). ומ"א שניהם היו גדולים מאבותיהם בלק בנו לפור אביו בנו הוא במלכות. ובלעם גדול מאביו בנבואות מנה בן פרס היה ב) ו): שתם העין. עינו נקורה ג) ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח ולשון משנה הוא ז) כדי שישתום ויסתום ויגוב ד). ורבותינו אמרו ח) לפי שאמר ומספר את רובע ישראל שהקב"ה יושב ומונה רביעותיהן של ישראל מתי תבא טפה שנולד הצדיק ממנה. אמר בלבו מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים יסתכל בדברים הללו ועל דבר זה נסמת עינו של בלעם. וי"מ שתום העין פתוח העין כמו שתרגם אונקלוס ה) ועל שאמר שתום העין ו) ולא אמר שתום העינים למדנו שסומא באחת מעיניו היה ט): (ד) נפל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו שאין נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב. ומדרשו י) כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו ונופל על פניו לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו ו*) יא): (ה) מה טבו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה יב): משכנתיך. חניותיך. כתרגומו. ד"א מה טובו אהליך מה טובו אהל שילה ובית עולמים בישובן שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם: משכנתיך. אף כשהן חרבין לפי שהן משכון עליהם יג) וחרבנן כפרה על הנפשות שנאמר כלה ה' את חמתו. ובמה כלה ויצת אש בציון יד):

אבן עזרא

פירושו כפי מקומו הפך סתום (ח) [ב] וי"א כי עין אחד היתה לבלעם (ט) וזה דרך דרש [ג]: ד נפל. כמו תרדמה נפלה על אברם (בראש' טו יב) (י): וגלוי עינים. אעפ"י שהוא ישן הוא רואה בעיניו, כטעם ולבי ער (ש"ה ה ב) (יא): ה מה טבו. פעל עבר (יב) כמו כי אורו עיני (ש"א יד

יהל אור

אינו מתפעל בכל המקרא לבד מזה: (ח) ועניינו פתיחה ופקיחת עין: (ט) כ"ה (סנהד' קה א) וכן פי' רש"י: (י) ותרדמת אברם היתה הרדמות נבואה: (יא) אעפ"י שהיה ישן היה לבו ער, והוא גלוי עינים בעת הנבואה ואעפ"י שהוא נופל מרוב התבודדות, כבטול ההרגשות והחושים: (יב) ממשכל

קרני אור

וכה יקום, כי גזרת נאם מן אם שהוא שרש למלת אמת ואמן, ויורה בנאם את השתאמתות לדבריו שהם אמת ואמונה, ושמושי נאם רבות, נאם ה' (ברא' כב טז) נאם בלעם, נאם הגבר, נאם פשע לרשע בקרב לבי (תה' לו ב), כלומר מאומת ומוחלט בקרב לבי שהרשע פושע, וכשהוכיח הנביא את נביאי השקר אמר הלוקחים לשונם וינאמו נאום (ירמיה כג, לא) כלומר שהיו תופסים בשקר דבריהם סגנון נאם, כדי לתת להם ממנו האמת כמגיד דבר מוחלט ומאומת: [ב] ומו"ת דשפיר חזי, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה: [ג] לדעת האומר שהיה סומא באחד מעיניו, מה לו להכיר זה אצל נבואתו, ואומר אני שכוונתו לומר שאעפ"י שהוא סומא באחד מעיניו אעפ"י כן

מקורי רש"י

ג) ב"ב ס' א' מדרש אגדה פס"ז: ד) מדרש אגדה: ה) תה' קי"ד ח': ו) תנחומא א' י"ג, תנחומא ב' כ"א, סנהד' ק"ה א', ועיין קה"ר פ"ב עה"פ, וגדלתי והוספתי, במד"ר פ"כ כ' מדרש אגדה: ז) ע"ז ס"ט א': ח) נדה ל"א א'. מדרש אגדה, ילקוט תשס"ו: ט) סנהד' ק"ה א', וילקוט שם: י), עיין תיוב"ע, ועיין מקורי רש"י ברא' י"ז ג' אות ה': יא) מדרש אגדה: יב) עיין לעיל פ' ב', ילקוט תשע"א: יג) עיין רש"י שמות ל"ח כ"א: יד) איכה ד', י"א ועיין איכה רבתי שם:

מנחת יהודה

במדברא", ובחומש יוני, קע"א, וש"ח לקביל עגלא וכו', ואני לא אכריע". ועיין מדרש אגדה שהביא ג"כ המאמר הזה, „אמר אזכיר מעשה העגל שעשו במדבר": ב) פי' מאה בן חמשים, כי פרס חצי מנה הוא, מלשון פרוסה ושלמה: ג) ובהזכרון הנוסח „נקובה" וכ"ה בו"ל: ד) פי' כדי שיקוב הנכרי נקב במגופת החביות, ויחזור ויסתום הנקב, ותיבש הסתימה: ה) וכן פי' התוס' נדה ל' ב' ד"ה ישתום העין, שתום הוא לשון גילוי ופתיחה, כדמתרגם דשפיר חזי: ו) בלשון יחיד, ועיין תוספי הרא"ש (נדה לא א'): ו*) לדעת ת"א, יהיה נופל כמו שוכן ושוכב, וכן פי' רשב"ם, דוגמת על פני כל אחיו נפל (ברא' כ"ה י"ח) וכפי' רש"י שם, ולדעת מדרשו יהיה נופל לשון נפילה ממש, וברש"י כ"י מצאתי ז"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טֹבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: ו כִּנְחָלִים נִטָּיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עֲלֵי־מָיִם: ז יִזַּל־מַיִם מִדָּלְיָו וְזַרְעוֹ בְּמַיִם רַבִּים וְיָרֹם מֵאֲגַג מַלְכּוֹ וְתִנַּשֵּׂא מַלְכֻתוֹ: ח אֵל מוֹצִיאוֹ

ישראל: ו כנחלין דמדברין כגנת שקיא דעל פרת כבוסמיא דנציב יי כארזין דנציבין על מיא: ז יסגי מלכא דיתרבא מבנוהי וישלוט בעממין סגיאין ויתקוף מאגג מלכה ותתנטל מלכותה: ח אלהא דאפקנון ממצרים

אבן עזרא

כט) (יג): ו נטיו. דגשות הטי"ת להתבלע נו"ן נטה (יד) כי יש נחלים שינטו כה וכה ועליהם אילנים: כאהלים, כמו מר ואהלות (תה' מה ט) (טו) והנה דמה האהלים כנחלים נטוי (טז): כארזים, כפול בטעם (יז), והזכיר הארזים, כארז בלבנון ישגה (תה' צב יג) (יז*): ז יזל מים. הנה מים לשון יחיד, כמו מי נדה לא זורק עליו (למעלה יט יג) (יח) [ג*]: מדליו. כמו מדליותיו (ירמיה יא טז) (יט): וזרעו במים רבים. כזרע שרוה במים (כ), והטעם שכל יום יצמח ויגדל: וירום מאגג מלכו. נבואה על שאול שהוא המלך הראשון (כא), כי קודם שאול היו שופטים ולא מלכים: ח אל

רש"י

(ו) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק אמרו רבותינו מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקלל כשאמר להשית אל המדבר פניו. וכשהפך המקום את פיו ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כו' כדאיתא בחלק טו): כאהלים. כתרגומו ז) לשון מור ואהלות ח): נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר כאהלים נטע ה' כשמים המתוחין כאהל שנאמר וימתחם כאהל לשבת [ולשון זה אינו דא"כ היה לו לנקוד כאוהלים הא' בחול"ם] ט): נטע ה'. ל' נטיעה מלינו באוהלים י) שנאמר ויטע אהלי אפדנו יח): (ז) מדליו. מבארותיו יא). ופירושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא כזרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכתו. של יעקב יותר ויותר יב) שיבא אחריו דוד ושלמה: (ח) אל מוציאו

קרני אור

רואה מה שאין שאר ב"א רואים, כי מחזה שדי יחזה, וכן נפל וגלוי עינים מעפ"י שבשעת שהנבאו הוא נפל על פניו, בכל זאת הוא גלוי עינים, ומצינו מליצה כזו אצל הנביאים שהיא עם עור ועינים יש ומרפ"ה ואזנים למו (ישעי' מג ח) (אם למקרא): [ג*] עיין נתה"ם מה

יהל אור

פעול: (יג) ושם ג"כ פעל עבר: (יד) הוא מבנין נפעל ודגשות הטי"ת לחסרון נו"ן השרש כי הראוי נגטיו ולא נחסרה פה ה"א למ"ד הפעל כמשפט נחי למ"ד ה"א, כי באה היו"ד תחתיה, והוא ע"ד השלמים, כמו שרש חסה, נאמר בו, כי חסו בו

(תה' לז לא) ומלאנו ג"כ לור חסיו בו (דבר' לב לז) (נתה"ש): (טו) וכן פי' רש"י ז"ל והרשב"ם והרד"ק, והרדי"א באחרונה וכן ת"א: (טז) והנה דמה אהלי ישראל העומדים זה אצל זה בקוים ישרים ובמספר עצום לנחלי מים הנארכים והנמשכים בנטייתם למרחוק: (יז) כאמרו תחלה, כאהלים נטע ה', והם אילנות גדולים ובעלי צל הרבה וגם ריחם טוב, ואח"כ אמר כארזים עלי מים, שהם אילנות גדולים וחזקים הנטועים עלי מים, והוא כפול בטעם: (יז*) ופי' הח' ז"ל שם, כעץ החזק בלבנון והוא הארז: (יח) והיה לו לומר נא זורקו כי מים ל"ר, אך כאן הוא ל"י וכן למעלה (יט יג), עיין ביאורי שם: (יט) ישראל שהמשיל אהליו לארזים הוא מדמהו עתה לארז ואומר שהוא נוזל מים מענפיו, וכן פי' הרד"ק בשרש דלה, ועיין נתה"ם מה שהעיר ע"ז: (כ) וכן פי' רש"י: (כא) לפי שאמר מלכו סתם

מנחת יהודה

ז"ל, נופל וגלוי עינים, כל כך יחזה מראות שדי שאפילו כשנגלה עליו הדבור והוא נופל מפני כבוד הדבור הנגלה עליו, עדיין הוא גלוי עינים, וחוזה מחזה שדי

מקורי רש"י

טו) עיין סנה' ק"ה ב' מדרש אגדה ילקוט תש"ע פס"ז:
יח) דניאל י"א מ"ה:

(רוו"ה): ז) כבוסמיא דנציב ד', ופי' כעצי חבשמים, ולפי שבא בפתחות הכ"ף שר"ל כעצי בשמים הידועים אשר שהם אשר נטע ד' בגן עדן (הזכרון): ח) וכן דעת ר' אדונים (דונש) (שפת יתר סימן ב') והרשב"ם, וכן דעת הראב"ע, ובו"ה דעת התוס' (ברכות ט"ז א') ד"ה אהלים: ט) או בקמץ חטף בדרך רבוי אהל בכל מקום ולא בשו"א ופת"ח: י) וזהו דעת הגאון רבינו סעדיה עיין (שפת יתר שם) וכ"ה דעת ר' חמא בר חנינא (ברכות ט"ז סע"ב) ועיין רד"ק בשרש אהל, שהביא ג"כ בשם הגאון: יא) פי' שהמקומות שדולין המים: יב) וזה כדי שלא יובן שתנשא מלכותו של שאול (שתכה את עמלק) כי

אתר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ממצרים כתועפת ראם לו יאכל גוים צריו ועצמתיהם יגרם וחציו ימחץ: ט כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו מברכיך ברוך וארריך

אונקלוס

תקפא ורומא דילה ייכלון בני ישראל נכסי עממיא סנאיהון ובבזת מלכיהון יתפנקון וארעתהון יחסנון: ט ינוח ישרי בתקוף כאריא וכליתא לית מלכו

רש"י

ממצרים. מי גורס להם הגדולה הזאת. אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו יט). יאכל את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם. של צרים: יגרם. מנחם פתר בו ל' שבירה וכן לא גרמו לבקר יג) כ) וכן ואת חרסיה תגרמו כא). ואני אומר ל' עלם הוא שמגרר הבשר בשניו מסביב והמוח שבפנים ומעמיד העלם על ערמימותו יד): וחציו ימחץ. אונקלוס תרגם חציו של צרים חלוקה שלהם כמו בעלי חצים כב) מרי פלוגתא טו) (ל' חלוקה וחציה) וכן ימחץ. לשון ומחלה וחלפה רקתו כג) שיחלו את אורס טז) ויש לפתור לשון חצים ממש חציו של הקב"ה ימחץ בדמם של צרים יטבול וילטבע בדמם. כמו למען תמחץ רגלך בדם כד) ואינו זז מלשון מכה כמו מחלתי כה) שהלבוע בדם נראה כאילו מחוץ ונגוע: (ט) כרע שכב כארי. כתרגומו יתישבו בארלם בכח ובגבורה:

אבן עזרא

מוציאו [ד]. והטעם כי האל המוציאו ממצרים שם כח לו כתועפות ראם, ואל יטעון טוען בעבור מ"ם אל מוציאם (לעיל כג כב) (כב) ויחשוב כי מלת לו סימן לשם (כג) כי כן משפט הלשון (כד) כמו תכו לרגליך (דבר' לג ג) (כה) ישא מדברותיך (שם) (כו) עד אנה ינאצוני העם הזה (לעיל יד יא) (כז) ורבים כן: יאכל גוים צריו. מלכי כנען (כח): ועצמותיהם יגרם. ישבר הגרם שהוא העצם (כט) וכן מלת עצמו (ירמיה נ יז) (ל), וכבה מסעף פארה (ישעי' י לג) (לא) לא תפאר (דברי' כד כ) (לב): וחציו ימחץ, כל חץ מחציו ימחץ (לג) וכן וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח, א) (לד), בנות צעדה (בראי' מט, כב) (לה), וכן מברכיך ברוך, כל אחד ממברכיך יהיה ברוך (לו) וכן אורריך (לז) [ה]: ט כרע שכב. הטעם שיירש

יהל אור

הוא המלך הראשון, והוא יגלה את אגג מלך עמלק, וכן פי' רש"י והרשב"ם והרמב"ן: (כב) בלשון רבים ולא אמר מוליאו בל"י: (כג) פי' מה שאמר כתועפות ראם לו, שמלת לו שב אל השם כ"א היה שב על ישראל היה אומר להם: (כד) ויאמר כי כן משפט הלשון כשמדבר על העם מדבר בל"ר ובל"י אפילו בפסוק אחד: (כה) בל"ר: (כו) ובאותו פסוק יאמר ישא בל"י: (כז) ינאלוני ל"ר, העם הזה ל"י: (כח) הל"א מלכים: (כט) שם גרם הוא נרדף לשם עלם, וכן גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח): (ל) „וזה האחרון" עלמו" ופי' הרד"ק שם, שבר עלמותיו: (לא) שפי' יכיד הסעיפים: (לב) לא תסול תפארהו ממנו: (לג)" דהל"ל ימחלם, דחליו ל"ר: (לד) ובא לשון יחיד על לשון רבים: (לה) בנות ל"ר ומלת לעדה הוא ל"י, והיה ראוי לומר בנות לעדו ויפרש שם הח' ז"ל לעדה כל אחת ואחת: (לו) כי מברכיך ל"ר וברוך ל"י ויפרש כל אחד ממברכיך: (לז) כל אחד מהאוררים יהיה ארור, והנה דעתו בכאן, שמלת

קרני אור

שסביר ע"ז: [ד] בהרבה חומשים כתוב כאן „אל מוליאם" וט"ס הוא, ועיין מנחת שי שכתב ג"כ שהוא ט"ס, וכן כתב שד"ל, ודע כי הסופרים שבשו לשון הפי' שמובא שם בראש הדבור וכתבו, אל מוליאם במקום אל מוליאו, ועשו כן מפני שהוא אומר בתוך הדבור, ואל יטען טוען בעבור מ"ם אל מוליאם ומשבו כי אולי כך היה כתוב בספרו של הראב"ע אל מוליאם, כמו שהוא למעלה (כג כב), ואין הדבר כן, ודע כי בראב"ע כ"י על הלף שבידי משנת קס"א כתוב בראש הדבור כאן, אל מוליאו ע"כ: [ה] והאמור הקיים יפרש אמר מברכיך ל"ר וברוך ל"י לא רלה לברך אלא א' ונתכוין על עלמו ורמה עינו באחר המברכים, ואמר אורריך ארור נתכוין לומר שאין כל אורריו ארורים

מקורי רש"י

יט) עיין רש"י לעיל כ"ג כ"ב: כ) לפניה ג' ג': כא) יחזקאל כ"ג ל"ד: כב) בראשית מ"ט כ"ג: כג) שופ' ה' כ"ו: כד) תה' ס"ח כ"ד: כה) דבר' ל"ב ל"ט:

מנחת יהודה

אחר מלחמת עמלק לא היה עוד ד' אתו, ולא התנשאת עוד מלכותו, אבל הכותה מלכותו של ישראל (שד"ל): יג) כ"ה (מחברת מנחם שרש גרם) נדמו שופטי ישראל וכהניה לזאבים, טורפי טרף, יטרפוהו לנתחיו, וגרום יגרמוהו לעצמיו בעודנו בכפם יבלעוהו ולא יניחו מרפם עד הבקר: יד) והוא לשון ערום, פי' שיאכל כל הלחלוחית שבהם וישאר רק העצם: טו) וכן תרגם אונקלס שם, ועיין רש"י שם שהביא דעת אונקלס ותרגומו: טז) וביאורו כאן לפי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָרוּר: י וַיִּחַר־אַף בָּלָק אֶל־בִּלְעָם
וַיִּסְפֹּק אֶת־כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־
בִּלְעָם לָקֹב אֹיְבַי קְרָאתִיךָ וְהִנֵּה
בֵּרַכְתָּ בָרֵךְ זֶה שָׁלֹשׁ פְּעָמִים:
יא וְעַתָּה בְּרַח־לְךָ אֶל־מְקוֹמֶךָ
אָמַרְתִּי כַּבֵּד אֲכַבֶּדְךָ וְהִנֵּה מְנָעֲךָ
יְהוָה מִכָּבוֹד: יב וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־
בָּלָק הֲלֹא גַּם אֶל־מַלְאָכֶיךָ אֲשֶׁר־
שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֵאמֹר: יג אִם־
יִתֶּן־לִי בָלָק מְלֹא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב
לֹא אוּכַל לַעֲבֹר אֶת־פִּי יְהוָה
לַעֲשׂוֹת טוֹבָה אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־
יְדַבֵּר יְהוָה אֹתוֹ אֲדַבֵּר: שביעי יד וְעַתָּה
הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית

אונקלוס

דִּתְתַעֲזְעֲנֵהּ בְּרִיכָךְ יְהוֹן
בְּרִיכִין וְלִיטָךְ יְהוֹן
לִיטִין: י וּתְקֵף רֻגְזָא
דְּבָלָק בְּבִלְעָם וּשְׁקָפִנִין
לִידוֹהִי וַאֲמַר בָּלָק
לְבִלְעָם לְמִלַּט סָנְאַי
קְרִיתָךְ וְהָא בָּרָכָא
מְבָרְכַת לְהוֹן דְּנַן תְּלָת
זִמְנִין: יא וּכְעַן זִיל לָךְ
לְאַתְרָךְ אֲמָרִית יְקָרָא
אֲיַקְרִינָּךְ וְהָא מַנְעָךְ יְיָ מִן
יְקָר: יב וַאֲמַר בִּלְעָם
לְבָלָק הֲלָא אַף לְאִזְגַּדַּיךְ
דִּי שְׁלַחְתְּ לְוָתִי מַלֵּלִית
לְמֵימָר: יג אִם יִתֵּן לִי בָלָק
מְלֵי בֵיתֵהּ כְּסַף וּדְהַב
לֵית לִי רְשׁוּ לְמֶעְבַּר עַל
גְּזֵרַת מֵימְרָא דַּייָ לְמֶעְבַּד
טָבְתָא אוֹ בִּישְׁתָא
מֵרְעוּתִי דִּי מַלֵּיל יְיָ יָתֵהּ
אֲמַלֵּל: יד וּכְעַן הָא
אֲנָא אָזֵל לְעַמִּי אֵיתָא
אֲמַלְכִנָּךְ מָא דְתַעְבֵּד
וְאַחְוֵי לָךְ מָא דְיַעְבֵּד
עַמָּא הָדֵין לְעַמָּךְ בְּסוֹף

אבן עזרא

ישראל ארץ כנען, ואח"כ תשקוט הארץ (לה): יקימנו. פירשתיו (לט): י ויספק את כפיו. כמו ספקו עליך כפים (איכה ב טו) (מ): יד לכה איעצך. י"א הטעם על בנות מואב (מא) וזה

רש"י

(י) ויספק. הכה זו על זו: (יג) לעבר את פי ה'. כאן לא נאמר אלהי כמו שנאמר בראשונה יז) לפי שידע שנבאש בהקב"ה ונטרד כו): (יד) הולך לעמי. מעתה הריני כשאר עמי שנסתלק הקב"ה מעלי: לכה איעצך. מה לך לעשות יח) ומה היא העצה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כו' כדאיתא בחלק כז) תדע שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה כח) שהרי נאמר הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם כט): אשר יעשה העם הזה לעמך. מקרא קצר הוא זה יט). איעצך להכשילם ואומר לך מה

יהל אור

ימחץ שבה אל החצים שהם המוחצים; (לח) וישכוב וינוה ממלחמותיו: (לט) בברא' (מט ט): (מ) ועניינו הכות כף אל כף או אל דבר אחר כמשתומם ומתבהל: (מא) כ"ה (תנחומא א יח, תנחומא ב כו, סנהד'

מנחת יהודה

לפי תרגומו שארצם שחצו וחלקו ונפלה בחלקם ימחצו ישראל, כלומר יירשוה ויחלקוה ביניהם לנחלה: יז) קודם שהלך עם שרי בלק: יח) וכן ת"א אמלכינך מא דתעבד, ועיין ברא"ם: יט) כי הכתוב לא גילה אותה, ובב"י הוסיף ז"ל „רש"י פי' מקרא קצר, ואני יוסף ב"ר שמעון אומר אינו מקרא קצר, כי לשון איעצך ישנ

מקורי רש"י

כו) מדרש אגדה: כז) סנהד' ק"ו א', ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב, ספרי, פדר"א פמ"ז, במד"ר כ' כ"ג, מדרש אגדה, פס"ז: כח) תנחומא א' י"ח, תנחומא ב' כ"ו: כט) למעל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יומיא: טו ונטל מתליה ואמר אמר בלעם בריה בעור ואמר גברא דשפיר חזי: טז אמר דשמע מימר מן קדם אל וידע מדע מן קדם עלאה חזו מן קדם שדי חזי שכיב ומתגלי ליה: יז חזיתיה ולא כען סכיתיה ולא איתוהי קריב כד

הימים: טו וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין: טז נאם שמע אמרי אל וידע דעת עליון מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים: יז אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב דרך כוכב

רש"י

שכן עתידין להרע למואב באחרית הימים כ): (טז) וידע דעת עליון. לכוין השעה שכועס בה כא): (יז) אראנו. רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו אך לא עתה הוא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו לשון דרך קשתו ל). שהכוכב עובר כחץ כב). ובלע"ז דישטינ"ט כג) כלומר יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל: ומחץ פאתי מואב. זה דוד שנאמר בו השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים

אבן עזרא

דבר רחוק, בעבור שאמר באחרית הימים (מב) והנכון בעיני שהוא כמשמעו, אתן לך עצה שתדע מה תעשה, כי זה העם כן יעשה לעמך (מג): טז וידע דעת עליון. בדרך נבואה לא בקסם (מד): יז אראנו ולא עתה, הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד (מה), ואמר ולא עתה, כי אחרי ארבע מאות שנה היתה (מו): אשורנו ולא קרוב. הטעם כפול, והמשל הוא ככב ושבט (מז): דרך כוכב. יש דמות כוכבים דורכים ברקיע שלא היו בתולדת ולא נודעו (מח): וקם שבט. מלכות, והנכון בעיני, כי מלת דרך שיראה בדרכו (מט) כטעם הכוכבים ממסלותם (שופ' ה כ) (נ), ורבים פירשוהו על המשיח (נא), והקדמונים אמרו סנחרב בלבל הגוים (נב), והנה מואב ועמלק ואשור (נג) ועוד למה השלים וענו עבר (פ' כד) (נד) רק היה ראוי להיות דרך כוכב בסוף משלו (נה) וחסידי דעת יחשבו כי המפרש דרך כוכב על דוד הוא מכחש ביאת המשיח, חלילה, כי המשיח מבואר היטיב בנבואת דניאל, כאשר פירשתי, שהזכיר עמידת מלכי יון, וקום החשמונים, ועמידת בית שני ושני המצור, והגלות והישועה זה אחר זה (נו), ואין צורך לנביא בעולם עם דברי משה שהוא העיקר (נז) אם יהיה נדחך בקצה השמים,

יהל אור

קו א, ספרי, ירושלמי סנהד' פ"י ה"ב, פדר"א פ' מז): (מב) וזה היה באותו הזמן; (מג) וכן פי' הרמב"ן והרלב"ג והרד"א, שזו העצה לא היתה על בנות מואב: (מד) עיין (למעלה פ' ד): (מה) מלחמת דוד על מואב שמדדם בחבל, שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (ש"ב ח ב): (מו) כי כשנבנה הבית היה ד' מאות ושמונים שנה מעת צאת בנ"י מא"מ: (מז) יבאר מה שאמר וישא משלו, וזה היה משלו, דרך כוכב, וקם שבט, שהם כנוים למלכות והממשלה: (מח) שלא נודעו שהיו בתולדות מבראשית, ואח"כ נתגלו ונודעו: (מט) בראה לכל בדרכו שיצא מיעקב: (נ) שנלחמו עם סיסרא נעזור לישראל: (נא) וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן והרלב"ג: (נב) כ"ה (סד"ע פכ"ג תוספתא ידים פ"ב, ותוספתא קדושין פ"ה) ועיין רש"י (ישעי' טז יד): (נג) ומאחר שבלבל הגוים ולא נדע יחום מואב ועמלק ואשור ואיך יאמר כי משיח יהרוג אותם: (נד) בסוף המשל השלים וענו עבר, שהם ישראל, כי איך יענו הכתים את ישראל אחר ביאת המשיח: (נה) אחר וענו עבר, אלא אין פי' על מלך המשיח כ"א על דוד: (נו) עיין בפי' הה' ז"ל (דניאל ז): (נז) ושם כתוב אם יהיה וגו'.

מקורי רש"י

ל"א, ע"ז: ל) איכה ב' ד':

מנחת יהודה

לשון גילוי אזן הוא, שכל דבר שנאמר בלשון לחש נופל בו לשון עצה, ודבר הכתוב בהווה לשון בני אדם, כשאדם רוצה למסור סוד מכוסה לחבירו, דבר שאינו רוצה שידעו בו רבים, הוא אומר לו איעצך איעצך אעפ"י שאינו עצה עכ"ל: כ) נוסחת הזכרון כאן, באחרית הימים, ומחץ פאתי מואב, והתרגום מפרש קוצר העברי" ע"כ ולא בנוסחאות שכתוב בהן, ומחץ פאתי מואב בפני עצמה, ומביאין התרגום, ויקטיל רברבי מואב, לפי שבפאתי מואב לא קצר העברי לשונו, וגם לא הוסיף התרגום כלל, אלא שתרגם פאתי רברבי, וא"כ מה טעם שיאמר עליו הרב, והתרגום מפרש קוצר העברי: כא) עיין (ברכות ז' א' סנהד' ק"ה ב'), מאי למען דעת צדקות ד' (מיכה ו' ה') אמר להן הקב"ה זכו' שלא כעסתי כל אותן הימים בימי בלעם, ועיין רש"י לעיל כ"ג ז': כב) אין פירושו של דרך כוכב כפי' של דרך קשתו, כי אין הכוכב נדרך, אך הדמיון שבין הכוכב והחץ הוא בהליכה לבד, שגם הכוכב עובר כחץ: כג) (ער בריטעט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמָחַץ
פַּאֲתֵי מוֹאָב וְקַרְקַר כָּל־בְּנֵי־שֵׁת:
יח וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה
שֵׂעִיר אֹיְבָיו וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל:
יט וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר:
כ וַיַּרְא אֶת־עֲמָלֵק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ

אונקלוס

יְקוּם מַלְכָּא מִיַּעֲקֹב
וְיִתְרַבָּא מְשִׁיחָא
מִיִּשְׂרָאֵל וְיִקְטוֹל רַבְרְבֵי
מוֹאָב וְיִשְׁלוֹט בְּכָל בְּנֵי
אֱנָשָׁא: יח וִיהֵי אֱדוֹם
יְרֻתָּא וִיהֵי יְרֻתָּא שֵׂעִיר
לְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי וְיִשְׂרָאֵל
יַצְלַח בְּנִכְסִין: יט וְיֵחוֹת
חַד מִדְּבֵית יַעֲקֹב וְיוֹבֵד
מְשֵׁיזֵב מִקִּרְיַת עַמְמַיָּא:
כ וַחֲזָא יָת עֲמַלְקָאָה

אבן עזרא

ישב ד' אלהיך את שבותך (דבר' ל, ד ה) (נח): ומחץ פאתי מואב. כן עשה דוד (נט): וקרקר. כמו מקרקר קיר (ישעיה כב ה) והטעם הורס הקיר, כמו מסעף (שם י לג) (ס): בני שת. כמו בני אדם כי הוא העיקר (סא) כי נח מבני בניו היה, ויאמר היצחקי כי פירושו על בני עמון גם מואב [ה*] והטעם כפול (סב) גם אמר שהוא מגזרת וחשופי שת (שם כ, ה) (סג) רמז לבנות לוט (סד) והוא רחוק בעיני, כי השת הוא האחור, שהוא כמו היסוד (סה) כמו כי השתות יהרסון (תה' יא ג) (סו), ורבים פירשו כל בני שת מגזרת כי השתות, והטעם כי יהרום המדינות (סז) ואיננו רחוק: יח והיה אדום ירשה. מגזרת ואם לא תורישו (למטה לג נה) (סח), והוא שם במשקל, קח לך לבנה (יחז' ד א), והוא תחת תאר השם (סח*) כמו והיתה הארץ שממה (סט) וידוע כי נגברה יד דוד על אדום והר שעיר (ע): יט וירד מיעקב. יקום רודה מיעקב (עא): והאביד שריד מעיר. מכל עיר, והטעם מאדום (עב) וזה היה יואב כי כן כתוב, עד הכרית כל זכר באדום (מ"א יא טז) (עג): כ וירא את עמלק. בדרך

רש"י

להמית וגו' לא): ומחץ פאתי מואב. התרגום מפרש קלור העברי ויקטול וכו' כד): וקרקר. לשון קורה כה) לב) כמו אני קרתי לג). מקבת בור נקרתם לד). יקרוה עורבי נחל לה) פורי"ר בלע"ז כו): כל בני שת. כל האומות שכלם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון כז): (יח) והיה ירשה שעיר איביו. לאויביו ישראל כח): (יט) וירד מיעקב. ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד מעיר. מעיר החשובה של אדום והוא רומי) ועל מלך המשיח אומר כן לו) שנאמר בו וירד מים עד ים לז) ולא יהיה שריד לבית עשו לח): (כ) וירא את

קרני אור

ובא למעט פלמו מהאריכה: [ה*] עיין הכוס"ק אם (נח) ובכתוב ושב ה' וגו' אם יהיה וגו', והקדים המ' ז"ל הפסוק השני קודם הראשון כי הוא יותר כולל, ועוד כי כן דרך המפרשים ז"ל שלא לדקדק בסדר קדימת הפסוקים כשהם מובאים לראיה: (נט) שהכה פאתי מואב, וכתב הרד"ק קצה כל דבר וסופו יקרא פאת ופי' מן הקצה אל הקצה ואו"ת ויקטול רברבי מואב: (ס) והוא מהשרשים המורים על הפך הפעולה: (סא) כי שת היה עיקר תולדותיו של אדם: (סב) אף שכבר הזכיר ומחץ פאתי מואב כפל דבריו: (סג) ופי' הרד"ק רמז לערוה: (סד) והוא רמז לבנות לוט, ועמון ומואב הם בני ערוה וזנות: (סה) וכן פי' רש"י ז"ל שם, שת בית מושב הרעי, וכן ויכרות את מדויהם בחצי עד שתותיהם (ש"ב י, ד): (סו) ופי' יסודות: (סז) פי' יקרקר ויהרוס המדינות וכ"כ רב"ח בפי' השני: סח) שהוא מענין גרוש ושלוח: (סח*) כי הוא שם דבר בל"נ במקום שם התאר, כלומר נחרבת ונשמדת: (סט) וכתוב אחריו, ועריכם יהיו חרבה, במות דברים, תחת שמות תוארים: (ע) כי דוד הכרית כל זכר באדום, ויהי כל אדום עבדים לדוד (ש"ב ח יד) והר שעיר היה לבני אדום: (עא) ופי' מושל: (עב) מכל עיר מארץ אדום: (עג) ועליו יאות שם

יהל אור

מנחת יהודה

בריינצעם זייד אויס): כד) עיין לעיל אות כ': כה) כורה בכ"י גרסינן מלשון כי יכרה (שמות כ"א, ל"ג) וא"כ יהיה פי' וקרקר וחפר (הזכרון): כו) (גראבען, ווילן): כז) כת"א: כח) ובהזכרון הגי'

מקורי רש"י

לא) ס"ב מ' ב': לב) עיין מדרש אגדה: לג) מ"ב י"ט כ"ד: לד) ישעי' נ"א א': לה) משלי ל' י"ז: לו) מדרש אגדה: לז) תה' ע"ב ח': לח) עובדיה א' י"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיַּרְא֙ אֶת־עֲמָלֵ֔ק...

וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר רֵאשִׁ֤ית גּוֹיִם֙ עֲמָלֵ֔ק וְאַחֲרִית֖וֹ עֲדֵ֥י אֹבֵֽד׃ כא וַיַּרְא֙ אֶת־הַקֵּינִ֔י וַיִּשָּׂ֥א מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר אֵיתָן֙ מֽוֹשָׁבֶ֔ךָ וְשִׂ֥ים בַּסֶּ֖לַע קִנֶּֽךָ׃ כב כִּ֚י אִם־יִהְיֶ֖ה לְבָ֣עֵֽר

אונקלוס

וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר רֵישׁ קְרָבַיָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוָה עֲמַלְקָאָה וְסוֹפֵהּ לְעָלְמָא יֵבַד׃ כא וַחֲזָא יָת שַׁלְמָאָה וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר תַּקִּיף בֵּית מוֹתְבָךְ וְשַׁוִּי בִכְרַךְ תַּקִּיף מְדוֹרָךְ׃ כב אֲרֵי

רש"י

עמלק. נסתכל בפורענותו של עמלק (כט): ראשית גוים עמלק. הוא קדם את כלם להלחם בישראל וכך תרגם אונקלוס ואחריתו לאבד בידם שנאמר תמחה את זכר עמלק (לט): (כא) וירא את הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק כענין שנאמר ויאמר שאול אל הקיני וגו' (מ) הזכירו אחר עמלק נסתכל בגדולתם של בני יתרו שנא' בהם תרעתים שמעתים סוכתים (מא): איתן מושביך. תמה אני מהיכן זכית לכך הלא אתה עמי היית בעצה הבה נתחכמה לו (מב) ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל (מג): (כב) כי אם יהיה לבער קין וגו'. אשריך שנתקעת לתוקף זה שאינך נטרד עוד מן העולם כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם. מה בכך (ג) (מד): עד מה אשור תשבך. עד היכן הוא מגלה אותך שמה לאלא ותבור אין זה טרוד מן העולם אלא טלטול ממקום למקום ותשוב עם שאר הגליות.

אבן עזרא

נבואה (עד) [ו] והמשל ראשית גוים, ופירושו הוא הגוי הנלחם עם ישראל בראשונה (עה) ואחריתו עד שיהיה אובד, וכן היה בימי שאול שהמית מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק (ש"א טו ג) וזקן (עו) ורבים פירשו, ראשית גוים, כי הם יחשבו בראש הגוים (עז), ולא היה כן (עח): כא וירא את הקיני. משפחת יתרו (עט), וכתוב המה הקינים (דה"א ב כה) וחבר הקיני ((שופ' ד יא) (פ) [ז] והמשל ושים בסלע קנך, והטעם כפול (פא), כי אילו היה מושבך גבוה כקן העוף לא יצילך (פב): כב לבער קין. כמו ושבה והיתה לבער (ישעי' ו יג) (פג), וכן כאשר יבער הגלל (מ"א יד י) ובערת הרע (דבר' יג ו) (פד) וקין הוא הקיני (פה): וטעם עד מה אשור תשבך. כאומר עד מתי תשבך אשור, לא יעזבך כי אם היתה לבער (פו), ואשור לשון נקבה, והטעם מחנה (פז), וכן ותפול שבא ותקחם (איוב א טו) (פח) ותערוך ישראל (ש"א יז כא) (פט):

יהל אור

שריד, שהיה שר הצבא: (עד) אמר בדרך נבואה ולא בנבואה ממש: (עה) וכן ת"א, וכן פי' רש"י, והרשב"ם, והרלב"ג: (עו) ושם (פ' ה) כתוב, ואת כל העם החרים לפי חרב: (עז) וכן פי' הרמב"ן והרדי"א ז"ל: (עח) כי לא היה נחשב כראש הגוים: (עט) וכן פי' רש"י רשב"ם רמב"ן ורע"ם: (פ) וסיום הפסוק „נפרד מקין מבני חובב חותן משה": (פא) באמרו מושבך וקנך: (פב) פי' כקן העוף הנחקק בסלע, וכנה המבצר הגבוה לסלע לפי שרובם נבנים על סלע לא יצילך וכפי' רב"ה: (פג) והוא ענין הכרתה והסרה: (פד) כולם ענין הכרתה והסרה: (פה) ממשפחת יתרו: (פו) הקיני ממשפחת יתלו היה מושבו סמוך לישראל והגלהו מלך אשור ונהג אותו בשבי, ויאמר עד מתי תשבך אשור ולא ירצה לעזבך ורצונו שתהיה לבער: (פז) פי' מחנה אשור או מלכות אשור: (פח) פי' ותפול ל"נ ושבא הוא ל"ז, וענינו ותפול מחנה שבא: (פט) ותערוך ל"נ וישראל

קרני אור

שהעיר ע"ז: [ו] ועיין ברמב"ן מה שביאר בזה, וכתב יתכן כי וירא כפשוטו שהיה בראש הפעור הנשקף על פני הישימון, והביט כנגד ארץ עמלק היושב בנגב הכוה: [ז] המפרשים השבו שאמר על הקיני שהם מבני חובב חותן משה שהיה יושב עם עמלק, ושאמר שאול כנגדו קומו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו (ש"א טו ו) והפירוש הוה בלתי מתישב לפי שלא מצינו בספורי הגליות כלם שגלו בני חובב עם ישראל ביד מלך אשור, ולא נמצא יעוד לקיני כ"א לישראל ועוד לדבריהם מה הטעם אשר יעץ לקיני להתישב עם ישראל אם יגלה עמם כל הגלות הארוך הזה, ויותר ראוי היה שיסור מעמלק ולא יתחבר עם ישראל, אבל הנכון הוא שקיני הנזכר כאן הוא אחד מעשרה

מקורי רש"י

לט) דבר' כ"ה: מ) ש"א ט"ו ו': מא) דה"א ב' כ"ה, ועיין סנהד' ק"ו א', סוטה י"א א': מב) שמות א' י': מג) סנהד' ק"ו א' מדרש אגדה פס"ו: מד) מדרש אגדה:

יהתבוננות: ג) ובמדרש אגדה ובאימתי מתחייב לבער משגלו השבטים, אבל אותם שהיו בירושלים לא גלו ואפילו

מנחת יהודה

„לאויביו אלו ישראל" ופי' והי' אדום ושעיר ירשה לאויביהם, ומי הם אויביהם אלו ישראל: כס) אין וירא את עמלק, וירא את הקיני, ראיית עין, כי פניו כלפי המדבר הי', ועמלק וקיני לא היו במדבר, אלא ראיה שכלית

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קַ֕יִן עַד־מָ֖ה אַשּׁ֥וּר תִּשְׁבֶּֽךָּ׃ כג וַיִּשָּׂ֥א
מְשָׁל֖וֹ וַיֹּאמַ֑ר א֕וֹי מִ֥י יִחְיֶ֖ה מִשֻּׂמ֥וֹ
אֵֽל׃ כד וְצִים֙ מִיַּ֣ד כִּתִּ֔ים וְעִנּ֥וּ אַשּׁ֖וּר
וְעִנּוּ־עֵ֑בֶר וְגַם־ה֖וּא עֲדֵ֥י אֹבֵֽד׃
כה וַיָּ֣קָם בִּלְעָ֔ם וַיֵּ֖לֶךְ וַיָּ֣שָׁב לִמְקֹמ֑וֹ
וְגַם־בָּלָ֖ק הָלַ֥ךְ לְדַרְכּֽוֹ׃ פ כה א וַיֵּ֤שֶׁב

אונקלוס

אִם יְהֵי לְשֵׁיצָאָה שַׁלְמָאָה עַד מָא אַתּוּרָאָה יִשְׁבְּנָךְ׃ כג וּנְטַל מַתְלֵהּ וַאֲמַר וַי לְחַיָּבַיָּא דְּיֵיחוּן כַּד יַעְבֵּד אֱלָהָא יָת אִלֵּין׃ כד וְסִיעָן יִצְטָרְחָן מֵרוֹמָאֵי וִיעַנּוּן לְאַתּוּר וְיִשְׁתַּעְבְּדוּן לְעֵבֶר פְּרָת וְאַף אִנּוּן לְעָלְמָא יֵיבְדוּן׃ כה וְקָם בִּלְעָם וַאֲזַל וְתָב לְאַתְרֵהּ וְאַף בָּלָק אֲזַל לְאָרְחֵהּ׃ א וִיתֵב יִשְׂרָאֵל בְּשִׁטִּין וְשָׁרִי עַמָּא לְמִטְעֵי

אבן עזרא

כג וישא משלו ויאמר. הוא וצים מיד כתים, ובאשר הזכיר שאשור ישבה הקיני (נ) אמר גם יבא עת שיעונה אשור ועבר עמו, והטעם העברים שישבה אשור, כי הקינים היו דרים עם ישראל, ופירוש המתרגם ארמית ידוע (נא) רק אין מנהג הכתוב להזכיר עבר בלא נהר (נב) יש מפרשים צים לשון רבים מגזרת וצי אדיר (ישעי' לג כא) (נג), וי"א שפירושו כמו ופגשו ציים את איים (ישעי' לד יד) (נד) כי דמם לציים, שישום אדם מראותם: וטעם אוי מי יחיה משמו אל. הטעם על מלך אשור ששם נפשו כמו אל, וכן כתיב בספר ישעיה (נה) או טעמו מי יחיה מהגזרות ששם אל בעולם ע"י אשור, כי מלך אשור נצח את כל הגוים כי כן כתוב (נו): כד וכתים. מבני יון כי כן כתוב (נז) ויתכן להיות רמז למלכות יון [ח] וכבר ביארתי בספר דניאל כי מלכות יון וכתים אחת היא, והיא החיה השלישית בראיות (נח): מיד כתים, ממקום, כמו על יד הירדן (למעלה יג כט) ויד תהיה לך (דבר' כג יג) (נט): וגם הוא. כתים שהוא שם יחיד, ואם הוא על משפט לשון רבים (ק), והעד ובני יון אלישה ותרשיש כתים (בראש' י ד) (קא): כה ויקם בלעם. כי שוכב היה, ותרדמה נפלה עליו,

רש"י

(כג) וישא משלו וגו'. כיון שהזכיר את שביית אשור אמר: אוי מי יחיה משמו אל. מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה שלא ישים עליו הגוזר את אלה לא) שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל העובדי כוכבים ועוד יבואו לב) ציים מיד כתים ויעברו כתיים שהן ארמיים לג) בבירניות לד) גדולות על אשור: (כד) וענו אשור וענו עבר. וענו אותם שבעבר הנהר: וגם הוא עדי אבד. וכן פי' דניאל ועד דקטילת חיותא והובד גשמה מה): וצים. ספינות גדולות

קרני אור

עממים שנתן הקב"ה לאברהם אותם שלשה מלכיות שלא כבשו ישראל את הקני ואת הקנזי ואת הקדמוני, וכן ת"א בקני יתוכר באברהם, ובמקום הזה בשניהם תרגם בשוה שלמאה, ואמז"ל באותם שלשה מלכיות שהם עמון ומואב ואדום, ולכן בלעם זכר בנבואתו זאת אדום ומואב, ולפי שלא זכר עמון שהוא באמת הקני, לכן ניבא עליו עתה בשם קני (רדי"א) וכן ביאר הנתיבה לגר דעת התרגום, ונמצא בספרי הקדמונים ליוסיפון הנקרא פלאפיאום שכבשם מלך אשור ושרף באש בתי הקיני והגלם בשבי: [ח] וכן תרגם הר"ל שהם היונים הבאים מא"י Cipro שבדרומה עיר ושמה Kitti והכונה על מלכי מוקדון אלכסנדרוס והבאים אחריו שכבשו ארץ אשור והארצות אשר מעבר לנהר פרת (הואיל משה) וכן פי' רס"ג, ועיין רמב"ן ובנתה"ש מה שביארו בזה:

יהל אור

ל"ז, ופניני ותערוך מהגה ישראל: (נ) שהיה עם ישראל: (נא) שתרגם מלת עבר, עבר פרת: (נב) והי"ל להזכיר נהר עם עבר: (נג) ועניינו ספינות: (נד) ציים הם חיות השוכנות בציה במדבר, ואיים תיוב"ע חתולין: (נה) ישעי' (לו יח יט כ): (נו) (שם שם): (נז) ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים (בראש' י יד): (נח) עיין בפי' הח' ז"ל (בראש' י, ד) ובביאורי שם שהארכתי בזה: (נט) ופי' מקום: (ק) ביו"ד ומ"ם: (קא) הרי לשם יחיד קרא נ"כ

מנחת יהודה

ואפילו בחורבן בית המקדש לא גלו מבני יתדב בן רכב, שהם היו מבני קני שהקב"ה שלחם להרי חשך: לא) כת"א:
לב) בז"ל כאן סיום פסוק כ"ג, ואח"כ מתחיל ציון פ' כ"ד „וצים מיד כתים": לג) ובז"ל „רומיים" ולא ארמיים
לד) ביאיר מלת „בירניות" סגדלים, עיין רשב"ם (פסחים קי"ח ב'):

מקורי רש"י

מה) דניאל ז' י"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ישראל בשטים ויחל העם לזנות
אל־בנות מואב: ב ותקראן לעם
לזבחי אלהיהן ויאכל העם
וישתחוו לאלהיהן: ג ויצמד
ישראל לבעל פעור ויחר־אף יהוה
בישראל: ד ויאמר יהוה אל־משה
קח את־כל־ראשי העם והוקע
אותם ליהוה נגד השמש וישב
חרון אף־יהוה מישראל: ה ויאמר

אונקלוס

בתר בנת מואב:
ב וקרא לעמא לדבחי
טעותהון ואכל עמא
וסגידו לטעותהון:
ג ואתחבר ישראל
לבעלא פעור ותקף
רגזא דיי בישראל:
ד ואמר יי למשה דבר
ית כל רישי עמא ודון
וקטול דחיב קטול קדם
יי לקבל שמשא ויתוב
תקוף רגזא דיי מישראל:
ה ואמר משה לדיני
ישראל קטולו גבר
גברוהי דאתחברו

רש"י

כדכתיב ולי אדיר מו). וגורני רבתא לה): (א) בשטים. כך שמה א): לזנות אל בנות מואב. ע"י עלת בלעם כדאיתא בחלק ב): (ב) וישתחוו לאלהיהן. שכשתקף יצרו עליו ואומר לה השמיעי לי והיא מוציאה לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו השתחוה לזה ג): (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו ד): ויחר אף ה' בישראל. שלח בהם מגפה: (ד) קח את כל ראשי העם. לשפוט את העובדים לפעור ה): והוקע אותם. את העובדים. והוקע היא תלייה כמו שמצינו בבני שאול והוקענום לה' ו) ושם תליה מפורשת בע"א בסקילה וכל הנסקלים נתלין ז): נגד השמש. לעין כל ומ"א השמש מודיע את החוטאים. הענן נקפל א) מכנגדו והחמה

אבן עזרא

וכן אמר נופל וגלוי עינים (פ' טז) (קג): א בשטים. כי כן כתוב ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים (למטה לג מט) והכל בערבות מואב, כי לא זזו משם, גם יהושע משם שלח מרגלים (א) ולפי דעתי כי ויחל מהבנין הכבד הנוסף (ב): ב וישתחוו. ישראל ובנות מואב (ג) [א]: ג ויצמד ישראל. מגזרת צמד בקר (ש"א יא ז) (ד) והטעם הנשים (ה) והנה נצמדו עמם לדת פעור (ו): ד והוקע אותם. הטעם על הנצמדים (ז) והעד שהוא כתוב ויאמר משה אל שופטי ישראל (ח) והוקע אותם, כמו ווקיעום בהר (ש"ב כא ט) (ט) כדברי המתרגם ארמית (י) והעד נגד השמש, והטעם בפרהסיא (יא), כמו לעיני השמש הזאת

יהל אור

ביו"ד מ"ס שהוא סימן הרבים: (קב) וכאשר כלה להתכלא נבואה זו קם על רגליו:
(א) יהושע (כ א): (ב) מבנין הפעיל מהכפולים מגזרת תחלה המתפעלת לפעמים בזה הבנין ופרשו חלל ואינם מענין הלול, וע"כ מלת ויחל בקמץ היו"ד כמשפט: (ג) ופי' וישתחוו ל"ר בגרוף בנות מואב, וזהו לאלהיהן ל"נ: (ד) ועניינו חבור ודבוק: (ה) שנצמדו עם הנשים: (ו) והתחילו תחילה בעריות, ומשם לזבח ע"ז, ואח"כ ההשתחויה: (ז) ואינו חוזר על ראשי העם הסמוך לו: (ח) שהם ראשי העם שיהרגו הנצמדים: (ט) ועניינו התלייה על העץ: (י) וכמנהג רק בתיוב"ע „ותצלוב יתהון" שהוא ענין תליה וכן פי' רש"י והרד"ק בשרשיו: (יא) לעין כל:

קרני אור

[א] עיין ברד"א שיאמר כי בנות מדין היו סוחות האלו והתכברו עצמן לומר מואביות אנחנו, ויהודן בזה מה שאמר הכתוב (למטה לא ב) נקום נקמת ישראל

מקורי רש"י

מו) ישעי' ל"ג, כ"א: א) תנחומא א' י"ז תנחומא ב' כ"ו ועיין סנהד' ק"ו א' בכורות ס' ב': ב) סנהד' ק"ו א' ספרי: ג) תנחומא א' י"ח תנחומא ב' כ"ז ספרי במד"ר פ"כ כ"ג מדרש אגדה: ד) ספרי סנהד' ס' ב' במד"ר שם מדרש אגדה: ה) ספרי תנחומא א' י"ט תנחומא ב' כ"ט במד"ר שם ילקוט תשע"א: ו) ש"ב כ"א, ו': ז) סנהד':

מנחת יהודה

לה) ותרגומו, וגורני רבתא: א) בתנחומא א' י"ט, ובהנחומא ב' כ"ח, הנוסח „נקלף" ועיין הערת קס"ז שם, שכתב שבדפוסים הראשונים ובכ"י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֹשֶׁה אֶל־שֹׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הִרְגוּ אִישׁ אֲנָשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעוֹר: ו וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּא וַיַּקְרֵב אֶל־אֶחָיו אֶת־הַמִּדְיָנִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְהֵמָּה בֹכִים פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: מפטיר ז וַיַּרְא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר

אונקלוס

לְבַעְלָא פְעוֹר: ו וְהָא גַבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתָא וְקָרֵב לְוָת אֲחוֹהִי יָת מִדְיָנִיתָא לְעֵינֵי מֹשֶׁה וּלְעֵינֵי כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאִנּוּן בָּכָן בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא: ז וַחֲזָא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא וְקָם מִגּוֹ כְּנִשְׁתָּא וּנְסֵיב רֻמְחָא

אבן עזרא

(ש"ב יב יא) (יכ) [ב]: ה הרגו איש אנשיו. הטעם מאיזה שבט יהיו, ויודע כי הרגו, ואם לא הזכיר הכתוב (יג): ו ויקרב אל אחיו. נתנה למשפחתו (יד): והמה בוכים. מתפללים לשם (טו): ז וירא פינחס. כאשר ראה פינחס, כן קם מתוך העדה שהיתה בחצר אהל מועד, ויש בכאן שאלה (טז) ויתכן להשיב שכבר נצמד זמרי בעדים (יז): (אל הקבה. כמו אל האהל וכן קרוב בלשון קדר (יח), ואם יש מעט הפרש בין צורת האהל והקבה) (יט):

רש"י

זורחת עליו ח): (ה) הרגו איש אנשיו. כל אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג שנים ודייני ישראל שמונה רבוא ושמונת אלפים כדאיתא בסנהדרין ט): (ו) והנה איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של שמעון אצל זמרי שהיה נשיא שלהם ואמרו לו אנו נדונין במיתה ואתה יושב וכו' כדאיתא באלו הן הנשרפין י): את המדינית. כזבי בת צור: לעיני משה. אמרו לו משה זו אסורה או מותרת א"ת אסורה בת יתרו מי התירה לך וכו' כדאיתא התם: והמה בכים. נתעלמה ממנו הלכה (כל הבועל ארמית קנאים פוגעים בו) יא) געו כ) כולם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים רבוא שנאמר ויטחן עד אשר דק יא*) וגו'. וכאן רפו ידיו. אלא כדי שיבא פינחס ויטול את הראוי לו יב): (ז) וירא פינחס. ראה מעשה ונזכר הלכה אמר לו למשה מקובלני ממך הבועל ארמית קנאין פוגעין בו יג) א"ל

קרני אור

מלת שמדיינים ולא אמר מלת המתאביים: [ב] ויש מדרז"ל שפי' שאלו ראשי העם על שלא מיחו בעובדים עיין (תנחומא א יט, תנחומא ב כח במד"ר פ"כ כג, ילקוט רמז תשע"א בשם התנחומא) וכ"ה (זהר שמות דף ג ב) רישי עמא דידעו ולא מחו בידייהו אתענשו בקדמיתא, וכן פי' הריקאנטי בשם מדרש שיר השירים וכן פי' בעל מעשה ה' והרדי"ת, וכן פי' בעל כותיל משם,

יהל אור

(יב) שפי' נ"כ בפרהסיא: (יג) עיין ברמב"ן מה שביאר בזה: (יד) מסרה למשפחתו להראות להם מי האשה אשר מצא לו בת נשיא מדין, וכן פי' שד"ל, ורשב"ם פי' ויקרב אל אחיו להזנותה, כדכתיב לא תקרבו לגלות ערוה (ויקרא יח ו): (טו) שישוב חרון אפו מישראל: (טז) כיצד הרג פנחס את זמרי בלא התראה ועדים: (יז) שדיקר את שניהם בשעת מעשה באופן שהיה עדות שהוא היה שוכב עמה, וכן היה הלוי הרגו איש אנשיו הנלמדים: (יח) וכן פי' ר"י נ' גנאה בשרשיו שהיא כן בלשון הערבי, והה"א הזאת אשר בוקבה איננה שרשית אבל היא לנקבה, וה"א השורש נופלת: (יט) כי הקבה הוא חדר המטות עשוי לשכוב שם:

מנחת יהודה

אקספארד ובכ"י רומי ובכ"י רח"מ „נקפל", ותיקן המדפיס סמאנשובה „נקלף מעליו" וכ"ה הנוסח בילקוט תשע"א „נקלף" ובבמד"ר פ"כ כ"ג ובפסי"ר השמיטו המלה, והציגו „סר מעליו": כ) ענינו צעקה וכן געו כל העם בבכיה (תענית כ"ח ב'), והושאל כהמיית הבהמות בל"ב, הלך וגעו (ש"א ו' י"ב) אם יגעה שור על בלילו:

מקורי רש"י

ח) עיין מנחת יהודה: ט) דף י"ח א' ועיין ירושלמי סנהד' פ"א ה"ד ופ"י ה"ב ששם מונה שבע ריבוא ושמונת אלפים ושש מאות, וכ"ה בבבלי: י) דף פ"ב א' תנחומא א' כ', תנחומא ב' כ"ט, במד"ר פ"כ כ"ד ילקוט תשע"א: יא) ירושלמי סנהד' פ"ט ה"ז, במד"ר פ"כ כ"ה, ילקוט שם: יא*) שמות ל"ב, כ': יב) תנחומא א' כ', תנחומא ב' כ"ט במד"ר פ"כ כ"ד ילקוט שם: יג) סנהד' פ"ט ב' ופ"ב א' ע"ז ל"ו ב' במד"ר פ"כ כ"ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

בִּידֵהּ: ח וְעַל בָּתַר גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל לְקֻבְּתָא וּבְזַע יָת תַּרְוֵיהוֹן יָת גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל וְיָת אִתְּתָא לִמְעַהָא וְאִתְכְּלִי מוֹתָנָא מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט וַהֲווֹ דְּמִיתוּ בְּמוֹתָנָא עֶשְׂרִין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין: פ פ פ

בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה
וַיִּקַּח רֹמַח בְּיָדוֹ: ח וַיָּבֹא אַחַר אִישׁ־
יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֻּבָּה וַיִּדְקֹר אֶת־
שְׁנֵיהֶם אֵת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת־
הָאִשָּׁה אֶל־קֳבָתָהּ וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה
מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ט וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה
וְעֶשְׂרִים אָלֶף: פ פ פ ק"ד. מגוה סימן. ומפטירין והיה שארית יעקב. במיכה סימן ה'.

רש"י

קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא ג) יד). מיד ויקח רומח בידו וגו': (ח) אל הקבה. אל האהל ד): אל קבתה. כמו הלקיים והקיבה טו) כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם. והרבה נסים נעשו לו וכו' כדאיתא התם ה) טז): חסלת פרשת בלק

אבן עזרא

וידקור. כמו ודקרני בה (ש"א לא ד) (כ): אל קבתה. בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי (כא) וי"א כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה (כב) [ב*] וגם יש דרך דרש שנעשו עשרה נסים לפינחס (כג) רק הכתוב לא הזכירם:

יהל אור

(כ) ועניינו דקירת הרב: (כא) כי אמר שהקריבה לפני אחיו הזרו כולם אל הקבה להשתעשע עמה, והנה הקבה היתה של האשה המדינית, וזה טעם ואת האשה אל קבתה: (כב) ופי' בטנה וכן ה"ה למעהא: (כג) ובספרי, וכן בתנחומא (א כא), ובתרגום יונ"ע, שנים עשר נסים ובסנהד' פ"ב ב' ששה נסים, ורש"י ז"ל לא פי' כמה, וכתב והרבה נסים נעשו לו:

קרני אור

וכתב שכנוי אותם מוסב לראשי שפס עלמס: [ב*] עיין יהל אור, וענינס הכיס שבמעי הבהמה שבו כוונס מלב סייך וקרוס בו, ונזכר באשה ע"ד ההשאלה, או הוא כן במעי האדם, והז"ל פי' מקוס הערוה (רד"ק) אל נקבותה מגורת ויקוב אור בדלתו שהנו"ן נופלת (חזקוני):

מקורי רש"י

יד) סנהד' פ"ב א' וע"ז א' ב"מ פ"ג ב' ילקוט תשע"א: טו) דבר' י"ח ג': טז) עיין מנחת יהודה:

מנחת יהודה

(איוב י' ח'): ג) שליח: ד) עיין (ב"ב כ"ח ב') עילם לקובה הוא דומה, ופי' הרשב"ם שם „אהל שכולו סוכה": ה) בספרי, ובתנחומא א' כ"א, במד"ר פ"כ כ"ה, לקוט תשע"א, מדרש אגדה, שנים עשר נסים, ועיין סנהד' פ"ב ב', ירושלמי סנהד' פ"י ה"ב ושם ששה נסים ויש שינוי גם בסדר הנסים:

אונקלוס

וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יא פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
יא פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן

רש"י

(יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. לפי שהיו השבטים מבזים אותו

אבן עזרא

יא בקנאו. קל הנו"ן להקל על הלשון (א), והטעם כי הוא קנא כקונו (א*), וכתוב על

יהל אור

(א) בי"ל הנו"ן דגושה, ונפל הדגש להקל על הלשון, עיין מנחת שי: (א*) ובד"ק „כי הוא קנא במקומו" וכ"ה בס' כ"י, וברכ"ה, ובס' המ"ב קנא לקונו, כי כן הוא לשון הפ', אשר קנא לאלהיו פ'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בידה: ח ועל בתר גברא בר ישראל לקבתא ובזע ית תרויהון ית גברא בר ישראל וית אתתא למעהא ואתכליאת מותנא מעל בני ישראל: ט והוו דמיתו במותנא עשרין וארבעא אלפין: פ פ פ

בן־אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו: ח ויבא אחר איש־ישראל אל־הקבה וידקר את־שניהם את איש ישראל ואת־האשה אל־קבתה ותעצר המגפה מעל בני ישראל: ט ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף: פ פ פ

ק"ד. מגוה סימן. ומפטירין והיה שארית יעקב. במיכה סימן ה'.

רש"י

קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא ג) יד). מיד ויקח רומח בידו וגו': (ח) אל הקבה. אל האהל ד): אל קבתה. כמו הלקיים והקיבה טו) כוון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה וראו כולם שלא לחנם הרגם. והרבה נסים נעשו לו וכו' כדאיתא התם ה) טז): חסלת פרשת בלק

אבן עזרא

וידקור. כמו ודקרני בה (ש"א לא ד) (כ): אל קבתה. בקובה שהיתה שם עם אחי זמרי (כא) וי"א כי קבתה מגזרת הזרוע והלחיים והקיבה (כב) [ב*] וגם יש דרך דרש שנעשו עשרה נסים לפינחס (כג) רק הכתוב לא הזכירם:

יהל אור

(כ) ועיגים דקירת הרב: (כא) כי אחר שהקריבה לפני אחיו הזרו כולם אל הקבה להשתעשע עמה, והנה הקבה היתה של האשה המדינית, וזה טעם ואת האשה אל קבתה: (כב) ופי' בטנה וכן ת"א למעהא: (כג) ובספרי, וכן בתנחומא (א כא), וכתרגום יוב"ע, שנים עשר נסים ובסנהד' פ"ב כ' ששה נסים, ורש"י ז"ל לא פי' כמה, וכתב והרבה נסים נעשו לו:

קרני אור

וכתב שכנוי אותם מוסב לראשי פעם עלמס: [ב*] עיין יהל אור, ועניגם הכים שנמצאי שבהמה שנו כגום מלב סייק וקרוס נו, וגזכר במשנה ע"ד השאלה, או הוא כן במעי האדם, והו"ל פי' מקום העבור (רד"ק) אל נקבותם מגורת, ויקוב אור בדלתו שבנו"ן נופלת (זוקוני):

מקורי רש"י

יד) סנהד' פ"ב א' וג"ו א' ב"מ פ"ג כ' ילקוט תשע"א: טו) דבר' י"ח ג': טז) עיין מנחת יהודה:

מנחת יהודה

(איוב י' ח'): ג) שליח: ד) עיין (ב"ב כ"ח ב') עילם לקובה הוא דומה, ופי' הרשב"ם שם "אהל שכולו סוכה": ה) בספרי, ובתנחומא א' כ"א, במד"ר פ"כ כ"ה, לקוט תשע"א, מדרש אגדה, שנים עשר נסים, ועיין סנהד' פ"ב ב', ירושלמי סנהד' פ"י ה"ב ושם ששה נסים ויש שינוי גם בסדר הנסים:

ומליל יי עם משה למימר: יא פינחס בר אלעזר בר אהרן כהנא

וידבר יהוה אל־משה לאמר: יא פינחס בן־אלעזר בן־אהרן

רש"י

(יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. לפי שהיו השבטים מבזים אותו

אבן עזרא

יא בקנאו. קל הנו"ן להקל על הלשון (א), והטעם כי הוא קנא כקונו (א*), וכתוב על

יהל אור

(א) בי נ"ל הנו"ן דגושה, ונפל הדגש להקל על הלשון, עיין מנחת שי: (א*) ובד"ק "כי הוא קנא במקומו" וכ"ה בס' כ"י, וברב"ה, ובס' המ"ב קנא לקונו, כי כן הוא לשון הפ', אחר קנא לאלהיו פ'.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם
וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּקִנְאָתִי׃ יב לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ
אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם׃ יג וְהָיְתָה לּוֹ
וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם

אונקלוס

אֲתֵיב יָת חֵימְתִי מֵעַל בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בִּדְקַנֵּי יָת קִנְאָתִי
בֵּינֵיהוֹן וְלָא שֵׁיצִית יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי׃ יב בְּכֵן
אֱמַר הָא אֲנָא גְזַר לֵהּ יָת
קְיָמִי שְׁלָם׃ יג וּתְהֵי לֵהּ
וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי קְיָם
כְּהֻנַּת עָלַם חֲלָף דִּי קַנֵּי
קֳדָם אֱלָהֵהּ וְכַפַּר עַל בְּנֵי

אבן עזרא

השם כי הוא אל קנא (שמות כ, ה) בע"ז, ולולא הוא שקנא הייתי מכלה כל ישראל בדבר בקנאתי (ב): יב את בריתי שלום. טעמו את בריתי ברית שלום (ב*) כמו כסאך אלהים (תה' מה ז) (ג) ורבים כן, והטעם שלא ינור מאחי זמרי, כי הוא נשיא בית אב (ד), ושכרו שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ונצח, כי הכהנים הגדולים היו מבני פינחס (ה), ויתכן שהיו בנים אחרים לאלעזר (ו). ומלת אחריו לאות שמת ואינו אליהו כלל (ז) [א] וכבר פירשתיו כי נגיד היה עליהם (ח) [א*], וגם שהיה בימי פלגש בגבעה (ט) [ב]: יג אשר

רש"י

הראותם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים א) והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן ב): בקנאו את קנאתי. בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף ג) כל לשון קנאה ד) הוא המתחרה לנקום נקמת דבר ה) ב) אנפרט"מנט בלע"ז ו): (יב) את בריתי שלום. שתהא לו לברית שלום ז) כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה אף כאן פירש לו הקב"ה שלומותיו ג): (יג) והיתה לו. בריתי זאת: ברית כהנתו עולם. שאע"פ שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשח

קרני אור

[א] וכ"ה (תוס' ב"מ קיד א) ד"ה מהו שיסדרו, שנמצא בתשו' גאון שכתב שיש בסדר אליהו רבה, שי"א שהיה מבני בניה של לאה, ואמר להם (אליהו) איני אלא מזרעה של רחל, ונתן להם סימן שכתוב ביחוסו של בנימין „ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם" (דה"א ח כו) א"כ לא היה מהכהנים ואינו פנחס, וכ"ה (סדר אליהו רבא פי"ח, סדר אליהו זוטא פט"ו) שאמר לחכמים רבותי אין אני בהתי אלא מזרעה של רחל, ועיין (ב"ר פע"א ט, שמו"ר פ"מ ד) שהיה מירושלים מבני בנימין, ועיין תוס' ב"ב (קכא ב) ד"ה שבעה, הא' תנא סבר דאליהו לא הוה פנחס: [א*] עיין (ויק"ר פל"ז ב) פנחס כשנתלקה ממנו רוה"ק, כה"ד ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו (דה"א ט כ) משמע שעתה נסתלקה ממנו רוה"ק: [ב] ויש דעות שפנחס הוא אליהו, עיין (פדר"א פ' מז, ילקוט ראש סדר פנחס

יהל אור

(פ' יג), וכס' בא"י הגי' „קנאי כקונו": (ב) כמ"ש אח"ז, ולא כליתי וגו' ע"ד אכנו בדבר ואורישנו (במד' יד): (ב*) כי מלת בריתי הוא הידוע, והידוע לא יסמך, לכן יאמר שחסר הנסמך: (ג) ונ"ל כסאך כסא אלהים: (ד) ונתן לו ברית שלום שלא יפחד מאחיו גואלי הדם: (ה) עיין (דה"א ה מן פ' ל עד פ' מא) והכהונה הגדולה היתה תמיד משלשלת פנחס: (ו) ונבחר מהם רק פנחס, וע"כ אמר הכתוב והיתה לו ולזרעו אחיו, כלומר לו ולא לאחיו: (ז) כי הפי' מן אחריו, אחרי מותו: (ח) כ"ה (דה"א ט כ) ופנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו, ופי' הרד"ק שם, ר"ל על משפחת הקרחי היה נגיד פנחס בן אלעזר לפנים בימי אבותיהם, כמו שהיה אלעזר אביו ממונה עליהם, ואחריו היה פנחס בנו נגיד ג"כ עליהם כי היה ה' עמו: (ט) וברד"ק „כי נגיד היה עליהם בימי פלגש בגבעה", ועיין (שופ' כ כח)

מנחת יהודה

א) בדרש שאלעזר לקח מבנות יתרו, דכתיב ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה (שמות ו' כ"ה) ומפרש באגדה (עיין מקורי רש"י) פוטיאל זה יתרו שפיטם עגלים לע"ז, ועוד אמרו (סוטה מ"ג א') פוטיאל זה בנו של יוסף שפטפט ביצרו: ב) לכך יחסו אחר האב, שלא תאמר אמו גיורת היתה, שהיתה מבנות פוטיאל, וגיורת אסורה לכהן וא"כ היה חלל, לפיכך הוצרך ליחסו (ר"מ מקוצי): ג) כי אין לשון קנאה שייך אצל השם, ונקמה אצל השם הוא הקצף: ד) וא"כ מדוע לא כתב הכתוב בנקמו: ה) ועל ההתחלה כתב הפי' לשון קנאה: ו) (דיא עראייפערונג): ז) עיין ראב"ע ויהל אור אות ב'.

מקורי רש"י

א) תנחומא א', תנחומא ב' ג' ספרי סנהד' פ"ב ב' סוטה מ"ג א' ב"ב ק"ט ב', פסי' דר"כ פי' דברי ירמיהו (קט"ו ב') ב"ר פ' פ"ו ג', שמו"ר סוף פ"ז ויק"ר פ' ל"ג ד' במד"ר פכ"א ג', מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תשע"א: ב) עיין רש"י גיטין ו' א' ד"ה קנאה: ג) עיין סנה' פ"ב ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר
עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יד וְשֵׁם אִישׁ
יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־
הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא
בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי׃ טו וְשֵׁם הָאִשָּׁה
הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר
רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא׃
פ טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יז צָרוֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם

אונקלוס

יִשְׂרָאֵל׃ יד וְשׁוּם גַּבְרָא
בַּר יִשְׂרָאֵל קְטִילָא דִּי
אִתְקְטֵיל עִם מִדְיָנֵיתָא
זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית
אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן׃
טו וְשׁוּם אִתְּתָא
דְּאִתְקְטִילַת מִדְיָנֵיתָא
כָּזְבִּי בַת צוּר רֵישׁ אֻמֵּי
בֵּית אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא׃
טז וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ יז אָעִיקוּ יָת מִדְיָנָאֵי

רש"י

עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן. אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן. וכן שנינו בזבחים ד) לא נתכהן פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו כמו המקנא אתה לי ה). וקנאתי לציון ו) בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו'. במקום שיחס את הצדיק לשבח יחס את הרשע לגנאי ח) ז): נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. ד"א להודיע שבחו של פינחס שאע"פ שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם לכך הודיעך הכתוב מי הוא המוכה: (טו) ושם האיש המוכה וגו'. להודיעך שנאתן של מדינים שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל ח): ראש אומות. אחד מחמשת מלכי מדין את אוי ואת רקם ואת צור ט) וגו' והוא היה חשוב מכולם שנאמר ראש אמות ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי י): בית אב. חמשת בתי אבות היו למדין. עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה יא) וזה היה מלך לאחד מהם ס): (יז) צרור. כמו זכור יב) שמור יג)

אבן עזרא

קנא לאלהיו. שאהבתו את השם (ט'), גם עשה טוב לישראל (י'), ודרך דרש האב כפר ובניו יכפרו (יא): יד אשר הכה את המדינית. עם ורבים כן (יב): נשיא בית אב. אחד מחמשת אבות בני שמעון (יג), וראש לבית אבותיו גדול ממנו (יד): טו צור. אחד ממלכי מדין, והנה גם מלכי מדין חמשה אבות (טו): יז צרור. שם הפועל (טז) כמו זכור את יום השבת (שמות

יהל אור

„ופנחס בן אליעזר בן אהרן עמד לפניו" והאריך ימים הרבה, כי היה אז ליציאת מצרים יותר משלש מאות שנה, והוא היה מיוצאי מצרים: (ט') והלמ"ד ישרת במקום בעבור: (י') ובד"ק „עשה טובה לישראל" פי' מה שלא מתו כולם במגפה, וכן פי' הרמב"ן: (יא) פי' האב אהרן או אלעזר, ובניו זה פנחס יכפרו: (יב) שפי' את עם: (יג) למטה (כו יב יג) כתובים בני שמעון והיו חמשה, והם ראשי אבות המשפחה, וזמרי היה נשיא על בית אב אחד: (יד) וראש לבית אבותיו הכתוב (למעלה א ד) הוא ראש על כל בתי האבות, והוא נשיא השבט: (טו) עיין רש"י: (טז) מקור במקום צווי:

מקורי רש"י

ד) דף ק"א ב': ה) לעיל י"א כ"ט: ו) זכריה ח' ב': ז) תנחומא א' ב' תנחומא ב' ג' במד"ר פכ"א ג' ילקוט תשע"ב: ח) תנחומא א' ב', תנחומא ב' ג', במד"ר פכ"א ג', ילקוט תשע"ב, מדרש אגדה: ט) למטה ל"א ח': י) תנחומא א' וב' שם במד"ר שם ילקוט שם מדרש אגדה: יא) ברא' כ"ה ד': יב) שמות כ' ח': יג) דבר' ה' י"ב:

מנחת יהודה

ס) כי קשיא להם שאין זה מקום הודעת שמו אלא למעלה כשאמר והנה איש מבני ישראל (לעיל פ' ו') שם היה ראוי לזכור שמו, ולמה זכרו בכאן, ולא עוד אלא שזכר יחוסו, לזה אמרו ז"ל שלא זכרו להודעת שמו אלא במקום וכו' (הזכרון): ס) והיה מלך שבכולם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אוֹתָם: יח כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם
בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר־נִכְּלוּ לָכֶם עַל־
דְּבַר־פְּעוֹר וְעַל־דְּבַר כָּזְבִּי בַת־
נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־
הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר: א וַיְהִי
אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פסקא באמצע פסוק פ
כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל
אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר:
ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ ׀ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה

אונקלוס

וְתִקְטְלוּן יָתְהוֹן: יח אֲרֵי מְעִיקִין אִנּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דִּי נְכִילוּ לְכוֹן עַל עֵסַק פְּעוֹר וְעַל עֵסַק כָּזְבִּי בַת רַבָּא דְמִדְיָן אֲחַתְהוֹן דְּאִתְקְטִילַת בְּיוֹמָא דְמוֹתָנָא עַל עֵסַק פְּעוֹר: א וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא וַאֲמַר יְיָ לְמשֶׁה וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ יָת חֻשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵלָּא לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן כָּל נָפֵק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל:

אבן עזרא

כ, ח) (יז): יח כי צררים הם לכם. כי הצרו לכם (יח): בנכליהם. במחשבתם הרעה (יט) מנזרת ויתנכלו אותו (ברא' לז יח) (כ): ועל דבר כזבי. ועוד כי יחשבו לעשות לכם רע בעבור כזבי אחותם (כא) [ב*]: א ויהי אחרי המגפה, אמר השם אל משה ואל אלעזר על יד משה (א) וכן ויצו משה וזקני ישראל (דבר' כז א) (ב) אז ישיר משה ובני ישראל (שמות טו א) (ג), וטעם אחרי המגפה, בעבור שאמר השם לאלה תחלק הארץ (למטה פ' כג) (ד):

רש"י

לשון הווה י). עליכם לאייב אותם: (יח) כי צוררים הם לכם וגו' על דבר פעור. שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור. ואת מואב לא צוה להשמיד מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם כדאמרינן בבבא קמא יד): (א) ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן והוא מונה אותן לידע מנין הנותרות א) ד"א כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו מחזירם במנין ב): (ב) לבית אבותם.

קרני אור

בשם מדרש), וכן (ב"ק קיד א וב') בעובדא דרבה בר אבוה דאשכחיה לאליהו בביה"ק וא"ל לאו כהן מר הוא? ועיי"ש ברש"י שכתב, דאיכא מ"ד דאליהו הוא פנחס, ועיין ברמב"ם שכתב אבל האמת כדברי חז"ל כי פנחס הוא אליהו, ובאור מלת אחריו אחרי הסתלקותו: [ב*] ומה שנתרצו להפקיר כזבי שהיתה בת מלך היה כדי שתתרצינה האחרות ללכת אחרי בת המלך ולא תבושנה מזה, וכל זה להטעות את ישראל בע"ז ובעריות (מדרשי התורה):

יהל אור

(יז) ושם הוא ג"כ שם הפועל: (יח) והוא בינוני פועל ולא שם תואר: (יט) שחשבו עליכם: (כ) שענינו המחשבה הרעה הצפונה בלב ויהיה ממנה המעשה בערמה, שחשבו עליכם להטיאכם לשעבר להצמד לפעור ובבנותיהם: (כא) וזה יחשבו לעתיד להרע לכם, ומלת נכלו משרתת בעבור שתים, ואשר נכלו לכם על דבר כזבי מעת שהכתה:
(א) שדיבר אל משה שיאמר אל אלעזר כי לא מצינו בשום מקום שאלעזר הכהן היה נביא שידבר השם אליו: (ב) ופי' ויצו משה ע"י זקני ישראל: (ג) ופי' הא' ז"ל שם, כי משה לבדו אמרה וזקני ישראל אמרוה לכל: (ד) והיה מן הצורך לדעת מספרם

מנחת יהודה

י) ואינו לשון צווי, דאם הוא צווי היה נקוד בחטף (שו"א) על משקל, שבור זרוע רשע (תה' י' ט"ו) ועוד שהוא ל"י ושאר הפרשה באה בל"ר אלא לשון מקור הוא, וכאילו אמר עליכם לצרור את המדינים והעתיקה ללשון איבה, ואמר לאייב אותם (הזכרון) המקור עומד במקום עבר, ועתיד, והוה, כי הוא שם הפועל, ובלתי מוגבל בזמן זולת זמן, וכן פי' רש"י (שמות י"ח כ"ב) והקל לשון הוה וכו' וכן (שמות כ', ח') זכור, תנו לב לזכור תמיד את יום השבת

מקורי רש"י

יד) דף ל"ח ב': א) תנחומא א' ד' תנחומא ב' ו' במד"ר פכ"א ו' ילקוט תשע"ג מדרש אגדה פס"ו: ב) תנחומא א' וב' שם במד"ר שם ילקוט שם מדרש אגדה פס"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

ג ומליל משה ואלעזר כהנא אמרו לממני יתהון במישריא דמואב על ירדנא דיריחו למימר: ד מבר עשרין שנין ולעלא כמא די פקיד יי ית משה ובני ישראל די נפקו מארעא דמצרים: ה ראובן בוכרא דישראל בני ראובן חנוך זרעית חנוך לפלוא זרעית פלוא: ו לחצרון זרעית חצרון לכרמי זרעית כרמי: ז אלין זרעית ראובן והוו מניניהון ארבעין ותלתא אלפין ושבע מאה

במדבר כו

לבית אבתם כל־יצא צבא בישראל: ג וידבר משה ואלעזר הכהן אתם בערבת מואב על־ירדן ירחו לאמר: ד מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה יהוה את־משה ובני ישראל היצאים מארץ מצרים: שני ה ראובן בכור ישראל בני ראובן חנוך משפחת החנכי לפלוא משפחת הפלאי: ו לחצרן משפחת החצרוני לכרמי משפחת הכרמי: ז אלה משפחת הראובני ויהיו פקדיהם שלשה וארבעים

רש"י

על שבט האב יתיחסו ולא אחר האם א) ג): (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם על זאת ב) שלוהו המקום למנותם: לאמר. אמר להם ג) לריכים אתם להמנות ד): (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא מנינם מבן עשרים שנה ומעלה שנאמר כל העובר על הפקודים וגו' ד): (ה) משפחת החנכי. לפי שהיו האומות מבזין אותם ואומרים מה אלו מתייחסין על שבטיהם סבורין הן שלא שלטו המצריים באמותיהם. אם בגופם היו מושלים ק"ו בנשותיהם ה). לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם וזה הוא שמפורש על ידי דוד שבטי יה עדות לישראל ו) השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם לפיכך בכולם כתב החנכי הפלואי אבל בימנה לא הוצרך לומר משפחת הימני לפי שהשם קבוע

אבן עזרא

ג וידבר משה ואלעזר הכהן. במקום אביו, ויתכן שהוא היה פה למשה כמו אהרן (ה): אתם. כמו דברו לשלום (בראשית לז ד) (ו): ד מבן עשרים שנה. והטעם שנשאו את חשבונם כאשר צוה ד' את משה (ז): וטעם ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. כי היו בספורים רבים מיוצאי מצרים (ח), והקרוב להיותם

יהל אור

אחרי המגפה: (ה) וכן פי' הרלב"ג: (ו) ופי' כמו עמם, וכן פי' הרלב"ג: (ז) למעלה (פ' ב) „שאו את ראש כל עדת בנ"י מבן עשרים שנה ומעלה": (ח) כי לא נגזרה גזירה אלא על היוצאים מבן

מקורי רש"י

ב) ב"ב קי"ט ב': ד) שמות ל' י"ג: ה) פסי' דר"כ בשלח (לד פ"ב ב) ויק"ר פ' כ"ג סוית פ' גן נעול מדרש אגדה. ילקוט תשע"ב ילקוט בשלח רכ"ו, ילקוט אמור תרכ"ו: ו) תה' קכ"ב ד' פסי' דר"כ (לד פ"ג א') ילקוט תשע"ב:

מנחת יהודה

השבת (רוו"ה): א) ומה שלא אמר למשפחותם, בשביל שאמר למטה בכל אחד ואחד למשפחותם (טור): ב) והפי' סן אותם, עמם, וכמוהו, אלכה לי אל הגדולים, ואדברה אותם (ירמיה ה' ה') שפי' עמם: ג) יבאר מה שאמר הכתוב לאמר, שפי' בכל מקום לאמר לאחרים: ד) שהשם צוה למנות אתכם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אלף ושבע מאות ושלשים: ח ובני פלוא אליאב: ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם קרואי קריאי ק' העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצתם על יהוה: י ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת קרח במות העדה באכל האש את חמשים ומאתים איש ויהיו לנס: יא ובני קרח לא מתו: ס יב בני שמעון למשפחתם לנמואל משפחת הנמואלי לימין משפחת הימיני ליכין משפחת היכיני:

אונקלוס

ותלתין: ח ובני פלוא אליאב: ט ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם מערעי כנשתא דאתכנשו על משה ועל אהרן בכנשתא דקרח באתכנושיהון על יי: י ופתחת ארעא ית פומה ובלעת יתהון וית קרח במותא דכנשתא כד אכלת אשתא ית מאתן וחמשין גברא והוו לאת: יא ובני קרח לא מיתו: יב בני שמעון לזרעיתהון לנמואל זרעית נמואל

רש"י

בו יו"ד ברלש וה"ל בסוף: (ט) אשר הצו. לת ישרלל על משה: בהצתם. לת העם על ה': הצו. השילו לת ישרלל לריב על משה לשון הפעילו ה): (י) ויהיו לנס. ללות ולזכרון ו) למען לשר לל יקרב ליש זר לחלוק עוד על הכהונה ז): (יא) ובני קרח לא מתו הם היו בעלה תחלה.

אבן עזרא

חצים (ט), והחל מראובן בספורים הראשונים במדבר סיני (י) [א]: ט אשר הצו. כטעם כי ינצו אנשים (שמות כה יא) (יא): י ואת קרח. פירשתיו (יב): ויהיו לנס. כמו ויהיו לאות לבני ישראל (למעלה יז ג) (יג): יא ובני קרח לא מתו. והעד שמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים (יד), והם הנקראים הקרחים, לבני קרח מזמור (תה' מט א) גם בתורה כתוב משפחת הקרחי (פ' נח), והזכיר הכתוב ובני קרח עם בני ראובן, בעבור כי בני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו (טו) והנה רעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח (טז): יב הימיני. אל תבקש דקדוק בשמות (יז), וכן מן פוה פוני (יח), ומן

קרני אור

[א] ויש בכאן תמלה גדולה איך היה אפשרי שעם גדול כזה כל יוצאי מצרים בימים קרוב לארבעים שנה, לא נתוספו אלא מעט מוזער, ועיין ברד"א שביאר כ"ו, והראה טעם החסרון שהיה בכל שבט ושבט והיתרון, והיה מהשגחת ה' על עמו ששמר מספרם, כי הם לא היו

יהל אור

עשרים, והיו רבים שחיו עוד: (ט) והטבע נותנת מרוב המדינות, שחיים עד עשרים ותאיים מעשרים ומעלה: (י) וכן מנה אותם כאן, וכש' המ"ב „כספורים הראשונים" ככ"ף הדמיון: (יא) ושרשו נגה, וענינו ריב, והוא מחסרי פ"א נו"ן ונחי למ"ד ה"א מבנין הפעיל, ודגש עין הפעל לתשלום נו"ן פ"א הפעל, כלומר אשר הנו את ישראל על משה: (יב) לעיל (טז לה): (יג) ופי' הח' ז"ל שם, לזכר ולסימן: (יד) שמהם היו משוררים בימי דוד: (טו) ובני קרח לא מתו: (טז) כי הם התחילו במחלוקת יותר מקרח, ע"כ יאמר הכתוב ותבלע אותם ואת קרח: (יז) עיין בפי' הח' ז"ל (ברא' ה ל, שמות יח ג, בפי' לאסתר א יוד) ובס' צחות בשער השמות: (יח) עס

מנחת יהודה

ס) רצונו כי הצו גם בהצותם שניהם לשון ריב ומצה הם, ושרשם נצה, ושניהם פעלים יוצאים ומבנין הפעיל, לכן הוצרך להוסיף בשניהם הפעולים, את ישראל, את העם, וכמו שתאמר מן נטה הטו בהפעיל עבר, והטות בלשון מקור, כן תאמר מן נצה, הצו והצות (רו"ח): ו) לזכרון עונש המורדים: ז) כמו שהיה, ולא יזידו עוד מקום

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יג לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל
מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי: יד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף
וּמָאתָיִם: ס טו בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי
מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת

אונקלוס

לְיָמִין זַרְעִית יָמִין לְיָכִין
זַרְעִית יָכִין: יג לְזֶרַח
זַרְעִית זֶרַח לְשָׁאוּל זַרְעִית
שָׁאוּל: יד אִלֵּין זַרְעֲיַת
שִׁמְעוֹן עַשְׂרִין וּתְרֵין
אַלְפִין וּמָאתָן: טו בְּנֵי גָד
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית
צְפוֹן לְחַגִּי זַרְעִית חַגִּי
לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי:

רש"י

(ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם לפיכך נתבלר להם מקום גבוה בגיהנם ח) וישבו שם) ט) ז): (יג) לזרח. הוא לוחר י) לשון לוהר אבל משפחת אהוד בטלה יא) ח). וכן חמש משבט בנימין שהרי בעשרה בנים ירד למלרים וכאן לא מנה אלא חמשה יב) וכן אלבון לגד יג) הרי שבע משפחות. ומלאתי בגמ' ירושלמית ט) שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל. ונתנו לב לחזור למלרים וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות יד) מהר ההר למוסרה. שנאמר ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. שם מת אהרן י) והלא בהר ההר מת. וממוסרה עד הר ההר שמנה מסעות יש למפרע אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם והרגו מהם שבע משפחות טו) ומבני לוי נפלו ארבע משפחות משפחת שמעי ועזיאלי ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחות הקרחי טז) והרביעית לא ידעתי יז) מה היא יח). ורבי תנחומא דרש יא) שמתו

אבן עזרא

לשפופם השופמי (יט) לימנה משפחת הימנה ואיננו הימיני (כא), כמו מן בריעה בריעי (כב), וחגי ושוני חסר יו"ד היחס (כג), או זה יו"ד היחס ושל השם חסר (כג*), והוא הנכון, ואחר ראובן שמעון וגד החונים עליו (כד) רק מנשה קידם אפרים (כה) ובמדבר סיני הפוך (כו), והנכון שזה בעבור ספרם, כי בני אפרים

יהל אור

נו"ן ומשפטו הפו': (יט) והיה ראוי השפופמי בשני פאי"ן: (כא) נ"ל הימני: (כב) כי, גם כאן היה נ"ל הימני כמו מן בריעה בריעי, ובס' לאות בשער השמות יאמר, והנה ימנה פ"מ ישוה (ברא' מו יז) ואמרו הישוי (כאן) ולא אמרו הימני ועיין בבאור הה' ר' גבריאל הירש ליפמאן מה שביאר שם: (כג) כי היל"ל החגיי, השוניי: (כג*) כי יו"ד היחס בכל השמות לא יתכנו זולתו: (כד) כי מנה אותם לפי סדר הדגלים כמו שנאמר בפ' במדבר: (כה) כאן הקדים מנשה לאפרים: (כו) שם הקדים

מקורי רש"י

ז) סנהד' ק"י א', מגילה י"ד א', במד"ר שם, מדרש אגדה, ילקוט תשע"ג: ח) תנחומא א' ס', במד"ר פכ"א ס', מדרש אגדה: ט) ירושלמי סוטה פ"א ה"י יומא כ"א ה"א מדרש אגדה: י) דבר' י' ו': יא) תנחומא א' ס' תנחומא וימי י':

מנחת יהודה

ה) מקום בליעת קרח קרי ליה גיהנם עיין (סנהד' ק"י א') ט) כ"ה (סנהד' ק"י א') ובני קרח לא מתו, תנא משום רבינו אמרו מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו ואמרו שירה, ופי' רש"י שם, נתבצר מלשון עיר בצורה (ישעי' כ"ז י') התקין להם הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כ"כ בגיהנם ולא מתו: י) לפי שבמשפחות שמעון ביורדי מצרים לא נמצא זרח, ועיין בבעלי התוס' שכתבו, ולא מצינו זרח מבני שמעון אלא מבני בניו היה, ונתלית בו המשפחת: יא) לפי הפשט לא כל בני השבטים עלו למשפחות, כי יש מהם שלא היה להם בנים ונקראו על שם אחיהם שהיתה משפחתם מרובה ונטמעו בהם ולא היה להם שם לעצמן כגון בני שמעון שאינו מונת משפחות אוהד ויכין וצוחר, וגם בני אשר לא מנה משפחת ישוה ונטמעה במשפחת ישוי (בעלי התוס'): יב) וחסרו מהם, בכר וגרא ונעמן וראש וארד: יג) עיין בס' הזכרון שכתב שט"ס הוא, והנוסחא הנכונה „וכן ישוה לאשר" דכתיב ימנה, וישוה, וישוי, ובריעה, ושרח אחותם (בראי' מ"ו י"ז) וכאן לא נזכר ישוה, וכן מצא בנוסחא אחת מדוייקת „וכן ישוה לאשר" ועוד איך יסתור רש"י ז"ל דבריו, ויאמר בפ' מ"ו לאזני, אומר אני שזו היא אצבון, והרי כבר אמר לעיל, שאצבון חסרה, ובז"ל כתב, שיש נוסחא אחרת בכ"י אחר „וכן ישוה לאשר, אצבון לגד" ולפי הנוסח הזה, הן שמונה משפחות שחסרו, ועיין (ירושלמי יומא פ"א ה"א) שיחשוב נ"כ שמונה, ופי' בקרבן עדה שם, שיחשוב אהוד משמעון, ואצבון לגד, וישות לאשר, וחמשה מבנימין, ועיין במדרש אגדה שיחשוב אהוד וישות, והמשה מבני בנימין: יד) וכ"ה (ירושלמי סוטה פ"א ה"י, ירושלמי יומא פ"א ה"א) שמונה מסעות ועיין רש"י לעיל כ"א ר', ובמנחת יהודה אות ז': טו) ובירושלמי סוטה ויומא שמונה משפחות עיין אות י"ג: טז) ליצהר היו ג' בנים קרח ונפג חכרי, ולא מנה כאן כ"א משפחת הקרחי, ונפג וזכרי בטלו, נמצא מבני לוי נפלו ג' משפחות שמעי ועזיאלי ויצהרי: יז) ובירושלמי שם יחשוב הרביעית משפחת עמרם: יח) ובס' הזכרון יגרוס
פי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַשּׁוּנִי: טו לְאָזְנִי מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי
לְעֵרִי מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי: יז לַאֲרוֹד
מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי
מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי: יח אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: ס יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר
וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:
כ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם
לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ
מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת
הַזַּרְחִי: כא וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן
מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת
הֶחָמוּלִי: כב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יְהוּדָה
לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: ס כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר
לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי לְפֻוָּה מִשְׁפַּחַת
הַפּוּנִי: כד לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת הַיָּשֻׁבִי לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת
הַשִּׁמְרֹנִי: כה אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם

אונקלוס

טו לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי
זַרְעִית עֵרִי: יז לַאֲרוֹד
זַרְעִית אֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי
זַרְעִית אַרְאֵלִי: יח אִלֵּין
זַרְעֲיַת בְּנֵי גָד לְמִנְיָנֵיהוֹן
אַרְבְּעִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה: יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר
וְאוֹנָן וּמִית עֵר וְאוֹנָן
בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: כ וַהֲווֹ
בְנֵי יְהוּדָה לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְשֵׁלָה זַרְעִית שֵׁלָה לְפֶרֶץ
זַרְעִית פֶּרֶץ לְזֶרַח זַרְעִית
זֶרַח: כא וַהֲווֹ בְנֵי פֶרֶץ
לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן
לְחָמוּל זַרְעִית חָמוּל:
כב אִלֵּין זַרְעֲיַת יְהוּדָה
לְמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְשִׁתָּא
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה:
כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר
לְזַרְעֲיָתְהוֹן תּוֹלָע זַרְעִית
תּוֹלָע לְפֻוָּה זַרְעִית פּוּנִי:
כד לְיָשׁוּב זַרְעִית יָשׁוּב
לְשִׁמְרוֹן זַרְעִית שִׁמְרוֹן:
כה אִלֵּין זַרְעֲיַת יִשָּׂשכָר

אבן עזרא

יוסיפו על בני מנשה במדבר סיני שמונת אלפים ושלש מאות (כז) ובערבות מואב יוסיפו בני מנשה על בני אפרים עשרים אלף ומאתים (כה)

רש"י

במגפה בדבר בלעם אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל כ"ד אלף נפלו משבטו של שמעון יב): (טז) לאזני. אומר אני שזו משפחת אצבון ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו יט): (כד) לישוב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים כי כל המשפחות

יהל אור

אפרים למנשה: (כז) ע"כ הקדים שם אפרים למנשה: (כח) ע"כ הקדים כאן על בני אפרים:

מנחת יהודה

מי היא ביו"ד, כמו מי ומי ההולכים (שמות י', ח') וכן כתב הראב"ע (בראש' ל"ג, ח') "מי לעולם יוצא על אדם" עיין ביאורי שם:

מקורי רש"י

יב) תנחומא פ' ויחי, י"ג: יט) אין להקשות ממה שאמר רש"י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃
ס כו בְּנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד
מִשְׁפַּחַת הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת
הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת הַיַּחְלְאֵלִי׃
כז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם
שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃ ס כח בְּנֵי
יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם׃
כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר מִשְׁפַּחַת
הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־גִּלְעָד
לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי׃ ל אֵלֶּה
בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי
לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי׃
לא וְאַשְׂרִיאֵל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׂרְאֵלִי
וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי׃ לב וּשְׁמִידָע

לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבְּעָא
אַלְפִין וּתְלָת מְאָה׃ כו בְּנֵי
זְבוּלֻן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְסֶרֶד
זַרְעִית סֶרֶד לְאֵלוֹן זַרְעִית
אֵלוֹן לְיַחְלְאֵל זַרְעִית
יַחְלְאֵל׃ כז אִלֵּין זַרְעִית
זְבוּלֻן לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה׃ כח בְּנֵי
יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן מְנַשֶּׁה
וְאֶפְרָיִם׃ כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה
לְמָכִיר זַרְעִית מָכִיר
וּמָכִיר אוֹלִיד יָת גִּלְעָד
לְגִלְעָד זַרְעִית גִּלְעָד׃
ל אִלֵּין בְּנֵי גִלְעָד אִיעֶזֶר
זַרְעִית אִיעֶזֶר לְחֵלֶק
זַרְעִית חֵלֶק׃ לא וְאַשְׂרִיאֵל
זַרְעִית אַשְׂרִיאֵלִי וְשֶׁכֶם
זַרְעִית שֶׁכֶם׃ לב וּשְׁמִידָע
זַרְעִית שְׁמִידָע וְחֵפֶר

רש"י

נקראו ע"ש יורדי מצרים כ). והנולדין משם ואילך לא נקראו המשפחות על שמם חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים וארד ונעמן בני בלע בן בנימין כא). ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם כב) לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר. ואם אגדה היא הרי טוב ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה ומשניהם הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע. ותולדות השנים הללו נקראו על שמם. וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמשה משפחות חסרו מבניו של בנימין כג) כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בן אוני יג) בן אנינות ובפלגש בגבעה יד) נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן·

מקורי רש"י

יג) ברמ' ל"ס י"ט: יד) סוף כ'׃

מנחת יהודה

רש"י לעיל שאצבון חסרה, די"ל שזה שכתב למעלה הוא לשון הירושלמי ולא אדעתיה דרש"י, אבל אלו דבריו ממש כמו שכתב אומר אני (רע"ב): כ) ולכן מנאוהו כאן במשפחה, שאם לא היה מיורדי מצרים אלא משפחה שנתחדשה אחר ירידתם לא היה הכתוב קורא אותו משפחה: כא) שהם נולדו ג"כ במצרים: כב) וכ"ה (מדרש אגדה) ולמה חשב לבני בלע בתי אבות ולא נולדו בארץ כנען? אלא מכאן אתה למד שמעוברת יצאה מהם כשירד בלע אביהם למצרים, ותאומים היו ולא נולדו בדרך עד שנכנסו למצרים, שאם נולדו בטרם הכנסתן למצרים היה חושבן בכלל, כשם שחשב לאלו, וכבר בכלל השבעים היו, ללמדך אפילו אותן שנתעברו בארץ, אעפ"י שלא נולדו שם זכו להיות בתי אבות: כג) עיין לעיל פ' י"ג:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת
הַחֶפְרִי׃ לג וּצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר לֹא־הָיוּ
לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת
צְלָפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה
וְתִרְצָה׃ לד אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה
וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וּשְׁבַע מֵאוֹת׃ ס לה אֵלֶּה בְנֵי־אֶפְרַיִם
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּתֶלַח מִשְׁפַּחַת
הַשֻּׁתַלְחִי לְבֶכֶר מִשְׁפַּחַת הַבַּכְרִי
לְתַחַן מִשְׁפַּחַת הַתַּחֲנִי׃ לו וְאֵלֶּה בְּנֵי
שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי׃
לז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־אֶפְרַיִם
לִפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף
וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה בְנֵי־יוֹסֵף
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ ס לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֶלַע
מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי

זַרְעִית חֵפֶר׃ לג וּצְלָפְחָד
בַּר חֵפֶר לָא הֲווֹ לֵהּ בְּנִין
אֱלָהֵן בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת
צְלָפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה
חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה׃
לד אִלֵּין זַרְעֲיָת מְנַשֶּׁה
וּמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְרֵין
אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה׃
לה אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח
זַרְעִית שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר
זַרְעִית בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית
תַּחַן׃ לו וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוּתֶלַח
לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן׃ לז אִלֵּין
זַרְעֲיָת בְּנֵי אֶפְרַיִם
לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין
אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין
בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃
לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעֲיָתְהוֹן
לְבֶלַע זַרְעִית בֶּלַע
לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל
לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם׃

אבן עזרא

ואין זכר למשפחות חמשה בנים לבנימין, והם בכר וגרה ונעמן וראש וארד: לח לאחירם. הוא אחי, שפופם הוא מופים (כט) חופם הוא הופים (ל), ואלה ארד ונעמן הם בני בלע (לא), וי"א כי נעמן וארד מיורדי מצרים הם, והם

רש"י

(לו) ואלה בני שותלח וגו'. שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם על שם שותלח ומערן יצאה משפחה רבה ונקראת על שמו ונחשבו בני שותלח לב' משפחות כד) לא וחשוב ותמצא בפרשה זו כ"ז משפחות ומבני לוי ח' הרי שלשים וחמש וזהו שנאמר כי אתם המעט וגו' ה"א מעט חמשה אתם חסירים ממשפחות כל העמים שהן ע' טו) אף זה הבנתי מיסודו

יהל אור

(כט) פי' אהירם הנזכר כאן הוא אחי הנזכר (ברא' מו כא) וכן שפופם הנזכר כאן הוא מופים הנזכר (שם): (ל) וכן חופם הנזכר כאן הוא הופים הנזכר (שם): (לא) בן בנימין, ולא בניו, וכמו שכתב הר' ז"ל:

מנחת יהודה

כד) עיין התוה"מ מה שביאר בזה:

מקורי רש"י

טו) מדרש אגדה ועיין בטעה"ש כ"ג שם: בברא'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי׃
לט לִשְׁפוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי
לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי׃ מ וַיִּהְיוּ
בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת
הָאַרְדִּי לְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי׃
מא אֵלֶּה בְנֵי־בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם
וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף
וְשֵׁשׁ מֵאוֹת׃ ס מב אֵלֶּה בְנֵי־דָן
לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשׁוּחָם מִשְׁפַּחַת
הַשּׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת דָּן
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ מג כָּל־מִשְׁפְּחֹת
הַשּׁוּחָמִי לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה
וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת׃ ס מד בְּנֵי
אָשֵׁר לְמִשְׁפְּחֹתָם לְיִמְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לְיִשְׁוִי
מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁוִי לִבְרִיעָה מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי׃
מה לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי לְמַלְכִּיאֵל
מִשְׁפַּחַת הַמַּלְכִּיאֵלִי׃ מו וְשֵׁם בַּת־אָשֵׁר שָׂרַח׃

לט לִשְׁפוּפָם זַרְעִית
שְׁפוּפָם לְחוּפָם זַרְעִית
חוּפָם׃ מ וַהֲווֹ בְנֵי בֶלַע
אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית הָאַרְדִּי
לְנַעֲמָן זַרְעִית נַעֲמִי׃
מא אִלֵּין בְּנֵי בִנְיָמִן
לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן
אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין
וְשִׁית מְאָה׃ מב אִלֵּין בְּנֵי
דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְשׁוּחָם
זַרְעִית שׁוּחָם אִלֵּין זַרְעֲיַת
דָן לְזַרְעֲיָתְהוֹן׃ מג כָּל
זַרְעִית שׁוּחָם לְמִנְיָנֵיהוֹן
שִׁתִּין וְאַרְבְּעָא אַלְפִין
וְאַרְבַּע מְאָה׃ מד בְּנֵי אָשֵׁר
לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיִמְנָה זַרְעִית
יִמְנָה לְיִשְׁוִי זַרְעִית יִשְׁוִי
לִבְרִיעָה זַרְעִית בְּרִיעָה׃
מה לִבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר
זַרְעִית חֶבֶר לְמַלְכִּיאֵל
זַרְעִית מַלְכִּיאֵל׃ מו וְשׁוּם

רש"י

של רבי משה הדרשן אך הולרכתי לפתות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירם. הוא אחי שירד למלרים טז) ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו ורם ממנו נקרא אחירם יז): (לט) שפופם. הוא מופים יח) על שם שהיה יוסף שפוף כה) בין האומות: (מב) לשוחם. הוא חושים כו) יט): (מו) ושם בת אשר שרח. לפי שהיתה קיימת בחיים מנאה

אבן עזרא

בני בלע בן בנימין (לג): מב לשוחם. הוא חושים (לג): אלה משפחות דן למשפחתם.

יהל אור

(פ' לח) שאין זכר למשפחות המשה בנים לבנימין והשיב שם גם ארד ונעמן: (לג) וכן פי' הרמב"ן, ודעתם כי ארד ונעמן הנמנים בבני בנימין (ברא' מו כא) המה בני בלע ולא בני בנימין, כי בני בנים הרי הם כבנים והשבם בבניו: (לג) הנזכר (שם שם כג):

מקורי רש"י

טז) בברא', מ"ו כ"א: יז) מדרש אגדה: יח) בברא' מ"ו כ"א: יט) בברא' מ"ו כ"ג:

מנחת יהודה

כה) פי' מרוכה, ואכות אותו פחון (דבר' פ', כ"א ת"א, ושפית יהיה שפיף: כו) ובב"ב קמ"ג ב', שהיו מרובין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מז אֵ֛לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת בְּנֵֽי־אָשֵׁ֖ר
לִפְקֻדֵיהֶ֑ם שְׁלֹשָׁ֧ה וַחֲמִשִּׁ֛ים
אֶ֖לֶף וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ ס
מח בְּנֵ֤י נַפְתָּלִי֙ לְמִשְׁפְּחֹתָ֔ם
לְיַחְצְאֵ֕ל מִשְׁפַּ֖חַת הַיַּחְצְאֵלִ֑י לְגוּנִ֕י
מִשְׁפַּ֖חַת הַגּוּנִֽי׃ מט לְיֵ֕צֶר מִשְׁפַּ֖חַת
הַיִּצְרִ֑י לְשִׁלֵּ֕ם מִשְׁפַּ֖חַת הַשִּׁלֵּמִֽי׃
נ אֵ֛לֶּה מִשְׁפְּחֹ֥ת נַפְתָּלִ֖י לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם
וּפְקֻדֵיהֶ֕ם חֲמִשָּׁ֧ה וְאַרְבָּעִ֛ים אֶ֖לֶף
וְאַרְבַּ֥ע מֵאֽוֹת׃ נא אֵ֚לֶּה פְּקוּדֵי֙ בְּנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֔ל שֵׁשׁ־מֵא֥וֹת אֶ֖לֶף וָאָ֑לֶף
שְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת וּשְׁלֹשִֽׁים׃ פ
שלישי נב וַיְדַבֵּ֥ר יְהוָ֖ה אֶל־מֹשֶׁ֥ה
לֵּאמֹֽר׃ נג לָאֵ֗לֶּה תֵּחָלֵ֥ק הָאָ֛רֶץ
בְּנַחֲלָ֖ה בְּמִסְפַּ֥ר שֵׁמֽוֹת׃ נד לָרַ֞ב תַּרְבֶּ֣ה נַחֲלָת֗וֹ
וְלַמְעַ֕ט תַּמְעִ֖יט נַחֲלָת֑וֹ אִ֚ישׁ לְפִ֣י פְקֻדָ֔יו יֻתַּ֖ן נַחֲלָתֽוֹ׃

אונקלוס

בַּת אָשֵׁר סָרַח: מז אִלֵּין זַרְעֲיָת בְּנֵי אָשֵׁר לְמִנְיָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְלָתָא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: מח בְּנֵי נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְיַחְצְאֵל זַרְעִית יַחְצְאֵל לְגוּנִי זַרְעִית גּוּנִי: מט לְיֵצֶר זַרְעִית יֵצֶר לְשִׁלֵּם זַרְעִית שִׁלֵּם: נ אִלֵּין זַרְעֲיָת נַפְתָּלִי לְזַרְעֲיָתְהוֹן וּמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא אַלְפִין וְאַרְבַּע מְאָה: נא אִלֵּין מִנְיָנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁית מְאָה וְחַד אַלְפִין שְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין: נב וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: נג לְאִלֵּין תִּתְפְּלֵג אַרְעָא בְּאַחְסָנָא בְּמִנְיַן שְׁמָהָן: נד לְסַגִּיאֵי תַּסְגּוֹן אַחְסַנְתְּהוֹן וְלִזְעִירֵי תַּזְעֲרוּן אַחְסַנְתְּהוֹן גְּבַר לְפוּם מִנְיָנוֹהִי תִּתְיְהֵב

רש"י

כאן כו) כ): (נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבן כ' אע"פ שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שם מאות אלף ואלף ואם היו לאחד מהם ו' בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו כא): (נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב ואע"פ שלא היו החלקים שוים שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו אלא על ידי גורל כח) והגורל היה על פי רוח הקודש כמו שמפורש בבבא בתרא כב). אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים ואומר ברוח הקודש אם שבט פלוני עולה

מנחת יהודה

מרובין כחושים של קנה, ופי' הרשב"ם כחושים של קנה שגדלים הרבה ביחד: כז) ולכך לא חשבה לדינה מפני שבבר מתה, וכן אז"ל (סוטה י"ג א') סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, ועיין רמב"ן שהביא נוסחת מתרגום אונקלס, ושום בת אתה אשר סרח, ועיין בראב' ל"ז ל"ה קרני אור הערה כ"ה, ושם מ"ו ז', קרני אור הערה ג': כה) וענין הגורל היה מפני החלק היפה והחלק הרע, כי שבא לחלקו חלק יפה עפ"י הגורל היה לו, ומי שבא להלקו חלק רע, עפ"י הגורל היו מעלין לו בכספים, ומי שהי' לו חלק יפה היה מעלה לו כספים: למי

מקורי רש"י

כ) ס"ע פ"ח ועיין סוטה י"ג א', מדרש אגדה: כא) ספרי וכדעת ר' יונתן פס, ועיין התוס"מ סימן ב': כב) דף קכ"ב א' ועיין במד"ר פכ"א ט' ילקוט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

אַחְסַנְתֵּהּ: נה בְּרַם בְּעַדְבָא תִּתְפְּלֵג יָת אַרְעָא לִשְׁמָהָן שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן יַחְסְנוּן: נו עַל פּוּם עַדְבָא תִּתְפְּלֵג אַחְסַנְתְּהוֹן בֵּין סַגִּיאֵי לִזְעֵירֵי: נז וְאִלֵּין מִנְיָנֵי לֵוָאֵי לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְגֵרְשׁוֹן

נה אַךְ־בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת־הָאָרֶץ לִשְׁמוֹת מַטּוֹת־אֲבֹתָם יִנְחָלוּ: נו עַל־פִּי הַגּוֹרָל תֵּחָלֵק נַחֲלָתוֹ בֵּין רַב לִמְעָט: ס נז וְאֵלֶּה פְקוּדֵי הַלֵּוִי לְמִשְׁפְּחֹתָם לְגֵרְשׁוֹן מִשְׁפַּחַת

רש"י

תחום פלוני עולה עמו והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקין כט) ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקין ובללום בקלפי ל) והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שני פתקין עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפורש לו והגורל עלמו היה לווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני שנאמר על פי הגורל ולא נתחלקה הארץ במדה לפי שיש גבול משובח מחבירו אלא בשומא בית כור רע כנגד בית סאה טוב הכל לפי הדמים לא) כג): (נה) לשמות מטות אבותם. אלו יולאי מלרים כד) שנה הכתוב נחלה זו מכל הנחלות שבתורה שכל הנחלות החיים יורשים את המתים וכאן מתים יורשים את החיים. כילד שני אחים מיולאי מלרים שהיו להם בנים בבאי הארץ לב) לזה אחד ולזה שלשה האחד נטל חלק אחד והשלשה נטלו שלשה שנאמר לאלה תחלק הארץ חזרה נחלתן אלל אבי אביהן וחלקו הכל בשוה וזהו שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו שאחר שנטלו הבנים חלקוה לפי האבות שילאו ממלרים ואילו מתחלה חלקוה למנין יולאי מלרים לא היו נוטלין אלו הד' אלא שני חלקים עכשיו נטלו ד' חלקים לג): אך בגורל. ילאו יהושע וכלב וכן הוא אומר ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה כה) ואומר על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל לד) כו): מטות אבותם. ילאו גרים ועבדים: (נו) על פי הגורל. הגורל היה מדבר כמו

אבן עזרא

כי חושים נחלק למשפחות רבות (לד): נה יחלק את הארץ. הטעם כי בגורל יחלק הארץ למטות (לה) [ב]: נו על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט. לפקודים (לו): נז לגרשון. החל מהבכור והזכיר בני שהוא לבני ולא הזכיר שמעי, ויתכן שלא היו לו בנים, או היו לו ומתו בלא בנים [ג], ואחר כן הזכיר החברוני שהוא בן קהת ולא הזכיר עוזיאל (לז), ואחר כן בני מררי ושב להזכיר בני יצהר, ואחר כן בני עמרם, ואיחר אותם, בעבור שיבאר מה שאירע לבני בן עמרם (לח):

יהל אור

(לד) וכן פי' הרמב"ן כי הי' לשוהם בנים עםן משפחות נקראות בשם אבי המשפחה, אבל היו כולם מתיחסות אל שוהם הראש והיו נקראות אליו בשמו: (לה) דעת הה' ז"ל כדעת הרמב"ן, שהארץ נתחלקה לשנים עשר חלקים שוים ונטל השבט החלק שילא נו הגורל עליו, בין שהוא מרובה באוכלסין או ממועט בהם, וזהו מה שאמר כי בגורל יחלק הארץ למטות, פי' להשבטים, ואח"כ יבאר הכתוב פעם שנית הגורל: (לו) לפקודים באותו שבט עלמו, יחלק השבט נחלתו לפי ריבויים ומיעוטם, וזהו מה שיאמר הכתוב לרב תרבה וגו' ולמעט תמעיט וגו' איש לפי פקודיו יתן נחלתו: (לז) ויוכל היות מאותו טעם שלא הזכיר שמעי: (לח) פי' לגדל ולהיות בני אהרן בן עמרם: והולרך להאריך בהם:

קרני אור

זוכים לשיתרבו במדבר יותר משקיו: [ב] עיין יהל אור וכ"ה דעת הרשב"ם בפ' יש נוחלין. וכן פי' הרד"ק (יהושע יז) ועיין ברע"ם מה שביאר בזה: [ג] וכ"כ רב"מ:

מקורי רש"י

תשע"ג: כג) ספרי ב"ב שם ילקוט שם מדרש אגדה: כד) ספרי ב"ב קי"ז א' ילקוט תשע"ג: כה) שופ' א' כ': כו) יהושע י"ט כ':

מנחת יהודה

למי שבידו חלק רע: כט) באור מלה פתק, כתב קטן כתוב בקלף, תרגום בספר ויוחקו (איוב י"ט כ"ג) בפיתקא יתרשמון: ל) באור מלה קלפי, גביע לשום שבה גורלות, והרשב"ם (ב"ב קכ"ב א') פי' ארגז: לא) עיין אות כ"ח: לב) ר"ל שהם בני כ' וראוים לירש בנחלה: לג) וירשו מתים את החיים וחזרו וחלקו בשוה, עיין (ב"ב קי"ז א') ובפי' הרשב"ם שם: לד) כ"ה הנוסח עפ"י הגהת מהר"ם יפה, ובו"ל נוסח אחר:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַגֵּרְשֻׁנִּי לִקְהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי
לִמְרָרִי מִשְׁפַּחַת הַמְּרָרִי: נח אֵלֶּה ׀
מִשְׁפְּחֹת לֵוִי מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי
מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחְלִי
מִשְׁפַּחַת הַמּוּשִׁי מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי
וּקְהָת הוֹלִד אֶת־עַמְרָם: נט וְשֵׁם ׀
אֵשֶׁת עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת־לֵוִי אֲשֶׁר
יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם וַתֵּלֶד
לְעַמְרָם אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת
מִרְיָם אֲחֹתָם: ס וַיִּוָּלֵד לְאַהֲרֹן אֶת־
נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר
וְאֶת־אִיתָמָר: סא וַיָּמָת נָדָב
וַאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ־זָרָה לִפְנֵי יְהוָה:
סב וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר

אונקלוס

זַרְעִית גֵּרְשׁוֹן לִקְהָת
זַרְעִית קְהָת לִמְרָרִי
זַרְעִית מְרָרִי: נח אִלֵּין
זַרְעֲיַת לֵוִי זַרְעִית לִבְנִי
זַרְעִית חֶבְרוֹן זַרְעִית
מַחְלִי זַרְעִית מוּשִׁי זַרְעִית
קֹרַח וּקְהָת אוֹלִיד יָת
עַמְרָם: נט וְשׁוּם אִתַּת
עַמְרָם יוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי
דִּילֵידַת יָתַהּ לְלֵוִי
בְּמִצְרַיִם וִילֵידַת לְעַמְרָם
יָת אַהֲרֹן וְיָת מֹשֶׁה וְיָת
מִרְיָם אֲחָתְהוֹן: ס וְאִתְיְלִיד
לְאַהֲרֹן יָת נָדָב וְיָת
אֲבִיהוּא יָת אֶלְעָזָר וְיָת
אִיתָמָר: סא וּמִית נָדָב
וַאֲבִיהוּא בְּקָרוֹבֵיהוֹן
אֶשָּׁתָא נוּכְרֵתָא קֳדָם יְיָ:
סב וַהֲווֹ מִנְיָנֵיהוֹן עַשְׂרִין

אבן עזרא

נח הקרחי. הם בני קרח, והזכיר שם יוכבד בעבור כבוד בניה (לט) ולא הזכיר שם יולדתה דרך קצרה (מ) וכן אשריאל אשר ילדה (דה"א ז יד) (מא): סב ויהיו פקדיהם, פקידי הלוים, במספר הזה נוספו שבע מאות (מב) והתימה, כי לא נוסף בהם רק שבע מאות (מג), והנה ישראל שמתו מי שהיה מבן עשרים שנה ומעלה, היה מספרם בפעם האחרונה קרוב מהמספר הראשון (מד), כי הלוים לא נכנסו עם פקודי ישראל (מה) והעד אלעזר הכהן (מו):

רש"י

שפירשתי כז). מגיד שנתחלקה ברוה"ק לכך נאמר על פי ה': (נח) אלה משפחות לוי. חסר כאן משפחות השמעי והעזיאלי וקצת מן היצהרי לא): (נט) אשר ילדה אותה ללוי. אשתו לידתה במצרים ואין הורתה במצרים כשנכנסו לתוך החומה ילדתה והיא השלימה מנין שבעים שהרי בפרטן אי אתה מוצא אלא ששים ותשע כח): (סב) כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים שנה ומה טעם כי לא נתן להם נחלה והנמנין מבן עשרים שנה

יהל אור

(לט) משה ואהרן שהולידה אותם: (מ) כי היל"ל לכתוב גם שם יולדתה וקיצר הכתוב: (מא) ולא נכתב מי היא אשר ילדה: (מב) על מספרם (למעלה ג לט) כי שם כתוב כל פקודי הלוים וגו' שנים ועשרים אלף, ופי' הה' ז"ל שם וכשאתה מחבר הפרטים תמצא שיותירו ג' מאות (עיין ביאורי שם) וכאן כתוב כ"ג אלף, והנה נוספו עליהם שבע מאות: (מג) כי ההוספה בהם היתה צריכה להיות הרבה יותר: (מד) וכן כתב הרלב"ג, והחזקוני, ועיין בראב"ע שמות טעם ע"ז: (מה) כי הלוים היו נמנים מבן חדש וישראל מבן עשרים ולא נכנסו בגזרת המרגלים: (מו) שהיה גדול בגזרת המרגלים ונכנס לארץ:

מנחת יהודה

לא) עיין רע"ב, ובהתיה"ם פ' ג"ז:

מקורי רש"י

כז) לעיל פ' כ"ד: כח) עיין רש"י ברא' מ"ו ט"ו, ובמקורי רש"י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִבֶּן־חֹדֶשׁ וָמָעְלָה כִּי ׀ לֹא
הָתְפָּקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי
לֹא־נִתַּן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ סג אֵלֶּה פְּקוּדֵי מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל
יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ סד וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה
אִישׁ מִפְּקוּדֵי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן
אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמִדְבַּר סִינָי׃ סה כִּי־אָמַר יְהוָה
לָהֶם מוֹת יָמֻתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר
מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה
וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ ס כז א וַתִּקְרַבְנָה
בְּנוֹת צְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר בֶּן־גִּלְעָד בֶּן

אונקלוס

דְּתַלְתָּא אַלְפִין כָּל דְּכוּרָא
מִבַּר יַרְחָא וּלְעֵלָּא אֲרֵי
לָא אִתְמְנִיו בְּגוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲרֵי לָא אִתְיְהִיבַת
לְהוֹן אַחְסָנָא בְּגוֹ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ סג אִלֵּין מִנְיָנֵי
מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא דִּי
מְנוֹ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמֵישְׁרַיָּא דְּמוֹאָב עַל
יַרְדְּנָא דִּירֵחוֹ׃ סד וּבְאִלֵּין
לָא הֲוָה גְּבַר מִמִּנְיָנֵי מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן כַּהֲנָא דִּי מְנוֹ יָת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבְּרָא
דְּסִינָי׃ סה אֲרֵי אֲמַר יְיָ
לְהוֹן מְמַת יְמוּתוּן
בְּמַדְבְּרָא וְלָא אִשְׁתְּאַר
מִנְּהוֹן אֱנָשׁ אֱלָהֵן כָּלֵב
בַּר יְפֻנֶּה וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃
אוּקְרִיבָא בְּנַת צְלָפְחָד בַּר
חֵפֶר בַּר גִּלְעָד בַּר מָכִיר
בַּר מְנַשֶּׁה לְזַרְעִית מְנַשֶּׁה
בַּר יוֹסֵף וְאִלֵּין שְׁמָהַת
בְּנָתֵהּ מַחְלָה נֹעָה וְחָגְלָה

אבן עזרא

סד ובאלה לא היה איש. זה הפסוק שב אל פקודי ישראל: סה כי אם כלב בן יפנה.

רש"י

היו בני נחלה שנאמר איש לפי פקדיו יותן נחלתו כט): (סד) ובאלה לא היה איש (מז) וגו'. אבל על הנשים לא נגזרה גזרת המרגלים. לפי שהן היו מחבבות את הארץ ל). האנשים אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה לא). והנשים אומרות תנה לנו אחוזה לב) לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן לג): (א) למשפחות מנשה בן יוסף. למה נאמר והלא כבר נאמר בן מנשה א) אלא לומר לך יוסף חבב את הארץ שנאמר והעליתם את עצמותי וגו' ב) ובנותיו חבבו את הארץ שנאמר תנה לנו אחוזה ג). וללמדך שהיו כלם צדיקים שכל מי שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים ופרט לך הכתוב באחד מהם ליחסו לשבח. הרי זה צדיק בן צדיק ד). ואם יחסו לגנאי כגון בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע ה). בידוע שכל הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נעה וגו'. ולהלן הוא אומר ו) ותהיינה מחלה ותרצה ז). מגיד שכולן שקולות זו כזו לפיכך

יהל אור

(מז) ולא על פקודי הלוים, כי עליהם לא נגזרה הגזירה, וכן פי' הרמב"ן, ועיין ברדי"א מה שכתב בזה:

מקורי רש"י · **מנחת יהודה**

רס"י אות י"א: כט) פ' כ"ד: ל) תנחומא א' ו', תנחומא ב' ז', ספרי, במד"ר פכ"א י', ילקוט תשע"ג: לא) לעיל י"ד, ד': לב) לקמן כ"ז, ד': א) ברא' נ' כ"ג: ב) שם שם כ"ה: ג) פ' ד': ד) ספרי, ילקוט תשע"ג: ה) מ"ב כ"ה כ"ה: ו) ספרי, פס"ו: ז) לקמן ל"ו י"א:

לו) עיין בריב"א מה שהעיר ע"ז:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מָכִ֣יר בֶּן־מְנַשֶּׁ֔ה לְמִשְׁפְּחֹ֖ת מְנַשֶּׁ֣ה
בֶּן־יוֹסֵ֑ף וְאֵ֨לֶּה֙ שְׁמ֣וֹת בְּנֹתָ֔יו מַחְלָ֣ה
נֹעָ֔ה וְחָגְלָ֥ה וּמִלְכָּ֖ה וְתִרְצָֽה׃
ב וַֽתַּעֲמֹ֜דְנָה לִפְנֵ֣י מֹשֶׁ֗ה וְלִפְנֵי֙
אֶלְעָזָ֣ר הַכֹּהֵ֔ן וְלִפְנֵ֥י הַנְּשִׂיאִ֖ם
וְכָל־הָעֵדָ֑ה פֶּ֥תַח אֹֽהֶל־מוֹעֵ֖ד
לֵאמֹֽר׃ ג אָבִ֘ינוּ֮ מֵ֣ת בַּמִּדְבָּר֒ וְה֨וּא
לֹא־הָיָ֜ה בְּת֣וֹךְ הָעֵדָ֗ה הַנּוֹעָדִ֛ים
עַל־יְהוָ֖ה בַּעֲדַת־קֹ֑רַח כִּֽי־בְחֶטְא֣וֹ מֵ֔ת וּבָנִ֖ים
לֹא־הָ֥יוּ לֽוֹ׃ ד לָ֣מָּה יִגָּרַ֤ע שֵׁם־אָבִ֙ינוּ֙ מִתּ֣וֹךְ
מִשְׁפַּחְתּ֔וֹ כִּ֛י אֵ֥ין ל֖וֹ בֵּ֑ן תְּנָה־לָּ֣נוּ אֲחֻזָּ֔ה בְּת֖וֹךְ אֲחֵ֥י

אונקלוס

וּמִלְכָּה וְתִרְצָה:
ב וְקָמָא קֳדָם מֹשֶׁה וְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם רַבְרְבַיָא וְכָל כְּנִשְׁתָּא בִּתְרַע מַשְׁכַּן זִמְנָא לְמֵימָר:
ג אֲבוּנָא מִית בְּמַדְבְּרָא וְהוּא לָא הֲוָה בְּגוֹ כְּנִשְׁתָּא דְּאִזְדַּמָּנוּ עַל יְיָ בִּכְנִשְׁתָּא דְּקֹרַח אֲרֵי בְחוֹבֵהּ מִית וּבְנִין לָא הֲווֹ לֵהּ:
ד לְמָא יִתְמְנַע שְׁמָא דַּאֲבוּנָא מִגּוֹ זַרְעִיתֵהּ אֲרֵי לֵית לֵהּ בַּר

אבן עזרא

קודם יהושע כאשר אמר ד' (מח): ג והוא לא היה. חשבו הבנות כי לא יירשו בני הנועדים על השם (א) [א]: כי בחטאו מת. אמר ר' יהודה הלוי הספרדי, כי פי' בחטאו מת דבק עם ובנים לא היו לו, כאשר יאמר היום בעונותיו אירע לפלוני כך וכך (ב) ואיננו רחוק: ד כי אין לו בן. בעבור שאין לו בן (ג):

רש"י

שנה את סדרן ח): (ב) לפני משה ולפני אלעזר. מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן ט): לפני משה. ואחר כך לפני אלעזר אפשר אם משה לא ידע אלעזר יודע אלא סרס המקרא ודרשהו דברי רבי יאשיה אבא חנן משום רבי אליעזר אומר בבית המדרש היו יושבים ועמדו לפני כולם י): (ג) והוא לא היה וגו'. לפי שהיו באות לומר בחטאו מת נזקקו לומר לא בחטא מתלוננים ולא בעדת קרח שהלינו על הקב"ה אלא בחטאו לבדו מת. ולא החטיא את אחרים עמו יא). רבי עקיבא אומר מקושש עצים היה יב). ורבי שמעון אומר מן המעפילים היה יג): (ד) למה יגרע שם אבינו. אנו במקום בן עומדות ואם אין הנקבות חשובות זרע תתיבם אמנו ליבם יד): כי אין לו בן. הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום. מגיד שחכמניות היו טו):

קרני אור

[א] וכ"ה דעת חז"ל (ב"ב קיז ב) מתלוננים ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ, וכן כתב הרמב"ן שכ"ה דעת חז"ל שעדת קרח לא היה להם חלק בארץ וכן למתלוננים שבעדת קרח, כי נשמע זה מבית דינו של משה, ודעת עצמו של הרמב"ן בדרך הפשט, בעבור שמשמע שמשה רבינו היה שונא עדת קרח יותר מכל המוטעים

יהל אור

(מח) למעלה (יד ל), שהקדים כלב ליהושע. (א) ולא יהיה להם חלק בארץ: (ב) וכן הביא הרמב"ן ז"ל הפי' הזה בשם ר"י הלוי: (ג) וכן פי'

מקורי רש"י

ח) עיין רש"י לעיל ל"ו י"א: ט) ספרי, ילקוט שם, פס"ז: י) תנחומא א' ט' תנחומא ב' ט' ספרי, ועיין כתוה"מ שם פי' י"ב ב"ב קי"ט ב' מדרש אגדה ילקוט תשע"ג: יא) ספרי ילקוט שם: יב) ספרי שבת צ"ו ב', מדרש אגדה: יג) ובשבת שם בשם ר' יהודה בן בתירא: יד) ב"ב קי"ט ב' תנחומא א' ו' תנחומא ב' ח' במד"ר פ' כ"א י"א, מדרש אגדה, ילקוט תשע"ג: טו) ספרי, ב"ב קי"ט ב', ילקוט תשע"ג מדרש אגדה פס"ו:
דבר'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָבִינוּ׃ ה וַיַּקְרֵב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן
לִפְנֵי יְהוָה׃ פ רביעי ו וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ז כֵּן בְּנוֹת
צְלָפְחָד דֹּבְרֹת נָתֹן תִּתֵּן לָהֶם
אֲחֻזַּת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אֲחֵי אֲבִיהֶם
וְהַעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת אֲבִיהֶן לָהֶן׃
ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר
אִישׁ כִּי־יָמוּת וּבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבַרְתֶּם
אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ׃ ט וְאִם־אֵין לוֹ
בַּת וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאֶחָיו׃
י וְאִם־אֵין לוֹ אַחִים וּנְתַתֶּם אֶת־
נַחֲלָתוֹ לַאֲחֵי אָבִיו׃ יא וְאִם־אֵין

הַב לָנָא אַחְסָנָא בְּגוֹ אֲחֵי
אֲבוּנָא׃ ה וְקָרֵיב מֹשֶׁה יָת
דִּינְהֵן קֳדָם יְיָ׃ ו וַאֲמַר יְיָ
לְמֹשֶׁה לְמֵימַר׃ ז יָאוּת
בְּנָת צְלָפְחָד מְמַלְּלָן מִתַּן
תִּתֵּן לְהוֹן אֲחוּדַת אַחְסָנָא
בְּגוֹ אֲחֵי אֲבוּהֶן וְתַעֲבַר
יָת אַחְסָנַת אֲבוּהֶן לְהֶן׃
ח וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּמַלֵּל
לְמֵימַר גְּבַר אֲרֵי יְמוּת
וּבַר לֵית לֵהּ וְתַעְבְּרוּן יָת
אַחְסַנְתֵּהּ לִבְרַתֵּהּ׃ ט וְאִם
לֵית לֵהּ בְּרַתָּא וְתִתְּנוּן יָת
אַחְסַנְתֵּהּ לַאֲחוֹהִי׃ י וְאִם
לֵית לֵהּ אַחִין וְתִתְּנוּן יָת
אַחְסַנְתֵּהּ לַאֲחֵי אֲבוּהִי׃
יא וְאִם לֵית אַחִין לַאֲבוּהִי
וְתִתְּנוּן יָת אַחְסַנְתֵּהּ

רש"י

(ה) ויקרב משה את משפטן. נתעלמה הלכה ממנו וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי טז). ד"א ראויה היתה פרשה זו להכתב על ידי משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן יז): (ז) כן בנות צלפחד דוברת. כתרגומו. יאות. כך כתובה פרשה זו לפני במרום יח) מגיד שראתה עינם מה שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דוברת. יפה תבעו יט). אשרי אדם שהקב"ה מודה לדבריו כ): נתן תתן. שני חלקים חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים. וחלקו עם אחיו בנכסי חפר א) כא): והעברת. לשון העברה (ס"א עברה) ב) הוא כמי שאינו מניח בן ליורשו. ד"א על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט שבנה ובעלה יורשין אותה כב). שלא תסוב נחלה לא נאמרה אלא לאותו הדור בלבד כג).

אבן עזרא

ז כן. אמת, או הדבר כן (ד): והעברת. מה שהיה ראוי שיקח הוא (ה) תקחנה הן (ו): ח ובן אין לו. הנה אות כי הבן יירש את אביו: ט לאחיו. מאב או מאם (ז):

יהל אור

רש"י ז"ל הא אם היה לו בן לא היו תובעות כלום: (ד) כן עניינו דבר נכון, כי הוא נגזר משרש כנים אתם (ברא' מב יא): (ה) הבן: (ו) וכ"ה בדרז"ל (ב"ב קט א) שדרשו לשון והעברתם על העברה מראוי לירש לאינו ראוי: (ז) לפי הפשט, ובס' המ"ב יש נוסח „מן האב והאם" ודעת הז"ל שאחיו רק מן האב,

מקורי רש"י

טז) דבר' א' י"ז ועיין תנחומא א' מ' תנחומא ב' ט' במד"ר שם ילקוט תשע"ד: יז) ספרי ב"ב קי"ט ב' סנהד' ח' א', פס"ז: יח) ספרי, פס"ז: יט) תנחומא א' ח', תנחומא ב' ט', ספרי: כ) ספרי: כא) ובספרי, ובתנחומא א' ט', תנחומא ב' ט', ב"ב קי"ט ב', במד"ר פכ"א י"ב ירושלמי ב"ב פ"ח ה"ב מדרש אגדה, פס"ז ילקוט תשע"ד, ובכולן שלשה חלקים: כב) ספרי, ב"ב קמ"ז א', במד"ר פכ"א י"ב: כג) ב"ב ק"כ, א' תנחומא

מנחת יהודה

א) עיין מקורי רש"י, ששם מבואר שנטלו שלשה חלקים, היינו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר, ושהיה בכור נטל שני חלקים ועיין ברא"ם מה שביאר דעת רש"י ז"ל בזה: ב) וכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶחָיו לְאָבִיו וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ
לִשְׁאֵרוֹ הַקָּרֹב אֵלָיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ
וְיָרַשׁ אֹתָהּ וְהָיְתָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְחֻקַּת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה
וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וְרָאִיתָה אֹתָהּ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל־
עַמֶּיךָ גַּם־אָתָּה כַּאֲשֶׁר נֶאֱסַף אַהֲרֹן אָחִיךָ׃

אונקלוס

לְקָרִיבֵהּ דְּקָרִיב לֵהּ
מִזַּרְעִיתֵהּ וְיֵרַת יָתַהּ וּתְהֵי
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לִגְזֵרַת דִּין
כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃
יב וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה סַק
לְטוּרָא דַּעֲבָרָאֵי הָדֵין
וַחֲזִי יָת אַרְעָא דִי יְהָבִית
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וְתֶחֱזֵי
יָתַהּ וְתִתְכְּנֵשׁ לְעַמָּךְ אַף
אַתְּ כְּמָא דִי אִתְכְּנֵישׁ

אבן עזרא

יא לשארו הקרוב אליו. מכל המשפחה (ח): וירש אותה. הנחלה (ט), וכבר פירשתי דרך חז"ל בפסוק לעם נכרי (שמות כא ח) (י) ולדעת הנחלות אם יירש האב או האם את הבן, ומה שתירש אשתו צריכים אנחנו לקבלה (יא) אמרו חז"ל (יב) כי נסמכה פרשת עלה אל הר העברים לדבר הנחלות, כי בקש משה לדעת מי ינחל מעלתו (יב*):

רש"י

וכן והעברתם את נחלתו לבתו. בכולן הוא אומר ונתתם ובבת הוא אומר והעברתם כד): (יא) לשארו הקרוב אליו ממשפחתו. ואין משפחה קרויה אלא מצד האב כה): (יב) עלה אל הר העברים. למה נסמכה לכאן כיון שאמר הקב"ה נתן תתן להם. אמר אותי צוה המקום להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת כו). ד"א כז) כיון שנכנס משה לנחלת בני גד ובני ראובן שמח ואמר כמדומה שהותר לי נדרי. משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס לפתח פלטין שלו נכנס לשער והוא אחריו לחצר והוא אחריו לטרקלין והוא אחריו כיון שבא להכנס לקיטון ג) אמר לו בני מכאן ואילך אתה אסור להכנס: (יג) כאשר נאסף אהרן אחיך. מכאן שנתאוה משה למיתתו של אהרן כח). ד"א אין אתה טוב ממנו כט) על אשר לא קדשתם ד) הא אם קדשתם אותי עדיין לא הגיע זמנכם להפטר מן העולם. בכל מקום שכתב מיתתם כתב

יהל אור

כי משפחת האב קרויה משפחה: (ח) וכל הקרוב קרוב קודם: (ט) מלת אותה מוסב אל הנחלה שהיא ל"נ: (י) שהפי' גם מן לעם נכרי לא ימשל למכרה, חוזר לאב שהוא רחוק ולא לאדון הסמוך לו, וכן פי' גם הח' ז"ל וכתב „ואל תתמה בעבור מרחק לעם נכרי מזה הפסוק (פי' להפסוק הקודם וכי ימכור) כי כמוהו שלם ישלם (שם כב ב) (פי' שב אל הכתוב שלמעלה המכה בקר ישלם) וכן כאן וירש אותה מוסב אל הבעל שיירש את אשתו, עיין (שמות כא יהל אור אות רעד) מה שהארכתי בזה: (יא) עיין (ב"ב קיא ב) ועיי"ש בפי' הרשב"ם, ועיין בס' (שפה ברורה דף ה א) מה שכתב בזה ובס' המ"ב יש נוסח „ומה שיירש מאשתו" ובס"א כתוב, ואם יירש אשתו צריכים כו': (יב) עיין מקורי רש"י: (יב*) ונודע קודם

מנחת יהודה

הוא ב"ב קט"ז א', וקמ"א א', כל שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה: ג) ובז"ל יש נוסח „לקיטון" בתי"ו והוא החדר שלפנים מן הטרקלין, החדרה (שופ' ט"ו א') מתורגם קיטונא: ד) כאן נפל טעות, וכתבו „על אשר לא קדשתם" והוא פסוק בסוף האזינו (דבר' ל"ב נ"א) ונ"ל כי הדבור הוא על הפסוק הסמוך, ותחלת הדבור היתה להקדישני במים, ורש"י פי' על אשר

מקורי רש"י

כד) תנחומא א' ט', תנחומא ב' י' ב"ב קי"ט ב': כה) ספרי, ב"ב ק"י ב': כו) תנחומא א' ט', תנחומא ב' י', ספרי, במד"ר פכ"א י"ד, מדרש אגדה: כז) ספרי ילקוט תשע"ז, פס"ז: כח) ספרי, פס"ז: כט) ספרי:

לא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יד כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צן: ס טו וידבר משה אל יהוה לאמר: טז יפקד יהוה אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה: יז אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם ולא תהיה עדת יהוה כצאן

אונקלוס

אהרן אחוך: יד כמא די סרבתון על מימרי במדברא דצן במצות כנשתא לקדשותי במיא לעיניהון אנון מי מצות רקם מדברא דצן: טו ומליל משה עם יי למימר: טז ימני יי אלה רוחיא לכל בסרא גבר על כנשתא: יז די יפוק קדמיהון ודי יעול קדמיהון ודי יפקנון ודי יעלנון ולא תהי כנשתא דיי כענא די לית להון רעי:

רש"י

סורחנם לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא האמינו. לכך בקש משה שיכתב סורחנו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה. משל לשתי נשים שלוקות בבית דין אחת קלקלה ה) ואחת אכלה פגי ו) שביעית וכו' אף כאן בכל מקום שהזכיר מיתתן הזכיר סורחנן להודיע שלא היתה בהם אלא זו בלבד ל): (יד) הם מי מריבת קדש. הם לבדם. אין בהם עון אחר. ד"א הם שהמרו במרה הם היו שהמרו בים סוף ז) הם עצמם שהמרו במדבר צין: (טו) וידבר משה אל ה' וגו'. להודיע שבחן של צדיקים שכשנפטרין מן העולם מניחין צרכן ועוסקין בצרכי צבור לא): לאמר. אמר לו השיבני אם אתה ממנה להם פרנס אם לאו לב): (טז) יפקד ה'. כיון ששמע משה שאמר לו המקום תן נחלת צלפחד לבנותיו אמר הגיעה שעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי. אמר לו הקב"ה לא כך עלתה במחשבה לפני כדאי הוא יהושע ליטול שכר שמושו שלא מש מתוך האהל לג). וזהו שאמר שלמה נוצר תאנה יאכל פריה לד): אלהי הרוחות. למה נאמר אמר לפניו רבש"ע גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו לה): (יז) אשר יצא לפניהם. לא כדרך מלכי האומות שיושבים בבתיהם ומשלחין את חיילותיהם למלחמה לו) אלא כמו שעשיתי אני שנלחמתי בסיחון ועוג שנאמר אל תירא אותו לז) וכדרך שעשה יהושע שנאמר וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה

אבן עזרא

יד להקדישני. דבק עם מריתם, והטעם כי מריתם להקדישני, וזה הוא על אשר לא קדשתם כאשר פירשתיו (יג): טז אל אלהי הרוחת. שהוא יודע הרוחות איזה רוח ראוי (יד): וטעם יפקד. מגזרת פקיד (טו): יז אשר יצא לפניהם. במלחמה: ואשר

יהל אור

פסירתו מי הוא הראוי לזה: (יג) (למעלה כ יב): (יד) עיין רש"י ז"ל: (טו) וענינו מינוי:

מקורי רש"י

ל) ספרי, יומא פ"ו ב' במד"ר פי"ט י"ב ילקוט תשע"ו פס"ו: לא) ספרי: לב) ספרי: לג) תנחומא א' י"א, תנחומא ב', במד"ר פכ"א י"ד: לד) משלי כ"ז י"ח: לה) תנחומא א' י', תנחומא ב' א', פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט תשע"ו בשם ילמדנו: לו) ספרי, ילקוט שם: לז) לעיל כ"א, ל"ד:

מנחת יהודה

לא קדשתם, והמעתיקים השמיטו מלות „לחקדישני במים" והם כתובות בס' הזכרון (שד"ל) ועיין בחזקוני מה שפי' בזה: ה) ופי' רש"י זנתה והתרו בה למלקות: ו) תאנים שלא בישלו כל צרכן, ורחמנא אמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה (ויקרא כ"ה ו') לאכלה ולא להפסד: ז) בעל דברי דוד, ומהר"ם יפה. מוחקים „בים סוף

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה: יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו: יט וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם: כ וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן

אונקלוס

יח וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה דְּבַר לָךְ יָת יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן גְּבַר דִּי רוּחַ נְבוּאָה בֵּהּ וְתִסְמוֹךְ יָת יְדָךְ עֲלוֹהִי: יט וּתְקִים יָתֵהּ קֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְקֳדָם כָּל כְּנִשְׁתָּא וּתְפַקֵּד יָתֵהּ לְעֵינֵיהוֹן: כ וְתִתֵּן מִזִּיוָךְ עֲלוֹהִי בְּדִיל דִּי יְקַבְּלוּן מִנֵּהּ כָּל כְּנִשְׁתָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וְקֳדָם אֶלְעָזָר כַּהֲנָא יְקוּם וְיִשְׁאַל לֵהּ בְּדִין אוּרַיָא קֳדָם יְיָ עַל מֵימְרֵהּ

אבן עזרא

יוציאם, ע"י אחר (טז): יח אשר רוח בו. וכל איש חי יש בו רוח, רק הטעם כמו וחזקת והיית לאיש (ס"א ב ב) (יז): וסמכת את ידך. להראות את ישראל שהוא במקומו ועליו סמך (יח): כ ונתת מהודך. לחלוק לו כבוד לפני ישראל (יט): למען ישמעו. כי הם כבר האמינו בך, וכאשר יראו שאתה כבדתו כן

רש"י

וגו' לח). וכן בדוד הוא אומר כי הוא יוצא ובא לפניהם לט). יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר יוציאם. בזכיותיו: ואשר יביאם. בזכיותיו מ). ד"א ואשר יביאם שלא תעשה לו כדרך שאתה עושה לי. שאיני מכניסן לארץ מא): (יח) קח לך. קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום מב): לך. את שבדוק לך את זה אתה מכיר מג): אשר רוח בו. כאשר שאלת שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד מד): וסמכת את ידך עליו. תן לו מתורגמן שידרוש בחייך שלא יאמרו עליו לא היה לו להרים ראש בימי משה מה): (יט) וצויתה אותו. על ישראל דע שטרחנין הם סרבנים הם ע"מ שתקבל עליך ח) מו): (כ) ונתתה מהודך עליו. זה קירון עור פנים ט): מהודך. ולא כל הודך נמצינו למדין פני משה כחמה פני יהושע כלבנה מז): למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה כדרך שנוהגין בך י): (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמוד. הרי שאלתך שאלת שאין הכבוד הזה זז (ס"א נוטל) יא) מבית

יהל אור

(טז) באמרו אשר יצא לפניהם וזה ע"י עצמו, ואשר יוציאם בלווי ע"י אחר, וכס' המ"ב כתב שצ"ל „ולא ע"י אחר" וכן פי' רש"י וכ"כ הרמב"ן ורב"ח, ולא כמלכי האומות וכו': (יז) שפי' לאיש גבור חיל, ודעתו שה אשר רוח בו, רוח עצה וגבורה, רוח חכמה ובינה, ויש לו הריצות רב ויודע לו לבקש הנאות: (יח) ויאמינו בו וישמעו לקולו, וכ"כ ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו (דבר' לד, ט): (יט) כדי

מנחת יהודה

סוף" ורוצים לגרוס במקומו „ברפידים" (ז"ל): ח) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז, וכתב, ואינו נכון בעיני, בעבור שאמר לעיניהם, כי יותר ראוי הענין הזה להאסר הינו לבינו וכו', אבל וצויתה אותו לעיניהם שיצונו במצות הנגיד והשופט כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו, ויזהירנו להשתדל מאוד בענינם עיי"ש, ושד"ל פי' שפי' מנוי כמו ויצוהו ד' לנגיד על עמו (ש"א, י"ג, י"ד) צויתי שופטים על עמי (ש"ב י' י"א), ועיין אם למקרא שיפרש שיש במשמעות המנוי והצווי, וע"כ נקרא המנוי צווי, שכן דרך הממנה למסור סדרי השררה או המנוי אל המתמנה: ט) בת"א: י) גם כאן יש תוספת ברש"י כ"י ז"ל „ואני יוסף ב"ר שמעון, אומר אני היה לו למקרא לומר למען יראו כל עדת בני ישראל, אבל לפי משמעותו של מקרא ולפי פשוטו ונתת מהודך עליו שתשבח אותו לעיניהם ששורה עליו רוח הקודש, כמו למען ישמעו כל עדת בנ"י שאתה משגהו, ויהיו נשמעין לך, וגם וצוית אותו לעיניהם שפי' רבינו אחר המדרש שציוה אותו על ישראל, אומר אני שציווהו לעבור לפני העם ולהנחילם את הארץ, וציוהו חזק ואמץ, וכן הוא מפורש במקום אחר צו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבור וגו' עכ"ל, וכן פי' הרא ב"ע: יא) עיין ברא"ם:

מקורי רש"י

לח) יהושע ה' י"ג: לט) ש"א י"ח ט"ז: מ) ספרי ילקוט תשע"ו: מא) במד"ר פכ"א ע"ו ילקוט שם: מב) ספרי כהעלותך, וספרי כאן: מג) ספרי ילקוט שם: מד) תנחומא א' י' תנחומא ב' א' ספרי במד"ר פכ"א ע"ו: מה) ספרי ילקוט שם: מו) ספרי: מז) ספרי ב"ב ע"ה א' ילקוט

שצריך

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יעמד ושאל לו במשפט האורים
לפני יהוה על־פיו יצאו ועל־פיו
יבאו הוא וכל־בני־ישראל אתו
וכל־העדה: כב ויעש משה כאשר
צוה יהוה אתו ויקח את־יהושע
ויעמדהו לפני אלעזר הכהן ולפני
כל־העדה: כג ויסמך את־ידיו עליו
ויצוהו כאשר דבר יהוה ביד־
משה: פ חמישי כח א וידבר יהוה
אל־משה לאמר: ב צו את־בני

אונקלוס

יהון נפקין ועל מימרה
יהון עלין הוא וכל בני
ישראל עמה וכל
כנשתא: כב ועבד משה
כמא די פקיד יי יתה
ודבר ית יהושע ואקימה
קדם אלעזר כהנא וקדם
כל כנשתא: כג וסמך ית
ידוהי עלוהי ופקדה כמא
די מליל יי בידא דמשה:
א ומליל יי עם משה
למימר: ב פקד ית בני
ישראל ותימר להון ית
קרבני לחם סדור
לקרבני לאתקבלא
ברעוא תטרון לקרבא

רש"י

אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר מח): ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על פיו. של אלעזר: וכל העדה. סנהדרין מט): (כב) ויקח את יהושע. לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי ישראל לעוה"ב נ): (כג) ויסמך את ידיו. בעין יפה יותר ויותר ממה שנצטוה. שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך והוא עשה בשתי ידיו ועשאו ככלי מלא וגדוש יב) ומלאו חכמתו בעין יפה נא): כאשר דבר ה'. אף לענין ההוד נתן מהודו עליו: (ב) צו את בני ישראל. מה אמור למעלה יפקוד ה'. אמר לו הקב"ה עד שאתה מלוני על בני לוה את בני עלי. משל לבת מלך שהיתה נפטרת מן העולם והיתה מפקדת לבעלה על בניה וכו' כדאיתא

אבן עזרא

יכבדוהו, כי ילכו אחרי מעשיך (כ): כא על פיו יצאו. על פי אלעזר במשפט האורים (כא) וי"א על פי משפט האורים (כב) והראשון ישר בעיני (כג): הוא וכל בני ישראל. בדבר שהיה כלל לכל (כד): וכל העדה. בדבר שהיה פרט לעדה, הם הנועדים באהל מועד (כה) [ב] וטעם הדבק פרשת הקרבנות, שהשם צוה אז למשה שיצוה את בני ישראל הקרבנות שהם חייבים לעשות, כי הוא לא יכנס לארץ עמהם, והחל להזכיר עולת תמיד, ואם הזכירה בתחלה (כו) יתכן שהנזכרת היא על הר סיני (כז), או שתהיה מערכת הקרבנות סדורה (כח):

יהל אור

שיקבלוהו: (כ) ועניניך בהנהגה וכ"כ החזקוני: (כא) וכן פי' רש"י על פיו של אלעזר: (כב) ולא על פי אלעזר: (כג) שפי' על פיו ממש: (כד) לכל ישראל: (כה) כולם יונהגו על ידו: (כו) בפ' תצוה. (כז) מה שליוה שם הוא על הר סיני ועתה ליוה לדורות: (כח) וכן פי' הרמב"ן ולפע"ד שנזכר בפ' תצוה, החזירו להיות מערכת הקרבנות סדורה לדורות לעולם שלא יקדים כלום לעולת הבקר, ולא יאחר כלום לעולת הערב:

קרני אור

שמתו במדבר: [ב] והרלב"ג פי' באמרו וכל בני' אתו, שאלעזר הכהן יצא ג"כ עפ"י יהושע ויבא, וכל בני' אתו וכל העדה שהם הסנהדרין כולם יצאו ויבאו עפ"י יהושע, כי לו נתנה ההנהגה הזה, ואפ"י שהוא שואל במשפט האורים לאלעזר:

מקורי רש"י

תשע"ו: מח) ספרי, במד"ר פכ"א ט"ו, פס"ז, ילקוט שם: מט) יומא ע"ג, ב', סנהד' ט"ז א': נ) ספרי: נא) ספרי,

מנחת יהודה

יב) שצריך לסמכו בשתי ידיו שלא תפול מטנו הנדרש: סנהד' ק"ה ב' ועיין רש"י שם ד"ה "ותלמידו" ילקוט משלי כ"ב בשם ילמדנו, ועיין תוס' ב"ק צ"ב ב' ד"ה, ממריט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי
לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ
לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ׃ ג וְאָמַרְתָּ לָהֶם
זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם
לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד׃ ד אֶת־הַכֶּבֶשׂ
אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ
הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ה וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה
סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין׃

אונקלוס

קֳדָמַי בִּזְמָנֵיהּ׃ ג וְתֵימַר
לְהוֹן דֵּין קֻרְבָּנָא דִּי
תְקָרְבוּן קֳדָם יְיָ אִמְּרִין
בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין תְּרֵין
לְיוֹמָא עֲלָתָא תְדִירָא׃
ד יָת אִמְּרָא חַד תַּעְבֵּד
בְּצַפְרָא וְיָת אִמְּרָא תִנְיָנָא
תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא׃
ה וְחַד מִן עַסְרָא בִּתְלָת
סְאִין סֻלְתָּא לְמִנְחָתָא
דְּפִילָא בִּמְשַׁח כְּתִישָׁא

אבן עזרא

ב לחמי. פירשתיו (א): לאשי. פירשתיו (ב) והטעם לחם לאשי לריח ניחוחי (ג): במועדו. שלא יקדמו קודם הבקר (ד), ושלא יאחרו אחר הערב (ה): ד את הכבש אחד. אמר ר' משה הכהן הספרדי כי הוא דרך קצרה, והטעם את הכבש כבש אחד (ו), ועל דעתי שאות ה"א מושך עצמו ואחר עמו (ז) וכבר התמידים ג) ו):

רש"י

בספרי א): קרבני. זה הדם א): לחמי. אלו אמורין ב) וכן הוא אומר והקטירם הכהן המזבחה לחם אשה ג): לאשי. הנתנין לאשי מזבחי ב): תשמרו שיהיו כהנים ולוים וישראל עומדין על גביו ד) מכאן למדו ותקנו מעמדות ה): במועדו. בכל יום הוא מועד (ג) ואמרת להם. אזהרה לב"ד ד) ז): שנים ליום. כפשוטו ועיקר בא ללמד שיהיו נשחטין כנגד היום תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות ה) ח): (ד) את הכבש אחד. אע"פ שכבר נאמר בפרשת ואתה תצוה וזה אשר תעשה וגו' ט). היא היתה אזהרה לימי המלואים וכאן צוה לדורות ו): (ה) סלת

יהל אור

(א) שמות (טז ד, ויקרא ג יא), ושם פי' לחם מאכל תמאה על הלחם כמשמעו גם על הבשר כמו לחם אשה (ויקרא שם), ובשמו"ר פמ"ב א"ר לוי בערביא קורין לבשרא לחמא, וכן פי' רש"י (צפניה א יז): (ב) (ויקרא א ט): (ג) והלמ"ד לאשי מוסב גם למלת ריח וכמ' כ"י „לחם לאש לריח נחוחי": (ד) להקריבו, וכמ' כ"י הנוסח „שלא יקדמנו": (ה) להקריבו, אך יקריבו אותו במועדו: (ו) וחסר הנסמך: (ז) וכאילו יאמר הכבש האחד, והנה פי' הח' ז"ל (שמות כט על פ' לט) מקומו פה, עיין ביאורי

מקורי רש"י

ממריק למריק, מדרש אגדה, פס"ז: א) ספרי, ושם לאשת מלך ובתנחומא א' י"א תנחומא ב' ב' למלך שנשא אשה והיה לו שושבין כא השושבין למות וכו' וכ"ה ילקוט תשע"ו: ב) ספרי ילקוט תשע"ז: ג) ויקרא ג' ט"ז: ד) ספרי: ה) ספרי תענית כ"ז א', וכ': ו) ספרי: ז) ספרי ילקוט שם: ח) ספרי, תמיד ל"א ב', יומא ס"ב ב', פסי' דר"כ פי' את קרבני (לד ס"א ב') פס"ז: ט) שמות

מנחת יהודה

א) כמו שנאמר ויקריבו אליו בני אהרן את הדם: ב) ובספרי לאשי, אלו קמצים ולבונה, פי' שהקומץ והלבונה עולה כולה לאשים: ג) ואף בשבת, ואף בטומאה: ד) כי כבר אמר ואמרת אליהם, פי' שתחלה הזהיר את כולם שהחיוב על כולם, ועכ"כ אמר אליהם שהדבור מיוחד אליהם בעצמם, ומכאן ואילך שמזהיר פרטי המצוה עיקר הצווי להבי"ד, ועכ"כ אמר ואמרת להם (התוה"מ): ס) וכ"ה (ספרי, תמיד ל"א ב') של שחר על קרן צפונית מערבית, ושל בין הערבים על קרן מזרחית צפונית, ופי' חז"ל מפני שהתמיד בא לבטל מהם עבודת החמה, שהיו עובדים אל היום שהוא השמש, ובאשר היו פונים בעבודתו בבקר לצד מזרח שמשם זורח, ובין הערבים לצד מערב ששם שוקע, צוה שהם יפנו כנגד היום ואחורם אל השמש, שתהיה השחיטה בבקר על קרן מערבית, ובין הערבים על קרן מזרחית שהוא התנגדות אל היום ועבודת השמש (שם) והטבעות שהזכיר כאן הם הטבעות שקבע יוחנן כה"ג במקום השחיטה בעזרה, והיו קבועים בקרקע שאוסרין בהן רגלי הבהמה וידית בעת השחיטה, והנה כאן הבאתי הספרי עפ"י הגהת הגר"א, ונוסח הגמרא, ונוסח הקדום בספרי, של שחר על קרן מזרחית צפונית, ושל בין הערבים על קרן מערבית דרומית, וכ"ה (ילקוט תשע"ז) ועיין בזרע אברהם שהרוזיב לבאר הנוסחאות השונות: ו) עיין ברמב"ן מה שהעיד ע"ז, וכתב, ואינו נכון כי שם אמר עולת תמיד לדורותיכם.
ועיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ו עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי
לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: ז וְנִסְכּוֹ
רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ
הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה: ח וְאֵת
הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם
כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה
אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה: פ ט וּבְיוֹם
הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה
בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: י עֹלַת שַׁבַּת

אונקלוס

רַבְעוּת הִינָא: ו עֲלָתָא
תְּדִירָא דְּאִתְעֲבִידָא
בְּטוּרָא דְסִינַי לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ:
ז וְנִסְכֵּהּ רַבְעוּת הִינָא
לְאִמְּרָא חַד בְּקוּדְשָׁא
יִתְנְסֵךְ נְסוּךְ דַּחֲמַר עַתִּיק
קֳדָם יְיָ: ח וְיָת אִמְּרָא
תִּנְיָנָא תַּעְבֵּד בֵּין שִׁמְשַׁיָּא
כְּמִנְחַת צַפְרָא וּכְנִסְכֵּהּ
תַּעְבֵּד קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ: ט וּבְיוֹמָא
דְשַׁבְּתָא תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָא שַׁלְמִין וּתְרֵין
עֶשְׂרוֹנִין סֻלְתָּא דְמִנְחָתָא
דְּפִילָא בִּמְשַׁח וְנִסְכֵּהּ:
י עֲלַת שַׁבְּתָא דְּתִתְעֲבֵד

רש"י

למנחה. מנחת נסכים ז): (ו) העשויה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי המלואים ח). ד"א העשויה בהר סיני מקיש עולת תמיד לעולת הר סיני אותה שנקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה וישם באגנות י) מלמד שטעונה כלי ט) יא): (ז) ונסכו. יין: בקדש הסך. על המזבח יתנסכו י): נסך שבר. יין המשכר יא) פרט ליין מגתו יב): (ח) ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני יג): (י) עולת שבת בשבתו. ולא עולת שבת בשבת אחרת הרי שלא הקריב בשבת זו שומע אני יקריב שתים לשבת הבאה ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל

אבן עזרא

הראיתיך רבים כן: ו העשויה בהר סיני. הטעם כאשר עשיתם בהר סיני (ה) גם זה אות שלא העלו עולות במדבר אחר נסעם מסיני (ט) כאשר פירשתי בראיות גמורות (י): ז הסך נסך שכר. נו"ן השרש מובלע בסמ"ך (יא) ומן הפירוש נסמך על דברי הקדמונים ז"ל (יב) [א]: י בשבתו. שב אל יום השבת (יג) אעפ"י שנמצא כל שומר שבת מחללו (ישעיה נו ו) (יד),

יהל אור

שם: (ח) כאותן שנעשו בימי המלואים, וכן פי' רש"י ז"ל: (ט) וכן פי' הרלב"ג: (י) עיין בפי' הה' ז"ל (שמות כט, מב) שם האריך בזה: (יא) שבהסך, כי שרשו „נסך" והראוי „הנסך נסך" ודגש הסמ"ך לתשלום נו"ן פ"א הפעל: (יב) שאמרו (ספרי) „הי אתה מנסך והי אתה מנסך מזוג" כי שם שכר מליין בפרעות יין הבלתי מזוג: (יג) כי שבת ל"נ והיה ראוי להיות שבתת על משקל דלקת, והסרה התי"ו להקל על הלשון, והנה וי"ו בשבתו כינוי לזכר, ויפרש שהוא שב אל יום שהוא ל"ז, אך לדעת הרד"ק ז"ל בא שבת לפעמים בלשון זכר עיין בשרשיו: (יד) בל"ז:

קרני אור

[א] למדנו מזה המקום שנסך היין לא יהיה מן היין המדס. ולזה אמר שכר שהוא יין ישן ושיערו חכמים כי עד ארבעים יום הוא פסול לענין זה (רלב"ג):

מקורי רש"י

כ"ט, ל"ט: י) שמות כ"ד ו': יא) עיין מנחת יהודה, ופס"ז, וילקוט תס"פ: יב) ב"ב צ"ז א' ועיין רשב"ם שם מדרש אגדה: יג) ספרי:

מנחת יהודה

ועיין בחזקוני שיתרץ, כי לדורותיכם י"ל דמיעוט דורות שנים ולא יותר, ולכך צריך האי קרא דכתיב ביה צו, דמשמע זירוז מיד מכאן ולדורות, ועיין בספרי פעם אחר ע"ז: ז) הבאה עם הקרבן: ח) ובאילו כתיב כהעשויה, בכ"ף הדמיון, וכן פי' הראב"ע: ט) וסברי עולה שהקריבו במדבר כמ"ש, וישלח את נערי ב"י ויעלו עולות (שמות כ"ד ה') עולת תמיד הואי, וזהו דעת ר' ישמעאל בנו של ריב"ב (ספרא) הרי הוא אומר ויקח משה חצי הדם וישם באגנות, לבדנו לעולת סיני שהיא טעונה כלי (והוא מזרק לקבל הדם), ועיין תוס' חגיגה ו' ב' ד"ה ר"ע שהביא פי' רש"י מכאן: י) ר"ל במזבח השם הנקרא קדש שם ינסכו את היין: יא) והוציאו הכתוב בלשון שכר ולא בלשון יין לומר לך הוי אתה מנסך ואי אתה מנסך המזוג, כי על היין החי בלבד נופל לשון שכר לפי שהוא המשכר, וכ"ה (ספרי) הוי אתה מנסך, ואי אתה מנסך מזוג: יב) וע"ז כתב הרמב"ן. ואינו נכון שבכר אמרו יין מגתו לא יביא,

נאם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ׃
פי יא וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה
לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל
אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה
תְּמִימִם׃ יב וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת
מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַפָּר הָאֶחָד
וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לָאַיִל הָאֶחָד׃ יג וְעִשָּׂרֹן עִשָּׂרוֹן
סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לַכֶּבֶשׂ
הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃
יד וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר
וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין

אונקלוס

בְּשַׁבַּתָּא עַל עֲלַת
תְּדִירָא וְנִסְכַּהּ: יא וּבְרֵישֵׁי
יַרְחֵיכוֹן תְּקָרְבוּן עֲלָתָא
קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי
תְּרֵין וּדְכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי
שְׁנָא שִׁבְעָא שַׁלְמִין:
יב וּתְלָתָא עֶשְׂרוֹנִין
סֻלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא
בִמְשַׁח לְתוֹרָא חַד וּתְרֵין
עֶשְׂרוֹנִין סֻלְתָּא מִנְחָתָא
דְּפִילָא בִמְשַׁח לְדִכְרָא
חָד: יג וְעֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא
סֻלְתָּא מִנְחָתָא דְּפִילָא
בִמְשַׁח לְאִמְּרָא חַד
עֲלָתָא לְאִתְקַבָּלָא בְרַעֲוָא
קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ:
יד וְנִסְכֵּיהוֹן פַּלְגוּת הִינָא
יְהֵי לְתוֹרָא וּתְלָתוּת הִינָא
לְדִכְרָא וְרַבְעוּת הִינָא
לְאִמְּרָא חַמְרָא דָא עֲלַת

רש"י

קרבנו יד): **על עולת התמיד.** אלו מוספין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד יג). ומגיד שאין קריבין אלא בין שני התמידין וכן בכל המוספין נאמר על עולת התמיד לתלמוד זה טו). (יב) **ושלשה עשרנים** כמשפט נסכי פר שכן הן קלובין בפרשת נסכים טז): (יד) **זאת עלת חדש בחדשו.** שאם עבר יומו בטל קרבנו ושוב אין לו תשלומין יז):

אבן עזרא

והטעם כל שבת ושבת כמו יום ביומו (שמות ה יג) (טו): **על עולת התמיד.** הטעם אחרי התמיד שישים עליה עולת שבת (טז): **יא ובראשי חדשיכם.** אמר ר' משה הכהן הספרדי נ"ע שפירושו חדש ניסן, כי כן כתוב ראשון הוא לכם (שמות יב ב) ואחר כן אמר זאת עולת חדש בחדשו (למטה פ' יד) שיעשו כן בכל חדש, על כן הוסיף לחדשי השנה (שם) ופירושו נכון הוא (יז), ואעפ"י שיש לטעון על יו"ד ובראשי חדשיכם (יח), רק בעבור שמצאנו הנה חדש מחר (ש"א כ ה) (יט) ישר דבורו (כ) [ד]: **יד בחדשו.** כמו שבת בשבתו (פ' י) (כא), ולא יתכן בו על דרך הפשט פי' אחר (כב) כי אין בפסוק זכר לירח (כג) ועוד כי לא מצאנו

קרני אור

[ד] עיין במבאר לנתב"ש מה שהעיר ע"ז, ובמאמר מה וכן פי' רב"ח, עולת התמיד תחלה ואח"כ עולת שבת. (יז) עיין בפי' הח' ז"ל (שמות יב ב, ובבאורי שם מן אות קיג) כי שם מבואר היטיב דעתו: (יח) אם נאמר שדעתו רק על חדש ניסן שבכל שנה היל"ל ובראש חדשיכם, או בראש החדשים: (יט) מה שאמר דוד אל יהונתן על יום ראשון מהחדש הנה חדש מחר, ולא אמר ראש החדש מחר: (כ) של ר' משה הכהן, כי מה שאמר הכתוב ובראשי חדשיכם פי' חדש ניסן, וכאלו כתוב ובראשי ראשי חדשיכם, ואם כי בראשי ל"ר, הוא על מספר ראשי השנים עפ"י החדשים (כא) שטעמו כל שבת ושבת כן חדש בחדשו כל יום ראשון בכל חדש וחדש: (כב) כי י"א שמלת בחדשו פי' בהידושו כשיתחדש הירח, וכן פי' החזקוני: (כג) כי אין בפסוק שום זכר

יהל אור

(טו) ושב אל יום שהוא ל"ז: (טז) וכן פי' רש"י ז"ל,

מנחת יהודה

ואם הביא כשר, והנה אינו מתמעט מן הכתוב אלא מעלה מדרבנן לכתחילה, אבל שכר להוציא את המונג שהוא פסול אף בריעבד, עיין (אות הקודם): יג) נוסף על אותן שני כבשים של עולת תמיד: שעיר

מקורי רש"י

יד) ספרי: טו) ספרי: טז) לעיל ט"ו: יז) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ
לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: טו וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד
לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־עֹלַת הַתָּמִיד
יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ: ס ששי טז וּבַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
פֶּסַח לַיהוָה: יז וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם
לַחֹדֶשׁ הַזֶּה חָג שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת
יֵאָכֵל: יח בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־

אונקלוס

רֵישׁ יַרְחָא בְּאִתְחַדָּתוּתֵהּ
כֵּן לְכָל רֵישֵׁי יַרְחֵי שַׁתָּא:
טו וּצְפִיר בַּר עִזֵּי חַד
לְחַטָּאתָא קֳדָם יְיָ עַל
עֲלָתָא תְדִירָא יִתְעֲבֵד
וְנִסְכֵּהּ: טז וּבְיַרְחָא
קַדְמָאָה בְּאַרְבְּעַת
עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
פִּסְחָא קֳדָם יְיָ: יז וּבַחֲמֵשַׁת
עַסְרָא יוֹמָא לְיַרְחָא הָדֵין
חַגָּא שִׁבְעָא יוֹמִין פַּטִּיר
יִתְאֲכֵל: יח בְּיוֹמָא
קַדְמָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ

רש"י

(טו) ושעיר עזים וגו'. כל שעירי המוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו הכל כמו שמפורש במס' שבועות יח) ונשתנה שעיר ר"ח שנא' בו לה' ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בחטא אלא הקב"ה בלבד יד). ושאר השעירין למדין ממנו טו) ומדרשו באגדה יט) אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי טו) על שמעטתי את הירח: על עלת התמיד יעשה. כל הקרבן הזה: ונסכו. אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת י): (יח) כל

אבן עזרא

זאת המלה כי אם מהבנין הכבד הדגוש (כד), והנה הדל"ת רפה (כה): **טו ושעיר עזים אחד** לחטאת לד', כמו אשר עלה עליו הגורל לד' ועשהו חטאת (ויקרא טז ט) (כו) ודע כי חטאת עם למ"ד בלשון הקדש אין החטאת דבק כי אם בחוטא (כז) הלא תראה וחטאתי לאבי (ברא' מד לב) (כח) והנה זה הפך הדרש (כט) רק יש לו סוד (ל) [ה]: **טז בארבעה עשר** יום לחדש. ולא הזכיר בין הערבים (לא), גם זה חזוק למעתיקים (לב), אעפ"י שאין להם

יהל אור

ללבנה: (כד) וצריך להיות הדל"ת שבחדשו דגושה: (כה) וכאן הדל"ת רפויה: (כו) ופי' לשם ה': (כז) כאדם החוטא, והכוונה שאין הפירוש חטאת אל השם וכד"ק „ודע כי חטא עם למ"ד וכו' אין החטא וכו'": (כח) ושם היה יהודה החוטא לא אביו יעקב, וכן וחטאתי לאלהים (ברא' לט ט) ולפ"ז יאמר לחטאת לה' על החטא שהאדם עושה לפני השי"ת וכן פי' רב"ח: (כט) והדרש הוא (שבועות ט א, חולין ס, א) מאמר ר"ל, אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה עלי על שמעטתי את הירח, והנה לפ"ז השם חטא ללבנה, וכן יאמר בס' (העבור) „וטעם לחטאת שהוא כתוב לשם, דע כי כל חטאת ואחריו למ"ד (איננו) דבוק עם החוטא, כמו אם יחטא איש לאיש (ש"א ב כה) וחטאתי לאבי (ברא' מד לב) והנה כן חטאת ראש חדש בעבור הטאה אחרים שחטאו לשם": (ל) וכן יאמר בס' (העבור שם) והנה אפרש לך טעם הדרש, כי לא יפול דבר מדברי קדמונינו ז"ל ארצה, ידוע בחכמת המזלות וכו' עיי"ש שיפרש אותו עפ"י סוד מחכמת המזלות, וכן יאמר (יסוד מורא שער א) „ודבר הלבנה שהלשינה על החמה, מחכמת המזלות" ועיין בפי' הח' ז"ל (ברא' א טז) ובבאורי שם: (לא) פי' מה שלא הזכיר הכתוב כאן בין הערבים: (לב) הוא חזוק לדרז"ל שזה מוסב על קרבן פסח הנקרב בי"ד בין הערבים משעה שנוטה

קרני אור

שביאר בזה: [ה] וכרב האלפסי יפרש שענינו הביאו אלי כפרה, והמורה בפמ"ו מהח' הג' כתב טעם נכבד בעבור שהיו המצריים בחדוש הלבנה מקריבים קרבנות אליה, לזה השי"ת שהשעיר עזים שיביאו בר"ח יהיה לחטאת לה'

מקורי רש"י

יח) לף ט' א', מדרש אגדה, ילקוט תשפ"ב: יט) שבועות ט'

מנחת יהודה

יד) שעיר של ר"ח מכפר: טו) פי' כל שעירי המוספין דרגלים ילפינן משעיר דר"ח, מדכתיב ושעיר בוי"ו מוסיף על מוסף דר"ח, ובאותן שאין בהם וי"ו, ילפינן סתום מן המפורש: טז) עיין באלפסי פ"ק דשבועות, שהביא כל הטענה ומענה שבין השם ללבנה, ובכולן לא נתישבה דעתה, עד שאמר לה הנני עושה לך כבוד שמישב דעתך תחת שמיעטתיך, ומאי ניהו, שיהו ישראל בכל ר"ח מקריבין קרבן לפני לכפר עונותיהם, לפיכך אמר הקב"ה הביאו כפרה לפני בר"ח, לכפר עליכם וכו', וזה הוא פירוש הביאו כפרה עלי שמיעטתי וכו', ועיין רש"י (ברא' א' ט"ז) ובביאורי שם יהל אור אות רס"ג, ובקרני אור הערה ק"ו: יז) רק פי', ושעיר עזים אחד לחטאה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קֹ֖דֶשׁ כָּל־מְלֶ֥אכֶת עֲבֹדָ֖ה לֹ֥א
תַעֲשֽׂוּ׃ יט וְהִקְרַבְתֶּ֨ם אִשֶּׁ֤ה עֹלָה֙
לַֽיהוָ֔ה פָּרִ֧ים בְּנֵֽי־בָקָ֛ר שְׁנַ֖יִם וְאַ֣יִל
אֶחָ֑ד וְשִׁבְעָ֤ה כְבָשִׂים֙ בְּנֵ֣י שָׁנָ֔ה
תְּמִימִ֖ם יִהְי֥וּ לָכֶֽם׃ כ וּמִ֨נְחָתָ֔ם סֹ֖לֶת
בְּלוּלָ֣ה בַשָּׁ֑מֶן שְׁלֹשָׁ֨ה עֶשְׂרֹנִ֜ים
לַפָּ֗ר וּשְׁנֵ֧י עֶשְׂרֹנִ֛ים לָאַ֖יִל תַּעֲשֽׂוּ׃
כא עִשָּׂר֣וֹן עִשָּׂר֔וֹן תַּעֲשֶׂ֖ה לַכֶּ֣בֶשׂ
הָאֶחָ֑ד לְשִׁבְעַ֖ת הַכְּבָשִֽׂים׃ כב וּשְׂעִ֥יר
חַטָּ֖את אֶחָ֑ד לְכַפֵּ֖ר עֲלֵיכֶֽם׃
כג מִלְּבַד֙ עֹלַ֣ת הַבֹּ֔קֶר אֲשֶׁ֖ר לְעֹלַ֣ת
הַתָּמִ֑יד תַּעֲשׂ֖וּ אֶת־אֵֽלֶּה׃ כד כָּאֵ֜לֶּה
תַּעֲשׂ֤וּ לַיּוֹם֙ שִׁבְעַ֣ת יָמִ֔ים לֶ֖חֶם

כָּל עֲבִידַת פָּלְחָן לָא
תַעְבְּדוּן׃ יט וּתְקָרְבוּן
קֻרְבָּנָא עֲלָתָא קֳדָם יְיָ
תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵין
וּדְכַר חַד וְשִׁבְעָא אִמְּרִין
בְּנֵי שְׁנָא שַׁלְמִין יְהוֹן
לְכוֹן׃ כ וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא
עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא וּתְרֵין
עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא
תַּעְבְּדוּן׃ כא עֶשְׂרוֹנָא
עֶשְׂרוֹנָא תַּעְבֵּד לְאִמְּרָא
חַד כֵּן לְשִׁבְעָא אִמְּרִין׃
כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
לְכַפָּרָא עֲלֵיכוֹן׃ כג בַּר
מֵעֲלַת צַפְרָא דְּהִיא עֲלַת
תְּדִירָא תַּעְבְּדוּן יָת אִלֵּין׃
כד כְּאִלֵּין תַּעְבְּדוּן לְיוֹמָא
שִׁבְעָא יוֹמִין לְחֵם קֻרְבַּן
דְּמִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ
עַל עֲלָתָא תְדִירָא יִתְעֲבֵד

אבן עזרא

צורך (לג): כב ושעיר חטאת. כמו שעיר עזים, והוא דרך קצרה (לד), והנה לא הזכיר עולת (לד*) בשבעת ימי הפסח (לה) כאשר לא הזכיר עולת התנופה (לו), ואנו צריכין לקבלה (לז) כי פסוק שבת בשבתו אסר על עולת

רש"י

מלאכת עבודה. אפי' מלאכה הצריכה לכם. כגון דבר האבד המותרת בחוה"מ. אסורה ביו"ט כ): (יט) פרים. כנגד אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם כא): אילים. דכנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב והכשבים הפריד יעקב ים) כב). ביסו ו של רבי משה הדרשן ראיתי זאת כג): (כד) כאלה תעשו ליום. שלא יהיו פוחתין והולכין כפרי החג כד):

יהל אור

השמש לבית מבואו והוא משש שעות ולמעלה: (לג) שאינם צריכים חזוק: (לד) מה שלא הזכיר עזים: (לד*) וכש' המ"ב „עולת שבת" וכ"ה בכ"י, וברב"ח: (לה) בשבת ובר"ח ושאר מועדים יזכיר מלבד עולת התמיד, ובר"ה יזכיר מלבד עולת החדש ועולת התמיד, ומדוע בשבעת ימי הפסח לא יזכיר מלבד עולת שבת, כי בוודאי יהיה בתוך ז' ימים יום אחד שבת: (לו) ויתרץ כי הכתוב קיצר כאן ולא הזכיר, כמו שלא הזכיר כאן עולת התנופה של עומר שהיה נקרב ביום השני מהחג כמש"כ (ויקרא כג יב): (לז) וכן כתב הא' ז"ל (ויקרא כג יא) „והיה ראוי שיאמר מלבד תנופת העומר (פי' מלבד קרבן העומר)

מנחת יהודה

לחטאת לד', וכאן סיים קרבן מוסף, והזר לומר שכל הקרבן הזה יעשה נוסף על עולת התמיד ועל נסכו של עולת התמיד: יח) כ"ה רש"י (לעיל ז' י"ח) ומקורו הדשא פ"י (ביהמ"ד ח"ג צד 174) ושם פר אחד וכו' איל אחד כנגד יצחק שנפדה באיל, וישא אברהם את עיניו (בראי' כ"ב י"ג), כבש אחד, כנגד יעקב, שנאמר שה

מקורי רש"י

א' מולין ס' ב' פדר"א פמ"ו: כ) עיין רש"י ויקרא כ"ג ס': כא) בראש' י"ח ז': כב) בראש' ל', מ': כג) עיין מנחת יהודה: כד) ספרי:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אִשֵּׁה רֵיחַ־נִיחֹחַ לַיהוָה עַל־עוֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ׃ כה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ס כו וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם מִנְחָה חֲדָשָׁה לַיהוָה בְּשָׁבֻעֹתֵיכֶם מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ׃

כז וְהִקְרַבְתֶּם עוֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם אַיִל אֶחָד שִׁבְעָה כְבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה׃

אונקלוס

ונסכה: כה וביומא שביעאה מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון: כו וביומא דבכוריא בקרוביכון מנחתא חדתא קדם יי בעצרתיכון מערע קדיש יהי לכון כל עבידת פלחן לא תעבדון: כז ותקרבון עלתא לאתקבלא ברעוא קדם יי תורין בני תורי תרין ודכר חד שבעא

רש"י

(כו) וביום הבכורים. חג השבועות קרוי בכורי קציר חטים. על שם שתי הלחם שהם ראשונים למנחת חטים הבאים מן החדש יע) כה):

אבן עזרא

כו בהקריבכם מנחה חדשה. התמיד (לה): להם התנופה (לט) היא העיקר (מ) ועמו שבעה כבשים, ופר בן בקר, ואילם שנים ושני כבשי שלמים (מא), והעולה הנזכרת בפרשה הזאת היא חובת היום (מב), והעד על דבריהם, כי לא באר בשבת במועד דבר כלל (מג) רק הזכיר בחג המצות וסכות ויום העשור והקרבתם אשה לד' (מד) ולא אמר במה המספר (מה) וכן ביום תרועה, ולא הזכיר עולת חדש (מו), ועולת התמיד ומנחתה היא העולה הראשונה (מז):

יהל אור

גם זאת איננה טענה עלינו, כי אנהנו נסמוך במצות על הקבלה": (לה) מיד אחר עולת התמיד, ועולת שבת קודם לעולת ר"ה, ועולת ר"ח למוסף המועד, ואם יהיה שבת בתוך המועד יקריבו ג"כ עולת שבת מיד אחר עולת התמיד: (לט) כויקרא (כג יז) אמר הכתוב תביאו להם תנופה: (מ) הוא עיקר המועד, וקראה הכתוב כאן מנחה חדשה שלא היה מנחה קודם לה: (מא) והנה בט"ש בהקריבכם מנחה חדשה שהוא שתי הלחם נכלל השבעה כבשים ופר בן בקר ואילים שנים ושני כבשי שלמים הכתובים בפ' אמור שכולם הם טפלים אל המנחה החדשה הכתוב כאן ואף שלא הזכירם כאן: (מב) מה שכתוב כאן, פרים בני בקר שנים איל אחד שבעה כבשים הם חובת מוסף היום של יו"ט, וכ"ה (ספרי) והקרבתם עולה וגו' אלו אתה מקריב חוץ מן האמור בתורת כהנים, וכתב התוה"מ שם, סתמא דספרי פה כר"ע (מנחות מה ב) דס"ל שהפרים ואילים וכבשים דפ' פינחס אינם אלה דפ' אמור, כי אינם שוים דשם פר אחד ואילים שנים וכאן שני פרים ואיל אחד: (מג) וכפ' המ"ב ובד"ק „קרבן כלל", והנה עתה יבאר מה שאמר למעלה (אות לז) ואנו צריכין לקבלה, כי לא באר בשבת כשחל במועד, קרבן שבת ואין שבת בלא קרבן אף כשחל במועד, אך הכתוב קיצר ולא הזכיר: (מד) בדרך כלל: (מה) ולא פרט מספרם: (מו) והנה גם ביום תרועה בר"ה אמר ג"כ בדרך כלל והקרבתם אשה לה' (ויקרא כג כה) ולא הזכיר שם מלבד עולת החדש ועולת התמיד כמו שהזכיר כאן, כי הכתוב קיצר ולא הזכיר: (מז) עתה יבאר הח' ז"ל מה שלמעלה ביום הבכורים יאמר הכתוב (פ' לא) מלבד עולת התמיד ומנחתו כל"ז, וכאן יאמר עולת התמיד ומנחתה בל"נ, ויבאר מפני שהיא עולת הבקר והיא העולה הראשונה הנקרבת לשנה החדשה, ועל הרוב יאמר הכתוב „ומנחתה" המוסב על העולה:

מקורי רש"י

כה) מנחות פ"ד ב':

מנחת יהודה

שה פזורה ישראל (ירמי' נ' י"ז): יט) כי אין ראשי להביא מן החדש למנחה לאשים אלא אחר מנחת שתי הלחם שהיא באה מן החטין של שנה זו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כח ומנחתם סלת בלולה בשמן
שלשה עשרנים לפר האחד שני
עשרנים לאיל האחד: כט עשרון
עשרון לכבש האחד לשבעת
הכבשים: ל שעיר עזים אחד
לכפר עליכם: לא מלבד עלת
התמיד ומנחתו תעשו תמימם
יהיו־לכם ונסכיהם: פ כט א ובחדש
השביעי באחד לחדש מקרא־
קדש יהיה לכם כל־מלאכת
עבדה לא תעשו יום תרועה יהיה
לכם: ב ועשיתם עלה לריח ניחח
ליהוה פר בן־בקר אחד איל אחד
כבשים בני־שנה שבעה תמימם:
ג ומנחתם סלת בלולה בשמן
שלשה עשרנים לפר שני
עשרנים לאיל: ד ועשרון אחד
לכבש האחד לשבעת הכבשים:

אונקלוס

אמרין בני שנא:
כח ומנחתהון סלתא
דפילא במשח תלתא
עשרונין לתורא חד תרין
עשרונין לדכרא חד:
כט עשרונא עשרונא
לאמרא חד לשבעא
אמרין: ל צפיר בר עזין
חד לכפרא עליכון:
לא בר מעלת תדירא
ומנחתה תעבדון שלמין
יהון לכון ונסכיהון:
א ובירחא שביעאה בחד
לירחא מערע קדיש יהי
לכון כל עבידת פלחן לא
תעבדון יום יבבא יהי
לכון: ב ותעבדון עלתא
לאתקבלא ברעוא קדם
יי תור בר תורי חד דכר
חד אמרין בני שנא
שבעא שלמין:
ג ומנחתהון סלתא דפילא
במשח תלתא עשרונין
לתורא תרין עשרונין
לדכרא: ד ועשרונא חד
לאמרא חד לשבעא

אבן עזרא

א יום תרועה. מצוה להריע (א), כי אילו היה זה הדבור על עולת היום (ב) למה לא הזכיר בשאר המועדים (ג), ועוד כי על העולות

רש"י

(לא) תמימם יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים יהיו תמימים כ) כו) למדו רבותינו כז) מכאן שהיין שהעלה קמחין כא) פסול.

יהל אור

(א) לחובת היום: (ב) מה שכתוב (למעלה י׳, י׳) ותקעתם בחצצרת על עלתיכם: (ג) לומר תרועה יהיה:

מנחת יהודה

כ) שלא יהיה בהם מום והפרון: כא) ופי׳ הרמב"ם (פי׳ המשניות להרמב"ם מנחות פ"ח מ"ו) שיעלה על פני היין כמין גרגרים, וכן יארע זה ביינות הולכי דרכים, והוא הנקרא קמחין, דומים בלי ספק לגרגרי חטה ז שלשה

מקורי רש"י

כו) ספרי: כז) מנחות פ"ח מ"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת לְכַפֵּר
עֲלֵיכֶם׃ ו מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ
וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ
אִשֶּׁה לַיהוָה׃ ס ז וּבֶעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־
מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ׃ ח וְהִקְרַבְתֶּם
עֹלָה לַיהוָה רֵיחַ נִיחֹחַ פַּר בֶּן
בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי
שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם יִהְיוּ לָכֶם׃
ט וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן
שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
לָאַיִל הָאֶחָד׃ י עִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן
לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים׃
יא שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד חַטַּאת הַכִּפֻּרִים
וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס שביעי

אונקלוס

אֲמְרִין׃ ה וּצְפִיר בַּר עִזֵּי
חַד לְחַטָּאתָא לְכַפָּרָא
עֲלֵיכוֹן׃ ו בַּר מֵעֲלַת
יַרְחָא וּמִנְחָתַהּ וַעֲלַת
תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן
כִּדְחָזֵי לְהוֹן לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא קֻרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃
ז וּבְעַשְׂרָא לְיַרְחָא
שְׁבִיעָאָה הָדֵין מְעָרַע
קַדִּישׁ יְהֵי לְכוֹן וּתְעַנּוֹן יָת
נַפְשָׁתֵיכוֹן כָּל עֲבִידְתָּא
לָא תַעְבְּדוּן׃ ח וּתְקָרְבוּן
עֲלָתָא קֳדָם יְיָ לְאִתְקַבָּלָא
בְּרַעֲוָא תּוֹר בַּר תּוֹרֵי חַד
דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
שִׁבְעָא שַׁלְמִין יְהוֹן לְכוֹן׃
ט וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא דְּפִילָא
בִּמְשַׁח תְּלָתָא עֶשְׂרוֹנִין
לְתוֹרָא תְּרֵין עֶשְׂרוֹנִין
לְדִכְרָא חָד׃ י עִשְׂרוֹנָא
עִשְׂרוֹנָא לְאִמְּרָא חַד
לְשִׁבְעָא אִמְּרִין׃ יא צְפִיר
בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר
מֵחַטָּאתָא דְּכִפּוּרַיָּא

רש"י

לנסכים: (ו) מלבד עולת החדש. מוספי ר"ח שהוא ביום ר"ה: (יא) מלבד חטאת הכפרים. שעיר הנעשה בפנים. האמור

אבן עזרא

צוה לתקוע (ד) ולא להריע (ה): ח פר בן בקר אחד (ו). של צבור, וכן איל אחד (ז), ואינם פר כהן גדול והאיל שלו (ח), ולפי דעתי כי האיל הנזכר בפרשת אחרי מות שלקח מן העם (ט) איננו זה, כי על אילו ואיל העם נאמר ועשה את עולתו ואת עולת העם (ויקרא טז כד) (י) [א] והעד שיש תוספת שבעה כבשים (יא) גם זה שעיר עזים אחד לחטאת איננו משעיר

יהל אור

לכם: (ד) כמ"ש ותקעתם בחצוצרות: (ה) וכאן יאמר יום תרועה, אלא וודאי פי' מלוה להריע: (ו) בכל הנדפסים הציון כאן על פ' ב ובאמת צ"ל כאן פ' ה, וכן צייניתי: (ז) של צבור: (ח) המבוארים (ויקרא טז ג) בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה: (ט) כמש"כ (שם שם ה) "ומאת עדת בנ"י יקח וגו', ואיל אחד לעולה": (י) וזה האיל הוא חוץ מזה: (יא) כאן יש תוספת שבעה כבשים עם הפר והאיל ואינם המבוארים שם:

קרני אור

לא ללבנה: [א] והרלב"ג כתב שהאיל הנזכר שם איל העם, הוא האיל הנזכר בזה המקום, ולזה לא יקריבו בזה המקום כ"א איל אחד לעולה לא שני אילים:

המבוארים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם
כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ
וְחַגֹּתֶם חַג לַיהוָה שִׁבְעַת יָמִים׃
יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ
לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ׃
יד וּמִנְחָתָם סֹלֶת בְּלוּלָה בַשָּׁמֶן
שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר הָאֶחָד
לִשְׁלֹשָׁה עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים
לָאַיִל הָאֶחָד לִשְׁנֵי הָאֵילִם׃
טו וְעִשָּׂרוֹן עִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד
לְאַרְבָּעָה עָשָׂר כְּבָשִׂים׃ טז וּשְׂעִיר־
עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס יז וּבַיּוֹם
הַשֵּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנֵים עָשָׂר

אונקלוס

וַעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ
וְנִסְכֵּיהוֹן׃ יב וּבַחֲמִשַּׁת
עַשְׂרָא יוֹמָא לְיַרְחָא
שְׁבִיעָאָה מְעָרַע קַדִּישׁ
יְהֵי לְכוֹן כָּל עֲבִידַת
פָּלְחָנָא לָא תַעְבְּדוּן
וּתְחַגּוּן חַגָּא קֳדָם יְיָ
שִׁבְעָא יוֹמִין׃ יג וּתְקָרְבוּן
עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹרִין בְּנֵי
תוֹרֵי תְּלַת עֲשַׂר דִּכְרִין
תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין יְהוֹן׃
יד וּמִנְחַתְהוֹן סֻלְתָּא
דְּפִילָא בִמְשַׁח תְּלָתָא
עֶשְׂרוֹנִין לְתוֹרָא חַד
לִתְלָתָא עֲשַׂר תּוֹרִין תְּרֵין
עֶשְׂרוֹנִין לְדִכְרָא חַד
לִתְרֵין דִּכְרִין׃
טו וְעֶשְׂרוֹנָא עֶשְׂרוֹנָא
לְאִמְּרָא חַד לְאַרְבַּעַת
עֲשַׂר אִמְּרִין׃ טז וּצְפִיר בַּר
עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר
מֵעֲלַת תְּדִירָא מִנְחָתַהּ
וְנִסְכַּהּ׃ יז וּבְיוֹמָא תִנְיָנָא
תּוֹרִין בְּנֵי תוֹרֵי תְּרֵי עֲשַׂר
דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי

רש״י

באחרי מות כח). שגם הוא חטאת כג): ועלת התמיד. ומלבד עולת התמיד תעשו עולות הללו: ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובין ועל תעשו והוא לשון ציווי מלבד עולת התמיד ומנחתה תעשו את אלה ונסכיהם כג). וכן כל נסכיהם האמורים בכל המועדות. חוץ משל קרבנות החג שכל ונסכה ונסכיהם ונסכיה שבהם מוסבים על התמיד ואינן לשון ציווי. שהרי נסכיהם של מוספין כתובין לעצמן בכל יום ויום כד):

מנחת יהודה

כג) שלשה שעירים היו מקריבים לצבור ביוהכ״פ, אחד מהן דמו לפנים, והוא השעיר שזכר רש״י ז״ל בכאן, שכתוב עליו (ויקרא ט״ז ט׳) ועשהו חטאת, ואחד משתלח לעזאזל, ואחד קרב במזבח החיצון למוסף שהוא האמור בפרשה זו (הזכרון): כג) בי״ד מצאתי שהפירוש של ונסכיהם שייך לעיל (כ״ח ל״א, ועיין ברש״י שם) לפסוק דפ׳ הבכורים, כי שם כתיב תעשו (ז״ל) ועיין בהזכרון מה שביאר בזה: כד) כמ״ש, ומנחתם ונסכיהם, והרי ביום הראשון של חג לא נזכר ונסכיהם אלא ומנחתם כמו שאר המועדות ותו לא, וצ״ע (הזכרון), ועיין ביאור שד״ל מה שהעיר ע״ז:

מקורי רש״י

כח) ויקרא ט״ז ט׳:

ומבואר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֵילִם שְׁנַיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ יח וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ יט וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם׃ ס כ וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כא וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כב וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס כג וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כד מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃

שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ יח וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ יט וּצְפִיר בַּר עִזִּין חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכֵּיהוֹן׃ כ וּבְיוֹמָא תְלִיתָאָה תּוֹרִין חַד עֲשַׂר דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כא וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי׃ כב וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ כג וּבְיוֹמָא רְבִיעָאָה תּוֹרִין עַשְׂרָא דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ כד מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן

רש"י

(יח) ומנחתם ונסכיהם לפרים. פרי החג שבעים הם. כנגד ע' אומות עובדי כוכבים שמתמעטים והולכים. ובימי המקדש היו מגינין עליהם מן היסורין כט): ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו שה פזורה ל) והם קבועים ומניינם תשעים ושמונה לכלות מהם תשעים ושמונה קללות שבמשנה תורה כה) לא). בשני נאמר ונסכיהם על שני תמידי היום ולא שנה הלשון אלא לדרוש כמו שאמרו רז"ל לב) בששי ונסכיה לג). בששי ונסכיה לד) בשביעי כמשפטם כו) לה) מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן מים רמז לנסוך המים מן התורה בחג:

מקורי רש"י

כט) סוכה נ"ה ב', תנחומא א' ע"ז תנחומא ב' י"ד, פסי' דר"כ פי' ביום השמיני עצרת (דף קצ"ג ב'), מדרש תהלים פי"ט. (נדפס בביהמ"ד ח"ג צד 175) במד"ר פכ"א כ"ד, שו"ט א' וב' מזמור ק"ט, קהלת פ"ד פ' הנך יפה, מדרש אגדה, איכה רבתי פ"א כ"ג: ל) ירמי' נ' י"ז: לא) עיין מנחת יהודה: לב) ספרי, פסי' דר"כ פי' סא"ל, שבת ק"ג סע"ב ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג, תענית ב' ב', במד"ר פכ"א כ"ד, ילקוט תשפ"א: לג) פ' י"ט: לד) פ' ל"א: לה) פ' ל"ג:

מנחת יהודה

לה) ומבואר יותר במדרש אגדה, י"ד כבשים כנגד י"ד בני יעקב, בני יעקב י"ב ומנשה ואפרים ב' הרי י"ד, והם לא היו פוחתים והולכים, אלא כשם שהיו י"ד בראשון, כך היו בכל יום י"ד ללמדך שהם היו חזקים וקיימים לעולם, ועולה חשבונם צ"ח, לכפר על צ"ח קללות שבתורת כהנים, ובמדרש תרשא, כנגד מאה קללות חסר שתים שבמשנת תורה: כו) ובשאר הימים לא כתיב אלא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כה וּשְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד חַטָּאת מִלְּבַד
עֹלַת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃
ס כו וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה
אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ כז וּמִנְחָתָם
וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים
בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃ כח וּשְׂעִיר חַטָּאת
אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ׃ ס כט וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים
שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־
שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃
ל וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּרִים לָאֵילִם
וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט׃
לא וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וּנְסָכֶיהָ׃ ס לב וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם
כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר
תְּמִימִם׃ לג וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּהֶם
לַפָּרִים לָאֵילִם וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כְּמִשְׁפָּטָם׃ לד וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלְּבַד עֹלַת
הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ׃ ס מפטיר לה בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי

אונקלס

כִּדְחָזֵי׃ כה וּצְפִיר בַּר עִזִּין
חַד חַטָּאתָא בַּר מֵעֲלַת
תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃
כו וּבְיוֹמָא חֲמִישָׁאָה תּוֹרִין
תְּשַׁע דִּכְרִין תְּרֵין אִמְּרִין
בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא עֲשַׂר
שַׁלְמִין׃ כז וּמִנְחַתְהוֹן
וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין
וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן
כִּדְחָזֵי׃ כח וּצְפִירָא
דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת
תְּדִירָא וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃
כט וּבְיוֹמָא שְׁתִיתָאָה
תּוֹרִין תְּמַנְיָא דִּכְרִין תְּרֵין
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא
עֲשַׂר שַׁלְמִין׃ ל וּמִנְחַתְהוֹן
וְנִסְכֵּיהוֹן לְתוֹרִין לְדִכְרִין
וּלְאִמְּרִין בְּמִנְיָנֵיהוֹן
כִּדְחָזֵי׃ לא וּצְפִירָא
דְחַטָּאתָא חַד בַּר מֵעֲלַת
תְּדִירָא מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהָא׃
לב וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה
תּוֹרִין שַׁבְעָא דִּכְרִין תְּרֵין
אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא אַרְבְּעָא
עֲשַׂר שַׁלְמִין׃
לג וּמִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרִין לְדִכְרִין וּלְאִמְּרִין
בְּמִנְיָנֵיהוֹן כִּדְחָזֵי לְהוֹן׃
לד וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא
מִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ׃ לה בְּיוֹמָא

אבן עזרא

הנורלות (יב), על כן כתוב מלבד חטאת הכפורים (לה) עצרת תהיה לכם. עלורים בעסיית

רש"י

יהל אור

(יב) המבוארים שם:

והוא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת
עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ: לו וְהִקְרַבְתֶּם
עֹלָה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָֹה פַּר
אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה
שִׁבְעָה תְּמִימִם: לז מִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם
לַפָּר לָאַיִל וְלַכְּבָשִׂים בְּמִסְפָּרָם
כַּמִּשְׁפָּט: לח וּשְׂעִיר חַטָּאת אֶחָד
מִלְּבַד עֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
וְנִסְכָּהּ: לט אֵלֶּה תַּעֲשׂוּ לַיהוָֹה
בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבַד מִנִּדְרֵיכֶם
וְנִדְבֹתֵיכֶם לְעֹלֹתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם
וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשַׁלְמֵיכֶם: ל א וַיֹּאמֶר

אונקלוס

תְּמִינָאָה כְּנִישִׁין יְהֵי לְכוֹן
כָּל עֲבִידַת פָּלְחַן לָא
תַעְבְּדוּן: לו וּתְקָרְבוּן
עֲלָתָא קֻרְבַּן דְּמִתְקַבַּל
בְּרַעֲוָא קֳדָם יְיָ תּוֹר חַד
דְּכַר חַד אִמְּרִין בְּנֵי שְׁנָא
שִׁבְעָא שַׁלְמִין:
לז מִנְחַתְהוֹן וְנִסְכֵּיהוֹן
לְתוֹרָא לְדִכְרָא וּלְאִמְּרִין
בְּמִנְיָנְהוֹן כִּדְחָזֵי:
לח וּצְפִירָא דְחַטָּאתָא חַד
בַּר מֵעֲלַת תְּדִירָא
וּמִנְחָתַהּ וְנִסְכַּהּ: לט אִלֵּין
תַּעְבְּדוּן קֳדָם יְיָ
בְּמוֹעֲדֵיכוֹן בַּר מִנִּדְרֵיכוֹן
וְנִדְבָתְכוֹן לַעֲלָוָתְכוֹן
וּלְמִנְחָתְכוֹן וּלְנִסְכֵּיכוֹן
וּלְנִכְסַת קוּדְשֵׁיכוֹן:
א וַאֲמַר מֹשֶׁה לִבְנֵי

רש"י

מלאכה כז) לו). ד"א עצרת עצרו מללכת. מלמד שטעון לינה לז). ומדרשו באגדה לח) לפי שכל ימות הרגל הקריבו כנגד ע' אומות וכשבאין ללכת אמר להם המקום בבקשה מכם עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: (לו) פר אחד איל אחד. אלו כנגד ישראל התעכבו לי מעט עוד ולשון חבה הוא זה. כבנים הנפטרים מאביהם והוא אומר להם קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום אחד. משל למלך שעשה סעודה וכו' כדאיתא במסכת סוכה לט). ובמדרש רבי תנחומא מ) למדה תורה דרך ארץ שמי שיש לו אכסנאי יום ראשון יאכילנו פטומות למחר יאכילנו דגים למחר יאכילנו בשר בהמה למחר מאכילו קטניות למחר מאכילו ירק פוחת והולך כפרי החג: (לט) אלה תעשו לה' במועדיכם. דבר הקצוב לחובה כח): לבד מנדריכם. אם באתם לידור קרבנות ברגל מצוה היא בידכם או נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה כט) תקריבום ברגל שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא

אבן עזרא

(לה) עצרת. הנכתבת בפרשת אחרי מות (יג): (לט) ולמנחתיכם ולנסכיכם. פירשתיו (יד): לכל עולה ועולה כמשפטה (טו):

יהל אור

(יג) והוא שעיר הנעשה בפנים: (יד) בויקרא (כג לו): (טו) וכמש"כ, ומנחתם ונסכיהם לפרים לאילים ולכבשים במספרם כמשפט (פ' יח):

מקורי רש"י

לו) חגיגה י"ח א': לז) ספרי ועיין בתוס"מ סי' כ"ק: לח) תנחומא א' ע"ז תנחומא ב ע"ו סוכה כ"ה ב' ילקוט תשפ"ב: לט) דף נ"ה ב': מ) תנחומא א' י"ו תנחומא ב' ע"ו פסי' דר"כ פי' ביום השמיני עצרת (דף קל"ב ב') במד"ר פכ"א כ"ס ילקוט תשפ"ב:

מנחת יהודה

ונסכה, כמשפט: כז) ואו"ת „כנישין יהי לכון" מלשון אסיפה וקבוץ: כח) פי' אלו [illegible] האמורין למעלה, הם דבר קצוב לחובה: כט) ויהיה פי' לבד מנדריכם שבאתם לידור שבמצוה היא לכם להיות נודרים אותם במועדיכם אי נמי לבד מנדריכם שכבר נדרתם כל השנה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: פ פ פ

יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה: פ פ פ

קס"ה. להלק סי'. ואלי פלה"ו סי'. ומפטירין ויד ה' היתה אל אליהו (במלכים א' סימן י"ח וסימן י"ט):

רש"י

עובר בבל תאחר מא): (א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין מב) דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת הדבורו של משה הולרך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל שאל"כ יש במשמע שלא אמר להם זו. אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

חסלת פרשת פינחס

מקורי רש"י

מא) ספרי: מב) ספרי, ועיין שתוס"מ סי' נ"ו:

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר

ב וּמַלֵּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִי

אבן עזרא

ב ראשי המטות. לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין, על כן היא אחריה (א) כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (למעלה יב א) אחר ויהיו בחצרות (שם יא לה) (ב) כאשר פירשתי (ג), והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה ודברו דבריהם (ד) ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות (ה) הם נשיאי העדה הנזכרים (ו), ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא מפיכם תעשו (ז) על כן כתוב, וידבר משה אל ראשי המטות, ושם

רש"י

(ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל בני ישראל א) א). ומנין שאף שאר הדברות כן ב) ת"ל וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ג). ומה ראה לאומרה כאן ב) למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ג) ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות ד). או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר ה). מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגו' ו) אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר. משה נתנבא בכה אמר ה' כחלות הלילה ז). והנביאים נתנבאו בכה

יהל אור

(א) ע"ב הזכיר מלחמת מדין אחריה וסמוכה לה: (ב) ולכל תקשה, א"כ מדוע לא נכתבה הפרשה אחר מלחמת מדין, ויביא ראיה, שהוא כמו ותדבר מרים ואהרן במשה, אחר ויהיו בחצרות, והמעשה היתה קודם, כי קודם נצטרעה, ואח"כ ויהיו בחצרות, וכתובה קודם: (ג) למעלה (יא לה), וכם פי' הה' ז"ל וטעם ויהיו בחצרות, דבק עם ותדבר מרים, כי בעבורה ישבו שם, כי כן כתוב: (ד) למטה (לב ב): (ה) שם (פ' כח): (ו) וראשי המטות לבני ישראל הם נשיאי הדגלים שהעמידו אותם המטות על דגליהם אחר שמתו נחשון בן עמינדב וחביריו (רמב"ן): (ז) למטה (לב כד), שהוא כמו נדר שקבלו על עצמם

מנחת יהודה

א) אין פירושה וידבר משה אל ראשי המטות כדי שיאמרו הם לבני ישראל, והיינו לאמר, אלא"על דרך חלוק כבוד הוא שאמרה להם לבדם תחלה, ואח"כ היה חוזר משה בעצמו ומלמדה ג"כ לכל ישראל (הזכרון): ב) אחרי שכל הדברות נאמרו לנשיאים תחלה: ג) פי' שראש כל שבט ושבט יתיר הנדרים:

מקורי רש"י

א) ספרי: ב) עיין ספרי בהעלותך: ג) שמות ל"ד, ל"ב: ד) ספרי, נדרים ע"ח א' ב"ב ק"כ ב' מדרש אגדה ילקוט תשפ"ג: ה) ויקרא י"ז ב': ו) שם שם: ז) שמות י"א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ פ פ

יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה׃ פ פ פ

קס"ה. להלק סי'. ואלי פלה"ו סי'. ומפטירין ויד ה' היתה אל אליהו (במלכים א' סימן י"ח וסימן י"ט):

רש"י

עובר בבל תאחר מא): (א) ויאמר משה אל בני ישראל. להפסיק הענין מב) דברי רבי ישמעאל לפי שעד כאן דבריו של מקום ופרשת נדרים מתחלת הדבורו של משה הולך להפסיק תחלה ולומר שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל שאל"כ יש במשמע שלא אמר להם זו. אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

חסלת פרשת פינחס

מקורי רש"י

מא) ספרי: מב) ספרי, ועיין שתוס"מ סי' נ"ו:

ב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר

ב וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם רֵישֵׁי שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר דֵּין פִּתְגָּמָא דִּי

אבן עזרא

ב ראשי המטות. לפי דעתי שזאת הפרשה היתה אחר מלחמת מדין, על כן היא אחריה (א) כמו ותדבר מרים ואהרן במשה (למעלה יב א) אחר ויהיו בחצרות (שם יא לה) (ב) כאשר פירשתי (ג), והכתוב אמר שבאו בני גד אל משה ואל אלעזר ואל נשיאי העדה ודברו דבריהם (ד) ואחרי כן כתוב ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות (ה) הם נשיאי העדה הנזכרים (ו), ובעבור שאמר משה לבני גד ולבני ראובן והיוצא מפיכם תעשו (ז) על כן כתוב, וידבר משה אל ראשי המטות, ושם

רש"י

(ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל בני ישראל א) א). ומנין שאף שאר הדברות כן ב) ת"ל וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ג). ומה ראה לאומרה כאן ב) למד שהפרת נדרים ביחיד מומחה ג) ואם אין יחיד מומחה מפר בשלשה הדיוטות ד). או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר כאן זה הדבר ונאמר בשחוטי חוץ זה הדבר ה). מה להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל שנאמר דבר אל אהרן וגו' ו) אף זו נאמרה לכולן: זה הדבר. משה נתנבא בכה אמר ה' כחצות הלילה ז). והנביאים נתנבאו בכה

יהל אור

(א) ע"ב הזכיר מלחמת מדין אחריה וסמוכה לה: (ב) ולכל תקשה, א"כ מדוע לא נכתבה הפרשה אחר מלחמת מדין, וביא ראיה, שהוא כמו ותדבר מרים ואהרן במשה, אחר ויהיו בחצרות, והמעשה היתה קודם, כי קודם נצטרעה, ואח"כ ויהיו בחצרות, וכתובה קודם: (ג) למעלה (יא לה), וגם פי' הה' ז"ל וטעם ויהיו בחצרות, דבק עם ותדבר מרים, כי בעבורה ישבו שם, כי כן כתוב: (ד) למטה (לב ב): (ה) שם (פ' כח): (ו) וראשי המטות לבני ישראל הם נשיאי הדגלים שהעמידו אותם המטות על דגליהם אחר שמתו נחשון בן עמינדב והבירו (רמב"ן): (ז) למטה (לב כד), שהוא כמו נדר שקבלו על עצמם

מנחת יהודה

א) אין פירושה וידבר משה אל ראשי המטות כדי שיאמרו הם לבני ישראל, והיינו לאמר, אלא"על דרך חלוק כבוד הוא שאמרה להם לבדם תחלה, ואח"כ היה חוזר משה בעצמו ומלמדה ג"כ לכל ישראל (הזכרון): ב) אחרי שכל הדברות נאמרו לנשיאים תחלה: ג) פי' שראש כל שבט ושבט יתיר הנדרים:

מקורי רש"י

א) ספרי: ב) עיין ספרי בהעלותך: ג) שמות ל"ד, ל"ב: ד) ספרי, נדרים ע"ח א' ב"ב ק"כ ב' מדרש אגדס ילקוט תשפ"ג: ה) ויקרא י"ז ב': ו) שם שם: ז) שמות י"א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר
לַיהוָה אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה לֶאְסֹר
אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־
הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה׃ ד וְאִשָּׁה כִּי־
תִדֹּר נֶדֶר לַיהוָה וְאָסְרָה אִסָּר
בְּבֵית אָבִיהָ בִּנְעֻרֶיהָ׃ ה וְשָׁמַע

אונקלוס

פַקִיד יְיָ׃ ג גְבַר אֲרֵי יִדַר
נְדַר קֳדָם יְיָ אוֹ יְקַיֵם קְיָם
לְמֵסַר אֱסָר עַל נַפְשֵׁיהּ לָא
יְבַטֵל פִּתְגָמֵיהּ כְּכָל דְיִפּוֹק
מִפּוּמֵיהּ יַעְבֵּד׃ ד וְאִתְּתָא
אֲרֵי תִדַר נְדַר קֳדָם יְיָ
וְתֵיסַר אֱסָר בְּבֵית אֲבוּהָא
בְּרַבְיוּתַהָא׃ ה וְיִשְׁמַע
אֲבוּהָא יָת נִדְרַהּ וֶאֱסָרַהּ

רש"י

אמר ה' ח). מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון זה הדבר ד) ט). ד"א זה הדבר מעוט הוא לומר שהחכם בל' התרה ובעל (ואב) בלשון הפרה כלשון הכתוב כאן ואם חלפו אין מותר ואין מופר י): (ג) נדר. האומר הרי עלי קונם ה) שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני יכול אפילו נשבע שיאכל נבלות אני קורא עליו ככל היוצא מפיו יעשה ת"ל לאסור אסר לאסור את המותר ולא להתיר את האסור יא): לא יחל דברו. כמו לא יחלל דברו לא יעשה דבריו חולין יב): (ד) בבית אביה. ברשות אביה ואפי' אינה בביתו ז): בנעריה. ולא קטנה ולא בוגרת שהקטנה אין נדרה נדר והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה. ואי זו היא קטנה אמרו רבותינו יג) בת י"א שנה ויום אחד נדריה נבדקין. אם ידעה לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה נדרה נדר. בת י"ב שנה ויום

אבן עזרא

כתוב ככל היוצא מפיו יעשה (ח) [א]: לבני ישראל. שיאמרו כן לבני ישראל (ט) [ב]: ג לה'. שהזכיר השם והנדר [ג], אם יהיה כן אתן לשם כך וכך, או אתענה (י): השבע. שם הפועל (יא) ובא עם שם (יב) וכמוהו רבים: לא יחל דברו. כמו לא יחלל דברו (ויקרא כא יב) (יג) [ד] ואיננו לשון מחילה (יד) [ה], והנה אנחנו צריכין לקבלה (טו) כי הכתוב אמר איש ואשה ולא פי' מתי יהיה איש, או מתי תהיה אשה (טז): ד ואסרה אסר. או אסרה אסר (יז) ואסרה ממשקל אחר (יח) ואיננו כמו

יהל אור

לעשות: (ח) פסוק ג', והוא כמו והיוצא מפיכם תעשו: (ט) לא בעבור בני ישראל: (י) שקבל עליו הצום: (יא) פי' הוא מקור, והמקור יבוא עם הפועל כמו זכור תזכור: (יב) ויבוא לפעמים עם שם, כמו כאן, או השבע שבועה, כי שבועה שם: (יג) והרבו חלל, וכן פי' רש"י ז"ל, לא יעשה דבריו חולין, והוא לשון חלול, ר"ל שיהא דבריו היוצאים מפיו כהקדש, שאם לא יעשה כן יחללם, וכ"ה (ספרי) לא יעשה דבריו חולין: (יד) והוא (ברכות לב א, חגיגה י א) הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו, ועיין בס' המ"ב שכתב, שצ"ל „תחלה" בתי"ו תחת מ"ם מענין התחלה, כמו אחל תת פחדך (דבר' ב) אעפ"י ששניהם משרש חלל מבנין הכבד הנוסף: (טו) וכמו שפירש: (טז) וכל זה מבואר היטיב בדרז"ל, עיין (נדה מה ב): (יז) פי' שנדרה נדר או אסרה אסר, ואיננו דבר אחד: (יח) כי הי"ל ואסרה איסר

קרני אור

[א] ודעת הרמב"ן, לפי שהזכיר למעלה נדרי גבוה לבד מנדריכם ונדבותיכם ואמר כאן שיש עוד נדרי הדיוט, וככל שיוצא מפי האדם חייב לקיים ולעשות: [ב] עיין נתה"ש מה שביאר בזה: [ג] ואין כן דעת חז"ל (ספרי) כי לדעתם אין צריך להזכיר את השם בעת נדרו, עיין התוס"מ שם אות ד' ועיין רב"מ מה שביאר בזה: [ד] עיין יהל אור שכן דעת רש"י ז"ל, וע"ז כתב הרשב"ם, והמפרש לשון חלול לפי הפשט טעות הוא בידו ועיין בנתה"ש מה שהשיב ע"ז: [ה] עיין יהל אור, ועיין בפי' ר"ח (חגיגה י, א) שפירש מאמר הגמרא שם „הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו", ג"כ מלשון חלול וז"ל שם הוא לא

מקורי רש"י

ד': ח) בהרבה מקומות בנ"ך: ט) ספרי ילקוט תשפ"ד פס"ז: י) ספרי, נדרים ע"ז ב': יא) ספרי פס"ו, ילקוט תשפ"ה: יב) ספרי ילקוט שם: יג) ספרי, נדה מ"ה ב'

מנחת יהודה

ד) העולם מקשים והרי ישעי' נתנבא בזה הדבר (ישעי' ט"ז י"ג) ומתרצים ששם כתיב מאז, כלומר שמימות משה רבינו היתה נבואה זאת, ומשום הכי כתיב כה זה הדבר, וכן פי' רש"י ז"ל שם מאז מעת אשר שכר בלק את בלעם (שם): ה) בז"ל יגרוס כאן „שבועה שלא אוכל" וכתב שההגהה הזאת בדברי רש"י ז"ל, אשר על פיה יבואו דברי הרב על נכון, והשגותיו של הרמב"ן כליל תחלופנה הודיעו תלמידו הרה"ח ס' חיים בראדי בשם אביו: ז) דיוקו מדכתיב (למטה פ' י"ז) בנעוריה בית אביה, וכתוב שם מתחלה בנעוריה ואח"כ בית אביה, לפרש שכל שבנעוריה היא ברשות אביה אפילו אינה בביתו (דבק טוב):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָבִיהָ אֶת־נִדְרָהּ וֶאֱסָרָהּ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ אָבִיהָ וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אִסָּר אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם׃
ו וְאִם־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶיהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ כִּי־הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ׃
ז וְאִם־הָיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וּנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ אוֹ מִבְטָא

אונקלוס

די אסרת על נפשה וישתוק לה אבוהא ויקומון כל נדרהא וכל אסרי די אסרת על נפשה יקומון׃ ו ואם אעדי אבוהא יתה ביומא דשמע כל נדרהא ואסרהא די אסרת על נפשה לא יקומון ומן קדם יי ישתבק לה ארי אעדי אבוהא יתה׃ ז ואם מהוה תהוי לגבר ונדרהא עלה או פרוש ספותהא די אסרת על

אבן עזרא

אסר (יט): ו הניא. כמו שבר והפר, כמו את תנואתי (למעלה יד לד) (כ): ביום שמעו. ולא ביום אחר (כא): ז ונדריה עליה. בבית אביה (כב) ולא הניא אותה אביה (כג) בעלה

רש"י

אחד אינה צריכה להבדק: (ו) ואם הניא אביה אתה. אם מנע אותה מן הנדר כלומר שהפר לה ח). הנאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר. הוי אומר הנאה זו הפרה יד). ופשוטו לשון מניעה והסרה וכן ולמה תניאון טו). וכן שמן ראש אל יני ראשי טז). וכן וידעתם את תנואתי יז) את אשר סרתם מעלי ט): וה' יסלח לה. במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר לה י) והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין ומטמאה למתים זו היא שצריכה סליחה ואע"פ שהוא מופר. ואם המופרין צריכין סליחה. ק"ו לשאינן מופרין יח): (ז) ואם היו תהיה לאיש. זו ארוסה יא) יט) או אינו אלא נשואה כשהוא אומר ואם בית אישה נדרה. הרי נשואה אמור. וכאן בארוסה יב) ובא לחלוק בה שאביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל או הפר הבעל ולא הפר האב הרי זה אינו מופר ואצ"ל אם קיים א' מהם: ונדריה עליה.

יהל אור

בהירק: (יט) אינו מהנפרד אסר כי בשמות הדגושים לא תשתנה תנועת הפ"א לשו"א, אבל הן ממשקל פעל בשני קמצין כמו מן דבר נאמר דברה דבריה (נתה"ש): (כ) עיין ביאורי שם: (כא) ובס' המ"כ "ולא ביום אחר, כי כיון שהחריש לה" פי' כי כיון שהחריש לה אביה ביום שמעו, אין בטולו הה"ז נחשב לכלום, כי נראה שנתרצה לנדריה: (כב) פי' שנדרה בעודה בית אביה: (כג) פי' שנדרה בבית

מנחת יהודה

ח) תחלה פי' שהניא ענינו מנעה כדמפרש ואזיל, ולפי שלא שייך לפרשה כאן מנע, דהא כתוב כל נדריה ואסריה וגו' דמשמע שנדרה, לזה אמר רלומר וכו' ר"ל שמנעה שלא תקיימנו בשהפר לה, כדאיתא בספרי הנאה זו איני יודע מה היא: ט) עיין בהכוה"ק ובהתוה"ם מה שביארו בזה: י) עיין בס' הזכרון שכתב, מצאתי בנוסחא אחת דפוסית, באשה שנדרה בנזיר ושמע אביה והפר לה, ונכון הוא, ואעפ"י שאמר באשה דמשמע נשואה אין לחוש, שהרי הכתוב קראה אשה, דכתיב ואשה כי תדור נדר וגו' בבית אביה בנעוריה (פ' ד') וכן נמי הביא הבעל כעין נגים ז"ל, והא דמשמע בעלה הביאה בויסלח לה האחרון כמו שהביאו בגמרא (קדושין פ"א ב', נזיר כ"ג א') וכן חזיר ע"ז הכוה"ק וז"ל "דברי רש"י במ"ש במה הכתוב מדבר באשה שנדרה ושמע בעלה וכו' הוא מג' (נזיר כ"ג א') אבל לא על פסוק זה, כ"א ע"פ י"ג, אישה הפרם וד' יסלח לה, ושם הלשון מכוון באשה ובעלה, ולא כאן דמיירי באב ובתו, ובספרי מאמר זה על פסוק דידן אבל לא כלשון רש"י עיי"ש, ובחומש הנדפס עם פי' הגר"א נדפסו דברי רש"י אלה על מקומם הראוי בפ' אישה הפרם, והוא נכון, ותמיהני על הרא"ם ושאר מפרשי רש"י, שהאריכו פאר על דבריו כאן, ולא השגיחו שהיא מטעות הדפוס": יא) והויה זו לשון אירוסין הוא: יב) וזה מדבר בנערה המאורשת שאין לה הפרה ע"י האב לבדו או ע"י הארוס לבדו אלא ע"י שניהם, ועיין המבאר לנתה"ש שכתב, בארוסה קטנת הכתוב

מקורי רש"י

ילקוט שם: יד) ספרי, פס"ז: טו) למטה ל"ב ו': טז) תה' קמ"א ה': יז) לעיל י"ד ל"ד: יח) ספרי קדושין פ"א ב' פס"ז: יט) ספרי נדרים ס"ו ב' ופ"ז א' ירושלמי נדרים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ׃ ח וְשָׁמַע אִישָׁהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהֶחֱרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וֶאֱסָרֶהָ אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקֻמוּ׃ ט וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר אֶת־נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׂפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיהוָה יִסְלַח־לָהּ׃ י וְנֵדֶר אַלְמָנָה וּגְרוּשָׁה כֹּל אֲשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ׃ יא וְאִם־בֵּית אִישָׁהּ נָדָרָה אוֹ־אָסְרָה אִסָּר עַל־נַפְשָׁהּ

אונקלוס

נַפְשַׁהּ׃ ח וְיִשְׁמַע בַּעֲלַהּ בְּיוֹמָא דִשְׁמַע וְיִשְׁתּוֹק לַהּ וִיקוּמוּן נִדְרַהָא וֶאֱסָרַהָא דִי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּמוּן׃ ט וְאִם בְּיוֹמָא דִשְׁמַע בַּעֲלַהּ אַעְדִּי יָתַהּ וּבַטֵּל יָת נִדְרַהָא דִי עֲלַהּ וְיָת פֵּרוּשׁ סִפְוָתַהָא דִי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ וּמִן קֳדָם יְיָ יִשְׁתְּבֵק לַהּ׃ י וּנְדַר אַרְמְלָא וּמְתָרְכָא כֹּל דִי אֲסָרַת עַל נַפְשַׁהּ יְקוּם עֲלַהּ׃ יא וְאִם בֵּית בַּעֲלַהּ נְדָרַת אוֹ אֲסָרַת אֱסָר עַל נַפְשַׁהּ בְּקִיּוּם׃

רש"י

שנדרה בבית אביה ולא שמע בהן אביה ולא הופרו ולא הוקמו כ): (ח) ושמע אישה וגו'. הרי לך שאם קיים הבעל שהוא קיים יג) כא): (ט) והפר את נדרה אשר עליה. יכול אפילו לא הפר האב כב) ת"ל בנעוריה בית אביה כג) כל שבנעוריה ברשות אביה הוא יד) כד): (י) כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לפי שאינה לא ברשות האב ולא ברשות הבעל ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר טו) כה). אבל אלמנה מן האירוסין מת הבעל נתרוקנה וחזרה לרשות האב טז) כו): (יא) ואם בית אישה נדרה.

אבן עזרא

ט ביום שמוע. הדבר יניא אותה (כד): מבטא שפתיה. השבועה (כו): מפיה (כה): יא ואם בית אישה נדרה. האלמנה בימים הקדמונים (כז) [ו], והניא אותה לא תקיים נדרה בימי אלמנותה (כח) וזה על דבר העתיד שנדרה, ומת הבעל קודם הגעת הזמן (כט) מלת

יהל אור

אביה ולא הניא אביה אותה: (כד) וכן פי' הרשב"ם, שבפסוק הזה מדבר בנדרים הקודמים קודם שנשאת, ומשמע לפי הפשט שהבעל מפיר בקודמים:

קרני אור

יאל לעצמו, אבל אחרים מתירין לו: [ו] וכן פי' הרדי"א, ולדעתם הכתוב מדבר פה באלמנה ולא יחלק בין ארוסה לנשואה, ודעת רש"י מדז"ל, שכאן מדבר בנשואה ובפ' ז'

(כה) שסיפרה לו הנדרים שנדרה בבית אביה קודם שנשאת, ואמרו מפיה כי צריכה היא להתחרט על מה שנדרה ונשבעה מעקרו, ובס' כ"י כתוב „ביום שמוע, שם הפעל, והוא סמוך, והטעם ביום שמוע הדבר מפיה ע"כ, כי אות השי"ן נקוד בשוא, ולא בקמץ כדרך המוכרת: (כו) כי אין הנדר הל עד שיוציא בשפתיו כי כבר אמר והפר את נדרה אשר עליה, וי"ו ואת במקום או, ונדריה עליה או מבטא שפתיה, ועיין בהזקוני שיפרש אין בטוי אלא שבועה שנאמר כי השבע לבטא בשפתים (ויקרא ה ד): (כז) בעוד שהיה הבעל: (כח) אחר שמת הבעל: (כט) ובס' המ"כ, ובכא"י, ובד"ק „געת הזמן" וכ"ה (נדרים

מקורי רש"י

פ"י ס"א ילקוט תשפ"ס: כ) ספרי נדרים ס"מ, א': כא) ספרי: כב) ספרי, נדרים ס"ח א': כג) פ' י"ז: כד) קדושין מ"ג ב': כה) ספרי, כתובות מ"ט א': כו) נדרים

מנחת יהודה

הכתוב מדבר, וע"ו כתב הרה"ח רוו"מ שט"פ הוא, כי גם בנערה הדין כן, ומשנה ערוכה היא (נדרים פ"ו מ"א) נערה מאורסה וכו', ועיין במדרש אגדה שיפרש כאן כדעת הראב"ע שגם כאן מדבר בנשואה עיי"ש: יג) ויהיה

פי' ושמע אישה זה ארוס שלה, וקמו כל נדריה אפילו הפר האב, שאין הפרת האב כלום בלא הפרת הארוס: יד) והיא צריכה להפרתו: טו) שכיון שנשאה שוב אין לאביה רשות בה: טז) אבל אם מת האב, אין הבעל לבדו מפר

עד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בשבעה: יב ושמע אישה והחרש
לה לא הניא אתה וקמו כל־
נדריה וכל־אסר אשר־אסרה על־
נפשה יקום: יג ואם־הפר יפר אתם
אישה ביום שמעו כל־מוצא
שפתיה לנדריה ולאסר נפשה
לא יקום אישה הפרם ויהוה
יסלח־לה: יד כל־נדר וכל־שבעת
אסר לענת נפש אישה יקימנו
ואישה יפרנו: טו ואם־החרש יחריש
לה אישה מיום אל־יום והקים
את־כל־נדריה או את־כל־אסריה
אשר עליה הקים אתם כי־החרש
לה ביום שמעו: טז ואם־הפר יפר

אונקלוס

יב וישמע בעלה וישתוק
לה לא אעדיתה ויקומון
כל נדרהא וכל אסר די
אסרת על נפשה יקומון:
יג ואם בטלא יבטל יתהון
בעלה ביומא די שמע כל
אפקות ספותהא לנדרהא
ולאסר נפשה לא יקומון
בעלה בטלנון ומן קדם
יי ישתבק לה: יד כל נדר
וכל קיומת אסר לסגפא
נפש בעלה יקימנון
ובעלה יבטלנון: טו ואם
משתק ישתוק לה בעלה
מיום ליום ויקים ית כל
נדרהא או ית כל אסרהא
די עלה יקים יתהון ארי
שתק לה ביומא דשמע:
טז ואם בטלא יבטל יתהון
בתר דשמע ויקבל ית

אבן עזרא

סליחה מפורשת (ל): יד לענות נפש. אפילו לענות נפש שהוא הצום כאשר פירשתי (לא) [ז]: טו והקים. כבר הקים (לב), ואחר כן פירש איך הקים אותם (לג) בעבור שהחריש ביום

רש"י

בנשואה הכתוב מדבר (כז): (יד) כל נדר וכל שבעת אסר וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר. יכול כל נדרים במשמע (כח) ת"ל לענות נפש אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד והם מפורשים במסכת נדרים (כט): (טו) מיום אל יום. שלא תאמר מעת לעת ל)

קרני אור

ואם היה הקים לא"ש מדבר בארוסה: [ז] עיין בנתה"ש מה שתפס את הח' ז"ל בזה, מה שכתב אפילו לענות נפש, דלא לדעת מז"ל אינו מפיר כ"א נדרי ענוי נפש בלבד, ועיין המעמר בהצדיק את הח' ז"ל, וכתב שאין לפרשו כמתנגד לדברי מז"ל בזה, כי לדעתי גם הרב (הוא הראב"ע) מודה שאך דברים שיש בהם ענוי מפיר, אולם יען כתב ענוי נפש שהוא הצום, מבואר שגם הצום מפיר, אף שהוא אך לעבודת השם, והוכל לומר דברי רב ודברי תלמיד דברי מי שומעין, וכ"ש אחר הענויים שאינם לעבודת הבורא כמו שלא תתקשט ושלא תאכל דבר פלוני וכדומה:

יהל אור

פט א) „אמרה הרי נזירה לאחר שלשים (והפר לה בעל) אעפ"י שנתאלמנה או נתגרשה בתוך שלשים הרי זה מופר": (ל) למעלה (יד יט): (לא) ויקרא (טז כט), והביא הכלל שם „כי כל עינוי שימצא במקרא דבק עם נפש הוא הצום", ומה שאמר הח' ז"ל, אפילו לענות נפש, מפני שהוא מפר ג"כ דברים שבינו לבינה, ומה שאין בהם עינוי נפש, כגון שלא אכחל ושלא אפקס, עיין רמב"ן, ורב"ה, ועיין קרני אור: (לב) ר"ל כי מה שאמר והקים, אינו ר"ל שהקים עתה, כי כבר הקים כשהחריש לה ביום שמעו: (לג) והוי"ו היא לתשובת התנאי, ומבאר אא"כ סבת

מנחת יהודה

עד שתכנס עמו לחופה: יז) ועיין ברמב"ן מה שתמה על רש"י ז"ל שקיצר דבריו, והוא ביאר שם:

מקורי רש"י

ע' א', פס"ז: כז) ספרי, נדרים ס"ו א', פס"ז: כח) ספרי: כט) דף ע"ט א' וב' עיין ילקוט תשפ"ה: ל) ספרי

נדרים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֲוֺנָהּ:
יז אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין
אָב לְבִתּוֹ בִּנְעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ: פ
שני לא א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵּאמֹר: ב נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֵּאָסֵף אֶל־
עַמֶּיךָ: ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הֵחָלְצוּ
מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא וְיִהְיוּ עַל־מִדְיָן לָתֵת נִקְמַת־

אונקלוס

חוֹבַהּ: יז אִלֵּין קְיָמַיָּא דִּי
פַּקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה בֵּין גְּבַר
לְאִתְּתֵהּ בֵּין אַבָּא לִבְרַתֵּהּ
בְּרַבְיוּתְהָא בֵּית אֲבוּהָא:
א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר: ב אִתְפְּרַע פּוּרְעָנוּת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן מִדְיָנָאֵי
בָּתַר כֵּן תִּתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ:
ג וּמַלִּיל מֹשֶׁה עִם עַמָּא
לְמֵימַר זָרִיזוּ מִנְּכוֹן גֻּבְרִין
לְחֵילָא וִיהוֹן עַל מִדְיָן

רש"י

לכך נאמר מיום אל יום ללמדך שאין מפר אלא עד שתחשך יח): (טו) אחרי שמעו. אחרי ששמע וקיים יט) שאמר אפשי בו וחזר והפר לה אפילו בו ביום לא): ונשא את עונה. הוא נכנס תחתיה לב). למדנו מכאן שהגורם תקלה לחבירו הוא נכנס תחתיו לכל עונשין: (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם שיהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא ואל תתגר בם מלחמה א). אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם ב). ד"א מפני ב' פרידות ג) טובות שיש לי להוציא מהם. רות המואביה ונעמה העמונית ג): (ג) וידבר משה וגו'. אע"פ ששמע שמיתתו תלויה בדבר עשה בשמחה ולא איחר ד): החלצו. כתרגומו לשון חלוצי צבא ה) מזויינים: אנשים. צדיקים ו) וכן בחר לנו אנשים ז). וכן אנשים חכמים וידועים ח): נקמת ה'. לפי שעמדו כנגד ישראל נחשבו

אבן עזרא

שמעו (לד): טז ונשא את עונה. כי היא ברשותו (לה) [ה]: יז בין איש לאשתו. והיא בוגרת (לו): בין אב לבתו. אם איננה בוגרת, על כן נאמר בנעוריה (לז): ג החלצו. חגרו חלוציכם (א): נקמת ה'. היא נקמת בני ישראל

יהל אור

הקימו: (לד) כי השתיקה במי שיש בידו למחות, היא כמו הודאה, שהשותק הוא כמסכים במה שנעשה: (לה) והייבת לשמוע לו, והעון עליו. כמשפט כל מבריח את חבירו לעבור עבירה: (לו) אף אם היא בוגרת יכול הבעל להפר: (לז) כי רק בנעוריה יכול האב להפר, אבל לא בוגרת, ועיין ברב"ח מה שהרחיב לבאר כל דיני האשה, נערה, ארוסה, נשואה, אלמנה: (א) לפי שחוגרים החרב על החלצים יאמר החלצו, וכן ועבר לכם כל חלוץ (למטה לב כא) פי' חגור כלי מלחמה בחלצים, ועיין בס' המ"ב שכתב, שצ"ל „חגרו חלציכם", וכן הוא בס' כ"י, ויראה היו נחלצים, כלומר חגרי חלצים, וכ"כ הרד"ק ז"ל בשרשים וז"ל, אינגו יוצא כאשר כתב ר' יונה, אבל

קרני אור

[ח] וכן כתב סמוקוני שהיא אנוסה שסבורה היא שיכול הוא להפר, ולא היה לה ללמוד, אבל הוא היה לו ללמוד ולא למד, לפיכך ישא הוא את עונה:

מקורי רש"י

מדים פ"ו ב' פס"ו: לא) נדרים ע', א': לב) ספרי, מדרש אגדה: א) דבר' ב' ט': ב) עיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז: ג) ב"ק ל"ח ב': ד) תנחומא א' ג' וד' תנחומא ב' ג' ספרי במד"ר פכ"ב ב': ה) פ' ס': ו) תנחומא א' ג' תנחומא ב' ג' שמו"ר פ"כ מכילתא בשלח במד"ר שם ילקוט הספ"ס מדרש אגדה: ז) שמות י"ז, ט': ח) דבר' א', ט"ו:

מנחת יהודה

יח) הפרת נדרים כלה מתחלת היום עד סופו, כיום האמור במעשה בראשית, ובאותו יאה בנו, שהיום הולך אחר הלילה שעבר כענין שכתוב ויהי ערב ויהי בקר (ברא' א' ה') ואינו מעת לעת, הלכך נדרה בלילה יש לה זמן הפרה כל אותו הלילה וכל אותו היום של חמחרת, ואם נדרה ביום, אין לה זמן הפרה אלא עד שקיעת החמה (רב"ח): יט) ולא אחר ששמע והחריש: א) כלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו (ב"ק ל"ח ב') ופי' רש"י ז"ל שם, אנגריא להשתעבד בהן להביא לחם מים ומזון: ב) פי' גוזלות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוָה בְּמִדְיָן: ד אֶלֶף לַמַּטֶּה אֶלֶף לַמַּטֶּה לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא: ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי יִשְׂרָאֵל אֶלֶף לַמַּטֶּה שְׁנֵים־עָשָׂר אֶלֶף חֲלוּצֵי צָבָא: ו וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה אֶלֶף לַמַּטֶּה לַצָּבָא אֹתָם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ וַחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ:

לְמִיהַב פֻּרְעֲנוּת דִּין עַמָּא דַיְיָ בְּמִדְיָן: ד אַלְפָּא לְשִׁבְטָא אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְכֹל שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל תְּשַׁלְּחוּן לְחֵילָא: ה וְאִתְבְּחַרוּ מֵאַלְפַיָּא דְיִשְׂרָאֵל אַלְפָּא לְשִׁבְטָא תְּרֵי עֲשַׂר אַלְפִין מְזָרְזֵי חֵילָא: ו וּשְׁלַח יָתְהוֹן מֹשֶׁה אַלְפָּא לְשִׁבְטָא לְחֵילָא יָתְהוֹן וְיָת פִּינְחָס בַּר אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְחֵילָא וּמָנֵי דְקוּדְשָׁא וַחֲצֹצְרָת

אבן עזרא

בעבור עבודת כוכבים (ג): ה וימסרו. כמו ויתנו (ג) וקרוב ממנו למסור מעל בה' (פ' טז) (ד) [א]: ו וכלי הקדש. הארון (ה) [ב]:

רש"י

הם כאילו עמדו כנגד הקב"ה ג) ט): (ד) לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי ד) י): (ה) וימסרו. להודיעך שבחן של רועי ישראל יא) כמה הם חביבים על ישראל. עד שלא שמעו במיתתו מה הוא אומר עוד מעט וסקלוני יב). וכששמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: (ו) אותם ואת פינחס. מגיד שהיה פינחס שקול כנגד כולם יג). ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר. אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי בת צור יגמור יד). ד"א שהלך לנקום נקמת יוסף אבי אמו שנאמר והמדנים מכרו אותו טו) ומנין שהיתה אמו של פינחס משל יוסף שנאמר מבנות פוטיאל טז) מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים ומזרע יוסף שפטפט ביצרו יז). ד"א שהיה משוח מלחמה יח): וכלי הקדש. זה הארון והציץ ה) שהיה בלעם עמהם ומפריח מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם נופלים יט) לכך נאמר על חלליהם במלכי מדין שנופלים על החללים מן האויר וכן בבלעם כתיב את

קרני אור

[א] רש"י וכן הרשב"ם ז"ל פי' וימסרו בעל כרחן, והוא מדרז"ל, ורע"ם פי' וימסרו למשה מאת כל שבט ושבט ואונקלס ויונ"ע תרגמו „ואתבחרו": [ב] לא נוכל לפרש מה הם כלי הקדש, רק כפי' רז"ל שהוא הארון וא"כ מצינו שמזמן מרע"ה היה הארון הולך עמהם במלחמה, וזה מטעם שאמר הוא ע"ה קומה ה' ויפוצו וגו' (אם למקרא) ושד"ל פי' אין נראה שהוא הארון כי היה הכתוב אומר שהלכו עמו הלוים נושאי הארון, גם לא הציץ כי לא היה לובש בגדי כ"ג, ואלעזר אביו חי, גם לא החצוצרות, כי החצוצרות אינן קדש, לפיכך לא ידענו מה הם, ואולי הם האורים ותומים (כתרגום ירושלמי) ולצורך המלחמה לקח אותם אעפ"י שלא לבש בגדי כהונה, ע"כ, והנה מה שהביא הר' שד"ל, ואולי הם האו"ת כתרגום ירושלמי כ"ה (תנחומא א ג, תנחומא ב ה, במד"ר פכ"ב

יהל אור

הוא כאלו אמר החלצו מקצתכם האנשים והגבורים בכם ויהיו על מדין ע"כ, ויורה על הנפעל בעצמו ועיין ברכ"א וברדי"א: (ב) שהחטיאו אותם בעון פעור, ע"כ נקראת גם נקמת בנ"י: (ג) וכן. פי' הרד"ק שענינו ענין הנתינה בכל לב, והתשומה ברשות אחר, הן בדבר מדברים והן בגוף האדם עצמו: (ד) שמסרו והפקירו נפשותן להיות בה מעל: (ה) וכ"ה (ספרי סוטה מג א, תנחומא א, ג

מנחת יהודה

נזולות: ג) יתרץ שבפ' ב' יאמר נקמת בנ"י, וכאן נקמת ה': ד) כ"ה בספרי, והגר"א גורס בספרי „להוציא שבט לוי", כי לא מצאנו ששבטו של לוי ילך למלחמה: ה) ובספרי, תנחומא א' ג' תנחומא ב' ה', יומא מ"ג א', במד"ר פ' כ"ב ד' וילקוט השפ"ה פס"ז, הוא הארון,

מקורי רש"י

ט) תנחומא א' וב' שם במד"ר שם ילקוט שם: י) ספרי, פס"ו: יא) ספרי, תנחומא א' ג', תנחומא ב' ד' במד"ר שם מדרש אגדה, פס"ו: יב) שמות י"ז ד' ז יג) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז: יד) תנחומא א', תנחומא ב' ה': טו) בראשית ל"ז, ועיין ספרי סוטה מ"ג א', פס"ז: טז) שמות ו' כ"ה: יז) עיין מקורי רש"י לעיל י"א אות ס' ועיין ילקוט השפ"ס: יח) סוטה מ"ג א' ז יט) תנחומא א' ד' ירושלמי סנהד' פי"א

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר: ח וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חַלְלֵיהֶם אֶת־אֱוִי וְאֶת־רֶקֶם וְאֶת־צוּר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רֶבַע חֲמֵשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר הָרְגוּ בֶּחָרֶב: ט וַיִּשְׁבּוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נְשֵׁי מִדְיָן וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בָּזָזוּ: י וְאֵת כָּל־עָרֵיהֶם בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת

אונקלוס

בְּיָדֵיהּ: ז וְאִתְחַיָּלוּ עַל מִדְיָן כְּמָא דִי פַקֵּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה וְקַטִּלוּ כָּל דְּכוּרָא: ח וְיָת מַלְכֵי מִדְיָן קַטִּלוּ עַל קְטִילֵיהוֹן יָת אֱוִי וְיָת רֶקֶם וְיָת צוּר וְיָת חוּר וְיָת רֶבַע חַמְשָׁא מַלְכֵי מִדְיָן וְיָת בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר קַטִּלוּ בְּחַרְבָּא: ט וּשְׁבוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת נְשֵׁי מִדְיָן וְיָת טַפְלְהוֹן וְיָת כָּל בְּעִירְהוֹן וְיָת כָּל גֵּיתֵיהוֹן וְיָת כָּל נִכְסֵיהוֹן בַּזּוּ: י וְיָת כָּל קִרְוֵיהוֹן בְּמוֹתְבָנֵיהוֹן וְיָת כָּל בֵּית סִגְדַּתְהוֹן אוֹקִידוּ בְּנוּרָא:

רש"י

חלליהם. בספר יהושע (כ): בידו. ברשותו (כא). וכן ויקח את כל ארצו מידו (כב): (ח) חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה שחמשה מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת אלא ללמדך ששוו כולם בעצה והושוו כולם בפורענות (כג). בלעם הלך שם ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל בעצתו ויצא ממדין לקראת ישראל ומסיאן עצה רעה אמר להם אם כשהייתם ששים רבוא לא יכולתם להם. ועכשיו בי"ב אלף אתם באים להלחם. נתנו לו שכרו משלם ולא קפחוהו (כד): בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנותו באומנותם. שאין נושעים אלא בפיהם ע"י תפלה ובקשה. ובא הוא ותפש אומנתם לקללם בפיו. אף הם באו עליו והחליפו אומנתם באומנות האומות שבאין בחרב (כה) שנאמר ועל חרבך תחיה (כו): (י) טירותם. מקום פלטרין שלהם (ז) שהוא לשון מושב כומרים יודעי חוקיהם. ד"א לשון מושב שריהם. כמו שמתורגם סרני פלשתים. טורני פלשתאי:

אבן עזרא

ז ויהרגו כל זכר. גדול בשנים (ו): ח ואת צור. אבי כזבי (ז): ובלעם בן בעור. י"א אחר ששב אל מקומו בא אל מדין כאשר שמע המגפה שהיתה בישראל בעצתו שב לקחת ממון מזקני מדין (ח): ט חילם. שם כלל, והוא זהב וכסף ונחשת וברזל ובגדים (ט): י ואת כל עריהם במושבותם. כלל ופרט (י): טירותם.

יהל אור

ותנחומא ב ה) ורש"י ז"ל פי' זה הארון והציץ: (ו) כי כל זכר בטף לא הרגו עד שצוה משה (פ' יז): (ז) ויוב"ע תרגם הוא בלק: (ח) כן פי' רש"י ז"ל, והוא מג' (סנהד' קו א), ועיין (למעלה כד יד) יהל אור (אות מא): (ט) והוא שם כלל להון ורכוש וכ"כ הרד"ק שרש היל: (י) כל עריהם כלל,

קרני אור

ד) ועיין (יומא עג א) שמשוח מלחמה נשאל באו"ת במלחמה בח' בגדים ועיין רש"י שם, ד"ה, כי אתא רבין, והרלב"ג פי' כי וי"ו והחצוצרות נוסף כוי"ו "ואיה וענה" והטעם וכלי הקדש שהם החצוצרות התרועה היה בידו:

מקורי רש"י

פ"א במד"ר פ"כ, כ' ופ' כ"ב, ה', מדרש אגדה: כ) י"ג כ"ב: כא) ספרי: כב) לעיל כ"א כ"ו: כג) ספרי, פס"ז: כד) תנחומא א' ג', תנחומא ב' ה', ספרי, סנהד' ק"ו א', במד"ר פ"כ כ', מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תשפ"ה: כה) עיין רש"י לעיל כ"ב כ"ג: כו) בראשית כ"ז מ':

מנחת יהודה

ובמדרש אגדה, זו הציץ: ו) פי' שלא הסירותו שכרו: ז) ובספרי זו ע"ז שלהם מקום שהיו בטירין, ופי' התוה"ם ששם היו מנחשים ורואים בכוכבים שזה היה עבודתם, כי על נחש ינחש בו (בראש' מ"ד ה') ת"י מטיירא מטייר ביה, ופי' השני (ספרי שם) מקום שהיו נוטרים שלהם, פי' מושב השרים כפי' השני ברש"י כאן, ואו"ת בית סגדתהון, ונקראו טירות, או לחיותם מיוסדים על ההר הנקרא "טור" או להיותם עגולים, ובפס"ז מקום

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כל־טירתם שרפו באש: יא ויקחו
את־כל־השלל ואת כל־המלקוח
באדם ובבהמה: יב ויבאו אל־
משה ואל־אלעזר הכהן ואל־עדת
בני־ישראל את־השבי ואת־
המלקוח ואת־השלל אל־המחנה
אל־ערבת מואב אשר על־ירדן
ירחו: ס שלישי שני כשהן מחוברין יג ויצאו
משה ואלעזר הכהן וכל־נשיאי
העדה לקראתם אל־מחוץ
למחנה: יד ויקצף משה על פקודי

אונקלוס

יא ושבו ית כל עדאה וית
כל דברתא באנשא
ובבעירא: יב ואיתיו לות
משה ולות אלעזר כהנא
ולות כנשתא דבני
ישראל ית שביא וית
דברתא וית עדאה
למשריתא למישריא
דמואב די על ירדנא
דירחו: יג ונפקו משה
ואלעזר כהנא וכל רברבי
כנשתא לקדמותהון
למברא למשריתא:
יד ורגיז משה על דממנן
על חילא רבני אלפין
ורבני מאותא דאתו

אבן עזרא

ארמוני המלכים (יח) [ג]: יא ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח. שם כלל לאדם ולבהמה (יב): יב השבי. פרט לאדם (יג): השלל. הם הבגדים (יד) [ד]: יד על פקודי החיל. מגזרת יפקוד ה' (ישעיה כד כא) (יד*), כמו פקודי החיל (טו), וכן מלת קרואי (לעיל א טז) כמו קריאי (לעיל טז א) (טז): שרי האלפים ושרי המאות. הם מאה ושלשים

רש"י

(יא) ויקחו את כל השלל וגו'. מגיד שהיו כשרים וצדיקים ולא נחשדו על הגזל לשלוח יד בבזה שלא ברשות. שנאמר את כל השלל וגו' ועליהם מפורש בקבלה כו) שניך כעדר הרחלים וגו' כח). ואף אנשי המלחמה שניך כלם צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין: בז. הוא ביזת מטלטלין שאינם תכשיטין: מלקוח. אדם ובהמה. ובמקום שכתוב שבי אצל מלקוח. שבי באדם. ומלקוח בבהמה ח): (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטוף מן הבזה כט): (יד) ויקצוף משה על פקודי החיל. ממונים על החיל ללמדך

קרני אור

[ג] לדעת הע' זקנים, טירות הם מדורות לאדם ולבהמה, ומשם לקחו את המלקוח: [ד] עיין יהל אור אות י"ב, ולהתוס"מ כלל אחר בזה עיי"ש סי' מ"ב:

יהל אור

מושבותם פרט: (יא) וכן פי' הרד"ק ונקרא הארמון כן לפי שכותלי הארמון עשוים טירות שהוא בנוי באבני גזית, ועיין (בראשית כה טז) קרני אור (הערה יא): (יב) וכרד"ק „גם זה גם כלל" וכו', והם כוללים כל דבר אשר ישלול המנצח במלחמה זה שלל דוד (ש"א ל כ) על האדם והבהמה, וכן והיתה לך נפשך לשלל (ירמיה לט יח) וכן מלקוח נאמר על האדם והבהמה, וקלית את המלקוח (פ' כו) והבדל בזה, כל אשר בזזו אנשי הצבא ביד חזקה בעת שבעלהם עומד על נפשו, ובהתאמצו להמלט גם קנינו יקרא שלל וכל רכוש אשר לקחו בלי התנגדות כי נשבה או נהרג האדון, ומנהג הפקר נהג בו, זה יקרא מלקוח: (יג) וכן פי' רש"י, במקום שכתוב שבי אצל מלקוח, שבי באדם ומלקוח בבהמה: (יד) וכן פי' רש"י הן מטלטלין של מלבוש ותכשיטין, ועיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז: (יד*) מנין מנוי ונזכרות ולא מלשון מנין, וכן דעת רש"י ז"ל: (טו) וכרד"ק וכס' המ"ב „כמו פקידי החיל, וכן ביו"ד וכוי"ו": (טז) ביו"ד וכוי"ו:

מנחת יהודה

מקום נוטרין ע"ז שלהם, וכ"ה ילקוט תשפ"ה: ח) עיין יהל אור אות י"ב וי"ג:

מקורי רש"י

כו) עיין שה"ש, פס"פ שניך כעדר הקצובות: כח) שה"ש ו, ו: כט) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַחַיִל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי הַמֵּאוֹת
הַבָּאִים מִצְּבָא הַמִּלְחָמָה: טו וַיֹּאמֶר
אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה הַחִיִּיתֶם כָּל־נְקֵבָה:
טז הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר
בִּלְעָם לִמְסָר־מַעַל בַּיהוָה עַל־דְּבַר־
פְּעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה בַּעֲדַת יְהוָה:
יז וְעַתָּה הִרְגוּ כָל־זָכָר בַּטָּף וְכָל־
אִשָּׁה יֹדַעַת אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר
הֲרֹגוּ: יח וְכֹל הַטַּף בַּנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא־
יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר הַחֲיוּ לָכֶם: יט וְאַתֶּם
חֲנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים כֹּל

מֵחֵיל קְרָבָא: טו וַאֲמַר
לְהוֹן מֹשֶׁה הֲקַיֶּמְתּוּן כָּל
נֻקְבָא: טז הָא אִנּוּן הֲוָאָה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲצַת בִּלְעָם
לְשַׁקָּרָא שְׁקַר קֳדָם יְיָ עַל
עֵסֶק פְּעוֹר וַהֲוָת מוֹתָנָא
בִּכְנִשְׁתָּא דַיְיָ: יז וּכְעַן
קְטוּלוּ כָּל דְּכוּרָא בְטַפְלָא
וְכָל אִתְּתָא דִידַעַת גְּבַר
לְמִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא קְטוּלוּ:
יח וְכָל טַפְלָא בִּנְשַׁיָּא דִּי
לָא יְדַעָא מִשְׁכְּבֵי דְכוּרָא
קַיִּימוּ לְכוֹן: יט וְאַתּוּן שְׁרוֹ
מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא שִׁבְעָא

רש"י

שכל סרחון הדור תלוי בגדולים שיש כח בידם למחות ל): (טז) בדבר בלעם. אמר להם אפילו אתם מכניסים כל המונות (ס"א האומות) שבעולם אין אתם יכולין להם. שמא מרובים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור. בואו ואשיאכם עלה. אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' כדאיתא בחלק לא) ובספרי: הן הנה ט). מגיד שהיו מכירים אותן. זו היא שנכשל פלוני בה לב): (יז) וכל אשה יודעת איש. ראויה להבעל אע"פ שלא נבעלה ולפני הציץ העבירום י) והראויה להבעל פניה מוריקות לג): הרגו. למה חזר ואמר להפסיק הענין דברי רבי ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בנשים וגו' איני יודע אם להרוג (וכל אשה יודעת) עם הזכרים. או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו לד): (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה יא): כל הרג נפש. רבי מאיר אומר בהורג בדבר המקבל טומאה הכתוב מדבר לה). ולמדך הכתוב שהכלי מטמא אדם בחבורי המת כאילו נוגע במת עצמו יב). או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו ת"ל וכל הנוגע בחלל. מקיש הורג לנוגע. מה נוגע ע"י חבוריו אף הורג ע"י חבוריו: תתחטאו. במי נדה כדין שאר טמאי מתים שאף לדברי האומרים קברי עובדי כוכבים אינן מטמאין באהל יג) לו) שנאמר

אבן עזרא

ושנים (יז): טו החייתם כל נקבה. הטעם אפילו אחת (יח), וכן אין כל (ש"ב יב ג) (יט) ויתכן להיות כמשמעו, כי כל נקבה החיו (יט*) ורבים כן: יז טף. שם כלל לקטן זכר או

יהל אור

(יז) כי י"ב אנשים לי"ב אלף, וק"כ אנשים לק"כ מאות שהם י"ב אלפים ועם הי"ב הם קל"ב: (יח) דכל לאו דוקא: (יט) ויפרש אח"כ, כי אם כבשה אחת: (יט*) וכן פי' הרדי"א, רוצה לומר איכה היה הדבר

מקורי רש"י

ל) ספרי: לא) סנהד' ק"ו א': לב) ילקוט תשפ"ס בשם ספרי זוטא: לג) עיין מנחת יהודה: לד) ספרי: לה) ספרי מוקת: לו) יבמות ס"א רע"א:

מנחת יהודה

ט) ובז"ל „הן הנה" תחלת הפ' ואח"כ „בדבר בלעם" בכתוב: י) כ"ה יבמות ס' ב', ובמדרש אגדה ובפסי"ז לפני הארון העבירום: יא) לפי שטמאי מתים מותרים בכל המחנות, חוץ במחנה שכינה, א"כ פי' שלא יכנסו לעזרה, בכלי שהיא מחובר עוד במת: יג) פי' אין מטמאין את המאהיל

*עיין חזקוני מה שביאר בזה: יב) פי' כשנוגע האדם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הֹרֵג נֶפֶשׁ וְכֹל ׀ נֹגֵעַ בֶּחָלָל תִּתְחַטְּאוּ
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם
וּשְׁבִיכֶם׃ כ וְכָל־בֶּגֶד וְכָל־כְּלִי־עוֹר
וְכָל־מַעֲשֵׂה עִזִּים וְכָל־כְּלִי־עֵץ
תִּתְחַטָּאוּ׃ ס כא וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
אֶל־אַנְשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה
זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה

אונקלוס

יוֹמִין כֹּל דִּי קְטַל נַפְשָׁא
וְכֹל דִּי קְרֵב בִּקְטִילָא
תַּדּוֹן עֲלוֹהִי בְּיוֹמָא
תְלִיתָאָה וּבְיוֹמָא
שְׁבִיעָאָה אַתּוּן וּשְׁבִיכוֹן׃
כ וְכָל לְבוּשׁ וְכָל מָן דִּמְשַׁךְ
וְכָל עוֹבַד מַעֲזֵי וְכָל מָן
דְּעָא תַּדּוֹן עֲלוֹהִי׃ כא וַאֲמַר
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא לְגֻבְרֵי חֵילָא
דַּאֲתוֹ לִקְרָבָא דָּא גְּזֵרַת
אוֹרָיְתָא דִּי פַּקִּיד יְיָ יָת

אבן עזרא

נקבה (כ): **יט** אתם ושביכם. בעבור הכבוד השוכן בתוכם (כא): **כ** וכל מעשה עזים. כאשר פירשתי (כב), והנה הבגד בעבור שנגע בחלל הוא טמא, הטעם געסכם כל בגד עד שתתחטאו (כג) או תהיה מלת תתחטאו **יוצאה** (כד) וכן והתאויתם לכם (לשמה לד י) (כה) **כי** הנבול הוא הפעול (כו): **כא** ויאמר אלעזר הכהן. כי חקת תורת הפרה לאלעזר נתנה (כז), ומשה אמר להם תתחטאו דרך כלל (כח),

רש"י

ואמן לאני לאן מרעיהי אדם אתם לז) אתם קרויס אדם ואין עובדי כוכבים קרוין אדם. מודה הוא שהעובדי כוכבים מטמאין במגע ובמשא שלא נאמר אדם אלא אלל טומאת אוהלים שנאמר אדם כי ימות באהל לח): אתם ושביכם. לא שהעובדי כוכבים מקבלין טומאה ולריכין הזאה אלא מה אתם בני ברית. אף שביכם כשיבואו לברית יד) ויטמאו לריכין הזאה טו) לט): (כ) וכל מעשה עזים. להביא כלי הקרנים והטלפים והעלמות מ): (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שבא משה לכלל כעס טז) בא לכלל טעות שנתעלמו ממנו הלכות גיעולי עובדי כוכבים יז) מא) וכן אתה מולא בשמיני למלואים. שנאמר ויקלוף (משה) על אלעזר ועל איתמר מב) בא לכלל כעס. בא לכלל טעות. וכן בשמעו נא המורים ויך את הסלע מג). ע"י הכעס טעה מד): אשר צוה ה' וגו'. תלה ההוראה ברבו יח) מה):

יהל אור

הזה שהחייתם כל נקבה גדולה וקטנה, ועיין רש"י ז"ל: (כ) ע"כ יפרש איזה טף: (כא) אף שטמא מת מותר אף במחנה לויה, אך מפני הכבוד השוכן בתוכם התמיד וליוה להם כן: (כב) בשמות (כה ד), והם בגדים עשוים מאמר העזים: (כג) ולפ"ז הוא קשור עם תתחטאו הראשון ביום השלישי וביום השביעי, ויאמר ועסכם כל בגד וכו' וכמו שפי' בעל נתה"ש שטעם הווי"ן כטעם עם, כמו ויוסף היה במצרים (שמות א ה) פי' עם יוסף, ויאמר עד שתתחטאו, פי' עד שתהיו מטהורים: (כד) ואיננה קשור עם תתחטאו הראשון, ופי' תתחטאו את כל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ: (כה) יבאר שאם הפי' הוא כן היל"ל תחטאו, במשקל תמאנו תבערו, ויביא ראיה כי מצאנו שנם בנין התפעל פעמים יוצאה, כמו והתאויתם לכם שהוא מבנין התפעל והוא יוצאה: (כו) ומלת והתאויתם הוא פועל: (כז) ע"כ אמר אלעזר ולא משה: (כח) ובד"ק „מלת כלל":

מנחת יהודה

המאהיל עליהם: יד) היינו כשיתגיירו: טו) והרמב"ן פי' אתם ושביכם, שיחטאו השבי בגדיהם הנוגעים בחלל, וכל בגד וכל כלי עור אשר בידם כדין ישראל, שלא יטמאו את העם בבגדיהם ובכליהם, ושד"ל כתב, ומה שכתב רש"י „לא שהגוים מקבלים טומאה וצריכים הזאה" אינם שני דברים, כי ודאי הגוי מקבל טומאה, אבל הוא דבר אחד, והכוונה, לא שהגוים כשמקבלים טומאה יצטרכו להזאה, וזה מצוי הרבה בלה"ק: טז) כי הקושיא היא איך הורה אלעזר הלכה בפני רבו: יז) והיה טובהת אלעזר להורות, ובאופן כזה לאפרושי מאיסורא מותר להורות במקום רבו: יח) אבל בכל זאת נענש, עיין (עירובין ס"ג א') דכתיב, ולפני אלעזר הכהן יעמוד (לעיל כ"ז כ"א) ולא אשכחן דאצטריך ליה יהושע:

מקורי רש"י

לז) יבמ' ל"ד, ל"ח: לח) לעיל י"ט י"ד: לט) ספרי: מ) חולין כ"ה ב': מא) ספרי, פסחים ס"ו ב' ילקוט תשפ"ו מדרש אגדה: מב) ויקרא י' ט"ז: מג) לעיל כ' י"א: מד) ספרי: מה) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־מֹשֶׁה׃ כב אַךְ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכָּסֶף אֶת־הַנְּחֹשֶׁת אֶת־הַבַּרְזֶל אֶת־הַבְּדִיל וְאֶת־הָעֹפָרֶת׃ כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָּאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם׃
כד וְכִבַּסְתֶּם בִּגְדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּטְהַרְתֶּם וְאַחַר תָּבֹאוּ אֶל־הַמַּחֲנֶה׃
ס רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

מֹשֶׁה: כב בְּרַם יָת דַּהֲבָא וְיָת כַּסְפָּא יָת נְחָשָׁא יָת פַּרְזְלָא יָת אֲבָצָא וְיָת אֲבָרָא: כג כָּל מִדַּעַם דְּמִתָּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרִנֵּהּ בְּנוּרָא וְיִדְכֵּי בְּרַם בְּמֵי אַדָּיוּתָא יִתַּדֵּי וְכֹל דִּי לָא מִתָּעַל בְּנוּרָא תַּעַבְרִנֵּהּ בְּמַיָּא: כד וּתְחַוְּרוּן לְבוּשֵׁיכוֹן בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְתִדְכּוּן וּבָתַר כֵּן תֵּעֲלוּן לְמַשְׁרִיתָא: כה וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמֵימָר:

רש"י

(כב) אך את הזהב וגו'. אע"פ שלא הזהיר לכם משה אלא על הלכות טומאה. עוד יש להזהיר לכם על הלכות גיעול. ואך לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם מלהשתמש יט) בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבילות. ורבותינו אמרו מו) אך את הזהב לומר שצריך להעביר חלודה שלו קודם שיגעילנו וזהו לשון אך שלא יהא שם חלודה אך המתכת יהיה כמות שהוא: (כג) כל דבר אשר יבא באש. לבשל בו כלום כ): תעבירו באש. כדרך תשמישו הגעלתו. מה שתשמישו ע"י חמין כא) יגעילנו בחמין ומה שתשמישו ע"י צלי כגון השפוד והאסכלה ילבננו באור מז): אך במי נדה יתחטא. לפי פשוטו חטוי זה לטהרו מטומאת מת א"ל כב) צריכין הכלים גיעול לטהרם מן האיסור וחטוי לטהרן מן הטומאה כג). ורבותינו דרשו מח) מכאן שאף להכשירן מן האיסור הטעין טבילה לכלי מתכות. ומי נדה הכתובין כאן דרשו מים הראויים לטבול בהם נדה. וכמה הם מ' סאה כד): וכל אשר לא יבא באש. כל דבר שאין תשמישו ע"י האור. כגון כוסות וצלוחות שתשמישן בצונן ולא בלעו איסור מט): תעבירו במים. מטבילו ודיו כה). ודוקא כלי מתכות כו): (כד) אל המחנה. למחנה שכינה. שאין טמא מת טעון שילוח ממחנה לויה וממחנה

אבן עזרא

ואלעזר פירש להם (כט): כב הבדיל. ידוע (ל): כג אך במי נדה יתחטא. היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה במי מי נדה לא זורק עליו (לעיל יט יג) (לא) וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה (לב) ודעתם

יהל אור

(כט) איך יתנהגו בהם, ועיין ברד"ק: (ל) מין ממיני המתכות: (לא) וכן דעת אונקלס, וכן פי' הרשב"ם ורב"ה: (לב) וכ"ה בספרי) וכן תיוב"ע וכן פי' רש"י ז"ל:

מקורי רש"י

מו) ילקוט תשפ"ט בשם מדרש ועיין בז"ל שכבלא מקור המדרש שהוא מספרי, ולא נמצא בספרי שלפנינו: מז) ספרי, ע"ז ע"ה ב': מח) ספרי, ע"ז ע"ה ב', ילקוט תשפ"ג: מט) ספרי

מנחת יהודה

יט) ר"ל שאין מיעוטו של אך בערך אל הכלים שהרי כל ששה מיני מתכות הראויים לכלים כלם מפורשים בכתוב, אלא בערך ישראל הוא המיעוט, והוא אומרו ז"ל ממועטים אתם וכו' (הזכרון): כ) היינו כלים שהשתמשן ע"י האור בלי מים: כא) ע"י מים רותחין: כב) בכל החומשים נדפס הר"ת א"ל ובארו „אמר להם": כג) ויהיה פי' מי נדה מי חטאה, מאפר פרה, שנאמר בהם, מי נדה לא זורק עליו (לעיל י"ט י"ב) אעפ"י שנטהר הכלי מבליעות איסור: כד) וזהו שהוסיף כאן ואמר וטהר, הוסיף הכתוב טהרה שניה (רב"ח): כה) והרמב"ן יפרש, העבירו במים לכבסם ולשפשפם אותם במים יפה עד שתסיר חלודה שנדבקה בהם מן האסור שנתבשל בהם, שזהו הכשרן מן האסור, כי כדרך תשמישן הכשרן: כו) ומפני מה לא נצטוו ישראל ניעולי עכו"ם במלחמת סיחון ועוג כמו במלחמת מדין, לפי ששאר מלחמות היו בשדה, ולא היו שם כלי תשמיש בית, אבל כאן שהמלחמה היה במדין ושללו הבתים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֵאמֹר׃ כו שָׂא אֵת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ
הַשְּׁבִי בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה אַתָּה
וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃
כז וְחָצִיתָ אֶת־הַמַּלְקוֹחַ בֵּין תֹּפְשֵׂי
הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים לַצָּבָא וּבֵין כָּל־
הָעֵדָה׃ כח וַהֲרֵמֹתָ מֶכֶס לַיהוָה
מֵאֵת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה הַיֹּצְאִים
לַצָּבָא אֶחָד נֶפֶשׁ מֵחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת
מִן־הָאָדָם וּמִן־הַבָּקָר וּמִן־הַחֲמֹרִים
וּמִן־הַצֹּאן׃ כט מִמַּחֲצִיתָם תִּקָּחוּ
וְנָתַתָּה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת
יְהוָה׃ ל וּמִמַּחֲצִת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
תִּקַּח | אֶחָד | אָחֻז מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־
הָאָדָם מִן־הַבָּקָר מִן הַחֲמֹרִים וּמִן־
הַצֹּאן מִכָּל־הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה אֹתָם

כו קַבֵּל יָת חֻשְׁבַּן דִּבְרַת
שִׁבְיָא בֶּאֱנָשָׁא וּבִבְעִירָא
אַתְּ וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְרֵישֵׁי
אֲבָהַת כְּנִשְׁתָּא׃ כז וְתַפְלֵג
יָת דִּבַרְתָּא בֵּין גֻּבְרֵי
מְגִיחֵי קְרָבָא דִּנְפַקוּ
לְחֵילָא וּבֵין כָּל כְּנִשְׁתָּא׃
כח וְתַפְרֵשׁ נְסִיבָא קֳדָם
יְיָ מִן גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא
דִּנְפַקוּ לְחֵילָא חַד נַפְשָׁא
מֵחֲמֵשׁ מְאָה מִן אֱנָשָׁא
וּמִן תּוֹרֵי וּמִן חֲמָרֵי וּמִן
עָנָא׃ כט מִפַּלְגוּתְהוֹן
תִּסְּבוּן וְתִיהַב לְאֶלְעָזָר
כַּהֲנָא אַפְרָשׁוּתָא קֳדָם
יְיָ׃ ל וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
תִּסַּב חַד דְּאִתְּחַד מִן
חַמְשִׁין מִן אֱנָשָׁא מִן תּוֹרֵי
מִן חֲמָרֵי וּמִן עָנָא מִכָּל
בְּעִירָא וְתִיהַב יָתְהוֹן
לְלֵוָאֵי נָטְרֵי מַטְּרַת

רש"י

ישראל ג) : (כו) **שא את ראש**. קח את החשבון כז) : (כז) **וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה וגו'**. חציו לאלו וחציו

אבן עזרא

רחבה מדעתני : **כו שא את ראש**, פירשתיו (לג): מלקוח. הבהמה : השבי. האדם (לד) ותחסר מלת וי"ו כמו שמש ירח (חבקוק ג יא) (לה) [ד*]: וראשי אבות העדה. הם הנשיאים (לו) : **כז** וחצית את המלקוח. שם כלל (לז) : **כח** אחד נפש. כמו נפש אחד (לח): **ל** אחד אחוז. כמו והאחוז אחוז (דה"א כד ו) (לט) ושניהם דבקים (מ) [ה] כאשר פירשתי (מא) :

קרני אור

[ד*] ועיין ברדי"א מה שביאר בזה : [ה] אחוז נלכד. (לג) שמות (ל יב) : (לד) עיין למעלה יהל אור, (אות וסעמם בגורל או במקרה ובלא ברירה (נתה"ש) ואולי יג) : (לה) ופי' שמש וירח, וכן כאן מלקוח והשבי : (לו) י"ב הנשיאים הנזכרים בפ' נשא, כמש"כ (לעיל פ' יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל נשיאי העדה לקראתם וגו' : (לז) לאדם ולבהמה, והנה השלל אשר בזזו עם הצבא לא בא לכלל חלוקה כי זה שייך לאנשי הצבא, אמנם המלקוח לא טורח ולא עמל היה בו לכן צוה לשאת את ראש מלקוח השבי ולחצותו בין תופשי המלחמה היוצאים לצבא ובין כל העדה ולהרים ממנו מכס לה', עיין יהל אור (אות יב) : (לח) כי דרך המקרא לכתוב המנוה קודם המנין : (לט) ז"ל ואחוז האחוז : (מ) פי' שם בד"ה, דבק אחז למלת לאיתמר, וכאן דבוק למלות, מן החמשים, ובעל ס' המ"כ יפרש, כי שני המלים של אחוז אחוז (שם בד"ה) דבקים עם לאיתמר, כאילו כתוב והאחוז לאיתמר, אחוז לאיתמר, וכמ"ש רש"י והרד"ק שם : (מא) המקו"ח כתב לעיין מה שפי'

מנחת יהודה

היצרכו להוהר על גיעולי עכו"ם (בעלי התוס'), וברמב"ן טעם אחר ע"ז: כז) תקבל סכום המספר :

מקורי רש"י

ע"ז ע"ה ב' : ג) פסחים ס"ו ב' :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ללוים שמרי משמרת משכן יהוה:
לא ויעש משה ואלעזר הכהן כאשר
צוה יהוה את־משה: לב ויהי
המלקוח יתר הבז אשר בזזו עם
הצבא צאן שש־מאות אלף
ושבעים אלף וחמשת אלפים:
לג ובקר שנים ושבעים אלף:
לד וחמרים אחד וששים אלף:
לה ונפש אדם מן־הנשים אשר לא־
ידעו משכב זכר כל־נפש שנים
ושלשים אלף: לו ותהי המחצה
חלק היצאים בצבא מספר הצאן
שלש־מאות אלף ושלשים אלף ושבעת אלפים
וחמש מאות: לז ויהי המכס ליהוה מן־הצאן שש

אונקלוס

משכנא דיי: לא ועבד
משה ואלעזר כהנא כמא
די פקיד יי ית משה:
לב והוה דברתא שאר
בזא די בזו עמא די נפקו
לחילא ענא שית מאה
ושבעין וחמשא אלפין:
לג ותורי שבעין ותרין
אלפין: לד וחמרי שתין
וחד אלפין: לה ונפשא
דאנשא מן נשיא די לא
ידעא משכבי דכורא כל
נפשתא תלתין ותרין
אלפין: לו והות פלגותא
חלק גבריא די נפקו
לחילא מנין ענא תלת
מאה ותלתין ושבעא אלפין
וחמש מאה: לז והוה
נסיבא קדם יי מן ענא

רש"י

לאלו כח): (לב) ויהי המלקוח יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס מן המטלטלין אלא מן המלקוח כתב את הלשון הזה ויהי המלקוח שבא לכלל חלוקה ולכלל מכס. שהיה עודף על בז המטלטלין אשר בזזו עם הצבא איש לו ולא בא לכלל חלוקה כט). מספר הצאן וגו':

אבן עזרא

מכל הבהמה. כמו גמלים (מב), והנה לא לקח אלעזר מהם חלק (מג) אולי היו מעטים, ועל כן לא נזכר המספר שהביאו, ולא המספר שלקחו הלוים [ה*]: לב יתר הבז. חוץ מאשר אכלו (מד) על כן אמר יתר (מה) והזכיר מספרם, כי היה מספר רב, ולא שמענו שלל כמוהו, ג"כ הזכיר המכס, כי גם הוא רב (מו). ומלת מכס מפועלי הכפל (מז) על משקל, וכמר ליולדתו (משלי יז כה) (מח), והיא מגזרת תכסו על השה (שמות יב ד) והטעם חלק (מט), ואמר מן האדם

יהל אור

בד"ה, אך פי' על ד"ה לא נמצא אצלינו: (מב) כי כל האחרים כבר נאמרו בפירוש: (מג) ע"כ לא נכתב אצלו מכל הבהמה בפ' כ"ה: (מד) וכד"ק „מאשר אכלו" ולא נכתב מלת „הון": (מה) ופי' הגזהר מן הבז ממה שאכלו אנשי הצבא: (מו) ע"כ הזכירם: (מז) ושרשו כסס והמ"ם נוספת: (מח) ושרשו מרר, ובשניהם המ"ם נוספת: (מט) כמו חלקי וכוסי (תה' טז ה) וכן פי' הא' ז"ל שם, חלק שיקח כל אחד:

קרני אור

הוא כמו נסיב בארמי שהוא תרגום של מכס (שד"ל): [ה*] והחזקוני פי' שהשם לא צוה ליקח מכס מהגמלים לפי שהיו הרבה, כדכתיב במלחמת גדעון ולגמליהם אין מספר, כי לא נטלו מכס מבהמה טמאה רק מהחמורים, בשביל שיתקדשו בפטר חמור, ולא הזכיר הכתוב אלא אותם שנטלו מהם מכס. וכתב הרמב"ן, גם המכס הוא מפני שהיה השלל הזה מנקמת ה' בארץ לא להם, אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללוים מהם כלום, אבל שוקרו מכס, שאמר ומלך לא יהיה לך בתוכם

מנחת יהודה

כח) מלקוח כאן הוא שם כללי לאדם ולבהמה: כט) הבזה היה רב מאוד, וזה לקחו רק יוצאי הצבא, והחלוקה היתה
רק

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵאוֹת חָמֵשׁ וְשִׁבְעִים: לח וְהַבָּקָר
שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה
שְׁנַיִם וְשִׁבְעִים: לט וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים
אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמִכְסָם לַיהוָה
אֶחָד וְשִׁשִּׁים: מ וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה
עָשָׂר אָלֶף וּמִכְסָם לַיהוָה שְׁנַיִם
וּשְׁלֹשִׁים נָפֶשׁ: מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־
מֶכֶס תְּרוּמַת יְהוָה לְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: חמישי
מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה
מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים הַצֹּבְאִים:
מג וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה מִן־הַצֹּאן
שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף
שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת:
מד וּבָקָר שִׁשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אָלֶף:
מה וַחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת: מו וְנֶפֶשׁ אָדָם שִׁשָּׁה עָשָׂר
אָלֶף: מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה מִמַּחֲצִת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאָחֻז אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־
הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לַלְוִיִּם שֹׁמְרֵי מִשְׁמֶרֶת

שִׁית מְאָה שַׁבְעִין וְחַמְשׁ:
לח וְתוֹרֵי תְּלָתִין וְשִׁתָּא
אַלְפִין וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ
שַׁבְעִין וּתְרֵין: לט וַחֲמָרֵי
תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה
וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ שִׁתִּין
וְחַד: מ וְנַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא
שִׁתְּתָא עֲשַׂר אַלְפִין
וּנְסִיבְהוֹן קֳדָם יְיָ תְּלָתִין
וּתְרֵין נַפְשִׁין: מא וִיהַב
מֹשֶׁה יָת נְסִיב אַפְרָשׁוּתָא
קֳדָם יְיָ לְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא
כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה:
מב וּמִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
דִי פְּלַג מֹשֶׁה מִן גֻּבְרַיָּא
דִי נְפַקוּ לְחֵילָא: מג וַהֲוָת
פַּלְגוּת כְּנִשְׁתָּא מִן עָנָא
תְּלַת מְאָה וּתְלָתִין
וְשַׁבְעָא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ
מְאָה: מד וְתוֹרֵי תְּלָתִין
וְשִׁתָּא אַלְפִין: מה וַחֲמָרֵי
תְּלָתִין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה:
מו וְנַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא שִׁתְּתָא
עֲשַׂר אַלְפִין: מז וּנְסִיב
מֹשֶׁה מִפַּלְגוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
יָת דְּאִתַּחַד חַד מִן חַמְשִׁין
מִן אֲנָשָׁא וּמִן בְּעִירָא
וִיהַב יָתְהוֹן לְלֵוָאֵי נָטְרֵי
מַטְרַת מַשְׁכְּנָא דַיְיָ כְּמָא

רש"י

(מב) וממחצית בני ישראל אשר חצה הצובאים (): (מג) ותהי מחצת העדה. כך
משה. לעדה והוליכה להם מן האנשים וכך: (מז) ויקח משה וגו'.

מנחת יהודה

רק מן המלקוח, ויבאר החשבון רק מן המלקוח: () ר"ל אשר חצה כדי ליתן לעדה, והוציא המחצית ההיא מיד האנשים הצובאים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

משכן יהוה כאשר צוה יהוה את־
משה: מח ויקרבו אל־משה הפקדים
אשר לאלפי הצבא שרי האלפים
ושרי המאות: מט ויאמרו אל־משה
עבדיך נשאו את־ראש אנשי
המלחמה אשר בידנו ולא־נפקד
ממנו איש: נ ונקרב את־קרבן יהוה
איש אשר מצא כלי־זהב אצעדה
וצמיד טבעת עגיל וכומז לכפר
על־נפשתינו לפני יהוה: נא ויקח
משה ואלעזר הכהן את־הזהב

די פקיד יי ית משה:
מח וקריבו לות משה די
ממנן על אלפי חילא
רבני אלפין ורבני
מאותא: מט ואמרו למשה
עבדיך קבילו ית חשבן
גברי מגיחי קרבא די
עמנא ולא שגא מננא
אנש: נ וקרבנא ית
קרבנא דיי גבר דאשכח
מן דדהב שירין ושבכין
עזקן קדשין ומחוך
לכפרא על נפשתנא קדם
יי: נא ונסיב משה ואלעזר
כהנא ית דהבא מנהון

רש"י

(מח) הפקדים. הממונים (א): (מט) ולא נפקד. לא נחסר. ותרגומו לא שגא אף הוא לשון ארמי חסרון כמו אנכי אחטנה (נא) תרגומו דהות שגיא ממניינא וכן כי יפקד מושבך (נב). יחסר מקום מושבך. איש הרגיל לישב שם. וכן ויפקד מקום דוד (נג). נחסר מקומו ואין איש יושב שם: (נ) אצעדה. אלו צמידים של רגל (ג): וצמיד. של יד: עגיל. נזמי אוזן: וכומז. דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין (ג) (נד):

אבן עזרא

(מח) הפקדים. ומן הבהמה (פ' מז) שם כלל (ג): (מט) אשר בידנו. פירשתיו (גא): בעבור היותם ברשותם, וכן ולקחת בידך עשרה אנשים (גב): (נ) ונקרב. במחשבה או בפה (גג): אצעדה. היא על הזרוע כי כן כתוב (גד) [ו]: וצמיד. ליד (גה): טבעת. באצבע (גו): עגיל. באזנים כי כן כתוב (גז), אולי נקרא כן בעבור היות

יהל אור

(ג) שם אדם הוא שם כלל לזכרים ולנקבות גדולים וקטנים, וכן הבהמה הוא ג"כ שם כלל לבקר לצאן וחמור: (גא) פי' י"ד, שהוא כמו הפקידים: (גב) נ"ל, עשרה להם (מ"א יד ג) או דעתו על הפ' (ירמיה לח י) ולקחת בידך מזה שלשים אנשים: (גג) כי עדיין לא הקריבו בפועל וכ"כ רב"ח, וסיים ומכאן שהקדש דמים קרוי קרבן: (גד) כש"ב (א י) ואצעדה אשר על זרועו: (גה) כן נקרא צמיד של יד, וכ"ה (בראשית כד) ושני צמידים על ידיה ובמקרא (יחז' טז יא) צמידים על ידיך: (גו) כי שם היה החותם והאותיות שבו שוקעים במקום החתימה, ע"כ נקרא טבעת לשון טביעה: (גז) ביחז' (טז יב), ועגילים על אזניך:

קרני אור

[ו] יש הבדל בין צעדה כמו הצעדים והצעדות (ישעי' ג כ) שהיא תכשיט הרגל, וכת"י שם שירי רגליא" ובין אצעדה שהיא תכשיט הזרוע ככתוב, ואצעדה אשר על זרועו (ש"ב א י) (מ"י) ואולי הפעל צעד" הנמתו כראשונה על נטית האברים נטית הברך או נטית הזרוע, או לאיש עשויה לזרוע ולאשה עשויה לרגל (רמ"ל): אפילו נכוח:

מקורי רש"י

נא) ברכות ל"א, ל"ט: נב) ש"א כ', י"ח: נג) שם שם: נד) עיין פי' רש"י ז"ל שמות ל"ה כ"ב, ובפי' הרמב"ם שם, ובבכורי', ועיין שבת ס"ד א', מדרש אגדה, פס"ז:

מנחת יהודה

(א) כמו הפקידים, והם הממונים: (ב) עיין קרני אור הערה ו' ובמדרש אגדה, אלו כלים של זהב שהיו ברגלי הנשים: (ג) ואע"ג דיפת תואר מותרת אף בביאה, י"ל דהיינו דוקא בביאה ראשונה, ואשה אחת בלבד, אבל שתים, ואפילו אחת מביאה ראשונה ואילך אסורה ואפילו בהרהור (בעלי תוס'):

כי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵאִתָּם כֹּל כְּלִי מַעֲשֶׂה׃ נב וַיְהִי ׀ כׇּל־
זְהַב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הֵרִימוּ לַיהֹוָה
שִׁשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת
וַחֲמִשִּׁים שָׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי הָאֲלָפִים
וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמֵּאוֹת׃ נג אַנְשֵׁי הַצָּבָא
בָּזְזוּ אִישׁ לוֹ׃ נד וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי
הָאֲלָפִים וְהַמֵּאוֹת וַיָּבִאוּ אֹתוֹ אֶל־
אֹהֶל מוֹעֵד זִכָּרוֹן לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי
יְהֹוָה׃ פ ששי שלישי כשהן מחוברין
לב א וּמִקְנֶה ׀ רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן
וְלִבְנֵי־גָד עָצוּם מְאֹד וַיִּרְאוּ אֶת־
אֶרֶץ יַעְזֵר וְאֶת־אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה
הַמָּקוֹם מְקוֹם מִקְנֶה׃ ב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־
גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה
וְאֶל־אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־נְשִׂיאֵי
הָעֵדָה לֵאמֹר׃ ג עֲטָרוֹת וְדִיבֹן וְיַעְזֵר
וְנִמְרָה וְחֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה וּשְׂבָם וּנְבוֹ וּבְעֹן׃ ד הָאָרֶץ
אֲשֶׁר הִכָּה יְהֹוָה לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הִוא

כָּל מָן דְעוֹבָדָא׃ נב וַהֲוָה
כָּל דְהַב אַפְרָשׁוּתָא דִי
אַפְרִישׁוּ קֳדָם יְיָ שִׁתָּא
עֲשַׂר אַלְפִין שְׁבַע מְאָה
וְחַמְשִׁין סִלְעִין מִן רַבָּנֵי
אַלְפִין וּמִן רַבָּנֵי מָאוָתָא׃
נג גֻּבְרֵי דְחֵילָא בָּזוּ גְּבַר
לְנַפְשֵׁהּ׃ נד וּנְסֵיב מֹשֶׁה
וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא יָת דַּהֲבָא
מִן רַבָּנֵי אַלְפִין וּמָאוָתָא
וְאַיְתִיוּ יָתֵהּ לְמַשְׁכַּן זִמְנָא
דָּכְרָנָא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם
יְיָ׃ א וּבְעִיר סַגִּי הֲוָה לִבְנֵי
רְאוּבֵן וְלִבְנֵי גָד תַּקִּיף
לַחֲדָא וַחֲזוֹ יָת אֲרַע יַעְזֵר
וְיָת אֲרַע גִּלְעָד וְהָא
אַתְרָא אֲתַר כְּשַׁר לְבֵית
בְּעִיר׃ ב וַאֲתוֹ בְנֵי גָד וּבְנֵי
רְאוּבֵן וַאֲמַרוּ לְמֹשֶׁה
וּלְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וּלְרַבְרְבֵי
כְּנִשְׁתָּא לְמֵימָר׃
ג מַכְלֶלְתָּא וּמַלְבֶּשְׁתָּא
וּכְמָרִין וּבֵית נִמְרִין וּבֵית
חֶשְׁבּוֹנָא וּבַעֲלֵי דְבָבָא
וְסִימָא וּבֵית קְבֻרְתָּא
דְמֹשֶׁה וּבְעוֹן׃ ד אַרְעָא דִי
מְחָא יְיָ יָת יָתְבָהָא קֳדָם

אבן עזרא — רש"י

עגול: וכומז. כחבירו (נח): נא כל כלי מעשה. (ג) עטרת ודיבון וגו'. מארץ סיחון ועוג
הגיד הכתוב שלא היה בהם כלי שבור (נט):
נג אנשי הצבא בזזו איש לו. הזכיר הכתוב זה, להודיע כי זהב רב וכלי מעשה בזזו כל
אחד (ס): א לבני ראובן. כי הוא בן הגבירה (א): מקום מקנה. כי שם מרעה טוב (ב): ב ויבאו

יהל אור

(נח) וכס' המ"כ „כחבירו" וכ"ה בספרי כ"י, עיין (שמות לה כב) בפי' הה' ז"ל, ובביאורי שם: (נט) אלא כלי מעשה: (ס) איש לעצמו ולא נתנו מאומה למי:
(א) ע"ב הזכירו תחילה קודם בני גד שהיה בן השפחה: (ב) לנהוג המקנה שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ולעבדיך מקנה: ס ה ויאמרו אם־
מצאנו חן בעיניך יתן את־הארץ
הזאת לעבדיך לאחזה אל־תעברנו
את־הירדן: ו ויאמר משה לבני־גד
ולבני ראובן האחיכם יבאו
למלחמה ואתם תשבו פה: ז ולמה
תנואון את־לב בני ישראל מעבר
אל־הארץ אשר־נתן להם יהוה:
ח כה עשו אבתיכם בשלחי אתם
מקדש ברנע לראות את־הארץ:
ט ויעלו עד־נחל אשכול ויראו את־
הארץ ויניאו את־לב בני־ישראל
לבלתי־בא אל־הארץ אשר־נתן
להם יהוה: י ויחר־אף יהוה ביום
ההוא וישבע לאמר: יא אם־יראו

אונקלוס

כנשתא דישראל ארע
כשרא לבית בעיר היא
ולעבדך אית בעיר:
ה ואמרו אם אשכחנא
רחמין בעינך תתיהיב
ית ארעא הדא לעבדך
לאחסנא לא תעברננא
ית ירדנא: ו ואמר משה
לבני גד ולבני ראובן
האחיכון יעלון לקרבא
ואתון תתבון הכא:
ז ולמא תונון ית לבא
דבני ישראל מלמעבר
לארעא דיהב להון יי:
ח כדין עבדו אבהתכון
כד שלחית יתהון מרקם
גיאה למחזי ית ארעא:
ט וסליקו עד נחלא
דאתכלא וחזו ית ארעא
ואוניו ית לבא דבני
ישראל בדיל דלא למעל
לארעא דיהב להון יי:
י ותקף רגזא דיי ביומא
ההוא וקיים למימר: יא אם
יחזון גבריא דסליקו

רש"י

היו א): (ו) האחיכם. לשון תמיהה הוא: (ז) ולמה תניאון. תסירו ותמנעו לבם מעבור. שיהיו סבורים שאתם יראים לעבור מפני המלחמה וחוזק הערים והעם: (ח) מקדש ברנע. כך שמה ושני קדש היו ב):

אבן עזרא

בני גד. הם היו בעלי העצה בתחלה על כן הקדימם הכתוב (ג): ה ויאמרו יתן. אמר ויאמרו פעם אחרת (ד) בעבור שארכו הדברים (ה) וי"א כי את הוא פעול יותן (ו) ולא אדע למה זה (ז) כי הנה כתוב נעתם ארץ (ישעי' ט יח) (ח) יחלק הארץ (למעלה כו נה) (ט) ולא נשא אותם הארץ (בראש' יג ו) (י) אשר הוא בא שמה בקרבו (דבר' לא טז) (יא): ז תניאון. כמו תשברון (יב): ט ויעלו עד נחל אשכול. כי העולים מצפון

יהל אור

(ג) וכן פי' הרמב"ן רב"ח והחזקוני: (ד) אחר שאמר, ויאמרו (פ' ב): (ה) חזר לאמר ויאמרו פעם שנית: (ו) לפי שמלת יותן ל"ז והארץ ל"נ, ע"כ יאמרו שהוא חוזר על מלת את, שהוא פעול, כי אל"כ היה ראוי להיות פה תותן כתי"ו סי' לנקבה הנסתרת היא הארץ: (ז) פי' למה אינו חוזר למלת הארץ: (ח) כי מצינו ארץ שהוא ל"ז, נעתם ארץ: (ט) ואמר יחלק שהוא ל"ז: (י) ואמר ולא נשא שהוא ג"כ ל"ז: (יא) ואמר ל"ז על הארץ וכן שרש ארנס לפרדסים (תה' קה ל) עיי"ש בפי' הא' ז"ל שכתב ג"כ כי מצאנו ארץ ל"ז כמו נעתם ארץ": (יב) וכן פי' (למעלה ל, ו) ושניו שבר המחשבות ובטולם:

מנחת יהודה

ס) כי ארץ מדין לא נתחלקת לשבטים מפני שאינה מא"י כלומר מארץ ז' עממין, והם היו מארץ סיחון והיו שם מקומות של ע"ז שהאמוריים היו עובדים שם, ואח"כ שינו את שמם: נ) עיין קרני אור למעלה כ', א', הערה ב'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאֲנָשִׁים הָעֹלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה אֵת הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב כִּי לֹא־מִלְאוּ אַחֲרָי׃
יב בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הַקְּנִזִּי
וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן כִּי מִלְאוּ אַחֲרֵי
יְהוָה׃ יג וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל
וַיְנִעֵם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־
תֹּם כָּל־הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הָרַע בְּעֵינֵי
יְהוָה׃ יד וְהִנֵּה קַמְתֶּם תַּחַת
אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבּוּת אֲנָשִׁים חַטָּאִים
לִסְפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף־יְהוָה אֶל־

מִמִּצְרַיִם מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין
וּלְעֵלָּא יָת אַרְעָא דִּי
קַיֵּמִית לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק
וּלְיַעֲקֹב אֲרֵי לָא אַשְׁלִימוּ
בָּתַר דַּחַלְתִּי׃ יב אֱלָהֵן
כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה קְנִזָּאָה
וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן אֲרֵי
אַשְׁלִימוּ בָּתַר דַּחַלְתָּא
דַּיְיָ׃ יג וּתְקֵף רֻגְזָא דַּיְיָ
בְּיִשְׂרָאֵל וְטָרְדִנּוּן
בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין
עַד דְּסַף כָּל דָּרָא דַּעֲבִיד
דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ׃ יד וְהָא
קַמְתּוּן חֲלַף אֲבָהַתְכוֹן
תַּלְמִידֵי גֻּבְרַיָּא חַיָּבַיָּא
לְאוֹסָפָא עוֹד עַל תְּקוֹף

אבן עזרא

הלכו לנגב (יג): יא לא מלאו. קל הלמ"ד (יד) והוא מהבנין הכבד (טו) מלא קרנך שמן (ש"א טז א) (טז) לא השלימו מה שהתחילו (יז): יב כלב בן יפונה. בתחלה כאשר דבר השם (יח), ומלת מלאו (יט) כמו בקשו נפשי (תה' נד ה) (כ) שלחו באש מקדשך (שם עד ז) (כא): יג וינעם. מגזרת נע ונד (כב) בעבור שלא נחו: יד תרבות. מגזרת אשר טפחתי ורביתי (איכה ב כב) (כג) והוא קרוב מגזרת על כל רב ביתו (אסתר א ח) (כד) והטעם גדול השנים (כה): לספות. כמו להוסיף (כה*), רק הוא משרש אחר, וכמוהו ספו על זבחיכם (ירמיה ז כא) (כו) כי לא מצאנו בבעלי היו"ד מזה השרש בבנין הקל

רש"י

(יב) הקנזי. חורגו של קנז היה (ג) א) וילדה לו אמו של כלב את עתניאל ד): (יג) וינעם. ויטלטלם. מן נע ונד ב). (ס"א ויטלטלם בנע ונד): (יד) לספות. כמו ספו שנה על שנה ג). עולותיכם ספו וגו' ד).

יהל אור

(יג) וכן יאמר (למעלה יג יז) עלו זה בנגב, ושם פ' כ"ב, ויעלו בנגב עיין ביאורי שם, ובפ' המ"ב וכפ' כ"י הנוסח „העולים ממצרים, כי לצפון הלכו מנגב" כי מצרים הוא נגב ארץ כנען: (יד) פי' הלמ"ד הוא בלי דגש: (טו) פי' אף שהוא מהבנין הכבד ר"ל מבנין פעל הדגוש, והיה הלמ"ד ראוי להדגש להורות על הבנין: (טז) שהוא צווי מזה הבנין, וכתב בעל ס' המ"ב, ויתכן שצ"ל „מן מלא קרנך": (יז) כי התחילו להאמין כמ"כ, ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות יד לא) ולא השלימו ושלחו מרגלים, וז"ל הרד"ק בשרש מלא „והוא קל הלמ"ד, כי לא השלימו רצון הבורא ית' ללכת אחריו": (יח) למעלה (כד יד): (יט) שהוא בלא דגש: (כ) עין הפעל בלא דגש: (כא) וכן שלחו עין הפעל בלא דגש: (כב) מענין התנודה ממקום למקום: (כג) ושרשו רבה, והתי"ו נוספת והוא מענין גידול: (כד) פי' על מי שגדל בביתו: (כה) פי' זהו תרבית: (כה*) כי הוא שם הפעל מענין תוספות מבנין הפעיל: (כו) כי מלת להוסיף שרשו יסף, ומלת לספות וספו

מקורי רש"י

א) סוטה, י"א ב', תמורה ט"ז א': ב) ברכ' ד' י"ב: ג) ישעי' כ"ט, א': ד) ירמיה ז' כ"א:

מנחת יהודה

ב': ג) בנה של אשה מאיש אחר והוא יפונה: ד) וכן פי' רש"י (סוטה י"א ב') „בן אשתו של קנז היה כלב, ונמצא עתניאל אחיו מאמו" וכן פי' הרא"ם שאמו של כלב נשאת תחלה ליפונה וילדה לו את כלב, ואחר יפונה נשאת לקנז וילדה לו את עתניאל, וכלב נקרא בן יפונה בשם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ישראל: טו כי תשובן מאחריו ויסף
עוד להניחו במדבר ושחתם לכל-
העם הזה: ס טז ויגשו אליו ויאמרו
גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים
לטפנו: יז ואנחנו נחלץ חשים לפני
בני ישראל עד אשר אם-הביאנם
אל-מקומם וישב טפנו בערי
המבצר מפני ישבי הארץ: יח לא
נשוב אל-בתינו עד התנחל בני
ישראל איש נחלתו: יט כי לא ננחל
אתם מעבר לירדן והלאה כי באה
נחלתנו אלינו מעבר הירדן

דגזא דיי לישראל: טו ארי
תתובון מבתר דחלתה
ויוסף עוד לאשרותהון
במדברא ותחבלון לכל
עמא הדין: טז וקריבו
לותה ואמרו חטרין דען
נבני לבעירנא הכא
וקרוין לטפלנא: יז ואנחנא
נזדרז מבעין קדם בני
ישראל עד די נעלנון
לאתריהון ויתבון טפלנא
בקרוין כריכן מן קדם
יתבי ארעא: יח לא נתוב
לבתנא עד דיחסנון בני
ישראל גבר אחסנתה:
יט ארי לא נחסין עמהון
מעברא לירדנא ולהלא
ארי קבלנא אחסנתנא
לנא מעברא לירדנא

רש"י

לשון תוספות: (טז) נבנה למקננו פה. חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם. שהקדימו מקניהם לטפם ה). אמר להם משה לא כן. עשו העיקר עיקר והטפל טפל. בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר כן גדרות לצאנכם: (יז) ואנחנו נחלץ חשים. נזדיין מהירים כמו מהר שלל חש בז ו). ימהר יחישה ז): לפני בני ישראל. בראשי גייסות מתוך שגבורים היו. שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד ח). ואף משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואלו אתכם בעת ההוא וגו' חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל כל בני חיל ט) ובירחו כתיב והחלוץ עובר לפניהם י) זה ראובן וגד שקיימו תנאם: וישב טפנו. בעודנו אצל אחינו: בערי המבצר. שנבנה עכשיו: (יט) מעבר הירדן והלאה. בעבר המערבי ה): כי

אבן עזרא

חסר יו"ד (כו): טז וערים. בתחלה לטפינו (כה): יז חשים. על משקל סולים היו (יהושע ה ה) (כט) כמו מהירים (ל) מגזרת מהרה חושה אל תעמוד (ש"א כ לח) (ל*): יט והלאה. נמצא על מקום (לא) ועל זמן (לב) והטעם

יהל אור

מגרש ספה וכן פי' הרד"ק: (כז) פי' כי לא מצאנו בשרש יסף בבנין הקל חסר יו"ד השרש כמו שמצאנו בשרש ירד, ידע, לרדת, לדעת, רדו, דעו, לכן נ"ל שהוא מגרש ספה מנחי למ"ד ה"א ושני שרשים והטעם אחד: (כח) ומדברי משה נשמע זאת, שאמר להם (פ' כד) בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצנאכם:

(כט) חשים שרשו חוש, כמו מן מול, נאמר כי מלים היו: (ל) וכן פי' רש"י והרשב"ם: (ל*) מהשניים הנראים, ומהירים תאר מן ומהיר צדק (ישעי' טז, ה) סופר מהיר (עזרא ז, ו): (לא) כמו האלי ממך והלאה (ש"א כ לז): (לב) כמו ומיום השמיני והלאה (ויקרא כב כז):

מקורי רש"י

ה) תנחומא מ' ו', ועיין תנחומא ב' מ', במד"ר פכ"ב ט', בשם אביו, וקנוי בשם בעל אמו: ה) פי' לצד השני של שלהם שגדם: ו) ישעי' ח', א' : ז) שם ה', י"ט : ח) דבר' ל"ג, כ': ט) דבר' ג', י"ח : י) ובכתוב והחלוץ הלך לפניהם (יהושע ו' י"ג):

מנחת יהודה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִזְרָחָה: פ שביעי רביעי כשהן מחוברין
כ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אִם־תַּעֲשׂוּן
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אִם־תֵּחָלְצוּ לִפְנֵי
יְהוָה לַמִּלְחָמָה: כא וְעָבַר לָכֶם כָּל־
חָלוּץ אֶת־הַיַּרְדֵּן לִפְנֵי יְהוָה עַד
הוֹרִישׁוֹ אֶת־אֹיְבָיו מִפָּנָיו:
כב וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה וְאַחַר
תָּשֻׁבוּ וִהְיִיתֶם נְקִיִּם מֵיְהוָה
וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהָיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת
לָכֶם לַאֲחֻזָּה לִפְנֵי יְהוָה: כג וְאִם־לֹא
תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטָאתֶם לַיהוָה
וּדְעוּ חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא
אֶתְכֶם: כד בְּנוּ־לָכֶם עָרִים לְטַפְּכֶם
וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם וְהַיֹּצֵא מִפִּיכֶם

אונקלוס

מַדִּינְחָא: כ וַאֲמַר לְהוֹן
מֹשֶׁה אִם תַּעְבְּדוּן יָת
פִּתְגָּמָא הָדֵין אִם תִּזְדָּרְזוּן
קֳדָם עַמָּא דַיְיָ לִקְרָבָא:
כא וְיִעְבַּר לְכוֹן כָּל דִּמְזָרֵז
יָת יַרְדְּנָא קֳדָם עַמָּא דַיְיָ
עַד דִּיתָרֵךְ יָת בַּעֲלֵי
דְבָבוֹהִי מִן קֳדָמוֹהִי:
כב וְתִתְכְּבֵשׁ אַרְעָא קֳדָם
עַמָּא דַיְיָ וּבָתַר כֵּן תְּתוּבוּן
וּתְהוֹן זַכָּאִין מִן קֳדָם יְיָ
וּמִיִּשְׂרָאֵל וּתְהֵי אַרְעָא
הָדָא לְכוֹן לְאַחְסָנָא קֳדָם
יְיָ: כג וְאִם לָא תַעְבְּדוּן כֵּן
הָא חַבְתּוּן קֳדָם יְיָ וּדְעוּ
חוֹבַתְכוֹן דִּי תַשְׁכַּח
יָתְכוֹן: כד בְּנוֹ לְכוֹן קִרְוִין
לְטַפְלְכוֹן וְחַטְרִין לְעָנְכוֹן
וּדְיִפּוֹק מִפּוּמְכוֹן

אבן עזרא

ולמעלה: כא עד הורישו. השם (לב) : כב לפני ה'. כי שם הארון (לג), לפני ד' כאשר פירשתי (לד) כי לעולם הוא לשבח (לה): כד אל"ף לצנאכם נוסף (לו) כמו והאזניחו

רש"י

באה נחלתנו. כבר קבלנוה בעבר המזרחי ו): (כד) לצנאכם. תיבה זו מגזרת לנה ואלפים כלם שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י. ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של לנה הוא ז). מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: והיוצא מפיכם תעשו. לגבוה שקבלתם עליכם לעבור למלחמה עד כבוש וחלוק שמשה לא בקש מהם אלא וכבשה ואחר תשובו והם קבלו עליהם עד התנחל הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו וכן

יהל אור

(לב) כי הכנוי מיוחס אל השי"ת הנזכר לעיל: (לג) פי' הארון ששם העדות לפני ה': (לד) שמות (עו לד): (לה) כי מלת לפני פעמים הוא לשבח ופעמים לגנאי ומלות לפני ה' הוא תמיד לשבח: (לו) הראוי לצאנכם, אלא שאל"ף עי"ן הפעל נמשך בכח החולם והאל"ף שאחר הנו"ן נוסף:

מנחת יהודה

הירדן שהוא לצד מזרח: ו) עיין ברמב"ן שכתב, ואינו הגון שידברו כן לפני משה לאמר כבר קבלנוה, כי איננו בידם אבל כרצונו הדבר תלוי ולא קבלוה עד שיתננה להם, אבל אמרו זאת דרך בקשה, וטעם כי באה אלינו, שהיא ראויה לנו יותר משאר שבטים לפי שארץ מקנה הוא ולנו מקנה רב יותר מכל השבטים, או הטעם שאנחנו רוצים בה, ואין שאר השבטים חפצים בארץ הזאת כלל: ז) כל צאן שבמקרא, אל"ף מפסיק בין נו"ן לצדי"ק, חוץ מזה שאין בין הנו"ן והצדי"ק שום הפסק, ודעת רש"י ז"ל שהם שני שרשים בענין אחד, צאן גם צנה, ומן צאן יאמר צאנכם ומן צנה יאמר צנאכם כהתחלפות הה"א באל"ף, כמו שתאמר ממכלה צאן מכלאות צאן, ועיין רש"י (תה' ח' ח') כי לדעתו יש הבדל בין צאן ובין צנה, כי צאן הוא שם דבר אל המין, וצנה שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תַּעֲשׂוּ: כה וַיֹּאמֶר בְּנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן
אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבָדֶיךָ יַעֲשׂוּ
כַּאֲשֶׁר אֲדֹנִי מְצַוֶּה: כו טַפֵּנוּ נָשֵׁינוּ
מִקְנֵנוּ וְכָל־בְּהֶמְתֵּנוּ יִהְיוּ־שָׁם בְּעָרֵי
הַגִּלְעָד: כז וַעֲבָדֶיךָ יַעַבְרוּ כָּל־חֲלוּץ
צָבָא לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר
אֲדֹנִי דֹּבֵר: כח וַיְצַו לָהֶם מֹשֶׁה אֵת
אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
וְאֶת־רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמַּטּוֹת לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם
אִם־יַעַבְרוּ בְנֵי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן ׀
אִתְּכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן כָּל־חָלוּץ
לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה
הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת־
אֶרֶץ הַגִּלְעָד לַאֲחֻזָּה: ל וְאִם־לֹא
יַעַבְרוּ חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֹאחֲזוּ

תַּעְבְּדוּן: כה וַאֲמַרוּ בְּנֵי
גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לְמשֶׁה
לְמֵימַר עַבְדָּךְ יַעְבְּדוּן
כְּמָא דִּי רִבּוֹנִי מְפַקֵּד:
כו טַפְלָנָא נְשָׁנָא גֵּיתָנָא
וְכָל בְּעִירָנָא יְהוֹן תַּמָּן
בְּקִרְוֵי גִלְעָד: כז וְעַבְדָּךְ
יַעְבְּרוּן כָּל מְזָרֵז חֵילָא
קֳדָם עַמָּא דַייָ לִקְרָבָא
כְּמָא דִּי רִבּוֹנִי מְמַלֵּל:
כח וּפַקֵּיד לְהוֹן משֶׁה יָת
אֶלְעָזָר כַּהֲנָא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ
בַּר נוּן וְיָת רֵישֵׁי אֲבָהָת
שִׁבְטַיָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:
כט וַאֲמַר משֶׁה לְהוֹן אִם
יַעְבְּרוּן בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן
עִמְּכוֹן יָת יַרְדְּנָא כָּל
דִּמְזָרֵז לִקְרָבָא קֳדָם עַמָּא
דַייָ וְתִתְכְּבֵשׁ אַרְעָא
קֳדָמֵיכוֹן וְתִתְּנוּן לְהוֹן
יָת אַרְעָא דְגִלְעָד
לְאַחְסָנָא: ל וְאִם לָא
יַעְבְּרוּן מְזָרְזִין עִמְּכוֹן
וְיַחְסְנוּן בֵּינֵיכוֹן בְּאַרְעָא

רש"י

עשו ח): (כה) ויאמר בני גד. כלם כאיש אחד פ): (כח) ויצו להם. כמו עליהם ועל

אבן עזרא

נהרות (ישעי' יט ו) (לז): כז כל חלוץ צבא. כמו הארון הברית (יהושע ג יד) (לה) והטעם כל חלוץ חלוץ צבא (לט) [א]: כט ונתתם. תתנו להם, והוי"ו כפה רפה בלשון ישמעאל (מ), כי כן משפט הלשון: ל ונאחזו בתככם. חלק להם כבוד (מא) כי הטעם אם לא יעברו חלוצים תוליכום עמכם בעל כרחם ונאחזו (מב), או אם יתנחמו ונאחזו

יהל אור

(לז) שהאל"ף ג"כ נוסף: (לח) והראוי הארון ארון הברית, כי הידוע לא יסמך, וכן פי' החזקוני: (לט) וכן כאן הטעם כל חלוץ חלוץ צבא: (מ) שאינו משמש כלום: (מא) פי' לבני גד ולבני ראובן: (מב) ויאחזו שם בתוככם ותתנו להם חלק בארץ כנען

קרני אור

[א] נראה שבספרו של הראב"ע מלת חלוץ, שקו"ת בקמץ, ולכך פי' בו שמסר הנסמך, פי' מאמר שמלת חלוץ בקמץ אינה סמוכה למלת צבא, ונשארה מלת צבא לבדה ואין מובן לה, לכן הוצרך לומר שחסר הנסמך מלת חלוץ פעם אחרת, אבל בספרינו מלת חלוץ המי"ת בשוא פתח כמשפט כל סמוך ואינו חסר הכתוב וכ"כ בס' כמ"צ, ונראה ברור שבספרו של הראב"ע והחזקוני מלת חלוץ היתה בקמץ השק"ת כמבריו סט"ל, אמנם בכל הספרים מי"ת חלוץ זה במ"פ, ובעל עורה לבבין כתב שט"ס יש בציון, ועליון כ"ז צ"ל על פי כ"ע

מנחת יהודה

שם הפעולה (שאפעריי'): (ה) כמ"ש בס' יהושע: (ם) ע"כ ויאמר בל"י:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּתֹכְכֶם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ לא וַיַּעֲנוּ
בְנֵי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן לֵאמֹר אֵת
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן
נַעֲשֶׂה׃ לב נַחְנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים
לִפְנֵי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאִתָּנוּ אֲחֻזַּת
נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן׃ לג וַיִּתֵּן
לָהֶם מֹשֶׁה לִבְנֵי־גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן
וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף אֶת־
מַמְלֶכֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־
מַמְלֶכֶת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאָרֶץ
לְעָרֶיהָ בִּגְבֻלֹת עָרֵי הָאָרֶץ סָבִיב׃
לד וַיִּבְנוּ בְנֵי־גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־
עֲטָרֹת וְאֵת עֲרֹעֵר׃ לה וְאֶת־עַטְרֹת
שׁוֹפָן וְאֶת־יַעְזֵר וְיָגְבֳּהָה׃ לו וְאֶת־
בֵּית נִמְרָה וְאֶת־בֵּית הָרָן עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרֹת
צֹאן׃ לז וּבְנֵי רְאוּבֵן בָּנוּ אֶת־חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלֵא

אונקלוס

דכנען׃ לא ואתיבו בני גד
ובני ראובן למימר ית די
מליל יי לעבדיך כן
נעבד׃ לב נחנא נעבר
מזרזין קדם עמא דיי
לארעא דכנען ועמנא
אחודת אחסנתנא
מעברא לירדנא׃
לג ויהב להון משה לבני
גד ולבני ראובן ולפלגות
שבטא דמנשה בר יוסף
ית מלכות סיחון מלכא
דאמוראה וית מלכות
עוג מלכא דמתנן ארעא
לקרוהא בתחומין קרוי
ארעא סחור סחור׃
לד ובנו בני גד ית דיבון
וית עטרות וית ערער׃
לה וית עטרות שופן וית
יעזר ורמתא׃ לו וית בית
נמרה וית בית הרן קרוין
כריכן וחטרין דען׃
לז ובני ראובן בנו ית

אבן עזרא

בתככם (מג) ובאת זו הסלה כמשפט בעלי היו"ד (מד) כי אותיות אהו"י מתחלפים (מה)׃ לא ויענו בני גד. שנית חזוק (מו)׃ לב נחנו. הוא העיקר (מז) ואל"ף אנחנו נוסף (מח) ולא הזכיר עד עתה חצי שבט מנשה, בעבור היותו

רש"י

תנאם מנה אלעזר ויהושע י) כמו ה' ילחם לכם יא)׃ (לב) ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר בידינו וברשותנו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה יח)׃ (לו) ערי מבצר וגדרות צאן. זה סוף הפסוק מוסב על תחלת הענין ויבנו בני גד את הערים הללו להיות ערי מבצר וגדרות צאן׃

יהל אור

ולא בארץ הגלעד׃ (מג) פי' אם עברו הלוצים ויתנחמו לבלי קחת מעבר לירדן ונאחזו בתוככם בארץ כנען, או פי' אם יתנהמו ולא יעברו חלוצים ונאחזו בתוככם בארץ כנען ויעברו חלוצים אתכם׃ (מד) כאילו היה כתוב יחז, כמשקל יסף, שממלת יסף תאמר ונאספו, כן זה שכתוב אחז, אתה אומר ונאחזו׃ (מה) וכאילו היה כתוב יחז, ונתהלפה באל"ף׃ (מו) הזקו דבריהם שנית׃ (מז) פי' נו"ן פית"ן לרבים מדברים׃ (מח) מאותיות

מנחת יהודה

י) ועל הציווי הזה מינה אלעזר ויהושע, איך יתנהגו עם בני גד ובני ראובן בחלוקת הארץ׃ יח) מעבר המזרחי׃

מקורי רש"י

יא) שמות י"ד י"ד׃

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואת קריתים: לח ואת נבו ואת בעל
מעון מוסבת שם ואת שבמה
ויקראו בשמת את שמות הערים
אשר בנו: מפטיר לט וילכו בני מכיר
בן מנשה גלעדה וילכדה ויורש
את האמרי אשר בה: מ ויתן
משה את הגלעד למכיר בן
מנשה וישב בה: מא ויאיר בן

אונקלוס

חשבון וית אלעלא וית
קריתים: לח וית נבו וית
בעל מעון מקפן שמהן
וית שבמה וקרו בשמהן
ית שמהת קרויא די בנו:
לט ואזלו בני מכיר בר
מנשה לגלעד וכבשוה
ותריך ית אמוראה די
בה: מ ויהב משה ית
גלעד למכיר בר מנשה
ויתב בה: מא ויאיר בר
מנשה אזל וכבש ית

רש"י

(לח) ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם. נבו ובעל מעון שמות עבודת כוכבים הם. והיו האמוריים קורים עריהם על שם עבודת כוכבים שלהם. ובני ראובן הסבו את שמם לשמות אחרים וזהו מוסבות שם נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר יב): ואת שבמה. בנו שבמה יג) והיא שבם האמורה למעלה יב): (לט) ויורש. כתרגומו ותריך. שתיבת ירש משמשת שתי

אבן עזרא

חצי השבט [ב]: לח ואת נבו. יתכן שהוא הר נבו ששם נקבר משה (מט), כאשר אפרש: מוסבות. אלה הערים הוסבו שמותם, וכן שבמה (נ) [ג]: לט ויורש. יש אומרים כי מכיר חי היה (נא) ולפי דעתי שמלת ויורש שבה אל הגבור שהיה במשפחה (נב): מ וטעם למכיר בן מנשה. לבני מכיר (נג) כמו ויאמר יהודה לשמעון אחיו (שופ' א ג) (נד): מא ויאיר בן מנשה. הוא ממשפחת יהודה (נה) כי כן כתוב (נו) כי חצרון (נז) לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב, ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד, ונקרא על שם משפחת אמו, גם יש כהנים שנקראו על שם בני ברזילי הגלעדי כי כן כתוב (נח) ואין פה מקום לשאול איך לקח יאיר נחלה עם שבט אחר (נט), כי

יהל אור

האמנתי"ו, וכן פי' הח' ז"ל (ברא' מב יא) "נחנו בלא אל"ף והוא האמת" ועיין ביאורי שם, ועיין רכ"ח מה שביאר בזה: (מט) וכן תרגם יונ"ע, ית בית קבורתיה דמשה: (נ) הוסבה שמה: (נא) וע"כ אמר ויורש בלשון יחיד, כי הוא שב על מכיר, וכ"כ אח"ז ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה: (נב) ועליו אמר ויורש: (נג) וכן פי' הרמב"ן: (נד) ופי' בני יהודה לבני שמעון: (נה) ונקרא בן מנשה בעבור אמו שהיתה ממשפחת מנשה: (נו) (בד"ה א ב כא): (נז) שהיה בן פרץ בן יהודה: (נח) (בעזרא ב סא נחמיה ז סג), ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אשר לקח מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא על שמם: (נט) כי מצד אביו היה משבט יהודה ומצד אמו היה בן בנו של מכיר:

קרני אור

על כל חלוץ למלחמה שהם מלת חלוץ לקמן: [ב] והרמב"ן פי', כי מתחלה לא נחלו שבט מנשה חלק באותה הארץ, אבל כאשר חלק הארץ לשני השבטים, ראה שהיא ארץ גדולה יותר מן הראוי להם וביקש מי שירצה להנחל עמהם והיו אנשים בשבט מנשה שנחלו בה, ופי' ולחצי שבט מנשה חלק מהם, כי לא היו החצי, אלא היו אלא ב' משפחות, משפחת המכירי ומשפחת הגלעדי, ועדיין נשארו שם, כי שמונה בתי אבות היו: [ג] עיין מנחת יהודה אות

מקורי רש"י

יב) פסוק י"ג:

מנחת יהודה

יב) ויהיה לפי זה מה שאמר הכתוב ויקראו בשמות את שמות הערים אשר בנו, על כולם יאמר, חוץ מנבו ובעל מעון, עיין ברמב"ן מה שתמה ע"ז וכתב, למה לא יזכיר הכתוב את שמות האחרים אשר חדשו בני ראובן כדרך בכל מוסבות שם, ודעתו שאלו השמות היו שמות הערים ביד מואב, וכאשר כבש אותם סיחון הסב את שמם לשם אחר, והנה כאשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור לראובני ולגדי, חזרו מואב וישבו בארצם ובעריהם, וחזרו לקרותם בשמות הראשונים, לכן נראה כי פי' מוסבות שם, שאלו הערים כולם היו מוסבות שם, שהסב סיחון את שמם הראשון לשם אחר שלא נודע לנו, ואלה שזכר הכתוב היו שמותם הראשונים כאשר היו ביד מואב, ובני ראובן קראו להם בשמותם הראשונים אשר היו להם מתחלה, ולפיכך לא אמר הכתוב ויקראו שמות לערים, אלא ויקראו בשמות: יג) ואינה דבוקה אל מוסבות שם, רק עם ובני ראובן בנו, וביאורו ובני ראובן בנו את חשבון וגו' ואת נבו ובעל מעון (שהיו מוסבות שם) ואת שבמה, ודעת הראב"ע אינו כן:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֹּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֹּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃ פ פ פ

חזק

כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יָתְהֶן כַּפְרָנֵי יָאִיר׃ מב וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יָת קְנָת וְיָת כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לָהּ נֹבַח בִּשְׁמֵהּ׃ פ פ פ

ק"ב. כק"י יק"ב. מיב"ל סימן: ומפטירין דברי ירמיהו בירמיהו סימן א':

אבן עזרא

ארץ כנען היא הנחלקת (ס), ולא ארץ האמורי שהוא מעבר לירדן מזרחה (סא), כי יש אמורי בארץ כנען, והוא היה התקיף מכל שבעת גוים (סב): חוותיהם. פירושו לפי מקומו כמו קריות (סג) [ד]:

רש"י

חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך יד): (מא) חוותיהם. כפרניהון טו): ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לה אינו מפיק ה"א טז). וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה יז) לפיכך הוא רפה. שמשמע מדרשו כמו לא. ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בעז יג) לבנות לה בית יח) יד):

חסלת פרשת מטות

קרני אור

יג: [ד] עיין יהל אור, ופרשו „קיי" כמו ויאספו פלשתים לחיה (ש"ב כג יא) וסימרס יו"ד למ"ך הפעל בוי"ו, ודגש הי"ו על חסרון יו"ד עין הפעל (נתס"ש):

יהל אור

(ס) בגורל: (סא) ע"כ לא הקפידו שיתערב נחלת בן יהודה בנחלת מנשה: (סב) עיין (למעלה יד כה): (סג) ואונקלס ויונ"ע תרגמו כפרניהון, והוא משם כפר בעברית, ובא בארמית על הערים הקטנות:

מנחת יהודה

יד) באור מלת „תירוך" גירוש תרגום ויגרש את האדם (בראי ג' כ"ד) ותרך ית אדם: טו) וכן ת"א ויונ"ע: טז) הח"א ברפה: יז) לאחר מיתתן: יח) עיין ברמב"ן מה שיתפשה עליו ויאמר, וחרי חרב (רש"י ז"ל) אוצר בלום לתורה להלכות ולאגדות ואשתמשתיה זו מה שאמרו במדרש רות, ואנכי לא אהי' כאחת שפחותיך, אמר לה ח"ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות, ודכוותיה ונבח הלך וילכד את קנת ויקרא לה נובח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם, ועוד יביא מג' סנהדרין, מדרש מן חסרון המפיק, עיי"ש ועיין במיני תרגומא מה שהעיר על הרמב"ן ז"ל:

מקורי רש"י

יג) רות ב' י"ד: יד) זכריה ה' י"א:

* * *

לג א אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם

א אִלֵּין מַטְלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נְפָקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן בִּידָא

אבן עזרא

א אלה מסעי. כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שבנו הערים הנזכרים (א), ולא זזו משם כי אם אחרי (א*)

רש"י

(א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו. להודיע חסדיו של מקום. שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה. שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות. צא מהם י"ד שכלם היו בשנה ראשונה

יהל אור

(א) פי' עד שבנו בני ראובן וגד וחצי מנשה המקומות הנזכרים, שהם גדרות צאן וערים: (א*) וכמ"

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְנַשֶּׁה הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־חַוֺּתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חַוֺּת יָאִיר׃ מב וְנֹבַח הָלַךְ וַיִּלְכֹּד אֶת־קְנָת וְאֶת־בְּנֹתֶיהָ וַיִּקְרָא לָה נֹבַח בִּשְׁמוֹ׃ פ פ פ

חזק

כַּפְרָנֵיהוֹן וּקְרָא יָתְהֵן כַּפְרָנֵי יָאִיר׃ מב וְנֹבַח אֲזַל וּכְבַשׁ יָת קְנָת וְיָת כַּפְרָנָהָא וּקְרָא לַהּ נֹבַח בִּשְׁמֵיהּ׃ פ פ פ

ק"ב. כק"י יק"ב. מיב"ל סימן: ומפטירין דברי ירמיהו בירמיהו סימן א':

אבן עזרא

ארץ כנען היא הנחלקת (ס), ולא ארץ האמורי שהוא מעבר לירדן מזרחה (סא), כי יש אמורי בארץ כנען, והוא היה התקיף מכל שבעת גוים (סב): חוותיהם. פירושו לפי מקומו כמו קריות (סג) [ד]:

רש"י

חלוקות לשון ירושה ולשון הורשה שהוא טירוד ותירוך יד): (מא) חוותיהם. כפרניהון טו): ויקרא אתהן חות יאיר. לפי שלא היו לו בנים קראם בשמו לזכרון: (מב) ויקרא לה נבח. לא אינו מפיק ה"א טז). וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה יז) לפיכך הוא רפה. שמשמע מדרשו כמו לא. ותמהני מה ידרוש בשתי תיבות הדומות לה ויאמר לה בעז יג) לבנות לה בית יח) יד):

חסלת פרשת מטות

קרני אור

יג׳ ו[ד] עיין יהל אור, ופרשו "קרי" כמו ויאספו פלשתים לשדה (ש"ב כג יא) ושימרם יו"ד למ"ד הפעל כוי"ו, ודגש הרי"ש על חסרון יו"ד עין הפעל (נתס"ש):

יהל אור

(ס) בגורל: (סא) ע"כ לא הקפידו שיתערב נחלת בן יהודה בנחלת מנשה: (סב) עיין (למעלה יד כה): (סג) ואונקלס ויונ"ע תרגמו כפרניהון, והוא משם כפר בעברית, ובא בארמית על הערים הקטנות:

מנחת יהודה

יד) באור מלת "תירוך" גירוש תרגום ויגרש את האדם (בראש' ג' כ"ד) ותרך ית אדם: טו) וכן ת"א ויונ"ע:
טז) הח"א ברפה: יז) לאחר מיתתו.: יח) עיין ברמב"ן מה שיתמה עליו ויאמר, והרי תרב (רש"י ז"ל) אוצר בלום לתורת להלכות ולאגדות ואשתמשתיה זו מה שאמרו במדרש רות, ואנכי לא אהי' כאחת שפחותיך, אמר לה ח"ו אין את מן האמהות אלא מן האימהות, ודכוותיה ונבח הלך וילכד את קנת ויקרא לה נובח בשמו מלמד שלא עמד לה אותו השם, ועוד יביא מג' סנהדרין, מדרש מן חסרון המפיק, עיי"ש ועיין במיני תרגומא מה שהעיר על הרמב"ן ז"ל:

מקורי רש"י

יג) רות ג', י"ד: יד) זכריה ה' י"א:

לג א אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצִבְאֹתָם

א אִלֵּין מַטְלָנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי נְפָקוּ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְחֵילֵיהוֹן בִּידָא

אבן עזרא

א אלה מסעי. כאשר חנו בני ישראל בערבות מואב וישבו שם חדשים עד שבנו הערים הנזכרים (א), ולא חזו משם כי אם אחרי (א*)

רש"י

(א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו. להודיע חסדיו של מקום. שאע"פ שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה. שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות. צא מהם י"ד שכלם היו בשנה ראשונה

יהל אור

(א) פי' עד שבנו בני ראובן וגד וחצי מנשה המקומות הנזכרים, שהם גדרות צאן וערים: (א*) וכמ"

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ ב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה
אֶת־מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי
יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצָאֵיהֶם׃
ג וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם׃
ד וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֵת אֲשֶׁר הִכָּה
יְהוָה בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבֵאלֹהֵיהֶם
עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים׃ ה וַיִּסְעוּ בְנֵי־

אונקלוס

דְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׃ ב וּכְתַב
מֹשֶׁה יָת מַפָּקָנֵיהוֹן
לְמַטְלָנֵיהוֹן עַל מֵימְרָא
דַייָ וְאִלֵּין מַטְלָנֵיהוֹן
לְמַפָּקָנֵיהוֹן׃ ג וּנְטַלוּ
מֵרַעְמְסֵס בְּיַרְחָא
קַדְמָאָה בְּחַמְשָׁא עַשְׂרָא
יוֹמָא לְיַרְחָא קַדְמָאָה
מִבָּתַר יוֹמָא דְפִסְחָא נְפָקוּ
בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרֵישׁ גְּלֵי
לְעֵינֵי כָּל מִצְרָאֵי׃
ד וּמִצְרָאֵי מְקַבְּרִין יָת דִּי
קְטַל יְיָ בְּהוֹן כָּל בּוּכְרָא
וּבְטַעֲוָתְהוֹן עֲבַד יְיָ דִּינִין׃
ה וּנְטַלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

קודם גזרה. משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה א). שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות א) וגו' שלח לך אנשים וגו' ב). וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה למדת שהיא במדבר פארן. ועוד הוצא משם ח' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן. מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים נמצא שכל שמונה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות ב). זה מיסודו של ר' משה הדרשן ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת ג) ג) משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו כיון שהיו חוזרין התחיל אביו מונה כל המסעות אמר לו כאן ישננו ד) כאן הוקרנו ה) כאן חששת את ראשך וכו': (ד) ומצרים

אבן עזרא

מות אהרן, כתב משה כל המסעים (ב): ב את מוצאיהם. איך יצאו ממקום למקום, על כן אחריו למסעיהם (ג) [א]: על פי ה'. דבק עם למסעיהם (ד) [ב]: ג ממחרת הפסח. פירשתיו (ה), וכן ביד רמה (ו): ד ובאלהיהם עשה ה' שפטים. כמו ראש דגון (ז) [ג], כי

יהל אור

המ"ב הנוסח „כי אחרי" בלא מלת „אם": (ב) וזהו טעם הסמיכות לפרשה הקודמת: (ג) ופי' מוצאיהם שהיה לצורך מסעיהם: (ד) ובאורו למסעיהם שהיה עפ"י ה', ע"ד שאמר עפ"י ה' יסעו, ואינו דבק עם ויכתוב משה, לפי שכל התורה כולה עפ"י ה' כתבה ועיין קרני אור: (ה) בויקרא (כג יא), ושם פי' „כי הפסח ביום ארבעה עשר, וממחרתו יום חמשה עשר", אבל שאר החג מליל ראשון ואילך נקרא חג המצות: (ו) פי' (שמות יד ח): (ז) בש"א (ה ד):

קרני אור

[א] אין הכוונה מקומות שיצאו משם אלא מקומות שהגיעו שמה. מקומות החניה, וזה מפני שלא היתה ביאתם אל ארץ נושבת ועדי מומה, אלא למקומות שבמדבר, והנה מצאנו ויצאו אל מדבר שור (שמות טו כב) ולא אמר ויבאו, כי הביאה למקום פתום יציאה תקרא, לפיכך נכתב גם כאן מוצאיהם על מקומות הביאה והחניה (שד"ל): [ב] וכן פי' רב"ם והחזקוני, ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז, וכתב לא כדברי ר"א שאמר שהוא דבק עם למסעיהם שכבר הודיענו זה עפ"י ה' יחנו ועפ"י ה' יסעו, ודעתו שהוא דבק עם ויכתוב משה, וכן פי' הרדי"א, והמבאר לנתה"ש, ובעל הכוה"ק, וציין המעמר מה שביאר בזה:

[ג] מפני שנסמך אל ומצרים מקברים, אומר אני שהשפטים שעשה ה' באלהיהם, הם מיתת הבהמות הנעבדות

מקורי רש"י

א) לעיל י"ב ט"ז: ב) לעיל י"ג ב': ג) תנחומא א' ג'

מנחת יהודה

א) שהיא במדבר פארן, שעדיין לא היה להם שנה אחת ושלשה חדשים עד ששלחו להם מרגלים, שלכך נקרא רתמה על שם הארץ שהוציאו דבה עליה (עיין רש"י פ' י"ח): ב) ורתמה בכלל העשרים מסעות: ג) דעתו שהרבה מסעות יותר ממ"ב היה, והכתוב מונה רק אותם המקומות שקרה להם איזה מקרה, ועתה ניחא מה שהביא המשל הזה (דבק טוב): ד) וברב"ה „כאן ישבנו" ה) לשון קור וצינה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס וַיַּחֲנוּ בְּסֻכֹּת׃
ו וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ בְאֵתָם אֲשֶׁר
בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ ז וַיִּסְעוּ מֵאֵתָם
וַיָּשָׁב עַל־פִּי הַחִירֹת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
בַּעַל צְפוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל׃
ח וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירֹת וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־
הַיָּם הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בְּמִדְבַּר אֵתָם וַיַּחֲנוּ בְּמָרָה׃
ט וַיִּסְעוּ מִמָּרָה וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה וּבְאֵילִם
שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים
תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם׃ י וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם
וַיַּחֲנוּ עַל־יַם־סוּף׃ שני יא וַיִּסְעוּ מִיַּם־
סוּף וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־סִין׃ יב וַיִּסְעוּ
מִמִּדְבַּר־סִין וַיַּחֲנוּ בְּדָפְקָה׃ יג וַיִּסְעוּ
מִדָּפְקָה וַיַּחֲנוּ בְּאָלוּשׁ׃ יד וַיִּסְעוּ
מֵאָלוּשׁ וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִם וְלֹא־הָיָה

מֵרַעְמְסֵס וּשְׁרוֹ בְּסֻכּוֹת
ו וּנְטַלוּ מִסֻּכּוֹת וּשְׁרוֹ
בְּאֵתָם דִּי בִּסְטַר מַדְבְּרָא׃
ז וּנְטַלוּ מֵאֵתָם וְתָב עַל
פּוּם חִירָתָא דִּי קֳדָם בְּעֵל
צְפוֹן וּשְׁרוֹ קֳדָם מִגְדֹּל׃
ח וּנְטַלוּ מִן פּוּם חִירָתָא
וַעֲבָרוּ בְּגוֹ יַמָּא לְמַדְבְּרָא
וַאֲזַלוּ מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין
בְּמַדְבְּרָא דְאֵתָם וּשְׁרוֹ
בְּמָרָה׃ ט וּנְטַלוּ מִמָּרָה
וַאֲתוֹ לְאֵילִם וּבְאֵילִם תַּרְתֵּי
עֲשַׂר מַבּוּעִין דְּמַיִן
וְשִׁבְעִין דִּקְלִין וּשְׁרוֹ תַמָּן׃
י וּנְטַלוּ מֵאֵילִם וּשְׁרוֹ עַל
יַמָּא דְסוּף׃ יא וּנְטַלוּ
מִיַּמָּא דְסוּף וּשְׁרוֹ
בְּמַדְבְּרָא דְסִין׃ יב וּנְטַלוּ
מִמַּדְבְּרָא דְסִין וּשְׁרוֹ
בְּדָפְקָה׃ יג וּנְטַלוּ מִדָּפְקָה
וּשְׁרוֹ בְּאָלוּשׁ׃ יד וּנְטַלוּ
מֵאָלוּשׁ וּשְׁרוֹ בִּרְפִידִם
וְלָא הֲוָה תַמָּן מַיָּא לְעַמָּא

אבן עזרא

כן אמר השם למשה (ח): ז וישב. רמז לענן או לישראל (ט): ח מפני החירות. פני החירות ופי החירות מקום אחד הוא, והפה בפנים (י) [ד]: דרך שלשה ימים. פירשתיו (יא):

רש"י

מקברים. טרודים באבלם:

קרני אור

במקדשיהם ממינים שונים, ועד היום כשמופרים בקרקע מצרים מצאים בהמות ועופות חנוטים, ובעיני ראיתים, ובימינו גיסע אחד איטלקי יספר כי חפרו בקרקע מצרים ומצאו קבר העוף הקדוש הנקרא אצלם ibis ומצאו גוד מערה גדולה ארכה ארבע מאה מיטרי (יותר משש מאות אמה) ובה חדרים חדרים, וכפה גדולה בכל אחד ואחד, ותוך כל חדר ארון של אבן או טיט, בו היו נותנים נבלת העוף הנעבד שמת, ולא בלבד קבורה אבל גם הספד היו מספידים לאלהיהם כעדות דיודורו על האליל אפים (אם למקרא): [ד] שם מקום בארץ מצרים בין העיר מגדול ובין ים סוף, ולפניו חנו בנ"י בצאתם מהארץ הכיא (שמות יד, ב, ט) (קרוב לקצה הצפוני של ים סירופולים למזרח בעל־צפון) ולדעת אחד מחכמי סופרי ימסעות נקרא בשם הזה פתח (פי) המעבר הצר (החירות) אשר ימצא עד היום בהרים אשר בארץ מצרים נכח לשון ים המערבי היוצא מן ים סוף, ולדעת יונתן (שמות יד ב) הוא טנס דמצרים (ארץ קדומים):

יהל אור

(ח) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים: (ט) יתרץ, כי היל"ל וישובו, כמו שאמר ויסעו בל"ר, ויפרש מה שאמר בל"י רמז לענן, או לעם ישראל וכן נמצא בל"י, ויחן שם ישראל (שמות יט ב) וכן פי' הרדי"א: (י) ע"כ כתב פני במקום פי, והוא מקום אחד: (יא) שמות (טו כב), ועיין ביאורו שם, ועיין למעלה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁם מַיִם לָעָם לִשְׁתּוֹת׃ טו וַיִּסְעוּ
מֵרְפִידִם וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר סִינָי׃ טז וַיִּסְעוּ
מִמִּדְבַּר סִינָי וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרֹת
הַתַּאֲוָה׃ יז וַיִּסְעוּ מִקִּבְרֹת הַתַּאֲוָה
וַיַּחֲנוּ בַּחֲצֵרֹת׃ יח וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת
וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה׃ יט וַיִּסְעוּ מֵרִתְמָה
וַיַּחֲנוּ בְּרִמֹּן פָּרֶץ׃ כ וַיִּסְעוּ מֵרִמֹּן
פָּרֶץ וַיַּחֲנוּ בְּלִבְנָה׃ כא וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה
וַיַּחֲנוּ בְּרִסָּה׃ כב וַיִּסְעוּ מֵרִסָּה וַיַּחֲנוּ
בִּקְהֵלָתָה׃ כג וַיִּסְעוּ מִקְּהֵלָתָה וַיַּחֲנוּ
בְּהַר־שָׁפֶר׃ כד וַיִּסְעוּ מֵהַר־שָׁפֶר
וַיַּחֲנוּ בַּחֲרָדָה׃ כה וַיִּסְעוּ מֵחֲרָדָה
וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת׃ כו וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת
וַיַּחֲנוּ בְּתָחַת׃ כז וַיִּסְעוּ מִתָּחַת וַיַּחֲנוּ
בְּתָרַח׃ כח וַיִּסְעוּ מִתָּרַח וַיַּחֲנוּ
בְּמִתְקָה׃ כט וַיִּסְעוּ מִמִּתְקָה וַיַּחֲנוּ
בְּחַשְׁמֹנָה׃ ל וַיִּסְעוּ מֵחַשְׁמֹנָה וַיַּחֲנוּ
בְּמֹסֵרוֹת׃ לא וַיִּסְעוּ מִמֹּסֵרוֹת וַיַּחֲנוּ

לְמִשְׁתֵּי׃ טו וּנְטַלוּ
מֵרְפִידִם וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא
דְסִינָי׃ טז וּנְטַלוּ מִמַּדְבְּרָא
דְסִינָי וּשְׁרוֹ בְּקִבְרֵי
דְמַשְׁאֲלֵי׃ יז וּנְטַלוּ מִקִּבְרֵי
דְמַשְׁאֲלֵי וּשְׁרוֹ בַּחֲצֵרוֹת׃
יח וּנְטַלוּ מֵחֲצֵרוֹת וּשְׁרוֹ
בְּרִתְמָה׃ יט וּנְטַלוּ
מֵרִתְמָה וּשְׁרוֹ בְּרִמּוֹן
פֶּרֶץ׃ כ וּנְטַלוּ מֵרִמּוֹן
פֶּרֶץ וּשְׁרוֹ בְּלִבְנָה׃
כא וּנְטַלוּ מִלִּבְנָה וּשְׁרוֹ
בְּרִסָּה׃ כב וּנְטַלוּ מֵרִסָּה
וּשְׁרוֹ בִּקְהֵלָתָה׃
כג וּנְטַלוּ מִקְּהֵלָתָה וּשְׁרוֹ
בְּטוּרָא דְשָׁפֶר׃ כד וּנְטַלוּ
מִטּוּרָא דְשָׁפֶר וּשְׁרוֹ
בַּחֲרָדָה׃ כה וּנְטַלוּ
מֵחֲרָדָה וּשְׁרוֹ
בְּמַקְהֵלוֹת׃ כו וּנְטַלוּ
מִמַּקְהֵלוֹת וּשְׁרוֹ בְּתָחַת
כז וּנְטַלוּ מִתָּחַת וּשְׁרוֹ
בְּתָרַח׃ כח וּנְטַלוּ מִתָּרַח
וּשְׁרוֹ בְּמִתְקָה׃ כט וּנְטַלוּ
מִמִּתְקָה וּשְׁרוֹ
בְּחַשְׁמוֹנָה׃ ל וּנְטַלוּ
מֵחַשְׁמוֹנָה וּשְׁרוֹ
בְּמוֹסֵרוֹת׃ לא וּנְטַלוּ
מִמּוֹסֵרוֹת וּשְׁרוֹ בִּבְנֵי

רש"י

(יח) ויחנו ברתמה. על שם לשון הרע של מרגלים ו) ד) שנאמר מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ד*):

אבן עזרא

טז קברות התאוה. הוא בקדש ברנע, כאשר פירשתי (יב):

יהל אור

(י לא): (יב) וקדש ברנע היה במדבר פארן כנגד ח"י, ומדבר פארן הוא שם כללי לכל המדבר הגדול עד מדבר צין, וכן כתב הה' ז"ל (למעלה י לד) שמדבר פארן הוא שם כלל להבערה שהוא קברות

מקורי רש"י

תנחומא ב' ב' במד"ר פכ"ג ג', ילקוט תשפ"ו: ד) מדרש תהלים: ד*) תה' ק"כ ד':

מנחת יהודה

ו) ולעיל (י"ב פ"ז) כתיב, ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן, ויבאר שנקרא רתמה ע"ש להר"ר של

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּבְנֵי יַעֲקָן: לב וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקָן וַיַּחֲנוּ
בְּחֹר הַגִּדְגָּד: לג וַיִּסְעוּ מֵחֹר הַגִּדְגָּד
וַיַּחֲנוּ בְּיָטְבָתָה: לד וַיִּסְעוּ מִיָּטְבָתָה
וַיַּחֲנוּ בְּעַבְרֹנָה: לה וַיִּסְעוּ מֵעַבְרֹנָה
וַיַּחֲנוּ בְּעֶצְיֹן גָּבֶר: לו וַיִּסְעוּ מֵעֶצְיֹן
גָּבֶר וַיַּחֲנוּ בְמִדְבַּר־צִן הִוא קָדֵשׁ:
לז וַיִּסְעוּ מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהֹר הָהָר
בִּקְצֵה אֶרֶץ אֱדוֹם: לח וַיַּעַל אַהֲרֹן
הַכֹּהֵן אֶל־הֹר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה
וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ
הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: לט וְאַהֲרֹן
בֶּן־שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים וּמְאַת שָׁנָה בְּמֹתוֹ
בְּהֹר הָהָר: ס מ וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי
מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא־יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: מא וַיִּסְעוּ
מֵהֹר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצַלְמֹנָה: מב וַיִּסְעוּ

אונקלוס

יַעֲקָן: לב וּנְטַלוּ מִבְּנֵי
יַעֲקָן וּשְׁרוֹ בְּחוֹר הַגִּדְגָּד:
לג וּנְטַלוּ מֵחוֹר הַגִּדְגָּד
וּשְׁרוֹ בְּיָטְבָתָה: לד וּנְטַלוּ
מִיָּטְבָתָה וּשְׁרוֹ
בְּעַבְרוֹנָה: לה וּנְטַלוּ
מֵעַבְרוֹנָה וּשְׁרוֹ בְּעֶצְיוֹן
גָּבֶר: לו וּנְטַלוּ מֵעֶצְיוֹן
גָּבֶר וּשְׁרוֹ בְּמַדְבְּרָא דְצִן
הִיא רְקָם: לז וּנְטַלוּ
מֵרְקָם וּשְׁרוֹ בְּהוֹר טוּרָא
בִּסְיָפֵי אַרְעָא דֶאֱדוֹם:
לח וּסְלֵק אַהֲרֹן כַּהֲנָא
לְהוֹר טוּרָא עַל מֵימְרָא
דַיְיָ וּמִית תַּמָּן בִּשְׁנַת
אַרְבְּעִין לְמִפַּק בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
בְּיַרְחָא חֲמִשָּׁאָה בְּחַד
לְיַרְחָא: לט וְאַהֲרֹן בַּר
מְאָה וְעַשְׂרִין וּתְלָת שְׁנִין
כַּד מִית בְּהוֹר טוּרָא:
מ וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא
דַעֲרָד וְהוּא יָתֵב
בְּדָרוֹמָא בְּאַרְעָא דִכְנָעַן
בְּמֵיתֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
מא וּנְטַלוּ מֵהוֹר טוּרָא
וּשְׁרוֹ בְּצַלְמוֹנָה:
מב וּנְטַלוּ מִצַּלְמוֹנָה וּשְׁרוֹ

אבן עזרא

לז ויסעו מקדש. שם עיר (יג): מ וטעם וישמע הכנעני. כי נלחם עם ישראל בהיותם בהר ההר (יד): מב צלמנה ופונן.

רש"י

(לח) על פי ה'. מלמד שמת בנשיקה ה): (מ) וישמע הכנעני. ללמדך שמיתת אהרן היא השמועה שנסתלקו ענני כבוד. וכסבור שנתנה רשות להלחם בישראל ו) לפיכך חזר וכתבה:

יהל אור

התהוה, ולהגרות ורתמה ומסעים רבים: (יג) במדבר צין, שבם היה ענין מי מריבה, תכונתו בתחלת גבול אדום, כמו שאמר הכתוב והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במד' כ טז) ונקראת בשם קדש לבד, להבדילה מן קדש ברנע אשר במדבר פארן ונזכרת (במד' לד ד), ועיין (למעלה כ, א) בפי' הא' ז"ל, ובקרני אור (הערה ב'): (יד) טעם הזכירו כאן אחר שכבר כתוב (למעלה כא א) לפי שכתוב כאן, ויחנו

מקורי רש"י

ה) ב"ב י"ז א' ילקוט תשפ"ז מדרש אגדה: ו) עיין לעיל כ"א א' מקורי רש"י אות א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מצלמנה ויחנו בפונן: מג ויסעו
מפונן ויחנו באבת: מד ויסעו מאבת
ויחנו בעיי העברים בגבול מואב:
מה ויסעו מעיים ויחנו בדיבן גד:
מו ויסעו מדיבן גד ויחנו בעלמן
דבלתימה: מז ויסעו מעלמן
דבלתימה ויחנו בהרי העברים
לפני נבו: מח ויסעו מהרי העברים
ויחנו בערבת מואב על ירדן ירחו:
מט ויחנו על הירדן מבית הישמת
עד אבל השטים בערבת מואב:
ס שלישי חמישי כשהן מחוברין נ וידבר יהוה
אל משה בערבת מואב על ירדן
ירחו לאמר: נא דבר אל בני
ישראל ואמרת אלהם כי אתם

אונקלוס

בפונון: מג ונטלו מפונון
ושרו באבות: מד ונטלו
מאבות ושרו במגזת
עבראי בתחום מואב:
מה ונטלו ממגזתא ושרו
בדיבון גד: מו ונטלו
מדיבון גד ושרו בעלמון
דבלתימה: מז ונטלו
מעלמון דבלתימה ושרו
בטורי דעבראי דקדם
נבו: מח ונטלו מטורי
דעבראי ושרו במישריא
דמואב על ירדנא דירחו:
מט ושרו על ירדנא מבית
ישימות עד מישר שטין
במישריא דמואב:
נ ומליל יי עם משה
במישריא דמואב על
ירדנא דירחו למימר:
נא מלל עם בני ישראל
ותימר להון ארי אתון
עברין ית ירדנא לארעא

רש"י

(מד) בעיי העברים. לשון חרבות וגלים ז) כמו לעי השדה ח). שמו את ירושלים לעיים ט): (מט) מבית הישמת עד אבל השטים. כאן למדך שיעור מחנה ישראל י"ב מיל י). דאמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא וכו' ז) יא): אבל השטים. מישור של שטים אבל שמו יב): (נא) כי אתם עברים את הירדן וגו' והורשתם וגו'. והלא כמה פעמים הוזהרו על כך יג) אלא כך אמר להם משה. כשאתם עוברים בירדן ביבשה ע"מ כן תעברו ח). ואם לאו מים באין ושוטפין אתכם

אבן עזרא

פירשתים (טו): מו בעלמן דבלתימה. שם כלל למסעים רבים (טז), כאשר פירשתי בפרשת זאת חקת התורה (יז): מט מבית הישימת. הוא הניא הנשקף על פני הישימון (יח) אז צוה השם להזהיר ישראל (יט).

יהל אור

בהור ההר, ושם נלחם עמהם: (טו) למעלה (כא ד), ולא נזכרו השתי הניות שם, כי שם כתוב שנסעו מהור ההר וחנו באבת, וקצר שני אלו המסעות: (טז) לאשד הנחלים ולבאר ומתנה ונחליאל: (יז) למעלה (כא יח): (יח) למעלה (כא כ): (יט) והורשתם וגו' ואבדתם וגו', והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם

מקורי רש"י

ז) עיין רש"י לעיל כ"א י"א: ח) מיכה א', ו': ט) תה' ע"ט א': י) עירובין נ"ה ב': יא) עירובין שם יומא ע"ה ב' ילקוט תשפ"ז: יב) עיין רש"י ברא' י"ד ו': יג) סוטה ל"ד א':

מנחת יהודה

מרגלים: ז) והוי תלתא פרסי על תלתא פרסי: ח) פי' ואם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן׃
נב וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־כׇּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
מִפְּנֵיכֶם וְאִבַּדְתֶּם אֵת כׇּל־
מַשְׂכִּיֹּתָם וְאֵת כׇּל־צַלְמֵי מַסֵּכֹתָם
תְּאַבֵּדוּ וְאֵת כׇּל־בָּמוֹתָם תַּשְׁמִידוּ׃
נג וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ וִישַׁבְתֶּם־
בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ
לָרֶשֶׁת אֹתָהּ׃ נד וְהִתְנַחַלְתֶּם אֶת־
הָאָרֶץ בְּגוֹרָל לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם לָרַב
תַּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלַמְעַט תַּמְעִיט
אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה

דִכְנָעַן: נב וּתְתָרְכוּן יָת כָּל
יָתְבֵי אַרְעָא מִן קֳדָמֵיכוֹן
וּתְאַבְּדוּן יָת כָּל בֵּית
סִגְדַּתְהוֹן וְיָת כָּל צַלְמֵי
מַתְּכָתְהוֹן תְּאַבְּדוּן וְיָת כָּל
בָּמָתְהוֹן תְּשֵׁיצוֹן:
נג וּתְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי
אַרְעָא וְתִיתְבוּן בַּהּ אֲרֵי
לְכוֹן יְהָבִית יָת אַרְעָא
לְמֵירַת יָתַהּ: נד וְתַחְסְנוּן
יָת אַרְעָא בְּעַדְבָא
לְזַרְעֲיָתְכוֹן לְסַגִּיאֵי
תַּסְגּוֹן יָת אַחְסַנְתְּהוֹן
וְלִזְעֵירֵי תַּזְעֵירוּן יָת
אַחְסַנְתְּהוֹן לִדְיִפּוֹק לֵהּ
תַּמָּן עַדְבָא דִּי לֵהּ יְהֵי
לְשִׁבְטֵי אֲבָהָתְכוֹן

אבן עזרא

כי הם קרובים לעבור (כ): נב משכיתם. כמו ואבן משכית (ויקרא כו א) (כא): במותם. מקומות גבוהים (כב), כמו במותי ארץ (ישעי' נח יד) (כג): נד והתנחלתם. כמו והתאויתם (למטה לד, י) והפעיל הארץ (כד): וטעם להזכיר לרב תרבו לדבק

רש״י

וכן אמרו שאמר להם יהושע בעודם בירדן ט) יד): (נב) והורשתם. וגרשתם י): משכיותם. כתרגומו בית סגדתהון על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת אבנים של שיש להשתחוות עליהם בפישוט ידים ורגלים כדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה יא) טו): מסכתם. כתרגומו מתכתהון יב): (נג) והורשתם את הארץ. והורשתם אותה מיושביה יג) ואז וישבתם בה תוכלו להתקיים בה ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה יד): (נד) אל אשר יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה. אל מקום אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה: למטות אבותיכם. לפי חשבון יוצאי מצרים טז). דבר אחר בשנים

יהל אור

וגו': (כ) הירדן, ולכן אמר, כי אתם עוברים, לבון ביגוני: (כא) צורות עכו״ם מצוירות על אבן או עץ, ועניינו מלשון הבטה, כי הדבר המצוייר יביט בו האדם, ותרגם יוק ה' (כרא' לא מט) יסך מימרא דה', ואו״ת בית סגדתהון, עיין רש״י: (כב) כי כן היה מנהג העכו״ם לבנותם על מקומות הגבוהים: (כג) ענין גבה ורוממות: (כד) פי' כי מלת והתנחלתם מבנין התפעל אלא פי' והנחלתם, כמו והתאויתם,

מקורי רש״י

מנחת יהודה

תעשי כן אז והורשתם: ט) ובגו״ל נוסף עוד „כדאיתא במס' יד) יהושע ד': טו) ויקרא כ״ו א': טז) ב״ב קי״ז א':
סוטה ובתוספתא דסוטה״: י) לשון הפעיל ששייך גבי
גירושין: יא) ועד היום נשארו מן אבני שיש ההם, ובהן צורות נאות וחמודות, חרותות ומשובצות בחתיכות קטנות מאבן שיש, הצבועות בכל מיני צבע, ותחובות שמה זו בצד זו, עד שיחשוב הרואה שהיא מלאכת המצייר במיני צבעים, והמלאכה ההיא חשובה בעיני גדולי האומות עד שישקלו זהב מחירה, (נתה״ש): יב) מענין מַתֶּכֶת ועניינו כמו מסכה: יג) כבר כתב רש״י ז״ל כי כל לשון הורשה בבנין הפעיל הוא לשון גירושין, ונופל על המגורשים לא על הארץ, והבא בבנין הקל הוא לשון ירושה, ונופל על הארץ, לזאת הוצרך לפרש והורשתם אותה מיושביה, ומזה תצר יפול הלשון גם על הארץ, ובעבור שכבר אמר בפ' שלפניו והורשתם את כל יושבי הארץ מפניכם, לזאת הוצרך לומר, והורשתם את הארץ, הוא מותנה ומחובר עם וישבתם בה (רוו״ה): יד) עיין ברמב״ן מה שבאר בזה:
וכל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַגּוֹרָל לוֹ יִהְיֶה לְמַטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם
תִּתְנֶחָלוּ׃ נה וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־
יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר
תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשִׂכִּים בְּעֵינֵיכֶם
וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם
עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ׃
נו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דִּמִּיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם
אֶעֱשֶׂה לָכֶם׃ פ לד א וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב צַו אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־אַתֶּם
בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ

אונקלוס

תַּחְסְנוּן׃ נה וְאִם לָא
תְתָרְכוּן יָת יָתְבֵי אַרְעָא
מִן קֳדָמֵיכוֹן וִיהֵי דִּי
תַשְׁאֲרוּן מִנְּהוֹן לְסִיעָן
נָטְלָן זֵין לְקָבֵל לְכוֹן
וּלְמַשְׁרְיָן מַקְפָן לְכוֹן
וִיעִיקוּן לְכוֹן עַל אַרְעָא
דִּי אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ׃
נו וִיהֵי כְּמָא דִּי חֲשַׁבִית
לְמֶעְבַּד לְהוֹן אֶעְבֵּד
לְכוֹן׃ א וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה
לְמֵימַר׃ ב פַּקֵּד יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי
אַתּוּן עָלִין לְאַרְעָא דִכְנָעַן
דָּא אַרְעָא דִּי תִתְפְּלַג
לְכוֹן בְּאַחְסָנָא אַרְעָא

רש"י

עשר גבולין כמנין השבטים טו): (נה) והיה אשר תותירו מהם. יהיו לכם לרעה טז): לשכים בעיניכם. ליתדות המנקרים עיניכם. תרגום של יתדות סיכיא יז): ולצנינם. פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים יח) הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא יט): וצררו אתכם. כתרגומו כ): (ב) זאת הארץ אשר תפל לכם וגו'. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בח"ל א) א) הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותיה סביב. לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות: תפל לכם. על שם יהל אור

אבן עזרא

אחריו ואם לא תורישו (כה): נה לשכים. קוצים חדים, מגזרת הסר משוכתו (ישעי' ה ה) (כו) הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב ח) (כז): ולצנינם. פירושו לפי מקומו. כמו ולשוטט בצדיכם (יהושע כג יג) שהם מכות בשוט (כח) או קוצים חדים, כמו צנים פחים (משלי כב ה) (כט) והנה עוד פי' להם גבול נחלתם שהם חייבים להוריש משם יושב הארץ (ל): ב אל הארץ כנען. כמו והנבואה עודד הנביא (דה"ב טו ח) הנבואה נבואת עודד הנביא (א), והטעם אל הארץ ארץ

והפעול הגבול, כמו כאן הפעול הוא הארץ: (כה) כי אם לא תורישו לא יהיה לכם מקומות שתוכלו לרב להרבות נחלתו: (כו) והמסוכה היא שעושים לכרם מקוצים: (כז) ופי' הה' ז"ל שם „מגזרת לשכים" ופרשו „שוך" וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן: (כח) וכן פי' הרד"ק שם, מן שוט לסוס, והוא שם בהכפל למ"ד הפעל וכן פי' הרשב"ם: (כט) ופי' הה' ז"ל שם „שפרשו „צנן" מן ולצנינים, וענינו סלונים": (ל) עתה הודיע להם שידעו גבול נחלתם נחלת ארץ כנען לגבולותיה, מה שהם חייבים להוריש משם יושבי הארץ: (א) כי הידוע

מקורי רש"י

א) גיטין ח' א':

מנחת יהודה

טו) וכל גבול נקרא על שם שבטו, ועיין ברא"ם מה שהעיר ע"ז, ובנחלת יעקב ובתועפות ראם מה שהעירו על הרא"ם: טז) כאן היה לו לומר, והיו אשר תותירו מהם, ל"ר, ששכים וצנינים ל"ר הם, לזה אמר, שאין לשון והיה חוזר לשכים ולצנינים, אלא לרעה הבאה להם מהם, והנוסחא הנכונה יהיה לכם בה"א לא יהיו בוי"ו, דא"כ הדר קושיין לדוכתיה (הזכרון): יז) כן ת"א (שמות ל"ח כ') וכן בהרבה מקומות, ושם בסמ"ך: יח) נדר מקוצים: יט) וכלשון זה בעצמו פי' הרד"ק בשרש צנן, ועיין רש"י (יהושע כ"ג י"ג) ששם פי' פי' אחר, ובז"ל יש נוסח, הסובבת אתכם וכו' „והיינו דמתרגמינן בקפו לכון": כ) ויעיקון לכון, והוא לשון צרה ומצור, וכן פי' הרמב"ן, וצררו אתכם שילחמו בכם ויביאו אתכם במצור: א) עיין ברמב"ן שהביא פי' רש"י כאן, ולא נמצא בפי' רש"י שלפנינו, ועיין בסיני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר תִּפֹּל לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנַעַן
לִגְבֻלֹתֶיהָ: ג וְהָיָה לָכֶם פְּאַת־נֶגֶב
מִמִּדְבַּר־צִן עַל־יְדֵי אֱדוֹם וְהָיָה
לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יַם־הַמֶּלַח
קֵדְמָה: ד וְנָסַב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב

דכנען לתחומהא: ג ויהי
לכון רוח דרומא
ממדברא דצן על תחומי
אדום ויהי לכון תחום
דרומא מסיפי ימא
דמלחא קדומא: ד ויסחר
לכון תחומא מדרומא

אבן עזרא / רש"י

כנען [א]: ג על ידי אדום. מקום, כמו על שנחלקה בגורל נקראת חלוקה לשון נפילה ב) ומ"א אומר ב) על ידי שהפיל הקב"ה שריהם של שבעה ג) אומות מן השמים וכפתן לפני משה. אמר לו ראה אין בהם עוד כח: (ג) והיה לכם פאת נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב ד): ממדבר צן. אשר אצל אדום ה). מתחלת מקצוע דרומית מזרחית של ארץ תשעת המטות. כיצד שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ ישראל זו אצל זו. קצת ארץ מצרים וארץ אדום כולה וארץ מואב כולה. ארץ מצרים במקצוע דרומית מערבית שנאמר בפרשה זו מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאותיו הימה ג) ונחל מצרים היה מהלך על פני כל ארץ מצרים שנאמר מן השיחור אשר על פני מצרים ד). ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ ישראל. וארץ אדום אצלה לצד המזרח וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח וכשיצאו ישראל ממצרים אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ היה מעבירם את הנילוס לצד צפון ובאין לארץ ישראל ולא עשה כן וזהו שנאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים ה). שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען כענין שנאמר בפלשתים יושבי חבל הים גוי כרתים ו). ולא נחם אותו הדרך אלא הסיבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר והוא שקראו יחזקאל מדבר העמים ז). לפי שהיו כמה אומות יושבים בצדה והולכין אצל דרומה מן המערב כלפי מזרח תמיד עד שבאו לדרומה של ארץ אדום ובקשו ממלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו ולהכנס לארץ דרך רחבה ולא רצה והוצרכו לסבוב את כל דרומה של אדום עד בואם לדרומה של ארץ מואב שנאמר וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה ח). והלכו כל דרומה של מואב עד סופה ומשם הפכו פניהם לצפון עד שסבבו כל מצר מזרחי שלה לרחבה וכשכלו את מזרחה מצאו את ארץ סיחון ועוג שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם וזהו שנאמר ביפתח וילך במדבר ויסב את ארץ אדום ואת ארץ מואב ויבא ממזרח שמש לארץ מואב ט). וכבשו את ארץ סיחון ועוג שהיתה בצפונה של ארץ מואב. וקרבו עד הירדן. והיא כנגד מקצוע צפונית מערבית של ארץ מואב. נמצא שארץ כנען שבעבר הירדן למערב היה מקצוע דרומית מזרחית שלה אצל אדום י): (ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כל מקום שנאמר ונסב או ויצא מלמד שלא היה המצר שוה אלא הולך ויוצא לחוץ יוצא המצר ועוקם לצד צפונו של עולם באלכסון למערב ועובר

קרני אור

[א] עיין רמב"ן מה שביאר בזה:

מנחת יהודה

בפירוש תרגומא שהעתיק ג"כ פי' רש"י שבפי' הרמב"ן, וכתב „העתקתי דבריו של גדול מפני תועלתו, וגם להודיע מה שהיה כתוב לפניו ברש"י אבל לפנינו לא מצאתי מדבר זה ברש"י: ב) וכן הפול פור הוא הגורל (אסתר ג' ז'): ג) צ"ל שבעים: ד) מתחיל במקצוע דרומית מזרחית וסובב והולך אל המערב ומשם אל הצפון ואל המזרח עד שישוב למקום שהתחיל בו, והנה פסוק ג' ד' וה"א, מדברים על גבול דרומי, פסוק ו"ו על גבול מערבי, פסוק ז' ח' וט' על גבול צפוני, ופסוק י', י"א, י"ב, על גבול מזרחי עד שיגיע לים המלח שבו מתחיל כאן: ה) סמוך לאדום, כי אדום בדרומה של א"י: ו) פי' הצפונית מזרחית של ארץ אדום:

מקורי רש"י

ב) תנחומא א' ד': ג) פסוק ה': ד) יהושע י"ג ג': ה) שמות י"ג י"ז: ו) צפניה ב', ה': ז) יחז' כ' ל"ה: ח) שופ' י"א י"ז: ט) שופ' י"א י"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְמַעֲלֵה עַקְרַבִּים וְעָבַר צִנָה וְהָיוּ תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ וְיָצָא חֲצַר־אַדָּר וְעָבַר עַצְמֹנָה׃ ה וְנָסַב הַגְּבוּל מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו הַיָּמָּה׃ ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל יָם׃ ז וְזֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תְּתָאוּ

אונקלוס

לְמַסְקָנָא דְעַקְרַבִּים וְיִעְבַּר לְצִן וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא לִרְקַם גֵּיאָה וְיִפּוֹק לַחֲצַר אַדָּר וְיִעְבַּר לְעַצְמוֹן׃ ה וְיִסְחַר תְּחוּמָא מֵעַצְמוֹן לְנַחְלָא דְמִצְרָיִם וִיהוֹן מַפְּקָנוֹהִי לְיַמָּא׃ ו וּתְחוּם מַעַרְבָא וִיהֵי לְכוֹן יַמָּא רַבָּא וּתְחוּמֵהּ דֵּין יְהֵא לְכוֹן תְּחוּם מַעַרְבָא׃ ז וְדֵין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא מִן יַמָּא רַבָּא תְּכַוְּנוּן לְכוֹן לְהוֹר טוּרָא׃

רש"י

המצר בדרומה של מעלה עקרבים כמלא מעלה עקרבים לפנים מן המצר ז): ועבר צנה. אל צין כמו מצרימה ח) י): והיו תוצאותיו. קצותיו. בדרומה של קדש ברנע: ויצא חצר אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם ונמשך עוד באלכסון למערב ובא לו לחצר אדר ומשם לעצמון ומשם לנחל מצרים. ולשון ונסב האמור כאן לפי שכתב ויצא חצר אדר שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע ורוחב אותה רצועה שבלטה לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון ומשם והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא לו לנחל מצרים ומשם לצד המערב אל הים הגדול שהוא מצר מערבה של כל ארץ ישראל. נמצא שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית: (ה) והיו תוצאותיו הימה. אל מצר המערב. שאין עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: (ו) וגבול ים. ומצר מערבי מהו: והיה לכם הים הגדול. למצר ט): וגבול. י) הנסין שבתוך הים יא) אף הם מן הגבול יב) והם איים שקורין איזול"ש: (ז) גבול צפון. מצר צפון: מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית. וראשו משפיע יג) ונכנס לתוך הים ויש מרוחב הים לפנים הימנו וחולה הימנו: תתאו. תשפעו לכם לנטות ממערב לצפון אל הר ההר:

אבן עזרא

יד הירדן (למעלה יג כט): ה נחלה מצרים. אל נחל מצרים (ב), ואיננו היאור (ג): ו הים הגדול. הספרדי (ד) [ב], והטעם גבול מערב נחלתכם והיה הים הגדול, והוא הגבול

יהל אור

לא יסמך: (ב) ה"א בסוף כמו למ"ד בתחלה: (ג) ות"י ויונ"ע תרגמו, נילוס דמצראי, ולא כן דעת המ' ז"ל כי היאור נילוס אינו נקרא נחל בשום מקום, אך הוא נחל קטן השופך מימיו בים הגדול בגבול דרומית מערבית לצד מצרים קרוב למקום שנקרא (אל-אריש): (ד) והוא ים התיכון המפריש בין א"י ובין ארץ ספרד (שפניא):

קרני אור

[ב] ים הגדול (דאס גראססע מעער) והוא שנקרא (דבר' יא כד) בשם הים האחרון (דאס היטערע, ד"ה וועסט מעער) ר"ל הים המערבי והוא הים המגביל את ארץ ישראל (ואת ארצות צור וצידון) מערבה, והנודע כעת בשם ים התיכון (מיטעל לענדישעס מעער), כי הוא בתוך בין אפריקא ובין אירופא, ושם קריאת הכנעניים וכן ... בנ"י את הים הזה בשם הים הגדול הוא על היותו הגדול בכל הימים אשר בארץ כנען וסביבותיה, כי הוא יצא מערבה עד אפסי ים אוקינוס (אצעאן) ולפעמים יקרא בספרי הקודש

מקורי רש"י

י) כרש"י ע"ב י':

מנחת יהודה

ז) עיין ברא"ם ובהצורה שמצויר שם, ועיין בלבוש האורה שכתב שהצורה הנדפסת בפנים המזרחי אינה צורה שצייר הרב ז"ל בעצמו, ואיזה תלמיד טועה הגיה ובדה אותה מלבו, כי חלילה לרב הרא"ם ז"ל לרוב עוסק עיונו בדברי רש"י ז"ל שיטעה בכמה טעיות ושגיאות שבאו בהדפסת הצורה הזאת עיי"ש: ח) הה"א שבסוף במקום למ"ד שבראש תתיבה: ט) שהים הגדול הוא המצר של רוח מערבי: י) ומה שאמר הכתוב עוד וגבול: יא) פי' האיים שבתוך הים, תרגום איי הגוים (צפניה ב' י"א) נסי עממיא: יב) ולכן באה „וגבול" תיבה בפני עצמה מעמדת באתנח, כלומר ואף האיים שבתוך הים נכללים בגבול זה (הזכרון): יג) שם שפע, ענינו יציאה, וכן (תוספתא שבת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָכֶם הֹר הָהָר׃ ח מֵהֹר הָהָר תְּתָאוּ לְבֹא חֲמָת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֻל צְדָדָה׃ ט וְיָצָא הַגְּבֻל זִפְרֹנָה וְהָיוּ תוֹצְאֹתָיו חֲצַר עֵינָן זֶה־יִהְיֶה לָכֶם גְּבוּל צָפוֹן׃ י וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֵדְמָה מֵחֲצַר עֵינָן שְׁפָמָה׃
יא וְיָרַד הַגְּבֻל מִשְּׁפָם הָרִבְלָה מִקֶּדֶם לָעָיִן וְיָרַד הַגְּבֻל וּמָחָה עַל־

אונקלוס

ח מֵהוֹר טוּרָא תְּכַוְּנוּן לְמֵטֵי חֲמָת וִיהוֹן מַפְּקָנוּהִי דִּתְחוּמָא לִצְדָד׃ ט וְיִפּוֹק תְּחוּמָא לְזִפְרוֹן וִיהוֹן מַפְּקָנוּהִי לַחֲצַר עֵינָן דֵּין יְהֵי לְכוֹן תְּחוּם צִפּוּנָא׃ י וּתְכַוְּנוּן לְכוֹן לִתְחוּם קִדּוּמָא מֵחֲצַר עֵינָן לִשְׁפָם׃ יא וְיֵיחוֹת תְּחוּמָא מִשְּׁפָם לְרִבְלָה מִמַּדְנַח לְעָיִן וְיֵיחוֹת תְּחוּמָא וְיִמְטֵי עַל כֵּיף יַם גִּנֵּסַר קִדּוּמָא׃

אבן עזרא

בעצמו (ה): י ואל"ף והתאויתם תחת וי"ו והתוית תיו (יחז' ט ד) (ו) ואם הם ב' בניניב (ז): והתאויתם. כמו עד תאות גבעות עולם (בראש' מט כו) (ח): יא ומחה. כאשר אמרו קדמונינו תבירתא (ע) סגורת ימהאו כף

רש"י

תתאו. לשון סיבה יד) כמו אל תא הרלים יא) ותאי השער יב) הילוע טו) שקורין אפנדי"ץ טז) שהוא מוסב ומשופע יז): (ח) מהר ההר. תסבו ותלכו אל מלר הלפון ללד המזרח יח) ותפגעו בלבוא חמת זו אנטוכיא יט) יג): תוצאות הגבול. סופי הגבול. כל מקום שנאמר תולאות הגבול או המלר כלה שם לגמרי ואינו עובר להלן כלל או משם מתפשט ומרחיב ויולא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר מן הרוחב הראשון. ולענין רוחב המדה הראשון קראו תולאות ששם כלתה אותה מדה: (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן. הוא היה סוף המלר הלפוני וגמלא חלר עינן במקלוע לפונית מזרחית ומשם והתאויתם לכם אל מלר המזרחי כ): (י) והתאויתם. לשון הסבה ונטיה כמו תתאו כא): שפמה. במלר המזרחי ומשם הרבלה: (יא) מקדם לעין. שם מקום כב) והמילר הולך במזרחו נמלא העין לפנים מן המלר ומארץ ישראל הוא: וירד הגבול. כל שהגבול הולך מלפון לדרום הוא יורד

קרני אור

גם כשם הים האחרון כי הוא מגביל את הארץ הסוכרת לפאת מערבה (הנקראת גם כשם אחור) הכך ים המלח אשר יגבול אותה לפאת מזרחה ואשר לזאת יקרא גם בשם הים הקדמוני (יואל ב, כ, זכריה יד ח) (ארץ

יהל אור

(ה) הים הגדול הוא הגבול בעלמו ללד מערב וכ"פ רב"ה: (ו) פי' והיה נ"ל, והתוויתם, כמו וקדוש ישראל התוו (תה' עח מא) אלא האל"ף מתחלפת בוי"ו כי האותיות אהו"י מתחלפים, ולפי הנראה מדברי הרד"ק במכלל ומדברי ר"ש ן' מלך (מכלל יופי) ומנחה"ש, נ"ל אל"ף תתאו, תחת וי"ו והתוית, ושרשו תוה וכ"ה בס' המ"ב ובס' כ"י ואה"כ הפי' הזה על פסוק ז': (ז) כי והתאוית מבנין הפעיל, ומלת תתאו מבנין פיעל: (ח) והוא לשון גבול, והגבול הוא הפעול, וישראל יגבילו הגבול: (ט) ובס' המ"ב הנוסח „כאשר אמרו

מנחת יהודה

שבת פ"י י"א) רה"ד השופע לרה"י וכו' וכן (תוספתא דנגעים פ"ב) היו בו שתי שערות בנגע, ושופעות חוצה לו: יד) סיבה ונטיה, וכן פי' (למטה פ"י): טו) ונקרא תא, ונקרא יציע, וכן פי' הרד"ק: טז) וברש"י כ"י אפנטיי"ן (אבשיעסיג) . יח) ולדעת הרשב"ם והראב"ע והרד"ק הוא מלשון גבול, וכ"ה לרש"פ, שם תא להוראת החדר הקיצון, שהוא גבול הבית ומצרו, כמו והשיבום אל תא הרצים (מ"א, י"ד, כ"ח) דהיינו החדר החיצון, במקום שהרצים שומרים שם על הבית, ובפעלים התאו לכם הר ההר, דהיינו שתעשו גבול ומצר: יח) אינו הר ההר שמת בו אהרן עיין (נתה"ש): יט) והוא דרך שלשה ימים מהר ההר: כ) ומשם ואילך התחלת גבול מזרח: כא) לדעת כל המדקדקים, מלת והתאויתם מבנין הפעל, ומשרש אוה, כמו התגליתם משרש גלה, לכן מה שאמר רש"י, שהוא כמו תתאו צריך ביאור, שהרי לדעתו תתאו מגזרת תא הרצים, והתי"ו מעיקר היסוד כמו שפי' עליו, ועל כרחינו צריכין לומר שהם שני שרשים בענין אחד (רוו"ה): כב) אילו היה „עין" שם מקום, לא היה ראוי לבוא בה"א הידיעה, אלא מקור נהר אחר והתחלת מביעו נקרא „עין"

מקורי רש"י

יא) דה"כ י"ב י"א: יב) יחז' מ', ז׳ ו׳ יג) עיין תרגום ירושלמי כאן ותרגום ירושלמי וונהן לבראש' י' י"ח, במד'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כתף ים כנרת קדמה: יב וירד
הגבול הירדנה והיו תוצאתיו ים
המלח זאת תהיה לכם הארץ
לגבלתיה סביב: יג ויצו משה את
בני ישראל לאמר זאת הארץ
אשר תתנחלו אתה בגורל אשר
צוה יהוה לתת לתשעת המטות
וחצי המטה: יד כי לקחו מטה בני
הראובני לבית אבתם ומטה בני
הגדי לבית אבתם וחצי מטה
מנשה לקחו נחלתם: טו שני המטות
וחצי המטה לקחו נחלתם מעבר
לירדן ירחו קדמה מזרחה: פ
רביעי ששי כשהן מחוברין טז וידבר יהוה אל
משה לאמר: יז אלה שמות האנשים

יב ויחות תחומא לירדנא
ויהון מפקנוהי לימא
דמלחא דא תהי לכון
ארעא לתחומהא סחור
סחור: יג ופקיד משה ית
בני ישראל למימר דא
ארעא דתתחסנון יתה
בעדבא די פקיד יי למתן
לתשעת שבטין ופלגות
שבטא: יד ארי קבילו
שבטא דבני ראובן
לבית אבהתהון ושבטא
דבני גד לבית אבהתהון
ופלגות שבטא דמנשה
קבילו אחסנתהון:
טו תרין שבטין ופלגות
שבטא קבילו אחסנתהון
מעברא לירדנא דיריחו
קדומא מדינחא:
טז ומליל יי עם משה
למימר: יז אלין שמהת
גבריא די יחסנון לכון ית
ארעא אלעזר כהנא

רש"י

והולך: ומחה על כתף ים כנרת
קדמה. שיהא ים כנרת תוך לגבול במערב
והגבול במזרח ים כנרת ומשם ירד אל
הירדן והירדן מושך ובא מן הצפון לדרום
באלכסון נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ
ישראל כנגד ים כנרת עד שנופל בים המלח. ומשם כלה הגבול בתוצאותיו אל ים המלח. שממנו
התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה
מזרחה. אל פני העולם שהם במזרח שרוח מזרחית קרויה פנים ומערבית קרויה אחור יד)
לפיכך דרום לימין וצפון לשמאל: (יז) אשר ינחלו לכם. בשבילכם כל נשיא ונשיא אפוטרופוס

אבן עזרא

(תה' צח ח) (י) [נ]: טו שני המטות.
פעם שנית (יא) לבאר מקום נחלתם (יב);
יז ינחלו. פעל יוצא לשנים פעולים (יג) וכן
ונחלתנו (שמות לד ט) (יד) על דעת

יהל אור / קרני אור

קדמונינו אמחה תבירתה", ועיין קרני אור: (י) מלשון קרומיס): [נ] עיין אהל יוסף שכתב, שלדעתו שמלת
הכפה, תרגום והכה (שמות כא יח) וימחי, ובאה על „תבירתא" שכתוב כאן ט"ס הוא, כי איננו יודע פתרונו,
התקרבות הגבולין: (יא) על הכ' בפסוק ...יו"ד: (יב) שהוא מעבר לירדן יריחו: (יג) הפועל הזה בלשון קל יוצא
אל פעול אחר לבד והוא הנחלה ופי' ינחלו לכם בעבורכם: (יד) ובד"ק וכן ונחל, ונחלתנו, ופי'

מקורי רש"י

י"ג כ"ט: יד) עיין רש"י שמות כ"ו י"ג; 11 19

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר־יִנְחֲלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֶלְעָזָר
הַכֹּהֵן וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן׃ יח וְנָשִׂיא אֶחָד
נָשִׂיא אֶחָד מִמַּטֶּה תִּקְחוּ לִנְחֹל
אֶת־הָאָרֶץ׃ יט וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים
לְמַטֵּה יְהוּדָה כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה׃
כ וּלְמַטֵּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן
עַמִּיהוּד׃ כא לְמַטֵּה בִנְיָמִן אֱלִידָד בֶּן
כִּסְלוֹן׃ כב וּלְמַטֵּה בְנֵי־דָן נָשִׂיא בֻּקִּי
בֶּן־יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי יוֹסֵף לְמַטֵּה בְנֵי
מְנַשֶּׁה נָשִׂיא חַנִּיאֵל בֶּן־אֵפֹד׃
כד וּלְמַטֵּה בְנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא קְמוּאֵל
בֶּן־שִׁפְטָן׃ כה וּלְמַטֵּה בְנֵי־זְבוּלֻן
נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־פַּרְנָךְ׃ כו וּלְמַטֵּה
בְנֵי־יִשָּׂשכָר נָשִׂיא פַּלְטִיאֵל בֶּן־עַזָּן׃

אונקלוס

וִיהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן׃ יח וְרַבָּא
חַד רַבָּא חַד מִשִּׁבְטָא
תְּסַבוּן לְאַחְסָנָא יָת
אַרְעָא׃ יט וְאִלֵּין שְׁמָהַת
גֻּבְרַיָּא לְשִׁבְטָא דִיהוּדָה
כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה׃
כ וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי שִׁמְעוֹן
שְׁמוּאֵל בַּר עַמִּיהוּד׃
כא לְשִׁבְטָא דְבִנְיָמִן
אֱלִידָד בַּר כִּסְלוֹן׃
כב וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי דָן רַבָּא
בֻּקִּי בַּר יָגְלִי׃ כג לִבְנֵי
יוֹסֵף לְשִׁבְטָא דִבְנֵי
מְנַשֶּׁה רַבָּא חַנִּיאֵל בַּר
אֵפוֹד׃ כד וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי
אֶפְרַיִם רַבָּא קְמוּאֵל בַּר
שִׁפְטָן׃ כה וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי
זְבוּלֻן רַבָּא אֱלִיצָפָן בַּר
פַּרְנָךְ׃ כו וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי
יִשָּׂשכָר רַבָּא פַּלְטִיאֵל בַּר

אבן עזרא

המדקדקים [ד] : אלעזר . ראשונה , כי על פיו יצא יהושע (טו) גם הוא בן אהרן (טז) ולא הזכיר נשיא לבני ראובן וגד כי כבר לקחו חלקם (יז) [ה] והמפרשים אמרו כי החל מיהודה כאשר יצא הגורל בתחלה (יח) רק יש טענה

רש"י

לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון כג). ומה שהם עושין יהיה עשוי כאילו עשאום שלוחים. ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב ינחילו לכם ינחלו משמע שהם נוחלים לכם בשבילכם ובמקומכם כמו ה' ילחם לכם טו) : (יח) לנחל את הארץ.

קרני אור

ועיין (שופט יד ו) בפי' שם' ז"ל עס"פ, ויון מרשיו שפי' באורך וברוחב . כדרך ומתה על כתף ים כנרת , ובמידות שבריס ותבריתא" וע"ש שם, וכ"ל ובארמית שבריס הוא תבריתא" , וכן פי' (ישעיה כח יב) עס"פ, ימחאו כף בטעם יכו , וזאת הלשון ידועה בארמית , ומגורת ומחה על כתף ים כנרת" , הרי מבואר בפירוש מלת תבירתא ואין כאן טעות כלל : [ד] עיין במכס"ם מה שספיר ע"ז : [ה] עיין יהל אור , ח"ש הטעם לפי שכלב שהיה מיהודה

יהל אור

שתנחילנו את הארץ וכן פי' הח' ז"ל (שמות לד ט) בפי' הקלר בשם י"א שהוא פועל יוצא לשני פעולים , כאילו אמר ונחלתנו את הארץ: (טו) ע"כ הזכירו קודם יהושע : (טז) כה"ג וכן כה"ג : (יז) ואין מה להזכירם , וכמו כן לא הזכיר הכתוב נשיא ליהודה ולשמעון ולבנימין , מפני שנתמנו כבר על הנשיאות , והזכיר רק השבעה נשיאים , לדן , לאפרים , למנשה , לזבלון , ליששכר , לאשר , לנפתלי , כי נתמנו עתה :

(יח) כי ה' ידע שעתיד לצאת גורל יהודה בתחלה בחלוקת הארץ :

מנחת יהודה

בלה"ק , וכאן אמר „לעין" בה"א הידיעה לרמוז אל מקור הירדן הנודע (יש"ר) : מ) חחברל שבין לשון מפעיל בבנין הפעיל , ובין לשון נוחל בבנין הקל , כי המפעיל יוצא

מקורי רש"י

טו) שמות י"ד , י"ד :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כז וּלְמַטֵּה בְנֵי־אָשֵׁר נָשִׂיא אֲחִיהוּד
בֶּן־שְׁלֹמִי: כח וּלְמַטֵּה בְנֵי־נַפְתָּלִי
נָשִׂיא פְּדַהְאֵל בֶּן־עַמִּיהוּד: כט אֵלֶּה
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לְנַחֵל אֶת־בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: פ חמישי
לה א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת
מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר: ב צַו אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתְנוּ לַלְוִיִּם מִנַּחֲלַת
אֲחֻזָּתָם עָרִים לָשָׁבֶת וּמִגְרָשׁ לֶעָרִים
סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם: ג וְהָיוּ
הֶעָרִים לָהֶם לָשָׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ
לִבְהֶמְתָּם וְלִרְכֻשָׁם וּלְכֹל חַיָּתָם:

אונקלוס

עֲנָן: כז וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי
אָשֵׁר רַבָּא אֲחִיהוּד בַּר
שְׁלֹמִי: כח וּלְשִׁבְטָא דִבְנֵי
נַפְתָּלִי רַבָּא פְּדַהְאֵל בַּר
עַמִּיהוּד: כט אִלֵּין דִּי פַקֵּיד
יְיָ לְאַחְסָנָא יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: א וּמַלִּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמֵישְׁרַיָּא
דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ
לְמֵימָר: ב פַּקֵּיד יָת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְיִתְּנוּן לְלֵוָאֵי
מֵאַחְסָנַת אֲחוּדַתְהוֹן
קִרְוִין לְמִתַּב וְרֵוַח
לְקִרְוַיָּא סַחֲרָנֵיהוֹן תִּתְּנוּן
לְלֵוָאֵי: ג וִיהוֹן קִרְוַיָּא
לְהוֹן לְמִתַּב וְרֵוְחֵיהוֹן
יְהוֹן לִבְעִירְהוֹן
וּלְקִנְיָנֵיהוֹן וּלְכֹל

רש"י

שיהא נוחל וחולק אותה במקומכם כד): (כט) לנחל את בני ישראל. שהם ינחילו אותה לכם למחלקותיה כה): (ב) ומגרש. ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר א). ואין רשאין לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה א): (ג) ולכל חיתם. לכל צרכיהם ג) ב):

אבן עזרא

גדולה עליהם (יט), אף על פי שהפירוש נכון יהיה נראה לפי דעתינו (כ): כח פדהאל. אם נעלם הה"א הם שתי מלות שוות בטעם (כא), כי הה"א איננה מהאותיות המשך (כב):
ב ומגרש. ידוע (א):

יהל אור

(יט) א"כ היה ראוי שיזכיר הכתוב כאן נשיאי השבטים על סדר הגורלות שיצאו כם' יהושע, ואחר יהודה היה צריך לצאת אפרים ומנשה, ולא שמעון ובנימין: (כ) ובד"ק „אעפ"י שהפי' נכון לפי דעתנו", ועיין בחזוקוני מה שביאר בזה: (כא) פי' אם הה"א נעלם שהיא נח נסתר, הם שתי מלות שוות, בטעם פי' והטעם ע"ז: (כב) כי הה"א לא תנוח באמצע המלה, וכן פי' הח' ז"ל (מאזנים שער המשכים) „ואם נמצאה המלה שיהיה באמצעיתה ה"א נעלם, מקום אל"ף היא מהשמות שהם מורכבים משנים כמו עֲשָׂהאֵל פְּדַהאֵל והדומה להם, לכן בפעלים לא ימצאו", ועיין במנחת ש"י שכתב „במקצת ספרים הדל"ת בפתח, והה"א נחה בשוא נח, ובמקצתן הדל"ת בקמץ והה"א נחה", ואם נאמר שפדהאל מלה אחת בקריאה צריך שתהיה הדל"ת בפת"ח והה"א בשוא נח, וכם' כ"י הגוסה „אם נעלם הה"א אינו מאותיות המשך": (א) נקראו כן הפרזות שהם חוץ לחומת העיר, לפי שהם כאילו נגרשו מן העיר:

מקורי רש"י

א) ערכין ל"ג ב': ב) מדים פ"א ס', ילקוט תשפ"ז:

מנחת יהודה

יוצא לשנים פעולים אל הנוחל ואל הנחלה, וגא כן חקל שהוא יוצא אל הנחלה לבד, לא אל הנוחל, שהוא הוא בעצמו לזאת הוצרך רש"י לפרש לכם בשבילכם (רוו"ח): כד) רש"י ז"ל הולך לשיטתו שכלם פועלים עומדים, אבל לנחל את בנ"י בארץ כנען, שהיא מהכבד הדגוש פי' אותה פועל יוצא, וזהו אומרו, שהם ינחילו אותה להם (הזכרון): כט) עיין אות הקודם, ולכן לא מצאנו הלשון הזה כ"א כאן וכדומה לו (יהושע י"ג ל"ב, וי"ד א' וי"ם נ"א) לפי שלא היו הנשיאים לא הנוחלים ולא המנחילים באמת, כי אם האפטרופסים אשר נחלו בשביל ישראל (רוו"ה): א) וכן ת"א וְרֵוַח לְקִרְוַיָּא, ובעבור המגרשים יקראו ערי הלוים ג"כ ערי מגרשים (דה"א י"ג ב') ושם זה הוא מענין גירושין, לפי שאינו מירשב כלל: ג) היינו כל צרכיהם לצורך חיותם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד וּמִגְרְשֵׁי הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם
מִקִּיר הָעִיר וָחוּצָה אֶלֶף אַמָּה סָבִיב׃
ה וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר אֶת־פְּאַת־
קֵדְמָה אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־
נֶגֶב אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֶת־פְּאַת־יָם
אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְאֵת פְּאַת צָפוֹן
אַלְפַּיִם בָּאַמָּה וְהָעִיר בַּתָּוֶךְ זֶה
יִהְיֶה לָהֶם מִגְרְשֵׁי הֶעָרִים׃ ו וְאֵת
הֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אֵת
שֵׁשׁ־עָרֵי הַמִּקְלָט אֲשֶׁר תִּתְּנוּ
לָנֻס שָׁמָּה הָרֹצֵחַ וַעֲלֵיהֶם תִּתְּנוּ
אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם עִיר׃ ז כָּל־הֶעָרִים
אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לַלְוִיִּם אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנֶה
עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרְשֵׁיהֶן׃
ח וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ מֵאֲחֻזַּת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרַב תַּרְבּוּ וּמֵאֵת
הַמְעַט תַּמְעִיטוּ אִישׁ כְּפִי נַחֲלָתוֹ
אֲשֶׁר יִנְחָלוּ יִתֵּן מֵעָרָיו לַלְוִיִּם׃ פ

חֵיוַתְהוֹן: ד וּרְוָחֵי קִרְוַיָּא
דִּי תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי מִכּוֹתֵל
קַרְתָּא וּלְבָרָא אַלְפָא אַמִּין
סְחוֹר סְחוֹר: ה וְתִמְשְׁחוּן
מִבָּרָא לְקַרְתָּא יָת רוּחַ
קִדּוּמָא תְּרֵין אַלְפִין אַמִּין
וְיָת רוּחַ דָּרוֹמָא תְּרֵין
אַלְפִין אַמִּין וְיָת רוּחַ
מַעַרְבָא תְּרֵין אַלְפִין אַמִּין
וְיָת רוּחַ צִפּוּנָא תְּרֵין
אַלְפִין אַמִּין וְקַרְתָּא
בִּמְצִיעָא דֵּין יְהֵי לְהוֹן
רְוָחֵי קִרְוַיָּא: ו וְיָת קִרְוַיָּא
דִּי תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי יָת שֵׁית
קִרְוֵי שֵׁזָבוּתָא דִּי תִתְּנוּן
לְמֵעְרַק תַּמָּן קָטוֹלָא
וַעֲלֵיהוֹן תִּתְּנוּן אַרְבְּעִין
וְתַרְתֵּין קִרְוִין: ז כָּל
קִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן לְלֵוָאֵי
אַרְבְּעִין וְתַמְנֵי קִרְוִין
יָתְהֵן וְיָת רְוָחֵיהֵן:
ח וְקִרְוַיָּא דִּי תִתְּנוּן
מֵאֲחוּדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן
סַגִּיאֵי תַּסְגּוּן וּמִן זְעִירֵי
תַּזְעֲרוּן גְּבַר כְּפוּם
אַחְסַנְתֵּהּ דִּי יַחְסְנוּן יִתֵּן
מִקִּרְווֹהִי לְלֵוָאֵי: ט וּמַלֵּיל
יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימַר:
י מַלֵּיל עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

ששי שביעי כשהן מחוברין ט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם

אבן עזרא רש"י

י ארצה כנען. ידוע (ג), גם זאת הפרשה (ד) אלף אמה סביב. ואחריו הוא אומר
אלפים באמה הא כיצד אלפים הוא נותן להם סביב. ומהם אלף הפנימים למגרש והחיצונים

קרני אור יהל אור

כבר נודע נשיאותו, ושמעון קנס אותו לפי שמטא וזמרי (ג) ופי' כמו לארץ כנען, ועיין (למעלה לד ה) עה"ע,
שבאו, ובבנימין היה נשיאו אלידד, והוא אלדד, ולא הוצרך
לכתוב בו בנ"א, כי נביא היה ומעלתו יתירה (טור עפ"ת ורב"ז), ועיין וכרון לאברהם לד 217, שאם כבוא כפי'
הזה 14 19

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן אַרְצָה כְּנָעַן׃
יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט
תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מַכֵּה־
נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה׃ יב וְהָיוּ לָכֶם הֶעָרִים
לְמִקְלָט מִגֹּאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ
עַד־עָמְדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לַמִּשְׁפָּט׃
יג וְהֶעָרִים אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ שֵׁשׁ־עָרֵי
מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם׃ יד אֵת ׀ שְׁלֹשׁ
הֶעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֵת
שְׁלֹשׁ הֶעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן
עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה׃ טו לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר וְלַתּוֹשָׁב בְּתוֹכָם

וְתֵימַר לְהוֹן אֲרֵי אַתּוּן
עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא
דִכְנָעַן׃ יא וּתְזַמְּנוּן לְכוֹן
קִרְוִין קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן
לְכוֹן וְיֵעֲרוֹק לְתַמָּן
קָטוֹלָא דִּיקְטוֹל נַפְשָׁא
בְּשָׁלוּ׃ יב וִיהוֹן לְכוֹן
קִרְוַיָּא לְשֵׁיזָבָא מִגָּאֵל
דְּמָא וְלָא יְמוּת קָטוֹלָא
עַד דִּיקוּם קֳדָם כְּנִשְׁתָּא
לְדִינָא׃ יג וְקִרְוַיָּא דִּי
תִתְּנוּן שִׁית קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא
יְהֶוְיָן לְכוֹן׃ יד יָת תְּלָת
קִרְוַיָּא תִּתְּנוּן מֵעִבְרָא
לְיַרְדְּנָא וְיָת תְּלָת קִרְוַיָּא
תִּתְּנוּן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן
קִרְוֵי שֵׁיזָבוּתָא יְהֶוְיָן׃
טו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגִיּוֹרָא
וּלְתוֹתָבָא בֵּינֵיכוֹן יְהֶוְיָן
שִׁית קִרְוַיָּא הָאִלֵּין

רש"י

לשדות ולכרמים ג) ג): (יא) והקריתם. אין הקרייה אלא לשון הזמנה ד) ד) וכן הוא אומר כי הקרה ה' אלהיך לפני ה): (יב) מגאל. מפני גואל הדם שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש ערי מקלט. מגיד שאע"פ שהבדיל משה בחייו שלש ערים בעבר הירדן. לא היו קולטות עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען ו): (יד) את שלש הערים וגו'. אע"פ שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים וחצי. השוה מנין ערי מקלט שלהם. משום דבגלעד נפישי רוצחים ה) ז) דכתיב גלעד קרית

אבן עזרא

דבקה (ג): יא והקריתם. מגזרת קריה (ד) [א]: טו לבני ישראל. איננו דבק עם הפסוק הראשון כי בפסוק הראשון אמר כי אלה הערים תהיינה ערי מקלט ולא אמר מקלט למי אח"כ באר כי לבני ישראל ולגר הגר בתוכם תהיינה שש הערים האלה מקלט (ה):

יהל אור

גהלה מצרים: (ג) עם הפרשה שלפניה שמם צוה ליתן ללוים שם ערי מקלט, ובזו הפרשה יבארם: (ד) ובדק"ק מגזרת קרית חוצות" ונקרא העיר קריה (משלי יא י) ע"ש הבתים המקורים שבה, ועל דרך הזה אמר והקריתם רצה לומר תתקנו לכם קריות: (ה) דעת רבינו סעדיה גאון שזה הפ' דבק עם הפ' הראשון (פסוק יד) ודעת הח' ז"ל שאינו דבק, וזה אחד מעשרה פסוקים שהזכיר הח' ז"ל (ברא' כג יז) שלדעת רבינו סעדיה גאון הם דבקים ועיין שם (קרני אור הערה יג) ולדעת הח' ז"ל אינם דבקים:

קרני אור

שה נשם רבינו נסים, ושד"ל בביאורו כתב טעם אחר ע"ז עיי"ש:
[א] ובספרי, אין הקריה אלא זומנס, וכן ת"א וכן פי' רש"י והרשב"ם, ושד"ל כתב פ"ז כרש"י ולא כראב"ע, ועיין התוה"מ שהיטיב לבאר גוה דעתם ז"ל, וגם יתאים לפי' הח' ז"ל:

מקורי רש"י

ג) סוטה כ"ז ב', פס"ו, ילקוט תשפ"ז: ד) ספרי, פס"ז: ה) ברא' כ"ז, כ': ו) ספרי, מכות ט' ב' פס"ז, ועיין רש"י דברים ד', מ"א: ז) ספרי מכות, י', ב' ועיין

מנחת יהודה

ג) ומגרש השני היה סביב המגרש הראשון ובפ"ה יהיה אלפים באמה וכן פי' רש"י (סוטה כ"ז ב') ד"ה שדות, ולדעת הרמב"ם (ה' שמיטה ויובל פי"ג) המגרש השני היה אלפים חוץ מהמגרש הראשון, ויהיה בס"ה ג' אלפים

אמה לכל רוח, ועיין רמב"ן, ובנתח"ש, ובביאור שד"ל, ישר, רוו"ח, מה שביארו בזה: ד) וכן ת"א: ס) עיין רמב"ן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תהיינה שש הערים האלה
למקלט לנוס שמה כל מכה נפש
בשגגה: טז ואם בכלי ברזל הכהו
וימת רצח הוא מות יומת הרצח:
יז ואם באבן יד אשר ימות בה
הכהו וימת רצח הוא מות יומת
הרצח: יח או בכלי עץ יד אשר
ימות בו הכהו וימת רצח הוא מות
יומת הרצח: יט גאל הדם הוא ימית
את הרצח בפגעו בו הוא ימתנו:
כ ואם בשנאה יהדפנו או השליך
עליו בצדיה וימת: כא או באיבה

אונקלוס

לשזבא למערוק לתמן כל דיקטול נפשא בשלו: טז ואם במן דפרזלא מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יז ואם באבנא דמתנסבא בידא דהיא כמסת דימות בה מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יח או במן דעא דמתנסב בידא דהיא כמסת דימות בה מחהי וקטלה קטולא הוא אתקטלא יתקטל קטולא: יט גאל דמא הוא יקטול ית קטולא כד אתחיב לה מן דינא הוא יקטלנה: כ ואם בסנאה דחהי או רמא עלוהי בכמנא וקטלה: כא או

אבן עזרא

יט בפגעו בו. בשבר הפ"א (ו) כמו בשברי לכם (ויקרא כו כו) כי שמות הפועלים ישתנו (ו*): כ יהדפנו. ממקום גבוה (ז): או השליך עליו. כמו קיר נטוי, או כלי

רש"י

פועלי און עקובה מדם ח): (טז) ואם בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג הסמוך לו אלא בהורג במזיד ובא ללמד שההורג בכל דבר צריך שיהא בו שיעור כדי להמית. שנאמר בכולם אשר ימות בו. דמתרגמינן דהיא כמסת דימות בה ו) חוץ מן הברזל ט). שגלוי וידוע לפני הקב"ה שהברזל ממית בכל שהוא אפי' מחט לפיכך לא נתנה בו תורה שיעור לכתוב בו אשר ימות בו י) וא"ת בהורג בשוגג הכתוב מדבר הרי הוא אומר למטה או בכלי אבן אשר ימות בה בלא ראות וגו' יא) למד על האמורים למעלה שבהורג במזיד הכתוב מדבר: (יז) באבן יד. שיש בה מלא יד יב): אשר ימות בה. שיש בה שיעור להמית כתרגומו. לפי שנא' והכה איש את רעהו באבן יב*). ולא נתן בה שיעור. יכול כל שהוא. לכך נאמר אשר ימות בה: (יח) או בכלי עץ יד. לפי שנאמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט יג) יכול כל שהוא לכך נאמר בעץ אשר ימות בו שיהא בו כדי להמית יד): (יט) בפגעו בו. אפי' בתוך ערי מקלט: (כ) בצדיה. כתרגומו בכמנא במארב טו):

יהל אור

(ו) פי' כחירק, והראוי בקמץ הפ"א כדין המקור עם דרכים משונים: (ז) וזהו ההבדל בין דחה ובין הדף, כנוי: (ו*) וכפ' המ"כ „שמות הפעלים" כי יבאו על שהדוחה יהיה לפעמים ע"י דבורו, אבל הדף הוא

מנחת יהודה

מה שביאר בזה: ו) זהוא ה' אשר ימות בה: במד"ר פכ"ג י"ד: ח) הושע ו' ס': ט) ספרי סנהד' ע"ו ב' פכ"ו. ילקוט תשפ"ו: י) ספרי: יא) פ' כ"ג: יב) ספרי: יב*) שמות כ"א י"ח: יג) שמות כ"א, כ': יד) ספרי:

מקורי רש"י

טו) עיין רש"י שמות כ"ג י"ג:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הִכָּהוּ בְיָדוֹ וַיָּמֹת מוֹת־יוּמַת הַמַּכֶּה
רֹצֵחַ הוּא גֹּאֵל הַדָּם יָמִית אֶת־
הָרֹצֵחַ בְּפִגְעוֹ־בוֹ: כב וְאִם־בְּפֶתַע
בְּלֹא־אֵיבָה הֲדָפוֹ אוֹ־הִשְׁלִיךְ עָלָיו
כָּל־כְּלִי בְּלֹא צְדִיָּה: כג אוֹ בְכָל־אֶבֶן
אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוֹת וַיַּפֵּל
עָלָיו וַיָּמֹת וְהוּא לֹא־אוֹיֵב לוֹ וְלֹא
מְבַקֵּשׁ רָעָתוֹ: כד וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה
בֵּין הַמַּכֶּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל
הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה: כה וְהִצִּילוּ
הָעֵדָה אֶת־הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם
וְהֵשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל־עִיר

בִּדְבָבוּ מַחְהִי בִּידֵהּ
וְקַטְלֵהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵל
מַחְיָא קָטוֹלָא הוּא גָּאֵל
דְּמָא יִקְטוֹל יָת קָטוֹלָא
כַּד אִתְחַיַּב לֵהּ מִן דִּינָא:
כב וְאִם בִּתְכֵף בְּלָא דְבָבוּ
דְּחָהִי אוֹ רְמָא עֲלוֹהִי כָּל
מָן בְּלָא כְמַן לֵהּ: כג אוֹ
בְּכָל אַבְנָא דְּהִיא כְמִסַּת
דִּי יְמוּת בַּהּ בְּלָא חֲזֵי
וּרְמָא עֲלוֹהִי וְקַטְלֵהּ
וְהוּא לָא סָנֵי לֵהּ וְלָא
תָבַע בִּישְׁתֵהּ: כד וִידוּנוּן
כְּנִשְׁתָּא בֵּין מַחְיָא וּבֵין
גָּאֵל דְּמָא עַל דִּינַיָּא
הָאִלֵּין: כה וִישֵׁזְבוּן
כְּנִשְׁתָּא יָת קָטוֹלָא מִיַּד
גָּאֵל דְּמָא וִיתִיבוּן יָתֵהּ
כְּנִשְׁתָּא לְקִרְיַת שֵׁזָבוּתֵהּ
דִּי עֲרַק לְתַמָּן וְיִתֵּב בַּהּ:

רש"י

(כב) בפתע. באונס. ותרגומו בתכיף ז) שהיה סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו ח) טז): (כג) או בכל אבן אשר ימות בה. הכהו: בלא ראות. שלא ראהו: ויפל עליו. מכאן אמרו יז) ההורג דרך ירידה גולה דרך עלייה אינו גולה: (כה) עד מות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות שכינה בישראל ולהאריך ימיהם. והרוצח בא לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי החיים. אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול יח). ד"א לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא תארע תקלה זו לישראל בחייו יט): אשר משח אותו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות הקצרים הוא שלא כ' מי משחו אלא כמו אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש. ורבותינו דרשוהו במסכת מכות כ) לראיית דבר. ללמד

אבן עזרא

שיטות בו: בצדיה. פירשתיו (ח): כב בפתע. כמו פתאום (ה*): כג בלא ראות. שם הפועל (ט): ולא אויב לו. ולא מתכוין לבקש רעתו (י): כה עד מות. יש אומר עד מות עד חפוש (יא) וכמוהו תמות חכמה (איוב יב ב) (יב) ולא אמרו כלום, כי עמכם תמות חכמה הוא כמשמעו (יג) וגם כן עד מות הכהן הגדול (יד), כי הוא יכפר בעד ישראל, וזה המאורע אירע בימיו (טו):

יהל אור

בגופו: (ח) (שמות כא יג) ושם פי' הח' ז"ל, שהוא כענין אורב ועושה במזיד: (ה*) ופי' בלא כוונה: (ט) מקור בבנין הקל בתי"ו נוספת ועניינו בלא ראות אותו (נתה"ש): (י) ובס' כ"י כ' "ולא נתכוין", פי' לא כיון בזה ההכאה להמיתו: (יא) פי' עד שיחפש הכהן לידע האמת ויוציאנו לחפשי, ובס' המ"ב כתב, של"ל "עד חופש" כלומר עד שיהיה הכ"ג חפשי מן הרגון שאין בני אדם מרגנים אחריו על אותו הדין, ויודעים בבירור שלא נעשה זה בזדון: (יב) ויפרשו ג"כ, שפי' תחופש החכמה וע"י החפוש תצא החכמה לחפשי: (יג) וכן פי' הח' ז"ל שם, החכמה תמות עמכם: (יד) וכן פי' רש"י והרשב"ם: (טו) וכן אז"ל, תלה הכתוב

מקורי רש"י

טז) עיין רש"י מכות ז', ב' ד"ה בפתע: יז) מכות ז) וכן ת"א (לעיל ו' ט'): ח) רש"י ז"ל יפרש התרגום:
ז' ב': יח) ספרי פס"ז ילקוט תשפ"ח: יט) מכות י"א ב' ילקוט תשפ"ח: כ) מכות י"א ב':

מנחת יהודה

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר־נָס שָׁמָּה וְיָשַׁב בָּהּ
עַד־מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר־מָשַׁח
אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ׃ כו וְאִם־יָצֹא
יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת־גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ
אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ כז וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל
הַדָּם מִחוּץ לִגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ
וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת־הָרֹצֵחַ אֵין לוֹ
דָּם׃ כח כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יֵשֵׁב עַד־
מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן
הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל־אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ׃
כט וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקַּת מִשְׁפָּט
לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם׃
ל כָּל־מַכֵּה נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח
אֶת־הָרֹצֵחַ וְעֵד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה
בְנֶפֶשׁ לָמוּת׃ לא וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר
לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי־מוֹת יוּמָת׃

אונקלוס

עַד דִימוּת כַּהֲנָא רַבָּא דִי רַבִּי יָתֵהּ בִּמְשַׁח קוּדְשָׁא׃
כו וְאִם מִפַּק יִפּוֹק קָטוֹלָא יָת תְּחוּם קִרְיַת שֵׁזָבוּתֵהּ דִי עֲרַק לְתַמָּן׃
כז וְיַשְׁכַּח יָתֵהּ גָּאֵל דְּמָא מִבָּרָא לִתְחוּם קִרְיַת שֵׁזָבוּתֵהּ וְיִקְטוֹל גָּאֵל דְּמָא יָת קָטוֹלָא לֵית לֵהּ דְּמָא׃
כח אֲרֵי בְקִרְיַת שֵׁזָבוּתֵהּ יְתֵב עַד דִימוּת כַּהֲנָא רַבָּא וּבָתַר דִימוּת כַּהֲנָא רַבָּא יְתוּב קָטוֹלָא לַאֲרַע אַחְסַנְתֵּהּ׃
כט וִיהוֹן אִלֵּין לְכוֹן לִגְזֵרַת דִּין לְדָרֵיכוֹן בְּכֹל מוֹתְבָנֵיכוֹן׃
ל כָּל דִיקְטוֹל נַפְשָׁא לְפוּם סַהֲדִין יִקְטוֹל יָת קָטוֹלָא וְסָהִיד חַד לָא יַסְהֵד בֶּאֱנָשׁ לְמִקְטַל׃
לא וְלָא תְקַבְּלוּן מָמוֹן עַל אֱנָשׁ קָטוֹל דִי הוּא חַיָּב לְמִקְטַל אֲרֵי אִתְקְטָלָא

אבן עזרא

כו את גבול. שם גבול כמו כצאתי את העיר (שמות ט לט) (עז): כז דם. פירשתיו (יז):

רש"י

שאם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול ומנו אחר תחתיו ולאחר מכאן נגמר דינו חוזר במיתתו של שני שנאמר אשר משח אותו וכי הוא משחו לכהן או הכהן משח אותו אלא להביא את הנמשח בימיו שמחזירו במיתתו: (כז) אין לו דם. הרי הוא כהורג את המת שאין לו דם כא): (כט) בכל מושבותיכם. למד שתהא סנהדרין (קטנה) נוהגת בחוצה לארץ כל זמן שנוהגת בארץ ישראל ט): (ל) כל מכה נפש וגו'. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו י) כב): (לא) ולא תקחו

יהל אור

כפרתו של רוצח בשוגג במיתתו של כה"ג מפני שהוא מכפר על כל ישראל, והיה לו לבקש רחמים על בני דורו ולא ביקש, והרי עון הרציחה שאירע בימיו וכן פי' רב"ח: (עז) שפי' מן העיר: (יז) שמות (כב א), ושם פי' אין לו דמים, אין על ההורג שפיכות דמים וכן פי' כאן אין על גואל הדם ההורגו

מנחת יהודה

ט) פי' שהוא רק בזמן שהיו סמוכים בא"י, ורמ"ז כתב הרמב"ן, וכן הדבר שלאחר החורבן אינה נוהגת לא בא"י ולא בחו"ל עיי"ש: י) שיעור הכתוב כאן, כל מכה נפש יסיס

מקורי רש"י

כא) עיין רש"י שמות כ"ב א', ד"ה אין לו דמים: כב) ספרי.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לב וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר לָנוּס אֶל־
עִיר מִקְלָטוֹ לָשׁוּב לָשֶׁבֶת
בָּאָרֶץ עַד־מוֹת הַכֹּהֵן׃ לג וְלֹא־
תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ
כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ
וְלָאָרֶץ לֹא־יְכֻפַּר לַדָּם אֲשֶׁר שֻׁפַּךְ־
בָּהּ כִּי־אִם בְּדַם שֹׁפְכוֹ׃ לד וְלֹא
תְטַמֵּא אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ
כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃

אונקלוס

יִתְקְטֵל: לב וְלָא תְקַבְּלוּן
מָמוֹן לְמֵעְרוֹק לְקִרְיַת
שֵׁיזָבוּתֵהּ לִמְתוּב לְמִתַּב
בְּאַרְעָא עַד דִּימוּת
כַּהֲנָא: לג וְלָא תְחַיְבוּן יָת
אַרְעָא דִּי אַתּוּן בַּהּ אֲרֵי
דְמָא הוּא מְחַיֵּב יָת אַרְעָא
וּלְאַרְעָא לָא מִתְכַּפַּר עַל
דַּם זַכַּי דְּאִתְּשַׁד בַּהּ אֱלָהֵן
בִּדַם אַשְׁדֵהּ: לד וְלָא
תְסָאֲבוּן יָת אַרְעָא דִּי
אַתּוּן יָתְבִין בַּהּ דִּי שְׁכִנְתִּי
שַׁרְיָא בְּגַוַּהּ אֲרֵי אֲנָא יְיָ
דִּשְׁכִנְתִּי שַׁרְיָא בְּגוֹ בְּנֵי

רש"י

כפר. לא יפטר בממון: (לב) ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלטו יח) שהרג בשוגג. אינו נפטר מגלות בממון ליתן כופר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן כב*): לנוס. כמו לנס יג) (בשו"א ובקמ"ץ) כמו שובי מלחמה כג). ששבו מן המלחמה. וכן כי מולים היו כה). וכן נוגי ממועד כד). כאשר תאמר שוב על מי ששב כבר ומול על שמל כבר כן תאמר לנוס על מי שנס כבר וקורהו נוס כלומר מוברח יג) ואם תאמר לנוס לברוח יד) ותפרשהו לא תקחו כופר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות טו) לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדיין לא נס ומהיכן ישוב טו): (לג) ולא תחניפו. ולא תרשיעו. כתרגומו ולא תחייבון יז): (לד) אשר אני שכן בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים שכינה ביניהם כו):

אבן עזרא

לג יחניף. עשות רע בסתר (יח): שופכו. פועל (יט) כמו ובא נואלו (ויקרא לב) (כ): לד ולא תטמא. החנופה את הארץ (כא), או הוא ציווי (כב). בעבור כי אני שוכן בתוכם, ולא לכבוד הארץ, רק לכבוד בני ישראל (כג), על כן אמר שוכן בתוך בני ישראל:

יהל אור

שפיכת דמים: (יח) וזהו ההפך מהגראה והגלמה נעינים: (יט) ואיננו שם התאר, ופי' כי לא יכופר לארץ דם הגרלה שהוא שופך כ"א בדם הרולח שהוא שופך דם הגרלה: (כ) שפי' גואל אותו: (כא) תי"ו תטמא לנקבה נסתרת: (כב) ותי"ו ל"ז והוא לנוכח: (כג) כי מה שאני שוכן בתוכה הוא לכבוד ישראל:

מקורי רש"י

כב*) ספרי, ועיין כתובות ל"ז ב', פס"ז, ילקוט שם: כג) מיכה ב'. ח': כד) לאכיה ג' י"ח: כה) יהושע ה' ה': כו) ספרי:

מנחת יהודה

יהיה מי שיהיה שיכה נפש (כלומר אם יקרה שאחר יהיה מי שיהיה יכה נפש) או לפי עדים ירצח (הגואל) את הרוצח, ויפה תרגם רמב"ן, ובלשון רש"י נפלה טעות בספרים והסופרים חלקו פירושו לשנים, ואינו אלא דבור אחד, כל מכה נפש וגו', הבא להורגו על שהכה את הנפש (רש"י) וזה שבוש (שד"ל): יא) וכן תרגם יונ"ע „לדערק", ואו"ת „למערק", ופי' לברוח, ויתאים לחספרי, הרי שהרג את הנפש במזיד, שומע אני יתן ממון ויגלה, ת"ל ולא תקחו כפר לנוס שמה: יב) והוא שם התאר לאדם הנס: יג) ולהכי כתיב לָנוּס לשון פָּעוּל בעבור שהוא נָס כבר ומוברח לישב בעיר מקלטו, שייך בו שפיר נמי נוּס לשון פָּעוּל כלומר מוברח, ור"ל שהוא שם תאר אל המוברח: יד) והוא מקור, ומקור עם למ"ד השמוש ענינו לשון עתיד: טו) ויהיה הפי' לא תקחו כפר למי שנתחייב גלות לברוח לעיר מקלט שיפטר מהגלות וזה יהיה בשוגג: טז) ועיין ברמב"ן שתקן זה, כמה שפי' „ולא תקחו כפר שינוס וישב בארץ עד מות הכהן ויחזור, ואל מחייבי הגלות אשר הזכיר שבהם עיקר הפרשה, כאילו אמר וכן לא תקחו כפר מן רוצח שינוס וישב לארץ לשבת קודם שימות הכהן", והניסה היא רק לפי שעה עד תשוב חמת גואל הדם ואח"כ ישוב לשבת בארץ: יז) עיין בנתינה לגר:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פ שביעי לו א ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני־גלעד בן־מכיר בן־מנשה ממשפחת בני יוסף וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל׃ ב ויאמרו את־אדני צוה יהוה לתת את־הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואדני צוה ביהוה לתת את־נחלת צלפחד אחינו לבנתיו׃ ג והיו לאחד מבני שבטי בני־ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע׃ ד ואם־יהיה היבל לבני ישראל ונוספה נחלתן על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומנחלת מטה אבתינו יגרע נחלתן׃ ה ויצו משה

אונקלוס

ישראל: א וקריבו רישי אבהתא לזרעית בני גלעד בר מכיר בר מנשה מזרעית בני יוסף ומלילו קדם משה וקדם רברביא רישי אבהתא לבני ישראל: ב ואמרו ית רבוני פקיד יי למתן ית ארעא באחסנא בעדבא לבני ישראל ורבוני אתפקד במימרא דיי למתן ית אחסנת צלפחד אחונא לבנתה: ג ויהוין לחד מבני שבטיא דבני ישראל לנשין ותתמנע אחסנתהן מאחסנת אבהתנא ותתוסף על אחסנת שבטיא די תהוין להון ומעדב אחסנתנא יתמנע: ד ואם יהי יובלא לבני ישראל ותתוסף אחסנתהן על אחסנת שבטא די תהוין להון ומאחסנת שבטא דאבהתנא יתמנע אחסנתהן: ה ופקיד משה ית בני ישראל על מימרא דיי למימר יאות שבטא

אבן עזרא

א ויקרבו. גם זאת הפרשה דבקה עם כאשר צוה משה לתת מנחלת ישראל ערים ללוים (א): ראשי אבות. הם הנשיאים: ד ואם יהיה היובל. ואפילו שיהיה היובל (ב) [א], לא נקוה לשוב הנחלה אלינו, רק תהיה תמיד נוספת על נחלת המטה (ג): ה כן מטה בני יוסף. כי ראשי

רש"י

(ג) ונוסף על נחלת המטה. שהרי בנה יורשה והבן מתיחס על שבט אביו: (ד) ואם יהיה היובל. מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד היובל שיפסוק (א): ואם יהיה היובל. כלומר אין זו מכירה שחוזרת ביובל שהירושה אינה חוזרת. ואפילו יהיה היובל לא תחזור הנחלה לשבטו. ונמלא

קרני אור

[א] מלת אפילו נתחבר מן אף ומן אלו ומורגלת בלשון תלמוד, ולפעמים מלת הטעם במובן הוספה

יהל אור

(א) ובא לבאר גם נחלת הבנות: (ב) ענינו כמו ואפילו בלשון משנה: (ג) וכן פי' רש"י

מקורי רש"י

א) עיין ספרא עס"פ, ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב' י"ד) ועיין כתוס"מ פס סי' קמ"מ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְהוָה לֵאמֹר
כֵּן מַטֵּה בְנֵי־יוֹסֵף דֹּבְרִים: ו זֶה
הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לִבְנוֹת
צְלָפְחָד לֵאמֹר לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם
תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת
מַטֵּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים:
ז וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל
מִמַּטֶּה אֶל־מַטֶּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת
מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
ח וְכָל־בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד מִמִּשְׁפַּחַת
מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן
יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת
אֲבֹתָיו: ט וְלֹא־תִסֹּב נַחֲלָה מִמַּטֶּה
לְמַטֶּה אַחֵר כִּי־אִישׁ בְּנַחֲלָתוֹ
יִדְבְּקוּ מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י כַּאֲשֶׁר

דִּבְנֵי יוֹסֵף מְמַלְּלִין: ו דֵּין
פִּתְגָמָא דִּי פַקִּיד יְיָ לִבְנַת
צְלָפְחָד לְמֵימַר לִדְתַקִּין
בְּעֵינֵיהוֹן תְּהֶוְיָן לִנְשִׁין
בְּרַם לְזַרְעִית שִׁבְטָא
דַּאֲבוּהֶן תְּהֶוְיָן לִנְשִׁין:
ז וְלָא תִסְחַר אַחְסָנָא לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא
אֲרֵי גְבַר בְּאַחְסָנַת
שִׁבְטָא דַּאֲבָהָתוֹהִי
יִדְבְּקוּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וְכָל
בְּרַתָּא יָרְתַת אַחְסָנָא
מִשִּׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
לְחַד מִזַּרְעִית שִׁבְטָא
דַּאֲבוּהָא תְּהֵי לְאִנְתּוּ
בְּדִיל דִּי יֵרְתוּן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל גְּבַר אַחְסָנַת
אֲבָהָתוֹהִי: ט וְלָא תִסְחַר
אַחְסָנָא מִשִּׁבְטָא לְשִׁבְטָא
אָחֳרָנָא אֲרֵי גְּבַר
בְּאַחְסַנְתֵּהּ יִדְבְּקוּן
שִׁבְטַיָּא דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל:
י כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ יָת מֹשֶׁה
כֵּן עֲבַדוּ בְּנַת צְלָפְחָד:

רש"י

שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: (ח) וכל בת ירשת נחלה. שלא היה בן

אבן עזרא

האבות דברו בעבור כל המטה (ד): ז וטעם תסב שפעם תסוב מפה ומפה (ה) (ס"א תסוב מכה וכה) (ו) בין הם בין אחרים (ז): וטעם ולא תסוב נחלה שהיום קודם נחלת הארץ (ח): ח וכל בת יורשת נחלה. אחר ניחול הארץ (ט) על כן אמר הכתוב ולא תסוב נחלה פעם שנית (י) [ב]:

יהל אור

ז"ל: (ד) לכן כאמרו דבריהם, קראם ע"ש כל המטה, מפני שהם דברו בעבור כל המטה: (ה) ובד"ק „וטעם תסוב מפה ומפה" פי' משבט מנשה לשבט אחרים ומאחרים למנשה וכן לשבטים אחרים: (ו) ובס"א הגי' „מכה וכה", ופי' המקו"א, כי הח' ז"ל לקח לשון הכתוב באמרו מכה וכה, כמו ויפן כה וכה (שמות ב יב) ופי' שלא תסוב ממטה זה למטה אחר: (ז) פי' בין בנות צלפחד, בין שאר בנ"י: (ח) שלא תסוב הנחלה ממטה למטה אחר, וציוה לבנות צלפחד שינשאו רק לבני שבטם אף שעדיין לא נחלו הארץ: (ט) שלא היה בן לאביה: (י) ודעת רז"ל שדבר זה לא היה נוהג רק בעת הכבוש כדי שירשו איש ואיש

קרני אור'

שיש בה מדוש. והמ' ז"ל הורגל במקומות רבים להשתמש במלת אם במקום אפילו: [ב] עיין רמב"ן מה שהרחיב לבאר כזה, וכתב רב"ם ומטעם זה היה המנהג בישראל בבת יורשת כשתעבור ע"ז, ותלכם להנשא לשבט אחר, שהיו קורין אותה זונה, והיתה מפסדת נחלת בית אביה, וזהו שכתוב (שופ' יא א) ויפתח גלעדי היה גבור חיל,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנוֹת צְלָפְחָד׃ מפטיר יא וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים׃
יב מִמִּשְׁפְּחֹת בְּנֵי־מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים וַתְּהִי נַחֲלָתָן עַל־מַטֵּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן׃ יג אֵלֶּה הַמִּצְוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ׃ חזק

קל"ב. מחל"ה חול"ה סימן. ומפטירין שמעו דבר ה' בירמיה סימן ב':

אונקלוס

יא וַהֲוָאָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנַת צְלָפְחָד לִבְנֵי אֲחֵי אֲבוּהֶן לְנָשִׁין׃ יב מִזַּרְעִית בְּנֵי מְנַשֶּׁה בַר יוֹסֵף הֲוָאָה לְנָשִׁין וַהֲוָת אַחְסַנְתְּהֶן עַל שִׁבְטָא זַרְעִית אֲבוּהֶן׃ יג אִלֵּין פִּקּוֹדַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ בִּידָא דְמֹשֶׁה לְוָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ׃ חזק

סכום פסוקי דספר במדבר אלף ומאתים ושמונים ושמונה. ארפת סימן. והלוי והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח. ופרשיותיו עשרה ה' בדד ינחנו סימן. וסדריו ל"ב לב טהור ברא לי אלהים סימן. ופרקיו ל"ו לו חכמו ישכילו זאת סימן. מנין הפתוחות שתים ותשעים והסתומות ששים ושש. הכל מאה וחמשים ושמונה פרשיות אני חלקך ונחלתך סימן:

אבן עזרא

יא מחלה תרצה. הזכירם הכתוב בתחלה כאשר נולדו (יא) ועתה הזכירם כאשר נשאו לאנשים בתחלה (יב): **יב ממשפחות.** לאות, כי בני דודיהן לא היו כולם אחים (יג): **יג אלה המצות.** של הנחלה, והנדר, וכל בת יורשת נחלה ומשפטי הדם על ירדן ירחו מזרחה (יד):

רש"י

לאביה: (יא) **מחלה תרצה וגו'.** כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים ונשאו כסדר תולדותן ב) ובכל המקרא ג) מנאן לפי חכמתן ומגיד ששקולות זו כזו א):

חסלת פרשת מסעי

קרני אור

והוא בן משה וגו', כי אמו של יפתח היתה בת יורשת נחלה ונשאת לשבט אחר, כי אין הכוונה זונה ממש, וכן תיוב"ע:

יהל אור

נחלת אבותיו כדי שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה: (יא) למעלה (כז א): (יב) ועתה הזכירם הכתוב על סדר נשואיהן, כי הנזכרת בתחלה בזה הפ' נשאת בתחלה: (יג) מדכתיב ממשפחות ל"ר, מזה משמע שבני דודיהם אינם בני אב אחד, ע"כ דודיהן ביו"ד הרבוי: (יד) כי הירדן יש לו שני שפתים האחד למזרח והאחד למערב ולז"א אלא מזרחה, כי עדיין לא עברו את הירדן כמ"ש וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו וגו' כי אתם עוברים את הירדן וגו' (לעיל לג נ, נא) וכתוב (לעיל לב יט) כי באה נחלתינו אלינו מעבר לירדן מזרחה:

חסלת פרשת מסעי

מנחת יהודה

א) ואומרו ומגיד, ר"ל עוד יש לומר שבזה ששינה בכאן סדר שמותן הוא כדי להגיד ששקולות היו זו כזו, ולכן גרסינן „ומגיד" בוי"ו:

מקורי רש"י

ב) עיין ב"ב ק"כ א'. ועיין רש"י לעיל כ"ז א', מורש אגדה: ג) לעיל כ"ז א', יהושע י"ז ג':

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

חמשה חומשי תורה

עם

חמש מגילות

ספר

דברים

עם פירוש על

אבן עזרא

מחוקקי יהודה

כמבואר בשער השני

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חמשה חומשי תורה

ספר

דברים

עם

תרגום אונקלוס ופירוש רש"י ז"ל (מדויקים בתכלית הדיוק) ועם פירוש
הנשר הגדול הרב החכם הכולל בכל מיני חכמות, מורנו ומאורנו
ר' אברהם בר מאיר ן' עזרא ז"ל.

ועליהם באור חדש בשם

מחוקקי יהודה

יכלכל

א) באור לפרושו של הראב"ע ז"ל.

שתי מערכות

המערכה האחת

יהל אור

על דרכי פירושו לבארו במקומות הסתומים וקשי ההבנה, לפתור חידותיו ולגלות שפוני שמוני מחשבותיו אשר הסתיר תחת מסוה מליצתו החדה והנעימה.

המערכה השניה

קרני אור

קרנים מידו מדברי חז"ל, בתלמוד בבלי וירושלמי, ספרא ספרי ותוספתא, תנחומא הנדפס מכבר, ותנחומא הקדום הוצ' הרב הח' רשי"ב ז"ל, מדרשי רבה, סדר עולם, פדר"א, פסיקתא רבתי, פסיקתא דר"כ, פסיקתא זוטרתא,

ועוד ועוד, ואשר על ידם יבוארו יותר דברי הראב"ע ז"ל בפירושו.

ב) תולדות הראב"ע ז"ל, ג) רשימה מכל הספרים שחיבר, ד) רשימה מכל הגאונים וגדולי הקדמונים שהביא הראב"ע ז"ל בפירושו זמנם ומקומם, ה) תולדות רש"י ז"ל קורת ויקרת ספריו אשר חבר, ו) רשימה מכל המדרשים המובאים במקורי רש"י הקודמים והמאוחרים זמנם ומקומם, ז) מהות שלשת התרגומים ת"א, יוב"ע, וירושלמי. והמבוכה שנפלה בין כותבי הדורות אודותם.

ח) מקורי רש"י ז"ל

מראה המקומות והמקורים אשר מהם הוציא רש"י ז"ל פירושו.

ט) מנחת יהודא

א) יפיץ אור בהבנת דברי רש"י ז"ל בכל מקומות הסתומים ב) שנוי וחלופי נוסחאות בפי' רש"י ז"ל ובתרגום אונקלס.

כל אלה חוברו על ידי

יהודה ליב בהרב המאוה"ג ר' יצחק קרינסקי זצ"ל.

תשכ"א

דפוס "מ"ן"

זאוואלנע 30. (פוילין).

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

א אֵ֣לֶּה הַדְּבָרִ֗ים אֲשֶׁ֨ר דִּבֶּ֤ר מֹשֶׁה֙ אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵ֔ל בְּעֵ֖בֶר הַיַּרְדֵּ֑ן בַּמִּדְבָּ֡ר בָּֽעֲרָבָה֩ מ֨וֹל ס֜וּף בֵּֽין־פָּארָ֧ן וּבֵֽין־תֹּ֛פֶל וְלָבָ֥ן וַחֲצֵרֹ֖ת וְדִ֥י זָהָֽב׃

אונקלוס

א אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לָקֳבֵל יַם סוּף בְּפָארָן דְּאִתַּפָּלוּ עַל מַנָּא

רש"י

(א) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות א) א) ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל ב): אל כל ישראל. אילו הוכיח מקצתן היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם ולא השיבותם דבר מכך וכך אילו היינו שם היינו משיבין אותו. לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כלכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב ג) ב): במדבר. לא במדבר היו אלא בערבות מואב ד) ומהו במדבר אלא בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו מי יתן מותנו וגו' ג): בערבה. בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב ד): מול סוף. על מה שהמרו בים סוף בבואם לים סוף שאמרו המבלי אין קברים במצרים ה) וכן בנסעם מתוך הים שנאמר וימרו על ים בים סוף ו) כדאיתא בערכין ז): בין פארן ובין תפל ולבן. אמר רבי יוחנן ח) חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן אלא הוכיחן על הדברים שתפלו על המן

אבן עזרא

בשם דובר צדק ומגיד מישרים, אפרש סדר אלה הדברים.

יש אומרים כי טעם אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר (א) והנה הם הלכו במדבר ארבעים שנה, וזה פי' ויהי בארבעים שנה (ב) ואלה טעו, כי עד קדש ברנע באו בשנה השנית (ג) רק ויהי בארבעים שנה דבק עם דבר משה (ד) והיישר בעיני שפירושו אלה הדברים שהם דברי המצות הכתובים בפרשת ראה אנכי, ושופטים, וכי תצא, והיה כי תבוא כבר אמר אותם כאשר היו במדבר (ה) ויהיה דבר משה מושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא דבר משה במדבר בערבה מול סוף מיום שנסעו מסיני (ו):

א בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב. מקומות לא נזכרו בפ' אלה מסעי (ז), ואו

יהל אור

(א) **עד** קדש ברנע: (ב) סמוך לאחד עשר יום: (ג) יאמר כי לא באו בה בשנת הארבעים אלא בשנה שניה, כמ"ש ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' ויסעו בנ"י למסעיהם ממדבר סיני וישכון הענן במדבר פארן (במד' י יא) וכתיב ונסע מחורב ונלך וגו' ונבא עד קדש ברנע (פ' יט) שהוא מדבר פארן, שמשם נשתלחו המרגלים, כמ"ש וישלח אותם משה ממדבר פארן (במד' יג ג) וכתוב, כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע (שם לב ח): (ד) משה יספר, כי המהלך מחורב עד קדש ברנע אינו כ"א י"א יום במהלך טוב, והם הלכו בארבעים שנה בעבור שסובבו אותו: (ה) וכן פי' החזקוני, דברים אלו שדבר משה בעבר הירדן כבר דבר משה אותם אליהם במקומות שמפרש: (ו) ודעתו כי רוב כל זה הספר הוא כדמות תורת דברים שנאמרו בספרים שעברו, והמצות הכתובות בפ' ראה, שופטים, תצא, תבא, הם עיקר כוונת זה הספר, ועליהם אמת אלה הדברים אשר דבר משה, שפירושו אשר דבר עתה, ודבר אותם כבר במדבר בערבה וגו': (ז) והיו אלו המקומות סביבות תחנותם, שכן נאמר בין פארן ובין

מקורי רש"י

א) עיין ספרי, ת"א ויונ"ע, פס"ז, ילקוט תשפ"ח: ב) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תשפ"ט: ג) שמות ט"ז ג': ד) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תש"צ: **ה)** שמות י"ד י"א: ו) תה' ק"ו ז': ז) דף ט"ו, ספרי,

מנחת יהודה

א) **ע"כ** פתח באלה הדברים, וכ"ה בפס"ז אלה לשון קשה, הדברים קשה: ב) ומה שהזכירן ברמז, ולא כן בשאר מקומות, מפני שהוא ראש הספר, לא רצה לפרסם הדברים, שלא לפתוח הספר בגנותן של ישראל: ג) ומה שאמר (פ"נ) אל בנ"י, ולא אמר אל כל ישראל י"ל שזאת האמירה השנית קאי על ביאור התורה, ובאמת שאותו דיבור נאמר רק ליחידים (דבק טוב): ד) רש"י ז"ל בפירושו נמשך בזה אחרי דעת המתרגם, והוא דעת רז"ל בספרי: ה) ובפס"ז אמר רשב"י, ועיין מדרש אגדה ובהערה כ"ת שם, שכן היה הגי' בספרי, ונשמט שם שורה שלימה עיי"ש, וכן כתב הרה"ת מ' אברהם ברלינער שהגי' זו מצא גם בכ"י של מדרש דברים רבה אשר בעקד הספרים במינכען, וכ"ת גם במכילתא דר' ישמעאל:

ומה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־

אונקלוס

וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל בִּשְׂרָא וְעַל דַּעֲבָדוּ עֵגֶל דִּדְהַב: ב מַהֲלַךְ חַד עֲשַׂר יוֹמִין מֵחֹרֵב אֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה:

אבן עזרא

נזכרו בשמות אחרים (ח), כי הנה שניר יש לו נ' שמות (ט) ורבים כן [א]: ב אחד עשר יום. הטעם שדבר אלה הדברים באותם י"א יום (י): מחרב. שהלכו מחורב עד קדש ברנע (יא) [ב] וכבר הגדתי לך כי מקדש ברנע הלכו המרגלים (יב) ואחר שנשבע השם שלא יכנסו לארץ לא התחדשה מצוה רק בשנת הארבעים (יג), כי כן מצאנו (יד) והעד שאמר באר את התורה הזאת (טו), הנה באר (טז) התורה שאמר בין פארן ובין תפל, כי רוב המצות (יז) הם בספר הזה (יח) [ג], וכן פי' בכל אשר צוה ד' אותו אליהם (יט) בעבר הירדן (כ), במדבר בערבה (כא), ואם תבין סוד (השרים) (כב) (צ"ל השנים) עשר (כג), גם ויכתוב משה (למשה לא

רש"י

שהוא לבן ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ו) ח) ועל מה שעשו במדבר פארן ע"י המרגלים ט): וחצרות. במחלוקתו של קרח ז) י). ד"א אמר להם ח) היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע ואתם נדברתם במקום ט): ודי זהב. הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב זהב שהיה להם יא) שנאמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל יב): (ב) אחד עשר יום מחורב. אמר להם משה ראו מה שגרמתם י) אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך י"א יום ואתם הלכתם אותו בשלשה ימים יג) שהרי בעשרים באייר נסעו מחורב שנאמר ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש וגו' יד) ובכ"ט בסיון שלחו את המרגלים מקדש ברנע צא מהם שלשים יום שעשו בקברות התאוה שאכלו הבשר חדש ימים ושבעה ימים שעשו בחצרות להסגר שם מרים נמצא בג' ימים הלכו כל אותו הדרך וכל כך היתה שכינה מתלבטת יא) בשבילכם למהר

קרני אור

[א] והרלב"ג נתן טעם לשמות אלו המקומות עיי"ש: [ב] ואם כי הלכו רק שלשה ימים עיין רש"י כחשבון: [ג] ועוד יוסיף בספר הזה כמה מצות שלא נזכרו כלל, כגון היבום ודין המוציא שם רע, וסגירוטין בגסה ועדים

יהל אור

תפל, ולא בפארן ותפל: (ח) או הם מסעים, וכפ' מסעי נזכרו בשמות אחרים, וכן פי' הרדי"א והחזקוני: (ט) והם הרמון, שריון, שניר, ועיין אבי עזר שמלא לו שם רביעי, הר שיאון הוא חרמון (למטה ד מח) ויפרש שמלבד שניר יש לו ג' שמות, וכן פי' הבא"י, וכן כתב החזקוני „וכן שניר שנקרא בארבע שמות": (י) דעתו שבי"א יום ההם נתנו המצות כולן שרמז עליהם באלה הדברים וחסר בי"ת, כאילו כתיב „באחד עשר יום" דוגמא כי ששת ימים עשה ה' (שמות כ יא) שעניינו בששת: (יא) וכל המצות והחקים אשר הודיעם אחרי מעמד עשרת הדברות בהר סיני כל אלה אמר להם באותם אחד עשר יום אשר הלכו מחורב עד קדש ברנע: (יב) כמ"ש כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע לראות את הארץ (במד' לב ח), וכן אמר כלב, בשלוח משה עבד ה' אותי מקדש ברנע לרגל את הארץ (יהושע יד ז): (יג) וכן פי' החזקוני: (יד) למטה (כ טז יז), ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי וגו': (טו) כי לא כיון עתה רק לבאר מה שנאמר כבר: (טז) ובד"ק הגי' „יבאר": (יז) שנלמדו מכבר עליהם: (יח) בס' משנה תורה: (יט) הכתוב בפ' ג', מקומו בפ' א', ושיעורו, „אשר דבר משה אל כל ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר הירדן וגו'": (כ) הירדן יש לו שני עברים, כעבר שבלד המדבר שהיו בו ישראל מ' שנה, שהוא קרוי עבר הירדן ליושבים בא"י, כי לא נכנס משה בעבר הב': (כא) כלומר במקום המדבר שהוא ערבה, ואינו ערבות מואב, אך הוא המדבר שנסעו בו כל"י: (כב) מלת „השרים" הוא טעות: (כג) פי' השנים עשר פסוקים

מנחת יהודה

ו) ומה היו אומרים, וכי יש טוחן ואינו פולט, שאוכל המן ונבלע באיברים: ז) לפי סדר המקרא מחלקותו של קרח היה במדבר פארן אחר שלוח המרגלים, ועוד האיך תרגם אונקלס ובחצרות דארגיזו על בשרא, הלא בקברות התאוה הרגיזו וכתיב מקברות התאוה נסעו העם חצרות, אלא י"ל, אילו נקט ליה ברש"י דמחלקותו של קרח היה במדבר פארן, לא ידעינן ביה היכן, שהרי מדבר גדול הוא מהלך כמה ימים, ונקט ליה חצרות דסמיך ליה, מקום נכר וידוע להם (חזקוני) ועיין בגל"נ, מה שביאר בזה: ח) מאי ד"א וי"ל שהפי' הראשון אינו נראה מפני מחלקותו של קרח לא חטאו בו כל ישראל כמו בשאר עונות שמזכיר בכאן לכך פי' ד"א (רע"ב): ט) כי חזק הוא ממנו: י) עיין תוס' מנחות ש"ה א' ד"ה, אחד עשר יום, שהביא כל דברי רש"י ז"ל בלשונו ממש כמו שכתוב כאן: יא) שרש לבט, יש לו שתי הוראות, ענין מהירות, וענין עוות ופלסול דרך, והנה כאן פירושו מענין

מקורי רש"י

פס"ז: ח) במד' כ"א ה': ט) מדרש אגדס: י) עיין אדר"נ פל"ד א' בשינוי ממה שכתוב כאן: יא) אדר"נ שם, ספרי, ברכות ל"ב א', יומא פ"ו ב', סנהד' ק"ב א' מדרש אגדה, ועיין רש"י שמות ל"ב ל"א ילקוט תתשכ"ב: יב) תוספ' ב' י': יג) ספרי מדרש אגדה פס"ז ילקוט תתשכ"ט: יד) במד' י' י"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ג וַהֲוָה בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עֲשַׂר יַרְחָא בְּחַד

שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ: ג וַיְהִי

רש"י

ביאתכם לארץ ובשביל שקלקלתם הסב אתכם סביבות הר שעיר מ' שנה טו) : (ג) ויהי

אבן עזרא

בב) (כד) והכנעני אז בארץ (בראשית יב ו) (כה) בהר ד' יראה (שם כב יד) (כו) והנה ערשו ערש ברזל (למטה ג יא) (כז) תביר האמת [ד] י"א כי באחד (באדר) (כח) (ס"א בשבט) (כט) מת משה (ל), ואמר כי התאבלו שלשים יום (ל*), וישבו שם (שתי) (לא) (צ"ל שש) (לב) שבתות (לג) והראיה שלהם ויהי בעצם היום הזה (לד) כי ביום אחד קרא זה הספר אל כל ישראל ובן מת (לה) וזאת

יהל אור

(למטה לד) מן „ויעל משה" עד סופה שמשה כתבם בדרך נבואה: (כד) עיין קרני אור: (כה) ודעתו כי כ, אלה נאמרו למשה בדרך נבואה וכתבם כך עיין ביאורי שם: (כו) ר"ל שלא היה עדיין בית המקדש, ואמר כי שם יהיה שכינתו ונאמר למשה בדרך נבואה המקום שנעשה בו העקידה, ושקראו אברהם „ה' יראה" ואמר שהוא המקום אשר יאמר היום בתפלתינו „בהר ה' יראה" שיראה שכינת עוזו בהר ה': (כז) הלא היא ברבת בני עמון, ולא לקחו לרבת בני עמון עד זמן דוד ודעתו שכולם דרך נבואה, אף כאן אלה הדברים אשר דבר משה וגו' ולא כן היה ראוי לומר, כי הוא מדבר בעדו, אלא בדרך נבואה: (כח) מלת „באדר" טעות הוא: (כט) כ"ה בדפוס באזיליא וכד"ק „בשבט": (ל) וטעמם כי הכתוב יאמר „ויהי בארבעים שנה", שטעמו ליציאתם ממצרים, וממה שכתוב בעשתי עשר חדש באחד לחדש, הוא אחד לשבט שבו מת משה: (ל*) והכתוב יאמר (למטה לד ח) שהתאבלו שלשים יום: (לא) מלת „שתי" טעות הוא: (לב) כצ"ל שם: (לג) כי כן כתוב „והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון" (יהושע ד יט) הסוב שלשים של שבט שבו התאבלו, ונשארו שלשים של אדר, ועשרה מניסן, שיש בהם שש שבתות: (לד) למטה (לב מה), והנה אמר לו ה' עלה אל הר העברים (שם מט) ומות בהר (שם נ): (לה) ודעתם שחוזר למה שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת, ואח"כ יאמר (למטה לב מה) ויכל משה לדבר וגו', ואח"כ יאמר בעצם היום הזה,

קרני אור

זוממים וזולתו (רמב"ן): [ד] והנה קצת מהמתחכמים והפוקרים תלו דעתם הנפסדת על מאמרו של הרב ז"ל שכתב בזה, ואם תבין וכו', ורצו להפיל את הרב ז"ל ג"כ במהמורות שנפלו הם בהן, לכן אמרתי להעתיק תוכן דברי הרה"מ הגדול שד"ל, אשר לא הכיר לו פנים בכל פעם, מה שכתב ע"ז בבאורו לס' דברים, „והנה ידוע כי זה אחד מן המקראות שאמרו עליהם קצת מן המתחכמים שלא כתבם משה, אבל נוספו בתורה אחר כמה דורות, כי מפני שלא הבינו ענינו אמרו שהוא נוסף, ועדיין יש לשאול מה היתה כוונת מי שהוסיף אותו, ומה ראה להוסיפו? כי אמנם אחר שבאו ישראל לארץ, מה איכפת לנו לדעת בכמה ימים ילך אדם מחורב עד קדש ברנע, בדרך הר שעיר? ואחרי אשר בדור הזה כבר נתפשטו ספרי שפינוזה בעולם וכבר תורגמו בלשון אשכנז וצרפת, וכבר נכתבו שבחי האיש ההוא גם בלה"ק, ובכל זה סבה שקוראי ספריו מתרבים גם בקרב ישראל, וגם בהמון העם, מוכרח אני להודיע כי שקר וכזב כתב שפינוזה בראש פרק שמיני מספרו tractatus theologico-politicus באמרו כי ראב"ע כתב ברמז כי לא משה כתב ספר התורה, והנה אמת כי ראב"ע רמז דרך סוד (כאן ובבראשית יב ו, וכב יד) אך אין בכל דבריו, ובכל רמיזותיו, שום מקום לחשוב עליו שלא האמין כי משה כתב ספרו, ואם היה בלבו שספר התורה לא משה כתבו, לא אשר תחבולות היה ראב"ע לרמוז מחשבתו כמו שהיא, בלי שירמוז סוד אחר שאיננו אמיתת מחשבתו, ושהיה גם הוא (אם יבינוהו ההמון בימיו) תועבה גדולה, לא פחות מהמחשבה האמרת אשר שפינוזה מייחס לו, והנה הכל יודעים כי ראב"ע באמרו, ואם תבין סוד השנים עשר, כוונתו על י"ב פסוקים אחרונים שבתורה, הכוללים ספור מיתתו של משה, שהדעת נותנת שלא כתבם הוא עצמו, וגם שפינוזה ידע זה, אבל עשה עצמו כבלתי יודע, ואמר כי כוונת ראב"ע על מה שכתוב וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת, והאבנים לדברי רז"ל היו י"ב, ומזה יובן (לדעתו) כי ספר התורה אשר כתב משה היה ס' קטן מאוד, שיתכן לכתבו על י"ב אבנים, והיכן מצאנו ראב"ע סומך כ"כ על דברי אגדה, עד שיזכיר השנים עשר בלי מלת אבנים, וכוונתו על האבנים אשר לפי האגדה היו י"ב? אבל שפינוזה עצמו ראה כמה רחוק הוא שתהיה זאת כונת ראב"ע, לפיכך הוסיף פירוש שני, והוא שאולי היתה כוונתו על הי"ב ארורים (דבר' כז טו) ולבסוף הוסיף הפי' השלישי, והוא שהכוונה על ויעל משה (דבר' לד א) כמו שהבינוהו בעל מקור חיים והמוטוט, כדי למשוך את ראב"ע במצודתו, ולהכניס בלבות הפתיים, שגם הראב"ע לא היה מאמין שכתב משה אלא ספר תורה קטן מאד שיתכן לכתבו על י"ב אבנים, ואם היתה זאת מחשבת ראב"ע, כי משה לא כתב אלא ספר תורה קטן הנכתב על י"ב אבנים, היה לו לרמוז הסוד הזה בפרשת צווי הכתיבה על האבנים, אבל הוא בהפך כתב שם (למטה כז ח) וז"ל ויאמר הגאון ז"ל כי כתבו עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות כענין אזהרות, ויפה אמר, ולא רמז כאן שום סוד, סוף דבר משפט שלבבות לאלהים הוא, אבל בכל מה שכתב ראב"ע, אין שום רמז שלא האמין כי ספר תורתנו משה כתבו, אבל שפינוזה מלבד שטעה בחקירותיו, אין ספק שהיה ג"כ מדבר בלב ולב, ובכמה מקומות הטעה את קוראיו בערמה ובמרמה, והמקום ירחם על הקוראים ספריו, ויפקח עיניהם להכיר שקריו, עיי"ש מה שהאריך בזה עוד וכן הרה"מ מ' משה יצחק אשכנזי איש טריאסטי, בהקדמתו לפי' התורה על ס' דברים, האריך לבאר צדקת הראב"ע, ושגיאות הפוקרים, וזה מקרוב הוציא לאור, פוקר אחד יהוש"ע השיל ראזענקראנץ מפינסק, באור על הראב"ע בשם „אורות מאופל" הפוקר הלז ימ"ש העמים על הראב"ע ז"ל בחזקה היד שיטת דרווין ושיטת שפינוזה, ועוד דעות חפשיות, וידידי הרה"מ מ' דוד קריוואלקי בספרו הקטן (קשת ומגן) הרס יסודותיו ובאוריו, והראה לכל כי הפוקר הלז הוא הדיוט ושוטה וגם רוע, ובאמת יכונה „אופל

מקורי רש"י

טו) ספרי ילקוט שם:

ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

3 בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר
חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם׃ 4 אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ
אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב
בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן

אונקלוס

לְיַרְחָא מַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִי פַקִיד יְיָ יָתֵהּ לְוָתְהוֹן׃ ד בָּתַר דְמָחָא יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶאֱמֹרָאָה דְיָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן וְיָת עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן דְיָתֵב בְּעַשְׁתָּרֹת

אבן עזרא

איננה ראיה, כי בעצם היום הזה הוא על השירה (לו) והנה כתוב, אתה עובר היום את הירדן (למטה ט א) (לז) [ה]: ג בעשתי.

רש"י

בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה טו) ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה אמר ראובן בני אני אומר לך מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו יב) ושלא יהא חבירו יג) רואהו ומתבייש ממנו כו' כדאיתא בספרי וכן יהושע לא הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה וכן שמואל יד) שנאמר הנני ענו בי יז) וכן דוד את שלמה בנו טו): (ד) אחרי הכותו. אמר משה אם אני מוכיחם קודם שיכנסו לקצה הארץ יאמרו מה לזה עלינו מה היטיב לנו לא בא אלא לקנתר ולמצוא עילה טז) שאין בו כח להכניסנו לארץ לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחן יז) יח): סיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון. אילו לא היה סיחון קשה יח) והיה שרוי בחשבון היה קשה שהמדינה קשה ואילו היתה עיר אחרת וסיחון שרוי בתוכה היה קשה שהמלך קשה על אחת כמה וכמה שהמלך קשה והמדינה קשה יט): אשר יושב בעשתרות. המלך קשה והמדינה קשה יט): עשתרות. הוא לשון צוקין כ) וקושי. כמו עשתרות קרנים כא) ב) ועשתרות זה הוא עשתרות קרנים שהיו שם רפאים שהכה אמרפל שנאמר ויכו את רפאים בעשתרות קרנים כא) ועוג נמלט מהם והוא שנאמר ויבא הפליט כב) ואומר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר

קרני אור

מאורות": [ה] עיין יהל אור, ועיין (סדר עולם פ"י) מאחד בשבט עד ו"ן באדר ל"ו יום פירש משה את כל התורה היום הזה אינו חוזר על באר את התורה, אלא על השירה, ממה שכתוב (למטה לא ל) וידבר משה וגו' את דברי השירה הזאת: (לז) ויביא ראיה ממה שכתוב "אתה עובר היום את הירדן" והם לא עברו עד עשרה

יהל אור

ודעתם שמת ביום הזה כי ביום אחד קרא כל הספר: (לו) ודחה הה' ז"ל ראיתם ויפרש מה שנאמר בעצם

מנחת יהודה

מענין מהירות, ובפי' רש"י (במד' י"א א') פירושו מענין עוות וטלטול דרך, ועיין רד"ק שרש לבט: יב) והלא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך, אפילו מאה פעמים, וי"ל הני מילי בשעת מעשה אפילו מאה פעמים לאפוקי שלא בשעת מעשה אינו מוכיח וחוזר ומוכיח (דבק טוב)

מקורי רש"י

טו) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט ת"ת: יז) ש"א י"ב ג': יח) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז ילקוט תת"א: יט) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תת"א: כ) ברא' י"ד ה': כא) שם: כב) שם שם י"ג:

והנה רש"י ז"ל הביא מספרי מפני ד' דברים, אבל בדקתי בכמה נוסחאות ולא מצאתי בפרקן כ"א שלשה ואלו הם כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו ושלא יהיה חבירו רואהו ומוכיחו עליה, ושלא יהא בלבו עליו והרביעי לא ידעתי מה הוא (הזכרון) עיי"ש: יג) מי שהוכיחו: יד) ואם גם לא היה זה בשמואל סמוך למיתתו, מ"מ כיון שבעת ההיא הומלך עליהם מלך וירד מגדולתו, הרי הוא בענין זה כאילו מת (המעמר): טו) לא הוכיחו אלא סמוך למיתה, שנאמר, ויקרבו ימי דוד למות (מ"א ב' א'): טז) ר"ל עלילה וסבה: יז) לפי שכתוב (למטה ב' ל') ולא אבה סיחון מלך חשבון וגו', ושניהם בשנת הארבעים, קדם הכתוב ולמדך כאן שמלחמת סיחון קדמה למשנה תורה (חזקוני): יח) יבאר מה שיפרש הכתוב, אשר יושב בחשבון: יט) עיין אות הקודם: כ) שרש צוק, הושאל לראשי ההרים הגבוהים והצורים החזקים, וכן בדרז"ל (ב"מ צ"ג ב') העלה לראשי צוקין ונפלה: כא) ונקרא עשתרות קרנים ע"ש שעולין שם באותן ההרים הצאן אשר להם קרנים, כגון היעלים והעזים והכבשים:
עיד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי׃
ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל
מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת
לֵאמֹר׃ ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ
בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר
הַזֶּה׃ ז פְּנוּ ׀ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר
הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה

בְּאֶדְרֶעִי׃ ה בְּעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב
שָׁרִי מֹשֶׁה פָּרֵשׁ יָת אוּלְפַן
אוֹרָיְתָא הָדָא לְמֵימָר׃
ו יְיָ אֱלָהַנָא מַלֵּיל עִמַּנָא
בְּחֹרֵב לְמֵימַר סַגִּי לְכוֹן
דִּיתֶבְתּוּן בְּטוּרָא הָדֵין׃
ז אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן וְעוּלוּ
לְטוּרָא דֶאֱמֹרָאָה וּלְכָל
מַגִּירוֹהִי בְּמֵישְׁרָא
בְּטוּרָא וּבִשְׁפֵלְתָּא

רש"י

הרפאים כג): באדרעי. שם המלכות כג): (ה) הואיל. התחיל (כג) כד) כמו הנה נא הואלתי כד) כה): באר את התורה. בשבעים לשון פירשה להם כה) כו): (ו) רב לכם שבת. כפשוטו. כו) ויש מדרשי אגדה כז) הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה עשיתם משכן מנורה וכלים קבלתם תורה מניתם לכם סנהדרין שרי אלפים ושרי מאות: (ז) פנו וסעו לכם. זו דרך ערד וחרמה כז) כח): ובאו הר האמורי. כמשמעו: ואל כל שכניו.

אבן עזרא

פירשתיו בפ' נשא (לח): ה הואיל משה באר. שנים פעלים עוברים דבקים בלא וי"ו (לט), וכן חסק עבר (שיר ה ו) (מ) [ו] והנה משה החל לפרש לבנים שנולדו במדבר מה שאירע לאבותיהם (מא), ואמר להם כל המצות (מב), גם עשרת הדברים ששמעו אבותיהם מפי השם ישמעום גם הם מפי ציר נאמן (מג) [ז]: ו בחרב. הוא סיני כאשר אמרתי (מד) [ח]: ז פנו. עזבו זה המקום (מה): וסעו לכם. דרך הלשון, כמו לך לך (ברא'

יהל אור

בניסן, ופי' על הזמן הקרוב, ולא באותו יום, אף בעלם היום הזה אינו באותו יום: (לה) עיין (במד' ז' ע"ב) ובבאורי שם: (לט) ר"ל הואיל, באר, והיה ראוי בוי"ו הקבור הואיל משה ובאר: (מ) והיל"ל חמק ועבר: (מא) ואמר שלא היו עוד נערים וגדלים, כי בערבות מואב היתה חניית המסע האחרון, ועם זה אמר שכבר התחכן וגואם מהשיג לעבור, הואיל לבאר מה שחשב שיפול בו ספק אחרי מותו (רע"ס): (מב) והפי' מן הואיל רלה, ועניינו רלה לבאר, וכן פי' הה' ז"ל (ברא', יח, לא) עה"פ הנה נא הואלתי רציתי, ולפי שזו היתה התחלה לאותם שנולדו במדבר ולא שמעו, אמר לשון החל, ופי' לשנים פנים, רלה והתחיל לפרש לבנים: (מג) וכן פי' הרמב"ן והחזקוני: (מד) עיין פי' הה' ז"ל (שמות ג א) ובבאורי שם: (מה) ויבוא מלת פנו, להכנה והזמנה לפעולה תנועית:

קרני אור

כולה, בפסס בו, ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות (למטה לא יד) בו' באדר, וילך משה וידבר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום (למטה לא ב) שאין ת"ל היום ומה ת"ל היום, מלמד שבו' באדר נולד משה ובו' באדר מת, וכ"ה (מדרש פטירת משה רבינו ע"ה, בית המדרש מדר ראשון דף 122) מאחד בשבט עד ו' באדר ל"ו ימים, ובאותם ימים פי' התורה לישראל: [ו] עיין הכוה"ק מה שביאר בזה: [ז] ולפי שהאבות שמעו אותן מפי הגבורה, מור משה והשמיעם לבנים, ושמעו אותן מפיו, אעפ"י שכבר ידעו זה מפי אבותיהם, והאמינו בהם, הנה נבואת משה מבוררת אצלם ומוחזקת בעיניהם ומה ששמעו מפיו, כאלו שמעו מפי עליון (רב"ם): [ח] והגר"א (אדרת אליהו)

מקורי רש"י

כג) דבר' ג' י"א: כד) ספרי, פס"ו: כה) ברא' י"ח כ"ו: כו) תנחומא א' ב' תנחומא ב' הוספה לפ' דברים א' ב"ר פמ"ע ב' מדרש אגדה, פס"ו: כז) ספרי, ילקוט תת"א, פס"ו: כח) ספרי, פס"ו:

מנחת יהודה

כג) עיר המלוכה של עוג מלך הבשן, לא רחוק מעשתרות כעת נקראת דיראט Deraat בחוזו אליאה Ladesha כשמונה פרסאות לדרום דמשק, והיא אחת מהתחנות אשר יחנו בה הנוסעים בעברם מדמשק למיכה (אוצר השמות), זהגר"א כתב שצ"ל „מקום המלחמה", כמבואר (במד' כ"א ל"ג) ויצא עוג וגו' למלחמה אדרעי, וש"ס ברש"י: כג) וכן ת"א ויוב"ע שרי וכן איתא בספרי, אין הואיל אלא התחלה: כד) ושם פי' הואלתי רציתי, כמו ויואל משה (שמות ב' כ"א) ועליו פי' ויואל משה כתרגומו. וצבי, שהוא לשון רצון וחפץ, ועי"ז כתב רוו"ה, ובעמר כי תחלת כל מעשה הוא הרצון התחפץ והסכמה לעשות לכן ת"א „ישרי" שהוא לשון ההתחלה: כה) כדכתיב הכא באר וכתיב התם באר היטיב (למטה כ"ז ח') מה להלן בשבעים לשון, אף כאן בשבעים לשון, והתם נפקא לן מנוטריקון דהיטב ה'. ה"י, הי"ט, הט"ב, בגי' שבעים וכ"ה בסוטה (רע"ב): כו) רב זמן רב: כז) והכוונה שילכו לא"י קרוב ערד וחרמה:

ובב"י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם
אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר
הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת׃ ח רְאֵה נָתַתִּי
לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת
לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם׃ ט וָאֹמַר
אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־

אונקלוס

וּבִדְרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָּא
אַרְעָא דִכְנַעֲנָאָה וְלִבְנָן
עַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא
פְרָת׃ ח חֲזוֹ דִיהָבִית
קֳדָמֵיכוֹן יָת אַרְעָא עוּלוּ
וְאַחְסִינוּ יָת אַרְעָא דִי
קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לְמִתַּן לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן
בָּתְרֵיהוֹן׃ ט וַאֲמָרִית
לְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא
לְמֵימַר לֵית אֲנָא יָכִיל
בִּלְחוֹדִי לְסוֹבָרָא יָתְכוֹן׃

אבן עזרא

יב א) (מה*): ט לא אוכל לבדי. כטעם לא תוכל עשוהו לבדך (שמות יח יח) (מו):

רש"י

עמון ומואב והר שעיר כט): **בערבה**. זה מישור של יער: **בהר**. זה הר המלך: **ובשפלה**. זו שפלת דרום כח) ל): **ובנגב ובחוף הים**. אשקלון ועזה וקסרי וכו' כדאיתא בספרי: **עד הנהר הגדול**. מפני שנזכר עם א"י קוראו גדול כט) לא) משל הדיוט אומר עבד מלך מלך. הדבק לשחוור ל) וישתחוו לך קרב לגבי דהינא ואידהן לא) לב): (ח) **ראה נתתי**. בעיניכם אתם רואים איני אומר לכם מאומד ומשמועה לג): **באו ורשו**. אין מערער בדבר לג) ואינכם צריכים למלחמה אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכין לכלי זיין לד): **לאבותיכם**. למה הזכיר שוב לאברהם ליצחק וליעקב אלא אברהם כדאי לעצמו יצחק כדאי לעצמו יעקב כדאי לעצמו לה): (ט) **ואומר אליכם בעת ההיא לאמר**. מהו לאמר אמר להם משה לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה לג) לו): **לא אוכל לבדי וגו'**. אפשר שלא היה משה יכול לדון את ישראל אדם שהוציאם ממצרים וקרע להם את הים והוריד את המן והגיז את השליו לא היה יכול לדונם לז) אלא כך אמר להם ה' אלהיכם הרבה אתכם הגדיל והרים אתכם על דייניכם נטל את העונש מכם ונתנו על הדיינים וכן אמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה לח) אפשר מי שכתוב בו ויחכם מכל האדם לט) אומר מי יוכל לשפוט וגו' אלא כך אמר שלמה אין דייני אומה זו כדייני שאר האומות עובדי כוכבים שאם דן והורג ומכה וחונק ומטה את דינו וגוזל אין בכך כלום אני אם חייבתי ממון שלא כדין נפשות אני נתבע שנאמר וקבע את קובעיהם נפש מ):

יהל אור

(מה*) ורש"י ז"ל פי' שם להגאתך ולטובתך, וכן כאן באמרו, וסטו לכם פי' לטובתכם: (מו) מה שאמר

מנחת יהודה

כח) ובכ"י אחד, ובשפלה זו שפלת לוד ובנגב זו שפלת דרום (ז"ל): כט) יתרץ הלא הוא הקטן שבארבע הנהרות ונמנה באחרונה (ברא' ב' י"ד): ל) כ"ה (ספרי) ובאור מלת שחוור שר, ובב"ר פ' ט"ז ג', הדבק לשחון וישחון לך, פי' הדבק עצמך לאיש תם, ויחם לך גם אתה, ובילקוט תת"א, הדבק לשחוור וישחון לך: לא) פי' אם נגעת במשוח בשמן, תהא גם אתה משוח בנגיעתו, דהינא לשון שמן ומשיחה הודשנה. סחלב (ישעיה ל"ד ו') כתורגם אדהנת מתרב, וכן קורין לשמן ורד, דוהן ורד, ובתנחומא א' וירא סי' י"א ילקוט דברים ר' תת"א דיהנא: לב) ... דאל"כ קשה, הלא עדיין לא כבשוה: לג) לדעתי כוון רש"י בנועם דבריו להתיר הספק העצום אשר יפול בענין מינוי השוטרים (וכבר הרגיש בזה הרדי"א) כי במשנה תורה שינה את טעמו וסופר כמה ענינים באופן אחר כאשר המה בספרים הקודמים, כי ידוע שאך בעצת יתרו הקים להם שרי אלפים, ואיך יאמר כאן, ואמר אליכם בעת ההוא? לזת אמר

מקורי רש"י

כט) ספרי, פס"ו: ל) ספרי, פס"ו: לא) ספרי שבועות מ"ז ב' ועיין רש"י ברא' ט"ו י"ח: לב) שבועות מ"ז ב' מדרש אגדה, ילקוט תת"א, פס"ו: לג) ספרי, פס"ו, ילקוט שם: לד) ספרי: לה) ספרי: לו) ספרי, פס"ו ילקוט תת"א: לז) ספרי, פס"ו, ילקוט שם: לח) מ"א ג' ט': לט) ה"א ס' י"א: מ) משלי כ"ב כ"ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אוכל לבדי שאת אתכם: י יהוה
אלהיכם הרבה אתכם והנכם
היום ככוכבי השמים לרב: יא יהוה
אלהי אבותכם יסף עליכם ככם
אלף פעמים ויברך אתכם כאשר
דבר לכם: שני יב איכה אשא לבדי
טרחכם ומשאכם וריבכם: יג הבו

אונקלוס

י יי אלהכון אסגי יתכון
והא איתיכון יומא דין
ככוכבי שמיא למסגי:
יא יי אלהא דאבהתכון
יוסף עליכון כותכון אלף
זמנין ויברך יתכון כמא
די מליל לכון: יב אכדין
אסובר בלחודי טרחכון
ועסקיכון ודינכון: יג הבו
לכון גברין חכימין

רש"י

(י) והנכם היום ככוכבי השמים. וכי ככוכבי השמים היו באותו היום והלא לא היו אלא ששים רבוא מהו והנכם היום הנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים לג*) מא): (יא) יסף עליכם ככם אלף פעמים. מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם אלא אמרו לו משה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות מב) וגו' אמר להם זו משלי הוא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם מג): (יב) איכה אשא לבדי. אם אומר לקבל שכר לא אוכל זו היא שאמרתי (ס"א שאמרנו) לכם לא מעצמי אני אומר לכם אלא מפי הקב"ה מד): טרחכם. מלמד שהיו ישראל טרחנין היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין אומר יש לי עדים להביא יש לי ראיות להביא מוסיף אני עליכם דיינין מה): ומשאכם. מלמד שהיו אפיקורסין לד) הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי לד*) בתוך ביתו איחר לצאת אמרו מה ראה בן עמרם שלא לצאת מה אתם סבורים יושב ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות (ס"א מזמות ומחשבות): וריבכם. מלמד שהיו רוגנים לה) מו): (יג) הבו לכם. הזמינו עצמכם לדבר לה*):

אבן עזרא

י הרבה אתכם. במצרים (מז) ונתקיימה הברכה שברך אביכם (מח): וטעם ככוכבי השמים. דרך משל, פעמים עם אלף וכן מאה (מט) הפך לשון קדר (נ): יב טרחכם. מנזרת היו עלי לטורח (ישעיה א יד) [ט] ופי' טרחכם להבין אנשים פתאים המצות (נא): ומשאכם. שבקשו לחם ומים ובשר, כמו לשום את משא כל העם הזה (במד' יא יא) (נב): וריבכם. זה עם זה (נג): יג הבו.

יהל אור

לו יתרו, נבל תבול וגו' לא תוכל עשהו לבדך, וכן יאמר להם, לא אוכל לבדי לשאת אתכם: (מז) שירדתם שם שבעים נפש, ועליתם שם מאות אלף רגלי: (מח) פי' מה שבירך השם אביכם: (מט) באמן יאמר פעמים עם אלף, כאמרו אלף פעמים, וכן מצינו (ש"ב כד ג) מאה פעמים: (נ) שבלשון קדר יאמר מלת פעמים קודם המספר: (נא) וזה טורח גדול, וכתה"ש „המצות ודעת ה'": (נב) וזהו משא גדול: (נג) שהיו

קרני אור

כתב שאין מורב סיני, אלא בסיני נתן את התורה, ובבר מורב היה עומד המשכן ששם היו ישראל מונים, ואמרו חז"ל כללותיה נאמרו בסיני, ופרטותיה נאמרו באהל מועד ונשנו בערבות מואב, נמצא בערבות מואב נשנו הפרטים שנאמרו בחורב, וז"ש דבר אלינו בחורב לאמר: [ט] שם טרם לרש"פ מורה על התנועה המרובה שנעשית מרובה ע"י

מקורי רש"י

מא) ספרי, פס"ו: מב) ברא' י"ג ט"ז: מג) ספרי, דברים רבה פ"א י"ג, מדרש אגדה, פס"ו: מד) עיין רש"י לעיל פ' פ': מה) ספרי פס"ו עיין רש"י במד' י"א י"ג ילקוט תת"ג:
מו) ספרי ילקוט שם:

מנחת יהודה

אמר רש"י כי לאמר הכוונה עפ"י הגבורה, ואא"כ משה שפיר קאמר, שהרי אמר יתרו ואם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים (שמות י"ח כ"ג) וא"כ אין ספק שנמלך משה בה' וצוה אלהים לעשות כן (המעמר): לג*) ויהיה פי' לריב מלשון ורבי המלך (ירמי' מ"א א') כן אמר לרוב החשיבות ולגדולה, ר"ל עם סגולה: לד) דעת הרמב"ם שמלת אפיקורס ארמית וענינה מי שמפקיר ומבזה את התורה או לומדיה ולפיכך קורין בשם הזה כל מי שאינו מאמין ביסודי התורה: לד*) ביאור מלת שפוי, ענינו בריא ושקט בהכונה גופו בשלות רוח והשקט: לה) והוא מספרי, ויש נוסח „רוגנים" שהיו מרננים אחרי משה, ויש נוסח „רגונים": לה*) שכל הבה לשון הזמנה והכנה:

כל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים
לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂמֵם בְּרָאשֵׁיכֶם׃
יד וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר
אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת׃ טו וָאֶקַּח
אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים

וְסוּכְלְתָנִין וּמַדְעָן
לְשִׁבְטֵיכוֹן וַאֲמַנֵּינוּן
רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן׃
יד וַאֲתֵיבְתּוּן יָתִי וַאֲמַרְתּוּן
תַּקִּין פִּתְגָּמָא דִּי מַלֶּלְתָּא
לְמֶעְבַּד׃ טו וּדְבָרִית יָת
רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין
חַכִּימִין וּמַדְעָן וּמַנֵּיתִי

אבן עזרא

מלה זרה, והיה הה"א ראוי להתנועע בשו"א ופת"ח (נד): **וידועים**. שהם היו (נה) ידועים שיכירום הכל (נו): **טו** שרי אלפים.

רש"י

אנשים. וכי תעלה על דעתך נשים מה ת"ל אנשים צדיקים: **חכמים**. כסופים מז): **ונבונים**. מבינים דבר מתוך דבר לו) זהו ששאל אריוס לו*) את ר' יוסי מה בין חכמים לנבונים חכם דומה לשולחני עשיר כשמביאין לו דינרין לראות רואה וכשאין מביאין לו יושב ותוהה לז) נבון דומה לשולחני תגר לז*) כשמביאין לו מעות לראות רואה וכשאין מביאין לו הוא מחזר ומביא משלו מח): **וידועים לשבטיכם**. שהם ניכרים לכם שאם בא לפני מעוטף בטליתו לח) איני יודע מי הוא ומאיזה שבט הוא ואם הגון הוא לח*) אבל אתם מכירין בו שאתם גדלתם אותו לכך נאמר וידועים לשבטיכם לט) מט): **בראשיכם**. ראשים ומכובדים עליכם שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה נ): **ואשמם**. חסר יו"ד (אמנם בכל התיקונים ובספר תורה נכתב מלא יו"ד) מ) לומר שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה נא): (יד) **ותענו אותי וגו'**. חלטתם את הדבר להנאתכם מא) היה לכם להשיב רבינו משה ממי נאה ללמוד ממך או מתלמידך לא ממך שנצטערת עליה אלא ידעתי מחשבותיכם שהייתם אומרים עכשיו יתמנו עלינו דיינין הרבה אם אין מכירנו אנו מביאין לו דורון והוא נושא לנו פנים נב): **לעשות**. אם הייתי מתעצל אתם אומרים עשה מהרה נג): (טו) **ואקח את ראשי שבטיכם**. משכתים בדברים אשריכם על מי באתם להתמנות על בני אברהם יצחק ויעקב על בני אדם שנקראו

יהל אור

בעלי מריבה וקטטה אלו עם אלו (רב"ח וחזקוני): (נד) **הבו**, ובא בקמ"ן בעבור הה"א שהוא אות הגרון: (נה) וכד"ק „היום": (נו) וכן פי' הרמב"ן, שהם ידועים לשבטיכם, כלומר שמעלתם ידועה ונכרת

מנחת יהודה

לו) כל הדבור הזה לקוח מן הספרי, **והכי איתא התם** אנשים וכי העלה על דעתנו נשים, ומה ת"ל אנשים ותיקין, כסופים, חכמים ונבונים זה ששאל אריוס את ר' יוסי א"ל איזהו חכם וכו', ומזה נתברר כי טעות נפל בנוסחאות שלנו בפי' רש"י שהעמידו מלת כסופים אחר מלת חכמים כאילו הוא פירושו של חכמים ואיננו אלא פירושו של אנשים שיהיו צדיקים וכסופים, ור"ל בעלי ענוה ובושה והלשון הזה מורגל ונהוג בלשון רז"ל ואח"כ צ"ל נבונים, מבינים דבר מתוך דבר, ועיין עוד בפי' רש"י (שמות ל"א ג') עה"פ בחכמה ובתבונה ובדעת (רוו"ה) וכ"ה (אדרת אליהו להגר"א) שהביא מאמר הספרי: לו*) ובז"ל יש נוסח „אנדריינוס": לז) פי' מעיין ומחשב: לז*) בכל נוסחאות ספרי דבי רב, וגם בפי' הראב"ד ז"ל על ספרי, נבון דומה לשלחני עני והוא הנכון (הזכרון), וכ"ת ילקוט תת"ב, לשלחני עני, ובספרי שלנו הגי' כמו ברש"י: לח) כדרך הדיינים: לח*) מלות „ואם הגון הוא" שכתב רש"י אינו בספרי, ויראה שמעצמו הוסיפם לכלול גם דברי רשב"ג (הכוה"ק): לט) וא"כ יהיה לשבטיכם קשור עם וידועים: מ) כל המפרשים יתמהו ע"ז מפני שבכל הספרים המדוייקים כתיב מלא יו"ד עיין מנחת שי מה שהאריך בזה, ובעל הזכרון כתב, שרש"י ז"ל לא כתב בפי' חסר יו"ד כתיב, אבל תוספת סופרים היא, וכ"ה דב"ר פ"א י', בחדושי הרש"ש סימן ה', שכתב, וברש"י תלמיד טועה הוסיף ח' יו"ד וחזקוני כתב שמצא נוסחא בפי' רש"י האומרת חסר אל"ף כתיב, וכן כתב רוו"ה שמצא במקרא כ"י עם פי' רש"י שגרס חסר אל"ף, ודרשו התיבה מלשון אשמה, והמ"ם לכינוי וטעמו, כלומר אתלה האשמה גם בראשיכם אאשים אותם, והתיבה במלואה היה ראוי ואאשימם ובנוח האל"ף על דרך ברוך ה' ואעשיר (זכריה י"א ה') הנה יהיה ואאשימם ובעבור התחברות שנים אלפי"ן הפילו האחד והשאירו השני כמנהג הלשון והנה הוא ואשמם, ובדב"ר פ"א „ואשמם כתיב" ולא כתוב מה שחסר: מא) דלפי הנראה הד הם

מקורי רש"י

מז) ספרי, ילקוט תת"א: מח) ספרי, ילקוט תת"ב מט) ספרי, ילקוט שם: נ) עיין ספרי על פ' ע"ו, ועיי' רש"י שם: נא) דב"ר פ"א ע', ספרי ילקוט שם ילקוט יחזקאל ג' ויש בילקוט שבויי לשונות: נב) ספרי פס"ו ילקוט שם נג) ספרי פס"ו ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים
עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת
וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים
לְשִׁבְטֵיכֶם: טז וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם
בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־
אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ
וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ: יז לֹא־תַכִּירוּ

אונקלוס

יְתְהוֹן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן
רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא
וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי
עֲשׂוֹרְיָתָא וְסָרְכִין
לְשִׁבְטֵיכוֹן: טז וּפַקֵּדִית
יָת דַּיָּנֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא
לְמֵימַר שְׁמָעוּ בֵּין אֲחֵיכוֹן
וּתְדוּנוּן קוּשְׁטָא בֵּין
גַּבְרָא וּבֵין אֲחוּהִי וּבֵין
גִּיּוֹרֵיהּ: יז לָא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן
אַפִּין בְּדִינָא מִלֵּי זְעֵירָא

רש"י

אחים ורעים חלק ונחלה וכל לשון חבה נד): אנשים חכמים וידועים. אבל נבונים לא מצאתי זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה ולא מצא אלא ג' אנשים צדיקים חכמים וידועים מב) נה): ראשים עליכם. שתנהגו בהם כבוד ראשים במקח ראשים בממכר ראשים במשא ומתן נכנס (מביתו לב"ה) אחרון ויוצא ראשון מג) נו): שרי אלפים. אחד ממונה על אלף: שרי מאות. אחד ממונה על מאה: ושוטרים. מניתי עליכם לשבטיכם אלו הכופתין והמכין ברצועה על פי הדיינין מד) נז): (טז) ואצוה את שפטיכם. אמרתי להם הוו מתונים בדין מה) אם בא דין לפניך בפעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר בא דין זה לפני פעמים הרבה אלא היו נושאים ונותנים בו: בעת ההיא. משמניתים אמרתי להם אין עכשיו כלשעבר לשעבר הייתם ברשות עצמכם עכשיו הרי אתם משועבדים לצבור נח): שמוע. לשון הווה מו) אודנ"ט בלע"ז מז) כמו זכור ושמור נט): ובין גרו. זה בעל דינו שאוגר עליו דברים ס) ד"א ובין גרו אף על עסקי דירה בין חלוקת אחים אפילו בין תנור לכיריים מח) סא): (יז) לא תכירו פנים במשפט. זה הממונה להושיב

אבן עזרא

פירשתיו (נז): טז שמוע. שם הפועל (נח) כמו זכור את יום השבת (שמות כ ח) והוא שמוע שמעו, או שמעו שמוע (נט): גרו. כבר פירשתיו (ס): יז תכירו. להכריה (סא)

יהל אור

למנותם בהשופטים: (נז) שמות (יח כא): (נח) מקור במקום הצווי: (נט) כי לפעמים בא שם הפועל קודם הפעולה, ולפעמים אחר הפעולה, ובנדפסים הגירסה „שמעו או שמוע" וט"ס הוא: (ס) בברא' (טו יג): (סא) ורי"ר גורס כאן „להכריע" ופי' להכריע את

קרני אור

רבוי העסק, שעסקי הדבר מרובים כל כך עד שנפשו עליו למשא, ושמושו „טרחכם ומשאכם וריבכם" והוא העסק המורכב כמשך מהנהגת קבוץ גדול כזה, כי עלי לטורח (ישעי' א יד) שכשיזדמן לאדם עסק שאינו אותו כאלו שב עליו לטרח, וכאלו כל העולם כולו אינו כדאי לו להשליטו;

מקורי רש"י

נד) ספרי פס"ז ילקוט שם: נה) ספרי נדרים כ', כ', עירובין ק' ב', פס"ז ילקוט שם: נו) ספרי פס"ז ילקוט שם: נז) ספרי, פס"ז, ילקוט שם: נח) ספרי, פס"ז, ילקוט שם: נט) זכור הוא בשמות כ' ח', ושמור הוא למטה ה', י"ב: ס) ספרי: סא) סנהד' ז' ב' ילקוט תת"ב:

מנחת יהודה

הם דברי תוכחה, וזה משבח שמספר בשבחן, ששמעו ועשו כדבר משה, לכן פי' שלעולם דברי קשות הן: מב) והשבע מדות, הם ד' מדות שחשב יתרו אנשי חיל, יראי אלהים, אנשי אמת, שונאי בצע, ושלשה שחשב משה כאן, חכמים, ונבונים, וידועים, ובין הכל שבע, ויהיה פי', וזו אחת מהשבע מדות שאמר יתרו למשה, ששם הארבע וכאן השלש הרי שבע, וכ"ה (דב"ר פ"א י') צריכים הדיינים שיהא בהן שבע מדות ואלו הן חכמים, ונבונים, וידועים, וארבע כמה שכתוב (שמות י"ח כ"א) ואתה תחזה וגו' הרי שבע, ומבואר שם הטעם למה לא נכתבו שבע כאחת, ועיין ברלי"א וכהכוה"ק כה שביארו בזה: מג) צ"ל נכנס ראשון ויוצא אחרון, וכ"ה (ספרי): מד) פי' עפ"י השרים הנזכרים, כי הם היו נ"ב השופטים, ובפס"ז, אלו הלוים המכים ברצועה, כענין שנאמר ושוטרים הלוים לפניכם (דה"ב י"ט י"א) ואומר והלוים מחשים לכל העם (נחמיה ח' י"א) (פי' שהיו מזהירין לכל העם לחשות): מה) אף שאין צו אלא לשון זרוז ולמה פי' בכאן שהוא לשון המתנה שהוא ממש בהיפך, וי"ל שאף כאן הוא לשון זרוז שמתוך ההמתנה יזדרזו להיות נושאין ונותנין בו (רע"ב): מו) מדנקד בקמ"ץ, דאי הוה ציווי היה ליה לנקוד בשו"א: מז) הערדין: מח) כבר כתבתי בכמה מקומות, כי כן מדרך העברים להטיל אחת מאותיות אהו"י על הפעלים השניים ולעשותם שלישים, ולפעמים יכפילו האות האחרון, גם יוסיפו נ"ן בראשם או בסופם, ועי' קר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פנים במשפט כקטן כגדל
תשמעון לא תגורו מפני־איש כי
המשפט לאלהים הוא והדבר
אשר יקשה מכם תקרבון אלי
ושמעתיו: יח ואצוה אתכם בעת
ההוא את כל־הדברים אשר
תעשון: יט ונסע מחרב ונלך את כל־

אונקלוס

כרבא תשמעון לא
תדחלון מן קדם גברא
ארי דינא דיי הוא
ופתגמא די יקשי מנכון
תקרבון לותי
ואשמעניה: יח ופקידית
יתכון בעדנא ההיא ית
כל פתגמיא די תעבדון:
יט ונטלנא מחורב
והליכנא ית כל מדברא

אבן עזרא

הדין לפי שיכיר (סב): **יח אשר תעשון.** הם החוקים והמשפטים שהורום (סג): **יט את**

רש"י

הדיינים מע) שלא יאמר איש פלוני נאה או גבור אושיבנו דיין איש פלוני קרובי אושיבנו דיין בעיר והוא אינו בקי בדינין נמצא מחייב את הזכאי ומזכה את החייב מעלה אני על מי שמינהו כאילו הכיר פנים בדין סב). **כקטן כגדול תשמעון.** שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרונה נ) סג). ד"א כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. ד"א שלא תאמר היאך אני פוגם בכבודו של עשיר זה בשביל דינר אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר אני לו תן לו שאתה חייב לו נא) סד): **לא תגורו מפני איש.** לא תיראו. דבר אחר לא תגורו. לא תכניס דבריך מפני איש סה) לשון אוגר בקיץ נב) סו): **כי המשפט לאלהים הוא.** מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזקיקני להחזיר לו נמצא שהטית עלי המשפט סז). **תקרבון אלי.** על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד נג) סח) וכן שמואל אמר לשאול אנכי הרואה סט) אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה ואימתי הודיעו כשבא למשוח את דוד וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו ע) א"ל הקב"ה ולא אמרת אנכי הרואה אל תבט אל מראהו עא): **(יח) את כל הדברים אשר תעשון.** אלו עשרת הדברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות נד) עב): **(יט) המדבר הגדול והנורא.** שהיו בו

יהל אור

הדין לכף זכות למי שיכיר: (סב) ולפי הגי' "להכריח" פי' למי שמכירו יכריחנו שיקבל הדין עליו, ולא די שיאמר לו אתה חייב ויעלים עינין אלא צריך שיכריחנו לקבל דינו: (סג) ובד"ק "שהורס":

מקורי רש"י

סב) ספרי, פס"ו, ילקוט שם: סג) סנה' ס' א' מדרש אגדה, פס"ו, ילקוט שם: סד) ספרי, ילקוט שם: סה) ספרי, סנהד' ו' ב', ז' א', ח' א', פס"ו, מדרש אגדה, ילקוט שם: ס') משלי י', ה': סז) סנהד' ח' א': סח) סנהד' ח' א' ספרי ילקוט תת"ג: סט) ש"מ ט' י"ט: ע) ש"א ט"ז, ו': עא) שם: עב) ספרי סנהד' ל"ו, ב', ילקוט

מנחת יהודה

ועיקר פתרון המלה לא זז ממקומו, אך נשתנה בצד אחד מצדדי ההוראה, ולכן יגר, ואגר, ונגר, וגור, וגרה, וגרר אין בעיקר יסודם כ"א גר והענין המובן מן גר הוא עיקר פתרון כולם בשינוי איזה צד מצדדי הענין הנבדל ההוא, והנה יגורו עלי עזים (תה' נ"ט ד') וחביריו מבעלי עלומי העין ע"מ ישובו והמה לשון אסיפה וכניסה כמו אוגר בקציר, ולכן ג"כ לא תגורו מפני איש שבסמוך יתכן גם הוא להיות לשון אוגר בקציר וכפי' רש"י, והגה נרו לפי משקלו יתכן להיות לשון גירות ומבעלי עלומי העין, גם מבעלי פ"י ע"מ אשא דעי גם מבעלי ל"ת ע"מ עצן ומגורת יגרה כדון מדון (משלי ט"ו י"ח) גם מבעלי הכפל ע"מ לבן אלא שנצרר הנימ"ל בעבור הרי"ש כמשפט הלשון, והאמת שכולן איתנהו ביה (רוו"ה): מט) שאם כפשוטו להטיית הדין, הרי כבר שנויה אזהרה זו: נ) ולפ"ז יהיה קטן וגדול שמות תוארים אל המשפט וטעמם כדבר קטון, כדבר גדול תשמעון: נא) ולפי פי' השני והשלישי יהיה קטון וגדול שמות תוארים אל בעלי הדינין, וכן דעת אונקלס שתרגם מלי זערא כרבא משמע דברי פיו של קטן כגדול, כלומר טענותיו של קטון כטענותיו של גדול תשמעון, ועיין ברע"ב שלא ינרום הד"א השני וכתב שטעות הוא מה שמחלקין לשני פירושים, כי הכל פירוש אחד: נב) עיין אות מ"ח: נג) דהי"ל לומר תקריבון לאלהים: נד) ולפ"ז צוה השופטים ידבר שאמר להם עשרת דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא
אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ
וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ׃ כ וָאֹמַר
אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כא רְאֵה
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ
עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־
תֵּחָת׃ שלישי כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם
וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ
וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ

אונקלוס

דבא ודחילא ההוא די
חזיתון אורח טורא
דאמוראה כמא די פקיד
יי אלהנא יתנא ואתינא
עד רקם גיאה: כ ואמרית
לכון אתיתון עד טורא
דאמוראה די יי אלהנא
יהיב לנא: כא חזי יהב
יי אלהך קדמך ית
ארעא סק אחסין כמא
די מליל יי אלהא
דאבהתך לך לא תדחל
ולא תתבר: כב וקריבתון
לותי כולכון ואמרתון
נשלח גוברין קדמנא
ויאללון לנא ית ארעא
ויתיבו יתנא פתגמא ית
ארחא די ניסק בה וית
קרויא די ניעול להין:

רש"י

נחשים כקולות. עקרבים כקשתות (עג): (כב) ותקרבון אלי כלכם. בערבוביא (עד) ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו' (עה) אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם אבל כאן ותקרבון אלי כולכם בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים (עו): וישיבו אתנו דבר. באיזה לשון הם

אבן עזרא

כל המדבר. זהו אחד עשר יום (סד): וטעם הר האמורי. (סה) כי כן כתיב, בשעיר עד חרמה (למטה פ' מד) (סו), והטעם שנצא להר האמורי (סז): כא רש. במשקל שב (סח), מגזרת ירושה (סט): תחת. כמו ידל כבוד יעקב (ישעי' יז ד) מפעלי הכפל (ע): כב. ויחפרו. כמו לחפור את כל הארץ (יהושע ב ג) כי החופר יחפש מה שיש בסתר (עא): אשר נבוא אליהן. בתחלה (עב):

יהל אור

(סד) כי מחורב עד קדש ברנע הוא דרך י"א יום, וכן פי' למעלה: (סה) למעלה פ' ב' אמר דרך הר שעיר, וכאן יאמר הר האמורי: (סו) והכל אחד, כי כן כתיב למטה ויצא האמורי היושב בהר ההוא וגו' ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה, כי הר האמורי והר שעיר סמוכים, והנה באותם הי"א יום הלכו כל המדבר דרך הר שעיר, ואחר הי"א יום יצאתם להר האמורי: (סז) כי כן ציוה ה' שנלך להר האמורי (למעלה פ' ז): (סח) שב פרשו ישב, רש פרשו ירש: (סט) וכוונתו, כי אף שהעתיד מן ירש הוא אירש, והיה ראוי להיות הצווי ע"פ השלמים, בכל זאת בא על משקל הנחים (המעמר): (ע) ופרשו דלל, אף תחת מפעלי הכפל ופרשו התת: (עא) וזהו ההבדל בין החופר את הארץ ובין התר והמרגל שהחופר הוא בעומק במקום אחד לדעת מחשבות אנשים וסתריהם, וע"כ נקרא הכורה באר עמוק מאוד חופר, לפי שהוא דומה למחפש ביותר אחר שהופר כ"כ וע"כ לא תמצא אלא חופר לשון כור כ"א באר, כי החופר ביותר ימצא באר מים חיים, ובבור לא תמצא כ"א לשון כורה כי יכרה איש בור (שמות כא לג): (עב) לכבוש, וכן פי' רש"י:

מקורי רש"י

מנחת יהודה

תת"ג: עג) ספרי פס"ז ילקוט תת"ג: עד) ספרי, מדרש נפשות, ועיין רמב"ן מה שביאור בזה: נה) דאל"כ מת
הגדול, פס"ג, ילקוט תת"ד: עה) למטה ה', ב', כ"א: עו) ספרי, פס"ז ילקוט תת"ד:

ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ
וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן׃
כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם
שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד
לַשָּׁבֶט׃ כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ
עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ׃
כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ
אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָבָר וַיֹּאמְרוּ
טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ כו וְלֹא
אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

אונקלוס

כג ושפר בעיני פתגמא
ודברית מנכון תרין עשר
גוברין גברא חד
לשבטא: כד ואתפניו
וסליקו לטורא ואתו עד
נחלא דאתכלא ואלילו
יתה: כה ונסיבו בידיהון
מאבא דארעא ואחיתו
לנא ואתיבו יתנא
פתגמא ואמרו טבא
ארעא דיי אלהנא יהיב
לנא: כו ולא אביתון
למיסק וסריבתון על

אבן עזרא

כג וייטב בעיני הדבר. בעבור שכלכם הסכמתם על זה (עג): כה ויורידו. בעבור גובה העץ (עד) והאמת בעבור היותם לכבוש עט):

רש"י

מדברים ו) עו): את הדרך אשר נעלה בה. אין דרך שאין בה עקמימות ז) עח): ואת הערים אשר נבוא אליהן. תחלה (כג) וייטב בעיני הדבר. בעיני ולא בעיני המקום יח) פ) ואם בעיני משה היה טוב למה אמרה בתוכחות משל לאדם שאומר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותנו אתה לי לנסיון אמר לו הן בהרים וגבעות אמר לו הן כיון שראה שאין מעכבו כלום אמר הלוקח בלבו בטוח הוא זה שלא אמצא בו מום מיד אמר לו טול מעותיך ואיני מנסה מעתה אף אני הודיתי לדבריכם שמא תחזרו בכם כשתראו שאיני מעכב ואתם לא חזרתם בכם פא): ואקח מכם. מן הברורים שבכם מן המסולתים שבכם יט) פב): שנים עשר אנשים איש אחד לשבט. מגיד שלא היה שבט לוי עמהם כ) פג): (כד) עד נחל אשכול. מגיד שנקרא ע"ש סופו כא) פד): וירגלו אותה. מלמד שהלכו בה ארבעה אומנין שתי וערב כב) פה): (כה) ויורידו אלינו. מגיד שא"י גבוה היא מכל הארצות פו): ויאמרו טובה הארץ. מי הם שאמרו טובתה יהושע וכלב פז): (כו) ותמרו. לשון התרסה כג) התרסתם

יהל אור

(עג) כמ"ש ותקרבון אלי כולכם, וכן פי' רב"ה: (עד) אמר לשון ירידה, שהורידו הפירות:

מנחת יהודה

תוכחה היא זו: יז) כדי שנדע את לשונם: נז) כי באמת אין דרך שאין בה עקמימות, והם ביקשו תואנה: נח) שכן אמר לו השם שלח לך (במד' י"ג ב') ופי' שלח לך לדעתך אני איני מצוה לך: נט) מלשון סלת: ס) דאל"כ היו שלשה עשר, ולא שלח משבט לוי מפני שלא היה להם חלק בארץ ומשמע שאף בתלונה לא היו דאל"כ יהיו שלשה עשר: סא) דעדיין לא כרתו האשכול: סב) פי' שהלכו ארבעה שורות וכן (ב"מ צ"א א') פועלים אוכלים בהליכתן מאומן לאומן, ופי' רש"י שם משורה לשורה ועיין ערוך השלם ערך „אומן" שיגרוס מאוונא לאוונא, ומלשון וירגלו, דרשו רז"ל (ספרי) שרגלו אותה יפה בהליכה שתי וערב: סג) והוא ענין מרי ופשע, עיין רש"י במד' כ"ב ל"ד, ובמנחת יהודה אות ל"א:

מקורי רש"י

עו) ספרי ילקוט תה"ד: עח) ספרי, ילקוט שם: עט) ספרי ילקוט שם: פ) ספרי, סוטה ל"ד ב', פס"ז, ילקוט שם: פא) ספרי מדרש הגדה פס"ז ילקוט שם: פב) ספרי ילקוט שם: פג) ספרי ילקוט שם: פד) ספרי ילקוט תת"ה: פה) ספרי ילקוט שם: פו) ספרי סנהד' פ"ז א' קדושין ס"ט א' זבחים נ"ד ב' ועיין רש"י שם ד"ה וא"י גבוה ילקוט תת"ס: פז) ספרי ילקוט תת"ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵימְרָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן: כז וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן בִּדְסָנֵי יְיָ יָתָנָא אַפְּקָנָא מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא דֶאֱמוֹרָאָה לְשֵׁיצָיוּתָנָא: כח לְאָן אֲנַחְנָא סָלְקִין אֲחָנָא תַּבַּרוּ יָת לִבָּנָא לְמֵימַר עַם סַגִּי וְתַקִּיף מִנָּנָא קִרְוִין רַבְרְבָן וּכְרִיכָן עַד צֵית שְׁמַיָּא וְאַף בְּנֵי גִבָּרָאֵי חֲזֵינָא תַּמָּן: כט וַאֲמָרִית לְכוֹן לָא תִתַּבְרוּן וְלָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן: ל יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן הוּא יְגִיחַ לְכוֹן כְּכֹל דִּי עֲבַד

כז וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ: כח אָנָה ׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם: כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם: ל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם

רש"י

כנגד מאמרו פח): (כז) ותרגנו. לשון הרע וכן דברי נרגן פט). אדם המוציא דבה סד): בשנאת ה' אתנו. והוא היה אוהב אתכם אבל אתם שונאים אותו סה) משל הדיוט אומר מה דבלבך על רחמך מה דבלביה עלך סו) צ): בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים. הוצאתו לשנאה היתה צא) משל למלך ב"ו שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא סז) ואחת של בעל סח) למי שהוא אוהב נותן של שקיא ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל. ארץ מצרים של שקיא היא שנילוס עולה ומשקה אותה וארץ כנען של בעל והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען: (כח) ערים גדולות ובצורות בשמים. דברו הכתובים לשון הבאי סט) צב): (כט) לא תערצון. לשון שבירה כתרגומו ודומה לו בערוץ נחלים לשכון צג). לשבור נחלים ע): (ל) ילחם לכם. בשבילכם:

אבן עזרא

בנגב (עה): כז ותרגנו. כמו ורוגנים ילמדו לקח (ישעי' כט, כד) (עו) והוא מבנין נפעל [י] כמו אל תעצבו (בראש' מה ה) (עז): כט לא תערצון. כמו לא תפחדון והוא מגזרת והוא מעריצכם (ישעיה ח יג) והטעם שבר הלב בפחד (עח): ל ילחם לכם.

יהל אור

(עה) כמ"ש עלו זה בנגב (במד' יג יז) ויעלו בנגב (שם שם כב) וכשחזרו משם ירדו: (עו) ועניינו התלונה והתרעומות בהשאי כת"א ואתרעמתון: (עז) שהוא ג"כ מבנין נפעל: (עח) וכן פ' הה' ז"ל שם:

קרני אור

[י] הוא מי שמתמידים מלאכת שהתעול בו, לפיכך שב פעול ואם הוא פועל, והם המגנים שדעתם ומחשבותם להרע ועסקם בענין התלונה והסכסוך ומראים בפיהם מה שאין

מקורי רש"י

פח) עיין רש"י במד' כ"ב ל"ד: פט) משלי י"ח ח': צ) ספרי, תנחומא ב' הוספה לפ' שלח ילקוט תת"ה: צא) תנחומא ב' שם: צב) ספרי ילקוט תת"ה: צג) איוב

מנחת יהודה

סד) עיין קרני אור הערה י': סה) לפי שאתם שונאים אותו דנתם בלבבכם שהוא ית' שונא אתכם: סו) ואתם דנתם לפי המשל: סז) פי' שדה שעומדת בהר וצריך להשקותה תמיד: סח) שדה שהיא בעמק, ואינו צריך להשקותה, ואין בה הפסד אם אין משקה אותה: סט) פי' לשון גוזמא, שאינו מדקדק בדבריו ובגמ' (חולין צ', ע"ב) "הואי" "דברה תורה לשון הואי, דברו נביאים לשון הואי, דברו חכמים לשון הואי": ע) הוא תשבר והנקיק שעושה הנחל סביבותיו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְעֵינֵיכֶם׃ לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ
אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר
יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־בֹּאֲכֶם
עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃ לב וּבַדָּבָר הַזֶּה
אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
לג הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם
מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ ׀ לַיְלָה
לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ
וּבֶעָנָן יוֹמָם׃ לד וַיִּשְׁמַע יְהֹוָה אֶת־
קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר׃
לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם׃

עִמְּכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן׃
לא וּבְמַדְבְּרָא דִּי חֲזֵיתָא
דִּי סוֹבְרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא
דִּי מְסוֹבַר גְּבַר יָת בְּרֵהּ
בְּכָל אָרְחָא דִּי הֲלַכְתּוּן
עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא
הָדֵין׃ לב וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין
לֵיתֵיכוֹן מְהֵימְנִין
בְּמֵימְרָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן׃
לג דִּי מְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן
בְּאָרְחָא לְאַתְקָנָא לְכוֹן
אֲתַר בֵּית מֵישְׁרֵי
לְאַשְׁרָיוּתְכוֹן בְּעַמּוּדָא
דְּאֶשָּׁתָא בְּלֵילְיָא
לְאַחֲזָיוּתְכוֹן בְּאָרְחָא דִּי
תְהָכוּן בַּהּ וּבְעַמּוּדָא
דַּעֲנָנָא בִּימָמָא׃
לד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קָל
פִּתְגָּמֵיכוֹן וּרְגִיז וְקַיֵּים
לְמֵימַר׃ לה אִם יֶחֱזֵי גְּבַר
בְּגֻבְרַיָּא הָאִלֵּין דָּרָא
בִישָׁא הָדֵין יָת אַרְעָא
טָבְתָא דִּי קַיֵּימִית לְמִתַּן

אבן עזרא

בשבילכם (עט): לג לחנותכם. איננו פעל יוצא (פ) כי לא מצאנו מזה הבנין כן (פא): לראותכם. נפתח הלמ"ד (פב), ללמד על האות שהוא ה"א, ה"א הדעת הנעדרת (פג):

רש"י

(לא) ובמדבר אשר ראית. מוסב על מקרא שלמעלה הימנו ככל אשר עשה אתכם במצרים ועתה אף במדבר אשר ראית כי נשאך (צג) וגו': כאשר ישא איש את בנו. כמו שפירשתי אל ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וגו' צד) משל למהלך בדרך ובנו לפניו ובאו לסטים לשבותו וכו' (צג): (לב) ובדבר הזה. שהוא מבטיחכם להביאכם אל הארץ אינכם מאמינים בו: (לג) לראותכם. כמו להראותכם (צו) וכן לנחותם הדרך צה) וכן לשמיע בקול תודה צו) וכן ללכת לגיד ביזרעאל צז):

יהל אור

(פט) וכן פי' רש"י ז"ל: (פ) כמו להנחותכם, ונפתח למ"ד להנותכם מפני אות הגרונית, כי הראוי שיהיה הלמ"ד בחירק ולא נוכל לומר גם זה מבנין הפעיל כמו לראותכם: (פא) כי לא נמצא הפעיל משרש חנה: (פב) כי הלמ"ד ראויה לנקודת חירק: (פג) ובד"ק „שהוא ה"א הפעיל הנעדרת", והמעתר כתב של"ל.

מנחת יהודה

עא) ולדעת הרמב"ן אשר ראית, מוסב על המדבר, כי הוא מובדל בטעם, וכן אמר למעלה, את כל המדבר הגדול והנורא ההוא אשר ראיתם (פ' י"ט) וע"ז כתב שד"ל, ולפי ביאורו הוצרך להשמיט אשר השני: עב) עיין רש"י שמות י"ד כ', שם מבואר כל המשל: עג) ר"ל שהתיבה מקור מבנין הפעיל, והשמיטו ה"א הפעיל והטילו תנועתה על הלמ"ד וכן לכל התיבות שהביא רש"י ז"ל לדוגמא

מקורי רש"י

צג) י', ו': צד) שמות י"ד כ': צה) שמות י"ג כ"א: צו) תה' כ"ו ז': צז) ת"ב ט' ט"ו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לו זוּלָתִ֞י כָּלֵ֤ב בֶּן־יְפֻנֶּה֙ ה֣וּא יִרְאֶ֔נָּה
וְלֽוֹ־אֶתֵּ֧ן אֶת־הָאָ֛רֶץ אֲשֶׁ֥ר דָּֽרַךְ־בָּ֖הּ
וּלְבָנָ֑יו יַ֕עַן אֲשֶׁ֥ר מִלֵּ֖א אַחֲרֵ֥י יְהוָֽה׃
לז גַּם־בִּי֙ הִתְאַנַּ֣ף יְהוָ֔ה בִּגְלַלְכֶ֖ם
לֵאמֹ֑ר גַּם־אַתָּ֖ה לֹא־תָבֹ֥א שָֽׁם׃
לח יְהוֹשֻׁ֤עַ בִּן־נוּן֙ הָעֹמֵ֣ד לְפָנֶ֔יךָ ה֖וּא
יָ֣בֹא שָׁ֑מָּה אֹת֣וֹ חַזֵּ֔ק כִּי־ה֖וּא יַנְחִלֶ֥נָּה
אֶת־יִשְׂרָאֵֽל׃ רביעי לט וְטַפְּכֶם֙ אֲשֶׁ֣ר
אֲמַרְתֶּם֮ לָבַ֣ז יִהְיֶה֒ וּבְנֵיכֶ֗ם אֲשֶׁ֨ר
לֹא־יָדְע֤וּ הַיּוֹם֙ ט֣וֹב וָרָ֔ע הֵ֖מָּה יָבֹ֣אוּ
שָׁ֑מָּה וְלָהֶ֣ם אֶתְּנֶ֔נָּה וְהֵ֖ם יִירָשֽׁוּהָ׃
מ וְאַתֶּ֖ם פְּנ֣וּ לָכֶ֑ם וּסְע֥וּ הַמִּדְבָּ֖רָה

אונקלוס

לַאֲבָהָתְכוֹן: לו אֱלָהֵין כָּלֵב
בַּר יְפֻנֶּה הוּא יֶחֱזְנַהּ וְלֵהּ
אֶתֵּן יָת אַרְעָא דִּי דְרַךְ
בַּהּ וְלִבְנוֹהִי חֲלָף דִּי
אַשְׁלֵים בָּתַר דַּחַלְתָּא
דַּיְיָ: לז אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן
קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן לְמֵימַר
אַף אַתְּ לָא תֵיעוֹל תַּמָּן:
לח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵם
קֳדָמָךְ הוּא יֵיעוֹל תַּמָּן
יָתֵהּ תַּקֵּף אֲרֵי הוּא
יַחְסְנִנַּהּ לְיִשְׂרָאֵל:
לט וְטַפְלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן
לְבִזָּא יְהוֹן וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא
יָדְעוּ יוֹמָא דֵין טַב וּבִישׁ
אִנּוּן יֵעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן
אֶתְּנִנַּהּ וְאִנּוּן יֵירְתֻנַּהּ:
מ וְאַתּוּן אִתְפְּנוֹ לְכוֹן
וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא

רש"י

(לו) אשר דרך בה. חברון (עד) שנאמר ויבא עד חברון צח): (לז) התאנף. נתמלא רוגז (עה) צט): (מ) פנו לכם. אמרתי להעביר אתכם דרך רוחב ארץ אדום (עה*) לצד צפון ליכנס לארץ קלקלתם וגרמתם לכם עכוב: פנו לכם. לאחוריכם ותלכו במדבר לצד ים סוף שהמדבר שהיו הולכים בו לדרומה של הר שעיר היה מפסיק בין ים סוף להר שעיר עתה המשכו לצד הים ותסבבו את הר שעיר כל דרומה מן המערב למזרח:

אבן עזרא

לו זולתי. היו"ד נוסף כי נמצא בלא יו"ד (פג): ולו אתן את הארץ אשר דרך בה. היא חברון (פד): לז כבר ביארתי (פו) כי אפו הנו"ן מובלע בפ"א (פז) והיא בלשון ארמית נראית (פח), גם הוא סגורת כי אנפת בי (ישעי' יב א) (פט), גם בי התאנף ה' (צ) הזכיר כלב בתחלה (צא) כאשר פירשתי (צב) ואח"כ יהושע: לח העומד לפניך. הוא משרתו (צג): לט אשר לא ידעו היום. באותו היום (צד): טוב ורע. על רובם דבר הכתוב (צה):

יהל אור

„ה"א הבנין הנפעלת": (פד) במ"ב (כד יד), זולת דלת עם הארץ: (פה) כי דרך ענינו הלך מלשון דרך, ופי' שהלך בה כלב לבדו כמ"ש ויבא עד חברון (במד' יג כב): (פו) בשמות (ג ב): (פז) כי שרשו אנף עיין ביאורי שם: (פח) פי' הנו"ן נראית, כמו אנפא אנפין: (פט) וכן יאמר (צהות) ישוב אפך כי היא מגזרת כי אנפת בי: (צ) ועניינו הרות־אף: (צא) קודם יהושע: (צב) במד' (יד, כד, ול'): (צג) העמידה הוא בשירות, וכן והוא עמד עליהם (ברא' יח ח) ות"א „והוא משמש עליהון", ויש עמידה שענינו מענין כיהון, אל הכהן העומד לשרת שם (למטה יז יב): (צד) פי' באותו היום שנגזרה הגזרה לא ידעו: (צה) שלא ידעו, אבל לא על כולם כי מקצתם ידעו, כי הגזרה לא נגזרה על

מקורי רש"י

צח) במד' י"ג, כ"ב: צט) עיין רש"י למטה ד' כ"א:

מנחת יהודה

לדוגמא כאן: עד) והטעם בזה מפני ששם ענקים וערים בצורות, והוא שלא אחרי ה', כמ"ש ויהס כלב את העם וגו' לאמר עלה נעלה וירשנו אותה: עה) ר"ל שהוא פעל נגזר משם דבר אף ששרשו אנף ובעבור שלא אמר אנף בלשון קל ואמר התאנף בלשון התפעל, לכן פי' נתמלא רוגז (רוו"ה): עה*) וקשה והלא שלחו לאדום ולא נתנו להעביר אותם בגבולם, ותירץ הרא"ם אלמלא לא חטאו היה הקב"ה נותן בלב אדום לעבור בגבולו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דֶּרֶךְ יַם־סוּף׃ מא וַתַּעֲנוּ ׀ וַתֹּאמְרוּ
אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה
וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי
מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה׃
מב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא
תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי
בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם׃
מג וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם
וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ
הָהָרָה׃ מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר
הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם
כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכְּתוּ

אונקלוס

דְסוּף׃
מא וַאֲתֵיבְתּוּן
וַאֲמַרְתּוּן לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ
אֲנַחְנָא נִסַּק וּנְגִיחַ קְרָב
כְּכֹל דִּי פַקְדָנָא יְיָ
אֱלָהָנָא וְזָרֵזְתּוּן גְּבַר יָת
מָנֵי קְרָבֵהּ וְשָׁרֵיתוּן
לְמִסַּק לְטוּרָא׃
מב וַאֲמַר
יְיָ לִי אֱמַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן
וְלָא תְגִיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית
שְׁכִנְתִּי שָׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן
וְלָא תִתַּבְּרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי
דְבָבֵיכוֹן׃
מג וּמַלֵּלִית
עִמְּכוֹן וְלָא קַבֶּלְתּוּן
וְסָרֵבְתּוּן עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא
דַיְיָ וְאַרְשַׁעְתּוּן וּסְלֶקְתּוּן
לְטוּרָא׃
מד וּנְפַק אֱמֹרָאָה
דְּיָתֵיב בְּטוּרָא הַהוּא
לָקֳדָמוּתְכוֹן וּרְדַפוּ יָתְכוֹן
כְּמָא דִי נָתְזָן דַּבְּרִיתָא
וּטְרָדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד

אבן עזרא

מא ותהינו. ותאמרו הן (לו) [יא] ואל תתמה איך יבא פעל נגזר ממלה מדובקת (לז) [יב], כי כן מלת על (לח), גם פן שמצאנו אפונה (תה' פח, טז) (לט) [יג] כאשר פירשתיו (ק) [יד] וי"א שהוא מגזרת הין והטעם מדה (קא) והיא רחוק (קב): מד ויצא האמורי, הוא הכנעני כאשר פירשתי (קג): כאשר תעשינה הדבורים, כי מי שיגע אל ביתם מיד ירדפו אחריו וינשכוהו (קד): ויכתו. פירשתיו מגזרת וכתותי

רש"י

(מא) ותהינו. לי הנכו (טו) ועלינו אל המקום (ק) זה הלשון שאמרתם לשון הן כלומר נזדמנתם (טז): (מב) לא תעלו. לא עלייה תהא לכם אלא ירידה (קא): (מד) כאשר

קרני אור

בלבם, ווהו שאמר בלהליכם (רד"ק שרש רגן): [יא] וכן פחר מנחם (מחברת מנחם): [יב] כ"כ דעת דונש כי מלות הטניינים לא ישמשו בפעלים: [יג] וכ"ס דעת מנחם, וכ"ס בס' הגלוי להריק"ם ז"ל, כי הרבה נמלאים מלות הדבק שהם מלות הטניינים פעמים מצטרפים בשמוש, כמו נשאתי אימיך אפונה (תה' פח טו) שהוא מלשון פן, כי אמר המשורר עלי סמכה ממתך (שם שם ח) בי תמכה ימינך (תה' סג ט) ואה"כ אמר, נשאתי אמיך אפונה, כל ימי הייתי מפחד פן יגרמו לי עונותי, וכל שנה ושנה הייתי אומר פן יהיה כך וכך, ואפונה מלשון פן, כל עת הייתי אומר פן ופן, וכן יתכן להיות ותהינו מן הן ווזכים זה הפנו ועלינו: [יד] ואו"ת ושריתון למיסק לטורא, ופי' רמ"ל

יהל אור

פחותים מעשרים שנה, ובני י"ח וי"ט כמה ידעו רק רובם שהיו קטנים הם לא ידעו: (לו) וכן פי' הרמב"ם מלשון הן, כלומר אמרתם הננו ועלינו: (לז) כן קורין המלה שהיא מקשרת הענין, והיא מודבקת למלה שאחריה, ויקשה כי ותהינו הוא פעל איך יבוא מגזרת הן: (לח) ויתרץ כי כן מלת על, והמלה „אעלה" הוא מגזרת על: (לט) והוא מגזרת פן: (ק) עיין פי' הה' בתה' שם: (קא) כן הוא בבעלי התוס' שהיו אומרים מטפה נתמלא הין, מדבר מועט נתמלאת סאתם, כלומר בשביל דבר מועט כעס הקב"ה עלינו: (קב) עיין רש"י ז"ל ובמנחת יהודה: (קג) במד' (יד כה), עיין באמרי שם: (קד) המשיל האמורי לדבורים, כי אלה לא ימתינו שיושיט אדם ידו בכוורת, רק תיכף בקרבו אל מקום

מנחת יהודה

טו) פעל נגזר ממלת הן, והתי"ו שימושית, סימן לנוכחים:
טז) פי' נזדמנתם לעשות כך, וכאילו אמרו בפירוש הן:

מקורי רש"י

ק) במד' י"ד מ' מדרש אגדה: קא) ספרי, תנחומא ב'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אתכם בשעיר עד־חרמה: מה ותשבו ותבכו לפני יהוה ולא־
שמע יהוה בקלכם ולא האזין
אליכם: מו ותשבו בקדש ימים
רבים כימים אשר ישבתם: ב א ונפן

אונקלוס

חרמה: מה ותבתון
ובכיתון קדם יי ולא קביל
יי צלותכון ולא אצית
למליכון: מו ויתבתון
ברקם יומין סגיאין
כיומיא די יתבתון:
א ואתפנינא ונטלנא
למדברא ארח ימא דסוף

רש"י

תעשינה הדבורים. מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכם מיד מתים (עח) קב): (מה) ולא שמע ה' בקולכם כביכול עשיתם מדת רחמיו כאילו אכזרי (עט) קג): (מו) ותשבו בקדש ימים רבים. י"ט שנה שנאמר כימים אשר ישבתם בשאר המסעות והם היו ל"ח שנה (פ) י"ט מהם עשו בקדש וי"ט שנה הולכים ומטורפים וחזרו לקדש (פא) כמו שנאמר ויניעם במדבר קד). כך מצאתי בסדר עולם קה): (א) ונפן ונסע

אבן עזרא

(תה' פט כד) (קה): עד חרמה. מקום (קו) או שם הפעל (קז): מו ותשבו בקדש. קדש ברנע (קח): ימים רבים כימים אשר ישבתם. ברגול הארץ (קט) [טו] ואם טען טוען המרגלים ישבו לבדם (קי) [טז] הנה כן כמספר הימים

יהל אור

תחנותם יצאו גדודים לקראתו: (קה) עיין פי' הח' ז"ל (במד' יד מה) שכתב ששרשו כתת, וכן דעת הרד"ק: (קו) וכן פי' הח' ז"ל (במד' שם): (קז) ופי' על שהחרימום עיין פי' הח' ז"ל שם ובבאורי: (קח) אשר במדבר פארן, וקדש זה היתה תכונתו בתחלת גבול אדום כמו שאמר הכתוב והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך (במד' כ טז), וקדש ברנע אשר במדבר פארן נזכרת (במד' לד ד, למעלה א ב וי"ט, למטה ב יד) ועיין בפי' הח' ז"ל (במד' כ א) ובבאורי שם, כי היו שני קדש, האחת במדבר צין, והשנית במדבר פארן: (קט) פי' עד ששבו המרגלים, ומספר הימים אשר תרו את הארץ היו ארבעים יום, וכל הארבעים יום ישבו בנ"י בקדש לחכות בוא התרים, והשם ית' חשב להם יום לשנה, וישבו בקדש שנים רבים קרוב לארבעים שנה, ערך ל"ח או ל"ט שנים, ובשאר המסעות היו שנה או שנתים, וכן פי' הח' ז"ל (קהלת ט ב) וז"ל שם „והנכון כי מקדש הלכו המרגלים (פי' מקדש ברנע) ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב (היא קדש שבמדבר צין) והנה כל השנים היו במדבר קדש, וזה פירושו, ותשבו בקדש ימים רבים, כימים אשר ישבתם עד שוב התרים, כענין מספר הימים אשר תרתם את הארץ, כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום" (פי' שהיו סמוכים לא"י): (קי) הח' ז"ל יפרש כאן פעל ישב, להוראת העכוב והמשך המרובה, ויפרש כימים אשר ישבתם, שהוא מוסב על המרגלים, שנתעכבו המרגלים בדרכם, ויתרץ להטוענים שיאמרו

קרני אור

(פתרון סמלות) ענין אסיפה וקבוץ, ותרגם גדוד (ברא' מט, יט) משרית, וכן לכל חיל פרעה (שמות יד כח) לכל משרית פרעה, והנל"ב פי' התרגום שהוא מלשון התחלה, וכדרך הפעל שרי להוב כשיבא בפיעל שהוראתו כשם יהל כשבאים בעברית בהפעיל שהוראתו התחלת הפעולה, ופי' הכתוב לדעת הת"א לשון הננו שהוא מלשון הנה המורה על הזריזות: [טו] והמבקר טען על הח' ז"ל, וכתב „אם כפי דעתו מהו הלכו שאר המסעות" (פי' שאר המסעות אשר מקדש ברנע עד ערבות מואב) ור"א האמרון (כתר תורה) יאמר שדעת הח' ז"ל בפי' אלת ימים, אין הרצון בו שנים, אלא ימים ממש, שישבו בקדש ברנע אחר שוב המרגלים ארבעים יום, ולא קימו גזרת השם שאמר פנו וסעו, ע"כ אמר ותשבו בקדש ימים רבים, עיין יהל אור שפי' דעתו ומה שקבלתי מפי' בקבלת שכן דעתו שם ובעל סכתר לא ראה פי' בקהלת: [טז] וע"ז כתב שד"ל „דעת ראב"ע איננה אלא שבוש, כי המרגלים הלכו ולא ישבו, ועוד א"כ ישבו בקדש מ' שנה, והמבאר הביא לברי ראב"ע והוא כמקיים אותם", והרשב"ם פי' כימים אשר ישבתם, „כלומר כמו שאתם יודעים". וכן פי' הרדי"א, כימים אשר ישבתם, ר"ל יהיה מה שיהיה אין צורך בזכרם, כי היה נודע להם מספרם:

מקורי רש"י

הוספה לפי' שלם: קב) ספרי, תנחומא ב' הוספה לפי' שלם מדרש אגדה: קג) ספרי תנחומא ב' הוספה לפי' שלם: קד) במד' ל"ב י"ג: קה) פ"ח, מגילה כ"א, א':

מנחת יהודה

עח) פי' בשורה שמכה את האדם מרוב חלישות שבה אף הם אעפ"י שהם חלשים שתמיד כשהיו נוגעים בכם מיד מתים אעפ"י כן הכו אתכם בשעיר עד חרמה (חזקוני): עט) פי' לפי שכתוב ה' שהוא מדת רחמים, ולמה מזכירי על הפורעניות, ומזה דייק רש"י הכי: פ) כי שילוח המרגלים היה בשנה שניה, ובתחלת מ' באו לארץ: פא) רש"י מסדר עולם, ובסדר עולם שלפנינו ליתא „שחזרו לקדש" וכן לא היה זה בהס"ע שהיה לפני רב"ת (במד' ל"ג ב') ועיין בהערות ותקונים לסד"ע לידידי הרה"ח מ' בער ראטנער (סד"ע פ"ח הערה כ', וכ"א) מה שביאר בזה, וכן כתב הרה"ח מ' אברהם ברלינר (זכור לאברהם) „וחזרו לקדש" ליתא בסד"ע שלפנינו, ורק בכ"י אחד אשר באאקספארד ועיין בנ"א פ' לך שהעתיק מסד"ע כמו שהוא ברש"י „וי"ט היו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה אֵלָי וַנָּסָב אֶת־הַר־שֵׂעִיר
יָמִים רַבִּים: ס חמישי ב וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי לֵאמֹר: ג רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר
הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה: ד וְאֶת־הָעָם צַו
לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אֲחֵיכֶם
בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִירְאוּ
מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד: ה אַל־תִּתְגָּרוּ
בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד
מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו

אונקלוס

כמא די מליל יי עמי
ואקפנא ית טורא דשעיר
יומין סגיאין: ב ואמר יי
לי למימר: ג סגי לכון
דאקפתון ית טורא הדין
אתפניו לכון צפונא:
ד וית עמא פקד. למימר
אתון עברין בתחום
אחוכון בני עשו דיתבין
בשעיר וידחלון מנכון
ותסתמרון לחדא: ה לא
תתגרון בהון ארי לא אתן
לכון מארעהון עד מדרך
פרסת רגלא ארי ירתא
לעשו יהבית ית טורא.

אבן עזרא / רש"י

אשר תרתם את הארץ (קיא): ה אל תתגרו המדברה. אילו לא חטאו א) היו
בם. כמו יגרה מדון (משלי כח, כה) (א) עוברים דרך הר שעיר ליכנס לארץ מן
דרומו לצפונו ובשביל שקלקלו הפכו לצד המדבר שהוא בין ים סוף לדרומו של הר
שעיר והלכו אצל דרומו מן המערב למזרח דרך ים סוף דרך יציאתן ממצרים ג) שהוא
במקצוע דרומית מערבית משם היו הולכים לצד המזרח: ונסב את הר שעיר. כל
דרומו עד ארץ מואב ג): (ג) פנו לכם צפונה. סובבו לכם לרוח מזרחית מן
הדרום לצפון פניכם לצפון ד) נמצא הולכים את רוח המזרחית וזהו שנאמר ויבא ממזרח
שמש לארץ מואב א): (ד) ונשמרתם מאד. ומהו השמירה אל תתגרו בם ה):
(ה) עד מדרך כף רגל. אפילו מדרך כף רגל ו) כלומר אפילו דריסת הרגל איני
מרשה לכם בארצם שלא ברשות ומדרש אגדה ב) עד שיבא יום דריסת כף רגל על הר
הזיתים שנאמר ועמדו רגליו וגו' ג): ירשה לעשו. מאברהם ד). עשר עממין נתתי לו ז)
שבעה לכם וקיני וקניזי וקדמוני הן עמון ומואב ושעיר אחת מהם ח) לעשו והשתים
לבני לוט בשכר שהלך אחו למצרים ושתק על מה שהיו אומרים ח*) על אשתו אחותו

יהל אור

הלא המרגלים לבדם ישבו, פי' שרק המרגלים התעכבו, והאיך יאמר על כל בנ"י אשר ישבתם: (קיא) והם לא תרו את הארץ, רק המרגלים תרו ובכל זאת יאמר תרתם, כי שלוחו של אדם כמותו:
(א) ענינו התערב הריב, תרגום וסכסכתי מצרים (ישעי' יט ב) ואגרי מצראי:

מנחת יהודה

חוזרין ובשורפין וחוזרו לקדש, שנאמר ויניעם במדבר" וכפירוש רש"י כאן: א) פי' שחטאם גרם להם שלא נתן הקב"ה בלב מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו: ב) פי'

מקורי רש"י

א) סוף' י"א י"מ: ב) תנחומא ב' הוספה לפ' דברים סימן ו' ז: ג) זכריה י"ד ד': ד) עיין ב"ר פמ"ד כ"ג ב:

שהיו הולכין אז לצד מזרח עד בואם לים סוף, כך היו הולכים גם עתה שהניחו דרכם הקצר שהיה להם ללכת מדרום לצד צפון ברחבה של ארץ אדום להכנס משם לא"י והלכו בדרך יציאתם ממצרים לים סוף שהיתה ממערב למזרח אף כאן היו הולכים בדרוםה של ארץ אדום בארכה שהיא ממערב למזרח עד שבאו לגבול מואב (רא"ם): ג) ולא עד בכלל, ופי' לבד מארץ מואב: ד) צווי זה לא היה לאלתר, עד שנגמרו לסבב כל ארץ אדום ומואב, וה"ק עתידים אתם לפנות דרך צפון, ובתוך כך ואת העם צו וגו' והם חשבו לפנות מיד ולפיכך שלחו לו ליטול רשות לעבור (חזקוני): ה) כי אחר שיאמר וייראו מכם, למה מזהירם שישמרו מאוד לכן יפרש שהצווי הוא שישמרו מלהתגרות בם: ו) דער ועד בכלל: ז) כדכתיב (בראש' ט"ו, י"ט כ' כ"א) ב: ח) והוא שעיר: ח*) צ"ל על מה שהיה אומר (ז"ל):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר: ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ
מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם
תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם: ז כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה
יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל
הַזֶּה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר: ח וַנַּעֲבֹר מֵאֵת
אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר
ס פסקא באמצע פסוק וַנֵּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ
מִדְבַּר מוֹאָב: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי
אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר בָּם

דְשֵׂעִיר: ו עֲבוּרָא תִזְבְּנוּן
מִנְהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן
וְאַף מַיָּא תִּכְרוּן מִנְהוֹן
בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוּן: ז אֲרֵי
יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ בְּכָל עוֹבַד
יְדָךְ סְפַק לָךְ צָרְכָּךְ
בְּמֵהָכָךְ לְמַדְבְּרָא רַבָּא
הָדֵין דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין
מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ
בְּסַעְדָּךְ לָא חֲסַרְתָּא
פִּתְגָם: ח וַעֲבַרְנָא מִקֳּדָם
אֲחוּנָא בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין
בְּשֵׂעִיר מֵאֹרַח מֵישְׁרָא
מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיוֹן גָּבֶר
וְאִתְפְּנֵינָא וַעֲבַרְנָא אֹרַח
מַדְבְּרָא דְמוֹאָב: ט וַאֲמַר
יְיָ לִי לָא תְצוּר עַל מוֹאֲבָאֵי
וְלָא תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד
עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן

רש"י

היא ה) עשאו כבנו ט): (ו) תכרו. לשון מקח י) וכן אשר כריתי לי ו) שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה ז): (ז) כי ה' אלהיך ברכך. לפיכך לא תכפו יא) (ס"א תכפרו) יב) את טובתו להראות כאילו אתם עניים אלא הראו עצמכם עשירים יג): (ח) ונפן ונעבור. לצד צפון יד) הפכנו פנים להלוך רוח מזרחית: (ט) ואל תתגר בם. לא אסר להם על מואב אלא מלחמה טו) אבל מיראים היו אותם טז) ונראים להם כשהם מזויינים לפיכך כתיב ויגר מואב מפני העם ט) שהיו שוללים

אבן עזרא

כענין תנועה ושבוש (ב) [א]: ו אכל תשברו מאתם. אם ירצו למכור (ג) וי"א כי המלה בתיומה (ד) והטעם כי אין להם צורך למאכל ולמשתה אלה השנים שעברו, והעד על

יהל אור

(ב) שיתגרה בדעתו לעשות מדון ותנועה להלחם עם שכנגדו: (ג) כי לא היה להם צורך לקנות אך אם ירצו למכור תקנו מאתם: (ד) פי' וכי צריכין אתם לקנות אכל ומים מאתם, והלא אינכם חסרים כלום:

קרני אור

[א] והרד"א פי' שלא יכוונו לא לירש את הארץ, ולא להכות את העם, ולא לשלול שלל, וזהו אל

מקורי רש"י

ה) ברא' טו יט עיין ב"ר פ' כ"ב: ו) ברא' נ' ה': ז) ר"ה כ"ו א' סוטה י"ג א' ירושלמי תענית פ"ג: ח) ב"ק ל"ח ב' נזיר כ"ג ב', הוריות י', ב' ועיין רש"י במד' ל"א, ב': ט) במד' כ"ב ג'.

מנחת יהודה

ט) הרשב"ם ז"ל, והמעמר, ושד"ל דעתם בזה שאין אלו אותו אדום שנטו ישראל מעליו, ואם תאמר והיכן מצאנו לחלק בין אדום ובין עשו? יאמר שד"ל, כי הכתוב עצמו חילק ביניהם, כי שם (במד' כ' י"ד) הזכיר מלך אדום, וכאן לא הזכיר מלך אלא בני עשו, ואחר שמצאנו אז נבהלו אלופי אדום (שמות ט"ו, ט"ו) יש לנו לומר כי קצת מבני עשו היו תחת מלך אדום, וקצתם חפשים, ועליהם אלופים, והם למיעוטם לא מלאם לבם למנוע את ישראל מעבור בגבולם, ואמנם מה שכתוב ברשב"ם זה פי' רבינו, אבל לי הצעיר אין נראין דבריו בזה וכו', נראה לי ברור שאינם דברי הרשב"ם, אלא תוספת שהוסיפו אחרים בגליון, ואולי הם דברי הסופר המעתיק עכ"ל, ועיין בקרן שמואל שכתב ג"כ שהוא הוספה מאיזה תלמיד: י) וכן ת"א: יא) לא תהיו כפויי טובה: יב) כ"ת גי' הרא"ם, ופי' שלא תכפרו בטובה שנתן לכם: יג) וכ"ה (במד"ר פי"ט) אמר להם משה לישראל התירו להם כיסכם שלא יאמרו עבדים היו וכו': יד) כמו שנצטוו פנו לכם צפונה, והוא כשנסעו מאובות: טו) כמו שכתוב, ואל תתגר בם מלחמה: טז) פי' ישראל היו מיראים את המואבים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ
יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר
יְרֻשָּׁה׃ י הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ
עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כַּעֲנָקִים׃
יא רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כַּעֲנָקִים
וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים׃
יב וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים
וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם
מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־
נָתַן יְהוָה לָהֶם׃ יג עַתָּה קֻמוּ

אונקלוס

לָךְ מֵאַרְעֵהּ יְרֻתָּא אֲרֵי
לִבְנֵי לוֹט יְהָבִית יָת
לְחָיַת יְרֻתָּא׃ י אֵימְתָנֵי
מִלְקַדְמִין יְתִיבוּ בַהּ עַם
רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא׃
יא גִּבָּרָאֵי מִתְחַשְׁבִין אַף
אִנּוּן כְּגִבָּרָאֵי וּמוֹאֲבָאֵי
קָרַן לְהוֹן אֵימְתָנֵי׃
יב וּבְשֵׂעִיר יְתִיבוּ חֹרָאֵי
מִלְקַדְמִין וּבְנֵי עֵשָׂו
תָּרְכִנּוּן וְשֵׁיצִינּוּן
מִקֳּדָמֵיהוֹן וִיתִיבוּ
בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא דִּי עֲבַד
יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא יְרֻתְּתֵהּ
דִּיהַב יְיָ לְהוֹן׃ יג כְּעַן

אבן עזרא

כן (ה) כי ד׳ אלהיך ברכך (ו) [ב]: ט נתתי את ער. סואב (ז) ויתכן שלקחה סיחון וחזרה למואב באחרונה (ח): י האמים. פירשתיו (ט) ספר הכתוב כי מואב לקח ער מיד האמים: יא רפאים. פירשתיו (י): יב החורים. הם

רש״י

ובוזזים אותם יז) אבל בבני עמון נאמר ואל תתגר בם י) שום גרוי בשכר צניעות אמם שלא פרסמה על אביה כמו שעשתה הבכירה שקראה שם בנה מואב יא): ער. שם המדינה: (י) האמים לפנים וגו׳. אתה סבור שזו ארץ רפאים שנתתי לו לאברהם יח) לפי שהאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים יט) הורשתי מפני בני לוט והושבתים תחתם כ): (יא) רפאים יחשבו וגו׳. רפאים היו נחשבין אותם אימים כא) כענקים הנקראים רפאים כב) ע״ש שכל הרואה אותם ידיו מתרפות יב): אמים. ע״ש שאימתם מוטלת על הבריות יג) וכן ובשעיר ישבו החורים ונתתים לבני עשו: (יב) יירשום. לשון הווה כג) כלומר נתתי בהם כח שיהיו מורישים אותם והולכים:

קרני אור

תמגהו בס: [ב] עיין רמב״ן מה שפי׳ בזה:

יהל אור

(ה) ובכד״ק „והעד אלה השנים שעברו על כן״: (ו) ולכך סמך לו, כי ה׳ אלהיך ברכך בכל מעשה שנה לא הסרת דבר: (ז) והוא שם המדינה: (ח) הא׳ ז״ל יתרץ הרי הכתוב יאמר כי לבני לוט (הם מואב) נתתי את ער ירושה, והנה לקחה סיחון, ויפרש שיתכן שלקחה סיחון והזרה למואב באחרונה, והיתה לו לעולם, ולפ״ז יאמר ירושה: (ט) בראש׳ (יד ה), שים מהם אימה: (י) בבראשית שם, שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם מתים:

מנחת יהודה

המואבים: יז) עיין רמב״ן (במד׳ כ״ה י״ח) שאזהרת אל תצר את מואב היתה מוקדמת למצות צרור את המדינים ויתמה שם על לשון האגדה שאמרו בבבא קמא, אל תצר את מואב, וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות, אלא נשא משה ק״ו בעצמו, אמר ומה מדינים שלא באו אלא לסייע למואב, אמרה תורה צרור את המדינים וגו׳ עיי״ש: יח) כמו שכתוב, ואת החתי ואת הפריזי ואת הרפאים (בראי ט״ו כ׳): יט) שישבו בו: כ) והושבתי את בני לוט תחתם: כא) יפרש כיון דלאו ארץ רפאים היא למה נקרא רפאים, ויבאר כי רפאים היו נחשבים אותם אימים: כב) כי ענקים נקראו ג״כ רפאים: כג) ר״ל מנקוד בחיר״ק ולא בקמ״ץ, וכל

מקורי רש״י

י) למטה פ׳ י״ט: יא) עיין רש״י בראש׳ י״ט ל״ז, ובמקורי רש״י ששם ציינתי, ילקוט תת״מ: יב) ב״ר פכ״ו ז׳: יג) ב״ר פכ״ו ז׳.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר
אֶת־נַחַל זָרֶד׃ יד וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־
הָלַכְנוּ ׀ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־
עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זֶרֶד שְׁלֹשִׁים
וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר
אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה
כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם׃ טו וְגַם
יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב
הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם׃ טז וַיְהִי כַאֲשֶׁר־
תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת
מִקֶּרֶב הָעָם׃ ס יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ יח אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל
מוֹאָב אֶת־עָר׃ יט וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי

אונקלוס

קוּמוּ וְעִבַרוּ לְכוֹן יָת
נַחְלָא דְזֶרֶד וַעֲבַרְנָא יָת
נַחְלָא דְזֶרֶד׃ יד וְיוֹמַיָּא דִי
הֲלֵכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה עַד
דִי עֲבַרְנָא יָת נַחְלָא דְזֶרֶד
תְּלָתִין וְתַמְנֵי שְׁנִין עַד
דְּסָף כָּל דָּרָא גֻּבְרֵי מְגִיחֵי
קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא
כְּמָא דִי קַיֵּים יְיָ לְהוֹן׃
טו וְאַף מְחָא מִן קֳדָם יְיָ
הֲוָת בְּהוֹן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן
מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא עַד
דִשְׁלִימוּ׃ טז וַהֲוָה כַּד
שְׁלִימוּ כָּל גֻּבְרֵי מְגִיחֵי
קְרָבָא לִמְמָת מִגּוֹ עַמָּא׃
יז וּמַלִּיל יְיָ עִמִּי לְמֵימָר׃
יח אַתְּ עָבַר יוֹמָא דֵין יָת
תְּחוּם מוֹאָב יָת לְחָיַת׃
יט וְתִתְקָרַב לָקֳבֵל בְּנֵי עַמּוֹן
לָא תְצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא

רש"י

(טו) היתה בם. למהר ולהומם בתוך מ' שנה שלא יגרמו לבניהם עוד להתעכב במדבר: (טז) ויהי כאשר תמו וגו' (יז) וידבר ה' אלי וגו'. אבל משילוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפ' [זו] כד) וידבר אלא ויאמר ללמדך יד) שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתיחד עמו הדבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל כד*): אנשי המלחמה. מבן עשרים שנה היוצאים בצבא: (יח) אתה עובר היום את גבול

אבן עזרא

בני שעיר החורי (יא): טו להמם. מפעלי הכפל מבנין הקל (יב) [ג]: טז ויהי כאשר תמו. דבק עם וידבר ד' אלי (יג) כמו ויהי ככלות משה לכתוב (למטה לא כד) (יד) גם ויהי ביום דבר ה' (שמות ו כח) (טו) ורבים כן, והטעם ויהי כאשר תמו הם (טז), אמר השם שנעבור את גבול ער: יט וקרבת מול בני עמון. פירוש ובקרבך אליהם (יז) [ד]:

יהל אור

(יא) בראשית (לו כ): (יב) ושרשו „המם" ופי' להום הומם: (יג) וכן פי' רש"י: (יד) דבק עם פ' שאחריו ויעו: (טו) דבק עם פסוק שאחריו וידבר וגו': (טז) פי' כאשר תמו הם למות, אחרי שמתו כולם: (יז) ואין זה

קרני אור

[ג] שרש המם לפעמים מורה השמדה כמו אכלני הממני (ירמי' נא לד) ולפעמים פיזור בלבד, וברקים רב ויהמם (תה' יח טו) והמותי את כל העם (שמות כג כז) (שד"ל): [ד] אבל לא הגיעו אל מקומם שהרי ארצם במזרחה של

מקורי רש"י

יד) מכילתא בא, ספרא ריש ויקרא, תענית ל', ב', ירושלמי תענית פ"ג ה"ד, ילקוט תת"ט:

מנחת יהודה

דבר הוה ורגיל להיות נופל בו בין לשון עבר בין לשון עתיד: כד) כ"ה גי' בעל הזכרון, ויפרש כלומר דוקא בפרשה זו, ואעפ"י שכתוב כמה פעמים וידבר אחר שלוח המרגלים, הואיל ובפרשה זו זכרם כולם בלשון אמירה, גלה לנו שבשום אחד מהם לא נתיחד עמו בדבור: כד*) עיין (ב"ב קכ"א א') לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכו' יום שכלו בו מתי מדבר, דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא היה הדבור עם משה, שנאמר ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ד' אלי לאמר, אלי היה הדבור

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־תִּתְגָּר בָּם כִּי
לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה
כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃ כ אֶרֶץ
רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים
יָשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ
לָהֶם זַמְזֻמִּים׃ כא עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם
כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם
וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם׃ כב כַּאֲשֶׁר
עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר
אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם
וַיִּירָשֻׁם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם עַד הַיּוֹם
הַזֶּה׃ כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים
עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר

אונקלוס

תִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְהוֹן
קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן
מֵאַרְעָא בְנֵי עַמּוֹן לָךְ
יְרֻתָּא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט
יְהַבְתַּהּ יְרֻתָּא׃ כ אַרְעָא
גִּבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא אַף הִיא
גִּבָּרָאֵי יְתִיבוּ בַהּ
מִלְּקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרַן
לְהוֹן חֻשְׁבָּנֵי׃ כא עַם רַב
וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא
וְשֵׁיצְנוּן יְיָ מִקֳּדָמֵיהוֹן
וְתָרֵכְנוּן וִיתִיבוּ
בְּאַתְרֵיהוֹן׃ כב כְּמָא דִּי
עֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין
בְּשֵׂעִיר דִּי שֵׁיצִיאַת חוֹרָאֵי
מִקֳּדָמֵיהוֹן וְתָרֵכְנוּן
וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַד
יוֹמָא הָדֵין׃ כג וְעַוָּאֵי
דְּיָתְבִין בִּדְפִיחַ עַד עַזָּה
קַפּוֹטְקָאֵי דִּנְפָקוּ

אבן עזרא

אל תצרם. מפעלי הכפל (יח): ואל תתגר בם. מבנין התפעל מנחי הלמ"ד ה"א (יט): כ זמזמים. מלה מתוקנת על משפט לשון הקדש (כ)* [ה], כמו האחשדרפנים (אסתר ח ט) (כא): כא וישמידם ה'. ספר הכתוב, כי השם השמיד אחרים מפני המואבים, ונתן להם הארץ לירושה כהר שעיר לעשו: כג וטעם עד עזה כי היא היתה לפלשתים, וכבר היתה בין אברהם ובין אבימלך ברית

רש"י

מואב וגו' מול בני עמון. מכאן שארץ עמון לצד צפון כה): (כ) ארץ רפאים תחשב. ארץ רפאים נחשבת אף היא לפי שהרפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא שנתתי לאברהם: (כג) והעוים היושבים בחצרים וגו'. עוים מפלשתים הם טו) שעמהם הם נחשבים בספר יהושע שנאמר חמשה סרני פלשתים העזתי והאשדודי והאשקלוני והגתי והעקרוני והעוים טז) ומפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך יז) לא

קרני אור

ארץ עוג מלך הבשן (חזקוני): [ה] ומלת זמזומים בלה"ק ע"ש משבת ותחבולות מלחמות עיין רמב"ן וחזקוני, וכן ת"א חושבני, מענין זמם, וככפל הפ"א והעי"ן לחזק:

יהל אור

לווי לקרב אליהם, רק פי' כשתתקרב אליהם: (יח) ושרשו צרר ענין מצור, או ענין דחק: (יט) ושרשו גרה, והלמ"ד של פעל היא ה"א הנחה:

(כ) מלת „זמוס" היא בלשון מואב, והוסיף עליה משה יו"ד מ"ם כמשפט לה"ק, כשמדבר בל"ר מוסיפין על המלה יו"ד מ"ם, סי' הרבים: (כא) שהיא מלשון פרס והוסיפו על מלת „אחשדרפן" יו"ד מ"ם סימן

מנחת יהודה

מקורי רש"י

הדבור, ועיין רשב"ם שפי' שם, ולכך עשו ימי משתה טו) עיין חולין ס', ב'; טז) יהושע י"ג ג': יז) כרש"י כ"א ושמחה על הדיבור שחזר למשה, וביאר שם עוד, כ
הדבור לא היה עם משה פה אל פה כבתחלה, אבל אם הוצרכו לדבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים היה מדבר על יד כלאך או באורים ותומים וכו': כה) אבל לא הגיעו אל מקומם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הִשְׁמִידֻם וַיֵּשְׁבוּ תַחְתָּם: כד קוּמוּ
סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה
נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן
הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ
וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה: כה הַיּוֹם הַזֶּה
אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי
הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם אֲשֶׁר
יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ:
כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר
קְדֵמוֹת אֶל־סִיחוֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן
דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר: כז אֶעְבְּרָה
בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא
אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול: כח אֹכֶל
בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם

אונקלוס

מִקַּפּוּטְקִיָא שֵׁיצִנוּן וִיתִיבוּ
בְּאַתְרֵיהוֹן: כד קוּמוּ טוּלוּ
וְעִבָרוּ יָת נַחְלָא דְאַרְנוֹן
חֲזִי דִמְסָרִית בִּידָךְ יָת
סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן
אֱמֹרָאָה וְיָת אַרְעֵהּ שָׁרֵי
תָּרֵכוּתֵהּ וְאִתְגָּרֵי
לְמֶעְבַּד עִמֵּהּ קְרָבָא:
כה יוֹמָא הָדֵין אֲשָׁרֵי לְמִתַּן
זֵיעְתָךְ וְדַחְלְתָךְ עַל אַפֵּי
עַמְמַיָּא דִּי תְּחוֹת כָּל
שְׁמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ
וִיזוּעוּן וְיִדְחֲלוּן מִן
קֳדָמָךְ: כו וְשַׁלְחִית
אִזְגַּדִּין מִמַּדְבְּרָא
דִּקְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן
מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָמֵי
שְׁלָמָא לְמֵימָר: כז אֶעְבַּר
בְּאַרְעָךְ בְּאָרְחָא בְּאָרְחָא
אֵיזִיל לָא אֶסְטֵי יַמִּינָא
וּשְׂמָאלָא: כח עֲבוּרָא
בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּן לִי וְאֵיכוּל
וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי

רש"י

יכלו ישראל להוציא ארצם מידם (כו) והבאתי עליהם כפתורים (כז) והשמידום וישבו תחתם ועכשיו אתם מותרים לקחתם מידם (יח): (כה) תחת כל השמים. למד שעמדה חמה למשה ביום מלחמת עוג (ס"א סיחון) ונודע הדבר תחת כל השמים (יט): (כו) ממדבר קדמות. אע"פ שלא צוני המקום לקרוא לסיחון לשלום למדתי ממדבר סיני מן התורה שקדמה לעולם (כח) (כ) כשבא הקב"ה ליתנה לישראל חזר אותה על עשו

אבן עזרא

אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראש' כא כג) והכתוב ספר כי העוים לקחו עזה (כב): כד החל רש. מירושה (כג) [ו]: כו ממדבר קדמות. לפי דעתי הוא הנקרא מדבר מתנה (כד): כז בדרך. הידוע (כה): כח אכל בכסף תשברני ואכלתי. אם

יהל אור

הרבים: (כב) פי' כי העוים היו פלשתיים, והם לקחו עזה, ואחר כך באו כפתורים היוצאים מכפתור והשמידו העוים וישבו תחתם וישראל לקחוה מן הכפתורים, כמו שפי' רש"י ז"ל: (כג) ורשו ירש, ופי' לרשת את ארצו: (כד) וכד"ק, וממדבר מתנה (במד' כא יח): (כה) בעבור פתחות הבי"ת בדרך כמו בהדרך

קרני אור

[ו] וכן פי' הרמב"ן, ודעת אונקלס מלשון גירושין:

מקורי רש"י

כ"ד: יח) עיין חולין סס: יט) ע"ז כ"ה א'. תענית כ', א', ברייתא דל"ב מדות מדה ו', מדרש אגדה ילקוט תת"ט: כ) תנחומא ב' בתוספה לפ' דברים סי' י' ילקוט סקה

מנחת יהודה

כו) ודעת הרמב"ן שהעוים הם החוים, וכ"ה דעת רבותינו בעלי התוס' והעי"ן והחי"ת מתחלפות: כז) שהם מבני מצרים: כח) לפי שלא מצינו מקום ששמו מדבר קדמות, וברבותינו בעלי התוס', ממדבר קדמות, מן המקום שהיה מדבר קדם שהוציא להם הקב"ה המים מן הסלע, לכך קורהו מדבר קדמות, לפי שמקדם היה מדבר. ועתה הוא למוצאי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃ כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃ ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה׃ ס ששי

אונקלוס

וְאֶשְׁתֵּי לְחוֹד אֶעְבַּר בְּרַגְלָי׃ כט כְּמָא דִי עֲבַדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאָבָאֵי דְיָתְבִין בִּלְחָיַת עַד דְאֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַיְיָ אֱלָהֲנָא יָהֵב לָנָא׃ ל וְלָא אֲבִי סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא לְמֶעְבַּר בִּתְחוּמֵהּ אֲרֵי אַקְשִׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵהּ וְתַקִּיף יָת לִבֵּהּ בְּדִיל לְמִמְסְרֵהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין׃

רש"י

וישמעאל וגלוי לפניו שלא יקבלום ואעפ"כ פתח להם בשלום אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. ד"א ממדבר קדמות (כא) ממך למדתי שקדמת לעולם (כה*) יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי (כב) במתון: (כט) כאשר עשו לי בני עשו. לא לענין לעבור את ארצם (כט) אלא לענין מכר אוכל ומים (ל): עד אשר אעבור את הירדן. מוסב על העברה בארצך (לא):

אבן עזרא

הוצרכתי (כו): כט כאשר עשו לי בני עשו, יש מפרשים כי פירושו על אכל בכסף תשבירני (כז) א"כ הוא מה יעשו עם יושבי ער שהם מואבים (כח) והכתוב אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם (למטה כג ה) (כט) והוצרכו לפירוש זה (ל), בעבור שאמר מלך אדום לא תעבור בי (במד' כ יח) (לא) ולפי דעתי שפירושו על טעם בדרך נלך כאשר עשו לי בני עשו שסבבו הר שעיר בדרך (לב) וכן כתוב אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר (לג), רק המלך שהוא מלך אדום לא עזבם שיעברו דרך מדינתו, כי משם היה מקום ארץ כנען קרוב (לד) ולכן עברו על ער כי כן כתוב (לה) ורבים אמרו (לו), הם לא קדמו רק ישראל

יהל אור

ופי' בדרך הכבושה לכל הולכי דרך: (כו) מפני שהיה להם המן, וכן פי' רב"ח: (כז) וכן פי' רש"י ז"ל וכן פי' החזקוני: (כח) שהם לא עשו כן: (כט) ובעמון ומואב דבר הכתוב: (ל) הי"מ הוצרכו לפי' זה, לפרש שהוא מוסב לענין מכר אוכל ומים, ולא לענין עבור בארצו: (לא) ועשו הוא אדום א"כ אין לפרש על העברה בארצך: (לב) ופי' כאשר עשו לי בני עשו שהניחו לי דרך לעבור שסבבנו הר שעיר בדרך: (לג) וכן פי' רב"ח, כי בני עשו רצו בדבר זה שיעברו דרך ארצם, גם המלך שלהם מלך אדום היה רוצה בכך: (לד) וזה הוא לשון המלך שאמר „לא תעבור בי", כלומר בדרך מדינתי, אבל בדרך ארצם לא היתה מניעה לא מצד המלך ולא מצד העם: (לה) אתה עובר היום את גבול מואב את ער (פ' יח): (לו) הוא דעת המפרשים הראשונים:

מנחת יהודה

למוצאי מים: : כמ"י) ובז"ל „שקדמת לעולמך": כט) כי עשו הוא אדום, ואדום לא רצה להעבירם כמו שכתוב וישלח ישראל מלאכים אל מלך אדום וגו' ולא שמע מלך אדום וגם אל מלך מואב שלח ולא אבה (שופ' י"א י"ז): ל) ופי' שלא אמר משה על העברה אלא על מכירת לחם ומים שמכרו להם בני עשו: לא) ולא על אוכל בכסף הסמוך לו:

מקורי רש"י

בשם שילמדנו מדרש אגדה ועיין שבת פ"ט א': כא) תנחומא ב' בתוספתא שם ילקוט שם: כב) שמות ה' א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי
תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ
הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ׃
לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־
עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה׃ לג וַיִּתְּנֵהוּ
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־
בָּנָו בניו קרי וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ׃ לד וַנִּלְכֹּד
אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם
אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף
לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד׃ לה רַק הַבְּהֵמָה
בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר
לָכָדְנוּ׃ לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־
נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־
הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר

אונקלוס

לא וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזִי שָׁרֵיתִי
לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יָת סִיחֹן
וְיָת אַרְעֵהּ שְׁרִי לְתָרְכוּתֵהּ
לְמֵירַת יָת אַרְעֵהּ׃
לב וּנְפַק סִיחֹן לְקַדָּמוּתָנָא
הוּא וְכָל עַמֵּהּ לְאַגָּחָא
קְרָבָא לְיָהַץ׃ לג וּמַסְרֵהּ
יְיָ אֱלָהַנָא קֳדָמָנָא וּמְחֵינָא
יָתֵהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל
עַמֵּהּ׃ לד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל
קִרְווֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא
וְגַמַּרְנָא יָת כָּל קִרְוֵי
גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא לָא
אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁזֵב׃ לה לְחוֹד
בְּעִירָא בַּזָּנָא לָנָא וַעֲדֵי
קִרְוַיָּא דִּי כְבַשְׁנָא׃
לו מֵעֲרֹעֵר דִּי עַל כֵּיף
נַחְלָא דְאַרְנוֹן וְקַרְתָּא דִּי
בְנַחְלָא וְעַד גִּלְעָד לָא
הֲוַת קַרְתָּא דִּי תְקֵיפַת
מִנָּנָא יָת כֹּלָּא מְסַר יְיָ

רש"י

(לא) החלותי תת לפניך. כפה שר של אמוריים של מעלה תחת רגליו של משה והדריכו על צוארו לב) כג): (לב) ויצא סיחון. לא שלח בשביל עוג לעזור לו ללמדך שלא היו צריכין זה לזה לג): (לג) ואת בניו. בנו כתיב שהיה לו בן גבור כמותו לד): (לד) מתים. אנשים. בביזת סיחון נאמר בזזנו לנו כד) לשון ביזה שהיתה חביבה עליהם ובוזזים איש לו וכשבאו לביזת עוג כבר היו שבעים ומלאים והיתה בזויה בעיניהם ומקרעין ומשליכין בהמה ובגדים ולא נטלו כי אם כסף וזהב לכך נאמר בזונו לנו לשון בזיון כך נדרש

אבן עזרא

קנו מהם (לז) [ז]: לא החלותי. בפתחות ה"א הבנין בעבור אות הגרון (לח) וכן העירותיהו בצדק (ישעיה מה יג) (לט): לג ונך. חסר נו"ן השרש (מ): לד מתם.

יהל אור

(לז) פי' הם לא קדמו, שלא באו לקראת ישראל להוליך להם לחם ומים טרם ישאלו מהם, אבל הם מכרו להם וישראל קנו מהם: (לח) שלאחריה: (לט) ג"כ בפת"ח בעבור אות הגרון: (מ) כי שרשו נכה וזה הנו"ן הוא נו"ן האית"ן, וחסר נו"ן השרש:

קרני אור

[ז] עיין רמב"ן (דברים כג ס), מה שהשיג ע"ז, ועיין סכוה"ק מה שביאר בזה:

מקורי רש"י

כג) תנחומא ב' דברים ס': כד) פי' ל"ס:

מנחת יהודה

לב) וזה ידייק מלשון החילותי, שהוא לשון מרוה וחולי שאין נראה לפרשו לשון התחלה, כדלא כתב עתה אחל, ויפרש החילותי לשון עבר, כלומר ראה החלשתיהו וכפיתי אותו לפניך (רע"ב): לג) כי היו חזקים: לד) ובמדרש אגדה, בנו כתיב מלמד שלא היה לו בן גבור כמוהו, ועיין הערה ס' שם שכתב שיש לתקן שם, שהיה לו בן גבור כמוהו, ועיין תנחומא ב' חקת אות נ"ה בנו כתיב שהיה לו בן קשה כמנו, ועיין הערת שפ"ג

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שגבה ממנו את־הכל נתן יהוה
אלהינו לפנינו: לז רק אל־ארץ
בני־עמון לא קרבת כל־יד נחל
יבק וערי ההר וכל אשר־צוה
יהוה אלהינו: ג א ונפן ונעל דרך
הבשן ויצא עוג מלך־הבשן
לקראתנו הוא וכל־עמו למלחמה
אדרעי: ב ויאמר יהוה אלי אל־
תירא אתו כי בידך נתתי אתו
ואת־כל־עמו ואת־ארצו ועשית לו
כאשר עשית לסיחן מלך האמרי
אשר יושב בחשבון: ג ויתן יהוה
אלהינו בידנו גם את־עוג מלך־
הבשן ואת־כל־עמו ונכהו עד־

אלהנא קדמנא: לז לחוד
לארעא בני עמון לא
קרבתא כל כיף נחלא
יובקא וקרוי טורא וכל
די פקיד יי אלהנא:
א ואתפנינא וסלקנא ארח
מתנן ונפק עוג מלכא
דמתנן לקדמותנא הוא
וכל עמה לאגחא קרבא
אדרעי: ב ואמר יי לי לא
תדחל יתה ארי בידך
מסרית יתה וית כל עמה
וית ארעה ותעבד לה
כמא די עבדתא לסיחון
מלכא דאמוראה די יתב
בחשבון: ג ומסר יי
אלהנא בידנא אף ית
עוג מלכא דמתנן וית
כל עמה ומחנוהי עד
דלא אשתאר לה משזב:

אבן עזרא

בני אדם (מא) [ח]: לו שגבה. מגזרת ונשגב ה' לבדו (ישעיה ב יא) (מב): לז אל ארץ בני עמון. שהיא היום בידם (מג) כאשר פירשתיו (מד): לא קרבת כל יד. מקום (מה), כמו יד הירדן (במד' יג כט) (מו): ג השאיר לו. כל אחד מישראל (א) והוא פעל עבר (ב):

רש"י

בספרי בפ' וישב ישראל בשטים כה): (לז) כל יד נחל יבק. כל אצל נחל יבק לה): וכל אשר צוה ה' אלהינו. שלא לכבוש הניחנו: (א) ונפן ונעל. כל צד צפון הוא עלייה א) א): (ב) אל תירא אותו. ובסיחון לא הוצרך לומר אל תירא אותו אלא מתיירא היה משה שלא תעמוד לו זכות ששמש לאברהם א*) ב) שנאמר ויבא הפליט ג) והוא עוג ד):

קרני אור

[ח] מלת מתים, קבוץ לרבים כמו אנשים אישים גברים, ולא בא יחיד ממנו, ולא נמצא לשון מתים כי אם על מיעוט אנשים, אם שאין כן באנשים שהוא לרב ומעט, וי"מ שהוא אמר לאנשים שפלי ערך, ולדעת שד"ל מלת מתים יש בה (א) כי היה נ"ל השאירו בל"ר: (ב) עיין למטה (ז כד):

יהל אור

(מא) וכן ת"א ויונ"ע גבריא: (מב) ענינו חזק תקף ורוממות: (מג) וכן [illegible] פי' החזקוני שהיא עכשיו בידם: (מד) במדבר (כא כד): (מה) מקום שאצל הנחל: (מו) וכן ויד תהיה לך (למטה (כג יד):

מנחת יהודה

שפ"נ שם: לז) מפני שידו של אדם היא אצלו קרא כל אצל יד: א) וכן פי' רש"י (במד' ל"ד י"א) עה"פ וירד הגבול: א*) וכ"ה בג' (נדה ס', ב') מכדי סיחון ועוג אחי הוו וכו' מ"ש מעוג דקמסתפי ומ"ש מסיחון דלא קמסתפי, אמר ר' יוחנן אמר רשב"י בתשובתו של אותו צדיק (פי' שהוצרך הקב"ה להשיב שלא יירא ממנו) אתה יודע מה היה בלבו, אמר שמא תעמוד לו זכות אברהם וכו':

מקורי רש"י

כה) במד' כ"ה א' ועיין ילקוט תת"ט: א) עיין רש"י במד' ל"ד י"א: ב) עיין רש"י במד' כ"א ל"ד: ג) בראש' י"ד י"ג: ד) עיין פ' י"א, ועיין ב"ר פמ"ח מ', ילקוט תת"י:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד׃ ד וַנִּלְכֹּד
אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה
קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם
שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת
עוֹג בַּבָּשָׁן׃ ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת
חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד
מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד׃ ו וַנַּחֲרֵם
אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ
חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים
וְהַטָּף׃ ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל
הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃ ח וַנִּקַּח בָּעֵת
הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל
אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃ ט צִידֹנִים יִקְרְאוּ
לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־

ד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְווֹהִי
בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא הֲוָת
קִרְתָּא דִּי לָא נְסַבְנָא
מִנְּהוֹן שִׁתִּין קִרְוִין כָּל בֵּית
פְּלַךְ טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא
דְעוֹג בְּמַתְנָן׃ ה כָּל אִלֵּין
קִרְוִין כְּרִיכָן מַקְּפָן שׁוּר
רָם דִּילְהֶן דָּשִׁין וְעַבְּרִין
בַּר מִקִּרְוֵי פַּצְחַיָּא סַגִּי
לַחֲדָא׃ ו וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן
כְּמָא דִּי עֲבַדְנָא לְסִיחוֹן
מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן גְּמַר כָּל
קִרְוֵי גֻּבְרַיָּא נְשַׁיָּא
וְטַפְלָא׃ ז וְכָל בְּעִירָא
וַעֲדֵי קִרְוַיָּא בַּזָּנָא לָנָא׃
ח וּנְסַבְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא
יָת אַרְעָא מִיְּדָא תְּרֵין
מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא מִנַּחְלָא דְאַרְנוֹן
עַד טוּרָא דְחֶרְמוֹן׃
ט צִידוֹנָאֵי קָרַן לְחֶרְמוֹן
סְרִיוֹן וֶאֱמוֹרָאֵי קָרַן לֵהּ

רש"י

(ד) חבל ארגב. מתרגמינן בית פלך טרכונא וראיתי תרגום ירושלמי במגלת אסתר ה) קורא לפלטין טרכונין ג) למדתי חבל ארגוב הפרכיא היכל מלך ג) כלומר שהמלכות נקראת על שמה וכן את הארגוב דמלכים אצל היכל מלך הרגו פקח בן רמליהו לפקחיה ד) למדתי שכך נקראת שם הפרכיא ה): (ה) מערי הפרזי. פרוזות ופתוחות בלא חומה וכן פרזות תשב ירושלים ו): (ו) החרם. לשון הוה ו) הלוך וכלות: (ח) מיד. מרשות: (ט) צידנים יקראו לחרמון וגו'. ובמקום אחר (בפרשת ואתחנן)

אבן עזרא

ד חבל ארגוב. דברי המתרגם ארמית ידועים (ג) וי"א שהוא שם אדם היה בחלקו שירושת אביו זה החבל (ד) וי"א כי האל"ף נוסף (ה) והוא מגזרת, ורגבים ידובקו (איוב

יהל אור

(ג) כן ת"א "בית פלך טרכונא" עיין רש"י: שיש לו מדה מסוערת, ולפי שהגלה חלק בחבל, נקרא (ד) הכל הוא "תאר "למדה" הנמדד בחבל המחוז כן: (ה) ובל"ק "וי"א שהוא שם, כי האל"ף

מקורי רש"י

א) תרגום שני לאסתר א': ב) וכריס ב' פ': ג) באסתר שני (א' ג') בנו טרכוניה בבית מלכותיה

מנחת יהודה

רשם פ' ביום, מותבת בנו טרכונא דמלכותא דילי, זהפי' מן טרכונא בל"פ ארמון בית המלך: ג) ופי' האפרכיא הוא היכל מלך: ד) במלכים ב' (ט"ו כ"ה), ושם כתוב בעת שהרג פקח לפקחיה "ויכהו בשמרון בארמון בית המלך את ארגב ואת האריה" ופי' רש"י ז"ל שם, "כל ארמוב- לשון פלטין החשובין וכל טרכונין בלשון ארמי, פלטין החשובין למלכות בארמון הגדול אשר אצל הארגוב", והנה בכל חומשים הנדפסים כתוב בהם "הרגו פקח למנחם" ומ"ס הוא: ה) שם עיר החשובה: ו) מקור מבנין הפעיל ומשמש בלשון

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לוֹ שְׂנִיר׃ י כֹּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־
הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה
וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃
יא כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר
מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ
בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן
תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת
רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ׃ יב וְאֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא
מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי
הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָרְאוּבֵנִי

אונקלוס

טוּר תַּלְגָּא: י כֹּל קִרְוֵי
מֵישְׁרָא וְכָל גִּלְעָד וְכָל
דְּמַתְנָן עַד סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי
קִרְוֵי מַלְכוּתָא דְעוֹג
בְּמַתְנָן: יא אֲרֵי לְחוֹד עוֹג
מַלְכָּא דְמַתְנָן אִשְׁתְּאַר
מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא הָא עַרְסֵהּ
עַרְסָא דְפַרְזְלָא הֲלָא הִיא
בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּשַׁע
אַמִּין אָרְכַּהּ וְאַרְבַּע אַמִּין
פְּתָיַהּ בְּאַמַּת מַלָּךְ: יב וְיָת
אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא
בְּעִדָּנָא הַהִיא מֵעֲרֹעֵר דִּי
עַל נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וּפַלְגוּת
טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְווֹהִי
יְהָבִית לְשִׁבְטָא דִּרְאוּבֵן

אבן עזרא

לא לה) (ו) בדרך רחוקה (ז): יא באמת איש. באמת כל אדם (ח) והנה הוא כפול (ט) ולא יתכן להיות באמתו (י) כי מה בא הכתוב ללמד (יא) ועוד שלא יהיה בצלם אדם

רש"י

הוא אומר ז) ועד הר שיאן הוא חרמון ח) הרי לו ארבעה שמות ז) למה הולרכו לכתוב להגיד שבח א"י שהיו ארבע מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא ח): שניר. הוא שלג בלשון אשכנז ובלשון כנען ט): (יא) מיתר הרפאים. שהרגו אמרפל וחביריו בעשתרות קרנים והוא פלט מן המלחמה שנאמר ויבא הפליט ט) זהו עוג י): באמת איש. באמת עוג י) יא): (יב) ואת הארץ הזאת ירשנו בעת ההוא. האמורה למעלה יא) מנחל ארנן ועד הר חרמון: מערער אשר על נחל ארנון. אינו מחובר לראשו של מקרא אלא לסופו על

יהל אור

נוסף": (ו) הם גוטי העפר, ופי' הה' ז"ל שם שחלקי הארץ ידובקו, וע"כ נקרא חלק הארץ ע"ש זה: (ז) ויבאר שהפי' הוא בדרך רחוקה: (ח) וכן פי' רב"ה והחזקוני, באמת כל איש: (ט) מדת עוג היה כפול ממדת כל אדם, ועיין קרני אור: (י) כן פי' רש"י ז"ל, באמת עוג עצמו, וכן ת"א באמת מלך, ופי' הרמב"ן ז"ל דעתו ג"כ שהוא באמת עוג עצמו, וכן תרגם יוב"ע „באמתא דגרמיה": (יא) כי אחרי שלא ידענו מדת אמתו כמה היתה לא נודע מדתו, ובד"ק „כי בא הכתוב ללמד":

מנחת יהודה

בלשון הוה: ז) חרמון, שריון, שניר, שיאון: ח) ואחד' שמות הם שמות המלכים שרצו כאו"א שיקראו על שמו: ט) וברש"י כ"י הדבור מחובר עם שלמעלה הימנו, „וזו אומרת על שמי יקרא וזו שניר ע"ש שלג וכו'", ונראה שפי' כן עבור שת"א „טור תלגא" (רוו"ה) לשון כנען הוא שפת סלאוויש, כאשר כבר הוכיחו רבים, ובפרט החכם רא"א הרכבי בספרו „היהודים ושפת הסלאווים" ובעת יש להראות עוד על הנוסחא האחרת אשר מצאתי בכ"י אחד „שם שלג באשכנז בלשון כנען" ולפענ"ד היא הנוסחא הישרה אשר במשך הזמן נשתנה (לקוטים שבסוף הס' זכור לאברהם) ועיין בס' הואיל משה שיבאר הד' שמות ודעתו כי שפת הכנענים היתה לה"ק עיי"ש: י) כת"א ויוב"ע ועיין קרני אור הערה ס': יא) אין פירושת הארץ הזאת שהיא מערוער וכו', אלא כך פירושה, ואת הארץ הזאת האמורה למעלה מנחל ארנון ועד הר חרמון: היתה

מקורי רש"י

ז) ספרי עקב, חולין ס' ב': ח) למטה ד' מ"ח: ט) ברא', י"ד, י"ג: י) תנחומא ה' חקת אות כ"ס, תנחומא ב' חקת אות כ"ס, נדה ס"א סע"א, ב"ר פמ"ב מ' במד"ר פי"ט ל"ב, מדרש אגדה: יא) עיין מדרש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּלְגָדִי: יג וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן
מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט
הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־
הַבָּשָׁן הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים:
יד יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־
חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי
וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ
אֶת־הַבָּשָׁן חַוֺּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה:
שביעי טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד:
טז וְלָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד
וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל
וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן:

ולשבטא דגד: יג ושאר
גלעד וכל דמתנן
מלכותא דעוג יהבית
לפלגות שבטא דמנשה
כל בית פלך טרכונא
לכל מתנן ההוא מתקרי
ארעא גבריא: יד יאיר בר
מנשה נסיב ית כל בית
פלך טרכונא עד תחום
גשוראה ואפקירוס
וקרא יתהון על שמה ית
מתנן כפרני יאיר עד
יומא הדין: טו ולמכיר
יהבית ית גלעד:
טז ולשבטא דראובן
ולשבטא דגד יהבית מן
גלעד ועד נחלא דארנן
גו נחלא ותחום ועד
יובקא דנחלא תחום בני

רש"י

נתתי לראובני ולגדי אבל לענין ירושה עד הר חרמון היה יב) : (יג) ההוא יקרא ארץ רפאים. היא אותה שנתתי לאברהם יג) : (טז) תוך הנחל וגבל. כל הנחל ועד מעבר לשפתו יד) כלומר עד ועד בכלל ויותר מכאן :

אבן עזרא

כלל (יב) [ט] : יד יאיר בן מנשה. פירשתיו שהוא מבני יהודה (יג) [י] : הגשורי והמעכתי. שני גוים (יד) : טו ולמכיר. מפורש (טו) : טז תוך הנחל וגבול. שלו וכן והירדן

יהל אור

(יב) אם נאמר שארך גופו תשע אמות מאמתו, לא היה בצורת אדם כלל : (יג) כן פי' הא' ז"ל (במד' לב מא) שהוא ממשפחת יהודה, כי כן כתוב, כי חצרון לקח בת מכיר בן מנשה והוליד ממנה שגוב, ושגוב הוליד את יאיר שהיו לו הערים בערי הגלעד, ונקרא על שם משפחת אמו „בן מנשה" : (יד) שני אומות, אף שאמר גבול לשון יחיד : (טו) במד' (לב לט) :

קרני אור

קצת הוראה על הכח והגבורה : [ט] פירוש הא' ז"ל כאן באמרו והנה הוא כפול וכו', לא יובן כ"א בהעתיקי מה שכתב הרמב"ם ז"ל (מורה נבוכים מ"ג החלק השני) עם קצת ביאור, ויתאים לפי' הא' ז"ל כאן, וז"ל „ואין מטת כל אדם כשעורו בשוה, שאינו כבגד ילבשנו, אבל המטה הגיה לעולם יותר גדולה מן האיש הישן עליה, והנהוג הידוע היותה יותר ארוכה מן האיש כשעור שלישית ארכו, ואם היה ארך המטה הזאת תשע אמות, יהיה אורך הישן עליה לפי הנהוג בערך המטות שש אמות או יותר מעט (ר"ל כי סתם כל אדם גבהו שלש אמות, וזה היה גבהו שש אמות שהוא כפל מאדם אחר) ואמרו באמת איש, רוצה בו באמת איש ממנו ר"ל משאר האדם לא שהיה זה באמת עוג, כי כל איש הוא נערך האיברים על הרוב (ואם היה זה באמת עוג לא היה עוג נערך האיברים) ויאמר שארך עוג היה כפול ארך אחד משאר האדם או קרוב מעט, וזה בלא ספק מזרות אישי המין, אלא שאינו נמנע בשום פנים" עכ"ל : [י] עיין ברדי"א מה שהשיג ע"ז וכתב, ולפי הפי' למנשה בנים יאיר ומכיר, וזכר איך נחלקת ביניהם המתנה ומה שכתב הראב"ע שזה יאיר בן מנשה היה משבט יהודה, ואין צורך שפעמים רבות היו שני אנשים שמותם אחד ויתחלפו בכנויים, ועם היות שנמצא בבני יהודה שם יאיר, הנה לא קראוהו שם יאיר בן מנשה, כמו שקראו את זה להיותו משבט מנשה :

מנחת יהודה

יב) היתה מגעת עד הר חרמון : יג) כמ"ש (ברא' ט"ו כ') : יד) וגם יותר נתן להם, עד יבק הנחל :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת
וְעַד יָם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת
אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה: יח וָאֲצַו
אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ
לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־
בְּנֵי־חָיִל: יט רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם
וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם
יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם:
מפטיר כ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה | לַאֲחֵיכֶם
כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר

אונקלוס

עַמּוֹן: יז וּמֵישְׁרָא וְיַרְדְּנָא
וּתְחוּמֵהּ מִגְּנוֹסַר וְעַד
יַמָּא דְמֵישְׁרָא יַמָּא
דְמִלְחָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ
מְרָמָתָא מַדִּינְחָא:
יח וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא
הַהִיא לְמֵימַר יְיָ אֱלָהֲכוֹן
יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא
לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין תַּעְבְּרוּן
קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא:
יט לְחוֹד נְשֵׁיכוֹן וְטַפְלְכוֹן
וּבְעִירְכוֹן יְדַעְנָא אֲרֵי
בְּעִיר סַגִּי לְכוֹן יִתְּבוּן
בְּקִרְוֵיכוֹן דִּי יְהָבִית לְכוֹן:
כ עַד דִּי יְנִיחַ יְיָ לַאֲחֵיכוֹן
כְּוָתְכוֹן וְיֵירְתוּן אַף אִנּוּן יָת
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵב
לְהוֹן בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא
וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירֻתְּתֵהּ דִּי

רש"י

(יז) מכנרת. מעבר הירדן המערבי היה ונחלת בני גד מעבר הירדן המזרחי ונפל בגורלם רוחב הירדן כנגדה ועוד מעבר שפתו עד כנרת (טו) וזהו שנאמר והירדן וגבול הירדן ומעבר לו: (יח) ואצו אתכם. לבני ראובן וגד היה מדבר (טז): לפני אחיכם. הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם (יב) שנאמר וטרף זרוע אף קדקד (יג): חסלת פרשת אלה הדברים

אבן עזרא

ונבול (טז): יח ואצו אתכם. עם בני ראובן וגד ידבר (יז), בעבור שהיו בכלל ישראל (יח), אמר אתכם, ולא אותם (יט) והפך זה, ויצו משה את הלוים, לקוח את ספר התורה (למטה לא כה כו) (כ) כי אנכי ידעתי את מריך (שם שם כז) (כא) איננו מדבר עם הלוים, רק עם כל ישראל (כב) ובעבור היות הלוים בכלל דבר אליהם (כג):

יהל אור

(טז) פ' י"ז, פירושו ג"כ והגבול שלו: (יז) פי' תחלה דבר עם הכלל, ואח"כ דבר עם הפרט: (יח) פי' ולפי שהיו בכלל ישראל: (יט) כי הי"ל אותם: (כ) הנה ייחד תחלה הדבור עם הלוים: (כא) ואמר אח"כ, כי אנכי ידעתי את מריך: (כב) והלויים בכללם: (כג) והמה זה הפך ממה שכתב כאן, כי שם דבר תחלה עם הפרט והם הלוים ואח"כ עם הכלל:

מנחת יהודה

טו) פי' כנרת זו לצד מערב של ירדן, מאחר שנחלת גד לפאת מזרח הירדן, נמצא שנמשכה נחלתו ממזרח הירדן על פני רחבו, ועוד מעבר הירדן והלאה לפאת מערב הירדן עד כנרת וזהו הירדן וגבול, שפי' הירדן עצמו הוא מכלל הנחלה וגם מעבר לו עד כנרת: טז) וכן פי' הראב"ע:

מקורי רש"י

אגדה, פס"ז:יב) עיין רש"י במד' ל"ב י"ז: יג) למטה ל"ג כ':

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

נָתַתִּי לָכֶם: כא וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוֵּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה: כב לֹא תִּירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם: ס ס ס

יְהָבִית לְכוֹן: כא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חָזְיָן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעְבֵּד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דִּי אַתְּ עָבַר לְתַמָּן: כב לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵהּ יְגִיחַ לְכוֹן: ס ס ס

ק"ה. מלכי"ה סימן. ומפטירין חזון ישעיהו בישעי' סי' א':

דברים ג ואתחנן

אונקלוס

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר: כד אֲדֹנָי יְהוִה אַתָּה

כג וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר: כד יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרֵיתָא

רש"י

(כג) ואתחנן. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם א) א) אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון ב) אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי ג): בעת ההוא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר ג) ג): לאמר. זה אחד משלשה מקומות ד) שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו ד): (כד) אדני ה'. רחום

אבן עזרא

כג ואתחנן. הטעם וכבר התחננתי (א) [א] כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו (לעיל פי' כא) בעבור כי אינני עובר עמכם, כי התחננתי לשם לעבור עמכם (ג), בעבור כי לגדולת השם אין חקר, וחדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג כג): כד אתה החלות. אמר חכם מהחכמים (ג) [א*] אתה החלות

יהל אור

(א) והרי"ו בקמ"ץ שהוא עבר, וכן פי' הרמב"ן, רמז לעת הגזרה, וע"ז כתב הרדי"א יקשה מאוד איך לא נזכרה שמה התפלה והתחנה הזאת ונזכרה בכאן עיי"ש, ועיין (למטה אות ט): (ב) וה' השיב לי רב לך (פ' כו) ולזה צויתיו: (ג) פי', בעבור כי לגדולת ה' אין חקר, וחדשים לבקרים רבה

קרני אור

[א] וע"ז כתב שד"ל, אין צורך לדברי הראב"ע שאמרו וכבר התחננתי, כי ואת יהושע צויתי שאמור למעלה, איננו במצות ה' פרטית, אלא שהורה שהזכיר משה את יהושע מעין המאורע, עיניך הרואות, כן יעשה, לא תיראום, ואעפ"י שידע משה כי יהושע עתיד להכניס את ישראל לארץ לא מנע עצמו מן הרחמים, ובפרט כי לא נקם לעבור כמנהיג, אלא אעברה נא, אפילו כהדיוט, גם היה אפשר שיכנס משה לארץ ויתחיל הכבוש וימות, ויהושע ישלים הכבוש, ועניין וכו את יהושע וחזקהו ואמצהו, הוא מה שעשה משה לבסוף לפני כל העם, לא ההוראה שלמעלה שלא היתה אלא בינו לבינו: [א*] כ"ה לשון הספרי (ספרי פנחס פי' קלד) משה חכם גדול אב החכמים, ושם (פי' קלה) משה חכם חכמים גדולים:

מקורי רש"י

א) ספרי, דב"ר פ"ב א': ב) שמות ל"ג י"ט: ג) ספרי: ד) ספרי כאן, ספרי פנחס פי' קל"ד דב"ר פ"ב ו' ועיין

מנחת יהודה

א) ולפירושו נראה שהנו"ן האחרונה במקום ס"ס: ב) וכ"ה (ילקוט תתי"א) וברבותינו בעלי התוס' יחשוב רק שמונה: ג) פי' לאחר שכבש סיחון ועוג והתחיל להלחם בעממין שנתנו לישראל חשב שמא בטלה הגזרה והכתוב הזה דבק עם הפרשה של מעלה שהזכיר לשני המלכים אלה (רב"ח): ד) ולעיל (במד' י"ב י"ג) יחשוב רש"י ארבעה מקומות, וכאן שלשה, עיין ההצר החרשה מהרה"ג מ' שאול ז"ל אב"ד מאמשטרדם מה שביאר בזה ובספרי, זה אחד מן הדברים שאמר משה לפני המקום הודיעני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נָתַ֖תִּי לָכֶֽם׃ כא וְאֶת־יְהוֹשׁ֣וּעַ צִוֵּ֔יתִי בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא לֵאמֹ֑ר עֵינֶ֣יךָ הָרֹאֹ֗ת אֵת֩ כָּל־אֲשֶׁ֨ר עָשָׂ֜ה יְהוָ֤ה אֱלֹהֵיכֶם֙ לִשְׁנֵי֙ הַמְּלָכִ֣ים הָאֵ֔לֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂ֤ה יְהוָה֙ לְכָל־הַמַּמְלָכ֔וֹת אֲשֶׁ֥ר אַתָּ֖ה עֹבֵ֥ר שָֽׁמָּה׃ כב לֹ֖א תִּֽירָא֑וּם כִּ֚י יְהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם ה֖וּא הַנִּלְחָ֥ם לָכֶֽם׃ ס ס ס

יְהָבִית לְכוֹן׃ כא וְיָת יְהוֹשֻׁעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָךְ חָזְיָן יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעְבֵּד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דִּי אַתְּ עָבַר לְתַמָּן׃ כב לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵהּ יְגִיחַ לְכוֹן׃ ס ס ס

ק"ה. מלכי"ה סימן. ומפטירין חזון ישעיהו בישעי' סי' א':

דברים ג ואתחנן

אונקלוס

כג וָאֶתְחַנַּ֖ן אֶל־יְהוָ֑ה בָּעֵ֥ת הַהִ֖וא לֵאמֹֽר׃ כד אֲדֹנָ֣י יְהוִ֗ה אַתָּ֤ה

כג וְצַלֵּיתִי קֳדָם יְיָ בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר׃ כד יְיָ אֱלֹהִים אַתְּ שָׁרֵיתָא

רש"י

(כג) ואתחנן. אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם א) א) אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון ב) אמר לו בלשון ואתחנן. ד"א זה אחד מעשרה לשונות שנקראת תפלה כדאיתא בספרי ג): בעת ההוא. לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר ג) ג): לאמר. זה אחד משלשה מקומות ד) שאמר משה לפני המקום איני מניחך עד שתודיעני אם תעשה שאלתי אם לאו ד): (כד) אדני ה'. רחום

אבן עזרא

כג ואתחנן. הטעם וכבר התחננתי (א) [א] כי כאשר הזכיר יהושע ואמר צויתיו (לעיל פ' כא) בעבור כי אינני עובר עמכם, כי התחננתי לשם לעבור עמכם (ג), בעבור כי לגדולת השם אין חקר, וחדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג כג): כד אתה החלות. אמר חכם מהחכמים (ג) [א*] אתה החלות

יהל אור

(א) והדי"ו בקמ"ץ שהוא עבר, וכן פי' הרמב"ן, רמז לעת הגזרה, וע"ז כתב הרדי"א יקשה מאוד איך לא נזכרה שמה התפלה והתחנה הזאת ונזכרה בכאן עיי"ש, ועיין (למטה אות ט): (ב) וה' השיב לי רב לך (פ' כו) ולזה צויתיו: (ג) פי', בעבור כי לגדולת ה' אין חקר, וחדשים לבקרים רבה

קרני אור

[א] וע"ז כתב שד"ל, אין צורך לדברי הראב"ע שאמרתי וכבר התחננתי, כי ואת יהושע צויתי שאמור למעלה, איננו במלות ה' פרטית, אלא הסדר שהזכיר משה את יהושע מצין שאמרו, עיניך הרואות, כן יעשה, לא תיראום, ואעפ"י שידע משה כי יהושע עתיד להכניס את ישראל לארץ לא מנע עצמו מן הרחמים, ובפרט כי לא נקם לעבור כמנהיג, אלא אעברה נא, אפילו כהדיוט, גם היה אפשר שיכנס משה לארץ ויתחיל הכבוש וימות, ויהושע ישלים הכבוש, ועניין וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו, הוא מה שעשה משה לבסוף לפני כל העם, לא הצווי שלמעלה שלא היתה אלא בינו לבינו: [א*] כ"ה לשון הספרי (ספרי פנחס פי' קלד) משה מכם גדול אב שהחכמים, ושם (פי' קלה) משה מכם חכמים גדולים:

מקורי רש"י

א) ספרי, דב"ר פ"ב א': ב) שמות ל"ג י"ט: ג) ספרי: ד) ספרי כאן, ספרי פנחס פי' קל"ח דב"ר פ"ב ו' ועיין

מנחת יהודה

(א) ולפירושו נראה שהנו"ן האחרונה במקום מ"ם: (ב) וכ"ה (ילקוט תתי"א) וברבותינו בעלי התוס' יחשוב רק שמונה: ג) פי' לאחר שכבש סיחון ועוג והתחיל להלחם בעמונים שנתנו לישראל חשב שמא בטלה הגזרה והכתוב הזה דבק עם הפרשה של מעלה שהזכיר לשני המלכים אלה (רב"ח): ד) ולעיל (במד' י"ב י"ג) יחשוב רש"י ארבעה מקומות, וכאן שלשה, עיין ההצר החרשה מהרה"ג מ' שאול ז"ל אב"ד מאמשטרדם מה שביאר בזה ובספרי, זה אחד מן הדברים שאמר משה לפני המקום הודיעני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־
גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־
אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה
כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ׃ כה אֶעְבְּרָה־
נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב
הַזֶּה וְהַלְּבָנֹן׃ כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי
לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר

אונקלוס

לְאַחֲזָאָה יָת עַבְדָּךְ יָת
רְבוּתָךְ וְיָת יְדָךְ תַּקִּפְתָּא
דִּי אַתְּ הוּא אֱלָהָא
דִּשְׁכִנְתָּךְ בִּשְׁמַיָּא
מִלְּעֵלָּא וְשַׁלִּיט בְּאַרְעָא
וְלֵית דְּיַעְבֵּד כְּעוֹבָדָיךְ
וּכְגִבְּרָתָךְ׃ כה אֶעְבַּר כְּעַן
וְאֶחֱזֵי יָת אַרְעָא טַבְתָּא
דִּי בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא טוּרָא
טָבָא הָדֵין וּבֵית מַקְדְּשָׁא׃
כו וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ עֲלַי
בְּדִילְכוֹן וְלָא קַבִּיל מִנִּי
וַאֲמַר יְיָ לִי סַגִּי לָךְ לָא

אבן עזרא

להראות את גדלך בשמים ובארץ במעשים שנוהג העולם בם (ד): ואת ידך החזקה. באותות שנעשו על ידו (ה), עד שנודע בעולם כי אין אל כי אם הוא לבדו, והטעם תקיף בשמים (ו) ששם המלאכים והצבא (ז) ובארץ ששם החיות ובני אדם: כמעשיך. שהם כולם בחכמה: וכגבורתך. ביכולת (ח) וטעם

רש״י

בדין ה) ה): אתה החלות להראות את עבדך. פתח להיות עומד ומתפלל אע״פ שנגזרה גזירה אמר לו ממך למדתי שאמרת לי ועתה הניחה לי ו) וכי תופס הייתי בך אלא לפתוח פתח שבי היה תלוי להתפלל עליהם כמו כן הייתי סבור לעשות עכשיו ו) ז): את גדלך. זו מדת טובך ח) וכן הוא אומר ועתה יגדל נא כח ה׳ ז) ט): ואת ידך. זו ימינך שהיא פשוטה לכל באי עולם י): החזקה. שאתה כובש ברחמים את מדת הדין החזקה יא): אשר מי אל וגו׳. איך דומה למלך בשר ודם יב) שיש לו יועצין וסנקתדרין ח) הממחין בידו כשרוצה לעשות חסד ולעבור על מדותיו אתה אין מי ימחה בידך אם תמחול לי ותבטל גזירתך. ולפי פשוטו אתה החלות להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג ס). כדכתיב ראה החלותי תת לפניך יג) הראני מלחמת ל״א מלכים י): (כה) אעברה נא. אין נא אלא לשון בקשה יד): ההר הטוב הזה. זו ירושלים יא): והלבנון. זה בית המקדש יב) טו): (כו) ויתעבר ה׳. נתמלא חימה יג) טז): למענכם.

יהל אור

המונתך, אמר חכם החכמים (הוא משה רבינו ע״ה) אתה החלות: (ד) והם מדת טובך כמה שלוה אותו על בני עשו ועמון ומואב שלא יתגרו בם מלחמה וכן פי׳ הרדי״א:

(ה) וכ״ה (ספרי) אלו עשר מכות שהביא הקב״ה על המצרים במצרים: (ו) כי אל פי׳ תקיף: (ז) ששם שכלים הנפרדים וצבא השמים: (ח) והם כיבוש סיחון

מנחת יהודה

הודיעני אם אתה עושה לי, או אין אתה עושה לי: ס) כי שם של ה׳ הוא מדת רחמים, ואדני הוא מדת הדין ויפרש רחום בדין, שאף בשעת הדין הוא רחום, ועיין ברמב״ן כה שהעיר ע״ז כי השם הראשון הוא כתיב באל״ף דל״ת, והשני הוא כתוב ביו״ד ה״א, שבו אמר כל מקום שנאמר ה׳ זו מדת רחמים אלהים זו מדת הדין; אבל השמות הנזכרים כאן אדון במדת רחמים: ו) והרמב״ן יפרש אתה החלות על מראית הסנה, ונמשך אחריו רבינו נסים בדרש ואתחנן, ושאמר זה להגיד כמו שהראהו מראית הסנה מבלי שהיה מוכן ולא ראוי אליה, כן יעשה עמו החסד הזה, אעפ״י שיהיה בלתי ראוי לקבלו אבל זה כלו בלתי נכון (רדי״א) עיי״ש אבל לא מדעתם הוציאו המאמר הזה, כי כן הוא וספרי פנחס פי׳ קל״ד): ז) וכתיב ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך: ח) פי׳ יועץ וכ״ה (ב״ר פ״ח ב׳) משל למלך שהיו לו סנקתדרון, וכן (שם פמ״ט ב׳) למלך שהיו לו סנקתדרון: ס) פי׳ כבוש ארץ סיחון ועוג: י) אעברה נא ואראה כיבוש ארץ חמשה עממים: יא) כדכתיב ירושלים הרים סביב לה: יב) וכן ת״א, כי ביהמ״ק נעשה מעצי הלבנון: יג) ור״ל שהוא פעל נגזר מן עברה וזעם, ופי׳ נתמלא חימה, ולזאת הוציאו הכתוב בלשון התפעל (רוו״ת)

מקורי רש״י

רש״י במד׳ י״ב י״ג וכ״ז ט״ו: ה) ספרי: ו) שמות ל״ב י׳: ז) ספרי, ילקוט תתי״ד: ח) ספרי פ׳ פנחס: ט) במד׳ י״ד י״ז: י) ספרי כאן וספרי פנחס: יא) ספרי כאן וספרי פ׳ פנחס: יב) ספרי כאן וספרי פ׳ פנחס, ילקוט תתי״ד: יג) לעיל ב׳ ל״א: יד) ברכות ט׳ א׳, סוטה י׳ ב׳, סנהד׳ מ״ג ב׳, עיין רש״י שמות י״א ב׳: טו) ספרי כאן וספרי פנחס, ילקוט תתט״ז: טז) ספרי כאן וספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוָה אֵלַי רַב־לָךְ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר
אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה׃
כז עֲלֵה ׀ רֹאשׁ
הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה
וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ
כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה׃
כח וְצַו אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ
כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא
יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
תִּרְאֶה׃
כט וַנֵּשֶׁב בַּגָּיְא מוּל בֵּית

אונקלוס

תוסף למללא קדמי עוד
בפתגמא הדין:
כז סק
לריש רמתא וזקוף עינך
למערבא ולצפונא
ולדרומא ולמדינחא וחזי
בעינך ארי לא תעבר ית
ירדנא הדין:
כח ופקד ית
יהושע ותקפהי ואלמהי
ארי הוא יעבר קדם עמא
הדין והוא יחסן יתהון
ית ארעא די תחזי:
כט ויתבנא בחילתא

רש"י

בשבילכם אתם גרמתם לי וכן הוא אומר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם יז): רב לך. שלא יאמרו הרב כמה קשה והתלמיד כמה סרבן ומפציר יח). ד"א רב לך הרבה מזה שמור לך רב טוב הצפון לך יט): (כז) וראה בעיניך. בקשת ממני ואראה את הארץ הטובה אני מראה לך את כולה כ) שנאמר ויראהו ה' את כל הארץ כא): (כח) וצו את יהושע. על הטרחות ועל המשאות ועל המריבות כב): וחזקהו ואמצהו. בדבריך שלא ירך לבו לומר כשם שנענש רבי עליהם כך סופי ליענש עליהם מבטיחו אני כי הוא יעבור והוא ינחיל: כי הוא יעבור. אם יעבור לפניהם ינחלו ואם לאו לא ינחלו כג). וכן אתה מוצא כששלח מן העם אל העי והוא ישב ויכו מהם אנשי העי וגו' כד) וכיון שנפל על פניו אמר לו קום לך כה). קם לך כתיב אתה הוא העומד במקומך ומשלח את בני למלחמה למה זה אתה נופל על פניך לא כך אמרתי למשה רבך אם הוא עובר עוברין ואם לאו אין עוברין: (כט) ונשב בגיא וגו'. ונצמדתם לעבודת כוכבים טו) כו) ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החקים. והכל מחול לך ואני לא זכיתי למחול לי כז):

אבן עזרא

זו הפרשה לחבב את ארץ ישראל ואם הארץ תהיה חביבה ישמרו מצות השם שלא יגלו ממנה (ט): כז עלה ראש הפסגה. היא הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה (י): כט ונשב בגיא. טעמו וכבר ישבנו בגיא הזה שהוא ראש הפסגה, כי משם נסעו אל ערבות מואב, והגיא הוא בהר העברים, כי כן מפורש (יא) ועתה החל לדבר על המצות, ובעבור שהיו מול בית פעור החל לדבר בעבודת כוכבים (יב):

יהל אור

ועוג: (ט) כוונתו לבאר מדוע לא נזכר מענין התפלה הזאת בס' הקודש וכלא אך כאן (המעתיק): (י) במדבר (כא כ), עיין פי' הא' ז"ל שם פ' י"ה, ובבאורי שם: (יא) ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב (במד' לג מח): (יב) יתרן למה זכר המסע הזה כאן מכין שאר המסעות וזה הוא בשביל שהיו שם מול בית פעור ועבדו שם ע"ז, התחיל בע"ז שהיא שרש לכולם, וכן דעת הרשב"ם:

מקורי רש"י

פנחס: יז) תה' ק"ו ל"ב: יח) סוטה י"ב ב': יט) ספרי כאן וספרי פנחס, ילקוט תתי"ט: כ) ספרי פנחס: כא) למטה ל"ד א': כב) ספרי פנחס, ילקוט תתכ"ג: כג) ספרי ילקוט תתכ"ג: כד) יהושע ז' ה': כה) שם א', י': כו) ספרי, ספרי פנחס: כז) ספרי, ספרי פנחס:

מנחת יהודה

ואונקלס תרגם „והוה רגז מן קדם ה'" להרחיק ההגשמה. יד) טעמו יותר חשיבות וכבוד יהי' לך בשלא תוסיף לדבר, כי לאשר הוסכם עמדי שלא תעבור לא תגיע לך תפארת ברבוי תחנונך, כי יאמרו עליך כמה סרבן מפציר ולא ישיג מבוקשו (הכוה"ק): טו) וכן פי' הר"ן בא להגיד להם שנצמדו לעכו"ם, ועיין ברדי"א מה שהעיר ע"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פְּעוֹר׃ פ ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע
אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן
תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם׃
ב לֹא תֹסִפוּ עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ
לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם׃ ג עֵינֵיכֶם
הָרֹאוֹת אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה
בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ אֲשֶׁר
הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ׃ ד וְאַתֶּם
הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם׃ שני
ה רְאֵה | לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר

אונקלוס

לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר: א וּכְעַן
יִשְׂרָאֵל שְׁמַע לִקְיָמַיָא
וּלְדִינַיָא דִי אֲנָא מַאֲלֵף
יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד בְּדִיל
דְתֵיחוֹן וְתֵיתוֹן וְתֵירְתוּן
יָת אַרְעָא דִי יְיָ אֱלָהָא
דַאֲבָהָתְכוֹן יָהֵב לְכוֹן:
ב לָא תוֹסְפוּן עַל פִּתְגָמָא
דִי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן וְלָא
תִמְנְעוּן מִנֵּהּ לְמִטַּר יָת
פִּקוֹדַיָא דַייָ אֱלָהֲכוֹן דִי
אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן:
ג עֵינֵיכוֹן חֲזָן יָת דִי עֲבַד יְיָ
בְּבַעַל פְּעוֹר אֲרֵי כָּל
גַּבְרָא דִי אֲזַל בָּתַר בַּעַל
פְּעוֹר שֵׁיצִיֵהּ יְיָ אֱלָהָךְ
מִבֵּינָךְ: ד וְאַתּוּן
דְאַדְבֶּקְתּוּן בְּדַחַלְתָּא
דַייָ אֱלָהֲכוֹן קַיָמִין כֻּלְּכוֹן
יוֹמָא דֵין: ה חֲזוֹ דְאַלֵּפִית
יָתְכוֹן קְיָמַיָא וְדִינַיָא כְּמָא

אבן עזרא

א מלמד אתכם לעשות. כי עיקר הלמוד לעשות המצות (א): למען תחיון. כי עובדי פעור נשמדו (ב): וירשתם. בעבור שנח ונעלם היו"ד בשבר הוי"ו (ג) נשבר עי"ן הפעל (ד) ואפס על משקלו (ה): ב לא תספו. מדעתכם ותחשבו כי היא עבודה לשם, ג"כ לא תגרעו (ו) [א] ואשר אמרתי למען תחיו, אין צורך לעדים, כי עיניכם הרואות (ז): ג בבעל פעור. בעבור בעל פעור (ח) [ב] ורבים כן ומי שלא עבד בעל פעור הנו חי (ט): ה וטעם למדתי אתכם. אחר שאמר אשר

רש"י

(ב) לא תוסיפו. כגון חמש פרשיות בתפילין חמשה מינין בלולב וחמש ציצית וכן לא

קרני אור

[א] שע"י שהוספתם על דברי שהזהרתי, לאם נתן ה' לפניך את הארץ עלה רש (לעיל א כא) והוספתם ואמרתם נשלחה אנשים לפנינו, התוספת גרמה לאבותיכם שנגזר עליהם מתו במדבר, ולא תגרעו ממנו, אני אמרתי לא תעלו, ואתם גרעתם מצותי, ויצא העמלקי והכנעני ויכום ויכתום, שעתה קמו מצותי בלי תוספת וגירוע (חזקוני): [ב] עיין

יהל אור

(א) כי הלמוד אינו עיקר רק עם המעשה: (ב) כמש"כ כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך (פ' ג): (ג) כי שרשו "ירש" והיו"ד השרש נעלם בעבור הוי"ו שהוא בשבר, פי' בחירק: (ד) לכן הרי"ש שהוא עי"ן הפעל הוא ג"כ בשבר פי' בחירק כי היה ראוי להיות וִירַשְׁתֶּם בפת"ח הריש: (ה) פי' ואין אחר על משקלו: (ו) כי התורה שלימה, אינה צריכה תוספת ומגרעת, וכל המוסיף גורע: (ז) כי כל האיש אשר הלך וגו' השמידו: (ח) והבי"ת במקום בעבור: (ט) הודיע עונש השגחת ה' בישראל, שלא מת אחד מהם זולת אשר מתו על דבר פעור:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

צוני יהוה אלהי לעשות כן בקרב
הארץ אשר אתם באים שמה
לרשתה: ו ושמרתם ועשיתם כי
הוא חכמתכם ובינתכם לעיני
העמים אשר ישמעון את כל
החקים האלה ואמרו רק עם חכם
ונבון הגוי הגדול הזה: ז כי מי גוי
גדול אשר לו אלהים קרבים אליו
כיהוה אלהינו בכל קראנו אליו:
ח ומי גוי גדול אשר לו חקים
ומשפטים צדיקם ככל התורה
הזאת אשר אנכי נתן לפניכם
היום: ט רק השמר לך ושמר נפשך

די פקדני יי אלהי למעבד
כן בגו ארעא די אתון
עלין תמן למירתה:
ו ותטרון ותעבדון ארי
היא חכמתכון
וסוכלתנותכון לעיני
עממיא די ישמעון ית כל
קימיא האלין ויימרון
לחוד עם חכים וסוכלתן
עמא רבא הדין: ז ארי מן
עם רב די ליה אלהא
קריב ליה לקבלא צלותיה
בעדן עקתיה כיי אלהנא
בכל עדן דאנחנא מצלין
קדמוהי: ח ומן עם רב די
ליה קימין ודינין קשיטין
ככל אוריתא הדא די
אנא יהב קדמיכון יומא
דין: ט לחוד אסתמר לך
וטר נפשך לחדא דילמא
תנשי ית פתגמיא די חזו

רש"י

תגרעו א): (ו) ושמרתם. זו משנה א) ב): ועשיתם. כמשמעו ג): כי היא חכמתכם ובינתכם וגו'. בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים: (ח) חקים ומשפטים צדיקים. הגונים ומקובלים ג): (ט) רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים. אז כשלא תשכחו אותם ותעשום על אמתתם. תחשבו חכמים ונבונים ואם תעוותו אותם מתוך יראי ה' (טז):

אבן עזרא

אנכי מלמד אתכם (י) להוסיף כאשר צוני ה' (יא), כי המצות הם מצותיו שתעשו בארץ שיתן לכם השם לירושה (יב), ועוד כי יש לכם תפארת במצותיו על כל הגוים (יג), והטעם כי עיקר כל המצות יבינם המשכיל וידע למה נתנו: ז כי מי גוי גדול. שיש לו אלהים שיהיה קרוב אליו שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בחכמה (יד) גם אין גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים בשקול הדעת (טו) כמו ישראל: וטעם גוי גדול. בעבור חכמי לב ט רק השמר לך. הטעם אם תשכח כל דבר אל תשכח יום אשר עמדת

יהל אור

(י) לעיל פסוק א': (יא) לא אמרתי דבר מעצמי אבל ממנו הכל: (יב) וזה הוא שאמר, לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה: (יג) עתה יפרש פסוק ו"ו ושמרתם וגו' כי היא הכמתכם ובינתכם לעיני העמים: (יד) בד"ק לא נמצא מלת „בחכמה", והנה כוונתו לבאר איך תעיד ההתקרבות האלהיות על חכמת העם ובינתו, ואמר אחרין שיענהו תמיד בכל אשר יבקש ממנו בהכמה, הנה זה עדות גמורה שהם הכמים ונבונים ומבקשים תמיד בחכמה לפי שעונה אותם בכל קראם אליו (נתה"ם): (טו) פי' שהמשפטים הם צדיקים, וצדקת המשפטים יורה על צדקת החקים ויושרם, וכ"ז בשקול הדעת: (טז) אין

מקורי רש"י

א) ספרי פ' רלה: ב) ספרי שם:

מנחת יהודה

א) כי השמירה הוא הלמוד: ב) והעשיה הוא קיום המצות, ולמדך הכתוב כאן, כי כל המצות תלויות במצות השמיר והעשיה יכלו נגללות בהן: ג) יבאר בזה כי האיך שייך על חוקים ומשפטים צדיקים, שזה שייך רק גבי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ
כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ
וְלִבְנֵי בָנֶיךָ׃ י יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְהוָה
אֵלַי הַקְהֶל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִעֵם
אֶת־דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי
כָּל־הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־
הָאֲדָמָה וְאֶת־בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן׃
יא וַתִּקְרְבוּן וַתַּעַמְדוּן תַּחַת הָהָר
וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד־לֵב הַשָּׁמַיִם
חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל׃ יב וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אַתֶּם שֹׁמְעִים
וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זוּלָתִי קוֹל׃ יג וַיַּגֵּד לָכֶם אֶת־

עיניך ודילמא יעדון
מלבך כל יומי חייך
ותהודענון לבניך ולבני
בניך: י יומא די קמתא
קדם יי אלהך בחורב כד
אמר יי לי כנוש קדמי ית
עמא ואשמענון ית
פתגמי די ילפון למדחל
קדמי כל יומיא די אנון
קימין על ארעא וית
בניהון ילפון: יא וקרבתון
וקמתון בשפולי טורא
וטורא בער באשתא עד
צית שמיא חשוכא עננא
ואמיטתא: יב ומליל יי
עמכון מגו אשתא קל
פתגמין אתון שמעין
ודמות ליתיכון חזן אלהן
קלא: יג וחוי לכון ית

אבן עזרא

בסיני (יז): אשר ראו עיניך. זהו וכל העם רואים את הקולות (שמות כ יח) (יח): י וטעם כל הימים אשר הם חיים על האדמה. כי השם ידע שלא יוכלו לעשות מצותיו כראוי, והם בארצות המושלים בהם (יט) [ג]: יא לב השמים. באמצע כנגד הרואים (כ) וכן בלב ים (שמות טו ח) (כא): יב זולתי קול.

רש"י

שכחה תחשבו שוטים ד): (י) יום אשר עמדת. מוסב על מקרא שלמעלה ממנו אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב ד*) אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים: ילמדון. ילפון לעצמם ה): ילמדון. יאלפון

שישמעתם, כי הקיל איננו נראה בעין (כב) וכבר פירשתי וכל העם רואים את הקולות

קרני אור

מנחת שי, ובענין הקולות להרו"ס: [ג] וכן כתב הס' ז"ל, עפ"פ „למה התעגו ה' מדרכיך" (ישעי' סג יז) בעבור שהנשענו בגלות לא נוכל לעשות כל המצות שהם תלויות

יהל אור

פי' גדול שהם רבים, רק פי' בעבור שהם חכמי לב ויראי"ה': (יז) שמות (כ טו): (יח) עיין באורי שם: (יט) לכן יאמר כל ימי חייך (פ' ט) וכן כאן כל

הימים וגו' אפילו בארצות המושלים בהם: (כ) לפי שהלב מיצוע גוף האדם ועצמו נאמר ג"כ למיצוע כל גוף ועולם שלו לב: (כא) ואין לב לים, ופי' באמצע: (כב) פי' הוזר על קול דברים אתם שומעים ולא על

מנחת יהודה

גבי אדם, לכן יפרש דלשון צריקים פי' הגונים ומקובלים, וזה שייך גם אל הקים: ד) נראה מתוך לשונו שדעתו בלשון „רק" שהיא הוזר למעלה, יאמר איפתי יאמרו האומות עליהם רק עם חכם ונבון כשלא תשכחום, שאם לא כן לא היה צריך להזכיר לשון רק, אלא שיתחיל

הפסוק השמר לך (רב"ח): ד*) עיין בראי' כ"ג קרני אור הערה י"ג שהפסוק הזה הוא מן העשרה פסוקים שחשב הג' רבינו סעדיה שהיו ראוים להיותם דבוקים, וכן דעת רש"י ז"ל: ה) וכן ת"א, והורה בזה שמלת ילמדון הראשון שהוא בא בבנין הקל בלא דגש הוא פועל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת
עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים וַיִּכְתְּבֵם עַל־שְׁנֵי
לֻחוֹת אֲבָנִים׃ יד וְאֹתִי צִוָּה יְהוָה
בָּעֵת הַהִוא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים
וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשֹׂתְכֶם אֹתָם בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
טו וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי
לֹא רְאִיתֶם כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר
יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃
טז פֶּן־תַּשְׁחִתוּן וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל
תְּמוּנַת כָּל־סָמֶל תַּבְנִית זָכָר אוֹ
נְקֵבָה׃ יז תַּבְנִית כָּל־בְּהֵמָה אֲשֶׁר
בָּאָרֶץ תַּבְנִית כָּל־צִפּוֹר כָּנָף אֲשֶׁר
תָּעוּף בַּשָּׁמָיִם׃ יח תַּבְנִית כָּל־רֹמֵשׂ
בָּאֲדָמָה תַּבְנִית כָּל־דָּגָה אֲשֶׁר־

קְיָמֵהּ דִּי פַקֵּיד יָתְכוֹן
לְמֶעְבַּד עֲשֶׂרֶת פִּתְגָמִין
וּכְתַבְנוּן עַל תְּרֵין לוּחֵי
אַבְנַיָּא׃ יד וְיָתִי פַּקֵּיד יְיָ
בְּעִדָּנָא הַהִיא לְאַלָּפָא
יָתְכוֹן קְיָמִין וְדִינִין
לְמֶעְבַּדְכוֹן יָתְהוֹן
בְּאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין
תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃
טו וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא
לְנַפְשָׁתֵיכוֹן אֲרֵי לָא
חֲזֵיתוּן כָּל דְּמוּת בְּיוֹמָא
דִּי מַלֵּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּחֹרֵב
מִגּוֹ אֶשָּׁתָא׃ טז דִּילְמָא
תְחַבְּלוּן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן
צְלֵם דְּמוּת כָּל צוּרָא
דְּמוּת דְּכַר אוֹ נֻקְבָּא׃
יז דְּמוּת כָּל בְּעִירָא דִּי
בְּאַרְעָא דְּמוּת כָּל צִפַּר
גַּדְפָּא דִּי פָרַח בַּאֲוִיר
רְקִיעַ שְׁמַיָּא׃ יח דְּמוּת כָּל
רִחְשָׁא דִּי בְּאַרְעָא דְּמוּת
כָּל נוּנֵי דִּי בְמַיָּא מִלְּרַע

רש"י

לאחרים ו): (יד) ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם. תורה שבעל פה: (טז) סמל. צורה ז):

אבן עזרא

(שמות כ יח) (כג): יד וטעם ואותי צוה ה'. כי בסיני צוה השם למשה את כל החקים והמשפטים (כד), רק הגידם לישראל בשנה השנית, ופעם אחרת ובשנת (כה) הארבעים, ואחר שלא ראיתם כל תמונה, השמרו לכם פן תשחיתון מה שראיתם (כו), והטעם האמת או דרכיכם (כז): טז פסל. דבר נקצב (כח), כמו ויפסלו בוני שלמה (מ"א ה לב) (כט): זכר או נקבה. אומים ידועים (ל) גם יש גוים סונדים ועובדים כל בהמה שיפגעו בתחלת יומו, להוריד כח עליונים כצורת עקרב לנשוך (לא) והצורות הארבעים ושבעה

יהל אור

אינכם רואים: (כג) עיין באורי שם: (כד) אלו שאר מצות התורה שנצטוו בהם בסיני מלבד עשרת הדברות שבלוחות: (כה) ובד"ק „בשנת": (כו) ביום ההוא: (כז) כי מלת תשחיתון הוא פועל יוצא, וטעמו תשחיתון האמת או דרכיכם: (כח) וי"ג נחצב, ועניינו גזירה ומתוך והליכה בעץ או באבן, לתת לו איזה צורה: (כט) שפי' ג"כ ענין חציבה: (ל) נ"ל „אומים ידועים" מלה"כ ובאומים יתהללו (ירמיה ג לה) ובד"ק „כגוים ידועים" וכן דעת הבא"י: (לא) וכתבו חכמי המחקר, כי מזל עקרב מוריד כחו עליה לנשוך ולהזיק:

מנחת יהודה

פיעל עומד והרגם ילפון ופי' רש"י לעצמם: ו) וכן ת"א, כי מלת יְלַמְּדוּן יש דגש בהיוד המ"ס, ונקרא לשון כבד והוא פועל יוצא והרגם יאלפון ופי' רש"י ז"ל יאלפון לאחרים: ז) עיקר המלה צורה מן הצורות, או

5 3

כלל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ יט וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְאֶת־הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לָהֶם וַעֲבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ וְאֶתְכֶם לָקַח יְהוָה וַיּוֹצִא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרָיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה׃ כא וַיהוָה הִתְאַנַּף־בִּי עַל־דִּבְרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבִלְתִּי עָבְרִי אֶת־

לְאַרְעָא׃ יט וְדִלְמָא תִזְקוֹף עֵינָיךְ לִשְׁמַיָּא וְתֶחֱזֵי יָת שִׁמְשָׁא וְיָת סִיהֲרָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא כֹּל חֵילֵי שְׁמַיָּא וְתִטְעֵי וְתִסְגּוּד לְהוֹן וְתִפְלְחִנּוּן דִּי זַמִּין יְיָ אֱלָהָךְ יָתְהוֹן לְכֹל עַמְמַיָּא תְּחוֹת כָּל שְׁמַיָּא׃ כ וְיָתְכוֹן קָרֵיב יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ וְאַפֵּיק יָתְכוֹן מִכּוּרָא דְפַרְזְלָא מִמִּצְרַיִם לְמֶהֱוֵי לֵיהּ לְעַמָּא אַחְסָנָא כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כא וּמִן קֳדָם יְיָ הֲוָה רְגַז עֲלַי עַל פִּתְגָּמֵיכוֹן וְקַיֵּים בְּדִיל דְּלָא לְמֶעְבַּר יָת יַרְדְּנָא וּבְדִיל דְּלָא לְמֵיעַל לְאַרְעָא טָבָא דִּי

אבן עזרא

הנשארות (לג): יט השמש והירח, שהם המאורות הגדולים ואחר שאמר ואת הככבים באר בשם כלל כל צבא השמים ככבי לכת שהם ככבי אור, וכל המזלות והצורות (לג): ונדחת. כאדם שידחה ויפול (לד): אשר חלק. דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם ככב ידוע ומזל, וכן יש מזל לכל עיר ועיר, והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם, ולא ככב להם והנה ישראל נחלת השם (לה) [ג*]: כא וטעם וה' התאנף בי. בעבור שאמר ויוצא אתכם (פ' כ) להיותכם לו לעם נחלה בארץ, שתעבדוהו, רק אני לא אראה כט בז הזאת (לו): על דבריכם. אתם סבבתם שלא אכנס לארץ כאשר פירשתי (לז):

רש״י

(יט) ופן תשא עיניך. להסתכל בדבר ח) ולתת לב לטעות אחריהם: אשר חלק ה'. להאיר להם ט) ג). ד"א לאלהות לא מנען מלטעות אחריהם אלא החליקם בדברי הבליהם לטרדם מן העולם ד) וכן הוא אומר כי החליק אליו בעיניו למצוא עונו לשנוא ה): (כ) מכור. הוא כלי שמזקקין בו את הזהב י): (כא) התאנף. נתמלא רוגז יא): על דבריכם. על אודותיכם ועל עסקיכם:

קרני אור / יהל אור

בארץ: [ג*] והרמב"ן ז"ל מוק דבריו אלה במקומות מפירושו, וכן פי' הרד"ק, ועיין ברשב"ם וברב"ם מה (לב) וזולתי אורת עקרב, כי לבד הי"ב צורות שהם י"ב מזלות והם טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, קשת, גדי, דלי, דגים, יש עוד ל"ו צורות, כ"א צורות מצד צפון; וט"ו צורות מצד דרום, ותחתיהם יש שבעת המשרתים כל אחד בגלגלו, ועיין (שמות לג כא) יהל אור (אות רו), וקרני אור (אות כד), מה שהארכתי לבאר כל זה: (לג) עיין פי' הה' ז"ל (תה' קמח ג): (לד) כי כל הטועה אחריהם הוא נדחה כאדם שמדיחין אותו ונופל ומת: (לה) עיין פי' הה' ז"ל (שמות לג כא) וביהל אור (אות רז), קרני אור (אות כה): (לו) ובטור הגי' „בארץ הזאת": (לז) עיין פי' הה' ז"ל (במד' כ ח)

מנחת יהודה / מקורי רש״י

כלל לכל צורות, אחר שאמר תמונת כל סמל (רד"ק): ג) מגילה ט' ב': ד) ע"ז נ"ה א׳: ה) תה' ל"ו ג':
ח) פי' להסתכל ולהתבונן: ט) כ"ה בג' (מגילה ט' ב')
ספה ששינו והוסיפו לתלמי המלך „אשר חלק ד' אלהיך אתם להאיר לכל העמים", ופי' רש"י ז"ל שם, שאם לא כן יאמרו ב"ג מותר בעכו"ם: י) הוא הכלי שמתיך בו הצורף הכסף והזהב ומה שאמר הברזל, והכורים יעשו מאדמה לא מברזל, ואמר מברזל לחזק הצירוף שנצרפו שם: יא) עיין לעיל א' ל"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַיַּרְדֵּן וּלְבִלְתִּי־בֹא אֶל־הָאָרֶץ
הַטּוֹבָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה: כב כִּי אָנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת
אֵינֶנִּי עֹבֵר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים
וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
הַזֹּאת: כג הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־תִּשְׁכְּחוּ
אֶת־בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּרַת
עִמָּכֶם וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת
כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: כד כִּי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא אֵל
קַנָּא: פ כה כִּי־תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹשַׁנְתֶּם
בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל תְּמוּנַת כֹּל וַעֲשִׂיתֶם

אונקלוס

יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא:
כב אֲרֵי אֲנָא מָאִית
בְּאַרְעָא הָדָא לֵית אֲנָא
עָבַר יָת יַרְדְּנָא וְאַתּוּן
עָבְרִין וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא
טָבָא הָדָא: כג אִסְתַּמַּרוּ
לְכוֹן דִּילְמָא תִתְנְשׁוּן יָת
קְיָמָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּי גְזַר
עִמְּכוֹן וְתַעְבְּדוּן לְכוֹן
צֶלֶם דְּמוּת כֹּלָא דִּי פַקְּדָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ: כד אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ
מֵימְרֵהּ אֶשָּׁא אָכְלָא הוּא
אֵל קַנָּא: כה אֲרֵי תוֹלְדוּן
בְּנִין וּבְנֵי בְנִין וְתִתְעַתְּקוּן
בְּאַרְעָא וּתְחַבְּלוּן
וְתַעְבְּדוּן צֶלֶם דְּמוּת כֹּלָא

רש"י

(כב) כי אנכי מת וגו' אינני עובר. מאחר שמת מהיכן יעבור אלא אף עצמותי אינם עוברים ו): (כג) תמונת כל. תמונת כל דבר יב): אשר צוך ה'. אשר צוך שלא לעשות יג): (כד) אל קנא. מקנא לנקום אנפרמינ"ט בלע"ז יד) מתחרה טו) על רוגזו להפרע מעובדי עבודת כוכבים: (כה) ונושנתם. רמז להם שיגלו ממנה לסוף ח' מאות נ"ב

אבן עזרא

כג השמרו לכם. ועשיתם··פסל, וכבר אמר כזה (לח) והטעם להוסיף אש אוכלה (לט), על כן אנכי מצוך (מ): תמונת כל. כל דבר (מא): אשר צוך. כאשר צוך (מב), או מלת צוך שלא לעשות (מג) כמו ועל העבים אצוה (ישעיה ה ו) (מד) ויש אומר על צורת הככבים (מה) [ד] וזה רחוק בעיני: כד אש אכלה הוא. בלי כ"ף הדמות והטעם כאש אוכלה הוא (מו): אל קנא. לעכו"ם, וקנאתו תאכל כאש שלא תעזוב שרש וענף (מז): כה כי תוליד בנים. אמר אל קנא, ואחר כן באר מה יקרה להם אם יעשו פסל (מח):

יהל אור

וכן פירש (תה' קו לג) עה"פ, כי המרו את רוחו, ויבטא בשפתיו, שאב אל השם, כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעי' סג י) וכעס ויבטא על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ, והנה ישראל היו הסבה למשה בזה: (לח) בס' ס"ז: (לט) והוסיף כאן לפרש, כי ה' אלהיך אש אכלה, הוא אל קנא: (מ) השמרו לכם: (מא) פי' מה שהשב לעיל (בפ' טז, ויט): (מב) בעשרת הדברים, אנכי ולא יהיה לך: (מג) פי' תמונת כל דבר אשר צוך ה' אלהיך שלא לעשותו, וכן פי' רש"י ז"ל: (מד) וסוף הפסוק „מהמטיר עליו מטר": (מה) פי' כאמרו תמונת כל, והם צורות הכוכבים: (מו) ונחסר כ"ף הדמיון להוזק המאמר: (מז) כי הכל יכלה: (מח) ונסמכה פרשה זו לענין ע"ז, שעתידין ישראל שיעבדו ע"ז בארץ, ושיגלו ממנה

קרני אור

סבילרו כוס: [ד] ורמ"מ כתב, או יזהיר על מעשה הכוכבים שהם דבר כנפסל שלא יעשה אותם בארץ, כי

מקורי רש"י

ו) ספרי פנחס: יג) כי באמרו אשר צוך משמע מצות עשה לא מצות ל"ת, לזה פי' אשר צוך שלא לעשות: יד) אנפורמנ"ט: (דער איפער, דיא עראייפערונג): טו) פי' מסבב חרון לנפש:

מנחת יהודה

ב) כי באמרו תמונת כל משמע שאינו חייב אלא אם יעשה הכל, לכן פי' תמונת כל דבר, ר"ל אפילו אחד מהם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ׃
כו הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם
וְאֶת־הָאָרֶץ כִּי־אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר
מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים
אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא־
תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד
תִּשָּׁמֵדוּן׃ כז וְהֵפִיץ יְהוָה אֶתְכֶם
בָּעַמִּים וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר
בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג יְהוָה אֶתְכֶם

אונקלוס

וְתַעְבְּדוּן דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃
כו אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן בִּפְרִיעַ מֵעַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ לָא תוֹרְכוּן יוֹמִין עֲלַהּ אֲרֵי אִשְׁתְּצָאָה תִשְׁתֵּיצוּן׃
כז וִיבַדַּר יְיָ יָתְכוֹן בְּעַמְמַיָּא וְתִשְׁתַּאֲרוּן עַם דִּמְנַיָן בְּעַמְמַיָּא דִּי יְדַבַּר יְיָ

אבן עזרא

ועשיהם הרע. בשאר המצות, כמו לרצוח ולנאוף (מט): כו העידותי בכם היום. י"א כי טעם עדות שמים וארץ, המלאכים ובני אדם (נ), ואחרים אמרו על הגשם (נא) כטעם את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה (ויקרא כו יט) (נב) והנכון בעיני להיותם עדים שיראום תמיד הם ובניהם כי הם עומדים (נג), כטעם כימי השמים על הארץ (למטה יא כא) (נד) וכן שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו ב) (נה) וכן האבן הזאת תהיה בנו לעדה (יהושע כד כז) (נו) ושמא יטעון טיען כי שמים כעשן נמלחו (ישעי' נא ו) וחביריו (נז) הטוען על ולבו ישן (נח): תאבדון. כמו תלמדון (נט) [ה] בעבור שאיננו סמוך (ס): כז מתי מספר. פירשתיו (סא):

רש"י

שנה כמנין ונושנתם ז) והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים ב' שנים לונושנתם טז) כדי שלא יתקיים בהם כי אבד תאבדון ח) וזהו שנאמר וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו ט) צדקה עשה עמנו שמהר להביאה ב' שנים לפני זמנה: (כו) העידתי בכם. הנני מזמינם להיות עדים שהתריתי בכם:

קרני אור

אם במקדש, וזהו אשר צוך ה' אלהיך לעשותם במקדש, ובעל הכוה"ק לא ראה את רב"ח כאן, וכתב, שמעתי שבא לסורות על תמונת וצורת הכרובים שלכאורה לעשותם בארון והזהיר כאן מלעשותם, במקום אחר: [ה] אין נוני"ן אלה נוספות כמו שחשבו המפרשים, כי יש להם ולכל דומיהם יסוד גדול בדרכי הלשון כמ"ש הרש"פ,

יהל אור

בעון זה: (מט) וכמו שסיים הכתוב להכעיסו, והוא בהיותכם יודעים את רבונכם ומתכונים למרוד בו: (נ) וכיון הכתוב הזה, כעדות השמים והארץ, על המלאכים ועל בני אדם: (נא) שהכוונה על המטר, אם יקיימו התורה ימטירו: (נב) ואם לא יקיימו לא ימטירו ויהי' שמיכם כברזל וארצכם כנחושה, וזהו עדות השמים והארץ: (נג) וקיימים תמיד: (נד) ופי' שהם לעולם: (נה) ופי' שם הח' ז"ל „הטעם כמו האזינו, בעבור היותם עומדים וככה, כי היא שמעה" (יהושע כד' כז): (נו) וזה הוא שסיים שם „כי היא שמעה" ופי' הרד"ק שם, על דרך „ותשמע הארץ אמרי פי": (נז) וכן יאמר שם, והארץ כבגד תבלה וגו': (נח) פי' הטוען התעורר לשאול ולבו ישן מלהבין שהוא אינו כפשוטו, וכן פי' שם הח' ז"ל, כי השמים הוא האויר, יקרה לו הפסד ושינוי וכן הארץ, כמו רעש הארץ, ונפול ההרים ויבא מזה הפסד הישוב, וכן פי' הרד"ק: (נט) פי' שאיננו פועל יוצא: (ס) כמו תאבדון את כל המקומות, ובעבור שאיננו סמוך נקוד בצירי תאבֵדון: (סא) ברא' (לד ל), ועיין באורי שם:

מנחת יהודה

מז) כי כתיב ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו' ויבן הבית לה' (מ"א, ו' א') והבית עמד ת"י שנה מול מהם ארבעים שנה שבמדבר נשארו תת"ן, והקדים שתי שנים להגלותן:

מקורי רש"י

ז) סנהד' ל"ח א', גיטין פ"ח א': ח) פ' כ"ו: ט) דניאל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שמה: כח ועבדתם שם אלהים
מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר
לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון
ולא יריחן: כט ובקשתם משם את
יהוה אלהיך ומצאת כי תדרשנו
בכל לבבך ובכל נפשך: ל בצר
לך ומצאוך כל הדברים האלה
באחרית הימים ושבת עד יהוה
אלהיך ושמעת בקלו: לא כי אל
רחום יהוה אלהיך לא ירפך ולא
ישחיתך ולא ישכח את ברית

אונקלוס

יתכון לתמן: כח ותפלחון
תמן לעממיא פלחי
טעותא עבד ידי אנשא
אעא ואבנא די לא יחזון
ולא שמעין ולא אכלין
ולא מריחין: כט ותתבעון
מתמן דחלתא דיי אלהך
ותשכח ארי תבעי מן
קדמוהי בכל לבך ובכל
נפשך: ל כד ייעוק לך
וישכחנך כל פתגמיא
האלין בסוף יומיא
ותתוב לדחלתא דיי
אלהך ותקבל למימרה:
לא ארי אלהא רחמנא יי
אלהך לא ישבקנך ולא
יחבלנך ולא יתנשי ית
קימא דאבהתך די קיים

רש"י

(כח) ועבדתם שם אלהים. כתרגומו יז). משאתם עובדים לעובדיהם. כאילו אתם עובדים להם יח): (לא) לא ירפך. מלהחזיק בך בידיו ול' לא ירפך ל' לא יפעיל הוא יט). לא יתן לך רפיון לא יפרים אותך מאללו כ) וכן אחזתיו ולא ארפנו י) שלא ננקד ארפנו כא) כל לשון רפיון כב) מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כג) כמו הרפה לה יא) תן לה רפיון. הרף ממני יב) התרפה ממני כד):

אבן עזרא

כח יראון וישמעון. הזכיר הארבעה הרגשות (סב) ואין צורך להזכיר החמישית (סג) כי היא עבה מכולם (סד) [ו] ועוד כי היא שורש חיי הגוף (סה) ואל תתמה על מלת ובקשתם, ומצאת (סו) כי ידבר לרבים (סז), ולגוי אחד (סח), או לאדם אחד (סט) [ז]: כט בכל לבבך. עוד אפרשנו (ע): לא ירפך. הפך יחזקך (עא):

יהל אור

(סב) שהם הראות, השמע, הטעם והריח: (סג) ר"ל חוש המשוש: (סד) מכל החמשה חושים: (סה) וכהיותם בלעדו אינו חסרון כי הוא חוש מגונה ע"כ לא הזכירו: (סו) שידבר בל"ר ובל"י בפסוק אחד: (סז) כפי רבויים, וידבר אליהם כפי כללותם: (סח) ולפעמים יאמר בל"י בעבור שהם גוי אחד: (סט) ויאמר בל"י לכל אחד מהם: (ע) למטה (ל, י): (עא) ועניינו לרפיון

קרני אור

עיין בהכוס"ק מה שהרמיב לבאר זוה: [ו] ורב"מ פי' כי הוא בכלל לא יאכלון שהוא חוש הטעם, ודי שיזכיר אחד מן החושים הגופניים שהם שנים, כי השלשה הם רוחניים, והם חוש הראות וחוש השמע וחוש הריח, ובעל אחם למקרא כתב, זכר החושים כולם חוץ מחוש המשוש, עיין בכור"ם, ואולי הדבר ברור על פי הנודע במכמת טבע האדם, כי החושים כולם אינם משיגים פעולתם רק על פי המשוש, שכל חוש פוגע בגופים דקים היוצאים מהגוף עצמו, או בחלקי האויר, או האור המתפעלים בסגולת כמוהם, וע"כ לא זכר המשוש כי הוא בכלל כולם: [ז] ולא אמר ומצאתם בל"ר, כי אלו אמר כן היה נראה כי הרבים הדורשים יהיה נדרש להם ולא היחיד ע"כ אמר בל"ר (רב"מ):

מקורי רש"י / מנחת יהודה

ס' י"ד: י) סיר ג' ד': יא) מ"ב ד' כ"ז: יב) למטה יח) כן ת"א „לעממיא פלחי טעותא": יט) פי' לאלהים אחרים, והיה ... זה בכלל העונש ר"ל
הגלות והשעבוד: יט) מדנקוד בפת"ח: כ) וכן פי' רש"י ז"ל (למטה ל"א ו') לא ירפך לא יתן לך רפיון לחיות
נעזב ממנו: כא) ר"ל האל"ף בשו"א והרי"ש בפת"ח, ובפ"א דגש, כי אז היתה הוראתו מלשון רפואה: כב) בבנין
הפעיל: כג) אלא שהכתוב הבדיל ביניהם בשמוש הלשון, שאם אחר לשון רפיון אות הכינוי, או מלת את, או
למ"ד השימוש הוא נופל על המפעיל: כד) ואם אחריו מ"ם השימוש אז הוא נופל על המתפעל, לכן הרף ממני
פי' התרפה ממני, וכן ת"א, אנה בעותך מן קדמי כאלו היתה תפלת משה אוחזות בו ית', עד שא"ל הרף ממני

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם׃ לב כִּי
שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־הָיוּ
לְפָנֶיךָ לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים׀
אָדָם עַל־הָאָרֶץ וּלְמִקְצֵה הַשָּׁמַיִם
וְעַד־קְצֵה הַשָּׁמָיִם הֲנִהְיָה כַּדָּבָר
הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הֲנִשְׁמַע כָּמֹהוּ׃
לג הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר
מִתּוֹךְ־הָאֵשׁ כַּאֲשֶׁר־שָׁמַעְתָּ אַתָּה
וַיֶּחִי׃ לד אוֹ׀ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא
לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת

אונקלוס

לְהוֹן׃ לב אֲרֵי שְׁאַל כְּעַן
לְיוֹמַיָּא קַדְמָאֵי דַּהֲווֹ
קֳדָמָךְ לְמִן יוֹמָא דִּי בְרָא
יְיָ אָדָם עַל אַרְעָא
וּלְמִסְּיָפֵי שְׁמַיָּא וְעַד סְיָפֵי
שְׁמַיָּא הַהֲוָה כְּפִתְגָמָא
רַבָּא הָדֵין אוֹ הַאִשְׁתְּמַע
כְּוָתֵהּ׃ לג הַשְׁמַע עַמָּא
קָל מֵימְרָא דַּיְיָ מְמַלֵּל מִגּוֹ
אֶשָּׁתָא כְּמָא דִּי שְׁמַעְתְּ
אַתְּ וְאִתְקַיַּמְתָּ׃ לד אוֹ נִסִּין
דִּי עֲבַד יְיָ לְאִתְגְּלָאָה
לְמִפְרַק לֵיהּ עַם מִגּוֹ עַם
בְּנִסִּין בְּאָתִין וּבְמוֹפְתִין
וּבִקְרָבָא וּבִידָא תַקִּיפָא
וּבִדְרָעָא מְרָמָא וּבְחֶזְוָנִין

אבן עזרא

לב כי שאל נא לימים. שאל עתה (עב): למן היום. הלמ"ד נוסף (עג) וכן רבים, או היא דרך צחות [ח]: ולמקצה השמים. רמז לאויר כאשר פירשתי (עד) שיש לו קצוות (עה): הנהיה. בימיו: או הנשמע כמוהו. ומה הוא ששמע עם (עו): לד או הנסה אלהים. י"א שהוא לשון חול (עז) [ט] וחלילה חלילה רק לשון קדושה (עח) [י]: הנסה. כדרך בני אדם כדי שיבינו השומעים: במסות. שם כלל (עט) או טעמו במסות שהיו באותות (פ), כמו ויעש האותות לעיני העם (שמות ד,

רש"י

(לב) לימים ראשונים. על ימים ראשונים כה): ולמקצה השמים. וגם שאל לכל הברואים אשר מקצה אל קצה זהו פשוטו. ומדרשו יג) מלמד על קומתו של אדם שהיתה מן הארץ עד השמים והוא השיעור עצמו אשר מקצה אל קצה כו) יד): הנהיה כדבר הגדול הזה. מהו הדבר הגדול השמע עם וגו': (לד) או הנסה אלהים. הכי עשה נסים שום אלוה לבא לקחת לו גוי כז) וגו' כל הה"ן הללו תמיהות הן לכך נקודות הן בחטף פת"ח הנהיה הנשמע הנסה השמע: במסת. על ידי נסיונות הודיעם גבורותיו כח) כגון התפאר עלי טו)

קרני אור

[ח] וע"ז כתב המבאר לנמס"ש ואין צורך כי הוא כמו למ"ד לימים ראשונים, שישאל על הדברים הנעשים בהם: [ט] וכן פי' המבאר לנמס"ש שכתב, וכן נראה מפשוטו של מקרא שמסיים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם עיי"ש מה שהאריך בזה: [י] וכן כתב הס' ז"ל

יהל אור

כח וחולשה: (עב) יפרש "נא" כמו עתה: (עג) וז"ל מן היום: (עד) בראשית (א ו): (עה) עיין בראשית א' קרני אור הערה ע"ו מה שבארתי דעתו שם: (עו) הנשמע דבק עם השמע עם, כלומר הנשמע כמוהו שישמע עם, וכן פי' רב"ח: (עז) וכן הוא דעת רש"י ז"ל ורמב"ן ולפיהם דוגש כן לברע בהשגותיו על רס"ג הנמצאות בידי בכ"י (שד"ל): (עח) וכ"ה דעת רס"ג זכן תרגם אונקלס ויונ"ע: (עט) וכן פי' רב"ח הם נסיונות: (פ) וכד"ק "שהיו במסות שהיו באותות":

מנחת יהודה

(רוו"ח): כה) כי אין שואלים את הזמים: כו) ב"ה (סנהד' ל"ח ב' חגיגה י"ב ב') ופי' רש"י שם, על הארץ ולמקצה השמים, וכיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו, והנה המאמר הזה הוא קשה ההבנה, וכן יקשה בעל הזכרון הואיל שכלם מודים שהארץ היא בערכו העגולה, והשמים כדמות המקיף, נמצא שמהארץ לשמים חצי שיעור כמו מסוף מזרח עד סוף מערב עיין ס"ע פי"א משלישי, ועיין גור אריה, ותירץ הרשב"ץ (מגן אבות בתחלתו) שהכונה בזה המאמר אינו לשער קומתו של אדם שלא עלתה על דעת חכמים, כ"א על קומת חכמתו ושיעורה שהשיג כל מה שיש בעולם היסודות מזרח ומערב עד לשמים, ובהגיעו לשם קודם השינו העולם הרוחני סרח עיי"ש: כז) ולפי דבריו הוא חול, וכן תרגם הרמב"ן, עיין ראב"ע ובבאוריו: כח) וכן פי' הראב"ע:

מקורי רש"י

ט' י"ד: יג) סנהד' ל"ח ב' חגיגה י"ב א': יד) עיין רש"י פסחים נ"ד ב' ד"ה וכן בין רקיע לרקיע: טו) שמות ח'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

דברבין ככל די עבד
לכון יי אלהכון במצרים
לעיניך: לה את אתחזיתא
למדע ארי יי הוא
אלהים לית עוד בר
מניה: לו מן שמיא
אשמעך ית קל מימריה
לאלפותך ועל ארעא

באתת ובמופתים ובמלחמה וביד
חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים
גדלים ככל אשר־עשה לכם
יהוה אלהיכם במצרים לעיניך:
לה אתה הראת לדעת כי יהוה
הוא האלהים אין עוד מלבדו: לו מן־השמים
השמיעך את־קלו ליסרך ועל־הארץ הראך את־

רש"י

אם אוכל לעשות כן הרי זה נסיון: באתת. בסימנים (כט) להאמין שהוא שלוחו של מקום כגון מה זה בידך (טו): ובמופתים. הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות (ל): במלחמה. בים שנאמר כי ה' נלחם להם (יז): (לה) הראת. כתרגומו אתחזיתא (לא) כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם ז' רקיעים וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי לכך נאמר אתה

אבן עזרא

ל) (פא): ובמופתים. עשר מכות (פב), וכתיב ומשה ואהרן עשו (שמות יא י) (פג): ובמלחמה. יתכן על הריגת הבכורים, ושפטים באלהי מצרים (פד): וביד חזקה. שיצאו ישראל ביד רמה ובזרוע נטויה על טעם בעמוד אש וענן: ובמוראים גדולים. טביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים לישראל (פה): במצרים. באנשי מצרים: לה הראת. מבנין שלא נקרא שם פועלו (פו) והטעם כי כל אלה הראך האלהים (פז), עד אשר תדע (פח), כי הוא האלהים לבדו: וטעם אין עוד. כאשר רמזתי בפירוש קהלת בפסוק וגבוהים עליהם (קהלת ה ז) (פט) על כן מלת אין עוד (צ), ומלת אלהים פירשתיה. בפרשת וישמע יתרו, כתוב וידבר אלהים (שמות כ, א) והאלהים יעננו בקול (שם יט יט) בא האלהים (שם כ כ) אשר שם האלהים (שם שם כא) כי המדבר הוא אלהים (צא), כי יש מי שלא יבין דרך קצרה (צב) והוא סוד עמוק (צג): לו ליסרך. על כן השמיעך את קולו שתירא ממנו (צד), כאשר אמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות (שם כ יט) והנה פחדת בעבור העינים והאזנים (צה) ועוד לדבר אחר השמיעך את קולו בעבור כי אהב את אבותיך הם השלשה (צו):

יהל אור

(פא) והם הפיכת המטה לנחש, וצרעת היד, והפיכת המים לדם בפני ישראל: (פב) כי ענין המופת היא שינוי הטבע: (פג) ויסיים הכתוב, את כל המופתים האלה: (פד) וכן פי' רב"ח: (פה) ובסוף התורה פי' הח' ז"ל פי' אחר: (פו) מבנין הפעל: (פז) פי' כי כל אלה הנזכרים למעלה, במסות באותות ובמופתים: (פח) שמתוכם תוכל לדעת: (פט) ושם פי' והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם חמשים וחמשה, ולא אוכל לפרש (פ' כי יש מ"ח נורות (עיין יהל אור לעיל אות לב) וו' מזלות גבוה מעל גבוה, ואין כח באחד מהם לשנות דרכו, זולתי אלהים שהוא האדון עליהם): (צ) פי' אין עוד מלבדו:

(צא) וע"כ יאמר הכתוב וידבר אלהים, כי דברה התורה כלשון בני אדם כדי שיבינו השומעים: (צב) ע"כ הצריך לבאר כל זה: (צג) כי ידיעת השם מלד מהותו ועצמותו נמנעת וא"א לעמוד עליה, ועליה נאמר, כבוד אלהים הסתר דבר (משלי כה ב): (צד) ואו"ת לאלפותך הוא תרגום של למוד, וכן תרגום ראה למדתי (לעיל פ' ה) דאליפת ופי' ללמדך מוסר: (צה) כמ"ש ויחרד כל העם אשר במחנה (שמות יט טז) ואמרו דבר אתה עמנו ונשמעה (שם כ יט): (צו) פי' השמיעך את קולו לאהבת השלשה אבות, ויהיה לדעתו ותחת כי אהב מוסב למעלה פי' שמן השמים השמיעך את קולו ליסרך, וגם תחת אשר

מקורי רש"י

פ': טו) שם ד' ב': יז) שם י"ד כ"ה:

מנחת יהודה

כט) פי' סימנים שהראה בפטה: ל) עשרה מכות: לא) ידבר לישראל אתה הראית אותות ומופתים שמתוכם תוכל לדעת כי ד' הוא האלהים אין עוד מלבדו:

וכן

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה וּדְבָרָיו שָׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ
הָאֵשׁ׃ לז וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת־
אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזַרְעוֹ אַחֲרָיו וַיּוֹצִאֲךָ
בְּפָנָיו בְּכֹחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרָיִם׃
לח לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ
מִפָּנֶיךָ לַהֲבִיאֲךָ לָתֶת־לְךָ אֶת־

אונקלוס

אַחְזְיָךְ יָת אֶשָּׁתֵהּ רַבְּתָא
וּפִתְגָמוֹהִי שְׁמַעְתָּ מִגּוֹ
אֶשָּׁתָא׃ לז וַחֲלַף אֲרֵי
רְחִים יָת אֲבָהָתָךְ
וְאִתְרְעֵי בִּבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי
וְאַפְּקָךְ בְּמֵימְרֵהּ בְּחֵילֵהּ
רַבָּא מִמִּצְרָיִם׃
לח לְתָרָכָא עַמְמִין רַבְרְבִין
וְתַקִּיפִין מִנָּךְ מִן קֳדָמָךְ
לְאַעָלוּתָךְ לְמִתַּן לָךְ יָת

רש"י

הראת לדעת יח): (לז) ותחת כי אהב. וכל זה תחת אשר אהב לג): ויוציאך בפניו. כאדם המנהיג בנו לפניו לג) יט) שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך וגו' וילך מאחריהם כ) ד"א ויוציאך בפניו בפני אבותיו כמו שנאמר נגד אבותם עשה פלא כא) ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו. אחריו לד): (לח) ממך מפניך. סרסהו ודרשהו להוריש מפניך גוים גדולים ועצומים ממך: כיום

אבן עזרא

לז ויבחר בזרעו. רמז ליעקב (צז) כי אם אמר בזרעם יכנסו עמנו שמונה גוים (צח): ויוציאך בפניו. בכעס שכעס על מצרים (צט) וי"א כמו ומלאך פניו הושיעם (ישעי' סג ט) (ק) [יא] ולפי דעתי שהוא כמו ופניך הולכים בקרב (ש"ב יז יא) (קא): לח כיום הזה. קרוב מהיום הזה (קב) והאמת שהוא רמז על אשר נחלו ארץ שני מלכי האמורי (קג) כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה ישראל יקראו. וכן כתוב כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו (קד), ואינו דבר עתיד כאשר פירשוהו רבים (קה) והעד למכה מלכים. גדולים במזמור הודו לה' כי טוב (תה' קלו יז) ולא הזכיר רק סיחון ועוג, ואמר נחלה לישראל עבדו (שם שם כב) (קו) ואחר שאמר כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו (פ' לה) אמר טעם נכבד, כי הראשון הראיה מראה העין (קז) ובשקול הדעת ובחכמת הלב, תדע כי השם הוא לבדו אלהים בשמים ממעל, שהם ממעל בן אדם ועל הארץ שהיא תחתיו (קח) והעד כי כן פי' והיו שמיך אשר על ראשך נחשת (למטה כח כג) (קט) ואחר שראית הנוראות והשבות אל לבבך (קי) אתה חייב לשמור מצותיו, גם

קרני אור

(שפת יתר אות קא) או הנסה אלהים, אמר הגאון שהוא קלס, והעד הנסה, בעבור שיש לו היכולת וכו', והטעם שהשם עשה בעבורם מה שלא עשה עם גוי בעולם: [יא] וכן ת"א במימריה. ורב"מ הביא ג"כ הפירוש

יהל אור

אהב את אבותיך, וכן פי' רש"י: (צז) השלישי שבאבות וכן תרגם יונ"ע: (צח) פי' שבה בני קטורה וישמעאל ועשו: (צט) כ"ה במדרש הביאו רב"ה בפניו בכעסו, מלשון, פני ילכו (שמות לג יד) ופניה לא היו לה עוד (ש"א, א, יח) והענין בכעס שכעס על המצריים: (ק) ופי' שם הח' ז"ל, וכן כתיב ויצלה מלאך ויוציאנו ממצרים (במד' כ טז) ואיננו משה כלל: (קא) ופי' בכבודו ובעצמו הוציאם ולא ע"י מלאך, וכן הוראת מלת פנים יורה על עצמו ית' שהוציאם בלי אמצעות מלאך: (קב) פי' שבקרוב יכנסו לארץ: (קג) הטעם שהוציאך לתכלית שתירש תיכף את הארץ מיד הגוים הגדולים העצומים אשר כמו שראית בעיניך היום הזה שירשת ארץ שני מלכי האמורי: (קד) למעלה (ב יב), וזה קאי על בני גד ובני ראובן שלקחו לנחלה ארץ סיחון ועוג וקראם ישראל: (קה) כי הם יפרשו כאשר עשה כמו שיעשה, וישוב אל כל ישראל, למה שיעשו בארץ כנען: (קו) ואח"כ אמר נחלה לישראל, וקרא הפרט בשם הכלל: (קז) מאשר ראו בעיניהם האותות והמופתים, והיד החזקה והזרוע הנטויה: (קח) וכן יאמר הכתוב (למעלה פ' לו) מן השמים השמיעך וגו' ועל הארץ הראך את אשו הגדולה כי מזה עצמו תוכל להבין, כי אין עוד מלבדו, והנה יכנה הכתוב מעל ומטה בערך אל האדם שהוא אמצעי ביניהם, ויאמר על השמים שהם ממעל בן אדם, ועל הארץ שהיא תחת האדם: (קט) ויסיים, והארץ אשר תחתיך ברזל, וקרא הכתוב מעלה ומטה בערך אל האדם: (קי) כי

מנחת יהודה

לג) וכן פי' הראב"ע, עיין יהל אור אות צ"ו: לג) עיין רש"י לעיל א' ל"א: לד) וכן יפרש רע"ם, ויבחר בזרעו של אחד מהם בלבד, והוא זרעו של יעקב, וזהו דעת

מקורי רש"י

יח) מדרש שס"ע, סול' גרינסוע פ"א עס"פ ישקני, פסי"ל פ' מתן תורה בסופו: יט) עיין לעיל בפי' רש"י פ' ל"א, מכילתא בשלח: כ) שמות י"ד י"ט: כא) תס' ע"פ י"ב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ארצם נחלה כיום הזה: לט וידעת
היום והשבת אל־לבבך כי יהוה
הוא האלהים בשמים ממעל ועל־
הארץ מתחת אין עוד: מ ושמרת
את־חקיו ואת־מצותיו אשר אנכי
מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך
אחריך ולמען תאריך ימים על־
האדמה אשר יהוה אלהיך נתן לך
כל־הימים: פ שלישי מא אז יבדיל משה
שלש ערים בעבר הירדן מזרחה
שמש: מב לנס שמה רוצח אשר
ירצח את־רעהו בבלי־דעת והוא
לא־שנא לו מתמל שלשם ונס
אל־אחת מן־הערים האל וחי:
מג את־בצר במדבר בארץ המישר
לראובני ואת־ראמת בגלעד לגדי

אונקלוס

ארעהון אחסנא כיומא
הדין: לט ותדע יומא דין
ותתוב ללבך ארי יי הוא
אלהא דשכנתה בשמיא
מלעלא ושליט על ארעא
מלרע לית עוד: מ ותטר
ית קימוהי וית פקודוהי
די אנא מפקדך יומא דין
די ייטב לך ולבניך
בתרך ובדיל דתוריך
יומין על ארעא די יי
אלהך יהב לך כל יומיא:
מא בכן יפריש משה תלת
קרוין בעברא דירדנא
מדנח שמשא:
מב למערוק תמן קטולא
די יקטול ית חברה בלא
מנדעי והוא לא סני לה
מאתמלי ומדקמוהי
ויערוק לחד מן קרויא
האלין ויתקים: מג ית בצר
במדברא בארעא
מישרא לשבטא דראובן
וית ראמות בגלעד
לשבטא דגד וית גולן

רש"י

הזה. כאשר אתה רואה היום לה): (מח) **אז יבדיל**. נתן לב כב) להיות חרד לדבר שיבדילם לו) ואף על פי שאינן קולטות עד שיבדלו אותן שבארץ כנען אמר משה מצוה שאפשר לקיימה אקיימנה לז): **בעבר הירדן מזרחה שמש**. באותו עבר שבמזרחו של ירדן לח): **מזרחה שמש**. לפי שהוא

אבן עזרא

הוא טוב לך ולבניך אחריך (קיא): **מא אז יבדיל משה**. הטעם ביום שיבדיל משה אלה הערים אז אמר דברי הברית (קיב) [יב]:

יהל אור

אין עוד מלבדו: (קיא) כמו שיבאר הכתוב אח"ז, ושמרת את חקיו ומצותיו וגו' אשר ייטב לך ולבניך אחריך: (קיב) פי' כשהבדיל משה ערי מקלט האלה

קרני אור

והראיה מהפסוק, ופי' ע"ד הקבלה, ויוליאך בפניו זה מלאך הפנים, שנאמר "ומלאך פניו הושיעם" בכמו הגדול שבקרבנו: [יב] עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז, ועיין ברשב"ם שפי' שטעם מה שהפסיק הכתיב דברי משה שהן ממוברין יחד זה אחר זה וכתב זה המעשה בינתיים, וכן נתן הרד"א טעם ע"ז עיי"ש:

מקורי רש"י

י"ב: כב) מכות, ' א', עיין במד' ל"ה י"ג בפי' רש"י: הראב"ע, וכן היוב"ע "ואתרעי בבנוי דיעקב בתרוי".

מנחת יהודה

לה) דמשמעות הכתוב ... קאי ארץ כנען, וזה לא היה ביום ההוא, לכן פי' כאשר אתה רואה ור"ל הנסים (רבק טוב): לו) יהדק מה שאמר בלשון עתיד, ויפרש שקאי על המחשבה: לז) ורצה להשתדל לקיים אפילו מעט מהמצוה: לח) כי הירדן יש לו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֶת־גּוֹלָן בַּבָּשָׁן לַמְנַשִּׁי׃ מד וְזֹאת
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ מה אֵלֶּה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים
וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃
מו בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר
בְּאֶרֶץ סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר
יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן אֲשֶׁר הִכָּה מֹשֶׁה
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּצֵאתָם מִמִּצְרָיִם׃
מז וַיִּירְשׁוּ אֶת־אַרְצוֹ וְאֶת־אֶרֶץ
עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי
אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרַח שָׁמֶשׁ׃
מח מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל
אַרְנֹן וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן׃
מט וְכָל־הָעֲרָבָה עֵבֶר הַיַּרְדֵּן
מִזְרָחָה וְעַד יָם הָעֲרָבָה תַּחַת
אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה׃ פ רביעי ה א וַיִּקְרָא

בְּמַתְנָן לְשִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה׃
מד וְדָא אוֹרַיְתָא דִּי סַדַּר
מֹשֶׁה קֳדָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
מה אִלֵּין סָהֲדְוָתָא וּקְיָמַיָּא
וְדִינַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן
מִמִּצְרָיִם׃ מו בְּעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא בְּחֵילְתָא לָקֳבֵל
בֵּית פְּעוֹר בְּאַרְעָא דְסִיחוֹן
מַלְכָּא דֶאֱמֹרָאָה דִּי יָתֵב
בְּחֶשְׁבּוֹן דִּי מְחָא מֹשֶׁה
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִפַּקְהוֹן
מִמִּצְרָיִם׃ מז וִירִיתוּ יָת
אַרְעֵהּ וְיָת אַרְעָא דְעוֹג
מַלְכָּא דְמַתְנָן תְּרֵין מַלְכֵי
אֱמֹרָאָה דִּי בְּעִבְרָא
דְיַרְדְּנָא מַדְנַח שִׁמְשָׁא׃
מח מֵעֲרֹעֵר דִּי עַל כֵּיף
נַחֲלָא דְאַרְנוֹן וְעַד טוּרָא
דְשִׂיאָן הוּא חֶרְמוֹן׃
מט וְכָל מֵישְׁרָא עִבְרָא
דְיַרְדְּנָא לְמַדִּינְחָא וְעַד
יַמָּא דְמֵישְׁרָא תְּחוֹת
מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא׃ א וּקְרָא

אבן עזרא

מו בעבר הירדן בגיא. הוא הר העברים קודם נסעם אל ערבות מואב (קיג) אעפ"י שהר העברים הוא בארץ מואב (קיד): א ויקרא

רש"י

דבוק נקודה רי"ש בחטף (מט) מזרח של שמש מקום זריחת השמש: (מד) וזאת התורה. זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו (מ):
(מה) אלה העדות וגו' אשר דבר. הם הם אשר דבר בצאתם ממצרים חזר ושנאה להם בערבות מואב אשר בעבר הירדן (מא) שהוא במזרח שהעבר השני היה במערב:

יהל אור

באר כי גד ובני ראובן, אמר לישראל דברי הברית שיזכיר בסמוך: (קיג) עיין לעיל (ג כט): (קיד) כי סיחון לקחה ממואב:

מנחת יהודה

לו שני עברים: לט) פי' בשו"א גע הנקראת חט"ף, כי מזרחה בקמ"ץ הרי"ש, לא יבוא כ"א בנפרד, אבל כאן ... הוא נסמך כמו למזרח שמש, והה"א במקום למ"ד בתחלתה: מ) ולא קאי אדלעיל: מא) וכל הדברים האלה כבר נאמר לו מכבר תיכף בצאתם ממצרים ונשנו ונשתלשו בערבות מואב בעבר הירדן וזה כר"ע שאמר כללות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

משֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֶת־הַחֻקִּים
וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר
בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם
וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם׃ ב יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב׃ ג לֹא
אֶת־אֲבֹתֵינוּ כָּרַת יְהוָה אֶת־
הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אִתָּנוּ אֲנַחְנוּ
אֵלֶּה פֹה הַיּוֹם כֻּלָּנוּ חַיִּים׃ ד פָּנִים
בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בָּהָר
מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃ ה אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין
יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לְהַגִּיד

אונקלוס

משֶׁה לְכָל יִשְׂרָאֵל וַאֲמַר
לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יָת
קְיָמַיָּא וְיָת דִּינַיָּא דִּי אֲנָא
מְמַלֵּל קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין
וְתֵילְפוּן יָתְהוֹן וְתִטְּרוּן
לְמֶעְבַּדְהוֹן׃ ב יְיָ אֱלָהַנָא
גְּזַר עִמָּנָא קְיָם בְּחֹרֵב׃
ג לָא עִם אֲבָהָתַנָא גְּזַר יְיָ
יָת קְיָמָא הָדָא אֱלָהֵן
עִמָּנָא אֲנַחְנָא אִלֵּין הָכָא
יוֹמָא דֵין כֻּלָּנָא קַיָּמִין׃
ד מְמַלָּל עִם מְמַלָּל מַלֵּיל
יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ
אִשָּׁתָא׃ ה אֲנָא הֲוֵיתִי
קָאֵם בֵּין מֵימְרָא דַּייָ
וּבֵינֵיכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא
לְחַוָּאָה לְכוֹן יָת פִּתְגָּמָא
דַּייָ אֲרֵי דְחֵלְתּוּן מִקֳּדָם
אֶשָּׁתָא וְלָא סְלֶקְתּוּן

רש"י

(ג) לא את אבותינו. בלבד כרת ה' וגו' א) כי אתנו וגו': (ד) פנים בפנים. אמר רבי ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי המוכר עצמו מדבר עמכם ב): (ה) לאמר. מוסב על דבר ה'

אבן עזרא

משה אל כל ישראל. כאשר פירשתי (א), להשמיע דברי הברית את הבנים (ב): ב בחורב. הוא סיני (ג): ג לא את אבותינו. לבדם (ד): כי אתנו אנחנו. והטעם כי גם אתנו (ה) כמו לא יקרא שמך עוד יעקב (בראשית לה י) (ו) או טעמו לא כרת עם אבותינו שהיו במצרים רק אתנו כרת הברית, כי רבים יש במחנה ששמעו הברית מפי השם (ז) על כן אמר אנחנו אלה שהם פה והם חיים והעד על יושר זה הפירוש שאמר עמכם וביניכם (ח): ד פנים בפנים. בלא אמצעי (ט) [א] והטעם כאשר ישמיע המשמיע קולו לאחר ופניו אל פניו ואם לא יראנו (י): ה אנכי עומד בין ה' וביניכם. פירשתיו (יא): כי יראתם מפני האש. ואם לא עליתם בהר (יב): ומלת לאמר דבקה עם דבר ה'

יהל אור

(א) למעלה (א ה):(ב) להשמיע את הבנים דברי הברית והם עשרת הדברים שקבלו האבות ושמעו אותם מפי הגבורה:(ג) עיין פי' הא' ז"ל (שמות ג א) ובבאורי שם,ועיין למעלה א' קרני אור הערה ח':(ד) שקבלו ושמעו: (ה) יגיד להבנים שלא היו אז במעמד אותו הברית, שגם עליהם אלה הברית: (ו) פי' יעקב לבדו, כי אם ישראל, פי' כי גם ישראל: (ז) כי אעפ"י שמתו עולי מצרים במדבר, יש הרבה שהיו פחותים מעשרים ושמעו הברית מפי השם: (ח) בפסוק (ד וה), ופי' עם החיים שנשארו ידבר, ולהם אמר עמכם וביניכם: (ט) וכ"כ המורה בפ' ל"ז מהחלק הראשון, פנים בפנים מליאות במליאות מבלתי אמצעי: (י) ויאמר שגם זה נקרא פנים בפנים, וכ"כ המורה שם „ואמר במקום אחר ואמר, קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול, וכנה אותו פנים בפנים": (יא) בשמות (יט יז): (יב) הייתם ג"כ יראים מפני האש:

קרני אור

[א] ואו"ת ממלל עם ממלל, ועיין ברדי"א בפי' למורה בפל"ז מחס' ראשון ניבאר מה שאונקלס

מנחת יהודה

אלות ופרטות נאמרו בסיני, ונשתלשלו בערבות מואב (התוה"מ): א) רש"י ז"ל הוסיף מלת לבד, כי הש"י לא נתן התורה רק לאותו דור הרמוז אשר קבלוה, אבל כרת הברית ההוא לדורות הבאים: ב) כ"ה פסיקתא רבתי פי' הדברות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָכֶם אֶת־דְּבַר יְהוָה כִּי יְרֵאתֶם
מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא־עֲלִיתֶם בָּהָר
לֵאמֹר: ס בצבור קורין בטעם העליון ותמצא בסוף
הספר ו אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים: ז לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים
אֲחֵרִים עַל־פָּנָי: ח לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל כָּל־תְּמוּנָה
אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת

אונקלוס

בְּטוּרָא לְמֵימַר: ו אֲנָא יְיָ
אֱלָהָךְ דִּי אַפֵּקְתָּךְ
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית
עַבְדוּתָא: ז לָא יְהֵא לָךְ
אֱלָה אָחֳרָן בַּר מִנִּי:
ח לָא תַעְבֵּד לָךְ צְלֵם
כָּל דְּמוּת דִּי בִשְׁמַיָּא
מִלְּעֵלָּא וְדִי בְּאַרְעָא
מִלְּרַע וְדִי בְמַיָּא מִלְּרַע

אבן עזרא

עמכם בהר מתוך האש לאמר (יג) [ב] ויתכן להיות פירוש אנכי עומד בין ה' אחר מעמד הר סיני, והטעם שהוא דבר עמכם פנים בפנים, יפאותו היום הייתי אני עומד בין ה' וביניכם כי יראתם כאשר יפרש (יד): ולא עליתם בהר. כאשר עליתי אני (טו), ומשה נגש אל הערפל (שמות כ יח), ואל תשים אל לבך בעבור היות מלת לאמר רחוקה (טז) כי כן רבים והמדבר (יז) לא הפסיק הפסוקים ולא הפרשיות (יח) גם אל תשית לב אל המלות (יט) כי הם כגופות והטעמים כרוחות (כ) והכורת בשני כלים זה כמו זה במעשה מעשה אחד הוא על כן שוא ושקר (כא), כי הם אחים (כב) וכל שקר שוא (כג) וכבר פירשתי זכור שהוא כמו שמור (כד) והוסיף כאשר צוך ה' אלהיך (פ' יב) (כה) והטעם במעמד הר

רש"י

עמכם בהר מתוך האש לאמר אנכי ה' ג) וגו' ואנכי עומד בין ה' וביניכם ג*): (ז) על פני. בכל מקום אשר אני שם וזהו כל העולם. ד"א כל זמן שאני קיים א). עשרת הדברות

קרני אור

תרגם מלת פנים באופנים שונים, ועיין רד"א כאן בפי' על התורה: [ב] ופ"ז כתב המעמר אצל הנגיעה כל הספרים לזה, אולם יו"ת „כד אמר" ולדעתו לאמר הוא כאשר אמר, ופי' אנכי הייתי עומד בין ה' וביניכם בעת אשר אמר ה' אנכי ה' וגו' וזה הנכון לדעתי, ועיין אשתדלות (פ' כח) מה שכתב ע"ז, כי אין זה נוגע כלל אל הטעמים, הטעמים יולכו כסדרם, והמאור יתבאר כפי עמו ומלילתו וכמשפט שמוש הלשון, ועיין רב"ח שפי' ג"כ לאמר, כשהיה אומר לכם עשרת הדברות, וזה יסכים לתרגום יוב"ע שהביא המעמר, וכן פי' החזקוני, לאמר, כשבא לאמר לכם עשרת הדברות, וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך ברראשונים, ולא עליתם בהר בהר לאמר אנכי, ומעניינו תבין מסדוכו, ועיין לאם ושאלם מה שנאמר בזה:

יהל אור

(יג) ופי', לאמר אנכי ה' אלהיך וגו', ולפ"ז כל הפסוק ה', מן אנכי עד בהר, הוא מאמר מוסגר וכן פי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, ורע"ם והרד"ק, ור"ש ן' מלך באחרונה, ועיין קרני אור: (יד) וע"ז כתב הרמב"ן ואינו נכון, והנכון בעיני, כי ירמוז למה שפירשנו שם, כי ישראל לא הבינו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך, ושאר הדברות משה הוא המגיד להם מה שיאמר השם, וזהו להגיד לכם את דבר ה' לפרש לכם כל דבור ודבור: (טו) ואף לאחר מ"ת כמ"ש: (טז) מפסוק ד' שהפסיק עם פסוק ה' · (יז) הוא משה: (יח) וברמב"ן הגי' „פסוקים" „פרשיות" בלא ה"א הידיעה, ועיין ברמב"ן שם מה שהעיר ע"ז: (יט) שיש שינוי בדברות האחרונות מהראשונות: (כ) וכן יאמר (שמות כ, א) „ודע כי המלות הם כגופות, והטעמים הם כנשמות, והגוף לנשמה הוא כמו כלי, ע"כ משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משינוי המלות, אחר שהם שוות בטעמן": (כא) בדברות הראשונים כתיב עד שקר, וכאן עד שוא: (כב) וטעמם שוה: (כג) עיין בפי' הקצר (שמות כ ז) מה שכתב, וכבר הפרישו רז"ל בין שבועת שוא לשבועת שקר, עיין באורי שם, וכן כאן לענין עדות שוא כולל יותר שיכלול כל עדות כוזבת: (כד) עיין בפי' הא' ז"ל (שמות כ, א): (כה) כאן באחרונות:

מנחת יהודה

הדברות קמייתא ובז"ל הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם:
ג) כ"ה לפי ה"א, ועיין קרני אור הערה ב', והרמב"ן פי' ולא עליתם בהר לאמר לא נעלה כי יראנו מפני האש: ג*) ובירושלמי (מגילה פ"ד ה"א) תניא כשם שנתנה התורה ע"י סרסור (שנאמר אנכי עומד בין ה' וביניכם) כך אנו צריכים לנהוג בה ע"י סרסור, מכאן שמעמידין מהורגמן

מקורי רש"י

א) מכילתא יתרו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואשר במים מתחת לארץ: ט לא־
תשתחוה להם ולא תעבדם כי
אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד
עון אבות על־בנים ועל־שלשים
ועל־רבעים לשנאי: י ועשה חסד
לאלפים לאהבי ולשמרי מצותו: ס
יא לא תשא את־שם־יהוה אלהיך
לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר־
ישא את־שמו לשוא: ס יב שמור
את־יום השבת לקדשו כאשר צוך
יהוה אלהיך: יג ששת ימים תעבד
ועשית כל־מלאכתך: יד ויום
השביעי שבת ליהוה אלהיך לא־
תעשה כל־מלאכה אתה | ובנך־
ובתך ועבדך־ואמתך ושורך
וחמרך וכל־בהמתך וגרך אשר

אונקלוס

לארעא: ט לא תסגוד
להון ולא תפלחנון ארי
אנא יי אלהך אל קנא
מסער חובי אבהן על
בנין מרדין על דר תליתי
ועל דר רביעי לשנאי כד
משלמין בניא למחטי
בתר אבהתהון: י ועבד
טיבו לאלפי דרין לרחמי
ולנטרי פקודי: יא לא
תימי ית שמא דיי
אלהך למגנא ארי לא
יזכי יי ית די ימי בשמה
לשקרא: יב טר ית יומא
דשבתא לקדשותה כמא
די פקדך יי אלהך:
יג שתא יומין תפלח
ותעבד כל עבדתך:
יד ויומא שביעאה שבתא
קדם יי אלהך לא תעבד
כל עבידא את וברך
וברתך ועבדך ואמתך
ותורך וחמרך וכל
בעירך וגיורך די בקרוך
בדיל די ינוח עבדך

רש"י

כבר פרשתים: (יב) שמור. ובראשונות הוא אומר זכור ב) שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו ג): כאשר צוך. קודם מתן תורה במרה ד):

אבן עזרא

טיני (כו): יד ושורך וחמורך וכל בהמתך. פרט ואחר כך כלל, ובתחלה כלל (כז), זה וזה שוה: למען ינוח. הוסיף לבאר טעם עבדך ואמתך וזכרת כי עבד היית והניח עבדך (כח) על כן צוה ה' אלהיך לעשות כן ביום השבת, והטעם למנוחת העבד (כט) [ג] וי"א כי העבד לא ינוח והנה השם הוציאך מעבדות וצוך שתנוח

יהל אור

(כו) פי' כאשר צוך בדברות הראשונות הנאמרים בהר סיני: (כז) פי' בדברות הראשונות כתב רק הכלל, "ובהמתך" וכאן פרט שורך וחמורך וכל בהמתך: (כח) פי' שהניח עבדותך והוליאך הפשי מעבוד עוד: (כט) כדי שינוח העבד והאמה כמוך:

קרני אור

[ג] עיין ברמב"ן וברד"א מה שהעירו ע"ז:

מקורי רש"י

ב) שמות כ', ח', עיין מכילתא שם: ג) מכילתא יתרו: ד) סד"ע פ"ה, שבת פ"ז ב', סנהד' נ"ו ב', ועיין רש"י שם ד"ה כאשר צוך, פס"ז בשלח, ילקוט רנ"ז, מלרם

מנחת יהודה

מתורגמן: ד) בדברות הראשונות שבא להזכיר להם את יום השבת שנתן להם במרה נופל בו לשון זכור, אבל כאן בדברות שניות שנאמרו בשנת הארבעים בשביל אותם שלא שמרו הראשונות נופל בו לשון שמירה לפי שהענין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
כָּמוֹךָ׃ טו וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה עַל־כֵּן
צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם
הַשַּׁבָּת׃ ס טז כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־
אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְמַעַן
יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ עַל

אונקלוס

וְאַמְתָךְ כְּוָתָךְ׃ טו וְתִדְכַּר
אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא
בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם וְאַפְּקָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ מִתַּמָּן בְּיַדָא
תַקִּיפָא וּבִדְרָעָא מְרָמָא
עַל כֵּן פַּקְדָךְ יְיָ אֱלָהָךְ
לְמֶעְבַּד יָת יוֹמָא
דְשַׁבְּתָא׃ טז יַקַּר יָת אֲבוּךְ
וְיָת אִמָּךְ כְּמָא דִי פַקְדָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ בְּדִיל דְיוֹרְכוּן
יוֹמָךְ וּבְדִיל דְיוֹטַב לָךְ
עַל אַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב

אבן עזרא

למען תזכור כי היית עבד (כט*) ובצווי כבד כאשר צוך כאשר פירשתי (ל): **טז** ולמען ייטב לך. י"א רמז לעוה"ב, וסוד העוה"ב ארמזנו בפסוק אני אמית ואחיה (למטה לב לט) (לא): ימיך. באר שיהיו טובים (לב) דע כי דעת כל הקדמונים כי הדבור הראשון הוא אנכי, ואם יש לשאול למה הפסיק הפספיק. לא יהיה לך (לג) וכבר פירש (לד) עשרת הדברים (לה) כי סמכתי על דעתם (לו) רק הישר בעיני שמלת אנכי איננו מהעשרה, כי דבור אנכי הוא המצוה (לז) ועיקר המצות כאשר פירשתי כבר (לח) ומלת חמד בלשון הקדש מתפרשת לשני טעמים האחד גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונס, וכך ולא יחמוד איש את ארצך (שמות לד כד) (לט) כי אם אין פירושו כן (מ) הנה תהיה הארץ רעה (מא), ולא בא הכתוב אלא לשבח (מב) והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תצא לפועל (מג) והנה לא תחמוד בית רעך הדבור התשיעי ולא תחמוד אשת רעך הדבור העשירי (מד) ויהיה בית רעך ואשת

רש"י

(טו) וזכרת כי עבד היית וגו'. על מנת כן פדאך שתהיה לו עבד ותשמור מצותיו ה): (טז) כאשר צוך. אף על כיבוד אב ואם נצטוו במרה ו) ה) שנאמר שם שם לו חק.

יהל אור

(כט*) ויהיה טעם הנחת העבד לדעת הי"א, כי העבד לא ינוח ומוכרח לעשות מלאכת אדוניו, והנה השם הוציאך מעבדות ונוך שתנוח, ואם תנוח אתה תזכור כי היית עבד בלי מנוחה, ועתה כאשר הניח ה' לך ומלאת מנוחה נוך שינוחו עבדך ואמתך כמוך כדי שתזכור עבדותך הקודמת: (ל) וכן כתב הח' ז"ל (שמות כ, א) והנה משה פירש ואמר כבד את אביך ואת אמך, ואמר כאשר צוך ה' אלהיך, כי השכר הוא על מצות עשה: (לא) עיין פי' הח' ז"ל שם: (לב) באר שיהי' היו טובים, והוא שכר המצוה בפירותיה בעוה"ז (רב"ה): (לג) ובד"ק "למה לא הפסיק המפסיק", וכ"ה בכא"י, פי' למה לא הפסיק המפסיק בין אנכי ובין לא יהי' לך, כי אחרי שהם שתי דברות היה לו ליתן סימן ההפסקה בינתיים, ובכל הנדפסים הגי' "למה הפסיק המפסיק" בין אנכי ובין לא יהיה לך, כי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ושניהם בכת אחת נאמרו, ולא היה לו ליתן הפסק ביניהם: (לד) ובד"ק ובכא"י "פירשתי": (לה) בשמות (כ, א): (לו) ודעתם שהדבור הראשון הוא אנכי וכן כתב (שמות שם) "והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו": (לז) וכן יאמר (שמות שם) ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים, כי הוא המצוה ועיין יהל אור שם (אות ד), קרני אור (הערה א): (לח) כי הוא הקדמה למצות ולאזהרות שיאמר כשאר הדבורים, והוא העיקר להודיע מי הוא המדבר אתם: (לט) שפי' בגזל ועושק: (מ) פי' אם נאמר שזה החמוד הוא בלב: (מא) פי' שלא יחמוד אותה בעבור שהיא רעה: (מב) פי' אף שהיא טובה לא יחמוד איש אותה, פי' שלא יגזלוה: (מג) והנה בפ' יתרו שאמר בתחלה בבית ובאשה לא תחמוד, אזי האחד פירושו גזל והשני תאוה בלב, ויעלו שניהם למספר עשרה: (מד) וכן כתב הח'

מנחת יהודה

לא היה חדש להם (חזקוני): ה) ותזכור כי היית עבד כמוהו במצרים, ויפדך ה', לכך ינוחו גם עבדך ואמתך כמוך: ו) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

מקורי רש"י

אגדס: ה) סד"ע שם, שבת שם, סנהד' שם, מכילתא וכן

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃
ס יז לֹא תִרְצַח ס וְלֹא תִנְאָף ס וְלֹא
תִגְנֹב ס וְלֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁוְא׃
ס יח וְלֹא תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ ס וְלֹא
תִתְאַוֶּה בֵּית רֵעֶךָ שָׂדֵהוּ וְעַבְדּוֹ
וַאֲמָתוֹ שׁוֹרוֹ וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר
לְרֵעֶךָ׃ ס חמישי יט אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
דִּבֶּר יְהֹוָה אֶל־כָּל־קְהַלְכֶם בָּהָר

אונקלוס

לָךְ׃ יז לָא תִקְטוֹל נְפַשׁ. וְלָא תְגוּף. וְלָא תִגְנוֹב (נַפְשָׁא). וְלָא תַסְהֵיד בְּחַבְרָךְ סַהֲדוּתָא דְשִׁקְרָא׃ יח וְלָא תַחְמֵיד אִתַּת חַבְרָךְ וְלָא תֵרוֹג בֵּית חַבְרָךְ חַקְלֵיהּ וְעַבְדֵּיהּ וְאַמְתֵיהּ תּוֹרֵיהּ וַחֲמָרֵיהּ וְכֹל דִּי לְחַבְרָךְ׃ יט יָת פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין מַלֵּיל יְיָ עִם כָּל קְהַלְכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא עֲנָנָא וְאַמִּיטְתָא קָל רַב וְלָא

רש"י

ומשפט ו): (יז) ולא תנאף. אין לשון ניאוף אלא באשת איש ז): (יח) לא תתאוה. לא תירוג אף הוא לשון חמדה ח) כמו נחמד למראה ח) דמתרגמינן דמרגג למחזי: (יט) ולא יסף. מתרגמינן ולא פסק ט) ט) (לפי שמדת בשר ודם אינו יכול לדבר כל דבריו בנשימה אחת וצריך להפסיק ומדת הקב"ה אינו כן לא היה פוסק ומשלא היה פוסק לא היה מוסיף) כי קולו חזק וקיים לעולם. ד"א לא יסף לא הוסיף להראות באותו פומבי י):

אבן עזרא

רעך נדבקים זה עם זה (מה) או בית רעך כלל (מו) והעד שאמר משה בספר הזה שבאר את התורה תחת לא תחמוד אמר לא תתאוה (מז) ורבים אמרו כי אין עון במחשבת הלב (מח) ואין עליהם שכר ועונש (מט) ויש ראיות רבות להשיב עליהן (נ) ולא אאריך רק אראה להם לב חורש מחשבות און (משלי ו יח) (נא) הטיבות כי היה עם לבבך (דה"ב ו ח) (נב) ולישרים בלבותם (תה' קכה ד) (נג), ומשה אמר בסוף בפיך ובלבבך לעשותו (למטה ל יד) ועיקר כל המצות ליישר הלב ורובם זכר (נד) והמזיד והשונג יוכיחום (נה): יט את ה' הדברים האלה. הטעם עשרת הדברים ולא הדבורים (נו): קול גדול. שלא שמעו כמוהו: ולא יסף. כי זה היה פעם

יהל אור

ז"ל (שמות כ, א) ואחרים אמרו כי לא תחמוד בית רעך דבור תשיעי, והדבור העשירי לא תחמוד אשת רעך, וראייתם כי השם אמר פעמים לא תחמוד, כי החמוד הוא על שני דברים, האחד יוצא למעשה כמו גזל וכו' ולא תחמד השני הוא בלב, והנה לפי הדעה הזאת אין אנכי מכלל עשרת הדברות: (מה) זה יפרש לפי דעת האומרים שאנכי הוא דבור הראשון, ומה שכתב משה כאן לא תחמוד אשת רעך, ולא תתאוה בית רעך הם נדבקים זה עם זה ונחשבים לדבור אחד, וכן יאמר הא' ז"ל (שמות שם) גם תחמוד ותתאוה מבטן אחד יצאו: (מו) מה שאמר לא תתאוה בית רעך הוא כלל לכל הכתוב אח"ז שכולם נכללים בשם בית: (מז) מפני שהכל אחד: (מח) ואין עליהם אזהרה: (מט) אם יחשוב לטוב או למוטב הכל אחד לא יקבל עליהם לא שכר ולא עונש: (נ) ורז"ל החמירו על המחשבה עוד יותר ואמרו (יומא כט א) הרהורי עבירה קשין מעבירה: (נא) והכתוב יחשוב אותו במספר השם שנאמר ה' (שם שם טז): (נב) ורק על המחשבה שהיה עם לבבו אמר ה' אל דוד הטיבות: (נג) ופי' הא' ז"ל שם, יתפלל המשורר, או על דרך נבואה, והטעם בלבותם, כי היושר בלב הוא, והוא היסוד, והדבור והמעשה כמו בניין: (נד) וכן פי' הא' ז"ל שם, שכל המצות עיקרם הלב, ויש מהם זכר בפה לחזוק הלב, ויש מעשה כדי שיזכור בפה: (נה) ובד"ק ובכא"י „יוכיחו" שאין ענשו של זה כשל זה, המזיד חייב מיתה, והשוגג בקרבן או יגלה, וזה בעבור מחשבת הלב, כי הכל תלוי במחשבה: (נו) כי משה שמר הטעמים ולא הדבורים, פי' ולא המצות

מקורי רש"י

בשלח מס' ד' פ"א: ז) שמות ע"ו כ"ס: ז) עיין רש"י שמות כ' י"ג: ח) ברא' ב', ט': ט) עיין סוטה י',

מנחת יהודה

ז) וכן פי' רש"י ז"ל (שמות כ' י"ג): ח) ובדברות הראשונות כתיב לא תחמוד, ופי' רש"י ז"ל שאף הוא לשון חמדה: ט) כן ת"א כפי' הא' של רש"י, וביאורו שלא היה בו הפסק אלא שוה בתחלה ובסוף, ועיין קרני אור הערת ד': י) וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן, כי כל יסף לשון

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מתוך האש הענן והערפל קול גדול
ולא יסף ויכתבם על־שני לחת
אבנים ויתנם אלי: כ ויהי כשמעכם
את־הקול מתוך החשך וההר
בער באש ותקרבון אלי כל־ראשי
שבטיכם וזקניכם: כא ותאמרו הן
הראנו יהוה אלהינו את־כבדו
ואת־גדלו ואת־קלו שמענו מתוך
האש היום הזה ראינו כי־ידבר
אלהים את־האדם וחי: כב ועתה
למה נמות כי תאכלנו האש
הגדלה הזאת אם־יספים | אנחנו
לשמע את־קול יהוה אלהינו עוד
ומתנו: כג כי מי כל־בשר אשר
שמע קול אלהים חיים מדבר
מתוך־האש כמנו ויחי: כד קרב אתה ושמע את
כל־אשר יאמר יהוה אלהינו ואת | תדבר אלינו

אונקלוס

פסק וכתבנון על תרין
לוחי אבניא ויהבנון לי:
כ והוה כד שמעכון ית
קלא מגו חשוכא וטורא
בער באשתא וקרבתון
לותי כל רישי שבטיכון
וסביכון: כא ואמרתון הא
אחזינא יי אלהנא ית
יקרה וית רבותה וית קל
מימרה שמענא מגו
אשתא יומא הדין חזינא
ארי ימלל יי עם אנשא
ויתקים: כב וכען למא
נמות ארי תיכלננא
אשתא רבתא הדא אם
מוספין אנחנא למשמע
ית קל מימרא דיי
אלהנא עוד ומיתין
אנחנא: כג ארי מן כל
בשרא די שמע קל
מימרא דיי קימא ממלל
מגו אשתא כותנא
ואתקים: כד קרב את
ושמע ית כל די יימר יי

אבן עזרא | רש"י

אחת (נז) [ד], והנה ביאר למה לא יסף (כד) ואת תדבר אלינו. התשתם את כחי
והוא ויהי כשמעכם (נח): כא את כבודו.
מראה האש: ואת גדלו. קולות וברקים וקול שופר: ואת קולו. עשרת הדברות ויש בדברי
יחיד שדבור אנכי לבדו אמר השם (נט); כג קול אלהים חיים. לשון רבים כאשר
פירשתי (ס): וטעם חיים (סא) על דעתי להפריש (סב) בין אלהים ובין הצבא (סג),
כי לא יתנועע הוא מעצמו (סד): כד ואת תדבר אלינו. כמו אם ככה את עושה לי

קרני אור | יהל אור

[ד] ואונקלס ויוב"ע תרגמו ולא פסק, וכן פי' רש"י (עיין לעיל אות כ): (נז) ופי' ולא יסף עוד קול
בתמלס, וכ"ס (ירושלמי דמגילס פ"א ס"ה) וכ"פ רב"ח, גדול כמוהו וכן פי' רש"י באחרונה, וכן פי' הרשב"ם
והרמב"ן: (נח) וכמו שיבאר הכתוב, בפסוקים הבאים: (נט) עיין בפי' הה' ז"ל (שמות כ, א) ובבאורי שם:
(ס) ברא' (א א): (סא) מה שהוסיף חיים: (סב) ובכד"ק „להפריש על דעתי": (סג) כי לפעמים יאמר על צבא
מעלה שהם הכוכבים ג"כ אלהים, וכאן כשיאמר אלהים חיים הוא הש"ת שהוא חי וקיים: (סד) כי צבא השמים
לא יתנועעו מעצמם, כי יש להם מניע שמניע אותם, ועיין (ברא' א, א, שמות ג טו) בבאורי ששם הארכתי

בענין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את כל־אשר ידבר יהוה אלהינו
אליך ושמענו ועשינו: כה וישמע
יהוה את־קול דבריכם בדברכם
אלי ויאמר יהוה אלי שמעתי את־
קול דברי העם הזה אשר דברו
אליך היטיבו כל־אשר דברו:
כו מי־יתן והיה לבבם זה להם
ליראה אתי ולשמר את־כל־מצותי

אונקלוס

אלהנא ואת תמלל
עמנא ית כל די ימלל יי
אלהנא עמך ונקבל
ונעבד: כה ושמיע קדם יי
ית קל פתגמיכון
במללותכון עמי ואמר יי
לי שמיע קדמי ית קל
פתגמי עמא הדין די
מלילו עמך אתקינו כל
די מלילו: כו לוי די יהי
לבא הדין להון למדחל
קדמי ולמטר ית כל
פקודי כל יומיא בדיל

רש"י

כנקבה יא) י). שנלטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד מפי

אבן עזרא

(במד' יא, טו) ושם מפורש (סה): **כה היטיבו.** פעל עבר מהשניים הנראים (סו): **כו מי יתן.** אין הכתוב אומר מי יתן לי, רק (סז) מי יתן להם, על כן נכתב להם אחר והיה לבבם זה (סח), ודע כי שורש כל המעשים והתנועות גזרות השם (סט) וכל הנמצאים תחת השמים כחם ותולדותם כפי המערכת העליונה (ע) עם השרשים למטה (עא), וכן עם המורכבים (עב), וכן כפי תנועתם יום יום ועת ועת כי לעולם יהיה שנוי כאשר פירש בעל ספר יצירה (עג), והחלקים יקבלו מהכללים כפי תולדתם (עד) ובעבור כח הכללים (עה) יוכלו לשנות מעט בתולדה (עה*), וזה טעם ויחזק ה' את לב פרעה (שמות יא י) (עו), ובמקום אחר ויכבד לבו הוא ועבדיו (שם ט לד) (עז), והכל אמת (עח), על כן אומר (עט), ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו (ירמיה י כג) (פ), ואומר, למה תתענו ה' מדרכך (ישעי' סג יז) (פא), ומשה אמר ובחרת בחיים (למטה ל יט) (פב) ואחר שהשם לא ימנע טוב (פג), הנה הוא אוהב להטיב ואמר הכתוב כלשון בני אדם מי יתן (פד) [ה]:

יהל אור

בענין זה: (סה) שם יאמר כי את הוא לזכר ולנקבה, ואתה לשון זכר לבדו, וכ"כ הרד"ק במכלל הכלל אתה לזכר, את לנקבה, ובא כן לזכר בג' מקומות, כאן, ובבמדבר (יא, טו), וביחז' (כח יד): (סו) מנחי ע"ו, ושרשו טוב, והוי"ו נעלמת:

קרני אור

והמזוקני, ואמרו ז"ל כל מ' יום שהיה משה בהר לא פסקו קולות מן ההר, וכן הוא נפי' הקלר (שמות לב ל), והרדי"א יפרש התרגום ולא פסק, ר"ל שלא פסק בענין שיהיה בו תוספת ממלך אחד על הלך אחד, אבל בקול גדול מתדבק, בלי הפסק ובלי תוספת שמעו כן כולם: [ה] והמורה בפי'

(סז) ובד"ק „אלא": (סח) ובד"ק „על כן נכתב אחר כן והיה לבבם זה", והנה אף שיש ביד השם לעשות הכל ולתת, דברה תורה כלשון בני אדם: (סט) בא להרץ לשון מי יתן, מפני שכבר מסר השם הרשות והבחירה ביד האדם לעשות כל מה שירצה טוב או רע, ויבאר כל זה, ויאמר, כי שרש כל המעשים והתנועות הכל מאתו ית' ומגזרתו: (ע) לפי דעתו שכל הענינים מוכרחים להיות כפי המערכה העליונה: (עא) והם הד' יסודות: (עב) שהם מורכבים מהד' יסודות, והם כל הנבראים: (עג) ובחקור האדם נבראי זה העולם, יראה שהוא בכליון תמידי ואינו נמלט אפילו כהרף עין משינוי ומהפסד: (עד) פי' כפי תכונתם ומזגם: (עה) פי' בעבור גדול הכח שיש לכללים על החלקים: (עה*) פי' בתולדות החלקים, ובד"ק „חלנו לשנות מעט בתולדה": (עו) כי הוא סבת כל הפעולות בעלם: (עז) שפרעה ועבדיו הכבידו מעלמם את לבבם: (עח) כי שרש כל המעשים והתנועות גזרת השם: (עט) ובד"ק „יאמר": (פ) ופי' הרד"ק שם, כלומר אינו ברשותו כי אתה תשנה רצונו: (פא) ופי' הה' ז"ל שם, בעבור היות השם הסבה העליונה, היא הראשונה אמר למה תתענו: (פב) ואמר זה להורות כי ביד האדם לצאת מתחת המערכה ולבחור בחיים: (פג) כי אין דבר רע יורד משמים העליונים המלאים להשפיע טובה למי שבחירתו בחיים: (פד) והרמב"ן ז"ל כתב, בעבור היות רשות האדם בידו להצדיק ולהרשיע, והכל בידי שמים חוץ מיראת

מקורי רש"י

מנחת יהודה

ב', סנהד' י"א א': י) עיין ברכות ל"ב א', ועיין רש"י תוספות: יא) כי נוכח הזכר אתה, ונוכח הנקבה את:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כׇּל־הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם
וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם׃ כז לֵךְ אֱמֹר לָהֶם
שׁוּבוּ לָכֶם לְאׇהֳלֵיכֶם׃ כח וְאַתָּה פֹּה
עֲמֹד עִמָּדִי וַאֲדַבְּרָה אֵלֶיךָ אֵת
כׇּל־הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר תְּלַמְּדֵם וְעָשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ׃
כט וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם לֹא תָסֻרוּ יָמִין
וּשְׂמֹאל׃ ל בְּכׇל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶתְכֶם תֵּלֵכוּ לְמַעַן
תִּחְיוּן וְטוֹב לָכֶם וְהַאֲרַכְתֶּם יָמִים
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירָשׁוּן׃ ו א וְזֹאת

אונקלוס

דְיֵיטַב לְהוֹן וְלִבְנֵיהוֹן
לְעָלַם׃ כז אִיזֵיל אֱמַר לְהוֹן
תּוּבוּ לְכוֹן לְמַשְׁכְּנֵיכוֹן׃
כח וְאַתְּ הָכָא קוּם קֳדָמַי
וַאֲמַלֵּל עִמָּךְ יָת כָּל
תַּפְקֶדְתָּא וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא
דִּי תַלְּפִנּוּן וְיַעְבְּדוּן
בְּאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵב לְהוֹן
לְמֵירְתַהּ׃ כט וְתִטְּרוּן
לְמֶעְבַּד כְּמָא דִּי פַקֵּיד יְיָ
אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן לָא תִסְטוּן
יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא׃ ל בְּכָל
אָרְחָא דִּי פַקֵּיד יְיָ אֱלָהֲכוֹן
יָתְכוֹן תְּהָכוּן בְּדִיל
דְּתֵיחוּן וְיֵיטַב לְכוֹן
וְתוֹרְכוּן יוֹמִין בְּאַרְעָא דִּי
תֵירְתוּן׃ א וְדָא תַּפְקֶדְתָּא
קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ

אבן עזרא

כז לך אמור להם. הטעם שירד (פה): **כח** ואתה פה עמוד עמדי. הטעם שישוב (פה*) [ו], וכן כתוב, ואדברה אליך את כל המצות החקים והמשפטים (פו), והנה רוב התורה מסיני נאמרה למשה, רק משה אמרה במדבר סיני, ובאותם אחד עשר יום שנסעו מסיני כפי דעתי (פז): **כט** ושמרתם לעשות. להוסיף (פח), ולא תסורו ימין ושמאל: **ל** בכל הדרך. פירוש ימין ושמאל (פט), וזו המצוה והחקים והמשפטים עיקרם למען תירא אתה ובנך ובן בנך והנה עיקר כל המצות אמונת הלב (נ) [ז], וכאשר תירא השם זה כל האדם ובעבור זה נברא האדם כדברי קהלת (נא), ועוד יאריכון ימים (נב), עם הכל על האדמה (נג), ועם היחיד בעולם הבא (נד):

קרני אור

ל"ב מהמ' הג' כתב, שהאותות כולם אעפ"י שהם שינוי טבע, ישנה השם איש אחד מאישי הנמצאות, אך טבע בני אדם לא ישנהו השם כלל על כל המופת, ומפני זה הפרש הגדול אמר מי יתן והיה לבבם זה וגו' ומפני זה באר המצוה והאזהרה, והגמול והעונש, ולא אמרתי זה, מפני שאני מאמין ששנוי טבע כל אחד מבני אדם קשה על השם ית' אך הוא אפשר ונופל תחת היכולת: [ו] עמדי כמו עמי, ואפשר שנגזר המלה מענין עמידה, רוצה לומר עמוד במקום עמדי, כלומר במקום שאני בו, ולא תמצאהו מלה זו כי אם עם המדבר בעדו, ועיין פי' הר' ז"ל (ברא' ג יב) ובבאורי שם: [ז] עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

יהל אור

שמים, יאמר הכתוב כן והוא כלשון בני אדם: (פה) כי הדבורים היו בהר ואמר לו לך, ופי' שירד: (פה*) כי אחר שצוה לו השם שירד, האיך יאמר ואתה פה עמוד עמדי אלא כונתו שירד וישוב לעמוד עמו: (פו) ובכתוב „המצוה והחקים": (פז) עיין ריש פ' דברים (פ' ב): (פח) ובד"ק „והוסיף" כי אחר שאמר ועשו בארץ (פ' הקודם) חזר לאמר ושמרתם לעשות, להוסיף וכו': (פט) יבאר שכונתו בימין ושמאל, בכל הדרך אשר צוה ה' אתכם תלכו, ולא תסורו ימין ושמאל: (נ) וברמב"ן הגי' „יראת השם": (נא) בקהלת (יב יג), סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא, ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם: (נב) ובד"ק „ימיך": (נג) והם הי' העוה"ז: (נד) והם השרידים והיחידים בעם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

המצוה החקים והמשפטים אשר
צוה יהוה אלהיכם ללמד אתכם
לעשות בארץ אשר אתם עברים
שמה לרשתה: ב למען תירא את־
יהוה אלהיך לשמר את־כל־חקתיו
ומצותיו אשר אנכי מצוך אתה
ובנך ובן־בנך כל ימי חייך ולמען
יארכן ימיך: ג ושמעת ישראל
ושמרת לעשות אשר ייטב לך
ואשר תרבון מאד כאשר דבר
יהוה אלהי אבתיך לך ארץ זבת
חלב ודבש: פ ששי ד שמע ישראל

אונקלוס

אלהכון לאלפא יתכון
למעבד בארעא די אתון
עברין תמן למירתה:
ב בדיל דתדחל קדם יי
אלהך למטר ית כל
קימוהי ופקודוהי די אנא
מפקדך את וברך ובר
ברך כל יומי חייך ובדיל
דיורכון יומיך: ג ותקבל
ישראל ותטר למעבד די
ייטב לך ודי תסגון לחדא
כמא די מליל יי אלהא
דאבהתך לך ארעא
עבדא חלב ודבש:
ד שמע ישראל יי אלהנא

רש"י

הגבורה ולא ללמוד ממני: (ד) ה' אלהינו ה' אחד. ה' שהוא אלהינו עתה ולא אלהי העובדי כוכבים הוא עתיד להיות ה' אחד א) שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ב) ונאמר ביום ההוא

אבן עזרא

ג ושמרת לעשות. והנה אצוך שתשמור אשר ייטב לך: ארץ זבת חלב. דבק עם לרשתה (א) והנה הוא רחוק ממנו (ב), או יהיה חסר בי"ת (ג), כמו הנמצא בית ה' (מ"ב יב יא) [א], ומה שהעתיקו קדמונינו ז"ל על קריאת שמע הוא האמת ואין צורך לחפש (ד), דע כי זה השם הנכבד הוא שם העצם (ה), ואם כן מה טעם לאמרו פעם שנית (ו), והתשובה כי אדם שם עצם, ושם מקרה שאיננו כן (ז), ואם הוא (ח) נקרא מעצם האדמה (ט), וכן זה (י) והעד השם שהוא סמוך אל צבאות (יא), או העיקר הוא אלהינו ונכפל כמו כן לומר אחד (יב), והטעם לבדו (יג), וראיות עד אין חקר יש, כי השם אחד, והפסוק שאמר „ביום ההוא יהיה ה' אחד" (זכריה יד ט) (יד), על מחשבות בני אדם (טו), והנכון בעיני שהוא דבק עם מלך, כי כן כתוב „והיה ה' למלך על כל הארץ

יהל אור

(א) הכתוב בפסוק א': (ב) בשני פסוקים: (ג) ויהיה טעמו אשר ייטב לך וגו' בארץ זבת חלב ודבש: (ד) ר"ל שמצוה לקראתה ביום ולשנותה בלילה, ואשר דיניה הוא האמת ואין צורך לחפש: (ה) באמרו שמע ישראל ה' אלהינו הוא שם העצם: (ו) לומר ה' אחד: (ז) ר"ל שאיננו שם עצם: (ח) מלות „ואם הוא" ע"ש: (ט) פי' ונקרא כן בעבור שהוא מעצם האדמה, וכן כתב הא' ז"ל (בראשית ב ח) וגם יתכן להיותו כן, בעבור שהוא שם נלקח מהאדמה, והוא יהיה שם עצם, ושם תואר: (י) וכן שם השם, עצם ומקרה: (יא) וכן יאמר הא' ז"ל בפי' הקצר (שמות לד ו) „וכבר פירשתי לך שהוא סמוך אל צבאות, כי פעם הוא שם עצם, ופעם הוא שם מדה", פי' שהוא שם תואר, וכ"ה (יסוד מורא שער יב) ועיין (שמות ג טו) ובבאורי שם: (יב) ובמוטעו הגי' „לומר שהוא אחד" ובד"ק „ונכפל כמו כן אחד": (יג) ובא להודיע שה' שהוא אלהינו הוא ה' אחד, ר"ל לבדו, ושאין יחיד כיחודו: (יד) דמשמע רק שיהיה לעתיד ולא עתה: (טו) שכל זמן שיש עכו"ם בעולם לא נכר

קרני אור

[א] עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

מקורי רש"י

במדבר י"מ ט"ו: א) עיין ספרי: ב) צפניה ג' ט':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יהוה אלהינו יהוה אחד: ה ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: ו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על

יי חד: ה ותרחם ית יי אלהך בכל לבך ובכל נפשך ובכל נכסך: ו ויהון פתגמיא האלין די אנא מפקדך יומא

אבן עזרא

ביום ההוא יהיה ה' (מלך) אחד ושמו אחד (צפניה שם) (טז) כטעם „כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה" (צפניה ג ט), והנה כל העולם ידברו שפה אחת (יז) על כן יהיה שם ה' אחד: ה ואהבת. ואחר שאין לנו אלוה אחר רק הוא לבדו חייב אתה שתאהבנו (יח), כי אין לנו אלוה אחר: בכל לבבך ובכל נפשך. הלב הוא הדעת, והוא כנוי לרוח המשכלת, כי הוא המרכבה הראשונה (יט) [ב], ובן חכם לב קונה לב (כ) [ג]: נפשך. היא הרוח שבגוף, והיא המתאוה וכחה נראה בכבד (כא): מאדך. מטעם מאד מאד והטעם לרוב אהוב אותו בכל מה שתוכל (כב), ותהיה אהבה גמורה בלב (כג): ו והיו הדברים האלה. אמרו המכחשים על עשרת הדברות (כד), ועליהם נאמר וכתבתם על מזוזות ביתך (כה)

רש"י

יהיה ה' אחד ושמו אחד ג): (ה) ואהבת. עשה דבריו מאהבה ד) אינו דומה עושה מאהבה לעושה מיראה העושה אצל רבו מיראה כשהוא מטריח עליו מניחו והולך לו ה): בכל לבבך. בשני יצריך א) ו). ד"א בכל לבבך שלא יהיה לבך חלוק על המקום ז): ובכל נפשך. אפילו הוא נוטל את נפשך ח): ובכל מאודך. בכל ממונך ט) יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך. ד"א ב) בכל מאדך בכל מדה ומדה שמודד לך בין במדה טובה בין במדת פורענות י) וכן בדוד הוא אומר כוס ישועות אשא וגו' צרה ויגון אמצא וגו' יא): (ו) והיו הדברים. מהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומתדבק בדרכיו יא*): אשר אנכי מצוך היום. לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה ג) יב) אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה.

קרני אור

[ב] עיין יהל אור. וכן כתב המורה בפ' נ"ט מחלק הראשון „אמנם מאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך פירושו אצלי בכל כחות לבך, כלומר כחות הגוף כולם, כי התחלות הכל מן הלב": [ג] הלב משכן נפש החכמה, ולפי שהוא האבר הראשון ביצירת האדם, והאחרון אשר ימות בכל אברי הגוף על כן אמר בכל לבבך, כלומר עד

יהל אור

עוד אחדותו אבל אז יכירו כולם כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדו: (טז) וכן פי' הח' ז"ל שם „והיה למלך, יתרת בעבור המלה האחרת, וככה הוא ביום ההוא יהיה ה' למלך אחד, ושמו אחד, הוא השם הנכבד (הוא שם בן ארבע אותיות) הנודע על יד משה עבדו, ויקרא (אז) בפי הכל ככתיבתו": (יז) וכן פי' הח' ז"ל שם, בשפה ברורה הוא לשון הקדש, שהיא לבדה נקרא השם הנכבד: (יח) ושתקיים. המצות מאהבה, כי המקיימם מיראה, אין עבודתו עבודה שלימה (רנ"ח): (יט) כי הלב הוא המרכבה הראשונה לכל הכחות: (כ) לא נמצא פסוק כזה וברמב"ן הגי' וכמוהו „חכם לב יקח מצות" והוא (במשלי י, ח): (כא) עיין פי' הח' ז"ל (קהלת ז ג): (כב) והענין שלא יהא ממונו חביב עליו מן המצות: (כג) פי' ואז תהיה האהבה גמורה בלב: (כד) כ"ה בס' המבחר, שכתב, והם עשרת הדברים, והם עיקר כל המצות, כמו שהארבעה טבעים שרש לכל הויה שבעולם השפל: (כה) וכן וקשרתם לאות על ידך כתב המבחר, שהם עשרת הדברים, וכן דעת בעל הכתר, ודעתם שכל זה נאמר דרך משל ומליצה, כמו כתבם על לוח לבך (משלי ג ג, וז' ג), וכן דעת יפת, וכל הקראים הראשונים והאחרונים

מנחת יהודה

א) דריש כן ממה שלא נאמר בכל לבך, ואמר לבבך, שני לבבות: ב) ומה שיפרש ד"א, כי לפי פי' הראשון, מאחר שכתוב בכל נפשך, למה הוצרך לומר בכל ממונך, דאע"ג דאמר טעמא לפי שיש אדם שממונו חביב עליו מגופו וכו', אפילו הכי היה די שידבר הכתוב בהוה ורגילות רוב בני אדם להיות גופם חביב עליהם יותר ממֹמונם, לכך פי' ד"א בכל מדה שהוא מודד לך וכו' (רע"ב): ג) פי' שאין אדם מחשיבה בעיניו:

מקורי רש"י

ג) זכריה י"ד ט': ד) ספרי, פס"ז: ה) ספרי, פס"ז, ילקוט תתל"ז: ו) ספרי, פס"ז, ברכות נ"ד א' מדרש אגדה, ילקוט שם: ז) ספרי, ברכות שם, ילקוט שם: ח) ספרי, ברכות ס"א ב', פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שם: ט) ספרי, ברכות שם, פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שם: י) ספרי, ברכות נ"ד א', פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שם: יא) תה' קט"ז, ג' וי"ג: יא*) ספרי, ילקוט תתל"ט: יב) ספרי, פסי' דר"כ פי' בחדש השלישי, מדרש אגדה, פסי"ז, ילקוט תת"מ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְבָבֶֽךָ׃ ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶֽךָ׃ ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ

אונקלוס

דֵין עַל לִבָּךְ׃ ז וּתְתַנֵּינוּן לִבְנָיךְ וּתְמַלֵּיל בְּהוֹן בְּמִתְּבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבִמְהָכָךְ בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ וּבִמְקִימָךְ׃ ח וְתִקְטְרִנּוּן לְאָת עַל יְדָךְ וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינָךְ׃

רש"י

דיוטגמא מלות הגשית הבאה במכתב ד) : (ז) ושננתם. לשון חדוד הוא שיהיו מחודדים בפיך ה) שאם ישאלך אדם דבר לא תהא לריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד יג) : לבניך. אלו התלמידים ו) יד) מלינו בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם טו) ואומר בני הנביאים אשר בבית ו*) אל טז) וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל קראם בנים שנאמר ועתה בני אל תשלו יז) וכשם שהתלמידים קרוים בנים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם יח) כך הרב קרוי אב ז) שנאמר אבי אבי רכב ישראל וגו' יט) : ודברת בם. שלא יהא עיקר דבורך אלא בם כ) עשם עיקר ואל תעשם טפל : ובשכבך. יכול אפילו שכב בחצי היום ת"ל ובקומך יכול אפילו עמד בחצי הלילה ת"ל בשבתך בביתך ובלכתך בדרך דרך ארץ דברה תורה זמן שכיבה וזמן קימה ח) כא) : (ח) וקשרתם לאות על ידך. אלו תפילין שבזרוע ט) : והיו לטטפת בין עיניך. אלו תפילין שבראש ועל שם מנין פרשיותיה י) נקראו טוטפות טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים כב) :

אבן עזרא

והאמת כל המצות (כו) : ז ושננתם. מגזרת חץ שנון (משלי כה יח) (כז), וידוע איך ישונן החץ (כח) הנה נראה כי עיקר כל האדם עבודת השם ועבודתו להכיר פעליו, והמעתיקים העתיקו שעת קריאת שמע (כט) וכלנו נסמוך עליהם : כשבתך. דבק עם ודברת בם (ל) : ובשכבך. לישן (לא), כי אין מצוה על הישן, והנה ודברת בם בפה ובלב (לב) : ח וקשרתם לאות על ידך. מפורש (לג) : לטוטפות. אין למלה הזאת ריע במקרא, והמכחשים אמרו (לד) שהוא מגזרת, והטף אל דרום (יחז' כא ב) (לה), וזה לא יתכן (לו) כי שרש הטף נטף. וזה (לז) חסר נו"ן

יהל אור

והרה"ח רא"א הרכבי (ס' המלות לענן לד 142) כתב שיטער שבעל המאמר הזה הוא ענן, עיין למטה (אות לג) : (כו) מה שיאמר, והיו הדברים האלה, הם כל המלות שבתורה : (כז) וכן פי' רש"י והרשב"ם ז"ל : (כח) שינון החץ ידוע שהוא בהולכה והבאה, כן ד"ת יחזור בהם כמה פעמים, ויהיו מחודדין בפיך : (כט) עיין ספרי שהאריך לבאר כל הדעות משעת ק"ש : (ל) אף שמלת „בם" הוא בטעם מפסיק : (לא) פי' בשעה שאתה הולך לישן : (לב) פי' בשעה שאפשר בפה ידבר בפה, ואם אין באפשרי בפה יהרהר בלבו : (לג) בשמות (יג ט), ושם הרחיב לבאר בזה הדעות שחולקין על אבותינו הקדושים, ואומרים שהוא דרך משל, ושהוא כמו קשרם על לוח לבך תמיד, גם וכתבתם על מזוזות ביתך, כמו כתבם על לוח לבך (משלי ג ג) והח' ז"ל סתר דעתם שם, וביאר שהוא כמשמעו, על כן לא גולאנו מיד פשוטו : (לד) וזה נמצא אצל יפת, דוד אלפאסי, עלי בן סלימאן, בעל המבחר ואחרים, אולם נראה כי ענן קדם להם בפי' זה, כי הוא חלק על הרבנים בענין תפילין (הרה"ח א"א הרכבי בס' המלות לענן לד 142) : (לה) ופי' כמו דבר, עיין בפי' הח' ז"ל (שמות יג טז) ובבאורי שם : (לו) וכן כתב הח' ז"ל שם, והוא רחוק בעיני : (לז) פי' לטוטפת :

מקורי רש"י

יג) ספרי, קדושין ל', א', פס"ז, מדרש אגדה, ובשינוי לשון בטלם, ילקוט שם : יד) ספרי, פס"ז, ילקוט תתמ"א : טו) למטה י"ד א' : טז) מ"ב ב' ג' : יז) ונכתוב, בני עתה אל תשלו, (דה"ב כ"ט י"א) : יח) למטה י"ד א' : יט) מ"ב ב' י"ב : כ) ספרי, ילקוט תתמ"ב : כא) ספרי, עיין ברכות י', ב', מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תתמ"ב : כב) תנחומא א'

מנחת יהודה

ד) וכן דטגמא, דיטגמא ופי' ציווי וגזירת, ובפסי' דר"כ פי' בחדש השלישי „בפרוזדונטא" ופי' דת וגזרה, עיין רשב"ם למטה ז' י"א : ה) עיין רש"י (למטה כ"ח ל"ז, ובמ"א ט' ז', ובדה"ב ז' כ') : ו) שאל"כ מי שאין לו בנים יפטר : ו*) ובכתוב „בית אל" : ז) לפי שהבן הוא ממאמר המצטרף, כי בהכרח יש לו אב, ואל"כ מי הוא האב אם נאמר האב אשר ילדתו, הא לא שייך כאן, דלא קרינן לתלמידים בנים מצד ההולדה, אלא מצד הלמוד, ולזה יבאר כשם שהתלמידים קרויים בנים, כך הרב קרוי אב (הזכרון) : ח) דלאו כשיקום וישכב דוקא אלא בזמן שכיבת כל העולם וקימתם : ט) בברך אחד ובקשר אחד : י) שמשמע ד' פרשיות :

בעל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ ט וּכְתַבְתָּם
עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ ס י וְהָיָה
כִּֽי־יְבִֽיאֲךָ ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֶת לָךְ עָרִים
גְּדֹלֹת וְטֹבֹת אֲשֶׁר לֹא־בָנִיתָ׃
יא וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל־טוּב אֲשֶׁר לֹא־
מִלֵּאתָ וּבֹרֹת חֲצוּבִים אֲשֶׁר לֹא־
חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְזֵיתִים אֲשֶׁר לֹא־
נָטָעְתָּ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ יב הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר
הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם מִבֵּית
עֲבָדִים׃ יג אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא

ט וְתִכְתְּבִנּוּן עַל מְזוּזְיָן
וְתִקְבְּעִנּוּן בְּסִפֵּי בֵיתָךְ
וּבְתַרְעָךְ׃ י וִיהֵי אֲרֵי
יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא
דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב
לְמִתַּן לָךְ קִרְוִין רַבְרְבָן
וְטָבָן דִּי לָא בְנֵיתָא׃
יא וּבָתִּין מְלָן כָּל טוּב דִּי
לָא מַלֵּיתָא וְגֻבִּין פְּסִילָן
דִּי לָא פְסַלְתָּא כַּרְמִין
וְזֵיתִין דִּי לָא נְצַבְתָּא
וְתֵיכוּל וְתִשְׂבָּע׃
יב אִסְתְּמַר לָךְ דִּילְמָא
תִנְשֵׁי יָת (דַּחֲלְתָּא דַ)יְיָ דִּי
אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם
מִבֵּית עַבְדוּתָא׃ יג יָת יְיָ
אֱלָהָךְ תִּדְחַל וְקֳדָמוֹהִי

אבן עזרא

וכפול הטי"ת: וכתבתם. גם אמרו שהוא כמו קשרם (לח), ואחר שקבלו אבותינו האמת נעזוב אלה הבודאים מלבם (לט): יא כל טוב. בשור"ק תחת חול"ם כי יתחלפו (מ), כי אינני סמוך (מא): יב וטעם מבית עבדים, שלא היו לך ערים ובתים מלאים (מב): יג תירא. שלא תעשו מצות לא תעשה (מג):

רש"י

(ט) מזוזת ביתך. מזזת כתיב שאין צריך אלא אחת יא) כג): ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עירות יב) כד): (יא) חצובים. לפי שהוא מקום טרשין וסלעים נופל בו לשון חציבה יג): (יב) מבית עבדים. כתרגומו מבית עבדותא מנקום שהייתם שם

יהל אור

(לח) עיין לעיל (אות לג): (לט) וכן כתב הח' ז"ל (שמות שם) בפי' הקצר, וי"א מטעם, והטף אל דרום (יחז' כא ב) והפי' השני להיות כמשמעו, לעשות תפילין של יד ושל ראש, ובעבור שהעתיקו כן הז"ל, בטל הפי' הראשון, כי אין עליו עדים נאמנים כמו שיש לפירוש השני" ועיין ביאורי שם:

(מ) ט התנועות יתחלפו: (מא) למלה שאחריה, כי בא כאן מוכרת: (מב) יזכיר הכתוב, כי ברכות הטובה והשלוה, שיזכור ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים ולא הי' לו שם ערים ובתים כמו עכשיו (רמב"ן ורב"ח): (מג) וברמב"ן ובטור הגי', שלא תעבור על מצות ל"ת:

מנחת יהודה

יא) בעל ס' הזכרון הקשה דבשלמא אי הוי כתיב מזוזת חסר וי"ו תנינא שהיא וי"ו הרבוי הזה משמע חדא בדדרשינן גבי לוחות לחת כתיב, אבל הכא הואיל ונכתבה וי"ו הרבוי, אע"ג דחסרה וי"ו קדמאה מה איכפת לן, לעולם תרי משמע, וכתב שמדרש זה שהביא רש"י ז"ל לא השיגה ידי לדעת איזה הוא מקומו, ועיין מ"ש מנחת שי (שמות י"ב ז') וכאן, ועיין הבנת המקרא, ובזכור לאברהם בלקוטים בסופו, ועיין בריב"א שהקשה נ"כ דבמסורת הוא מלא בוי"ו בין זיי"ן לתי"ו, ותירץ דמצינו שהתלמוד חלוק על המסורת, ובספרי ובמנחות ל"ד א' שומע אני מעוט מזוזות שתים, כשהוא אומר מזוזות בפרשה שניה (לקמן י"א כ') שאין ת"ל הרי רבוי אחר רבוי ואין רבוי אחר רבוי אלא למעט, מעטו הכתוב למזוזה אחת: יב) ודוקא כשיש בהן דירה לשומר העיר, וזהו לשון ביתך ובשעריך, כלומר שצריך דומיא דביתך: יג) כי היה ראוי שיאמר ובורות חפורים, דלשון חציבה לא שייך אלא באבנים

מקורי רש"י

כג) יומא י"א, סנהד' ד' ב', מנחות ל"ד רע"ב, ועיין שמות י"ב ט"ז, ובמקו"ב רש"י שם אות מ"ד: כג) עיין מנחת יהודה: כד) ספרי, יומא י"א א', מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואתו תעבד ובשמו תשבע: יד לא
תלכון אחרי אלהים אחרים מאלהי
העמים אשר סביבותיכם: טו כי
אל קנא יהוה אלהיך בקרבך פן
יחרה אף־יהוה אלהיך בך
והשמידך מעל פני האדמה:
ס טז לא תנסו את־יהוה אלהיכם
כאשר נסיתם במסה: יז שמור
תשמרון את־מצות יהוה אלהיכם
ועדתיו וחקיו אשר צוך: יח ועשית

אונקלוס

תפלח ובשמה תקים:
יד לא תהכון בתר טעות
עממיא מטעות עממיא
די בסחרניכון: טו ארי אל
קנא יי אלהך שכנתה
בינך דילמא יתקף רגזא
דיי אלהך בך וישצנך
מעל אפי ארעא: טז לא
תנסון קדם יי אלהכון
כמא די נסיתון בנסיתא:
יז מטר תטרון ית פקודיא
דיי אלהכון וסהדותה
וקימוהי די פקדך:
יח ותעבד דכשר ודתקן

רש"י

עבדים יד): (יג) ובשמו תשבע. אם יש בך כל המדות הללו שאתה ירא את שמו ועובד אותו אז בשמו תשבע שמתוך שאתה ירא את שמו תהא זהיר בשבועתך ואם לאו לא תשבע טו) כה): מאלהי העמים אשר סביבותיכם. והוא הדין לרחוקים אלא לפי שאתה רואה את סביבותיך תועים אחריהם הוצרך להזהיר עליהם ביותר: (טז) במסה. כשיצאו ממצרים שנסוהו במים טז) שנאמר

אבן עזרא

תעבוד. במצות עשה (מד): ובשמו תשבע. לא בשם אלהים אחרים, להקים דבר ולכרות ברית (מה). וכן "תשבע כל לשון" (ישעי' מה כד) רק באמת (מו), והטעם שלא יהיה לך אלוה שתשבע בשמו רק שם השם לבדו, על כן כתוב אחריו, לא תלכון אחרי אלהים אחרים (מז): טז במסה. שם מקום הנזכר "ויקרא שם המקום מסה" (שמות יז ז) ונפתח הבי"ת (מח), כמו "וזבח וצלמונע בקרקר" (שופ' ח י) "ויפקדם בטלאים" (ש"א טו ד) (מט), ושם פירשתיו (נ), והטעם שאסרו "היש השם בקרבנו" (שמות שם) (נא) [ד] ואם הוא נעבדנו (נב) רק אין לך צורך (נג), לבד שתשמור מצותיו ואם אתה תעשה הטוב בעיניו יעשה לך כל טוב ויהדוף את כל

יהל אור

(מד) ועיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: (מה) פי' כשיהיה לך להשבע לקיים ולעשות איזה דבר שתרצה, לא תשבע בשם אלהים אחרים, רק בשם ית' לבדו וזהו, ובשמו תשבע, ואין זה מצות עשה שישבע (רב"ה): (מו) וכן פי' הח' ז"ל שם: (מז) וכד"ק "לא תלכון ולא תנסו": (מח) הבי"ת מן "במסע": (מט) אלה השלשה ביתי"ן באו בפת"ח שלא כמשפט, כי הפת"ח יבוא במקום ה"א הידיעה, ואין ה"א הידיעה נופל על שם מקום: (נ) אין אלינו פירושיו על נביאים ראשונים: (נא) וזה היה ברפידים בבקשת המים, וכן פי' שם הח' ז"ל ופי' "מסה" על נסותם את ה', ועיין קרני אור: (נב) פי' ואם הוא בקרבנו אזי אז נעבדנו: (נג) לנסות את ה':

קרני אור

רגע שאמרו של מיתה (רב"מ): [ד] וכן פי' רש"י ז"ל, ולכן דינו כשם שאומר, וכאלו יקרא שמו מקום שמסע וכוונתם לבאר ה"א שדעת במלת במסה, שלא יתכן על שם

מקורי רש"י

תתמ"ב: כה) עיין למטה י', כ':

מנחת יהודה

באבנים, לכן יפרש לפי שהוא מקום טרשין וסלעים וכו': יד) פי' אין עבדים תאר למצריים דאדרבה מושלים היו עליהם, אלא תאר לישראל, מתחת יד אותם שהייתם להם. עבדים, וכאלו כתוב מבית העבדות, ולכן כל מבית עבדים בכל אוריתא ה"א מבית עבדותא, ופי' מבית עבדים מן המקום שהייתם שם עבדים: טו) והחזקוני יפרש, ובשמו תשבע, אינו אומר תשבע על משקל תשמע, אלא תשבע, הראה לכל שאתה מושבע בשמו כשישביעוך אחרים בשמו אל תעבור על השבועה לפי שהוא אדוניך, ועיין למטה י', כ': טז) הבי"ת נקודה פת"ח, וחמ"ם בדגש, ופי' במסה הידועה, כשיצאו ממצרים ונסוהו במים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְמַעַן
יִיטַב לָךְ וּבָאתָ וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ
הַטֹּבָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְהוָה
לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט לַהֲדֹף אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ
מִפָּנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃ ס כ כִּי־
יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה
הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם׃ כא וְאָמַרְתָּ
לְבִנְךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה
בְּמִצְרָיִם וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם
בְּיָד חֲזָקָה׃ כב וַיִּתֵּן יְהוָה אוֹתֹת
וּמֹפְתִים גְּדֹלִים וְרָעִים | בְּמִצְרַיִם
בְּפַרְעֹה וּבְכָל־בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ׃
כג וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא
אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ׃ כד וַיְצַוֵּנוּ יְהוָה לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ

אונקלוס

קֳדָם יְיָ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ
וְתֵיעוֹל וְתֵירַת יָת אַרְעָא
טָבְתָא דִּי קַיֵּים יְיָ
לַאֲבָהָתָךְ׃ יט לְמִתְבַּר יָת
כָּל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִקֳּדָמָךְ
כְּמָא דִי מַלֵּיל יְיָ׃ כ אֲרֵי
יִשְׁאֲלִנָךְ בְּרָךְ מְחַר
לְמֵימַר מָא סָהֲדְוָתָא
וּקְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי פַקֵּיד יְיָ
אֱלָהַנָא יָתְכוֹן׃ כא וְתֵימַר
לִבְרָךְ עַבְדִין הֲוֵינָא
לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם
וְאַפְּקַנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם
בִּידָא תַקִּיפָא׃ כב וִיהַב יְיָ
אָתִין וּמוֹפְתִין רַבְרְבִין
וּבִישִׁין בְּמִצְרַיִם בְּפַרְעֹה
וּבְכָל אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ
לְעֵינַנָא׃ כג וְיָתַנָא אַפֵּק
מִתַּמָּן בְּדִיל לְאַעָלָא
יָתַנָא לְמִתַּן לַנָא יָת
אַרְעָא דִּי קַיֵּים
לַאֲבָהָתַנָא׃ כד וּפַקְּדַנָא יְיָ
לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא
הָאִלֵּין לְמִדְחַל יָת יְיָ

אבן עזרא

אויביך: יט להדוף. ה"א להדוף שורש והעד הדפו (במד' לה כב) (נד): כ מה העדה. הטעם למה זה העיל עלינו בינות בני אדם (נה), ואמרת כי השם פדנו מבית עבדים, והנה עשה לנו זאת הטובה, והנה חייבים אנחנו ליראה את שמו (נו), כי כבר הכרנו כי הוא

רש"י

היה ה' בקרבנו כו): (יח) הישר והטוב. זו פשרה לפנים משורת הדין יז): (יט) כאשר דבר. והיכן דבר כו) והמותי את כל העם וגו' כח): (כ) כי ישאלך בנך מחר. יש מחר שהוא אחר זמן יח) כט):

יהל אור

(נד) וענינו דחיפה: (נה) שישאל תחלה על מה יעידו אלה המצות הנקראים עדות, והם לעול על בני אדם: (נו) ועלינו לקבל עול מצותיו.:

מנחת יהודה

יז) וכן אז"ל חישר זו לפנים משורת הדין והכונה בזה, כי בתחלה אמר שתשמור עדותיו וחקיו אשר צום, ועתה יאמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו. כי הוא אוהב הטוב והישר, ואז"ל לא חרבה ירושלים אלא שדנו דין תורה (ב"מ ל', ב'): יח) פי אינו

מקורי רש"י

כו) שמות י"ז ז': כז) ספרי: כח) שמות כ"ג כ"ז: כט) ספרי, מכילתא בא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּל־הַיָּמִים לְחַיֹּתֵנוּ כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃
כה וּצְדָקָה תִּהְיֶה־לָּנוּ כִּי־נִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ׃ ס
ז שביעי א כִּי יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם־רַבִּים ׀ מִפָּנֶיךָ
הַחִתִּי וְהַגִּרְגָּשִׁי וְהָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי שִׁבְעָה
גוֹיִם רַבִּים וַעֲצוּמִים מִמֶּךָּ׃ ב וּנְתָנָם
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרֵם
תַּחֲרִים אֹתָם לֹא־תִכְרֹת לָהֶם
בְּרִית וְלֹא תְחָנֵּם׃ ג וְלֹא תִתְחַתֵּן
בָּם בִּתְּךָ לֹא־תִתֵּן לִבְנוֹ וּבִתּוֹ לֹא־

אֱלָהַנָא לְטַב לָנָא כָּל
יוֹמַיָא לְקַיָמוּתָנָא כְּיוֹמָא
הָדֵין׃ כה וְזָכוּתָא תְּהֵא
לָנָא אֲרֵי נִטַּר לְמֶעְבַּד יָת
כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא קֳדָם
יְיָ אֱלָהַנָא כְּמָא דִי
פַּקְדָנָא׃ א אֲרֵי יַעֲלִנָּךְ
יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא דִי אַתְּ
עָלֵל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ
וִיתָרֵךְ עַמְמִין סַגִּיאִין מִן
קֳדָמָךְ חִתָּאֵי וְגִרְגְּשָׁאֵי
וֶאֱמֹרָאֵי וּכְנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי
וְחִוָּאֵי וִיבוּסָאֵי שִׁבְעָא
עַמְמִין סַגִּיאִין וְתַקִּיפִין
מִנָּךְ׃ ב וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ
קֳדָמָךְ וְתִמְחִנּוּן גַּמָּרָא
תְּגַמַּר יָתְהוֹן לָא תִגְזַר
לְהוֹן קְיָם וְלָא תְרַחֵם
עֲלֵיהוֹן׃ ג וְלָא תִתְחַתַּן
בְּהוֹן בְּרַתָּךְ לָא תִתֵּן
לִבְרֵהּ וּבְרַתֵּהּ לָא תִסַּב

רש"י

(א) ונשל. לשון השלכה והתזה וכן ונשל הברזל (א) א): (ב) ולא תחנם. לא תתן להם חן אסור לו לאדם לומר כמה נאה הכנעני הזה (ג) ב). ד"א לא תתן להם חנייה

אבן עזרא

הטיב לנו ועוד ייטיב לנו להחיותנו כי מצותיו חיים הם למוצאיהם (נז): כה וצדקה תהיה לנו. יש אומרים מכאן רמז לשכר המצות לעולם הבא (נח) [ה], ולפי הפשט כי מדרך הצדקה (נט) [ו] חייבים אנחנו לשמור את רצונו (ס), כי הוא אדוננו (סא), והנכון בעיני כי כל הגוים יראו שאנחנו צדיקים בשמרנו מצותיו וחקיו שהם צדיקים כי כן כתוב (סב): א ונשל. הנו"ן שורש והוא

יהל אור

(נז) וכולם גורמים חיים טובים בסוף (רמב"ן): (נח) כי באמרו תהיה לנו בלשון עתיד, הוא השכר לעוה"ב, וכן תיוב"ע „וזכו יהי נטיר לנא לעלמא דאתי": (נט) פי' מצד היושר והצדק: (ס) ובטור הגי' „את אשר צונו". (סא) שקננו מבית עבדים: (סב) לעיל

קרני אור

עלם פרטי (המעמר): [ה] ודבר זה תשובה לסכלות ולפופר דעת המינין ששואלין לישראל למה לא פי' משה בדבריו לישראל שירשו גן עדן ונשמת עולם הבא אם יקיימו התורה, תשובה לדבריהם, הרי כאן בפירוש הזכיר שכר העוה"ב, ומה שלא נכר להם בהרבה מקומות אלא הארץ ושלות העולם הזה היינו כדי להשמיעם דבר השוה לכל אנשים ולנשים ולטף ולחכמים ולפתאים מכמים כדי להמשיך לבם ליראה (מוקוני): [ו] עיין יהל אור, וכן כתב המורה בפ' כ"ג מסמ' הג', אלא לדקה נגזרת מלדק, והוא היושר עיי"ש:

מקורי רש"י

א) למעט י"ע ס' ; ב) ע"ז כ' א', ירושלמי פ"ו פ"א

מנחת יהודה

אינו בקרוב אחר היום שהוא בו, כפי' ברוב המקומות, כ"א לאחר זמן ברחוק: 6) אלא ששם הוא עומד, וכאן יוצא: ג) והנה זה שנאמר לא תחנם, קרי ביה לא תחנם, החי"ת בחיר"ק:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תקח לבנך: ד כי־יסיר את־בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים וחרה אף־יהוה בכם והשמידך מהר: ה כי־אם־כה תעשו להם מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו ואשירהם תגדעון ופסיליהם תשרפון באש: ו כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר ׀ יהוה אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על־פני האדמה: ז לא מרבכם מכל־

אונקלוס

לברך: ד ארי יטעין ית ברך מבתר פלחני ויפלחון לטעות עממיא ויתקף רגזא דיי בכון וישיצנך בפריע: ה ארי אם כדין תעבדון להון אגוריהון תתרעון וקמתהון תתברון ואשריהון תקוצצון וצלמי טעותהון תוקדון בנורא: ו ארי עם קדיש את קדם יי אלהך בך אתרעי יי אלהך למהוי לה לעם חביב מכל עממיא דעל אפי ארעא: ז לא מדסגיאין אתון מכל עממיא צבי יי

אבן עזרא

מגזרת, כי ישל זיתך (למטה כח מ) (סג): ד כי יסיר את בנך. שב אל בנו הנזכר (סד), והוא שלא תתן בתך לבנו, או לא תקח הבת הנזכרת (סה): ה כי אם. רק כה עשו להם בטעם כי עם קדוש אתה ולא תתגאל בדברי הכותיות המצויירות במצבות ואשרים (סו): ו סגלה. פירשתיו (סז), והוא דבר נחמד לא ימצא בכל מקום כמוהו, וכן

רש"י

באלרץ ג) ג): (ד) כי יסיר את בנך מאחרי. בנו של כנעני כשישא את בתך יסיר את בנך אשר תלד לו בתך מאחרי למדנו שבן בתך הבא מן הכנעני קרוי בנך אבל בן בנך הבא מן הכנענית אינו קרוי בנך אלא בנה שהרי לא נאמר על בנו לא תקח כי תסיר את בנך מאחרי אלא כי יסיר את בנך וגו' ד) ד):

(ה) מזבחותיהם. של בנין: מצבתם. אבן אחת: ואשיריהם. אילנות שעובדין אותם ה) ה):
(ז) לא מרבכם. כפשוטו. ומדרשו לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע

יהל אור

(ד ח), ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת: (סג) וענינו ההסרה והסתירה: (סד) וכן פי' רש"י (סה) פי' לא תקח בת העכו"ם לבנך, ויהיה הפי' מן כי יסיר, כי יסיר החותן את בנך התנו מאחרי ויפתנו אחרי טעותו וכן פי' החזקוני, וכן פי' שד"ל, כלומר החשם ואביה ואחיה יהיו גורמים להרחיקו מעל ה', כי יחדיו ועבדו אלהים אחרים, וכן הם דברי רשב"י (קדושין סח ב) בנך הבא מן הישראלית קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הנכריה קרוי בנך אלא בנה, והכוונה על בנך ממש, לא על בן בנך כפירש"י, וכבר תפס עליו רבינו תם (שם בתוספות ד"ה בנך ופי' הכתוב כפירושי, ואמר כי יסיר מוסב על החותן: (סו) צ"ל „בדברי הגויות המצוירות כמצבות ואשרים", וכתב שד"ל, שכן הוא בשני כ"י, ובדפוס נאפולי, כמצבות בכ"ף, ופירוש הגויות הגופות, ור' דניאל יפל כתב הגוויות בשני ווי"ן, ויפה עשה, והאחרונים לא הבינו, והדפיסו הכותיות, וגם בוקסדארף הביאו בלקסיקון תלמודיקם בערך גוי: (סז) שמות (יט ה):

מנחת יהודה

ג) שאסור היה למכור לכנעני קרקע בא"י, ולפ"ז קרי ביה לא תחנם, התי"ו בפתח והחי"ת בשו"א ופת"ח: ד) ודעת התורה בזה שהאם עיקר, ובאור הכתוב כשישא בנו של כנעני לבתך יסיר את בנך שתלד לו בתך מאחרי שינדלנו מקטנותו לעכו"ם: ה) וכן פי' רש"י ז"ל (ע"ז ס"ח א') אילן שעובדין אותה את האילן

מקורי רש"י

ס"ט, ילקוט תתמ"ס: ג) ע"ז שם, ירושלמי ע"ז שם: ד) עיין יבמות כ"ג א', קדושין ס"ח ב', ועיין רש"י שם ובתוס' ד"ה, בנך הבא, בשם ר"ת, פס"ז: ה) ע"ז מ"מ א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בכון ואתרעי בכון ארי אתון זערין מכל עממיא: ח ארי מדרחם יי יתכון ומדנטר ית קימא די קיים לאבהתכון אפיק יי יתכון בידא תקיפא ופרקך מבית עבדותא מידא דפרעה מלכא דמצרים: ט ותדע ארי יי אלהך הוא אלהים אלהא מהימנא נטר קימא וחסדא לרחמוהי ולנטרי פקודוהי לאלפי

העמים חשק יהוה בכם ויבחר בכם כי־אתם המעט מכל־העמים: ח כי מאהבת יהוה אתכם ומשמרו את־השבעה אשר נשבע לאבתיכם הוציא יהוה אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך־מצרים: מפטיר ט וידעת כי־יהוה אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שמר הברית והחסד

רש"י

לכם טובה לפיכך חשק ה' בכם ו): כי אתם המעט. הממעטין עצמכם ז) כגון אברהם שאמר אנכי עפר ואפר ח) וכגון משה ואהרן שאמרו ונחנו מה ט) לא כנבוכדנצר שאמר אדמה לעליון י) וסנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות יא) וחירם שאמר אל מושב אלהים ישבתי יב): כי אתם המעט. הרי כי משמש בלשון דהא ז): (ח) כי מאהבת ה'. הרי כי משמש בלשון אלא לא מרבכם חשק ה' בכם אלא מאהבת ה' אתכם: ומשמרו את השבועה. מחמת שמרו את השבועה ח): (ט) לאלף דור. ולהלן הוא אומר יג) לאלפים יד) כאן שהוא סמוך אצל לשומרי מצותיו העושין מיראה הוא אומר לאלף ולהלן שהוא סמוך אצל לאוהביו טו) העושין מאהבה

אבן עזרא

וסגולת מלכים (קהלת ב ח): ז חשק ה' בכם ויבחר בכם. ולא באחרים (סח) [ז]: ח ומשמרו. שם הפעל (סט): ט הוא האלהים. הטעם זה הוא האלהים באמת שיש לו כח והוא נאמן, והטעם (ע), בעבור השבועה כי יש נאמן ואין בו כח למלאות שבועתו (עא), ויש בעל כח שאיננו נאמן (עב): שומר הברית והחסד לאוהביו. אין למעלה מהם (עג): ולשומרי מצותיו. אחריהם (עד), או פירושו אוהביו בלב הם שומרי מצותיו בפה ובפעל: לאלף דור. טעה האומר כי בשלשים אלף וששת אלפים ישוב גלגל המזלות (עה), כי הנה נמצאה המעלה בשבעים

יהל אור

(סח) יתרון כפל הלשון של בכם: (סט) והטעם כדי שישמור: (ע) וכד"ק „וזה הטעם": (עא) וכד"ק „נאמנותו": (עב) והשי"ת הוא נאמן ובעל כח, והיכולת בידו: (עג) כי העושה מאהבה אין למעלה ממנו: (עד) וכן פי' הרשב"ם, כי אם לא תשמרו מצותיו לא תירשו את הארץ והוא לא יעבור על שבועתו: (עה) הוא דעת בטלמיוס הוא תלמי המלך שסובר שהגלגל מתנועע מעלה אחת במאה שנה, ובעבור כי הגלגל הוא ש"ס מעלות, יעלה ק' פעמים ש"ס ל"ו אלף שנה, וכן כתב הח' ז"ל (העצמים) שלא תראה לו התנועה ההיא לרוב כבדותה אלא בזמן ארוך כמו ק' שנה יראה שהוא מתנועע מעלה אחת, ועיין סוף ס'

קרני אור

[ז] לשון חשק לשון קשור הוא מלשון וחשוקיהם כסף (שמות כז י) שהם קבועים ומחוברים היטב, וכטעם שנקשר עמכם בקשר חוק שלא יפרד מכם לעולם (רמב"ן ורב"ם):

מקורי רש"י

ו) חולין פ"ט א', מדרש אגדה, ילקוט תתמ"ס: ז) חולין פ"ט א', מדרש אגדה, תנחומא ב' עקב ד', ילקוט שם: ח) ברא' י"ח כ"ז: ט) שמות ט"ז ח' ז' י) ישעי' י"ד י"ד: יא) ישעי' ל"ו כ': יב) יחז' כ"ח ב': יג) סוטה ל"א א': יד) לעיל ה' י': טו) שם שם, ועיין ילקוט תתמ"ו:

מנחת יהודה

עצמו, אבל אם עובדין ע"ז שתחתיו האילן מותר: ו) ופי' רש"י ז"ל (חולין פ"ט א') לפי שאין אתם מרבין עצמיכם אלא ממעטין, לפיכך חשק בכם, כי אתם המעט ממעיטין עצמכם בענוה: ז) כי משמש בד' לשונות, אי, דלמא, אלא, דהא: ח) וסוף הפסוק כאן „ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים" וכתב רוו"ה „מה שפי' רש"י (שמות כ', ב') על אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים, ידמה לי שאין שם מקומו של פירושו זה אבל מקומו האמיתי

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָו לְאֶלֶף
דּוֹר׃ י וּמְשַׁלֵּם לְשֹׂנְאָיו אֶל־פָּנָיו
לְהַאֲבִידוֹ לֹא יְאַחֵר לְשֹׂנְאוֹ אֶל־
פָּנָיו יְשַׁלֶּם־לוֹ׃ יא וְשָׁמַרְתָּ אֶת־
הַמִּצְוָה וְאֶת־הַחֻקִּים וְאֶת־
הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לַעֲשׂוֹתָם׃ פפפ

קי״ח. עוזיא״ל סימן. ומפטירין נחמו נחמו עמי בישעיה סימן מ׳:

אונקלוס

לְאַלְפֵי דָרִין׃ י וּמְשַׁלֵּם לְסָנְאוֹהִי
טָבְוָן דִי אִנוּן עָבְדִין
קֳדָמוֹהִי בְּחַיֵיהוֹן
לְאוֹבָדֵיהוֹן לָא מְאַחַר
עֲבַד טָב לְסָנְאוֹהִי טָבְוָן
דִי אִנוּן עָבְדִין קֳדָמוֹהִי
בְּחַיֵיהוֹן מְשַׁלֵּם לְהוֹן׃
יא וְתִטַּר יָת תַּפְקֵדְתָּא
וְיָת קְיָמַיָא וְיָת דִינַיָא דִי
אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין
לְמֶעְבְּדְהוֹן׃ פפפ

אבן עזרא

שנה (עו). וטעם אלף עד אין קץ (עז): י ומשלם לשונאיו. לכל אחד משונאיו (עח), כמו „וצדיקים ככפיר יבטח" (משלי כח א) (עט): אל פניו. הטעם לעצמו (פ), ויש אומרים כמו בפניו בכעסו (פא), והטעם כי ישלם לשונאיו בעבור ששנאו האמת: להאבידו לא יאחר לשנאו. יש אומרים כי הטעם ישלם לרשע נמול טוב שעשה בעולם הזה ולא יאחר לתת לו בעולם הבא (פב) והנכון בעיני שהוא כנגד אוהביו שהם עומדים לאלף דור, שונאיו יאבדו (פג) והוסיף לא יאחר (פד), שיחשוב שיעמוד בנו או בן בנו (פה), כטעם על שלשים ועל רבעים (שמות לד ז) (פו): יא ושמרת. הטעם (פז) כאשר השם שומר הברית שמור אתה מצותיו (פח):

רש״י

ששכרם יותר גדול הוא אומר לאלפים: לאוהביו. אלו שעושין מאהבה: ולשומרי מצותיו אלו העושין מיראה: (י) ומשלם לשונאיו אל פניו. בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העולם הבא (ט טז): (יא) היום לעשותם. ולמחר לעולם הבא ליטול שכרם (י יז): חסלת פרשת ואתחנן

יהל אור

איוב שכתב הא׳ ז״ל „שטעה המכחיל שאמר כי, כל דור ל״ה שנה (פי׳ שגם אמר ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה, וירא ד׳ דורות) והנה מאדם ועד נח עשרה דורות" (והיו השנים שביניהם אלף ונ״ו, הרי כל דור יותר ממאה שנה), ודעת האומר כן, כי התורה אמרה לאלף דור, ולא אמרה יותר, בעבור כי אלף דור הם שיעור עמידת העולם, שהוא כדי הזמן שיחזור גלגל המזלות למקום הראשון, והנה ל״ו אלף שנים לאלף דור, יעלה לכל דור ל״ו שנה: (עו) כי התוכנים האחרונים הקרו ומצאו שהגלגל מתנועע מעלה אחת בשבעים שנה, וכן כתב בס׳ העצמים, והנה לא יהיה דור אחד ל״ו שנה: (עז) וכן כתב הא׳ ז״ל (ברא׳ טו טז) „רובי המפרשים שהבינו בפי׳ דור, והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות (אבות ה, ב) ונמצא לאלף דור (כאן) ובאיוב ארבעה דורות (איוב מב טז) והנכון בעיני כי פי׳ דור כמו יושב, מדור באהלי רשע (תה׳ פד יא)

ומלתו הקץ שידור אדם בחלדו, ויש ארוך ויש קצר" עיין באורי שם: (עח) כי הכתוב יאמר אח״כ להאבידו בל״י ולשונאיו בל״ר ויפרש לכל אחד משונאיו: (עט) פירושו ג״כ כל אחד מהצדיקים יהיה ככפיר: (פ) כמו ופניך הולכים בקרב (ש״ב יז יא) שפי׳ בעצמו: (פא) עיין (למעלה ד לז) ששם הובא ג״כ השני פירושים: (פב) וכן פי׳ רש״י ז״ל וכן ת״א ויוב״ע: (פג) פי׳ אבל לשונאיו יאבדו: (פד) והוסיף הכתוב עוד לומר לא יאחר: (פה) לקבל העונש בעבורו: (פו) ואמר הכתוב לא יאחר, לבל יחשוב שהשם ימתין לו לדורותיו, שלשים או רבעים, כמאמר הכתוב פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים (שמות לד ז) והוא בעצמו לא יענש, אלא לעצמו ישלם לו, זהו אל פניו להאבידו: (פז) לכך החזיר אותו לומר: (פח) כן שמור אתה מצותיו:

מנחת יהודה

האמיתי הוא כאן, אלא שהמעתיק הראשון נתקשה על איחור הפי׳ הזה, וחשב להיות מהזריזים המקדימים, והסיר אותו מכאן וקבעו שם שלא כהלכה" : ט) וכן ת״א:
י) והכוונה בזה, כי העוה״ז הוא זמן המעשה, ולא זמן השכר, והעוה״ב הוא זמן השכר ולא זמן המעשה:

מקורי רש״י

טז) כת״א: יז) עירובין כ״ב א׳, מדרש אגדה, פס״ז ע״ז ג׳ א׳:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יב וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת
הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וּשְׁמַרְתֶּם
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ: יג וַאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ
וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־
אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ
שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל

אונקלוס

יב וִיהֵי חֲלָף דִּי תְקַבְּלוּן
יָת דִּינַיָּא הָאִלֵּין
וְתִטְּרוּן וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן
וְיִטַּר יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ יָת
קְיָמָא וְיָת חִסְדָּא דִּי קַיֵּים
לַאֲבָהָתָךְ: יג וְיִרְחֲמִנָּךְ
וִיבָרְכִנָּךְ וְיַסְגֵּנָּךְ וִיבָרֵךְ
וַלְדָּא דִמְעָךְ וְאִבָּא
דְאַרְעָךְ עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ
וּמִשְׁחָךְ בַּקְרֵי תוֹרָיךְ
וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַל אַרְעָא
דִּי קַיֵּים לַאֲבָהָתָךְ

רש"י

(יב) והיה עקב תשמעון. אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון א) א): ושמר את אלהיך לך את הברית וגו'. ישמור לך הבטחתו ב): (יג) שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך. מנחם פירש אבירי בשן ב) מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים ג) לשון חוזק ואונקלוס תרגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו ד) למה נקרא שמם עשתרות

אבן עזרא

יב עקב. כמו „לעולם עקב" (תה' קיט קיב) שכר באחרונה (א), וטעם הפסוק הראשון (ב) שומר הברית (ג), ששמר ברית אברהם (ד), ואתם אם תהיו מאוהביו ישמור עוד הברית (ה) ואם היית מאוהביו (ו), ואהבך וברכך והרבך זה פירוש הברית והחסד [א]: יג בטנך, הבנים ובטן רמז (ז): ופרי אדמתך. הזכיר דגן תירוש ויצהר שהם עיקר (ח): שגר. פירשתיו (ט): אלפיך. כמו „אלופינו מסבלים" (תה' קמד יד) (י) [ב]: ועשתרות. כמו עדרים (יא) [ג], ומפרש נדול היה בספרד והוציא טעם למה קראו העברים הבקר בשם אלף והצאן בעשתרות וכן היה מפרש „הבעלים ועשתרות" (שופ' י ו) בעל המזל הצומח והעשירי (יב), ועוד לא די שיברך פרי בטנך, כי לא יהיה בך עקר שאין זרעו מוליד (יג), וכן בבהמתך,

יהל אור

(א) כי השכר הוא באחרונה, וכמו שהעקב אחרית הגוף, כן השכר והגמול בא בסוף כי השכר סוף המעשה: (ב) לעיל (פ' ט): (ג) יפרש טעם הסמיכות: (ד) אוהבו: (ה) כאשר אמר לאבותיכם: (ו) מקודם בזמן העבר, יאמר ואהבך וגו', והנה בפסוק הזה ל"ר ול"י, וכן יפרש הה' ז"ל, מקודם יאמר אם תהיו כל"ר, ואח"כ ואם היית: (ז) לאבר המוליד, כמו שפי' הה' ז"ל על הפי' אשר יצא ממעיך (ברא', טו, ד): (ח) עיקר חיי האדם וכד"ק „הזכיר העיקר דגן וכו'": (ט) שמות (יג יב) ועיין בפי' הקצר שם ובבאורי: (י) ושם פי' הה' ז"ל „כמו שגר אלפיך": (יא) וכ"ת אונקלס ויוב"ע „עדרי ענך": (יב) וכן הביא הה' ז"ל המפרש הזה (הושע ב י) וכתב „ובספרד היה חכם מפרש הבעל, בעל הבית הצומח בחכמת המזלות, כי כן יקראו בתים למזלות, ולהם הם עובדים כי הם צבא השמים" והביאור כזה, כי הכוכב המשרת הממונה על המזל, נקרא בעל המזל, כגון שבתי על גדי וטלה, ולדק על קשת ודגים, ומאדים לטלה ועקרב, והשמש לאריה לבדו, ונוגה לשור, ומאזנים וכוכב לתאומים ובתולה, והלבנה לסרטן לבדו ועיקר משפט המזלות תלוי בבעל הצומח ובבעל העשירי והוא בית העשירי: (יג) כי אפילו הבנים שלך לא יהיה בהם

קרני אור

[א] וע"ז כתב הרדי"א, ואינו כן, כי השכר שוכר בכאן לא נמצא ביעוד האבות עיי"ש, ועיין ברמב"ן ובהכות"ק מה שביארו בזה: [ב] ומשותף לזכר ולנקבה בלין אלפים אבוס בר (משלי יד, ד) וכאן מוסב אל הנקבות, ולד"ק נקראו כן השורים לפי שהם הבהמות הביתיות שמלמדים ומחנכים אותם בסבל עול ובמלמד לעבודת האדמה: [ג] ור"י ן' גנאח פי', והצאן בעשתרות

מקורי רש"י

א) תנחומא א' א', תנחומא ב' א': ב) תה' כ"ב י"ג: ג) ברא' י"ד ה': ד) חולין פ"ד ב', ילקוט תתמ"א, פס"ז:

מנחת יהודה

א) לפי שיש בני אדם שאינן חוששין בקצת מצות שהן קלות בעיניהן ודשין אותן בעקב, ולפי זה צריך לפרש שהפסוק מדבר בשני דברים, והיה עקב תשמעון מצות הקלות, ואת המשפטים תשמעון נ"כ, והרמב"ן כתב לפי' רש"י אולי מוהיר במשפטים קלים כדיני ממונות שלא יבזו אותם: ב) אין כוונתו כאשר הבינוהו מבאריו להורות שהוי"ו הוא סימן להפך, כי מי לא ידע זאת? אך דבריו

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ
לָתֶת לָךְ׃ יד בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־
הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה
וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ טו וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ
כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים
אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם
בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃ טז וְאָכַלְתָּ אֶת־כָּל־
הָעַמִּים אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עֲלֵיהֶם וְלֹא תַעֲבֹד
אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־מוֹקֵשׁ הוּא לָךְ׃ ס
יז כִּי תֹאמַר בִּלְבָבְךָ רַבִּים הַגּוֹיִם
הָאֵלֶּה מִמֶּנִּי אֵיכָה אוּכַל לְהוֹרִישָׁם׃
יח לֹא תִירָא מֵהֶם זָכֹר תִּזְכֹּר אֵת

אונקלוס

לְמִתַּן לָךְ׃ יד בְּרִיךְ תְּהֵי
מִכָּל עַמְמַיָּא לָא יְהֵי בָךְ
עֲקַר וְעַקְרָא וּבִבְעִירָךְ׃
טו וְיַעְדֵּי יְיָ מִנָּךְ כָּל
מַרְעִין וְכָל מַכְתָּשֵׁי
מִצְרַיִם בִּישַׁיָּא דִּי יְדַעְתְּ
לָא יְשַׁוֵּינּוּן בָּךְ וְיִתְּנִנּוּן
בְּכָל סָנְאָךְ׃ טז וּתְגַמַּר
יָת כָּל עַמְמַיָּא דִּי יְיָ
אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא
תְּחוּס עֵינָךְ עֲלֵיהוֹן וְלָא
תִפְלַח יָת טַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי
לְתַקְלָא הוּא לָךְ׃ יז דִּילְמָא
תֵימַר בְּלִבָּךְ סַגִּיאִין
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִנִּי אֵכְדֵין
אִכּוּל לְתָרָכוּתְהוֹן׃ יח לָא
תִדְחַל מִנְּהוֹן מִדְכַּר
תִּדְכַּר יָת דִּי עֲבַד יְיָ
אֱלָהָךְ לְפַרְעֹה וּלְכָל

רש"י

שמעשרות את בעליהן ג): (יד) עקר. שאינו מוליד ד): (יז) כי תאמר בלבבך. על כרחך לשון דלמא הוא שמא תאמר בלבבך מפני שהם רבים לא אוכל להורישם אל תאמר כן ה): (יח) לא תירא מהם. ולא יתכן לפרשו באחת משאר לשונות של כי שיפול עליו שוב לא תירא.

אבן עזרא

ועוד תהיה בריא מכל מין חולי ידוע הפך כמנהג העולם (יד). וכל מדוי שהיו חוץ המנהג (יד*) [ד]: טז ואכלת. מצוה הוא לכלותם כאוכל לחם (טו) [ה] והעד לא תחוס עינך (טז): כי מוקש הוא לך. כל אחד

יהל אור

עקר שאינו מוליד: (יד) ואמר בהם לשון הסרה שיסירם השם מהם, מפני שכל אדם מעותד עליהם כפי מנהג הטבע: (יד*) שאינם רגילים לבוא כ"כ על כל אדם: (טו) תכלה אותם, ותאכלם אלהם, כלשון כי לחמנו הם (במד' יד ט) והושאל אכילה לכליון, כי האכילה היא כליון המאכל: (טז) כי ברחמנות הטפשים יאבד כל משפט (רמב"ן):

קרני אור

לאמך הנקבות בלבד, ולבעל ולעשתרות (שופ' ב יג) שלמים היו בצורת העשתרות, וכתב בעל אם למקרא, שעשתרות היתה הקוץ לזונים בצורת רחל, ולכבוד האליל נקראת הפיר עשתרות: [ד] והגר"א פי', מולם הוא הנופל למשכב, ואין כותב לו שום אבר פרטי, כי הגבורות שמחלה שתפשטה בכל האיברים, ומדוה הוא אשר לו כאב באחד מאיבריו והאמר בריאים: [ה] עיין ברדי"א מה שהאריך לבאר טעם שכינה את ההשמדה בלשון אכילה:

מקורי רש"י

ה) עיין גיטין נ"ו, א', פס"ז:

מנחת יהודה

נמשכים למעלה שבאר, כי והיה עקב פי' אם תשמעון אף מצות קלות, וא"כ הוראת הוי"ו אך כמשמעו לחבר ולהפך, יען עם הוי"ו ההיפוך, יש גם מצד הוראת הקשור (המעמר): ג) שלשה דברים נקראים בכתובים עשתרות ואלו הן ההרים, והצאן, ועבודה זרה, ההרים, הוא מה שהזכיר (לעיל א' ד') כי לשם שהיה עוג מלך הבשן גבור גדול וחסון הוא כאלונים, כן היה מקום שבתו חזק בהרים הגבוהים, והוא עשתרות קרנים שהזכיר הכתוב (בראי י"ד ה'); הצאן, הוא מה שכתוב כאן, עשתרות צאנך, כי עדרי הצאן נקראין עשתרות, ע"ש שמעשרות את בעליהן בצמר וחלב ובולדות, ע"ז, הוא שכתוב (שופ' י' ו') ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות, כי היתה ע"ז עשויה בצורת צאן: ד) וכב.

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפַרְעֹה
וּלְכָל־מִצְרָיִם׃ יט הַמַּסֹּת הַגְּדֹלֹת
אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וְהָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים
וְהַיָּד הַחֲזָקָה וְהַזְּרֹעַ הַנְּטוּיָה אֲשֶׁר
הוֹצִאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֵּן־יַעֲשֶׂה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְכָל־הָעַמִּים אֲשֶׁר־
אַתָּה יָרֵא מִפְּנֵיהֶם׃ כ וְגַם אֶת־
הַצִּרְעָה יְשַׁלַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּם
עַד־אֲבֹד הַנִּשְׁאָרִים וְהַנִּסְתָּרִים
מִפָּנֶיךָ׃ כא לֹא תַעֲרֹץ מִפְּנֵיהֶם כִּי־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּקִרְבֶּךָ אֵל גָּדוֹל
וְנוֹרָא׃ כב וְנָשַׁל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
הַגּוֹיִם הָאֵל מִפָּנֶיךָ מְעַט מְעָט לֹא
תוּכַל כַּלֹּתָם מַהֵר פֶּן־תִּרְבֶּה עָלֶיךָ

אונקלוס

מִצְרָיִם: יט נִסִּין רַבְרְבִין
דִּי חֲזָאָה עֵינָךְ וְאָתַיָּא
וּמוֹפְתַיָּא וִידָא תַקִּיפְתָּא
וּדְרָעָא מְרָמְמָא דִּי
אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כֵּן יַעְבֵּד
יְיָ אֱלָהָךְ לְכָל עַמְמַיָּא דִּי
אַתְּ דָּחֵיל מִקֳּדָמֵיהוֹן:
כ וְאַף יָת עַרְעִיתָא יְגָרֵי
יְיָ אֱלָהָךְ בְּהוֹן עַד
דְּיֵיבְדוּן דְּאִשְׁתְּאָרוּ
וּדְאִטַּמָּרוּ מִקֳּדָמָךְ: כא לָא
תִתְּבַר מִקֳּדָמֵיהוֹן אֲרֵי
יְיָ אֱלָהָךְ שְׁכִנְתֵּיהּ בֵּינָךְ
אֱלָהָא רַבָּא וּדְחִילָא:
כב וִיתָרֵךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָת
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין מִקֳּדָמָךְ
זְעֵר זְעֵר לָא תִכּוֹל
לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן בִּפְרִיעַ
דִּלְמָא תִסְגֵּי עֲלָךְ חֵיוַת

רש"י

מהם ה): (יט) המסת. נסיונות ו): והאתת. כגון ויהי לנחש ז) והיו לדם ביבשת ח): והמפתים. המכות המופלאות ו): והיד החזקה. זה הדבר ז): והזרוע הנטויה. זו החרב של מכת בכורות ח) ט): (כ) הצרעה. מין שרץ העוף י) שהיתה זורקת בהם מרה ומסרסתן ומסמאה את עיניהם בכל מקום שהיו נסתרים שם ס): (כב) פן תרבה עליך חית השדה. והלא אם עושין רצונו של מקום אין מתיראין

אבן עזרא

מאלהיהם (יז): כ הצרעה. חולי בגוף מגזרת צרעת (יח): כא לא תערוץ מפניהם. רק תערוץ מהשם שהוא אל גדול ונורא (יט), אמר הגאון כי פן תרבה עליך סימן לזמן שינצחום, ואין צורך (כ), וכבר פירשתיו (כא):

יהל אור

(יז) כי באמרו אלהיהם ל"ר ו"הוא" ל"י, ויפרש שמוסב על כל אחד מאלהיהם: (יח) וכן פי' הא' ז"ל (שמות כג כח) עיין באורי שם: (יט) וזהו שסמך הכתוב, כי ה' אלהיך בקרבך: (כ) וכן כתב הא' ז"ל (שמות כג כט) אמר הגאון זהו לסימן כאשר תראה כי פריה ורבית, אז יכרתו כל השבעה עממין, ואין צורך: (כא) ופי' שם, כי הזכיר הטעם למה לא יגרשם בשנה אחת וזהו, פן תהיה הארץ שממה (שמות שם):

מקורי רש"י

ו) עיין לעיל ד' ל"ד בפי' רש"י: ז) שמות ד' ג': ח) שם שם ט': ט) ספרי סוף עקב: י) סוטה ל"ו א', מדרש אגדה, פס"ז:

מנחת יהודה

האשה שאינה יולדת נקראת עקרה, ואפשר שנקראו כן, לפי שנעקר בו דבר שאינו מוציא הזרע כמשפט, וכן האשה נעקר בה דבר שאינה יכולה לקבל הזרע כמשפט (רד"ק): ס) עיין רש"י גיטין צ', א' ד"ה "כי" שם ביאר בארוכה

פת' שפי' כאן בקצרה: ו) עיין רש"י לעיל ד' ל"ד: ז) כש"כ, הנה יד ה' הויה במקנך (שמות ט' ג'): ח) שהכה השם בו הבכורים: ט) הוא מין זבוב ומפיל ארס ומסמא עיניהם, וכל אותם אורבים שהיו טמונים עצמם בנערות

כדי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חַיַּת הַשָּׂדֶה: כג וּנְתָנָם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְפָנֶיךָ וְהָמָם מְהוּמָה גְדֹלָה עַד
הִשָּׁמְדָם: כד וְנָתַן מַלְכֵיהֶם בְּיָדֶךָ
וְהַאֲבַדְתָּ אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם לֹא־יִתְיַצֵּב אִישׁ בְּפָנֶיךָ עַד
הִשְׁמִדְךָ אֹתָם: כה פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם
תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף
וְזָהָב עֲלֵיהֶם וְלָקַחְתָּ לָךְ פֶּן תִּוָּקֵשׁ
בּוֹ כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא:
כו וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ
וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ שַׁקֵּץ ׀ תְּשַׁקְּצֶנּוּ
וְתַעֵב ׀ תְּתַעֲבֶנּוּ כִּי־חֵרֶם הוּא: פ
ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ

אונקלוס

ברא: כג וימסרנון יי
אלהך קדמך וישגשנון
שגוש רב עד דישיצנון:
כד וימסר מלכיהון בידך
ותובד ית שמהון מתחות
שמיא לא יתעתד אנש
מקדמך עד דתשיצי
יתהון: כה צלמי טעותהון
תוקדון בנורא לא תחמד
כספא ודהבא די עליהון
ותסב לך דילמא תתקל
בה ארי מרחקא דיי
אלהך הוא: כו ולא תעל
דמרחק לביתך ותהי
חרמא כותה שקצא
תשקצנה ורחקא
תרחקנה ארי חרמא
הוא: א כל תפקדתא די
אנא מפקדך יומא דין
תטרון למעבד בדיל

אבן עזרא

כד השמידך. שם הפעל (כב), ואם הוא בחירק (כג) יתכן היות כמוהו, השאיר לו שריד (במד' כא לה) (כג*), והעד אותם שהוא הפעול (כד): כה כסף וזהב עליהם. שעליהם (כה) [ו], או ממון תקח לעזבם (כו) [ז]: תוקש. הוי"ו תחת יו"ד יקושתי לך (ירמי' נ כד) (כז): א כל המצוה. הטעם אם רציתם

רש"י

מן החיה יא) שנאמר וחית השדה השלמה לך יב) אלא גלוי היה לפניו שעתידין לחטוא: (כג) והמם. נקוד קמץ כולו לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו והם אותם י) אבל והמם גלגל שגלתו יג) כולו יסוד יא) לפיכך חציו קמץ וחציו פתח כאשר פעל של

קרני אור

[ו] והרמב"ן כתב שיאמר „אשר" לא תחמוד כסף וזהב אשר עליהם. והוא נויי ע"ז, וע"ז כתב הרדי"א ואינו נכון, שאמר שאסר הכתו"ב אסור כל תשמישיו, והנויין שעליה: [ז] ועל הפי' הזה כתב הרדי"א שהוא יותר נכון מכל הפירושים:

יהל אור

(כב) מקור: (כג) והמקור מבנין הפעיל ראוי להיות בפת"ח ובחיר"ק, ויבאר אף שהוא בחיר"ק איננו פועל יוצא: (כג*) מקור: (כד) ובהכרח יהיה כ"ף השמידך כנוי הפועל, והשמיד שם הפעל או מקור: (כה) ויחסר שי"ן: (כו) ויהיה מלת עליהם בעבורם, שתקח ממון בעבורם לעזבם כדי שלא לשרפם, אבל ישרפו על כל פנים, אעפ"י שיתנו האומות כסף וזהב בעדם כדי שיניחום לפי שזה יהיה לו למוקש: (כז) כי שרשו יקש:

שלם אותיות יג): (א) כל המצוה. כפשוטו א). ומ"א א) אם התחלת במצוה גמור אותה

מנחת יהודה

כדי להרוג, היתה הצרעה נכנסת לשם ומכה אותם בעיניהם, והם מתים: י) כי ההיבה שבעלי עלומי העי"ן, ומבנין הקל, והמ"ם לסימן הפעולים רבים נסתרים והם אותם, דוגמת שָׁמּוּ, שַׁמּוּם: יא) על שקל סָבַב, בָּזַז ואם תוסיף עליו מ"ם הכינוי תאמר כי אלהים הֲמָמָם (דה"ב, ט"ו, ו') (רו"ה): יב) כגון אסר, שמר, נזר: א) פי' כי שם המצוה הוא מין, ושייך לומר עליה כל, כאילו אמר כל המצוות:

מקורי רש"י

יא) עיין ספרי: יב) איוב ה' כ"ג: יג) ישעי' כ"ח כ"ח:
א) תנחומא א' ו':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את־הארץ אשר־נשבע יהוה לאבתיכם׃
ב וזכרת את־כל־הדרך אשר הוליכך יהוה אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את־אשר בלבבך התשמר מצותו אם־לא׃
ג ויענך וירעבך ויאכלך את־המן אשר לא־ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על־הלחם לבדו יחיה האדם כי על־כל־מוצא

אונקלוס

דתיחון ותסגון ותיתון ותירתון ית ארעא די קיים יי לאבהתכון:
ב ותדכר ית כל ארחא די דברך יי אלהך דנן ארבעין שנין במדברא בדיל לעניותך לנסיותך למדע ית די בלבך התטר פקודוהי אם לא:
ג ועניך ואכפנך ואוכלך ית מנא די לא ידעתא ולא ידעון אבהתיך בדיל לאודעותך ארי לא על לחמא בלחודוהי

רש"י

שהיא נקראת המלוה אלא על שם הגומרה שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם ב) והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרוה ישראל נקראת על שמם: (ב) התשמור מצותיו. שלא תנסהו ולא

אבן עזרא

לשמור המצות למען תחיו זכרו את הדרך (א) [א]: ב למען ענותך לנסותך לדעת. פירשתיו (ב): ג ויענך. בדרך (ג): וירעיבך. קודם בא המן (ד), או במן בעצמו (ה), בעבור שהיה קל על לבם (ו), וזה לא יתכן (ז) ויתכן מתאוות אחרות (ח): ידעון. בנו"ן (ט), וכן צקון לחש (ישעיה כו טז) (י), גם ויחנון בעבר ארנון (שופ' יא יח) (יא): הודיעך. שם הפעל: הלחם. שאדם תדיר בו (יב): מוצא פי ה'. כמו מה שגזר (יג), כמו „הדבר יצא מפי המלך" (אסתר ז ח) והטעם כי על הלחם לבדו לא יחיה האדם. רק הכח (יד), או עם הכח הבא מהעליונים במצות השם (טו) [ב] וזה פירוש מוצא פי ה' (טז), והעד שלא אכלתם לחם והייתם (יז):

יהל אור

(א) וכמו שיאמר: (ב) בראשית (כב א): (ג) בלכתך במדבר ארבעים שנה: (ד) וכן פי' הרמב"ן, וירעיבך מתחלה, וכמו שאמר, להמית את כל הקהל הזה ברעב (שמות טז ג): (ה) אפילו באכלם המן: (ו) וכמו שאמרו, ונפשנו קצה בלחם הקלקל (במד' כא ה) עיין ביאורי שם: (ז) לקרוא רעבון: (ח) ולא הזכירם כאן: (ט) והנו"ן נוספת: (י) כמו ילקו, ובא בחסרון הפ"א והנו"ן נוספת: (יא) הנו"ן נוספת: (יב) על הלחם שאדם רגיל בו, אין הויתו של אדם בו לבדו: (יג) מה שגזר בחכמתו: (יד) פי' כח הזן שהוא נפש המאכל: (טו) והוא כח הזן וחביריו, שהם המושך והמחזיק והמעכל והדוחה, ואם תבטל אחד מאלו הכחות לא יועיל הלחם ולא יחיה האדם: (טז) פי' על הכח הנגזר מפי עליון: (יז) וכן פי' רב"ה, שבא הכתוב להודיע שאין עיקר החיות ממזון

קרני אור

[א] אם יאמר לך יצרך לאסוף כסף וזהב שעליהם, בעת שיולכך זוכרת את כל הדרך אשר הוליכך ולא הוצרכת לכסף וזהב (מזקוני): [ב] וכן אז"ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה, מכה אותו ואומר לו גדל, שנאמר הידעת חקות שמים, אם תשים משטרו בארץ (איוב לח לג), ואותו כח המלאכים, יש לו כח אחר ממונה, ואותו כח אחר, יש לו כח גבורה מאל

מקורי רש"י

ב) יהושע כ"ד ל"ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

פִּי־יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם׃ ד שִׂמְלָתְךָ
לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה
זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה׃ ה וְיָדַעְתָּ עִם־
לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת־
בְּנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ׃ ו וְשָׁמַרְתָּ
אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ׃ ז כִּי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה
אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת
יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר׃ ח אֶרֶץ חִטָּה
וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־
זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ׃ ט אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא

אונקלוס

מתקים אנשא ארי על
כל אפקות מימרא דיי
יתקים אנשא: ד כסותך
לא אבליאת מנך ומסנך
לא יחפו דנן ארבעין
שנין: ה ותדע עם לבך
ארי כמא די מאלף גברא
ית בריה יי אלהך מאלף
לך: ו ותטר ית פקודיא
דיי אלהך למהך באורחן
דתקנן קדמוהי ולמדחל
יתיה: ז ארי יי אלהך
מעלך לארעא טבתא
ארעא נגדא נחלין דמיין
מבועי עינן ותהומין
נפקין בבקען ובטורין:
ח ארעא חטין וסערין
וגופנין ותאנין ורמונין
ארעא דזיתהא עבדין
משחא והיא עבדא
דבש: ט ארעא די לא

אבן עזרא

ד שמלתך. יש אומרים דרך אות (יח) ואחרים אומרים כי הוציאו מלבושים רבים ממצרים (יט), ויתכן שאין בתולדת הסן להוליד זיעה (כ) [ג]: לא בצקה. מגזרת, ויאפו את הבצק (שמות יב לט), כי מנהג רגל האורח שהלך רגלי דרך רב שיפסחו רגליו, ויתכן שנתן להם השם כח או הוליכם אט (כא): ה וידעת עם לבבך. שידע באמונת לבו שהוא העיקר (כב), ובעבור שתשמע אל האלוה המיסר אותך ואם הרעיבך (כג) ליסרך ויענך בדרך בצמא, שכרך שיביאך אל הארץ הטובה: ח ארץ חטה. הזכיר המולידים הדם (כד): ודבש.

רש"י

תתהלך אחריו ב): (ד) שמלתך לא בלתה. ענני כבוד היו שפין בכסותם ומגהצים אותם כ*) כמין כלים מגוהצים ג) ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם כלבוש הזה של חומט שגדל עמו ג): לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות ג*): (ח) זית שמן. זיתים העושים

קרני אור

עליו, שהוא מעמידו ומקיימו, וכן הכא לכח עד הסבה העליונה, שהוא כח הכחות כלן וגבוה על כל גבוהים, והוא מקור חיים ומיות כל חי (רב"ח): [ג] והרמב"ן

יהל אור

הבא, מסבה אחר סבה כענין הלחם שאנו אוכלין שהאמצעיים רבו בו, אלא שעיקר החיות במזון הכח המתקרב אל הסבה העליונה שהוא כח הכחות כולן,

והוא מקור חיים חיות כל חי, שהרי ישראל כל מ' שנה במדבר לא אכלו לחם וחיו: (יח) וזה היה נס גדול בשינוי טבעו של עולם, כי הבגדים הם בלין להתמדת הלבישה בדרך הטבע, וכן פי' רב"ח: (יט) והיה מספיק להם לכל העת: (כ) ע"כ לא בלו: (כא) ודעת אונקלס ניחא"ע בזה שלא נתקלקלו המנעלים שברגליהם: (כב) ידיעת הלב הוא העיקר: (כג) ובד"ק, להרעיבך: (כד) כי אלו השבעה מינים מולידים בספם

מנחת יהודה

ב) וקאי אדלעיל, דלכך עינה אותם לדעת התשמור מצותיו אם לא:

מקורי רש"י

ג) פסי' דר"כ בשלח דף נ"א א', מדרש אגדה, מדרש ס"ס: כ*) ניהוץ ענינו כיבוס וליבון: ג) ובפסי' דר"כ בשלח דף צ"א א', חלזון הזה כל מה שהוא גדל נרתיקו גדל עמו, ועיין ערוך ערך חלזון ג' בשם פסיקתא זאת, והוא מין חומט: ג*) לפי שלא הלכתם יחפין מעולם, כי נעלך לא בלתה, ולא חסרו לכם מנעלים, וכן ת"א: ר"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־
תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ
בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת׃
י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר
נָתַן־לָךְ׃ שני יא הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּשְׁכַּח
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר
מִצְוֺתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ יב פֶּן־תֹּאכַל
וְשָׂבָעְתָּ וּבָתִּים טֹבִים תִּבְנֶה
וְיָשָׁבְתָּ׃ יג וּבְקָרְךָ וְצֹאנְךָ יִרְבְּיֻן
וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה־לָּךְ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ
יִרְבֶּה׃ יד וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ טו הַמּוֹלִיכֲךָ
בַּמִּדְבָּר ׀ הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נָחָשׁ ׀ שָׂרָף
וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם

בְּעַצְוּרִין תֵּיכוּל בַּהּ
לַחְמָא לָא תֶחְסַר כָּל
מִדְעַם בַּהּ אַרְעָא דִּי
אַבְנַהָא פַּרְזְלָא
וּמִטּוּרָהָא תִּפְסוּל נְחָשָׁא׃
י וְתֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּתְבָרֵךְ
יָת יְיָ אֱלָהָךְ עַל אַרְעָא
טָבְתָא דִּיהַב לָךְ׃
יא אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא
תִתְנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא דַּייָ
אֱלָהָךְ בְּדִיל דְּלָא לְמִטַּר
פִּקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי
וּקְיָמוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ
יוֹמָא דֵין׃ יב דִּילְמָא
תֵיכוּל וְתִשְׂבַּע וּבָתִּין
שַׁפִּירִין תִּבְנֵי וְתִיתֵב׃
יג וְתוֹרָךְ וְעָנָךְ יִסְגּוֹן
וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא יִסְגֵּא לָךְ
וְכֹל דִּי לָךְ יִסְגֵּא׃ יד וְיִרִים
לִבָּךְ וְתִנְשֵׁי יָת דַּחַלְתָּא
דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי אַפְּקָךְ
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם מִבֵּית
עַבְדוּתָא׃ טו דְּדַבְּרָךְ
בְּמַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא
אֲתַר חִיוָן קָלָן וְעַקְרַבִּין
וּבֵית צַחֲוָנָא אֲתַר דִּי
לֵית מַיָּא דְּאַפֵּק לָךְ מַיָּא
מִטִּנָּרָא תַקִּיפָא׃

אבן עזרא

פירשתיו (כה): **ט** במסכנת. בדלות ועניות (כו) וכן ילד מסכן וחכם (קהלת ד יג) (כז): **יג** ירבין. היו"ד תחת ה"א (כח), ואין זה דעת רבי משה הכהן הספרדי (כט): **יד** ורם לבבך. ותשכח כי עבד היית בשפלות לב, ותשכח העני והרעב והצמא שהיה לך במדבר ואף על פי כן השם כלכל אותך (ל): **טו** במדבר. מושך עצמו ואחר עמו, וכן הוא במדבר הגדול שהוא ארוך ורחב והנורא, שהוא מדבר שרף (לא) [ד]: החלמיש.

יהל אור

דם, לפי שהם המים ולחים: (כה) ויקרא (ב יא), והוא דבש תמרים: (כו) וכן פי' הרשב"ם, כלומר לא תאכל פת הריבה כדרך עני ומסכן: (כז) ופי' שם הח' ז"ל, כי מסכן כמו דל: (כח) היו"ד שאחר הבי"ת, כי שרשו "רבה": (כט) דעתו ששרש עשה אעפ"י שהוא כתוב בה"א שרשו עשיה, והביא ראיות ממלות הסיו בו (למטה לב לז) גם חסיה נפשי (תה' נז ב) ע"כ היו"ד במלת עשיתי, בניתי, קניתי, שרש, ואין כן דעת הח' ז"ל: (ל) הגאוה סבה להשכית העיקר, כי מתוך השפע ורבוי השלוה לבו של אדם מתגאה (רב"ח): (לא) שהוא מדבר נחש

קרני אור

השיג ע"ז וכתב, אם תכסה הקורא במלה חדשה בארבעים בכה תבלה, אעפ"י שאין בה זיעה, אף כי אנוש רימה, אך הכל במעשה הכה: [ד] עיין נתה"ש מה שהעיר ע"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

המוציא לך מים מצור החלמיש׃
טז המאכלך מן במדבר אשר לא־
ידעון אבתיך למען ענתך ולמען
נסתך להיטבך באחריתך׃
יז ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי
עשה לי את־החיל הזה׃ יח וזכרת
את־יהוה אלהיך כי הוא הנתן לך
כח לעשות חיל למען הקים את־
בריתו אשר־נשבע לאבתיך כיום
הזה׃ פ יט והיה אם־שכח תשכח
את־יהוה אלהיך והלכת אחרי
אלהים אחרים ועבדתם
והשתחוית להם העדתי בכם היום
כי אבד תאבדון׃ כ כגוים אשר
יהוה מאביד מפניכם כן תאבדון
עקב לא תשמעון בקול יהוה
אלהיכם׃ פ ט א שמע ישראל אתה עבר היום את־
הירדן לבא לרשת גוים גדלים ועצמים ממך ערים

אונקלוס

טו דאוכלך מנא במדברא די לא ידעון אבהתך בדיל לענויתך ובדיל לנסיותך לאוטבא לך בסופך׃ יז ותימר בלבך חילי ותקוף ידי קנו לי ית נכסיא האלין׃ יח ותדכר ית יי אלהך ארי הוא יהב לך עצה למקני נכסין בדיל לקימא ית קימיה די קיים לאבהתך כיומא הדין׃ יט ויהי אם מנשא תנשי ית דחלתא דיי אלהך ותהך בתר טעות עממיא ותפלח חנון ותסגוד להון אסהדית בכון יומא דין ארי מיבד תיבדון׃ כ כעממיא די יי מאביד מקדמיכון כן תיבדון חלף דלא קבלתון במימרא דיי אלהכון׃ א שמע ישראל את עבר יומא דין ית ירדנא למיעל למירת עממין דרברבין ותקיפין

אבן עזרא / רש"י

הצור התקיף (לב): יז החיל הזה. הממון (לג), סמן ד): (א) גדלים ועצמים ממך. אתה
וכן ועזבו לאחרים חילם (תה' מט יא),
והטעם יגיעם וכחם: יח וזכרת. הטעם אם עלה על לבבך לאמר כחי ועוצם ידי זכור
הנותן לך כח (לד): כ עקב. שכר באחרית לטוב או לרע (לה): א אתה עובר היום.

יהל אור

ערף: (לב) פי' אותו מין צור שהיא הלמיש: (לג) פי' הממון והרכוש: (לד) זכור תזכור כי השם הוא הנותן לך כח לעשות חיל: (לה) כי למעלה (ז יב) יאמר „עקב תשמעון" ויבאר השכר, וכאן יאמר, עקב לא תשמעון, ויבאר העונש:

מנחת יהודה

ד) ר"ל שהסמיכות הזה הוא להוראת היחס שבין המעשה לעושהו, ולעולם התיבה השניה מגבלת הראשונה ומגדרת אותה, זית שמן, זית העושה שמן, וכן עץ פרי, עץ העושה פרי, והפכם שמן זית, שמן היוצא מן הזית, פרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

גְּדֹלֹת וּבְצֻרֹת בַּשָּׁמָיִם׃ ב עַם־גָּדוֹל
וָרָם בְּנֵי עֲנָקִים אֲשֶׁר אַתָּה יָדַעְתָּ
וְאַתָּה שָׁמַעְתָּ מִי יִתְיַצֵּב לִפְנֵי בְּנֵי
עֲנָק׃ ג וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
הוּא־הָעֹבֵר לְפָנֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא
יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ
וְהוֹרַשְׁתָּם וְהַאֲבַדְתָּם מַהֵר כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה לָךְ׃ שלישי ד אַל־תֹּאמַר
בִּלְבָבְךָ בַּהֲדֹף יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֹתָם ׀
מִלְּפָנֶיךָ לֵאמֹר בְּצִדְקָתִי הֱבִיאַנִי
יְהוָה לָרֶשֶׁת אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
וּבְרִשְׁעַת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה יְהוָה
מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ׃ ה לֹא בְצִדְקָתְךָ
וּבְיֹשֶׁר לְבָבְךָ אַתָּה בָא לָרֶשֶׁת אֶת־
אַרְצָם כִּי בְּרִשְׁעַת ׀ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישָׁם מִפָּנֶיךָ וּלְמַעַן
הָקִים אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה

אונקלוס

מִנָּךְ קִרְוִין רַבְרְבָן וּכְרִיכָן
עַד צֵית שְׁמַיָּא׃ ב עַם רַב
וְתַקִּיף בְּנֵי גִבָּרַיָּא דִּי אַתְּ
יְדַעְתְּ וְאַתְּ שְׁמַעְתְּ מַן
יָכוֹל לְמֵיקַם קֳדָם בְּנֵי
גִבָּרַיָּא׃ ג וְתִדַּע יוֹמָא דֵין
אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ הוּא יָעְבַר
קֳדָמָךְ מֵימְרֵהּ אִשָּׁא
אָכְלָא הוּא יְשֵׁיצִנּוּן וְהוּא
יְתָרְכִנּוּן קֳדָמָךְ
וּתְתָרְכִנּוּן וּתְהוֹבְדִנּוּן
בִּפְרִיעַ כְּמָא דִּי מַלִּיל יְיָ
לָךְ׃ ד לָא תֵימַר בְּלִבָּךְ
בְּדִיתַבַּר יְיָ אֱלָהָךְ
יָתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ לְמֵימַר
בִּזְכוּתִי אַעֲלַנִי יְיָ לְמֵירַת
יָת אַרְעָא הָדָא וּבְחוֹבֵי
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ מְתָרֵךְ
לְהוֹן מִקֳּדָמָךְ׃ ה לָא
בִּזְכוּתָךְ וּבְקַשִּׁיטוּת לִבָּךְ
אַתְּ עָלֵל לְמֵירַת יָת
אַרְעֲהוֹן אֲרֵי בְּחוֹבֵי
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ
מְתָרֵכְהוֹן מִקֳּדָמָךְ וּבְדִיל
לַאֲקָמָא יָת פִּתְגָמָא דִּי
קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק

רש"י

עלום והם עלומים ממך א): (ד) אל תאמר בלבבך. לדקתי ורשעת העובדי כוכבים גרמו ב): (ה) לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת וגו'. הרי כי

אבן עזרא

בזמן הזה (א), או טעמו חשוב כי אתה עובר היום (ב): ג אש אוכלה. במהירות (ג), על

יהל אור

(א) כי מלת "יום" נופלת בענינים רבים, וכאן באורו על "הזמן" כי הירדן עברו בימי יהושע: (ב) משה יאמר להם שיחשבו כאילו הוא עתה היום: (ג) ופי' כאש אוכלה, עיין (למעלה ד כד) ומנהג

מקורי רש"י

פ' נופת: א) ספרי:

מנחת יהודה

פרי עץ, פרי היוצא מן העץ (רוו"ה) והרד"ק בשרש זית כתב, ארץ זית שמן, פי' עצי זית שעושין שמן, כי יש זיתים שאינם עושים שמן, וכן ת"א "ארעא דזיתהא עבדין משחא": א) רש"י ז"ל יבאר מה שכתוב ממך, והלא הם עצומים מכל האומות, כמו שסיים הכתוב, מי יתיצב לפני בני ענק, לכן פי' כי אתה עצום מכל האומות, ואף הם עצומים ממך (דבק טוב): ב) פי' אל תאמר ששניהם ביחד גרמו לי לרשת ארצם:

ויבאר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
ו וְיָדַעְתָּ כִּי לֹא בְצִדְקָתְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה
הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף
אָתָּה׃ ז זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־
הִקְצַפְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר
לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יָצָאתָ ׀ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה
מַמְרִים הֱיִיתֶם עִם־יְהוָה׃ ח וּבְחֹרֵב
הִקְצַפְתֶּם אֶת־יְהוָה וַיִּתְאַנַּף יְהוָה
בָּכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם׃ ט בַּעֲלֹתִי
הָהָרָה לָקַחַת לוּחֹת הָאֲבָנִים לוּחֹת
הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם
וָאֵשֵׁב בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׃ י וַיִּתֵּן
יְהוָה אֵלַי אֶת־שְׁנֵי לוּחֹת הָאֲבָנִים כְּתֻבִים
בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים וַעֲלֵיהֶם כְּכָל־הַדְּבָרִים

אונקלוס

וּלְיַעֲקֹב׃ ו וְתִדַּע אֲרֵי
לָא בְזָכוּתָךְ יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב
לָךְ יָת אַרְעָא טָבְתָא הָדָא
לְמֵירְתַהּ אֲרֵי עַם קְשֵׁי
קְדָל אַתְּ׃ ז הֱוֵי דְכִיר לָא
תִנְשֵׁי יָת דִּי אַרְגֶּזְתָּא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּמַדְבְּרָא
לְמִן יוֹמָא דִּי נְפַקְתָּא
מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם עַד
מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין
מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ׃
ח וּבְחוֹרֵב אַרְגֶּזְתּוֹן קֳדָם
יְיָ וַהֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ
בְּכוֹן לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן׃
ט בְּמִסְּקִי לְטוּרָא לְמִסַּב
לוּחֵי אַבְנַיָּא לוּחֵי קְיָמָא
דִּי גְזַר יְיָ עִמְּכוֹן וִיתֵבִית
בְּטוּרָא אַרְבְּעִין יְמָמִין
וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן לַחְמָא לָא
אֲכָלִית וּמַיָּא לָא
אִשְׁתֵּיתִי׃ י וִיהַב יְיָ לִי יָת
תְּרֵין לוּחֵי אַבְנַיָּא כְּתִיבִין
בְּאֶצְבְּעָא דַיְיָ וַעֲלֵיהוֹן

אבן עזרא

כן אמר מהר (ד): ז במדבר. אחר שנסעו מחורב (ה): למ"ד למן היום נוסף (ו), וכן רבים: י באצבע. מפורש (ז):

רש"י

משמש בלשון אלא ג): (ט) ואשב בהר. אין ישיבה אלא לשון עכבה ד) ב): (י) לוחת. לוחת כתיב שתיהן שוות ג):

יהל אור

השם שתכלה הכל במהירות: (ד) על כן אמר, והורשתם והאבדתם מהר, וכן ת"א „בפריע": (ה) יאמר להם מה שהקציפו במדבר אחר שנסעו מחורב, וכן יספר להם מה שהיה בחורב: (ו) וצ"ל „מן היום": (ז) בשמות

מנחת יהודה

ג) ויבאר הכתוב אלא רשעתם בלבד, ועיין רמב"ן שהעיר ע"ז, וכתב, ויש על השואל לשאול, שהרי אמר כי מאהבת ה' אתכם, והנה הם אהובים למעלה, והשם לא יאהב רק את הטובים, וא"כ גם בצדקתם ירשו ארץ, והתשובה, כי שם ידבר עם ישראל בכלל וכאן יוכיח הדור ההוא, שהיו ממרים את ה' מיום היותם במדבר:
ד) פי' מלת ואשב האמור כאן ביאורו עכבה, כי במקום אחר כתוב ואנכי עמדתי בהר (לפמה י' י"א):

מקורי רש"י

ב) מגילה כ"א ב': ג) תנחומא א' י':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אשר דבר יהוה עמכם בהר מתוך
האש ביום הקהל׃ יא ויהי מקץ
ארבעים יום וארבעים לילה נתן
יהוה אלי את־שני לחת האבנים
לחות הברית׃ יב ויאמר יהוה אלי
קום רד מהר מזה כי שחת עמך
אשר הוצאת ממצרים סרו מהר
מן־הדרך אשר צויתם עשו להם
מסכה׃ יג ויאמר יהוה אלי לאמר
ראיתי את־העם הזה והנה עם־
קשה־ערף הוא׃ יד הרף ממני
ואשמידם ואמחה את־שמם
מתחת השמים ואעשה אותך לגוי־
עצום ורב ממנו׃ טו ואפן וארד מן
ההר וההר בער באש ושני לוחת
הברית על שתי ידי׃ טז וארא והנה
חטאתם ליהוה אלהיכם עשיתם
לכם עגל מסכה סרתם מהר מן
הדרך אשר־צוה יהוה אתכם׃
יז ואתפש בשני הלחת ואשלכם
מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם׃

בכל פתגמיא די מליל יי
עמכון בטורא מגו
אשתא ביומא דקהלא׃
יא והוה מסוף ארבעין
יממין וארבעין לילון יהב
יי לי ית תרין לוחי אבניא
לוחי קימא׃ יב ואמר יי
לי קום חות בפריע מכא
ארי חביל עמך די
אפקתא ממצרים סטו
בפריע מן ארחא די
פקדתנון עבדו להון
מתכא׃ יג ואמר יי לי
למימר גלי קדמי ית עמא
הדין והא עם קשי קדל
הוא׃ יד אנח בעותך
מקדמי ואשצנון ואמחי
ית שמהון מתחות שמיא
ואעבד יתך לעם תקיף
וסגי מנהון׃ טו ואתפניתי
ונחתית מן טורא וטורא
בער באשתא ותרין
לוחי קימא על תרתין
ידי׃ טז וחזיתי והא חבתון
קדם יי אלהכון עבדתון
לכון עגל מתכא סטיתון
בפריע מן ארחא די
פקיד יי יתכון׃ יז ואחדית
בתרין לוחיא ורמיתנון
מעל תרתין ידי
ותברתנון לעיניכון׃

אבן עזרא

יא מקץ. סוף או תחלת ארבעים (ס), והנה הראה כי ביום שנתנו הלוחות למשה נעשה

יהל אור

(לא יח): (ס) יבאר מלת „מקץ" יש מקץ שהוא תחלה, ויש מקץ שהוא מסוף, עיין פי' הת' ז"ל (במד' יג כה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יח וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְהוָה כָּרִאשֹׁנָה
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם
לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי עַל
כָּל־חַטַּאתְכֶם אֲשֶׁר חֲטָאתֶם
לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה לְהַכְעִיסוֹ׃
יט כִּי יָגֹרְתִּי מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה אֲשֶׁר
קָצַף יְהוָה עֲלֵיכֶם לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם
וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא׃
כ וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף יְהוָה מְאֹד
לְהַשְׁמִידוֹ וָאֶתְפַּלֵּל גַּם־בְּעַד אַהֲרֹן

אונקלוס

יח וְאִשְׁתַּטַּחִית קֳדָם יְיָ
כְּקַדְמֵיתָא אַרְבְּעִין
יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן
לַחְמָא לָא אֲכָלִית וּמַיָּא
לָא אִשְׁתֵּיתִי עַל כָּל
חוֹבֵיכוֹן דִּי חַבְתּוּן
לְמֶעְבַּד דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ
לְאַרְגָּזָא קֳדָמוֹהִי׃ יט אֲרֵי
דְחֵלִית מִקֳּדָם רֻגְזָא
וְחֶמְתָּא דִּי רְגֵז יְיָ עֲלֵיכוֹן
לְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן וְקַבֵּיל יְיָ
צְלוֹתִי אַף בְּזִמְנָא הַהִיא׃
כ וְעַל אַהֲרֹן הֲוָה רְגַז
מִן קֳדָם יְיָ לַחֲדָא
לְשֵׁיצָיוּתֵהּ וְצַלֵּיתִי אַף עַל
אַהֲרֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא׃

אבן עזרא

העגל (ט) [א]: יח ואתנפל. זהו שאמר "ועתה אעלה אל ה'" (שמות לב ל) (י): וטעם ואתנפל. על פניו ארצה (יא): יט גם בפעם ההוא. כי כבר התפלל בעדם בהיותם על הים, והעד מה תצעק אלי (שמות יד טו), ועוד, ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ (שם טו כה) (יב):

רש"י

(יח) ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום. שנאמר ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה.ד) באותה עלייה נתעכבתי ארבעים יום נמלאו להם בכ"ט באב ה) שהוא עלה בי"ח בתמוז ה) בו ביום נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל ו) ואמר למשה פסל לך שני לוחות ו) עשה עוד מ' יום נמלאו להם ביום הכפורים בו ביום נתרצה הקב"ה לישראל בשמחה ואמר לו למשה סלחתי כדברך ז) לכך הוקבע למחילה ולסליחה ז) ומנין שנתרצה ברצון שלם שנאמר בארבעים של לוחות אחרונות ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ח) מה הראשונים ברצון אף האחרונים ברצון אמור מעתה האמצעיים היו בכעס ח): (כ) ובאהרן התאנף ה'. לפי ששמע לכם: להשמידו. זה כלוי בנים ח*) וכן הוא אומר ואשמיד פריו ממעל ט): ואתפלל גם בעד אהרן. והועילה תפלתי לכפר מחצה ומתו

קרני אור / יהל אור

[א] וזהו שאמר ישעיה ע"ה (ישעיה יז יא) ביום נטעך כה), כי לכל דבר יש שני קצוות: (ט) כי כשהזכיר למעלה ויתן ה' אלי, לא פי' באיזה יום, על כן חזר ופירש כאן מקץ ארבעים יום: (י) פי' מ"ש ואתנפל כאן, זה הוא מה שפי' שם, ועתה אעלה וגו': (יא) שהיה נופל לפניו ארצה: (יב) וכן פי' הרשב"ם,

מנחת יהודה

ס) עיין רש"י (שמות י"ח י"ג, ל"ג י"א): ו) לתת לוחות שניות: ז) ובפדר"א סוף פ' מ"ו, אמר משה לפניו סלח נא לעונותיהם של ישראל על מעשה העגל, ואלו אמר משה סלח נא לעונותיהם של ישראל עד סוף כל הדורות, היה עושה כן לפי שהיתה שעת רצון, וכן הוא אומר בעת רצון עניתיך (ישעי' מ"ט ח') (דמיניה שמעינן דעת רצון מלתא היא עיין יבמות ע"ב א', ברכות ח' א', הגרד"ל) אלא אמר סלח נא לעונותיהם של ישראל על מעשה העגל, אמר הקב"ה הרי כדבריך עשיתי, שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדברך (במד' י"ד כ') עכ"ל ועיין ביאור הגרד"ל שם, שיתמה שמקרא זה דסלחתי כדבריך במרגלים כתיב (במד' י"ד כ') ולא בעגל, ומצא בשיטה מקובצת לב"ק, בשם תוס' שאנץ, ר"ל שבשעת מרגלים א"ל הקב"ה סלחתי כדבריך ביוה"כ שהוא יום סליחה, כמ"ש, כי ביום הזה יכפר וגו', והיינו נמי דכתיב אחרי שילוח המרגלים, וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה, כלומר ביוה"כ של אשתקד בלוחות אחרונות, שאז למדו י"ג מדות: ח) ועיין רש"י (למטה י' י'): ח*) שביקש להרוג את כל בניו:

מקורי רש"י

ד) שמות ל"ב, ל': ה) עיין רש"י יתרו י"ח י"ג, תשא ל"ג י"א, ועיין מדרש אגדה, ועיין סד"ע פ"ו, תנחומא פ' תשא ל"א: ו) שמות ל"ד א': ז) עיין מנחת יהודה: ח) למטה י', י': ט) עמוס ב' ט':

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

בָּעֵת הַהִוא: כא וְאֶת־חַטַּאתְכֶם
אֲשֶׁר־עֲשִׂיתֶם אֶת־הָעֵגֶל לָקַחְתִּי
וָאֶשְׂרֹף אֹתוֹ בָּאֵשׁ וָאֶכֹּת אֹתוֹ
טָחוֹן הֵיטֵב עַד אֲשֶׁר־דַּק לְעָפָר
וָאַשְׁלִךְ אֶת־עֲפָרוֹ אֶל־הַנַּחַל הַיֹּרֵד
מִן־הָהָר: כב וּבְתַבְעֵרָה וּבְמַסָּה
וּבְקִבְרֹת הַתַּאֲוָה מַקְצִפִים הֱיִיתֶם
אֶת־יְהוָה: כג וּבִשְׁלֹחַ יְהוָה אֶתְכֶם
מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ לֵאמֹר עֲלוּ וּרְשׁוּ

אונקלוס

כא וְיָת חוֹבַתְכוֹן דִּי
עֲבַדְתּוּן יָת עֶגְלָא נְסֵבִית
וְאוֹקֵדִית יָתֵהּ בְּנוּרָא
וְשָׁפִית יָתֵהּ בְּשׁוֹפִינָא
יָאוּת עַד דִּי הֲוָה דַּקִּיק
לְעַפְרָא וּרְמֵית יָת עַפְרֵהּ
לְנַחְלָא דְּנָחֵת מִן טוּרָא:
כב וּבִדְלֶקְתָּא וּבְנִסֵּתָא
וּבְקִבְרֵי דְּמַשְׁאֲלֵי מַרְגְּזִין
הֲוֵיתוּן קֳדָם יְיָ: כג וְכַד
שְׁלַח יְיָ יָתְכוֹן מֵרְקַם
גֵּיאָה לְמֵימַר סְקוּ

רש"י

שניס ונשלרו השניס ט) י): (כא) טחון. לשון הווה י) כמו הלוך וכלות. מולאכ"ט

אבן עזרא

כא ואת חטאתכם. נקרא העגל חטאת (יג), על כן הוסיף לבאר ואמר את העגל (יד) ואכת, לעפר דק כעפר הארץ (טו) [ב]:

כב ובתבערה. יתכן להיותו שם מקום ולא חנו שם כי אם יום אחד על כן לא הזכירם (טז) באלה מסעי והוא אחד משלשים מסעים שנסעו מהר סיני עד קברות התאוה כאשר פירשתי (יז), וטעם לחבר תבערה עם מסה (יח), כי היו העם מתאוננים כמו מנסים לשם (יט), והזכיר תבערה קודם מסה (כ), כי במסה לא אירע להם כלום (כא), ויש אומרים כי בא עמלק בעבור שנסו השם (כב), ועל כן (כג) הזכיר בעירת אש השם בהם (כד), וזנוב עמלק (כה), ומכת המתאוים (כו), הזכיר בתחלה הקשה (כז), ויש אומרים כי תבערה היא מסה (כח), כמו מראש שניר וחרמון (שיר ד ח) (כט), והנכון מה שפירשתי (ל): כג לא האמנתם, בלב (לא), ולא שמעתם במעשה (לב) ושב לבאר

יהל אור

מלמד שכמה פעמים התפלל עליהם: (יג) כאמרו כאן את העאתכס דעתו על העגל שנקרא חטאת: (יד) לכל כאמר שכיון לאחרי חטאים: (טו) כתיתה דקה כעין טחינה: (טז) ובד"ק „הזכירו" וכ"ה בטור עה"ת. (יז) במדבר (י לא): (יח) כי מסה הוא (שמות יז ז) כשהיו ברפידים, ותבערה הוא (במד' יא ג) אחר שנסעו מהר סיני דרך ג' ימים. (יט) בתואנות, והזכיר להם. כי הייתם מקליפים את השם בנסיון אשר נסיתם אותו בתבערה, כאשר עשיתם פעם אחרת במסה ולא לקחתם מוסר: (כ) והמסה היה מקודם: (כא) ע"כ הזכיר מקודם תבערה, כי שם בערה בהם אש ה': (כב) וא"כ גם במסה אירע להם שבא עמלק, וא"כ היה לו להזכיר מסה קודם: (כג) וכד"ק ואם כן: (כד) ע"כ הזכיר תחלה תבערה, שבערה בהם אש ה' (במד' יא ג): (כה) ואח"כ הזכיר מסה שבעבור שניסו את ה' בא עמלק ויזנב בך (למטה כה יח): (כו) ואח"כ הזכיר מכת המתאוים והוא קברות התאוה: (כז) ומה שלא הזכיר כסדר כפי המאורעים, כי הזכיר הקשה תחלה: (כח) והוא מקום אחד ונקרא בשני שמות: (כט) שהם מקום אחד, כמו שכתוב (לעיל ג ט) צידונים יקראו לחרמון שריון, והאמורי יקראו לו שניר, ונקרא בשני שמות: (ל) שהם שני מקומות: (לא) במחשבת הלב: (לב) כמלות המעשה:

קרני אור

תשגשגי, מלשון שיגיס, והוא עון העגל, וכן ת"י כאתר דאתקדשתון למסוי עם, תמן קלקלתון עובדיכון (רב"מ): [ב] עיין שמות (לב כ) קרני אור (הערה יח) ועיין שם למקרא:

מקורי רש"י

י) פסי"ר פי' אמרי שפו"ר פל"מ ד', ויק"ר פ"ו א', ופ"י ס', במד"ר סוף פ"ט, מדרש אגדה:

מנחת יהודה

ט) וכ"ה (פסי"ר ריש פמ"ז) אמר ר' יהושע דסיכנין בשם ר"ל אין להשמידו אלא עקירת בנים ובנות, שנאמר ואשמיד פריו ממעל ושרשיו מתחת (עמוס ב' ט') וכיון שנתפלל משה עליו שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא אמר לו הקב"ה הואיל שנתפללת עליו ביטלת חצי הגזירה ממנו: י) ר"ל מקור:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את־הארץ אשר נתתי לכם
ותמרו את־פי יהוה אלהיכם ולא
האמנתם לו ולא שמעתם בקלו:
כד ממרים הייתם עם־יהוה מיום
דעתי אתכם: כה ואתנפל לפני
יהוה את ארבעים היום ואת־
ארבעים הלילה אשר התנפלתי
כי־אמר יהוה להשמיד אתכם:
כו ואתפלל אל־יהוה ואמר אדני
יהוה אל־תשחת עמך ונחלתך
אשר פדית בגדלך אשר־הוצאת
ממצרים ביד חזקה: כז זכר
לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב
אל־תפן אל־קשי העם הזה ואל־
רשעו ואל־חטאתו: כח פן־יאמרו
הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי
יכלת יהוה להביאם אל־הארץ
אשר־דבר להם ומשנאתו אותם
הוציאם להמתם במדבר: כט והם
עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך

אונקלוס

ואחסינו ית ארעא די
יהבית לכון וסרבתון על
גזרת מימרא דיי אלהכון
ולא הימנתון ליה ולא
קבלתון למימריה:
כד מסרבין הויתון קדם
יי מיומא דידעית
יתכון: כה ואשתטחית
קדם יי ית ארבעין
יממין וית ארבעין לילון
די אשתטחית ארי אמר
יי לשיצאה יתכון:
כו וצליתי קדם יי ואמרית
יי אלהים לא תחבל
עמך ואחסנתך די
פרקתא בתקפך די
אפקתא ממצרים בידא
תקיפא: כז אדכר
לעבדיך לאברהם
ליצחק וליעקב לא
תתפני לקשיות עמא
הדין ולחוביהון
ולחטאיהון: כח דילמא
יימרון דירי ארעא די
אפקתנא מתמן מדלית
יוכלא דיי לאעלותהון
לארעא די מליל להון
ומדסני יתהון אפקנון
לקטלותהון במדברא:
כט ואנון עמך ואחסנתך
די אפקתא בחילך רבא
ובדרעך מרממא:

אבן עזרא

התפלה שהתפלל (לג): כט עמך ונחלתך. בעבור אבותם (לד): וטעם הם עמך. (לה) ידוע כי הם עמך בעבור שהוצאתם בכחך

רש״י

בלע״ז יא): (כה) ואתנפל וגו'. אלו הן עלמם האמורים למעלה וכפלן כאן לפי שכתוב כאן סדר תפלתו יב) שנאמר ה'

יהל אור

(לג) ואמר ואתפלל וגו' אל תשחת וגו': (לד) ומפני אבותם קראם נחלה: (לה) מה שחזר ואמר והם עמך ונחלתך,

מנחת יהודה

יא) מאהלענר: יב) מדכתיב בה״א הידיעה משמע שהם אלו הנזכרים לעיל, אלא שכתבן כאן לחזיר סדר תפלתו

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

א בְּעִדָּנָא הַהִיא אֲמַר יְיָ
לִי פְּסַל לָךְ תְּרֵין לוּחֵי
אַבְנַיָּא כְּקַדְמָאֵי וְסַק
לְקֳדָמַי לְטוּרָא וְתַעְבֵּד
לָךְ אֲרוֹנָא דְאָעָא:
ב וְאֶכְתּוֹב עַל לוּחַיָּא יָת
פִּתְגָמַיָּא דִּי הֲווֹ עַל
לוּחַיָּא קַדְמָאֵי דִּי תַבַּרְתָּא
וּתְשַׁוֵּינוּן בַּאֲרוֹנָא:
ג וַעֲבַדִית אֲרוֹנָא דְאָעֵי
שִׁטִּין וּפְסָלִית תְּרֵין לוּחֵי

הַגָּדֹל וּבִזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה: פ רביעי
י א בָּעֵת הַהִוא אָמַר יְהוָה אֵלַי פְּסָל־
לְךָ שְׁנֵי־לוּחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וַעֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְעָשִׂיתָ לְּךָ אֲרוֹן
עֵץ: ב וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת
הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם
בָּאָרוֹן: ג וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים

רש"י

אלהים אל תשחת עמך וגו': (א) בעת ההוא. לסוף מ' יום נתרצה לי ואמר לי פסל לך ואח"כ ועשית ארון ואני עשיתי ארון תחלה שכשאבא והלוחות בידי היכן אתנם א) ולא זה הוא הארון שעשה בצלאל ב) שהרי משכן לא נתעסקו בו עד לאחר יום הכפורים כי ברדתו מן ההר צוה להם על מלאכת המשכן ובצלאל עשה משכן תחלה ואחר כך ארון וכלים ג) נמצא זה ארון אחר היה וזהו שהיה יוצא עמהם למלחמה ואותו שעשה בצלאל לא יצא למלחמה אלא

אבן עזרא

הגדול שהראית בעולם (לו): א בעת ההיא. בארבעים היום הנזכרים (א): ארון עץ. אמרו המעתיקים ז"ל כי ארון אחר עשה משה בתחלה (ב), והעד ואעש ארון ואחר כך אמר ואפסול (ג), ואמר ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי (ד) ודעתם רחבה מדעתנו (ה), כי היה נראה לנו כי וישכון כבוד ה' (ו) דבק עם הכבוד שראו הזקנים (ז), ולא נדע מתי עלה משה (ח), כי היה נראה בדרך הפשט כי משה לא נתענה כי אם שמונים יום (ט) [א], כי פירוש אנכי עמדתי בהר כימים הראשונים הוא שנוי (י) והטעם כאשר עמדתי בהר אותם הארבעים יום שמע ה' אלי ואמר, לך למסע (למטה פ' יא), וזהו לך נחה את העם (יא) [ב], והנה יהיה ארון עץ בצווי (יב), והוא הארון שעשה בצלאל (יג): ג ואעש ארון. בצווי (יד) ויהיה

יהל אור

אחר שאמר (למעלה פ' כו) אל תשחת עמך ונחלתך:
(לו) ע"כ חזר פעם שנית:
(א) למעלה (ט כה), בעת שהתנפל ובעת שהתפלל, ודעת הח' ז"ל, כי משה לא היה בהר כ"א שמונים יום בשתי פעמים, לקבל לוחות הראשונות (לעיל ט י) והשניות קיבל בארבעים יום של תפלה:
(ב) וכן כתב הח' ז"ל (שמות כה טז) וקדמונינו אמרו, כי אין זה הארון שעשה בצלאל ונכון הוא:
(ג) וכן פי' רש"י, שכשאבוא והלוחות בידי היכן אתנם: (ד) הלא יאמר בפירוש שהוא עצמו עשה את הארון: (ה) כן דעתם ז"ל (ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג, תוספתא סוטה פ"ז, ירושלמי שקלים פ"ו ה"א): (ו) הכתוב (שמות כד טז): (ז) וכן פי' שם הח' ז"ל, וישכון, וכבר שכן הכבוד, כי כן כתוב וירד ה' על הר סיני (שם יט כ) וראו הזקנים הכבוד, כמש"כ, ויראו את אלהי ישראל (שמות כד י): (ח) כי לא נכתב בפירוש מתי היתה עליתו: (ט) לא ק"כ: (י) הם ארבעים יום השניים הנזכרים בעת התנפלות והתפלה (למעלה ט כה): (יא) האמור שם (שמות לב לד) שהיו אחר מ' יום השניים: (יב) מה שאמר (למעלה פ' ג) ואעש ארון עצי שטים כצווי שציוה לעשות: (יג) והיה רק ארון אחד: (יד) שציוה לעשות:

קרני אור

[א] עיין הצוה"ק שכתב, שמה שפי' הראב"ע בדרך הפשט, שמשה לא נתענה כ"א שמונים יום, זה מסכים עם דברי פרדר"א ותדב"א, כי כן הוא העיקר:
[ב] ובשמות (לד כח) הסכים לדעת חז"ל, וכתב "רבים אמרו שהשמונים יום עמד משה בהר עד שנתן לו ה' את הלוחות (פי' והם ארבעים יום בלוחות הראשונות, וארבעים יום שהתנפל, ובהם כתב הלוחות השניות) ולא דברו נכונה, רק דברי הקדמונים ז"ל אמת, כמו שאבאר

מקורי רש"י

א) תנחומא א' י', מדרש אגדה: ב) עיין מנחת יהודה ובמדרש אגדה: ג) עיין ברכות נ"ה א', מכילתא בשלח מכילתא

15 5

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וָאֶפְסֹל שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים וָאַעַל הָהָרָה וּשְׁנֵי הַלֻּחֹת בְּיָדִי:
ד וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת כַּמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֲלֵיכֶם בָּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֵם יְהוָה אֵלָי: ה וָאֵפֶן
וָאֵרֵד מִן־הָהָר וָאָשִׂם אֶת־הַלֻּחֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יְהוָה: ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל
נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי־יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם

אונקלוס

אַבְנַיָא כְּקַדְמָאֵי וּסְלֵקִית לְטוּרָא וּתְרֵין לוּחַיָא בִּידִי: ד וּכְתַב עַל לוּחַיָא כִּכְתָבָא קַדְמָאָה יָת עַשְׂרָא פִתְגָמַיָא דִי מַלִּיל יְיָ עִמְּכוֹן בְּטוּרָא מִגּוֹ אֶשָּׁתָא בְּיוֹמָא דִקְהָלָא וִיהָבִנּוּן יְיָ לִי: ה וְאִתְפְּנֵיתִי וּנְחָתִית מִן טוּרָא וְשַׁוִּיתִי יָת לוּחַיָא בַּאֲרוֹנָא דִי עֲבָדִית וַהֲווֹ תַמָּן כְּמָא דִי פַקְדַנִי יְיָ: ו וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְטַלוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן לְמוֹסֵרָה תַּמָּן מִית אַהֲרֹן וְאִתְקְבַר תַּמָּן וְשַׁמֵּשׁ אֶלְעָזָר בְּרֵהּ תְּחוֹתוֹהִי:

אבן עזרא

פי' ויקהל משה (טו) וכבר הקהיל משה (טז) וכבר הראיתיך רבים כן, וכל זה (יז) בעבור שאמר, ויהיו שם כאשר צוני ה' (למטה פ' ה) (יח) וזהו ונתת אל הארון את העדות (יט) [ג] גם יתכן להיות פירושו על, ועשית לך ארון עץ (לעיל פ' א) (כ), והקבלה תנצח (כא): ו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. נכנס זה

רש"י

בימי עלי ונעשו עליו ונשבה א): (ו) ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה. מה ענין זה לכאן ד) ועוד וכי מבארות בני יעקן נסעו למוסרה והלא ממוסרה באו לבני יעקן שנאמר ויסעו ממוסרות וגו' ה) ועוד שם מת אהרן והלא בהר ההר מת אהרן וחשוב ותמצא שמונה מסעות ממוסרות להר ההר א*) אלא אף זו מן התוכחה ועוד זאת עשיתם כשמת אהרן בהר ההר לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד יראתם לכם ממלחמת מלך ערד ונתתם ראש לחזור למצרים וחזרתם לאחוריכם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם

קרני אור

וכרתי" עיי"ש עוד סרחיות שסביא לדבריהם ז"ל: [ג] וכ"ה דעת רבנן (ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, תוספתא סוטה פ"ז)

יהל אור

(טו) בשמות (לה א) שהקהילם וצוה על מלאכת המשכן והארון, ואח"כ ענין בצלאל עשייתו ועבודתו: (טז) קודם הלוחות האחרונים: (יז) וכן יאמר (שמות כה טז) והוצרכתי לפי' הזה (לפרש שזה הארון שעשה בצלאל ועליו אמר ואעש ארון): (יח) פי' שנשארו שם בתמידות ולא הסירום משם, ואם נאמר שהיו שני ארונות, הלא הסירו מארון זה לשומו בארון בצלאל: (יט) וזהו מה שכתוב (שמות שם) ונתת אל הארון את העדות, וכן יאמר הח' ז"ל (שמות שם) והנה אם אמרנו כי יספר המעשה כאשר היה (ר"ל אם אמרנו כדעת הקדמונים, שמשה באמרו, ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי מספר המעשה כאשר היה, שהוא עצמו עשאו ושם בו הלוחות קודם הקמת המשכן) אעפ"י שלא נדע טעם למה יזכיר זה, והנה מה נעשה בכתוב אח"כ, ויהיו שם כאשר צוני, וזה לאות כי ידבר על הלוחות ששם משה בארון הברית (פי' שעשה בצלאל, ע"כ אמר ויהיו שם, כלומר שעמדו שם בקביעות) והם שם עד היום הזה (פי' שעמדו שם בהתמדה) וזה טעם ויהיו שם עד היום הזה (מ"א ח ח) (פי', הכתוב בשלמה שטעמו לעולם): (כ) והיו שני ארונות: (כא) עיין למעלה אות ג':

מנחת יהודה

(רע"ב): ה) כ"ה (ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג, ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, תוספתא סוטה פ"ז) והוא דעת ר' יהודה (בר אלעאי) בן לקיש ודעת רבנן שם שארון אחד היה, ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה, וכ"ה דעת הרמב"ן והדרי"א, עיין (שמות כ"ה ט"ז) בפי' הראב"ע ובבאורי שם, ובפי' הראב"ע כאן: ל) עיין רש"י (בסדר' כ"א.

מקורי רש"י

ד) מכילתא בשלח פ"א, תנחומא א' מקץ י"א, תנחומא ב' מקץ מ"ב, ירושלמי סוטה סוף פ"א, יומא פ"א כ"א, פס"ו; ה) במד' ל"ג ל"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ז מִתַּמָּן נְטַלוּ לְגֻדְגַּד וּמִן גֻּדְגַּד לְיָטְבַת אֲרַע נָגְדָן

מֵת אַהֲרֹן וַיִּקָּבֵר שָׁם וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו׃ ז מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה

רש"י

למוסרה שם נלחמו לכם בני לוי והרגו מהם ואתם מהם עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם ומשם חזרתם הגדגדה הוא חר הגדגד כ): (ז) ומן הגדגדה וגו'. ובמוסרה עשיתם אבל כבד על מיתתו של אהרן שגרמה לכם זאת ונדמה לכם כאילו מת שם ו) וסמך מסה תוכחה זו לשבירת הלוחות ז) לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות ולהודיעך שהוקשה לו מה שאמרו נתנה ראש ח) לפרוש ממנו כיום שעשו בו

אבן עזרא

הפסוק במקום הזה (כב) בעבור שאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא (כג), ואמר כי לא מת אהרן רק בשנת הארבעים (כד) והעד שכן פירושו (כה), שאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט לוי וזה היה בהר סיני (כו), כאשר פירשתי בפרשת וידבר (כז), וקדמונינו אמרו שנסעו לאחור (כח) ומה נעשה במלת שם מת אהרן ויקבר שם (כט), ורב יצחק אבן נאות ז"ל הספרדי פי' שם כמו אז (ל), וכמוהו משם רועה (ברא' מט כד) (לא), ואין צורך, רק לפי דעתי כי מבארות בני יעקן איננו בני יעקן (לב), גם מוסרה איננו מוסרות (לג), רק קדש יקרא בארות בני יעקן (לד), ושם מדבר הר ההר מוסרה (לה), ורבים כן (לו) [ד], הלא תראה הכתוב אמר מדבר שור (לז), ובפסוק אחר מדבר איתם (לח): ז משם נסעו הגדגדה. איננו חור הגדגד (לט), רק הוא שם כלל צלמונה גם פונון ואובות (מ), ויטבתה הוא המקום הנקרא באר כי כן כתוב, ומשם בארה (במד' כא טז), וזה טעם ארץ נחלי מים (מא), כי במשענותם כרו הנדיבים ויצאו המים (מב) וזה הפסוק שהוא, ומשם נסעו הגדגדה, דבק עם ויכהן אלעזר (מג) [ה], והנה פירשתי לך (מד) כי ישראל לא הקריבו זבחים אחר נסעם מהר סיני (מה), ויתכן שהקריבום בבואם אל צלמונה ופונן והיתה תחלת כהונת אלעזר בכהונה גדולה באותם המקומות בראש השנה (מו) ושמש במקום הנקרא באר ביום הכפורים והנה הפירוש כן ויכהן אלעזר כאשר נסעו אל מקום פלוני ולמה כהן אלעזר כי השם הבדיל בעת עבודת העגל את שבט הלוי לשאת את הארון לעמוד לפני השם (מז):

יהל אור

(כב) פסוק זה ושלאחריו אין ענינם כאן, ויבאר מה שכתובים כאן: (כג) שלא יאמרו אם מת מה הועילה תפילתו: (כד) וכן פי' הרשב"ם, וכי תאמרו לי אתה אומר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא בתחלת הארבעים, והלא אנו יודעים שאהרן מת, וא"כ מה הועילה תפלתך? אמר להם משה לא בתחלת הארבעים מת במעשה העגל, אלא בסוף הארבעים מת בהר ההר באותו זמן כשנסעו מבארות בני יעקן שבאו שם ממוסרות כדכתיב במסעות, ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן, והלכו משם עד הר ההר שם מת אהרן ולא במעשה העגל: (כה) שלא הזכיר מיתת אהרן רק דרך אגב: (כו) בעלותו להתפלל על מעשה העגל, ואז הבדיל השם בני לוי שלא חטאו בו, והתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא: (כז) בבמדבר (ג א): (כח) כ"ה (סדר עולם פ"ט) שחזרו לאחוריהן ז' מסעות, ובירושלמי ובתוספתא וספרי ומדרש, שמונה מסעות, וכן פי' רש"י כאן, ובבמדבר (כו יג), ועיין מנחת יהודה שם: (כט) דמשמע במוסרה מת, והכתוב אומר בהר ההר מת: (ל) פי' אז כשחזרו: (לא) ופי' אז באותו זמן: (לב) הכתובה בפ' מסעי: (לג) שבפ' מסעי: (לד) והיא עיר קדש, ואיננה קדש ברנע: (לה) פי' מוסרה הוא במדבר שנקרא הר ההר, וכשיאמר כאן ויסעו מבארות בני יעקן מוסרה היא הר ההר, ולפ"ז לא נצטרך לפרש שחזרו לאחוריהם: (לו) במקומות רבים מצינו כן שמשנה שמותם: (לז) בשמות (טו כב), ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור: (לח) בבמדבר (לג ה), וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם, וכן פי' הר' ז"ל בשמות שם, מדבר שור הוא מדבר איתם, ויש לו שני שמות: (לט) שבפ' מסעי (במד' לג לג): (מ) הכתוב בפ' מסעי: (מא) הכתוב כאן: (מב) כמו שמפורש בבמדבר (כא יח): (מג) כי שם בישבתה כהן אלעזר בכהונה גדולה והקריב קרבנות: (מד) בשמות (כט מב): (מה) וא"כ במה כהן? : (מו) והקריבו שם קרבנות: (מז) וכן פי' הרמב"ן, כי שבט הלוי נבדל

קרני אור

ועיין מנחת יהודה (אות יג): [ד] וכ"ה ברבותינו בעלי התוס', לפי הפשט מוסרה אינו מוסרות דמסעי, ובארות בני יעקן אינו יעקן ובין בארות ומוסרה היה הר ההר, ושם מת אהרן, וה"פ דקרא ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן ללכת למוסרה ופגעו בהר ההר ושם מת אהרן: [ה] וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, וכל אלה דברי רוח, כי איך יתכן בכל המקומות הרבים שיהיו כולם מקומות מדעים

מקורי רש"י

ו) עיין פדר"א פ"ו: ז) ויק"ר פ"כ, י"ב: ח) במד' י"ד ד', כ"ו י"ג) ובבאורי שם: כ) יתרץ הלא לא נזכר לעיל הגדגדה

מנחת יהודה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ומן־הגדגדה יטבתה ארץ נחלי־
מים: ח בעת ההוא הבדיל יהוה
את־שבט הלוי לשאת את־
ארון ברית־יהוה לעמד לפני יהוה
לשרתו ולברך בשמו עד היום
הזה: ט על־כן לא־היה ללוי חלק
ונחלה עם־אחיו יהוה הוא נחלתו
כאשר דבר יהוה אלהיך לו: י ואנכי
עמדתי בהר כימים הראשנים
ארבעים יום וארבעים לילה
וישמע יהוה אלי גם בפעם ההוא
לא־אבה יהוה השחיתך: יא ויאמר

אונקלוס

נחלין דמין: ח בעדנא
ההיא אפרש יי ית שבטא
דלוי למטל ית ארון
קימא דיי למיקם קדם יי
לשמשותיה ולברכא
בשמיה עד יומא הדין:
ט על כן לא הוה ללוי
חלק ואחסנא עם אחוהי
מתנן דיהב ליה יי אנון
אחסנתיה כמא די מליל
יי אלהך ליה: י ואנא
הויתי קאם בטורא
כיומין קדמאין ארבעין
יממין וארבעין לילון
וקביל יי צלותי אף
בזמנא ההוא לא אבי יי
לחבלותך: יא ואמר יי

אבן עזרא

ח לשרתו. בני לוי עם בני אהרן: ולברך בשמו. כי אלעזר היה נושא את כפיו (מח): ט ה' הוא נחלתו. כטעם, ה' מנת חלקי וכוסי (תה' טז ה) (מט) וזו היא עבודת השם בלמוד דרכיו (נ): י ואנכי עמדתי בהר. פירשתיו (נא): יא למסע. שם הפועל (נב):

רש״י

את העגל: (ח) בעת ההוא הבדיל ה' וגו'. מוסב לענין הראשון ג): בעת ההוא. בשנה הראשונה לצאתכם ממצרים וטעיתם בעגל ובני לוי לא טעו הבדילם המקום מכם וסמך מקרא זה לחזרת בני יעקן לומר שאף בזה לא טעו בה בני לוי אלא עמדו באמונתם ד): לשאת את ארון. הלוים: לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו. הכהנים והוא נשיאת כפים ה) ט): (ט) על כן לא היה ללוי חלק. לפי שהובדלו לעבודת מזבח ואינן פנויין לחרוש ולזרוע: ה' הוא נחלתו. נוטל פרס מזומן מבית המלך: (י) ואנכי עמדתי בהר. לקבל הלוחות האחרונות ולפי שלא פירש למעלה כמה עמד בהר בעליה אחרונה זו חזר והתחיל בה: כימים הראשונים. של לוחות הראשונות מה הם ברצון אף אלו ברצון אבל האמצעיים שעמדתי שם להתפלל עליכם היו בכעס ו) י): (יא) ויאמר ה' אלי וגו'. אע״פ שסרתם מאחריו וטעיתם בעגל אמר לי לך נחה את

יהל אור

בעת ההיא להיות הכהנים מהם, כי גם הם נושאים הארון, וכן ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים ארון ברית ה', והם שישרתו לשם ויברכו בשמו: (מח) כמקום אביו, והיה ממלא מקומו לכל דבר שבקדושה: (מט) וכוסי הוא כמו חלקי: (נ) ובד״ק „בלמודיו": (נא) למעלה (פ' א): (נב) מקור עם למ״ד בכל״ס,

מנחת יהודה

הגדגדה ויפרש שהכל אחד: ג) ולא קאי על אחר מיתת אהרן, כי מיתתו היה בסוף מ' שנה: ד) ולא טעו להאור כמו ישראל ועיין ברדי״א מה שהעיר ע״ז: ה) וזהו לברך בשמו, שהכהנים היו מברכים לישראל בשמו: ו) והוא דבר העגל שהוצרך משה לחתפלל בכל אותן ארבעים יום, ועיין לעיל רש״י ט' י״ח:

מקורי רש״י

ד': ט) ערכין י״א א': י) עיין רש״י לעיל ט' י״ח:

ואף

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוָה אֵלַי קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם
וְיָבֹאוּ וְיִירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָם לָתֵת לָהֶם׃ פ
חמישי יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־
דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ יג לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה
וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לְטוֹב לָךְ׃ יד הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־
אֲשֶׁר־בָּהּ׃ טו רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק
יְהוָה לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם
אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם
הַזֶּה׃ טז וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם

אונקלוס

לֵי קוּם זִיל לְמִטּוּל קֳדָם
עַמָּא וְיֵעֲלוּן וְיֵירְתוּן יָת
אַרְעָא דִּי קַיֵּמִית
לַאֲבָהָתְהוֹן לְמִתַּן לְהוֹן׃
יב וּכְעַן יִשְׂרָאֵל מָא יְיָ
אֱלָהָךְ תָּבַע מִנָּךְ אֱלָהֵן
לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
לִמְהָךְ בְּכָל אָרְחָן דְּתָקְנָן
קֳדָמוֹהִי וּלְמִרְחַם יָתֵהּ
וּלְמִפְלַח קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃
יג לְמִטַּר יָת פִּקּוֹדַיָּא דַּיְיָ
וְיָת קְיָמוֹהִי דַּאֲנָא
מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לְדְיֵיטַב
לָךְ׃ יד הָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ
שְׁמַיָּא וּשְׁמֵי שְׁמַיָּא אַרְעָא
וְכָל דִּי בַהּ׃ טו לְחוֹד
בַּאֲבָהָתָךְ צְבִי יְיָ לְמִרְחַם
יָתְהוֹן וְאִתְרְעִי בִּבְנֵיהוֹן
בַּתְרֵיהוֹן בְּכוֹן מִכָּל
עַמְמַיָּא כְּיוֹמָא הָדֵין׃
טז וְתַעְדּוּן יָת טַפְשׁוּת

רש"י

העם ז) וגו' יא): (יב) ועתה ישראל. אע"פ שעשיתם כל זאת עודנו רחמיו וחבתו עליכם וכל מה שחטאתם לפניו אינו שואל מכם: כי אם ליראה וגו'. רבותינו דרשו מכאן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים יב): (יג) לשמור את מצות ה'. ואף היא לא לחנם אלא לטוב לך שתקבלו שכר ח): (יד) הן לה' אלהיך. הכל ואעפ"כ רק באבותיך חשק ה' מן הכל: (טו) בכם. כמו שאתם (רואים אתכם) חשוקים מכל העובדי כוכבים היום הזה ט): (טז) ערלת לבבכם. אוטם לבבכם וכיסויו:

אבן עזרא

טו ויבחר בזרעם. והם אתם וזה טעם בכם: טז ומלתם את ערלת לבבכם. להתרחק מהתאוות העבות והכבדות כערלה, גם יתכן להיות פירושו לטהר הלב עד שיבין

מקורי רש"י

יא) שמות ל"ב ל"ד: יב) ברכות ל"ג ב':

מנחת יהודה

ז) ואף זו מן התוכחות, וכן ועתה ישראל וגו': ח) וכאלו אמר ולטוב לך בוי"ו, פי' ואף השאלה הזאת הקטנה ששואל מכם אינו כמעמיס עליכם לעשות דבר שאין לכם בו הנאה שלטובתכם, והוא אומרו, ואף היא לא לחנם וכו': ט) מה שפי' רש"י כמו שאתם רואים אתכם חשוקים וכו' לאו אבבכם קאי, אלא אכהיום הזה, ופי' ויבחר בזרעם, כמו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד׃ יז כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי
הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא
אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד׃
יח עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה
וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה׃
יט וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים
הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ

אונקלוס

לִבְּכוֹן וּקְדַלְכוֹן לָא
תַקְשׁוֹן עוֹד׃ יז אֲרֵי יְיָ
אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהָא דַיָּנִין
וּמָרֵי מַלְכִין אֱלָהָא רַבָּא
גִּבָּרָא וּדְחִילָא דִּי לֵית
קֳדָמוֹהִי מַסַּב אַפִּין וְאַף
לָא לְקַבָּלָא שֹׁחֲדָא׃
יח עָבֵד דִּין יִתַּם וְאַרְמְלָא
וְרָחֵם גִּיּוֹרָא לְמִתַּן לֵהּ
מְזוֹנָא וּכְסוּ׃ יט וּתְרַחֲמוּן
יָת גִּיּוֹרָא אֲרֵי דַיָּרִין
הֲוֵיתוּן בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃
כ יָת יְיָ אֱלָהָךְ תִּדְחַל
וְקֳדָמוֹהִי תִּפְלַח
וּלְדַחְלְתֵהּ תִּתְקָרַב וּבִשְׁמֵהּ

אבן עזרא

האמת (נג): וערפכם. פירשתיו (נד), ועוד בעבור שאמר כי קשה (נה) עורף אתה (נו): יז אלהי האלהים. פירשתיו (נז): ואדוני האדונים. כי מעלות גבוהות הם כטעם, וגבוהים עליהם (קהלת ה ז) (נח), ומי שיכיר אלה המדות הוא מלא לב (נט): יח עושה משפט. אע"פ שהוא נשגב (ס), הוא עושה משפט יתום ואלמנה שאין להם עוזר (סא) כטעם אבי יתומים (תה' סח ו) (סב), וכן הגר (סג), ויכלכלהו בהשענו עליו ואחר שהשם אוהב הגר אתם חייבים שתאהבוהו (סד): כ את ה' אלהיך תירא. שלא תעברון על מצות לא תעשה: ואותו תעבוד. במצות עשה (סה): ובו תדבק. בלב (סו): ובשמו תשבע. בפה כאשר הוא מפורש (סז) [ה*]:

רש"י

(יז) ואדני האדנים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו י): ולא יקח שחד. לפייסו בממון יא): (יח) עשה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו יב) יג): ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה. ודבר חשוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש יד): (יט) כי גרים הייתם. מום שבך אל תאמר לחברך טו): (כ) את ה' אלהיך תירא. ותעבוד לו ותדבק בו ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו

קרני אור

שלא נוכרו במסעות עיי"ש: [ה*] עיין רמב"ן מה שביאר בזה, ולדעתו אין השבועה בשמו גם לעת הצורך מצות עשה כלל, ולדעת הרמב"ם ז"ל, היא מצות עשה בכל עת שנצטרך להחזיק ולקיים דבר או להרחיקו, ומחזוקוני פי',

יהל אור

ועיין בהמעמר מה שהעיר ע"ז: (נג) וכן פי' הרמב"ן שיהיה לבבכם פתוח לדעת האמת: (נד) שמות (לב ט): (נה) ובד"ק כי עם קשה: (נו) ע"כ אמר לא תקשו עוד כמו שהקשיתם עד עתה: (נז) בראשית (א א): (נח) עיין פי' הה' ז"ל למעלה (ד לה) ובבאורי שם: (נט) פי' בלי ערלה, והוא בלי טפשות, כי תרגום ערלת לבבכם (פ' טז) טפשות: (ס) כמש"כ, הזכירו כי נשגב שמו (ישעי' יב ד) כי נשגב שמו לבדו (תה' קמח יג): (סא) שאין להם עוזר ותומך, ושיעמוד בעדם: (סב) וכן פי' הה' ז"ל שם, אמפ"י שהוא רוכב בערבות כמו כי רם ה' ושפל יראה (תה' קלח ו) והוא היתום. אשר אין לו עוזר ואפילו דעת אין לו וככה בתורה, כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים, ואחריו עושה משפט יתום ואלמנה: (סג) שאין לו עוזר: (סד) וכ"כ, כאזרח מכם יהיה לכם הגר, ואהבת לו כמוך (ויקרא יט לד): (סה) וכן פי' רב"ה והחזקוני: (סו) שלא תפריד מחשבתך ממנו: (סז) כמש"כ, לבטא בשפתים:

מנחת יהודה

כמו שאתם רואים שבהר בכם ושאתם חשוקים מכל העמים היום הזה: י) אבל אם לא תפרקו כתיב, ישא ה' פניו אליך (לעיל ו' כ"ו): יא) שימחול לך, והרמב"ם פי' שאינו לוקח שוחד המצות בשביל העבירה: יב) אעפ"י שהוא נשגב כמי שאמר, האל הגדול הגבור והנורא, הוא

מקורי רש"י

יג) מגילה ל"א א', ילקוט מתנ"ו, פס"ז: יד) ברא' כ"ח כ', ועיין ב"ר פ"ע: טו) ב"מ נ"ט ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תִּדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: כא הוּא
תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה
אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: כב בְּשִׁבְעִים
נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה
שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
לָרֹב: יא א וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֹתָיו כָּל־הַיָּמִים:
ב וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־
מוּסַר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־
יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה: ג וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו
אֲשֶׁר עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם

תִּקְיַם: כא הוּא תֻשְׁבַּחְתָּךְ
וְהוּא אֱלָהָךְ דַּעֲבַד עִמָּךְ
יָת רַבְרְבָתָא וְיָת חֲסִינָתָא
הָאִלֵּין דִּי חֲזוֹ עֵינָיךְ:
כב בְּשַׁבְעִין נַפְשָׁן נְחָתוּ
אֲבָהָתָךְ לְמִצְרַיִם וּכְעַן
שַׁוְּיָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּכוֹכְבֵי
שְׁמַיָּא לְמִסְגֵּי: א וְתִרְחַם
יָת יְיָ אֱלָהָךְ וְתִטַּר מַטְּרַת
מֵימְרֵהּ וּקְיָמוֹהִי וְדִינוֹהִי
וּפִקּוֹדוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא:
ב וְתִדְּעוּן יוֹמָא דֵין אֲרֵי
לָא יָת בְּנֵיכוֹן דִּי לָא יְדַעוּ
וְדִי לָא חֲזוֹ יָת אֻלְפָנָא
דַּייָ אֱלָהֲכוֹן יָת רְבוּתֵהּ
יָת יְדֵהּ תַּקִּיפָא וּדְרָעֵהּ
מְרָמְמָא: ג וְיָת אָתְוָתֵהּ
וְיָת עוֹבָדוֹהִי דִּי עֲבַד בְּגוֹ
מִצְרַיִם לְפַרְעֹה מַלְכָּא

רש"י

אז בשמו תשבע יג) טז): (ב) וידעתם היום. תנו לב לדעת ולהבין ולקבל תוכחתי א): כי לא את בניכם. אני מדבר עכשיו ב) שיוכלו לומר אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה:

אבן עזרא

כא הוא תהלתך. הטעם כי יש לך להתהלל בו (סח), כי עשה עמך נוראות: כב בשבעים נפש. פירשתיו (סט): א ואחר שהוא הרבה אתכם חייבים אתם לאהוב אותו, והוסיף כל הימים (א): ב כי לא את בניכם. התשובה היא כי עיניכם הרואות (ב), והטעם כי אלה הנוראות אינם לעתיד שיראום בניכם רק אתם ראיתם אותם (ג): את גדלו את ידו החזקה וזרועו הנטויה. להוציא אתכם ממצרים (ד): ג ואת אותותיו ואת מעשיו. לפרעה שהוא עיקר (ה):

יהל אור

(סח) פי' כי יש לך להתפאר בו: (סט) בראשית (מו כג):

קרני אור

כשילך מתגבר עליך לעבור עבירה, אז אתה מותר לישבע בשמו שלא תעבור כמו שעשה בועז, ועיין מנחת יהודה (לעיל

(א) עתה יפרש מה שיאמר כאן ואהבת, אחר שאמר למעלה (פ' יב) ולאהבה אותו, והוסיף כאן כל הימים, שחייב לאהבו תמיד: (ב) והנה הכל נמשך לפסוק ז', כי עיניכם הרואות, כלומר אתם עדים בדבר זה: (ג) בעיניכם: (ד) והזכיר להם הנסים המפורסמים, שהם נסי מצרים וענין קריעת ים סוף, וענין המן: (ה) בשעבוד ישראל:

מקורי רש"י

טז) עיין תמורה ג' ב':

מנחת יהודה

הוא עושה משפט יתום ואלמנה, ואמרו ז"ל (מגילה ל"א א') דבר זה כתוב בתורה, שנוי בנביאים, ומשולש בכתובים, בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענותנותו: יג) עיין רש"י לעיל ו' י"ג:

א) לא שהוו יעם היום שום ידיעה חדשה כמובן כמאמר נידעתם היום שהרי לא הודיעם פה כלום: ב) ופי' את בניכם, עם בניכם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וּלְכָל־אַרְצוֹ: ד וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה: ה וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה: ו וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב כָּל־יִשְׂרָאֵל: ז כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה: ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם

אונקלוס

דְמִצְרַיִם וּלְכָל אַרְעֵהּ: ד וְדִי עֲבַד לְמַשִׁרְיַת מִצְרַיִם לְסוּסָוָתֵהּ וּלְרְתִיכוֹהִי דִי אַטֵיף יָת מֵי יַמָא דְסוּף עַל אַפֵּיהוֹן בְּמִרְדַּפְהוֹן בָּתְרֵיכוֹן וְאוֹבְדִנוּן יְיָ עַד יוֹמָא הָדֵין: ה וְדִי עֲבַד לְכוֹן בְּמַדְבְּרָא עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין: ו וְדִי עֲבַד לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בַּר רְאוּבֵן דִי פְתַחַת אַרְעָא יָת פּוּמַהּ וּבְלָעַתְנוּן וְיָת אֱנָשׁ בָּתֵּיהוֹן וְיָת מַשְׁכְּנֵיהוֹן וְיָת כָּל יְקוּמָא דִי עִמְּהוֹן בְּגוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל: ז אֲרֵי עֵינֵיכוֹן חֲזָאָה יָת כָּל עוֹבָדָא דַיְיָ רַבָּא דִי עֲבַד: ח וְתִטְּרוּן יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא דִי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין בְּדִיל דְתִתְקְפוּן וְתֵיעֲלוּן וְתֵירְתוּן יָת אַרְעָא דִי

רש"י

(ו) בקרב כל ישראל. כל מקום שהיה אחד מהם בורח הארץ נבקעת מתחתיו ובולעתו א) אלו דברי רבי יהודה אמר לו רבי נחמיה והלא כבר נאמר ותפתח הארץ את פיה ב) ולא פיותיה א"ל ומה אני מקיים בקרב כל ישראל א"ל שנעשית הארץ מדרון כמשפך ג) וכל מקום שהיה אחד מהם היה מתגלגל ובא עד מקום הבקיעה: ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו ג): (ז) כי עיניכם הראת. מוסב המקרא על האמור למעלה ד) כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגו' כי אם

אבן עזרא

ד אשר הציף. מגזרת צפו מים על ראשי (איכה ג נד) (ו): ויאבדם. הטעם כי לא קמו עוד בניהם תחתיהם להיות כמוהם (ז): ה ואשר עשה לכם במדבר. דבר המן (ח) [ו]: ו ואת בתיהם. הם נשיהם ובניהם: ואת כל היקום. שם כלל (ט): אשר ברגליהם.

קרני אור

ו אות טו): [ז] ועי"ז כתב הרמב"ן ואינו נכון בעיני, כי עתה לא ידבר רק במוסר אשר יוסר בו ה' לעוברי רצונו, ודעתו על העונשים שנענשו ישראל על מרים במדבר, כמו על מעשה העגל, ובתבערה ובקברות התאוה, וזולתם:

(ט) בתחלה פרט בתיהם ואהליהם ואח"כ כלל הכל, ועיין בפי' הא' ז"ל (כרא' ז'), ובקרני אור (הערה ג

יהל אור

(ו) והוא ענין שפיכה ושטיפה: (ז) כי השם אבד הרודפים בים ואבד זרעם במצרים ולא נשאר להם שם ושאר: (ח) ומה שלא הזכיר ירידת המן בפירוש, כדי שיכלול בזה נסי השלו, והבאר (רכ"ה):

מנחת יהודה

ג) באור מלת משפך, מסגנת, מפעל שפך:

מקורי רש"י

א) ילקוט קרח בשם ילמדנו: ב) במד' ט"ז ל"ב: ג) סנהד' ק"י א', פסחים קי"ט א': ד) פסוק ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

למען תחזקו ובאתם וירשתם את־
הארץ אשר אתם עברים שמה
לרשתה: ט ולמען תאריכו ימים
על־האדמה אשר נשבע יהוה
לאבתיכם לתת להם ולזרעם ארץ
זבת חלב ודבש: ס ששי י כי הארץ
אשר אתה בא־שמה לרשתה לא
כארץ מצרים הוא אשר יצאתם
משם אשר תזרע את־זרעך

אונקלוס

אתון עברין תמן
למירתה: ט ובדיל
דתורכון יומין על ארעא
די קיים יי לאבהתכון
למתן להון ולבניהון
ארעא עבדא חלב
ודבש: י ארי ארעא די
את עליל לתמן למירתה
לא כארעא דמצרים היא
די נפקתון מתמן די
תזרע ית זרעך ומשקת
לה ברגלך כגנתא

רש"י

עמכם אשר עיניכם הרואות וגו': (י) לא כארץ מצרים היא. אלא טובה הימנה ה). ונאמרה הבטחה זו לישראל ביציאתם ממצרים שהיו אומרים שמא לא נבוא אל ארץ טובה ויפה כזו יכול בגנותה הכתוב מדבר וכך אמר להם לא כארץ מצרים הוא אלא רעה הימנה. ת"ל וחברון שבע שנים נבנתה ו) וגו' אדם אחד בנאן ואם בנה לוען למצרים בנו וחברון לכנען ד) דרך ארץ אדם בונה את הנאה ואחר כך בונה את הכעור (ס"א הגרוע) שפסולתו של ראשון הוא נותן בשני ובכל מקום החביב קודם הא למדת שחברון יפה מצוען ומצרים משובחת מכל הארצות שנאמר כגן ה' כארץ מצרים ז) וצוען שבח מצרים היא שהיתה מקום מלכות שכן הוא אומר כי היו בצוען שריו ח) וחברון פסולתה של ארץ ישראל לכך הקצוה לקבורת מתים ואעפ"כ היא יפה מצוען, ובכתובות דרשו ט) בענין אחר אפשר אדם בונה בית לבנו הקטן ואח"כ לבנו הגדול אלא שמבונה על אחד מז' בצוען: אשר יצאתם משם. אפילו ארץ רעמסס אשר ישבתם בה י) והיא במיטב ארץ מצרים שנאמר במיטב הארץ וגו' יא) אף־היא אינה כארץ ישראל: והשקית ברגלך. ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשקותה צריך אתה לנדד משנתך ולעמול והנמוך שותה ולא הגבוה ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה אבל זו למטר השמים תשתה מים אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה גלוי ושאינו גלוי כאחת יב): כגן הירק.

אבן עזרא

בעבורם (י), או כמשמעם (יא) ואחר שעיניכם ראו את כל אלה השמרו שתשמרו מצות השם: ח וירשתם. שבור הרי"ש בעבור שבר הוי"ו (יב): י כי הארץ. הנה טעם אחר שאתם חייבים לשמור מצותיו כי הארץ איננה כארץ מצרים (יג), רק יש לה צורך כל השנה לשום השם עינו עליה (יד) [ז], והטעם בדרך

יהל אור

והערה כב): (י) כמו ויברך ה' אותך לרגלי (ברא' ל ל): (יא) פי' שהלכו ברגליהם: (יב) עיין למעלה (ד א): (יג) שהיא תלויה בהשקאה, כמו שאמר והשקית ברגלך כגן הירק: (יד) להשקות אותה במטר:

קרני אור

[ז] וכן כתב הרשב"ם, צריכים אתם לשמור מצות השם, כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו, ורעה

מקורי רש"י

ה) ספרי, ילקוט תתנ"ט, פס"ז: ו) במד' י"ג כ"ב: ז) ברא' י"ג י': ח) ישעי', ל, ד': ט) דף קי"ב א': י) ספרי: יא) ברא' מ"ז י"א: יב) ספרי:

מנחת יהודה

ד) ומה שפי' רש"י (ברא' י"ב, ו') עה"פ והכנעני אז בארץ, שהיה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם, היינו מצד צפונו של א"י שהיא עלתה לחלקו של שם, אבל מקצת דרומה של א"י עלתה לחלקו של כנען, וכן היתה חברון בנויה כמו שמפרש שם (חזקוני):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהִשְׁקִיתָ בְרַגְלְךָ כְּגַן הַיָּרָק׃
יא וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעֹת לִמְטַר
הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתֶּה־מָּיִם׃ יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה
וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה׃ ס יג וְהָיָה אִם־
שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֺתַי אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה

אונקלוס

יַרְקָא׃ יא וְאַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין תַּמָּן לְמֵירְתַהּ אֲרַע טוּרִין וּבִקְעָן לִמְטַר שְׁמַיָּא תִּשְׁתֵּי מַיָּא׃ יב אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ תָּבַע יָתַהּ תְּדִירָא עֵינֵי יְיָ אֱלָהָךְ בַּהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא׃ יג וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַי דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן וּלְמִפְלַח קֳדָמוֹהִי בְּכָל לִבְּכוֹן

אבן עזרא

משל, באדם שיראה כל מה שהיא צריכה ויתן הכל בעתו (טו): יב מרשית. בלא אל"ף ורבים כן (טז) [ח], על כן כתב והיה אם שמע תשמעו, ונתתי מטר ארצכם (יז), וזהו עיני

רש"י

שאין די לו בגשמים משקין אותו ברגל ובכתף: (יא) ארץ הרים ובקעות. משובח ההר מן המישור יג) שהמישור בבית כור אתה זורע כור אבל ההר בבית כור ממנו חמשת כורין ארבע מארבע שפועיו ואחד בראשו ה): ובקעות. הן מישור ו): (יב) אשר ה' אלהיך דרש אותה. והלא כל הארצות הוא דורש יד) שנאמר להמטיר על ארץ לא איש טו) אלא כביכול אינו דורש אלא אותה וע"י אותה דרישה שדורשה דורש את כל הארצות עמה: תמיד עיני ה' אלהיך בה. לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזירות עתים לטובה ועתים לרעה וכו' כדאיתא בר"ה טז): מרשית השנה. מר"ה נדון מה יהא בסופה ו*) יז): (יג) והיה אם שמע. והיה מוסב על האמור למעלה למטר השמים תשתה מים: והיה אם שמוע תשמעו. אם תשמע בישן תשמע בחדש ז) יח) וכן אם שכח תשכח יט) אם התחלת לשכוח סופך שתשכח כולה. שכן כתיב במגלה (ר"ל במגלת סתרים ח) אבל אינו פסוק בכל תנ"ך ובירושלמי כ) הביאו משל לב' בני אדם שנפטרים זה מזה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך דרך יום לצד מערב נמצא מרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים כן המשל בתורה) אם תעזבני יום יומים אעזבך: מצוה אתכם היום. שיהיו עליכם חדשים כאלו שמעתם בו ביום כא): לאהבה את

קרני אור

מכל הארצות ולא שומרם: [ח] וי"א כי הוא חסר, לפי שהוא רמז כי בתשרי נברא העולם, כי אותיות דדין

יהל אור

(טו) ולפי שאתם צריכין לי ע"י גשמים בעתם הזהרו במצותי כדי שאתן לכם גשמיכם בעתם (חזקוני):

(טז) עיין מנחת שי: (יז) וזהו המשך הכתובים:

מנחת יהודה

ה) וכתב הרמב"ן, כי הפרשה הזאת תזהיר כמנהגו של עולם מצד שהיא הרים ובקעות האבד מהרה יותר משאר ארצות כשלא ישלח שם מטרות עוז, כי החולה צריך זכות ותפלה שירפאהו יותר מן הבריא שלא יבוא עליו חולי: ו) השכיל רש"י לפרש כאן על בקעת מישור, מה שלא פי' כן לעיל על בבקעה ובהר (לעיל ח' ז') לפי שפי' על הרים, שבית כור בהרים הוא חמשה כורים, ויעלה על דעת שגם בבקעה כן לעמקו, יכול ג"כ לזרוע ה' כורין, וזה א"א שלא יאספו שם המים ולכן פי' מישור: ו*) לכן כתיב מרשית ה' א' שבהיפוך אותיות הוא תשרי, לרמז שמתשרי מתחלת השנה והוא ר"ה, נדון מה יהא בסופה: ז) פי' אם תשמע בישן, שתחזור מה שלמדת כבר מימים רבים, תשמע בחדש, תוכל ללמוד עתה מחדש: ח) עיין רשב"ם

מקורי רש"י

יג) ספרי: יד) ספרי: טו) איוב ל"ח כ"ו: טז) דף י"ז ב', פס"ז: יז) שם ח' א': יח) יומא מ"ו ב': יט) לעיל ח' י"ט: כ) כ"ה ירושלמי ברכות פ"ט ה"ה, ספרי, ושם כתוב „במגלת חסידים": כא) ספרי פ' ראה על פ' ל"ב,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם׃ יד וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ׃ טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ׃ טז הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן

וּבְכָל נַפְשְׁכוֹן׃ יד וְאֶתֵּן מְטַר אַרְעֲכוֹן בְּעִדָּנֵהּ בַּכִּיר וְלַקִּישׁ וְתִכְנוֹשׁ עֲבוּרָךְ וְחַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ׃ טו וְאֶתֵּן עִסְבָּא בְּחַקְלָךְ לִבְעִירָךְ וְתֵיכוֹל וְתִשְׂבַּע׃ טז אִסְתַּמְּרוּ לְכוֹן דִּילְמָא יִטְעוֹן לִבְּכוֹן וְתִסְטוֹן

רש"י

ה'. שלא תאמר הרי אני לומד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא כב): ולעבדו בכל לבבכם. עבודה שהיא בלב וזו היא תפלה כג) שהתפלה קרויה עבודה כד) שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא כה) וכי יש פולחן בבבל אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו' כו). וכן בדוד הוא אומר תכון תפלתי קטורת לפניך ט) כז): בכל לבבכם ובכל נפשכם. והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך כח) אלא אזהרה ליחיד אזהרה לציבור: (יד) ונתתי מטר ארצכם. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי כט): בעתו. בלילות שלא יטריחו אתכם. ד"א בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם י) ל): יורה. היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה יא) שמרוה את הארץ ואת הזרעים לא): מלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר יב) למלאות התבואה בקשיה ולשון מלקוש דבר המאוחר כדמתרגמינן והיה העטופים ללבן לב) לקשיא. ד"א לכך נקראת מלקוש שיורדת על המלילות יג) ועל הקשין יד) לג): ואספת דגנך. אתה תאספנו אל הבית ולא אויביך כענין שנאמר אם אתן את דגנך וגו' כי מאספיו יאכלוהו לד) ולא כענין שנאמר והיה אם זרע ישראל לה) וגו': (טו) ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכם למדבריות טו) לו). ד"א שתהיה גוזז תבואתך כל ימות הגשמים ומשליך לפני בהמתך ואתה מונע ידך ממנה שלשים יום קודם לקציר ואינה פוחתת מדגנה לז): ואכלת ושבעת. הרי זו ברכה אחרת שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעיים ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם. כיון שתהיו אוכלים ושבעים השמרו לכם שלא תבעטו שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה לח) שנאמר פן תאכל ושבעת ובקרך ולאנך ירביון לט) מה הוא אומר אחריו ורם

אבן עזרא

ה' אלהיך בה (יח): יד יורה. גשם שיורה על שנה טובה והוא בתחלת השנה (יט): ומלקוש. ידוע (כ): טו ואכלת ושבעת. שב אל דגנך ותירושך לא אל הקרוב שהוא

יהל אור

(יח) עיין רש"י: (יט) הוא המטר היורד לאחר הזריעה ברביעה ראשונה שמרוה את הארץ ואת הזרעים, וכ"ה על שם שהוא מורה על שנה טובה: (כ) הוא המטר היורד באחרונה סמוך לקציר:

מקורי רש"י

ועיין רש"י לעיל ו', ו': כב) ספרי, נדרים ס"ב א', ילקוט תתע"ג: כג) ספרי, תענית ב' א': כד) ספרי: כה) דניאל ו' י"ז: כו) דניאל ו' י"א: כז) תה' קמ"א ב': כח) לעיל ו' ה', עיין ילקוט תתס"ג: כט) ספרי, פס"ז: ל) ספרי, תענית כ"ג א', ילקוט תתס"ג: לא) ספרי תענית ו' א', ילקוט שם: לב) ברא' ל' ועיין רש"י שם: לג) תענית ו' א', ילקוט שם: לד) ישעי' ס"ב, ח', ט': לה) שופ' ו' ג': לו) ספרי, ילקוט תתס"ד, פס"ז: לז) ספרי, ילקוט שם: לח) ספרי ילקוט שם, פס"ז: לט) לעיל ח' י"ב י"ג:

מנחת יהודה

רשב"ם שכתב כך שנויה באגדת שמואל, במגלת חסידים מצאו כתוב, אם תעזבני יום יומים תעזבך: ט) ואמרו ז"ל, תפלות כנגד תמידין תקנום: י) עיין רש"י (ויקרא כ"ו ד') ובמנחת יהודה אות ב': יא) הוא המטר היורד לאחר הזריעה ברביעה ראשונה: יב) הוא המטר היורד באחרונה סמוך לקציר: יג) מלילות הם ראשי השיבולת שאדם מולל בידיו: יד) לפ"ז יהיה מלקוש ע"ש קש, והלט"ד לאות המשקל: טו) פי' להוליך בהמתך לרעותם במקום רחוק.

לעיל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם
אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם׃
יז וְחָרָה אַף־יְהוָֹה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה
לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם
מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר
יְהוָֹה נֹתֵן לָכֶם׃ יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי
אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם
לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם׃

וְתִפְלְחוּן לְטָעֲוָת עַמְמַיָּא
וְתִסְגְּדוּן לְהוֹן׃ יז וְיִתְקוֹף
רֻגְזָא דַייָ בְּכוֹן וְיֵחוֹד יָת
שְׁמַיָּא וְלָא יְהֵי מִטְרָא
וְאַרְעָא לָא תִתֵּן יָת
עֲלַלְתַּהּ וְתֵיבְדוּן בִּפְרִיעַ
מֵעַל אַרְעָא טָבְתָא דַייָ
יָהֵב לְכוֹן׃ יח וּתְשַׁוּוֹן יָת
פִּתְגָּמַי אִלֵּין עַל לִבְּכוֹן
וְעַל נַפְשְׁכוֹן וְתִקְטְרוּן
יָתְהוֹן לְאָת עַל יֶדְכוֹן

אבן עזרא

עשב בשדך (כא) [ט]: יז יבולה. פירשתיו (כב): ואבדתם מהרה. שיגלו ממנה כאובדים ברעב אחר שהיתה הארץ טובה, על כן אתם חייבים שתשימו אלה הדברים על לבבכם (כג): יח לטוטפות. מפורש (כד) ואם תשימון על לב לא תאבדון מעל הארץ, רק תאריכו ימים

רש"י

לבבך ושכחת מ): וסרתם. לפרוש מן התורה מא) ומתוך כך ועבדתם אלהים אחרים שכיון שאדם פורש מן התורה הולך ומדבק בעבודת כוכבים וכן דוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' מב) ומי אמר לו כך אלא כיון שאני מגורש מלעסוק בתורה הריני קרוב לעבוד עבודת כוכבים: אלהים אחרים. שהם אחרים לעובדיהם טז) צועק אליו ואינו עונהו מג) נמצא עשוי לו כנכרי: (יז) את יבולה. אף מה שאתה מוביל לה מד) כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט מה): ואבדתם מהרה. על כל שאר היסורין אגלה אתכם מן האדמה שגרמה לכם לחטוא יז) משל למי ששלח בנו לבית המשתה והיה יושב ומפקידו מו) אל תאכל יותר מצרכך שתבא נקי לביתך ולא השגיח הבן ההוא אכל ושתה יותר מצרכו והקיא וטנף את כל בני המסבה נטלוהו בידיו וברגליו וזרקוהו אחורי פלטרין מז): מהרה. איני נותן לכם ארכא מח) ואם תאמרו והלא נתנה ארכא לדור המבול שנאמר והיו ימיו מאה ועשרים שנה מט) דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד: (יח) ושמתם את דברי. אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות נ) הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו יח)

קרני אור

אותיות דדין, עיין מנחת יהודה: [ט] ובספרי, ואכלת ושבעת, סימן טוב לאדם כשבטנו אוכלת ושובעת, וכה"א יודע צדיק נפש בהמתו (משלי יב י) ד"א כשבהמתך אוכלת ושובעת עובדת בכח את האדמה, וכה"א רב תבואות

יהל אור

(כא) והרמב"ן כתב ע"ז, והנכון בעיני שהוא שב על הכל, ואכלת ושבעת דגן תירוש ויצהר, וגם בני צאן ובקר: (כב) ויקרא (כו ד): (כג) לפי שהארץ אינה סובלת עוברי עבירה: (כד) לעיל (ו ח):

מנחת יהודה

במדבריות: טז) ר"ל שאין אחרים תאר לגוים אחרים עד שיתפרש אלהים של גוים אחרים., אך הוא תאר לאלהים, ופי' אלהים שהם אחרים, ובעבור שמלת אלהים מקובץ בל"ר, לכן נופל עליו התאר בל"ר, וכן אלהים קדושים (יהושע כ"ד י"ט) אלהים קרובים (לעיל ד' ז') (רוו"ה): יז) בשביל הטובה שהשפיעה לכם: יח) הכונה בזה לומר, כי אעפ"י שאנו עושין המצות בחו"ל והם חובת הגוף לעשותם בכל מקום, למדונו החכמים ז"ל, שאין עיקר

מקורי רש"י

מ) לעיל ח' י"ד: מא) ספרי, ילקוט תתס"ס: מב) ש"א כ"ו: מג) ספרי: מד) ספרי: מה) חגי א' ו': מו) ספרי, ושם הנוסח „ומפקדו": מז) ספרי ילקוט תתס"ו: מח) ספרי, ושם הנוסח „ארוכה", ילקוט תתס"ט: מט) בראשית ו' ג': נ) ספרי, פס"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יט וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר
בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ
בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ׃
כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ
וּבִשְׁעָרֶיךָ׃ כא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם
וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם
כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ס שביעי
מפטיר כב כִּי אִם־שָׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת־
כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּה אֶתְכֶם לַעֲשֹׂתָהּ לְאַהֲבָה

וִיהוֹן לִתְפִלִּין בֵּין עֵינֵיכוֹן׃
יט וְתַלְּפוּן יָתְהוֹן יָת
בְּנֵיכוֹן לְמַלָּלָא בְּהוֹן
בְּמִתְבָךְ בְּבֵיתָךְ וּבְמֵהָכָךְ
בְּאָרְחָא וּבְמִשְׁכְּבָךְ
וּבְמְקִימָךְ׃ כ וְתִכְתְּבִנּוּן
עַל מְזוּזָן וְתִקְבְּעִנּוּן
בְּסִפֵּי בֵּיתָךְ וּבְתַרְעָיךְ׃
כא בְּדִיל דְּיִסְגּוֹן יוֹמֵיכוֹן
וְיוֹמֵי בְנֵיכוֹן עַל אַרְעָא
דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן
לְמִתַּן לְהוֹן כְּיוֹמֵי שְׁמַיָּא
עַל אַרְעָא׃ כב אֲרֵי אִם
מִטַּר תִּטְּרוּן יָת כָּל

רש"י

זכן הוא אומר הליבי לך ציונים נא): (יט) לדבר בם. משעה שהבן יודע לדבר נב) למדהו תורה צוה לנו משה נג) שיהא זה למוד דבורו מכאן אמרו נד) כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלה"ק ומלמדו תורה ואם לא עשה כן הרי הוא כאילו קוברו שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו': (כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם. אם עשיתם כן ירבו ואם לאו לא ירבו שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן ומכלל הן לאו נה): לתת להם. לתת לכם אין כתיב כאן אלא לתת להם מכאן מצינו למדים תחיית המתים מה"ת נו): (כב) שמר תשמרון. אזהרת שמירות הרבה להזהר בתלמודו שלא ישתכח נז): ללכת בכל דרכיו. הוא רחום ואתה תהא רחום הוא גומל חסדים ואתה גומל חסדים נח):

אבן עזרא

כימי השמים על הארץ (כה): כב כי אם שמור תשמרון. הטעם (כו), זה שאמרתי לכם שתאבדון מהרה מעל הארץ הטובה דעו כי לא תכנסו שם בתחלה ולא תנצחו אם לא תשמרו מצות ה' (כז): לאהבה. בלב: ללכת בכל דרכיו. שלא ישנה (כח), ולא יהפוך (כט): ולדבקה בו. בסוף (ל), והוא סוד גדול (לא) [י]:

יהל אור

(כה) שפירושו לעולם: (כו) טעם הסמיכות פרשה זו לשלפניו: (כז) ותדעו שעל. מנת כן אתם נכנסים לארץ: (כח) ממלות השם: (כט) דברי אלהים חיים: (ל) כהפרד הנפש מן הגוף: (לא) וע"ז כתב הרמב"ן ז"ל, ואין הסוד מטעם המקום הזה, אולי יאמר לאהבה את ה' ללכת בכל דרכיו עד שתהיו ראוים לדבקה בו בסוף, עיי"ש:

קרני אור

נכח סוד (שם יד ד): [י] רצוני נוה, כי האדם אמרי שילך בדברים שמנהיג השם עולמו, לא ישנה ולא יהפוך, וצריך שידע גודל מעשיו, ואם ידע גדלו, אז שב שכלו להיות אחד עם מושכלו, ועליו אמר שלמה ברוח הקדש, ישקני מנשיקות פיהו (שיר א ב) ועוד נאמר, עפ"י ה' ימתו (במד' ט כ) וזה נשיקת השכל שהיא הנשיקה האמיתית, לא נשיקת השפתים, אך בעבור שתכלית האוהבים היא הנשיקה בפה, ע"כ אמר זה דרך משל, ובאמרו שהוא סוד גדול, זה רצונו, כי איך יתכן גוף להדבק בשם שאינו כח בגוף, והיא דבר גדול, ואיך הוא נדבק, וע"כ אמר שהיא סוד. (ר"י ן' כספי):

מקורי רש"י

נא) ירמיה ל"א כ': נב) ספרי: נג) למטה ל"ג ד': נד) ספרי, ילקוט תתע"א: נה) ספרי: נו) ספרי: נז) ספרי: נח) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם לָלֶכֶת בְּכָל־
דְּרָכָיו וּלְדָבְקָה־בוֹ׃ כג וְהוֹרִישׁ יְהֹוָה
אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלִּפְנֵיכֶם
וִירִשְׁתֶּם גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִכֶּם׃
כד כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ כַּף־
רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה מִן־הַמִּדְבָּר
וְהַלְּבָנוֹן מִן־הַנָּהָר נְהַר־פְּרָת וְעַד
הַיָּם הָאַחֲרוֹן יִהְיֶה גְּבֻלְכֶם׃ כה לֹא־
יִתְיַצֵּב אִישׁ בִּפְנֵיכֶם פַּחְדְּכֶם
וּמוֹרַאֲכֶם יִתֵּן ׀ יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם עַל־
פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּדְרְכוּ־בָהּ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃ ס ס ס

אונקלוס

תַּפְקֶדְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא
מְפַקֵּד יָתְכוֹן לְמֶעְבְּדַהּ
לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהֲכוֹן
לִמְהַךְ בְּכָל אָרְחָן דְּתַקְנָן
קֳדָמוֹהִי וּלְאִתְקָרָבָא
לְדַחַלְתֵּהּ׃ כג וִיתָרֵךְ יְיָ יָת
כָּל עַמְמַיָּא הָאִלֵּין
מִקֳּדָמֵיכוֹן וְתֵירְתוּן
עַמְמִין רַבְרְבִין וְתַקִּיפִין
מִנְּכוֹן׃ כד כָּל אַתְרָא דִּי
תִּדְרוֹךְ פַּרְסַת רַגְלְכוֹן בַּהּ
דִּלְכוֹן יְהֵא מִן מַדְבְּרָא
וְלִבְנָן מִן נַהֲרָא נְהַר פְּרָת
וְעַד יַמָּא מַעְרְבָא יְהֵי
תְּחוּמְכוֹן׃ כה לָא יִתְעַתַּד
אֱנָשׁ קֳדָמֵיכוֹן דַּחַלְתְּכוֹן
וְאֵימְתְכוֹן יִתֵּן יְיָ אֱלָהֲכוֹן
עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא דִּי
תִּדְרְכוּן בַּהּ כְּמָא דִּי
מַלִּיל לְכוֹן׃ ס ס ס

קי"א. א"ק. יעל"א סימן. ומפטירין ותאמר ציון בישעי' סי' מ"ט:

רש"י

ולדבקה בו. אפשר לומר כן והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק בתלמידים ובחכמים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו נט): (כג) והוריש ה'. עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי ס): ועצמים מכם. אתם גבורים והם גבורים מכם שאם לא שישראל גבורים מה השבח הוא שמשבח את האמוריים לומר ועצומים מכם אלא אתם גבורים מאשר העובדי כוכבים והם גבורים מכם סא): (כה) לא יתיצב איש וגו'. אין לי אלא איש. אומה ומשפחה ואשה בכשפיה מנין ת"ל לא יתיצב מ"מ יט) א"כ מה ת"ל איש אפילו כעוג מלך הבשן סב): פחדכם ומוראכם. והלא פחד הוא מורא אלא פחדכם על הקרובים ומוראכם על הרחוקים סג). פחד לשון בעיתת פתאום. מורא לשון דאגה מימים רבים כ): כאשר דבר לכם. והיכן דבר סד) את אימתי אשלח לפניך וגו' סה):

חסלת פרשת עקב

מנחת יהודה

עיקר עשייתן אלא בארץ הקדושה (רב"ח): יט) פירושו דמדכתיב לא יתיצב איש בפניכם, ולא כתב ואיש לא יתיצב בפניכם, מורה דאפילו אומה ולשון לא יתיצבו בפניכם, דכשהוא מקדים הפועל לומר לא יתיצב פי' לא יתיצב כלל, דאי היה כוונת הכתוב דוקא איש, דרך להקדים ולומר ואיש לא יתיצב לפי שהמספר סמנו לומר שאיש לא יתיצב, אבל מדלא כתב כן, ש"מ שלא יתיצב כלל, והמספר הוא לא יתיצב אחד בפניכם (גור אריה): כ) ודבר תימא הוא, שהרי בג' (סוטה כ' ב') אמרו פחדא צמית, בעיתותא מרפיא, פירש"י שם הכל בהיפוך מבה שכתוב כאן, פחדא צמית, פי' דאגה שאינו בא פתאום, ביעתותא מרפיא, דבר הבא פתאום, וכאן נקט שניהם בהיפך פחדא לשון בעיתת פתאום, ואי לאו דמסתפינא, הייתי מגיה כזה, פחדא לשון דאגה מימים רבים ומוראכם לשון בעיתת פתאום (חלקי אבנים):

מקורי רש"י

נט) ספרי: ס) ספרי: סא) ספרי: סב) ספרי, ילקוט תתע"ב: סג) עיין רש"י (שמות ט"ו ט"ז) ובמקו"ב רש"י שם אות קמ"ו: סד) ספרי: סה) שמות כ"ג כ"ז:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כו רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם
בְּרָכָה וּקְלָלָה: כז אֶת־הַבְּרָכָה
אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹת יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם: כח וְהַקְּלָלָה אִם־לֹא תִשְׁמְעוּ
אֶל־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְסַרְתֶּם
מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים
אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם: ס כט וְהָיָה כִּי
יְבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ
וְנָתַתָּה אֶת־הַבְּרָכָה עַל־הַר גְּרִזִים

אונקלוס

כו חֲזוֹ דִּי אֲנָא יָהֵב
קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין
בִּרְכָן וּלְוָטִין: כז יָת בִּרְכָן
דִּי תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ
אֱלָהֲכוֹן דִּי אֲנָא מְפַקֵּד
יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין:
כח וּלְוָטַיָּא אִם לָא
תְקַבְּלוּן לְפִקּוֹדַיָּא דַּיְיָ
אֱלָהֲכוֹן וְתִסְטוּן מִן
אָרְחָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד
יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין לִמְהָךְ
בָּתַר טָעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי
לָא יְדַעְתּוּן: כט וִיהֵי אֲרֵי
יַעֲלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא
דִּי אַתְּ עָלֵל תַּמָּן לְמֵירְתַהּ
וְתִתֵּן יָת מְבָרְכַיָּא עַל
טוּרָא דִגְרִזִין וְיָת
מְלַטְטַיָּא עַל טוּרָא

רש"י

(כו) ראה אנכי נותן. ברכה וקללה. האמורות בהר גריזים ובהר עיבל א): (כז) את הברכה. על מנת אשר תשמעו ב): (כח) מן הדרך אשר אנכי מצוה אתכם היום ללכת וגו'. הא למדת שכל העובד עבודת כוכבים הרי הוא סר מכל הדרך שנצטוו ישראל מכאן אמרו א) המודה בעבודת כוכבים ככופר בכל התורה כולה: (כט) ונתתה את הברכה. כתרגומו ית מברכיא את המברכים ג): על הר גרזים. כלפי הר גריזים ב) הופכין פניהם ופתחו בברכה ד) ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו'. כל הארורים שבפרשה ג) אמרו תחלה בלשון ברוך ואח"כ הפכו פניהם כלפי

אבן עזרא

כו ראה. לכל אחד ידבר (א): כז את הברכה אשר תשמעון. כי בשמעכם (ב) הנה אתם מבורכים (ג), והברכה תוספת טובה (ד), והקללה מגרעת והוא מגזרת קלה (ה) [א]: כט ונתתה את הברכה. בפה כמו, ונתן אותם על ראש השעיר (ויקרא טז

יהל אור

(א) לפיכך בא ביחיד, ואמר אח"כ לפניכם ל"ר, כי משה ידבר עם הכל עם היחידים ועם ההמון: (ב) כי רק בשמעכם אל מצות ה': (ג) וזאת הברכה: (ד) עיין פי' הח' ז"ל (ברא' ב ג): (ה) עיין (שמות כב כז) קרני אור (הערה כט):

קרני אור

[א] לא הזכיר בברכה אם תשמעו כמו שהזכיר בקללה ואם לא תשמעו, לפי שהוא לשון מסופק, ולא רצה להזכירו בענין הטובה, אבל בפורענות הזכיר לשון מסופק, ולכן כתב בברכה אשר תשמעו שהוא לשון ודאי

מקורי רש"י

א) ספרי: ב) סוטה ל"ב א': ג) למטה כ"ז:

מנחת יהודה

א) פי' אין הכתוב ר"ל שהוא נותן לפניהם ברכה וקללה עכשיו, דהיינו על כל מצות שבתורה בכלל אם יקיימו תהא הברכה, ואם לא תקיימו תהא הקללה, דאין זה כן, דלא איירי אלא ברכות האמורות בהר גריזים ולא כאן (טור ארוך): ב) ויהיה פי' הכתוב את הברכה אם תשמעו, על דרך אומרו בקללה אם לא תשמעו, וכן דעת רש"י ז"ל בכמה מקומות שאשר ואם ענינם אחד עיין פי' רש"י (ברא' כ"ד י"ט): ג) פי' המברכים את ישראל והם הלוים, ועיין ברמב"ן וכנתה"ש מה שביארו בזה: ד) עיין רש"י (למטה כ"ז י"ב):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואת הקללה על הר עיבל: ל הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה: לא כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר יהוה אלהיכם נתן

דעיבל: ל הלא אנון בעברא דירדנא אחורי ארח מעלני שמשא בארעא כנענאה דיתב במישרא לקבל גלגלא בסטר מישרי מרה: לא ארי אתון עברין ית ירדנא למיעל למירת ית ארעא דיי אלהכון יהב לכון ותירתון יתה

אבן עזרא

כא) (ו): ל בעבר הירדן. כנגד המדבר (ז): אחרי דרך מבוא השמש. וטעם שתלכו אחרי דרך מערב ותמצאום (ח): בארץ הכנעני היושב בערבה. כי יש כנעני יושב בהר (ט): מול הגלגל. וההרים ארוכים (י), והנה צוה באיזה מקום מההרים (יא), מול הגלגל, כמו, וירדוף עד דן (ברא' יד יד) (יב), או דרך נבואה (יג) או שני שמות (יד) [ב]: מול. כמו נכח: אלוני מורה. הוא הנזכר בימי אברהם (טו), והברכה והקללה עוד יפרשם (טז): לא כי אתם עוברים. הטעם כן תחלו לעשות (יז) ותהיה הארץ לעולם לנחלה

רש"י

הר עיבל ופתחו בקללה: (ל) הלא המה. נתן בהם סימן ה) ד): אחרי. אחר העברת הירדן ה) הרבה והלאה למרחוק ו) וזהו לשון אחרי כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא ז) ו): דרך מבוא השמש. להלן מן הירדן לצד מערב ח) וטעם המקרא מוכיח שהם שני דברים שנקודו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא ט) ודרך נקוד במשפל והוא דגוש י) ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אחרי במשרת בשופר הפוך ודרך בפשטא ורפה יא): מול הגלגל. רחוק מן הגלגל יב): אלוני מורה. שכם הוא שנאמר עד מקום שכם עד אלון מורה ז): (לא) כי אתם עוברים את הירדן וגו'. נסים של ירדן יהיו סימן בידכם שתבואו ותירשו את הארץ ח):

קרני אור

(רד"ם): [ב] וכן כתב שד"ל, אינו המקום שנקרא כן בימי יהושע, כי הוא היה סמוך לירדן וסמוך ליריחו, ושם נימולו בתחילת כניסתם לארץ, אבל גלגל זה הוא

יהל אור

(ו) וגם שם הנתינה כפה, וכן פי' הרמב"ן ורב"ח והזקוני: (ז) כי הירדן יש לו שני עברים, ואמר שעבר הירדן בכאן הוא העבר שכנגד המדבר: (ח) וכן פי' רש"י ז"ל: (ט) עיין במד' (יד מה): (י) ולא ידעו באיזה הר: (יא) שהוא מול הגלגל: (יב) כי גלגל נקראה אח"כ בימי יהושע כמ"ש (יהושע ה ט) וכן דן, שקראו ללשם דן, כשם דן אביהם (שם יט מז): (יג) שקראו בשם העתיד דרך נבואה: (יד) שהיו שני מקומות ונקראו בשם זה: (טו) ברא' (יב ו): (טז) כפ' תבא: (יז) מלות השם:

מנחת יהודה

ס) סימני ההרים מסר להם: ו) לאו רחוק ביותר אלא ששים מיל מן הירדן, ובאותו יום עצמו שעברו את הירדן באו ולנו בגלגל עיין (יהושע ד' י"ט): ז) והנה הכלל שאחרי מופלג איננו מסכים כלל בכמה מקומות, עיין המעמר מה שביאר בזה: ח) נתן להם סימן שאם ילבו אחריו דרך המערב ימצאום בארץ האמורי היושב בערבה נכח הגלגל אצל אלוני מורה הוא שכם (רב"ח): ט) נגינה המפסקת המפרידו מלת דרך: י) ונקרא ג"כ יתיב נגינה המפסקת, וכן פי' רש"י (יהושע ז' ט"ו) וז"ל „שכן מצינו מקראות שהטעם מחלקן, כמו אחרי דרך מבוא השמש, שאחרי מופלג מדרך על ידי הטעם": יא) וע"ז כתב רוו"ה, שתי התיבות האלה בשופר הפוך הוא תוספת איזה תלמיד שרצה לפרש איזה המשרת הראוי למלת אחרי, וחשב שהוא שופר הפוך, בעבור שהוא הנא המשרת לפשטא על המנהג, ולא ידע בטיב הטעמים, כי במקום הזה יהיה משרתו מרכא ולא מהפך, ולפ"ז הפי' ברש"י „ואם היה אחרי דרך דבור אחד, היה ראוי דרך לטעם פשטא, ואחרי למשרתו מרכא, והדל"ת של דרך היה ראוי להיות רפה בהק בג"ד כפ"ת הסמוכים ליהו"א שלפניהם, ועיין ביאור שד"ל, שהעיר ג"כ על פי' רש"י כאן וכתב כי משפטי הטעמים לא היו ידועים יפת בימיו, ותמה על הרמבמ"ן שהיה מבין בפסוקי הטעמים ואעפי"כ תרגם כפי' רש"י, ואחריו המבאר לנתה"ש שהעתיק דברי רש"י ככתבם ולא העיר עליהם דבר: יב) וע"ז כתב שד"ל.

מקורי רש"י

ד) עיין סוטה ל"ג ב', מדרש אגדה: ה) עיין ספרי, סוטה שם: ו) עיין ב"ר פמ"ד ס': ז) ברא' י"ב ו', ועיין סוטה ל"ג ב' ורש"י שם, ועיין ירושלמי סוטה פ"ז: ח) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָכֶם וִירִשְׁתֶּם אֹתָהּ וִישַׁבְתֶּם־בָּהּ׃
לב וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־
הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם׃ יב א אֵלֶּה
הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן
לַעֲשׂוֹת בָּאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר־אַתֶּם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה׃
ב אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת
אֲשֶׁר עָבְדוּ־שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם
יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת־אֱלֹהֵיהֶם עַל־
הֶהָרִים הָרָמִים וְעַל־הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן׃
ג וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבַּרְתֶּם אֶת־מַצֵּבֹתָם

אונקלוס

וְתֵיתְּבוּן בַּהּ׃ לב וְתִטְּרוּן
לְמֶעְבַּד יָת כָּל קְיָמַיָּא וְיָת
דִּינַיָּא דִּי אֲנָא יָהֵב
קֳדָמֵיכוֹן יוֹמָא דֵין׃
א אִלֵּין קְיָמַיָּא וְדִינַיָּא דִּי
תִטְּרוּן לְמֶעְבַּד בְּאַרְעָא
דִּיהַב יְיָ אֱלָהָא דַאֲבָהָתָךְ
לָךְ לְמֵירְתַהּ כָּל יוֹמַיָּא דִּי
אַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא׃
ב אַבָּדָא תְאַבְּדוּן יָת כָּל
אַתְרַיָּא דִּי פְלַחוּ תַמָּן
עַמְמַיָּא דִּי אַתּוּן יָרְתִין
יָתְהוֹן יָת טַעֲוָתְהוֹן עַל
טוּרַיָּא רָמַיָּא וְעַל רָמָתָא
וּתְחוֹת כָּל אִילָן עֲבוֹף׃
ג וּתְתָרְעוּן יָת אֱגוֹרֵיהוֹן
וּתְתַבְּרוּן יָת קָמָתְהוֹן

רש"י

(ב) אבד תאבדון. אבד ואח"כ תאבדון מכאן לעוקר עבודת כוכבים שצריך לשרש אחריה ט): את כל המקומות אשר עבדו שם וגו'. ומה תאבדון מהם את אלהיהם אשר על ההרים יג י): (ג) מזבח. של אבנים הרבה: מצבה. של אבן אחת והוא בימוס שבגיע במשנה יא) אבן שתלבה מתחלתה לבימוס יד): אשרה. אילן הנעבד טו):

אבן עזרא

לכם (יח): ב אבד תאבדון את כל המקומות. אמר רבי יונה המדקדק כי את אלהיהם חסר וי"ו והטעם ואת אלהיהם (יט), ולא אמר כלום, רק הוא דבק עם מלת אשר עבדו שם (כ): כל עץ רענן. רענן ושאנן לעולם בשני נונין (כא), והטעם כמו, רטוב (איוב ח טז) (כב) [ג]: ג ואשריהם. הם עצים (כג):

יהל אור

(יח) והכוונה שימלו לשמור ולעשות המלות מיד אחר בואם לארץ ויבטיחם שבזה תהיה הארץ נחלה להם לעולם: (יט) וכן פי' החזקוני: (כ) ופי' אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם, ולפ"ז יהיו תיבות „אשר ירשו אותם" כמו מאמר מוסגר, וכן פי' נתה"ש: (כא) כי שרשם בגון אהד „רען" „שאן": (כב) רענן תאר לאילן יפה לח ורטוב, ועניו מרובים:
(כג) כל עץ שעובדים אותו, או נוטעין אותו לכבוד מי שעובדים אותו יקרא אשרה:

קרני אור

סמוך לעיר שכם ושמוך הרבה מירימו: [ג] וכן תרגם יוב"ע אילן דרויית שפיר (ופי' דמראהו יפה) ואו"ת „אילן עבוף" כלומר אילן שענפיו מרובים ומרוכים,

מקורי רש"י

ט) ספרי, ע"ז מ"ה ב' עיין רש"י ויקרא כ' ט"ו: י) ספרי, ע"ז מ"ה ב': יא) ע"ז מ"ו ב':

מנחת יהודה

אך אין זה במשמעות מלת טול, ועיין ברע"ב שיפרש טול כמו כי אמילם (תה', קי"ח, י') כלומר שכורת מן הגלגל ורחיק ממנו, ואין פי' נגד הגלגל ונכחו: יג) ולא
ההרים אלהיהם, שאם היו עובדים להם לא היו נאסרים, דקרקע אינה נאסרת: יד) בימוס הוא מקום מושב ע"ז, שמושיב הצלם עליה, ועובדין את הבימוס כע"ז עצמה: טו) וכפ' ואתחנן (לעיל ד' ה') כתיב ואשריהם תגדעון, אסרו רבותינו כשנטעו ואח"כ עבדו מגרע מה שנוסף אחר שעבדו, וכשנטעו אחר העבודה כולו בשריפה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ וּפְסִילֵי
אֱלֹהֵיהֶם תְּגַדֵּעוּן וְאִבַּדְתֶּם אֶת־
שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא׃ ד לֹא־
תַעֲשׂוּן כֵּן לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ה כִּי
אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־
שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ
שָּׁמָּה׃ ו וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם
וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעְשְׂרֹתֵיכֶם וְאֵת
תְּרוּמַת יֶדְכֶם וְנִדְרֵיכֶם וְנִדְבֹתֵיכֶם
וּבְכֹרֹת בְּקַרְכֶם וְצֹאנְכֶם׃

אונקלוס

וַאֲשֵׁרֵיהוֹן תּוֹקְדוּן בְּנוּרָא
וְצַלְמֵי טַעֲוָתְהוֹן
תְּקוֹצְצוּן וְתוֹבְדוּן יָת
שְׁמְהוֹן מִן אַתְרָא הַהוּא׃
ד לָא תַעְבְּדוּן כֵּן קֳדָם יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ ה אֱלָהֵן לְאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מִכָּל
שִׁבְטֵיכוֹן לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן לְבֵית
שְׁכִנְתֵּהּ תִּתְבְּעוּן וְתֵיתוּן
לְתַמָּן׃ ו וְתַיְתוּן לְתַמָּן
עֲלָוָתֵיכוֹן וְנִכְסַת
קוּדְשֵׁיכוֹן וְיָת
מַעְשְׂרָתֵיכוֹן וְיָת
אַפְרָשׁוּת יְדְכוֹן וְנִדְרֵיכוֹן
וְנִדְבָתֵיכוֹן וּבְכוֹרֵי

אבן עזרא

ואבדתם את שמם. שלא יזכרו: ד לא תעשון כן. הטעם שלא תזבחו על הגבעות וההרים (כד), רק אל המקום שישום שמו (כה): ה לשום את שמו. כמו אזכיר את שמי (שמות כ כא) (כו): לשכנו תדרשו. והוא הארץ (כז), והטעם מקום משכן כבודו (כח):

רש"י

ואבדתם את שמם. לכנות להם שם לגנאי יב) בית גליא קורין לה בית כריא עין כל עין קוץ טו): (ד) לא תעשון כן. להקטיר לשמים בכל מקום כי אם במקום אשר יבחר יז). ד"א ונתצתם את מזבחותם ואבדתם את שמם לא תעשון כן. אזהרה למוחק את השם ולנותץ אבן מן המזבח או מן העזרה יג) אמר רבי ישמעאל יח) וכי תעלה על דעתך שישראל נותצין את המזבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש אבותיכם שיחרב: (ה) לשכנו תדרשו. זה משכן שילה יח*) יד): (ו) וזבחיכם. שלמים של חובה יט) טו): מעשרותיכם. מעשר בהמה ומעשר שני להאכל לפנים מן החומה כ): תרומת ידכם. אלו הבכורים טז) שנאמר בהם ולקח הכהן

יהל אור

(כד) להקטיר שם להשם: (כה) פי אל המקום המיוחד לשמו וכן פי' הרשב"ם: (כו) ופי' שם הח' ז"ל, בכל מקום אשר אשים זכר לשמי שכבודי שוכן שם, כמו שילה וגוב שעמד שם הארון: (כז) וכתב הכה"י כן גי' הספרים, ונ"ל שהוא ט"ס, וצ"ל "והוא הארון", שמקום משכן כבודו ככרובים שעל הארון: (כח) פי', לכבודו השוכן

מנחת יהודה

(חזקוני): פז) בית גליא לשון גובה גלי, בית כריא לשון חפירה ושפלות, וכן עין כל לעינים לכל, ועין קוץ, הוא בקוצים לעינים: יז) ולא פי' המקום, לפי ששרתה השכינה בכמה מקומות, כמו גלגל, שילה, נוב, גבעון, ובית עולמים, עיין (זבחים קי"ח ב'): יח) ובספרי, ובילקוט ר' נטליאל, וכ"ה ברמב"ן: יח*) פי' לשכנו ששם יהיה המשכן קבוע, ולא היה זה במדבר, וכן לא היה זה באותן י"ד שנים שכבשו וחלקו לא היה משכן רק מטולטל ולא היה לו מקום קבוע, ובשילה תקיפו המשכן ונקרא זה לשכנו (גור אריה) וכן דעת אונקלס שתרגם לבית שכנתה תתבעון, ופי' לכבודו השוכן שם תדרשו: יט) אלו שלמי חגיגה: כ) אלו מעשר בקר וצאן, ומעשר ... שני של דגן תירוש ויצהר:

מקורי רש"י

יב) ע"ז מ"ו א', תוספתא ע"ז פ"ו, מדרש אגדה, פס"ז: יג) ספרי, עיין מכות כ"ב א', ילקוט מתע"ס: יד) עיין ספרי, ובסתוס"מ סי' ו': טו) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז: טז) ספרי, יבמות ע"ג ב',:

נ"ל

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ז וַאֲכַלְתֶּם־שָׁם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וּשְׂמַחְתֶּם בְּכֹל מִשְׁלַח יֶדְכֶם אַתֶּם
וּבָתֵּיכֶם אֲשֶׁר בֵּרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
ח לֹא תַעֲשׂוּן כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ
עֹשִׂים פֹּה הַיּוֹם אִישׁ כָּל־הַיָּשָׁר
בְּעֵינָיו׃ ט כִּי לֹא־בָאתֶם עַד־עָתָּה
אֶל־הַמְּנוּחָה וְאֶל־הַנַּחֲלָה אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ י וַעֲבַרְתֶּם

אונקלוס

תוֹרְכוֹן וְעָנְכוֹן: ז וְתֵיכְלוּן
תַּמָּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן
וְתֶחְדוּן בְּכֹל אוֹשָׁטוּת
יְדְכוֹן אַתּוּן וֶאֱנָשׁ
בָּתֵּיכוֹן דִּי בָרְכָךְ יְיָ
אֱלָהָךְ: ח לָא תַעְבְּדוּן
כְּכֹל דִּי אֲנַחְנָא עָבְדִין
הָכָא יוֹמָא דֵין גְּבַר כָּל מַן
דְּכָשַׁר קֳדָמוֹהִי: ט אֲרֵי
לָא אֲתֵיתוּן עַד כְּעַן לְבֵית
נְיָחָא וּלְאַחְסָנָא דַּייָ
אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ:
י וְתַעְבְּרוּן יָת יַרְדְּנָא

רש"י

הטנא מידך יז): ובכרת בקרכם. לתתם לכהן ויקריבום שם כא) יח): (ז) אשר ברכך ה'. לפי הברכה הבא יט): (ח) לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו'. מוסב למעלה על כי אתם עוברים את הירדן וגו' כ) כשתעברו את הירדן מיד מותרים אתם להקריב בבמה כל י"ד שנה של כיבוש וחילוק כא) ובבמה לא תקריבו כל מה שאתם מקריבים פה היום במשכן שהוא עמכם ונמשח והוא כשר להקריב בו חטאות ואשמות נדרים ונדבות אבל בבמה אין קרב אלא הנדר והנדב וזהו איש כל הישר בעיניו נדרים ונדבות שאתם מתנדבים על ידי שישר בעיניכם להביאם ולא ע"י חובה אותם תקריבו בבמה: (ט) כי לא באתם. כל אותן י"ד שנה: עד עתה. כמו עדיין: אל המנוחה. זו שילה: הנחלה. זו ירושלים כג) כב): (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ. שתתחלקו ויהא כל אחד

אבן עזרא

ז ואכלתם שם. הכהנים והלוים (כט) [ד]: ח ואתם לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה. בעבור שהיו נוסעים ממסע אל מסע (ל), ויש מי שיקריב עולה במסע שירצה אחר מות אהרן ויש מי שיתן בכור צאנו ויש מי שלא יתן (לא), כי המצוה תלויה בארץ (לב), ואין זאת דעתי, רק טעמו שלא היו כולם ירא השם (לג), ובעבור שאמר אנחנו (לד), הנה שם מצות רבות בעולות תלויות בארץ (לה), כי כן כתוב (לו): ט אל המנוחה. שלא יטעו הם ובניהם (לז), וזה טעם נחלה, והאמת שפירוש מנוחה והניח לכם (לה),

יהל אור / קרני אור

שם תדרשו: (כט) כל אחד הראוי לו: (ל) דעת הא' שמחת שלא היו עובדים לאלילים: [ד] עיין ברמב"ן מה"ז"ל שישראל לא הקריבו עולות וזבחים במדבר אחרי נסעם מהר סיני עד אחר מות אהרן: (לא) וזהו אמרו, איש כל הישר בעיניו: (לב) ע"כ אמר, לא תעשון כן לה' אלהיכם, כשתבאו לארץ: (לג) והיו מקריבים לצבא השמים ולכסיליהם: (לד) וכלל משה עצמו עמהם: (לה) כמצות מעשר ותרומה ובכורים וערלה ורבות אחרות, וכן מצות הקרבנות כי לא הקריבו במדבר, ותתחייבו לעשות אותם: (לו) במדבר (טו ב), כי תבאו אל ארץ מושבותיכם: (לז) לדעת המקו"ח והמוטוט אין כאן ציון מפסוק ט', ויפרשו „כי כן כתוב אל המנוחה ואל הנחלה שלא יטעו הם ובניהם" ור"ל שיזהרו בקרבנות שלא יטעו, ואמר כנגדם אל המנוחה, וכנגד בניהם אמר אל הנחלה שינחלו מאבותם, וברוב הנדפסים כתוב „שלא יסעו הם ובניהם", פי' שלא יסעו ממסע למסע: (לה) שהפי' מן מנוחה, מה שיאמר אח"כ,

מקורי רש"י

יז) למטה כ"ו ד': יח) ספרי, תמורה כ"א א': יט) ספרי: כ) לעיל י"א ל"א: כא) עיין ספרי וזבחים קי"ח ב': כב) ספרי, מדרש אגדה, פס"ז:

מנחת יהודה

כא) צ"ל „ויאכלום שם" (שד"ל): כג) וזהו דעת ר' יהודה (ספרי) ודעת ר' שמעון (שם) „נחלה זו שילה, מנוחה זו ירושלים" כי ירושלים נקרא מנוחה כמ"ש זאת מנוחתי עדי עד (תה' קל"ב י"ד), ודעת ר"י כי ירושלים נקרא נחלה, כמ"ש היתה לי נחלתי כאריה ביער (ירמיה י"ב ח') ואומר העיט צבוע נחלתי לי העיט סביב עליה

אֶת־הַיַּרְדֵּן֒ וִישַׁבְתֶּ֣ם בָּאָ֔רֶץ אֲשֶׁר־
יְהוָ֥ה אֱלֹהֵיכֶ֖ם מַנְחִ֣יל אֶתְכֶ֑ם וְהֵנִ֨יחַ
לָכֶ֧ם מִכָּל־אֹיְבֵיכֶ֛ם מִסָּבִ֖יב
וִֽישַׁבְתֶּם־בֶּֽטַח׃ שני יא וְהָיָ֣ה הַמָּק֗וֹם
אֲשֶׁר־יִבְחַר֩ יְהוָ֨ה אֱלֹהֵיכֶ֥ם בּוֹ֙
לְשַׁכֵּ֤ן שְׁמוֹ֙ שָׁ֔ם שָׁ֣מָּה תָבִ֔יאוּ אֵ֛ת
כָּל־אֲשֶׁ֥ר אָנֹכִ֖י מְצַוֶּ֣ה אֶתְכֶ֑ם
עוֹלֹתֵיכֶ֣ם וְזִבְחֵיכֶ֗ם מַעְשְׂרֹֽתֵיכֶם֙
וּתְרֻמַ֣ת יֶדְכֶ֔ם וְכֹל֙ מִבְחַ֣ר נִדְרֵיכֶ֔ם
אֲשֶׁ֥ר תִּדְּר֖וּ לַֽיהוָֽה׃ יב וּשְׂמַחְתֶּ֗ם
לִפְנֵי֮ יְהוָ֣ה אֱלֹהֵיכֶם֒ אַתֶּ֔ם וּבְנֵיכֶ֖ם
וּבְנֹתֵיכֶ֑ם וְעַבְדֵיכֶ֖ם וְאַמְהֹֽתֵיכֶ֑ם

אונקלוס

ותיתבון בארעא דיי אלהכון מחסן יתכון ויניח לכון מכל בעלי דבביכון מסחור סחור ותיתבון לרחצן: יא ויהי אתרא די יתרעי יי אלהכון ביה לאשראה שכנתיה תמן לתמן תיתון ית כל די אנא מפקד יתכון עלותיכון ונכסת קודשיכון מעשרתיכון ואפרשות ידכון וכל שפר נדריכון די תדרון קדם יי: יב ותחדון קדם יי אלהכון אתון ובניכון ובנתיכון ועבדיכון ואמהתיכון ולואה די בקרויכון ארי לית ליה חלק ואחסנא עמכון:

אבן עזרא

והנחלה וישבתם בטח (לט) [ה]: יא מבחר נדריכם. מצות הנדר מן המובחר (מ), והנה עוד תוספת ושמחתם (מא), והלוי חייבים אתם לשמחו כי אין לו נחלה כאשר יש לך, וטעם לומר פעם שנית בכל מקום אשר תראה (מב), להוציא בשר תאוה (מג), בעבור שהשלמים הם קדש ויש כרת על טמא שאכל בשר קדש (מד) אמר על בשר תאוה הטמא

רש"י

מכיר את חלקו ואת שבטו: והניח לכם. לאחר כיבוש וחילוק כג) ומנוחה מן הכנענים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל כד) ואין זו אלא בימי דוד. אז: (יא) והיה המקום וגו'. בנו לכם בית הבחירה בירושלים וכן הוא אומר בדוד ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מכל אויביו מסביב ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה כה): שמה תביאו וגו'. למעלה אמור לענין שילה וכאן אמור לענין ירושלים כו) ולכך חלקם הכתוב ליתן היתר בין זו לזו משחרבה שילה ובאו לנוב כג) חרבה נוב ובאו לגבעון כד) היו הבמות מותרות עד שבאו לירושלים: מבחר נדריכם. מלמד שיביאו

קרני אור

שביאר בזה: [ה] וליוה בכאן כי אחרי המנוחה והנחלה לא יעשו כן, אבל יבואו בשובה למקום ידוע ונבחר מכשם ויביאו שם הזבחים והמעשרות ויאכלו שם בשמחה

יהל אור

והניח לכם מכל אויביכם מסביב: (לט) כשתירשו את הארץ לנחלה וישבתם בטח: (מ) וכן פי' רש"י: (מא) אחר שאמר למעלה (פ' ז) ושמחתם והוסיף כאן שהלוי חייבים אתם לשמחו ג"כ: (מב) הרי כבר אמור לא תעשון וכו' כי אם אל המקום (פ' ד ה): (מג) שמותר לזבחו בכל מקום: (מד) יכול שהטמא שאכלו חייב כרת:

מנחת יהודה

כג) והקימו שם המשכן שבמדבר והותר שם הבמות:
כד) ועמדו בנוב וגבעון נ"ז שנה, והיו מותרים להקריב בבמות בנוב וגבעון:

מקורי רש"י

כג) ספרי: כד) שופ' ג' ד': כה) ש"ב ז' ב': כו) ספרי (שם פ', פ') כ"ת זבחים קי"ט א', ילקוט תתפ"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

יג אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא
תַּסֵּק עֲלָוָתָךְ בְּכָל אַתְרָא
דִּיתֶחֱזֵי: יד אֱלָהֵן בְּאַתְרָא
דִּי יִתְרְעֵי יְיָ בְּחַד מִן
שִׁבְטָיךְ תַּמָּן תַּסֵּק
עֲלָוָתָךְ וְתַמָּן תַּעְבֵּד כָּל
דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ: טו לְחוֹד
בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ תִּכּוֹס
וְתֵיכוּל בִּשְׂרָא כְּבִרְכְּתָא
דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ
בְּכָל קִרְוָיךְ מְסָאֲבָא
וְדַכְיָא יֵיכְלִנֵּהּ כִּבְשַׂר
טַבְיָא וְאַיְלָא: טז לְחוֹד

וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ
חֵלֶק וְנַחֲלָה אִתְּכֶם: יג הִשָּׁמֶר לְךָ
פֶּן־תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ בְּכָל־מָקוֹם אֲשֶׁר
תִּרְאֶה: יד כִּי אִם־בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר יְהוָה בְּאַחַד שְׁבָטֶיךָ שָׁם
תַּעֲלֶה עֹלֹתֶיךָ וְשָׁם תַּעֲשֶׂה כֹּל
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ: טו רַק בְּכָל־אַוַּת
נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח וְאָכַלְתָּ בָשָׂר כְּבִרְכַּת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ הַטָּמֵא
וְהַטָּהוֹר יֹאכְלֶנּוּ כַּצְּבִי וְכָאַיָּל: טז רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ

רש"י

מן המובחר כז) : (יג) השמר לך. (ספרי) ליתן לא תעשה על הדבר כה) כח) : בכל מקום אשר תראה. אשר יעלה בלבך אבל אתה מקריב ע"פ נביא כגון אליהו בהר הכרמל כו) כט) : (יד) באחד שבטיך. בחלקו של בנימין ל) למעלה הוא אומר לא) מכל שבטיכם הא כיצד כשקנה דוד את הגורן מארונה היבוסי גבה הזהב מכל השבטים כז) ומכל מקום הגורן בחלקו של בנימין היה כח) : (טו) רק בכל אות נפשך. במה הכתוב מדבר לב) אם בבשר תאוה להתירה להם בלא הקרבת אימורים הרי אמור במקום אחר כי ירחיב ה' את גבולך וגו' ואמרת אוכלה בשר וגו' כט) לג) במה זה מדבר בקדשים שנפל בהם מום שיפדו ויאכלו בכל מקום יכול יפדו על מום עובר ל) ת"ל רק : תזבח ואכלת. אין לך בהם היתר גיזה וחלב אלא אכילה על ידי זביחה לד) : הטמא והטהור. לפי שבא מכח קדשים שנאמר בהם והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל לה) הוצרך להתיר בו שטמא וטהור אוכלים בקערה אחת לו) : כצבי וכאיל. לא) שאין קרבן בא מהם : כצבי וכאיל. לפוטרן מן הזרוע והלחיים והקבה לז) : (טז) רק הדם לא תאכלו. אע"פ שאמרתי שאין לך בו

אבן עזרא

והטהור (מה) : טו כצבי וכאיל. שאינו קרב על המזבח, וחלב הצבי גם חלב האיל מותר (מו), והנה חזוק לדברי (מז), רק

יהל אור

(מה) יאכלנו שמותר לאכלו לזה כשל פעם שנית : (מו) מפני שאינם נקרבין על המזבח : (מז) כי מה שאינו

מקורי רש"י

זבחים קי"ט א' : כז) ספרי : כח) ספרי : כט) ספרי : ל) ספרי, ועיין ילקוט תתע"ט : לא) פסוק ה' : לב) ספרי, מדרש אגדה : לג) פ' כ' : לד) ספרי, בכורות ע"ו ב', תמורה ל"א א' : לה) ויקרא ז' י"ט : לו) ספרי : לז) ספרי :

מנחת יהודה

כה) מה שהחמיר הכתוב כ"כ לאסור הבמות משנבנה בית עולמים, היינו שעל ידי הבמות נדמו להם לישראל שנמנעו לעלות לרגל ומזבחים ומקטרים בבמות, ומשההחילו לזבוח ולקטר בבמות עוד הוסיפו למעול מעל לזבוח ולקטר לעגלים שבבית אל ושבדן (חזקוני) : כו) כדי להכחיש נביאי הבעל : כז) וכן כתוב, ויתן דוד לארנון במקום שקלי זהב משקל שש מאות (דה"א כ"א כ"ה), ובס' שמואל (ש"ב כ"ד כ"ד) כתיב „ויקן דוד את הגרן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים" ונראין שני כתובין אלו כסותרין זה את זה ואינו כן, מפני שהשש מאות היו לי"ב שבטים, חמשים לכל שבט ושבט, וחמשים שבכאן היו בעד שבטו שהיה שבט יהודה : כח) ומכל מקום הגורן הזה בחלקו של בנימין היה (רב"ח) : כט) והנה התיר להם בשר חולין כשיכנסו לארץ, לפי שבמדבר כל הבשר שהיו אוכלין הכל היה שלמים : ל) פי' שיתרפא אחר כן : לא) והג' רו"מ (שם אפרים) כתב, שהכל דבור אחד „בקערה אחת כצבי וכאיל שאין קרבן וכו'" ושתי נקודות המפסיקות הן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ יז לֹא־
תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ מַעְשַׂר דְּגָנְךָ
וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ
וְצֹאנֶךָ וְכָל־נְדָרֶיךָ אֲשֶׁר תִּדֹּר

אונקלוס

דְּמָא לָא תֵיכְלוּן עַל
אַרְעָא תֵּשְׁדְּנֵיהּ כְּמַיָּא׃
יז לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמֵיכַל
בְּקִרְוָךְ מַעֲשַׂר עֲבוּרָךְ
חַמְרָךְ וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי
תוֹרָךְ וְעָנָךְ וְכָל נִדְרָךְ דִּי
תִדַּר וְנִדְבָתָךְ וְאַפְרָשׁוּת

אבן עזרא

סמכנו על קבלת אבותינו (מח): יז לאכול בשעריך מעשר דגנך. עם הלוים ידבר (מט), גם עם ישראל במעשר שני על דעת רבים (נ), ובכורות בקרך וצאנך עם הכהנים ידבר (נא) [ו], כי הלוים גם הכהנים הם בכלל ישראל (נב), כמו, ואצו אתכם (לעיל ג יח), שידבר עם שני שבטים וחצי (נג), וכן, אך פדה תפדה (במד' יח טו) עם ישראל ידבר והטעם מי שהוא חייב לפדות (נד), וכן לאכול בשעריך, לפני ה' אלהיך תאכלנו (פ' יח), מי שהוא חייב לאכלו (נה), והמכחשים אמרו כי הם שנים בכורים האחד בכור פטר רחם והשני בכור עדר (נו) [ז] ואין צורך להשיב על הבליהם, גם אחרים אמרו (נז), כי הבכור והמעשר יאכלם הישראל (נח), ואם היה במקום הנבחר (נט), וזה הפך הכתוב (ס), ואמר כי תאוה לאכול בשר, פירוש אם תאוה נפשך לאכול בשר (סא), וכבר הזכיר זה (סב), להוסיף כי ירחק ממך המקום, וגם זה הכתוב

רש"י

זריקת דם במזבח לא תאכלנו: תשפכנו כמים. לומר לך שאין צריך כסוי לח). ד"א הרי הוא כמים להכשיר את הזרעים לט): (יז) לא תוכל. בא הכתוב ליתן לא תעשה על הדבר מ): לא תוכל. רבי יהושע בן קרחה אומר יכול אתה אבל אינך רשאי מא). כיוצא בו ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם מב) יכולים היו אלא שאינן רשאין לפי שכרת להם אברהם ברית כשלקח מהם מערת המכפלה ולא יבוסים היו אלא חתיים היו אלא על שם העיר ששמה יבוס כך מפורש בפרקי דר' אליעזר לב) מג) והוא שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים מד) צורות שכתבו עליהם את השבועה לג): ובכרת בקרך. אזהרה לכהנים: ותרומת ידך. אלו הבכורים לד) מה):

קרני אור

לפני ה' (רמב"ן): [ו] והכונה בו שלא יחשוב שהיה ענין הבאתה למקדש מפני שיתן המתנות הרי ללויים ולכהנים, אינו כן כי לא היה התכלית כי אם לאכלן שם, ואף הכהנים והלויים אין להם רשות לאכלן כ"א באותו מקום מקודש, ולכן מפאת האכילה תצטרך הבאתה שמה לא מפאת המתנה אליהם (רדי"ח): [ז] עיין יהל אור, והחזקוני פי', שהיו מפרישין שני ולדות, הראשון של בהמה, הבכור לכהן, והשני להם, ודרכן של ישראל לאכול בירושלים את שלהן כענין מעשר שני, והריב"א פי', שאז היו מפרישין ב'

יהל אור

קרב ע"ג המזבח חלבו מותר: (מח) כי כל חלב אף מאותם שאינם קרבים ע"ג המזבח חלבו אסור, ועיין פי' הת' ז"ל (ויקרא ז כ) ובבאורי שם: (מט) במעשר ראשון, כי הישראלי אינו אוכל המעשר: (נ) כי מעשר שני אסור לאכול חוץ לירושלים: (נא) וכן פי' רש"י אזהרה לכהנים: (נב) פי' אף שמשמע מכאן שהצווי הוא לכל ישראל, כאן ידבר רק אל הלוים והכהנים, מפני שהם בכלל ישראל: (נג) פי' עם בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה, בכל זאת יאמר ואצו אתכם, כמו לכל ישראל: (נד) כי הכהנים והלוים פטורים: (נה) וכן פי' החזקוני באחרונה: (נו) כ"ה דעת ענן, ולדעתו נמצאו שני בכורים (בכור לאם שהוא בכור פטר, ובכור לאב שהוא בכור און) וכתב הרה"ה רא"ם הרכבי (ס' המצות לענן לד 142) ואולי כונת הראב"ע בבכור עדר הוא לבכור אב, ועיין קרני אור: (נז) מכת המכחישים: (נח) והם בעלי מומין שנאכלין בכל מקום: (נט) ר"ל אף שהיה האוכל במקום הנבחר: (ס) שהרי אמר, לא תוכל לאכול בשעריך: (סא) ויפרש כי, כמו אם: (סב) לעיל

מנחת יהודה

טעות הדפוס, כי דביר אחד הוא, וכן נראה מדברי הרמב"ם: לג) אפשר ז"ש (דה"א י"א ד') ירושלים היא יבוס, ושם היבוסי יושב הארץ, שר"ל שהיבוסי הזה, לא מבני יבוסי היה (כי חתיים היו) רק כפני שהיה יושב בארץ (ובעיר יבוס) נקרא על שמם, ולשון יושב הארץ היינו שנתיישבו מחדש (הגרד"ל): לג' עיין רש"י (ש"ב ה' ו') שפי' ואת היבוסי מזרעו של אבימלך היו, ולפ"ז יהיה לא כר' יהושע, ועיין רד"ק שם מה שהביא מדרש חז"ל מצלמי העורים והפסחים שהיו שם: ל"ד) כי האוכלם חוץ לחומה עובר בלאו:

מקורי רש"י

לח) ספרי, חולין פ"ד א', פס"ו: לט) ספרי. חולין נ"ג א', ול"ה ב', פס"ו: מ) ספרי, מכות י"ט ב': מא) ספרי, ועיין רש"י (יהושע ט"ו ס"ג ש"ב ה' ו') ילקוט תתפ"ג: מב) יהושע ט"ו ס"ג: מג) פ' ל"ו: מד) ש"ב ה' ו': מה) ספרי, מכות י"ז א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּנְדָבֹתֶיךָ וּתְרוּמַת יָדֶךָ: יח כִּי אִם־
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ בַּמָּקוֹם
אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ אַתָּה
וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי
אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ: יט הִשָּׁמֶר
לְךָ פֶּן־תַּעֲזֹב אֶת־הַלֵּוִי כָּל־יָמֶיךָ
עַל־אַדְמָתֶךָ: ס כ כִּי־יַרְחִיב יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אֶת־גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ
וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר כִּי־תְאַוֶּה
נַפְשְׁךָ לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּכָל־אַוַּת נַפְשְׁךָ
תֹּאכַל בָּשָׂר: כא כִּי־יִרְחַק מִמְּךָ
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ
וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ
בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ: כב אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת־

יְדָךְ: יח אֱלָהֵן קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּהּ בְּאַתְרָא
דְּיִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ אַתְּ
וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ
וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה דִּי
בְקִרְוָךְ וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ בְּכֹל אוֹשָׁטוּת
יְדָךְ: יט אִסְתְּמַר לָךְ
דִּילְמָא תִשְׁבּוֹק יָת לֵוָאֵי
כָּל יוֹמָיךְ עַל אַרְעָךְ:
כ אֲרֵי יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ יָת
תְּחוּמָךְ כְּמָא דִי מַלִּיל לָךְ
וְתֵימַר אֵיכוּל בִּשְׂרָא אֲרֵי
תִתְרְעֵי נַפְשָׁךְ לְמֵיכַל
בִּשְׂרָא בְּכָל רְעוּת נַפְשָׁךְ
תֵּיכוּל בִּשְׂרָא: כא אֲרֵי
יִתְרַחַק מִנָּךְ אַתְרָא דִּי
יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה
שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן וְתִכּוֹס
מִתּוֹרָךְ וּמֵעָנָךְ דִּי יְהַב יְיָ
לָךְ כְּמָא דִי פַקֵּדְתָּךְ
וְתֵיכוּל בְּקִרְוָךְ בְּכָל
רְעוּת נַפְשָׁךְ: כב בְּרַם

רש"י

(יח) לפני ה'. לפנים מן החומה לה) מו): והלוי אשר בשעריך. אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני אין לך מעשר עני הזמינהו על שלמיך מז): (יט) השמר לך. ליתן לא תעשה על הדבר מח): על אדמתך. אבל בגולה אינך מוזהר עליו יותר מעניי ישראל לו) מט): (כ) כי ירחיב וגו'. למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר לז) נ): בבכל אות נפשך וגו'. אבל במדבר נאסר להם בשר חולין אא"כ מקדישה ומקריבה שלמים נא): (כא) כי ירחק ממך המקום. ולא תוכל לבא ולעשות שלמים בכל יום כמו עכשיו שהמשכן הולך עמכם: וזבחת וגו' כאשר צויתיך. למדנו שיש צווי בזביחה היאך ישחוט והן הלכות שחיטה שנאמרו למשה מסיני נב): (כב) אך כאשר יאכל את הצבי וגו'. אינך מוזהר

מקורי רש"י

מו) ספרי: מז) ספרי: מח) ספרי: מט) ספרי, ירושלמי הוריות: נ) ספרי, חולין פ"ד א', תוספתא דערכין פ"ד: נא) ספרי, חולין ט"ז ב', מדרש אגדה: נב) ספרי, חולין כ"ח א':

מנחת יהודה

לה) אבל לא בתוך העזרה: לו) שכשם שאין ללוי נחלה, כך אין לישראל נחלה: לז) וזהו לשון: כי ירחיב:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הַצְּבִי וְאֶת־הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ
הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו יֹאכְלֶנּוּ: כג רַק
חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם כִּי הַדָּם
הוּא הַנָּפֶשׁ וְלֹא־תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם־
הַבָּשָׂר: כד לֹא תֹּאכְלֶנּוּ עַל־הָאָרֶץ
תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם: כה לֹא תֹּאכְלֶנּוּ
לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ כִּי־
תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה: כו רַק
קָדָשֶׁיךָ אֲשֶׁר־יִהְיוּ לְךָ וּנְדָרֶיךָ תִּשָּׂא
וּבָאתָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר

אונקלוס

כְּמָא דִּי מִתְאֲכִל בִּשַׂר
טַבְיָא וְאַיְלָא כֵּן תֵּיכְלִנֵּהּ
מְסָאֲבָא וְדַכְיָא כַּחְדָא
יֵיכְלִנֵּהּ: כג לְחוֹד תְּקַף
בְּדִיל דְּלָא לְמֵיכַל דְּמָא
אֲרֵי דְמָא הוּא נַפְשָׁא וְלָא
תֵיכוּל נַפְשָׁא עִם בִּשְׂרָא:
כד לָא תֵיכְלִנֵּהּ עַל אַרְעָא
תִּשְׁדְּנֵהּ כְּמַיָּא: כה לָא
תֵיכְלִנֵּהּ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ
וְלִבְנָךְ בָּתְרָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד
דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ: כו לְחוֹד
מַעְשַׂר קוּדְשָׁךְ דִּיהוֹן לָךְ
וְנִדְרָךְ תִּטּוֹל וְתֵיתֵי
לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ:

אבן עזרא

על מקום שאיננו מארץ כנען (סג), ומשפטו כמשפט שעריך: כג כי הדם הוא הנפש. פירשתיו (סד): כה למען ייטב לך. שלא יאכל נפש בהמה שתשבש נפשו גם הנפש (סה) [ח], והצורה בדמות האב (סו), על כן לבניך אחריך (סז): כו רק קדשיך. עולות ושלמים ונדרים: תשא. והטעם תביאם

רש"י

לאכלן בטהרה אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר ת"ל אך נג): (כג) רק חזק לבלתי אכל הדם. ממה שנאמר חזק אתה למד שהיו שטופים בדם לאכלו לפיכך הוצרך לומר חזק דברי רבי יהודה. ר"ש בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה אתה צריך להתחזק במצות אם הדם שהוא קל להשמר ממנו שאין אדם מתאוה לו הוצרך לחזקך באזהרתו ק"ו לשאר מצות נד): ולא תאכל הנפש עם הבשר. אזהרה לאבר מן החי לח) נה): (כד) לא תאכלנו. אזהרה לדם התמצית לט) נו): (כה) לא תאכלנו. אזהרה לדם האיברים מ) נז): למען ייטב לך וגו'. צא ולמד מתן שכרן של מצות אם הדם שנפשו של אדם קצה ממנו הפורש ממנו זוכה לו ולבניו אחריו ק"ו לגזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להם נח): (כו) רק קדשיך. אע"פ שאתה מותר לשחוט חולין לא התרתי לך לשחוט את הקדשים מא) ולאכלן בשעריך בלא הקרבה אלא להביאם

קרני אור

בכורות שאמר ראשון לפטר רחם, והוא אסור לזרים, והב' ראשון לנולדים מן הסדר, ואתפלא הלא הח' ז"ל כתב שהוא דעת המכחישים, והנה מצאנו שכן פי' גדולי המפרשים, ולהיפך כתב המחבר על הפ' לפני ה' אלהיך תאכלנו (למטה טו כ) שדעת חז"ל שהוא בכור עדר, ודעתו שאינו מטעם הענין, הלא גם בעלי המקרא אינם מסכימים ע"ז, ואיך מלינו לחז"ל שפי' כן ? וצ"ע:

יהל אור

(פ' טו): (סג) שגם כחז"ל נוהג זה: (סד) בבראש' (ט ד), ויקרא (יז טו): (סה) ובנהה"ש "ונפש בניו אחריו": (סו) לפי שהאב נותן הצורה בעובר, והאם נותנת בו החומר, כי הצורה התייחס אל הזכר: (סז) פי' כשלא תאכל הדם יהיה הסבה גם לבניך אחריך שלא
[ח] עיין ברדי"א מה שהאריך לבאר מענין הדם, ובאור

מנחת יהודה

לח) שיעורו לא תאכל הבשר שנחתך מהבהמה בעוד שנפשו בו, ואפילו לאחר שימות החי: לט) פי' הדם היוצא בשעת שחיטה בסוף הקלוח שמתמצה ויורד, שעל דם הקלוח עצמו הוא ענוש כרת, ועל דם התמצית באזהרה: מ) פי' הדם הכנוס באיבר ובין אבר לאבר: מא) דהיינו עולות ושלמים:

מקורי רש"י

נג) ספרי, בכורות ט"ו א': נד) ספרי, מכות כ"ג ב', פסחים כ"ב ב', מדרש אגדה: נה) ספרי, חולין ק"ב ב', פסחים כ"ב ב', מדרש אגדה, פס"ז: נו) כריתות ד' ב', זבחים ל"ה א', חולין ע"ד ב', פסחים ס"ט א': נז) ספרי, כריתות שם: נח) מכות כ"ג ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוָה׃ כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל׃ כח שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ עַד־עוֹלָם כִּי תַעֲשֶׂה הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

שלישי כט כִּי־יַכְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתָּה בָא־שָׁמָּה לָרֶשֶׁת אוֹתָם מִפָּנֶיךָ וְיָרַשְׁתָּ אֹתָם וְיָשַׁבְתָּ בְּאַרְצָם׃ ל הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן

אונקלוס

כז וְתַעְבֵּד עֲלָוָתָךְ בִּשְׂרָא וּדְמָא עַל מַדְבְּחָא דַייָ אֱלָהָךְ וְדַם נִכְסַת קוּדְשָׁיךְ יִשְׁתְּפֵךְ עַל מַדְבְּחָא דַייָ אֱלָהָךְ וּבִשְׂרָא תֵּיכוֹל׃ כח טַר וְתְקַבֵּל יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ בְּדִיל דְּיֵיטַב לָךְ וְלִבְנָיךְ בָּתְרָךְ עַד עָלְמָא אֲרֵי תַעְבֵּד דְּתָקֵן וּדְכָשַׁר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ כט אֲרֵי יְשֵׁצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָּא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן לְתָרָכָא יָתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ וְתֵירַת יָתְהוֹן וְתֵיתַב בְּאַרְעֲהוֹן׃ ל אִסְתְּמַר לָךְ

רש"י

לבית הבחירה: (כז) ועשית עולותיך. אם עולות הם תן הבשר והדם על גבי המזבח מב) ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואח"כ והבשר תאכל מג) נט). ועוד דרשו רבותינו רק קדשיך שבא ללמד על הקדשים שבח"ל מד) וללמד על התמורות מה) ועל ולדות קדשים שיקריבו מו) ס): (כח) שמור. זו משנה מז) שאתה צריך לשמרה בבטנך שלא תשכח סא) כענין שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטנך סב) ואם שנית אפשר שתשמע ותקיים אח כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל מעשה מח): אה כל הדברים. שתהא חביבה עליך מצוה קלה כמצוה חמורה סג): הטוב. בעיני השמים סד): והישר. בעיני אדם סה): (ל) פן תנקש. אונקלוס תרגם לשון

אבן עזרא

אל המקום הנבחר (סח): כז והבשר תאכל. עם הכהן ידבר, אם הוא בכור, או חטאת, או אשם, והשוק והחזה, ואם שלמים. יאכל רבם הישראלי (סט): כח וטעם שמור ושמעת. על הדם שישפך על גבי המזבח: כט כי יכרית. גם זאת הפרשה דבקה עם „כי ירחיב" (פ' כ) כי אם לא ינצחו את הגוים לא ירחיב גבולו (ע): ל מלת ופן. (עא) דרך קצרה (עב),

יהל אור

ישבנו נפשם: (סח) לא פישאם עליו רק פי' שיביאם וכן תיוב"ע תיעלון: (סט) ויהיה הפי' מן והבשר תאכל, הכהן את הראוי לו, וישראל את הראוי לו: (ע) וכן פי' החזקוני: (עא) ופן תדרוש וגו': (עב) כי היל"ל השמר לך פן תדרוש לאלהיהם, והוסיף הוי"ו על מלת „פן" שהוא במקום השמר, לך, דרך קצרה:

מקורי רש"י

נט) ספרי: ס) ספרי, ועיין בכורות י"ד ב', זבחים כ"ס א', תמורה י"ז ב', ילקוט תתפ"ד: סא) ספרי, פס"ו: סב) משלי כ"ב י"ח: סג) ספרי: סד) ספרי: סה) ספרי:

מנחת יהודה

מב) לפי שהם כליל לגבוה: מג) ולכן חלקם הכתוב ואמר עולותיך וזבחיך: מד) אם הקדיש בהמה לקרבן והוא בחו"ל חייב לטפל בהבאתה עד שיביאנה לבית הבחירה: מה) פי' מדכתיב קדשיך מרבה תמורות, דכתיב שם והיה הוא ותמורתו יהיה קדש: מו) מדכתיב אשר יהיו לך, אלו וולדות קדשים שיהיו לך מן הקדשים: מז) שכל שמירה דכתיבא גבי תורה, דורשים אותה על המשנה והיא תורה שבע"פ, שכיון שלא נתנה ליכתב יזהיר עליה שתהיה שמורה בקרבנו על לוח לבנו ובבטננו כדי שלא תשכח: מח) שאם לא למד האיך יעשה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם אַחֲרֵי הִשָּׁמְדָם מִפָּנֶיךָ וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי׃
לא לֹא־תַעֲשֶׂה כֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָל־תּוֹעֲבַת יְהוָה אֲשֶׁר שָׂנֵא עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם כִּי גַם אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיהֶם יִשְׂרְפוּ בָאֵשׁ לֵאלֹהֵיהֶם׃
יג א אֵת כָּל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי

אונקלוס

דִּילְמָא תִּתְּקַל בָּתְרֵיהוֹן בָּתַר דְּיִשְׁתֵּצוֹן מִקֳּדָמָךְ וְדִילְמָא תִּתְבַּע לְטַעֲוָתְהוֹן לְמֵימַר אֶכְדֵּין פָּלְחִין עַמְמַיָּא הָאִלֵּין יָת טַעֲוָתְהוֹן וְאַעְבֵּד כֵּן אַף אֲנָא׃
לא לָא תַעְבֵּד כֵּן קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי כָּל דִּמְרַחַק קֳדָם יְיָ דִּי סָנֵי עֲבָדוּ לְטַעֲוָתְהוֹן אֲרֵי אַף יָת בְּנֵיהוֹן וְיָת בְּנָתֵיהוֹן יוֹקְדוּן בְּנוּרָא לְטַעֲוָתְהוֹן׃
א יָת כָּל פִּתְגָּמָא דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן יָתֵהּ תִּטְּרוּן

אבן עזרא

שתעשה כמעשיהם (עג): ואעשה כן גם אני. לעבודת השם ותחשוב כי תעשה טוב לא תעשה כן, כי כל מעשיהם יתעב השם והעד כי גם את בניהם (עד), את הדבר אשר צויתי אתכם אותו תשמורו (עה):

רש"י

מוקש מט) ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש נ) ואפילו ליסוד הנופל ממנו נא) אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן וארכבותיה דא לדא נקשן נב) סו) ואף זה אני אומר פן תנקש אחריהם פן תטרף אחריהם להיות כרוך אחר מעשיהם וכן ינקש נושה לכל אשר לו סז) מקלל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין ומתנקשין אחר ממונו: אחרי השמדם מפניך. אחר שתראה שאשמידם מפניך יש לך לתת לב מפני מה נשמדו אלו מפני מעשים מקולקלים שבידיהם אף אתה לא תעשה כך שלא יבואו אחרים וישמידוך סח): איכה יעבדו. לפי שלא ענש על עבודת כוכבים ומזלות אלא על זבוח וקטור ונסוך והשתחואה סט) כמו שכתוב בלתי לה' לבדו ע) דברים הנעשים לגבוה בא ולמדך כאן שאם דרכה של עבודת כוכבים לעבדה בדבר אחר כגון פוער לפעור וזורק אבן למרקולים זו היא עבודתו וחייב אבל זבוח וקטור ונסוך והשתחואה אפילו שלא כדרכה חייב עא): (לא) כי גם את בניהם. גם לרבות את אבותיהם ואמותיהם א"ר עקיבא אני ראיתי עובד כוכבים שכפתו לאביו לפני כלבו ואכלו עב): (א) את כל

יהל אור

(עג) ואמר, ופן תדרוש לאלהיהם, לעשות כמעשיהם:
(עד) ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם:
(עה) והפסוק מן י"ג א', את כל הדבר וגו', יאמר שהוא מוסב על כל האמור למעלה שתשמרו אותם, ואם כי בכתוב „אשר אנכי מצוה" שהוא הוה, הוא במקום צויתי כי ההוה נופל בו עבר ועתיד:

מנחת יהודה

מט) א"ת תִּתְּקַל ענין מוקש: נ) פי' בשרש יקש לא מצינו נו"ן לעולם: נא) פי' אף שמצינו לפעמים נו"ן נופלה, כמו בשרש נגח, כי יגח, אכן במלת מוקש הוא השרש יקש היו"ד בתחילה ולא בנו"ן, ולדעת רש"י יש הבדל בין שרש יקש לשרש נקש, הראשון מורה על מכשול ופוקה, והשני מורה על טירוף וקשקוש, ולכן תפש על התרגום שתרגם לשון מוקש, וההוראה הזאת נופלה רק על שרש יקש ולא על שרש נקש, ולכן יפרש מההוראה השניה פן תנקש, פן תטרף, ועיין רד"ק בשרשיו כי נקש ויקש ענין אחד הם, כי אף שנחלקים בשרשיהם מכל מקום ענינם ענין אחד, ולזה גם אונקלס תרגם נכונה: נב) ועי"ז כתב המעמר גם הראיה שהביא רש"י יש לפרש מענין מוקש שהכוונה כאלו הארכבות יכשלו אשה באחותה:

מקורי רש"י

סו) דניאל ה' ו': סז) תה' ק"ט י"א: סח) ספרי: סט) סנהד' ס"א א': ע) שמות כ"ב י"ט: עא) עיין סנהד' ס"א א': עב) ספרי, ברייתא דל"ב מדות מדה א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִצְוֶה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת
לֹא־תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ׃ פ
ב כִּי־יָקוּם בְּקִרְבְּךָ נָבִיא אוֹ חֹלֵם
חֲלוֹם וְנָתַן אֵלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת׃
ג וּבָא הָאוֹת וְהַמּוֹפֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר
אֵלֶיךָ לֵאמֹר נֵלְכָה אַחֲרֵי אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתָּם וְנָעָבְדֵם׃
ד לֹא תִשְׁמַע אֶל־דִּבְרֵי הַנָּבִיא
הַהוּא אוֹ אֶל־חוֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא

אונקלוס

לְמֶעְבַּד לָא תוֹסְפוּן
עֲלוֹהִי וְלָא תִמְנְעוּן מִנֵּהּ׃
ב אֲרֵי יְקוּם בֵּינָךְ נְבִיָא אוֹ
חָלֵם חֶלְמָא וְיִתֵּן לָךְ אָת
אוֹ מוֹפְתָא׃ ג וְיֵיתֵי אָתָא
וּמוֹפְתָא דִּי מַלֵּיל עִמָּךְ
לְמֵימַר נְהָךְ בָּתַר טַעֲוַת
עַמְמַיָא דִּי לָא יְדַעְתּוּנוּן
וְנִפְלְחִנּוּן׃ ד לָא תְקַבֵּל
לְפִתְגָּמֵי נְבִיָא הַהוּא אוֹ
לְחָלֵם חֶלְמָא הַהוּא אֲרֵי
מְנַסֵּי יְיָ אֱלָהֲכוֹן יָתְכוֹן

רש"י

הדבר. קלה כבחמורה א): תשמרו לעשות. ליתן לא תעשה על עשה האמורים בפרשה ב) שכל השמר לשון לא תעשה הוא אלא שאין לוקין על השמר של עשה א) ג): לא תסף עליו. חמשה טוטפות בתפלין וחמשה מינין בלולב ארבע ברכות לברכת כהנים ד): (ב) ונתן אליך אות. בשמים ה) כענין שנאמר בגדעון ועשית לי אות ו) ואומר יהי נא חורב אל הגזה וגו' ז): או מופת. בארץ (ס"א ונתן אליך אות. בשמים ב) דכתיב והיו לאותות ולמועדים ג) ח): או מופת. בארץ ד) דכתיב אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חורב) ט) אעפ"כ לא תשמע לו וא"ת מפני מה נותן לו הקב"ה ממשלה לעשות אות י) כי מנסה ה' אלהיכם

אבן עזרא

ב כי יקום בקרבך נביא. טעם בקרבך כי אין נביא כי אם מישראל, וזאת הפרשה דבקה בעבור עכו"ם כי שרפת הבנים ע"ז, נביא שיאמר כי בהקיץ דבר השם או שלוחו עמו (א) או בחלום, ויש אומרים כי יתכן להיות הנביא מסגנבי דבר השם, ופי' שאמר נביא האמת שיהיה אות כך להצדיקו (ב) ושמע השומע (ג) והגידו להיות אות לנפשו (ד), ויש אומרים כי אפילו בא האות והמופת אין להאמין בו, כי הוא דבר הפך שקול הדעת (ה), ולפי דעתי שיש אות גם מופת כמו סימן (ו), והעד דברי ישעיה שאמר "הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ה' לאותות ולמופתים (ישעיה ח יח) (ז), ואות הנביא, כאשר הלך עבדי ישעיה ערום ויחף (ישעי' כ ג) (ח), ואותות בניו שמותם על דבר המקרה שיהיה בימיהם והם עמנואל (שם ז יד) (ט), מהר שלל חש בז (שם ח, ג), ושאר ישוב (שם ז, ג),

יהל אור

(א) וכן פי' הרמב"ן, שיאמר הוא השם דבר עמי בהקיץ ואני נביאו שלוח לכם שתעשו כן: (ב) להצדיק את הדבר שדבר לו השם: (ג) הוא נביא השקר: (ד) אל הדבר אשר לא דבר ה' ויתנבא בשם עכו"ם: (ה) הוא יאמר שנלכה אחר ע"ז, שאין בה תועלת, וזה הוא היפך שקול הדעת: (ו) והוא כמו ראיה על אמיתות הדבר: (ז) ופי' כמו סימן: (ח) שלש שנים, אות ומופת על מצרים ועל כוש: (ט) ומקודם יאמר, לכן יתן ה' לכם אות:

מקורי רש"י

א) ספרי: ב) ספרי: ג) מכות י"ג ב': ד) ספרי: ה) ספרי: ו) שופ' ו' י"ז: ז) שם, שם ל"ט: ח) ברא' א' י"ד: ט) שופ' ו' ל"ו: י) ספרי, ועיין סנהד' צ' א' מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תתפ"ה:

מנחת יהודה

א) פי' כגון השמר שבכאן שבא להזהיר על כל עשה האמור בפרשה: ב) בספרי שלנו תני' כמו בס"א שבכאן, וכתב הזכרון נראה שרש"י ז"ל היתה לו גי' אחרת בספרי: ג) דמאורות מן השמים נינהו: ד) דאע"ג דלא כתיב ביה מופת בהדיא, כיון דהוי אות בשמים דכתיב והיו לאותות, האי דהוי בארץ הוי מופת (ראב"ד):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כי מנסה יהוה אלהיכם אתכם
לדעת הישכם אהבים את־יהוה
אלהיכם בכל־לבבכם ובכל־
נפשכם: ה אחרי יהוה אלהיכם
תלכו ואתו תיראו ואת־מצותיו
תשמרו ובקלו תשמעו ואתו
תעבדו ובו תדבקון: ו והנביא
ההוא או חלם החלום ההוא יומת
כי דבר־סרה על־יהוה אלהיכם
המוציא אתכם | מארץ מצרים

אונקלוס

למדע האיתיכון רחמין
ית יי אלהכון בכל לבכון
ובכל נפשכון: ה בתר
דחלתא דיי אלהכון
תהכון ויתה תדחלון וית
פקודוהי תטרון
ולמימרה תקבלון
וקדמוהי תפלחון
ובדחלתה תתקרבון:
ו ונביא ההוא או חלם
חלמא ההוא יתקטל ארי
מליל סטיא על יי אלהכון
די אפיק יתכון מארעא
דמצרים ודפרקך מבית
עבדותא לאטעיותך מן
ארחא די פקדך יי אלהך

אבן עזרא

ובמכות, והיו בך לאות ולמופת (למטה כח מו), וכן רבים (י): ד וטעם כי מנסה. בעבור שעזבו (יא), ולא המיתו (יב) [ט], ונסיון השם להראות צדקת המנוסה (יג): ה אחרי ה' אלהיכם תלכו. שתעשו על פי יכלתכם כמעשיו (יד), ותרדפו אחרי נתיבותיו (טו): ואותו תיראו. מלשאול למה זה (טז): ואת מצותיו תשמורו. שהם העיקר (יז): ובקולו תשמעו. מה שהם זכר לעיקר (יח): ואותו תעבודו. במעשה (יט): ובו תדבקון. בלב (כ), בראש ובסוף (כא): ו כי דבר סרה, תחסר מלת דבר (כב), כמו וברוב יועצים תקום (משלי טו כב) (כג), וטעם סרה שהשם צוה לסור מעבו"ם (כד), או הוא מגזרת סורר ומורה (למטה כא כ) (כה), והוא הנכון, ותיה הרי"ש ראוי להדגש (כו). המוציא אתכם והפודך כפול בטעם לחזוק:

רש"י

התכם: (ה) ואת מצותיו תשמורו. תורת משה ה): ובקולו תשמעו בקול הנביאים ו) יא): ואותו תעבודו. במקדשו יב): ובו תדבקון. הדבק בדרכיו ז) גמול חסדים קבור מתים בקר חולים כמו שעשה הקב"ה יג): (ו) סרה. דבר המוסר מן העולם שלא היה ולא נברא ולא צויתיו

קרני אור

כל הכתובים בענין זה: [ט] עיין ברדי"א מה שהעיר

יהל אור

(י) וכד"ק ורבים אחרים: (יא) שעזבו השם: (יב) פי' ולא המית את נביא השקר: (יג) השם רוצה להראות לרבים צדקת המנוסה שעמד בנסיונו, וכן פי' הרמב"ן כי הנסיון יקרא מצד המנוסה: (יד) פי' כמדותיו: (טו) נתיבות החכמה: (טז) פי' ואותו תיראו מלחקור עניני מצד עצמותו, ולהקיפו בשאלות למה זה: (יז) פי' המצות שהם בעצמם העיקר, ולא הושמו לזכרון בעבור מצוה אחרת, כמו הציצית והכלאים והשבת והסוכה ודומיהם, והמצות שהם העיקר בעצמם, כמצות אנכי ולא יהיה לך, שהם יסוד העיקרי: (יח) כמו שבת שהיא זכר למע"ב, סוכה פסח, זכר ליציאת מצרים, כלאים זכר לחוקות השם שאין לשנותם: (יט) פי' במעשה המצות: (כ) שיהא לבך פנוי רק אליו: (כא) פי' אם תדבק בו בכל לב בהיותך בחיים, תהיה דבוק בו גם אחר מותך: (כב) שהיל"ל כי דבר דבר סרה, לפי שמלת סרה הוא שם התואר וחסר המתואר, ועניינו העוות והשתנות מהמנהג: (כג) פי' עצה תקום: (כד) שרש סר לרס"פ, יש לו ב' הוראות, פעם על הפרוד והסרה, ופעם על הקשור והדבוק, ופה יתשמשו ב' ההוראות, השם צוה לסור מעכו"ם, ונביא השקר המפתה, יפתה להתדבק בו: (כה) ושרשו סרר: (כו) וכ"כ הרד"ק בשרש סרר „כי משפט הרי"ש להדגש"

מנחת יהודה

מקורי רש"י

ס) זו תורה שבכתב שהיא הרי"ג מצות, ובספרי, זו מצות לא תעשה: ו) וגם זה כולל תורה שבע"פ שהיא קבלה מן הנביאים: ז) כענין שכתוב והלכת בדרכיו (דבר' כ"ח ט'): יא) ספרי: יב) עיין ספרי: יג) סוטה י"ד א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְמֵהַךְ בַּהּ וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ז אֲרֵי יְמַלְכִנָּךְ אֲחוּךְ בַּר אִמָּךְ אוֹ בְרָךְ אוֹ בְרַתָּךְ אוֹ אִתַּת קְיָמָךְ אוֹ חַבְרָךְ דִּי כְנַפְשָׁךְ בְּסִתְרָא לְמֵימַר נְהָךְ וְנִפְלַח לְטַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ׃ ח מִטַּעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִסְחוֹרָנֵיכוֹן דְּקָרִיבִין לָךְ אוֹ דִּרְחִיקִין

וְהַפֹּדְךָ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדִּיחֲךָ מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוְּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בָּהּ וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ ס
ז כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶן־אִמֶּךָ אוֹ־בִנְךָ אוֹ־בִתְּךָ אוֹ ׀ אֵשֶׁת חֵיקֶךָ אוֹ רֵעֲךָ אֲשֶׁר כְּנַפְשְׁךָ בַּסֵּתֶר לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ׃ ח מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֵיכֶם הַקְּרֹבִים אֵלֶיךָ אוֹ הָרְחֹקִים מִמֶּךָּ מִקְצֵה

רש"י

לדבר כן דשטידור"א בלע"ז ח): והפדך מבית עבדים. אפילו אין לו עליך אלא שפדאך דיו יד): (ז) כי יסיתך אין הסתה אלא גרוי שנאמר אם ה' הסיתך בי יד*) אמיטר"א בלע"ז ט) שמסיאו לעשות כן י): אחיך מאב: בן אמך. מאם יא) טו): חיקך. השוכבת בחיקך ומחמה כך אפקיד"א בלע"ז יא*) וכן מחיק הארץ טז) מיסוד התקוע בארץ יב): אשר כנפשך. זה אביך יז) פירש לך הכתוב את החביבין לך ק"ו לאחרים: בסתר. דבר הכתוב בהווה שאין דברי-מסית אלא בסתר וכן שלמה הוא אומר בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה יח): אשר לא ידעת אתה ואבותיך. דבר זה גנאי גדול הוא לך יג) שאף העובדי כוכבים אין מניחין מה שמסרו להם אבותיהם וזה אומר לך עזוב מה שמסרו לך אבותיך יט): (ח) הקרבים אליך או הרחוקים למה פרט קרובים ורחוקים אלא כך אמר הכתוב מטיבן של קרובים אתה למד טיבן של רחוקים כשם שאין ממש בקרובים כך אין ממש

אבן עזרא

ובערת. פירשתיו (כז): ז כי יסיתך אחיך. הטעם אפילו אחיך (כח) [י]: וטעם בן אמך. שהייתם בבטן אחת (כט) [יא], והאם כגוף (ל), והאב כצורה (לא), והצורה לא יבינוה כי אם מתי מעט (לב) [יב]:

יהל אור

פי' כי הדגשות במקום אות הכפל, אלא שאותיות אהחע"ר אינם נדגשים: (כז) במד' (כד כב): (כח) שהוא אוהבך: (כט) כי כני האב אינן חביבים כל כך זה לזה: (ל) כי האשה דומה לגוף שהוא החומר: (לא) שאינה מושגת כ"א בשכל: (לב) כי א"א לציירו

קרני אור

מ"ז: [י] כל עלה שסופה פורעניות קורא הסתה, ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב ג) אשר הסתה אותו איזבל אשתו (מ"א כא כה) (רשב"ם): [יא] הוא סדין לבן אביך, אלא דבר הכתוב בהוה, לפי שהוא אוהבו ורגיל אצלו יותר מאחיו בן אביו לפי באימו חולק עמו בנחלה (חזקוני): [יב] הם' ז"ל רצה להודיע לנו ענין

מעניני הטבע באמרו והאם כגוף, והאב כצורה, כי באמרו כי יסיתך אחיך בן אמך, נראה כי אין הכונה על אחיו מאמו, כי היה די באחיך לבד, אבל יש לומר שתורתנו רומזה על שאינו מומם, וכי גם שלמה המשילם באיש ואשה, ועתה בא לומר, כאלו השפע האלקי מגיע על המשפעת השכל שהוא הצורה, כזהר שלא יפתה מאמן

מקורי רש"י

יד) ספרי: יד*) ש"א כ"ו י"ט: טו) עיין ספרי, קדושין פ', ב', ילקוט תתפ"ו: טז) יומא' פ"ג י"ד: יז) ספרי: יח) משלי ו' ט', ועיין ספרי: יט) ספרי, ילקוט תתפ"ו:

מנחת יהודה

ח) פאלשע רייד וכן פי' רש"י מלת עתק (תה' ל"א י"ט) סרה דבר שאינו: ט) אן רייצין: י) שמשיאו עצה רעה לעשות כן וכדעת אחרים (ספרי) אין הסתה אלא גירוי, פי' שמגרה אותו ומראה חסרון בהנהגת ה': יא) כי בני

האב אינן חביבין כ"כ זה לזה: יא*) צוא בינדין זיך: יב) וכן פי' רש"י שם, מן היסוד מקרקע הארץ: יג) הוא מאמר ר' יוסי הגלילי (ספרי) ואין זה דברי התורה הוא זה שפלגת בנות שישבת טעותו אלא דברי המסית, שסח טעם העבודה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָאָרֶץ וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ׃ ט לֹא־
תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו וְלֹא־
תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וְלֹא־תַחְמֹל וְלֹא־
תְכַסֶּה עָלָיו׃ י כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶנּוּ יָדְךָ
תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ וְיַד
כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה׃ יא וּסְקַלְתּוֹ
בָאֲבָנִים וָמֵת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדִּיחֲךָ
מֵעַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃ יב וְכָל־

אונקלוס

מִנָּךְ מִסְּיָפֵי אַרְעָא וְעַד
סְיָפֵי אַרְעָא׃ ט לָא תֵיבֵי
לֵיהּ וְלָא תְקַבֵּל מִנֵּהּ וְלָא
תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וְלָא
תְרַחֵם וְלָא תְכַסֵּי עֲלוֹהִי׃
י אֲרֵי מִקְטַל תִּקְטְלִנֵּהּ
יְדָךְ תְּהֵי בֵהּ בְּקַדְמֵיתָא
לְמִקְטְלֵהּ וִידָא דְכָל עַמָּא
בְּבַתְרֵיתָא׃ יא וְתִרְגְּמִנֵּהּ
בְּאַבְנַיָּא וִימוּת אֲרֵי בְעָא
לְאַטְעֲיוּתָךְ מִדַּחַלְתָּא דַייָ
אֱלָהָךְ דִּי אַפְּקָךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדוּתָא׃
יב וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן

אבן עזרא

ט לא תאבה לו. באמונת הלב (לג): ולא תשמע אליו. במעשה (לד): ולא תחום עינך. להרגו (לה): ולא תכסה. שתניחנו (לו), רק תגלה הדבר עד שישמעון העדים מפיו כי כן כתוב (לז), ואז תהרגנו: י ידך תהיה בו. היה נראה כי הוא משנים עדים (לח), לולי הקבלה (לט): יא וסקלתו. פירוש מה

רש"י

ברחוקים כ): מקצה הארץ זו חמה ולבנה וצבא השמים שהן מהלכין מסוף העולם ועד סופו יד) כא): (ט) לא תאבה לו. לא תהא תאב לו לא תאהבנו כב) לפי שנאמר ואהבת לרעך כמוך כג) את זה לא תאהב: ולא תשמע אליו. בהתחננו על נפשו למחול לו כד). לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו כה) לזה לא תעזוב טו): ולא תחום עינך עליו. לפי שנאמר לא תעמוד על דם רעך כו) על זה לא תחום: ולא תחמול. לא תהפך בזכותו כז): ולא תכסה עליו. אם אתה יודע לו חובה אינך רשאי לשתוק כח): (י) כי הרג תהרגנו. (אם יצא מב"ד זכאי טז) החזירהו לחובה) יצא מב"ד חייב אל תחזירהו לזכות כט): ידך תהיה בו בראשונה. מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו ימות

קרני אור

משפטות כמומר שהוא כאם, ובעת שירצו לפתותך אל תשמע אליהם, כי זה ספק מה שאמר הכתוב, ואל אישך תשוקתך, שהוא הטורה, והוא ימשל בך, כי כשלא ימשל כמומר הוא בן מורין, ויקרא עבד ה' כמו משה, כאמרו משה עבדי מת (יהושע א ב) ואמרו, כי הטורה לא יחיכהו כ"א מהי מספר, בעבור כי איננה גוף, וע"כ לא יתעוב אם עלם או מקרה, כי בענינים הדקים, לא דיק אנוש כולי האי, וזהו האמת (ר"י ן' כספי):

יהל אור

כ"א בשכל: (לג) וכן פי' הרמב"ן, אבה הוא לשון רצון והנה לא תאבה לו בלב: (לד) כל תאמר אלך ואעשה, ואונקלס ויונ"ע תרגמו „לא תקבל מנה", ופי' לא תקבל ממנו שום דבר מהפיתוי, וכן פי' רע"ם שאם יהיה בדבר ספק אלך, אם הוא ראוי, סוף שתשמע אליו: (לה) פי' לרחם עליו שלא יהרגו אותו: (לו) פי' לבלי העיד עליו: (לז) עפ"י שנים עדים (למטה יז ו): (לח) ופי' יד כל אחד [illegible] תהי' בו: (לט) שמצוה ביד הניסת להמיתו, כי הניסת הוא אחד מן העדים:

מנחת יהודה

העבודה הזאת ואומרת, ראה הגנאי הרצוף בהסתה זו: יד) פי' שאין לפרש הרחוקים ממך עד קצה הארץ, דא"כ לא הוי למכתב רק הרחוקים ממך עד קצה הארץ, אבל מדכתיב מקצה הארץ ועד קצה הארץ אלו חמה ולבנה שמהלכים מסוף העולם ועד סופו (גור אריה): טו) כ"ה (ספרי) ואונקלס (שמות שם) תרגם „משבוק תשבוק מה די בלבך עלוהי ותפרק עמיה" והוי כשנא דעלכא אתה חייב לעזוב שנאתו, אבל לזה המסית לא תעזוב שנאתו ולא תאבה לו: טז) והנה (למטה פ' י"א) יאמר וסקלתו באבנים, א"כ הרוג תהרגנו למה לי? לא בא אלא לומר שתשתדל לבקש אופן ועלילה במה שתהרגנו יצא זכאי תחזירנו

מקורי רש"י

כ) ספרי, סנהד' פ"א ב': כא) עיין ספרי, ילקוט המפ"ו: כב) ספרי: כג) ויקרא י"ט י"ח: כד) עיין ספרי: כה) שמות כ"ג ה': כו) ויקרא י"ט ט"ז: כז) ספרי, ועיין סנהד' כ"ט א': כח) ספרי, ילקוט המפ"ו: כט) ספרי,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ישראל ישמעו ויראון ולא־יוספו
לעשות כדבר הרע הזה בקרבך: ס
יג כי־תשמע באחת עריך אשר
יהוה אלהיך נתן לך לשבת שם
לאמר: יד יצאו אנשים בני־בליעל
מקרבך וידיחו את־ישבי עירם
לאמר נלכה ונעבדה אלהים
אחרים אשר לא־ידעתם: טו ודרשת
וחקרת ושאלת היטב והנה אמת
נכון הדבר נעשתה התועבה
הזאת בקרבך: טז הכה תכה את־
ישבי העיר ההוא לפי־חרב החרם
אתה ואת־כל־אשר־בה ואת־

אונקלוס

וידחלון ולא יוספון
למעבד כפתגמא בישא
הדין בינך: יג ארי תשמע
בחד מקרויך די יי אלהך
יהב לך למתב תמן
למימר: יד נפקו גברין בני
רשעא מבינך ואטעיו ית
יתבי קרתהון למימר
נהך ונפלח לטעות
עממיא די לא ידעתון:
טו ותתבע ותבדוק
ותשאל יאות והא קשטא
כון פתגמא אתעבידא
תועבתא הדא בינך:
טז ממחא תמחי ית יתבי
קרתא ההיא לפתגם
דחרב גמריתה וית כל די
בה וית בעירה לפתגם

רש"י

ביד אחרים ל) שנאמר ויד כל העם וגו': (יג) לשבת שם. פרט לירושלים שלא נתנה לדירה יז) לא): כי תשמע לאמר. אומרים כן ילאו וגו' יח): (יד) בני בליעל. בלי עול שפרקו עולו של מקום לב): אנשים. ולא נשים לג): ישבי עירם. ולא יושבי עיר אחרת לד) מכאן אמרו לה) אין נעשית עיר הנדחת עד שידיחוה אנשים ועד שיהיו מדיחיה מתוכה: (טו) ודרשת וחקרת ושאלת היטב. מכאן למדו שבע חקירות לו) מריבוי המקרא כאן יש ג' דרישה וחקירה והיטב. ושאלת אינו מן המנין וממנו למדו בדיקות ובמקום אחר הוא אומר ודרשו השופטים היטב לז) ובמקום אחר הוא אומר ודרשת היטב לח) למדו היטב היטב לגזירה שוה ליתן האמור של זה בזה יט): (טז) הכה תכה. אם אינך יכול להמיתם במיתה הכתובה בהם המיתם באחרת לט):

אבן עזרא

תהיה מיתתו: טו ודרשת וחקרת ושאלת. אלה המלות היטב מפורשות בדברי רז"ל (מ):

יהל אור

(מ) וכן כתב הרמב"ן ז"ל, הדרישה והחקירה מפורשין בדברי רבותינו, והזכיר הכתוב- זה בעיר הנדחת ובעובד ע"ג, ולא הזכיר כן בנביא השקר ובמסית, כי הנביא מפורסם עצמו באותותיו ובמופתיו, והמסית

מקורי רש"י

פס"ז: ל) ספרי: לא) ספרי, פס"ז: לב) ספרי, סנהד' קי"א ב': לג) ספרי, סנהד' שם: לד) ספרי, סנהד' שם: לה) סנהד' קי"א ב', פס"ז, מדרש אגדה: לו) ספרי, סנהד' מ', א', מדרש אגדה, ילקוט תתפ"ס: לז) למטה י"ט י"ח: לח) למטה י"ז ד': לט) ספרי, ב"מ ל"א ב',

מנחת יהודה

חזורנו לחיבו, יצא חייב אל תחזירהו לזכות: יז) פי' שלא ניתנה לדירת שבט מיוחד, אלא למקום חניית כל ישראל: יח) פי' אומרים יצאו אנשים וגו' והמקרא נקשר עם הבא אחריו: יט) כאלו כולם כתובים במקום אחד, וההבדל בין חקירות לבדיקות, החקירות הם, באיזה יום, באיזה חדש, באיזה שנה, באיזה שבוע, כלומר באיזה שמיטה? וכן באיזה שעה מן היום? באיזה מקום? והבדיקות הם, בסייף הרגו, או בדבר אחר? כיצד הלך את

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּהֶמְתָּהּ לְפִי־חָרֶב׃ יז וְאֶת־כָּל־
שְׁלָלָהּ תִּקְבֹּץ אֶל־תּוֹךְ רְחֹבָהּ
וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־
שְׁלָלָהּ כָּלִיל לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיְתָה
תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד׃ יח וְלֹא־
יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם
לְמַעַן יָשׁוּב יְהוָה מֵחֲרוֹן אַפּוֹ וְנָתַן
לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ כַּאֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ׃ יט כִּי תִשְׁמַע
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר אֶת־כָּל־
מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס רביעי יד א בָּנִים
אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְלֹא־תָשִׂימוּ

אונקלוס

דְחָרֶב׃ יז וְיָת כָּל עֲדָאַהּ
תִּכְנוֹשׁ לְגוֹ פְּתָיַהּ וְתוֹקֵד
בְּנוּרָא יָת קַרְתָּא וְיָת כָּל
עֲדָאַהּ גְּמִיר קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ וּתְהֵי תֵּל חֲרִיב
לְעָלַם לָא תִתְבְּנֵי עוֹד׃
יח וְלָא יִדְבַּק בִּידָךְ מִדַּעַם
מִן חֶרְמָא בְּדִיל דִּיתוּב יְיָ
מִתְּקוֹף רוּגְזֵהּ וְיִהַב לָךְ
רַחֲמִין וִירַחֵם עֲלָךְ וְיַסְגֵּנָךְ
כְּמָא דִּי קַיִּים לַאֲבָהָתָךְ׃
יט אֲרֵי תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ
אֱלָהָךְ לְמִטַּר יָת כָּל
פִּקּוֹדוֹהִי דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ
יוֹמָא דֵין לְמֶעְבַּד דְּכָשַׁר
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ א בְּנִין
אַתּוּן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן לָא

אבן עזרא

יז כליל. כולה לה' אלהיך, בעבור כבוד השם תשרפנה באש (מא) [יג]: **תל.** מגזרת, הר גבוה ותלול (יחז' יז כב) (מב): **יח למען ישוב ה' מחרון אפו.** ולא ישחיתך בעון העיר: **וטעם כי תשמע.** כן תעשה אם בקשת לעשות הישר בעיניו (מג), ונסמכה פרשת בנים אתם לה' (מד), בעבור המסיתים (מה) אח או בן או אב (מו), או אנשי עיר הנדחת, ואסור להתאבל עליהם אף כי להתנודד (מז) כי הנה אסור הוא על כל מת (מח): **א תתגודדו.** כטעם ושרט לנפש (ויקרא יט כח) [א]

רש"י

(יז) **לה' אלהיך.** לשמו ובשבילו: (יח) **למען ישוב ה' מחרון אפו.** שכל זמן שעבודת כוכבים בעולם חרון אף בעולם ם): (א) **לא תתגודדו.** לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת כדרך שהאמוריים עושין א) לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים: **בין עיניכם.** אצל הפדחת

קרני אור

[יג] עיין בנתה"ם מה שהעיר ע"ז, שהוא נגד שטעמים:
[א] ולרש"פ יש הבדל בין גדידה לשריטה, שהשריטה היננה כ"א עשיית פריץ קל הבלתי עמוק והגדידה

יהל אור

הכתוב ידבר עם המוסת: (מא) פי' כולה של השם, אין לך רשות ליהנות ממנה אלא שתשרפוה לכ' ית': (מב) ופי' הרד"ק שם „פעול מן תל, שראש הגבר דומה לתל", ותל פירושו גל גבוה ומכוסה עפר: (מג) ויהיה הפי' מן כי תשמע, אם תשמע: (מד) לעיר הנדחת: (מה) ובכד"ק „בעבור המתים" פי' מפני שאסור להתאבל על מתי עיר הנדחת איש על בנו ועל אחיו: (מו) ובכד"ק לא נמצא „או אב": (מז) כי הקורבה האמיתית אסר להם, היא עם השי"ת לא עם הפושעים: (מח) כי הגדידה אסור על כל מת:

מנחת יהודה

את השבת? ואיזה מלאכה עשה? היה לובש לבנים או אדומים? וכמו כן המקום שהרע בו היה מצוייר או לא?:

מקורי רש"י

סנהד' מ"ס ב': ם) ספרי: א) ספרי, יבמות י"ג ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קרחה בין עיניכם למת: ב כי עם
קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך
בחר יהוה להיות לו לעם סגלה
מכל העמים אשר על־פני האדמה:
ס ג לא תאכל כל־תועבה: ד זאת
הבהמה אשר תאכלו שור שה
כשבים ושה עזים: ה איל וצבי
ויחמור ואקו ודישן ותאו וזמר:

אונקלוס

תתחממון ולא תשוון
מרט בין עיניכון על מית:
ב ארי עם קדיש את קדם
יי אלהך ובך אתרעי יי
למהוי ליה לעם חביב
מכל עממיא די על אפי
ארעא: ג לא תיכול כל
דמרחק: ד דין בעירא
דתיכלון תורין אמרין
דרחלין וגדין דעזין:
ה אילא וטביא ויחמורא
ויעלא ורימא ותורבלא

רש"י

ובמקום אחר הוא אומר ב) ולא יקרחו קרחה בראשם ג) לעשות כל הראש כבין העינים א): (ב) כי עם קדוש אתה. קדושת עצמך מאבותיך א*) ד) ועוד ובך בחר ה' ב): (ג) כל תועבה. כל שתעבתי לך כגון צרם ג) אוזן בכור כדי לשוחטו במדינה ד) ה) הרי דבר שתעבתי לך כל מום לא יהיה בו ובא ולמד כאן שלא ישחט ויאכל על אותו המום. בשל בשר בחלב הרי דבר שתעבתי לך ו) הזהיר כאן על אכילתו ה): (ד) זאת הבהמה וגו': (ה) איל וצבי ויחמור. למדנו שהחיה בכלל בהמה ז) ולמדנו שהבהמה וחיה טמאה מרובה מן הטהורה שבכל מקום פרט את המועט ח): ואקו. מתורגם יעלא, יעלי סלע ט) הוא אשטנבו"ק: ותאו. תורבל"א י) תור היער בלע"ז יער בלשון

אבן עזרא

מגורה, על כל ידים - גדודות (ירמיה מח לז) (א): ולא תשימו קרחה. כמשפט הגוים עד היום הזה (ב): וטעם בנים. אחר שתדעו שאתם בנים לשם והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן, אל תתגודדו על כל מה שיעשה כי כל אשר יעשה לטוב הוא, ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו, כן תעשו גם אתם כי עם קדוש אתה (ג), ואינך כשאר כל הכנענים, על כן לא תעשה כמעשיהם (ד) [א*], וטעם הסמך פרשת לא תאכל כל תועבה, כי אתה עם קדוש בלב ובפה (ה), ותהיו מובדלים מן העמים וכל רואיכם יכירו אתכם, כי לא תקרחו על מת, ולא תאכלו כל חי, ואם אתם עם קדוש אין ראוי שתאכל טמא ותטמא הנפש: ג כל תועבה. כל דבר שהוא נתעב לנפש הטהורה כמו שרץ הארץ (ו): ד שור שה כשבים. חסר וי"ו (ז), שה מן (ח) כבש או עז (ט): ה איל וצבי. ידועים, והחמשה

יהל אור

(א) ופי' הרד"ק שם ענינו שריטות בבשר: (ב) עיין (ויקרא כא ה): (ג) וענין קדוש כבדל יאמר לפי שאתם בדלים מאשר בני נח כענין והבדיל אתכם מן העמים להיות לי (ויקרא כ כו) (רב"ה): (ד) להתגודד ולשום קרחה: (ה) ויזהיר על איסור המאכלות, כי הוא מגדר הקדושה, וצריך אתה להיות קדוש בפה ובמעשה: (ו) וכן כתב הרמב"ן, להגיד כי כל האסרים נתעבים לנפש הטהורה, וענין כל תיעוב שלא ומיאוס כענין כי נתעב דבר המלך (דה"א כא ו) כל אוכל תתעב נפשם, כי המאכלים האסורים גסים יולידו עובי ואטימות בנפש: (ז) כי היל"ל, שור ושה כשבים: (ח) ל"ל מין: (ט) שניהם נקראים שה וכן פי' הא' ז"ל

קרני אור

מורם על מרין עמוק שהוא יותר מן השריטה: [א*] עיין אם למקרא מה שהרשיב לבאר זה, ענין בהתגודדות

מקורי רש"י

ב) ספרי, ילקוט תתל"א: ג) ויקרא כ"א ה': ד) ספרי: ה) ספרי, בכורות ל"ד א': ו) חולין קי"ד ב', ע"ן ס"ו א', ילקוט תתל"א: ז) ספרי, חולין ע"א א', ס' וכו' מדרש אגדה: ח) חולין ס"ג ב', מדרש אגדה: ט) איוב ל"ט א': י) כן ת"א, ועיין חולין פ' א':

מנחת יהודה

א) עיין רש"י (ויקרא כ"א ה') ובבאורי שם: (א*) רש"י מספרי, ובספרי רק קדושת עצמך, ור"ל אתם בעצמיכם עם קדוש, ולפי נוסח רש"י פי' שקדושתם אינם מצדם בעצמם אלא מצד האבות: ב) והם שני דברים, אתם בעצמיכם עם קדוש מחמת אבותיכם, ועוד שבך בחר ה': ג) פי' נקב: ד) פי' לשוחטו בשארי מקומות א"י חוץ לירושלים: ס) ועיין גור אריה ובלבוש האורה שמקשים הלא בפירוש כתיב לאו על אכילתו כמו שכתב רש"י בפ' משפטים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ו וְכָל־בְּהֵמָה מַפְרֶסֶת פַּרְסָה
וְשֹׁסַעַת שֶׁסַע שְׁתֵּי פְרָסוֹת מַעֲלַת
גֵּרָה בַּבְּהֵמָה אֹתָהּ תֹּאכֵלוּ׃ ז אַךְ
אֶת־זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעֲלֵי הַגֵּרָה
וּמִמַּפְרִיסֵי הַפַּרְסָה הַשְּׁסוּעָה אֶת־
הַגָּמָל וְאֶת־הָאַרְנֶבֶת וְאֶת־הַשָּׁפָן
כִּי־מַעֲלֵה גֵרָה הֵמָּה וּפַרְסָה לֹא
הִפְרִיסוּ טְמֵאִים הֵם לָכֶם׃ ח וְאֶת־
הַחֲזִיר כִּי־מַפְרִיס פַּרְסָה הוּא וְלֹא
גֵרָה טָמֵא הוּא לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא
תֹאכֵלוּ וּבְנִבְלָתָם לֹא תִגָּעוּ׃ ס
ט אֶת־זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם
כֹּל אֲשֶׁר־לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת

אונקלוס

וְדִיצָא׃ ו וְכָל בְּעִירָא
דִּסְדִיקָא פַּרְסָתָא
וּמְטַלְפָא טִלְפִין תַּרְתֵּין
פַּרְסָתָא מַסְּקָא פִּשְׁרָא
בִּבְעִירָא יָתַהּ תֵּיכְלוּן׃
ז בְּרַם יָת דֵּין לָא תֵיכְלוּן
מִמַּסְּקֵי פִשְׁרָא וּמִמַּסְדִּיקֵי
פַּרְסָתָא מְטַלְפֵי טִלְפַיָּא
יָת גַּמְלָא וְיָת אַרְנְבָא וְיָת
טַפְזָא אֲרֵי מַסְּקֵי פִשְׁרָא
אִנּוּן וּפַרְסָתְהוֹן לָא
סְדִיקָא מְסָאֲבִין אִנּוּן
לְכוֹן׃ ח וְיָת חֲזִירָא אֲרֵי
מַסְדִּיק פַּרְסָתָא הוּא וְלָא
פָשַׁר מְסָאַב הוּא לְכוֹן
מִבִּסְרְהוֹן לָא תֵיכְלוּן
וּבִנְבִלְתְּהוֹן לָא תִקְרְבוּן׃
ט יָת דֵּין תֵּיכְלוּן מִכֹּל דִּי
בְמַיָּא כֹּל דִּי לֵהּ צִיצִין

אבן עזרא

האחרים (י) צריכים לקבלה (יא) [ב]: ח ולא גרה. תחסר מלת יגר (יב), דרך קצרה, או מלת לו (יג): ט סנפיר וקשקשת.

רש"י

חרמי יא): (ו) מפרסת. סדוקה כתרגומו: פרסה. אלאנפ"ש ו): ושסעת. חלוקה בשתי צפרנים שיש סדוקה ואינה חלוקה בצפרנים והיא טמאה: בבהמה. משמע מה שנמצא בבהמה אכול יא*) מכאן אמרו שהשליל ז) ניתר בשחיטת אמו יב): (ז) השסועה. בריה היא שיש לה שני גבין ושני שדראות יג) אמרו רבותינו יד) למה נשנו בבהמה מפני השסועה ובעופות מפני הראה שלא נאמרו בת"כ ה): (ח) ובנבלתם לא תגעו. רבותינו פירשו ברגל טו) שאדם חייב לטהר את עצמו ברגל יכול יהיו מוזהרים בכל השנה ת"ל אמור אל הכהנים וגו' טז) ומה טומאת המת חמורה כהנים מוזהרים ואין ישראל מוזהרים טומאת נבלה קלה לא

קרני אור

בעמים הקדמונים, וכן היו מתגודדים לכבוד האלילים, או להספיד עליהן כמו שנאמר בנביאי הבעל. ויתגודדו כמשפטם בחרבות (מ"א יח כח): [ב] ראיתי לפרש כאן השמות האלה והמתייחסים אליהם, בקר הוא שם המין, שור, פרה היא אחד ממין הבקר, וכל או נקבה, והוא נאמר לעגל ועגלה כשהם קטנים, ופר ופרה כשהם גדולים,

יהל אור

(שמות יב ה): (י) יחמור, אקו, דישון, תאו, וזמר: (יא) איזה המה, והנה כאן פרט עשרה בהמות שהתנה לנו התורה לאכלנו: (יב) כי הול"ל, ולא גרה יגר: (יג) או הול"ל ולא גרה לו, ואחז דרך
כאן הוא שם כולל שני מינים, מין הכשבים ומין העזים,

מנחת יהודה

במשפטים ובפ' הע"א שלשה פעמים, כתוב בתורה לא תבשל גדי, אחד לאיסור אכילה, ואחד לאיסור הנאה, ואחד לאיסור בישול עיי"ש: ו) קאפיטע קלויע: ז) בן השעה חי הנמצא בבהמה: ה) ושם הזכיר דאה:

מקורי רש"י

יא) עיין רש"י חולין פ' א' ד"ה שני דגאלי: יא*) ספרי, חולין ס"ט א': יב) ספרי, חולין ע"ד א': יג) חולין ס' ב', מכה כ"ד א', מדרש אגדה: יד) חולין ס"ג ב', מדרש אגדה. ילקוט תתל"א: טו) עיין רש"י ויקרא י"א ס' ב. ספרי
טז) ויקרא כ"א א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תֹאכֵלוּ׃ י וְכֹל אֲשֶׁר אֵין־לוֹ סְנַפִּיר
וְקַשְׂקֶשֶׂת לֹא תֹאכֵלוּ טָמֵא הוּא
לָכֶם׃ ס יא כָּל־צִפּוֹר טְהֹרָה
תֹּאכֵלוּ׃ יב וְזֶה אֲשֶׁר לֹא־תֹאכְלוּ
מֵהֶם הַנֶּשֶׁר וְהַפֶּרֶס וְהָעָזְנִיָּה׃
יג וְהָרָאָה וְאֶת־הָאַיָּה וְהַדַּיָּה
לְמִינָהּ׃ יד וְאֵת כָּל־עֹרֵב לְמִינוֹ׃
טו וְאֵת בַּת הַיַּעֲנָה וְאֶת־הַתַּחְמָס
וְאֶת־הַשָּׁחַף וְאֶת־הַנֵּץ לְמִינֵהוּ׃ טז אֶת־הַכּוֹס
וְאֶת־הַיַּנְשׁוּף וְהַתִּנְשָׁמֶת׃ יז וְהַקָּאָת וְאֶת־

אונקלוס

וְקַלְפִּין תֵּיכְלוּן׃ י וְכֹל דִּי
לֵית לֵהּ צִיצִין וְקַלְפִּין לָא
תֵיכְלוּן מְסָאָב הוּא לְכוֹן׃
יא כָּל צִפַּר דַּכְיָא תֵּיכְלוּן׃
יב וְדֵין דִּי לָא תֵיכְלוּן
מִנְהוֹן נִשְׁרָא וְעַר וְעַזְיָא׃
יג וּבַת כַּנְפָא וְטָרְפִיתָא
וְדַיְתָא לִזְנַהּ׃ יד וְיָת כָּל
עָרְבָא לִזְנֵהּ׃ טו וְיָת בַּת
נַעֲמִיתָא וְצִיצָא וְצִפַּר
שַׁחְפָּא וְנָצָא לִזְנוֹהִי׃
טז וְקַדְיָא וְקִפּוֹפָא וּבַוְתָא׃
יז וְקָתָא וִירַקְרְקָא וְשָׁלֵי

רש"י

כ"ס טז*) : (יא) כל צפור טהורה תאכלו. להתיר משולחת שבמצורע יז) : (יב) וזה אשר לא תאכלו מהם. לאסור את השחוטה יח) : (יג) והראה ואת האיה וגו'. היא ראה היא איה היא דיה יט) ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ולמה הזהירך בכל שמותיה שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק שלא יהא האוסרה קורא אותה ראה והבא להתיר אומר זו דיה שמה או איה שמה וזו לא אסר הכתוב. ובעופות פרט לך הטמאים ללמד דהעופות טהורים מרובים על הטמאים לפיכך פרט את המועט ס): התנשמת. קלב"א שורי"ץ (פעלדמאז) כ): (יז) שלך. השולה דגים מן הים כא):

אבן עזרא

פירשתיו (יד): יא כל צפור טהורה תאכלו. הנה צפור שם כלל (טו), ותור וגוזל על השני מינין שהם תחת צפור (טז), וכן דיה ואיה תחת דאה (יז), כי עתה הוסיף לבאר:

יהל אור

קאהה: (יד) ויקרא (יא ט): (טו) וכן פי' הא' ז"ל (בראש' ז יד) צפור שם כלל לאשר יש לו כנף: (טז) והבא"י כתב שב"ל "ותור וגוזל שני מינים הם תחת צפור" וכן כתב הא' ז"ל (בראש' טו י) על ואת הצפור לא בתר, "התור והגוזל, כי צפור שם כלל" עיין ביאורי שם: (יז) פי' בויקרא (יא יד) כתוב, ואת הדאה ואת האיה, וכאן כתיב, ואת הראה ואיה ודיה, הרי דאה שאמר שם הוא שם כולל לראה ודיה, נמצא שהם ג' מינין, ראה, איה, ודיה, ושם הכולל הוא דאה, ועיין מבין שפה, להשפה ברורה (אות קד), שיגרוס כאן "וכן דיה ודאה תחת ראה":

קרני אור

מין אחד מן הצאן נקרא שה, בין מן הכשבים ובין מן העזים בין זכר בין נקבה, מין הכשבים נקרא כבש וכבשה כשהם קטנים. ואיל ורחל כשהם גדולים (רחלים מאתים ואילים עשרים בראשית לב טו) וכשב וכשבה בין גדולים בין קטנים (לפיכך אומרים תמיד כבשים בני שנה, ולא גם פעם אחת כשבים בני שנה) מין העזים נקרא גדי וגדיה כשהם קטנים. תיש ועז כשהם גדולים (עזים מאתים ותישים עשרים, שם שם) ושעיר ושעירה בין גדולים בין קטנים (שד"ל) ובמסורה כל אורייתא כבש כבשים, בי"ת קודם לשי"ן בר מן תרביסר בלישנא דקדם שי"ן לבי"ת שהם מכוון בלשנא דכשב וכשה (ויקרא ג ז, שם ד לה, שם ז כג, שם יז ג, שם כב כז, במד' יח יז) ושבעה בלשנא דכשבים וכשה (בראש' ל לב, שם שם לג, שם שם לה, גם שם מ, ויקרא א י, שם כב יט, דבר' יד ד), ואחד, כשבה (ויקרא ה ו) ועיין התוס"מ ויקרא (סי' קעח):

מקורי רש"י

טז*) ספרי, ועיין חולין קי"ג א', מדרש אגדה: יז) ספרי, קדושין כ"ז א', חולין ק"מ א', ילקוט תתכ"א: יח) ספרי, קדושין כ"ז א', ילקוט שם: יט) חולין ס"ג ב', מדרש אגדה: כ) עיין רש"י ויקרא י"א י"ח: כא) חולין ס"ג ב', עיין רש"י ויקרא י"א י"ז ובבאורי שם:

מנחת יהודה

ס) משא"כ בבהמה וחיה שפרט את הטהורים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הָרָחָמָה וְאֶת־הַשָּׁלָךְ׃ יח וְהַחֲסִידָה
וְהָאֲנָפָה לְמִינָהּ וְהַדּוּכִיפַת
וְהָעֲטַלֵּף׃ יט וְכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף טָמֵא
הוּא לָכֶם לֹא יֵאָכֵלוּ׃ כ כָּל־עוֹף
טָהוֹר תֹּאכֵלוּ׃ כא לֹא תֹאכְלוּ כָל־
נְבֵלָה לַגֵּר אֲשֶׁר־בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה
וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ
אַתָּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תְבַשֵּׁל
גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ חמישי כב עַשֵּׂר
תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל־תְּבוּאַת זַרְעֶךָ

אונקלוס

נוּנָא׃ יח וְחַוָּרִיתָא וְאִבּוּ
לִזְנַהּ וְנַגַּר טוּרָא
וַעֲטַלֵּפָא׃ יט וְכֹל רִחֲשָׁא
דְעוֹפָא מְסָאַב הוּא לְכוֹן
לָא יִתְאַכְלוּן׃ כ כָּל עוֹפָא
דְכֵי תֵּיכְלוּן׃ כא לָא
תֵיכְלוּן כָּל נְבִילָא לְתוֹתָב
עָרֵל דִי בְקִרְוָךְ תִּתְּנִנַּהּ
וְיֵיכְלִנַּהּ אוֹ תְזַבְּנִנַּהּ לְבַר
עַמְמִין אֲרֵי עַם קַדִּישׁ אַתְּ
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תֵיכוּל
בְּשַׂר בַּחֲלָב׃ כב עַשָּׂרָא
תְּעַשַּׂר יָת כָּל עֲלָלַת
זַרְעָךְ דְיִפּוֹק חַקְלָא שַׁתָּא

אבן עזרא

כ כל עוף טהור. כארבה (יח): כא לא תאכלו כל נבלה. שהעוף ומהבהמה (יט): לגר אשר בשעריך. ואינו מתיהד (כ), כאשר פירשתי (כא), או מכור לנכרי שאינו דר בארצך (כב), וטעם הסמך לא תבשל גדי כי הוא בשר (כג), וכבר פירשתיו (כד) [ג]: כב עשר תעשר. ונסמכה זאת הפרשה כי אסור לאכול כל עוף טמא, ובהמה טמאה ונבלה, והנה בבשר (כה), ובדגן אסור לאכול ההקדש כי אם במקום הנבחר (כו):

רש״י

(יח) דוכיפת. הוא תרנגול הבר ובלע״ז הרופ״א (אויערהאן) וכרבלתו כפולה כב): (יט) שרץ העוף. הם הנמוכים הרוחשים על הארץ כגון זבובים ולרעים וחגבים טמאים הם קרויים שרץ כג): (כ) כל עוף טהור תאכלו. ולא את הטמא כד) בא ליתן עשה על לא תעשה וכן בבהמה אותה תאכלו ולא בהמה טמאה ולאו הבא מכלל עשה עשה לעבור עליהם בעשה ולא תעשה: (כא) לגר אשר בשעריך. גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד עבודת כוכבים ואוכל נבלות כה): כי עם קדוש אתה לה׳. קדש את עצמך במותר לך כו) דברים המותרים ואחרים נוהגים בהם איסור אל תתירם בפניהם י) כז): לא תבשל גדי. שלשה פעמים פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה יא) כח): לא תבשל גדי וגו׳: (כב) עשר תעשר. מה ענין זה אצל זה כט)

קרני אור

[ג] והיטיב לדבר בזה ר״י ן׳ גנאח (הרקמה צד 184) „משם שנאמר במלה והמפך בה וזולתה" וז״ל „ויש שמדברים בלשון המיוחד ומפלם בו הכלל ג״כ על כל פנים אחרים זולתי מה שזכרנו, והוא שיבואו בו הדבר על הרוב שבפנים אשר יבוא עליהם ומניחם זכר המעט, ומזה מה שאמר הכתוב, „איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה" (דברים כג יא) והקרי יש שיהיה ביום, וחיוב עליו מה שהוא חייב עליו בלילה אך בעבור שרוב מה שיקרה בלילה הובא עליו, והדין בהם אחד, וכמוהו ובשר בשדה טרפה (שמות כב, ל) ואפשר שתהיה הטרפה בזולת השדה, ועוד כל אלמנה ויתום לא תענון (שם כב כא) ואסור ענוי בזולת האלמנה והיתום כאסור ענוי שני אלה, וכו׳ ומזה אמרו לא תבשל גדי בחלב אמו, והוא הדין לכבש ולשאר מיני ועוף כאשר

יהל אור

(יח) שהשבו בויקרא (יא כב): (יט) אבל לא מן הדג: (כ) הוא הגר הגר בא״י שקבל עליו שלא לעבוד ע״ז: (כא) שמות (כב כ): (כב) ומפני, זה נקרא נכרי: (כג) ואיננו מגד, כדעת חסרי הדעת שהביא (שמות כג יט): (כד) שמות שם: (כה) והנה זה האזהרה והצווי היה בבשר: (כו) וכן פי׳ החזקוני, לפי

מנחת יהודה

י) ופי׳ הראב״ד, כגון הך נבלה דשריא בהנאה כדכתיב בה אי מכור לנכרי, ואחרים נהגו שלא למוכרת אי אתה רשאי להתירה בפניהם: יא) ומדרש הזה הוציא

מקורי רש״י

כב) עיין רש״י ויקרא י״א י״ט ובנאמורי שם: כג) עיין רש״ר ויקרא י״א כ׳ ובנאמורי שם: כד) עיין ספרי: כה) ספרי, ועיין רש״י ויקרא כ״ה ל״ה, מדרש אגדה: כו) ספרי, יבמות כ׳ א׳: כז) ספרי, פסחים נ׳, ב׳, נדרים ט״ו א׳, מגילה ה׳ ב׳: כח) ספרי, חולין קי״ג א׳: כט) תנחומא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בִּשְׁתָּא׃ כג וְתֵיכוּל קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן
מַעֲשַׂר עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ
וּמִשְׁחָךְ וּבְכוֹרֵי תוֹרָךְ
וְעָנָךְ בְּדִיל דְּתֵילַף
לְמִדְחַל קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל

הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה׃ כג וְאָכַלְתָּ
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
יִבְחַר לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם מַעְשַׂר דְּגָנְךָ
תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֹת בְּקָרְךָ
וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לְיִרְאָה אֶת־

רש"י

אמר להם הקב"ה לישראל לא תגרמו לי לבשל גדיים של תבואה עד שהן במעי אמותיהן שאם אין אתם מעשרים מעשרות כראוי כשהוא סמוך להתבשל אני מוליא רוח קדים והיא משדפתן כט*) שנאמר ושדפה לפני קמה ל) וכן לענין בכורים יב): **שנה שנה.** מכאן שאין מעשרין מן החדש על הישן יג) לא): (כג) **ואכלת וגו'.** זה מעשר שני שכבר למדנו ליתן מעשר ראשון ללוים שנאמר כי תקחו מאת בני ישראל וגו' לב) ונתן להם

אבן עזרא

היוצא השדה שנה שנה, אמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע, כי היא דבק עם זרעך והטעם הזרע שהוצאת אל השדה (כז), ו[ל]פי דעתי שהוא כפשוטו, וטעמו על התבואה מה שיוצאת השדה (כח), ואם יטען טוען כי הכתוב אמר היוצא והוא מהפעלים שאינם יוצאים לאחרים (כט), הראינו לו „העיר היוצאת אלף" (עמוס ה ג) (ל), והעד תשאיר מאה (לא), וחז"ל אמרו שהוא מעשר שני (לב) [ד], ודע אם תחל ממעל הנה האחד ראש, ואם ממטה הנה העשירי (לג) וזה סוד הבכור והמעשר, ודע כי האחד איננו בחשבון, וכן העשירי כי הוא כנגד האחד, כי הוא ראש למחברת השנית וסוף למחברת הראשונה (לד), וכל שרש בחשבון (לה), סמוך אליו (לו) מפניו ומאחריו (לז), ובעבור היות האחד והעשרה עיקריים והאמצעיים חמשה וששה הם הנקראים עגולים (לח) על כן אותיות הנח הם אלה הארבעה (לט), ומהם אותיות השם הנכבד והנורא (מ): **כג ובכורות בקרך.** יאכלם מי שהוא ראוי לאכלם כאשר פירשתי (מא) [ה]: **למען תלמד.** הטעם כי כאשר תלך אל מקום הכבוד שם ילמדוך וטעם

יהל אור

שאסר למעלה אכילת הטומאה בא אחריו לאסור לאכול בכשר, וכדגן ותירוש ויצהר הקדוש רק במקום הנבחר: (כז) לזרוע צריך אתה לעשר, ופי' היוצא פועל עומד: (כח) פי' התבואה היוצא מן השדה: (כט) והוא פועל עומד: (ל) ופי' הה' ז"ל שם „היוצאת" פועל עומד, ואל תתמה על בני יצאוני ואינם (ירמיה י כ) כי פירושו יצאו ממני (פי' והוא עומד, כן הפי' היוצאת אלף, עיר היוצא ממנה אלף כשארה מאה) או תהיה זאת המלה כמלת שב (פי' כמו ושב ה' אלהיך את שבותך (למטה ל, ג) פי' יוצא, ושב ורפא לו (ישעי' ו י) עומד) שהיא במקומות עומדת, ובמקומות יוצאה (וכן כאן הוא יוצא): (לא) וכן כתב הה' ז"ל שם והוצרכתי לומר ככה (פי' שהוא יוצא) בעבור מלה תשאיר (פי' שהוא יוצא, א"כ גם היוצאת כמוה): (לב) ופי' אחר שהוצאת מעשר ראשון ללוי, תעשר מעשר שני לעצמך ותעלה ותאכלנו בירושלים: (לג) דעת הה' ז"ל כאן על הגלגלים הנאצלים מאתו ית', וכ"ה (שמות ג טו) כפי' הה' ז"ל וז"ל „והנה עשר ספירות כמספר אצבעות, חמש כנגד חמש, וככה הגלגלים תשעה, שהם גופות נכבדות עומדות, והעשירי שהוא קדש נקרא כן, בעבור שכחו בכל כסא הכבוד, והוא התקיף וכל הגופות מקיף", ועיין ביאורי שם מה שהארכתי בזה, ותבין כל האמור פה, כי אין להכפיל הבאור הרחב מה שכתוב שם: (לד) פי' למחברת האחדים: (לה) פי' כל אחד מהפתותים מהעשרה שרש למספר עשרה שהוא סך חשבון: (לו) פי' למספר עשרה: (לז) ר"ל מן א עד יו"ד הוא מפניו, ומן יא עד עשרים הוא מאחריו: (לח) כמו קו העיגול שנעוץ ראשו בסופו, כן המספרים האלה נעוץ ראשם בסופם: (לט) והם אותיות אהוי: (מ) עיין פי' הה' ז"ל (שמות ג טו, ויקרא כז לב): (מא) לעיל

קרני אור

שתרגום מוכיח (לא תיכלון בשר בחלב): [ד] עיין ברמב"ן מה שהאריך לבאר בענין המעשרות: [ה] דע כי שהבכור יש בו קדושה לעולם, ואפילו בוס"ו במו"ל קדושה יש בו,

מקורי רש"י

כט*) עיין פסי"ר פכ"ה פי' עשר תעשר, מדרש אגדה, ילקוט תתנ"ה: ל) מ"ב י"ט כ"ו: לא) ספרי, ילקוט תתנ"ד: לב) במד' י"ח כ"ו:

מנחת יהודה

אותו משלת גדי, אבל הלאו עצמו, אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול (רמב"ן): יב) דכתיב בהו ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, לא תבשל גדי (שמות כ"ג י"ט) הוא נ"ב על הדרך הזה: יג) וח"ת מן הישן על החדש:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יהוה אלהיך כל־הימים: כד וכי־
ירבה ממך הדרך כי לא תוכל
שאתו כי־ירחק ממך המקום אשר
יבחר יהוה אלהיך לשום שמו שם
כי יברכך יהוה אלהיך: כה ונתתה
בכסף וצרת הכסף בידך והלכת
אל־המקום אשר יבחר יהוה
אלהיך בו: כו ונתתה הכסף בכל
אשר־תאוה נפשך בבקר ובצאן
וביין ובשכר ובכל אשר תשאלך
נפשך ואכלת שם לפני יהוה אלהיך ושמחת
אתה וביתך: כז והלוי אשר־בשעריך לא תעזבנו

אונקלוס

יומיא: כד וארי יסגי מנך ארחא ארי לא תכול למטלה ארי יתרחק מנך אתרא די יתרעי יי אלהך לאשראה שכנתה תמן ארי יברכנך יי אלהך:
כה ותתן בכספא ותצור כספא בידך ותהך לאתרא די יתרעי יי אלהך בה:
כו ותתן כספא בכל די יתרעי נפשך בתורי ובענא ובחמר חדת ועתיק ובכל די תשאלנך נפשך ותיכול תמן קדם יי אלהך ותחדי את ואנש ביתך:
כז וליואה

אבן עזרא

שנית (מב) להיות למען תלמד כטעם, עגלה מלומדה (הושע י יא), והטעם רגילות (מג), והוא הישר בעיני: כה ונתת בכסף. שב אל המעשר (מד): בידך. שהוא מופקד בידך (מה): כו ובשכר. העשוי מדבש ומתמרים מחטה ושעורים: אשר תשאלך. פירות (מו): אתה וביתך. אתה ובניך חיוב וביתך רשות (מז), כי מצות שלש פעמים על הזכרים (מח) והאשה ההולכת למקום הנבחר כנשי אלקנה (מט), יש להן שכר (נ): כז והלוי אשר בשעריך. והטעם על בית הלוי, שאתה מקבל שכר שלא תעזבנו (נא) רק תתן לו כפי מתנת ידך, יחקרוב כי על

רש"י

רשות לאכלו בכל מקום שנאמר ואכלתם אותו בכל מקום לג) על כרחך זה מעשר אחר הוא יד) לד): (כד) כי יברכך שתהא התבואה מרובה לשאת: (כו) בכל אשר תאוה נפשך. כלל לד*): בבקר ובצאן וביין ובשכר. פרט: ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל מה הפרט מפורש ולד ולדות הארץ טו) וראוי למאכל אדם וכו' טו) לה): (כז) והלוי וגו' לא תעזבנו מליתן לו

קרני אור

ואינו נגזז ולא נעבד ואסור לאכלו אלא במומו, ווס שלא כדעת הרמב"ם ז"ל שכתב בכור בעל מום שנשחט אין מנוחו טוענת אלא בא"י, וכבר תפש הראב"ד עליו בהשגותיו·

יהל אור

(יב יז): (מב) ויש נ"א שני: (מג) וכן פי' החזקוני תהי רגיל, כמו עגלה מלומדה, שכשתעלה לרגל לאכול מעש"נ שלך, ותראה כהנים בעבודתם ולוים בשירם, וישראל במעמדם, וסנהדרין יושבין ודנין דינים ישרים, ומורים הוראות שמשם הוראה יוצאה לכל ישראל, ותירא את השם: (מד) פי' על המעשר שני: (מה) כאמרו וצרת הכסף בידך, תראה שיהיו מופקדים היטב בידיך וכמו שביאר הרדי"א שיזהר בשמירתו מאוד שלא יאבד ממנו: (מו) וכ"ה (ספרי) שפי' על משביעי אכילה ושתיה: (מז) וכד"ק אתה חיוב וביתך רשות: (מח) כמ"ש שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך (שמות כג יז): (מט) חנה ופנינה (ש"א א ב): (נ) אף שהוא רשות: (נא) וכן כתוב (למעלה

מנחת יהודה

יד) והוא מעשר שני: טו) פי' שנבראו מן הארץ במעשה בראשית: טז) זו אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת

מקורי רש"י

לג) שם שם ל"א: לד) מדרש אגדה: לד*) ספרא מי"ג מדות, עירובין כ"ז ב': לה) עירובין כ"ג ב', מדרש אגדה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּי אֵין לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ׃
ס כח מִקְצֵה ׀ שָׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא
אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה
הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כט וּבָא
הַלֵּוִי כִּי אֵין־לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה עִמָּךְ
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבֵעוּ לְמַעַן
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֵׂה

אונקלוס

די בקרויך לא תשבקניה
ארי לית ליה חלק ואחסנא
עמך: כח מסוף תלת שנין
תפק ית כל מעשר
עללתך בשתא ההיא
ותצנע בקרויך: כט וייתי
ליואה ארי לית ליה חלק
ואחסנא עמך וגיורא
ויתמא וארמלא די
בקרויך וייכלון וישבעון
בדיל די יברכנך יי אלהך
בכל עובדי ידך די

רש"י

מעשר ראשון יז) : כי אין לו חלק ונחלה עמך. יצאו לקט שכחה ופאה והפקר שאף הוא יש לו חלק עמך בהן כמוך ואין חייבין במעשר לה*) : (כח) מקצה שלש שנים. בא ולמד שאם השהה מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה לשנה שלישית שיבערם מן הבית בשלישית לו) : (כט) ובא הלוי. ויטול מעשר ראשון : והגר והיתום. ויטלו מעשר שני יח) שהוא של עני של שנה זו ולא תאכלנו אתה בירושלים כדרך שנזקקת לאכול מעשר שני של שתי שנים יט) : ואכלו ושבעו. תן

אבן עזרא

המעשר הראשון ידבר (נב), בעבור שהזכיר מעשר שני אמר לא תחשוב כי תצא ידי חובה במעשר השני לבדו (נג) : וטעם אשר בשעריך. כי לאשר הוא בשערו יתן המעשר הראשון, ולא יאמר יהיה עמי ואני אוליכנו ללוי אחר (נד), או כבר נתתיו : כח מקצה שלש שנים. זה מעשר שלישי (נה) ולא יוציא בשנה הזאת מעשר שני (נו) [ו] ויש אומרים כי יוציא שלשתם (נז) והמכחישים אמרו כי מצות עשר תעשר הוא המעשר הראשון (נז*) : וטעם וצרת הכסף בידך. עם הלוי ידבר (נח), וכן ובכורות בקרך עם הכהן ידבר, ואין שם מעשר שני רק זה שהוא לשלש שנים (נט) : מקצה. תחלה, וזה של שלש שנים יקרא מעשר עני (ס), ואנחנו נסמוך על קבלת אבותינו (סא) : וטעם מקץ שבע שנים תעשה שמטה. בתחלת השנה כאשר פירשתי (סב), והעד הקהל את העם (למטה לא יב) (סג),

יהל אור | קרני אור

יב יט) השמר לך פן תעזוב את הלוי : (נב) שיתן לו (רב"ם) : [ו] וכנס שמעשר השני שם נשנה השלישית מעשר ראשון : (נג) אם לא יספיק לו : (נד) לכן יגוה יקרא מעשר עני, לפי שהוא לעניים ואינו לבעלים, ובשתי על הלוי אשר בשערו : (נה) זה מעשר עני, ונקרא מעשר עני לפי שהוא לעניים ולא לבעלים : (נו) כי שתי שנים הראשונים יוציא מעשר שני, ובשנה השלישית יפריש מעשר עני : (נז) דעת היש אומרים הוא מבעלי המקרא, יש שאומרים שבשנה ראשונה ושנית נותן שתי מעשרות ובשלישית מוציא שלש מעשרות הוספת מעשר עני, וכ"ה המבחר לר"א הראשון כתר תורה לר"א האחרון: (נז*) עיין אות ס' : (נח) כל זה לפי דעת המכחישים, והנה גם בעלי המקרא לא הסכימו ע"ז, וכ"ה (כתר תורה) ולא תאבה לשמוע למאמר האומר, כי מאמר עשר תעשר מעשר לוי כי הלויט מחזירי גרנות ומה טעם וצרת הכסף להיות אמור ללוי : (נט) כל זה הוא דעת המכחישים : (ס) וגם זה הוא דעת המכחישים שבשתי שנים הראשונים לא היה רק מעשר אחד, ובשלישית היה גם מעשר עני : (סא) שבשתי שנים הראשונים הי' מעשר ראשון ושני, ובשלישית הוסיפו מעשר עני : (סב) למטה (לא י), כי לשון מקץ מתחלת שבע שנים, לפי שכל דבר יש לו שתי קצוות, כענין שכתוב (שמות כו כח) מן הקצה אל הקצה, והתחלה והסוף כל אחד יקרא קצה : (סג) וזה היה בחג הסוכות בתחלת

מקורי רש"י

מגדם, פס"ז : לה*) ספרי, סלם פ"א מ"ג : לו) עיין בחן, כלל ופרט וכלל, אי אתה דן אלא כעין הפרט :
רש"י למטה כ"ו י"ב, ספרי, מדרש הגדם :

מנחת יהודה

ים) וכן כתוב (למטה פ' כ"ח כ"ט) מקצה שלש שנים וגו' ובא הלוי וגו' : יח) פי' במקום מעשר שני של כל שנה תאכל לבעליו בירושלים : יט) וכן תתנהג בכל שש"ה של שמיטה :

פי'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה׃ ס ששי טו א מִקֵּץ
שֶֽׁבַע־שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה׃
ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־
בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ
לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו כִּי־
קָרָא שְׁמִטָּה לַיהוָה׃ ג אֶת־הַנָּכְרִי
תִּגֹּשׂ וַאֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ אֶת־אָחִיךָ
תַּשְׁמֵט יָדֶךָ׃ ד אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה־
בְּךָ אֶבְיוֹן כִּי־בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ יְהוָה

אונקלוס

תַּעֲבֵד׃ א מִסּוֹף שְׁבַע
שְׁנִין תַּעֲבֵד שְׁמִטְּתָא׃
ב וְדֵין פִּתְגָם שְׁמִטְּתָא
דְּתַשְׁמֵט כָּל גְּבַר מָרֵי
רְשׁוּ דִּי יַרְשֵׁי בְּחַבְרֵהּ לָא
יִתְבַּע מִן חַבְרֵהּ וּמִן
אֲחוּהִי אֲרֵי קְרָא שְׁמִטְּתָא
קֳדָם יְיָ׃ ג מִן בַּר עַמְמִין
תִּתְבַּע וְדִי יְהֵא לָךְ עִם
אָחוּךְ תַּשְׁמֵט יְדָךְ׃
ד לְחוֹד אֲרֵי לָא יְהֵי בָךְ
מִסְכֵּנָא אֲרֵי בָרְכָא
יְבָרְכִנָּךְ יְיָ בְּאַרְעָא דִּי יְיָ

אבן עזרא

ונדבקה זאת הפרשה בעבור שאמר כי מעשר עני הוא ללוי ולגר וליתום ולאלמנה, אמר וכן דבר השמטה (סד), והטעם כמו „שמטוה" (מ"ב ט לג) והניחוה ותפול (סה): ב משה. במשקל מטה והוא שם לפי דעתי (סו) ולפי דעת רבים הוא פועל ובעל (סז), כמו „והחכמה תחיה בעליה" (קהלת ז יב), את נפש בעליו יקח (משלי א יט), והטעם מי שהדבר ברשותו (סח): ישה. פועל יוצא, והלוקח יקרא נושה בו (סט): יגש. ילחץ כמו, וכל עצביכם תנגושו (ישעי' נח ג), והנה נראה הנו"ן בפעלי העתיד מבעלי הנו"ן (ע): שמטה לה'. לכבוד השם שנתן לו הממון (עא) וטעם הסמך המלה לשם (עב), בעבור, שבת היא לה' (ויקרא כה ב ד) (עג): ג את הנכרי תגוש. רשות (עד): ד אפס. הטעם דע כי

רש"י

להם כדי שביעה לז) מכאן אמרו אין פוחתין לעני בגורן וכו' לח) ואתה הולך לירושלים למעשר של שנה ראשונה ושנייה שהשהית ומתודה בערתי הקודש מן הבית לט) כמו שמפורש בכי תכלה לעשר מ): (א) מקץ שבע שנים. יכול שבע שנים לכל מלוה ומלוה א) ת"ל קרבה שנת השבע ב) ואם אתה אומר ז' שנים לכל מלוה ומלוה להלואת כל אחד ואחד היאך היא קרבה הא למדת ז' שנים למנין השמיטות: (ב) שמוט כל בעל משה ידו. שמוט את ידו של כל בעל משה כ): (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון. ולהלן הוא אומר ג) כי לא יחדל

יהל אור

השאה: (סד) בא ולמד על השמיטה כך: (סה) נ"ל הניחוה ותפול, בלא וי"ו, ופי' כשראה יהוא את איזבל בחלון אמר להסריסים שהיו שם „שמטוה" שפי' הניחוה ועזבוה ותפול, כי מלת שמיטה לשון עזיבה והנחה: (סו) ושרשו נשה, והסר נו"ן השרש, כמו מטה משפט גר יתום (למשה כז יט) שרשו נטה: (סז) כי המשה הוא המלוה, הוא פועל ובעל הממון שהיא מקודש ברשותו: (סח) נקרא בעל: (סט) פי' הלוקח ממנו משכון על מעותיו שנתן יקרא נושה בו, ודעת הא' ז"ל כי מלוה יקרא הנותן בלי משכון, ונושה יקרא הנותן על משכון, עיין פי' הא' ז"ל לשעי' כד ב): (ע) כי השלם יגנוש, ומה שכתוב כאן יגוש, הוא חסר הנו"ן: (עא) ויקיים בזה מצות השם שנתן לו בממון: (עב) באמרו שמטה לה', והוא רק שמטה לארץ או לבעל משה: (עג) האמור אצל שמיטה, ע"כ אמר כאן ג"כ שמטה לה': (עד) וכן דעת הרמב"ן

מנחת יהודה

כ) פי' דלא יתכן לומר כפי מצב הכתוב, דא"כ אשר ישה ברעהו לא יהיה לו חבור, אבל עכשיו דפירוש שמוט ידו של כל בעל משה קאי שפיר עליו אשר ישה (גור אריה) ובס' הזכרון יש נוסח „שמוט את ידו של כל בעל משה, וכן הוא אומר למטה תשמט ידך" וכתב הז"ל, שכן הוא בכמה כ"י, וכן יש נוסח בס' הזכרון על פ' ג' „ואשר יהיה לך את אחיך", ולא של אחיך בידך, שהמלות על משכון אין השביעית משמטתו, ועוד דורש רבותינו

מקורי רש"י

לז) ספרי, מדרש אגדה: לח) ספרי: לט) למטה כ"ו י"ג: מ) שם שם י"ב: א) ספרי, פס"ז: ב) פסוק ט' ג) עיין ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא
לְמֵירְתַהּ׃ ה לְחוֹד אִם
קַבָּלָא תְקַבֵּל לְמֵימְרָא
דַּייָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר לְמֶעְבַּד
יָת כָּל תַּפְקֶדְתָּא הָדָא דִּי
אֲנָא מְפַקֵּיד יוֹמָא דֵין׃
ו אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בָּרְכָךְ כְּמָא
דִּי מַלִּיל לָךְ וְתוֹזֵיף
לְעַמְמִין סַגִּיאִין וְאַתְּ לָא
תְּיזוּף וְתִשְׁלוֹט בְּעַמְמִין
סַגִּיאִין וּבָךְ לָא יִשְׁלְטוּן׃
ז אֲרֵי יְהֵא בָךְ מִסְכֵּנָא חַד
מֵאַחָיךְ בַּחֲדָא מִקִּרְוָיךְ
בְּאַרְעָךְ דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב

בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן־לְךָ
נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ׃ ה רַק אִם־שָׁמוֹעַ
תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ו כִּי־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ
וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא
תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ
לֹא יִמְשֹׁלוּ׃ ס ז כִּי־יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן
מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא תְאַמֵּץ אֶת־לְבָבְךָ וְלֹא

רש"י

אביון ד) אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום אביונים באחרים ולא בכם וכשאין אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכם. אביון דל מעני ולשון אביון שהוא תאב לכל דבר ה): (ה) רק אם שמוע תשמע. אז לא יהיה בך אביון: שמוע תשמע. שמע קמעא משמיעין אותו הרבה ו): (ו) כאשר דבר לך. והיכן דבר ז) ברוך אתה בעיר ח): והעבטת. כל לשון הלואה כשנופל על המלוה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר ועבטת היה נופל על הלוה כא) כמו ולוית כב): והעבטת גוים. יכול שתהא לוה מזה ומלוה לזה ט) ת"ל ואתה לא תעבוט: ומשלת בגוים רבים. יכול עובדי כוכבים אחרים מושלים עליך י) ת"ל ובך לא ימשולו: (ז) כי יהיה בך אביון. התאב תאב קודם כג) יא):

אבן עזרא

זה שצויתיך שלא תגוש את אחיך אין צורך אם היו כל ישראל או רובם שומעים בקול השם אז לא יהיה בך אביון שהוא צריך להיותך מלוה אותו (עה), רק כלכם תעבטו גוים רבים והטעם תקחו עבוטו שהוא משכון בעבור ממון שתתן לו שהוא צריך אליו לסחור בו: ו ומשלת, ובהיותכם ישרים תהיו עוד מושלים על הנכרים, רק המצוה כי יהיה בך אביון (עו) על כן אמר כי לא יחדל אביון (פ' יא), כי יודע כי יבא דור שלא יהיה רובו זכאי (עז): ז לא תאמץ את לבבך. לדבר על לבו דברים טובים (עח): תקפוץ. תסגור (עט), ובן קפצה פיה (איוב ה טז),

יהל אור

בס' המלות: (עה) כי כולם יהיו עשירים לא יצטרך אחד מהם להלוות את חבירו: (עו) פי' שיגרום החטא שיהיה בך אביון: (עז) וכמו שאמר, כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון (דברים לא כט): (עח) כדי לנחמו: (עט) וכ"ה הנחת שם קפץ לרש"פ, על הגמלום והקמילה, בדבר שעשוי להתרחב ולהתגמלם,

מקורי רש"י

ד) פ' י"א: ה) עיין תנחומא ב' בסר אות ו', ויק"ר פל"ד אות ו', ועיין ב"מ קי"א ב', ועיין רש"י שמות כ"ג ו': ו) ספרי: ז) ספרי: ח) למטה כ"ח ג': ט) ספרי: י) ספרי: יא) ספרי, פס"ז:

מנחת יהודה

רבותינו, את אחיך תשמט ידיך, ולא המוסר שטרותיו לבי"ד: כא) הלוקח את ההלואה: כב) אבל והעבטת בהפעיל נאמר על המלוה אשר הוא נותן את ההלואה ללוה: כג) דאם הוא תאב קודם לשאינו תאב:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

תִקְפֹּץ אֶת־יָדְךָ מֵאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן׃
ח כִּי־פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לוֹ וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ דֵּי מַחְסֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ׃
ט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְלִיַּעַל לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן

אונקלוס

לָךְ לָא תְתַקֵּף יָת לִבָּךְ וְלָא תִקְפּוֹץ יָת יְדָךְ מֵאֲחוּךְ מִסְכֵּנָא׃
ח אֱלָא מִפְתַּח תִּפְתַּח יָת יְדָךְ לֵהּ וְאוֹזָפָא תוֹזְפִנֵּהּ כְּמִסַּת חֶסְרוֹנֵהּ דְּיֶחְסַר לֵהּ׃
ט אִסְתְּמַר לָךְ דִּלְמָא יְהֵי פִתְגָּם עִם לִבָּךְ בְּרַשַׁע לְמֵימַר קְרִיבָא שַׁתָּא שְׁבִיעֵתָא שַׁתָּא דִשְׁמִטְּתָא וְתַבְאֵשׁ עֵינָךְ

רש"י

מאחד אחיך. אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך כד) יב): שעריך. עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת יג): לא תאמץ. יש לך אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן לכך נאמר לא תאמץ יש לך אדם שפושט את ידו וקופצה לכך נאמר ולא תקפוץ יד): מאחיך האביון. אם לא תתן לו סופך להיות אחיו של אביון טו): (ח) פתח תפתח. אפילו כמה פעמים כה) טז): כי פתח תפתח. הרי כי משמש בלשון אלא כו): והעבט תעביטנו. אם לא רצה במתנה תן לו בהלואה יז): די מחסרו. ואי אתה מצווה להעשירו יח): אשר יחסר לו. אפילו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו יט): לו. זו אשה כז) כ) וכן הוא אומר אעשה לו עזר כנגדו כא): (ט) וקרא עליך. יכול מצוה כח) כב) ת"ל ולא

אבן עזרא

קפץ באף (תה' עז י), יקפצו מלכים פיהם (ישעי' נב טו) (פ), והוא פעל קל: האביון. יש אומרים שהוא מגזרת, ולא אבה (שמות י כז) (פא) כי הוא במשקל עליון וחביון והגיון שהשרש עלה, חבה, הגה, והטעם שהוא מתאוה לכל דבר בעבור חסרונו (פב) [ז]: ח פתח תפתח. שם הפעל (פג), וכל מקום שאיננו כתוב (פד), הוא דרך קצרה (פה), גם הדרש יפה (פו): את ידך לו. לאשר אין לו כלום (פז): והעבט תעביטנו. תתן לו משלך על עבוטו (פח), והנה תעביטנו תקח עבוטו (פט): ט בליעל. שם (צ), ויש אומרים שהיא מלה מורכבת (צא) כגון תפלה שלא יעל, ולא ינאל (צב), ולא יחיה [ח]: ורעה

קרני אור

שנים כמשכות אחריו יעשה כדת שנים הראשונים. ובשנה האחרת כדת השנה השלישית, ואז תבא שנת השמיטה, וכן אחר הלילה (רד"ק): [ז] וכדרז"ל (ב"מ קיא ב) אביון לא כסיף למתבעי, ופי' רש"י ז"ל לשון אביון שמוכה ואינו משיג מה שנפשו מתאוה לכל טוב: [ח] בליעל שם מורכב בלי יעל שהוא המשכה שלא תבואהו

יהל אור

ומזה ולא תקפוץ את ידך, שמאמץ את אצבעותיו שלא יפלוט מהם פרוטה לעני: (פ) שהפה יש ב כפלים ועשוי להתרחב ולהתאמץ, והפך רחב פי על אויבי (ש"א ב א): (פא) שעניינו החפץ והרצון: (פב) וכן אז"ל (ויק"ר פ' לד) אביון רואה דבר ואינו אוכל רואה דבר ואינו שותה: (פג) מקור: (פד) פי' שאיננו כתוב המקור, כמו תפתח ארץ (ישעי' מה ח) תפתח ידך (תה' קד כח): (פה) כי מן הראוי שיבוא המקור קודם הפעל: (פו) מה שאז"ל (ב"מ לא א) אפילו כמה פעמים וכן פי' רש"י ז"ל: (פז) לאשר אין לו שום דבר למשכנו: (פח) אם יש לו עבוט שהוא משכון, תתן לו על עבוטו: (פט) להלוות לו עליו: (צ) שם מפשט, ופי' דבר רשע: (צא) מן כל יעל: (צב) וכד"ק „ולא יגדל":

מנחת יהודה

כד) ומפרש מאחד מיוחד שבאחיך, דהיינו אחיך מן האב: כה) כי כל לשון פעול והוא הנקרא בפי המדקדקים לשון מקור או מצדר, הוא מורה על הדירת הענין ובלתי מוגבל בזמן: כו) בפ' זו יש ארבע „כי" שמשמשין בד' לשונות, כי יהיה בך אביון (פ' ז') לשון אם, כי פתוח תפתח, לשון אלא, כי בגלל הדבר הזה (פ' י') לשון דהא, כי לא יחדל אביון (פ' י"א) לשון שמא הוא, שמא לא תכשירו מעשיכם בכל הצורך (חזקוני): כז) שהאשה מיוחדת לו יותר מכל הקנינים: כח) פי' שמצוה על האביון לקרוא עליך:

מקורי רש"י

יב) ספרי, פס"ז: יג) ספרי: יד) ספרי, פס"ז: טו) ספרי: טז) ספרי: יז) עיין ספרי, כתובות ס"ז ב', ילקוט תהל"ז: יח) עיין ספרי שם, כתובות שם, פס"ז: יט) ספרי, כתובות שם, ילקוט שם, פס"ז: כ) ספרי, כתובות שם: כא) בראשית ב' י"ח: כב) ספרי, ועיין בתוס"מ סי' קל"ח:

פי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה בְךָ
חֵטְא׃ י נָתוֹן תִּתֵּן לוֹ וְלֹא־יֵרַע לְבָבְךָ
בְּתִתְּךָ לוֹ כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה
יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־מַעֲשֶׂךָ
וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ׃ יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל
אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי
מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־
יָדְךָ לְאָחִיךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ

אונקלוס

בְּאָחוּךְ מִסְכֵּנָא וְלָא תִתֵּין
לֵהּ וְיִקְרֵי עֲלָךְ קֳדָם יְיָ
וִיהֵי בָךְ חוֹבָא׃ י מִתַּן
תִּתֵּן לֵהּ וְלָא יִבְאַשׁ לִבָּךְ
בְּמִתְּנָךְ לֵהּ אֲרֵי בְּדִיל
פִּתְגָמָא הָדֵין יְבָרְכִנָּךְ יְיָ
אֱלָהָךְ בְּכָל עוֹבָדָךְ וּבְכֹל
אוֹשָׁטוּת יְדָךְ׃ יא אֲרֵי לָא
יִפְסוֹק מִסְכֵּנָא מִגּוֹ אַרְעָא
עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּדָךְ
לְמֵימַר מִפְתַּח תִּפְתַּח יָת
יְדָךְ לַאֲחוּךְ לְעַנְיָךְ

רש"י

יקרא כט) כג): והיה בך חטא. מכ"מ אפילו לא יקרא כד) א"כ למה נאמר וקרא עליך ממהר אני ליפרע ע"י הקורא יותר ממי שאינו קורא: (י) נתון תתן לו. אפילו מאה פעמים ל) כה): לו. בינו וביניך כו): כי בגלל הדבר. אפילו אמרת ליתן אתה נוטל שכר האמירה עם שכר המעשה כז): (יא) על כן. מפני כן: לאמר. עצה לטובתך אני משיאך לא) כח): לאחיך לעניך. לאיזה אח לעני לעניך ביו"ד אחד לשון עני אחד הוא אבל עניך בשני יודי"ן שני עניים לב):

אבן עזרא

עינך. כמו, ושבה אל בית אביה (ויקרא כב יג) (צג), והמלה מהשניים הנראים (צד): י בגלל. כמו סבה (צה), לבעבור סבב (ש"ב יד כ) (צו), כי הכל הוא בחלקים כחלק הכל שהוא הגוף (צז): נתון התתן. הטעם כי אם תתן לו יוסיף השם על ממונך (צח): יא כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. כאשר פרשתי (צט): לאחיך. הקרוב אליך בתחלה (ק): ולעניך. לעניי משפחתך (קא), ואביון ארצך קודם לאביון מקום אחר (קב), וטעם הדבק כי ימכר לך אחיך העברי בעבור השנים

יהל אור

(צג) וכוא פועל עבר, והוי"ו מהפכו לעתיד: (צד) מנחי ע"ן רוע, שוב, שרק שתי אותיות נראים והוי"ו נעלמת: (צה) ופי' בסבת: (צו) ופי' רש"י ז"ל שם לגלגל: (צז) ובד"ק "כי הכל בחלקים, הוא בחלק הכל שהוא הגוף" כי כל גוף מתחלק בכמותו אל חלקים, ויהיה כללו תלוי בחלקיו, שאם היה עולה על הלב העדר החלקים, היה מתחייב העדר הכלל, כמו שאדם שיתחייב העדרו מהעדר חלקיו, וכל מה שנסיה מהחלקים, לא יהיה מציאות הכלל סבה למציאות החלק, אבל מציאות החלקים סבה למציאות הכלל, וכן חלקי כל מורכב סבה אל המורכב, והנה הכלל הכולל המדינה, להיותה נחשבת כל בחלקים הוא, כי בקבוץ כל החלקים, ובהפזר אלה מאלה, והיותר מוסכמים להסכמה אחת יהיה נקראים בחלקי הכלל שהוא גוף, כלומר בדמיון החלקים שיש בגוף דבר שיהיה גוף, כי בהתקבץ חלקיו ונקשרים זה בזה הוא נקרא כל, וכבר דימו חכמי המחקר הקבוץ המדיני לגוף האדם שהוא מחוברים רבים, ויש מהם ראשים, ויש נטפלים להם וכל אבר ואבר צריך להעזר מחבירו, וכן הבהמה שבו: (צח) וזהו ענין הכפל לומר אם תתן יוסיף השם על ממונך ותתאר ותתן: (צט) לעיל ס' וי"ו: (ק) ולאו דוקא אחיך: (קא) ובד"ק "לעניים ממשפחתך": (קב) וכן פי' החזקוני:

קרני אור

אל המעלה והעלים בעלמות, וידמה שסיבה השמטה באה על המעשר עני אשר בשנה השלישית, כשתפסק בשנה הי' הקרובה לשמטה, שלא יאמר בעל

מקורי רש"י

כג) לשמה כ"ד ס"ו: כד) ספרי: כה) ספרי, פס"ז, מדרש מגדל: כו) ספרי: כז) ספרי, תוספתא פאה פ"ד: כח) ספרי:

מנחת יהודה

כט) פי' לשמה כ"ד ס"ו כתוב ולא תבוא עליו השמש וגו' ולא יקרא עליך אל ה', ופי' כדי שלא יקרא עליך אל ה', דבשבת רשות: ל) עיין לעיל אות כ"ח: (לא). עיין תכבת המקרא שכתב שהגי' הנכונה ברש"י "על כן, מפני כן, כלומר עצה לטובתך אני משיאך, שהרי בגלל הדבר הזה יברכך וגו'" והנה הכונה בזה שאין הכתוב נדרש לפניו, כי לא יחדל אביון וגו' על כן אני מצוך, אלא לפני פניו הוא נדרש מפני שיברכך ד' אלהיך כשתתן אנכי מצוך פתוח, ועצה טובה הוא זאת שאני נותן לך (הזכרון): (לב) ויפרש הכתוב לאחיך לעניך ולאבינך, ר"ל כ"א לפי כבודו, וכ"ה (ספרי): ובנ"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בארצך: ס יב כי־ימכר לך אחיך
העברי או העבריה ועבדך שש
שנים ובשנה השביעת תשלחנו
חפשי מעמך: יג וכי־תשלחנו
חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם:
יד העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך
ומיקבך אשר ברכך יהוה אלהיך
תתן־לו: טו וזכרת כי עבד היית
בארץ מצרים ויפדך יהוה אלהיך
על־כן אנכי מצוך את־הדבר
הזה היום: טז והיה כי־יאמר אליך
לא אצא מעמך כי אהבך ואת־

אונקלוס

ולמסכנך בארעך: יב ארי
יזדבן לך אחוך בר
ישראל או בת ישראל
ויפלחנך שית שנין
ובשתא שביעתא
תפטרנה בר חורין
מעמך: יג וארי תפטרנה
בר חורין מעמך לא
תפטרנה ריקן: יד אפרשא
תפרש לה מענך
ומאדרך וממעצרתך די
ברכך יי אלהך תתן
לה: טו ותדכר ארי עבדא
הויתא בארעא דמצרים
ופרקך יי אלהך על כן
אנא מפקדך ית פתגמא
הדין יומא דין: טז ויהי
ארי יימר לך לא אפוק
מעמך ארי רחמך וית
אנש ביתך ארי טב לה

אבן עזרא

תעניק לו (קג): יב אחיך העברי. פירשתיו (קד): או העבריה. והוא כי ימכור איש את בתו לאמה (קה): יג ריקם. פירשתיו (קו): יד העניק תעניק לו. הטעם עשה לו תפארת (קז), מגזרת, וענקים לגרגרותיך (משלי א ט) [ט], או יהיה פירוש המלה

רש"י

(יב) כי ימכר לך. על ידי אחרים במכרוהו בית דין בגנבתו הכתוב מדבר כט) והרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי ל) ובמכרוהו בית דין הכתוב מדבר אלא מפני שני דברים שנתחדשו כאן אחד שכתוב או העבריה אף היא תצא בשש ולא שמכרוה ב"ד שאין האשה נמכרת בגנבתה שנאמר בגנבתו לא) ולא בגנבתה אלא בקטנה שמכרה אביה ולמד כאן שאם יצאו שש שנים קודם שתביא סימנין תצא ועוד חידש כאן העניק תעניק: (יד) העניק תעניק. לשון עדי בגובה לג) ובמראית העין דבר שיהא ניכר שהטיבות לו ויש מפרשים לשון הטענה על צוארו לד): מצאנך מגרנך ומיקבך. יכול אין לי אלא אלו בלבד לב) ת"ל אשר ברכך מכל מה שברכך בוראך ולמה נאמרו אלו מה אלו מיוחדים שהם בכלל ברכה אף כל שהוא בכלל ברכה יצאו פרדות לה) ולמדו רבותינו במסכת קידושין לג) כנז"ש כמה נותנין לו מכל מין ומין: (טו) וזכרת כי עבד היית.

קרני אור

כשלש קרבה שנת הז' שנת השמיטה, אשר בה תשיה כל תבואתם לעניים, ולמה א"כ אתן להם מעשר עני של שנה זאת (רד"א): [ט] והרד"ק פי', טענהו ושים על צואריו

(קו) ברא"שית (לא מג): (קז) ופי' שתעשה לו תפארת ממונך:

יהל אור

(קג) יתרץ הרי כבר כתוב דין עבד עברי למה חזר ושנאו כאן וזהו מפני מצות הענקה שחדש כאן: (קד) בשמות כ"א: (קה) עיין רש"י ורשב"ם:

מנחת יהודה

לג) ובז"ל יש נוסח „בטובה": לד) עיין קרני אור: לה) צאן פרה ורבה, וכן גידולי קרקע, לאפוקי פרדה אינה פרה

מקורי רש"י

כט) עיין מכילתא ריש משפטים עה"פ כי תקנה עבד עברי, קדושין י"ד ב', פס"ו משפטים, ילקוט שמות ש"י, ועיין רש"י שמות כ"א ב': ל) שמות כ"א, ב': לא) שם כ"ב ב': לב) ספרי, קדושין י"ז א': לג) דף י"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בֵּיתֶךָ כִּי־טוֹב לוֹ עִמָּךְ׃ יז וְלָקַחְתָּ
אֶת־הַמַּרְצֵעַ וְנָתַתָּה בְאָזְנוֹ וּבַדֶּלֶת
וְהָיָה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאַף לַאֲמָתְךָ
תַּעֲשֶׂה־כֵּן׃ יח לֹא־יִקְשֶׁה בְעֵינֶךָ
בְּשַׁלֵּחֲךָ אֹתוֹ חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ כִּי
מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ

עִמָּךְ׃ יז וְתִסַּב יָת מַרְצְעָא
וְתִתֵּן בְּאֻדְנֵהּ וּבְדַשָּׁא
וִיהֵי לָךְ עֲבֵד פָּלַח לְעָלַם
וְאַף לְאַמְתָךְ תַּעְבֵּד כֵּן׃
יח לָא יִקְשֵׁי בְעֵינָךְ
בְּמִפְטְרָךְ יָתֵהּ בַּר חוֹרִין
מֵעִמָּךְ אֲרֵי עַל חַד תְּרֵין
בַּאֲגַר אֲגִירָא פַּלְחָךְ שִׁית
שְׁנִין וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ

רש"י

והענקתי ושניתי לך מביזת מצרים וביזת הים לד) אף אתה הענק ושנה לו: (יז) עבד עולם. יכול כמשמעו לה) ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו לו) הא למדת שאין זה אלא עולמו של יובל: ואף לאמתך תעשה כן. הענק לה לז) יכול אף לרציעה השוה הכתוב אותה ת"ל אם. אמר יאמר העבד לח) עבד נרצע ואין אמה נרצעת: (יח) כי משנה שכר שכיר. מכאן אמרו לט) עבד עברי עובד בין ביום ובין בלילה וזהו כפלים שבעבודת שכירי יום ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית לו

אבן עזרא

כפי המקום בלא אח (קח) [י]: יז באזנו ובדלת. פירשתיו (קט), וטעם להזכיר זה כי אתה חייב לו בצאתו חפשי (קי), רק אם לא ירצה לצאת תרצע אזנו: ואף לאמתך תעשה כן. דבק עם העניק תעניק לו (קיא), ואם הוא רחוק (קיב), כמו, שלם ישלם אם אין לו (שמות כב ב) (קיג), ואם שלש אלה (שם כא יא) (קיד), ורבים כן, כי אין אשה נרצעת (קטו): יח לא יקשה בעיניך. מצאנו כתוב, שלש שנים כימי שכיר (ישעי' טז יד), וזו ראיה כי אין רשות לאדם שישכיר עצמו יותר משלש שנים (קטז) [יא], ג"כ לשוכר אותו הנותן שכרו (קיז), וזה טעם משנה כמו כפל (קיח), וכן והיה משנה (שמות טז ה), הוא משנה למלך, שם משנה למלך תאר השם (קיט) גם הוא מנזרת שנים כאשר פירשתי (קכ), והנה זה הכתוב יפרש כי, ובשביעית יצא לחפשי חנם (שמות כא ב), בתחלת השנה (קכא), גם יש ראיה משנת השמטה (קכב), גם מיום השבת (קכג): וברכך. פועל עתיד ולא עבר (קכד), כי אין

יהל אור

(קח) פי' בלא דמיון במקרא: (קט) שמות (כא ו): (קי) שהרי במכרוהו ב"ד הכתוב מדבר ואין לו כלום, כי ב"ד שלמו דמי מכירתו בגנבתו, ובמה יתפרנס אם לא תעניק לו (חזקוני): (קיא) ואין ענינו על הרציעה שזכר בסמוך אלא על הענקה שזכר קודם: (קיב) מהכתוב שבהענקה, כי הי"ל זאת אחר תעניק, ואף לאמתך תעשה כן: (קיג) שהוא חוזר אל חמשה בקר ישלם (שמות כא לז): (קיד) שאינו חוזר על שארה כסותה ועונתה כי אם על יעדה לו ולבנו או הפדה (שם כא ח): (קטו) ואינו חוזר לרציעה: (קטז) וכן פי' הרלב"ג שימי השכיר בסתם שלש שנים, שאין רשות לאדם שישכיר את עצמו יותר מלשלש שנים: (קיז) והאזהרה ג"כ לשוכר שאינו רשאי לשכור אותו על יותר משלש שנים: (קיח) כי שש שנים, שני פעמים שלשה: (קיט) הנכון כמו שהוא בד"ק, וזה טעם משנה והוא שם (פי' שהוא שם דבר של שניות וכפילות) ומשנה למלך תאר השם" (פי' הוא שם תואר לאיש שהוא שני למלך): (קכ) אסתר (י ג), ושם פי', המלך כאחד בחשבון שאין דומה לו, והמספר כמספר שנים והשלישי תחתיו כשלשה: (קכא) כי משנה שכר שכיר, הוא הכפל שני פעמים שלשה הוא שש ובתחלת השנה השביעית יצא לחפשי: (קכב) מה שאמר הכתוב ובשביעית תשמטנה (שמות כג יא): (קכג) כי יום השביעי הוא מתחילתו: (קכד) כי הוי"ו מהפכו לעתיד:

קרני אור

בענק חרוזות חרוזות מן הדגן סתירות והיכסר: [י] ענקים הם מרוזי הכסף והוסב העגולים שנושאים הישמעאלים סביבות הצואר, אמרו, וענקים לגרגרותיך, וכן ולבד מן הענקות אשר בצוארי גמליהם (שופ' ח כו) וממנו מושאל לדבר הסובב אמרו, לכן ענקתמו גאוה (תה' עג ו) כלומר סבבם, וכן הענק תעניק, ר"ל הקיפהו וסובבהו טובתך (מותם תכלית): [יא] וע"ז כתב הרד"א, ואיננו נכון, כי ג"כ כתוב בעוד שנה כשני שכיר (ישעי' כא טז) ומי

מקורי רש"י

לד) ספרי, פס"ו, ילקוט תתכ"מ: לה) מכילתא משפטים: ורבה: לו) אפילו בעל כרחו של עבד:
לו) ויקרא כ"ה י': לז) ספרי קדושין י"ז ב': לח) שמות כ"א ה': לט) ספרי:

מנחת יהודה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שָׁנִים וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה: פ שביעי יט כָּל־הַבְּכוֹר
אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר
תַּקְדִּישׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲבֹד
בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ וְלֹא תָגֹז בְּכוֹר צֹאנֶךָ:
כ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תֹאכְלֶנּוּ שָׁנָה
בְשָׁנָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה
אַתָּה וּבֵיתֶךָ: כא וְכִי־יִהְיֶה בוֹ מוּם

אונקלוס

בְּכֹל דִּי תַעְבֵּד: יט כָּל
בּוּכְרָא דִּי יִתְיְלִיד בְּתוֹרָךְ
וּבְעָנָךְ דִּכְרִין תַּקְדֵּשׁ
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא תִפְלַח
בְּבוּכְרָא דְּתוֹרָךְ וְלָא
תֵגוֹז בּוּכְרָא דְעָנָךְ:
כ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תֵּיכְלִנֵּהּ
שַׁתָּא בְשַׁתָּא בְּאַתְרָא דִּי
יִתְרְעֵי יְיָ אַתְּ וֶאֱנָשׁ בֵּיתָךְ:
כא וַאֲרֵי יְהֵי בֵהּ מוּמָא
חֲגִיר אוֹ עֲוִיר כֹּל מוּם
בִּישׁ לָא תִכְּסִנֵּהּ קֳדָם יְיָ

אבן עזרא

הפרש ביניהם רק מטעם המקום (קכה): יט כל הבכור. הזכירו (קכו), בעבור לא תעבוד בבכור שורך (קכז): כ תאכלנו. מי שהוא ראוי לאכלו כאשר פירשתי (קכח), והזכיר זה פעם שנית לבאר משפט בעל מום (קכט): אתה וביתך. בית הכהן (קל): כא כל מום רע. הנזכרים:

רש"י

והולדות לאדון ם): (יט) כל הבכור וגו' תקדיש. ובמקום אחר הוא אומר מא) לא יקדיש מב) שנאמר אך בכור אשר יבוכר לה' וגו' מג) הא כיצד אינו מקדישו לקרבן אחר וכאן למד שמצוה לומר הרי אתה קדוש לבכורה לז). ד"א א"א לומר תקדיש שכבר נאמר לא יקדיש וא"א לומר לא יקדיש שהרי כבר נאמר יקדיש הא כיצד מקדישו אתה הקדש עלוי לח) ונותן להקדש כפי טובת הנאה שבו מג*): לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז וגו'. אף החילוף למדו רבותינו שאסור אלא שדבר הכתוב בהווה מד): (כ) לפני ה' אלהיך תאכלנו. לכהן הוא אומר שכבר מצינו שהוא במתנות כהונה אחד תם ואחד בעל מום מה) שנאמר ובשרם יהיה לך וגו' מו): שנה בשנה. מכאן שאין משהין אותו יותר על שנתו מז) יכול יהא פסול משעברה שנתו מח) כבר הוקש למעשר שנאמר ואכלת לפני ה' אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך מט) מה מעשר שני אינו נפסל משנה לחברתה לט) אף בכור אינו נפסל אלא שמצוה תוך שנתו: שנה בשנה. אם שחטו בסוף שנתו אוכלו אותו היום ויום אחד משנה אחרת למד שנאכל לשני ימים ולילה אחד מ) נ): (כא) מום. כלל: פסח או עור. פרט: כל מום רע.

קרני אור

שמונע השכיר מלהשכיר עצמו לשנים רבות, ולא אמר שנבילא שני שכיר על מספר הג', וכן כתב הרשב"ם, ויש מפרש משנה שכר שכיר שש שנים, לפי ששתם שכיר שלש שנים, כדכתיב בשלש שנים כשני שכיר, גם זה שבל, והרד"ק, ור"ש ן' מלך. ובעל העקדה, פי', קרוב לדברי רש"י ז"ל, ר"ל שכר שכיר שמי יש לך לתת לו שהרי עבדך שש שנים שלמים ביום ובלילה, והשכיר אם טוב עובד

יהל אור

(קכה) עיין בבאר יצחק מה שהעיר ע"ז: (קכו) סמכו כאן: (קכז) ע"י שדבר למעלה כדין עבד עברי, וכאן לא תעבוד בבכור שורך: (קכח) לעיל (יב יז). (קכט) ויבאר כאן דין בכור בעל מום: (קל) כי לכהן

מנחת יהודה

לז) דאל"כ תקדיש ל"ל, הרי קדוש ועומד הוא: לח) פי' להעלותו בדמים כפי טובת הנאה שיש לו בו לפי שלישראל יש טובת הנאה ליתן לכל מי שירצה, ודבר זה יכול להקדיש, כפי מה שיש לו בבכור, דהיינו טובת הנאה: לט) פי' דכתיב מקצה שלש שנים תוציא (לעיל י"ד כ"ח) א"כ אין מעשר נפסל משנה לחבירתה, ועיין רש"י שם: נ) וכ"ת (ספרי) שלמד שהבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד, יום אחד לשנה זו, ויום אחד לשנה הבאה:

מקורי רש"י

ם) עיין קדושין ט"ו א': מא) ערכין כ"ט א', ספרא בחקותי פ"ט, ספרי כאן: מב) ויקרא כ"ז כ"ו: מג) שם שם: מג*) ערכין כ"ט א', פדרש אגדה: מד) ספרי, בכורות כ"ה א': מה) בכורות כ"ח א': מו) במד' י"ח י"ח: מז) בכורות כ"ח א': מח) ספרי: מט) דברים י"ד כ"ג: נ) ספרי, שהיו

פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר כֹּל מוּם רָע לֹא תִזְבָּחֶנּוּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ כב בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׃ כג רַק אֶת־דָּמוֹ לֹא תֹאכֵל עַל־הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם׃ פ טז א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְהוָה

אונקלוס

אֱלָהָךְ׃ כב בְּקִרְוָךְ תֵּיכְלִנֵּהּ מְסָאֲבָא וּדְכֵיָא כַּחֲדָא כִּבְסַר טַבְיָא וְאַיְלָא׃ כג לְחוֹדֵיהּ דְּמֵהּ לָא תֵיכוּל עַל אַרְעָא תִּשְׁדְּנֵהּ כְּמַיָּא׃ א טַר יָת יַרְחָא דַאֲבִיבָא וְתַעְבֵּד פִּסְחָא קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי בְּיַרְחָא דַאֲבִיבָא אַפְּקָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִמִּצְרַיִם וַעֲבַד

רש"י

חזר וכלל מה הפרט מפורש מום הגלוי ואינו חוזר אף כל מום שבגלוי ואינו חוזר נא): (כג) רק את דמו לא תאכל. שלא תאמר הואיל וכו' היתר. הבא מכלל איסור הוא שהרי קדוש ונשחט בחוץ בלא פדיון ונאכל יכול יהא אף הדם מותר ת"ל רק את דמו לא תאכל: (א) שמור את חדש האביב. מקודם בואו שמור שיהא ראוי לאביב להקריב בו את מנחת העומר ואם לאו עבר את

אבן עזרא

כב בשעריך תאכלנו. י"א הכהן יאכלנו חוץ למקדש (קלא), יש אומרים אחר שיש בו מום הוא לישראל וזה רחוק בעיני (קלב) [יב]: הטמא והטהור. שב אל תאכלנו (קלג), והטעם כמו קריאה אתה (קלד), הטמא או הטהור, והטעם בין שיהיה טמא או טהור הוא מותר לאכלו בעבור כי בשר קדש אם אכלו טמא הוא בכרת (קלה), ובעבור שהזכיר שנה בשנה (קלו), הזכיר שלש פעמים (קלז), ועוד בעבור הבכור שיאכל במקדש (קלח), וכן הפסח יאכל במקדש ולא חוץ ממנו (קלט): א את חדש האביב. נקרא כן (א), בעבור שהיה בו אביב בצאתם ממצרים [א] והמכחישים אמרו (ב), כי לא נעשה פסח בלא אביב וכבר השיבותי על הכליהם (ג) גם אנחנו נודה כי בית דין היה מסתכל לאביב (ד), ודע כי אין לחדשים בלשון הקדש שמות, כי ניסן, סיון גם כסליו, גם טבת, גם אדר, שהם נזכרים במקרא הם לשון כשדים, על כן אמר, הוא

יהל אור

הוא אומר וכן פי' רש"י ז"ל: (קלא) וכן פי' רב"ח: (קלב) ונאמר לו הפי' הראשון: (קלג) יחזור אל תאכלנו: (קלד) פי' אתה הכהן: (קלה) ובא כאן ללמדנו שבעל מום מותר לאכלו אף בטומאה: (קלו) לעיל (פ' כ): (קלז) הזכיר (למטה טז טז) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך: (קלח) פי' בזמן שבית המקדש קיים: (קלט) ויתכן שדעת הח' ז"ל שהפסח נאכל בזמן שביהמ"ק קיים ולא בגלות:

(א) הוא חדש ניסן ונקרא כן חדש האביב: (ב) כן הוא דעת ענן, עיין (ס' המלות לענן הול' הרה"ת א"א הרכבי לד 129 ולד 143): (ג) עיין פי' הח' ז"ל (שמות יב ב) ובהקדמתו לפי' על התורה בדרך הב' ובבאורי שם: (ד) כאן ז"ל

קרני אור

ביום אינו עובד בלילה: [יב] וע"ן כתב המבאר לנתס"ס, ולא ידעתי מדוע הרחיק האמת, שהרי בכור בע"מ נאכל לזרים ע"י פדיון, וכן מה שאמר על הבכור שיאכל במקדש, ועל הפסח שיאכל במקדש ולא חוץ ממנו, הם דברים שאין להם במר, ועיין ברש"כ מה שהעיר ע"ז, וכתב כי הפי' הראשון יותר נכון שכל ענין הבכור אל הכהן דבר, ואינו מרחיק האמתי כאשר הבין המבאר לנתס"ס, גם יתבררו בסמוך הדברים שאמר שאין להם שחר:

[א] אין ספק שאביב שרשו עברי ונקרא כן החדש ע"ש האביב כמו אביב קלוי באש (ויקרא ב יד) רק מלאכו מצד אחר דבר בלתי ספק, והוא שחדש זה היה נקרא אצל המצריים איביבי או איפיפי ואולי שם זה מכלל השמות שבשתתפו בהם העברי והמצרי, שכן אנו רואים בלשון קופטי בסוף מצרי קדמון משובש מלות הרבה דומות ללשון הקדש וכן הורונו רז"ל בדרך זה למלות העבריות שרש בלשון מצרי שכן אמרו עפ"י אנכי ה' אלהיך, משל למלך שנשבה לבין הלסטים וכו', משיל כמלך משים עם בנו בלשון הלסטים, כך אין אנכי אלא לשון מצרי, — ודבריהם אמת, שעדיין בכתיבות

מקורי רש"י

בכורות כ"ו ב', ילקוט תת"ק; נא) ספרי, בכורות ל"ז א';

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אלהיך ממצרים לילה: ב וזבחת פסח ליהוה אלהיך צאן ובקר במקום אשר יבחר יהוה לשכן שמו שם: ג לא־תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל־עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ

אונקלוס: לדנסין בליליא: ב ותכוס פסחא קדם יי אלהך מן בני ענא ונכסת קודשיא מן תורי באתרא די יתרעי יי לאשראה שכנתה תמן: ג לא תיכול עלוהי חמיע שבעא יומין תיכול עלוהי פטיר לחם עני ארי בבהילו נפקתא

רש"י

השנה א): **ממצרים לילה.** והלא ביום יצאו ב) שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וגו' ג) אלא לפי שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו' ד): (ב) **וזבחת פסח לה' אלהיך צאן.** שנאמר ה) מן הכבשים ומן העזים תקחו ו): **ובקר.** תזבח לחגיגה ז) שאם נמנו על הפסח חבורה מרובה מביאים עמו חגיגה ח) כדי שיהא נאכל על השובע ט) ועוד למדו רבותינו דברים הרבה בפסוק זה: (ג) **לחם עני.** לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים י): **כי בחפזון יצאת.**

אבן עזרא

חדש ניסן (אסתר ג ז) (ה), רק מצאנו זיו ואיתנים ובול (ו) וטעם ראשון כאשר ימצא האביב הנו חדש הראשון (ז) כי משם יחל לספור החדשים אם היתה שנה שעברה שנים עשר חדש, או שלשה עשר (ח), לא נחוש על זה, וזה טעם ראשון (ח"), רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האביב דברים אחרים וכל דבריהם אמת (ט): לילה. הוציאך מתחת רשות פרעה (י) והקרוב, עוד אפרשנו (יא): ב צאן. לחיוב הפסח: ובקר. לשלמים (יב), והעד, ובקר שלשת אלפים (דה"ב לה ז), אחר שאמר „הכל לפסחים" (שם), על כשבים ובני עזים (יג), וכן, נתנו לפסחים חמשת אלפים ובקר חמש מאות (שם שם ט) (יד), והנה זכר הפסח קודם הבקר (טו), וכן, אתה וביתך (לעיל טו כ) (טז), וי"א כי במצרים אמר כבש או עז ועתה בקר אם יוכל והראשון הוא הנכון: ג לא תאכל עליו חמץ. שלא ימצא חמץ בעת שחיטת הפסח (יז) [ב]:

קרני אור

מצרים אנו קורים איגיפ"ט במקום אנכי (אם למקרא): [ב] ועיין בנתס"ם שכתב שהמ' ז"ל הלך בזה בשטת ר' יהודה, דאמר חמץ לפני זמנו דאורייתא בל"ת, והוציאו ממלת עליו, שהוא סובר דקאי על שחיטת הפסח, וכן פסק הרמב"ם ז"ל:

יהל אור

המאמר שכתוב בסוף „רק קדמונינו ז"ל העתיקו עם האביב דברים אחרים וכל דבריהם אמת": (ה) כי השם ניסן שהוא לשון כשדים אינגו ידוע בלה"ק, ע"כ כשאמר בחדש הראשון היה צריך לבאר שבלשון כשדים החדש הראשון הוא ניסן: (ו) בירח זיו (מ"א ו לז) והוא החדש השני, ונקרא כן מפני שהוא החדש המהודר בשנה בירקות ובפרחים, וירח האיתנים (מ"א ח ב) הוא החדש השביעי, וטעם השם יש בו טעמים שונים, וירח בול (מ"א ו לח) הוא החדש השמיני, והוא מגרש נבול שהעלים נובלים בו: (ז) וממנו נתחיל למנות: (ח) כשהיה החדש מעובר: (ח") מה שקראו הכתוב לניסן ראשון: (ט) כי אין הפסח תלוי באביב לבדו, אבל הוא תלוי ג"כ על התקופה ועל פירות האילן, עיין (סנהד' יא ב), ועיין אגרת השבת (שער ראשון) ועיין פי' הח' ז"ל (שמות יב ב, ובבאורי מן אות לז): (י) כי ממחרת הפסח יצאו, ובלילה נתן להם פרעה רשות לצאת וכן פי' רש"י ז"ל: (יא) כתב המוטוט, נראה שהוא טעות סופר וצריך עיון, וכן כתב הבא"י, לא הבנתי כוונתו בזה, ויכול היות, שר"ל כבר פירשתיו, והוא (שמות יב לב) ששם יבאר הפסוק הזה, אך שם יבאר באופן אחר עיי"ש: (יב) לשלמי הגיגה, כדי שיהא הפסח נאכל על השובע: (יג) כי כן כתוב שם „לצאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים לכל הנמצא למספר שלשים אלף": (יד) וזה הרימו ללוים, וכן הרימו לכהנים „נתנו לפסחים אלפים ושש מאות, ובקר שלש מאות" (שם שם ח): (טו) כי זכר הצאן שהוא חיוב הפסח קודם הבקר שהוא שלמים: (טז) ופי' אתה בחיוב וביתך רשות: (יז) פי' שלא ימצא ברשותו חמץ בעת

מקורי רש"י

א) עיין סנהד' י"א ב', ילקוט תתק"ג : ב) ספרי, ברכות ט' ח', פס"ו, ילקוט שם : ג) במד' ל"ג ג': ד) שמות י"ב ל"א: ה) עיין ספרי מ"א : ו) שמות י"ב ה'. ועיין ספרי : ז) עיין פסחים ס"ט ב' : ח) פסחים שם : ט) פסחים ע', א': י) ספרי :

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם בְּדִיל דְתִדְכַּר יָת יוֹמָא מִפַּקָךְ מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם כָּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ ד וְלָא יִתְחֲזֵי לָךְ חֲמִיר בְּכָל תְּחוּמָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין וְלָא יְבִית מִן בִּסְרָא דִי תִכּוֹס בְּרַמְשָׁא בְּיוֹמָא קַדְמָאָה לְצַפְרָא׃ ה לֵית לָךְ רְשׁוּ לְמִכַּס יָת פִּסְחָא בַּחֲדָא מִקִּרְוָיךְ דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ׃ ו אֱלָהֵן לְאַתְרָא דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ

מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃
ד וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל־גְּבֻלְךָ שִׁבְעַת יָמִים וְלֹא־יָלִין מִן־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעֶרֶב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר׃
ה לֹא תוּכַל לִזְבֹּחַ אֶת־הַפָּסַח בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃
ו כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ

רש"י

ולא הספיק בצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון וחפזון לא שלך היה אלא של מצרים מא) יא) שכן הוא אומר ותחזק מצרים על העם וגו' יב): למען תזכר. על ידי אכילת הפסח והמצה את יום צאתך: (ד) ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. אזהרה למותיר בפסח דורות לפי שלא נאמר אלא בפסח מצרים מב) ויום ראשון האמור כאן הוא י"ד בניסן כמה דאת אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם מג) יג) ולפי שנסתלק הכתוב מעניינו של פסח והתחיל לדבר בחקות שבעת ימים כגון שבעת ימים תאכל עליו מצות ולא יראה לך שאור בכל גבולך הוצרך לפרש באיזו זביחה הוא מזהיר מד) שאם כתב ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר מה) הייתי אומר שלמים הנשחטים כל שבעה כולן בבל תותירו ואין נאכלין אלא ליום ולילה לכך כתב בערב ביום הראשון. ד"א בחגיגת י"ד הכתוב מדבר ולמד עליה שנאכלת לב' ימים והראשון האמור כאן בי"ט הראשון הכתוב מדבר וכן משמעו של מקרא בשר חגיגה אשר תזבח בערב לא ילין ביו"ט הראשון עד בקר של שני אבל נאכלת היא בי"ד ובט"ו וכן היא שנויה במסכת פסחים יד): (ו) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי

אבן עזרא

לחם עוני. לזכרון (יח): כל ימי חייך. בכל שנה (יט): ד אשר תזבח בערב. שהוא בשר הפסח (כ): ו בערב כבא השמש. פירשתיו (כא): מועד צאתך ממצרים. שב

יהל אור

שחיטת הפסח: (יח) העוני והשעבוד: (יט) וכן פי' רע"ם שבכל עבור חודש ועבור שנה שתעשה, בשביל שיהיה ניסן חדש האביב, תזכור שזה הוא בשביל יציאת מצרים: (כ) ועיין רש"י ורמב"ן מה שביארו בזה: (כא) שמות (יב ו):

מקורי רש"י

יא) ספרי, ברכות ט' א', מכילתא בא פ"ז, מדרש אגדה, פס"ז: יב) שמות י"ב: יג) שם שם: יד) דף ע"א ב',

מנחת יהודה

מא) שהיו נחפזין ונבהלים להוציא אותנו והוא כדעת ר"א, ודעת ר"ע חפזון דישראל עיין (ברכות ט' א'): מב) כי כן כתוב, ולא תותירו ממנו עד בקר (שמות י"ב י): מג) ופי' היום הקודם לחם, דהיינו יום י"ד: מד) פי' דאי לא נסתלק לא היה צריך לומר, אלא ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר, ופשיטא דביום י"ד קמיירי דהא עליה קאי, כדכתיב לעיל מניה וזבחת פסח: מה) ויבאר רש"י ולפי שנסתלק וכו' שאם כתב וכו' הייתי אומר וכו':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ממצרים: ז ובשלת ואכלת במקום
אשר יבחר יהוה אלהיך בו ופנית
בבקר והלכת לאהליך: ח ששת
ימים תאכל מצות וביום השביעי
עצרת ליהוה אלהיך לא תעשה

אונקלוס

לאשראה שכנתה תמן
תכוס ית פסחא ברמשא
כמעל שמשא זמן מפקך
ממצרים: ז ותבשל
ותיכול באתרא די יתרעי
יי אלהך בה ותתפני
בצפרא ותהך לקרויך:
ח שתא יומין תיכול
פטירא וביומא שביעאה

אבן עזרא

אל פסח (כב), כי מועד חדש האביב יצאו ממצרים (כג) ואיננו דבק עם כבוא השמש (כד): ז ובשלת. פירשתיו באש (כה), וכן, ויבשלו הפסח באש (דה"ב לה יג), והזכיר ובשלת שלא יאכלנו חי (כו): ופנית בבקר. אמרו המכחישים (כז) כי ילך ביום קדש אל ביתו וארצו, ואנחנו לא נסמוך על דעתנו במצות, כי אם על מעתיקי התורה, והנה מצאנו "ביום השמיני שלח את העם" (מ"א ח סו) והוא יום קדש (כח), וכתוב אחר "וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם" (דה"ב ז י) (כט), יש אומרים כי הפירוש לאהליהם כאשר הוא (ל), וביום החול לארצם, והלכת לאהליך סביב לירושלים (לא), ומשם ילך אל ארצו בחול (לב): ח ששת ימים. אמרו הקדמונים מהחל חרמש (לג), ויתכן להיות ביום השביעי דבק עם ששת ימים (לד), והבדילו מפאה אל פאה אחרת להזהיר לא תעשה מלאכה (לה), ולא אמר כל מלאכה והטעם כל מלאכת עבודה (לו) ובמקום שאמר כל מלאכה, שם

רש"י

שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבוא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפהו כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה מו) טו): (ז) ובשלת. זהו צלי אש שאף הוא קרוי בישול מז) טז): ופנית בבקר. לבקרו של שני מלמד שטעון לינה לילה של מוצאי יו"ט מח) יז): (ח) ששת ימים תאכל מצות ובמקום אחר הוא אומר יח) שבעת ימים יט) ז' מן הישן וששה מן החדש מט). ד"א למד על אכילת מצה בשביעי שאינה חובה ומכאן אתה למד לששת ימים שהרי שביעי בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד שאין אכילת מצה בו חובה אלא רשות ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. מה שביעי רשות אף כולם רשות חוץ מלילה הראשון שהכתוב קבעו חובה כ) שנאמר בערב תאכלו מצות כא): עצרת לה' אלהיך. עצור עצמך מן המלאכה כב). ד"א כנופיא של מאכל ומשתה לשון נעצרה

יהל אור

(כב) ולא על בערב, כי לא יצאו בערב: (כג) ופי' תזבח את הפסח מועד צאתך ממצרים וזהו בחדש האביב: (כד) כמ"ש למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים (שמות כג טו): (כה) וכן פי' (שמות יב ט) כי גם צלי אש יקרא מבושל, כדכתיב, "ובשלת ואכלת": (כו) וזהו מה שצוה הכתוב שם "אל תאכלו ממנו נא" ופי' הח' ז"ל שם, שפי' הפך מבושל, והוא שנקרא חי: (כז) זהו דעת ענן, ובעלי המקרא האחרונים לא הסכימו לו ע"ז, עיין המבחר וכתר תורה: (כח) יום שמיני עצרת: (כט) וזה היה ביום חול: (ל) כי כל אחד היה לו אהל שחנה שם: (לא) והפי' והלכת לאהליך, לאהל שהיה לו סביב לירושלים: (לב) עיין ברדי"א מה שהעיר ע"ז, וכתב, כי בירושלים בתוך העיר היו יושבים, לא באהליהם כערביים: (לג) פי' שמונין ששה ימים מט"ו בניסן שבו מביאין העומר והנה הם שבעה: (לד) ופי' ששת ימים תאכל מצות וגם ביום השביעי: (לה) והבדילו הכתוב מן ששת, ולא אמר שבעה ימים, כדי להזהיר לא תעשה מלאכה ויהיה וביום השביעי נמשך לתאכל מצות שלפניו, וגם ללא תעשה מלאכה שלאחריו: (לו) פי'

מנחת יהודה

מו) פי' האי שורפהו לא שיהיה שורפו ביו"ט דאין שורפים קדשים ביו"ט, אלא פי' שהוא יוצא לבית השריפה, ומשהה אותו עד למחר ושורפו (נ"א): מז) וכ"כ בפסח יאשיהו, ויבשלו הפסח באש (דה"ב ל"ה י"ג): מח) דאין לפרש לבוקרו של ראשון דהא יו"ט הוא ואסור לילך חוץ לתחום: מט) לפי שהחדש לא הותרה אכילתו, עד שיקרב העומר, והעומר הוא קרב ביום ב' של פסח:

מקורי רש"י

ספרא ויקרא על ז' פי"ג: טו) ספרי, ברכות ט' א' פס"ז: טז) עיין מכילתא בא מסכתא דפסחא פ"ו בפי' ובס' ועיין נדרים מ"ט א' מדרש אגדה פס"ז: יז) ספרי, חגיגה י"ז ב' ילקוט תתקי"ד: יח) ספרי, מנחות ס"ו א' פס"ז מדרש אגדה ילקוט שם: יט) שמות י"ב י"ט: כ) מכילתא בא פסחים ק"כ א': כא) שמות י"ב י"ח: כב) חגיגה י"ח א'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְלָאכָה׃ ט שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפָּר־
לָךְ מֵהָחֵל חֶרְמֵשׁ בַּקָּמָה תָּחֵל
לִסְפֹּר שִׁבְעָה שָׁבֻעוֹת׃ י וְעָשִׂיתָ חַג
שָׁבֻעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נִדְבַת
יָדְךָ אֲשֶׁר תִּתֵּן כַּאֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יא וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ
וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה
אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃

כְּנֹשׁ קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא
תַעְבֵּד עֲבִידָא׃ ט שִׁבְעָא
שָׁבוּעִין תִּמְנֵי לָךְ
מִדְּשָׁרְיוּת מַגְּלָא בְּחֲצַד
עוּמְרָא דַאֲרָמוּתָא תְּשָׁרֵי
לְמִמְנֵי שִׁבְעָא שָׁבוּעִין׃
י וְתַעְבֵּד חַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מִסַּת
נִדְבַת יְדָךְ דִּי תִתֵּן כְּמָא
דִּי יְבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃
יא וְתֶחְדֵּי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
אַתְּ וּבְרָךְ וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ
וְאַמְתָךְ וְלֵוָאָה דִּי
בְקִרְוָךְ וְגִיּוֹרָא וְיִתַּמָא
וְאַרְמַלְתָּא דִּי בֵינָךְ בְּאַתְרָא
דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ
לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן׃

רש"י

לא אותך כג): (ט) מהחל חרמש בקמה. משנקצר העומר שהוא ראשית הקציר כד): (י) מסת נדבת ידך. די נדבת ידך הכל לפי הברכה הבא שלמי שמחה וקדש קרואים לאכול כה): (יא) והלוי והגר והיתום והאלמנה. ארבעה שלי כנגד ארבעה שלך בנך ובתך ועבדך ואמתך אם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך כו):

אבן עזרא

כתוב אך (לז), וכאשר הזכיר הפסח שהוא חייב לבא אל מקום הכבוד הזכיר החג השני גם השלישי (לח), ולא הזכיר יום תרועה ויום העשור כי אין הצבור מתחבר במקדש (לט) [ג]: י מסת. דגשות הסמ"ך להתבלע הנו"ן והמלה מגזרת נס (מ) כטעם הרמת יד (מא) [ד]:

יהל אור

דוקא שהיא עבודה, ולאפוקי מלאכת אוכל נפש: (לז) כמו (שמות יב טז) שם כתוב, „כל מלאכה לא יעשה בהם, אך אשר יאכל לכל נפש" ופי' שממעט אוכל נפש מזה שיאמר, אך אשר יאכל לכל נפש, אבל בשבת ויוה"כ כתוב „כל מלאכה" סתם, ואסר אפילו מלאכת אוכל נפש: (לח) והזכיר הכתוב כאן כל הג' רגלים כסדרן, שהם פסח, שבועות, וסוכות: (לט) ולא הזכיר ר"ה ולא יום הכפורים, מפני שאין מתקבלין שם בבית המקדש אלא בשלש רגלים: (מ) שהוא ענין הרמה: (מא) שתרים ידך ליתן:

קרני אור

[ג] ושם אין אנו אומרים בתפלת מוסף ר"ה ויוה"כ, ואין אנו יכולים לעלות ולראות כמו שאנו אומרים בתפלות ג' רגלים, אלא ואין אנו יכולים לעשות חובותינו (רב"ם): [ד] מנחם בן סרוק בערך מס (ויהי למס עובד ובחירי:) כתב ויתכן להיות מגזרתם, „מסת נדבת ידך", כמו מתנת נדבת ידך, ודונש בן לברט תפש אותו וכתב, ולדמות אלי מס הוא חומס, ופי' מסת על פי לשון ארמית, ורש"י ורשב"ם ורמב"ן הלכו אחריו, והרשב"ם כתב גם הוא, כי המודה מסת אל מס הוא חמס, ועם כל זה נראין לי דברי מנחם כי מסת הוא מענין מס ושרשו מוס (כדברי הראב"ע) על הנו"ן, והמלה משרש נסה, והוא תמורת שרש נשא והוא מענין ושאת משאות, וקרוב לזה תרומה מן הרים כי כשהקצין נותן לגדול אומרים שהוא מגביה הדבר (שד"ל) ועיין בס' הגלוי להריק"ם שכתב „הודה רבנו (הוא רבינו תם ז"ל) לדברי דונש ותרגום די, מסת, ולא לשון מס, וכמו ישר, כי סמכו באמת וביושר", ועיין באם למקרא שכתב „יונתן תירגם ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה וגו' (ש"ב כד טז) ואמר למלאכא דמחבל

מקורי רש"י

ס': כג) שופ' י"ג ע"ו: כד) ספרי, מנחות ע"א א': כה) עיין חגיגה ח' א': כו) מכילתא לרשב"י מדרש אגדה:

מנחת יהודה

כ) והנוסח בס' הזכרון „וקדש קרואים לאכול לוי גר יתום ואלמנה וכו'" וכל הדבור נקשר והולך מן הבא שלמי שמחה, עד את שלך ועיין רפ"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יב וְזָכַרְתָּ כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּמִצְרָיִם
וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת־הַחֻקִּים
הָאֵלֶּה׃ פ מפטיר יג חַג הַסֻּכֹּת תַּעֲשֶׂה
לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאָסְפְּךָ מִגָּרְנְךָ
וּמִיִּקְבֶךָ׃ יד וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה
וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי
וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים תָּחֹג
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה כִּי יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל
תְּבוּאָתְךָ וּבְכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְהָיִיתָ
אַךְ שָׂמֵחַ׃ טז שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים | בַּשָּׁנָה

אונקלוס

יב וְתִדְכַּר אֲרֵי עַבְדָא
הֲוֵיתָא בְּמִצְרָיִם וְתִטַּר
וְתַעְבֵּד יָת קְיָמַיָּא הָאִלֵּין׃
יג חַגָּא דִמְטַלַּיָא תַּעְבֵּד
לָךְ שִׁבְעָא יוֹמִין בְּמִכְנְשָׁךְ
מֵאִדְּרָךְ וּמִמַּעְצַרְתָּךְ׃
יד וְתֶחְדֵי בְּחַגָּךְ אַתְּ וּבְרָךְ
וּבְרַתָּךְ וְעַבְדָּךְ וְאַמְתָךְ
וְלֵוָאָה וְגִיוֹרָא וְיִתַּמָּא
וְאַרְמְלָא דִּי בְּקִרְוָיךְ׃
טו שִׁבְעָא יוֹמִין תֵּחוֹג
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא
דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֲרֵי יְבָרְכִנָּךְ
יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל עֲלַלְתָּךְ
וּבְכָל עוֹבָדֵי יְדָיךְ וּתְהֵי
בְּרַם חָדֵי׃ טז תְּלָת זִמְנִין
בְּשַׁתָּא יִתַּחֲזֵי כָּל דְּכוּרָךְ

אבן עזרא

נדבת ידך. לעולה ולשלמים (מב): **יב וזכרת כי עבד היית.** דבק עם עבדך ואמתך (מג) [ה]: **יג באספך מגרנך ומיקבך.** על כן נקרא חג האסיף (מד): **טו תחג.** תזבח הזבח (מה), והטעם על הצבור (מו), או טעם תחוג ליחיד לעשות עולות ושלמים (מז), והעד כי יברכך (מח), והטעם תעשה זה בעבור שברך אותך השם והוסיף בכל תבואתך (מט), לבאר על ברכת התבואה שהוציאה הארץ (נ): **מעשה ידיך.** בסחורה ואומנות: **והיית אך שמח.** מצוה לשמוח בחג הסוכות וי"א כי יברכך לעתיד (נא), ותהיה לעולם שמח (נב): וטעם אך. כי לא תהיה כי אם כן (נג):

רש"י

(יב) **וזכרת כי עבד היית וגו'.** על מנת כן פדיתיך שתשמור ותעשה את החקים האלה כז): (יג) **באספך.** בזמן האסיף שאתה מכניס לבית פירות הקיץ כח). ד"א באספך מגרנך ומיקבך למד שמסככין את הסוכה בפסולת גורן ויקב (א) כט): (טו) **והיית אך שמח.** לפי פשוטו אין זה לשון צווי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות ליל

קרני אור

נעמא כיסא וכו' ואלו היה מסרת מס כדעת מנמס ובימיני שד"ל היינו צריכים לומר שפס סמוך על סמוך, מסת נדבת יאמר מכס לא נורך" עיי"ם: [ה] עיין ברדי"א מה שהעיר ע"ז באלה הכ"ס, ובמקוני מה שפי' כוס:

יהל אור

נדבה: (מב) וסיים הכתוב, כאשר יברכך ה' אלהיך, ופי' לפי נדיבתך ועשרך תביא קרבנות לשלמים: (מג) ועל צווי מצות העבד הוזרים: (מד) לפי שהוא אחרי אסיפת התבואות: (מה) כי הקרבן נקרא חג, כמו אסרו חג: (מו) ע"כ יאמר בל"י, מפני שכל הזכור יחד כולם כאחד: (מז) כי החיוב על כל אחד: (מח) ואמר בל"י לכל אחד: (מט) ואמר הכתוב כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך: (נ) וכן פי' הרדי"א, ודאוי הוא שתעשה החג אליו, לפי שהוא הנותן לך כח וברכת התבואות, ואליו ראוי להודות עליהם: (נא) ופי' בהיא יברך אותך בכל תבואתך לשנים הבאות: (נב) בהווה ובעתיד: (נג) וכן ת"א „ברם חדי" ר"ל

מנחת יהודה

(א) פי' שכאן למדו שסכך הסוכה צריך שיהיה מגדולי קרקע, ידבר שאינו מקבל טומאה, דומיא דפסולת גורן ויקב:

מקורי רש"י

כז) מכילתא דרשב"י: כח) ר"ס י"ג א': כט) סוכה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג
הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג
הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה
רֵיקָם׃ יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס ס ס

אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִי
יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא
וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא
דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתַחֲזוּן קֳדָם
יְיָ רֵיקָנִין׃ יז גְּבַר כְּמַתְּנַת
יְדֵהּ כְּבִרְכְּתָא דַיְיָ אֱלָהָךְ
דִּי יְהַב לָךְ׃ ס ס ס

קכ"ו. פליאה סימן. ומפטירין עניה סערה כישעיה סימן נ"ד:

רש"י

יום טוב האחרון לשמחה (נב) ל): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובים יביא עולות מרובות ושלמים מרובים לא):

אבן עזרא

טז ולא יראה. זהו מסת נדבת ידך (נד): את פני ה'. פירשתיו (נה):

חסלת פרשת ראה

יהל אור

לא תהיה כ"א שמח, ויו"ת ותהוון ברם חדיין באלחותא: (נד) דעתו כי טעם זה הפ', והפסוק הבא אחריו איש כמתנת ידו, הוא באור מלת „מסת" מה שאמר למעלה בחג שבועות (פסוק י): (נה) בשמות (כג לד) ועיין ביאורי שם:

מקורי רש"י

י"ב א', ר"ה י"ג א', מדרש אגדה: ל) ספרי, פסחים ע"א א', סוכה מ"ח א': לא) ספרי, חגיגה ח' ב' פס"ו:

מנחת יהודה

נב) כלומר מהיית אך שמח, לכללו עם שבעת הימים שלפניו, דאך דהכא להלך אתא לרבות ליל יום טוב האחרון שיש שמחה לפניו (חזקוני):

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־
שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן

אונקלוס

יח דַּיָּנִין וּפָרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ
בְּכָל קִרְוָיךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵב לָךְ לְשִׁבְטָיךְ וִידוּנוּן

רש"י

(יח) שופטים ושוטרים. שופטים דיינים הפוסקים את הדין: ושוטרים. הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט א): בכל שעריך. בכל עיר

אבן עזרא

יח אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש בדמות דרש להדבק הפרשיות: טעם שפטים. אע"פ שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך (א) ושוטרים הם המושלים מגזרת „שוטר ומושל" (משלי ו ז) וכן „משטרו בארץ" (איוב ל"ח לג) (ב), והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח

יהל אור

(א) הח' ז"ל יפרש טעם הסמיכות שופטים, לפ' הקודמת שלש פעמים בשנה: (ב) כמו ממשלתו:

מקורי רש"י

א) עיין סנהד' ט"ז ב' וברש"י שם, ועיין תנחומא א' ב', תנחומא ב' ג', ועיין דב"ר פ"ה ה' פס"ז ילקוט תתקי"ז בנהר':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִי
יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְפַטִּירַיָּא
וּבְחַגָּא דְשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא
דִמְטַלַּיָּא וְלָא יִתַּחְזוֹן קֳדָם
יְיָ רֵיקָנִין: יז גְּבַר כְּמַתְּנַת
יְדֵהּ כְּבִרְכְּתָא דַייָ אֱלָהָךְ
דִּי יְהַב לָךְ: ס ס ס

יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג
הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג
הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה
רֵיקָם: יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: ס ס ס

קכ"ו. פליאה סימן. ומפטירין עניה סערה כישעיה סימן נ"ד:

רש"י

יום טוב האחרון לשמחה נב) ל): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובים יביא עולות מרובות ושלמים מרובים לא):

אבן עזרא

טז ולא יראה. זהו מסת נדבת ידך (נד): את פני ה'. פירשתיו (נה):

חסלת פרשת ראה

יהל אור

לא תהיה כ"א שמח, ויו"ת ותהוון ברם חדיין באלחותא: (נד) דעתו כי טעם ... זה הפ', והפסוק הבא אחריו איש כמתנת ידו, הוא באור מלת „מסת" מה שאמר למעלה בחג שבועות (פסוק י): (נה) בשמות (כי לד) ועיין ביאורי שם:

מקורי רש"י

י"ב א', ר"ה י"ג א', מדרש אגדה: ל) ספרי, פסחים ע"א א', סוכה מ"ח א': לא) ספרי, חגיגה ח' ב' כס"ו:

מנחת יהודה

נב) כלומר מהיית אך שמח, לכללו עם שבעת הימים שלפניו, דאך דהכא להלק אתא לרבות ליל יום טוב האחרון שיש שמחה לפניו (חזקוני):

יח דַּיָּנִין וּפֻרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ
בְּכָל קִרְוָיךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵב לָךְ לְשִׁבְטָיךְ וִידוּנוּן

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־
שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן

רש"י

(יח) שופטים ושוטרים. שופטים דיינים הפוסקים את הדין: ושוטרים. הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט א): בכל שעריך. בכל עיר

אבן עזרא

יח אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש בדמות דרש להדבק הפרשיות: טעם שפטים. אע"פ שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך (א) ושוטרים הם המושלים מגזרת „שוטר ומושל" (משלי ו ז) וכן „משטרו בארץ" (איוב ל"ח לג) (ב), והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח

יהל אור

(א) הח' ז"ל יפרש טעם הסמיכות שופטים, לפי הקודמת שלש פעמים בשנה: (ב) כמו ממשלתו:

מקורי רש"י

א) עיין סנהד' ט"ז ב' וברש"י שם, ועיין תנחומא א' ב', תנחומא ב' ג', ועיין דב"ר פ"ה ה' פס"ז ילקוט תתק"ז בנהר'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לך לשבטיך ושפטו את־העם משפט־צדק: יט לא־תטה משפט לא תכיר פנים ולא־תקח שחד כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקם: כ צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את־הארץ אשר־יהוה אלהיך נתן לך: ס

אונקלוס

ית עמא דין דקשוט: יט לא תצלי דין לא תשתמודע אפין ולא תקבל שחדא ארי שחדא מעור עיני חכימין ומקלקל פתגמין תריצין: כ קשטא קשטא תהי רדיף בדיל דתיחי ותירת ית ארעא דיי אלהך יהב

אבן עזרא

המצוות (ג) [א]: בכל שעריך. וכן מצאנו שעשה יהושפט (ד): לשבטיך. בכל שער שבט ושבט (ה): ושפטו את העם. שב אל השופטים (ו): יט לא תטה משפט. עם כל אחד מהשופטים ידבר (ז): תכיר. פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט (לעיל א יז): כ צדק צדק. עם בעלי הריב ידבר, וטעם שני פעמים לדבר צדק שירויח בו או יפסיד (ח), או פעם אחר פעם כל ימי היותך (ט), או לחזוק (י): למען תחיה. עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשת. עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה (יא), והדבר שיהיל השופט לדקדק הוא על עבודה זרה המפורסמת בתחלה (יב), כמו לא תטע לך אשרה, כי כן משפט עבודה זרה, אחר אחת בתוך

רש"י

ועיר ב): לשבטיך. מוסב על תתן לך. שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר א) ג): ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק ב) ד): (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: לא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו ה): ולא תקח שחד. אפילו לשפוט צדק ו): כי השחד יעור. משקבל שוחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו ג) ז): דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת ד): (כ) צדק צדק תרדף. הלך אחר בית דין יפה ח): למען תחיה וירשת. כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על

קרני אור

[א] ולדעת הרמב"ם והטור הם בעלי מקל ורצועה העומדים על הדיינים, וכן אז"ל (תנחומא א ב תנחומא ב ג) שניהם צריכין זה לזה. אם אין שופט אין שוטר, אם אין שוטר אין שופט, אלמלא אימתו של יואב לא היה יכול דוד ע"ה לעשות הדינין, ועיין ביאור שד"ל שכתב אין ספק כי השוטרים אינם שלוחי ב"ד הרודים

יהל אור

(ג) השופטים יפסקו הדין, והשוטר הוא ג"כ מושל להכריח מי שיעוות, והם סמוכים אל השופטים: (ד) בדה"ב (יט ה), ויעמד שפטים בארץ בכל ערי יהודה: (ה) וכן דעת הרמב"ן שלכל שבט ושבט היה ב"ד מיוחד: (ו) ולא אל השוטרים, כי השוטרים לא ישפטו, אלא מכריחים: (ז) והוא אזהרה לדיין: (ח) הן לרוח והן להפסד, מחויב לדבר רק האמת בצדק: (ט) פי' כל ימי היותך בעולם, והוא כל ימי חייו: (י) והכפל הוא לחזוק: (יא) ושלא יקחוה ממך: (יב) והע"ז הזאת היתה מפורסמת לעובדיה,

מנחת יהודה

א) לפ"ז יחסר וי"ו מן בכל שעריך, כאילו אמר לשבטיך ובכל שעריך (הרא"ם) וע"ד הפשט שיעור הכתוב, שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך, יאמר שיתנו שופטים לשבטיהם והם ישפטו בבל שעריהם, שופט השבט ישפוט בכל שעריו (רמב"ן): ב) והוא ציווי לישראל שימנו דיינים שיודעים לשפוט צדק שיהיו מומחים וצדיקים: ג) כי השוחד יעשה שהנותן והמקבל נעשו אחד, וזהו שחד, שהוא חד, ושוב אינו רואה לו חובה: ד) ולפ"ז מלת „צדיקים" תאר למלת „דברי" וכן

מקורי רש"י

ב) סנהד' שם: ג) סנהד' שם, מדרש אגדה פס"ז ועיין תנחומא א' ו' תנחומא ב' ה': ד) ספרי מדרש אגדה: ה) שבועות ל' א' תוספתא סנהד' פ"ו: ו) ספרי: ז) מכילתא פ' משפטים כתובות ק"ה א' תנחומא א' מ' תנחומא ב' ז' מדרש אגדה: ח) ספרי תנחומא א' שם תנחומא ב' שם סנהד' ל"ב א', פס"ז, מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָךְ׃ כא לָא תִצּוֹב לָךְ
אֲשֵׁרַת כָּל אִילָן בִּסְטַר
מַדְבְּחָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי
תַעֲבֶד לָךְ׃ כב וְלָא תְקִים
לָךְ קָמָא דִּי סָנֵי יְיָ אֱלָהָךְ׃
א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ
תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵהּ
מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי
מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃

כא לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ
אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ כב וְלֹא־תָקִים לְךָ
מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס
יז א לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר
וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר
רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃

רש"י

אדמתן ט): (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ה) ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה י): לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית ו) יא): (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים ז) יב): אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו ח) שנא כי חק היתה לכנענים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לעבודת כוכבים יג): (א) לא תזבח וגו' כל דבר רע. אזהרה למפגל בקדשים ע"י דבור רע ט) א) ועוד נדרשו בו אחר דרשות בשחיטת קדשים ב):

אבן עזרא

(ישעי' סו יז) (יג) [ב]: כב ולא תקים לך מצבה. לע"ז והעד אשר שנא (יד), רק מצבה שלא לע"ז איננה אסורה, והעד הנאמן בפרשת וישלח יעקב (טו): א לא תזבח לה' אלהיך. הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום (א): כל דבר רע. פירוש מום: כי תועבת. כטעם, הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א ח) (ב), ויש עונש לזובחו, ואין עונש לאשר איננו זובח כלל (ג), חוץ מהחיוב (ד):

יהל אור

ע"כ הזהיר עליה בתחלה: (יג) ופי' שם הח' ז"ל, אחר אחת, אחר אשרה אחת, וטעם בתוך, שהיו סובבים את האשרה מפה ומפה, והנה הוא בתוך: (יד) ופי' לא תקים לך מצבה אשר שנא, כי יש מצבה שהותרה הקמתה: (טו) בבראשית (לה יד), שהציב יעקב מצבה:

(א) וכמו שיפרש: (ב) ופי' שר ושליט, כמו פחת יהודה (חגי א א) ויפייס שם הכתוב, הירצך או הישא פניך: (ג) כמש"כ וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא (לעיל כג כג): (ד) כמו עולות ראיה, ושאר קרבנות החיוב:

קרני אור

במקל וסכינא ראיה, כי במצרים שרודים במקל היו נקראים נוגשים לא שוטרים, ועיין באם למקרא שכתב ולדעתי שגה ברואה, כי נוגשי מצרים היו מצריים לא עבריים, והעברים הממונים על העם היו נקראים באמת שוטרים עיי"ש, ולדעת רמ"ל (פתרון המלות) יהיו השוטרים הכותבים פסק דין כי כן טעם מלת שטר בערבי ענין כתיבה הוא, וכן הרגילו בו חז"ל, שטר חוב, שטר נואם: [ב] פשטיה דקרא לפי שדרכן לעשות כן למזבח הבעל כדאשכחן גבי גדעון שנתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרת, ועוד שכשיקריבו על המזבח יהי נראה שלשם האשרה יהיו מקריבין (דעת זקנים) ועיין אם למקרא מה שהרחיב לבאר מעניני האלים ואשרה, והנטיעות שנטעו לשמן:

מקורי רש"י

ט) ספרי, ועיין דב"ר פ"ה ו': י) ספרי, פס"ז: יא) ספרי, ילקוט תתקי"ז: יב) ספרי, פס"ז, מדרש הגדה: יג) עיין ספרי, ועיין תוס' ע"ז י"א א' ד"ה, ומי מוקם: א) עיין ספרי: ב) זבחים ל"ו ב':

מנחת יהודה

ת"א פתגמין תריצין, וכ"ה מכילתא [משפטים] ויסלף דברי צדיקים, משנה דברים המצודקים שנאמרו מסיני: ה) ואשרה של כל עץ שיהיה, כן היה חק האמוריים להאהיל סבך עץ על מזבח, ועל אליליהם, והיו עובדין גם להאשרה (רל"ש) ולפי שהאשרות היו ממין אילן מיוחד, לכן הוסיפה התורה לאמר כל עץ מאיזה מין שיהיה, בין אילן מאכל בין אילן סרק: ו) פי' מלא תטע נפקא לן נוטע אילן, ומכל עץ נפקא לן בונה בית, כלומר מכל עץ אפילו תלוש ולבסוף חברו (הזקני) ועיין הכוה"ק מה שהעיר ע"ז: ז) מצבה אבן אחת, מזבח שלשה אבנים: ח) פי' מצבת אבן אחת: א) פי' שמתפגל ע"י דבור רע שדובר בשעת שחיטה, וה"ה למחשב בשעת שחיטה לאכלו חוץ לזמנו וחוץ למקומו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ס ב כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ:
אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־
הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר
בְּרִיתוֹ: ג וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ | אוֹ
לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר
לֹא־צִוִּיתִי: ד וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ
וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן
הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת
בְּיִשְׂרָאֵל: ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ
הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר
הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה

ב אֲרֵי יִשְׁתְּכַח בֵּינָךְ
בַּחֲדָא מִקִּרְוָיךְ דַּייָ אֱלָהָךְ
יָהֵב לָךְ גְּבַר אוֹ אִתְּתָא
דִּי יַעֲבֵד יָת דְּבִישׁ קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ לְמֶעְבַּר עַל קְיָמֵהּ:
ג וַאֲזַל וּפְלַח לְטָעֲוָת
עַמְמַיָּא וּסְגִיד לְהוֹן
וּלְשִׁמְשָׁא אוֹ לְסִיהֲרָא אוֹ
לְכָל חֵילֵי שְׁמַיָּא דִּי לָא
פַקֵּדִית: ד וִיחַוּוֹן לָךְ
וְתִשְׁמַע וְתִתְבַּע יָאוּת
וְהָא קֻשְׁטָא כֵּוַן פִּתְגָמָא
אִתְעֲבֵידַת תּוֹעֶבְתָּא
הָדָא בְּיִשְׂרָאֵל: ה וְתַפֵּק
יָת גַּבְרָא הַהוּא אוֹ יָת
אִתְּתָא הַהִיא דִּי עֲבַדוּ יָת
פִּתְגָמָא בִּישָׁא הָדֵין

אבן עזרא

ב כי ימצא בקרבך. ואחר שהזכיר האשרה אצל המזבח שהיא בפרהסיא לכל, שב להזהיר על היחיד על עבודה זרה [א]: לעבור בריתו. הפך להעמידו (ה). דקדוק וישתחו. בספר היסוד (ו): ג אלהים אחרים. פסילים מעשה בני אדם (ז): ולשמש ולירח ולצבא השמים. שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי. לעבדם ואם הם מעשי (ח) [ב]: ד ודרשת היטב. מאד מאד (ט), וכן, היטב חרה לי (יונה ד ט) (י), והוא מעט רחוק מגזרת טוב (יא):

רש"י

(ב) לעבור בריתו. אשר כרת ה' אתכם שלא לעבוד עבודת כוכבים: (ג) אשר לא צויתי. לעבדם ב) ג): (ד) נכון. מכוון העדות ג): (ה) והוצאת את האיש ההוא וגו' אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו ד) אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער

קרני אור

[א] הזכיר לשון בקרבך, וכן בסוף הפרשה ובערת הרע מקרבך, לפי שדרך עוברי עבירה לעשותה בסתר (רב"א): [ב] וכן פי' רש"י ז"ל, תיקנו בזה לבל נטעה לפרש אשר לא צויתי להיות, כי הוא ב"ה יוצר הכל הוא צוה עליהם ויעמדו יחד, ורמב"ן יפרש אשר לא צויתי אינו מוסב על ישראל, אלא לא צויתי לאו"ה לעבדם, ועי"ז כתב שכוה"ק והדוקק מבואר, ועיין ברע"ם, ובאם

יהל אור

(ה) כי העובר הוא המהרס, ואין לו קיום ומעמד, ועיין פי' הה' ז"ל (למטה כט יא) עה"פ לעברך בברית: (ו) עיין פי' הה' ז"ל (ברא' כג ו) ובבאורי שם: (ז) שיפסלו מאבנים על הרוב, ויש גם מעצים כמש"כ, הנושאים את עץ פסלם (ישעי' מה כ), ושאריתו לאל עשה לפסלו (שם מד יז): (ח) ולפי זה, אשר לא צויתי חוזר על העבודה ועיין קרני אור: (ט) לפי שדרך עוברי עבירה לעשותה בסתר, ולכך צריכה היטב: (י) פי' ג"כ מאוד מאוד, וכן ת"י שם "להדא" שפיר מאוד: (יא) כי אין לומר טוב חרה לי, ומלת היטיב עניינו חוזק הענין:

מנחת יהודה

ב) עיין קרני אור הערה ב': ג) וכן ת"א ויוב"ע:

מקורי רש"י

ג) מגילה ט' ב': ד) ספרי, כתובות מ"ה ב':

פסיק

6 9

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּסְקַלְתָּ֥ם בָּאֲבָנִ֖ים וָמֵֽתוּ׃ ו עַל־פִּ֣י ׀ שְׁנַ֣יִם עֵדִ֗ים א֛וֹ שְׁלֹשָׁ֥ה עֵדִ֖ים יוּמַ֣ת הַמֵּ֑ת לֹ֣א יוּמַ֔ת עַל־פִּ֖י עֵ֥ד אֶחָֽד׃ ז יַ֣ד הָעֵדִ֞ים תִּֽהְיֶה־בּ֤וֹ בָרִאשֹׁנָה֙ לַהֲמִית֔וֹ וְיַ֥ד כָּל־הָעָ֖ם בָּאַחֲרֹנָ֑ה וּבִֽעַרְתָּ֥ הָרָ֖ע מִקִּרְבֶּֽךָ׃ פ ח כִּ֣י יִפָּלֵא֩ מִמְּךָ֨ דָבָ֜ר לַמִּשְׁפָּ֗ט בֵּֽין־דָּ֨ם ׀ לְדָ֜ם בֵּֽין־דִּ֤ין לְדִין֙ וּבֵ֥ין נֶ֨גַע֙ לָנֶ֔גַע דִּבְרֵ֥י רִיבֹ֖ת בִּשְׁעָרֶ֑יךָ וְקַמְתָּ֣ וְעָלִ֔יתָ

אונקלוס

לִתְרַע בֵּית דִּינָךְ יָת גַּבְרָא אוֹ יָת אִתְּתָא וְתִרְגְּמֻנּוּן בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן׃ ו עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ תְלָתָא סָהֲדִין יִתְקְטֵל דְּחַיָּב קְטוֹל לָא יִתְקְטֵל עַל מֵימַר סָהִיד חַד׃ ז יְדָא דְסָהֲדַיָּא תְּהֵי בֵהּ בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵהּ וִידָא דְכָל עַמָּא בְּבַתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ח אֲרֵי יִתְכַּסֵּי מִנָּךְ פִּתְגָּמָא לְדִינָא בֵּין דְּמָא לִדְמָא בֵּין דִּינָא לְדִינָא וּבֵין

רש"י

שנדון בו נאמר שעריך למטה ד) ונאמר שעריך למעלה ה) מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו ותרגומו לקרוך ו): (ו) שנים עדים או שלשה. אם מתקיים עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ז) ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם: (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך ח): בין דם לדם. בין דם טמא

אבן עזרא

ה וסקלתם באבנים. זה או זאת (יב), כמו, באש ישרפו אותו ואתהן (ויקרא כ יד) (יג), ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: ו או שלשה עדים. מקבלים עדות שנים על דעת הגאון (יד) [ג], והנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות השאר (טו), והאשה, ועדות אויב המת, ויש אומרים אם היו שני עדים מכחישים שני עדים, השלישי יכריע לזכות או לחובה (טז), ויש אומרים שנים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים (יז) וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה (יח): ז יד העדים. יד כל אחד מהעדים (יט) וכן, וימס לבב העם (יהושע ז ה) (כ), ורבים כן: ובערת. פירשתיו (כא): ח כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר, בעבור היות עדות שנים להמית המת (כב), וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם

יהל אור

(יב) פי' האיש או את האשה: (יג) ופי' הח' ז"ל שם, זאת או זאת: (יד) הוא רבינו סעדיה גאון, ודעתו שנים עדים, או שלשה מקבלים עדות השנים: (טו) פי' שאר בשר: (טז) ולזה יאמר הכתוב או שלשה: (יז) שאינם חכמים: (יח) עיין רש"י מדרז"ל: (יט) כי הי"ל ידי העדים: (כ) והי"ל לבות ל"ר: (כא) במד' (כד כב): (כב) הה' ז"ל יפרש טעם הסמיכות כי יפלא, להפסוק שלפניו יד העדים, ויאמר הכתוב אם נעלם.

קרני אור

למקרא מה שבארו בזה: [ג] וע"ז כתב הרמב"ן, ואין בכתוב קבלת עדות רק עדים, אבל כמדומה לי שטעה הגאון בדינו כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בפני סנהדרין של עשרים ושלשה, אבל כוונו של מקרא לאמר שיומת המת על פי שנים עדים כשאין שם יותר, או עפ"י שלשה, אם ימצאון שם שלשה והוא הדין לארבעה ומאה:

מקורי רש"י

ה) פסוק ב': ו) מכות ה' ב' מדרש אגדה פס"ז:

מנחת יהודה

ד) פי' אל שעריך האמור כאן: ה) פ' כ', באחד שעריך: ו) ובאמת מוקשה מאוד, שהרי בכל הספרים המדויקים מצאנו הנוסחא „להרע בית דינך" ולכן נלע"ד לומר שכוון למה שאמרו בש"ס (כתובות מ"ה ב') דבעיר שרובה נכרים סוקלין אותו על פתח בי"ד, וכ"פ הרמב"ם (פט"ו מה' סנהדרין) ומזה נ"כ ראיה שאונקלס היה חי אחר החורבן שירושלים היתה רובה נכרים, ועיי"ש בתוס' ד"ה פתח בי"ד (או"נ) ועיין הכיה"ק שהעיר ע"ז וכתב שאין זה מספיק: ז) פי' שאם הוכחש אחד מהם, אין העדות מתקיימת בשנים הנותרים, אעפ"י ששנים הן ודבריהם מכוונין: ח) הערה בזה כי כל לשון הפלאה, בין אותן הכתובים באל"ף, ובין אותם הכתובים בה"א כמו והפלה ה' בין מקנה ישראל (שמות ט' ד') והפליתי ביום ההוא (שם ח' י"ח) כולם אין בעיקר יסודם כי אם פל ומפני נאצלים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ׃ ט וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה
בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ
אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט׃ י וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי
הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם
הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ׃ יא עַל־פִּי
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט
אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר

אונקלוס

מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ
סְגִירוּ פִּתְגָמֵי פְּלֻגְתָּא
דִּינָא בְּקִרְוָךְ וּתְקוּם
וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי
יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ׃ ט וְתֵיתֵי לְוָת
כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא
דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן
וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת
פִּתְגָמָא דְּדִינָא׃ י וְתַעְבֵּד
עַל מֵימַר פִּתְגָמָא דִּי יְחַוּוֹן
לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי
יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד
כְּכֹל דִּי יַלְפֻנָךְ׃ יא עַל
מֵימַר אוֹרַיְתָא דִּי יַלְפֻנָךְ
וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ
תַּעְבֵּד לָא תִסְטֵי מִן

אבן עזרא

חייב (כג) [ד]: ומלת יפלא. כמו, היפלא מה' דבר (ברא' יח יד), ושם מפורש (כד): בין דין לדין. בממון (כה): בין נגע לנגע. כמו פצע וחבורה (כו), והכלל דברי ריבות (כז): וקמת ועלית. פירשתיו (כח): ט הכהנים הלוים. כאשר פירשתי (כט), כי יש כהנים שאינם מיחוס לוי (ל): ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים (לא): ואל השופט. במקום שיהיה (לב): יא על פי התורה אשר יורוך. בדבר

רש"י

לדם טהור ז): בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: ובין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור ס): דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה י) ח): וקמת ועלית. מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות יא) ט): (ט) הכהנים הלוים. הכהנים שילאו משבט לוי יב) י): ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. אפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה לריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך יא): (יא) ימין ושמאל.

קרני אור

[ד] וכן פי' הרשב"ם והרמב"ן לפי פשוטו בין רציחה לרציחה ממך הדין שבא לפניך להמית המת ע"י העדות של השנים: (כג) שלא ידע השופט להחליט איך היתה ההריגה הזאת, אם בשגגה ואם בזדון: (כד) שם פי' הת' ז"ל „היעלם" ופי' היפלא ויעלם מה' דבר: (כה) בתביעת ממון: (כו) הכאות והבלות, וכן אלינו נגע וקלון ימלא (משלי ו לג) ושם ידבר מנקמת הבעל אשר יכהו הכה ופלוע: (כז) פי' כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך: (כח) כמד' (עז יב): (כט) שם שם ל"ג: (ל) כדעתו ז"ל כי כל משרת לשם או לעכו"ם נקרא כהן כש"כ רק אדמת הכהנים (ברא' מז כב) וכן כהני הבמות (מ"א יג ב) לכן יאמר הכהנים הלוים הכהנים שהם מיחוס שבט לוי: (לא) כמ"ש, וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים (פ' יח): (לב) בימים ההם:

יהל אור

מנחת יהודה

נאצלים פלא גם פלה, לכן הם שוים בעיקר פתרונם ונבדלים רק בצד מה, ולכן אונקלס גם הוא לפעמים תרגם בלשון הבדלה ופרישה, ולפעמים בלשון כסוי, כדי ליישב הלשון על הענין (רוו"ה) ואונקלס תרגם כאן יתכסי לשון כסוי, פי' שנתכסה ממנו הדין לפי

מקורי רש"י

ז) עיין ספרי נדה י"ט א' פס"ז ילקוט תתקי"ט: ח) עיין ת"א, ועיין סנהד' פ"ו א' מדרש אגדה: ט) ספרי ועיין מנחת יהודה מדרש אגדה: י) כת"י, פס"ז: יא) עיין ספרי ר"ה כ"ה ב' מדרש אגדה ילקוט תתקי"א:

שהבריו חולקין עליו: ט) ובספרי בין דם לדם, בין דם נדה לדם זיבה, לדם יולדת, בין דין לדין, בין דיני ממונות לדיני נפשות, ודיני מכות, בין נגע לנגע, בין נגעי אדם לנגעי בתים, לנגעי בגדים: י) ואינם יודעים על מי ראוי לסמוך: יא) ובספרי הגי', מלמד שא"י גבוה מכל הארצות וביהמ"ק גבוה מכל א"י ובזבחים נ"ד ב' סנהד' פ"ז א', קדושין ס"ט א', מלמד שביהמ"ק גבוה מכל א"י, וא"י גבוה מכל הארצות: יב) וכ"ת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מן־הדבר אשר־יגידו לך ימין
ושמאל: יב והאיש אשר־יעשה
בזדון לבלתי שמע אל־הכהן
העמד לשרת שם את־יהוה
אלהיך או אל־השפט ומת האיש
ההוא ובערת הרע מישראל:
יג וכל־העם ישמעו ויראו ולא יזידון
עוד: ס שני יד כי־תבא אל־הארץ
אשר יהוה אלהיך נתן לך וירשתה
וישבתה בה ואמרת אשימה עלי
מלך ככל־הגוים אשר סביבתי:
טו שום תשים עליך מלך אשר
יבחר יהוה אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך
לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא־אחיך

אונקלוס

פתגמא די יחוון לך
ימינא ושמאלא: יב וגבר
די יעבד ברשע בדיל
דלא לקבלא מן כהנא
דקאים לשמשא תמן קדם
יי אלהך או מן דינא
ויתקטל גברא ההוא
ותפלי עבד דביש
מישראל: יג וכל עמא
ישמעון וידחלון ולא
ירשיעון עוד: יד ארי תעול
לארעא די יי אלהך יהב
לך ותירתה ותיתב בה
ותימר אמני עלי מלכא
ככל עממיא די בסחרני:
טו מנאה תמני עלך מלכא
די יתרעי יי אלהך בה
מגו אחיך תמני עלך
מלכא לית לך רשו

רש"י

אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין יב) וכ"ש שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל יג): (יג) וכל העם ישמעו. מכאן שממתינין לו עד הרגל

אבן עזרא

המופלא (לג): יב ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו (לד), והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו (לה), וכאשר הזכיר השופט (לו), באר המשפטים שהוא חייב לשמרם (לז): טו שום תשים. רשות (לח), אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל. סדרך האמת (לט), לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל (מ), ולא אדומי אע"פ שכתוב בו אחיך (מא) ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה, ותצא מרכבה ממצרים (מ"א י כט) (מב), והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים, וזה דבר ברור כי השם נאלם משם ובשובם יחללו השם ואוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם (מג), גם ירמיהו בעל כרחו הלך לשם (מד):

יהל אור

(לג) פי' בדבר המופלא ומכוסה ממך: (לד) מיתתו יהיה ע"י בי"ד, ולא בידי שמים: (לה) פי' כדי שכל ישראל ישמעו ויראו: (לו) שהוא המלך: (לז) שהמלך היה אז חייב לשמרם: (לח) ואינו חובה: (לט) פי' מדרך האמת לא תוכל, ופי' אינך רשאי, וכן ת"א, לית לך רשו: (מ) הפי' מן אחיך לא אחיך ממש רק נקרא אחיך מי שהוא ממשפחת ישראל: (מא) כמ"כ, לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (דברים כג ח): (מב) ועוד, ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים (מ"א י כח): (מג) ירמיה (כו כא): (מד) שם (מג ה

מקורי רש"י

יב) עיין ספרי מדרש אגדה:

מנחת יהודה

יוב"ע „לות כתניא דמשכב לוי": יג) עיין רדי"א בהיתר הספק

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הוּא׃ טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים
וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה
לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם
לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃
יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר
לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ
מְאֹד׃ יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא

לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרַי
דְּלָא אֲחוּךְ הוּא׃ טז לְחוֹד
לָא יַסְגֵּי לֵהּ סוּסָוָן וְלָא
יְתֵב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם
בְּדִיל לְאַסְגָּאָה לֵהּ סוּסָוָן
וַייָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן
לְמִתוּב בְּאוֹרְחָא הָדָא עוֹד׃
יז וְלָא יַסְגֵּי לֵהּ נְשִׁין וְלָא
יִטְעֵי לִבֵּהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא
לָא יַסְגֵּי לֵהּ לַחֲדָא׃ יח וִיהֵי
כְּמִתְּבֵהּ עַל כָּרְסֵא

אבן עזרא

טז לא תוסיפון. מצוה היתה, ולא נכתבה (מה), ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות יד יג) (מו), וזאת דרך אחרת (מז) [ה]: יז ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו (מח): וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יעניש את ישראל (מט), והנה שלמה שנתן הכסף כאבנים בירושלים מרוב אהבתו לממון (נ) התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך הכביד את עולנו (מ"א יב י) (נא), ויש אומרים בעבור הבנינים התרעמו (נב), ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב (נג), והנה אדונירם שהיה על המס (נד), רגמוהו בסותו (נה): יח והיה כשבתו. בתחלת

רש"י

וממיתין אותו ברגל יד) יג): (טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה יד) שהסוסים באים משם כמו שנאמר בשלמה ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה טו): (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא י"ח טז) שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה יז): וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. אלא כדי ליתן לאכסניא טו) (ס"א לאפסניא) טז) יח): (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו יט): את משנה התורה. שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית

קרני אור

יהל אור

בין שוגג למזיד וכן תוספ"ע: [ה] וגם ר"א הלוי אמר ו, ז): (מה) פי' מה שאמר פה וה' אמר לכם, לא וז"ל "אעפ"י שמן הנגלה בו נראה שהוא ספור, באמר תוספון לשוב בדרך הזה עוד היתה מצוה, שלא נכתבה בתורה: (מו) פי' כי לא היתה מצוה, אלא הבטחה שהבטיחם משה שלא יוסיפו לראותם אלו הרודפים ושלא ייראו מהם: (מז) אבל מה שכתוב כאן לא תוספו לשוב בדרך הזה עוד, הוא מצוה: (מח) לפי שהאשה תפתה אותו לסור מיראת השם: (מט) לקחת מהם מס הרבה, וכן פי' רש"י עה"פ, ויענש את הארץ (דה"ב לו ג) ליתן מסים: (נ) ונקרא כסף מענין כוסף, וכן העושר נקשר לאדם כל מה שתרבה עליו תרבה השלהבת: (נא) ושם בכתוב "אביך הקשה את עלנו" (מ"א יב ד) "ואביך הכביד את עולנו" הוא מה שחזרו הילדים לדבר בפני רחבעם מאמר העם (שם שם י)": (נב) שעזרו לו לבנות, כמש"כ (מ"א ה כז): (נג) ויספר שלמה כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל וגו' וימלאו מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות, ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמונים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם (דה"ב ב, טז יז): (נד) ונקרא ג"כ אדורם, והיה שר המסים בימי דוד (ש"ב כ כד) ואח"כ בימי שלמה, ושם נקרא אדונירם (מ"א ד ו) ואח"כ בימי רחבעם שלא אותו שלמה לגבות המס: (נה) פי' כגוות שלמה כששלח

מנחת יהודה

הספק חששי מה שביאר בזה: יד) פי' שממתינים לו עד ערב הרגל, או סמוך לו, שאין לומר ברגל עצמו שהרי אין עונשין ביו"ט, וזהו וכל העם בזמן שיהיו כל העם (רע"ב) ואע"ג דבמסית נמי כתיב (לעיל י"ג י"ב) וכל ישראל ישמעו, וכן בעדים זוממים (למטה י"ט כ') והנשארים ישמעו, וכן בבן סו"מ (למטה כ"א כ"א) וכל ישראל ישמעו, ולא אומרים בהו שממתינים להם עד הרגל, דדוקא בזקן ממרא שאינו נהרג אלא בבי"ד הגדול שבירושלים כדתנן התם, לכן שייך לומר בו המתנה שברגל כל ישראל עולים לירושלים, אבל באינך שהורגים אותם בבי"ד שבעירם מה אהני אם ימתינו בהם עד הרגל, אטו כל ישראל יבואו בהנך מקומות לראות. מותתין שם (משכיל לדוד): טו) פי' לספק חיילותיו מה שצריך להם: טז) כ"ה (ספרי, סנהד' י"ח ב') וכ"ה

מקורי רש"י

יג) סנהד' פ"ט א' ועיין רש"י שם ילקוט תתקי"א: יד) שם כ"א ב' ספרי מדרש אגדה פס"ז ילקוט התקי"ג: טו) מ"א י' כ"ט: טז) ספרי סנהד' כ"א א' מדרש אגדה: יז) ש"ב י"ב ח' ועיין ספרי סנהד' כ"א א' מדרש אגדה פס"ו: יח) ספרי, סנהד' כ"א ב': יט) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ממלכתו וכתב לו את־משנה התורה הזאת על־ספר מלפני הכהנים הלוים: יט והיתה עמו וקרא בו כל־ימי חייו למען ילמד ליראה את־יהוה אלהיו לשמר את־כל־דברי התורה הזאת ואת־החקים האלה לעשתם: כ לבלתי רום־לבבו מאחיו ולבלתי סור מן־המצוה ימין ושמאול למען יאריך ימים על־ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל: ס שלישי יח א לא־יהיה

אונקלוס

מלכותה ויכתוב לה ית פתשגן אוריתא הדא על ספרא מן קדם כהניא לואי: יט ותהי עמה ויהי קרי בה כל יומי חיוהי בדיל דיליף למדחל קדם יי אלהה למטר ית כל פתגמי אוריתא הדא וית קימיא האלין למעבדהון: כ בדיל דלא ירים לבה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן תפקדתא ימינא ושמאלא בדיל דיורך יומין על מלכותה הוא ובנוהי בגו ישראל: א לא יהא לכהניא לואי כל שבטא דלוי חלק

רש"י

גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו יז) כ) ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור יח): (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולות כא) וכתיב ויוחל שבעת ימים כב) ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל וא"ל נסכלת לא שמרת וגו' כג) ועתה ממלכתך לא תקום כד) הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם כה):

אבן עזרא

מלכותו: משנה. נסחה שנית (נו): יט והיתה עמו. התורה (נז): וקרא בו. בספר (נח): ליראה. הוא בעצמו (נט): לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכחו (ס): כ לבלתי רום לבבו. אם היה חפשי מהמצות (סא): ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה (סב), ושכרו למען יאריך ימים: א לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט, הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה,

יהל אור

אותו רחבעם לגבות המס רגמוהו העם, ושם נקרא אדורם (מ"א יב יח, דה"ב י יח) וזה היה מפני רבוי המסים שגבה מהם בימי שלמה: (נו) פי' שיכתוב לו שני ספרי התורה: (נז) כי מלת התורה הוא ל"נ, לכן יאמר והיתה עמו ג"כ ל"נ: (נח) כי ספר הוא ל"ז, ע"כ אמר בו שהוא ג"כ ל"ז: (נט) פי' שאיננו פועל יוצא אלא פועל עומד: (ס) פי' בכח הממשלה שיש לו: (סא) פי' אם היה הפשי מהמצות יכול להיות שירום לבבו: (סב) וזהו טעם הלווי, והיתה עמו וקרא בו:

מקורי רש"י

כ) סנהד' כ"א ב' פס"ז: כא) ש"א י', ח': כב) שם י"ג ח': כג) ע"ש הוא, וצ"ל „נסכלת לא שמרת" שם י"ב י"ג: כד) שם שם י"ד: כה) עיין הוריות י"א ב' פס"ו:

מנחת יהודה

בערוך בערכו, ובב' סנהד' כ"א ב' בשעית אספניא, ופי' בל"י שכר אנשי המלחמה: יח) וא"ב הפי' מן משנה כפול, כמו לחם משנה (שמות ט"ז כ"ב) ובבעלי התוס' כתוב שמעתי כי אותו ס"ת התלוי בזרועו לא היה כתוב בו, כ"א עשרת הדברים, ולפי שיש מן אנכי עד לרעך תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות קרוי ס"ת: יט) עיין נל"ג מה שביאר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק
וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה
וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־
לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה
מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת
זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן

אונקלוס

וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל
קֻרְבָּנַיָּא דַיְיָ וְאַחְסַנְתֵּהּ
יֵיכְלוּן׃ ב וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי
לֵהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן
דִּיהַב לֵהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסַנְתֵּהּ
כְּמָא דִי מַלִּיל לֵהּ׃ ג וְדֵין
יְהֵי דַחֲזֵי לְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא
מִן נָכְסֵי נִכְסָתָא אִם תּוֹר
אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכָהֲנָא

אבן עזרא

ואחר שאמר שאין להם נחלה, יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה, הזרוע שהנוף (סג) והלחיים שהלשון ביניהם שהראש (סד), והקיבה שהקרב (סה), ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים [ה*], הזרוע שכר זרועו בשחיטה, והלחיים שכר הברכה, והקיבה שכר הבדיקה [ו], ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר (סו), גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יורו התורה בשערים

רש"י

(א) כל שבט לוי. בין תמימין בין בעלי מומין א): חלק. בביזה: ונחלה. בארץ ב): אשי ה'. קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים) ג): ונחלתו. אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות ד) אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו. ובספרי דרשו: (ב) ונחלה לא יהיה לו. זו נחלת שאר: בקרב אחיו. זו נחלת חמשה. ואיני יודע מה הוא ונ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן והילך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים האמורי וכנעני ה) ונחלת שאר לרבות קיני וקנזי וקדמוני וכן דורש בפ' מתנות ו) שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' ז) להזהיר על קיני וקנזי וקדמוני יס). שוב נמלאו בדברי רבינו קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד כ): כאשר דבר לו. בארצם לא תנחל וגו' ח) אני חלקך: (ג) מאת העם. ולא מאת הכהנים ט): אם שור אם שה. פרט לחיה כא) י): הזרוע. מן הפרק של ארכובה עד כף של

קרני אור

הקבלה ששוא מניעם": [ה*] עיין פתרון המלות לרמ"ל מה שהעיר ע"ז: [ו] והרלב"ג כתב שמפני שאמר ה' הוא נחלתו, סמך שיתנו לכהן הזרוע והלחיים והקיבה, להעיר שזה השבט הוא זרוע ישראל וכחם, והוא המתפלל עליהם

יהל אור

(סג) והוא מן הפרק של הארכובה עד כף היד: (סד) וכד"ק, והלשון ביניהם מהראש": (סה) מבני מעים מהאברים הפנימיים: (סו) כי הטוב שבגוף הזרוע, והטוב שבראש הלחיים והלשון, והטוב שבקרב

מנחת יהודה

שביאר בזה: יס) ובספרי שלנו, ונחלה זו נחלת שלשה (פי' שהם קיני וקנזי וקדמוני) לא יהיה לו בקרב אחיו זו נחלת חמשה (פי' ארץ חמשה עממין) ויש נ"א נחלת שבעה (פי' שבעה עממין), ועיין רש"י (שמות י"ג ה') ובפי' הרמב"ן שם שהביא ג"כ הספרי בזה הלשון, ונחלה לא יהיה לו, זו נחלת ה' עממין, בקרב אחיו זו נחלת שני עממין: כ) ועיין בחזקוני שהביא הספרי ויפרש, ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר, פי' אותם שלא היו ללוי אחים אלא מצד אביו, כגון יוסף דן ונפתלי גד ואשר ובנימין, בקרב אחיו, זו נחלת חמשה, אותן שהיו אחיו מצד אביו ומצד אמו כגון ראובן שמעון יהודה יששכר וזבלון, וכ"ה ברבותינו בעלי התוס': כא) להוציא חיה, וכן דרשו (בספרא) עה"פ ויקרא כ"ב כ"ח:

מקורי רש"י

א) ספרי: ב) ספרי: ג) ספרי: ד) ספרי: ה) עיין רש"י שמות כ"ג כ"ח: ו) עיין ספרי פ' קרח, ילקוט תתקט"ו: ז) לעיל י', ט': ח) במד' י"ח כ': ט) ספרי, חולין קל"ב ב': י) ספרא ויקרא כ"ב כ"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃
ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ
וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ ה כִּי בוֹ
בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ
לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא
וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי ו וְכִי־יָבֹא
הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת
נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו
כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם

אונקלוס

דְּרָעָא וְלוֹעָא וְקֵבְתָּא׃
ד רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ
וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גְּזָא דְעָנָךְ
תִּתֵּן לֵהּ׃ ה אֲרֵי בֵהּ אִתְרְעִי
יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָךְ
לִמְקָם לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא
דַּיְיָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃
ו וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵוָאָה מֵחֲדָא
מִקִּרְוָיךְ מִכָּל יִשְׂרָאֵל דִּי
הוּא דָר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל
רְעוּת נַפְשֵׁהּ לְאַתְרָא דִּי
יִתְרְעֵי יְיָ׃ ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא
דַּיְיָ אֱלָהֵהּ כְּכָל אֲחוֹהִי
לֵוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן

רש"י

יד יא) שקורין אשפלדו"ן כב): והלחיים. עם הלשון דורשי רשומות כג) היו אומרים זרוע תחת יד יב) שנאמר ויקח רומח בידו יג): לחיים. תחת תפלה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל יד): והקבה. תחת האשה אל קבתה טו): (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים. עין רעה אחד מששים. בינונית אחד מחמשים טז) וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים יז) שנאמר וששיתם האיפה מחומר השעורים יז*). ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש בה שיעור. ורבותינו נתנו בה שיעור א' מששים יח). וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות יט) שנאמר וחמש צאן עשויות כ) רע"א ראשית גז שתים. צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה כד): (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד כה) כא): (ו) וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר כב) ת"ל ושרת כו) יצאו לוים שאין ראוין לשירות כז): ובא בכל אות נפשו וגו': (ז) ושרת. לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו כג). ד"א עוד לימד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואע"פ שאין המשמר שלהם כד):

מקורי רש"י

יא) ספרי, חולין קל"ד ב' ועיין יור"ד סימן ס"א סעיף מתנות אלו בכל פרטיהם : יב) ספרי חולין שם, מדרש אגדה פס"ז ילקוט תתקט"ו : יג) במד' כ"ה ז' : יד) תה' ק"ו ל' : טו) במד' כ"ה ח' : טז) תרומות פ"ד מ"ג : יז) תרומות שם : יז*) יחז' מ"ה י"ג : יח) חולין קל"ז ב' : יט) עיין ספרי, חולין קל"ה א' מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תתקי"ז : כ) ש"א כ"ה י"ח : כא) ספרי, סוטה ל"ח א' : כב) ספרי : כג) עיין ספרי, ב"ק ק"ט ב', מנחות ע"ד א' : כד) ספרי, סוכה נ"ה ב' פס"ז :

מנחת יהודה

כב) שולטער : כג) פי' דורשי הפסוקים הסתומים והחתומים כמה דאת אמר את הרשום בכתב אמת (דניאל י' כ"א) : כד) ראשית הגז מצותה בתחלה, ובדיעבד אם הפריש בין באמצע בין בסוף יצא (יור"ד סי' של"ג סי"א) : כה) למדך הכתוב שאין שירות אלא בעמידה : כו) ושרת בשם ה' אלהיו (פ' ז') : כז) עיין ספרי, ועיין יבמות פ"ו ב' בכ"ד מקומות הכהנים קרוים לוים, וזה אחד מהם, והכהנים
ספרי

ה"ה יור

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִפְנֵי יְהוָה׃ ח חֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכֵלוּ
לְבַד מִמְכָּרָיו עַל־הָאָבוֹת׃ ס ט כִּי
אַתָּה בָּא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ לֹא־תִלְמַד לַעֲשׂוֹת
כְּתוֹעֲבֹת הַגּוֹיִם הָהֵם׃ י לֹא־יִמָּצֵא
בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ קֹסֵם

בִּצְלוֹ קֳדָם יְיָ׃ ח חֲלָק
כַּחֲלָק יֵיכְלוּן בַּר
מִמַּטַּרְתָּא דְּיֵיתֵי בְּשַׁבַּתָּא
דְּכֵן אַתְקִינוּ אֲבָהָתָא׃
ט אֲרֵי אַתְּ עָלֵל לְאַרְעָא
דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לָא
תֵילַף לְמֶעְבַּד כְּטַעֲוַת
עַמְמַיָּא הָאִנּוּן׃ י לָא
יִשְׁתְּכַח בָּךְ מַעְבַּר בְּרֵהּ
וּבְרַתֵּהּ בְּנוּרָא קָסֵם

אבן עזרא

והעד דברי הימים (סז): ח לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו, מאת מכריהם (מ"ב יב ח) (סח), בדרך רחוקה מעט, ולא אבה הדקדוק (סט), רק הוא מגזרת, וכי תמכרו ממכר (ויקרא כה יד), והטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו (ע) כאשר כתוב, ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו (שם שם לג) (עא), וזה פירוש על האבות (עב), לא יאמר לו הנה יש לך (עג), לא תאכל עוד (עד), אלא חלק כחלק יאכלו, וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא [ז]: י מעביר בנו. ע"א היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש (עה): קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל (עו), ופירושו אותכי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק,

רש"י

(ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות כה) יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידים ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות כה*) ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי כח) כו): (ט) לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות כז) כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלין ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חוק העובדי כוכבים: (י) מעביר בנו ובתו באש. הוא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם כט) כח): קסם קסמים. איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך כט) וכה"א עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו ג) ל):

קרני אור

ומישיר אותם בלשונם אל דרכי התורה כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (למטה לג י) והוא המכין מזון להם בביתו כמו שפקב"ה מכין המזון לכבד וללב, ועיין מורה בפ' ל"ט מחמ' הג': [ז] הנה א"כ הביא אדון הנביאים הכתובים האלה להגיד שהלוים והכהנים הם ב' המדרגות הראשונות והשניה מהממשלה הרוחנית והעבודה והקרבה האלהית, ואמר דיני מתנותם לא הוצרך לפרשם כאן לפי שכבר נתבארו כראוי, ולא רצה כי אם לבאר הבלתי מבואר (רדי"א):

יהל אור

הקיבה: (סז) בימי יהושפט, שלח לשריו ועמהם הלוים, ויסבו בכל ערי יהודה, וילמדו בעם, עיין (דה"ב יז ז ח ט): (סח) נ"ל מאת מכריהם, וכן פי' הרשב"ם והחזקוני, והוא לשון הכירה, פי' אם יש לו מכירים וקרובים מאבותיו שיתנו לו קרבנם להקריבם הרשות בידו להקריב אעפ"י שאינו משמרה: (סט) כי ממכריו שרשו מכר, ומכריהם שרשו נכר: (ע) כי אף שאין ללוים נחלה עם ישראל אבל בתים לדירתם היה להם בכל מושבותיהם, והיו מוכרים וקונים אותם מהם, וחוזרים להם כדין ממכר בית: (עא) כיובל: (עב) מה שיאמר, לבד ממכריו על האבות: (עג) הרי מכרת ביתך והנך עשיר: (עד) לא תאכל עמנו חלק כחלק: (עה) עיין ויקרא (יח כא) ובבאורי שם מה שהארכתי בזה: (עו) פי' שם כולל כל מלאכה אשר תעשה לדעת העתידות והעד וכמו

מנחת יהודה

הלוים בני צדוק (יחז' מ"ד ט"ו): כה) פי' אעפ"י שכל משמר ומשמר עובד שבתו ולא יוכלו אנשי משמר זה לשמש בשבת שאינה שלהם, אפילו הכי בדברים הבאים מחמת הרגל יד כולם שוה, כגון באמורי הרגל, ובעורות העולות של רגלים, ובכל הדברים שזוכין בהם הכהנים ברגלים, אבל לא בדברים של שאר ימות השנה הבאים שלא מחמת הרגל, לפי שכבר אבותיהם של כהנים תקנו כל אחד לחבירו שבתותיהם, זה הקנה להבירו שבת זו וזה הקנה לחבירו שבת זו, כלומר כל מה שזוכה בו הכהן בשבוע זו (הזכרון): כט) עיין (ויקרא י"ח כ"א) קרני אור הערה פ"ז: ל) וי"מ מודד מקלו באצבעו או בידו

מקורי רש"י

כה) ספרי: כה*) עיין תענית כ"ז א': כו) סוכה נ"ו א' מדרש אגדה: כז) ספרי, סנהד' ס"א א' שבת ע"ה א' ר"ה כ"ד ב': כח) עיין ספרי סנה' ס"ד ב' פס"ו: כט) ספרי: ל) הושע ד' י"ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יא וְרָטֵין רְטָן וְשָׁאֵל בִּדִּין וּזְכוּרוּ וְתָבַע מִן מֵתַיָּא׃ יב אֲרֵי מְרַחַק יְיָ כָּל דְּעָבֵד אִלֵּין וּבְדִיל תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ מְתָרֵךְ יָתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ׃ יג שְׁלִים תְּהֵי בְּדַחַלְתָּא

קֹסֵם קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃ יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ יב כִּי־תוֹעֲבַת יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ יג תָּמִים

רש"י

מעונן. רע"א אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל (לא) וחכ"א אלו אוחזי העינים (לב) (לא): מנחש. פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו (לב): (יא) וחבר חבר. שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד (לג) (לג): ושואל אוב. זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו (לד): וידעוני. מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות (לה): ודורש אל המתים. כגון המעלה בזכרותו והנשאל בגלגולת (לו): (יב) כל עושה אלה. עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן (לז): (יג) תמים תהיה עם ה' אלהיך. התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא

אבן עזרא

וכן גזרין (דניאל ב כז) (סז), וקרוב ממנו, קסם על שפתי מלך (משלי טז י) (עח), והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים (עט), והטעם קסמים שיש במשפטי הככבים הנקראים ראשונים ושניים (פ): מעונן ומנחש. פירשתים (פא): ומכשף. כן (פב): יא וחבר חבר. אלה האומרים שיחברו השדים (פג): אוב וידעוני. פירשתיו (פד): ודורש אל המתים. כהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושנעונו, תראה לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ, וכל אלה תועבות השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמים עם בוראו (פה) וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת, ומה שיהיה (פו), חוץ מהשם (פז), הנה לבו חסר כי הוא משובש (פח), והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך, זה יהושע (פט), והעד שאמר אליו תשמעון, וכתוב וישמעו אליו בני ישראל (למטה לד ט), ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם כן יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה (צ):

יהל אור

החוזים וחפרו הקסמים (מיכה ג ז) הזכיר קוסם אצל חוזה: (עז) ופי' רס"ג שם שרים שאותכין על פיהם דברי מלכות, כמו ותגזר אומר (איוב כב כח): (עח) וכ"ה בפי' המיוחס להא' ז"ל שם, כלומר גוזר גורים, וקסם שם כלל על גזרת משפט הכוכבים, וכן „גזרין" שיגזרהו להיות כן, כלומר כקסם שהוא דבר גזור כן יאות להיות על שפתי מלך שיגזור במשפט האמת: (עט) פסוק הוא (ישעי' מז יג) „הוברי שמים החוזים בכוכבים" ופי' שם הא' ז"ל, אין ריע לו ושמו חכמי שמים, הם חכמי המזלות: (פ) עיין בס' הטעמים, ובס' מקו"ח מה שביארו בזה: (פא) בויקרא (יט כו): (פב) עיין שמות (ז יא): (פג) הם אומרים שמאספים השדים ומחברים אותם: (פד) ויקרא (יט לא): (פה) כמו שאמר הכתוב תמים תהיה עם ה' אלהיך (פ' יג): (פו) מה שיהיה לעתיד: (פז) רק ע"י ניחושים כאלה: (פח) ולא ישיג בהם מבוקשו: (פט) וכן פי' רב"ח והחזקוני: (צ) וכן פי' רב"ח:

מקורי רש"י

לא) ספרי, סנהד' ס"ה ב' מדרש אגדה פס"ז ילקוט תתקי"ח: לב) שם ושם: לג) ספרי, סנהד' ס"ה סוף ע"א, ועיין רש"י שם, מדרש אגדה, פס"ז: לד) שם, ושם: לה) שם ושם: לו) ספרי, סנהד' ס"ה ב': לז) ספרי, מכות כ"ד א', סנהד' פ"א א':

מנחת יהודה

בידו, פעם אחת אומר אלך, ופעם אחת אומר לא אלך, ואם בסוף המקל יארע לא אלך אינו הולך, וזהו אותו במקלו (חזקוני): לא) והוא לשון עונה: לב) והוא מלשון עין, ועיין פי' הראב"ע ויקרא (י"ט כ"ו) ובבאורי שם: לג) ופי' חובר מצרף ומחבר:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תִּהְיֶה עִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ חמישי יד כִּי
הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ
אוֹתָם אֶל־מְעֹנְנִים וְאֶל־קֹסְמִים
יִשְׁמָעוּ וְאַתָּה לֹא כֵן נָתַן לְךָ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ טו נָבִיא מִקִּרְבְּךָ מֵאַחֶיךָ
כָּמֹנִי יָקִים לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵלָיו
תִּשְׁמָעוּן׃ טז כְּכֹל אֲשֶׁר־שָׁאַלְתָּ
מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בְּיוֹם
הַקָּהָל לֵאמֹר לֹא אֹסֵף לִשְׁמֹעַ
אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהָי וְאֶת־הָאֵשׁ
הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לֹא־אֶרְאֶה עוֹד
וְלֹא אָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָי
הֵיטִיבוּ אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ׃ יח נָבִיא אָקִים
לָהֶם מִקֶּרֶב אֲחֵיהֶם כָּמוֹךָ וְנָתַתִּי
דְבָרַי בְּפִיו וְדִבֶּר אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּנּוּ׃
יט וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע אֶל־דְּבָרַי אֲשֶׁר
יְדַבֵּר בִּשְׁמִי אָנֹכִי אֶדְרֹשׁ מֵעִמּוֹ׃ כ אַךְ

אונקלוס

דַּיְיָ אֱלָהָךְ׃ יד אֲרֵי עַמְמַיָּא
הָאִלֵּין דִּי אַתְּ יָרֵת יָתְהוֹן
מִן מְעָנְנַיָּא וּמִן קַסָּמַיָּא
שָׁמְעִין וְאַתְּ לָא כֵן יְהַב
לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ׃ טו נְבִיָּא
מִבֵּינָךְ מֵאַחָיךְ כְּוָתִי יְקִים
לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ מִנֵּהּ תְּקַבְּלוּן׃
טז כְּכֹל דִּי שְׁאֶלְתָּ מִקֳּדָם
יְיָ אֱלָהָךְ בְּחֹרֵב בְּיוֹמָא
דִקְהָלָא לְמֵימַר לָא אוֹסֵף
לְמִשְׁמַע יָת קָל מֵימְרָא
דַּיְיָ אֱלָהִי וְיָת אֶשָּׁתָא
רַבְּתָא הָדָא לָא אֶחֱזֵי עוֹד
וְלָא אֵמוּת׃ יז וַאֲמַר יְיָ לִי
אוֹטִיבוּ דִּי מַלִּילוּ׃ יח נְבִיָּא
אֲקִים לְהוֹן מִגּוֹ אֲחֵיהוֹן
כְּוָתָךְ וְאֶתֵּן פִּתְגָמֵי
נְבוּאָתִי בְּפוּמֵהּ וִימַלֵּל
עִמְּהוֹן יָת כָּל דִּי אֲפַקְּדִנֵּהּ׃
יט וִיהֵי גַּבְרָא דִּי לָא יְקַבֵּל
לְפִתְגָמַי דִּי יְמַלֵּל בִּשְׁמִי
מֵימְרִי יִתְבַּע מִנֵּהּ׃ כ בְּרַם

אבן עזרא

טו כמוני. שהוא נביא השם לא מנחש (לג): יט אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמים (לב), והעד האיש אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני נא (מ"א כ לה) (לג) ושם כתוב בדבר ה', וכבר היה הנביא

רש"י

עליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו (לח): (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים (לד) (לט): (טו) מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקום לך תחתי (לה) וכן מנביא לנביא (לו):

יהל אור

(לא) עיין רמב"ם מה שאמר בזה: (לב) וכ"ה דעת חז"ל (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (לג) ושם כתוב וימאן

מנחת יהודה

(לד) כוונתו שהפסוק נמשך אל המאמר הסמוך, כלומר לא זאת נתן ה' לך, אך נביא וגו': (לה) פי' שלא יהיה מעם אחר אלא מקרבך ומאחיך: (לו) כי תמיד יהיו בך נביאים:

מקורי רש"י

לח) עיין ספרי: (לט) ת"י:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃
כא וְכִי תֹאמַר בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃
כב אֲשֶׁר יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא

אונקלוס

נְבִיָּא דִּי יַרְשַׁע לְמַלָּלָא פִּתְגָּמָא בִּשְׁמִי יָת דִּי לָא פַקֵּדְתֵּהּ לְמַלָּלָא וְדִי יְמַלֵּיל בְּשׁוּם טַעֲוַת עַמְמַיָּא וְיִתְקְטֵל נְבִיָּא הַהוּא׃
כא וַאֲרֵי תֵימַר בְּלִבָּךְ אֶכְדֵּין נִדַּע יָת פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵהּ יְיָ׃
כב דִּי יְמַלֵּל נְבִיָּא בִּשְׁמָא דַּיְיָ וְלָא יְהֵי פִּתְגָּמָא וְלָא יִתְקַיַּם הוּא פִּתְגָּמָא דִּי לָא מַלְּלֵהּ יְיָ בְּרֶשַׁע מַלְּלֵהּ נְבִיָּא לָא תִדְחַל מִנֵּהּ׃

רש"י

(כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו מ): ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר מא): ומת. בחנק לו) מב) שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם עבודת כוכבים אבל הכובש את נבואתו לח) והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים מג) שנאמר אנכי אדרוש מעמו מד): (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר מה) כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה מו) וירמיהו עומד וצווח לט) על העמודים ועל הים מ) ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו מז) עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו וא"ת זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות מח) לא תשמע לו אא"כ מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור מט) כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות נ) כדי לגדור את ישראל. הכל לפי

אבן עזרא

נודע (לד): כב אשר ידבר הנביא. (לה) ג"כ דברי ירמיהו בבא דבר הנביא (לו), בזמן שיאמר (לז), ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך ע"ז הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם

יהל אור

האיש להכותו, ויאמר לו וגו' וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו (שם כ לו) ובד"ק „והעד שאמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר הנביא כמו שאמר הכני נא": (לד) פי' אחר שאמר לו בדבר השם, זמי אמר לו הנביא שהיה נודע שהוא נביא אמת, כמ"ש ויכר אותו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (שם פ' מא) והיה לו לשמוע אליו, וכאשר לא שמע לו היה מיתתו בידי שמים כי הכהו הארי: (לה) לפי נ' המוטוט, אינגו ראש הפסוק מפ' כ"ב, כ"א ההמשך מפ' הקודם וצ"ל „אשר דבר" ופי' וכבר היה הנביא נודע אשר דבר: (לו) כ"ה (ירמיה כח ט) „הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת": (לז) בזמן שהנביא" ע"ז לא קודם ולא אח"כ:

מקורי רש"י

מ) עיין ספרי, סנהד' פ"ט א' פס"ו: מא) שם: מב) שם: מג) שם: מד) פ' י"ט: מה) ספרי, פס"ז, ילקוט תתקי"ט: מו) ירמיה כ"ו ט"ז: מז) ירמיה כ"ז, י"ט כ"ב: מח) לעיל י"ג ד': מט) סנהד' פ"ט ב': נ) יבמות צ' ב':

מנחת יהודה

לז) ובתיוב"ע „ויתקטל נביא ההוא בסייפא" תוא ספר, (הכוח"ק): לח) הכובש' נבואתו לא נתפרש בתורה, אלא גמרינן ליה מן מעשה יונה בן אמיתי (רע"ב): לט) פי' ירמיהו אמר להיפך: מ) וה ים שעשה שלמה:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ׃ ס יט א כִּי־יַכְרִית
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם
וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם׃
ב שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ
אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לְרִשְׁתָּהּ׃ ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ
וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר
יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס
שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ׃ ד וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ
אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה
אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־
שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם׃ ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ
בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל

אונקלוס

א אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת עַמְמַיָא דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִנּוּן וְתֵיתֵב בְּקִרְוֵיהוֹן וּבְבָתֵּיהוֹן׃ ב תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵשׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ דִי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃ ג תְּתַקֵּן לָךְ אָרְחָא וּתְתַלֵּת יָת תְּחוּם אַרְעָךְ דִי יַחְסְנִנָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וִיהֵי לְמֶעֱרוֹק תַּמָּן כָּל קָטוֹלָא׃ ד וְדֵין פִּתְגַם קָטוֹלָא דְיֶעֱרוֹק תַּמָּן וְיִתְקַיַּם דִי יִקְטוֹל יָת חַבְרֵהּ בְּלָא מַנְדְּעֵהּ וְהוּא לָא סָנֵי לֵהּ מֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי׃ ה וְדִי יֵעוֹל עִם חַבְרֵהּ בְּחֻרְשָׁא לְמִקַּץ אָעִין וְתִתְמְרֵיג יְדֵהּ

אבן עזרא

לא תהיה טמאה בדם נקי: ג תכין לך הדרך. להיות הערים במקום שיהא דרכו סוכנת ומיושבת (א): ושלשת. תחלק הארץ לשלש (ב) או תשים בשלישית הארץ (ג): ד את רעהו. עם (ד), וכן רבים: ה ונדחה. מבנין נפעל והקל, נדחי ישראל יכנס (תה' קמז ב) (ה): בגרזן. ברזל שיכרתו בו העץ סנזרת ננזרתי (ו): ונשל הברזל. כמו

רש"י

לורך שעה וסייג הפרלה לכך נאמר אליו תשמעון נא): לא תגור ממנו. לא תמנע עלמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו נב): (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים א) א): ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל ב): (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ויתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ. כי שמטו הבקר ג) ת"י ארי מרגוהי

יהל אור

(א) וכן פי' החזקוני שיהיה הדרך גדול, וכבוש ומכוון שלא יטעה מלילך אל המקלט: (ב) כל הארץ תחלקנה לג' הערים: (ג) או תשים העיר בשלישית הארץ, והשניה בשני שלישיה, והשלישית בסופה: (ד) פי' עם רעהו: (ה) כי היה ראוי להיות דגש בלי"ת לחסרון נו"ן פ"א הפעל וכא כן להקל: (ו) נ"ל „נגרזתי"

מנחת יהודה

א) בכל מקום שהיו' שני דרכים מפוצלים אחד פונה לעיר מקלט, היה עץ תקוע באותו דרך וכתוב בו מקלט:

מקורי רש"י

נא) לעיל פ' ט"ו: נב) ספרי: א) מכות י', ב', ועיין תוס' שם ד"ה משולשות, ובכורות ל"ע ד"ה שיסי' מדרש אגדה: ב) מכות ט' ב' מדרש אגדה: ג) ש"ב ו' ו':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַבַּרְזֶל מִן־הָעֵץ וּמָצָא אֶת־
רֵעֵהוּ וָמֵת הוּא יָנוּס אֶל־אַחַת
הֶעָרִים־הָאֵלֶּה וָחָי׃ ו פֶּן־יִרְדֹּף
גֹּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ כִּי יֵחַם
לְבָבוֹ וְהִשִּׂיגוֹ כִּי־יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ
וְהִכָּהוּ נָפֶשׁ וְלוֹ אֵין מִשְׁפַּט־מָוֶת
כִּי לֹא שֹׂנֵא הוּא לוֹ מִתְּמוֹל
שִׁלְשׁוֹם׃ ז עַל־כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ
לֵאמֹר שָׁלֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ׃
ח וְאִם־יַרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־
גְּבֻלְךָ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ
וְנָתַן לְךָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר

אונקלוס

בְּפַרְזְלָא לְמִקַּץ אָעָא
וְיִשְׁתְּלֵיף פַּרְזְלָא מִן אָעָא
וְיִשְׁכַּח יָת חַבְרֵהּ וִימוּת
הוּא יֵעֲרוֹק לַחֲדָא מִן
קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיִתְקַיַּם׃
ו דִּילְמָא יִרְדּוֹף גָּאֵל
דְּמָא בָּתַר קָטוֹלָא אֲרֵי
יֵחַם לִבֵּהּ וְיַדְבְּקִנֵּהּ אֲרֵי
תִסְגֵּי אָרְחָא וְיִקְטְלִנֵּהּ
נְפַשׁ וְלֵהּ לֵית חוֹבַת דִּין
דִּקְטוֹל אֲרֵי לָא סָנֵי הוּא
לֵהּ מִתְּמָלֵי וּמִדְּקַמּוֹהִי׃
ז עַל כֵּן אֲנָא מְפַקֵּדָךְ
לְמֵימַר תְּלָת קִרְוִין תַּפְרֵשׁ
לָךְ׃ ח וְאִם יַפְתֵּי יְיָ אֱלָהָךְ
יָת תְּחוּמָךְ כְּמָא דִּי קַיֵּים
לַאֲבָהָתָךְ וְיִתֵּן לָךְ יָת כָּל
אַרְעָא דִּי מַלִּיל לְמִתַּן

רש"י

תוריה: ונשל הברזל מן העץ. יש מרבותינו אומרים ד) נשמט הברזל מקתו ב) ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגו ג): (ו) פן ירדף גאל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני וקנזי

אבן עזרא

ונסע (ז) מגזרת, כי ישל זיתך (דברים כח מ) (ח), רק זה נשל פעל עומד (ט), ונשל גוים רבים (לעיל ז א), יוצא, וכן, קול גדול ולא יסף (לעיל ה' יט) (י), עם „יסף ה' יגון" (ירמיה מה ג) (יא), על דעת מדקדק גדול, כי על דעתי שניהם יוצאים (יב): ו' והכהו נפש. דרך קצרה והכהו מכת נפש (יג), במקום שתצא נפשו: ח ואם ירחיב ה' אלהיך. אם ישמרו כל התורה על כן כתב כי תשמור את כל המצוה הזאת (יד), והיא שלש ערים (טו):

יהל אור

(תה' לא כג) ופי' הה' ז"ל שם, מגזרת גרזן, שהוא כלי להרוג בו: (ז) שהוא פועל עומד: (ח) שישיר פירותיו: (ט) וכן פי' הרד"ק, הוא פועל עומד ענין הסרה, וכן ת"י „וישמוט פרזלא מן קתא" שנפל הברזל, והעץ, ר"ל הקתא נשאר בידו: (י) הוא פועל עומד: (יא) הוא פועל יוצא: (יב) פי' שני הפסוקים ויסף יוצאים, גם יש לפרש שדעתו שנשל שבכאן הוא נ"כ יוצא, וכ"ה דעת הרשב"ם, וכ"ה דעת רבי (ספרי, מכות ז ב) וענינו ונשל הברזל מן העץ, כלומר שהגרזן יבקע העץ ויגזור ממנו, ואותו חלק העץ הנגזר ימצא את רעהו, וכן פי' רש"י ז"ל באחרונה: (יג) פי' כאלו כתוב והכהו מכת נפש: (יד) כל דייקא: (טו) עיין בא"י, שהביא בשם הרב ר"מ סתהון שהוא ס"ס ונ"ל „והיא שלש עממים" וקאי על מ"ש הכתוב ואם ירחיב וגו' ונתן לך את כל הארץ והיא ג' עממין, והוא מתאים לרב"ח שכתב „פרשה זו הבטחה לעתיד והוא מה שנאמר לא"א בברית בין הבתרים (ברא' טו יח) „לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד

מקורי רש"י

ד) ספרי, מכות ז' ב' מדרש אגדה, פס"ז, מתק"כ ז

מנחת יהודה

ב) והוא דעת רבנן שסוברין יש אם למקרא שאנו קורין אותה ונשל, פי' שהברזל עצמו נשל ונפל מעצו והוא פועל עומד: ג) והוא דעת רבי, שיש אם למסורת, שכמו שנמסרה תיבה זו למרע"ה כך אנו צריכין לדורשה ופי' ונישל בצירי השי"ן ופי'. והשיל הברזל המבקעין בו חתיכת עץ מן העץ המתבקע והוא פועל יוצא, וכן פי' הרשב"ם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דִּבֶּר לָתֵת לַאֲבֹתֶיךָ׃ ט כִּֽי־תִשְׁמֹר
אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשֹׂתָהּ
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו
כָּל־הַיָּמִים וְיָסַפְתָּ לְךָ עוֹד שָׁלֹשׁ
עָרִים עַל הַשָּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה׃ י וְלֹא
יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה
עָלֶיךָ דָּמִים׃ פ יא וְכִֽי־יִהְיֶה אִישׁ
שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו
וְהִכָּהוּ נֶפֶשׁ וָמֵת וְנָס אֶל־אַחַת
הֶעָרִים הָאֵל׃ יב וְשָֽׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ
וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד
גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת׃ יג לֹא־תָחוֹס עֵינְךָ
עָלָיו וּבִעַרְתָּ דַם־הַנָּקִי מִיִּשְׂרָאֵל
וְטוֹב לָךְ׃ ס ששי יד לֹא תַסִּיג גְּבוּל

לַאֲבָהָתָךְ׃ ט אֲרֵי תִטַּר
יָת כָּל תַּפְקֵדְתָּא הָדָא
לְמֶעְבְּדַהּ דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ
יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ
אֱלָהָךְ וּלְמְהָךְ בְּאָרְחָן
דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא
וְתוֹסֵף לָךְ עוֹד תְּלַת
קִרְוִין עַל תְּלָת אִלֵּין׃
י וְלָא יִשְׁתְּפֵךְ דַּם זַכַּי בְּגוֹ
אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב
לָךְ אַחְסָנָא וִיהֵי עֲלָךְ
חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל׃ יא וַאֲרֵי
יְהֵי גְּבַר סָנֵי לְחַבְרֵהּ
וְיִכְמַן לֵהּ וִיקוּם עֲלוֹהִי
וְיִמְחִנֵּהּ נְפַשׁ וִימוּת
וְיֵעְרוֹק לַחֲדָא מִן קִרְוַיָּא
הָאִלֵּין׃ יב וְיִשְׁלְחוּן סָבֵי
קַרְתֵּהּ וְיִדְבְּרוּן יָתֵהּ
מִתַּמָּן וְיִתְּנוּן יָתֵהּ בְּיַד
גָּאֵל דְּמָא וִימוּת׃ יג לָא
תְחוּס עֵינָךְ עֲלוֹהִי וּתְפַלֵּי
אָשְׁדֵי דַּם זַכַּי מִיִּשְׂרָאֵל
וְיִיטַב לָךְ׃ יד לָא תְשַׁנֵּי
תְּחוּמָא דְּחַבְרָךְ דִּי
תְּחִימוּ קַדְמָאֵי

אבן עזרא

ט וללכת בדרכיו כל הימים. בלי הפסק ביניהם (טז): יד לא תסיג גבול רעך. תסיג

רש"י

וקדמוני ה): (ט) ויספת לך עוד שלש. הרי תשע ו). ג' שבעבר הירדן וג' שבארץ כנען וג' לע"ל: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. ע"י שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה ז) לפי שעבר על לא תשנא ח) סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחום עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים ט): (יד) לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור י) כשמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו

יהל אור

הנהר הגדול נהר פרת" ושם מונה והולך עשר עממין כבשו, השבעה בימי יהושע, ונשארו שלשה, קיני קניזי קדמוני, שלא כבשו מעולם אבל הם לעתיד": (טז) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

מקורי רש"י

ה) ספרי ראה, ועיי' כנן: ו) ספרי, פס"ז: ז) ספרי מדרש אגדה: ח) ויקרא י"ט י"ז; ט) ספרי: י) ישעי' מ"ב י"ז; ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר יהוה אלהיך נתן לך לרשתה: ס
טו לא־יקום עד אחד באיש לכל־עון ולכל־חטאת בכל־חטא אשר יחטא על־פי שני עדים או על־פי שלשה־עדים יקום דבר: טז כי־יקום עד־חמס באיש לענות בו סרה: יז ועמדו שני־האנשים אשר־להם הריב לפני יהוה לפני

אונקלוס

באחסנתך די תחסן בארעא די יי אלהך יהב לך למירתה: טו לא יקום סהיד חד בגבר לכל עוין ולכל חובין בכל חט די יחטא על מימר תרין סהדין או על מימר תלתא סהדין יתקים פתגמא: טז ארי יקום סהיד שקר בגבר לאסהדא בה סטיא: יז ויקומון תרין גברין דילהון דינא קדם יי קדם כהניא ודיניא די יהון

רש"י

למען הרחיב את שלו. והלא כבר נאמר יא) לא תגזול יב) מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חבירו שעובר בשני לאוין. יכול אף בחוץ לארץ ת"ל בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוץ לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד ד) יג): לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה יד) אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך א"ל אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב לישבע לו ה): על פי שנים עדים. ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ו) ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים טו): (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו טז) שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני ז): (יז) ועמדו שני האנשים. בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד ח) יז): אשר להם הריב.

אבן עזרא

ידוע (יז). וכן, אל תסג גבול עולם (משלי כב כח), והוא קרוב מהשחית (יח): ראשונים. שחלקו הארץ (יט), ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול מביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת, נפש בנפש עין בעין שן בשן (למטה פ'כא), והשוען כי חברו הסיג גבולו יביא עדים (כ): טו על כן לא יקום עד אחד. בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה, כי במקום אחר, על פי שנים עדים (לעיל יז ו): טז לענות

יהל אור

(יז) ועניינו הדבקה אל הקודם ודחותו ממקומו: (יח) שמשחית ומהרס גבול חבירו: (יט) וכן פי' הרמב"ן, הזהרה שלא ישנה תחום החלוקה שחלקו הנשיאים את הארץ לשבטים או ליחיד מהם, ע"כ אמר אשר גבלו ראשונים: (כ) יביא שני עדים וזהו שסמך לא יקום עד אחד, לא יתקיימו דברי עד אחד שאין

מקורי רש"י

יא) ספרי: יב) ויקרא י"ט י"ג: יג) סנהד' ל' א' סוטה ב' ב' מדרש אגדה: יד) עיין ספרי שבועות מ' א', כתובות פ"ז ב' פס"ז מדרש אגדה: טו) ספרי מכות ו' ב' ו טז) עיין ספרי מכות ה' א': יז) ספרי, שבועות ל' דרבנן שלא תגע"ל דלת בפני לווין: ז) ותאיך ראיתם זה במקום אחר: ח) ובכל עדים שבעולם צריכין שיעידו מעומד

מנחת יהודה

ד) כ"מ שנאמר בתורה עד הם שנים, עד שיפרוט הכתוב עד אחד: ה) ואם אין לו עד כלל פטור מכלום, אבל חכמים חייבוהו שבועה, ונקראת שבועת היסת: ו) ואו"ל מפיהם ולא מפי כתבם, ומה שמוציאין מסון מתוך חתימת העדים שבשטר, והתורה אמרה מפיהם זה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הַכֹּהֲנִים וְהַשֹּׁפְטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ
בַּיָּמִים הָהֵם: יח וְדָרְשׁוּ הַשֹּׁפְטִים
הֵיטֵב וְהִנֵּה עֵד־שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר
עָנָה בְאָחִיו: יט וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר
זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע
מִקִּרְבֶּךָ: כ וְהַנִּשְׁאָרִים יִשְׁמְעוּ
וְיִרָאוּ וְלֹא־יֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כַּדָּבָר
הָרָע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ: כא וְלֹא תָחוֹס
עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן
בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרָגֶל: ס כ א כִּי

אונקלוס

בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן: יח וְיִתְבְּעוּן
דַּיָּנַיָּא יָאוּת וְהָא סָהִיד
שִׁקְרָא סָהֲדָא שִׁקְרָא אַסְהֵד
בַּאֲחוּהִי: יט וְתַעְבְּדוּן לֵהּ
כְּמָא דִי חֲשִׁיב לְמֶעְבַּד
לַאֲחוּהִי וּתְפַלֵּי עָבֵד
דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ:
כ וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יִשְׁמְעוּן
וְיִדְחֲלוּן וְלָא יוֹסְפוּן
לְמֶעְבַּד עוֹד כְּפִתְגָּמָא
בִישָׁא הָדֵין בֵּינָךְ: כא וְלָא
תְחוּס עֵינָךְ נַפְשָׁא חֲלָף
נַפְשָׁא עֵינָא חֲלָף עֵינָא
שִׁנָּא חֲלָף שִׁנָּא יְדָא חֲלָף
יְדָא רַגְלָא חֲלָף רַגְלָא:
א אֲרֵי תִפּוֹק לַאֲגָחָא

אבן עזרא

בו סרה. כמו ע"ז (כא): יח ענה. כמו העיד, גם כן במכות ובעונש (כב): כא והטעם לא תחוס עינך. על עד שקר: א כי תצא

רש"י

אלו בעלי הדין ט) יח): לפני ה'. יהיה דומה להם י) כאילו עומדין לפני המקום יט) שנאמר בקרב אלהים ישפוט כ): אשר יהיו בימים ההם. יפתח בדורו כשמואל בדורו כא) צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את הבאים להזימם בדרישה וחקירה כב): והנה עד שקר. כ"מ שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר יא) כג): (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין יב) כד): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינם בשריפה אלא במיתת הבועל שהיא בחנק כה) שנאמר היא באש תשרף יג) כו) היא ולא בועלה כז) לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש כח) ווזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הזמה כמיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בב"ד כט): (כא) עין בעין. ממון. וכן שן בשן וגו' יד) ל): (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן א) לומר לך שאין מחוסר

יהל אור

בדבריו ממש לענין העונש: (כא) עיין לעיל (יג ו), עה"פ כי דבר סרה, שפי' במוסב אל עכו"ם, שהשם זה לסור מעכו"ם: (כב) אם כא להיבו מכות, אר עונש ממון והוזם, ועשיתם לו כאשר זמם:

מנחת יהודה

פשמד: ט) והם התובע והנתבע שדינם ג"כ בעמידה: י) כשהם עומדים לפני הכהנים והשופטים יהיה דומה להם: יא) עיין (פ' ט"ו): יב) מצאתי כתוב מה שעם הרגו אין נהרגין, כדי שלא להוציא לעז על הדיינין, כי יאמרו עליהם שלא דנו דין אמת לאמתו (רע"ב): יג) ובכתוב „היא מחללת באש תשרף" (ויקרא כ"א ט'): יד) למעלה בחובל בחבירו, וכאן בעדים זוממים: א) פי'

מקורי רש"י

א', פס"ז ילקוט תתקכ"ג: יח) ספרי, סנהד' י"ט א': יט) שם ושם: כ) תה' פ"ב א': כא) עיין ר"ה כ"ה ב': כב) עיין ספרי: כג) סנהד' ל' א': כד) מכות ה' ב' מדרש אגדה: כה) ספרי סנהד' נ' א': כו) ויקרא כ"א ט': כז) ספרא אמור ויקרא כ"א ט': כח) עיין ספרי, קדושין ל"ס סנהד' נ', א': כט) סנהד' פ"ט א': ל) ספרי,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶךָ וְרָאִיתָ
סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ לֹא תִירָא
מֵהֶם כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ הַמַּעַלְךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ב וְהָיָה כְּקָרָבְכֶם
אֶל־הַמִּלְחָמָה וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר
אֶל־הָעָם: ג וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע
יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם
לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֵיכֶם אַל־יֵרַךְ
לְבַבְכֶם אַל־תִּירְאוּ וְאַל־תַּחְפְּזוּ

אונקלוס

קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
וְתֶחֱזֵי סוּסָוָן וּרְתִכִּין עַם
סַגִּי מִנָּךְ לָא תִדְחַל מִנְּהוֹן
אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ מֵימְרֵהּ
בְּסַעֲדָךְ דְּאַסְקָךְ מֵאַרְעָא
דְמִצְרָיִם: ב וִיהֵי
כְּמִקְרַבְכוֹן לְאַגָּחָא
קְרָבָא וְיִתְקָרֵיב כַּהֲנָא
וִימַלֵּל עִם עַמָּא: ג וְיֵימַר
לְהוֹן שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתּוּן
קְרִיבִין יוֹמָא דֵין לְאַגָּחָא
קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
לָא יְזוּעַ לִבְּכוֹן לָא
תִדְחֲלוּן וְלָא תִתְבַּהֲתוּן
וְלָא תִתַּבְּרוּן מִקֳּדָמֵיהוֹן:

רש"י

סמך יצאה למלחמה א). ד"א לומר לך ב) אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח ב) וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי ג): על אויבך. יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך ד): סוס ורכב. בעיני חשובים כולם כסוס אחד ה) וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד ו) וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה ז): עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב ח): (ב) בקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם ט): ונגש הכהן. המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה י): ודבר אל העם. בלשון הקודש יא): (ג) שמע ישראל. אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם יא*): על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם יב) אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעילום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון יג) אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. ד' אזהרות כנגד ד' דברים שמלכי העובדי כוכבים עושין יד) מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה ה) כדי להשמיע קול שיחפזו

אבן עזרא

למלחמה. דבקה עם לא תחוס עינך (א), עם מי שהוא חייב (ב), רק צאת למלחמה (ג), יש לך לחוס על מארס ובונה ונוטע ורך הלבב: ב ונגש הכהן. משוח מלחמה (ד): ג אל תיראו. בלב (ה): אל תחפזו. לנוס (ו):

יהל אור

(א) טעם הסמיכות קא דריש: (ב) פי' על מי שהוא חייב אין לך לחוס: (ג) רק כשאתה על המלחמה: (ד) וכן פי' רש"י ז"ל: (ה) קודם המלחמה: (ו) כי כל ניסה הוא בחפזון:

מקורי רש"י

צ"ק פ"ד א' מדרש אגדה, ילקוט תתקכ"ג: א) עיין ספרי: ב) עיין תנחומא א' א', תנחומא ב' א': ג) תה' קי"ט קכ"א: ד) עיין ספרי, תנחומא א' ט"ו, ילקוט תתקכ"ג: ה) מכילתא פ' שירה, ספרי: ו) שופטים ו' ט"ז: ז) שמות ט"ו י"ט: ח) עיין ספרי: ט) ספרי: י) סוטה מ"ב א': יא) סוטה שם פס"ז ילקוט תתקכ"ג: יא*) סוטה מ"ב א' פס"ז: יב) ספרי, סוטה מ"ב א': יג) דה"ב כ"ח ט"ו: יד) סוטה מ"ב ב' ילקוט תתקכ"ג:

מנחת יהודה

לפסוק של מעלה נפש בנפש עין בעין: ב) ובמלחמת מצוה הכתוב מדבר: ג) הוא סוף א"י הסמוך לארץ העמים, לחוף ימים (בראשית מ"ט י"ג) מתורגם על ספר ימממיא: ד) בזכות שמע ישראל שהוא פסוק היחוד אתם נוצחין: ה) לשון הגפה הוא סתימה וסגירה כמ"ש (נחמיה ז' ג') יגיפו הדלתות ובדברי רז"ל מגופת חביות, ולפי ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ואל תערצו מפניהם: ד כי יהוה
אלהיכם ההלך עמכם להלחם
לכם עם איביכם להושיע אתכם:
ה ודברו השטרים אל העם לאמר
מי האיש אשר בנה בית חדש
ולא חנכו ילך וישב לביתו פן
ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו:
ו ומי האיש אשר נטע כרם ולא
חללו ילך וישב לביתו פן ימות
במלחמה ואיש אחר יחללנו:
ז ומי האיש אשר ארש אשה ולא

אונקלוס

ד ארי יי אלהכון דמדבר
קדמיכון לאגחא לכון
קרב עם בעלי דבביכון
למפרק יתכון: ה וימללון
סרכיא קדם עמא למימר
מן גברא די בנא ביתא
חדתא ולא חנכה יהך
ויתוב לביתה דילמא
ימות באגחא קרבא
וגבר אחרן יחנכנה: ו ומן
גברא דינציב כרמא ולא
אחלה יהך ויתוב לביתה
דילמא ימות באגחא
קרבא וגבר אחרן
יחלנה: ז ומן גברא די
ארס אתתא ולא נסבה
יהך ויתוב לביתה
דילמא ימות באגחא

אבן עזרא

אל תערצו. במעשה (ז): ה חנכו. כמו חנכת המזבח (במד' ז י) (ח), וכן „חנוך לנער" (משלי כב ו) (ט), ומזה (י) למדו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערים (יא), והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינום ויניס אחרים (יב): ו חללו. מגזרת חלילים (יב*). כי מנהגם היה לחול בכרמים (יג): ז ארש אשה ולא לקחה. בנשואין, והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בבא יומו (יד), רק

רש"י

אלו שכנגדן ויכוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים ו) טו): אל תיראו. מהגפת התריסין טז): ואל תחפזו. מקול הקרנות: ואל תערצו. מקול הצווחה יז): (ד) כי ה' אלהיכם וגו'. הם באים בנצחונו של ב"ו ואתם באים בנצחונו של מקום יח) פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל נפלו עמו: ההולך עמכם. זה מחנה הארון יט): (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך לשון התחלה: ואיש אשר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית ז) שהפירות טעונין לאוכלן בירושלים או לחללן

יהל אור

(ז) שרש ערץ ענינו שבירת הלב ממורא ופחד, ויצוה שבעת המלחמה כל ישבר לבו ממורא ופחד: (ח) התחלת פעולת השמוש בדבר שלא נשתמש בו מעולם נקרא חינוך, וכן חנכת המזבח: (ט) והוא התחלה והרגל הלמוד: (י) מן חנוך לנער: (יא) וענינו הרגל ולמוד: (יב) והנה הדברים האלה הבית והכרם והאשה הם חמדת בני אדם, והם סבה למשוך הלב ולהיות המחשבה טרודה בהם, ונמצא יוצאי המלחמה שאין לב אחד מהן במלחמה אלא בביתו או בכרמו או באשתו, ע"כ תצוה התורה שישובו לביתם, שאין ליוצאי המלחמה תועלת בהם אלא נזק גדול (רב"ה): (יב*) כמו ומחללים בחלילים (מ"א א מ): (יג) כמו שמצינו בבנות שילה (שופ' כא): (יד) בעתו הקצוב לו:

מקורי רש"י

טו) ספרי, סוטה מ"ב ב': טז) ספרי, סוטה מ"ב ב': יז) סוטה שם: יח) ספרי סוטה מ"ב א': יט) סוטה שם

מנחת יהודה

שדרך אנשי המלחמה לקרב תריסיהן זה לזה כדי להקישן זה על זה להשמעת קול, וכאלו סוגרים בהם האויר שביניהם קראוהו הגפה (הזכרון): ו) הרמת קול סוסים, וכן ותצהלו כאבירים (ירמיה נ' י"א) הוא הרמת קול הסוסים, ואבירים הוא תאר לסוסים: ז) ופי' ולא חללו שלא

10 8

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לִקָּחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃
ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם
וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב
יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־
לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ ט וְהָיָה כְּכַלֹּת
הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ
שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי
י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ

אונקלוס

קְרָבָא וּגְבַר אָחֳרָן
יִסְּבִנַּהּ׃ ח וְיוֹסְפוּן סָרְכַיָּא
לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וְיֵימְרוּן
מַן גַּבְרָא דְּדָחֵיל וּתְבִיר
לִבָּא יְהַךְ וִיתוּב לְבֵיתֵהּ
וְלָא יִתְּבַר יָת לִבָּא
דַּאֲחוֹהִי כְּלִבֵּהּ׃ ט וִיהֵי
כַּד יְשֵׁיצוּן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא
עִם עַמָּא וִימַנּוּן רַבָּנֵי
חֵילָא בְּרֵישׁ עַמָּא׃
י אֲרֵי תִקְרַב לְקַרְתָּא
לַאֲגָחָא (קְרָבָא) עֲלַהּ
וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם׃

רש״י

בדמים ולאכול הדמים בירושלים: (ז) פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות כ) שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות: (ח) ויספו השוטרים. למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן כא) שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע. וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה כב) ר״י הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה ח): (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומאחריהם וכשילים של ברזל ט) בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו י) כג). זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה יא) כג*): (י) כי תקרב אל עיר.

אבן עזרא

השת במלחמה מת בלא יומו (טו), על כן אמר דוד או במלחמה ירד ונספה (ש״א כו י) (טז): ח הירא. להכות אחר (יז): רך הלבב. לסבול מכת אחר (יח) [א]: את לבב. הנה „את" יראה נוסף (יט), רק טעמו כאשר פירשתיו (כ), שהוא כעצם הדבר (כא): ט ופקדו. מגזרת פקוד (כב): י וקראת.

יהל אור

(טו) קודם שיגיע עתו הקצוב לו: (טז) ורא״ש הפסוק, או יומו יבוא ומת מזה נשמע שהמת במלחמה מת בלא יומו: (יז) פי׳ הירא להכות אחרים, וכן פי׳ רכ״ה והחזקוני: (יח) פי׳ מכות אחרים: (יט) פי׳ כי מלת ימס מבנין-נפעל לבדו, ר״ל שאין אלו פועל ואין צורך למלת את: (כ) בראשית (א א, שמות י, ח): (כא) וכן יאמר (שמות שם) מלת „את" כמו עצם הדבר, וכאשר יאמר האדם אוהבי (פי׳ אוהב אותי) שהיו״ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי, שהטעם עצמי הדבר שוה: (כב) מלשון.

קרני אור

[א] עיין המבאר לנתס״ע מה שהעיר ע״ז, ובהמשמר אף שבילאר גם והצדיק את הס׳ ז״ל:

מקורי רש״י

ילקוט תתקכ״ג: כ) עיין ספרי: כא) עיין ספרי, סוטה מ״ב א׳, ילקוט תתקכ״ג: כב) ספרי, סוטה מ״ד א׳, מדרש אגדה: כג) ספרי סוטה מ״ד א׳ פס״ז ילקוט תתקכ״ג: כג*) סוטה שם:

מנחת יהודה

שלא עשאהו חולין, לפי שהנטיעה צריכה פדיון, וקדוש הוא עד שיפדנו, וכן פי׳ הרד״ק מלשון חולין שלא פדאו: ח) ומה שהכתוב הקפיד על אלו יותר במי שנולד בכור ולא פדאו, או קנה טלית ולא תלה בו ציציה, וכן הרבה, י״ל שראה משה רבינו שהיה עתיד להוכיח את ישראל בתוכחות בג׳ דברים הללו כדכתיב אשה תארש וגו׳ בית תבנה וגו׳ כרם תטע וגו׳ לפיכך היה מזהיר ישראל ואומר מי שיש לו אחת מג׳ דברים הללו אל ילך במלחמה, שאם ח״ו ינגף יאמרו ישראל כבר התחיל בנו קללת משה ומעתה אין לנו תקוה לפניהם (ר״מ מקוצי): ט) מין ממיני הכלים כעין קרדומות: י) פי׳ לקצץ ולכרות: יא) ויש נוסחאות שכתוב

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־
שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־
הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס
וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ
וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃
יג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ
אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃ יד רַק
הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר
יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ
וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעֲשֶׂה
לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד
אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃ טז רַק מֵעָרֵי
הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא

אונקלוס

יא וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנִנָךְ
וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא
דְיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ
מַסְּקֵי מִסִּין וְיִפְלְחֻנָךְ׃
יב וְאִם לָא תַשְׁלֵם עִמָּךְ
וְתַעֲבֵד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר
עֲלַהּ׃ יג וְיִמְסְרִנַּהּ יְיָ
אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִמְחֵי יָת
כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגָם
דְּחָרֶב׃ יד לְחוֹד נְשַׁיָּא
וְטַפְלָא וּבְעִירָא וְכֹל דִּי
יְהֵי בְקַרְתָּא כָּל עֲדָאַהּ
תֵּבוֹז לָךְ וְתֵיכוּל יָת
עֲדָאָה דְסָנְאָךְ דִּי יְהַב
יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעְבֵּד
לְכָל קִרְוַיָּא דִּי רְחִיקִין
מִנָּךְ לַחֲדָא דִּי לָא מִקִּרְוֵי
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן׃
טז לְחוֹד מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא

אבן עזרא

קרא אליה מצוה (כג), ויתכן שהוא רשות (כד): יב תשלים. תעשה שלום: טו הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים (כה): טז לא

רש"י

במלחמת הרשות הכתוב מדבר (יג) כד) כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו' (יג) כה): (יא) כל העם הנמצא בה. אפילו אתה מוצא בה משבעה עממין שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם (יד) כו): למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד (טו) כז): (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים כח): (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך כט): (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים ל):

יהל אור

פקידת ומנוי, כלומר ימנו שרי צבאות בראש העם להנהיגם: (כג) וכ"ה דעת הרמב"ם, והרמב"ן, שאפילו במלחמת מצוה היו מחייבים לקרוא לשלום, אפילו לשבעה עממין: (כד) וכ"ה דעת רש"י והראב"ד, הכל מדבר במלחמת הרשות, אבל לז' עממין א"צ גם לשאול לשלום: (כה) שאינם משבעה עממין:

מנחת יהודה

שכתוב בהן „שתחלת ניסה נפילה": יב) שפותחין לשלום: יג) ובוודאי כל עיר וכל מלחמה במשמע: יד) כשהשלימו כל האומות שוות לענין השלום, ואפילו שבעה גוים, וכ"ה (ספרי) ג' כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ, הראשון שלח להם, כל מי שרוצה להשלים יבא וישלים וכו': טו) וענין המס שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופן ובממונן:

מקורי רש"י

כד) ספרי: כה) פ' ט"ו: כו) ספרי: כז) ספרי: כח) ספרי, פס"ז, ילקוט תתקכ"ג: כט) ספרי: ל) ספרי:

דשבעה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תְחַיֶּה כָּל־נְשָׁמָה׃ יז כִּי־הַחֲרֵם
תַּחֲרִימֵם הַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי הַכְּנַעֲנִי
וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ יח לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־
יְלַמְּדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכֹל
תּוֹעֲבֹתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ לֵאלֹהֵיהֶם
וַחֲטָאתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ ס יט כִּי־
תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם
עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־

אונקלוס

הָאִלֵּין דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב
לָךְ אַחְסָנָא לָא תְקַיֵּם כָּל
נִשְׁמְתָא׃ יז אֲרֵי גַּמָּרָא
תְּגַמְּרִנּוּן, חִתָּאֵי וֶאֱמֹרָאֵי
כְּנַעֲנָאֵי וּפְרִזָּאֵי חִוָּאֵי
וִיבוּסָאֵי כְּמָא דִּי פַּקְּדָךְ
יְיָ אֱלָהָךְ׃ יח בְּדִיל דִּי לָא
יַלְּפוּן יָתְכוֹן לְמֶעְבַּד כְּכֹל
תּוֹעֲבָתְהוֹן דִּי עֲבָדוּ
לְטַעֲוָתְהוֹן וּתְחוּבוּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהֲכוֹן׃ יט אֲרֵי תְצוּר
לְקַרְתָּא יוֹמִין סַגִּיאִין
לְאַגָּחָא עֲלַהּ לְמִכְבְּשַׁהּ
לָא תְחַבֵּל יָת אִילָנַהּ
לְאַרְמָא עֲלוֹהִי גַּרְזְנָא

רש"י

(יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי טז) לא): (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם לב): (יט) ימים. שנים: רבים. שלשה. מכאן אמרו אין צרין על עיירות של עובדי כוכבים פחות משלשה ימים קודם לשבת יז) לג) ולמד שפותח בשלום ב' או ג' ימים לד) וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים לה), ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר לו): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך יח) להתיסר ביסורי רעב ולמא כאנשי העיר. יט)

אבן עזרא

תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל בימיהם היה חייב להמיתם אם יוכל (כו), ולא תזכיר הגרגשי (כז), כי הוא הטעם והקטן שבהם (כח): יט כי האדם עץ השדה. כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה, כמו, חסור לחם (ש"א טז כ) (כט), רק מלת „לא" לא יתכן להיותה נחסרת (ל), כי הטעם יהיה להפך (לא), ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה"א, וכן הוא, הכי האדם עץ השדה (לב), וזה הטעם איננו נכון בעיני, כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי, כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך (לג), ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה, וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, כי האדם עץ השדה, והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה (לד), וכמוהו, כי נפש הוא חובל (למטה כד ו), כי חיי נפש הוא חובל (לה). ואותו לא תכרות, דבק עם לבא מפניך במצור, הנה

יהל אור

(כו) וזהו בתנאי ואם לא תשלים עמך, כ"כ הרמב"ם (פ"ו מה' מלכים) שכאשר ישלימו ויקבלו עליהם מס ועבדות וז' מצות בני נח אין הורגין כל נשמה אף במלחמת הובה: (כז) הזכיר בכאן ששה עממין ולא הזכיר השביעי שהוא הגרגשי: (כח) ע"כ לא הזכירו: (כט) חסר מלת משא, וטעמו משא חמור לחם: (ל) אמר זה כנגד אונקלס שתרגם במלת לא, ר"ל כי לא האדם עץ השדה: (לא) פי' הפך הכתוב: (לב) בתמיהה הכי האדם עץ השדה הוא עד שיברח מפניך במצור: (לג) כי לפי זה יש לנו לאסור ג"כ עץ שאינו עושה פרי: (לד) וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך, וחסר הכתוב מלת חיי, ומעניינו תבין הסרונו: (לה) ואחז הכתוב דרך קצרה, וכן יאמר (להזות בסופו) כי האדם עץ השדה, אם טעמו על תשחיתהו בעבור שלא יוכל לברוח (ויהיה פירושו

מקורי רש"י

לא) ספרי, ועיין רש"י (שמות לג ב) ושם פי' שהגרגשי פנה: לב) ספרי: לג) ספרי, שבת י"ט א' ירושלמי שבת פ"א ה"ח ילקוט תתקכ"ג: לד) ספרי: לה). ש"ב א' א': לו) ספרי:

(חזקוני): יט) ויתיסר ביסורי רעב וצמא כעין

מנחת יהודה

טז) דשבעה אומות החכרו בקרא, אבל גרגשי לא החכר, וכאשר צוך מרבה גרגשי: יז) ואם הקיפוה ואירע שבת להיות, אין השבת מפסקת מלחמתה יח) שבא אתה חושב שעץ השדה מנהגו וענינו להר בתוך המצור מפניך כבני האדם ויש לך רשות לר אנשי העיר שבני החיל מרעיבים אותם במצור: ומאחר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ
תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם
עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר׃
כ רַק עֵץ אֲשֶׁר־תֵּדַע כִּי לֹא־עֵץ
מַאֲכָל הוּא אֹתוֹ תַשְׁחִית וְכָרָתָּ
וּבָנִיתָ מָצוֹר עַל־הָעִיר אֲשֶׁר־הִוא
עֹשָׂה עִמְּךָ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ׃ פ
כא א כִּי־יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ נֹפֵל
בַּשָּׂדֶה לֹא נוֹדַע מִי הִכָּהוּ׃ ב וְיָצְאוּ
זְקֵנֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ וּמָדְדוּ אֶל־הֶעָרִים
אֲשֶׁר סְבִיבֹת הֶחָלָל׃ ג וְהָיָה הָעִיר הַקְּרֹבָה אֶל־
הֶחָלָל וְלָקְחוּ זִקְנֵי הָעִיר הַהִוא עֶגְלַת בָּקָר אֲשֶׁר

אונקלוס

אֲרֵי מִנֵּהּ תֵּיכוּל וְיָתֵהּ לָא תְקוּץ אֲרֵי לָא כַאֲנָשָׁא אִילַן חַקְלָא לְמֵיעַל מִקֳּדָמָךְ בִּצְיָרָא׃ כ לְחוּד אִילָן דְּתִדַּע אֲרֵי לָא אִילַן דְּמֵיכַל הוּא יָתֵהּ תְּחַבֵּל וּתְקוּץ וְתִבְנֵי כַּרְקוֹמִין עַל קַרְתָּא דִּי הִיא עָבְדָא עִמָּךְ קְרָבָא עַד דְּתִכְבְּשַׁהּ׃ א אֲרֵי יִשְׁתְּכַח קְטִילָא בְּאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ רְמֵי בְּחַקְלָא לָא אִתְיְדַע מַן קַטְלֵהּ׃ ב וְיִפְּקוּן סָבָךְ וְדַיָּנָךְ וְיִמְשְׁחוּן לְקִרְוַיָּא דִּי סַחְרָנוּת קְטִילָא׃ ג וּתְהֵי קַרְתָּא דְּקָרִיבָא

אבן עזרא

לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם, רק מותר שתאכל ממנו, ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, והעד על זה הפירוש שהוא נכון שאמר וכרת ובנית מצור (לו) [ב]: כ עד רדתה. כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים (לז): א כי ימצא חלל. כאשר הזכיר המלחמה על האויב, אמר ואם אדם ילחם עם אחד (א) ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: ב זקניך. זקני הערים הקרובות והשופטים (ב): ג עגלת בקר אשר לא עבד

רש"י

למה תשחיתנו כ): (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך כא): (ב) ויצאו זקניך. מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה א): ומדדו. ממקום שהחלל שוכב כג) ב): אל הערים אשר סביבות

קרני אור

[ב] עיין ביאור שד"ל מה שהעיר ע"ז:

יהל אור

המקרא, לא תשחית עץ פרי, כי אינו כבן אדם שיוכל לברוח מפניך, ותחסר מלת „לא" כאילו כתוב, כי לא האדם עץ השדה) רחוק הוא מאוד, רק הוא כן, ואל תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן לבוא מפניך במצור, והטעם כי האדם עץ השדה, כי חיי האדם הוא עץ השדה, וכמוהו כי נפש הוא חובל: (לו) והנה דעת הח' ז"ל כזה, שמעץ מאכ׳ אסור לעשות ממנו צרכי מלחמה כש"כ לכרותו שלא לצורך, אבל מעץ שאינו מאכל תוכל לעשות ממנו כל הצורך, וזן אמר רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל אותו תשחית וכרת ובנית מצור: (לז) ע"כ יאמר עד רדתה, עד רדת חומותיה הנשגבות:
(א) ויש גי' „עם אחר": (ב) ורש"י ז"ל פי' סנהדרי גדולה, לפי שכתוב זקניך והם מיוחדים

מנחת יהודה

כ) ומאחר שאינו כן למה תשחיתנו (שם): כא) וכן פי' רש"י לקמן עד רדת חומותיך (לממה כ"ח נ"ב) לשון כיבוש, וכן ת"א שניהם בלשון כיבוש: כב) לפי שנראה כאלו חסר מהכתוב, כי לא נזכר מאיזה מקום יתחילו למדוד:

מקורי רש"י

א) סוטה מ"ד ב', ועיין רש"י שם, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תתקכ"ג: ב) ספרי, סוטה מ"ה ב' מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לא־עבד בה אשר לא־משכה
בעל: ד והורדו זקני העיר ההוא
את־העגלה אל־נחל איתן אשר
לא־יעבד בו ולא יזרע וערפו־שם
את־העגלה בנחל: ה ונגשו הכהנים
בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך
לשרתו ולברך בשם יהוה ועל־
פיהם יהיה כל־ריב וכל־נגע: ו וכל
זקני העיר ההוא הקרבים אל־
החלל ירחצו את־ידיהם על־
העגלה הערופה בנחל: מפטיר ז וענו
ואמרו ידינו לא שפכה שפכו קרי את־

אונקלוס

לקטילא וידברון סבי
קרתא ההיא עגלת תורי
די לא אתפלח בה די לא
נגידת בנור: ד ויחתון
סבי קרתא ההיא ית
עגלתא לנחלא ביר די
לא אתפלח בה ולא
יזדרע וינקפון תמן ית
עגלתא בנחלא:
ה ויתקרבון כהניא בני
לוי ארי בהון יתרעי יי
אלהך לשמשותה
ולברכא בשמא דיי ועל
מימרהון יהי כל דין וכל
מכתש סגירו: ו וכל סבי
קרתא ההיא דקריבין
לקטילא יסחון ית ידיהון
על עגלתא דנקיפתא
בנחלא: ז ויתיבון ויימרון
ידנא לא אשדו ית דמא

רש"י

החלל. לכל צד לידע איזו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד (כב*) ג): וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ (כג) ד) אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות ה) לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות (כד): (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם ה*) אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה ז). הכהנים אומרים כפר

אבן עזרא

בה. לחרוש (ג): ולא משכה בעול. להביא אבנים כמנהג העגלות (ד): ד איתן. תקיף (ה) [א]: וערפו שם. יסירו עורף העגלה (ו): ה הכהנים בני לוי. שהם בברור מבני לוי (ז): ועל פיהם יהיה. עונש כל ריב וכל נגע: ו וכל זקני העיר. זהו ויצאו זקניך (פ' ב) (ח): ז ה"א שפכה. תחת סימן הרבים (ט), כמו שפכה אשורי (תה' עג ב), ועל דרך דרש שישוב לאחת (י), כי היד לשון נקבה ברוב (יא):

יהל אור

שבזקניך: (ג) כי כן דרכה וכמ"ש לולא חרשתם בעגלתי (שופ' יד יח): (ד) שאם הכוונה על המשא הי"ל אשר לא עלה עליה עול, כמו בפרה אדומה: (ה) ר"ל תקיף וקשה: (ו) וכן פי' רב"ח: (ז) כי יש כהנים שאינם מבני לוי, עיין לעיל (יז ט) ואמר זה, כי היה לו לומר הכהנים ולא יותר, ואמר בני לוי, ויפרש שיהיו בברור מבני לוי: (ח) ודעת רש"י ז"ל עיין אות כ': (ט) פי' ה"א שפכה במקום וי"ו סימן הרבים: (י) פי' כאלו כתוב ידינו לא שפכה לי': (יא) כמו וידינו אל תהי בו (ברא' לז כז) יד ה' היתה בם (למעלה ב טו) את יד ה' כי חזקה היא (יהושע ד כד) ויש גם ל"ז עיין (שמות יז יב):

קרני אור

[א] רש"י וכל הקדמונים (אונקלס, וירושלמי, וסורי) פי' נחל ענין עמק ואיתן קשה, מן איתן מושבך

מקורי רש"י

ג) ספרי, סוטה מ"ו ב', פס"ז: ד) ספרי, סוטה שם ילקוט תתקכ"ד: ה) שם ושם: ה*) ספרי, סוטה מ"ה ב', פס"ז ילקוט שם: ו) ספרי, סוטה שם מדרש אגדה, ילקוט שם:

מנחת יהודה

כב*) וכן פי' רש"י (פסחים כ"ב א') ד"ה ויוצא לנחל קדרון, כמו לנחל איתן, עמק ועיין קרני אור: כג) והוא כעין סכין גדול ורחב, בכשיל וכלפות (תה' ע"ד ו') מתרגמינן בקופיץ: כד) ואמרו ז"ל (ספרי) ומקומה אסור מלזרוע ולעבוד, ומותר לסרוק שם פשתן, או לנקר בהם אבנים, שאין עבודה זו בגופו של קרקע:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

הדם הזה ועינינו לא ראו: ח כפר לעמך ישראל אשר פדית יהוה ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם: ט ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי

הדין ועיננא לא חזאה: ח כהניא יימרון כפר לעמך ישראל די פרקתא יי ולא תתן חובת דם זכי בגו עמך ישראל ויתכפר להון על דמא: ט ואת תפלי אשדי דם זכי

אבן עזרא

ועינינו לא ראו. ויתכן שהשם צוה לעשות כן העיר הקרובה (יב), כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם (יג) ומחשבות השם עמקו ונבהו לאין קץ אצלנו (יד): וענו ואמרו. כמו וענית ואמרת (למטה כו ה) (טו) ושם אפרשנו (טז): ח כפר לעמך. ששגגו ולא שמרו הדרכים הסמוכים (יז): ונכפר. חסר תי"ו (יח), כמו וניסרו כל הנשים (יחז' כג מח) (יט), והם שנים בנינים בנין התפעל עם בנין נפעל (כ) [ב]: וטעם זכר אשר פדית. כאשר פדיתם ממצרים למען חסדיך כן פדם מזה הדם ועונשו: ט ואתה תבער הדם הנקי. פירושו עונש הדם הנקי (כא), או יהיה הדם דם הנקי (כב), ויש אומרים אתה חייב לבער שפיכות דמים (כג), והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי (כד), כי לא ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני ה' (כה), כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה (כו) [נ]:

רש"י

לעמך ישראל כה ז): (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון ח): (ט) ואתה תבער. מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג ט) והוא הישר בעיני ה' י):

חסלת פרשת שופטים

קרני אור

(יב) לפי שבאמדן הדעת משם היה הרוצח, וכן פי' רב"ח: (יג) והוא דעתו שאמר בסוף הענין, ושכר עבירה עבירה: (יד) ואין אנו יודעים ומשיגים פרטי המעשים האלה שנתחייבנו לעשות בארץ: (טו) ובד"ק כמו אני עניתי מאוד, אני אמרתי, וענית ואמרת: (טז) ושם פי' שהוא כדמות תהלה, וכן ויען איוב הראשון (איוב ג א) שהוא התחיל, אבל ויען הב' הוא מענה לאליפז: (יז) ובד"ק „המסובבים" פי' שאינם ישרים: (יח) כי ראוי להיות ונתכפר: (יט) הוי"ו במקום יו"ד, כי שרשו „יסר", ודגש הוי"ו לחסרון תי"ו הנפעל, ודגש הסמ"ך לסימן הבנין, והוא מורכב מנפעל והתפעל, ר"ל מן נוסרו ומן התוסרו: (כ) וכן ונכפר, דגש הכ"ף לחסרון תי"ו התפעל והנה הוא מורכב משני בנינים מנפעל והפעל והוא פועל עבר, והוי"ו מהפכו לעתיד: (כא) ומלת תבער אין שב אל הדם אלא אעונש: (כב) וחסר מלת דם, כי מלת הדם בה"א הידיעה, והידיעה לא תסמך: (כג) מתאים לפי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, אם נמצא הרוצח אחרי כן (פי' אחר שנתערפה העגלה) יהרג: (כד) עיין לעיל (אות יג): (כה) והכתוב הזה הבטחה לעתיד, אם תעשה הישר בעיני ה', אתה תבער השופך דם, כי לא ימצא בארץ שופך דם נקי: (כו) כלומר שכר המצוה שאדם עושה גוררת מצוה אחרת, וכן עבירה גוררת עבירה אחרת, וכמו שביאר הא' ז"ל, לולא שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם זאת:

יהל אור

[ב] בסלע קשה (במד' כד כא) וכן נכון, והרמב"ם (הלכות רוצח פ"ט) פי' נחל מים השוטף בחוזק, וכן רבים מן המפרשים פי' איתן נחלי, ונחל איתן הוא לדעתם נהר שאינו פוסק, וכשתייבש ממקום (ה כד) ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן, ובתהלים (עד טו) אתה הובשת נהרות איתן, ופי' אשר לא יעבד בו, ולא יזרע, כי כשהנחל יחרב ויבש יתכן לעבוד ולזרוע בקרקעיתו, ואם הנחל אינו פוסק לא יתכן לעבוד ולזרוע בו, והפוך הוא כי לכך צוה תורה שיערפו את העגלה בקרקע קשה כדי שיהא דמה נשאר ורישומו ניכר ובלתי נבלע (שד"ל) ועיין אם לקרא מה שהשיב עליו, והאריך לבאר כי נחל איתן הוא נהר איתן, וכן פי' השוקוני וכן פי' הרדי"א: [ב] וכ"ה (פרושי התורה) וענינו שהיו מתפללין שיבוא הרוצח לידם, ושם יכפרו על הדם בעצמם, או שיבוא הרוצח ליד ב"ד אשר אשר יתכפר זה על ידם: [ג] והיטיב לבאר בזה הרדי"א (משה כב א) עיי"ש, ועיין (תנחומא א הלא א, תנחומא ב הלא א):

מנחת יהודה

כה) כלומר גלה לעמך ישראל מי היה הרוצח, ולפי שכפר יש לו לשונות הרבה, לפי שכפרה היא כמו סליחה שנאמר כי ביום הזה יכפר (ויקרא ט"ז ל') וכפרה לשון ביטול, שנאמר וכפר בריתכם (ישעי' כ"ח י"ח) והנה לשון גלוי (מדרש אגדה) וכן פי' הריב"א:

מקורי רש"י

ז) מדרש אגדה: ח) כפרי, סוטה מ"ו א' ילקוט שם: ט) ירושלמי סוטה פ"ט ה"ו ועיין סוטה מ"ז ב' ועיי תוס' כתובות ל"ז ב' ד"ה אפ"כ: י) סוטה שם מדרש אגדה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִסְּבִינָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ׃ ס ס ס

תַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה׃ ס ס ס

נ"ז. סלו"א סימן. ומפטירין אנכי אנכי בישעיה סימן נ"א:

אונקלוס

י אֲרֵי תִפּוֹק לַאֲגָחָא
קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
וְיִמְסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ
וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן׃ יא וְתֶחֱזֵי
בְּשִׁבְיָה אִתְּתָא שַׁפִּירַת
חֱזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ
לָךְ לְאִנְתּוּ׃ יב וְתַעֲלִנַּהּ
לְגוֹ בֵיתָךְ וּתְגַלַּח יָת
רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יָת

דברים כא תצא

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ
וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ
שִׁבְיוֹ׃ יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת
יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ
לְךָ לְאִשָּׁה׃ יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ
בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה

רש"י

(י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר א) א) שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר בשבעה אומות לא תחיה כל נשמה ב): ושבית שביו. לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהן מז' אומות ב) ג): (יא) ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור ד) אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה ה) לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. אפילו אשת איש ג) ו): (יב) ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי

אבן עזרא

י כי תצא. זו הפרשה דבקה עם, כי תצור אל עיר (לעיל כ יט) (א), ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ ישראל (ב), ולא כן חוצה לארץ (ג), ואף כי במלחמה (ד) [א]: יא אשת. כבר דרשוהו חז"ל (ה): יפת תאר. בעיניו (ו): וחשקת בה. שתחשקנה לקחתה לאשה (ז), כי אחר כן (ח), יאמר ובעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה (ברא' יב יט) (ט): יב והבאתה אל תוך ביתך וגלחה. יש אומרים שמא בעבור שערה חשק בה על כן תגלח (י): ועשתה. תגדל כדי

יהל אור

(א) ושם דרשו רז"ל (ספרי) במלחמת הרשות הכתוב מדבר, וכ"ה (ספרי כאן) וכן פי' רש"י ז"ל: (ב) כמש"כ „אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה": (ג) וגם לא כן ירושלים, עיין (סוטה מה ב): (ד) וכ"ש במלחמה, אף בא"י אינו נוהג: (ה) עיין (ספרי כאן, קדושין כא ב) אשת אפילו אשת איש, והדרש הוא מפני הסמיכות, כי היל"ל אשה יפת תואר בלא סמיכות, ואשת בסמיכות מורה בעולה דוקא: (ו) וכ"ה (ספרי) „יפת תואר, אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר, מנין אעפ"י שהיא כעורה, ת"ל וחשקת אעפ"י שאינה יפת תואר", כי החשק אין לו עינים, ולפעמים יחשק בכעורה ובעלת מום: (ז) וכד"ק „שתקחנה לאשה": (ח) פי' אחר כל המעשים: (ט) שפי' שייעדה להיות אשתו אח"כ: (י) וכן פי' הטור:

קרני אור

[א] וע"ז כתב הרדי"א שזה טעם אלוש מאוד, לפי שיש ג"כ מצות אמורות תלויות בארץ רבות ובשנת

מקורי רש"י

א) ספרי, מדרש אגדה, פס"ו, ילקוט תתקכ"ד: ב) לעיל כ' ט"ז: ג) ספרי; סוטה ל"ס ב', ילקוט שם: ד) ספרי, קדושין כ"א ב' מדרש אגדה, ילקוט שם: ה) תנחומא א' א', תנחומא ב' א', ילקוט תתקכ"ס: ו) ספרי, קדושין כ"א ב' ילקוט שם פס"ו מדרש אגדה:

מנחת יהודה

א) מלת כי יציין את הרשות, שאל מלחמת חובה הול"ל בצאתך למלחמה: ב) מדכתיב ושבית שביו ולא כתיב ושבית שבי, משמע שתשבה מה ששבה ושלל השונא מן הכנענים, לכן סמכו רז"ל עליו לומר לרבות כנענים שבתוכה, ומלמד שהכנענים שבחו"ל אם חוזרים בתשובה מקבלים אותם, עיין (סוטה ל"ה ב') וכדעת ר"ש, ועיין בתוה"מ: ג) שהיה לו לכתוב אשה יפת תואר, כמו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (ברא' י"ב י"א) ומדרשני קרא וכתב אשת ש"מ אפילו א"א כי לא מצאנו בכל המקרא שיאמר אשת כ"א על בעולה דוקא, אבל אשה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם׃
יז אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ׃ ס ס ס

אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי בְּחַגָּא דְּפַטִּירַיָּא וּבְחַגָּא דְּשָׁבוּעַיָּא וּבְחַגָּא דִּמְטַלַּיָּא וְלָא יִתְחֲזוֹן קֳדָם יְיָ רֵיקָנִין׃
יז גְּבַר כְּמַתְּנַת יְדֵהּ כְּבִרְכְתָא דַּייָ אֱלָהָךְ דִּי יְהַב לָךְ׃ ס ס ס

קכ"ו. פליאה סימן. ומפטירין עניה סערה כישעיה סימן נ"ד:

רש"י

יום טוב האחרון לשמחה (נב) ל): (טז) ולא יראה את פני ה' ריקם. אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה: (יז) איש כמתנת ידו. מי שיש לו אוכלין הרבה ונכסים מרובים יביא עולות מרובות ושלמים מרובים לא):

אבן עזרא

טז ולא יראה. זהו מסת נדבת ידך (נד): את פני ה'. פירשתיו (נה):

חסלת פרשת ראה

יהל אור

לא תהיה כ"א שמח, ויו"ת ותהוון ברם חדיין בגללחותא: (נד) דעתו כי טעם זה הפ', והפסוק הבא אחריו איש כמתנת ידו, הוא באור מלת „מסת" מה שאמר למעלה בחג שבועות (פסוק י): (נה) בשמות (כג לד) ועיין ביאורי שם:

מקורי רש"י

י"ב א', ר"ה י"ג א', מדרש אגדה: ל) ספרי, פסחים ע"א א', סוכה מ"ח א': לא) ספרי, חגיגה ח' ב' בס"ו:

מנחת יהודה

נב) כלומר מהיית אך שמח, לכללו עם שבעת הימים שלפניו, דאך דהכא להלק אתא לרבות ליל יום טוב האחרון שיש שמחה לפניו (חזקוני):

יח שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן־לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן

אונקלוס

יח דַּיָּנִין וּפֻרְעָנִין תְּמַנֵּי לָךְ בְּכָל קִרְוָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְשִׁבְטָךְ וִידוּנוּן

רש"י

(יח) שופטים ושוטרים. שופטים דיינים הפוסקים את הדין: ושוטרים. הרודין את העם אחר מצותם שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט א): בכל שעריך. בכל עיר

אבן עזרא

יח אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש בדמות דרש להדבק הפרשיות: טעם שפטים. אע"פ שאתה חייב ללכת שלשה פעמים למקום הכהנים משרתי המקדש ושם תשאל מהחקים והמשפטים לא יספיק לך עד שיהיו לך שופטים בכל שעריך (א) ושוטרים הם המושלים מגזרת „שוטר ומושל" (משלי ו ז) וכן „משטרו בארץ" (איוב ל"ח לג) (ב), והטעם כי השופט ישפוט והשוטר יכריח

יהל אור

(א) הח' ז"ל יפרש טעם הסמיכות שופטים, לפי הקודמת שלש פעמים בשנה: (ב) כמו ממשלתו:

מקורי רש"י

א) עיין סנהד' ט"ז ב' וברש"י שם, ועיין תנחומא א' ב', תנחומא ב' ג', ועיין דב"ר פ"ה ה' פס"ז ילקוט תתק"ז בנהר':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְךָ לִשְׁבָטֶיךָ וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם
מִשְׁפַּט־צֶדֶק: יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפָּט
לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד
כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף
דִּבְרֵי צַדִּיקִם: כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף
לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ס

אונקלוס

יָת עַמָּא דִּין דִּקְשׁוֹט:
יט לָא תַצְלֵי דִּין לָא
תִשְׁתְּמוֹדַע אַפִּין וְלָא
תְקַבֵּל שׁחֲדָא אֲרֵי שׁחֲדָא
מְעַוַּר עֵינֵי חַכִּימִין
וּמְקַלְקֵל פִּתְגָּמִין תְּרִיצִין:
כ קֻשְׁטָא קֻשְׁטָא תְּהֵי
רָדֵיף בְּדִיל דְּתֵיחֵי וְתֵירַת
יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב

אבן עזרא

המעוות (ג) [א]: בכל שעריך. וכן מצאנו שעשה יהושפט (ד): לשבטיך. בכל שער שבט ושבט (ה): ושפטו את העם. שב אל השופטים (ו): יט לא תטה משפט. עם כל אחד מהשופטים ידבר (ז): תכיר. פירשתיו בפסוק לא תכירו פנים במשפט (לעיל א יז): כ צדק צדק. עם בעלי הריב ידבר, וטעם שני פעמים לדבר צדק שירויח בו או יפסיד (ח), או פעם אחר פעם כל ימי היותך (ט), או לחזוק (י): למען תחיה. עם הבאים אל הארץ ידבר: וירשת. עם בניהם ידבר והטעם שתעמוד לך זו הירושה (יא), והדבר שיהיל השופט לדקדק הוא על עבודה זרה המפורסמת בתחלה (יב), כמו לא תטע לך אשרה, כי כן משפט עבודה זרה, אחר אחת בתוך

רש"י

ועיר ב): לשבטיך. מוסב על תתן לך. שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך: לשבטיך. מלמד שמושיבין דיינין לכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר א) ג): ושפטו את העם וגו'. מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפוט צדק ב) ד): (יט) לא תטה משפט. כמשמעו: לא תכיר פנים. אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה אחד עומד ואחד יושב לפי שכשרואה שהדיין מכבד את חבירו מסתתמין טענותיו ה): ולא תקח שחד. אפילו לשפוט צדק ו): כי השחד יעור. משקבל שוחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבו אצלו להפך בזכותו ג) ז): דברי צדיקים. דברים המצודקים משפטי אמת ד): (כ) צדק צדק תרדף. הלך אחר בית דין יפה ח): למען תחיה וירשת. כדאי הוא מנוי הדיינין הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על

קרני אור

[א] ולדעת הרמב"ם והטור הם בעלי מקל ורצועה העומדים על הדיינים, וכן אז"ל (תנחומא א ב תנחומא ב ג) שניהם צריכין זה לזה. אם אין שופט אין שוטר, אם אין שוטר אין שופט, אלמלא אימתו של יואב לא היה יכול דוד ע"ה לעשות הדינין, ועיין ביאור הר"ל שכתב אין ספק כי השוטרים אינם שלוחי ב"ד הרודים

יהל אור

(ג) השופטים יפסקו הדין, והשוטר הוא ג"כ מושל להכריח מי שיעוות, והם סמוכים אל השופטים: (ד) בדה"ב (יט ה), ויעמד שפטים בארץ בכל ערי יהודה: (ה) וכן דעת הרמב"ן שלכל שבט ושבט היה ב"ד מיוחד: (ו) ולא אל השוטרים, כי השוטרים לא ישפטו, אלא מכריחים: (ז) והוא אזהרה לדיין: (ח) כן לרוח והן להפסד, מחויב לדבר רק האמת בצדק: (ט) פי' כל ימי היותך בעולם, והוא כל ימי חייו: (י) והכפל הוא לחזוק: (יא) ושלא יקחוה ממך: (יב) והע"ז הזאת היתה מפורסמת לעובדיה,

מנחת יהודה

א) לפ"ז יחסר וי"ו מן בכל שעריך, כאילו אמר לשבטיך ובכל שעריך (הרא"ם) וע"ד הפשט שיעור הכתוב, שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך בכל שעריך, יאמר שיתנו שופטים לשבטיהם והם ישפטו בכל שעריהם, שופט השבט ישפוט בכל שעריו (רמב"ן): ב) והוא ציווי לישראל שימנו דיינים שיודעים לשפוט צדק שיהיו מומחים וצדיקים: ג) כי השוחד יעשה שהנותן והמקבל נעשו אחד, וזהו שחד, שהוא חד, ושוב אינו רואה לו חובה: ד) ולפ"ז מלת „צדיקים" תאר למלת „דברי" וכן

מקורי רש"י

ב) סנהד' שם: ג) סנהד' שם, מדרש אגדה פס"ז ועיין תנחומא א' ו' תנחומא ב' ה': ד) ספרי מדרש אגדה: ה) שבועות ל' א' תוספתא סנהד' פ"ו: ו) ספרי: ז) מכילתא פ' משפטים כתובות ק"ה א' תנחומא א' מ' תנחומא ב' ז' מדרש אגדה: ח) ספרי תנחומא א' שם תנחומא ב' שם סנהד' ל"ב א', פס"ז, מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כא לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ׃ כב וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס

יז א לֹא־תִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר וָשֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא׃

אונקלוס

לָךְ׃ כא לָא תִצּוֹב לָךְ אֲשֵׁרַת כָּל אִילָן בִּסְטַר מַדְבְּחָא דַיְיָ אֱלָהָךְ דִּי תַעֲבֶד לָךְ׃ כב וְלָא תְקִים לָךְ קָמָא דִּי סָנֵי יְיָ אֱלָהָךְ׃ א לָא תִכּוֹס קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ תּוֹר וְאִמַּר דִּי יְהֵי בֵהּ מוּמָא כֹּל מִדַּעַם בִּישׁ אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ הוּא׃

רש"י

אדמתן ט): (כא) לא תטע לך אשרה. לחייבו עליה משעת נטיעתה ה) ואפילו לא עבדה עובר בלא תעשה על נטיעתה י): לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך. אזהרה לנוטע אילן ולבונה בית בהר הבית ו) יא): (כב) ולא תקים לך מצבה. מצבת אבן אחת להקריב עליה אפילו לשמים ז) יב): אשר שנא. מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו ח) שנא כי חק היתה לכנענים ואע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה אלו חק לעבודת כוכבים יג): (א) לא תזבח וגו' כל דבר רע. אזהרה למפגל בקדשים ע"י דבור רע א) ועוד נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים ב):

אבן עזרא

(ישעי' סו יז) (יג) [כ]: כב ולא תקים לך מצבה. לע"ז והעד אשר שנא (יד), רק מצבה שלא לע"ז איננה אסורה, והעד הנאמן בפרשת וישלח יעקב (טו): א לא תזבח לה' אלהיך. הנה כאשר הזכיר האשרה והמצבה הזכיר כי גם הוא אסור לזבוח לשם כל בעל מום (א): כל דבר רע. פירוש מום: כי תועבת. כטעם, הקריבהו נא לפחתך (מלאכי א ח) (ב), ויש עונש לזובחו, ואין עונש לאשר איננו זובח כלל (ג), חוץ מהחיוב (ד):

יהל אור

ע"כ הזהיר עליה בתחלה: (יג) ופי' שם הה' ז"ל, אחר אחת, אחר אשרה אחת, וטעם בתוך, שהיו סובבים את האשרה מפה ומפה, והנה הוא בתוך: (יד) ופי' לא תקים לך מצבה אשר שנא, כי יש מצבה שהותרה הקמתה: (טו) בבראשית (לה יד), שהציב יעקב מצבה:

(א) וכמו שיפרש: (ב) ופי' שר ושליט, כמו פחת יהודה (חגי א א) ויסיים שם הכתוב, הירצך או הישא פניך: (ג) כמש"כ וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא (למטה כג כג): (ד) כמו עולות ראיה, ושאר קרבנות החיוב:

קרני אור

במקל והביא ראיה, כי במצרים הרודים במקל היו נקראים נוגשים לא שוטרים, ועיין באם למקרא שכתב ולדעתי שגה ברואה, כי נוגשי מצרים היו מצריים לא עבריים, והעבריים הממונים על העם היו נקראים באמת שוטרים עיי"ש, ולדעת רמ"ל (פתרון המלות) יהיו השוטרים הכותבים פסק דין כי כן טעם מלת שטר בערבי ענין כתיבה הוא, וכן הרגילו בו חז"ל, שטר חוב, שטר כותה: [ב] פשטיה דקרא לפי שדרכן לעשות כן למזבח הבעל כדאשכחן גבי גדעון שנתץ מזבח הבעל והאשרה אשר עליו כרת, ועוד שכשיקריבו על המזבח יהי נראה שלשם האשרה יהיו מקריבין (דעת זקנים) ועיין אם למקרא מה שהרחיב לבאר מעניני האלים ואשרה, ומהנטיעות שנטעו לשמן:

מקורי רש"י

ט) ספרי, ועיין דב"ר פ"ה ו': י) ספרי, פס"ז: יא) ספרי, ילקוט תתקי"ז: יב) ספרי, פס"ז, מדרש הגדול: יג) עיין ספרי, ועיין תוס' ע"ז י"ח א' ד"ה, ומי מוקס: א) עיין ספרי: ב) זבחים ל"ו ב':

מנחת יהודה

ת"א פתגמין תריצין, וכ"ה מכילתא [משפטים] ויסלף דברי צדיקים, משנה דברים המצודקים שנאמרו מסיני: ס) ואשרה של כל עץ שיהיה, כן היה חק האמוריים להאהיל סבך עץ על מזבח, ועל אליליהם, והיו עובדין גם להאשרה (רל"ש) ולפי שהאשרות היו ממין אילן מיוחד, לכן הוסיפה התורה לאמר כל עץ מאיזה מין שיהיה, בין אילן מאכל בין אילן סרק: ו) פי' מלא תטע נפקא לן נוטע אילן, ומכל עץ נפקא לן בונה בית, כלומר מכל עץ אפילו תלוש ולבסוף חברו (הזקני) ועיין הכוה"ק מה שהעיר ע"ז: ז) מצבה אבן אחת, מזבח שלשה אבנים: ח) פי' מצבת אבן אחת: א) פי' שמתפגל ע"י דבור רע שדובר בשעת שחיטה, וה"ה למחשב בשעת שחיטה לאכלו חוץ לזמנו וחוץ למקומו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ס ב כִּי־יִמָּצֵא בְקִרְבְּךָ בְּאַחַד
שְׁעָרֶיךָ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ
אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־
הָרַע בְּעֵינֵי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ לַעֲבֹר
בְּרִיתוֹ׃ ג וַיֵּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחוּ לָהֶם וְלַשֶּׁמֶשׁ׀ אוֹ
לַיָּרֵחַ אוֹ לְכָל־צְבָא הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר
לֹא־צִוִּיתִי׃ ד וְהֻגַּד־לְךָ וְשָׁמָעְתָּ
וְדָרַשְׁתָּ הֵיטֵב וְהִנֵּה אֱמֶת נָכוֹן
הַדָּבָר נֶעֶשְׂתָה הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ה וְהוֹצֵאתָ אֶת־הָאִישׁ
הַהוּא אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת־הַדָּבָר
הָרָע הַזֶּה אֶל־שְׁעָרֶיךָ אֶת־הָאִישׁ אוֹ אֶת־הָאִשָּׁה

אונקלוס

ב ארי ישתכח בינך בחדא מקרויך דיי אלהך יהב לך גבר או אתתא די יעבד ית דביש קדם יי אלהך למעבר על קימיה: ג ואזל ופלח לטעות עממיא וסגיד להון ולשמשא או לסיהרא או לכל חילי שמיא די לא פקדית: ד ויתחוא לך ותשמע ותתבע יאות והא קשטא כון פתגמא אתעבידת תועבתא הדא בישראל: ה ותפק ית גברא ההוא או ית אתתא ההיא די עבדו ית פתגמא בישא הדין

אבן עזרא

ב כי ימצא בקרבך. ואחר שהזכיר האשרה אצל המזבח שהיא בפרהסיא לכל, שב להזהיר על היחיד על עבודה זרה [א]: לעבור בריתו. הפך להעמידו (ה). דקדוק וישתחו. בספר היסוד (ו): ג אלהים אחרים. פסילים מעשה בני אדם (ז): ולשמש ולירח ולצבא השמים. שהם מעשה אלהים: אשר לא צויתי. לעבדם ואם הם מעשי (ח) [ב]: ד ודרשת היטב. מאד מאד (ט), וכן, היטב חרה לי (יונה ד ט) (י), והוא מעט רחוק מגזרת טוב (יא):

רש"י

(ב) לעבור בריתו. אשר כרת ה' אתכם שלא לעבוד עבודת כוכבים: (ג) אשר לא צויתי. לעבדם ב) ג): (ד) נכון. מכוון העדות ג): (ה) והוצאת את האיש ההוא וגו' אל שעריך וגו'. המתרגם אל שעריך לתרע בית דינך טועה שכן שנינו ד) אל שעריך זה שער שעבד בו או אינו אלא שער

קרני אור

[א] הזכיר לשון בקרבך, וכן בסוף הפרשה ובערת הרע מקרבך, לפי שדרך עוברי עבירה לעשותה בסתר (רב"ם): [ב] וכן פי' רש"י ז"ל, תיקנו בזה לכל נטעה לפרש אשר לא צויתי להיות, כי הוא ב"ה יוצר הכל הוא לבדו עליהם ויעמדו יחד, ורבה"ו יכרש אשר לא צויתי אינו מוסב על ישראל, אלא לא צויתי לאו"ה לעבדם, וע"ז כתב הכוה"ק והדוקק מבואר, ועיין ברע"ם, ובאם עוברי עבירה לעשותה בסתר, ולכך צריכה היטב: (י) פי' ג"כ מאוד מאוד, וכן ת"י שם „להדא" שפי' מאוד: (יא) כי אין לומר טוב חרה לי, ומלת היטיב ענינו חוזק הענין:

יהל אור

(ה) כי העובר הוא המהרס, ואין לו קיום ומעמד, ועיין פי' הה' ז"ל (למטה כט יא) עה"פ לעברך בברית: (ו) עיין פי' הה' ז"ל (ברא' כג ו) ובבאורי שם: (ז) שיפסלו מאבנים על הרוב, ויש גם מעצים כמש"כ, הנושאים את עץ פסלם (ישעי' מה כ), ואחריתו לאל עשה לפסלו (שם מד יז): (ח) ולפי זה, אשר לא צויתי חוזר על העבודה ועיין קרני אור: (ט) לפי שדרך

מנחת יהודה

ב) עיין קרני אור הערה ב': ג) וכן ת"א ויונ"ע:

מקורי רש"י

ג) מגילה ע' ב': ד) ספרי, כתובות מ"ה ב':

6 9

פסוק

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּסְקַלְתָּם בָּאֲבָנִים וָמֵתוּ׃ ו עַל־פִּי ׀
שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת
הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד׃
ז יַד הָעֵדִים תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ׃ פ ח כִּי
יִפָּלֵא מִמְּךָ דָבָר לַמִּשְׁפָּט בֵּין־דָּם ׀
לְדָם בֵּין־דִּין לְדִין וּבֵין נֶגַע לָנֶגַע
דִּבְרֵי רִיבֹת בִּשְׁעָרֶיךָ וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ

לְתַרְעַ בֵּית דִּינָךְ יָת גַּבְרָא
אוֹ יָת אִתְּתָא וְתִרְגְּמֻנּוּן
בְּאַבְנַיָּא וִימוּתוּן׃ ו עַל
מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ
תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקְטֵל
דְּחַיָּב קְטוֹל לָא יִתְקְטֵל
עַל מֵימַר סָהִיד חַד׃ ז יְדָא
דְסָהֲדַיָּא תְּהֵי בֵהּ
בְּקַדְמֵיתָא לְמִקְטְלֵהּ
וִידָא דְכָל עַמָּא
בְּבַתְרֵיתָא וּתְפַלֵּי עָבֵד
דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ׃ ח אֲרֵי
יִתְכַּסֵּי מִנָּךְ פִּתְגָּמָא
לְדִינָא בֵּין דְּמָא לִדְמָא
בֵּין דִּינָא לְדִינָא וּבֵין

רש"י

שנדון בו כאמר שעריך למטה ד) ונאמר שעריך למעלה ה) מה שעריך האמור למעלה שער שעבד בו אף שעריך האמור למטה שער שעבד בו ותרגומו לקרוך ו): (ו) שנים עדים או שלשה. אם מתקיים עדות בשנים למה פרט לך בשלשה להקיש שלשה לשנים מה שנים עדות אחת אף שלשה עדות אחת ז) ואין נעשין זוממין עד שיזומו כולם: (ח) כי יפלא. כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה שהדבר נבדל ומכוסה ממך ח): בין דם לדם. בין דם טמא

אבן עזרא

ה וסקלתם באבנים. זה או זאת (יב), כמו, באש ישרפו אותו ואתהן (ויקרא כ יד) (יג), ובעבור שאמר והוגד לך בסתר ושמעת הדבר בגלוי הוצרך לפרש אף על פי שהוגד לך ושמעת לא יומתו רק על פי שנים עדים: ו או שלשה עדים. שקבלים עדות שנים על דעת הגאון (יד) [ג], והנה לא פורש בתורה אם תקובל עדות השאר (טו), והאשה, ועדות אויב המת, ויש אומרים אם היו שני עדים מכחישים שני עדים, השלישי יכריע לזכות או לחובה (טז), ויש אומרים שנים עדים מהחכמים ושלשה מהאחרים (יז) וגם אנחנו צריכים בעל כרחנו לדברי הקבלה (יח): ז יד העדים. יד כל אחד מהעדים (יט) וכן, וימס לבב העם (יהושע ז ה) (כ), ורבים כן: ובערת. פירשתיו (כא): ח כי יפלא ממך דבר. עם השופט ידבר, בעבור היות עדות שנים להמית המת (כב), וזה פי' בין דם לדם בין דם נקי לדם

יהל אור

(יב) פי' האיש או את האשה: (יג) ופי' הח' ז"ל שם, זאת או זאת: (יד) הוא רבינו סעדיה גאון, ודעתו שנים עדים, או שלשה מקבלים עדות השנים: (טו) פי' שאר בשר: (טז) ולזה יאמר הכתוב או שלשה: (יז) שאינם חכמים: (יח) עיין רש"י מדרז"ל: (יט) כי היל"ל ידי העדים: (כ) והיל"ל לבות ל"ר: (כא) במד' (כד כב): (כב) הה' ז"ל יפרש טעם הסמיכות כי יפלא, להפסוק שלפניו יד העדים, ויאמר הכתוב אם נעלם.

קרני אור

לאקרא מה שכיאמרו בוס: [ג] וע"ז כתב הרמב"ן, ואין בכתוב קבלת עדות רק עדים, אבל כמו מה לי שטעה הגאון בדינו כי עדות דיני נפשות לא תקובל רק בפני סנהדרין של עשרים ושלשה, אבל כשונו של מקרא לאמר שיומת המת על פי שנים עדים כשאין שם יותר, או עפ"י שלשה, אם ימצאון שם שלשה והוא הדין לארבעה וחמשה:

מקורי רש"י

ה) פסוק ב': ו) מכות ה' ב' מדרש אגדה פס"ז:

מנחת יהודה

ד) פי' אל שעריך האמור כאן: ה) פ' כ', באחד שעריך: ו) ובאמת מוקשה כאוד, שהרי בכל הספרים המדויקים מצאנו הנוסחא „להרע בית דינך" ולכן נלע"ד לומר שכוון למה שאמרו בש"ס (כתובות מ"ה ב') דבעיר שרובה נכרים סוקלין אותו על פתח בי"ד, וכ"פ הרמב"ם (פט"ו מה' סנהדרין) ומזה נ"כ ראיה שאונקלס היה חי אחר התורבן שירושלים היתה רובה נכרים, ועיי"ש בתוס' ד"ה פתח בי"ד (או"נ) ועיין הכיה"ק שהעיר ע"ז וכתב שאין זה מספיק: ז) פי' שאם הוכחש אחד מהם, אין העדות מתקיימת בשנים הנותרים, אעפ"י ששנים הן ודבריהם מכוונין: ח) הערה בזה כי כל לשון הפלאה, בין אותן הכתובים באל"ף, ובין אותם הכתובים בה"א כמו והפלה ה' בין מקנה ישראל (שמות ט' ד') והפליתי ביום ההוא (שם ח' י"ח) כולם אין בעיקר יסודם כי אם פל וממנו נאצלים

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: ט וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם וְאֶל־הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה
בַּיָּמִים הָהֵם וְדָרַשְׁתָּ וְהִגִּידוּ לְךָ
אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט: י וְעָשִׂיתָ עַל־פִּי
הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ מִן־הַמָּקוֹם
הַהוּא אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה וְשָׁמַרְתָּ
לַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר יוֹרוּךָ: יא עַל־פִּי
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט
אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר

אונקלוס

מַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמַכְתַּשׁ סְגִירוּ פִּתְגָמֵי פְּלֻגְתָּא דִּינָא בְּקִרְוָךְ וּתְקוּם וְתִסַּק לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ: ט וְתֵיתֵי לְוָת כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי וּלְוָת דַּיָּנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן וְתִתְבַּע וִיחַוּוֹן לָךְ יָת פִּתְגָמָא דְּדִינָא: י וְתַעְבֵּד עַל מֵימַר פִּתְגָמָא דִּי יְחַוּוֹן לָךְ מִן אַתְרָא הַהוּא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ וְתִטַּר לְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי יַלְפֻנָּךְ: יא עַל מֵימַר אוֹרַיְתָא דִּי יַלְפֻנָּךְ וְעַל דִּינָא דִּי יֵימְרוּן לָךְ תַּעְבֵּד לָא תִסְטֵי מִן

אבן עזרא

חייב (כג) [ד]: ונפלת יפלא. כמו, היפלא מה׳ דבר (ברא׳ יח יד), ושם מפורש (כד): בין דין לדין. בממון (כה): בין נגע לנגע. כמו פצע וחבורה (כו), והכלל דברי ריבות (כז): וקמת ועלית. פירשתיו (כח): ט הכהנים הלוים. כאשר פירשתי (כט), כי יש כהנים שאינם מיחוס לוי (ל): ואל השופט. הוא המלך שכתב משנה התורה מיד הכהנים (לא): ואל השופט. במקום שיהיה (לב): יא על פי התורה אשר יורוך. בדבר

רש״י

לדם טהור ז): בין דין לדין. בין דין זכאי לדין חייב: ובין נגע לנגע. בין נגע טמא לנגע טהור ט): דברי ריבות. שיהיו חכמי העיר חולקים בדבר זה מטמא וזה מטהר זה מחייב וזה מזכה י) ח): וקמת ועלית. מלמד שבית המקדש גבוה מכל המקומות יא) ט): (ט) הכהנים הלוים. הכהנים שיצאו משבט לוי יב) י): ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. אפילו אינו כשאר שופטים שהיו לפניו אתה צריך לשמוע לו אין לך אלא שופט שבימיך יא): (יא) ימין ושמאל.

קרני אור

[ד] וכן פי׳ הרשב״ם והרמב״ן לפי פשוטו בין רציחה לרציחה ממך הדין שבא לפניך להמית המת ע״י העדות של השנים: (כג) שלא ידע השופט להחליט איך היתה ההריגה הזאת, אם בשגגה ואם בזדון: (כד) שם פי׳ הה׳ ז״ל „היעלם" ופי׳ היפלא ויעלם מה׳ דבר: (כה) בתביעת ממון: (כו) הכאות והבלות, וכן מצינו נגע וקלון ימצא (משלי ו לג) ושם ידבר מנקמת הבעל אשר יכהו הכה ופצוע: (כז) פי׳ כל דברי ריבות אשר יהיו בשעריך: (כח) במד׳ (עז יב): (כט) שם שם ל״ג: (ל) כדעתו ז״ל כי כל משרת לשם או לעכו״ם נקרא כהן כש״כ רק אדמת הכהנים (ברא׳ מז כב) וכן כהני הבמות (מ״א יג ב) לכן יאמר הכהנים הלוים הכהנים שהם מיוחס שבט לוי: (לא) כמ״ש, וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים (פ׳ יח): (לב) בימים ההם:

יהל אור

מנחת יהודה

נאצלים פלא גם פלה, לכן הם שוים בעיקר פתרונם ונבדלים רק בצד מה, ולכן אונקלס גם הוא לפעמים תרגם בלשון הבדלה ופרישה, ולפעמים בלשון כסוי, כדי ליישב הלשון על הענין (רוו״ה) ואונקלס תרגם כאן יתכסי לשון כסוי, פי׳ שנתכסה ממנו הדין לפי

מקורי רש״י

ז) עיין ספרי נדה י״ט א׳ פס״ז ילקוט תתקי״ט: ח) עיין ת״א, ועיין סנהד׳ פ״ו א׳ מדרש אגדה: ט) ספרי ועיין מנחת יהודה מדרש אגדה: י) כת״י, פס״ז: יא) עיין ספרי ר״ה כ״ה ב׳ מדרש אגדה ילקוט תתקי״א:

שהבריו חולקין עליו: ט) ובספרי בין דם לדם, בין דם נדה לדם זיבה, לדם יולדת, בין דין לדין, בין דיני ממונות לדיני נפשות, ודיני מכות, בין נגע לנגע, בין נגעי אדם לנגעי בתים, לנגעי בגדים: י) ואינם יודעים על מי ראוי לסמוך: יא) ובספרי הגי׳, מלמד שא״י גבוה מכל הארצות וביהמ״ק גבוה מכל א״י ובזבחים נ״ר ב׳ סנהד׳ פ״ו א׳, קדושין ס״ט א׳, מלמד שביהמ״ק גבוה מכל א״י, וא״י גבוה מכל הארצות: יב) וכ״ת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין
וּשְׂמֹאל׃ יב וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה
בְזָדוֹן לְבִלְתִּי שְׁמֹעַ אֶל־הַכֹּהֵן
הָעֹמֵד לְשָׁרֶת שָׁם אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ אוֹ אֶל־הַשֹּׁפֵט וּמֵת הָאִישׁ
הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִיִּשְׂרָאֵל׃
יג וְכָל־הָעָם יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ וְלֹא יְזִידוּן
עוֹד׃ ס שני יד כִּי־תָבֹא אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וִירִשְׁתָּהּ
וְיָשַׁבְתָּה בָּהּ וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי
מֶלֶךְ כְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבֹתָי׃
טו שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ
לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא־אָחִיךָ

פִּתְגָמָא דִי יְחַוּוֹן לָךְ
יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא׃ יב וְגַבְרָא
דִי יַעְבֵּד בִּרְשַׁע בְּדִיל
דְּלָא לְקַבָּלָא מִן כַּהֲנָא
דְּקָאֵים לְשַׁמָּשָׁא תַמָּן קֳדָם
יְיָ אֱלָהָךְ אוֹ מִן דַּיָּנָא
וְיִתְקְטֵל גַּבְרָא הַהוּא
וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ
מִיִּשְׂרָאֵל׃ יג וְכָל עַמָּא
יִשְׁמְעוּן וְיִדְחֲלוּן וְלָא
יַרְשִׁיעוּן עוֹד׃ יד אֲרֵי תֵיעוֹל
לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב
לָךְ וְתֵירְתַהּ וְתֵיתֵב בַּהּ
וְתֵימַר אֱמַנֵּי עֲלַי מַלְכָּא
כְּכָל עַמְמַיָּא דִי בִסְחָרָנָי׃
טו מַנָּאָה תְמַנֵּי עֲלָךְ מַלְכָּא
דִי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּהּ
מִגּוֹ אֲחָיךְ תְּמַנֵּי עֲלָךְ
מַלְכָּא לֵית לָךְ רְשׁוּ

רש"י

אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין יב) וכ"ש שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל יג): (יג) וכל העם ישמעו. מכאן שממתינין לו עד הרגל

אבן עזרא

המופלא (לג): יב ומת האיש ההוא. בית דין ימיתוהו (לד), והטעם וכל ישראל ישמעו ויראו (לה), וכאשר הזכיר השופט (לו), באר המשפטים שהוא חייב לשמרם (לז): טו שום תשים. רשות (לח), אשר יבחר על פי נביא או משפט האורים והטעם לא אשר תבחר אתה: לא תוכל. סדרך האמת (לט), לא אחיך שאיננו ממשפחת ישראל (מ), ולא אדומי אע"פ שכתוב בו אחיך (מא) ובעבור כי הסוסים בימים ההם היו מוציאים ממצרים והעד דברי שלמה, ותצא מרכבה ממצרים (מ"א י כט) (מב), והנה יצטרך למען הרבות סוסיו שיחטיא העם לשוב אל מצרים, וזה דבר ברור כי השם נאלם משם ובשובם יחללו השם ואוריה הנביא בסכנת הנפש ברח לשם (מג), גם ירמיהו בעל כרחו הלך לשם (מד):

יהל אור

(לג) פי' כדבר המופלא ומכוסה ממך: (לד) מיתתו יהיה ע"י בי"ד, ולא בידי שמים: (לה) פי' כדי שכל ישראל ישמעו ויראו: (לו) שהוא המלך: (לז) שהמלך היה אז חייב לשמרם: (לח) ואינו חובה: (לט) פי' מדרך האמת לא תוכל, ופי' אינך רשאי, וכן ת"א, לית לך רשו: (מ) הפי' מן אחיך לא אחיך ממש, רק נקרא אחיך מי שהוא ממשפחת ישראל: (מא) כש"כ, לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (דברים כג ח): (מב) ועוד, ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים (מ"א י כח): (מג) ירמיה (כו כא): (מד) שם (מג ה

מקורי רש"י

יב) עיין ספרי מדרש אגדה:

מנחת יהודה

יוב"א „לות כתניא דמשכם לוי": יג) עיין רדי"א בהיתר הספק

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הוּא׃ טז רַק לֹא־יַרְבֶּה־לּוֹ סוּסִים
וְלֹא־יָשִׁיב אֶת־הָעָם מִצְרַיְמָה
לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס וַיהוָה אָמַר לָכֶם
לֹא תֹסִפוּן לָשׁוּב בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה עוֹד׃
יז וְלֹא יַרְבֶּה־לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר
לְבָבוֹ וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה־לּוֹ
מְאֹד׃ יח וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא

אונקלוס

לְמַנָּאָה עֲלָךְ גְּבַר נוּכְרַי
דְּלָא אֲחוּךְ הוּא׃ טז לְחוֹד
לָא יַסְגֵּי לֵהּ סוּסָוָן וְלָא
יָתֵב יָת עַמָּא לְמִצְרַיִם
בְּדִיל לְאַסְגָּאָה לֵהּ סוּסָוָן
וַיְיָ אֲמַר לְכוֹן לָא תוֹסְפוּן
לְמִתּוּב בְּאָרְחָא הָדָא עוֹד׃
יז וְלָא יַסְגֵּי לֵהּ נְשִׁין וְלָא
יִטְעֵי לִבֵּהּ וְכַסְפָּא וְדַהֲבָא
לָא יַסְגֵּי לֵהּ לַחֲדָא׃ יח וִיהֵי
כְּמִתְּבֵהּ עַל כֻּרְסֵא

אבן עזרא

טז לא תוסיפון. מצוה היתה, ולא נכתבה (מה), ויש אומרים מטעם לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות יד יג) (מו), וזאת דרך אחרת (מז) [ה]: יז ולא יסור לבבו. כי ילך אחרי תאותו (מח): וכסף וזהב לא ירבה לו. שלא יעניש את ישראל (מט), והנה שלמה שנתן הכסף כאבנים בירושלים מרוב אהבתו לממון (נ) התרעמו עליו ישראל ואמרו אביך הכביד את עולנו (מ"א יב י) (נא), ויש אומרים בעבור הבנינים התרעמו (נב), ואין זה אמת כי הגרים בנו הבית כי כן כתוב (נג), והנה אדונירם שהיה על המס (נד), רגמוהו בםותו (נה): יח והיה כשבתו. בתחלת

רש"י

וממיתין אותו ברגל יד) יג): (טז) לא ירבה לו סוסים. אלא כדי מרכבתו שלא ישיב את העם מצרימה יד) שהסוסים באים משם כמו שנאמר בשלמה ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה טו): (יז) ולא ירבה לו נשים. אלא י"ח טז) שמצינו שהיו לו לדוד שש נשים ונאמר לו ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה יז): וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. אלא כדי ליתן לאכסניא (ס"א לאפסניא) טו) יח): (יח) והיה כשבתו. אם עשה כן כדאי הוא שתתקיים מלכותו יט): את משנה התורה. שתי ספרי תורות אחת שהיא מונחת בבית

קרני אור

יהל אור

בין שוגג למזיד וכן תוי"ט: [ה] וגם ר"א הלוי אמר ו, ז): (מה) פי' מה שאמר פה וה' אמר לכם, לא ז"ל „אעפ"י שמן שנגלה בו נראה ששוא ספור, נאה תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד היתה מצוה, שלא נכתבה בתורה: (מו) פי' כי לא היתה מצוה, אלא הבטחה שהבטיחם משה שלא יוסיפו לראותם אלו הרודפים ושלא ייראו מהם: (מז) אבל מה שכתוב כאן לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד, הוא מצוה: (מח) לפי שהאשה תפתה אותו לסור מיראת השם: (מט) לקחת מהם מס הרבה, וכן פי' רש"י עה"פ, ויענש את הארץ (דה"ב לו ג) ליתן מסים: (נ) ונקרא כסף מענין כוסף, וכן העושר נגזל לאש, כל מה שתרבה עליס תרבה השלהבת: (נא) ושם בכתוב „אביך הקשה את עלנו" (מ"א יב ד) „ואביך הכביד את עולנו" הוא מה שחזרו הילדים לדבר בפני רחבעם מאמר העם (שם שם י)": (נב) שעזרו לו לבנות, כמש"כ (מ"א ה כז): (נג) ויספר שלמה כל האנשים הגרים אשר בארץ ישראל וגו' וימצאו מאה וחמשים אלף ושלשת אלפים ושש מאות, ויעש מהם שבעים אלף סבל ושמונים אלף חוצב בהר ושלשת אלפים ושש מאות מנצחים להעביד את העם (דה"ב ב, טז יז): (נד) ונקרא ג"כ אדורם, והיה שר המסים בימי דוד (ש"ב כ כד) ואח"כ בימי שלמה, ושם נקרא אדונירם (מ"א ד ו) ואח"כ בימי רחבעם שלא אותו שלמה לגבות המס: (נה) פי' בגזות שלמה כששלח

מנחת יהודה

הספק חששי מה שביאר בזה: יד) פי' שממתינים לו עד רגב הרגל, או סמוך לו, שאין לומר ברגל עצמו שהרי אין עונשין ביו"ט, חהו וכל העם בזמן שיהיו כל העם (רע"ב) ואע"ג דבמסית נמי כתיב (לעיל י"ג י"ב) וכל ישראל ישמעו, וכן בעדים זוממים (למטה י"ט כ') והנשארים ישמעו, וכן בבן סו"מ (למטה כ"א כ"א) וכל ישראל ישמעו, ולא אומרים בהו שממתינים להם עד הרגל, דדוקא בזקן ממרא שאינו נהרג אלא בבי"ד הגדול שבירושלים כדתנן התם, לכן שייך לומר בו המתנה שברגל כל ישראל עולים לירושלים, אבל באינך שהורגים אותם בבי"ד שבעירם מה אהני אם ימתינו בהם עד הרגל, אשו כל ישראל יבואו בהנך מקומות לראות. מותתין שם (משכיל לדוד): טו) פי' לספק חיילותיו מה שצריך להם: טז) כ"ה (ספרי, סנהד' י"ח ב') וכ"ה

מקורי רש"י

יג) סנהד' פ"ט א' ועיין רש"י שם ילקוט תתקי"א: יד) שם כ"א ב' ספרי מדרש אגדה פס"ז ילקוט התקי"ג: טו) מ"א י' כ"ט: טז) ספרי סנהד' כ"א א' מדרש אגדה: יז) ש"ב י"ב ח' ועיין ספרי סנהד' כ"א א' מדרש אגדה פס"ו: יח) ספרי, סנהד' כ"א ב': יט) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ממלכתו וכתב לו את־משנה התורה הזאת על־ספר מלפני הכהנים הלוים: יט והיתה עמו וקרא בו כל־ימי חייו למען ילמד ליראה את־יהוה אלהיו לשמר את־כל־דברי התורה הזאת ואת־החקים האלה לעשתם: כ לבלתי רום־לבבו מאחיו ולבלתי סור מן־המצוה ימין ושמאול למען יאריך ימים על־ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל: ס שלישי יח א לא־יהיה

אונקלוס

מלכותה ויכתוב לה ית פתשגן אוריתא הדא על ספרא מן קדם כהניא לואי: יט ותהי עמה ויהי קרי בה כל יומי חיוהי בדיל דיליף למדחל קדם יי אלהה למטר ית כל פתגמי אוריתא הדא וית קימיא האלין למעבדהון: כ בדיל דלא ירים לבה מאחוהי ובדיל דלא יסטי מן תפקדתא ימינא ושמאלא בדיל דיורך יומין על מלכותה הוא ובנוהי בגו ישראל: א לא יהא לכהניא לואי כל שבטא דלוי חלק

רש"י

גנזיו ואחת שנכנסת ויוצאת עמו יז) כ) ואונקלוס תרגם פתשגן פתר משנה לשון שנון ודבור יח): (יט) דברי התורה. כמשמעו: (כ) ולבלתי סור מן המצוה. אפילו מצוה קלה של נביא: למען יאריך ימים. מכלל הן אתה שומע לאו וכן מצינו בשאול שאמר לו שמואל שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך להעלות עולות כא) וכתיב ויוחל שבעת ימים כב) ולא שמר הבטחתו לשמור כל היום ולא הספיק להעלות העולה עד שבא שמואל וא"ל נסכלת לא שמרת וגו' כג) ועתה ממלכתך לא תקום כד) הא למדת שבשביל מצוה קלה של נביא נענש: הוא ובניו. מגיד שאם בנו הגון למלכות הוא קודם לכל אדם כה):

אבן עזרא

מלכותו: משנה. נסחה שנית (נו): יט והיתה עמו. התורה (נז): וקרא בו. בספר (נח): ליראה. הוא בעצמו (נט): לשמור את כל דברי. כי הוא יתקן המעוותים בכחו (ס): כ לבלתי רום לבבו. אם היה חפשי מהמצות (סא): ולבלתי סור. כי אם לא ילמד לא ידע מה המצוה (סב), ושכרו למען יאריך ימים: א לא יהיה לכהנים הלוים. כאשר הזכיר משפטי המלך שהוא השופט, הזכיר גם משפט הכהנים שהם מורי התורה,

יהל אור

אותו רחבעם לגבות המס רגמוהו העם, ושם נקרא אדורם (מ"א יב יח, דה"ב י יח) וזה היה מפני רבוי המסים שגבה מהם בחיי שלמה: (נו) פי' שיכתוב לו שני ספרי התורה: (נז) כי מלת התורה הוא ל"נ, לכן יאמר והיתה עמו ג"כ ל"נ: (נח) כי ספר הוא ל"ז, ע"כ אמר בו שהוא ג"כ ל"ז: (נט) פי' שאיננו פועל יוצא אלא פועל עומד: (ס) פי' בכח הממשלה שיש לו: (סא) פי' אם היה הפשי מהמצות יכול להיות שירום לבבו: (סב) וזהו טעם הלווי, והיתה עמו וקרא בו:

מקורי רש"י

כ) סנהד' כ"א ב' פס"ז: כא) ש"א י', ח': כב) שם י"ג ח': כג) ע"ש הוא, וצ"ל „נסכלת לא שמרת" שם י"ב י"ג: כד) שם שם י"ד: כה) עיין הוריות י"א ב' פס"ו:

מנחת יהודה

בערוך בערכו, ובב' סנהד' כ"א ב' בשעית אספניא, ופי' בל"י שכר אנשי המלחמה: יז) וא"כ הפי' מן משנה כפול, כמו לחם משנה (שמות ט"ז כ"ב) ובבעלי התוס' כתוב שמעתי כי אותו ס"ת התלוי בזרועו לא היה כתוב בו, כ"א עשרת הדברים, ולפי שיש מן אנכי עד לרעך תרי"ג אותיות כנגד תרי"ג מצות קרוי ס"ת: יח) עיין גל"נ מה שביאר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כָּל־שֵׁבֶט לֵוִי חֵלֶק
וְנַחֲלָה עִם־יִשְׂרָאֵל אִשֵּׁי יְהוָה
וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן׃ ב וְנַחֲלָה לֹא־יִהְיֶה־
לּוֹ בְּקֶרֶב אֶחָיו יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לוֹ׃ ס ג וְזֶה יִהְיֶה
מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים מֵאֵת הָעָם מֵאֵת
זֹבְחֵי הַזֶּבַח אִם־שׁוֹר אִם־שֶׂה וְנָתַן

וְאַחְסָנָא עִם יִשְׂרָאֵל
קֻרְבָּנַיָּא דַייָ וְאַחְסָנְתֵּהּ
יֵיכְלוּן׃ ב וְאַחְסָנָא לָא יְהֵי
לֵהּ בְּגוֹ אֲחוֹהִי מַתְּנָן
דִּיהַב לֵהּ יְיָ אִנּוּן אַחְסָנְתֵּהּ
כְּמָא דִי מַלִּיל לֵהּ׃ ג וְדֵין
יְהֵי דַּחֲזֵי לְכָהֲנַיָּא מִן עַמָּא
מִן נָכְסֵי נִכְסְתָא אִם תּוֹר
אִם אִמַּר וְיִתֵּן לְכָהֲנָא

אבן עזרא

ואחר שאמר שאין להם נחלה, יקחו מאת הזובח הזרוע והלחיים והקיבה, הזרוע שהגוף (סג) והלחיים שהלשון ביניהם שהראש (סד), והקיבה שהקרב (סה), ודרך דרש כי הכהן הוא שוחט השלמים [ה*], הזרוע שכר זרועו בשחיטה, והלחיים שכר הברכה, והקיבה שכר הבדיקה [ו], ועל דרך הפשט כי אלה טובים משאר הבשר (סו), גם הזכיר דבר לוי כי גם הם יורו התורה בשערים

רש"י

(א) **כל שבט לוי.** בין תמימין בין בעלי מומין א): **חלק.** בביזה: **ונחלה.** בארץ ב): **אשי ה'.** קדשי המקדש (ס"א קדשי הקדשים) ג): **ונחלתו.** אלו קדשי הגבול תרומות ומעשרות ד) אבל נחלה גמורה לא יהיה לו בקרב אחיו. ובספרי דרשו: (ב) **ונחלה לא יהיה לו.** זו נחלת שאר: **בקרב אחיו.** זו נחלת חמשה. ואיני יודע מה הוא וכ"ל שארץ כנען שמעבר הירדן ואילך נקראת ארץ חמשה עממים ושל סיחון ועוג שני עממים האמורי וכנעני ה) ונחלת שאר לרבות קיני וקנזי וקדמוני וכן דורש בפ' מתנות ו) שנאמרו לאהרן על כן לא היה ללוי וגו' ז) להזהיר על קיני וקנזי וקדמוני יש. שוב מצאתי בדברי רבינו קלונימוס הכי גרסינן בספרי: ונחלה לא יהיה לו. אלו נחלת חמשה: בקרב אחיו. אלו נחלת שבעה. נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד כ): **כאשר דבר לו.** בארצם לא תנחל וגו' ח) אני חלקך: (ג) **מאת העם.** ולא מאת הכהנים ט): **אם שור אם שה.** פרט לחיה כא) י): **הזרוע.** מן הפרק של ארכובה עד כף של

קרני אור

הקבלה שסוא מניעה": [ה*] עיין פתרון המלות לרמ"ל מה שספיר ע"ו: [ו] והרלב"ג כתב שמפני שאמר ה' הוא נחלתו, סמך שיתנו לכהן הזרוע והלחיים והקיבה, לספיר שזה השבט הוא זרוע ישראל וכחם, והוא המתפלל עליהם

יהל אור

(סג) והוא מן הפרק של הארכובה עד כף היד: (סד) וכד"ק, והלשון ביניהם מהראש": (סה) מבני מעים מהאברים הפנימיים: (סו) כי הטוב שבגוף הזרוע, והטוב שבראש הלחיים והלשון, והטוב שבקרב

מנחת יהודה

שביאר בזה: יט) ובספרי שלנו, ונחלה זו נחלת שלשה (פי' שהם קיני וקנזי וקדמוני) לא יהיה לו בקרב אחיו זו נחלת חמשה (פי' ארץ חמשה עממין) ויש נ"א נחלת שבעה (פי' שבעה עממין), ועיין רש"י (שמות י"ג ה') ובפי' הרמב"ן שם שהביא ג"כ הספרי בזה הלשון, ונחלה לא יהיה לו, זו נחלת ה' עממין, בקרב אחיו זו נחלת שני עממין: כ) ועיין בחזקוני שהביא הספרי ויפרש, ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר, פי' אותם שלא היו ללוי אחים אלא מצד אביו, כגון יוסף דן ונפתלי גד ואשר ובנימין, בקרב אחיו, זו נחלת חמשה, אותן שהיו אחיו מצד אביו ומצד אמו כגון ראובן שמעון יהודה יששכר וזבלון, וכ"ה ברבותינו בעלי התוס': כא) להוציא חיה, וכן דרשו (ספרא) עה"פ ויקרא כ"ב כ"ח:

מקורי רש"י

א) ספרי: ב) ספרי: ג) ספרי: ד) ספרי: ה) עיין רש"י שמות כ"ג כ"ח: ו) עיין ספרי פ' קרח, ילקוט תתקט"ו: ז) לעיל י', ט': ח) במד' י"ח כ': ט) ספרי, חולין קל"ב ב': י) ספרא ויקרא כ"ב כ"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לַכֹּהֵן הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה׃
ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ
וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לּוֹ׃ ה כִּי בוֹ
בָּחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִכָּל־שְׁבָטֶיךָ
לַעֲמֹד לְשָׁרֵת בְּשֵׁם־יְהוָה הוּא
וּבָנָיו כָּל־הַיָּמִים׃ ס רביעי ו וְכִי־יָבֹא
הַלֵּוִי מֵאַחַד שְׁעָרֶיךָ מִכָּל־יִשְׂרָאֵל
אֲשֶׁר־הוּא גָּר שָׁם וּבָא בְּכָל־אַוַּת
נַפְשׁוֹ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר
יְהוָה׃ ז וְשֵׁרֵת בְּשֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו
כְּכָל־אֶחָיו הַלְוִיִּם הָעֹמְדִים שָׁם

דְרָעָא וְלוֹעָא וְקֵבְתָא׃
ד רֵישׁ עֲבוּרָךְ חַמְרָךְ
וּמִשְׁחָךְ וְרֵישׁ גִּזָּא דְעָנָךְ
תִּתֵּן לֵהּ׃ ה אֲרֵי בֵהּ אִתְרְעִי
יְיָ אֱלָהָךְ מִכָּל שִׁבְטָיךְ
לִמְקָם לְשַׁמָּשָׁא בִּשְׁמָא
דַיְיָ הוּא וּבְנוֹהִי כָּל יוֹמַיָּא׃
ו וַאֲרֵי יֵיתֵי לֵוָאָה מֵחֲדָא
מִקִּרְוָיךְ מִכָּל יִשְׂרָאֵל דִּי
הוּא דָר תַּמָּן וְיֵיתֵי בְּכָל
רְעוּת נַפְשֵׁהּ לְאַתְרָא דִּי
יִתְרְעֵי יְיָ׃ ז וִישַׁמֵּשׁ בִּשְׁמָא
דַיְיָ אֱלָהֵהּ כְּכָל אֲחוֹהִי
לֵוָאֵי דִּמְשַׁמְּשִׁין תַּמָּן

רש"י

יד יא) שקורין אשפלדו"ן כב): והלחיים. עם הלשון דורשי רשומות כג) היו אומרים זרוע תחת יד יב) שנאמר ויקח רומח בידו יג): לחיים. תחת תפלה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל יד): והקבה. תחת האשה אל קבתה טו): (ד) ראשית דגנך. זו תרומה ולא פירש בה שיעור אבל רבותינו נתנו בה שיעור עין יפה אחד מארבעים. עין רעה אחד מששים. בינונית אחד מחמשים טז) וסמכו על המקרא שלא לפחות מאחד מששים יז) שנאמר ושישתם האיפה מחומר השעורים יז*). ששית האיפה חצי סאה כשאתה נותן חצי סאה לכור הרי א' מששים שהכור שלשים סאין: וראשית גז צאנך. כשאתה גוז לאחר בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן ולא פירש בה שיעור. ורבותינו נתנו בה שיעור א' מששים יח). וכמה צאן חייבות בראשית הגז חמש רחלות יט) שנאמר וחמש צאן עשויות כ) רע"א ראשית גז שתים. צאנך ארבעה. תתן לו הרי חמשה כא): (ה) לעמוד לשרת. מכאן שאין שירות אלא מעומד כה) כא): (ו) וכי יבא הלוי. יכול בבן לוי ודאי הכתוב מדבר כב) ת"ל ושרת כו) יצאו לוים שאין ראוין לשירות כז): ובא בכל אות נפשו וגו': (ז) ושרת. לימד על הכהן שבא ומקריב קרבנות נדבתו או חובתו ואפילו במשמר שאינו שלו כג). ד"א עוד לימד על הכהנים הבאים לרגל שמקריבין במשמר ועובדין בקרבנות הבאות מחמת הרגל כגון מוספי הרגל ואע"פ שאין המשמר שלהם כד):

מקורי רש"י

יא) ספרי, חולין קל"ד ב' ועיין יור"ד סימן ס"א שיעור מתנות אלו בכל פרטיהם: יב) ספרי חולין שם, מדרש אגדה פס"ז ילקוט תתקט"ו: יג) במד' כ"ה ז': יד) תה' ק"ו ל': טו) במד' כ"ה ח': טז) תרומות פ"ד מ"ג: יז) תרומות שם: יז*) יחז' מ"ה י"ג: יח) חולין קל"ז ב': יט) עיין ספרי, חולין קל"ה א' מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תתקי"ז: כ) ש"א כ"ה י"ח: כא) ספרי, סוטה ל"ח א': כב) ספרי: כג) עיין ספרי, ב"ק ק"ט ב', מנחות ע"ד א': כד) ספרי, סוכה נ"ה ב' פס"ז: ספרי

מנחת יהודה

כב) שולפער: כג) פי' דורשי הפסוקים הסתומים והחתומים כמה דאת אמר את הרשום בכתב אמת (דניאל י' כ"א): כד) ראשית הגז מצותה בתחלה, ובדיעבד אם הפריש בין באמצע בין בסוף יצא (יור"ד סי' של"ג סי"א): כה) למדך הכתוב שאין שירות אלא בעמידה: כו) ושרת בשם ה' אלהיו (פ' ז'): כז) עיין ספרי, ועיין יבמות פ"ו ב' בכ"ר מקומות הכהנים קרוים לוים, וזה אחד מהם, והכהנים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לפני יהוה: ח חלק כחלק יאכלו
לבד ממכריו על־האבות: ס ט כי
אתה בא אל־הארץ אשר־יהוה
אלהיך נתן לך לא־תלמד לעשות
כתועבת הגוים ההם: י לא־ימצא
בך מעביר בנו־ובתו באש קסם

בצלו קדם יי: ח חלק
כחלק ייכלון בר
ממטרתא דייתי בשבתא
דכן אתקינו אבהתא:
ט ארי את עליל לארעא
דיי אלהך יהב לך לא
תילף למעבד כטעות
עממיא האנון: י לא
ישתכח בך מעבר בריה
וברתיה בנורא קסם

אבן עזרא

והעד דברי הימים (סז): ח לבד ממכריו. יש אומרים שהוא כמו, מאת מכריהם (מ"ב יב ח) (סח), בדרך רחוקה מעט, ולא אבה הדקדוק (סט), רק הוא מגזרת, וכי תמכרו ממכר (ויקרא כה יד), והטעם כי אם מכר ביתו שירש מאבותיו (ע) כאשר כתוב, ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו (שם שם לג) (עא), וזה פירוש על האבות (עב), לא יאמר לו הנה יש לך (עג), לא תאכל עוד (עד), אלא חלק כחלק יאכלו, וכאשר השלים להזכיר דבר השופט והכהן הזכיר דבר הנביא [ז]: י מעביר בנו. ע"א היתה כי יש גם היום בינינו גוים רבים עובדי האש (עה): קוסם קסמים. יתכן היותו שם כלל (עו), ופירושו חותכי משפט האומרים כי כן יהיה בלא ספק,

רש"י

(ח) חלק כחלק יאכלו. מלמד שחולקין בעורות ובבשר שעירי חטאות כה) יכול אף בדברים הבאים שלא מחמת הרגל כגון תמידים ומוספי שבת ונדרים ונדבות ת"ל לבד ממכריו על האבות חוץ ממה שמכרו האבות בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות כה*) ומכרו זה לזה טול אתה שבתך ואני אטול שבתי כח) כו): (ט) לא תלמד לעשות. אבל אתה למד להבין ולהורות כז) כלומר להבין מעשיהם כמה הם מקולקלין ולהורות לבניך לא תעשה כך וכך שזה הוא חוק העובדי כוכבים: (י) מעביר בנו ובתו באש. הוא עבודת המולך עושה מדורות אש מכאן ומכאן ומעבירו בין שתיהם כט) כח): קסם קסמים. איזהו קוסם האוחז את מקלו ואומר אם אלך אם לא אלך כט) וכה"א עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו ג) ל):

קרני אור

ומיישיר אותם בלשונם אל דרכי התורה כאמרו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל (למטה לג י) והוא המכין מזון להם שבותו כמו שהקב"ה מכין המזון לכבד וללב, ועיין מורה בפ' ל"ט מח' הג': [ז] הנה א"כ הביא אדון הנביאים הכתובים האלה להגיד שהלוים והכהנים הם ב' המדרגות הראשונה והשניה מההשגה הרוחנית והעבודה והקרבה האלהית, ואמר דיני מתנותם לא הוצרך לפרשם כאן לפי שכבר נתבארו כראוי, ולא רצה כי אם לבאר הכללי מבואר (רד"א):

יהל אור

הקיבה: (סז) בימי יהושפט, שלח לשריו ועמהם הלוים, ויסבו בכל ערי יהודה, וילמדו בעם, עיין (דה"ב יז ז ח ט): (סח) נ"ל מאת מכריכם, וכן פי' הרשב"ם והחזקוני, והוא לשון הכירה, פי' אם יש לו מכירים וקרובים מאבותיו שיתנו לו קרבנם להקריבם הרשות בידו להקריב אעפ"י שאינו מאותה משמרה: (סט) כי ממכריו שרשו מכר, ומכריכם שרשו נכר: (ע) כי אף שאין ללוים נחלה עם ישראל אבל בתים לדירתם היה להם בכל מושבותיהם, והיו מוכרים וקונים אותם מהם, וחוזרים להם כדין ממכר בית: (עא) ביובל: (עב) מה שאמר, לבד ממכריו על האבות: (עג) הרי מכרת ביתך והנך עשיר: (עד) לא תטול עמנו חלק כחלק: (עה) עיין ויקרא (יח כא) ובבאורי שם מה שהארכתי בזה: (עו) פי' שם כולל כל מלאכה אשר תעשה לדעת העתידות והעל וכשו

מנחת יהודה

הלוים בני צדוק (יחז' מ"ד ט"ו): כה) פי' אעפ"י שכל משמר ומשמר עובד שבתו ולא יוכלו אנשי משמר זה לשמש בשבת שאינה שלהם, אפילו הכי בדברים הבאים מחמת הרגל יד כולם שוה, כגון באמורי הרגל, ובעזרות העולות של רגלים, ובכל הדברים שזוכין בהם הכהנים ברגלים, אבל לא בדברים של שאר ימות השנה הבאים שלא מחמת הרגל, לפי שכבר אבותיהם של כהנים תקנו כל אחד לחבירו שבתותיהם, זה הקנה לחבירו שבת זו וזה הקנה לחבירו שבת זו, כלומר כל מה שזוכה בו הכהן בשבוע זו (הזכרון): כט) עיין (ויקרא י"ח כ"א) קרני אור הערה פ"ז: ל) וי"מ מודד מקלו באצבעו או בידו

מקורי רש"י

כה) ספרי: כה*) עיין תענית כ"ז א': כו) סוכה נ"ו א' מדרש אגדה: כז) ספרי, סנהד' ס"ח א' שבת ע"ה א' ר"ה כ"ד ב': כח) עיין ספרי סנה' ס"ד ב' פס"ו: כט) ספרי: ל) סוטה ד' י"ב:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קְסָמִים מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ וּמְכַשֵּׁף׃
יא וְחֹבֵר חָבֶר וְשֹׁאֵל אוֹב וְיִדְּעֹנִי
וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים׃ יב כִּי־תוֹעֲבַת
יְהוָה כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה וּבִגְלַל
הַתּוֹעֵבֹת הָאֵלֶּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מוֹרִישׁ אוֹתָם מִפָּנֶיךָ׃ יג תָּמִים

אונקלוס

קָסְמִין מְעָנֵן וּמְנַחֵשׁ
וְחָרָשׁ׃ יא וְרָטֵין רְטָן
וְשָׁאֵל בִּדִּין וּזְכוּרוּ וְתָבַע
מִן מֵתַיָּא׃ יב אֲרֵי מְרַחַק
יְיָ כָּל דְּיָעֲבֵד אִלֵּין וּבְדִיל
תּוֹעֲבָתָא הָאִלֵּין יְיָ אֱלָהָךְ
מְתָרֵךְ יָתְהוֹן מִקֳּדָמָךְ׃
יג שְׁלִים תְּהֵי בִּדְחַלְתָּא

רש"י

מעונן. ר"ע אומר אלו נותני עונות שאומרים עונה פלונית יפה להתחיל (ל) וחכ"א אלו אוחזי העינים (לא): **מנחש.** פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך מקלו נפל מידו (לב): (יא) **וחבר חבר.** שמלקט נחשים או עקרבים או שאר חיות למקום אחד (לג): **ושואל אוב.** זה מכשפות ששמו פיתום ומדבר משחיו ומעלה את המת בבית השחי שלו (לד): **וידעוני.** מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו ומדבר העצם ע"י מכשפות (לה): **ודורש אל המתים.** כגון המעלה בזכורו והנשאל בגלגלת (לו): (יב) **כל עושה אלה.** עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה אפילו אחת מהן (לז): (יג) **תמים תהיה עם ה' אלהיך.** התהלך עמו בתמימות ותצפה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיבא

אבן עזרא

וכן גזרין (דניאל ב כז) (עז), וקרוב ממנו, קסם על שפתי מלך (משלי טז י) (עח), והפרט מעונן ומנחש ומכשף גם יתכן היותו שם פרט להוברי שמים (עט), והטעם קסמים שיש במשפטי הככבים הנקראים ראשונים ושניים (פ): **מעונן ומנחש.** פירשתים (פא): **ומכשף.** כן (פב): **יא וחבר חבר.** אלה האומרים שיחברו השדים (פג): **אוב וידעוני.** פירשתיו (פד): **ודורש אל המתים.** כהולכים אל בית הקברות ולוקחים עצם אדם מת ובעבור מחשבתו ושגעונו, תראה לו דמות צורות בחלום גם בהקיץ, וכל אלה תועבות השם כי האמת להיות לב האדם תמיד תמים עם בוראו (פה) וכאשר ישען על חכמתו לבקש האמת, ומה שיהיה (פו), חוץ מהשם (פז), הנה לבו חסר כי הוא משובש (פח), והרוצה לדרוש ידרוש מהשם על פי הנביא על כן כתוב אחריו נביא מקרבך, זה יהושע (פט), והעד. שאמר אליו תשמעון, וכתוב וישמעו אליו בני ישראל (למטה לד ט), ועוד ראיה אחרת כי לא מצאנו נביא שנכנס עם ישראל לארץ כי אם יהושע גם כן יתכן להיות זה כלל לכל נביא שיקום אחר משה (צ):

יהל אור

החוזים וחפרו הקסמים (מיכה ג ז) הזכיר קוסם אצל חוזה: (עז) ופי' רס"ג שם שרים שחותכין על פיהם דברי מלכות, כמו ותגזר אומר (איוב כב כח): (עח) וכ"ה בפי' המיוחס להר' ז"ל שם, כלומר גוזר גזרים, וקסם שם כלל על גזרת משפט הכוכבים, וכן „גזרין" שיגזרהו להיות כן, כלומר כקסם שהוא דבר גזור כן יאות להיות על שפתי מלך שיגזור במשפט האמת: (עט) פסוק הוא (ישעי' מז יג) „הוברי שמים החוזים בכוכבים" ופי' שם הר' ז"ל, אין ריע לו וטעמו חכמי שמים, הם חכמי המזלות: (פ) עיין בס' הטעמים, ובס' מקו"ח מה שביארו בזה: (פא) בויקרא (יט כו): (פב) עיין שמות (ז יא): (פג) הם אומרים שמאספים השדים ומחברים אותם: (פד) ויקרא (יט לא): (פה) כמו שאמר הכתוב תמים תהיה עם ה' אלהיך (פ' יג): (פו) מה שיהיה לעתיד: (פז) רק ע"י ניחושים כאלה: (פח) ולא ישיג בהם מבוקשו: (פט) וכן פי' רב"ח והחזקוני: (צ) וכן פי' רב"ח:

מקורי רש"י

לא) ספרי, סנהד' ס"ה ב' מדרש אגדה פס"ז ילקוט תתקי"ח: לב) שם ושם: לג) ספרי, סנהד' ס"ה סוף ע"א, ועיין רש"י שם, מדרש אגדה, פס"ז: לד) שם, ושם: לה) שם ושם: לו) ספרי, סנהד' ס"ה ב': לז) ספרי, מכות כ"ד א', סנהד' פ"א א':

מנחת יהודה

בידו, פעם אחת אומר אלך, ופעם אחת אומר לא אלך, ואם בסוף המקל יארע לא אלך אינו הולך, וזהו אותו במקלו (חזקוני): לא) והוא לשון עונה: לב) והוא מלשון עין, ועיין פי' הראב"ע ויקרא (י"ט כ"ו) ובבאורי שם: לג) ופי' חובר מצרף ומחבר:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תהיה עם יהוה אלהיך: חמישי יד כי
הגוים האלה אשר אתה יורש
אותם אל מעננים ואל קסמים
ישמעו ואתה לא כן נתן לך יהוה
אלהיך: טו נביא מקרבך מאחיך
כמני יקים לך יהוה אלהיך אליו
תשמעון: טז ככל אשר שאלת
מעם יהוה אלהיך בחרב ביום
הקהל לאמר לא אסף לשמע
את קול יהוה אלהי ואת האש
הגדלה הזאת לא אראה עוד
ולא אמות: יז ויאמר יהוה אלי
היטיבו אשר דברו: יח נביא אקים
להם מקרב אחיהם כמוך ונתתי
דברי בפיו ודבר אליהם את כל אשר אצונו:
יט והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר
ידבר בשמי אנכי אדרש מעמו: כ אך

אונקלוס

דיי אלהך: יד ארי עממיא
האלין די את ירת יתהון
מן מעננייא ומן קסמיא
שמעין ואת לא כן יהב
לך יי אלהך: טו נביא
מבינך מאחיך כותי יקים
לך יי אלהך מנה תקבלון:
טז ככל די שאלת מקדם
יי אלהך בחרב ביומא
דקהלא למימר לא אוסף
למשמע ית קל מימרא
דיי אלהי וית אשתא
רבתא הדא לא אחזי עוד
ולא אמות: יז ואמר יי לי
אוטיבו די מלילו: יח נביא
אקים להון מגו אחיהון
כותך ואתן פתגמי
נבואתי בפומה וימליל
עמהון ית כל די אפקדנה:
יט ויהי גברא די לא יקבל
לפתגמי די ימליל בשמי
מימרי יתבע מנה: כ ברם

אבן עזרא

טו כמוני. שהוא נביא השם לא מנחש (לא): יט אנכי אדרוש מעמו. והנה מיתתו בידי שמים (לב), והעד האיש אשר לא שמע אל דברי הנביא שאמר הכני נא (מ"א כ לה) (לג) ושם כתוב בדבר ה', וכבר היה הנביא

רש"י

מליך קבל בתמימות ואז תהיה עמו ולחלקו (לח): (יד) לא כן נתן לך ה' אלהיך. לשמוע אל מעוננים ואל קוסמים שהרי השרה שכינה על הנביאים ואורים ותומים (לד) (לט): (טו) מקרבך מאחיך כמוני. כמו שאני מקרבך מאחיך יקום לך תחתי (לה) וכן מנביא לנביא (לו):

יהל אור

(לא) עיין רמב"ם מה שאמר בזה: (לב) וכ"ה דעת חז"ל (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (לג) ושם כתוב וימאן

מנחת יהודה

(לד) כוונתו שהפסוק נמשך אל המאמר הסמוך, כלומר לא זאת נתן ה' לך, אך נביא וגו': (לה) פי' שלא יהיה מעם אחר אלא מקרבך ומאחיך: (לו) כי תמיד יהיו בך נביאים:

מקורי רש"י

(לח) עיין ספרי: (לט) ת"י:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר דָּבָר
בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִיו לְדַבֵּר
וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים
וּמֵת הַנָּבִיא הַהוּא׃ כא וְכִי תֹאמַר
בִּלְבָבֶךָ אֵיכָה נֵדַע אֶת־הַדָּבָר
אֲשֶׁר לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה׃ כב אֲשֶׁר
יְדַבֵּר הַנָּבִיא בְּשֵׁם יְהוָה וְלֹא־יִהְיֶה
הַדָּבָר וְלֹא יָבֹא הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר
לֹא־דִבְּרוֹ יְהוָה בְּזָדוֹן דִּבְּרוֹ הַנָּבִיא

אונקלוס

נְבִיָא דִי יַרְשַׁע לְמַלָלָא
פִּתְגָמָא בִּשְׁמִי יָת דִי לָא
פַקֵדְתֵּיהּ לְמַלָלָא וְדִי
יְמַלֵיל בְּשׁוּם טַעֲוַת
עַמְמַיָא וְיִתְקְטֵל נְבִיָא
הַהוּא׃ כא וַאֲרֵי תֵימַר
בְּלִבָּךְ אֶכְדֵין נִדַע יָת
פִּתְגָמָא דִי לָא מַלְלֵיהּ יְיָ׃
כב דִי יְמַלֵל נְבִיָא בִּשְׁמָא
דַייָ וְלָא יְהֵי פִּתְגָמָא וְלָא
יִתְקַיַם הוּא פִּתְגָמָא דִי
לָא מַלְלֵיהּ יְיָ בִּרְשַׁע מַלְלֵיהּ
נְבִיָא לָא תִדְחַל מִנֵיהּ׃

רש"י

(כ) אשר לא צויתיו לדבר. אבל צויתיו לחבירו ט): ואשר ידבר בשם אלהים אחרים. אפילו כוון את ההלכה לאסור את האסור ולהתיר את המותר סא): ומת. בחנק לו) סב) שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע ומה שלא נאמר לו ונאמר לחבירו והמתנבא בשם עבודת כוכבים אבל הכובש את נבואתו לח) והעובר על דברי נביא והעובר על דברי עצמו מיתתן בידי שמים מג) שנאמר אנכי אדרוש מעמו מד): (כא) וכי תאמר בלבבך. עתידין אתם לומר מה) כשיבא חנניה בן עזור ומתנבא הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה עתה מהרה מו) וירמיהו עומד וצווח לט) על העמודים ועל הים מ) ועל יתר הכלים שלא גלו עם יכניה בבלה יובאו מז) עם גלות צדקיהו: (כב) אשר ידבר הנביא. ויאמר דבר זה עתיד לבא עליכם ותראו שלא יבא הוא הדבר אשר לא דברו ה' והרוג אותו וא"ת זו במתנבא על העתידות הרי שבא ואמר עשו כך וכך ומפי הקב"ה אני אומר כבר נצטוו שאם בא להדיחך מאחת מכל המצות מח) לא תשמע לו אא"כ מומחה הוא לך שהוא צדיק גמור מט) כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות נ) כדי לגדור את ישראל. הכל לפי צורך השעה וסייג הפרצה לכך נאמר אליו תשמעון:

•אבן עזרא

נודע (לד): כב אשר ידבר הנביא. (לה) ג"כ דברי ירמיהו בבא דבר הנביא (לו), בזמן שיאמר (לז), ואחר שהשלים לבאר דברי המעוננים שהיו בארץ והיא דרך ע"ז הזהיר שלא ישפך דם נקי בארץ והטעם שתהיה הארץ טהורה מתועבת המעוננים גם

יהל אור

האיש להכותו, ויאמר לו וגו' וילך מאצלו וימצאהו האריה ויכהו (שם כ לו) ובד"ק „והעד שאמר והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר הנביא כמו שאמר הנבי נא" : (לד) פי' אחר שאמר לו בדבר השם, ואמר לו הנביא שהיה נודע שהוא נביא אמת, כמ"ש ויכר אותו מלך ישראל כי מהנביאים הוא (שם פ' מא) והיה לו לשמוע אליו, וכאשר לא שמע לו היה מיתתו בידי שמים כי הכהו הארי: (לה) לפי ני' המוטוט, אינו ראש הפסוק מפ' כ"ב, כ"א ההמשך מפ' הקודם וצ"ל „אשר דבר" ופי' וכבר היה הנביא נודע אשר דבר: (לו) כ"ה (ירמיה כח ט) „הנביא אשר ינבא לשלום בבוא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת": (לז) בזמן שהנביא"י ע"ז לא קודם ולא אח"כ:

מקורי רש"י

ט) עיין ספרי, סנהד' פ"ט א' פס"ו: סא) שם: סב) שם: מג) שם: מד) פ' י"ט: מה) ספרי, פס"ז, ילקוט תתקי"ט: מו) ירמיה כ"ז ט"ז: מז) ירמיה כ"ז, י"ט כ"ב: מח) לעיל י"ג ד': מט) סנהד' פ"ט ב': נ) יבמות צ' ב':

מנחת יהודה

לז) ובתיוב"ע „ויתקטל נביא ההוא בסייפא" הוא טעות (הבוח"ק): לח) הכובש" נבואתו לא נתפרש בתורה, אלא גמרינן ליה מן מעשה יונה בן אמיתי (רע"ב): לט) פי' ירמיהו אמר להיפך: מ) זה ים שעשה שלמה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ: ס יט א כִּי־יַכְרִית
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ אֶת־אַרְצָם וִירִשְׁתָּם
וְיָשַׁבְתָּ בְעָרֵיהֶם וּבְבָתֵּיהֶם:
ב שָׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לָךְ בְּתוֹךְ
אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
לְרִשְׁתָּהּ: ג תָּכִין לְךָ הַדֶּרֶךְ
וְשִׁלַּשְׁתָּ אֶת־גְּבוּל אַרְצְךָ אֲשֶׁר
יַנְחִילְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוּס
שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ: ד וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ
אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה
אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־
שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם: ה וַאֲשֶׁר יָבֹא אֶת־רֵעֵהוּ
בַיַּעַר לַחְטֹב עֵצִים וְנִדְּחָה יָדוֹ בַגַּרְזֶן לִכְרֹת הָעֵץ וְנָשַׁל

אונקלוס

א אֲרֵי יְשֵׁיצֵי יְיָ אֱלָהָךְ יָת
עַמְמַיָּא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב
לָךְ יָת אַרְעֲהוֹן וְתֵירְתִנּוּן
וְתֵיתֵב בְּקִרְוֵיהוֹן
וּבְבָתֵּיהוֹן: ב תְּלָת קִרְוִין
תַּפְרֵשׁ לָךְ בְּגוֹ אַרְעָךְ
דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ
לְמֵירְתַהּ: ג תְּתַקֵּן לָךְ
אָרְחָא וּתְתַלֵּית יָת תְּחוּם
אַרְעָךְ דִּי יַחְסְנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ
וִיהֵי לְמֵעֲרוֹק תַּמָּן כָּל
קָטוֹלָא: ד וְדֵין פִּתְגָם
קָטוֹלָא דִּיעֲרוֹק תַּמָּן
וְיִתְקַיַּם דִּי יִקְטוֹל יָת
חַבְרֵהּ בְּלָא מַנְדְּעֵהּ וְהוּא
לָא סָנֵי לֵהּ מֵאִתְמָלֵי
וּמִדְּקַמּוֹהִי: ה וְדִי יֵעוֹל
עִם חַבְרֵהּ בְּחֻרְשָׁא לְמִקַּץ
אָעִין וְתִתְמְרֵיג יְדֵהּ

אבן עזרא

לא תהיה טמאה בדם נקי: ג תכין לך הדרך. להיות הערים במקום שיהא דרכו סובבת ומיושבת (א): ושלשת. תחלק הארץ לשלש (ב) או תשים בשלישית הארץ (ג): ד את רעהו. עם (ד), וכן רבים: ה ונדחה. מבנין נפעל והקל, נדחי ישראל יכנס (תה' קמז ב) (ה): בגרזן. ברזל שיכרתו בו העץ מגזרת נגזרתי (ו): ונשל הברזל. כמו

רש"י

לורך שעה וסיוע הפרלה לכך נאמר אליו תשמעון נא): לא תגור ממנו. לא תמנע עלמך מללמד עליו חובה ולא תירא ליענש עליו נב): (ג) תכין לך הדרך. מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים א): ושלשת את גבול ארצך. שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השנייה וכן משנייה לשלישית וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל ב): (ה) ונדחה ידו. כשבא להפיל הגרזן על העץ ותרגומו ויתמריג ידיה לשון ונשמטה ידו להפיל מכת הגרזן על העץ. כי שמטו הבקר ג) ת"י ארי מרגוהי

יהל אור

(א) ובן פי' החזקוני שיהיה הדרך גדול, וכבוש ומכוון שלא יטעה מלילך אל המקלט: (ב) כל הארץ תחלקנה לג' הערים: (ג) או תשים העיר בשלישית הארץ, והשניה בשני שלישיה, והשלישית בסופה: (ד) פי' עם רעהו: (ה) כי היה ראוי להיות דגש בלי"ת לחסרון נו"ן פ"א הפעל ובא כן להקל: (ו) נ"ל „נגרזתי"

מנחת יהודה

א) בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים אחד פונה לעיר מקלט, היה עץ תקוע באותו דרך וכתוב בו מקלט:

מקורי רש"י

נא) לעיל פ' ט"ו: נב) ספרי: א) מכות י', ב', ועיין תוס' שם ד"ה משולשות, ובכורות ל"ט ד"ה שיסי' מדרש אגדה: ב) מכות ט' ב' מדרש אגדה: ג) ש"ב ו' ו':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הברזל מן־העץ ומצא את־
רעהו ומת הוא ינוס אל־אחת
הערים־האלה וחי: ו פן־ירדף
גאל הדם אחרי הרצח כי יחם
לבבו והשיגו כי־ירבה הדרך
והכהו נפש ולו אין משפט־מות
כי לא שנא הוא לו מתמול
שלשום: ז על־כן אנכי מצוך
לאמר שלש ערים תבדיל לך:
ח ואם־ירחיב יהוה אלהיך את־
גבלך כאשר נשבע לאבתיך
ונתן לך את־כל־הארץ אשר

אונקלוס

בפרזלא למקץ אעא
וישתלף פרזלא מן אעא
וישכח ית חברה וימות
הוא יערוק לחדא מן
קרויא האלין ויתקים:
ו דילמא ירדוף גאל
דמא בתר קטולא ארי
יחם לבה וידבקנה ארי
תסגי ארחא ויקטלנה
נפש ולה לית חובת דין
דקטול ארי לא סני הוא
לה מתמלי ומדקמוהי:
ז על כן אנא מפקדך
למימר תלת קרוין תפרש
לך: ח ואם יפתי יי אלהך
ית תחומך כמא די קיים
לאבהתך ויתן לך ית כל
ארעא די מליל למתן

רש"י

תוריה: ונשל הברזל מן העץ. יש מרבותינו אומרים ד) נשמט הברזל מקתו ב) ויש מהם אומרים שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגו ג): (ו) פן ירדף גאל הדם. לכך אני אומר להכין לך דרך וערי מקלט רבים: (ח) ואם ירחיב. כאשר נשבע לתת לך ארץ קיני וקנזי

אבן עזרא

ונשל (ז) מגזרת, כי ישל זיתך (דברים כח מ) (ח), רק זה נשל פעל עומד (ט), ונשל גוים רבים (לעיל ז א), יוצא, וכן, קול גדול ולא יסף (לעיל ה' יט) (י), עם „יסף ה' יגון" (ירמיה מה ג) (יא), על דעת מדקדק גדול, כי על דעתי שניהם יוצאים (יב): ו' והכהו נפש. דרך קצרה והכהו מכת נפש (יג), במקום שתצא נפשו: ח ואם ירחיב ה' אלהיך. אם ישמרו כל התורה על כן כתב כי תשמור את כל המצוה הזאת (יד), והיא שלש ערים (טו):

יהל אור

(תה' לא כג) ופי' הה' ז"ל שם, מגזרת גרזן, שהוא כלי להרוג בו: (ז) שהוא פועל עומד: (ח) שישיר פירותיו: (ט) וכן פי' הרד"ק, הוא פועל עומד ענין הסרה, וכן ת"י „וישמוט פרזלא מן קתא" שנפל הברזל, והעץ, ר"ל הקתא נשאר בידו: (י) הוא פועל עומד: (יא) הוא פועל יוצא: (יב) פי' שני הפסוקים ויסף יוצאים, גם יש לפרש שדעתו שנשל שבכאן הוא נ"כ יוצא, וכ"ה דעת הרשב"ם, וכ"ה דעת רבי (ספרי, מכות ז ב) ועניינו ונשל הברזל מן העץ, כלומר שהגרזן יבקע העץ ויגזור ממנו, ואותו חלק העץ הנגזור ימצא את רעהו, וכן פי' רש"י ז"ל באחרונה: (יג) פי' כאלו כתוב והכהו מכת נפש: (יד) כל דייקא: (טו) עיין בבא"י, שהביא בשם הרב ר"מ סתהון שהוא ס"ס ונ"ל „והיא שלש עממים" וקאי על מ"ש הכתוב ואם ירחיב וגו' ונתן לך את כל הארץ והיא ג' עממין, והוא מתאים לרב"ח שכתב „פרשה זו הבטחה לעתיד והוא מה שנאמר לא"א בברית בין הבתרים (ברא' טו יח) „לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד

מקורי רש"י

ד) ספרי, מכות ו' ב' מדרש אגדה, פס"ו, מתק"כ: ג) והוא דעת רבי, שיש אם למסורת, שכמו שנמסרה תיבה זו למרע"ה כך אנו צריכין לדורשה ופי' וניֻשל בצירי השי"ן ופי'. והשיל הברזל המבקעין בו חתיכת עץ מן העץ המתבקע והוא פועל יוצא, וכן פי' הרשב"ם:

מנחת יהודה

ב) והוא דעת רבנן שסוברין יש אם למקרא שאנו קורין אותה ונשל, פי' שהברזל עצמו נשל ונפל מעצו והוא פועל עומד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דבר לתת לאבתיך: ט כי־תשמר
את־כל־המצוה הזאת לעשתה
אשר אנכי מצוך היום לאהבה
את־יהוה אלהיך וללכת בדרכיו
כל־הימים ויספת לך עוד שלש
ערים על השלש האלה: י ולא
ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר
יהוה אלהיך נתן לך נחלה והיה
עליך דמים: פ יא וכי־יהיה איש
שנא לרעהו וארב לו וקם עליו
והכהו נפש ומת ונס אל־אחת
הערים האל: יב ושלחו זקני עירו
ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד
גאל הדם ומת: יג לא־תחוס עינך
עליו ובערת דם־הנקי מישראל
וטוב לך: ס ששי יד לא תסיג גבול

לאבהתך: ט ארי תטר
ית כל תפקדתא הדא
למעבדה די אנא מפקדך
יומא דין למרחם ית יי
אלהך ולמהך בארחן
דתקנן קדמוהי כל יומיא
ותוסף לך עוד תלת
קרוין על תלת אלין:
י ולא ישתפך דם זכי בגו
ארעך די יי אלהך יהב
לך אחסנא ויהי עלך
חובת דין דקטול: יא וארי
יהי גבר סני לחבריה
ויכמן לה ויקום עלוהי
וימחניה נפש וימות
ויערוק לחדא מן קרויא
האלין: יב וישלחון סבי
קרתיה וידברון יתיה
מתמן ויתנון יתיה ביד
גאל דמא וימות: יג לא
תחוס עינך עלוהי ותפלי
אשדי דם זכי מישראל
וייטב לך: יד לא תשני
תחומא דחברך די
תחימו קדמאי

אבן עזרא

ט וללכת בדרכיו כל הימים. בלי הפסק ביניהם (טז): יד לא תסיג גבול רעך. תסיג

רש"י

וקדמוני ה): (ט) ויספת לך עוד שלש. הרי תשע ו). ג' שבעבר הירדן וג' שבארץ כנען וג' לע"ל: (יא) וכי יהיה איש שונא לרעהו. ע"י שנאתו הוא בא לידי וארב לו מכאן אמרו עבר אדם על מצוה קלה סופו לעבור על מצוה חמורה ז) לפי שעבר על לא תשנא ח) סופו לבא לידי שפיכות דמים לכך נאמר כי יהיה איש שונא לרעהו וגו' שהיה לו לכתוב וכי יקום איש וארב לרעהו והכהו נפש: (יג) לא תחוס עינך. שלא תאמר הראשון כבר נהרג למה אנו הורגים את זה ונמצאו שני ישראלים הרוגים ט): (יד) לא תסיג גבול. לשון נסוגו אחור י) כשמחזיר סימן חלוקת הקרקע לאחור לתוך שדה חבירו

יהל אור

הנהר הגדול נהר פרת" ושם מונה והולך עשר עממין כבשו, השבעה בימי יהושע, ונשארו שלשה, קיני קניזי קדמוני, שלא כבשו מעולם אבל הם לעתיד":
(טז) עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז:

מקורי רש"י

ה) ספרי ראה, (שערי כנען: ו) ספרי, פס"ז: ז) ספרי מדרש אגדה: ח) ויקרא י"ט י"ז: ט) ספרי: י) ישעי' מ"ב י"ז: ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ לְרִשְׁתָּהּ׃ ס
טו לֹא־יָקוּם עֵד אֶחָד בְּאִישׁ לְכָל־עָוֺן וּלְכָל־חַטָּאת בְּכָל־חֵטְא אֲשֶׁר יֶחֱטָא עַל־פִּי׀ שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל־פִּי שְׁלֹשָׁה־עֵדִים יָקוּם דָּבָר׃
טז כִּי־יָקוּם עֵד־חָמָס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה׃
יז וְעָמְדוּ שְׁנֵי־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי

אונקלוס

בְּאַחְסָנְתָּךְ דִּי תַחְסֵן בְּאַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ לְמֵירְתַהּ׃
טו לָא יְקוּם סָהִיד חַד בִּגְבַר לְכָל עֲוָיָן וּלְכָל חוֹבִין בְּכָל חֵט דִּי יֶחֱטָא עַל מֵימַר תְּרֵין סָהֲדִין אוֹ עַל מֵימַר תְּלָתָא סָהֲדִין יִתְקַיַּם פִּתְגָּמָא׃
טז אֲרֵי יְקוּם סָהִיד שְׁקַר בִּגְבַר לְאַסְהָדָא בֵהּ סַטְיָא׃
יז וִיקוּמוּן תְּרֵין גֻּבְרִין דִּילְהוֹן דִּינָא קֳדָם יְיָ קֳדָם כָּהֲנַיָּא וְדַיָּנַיָּא דִּי יְהוֹן

רש"י

למען הרחיב את שלו. והלא כבר נאמר יא) לא תגזול יב) מה תלמוד לומר לא תסיג למד על העוקר תחום חבירו שעובר בשני לאוין. יכול אף בחוץ לארץ ת"ל בנחלתך אשר תנחל וגו' בארץ ישראל עובר בשני לאוין בחוץ לארץ אינו עובר אלא משום לא תגזול: (טו) עד אחד. זה בנה אב כל עד שבתורה שנים אלא אם כן פרט לך בו אחד ד) יג): לכל עון ולכל חטאת. להיות חבירו נענש על עדותו לא עונש גוף ולא עונש ממון אבל קם הוא לשבועה יד) אמר לחבירו תן לי מנה שהלויתיך א"ל אין לך בידי כלום ועד אחד מעידו שיש לו חייב לישבע לו ה): על פי שנים עדים. ולא שיכתבו עדותם באגרת וישלחו לב"ד ו) ולא שיעמוד תורגמן בין העדים ובין הדיינים טו): (טז) לענות בו סרה. דבר שאינו טז) שהוסר העד הזה מכל העדות הזאת כיצד שאמרו להם והלא עמנו הייתם אותו היום במקום פלוני ז): (יז) ועמדו שני האנשים. בעדים הכתוב מדבר ולמד שאין עדות בנשים ולמד שצריכין להעיד עדותן מעומד ח) יז): אשר להם הריב.

אבן עזרא

ידוע (יז), וכן, אל תסג גבול עולם (משלי כב כח), והוא קרוב מהשחית (יח): ראשונים. שחלקו הארץ (יט), ונסמכה פרשה זו כי הסגת גבול מביא לידי ריב ומכות ורציחה על כן כתיב אחרי זאת, נפש בנפש עין בעין שן בשן (למטה פ'כא), והשוען כי חברו הסיג גבולו יביא עדים (כ): **טו** על כן לא יקום עד אחד. בין לרוצח בין למכה בין למסיג בין לכל דבר רק על פי שני עדים דרך קצרה, כי במקום אחר, על פי שנים עדים (לעיל יז ו): **טז** לענות

יהל אור

(יז) ופירוש הדבקה אל הקודש ודחותו ממקומו: (יח) שמשחית ומהרס גבול חבירו: (יט) וכן פי' הרמב"ן, הזהרה שלא ישנה תחום החלוקה שחלקו הנשיאים את הארץ לשבטים או ליחיד מהם, ע"כ אמר אשר גבלו ראשונים: (כ) יביא שני עדים וזהו שסמך לא יקום עד אחד, לא יתקיימו דברי עד אחד שאין

מקורי רש"י

יא) ספרי: יב) ויקרא י"ט י"ג: יג) סנהד' ל' א' סוטה ב' ב' מדרש הגדה: יד) עיין ספרי שבועות מ' א', כתובות פ"ז ב' פס"ו מדרש אגדה: טו) ספרי מכות ו' ב' ו טז) עיין ספרי מכות ה' א': יז) ספרי, שבועות ל' דרבנן שלא תגעיל דלה בפני לווין: ז) והאיך ראיתם זה במקום אחר: ח) ובכל עדים שבעולם צריכין שיעידו מעומד

מנחת יהודה

ד) כ"מ שנאמר בתורה עד הם שנים, עד שיפרוט הכתוב עד אחד: ה) ואם אין לו עד כלל פטור מכלום, אבל חכמים חייבוהו שבועה, ונקראת שבועת היסת: ו) ואו"ל מפיהם ולא מפי כתבם, ומה שמוציאין מסון מתוך חתימת העדים שבשטר, והתורה אמרה מפיהם זה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הכהנים והשפטים אשר יהיו
בימים ההם: יח ודרשו השפטים
היטב והנה עד־שקר העד שקר
ענה באחיו: יט ועשיתם לו כאשר
זמם לעשות לאחיו ובערת הרע
מקרבך: כ והנשארים ישמעו
ויראו ולא־יספו לעשות עוד כדבר
הרע הזה בקרבך: כא ולא תחוס
עינך נפש בנפש עין בעין שן
בשן יד ביד רגל ברגל: ס כ א כי

אונקלוס

ביומיא האנון: יח ויתבעון
דיניא יאות והא סהיד
שקר סהדא שקרא אסהד
באחוהי: יט ותעבדון ליה
כמא די חשיב למעבד
לאחוהי ותפלי עבד
דביש מבינך:
כ ודישתארון ישמעון
וידחלון ולא יוספון
למעבד עוד כפתגמא
בישא הדין בינך: כא ולא
תחוס עינך נפשא חלף
נפשא עינא חלף עינא
שנא חלף שנא ידא חלף
ידא רגלא חלף רגלא:
א ארי תפוק לאגחא

אבן עזרא

בו סרה. כמו ע"ז (כא): יח ענה. כמו העיד, גם כן במכות ובעונש (כב): כא והטעם לא תחוס עינך. על עד שקר: א כי תצא

רש"י

אלו בעלי הדין ט) יח): לפני ה'. יהיה דומה להם י) כאילו עומדין לפני המקום יט) שנאמר בקרב אלהים ישפוט כ): אשר יהיו בימים ההם. יפתח בדורו כשמואל בדורו כא) צריך אתה לנהוג בו כבוד: (יח) ודרשו השופטים היטב. על פי המזימין אותם שבודקים וחוקרים את העדים להזימם בדרישה וחקירה כב): והנה עד שקר. כ"מ שנאמר עד בשנים הכתוב מדבר יא) כג): (יט) כאשר זמם. ולא כאשר עשה מכאן אמרו הרגו אין נהרגין יב) כד): לעשות לאחיו. מה ת"ל לאחיו למד על זוממי בת כהן נשואה שאינם בשריפה אלא במיתת הבועל שהיא בחנק כה) שנאמר היא באש תשרף יג) כו) היא ולא בועלה כז) לכך נאמר כאן לאחיו כאשר זמם לעשות לאחיו ולא כאשר זמם לעשות לאחותו אבל בכל שאר מיתות השוה הכתוב אשה לאיש כח) וזוממי אשה נהרגין כזוממי איש כגון שהעידוה שהרגה את הנפש שחללה את השבת נהרגין במיתתה שלא מיעט כאן אחותו אלא במקום שיש לקיים בכן הזמה כמיתת הבועל: (כ) ישמעו ויראו. מכאן שצריכין הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בב"ד כט): (כא) עין בעין. ממון. וכן שן בשן וגו' יד) ל): (א) כי תצא למלחמה. סמך הכתוב יציאת מלחמה לכאן א) לומר לך שאין מחוסר

יהל אור

בדבריו ממש לענין העונש: (כא) עיין לעיל (יג ו), עה"פ כי דבר סרה, שפי' שמוסב אל עכו"ם, שהשם זה לסור מעכו"ם: (כב) אם בא להיבו מכות, אך עונש ממון והוזם, ועשיתם לו כאשר זמם:

מנחת יהודה

מעמד: ט) והם התובע והנתבע שדינם ג"כ בעמידה: י) כשהם עומדים לפני הכהנים והשופטים יהיה דומה להם: יא) עיין (פ' ט"ו): יב) מצאתי כתוב מה טעם הרגו אין נהרגין, כדי שלא להוציא לעז על הדיינין, כי יאמרו עליהם שלא דנו דין אמת לאמתו (רע"ב): יג) ובכתוב „היא מחללת באש תשרף" (ויקרא כ"א ט'): יד) למעלה בחובל בחבירו, וכאן בעדים זוממים: א) פי'

מקורי רש"י

א', פס"ז ילקוט תתקכ"ג: יח) ספרי, סנהד' י"ט א': יט) שם ושם: כ) תה' פ"ב א': כא) עיין ר"ה כ"ה ב': כב) עיין ספרי: כג) סנהד' ל' א': כד) מכות ה' ב' מדרש אגדה: כה) ספרי סנהד' נ' א': כו) ויקרא כ"א ט': כז) ספרא אמור ויקרא כ"א ט': כח) עיין ספרי קדושין ל"ה סנהד' נ', א': כט) סנהד' פ"ט א': ל) ספרי,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תצא למלחמה על־איבך וראית
סוס ורכב עם רב ממך לא תירא
מהם כי־יהוה אלהיך עמך המעלך
מארץ מצרים: ב והיה כקרבכם
אל־המלחמה ונגש הכהן ודבר
אל־העם: ג ואמר אלהם שמע
ישראל אתם קרבים היום
למלחמה על־איביכם אל־ירך
לבבכם אל־תיראו ואל־תחפזו

אונקלוס

קרבא על בעלי דבבך ותחזי סוסון ורתכין עם סגי מנך לא תדחל מנהון ארי יי אלהך מימרה בסעדך דאסקך מארעא דמצרים: ב ויהי כמקרבכון לאגחא קרבא ויתקריב כהנא וימלל עם עמא: ג ויימר להון שמע ישראל אתון קריבין יומא דין לאגחא קרבא על בעלי דבביכון לא יזוע לבבכון לא תדחלון ולא תתבהתון ולאתתברון מקדמיהון:

רש"י

אבר יוצא למלחמה א). ד"א לומר לך ב) אם עשית משפט צדק אתה מובטח שאם תצא למלחמה אתה נוצח ג) וכן דוד הוא אומר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי ג): על אויבך. יהיו בעיניך כאויבים אל תרחם עליהם כי לא ירחמו עליך ד): סוס ורכב. בעיני חשובים כולם כסוס אחד ה) וכן הוא אומר והכית את מדין כאיש אחד ו) וכן הוא אומר כי בא סוס פרעה ז): עם רב ממך. בעיניך הוא רב אבל בעיני אינו רב ח): (ב) בקרבכם אל המלחמה. סמוך לצאתכם מן הספר מגבול ארצכם ג) ט): ונגש הכהן. המשוח לכך והוא הנקרא משוח מלחמה י): ודבר אל העם. בלשון הקודש יא): (ג) שמע ישראל. אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד כדאי אתם שיושיע אתכם ד) יא*): על אויביכם. אין אלו אחיכם שאם תפלו בידם אינם מרחמים עליכם יב) אין זו כמלחמת יהודה עם ישראל שנאמר להלן ויקומו האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעלום ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל כושל ויביאום ירחו עיר התמרים אצל אחיהם וישובו שומרון יג) אלא על אויביכם אתם הולכים לפיכך התחזקו למלחמה: אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. ד' אזהרות כנגד ד' דברים שמלכי העובדי כוכבים עושין יד) מגיפין בתריסיהם כדי להקישן זה לזה ה) כדי להשמיע קול שיחפזו

אבן עזרא

למלחמה. דבקה עם לא תחוס עינך (א), עם מי שהוא חייב (ב), רק צאת למלחמה (ג), יש לך לחוס על מארס ובונה ונוטע ורך הלבב: ב ונגש הכהן. משוח מלחמה (ד): ג אל תיראו. בלב (ה): אל תחפזו. לנוס (ו):

יהל אור

(א) טעם הסמיכות קא דריש: (ב) פי' על מי שהוא חייב אין לך לחוס: (ג) רק כשאתה על המלחמה: (ד) וכן פי' רש"י ז"ל: (ה) קודם המלחמה: (ו) כי כל ניסה הוא בחפזון:

מקורי רש"י

צ"ק פ"ד א' מדרש אגדה, ילקוט תתקכ"ג: א) עיין ספרי: ב) עיין תנחומא א' א', תנחומא ב' א': ג) תה' קי"ט קכ"א: ד) עיין ספרי, תנחומא א' ט"ו, ילקוט תתקכ"ג: ה) מכילתא פ' שירה, ספרי: ו) שופטים ו' ט"ז: ז) שמות ט"ו י"ט: ח) עיין ספרי: ט) ספרי: י) סוטה מ"ב א': יא) סוטה שם פס"ז ילקוט תתקכ"ג: יא*) סוטה מ"ב א' פס"ז: יב) ספרי, סוטה מ"ב א': יג) דה"ב כ"ח ט"ו: יד) סוטה מ"ב ב' ילקוט תתקכ"ג: ספרי

מנחת יהודה

לפסוק של מעלה נפש בנפש עין בעין: ב) ובמלחמת מצוה הכתוב מדבר: ג) הוא סוף א"י הסמוך לארץ העמים, לחוף ימים (בראשית מ"ט י"ג) מתורגם על ספר ימא: ד) בזכות שמע ישראל שהוא פסוק היחוד אתם נוצחין: ה) לשון הגפה הוא סתימה וסגירה כמ"ש (נחמיה ז' ג') יגיפו הדלתות ובדברי רז"ל מגופת חביות, ולפי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאַל־תַּעַרְצוּ מִפְּנֵיהֶם׃ ד כִּי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם
לָכֶם עִם־אֹיְבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם׃
ה וְדִבְּרוּ הַשֹּׁטְרִים אֶל־הָעָם לֵאמֹר
מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת־חָדָשׁ
וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן
יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יַחְנְכֶנּוּ׃
ו וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא
חִלְּלוֹ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יְחַלְּלֶנּוּ׃
ז וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא

אונקלוס

ד אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר
קֳדָמֵיכוֹן לְאַגָּחָא לְכוֹן
קְרָב עִם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן
לְמִפְרַק יָתְכוֹן: ה וִימַלְּלוּן
סָרְכַיָּא קֳדָם עַמָּא לְמֵימַר
מַן גַּבְרָא דִּי בְנָא בֵּיתָא
חֲדַתָּא וְלָא חַנְכֵהּ יְהָךְ
וִיתוּב לְבֵיתֵהּ דִּילְמָא
יְמוּת בְּאַגָּחָא קְרָבָא
וּגְבַר אָחֳרָן יַחְנְכִנֵּהּ: ו וּמַן
גַּבְרָא דִּי נְצִיב כַּרְמָא וְלָא
אַחֲלֵהּ יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵהּ
דִּילְמָא יְמוּת בְּאַגָּחָא
קְרָבָא וּגְבַר אָחֳרָן
יְחַלְּנֵהּ: ז וּמַן גַּבְרָא דִּי
אֲרַס אִתְּתָא וְלָא נַסְבַהּ
יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵהּ
דִּילְמָא יְמוּת בְּאַגָּחָא

אבן עזרא

אל תערצו. במעשה (ז): ה חנכו. כמו חנכת המזבח (במד' ז י) (ח), וכן "חנוך לנער" (משלי כב ו) (ט), ומזה (י) למדו רבותינו ז"ל מחנכין את הנערים (יא), והטעם כי לבו וכל תאותו לחנוך ביתו והנה לבו לביתו לא למלחמה על כן ינום וינים אחרים (יב): ו חללו. מגזרת חלילים (יב*). כי מנהגם היה לחול בכרמים (יג): ז ארש אשה ולא לקחה. בנשואין, והנה זה הכתוב לאות כי יש מי שימות בבא יומו (יד), רק

רש"י

אלו שמנגדין ויגוסו ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם ולוחצין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם. מצהלת סוסים ו) טו): אל תיראו. מהגפת התריסין טו): ואל תחפזו. מקול הקרנות: ואל תערצו. מקול הצווחה יז): (ד) כי ה' אלהיכם וגו'. הם באים בנצחונו של ב"ו ואתם באים בנצחונו של מקום יח) פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו נפל ונפלו עמו: ההולך עמכם. זה מחנה הארון יט): (ה) ולא חנכו. לא דר בו. חנוך לשון התחלה: ואיש אשר יחנכנו. ודבר של עגמת נפש הוא זה: (ו) ולא חללו. לא פדאו בשנה הרביעית ז) שהפירות טעונין לאוכלן בירושלים או לחללן

יהל אור

(ז) שרש ערץ ענינו שבירת הלב ממורא ופחד, ויצוה שבעת המלחמה כל ישבר לבו ממורא ופחד: (ח) התחלת פעולת השמוש בדבר שלא נשתמש בו מעולם נקרא חינוך, וכן חנכת המזבח: (ט) והוא התחלת והרגל הלמוד: (י) מן חנוך לנער: (יא) וענינו הרגל ולמוד: (יב) והנה הדברים האלה הבית והכרם והאשה הם חמדת בני אדם, והם סבה למשוך הלב ולהיות המחשבה טרודה בהם, ונמצאו יוצאי המלחמה שאין לב אחד מהן במלחמה אלא בביתו או בכרמו או באשתו, ע"כ תצוה התורה שישובו לביתם, שאין ליוצאי המלחמה תועלת בהם אלא נזק גדול (רב"ה): (יב*) כמו ומחללים בחלילים (מ"א א מ): (יג) כמו שמצינו בבנות שילה (שופ' כא): (יד) בעתו הקצוב לו:

מנחת יהודה

שדרך אנשי המלחמה לקרב תריסיהן זה לזה כדי להקישן זה על זה להשמעת קול, וכאלו סוגרים בהם האויר שביניהם קראוהו הגפת (הזכרון): ו) הרמת קול סוסים, וכן ותצהלו באבירים (ירמיה נ' י"א) הוא הרמת קול הסוסים, ואבירים הוא תאר לסוסים: ז) ופי' ולא חללו שלא

מקורי רש"י

טו) ספרי, סוטה מ"ב ב': טז) ספרי, סוטה מ"ב ב': יז) סוטה שם: יח) ספרי סוטה מ"ב א': יט) סוטה שם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קְרָבָא וּגְבַר אָחֳרָן
יִסְּבִנַּהּ׃ ח וְיוֹסְפוּן סָרְכַיָּא
לְמַלָּלָא עִם עַמָּא וְיֵימְרוּן
מַן גַּבְרָא דְּדָחֵיל וּתְבִיר
לִבָּא יְהָךְ וִיתוּב לְבֵיתֵיהּ
וְלָא יִתְּבַר יָת לִבָּא
דַּאֲחוֹהִי כְּלִבֵּיהּ׃ ט וִיהֵי
כַּד יְשֵׁיצוֹן סָרְכַיָּא לְמַלָּלָא
עִם עַמָּא וְיִמַנּוֹן רַבָּנֵי
חֵילָא בְּרֵישׁ עַמָּא׃
י אֲרֵי תִקְרַב לְקַרְתָּא
לַאֲגָחָא (קְרָבָא) עֲלַהּ
וְתִקְרֵי לַהּ מִלִּין דִּשְׁלָם׃

לְקָחָהּ יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ פֶּן־יָמוּת
בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקָּחֶנָּה׃
ח וְיָסְפוּ הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם
וְאָמְרוּ מִי־הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב
יֵלֵךְ וְיָשֹׁב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִמַּס אֶת־
לְבַב אֶחָיו כִּלְבָבוֹ׃ ט וְהָיָה כְּכַלֹּת
הַשֹּׁטְרִים לְדַבֵּר אֶל־הָעָם וּפָקְדוּ
שָׂרֵי צְבָאוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם׃ ס שביעי
י כִּי־תִקְרַב אֶל־עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ

רש"י

בדמים ולאכול הדמים בירושלים: (ז) פן ימות במלחמה. ישוב פן ימות (כ) שאם לא ישמע לדברי הכהן כדאי הוא שימות: (ח) ויספו השוטרים. למה נאמר כאן ויספו מוסיפין זה על דברי הכהן (כא) שהכהן מדבר ומשמיע מן שמע ישראל עד להושיע אתכם ומי האיש ושני ושלישי כהן מדבר ושוטר משמיע. וזה שוטר מדבר ושוטר משמיע: הירא ורך הלבב. רבי עקיבא אומר כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה כב) ר"י הגלילי אומר הירא מעבירות שבידו ולכך תלתה לו תורה לחזור על בית וכרם ואשה לכסות על החוזרים בשביל עבירות שבידם שלא יבינו שהם בעלי עבירה והרואהו חוזר אומר שמא בנה בית או נטע כרם או ארש אשה ח): (ט) שרי צבאות. שמעמידין זקפין מלפניהם ומאחריהם וכשילים של ברזל ט) בידיהם וכל מי שרוצה לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו י) כג). זקפין בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו שתחלת נפילה ניסה יא) כג*): (י) כי תקרב אל עיר.

אבן עזרא

הסת במלחמה מת בלא יומו (טו), על כן אמר דוד או במלחמה ירד ונספה (ש"א כו י) (טז): ח הירא. להכות אחר (יז): רך הלבב. לסבול מכת אחר (יח) [א]: את לבב. הנה „את" יראה נוסף (יט), רק טעמו כאשר פירשתיו (כ), שהוא כעצם הדבר (כא): ט ופקדו. מגזרת פקוד (כב): י וקראת.

יהל אור

(טו) קודם שיגיע עתו הקצוב לו: (טז) ורא"ש הפסוק, או יומו יבוא ומת מזה נשמע שהמת במלחמה מת בלא יומו: (יז) פי' הירא להכות אחרים, וכן פי' רב"ה והחזקוני: (יח) פי' מכות אחרים: (יט) פי' כי מלת ימס מבנין-נפעל לבדו, ר"ל שאין אללו פועל ואין צורך למלת את: (כ) בראשית (א א, שמות י, ח): (כא) וכן יאמר (שמות שם) מלת „את" כמו עצם הדבר, וכאשר יאמר האדם אוהבי (פי' אוהב אותי) שהיו"ד סימן המדבר או יאמר אוהב אותי, שהטעם עצמי הדבר שוה: (כב) מלשון.

קרני אור

[א] עיין המבאר לנתס"ע מה שהעיר ע"ז, ובהמעמר שם שבילאר בוס והנדיק את הס' ז"ל:

מקורי רש"י

ילקוט תתקכ"ג: כ) עיין ספרי: כא) עיין ספרי, סוטה מ"ג א', ילקוט תתקכ"ג: כב) ספרי, סוטה מ"ד א', מדרש אגדה: כג) ספרי סוטה מ"ד א' פס"ז ילקוט תתקכ"ג: כג*) סוטה שם:

מנחת יהודה

שלא עשאהו חולין, לפי שהנטיעה צריכה פדיון, וקדוש הוא עד שיפדנו, וכן פי' הרד"ק מלשון חולין שלא פדאו: ח) ומה שהכתוב הקפיד על אלו יותר במי שנולד בכור ולא פדאו, או קנה טלית ולא תלה בו ציצית, וכן הרבה, י"ל שראה משה רבינו שהיה עתיד להוכיח את ישראל בתוכחות בג' דברים הללו כדכתיב אשה תארש וגו' בית תבנה וגו' כרם תטע וגו' לפיכך היה מזהיר ישראל ואומר מי שיש לו אחת מג' דברים הללו אל ילך במלחמה, שאם ח"ו ינגף יאמרו ישראל כבר התחיל בנו קללת משה ומעתה אין לנו תקוה לפניהם (ר"מ מקוצי): ט) מין ממיני הכלים כעין קרדומות: י) פי' לקצץ ולכרות: יא) ויש נוסחאות שכתוב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׃ יא וְהָיָה אִם־
שָׁלוֹם תַּעַנְךָ וּפָתְחָה לָךְ וְהָיָה כָּל־
הָעָם הַנִּמְצָא־בָהּ יִהְיוּ לְךָ לָמַס
וַעֲבָדוּךָ׃ יב וְאִם־לֹא תַשְׁלִים עִמָּךְ
וְעָשְׂתָה עִמְּךָ מִלְחָמָה וְצַרְתָּ עָלֶיהָ׃
יג וּנְתָנָהּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְהִכִּיתָ
אֶת־כָּל־זְכוּרָהּ לְפִי־חָרֶב׃ יד רַק
הַנָּשִׁים וְהַטַּף וְהַבְּהֵמָה וְכֹל אֲשֶׁר
יִהְיֶה בָעִיר כָּל־שְׁלָלָהּ תָּבֹז לָךְ
וְאָכַלְתָּ אֶת־שְׁלַל אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעֲשֶׂה
לְכָל־הֶעָרִים הָרְחֹקֹת מִמְּךָ מְאֹד
אֲשֶׁר לֹא־מֵעָרֵי הַגּוֹיִם־הָאֵלֶּה הֵנָּה׃ טז רַק מֵעָרֵי
הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לֹא

אונקלוס

יא וִיהֵי אִם שְׁלָם תַּעֲנִנָךְ
וְתִפְתַּח לָךְ וִיהֵי כָּל עַמָּא
דְּיִשְׁתְּכַח בַּהּ יְהוֹן לָךְ
מַסְּקֵי מִסִּין וְיִפְלְחֻנָךְ׃
יב וְאִם לָא תַשְׁלֵם עִמָּךְ
וְתַעֲבֵד עִמָּךְ קְרָב וּתְצוּר
עֲלַהּ׃ יג וְיִמְסְרִנַּהּ יְיָ
אֱלָהָךְ בִּידָךְ וְתִמְחֵי יָת
כָּל דְּכוּרַהּ לְפִתְגָם
דְּחָרֶב׃ יד לְחוֹד נְשַׁיָּא
וְטַפְלָא וּבְעִירָא וְכֹל דִּי
יְהֵי בְקַרְתָּא כָּל עֲדָאַהּ
תָּבוֹז לָךְ וְתֵיכוֹל יָת
עֲדָאָה דְסַנְאָךְ דִּי יְהַב
יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ׃ טו כֵּן תַּעְבֵּד
לְכָל קִרְוַיָּא דִּי רְחִיקִין
מִנָּךְ לַחֲדָא דִּי לָא מִקִּרְוֵי
עַמְמַיָּא הָאִלֵּין אִנּוּן׃
טז לְחוֹד מִקִּרְוֵי עַמְמַיָּא

אבן עזרא

קרא אליה מצוה (כג), ויתכן שהוא רשות (כד): יב תשלים. תעשה שלום: טו הרחוקות ממך. שאינם משבעה גוים (כה): טז לא

רש"י

במלחמת הרשות הכתוב מדבר יג) כד) כמו שמפורש בענין כן תעשה לכל הערים הרחוקות וגו' יג) כה): (יא) כל העם הנמצא בה. אפילו אתה מוצא בה משבעה עממין שנצטוית להחרימם אתה רשאי לקיימם יד) כו): למס ועבדוך. עד שיקבלו עליהם מסים ושעבוד טו) כז): (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה. הכתוב מבשרך שאם לא תשלים עמך סופה להלחם בך אם תניחנה ותלך: וצרת עליה. אף להרעיבה ולהצמיאה ולהמיתה מיתת תחלואים כח): (יג) ונתנה ה' אלהיך בידך. אם עשית כל האמור בענין סוף שה' נותנה בידך כט): (יד) והטף. אף טף של זכרים ומה אני מקיים והכית את כל זכורה בגדולים ל):

יהל אור

פקידת ומנוי, כלומר ימנו שרי צבאות בראש העם להנהיגם: (כג) וכ"ה דעת הרמב"ם, והרמב"ן, שאפילו במלחמת מצוה היה שחייבים לקרוא לשלום, אפילו לשבעה עממין: (כד) וכ"ה דעת רש"י והראב"ד, הכל מדבר במלחמת הרשות, אבל לז' עממין א"צ גם לשאל לשלום: (כה) שאינם משבעה עממין:

מנחת יהודה

שכתוב בהן „שתחלת ניסה נפילה": יג) שפותחין לשלום: יג) ובוודאי כל עיר וכל מלחמה במשמע: יד) כשהשלימו כל האומות שוות לענין השלום, ואפילו שבעת גוים, וכ"ה (ספרי) ג' כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ, הראשון שלח להם, כל מי שרוצה להשלים יבא וישלים וכו': טו) וענין המס שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופן ובממונן:

מקורי רש"י

כד) ספרי: כה) פ' ט"ו: כו) ספרי: כז) ספרי: כח) ספרי, פס"ז, ילקוט תתקכ"ג: כט) ספרי: ל) ספרי:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אונקלוס

דאלין די יי אלהך יהב
לך אחסנא לא תקים כל
נשמתא׃ יז ארי גמרא
תגמרנון חתאי ואמראי
כנענאי ופרזאי חואי
ויבוסאי כמא די פקדך
יי אלהך׃ יח בדיל די לא
ילפון יתכון למעבד ככל
תועבתהון די עבדו
למעותהון ותחובון קדם
יי אלהכון׃ יט ארי תצור
לקרתא יומין סגיאין
לאגחא עלה למכבשה
לא תחבל ית אילנה
לארמא עלוהי גרזנא

דברים כ

תחיה כל־נשמה׃ יז כי־החרם
תחרימם החתי והאמרי הכנעני
והפרזי החוי והיבוסי כאשר צוך
יהוה אלהיך׃ יח למען אשר לא־
ילמדו אתכם לעשות ככל
תועבתם אשר עשו לאלהיהם
וחטאתם ליהוה אלהיכם׃ ס יט כי־
תצור אל־עיר ימים רבים להלחם
עליה לתפשה לא־תשחית את־

רש"י

(יז) כאשר צוך. לרבות את הגרגשי (א) לא): (יח) למען אשר לא ילמדו. הא אם עשו תשובה ומתגיירין אתה רשאי לקבלם לב): (יט) ימים. שנים: רבים. שלשה מכאן אמרו אין צרין על עיירות של עובדי כוכבים פחות משלשה ימים קודם לשבת יז) לג) ולמד שפותח בשלום ב׳ או ג׳ ימים לד) וכן הוא אומר וישב דוד בצקלג ימים שנים לה), ובמלחמת הרשות הכתוב מדבר לו): כי האדם עץ השדה. הרי כי משמש בלשון דילמא שמא האדם עץ השדה להכנס בתוך המצור מפניך יח) להתיסר ביסורי רעב ולמה כאנשי העיר. יט)

אבן עזרא

תחיה. אסור שיאכילם או ישקם והכלל בימיהם היה חייב להמיתם אם יוכל (כו), ולא הזכיר הגרגשי (כז), כי הוא הטעם והקטן שבהם (כח): יט כי האדם עץ השדה. כבר ביארתי בספר היסוד כי יתכן בכל לשון לקצר לאחוז דרך קצרה, כמו, חסור לחם (ש"א טז כ) (כט), רק מלת „לא" לא יתכן להיותה נחסרת (ל), כי הטעם יהיה להפך (לא), ומדקדק גדול ספרדי אמר כי חסר ה"א, וכן הוא, הכי האדם עץ השדה (לב), וזה הטעם איננו נכון בעיני, כי מה טעם לאמר לא תשחית עץ פרי, כי איננו כבני אדם שיוכל לברוח מפניך (לג), ולפי דעתי שאין לנו צורך לכל זה, וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, כי האדם עץ השדה, והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה (לד), וכמוהו, כי נפש הוא חובל (למטה כד ו), כי חיי נפש הוא חובל (לה). ואותו לא תכרות, דבק עם לבא מפניך במצור, הנה

יהל אור

(כו) וזהו בתנאי ואם לא תשלים עמך, כ"כ הרמב"ם (פ"ו מה׳ מלכים) שכאשר ישלימו ויקבלו עליהם מס ועבדות וז׳ מצות בני נח אין הורגין כל נשמה אף במלחמת הובה: (כז) הזכיר בכאן ששה עממין ולא הזכיר השביעי שהוא הגרגשי: (כח) ע"כ לא הזכירו: (כט) חסר מלת משא, וטעמו משא חמור לחם: (ל) אמר זה כנגד אונקלס שתרגם במלת לא, ר"ל כי לא האדם עץ השדה: (לא) פי׳ הפך הכתוב: (לב) בתמיהה הכי האדם עץ השדה הוא עד שיברח מפניך במצור: (לג) כי לפי זה יש לנו לאסור ג"כ עץ שאינו עושה פרי: (לד) וכן פי׳ הרד"ק ור"ש ן׳ מלך, וחסר הכתוב מלת חיי, ומעניינו תבין הסרונו: (לה) ואחז הכתוב דרך קצרה, וכן יאמר (להות בסופו) כי האדם עץ השדה, אם טעמו על תשחיתהו בעבור שלא יוכל לברוח (ויהיה פירושו

מקורי רש"י

לא) ספרי, ועיין רש"י (שמות לג ב) ושם פי׳ שהגרגשי פנה: לב) ספרי: לג) ספרי, שבת י"ט א׳ ירושלמי שבת פ"א ה"ח ילקוט מתקכ"ג: לד) ספרי: לה). ע"ב א׳ א׳: לו) ספרי:

(חזקוני): יח) ויתיסר ביסורי רעב וצמא כעין

מנחת יהודה

טז) דשבעה אומות החכרו בקרא, אבל גרגשי לא החכר, וכאשר צוך מרבה גרגשי: יז) ואם הקיפוה ואירע שבת להיות, אין השבת מפסקת מלחמתה יח) שבא אתה חושב שעץ השדה מנהגו ועניינו להכ׳ בתוך המצור מפניך כמו האדם ויש לך רשות לה׳ אנשי העיר שבני החיל מרעיבים אותם במצור: ומאחר

גם
גרש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עצה לנדח עליו גרזן כי ממנו
תאכל ואתו לא תכרת כי האדם
עץ השדה לבא מפניך במצור:
כ רק עץ אשר־תדע כי לא־עץ
מאכל הוא אתו תשחית וכרת
ובנית מצור על־העיר אשר־הוא
עשה עמך מלחמה עד רדתה: פ
כא א כי־ימצא חלל באדמה אשר
יהוה אלהיך נתן לך לרשתה נפל
בשדה לא נודע מי הכהו: ב ויצאו
זקניך ושפטיך ומדדו אל־הערים
אשר סביבת החלל: ג והיה העיר הקרבה אל־
החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר

אונקלוס

ארי מנה תיכול ויתה
לא תקוץ ארי לא כאנשא
אילן חקלא למיעל
מקדמך בצירא: כ לחוד
אילן דתדע ארי לא אילן
דמאכל הוא יתה תחבל
ותקוץ ותבני כרקומין
על קרתא די היא עבדא
עמך קרבא עד
דתכבשה: א ארי ישתכח
קטילא בארעא די יי
אלהך יהב לך למירתה
רמי בחקלא לא אתידע
מן קטלה: ב ויפקון סביך
ודינך וימשחון לקרויא
די סחרנות קטילא:
ג ותהי קרתא דקריבא

אבן עזרא

לא תשחית עץ פרי שהוא חיים לבן אדם, רק מותר שתאכל ממנו, ואסור לך להשחיתו כדי שתבא העיר מפניך במצור, והעד על זה הפירוש שהוא נכון שאמר וכרת ובנית מצור (לו) [ב]: כ עד רדתה. כי לולי שהיתה נשגבה לא אמר הכתוב ימים רבים (לז): א כי ימצא חלל. כאשר הזכיר המלחמה על האויב, אמר ואם אדם ילחם עם אחד (א) ונמצא חלל בארץ ישראל ולא נודע מי הכהו: ב זקניך. זקני הערים הקרובות והשופטים (ב): ג עגלת בקר אשר לא עבד

רש"י

למה תשחיתנו כ): (כ) עד רדתה. לשון רדוי שתהא כפופה לך כא): (ב) ויצאו זקניך. מיוחדים שבזקניך אלו סנהדרי גדולה א): ומדדו. ממקום שהחלל שוכב כב) ב): אל הערים אשר סביבות

קרני אור

[ב] עיין ביאור שד"ל מה שהעיר ע"ז:

יהל אור

המקרא, לא תשחית עץ פרי, כי אינו כבן אדם שיוכל לברוח מפניך, ותחסר מלת „לא" כאילו כתוב, כי לא האדם עץ השדה) רחוק הוא מאוד, רק הוא כן, ואל תשחית את עלה לנדוח עליו גרזן לבוא מפניך במצור, והטעם כי האדם עץ השדה, כי חיי האדם הוא עץ השדה, וכמוהו כי נפש הוא חובל: (לו) והנה דעת הח' ז"ל כזה, שמעץ מאכ' אסור לעשות ממנו צרכי מלחמה כש"כ לכרותו שלא לצורך, אבל מעץ שאינו מאכל תוכל לעשות ממנו כל הצורך, וזה אמר רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל אותו תשחית וכרת ובנית מצור: (לז) ע"כ יאמר עד רדתה, עד רדת חומותיה הנשגבות:
(א) ויש גי' „עם אחר": (ב) ורש"י ז"ל פי' סנהדרי גדולה, לפי שכתוב זקניך והם מיוחדים

מנחת יהודה

כ) ומאחר שאינו כן למה תשחיתנו (שם): כא) וכן פי' רש"י לקמן עד רדת חומותיך (לממה כ"ח נ"ב) לשון כיבוש, וכן ת"א שניהם בלשון כיבוש: כב) לפי שנראה כאלו חסר מהכתוב, כי לא נזכר באיזה מקום יתחילו למדוד:

מקורי רש"י

א) סוטה מ"ד ב', ועיין רש"י שם, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תתקכ"ג: ב) ספרי, סוטה מ"ה ב' מדרש אגדה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לא־עבד בה אשר לא־משכה בעל: ד והורדו זקני העיר ההוא את־העגלה אל־נחל איתן אשר לא־יעבד בו ולא יזרע וערפו־שם את־העגלה בנחל: ה ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר יהוה אלהיך לשרתו ולברך בשם יהוה ועל־פיהם יהיה כל־ריב וכל־נגע: ו וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל־החלל ירחצו את־ידיהם על־העגלה הערופה בנחל: מפטיר ז וענו ואמרו ידינו לא שפכה שפכו קרי את־

אונקלוס

לקטילא וידברון סבי קרתא ההיא עגלת תורי די לא אתפלח בה די לא נגידת בנור: ד ויחתון סבי קרתא ההיא ית עגלתא לנחלא ביר די לא אתפלח ביה ולא יזדרע וינקפון תמן ית עגלתא בנחלא: ה ויתקרבון כהניא בני לוי ארי בהון אתרעי יי אלהך לשמשותיה ולברכא בשמא דיי ועל מימרהון יהי כל דין וכל מכתש סגירו: ו וכל סבי קרתא ההיא דקריבין לקטילא יסחון ית ידיהון על עגלתא דנקיפתא בנחלא: ז ויתיבון ויימרון ידנא לא אשדו ית דמא

רש"י

החלל. לכל צד לידע איזו קרובה: (ד) אל נחל איתן. קשה שלא נעבד (כב*) ג): וערפו. קוצץ ערפה בקופיץ (כג) ד) אמר הקב"ה תבא עגלה בת שנתה שלא עשתה פירות ותערף במקום שאינו עושה פירות ה) לכפר על הריגתו של זה שלא הניחוהו לעשות פירות (כד): (ז) ידינו לא שפכה. וכי עלתה על לב שזקני בית דין שופכי דמים הם ה*) אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא מזונות ובלא לויה ז). הכהנים אומרים כפר

אבן עזרא

בה. לחרוש (ג): ולא משכה בעול. להביא אבנים כמנהג העגלות (ד): ד איתן. תקיף (ה) [א]: וערפו שם. יסירו עורף העגלה (ו): ה הכהנים בני לוי. שהם בברור מבני לוי (ז): ועל פיהם יהיה. עונש כל ריב וכל נגע: ו וכל זקני העיר. זהו ויצאו זקניך (פ' ב) (ח): ז ה"א שפכה. תחת סימן הרבים (ט), כמו שפכה אשורי (תה' עג ב), ועל דרך דרש שישוב לאחת (י), כי היד לשון נקבה ברוב (יא):

יהל אור

שבזקניך: (ג) כי כן דרכה וכמ"ש לולא חרשתם בעגלתי (שופ' יד יח): (ד) שאם הכוונה על המשא הי"ל אשר לא עלה עליה עול, כמו בפרה אדומה: (ה) ר"ל תקיף וקשה: (ו) וכן פי' רכ"ח: (ז) כי יש כהנים שאינם מבני לוי, עיין לעיל (יז ט) ואמר זה, כי היה לו לומר הכהנים ולא יותר, ואמר בני לוי, ויפרש שיהיו בברור מבני לוי: (ח) ודעת רש"י ז"ל עיין אות ב': (ט) פי' ה"א שפכה במקום וי"ו סימן הרבים: (י) פי' כאלו כתוב ידינו לא שפכה לי': (יא) כמו וידינו אל תהי בו (ברא' לז כז) יד ה' היתה בם (למעלה ב טו) את יד ה' כי חזקה היא (יהושע ד כד) ויש גם ל"ז עיין (שמות יז יב):

קרני אור

[א] רש"י וכל הקדמונים (אונקלס, וירושלמי, וסורי) פי' נחל ענין עמק ואיתן קשה, מן איתן מושבך

מקורי רש"י

ג) ספרי, סוטה מ"ו ב', פס"ז: ד) ספרי, סוטה שם ילקוט תתקכ"ד: ה) שם ושם: ה*) ספרי, סוטה מ"ה ב', פס"ז ילקוט שם: ו) ספרי, סוטה שם מדרש אגדה, ילקוט שם:

מנחת יהודה

כב*) וכן פי' רש"י (פסחים כ"ב א') ד"ה ויוצא לנחל קדרון, כמו לנחל איתן, עמק ועיין קרני אור: כג) והוא כעין סכין גדול ורחב, בכשיל וכלפות (תה' ע"ד ו') שתרגמינן בקופיץ: כד) ואמרו ז"ל (ספרי) ומקומה אסור מלזרוע ומלעבוד, ומותר לסרוק שם פשתן, או לנקר בהם אבנים, שאין עבודה זו בגופו של קרקע:

כלומר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ׃ ח כַּפֵּר
לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־פָּדִיתָ יְהוָֹה
וְאַל־תִּתֵּן דָּם נָקִי בְּקֶרֶב עַמְּךָ
יִשְׂרָאֵל וְנִכַּפֵּר לָהֶם הַדָּם׃ ט וְאַתָּה
תְּבַעֵר הַדָּם הַנָּקִי מִקִּרְבֶּךָ כִּי

אונקלוס

הָדֵין וְעֵינָנָא לָא חֲזָאָה׃
ח כָּהֲנַיָּא יֵימְרוּן כַּפַּר
לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל דִּי פְרַקְתָּא
יְיָ וְלָא תִתֵּן חוֹבַת דַּם זַכַּי
בְּגוֹ עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל וְיִתְכַּפַּר
לְהוֹן עַל דְּמָא׃ ט וְאַתְּ
תְּפַלֵּי אָשְׁדֵי דַּם זַכַּי

אבן עזרא

ועינינו לא ראו. ויתכן שהשם צוה לעשות כן העיר הקרובה (יב), כי לולי שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם שיהרג אדם קרוב מהם (יג) ומחשבות השם עמקו ונבהו לאין קץ אצלנו (יד): וענו ואמרו. כמו וענית ואמרת (למטה כו ה) (טו) ושם אפרשנו (טז): ח כפר לעמך. ששגגו ולא שמרו הדרכים המסוכנים (יז): ונכפר. חסר תי"ו (יח), כמו וניסרו כל הנשים (יחז' כג מח) (יט), והם שנים בנינים בנין התפעל עם בנין נפעל (כ) [ב]: וטעם זכר אשר פדית. כאשר פדיתם ממצרים למען חסדיך כן פדם מזה הדם ועונשו: ט ואתה תבער הדם הנקי. פירושו עונש הדם הנקי (כא), או יהיה הדם דם הנקי (כב), ויש אומרים אתה חייב לבער שפיכות דמים (כג), והנכון בעיני הוא אשר הזכרתי (כד), כי לא ישפך דם נקי בארצך אם תעשה הישר בעיני ה' (כה), כסוד שכר עבירה עבירה ושכר מצוה מצוה (כו) [נ]:

רש"י

לעמך ישראל כה) ז): (ח) ונכפר להם הדם. הכתוב מבשרם שמשעשו כן יכופר להם העון ח): (ט) ואתה תבער. מגיד שאם נמצא ההורג אחר שנתערפה העגלה הרי זה יהרג ט) והוא הישר בעיני ה' י):

חסלת פרשת שופטים

קרני אור

תמיד בסלע קנך (במד' כד כא) וכן נכון, והרמב"ם (הלכות רוצח פ"ט) פי' נחל מים השוטף בחוזק, וכן רבים מן המפרשים פי' איתן נחמי, ונחל איתן הוא לדעתם נהר שאינו פוסק, ונסתייעו ממעמוס (ה כד) ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן, ומתהלים (עד טו) אתה הובשת נהרות איתן, ופי' אשר לא יעבד בו, ולא יזרע, כי כשהנחל יקרב ויבא יתכן לעבוד ולזרוע בקרקעיתו, ואם הנחל אינו פוסק לא יתכן לעבוד ולזרוע בו, והפוך הוא כי לכך צוה תורה שיערפו את העגלה בקרקע קשה כדי שיכסה דמה נשאר ורישומו ניכר ובלתי נבלע (עד"ל) ועיין אם למקרא מה שהשיב עליו, והאריך לבאר כי נחל איתן הוא נהר איתן, וכן פי' החזקוני וכן פי' הרדי"ק: [ב] וכ"ה (פרושי התורה) ועניינו שהיו מתפללין שיבוא הרוצח לידם, והם יכפרו על הדם בעצמם, או שיבוא הרוצח ליד ב"ד אשר אשר יתכפר זה על ידם: [ג] והיטיב לבאר בזה הרדי"ק (למטה כב א) עיי"ש, ועיין (תנחומא א תצא א, תנחומא ב תצא א):

יהל אור

(יב) לפי שבאמדן הדעת משם היה הרוצח, וכן פי' רב"ח: (יג) והוא דעתו שאמר בסוף הענין, ושכר עבירה עבירה: (יד) ואין אנו יודעים ומשיגים פרטי המעשים האלה שנתחייבנו לעשות בארץ: (טו) ובד"ק כמו אני עניתי מאוד, אני אמרתי, ועניות ואמרת: (טז) ושם פי' שהוא כדמות תהלה, וכן ויען איוב הראשון (איוב ג א) שהוא התחיל, אבל ויען הב' הוא מענה לאליפז: (יז) ובד"ק "המסוכנים" פי' שאינם ישרים: (יח) כי ראוי להיות ונתכפר: (יט) הוי"ו במקום יו"ד, כי שרשו "יסר", ודגש הוי"ו לחסרון תי"ו הנפעל, ודגש הסמ"ך לסימן הבנין, והוא מורכב מנפעל והתפעל, ר"ל מן נוסרו ומן התוסרו: (כ) וכן ונִכַּפֵּר, דגש הכ"ף לחסרון תי"ו התפעל, והנה הוא מורכב משני בניינים מנפעל והפעל והוא פועל עבר, והוי"ו מהפכו לעתיד: (כא) ומלת תבער אין שב אל הדם אלא אעונש: (כב) וחסר מלת דם, כי מלת הדם בה"א הידיעה, והידיעה לא תסמך: (כג) מתאים לפי' רש"י ז"ל, וכן פי' הרשב"ם, אם נמצא הרוצח אחרי כן (פי' אחר שנתערפה העגלה) יהרג: (כד) עיין לעיל (אות יג): (כה) והכתוב הזה הבטחה לעתיד, אם תעשה הישר בעיני ה', אתה תבער השופך דם, כי לא ימצא בארץ שופך דם נקי: (כו) כלומר שכר המצוה שאדם עושה גוררת מצוה אחרת, וכן עבירה גוררת עבירה אחרת, וכמו שביאר המ' ז"ל, לולא שעשו עבירה כדומה לה לא נזדמן להם זאת:

מנחת יהודה

כס) כלומר גלה לעמך ישראל מי היה הרוצח, ולפי שכפר יש לו לשונות הרבה, לפי שכפרה היא כמו סליחה שנאמר כי ביום הזה יכפר (ויקרא ט"ז ל') וכפרה לשון בטול, שנאמר וכפר בריתכם (ישעי' כ"ח י"ח) והנה לשון גלוי (מדרש אגדה) וכן פי' הריב"א:

מקורי רש"י

ז) מדרש אגדה: ח) כמרי, סוטה מ"ו א' ילקוט שם: ט) ירושלמי סוטה פ"ט ה"ו ועיין סוטה מ"ז ב' ועיי תוס' כתובות ל"ז ב' ד"ה אמ"ב: י) סוטה שם מדרש אגדה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קֳדָמָךְ אֲרֵי תַעְבֵּד דְּכָשַׁר קֳדָם יְיָ: ס ס ס

תַּעֲשֶׂה הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְהוָה: ס ס ס

נ"ו. סלו"א סימן. ומסטירין אנכי אנכי בישעיה סימן נ"א:

אונקלוס

אֲרֵי תִפּוֹק לַאֲגָחָא
קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
וִימַסְרִנּוּן יְיָ אֱלָהָךְ בִּידָךְ
וְתִשְׁבֵּי שִׁבְיְהוֹן: יא וְתֶחֱזֵי
בְּשִׁבְיָא אִתְּתָא שַׁפִּירַת
חֵזוּ וְתִתְרְעֵי בַהּ וְתִסְּבַהּ
לָךְ לְאִנְתּוּ: יב וְתַעֲלִנַּהּ
לְגוֹ בֵיתָךְ וּתְגַלַּח יָת
רֵישַׁהּ וּתְרַבֵּי יָת

דברים כא תצא

י כִּי־תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל־אֹיְבֶיךָ
וּנְתָנוֹ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ וְשָׁבִיתָ
שִׁבְיוֹ: יא וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה אֵשֶׁת
יְפַת־תֹּאַר וְחָשַׁקְתָּ בָהּ וְלָקַחְתָּ
לְךָ לְאִשָּׁה: יב וַהֲבֵאתָהּ אֶל־תּוֹךְ
בֵּיתֶךָ וְגִלְּחָה אֶת־רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה

רש"י

(י) כי תצא למלחמה. במלחמת הרשות הכתוב מדבר א) שבמלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבית שביו שהרי כבר נאמר בשבעה אומות לא תחיה כל נשמה ב): ושבית שביו. לרבות כנענים שבתוכה ואע"פ שהן מז' אומות ג): (יא) ולקחת לך לאשה. לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור ד) אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיין לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה ה) לכך נסמכו פרשיות הללו: אשת. אפילו אשת איש ג) ו): (יב) ועשתה את צפרניה. תגדלם כדי

אבן עזרא

י כי תצא. זו הפרשה דבקה עם, כי תצור אל עיר (לעיל כ יט) (א), ונכנסה ביניהם פרשת עגלה ערופה בעבור החלל הנמצא בארץ ישראל (ב), ולא כן הוצה לארץ (ג), ואף כי במלחמה (ד) [א]: יא אשת. כבר דרשוהו חז"ל (ה): יפת תאר. בעיניו (ו): וחשקת בה. שתחשקנה לקחתה לאשה (ז), כי אחר כן (ח), יאמר ובעלתה וכמוהו ואקח אותה לי לאשה (ברא' יב יט) (ט): יב והבאתה אל תוך ביתך וגלחה. יש אומרים שמא בעבור שערה חשק בה על כן תגלח (י): ועשתה. תגדל כדי

יהל אור

(א) ושם דרשו רז"ל (ספרי) במלחמת הרשות הכתוב מדבר, וכ"ה (ספרי כאן) וכן פי' רש"י ז"ל: (ב) כמש"כ „אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה": (ג) וגם לא כן ירושלים, עיין (סוטה מה ב): (ד) וכ"ש במלחמה, אף בא"י אינו נוהג: (ה) עיין (ספרי כאן, קדושין כא ב) אשת אפילו אשת איש, והדרש הוא מפני הסמיכות, כי היל"ל אשה יפת תואר בלא סמיכות, ואשת בסמיכות מורה בעולה דוקא: (ו) וכ"ה (ספרי) „יפת תואר, אין לי אלא בזמן שהיא יפת תואר, מנין אעפ"י שהיא כעורה, ת"ל ותשקת אעפ"י שאינה יפת תואר", כי החשק אין לו עינים, ולפעמים יחשק בכעורה ובעלת מום: (ז) וכד"ק „שתחשקה לאשה": (ח) פי' אחר כל המעשים: (ט) שפי' שייעדה להיות אשתו אח"כ: (י) וכן פי' הטור:

קרני אור

[א] וע"ז כתב הרדי"א שוש טעם מלות מאוד, לפי שיש ג"כ מלות אמרות תלויות בארץ רבות ובשבת

מקורי רש"י

א) ספרי, מדרש אגדה, פס"ו, ילקוט תתקכ"ד: ב) לעיל כ' ט"ז: ג) ספרי; סוטה ל"ס ב', ילקוט שם: ד) ספרי, קדושין כ"א ב' מדרש אגדה, ילקוט שם: ה) תנחומא א' א', תנחומא ב' א', ילקוט תתקכ"ס: ו) ספרי. קדושין כ"א ב' ילקוט שם פס"ו מדרש אגדה:

מנחת יהודה

א) מלת כי יציין את הרשות, שאל מלחמת חובה הול"ל בצאתך למלחמה: ב) מדכתיב ושבית שביו ולא כתיב ושבית שבי, משמע שתשבה מה ששבה ושלל השונא מן הכנענים, לכן סמכו רז"ל עליו לומר לרבות כנענים שבתוכה, ומלמד שהכנענים שבחו"ל אם חוזרים בתשובה מקבלים אותם, עיין (סוטה ל"ה ב') וכדעת ר"ש, ועיין התוה"מ: ג) שהיה לו לכתוב אשה יפת תואר, כמו הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (ברא' י"ב י"א) ומדרשני קרא וכתב אשת ש"מ אפילו א"א כי לא מצאנו בכל המקרא שיאמר אשת כ"א על בעולה דוקא, אבל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־צִפָּרְנֶיהָ: יג וְהֵסִירָה אֶת־
שִׂמְלַת שִׁבְיָהּ מֵעָלֶיהָ וְיָשְׁבָה
בְּבֵיתֶךָ וּבָכְתָה אֶת־אָבִיהָ וְאֶת־

טוּפְרַנְהָא: יג וְתֶעְדֵּי יָת
כְּסוּת שִׁבְיַהּ מִנַּהּ וְתֵיתַב
בְּבֵיתָךְ וְתִבְכֵּי יָת אֲבוּהָא
וְיָת אִמַּהּ יְרַח יוֹמִין

אבן עזרא

להיותה מאוסה בעיניו (יא): יג והסירה את שמלת שביה. שמא בעבור יופי מלבוש חשק בה (יב): ובבתה. כדי להסיר שמחתו בה: ירח ימים. אולי יקל חשקו (יג), ויש אומרים ונלחה בעבור היותה טמאה וכן משפט המצורע (יד): ועשתה. תיקון ותקונה לכרות העודף (טו) [א*], וכן, ולא עשה שפמו (ש"ב יט כה) (טז), ותחת מעשה מקשה (ישעי' ג כד) (יז), והתיקון עיקר כל מעשה במקרא (יח), חוץ אם בא אחריו דבר מגונה (יט), גם יהיה רע שלם (כ): והסירה את שמלת. כי היא מטונפת (כא): וישבה בביתך ובכתה. והטעם תשב בביתך ירח ימים לבכות (כב): את אביה ואת אמה. אם קרוב (כג) [ב], יש אומרים כי זה הבכי על אביה ועל אמה שלא התיהדו (כד), ולפי דעתי שחייב כל אדם בשקול הדעת (כה), לכבד את אביו ואת אמו בחיים ובמות (כו): וטעם ובכתה. שתתאבל עליהם כמשפט ישראלית כי היא מתייהדת, אם נהרגו כאשר נשבת (כז) ואין צריך להזכיר (כח) תרחץ, כי היא צריכה למי נדה, כי כבר נכתב, אתם ושביכם (במד' לא יט) (כט), וחז"ל אמרו עד שלשה חדשים (ל), ואף על פי

רש"י

שתתנוול ד) ז): (יג) והסירה את שמלת שביה. לפי שהם נאים שעובדי כוכבים בנותיהם מתקשטות במלחמה בשביל להזנות אחרים עמהם ח): וישבה בביתך. בבית שמשתמש בו ה) נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה רואה בבכייתה רואה בנוולה כדי שתתגנה עליו ט): ובכתה את אביה. כל כך למה כדי שתהא בת ישראל שמחה וזו עצבה בת

קרני אור

מלחמה, ולמה נזכרה פי' המלה מזולתה עיי"ש: [א*] ואולי לדברי שניהם (הן לר"א והן לר"ע) הטעם כדי שתתנוול, כי גדול הלפרנים היה ליופי אצל רוב בנות קדם כמו בנות מצרים היו כוחלות את לפרניהן בצבע שקורין אל־חינא בערבי על היום הזה, וכאשר עינינו תראינה עוד היום במצריות מנוטות, ולפרניהן גדולים וצבועים בכחל. ולפ"ז טעם ועשתה הכל כפי המנהג (פתרון המלות): [ב] עיין מקו"ם שהביא הנוסחא וכתב שצ"ל „אם הרוגים" כלומר שנהרגו במלחמה עכ"ל, שבה הנוסחא ולא העלה בידו כלום, והנראה שכוונת הרמב"ע בהוספתו זאת, להורות שמה שאמרה התורה ובכתה את יולדיה, הוא ל"ד, דאורחיה דמלתא נקט, וה"ה אם אין לה אב ואם יש לה לבכות על שאר קרוביה ומיודעיה שנעזבה מהם (מועו"ג):

יהל אור

(יא) וכדעת ר"ע (ספרי) שעשייה שעשתה בראש לנוולה ע"י גלוח, תעשה בלפרנים שבהם הגידול נוול. (יב) כ"ה (ספרי) שהכנענים בנותיהם הם מתקשטות במלחמה, בשביל להזנות אחרים עמהם, וכן פי' רש"י: (יג) וכן פי' הרמב"ן ז"ל על דעת רבותינו, כי טעם האבלות והבכי, כדי שתתנוול אולי יעבור חשקו ממנה. (יד) כמו שהיה המצורע מגלח להכנס מן הטומאה אל הטהרה, וכן גלוח הלוים: (טו) זה הפי' הוא לדעת הי"א, כי הח' ז"ל כבר פי' (אות יא) תגדל, וכ"ה דעת ר"א (ספרי): (טז) וכ"ה (יבמות מח א) שהוא ראיה לר"א, שהם פי' ולא עשה שלא קצץ צפרני רגליו, כמו ולא עשה שפמו, שפי' שלא קצץ

שער השפה, וכן פי' רש"י ז"ל שם, אלמא עשייה קרי להעברה: (יז) ופי' הח' ז"ל שם, תחת גלוח שער בשוה: (יח) פי' כל מקום שיש במקרא לשון מעשה, הנה עיקר פירושו תיקון: (יט) כמו מה עשית (בראש' לא כו): (כ) כמו ויעש הרע בעיני ה' (מ"ב ח יח) שאמר מעשה על מלת רע, ופי' שהרע הוא שלם: (כא) גם זה הוא לדעת י"א, כי הח' ז"ל כבר פי' (אות יב) ודעתם שמלת השביה בלים קרועה ומטונפת ולא תתקשט במלחמה: (כב) וכן כתב המורה (ח"ג פמ"א) ואין מונעין אותה מהתאבל ומן הבכי וכו', כי לבעלי האבל מנוחה בבכיה, ועוררם אבלם עד שיחלשו כחות הגופנים מסבול המקרה ההוא הנפשי: (כג) פי' אם מקרוב נהרגו כשלקחה במלחמה, וכ"ה (ספרי) דעת ר"א, אביה ואמה ממש: (כד) וכ"ה דעת ר"ע (ספרי) אין אביה ואמה אלא עכו"ם, ופי' שתבכה עליהם מפני שלא התיהדו והם עדיין עובדי עכו"ם: (כה) פי' שהוא דבר שהשכל והטבע מחייב: (כו) וכ"ז תעשה לכבודם: (כז) כי התבוב שנהרגו כאשר היא נשבית: (כח) וכד"ק להזהיר: (כט) וזה דבר ידוע: (ל) כ"ה (ספרי)

מנחת יהודה

אשה שם כלל לכל נקבה, בין בעולה בין בתולה, ולכן שינה קרא וכתב אשת אפילו א"א (רוו"ה): ד) כדעת ר"ע (ספרי) וכן ת"א, וכן פסק הרמב"ם (ה' מלכים פ"ח ה"ה), ובמדרש אגדה, מה גילחה כיעור אף עשיית צפרנים כיעור: ס) הכתוב מצוהו שיושיבה בבית הידוע לו שרוב תשמישו בו, והיינו בביתך בבית הירוע לתשמישך

מקורי רש"י

ז) ספרי, תנחומא א' א', תנסומא ב' א', יבמות מ"ח א', פס"ז, ילקוט תתקכ"ט מדרש אגדה: ח) ספרי, ילקוט שם: ט) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אִמָּהּ יֶרַח יָמִים וְאַחַר כֵּן תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבְעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה׃ יד וְהָיָה אִם־לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ וְשִׁלַּחְתָּהּ לְנַפְשָׁהּ וּמָכֹר לֹא־תִמְכְּרֶנָּה בַּכָּסֶף לֹא־תִתְעַמֵּר בָּהּ תַּחַת אֲשֶׁר עִנִּיתָהּ׃ ס טו כִּי־תִהְיֶיןָ לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה וְיָלְדוּ־לוֹ בָנִים הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה׃ טז וְהָיָה בְּיוֹם הַנְחִילוֹ אֶת־בָּנָיו אֵת אֲשֶׁר־יִהְיֶה

אונקלוס

וּבָתַר כֵּן תֵּיעוֹל לְוָתַהּ וְתִבְעֲלִנַּהּ וּתְהֵי לָךְ לְאִנְתּוּ: יד וִיהֵי אִם לָא תִתְרְעֵי בַהּ וּתְפַטְּרִנַּהּ לְנַפְשַׁהּ וְזַבָּנָא לָא תְזַבְּנִנַּהּ בְּכַסְפָּא לָא תִתַּגַּר בַּהּ חֲלַף דִּי עַנֵּיתַהּ: טו אֲרֵי תֶהֶוְיָן לִגְבַר תַּרְתֵּין נְשִׁין חֲדָא רְחִימְתָּא וַחֲדָא שְׂנִיאֲתָא וִילִידָן לֵהּ בְּנִין רְחִימְתָּא וּשְׂנִיאֲתָא וִיהֵי בְּרָא בוּכְרָא לִשְׂנִיאֲתָא: טז וִיהֵי בְּיוֹמָא דְיַחְסֵן לִבְנוֹהִי יָת דִּי יְהֵי לֵהּ לֵית לֵהּ רְשׁוּ לְבַכָּרָא יָת בַּר רְחִימְתָּא עַל אַפֵּי בַר שְׂנִיאֲתָא

רש״י

ישראל מתקשטת וזו מתנוולת י): (יד) והיה אם לא חפצת בה. הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה יא): לא תתעמר בה. לא תשתמש בה ו) יב) בלשון פרסי ז) קורין

אבן עזרא

שאין צורך לחזוק הנה העד, ויהי כמשלש חדשים (בראשית לח כד), והוא הזמן שיחל הולד להתנועע (לא). יאסור לשכב עם אשה בספק אם היא הרה בעבור הולד כי יש מי שיולד בחסרון שנים חדשים כמנהג (לב), נ״ב ביתרון (לג) רק הוא המעט (לד): ירח ימים. כמו חדש ימים (במד׳ יא כא), וכבר פירשתיו (לה), ונקרא החדש ירח כי עקרו הירח (לו) [ב*]: יד ושלחתה לנפשה. תעשה רצונה (לז): ומכור לא תמכרנה בכסף. דבר הכתוב במנהג (לח) הרב (לט), והטעם בשום דבר (מ) [ג]: לא התעמר בה. כמו, והתעמר בו ומכרו (לשמה כד ז), ואין להם שלישי (מא), ופירושו לפי מקומו בטעם רמאות (מב): טו אהובה, בעיניו ולא לשם (מג): לשניאה. תאר השם (מד) ונסמכה זו הפרשה בעבור וחשקת בה ולא חפצת בה (מה): טז ביום הנחילו את בניו. בבריאות גופו (מו), או ביום מותו והוא שכיב

יהל אור

לדעת ר״ע, כדי תיקון הולד, להבחין בין זרע ראשון לזרע שני: (לא) והמקו״ח הביא עפ״י משפטי הכוכבים, כי חדשי העיבור נחלקים לשבעת המשרתים, והחודש הראשון הוא לשבתאי, לפי שהוא מיבש ועוצר, והנולדים לשמונה שיחזור לשבתאי ימותו מפני הזוק היובש: (לב) פי׳ שיתכן שהיא מעוברת מהראשון בשני חדשים מקודם, ותלד כשבעה חדשים ויחשבו שילדה לז׳ חדשים מהשני, ובאמת הוא מהראשון וילדה לט׳ חדשים: (לג) פי׳ שיתכן שתלד לי״א חדשים: (לד) כי מעטים נמלאו כן: (לה) בפ׳ בראשית: (לו) שמתחדש בכל ל׳ יום: (לז) פי׳ שתהיה לעצמה ולא תהיה ברשות אחר: (לח) וכד״ק כמנהג: (לט) שעפ״י הרוב מוכרים בכסף: (מ) ול״ד בכסף: (מא) פי׳ אין להם חבר שלישי זולתי אלו השנים: (מב) והוא לשון ערמה בהפוך אותיות: (מג) ובספרי, אהובה זו אהובה לפני המקום, שנואה זו שנואה לפני המקום, ועיין קדושין (סח א), ועיין רש״י שם ד״ה וכי יש: (מד) כפלם נכונה: (מה) וכן פי׳ רש״י ז״ל הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה: (מו) פי׳ מתנת

קרני אור

[ב*] ויוב״ע תרגם „תלת ירחין די תדע אין היא מעברא״ וסות דעת ר״ע (ספרי) להבחין בין זרע ראשון לזרע שני: [ג] וכ״ה (ספרי) אין לי אלא שלא ימכר בכסף, מנין שלא יתננה במתנה ושלא יעשה בה טובה ת״ל ומכור לא

מקורי רש״י

*) ספרי: יא) ספרי, סנהדרין פ״ק ב׳, מדרש אגדה, פס״ו, ילקוט שם: יב) ספרי, ילקוט שם:

מנחת יהודה

ו) פי׳ לא תשתמש והשתעבד בה אחר שבעלתה: ז) ובמדרש אגדה, שכן במקום פרס קוראין להשתמיש

למקום

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לו לא יוכל לבכר את־בן־האהובה על־פני בן־השנואה הבכר: יז כי את־הבכר בן־השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר־ימצא לו כי־הוא ראשית אנו לו משפט הבכרה: ס יח כי־יהיה לאיש בן סורר ומורה איננו שמע בקול

אונקלוס

בוכרא: יז ארי ית בוכרא בר שניאתא יפרש למתן לה תרתין חולקין בכל די ישתכח לה ארי הוא ריש תקפה לה חזיא בכרותא: יח ארי יהי לגבר בר סטי ומרי ליתוהי מקבל למימר אבוהי ולמימר אמה ומלפן יתה ולא יקבל

אבן עזרא

פרע (מז), או ב"ד ינחילו (מח): לבכר. בדבור ובמעלה (מט): וטעם לא יוכל. כחבריו (נ): יכיר. יעשה לו הכרה (נא), או שיודה לפני אחרים מי שהוא בכור (נב), אם היה במקום שלא יודעו (נג) או הוא חייב מבתחלה שיכיר מי שהוא הבכור מבניו (נד), אם היו תאומים (נה): יז לתת לו פי שנים. שיקח שני חלקים אם היו שלשה שיחשבו שהם ארבעה, ויקח שני חלקים, ואם שני בנים יחשבו שלשה וכן הכל (נו), ולפי דעתי שכן פירוש, ויהי נא פי שנים ברוחך אלי (מ"ב ב ט) (נז), כאשר פירשתי במקומו (נח) [ד]: כי הוא ראשית אונו. הנודע עם הישר ידבר וכל ישראל בחזקת ישרים (נט): יח סורר ומורה. כנגד השם וכנגד האבות (ס), אם היו יראי השם (סא): סורר. כמו, כפרה סוררה (הושע ד טז) (סב), שלא ישמור מצות עשה: ומורה. במצות לא תעשה: ויסרו אותו. בפני עדים (סג), מצוה שהם יתפשוהו ויוציאוהו (סד), ודברי הקבלה

רש"י

לאגדות וסיוע שנמצאה מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן: (יז) פי שנים. כנגד שני אחים (ח) יג): בכל אשר ימצא לו. מכאן שאין הבכור נוטל פי שנים בראוי לבא לאחר מיתת האב כבמוחזק (ט) יד): (יח) סורר. סר מן הדרך (י): ומורה.

קרני אור

תמכרנה, וכן פי' התוס"מ שם, כפל המקור לפני הפעל כבא בשלילה מורה שלא יעשה שום דבר מן הפעל: [ד] ודעת חז"ל שר"ל כפלים מכפולת אליהו:

יהל אור

בריא: (מז) וכן ליוה ביום מותו: (מח) לפי שמלת הנחילו היא יוצאה: (מט) כדבור, הוא שיאמר שמשפט הבכורה לבן האהובה או במעלה, שיכבדהו יותר משאר בניו: (נ) שפי' אינו רשאי, וכ"ה (ספרי, ירושלמי ב"ב פ"ח ה"ד) מלמד שאינו רשאי לבכר: (נא) לפי דרכו של אדם כשאינו רוצה לגמול חסד עם קרובו עושה עצמו כאלו אינו מכירו, כדכתיב ויתנכר אליהם (ברא' מב ז) מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני (רות ב י) בא זה ולמד שלזה יעשה הכירה (הזקוני): (נב) וכ"ה (ספרי, קדושין עד א, מדרש אגדה) יכירנו לאחרים, והוא פועל יוצא: (נג) פי' במקום שאין מכירין אותו: (נד) ונאמן אדם לומר בני זה בכור: (נה) שלא יסוב לו נחלה בשגגה: (נו) וכ"ה (ספרי, ב"ב קכב ב) פי שנים כאחד מן הבנים: (נז) ופי' שני חלקים מרוחך וכן פי' הריק"ם הביאו הרד"ק ז"ל: (נח) פי' הא"ז ז"ל על נביאים ראשונים לא נמצא אצלינו: (נט) וכמו שאמר יעקב בכורי אתה כחי וראשית אוני (ברא' מט ג) וכפי' רש"י שם: (ס) וכ"ה (ספרי) באחרונה, „סורר על דברי אביו, ומורה על דברי אמו, סורר על דברי תורה, ומורה על דברי הנביאים" ודיוקם ממה שכתוב שני פעמים סורר ומורה: (סא) כזה יפרש גם דעתו, שאם האבות אינם יראי השם אינו סורר ומורה: (סב) הולך שובב בתאות לבו: (סג) וכ"ה (ספרי) ויסרו אותו במכות, ולא ישמע אליהם מלמד שמלקים אותו בפני שלשה: (סד) פי' אביו ואמו:

מנחת יהודה

למקום שמשתמשין עמיתרא, ועיין רמב"ן מה שביאר בזה, יהרה"ג מ' שי"ר (כ"ח מחב' ו' צד ק"ס) רוצה להגיה כאן „בלשון סורסי" עיי"ש מה שהאריך בזה:

מקורי רש"י

יג) ספרי, עיין בבא בתרא קכ"ב ב', בכורות נ"א ב' ילקוט תתקכ"ז: יד) ספרי, בכורות נ"א ב', פס"ז,

ח) פי' פי שנים כאחד מן הבנים, אם היו שלשה בנים יחשבו שהם ארבעה ויקח שני חלקים, ואם שנים יחשבו שלשה, ואונקלס ויוב"ע תרגמו תרתין חלקין, מלשון זה משמע שיתנו לבכור פי שנים כנגד כל הממון הנשאר לכל האחים, היו האחים חמש והממון שלש מאות יקח הבכור שני מאות, והארבעה אחים הפשוטים מאה אחת וזה אינו, עיין הגוה"ק מה שביאר בזה: ט) פי' שאין הבכור נוטל פי שנים אלא בנכסים שהיו ברשותו ומוחזקים בידו בשעת פטירתו, לא בנכסים שעדיין לא באו לידו, אעפ"י שהיו ראוים לבוא אחר זמן: י) ענינו העוות והשתנות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וְיִסְּרוּ אֹתוֹ וְלֹא
יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם׃ יט וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו
וְאִמּוֹ וְהוֹצִיאוּ אֹתוֹ אֶל־זִקְנֵי עִירוֹ
וְאֶל־שַׁעַר מְקֹמוֹ׃ כ וְאָמְרוּ אֶל־זִקְנֵי
עִירוֹ בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֶה אֵינֶנּוּ
שֹׁמֵעַ בְּקֹלֵנוּ זוֹלֵל וְסֹבֵא׃ כא וּרְגָמֻהוּ
כָּל־אַנְשֵׁי עִירוֹ בָאֲבָנִים וָמֵת
וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ וְכָל־יִשְׂרָאֵל
יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ׃ ס שני כב וְכִי־יִהְיֶה
בְאִישׁ חֵטְא מִשְׁפַּט־מָוֶת וְהוּמָת

אונקלוס

מְנַהֵן׃ יט וְיֵחֲדוּן בֵּהּ
אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ וְיַפְּקוּן יָתֵהּ
לִקְדָם סָבֵי קַרְתֵּהּ
וְלִתְרַע בֵּית דִּין אַתְרֵהּ׃
כ וְיֵימְרוּן לְסָבֵי קַרְתֵּהּ
בְּרַנָא דֵין סָטֵי וּמָרֵי
לֵיתוֹהִי מְקַבֵּל לְמֵימְרַנָא
זְלֵל בְּסַר וְסָבֵי חֲמַר׃
כא וְיִרְגְּמֻנֵּהּ כָּל גֻּבְרֵי
קַרְתֵּהּ בְּאַבְנַיָּא וִימוּת
וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ מִבֵּינָךְ
וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּן
וְיִדְחֲלוּן׃ כב וַאֲרֵי יְהֵי
בִּגְבַר חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל

רש"י

מסרב בדברי אביו לשון ממרים יא): ויסרו אותו. מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו יב) טו). בן סורר ומורה אינו חייב עד שיגנוב ויאכל תרטימר יג) בשר וישתה חצי לוג יין טז) שנאמר זולל וסובא ונאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו יז). ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו הגיעה תורה לסוף דעתו סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו יד) ואינו מוצא יח) ועומד בפרשת דרכים ומלסטם הבריות אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב יט): (כא) וכל ישראל ישמעו ויראו. מכאן שצריך הכרזה בב"ד פלוני נסקל על שהיה בן סורר ומורה כ): (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות. סמיכות הפרשיות מגיד שאם חסים עליו אביו או אמו סוף שילא לתרבות רעה ויעבור עבירות ויתחייב מיתה בבית דין כא): ותלית אותו על עץ. רבותינו אמרו כל הנסקלין נתלין טו) כב) שנאמר כי קללת אלהים תלוי והמברך ה' בסקילה כג):

אבן עזרא

אמת (סה): זולל. מפורש והוא זולל בשר (סו), רק הוא שם כלל לנותן בכל מה שיתאוה כל מה שיבוקש ממנו: וסובא. מרבה לשתות והוא המשתכר (סז), והנה זה כמו אפיקורום (סח), כי לא יבקש חיי העולם הזה כי אם להתענג בכל מיני מאכל ומשתה, ונסמכה זו הפרשה אשת יפת תאר (סט), והעד ושם אמו (ע) והרמז שרמזתי בבני אהרן (עא): כב ותלית אותו. כבר קבלנו

יהל אור

(סה) שאינו חייב עד שיהיה לו אב ואם (ספרי): (סו) וכד"ק מפורש, וזה הוא, כזוללי בשר למו (משלי כג כ): (סז) וכ"ה (ספרי) זולל בבשר וסובא ביין: (סח) עיין בהקדמתי לס' כרמית ערך אפיקורס: (סט) וכ"ה (ספרי) אביו של זה חשק יפת תואר והכניס שטן לתוך ביתו, ונעשה בנו סורר ומורה: (ע) כי הבן יתייחס אחר האם והעד ושם אמו שלומית בת דברי (ויקרא כד יא) ושם אמו מעכה (מ"א טו ב) כי הבן על הרוב יקבל טבע אמו, וכן אמר דוד אני עבדך בן אמתך (תה' קטז טז): (עא) שזכו בני אהרן לכהונה

מקורי רש"י

מדרש אגדה, ילקוט שם: טו) ספרי, סנהד' ע"א א': מדרש אגדה: טז) ספרי, עיין סנהד' ע' א', מדרש אגדה ילקוט תתקכ"ט: יז) משלי כ"ג כ': יח) ספרי, עיין סנהד' ע"ב א' ילקוט תתקכ"ט ותתקל"ל מדרש אגדה: יט) ספרי, תנחומא א' א', תנחומא ב' א', ילקוט תתקכ"ט: כ) סנהד' פ"ט א': כא) תנחומא א' א', תנחומא ב' א': כב) ספרי, סנהד' מ"ה ב': כג) ספרי, ועיין סנהד' מ"ה ב', פס"ז, מדרש אגדה:

מנחת יהודה

מהמנהג: יא) ענינו שנות וחלוף הדבר והמצוה: יב) כ"ה משנה סנהד' ע"א א', ובגמרא שם מתרין בו בפני שנים, ומלקין אותו בפני שלשה, ועיין רש"י שם: יג) והוא חצי מנה: יד) פי' הרגלו: טו) וזהו סנהד'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְתָלִיתָ אֹתוֹ עַל־עֵץ׃ כג לֹא־תָלִין נִבְלָתוֹ עַל־הָעֵץ כִּי־קָבוֹר תִּקְבְּרֶנּוּ בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי וְלֹא תְטַמֵּא אֶת־אַדְמָתְךָ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃ ס
כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ

אונקלוס

וְיִתְקְטֵל וְתִצְלוֹב יָתֵהּ עַל צְלִיבָא׃ כג לָא תְבִית נְבִלְתֵּהּ עַל צְלִיבָא אֲרֵי מִקְבַּר תִּקְבְּרִנֵּהּ בְּיוֹמָא הַהוּא אֲרֵי עַל דְּחָב קֳדָם יְיָ אִצְטְלֵב וְלָא תְסָאֵב יָת אַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא׃ א לָא תֶחֱזֵי יָת תּוֹרָא דַּאֲחוּךְ אוֹ יָת אִמְּרֵהּ דְּטָעַן וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן אָתָבָא תְּתִיבִנּוּן

אבן עזרא

מחז"ל ענין הנתלים (עב): כג כי קללת אלהים תלוי. בעבור שברך השם (עג), ועל דרך הפשט כי אלהים פועל (עד), והקללה תבוא לכל מקום קרוב מהתלוי (עה), ויש לו סוד דבק בנפש (עו), על כן ולא תטמא את אדמתך (עז) [ה] ונסמכה זו הפרשה בעבור המלחמה (עח), כי בתחלה כי תצא (עט), והנה גבעון יוכיח (פ), כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ כי משפט הכנענים והישראלים (איננו) (פא) (בס' מ"ח מ"ז) שוה (פב): א לא תראה את שור. אפילו אתה יוצא למלחמה (א), וזה דרך דרש (ב): ואספתו. אם היית שב (ג),

רש"י

(כג) כי קללת אלהים תלוי. זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו משל לשני אחים תואמים כד) שהיו דומין זה לזה אחד נעשה שר ואחד נתפס ללסטיות ונתלה כל הרואה אותו אומר השר תלוי. כל קללה שבמקרא לשון הקל וזלזול טז) כמו והוא קללני קללה נמרצת כה): (א) והתעלמת. כובש עין כאילו אינו רואהו א): לא תראה והתעלמת. לא תראה אותו שתתעלם ממנו זהו פשוטו ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם וכו' ב) א):

קרני אור

[ה] כל דבר נפסד, וביותר מהמורכבים ובעלי חיים, ועל הכל הפסד הרכבת אדם הנכבדת והמביאה מכלם יכולת להרגיש בהשגחתו ית', ובחכמת הסדור הטבעי, ואם היתה נבלת האדם תלויה על העץ, היו גורמים להקל בו ית' בהתגנות יצירתו הנכבדה וזהו הטומאה המיוחסת אל המת, כלומר קלקול הסדור האלהי, והוא מ"ש חז"ל בפנים אחרים, והרע המעורב ביצירה הוא סבה להפסד, והוא סבה ג"כ לטומאה, ובלתי פירוש זה, לא יובן אומרו אח"כ ולא תטמא את אדמתך וגו' משמע שהלנת נבלתו על העץ

יהל אור

בעבור אמם שהיתה בת עמינדב אחות נחשון, עיין (שמות ו כג) בפי' הה' ז"ל ובבאורי שם: (עב) ולא נתלו אלא מגדף ועובד ע"ז, ומה שאמרו בספרי שכל הנסקלין נתלין הם דברי יחיד, והלכה כחכמים שאין תולין אלא המגדף ועובד ע"ז: (עג) הוא תלוי על שהירף וגידף השם: (עד) פי' כי הקללה תבוא מהאל כנלא שהאלהים פועל: (עה) פי' שהקללה והיא המגרעת, היינו העיפוש שיבוא מהתלוי לכל מקום הקרוב להתלוי, שיפסיד האויר וישחיתו: (עו) שמפני הפסד האויר ישחית נפש בני האדם: (עז) כי היא ארץ אשר נקרא שם ה' עליה, אין לגרום לה טומאה: (עח) שאם יצאו למלחמה ויתלו את אויביהם כל יליגוס על העץ: (עט) כי תחלת הפרשה כתוב, כי תצא למלחמה: (פ) שתלה יהושע מלך העי בעיר שבעון, וכבוא השמש צוה יהושע ויורידו את נבלתו מן העץ (יהושע ה כט) וכן עשה לחמשת המלכים שם, שתלה אותם, ויהיו תלוים על העצים עד הערב, ולעת בוא השמש צוה יהושע ויורידום מעל העצים (שם י כו כז), והמקו"ח כתב שהוא ט"ס וצ"ל „יהושע יוכיח", וכד"ק „גדעון יוכיח" ואין לו ביאור: (פא) כ"ה גי' הבן ימיני, ופי' כי ישראלים קדושים הם, והורידו התלוים לבלתי טמא את הארץ: (פב) כ"ה גי' המקו"ח, ופי' כי איננו לכבוד המת, כ"א לכבוד הארץ: (א) ואתה טרוד בכל זאת מחויב להשיב, ואף כי בעת שאינו טרוד: (ב) מסמיכות כי תצא למלחמה: (ג) פי'

מנחת יהודה

דעת ר"א, וחכמים אוסרים שרק מגדף ועובד ע"ז (סנהד' מ"ה ב') וכ"כ הרמב"ן וכל הנסקלין נתלין דברי יחיד הם והלכה כדברי חכמים אינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז: טז) וא"כ מלת קללת כוללת שתי לשונות קללה וקלות: ה) וכן ת"א ותתכבש, פי' כובש עין כאלו אינו רואהו, ושעורו לא תראה נדחים בכבישת עין, כ"א השב תשיבם לאחיך: ב) כגון זקן ואין השבת אותה

מקורי רש"י

כד) סנהד' מ"ו ב', ילקוט תתק"ל: כה) מ"א ב' ח': א) ספרי, ב"מ ל', א', פס"ז, מדרש הגדול ילקוט תתק"ל:

האבדה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ׃
ב וְאִם־לֹא קָרוֹב אָחִיךָ אֵלֶיךָ
וְלֹא יְדַעְתּוֹ וַאֲסַפְתּוֹ אֶל־תּוֹךְ
בֵּיתֶךָ וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ
אֹתוֹ וַהֲשֵׁבֹתוֹ לוֹ׃ ג וְכֵן תַּעֲשֶׂה
לַחֲמֹרוֹ וְכֵן תַּעֲשֶׂה לְשִׂמְלָתוֹ וְכֵן
תַּעֲשֶׂה לְכָל־אֲבֵדַת אָחִיךָ אֲשֶׁר־
תֹּאבַד מִמֶּנּוּ וּמְצָאתָהּ לֹא תוּכַל
לְהִתְעַלֵּם׃ ס ד לֹא־תִרְאֶה אֶת־
חֲמוֹר אָחִיךָ אוֹ שׁוֹרוֹ נֹפְלִים בַּדֶּרֶךְ
וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָקֵם תָּקִים עִמּוֹ׃

לְאָחוּךְ: ב וְאִם לָא קָרִיב
אָחוּךְ לְוָתָךְ וְלָא יְדַעְתְּ
לֵהּ וְתַכְנְשִׁנֵּהּ לְגוֹ בֵיתָךְ
וִיהֵי עִמָּךְ עַד דְּיִתְבַּע
אָחוּךְ יָתֵהּ וְתָתֵיבִנֵּהּ לֵהּ:
ג וְכֵן תַּעְבֵּד לַחֲמָרֵהּ וְכֵן
תַּעְבֵּד לִכְסוּתֵהּ וְכֵן
תַּעְבֵּד לְכָל אֲבֵדַת אָחוּךְ
דִּי תֵיבַד מִנֵּהּ וְתַשְׁכְּחִנַּהּ
לֵית לָךְ רְשׁוּ לְאִתְכַּסָּאָה:
ד לָא תֶחֱזֵי יָת חֲמָרָא
דְאָחוּךְ אוֹ תוֹרֵהּ רְמַן
בְּאָרְחָא וְתִתְכְּבֵשׁ מִנְּהוֹן

רש"י

(ב) עד דרוש אחיך. וכי תעלה בלבבך שיתנהו לו קודם שידרשהו אלא דרשהו שלא רמאי הוא ב): והשבותו לו. שתהא בו השבה שלא יאכל בביתך כדי דמיו ותתבעם ממנו מכאן אמרו כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ושאינו עושה ואוכל ימכר ג): (ג) לא תוכל להתעלם. לכבוש עינך כאילו אינך רואה אותו ג): (ד) הקם תקים. זו טעינה להטעין משאו שנפל מעליו ד): עמו. עם בעליו ה) אבל אם הלך וישב לו ואמר לו הואיל ועליך מצוה אם רצית להטעין טעון פטור ו):

אבן עזרא

או בצווי שתפקדנו ביד נאמן (ד): והתעלמת. דבק עם לא תראה (ה), והזכיר שור ושה וכבר הזכיר החמור (ו), וכן משפט כל בהמה (ז): ג לא תוכל. כחביריו (ח): ד נופלים. כמו רובץ (ט), ומלת נופלים כלל (י): הקם תקים עמו. ולא לבדך (יא), כמו עזוב תעזוב עמו (שמות כג ה) (יב):

יהל אור

אם אתה שב לביתך תאספהו עמך: (ד) ואם אתה הולך לדרכך תאספהו בציווי ע"י איש נאמן שישלחהו לביתך: (ה) ופי' לא תראה והתעלמת, ועיין רש"י: (ו) (בשמות כג ד): (ז) והוא הדין לכל בהמותיו: (ח) ופי' שאין אתה רשאי, וכן ת"א לית לך רשו לאתכסאה, ועיין לעיל (כא טז): (ט) הכתוב (שמות כג ה): (י) שם כלל לנפילה ולרביצה: (יא) כי אם עמו, וכ"ה (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (יב) ושם יאמר על פירוק המשא, והן לפריקה והן לטעינה צ"ל הכל עמו, פי' שהוא יעזור לך:

קרני אור

מביתה את הטומאה (אם למקרא) והמ' ר"י ן' כספי כתב, מה שכתב הח' ז"ל יש לו סוד דבק בנפש, והכוונה בעבור כי הגוף מוכן לצורה ומקיים אותה, והצורה דומה לבוראה, מפני כי ממנו חולבה, ואם לא יקברוהו הוא כזיון, והדבר הנבזה הוא מרוחק, וזהו טומאתה, לא שהיא נטמאת, כי היא איננה גוף, אבל את יקברוהו זהו כבודו:

מקורי רש"י

ב) ספרי, ב"מ כ"ח ב', מדרש אגדה, ילקוט שם: ג) ספרי, ב"מ שם, ילקוט שם: ד) ספרי לפי הגהת הגר"א ב"מ ל"ב א', מכילתא משפטים עס"פ (שמות כ"ג ה'): ה) ב"מ שם: ו) ספרי:

מנחת יהודה

תאבדה לפי כבודו, או אבדתו מרובה מאבדת חבירו, או כהן והאבדה בבית הקברות: ג) ואין כן דעת אונקלס שתרגם, וְתַשְׁכְּחִנַּהּ לֵית לָךְ רְשׁוּ לְאִתְכַּסָּאָה ופי' שמצא כבר את המציאה ורוצה להחזיק כשלו תרגם לאתכסאה בהתפעל, ר"ל לכסות עצמך מחמוצא שלא יתבע את שלו מידך (נל"ג):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ס ה לֹא־יִהְיֶה כְלִי־גֶבֶר עַל־אִשָּׁה וְלֹא־יִלְבַּשׁ גֶּבֶר שִׂמְלַת אִשָּׁה כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה׃ פ ו כִּי יִקָּרֵא קַן־צִפּוֹר ׀ לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ בְּכָל־עֵץ ׀ אוֹ עַל־הָאָרֶץ אֶפְרֹחִים אוֹ בֵיצִים וְהָאֵם רֹבֶצֶת עַל־הָאֶפְרֹחִים אוֹ עַל־הַבֵּיצִים לֹא־תִקַּח הָאֵם עַל־הַבָּנִים׃ ז שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת־הָאֵם וְאֶת־הַבָּנִים

אַקְדָמָא תְּקִים עִמֵּהּ׃ ה לָא יְהֵי תִּקּוּן זֵין דִּגְבַר עַל אִתְּתָא וְלָא יְתַקַּן גְּבַר בְּתִקּוּנֵי אִתְּתָא אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כָּל עָבֵד אִלֵּין׃ ו אֲרֵי יְעָרַע קִנָּא דְצִפָּרָא קֳדָמָךְ בְּאָרְחָא בְּכָל אִילָן אוֹ עַל אַרְעָא אֶפְרוֹחִין אוֹ בֵיעִין וְאִמָּא רְבִעָא עַל אֶפְרוֹחִין אוֹ עַל בֵּיעִין לָא תִסַּב אִמָּא עַל בְּנַיָּא׃ ז שַׁלָּחָא תְּשַׁלַּח יָת אִמָּא וְיָת בְּנַיָּא

אבן עזרא

ה לא יהיה כלי גבר. נסמכה בעבור צאת למלחמה (יג), כי האשה לא נבראת כי אם להקים הזרע (יד), ואם היא תצא עם אנשים למלחמה תבא בדרך לידי זנות וכן לא ילבש גבר (טו), והטעם זכר שלא נתמלא זקנו, יתערב עם הנשים וינאף הוא והן ואיננו יודע (טז), וזה יורה כי מנהג ישראל היה וכן ברובי המלכיות להיות מלבוש האנשים איננו כמלבוש הנשים רק הפרש ביניהם ויש אומרים על חוץ לדרך (יז), ואין צורך (יח), רק השם יתעב מי שישנה מעשה השם (יט): ו כי יקרא. נסמכה זאת הפרשה בעבור בדרך (כ). יקרא. כמו, נקרא נקראתי (ש"ב א ו) (כא), והם מגזרת מקרה (כב) [ו], וקרוב מפגע (כג). אל"ף אפרוחים נוסף כמו אל"ף ובאזרועך (ירמי' לב כא) (כד), והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה (הושע י יד), וכן שור או שה (כה):

רש"י

(ה) לא יהיה כלי גבר על אשה. שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים שאין זו אלא לשם ניאוף ז): ולא ילבש גבר שמלת אשה. לילך ליסב בין הנשים ח). ד"א שלא יסיר שער הערוה ושער של בית השחי ד) ט): כי תועבת. לא אסרה תורה אלא לבוש המביא לידי תועבה י): (ו) כי יקרא. פרט למזומן יא): לא תקח האם. בעודה על בניה ה) יב): (ז) למען

קרני אור

[ו] וכן אז"ל (חולין קלט א) שמצות שלוח הקן נוהג בדבר שאינו מזומן, ואינו שייך בעופות הבייתיות כגון אווזים ותרנגולים:

יהל אור

(יג) וכ"ה (ספרי) לדעת ר"א בן יעקב: (יד) לא למלחמה: (טו) שמלת אשה, שלא יבא לידי זנות, וכד"ק „וכן אם ילבש גבר": (טז) נ"ל „ואין יודע" פי' כי לא יודע הדבר: (יז) ומפרשים לא יהיה כלי גבר על אשה, אזהרה שלא לבטל שלא כדרכה, ולא ילבש גבר שמלת אשה שיבעל כאשה שדרכה ליבעל: (יח) לרמוז זה בכתוב: (יט) מזכר לנקבה: (כ) ר"ל כי אחרי שזכר למעלה המצות המתיחסות לדרך, לא תראה את שור אחיך (פ' א) לא תראה את חמור אחיך (פ' ד) זכר זאת אחריהם שהיא ג"כ בדרך (רדי"א): (כא) כאל"ף במקום ה"א: (כב) כי על הרוב הלמד שלו בה"א: (כג) ועל כן נקרא המקרה פגע כאמרו, כי עת ופגע יקרה את כולם (קהלת ט יא): (כד) נ"ל „ובאזרוע": (כה) וכן כתב המורה (פמ"ח מהח"ג') מענין אותו ואת בנו, כי אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר בע"ח, כי אהבת האם ורחמיה

מנחת יהודה

ד) וכן דעת אונקלס שתרגם „לא יתקן גבר בתקוני דאתתא": ה) וכן היוב"ע „אימא מעל בניא" וכ"ה (ספרי) הנוטל אם מעל הבנים, ולפ"ז צ"ל שחסר אות מ"ם במלת על, עיין בהכוה"ק מה שביאר בזה:

מקורי רש"י

ז) ספרי, נזיר נ"ט א', ילקוט שם, פס"ז, מדרש אגדה: ח) ספרי, נזיר שם, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט שם: ט) נזיר נ"ט א', פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שם: י) ספרי: יא) ספרי, חולין קל"ט א', פס"ז, מדרש אגדה: יב) עיין ספרי, פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

תִּסַּב לָךְ בְּדִיל דְּיִיטַב לָךְ וְתוֹרִיךְ יוֹמִין: ח אֲרֵי תִבְנֵי בֵּיתָא חֲדַתָּא וְתַעְבֵּד תִּיקָא לְאִגָּרָךְ וְלָא תְשַׁוֵּי חוֹבַת דִּין דִּקְטוֹל בְּבֵיתָךְ אֲרֵי יִפֵּל דְּנָפֵל מִנֵּהּ: ט לָא תִזְרַע כַּרְמָךְ עֵרוּבִין דִּילְמָא

תִּקַּח־לָךְ לְמַעַן֙ יִ֣יטַב לָ֔ךְ וְהַאֲרַכְתָּ֖ יָמִֽים׃ ס שלישי ח כִּ֤י תִבְנֶה֙ בַּ֣יִת חָדָ֔שׁ וְעָשִׂ֥יתָ מַעֲקֶ֖ה לְגַגֶּ֑ךָ וְלֹא־תָשִׂ֤ים דָּמִים֙ בְּבֵיתֶ֔ךָ כִּֽי־יִפֹּ֥ל הַנֹּפֵ֖ל מִמֶּֽנּוּ׃ ט לֹא־תִזְרַ֥ע כַּרְמְךָ֖ כִּלְאָ֑יִם פֶּן־

רש"י

ייטב לך וגו'. אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים ק"ו למתן שכרן של מצות חמורות ו) יג): (ח) כי תבנה בית חדש. אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה יד) ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים לכך נסמכו פרשיות הללו טו): מעקה. גדר סביב לגג ז) ואונקלוס תרגם תיקא כגון תיק שמשמר מה שבתוכו ח): כי יפול הנופל. ראוי זה ליפול ט) טז) ואעפ"כ לא תתגלגל מיתתו על ידך יז) שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב: (ט) כלאים. חטה ושעורה וחרצן במפולת יד י) יח): פן תקדש. כתרגומו תסתאב כל דבר הנאסר על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון איסור נופל בו לשון קדש כמו אל תגש בי כי

אבן עזרא

ז ייטב לך. שהשם יחמול עליך וייטיב לך (כו): והארכת ימים. כאשר לא תכרת כל הקן שעזבת העיקר (כז): ח כי תבנה בית חדש. נדבקה זאת הפרשה אחר שנלחמו והם בארץ החל במצות הבית (כח): מעקה. טעמו ידוע מהקום (ס"א מהמקום) (כט) ואין ריע לו (ל) [ו*]. ומדקדק הוציאו מגזירת עקת רשע (תה' נה ד) (לא), והביא עצמו בעקה (לב): הנופל. נקרא על שם סופו (לג). וכן יומת המת (לעיל יז ו) (לד), וכן ובגדי ערומים תפשיט (איוב כב ו) (לה), ויתרוצצו הבנים (בראש' כה כב) (לו). ומלות רבות לאין מספר נקראו על שם סופם, ולא נדע אם כן דרך הלשון, או הוא דברי נבואה. כמו וירדוף עד דן (בראש' יד יד) (לז), עד נחל אשכול (במד' יג כג) (לח). על כן יעזב איש את אביו ואת אמו (בראש' ב כד) (לט), ואחר מצות הבית מצות הזרע והנטע, כי אחר שהוא בארץ ובנה בית וזרע (מ): ט לא תזרע כלאים. פירוש פן

יהל אור

על הולד אינו נמשך אחר השכל רק אחר טבע כח המדמה הנמצא ברוב בע"ח כמו שנמצא באדם, והיה זה הדין מיוחד בשור ושה מפני שהם מותר לנו אכילתם מן הבהמות הנהוג לאכלם. והם אשר תכיר מהם האם את הולד, וזהו הטעם ג"כ בשלוח הקן: (כו) כמו שחמלה על האם ושילחתה לנפשה: (כז) שלחת האם שהיא העיקר: (כח) ואח"כ במצות הזרע והנטע: (כט) כ"ה הגי' הנכונה וכ"ה במקו"ח (ל) פי' ואין חבר לו: (לא) וכ"ה דעת הריק"ס (הגלוי לד קלב) שכתב, עקת רשע. מעיק תחתיכם (עמוס ב יג) ענין דוחק ומצוק, ומעקה לגגך כמוהם, וראיתי ג"כ מהתרגום שתרגם ותעביד תיקא לאגרך" ותיקא מענין תיק, שהוא דחוק וצר לגנוז בו החפץ, כמו תער לחרב, וכמו תיק הספר:" (לב) פי' בצרה. וכ"ה דעת מנחם שחלקם לב' ענינים (מחברת מנחם ערש עק): (לג) כי היה ראוי לומר יפול האדם: (לד) היה לו לומר יומת האיש: (לה) היה לו לומר ובגדי האיש תפשיט: (לו) ולא נקראו בנים עד שיצאו מן הבטן, וכולם נקראו ע"ש סופם: (לז) באברהם כתיב, ובימי יהושע כתוב, ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם (יהושע יט מז) אלא ע"ש סופן: (לח) ועדיין לא כרתו האשכול: (לט) אמר כן ע"ש סופן, כי אדם וחוה עדיין לא הולידו בנים: (מ) ויצוה המצות השייכים להם

קרני אור

[ו*] כי הבניינים אשר במרצות הקדם אין גגותיהם משופעים, כ"א שטוחים להתהלך עליהם ככתוב ויתהלך

מקורי רש"י

יג) ספרי, ועיין חולין קמ"ב א', פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שם: יד) אבות פ"ד מ"ב תדב"א זוטא פ"ג, תנחומא א' א', תנחומא ב' א', דב"ר פ"ו ד' ילקוט תתקכ"ד פס"ז: טו) תנחומא א' א', תנחומא ב' א', ועיין דב"ר פ"ו ג'; טז) ספרי, שבת ל"ב א', ילקוט תתקכ"ל; יז) עיין רש"י (שמות כ"א י"ג); יח) ברכות כ"ב

מנחת יהודה

ו) וכ"ה (ספרי): ז) יש בנין שעושים לגג סביבותיו בנין גבוה עשרה טפחים או יותר כדי שלא יפול הנופל ממנו: ח) עיין יהל אור אות ל"א ט) הכתוב קרא הנופל והלא עוד לא נפל: י) דהוו להו כלאי זרעים וכלאי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תִּקְדַּשׁ הַמְלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע
וּתְבוּאַת הַכָּרֶם: ס י לֹא־תַחֲרֹשׁ
בְּשׁוֹר־וּבַחֲמֹר יַחְדָּו: יא לֹא תִלְבַּשׁ
שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו: ס

אונקלוס

תִּסְתָּאַב דִּמְעַת זַרְעָא דִי
תִזְרַע וַעֲלָלַת כַּרְמָא:
י לָא תִרְדֵּי בְּתוֹרָא
וּבַחֲמָרָא כַּחֲדָא: יא לָא
תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנְזָא עֲמַר
וְכִתָּן מְחַבַּר כַּחֲדָא:

אבן עזרא

תקדש כבר פירשו מנחם בן סרוק הספרדי במחברתו והוא מגזרת קדש (מא) בעבור שיתערב זה עם זה (מב) [ז]: י לא תחרוש בשור ובחמור. דבק עם הזריעה, והשם

רש"י

קדשתיך יח): המלאה. זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף יב) יט): (י) לא תחרוש בשור ובחמור. הוא הדין לכל שני מינים שבעולם כ) וה"ה להנהיגם יחד קשורים זוגים בהולכת שום משא כא): (יא) שעטנז. לשון עירוב ורבותינו פירשו שוע טווי ונוז יג) כב):

קרני אור

על גג בית המלך (ז"ב יא ב) ולכן היו עושים גדר סביב הקרקע מעקה, נגזר מלשון ערבי פעל עקא (צוריקהאלטען) (פתרון המלות): [ז] לתועלת המעיינים אעתיק פה מה שכתב מנחם במחברתו (מחברת מנחם ערך כל) ואשר הס' ז"ל רמז בזה כאן, מפני שהס' מחברת מנחם הוא יקר המציאות, וז"ל „יש במצות אלהינו מצות תלויות ממקרה, ומקרהו עליהם על אודות דבר, ויש במצות מצות אשר בהיגם לדק, ומפעלם יורה על לדקם, ובהיגם תיקון עולם, ולולי הם נשחתו הדורות, ויש במצות מצות, אשר לא יוכל איש שכל לאמר אחה ולמה, ועל מה, ומדוע ואיככה, כי באשר דבר מלך שלטון, ולא יבר השמעות אוזים כי אם להקשיב, כאשר אמר משיח אלהי יעקב, זבח ומנחה לא חפלת, אזנים כרית לי וגו', אה כתוב אחריו או אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, כל איש שכל ואנשי לבב יודעים כי אלהינו לא שאל זבח ולא מנחה ביום הראותו בחורב, וגם עולה ומנחה לא בקש ביום הגלותו בסיני, כי כה תחלת דבריו, ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם וגו' על כן אמר המשורר הואיל ואזנים כרית לי לשמוע, עלי לשמוע ולעשות ולקיים מגלת ספר הכתובה עלי, ויש למצות מראות ועניינים הרבה, ולולי טורח עולם ומרבית המלאכה עלי הייתי מרבה פנים להם וגליתי כתרונם והעמדתי להם תוכן בצורת תכנית, למען ימאסו מבקשיהם בעיני לבבם, ויכירו וידעו לדקת אלהינו, בראותם מצות מוגבלות, וחוקים גדורים, גם לגבולם גדר ולגדרים משמרות, ולמשמרותם חיק, וגם להם תולדות ותולדי תולדות עד תום זוקקי מצרפים כולם נכוחים, פקודי ה' אמת לדקו יחדיו, אם אמרנו על כלאי הכרם כי גזרת מלך היא, יכל גזרת מלך לא על שומעיה לאמר מה באה ללמד, ומה שרשי עיקרה ומה אודותיה, אבל כאשר ראינו כי לא השלים ההוראה עד שכתב בלדה פן תקדש, ידענו כי יש לה אודות ומקרה, כי בכל מקום אשר יאמר פן, רלה להורות ענינים ולבאר סתומה, ולגלות מקרי רמזיה, למען תהיה המוקה ברה ואין בה מכשול, ואלה הם עוללי כלאים, ומומי מלאה בהיותה עם תבואה בשכבת, כי בכורי פניהם לכהנים, ומעשרות פניהם ללוים קודש לאלהינו, ולא נכון למללם ולהמירם ולא להמהמם, כי אם בעת הבשלם ולא תבא תבואתם יחדיו בזמן, כי אם בעת עלות גדיש, כתום קמה, או תפתח סמדר, ותהלחלם הגפן, ונטיו נלניה, ויקשרו גרגרי אשכלותיה, ואם בא יבוא הקולר לקלור קמה ולעמר לבתים בתוך הכרם, נשחתה התבואה, ונשמתו בכוריה, כי לא תקום הכמת חרמש ושלומת מגל מבלי הכעת נלניה, ונוער שבליתיו, על כי הגלגים יפתרגו ויהבו קני הקמה, ונמלאו העמרים נסבכים ונאחזים בנלנים ונמקקים בזלולים, ואם בא הקולר לעזוב הקמה עד בעת עת קיץ לבעבור יקומון פניהם, גם זאת לא יהיה, ביבוש קלרה תשברנה, ונמלאו פניהם נשחתים, ולא נכון להשחית עץ מאכל, ולאבל עץ פרי, ומבלעדי אלה נמלא הכרם בלי בכורים, ומבלי מעשר מעשר, ונמלא הקמה בלי מלילות כרמל, ובלי חלק לוי וכהן, על כי ראשית התבואה אלה ברוע ענין, כי יהל הכרם אם יקלרו וראשיה בעת קליר, ובהיות ככה יבוקש בכורה ואיננה, וקמה ולא' תמלא, כי הבכורה הראויה להיות תחלה כבר נשלה בעלותה נלה, והקמה הראויה להיות כרמל, וכרמל וקלי לכהן, כבר נשברה ונשבתה ונתערבו אלה עם אלה והיו קדש, הלא אם אלף המליף בעל הכרם תבואה בתבואה, והמיר קמה בקמה, הלא הקמה והתבואה קדש לכהן, ואף כי השמית הבכורים והמעשר הלא יקדש הכל, ואלה אל אלופי תמורה המה, כי אלו היו תמורה, נמלאו הם ותמורתם קדש, ואם המעשרות טעונות פדיון בתוספת חומש, ויואכלים מקדש למול, בכורי שדה ובכורי כרם אין טעונים פדיון, וכבר נשחתו אלה ואלה, ונתעדבו כמשפט העליון.

יהל אור

(מא) עיין קרני אור: (מב) כי עוע"ז היה דרכם בתערובות אלה לזרוע כלאים וכן בעילה המתועבה שהיה ג"כ תערובת שלא כדרך הרגיל, ועיין

מנחת יהודה

הכרם כאחת: יא) והוא (ישעיה ס"ה ח'), במקרא שלפנינו כתיב „אל תגש בי" וע"ג (שבועות י"ח ב') שגם לפני בעלי התלמוד היתה הגי' „תגע" וכ"ה (מחברת הערוך של פרחון ערך קדש) ואף כי בפי' רש"י (ברא' י"ם ט') גאמר לראיה „אל תגש בי" כאשר הוא במקרא שלפנינו, כבר הוכחתי שם שהדברים ההם אינם לרש"י עצמו, כ"א לר' יוסף קרא (וכור לאברהם): יב) וחסר הנסמך כלומר מלאה הזרע, והיא תבואות הזרע ישנתבשל, ועיין (ספרי) שיפרש מאימתי מלאה מתקדשת משתשריש (פי' שאז נזרע בארץ) וענבים משיעשו כפול הלבן (פי' משהביאה שליש): יג) עיין (ויקרא י"ם י"ט) ובבאורי שם:

מקורי רש"י

א', קדושין ל"ט א', חולין פ"ב ב', בכורות נ"ד א': יט) ספרי: כ) ספרי, ב"ק נ"ד ב': כא) עיין כלאים פ"ח, ב"מ מ' ב': כב) ספרי, נדה ס"א ב', ועיין כלאים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

יב כְּרוּסְפְּדִין תַּעְבֵּד לָךְ עַל אַרְבַּע כַּנְפֵי כְסוּתָךְ דִּי תְכַסֵּי בַהּ׃ יג אֲרֵי יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיֵעוֹל לְוָתַהּ וְיִסְנְנַהּ׃ יד וִישַׁוֵּי לַהּ תַּסְקוֹפֵי מִלִּין וְיַפֵּק עֲלַהּ שׁוּם בִּישׁ וְיֵימַר יָת אִתְּתָא הָדָא נְסֵבִית וְעַלִּית לְוָתַהּ

יב גְּדִלִים תַּעֲשֶׂה־לָּךְ עַל־אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ אֲשֶׁר תְּכַסֶּה־בָּהּ׃ ס יג כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וּבָא אֵלֶיהָ וּשְׂנֵאָהּ׃ יד וְשָׂם לָהּ עֲלִילֹת דְּבָרִים וְהוֹצִא עָלֶיהָ שֵׁם רָע וְאָמַר אֶת־הָאִשָּׁה הַזֹּאת לָקַחְתִּי וָאֶקְרַב

רש"י

(יב) **גדילים תעשה לך.** אף מן הכלאים לכך סמכן הכתוב יד) כג): (יג) **ובא אליה ושנאה.** סופו כד): (יד) **ושם לה עלילת דברים.** עבירה גוררת עבירה עבר על לא תשנא כה) סופו לבא לידי לשון הרע: **את האשה הזאת.** מכאן שאין אומר דבר אלא

אבן עזרא

חמל על כל מעשיו כי אין כח החמור ככח השור (מג) [ח], ובעבור הזריעה, אמר שעטנז (מד), וכבר הזכירו על דרך כלל (מה), ובכאן פרט שהוא הצמר והפשתים לא אחרים (מו): **יב גדלים תעשה לך.** אמרו המכחישים (מז) שהוא מצוה בפני עצמה בלילה כמו הציצית ביום, על כן כתוב אשר תכסה (מח) והמעתיקים העתיקו כי זאת מצות הציצית ביום (מט), ופירוש **נדלים** כמו בבניינה (נ), נדלים מעשה שרשרות (מ"א ז יז) (נא), והמכחישים הוציאוהו מגזרת גדולה (נב) [ט] ואנחנו מאמינים בדברי קדמוננו לבדם, והזכיר זה הכתוב לבאר על ארבע כנפות (נג), ונסמך לשעטנז בעבור הציצית שהוא מותר (נד): **יג כי יקח איש אשה.** נסמכה הפרשה לדעת המכחישים (נה), בעבור תכסה בה (נו) והאמת על דרך דרש שנסמכה בעבור הבית (נז), ואחר כן הבגד (נח), ואחר כן בעלת הבית (נט): **יד עלילות.** כמו סבות (ס): **דברים.** הן אמת או שקר:

יהל אור

מורה (ח"ג פמ"ט): (מג) ולפי דבריו יהיה שור וחמור דוקא ולא בהמות אחרות, וכ"ה (מדרש אגדה) לפי שהשור הוא מעלה גרה, ונראה כחמור כאלו אוכל ויהיה לחמור צער, וצער בע"ח אסור: (מד) וסמך מצות שעטנז ללא תזרע כרמך כלאים: (מה) פי' כבר הזכירו (ויקרא יט יט) ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך, אך דרך כלל ולא פי' מהו הכלאים של בגד: (מו) פי' כאן ביאר מהו שעטנז והוא רק צמר ופשתים, ועיין קרני אור (ברא' ד הערה ח): (מז) הוא דעת ענן: (מח) וכסות לילה אינו שייך בו לבישה אלא כיסוי, ודעתם כי הגדילים הם לכסות לילה, והציצית הוא ביום, וע"כ כתבם פעם אחרת: (מט) וחז"ל (מנחות מג א) ורא־יתם אותו, פרט לכסות לילה: (נ) פי' בבנין הבית: (נא) פי' קלועים ושזורים כמו גדילים תעשה לך והזכיר פה הציצית בלשון גדיל, כי מצות ציצית צריך להיות שלש גדיל ושני שליש ענף: (נב) זה מסכים לסגנון באורי ענן למצות ספרי הקדש (ס' המצות לענן צד 143): (נג) כי ממה שכתוב, ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם (במד' טו לח) הייתי אומר לחייב בציצית כל מה שנקרא בגד, ואפילו אין לו אלא שתי כנפים או שלש, ובא הכתוב עתה להודיע שאין חיוב הציצית אלא בבגד שיש בו ארבע כנפות: (נד) ודוחה איסור כלאים, ודרשינן סמוכים: (נה) והוא דעת ענן: (נו) האמור בפ' הקודם, וכן דרך האיש ואשתו שיתכסו בלילה יחד: (נז) כי תבנה בית חדש (פ' ה): (נח) לא תלבש שעטנז (פ' יא): (נט) כאמרו כי יקח איש אשה: (ס) והוא

קרני אור

כדלפה נא לדעת נכוסה, ונראה על עיני לבביעו משפט אדם יושר ונתיב צדק, שלא הנכוסה היא תלמד עליה, ואין על האמונה כסות, כי הוא נכון ולבב שלם, שלא היו קדש בהתערבו באיפת מזל, או מעט מזער מול בהתערבו בערמת קדש, כעשה הכל קדש לזרעונים ולייין ולכל דבר, הקודש לקודש, והטמא לטמא, כי אחרי התערבו לא יגור ולא יבדל, ע"כ אין נכון למללו, וראוי להיות במוקת קדש, כאשר בנפול מעט מזער מדבר טמא בכלי מלא מטמא את הכל והוא במוקת טמא, ויש מספותרים שאומרים פן תקדש, פן תטמא, ולא יכולתי לדעת מה ראו על ככה, ומה הטעם לטמאות הקדש ולמלל הפתרון אשר לא כדת, ומראה הענין ותכר המלאכה, והמבוססה יוכיחו עכ"ל, ועיין (כ"מ מובכת 5 צד 48, אגרות שד"ל צד 542) מה שהעיר שד"ל ע"ז: [ח] ואין כן דעת רז"ל, אבל עיקר הטעם במלוה זו משום שהם כלאים כי שמא יבואו להרבעה: [ט] עיין ברב"מ מה שרמז בזה:

מקורי רש"י

יפ"ע מ"ח, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תתקל"ב: כג) ספרי, במות ד' א', ועיין רש"י שם, מדרש אגדה, פס"ז, ילקוט תתקל"ב: כד) ספרי: כה) ויקרא י"ט י"ז, ועיין

מנחת יהודה

יד) להורות שמצות ציצית דוחה איסור כלאים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אליה ולא־מצאתי לה בתולים:
טו ולקח אבי הנער הנערה קרי ואמה
והוציאו את־בתולי הנער הנערה קרי
אל־זקני העיר השערה: טז ואמר
אבי הנער הנערה קרי אל־הזקנים את־
בתי נתתי לאיש הזה לאשה
וישנאה: יז והנה־הוא שם עלילת
דברים לאמר לא־מצאתי לבתך
בתולים ואלה בתולי בתי ופרשו
השמלה לפני זקני העיר: יח ולקחו
זקני העיר־ההוא את־האיש ויסרו
אתו: יט וענשו אתו מאה כסף
ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם
רע על בתולת ישראל ולו־תהיה
לאשה לא־יוכל לשלחה כל־ימיו:

אונקלוס

ולא אשכחית לה בתולין: טו ויסב אבוהא (נ"א אבוהי) דעולימתא ואמה ויפקון ית בתולי עולימתא לקדם סבי קרתא לתרע בית דין אתרא: טז ויימר אבוהא דעולימתא לסביא ית ברתי יהבית לגברא הדין לאנתו וסננה: יז והא הוא שוי תסקופי מלין למימר לא אשכחית לברתך בתולין ואלין בתולי ברתי ויפרסון שושיפא קדם סבי קרתא: יח וידברון סבי קרתא ההיא ית גברא וילקון יתיה: יט ויגבון מניה מאה סלעין דכסף ויתנון לאבוהא דעולימתא ארי אפק שום ביש על בתולתא דישראל ולה תהי לאנתו לית ליה רשו למפטרה

אבן עזרא

בתולים. לשון רבים ולא יתפרדו (סא), וכן בחרות וזקונים ועלומים (סב): טו אבי הנערה ואמה, אם הם בחיים (סג), או ממונה בית דין (סד): יט וטעם כל ימיו. כי לעולם תהיה ברשותו עד יום מותו (סה):

רש"י

בפני בטל דין כו): (טו) אבי הנערה ואמה. מי שגדלו גדולים הרעים יתבזו עליה כז): (טז) ואמר אבי הנערה. מלמד שאין רשות לאשה לדבר בפני האיש כח): (יז) ופרשו השמלה. הרי זה משל מתתורין הדברים כשמלה טו) כט): (יח) ויסרו אותו. מלקות כט*):

יהל אור

ענין סובב והקפת הדבר, ובאמרו עלילות דברים, הוא גלגול הדברים בעקיפין, כעקשות פה ועָרמה, ובלשון ארמית עלה בדגשות הלמ"ד (דניאל ו, ה ו): (סא) ולא נמנא כהם ל"י: (סב) לא נמנא כהם ל"י: (סג) וכ"ה (ספרי): (סד) ואם היא יתומה יוליאה הממונה מבית דין: (סה) וכן הוא (ספרי) מלמד שסותה בעלו, ואפילו היא חיגרת ואפילו היא סומא, ואפילו היא מוכת שחין:

מנחת יהודה

סו) אין זו שמלה ממש, אלא שנושאין ונותנין בענין זה עד שיתחורו הדברים כשמלה וכ"ה דעת רבנן (כתובות מ"ו א') וזה אחד מן הדברים שהיה ר' ישמעאל דורש מן התורה כמשל וכו' (ספרי) ודעת ראב"י דברים ככתבן (כתובות שם, ספרי שם) פי' שהוא שמלה ממש:

מקורי רש"י

דב"ר פ"ו ד': כו) ספרי: כז) ספרי: כח) ספרי: כט) ספרי, כתובות מ"ו א', פס"ז, מדרש אגדה, ילקוט שם: כט*) ספרי, כתובות שם, פס"ז, מדרש אגדה,

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כל יומוהי: כ ואם קשטא הוה פתגמא הדין לא אשתכחו בתולין לעולמתא: כא ויפקון ית עולמתא לתרע בית אבוהא ויריגמנה אנשי קרתה באבניא ותמות ארי עבדת קלנא בישראל לזנאה בית אבוהא ותפלי עבד דביש מבינך: כב ארי ישתכח גבר דשכיב עם איתתא אתת גבר ויתקטלון אף תרויהון גברא דשכיב עם איתתא ואיתתא ותפלי עבד דביש מישראל: כג ארי תהי עולמתא בתולתא

ס כ ואם־אמת היה הדבר הזה לא־נמצאו בתולים לנער לנערה קרי:
כא והוציאו את־הנער הנערה קרי אל־פתח בית־אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי־עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע מקרבך: ס
כב כי־ימצא איש שכב עם־אשה בעלת־בעל ומתו גם־שניהם האיש השכב עם־האשה והאשה ובערת הרע מישראל: ס
כג כי יהיה נער נערה קרי

רש"י

(כ) ואם אמת היה הדבר. בעדים והתראה שזנתה לאחר אירוסין ל): (כא) אל פתח בית אביה. ראו גידולים שגדלתם לא): אנשי עירה. במעמד כל אנשי עירה לב): לזנות בית אביה. כמו בבית אביה: (כב) ומתו גם שניהם. להוציא מעשה חדודים שאין האשה נהנית מהם לג). גם לרבות הבאים אחריהם (ס"א מאחוריהם) סו) לד) ד"א גם שניהם לרבות את הולד שאם היתה מעוברת אין ממתינין

אבן עזרא

כא וסקלוה. שיתכן שאחר שארסה שכב איש אותה כי המארש לא ארס אותה רק היא אומרת שהיא בתולה (סו), ומעתיקי הדת בארו הדבר באר היטב (סז) [י], ואלה הבתולים ימצאו עד זמן קצוב (סח), וכפי תולדת הנערות (סט), ובעבור וסקלוה נסמכה פרשת הבעולה והמאורסה (ע), גם (עא), פירושו זה כמו זה (עב), והנה פירוש זה עוד (עג): כג כי יהיה. כאשר יארע זה

יהל אור

(סו) רק ע"ז האופן באמרה שהיא בתולה, וא"כ אחר שנתארסה זינתה לזה הייתה סקילה: (סז) עיין כתובות (מו א): (סח) ואחר זה הזמן לא יוכל לטעון טענת בתולים, ועיין כתובות (לו א) שאין להבוגרת טענת בתולים: (סט) כי הזמנים אינם שוים, וזה תלוי כפי טבעי הנערות: (ע) בפ' כ"ב וכ"ג, שבתיהם בסקילה: (עא) מה שאמר הכתוב „גם שניהם" בפ' כ"ב: (עב) פי' שמיתתן שוה: (עג) הכתוב יפרש עוד בפרטות האיש השוכב עם האשה:

קרני אור

[י] ואין ספק שקבלת חז"ל אמת ונכון, שלא תהרג אם לא באו עדים שזינתה באירוסין. כי אין זה ממשפט הצדק להמית אותה על אשר באשה לו לומר שהיא בתולה, או על הספק אולי זינתה באירוסין (סמעמר) ועיין אם למקרא שהיטב לבאר כל זה:

מקורי רש"י

ל) ספרי, כתובות מ"ד ב': לא) ספרי, ילקוט שם: לב) ספרי, ילקוט שם: לג) ספרי, סנהד' ס"ו ב', ילקוט שם: לד) ספרי:

מנחת יהודה

סו) כך היא הגי' הנכונה (מאחריהם) דמתיבת שניהם בתובות מ"ט א', פס"ז, לחודה ממעטינן מעשה חדודין, דכיון דכתיב ומתו למה לי למכתב שניהם, ומתיבת גם מרבינן הבאים מאחריהם, כלומר ביאה שלא כדרכה, ולשון ספרי הוא, ומייתי לה נמי (סנהד' ס"ו ב') והרב ז"ל (הוא רש"י) גרסי שם מעשה חדודין, ופי' עליה, מחדד ומקשה אברו בבשרה מבחוץ, דהוא נהנה והיא אינה נהנית וכו', וכתב עוד, ואית דאמרי „הורודוס", כדאמרינן (כ"ב ב') אבל כל נוסחאות ספרי וסנהדרין שבידינו כלהו גרסינן, להוציא מעשה הורודוס, והראב"ד ז"ל בפי' ספרי, ובעל הערוך והרמב"ם ז"ל בפי' המשנה (סנהד' פ"ז הבא על הזכר) כולהו נמי גרסי הורודוס, ופי' להוציא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה:
כד והוצאתם את־שניהם אל־שער | העיר ההוא וסקלתם אתם באבנים ומתו את־הנער הנערה קרי על־דבר אשר לא־צעקה בעיר ואת־האיש על־דבר אשר־ענה את־אשת רעהו ובערת הרע מקרבך: ס
כה ואם־בשדה ימצא האיש את־הנער הנערה קרי המארשה והחזיק־בה האיש ושכב עמה ומת האיש אשר־שכב עמה לבדו:
כו ולנער ולנערה קרי לא־תעשה דבר אין לנער לנערה קרי חטא מות כי כאשר יקום איש על־רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה:
כז כי

אונקלוס

דמארסא לגבר וישכחנה גבר בקרתא וישכוב עמה:
כד ותפקון ית תרויהון לתרע קרתא ההיא ותרגמון יתהון באבניא וימותון ית עולמתא על עסק די לא צוחת בקרתא וית גברא על עסק דעני ית אתת חברה ותפלי עביד דביש מבינך:
כה ואם בחקלא ישכח גבר ית עולמתא דמארסא ויתקף בה גברא וישכוב עמה ויתקטל גברא דשכיב עמה בלחודוהי:
כו ולעולמתא לא תעבד מדעם לית לעולמתא חובת דין דקטול ארי כמא דיקום גברא על חבריה ויקטלנה נפש כן פתגמא הדין:
כז ארי

אבן עזרא

הדבר (עד): **כד שער.** מקום שבת זקני העיר הנה הכתוב קרא המאורסה אשת רעהו (עה), ולא נוכל לדעת האריסות כי אם בדברי קבלה (עו): **כו כי.** יתכן שלא הסכימה היא ולא ידעה עד שבא ואנסה על

רש"י

לא עד שתלד לה): (כג) **ומצאה איש בעיר.** לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב לו) הא אילו ישבה בביתה לא אירע לה יז): (כו) **כי כאשר יקום וגו'.** לפי פשוטו זהו משמעו כי אנוסה היא ובחזקה עמד עליה כאדם העומד על חבירו להרגו ורבותינו דרשו בו הרי זה בא ללמד ונמצא

יהל אור

(עד) בא לנקבה בל"ז, ופי' כי יהיה הדבר הזה של הנערה בתולה ושב אל הדבר שהוא ל"ז: (עה) כי אמר, על דבר אשר ענה את אשת רעהו, מזה נראה שהארוסה היא כמו הנשואה: (עו) כי הארוסה

מנחת יהודה

להוציא אם בא עליה אחר מיתתה כההוא עובדא דהורדוס עם בת חשמונאי (ב"ב ג' ב') (הזכרון) והנוסח „מאחריהם" כ"ה ברדי"א נ"כ, והנוסח „מאחוריהם" כ"ה נוסח הספרי אשר היה לפני הרמב"ן, והנוסח אחריהם כ"ה ברבותינו בעלי התוס' ופי' שאם בא איש עליה לאחר שנגמר דינה שחייב מיתה דסד"א דכמתה דמיא ולא לחייב עליה קמ"ל גם: יז) פי' משום דסתם העיר

מקורי רש"י

לה) ערכין ו' א', ברייתא דל"ב מדות, פס"ז, ילקוט שם: לו) ספרי, סוכה כ"ו א', ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בשדה מצאה צעקה הנער הנערה קרי
המארשה ואין מושיע לה: ס
כח כי־ימצא איש נער נערה קרי
בתולה אשר לא־ארשה ותפשה
ושכב עמה ונמצאו: כט ונתן האיש
השכב עמה לאבי הנער הנערה קרי
חמשים כסף ולו־תהיה לאשה
תחת אשר ענה לא־יוכל שלחה
כל־ימיו: ס כג א לא־יקח איש את־
אשת אביו ולא יגלה כנף אביו:
ס ב לא־יבא פצוע־דכה בס"ת אשכנזים

אונקלוס

בחקלא אשכחה צוחת
עולמתא דמארסא ולית
דפריק לה: כח ארי ישכח
גבר עולמתא בתולתא די
לא מארסא ויחדנה
וישכוב עמה וישתכחון:
כט ויתן גברא דישכוב
עמה לאבוהא דעולמתא
חמשין סלעין דכסף ולה
תהי לאנתו חלף די עניה
לית לה רשו למפטרה
כל יומוהי: א לא יסב
גבר ית אתת אבוהי ולא
יגלי כנפא דאבוהי: ב לא
ידכי דפסיק ודמחבל

רש"י

למד וכו' יח) לז): (א) לא יקח. אין לו בה לקוחין ואין קדושין תופסין בה א): ולא יגלה כנף אביו. שומרת יבם של אביו הראויה לאביו ב) והרי כבר מוזהר עליה משום ערות אחי אביך ג) אלא לעבור על זה בשני לאוין ה) ולסמוך לה לא יבא ממזר ב) ללמד שאין ממזר אלא מחייבי כריתות ג) וק"ו מחייבי מיתות ב"ד ד) שאין בה כרת ה) ד): (ב) פצוע דכה. שנפצעו ו) או שנדכאו ביצים שלו ז) ה): וכרות שפכה. שנכרת הגיד ושוב אינו

אבן עזרא

כן משל הרוצח (עז): כז צעקה. יתכן שצעקה (עח): כח אשר לא אורשה. זאת אנוסה לא מפותה (עט): א לא יקח איש את אשת אביו. האנוסה (א), על כן נסמכה זאת הפרשה (ב): ב פצוע דכה. ביצים בלא אבר (ג) (ס"א חסר) (ד) ואמרו המדקדקים כי הטעם בשרם שהוא דכה (ה), וזה רחוק: שפכה. זה האבר (ו), שממנו ישפך מימיו

יהל אור

מיתתה בסקילה ואשת איש מיתתה בחנק, עיין קדושין (ס ב): (עז) ואין לה משפט מות: (עח) ודבר הכתוב בהווה לדון בה שיתכן שלעקה: (עט) לפי שאמר ותפסה, והתפיסה היא כאונס:
(א) כדעת ר"ע (יבמות מט א) אבל חכמים אומרים נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו:

(ב) שלא יקח אפילו אנוסת אביו: (ג) פי' שנפלטו או נדכאו הביצים לבדם בלא האבר: (ד) וכד"ק „בלי חבר" פי' שאין לו חבר במקרא, לפרש דכה שהם הבצים: (ה) פי' בשר הבצים, לפי שמלת דכה ל"י, ואם על הבצים היה לו לומר דכיי או דכות: (ו) פי' זה האבר נקרא שפכה:

מקורי רש"י

לז) פסחים כ"ס ב', סנהד' ע"ג א', וע"ד א', ילקוט שם: א) קדושין ס"ז ב': ב) עיין יבמות ד' א', שם מ"ט א', שם צ"ז א': ג) ויקרא י"ח י"ד: ד) ספרי, יבמות מ"ט א': ה) ספרי, יבמות ע"ה א' ילקוט שם:

מנחת יהודה

העיר להיות נשותיהן פרוצות, ולכך דין הוא שיתבזו גם הם עליה: יח) מקיש רוצח לנערה המאורסה, מה נערת המאורסה ניתן להצילה בנפשו, אף רוצח ניתן להצילו בנפשו (ספרי): א) פי' הבא על שומרת יבם של אביו עובר משום ערות אחי אביך לא תגלה, ומשום ולא יגלה כנף אביו: ב) ואין להקשות דהא הפסיק עם פצוע דכה, י"ל דכיון דאין להם בנים אינו נקרא הפסק: ג) הוא נקרא ממזר דומיא דשומרת יבם דאביו, דהיא גופה ערות אחי אביו שהיא בכרת כמש"כ ואיש אשר ישכב את דודתו וגו' ערירים ימותו (ויקרא כ' כ'): ד) שנקרא ממזר: ה) והואיל ואיכא ביה כרת, א"כ כלאו ק"ד נמי ממזר הוא, כיון שהוא מחייבי כריתות, ושומרת יבם של אביו בכרת שהיא דודתו: ו) פי' שנבקעו, תרגום ירושלמי ויבקע עצי עולה (בראי' כ"ב ג') ופצע קיסין לעלתא: ז) פי' שנדכה ונכתתו הביצים שלו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כתיב דכא באל"ף וּכְרוּת שָׁפְכָה בִּקְהַל
יְהוָה׃ ס ג לֹא־יָבֹא מַמְזֵר בִּקְהַל
יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לוֹ
בִּקְהַל יְהוָה׃ ס ד לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי
וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְהוָה גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי
לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְהוָה עַד־
עוֹלָם׃ ה עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ
אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם בַּדֶּרֶךְ
בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וַאֲשֶׁר שָׂכַר
עָלֶיךָ אֶת־בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִפְּתוֹר
אֲרַם נַהֲרַיִם לְקַלְלֶךָּ׃ ו וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־

אונקלוס

לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ: ג לָא
יִדְכֵּי מַמְזְרָא לְמֵעַל
בִּקְהָלָא דַיְיָ אַף דָּרָא
עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי לֵהּ
לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ: ד לָא
יִדְכּוּן עַמּוֹנָאֵי וּמוֹאֲבָאֵי
לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ אַף
דָּרָא עֲשִׂירָאָה לָא יִדְכֵּי
לְהוֹן לְמֵעַל בִּקְהָלָא דַיְיָ
עַד עָלְמָא: ה עַל עֵסַק דִּי
לָא עֲרַעוּ יָתְכוֹן בְּלַחְמָא
וּבְמַיָּא בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן
מִמִּצְרָיִם וְדִי אֲגַר עֲלָךְ יָת
בִּלְעָם בַּר בְּעוֹר מִפְּתוֹר
אֲרַם דִּי עַל פְּרָת
לְלַטָּיוּתָךְ: ו וְלָא אֲבֵי יְיָ

אבן עזרא

והזרע: בקהל ה'. הטעם שלא יחשב כאחד מקהל ה' שיקח בת ישראל (ז), וכן עמוני (ח) ולא עמונית (ט), מואבי ולא מואבית והעד הנאמן רות (י), והכתוב שאמר „לא תבאו בהם" (מ"א יא ב), על נשי שבעת הגוים (יא), גם הכתוב בעזרא „ויבדילו כל ערב" (נחמיה יג ג) הם (הנזכרים) (יב) הזכרים (יג) ושם פירשתיו: ג ממזר. אחז"ל הבא מן העריות (יד), והשנים ממי"ן נוספין (טו), כממי"ן, נהרסו ממגורות (יואל א יז) (טז), ואחרים אמרו כי הוא שם גוי, וישב ממזר באשדוד (זכריה ט ו) (יז), כי רחוק הוא שיקרא שם ישראל, ואף כי בעת הישועה בשם גנאי (יח), והמתרגם תפש דרך קצרה ודרש (יט) [א]: ו ויהפוך. שהיה בלב

רש"י

יורה קילוח זרע אלא שופך וזותת ואינו מוליד ו): (ג) לא יבא ממזר בקהל ה'. לא ישא ישראלית ח) ז): (ד) לא יבא עמוני. לא ישא ישראלית ט) ח): (ה) על דבר. על העצה שיעצו אתכם להחטיאכם: בדרך.

קרני אור

[א] ולא ידעתי אל מי שהמתרגמים יכוון, כי או"ת ממזרא, ואם כשמוב שכבר היה לפני הרא"ע אונקלוס המיוחס ליונתן, מדוע יאמר דרך קצרה. ויתכן

יהל אור

(ז) כיון שאין אלו ראוים להוליד, הרי נשואין הללו לבטלה: (ח) לא יקח בת ישראל: (ט) אבל ישראל יקח עמונית: (י) רות המואביה שלקחה בועז: (יא) ולא על מואביות ועמוניות הכתובים ברשא הכתוב (מ"א יא א): (יב) כ"ה גי' המקו"ח ופי' על הנזכרים (בעזרא ט א) והם שבעת הגוים ואסורין עם הנקבות: (יג) ואם הגי' „הזכרים" הוא מה שכתוב (נחמיה ג א) „ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב בו, אשר לא יבוא עמוני ומואבי בקהל האלהים עד עולם, ובפסוק ג' כתוב ויבדילו כל ערב מישראל, והם הזכרים מעמון ומואב והה' ז"ל קרא לס' נחמיה עזרא, וכן בהרבה מקומות: (יד) הוא הבא מחייבי כריתות, ומחייבי מיתות בי"ד, והנה הוא זר: (טו) כי שרשו זר: (טז) והוא שם אומה, ועליה מזהיר לא יבוא ממזר: (יז) כי כל הכתוב שם הוא לעת הישועה, ואז לא קרא את ישראל אפילו מי שבא מן העריות בשם גנאי: (יט) והמקו"ח גרס „תפש

מנחת יהודה

ח) אבל מותר הוא בגיורת, שהתורה אמרה בקהל ה', וקהל גרים אינן נקראים קהל ה': ט) גר עמוני הבא

מקורי רש"י

ו) ספרי, יבמות ע"ט ב' פס"ז: ז) ספרי, יבמות שם: ח) ספרי, יבמות ע"ו ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הקללה לברכה כי אהבך יהוה
אלהיך: ז לא־תדרש שלמם
וטבתם כל־ימיך לעולם: ס רביעי
ח לא־תתעב אדמי כי אחיך הוא
לא־תתעב מצרי כי־גר היית
בארצו: ט בנים אשר־יולדו להם
דור שלישי יבא להם בקהל יהוה:
ס י כי־תצא מחנה על־איביך
ונשמרת מכל דבר רע: יא כי־יהיה
בך איש אשר לא־יהיה טהור

אונקלוס

אלהך לקבלא מן בלעם
והפך יי אלהך לך ית
לוטין לברכן ארי רחמך
יי אלהך: ז לא תתבע
שלמהון וטבתהון כל
יומיך לעלם: ח לא תרחק
אדומאה ארי אחוך הוא
לא תרחק מצראה ארי
דיר הויתא בארעה:
ט בנין די יתילידו להון
דרא תליתאה ידכי להון
למעל בקהלא דיי: י ארי
תפוק משריתא על בעלי
דבבך ותסתמר מכל
מדעם ביש: יא ארי יהי
בך גבר די לא יהי דכי

רש"י

כשהייתם בטירוד י) ט): (ז) לא תדרש שלמם. מכלל שנאמר עמך ישב בקרבך י) יכול אף זה כן יא) ת"ל לא תדרוש שלומם יח): (ח) לא תתעב אדמי. לגמרי אע"פ שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: לא תתעב מצרי. מכל וכל יב) אע"פ שזרקו זכוריכם ליאור מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק יג) לפיכך: (ט) בנים אשר יולדו להם דור שלישי וגו'. יד) ושאר האומות מותרין מיד יב) הא למדת שהמחטיאו לאדם קשה לו מן ההורגו שההורגו הורגו בעולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא לפיכך אדום שקדמם בחרב לא נתעב וכן מצרים שטבעום ואלו שהחטיאום נתעבו: (י) כי תצא וגו' ונשמרת. שהשטן מקטרג

אבן עזרא

בלעם לקלל ולא עזבו השם: י כי תצא מחנה. זהו המחנה שיצא אל האויב ושם הארון והוא מחנה קטן (כ) איננו מחנה הגדול (כא), כי שם מחיצות עשויות (כב) ובצאתם אל המלחמה (כג), הם קרובים סביבות הארון (כג*), וברור כי טמא מקרה משחית (כד), ונסמכה זו הפרשה בעבור מלחמת מדין, שהזכיר דבר בלעם כי צוררים הם בעבור אחותם (כה), והארון היה עם המחנה שיצא על מדין (כו): מכל דבר רע.

יהל אור

דרך דרש" ר"ל מה שתרגם יונ"ע שם "ויתיבין ישראל באסדוד דהוו בה כנוכראין" הוא דרך דרש ולא פשט ועיין קרני אור: (כ) והוא מחנה שכינה ששם הארון: (כא) שהוא מחנה ישראל: (כב) כי שם במדבר במקום חנייתם היו מחיצות עשויות סביב הארון: (כג) אבל בצאתם למלחמה: (כג*) וצריך שיהיה המחנה קדש, ויהיו נזהרים מכל דבר רע: (כד) מה שאמר הכתוב (פ' יא) אשר לא יהיה טהור מקרה לילה, יפרש שטמא מקרה נקרא משחית כמ"ש ושחת ארצה (ברא' לח ט): (כה) שבאה בעצת בלעם: (כו) וכא האזהרה זו

מקורי רש"י

ט) ספרי, ילקוט שם: י) פסוק י"ז: יא) ספרי לפי גי' הילקוט: יב) ספרי:

מנחת יהודה

מתם לא יכול ליקח בת ישראל (מדרש אגדה): י) ובכספת חומשים הגי' "בטירוף" פי' כשהייתם עוד מעורב ומבולבל ומקורו בספרי בדרך "בשעת טרופיכם" וכ"ה ילקוט התקל"ג, בשעת טירופכם ובפס"ז "בדרך בשעת צרתכם": יא) ובספרי, מכלל שנאמר וקראת אליה לשלום, יכול אף אלו כן, ת"ל לא תדרוש שלומם: יב) עיין תשבי לר"א בחור ערך גמרי שכתב וז"ל "גמרי, נוהגים רז"ל בדבריהם במלת לגמרי, והיא במקום כל וכל, ויש הפרש בין לגמרי ובין מכל וכל, כמו שפי' רש"י, לא תתעב אדומי, לגמרי, לא תתעב מצרי מכל וכל, וצריך עיון שם" ועיין זכור לאברהם מה שהביא דעת הרמב"ם וסברת הרא"ש, ועל פיהם יבוארו מה שפי' רש"י ז"ל כאן: יג) ונמלטתם עמהם בימי הרעב בכבוד גדול (רב"ח): יד) לפי ששם פוסקת הקורבה כדכתיב למען תספר באזני בנך ובן בנך (שמות י' ב') ואומר עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם, ובניהם לדור אחר (יואל א' ג') (חזקוני):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִקְּרֵה־לָיְלָה וְיָצָא אֶל־מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל־תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה׃
יב וְהָיָה לִפְנוֹת־עֶרֶב יִרְחַץ בַּמָּיִם
וּכְבֹא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל־תּוֹךְ
הַמַּחֲנֶה׃ יג וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָּׁמָּה חוּץ׃ יד וְיָתֵד
תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֵנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ
חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ

אונקלוס

מִקְרֵה לֵילְיָא וְיִפּוֹק
לְמִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא לָא
יֵעוֹל לְגוֹ מַשְׁרִיתָא׃
יב וִיהֵי לְמִפְנֵי רַמְשָׁא
יַסְחֵי בְמַיָּא וּכְמֵעַל
שִׁמְשָׁא יֵעוֹל לְגוֹ
מַשְׁרִיתָא׃ יג וַאֲתַר מְתַקַּן
יְהֵי לָךְ מִבָּרָא לְמַשְׁרִיתָא
וְתִפּוֹק תַּמָּן לְבָרָא׃
יד וְסִכְּתָא תְּהֵי לָךְ עַל
זֵינָךְ וִיהֵי בְּמִתְבָךְ לְבָרָא
וְתַחְפַּר בַּהּ וּתְתוּב

רש"י

בשעת הסכנה יג): (יא) מקרה לילה. דיבר הכתוב בהווה טו) יד): ויצא אל מחוץ למחנה. זו מ"ע: ולא יבא אל תוך המחנה. זו מצות לא תעשה טו). ואסור ליכנס למחנה לויה וכ"ש למחנה שכינה טו*): (יב) והיה לפנות ערב. סמוך להערב שמשו יטבול שאינו טהור בלא הערב השמש טז): (יג) ויד תהיה לך. כתרגומו טז) יז) כמו איש על ידו יח): מחוץ למחנה. חוץ לענן יז): (יד) על אזנך. לבד משאר כלי תשמישך: אזנך. כמו כלי זיינך יז*): ולא יראה בך.

אבן עזרא

לנפש ולגוף כמו הקרי (כז): יא מקרה. המ"ם משרת (כח), ומשקלו, משדה אחוזתו (ויקרא כז טז): יב לפנות ערב. כטעם, כי פנה היום (ירמיה ו ד) (כט), גם חזוק הוא זה לדברי חז"ל (ל), והמכחישים אמרו (לא), כי לפנות כמו לפני (לב), ולא אמרו כלום וי"א כי טעמו כאשר יחל הערב לפנות (לג), והנה אחר שאמר הכתוב לפנות ערב, אמר וכבוא השמש הנה קודם הערב (לד), וכן, לפנות בקר (שמות יד כז), קודם זרוח השמש (לה): יג ויד. מקום (לו), כמו, יד הירדן (במד' יג כט), גם זו ראיה (לז), כי ממחנה ישראל לא יצא בעל קרי ולא כל אדם בשעת צורך ואף כי התינוקות (לח), והעד שאמר הכתוב, וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש (במד' ה ב), והטעם כל טמא מטמא (לט) ולא טמא יום (מ): יד אל"ף אזניך. נוסף (מא), מגזרת והזונות רחצו (מ"א כב לח) (מב): וכסית. כי כל דבר נראה לעינים והוא מגונה יוליד דמות

יהל אור

מפני קדושת הארון, כי במלחמת מדין היה הארון עמהם: (כז) כי כל דבר נתעב ומאוס הוא רע לגוף ולנפש: (כח) המ"ם משמוש, ודגש הקו"ף לחסרון נו"ן מן: (כט) וסיומא דקרא, כי ינטו צללי ערב, והוא אחר חצות היום: (ל) דעת רז"ל לפנות קודם שיעריב השמש, ואינו טהור עד הערב שמש שהוא ביאת השמש, וזה הפסוק הוא לחזוק להם, כי כן כתוב אח"ז, וכבוא השמש: (לא) כ"ה דעת ענן, ועיין המבחר וכתר תורה: (לב) פי' לפני הערב והוא אחרי בוא השמש: (לג) והוא תחלת הערב שמש:

(לד) ויהיה פי' לפנות ערב, קודם הערב, ואח"כ כבוא השמש: (לה) קודם שיבוא הבקר והוא זריחת השמש: (לו) וכן ת"א אתר מתקן וכן פי' רש"י ז"ל: (לז) שידבר כאן ממחנה קטן: (לח) וכד"ק התינוקים: (לט) אחרים, עיין פי' הח' ז"ל (במד' ה ב): (מ) כמו בעל קרי: (מא) ובאורו על כלי זיין שלך, וכן ת"א וכן פי' רש"י ז"ל: (מב) וכן תיוב"ע שם „ומני זיינא שטפו" פי' כלי זיין רחצו שם מן הדם, ושרשו „אזן" וכן הביא הרד"ק בשרש „אזן" בשם ר' יונה אזנך בשרש אזן:

מנחת יהודה

טו) כי דרך האדם לראות בלילה וח"ה אם יקרה ביום: טו*) ועיין (פסחים ס"ח א') מחוץ למחנה זה מחנה שכינה, תוך המחנה, זו מחנה לויה, ועיי"ש בפי' רש"י: טז) „ואהר" ופי' מקים: יז) עיין (למטה כ"ה י"ח) ובמנחת יהודה אות כ"ט: יז*) וכן ת"א ויוב"ע, ושרשו זין והאל"ף נוספת:

מקורי רש"י

יג) ירושלמי שבת פ"ב ה"ו: יד) ספרי: טו) ספרי: טז) עיין ספרי: יז) וכ"ה ספרי, ילקוט מתקל"ד: יח) במד'. ב' י"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

את־צאתך: טו כי יהוה אלהיך מתהלך | בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא־יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: ס טז לא־תסגיר עבד אל־אדניו אשר־ינצל אליך מעם אדניו: יז עמך ישב בקרבך במקום אשר־יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו: ס יח לא־תהיה קדשה מבנות ישראל ולא־יהיה

ית בסית מפקתך: טו ארי יי אלהך שכינתה מהלכא בגו משריתך לשזבותך ולממסר בעלי דבבך קדמך ותהי משריתך קדישא ולא יתחזי בך עברת פתגם ויתוב מימרה מלאוטבא לך: טז לא תמסר עבד עממין ליד רבונה דישתיזב לותך מלות רבונה: יז עמך יתב בינך באתרא די יתרעי בחדא מן קרויך בדייטב לה לא תוננה: יח לא תהי איתתא מבנת ישראל לגבר עבד ולא יסב

רש"י

הקב"ה ערות דבר: (טז) לא תסגיר עבד. כתרגומו ד"א אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ ישראל יח) יט): (יח) לא תהיה קדשה. מופקרת מקודשת ומזומנת לזנות: ולא יהיה קדש. מזומן למשכב זכור כ) ואונקלוס תרגם לא תהא אתתא מבנת ישראל לגבר עבדא שאף זו מופקרת לבעילת זנות היא מאחר שאין קדושין תופסין לו בה כא) שהרי הוקשו לחמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור כב) עם הדומה לחמור ולא יסב גברא מבני ישראל אתתא אמתא שאף הוא נעשה קדש

אבן עזרא

נגאי בנפש (מג): טו ערות דבר. במעשה או דבור (מד): ושב מאחריך. הטעם שלא ילך לפניך כי כן כתוב (מה): טז לא תסגיר עבד. בלכתם במלחמה יתכן שיברח למחניהם עבד ואיננו ישראל (מו): מעם אדוניו. גם הוא איננו ישראל (מז) כי הוא בא לכבוד השם הנקרא על ישראל ואם העבד יסגירנו ישראל אל אדוניו הנה זה חלול השם, על כן לא תוננו, ונסמכה פרשת קדשה בעבור העבד (מח), ומעתיקי הדת אמרו כי הקדש הוא הנשכב (מט), והעד מבני ישראל (נ), ואמר אליהוא וחיתם בקדשים (איוב לו יד) (נא), כי נפשם כנגד חיתם, והנה קדשים כנגד נוער (נב), וכתוב וגם, קדש היה בארץ (מ"א יד כד), בתי הקדשים (מ"ב כג ז), ושם כתוב אשר הנשים אורגות שם (נג), ואני לא אבין טעם הקדשה וכאשר נחפשה היטב טעם המלה או היא ידועה שהיא מזומנה לכל עובר ושב, והעד איה הקדשה

יהל אור

(מג) וכן פי' הרמב"ן יולידו נגאי בנפש ושיבאו כונת הלב הטהור וכאשר נעלמה מעיני רואה אין רע: (מד) כמו נבול פה: (מה) כי לא אעלה בקרבך (שמות לג ג): (מו) ובאה האזהרה ע"ז, שלא תסגיר אפילו אינו ישראלי: (מז) אפילו אם שניהם העבד ואדוניו אינם ישראלים: (מח) וכמו שת"א: (מט) כ"ה (סנהד' נד ב) אזהרה לנשכב מנין, ת"ל לא יהיה קדש מבני ישראל: (נ) ודיוקו מבני ישראל, דאלו בשוכב יותר ראוי לומר בבני ישראל: (נא) וראש הפסוק, תמת בנער נפשם: (נב) מאמר כי נפשם כנגד חיתם, יש לפרש קדשים נגד בנוער, רוצה לומר כדמות נוער: (נג) ור"ל שהנשים הזונות

מקורי רש"י

יט) גיטין מ"ב מ': כ) סנהד' נ"ד ב': כא) עיין קדושין ס"ח ב': כב) ברא' כ"ב ה':

מנחת יהודה

יח) ויאמר שאפילו לישראל אסור להחזירו אם היה אדוניו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קָדֵ֖שׁ מִבְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃ יט לֹא־תָבִיא֩
אֶתְנַ֨ן זוֹנָ֜ה וּמְחִ֣יר כֶּ֗לֶב בֵּ֛ית יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶ֖יךָ לְכָל־נֶ֑דֶר כִּ֧י תוֹעֲבַ֛ת יְהוָ֥ה
אֱלֹהֶ֖יךָ גַּם־שְׁנֵיהֶֽם׃ ס כ לֹא־תַשִּׁ֣יךְ
לְאָחִ֔יךָ נֶ֥שֶׁךְ כֶּ֖סֶף נֶ֣שֶׁךְ אֹ֑כֶל נֶ֕שֶׁךְ
כָּל־דָּבָ֖ר אֲשֶׁ֥ר יִשָּֽׁךְ׃ כא לַנָּכְרִ֣י
תַשִּׁ֔יךְ וּלְאָחִ֖יךָ לֹ֣א תַשִּׁ֑יךְ לְמַ֨עַן

אונקלוס

נִבְרָא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אִתְּתָא אַמָּא: יט לָא תָעֵל
אֲגַר זַנִּיתָא וְחוּלְפַן כַּלְבָּא
לְבֵית מַקְדְּשָׁא דַייָ אֱלָהָךְ
לְכָל נִדְרָא אֲרֵי מְרַחַק
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אַף
תַּרְוֵיהוֹן: כ לָא תְרַבֵּי
לַאֲחוּךְ רִבִּית כְּסַף רִבִּית
עֲבוּר רִבִּית כָּל מִדַּעַם
דְּמִתְרַבֵּי: כא לְבַר עַמְמִין
תְּרַבֵּי וְלַאֲחוּךְ לָא תְרַבֵּי

אבן עזרא

(בראי' לח כא), אם כן יהיה קדש במעשה המצרים (נד) והמבין יבין, ובעבור קדשה נכסכה פרשת אתנן זונה: יט אתנן. כמו מתן (נה), והאל"ף נוסף והנו"ן כפול כפ"א נאפיפיה (הושע ב ד), וכרי"ש סגריר (משלי כז טו) (נו), והטעם מה שלקחה הזונה שנתנו הזונים אחריה (נז) כי הוא אסור (נח): ומחיר כלב. כי הוא דרך בזיון (נט), על כן אמר כי תועבת ה' [ב]: כ לא תשיך לאחיך. בעבור שהזכיר העבד הנכרי אעפ"י שכתוב בו לא תוננו, יש לך רשות שתשיכנו (ס) [נ]: לא תשיך לאחיך. יש הפרש בין תשך לתשיך (סא) והטעם שלא תקבל מאחיך שיתן לך רבית (סב), גם הוא עובר על מצות רבית (סג), והנה המלה יוצאה לשנים פעולים (סד), ורבים אמרו כי

רש"י

על ידה שכל בעילותיו בעילות זנות שאין קדושין תופסין לו בה יט) כג): (יט) אתנן זונה. נתן לה טלה באתננה פסול להקרבה כד): ומחיר כלב. החליף שה בכלב כה): גם שניהם. לרבות שנוייהם כגון חטים ועשאן סלת כו): (כ) לא תשיך. אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה כז). ואח"כ אזהרה למלוה את כספך לא תתן לו בנשך כח): (כא) לנכרי תשיך. ולא לאחיך לאו הבא

קרני אור

הרמיב הדברים, כאשר יראה המעיין שם, אם לא נאמר שאמר הרב זה בדרך התול כדרכו (המאמר) ולפי גי' כמקו"מ שקבלתי ביהל אור סרה קושית המעמר: [ב] וכתב הרלב"ג שאסר מחיר כלב לבד להיותו שטוף בזמה במשכב זכר, אמור, ע"כ חשבו כמו אתנן הזונה, והרמב"ן יפרש כפשוטו, ועיין אם למקרא שכתב, שהיה קרבן הכלב ידוע לקדמונים ופלוטארכוס יספר כי כלב היו זובחים פרתיים לאלילם, עיי"ש שהביא כמה דוגמאות מזה: [נ] בספרי דרשו לעכו"ם תשיך זו מ"ע ונמשכו בזה הרמב"ם (ס' משפטים פ"ה מה' מלוה ולוה) וכן הרלב"ג בפי' על התורה, אבל הגמרא שלנו אינו סובר כן וביארו שהוא רשות עיין (פ' איזהו נשך) וכן פסקו אחר הפוסקים כולם, ועיין רד"ה מה שיאמר בזה להשיב לשואלים מחכמי האומות האומרים שתורתינו בלתי שלימה, יען לא הגיה על טהרת הלב ושלמותו במצות כראוי כ"א כפי המועיל, ויוכיחו מזה מענין ההלואה ברבית לנ' עממים עיי"ש, ועיין

יהל אור

היו אורגות יריעות לאנשים שהיו מזומנים לבעול אותן: (נד) עיין פי' הה' ז"ל (הגי ב יג) מה שהאריך לבאר מעשה המצרים בדברי הכתולות: (נה) ושרשו נתן והוא ענין מתנה, וכן ת"א אגר זנותא, וכן תרגם יוב"ע והירושלמי אגיר: (נו) וכן פי' הה' ז"ל (הושע שם) כפול הלמ"ד כמו סגריר: (נז) פי' שנתנו לה הזונים אחריה: (נח) וכן אז"ל (תמורה כט א) האומר לזונה הילך טלה זה בשכרך אפילו הן ק' כולן אסורות: (נט) הוא דבר הנתון תמורת הכלב, ועיין (מורה ח"ג פמ"ו) הטעם בזה: (ס) פי' יש לך רשות לטול ממנו שכר הלואה: (סא) כי תשך בנירי תהת השי"ן אזהרה למלוה, ותשיך אזהרה למלוה וללוה: (סב) והוא אזהרה למלוה: (סג) פי' שגם הלוה עובר על מצות רבית, ובא הכתוב להזהיר לישראלי הלוה מעות מאחיו שלא יתן לו רבית למלוה ישראלי:

(סד) כי מלת תשיך אזהרה למלוה וללוה, הנה יוצאה לשנים פעולים והם המלוה והלוה, המלוה הוא פעול מהלוה בקבלת הרבית, והלוה הוא פעול מהמלוה כשמכריחו לתת לו הרבית:

מנחת יהודה / מקורי רש"י

בחו"ל: יט) ומפני זה יקרא גם הוא קדש: כג) עיין כריתות ג' ב' כר"ע: כד) ספרי, תמורה כ"ט א', פס"ז, ילקוט שם: כה) ספרי, תמורה כ"ט ב', פס"ז ילקוט שם: כו) עיין תמורה ל' ב' ילקוט שם: כז) ספרי, ב"מ ע"ה ב' פס"ז ילקוט תתקל"ה: כח) ויקרא כ"ס ל"ז ועיין ב"מ ע"א א', ע"ס ב':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְבָרֶכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל מִשְׁלַח
יָדֶךָ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־
שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ס כב כִּי־תִדֹּר נֶדֶר
לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ
כִּי־דָרֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
מֵעִמָּךְ וְהָיָה בְךָ חֵטְא: כג וְכִי תֶחְדַּל
לִנְדֹּר לֹא־יִהְיֶה בְךָ חֵטְא: כד מוֹצָא
שְׂפָתֶיךָ תִּשְׁמֹר וְעָשִׂיתָ כַּאֲשֶׁר
נָדַרְתָּ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ נְדָבָה אֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ בְּפִיךָ: ס חמישי כה כִּי תָבֹא
בְּכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ

אונקלוס

בְּדִיל דִּיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ
בְּכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ עַל
אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל לְתַמָּן
לְמֵירְתַהּ: כב אֲרֵי תִדַּר
נְדַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָא
תְאַחַר לְשַׁלָּמוּתֵהּ אֲרֵי
מִתְבַּע יִתְבְּעִנֵּהּ יְיָ אֱלָהָךְ
מִנָּךְ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא:
כג וַאֲרֵי תִתְמְנַע לְמִנְדַּר
לָא יְהֵי בָךְ חוֹבָא:
כד אַפָּקוּת סִפְוָתָךְ תִּטַּר
וְתַעְבֵּד כְּמָא דִּי נְדַרְתָּא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ נְדַבְתָּא דִּי
מַלֶּלְתָּא בְּפוּמָךְ: כה אֲרֵי
תֵיתֵּגַר בְּכַרְמָא דְּחַבְרָךְ
וְתֵיכוֹל עִנְבִין כְּנַפְשָׁךְ
שִׂבְעָךְ וּלְמָאנָךְ לָא תִתֵּן:

רש"י

מכלל עשה עשה לעבור עליו בשני לאוין ועשה כ) כט): (כב) לא תאחר לשלמו. שלשה רגלים ולמדוהו רבותינו מן המקרא כח) ל): (כד) מוצא שפתיך תשמור. ליתן עשה על לא תעשה כב) לא): (כה) כי תבא בכרם רעך. בפועל הכתוב מדבר לב):

אבן עזרא

תשיך כמו תשך אין הפרש ביניהם (סה) וכמו כן פעולים רבים במקרא: **כב** כי תדר נדר. בעבור שהזכיר באתנן זונה לכל נדר (סו): כי דרוש ידרשנו. משל כבני אדם שיבקש מה שנדרת: והיה בך חטא. עונש (סז): **כד** מוצא שפתיך. בכל דבר שיש בו זכר לשם (סח): נדבה. כי כל נדר נדבה (סט), ואין כל נדבה נדר (ע) וזה הדבר ברור: אשר דברת בפיך. אחר שיצא הדבור לא תוכל להשיבו: **כה** כי תבא בכרם רעך. לבצור מותר שתאכל (עא), ונסמכה זאת הפרשה כי משלך אתה חייב לתת בנדר (עב), ושל אחרים לא תקח לך (עג): כליך. כמו עדיך (שמות לג ה) (עד):

יהל אור

(סה) וכן פי' הרשב"ם אזהרה למלוה: (סו) הזכיר כאן שאותו נדר מתועב אצלו ית', אמנם כי תדור אתה נדר לה' לא יהיה כן: (סז) כי איחור הנדר מורה על הריסת הנדר: סח) יחזור לנדר, ויאמר מוצא שפתיך שהוא הנדר תשמור, ועשית אותו כמו שנדרת לה' אלהיך: (סט) וכן כתוב כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה: (ע) אם התנדב בלשון נדבה אינו חל עליו בהומר נדר: (עא) כפועל הכתוב מדבר: (עב) מה שנדרת: (עג) לשלם נדרך: (עד) שהיו"ד נקוד שו"א והוא לשון עדי:

מקורי רש"י

כט) עיין ספרי, ב"מ ע' ב': ל) ר"ה ד' ב': לא) עיין ספרי, ר"ה ו' א' פס"ז ילקוט תתקל"ו: לב) ב"מ פ"ז ב'

מנחת יהודה

כ) בשני לאוין, דהיינו את כספך לא תתן לו בנשך, אל תקח מאתו נשך ותרבית, ובעשה לנכרי תשיך, ויפה פי' שד"ל בזה, הגוי המתישב בא"י נקרא גר ומצווה להחיותו, ואינו עובד אלילים, אבל הנכרי אינו אלא הולך יבא לעשות סחורה, כגון לקנות התבואה ולהביאה בשאר ארצות ואם היה רוצה לקנות בתנאי לשלם לאחר זמן בחזירתו (כגון שיתן משכון), על דרך והעבטת גוים רבים שהכוונה במשכון) מותר לקחת ממנו נשך, שהרי הוא משתכר בסחורתו, ולאחיך לא תשיך, כי לא היו ישראל אנשי מרכולת רק מחיתם בעבודת אדמתם, וזאת היותר מוכרים לנכרים, והלוה לא היה לוה אלא מפני עניו, ככתוב אם כסף תלוה ... את עמי (שמות כ"ב כ"ד) וכי ימוך אחיך וגו' אל תקח מאתו נשך וגו' (ויקרא כ"ה ל"ו) והנה עכשיו שהיהודי עוסק בסחורה נראה שמותר לקחת ממנו נשך, אך לא מן העני, וכן הנכרי אם הוא עושה סחורה מותר להשיך לו, ואם הוא עני אסור להלוות לו ברבית: כא) מדהחזיר הכתוב (לעיל ט"ז ט"ז) וכתב בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות שלא הוצרכו ליכתב: כב) פי' ליתן עשה דמוצא שפתיך תשמור על לא תעשה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

שָׂבְעֶךָ וְאֶל־כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׃ ס
כו כִּי תָבֹא בְּקָמַת רֵעֶךָ וְקָטַפְתָּ
מְלִילֹת בְּיָדֶךָ וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף
עַל קָמַת רֵעֶךָ׃ ס כד א כִּי־יִקַּח
אִישׁ אִשָּׁה וּבְעָלָהּ וְהָיָה אִם־לֹא
תִמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו כִּי־מָצָא בָהּ
עֶרְוַת דָּבָר וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ׃

אונקלוס

כו אֲרֵי תֵתָנֵר בְּקָמְתָא
דְחַבְרָךְ וְתִקְטוֹף מְלִילָן
בִּידָךְ וּמַגְּלָא לָא תְרִים
עַל קָמְתָא דְחַבְרָךְ׃ א אֲרֵי
יִסַּב גְּבַר אִתְּתָא וְיִבְעֲלִנַּהּ
וִיהֵי אִם לָא תַשְׁכַּח רַחֲמִין
בְּעֵינוֹהִי אֲרֵי אַשְׁכַּח בַּהּ
עֲבֵירַת פִּתְגָם וְיִכְתּוֹב לַהּ
גֵּט פִּטּוּרִין וְיִתֵּן בִּידַהּ
וְיִפְטְרִנַּהּ מִבֵּיתֵהּ׃

אבן עזרא

כו בקמת רעך. לקצור: וקטפת. כמו הקוטפים מלוח (איוב ל, ד) (עה): מלילות. ידועות מהמקום (עו): הרמש. מלה מרובעת (עז) ובעבור תניף אמרו המכחישים (עח) כי כן לעוברי דרכים (עט) [ג*]: **א** כי יקח איש אשה. גם היא חשובה בישרה (א), (ס"א בשדה) (ב): חן בעיניו. שהיא הפך תולדתו (ג): ומצא בה. ולא יוכל לגלות כי אין לו עדים (ד), והטעם או מצא בה (ה), כמו ומכה אביו ואמו (שמות

רש"י

ואל כליך לא תתן. מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הבציר בזמן שאתה נותן לכליו של בעל הבית אבל אם בא לעדור ולקשקש כג) אינו אוכל לג): כנפשך. כמה שתרצה כד) לד): שבעך. ולא אכילה גסה לה): (כו) כי תבא בקמת רעך. אף זו בפועל הכתוב מדבר לו): (א) כי מצא בה ערות דבר. מלוה עליו לגרשה שלא תמצא חן בעיניו א) א) (ס"א מלוה שלא תמצא חן בעיניו):

קרני אור

מנחת יהודה אות כ׳: [ג*] ובכ"מ (צ"ב א׳), אמר רב מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא, וכתוב בה איסי בן יהודה אומר כי תבוא בכרם רעך. בביאת כל אדם הכתוב מדבר, ואמרו דבריו אינם ברורים (הרה"ה א"א הרכבי בס׳ המלות לענן לד 143): (עט) כי עוברי דרכים מותרין לבוא בכרם חבריהם או בשדותיהם לאכול ענבים או לקטוף מלילות ולא נאסרו אלא להניף חרמש או לתת בכלי, וכן פי׳ הכורם על כל אדם נאמר, והביא ראיות ע"ו, ועיין אם למקרא שסתר ראיותיהם, והאמת כדברי רז"ל שבפועל הכתוב מדבר:

יהל אור

(עה) והוא ענין כריתה: (עו) כי אין לו הבר, והם השבלים שנתבשלו כל צרכן ועומדים לקצור: (עז) שרשה ארבע אותיות: (עח) כונתו עפ"י הסערה לענן והקראים,

(א) פי׳ כי זאת האשה חשובה כשרה בעיני בעלה, כי אין בה שום חטא, זולתי שלא מצאה חן בעיניו וכ"ה הגי׳ בד"ק: (ב) וכ"ה הגי׳ במקו"ח ובא"י, וכ"ה ברדי"א, ר"ל, לענין הזריעה וההולדה, כי כמו שזורעו את השדה תוציא פירות, וכן האשה, וזהו סמיכת קיחת האשה לקמת רעך: (ג) כי טבעה היפך טבעו, ולפיכך לא תמצא חן בעיניו: (ד) כי אם יש עדים שזנתה תהרג: (ה) המוטוע והמקו"ח, והבא"י, ואהריהם נמשך בעל נתה"ש, וכן ר׳ מאיר איש שלום מווין, דעתם שלפני הא׳ ז"ל היה כתוב ומצא בה ולכן פי׳ או מצא בה, וזאת הוי"ו הוא במקום או, כמו ומכה אביו ואמו, שהוא במקום או ספי׳ או אמו, ובכל הספרים שלנו כתוב כי מצא בה, והוא פי׳ לאם [לא] תמצא חן בעיניו, ויותר נראה מה שפי׳ בזה בעל ס׳ בן ימיני (וויען תקפ"ד) וז"ל שם, והטעם או מצא בה, והוא כר"ע (גיטין צ, א) דסבר כי מצא בה, אי נמי מצא בה וכו׳ דתרי מילי ניגהו, אם לא תמצא חן, או אם מצא בה ערות דבר, ופי׳

מנחת יהודה

דלא תאחר, כלומר ולעבור. עליו בעשה ולא תעשה: כג) עדור וקשקוש תרוייהו חפירה בעיקרי האילנות נינהו, אלא דבגפנים קרוי עדור, ודזתים קרוי קשקוש: כד) וכיירי בנפשו של פועל: א) כ"ה בדרו"ל (גיטין צ׳, ב׳) שקשרו כי מצא, עם וכתב לה, ואמרו זו מצוה לגרשה מן התורה, דכתיב כי מצא בה ערות דבר וכתב לה (הזכרון):

מקורי רש"י

ירושלמי מעשרות פ"ב ה"ד פס"ז ילקוט שם: לג) ב"מ פ"ט ב׳ פס"ז: לד) עיין ב"מ פ"ז ב׳ פס"ז: לה) ב"מ פ"ז ב׳: לו) ב"מ פ"ז ב׳ ירושלמי מעשרות פ"ב ה"ד פס"ז ילקוט שם: א) עיין מנחת יהודה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ב וְיָצְאָה מִבֵּיתוֹ וְהָלְכָה וְהָיְתָה
לְאִישׁ־אַחֵר׃ ג וּשְׂנֵאָהּ הָאִישׁ
הָאַחֲרוֹן וְכָתַב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתֻת
וְנָתַן בְּיָדָהּ וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ אוֹ כִי
יָמוּת הָאִישׁ הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר־לְקָחָהּ
לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד לֹא־יוּכַל בַּעְלָהּ
הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר־שִׁלְּחָהּ לָשׁוּב
לְקַחְתָּהּ לִהְיוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרֵי
אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה כִּי־תוֹעֵבָה הִוא
לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא תַחֲטִיא אֶת־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה׃
ס ששי ה כִּי־יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה

אונקלוס

ב וְתִפּוֹק מִבֵּיתֵהּ וּתְהָךְ
וּתְהֵי לִגְבַר אָחֳרָן׃
ג וְיִסְנְנַהּ גַּבְרָא בַתְרָאָה
וְיִכְתּוֹב לַהּ גֵּט פִּטּוּרִין
וְיִתֵּין בִּידַהּ וְיִפְטְרִנַּהּ
מִבֵּיתֵהּ אוֹ אֲרֵי יְמוּת
גַּבְרָא בַתְרָאָה דְּנַסְבַהּ
לֵהּ לְאִנְתּוּ׃ ד לֵית לַהּ
רְשׁוּ לְבַעֲלַהּ קַדְמָאָה דִּי
פַּטְרַהּ לְמִתַּב לְמִסְבַהּ
לְמֶהֱוֵי לֵהּ לְאִנְתּוּ בָּתַר דִּי
אִסְתְּאָבַת אֲרֵי מְרַחֲקָא
הִיא קֳדָם יְיָ וְלָא תְחַיֵּב יָת
אַרְעָא דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב
לָךְ אַחְסָנָא׃ ה אֲרֵי יִסַּב
גְּבַר אִתְּתָא חַדְתָּא לָא
יִפּוֹק בְּחֵילָא וְלָא יֶעְבַּר

רש"י

(ב) **לאיש אחר.** אין זה בן זוגו של ראשון הוא הוציא רשעה מתוך ביתו וזה הכניסה ב): (ג) **ושנאה האיש האחרון.** הכתוב מבשרו שסופו לשנאותה ואם לאו קוברתו שנאמר או כי ימות ג): (ד) **אחרי אשר הוטמאה.** לרבות סוטה שנסתרה ב) ד): (ה) **אשה חדשה.** שהיא חדשה לו ואפילו אלמנה פרט למחזיר

אבן עזרא

כא טו) (ו): **ב ויצאה.** שלא תשוב שם (ז), ונודע הדבר שיצאה מהיותה בביתו (ח): **והיתה.** בעולה לאיש (ט): **אחר** גם **אחרון.** שמות התאר (י): **ג כריתות.** משנכרתה בעילתם לעולם (יא): **הטמאה.** כנגד בעל ראשון (יב), והנה טעמו טמאה היא לו בעבור שידעה איש אחר (יג) [א], ודגשות הטי"ת בהסרון תי"ו התפעל (יד), וכן, הכבס את הנגע (ויקרא יג נה) (טו): **ד ולא תחטיא.** צווי לישראל (טז): **ה אשה חדשה.** יש אומרים בתולה (יז), ולדעת רבים חדשה

יהל אור

בי כמו אם עיי"ש, וכן פי' הרש"ג, ואיננו טעות: (ו) וי"ו ואמו תחת או, וכן וי"ו והיה כי הוא מוסף עצמו ואחר עמו, וכאלו כתוב והיה אם לא תמלא הן וכי מלא, שפי' או אם מלא: (ז) פי' שלא תשוב עוד לביתו פן יחשדו אותם: (ח) פי' שנודע הדבר שילאה ממנו בגט ולא תהיה בביתו עוד: (ט) וכדעת ר"י בן כיפר (ספרי) דס"ל שאינה נאסרת על בעלה הראשון רק אחר ביאת השני: (י) ויוכל להיות בלא מלת איש, והיתה לאחר, ושנאה האחרון: (יא) הספר הזה כורת בינו לבינה שלא תהא אגודה עמו בשום דבר כל ימי חייה: (יב) פי' הוטמאה בבעל שני: (יג) ויקראנה הוטמאה, שטמאה לראשון לפי שידעה השני: (יד) כי משפטו **התטמאה**: (טו) משפטו **התכבס**: (טז) פי' שאינו חוזר לאשה והצווי לישראל שלא יניחוהו לשוב לקחתה: (יז) כי חדשה

קרני אור

מדבר, וע"ז אמר רב (שם) לא שבק איסי מיי לכל בריה: [א] והריק"ם פי' לשון מניעה, כלומר אחרי שנמנעה ממנו שלא יכול לקחתה כשעדה אשת

מקורי רש"י

ב) גיטין צ' ב', פס"ז: ג) ספרי, גיטין שם, פס"ז ילקוט תתקל"ו: ד) ספרי יבמות י"א ב':

מנחת יהודה

כ) לדעת רז"ל מקרא זה יורה לנו על סוטה שנסתרה, למיקם בעלה עלה בלאו, כלומר אשה שנתגרשה מבעלה מסבת זנות, בעלה קאי עליה בלאו להחזירה לו אף שלא נשאת עדיין לאחר (עיין יבמות י"א ב' וברמב"ם פי"א מגירושין הי"ד ובכ"מ שם, דלא קאי הבעל בלאו על

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹ֥א יֵצֵא֙ בַּצָּבָ֔א וְלֹא־יַעֲבֹ֥ר עָלָ֖יו לְכָל־דָּבָ֑ר נָקִ֞י יִהְיֶ֤ה לְבֵיתוֹ֙ שָׁנָ֣ה אֶחָ֔ת וְשִׂמַּ֖ח אֶת־אִשְׁתּ֥וֹ אֲשֶׁר־לָקָֽח׃ ו לֹא־יַחֲבֹ֥ל רֵחַ֖יִם וָרָ֑כֶב כִּי־

אונקלוס

עֲלוֹהִי לְכָל מִדָּעַם פְּנֵי יְהֵי לְבֵיתֵהּ שַׁתָּא חֲדָא וְיַחְדֵּי יָת אִתְּתֵהּ דִּי נְסַב: ו לָא יִסַּב מַשְׁכּוֹנָא רֵחְיָא וְרִכְבָּא אֲרֵי בְהוֹן מִתְעֲבֵד מְזוֹן לְכָל נְפַשׁ:

אבן עזרא

בנגדו (יח), כי יוכל להשיב אשה גרושה אם לא נטמאה (יט), ועל כן חדשה (כ) [ב]: נקי יהיה לביתו. שלא יהיה עליו עול מלכות, נקי כמו, אי נקי (איוב כב ל) (כא): למ"ד לכל דבר. נוסף (כב), כמו, והשלישי לאבשלום (דה"א ג ב) (כג): ו לא יחבול רחים ורכב. אמרו המכחישים (כד), כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו כי רמז למשכב כי אסור שימנע מן המשכב (כה) [ג], וזה הבל וריק והביאו ראיה תטחן לאחר אשתי (איוב לא י), וכבר פירשתיו (כו), והאמת שהוא כמשמעו שאסור לאדם שיחבול רחים ותחסר מלת חובל (כז), כמו, ויאמר ליוסף (בראי מח א) (כח), אשר ילדה אותה ללוי (במד' כו נט) (כט), ורבים כן כי טעמם ויאמר לו האומר, ילדה לו היולדת [ד]: רחים. שם שנים (ל), ולא יתכן להיותם נפרדים (לא): ורכב. היא ההוה בסים, ויש אומרים העץ שהוא על הרחים, וי"א כי רחים התחתונה (לב), ורכב העליונה (לג): כי נפש הוא חובל. כי בו מחית נפשות (לד), והסומכים על הסמך הפרשיות (לה), איננה:

רש"י

גרושתו ה): ולא יעבור עליו. דבר הצבא: לכל דבר. שהוא צורך הצבא ג) לא לספק מים ומזון ולא לתקן דרכים אבל החוזרים מעורכי המלחמה ע"פ כהן כגון בנה בית ולא חנכו או ארש אשה ולא לקחה מספיקין מים ומזון ומתקנין את הדרכים ד) ו): יהיה לביתו. אף בשביל ביתו אם בנה בית וחנכו ה) ואם נטע כרם וחללו ו) אינו זז מביתו בשביל צרכי המלחמה ז) ז): לביתו. זה ביתו ח): יהיה. לרבות את כרמו ט) ח): ושמח. ישמח את אשתו ותרגומו ויחדי ית אתתיה י) והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של ושמח יא) אלא של ושמח יב): (ו) רחים. היא התחתונה: ורכב. היא העליונה: לא יחבל. אם בא למשכנו על חובו

קרני אור

שאמרו; ובמדרשי התורה להר' אנשלמה אסתרוק ז"ל, יפרש הוטמאה הורקה, וכן יפרש ר"י ן' גנאח בשרש טמא, כי אין הוראת המלה פה ענין טומאה: [ב] וכ"ה (ספרי) פרט למחזיר גרושתו: [ג] ויפלא כי גם בפי' בעל הטורים נמצא דומה לזה הביאור, לא יחבול אשתו בתשמיש המטה: [ד] וכן הביא הח' ז"ל הפי' הזה בסוף

יהל אור

נאמרה רק על בתולה: (יח) שאללו היא חדשה בין בתולה בין בעולה: (יט) וזהו המחזיר גרושתו: (כ) וע"כ יאמר הכתוב חדשה, כי המחזיר גרושתו אינה נקראת חדשה, ולא יהיה נקי לביתו: (כא) שפי' אין נקי, וכן ת"א, פני יהא לביתיה: (כב) וכן פי' החזקוני: (כג) ושם ג"כ הלמ"ד נוסף, והנה לדעתו תיבת לכל דבר נושא המאמר, שלא יעבור עליו כל דבר, והנושא צריך שיהיה על משקל הישר, לכן אמר שהלמ"ד נוסף ואינו משמש כלום (נתה"ש): (כד) זה הוא דעת לוי בן יפת (ס' המצות לענן לד 135) וכן הביא הפי' הזה הח' יעקב בן ראובן בס' העושר: (כה) והוטס לא יחבול על האיש ועל האשה, והמפך בו הרקים היא האשה, והרכב הוא האיש והחבילה הוא שלא ימנע אחד מהם את חבירו לבלתי הגיע אל תאותו, ואומר כי נפש הוא חובל ירמוז אל התאוה: (כו) ושם פי' הח' ז"ל דמה המשכב לשני טוחנות: (כז) כי הי"ל לא יחבול החובל: (כח) וחסר האומר: (כט) ולא נזכר מי ילדה: (ל) הוא שם בל"ר: (לא) אין במקרא בל"י: (לב) והתחתונה לבדה תקרא רחים לפי שהיא עיקר מלאכת הטחינה וגיא הגדולה: (לג) שנדמה כאלו רוכבת על התחתונה: (לד) ויהיה הפי' מן נפש חיי נפש, ומעניני תבין הסרוגו: (לה) הם המכחישים האומרים כי נדבקה זאת

מנחת יהודה

סוטה שנסתרת אא"כ גרשה אחר הזנות) הנה לפ"ז נכלל במקרא איסור חזרת הגרושה אחר שנשאת או נתארסה לאחר, ואיסור חזרת אשתו אחר שגרשה מפני הזנות אף בלא נתארסה לאחר (הכוה"ק), ועיין ברב"ח, ובספרי, ובהתוה"מ סי' קל"ד: ג) ר"ל שלא יצא בצבא ולא יעבור על הצבא ולא ישניח לכל דבר הצבא: ד) הם הולכין עד לספר ושם שומעין דברי כהן וחוזרין מן המערכה לא"י, ואינם חוזרין לבתיהם אלא עוסקין בסיפוק מים ומזון להולכי מלחמה: ה) ולא דר בו עדיין שנה: ו) ועדיין לא עברה שנת רביעית עליו שליכה: ז) וכן אז"ל (סוטה מ"ג א') אלו שאין זזין ממקומן: ח) פי' בשביל ביתו: ט) ריבויא הוא, הוסיף לך הויה אחרת להיות כוו: י) בפתחות הוי"ד והוא פועל יוצא: יא) שבא בכתוב שהוא פועל יוצא: יב) שהוא פועל עומד, ע"מ ושמח בלבו

מקורי רש"י

ה) ספרי סוטה מ"ד א' פס"ו ילקוט שם: ו) ספרי סוטה מ"ד א': ז) ספרי סוטה מ"ג א': ח) ספרי סוטה מ"ג א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נֶפֶשׁ הוּא חֹבֵל: ס ז כִּי־יִמָּצֵא אִישׁ
גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהִתְעַמֶּר־בּוֹ וּמְכָרוֹ וּמֵת הַגַּנָּב
הַהוּא וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ: ס
ח הִשָּׁמֶר בְּנֶגַע־הַצָּרַעַת לִשְׁמֹר
מְאֹד וְלַעֲשׂוֹת כְּכֹל אֲשֶׁר־יוֹרוּ
אֶתְכֶם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם כַּאֲשֶׁר
צִוִּיתִם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת: ט זָכוֹר

אונקלוס

ז אֲרֵי יִשְׁתְּכַח גְּבַר גָּנֵב
נַפְשָׁא מֵאֲחוֹהִי מִבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְיִתְגַּר בֵּהּ
וִיזַבְּנִנֵּהּ וְיִתְקְטֵל גַּנָּבָא
הַהוּא וּתְפַלֵּי עָבֵד דְּבִישׁ
מִבֵּינָךְ: ח אִסְתַּמַּר
בְּמַכְתַּשׁ סְגִירוּ לְמִטַּר
לַחֲדָא וּלְמֶעְבַּד כְּכֹל דִּי
יַלְפוּן יָתְכוֹן כָּהֲנַיָּא לֵוָאֵי
כְּמָא דִי פַקֵּדְתִּנּוּן תִּטְּרוּן
לְמֶעְבַּד: ט הֱוֵי דְכִיר יָת

רש"י

כב"ד לא ימשכנו בדברים שעושים בהן אוכל נפש יג) ט): (ז) כי ימצא. בעדים והתראה י) וכן כל ימצא שבתורה יא): והתעמר בו. אינו חייב עד שישתמש בו יד) יב): (ח) השמר בנגע הצרעת. שלא תתלוש סימני טומאה ולא תקוץ את הבהרת יג): בכל אשר יורו אתכם. אם להסגיר אם להחליט אם לטהר: (ט) זכור

אבן עזרא

טענה כי כל מצוה עומדת בפני עצמה והסמיכות כדרך דרש (לו), וזאת הפרשה דבקה כי הזכיר שלא ינזול (לז) ענבים לתת אל כליו, וחרמש בקמה (לח), ולקחת אשה והיתה לו (לט), גם לאחר ויצא מרשותו (מ), והלוקח אשה שישמח בה (מא), לא יהיה עשוק שיצא בצבא (מב), וחבילת הריחים עושק (מג) וגם גונב נפש (מד), וכן נגע הצרעת שלא ישמרו משפטיה תזיק הקרובים (מה), וכן לא תעשוק העני בעבוטו (מו) והשכיר (מז), והבנים הקטנים שלא ימותו בעון אביהם (מח)·[ה], והטיית משפט גר יתום וחבול בגד אלמנה (מט), ושכחה בשדה כי היא לעני (נ), וכן לא תעולל (נא), וכן פן יוסיף ונקלה (נב) וחסימת השור עשק כי ינע ולא יאכל (נג), והממאן בם כדמות עשק (נד), והמחזקת במבושים עושקת (נה), אבן ואבן איפה ואיפה עשק ממש (נו) גם עמלק עשק לישראל (נז): ז מאחיו. והוסיף מבני ישראל כי אדום נקרא אח (נח): והתעמר. כחברו (נט): ח הכהנים הלוים. שהם מבני לוי (ס):

יהל אור

הפרשה עם ושמה את אשתו, רמז למשכב (עיין ס' למות: [ה] עיין רש"י ז"ל פ' ט"ז:

קרני אור

אות כה): (לו) ואמרו הז"ל (ברכות כא ב, יבמות ד א) אפילו למאן דלא דריש סמוכין בכל התורה כולה, במשנה תורה קא דריש, לכן יפרש שהסמיכות הוא כדרך דרש, אבל לא לסמוך עליהם כפי הפשט: (לז) הפועל: (לה) לא יניף: (לט) כמ"ש כי יקח איש אשה (פ' א): (מ) ז"ל „ויצאה מרשותו" פי' לאחר שיצאה מרשותו הלכה והיתה לאיש אחר (פ' ב): (מא) ושמח את אשתו (פ' ה): (מב) כי אם יצא יהיה עשוק בזה: (מג) אם הגונב יחבול הרחים, ובא בקבלה האמיתית שלא בלבד רחים ורכב, אבל גם כל דבר שמשמש להכין מזון, אנחנו מוזהרים ע"ז מלקחו למשכון: (מד) ונסמכה גם גונב נפש, מפני שאמר ברחים ורכב כי נפש הוא חובל, ולכן זכר גם הגונב נפש, כי הוא החובל את הנפש באמת: (מה) ומחויב לבוא אל הכהן ולגלותו שידע איך לשמור משפטיה: (מו) זו מדת רחמנות שהתורה חסה על כסתו של לוה כשאהרים מהפכים כלי ביתו (רב"ה): (מז) שלא יעשוק שכיר (פ' יד): (מח) ובנים לא יומתו על אבות (פ' טז): (מט) בפ' י"ז: (נ) בפ' י"ט: (נא) בפ' כ"א: (נב) למטה (כה ג): (נג) שם פ' ד': (נד) שם פ' ז': (נה) שם פ' י"א: (נו) שם י"ג י"ד: (נז) שם פ' י"ז: (נח) כמ"כ לא תתעב אדומי כי אחיך הוא (לעיל כג ח): (נט) לעיל (כא יד): (ס) עיין לעיל (יז ט):

מקורי רש"י

ט) ספרי ב"מ קי"ג א' קט"ו א' פס"ו ילקוט תתקל"ו: י) ספרי, פס"ז: יא) מכילתא פ' משפטים: יב) ספרי סנהד' פ"ס ב': יג) מכות כ"ב א' פס"ז ועיין ילקוט

מנחת יהודה

(שמות ד' י"ד): יג) ואז"ל (ב"מ קט"ו א') לא רחים ורכב לבד, אלא כל דבר שעושים בהם אוכל נפש, אבל בשעת הלואתו ילונו על איזה משכון שיהיה, שלא הקפידה התורה אלא בבי"ד אחר ההלואה: יד) וכן ת"א „ויתגר" ר"ל

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם׃
ס י כִּי־תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה
לֹא־תָבֹא אֶל־בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ׃
יא בַּחוּץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אַתָּה
נֹשֶׁה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת־הַעֲבוֹט
הַחוּצָה׃ יב וְאִם־אִישׁ עָנִי הוּא לֹא
תִשְׁכַּב בַּעֲבֹטוֹ׃ יג הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ
אֶת־הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב
בְּשַׂלְמָתוֹ וּבֵרֲכֶךָּ וּלְךָ תִּהְיֶה
צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ ס שביעי
יד לֹא־תַעֲשֹׁק שָׂכִיר עָנִי וְאֶבְיוֹן

אונקלוס

דִי עֲבַד יְיָ אֱלָהָךְ לְמִרְיָם
בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן
מִמִּצְרָיִם׃ י אֲרֵי תְרַשֵׁי
בְחַבְרָךְ רְשׁוּ מִדָעַם לָא
תֵעוֹל לְבֵיתֵהּ לְמִסַב
מַשְׁכּוֹנֵהּ׃ יא בְּבָרָא תְקוּם
וְגַבְרָא דִי אַתְּ רָשֵׁי בֵהּ
יַפֵּק לְוָתָךְ יָת מַשְׁכּוֹנָא
לְבָרָא׃ יב וְאִם גְבַר מִסְכֵּן
הוּא לָא תִשְׁכּוּב
בְּמַשְׁכּוֹנֵהּ׃ יג אֲתָבָא
תְתֵיב לֵהּ יָת מַשְׁכּוֹנָא
כְּמֵעַל שִׁמְשָׁא וְיִשְׁכּוּב
בִּכְסוּתֵהּ וִיבָרְכִנָּךְ וְלָךְ
תְּהֵי זָכוּתָא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ׃ יד לָא תַעְשׁוֹק
אֲגִירָא עַנְיָא וּמִסְכֵּנָא
מֵאַחָךְ אוֹ מִגִּיּוֹרָךְ דִי
בְּאַרְעָךְ בְּקִרְוָיךְ׃

רש"י

את אשר עשה וגו' למרים. אם באת להזהיר שלא תלקה בצרעת אל תספר לשון הרע. זכור העשוי למרים שדברה באחיה ולקתה בנגעים יד): (י) כי תשה ברעך. תחוב בחבירך טו): משאת מאומה. חוב של כלום יז): (יב) לא תשכב בעבטו. לא תשכב ועבוטו אצלך יח) טו): (יג) כבוא השמש. אם כסות לילה הוא ואם כסות יום החזירהו בבקר טז) וכבר כתוב בואלה המשפטים עד בא השמש תשיבנו לו יז) כל היום תשיבנו לו ובבא השמש תקחנו יט): וברכך. ואם אינו מברכך מכל מקום ולך תהיה צדקה יח): (יד) לא

אבן עזרא

ט למרים. הנה ראיה על דרש אל תקרי מצורע אלא מוציא שם רע (סא): י תשה. מגזרת נשה (סב): ה"א מאומה. נוסף (סג) כה"א לילה. (סד): לעבוט. לקחת משכונו (סה): יג תהיה צדקה. פירוש שתשקול חבירך במאזני צדק עמך שישכב בעבוטו (סו) ועל דעת המעתיקים כי יש הפרש במקומות בין צדק לצדקה (סז) וטעם העבוט (סח) כבר

יהל אור

(סא) ומרים נצטרעה על שדברה באחיה: (סב) שמלת נשה שרשו נשה, ומלת תשה מגזרת נשה, והדגש בשי"ן להתבלע אות נו"ן הפרש: (סג) ושרשו „מאם" והה"א נוספת לפי שהמלה מלעיל: (סד) שגם שם הה"א נוסף כי נמצא הסר, ליל שמורים (שמות יב מב): (סה) מלת עבט הוא המשכון, דבר שהוא תפוש ומעוכב ביד האדם וזהו לעבט עבטו, לתפוש משכנו: (סו) וכן כתב הה' ז"ל (שמות כב כו) והטעם יש לך לחמול עליו: (סז) כי צדק לא יאמר כ"א על המחייב מפאת המשפט, וצדקה כוללת גם הנמשך מפאת החנינה והנדיבות: (סח) וכן כתב

מנחת יהודה

ר"ל שהשכירו ושמש בו כעבד: טו) ושרשו נשה, ודגש השי"ן לתשלום חסרון הנו"ן: יז) לפי שמאומה משמע דבר שאינו כלל מכל וכל, כמו, ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (לעיל י"ג י"ח) ואיך אפשר לומר חוב שאינו כלום, לכן פי' רש"י חוב של כלום כלומר חוב של איזה דבר, ובספרי מנין לרבות שכר שכיר והקפת חנות, ת"ל משאת מאומה: יח) דאי כמשמעו הא אסור משום רבית: יט) וכן פי' רש"י ז"ל שם, עד בא השמש תשיבנו לו, כל היום תשיבנו לו, ובבוא השמש

מקורי רש"י

תתקל"ו: יד) ספרי פס"ז ילקוט תתקל"ז: טו) ספרי ב"מ קי"ד ב': טז) ב"מ שם: יז) שמות כ"ב כ"ס: יח) ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֵאַחֶיךָ אוֹ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאַרְצְךָ
בִּשְׁעָרֶיךָ׃ טו בְּיוֹמוֹ תִתֵּן שְׂכָרוֹ
וְלֹא־תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עָנִי
הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת־נַפְשׁוֹ
וְלֹא־יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל־יְהוָה וְהָיָה
בְךָ חֵטְא׃ ס טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת
עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־
אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ׃ ס יז לֹא
תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל

טו בְּיוֹמֵהּ תִּתֵּן אַגְרֵהּ וְלָא
תֵעוּל עֲלוֹהִי שִׁמְשָׁא אֲרֵי
עַנְיָא הוּא וְלֵהּ הוּא מְסַר
יָת נַפְשֵׁהּ וְלָא יִקְרֵי עֲלָךְ
קֳדָם יְיָ וִיהֵי בָךְ חוֹבָא:
טז לָא יְמוּתוּן אֲבָהָן עַל
פּוּם בְּנִין וּבְנִין לָא יְמוּתוּן
עַל פּוּם אֲבָהָן אֱנָשׁ
בְּחוֹבֵהּ יְמוּתוּן: יז לָא
תַצְלֵי דִּין גִּיוֹרָא וְיִתַּמָּא
וְלָא תִסַּב מַשְׁכּוֹנָא לְבוּשׁ

רש"י

תעשוק שכיר. והלא כבר כתוב כ) אלא לעבור על האביון בב' לאוין יט) לא תעשוק שכר שכיר שהוא עני ואביון כ) ועל העשיר כבר הוזהר לא תעשוק את רעך כא): אביון. התאב לכל דבר כא): מגרך. זה גר צדק כב): בשעריך. זה גר תושב האוכל נבילות כג): אשר בארצך. לרבות שכר בהמה וכלים כד): (טו) ואליו הוא נושא את נפשו. אל השכר הזה הוא נושא את נפשו למות עלה בכבש ונתלה באילן כג) כה): והיה בך חטא. מ"מ כג) כו) אלא שממהרין ליפרע ע"י הקורא כד): (טז) לא יומתו אבות על בנים. בעדות בנים כה) כז) וא"ת בעון בנים כבר נאמר איש בחטאו יומתו אבל מי שאינו איש מת בעון אביו והקטנים מתים בעון אבותם בידי שמים כו) כח): (יז) לא תטה משפט גר יתום. ועל העשיר כבר הוזהר לא תטה משפט כט) ושנה בעני לעבור עליו בשני לאוין לפי שנקל להטות משפט עני יותר משל עשיר לכך הזהיר ושנה עליו ל): לא תחבל. שלא

אבן עזרא

פירשתיו בפרשת ואלה המשפטים ושם פירשתיו בשמלתו (סט): טו ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. מצות לא תעשה לחזוק (ע): ואליו. אל שכרו: הוא נושא את נפשו. להתפרנס ממנו על כן השכיר את עצמו: טז ותועי רוח שאלו איך אמר הכתוב לא יומתו אבות ובמקום אחר אומר פוקד עון אבות ושאלתם תהו כי לא יומתו אבות על בנים מצוה על ישראל (עא) ופוקד עון אבות על בנים הוא הפוקד (עב), וכבר פירשתיו

יהל אור

הא' ז"ל (שמות שם) בשם הגאון מה טעם לקחת החבול ביום וישיבנו בלילה (פי' מה הועיל המלוה מאחר שהוא צריך להאיר המשכון בכל יום) והוא השיב בעבור פידא שלא ילוה מאחר ויתנהו לו חבול תחתיו: (סט) כי הכתוב יאמר שם שלמת רעך שהוא ל"נ וככה כי היא כסותה לבדה (פי' ג"כ ל"נ) ואמר תשיבנו (פי' שהוא ל"ז) והטעם על החבול שהוא ל"נ: (ע) כי אחר שאמר ביומו תתן שכרו, למה חזר ואמר ולא תבוא עליו השמש, ויבאר שמצות ל"ת לחזור, וכד"ק „מצות עשה לחזוק": (עא) ופי' בבי"ד בדיני אדם: (עב) וכן פי' הרשב"ם,

מקורי רש"י

יט) ספרי ב"מ קי"א א' ילקוט תתקל"ז: כ) שם ושם: כא) ויקרא י"ט י"ג: כב) ספרי ב"מ קי"א ב': כג) ספרי ב"מ קי"א ב': כד) ספרי ב"מ קי"א ב': כה) שם ושם קי"ב א': כו) ספרי: כז) ספרי סנהד' כ"ז ב' פס"ז: כח) שבת ל"ב ב' ספרי: כט) לעיל ט"ז י"ט: ל) עיין ספרי:

מנחת יהודה

השמש תחזור ותפלנו עד שיבא בקר של מחר, ובכסות יום הכתוב מדבר שאין צריך לה בלילה: ג) (בויקרא י"ט י"ג) לא תעשוק את רעך ולא תגזול: כא) עיין רש"י לעיל ט"ו ד': כב) פי' שמוסר עצמו לסכנת נפשות: כג) פי' ואפילו לא יקרא: כד) עיין רש"י לעיל ט"ו ט': כה) וכן בנים בעדות אבות, והזכיר האבות והבנים ודוא הדין לכל הקרובים שהם נפסלים לעדות, הן לזכות והן לחובה, וכן הבינו המפרשים שד"ל ובעל ס' לחם ושמלה שכ"ה דעת אנקלס ועיין בנתינה לגר מה שהעיר ע"ז: כו) ויוב"ע הרכיב שהיהן, שתרגם לא יתקטלון

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בגד אלמנה: יח וזכרת כי עבד
היית במצרים ויפדך יהוה אלהיך
משם על־כן אנכי מצוך לעשות
את־הדבר הזה: ס יט כי תקצר
קצירך בשדך ושכחת עמר
בשדה לא תשוב לקחתו לגר
ליתום ולאלמנה יהיה למען
יברכך יהוה אלהיך בכל מעשה
ידיך: ס כ כי תחבט זיתך לא

אונקלוס

ארמלא: יח ותדכר ארי
עבדא הויתא במצרים
ופרקך יי אלהך מתמן
על כן אנא מפקדך
למעבד ית פתגמא הדין:
יט ארי תחצוד חצדך
בחקלך ותנשי עמרא
בחקלא לא תתוב
למסבה לגיורא ליתמא
ולארמלא יהי בדיל
דיברכנך יי אלהך בכל
עובדי ידך: כ ארי תחבוט
זיתך לא תפלי בתרך
לגיורא ליתמא

אבן עזרא

במקומו (עג): יח וזכרת כי עבד היית. בעבור כן זכר הגר שלא תטה משפטו (עד), ויש מאלה המשפטים שכבר הזכירם לאבות גם יזכירם שנית לבנים (עה): יט למען יברכך. כי נתת משלך במחשבה (עו), והשם יתן לך משלו באמת (עז): כ כי תחבוט. כמו הובט חטים (שופ' ו יא), והוא פעל (עח), יחבט קצח (ישעי' כח כז) בנין נפעל ובן ״ד״ כל אותיות אחעה״ר (עט), כאשר יבנה מהם בנין נפעל (פ), ואלה הם „לא יאצר, ולא יחסן" (ישעי' כג יח) ולא יהרג ״ד (פא), „יעבד ״ד בו" (לעיל כא ד) יראה״ד כל זכורך ״ד (לעיל טז טז), כי כן ״ד המשפט (פב): לא תפאר. לא תחפש הפארות והם הסעיפים (פג), וכן „ותעש בדים ותשלח

רש״י

בשעת הלואה כז): (יח) וזכרת ע״מ כן פדיתיך לשמור חוקותי אפילו יש חסרון כיס בדבר: (יט) ושכחת עומר. ולא גדיש לא) מכאן אמרו עומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה לב): בשדה. לרבות שכחת קמה ששכח מקצתה מלקצור לג): לא תשוב לקחתו. מכאן אמרו שלאחריו שכחה שלפניו אינו שכחה שאינו בבל תשוב לד): למען יברכך. ואע״פ שבאת לידו שלא במתכוין ק״ו לעושה במתכוין אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה לה): (כ) לא תפאר. לא תטול תפארתו ממנו כח) מכאן כט) שמניחין פאה לאילן לו): אחריך. זו שכחה ל) לז):

יהל אור

וכנים לא יומתו על אבות בבית דין כדכתיב ואת בני המכים לא המית ככתוב לא יומתו וגו׳, אבל הקב״ה פוקד עון אבות על בנים כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם: (עג) עיין פי׳ הח׳ ז״ל (שמות כ, ה): (עד) וכזה שתזכור שהיית עבד לא תטה משפט הגר: (עה) עיין פי׳ הח׳ ז״ל (לעיל א ה): (עו) כי מה שתחשוב שהוא שלך הוא רק במחשבה כי הכל שלו ית׳: (עז) ולא תהיה חסר כלום: (עח) ופירוש התנועה והנדנוד באילן כדי שיפרו פירותיו: (עט) שאינן מקבלות דגש: (פ) תבוא בהם היו״ד בראש המלה בצירי, לתשלום הדגש, המורה על נו״ן נפעל ההסרה: (פא) ע״ס הוא כי לא נמצא בתנ״ך לא יהרג, וצ״ל, אם יהרג במקדש (איכה ב כ): (פב) באותיות אהחע״ר שאינן מקבלות דגש: (פג) ליטול

מנחת יהודה

יתקטלון אבהן לא בסהדות ולא בחובי בנין, ובנין לא יתקטלון לא בסהדות ולא בחובי אבהן: כז) אבל בשעת הלואתו, כיון שנותן מדעתו אין שייך בו לשון חבלה, והזהירה התורה ולא תחבול בגד אלמנה ללמד שאינה בהשכבה לפי שהיא יחידה, פן יבא הדבר לידי עבירה: כח) והוציאו חז״ל המלה תפאר מלשון תפארת, כי הפרי הוא תפארת האילן, והזהירה התורה שלא יקח כל הפארתו רק ישאיר: כט) והוכיחו מכאן: ל) דכל מילי דלאחריו קרוי שכחה:

מקורי רש״י

לא) ספרי כס״ו: לב) פאה פ״ו מ״ו: לג) ספרי: לד) פאה פ״ו מ״ד ב״מ י״א א׳: לה) ספרא ספרי ועיין רש״י ויקרא ס׳ י״ז: לו) חולין קל״א ב׳ ספרי ועיין פאה פ״א מ״ה: לז) ספרי חולין שם:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם
וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כא כִּי תִבְצֹר
כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר
לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה׃ כב וְזָכַרְתָּ
כִּי־עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם עַל־
כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַדָּבָר
הַזֶּה׃ ס כה א כִּי־יִהְיֶה רִיב בֵּין
אֲנָשִׁים וְנִגְּשׁוּ אֶל־הַמִּשְׁפָּט
וּשְׁפָטוּם וְהִצְדִּיקוּ אֶת־הַצַּדִּיק וְהִרְשִׁיעוּ אֶת־
הָרָשָׁע׃ ב וְהָיָה אִם־בִּן הַכּוֹת הָרָשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט

אונקלוס

וּלְאַרְמְלָא יְהֵי׃ כא אֲרֵי
תִקְטוֹף כַּרְמָךְ לָא תְעַלֵּל
בָּתְרָךְ לְגִיּוֹרָא לְיַתְמָא
וּלְאַרְמְלָא יְהֵי׃ כב וְתִדְכַּר
אֲרֵי עַבְדָּא הֲוֵיתָא
בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם עַל כֵּן
אֲנָא מְפַקֵּדָךְ לְמֶעְבַּד יָת
פִּתְגָמָא הָדֵין׃ א אֲרֵי יְהֵי
דִין בֵּין גֻּבְרַיָּא וְיִתְקָרְבוּן
לְדִינָא וִידוּנִנּוּן וִיזַכּוּן יָת
זַכָּאָה וִיחַיְּבוּן יָת חַיָּבָא׃
ב וִיהֵי אִם בַּר חַיָּבָא
לְאַלְקָאָה חַיָּבָא וְיִרְמְנֵהּ

רש"י

(כא) לא תעולל. אם מלאת בו עוללת לא תקחנה ואיזו היא עוללת כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה אחד מהם הרי היא לבעל הבית לח) וראיתי בגמרא ירושלמית איזו היא כתף פסיגין זה על גב זה. נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות לא) לט): (א) כי יהיה ריב. סופם להיות נגשים אל המשפט אמור מעתה אין שלום יוצא מתוך מריבה א) מי גרם ללוט לפרוש מן הצדיק הוי אומר זו מריבה: והרשיעו את הרשע. יכול כל המתחייבין בדין לוקין ת"ל והיה אם בן הכות הרשע פעמים לוקה פעמים אינו לוקה ומי הוא הלוקה למוד מן הענין. לא תחסום שור בדישו. לאו שלא נתק לעשה א) ב): (ב) והפילו השופט. מלמד שאין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה ב) ג):

אבן עזרא

פארות' (יחז' יז ו), גם הוא כתוב באל"ף (פד), ואם נקרא בוי"ו (פה), וכן ונאדות יין (יהושע ט ד) (פו): כב וזכרת. דבק עם לגר (פז): א ושפטום. השופטים כמו לא יחבול ריחים (לעיל כד ו) (א): ב בן הכות. בחירק כמו בן נון (יהושע א א) (ס"א בן) יקה (משלי ל א) והטעם כמו, בן בליעל (ש"א כה יז) (ב), וכן, שבן לילה היה (יונה ד י), והוא חייב להכותו (ג) לפי דעתי שהכה חבירו (ד): והפילו השופט. בציווי (ה), וכן והכהו (ו), והעד לפניו (ז): כדי רשעתו במספר. המכות, היה נראה לנו שיש עון שיוכה עליו עשר גם עשרים ופחות ויותר והעד כדי רשעתו (ח) רק לא יוסיף על ארבעים

יהל אור

גם מהם הפירות שלא נשרו ע"י הגדגוד: (פד) כי שרשו פאר: (פה) ואפילו אם נקרא בוי"ו: (פו) כתוב באל"ף ונקרא בוי"ו: (פז) פי' עם מלת לגר הקודם לו ולא אסמוך ליתום ולאלמנה, ועיין לעיל (אות עד): (א) שחסר מלת החובל, כן ושפטום, חסר מלת השופטים: (ב) פי' כמו בן בנירי תחת הבי"ת: (ג) פי' אם הרשע הוא חייב מכות: (ד) והמכות הם למי שהכה את חבירו: (ה) השופט יצוה להשליח ב"ד שיפילנו: (ו) השופט יצוה שיכנו: (ז) ופי' שיכהו לפני השופט: (ח) כפי העון שחטא:

מקורי רש"י

לח) ספרי פאה פ"ז מ"ד: לט) ספרי ועיין פאה פ"ז מ"ד: א) ספרי, פס"ז: ב) ספרי: ג) ספרי מכות כ"ב כ', פס"ז ילקוט תתקנ"ז:

מנחת יהודה

לא) עיין (ויקרא י"ט י') ובבאורי שם: א) פי' שהוא לאו גרידא, ולאו שניתק לעשה ר"ל לאו שיש בה קום עשה, כגון לאו דלא תקח האם על הבנים (לעיל כ"א ו') שנתקו כתיב לעשה דשלח תשלח את האם (שם שם ז') וכגון לאו דלא תכלה פאת שדך, ולא תעולל ולא תלקט, שנתקן הכתוב לעשה, דלעני ולגר תעזוב אותם, דלאוין באלת אין לוקין עליהם אם קיים עשה שבהם: ב) פי' כפיפת קומה לבד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר׃
ג אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ לֹא יֹסִיף פֶּן־יֹסִיף
לְהַכֹּתוֹ עַל־אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה
וְנִקְלָה אָחִיךָ לְעֵינֶיךָ׃ ד לֹא־תַחְסֹם
שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃ ס ה כִּי־יֵשְׁבוּ אַחִים

אונקלוס

דַיָנָא וְיַלְקְנֵהּ קֳדָמוֹהִי
כְּמִסַת חוֹבְתֵהּ בְּמִנְיָן׃
ג אַרְבְּעִין יַלְקְנֵהּ לָא יוֹסֵף
דִילְמָא יוֹסֵף לְאַלְקְיוּתֵהּ
עַל אִלֵין מְחָא רַבָּא וְיֵקַל
אֲחוּךְ לְעֵינָךְ׃ ד לָא
תֵחוֹד פּוּם תּוֹרָא בְּדִיָשֵׁהּ׃
ה אֲרֵי יִתְּבוּן אַחִין כַּחֲדָא

אבן עזרא

לולי דברי הקבלה והוא לבדו האמת (ט) [א], וי"א כי טעם רשעתו במכות גדולות או קטנות (י) וכלם במספר ארבעים (יא): ג וטעם ונקלה אחיך. שהוא דבר ידוע וגזירה סהשם להיות ארבעים לסבול הסובל כדין שמים (יב), ולא בחפץ השופט: ד בי"ת בדישו. אמרו המכחישים (יג) שהוא קודם דישה (יד), ואין צורך [ב]: ה כי ישבו אחים יחדיו. גם הם אמרו (טו), כי אינם אחים ממש כי אם קרובים (טז), והביאו

רש"י

לפניו כדי רשעתו. ולאחריו כדי שתים מכאן אמרו מלקין אותו שתי ידות מלאחריו ושליש מלפניו ד): במספר. ואינו נקוד במספר ג) למד שהוא דבוק לומר במספר מ' ולא מ' שלמים אלא מנין שהוא סכום ד) ומשלים לארבעים ה) והם מ' חסר אחת ה): (ג) לא יוסיף. מכאן אזהרה למכה את חבירו ו) ו): ונקלה אחיך. כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך ז) ז): (ד) לא תחסום שור בדישו. דבר הכתוב בהווה ח) וה"ה לכל בהמה חיה ועוף העושים במלאכה שהיא בדבר מאכל א"כ למה נאמר שור להוציא את האדם ט) ח): בדישו. יכול יחסמנו מבחוץ י) ת"ל לא תחסום שור מ"מ ט). ולמה נאמר דיש יא) לומר לך מה דיש מיוחד דבר שלא נגמרה מלאכתו (למעשר ולחלה) וגידולו מן הארץ אף כל כיוצא בו יצא החולב והמגבן והמחבץ יב) שאין גידולו מן הארץ יצא הלש יג) והמקטף יד) שנגמרה מלאכתו לחלה יצא הבודל בתמרים ובגרוגרות שנגמרה מלאכתן למעשר טו) י): (ה) כי

קרני אור

[א] עיין ברלב"ג מה שאמר בזה, ובפכוה"ק מה שהעיר ע"ז: [ב] הפי' הזה שהביא הח' ז"ל כאן בשם המכחישים הביא (ברא' כ ב) בשם י"א, ולא העיר שם שזהו דעת המכחישים, מפני שבאמת הוא הפי' האמיתי ג"כ

יהל אור

(ט) שלוקה ל"ט: (י) אם להכות ברוח גדול, אם שיהיו חלשים: (יא) וכן הביא רב"ח הפי' הזה: (יב) וכן כתב הרמב"ן, שיהיה מספר הארבעים כפי המדרש לפי שעבר על התורה שנהגה במ' יום: (יג) זו היא דעת ענן (ס' המצות לענן לד 69) אשכל הכפר להדסי (דף כד עמוד ד), כתר תורה לר"א האחרון, ועיין המבחר לר"א הראשון: (יד) ויביאו ראיה מזה הפסוק, כי גם לא תבערו אש ביום השבת הורא[תו] גם קודם שבת כי לאסר זה הטעם טרם דישו הוא לאסור, ה"ה לבעור האש קודם השבת: (טו) פי' המכחישים, וזו היא דעת ענן וכל הקראים לבד מבנימין נהאונדי, עיין ערכו בראש ס' בראשית: (טז) כי אסור ליבם אשת אחיו מפני שהיא עליו

מנחת יהודה

ג) פי' אינו נקוד בפת"ח התחת הבי"ת כ"א בשו"א שמורה על הדביקות, ועיין בהבנת המקרא שכתב שבדק בחומש כ"י ישן ולא מצא שם הלשון הזה, והכי גרס התם במספר ארבעים, ולא ארבעים שלימים אלא מנין שהוא סוכם וכו', גם בכל המפרשים הקדמונים והרא"ם עמהם, אין זכר ללשון זה ברש"י, לכן ברור שהוא תוספת איזה תלמיד טועה, וכמדומה לי שלשון הספרי הטעתו שאמר שם במספר ארבעים, מנין סמוך לארבעים עכ"ל, וחשב הוא שכוונתו שתיבת במספר המורה על המנין הוא סמוך ודבוק לארבעים, מצד נקודו, והוסיף בפי' רש"י, ואינו נקוד במספר למד שהוא דבוק, וטעה ונתעה: ד) צ"ל סוכם: ה) פי' חשבון המשלים סכום של ארבעים, שגורם לקרות אחריו ארבעים: ו) דכאן המכה בהיתר מצווה שלא יוסיף, כ"ש אם מכה את חבירו בתגם דעתחלתו באיסור שעבר בל"ת: ז) כי כשקיבל ענשו ונשאר נקי, הרי הוא כאלו לא חטא ונקרא אח: ח) פי' בדבר הרגיל להיות: ט) פי' לפוסרו מן הלאג אם חסמו, דאין אתה מוזהר עליו: י) פי' קודם שתכנס לדוש: יא) ולא כתיב לא תחסום שור במלאכתו: יב) מוציא החמאה מהחלב: יג) משנתן המים ונלגל נתחייב בחלה: יד) עורך ושת פנית: טו) פי' אם נותן על הגג לייבשן ונתקשרו זה על זה ונתרבקו, וצריך להפרידן זה מזה ולהבדילם, ואם בהמת מסייעתו

מקורי רש"י

ד) ספרי מכות כ"ג א' ילקוט שם: ה) ספרי מכות כ"ב א' פס"ז ילקוט שם: ו) עיין סנהד' פ"ה א' ירושלמי סנהד' פי"א ה"א: ז) ספרי מכות כ"ג א': ח) ספרי ב"ק כ"ד ב' ב"מ פ"ח ב': ט) עיין ספרי, ב"מ צ', ב': י) ספרי ב"מ פ"ט א' ילקוט תתקל"ח:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

וימות חד מנהון ובר לית לה לא תהי אתת מתנא לברא לגבר אוחרן יבמה יעול עלה ויסבה לה לאנתו ויבמה: ו ויהי בוכרא די תליד יקום על שמא דאחוהי מתנא ולא

יחדו ומת אחד מהם ובן אין־לו לא־תהיה אשת־המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו־לאשה ויבמה: ו והיה הבכור אשר תלד יקום על־שם אחיו

רש"י

ישבו אחים יחדו. שהיתה להם ישיבה אחת בעולם פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו טו) יא): יחדו. המיוחדים בנחלה פרט לאחיו מן האם יב): ובן אין לו. עיין עליו יז) בן או בת או בן הבן או בת הבן (או בן הבת) או בת הבת יג): (ו) והיה הבכור. גדול האחים הוא מיבם אותה יח) יד):

אבן עזרא

ראיה מבועז (יז), ולא אמרו בלום כי אין שם זכר יבום כי אם נאולה (יח), ומה טעם להזכיר יחדו (יט) ואם היו במדינה אחת (כ), או בחצר אחד או שהיו אוהבים זה את זה (כא), ואמר (כב), כי הנה הכתוב אמר ויבמה (כג), וזה אות כי איננה יבמה כי אם בשם, כמו שבה יבמתך (רות א טו) (כד), והנה נואלו ונסכלו כי הנה מפורש בבני יהודה ויבם אותה (בראי לח ח) (כה), והוא יבמה (כו), גם יבמתך (רות א טו), בעבור היותן לשני אחים (כז), וכל איש דעת ידע כי המצות שנתנו למשה לא תעשה שהם מצות לא היו אסורות קודם לכן (כח), ואילו היה אדם מונע עצמו מהן קודם משה לא היה הדבר רע בעיני השם (כט), אף כי שכתב „כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם" (ויקרא יח כז) ולא מצאנו נביא שהזהירם (ל), והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו וירע בעיני ה' (בראי לח י) (לא), על כן אנחנו נסמוך על הקבלה שהם אחים ממש (לב): ובן אין לו. כי אם יש לו בן אין צורך כי היא אסורה: ופירוש יחדו. כדברי המעתיקים (לג): לאיש זר. פירוש החוצה אם ירצה היבם (לד): ו הבכור אשר תלד. יקרא בשם אחיו, ולא

יהל אור

כאיסור ערוה, ומצות יבום הוא רק באשר קרובים: (יז) שלקה לרות מפני שהיה קרוב להמת: (יח) כמו שכתוב אם יגאלך טוב (רות ג יג) מגואלנו הוא (שם ב כ): (יט) כי לדעת חז"ל הזכיר הכתוב מלת יחדיו המיוחדים בנחלה שהם מאב אחד, ויורשים זה את זה, וכהתיוב"ע, אחין מן אבא דמיחדין באחסנתא, ושהיה להם ישיבה אחת בעולם, אך לדעת המכחישים מה טעם למלת יחדיו: (כ) כ"ה (ס' המצות לענן) אמר כי ישבו אחים יחדיו, כאשר יושבים האחים ביחד, זה יוכיח, כי אם הלך אחד מהם למקום רחוק מאלל אחיו, וגר הוא ואשתו שם, אם מת ואין לו בן אשתו אינה חייבת להכות (להמתין) ליבום: (כא) וע"ז מרומז שם יחדיו: (כב) נ"ל ואמרו, ופי', ועוד אמרו המכחישים: (כג) דעת הח' ז"ל בזה כי יכנס שם עגם פרטי לאחי בעל האשה, ולכן יקשה לדעתם לשון ויבמה מה שאמר הכתוב, אם היבם שם מוסכם לאחי הבעל, הנה גם בלי שיקחה הוא יבם שלה: (כד) והוא רק בשם: (כה) וכן פי' הח' ז"ל שם „טעמו אחר שאתה יבמה הראה היבום (פי' הראה שאתה יבם לה מאז שהיה אחיך חי וזה בעשות החיוב המוטל עליך להקים זרע לאחיך והיינו שתשאנה) וזהו בא אל אשת אחיך": (כו) ר"ל אונן לתמר: (כז) רות וערפה למחלון וכליון: (כח) פי' קודם מתן תורה: (כט) פי' מחמת שמן השכל מחויב לקיימן, והשכל מחייב לעשות מה שראוי לעשות, ולהרחיק מלעשות מה שאין ראוי לעשות, ומאחר שמן השכל מחוייב לקיימן נענש עליהן אם לא קיימן: (ל) ובעבור זה נענשו אנשי הארץ בעבור שעשו התועבות אעפ"י שלא הוזהרו ע"ז: (לא) לפי שזה היה מנהג קדום ליבם אשת אחיו להקים לאחיו שם, ולפי שלא עשה כן וימת אותו ה', ע"כ השאירתו התורה והניחה המנהג שהיו נוהגים האבות ליבם אשת אחיו ולא אסרתו התורה: (לב) כמו שמצינו בבני יהודה: (לג) שיהיו בעולם אחד ומיוחדים בנחלה, היינו שיהיו אחים מן האב: (לד) כי זה תלוי בדעת היבם, ואין בי"ד מכריחין אותו ע"ז:

מקורי רש"י

יא) ספרי יבמות י"ז ב', פס"ז, ילקוט שם: יב) שם ושם: יג) ב"ב קט"ו א' ועיין יבמות כ"ב ב': יד) ספרי,

מנחת יהודה

שמסייעתו בזה מותר לו לחסמה: טז) אבל האח הנולד אחר מות אחיו לא ינהג בו זה הדין, כי זה בלתי ראוי שהיבמה תקוה אל הנער היולד, וכמאמר נעמי הלהן תשברנה (רות א' י"ג): יז) וכן פי' רש"י ז"ל (יבמות כ"ב ב') ובן אין לו, מצי למיכתב ובן אן לו בלא יו"ד, וכתוב ביו"ד „אין" לדרשא עיין עליו: יח) ופי' והיה הבכור, המיבם יהיה הבכור:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

המת ולא־ימחה שמו מישראל:
ז ואם־לא יחפץ האיש לקחת את־
יבמתו ועלתה יבמתו השערה
אל־הזקנים ואמרה מאן יבמי
להקים לאחיו שם בישראל לא
אבה יבמי: ח וקראו־לו זקני־עירו
ודברו אליו ועמד ואמר לא
חפצתי לקחתה: ט ונגשה יבמתו
אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו
מעל רגלו וירקה בפניו וענתה
ואמרה ככה יעשה לאיש אשר

אונקלוס

יתמחי שמה מישראל:
ז ואם לא יצבי גברא
למסב ית יבמתה ותסק
יבמתה לתרעא דבית דינא
לקדם סביא ותימר לא
צבי יבמי לאקמא
לאחוהי שמא בישראל
לא אבי ליבמותי:
ח ויקרון לה סבי קרתה
וימללון עמה ויקום
ויימר לא רעינא למסבה:
ט ותתקרב יבמתה לותה
לקדם סביא ותשרי סינה
מעל רגלה ותרוק
באנפוהי ותתיב ותימר
כדין יתעבד לגבר די לא
יבני ית ביתא דאחוהי:

אבן עזרא

ימחה שמו על הנחלה ידבר (לה), כבר **פירשתי** אשר תלד בפסוק לעם נכרי (לו): **ז** יבמי. האמת כי היו"ד סימן הפעול (לז) [ב*]: **ח** ועמד ואמר. עד שישמעוהו הזקנים (לה): **ט** וחלצה. כמו חלצו שד (איכה ד ג) (לט), **והטעם** תסיר (מ): בפניו. מפורש בדברי **הקבלה** שהוא כמו לפני (מא), ודרך הפשט לפני הנעל (מב), כמו, והיא כתובה פנים

רש"י

אשר תלד. פרט לאילונית שאינה יולדת יט) טו): **יקום על שם אחיו.** זה שייבם את אשתו יטול נחלת המת בנכסי אביו טז): **ולא ימחה שמו.** פרט לאשת סריס ששמו מחוי כ) יז): (ז) **השערה.** כתרגומו לתרע בית דינא: (ח) **ועמד.** בעמידה יח) (וע' תוספות יבמות ק"ג ד"ה בין עומד וכו' שהבילו הספרי פירשו דהיינו לכתחלה): **ואמר.** בלשון הקודש ואף היא דבריה בלשון הקודש יט): (ט) **וירקה בפניו** על גבי קרקע כא) כ): **אשר לא יבנה.** מכאן

קרני אור

לדעת חז"ל, ולדעת כל המפרשים הקדמונים והאחרונים, **ואף** שהבינו הח' ז"ל כאן שהוא דעת המכחישים, הוא רק להסתיר ראייתם שיש להם מזה הפסוק (עיין יהל אור): **[ב*]** וכן כתב בס' שפת יתר, כי כל פעול לעולם הוא בנו"ן כמו להקריבני, רק מצאנו לא אבה יבמי לתתי לאלן עמכם (במד' כב יג) ולפי דעתי שאין לכם שלישי, ור' יונה המדקדק אמר כי יו"ד יבמי גם לתתי נוסף,

יהל אור

(לה) פי' מה שאמר הכתוב „והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת, ולא ימחה שמו", מוסב על היבם, שהבן אשר תלד היבמה יקרא ע"ש אחי היבם, פי' לא שתנתן לו שם כשם דודו המת, אלא לענין הנחלה, שיהיה הוא זרעו היורש אותה, ויקרא תמיד על שמו, ועיין (ברא' לח ט) בפי' הח' ז"ל ובבאורי שם: (לו) עיין פי' הקצר (שמות כא ח), ובבאורי שם: (לז) ופי'

כמו יבם אותי: (לה) ופעולת העמידה כדי שישמעוהו הזקנים: (לט) ופי' רש"י ז"ל שם הולך שדיו מתוך
גרתיקו: (מ) ואף כאן והללה תסיר הנעל מעל רגלו, וכן ונעלך תחלוץ מעל רגליך (ישעי' כ, ב),
ועיין מנחת יהודה (אות כב): (מא) על הקרקע ולא בפניו ממש, וכן פי' רש"י ז"ל: (מב) בתרוק לפני

מנחת יהודה

יט) פי' ואותה יבמה תהא ראויה להוליד פרט לאילונית: כ) כי תכלית הענין הזה הוא להוליד, שנאמר והיה הבכור אשר תלד: כא) וכן אז"ל (ספרי) יכול בפניו ממש, ת"ל לעיני הזקנים, רוק הנראה לעיני הזקנים, וביאר רש"י

מקורי רש"י

יבמות כ"ד א', ל"ט א', פס"ז: טו) ספרי, יבמות כ"ד א', ילקוט תתקל"ח: טז) ספרי, יבמות שם: יז) ספרי, יבמות שם: יח) ספרי, ילקוט שם: יט) ספרי, יבמות ק"ו ב', סוטה ל"ב א', ילקוט שם: כ) עיין ספרי, יבמות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹא־יִבְנֶה אֶת־בֵּית אָחִיו׃ י וְנִקְרָא
שְׁמוֹ בְּיִשְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנָּעַל׃
ס יא כִּי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים יַחְדָּו אִישׁ
וְאָחִיו וְקָרְבָה אֵשֶׁת הָאֶחָד לְהַצִּיל
אֶת־אִישָׁהּ מִיַּד מַכֵּהוּ וְשָׁלְחָה
יָדָהּ וְהֶחֱזִיקָה בִּמְבֻשָׁיו׃ יב וְקַצֹּתָה
אֶת־כַּפָּהּ לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׃ ס יג לֹא־
יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה

אונקלוס

וְיִתְקְרֵי שְׁמֵהּ בְּיִשְׂרָאֵל
בֵּית שְׁרֵי סֵינָא׃ יא אֲרֵי
יִנְצוּן גֻּבְרִין כַּחֲדָא גְּבַר
וַאֲחוּהִי וְתִתְקְרַב אִתַּת
חַד לְשֵׁיזָבָא יָת בַּעְלַהּ
מִיַּד מָחוֹהִי וְתוֹשֵׁיט יְדַהּ
וְתִתְקֵף בְּבֵית בַּהְתְּתֵהּ׃
יב וְתִקּוֹץ יָת יְדַהּ לָא
תְחוּס עֵינָךְ׃ יג לָא יְהֵי לָךְ
בְּכִיסָךְ מַתְקַל וּמַתְקָל

רש"י

למי שחלץ שלא יחזור וייבם דלא כתיב אשר לא בנה אלא אשר לא יבנה כיון שלא בנה שוב לא יבנה כא): (י) ונקרא שמו וגו'. מלוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל כב) כב): (יא) כי ינצו אנשים. סופן לבא לידי מכות כמו שנאמר מיד מכהו אין שלום יוצא מתוך ידי מלוחא כג): (יב) וקצתה את כפה. ממון דמי בשתו הכל לפי המבייש והמתבייש כד) או אינו אלא ידה ממש נאמר כאן לא תחוס ונאמר להלן בעדים זוממין לא תחוס כה) מה להלן ממון אף כאן ממון: (יג) גדולה וקטנה. גדולה כשמכחשת את הקטנה שלא יהא נוטל בגדולה ומחזיר בקטנה כג) כו):

אבן עזרא

יא כי ינצו. הפך ואחור (יחז' ב י) (מג): ישבו אחים יחדו (מד), ואלה האנשים זרים או אחים: במבושיו. ביציו מגזרת בושה (מה), והוא עזות מצח לגלות דבר הנסתר שהיא ערוה (מו), גם הוא מקום מסוכן (מז): יב וקצותה את כפה. כמו עין תחת עין (מח), אם לא תפדה כפה תקוץ (מט): לא תחוס עינך. אם היתה ענייה:

יהל אור

הנעל: (מג) פי' כל תתמה האיך אמר פנים לנעל, כי כן יאמר על המגילה כי היא כתובה פנים ואחור, כי שם פנים הוא דרך ההשאלה: (מד) כי שם הוא דרך קירוב, וכאן הוא דרך ריחוק, וזהו טעם הסמיכות: (מה) וכן ת"א „בבית בהתתה" והוא לשון בושה: (מו) שהעיזה פניה ושלחה ידה להחזיק במקום הערוה: (מז) וכד"ק שהערוה גם היא מקום מסוכן: (מח) ופי' דמי כפה, לא כפה ממש, וכן חז"ל (ספרי) ממון, וכן עין תחת עין שאינו עין ממש, אלא דמי עין: (מט) וזה מפני העזות פניה:

קרני אור

ביו"ד היושבי בשמים, וכ"ס בריב"א שכתב, כי כלל שלדבר כן הוא לעולם, כשהכנוי סימן הפעול או תבוא שם הנו"ן עם היו"ד, וכשהכנוי סימן הפעיל. או תחסר הנו"ן ותשאר היו"ד לבדה, ועפ"י זה כרתו ברית כמלא ולא אבה יבמי, להיות היו"ד שניה יתירה, ופתרונו יבמי ליבם, שאלו היה יבמי כמו ליבם אותי, היה לו לכתוב יבמני, כי הכינוי שלו הוא סימן הפעול:

מקורי רש"י

יבמות ק"ו ב': כא) ספרי, יבמות י' ב', ול"ב א', פס"ז, ילקוט שם: כב) עיין ספרי, יבמות ק"ו ב': כג) ספרי, ילקוט שם: כד) עיין ספרי, וב"ק כ"ח א', וילקוט שם: כה) לעיל י"ט י"ג: כו) ספרי, ילקוט שם:

מנחת יהודה

ו"ל שהרוק יהיה על הקרקע: כב) שלשה לשונות באו בענין הנעל, של, שלף, חלץ, והענין כמו שביאר הרדי"א, כי יש מנעול של עור קשה שאינו קשור על הרגל, וכאשר ירצו לעזוב המנעל ינענעו הרגל ויפול המנעל מאליו, ועל זה נופל לשון של, מגזרת של תשולו, ויש מנעלים אחרים אינם כל כך קשים ורחבים אבל הם יותר דבקים ברגלים, וצריך להסירם בידים, וע"ז נאמר לשון שליפה, מלשון שולף חרב, שמוציאין החרב מתערה בידים, אבל אם המנעל קשור ברצועות על הרגל, וצריך להתיר הקשרים להסירו, נופל בו לשון חליצה, מלשון וחלצו את האבנים, וכן היה נעל היבם ברצועות וקשרים יתהירם האשה בידיה: כג) פי' לא יהיה לך שני משקלות האחד מחמשת רביעי הליטרא, והשני משלשה רביעים, אעפ"י שהם ב' ליטראות ישרות כשהן בבת אחת לפי שהלב יודע שכונתו ליטול בגדולה ולהחזיר בקטנה, היינו גדולה שמכחשת את הקטנה שמחסרת אותה רביע (חזקוני):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְקְטַנָּה: יד לֹא־יִהְיֶה לְךָ בְּבֵיתְךָ
אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה:
טו אֶבֶן שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ
אֵיפָה שְׁלֵמָה וָצֶדֶק יִהְיֶה־לָּךְ לְמַעַן
יַאֲרִיכוּ יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: טז כִּי תוֹעֲבַת
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל
עֹשֵׂה עָוֶל: פ מפטיר יז זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־
עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם
מִמִּצְרָיִם: יח אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ

רַבְתָא וּזְעֵרְתָא: יד לָא
יְהֵי לָךְ בְּבֵיתָךְ מְכִילָא
וּמְכִילָא רַבְתָא וּזְעֵרְתָא:
טו מַתְקְלִין שַׁלְמִין
דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ מְכִילָן
שַׁלְמִין דִּקְשׁוֹט יְהוֹן לָךְ
בְּדִיל דְּיוֹרְכוּן יוֹמָךְ עַל
אַרְעָא דַּייָ אֱלָהָךְ יָהֵב
לָךְ: טז אֲרֵי מְרַחַק קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ כָּל עָבֵד אִלֵּין כֹּל
עָבֵד שְׁקַר: יז הֱוֵי דְּכִיר
יָת דִּי עֲבַד לָךְ עֲמָלֵק
בְּאָרְחָא בְּמִפַּקְכוֹן
מִמִּצְרָיִם: יח דִּי עֲרָעָךְ
בְּאָרְחָא וְקַטֵּל בָּךְ כָּל

אבן עזרא

יד בכיסך. מקום למאזנים (ג), או יוצא מן הכיס בדרך רמאות (גא), והראשון הוא נכון והעד, כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד), משקל אחד, ומגזרת תכוסו על השה (שמות יב ד) (גב), ואם הוא משורש אחר (גג), ורבים פירשו כמו חריט (גד), ואין צורך: טו שלמה. שלא יהיה מקום חסר (גה), ואיפת צדק להיותה כמדת השוק (גו): למען יאריכו ימיך. כי זה ידוע כי כל מלכות צדק תעמוד, כי הצדק כבנין והעיוות כהריסות ברגע יפול הקיר (גז): טז כל עושה אלה. איפה ואיפה אבן ואבן והכלל כל עושה עול בפה ובמעשה בסתר או בגלוי (גח): יח אשר קרך. מגזרת, כל הקורות אותם (ברא׳ מב

רש״י

(יד) לא יהיה לך. אם עשית כן לא יהיה לך כלום כז): אבן ואבן. משקלות: (טו) אבן שלמה וצדק יהיה לך. אם עשית כן כד) יהיה לך הרבה: (יז) זכור את אשר עשה לך. אם שקרת במדות ובמשקלות הוי דואג מגרוי האויב כה) שנאמר מאזני מרמה תועבת ה׳ כט) וכתיב בתריה בא זדון ויבא קלון ל): (יח) אשר קרך בדרך. לשון מקרה. ד״א לשון קרי וטומאה. שהיה מטמאן במשכב זכור לא). ד״א לשון קור וחום צננך והפשירך מרתיחתך שהיו האומות יראים להלחם בכם ט) ובא זה והתחיל והראה מקום לאחרים משל לאמבטי כו) רותחת שאין כל בריה יכולה לירד בתוכה בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה אע״פ שנכוה הקרה אותה בפני

יהל אור

(ג) ונקרא כיס: (גא) ופי׳ כיס ממש, ומניח בהם המשקולת לרמות בני אדם, שיאמרו שיעשה כן דרך חסידות, שישמרו האבנים משקלם: (גב) שפי׳ יתחלקו על השה: (גג) כי הכסו שרשו כסס מן הכפולים, וכיס שרשו כוס, אך מכ״ז ענינם לשון משקל: (גד) וכן פי׳ ר״י ן׳ גנאח בשרשיו, בשני חריטים (מ״ב ה כג) בשני כיסים, וכן נקרא כיס בערבי „כריטא״: (גה) פי׳ שלא יהיה נקב במשקל, שיהיה באפשרי להכביד, או להקל המשקל: (גו) שקונים ומוכרים בזו המדה: (גז) ואז״ל (ספרי) זו אחת מכל מצות שבתורה שמתן שכרה בצדה: (גח) והנה מתחלה דבר בפרט, ואח״כ כלל כל עושה

מנחת יהודה

כד) אם עשית אבן שלמה: כה) כי השי״ת משלים האויב על כל מי שעושה עול במדות: ט) כמו שנאמר שמעו עמים ירגזון, חיל אחז יושבי פלשת (שמות ט״ו י״ד): כו) הוא כלי גדול מיוחד לרחיצת אדם

מקורי רש״י

כז) ספרי: כח) תנחומא א׳ ס׳, תנחומא ב׳ ו׳, ועיין תוס׳ קדושין ל״ג ב׳, ד״ה ואימא, מה שכתבו בשם המדרש: כט) משלי י״א א׳: ל) שם שם ב׳: לא) תנחומא א׳ ט׳, תנחומא ב׳ י״ג, פסי״ו, פסי״ר פי׳ זכור ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דַּהֲווֹ מִתְאַחֲרִין בָּתְרָךְ
וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי וְלָא
דָחֵיל מִן קֳדָם יְיָ: יט וִיהֵי
כַּד יְנִיחַ יְיָ אֱלָהָךְ לָךְ מִכָּל
בַּעֲלֵי דְבָבָךְ מִסְּחוֹר
סְחוֹר בְּאַרְעָא דִּי יְיָ
אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא
לְמֵירְתַהּ תִּמְחֵי יָת
דּוּכְרָנָא דַעֲמָלֵק מִתְּחוֹת
שְׁמַיָּא לָא תִּתְנְשֵׁי: פפפ

וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ
וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים׃
יט וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ ׀ לְךָ
מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה
לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח׃ פפפ

ק"י עלי סימן ומפטירין רני עקרה בישעיה סימן נ"ד:

רש"י

אחריס לב): ויזנב בך. מכת זנב חותך מילות וזורק כלפי מעלה כח) לג): כל הנחשלים אחריך. חסרי כח כח*) מחמת חטאם שהיה הענן פולטן כט) לד): ואתה עיף ויגע. עיף בצמא דכתיב ויצמא שם העם למים לה) וכתיב אחריו ויבא עמלק לו): ויגע. בדרך: ולא ירא. עמלק כט*): אלהים. מלהרע לך לז): (יט) תמחה את זכר עמלק. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה לח) שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה נ) לט): חסלת פרשת תצא

אבן עזרא

כט) (נט): ויזנב בך כרת זנבך והם הנחשלים אחריך שלא היה בם כח ללכת (ס), ויתכן להיות מלת נחשלים כמו נחלשים (סא), וכן כבש כשב (סב): ואתה עיף. כי ברפידים בא והעם צמא למים כי כן כתוב (סג): ויגע. מן הדרך: ולא ירא. שב אל עמלק (סד), והוא פעל עבר (סה), כמו, כי כבד ממך (שמות יח יח), כי זקן יצחק (בראשית כז א), כאשר אהב (שם שם ט): יט בהניח ה' אלהיך. הטעם כי זאת המצוה תלויה אחר שירשו את הארץ ושקטה הארץ מלחמה מכל סביבותיה כי כל זמן שיתעסקו עם מלחמות הקרובים אליהם אינם חייבים להלחם בעמלק: תמחה את זכר עמלק. זהו, והמתה מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור ועד שה (ש"א טו ג), שלא יאמר זה השור היה משלל עמלק ודברי התורה כלל (סו) ודברי שמואל הנביא פרט (סז): לא תשכח. אחר זכור לחזוק (סח), וכן משפט מצות רבות בתורה:

יהל אור

עול איזה שיהיה: (נט) והוא ענין מקרה: (ס) וכן מנהג המחנות הנרדפות מן האויבים, ואין כח באויבים לבקע המחנה, הם מזנבים ומכים באחרונים שבמחנה שהם הלואים מכלן (רמב"ן): (סא) וכן פי' הרדי"א: (סב) מתיבות הפוכות: (סג) ויצמא שם העם למים (שמות יז ג): (סד) וכן פי' רש"י ז"ל: (סה) פי' שאיננו שם תואר כמו „עיף ויגע" כי היה ראוי לבוא בסמיכות, כמו, כי ירא אלהים אתה (בראשית כב יב): (סו) באמרו זכר עמלק פי' שלא יהיה כל זכר ממנו, וכן פי' רש"י ז"ל: (סז) שפרט שמואל לשאול באמרו והמתה מאיש ועד אשה וגו' (ש"א טו ג): (סח) כי אחר שאמר וזכור, למה אמר לא תשכח לחזוק, ועיין (בראשית מ כג) בפי' הא' ז"ל ובבאורי שם:

חסלת פרשת תצא

מקורי רש"י

לב) שם ושם: לג) שם ושם תנחומא א' ס', תנחומא ב' י': לד) שם ושם וגם בספרי, ובתנחומא א' י', תנחומא ב' י"ג, פסי"ר פי' זכור, ילקוט שם: לה) שמות י"ז ג', תנחומא א' שם, תנחומא ב' ט"ו: לו) שם, שם א': לז) תנחומא פסי"ר: לח) ש"א ט"ו ג': לט) פס"ו, ועיין תנחומא א' י"א תנחומא ב' י"ח:

מנחת יהודה

וכלים: כח) פי' שהיה מטיח דברים כלפי מעלה, כלומר הנה מצותך שצוית לעמך ישראל מה הועילה להם: כח*) ופי' נחשלים כמו נחלשים, כמו כבש כשב: כט) כ"ה (פדר"א פ' מ"ד) היה עמוד הענן סובב את מחנה ישראל כעיר מוקפת חומה, ולא היה יכול צר ואויב ליגע בהם, אלא כל מי שהיה צריך טבילה היה הענן מפליטו חוץ ממחנה ישראל שהיה קדוש, שנאמר והיה מחניך קדוש (דברים כ"ג ט"ו) ועמלק היה מזנב והורג כל מי שאחורי הענן, שנאמר ויזנב בך כל הנחשלים אחריך, וכ"ה בפסי"ר פי' זכור פי' י"ג, ושם בשינוי: כט*) ואיננו מוסב על ישראל, ובמכילתא אלו ישראל שהיו בהם מצות ולא קיומם: נ) כי מלת זכר מורה שלא השאיר אחריו דבר שיהיה זכרו עליו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כו א וְהָיָה כִּי־תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ
נַחֲלָה וִירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ׃
ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית ׀ כָּל־פְּרִי
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ
בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם׃ ג וּבָאתָ אֶל־
הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי

אונקלוס

א וִיהֵי אֲרֵי תֵיעוֹל לְאַרְעָא דַּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַחְסָנָא וְתֵירְתַהּ וְתֵיתֵב בַּהּ׃ ב וְתִסַּב מֵרֵישׁ כָּל אִבָּא דְּאַרְעָא דִּי תָעֵל מֵאַרְעָךְ דִּי יְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ וּתְשַׁוֵּי בְסַלָּא וּתְהַךְ לְאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי יְיָ אֱלָהָךְ לְאַשְׁרָאָה שְׁכִנְתֵּהּ תַּמָּן׃ ג וְתֵיתֵי לְוָת כַּהֲנָא דִּי יְהֵי בְּיוֹמַיָּא הָאִנּוּן

אבן עזרא

א והיה כי תבוא. בעבור שכתוב (א) בהניח ה' (ב), אמר השם כי יש מצות הן קודם בהניח ה' (ג) רק כאשר תבא (ד) [א], והם הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים ובנות מזבח והברכה והקללה על שני ההרים: ב בטנא. כדמות סל (ס), והברו טנאך (למטה כח ה), וזאת המצוה (ו), על הקרובים אל מקום המקדש (ז) [ב]: וטעם בימים ההם. שזה חיוב כל זמן ששם כהן גדול (ח) [ג]: ג הגדתי. הטעם כדי

רש"י

(א) והיה כי תבוא וגו' וירשתה וישבת בה. מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה א): (ב) מראשית. ולא כל ראשית א) ב) שאין כל הפירות חייבין בבכורים אלא ז' המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה ג) וגו' מה להלן מז' המינין שנשתבחה בהן ארץ ישראל אף כאן שבח ארץ ישראל שהן ז' המינין ב): זית שמן. זית אגורי ד) שממנו אגור בתוכו ג): ודבש. הוא דבש תמרים ד) ה): מראשית. אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה ה) כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זה בכורים ו) ו): (ג) אשר יהיה בימים ההם. אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא ז) ז): ואמרת אליו.

קרני אור

[א] ודעת רז"ל (ספרי, קדושין לז ב) שלא נתחייבו בבכורים כ"א לאחר כיבוש וחילוק: [ב] עיין יהל אור, ובזה סרה טענת הרדי"א והמבאר לנתה"ש שמשבו שכונת הח' ז"ל על מצות בכורים, והקשו הלא בנ"י מחויבים בה הרחוקים כקרובים, אלא שהרחוקים היו ליתקין את בכוריהם, ולפי באורי סרה טענתם, וכן ביאר רמ"ל (פתרון המלות) וכתב, ועינינו תראינה באר היטב הנסתפות כמו שסתר דברי הרמב"ע, כי כונתו רק על עיטור הבכורים בטנא וכן פי' רו"ה (הבנת המקרא) וכפי' הרלב"ג: [ג] והמ' ר' (הוספה להמגיד שנה י"א נומר 36) השיג

יהל אור

(א) הח' ז"ל יבאר טעם הסמיכות: (ב) לפי שכתוב בענין עמלק והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך (לעיל כה יט): (ג) פי' שהם קודם המנוחה מהמלחמות: (ד) רק תיכף כשתבוא: (ה) ולא סל והוא כלי עשויה כדמות סל לקבל הפירות, וכן אז"ל (ספרי) ובמת בטנא מלמד שטעונים כלים: (ו) ר"ל מצות ושמת בטנא: (ז) כי הרחוקים אינם חייבים לשום בכוריהם בטנא מיד כשיוצאים ממקומותם: (ה) וכן תרגם הירושלמי, ותיתי לות כהנא די יהוי

מנחת יהודה

א) פי' שאינו צריך להביא אלא ממין אחד מז' מינים איזה שהם יבכר תחלה: ב) והם ז' מינים אלו שנשתבחה בהן א"י ולא זולתן: ג) כי כל הזתים הנשמים יורדין. עליהם והם מאבדין שמנן, וזה אוגר שמנו לתוכו, וכן פי' הערוך ערך אגר ועיין ברא"ם: ד) ולא דבש צרעין: ה) או אשכול ענבים שבכר: ו) וכיון שקרא להם שם נהקדשו במחובר אעפ"י שלא נתבשלו עדיין כל צרכן, וכן פי' הרע"ב (בכורים פ"ג מ"א) אין צריך שיהיה פרי אלא אפילו בוסר ואפילו פגין: ז) ואין לך להשהות בכוריך עד שיהיה שם אחד כקרוביך ליתנם לו: בפני

מקורי רש"י

א) ספרי, קדושין ל"ז ב' ילקוט תתקל"ח: ב) ספרי, מנחות פ"ד ב', פס"ז, ילקוט שם: ג) לעיל ח' ח': ד) ספרי, ברכות ל"ט א', ילקוט שם: ה) שם ושם: ו) ספרי, בכורים פ"ג מ' א', תנחומא א' א', תנחומא ב' ב': ז) עיין ספרי, ר"ה כ"ה ב' ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַיּוֹם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵינוּ
לָתֶת לָנוּ׃ ד וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנֶא
מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ ה וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי ׀
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי

אונקלוס

וְתֵימַר לֵהּ חַוֵּיתִי יוֹמָא
דֵין קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ אֲרֵי
עָלֵית לְאַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ
לַאֲבָהָתָנָא לְמִתַּן לָנָא׃
ד וְיִסַּב כָּהֲנָא סַלָּא מִידָךְ
וְיַחְתִּנֵּהּ קֳדָם מַדְבְּחָא
דַּייָ אֱלָהָךְ׃ ה וְתָתֵיב
וְתֵימַר קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ לָבָן
אֲרַמָּאָה בְּעָא לְאוֹבָדָא
יָת אַבָּא וּנְחַת לְמִצְרַיִם

רש"י

שאינך כפוי טובה א) ח): הגדתי היום. פעם אחת בשנה ולא שתי פעמים ט) ט): (ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אותו. כהן מניח ידו תחת יד הבעלים ומניף י) י): (ה) וענית. ל' הרמת קול יא) יא): ארמי אובד אבי. מזכיר חסדי המקום ארמי אובד אבי לבן בקש

אבן עזרא

שישמעו הקטנים (ט), או הוא כדמות הודיה שהשם השלים שבועתו (י) והעד הפרי (יא): ה וענית. יתכן שישאלו הכהנים לאמר מה זה שהבאת על כן וענית (יב), או כדמות תחלה (יג), וכן ויען איוב הראשון (איוב ג ב) (יד): אובד אבי. מלת אובד שהפעלים שאינם יוצאים, ואילו היה ארמי על לבן (טו), היה הכתוב אומר מאביד או מאבד (טז), ועוד מה טעם לאמר לבן בקש להאביד אבי וירד מצרימה, ולבן לא סבב לרדת אל מצרים, והקרוב שארמי הוא יעקב כאילו אמר הכתוב כאשר היה אבי בארם היה אובד והטעם עני בלא ממון (יז) וכן תנו שכר לאובד (משלי לא ו), והעד, ישתה וישכח רישו (שם שם ז), והנה הוא ארמי אובד היה אבי [ד] והטעם (יח) כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם גם גר היה במצרים והוא היה במתי

יהל אור

ממנא כהן רב": (ט) שהשם מלא הבטחתו שהבטיח לאבותינו: (י) מה שנשבע לאבותינו: (יא) שהביא מביכוריה: (יב) והוא כדמות מענה על שאלתם: (יג) וענינו פתיחת דברים: (יד) שהקדים הכתוב ואחרי כן פתח איוב את פיהו (שם שם א): (טו) כ"ה דעת רז"ל (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (טז) כי לפי זה יהיה מלת אובד יוצאה, היל"ל מאבד, או מאביד, הבי"ת בציר"ה או בחיר"ק: (יז) וענינו יעקב אבי הארמי, כשהיה הוא בארם היה אובד, פי' עני בלא ממון: (יח) פי' טעם אלו הדברים בהבאת

קרני אור

על המ' ז"ל בזה וכתב, ואין זכר לזה בדין וכו' ובזה וכיוצא בזה מוכרחים אנחנו לומר, כי שכח הראב"ע לפי שעה את דברי חז"ל כי לא היה בעל המלאכה הואת עכ"ל, ועיין (הלופה להמגיד שנה י"ב נומר 2) מה שהשיבו הרה"ם רי"ל באורנעם, וכתב לו כי כל החכמים הגדולים המחזיקים להראב"ע לתלמודי גדול, עיי"ש מה שהאריך לבאר ולתרץ דעת הראב"ע ז"ל בזה: [ד] וראיתי להעתיק מס' פחד יצחק מ"ב אות א' כ"י אשר לא"ת פירארה, מה שכתב בענין זה להצדיק את החכם הראב"ע ז"ל מהמשיגים עליו, וז"ל „וגם ראיתי את הלמן אשר הרב הגדול רמ"ס למן את רבינו (הראב"ע) והרד"ק על פי' ארמי אובד אבי, שפי' אובד על יעקב, שכן כתב וז"ל, והמ' ראב"ע טען ואמר כי מלת אובד אינה מהפעלים היוצאים וכו', וכן כתב הרד"ק וכו', ואח"כ כתב שחז"ל העתיקו על פי קבלתם איש מפי איש עד מרע"ה מפי הגבורה שארמי הוא לבן, ושאובד הוא יוצא עכ"ל: והן אמת שרז"ל דרשוהו על לבן, אבל כבר ידענו שזה על דרך דרש, ושבעים פנים לתורה, והפשט לא יופשט, יא"כ אין לנו הכרח לומר שקבלו רז"ל שהפי' האמיתי בפשט פסוק ארמי אובד אבי שעל לבן מדבר, אלא שרז"ל קבלו שלבן הארמי בקש לעקור את הכל, כמ"ש לו יעקב לולי אלהי אבי וגו' כי עתה ריקם שלחתני, וגם לבן אמר לו יש לאל ידי לעשות עמכם רע וגו', וקבלו רז"ל בזה שכוונת לבן לא היתה על הממון לבד, אלא גם על הנפשות, וסמכו זה לפסוק ארמי אובד אבי, אשר כפי הפשט שמדבר על יעקב, כמו שסיים וירד מצרימה ויגר שם וגו' כפי' הראב"ע וסיעתו, קצת קשה שהיה לו לומר אבי ארמי אובד ודו"ק, אלא שהסכימה התורה ארמי אובד אבי לרמוז לנו שמלבד שיעקב בהיותו בארם היה אובד כלומר עני, אירע לו ג"כ שם שהארמי היינו לבן בקש לאבדו, ולזה אמר הרמי אובד אבי, ליתן מקום לדרשה זאת, ומעפ"י שאובד הוא בינוני או תואר ואין מקום לקרוא כן למי שרוצה לעשות הפעולה ולא התחיל ולא עשאה עדיין, זה מתורץ שבעכו"ם מחשבה רעה הקב"ה

מקורי רש"י

ח) ספרי. ילקוט שם פס"ו: ט) ספרי: י) עיין ספרי סוכה מ"ז ב' מנחות ס"א א' ילקוט שם: יא) עיין סוטה ל"ב

מנחת יהודה

ח) כפוי טובה נקרא המתנגד לטובה ואינו מכיר אותה עיין (ע"ז ה' סע"א ורע"ב) וכן המכחיש הטובה שעושין עמו וכופר בה: ט) וכיון שהביא פעם אחת אף ממין אחד שוב אינו מביא: י) משום דבעינן הנפה עם יד הבעלים לפני ה': יא) עיין יהל אור:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיֵּ֣רֶד מִצְרַ֔יְמָה וַיָּ֥גָר שָׁ֖ם בִּמְתֵ֣י מְעָ֑ט וַֽיְהִי־שָׁ֕ם לְג֥וֹי גָּד֖וֹל עָצ֥וּם

אונקלוס: וּנְחַת לְמִצְרַיִם וְדָר תַּמָּן בְּעַם זְעֵר וַהֲוָה תַמָּן לְעַם רַב תַּקִּיף וְסַגִּי:

אבן עזרא

מעט ואחר כן שב לגוי גדול (יט), ואתה ה' הוצאתנו מעבדות ותתן לנו ארץ טובה (כ), ואל ישעון טוען איך יקרא ארמי והנה כמוהו יתרא הישמעאלי והוא ישראלי כי כן כתוב (כא): במתי. סמוך (כב), כי לא נמצא לשון יחיד (כג), ומתים לשון רבים (כד), ורבי יונה דקדק אותה כולה באר היטב

רש"י

לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב יב) יב) ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה שבעובדי כוכבים חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה יג) יג): וירד מצרימה. ועוד אחרים באו עלינו לכלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בשבעים

קרני אור

מצרפה למעשה, כאשר כתב רש"י ז"ל, ובוודאי שכל זה הוא על דרך דרש ואין מדרכי הפשט לקרוא למי שרוצה לפעול ולא פעל פועל כשאין שם הכרח גמור, אשר על כן הראב"ע ושיעתו, מפרשי הפשט באמרו להם דרך אחרת, ופי' אובד (בודד) (עומד) כדרך ואת המלה שלא תבא מן הקל כ"א בפועל עומד, והביא ראיות לדבר, שלפי הפשט אין לפרשו על לבן, מפני שלעומק הבנת פשט הפסוק היה נראה שכפי הפשט המה (המה) אמורים דברי רז"ל ולזה הכריח הראב"ע שאין לומר כן. אבל כבר ידענו דבריו ממקומות הרבה שאין דעתו לסתור, והפשט יופשט, והדרשה תדרוש: ולמען לא יתעקם אדם ויאמר הלא הרמב"ם ז"ל בריש

מס' תרומות כתב שבעלי המשנה היו בקיאים בלה"ק יותר ממנו, וכן כתב בפ"ב דכלאים משנה ב' יעו"ש, ואם הם דרשו בהגדה אובד פועל יוצא ושעל לבן ידבר, למה לו לראב"ע לפרשו על יעקב אבינו ופועל עומד, אף אני אודיעך קשט דברי אמת עפ"י דקדוק הלשון, ואין ספק שלשון הקודש הוא כמו שאר הלשונות שמדברים בו בני אדם והוא אחד משבעים לשון, ומקורו הוא מעבר הנהר, ולזה נקרא לשון עברי כפי' הרד"ק בהקדמת המכלול, וכפי' בעל ערוגות הבשם בהקדמתו, הוא הלשון הקדש ועליו נאמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, וכן דעת רש"י וראב"ע כמו שנראה מדבריהם על זה הפ', וגם בעל המכלול אפשר שיודה בזה, אלא שנקרא לשון עברי מפני שנאמר ביה עבר ויואלי אצליו בהתפלג הלשונות, ובאותו הלשון הקודש נתנה התורה, ובו היו מדברים בני עמנו בהיותם בארצם, ומיום גלותם והתערבם בגוים נשכח מהם לשון קדש, ולמדו לשונות העמים, כמו שהתרעם עליהם נחמיה, ובניהם חצי מדבר אשדודית, ואינם מכירים לדבר יהודית, אלמא לשונם הנהוג היה לה"ק, וכן כתב המכלול בהקדמתו הנ"ל, ובעונותינו לא נשאר אצלינו היום בלה"ק כ"א הכ"ד ספרים והמשנה והנלוה אליה, ולזה נוכל ללמוד דרכי לה"ק גם מהמשנה במה שלא נמצא בפסוק, וכן הוא מנהג המדקדקים ואם מצאנו במשנה מלה בשרש אחד, ובפסוק נמצא כמוה בשרש אחר כמו תורמין לא מפני זה נאמר שאינה לשון הקדש, אלא גם היא תחת סוג לה"ק נכנסה, כמו שבמקרא ג"כ מצאנו שני שרשים בענין אחד, כמו הלך וילך ודומיהם, וגם אם מצאנו במשנה נפרש מהפסוק מלי"ז לנקבה, כמו מרגלים רגלות כיוצא בזה מצאנו ג"כ בפ' שלשה שבועים ימים, שבעה שבועות, וכן אם מצאנו בפ' מסכה ייגם, ובלדברי ח"ל מזוג (ע"ז נח ב) גם בפ' מצאנו פעלים רבים מורים על דבר אחד, כאשר כתב בעל ערוגות הבשם בפ"ז יעו"ש, וודאי על אלה הסגויים, גם לשון המשנה והנלוה אליה בכלל לשון הקודש הוא, ומכיון שידענו שהמשנה היא ממוכרת בלשון הקדש, אם מצאנו בה מלות שלא מצאנום במקרא, או באופן אחר מהמקרא, נודע בוודאי שגם באותו הנגון אומרים בעלי לה"ק אותה המלה, ואמרם ז"ל לשון תורה לעצמה, ולשון חכמים לעצמה, אין כוונתם על לשון התלמוד, שזהו פשיטא שלשון התלמוד הוא בלשון ארמי, ועוד שזה אמרו על לשון המשנה, כמו רחלות בחולין פ' ראשית הגז, וכן מצאנו להם במזגו שהוא לשון עברי (בע"ז נח) אלא כוונתם שלפעמים שבפסוק נמצא מלה באופן אחר, אין מן ההכרח להמצא כן שלא באופן אחר בדברי רז"ל, כי לפעמים נמצא להם מלות בנגון אחר מהפ', והטעם לע"ד הוא הואיל וזה אפשר בלה"ק היו אומרים אותם הענינים בלשונות הנהוגים להם יותר, ושמענו אותם מפי רבם, כי חייב אדם לומר בלשון רבו, וא"כ נמצא להם באיזה מלות כמו לשון לעצמו, כלומר שלא נמצא אותו לשון בפסוק עם היותו לה"ק, כמו חור, ממל, וכדומה, וזהו אמרם לשון תורה לעצמה, ולשון חכמים לעצמה, ואלו ואלו דברי קדש הם: אך אמנם במה שמצאנו במקרא טוב הוא להתבונן ממנה דרך לה"ק ועליהם נבנה יסוד הלשון, כמו שכתב הראב"ע

יהל אור

בכורים: (יט) ופי' וירד מצרימה, כלומר אובד היה כשירד למצרים, כי לא ירשתי ממנו כלום, וגם היה שם גר ובמתי מעט ואח"כ חזר שם לגוי גדול: (כ) פי' הוצאתנו מעבדות קשה, ונתת לנו ארץ זבת חלב ודבש: (כא) (בדה"א ב יז) יתר הישמעאלי, והוא ישראלי, (בש"ב יז כה) כתוב יתרא הישראלי, ולפי שהיה דר בארץ ישמעאל יקרא ישמעאלי, וכמוהו יעקב קראו הכתוב ארמי ע"ש שהיה בארם: (כב) פי' מלת במתי סמוכה למלת עם, וכ"ל במתי עם מעט, שמלת מעט ל"י הוזרת למלת עם החסרה: (כג) שלא נמצא זאת המלה בל"י: (כד) והיל"ל במתי מעטים, אלא נ"ל שהיא סמוכה למלת עם, וחסרה מן הכתוב:

מנחת יהודה

יג) כ"ה הגי' בכ"י והשאר ליתא, וכ"ה (ספרי, גם בפסיקתא) וכן ת"א, ולדעתם מלה אובד פ"על יוצא והפעול היא אבי, ובעלי הפשט ת"ה החכם ראב"ע ורשב"ם ורד"ק טענו על הפי' הזה, לפי שלא מצאנו לשון אבידה בבנין הקל יוצא ולא יתכן להיות פועל אם איננו יוצא, ולכאורה הדין עם בעלי הפשט, אכן המעיין בפסקי הטעמים ישכיל ויבין שגם בעלי הטעמים הסכימו עם פי' רש"י ות"א (רוו"ה) עיי"ש: יג) אבל לישראל אין הקב"ה מצרפה למעשה, כדכתיב און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה', אלא א"כ הוא מחשבת ע"ז שאז מצטרפה למעשה כדכתיב (יחז' י"ד ה') למען תפוש את בית ישראל בלבם

מקורי רש"י

א': יב) ספרי ועיין בכורים פ"ג מ"ו וככת"א, הגדה של פסח, ילקוט שם: יג) ירושלמי פאה פ"א, בבלי קדושין פ'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ורב: ו וירעו אתנו המצרים ויענונו
ויתנו עלינו עבדה קשה: ז ונצעק
אל־יהוה אלהי אבתינו וישמע
יהוה את־קלנו וירא את־ענינו
ואת־עמלנו ואת־לחצנו: ח ויוצאנו
יהוה ממצרים ביד חזקה ובזרע
נטויה ובמרא גדל ובאתות
ובמפתים: ט ויבאנו אל־המקום
הזה ויתן־לנו את־הארץ הזאת
ארץ זבת חלב ודבש: י ועתה
הנה הבאתי את־ראשית פרי
האדמה אשר־נתתה לי יהוה
והנחתו לפני יהוה אלהיך

ז ואבאישו לנא מצרים
וענינא ויהבו עלנא
פלחנא קשיא: ז וצלינא
קדם יי אלהא
דאבהתנא וקביל יי
צלותנא וגלי קדמוהי
עמלנא ולאותנא
ודוחקנא: ח ואפקנא יי
ממצרים בידא תקיפא
ובדרעא מרממא
ובחזונא רבא ובאתין
ובמופתין: ט ואיתנא
לאתרא הדין ויהב לנא
ית ארעא הדא ארעא
עבדא חלב ודבש:
י וכען הא איתיתי ית ריש
אבא דארעא דיהבת לי
יי ותחתנה קדם יי אלהך
ותסגוד קדם יי אלהך:

רש"י

נפש יד): (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש טו): ויתן לנו את הארץ. כמשמעו: (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת (ס"א הנחת) הכהן ואוחזו בידו כשהוא

אבן עזרא

בערך מתה (כה): ז ענינו. בחסרון עושר: עמלנו. בבנין (כו): לחצנו. כטעם אצים

יהל אור

(כה) וכן פי' ר"י ן' גנאח בערך מתה, ויהי מתיו מספר (דבר' לג ו) מתיך בחרב יפלו (ישעיה ג כה) זה הכון לא בא ממנו יחיד בלשונו: (כו) בבנין

קרני אור

בשער א' מספרו יסוד מורא, רק טוב הוא למשכיל שיתבונן יסוד לה"ק מהמקרא וכו', והם' לאות נאות ה' כתב ז"ל, ולכמו המדקדקים לעולם נרדוף אחר הכתוב. והגם שאמרנו ופירשנו לשון תורה לעצמה, ולשון חכמים לעצמם, וזהו שאנו רואים בבירור שלשונם באותה מלה אינו על דרך המקרא, אבל במה שלא מצאנו הכרח בדבריהם שיהי' באופן אחר מהפסוק, אין לנו לזוז מדרכי העברית ודברי רז"ל ג"כ עליה ננהוג, וכן נאמר באובד, שגם לרז"ל פועל עומד כפי הפשט בדרך הקל מורת המלה, ומה שדרשוהו על לבן, ויהיה פועל יוצא, הוא על דרך הדרש מהטעם דלעיל, ונאמר היטב בספרי, ארמי אובד אבי, מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא לאובד, ומעלה על לבן הארמי כאילו איבדו, וכן הבין הראב"ע שעל פי הדרש אמרו רז"ל זה לבן, אבל לפי הפשט אין ספק בו שהרשות נתונה ביד המפרשים לפרש כרצונם, ובא שאות והמופת, כי מלבד הרד"ק הנ"ל, גם הר"י אברבנאל בפי' על התורה, הביא דברי חז"ל ודברי הראב"ע, והאריך וסיים דבריו, וכל דרך איש ישר בעיניו עכ"ל, הנה אף שהרא הגוה הנ"ל, ולא שמיע ליה שתהא מקובלת ממרע"ה, ואף הרב בעל תולדות יצחק, פי' הפסוק כדברי רבנו, וז"ל ארמי אובד אבי, כלומר איני חושב שהארץ שממנה הבאתי אלו הבכורים שירשתיה מאבותי שיעקב אבינו איש נאבד ועני היה, וקראו ארמי ליעקב לפי שגר בארם וכו', והאמרון הכביד, הרב הגדול רבינו במיי בפי' על התורה כתב ח"ל ארמי אובד אבי, קרא ליעקב ארמי, ושעור הכתוב. ארמי היה אבי, ובימור אובד עני, ויאמר, כאשר היה אבי בארם אובד היה, כלומר עני היה בלא ממון, וכן תנו שכר לאובד, עי"ש שהאריך, ואחרון אחרון חביב, הרשב"ם ז"ל אשר היה בדורו של הראב"ע, כתב בפי' על התורה, וז"ל ארמי אובד אבי, אבי אברהם ארמי היה אובד וגולה מארץ ארם, כדכתיב לך לך מארצך, וכדכתיב, ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי, לשון אובד ותועה אחד

מקורי רש"י

א': יד) ספרי: טו) ספרי ילקוט שם פס"ז:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
יא וְשָׂמַחְתָּ בְכָל־הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן
לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתֶךָ אַתָּה
וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבֶּךָ׃ ס שני
יב כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר
תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה
לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ׃

אונקלוס

יא וְתִחְדֵּי בְּכָל טַבְתָא דִּי
יְהַב לָךְ יְיָ אֱלָהָךְ וֶאֱנָשׁ
בֵּיתָךְ אַתְּ וְלֵוָאֵי וְגִיוֹרָא
דִּי בֵּינָךְ׃ יב אֲרֵי תְשֵׁיצֵי
לְעַשָּׂרָא יָת כָּל מַעְשַׂר
עֲלַלְתָּךְ בְּשַׁתָּא תְלִיתָאָה
שְׁנַת מַעְשְׂרָא וְתִתֵּן

אבן עזרא

לאמר כלו מעשיכם (שמות ה יג): יא וטעם אתה והלוי והגר. שאתה חייב לשמח בפרי אדמתך: יב לעשר. מהבנין הכבד הנוסף ואין ריע לו (כז): שנת המעשר. זה מעשר עני (כז*): ללוי לגר ליתום ולאלמנה. לאשר תרצה

רש"י

קורח וחוזר ומניף יד) טו): (יח) ושמחת בכל הטוב מכחן חמרו יז) חין קורין מקרח בכורים חלח בזמן שמחה מעלרת ועד החג שחדם מלקט תבוחתו ופירותיו ויינו ושמנו טו) חבל מהחג וחילך מביח וחינו קורח טו): אתה והלוי. חף הלוי חייב בבכורים חס נטעו בתוך עריהם יז): והגר אשר בקרבך. מביח וחינו קורח שחינו יכול לומר לחבותינו יח) יח): (יב) כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית כשתגמור להפריש מעשרות של שנה השלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב הפסח של שנה הרביעית יח*) יט) שנחמר מקלה שלש שנים תוליח כ) וגו' נחמר כחן מקן ונחמר להלן מקץ שבע שנים כא) לענין הקהל מה להלן רגל חף כחן רגל חי מה להלן חג הסוכות חף כחן חג הסוכות ת"ל כי תכלה לעשר מעשרות של שנה השלישית רגל שהמעשרות כלין בו וזהו פסח שהרבה חילנות יש שנלקטין חחר הסוכות נמלחו מעשרות של שלישית כלין בפסח של רביעית וכל מי ששהה מעשרותיו הלריכו הכתוב לבערו מן הבית: שנת המעשר. שנה שחין נוהג בה חלח מעשר חחד כא*) משני מעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה שהשנה רחשונה ושניה של שמיטה נוהג בהן מעשר רחשון כמו שנחמר כי תקחו מחת בני ישרחל חת המעשר כב) ומעשר שני שנחמר וחכלת לפני ה' חלהיך מעשר דגנך תירושך וילהרך כג) הרי שתי מעשרות ובח ולמדך כחן בשנה השלישית שחין נוהג מהותן שתי מעשרות חלח החחד וחיזה זה מעשר רחשון ותחת מעשר שני יתן מעשר עני שנחמר כחן ונתתה ללוי חת חשר לו הרי מעשר

קרני אור

פס נחדס הגולה, כדכתיב תעיתי כשה חובד, בקש עבדיך, לחן חובדות היו עמי, רועיהם התעום, כלומר מחרץ נכריה בחו חבותינו לחרץ הוחת ונתנה הקב"ה לנו

יהל אור

ערי מסכנות: (כז) פי' שהיה לו לבוח בדגש, וחין לו חבר: (כז*) לפי שבשתי שנים הרחשונות מעשרים מעשר רחשון ומעשר שני, ובשלישית מעשר רחשון

מנחת יהודה

(רע"ב): יד) וכ"ה (ספרי) מלמד שטעונים תנוחה (הנפה) ב' פעמים אחת בשעת קריאה, ואחת בשעת השתחואה: טו) מפני שבתוך הזמן הזה זמן לקיטה ושמח במעשיו: טז) ובג' שם מהחג ועד חנוכה מביא ואינו קורא, ופי' רש"י שם אינו זמן שמחה ואינו קורא, ומחנוכה ואילך אינו זמן הבאה, דתניא בספרי אשר תביא מארצך כ"ז שמצויין על פני ארצך שלא כלו לחיה מן השדה: יז) פי' במ"ח עריהם: יח) ובתלמוד ירושלמי (בכורים פ"א ה"ד) תני בשם ר' יהודה גר עצמו מביא וקורא, מעמא מאי כי אב המון גוים נתתיך (בראשית י"ז ה') לשעבר היית אב לארם מכאן ואילך אב לכל הגוים, וכן פסק הרמב"ם בהלכות בכורים פ"ד ה"ג: יח*) עיין ביאור שד"ל

מקורי רש"י

טו) ספרי סוכה מ"ו ב' מנחות ס"א א'. פס"ז ילקוט שם
יז) ספרי פסחים ל"ו ב': יח) בכורים פ"א מ"ד ילקוט שם:
יט) עיין ספרי מעשר שני פ"ה מ"ו ילקוט שם פס"ז:
כ) עיין לעיל י"ד ורש"י שם: כא) למטה ל"א י':
כא*) ר"ה י"ב ב': כב) במד' י"ח כ"ו: כג) לעיל י"ד

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

ללואי לגיורא ליתמא
ולארמלא וייכלון בקרויך
וישבעון: יג ותימר קדם
יי אלהך פליתי קדשא
מעשרא מן ביתא ואף
יהבתה ללואי ולגיורא
ליתמא ולארמלא ככל
פקודך די פקדתני לא
עברית מפקודיך ולא
אתנשיתי: יד לא אכלית

יג ואמרת לפני יהוה אלהיך בערתי
הקדש מן הבית וגם נתתיו
ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל
מצותך אשר צויתני לא עברתי
ממצותיך ולא שכחתי: יד לא
אכלתי באני ממנו ולא בערתי

רש"י

ראשון לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני: ואכלו בשעריך ושבעו. תן להם כדי שבען מכאן אמרו כד) אין פוחתין לעני בגורן פחות מחצי קב חטים וכו': (יג) ואמרת לפני ה' אלהיך. התודה שנתת מעשרותיך: בערתי הקדש מן הבית. זה מעשר שני ונטע רבעי יט) כה) ולמדך שאם שהה מעשרותיו של שתי שנים ולא העלם לירושלים שצריך להעלותם עכשיו: וגם נתתיו ללוי. זה מעשר ראשון כו). וגם לרבות תרומה ובכורים כז): לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני כח): ככל מצותך. נתתים כסדרן כט) ולא הקדמתי תרומה לבכורים ולא מעשר לתרומה ולא שני לראשון שהתרומה קרויה ראשית שהיא ראשונה משנעשה דגן וכתיב מלאתך ודמעך לא תאחר ל) לא תשנה את הסדר כ) לא) : לא עברתי ממצותיך. לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ומן החדש על הישן לב) (ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש): ולא שכחתי. מלברכך על הפרשת מעשרות כא) לג): (יד) לא אכלתי באני ממנו.

אבן עזרא

טהם (כח): יג בערתי הקדש. שהוא המעשר (כט), וגם שלא הפקדתיו רק נתתיו לאשר אני חייב לתת לו (ל): לא עברתי. בזדון: ולא שכחתי. שלא הוצאתי המעשר (לא), או פירושו על שני המעשרים (לב): יד לא אכלתי באוני. כמו, בן אוני (ברא' לה יח), ולחם אונים (הושע ט ד) (לג), והטעם רמזתי על לשון הקודש (לד) [ה], וטעם אוני כמו אבלי [ו], כי אם הייתי אבל, לא אכלתי (קודם) [ס"א קודש] המעשר (לה): ולא

יהל אור

ומעשר עני עיין רש"י: (כה) פי' שבשלישית כשנותן מעשר עני יוכל ליתן ללוי או לגר, או ליתום, או לאלמנה, אותו שירצה בעה"ב, ואינו מחויב ליתן המעשר עני לכל אלו: (כט) וענין ביעור פי' הכרתה והסרה, ודעתו שזה קאי על מעשר ראשון: (ל) וכמו שאמר וגם נתתיו ללוי: (לא) ויאמר שלא עברתי בזדון גם לא שכחתי בשוגג שלא הוצאתי המעשר ליתן ללוי: (לב) פי' מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לגר או ליתום: (לג) וכן פי' הה' ז"ל (ברא' לה יח) „בן אוני בן אבלי, וכן כלחם אונים, לא אכלתי באוני": (לד) החמשה תיבות „והטעם רמזתי על לשון הקדש" לא נמצאו בד"ק, וגם המקו"ח לא הביאם אלו התיבות, ועיין קרני אור: (לה) לפי הנוסח „קודם

קרני אור

עכ"ל ופשיטא שכל אלה השלמים לא הסכימו לסברת הרא"ש, שתפיס קבלה בידינו מפי מרע"ה שאדמי כוא לכן ושאובד הוא פועל יוצא, כאשר כתב הוא ז"ל, עכ"ל: [ה] עיין יהל אור, ומי שיגרום אלו הממשה תיבות דכו הפירושים כוס, רו"ר יפרש (בית תלמוד שנה שניה לד כא) וז"ל „ולי ברור שמקומן הוא בפסוק י"ג כוס, בערתי הקדש שהוא המעשר, והטעם רמזתי על לשון הקדש, ור"ל והטעם על אשר הוציא הכתוב את המעשר בלשון קודש כבר רמזתי והוא בסוף ס' ויקרא (ויקרא כז לד), ובפרשת ראה בפסוק עשר תעשר (לעיל יד כב), וכן פי' בעל אור לנתיבה, והרש"ג פי' שכ"ל בספרי על לשון הקדש, והוא ס' מאזני לשון הקדש, וכן פי' בעל עורה להבין: [ו] וכן ת"א ויונ"ע, ושד"ל פי' רגילים היו לעשות משתה לנחם את האבלים כנמצא (ש"ב ג לה, ירמיה

מקורי רש"י

כ"ג: כד) ספרי ירושלמי פאה פ"ח מ"ה ילקוט שם, פס"ז: כה) ספרי. מעשר שני פ' ה' ילקוט שם, פס"ז: כו) שם ושם: כז) שם ושם: כח) שם ושם: כט) שם ושם: ל) שמות כ"ב כ"ח: לא) מכילתא פ' משפטים: לב) ספרי, מעשר שני פ"ה מי"א: לג) עיי"ש וברכות מ' ב':

מנחת יהודה

שד"ל, מה שהעיר ע"ו: יט) דנקראים קדש וצריכין בעור מן העולם עיין פ"ה מ"נ דמע"ש אליבא דב"ה, ונטע רבעי הוא הנוטע עץ מאכל מונה לו ג' שנים מעת נטיעתו והפירות שבתוך ג' שנים האלו אסורים בהנאה, והפירות של שנת הד' צריך להעלותם לירושלים כדין מעשר שני: כ) שהפרשתי מתנות כסדר ולא שניתי סדר הפרשה: כא) כי כן המשפט להזכיר בהם השם והמלכות בשעת הפרשה, כי כל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי׃
טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ ס שלישי
טז הַיּוֹם הַזֶּה יְהוָה

אונקלוס

בְּאֶבְלִי מִנֵּהּ וְלָא פַלֵּתִי מִנֵּהּ בִּדְמְסָאַב וְלָא יְהָבִית מִנֵּהּ לְמִית קַבֵּלִית לְמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהִי עֲבָדִית כְּכֹל דִּי פַקֵּדְתַּנִי׃
טו אִסְתְּכִי מִמְּדוֹר קֻדְשָׁךְ מִן שְׁמַיָּא וּבָרֵיךְ יָת עַמָּךְ יָת יִשְׂרָאֵל וְיָת אַרְעָא דִּי יְהַבְתְּ לָנָא כְּמָא דִי קַיֵּמְתָּא לַאֲבָהָתַנָא אֲרַע עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ׃
טז יוֹמָא הָדֵין יְיָ אֱלָהָךְ

אבן עזרא

בערתי ממנו. הטעם השחתי מהקדש (לו): בטמא, בדבר טמא (לז): למת. לצרכי מת (לח) וי"א לעבודה זרה (לט), והטעם באלה הדברים (מ), כי אסור הוא שיוציא מהדגן לשום דבר עד תת המעשר שהוא קדש כי אם יתן מהמותר (מא), הוא דרך בזיון, ואף כי אם נתן בטמא, וכאשר נשמרתי אני ושמרתי הדגן בעבור להוציא הקדש כן ישמור אלהינו ארצינו, וזה טעם ואת האדמה (מב): טו וטעם ארץ זבת חלב ודבש. להיותם כן תמים (מג): טז היום הזה.

רש"י

מכאן שאסור לאונן כב) לד): **ולא בערתי ממנו בטמא**. בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא כג) לה) והיכן הוזהר על כך כד) לו) לא תוכל לאכול בשעריך לז) זו אכילת טומאה כה) כמ"ש בפסולי המוקדשים בשעריך תאכלנו הטמא והטהור כו) לח) וגו' אבל זה לא תוכל לאכול דרך אכילת שעריך כז) האמור במקום אחר כח): **ולא נתתי ממנו למת**. לעשות לו ארון ותכריכין כט) לט): **שמעתי בקול ה' אלהי**. הביאותיו לבית הבחירה מ): **עשיתי ככל אשר צויתני**. שמחתי ושמחתי בו מא): (טו) **השקיפה ממעון קדשך**. עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שעליך לעשות מב) שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם מג): **אשר נתתה לנו כאשר נשבעת לאבותינו**. לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש ל): (טז) **היום הזה ה'**

יהל אור

המעשר", פי' אלא הייתי מניחו אחר אבלי, כמו בסיים, אם יאכל קודם ויתן המעשר מן הנשאר הוא דרך בזיון, ולפי הנוסח „קודם המעשר", פי' לא אכל מה שהקדיש להיות מעשר: (לו) הטעם שלא שחתי מה שהוא קדש: (לז) והנה טמא לא יאמר רק על הטמא כפי דיני טומאה וטהרה רק גם על דבר הפחות ונבזה שגם זה יקרא טמא, כמו סורו טמא (איכה ד טו) וזה יאמר שבהפרישו המעשר לתתו לעניים לא הפרישו מהיותר פחות וטמא אלא מהיותר משובח מהתבואה וכפי' הרד"א: (לח) עיין רש"י: (לט) שקרויה זבחי מתים: (מ) הנזכרים שהם לא בערתי, ולא נתתי, ולא אכלתי באוני: (מא) פי' מהנשאר ממה שישאר מהתבואה באחרונה: (מב) שתתן אתה מטר מן השמים על פני האדמה: (מג) פי'

מנחת יהודה

ברכה: כב) כי אונן אסור בקדשים: כג) פי' בין שהמעשר טמא והאוכלו טהור, ובין שהמעשר טהור והאוכלו טמא: כד) כי מלשון וידוי זה משמע שאין המעשר נאכל בטומאה, והיכן הוזהר ע"ז: כה) פי' מה שאמר הכתוב שם, לא תוכל לאכול בשעריך פי' שלא תוכל לאכול בטומאה: כו) ממה שכתוב בפסולי המוקדשין, בשעריך תאכלנו הטמא והטהור, ודייק מזה כי פסולי המוקדשין תוכל לאכול בשעריך פי' בטומאה: כז) פי' בטומאה כדרך אכילת שעריך: כח) לעיל י"ב י"ז, ועיין יבמות ע"ג ב' ובפי' רש"י שם, סכות י"ט ב' וכפי' רש"י שם, ושם מבואר כל הענין ברחבה: כט) ופי' לצורך המת, כי לא יתכן נתינה למת: ל) ושיעור הכתוב ואת האדמה שהיא ארץ זבת חלב ודבש אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו לתת לנו וקיימת ונתת:

מקורי רש"י

לד) ספרי, בכורים פ"ב מ"ב: לה) ספרי: לו) יבמות ע"ג ב': לז) לעיל י"ב י"ז: לח) לעיל ט"ו כ"ב: לט) ספרי, מעשר שני פ"ה מי"ב פס"ו: מ) שם ושם: מא) שם ושם: מב) שם ושם: מג) ויקרא כ"ו ד':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־הַחֻקִּים
הָאֵלֶּה וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים וְשָׁמַרְתָּ
וְעָשִׂיתָ אוֹתָם בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ יז אֶת־יְהוָה הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם
לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת
בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו
וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ׃ יח וַיהוָה
הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם
סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר
כָּל־מִצְוֹתָיו׃ יט וּלְתִתְּךָ עֶלְיוֹן עַל
כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה
וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־

אונקלוס

מְפַקְדָךְ לְמֶעְבַּד יָת
קְיָמַיָא הָאִלֵּין וְיָת דִּינַיָא
וְתִטַּר וְתַעְבֵּד יָתְהוֹן
בְּכָל לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃
יז יָת יְיָ חֲטַבְתָּ יוֹמָא דֵין
לְמֶהֱוֵי לָךְ לֶאֱלָהּ וְלִמְהַךְ
בְּאָרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי
וּלְמִטַּר קְיָמוֹהִי
וּפִקּוֹדוֹהִי וְדִינוֹהִי
וּלְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵהּ׃ יח וַיְיָ
חַטְבָךְ יוֹמָא דֵין לְמֶהֱוֵי
לֵהּ לְעַם חֲבִיב כְּמָא דִי
מַלִּיל לָךְ וּלְמִטַּר כָּל
פִּקּוֹדוֹהִי׃ יט וּלְמִתְּנָךְ
עִלָּאָה עַל כָּל עַמְמַיָא דִי
עֲבַד לְתֻשְׁבְּחָא וּלְשׁוּם
וְלִרְבוּ וּלְמֶהֱוָךְ עַם קַדִּישׁ

רש"י

אלהיך מצוך. בכל יום יהיו בעיניך חדשים כאלו בו ביום נצטוית עליהם (מד): ושמרת ועשית אותם. בת קול מברכתו הבאת בכורים היום תשנה לשנה הבאה (מה): (יז) האמרת והאמירך. אין להם עד מוכיח במקרא ולי נראה שהוא לשון הפרשה והבדלה הבדלתי לך מאלהי עובדי כוכבים להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה (לא) ומצאתי להם עד והוא לשון תפארת כמו יתאמרו כל פועלי און (מו): (יח) כאשר דבר לך והייתם לי סגולה (מז): (יט) ולהיותך עם קדוש וגו' כאשר

אבן עזרא

אלה דברי משה (מד): ושמרת אותם. בלבך: ועשית אותם. בארץ (מה): יז האמרת. מלשון גדולה (מו), וקרוב מגזרת, בראש אמיר (ישעיה יז) (מז) ויאמר רבי יהודה הלוי הספרדי נ"ע כי המלה מגזרת ויאמר והטעם כי עשית הישר (מח), עד שיאמר שהוא יהיה אלהיך (מט), גם הוא עושה לך עד שאמרת שתהיה לו לעם סגולה (נ), ויפה פירש והנה תהיה מלת האמרת פעל יוצא לשנים פעולים (נא): יט ולתתך עליון.

יהל אור

תמים כאלו שני מעלות חלב עם דבש שיזוב ממנה, וי"ג „תמיד", ומלת זבת הוא לשון הווה: (מד) כי מן בערתי הקדש עד זבת חלב ודבש, הם דברים שיאמרו הישראלים בשנת הג' והוי"ו: (מה) וכן פי' החזקוני: (מו) וכן פי' הרמב"ן הנה גדלתם את השם ורוממתם אותו: (מז) והוא הענף הגבוה: (מח) בעיניו, שקבלת תורתו ועשית מצותיו: (מט) וזהו הפי' מן האמרת שסבבת שהוא ית' יאמר שיהיה ה' אלהיך: (נ) כמו כן השם ית' עשה לך גדולות נסים ונפלאות עד שסבב שאמרת שתהיה לו לעם סגולה: (נא) ופי' האמרה והאמירך וכמו שפירשתי:

מקורי רש"י

מד) תנחומא א' ט', תנחומא ב' ג': מה) תנחומא א' א' תנחומא ב' ב' ילקוט שם: מו) תה' צ"ד ד': מז) שמות י"ט ה':

מנחת יהודה

לא) כאן הוא סוף הדבור, ואח"כ מתחיל הדיבור כאשר דבר לך וכו' והשאר הוא תוספת איזה תלמיד בחוץ, והמעתיקים הכניסוהו בפנים, לכן איננו בדפוסים ישנים, גם לא ברש"י כ"י ועיין בפי' רש"י ברכות ו' א', חגיגה ג' א' (רוו"ח):

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

קָדֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר׃
פ רביעי כז א וַיְצַו מֹשֶׁה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
אֶת־הָעָם לֵאמֹר שָׁמֹר אֶת־כָּל־
הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם׃ ב וְהָיָה בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעַבְרוּ
אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וַהֲקֵמֹתָ לְךָ אֲבָנִים
גְּדֹלוֹת וְשַׂדְתָּ אֹתָם בַּשִּׂיד׃
ג וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּעָבְרֶךָ לְמַעַן
אֲשֶׁר תָּבֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ ׀ נֹתֵן לְךָ אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבַשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי־

אונקלוס

קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִי
מַלֵּיל׃ א וּפַקֵּיד מֹשֶׁה
וְסָבֵי יִשְׂרָאֵל יָת עַמָּא
לְמֵימַר טַר יָת כָּל
תַּפְקֶדְתָּא דִי אֲנָא מְפַקֵּד
יָתְכוֹן יוֹמָא דֵין׃ ב וִיהֵי
בְּיוֹמָא דִי תַעְבְּרוּן יָת
יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַיְיָ אֱלָהָךְ
יָהֵב לָךְ וּתְקִים לָךְ אַבְנִין
רַבְרְבִין וּתְסוּד יָתְהוֹן
בְּסִידָא׃ ג וְתִכְתּוֹב
עֲלֵיהוֹן יָת כָּל פִּתְגָמֵי
אוֹרָיְתָא הָדָא בְּמֶעְבְּרָךְ
בְּדִיל דִי תֵעוֹל לְאַרְעָא
דַיְיָ אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ אַרְעָא
עָבְדָא חֲלַב וּדְבַשׁ כְּמָא
דִי מַלֵּיל יְיָ אֱלָהָא

אבן עזרא

זה הוא שכר האמירה (נג): א ויצו משה. בצווי השם (א): וזקני ישראל. אמר כן להקל (ב) וכן רבים וכבר הזכרתים (ג): שמור את כל המצוה. ומה היא והקמות לך אבנים גדולות להכיל התורה (ד), ויאמר הגאון ז"ל כי כתוב עליהם מספר המצות כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות ויפה אמר (ה) [א]: ב וטעם בשיד. שיעמדו (ו) [ב]: ג למען. כי השם יעזרך אם החלות לשמור מצותיו (ז), וזאת המצוה

רש"י

דבר. והייתם לי קדושים (מח): (א) שמור את כל המצוה. לשון הווה (א) גרדנ"ט בלע"ז (ב): (ב) והקמות לך. בירדן ואחר כך תוציאו משם אחרות ותבנו מהן מזבח בהר עיבל נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר בירדן וכנגדן בגלגל וכנגדן בהר עיבל

קרני אור

טו ז, ימו' כד יז וכב) והיא הנקראת סעודת הכלמה, והמעשר שני היה משפטו להיות נאכל בשמחה ובטהרה:
[א] ועיין ברד"א ובמס למקרא מה שביארו בזה:
[ב] שכתיבה היתה (כדברי ר' שמעון סוטה לה ב) על גבי הסיד ולא מקקוה בגוף האבנים, כי לא היתה הכתיבה לדורות אלא לשעה, כדי שתהיה התורה לנגד עיניהם

יהל אור

(נג) מה שהאמרת היום להיות לו לעם וגו' ולתתך עליון וגו':
(א) פי' מה שאמר משה אשר אנכי מצוה אתכם זה היה בצווי השם: (ב) פי' להקל על משה וכמו והקל מעליך (שמות יח כב) ולזה שתף עמו הזקנים: (ג) עיין פי' הח' ז"ל (שמות שם):
(ד) פי' שיהיו האבנים כ"כ גדולות כדי שיכילו כל התורה: (ה) ודעת הרמב"ן שכל התורה כולה היתה כתובה עליהן, וכתב כי מצינו בס' תאגי שכל התורה היתה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה ומשם נעתקו: (ו) פי' שיעמדו ימים רבים, לפי שהסיד מגין יותר מפני הגשמים: (ז) כי

מנחת יהודה

(א) ולא מלשון צווי מדנקוד בקמ"ץ, ואי הוי לשון צווי הוה נקיד בשו"א: ב) בעאבאכטענד:

מקורי רש"י

מח) ויקרא כ' כ"ו ועיין מכילתא פ' בא:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲבֹתֶיךָ לָךְ׃ ד וְהָיָה בְּעָבְרְכֶם
אֶת־הַיַּרְדֵּן תָּקִימוּ אֶת־הָאֲבָנִים
הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם
הַיּוֹם בְּהַר עֵיבָל וְשַׂדְתָּ אוֹתָם
בַּשִּׂיד׃ ה וּבָנִיתָ שָּׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִזְבַּח אֲבָנִים לֹא־תָנִיף
עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל׃ ו אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת
תִּבְנֶה אֶת־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהַעֲלִיתָ עָלָיו עוֹלֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שָּׁם
וְשָׂמַחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ׃
ח וְכָתַבְתָּ עַל־הָאֲבָנִים אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב׃
ס ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר הַסְכֵּת ׀ וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ

אונקלוס

דַאֲבָהָתָךְ לָךְ׃ ד וִיהֵי
בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא
תְּקִימוּן יָת אַבְנַיָּא הָאִלֵּין
דִּי אֲנָא מְפַקֵּד יָתְכוֹן
יוֹמָא דֵין בְּטוּרָא דְעֵיבָל
וְתָסוּד יָתְהוֹן בְּסִידָא׃
ה וְתִבְנֵי תַמָּן מַדְבְּחָא
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ מַדְבַּח
אַבְנִין לָא תָרֵים עֲלֵיהוֹן
פַּרְזְלָא׃ ו אַבְנִין שַׁלְמָן
תִּבְנֵי יָת מַדְבְּחָא דַיְיָ
אֱלָהָךְ וְתַסֵּק עֲלוֹהִי עֲלָוָן
קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃ ז וְתִכּוֹס
נִכְסַת קוּדְשִׁין וְתֵיכוֹל
תַּמָּן וְתֶחְדֵי קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ׃
ח וְתִכְתּוֹב עַל אַבְנַיָּא יָת
כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא
פָּרֵשׁ יָאוּת׃ ט וּמַלִּיל
מֹשֶׁה וְכָהֲנַיָּא לֵוָאֵי לְכָל
יִשְׂרָאֵל לְמֵימַר אֲצֵית
וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל יוֹמָא הָדֵין

רש"י

כדאיתא במסכת סוטה ג) א): (ח) באר היטב. בשבעים לשון ב): (ט) הסכת. כתרגומו: היום הזה נהיית לעם. בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית ג):

אבן עזרא

הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ: ח באר היטב. הכתיבה (ח): ט וידבר משה והכהנים הלוים. כאשר כתוב וזקני ישראל (ט) והעיקר משה (י): הסכת. פירושו לפי מקומו כי אין ריע לו (יא) [נ]: היום הזה נהיית לעם. שיכרות עמך ברית (יב):

יהל אור | קרני אור

כח התורה יכרית המוציבים אשר בארץ ויכחילנה לנו בשעת כריתת הברית בקבלם עליהם הברכה והקללה (שד"ל):
(רב"ה): (ח) ושב על וכתבת: (ט) פסוק א': [נ] והוא כמו אסכת בערבי שענינו שתוק ויקים א"כ
(י) כמו שכתוב ויעו משה, וידבר משה: (יא) ועניינו הקשבה בהבנה והשתכלות, וכן ת"א „אצית" ועניינו
האזנה והקשבה, תרגום, ולא האזין (דבר' א מה) ולא אצית: (יב) כמ"ש אלה דברי הברית (למטה כח

מקורי רש"י

א) דף ל"ה ב': ב) סוטה ל"ב א': ג) תנחומא א' א', תנחומא ב' ב', ברכות ס"ג ב', ילקוט שם:

מנחת יהודה

ג) הגי' הנכונה ברש"י כאן „נמצאת אתה אומר ג' מיני אבנים היו שנים עשר הקים משה בעבר הירדן בארץ מואב וקפלים והביאום לגלגל למלון כדאיתא בסוטה" והפי' מן קפלום, חפרום ועקרום והביאום לגלגל (הזכרון) וכן פי' רש"י ז"ל (סוטה שם) „ואחד שהקים בגלגל, לאחר שבנו מהן המזבח בהר עיבל קיפלום והביאום לגלגל וקבעום שם, ושד"ל כתב שברש"י כ"י על קלף שבידו (בלי שנה ומקום) כתוב כך „שלשה מיני אבנים היו, שנים עשר בירדן, וכנגדן בהר עיבל, והעלום והביאום לגלגל במלון כדאיתא בסוטה" ובשני כ"י על קלף שבידי ר"י אלמנצי (אחד בלי שנה ומקום, ואחד נבתב בשנת חמשת אלפים

לְעָם לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ׃ י וְשָׁמַעְתָּ
בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת־
מִצְוֺתָו וְאֶת־חֻקָּיו אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם׃ ס חמישי יא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־
הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר׃ יב אֵלֶּה
יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת־הָעָם עַל־הַר
גְּרִזִים בְּעָבְרְכֶם אֶת־הַיַּרְדֵּן שִׁמְעוֹן
וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃
יג וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל־הַקְּלָלָה בְּהַר
עֵיבָל רְאוּבֵן גָּד וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן
וְנַפְתָּלִי׃ יד וְעָנוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל־

אונקלוס

הֲוֵיתָא לְעַמָּא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ׃ י וְתְקַבֵּל לְמֵימְרָא
דַּייָ אֱלָהָךְ וְתַעְבֵּד יָת
פִּקּוּדוֹהִי וְיָת קְיָמוֹהִי דִּי
אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין׃
יא וּפַקֵּיד מֹשֶׁה יָת עַמָּא
בְּיוֹמָא הַהוּא לְמֵימַר׃
יב אִלֵּין יְקוּמוּן לְבָרָכָא יָת
עַמָּא עַל טוּרָא דִגְרִיזִים
בְּמֶעְבַּרְכוֹן יָת יַרְדְּנָא
שִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה
וְיִשָּׂשכָר וְיוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃
יג וְאִלֵּין יְקוּמוּן עַל לְוָטַיָּא
בְּטוּרָא דְעֵיבָל רְאוּבֵן גָּד
וְאָשֵׁר וּזְבוּלֻן דָּן וְנַפְתָּלִי׃
יד וִיתִיבוּן לֵוָאֵי וְיֵימְרוּן
לְכָל אֱנָשׁ יִשְׂרָאֵל קָלָא

אבן עזרא

י ושמעת. היום בקולו: ועשית את מצותיו. לעתיד: וטעם והכהנים הלוים. כי הם האומרים ארור האיש, על הברכה בני הגבירות, ועל הקללה בני השפחות ואם יחסרו שנים (יג) ובני לאה רבים (יד), ונלקחו הגדול והקטן (טו): יד וענו. כמו וענית ואמרת (לעיל כו ה) (טז), וחז"ל אמרו (יז) כי טעם לברך (יח), ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה (יט) וכן הכל, ועל דרך הפשט הברכה היא ברוך אתה בעיר והקללה הפך זה (כ) והעד בספר יהושע (כא) [ד], וטעם להזכיר אלה י"א עבירות (כב) בעבור שיוכל לעשותם בסתר (כג), והעד ושם בסתר כי אם יעשה בגלוי

רש"י

(יב) לברך את העם. כדאיתא במסכת סוטה ד) ששה שבטים עלו לראש הר גרזים וששה לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון למטה באמצע הפכו לוים פניהם כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן חזרו והפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו

קרני אור

צווי משה לעם שיתנו אזן שומעת (אם למקרא): [ד] ושבא גד ואשר: (יד) והוצרך ליטול מבני לאה שתים לצרף לבני השפחות שיהיו ששה בהר עיבל: (טו) ראובן הבכור וזבלון הקטן: (טז) עיין ביאורי שם: (יז) סוטה (לב א): (יח) מה שאמר הכתוב אלה יעמדו לברך וגו': (יט) לפי שאמר הכתוב הקללות בפירוש, והברכות לא נזכרו, לכן דעתם שזאת הברכה והקללה, הם כל הארורים הכתובים בפרשה והפכם וכשאומר ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה, יאמרו המברכים ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה, ושאר הברכות והקללות האמורות בפ' והיה אם שמוע תשמע, וכן אם לא תשמע יהיו דברי משה ולא דברי הלוים, ולא נאמרו בהר גריזים ובהר עיבל: (כ) פי' הברכה היא פ' והיה אם שמוע תשמע וגו' ובאו עליך כל הברכות וגו' ברוך אתה בעיר וגו' והקללה היא להיפך, והיה אם לא תשמע וגו' ובאו עליך כל הקללות וגו' ארור אתה בעיר וגו': (כא) בס' (יהושע ח לד) כתוב „ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה" והנה בספר התורה לא נזכרה הברכה שכנגד הארורים, ולפ"ז אין הקללה הארורים, ולא הברכה חלופיהן, אבל הברכה הוא פ' והיה אם שמע, והקללה היא אם לא תשמעו: (כב) שכתוב בכל אחת ארור: (כג) בלי שיודע

יהל אור

סט): (יג) לפי שבני השפחות לא היו אלא דן ונפתלי סד"ל את פירושו כאן, וכתב שיפה אמר הרלב"ע כי הברכה

מנחת יהודה

אלפים ול"נ) ובדפוס ישן נושן בלי שנה ומקום (ג"ב אצל הנ"ל) כתוב כך „שנים עשר בירדן, וכנגדן בהר עיבל, וקיפלום והביאום בגלגל במלון כדאיתא בסוטה", ועיין תוס' סוטה ל"ה ב' ד"ה שלשה:

מקורי רש"י

ד) דף ל"ב א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּל־אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רָם׃ ס
טו אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל
וּמַסֵּכָה תּוֹעֲבַת יְהוָה מַעֲשֵׂה יְדֵי
חָרָשׁ וְשָׂם בַּסָּתֶר וְעָנוּ כָל־הָעָם
וְאָמְרוּ אָמֵן׃ ס טז אָרוּר מַקְלֶה
אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
יז אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס יח אָרוּר מַשְׁגֶּה
עִוֵּר בַּדָּרֶךְ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
ס יט אָרוּר מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר־יָתוֹם
וְאַלְמָנָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
כ אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֵשֶׁת אָבִיו כִּי
גִלָּה כְּנַף אָבִיו וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כא אָרוּר
שֹׁכֵב עִם־כָּל־בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס

אונקלוס

רָמָא׃ טו לִיט גַּבְרָא דִּי
יַעְבֵּד צְלֵם וּמַתְּכָא
מְרַחֲקָא קֳדָם יְיָ עוֹבַד יְדֵי
אֻמָּן וּמְשַׁוֵּי בְּסִתְרָא
וְיָתִיבוּן כָּל עַמָּא וְיֵימְרוּן
אָמֵן׃ טז לִיט דִּיקַלֵּי
אֲבוּהִי וְאִמֵּהּ וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ יז לִיט דִּישַׁנֵּי
תְּחוּמָא דְחַבְרֵהּ וְיֵימַר
כָּל עַמָּא אָמֵן׃ יח לִיט
דִּיטְעֵי עַוִּירָא בְּאָרְחָא
וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
יט לִיט דִּיצַלֵּי דִּין דַּיָּר
יִתַּמָא וְאַרְמְלָא וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ כ לִיט דְּיִשְׁכּוּב
עִם אִתַּת אֲבוּהִי אֲרֵי גַּלִּי
כַּנְפָא דַּאֲבוּהִי וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ כא לִיט
דְּיִשְׁכּוּב עִם כָּל בְּעִירָא

רש"י

בקללה והאומרים ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' וכן כולם עד ארור אשר לא יקים: (טז) מקלה אביו. מזלזל לשון ונקלה אחיך ה): (יז) מסיג גבול. מחזירו לאחוריו וגונב את הקרקע ו) לשון והוסג אחור ז): (יח) משגה עור. הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה ד) ח):

אבן עזרא

יוסת (כד), וכן מכה רעהו בסתר [ה] והחל מהעיקר שהוא בינו ובין בוראו (כה), ואחר כן בינו ובין אבותיו (כו), כי מי ידע אם יקלה אותם (כז): טז ומקלה. לשון קלון (כח). פועל יוצא: יז מסיג גבול רעהו, כי הוא דבר נסתר, ומשגה עור גם כן לא יוכל לפרסם מי שהשגהו (כט): יט ומטה משפט גר יתום. כי אין להם עוזר והנה גם הוא בסתר והזכיר הגר גם היתום והאלמנה כי אם יטה הדיין משפט אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו והגר והיתום והאלמנה אין להם כח ושוכב עם אשת אב ואחות וחותנת אינו נחשד להתייחד עמה על כן הוא דבר נסתר ואין כן שאר העבירות (ל): כא עם כל בהמה. זכר או נקבה כי אין לה פה שתצעק

יהל אור

הדבר לבי"ד: (כד) כי כן הדין בעובד ע"ז: (כה) אשר יעשה פסל ומסכה: (כו) מקלה אביו ואמו: (כז) והוא דבר שבסתר: (כח) לשון קלון ובזיון: (כט) וברב"ח מי שהטעהו": (ל) כי שאר עבירות הם פעמים בגלוי

קרני אור

סי"א וסי"ה אם שמוע תשמע ברוך אתה בעיר, והקללות סי"א וסי"ה אם לא תשמע ארור אתה בעיר, ועיין באם למקרא שהשיג על פרש' הוא: [ה] עיין ברשב"ם מה שביאר בזה:

מקורי רש"י

ה) לעיל כ"ה ג': ו) עיין רש"י לעיל י"ט י"ד: ז) ישעי' נ"ט י"ד: ח) עיין רש"י ויקרא י"ט י"ד:

מנחת יהודה

ד) ולאו דוקא עור ממש, כי גם הסומא בדבר מה שאינו יודע מה לעשות הזהירה ג"כ התורה שלא להכשילו בעצה

רעה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כב אָרוּר שֹׁכֵב עִם־אֲחֹתוֹ בַּת־אָבִיו
אוֹ בַת־אִמּוֹ וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
ס כג אָרוּר שֹׁכֵב עִם־חֹתַנְתּוֹ וְאָמַר
כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס כד אָרוּר מַכֵּה
רֵעֵהוּ בַּסָּתֶר וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃
ס כה אָרוּר לֹקֵחַ שֹׁחַד לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ
דַּם נָקִי וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ ס
כו אָרוּר אֲשֶׁר לֹא־יָקִים אֶת־דִּבְרֵי
הַתּוֹרָה־הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם
וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן׃ פ כח א וְהָיָה
אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם

אונקלוס

וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
כב לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם
אֲחָתֵהּ בַּת אֲבוּהִי אוֹ בַת
אִמֵּהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
כג לִיט דְּיִשְׁכּוּב עִם
חֲמוֹתֵהּ וְיֵימַר כָּל עַמָּא
אָמֵן׃ כד לִיט דְּיִמְחֵי
לְחַבְרֵהּ בְּסִתְרָא וְיֵימַר
כָּל עַמָּא אָמֵן׃ כה לִיט דִּי
מְקַבֵּל שׁוֹחֲדָא לְמִקְטַל
נְפַשׁ דַּם זַכַּי וְיֵימַר כָּל
עַמָּא אָמֵן׃ כו לִיט דִּי לָא
יְקַיֵּם יָת פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא
הָדָא לְמֶעְבַּד יָתְהוֹן
וְיֵימַר כָּל עַמָּא אָמֵן׃
א וִיהֵי אִם קַבָּלָא תְקַבֵּל
לְמֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהָךְ לְמִטַּר
לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי

אבן עזרא

ותערער כמו הזכור (לא), על כן לא הזכירו (לב): כה לוקח שוחד. לפי דעת רבים שהוא הדיין, ולפי דעתי שהוא עד שקר (לג): כו אשר לא יקים יש אומרים על כל התורה (לד), ויש אומרים על אלה הנזכרים (לה), ולא אמרו כלום (לו) בעבור שכתוב לעשות אותם (לז) והנכון בעיני כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה על כן אמר לעשות אותם (לח):

רש"י

(כד) מכה רעהו בסתר. על לשון הרע הוא אומר ה) ט) ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א שבטים ו) וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך לא רצה לקללו: (כו) אשר לא יקים. כאן כלל את כל התורה

יהל אור

ופעמים בסתר: (לא) שיוכל לערער ולצעוק: (לב) ע"כ לא הזכיר הזכר כאן וכרב"ה הגי' „ע"כ הזכירו בין לוקח שוחד בין הדיין ובין העד להעיד שקר": (לג) וזה ג"כ דבר סתר, ופ"ז כתב המחבר לנתה"ש, והוא הנכון, לפי שאמר להכות נפש דם נקי, ואם על הדיין הרי כבר נאמר ארור מטה משפט: (לד) ודעתם לפי שאמר הכתוב את דברי התורה, והוא כלל לכל המצות שבתורה: (לה) פי' על אלה י"א לאוין הנזכרים, וכן פי' הרשב"ם על כל עבירות שבסתר: (לו) פי' שניהם לא אמרו כלום: (לז) והעשיה הם מ"ע, ויסתור הי"א קמא בעבור שיאמרו על כל התורה, וכל התורה הם מ"ע ומל"ת, והי"א בתרא יסתור, מפני שכל הי"א ארורים הם מל"ת והכתוב יאמר „לעשות אותם" והם מ"ע: (לח) ולפ"ז הם שני דברים:

מנחת יהודה

רעה: ס) דמשמע הא בגלוי מותר, לכן פי' על הלשון הרע דזה לא שייך אלא בסתר: ו) ואין להקשות שהרי י"ב הם, מפני דארור אשר לא יקים לא קחשיב מפני שהיא שוה לכולם:

מקורי רש"י

ט) פדר"א פ' ל"ג:

וכתב

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּנְתָנְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־
גּוֹיֵי הָאָרֶץ: ב וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל־
הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ כִּי
תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ג בָּרוּךְ
אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה:
ד בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ
וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ: ה בָּרוּךְ טַנְאֲךָ
וּמִשְׁאַרְתֶּךָ: ו בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ
וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ: ששי ז יִתֵּן
יְהוָה אֶת־אֹיְבֶיךָ הַקָּמִים עָלֶיךָ

דִּי אֲנָא מְפַקֵּיד לָךְ יוֹמָא דֵין
וְיִתְּנִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ עִלַּי עַל
כָּל עַמְמֵי אַרְעָא:
ב וְיֵיתוּן עֲלָךְ כָּל בִּרְכָתָא
הָאִלֵּין וְיִדְבְּקֻנָּךְ אֲרֵי
תְקַבֵּל לְמֵימְרָא דַּייָ
אֱלָהָךְ: ג בְּרִיךְ אַתְּ
בְּקַרְתָּא וּבְרִיךְ אַתְּ
בְּחַקְלָא: ד בְּרִיךְ וַלְדָּא
דִמְעָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ
וַלְדָּא דִבְעִירָךְ בַּקְרֵי
תוֹרָיךְ וְעֶדְרֵי עָנָךְ:
ה בְּרִיךְ סַלָּךְ וְאַצְוָתָךְ:
ו בְּרִיךְ אַתְּ בְּמֵעֲלָךְ
וּבְרִיךְ אַתְּ בְּמִפְּקָךְ: ז יִתֵּן
יְיָ יָת בַּעֲלֵי דְבָבָךְ דְּקָיְמִין
עֲלָךְ תְּבִירִין קֳדָמָךְ
בְּאָרְחָא חַד יִפְּקוּן לְוָתָךְ

רש"י

כולה וקבלו עליהם באלה ובשבועה י): (ד) שגר אלפיך. ולדות בקרך שהבהמה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך. כתרגומו ורבותינו אמרו יא) למה נקרא שמן עשתרות שמעשירות את בעליהן ומחזיקות אותן כעשתרות הללו שהן סלעים חזקים: (ה) ברוך טנאך. פירותיך. ד"א טנאך דבר לח שאתה מסנן בסלים ז): ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: (ו) ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. שתהא יציאתך מן

אבן עזרא

א עליון על כל גויי הארץ. זאת הברכה כלל שלא תהיה אומה בעולם כטובם (א): וטעם ב ובאו. שיבואו מעצמם (ב): והשיגוך. ואם לא תבקשם והטעם שלא תיגע (ג): ג בעיר. ברכה שהיא תוספת כל מיני סחורה (ד): בשדה. בזריעה ובנטיעה: ד פרי בטנך. בבנים והבטן כנוי (ה): שגר ועשתרות. פירשתים (ו): ה טנאך. מקום הלחם (ז) והוא מוקדם ומאוחר עם משארותך (ח), או מקום שיושם שם הקמח (ט): ו בצאתך. לחוג ולסחור ולשלול (י), או בכל ביאה ויציאה בכל יום ויום והטעם בכל אשר תעשה תצליח והפך כתוב (יא): ז ואחר שאמר שתהיה עליון על כל הגוים (יב) אמר כי אם יקשרו אויביך (יג) על כן אמר הקמים עליך (יד): ובשבעה

יהל אור

(א) בהצלחה ועושר: (ב) שלא תצטרך לרדוף אחר הברכה: (ג) פי' שלא תיגע לבקשה כי היא עצמה תבוא אחריך: (ד) וע"ז כתב שד"ל, יפה כתב ראב"ע סחורה, ויפה כתב המבאר בכל מלאכה וסחורה שאתה עושה בעיר: (ה) לאיברי הזרע: (ו) מלת שגר פי' (שמות יג יב) ועשתרות פי' (לעיל ז יג): (ז) מקום שיושם שם הלחם: (ח) פי' טנאך מוקדם ומשארתך מאוחר, והי"ל להקדים העיסה קודם הלחם: (ט) ולפ"ז הוי כסדר: (י) פי' הן בצאתך לחוג לה' אלהיך, הן בצאתך לסחור, או למלחמה לשלול אויביך: (יא) בכל משלח ידיך אשר תעשה (פ' כ): (יב) כאמרו עליון על כל גויי הארץ (פ' א) למה הוסיף יתן ה' את אויביך נגפים וגו': (יג) פי' אפילו אם יקשרו אויביך: (יד) פי' אפילו

מקורי רש"י

י) עיין שבועות ל"ו א', ועיין ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד:
יא) עיין רש"י דברים ז' י"ג:

מנחת יהודה

ז) וכתב הרע"ב לתרץ מאי ד"א, לפי שהפירות כבר נאמרו ברוך פרי אדמתך, לכך פי' ד"א דבר לח שמסננין בסלים

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נִגָּפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ
אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ
לְפָנֶיךָ: ח יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־
הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח
יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ: ט יְקִימְךָ יְהוָה לוֹ
לְעַם קָדוֹשׁ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לָךְ כִּי
תִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֺת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו: י וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי
הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ
וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ: יא וְהוֹתִרְךָ יְהוָה לְטוֹבָה
בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי
אַדְמָתֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע
יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ: יב יִפְתַּח
יְהוָה ׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם
לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת

וּבְשִׁבְעָא אָרְחָן יֶעֶרְקוּן
מִקֳּדָמָךְ: ח יְפַקֵּד יְיָ עִמָּךְ
יָת בִּרְכְתָא בְּאוֹצְרָךְ
וּבְכֹל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ
וִיבָרְכִנָּךְ בְּאַרְעָא. דַּייָ
אֱלָהָךְ יָהֵב לָךְ: ט יְקִימִנָּךְ
יְיָ לֵיהּ לְעַם קַדִּישׁ כְּמָא דִי
קַיֵּים לָךְ אֲרֵי תִטַּר יָת
פִּקּוֹדַיָּא דַּייָ אֱלָהָךְ וּתְהָךְ
בְּאָרְחָן דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי:
י וְיֶחֱזוּן כָּל עַמְמֵי אַרְעָא
אֲרֵי שְׁמָא דַּייָ אִתְקְרֵי
עֲלָךְ וְיִדְחֲלוּן מִנָּךְ:
יא וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ לְטָבָא
בְּוַלְדָּא דִמְעָךְ וּבְוַלְדָּא
דִבְעִירָךְ וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ
עַל אַרְעָא דִי קַיֵּים יְיָ
לַאֲבָהָתָךְ לְמִתַּן לָךְ:
יב יִפְתַּח יְיָ לָךְ יָת אוֹצָרֵהּ
טָבָא יָת שְׁמַיָּא לְמִתַּן
מְטַר אַרְעָךְ בְּעִדָּנֵהּ
וּלְבָרָכָא יָת כָּל עוֹבָדֵי

רש"י

העולם בלא מטר כביכול לעולם יב): (ז) ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. כן דרך הנבהלים לברוח מתפזרים לכל צד:

אבן עזרא

לשון רבים (טו) בעבור שוב ימי השבוע (טז), כי הוא תלוי בעליונים (יז): ח באסמיך. באוצרותיך (יח) מטעם המקום (יט): ט לעם קדוש. והקדושה לשמור המצות: וטעם יקימך. יעמידך (כ): תשמור. בלב: והלכת. במעשה: יא וטעם והותירך. אם תהיה רעה בארץ ורעב ומארה אתה תותר לטובה (כא): יב אוצרו. שהוא בכחו לצאת (כב), וכן אוצרות שלג (איוב לח כב) (כג), על כן אחר הותירך, אמר דבר הגשם כי העוצר (כד)

יהל אור

אם יתקשרו ויקומו עליך יהיו נגפים: (טו) ולאו דוקא שבעה: (טז) בשבעה ימים: (יז) כי שבעה כוכבי לכת חוזרים חלילה בז' ימי השבוע: (יח) וכן ת"א באוצרך: (יט) וכן פי' הרשב"ם שיהיו מלאים דגן תירוש ויצהר כדכתיב, וימלאו אסמיך שבע (משלי ג י): (כ) וכן פי' הרשב"ם, יעמידך לעם קדוש ע"י שתשמור את מצות ה': (כא) פי' יתן לך יתרון בכל מיני טובה: (כב) פי' כי הגשמים יוצאים לפועל במקום ידוע מהאויר וקודם לכן הם בכח: (כג) וידוע שהשלג והמים הם כשכבת הענן, ואין למעלה אוצרות שלג: (כד) כי

מקורי רש"י

יב) בבא מציעא דף ק"ז עמוד א' ילקוט שם:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

כל מעשה ידך והלוית גוים
רבים ואתה לא תלוה: יג ונתנך
יהוה לראש ולא לזנב והיית רק
למעלה ולא תהיה למטה כי
תשמע אל מצות | יהוה אלהיך
אשר אנכי מצוך היום לשמר
ולעשות: יד ולא תסור מכל
הדברים אשר אנכי מצוה אתכם
היום ימין ושמאול ללכת אחרי
אלהים אחרים לעבדם: פ טו והיה
אם לא תשמע בקול יהוה אלהיך
לשמר לעשות את כל מצותיו
וחקתיו אשר אנכי מצוך היום ובאו
עליך כל הקללות האלה והשיגוך:
טז ארור אתה בעיר וארור אתה
בשדה: יז ארור טנאך ומשארתך:
יח ארור פרי בטנך ופרי אדמתך
שגר אלפיך ועשתרת צאנך:
יט ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך: כ ישלח
יהוה בך את המארה את המהומה ואת

אונקלוס

ידך ותוזיף לעממין
סגיאין ואת לא תזוף:
יג ויתננך יי לתקיף ולא
לחלש ותהי ברם לעלא
ולא תהי לתחתא ארי
תקביל לפקודיא דיי
אלהך די אנא מפקדך
יומא דין למטר
ולמעבד: יד ולא תסטון
מכל פתגמיא די אנא
מפקד יתכון יומא דין
ימינא ושמאלא למהך
בתר טעות עממיא
למפלחהון: טו ויהי אם לא
תקביל במימרא דיי
אלהך למטר למעבד ית
כל פקודוהי וקימוהי די
אנא מפקדך יומא דין
וייתון עלך כל לוטיא
האלין וידבקנך: טז ליט
את בקרתא וליט את
בחקלא: יז ליט סלך
ואצותך: יח ליט ולדא
דמעך ואבא דארעך
בקרי תוריך ועדרי
ענך: יט ליט את במעלך
וליט את במפקך: כ יגרי
יי בך ית מארתא וית
שגושיא וית מזופיתא

אבן עזרא

סבת הרעב: והלוית גוים רבים. כי ירעבו (כה), לשמור ולעשות והכלל שלא תסור מאחרי
ולא יבא זמן שתלוה אתה והכלל שתהיה השם לעבוד ע"ז כי הוא עיקר כל העבירות
לעולם לראש (כו): יג כי תשמע. בלב לכפור בעיקר והפך זה יחוד השם לשמור

יהל אור

עצירת הגשמים: (כה) ספירותיהן יהיו נרקבים: (כו) וזהו פי' ונתנך לראש:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַמְּגֹעֶרֶת בְּכָל־מִשְׁלַח יָדְךָ אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה עַד הִשָּׁמֶדְךָ וְעַד־אֲבָדְךָ
מַהֵר מִפְּנֵי רֹעַ מַעֲלָלֶיךָ אֲשֶׁר
עֲזַבְתָּנִי׃ כא יַדְבֵּק יְהוָה בְּךָ אֶת־
הַדָּבֶר עַד כַּלֹּתוֹ אֹתְךָ מֵעַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
כב יַכְּכָה יְהוָה בַּשַּׁחֶפֶת וּבַקַּדַּחַת
וּבַדַּלֶּקֶת וּבַחַרְחֻר וּבַחֶרֶב וּבַשִּׁדָּפוֹן

אונקלוס

בְּכָל אוֹשָׁטוּת יְדָךְ דִּי
תַעְבֵּד עַד דְּתִשְׁתְּצֵי וְעַד
דְּתֵיבַד בִּפְרִיעַ מִן קֳדָם
בִּישׁוּת עוֹבָדָיךְ
דִּשְׁבַקְתָּא דַּחַלְתִּי׃
כא יַדְבֵּק יְיָ בָּךְ יָת מוֹתָא
עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ מֵעַל
אַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵיל לְתַמָּן
לְמֵירְתַהּ׃ כב יִמְחִנָּךְ יְיָ
בְּשַׁחֶפְתָּא וּבְקַדַּחְתָּא
וּבְדַלֶּקְתָּא וּבְחַרְחוּרָא
וּבְחַרְבָּא וּבְשִׁדְפוֹנָא
וּבְיֵרָקוֹנָא וְיִרְדְּפִנָּךְ עַד

אבן עזרא

ולעשות כי עיקר השמירה המעשה: כ המארה. המגרעת (כז): המהומה. שלא יוכל להשלים המעשה (כח) [ו]: המגערת. שלא ישמח במעשיו רק ידאג בו אחר יגיעתו (כט): כב בשחפת. י"א שהם מיני חולאים (ל): בקדחת. בכל יום (לא), מגזרת כי אש קדחה באפי (למטה לב כב) (לב), ומהומה ומגערת ושחפת וקדחת ודלקת שם התואר וטעם ובדלקת, שלישית או רביעית (לג): ובחרחור. מגזרת וחרה נחושתה (יחז' כד יא) (לד): ובחרב. מגזרת חורב (לה): ובשדפון. נפיחות (לו), וכן שדופות קדים (בראׄ מא ו) (לז) וי"א הפוך (לח) והטעם דקוק (לט): ובירקון. כמשמעו בלשון קדר (מ),

רש"י

(כ) המארה. חסרון כמו לרעת ממארת (יג): המהומה. שגוש קול בהלות (ח): (כב) בשחפת. שבשרו נשחף ונפוח (ט): ובקדחת. לשון כי אש קדחה באפי (יד) והוא אש של חולים מלוו"י בלע"ז (י) שהיא חמה מאוד: ובדלקת. חמה יותר מקדחת (יא) ומיני חלאים הם: ובחרחר. חולי המחממו תוך הגוף ולמאו תמיד למים ובלע"ז אשטרדימנ"ט (יב) לשון ועצמי חרה מני חרב (טו). נחר מפוח מאש (טז): ובחרב. יביא עליך גייסות: שדפון וירקון. מכת תבואה שבשדות: שדפון. רוח קדים אשילד"ה בלע"ז (יג): ירקון. יובש ופני התבואה מכסיפין ונהפכין לירקון קמ"א בלע"ז (יד): עד אבדך. תרגום עד דתיבד

קרני אור

[ו] ומו"ת שגושיא, ועניינו שאון ורעש כפך השלום:

יהל אור

(כז) כי הברכה הוא תוספת וקללה היא מגערת, ובהפך אתוון הוא מגרעת: (כח) וכמו שיסיים, בכל משלח ידך אשר תעשה: (כט) וכן הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב ג) ופי' גוער בתבואות שלא יגאו לפועל: (ל) ועניינו דלות בשר, וכן פי' הה' ז"ל (ויקרא כו טז): (לא) וזהו קדחת היומית והוא מין חולי פעם חמה ופעם קור: (לב) ועניינו חמום הגוף: (לג) והנה דלקת יותר חמה מקדחת, אך לא בכל יום, אך הוא חוזר ופוסק, ויש החוזרים ליום השלישי ויש ליום הרביעי: (לד) ופרשו חרר, ועניינו שריפה מרוב החימות, והגוף הולך ודל, וכן עצמותי כמוקד נחרו (תה' קב ד) ומזה הענין להרחר ריב (משלי כו כא) ועניינו להבעיר הריב: (לה) וכן פי' החזקוני, אין זה חרב ממש, אלא לשון חורב ויובש, וגם הוא מין חולי הגוף: (לו) שהגוף יהיה נפוח וריק: (לז) והוא רזון המכלה הבשר מעט מעט עד שידמה הגוף לתבואה הנשדפת מרוח קדים: (לח) פי' הפוך הפי' הראשון שפי' נפוח: (לט) כמו ודקות הבשר (ברא' מא ד): (מ) והוא מין חולי שמו ביערקי ובלשון קדר ריק"ן:

מנחת יהודה

בפלים, דהיינו משקין שלא נתברכו עדיין: ח) מלת שגוש ענינו מהומה, וקול בהלות מפירוף הדעת וערבובו, וכן ת"א „שגושיא" וכן ת"א על והמם מהומה גדולה (לעיל ז' כ"ג) וישגשינון שיגוש רב: ט) וכן פי' רש"י ז"ל (ויקרא כ"ו ט"ז): י) צ"ל מאלדוויי נקרא מאלדופע (פיעבערהיטצע): יא) והוא קדחת הפוסק וחוזר: יב) צ"ל אישעדרימענט (אינגעריבע היטצע, בראנד): יג) צ"ל אשלידה (אויסגעקלאפט): יד) געלב, ועיין עמוס ד' ט', חגי ב' י"ז:

מקורי רש"י

יג) ויקרא י"ג כ"ב: יד) למטה ל"ב כ"ב: טו) איוב ל' ל': טז) ירמיה ו' כ"ט:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וּבַיֵּרָקוֹן וּרְדָפוּךָ עַד אָבְדֶךָ: כג וְהָיוּ
שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל־רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת
וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל: כד יִתֵּן
יְהוָה אֶת־מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר
מִן־הַשָּׁמַיִם יֵרֵד עָלֶיךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ:
כה יִתֶּנְךָ יְהוָה ׀ נִגָּף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ
בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה
דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו וְהָיִיתָ לְזַעֲוָה

אונקלוס

דְּתֵיבַד: כג וִיהוֹן שְׁמַיָּךְ
דִּי עֲלָוֵי רֵישָׁךְ חֲסִינִין
כִּנְחָשָׁא מִלְּאַחָתָא מִטְרָא
וְאַרְעָא דִּי תְחוֹתָךְ
תַּקִּיפָא כְּפַרְזְלָא
מִלְּמֶעְבַּד פֵּרִין: כד יִתֵּן יְיָ
יָת מְטַר אַרְעָךְ אַבְקָא
וְעַפְרָא מִן שְׁמַיָּא יֵחוֹת
עֲלָךְ עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי:
כה יִתְּנִנָּךְ יְיָ תְּבִיר קֳדָם
סָנְאָךְ בְּאָרְחָא חֲדָא
תִּפּוֹק לְוָתֵהּ וּבְשִׁבְעָא
אָרְחָן תְּעָרוֹק מִקֳּדָמוֹהִי
וּתְהֵי לְזִיעַ לְכֹל מַלְכְּוָת

רש"י

לומר עד אבוד אותך שתכלה מאליך טו): (כג) והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. קללות הללו משה מפי עצמו אמרן ושבהר סיני מפי הקב"ה אמרן יז) כמשמעו טז) וכן נאמר ואם לא תשמעו לי יח) ואם תלכו עמי קרי יט) וכאן הוא אומר בקול ה' אלהיך ידבק ה' בך יככה ה' הקל משה בקללותיו לאמרן בלשון יחיד כ) וגם כן בקללה זו הקל שבראשונות הוא אומר את שמיכם כברזל ואת ארצכם כנחושה כא) שלא יהיו השמים מזיעין כדרך שאין הברזל מזיע ומתוך כך יהא חורב בעולם והארץ תהא מזיעה בדרך שהנחשת מזיע והיא מרקבת פירותיה וכאן הוא אומר שמיך נחשת והארץ ברזל שיהיו שמים מזיעין אע"פ שלא יריקו מטר מ"מ לא יהיה חורב של אבדן בעולם והארץ לא תהיה מזיעה כדרך שאין הברזל מזיע ואין הפירות מרקיבין מ"מ קללה היא בין שהיא כנחושת בין שהיא כברזל לא תוציא פירות וכן השמים לא יריקו מטר: (כד) מטר ארצך אבק ועפר. זיקא דבתר מטרא כב) מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר יז) והרוח באה ומעלה את האבק ומכסה את עשב הזרעים שהן לחים מן המים ונדבק בהם ונעשה טיט ומתיבש ומרקיבין יח): (כה) לזעוה. לאימה ולזיע שיזועו כל שומעי מכותיך ממך יט) ויאמרו אוי לנו שלא יבא עלינו

אבן עזרא

וי"א כי אלה חליים בזרע (מא) ובשדפון כמו שדופות קדים, והעד הכיתי אתכם בשדפון ובירקון (עמוס ד ט) (מב) על כן אחריו והיו שמיך (מג) וכן בפרשת אם בחקותי (מד): כג נחשת. כנחשת, וכן ברזל (מה): כד אבק ועפר. ברוב החורב וכח הרוחות (מו): עד השמדך. מלה זרה (מז) כמו הבראך (יחז' כח יג) (מח): כה לזעוה. הפוך (מט)

יהל אור

(מא) פי' בזריעת התבואה: (מב) ופי' שם הח' ז"ל שהוא מכת השדפון בקמה, וירקון שמריק, וכן פי' רש"י ז"ל: (מג) פי' שיעצור את השמים ולא יהיה מטר: (מד) ושם בויקרא (כו טז) פי' הח' ז"ל ג"כ כפי' הזה כשם רבים אמרו, אך הוא לא הסכים על הפי' הזה, ודעתו שם שהם מיני חוליים: (מה) ועיין רש"י ז"ל: (מו) כי הרוח הרגיל להביא מטר השמים יבוא בחוזק ויוריד אבק ועפר מעל ראשי ההרים: (מז) כי הי"ל לנקד הה"א בפת"ח, והשי"ן בשו"א, ומ"ם בחירק שהוא במשקל הפועל פי' שהוא ישמיד אחרים, ועכשיו הוא במשקל הפעול, פי' שהוא ישמד: (מח) שהוא ג"כ מלה זרה: (מט) כי הי"ל 'לזועה, כי שרשו זוע:

מקורי רש"י

יז) עיין מגילה ל"א ב', ועיין רש"י במד' כ"ט י"ח ולמטה כ"ט י"ב: יח) ויקרא כ"ו י"ד: יט) שם שם כ"א: כ) ספרא בחקותי פ"ז: כא) שם שם י"ט: כב) תענית

מנחת יהודה

טו) דעתו שפעל אבדך עומד ור"ל עד שתכלה מאליך, והוא שת"א עד דתיבד: טז) ר"ל במשמע פשט הכתוב בכלן שמשמע הראשונות שהן מפי הגבורה והאחרונות משמען שהן מפי משה: יז) פי' להשכין את העפר:

יח) וכן פי' רש"י שם: יט) רצונו שהמלה מגזרת ולא קם ולא זע ממנו (אסתר ה' ט'):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ׃ כו וְהָיְתָה נִבְלָתְךָ לְמַאֲכָל לְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבֶהֱמַת הָאָרֶץ וְאֵין מַחֲרִיד׃
כז יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין מִצְרַיִם וּבַעְפֹלִים ובטחורים קרי וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס אֲשֶׁר לֹא־תוּכַל לְהֵרָפֵא׃ כח יַכְּכָה יְהוָה בְּשִׁגָּעוֹן וּבְעִוָּרוֹן וּבְתִמְהוֹן לֵבָב׃ כט וְהָיִיתָ מְמַשֵּׁשׁ בַּצָּהֳרַיִם כַּאֲשֶׁר יְמַשֵּׁשׁ הָעִוֵּר בָּאֲפֵלָה וְלֹא תַצְלִיחַ אֶת־דְּרָכֶיךָ וְהָיִיתָ אַךְ עָשׁוּק וְגָזוּל כָּל־הַיָּמִים וְאֵין מוֹשִׁיעַ׃

ארעא: כו ותהי נבלתך משגרא למיכל לכל עופא דשמיא ולבעירת ארעא ולית דמניד: כז ימחנך יי בשחנא דמצרים ובטחורין ובגרבא ובחרים יבישדי לא תכול לאתסאה: כח ימחנך יי בטפשותא ובסמיותא ובשעממות לבא: כט ותהי ממשש בטיהרא כמא די משש עוירא בקבלא ולא תצלח ית ארחתיך ותהי ברם עשיק ואניס כל יומיא ולית דפריק:

אבן עזרא

כמו כבש וכשב (ג): כו ואין מחריד. לעוף ולבהמה (גא): כז והנשארים (א) יוכו בשחין מצרים: ובטחורים, הם היוצאים במקום הנסתר על כן כתוב ובעפולים. והוא מגזרת ויבא אל העופל (מ"ב ה כד) (ב): ובגרב. כן הוא בלשון ישמעאל ג): ובחרס. י"א שיצטרך אל חרש כאיוב (ד) ואם הוא בסמ"ך (ה) ויש אומרים במכת השמש (ו) והנכון שהוא שם חולי הנזכרים, ואין לו חבר, והשגעון והעורון והתמהון שלשתן בלב (ז): כט והיית ממשש, פירוש בעורון (ח): תצליח. פועל יוצא (ט): עשוק וגזול. טאויב ואין מושיע, והחל לפרש איך יהיה עשוק:

רש"י

כדרך שבא על אלו: (כז) בשחין מצרים. רע היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ כדאיתא בבכורות יט*) כג): גרב. שחין לח: חרס. שחין יבש כחרס כג*): (כח) ובתמהון לבב. אוטם הלב אשטורדישו"ן בלע"ז כ): (כט) עשוק. בכל מעשיך יהיה ערעור:

יהל אור

(ג) והפי' אחד: (גא) כי אין עוכר: (א) אחר שאמר והיתה נבלתך למאכל לכל עוף השמים, איך יאמר אחר כך יככה ה' בשחין מצרים לכן פי' שזה מוסב על הנשארים: (ב) ותרגם יונ"ע שם ועל לאתר כסי, ופי' הרד"ק שם שיונתן תרגם אותו מן עפולים שפירושו תחתוניות שהוא מקום נסתר: (ג) עיין (ויקרא כא כ) בפי' הח' ז"ל ובפי' רש"י ובבאורי שם: (ד) וכדעת האומרים שהוראתו הראשונה הכוך וגרידא, והוא קרוב לגרם גרף, ונקראת הגרעת היבשה כן מפני שמגרדים אותה (עין האוצר): (ה) כי שם באיוב (ב ח) כתוב חרש בשי"ן: (ו) כי יפקידם במכת השמש שהוא קלקול האויר והיסודות וזהו ובחרס מלשון, האומר להרס ולא יזרח (איוב ט ז) וכן בטרם יבוא החרסה (שופ' יד יח) כי החליים בסבת המאכלים ושינוי האויר בארצות, והכל בתנועת השמש (רב"ח): (ז) וכמו שכתב הרדי"א, ולכן לא זכר חולאים אחרים כי אם אלו המתחדשים ממרה שחורה, ושג"כ מאותה סבה בעצמה ילכו בשגעון ובעורון ובתמהון לבב: (ח) פי' מלת בעורון שהזכיר: (ט) והטעם

מנחת יהודה

יט*) בבכורות מ"א א', ושם לח מבחוץ ויבש מבפנים, וכ"ה (ב"ק פ', ב') שחין שהביא הקב"ה על המצרים היה לח מבחוץ ויבש מבפנים, וכ"ה הנוסח ברא"ם:
כ) (בעטייבונג):

מקורי רש"י

ג' ב': כג) דף מ"א א' ועיין רש"י ויקרא א' כ':
כג*) עיין רש"י ויקרא כ"א כ':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ל אִשָּׁה תְאָרֵשׂ וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁגָּלֶנָּה
ישכבנה קרי בַּיִת תִּבְנֶה וְלֹא־תֵשֵׁב בּוֹ
כֶּרֶם תִּטַּע וְלֹא תְחַלְּלֶנּוּ׃ לא שׁוֹרְךָ
טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ
חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לָךְ
צֹאנְךָ נְתֻנוֹת לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ
מוֹשִׁיעַ׃ לב בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים
לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְכָלוֹת
אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ׃
לג פְּרִי אַדְמָתְךָ וְכָל־יְגִיעֲךָ יֹאכַל עַם
אֲשֶׁר לֹא־יָדָעְתָּ וְהָיִיתָ רַק עָשׁוּק
וְרָצוּץ כָּל־הַיָּמִים׃ לד וְהָיִיתָ מְשֻׁגָּע

אונקלוס

ל אִתְּתָא תֵּירוֹס וּגְבַר
אָחֳרָן יִשְׁכְּבִנַּהּ בֵּיתָא
תִּבְנֵי וְלָא תֵיתֵב בֵּהּ
כַּרְמָא תִצּוֹב וְלָא
תַחֲלְנֵיהּ׃ לא תּוֹרָךְ יְהֵי
נְכִיס לְעֵינָךְ וְלָא תֵיכוּל
מִנֵּיהּ חֲמָרָךְ יְהֵי אֲנִיס
מִקֳּדָמָךְ וְלָא יְתוּב לָךְ
עָנָךְ מְסִירִין לְבַעֲלֵי
דְבָבָךְ וְלֵית לָךְ פָּרִיק׃
לב בְּנָךְ וּבְנָתָךְ מְסִירִין
לְעַמָּא אָחֳרָן וְעֵינָךְ חָזְיָן
וִיסוּפָן בְּגַלְלְהוֹן כָּל יוֹמָא
וְלֵית חֵילָא בִּידָךְ׃ לג אִבָּא
דְאַרְעָךְ וְכָל לֵיאוּתָךְ
יֵיכוּל עַמָּא דִּי לָא יְדַעְתָּ
וּתְהֵי בְּרַם עֲשִׁיק וּרְעִיעַ
כָּל יוֹמַיָּא׃ לד וּתְהֵי
מִשְׁתַּטֵּה מֵחֵזוּ עֵינָךְ דִּי

רש"י

(ל) ישגלנה. לשון שגל פילגש (כא) (כד) והכתוב כינהו לשבח ישכבנה (כב) ותקון סופרים הוא זה (כג): תחללנו. בשנה הרביעית לאכול מפריו: (לב) וכלות אליהם. מצפות אליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת

אבן עזרא

ל ישגלנה. כנוי לשכיבה, וכן שגל המוכנת למטה (י): תחללנו. מגזרת חלילה. (יא): לב וכלות. כמו נכספה וגם כלתה (תה' פד ג)(יב), ותכל דוד (ש"ב יג לט) (יג) ואינו חסר נפש כאשר פי' חסר הדעת (יד) כי ותכל פועל יוצא, ולא נזכר הפועל, כמו אשר ילדה אותה (במד' כו נט) (טו): לג ורצוץ. בחוזקה [ז]: לד ופי' בשגעון (טז) שיראה גופו שלא שחין (יז):

יהל אור

לא הערוך את מעשיך שיוכלו להללים: (י) כמו ככה שגל לימינך (תה' מה י): (יא) צ"ל הלולים, וכן פי' הח' ז"ל לעיל (כ, ו) כי מנהגם היה להול בכרמים: (יב) עיין רש"י: (יג) ופירושו לפי דעתו הביאו הרד"ק בפי' שם, ותכל את דוד, והוא פועל יוצא, כלומר אשתו אם אבשלום בקשה את דוד מאוד, עד שהתאוה דוד אל אבשלום: (יד) והנה הפי' שחסר מלת נפש, כן פי' כל המפרשים הקדמונים, רש"י, רד"ק, רלב"ג ופי' רבינו ישעיה, ולפניהם תרגום יונ"ע, ולפלא מה שקרא למי שפי' כן חסר הדעת, ובפת ע"ם יש בכאן: (טו) ולא הזכיר מי היולדת: (טז) מה שאמר למעלה (פ' כח) יככה ה' בשגעון הוא מה שאמר כאן והיית משוגע ממראה עיניך שיראה גופו מלא שחין: (יז) וע"ז כתב המבאר לנתה"ש והוא רחוק:

קרני אור

[ז] ענין עשוק ורצוץ שניהם לרש"פ לשון גזל ושוד, ובכ"מ שנאמר לשון רציצה אצל עושק הוא מענין גזילה וחמס, ואין זה יוצא ממשמעות לשון רצוץ שפירשו שבירה, כי רציצה ענינו התחלק הדבר לחלקים נפרדים אך ישאר הדבר שלם, שנתרפה ונפלא קשר חלקיו, וכן במין הגזל יורק רציצה, שאין הנגזל נשבר לגמרי רק שנעשה

מקורי רש"י

כד) מגילה כ"ה ב':

מנחת יהודה

כא) ר"ל אתה תארסה ואיש אחר יקחנה לו לפילגש:
כב) פי' כינוי ישגלנה לשבח: כג) עיין בהא' י"ח קרני אור הערה כ"ב שם ביארתי בארוכה מה שקראו תיקון סופרים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃
לה יַכְּכָה יְהוָה בִּשְׁחִין רָע עַל־
הַבִּרְכַּיִם וְעַל־הַשֹּׁקַיִם אֲשֶׁר לֹא־
תוּכַל לְהֵרָפֵא מִכַּף רַגְלְךָ וְעַד
קָדְקֳדֶךָ׃ לו יוֹלֵךְ יְהוָה אֹתְךָ וְאֶת־
מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ אֶל־גּוֹי
אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ
וְעָבַדְתָּ שָּׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ
וָאָבֶן׃ לז וְהָיִיתָ לְשַׁמָּה לְמָשָׁל
וְלִשְׁנִינָה בְּכֹל הָעַמִּים אֲשֶׁר־
יְנַהֶגְךָ יְהוָה שָׁמָּה׃ לח זֶרַע רַב
תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי
יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה׃ לט כְּרָמִים תִּטַּע
וְעָבָדְתָּ וְיַיִן לֹא־תִשְׁתֶּה וְלֹא תֶאֱגֹר

אונקלוס

תֶּחֱזֵי׃
לה יִמְחִנָּךְ יְיָ
בְּשִׁחְנָא בִישָׁא עַל רְכֻבַיָא
וְעַל שָׁקַיָא דִּי לָא תִכּוּל
לְאִתַּסָאָה מִפַּרְסַת רַגְלָךְ
וְעַד מוֹחָךְ׃
לו יַגְלֵי יְיָ יָתָךְ
וְיָת מַלְכָּךְ דִּי תְקִים עֲלָךְ
לְעַם דִּי לָא יְדַעְתְּ אַתְּ
וַאֲבָהָתָיךְ וְתִפְלַח תַּמָּן
לְעַמְמַיָא פָּלְחֵי טַעֲוָתָא
אָעָא וְאַבְנָא׃
לז וּתְהֵי
לְצָדוּ לְמַתַל וּלְשׁוֹעֵי בְּכֹל
עַמְמַיָא דִּי יְדַבְּרִנָּךְ יְיָ
לְתַמָּן׃
לח בַּר זְרַע סַגִּי
תַּפֵּק לְחַקְלָא וּזְעֵר
תִּכְנוֹשׁ אֲרֵי יַחְסְלִנֵּהּ
גּוֹבָא׃
לט כַּרְמִין תִּצּוֹב
וְתִפְלַח וְחַמְרָא לָא תִשְׁתֵּי
וְלָא תִכְנוֹשׁ אֲרֵי תֵיכְלִנֵּהּ

אבן עזרא

לה על הברכים ועל השוקים. כי בהיות השחין שם קשה לסור (יח): אשר לא תוכל להרפא. בעבור היותם מחוץ לגוף (יט): לו ועבדת שם. ולא יועיל לך, רק תהיה לשמה, כל רואיך ישומו: לז למשל. באזן (כ): ולשנינה. בפה מגזרת ושננתם (לעיל ו ז) (כא): ינהגך ה'. בעונך, וקודם זה יבא עליך שנת רעב, ואתה עודך בארצך (כב): לח יחסלנו. יפריתנו [ח], והוא מן חסיל מין ממיני הארבה (כג): לט תטע. תיגע בנטיעה ובעבודה:

רש"י

שחינה בחה קרויה כליון עינים: (לז) לשמה. חס"ו חסטורדישו"ן כד) כל הרוחה חותך ישוס עליך. למשל. כשתבח מכה רעה על חדס יחמרו זו דומה למכה פלוני: ולשנינה. לשון ושננתס כה) ידברו בך כה) וכן תרגומו ולשועי לשון ספור וחשתעי: (לח) יחסלנו.

קרני אור

לשון כקשר מלקי קינו: [ח] וכן פי' הרד"ק יכריתנו ויכלנו, וחז"ל (ירושלמי תענית פ"ג ה"ו) מפני מה נקרא שמו חסיל שהוא מוסל הכל, ומזה חמרו לכלות הדבר והשלמתו מסלת סדר פלוני או מסכת פלונית, וכן כתב רש"י בסוף כל סדר וסדר מסלת לשון נקבה לפי שסב כל הפרשה, וכן בלשון ארמית ויתם הכסף (ברא' מז טו) ת"י וחסיל כספא, ובלשון חז"ל (ירושלמי נדרים פ"ט ה"א) הריני בתעניתי עד דחסל פיזקי, פי' עד שיסיים הפרק:

יהל אור

(יח) והרדי"א כתב, לפי שידי האדם נוגעים שמה בהוה להתחכך: (יט) פי' בעבור היותם חוץ לגוף ועל הולי קילוני ניתן רשות לרופא לרפאות, אעפי"כ לא תוכל להרפא: (כ) להשמיע באזני כל מה שאירע לך: (כא) עיין רש"י ז"ל: (כב) פי' בעוד שתהיה עוד בארצך יבוא עליך שנת רעב: (כג) עיין רש"י:

מנחת יהודה

ד ב. כד) (בעטייבונג): (כה) דברי חדודים ושנונים:

מקורי רש"י

כה) לעיל ו' ז':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתֹּלָעַת׃ מ זֵיתִים יִהְיוּ
לְךָ בְּכָל־גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ
כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ׃ מא בָּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד
וְלֹא־יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי׃
מב כָּל־עֵצְךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ יְיָרֵשׁ
הַצְּלָצַל׃ מג הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ
יַעֲלֶה עָלֶיךָ מַעְלָה מָּעְלָה וְאַתָּה
תֵרֵד מַטָּה מָּטָּה׃ מד הוּא יַלְוְךָ
וְאַתָּה לֹא תַלְוֶנּוּ הוּא יִהְיֶה לְרֹאשׁ
וְאַתָּה תִּהְיֶה לְזָנָב׃ מה וּבָאוּ עָלֶיךָ
כָּל־הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וּרְדָפוּךָ
וְהִשִּׂיגוּךָ עַד הִשָּׁמְדָךְ כִּי־לֹא
שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר
מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר צִוָּךְ׃ מו וְהָיוּ

תּוֹלַעְתָּא׃ מ זֵיתִין יְהוֹן לָךְ
בְּכָל תְּחוּמָךְ וּמִשְׁחָא לָא
תְסוּךְ אֲרֵי יִתְּרוּן זֵיתָיךְ׃
מא בְּנִין וּבְנָן תּוֹלִיד וְלָא
יְהוֹן לָךְ אֲרֵי יְהָכוּן
בְּשִׁבְיָא׃ מב כָּל אִילָנָךְ
וְאִבָּא דְאַרְעָךְ יְחַסְנִנֵּהּ
סַקָּאָה׃ מג תּוֹתַב עָרֵל דִּי
בֵינָךְ יְהֵי סָלֵיק עֵלָּא מִנָּךְ
לְעֵלָּא לְעֵלָּא וְאַתְּ תְּהֵי
נָחֵית לְתַחְתָּא לְתַחְתָּא׃
מד הוּא יוֹזְפִנָּךְ וְאַתְּ לָא
תוֹזְפִנֵּהּ הוּא יְהֵי לְתַקִּיף
וְאַתְּ תְּהֵי לְחַלָּשׁ׃
מה וְיֵיתוֹן עֲלָךְ כָּל לְוָטַיָּא
הָאִלֵּין וְיִרְדְּפֻנָּךְ וְיַדְבְּקֻנָּךְ
עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי אֲרֵי לָא
קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ
אֱלָהָךְ לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי
וּקְיָמוֹהִי דִּי פַקְּדָךְ׃
מו וִיהוֹן בָּךְ לְאָת וּלְמוֹפֵת

רש"י

יכלנו כו) ועל שם כך נקרא חסיל שמכלה את הכל כו): (מ) כי ישל. ישיר פירותיו לשון ונשל הברזל כו) כז): (מב) יירש הצלצל. יעשנו הארבה רש מן הפרי: יירש. יעני: הצלצל. מין ארבה כח) וא"א לפרש יירש לשון ירושה כט) כח) שא"כ היה לו לכתוב יירש ל) ולא לשון הורשה וגרושין שא"כ היה לו לכתוב יוריש לא):

אבן עזרא

ולא תשתה. בשעת הבציר: ולא תאגר. תקבץ, והוא פעל כמו אגרה בקציר (משלי ו ח): מ לא הסוך. כמשפט וסוך לא סכתי (דניאל י, ג) וזה הפך ושמן על ראשך (קהלת ט ח): כי ישל. מבנין נפעל (כד): מב יירש. מהכבד הדגוש, והטעם כמו להוריש גוים (לעיל ד לח) (כה): צלצל. מלה מרובעת (כו) אין לו ריע ופירושו כפי מקומו (כז): מג מעלה מעלה. פעמים שאין למעלה ממנו (כח), או תמיד (כט) וכן מטה מטה הטעם מאד מאד (ל): מד הוא

יהל אור

(כד) והדגש לחסרון נו"ן נפעל: (כה) וענינו גירוש ושילוח, וכן ת"א ויוב"ע שם „לתרכא": (כו) ר"ל בת ד' אותיות: (כז) והוא מין שרץ המכלה הפירות:

(כח) פי' מה שהכתוב אמר שני פעמים, פי' שאין למעלה ממנו, והוא מעלה של מעלה: (כט) יהיה מעלה עליך: (ל) והטעם ג"כ שאין למטה ממנו:

מקורי רש"י

כו) ירושלמי תענית פ"ג ה"ו: כז) לעיל י"ט ה': כח) עיין ב"ק קט"ז ב':

מנחת יהודה

כו) עיין קרני אור הערה ח': כז) רצונו שהתיבה מן הפעלים שאות ראשונה שלהם נו"ן שמדרכם להפיל הנו"ן כהם בלשון יִפְעַל וַיַּפְעִיל ונקראים חסרי פ"א נו"ן, והיא פועל יוצא ופירושו יַשִּׁיר והפועל הוא זיתך שפי' עץ זית שלך, והפעול הם הפירות הנושרים (רוו"ה): כח) מין ממיני הארבה ואין לו ריע: כט) כת"א שתרגם יחסננה וכ"ת על „באו ורשו את הארץ" (לעיל א' ח'): ל) כבנין הקל ככל לשון ירושה שבמקרא: לא) בבנין הפעיל כמנהג הלשון, לכן פי' שהוא לשון

רישית

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּךָ לְאוֹת וּלְמוֹפֵת וּבְזַרְעֲךָ עַד־
עוֹלָם׃ מז תַּחַת אֲשֶׁר לֹא־עָבַדְתָּ
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב
לֵבָב מֵרֹב כֹּל׃ מח וְעָבַדְתָּ אֶת־
אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְהוָה בָּךְ
בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר
כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד
הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ׃ מט יִשָּׂא יְהוָה עָלֶיךָ
גּוֹי מֵרָחֹק מִקְצֵה הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר
יִדְאֶה הַנָּשֶׁר גּוֹי אֲשֶׁר לֹא־תִשְׁמַע
לְשֹׁנוֹ׃ נ גּוֹי עַז פָּנִים אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא
פָנִים לְזָקֵן וְנַעַר לֹא יָחֹן׃ נא וְאָכַל
פְּרִי בְהֶמְתְּךָ וּפְרִי־אַדְמָתְךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ אֲשֶׁר לֹא־יַשְׁאִיר לְךָ דָּגָן
תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ
עַד הַאֲבִידוֹ אֹתָךְ׃ נב וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ

וּבִבְנָךְ עַד עָלָם׃ מז חֲלָף
דִּי לָא פְלַחְתָּא קֳדָם יְיָ
אֱלָהָךְ בְּחֶדְוָא וּבְשַׁפִּירוּת
לִבָּא מִסְּגֵי כֹלָּא׃
מח וְתִפְלַח יָת בַּעֲלֵי
דְבָבָךְ דִּי יְגָרְנֵהּ יְיָ בָּךְ
בְּכַפְנָא וּבְצַחוּתָא
וּבְעַרְטְלָיוּתָא וּבְחֵסִירוּת
כֹּלָּא וְיִתֵּן נִיר פַּרְזְלָא עַל
צַוְּארָךְ עַד דִּישֵׁיצֵי יָתָךְ׃
מט יַיְתֵי יְיָ עֲלָךְ עַם מֵרָחִיק
מִסְּיָפֵי אַרְעָא כְּמָא דִי
מִשְׁתְּדֵי נִשְׁרָא עַמָּא דִי
לָא תִשְׁמַע לִישָּׁנֵהּ׃ נ עַם
תַּקִּיף אַפִּין דִּי לָא יִסַּב
אַפִּין לְסָבָא וְעַל יָנְקָא לָא
מְרַחֵם׃ נא וְיֵיכוּל וַלְדָּא
דִבְעִירָךְ וְאִבָּא דְאַרְעָךְ
עַד דְּתִשְׁתֵּיצֵי דִּי לָא
יַשְׁאַר לָךְ עֲבוּרָא חַמְרָא
וּמִשְׁחָא בַּקְרֵי תוֹרָיךְ
וְעֶדְרֵי עָנָךְ עַד דְּיוֹבֵד
יָתָךְ׃ נב וְיָעֵק לָךְ בְּכָל

רש"י

(מז) מרוב כל. בעוד שהיה לך כל טוב לג): (מט) כאשר ידאה הנשר. פתאום ודרך מללחת ויקלו סוסיו: לא תשמע לשונו. שלא תכיר לשונו וכן תשמע חלום לפתור אותו כט) וכן כי שומע יוסף ל) אינטינדר"י בלע"ז לג): (נב) עד רדת חומותיך. לשון

אבן עזרא

יהיה לראש. כטעם ועבד לוה לאיש מלוה (משלי כב ז) (לא): מו לאות. מהשם שתזכור כי מרדת בו, ולא בך לבדך, כי גם בזרעך, כטעם אבותינו חטאו ואינם (איכה ה, ז) וכבר פירשתיו (לב): מז מרב כל. אשר תתאוה, או כל צורך (לג): מט ידאה. יעוף, וכן וידא על כנפי רוח (תה' יח

יהל אור

(לא) וזה הפי' מן הוא יהיה לראש, מפני שהוא ילוך: (לב) בויקרא (כו לט) עיי"ש: (לג) שהי' לך אשר בהם שמנת עבית כשית, והטוב אלוה. עשך תהיה תמורת זה שתעבוד את אויביך אשר ישלחנו ה' כן בהיותך

מנחת יהודה

דישות והוא פועל יוצא, הארבה יעשנו רש מן הפרי: (לב) יאשימנו הכתוב בעבדו השי"ת ולא היתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצות ולפי שלא עבדו מרוב כל לפיכך יעבדו את האויבים בחוסר כל מדה כנגד מדה (רב"ח): לג) (פערשטעהען):

מקורי רש"י

כט) ברא' מ"א ט"ו: ל) שם מ"ב כ"ג:

וכן

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַד רֶדֶת חֹמֹתֶיךָ הַגְּבֹהֹת
וְהַבְּצֻרוֹת אֲשֶׁר אַתָּה בֹּטֵחַ בָּהֵן
בְּכָל־אַרְצֶךָ וְהֵצַר לְךָ בְּכָל־
שְׁעָרֶיךָ בְּכָל־אַרְצְךָ אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָךְ׃ נג וְאָכַלְתָּ פְרִי־
בִטְנְךָ בְּשַׂר בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ אֲשֶׁר
נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָצוֹר
וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר־יָצִיק לְךָ אֹיְבֶךָ׃
נד הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד
תֵּרַע עֵינוֹ בְאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ
וּבְיֶתֶר בָּנָיו אֲשֶׁר יוֹתִיר׃ נה מִתֵּת ׀
לְאַחַד מֵהֶם מִבְּשַׂר בָּנָיו אֲשֶׁר

אונקלוס

קרויך עד דיכבש שוריך
רמיא וכריכיא די את
רחיץ לאשתזבא בהן
בכל ארעך ויעיק לך בכל
קרויך בכל ארעך די יהב
יי אלהך לך: נג ותיכול
ולדא דמעך בשר בניך
ובנתיך די יהב לך יי
אלהך בצירא ובעקתא
די יעיק לך סנאך:
נד גברא דרכיך בך
ודמפנק לחדא תבאש
עינה באחוהי ובאתת
קימה ובשאר בנוהי די
ישאר: נה מלמתן לחד
מנהון מבשר בנוהי די
ייכול מדלא אשתאר לה
כלא בצירא ובעקתא די
יעיק לך סנאך בכל

רש"י

רדוי וכבוש לד): (נג) ואכלת וגו' בשר וגו' במצור. מחמת שיהיו לריס על העיר ויהיה שם מלוק עקת רעבון: (נד) הרך בך והענג. הוא הרך הוא הענוג לשון פינוק ומהתענג ומרוך לא) מוכיח עליהם שעיניהם אחד אע"פ שהוא מפונק ודעתו קלה בדבר מיאוס ימתק לו לרעבונו בשר בניו ובנותיו עד כי תרע עינו בבניו הנותרים מתת לאחד מהם מבשר בניו אחיהם אשר יאכל. ד"א הרך בך הרחמני ורך הלבב מרוב רעבתנות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים לה):

אבן עזרא

יא) (לד): נג ואכלת פרי בטנך. במצור (לה): יציק לך. כל אחד מאויביך (לו) או הוא כן בעבור היותו בסוף (לז): נד אשר יותיר. האויב או יותירם בהחבא (לח) וכל זה בעבור המצור (לט): נה בכל שעריך. בכל מקום (מ):

יהל אור

ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל (רדי"א): (לד) והושאל על המיסה ותוספות הגאולה: (לה) פי' כי המצור יהיה כ"כ ארוך ומתמיד ומפני הרעב יאכלו בשר הבנים והבנות, וכן כתבו סופרי הדורות שהיא היתה הסבה לגלות יהודה, כי אילו לא נכנעו מפני הרעב לא היו הרומיים שולטים משולם בירושלים: (לו) כי אויביך לי"ד ויציק לי"י הי"ל אשר יציקו, לכן יפרש אשר יציק לך כל אחד מאויביך: (לז) כי הי"ל לכתוב אויבך בחירק תחת היו"ד, שהוא לי"י, ונראות אח"כ אשר יציק שהוא ג"כ לי"י, ונשתנה הנקוד וכתוב בשו"א תחת היו"ד מפני שהוא סוף פסוק: (לח) פי' או מאשר יותיר האויב, או מאשר יותיר האב בהחבא לבל יודע למי: (לט) עיין אות ל"ה: (מ) פי' לא לבד בשעריך אלא

מקורי רש"י

לא) פ' כ"ז:

מנחת יהודה

לד) וכן פי' רש"י ז"ל (לעיל כ' כ') עד רדתה, לשון רדוי שתהא כפופה לך, וכן ת"א שניהם בלשון כיבוש:

לה) בזכור לאברהם הנוסח כאן ברש"י הרך הוא הענוג לשון פינוק, מהתענג ומרוך, זה מוכיח עליו שעיניהם כאחד, ואעפ"י שהוא מפונק ורך וקץ בדבר מאוס ימתיק לו לרעבו עד אשר יאכל על כן וביותר בניו אשר יותיר מן השחוטים שישחוט למאכלו תהא עינו צרה עליהם מליתן להם מבשר הנשחטים, ובבניה אשר תלד תרע עינה לשחטן ולאכלן בחסר כל ובסתר", ובס' הזכרון הנוסח "וביתר בניו אשר יותיר, מן השחוטין ששחט למאכלו תהא עינו צרה ורעה בהם מליתן להם בשר הנשחטין, על בניו תרע עינו בהם להעלים עיניו מהם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יֹאכַל מִבְּלִי הִשְׁאִיר־לוֹ כֹּל בְּמָצוֹר
וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ אֹיִבְךָ
בְּכָל־שְׁעָרֶיךָ׃ נו הָרַכָּה בְךָ
וְהָעֲנֻגָּה אֲשֶׁר לֹא־נִסְּתָה כַף־רַגְלָהּ
הַצֵּג עַל־הָאָרֶץ מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ
תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ וּבִבְנָהּ
וּבְבִתָּהּ׃ נז וּבְשִׁלְיָתָהּ הַיּוֹצֵת חסר א
מִבֵּין רַגְלֶיהָ וּבְבָנֶיהָ אֲשֶׁר תֵּלֵד
כִּי־תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר־כֹּל בַּסָּתֶר
בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ
אֹיִבְךָ בִּשְׁעָרֶיךָ׃ נח אִם־לֹא תִשְׁמֹר
לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה
הַזֹּאת הַכְּתֻבִים בַּסֵּפֶר הַזֶּה לְיִרְאָה
אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ נט וְהִפְלָה יְהוָה אֶת־מַכֹּתְךָ
וְאֵת מַכּוֹת זַרְעֶךָ מַכּוֹת גְּדֹלֹת וְנֶאֱמָנוֹת
וָחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים׃ ס וְהֵשִׁיב בְּךָ אֵת כָּל־

אונקלוס

קִרְוָיךְ׃ נו דְּרַכִּיכָא בָךְ
וּדְמַפַּנְקָא דִּי לָא נַסִּיאַת
פַּרְסַת רַגְלַהּ לְאַחָתָא עַל
אַרְעָא מִמְּפַנְקוּ וּמֵרַכִּיכוּ
תַּבְאֵשׁ עֵינַהּ בִּגְבַר קְיָמַהּ
וּבִבְרַהּ וּבִבְרַתַּהּ׃
נז וּבִזְעֵר בְּנָהָא דְּיִפְּקוּן
מִנַּהּ וּבִבְנָהָא דִּי תְלִיד
אֲרֵי תֵיכְלִנּוּן בַּחֲסִירוּת
כֹּלָּא בְּסִתְרָא בִּצְיָרָא
וּבְעָקְתָא דִּי יְעִיק לָךְ
סָנְאָךְ בְּקִרְוָיךְ׃ נח אִם
לָא תִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל
פִּתְגָּמֵי אוֹרָיְתָא הָדָא
דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא הָדֵין
לְמִדְחַל יָת שְׁמָא יַקִּירָא
וּדְחִילָא הָדֵין יָת יְיָ אֱלָהָךְ׃
נט וְיַפְרֵשׁ יְיָ יָת מַחָתָךְ וְיָת
מַחַת בְּנָיךְ מָחָן רַבְרְבָן
וּמְהֵימְנָן וּמַכְתָּשִׁין בִּישִׁין
וּמְהֵימְנִין׃ ס וְיָתֵב בָּךְ יָת

אבן עזרא

נז ובשליתה. הוא מקום הולד בשבתו בבטן אמו (מא): מבין רגליה. כנוי (מב), כמו ולא עשה את רגליו (ש"ב יט כה) (מג): נט מכותך. לשון יחיד עם רבים מורכבת (מד), וכן ועדותי

רש"י

(נו) תרע עינה באיש חיקה ובבנה ובבתה. הגדולים: (נז) ובשליתה. בניה הקטנים לב) בכולן תהא עינה רעה כשתאכל את האחד מליתן לאשר אצלה מן הבשר:
(נט) והפלא ה' את מכותך. מופלאות ומובדלות משאר מכות: ונאמנות. ליסרך לקיים שליחותם לו): (ס) אשר יגרת מפניהם. מפני המכות לז) כשהיו ישראל רואים מכות

יהל אור

בכל מקום: (מא) הוא הכיס שעומד בו הולד במעי אמו: (מב) כנוי למותו מקום: (מג) כנוי לשער הערוה, וכן להסך את רגליו (ש"א כד ד) כינוי להשתין מים: (מד) כי מכות ל"ר והיה ראוי מכותיך

מנחת יהודה

מהם מתת לאחד מהם": לו) שלא יסורו: לז) לפי שמרות

מקורי רש"י

לב) כת"מ:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

כָּל מַכְתָּשֵׁי מִצְרַיִם דִּי
דְחֵלְתָּא מִקֳּדָם מֵיהוֹן
וְיִדְבְּקוּן בָּךְ׃ סא אַף כָּל
מְרַע וְכָל מְחָא דִּי לָא
כְתִיבִין בְּסִפְרָא
דְאוֹרַיְתָא הָדָא יַיְתֵנּוּן יְיָ
עֲלָךְ עַד דִּישְׁתֵּצָךְ׃
סב וְתִשְׁתַּאֲרוּן בְּעַם זְעֵר
חֲלָף דִּי הֲוֵיתוּן כְּכוֹכְבֵי
שְׁמַיָּא לִמְסְגֵי אֲרֵי לָא
קַבֶּלְתָּא לְמֵימְרָא דַּייָ
אֱלָהָךְ׃ סג וִיהֵי כְּמָא
דַּחֲדִי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹטָבָא
יָתְכוֹן וּלְאַסְגָּאָה יָתְכוֹן
כֵּן יֶחְדֵּי יְיָ עֲלֵיכוֹן לְאוֹבָדָא
יָתְכוֹן וּלְשֵׁיצָאָה יָתְכוֹן
וְתִטַּלְטְלוּן מֵעַל אַרְעָא

מַדְוֵה מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָגֹרְתָּ מִפְּנֵיהֶם
וְדָבְקוּ בָּךְ׃ סא גַּם כָּל־חֳלִי וְכָל־מַכָּה
אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה
הַזֹּאת יַעְלֵם יְהוָה עָלֶיךָ עַד
הִשָּׁמְדָךְ׃ סב וְנִשְׁאַרְתֶּם בִּמְתֵי מְעָט
תַּחַת אֲשֶׁר הֱיִיתֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
לָרֹב כִּי־לֹא שָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ׃ סג וְהָיָה כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ יְהוָה
עֲלֵיכֶם לְהֵיטִיב אֶתְכֶם וּלְהַרְבּוֹת
אֶתְכֶם כֵּן יָשִׂישׂ יְהוָה עֲלֵיכֶם
לְהַאֲבִיד אֶתְכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם
וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־אַתָּה

רש"י

משונות הבאות על מצרים היו יראים מהם שלא יבואו גם עליהם תדע שכן כתיב והיה אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך לג). אין מיראין את האדם אלא בדבר שהוא יגור ממנו: (סא) יעלם. לשון עליה לה): (סב) ונשארתם במתי מעט תחת וגו'. מועטין חלוף מרובין: (סג) כן ישיש ה'. את אויביכם עליכם לד) להאביד לט) וגו': ונסחתם. לשון עקירה וכן בית גאים יסח ה' לה):

אבן עזרא

זו אלמדם (תה' קלב יב) (מה): טעם והפלא. להיות דבר מופלא שלא נראה ולא נשמע כמוהו: ונאמנים. שלא יסירו (מו): סא יעלם ה'. מגזרת העלה (ירמיה טז יד) (מז) ואם הוא חטוף (מח) וי"א כמו יביאם לשון ארמי (מט): סג וטעם כאשר שש, שלא תחשוב כי יזיק לשם או יתאבל, כטעם אם צדקת מה תתן לו (איוב לה, ז): ונסחתם. מבנין נפעל והוא חסר נו"ן (נ) מגזרת יסח ה' (משלי

יהל אור

וכתיב מכותך והוא מורכב מל"י עם רבים: (מה) כי עדות ל"ר והיה לאוי ועדותי וכתוב ועדותי והוא ג"כ מורכב: (מו) וכן פי' הרשב"ם ארוכים ומקוימים, וכן ותקעתי יתד במקום נאמן (ישעיה כב, כג): (מז) ופי' יעלה אותם עליך וכן פי' רש"י: (מח) כי מלת העלה בשו"א וסגל תחת העי"ן, ומלת יעלם בשו"א לבד: (מט) כי כל לשון כיאה המורה על לשון הכנסה מתורגם בלשון על, כמו קץ כל בשר בא לפני (ברא' ו יג) קיצא כל בשרא על קדמי, וכן ויבא האיש את האנשים (ברא' מג כד) ואעיל גברא ית גבריא, אנחנו מובאים (שם שם יח) אנחנא מתעלין: (נ) כי

מקורי רש"י

לג) שמות ט"ו כ"ו: לד) מגילה י' ב', סנהד' ל"ט ב' פס"ז: לה) משלי ט"ו כ"ה:

מנחת יהודה

ל"י הוא, והיה לו לומר אשר יגורת מפניו, לזה אמר שאעפ"י שכתב מדוה כונת הכתוב על כלל המכות לא על המצריים, ובא ל"י במקום רבים: לה) ר"ל שהתיבה מבנין הפעיל ומשרש עלה, והמ"ם לסי' כנוי הנסתרים כמו ויעלם אל ראש ההר (שופ' ט"ז ג') אלא שמלת יעלם" נשתנה מעט שבא בה העי"ן בשו"א לבד שלא כמנהג חבירית (רו"ה): לט) פי' איננו פועל יוצא לומר שהשם ית' שש ברעתם שהשם ית' אינו שש במפלתן של רשעים, אלא פועל יוצא הוא בלשון יפעיל ישכח את אויביהם עליהם, וכן אז"ל (מגילה י' ב') אמר ר"א הוא אינו שש אבל אחרים משיש ודיקא נמי דכתיב כן ישיש

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בָּא־שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ סד וֶהֱפִיצְךָ
יְהוָה בְּכָל־הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ
וְעַד־קְצֵה הָאָרֶץ וְעָבַדְתָּ שָּׁם
אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יָדַעְתָּ
אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ עֵץ וָאָבֶן׃ סה וּבַגּוֹיִם
הָהֵם לֹא תַרְגִּיעַ וְלֹא־יִהְיֶה מָנוֹחַ
לְכַף־רַגְלֶךָ וְנָתַן יְהוָה לְךָ שָׁם לֵב
רַגָּז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדַאֲבוֹן נָפֶשׁ׃
סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלֻאִים לְךָ מִנֶּגֶד
וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין
בְּחַיֶּיךָ׃ סז בַּבֹּקֶר תֹּאמַר מִי־יִתֵּן
עֶרֶב וּבָעֶרֶב תֹּאמַר מִי־יִתֵּן בֹּקֶר
מִפַּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד
וּמִמַּרְאֵה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה׃

דַאֲתְ עָלֵל לְתַמָּן
לְמֵירְתַהּ׃ סד וִיבַדְּרִנָּךְ יְיָ
בְּכָל עַמְמַיָּא מִסְּיָפֵי
אַרְעָא וְעַד סְיָפֵי אַרְעָא
וְתִפְלַח תַּמָּן לְעַמְמַיָּא
פָּלְחֵי טַעֲוָתָא דִי לָא
יְדַעְתְּ אַתְּ וַאֲבָהָתָךְ אָעָא
וְאַבְנָא׃ סה וּבְעַמְמַיָּא
הָאִנּוּן לָא תְנוּחַ וְלָא יְהֵי
מְנָח לְפַרְסַת רַגְלָךְ וְיִתֵּן יְיָ
לָךְ תַּמָּן לֵב דָּחִיל וַחֲשׁוֹכַת
עֵינִין וּמַפְּחַן נְפַשׁ׃ סו וִיהוֹן
חַיָּיךְ תְּלַן לָךְ מִקֳּבֵל
וּתְהֵי תָוֵה לֵילְיָא וִימָמָא
וְלָא תְהֵימִין בְּחַיָּיךְ׃
סז בְּצַפְרָא תֵימַר מָן יִתֵּן
רַמְשָׁא וּבְרַמְשָׁא תֵימַר
מָן יִתֵּן צַפְרָא מִתַּוְהוּת
לִבָּךְ דִּי תְהֵי תָוֵה וּמֵחֵזוּ
עֵינָיךְ דִּי תְהֵי חָזֵי׃

אבן עזרא

טו, כה) (לא): סו תלואים. באל"ף תחת

רש"י

(סד) ועבדתם שם אלהים אחרים. כתרגומו לא עבודת אלהות ממש אלא מעלים מס וגולגליות לכומרי עבודת כוכבים (לו): (סה) לא תרגיע. לא תנוח כמו וזאת המרגעה (לז): לב רגז. לב חרד כתרגומו דחיל כמו שאול מתחת רגזה לך (לח). שמעו עמים ירגזון (לט). מוסדות השמים ירגזו (מ): וכליון עינים. מלפה לישועה ולא תבא: (סו) חייך תלואים לך. על הספק (מא). כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבא עלינו ורבותינו דרשו (מב) זה הלוקח תבואה מן השוק (מג): ולא תאמין בחייך. זה הסומך על הפלטר (מד): (סז) בבקר תאמר מי יתן ערב. ויהיה הערב של אמש (מה): ובערב תאמר מי יתן בוקר. של שחרית שהצרות מתחזקות תמיד וכל שעה מרובה קללתה משלפניה:

יהל אור

שרשו נסה, והראוי וננסהתם: (נא) וכא הסמ"ך דגוש במקום נו"ן השרש:

מנחת יהודה

ישיש ולא כתיב ישוש ש"ם: (מ) כי פעל עבד על הכנעת הגבנע תחת ידי מושל ותתינת המס אליו: (מא) שמפחד ומאימות לא יאמין בחייו ולילה ויום יהיה כמסתפק: מב) ויש נוסחאות שאין כתוב בהן זה הלוקח תבואה מן השוק, אלא לשון הגמרא (מנחות ק"ג פע"ב) אות באות והן הנכונות וזה לשון הג' שם "והיו חייך תלואים לך מנגד זה הלוקח תבואה משנה לשנה, ופחדת לילה ויומם, זה הלוקח תבואה מע"ש לע"ש, ולא תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר" (חזכרון): מג) נחתום מוכר הלחם:

מקורי רש"י

לו) ישעיה כ"ח י"ב: לז) שם י"ד ט': לח) תהלים ס"ט י"ד: לט) ש"ב כ"ב ט': מ) עיין מנחות ק"ג כ' ילקוט תתק"מ: מא) עיין סוטה מ"ט א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סח וֶהֱשִׁיבְךָ יְהוָה מִצְרַיִם בָּאֳנִיּוֹת בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְךָ לֹא־תֹסִיף עוֹד לִרְאֹתָהּ וְהִתְמַכַּרְתֶּם שָׁם לְאֹיְבֶיךָ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת וְאֵין קֹנֶה׃ סט אֵלֶּה דִבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב׃ פ שביעי כט א וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם רְאִיתֶם אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְעֵינֵיכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ׃

אונקלוס

סח ויתיבנך יי מצרים בספינן בארחא די אמרית לך לא תוסף עוד למחזיה ותזדבנון תמן לבעלי דבבך לעבדין ולאמהן ולית דקני׃ סט אלין פתגמי קימא די פקיד יי ית משה למגזר עם בני ישראל בארעא דמואב בר מקימא די גזר עמהון בחרב׃ א וקרא משה לכל ישראל ואמר להון אתון חזיתון ית כל די עבד יי לעיניכון בארעא דמצרים לפרעה ולכל

רש"י

(סח) באניות. בספינות בשביה (מד): והתמכרתם שם לאויביך. אתם מבקשים להיות נמכרים להם לעבדים ולשפחות: ואין קנה. כי יגזרו עליך הרג וכליון (מה): והתמכרתם. בלע"ז איפורווגדריי"ן ווי"ש (מו) ולא יתכן לפרש והתמכרתם בלשון ונמכרתם ע"י מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה (מז): (סט) לכרות את בני ישראל. שיקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה: מלבד הברית. קללות שבתורת כהנים שנאמרו בסיני (מח):

אבן עזרא

ה"א השרש (נב): סח והתמכרתם. אינו כמו ונמכרתם (נג) רק פי' אתם תבקשו למכור עצמכם (נד), אנשים ונשים ואין קונה (נה), והנה זאת הברית במצות השם בערבות מואב (נו): א ויקרא משה אל כל ישראל. לכרות הברית, על כן אחריה אתם נצבים היום (א): וטעם אתם ראיתם. ואחר כן ואולך אתכם (ב) ואחר כך ויצא עוג (ג) כי יש מהם שראו האותות שעשה השם במצרים

יהל אור

(נב) כי שרשו אלה: (נג) מבנין נפעל שפי' ע"י אחר: (נד) כי והתמכרתם מבנין התפעל: (נה) כי יגזרו עליכם חרב וכליון: (נו) רוצה לומר שאלו הדברים מהברכות והקללות הנזכרים פה צוה ה' את משה בהר חורב שיכרות זה הברית אל ישראל בארץ מואב מלבד הברית הנזכר בפ' בחקותי אשר כרת השם אתם בחורב (רלב"ג): (א) ויאמר שם לעברך בברית (פ' יב): (ב) (פ' ד): (ג) ובכתוב

מנחת יהודה

מד) כי זולת זה אין זו קללה אם ישובו שם על ספינות: מה) ופי' הר"י קרא, שיאמרו המצריים אם תתנו לנו בחנם לא נקח אותם לעבדים, לפי שאבותינו נשתעבדו בהם ולקו בכל מיני מכות וכשיראו השבאים כך שאין שוים להם כלום יהיו חובטין אותם במקלות וירעיבו אותם: מו) (איהר ווערדעט אייך פערקייפען): מז) אלא פירוש: יבקשו להמכר ולא ימצאו קונה: מח). ובחוקתי

הנוסח ברש"י כאן „מלבד הברית קללות שבמשנה תורה שנאמרו בסיני" כמו ששנו רבותינו במסכת סוטה כל המצות האמורות בתורה נאמרו ונשנו ונשתלשו, ובכל פעם שנאמרו נתנו כולם בברוך ובארור, הוא שפי' רש"י קללות שבמשנה תורה שנאמרו בסיני, אשר כרת אתם בחורב אלו תוכחות שבפ' בחקותי שכתוב בסופן ביד משה והייגו בחורב:

וכן

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ב הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ
הָאֹתֹת וְהַמֹּפְתִים הַגְּדֹלִים הָהֵם׃
ג וְלֹא־נָתַן יְהוָה לָכֶם לֵב לָדַעַת
וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנַיִם לִשְׁמֹעַ עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ ד וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם
אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא־בָלוּ
שַׂלְמֹתֵיכֶם מֵעֲלֵיכֶם וְנַעַלְךָ לֹא־
בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ׃ ה לֶחֶם לֹא
אֲכַלְתֶּם וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִיתֶם
לְמַעַן תֵּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃
מפטיר ו וַתָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה
וַיֵּצֵא סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן וְעוֹג מֶלֶךְ־
הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ לַמִּלְחָמָה וַנַּכֵּם׃

עַבְדוֹהִי וּלְכָל אַרְעֵהּ׃
ב נִסִּין רַבְרְבַיָּא דִּי חֲזָאָה
עֵינָךְ אָתַיָּא וּמוֹפְתַיָּא
רַבְרְבַיָּא הָאִנּוּן׃ ג וְלָא
יְהַב יְיָ לְכוֹן לִבָּא לְמִדַּע
וְעַיְנִין לְמֶחֱזֵי וְאֻדְנִין
לְמִשְׁמַע עַד יוֹמָא הָדֵין׃
ד וְדַבָּרִית יָתְכוֹן אַרְבְּעִין
שְׁנִין בְּמַדְבְּרָא לָא
בְלִיאָת כְּסוּתְכוֹן מִנְּכוֹן
וּמְסָנָךְ לָא עֲדוֹ מֵעַל
רַגְלָךְ׃ ה לַחְמָא לָא
אֲכַלְתּוּן וַחֲמַר חֲדַת
וְעַתִּיק לָא שְׁתִיתוּן בְּדִיל
דְּתִדְּעוּן אֲרֵי אֲנָא יְיָ
אֱלָהֲכוֹן׃ ו וַאֲתֵיתוּן
לְאַתְרָא הָדֵין וּנְפַק סִיחוֹן
מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן וְעוֹג
מַלְכָּא דְמַתְנָן
לְקַדָּמוּתָנָא לַאֲגָחָא

אבן עזרא

והם והבאים אחריהם ראו מופת המן שלא אכלו לחם זולתו, ואלה הבנים ראו כי השם עזרם והכו שני המלכים (ד): ג וטעם לב לדעת. בעבור שנסו השם עשר פעמים ולא הזכירו האותות שראו: וטעם נתן. כי מאתו העלילה הראשונה (ה) ועוד כי ראו שלא הוצרכו ללחם ויין (ו): ד וטעם לא בלו. פירשתיו (ז) ומכת סיחון ועוג שהיה קרוב (ח), על כן אתם חייבים לשמור הברית [א]:

רש״י

(ג) ולא נתן ה' לכם לב לדעת. להכיר את חסדי הקב"ה ולידבק בו: עד היום הזה. שמעתי שאותו היום שנתן משה ספר התורה לבני לוי כמ"ש בפ' וילך ויתנה אל הכהנים בני לוי א) באו כל ישראל לפני משה ואמרו לו משה רבינו אף אנו עמדנו בסיני וקבלנו את התורה וניתנה לנו ומה אתה משליט את בני שבטך עליה ויאמרו לנו יום מחר לא לכם ניתנה לנו ניתנה ושמח משה על הדבר ועל זאת אמר להם היום הזה נהיית לעם ב) וגו' היום הזה הבנתי שאתם דבקים וחפצים במקום: (ו) ותבאו אל המקום הזה. עתה אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד אל תבעטו במקום ואל ירום לבבכם ושמרתם את דברי

קרני אור

[א] הכנים משה שני פסוקים אלו באמצע דבריו, כי רצה להזק את לבם בנחלת הארץ וכשם שנחלו ארץ סיחון ועוג שהיו מכל שבעה עממין, וככה אותם והמזיק באחרים כבר, וסיתה לנחלה לשני שבטים ואני כן עתידין שינחלו שאר מעבר לירדן לט' שמעות וחצי המטה (רב"מ):

יהל אור

ויצא סיחון מלך חשבון ועוג ימלך הבשן (פ' ז): (ד) סיחון ועוג: (ה) עיין במקו"א מה שביאר בזה והדברים ארוכים ואין פה מקומם: (ו) כי לדעת הח' ז"ל לא אכלו להם כלל במדבר: (ז) לעיל (א ד): (ח) פי' שהכנו זה מקרוב:

מקורי רש״י

א) למטה ל"א ט': ב) לעיל כ"ז ט':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

קרבא ומחונון: ז ונסבנא ית ארעהון ויהבנה לאחסנא לשבטא דראובן ולשבטא דגד ולפלגות שבטא דמנשה: ח ותטרון ית פתגמי קימא הדא ותעבדון יתהון בדיל דתצלחון ית כל די תעבדון: פ פ פ

ז ונקח את ארצם ונתנה לנחלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשי: ח ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם למען תשכילו את כל אשר תעשון: פ פ פ

קכ"ב. לעבדיו סימן. ומפטירין קומי אורי. בישעיה (סימן ס'):

רש"י

הברית הזאת וגו'. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה א) ג) ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד לפיכך: (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו':

אבן עזרא

ח למען תשכילו. כמו תצליחו (ט) והוא פועל יוצא לשני פעולים, והעד תעשון (י) כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל (ש"א, יח, טו) (יא):

חסלת פרשת תבוא

יהל אור

(ט) וכן ת"א ויוב"ע: (י) כי האדם פועל ההצלחה ע"י המעשים: (יא) ותרגם יוב"ע שם מצלח וכן פי' רש"י ורד"ק שם:

מקורי רש"י

ג) ע"ז ה' ב':

מנחת יהודה

ה) וכן אמרו ז"ל (אבות פ"ה) בן ארבעים לבינה:

אונקלוס

ט אתון קימין יומא דין כלכון קדם יי אלהכון רישיכון שבטיכון סביכון וסרכיכון כל אנש

ט אתם נצבים היום כלכם לפני יהוה אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל

רש"י

(ט) אתם נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית:

ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם:

זקניכם ושטריכם. החשוב חשוב קודם

אבן עזרא

ט אתם נצבים לפני ה' אלהיכם. סביבות הארון (א): ראשיכם. כמו האהלה שרה אמו (בראש' כד סז) (ב) והנבואה עודד הנביא (דה"ב, טו, ח) (ג) וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם, כמו ונירם (במד', כא, ל) (ד) [א], והטעם כי הנשיאים סמוכים (ה) ואחריהם הזקנים, ואחריהם השוטרים, ואחריהם כל איש ישראל הזכרים, ואחריהם הטף בזכרים, ואחריהם הנשים

יהל אור

(א) כי הארון היה באמצע וכל ישראל היו סביביו: (ב) ופי' שם הח' ז"ל דרך קצרה, האהלה אהל שרה אמו: (ג) שפי' הנבואה נבואת עודד הנביא: (ד) ופי' שם הח' ז"ל ונירם מוספת עליה ואחרת עמה, וכן הוא, ונירם אבד עד חשבון: (ה) פי' הנשיאים שהם ראשי השבטים הם סמוכים יותר:

קרני אור

[א] והרמב"ן פי' שהוא כלל ואחריו פרט, הכלל ראשיכם וכל שבטיכם, והפרט זקניכם ושוטריכם שהם הראשים וכל איש ישראל הם השבטים אמר, והוסיף

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קְרָבָא וּמְחוֹנוּנוּן: ז וּנְסַבְנָא יָת אַרְעֲהוֹן וִיהַבְנַהּ לְאַחְסָנָא לְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד וּלְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה: ח וְתִטְּרוּן יָת פִּתְגָמֵי קְיָמָא הָדָא וְתַעְבְּדוּן יָתְהוֹן בְּדִיל דְּתַצְלְחוּן יָת כָּל דִּי תַעְבְּדוּן: פפפ

ז וַנִּקַּח אֶת־אַרְצָם וַנִּתְּנָהּ לְנַחֲלָה לָראוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשִּׁי: ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: פפפ

קכ"ב. לעבדיו סימן. ומפטירין קומי אורי. בישעיה (סימן ס'):

רש"י

הברית הזאת וגו'. ד"א ולא נתן ה' לכם לב לדעת שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו וחכמת משנתו עד ארבעים שנה (א) ג) ולפיכך לא הקפיד עליכם המקום עד היום הזה אבל מכאן ואילך יקפיד לפיכך: (ח) ושמרתם את דברי הברית הזאת וגו':

חסלת פרשת תבוא

אבן עזרא

ח למען תשכילו. כמו תצליחו (ט) והוא פועל יוצא לשני פעולים, והעד תעשון (י) כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל (ש"א, יח, טו) (יא):

יהל אור

(ט) וכן ת"א ויוב"ע: (י) כי האדם פועל ההצלחה ע"י המעשים: (יא) ותרגם יוב"ע שם מצלח וכן פי' רש"י ורד"ק שם:

מקורי רש"י

ג) ע"ז ה' ב':

מנחת יהודה

א) וכן אמרו ז"ל (אבות פ"ה) בן ארבעים לבינה:

ט אַתּוּן קָיְמִין יוֹמָא דֵין כֻּלְּכוֹן קֳדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן רֵישֵׁיכוֹן שִׁבְטֵיכוֹן סָבֵיכוֹן וְסָרְכֵיכוֹן כֹּל אֱנָשׁ

ט אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם זִקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם כֹּל

רש"י

(ט) אתם נצבים. מלמד שכינסם משה לפני הקב"ה ביום מותו להכניסם בברית:

ראשיכם שבטיכם. ראשיכם לשבטיכם:

זקניכם ושטריכם. החשוב חשוב קודם

אבן עזרא

ט אתם נצבים לפני ה' אלהיכם. סביבות הארון (א): ראשיכם. כמו האהלה שרה אמו (בראש' כד סז) (ב) והנבואה עודד הנביא (דה"ב, טו, ח) (ג) וכן הוא ראשיכם שהם ראשי שבטיכם, כמו ונירם (במד', כא, ל) (ד) [א], והטעם כי הנשיאים סמוכים (ה) ואחריהם הזקנים, ואחריהם השוטרים, ואחריהם כל איש ישראל הזכרים, ואחריהם הטף בזכרים, ואחריהם הנשים

יהל אור

(א) כי הארון היה באמצע וכל ישראל היו סביביו: (ב) ופי' שם הח' ז"ל דרך קצרה, האהלה אהל שרה אמו: (ג) שפי' הנבואה נבואת עודד הנביא: (ד) ופי' שם הח' ז"ל ונירם מושכת עצמה ואחרת עמה, וכן הוא, ונירם אבד ניר חשבון: (ה) פי' הנשיאים שהם ראשי השבטים הם סמוכים יותר:

קרני אור

[א] והרמב"ן פי' שהוא כלל ואחריו פרט, הכלל ראשיכם וכל שבטיכם, והפרט זקניכם ושוטריכם שהם הראשים וכל איש ישראל הם השבטים אשר, והוסיף

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אִישׁ יִשְׂרָאֵל׃ י טַפְּכֶם נְשֵׁיכֶם
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ מֵחֹטֵב
עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב מֵימֶיךָ׃ יא לְעָבְרְךָ
בִּבְרִית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבְאָלָתוֹ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כֹּרֵת עִמְּךָ הַיּוֹם׃ שני
יב לְמַעַן הָקִים־אֹתְךָ הַיּוֹם לוֹ לְעָם
וְהוּא יִהְיֶה־לְּךָ לֵאלֹהִים כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר־לָךְ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ

ישראל: י טפלכון נשיכון וגיורך די בגו משריתיך מלקט אעיך עד מלי מיך: יא לאעלותך בקימא דיי אלהך ובמומתה די יי אלהך גזר עמך יומא דין: יב בדיל לאקמא יתך יומא דין קדמוהי לעמא והוא יהי לך לאלה כמא די מליל לך וכמא די קיים לאבהתך לאברהם

אבן עזרא

ואחריהם הגרים (ו): יא לעברך. שם הפועל (ז) כטעם ויעברו בין בתריו (ירמיה, לד, יח) (ח) והנה מלת עבר בחסרון בי"ת

רש"י

ואח"כ כל איש ישראל כ): (י) מחוטב עציך. מלמד שבאו כנעניים להתגייר בימי משה כדרך שבאו גבעונים בימי יהושע ד) וזהו האמור בגבעונים ויעשו גם המה בערמה ה) ונתנם משה חוטבי עצים ושואבי מים ג): (יא) לעברך. להיותך עובר בברית ד) ולא יתכן לפרשו כמו להעבירך ה) אלא כמו לעשותכם אותם ו) ז): לעברך בברית. דרך העברה כך היו כורתי בריתות עושין מחיצה מכאן ומחיצה מכאן ועוברים בנתיים כמו שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו ז): (יב) למען הקים אותך היום לו לעם. כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם: והוא יהיה לך לאלהים. לפי שדיבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו אחר שהוא אינו יכול להבדל מכם ע"כ פירשתי לפי פשוטו של פרשה. ומ"א ח) למה נסמכה פרשת אתם נצבים לקללות לפי ששמעו ישראל מאה קללות חסר שתים חוץ ממ"ט שבת"כ הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו התחיל משה לפייסם אתם נצבים היום הרבה הכעסתם למקום ולא עשה אתכם כלייה והרי אתם קיימים לפניו: היום. כיום הזה שהוא קיים והוא מאפיל ומאיר כך האיר לכם וכך עתיד להאיר לכם ט) והקללות והיסורין מקיימין אתכם ומציבין אתכם לפניו ואף הפרשה שלמעלה מזו פייסין הם אתם ראיתם את כל וגו' י). ד"א אתם נצבים לפי שהיו ישראל יוצאין מפרנס לפרנס ממשה ליהושע לפיכך עשה אותם מצבה כדי לזרזם יא) וכן עשה יהושע יב) וכן שמואל

יהל אור

(ו) והכתוב הזכיר החשובים קודם: (ז) והכ"ף אינו כינוי הפעול, כ"א כינוי הפועל אשר אליו תיוחס פעולת ההעברה, עבור שלך, להיותך עובר: (ח) לפי שדרך הברית לעבור בין בתרי הבהמה או העוף השחוט, כי לכך יבתרו ויעברו בעלי הברית בין הבתרים, וכן ויעברו בין בתריו, לפיכך אמר לעברך

מנחת יהודה

ב) הגר"א פי' ראשיכם הם שרי אלפים שהם ראשים על כולם, שבטיכם הם שרי מאות שהם שופטי ישראל, כמו לא יסור שבט מיהודה שאמרו עליו (סנהד' ה' א') שבט אלו ראשי גליות הרודין, זקניכם הם שרי חמשים המלמדים תורה ברבים, ושוטריכם הם שרי עשרות הכופין על קיום פסקי הדינין: ג) אין הכוונה לומר שרטו את משה, אלא שבאו אליו להשלים עמו ולא קיבלם, כי לא יכלו לרמותו לכרות להם ברית, אבל עשאם מיד חוטבי עצים ושואבי מים (רמב"ן ורא"ם): ד) ר"ל שאתה בעצמך עובר, והכ"ף של לעברך הוא במקום אתה כאלו אמר לעבור אתה: ה) ר"ל ע"י אחרים: ו) דפי' נמי כעצמכם:

מקורי רש"י

ד) תנחומא א' ב', תנחומא ב' ס', ועיין פס"ז ילקוט תתק"מ: ה) יהושע ט' ד', ועיין רש"י שם: ו) לעיל ד' י"ד: ז) ירמיה ל"ד י"ח: ח) תנחומא א' א' תנחומא ב' ב' ילקוט תתק"מ: ט) תנחומא א' שם תנחומא ב' ד' סנהד' ק"י ב': י) פי' א': יא) תנחומא א' שם פס"ז: יב) יהושע כ"ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ יג וְלֹא
אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת אֶת־
הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת־הָאָלָה הַזֹּאת׃
יד כִּי אֶת־אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד
הַיּוֹם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵת אֲשֶׁר
אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם׃ שלישי טו כִּי־
אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר־יָשַׁבְנוּ
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְאֵת אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ
בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם׃
טז וַתִּרְאוּ אֶת־שִׁקּוּצֵיהֶם וְאֵת
גִּלֻּלֵיהֶם עֵץ וָאֶבֶן כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר

אונקלוס

לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃ יג וְלָא
עִמְּכוֹן בִּלְחוֹדֵיכוֹן אֲנָא
גָּזַר יָת קְיָמָא הָדָא וְיָת
מוֹמָתָא הָדָא׃ יד אֲרֵי יָת
מַן דְּאִיתוֹהִי הָכָא עִמַּנָא
קָאֵם יוֹמָא דֵין קֳדָם יְיָ
אֱלָהַנָא וְיָת מַן דְּלֵיתוֹהִי
הָכָא עִמַּנָא יוֹמָא דֵין׃
טו אֲרֵי אַתּוּן יְדַעְתּוּן יָת
דִּיתֵבְנָא בְּאַרְעָא
דְמִצְרָיִם וְיָת דִּי עֲבַרְנָא
בְּגוֹ עַמְמַיָּא דִּי עֲבַרְתּוּן׃
טז וַחֲזֵיתוּן יָת שִׁקּוּצֵיהוֹן
וְיָת טַעֲוָתְהוֹן אָעָא וְאַבְנָא
כַּסְפָּא וְדַהֲבָא דִּי עִמְּהוֹן׃

רש"י

התילכו ותשפטה אתכם יג) כשילחו מידו ונכנסו לידו של שאול: (יד) ואת אשר איננו פה. ואף עם דורות העתידים להיות ז) יד): (טו) כי אתם ידעתם וגו' ותראו את שקוציהם. לפי שראיתם העובדת כוכבים ושמא השיא לב אחד מכם אותו ללכת אחריהם: (טז) ותראו את שקוציהם. על שם שהיו מאוסים כשקצים: גלוליהם. שהיו מוסרחים ומאוסין כגלל: עץ ואבן. אותן של עצים ושל אבנים ראיתם בגלוי טו) לפי שאין העובדי כוכבים יראים שמא יגנבו. אבל של כסף וזהב עמהם בחדרי

אבן עזרא

להפך (ט): יג ולא אתכם לבדכם. רק עמכם ועם הבאים אחריכם שהם בניכם ובני בניכם (י): יד נו"ן ישנו. נוסף (יא): ואת אשר איננו. עם אשר איננו רק יבא אחרינו (יב), ואינו כטעם האומרים כי רוחות הבאים היו שם (יג) [ב]: טו כי אתם ידעתם. יש מכם שראה תועבת מצרים (יד), והטעם אלהיהם, וכלכם ראיתם תועבות הגוים אשר עברתם. אליהם (טו), באדום ועמון

יהל אור

בברית: (ט) אם יאמר לעבור ברית בלא בי"ת הוא להיפך שפי' לבטל הברית, ומזה ת"א לאעלותך בקימא: (י) וכ"ה ענין כל הפרשה, וכן יאמר (למטה ל, ה) אל הארץ אשר ירשו אבותיך, והאבות הם הדור שהוא יושב בו, וא"כ בבנים מדבר וכן ידבר הכתוב לדורי דורות באמרו "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים" (למטה ל, ג) ומתי יהיה זה כ"א אחרי דורות הרבה: (יא) הנו"ן נוסף ליופי המבטא, ולכן לא מצינו ישו כמו אם ישך נא (בראשית, כד, מב) וענין המלה הזאת בכל מקום הוא ענין דבר הנמצא: (יב) והם דורות הבאים: (יג) כ"ה (תנחומא א ג תנחומא ב, ח) ועיין ברדי"א מה שהאריך לבאר בזה: (יד) והם שהיו פחותים מבן עשרים מיוצאי מצרים והם לא מתו בעון מרגלים: (טו) וכד"ק

קרני אור

לפרוט הטף והנשים, וכן דעת אונקלס עיין אל"ג: [ב] ובמדרשי התורה לחכ' אנשלמה אסתרוק ז"ל, ואת אשר איננו פה רמז לדורות שעברו, והם האבות שקיימו התורה, וקראם ישנם פה, ואל הדורות הבאים שהיו שם בכחם שאבותם נשבעו עליהם ובעדם אעפ"י שלא היו שם בפועל, וו"ש ואת אשר איננו פה ר"ל בפועל, או רמז אל ההפך אשר ישנו הדורות הבאים שהם שם בכח, ואת אשר איננו הדורות שעברו שכרת עמהם ברית התורה:

מקורי רש"י

יג) ס"א י"ב ו': יד) תנחומא א' ג' תנחומא ב' ס' שבועות ל"ט א' פס"ז: טו) תנחומא א' ג':

מנחת יהודה

ז) לפי שהאב שרש, והבנים הם ענפים העתידים לצאת מכח השרש, וע"כ היה יכול השרש להביא באלה את הדורות

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

עִמָּהֶם׃ יז פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ־
אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ־שֵׁבֶט אֲשֶׁר
לְבָבוֹ פֹנֶה הַיּוֹם מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
לָלֶכֶת לַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם
הָהֵם פֶּן־יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ
וְלַעֲנָה׃ יח וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי
הָאָלָה הַזֹּאת וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ

אונקלוס

יז דִילְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר אוֹ אִתְּתָא אוֹ זַרְעִית אוֹ שִׁבְטָא דִי לִבֵּהּ פָּנֵי יוֹמָא דֵין מִדַּחַלְתָּא דַיְיָ אֱלָהַנָא לִמְהָךְ לְמִפְלַח יָת טַעֲוַת עַמְמַיָּא הָאִינוּן דִילְמָא אִית בְּכוֹן גְּבַר מְהַרְהַר חֲטָאִין אוֹ זָדוֹן׃ יח וִיהֵי בְּמִשְׁמְעֵהּ יָת פִּתְגָמֵי מוֹמָתָא הָדָא וְיַחֲשֵׁב בְּלִבֵּהּ לְמֵימַר שְׁלָמָא יְהֵי

רש"י

משכיתם הם לפי שהם יראים שמא יגנבו: (יז) פן יש בכם וגו'. לפיכך אני צריך להשביעכם: פן יש בכם. שמא יש בכם: אשר לבבו פונה היום. מלקבל עליו הברית: שרש פרה ראש ולענה. שרש מגדל עשב מר כגידין ח) שהם מרים כלומר מפרה ומרבה רשע בקרבכם ט): (יח) והתברך בלבבו. לשון ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לעצמו לאמר לא יבואוני קללות הללו אך שלום יהיה לי י): והתברך. בנדיר"א שוי"א בלע"ז יא) כמו והתגלח

אבן עזרא

ומואב ומדין: יז וטעם פורה ראש ולענה, כי הראש מזיק השלמים (טז) והוא מהחליים המדביקים (יז): יח וטעם את האלה הזאת. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה: והתברך בלבבו. אמר ר' יהודה הלוי ז"ל כי והתברך הוא כמשמעו כאשר ישמע הקללה (יח), יתברך בלבבו (יט), והוא אומר שלום יהיה לי, כאומר בשמעו החרם חוץ ממני (כ): למען ספות. אמר ר' יהודה הלוי נ"ע לשון כריתה כמו האף תספה (בראשית, יח, כג) כלומר שיחשוב המתברך לבטל דברי הצדיק שהוא כנוי במלת רוה עם דבר הצמאה (כא) והנה כנה הצדיק ברוה, כמו כעץ שתול על מים* (ירמיה יז, ח) והרשע בצמאה, כמו כערער בערבה (שם שם, ו) ויחשוב כי גם ברכתו בלבו תפסיק הקללה, ויפה פירש לולי שמלת רוה תאר השם, והיה ראוי להיות רווי את הצמא (כב), ויאמר ר' יונה המדקדק כי טעמו בעבור שיראה שיכלה התם עם הרשע, על כן יחשוב בלבו רע (כג), ואין זה נכון בעבור שלום יהיה לי (כד) ולפי דעתי שמלת ספות לשון תוספת, כמו ספות חטאת (ישעיה, ל, א) (כה) והטעם שלום יהיה לי, אעפ"י שאלך בשרירות לבי, כי בצדקת הצדיקים אחיה, כי הם רבים, ואני יחיד חוטא על כן כתוב אחריו, לא יאבה ה' סלוח לו, כי אז והטעם מיד יכרת (כו), גם זה הפסוק לעד על פירושי במלת ונסלח לו (במדבר טו כח) (כז) והנה ספות, כי חרוה תוסיף על הצמאה, ומשל הצדיק ברוה, כטעם כעץ שתול על פלגי מים (תהלים, א, ג) והרשע בצמאה,

יהל אור

לא נמצא המלה, וברב"ה הגי' „בקרבכם": (טז) האחרים נקרא ראש, לפי שהוא ראש לכל המרורים, וי"מ ראש שהאחרים בראשו של פתן הוא נמצא, והוא מזיק להשלמים בבריאות גופם: (יז) ויותר מסוכנים: (יח) כשישמע שאחרים מתקללים באלות האלה: (יט) ר"ל שהוא יסבב הברכה לעצמו, כי הוראת בנין התפעל על הרוב פעולה חוזרת: (כ) פי' בשמעו הקללה יאמר חוץ ממני, פי' לא יגע בי כל רע: (כא) פי' שיחשוב לכרות דברי הצדיק עם דברי הרשע שהוא מתברך: (כב) כי הוא כנוי לצדיק ולרשע שהם זכרים, ולא לתפוס לשון נקבה רווה צמאה: (כג) ולפי' הזה יהיה ג"כ ספות לשון כריתה, ור"ל לפי שרואה שימות הצדיק כמו הרשע כמיתת הנפש הבהמית, והושב כי כן ימות במיתת הנפש השכלית, ואין יתרון הצדיק על הרשע במות כי אין גמול ואין עונש: (כד) ואם חושב שיכרת גם הוא כמו הצדיק מהיכן השלום יהיה לו: (כה) ופי' שהצדיקים יתרים על הרשעים: (כו) ויהיה פי' מלת אז מיד: (כז) הא'

מנחת יהודה

הדורות הבאים: ח) תרגום של לענה הוא גידין: ט) כמתיר בלבו העבירה כשרש זה המכוסה בארץ ואח"כ פירה, אבל אם יעשה העבירה בגלוי יש כח בידינו לעשות ממנו משפט: י) כמו אדם כאשר שומע הקללה אומר חוץ ממני (חזקוני): יא) (ווירד זיך געבען):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לאמר שלום יהיה־לי כי בשררות
לבי אלך למען ספות הרוה את־
הצמאה: יט לא־יאבה יהוה סלח
לו כי אז יעשן אף־יהוה וקנאתו
באיש ההוא ורבצה בו כל־האלה
הכתובה בספר הזה ומחה יהוה
את־שמו מתחת השמים:
כ והבדילו יהוה לרעה מכל
שבטי ישראל ככל אלות הברית

אונקלוס

ליארי בהרהור לבי אנא
אזל בדיל לאוספא ליה
חטאי שלותא על
זדנותא: יט לא ייבי יי
למשבק ליה ארי בכן
יתקף רגזא דיי וחמתה
בגברא ההוא וידבקון
בה כל לוטיא דכתיבין
בספרא הדין וימחי יי ית
שמה מתחות שמיא:
כ ויפרשנה יי לבישא
מכל שבטיא דישראל
ככל לוטי קימא דכתיבין
בספרא דאוריתא הדין:

רש"י

והתפלל יג): בשרירות לבי אלך. במראית לבי כמו אשורנו ולא קרוב טו) כלומר מה שלבי רואה לעשות: למען ספות הרוה. לפי שאוסיף לו פורענות על מה שעשה עד הנה בשוגג והייתי מעביר עליהם וגורם עתה שאצרפם עם המזיד ואפרע ממנו הכל יג) וכן ת"א בדיל לאוספא ליה חטאי שלותא על זדנותא שאוסיף לו אני השגגות על הזדונות: הרוה. שוגג שהוא עושה כאדם שכור שהוא עושה שלא מדעת: צמאה. שהוא עושה מדעת ובתאוה יז): (יט) יעשן אף ה'. ע"י כעס הגוף מתחמם והעשן יוצא מן האף. וכן עלה עשן באפו יז*) ואע"פ שאין זו לפני המקום הכתוב משמיע את האזן כדרך שהיא רגילה ויכולה לשמוע כפי דרך הארץ: וקנאתו. לשון חמה אנפרטמנ"ט יד) אחיזת לבישת נקמה ואינו מעביר על המדה טו): (כ) הככתובה בספר התורה הזה. ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת גם כל חלי וכל מכה וגו' יח) הזאת לשון נקבה מוסב על התורה. הזה לשון זכר מוסב על הספר וע"י פיסוק הטעמים הן נחלקין לשתי לשונות. בפרשת הקללות הטפחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת טז) וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל

אבן עזרא

כטעם כערער בערבה (ירמיה יז ו) (כח) והעד שכתוב בתחלה שרש פורה ראש ולענה, והוא במקום צמא (כס): יט יעשן אף. ישרפנו אש האף עד שיראה העשן, והנה אם הוא יחיד ימות מיד, ואם הוא משפחה ורבצה בו כל האלה, והטעם שתרבץ האלה במשפחה עד שימחה שמה (ל) ואם הוא

יהל אור

ז"ל פי' (במד' יד יט) עה"פ סלח נא, וז"ל „ידענו כי מלת סלח נא, אריכות אף וכן ונסלח לו, עד שיעשה תשובה שלימה" וביארתי שם שאין טעם סלחתי להסיר העונש לגמרי כטעם כל סליחה, רק הוא הארכת זמן ולא כפרה, וכן כאן מה שיאמר הכתוב לא יאבה ה' סלוח לו, פי' להאריך הזמן כי יענישו מיד ולא ימתין: (כח) שיגדל במקום ציה: (כט) שמקום גידולם שם בלי שום ליחות: (ל) כי שם

מקורי רש"י

טו) במד' כ"ד י"ז: יז) פס"ז: יז*) ס"ב כ"ס ט':
יח) לעיל כ"ח ס"א:

מנחת יהודה

יג) והוא מבנין התפעל שלא יצא לעולם לזולתו, כי הוראת בנין התפעל על הרוב פעולה חוזרת: יג) פי' שכך היא מדתו של הקב"ה כדאמר בב' דר"ה, ואמר רבא ועון עצמו אינו נמחק, דאי איכא רובא עונות מחשב בהדייהו, אף כאן השגגות היו נמחלין לו בתחלה ועכשיו שהרבה לחטוא במזיד, גורם שאצרף השגגות עם הזדונות ואפרע ממנו מן הכל (רע"ב): יד) (זיך ערהיטצען אין גראססע צארן זיין): טו) עיין (במד' כה יא) בפי' רש"י ז"ל: טז) פי' הטפחא נקרא מלך, ואז התיבה שלפני הטפחא היא בסגנון משרת ושייכים להדדי לפיכך (לעיל כ"ח ס"א) הטפחא נתונה תחת בספר ומלות התורה הזאת שייכים להדדי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הכתובה בספר התורה הזה:
כא ואמר הדור האחרון בניכם
אשר יקומו מאחריכם והנכרי
אשר יבא מארץ רחוקה וראו
את־מכות הארץ ההוא ואת־
תחלאיה אשר־חלה יהוה בה:
כב גפרית ומלח שרפה כל־ארצה
לא תזרע ולא תצמח ולא־יעלה
בה כל־עשב כמהפכת סדם
ועמרה אדמה וצביים וצבוים קרי
אשר הפך יהוה באפו ובחמתו:
כג ואמרו כל־הגוים על־מה עשה
יהוה ככה לארץ הזאת מה חרי
האף הגדול הזה: כד ואמרו על
אשר עזבו את־ברית יהוה אלהי
אבתם אשר כרת עמם בהוציאו אתם מארץ
מצרים: כה וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו

אונקלוס

כא ויימר דרא בתראה
בניכון די יקומון
מבתריכון ובר עממין די
ייתי מארעא רחיקא
ויחזון ית מחתא דארעא
ההיא וית מרעהא די
אמרע יי בה: כב נפרתא
ומלחא יקידת כל ארעה
לא תזרע ולא תצמח ולא
יסק בה כל עסבא
כמהפכתא דסדם
ועמרה אדמה וצבוים די
הפך יי ברגזה
ובחמתה: כג ויימרון כל
עממיא על מה עבד יי
כדין לארעא הדא מה
תקוף רגזא רבא הדין:
כד ויימרון על דשבקו ית
קימא דיי אלהא
דאבהתהון די גזר
עמהון באפקותה יתהון
מארעא דמצרים:
כה ואזלו ופלחו לטעות
עממיא וסגידו להון

אבן עזרא

שבט והבדילו ה' לרעה (לא) וכמוהו והיה לה' והעלתיהו עולה (שופ', יא, לא) כאשר פירשתיו (לב): **כא** ואמר הדור האחרון. שהם בניכם (לג) גם הנכרים (לד), הרואים את מכת הארץ (לה): **כב** גפרית. תפלה לשם שתהיה כל ארצה שרופה בגפרית ומלח כמהפכת המקומות הנזכרים (לו) ויש מפרשים אוטרים כי ואמרו כל הגוים שנוי (לז) בעבור שארכו הדברים כמשפט הלשון (לח) ואמרו הקדמונים (לט) וטעם אלהי אבותם (מ),

יהל אור

אחד לראש בית אבותם: (לא) וזה מוסב על הכתוב שלמעלה (פ' יז) פן יש בכם איש או אשה וגו': (לב) וכן פי' שם והיה לה', פי' קדש לה' אם איננו ראוי לעולה, והעליתיהו, הוי"ו במקום או, ר"ל או העליתיהו לעולה, אם הוא ראוי לעולה, וכן כאן זרכלה וגו' ומחה וגו' והבדילו הוי"ן במקום או כמסלק לכל פרטיה: (לג) שלא נולדו בשעת הברית: (לד) הבאים מארץ רחוקה ולא שמעו הברית: (לה) ויתמהו ממכת הברית: (לו) פי' שכן יאמר הדור האחרון והנכרים: (לז) שנוי עוד הפעם: (לח) להזור עוד הפעם: (לט) פי' אז משיבים להם הקדמונים לאחרונים ששאלו על מה עשה וגו' ואמרו על אשר עזבו וגו': (מ) פי' מה שלא אמרו אלהיהם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּם וְלֹא
חָלַק לָהֶם׃ כו וַיִּחַר־אַף יְהוָה
בָּאָרֶץ הַהִוא לְהָבִיא עָלֶיהָ אֶת־
כָּל־הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה׃
כז וַיִּתְּשֵׁם יְהוָה מֵעַל אַדְמָתָם
בְּאַף וּבְחֵמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל
וַיַּשְׁלִכֵם אֶל־אֶרֶץ אַחֶרֶת כַּיּוֹם
הַזֶּה׃ כח הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְהַנִּגְלֹת י"א נקודות לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־

אונקלוס

דַּחֲלָן דִּי לָא יְדָעֻנּוּן וְלָא
אוֹטִיבָא לְהוֹן׃ כו וּתְקֵיף
רֻגְזָא דַּייָ בְּאַרְעָא הַהִיא
לְאַיְתָאָה עֲלַהּ יָת כָּל
לְוָטַיָּא דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא
הָדֵין׃ כז וְטַלְטְלִנּוּן יְיָ
מֵעַל אַרְעֲהוֹן בִּרְגַז
וּבְחֵמְתָא וּבִתְקוֹף רְגַז
וְאַגְלִנּוּן לְאַרְעָא אָחֳרִי
כְּיוֹמָא הָדֵין׃ כח דְּמִטַּמְּרָן
קֳדָם יְיָ אֱלָהַנָא וּדְמִגַּלְיָן
לָנָא וְלִבְנַנָא עַד עָלְמָא
לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי

רש"י

על הספר יז): (כה) לא ידעום. לא ידעו בהם גבורת אלהות יח): ולא חלק להם. לא נתנם לחלקם יט) יט). ואונקלוס תרגם ולא אוטיבא להון לא הטיבו להם שום טובה. ולשון לא חלק אותו אלוה שבחרו להם לא חלק להם שום נחלה ושום חלק: (כז) ויתשם ה'. כתרגומו וטלטילינון וכן הנני נותשם מעל אדמתם כ): (כח) הנסתרות לה' אלהינו. ואם תאמרו מה בידינו לעשות אתה מעניש את הרבים על הרהורי היחיד שנאמר פן יש בכם איש וגו' ואח"כ וראו את מכות הארץ ההיא והלא אין

אבן עזרא

שעזבו שידעו הם ואבותם ועבדו אשר לא ידעו (מא): כה ולא חלק להם. פירשתיו (מב): כז ויתשם. בחסרון נו"ן לנתוש, רק הוא סובלע במשפט (מג): וטעם כיום הזה. דברי המשיבים (מד): כח הנסתרות. הטעם מי שיעבוד ע"ז בסתר, לה' אלהינו, והטעם כי משפטו ביד השם והוא יפרע ממנו (מה), ואם היתה בגלוי, חיוב לנו ולבנינו לעשות ככתוב בתורה (מו), וי"א כי הנסתרות והנגלות הם לה', ואין לנו כי אם לעשות דברי התורה, וזה הפי' בלא ראש ורגל (מז) ומה טעם יש להזכיר כן במקום הזה, ובעבור שאמר וישליכם אל ארץ אחרת אמר כי אם תשוב אל ה', אעפ"י שאתה חוצה לארץ השם ישיב שבותך (מח), ועל דעת ר' יהודה המדקדק הראשון כי הוא יניח (מט) והטעם ימצא מנוחה לנשבים ויתן להם רחמים ואחר כן ישוב ויקבץ (נ):

יהל אור

(מא) פי' שידעו בו הם ואבותם קודם להם ואפילו הכי הם עזבוהו ועבדו אלהים לא ידעום: (מב) לעיל (ד יט): (מג) כמו לנתוש (ירמיה א, י) שרשו נתש, כן ויתשם שרשו נתש, ונו"ן השרש מובלע בדגש התי"ו מן ויתשם: (מד) הם הכל דברי המשיבים על מה עשה ה' ככה: (מה) כי לפניו נגלו כל התעלומות לב: (מו) לבער הרע מקרבנו, לענוש החוטאים ולעשות בהם משפט כתוב: (מז) כי אין לו המשך לא לראש הפסוק ולא לסופו: (מח) מחו"ל לארץ: (מט) דעתו כי מלת ושב ענינו מלשון בשובה ונחת (ישעיה ל טו) והוא מענין השקטה והנחה: (נ) והטעם שישקיט ויניח להם מצרתם, ויתן להם רחמים, ואח"כ ישוב ויקבץ את שבותך והוא מענין שביה:

מקורי רש"י

יט) עיין רש"י לעיל ד' י"ט: כ) ירמי' י"ב י"ד:

מנחת יהודה

יז) אבל כאן נהוגה הספחא תחת מלת התורה וא"כ מלת בספר, ומלת התורה שייכים להדדי, לכך כתיב הזה יקאי אשלפניו על מלת בספר (בא"ר): יח) לפי שאם נפרש לא ידעום כפשטה אין זאת טענה כנגד ישראל שאם ח"ו תם דאוים לעובדם מה לי ידעום, מה לי לא ידעום, לזה יפרש שלא ידעו מהם לעולם שום גבורת אלהות: יט) ונוסח הזכרון „ולא חלק להם, נתנם לחלקם" כלומר לא נתנם לישראל להיות חלק לאותם אלהות, אבל נתנם חלקו ונחלתו, כדכתיב כי חלק ה' עמו (לעיל ל"ב ט'):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עוֹלָ֔ם לַעֲשׂ֕וֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵ֖י
הַתּוֹרָ֥ה הַזֹּֽאת׃ ס רביעי שני כשהן מחוברין
ל א וְהָיָה֩ כִֽי־יָבֹ֨אוּ עָלֶ֜יךָ כָּל־
הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֗לֶּה הַבְּרָכָה֙ וְהַקְּלָלָ֔ה
אֲשֶׁ֥ר נָתַ֖תִּי לְפָנֶ֑יךָ וַהֲשֵׁבֹתָ֙ אֶל־
לְבָבֶ֔ךָ בְּכָ֨ל־הַגּוֹיִ֔ם אֲשֶׁ֧ר הִדִּיחֲךָ֛
יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ שָֽׁמָּה׃ ב וְשַׁבְתָּ֞ עַד־
יְהוָ֤ה אֱלֹהֶ֙יךָ֙ וְשָׁמַעְתָּ֣ בְקֹל֔וֹ כְּכֹ֛ל
אֲשֶׁר־אָנֹכִ֥י מְצַוְּךָ֖ הַיּ֑וֹם אַתָּ֣ה
וּבָנֶ֔יךָ בְּכָל־לְבָבְךָ֖ וּבְכָל־נַפְשֶֽׁךָ׃
ג וְשָׁ֨ב יְהוָ֧ה אֱלֹהֶ֛יךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ֖
וְרִחֲמֶ֑ךָ וְשָׁ֗ב וְקִבֶּצְךָ֙ מִכָּל־הָ֣עַמִּ֔ים
אֲשֶׁ֧ר הֱפִֽיצְךָ֛ יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ שָֽׁמָּה׃ ד אִם־יִהְיֶ֥ה
נִֽדַּחֲךָ֖ בִּקְצֵ֣ה הַשָּׁמָ֑יִם מִשָּׁ֗ם יְקַבֶּצְךָ֙ יְהוָ֣ה
אֱלֹהֶ֔יךָ וּמִשָּׁ֖ם יִקָּחֶֽךָ׃ ה וֶהֱבִיאֲךָ֞ יְהוָ֣ה אֱלֹהֶ֗יךָ

אונקלוס

אוֹרַיְתָא הָדָא׃ א וִיהֵי אֲרֵי
יֵיתוּן עֲלָךְ כָּל פִּתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין בִּרְכָן וּלְוָטִין דִּי
יְהָבִית קֳדָמָךְ וּתְתוּב
לְלִבָּךְ בְּכָל עַמְמַיָּא דִּי
אַגְלְךָ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃
ב וּתְתוּב לְדַחַלְתָּא דַּיְיָ
אֱלָהָךְ וּתְקַבֵּל לְמֵימְרֵהּ
כְּכֹל דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ
יוֹמָא דֵין אַתְּ וּבְנָיךְ בְּכָל
לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ׃
ג וִיתוּב יְיָ אֱלָהָךְ יָת שְׁבֵי
גָלְוָתָךְ וִירַחֵם עֲלָךְ וִיתוּב
וִיכַנְשִׁנָּךְ מִכָּל עַמְמַיָּא דִּי
יַבְדְּרִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְתַמָּן׃
ד אִם יְהֵי גָלְוָתָךְ בִּסְיָפֵי
שְׁמַיָּא מִתַּמָּן יְכַנְשִׁנָּךְ יְיָ
אֱלָהָךְ וּמִתַּמָּן יְקָרְבִנָּךְ׃
ה וְיָעֵלִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ לְאַרְעָא.

רש"י

ד בקצה השמים. כנגד ארץ ישראל (א): אדם יודע במטמוניו של חבירו כא) אין אני מעניש אתכם על הנסתרות שהן לה' אלהינו והוא יפרע מאותו יחיד אבל הנגלות לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו ואם לא נעשה דין בהם יענשו את הרבים. נקוד על לנו ולבנינו כב) לדרוש שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן משקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל ונעשו ערבים זה לזה כ): (ג) ושב ה' אלהיך את שבותך. היה לו לכתוב והשיב את שבותך א) א) רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם ב) וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם. ועוד י"ל שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאילו הוא עצמו צריך להיות אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד אחד בנ"י ב). ואף

אבן עזרא

יהל אור

(א) שהוא באמצע הישוב, והוצאל זה השם לריחוק הקצוות:

מנחת יהודה

כ) כתבו הרא"ם וגור אריה שזהו אליבא דר' נחמיה (סנהד' מ"ג ב') דאמר כשם שלא ענש על הנסתרות לעולם כך לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן ועיין רש"י שם: א) בעבור שמלת ושב פועל עומד בבנין הקל, ואינו נופל אחריו לומר את שבותך שהוא הפעול, והיה לו לומר והשיב בבנין הפעיל (רזו"ה): ב) כן אז"ל (מגילה כ"ט א') וא"כ יהיה פי' את שבותך כמו עם שבותך:

מקורי רש"י

כא) עיין פסחים כ"ד ב', ושם אין אדם יודע מה בלבו של חבירו: כב) עיין סנהד' מ"ג ב', פס"ז, ילקוט תתק"מ: א) עיין ספרי מסעי מגילה כ"ט א': ב) ישעי'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ
וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃
ו וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ
וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃ חמישי שלישי
כשהן מחוברין ז וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת
כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ
וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃ ח וְאַתָּה
תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ
אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ ט וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ
וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ
לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ
לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־אֲבֹתֶיךָ׃
י כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו
וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־

אונקלוס

דִּירִיתוּ אֲבָהָתָךְ וְתֵירְתַהּ
וְיוֹטֵב לָךְ וְיַסְגֵּנָךְ
מֵאֲבָהָתָךְ: ו וְיַעְדֵּי יְיָ
אֱלָהָךְ יָת טַפְשׁוּת לִבָּךְ
וְיָת טַפְשׁוּת לִבָּא דִבְנָיךְ
לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל
לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ בְּדִיל
חַיָּיךְ: ז וְיִתֵּן יְיָ אֱלָהָךְ יָת
כָּל לְוָטַיָּא הָאִלֵּין עַל
בַּעֲלֵי דְבָבָךְ וְעַל סָנְאָךְ
דִּי רְדָפוּךְ: ח וְאַתְּ תְּתוּב
וּתְקַבֵּל בְּמֵימְרָא דַייָ
וְתַעְבֵּד יָת כָּל פִּקּוֹדוֹהִי
דִּי אֲנָא מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא
דֵין: ט וְיוֹתְרִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ
בְּכֹל עוֹבָדֵי יְדָךְ בִּוְלָדָא
דִמְעָךְ וּבִוְלָדָא דִבְעִירָךְ
וּבְאִבָּא דְאַרְעָךְ לְטָבָא
אֲרֵי יְתוּב יְיָ לְמֶחְדֵּי עֲלָךְ
לְטָב כְּמָא דִי חֲדִי עַל
אֲבָהָתָךְ: י אֲרֵי תְקַבֵּל
בְּמֵימְרָא דַייָ אֱלָהָךְ
לְמִטַּר פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי
דִּכְתִיבִין בְּסִפְרָא
דְאוֹרַיְתָא הָדֵין אֲרֵי
תְתוּב קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּכָל

אבן עזרא

ו ומל ה' אלהיך. כי לו נתכנו העלילות הראשונות (כ) ואחר שאמר תשוב לשמוע בקולו (ג) הוא יעזרך (ד) וימול לבבך ולבב זרעך לא כמילת הבשר שאתה חייב למול אותו (ה): ט וטעם והותירך. בעבור שיתן הקללות על השונאים (ו): כאשר שש על אבותיך. שנחלו הארץ, כי עם הנולים מטנה ידבר: י הכתובה בספר התורה הזה. כי עיקר כל המצות שם (ז) ואם הם צריכים פירוש קבלה (ח) ולא תהיה שמורה עד שיהיה הלב שלם, על כן בכל לבבך כי מצות השמירה עם הלב:

יהל אור

(ב) עיין (לעיל כט ג): (ג) כמו שאמר (פ' ח) ואתה תשוב ושמעת בקול ה': (ד) ה' יעזרך: (ה) וכן ת"א, ויעדי ה' אלהך ית טפשות לבך: (ו) הם יכלו ואתה תשמר: (ז) פי' שם בספר התורה: (ח) אע"פ שאינם מפורשים היטב, וצריכים פירוש מקובל מאבותינו הקדושים:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשֶׁךָ׃ ס ששי יא כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת
אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא־נִפְלֵאת
הִוא מִמְּךָ וְלֹא־רְחֹקָה הִוא׃ יב לֹא
בַשָּׁמַיִם הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה־לָּנוּ
הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ
אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יג וְלֹא־מֵעֵבֶר לַיָּם
הִוא לֵאמֹר מִי יַעֲבָר־לָנוּ אֶל־עֵבֶר
הַיָּם וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ וְיַשְׁמִעֵנוּ אֹתָהּ
וְנַעֲשֶׂנָּה׃ יד כִּי־קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר
מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ׃ ס
שביעי ומפטיר רביעי כשהן מחוברין טו רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם
אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־הַטּוֹב וְאֶת־הַמָּוֶת וְאֶת־הָרָע׃

אונקלוס

לִבָּךְ וּבְכָל נַפְשָׁךְ: יא אֲרֵי
תַּפְקֶדְתָּא הָדָא דִּי אֲנָא
מְפַקֵּדָךְ יוֹמָא דֵין לָא
מְפָרְשָׁא הִיא מִנָּךְ וְלָא
רְחִיקָא הִיא: יב לָא
בִשְׁמַיָּא הִיא לְמֵימַר מַן
יִסַּק לָנָא לִשְׁמַיָּא וְיִסְּבַהּ
לָנָא וְיַשְׁמְעִנָּנָא יָתַהּ
וְנַעְבְּדִנַּהּ: יג וְלָא מֵעִבְרָא
לְיַמָּא הִיא לְמֵימַר מַן
יִעְבַּר לָנָא לְעִבְרָא דְיַמָּא
וְיִסְּבַהּ לָנָא וְיַשְׁמְעִנָּנָא
יָתַהּ וְנַעְבְּדִנַּהּ: יד אֲרֵי
קָרִיב לָךְ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא
בְּפוּמָּךְ וּבְלִבָּךְ
לְמֶעְבְּדֵהּ: טו חֲזֵי דִיהָבִית
קֳדָמָךְ יוֹמָא דֵין יָת חַיֵּי

אבן עזרא

יא נפלאת. נסתרת (ט), או דבר פלא שתלאה לעשות (י): יב לא בשמים היא. פירוש נפלאת (יא): יג מעבר לים. פירוש רחוקה (יב), ויתכן שהוא הים הגדול שלא יוכל אדם להכנס ברחבו מפני חשכת המים (יג): יד בפיך ובלבבך. שכל המצות עיקרם הלב, ויש מעשה כדי שיזכור בפה (יד): טו החיים. אורך ימים (טו): הטוב. בעושר ובריאות הגוף והכבוד, והמות

רש"י

בגליות שאר האומות מלינו כן ג) ושבתי את שבות בני עמון ד) ג): (יא) לא נפלאת הוא ממך. לא מכוסה היא ממך כמו שנאמר כי יפלא ד) ארי יתכסי ה) ותרד פלאים ה) ותרד במטמוניות מכוסה ומבושה בטמון: (יב) לא בשמים הוא. שאלו היתה בשמים היית צריך לעלות אחריה וללמדה ו): (יד) כי קרוב אליך. התורה נתנה לכם בכתב ובע"פ: (טו) את החיים ואת הטוב. זה תלוי בזה אם תעשה טוב ו) הרי לך חיים ואם תעשה רע ז) הרי לך המות. והכתוב

יהל אור

(ט) וכן פי' רש"י ז"ל: (י) וכן ת"א לא מפרשא היא מנך, פי' אינה מופרשת ומובדלת מכך שתלאה לעשותה: (יא) הוא כיאור ללא נפלאת היא ממך: (יב) הוא כיאור ללא רחוקה היא: (יג) ועליו אמר מעבר לים, אבל בשאר הימים יכולין בני אדם להכנס בהם: (יד) הזכיר בכאן ג' דברים הפה, והלב, והמעשה, והנה כל המצות נכללות בג' חלקים אלו, כי יש מצות תלויות בפה, ויש תלויות בלב, ויש במעשה: (טו) באשר

מנחת יהודה

ג) ולפ"ז יהיה מלת ושב האומית עומד מצד אחד ויוצא מצד אחר (רוו"ה): ד) בירמיה מ"ט ו' כתיב "ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון" וכ"ה (ברכות כ"ח א') שהביאו הכתוב הזה, ועיין דקדוקי סופרים שהביא הנוסח מכ"י ושם "ושבתי את שבות בני עמון" כברש"י כאן, ועיין (הערה ז' שם) שכתב שכ"ה בב"נ ובע"י הראשון, ובמנוה"ם וב"ה בכ"י (ושם ליתא תיבת בני) ובבלין מ"ס כי לא נמצא במקרא: ה) עיין רש"י לעיל י"ז ח': ו) בקיום התורה: ז) אם לא יקיימוה: לפי

מקורי רש"י

כ"ו י"ב: ג) עיין מנחת יהודה: ד) דבר' י"ז ס': ה) איכה א' ט': ו) עירובין נ"ה א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טז אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְאַהֲבָה
אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו
וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו
וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ וּבֵרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה בָא־שָׁמָּה
לְרִשְׁתָּהּ׃ יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא
תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ
לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם׃
יח הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד
תֹּאבֵדוּן לֹא־תַאֲרִיכֻן יָמִים עַל־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר אֶת־
הַיַּרְדֵּן לָבוֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃
יט הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת־הַשָּׁמַיִם

אונקלוס

וְיָת טַבְתָּא וְיָת מוֹתָא וְיָת
בִּישָׁא׃ טז דִּי אֲנָא מְפַקֵּד לָךְ
יוֹמָא דֵין לְמִרְחַם יָת יְיָ
אֱלָהָךְ לִמְהָךְ בְּאָרְחָן
דְּתָקְנָן קֳדָמוֹהִי וּלְמִטַּר
פִּקּוֹדוֹהִי וּקְיָמוֹהִי
וְדִינוֹהִי וְתֵיחֵי וְתִסְגֵּי
וִיבָרְכִנָּךְ יְיָ אֱלָהָךְ
בְּאַרְעָא דִּי אַתְּ עָלֵל
לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃ יז וְאִם
יִפְנֵי לִבָּךְ וְלָא תְקַבֵּל
וְתִטְעֵי וְתִסְגּוֹד לְטָעֲוָת
עַמְמַיָּא וְתִפְלְחִנּוּן׃
יח חַוֵּיתִי לְכוֹן יוֹמָא דֵין
אֲרֵי מֵיבַד תֵּיבְדוּן לָא
תוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא
דִּי אַתְּ עָבַר יָת יַרְדְּנָא
לְמֵעַל לְתַמָּן לְמֵירְתַהּ׃
יט אַסְהֵדִית בְּכוֹן יוֹמָא דֵין
יָת שְׁמַיָּא וְיָת אַרְעָא חַיֵּי
וּמוֹתָא יְהָבִית קֳדָמָךְ

רש"י

מפרש והולך היאך: (טז) אשר אנכי מצוך היום לאהבה. הרי הטוב ובו תלוי: וחיית ורבית. הרי החיים: (יז) ואם יפנה לבבך. הרי הרע: (יח) כי אבד תאבדון. הרי המות: (יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ. שהם קיימים לעולם ה) ז) וכאשר תקרה אתכם הרעה יהיו עדים שאני התריתי בכם בכל זאת. ד"א העידותי בכם היום את השמים וגו' ח) א"ל הקב"ה לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמש אתכם שמא שינו את מדתם שמא לא עלה גלגל חמה מן המזרח והאיר לכל העולם כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש ט) הסתכלו בארץ שבראתי לשמש אתכם שמא שינתה מדתה שמא זרעתם אותה ולא צמחה או שמא זרעתם חטים והעלתה שעורים ומה אלו

אבן עזרא

והרע הפך: טז לאהבה. העיקר (סז): ללכת בדרכיו. שלא תשנה מדרכי מעשיו ומצותיו שצוך ואם לא תדע למה נתנו החוקים והמשפטים (יז). והנה וחיית, פירוש החיים (יח): ורבית. פירוש הטוב (יט) כי הוא רבוי הגוף בבנים ובעושר: יז ואם יפנה לבבך. כי הלב הוא העיקר: ונדחת. פירשתיו (כ): יח כי אבד תאבדון. פירוש המות והרע (כא) כי יאבדו הם ובניהם והונם: לא תאריכון ימים. הפך וברכך ה' אלהיך בארץ (פ' טז) (כב): יט את השמים ואת

יהל אור

והאהבה: (טז) כי זהו העיקר והתכלית לכל המצות ולכך הקדימה לשמירת המצות: (יז) פי' כי די לך לדעת שהם דרכי השם: (יח) הם חיי הנפש, כי הם החיים האמיתיים: (יט) והם ההצלחות הגופיות: (כ) למעלה (ד יט), ושם פי' כאדם שידחה ויפול: (כא) וזהו הביאור מן המות והרע שהעיד בהם בפ' ט"ו: (כב) כי

מקורי רש"י

ז) כת"י ועיין ספרי ריש האזינו: ח) ספרי שם: ט) קהלת

מנחת יהודה

ס) לפי שהם עדים נצחיים, כי כל הדורות הולכים וחם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְאֶת־הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ׃
כ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם׃ פ פ פ

אונקלוס

בִּרְכָן וּלְוָטִין וְתִתְרְעֵי בְּחַיֵּי בְּדִיל דְּתֵיחֵי אַתְּ וּבְנָיךְ׃
כ לְמִרְחַם יָת יְיָ אֱלָהָךְ לְקַבָּלָא לְמֵימְרֵהּ וּלְאִתְקָרָבָא לְדַחַלְתֵּהּ אֲרֵי הוּא חַיָּיךְ וְאוֹרְכוּת יוֹמָיךְ לְמִתַּב עַל אַרְעָא דִּי קַיֵּים יְיָ לַאֲבָהָתָךְ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן׃ פ פ פ

מ' פסוקים. לבב"ו סימן. ומפטירין שוש אשיש בישעיה סימן ס"א:

אבן עזרא

הארץ. בעבור היותם עומדים (כב*), וכן על האבן תהיה בנו לעדה (יהושע כד כז) וכן שמעו הרים את ריב ה' (מיכה ו, ב) (כג): החיים והמות. הם הברכה והקללה, והנה יש לך לבחור בחיים (כד): למען תחיה. בגוף (כה) או בזכר (כו) ופירש כי החיים הם לאהבה (כז): כי הוא חייך. על דעת המפרשים שהוא שב אל קול השם (כח) ולפי דעתי שהוא השם (כט), כאשר אמר המשורר ה' ישעי ואלהי חסדי ומנני והרבי (ל):

רש"י

שנטעו לא לשכר ולא להפסד אם זוכין אין מקבלין שכר ואם חוטאין אין מקבלין פורענות לא שינו את מדתם אתם שאם זכיתם תקבלו שכר ואם חטאתם תקבלו פורענות על אחת כמה וכמה: ובחרת בחיים. אני מורה לכם שתבחרו בחלק החיים כאדם האומר לבנו בחר לך חלק יפה בנחלתי ומעמידו על חלק היפה ואומר לו את זה ברור לך ועל זה נאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי י) הנחת ידי על גורל הטוב ט) לומר את זה קח לך: חסלת פרשת נצבים

יהל אור

הברכה תוספת טובה בעוה"ז, ואם אין אריכות ימים אין כלום: (כב*) וכן פי' רש"י ז"ל: (כג) וכן פי' הח' ז"ל שם בעבור היותם עומדים: (כד) כי הבחירה בידך: (כה) פי' אריכות ימים בשלום הגוף: (כו) שישאיר אחריו בנים ולא ימחה שמו: (כז) ומן אהבת השם ישיג החיים: (כח) פי' מה שאמר הכתוב כי הוא חייך, יאמרו המפרשים שמלת הוא שב אל קול השם, פי' שקול השם הוא חייך אם תשמענו ותעשה מצותיו: (כט) פי' שמלת הוא שב אל השם ור"ל השם אלהיך הוא חייך: (ל) המשורר אמר אלהי ישעי (תה' יח מז) ואלהי חסדי (שם נט יח) ומגיני (שם יח ג) והרבי, קראו משה, באמרו ואשר חרב גאותך (למטה לג כט), כי דוד לא קראו הרבי: חסלת פרשת נצבים

מנחת יהודה

יהם קיימים: ט) שהקב"ה נקרא טוב, שנאמר טוב ה' לכל (תה' קמ"ה ט') טוב וישר ה' (שם כ"ה ח'):

מקורי רש"י

א"ס: י) תה' ט"ז ה':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

א וַאֲזַל מֹשֶׁה וּמַלִּיל יָת
פִּתְגָמַיָּא הָאִלֵּין עִם
כָּל יִשְׂרָאֵל: ב וַאֲמַר לְהוֹן
בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין
אֲנָא יוֹמָא דֵין לֵית אֲנָא
יָכִיל עוֹד לְמִפַּק וּלְמֵעַל
וַיְיָ אֲמַר לִי לָא תַעְבַּר יָת
יַרְדְּנָא הָדֵין: ג יְיָ אֱלָהָךְ
מֵימְרֵהּ יַעְבַּר קֳדָמָךְ הוּא
יְשֵׁצֵי יָת עַמְמַיָּא הָאִלֵּין
מִקֳּדָמָךְ וְתֵירְתִנּוּן יְהוֹשֻׁעַ
הוּא עָבַר קֳדָמָךְ כְּמָא דִי
מַלִּיל יְיָ: ד וְיַעְבֵּד יְיָ לְהוֹן
כְּמָא דִי עֲבַד לְסִיחוֹן
וּלְעוֹג מַלְכֵי אֱמוֹרָאָה

לא א וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל: ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם בֶּן־מֵאָה
וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם לֹא־אוּכַל
עוֹד לָצֵאת וְלָבוֹא וַיהוָה אָמַר אֵלַי
לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: ג יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ הוּא ׀ עֹבֵר לְפָנֶיךָ הוּא־
יַשְׁמִיד אֶת־הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה מִלְּפָנֶיךָ
וִירִשְׁתָּם יְהוֹשֻׁעַ הוּא עֹבֵר לְפָנֶיךָ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה: שני ד וְעָשָׂה יְהוָה
לָהֶם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְסִיחוֹן וּלְעוֹג

רש"י

(א) וילך משה וגו': (ב) לא אוכל עוד לצאת ולבוא. יכול שתשש כחו א) תלמוד לומר לא כהתה עינו ולא נס לחה ב) אלא מהו לא אוכל אני רשאי ג) שניטלה ממני הרשות וניתנה ליהושע א): וה' אמר אלי. זהו פירוש לא אוכל עוד לצאת ולבוא לפי שה' אמר אלי ב): אנכי היום. היום מלאו ימי ושנותי ג) ביום זה נולדתי ביום זה אמות ד) ד). ד"א לצאת ולבוא בדברי תורה מלמד שנסתמו ממנו מסורות

אבן עזרא

א וילך. הלך אל כל שבט ושבט להודיע שהוא מת שלא יפחדו, וחזק לבם בדברי יהושע [א] על כן כתוב אחריו ואתה תנחילנה אותם (פ' ז) (א), ולפי דעתי כי אז ברך השבטים (ב) ואם ברכותיהם מאוחרות במכתב (ג): ב לצאת ולבא. במלחמה (ד) והטעם כי אילו לא הייתי מת עתה, אין כי יכולת להלחם, ואין לכם צורך למי שיעזוב אתכם (ה) כי השם ישמיד הגוים גם יהושע (ו) [ב]

יהל אור

(א) שא"ל לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה וגו' ואתה תנחילנה אותם וכזה נתחזק לבם: (ב) שבמעמד הזה שהיו כל ישראל יחד אז ברך ג"כ השבטים: (ג) שכתובות אחר זה: (ד) כמו שעשיתי עד עתה: (ה) פי' למי שיושיע ויחזק אתכם ומזה ויעזבו ירושלים (נחמיה ג ח) שמענינו חזוק, וכן כפי' המיוחס להה' ז"ל שם „כי כן עזוב תעזוב עמו (שמות כג, ה)": (ו) יעבור לפניכם:

קרני אור

[א] וילך משה מאהל מועד שהיה דר שם שנאמר, והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו (במד' ג לח) והלך לו אצל כל שבט ושבט להודיעם כי הוא מת ולא יפחדו אך יחזקו לבם בדברי יהושע ולמה הוצרך לטרוח וללכת אחריהם, היה לו לכנסם באסיפה ... לפי ... ר' לוי ... ביום המות (קהלת ח, ח) (תקוני): [ב] לפי שלוה השם על יהושע שיעמוד לפני אלעזר הכהן ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו (במד' כז כא) וכן אמר משה ליהושע

מקורי רש"י

א) סוטה י"ג ב': ב) למטה ל"ד ז': ג) עיין רש"י לעיל י"ב י"ו, פס"ו, ילקוט תתק"מ: ד) סוטה י"ג ב',

מנחת יהודה

א) וכן פי' הרמב"ן: ב) ולא משום חלישות, ועיין רמב"ן מה שהעיר ע"ז: ג) ומה שרש"י פי' תחלה לא אוכל עוד לצאת ולבוא, ואח"כ מפרש אנכי היום, שלא על סדר הכתוב, כתב הרא"ם הטעם כי כן דרכו בכמה מקומות לפרש קשר המקראות ואח"כ לחזור בפי' המלות: ד) וכן אמר בתחלת דבריו אתם נצבים היום, כל הענין דבק והכל היה ביום מיתתו, והיום הזה ז' באדר היה והוא

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מלכי האמרי ולארצם אשר
השמיד אתם: ה ונתנם יהוה
לפניכם ועשיתם להם ככל־המצוה
אשר צויתי אתכם: ו חזקו ואמצו
אל־תיראו ואל־תערצו מפניהם
כי | יהוה אלהיך הוא ההלך עמך
לא ירפך ולא יעזבך: ס שלישי חמישי
כשהן מחוברין ז ויקרא משה ליהושע
ויאמר אליו לעיני כל־ישראל חזק
ואמץ כי אתה תבוא את־העם
הזה אל־הארץ אשר נשבע יהוה
לאבתם לתת להם ואתה תנחילנה
אותם: ח ויהוה הוא | ההלך לפניך
הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך:

אונקלוס

ולארעהון די שצי יתהון:
ה וימסרנון יי קדמיכון
ותעבדון להון ככל
תפקדתא די פקדית
יתכון: ו תקיפו ואלימו
לא תדחלון ולא תתברון
מקדמיהון ארי יי אלהך
הוא דמדבר קדמך לא
ישבקנך ולא ירטשנך:
ז וקרא משה ליהושע
ואמר ליה לעיני כל
ישראל תקף ואלים ארי
את תעול עם עמא הדין
לארעא די קיים יי
לאבהתהון למתן להון
ואת תחסננה יתהון:
ח ויי הוא דמדבר קדמך
מימריה יהי בסעדך לא
ישבקנך ולא ירחקנך לא
תדחל ולא תתבר:

רש״י

ומעיינות החכמה ה) ה): (ו) לא ירפך. לא יתן לך רפיון להיות נעזב ממנו ו) ו): (ז) כי אתה תבוא את העם הזה. תרגומו ארי את תיעול עם עמא הדין ז) ז) משה אמר ליהושע זקנים שבדור יהיו עמך הכל לפי דעתן ועצתן ח) אבל הקב״ה אמר ליהושע כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם ט) תביא על כרחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור:

אבן עזרא

והעד מה שראיתם בעיניכם במלחמת סיחון ועוג (ז): ה ועשיתם להם. לשבור מצבותם (ח): ו חזקו ואמצו. אחר שתדעו שהשם הולך עמכם בכל מקום שתלכו להלחם: ז חזק ואמץ. גם כן אמר משה ליהושע שהוא הפקיד עליהם (ט): כי אתה תבוא את העם

יהל אור

(ז) שהושיע אתכם: (ח) וכן כתב (לעיל ז ה) מזבחתיהם תתצו ומצבתם תשברו וגו׳: (ט) ולזה הוציאו מן הכלל ואמר לו לבדו לעיני כל ישראל חזק ואמץ מפני שהוא היה הפקיד עליהם:

מנחת יהודה

והוא סוף שנת הארבעים, כי ביום מת משה, כו ביום נולד, ועיין ברב״ח מה שהרחיב לבאר כל זה: ס) ולפי זה יש לפרש סיפא דקרא וה׳ אמר אלי. שאמר להם אל תחשבו שאהיה לכם עוד לרב דבבואי לא״י תחזור החכמה אלי דאוירא דא״י מחכים, הנה ה׳ אמר אלי לא תעבור (מהרש״א כתי׳ אגדות) והנה זה היה מעשה נס לבלתי ידאג ויגדל עצבונו על המיתה (רב״ח): ו) עיין רש״י לעיל ד׳ ל״א: ז) בעבור שמלת תבוא בבנין הקל הוא עומד ובלתי יוצא לזולתו, לכן הוצרך רש״י לפרש מלת את כמו עם וכן ת״א תיעול עם עמא הדין, אבל כי אתה תביא את בנ״י (פ׳ כ״ג) שהוא מבנין הפעיל והוא

מקורי רש״י

ה) סוטה נס: ו) עיין רש״י לעיל ד׳ ל״א: ז) מ פס״ז: ח) סנהד׳ פ׳ א׳ פס״ז: ט) פ׳ כ״ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לֹא תִירָא וְלֹא תֵחָת׃ ט וַיִּכְתֹּב
מֹשֶׁה אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ
אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת־
אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה וְאֶל־כָּל־זִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ רביעי י וַיְצַו מֹשֶׁה אוֹתָם
לֵאמֹר מִקֵּץ ׀ שֶׁבַע שָׁנִים בְּמֹעֵד
שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת׃
יא בְּבוֹא כָל־יִשְׂרָאֵל לֵרָאוֹת אֶת־
פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר
יִבְחָר תִּקְרָא אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת
נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם׃ יב הַקְהֵל
אֶת־הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף
וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ

אונקלוס

ט וּכְתַב מֹשֶׁה יָת אוֹרַיְתָא הָדָא וִיהָבַהּ לְכָהֲנַיָּא בְּנֵי לֵוִי דְּנָטְלִין יָת אֲרוֹן קְיָמָא דַּיְיָ וּלְכָל סָבֵי יִשְׂרָאֵל׃ י וּפַקִּיד מֹשֶׁה יָתְהוֹן לְמֵימַר מִסּוֹף שְׁבַע שְׁנִין בִּזְמַן שַׁתָּא דִשְׁמִטְּתָא בְּחַגָּא דְּמִטַּלַּיָּא׃ יא בְּמֵיתֵי כָל יִשְׂרָאֵל לְאִתְחֲזָאָה קֳדָם יְיָ אֱלָהָךְ בְּאַתְרָא דִּי יִתְרְעֵי תִּקְרֵי יָת אוֹרַיְתָא הָדָא קֳדָם כָּל יִשְׂרָאֵל וְתַשְׁמְעִנּוּן׃ יב כְּנוֹשׁ יָת עַמָּא גֻּבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְלָא וְגִיּוֹרָךְ דִּי בְקִרְוָיךְ בְּדִיל דְּיִשְׁמְעוּן וּבְדִיל דְּיַלְּפוּן (נ״א דְּיֵילְפוּן) וְיִדְחֲלוּן מִקֳּדָם יְיָ אֱלָהֲכוֹן וְיִטְּרוּן לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא

רש״י

(ט) ויכתוב משה וגו' ויתנה. כשנגמרה כולה נתנה לבני שבטו ח): (י) מקץ שבע שנים. בשנה ראשונה של שמטה שהיא השנה השמינית ט) ולמה קורא אותה שנת השמטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית י): (יא) תקרא את התורה הזאת. המלך היה קורא מתחלת אלה הדברים יא) כדאיתא במס' סוטה יא) על בימה של עץ שהיו עושין בעזרה: (יב) האנשים. ללמוד: והנשים. לשמוע יב): והטף. למה באו להת שכר

אבן עזרא

הזה. ענין את כמו עם (י): ט ויתנה אל הכהנים בני לוי. שהם מורי התורה (יא): ואל כל זקני ישראל. הסנהדרין (יב), או טעמו כמו ויצו משה וזקני ישראל (לעיל כז א) (יג): י מקץ שבע שנים. תחלת השנה (יד): יב למען ילמדו. כל השנה (טו), גם כן השבת (טז): וגרך. אולי יתיהד, וכאשר ישמעו ישאלו (יז), וילמדו מי שאינו חכם

יהל אור

(י) ופי' כי אתה תבוא עמם: (יא) והם יורו לבנ"י דרכי התורה: (יב) שהם ישפטו עפ"י דיני התורה: (יג) ופי' שם הח' ז"ל „אמר כן להקל" פי' להקל על משה בשמוע הזקנים, וכן כאן שהזקנים יסייעו את הכהנים בהוראת התורה: (יד) וכן מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו (ירמיה לד יד) שפי' בתחלה: (טו) כל שנת השמיטה: (טז) מכל השנים: (יז) מה שלא יבינו:

מקורי רש״י

י) סוטה מ"א א' ועיין ר"ס י"ז ב', פס"ז ילקוט שם: יא) דף מ"א א' ילקוט שם: יב) חגיגה ג' א':

מנחת יהודה

והוא יצא ת"א תעול ית בנ"י (רוו"ה): ח) כל התורה כולה מבראשית עד לעיני כל ישראל: ט) ופי' מקץ מסוף, וכן כל לשון קץ האמור בתורה ענינו סוף, כלשון קץ כל בשר בא לפני (בראש' ו י"ג) והכוונה בסוף השבע שנים, כלומר אחר שיעברו השבע שנים לגמרי, וזהו שביעית בחולו של מועד של חג הסוכות (רא"ח): י) פי' אם היה זורע באיסור בשמטה אסור אחר השמטה כמו בשמטה, א"נ ספיח דשמטה: יא) לפי שרוב גופי תורה תלויים בו:

13 15

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת־יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: יג וּבְנֵיהֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ
לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־
הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל־
הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־
הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: פ חמישי ששי
כשהן מחוברין יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת־
יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד
וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד:
טו וַיֵּרָא יְהוָה בָּאֹהֶל בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֹד עַמּוּד
הֶעָנָן עַל־פֶּתַח הָאֹהֶל: טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־

אונקלוס

הָדָא: יג וּבְנֵיהוֹן דִּי לָא
יָדְעוּן יִשְׁמְעוּן וְיֵלְפוּן (נ״א
וְיִלְפוּן) לְמִדְחַל יָת יְיָ
אֱלָהֲכוֹן כָּל יוֹמַיָּא דִּי
אַתּוּן קַיָּמִין עַל אַרְעָא דִּי
אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא
תַּמָּן לְמֵירְתַהּ: יד וַאֲמַר
יְיָ לְמֹשֶׁה הָא קְרִיבוּ
יוֹמָךְ לִמְמָת קְרָא יָת
יְהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתְּדוּ בְּמַשְׁכַּן
זִמְנָא וַאֲפַקְדִנֵּהּ וַאֲזַל
מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וְאִתְעַתַּדוּ
בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא: טו וְאִתְגְּלִי
יְיָ בְּמַשְׁכְּנָא בְּעַמּוּדָא
דַעֲנָנָא וְקָם עַמּוּדָא
דַעֲנָנָא עַל תְּרַע מַשְׁכְּנָא:
טז וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה הָא אַתְּ

אבן עזרא

והבנים שהם קטנים: יד קרבו ימיך למות. כי לכל אחד יש לו עתים קצובות (יח) וכבר פירשתי זה (יט): וילך משה. ממחנה ישראל כי שם היה ובא אל מחנה השכינה: טו וירא ה' באהל. הידוע (כ), הטעם כי עמוד הענן היה על הפתח והשם היה נראה באהל וזהו הכבוד (כא) [ג] ודבור ואצונו זהו ויצו את יהושע בן נון בסצות השם יתברך (כב) על כן אמר אשר נשבעתי להם (כג), ואחר כך פרשת הנך שוכב עם אבותיך (פ' טז) ואין מוקדם ומאוחר בתורה, וכן פרשת ויהי ככלות לכתוב (כד), דבקה עם ויכתוב משה את

רש״י

למביאיהם יג): (יד) ואצונו. ואזרזנו יג): (טז) נכר הארץ. גויי הארץ יג) יד):

קרני אור

וס' הוא הסולך לפניך (פ' ח): [ג] עיין רמב״ן מה (יח) כי היי האדם נגזרים, ויש לכל אחד מהם ימים קצובים, והקב״ה יגיע ימי האדם אל העת הקצוב והנגזר, כענין את מספר ימיך אמלא (שמות כג כו) והוא ית' ממלא אותן ומקריבן אל הזמן הקצוב והנגזר, או מאריך אותן על כל הנגזר לפי הזכות או מקצר אותן מן הנגזר לפי הטובה (רב״ה): (יט) שמות (כג כו): (כ) כי״ת באהל קמוץ והוא כמו בהאהל כה״א הידיעה: (כא) והיה הכבוד כתוך הענן: (כב) הכתוב בפ' כ״ג, שהשם לוה שיצוה את יהושע: (כג) כי השליח יאמר בשם משלחו וכן אמר משה ונתתי מטר ארצכם בעתו (לעיל יא, יד) ונתתי עשב בשדך לבהמתך (שם שם טו) וכן למען תדעו כי אני ה' אלהיכם (לעיל כט, ה) כי השליח יאמר בשם משלחו: (כד) הכתוב בפ' כ״ד:

יהל אור

מנחת יהודה

יג) עיין רמב״ן מה שהעיר ע״ז: יג) וכן ת״א טַעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא וחסר המתיאר עמי, ומלת נכר אין תאר אל אלהי, כי אם הוא תואר אל הגוי יושב הארץ, והוא הנקרא נכר הארץ, וכן בן נכר, וכן זה אלהים של נכר הארץ, ועיין רמב״ן מה שהעיר ע״ז:

מקורי רש״י

יג) חגיגה שם פס״ו: יד) כת״א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מֹשֶׁה הִנְּךָ שֹׁכֵב עִם־אֲבֹתֶיךָ וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה | אַחֲרֵי | אֱלֹהֵי נֵכַר־הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא בָא־שָׁמָּה בְּקִרְבּוֹ וַעֲזָבַנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי

שְׁכֵב עִם אֲבָהָתָךְ וִיקוּם עַמָּא הָדֵין וְיִטְעֵי בָּתַר טַעֲוַת עַמְמֵי אַרְעָא דִּי הוּא עָל תַּמָּן בֵּינֵיהוֹן וְיִשְׁבְּקוּן דַּחַלְתִּי וְיַשְׁנוּן יָת קְיָמִי דִּי גְזָרִית

אבן עזרא

התורה הזאת (כה): **טז וקם העם הזה**. לא יתכן היותו דבק עם אשר לפניו (כו) כי מה טעם העם הזה וזנה (כז): וטעם וזנה. לצאת במחשבתו מתחת רשותו (כח): אחרי אלהי נכר הארץ. ידענו כי השם אחד (כט) והשנוי יבוא מהמקבלים (ל) והשם לא ישנה מעשיו, כי כולם הם בחכמה (לא) ומעבודת השם לשמור כח הקבול (לב) כפי המקום (לג) על כן כתוב את משפט אלהי הארץ (מ״ב יז, כו) (לד) על כן אמר יעקב הסירו את אלהי הנכר (ברא׳ לה ב) (לה) והפך המקום הדבק בעריות שהם שאר (לו) והמשכיל יבין [ד]: וטעם בקרבו. שב אל נכר (לז), כאילו אמר וזנה אחרי אלהי עם נכר שהם אלהי הארץ (לה) והקרוב כי בקרבו שב אל הארץ כי ימצא לשון זכר, כמו ולא נשא אותם הארץ (ברא׳

יהל אור

(כה) הכתוב בפ׳ ע׳: (כו) כ״ה (סנהד׳ צ, ב) מנין לתחית המתים מן התורה, הנך שוכב עם אבותיך וקם, ופי׳ רש״י ז״ל שם, הנה אתה מת שוכב, והנה אתה קם שתהיה לעתיד לבא, והאי וקם אהנך קאי: (כז) כי אין לו ביאור: (כח) מתחת רשות הש״ת: (כט) לא יתרבה ולא ישתנה: (ל) פי׳ השינוי שאנו רואים בנבראים שלא ראי זה כראי זה יבוא מהמקבלים, כל אחד ואחד כפי מה שהוא מעותד לקבל: (לא) והוא וחכמתו אחד, וכמו שהוא לא ישתנה כן חכמתו לא תשתנה: (לב) ר״ל לשמור מצות השם להיות מוכשר לקבל השפע מאתו ית׳: (לג) המיוחד לעבודת השם: (לד) כ״ה (מ״ב יז כו) ויאמרו למלך אשור לאמר הגוים אשר הגלית, ותושב בערי שמרון לא ידעו את משפט אלהי הארץ, ושם (פ׳ לה) ויכרות ה׳ אתם ברית ויצום לאמר לא תיראו אלהים אחרים, ולא תשתחוו להם ולא תעבדום ולא תזבחו להם: (לה) פי׳ כשרצה יעקב לילך אל בית אל צוה שיסירו את אלהי הנכר, כי בית אל מקודש ולא יסבול אותם: (לו) ובית אל קדוש והוא הפך המקום הדבק בעריות כמו מקום שיטים, או העריות הקרובים הנקראים שאר: (לז) הלא ארץ היא ל״נ והל״ל בקרבה ויפרש שהוא שב אל נכר: (לה) שעובדים לאלהי הארץ:

קרני אור

שבילאר בזה: [ד] ידוע כי יש בתורתינו פסוקים שמורים הפך האמת, ואם לא נבוא בכל יכלתינו לפרשם וליישרם על האמת, ונניחם כפשוטם, אין לך כפירה גדולה מזאת, כי הנה אמר הכתוב אלהי נכר הארץ, ואם הכתוב מעיד שהם אלהים אחרים, והתורה שנכתבה בנבואה אלהית, כש״כ אנשים חסרי לב, וע״כ בא ר״א ואמר, ידענו כי השם אחד ומיוחד בעולמו ואין לו שינוי, והשינוי יבוא רק מצד המקבלים, כלומר השינוי שיבוא בעולם, שנמצאים אנשים שעובדים לאלהים אחרים, שתראה אומות מיחדים להם אלקות, לא שיש להם מציאות שלימה, כי מציאותם אינה, הלא כמציאות בני אדם השוים והנפסדים, אבל הם כפי דעת בני אדם, וכפי ציורם שמציירים אותם כאלהות לפעול טוב ורע להם, לא שהם הפועלים, כי כבר מפורסם עליהם כמ״ש, עינים להם ולא יראו, ועוד אלו נאמר כי מציאותם כמציאותו אלילם, היינו רואים שינוי בעולם, שלא ילך הכל על מכונו וסדרו, ובעת שיפעול זה לא יפעל זה, והנה המופת שהשם אחד, כי העולם הולך על הסדר, א״כ השינוי לא יבוא כ״א מבני אדם המקבלים, כי ידוע שהאל והוא אחד, ואין לו שני, כמו שמוכיח המופת, וחכמתו לא כחכמת האדם, כי חכמת האדם נקנה, וכלא חשובה נגד חכמתו, וכל מעשיו ג״כ הם על השלמות, ואין בה חסרון, כמ״ש הצור תמים פעלו, וכ״ז בעבור שאין לו שני, וג״כ אינם יודעים מה הוא להשיג אמיתתו, כמ״ש ברוך כבוד ה׳ ממקומו (יחז׳ ג יב) וג״כ הואיל והשם הוא כמ״ש ברוך שם כבוד מלכותו, לא יתכן שישנה מעשיו, כי מי שאינו יכול לתקן מעשיו בדרך ישרה, אינם רק חסרים, מפני שהם צריכים אל אחר גדול ממנו, וע״כ מעשיו אינם שלמים, ועתה בא והודיע לנו הרב, בעבור שהעולם אינו שוה בהשגחתו כי יש מקומות שירצו שם נסים, כמ״ב ומפניך אסתר, ועוד אמר יעקב, אין זה כי אם בית אלהים, אמר שאמר שהעולם הוא כך בהשגחתו, אין לך לעבוד בוראך רק כפי המקום, הלא נותה התורה רוב המצות בארץ, ובחו״ל קלת מצות, בעבור כי השגחת ה׳ בארץ משא״כ בחו״ל, וזהו שכתוב ולא ידעו את משפט אלהי הארץ (מ״ב יז כו) וע״כ אמר יעקב, הסירו את אלהי נכר, משמע כי בעוד שהיה בחו״ל אינו כ״כ בהשגחה, מפני שהוא תחת המזל, ובהכנסתו לארץ שאינה תחת המזל אמר הסירו, כי המזל תלוי על אחר המסבבו, וע״כ אמר פה, נכר, כפי דעתם שחושבין שהם אלהים, ואין בעולם חוץ ממנו, והנה מופת וראיה על מה שאמרנו, כי השגחת השם בארץ, אינה שוה לחו״ל כי חו״ל הוא תחת המזל, והארץ אינו רק תחת רשות הש״ת, כמ״ש תמיד עיני ה׳ בה וגו׳, ועוד מופת, שההשגחה בגוף האדם שהוא עולם קטן, אינה שוה בכל האברים, כי יש מקומות בגוף האדם, אם תכנו בהם ימות ולא יחיה, — ונאמרו הפך המקום הדבק בעריות, היא הארץ, ע״כ נאסרו העריות בה, כי עיקר איסור העריות להיות קדושים וע״כ נוהגת בארץ, ונאמרו והמשכיל יבין, ר״ל בעבור שכתוב מלא כל הארץ כבודו, ובתורתינו מורה היפך זה, באמרו ומפניך אסתר, ע״כ אמר והמשכיל יבין הענין (ר״י

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אשר כרתי אתו: יז וחרה אפי בו
ביום ההוא ועזבתים והסתרתי
פני מהם והיה לאכל ומצאהו
רעות רבות וצרות ואמר ביום
ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי
מצאוני הרעות האלה: יח ואנכי
הסתר אסתיר פני ביום ההוא על
כל הרעה אשר עשה כי פנה אל
אלהים אחרים: יט ועתה כתבו לכם
את השירה הזאת ולמדה את
בני ישראל שימה בפיהם למען
תהיה לי השירה הזאת לעד בבני
ישראל: ששי שביעי כשהן מחוברין כ כי

עמהון: יז ויתקוף רוגזי
בהון ביומא ההוא
וארחקנון ואסלק שכנתי
מנהון ויהון למבז
ויערען יתהון בישן
סגיאן ועקן ויימר ביומא
ההוא הלא מדלית
שכינת אלהי ביני ערעוני
בישתא האלין: יח ואנא
סלקא אסלק שכנתי
מנהון ביומא ההוא על
כל בישתא די עבדו ארי
אתפניו לטעות עממיא:
יט וכען כתיבו לכון ית
תשבחתא הדא ואלפה
ית בני ישראל שויה
בפומהון בדיל דתהי
קדמי תשבחתא הדא
לסהיד בבני ישראל:
כ ארי אעלנון לארעא די

אבן עזרא

יג, ו) נעתם ארץ (ישעי', ט, יח) (לט): יז ועזבתים. כלם: והיה. כל אחד לאכול לאויב (מ): יח וטעם הסתר אסתיר. שאם יקראו אלי לא אענה, והמשל כאדם שלא יראה ולא ידע מה יעשה (מא) וכן מנהג לשון לדבר בכפל ובעלי הדקדוק יבינו זה: כי פנה. היא הרעה הגדולה כאשר פירשתי (מב) שאין למעלה ממנה (מג): יט כתבו לכם. מצוה שיכתוב אותה משה גם כל מבין לכתוב (מד): ולמדה. חטעמים הקשים שיבאר להם: שימה בפיהם. שידעוה בגרסא (מה): ומלת ולמדה גם שימה. זרה כי המשפט להיותם ה"א ולמדה קמוץ (מו) ותחת הדל"ת פתח קטן (מז): לעד בבני ישראל. דבק בטעם עם כי אביאנו (מז*) גם יתכן להיותו

רש"י

(יז) והסתרתי פני. יד) כמו שאיני רואה בצרתם טו): (יט) את השירה הזאת. האזינו השמים טו) עד וכפר אדמתו עמו טז): (כ) ונאצוני. והכעיסוני וכן כל ניאוץ לשון

יהל אור

(לט) וכן פי' הרמב"ן: (מ) ראש הפסוק וחרה אפי בו, כל"י ואח"כ יאמר ועזבתים כל"ר, ואח"כ יסיים והיה לאכול כל"י, ויפרש שמוסב על כל אחד: (מא) ומאמר שלא יראה אזי לא ידע מה יעשה: (מב) לעיל (כח יג): (מג) וכן כתב שם, כי הוא עיקר כל העבירות לכפור בעיקר: (מד) כי אמר כתבו לכם כל"ר: (מה) מלת גרסא הושאל בדרז"ל ללימוד והתעסקות בדברי תורה, תרגום ישקני מנשיקות (ש"ה א ב) ושיתא סדרי משנה ותלמודא בגירסא ובלשון תלמוד גירסא דינקותא, וענינו לימוד: (מו) וכן שימה: (מז) ר"ל סגול ופי' שבא כנוי נקבה נסתרת באופן זה אין לו ריע במקרא והיא זרה: (מז*) ר"ל

מנחת יהודה

יד) בריב"א הנוסח ברש"י כאן קודם והסתרתי פני, מה שכתוב „והיה לאכול" „פי' רש"י ת"א ויהא למבז", ולפי דבריו לשון כליון הוא כמו כי תאכלנו האש הגדולה שבפ' ואתחנן: טו) ופי' לא אשגיח עליהם, כי הם עזבוני ויתיו נעזבים מפני: טז) וכן פי' הרמב"ן ורב"ח והרדי"א, והרמב"ם (ריש הלכות ס"ת) כתב מצות עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ס"ת לעצמו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה, כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו וכ"כ

מקורי רש"י

טו) למעט ל"ב א':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אביאנו אל־האדמה | אשר־נשבעתי לאבתיו זבת חלב ודבש ואכל ושבע ודשן ופנה אל־אלהים אחרים ועבדום ונאצוני והפר את־בריתי:
כא והיה כי־תמצאן אתו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את־יצרו אשר הוא עשה היום בטרם אביאנו אל־הארץ אשר נשבעתי:
כב ויכתב משה את־השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את־בני ישראל:
כג ויצו את־יהושע בן־נון

אונקלוס

קימית לאבהתהון עבדא חלב ודבש וייכלון וישבעון ויתפנקון ויתפנון בתר טעות עממיא ויפלחנון וירגזון קדמי וישנון ית קימי:
כא ויהי ארי יערען יתה בישן סגיאן ועקן ותתב תשבחתא הדא קדמוהי לסהיד ארי לא תתנשי מפום בניהון ארי גלי קדמי ית יצרהון די אנון עבדין יומא דין עד לא אעלנון לארעא די קימית:
כב וכתב משה ית תושבחתא הדא ביומא ההוא ואלפה לבני ישראל:
כג ופקיד ית יהושע בר נון ואמר תקף ואלים ארי את תעל

רש"י

כעס: (כא) וענתה השירה הזאת לפניו לעד. שהתריתי בו בתוכה על כל המוצאות אותו: כי לא תשכח מפי זרעו. הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי יז) טז): (כג) ויצו את יהושע בן נון. מוסב למעלה כלפי שכינה יח) כמו שמפורש אל הארץ אשר נשבעתי להם יז):

אבן עזרא

מובדל (מה) בעבור וענתה (מט) כטעם לא תענה ברעך (שמות כ, יג) (נ) כאילו השירה עונה לאשר יאמרו (נא), למה מצאתנו כל זאת: כא לפניו. כמו נגדו [ה], והטעם שלא יזוז העד ממנו רק עמו יהיה תמיד (נב): כי ידעתי את יצרו. כי אילו לא הייתי יודע את העתידות (נג) כבר ידעתי מה שעשו עד היום הזה (נד): כב ביום ההוא. שלא איחר הדבר (נה) ויתכן שהיה יום מותו אחר מכתב דברי התורה, כי השירה כתב משה עמה (נו):

יהל אור

השירה הזאת תהיה לעד כי אביאנו וגו' ואכל ושבע וגו' ופנה וגו' והפר וגו' וזהו מרוב הטובה שהשפעתי להם: (מח) ואינו דבק למט־ ם כי אביאנו: (מט) שפי' מלשון עניה: (נ) כי העניה על הרוב היא שיענה למי שקוראו או שואלו מה, וכאן אין אחר שואלו, לזה יפרש שהוא כטעם לא תענה, שאין רעהו שואלו רק הוא מעיד עליו: (נא) ויאמר כאן וענתה כאילו השירה עונה לאותם שיאמרו: (נב) כעד העומד תמיד לנגדו ומעיד בו: (נג) פי' כי אף אם לא הייתי יודע מה שתהיה בעתיד: (נד) אוכל לידע ולהבין מזה ממה שעשו עד היום הזה, ומזה לבד אוכל לידע העתיד: (נה) כי לא כתב כל התורה כולה ועמה השירה ביום אחד יום שמת בו, אלא פי' ביום ההוא מיד שלא איחר הדבר: (נו) כי השירה כתב משה ג"כ בספר התורה

קרני אור

ן' כספי): [ה] וכן פי' החזקוני, ועיין סרכסים לבקעה מה שהעיר ע"ז:

מקורי רש"י

טז) עיין שבת קל"ח ב': יז) פ' כ': בתא תליא: יח) ר"ל שאינו מוסב על ויכתוב משה הסמוך לו לשנאמר שמשה הוא המצוה, אלא מוסב לתחלת הפרשה

מנחת יהודה

יז) שכיון שהשירה לא תשתכח הוא הדין לתורה דהא וכ"כ בסח"מ שלו, וכ"כ החינוך, וכן פי' הרלב"ג:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וַיֹּאמֶר חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבִיא
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ׃
כד וַיְהִי׀ כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה לִכְתֹּב אֶת־
דִּבְרֵי הַתּוֹרָה־הַזֹּאת עַל־סֵפֶר עַד
תֻּמָּם׃ שביעי כה וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת־הַלְוִיִּם
נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה לֵאמֹר׃
כו לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה
וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה־שָׁם בְּךָ לְעֵד׃
כז כִּי אָנֹכִי יָדַעְתִּי אֶת־מֶרְיְךָ וְאֶת־
עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה הֵן בְּעוֹדֶנִּי חַי
עִמָּכֶם הַיּוֹם מַמְרִים הֱיִתֶם עִם־יְהוָה וְאַף כִּי־
אַחֲרֵי מוֹתִי׃ מפטיר כח הַקְהִילוּ אֵלַי אֶת־כָּל־זִקְנֵי

אונקלוס

יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא
דִּי קַיֵּמִית לְהוֹן וּמֵימְרִי
יְהֵי בְּסַעְדָּךְ׃ כד וַהֲוָה כַּד
שֵׁצֵי מֹשֶׁה לְמִכְתַּב יָת
פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא עַל
סִפְרָא עַד דִּשְׁלִימוּ׃
כה וּפַקִּיד מֹשֶׁה יָת לֵוָאֵי
נָטְלֵי אֲרוֹן קְיָמָא דַּייָ
לְמֵימָר׃ כו סִיבוּ יָת סִפְרָא
דְּאוֹרַיְתָא הָדֵין וּתְשַׁוּוֹן
יָתֵהּ מִסְּטַר אֲרוֹן קְיָמָא
דַּייָ אֱלָהֲכוֹן וִיהֵי תַמָּן בָּךְ
לְסָהִיד׃ כז אֲרֵי אֲנָא
יְדַעְנָא יָת סַרְבָנוּתָךְ וְיָת
קְדָלָךְ דְּקַשְׁיָא הָא בְעַד
אֲנָא קַיָּם עִמְּכוֹן יוֹמָא דֵין
מְסָרְבִין הֲוֵיתוֹן קֳדָם יְיָ
וְאַף אֲרֵי בָּתַר דְּאֵמוּת׃
כח כְּנִישׁוּ לְוָתִי יָת כָּל סָבֵי

אבן עזרא

כד עד תומם. דבק עם דברי (נז): כה ויצו משה את הלוים. דרך קצרה כאילו אמר הלוים הנזכרים שהם הכהנים ולא כל הלוים (נח) כי אינם נוגעים בארון (נט): וטעם נושאי ארון ברית ה'. בצווי (ס), וכן רבים: כו והיה שם בך לעד, עם כל ישראל ידבר (סא), והכהנים בכללם (סב), כאשר דבר לישראל (סג) וטעמו הראובני והגדי לבדם (סד) כאשר פירשתי (סה): כז ואף כי אחרי מותי. גם כי ידעתי אחרי מותי (סו) כי כן אמר לי השם וקם העם הזה אחר שתשכב עם אבותיך וזהו אחרי מותי (סז):

רש"י

(כו) לקח. כמו זכור (יח) שמור (יט) הלוך (כ): מצד ארון ברית ה'. נחלקו בו חכמי ישראל בב"ב (כא) יש מהם אומרים דף היה בולט מן הארון מבחוץ ושם היה מונח ויש אומרים מצד הלוחות היה מונח בתוך הארון: (כח) הקהילו אלי. ולא תקעו אותו היום

יהל אור

בנתן לכהנים: (נז) עם דברי התורה ע"כ יאמר בל"ר: (נח) כי הכהנים נקראים ג"כ לוים: (נט) כי הלוים אינם נוגעים בארון: (ס) שאז נצטוו לשאת הארון, ולא נושאים אליהם: (סא) והם עם ישראל: (סב) בכלל עם ישראל: (סג) עיין (לעיל ג יח) ואלו אתכם בעת ההיא, שידבר לישראל: (סד) שעמהם לבד היה הדבור: (סה) וכן פי' שם הא' ז"ל, בעבור שהיו בכלל ישראל וכו', והפך זה „ויצו משה את הלוים לקוח את ספר התורה" (כאן) שהדבור היה אל כל ישראל, ולא עם הלוים לבדם: (סו) אם כשהייתי חי ממרים הייתם, וידעתי בשח שתהיה כן אחרי מותי: (סז) והידיעה היותר ברורה מה ששמע כן מהשם שכן

מקורי רש"י

יח) שמות כ' ח': יט) דבר' ה' י"ב: כ) ש"ב ג' כ"ד: כא) דף י"ד ב', ועיין ירושלמי סוטה פ"ח ה"ג:
תנחומא

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

שבטיכם ושטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ: כט כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יהוה להכעיסו במעשה ידיכם:
ל וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם: פ פ פ

ואעידה בראש עמוד בי"ה שמ"ו סימן

אונקלוס

שבטיכון וסרכיכון ואמליל קדמיהון ית פתגמיא האלין ואסהיד בהון ית שמיא וית ארעא: כט ארי ידענא בתר דאמות ארי חבלא תחבלון ותסטון מן ארחא די פקדית יתכון ותערע יתכון בישתא בסוף יומיא ארי תעבדון ית דביש קדם יי לארגזא קדמוהי בעובדי ידיכון:
ל ומליל משה קדם כל קהלא דישראל ית פתגמי תושבחתא הדא עד דשלימו: פ פ פ

ע' אדני"ה סימן ומפטירין שובה כהושע סימן י"ד.

רש"י

בחצוצרות להקהיל את הקהל (כב) לפי שנאמר עשה לך (כג) ולא השליט יהושע עליהם ואף בחייו נגנזו קודם יום מותו (ס"א ביום מותו) לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות (כד): ואעידה בם את השמים ואת הארץ. וא"ת הרי כבר העיד למעלה העידותי בכם היום (כה) וגו' התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר ועכשיו בא לומר האזינו השמים וגו': (כט) אחרי מותי כי השחת תשחיתון. והרי כל ימות יהושע לא השחיתו שנאמר ויעבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע (כו) מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאילו הוא חי (כז):

אבן עזרא

כט וטעם וקראת. כמו וחטאת עמך (שמות ה טז) (סח) וטעם מפורש (סט):

חסלת פרשת וילך

יהל אור

יהיה אחרי מותי: (סח) שניהם עברים והוי"ו מהפכם לעתיד: (סט) עיין פי' הה' ז"ל שם:

מקורי רש"י

כב) תנחומא א' ויקי ב', בהעלותך י' תנחומא ב' ויקי ג' ובהעלותך י"א כ"ר פל"ו ג' קה"ר פ"ח: כג) במד' י' ב': כד) קהלת ה' ח': כה) לעיל ל' י"ט: כו) יהושע כ"ד ל"א:

מנחת יהודה

הפרשה דכתיב קרא את יהושע ואצונו, ויצו השי"ת את יהושע, וההכרע סיפיה דקרא שכן הוא דברי שכינה לא דברי משה (הזכרון): יט) ויהיה שיעור הכתוב כך, כי אחרי מות יהושע השחת תשחיתון וקרא מות יהושע מותו עצמו:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לב

א הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה
וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי־פִי:
ב יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל

אונקלוס

א אַצִיתוּ שְׁמַיָא וַאֲמַלֵל וְתִשְׁמַע אַרְעָא אֵמְרֵי פּוּמִי: ב יִבְסַם כְּמִטְרָא אֲלָפָנִי יִתְקַבַּל כְּטַלָא

אבן עזרא

א האזינו. כבר פירשתי בספרי (א) כי מלת האזינו מגזרת אזן, כאילו אמר הטו אזן (ב). וכבר הודעתיך שהגאון אומר י טעם השמים. המלאכים. וטעם הארץ. אנשי הארץ (ג) או עדות הגשם היורד מן השמים, והארץ תתן יבולה (ד) והנכון בעיני כי העיקר בעבור היותם עומדים לעולם (ה) וכן שמעו הרים (מיכה ו ב) גם אבן יהושע (יהושע כד כז) (ו) ושם כתוב כי היא שמעה (ז) וכבר רמזתי לך (ח), על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים לשפלים, והיא תדמה הכל על צורת היכלה (ט) ואף כי להבין גם היושבת בהיכל (י) על כן תגביה השפלים, ותשפיל הגבוהים (יא): ב יערף. מגזרת יערף מזבחותם (הושע י ב) (יב) כטעם ירד (יג): לקחי. מה שיקח

רש"י

(א) האזינו השמים. שאני מתרה בהם בישראל ותהיו אתם עדים בדבר שכך אמרתי להם שאתם תהיו עדים א) וכן ותשמע הארץ א) ולמה העיד בהם שמים וארץ ב) אמר משה אני בשר ודם למחר אני מת אם יאמרו ישראל לא קבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם לפיכך העיד בהם שמים וארץ עדים שהם קיימים לעולם ועוד שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם ג) הגפן תתן פריה והארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו תהיה בהם יד העדים תחלה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואח"כ ואבדתם מהרה ד) על ידי העובדי כוכבים ה): (ב) יערוף כמטר לקחי. זו היא העדות שתעידו ב) שאני אומר בפניכם תורה שנתתי לישראל שהוא חיים לעולם. כמטר הזה שהוא חיים לעולם ג) כאשר יערפו השמים טל ומטר ו): יערוף. לשון יטיף וכן ירעפו דשן ד) ז) יערפו טל ח): תזל כטל. שהכל שמחים בו ט).

יהל אור

(א) הוא ס' מאזנים, וז"ל שם בשער הפעלים, ויש מלות שהן שמות ובאו מצטרפות בענין הפעלים כמו עוין את דוד (ש"א יח ט) מן עין, והאזינו השמים, מן אוזן, והשודדה להם (יהו' כא יט) היושבת במדר, והם מתי מספר: (ב) פי' הטו אזניכם, וזהו מה שאמר למעלה (לא כח) ואעידה בם את השמים ואת הארץ, אמר לעדים שישמעו דבר העדות: (ג) עיין פי' הא' ז"ל (לעיל ג כד): (ד) וכ"ה (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (ה) גם שומרים חוקם ומדתם וטבעם, ואינם משנים ממנהגם ולא יוצאים מן הקו המיוחד להם (רב"ה): (ו) עיין (לעיל ל יט): (ז) ביהושע (כד כז) כתוב, „הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה, כי היא שמעה את כל אמרי השם" ופי' הרד"ק שם, כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי: (ח) בשמות (יט כ): (ט) והיכל הנשמה הוא הגוף שיש לו פה, ולשון, ועין, ואוזן, גם תדמה העליונים הית' וכל צבאיו, השמים והארץ וכל אשר בה, כאילו יש להם פה ולשון ואוזן ועין כצורת היכלה שהוא הגוף: (י) וכ"ש להבין זולתה שג"כ יושבת בהיכל כמותה: (יא) וכן יאמר הא' ז"ל שם והנה כאשר ידבר האדם לאדם בדברי אדם בלשון שהוא יודע יבין דבריו ודמותם במתכונתם, ואם ירצה לדבר על שפלים מבני אדם יצטרך להגביה מעלתם ולשומם כדמות בני אדם עד שיבין השומע; ע"כ שמו ראש לארץ, וראש לעפרות תבל (משלי ח כו) ופה, ותפתח הארץ את פיה (במד' טז לב) גם ירך, מירכתי ארץ (ירמיה ו כב) ואמר יד הירדן (במד' יג כט) בלב ים (שמות טו ח) ורבים ככה, והנה הכל בדברי משל, וכאשר יבקש האדם לדבר על נכבדים ממנו שהם מהעולם העליון מוריד מעלתם עד שידמה לאדם כאילו הם דמות אדם כדי שיבין השומע, אמר והאיש גבריאל (דניאל ט כא) והדרך הזאת תפשו בעליון העליונים, אמר וכובע ישועה בראשו (ישעיה נט יז) כי פי ה' דבר (שם א כ) עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם, פני ה' בעושי רע (תה' לד טז יז) עכ"ל, ולכן אמר האזינו השמים, ותשמע הארץ השפיל השמים והרים הארץ: (יב) ופי' שם הא' ז"ל יערוף כדרך וערפתו (שמות יג יג) הריסות: (יג) כי ההריסה

מנחת יהודה

(א) עיין רש"י (לעיל ל"א כ"ח) שיפרש מה שהוקשה כאן, הרי כבר אמר למעלה (ל' י"ט) העידותי בכם היום וגו', התם לישראל אמר אבל לשמים ולארץ לא אמר, ועכשיו בא לומר האזינו השמים: ב) מכאן הוא התחלת העדות שהוא מודיע לעדים: ג) מה הספר חיים לעולם אף דברי תורה כן: ד) צ"ל „ירעפון דשן" כ"ה בדפוסים קדמונים וכ"י וכן עיקר, כי לא מצאנו בכל המקרא

מקורי רש"י

א) לעיל פ' י"ט: ב) ספרי, ילקוט תתקמ"ב, פס"ז: ג) תנחומא א' א: ילקוט תתקמ"ב: ד) לעיל י"א י"ז: ה) ספרי: ו) ספרי, ילקוט שם פס"ז: ז) תה' ס"ה י"ב: ח) למטה ל"ג כ"ח: ט) ספרי, ילקוט שם:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

דברים לב

אִמְרָתִ֑י כִּשְׂעִירִ֣ם עֲלֵי־דֶ֔שֶׁא וְכִרְבִיבִ֖ים עֲלֵי־עֵֽשֶׂב׃
ג כִּ֛י שֵׁ֥ם יְהוָ֖ה אֶקְרָ֑א הָב֥וּ גֹ֖דֶל לֵאלֹהֵֽינוּ׃
ד הַצּוּר֙ תָּמִ֣ים פָּעֳל֔וֹ כִּ֥י כָל־דְּרָכָ֖יו מִשְׁפָּ֑ט

אונקלוס

מֵימְרִי כְּרוּחֵי מִטְרָא דְנָשְׁבִין עַל דִּתְאָה וְכִרְסִיסֵי מַלְקוֹשָׁא דִּי עַל עִשְׂבָּא׃
ג אֲרֵי בִּשְׁמָא דַּיְיָ אֲנָא מְצַלֵּי הָבוּ רְבוּתָא קֳדָם אֱלָהָנָא׃
ד תַּקִּיפָא דִּשְׁלָמִין

רש"י

לפי שהמטר יש בו עלבים לבריות (ס"א יש עלבים בו) כגון הולכי דרכים ומי שהיה בורו מלא יין ה): כשעירים. לשון רוח סערה י) כתרגומו כרוחי מטרא מה הרוחות הללו מחזיקין את העשבים ומגדלין אותם אף ד"ת מגדלין את לומדיהן ו): וכרביבים. טיפי מטר ונ"ל ע"ש שיורה כחץ נקרא רביב כמד"א רובה קשת יא): דשא. ארברי"ן (גראזגוויכס) עטיפת הארץ מכוסה בירק: עשב. קלח אחד קרוי עשב וכל מין ומין לעצמו קרוי עשב ז): (ג) כי שם ה' אקרא. הרי כי משמש בלשון כאשר ח) כמו כי תבואו אל הארץ יב) כשאקרא ואזכור שם ה' אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו מכאן אמרו יג) שעונין ברוך שם כבוד מלכותו אחר ברכה שבמקדש ט) יד): (ד) הצור תמים פעלו. אע"פ שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם

אבן עזרא

אחד ממנו (יד), כטעם למוד, וכן כי לקח טוב (משלי ד ב) (טו): כשעירים. הנכון בעיני שהם דקים (טז): וכרביבים. מגזרת רב (יז) ושניהם שמות התאר והעד כי עשב חזק מדשא (יח) וי"א כי שעירים מגזרת שער (יט) ואחרים אמרו מגזרת סערת ד' (ירמיה ל כג) (כ) ואם הוא בשי"ן, וכן וישתער עליו (דניאל יא מ) כמו ויסתער עליו (כא), גם יתכן שאין לו אח במקרא (כב), והנה הטעם כפול כדרך כל הנבואות לחזוק (כג) ועיקר הטעם שהתפלל משה שיהיו דבריו כטל וכמטר (כד), שלא ישובו ריקם, כי אם הרוו את הארץ, כי כן כתוב (כה) והטעם שיכנסו דבריו בלבות השומעים כמעשה הגשם על הארץ להולידה ולהצמיחה: ג הבו גודל. שב אל השמים והארץ (כו), כמו שאמר השמים מספרים כבוד אל (תה' יט א) כאשר פירשתיו (כז) וכן יהללוהו שמים וארץ (שם סט לה) (כח): ד והחל הצור תמים פעלו. להודיע כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה (כט): וטעם הצור. הוא עומד תמיד כצור (ל) ואל תתמה כי כן יאמר הכתוב כאריה ישאג

יהל אור

היא הנפילה והירידה, והוא כטעם ירד, ועניינו ירידות הטפות והזלתן: (יד) וקרא התורה לקח לפי שהיא לוקחת הנפש השכלים, והנפש לוקחת את התורה לקנות בה שלימות האמיתי (רדי"א): (טו) וכן תיוב"ע שם יולפנא טבא: (טז) ועניינו, כשעירים, כמטר הדק עלי דשא הוא המתחיל לצמוח, ושעירים מלשון צעירים, כי אותיות זסשר"ץ מתחלפות: (יז) הוא המטר הגדול עלי עשב, המוליד עשב הרב והגס: (יח) וכן יאמר הכתוב (ברא' א יא) תדשא הארץ דשא, וזהו בתחלת הצמיחה, ואח"כ יאמר, עשב מזריע זרע, ואחר הצמיחה כשיגדל יקרא עשב: (יט) ונקרא מטר הדק כן, לפי שהוא דק כשער, ולפי' הזה אין להחליף האותיות סי"ן בנדי"ק: (כ) עיין (ספרי) וכן ת"א, וכן פי' רש"י ז"ל: (כא) וכן פי' הה' ז"ל שם, כמו בסופה ובסערה, ואם הוא כתוב בשי"ן: (כב) פי' שאין לו חבר: (כג) ולזה יאמר הכתוב, כמטר, כטל, כשעירים, כרביבים: (כד) פי' כמעשה הטל והמטר: (כה) כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוו את הארץ (ישעי' נה י): (כו) לז"א הבו גודל, כי בגדלם ומעלתם יורו גודל ממציאם: (כז) עיין פי' הה' ז"ל שם, סיפרו על תנועת הגלגלים ומעונות הכוכבים: (כח) שם פי' הה' ז"ל, שוכני שמים והארץ: (כט) והשם צדיק וישר משלם לאיש כמעשהו: (ל) להוזק

מקורי רש"י

י) תס' קמ"ח מ' ז: יא) ברא' כ"א כ': יב) ויקרא כ"ג י': יג) מכילתא בא ועיין ברכות כ"א א' יומא ל"ז א' ילקוט שם פס"ז: יד) תענית ט"ז ב':

מנחה יהודה

המקרא ירעפו דשן, רק ירעפון דשן, והורה הרב בזה שהוא מן המלות ההפוכות כמו עלג ולעג, כבש וכשב, שמלה ושלמה ודומיהם (רוו"ה): ה) עיין (סו"ק י"ב א') ברש"י מה שקרא בור „אותו כלי שהיין נופל בו מן הגת קרוית בור": ו) עיין פי' הח' ז"ל כאן ובבאורי: ז) וכן פי' רש"י ז"ל (ברא' א' י"א): ח) עיין רש"י (גיטין צ', א') ד"ה „כי משמש" שבל „כי" הנפתרין בלשון כאשר, כמו והיה כי יביאך (שמות י"ג ה') כי תבואו אל הארץ (ויקרא כ"ג י') כי בא סוס פרעה (שמות ט"ו י"ט) כלן לשון דהא הם נפתרין, ולפי זה „כי" הכתוב כאן נכנס תחת לשון דהא: ט) משום דכתיב

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אֵ֤ל אֱמוּנָה֙ וְאֵ֣ין עָ֔וֶל צַדִּ֥יק וְיָשָׁ֖ר הֽוּא׃ ה שִׁחֵ֥ת ל֛וֹ לֹּ֖א בָּנָ֣יו מוּמָ֑ם דּ֥וֹר

אונקלוס

עוֹבָדוֹהִי אֲרֵי כָל אָרְחָתֵהּ דִּינָא אֱלָהָא מְהֵימְנָא דְּמִן קֳדָמוֹהִי עַוְלָה לָא נָפֵק דְּמִן קֳדָם זַכֵּי וְקַשִּׁיט הוּא׃ ה חַבִּילוּ לְהוֹן לָא לֵהּ בְּנַיָּא דִּי פְלַחוּ לְטַעֲוָתָא דָּרָא

אבן עזרא

(הושע יא י) כי לא יוכל המדבר לדמות מעשי השם כי אם אל מעשיו כי הכל מעשיו, וכן צור לבבי (תה' עג כו) כמו משען ותוקף ועמידה (לא) וי"א מלשון צורה (לב), וכן וצירם לבלות שאול (תה' מט טו) (לג) ועיקר שאין לו עצם מקבל (לד) רק הוא צור קדמון (לה) והראשון נכון בעיני (לו): המים פעלו. כי כל מפעל פועל חסר בעבור הצטרכו לאשר הוא למעלה ממנו (לז), לבד מפעל השם הנכבד והכל (שנים) (לח) (בס' מקו"ח גרס שונים) (לט) חוץ מיוצר הכל: כי כל דרכיו משפט. שלא ישתנו רק הם על משפט אחד, וזו היא התהלה (בתחלה) (מ) וכל הנבראים ישתנו מעשיהם כפי צרכיהם (מא) ומעשי השם (לכבודו) כפי החכמה (מב), ואין לטעון מעמידת השמש (מג) כי סודו ברור במלת, וירח בעמק אילון (יהושע י יב), כאשר פירשתי במקומו (מד): אל אמונה ואין עול. הוא לבדו יש לו גבורת אמת (מה), כי כל גבורה בגבורים הוא מקרה מיד אחר (מו) והטעם אחר שהוא אל אמונה לא יתכן שיעשה עול (מז), ויתכן להיות ואין עול בדרכיו (מח), או מלת אל מושכת עצמה ואחרת עמה (מט): צדיק וישר הוא. בעבור שאמר שחת לו אמר כי צדקתו שחתו עם נפתל (נ) והנה הוא לבדו ישר ויושר הישר לתקן המעוות (נא), על כן טעם לו בעבור שהיו לו בתחלה (נב): ה לא בניו. אלה

רש"י

בדין כי תמים פעלו י): אל אמונה. לשלם לצדיקים צדקתם לעוה"ב ואע"פ שמאחר את תגמולם סופו לאמן את דבריו טו): ואין עול. אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעוה"ז יא) טז): צדיק וישר הוא. הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו יב): (ה) שחת לו וגו'. כתרגומו חבילו להון ולא ליה יג): בניו מומם. בניו היו והשחתה שהשחיתו היא מומם יד): בניו מומם. מומם של בניו היה' ולא מומו: דור עקש. עקום ומעוקל כמו ואת כל הישרה יעקשו יז) ובלשון משנה חולדה ששיניה

יהל אור

הגורים כנה האל ית' בצור: (לא) וכן פי' הה' ז"ל שם: (לב) וכ"ה (ספרי) הצור, הצייר שהוא צר העולם (תהלה) וצר בו את האדם, פי' שהוא צר כל הצורות: (לג) וכן פי' הח' ז"ל שם וצורם כמו וצורתם וכן פי' רש"י ז"ל שם: (לד) פי' שיהיה עלול לקבל שנוי, כי הוא ית' עצם פשוט רוחני: (לה) ואינו מקבל ציור מזולתו: (לו) שהוא כמו משען ותוקף: (לז) ואותו כח צריך לכח אחר וכן מכח לכח עד כבת העליון: (לח) לפי הנוסה שנים פי' שכל דבר יש לו חומר וצורה וכן כל כח הוא פועל ונפעל חוץ מיוצר הכל כי הוא בעל הכחות כולם: (לט) לפי נוסה המקו"ח שיגרום שונים פי' שהכל ישתנה חוץ מיוצר הכל שאינו משתנה פעלו, כי כל פעולותיו שלימות: (מ) בתחלת מעשה בראשית שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע: (מא) כי אין יכולת באדם לעשות דבר בתכלית השלמות, וכפי צרכיהם ישתנו מעשיהם (מב) וכן יאמר (לעיל ל טז) והשם לא ישנה מעשיו כי כלם הם בחכמה, והמקו"ח יגרוס כאן "השם לבדו בגבורה" ר"ל כי הוא כמו המקור שאין לו הפסק: (מג) כמ"ש שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון (יהושע י יב) שנראה מזה שנשתנו מעשי השם שעמד ידו החזקה מלהגיע גלגל חמה: (מד) פירושו על נביאים ראשונים לא נמצא אצלינו, ויש הרבה פירושים על כונתו, וכתב המקו"ח הרבה ענינים אמרו לי ע"ד ולא נתקררה דעתי עליהם: (מה) ויהיה פי' תכיף באמת מלשון ואת אילי הארץ (יחז' יז יג): (מו) לא מעצמו: (מז) לבריותיו: (מח) ואיננו דבק לאל אמונה: (מט) ר"ל אל אמונה ואל אין עול: (נ) כמ"ש דור עקש ופתלתול: (נא) ולישר המעוותים דרכם: (נב) וכן אמר הכתוב, בנים אתם לה' אלהיכם (לעיל

מנחת יהודה

דכתיב שם ה' ולא כתיב כי לה' אקרא, אלא שם ה' דמשמע שמו המיוחד והיינו שם בן ד' אותיות שאינו נקרא ככתבו אלא במקדש בלבד (רע"ב): י) ובהטימות וענוה יתנהג עם בריותיו: יא) וחד קאי אצדיקים וחד ארשעים: יב) פי' שאינם תוארים לשם ית', אלא האחת והיא צדיק, מספר מה שאומרים הבריות, והשנית והיא ישר, אומר שיפה הם עושים כשמצדיקים עליהם את דינו: יג) ואעפ"י שמלת לו ל"י אין בכך כלום, כי ירמוז לעם, ויאמר אם שחת האדם מעשיו לא לו ההשחתה, שהרי הוא אינו נפסד בכך אלא לבניו מומיו, כדכתיב האתי הם מכעיסים נאום ה' הלא אותם למען בושת פניהם (ירמי' ז' י"ט)(וכת"א (דעת זקנים): יד) יפרש אחר שהם כ"כ חוטאים למה קראם בנים, ויבאר שבניו היו, פי' שכבר היו

מקורי רש"י

טו) עיין ספרי ילקוט שם פס"ז: טז) עיין רש"י לעיל ז' י"א, ועיין תענית י"א א': יז) מיכה ג' ט':

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

שְׁנוֹת דֹּר־וָדֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֵּדְךָ
זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ:
ח בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן
גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יַצֵּב גְּבֻלֹת
עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס

דְמִן עָלְמָא אִסְתַּכַּל בִּשְׁנֵי
דָר וְדָר שְׁאַל אֲבוּךְ
וִיחַוֵי לָךְ סָבָךְ וְיֵימְרוּן
לָךְ:
ח בְּאַחְסָנָא עִלָּאָה
עַמְמַיָא בְּפָרָשׁוּתֵיהּ בְּנֵי
אֱנָשָׁא קַיֵים תְּחוּמֵי
עַמְמַיָא לְמִנְיַן בְּנֵי

אבן עזרא

עם ימי, שתי לשונות (סט) וכן שנות עם שני (ע): **עולם.** זמן שעבר (עא): **שאל אביך.** בעבור שאמר זכור אם שכחת מה שספרו לך אבותיך שאל אותם: **ויגדך.** הטעם כמו ויגד לך (עב) וכן כי ארץ הנגב נתתני (יהושע טו יט) בני יצאוני (ירמיה י כ) (עג): **זקניך.** הטעם כפול כי כן דרך צחות:
ח **בהנחל עליון גוים.** אמרו המפרשים על דור הפלגה שנפצה כל הארץ (עד), כי אז גזר השם להיות ארץ שבעה גוים לישראל, והיא שתספיק למספרם על כן למספר בני ישראל (עה): **יצב.** י"א שהוא שם הפועל (עו), כמו הנה לא ידעתי דבר (ירמיה א ו) וי"א שהוא פועל עתיד תחת פועל עבר, כמו יעשו עגל בחורב (תה' קו יט) (עז), הנכון בעיני כי שאל אביך רמז למבינים, וכן זקניך (עח) והטעם כמו אשר חלק ה' אלהיך (לעיל ד יט) כי לכל חלק למטה חלק למעלה (עט), וטעם למספר בנ"י, אחז"ל (פ) כי צורת יעקב אבינו חקוקה בכסא הכבוד (פא) והוא סוד גדול (פב), והעד כי חלק ה' עמו, וזו היא המעלה הגדולה שלא עשה כן לכל גוי (פג), ע"כ יאמר הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם, שנפל ממעלתו באולתו, וזה אביך קנך, כי קנהו לכבודו, וילמדהו כאשר יפרש, כמעשה האב עם הבן (פד):

רש"י

בראשונים שהכעיסו לפניו כה): **בינו שנות דור ודור.** דור אנוש שהציף עליהם מי אוקינוס ודור המבול ששטפם כו). ד"א לא נתתם לבבכם על שעבר בינו שנות דור ודור להכיר להבא כג) שיש בידו להיטיב לכם ולהנחיל לכם ימות המשיח והעולם הבא כז): **שאל אביך.** אלו הנביאים שנקראו אבות כמו שנאמר באליהו אבי אבי רכב ישראל כח): **זקניך.** אלו החכמים כט): **ויאמרו לך.** הראשונות: (ח) **בהנחל עליון גוים.** כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתם הציפם ושטפם כד) ל): **בהפרידו בני אדם.** כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימם ולא אבדם: **למספר בני ישראל.** בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם כה) ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב

יהל אור

בהם להיות לו לעם סגולה: (סט) ועניינם אחד: (ע) ג"כ עניינם אחד: (עא) בעבור זכור: (עב) אינגו נפעל בעצמו שנאמר יגד אותך אלא יגד לך: (עג) והפי' של נתתני נתת לי, וכן יצאוני, יצאו ממני, עיין ס' (מאזנים שער הנפעלים): (עד) הטעם כאשר הנחיל ה' את הארץ לגוים בדור הפלגה שהפריד בני האדם, כי כן כתוב ומאלה נפרדו הגוים (ברא' י לב) וכן ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ (שם יא ט): (עה) וכתב הרשב"ם שבני כנען היו שנים עשר כנגד מספר בני יעקב שהיו שנים עשר, שתמצא כנען וי"א בניו שנים עשר, והרד"א כתב שהיו שבעים נפש בירדתם מצרימה, וכן היו העמים שבעים אומות ועיין מנחת יהודה: (עו) ר"ל מקור: (עז) וכן יאמר הכתוב, ימצאהו, יסובבנהו: (עח) וכן פי' רש"י ז"ל: (עט) עיין פי' הא' ז"ל שם: (פ) עיין חולין (צא ב) וברש"י ד"ה פרצוף: (פא) רמוז בזה כי מערכתו היתה מערכת עליונה שאין למשרתים בה כח לשנות תולדות הי"ב בניו: (פב) וזה כוונת אבני החושן שהם שנים עשר אבנים ויש למערכת יעקב קיום מכח הנאצל עליהם, והנה הם למטה כדמותם למעלה: (פג) כי בהנחילו הארצות למשפחות האדמה הציב הארץ הנבחרת לישראל: (פד) ופ"ז

מנחת יהודה

כג) דלשון בינו משמע להבא: כד) הציפם ושטפם בשביל שהיה סורה על שיש בידו לפרוע מהם: כה) והם י"ב שבטי יה, וכנגדם בני כנען שחשיב (ברא' י') י"א, ויאמר הכתוב שם, ואחר נפצו משפחות הכנעני (שם שם י"ח) פי' שאחד מהם נחלק לשתי משפחות שהוציא ממנו גם הפריזי שלא נזכר שם בין הי"א:

מקורי רש"י

כה) ספרי, ילקוט שם: כו) ספרי, ילקוט שם: כז) ספרי: כח) מ"ב ב' י"ב: כט) עיין קדושין ל"ב ב': ל) עיין ספרי,

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל׃ ו הַ לַיהוָה תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָּנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ׃ שני ז זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ

ה' רבתי והיא תיבה לעצמה

אונקלוס

דְּאַשְׁנִיוּ עוֹבָדוֹהִי וְאִשְׁתַּנִּיוּ׃ ו הָא קֳדָם יְיָ אַתּוּן גָּמְלִין דָּא עַמָּא דְּקַבִּילוּ אוֹרַיְתָא וְלָא חַכִּימוּ הֲלָא הוּא אֲבוּךְ וְאַתְּ דִּי לֵיהּ הוּא עַבְדָּךְ וְאַתְקְנָךְ׃ ז אִדְּכַּר יוֹמִין

רש"י

עקומות ועקושות טו) יח): ופתלתול. אטורט"ליש טז) כפתיל הזה שגודלין אותו ומקיפין אותו סביבות הגדיל יז): פתלתל. מן התיבות הכפולות כמו ירקרק יט) אדמדם כ) סחרחר כא) סגלגל כב): (ו) הלה' תגמלו זאת. לשון תימה וכי לפניו אתה מקניטין שיש בידו ליפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות יח): עם נבל. ששכחו את העשוי להם כג): ולא חכם. להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע יט): הלוא הוא אביך קנך. שקנאך שקנך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה כ): הוא עשך. אומה באומות כא): ויכוננך. אחרי כן בכל מיני בסיס וכן כב),מכם כהנים מכם נביאים ומכם מלכים כרך" שהכל תלוי בו כד): (ז) זכור ימות עולם. מה עשה

אבן עזרא

שאמרו שאינם בניו (נג) וכן בנים לא אמן בם (נד), והטעם שלא יודו שהוא בראם, ואם יודו בפה לא יודו בלב, והעד שלא יראו מהשם (נה) ולמ"ד לו ששרת עצמו ואחר עמו (נו) והוא למומם והטעם בעבור מומם שהוא דור עקש ופתלתל, ופתלתל מתחזק ומתנצח בעקשותו, וכן נפתולי אלהים (בראשית ל ח) (נז) י"א כי טעם שחת לו כמו שחתו להם, והטעם לנפשם (נח) ואל תתמה בעבור שהמלה לשון יחיד (נט) כי כן משפט הלשון, הלא תראה זכור ימות עולם, בינו שנות דור ודור (פ' ז) (ס) והנכון בעיני שהוא כן שחת לשם (סא) והטעם השחתת דרכי השם הנטועים והחקים שצוה, כאילו אמר שחת לו דור עקש שהם לא בניו וזהו מומם (סב) והעד כי כן פירושו הבא אחריו, והוא הלה' תגמלו זאת (סג), וכבר פירשתי טעם הה"א במ' מאזנים (סד): ו נבל. במעשיו (סה): ולא חכם. בלב (סו), והנה כלו חסר במחשבה ובמעשה: אביך. בעבור שאמר שאינם בניו: קנך. כטעם ה' קנני (משלי ח כב) (סז): הוא עשך. תקנך: ויכוננך. לקבל התיקון (סח): ז ימות.

יהל אור

יד א): (נג) כמ"ש, כחשו בה' ויאמרו לא הוא ירמיה ה יב): (נד) וכן יאמר (למטה פ' כ) בנים לא אמון בם שאין אמונה בהם: (נה) וזו הראיה היא היותר גדולה אחר שלא יראו מהשם: (נו) כאלו כתוב שחת לו, לו לא פי' שאינם מתחשבים להשם: (נז) ופי' שם חזוקים גדולים נתחזקתי עם אחותי: (נח) וכן פי' הרשב"ם שחת ישראל לעצמו: (נט) שאמר הכתוב שחת לו בל"י, ושיים בניו מומם בל"ר: (ס) זכור בל"י בינו ל"ר: (סא) פי' שמלת לו שב אל השם: (סב) ויהיה פי' שבניו שיחתו דרכי ה', ומלת לו לה': (סג) שתמהיתו לאביכם שבשמים, והוא עשה לכם כמה חסדים, כמו שמבאר והולך:

(סד) עיין ספר מאזנים שער האחדים מה שכתב בשם ר' שמואל הנגיד, כי נתברר אצלו שה"א דהלה' תגמלו זאת, לבדה, והיא מלה זרה, וכן כתב המ"ש הַ לַיהוָה הה"א רבתא ונכתבה יחידה, והלמ"ד בשו"א נה, ואותיות השם בנקודותיהן וכמואהן כמשפט, כן דעת גדולי ישראל וזקני חכמיהם", וכ"ה זהר האזינו, ה"א דהלה' רברבא, וכ"ה במס' סופרים: (סה) לפי שמעשיהם היו כמעשה הנבל שהוא תמיד גומל רע לאשר גמלהו טובות, כענין נבל הכרמלי עם דוד (ש"א כה): (סו) להבין אחרית דבר: (סז) וכן ת"א וְאַתְּ דִּי לֵהּ: (סח) וכן פי' רע"ס, ויכוננך, נתן לך הכנות שתהיה נוכן

מקורי רש"י

יח) חולין כ"ו א': יט) ויקרא י"ג מ"ט: כ) שם שם: כא) תה' ל"ח י"א: כב) עגול סביב (מ"א ז' כ"ג) תרגומו, סגלגל סחור סחור: כג) עיין ספרי ילקוט שם: כד) ספרי, חולין כ"ו ב' ילקוט שם:

מנחת יהודה

בניו: טו) ובב' שלנו דקות ותקומות, ועיין (משלי ד' כ"ד) ברש"י ששם הגי' כמו ברש"י כאן, וב"ה בדקדוקי סופרים על חולין כברש"י כאן (ז"ל): טז) פערדרעהט: יז) גדיל הוא גוף הפתיל: יח) רש"י ז"ל יפרש השני פי' (ומקדם בספרי) האחד שיאמר הלמלך הגדול שבידו להפרע מכם תגמלו זאת, אי נמי הלמלך שהטיב לכם כל הטובות תגמלו זאת: יט) עיין אות הקודם: כ) רש"י ז"ל יפרש מלת קנך בשלש לשונות לשון קנין, ולשון קן צפיר, ולשון תקנה: כא) רש"י ז"ל יבאר לבל יקשה הלא הוא עשה גם שאר האומות ויפרש דקאי עשך, אומה באומות: כב) הדבק טוב כתב, שמלת וְכֵן כפת"ח והוא כפל לשון בסים:

דלשון

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

ט כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ: י יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁמֹן יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ: יא כְּנֶשֶׁר

ישראל: ט ארי חולקא דיי עמה יעקב עדב אחסנתה: י ספיק צרכיהון בארעא מדברא ובית צחונא אתר דלית מיא אשרנון סחור סחור לשכנתה אלפנון פתגמי אוריתא נטרנון כבבת עיניהון: יא כנשרא דמחיש לקנה

רש"י

גבולות עמים שבעים לשון לא): (ט) כי חלק ה' עמו. למה כל זאת לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת ומי הוא חלקו עמו ומי הוא עמו יעקב חבל נחלתו והוא השלישי באבות לב) המשולש בג' זכיות זכות אבי אביו וזכות אביו וזכותו הרי ג' כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים. והוא ובניו היו לו לנחלה ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו של יצחק: (י) ימצאהו בארץ מדבר. אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ויושבי הר שעיר לג) שנאמר וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן לד): ובתהו ילל ישמן. ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נצא למדברות מקום ציה ושממה לה) כענין שנאמר לכתך אחרי במדבר לו): יסבבנהו. שם סבבם והקיפם בעננים וסבבם בדגלים לארבע רוחות וסבבן בתחתית ההר שכפהו עליהם כגיגית כו) לז): יבוננהו. שם בתורה ובינה לח): יצרנהו. מנחש שרף ועקרב ומן העובדי כוכבים: כאישון עינו. הוא השחור שבעין שהמאור יוצא הימנו כז). ואונקלוס תרגם ימלאהו. יספיקהו כל צרכו במדבר כח) כמו ומצא להם לט). לא ימצא לנו ההר מ): יסבבנהו. אשרינון סחור סחור לשכינתיה מא) אהל מועד באמצע וד' דגלים לד' רוחות מא*): (יא) כנשר יעיר קנו. נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו מב)

אבן עזרא

ט חבל. כמו גורל כמו חבלים (תה' טז ו) (פה) כי בחבל ימודו הארץ (פו): י ימצאהו בארץ מדבר. פירוש אביך קנך (פז): וטעם ימצאהו. כי במדבר נכנס הכבוד עמם (פח) ועוד כי היו במדבר לא עבר בו איש, כי כן כתוב (פט), ובמדבר תוהו (צ): ילל. מקום יללת חיות כתנים ובנות יענה שישום השומע מקולם: יסובבנהו. על העננים (צא): יבוננהו. התורה: יצרנהו, מן האויבים (צב): באישון עינו. כבר פירשתי אישון (צג) וטעם עינו בלשון בני אדם (צד), והטעם שישמרם מכל אויב ואורב: יא כנשר יעיר קנו. פועל יוצא,

יהל אור

כתב הרמב"ן ז"ל, ודברי פי חכם חן: (פה) חבלים נפלו לי בנעימים, ופי' הא' ז"ל שם "חלקים", והחלק הוא עפ"י הגורל: (פו) ולשון חבל שייך גבי נחלה, לפי שמודדין בו את הקרקע כמ"ש, ואדמתך בחבל תחלק (עמוס ז יז): (פז) הכתוב יפרש כילד הוא אביך קנך: (פח) ולא אמר במדבר, ע"ש שהכבוד התחיל ליכנס עמהם במדבר איתם שהוא בקצה המדבר, וזהו בארץ מדבר בארץ הסמוכה למדבר (רב"ת): (פט) בירמיה (ב ו) המוליך אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה בארץ ציה וצלמות בארץ לא עבר בה איש: (צ) יפרש מה שאמר הכתוב "ובתהו" שהוליכם במדבר במקום תהו: (צא) הקיפן בענני כבוד, והרשב"ם כתב, והמפרש בהיקף ענגים אינו עיי"ש: (צב) שמרן מעמלק הבא להלחם עמהם ומשארי האומות: (צג) וקראה כן מפני שנראית בה צורת איש, או נקראת כן מפני שהיא שחורה כמו באישון לילה ואפילה (משלי ז ט) שפי' בשחרות הלילה: (צד) לשכך את האוזן כי ח"ו אין לו דמות עין:

מקורי רש"י

ילקוט שם: לא) עיין ספרי, ילקוט שם, פס"ז: לב) עיין ספרי, ילקוט שם: לג) עיין רש"י למטה ל"ג ב': לד) למטה ל"ג ב': לה) עיין רש"י שמות י"ב ל"ט: לו) ירמיה ב' ב': לז) עיין ספרי ות"י: לח) ת"א: לט) במדי' י"א כ"ב ועיין ספרי: מ) יהושע י"ז ט"ז: מא) כן ת"א: מא*) ילקוט תתקמ"ג: מב) ספרי, ילקוט שם, פס"ז:

מנחת יהודה

כו) פי' מדלא כתיב יסובהו, אלא יסבבנהו בשני ביתי"ן משמע סביבות הרבה, לכך כתב רש"י את כולן (רע"ב): כז) עיין יהל אור אות צ"ג: כח) כמו ימציאהו שהמציא לזן כל צרכן כגון באר ושלו:

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יָעִיר קִנּוֹ עַל־גּוֹזָלָיו יְרַחֵף יִפְרֹשׂ
כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל־אֶבְרָתוֹ:
יב יְהוָה בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל

אונקלוס

עַל בְּנוֹהִי מִתְחוֹפַף פָּרִיס גַּדְפּוֹהִי מְקַבֵּלְהוֹן מְנַטְּלְהוֹן עַל תְּקוֹף אֶבְרוֹהִי: יב יְיָ בִּלְחוֹדוֹהִי עָתִיד לְאַשְׁרָיוּתְהוֹן

אבן עזרא

והטעם שיוליכם ממקום אל מקום (נה): גוזליו הם הקטנים (נו) וכן ותור וגוזל (בראשית טו ט) (נז), ומלת גוזל ישם כלל עם שם כנוי האפרוחים (נח), כמו צפור (נט): ירחף. בנטעם מגזרת מרחפת (בראשית א ב), וכן הענן עליהם בנטעם (ק): יפרש כנפיו יקחהו, יקח כל גוזל וגוזל עד שישאהו על אברתו (קא), כי אין בו כח לעוף, וזה פירושו (קב), רק פירש על כנפי נשרים, דבק עם ואביא אתכם אלי (קג), והטעם שיצאו ביד רמה, ובאו במהרה אל הר סיני (קד) כטעם מי אלה כעב תעופינה (ישעי' ס, ח) (קה): יב בדד ינחנו. השם לבדו (קו), כטעם על פי ה' יחנו ויסעו (במד' ט כג) (קו*) ואין עם השם שותף (קז) ויתכן להיות בדד על ישראל כמו הן עם לבדד ישכון (שם כג ט): ואין עמו אל נכר. עם ישראל, והעד על זה

רש"י

ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה כט) לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו: יעיר קנו. יעורר בניו: על גוזליו ירחף. אינו מכביד עצמו עליהם אלא מחופף נוגע ואינו נוגע מג) אף הקב"ה שדי לא מצאנוהו שגיא כח מד) כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מד' רוחות מד*) שנאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו. הופיע מהר פארן. ואתה מרבבות קדש מה). אלוה מתימן יבא מו) זו רוח רביעית: יפרוש כנפיו יקחהו. כשבא ליטלן ממקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות לפי שאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ לפיכך נושאן על כנפיו אומר מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני מז) אף הקב"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים מח) כשנסעו מצרים אחריהם והשיגום על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות מיד ויסע מלאך האלהים וגו' ויבא בין מחנה מצרים וגו' מט): (יב) ה' בדד. ה' בדד ובטח נהגם במדבר ל): ואין עמו אל נכר. לא היה כח באחד מכל אלהי העובדי כוכבים להראות כחו ולהלחם עמהם לא) ורבותינו דרשוהו על העתיד נ) וכן תרגם אונקלוס לב) ואני אומר דברי תוכחה הם להעיד השמים והארץ ותהא השירה להם לעד שסופן לבגוד ולא יזכרו הראשונות שעשה להם ולא הנולדות שהוא עתיד לעשות להם לפיכך צריך ליישב הדבר לכאן ולכאן לג) וכל הענין מוסב על זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור כן עשה להם וכן עתיד לעשות

יהל אור

(נה) ר"ל יעורר בניו ויוליכם ממקום למקום: (נו) כי כל קטני העופות יקראו גוזלים: (נז) עיין ביאורי שם: (נח) ולאו דוקא על בני הנשר: (נט) שהוא שם כלל לאשר יש לו כנף: (ק) וכן פי' הה' ז"ל (שמות יט ד): (קא) כי היל"ל יקחם ל"ר, שגוזליו ל"ר, לכן יפרש כל גוזל וגוזל: (קב) ר"ל זה הוא פי' הפסוק שידמה אותם לבני הנשר שאין בהם כח לעוף, והוא ישא אותם על אברתו, וכן עשה ה' עם ישראל: (קג) מה שכתוב (שמות יט ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, יפרש שעל כנפי נשרים איננו דבק עם ואשא אתכם, כי אם הפי' שהוא נשא אותם ולא הנשרים, רק הוא דבק עם ואביא אתכם אלי: (קד) במהרה כמו על כנפי נשרים: (קה) ושם יאמר ג"כ על המהירות: (קו) וכן פי' הרשב"ם: (קו*) ובכתוב, על פי ה' יחנו, ועל פי ה' יסעו: (קז) וזהו מה שכתוב, ואין

מנחת יהודה

כט) שוכה פי' ענף עצים: ל) ה' הנחה לישראל בבטח ובדד, ולא היו צריכין לעזר זולתו: לא) פי' לא עמד בפניו שום אל נכר: לב) ולדבריהם הוא דברי הבטחה ונחמה: לג) פי' בין על העתיד ובין על העבר:

מקורי רש"י

מג) עיין ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א: מד) איוב ל"ז כ"ג: מד*) ילקוט תתקמ"ד ושם מארבע רוחות: מה) למטה ל"ג ב' ועיין ספרי: מו) חבקוק ג' ג': מז) עיין מכילתא פ' יתרו: מח) שמות י"ט ד': מט) שמות י"ד כ': נ) ספרי:

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

נָכְר׃ שלישי יג יַרְכִּבֵהוּ עַל־בָּמֳתֵי
יתיר ו' אָרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבֹת שָׂדָי
וַיֵּנִקֵהוּ דְבַשׁ מִסֶּלַע וְשֶׁמֶן
מֵחַלְמִישׁ צוּר׃ יד חֶמְאַת בָּקָר
וַחֲלֵב צֹאן עִם־חֵלֶב כָּרִים וְאֵילִים

אונקלוס

בְּעָלְמָא דְהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא וְלָא יִתְקַיַּם קֳדָמוֹהִי פָּלְחַן טַעֲוָן׃ יג אַשְׁרִנּוּן עַל תָּקְפֵי אַרְעָא וְאוֹכְלִנּוּן בִּזַּת סַנְאֵיהוֹן וִיהַב לְהוֹן בִּזַּת שַׁלִּיטֵי קִרְוִין וְנִכְסֵי יָתְבֵי כְרַכִּין תַּקִּיפִין׃ יד יְהַב

רש"י

כל זה היה להם לזכור: (יג) ירכבהו על במותי ארץ. כל המקרא כתרגומו לד): ירכבהו וגו'. ע"ש שא"י גבוה מכל הארצות נא): ויאכל תנובות שדי. אלו פירות א"י שקלים לנוב ולהתבשל מכל פירות הארצות נא*): וינקהו דבש מסלע. מעשה באחד שאמר לבנו בסיכני לה) הבא לי קליעות לו) מן החבית הלך ומלא הדבש לף על פיה אמר לו זו של דבש היא א"ל השקע ידך לתוכה ואתה מעלה קליעות מתוכה נב): ושמן מחלמיש צור. אלו זיתים של גוש לז) חלב נג): (יד) חמאת בקר וחלב צאן. זה היה בימי שלמה נד) שנאמר עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן נה): עם חלב כרים. זה היה בימי עשרת השבטים נו) שנאמר

אבן עזרא

הפירוש יקניאוהו בזרים (פ' טז) (קח): יג ירכיבהו על במותי ארץ, ארץ כנען שהיא אמצעית כל הישוב (קט), וירכיבהו לשון צחות: במותי. בוי"ו לא ישתנה (קי) מגזרת על במותימו תדרוך (למטה לג כט) ואין כמוהו ואת (רשעים) (קיא) במותיו (קיב): תנובות. כמו פרי (קיג), מגזרת חיל כי ינוב (תה' סב יא) (קיד): שדי. תאר השם על משקל חכם (קטו) והיו"ד תחת ה"א כוי"ו שלו הייתי (איוב טז יב) (קטז) והעד יעלז שדי (תה' צו יב) שהוא לשון יחיד (קיז): ויניקהו דבש מסלע. דרך משל, כמו יטפו ההרים עסים (יואל ד יח) (קיח) והטעם רוב הדבש והשמן, כי מארץ כנען יובלו (קיט) כי כן כתוב (קכ): מחלמיש צור. רפה הלמ"ד כי הוא דבק (קכא), והנה הוא הפך מצור החלמיש (לעיל ח טו) (קכב) וכן חרבות צורים (יהושע ה ב) עם צור חרבו (תה' פט מד) (קכג): יד חמאת בקר. רוב הבשר (קכד): וחלב צאן. לולי הקבלה היה זה הכתוב חזוק לדבר החלב שהזכרתי במקומו (קכה) או טעם חלב כרים, החלב השמן והטוב (קכו), כמו

יהל אור

עמו אל נכר: (קח) ממה שאמר אח"כ יקניאוהו בזרים, מזה ראיה שלא היה אלגס קודם אל נכר: (קט) השליטו על ארץ מעולה שהיא אמצעית הישוב וגבוה מכל הארצות: (קי) וכתב המ"ס שכן הוא בכל הספרים המדוייקים בוי"ו, ולשון החזוקוני יתר וי"ו והמ"ס בחטף קמץ: (קיא) ע"ס הוא וצ"ל ואת עשיר: (קיב) פסוק הוא (ישעי' נג ט) ואת עשיר במותיו, ופי' שם מלשון מות, ושם הבי"ת לשמוש, וכאן הבי"ת מן השרש: (קיג) שם תנובה מפעל נוב שעניינו צמיחה ועשות פרי, והושאל על כל דבר העולה למעלה ועושה פרי ביתר עוז בענין העושר והעדן והטוב: (קיד) ופי' שם הה' ז"ל, ירבה מגזרת תנובה: (קטו) פי' החי"ת והכ"ף בקמץ, אף שדי השי"ן והדל"ת בקמץ, ופי' שדה: (קטז) ושם הוי"ו תחת ה"א, כי אותיות אהו"י מתחלפים, ואין היו"ד סימן הרבים: (קיז) ולא אמר יעלזו, ובדה"א (טז לב) יעלז השדה: (קיח) וההרים לא יטפו עסים, והוא דרך משל: (קיט) והוא דבש התמרים הגדלים שם בדקלים שבסלעים ושבהרים וכדעת הי"א עיין (למטה אות קל), וכן דרך הזתים שם להיות גדלים במקום אבנים וצורים, או הוא דבש דבורים: (קכ) (כיחז' כז יז), יהודה וארץ ישראל המה רכליך, בחטי מנית ופנג ודבש ושמן וצרי נתנו מערבך: (קכא) פי' הוא סמוך, רוצה לומר מחוזק הצורים: (קכב) ושם הלמ"ד בדגש: (קכג) שהבי"ת מן חרבות רפה, ומן חרבו דגוש: (קכד) אין פי' על החמאה היוצאת מחלב הבהמה, כי אם על בשר הבקר, ופי' שיאכלו בשר לרוב: (קכה) (בויקרא ז יח) מהלדוקי שאלו, כי כאן יאמר וחלב צאן, הרי שמותר לאכול חלב חולין מהצאן והכרים, לולי הקבלה, עיין ביאורי שם: (קכו) ובד"ק

מקורי רש"י

נא) ספרי: נא*) ספרי, ילקוט תתקמ"ד: נב) ספרי, ילקוט שם: נג) ספרי: נד) ספרי, ילקוט שם: נה) מ"א ס' ג': נו) ספרי, ילקוט שם:

מנחת יהודה

לד) ופי' השליטו על ארץ מעולה: לה) שם מקום: לו) קציעות, כעין ככרות עשויות מתאנים כתושות: לז) הוא שם מקום:

ותשתנה

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּנֵי־בָשָׁן וְעַתּוּדִים עִם־חֵלֶב כִּלְיוֹת
חִטָּה וְדַם־עֵנָב תִּשְׁתֶּה־חָמֶר׃
טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ

אונקלוס

לְהוֹן בְּזַת מַלְכֵיהוֹן וְשַׁלִּיטֵיהוֹן עִם עוּתַר בַּרְבְרְבֵיהוֹן וְתַקִּיפֵיהוֹן עַמָּא דְאַרְעֲהוֹן וְאַחְסַנְתְּהוֹן עִם בְּזַת חֵילֵיהוֹן וּמַשִּׁרְיָתְהוֹן וְדַם גִּבָּרֵיהוֹן יִתְּשַׁד כְּמַיָּא׃ טו וַעֲתַר יִשְׂרָאֵל וּבְעַט אַצְלַח תְּקוֹף קְנָא נִכְסִין

אבן עזרא

כל חלב יצהר (במד' יח יב) (קכו*): בני בשן. שגדל בהר הבשן: חלב כליות חטה, דרך משל כי החלב על הכליות, גם גרגיר החטה דומה לאחת הכליות (קכז): ודם ענב, היין (קכח), והנה היא רבת דבש ושמן ובשר ולחם ויין וכל פרי, וזהו תנובת שדי (קכט), וי"א כי דבש דבש תמרים (קל): חמר. כמו יין, וכן כרם חמר (ישעי' כז ב) (קלא) ותי"ו תשתה לנכח, והטעם כמדבר לחבירו כל כך הוא רב שתשתה חמר בכל עת (קלב), וי"א כי ענב לשון נקבה (קלג), ואיננו כלום, כי היה ראוי להיות התי"ו פתח עד שיצא לאחרים (קלד) וי"א על לשון קהלה (קלה), כי ישראל לשון זכר ולשון נקבה (קלו), וזה קרוב מעט: טו וישמן ישרון. ישראל, ויתכן להיות מגזרת ישר, והטעם שמן זה שהיה ישר (קלז), וי"א שהוא מגזרת אשורנו (במד' כג ט) (קלח) והראשון הוא הישר בעיני, והעד שהוא לשון יחיד (קלט): ויבעט. כמו למה תבעטו (ש"א ב כט) (קמ) לפי טעם המקום: שמנת. ולא חשבו לאמר

רש"י

ואוכלים כרים מאין נז): חלב כליות חטה. זה היה בימי שלמה נח) שאמר ויהי לחם שלמה וגו' נט): ודם ענב תשתה חמר. בימי עשרת השבטים ס) השותים במזרקי יין סא): (יג) במותי ארץ. לשון גובה: שדי. לשון שדה: חלמיש צור. תקפו וחזקו של סלע. כשאינו דבוק לתיבה שלאחריו נקוד חלמיש וכשהוא דבוק נקוד חלמיש לח): (יד) חמאת בקר. הוא שומן הנקלט מע"ג החלב: וחלב צאן. חלב של אין וכשהוא דבוק נקוד חלב כמו בחלב אמו לט) סב): כרים. כבשים: ואילים. כמשמעו: בני בשן. שמנים היו: כליות חטה. חטים שמנים כחלב כליות מ) וגסין ככוליא: ודם ענב. היה שותה טוב (נ"ל ענב) מא) וטעם יין חשוב: חמר. יין בלשון ארמי. חמר אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם מב) וויכו"ש בלע"ז (וויגוג) ועוד יש לפרש שני מקראות הללו אחר תרגום של אונקלוס אסריכון על תוקפי ארעא וכו': (טו) עבית. לשון עובי: כשית. כמו

יהל אור

החלב והטוב: (קכו*) ופי' הה' ז"ל שם „הנכבד והמוטב", כי כמו שהחלב מבחר הבשר קראו למבחר כל דבר חלב ע"ד ההשאלה: (קכז) פי' חטים גסות כבליות, וע"י שים לה ליירא והריץ מדמה אותן לכליות (הזקוני): (קכח) וקרא המשקה היוצא מן הענבים דם להיותו אדום כמוהו: (קכט) וזכר כל מה שיאכל כל נפש דבש ושמן ובשר ולחם ויין, שהוא הנכלל בתנובת שדי: (קל) עיין לעיל (אות קיט): (קלא) פי' שעושה יין טוב, וחמר ענינו אדמימות, כי כן חשיבות היין אדמימותו: (קלב) פי' בכל עת שתרצה: (קלג) ויהיה פי' תשתה חוזר למלת ענב, והטעם שהענב השותה חמר הרבה תשתה לך דמה כלומר יינה: (קלד) שהיא תשתה לאחרים ואמר ר"ל יינה: (קלה) פי' שמלת תשתה כינוי לכנסת ישראל שתשתה חמר בכל עת, ותי"ו תשתה תי"ו הנסתר לנקבה: (קלו) כי מצאנו בל"נ ותערוך ישראל (ש"א יז כא) ותהי ישראל (ש"ב כד ט): (קלז) ויהיה לפי זה וישמן שמן, ומלת ישרון ישר, ופי' וישמן מי שהיה ישר: (קלח) ע"ש שרואה בארתן ויושיעם, או ישראל מסתכלין לאביהם שבשמים שיושיעם: (קלט) וישמן הוא מל"י כן ישר הוא ל"י, ולפי השני וישמן ל"י וישרון ל"ר: (קמ) כי המכוה הדבר בועט בו ברגליו, כענין בעיטת הבהמה שמבעטת ברגליה לאחור, ואמר כן על דרך המשל, והוא דרך בזיון:

מנחת יהודה

לח) ותשתנה הקמ"ץ לשו"א, ובאלו כתיב חלמיש של צור: לט) אלו לא היה דבוק היה נקוד חלב בשני קמצי"ן, אבל כשיו שנשתנה ונקוד חלב הוא דבוק כאילו כתיב של צאן: מ) שהוא המשובח שבחלבים: מא) ומה שאמר תשתה עתיד במקום עבר הוא ופי' היה שותה: מב) פי' מלת חמר איננו שם דבר כמו חמר בלשון ארמי שפי' יין שא"כ כל יין בכשמע ואפילו הגרוע ומה שבח הוא זה, אלא הוא שם תאר, ופי'

מקורי רש"י

נז) עמוס ו' ד': נח) ספרי: נט) מ"א ה' ב': ס) ספרי: סא) עמוס ו' ו': סב) לעיל י"ד כ"א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עבית כשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו: טז יקנאהו בזרים בתועבת יכעיסהו: יז יזבחו לשדים לא אלה חול אלהים לא

אונקלוס

ושבק פלחן אלהא דעבדה וארגז קדם תקיפא דפרקה: טז אקניאו קדמוהי בפלחן טעון בתועבתא ארגיזו קדמוהי: יז דבחו לשדין דלית

רש"י

כסית מג) לשון כי כסה פניו בחלבו סג) כאדם שמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ סד) וכה"א ויעש פימה עלי כסל סד*): כשית. יש לשון קל בלשון כסוי מד) כמו וכוסה קלון ערום סה) ואם כתב כסית דגש היה נשמע כסית את אחרים מה) כמו כי כסה פניו סו): וינבל צור ישעתו. גנהו ובזהו כמו שנאמר אחוריהם אל היכל ה' וגו' סז) אין נבול גדול מזה: (טז) יקנאהו. הבעירו חמתו וקנאתו: בתועבות. במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנאמר בהם תועבה סח): (יז) לא אלה. כתרגומו דלית בהון צרוך מו) אילו היה בהם צרוך לא היתה קנאה כפולה כמו עכשיו מז) סט):

אבן עזרא

לנפשו (קמא): עבית. כמו קטני עבה (מ"א יב י) (קמב): כשית. וי"א שהוא כמו כסה פניו בחלבו (קמג), כי ימצא מבנין הקל (קמד) ואחרים אמרו שהוא כמו תעיתי כשה אובד (תה' קיט קעו) (קמה), וזה (ס"א לא) ימצא באחד מהפעלים (קמו), והנכון בעיני שאין למלה הזאת אח, וטעמה כמו בעטת: ויטוש. מצות אלהיו: וינבל. במחשבה ובפה (קמז), והנכון שחלל השם שלא הושיעו הוא סבב (קמח), על כן כתוב צור ישועתו, גם זה הפסוק (קמט) על פירוש הצור תמים פעלו (קנ): טז יקנאהו. במחשבותם (קנא) כמו לא יבצר מהם (בראש' יא ו) (קנב): בזרים. באלהים זרים (קנג): בתועבות. הם אלילים (קנד): יז לשדים. כמו לשעירים אשר הם זונים (ויקרא יז ז) (קנה), על כן פירש ר' יצחק בן שאול נ"ע לא שערום אבותיכם מגזרת לשעירים (קנו) למ"ד לשדים מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא לשדים וללא אלוה, ולפי דעתי שאין צורך רק פירושו לשדים שאינם אלהים ונקראו שדים על טעם אמים (קנז) משום הדעת (קנח): אלהים לא ידעום. ואיך חשבו שהם אלהים ולא ידעו זה בראיה (קנט) וזאת מלת ידעום, ולא בהעתקה (קס), וזהו לא שערום אבותיכם (קסא):

יהל אור

(קמא) פי' לא חשב כל אחד שיאמר לנפשו שמנת עבית וגו': (קמב) פי' אגבע הקטן שלי עבה ממתני אבי: (קמג) ענינו כמו בסמ"ך, ר"ל כסית לבבך מרוב השומן עד אשר לא תבין: (קמד) פי' שאינו יוצא ופי' כמו נתכסית: (קמה) ופי' שמנת עבית כשה: (קמו) כ"ה הגי' הנכונה וזה לא ימצא באחד מהפעלים, אם נאמר שפי' כשית כשה והוא פועל, ולא ימצא באחד מהפעלים כ"ף הדמיון: (קמז) במחשבה כמו אמר נבל בלבו (תה' יד א) ובפה כמו נבל נבלה ידבר (ישעי' לב ו) וענינו וינבל מחשבתו ומעשיו רק לבזות צור ישועתו: (קמח) שהוא בעצמו גרם שה' לא הושיעו ע"י מעשיו הרעים, עיין ברמב"ן מה שהעיר ע"ז: (קמט) פי' זה הפסוק לעד: (קנ) כמו שיפרש שם, כי כל מה שאירע לישראל בעבור מעשיהם הרעים היה, מפני שהשי"ת עומד תמיד כצור: (קנא) פי' במחשבותם הבעירו קנאתו בעבדם ללא אלהים: (קנב) וסוף הפ' שם, כל אשר יזמו לעשות, שפי' במחשבה: (קנג) ופי' יקניאו אותו אלוה שהוא אל קנא באלהים זרים: (קנד) ויכעיסוהו לאותו צור במעשה האלילים: (קנה) ופי' שם הח' ז"ל „הם השדים, ונקראו כן בעבור שישתער הגוף הרואה אותם" (פי' יאחזהו רעד כמו סערה): (קנו) ופי' לא פחדו ולא יראו מהם אבותיכם, ועיין רש"י: (קנז) כמו ובאימים יתהללו (ירמי' נ לח) ופי' הרד"ק שם נקראו הצלמים אימים לפי שעובדיהם יפחדו מהם: (קנח) ע"ש שגודלין דעתו של אדם: (קנט) ענינו שלא ידעו בידיעה וראיה אלקות: (קס) ענינו אף לא שמעו מהם בקבלה והעתקה מפי אבות: (קסא) והוא מגזרת

מקורי רש"י

סג) איוב ט"ו כ"ז: סד) ספרי: סד*) איוב ט"ו כ"ז: סה) משלי י"ב ט"ז: סו) איוב ט"ו כ"ז: סז) יחז' ח' ט"ז: סח) ספרי, ילקוט תתקמ"ה פס"ז: סט) ספרי:

מנחת יהודה

ופי' חיפה והמשובח, וכן פי' רש"י (ישעי' כ"ז ב') כרם חמר ענו לה, „הוציאה יינה הטוב וויינש בלע"ז": מג) כשית בסי"ן כמו כסית בסמ"ך לשון כיסוי: מד) אם הכ"ף בקמץ, והשי"ן בלי דגש, אז הוא לשון קל, פי' פועל עומר כשית: מה) ואם הכ"ף בחיר"ק ודגש תיך השי"ן אז הוא מלשון כבד ואיננו פועל יוצא כשית: מו) פי' יכולת ... וממשלה', עיין רש"י (שמות ו' ט'): מז) וכן אמר השב כיון שאתם יודעים שאין בהם ממשות

13 16

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ידעום חדשים מקרב באו לא שערום אבתיכם: יח צור ילדך תשי ותשכח אל מחללך: רביעי

אונקלוס

בהון צרוך דחלן דלא ידעונון חדתא די מקריב אתעבידא לא אתעסקו בהון אבהתכון: יח דחלא תקיפא דבראך

אבן עזרא

חדשים מקרוב באו. טומים מעשים אינם קדמונים אפילו אביתיכם לא ידעום: שערום. פירוש לא שערו מהם (קסב) מגזרת וישתער עליו (דניאל יא מ) כטעם תסמר שערת בשרי (איוב ד טו) (קסג) וקרוב הוא מגזרת סערה, ואם הוא בסמ"ך (קסד) וכמוהו בני יצאוני (ירמי' י כ) יצאו ממני, חזקתני ותוכל (שם כ ז) חוקת ממני (קסה) והנה טעמו ולא פחדו מהם: יח צור ילדך תשי, דבר הנביא ותמה, איך שכחת אשר ילדך (קסו), ועבדת חדשים, גם זה ציר ילדך, כמו הביטו אל צור חוצבתם (ישעי' נא א) (קסז) כאילו ממני היה (קסח), כי הכל בגבורת השם (קסט), כמו רוקע הארץ מאתי (ישעי' מד כד) (קע) והתימה מתועי לב בעבור אני היום ילידתיך, ישכחו זה הכתוב (קעא): תשי, מגזרת לא תנשה (קעב) והנה הנעלב אחר התי"ו (קעג), תחת הדגש שהוא אל"ף הבלוע (קעד) והיו"ד תחת ה"א (קעה) ובן אל תמהו (ירמי' יח כג) (קעו) ובאו שניהם מלעיל (קעז), להפריש בין זכר לנקבה. בפעלים ... שהאות האחרון ה"א נח (קעח), והנכון בעיני, כי היו"ד נוסף, והוא על משפט ואל תט מאמרי פי (משלי ד ה) (קעט): מחוללך. כמו ילדך (קפ) והנה אל שהוא גבור ותקיף כמו צור (קפא) ויתכן היות גזרת מחוללך מחיל (קפב), כמו הרה תקריב ללדת תחיל (ישעי' כו יז) (קפג) גם כן כתוב (קפד) וינאץ השקד (קהלת יב ה) (קפה) או הוא פועל עומד (קפו):

רש"י

חדשים מקרוב באו. אפילו העובדי כוכבים לא היו רגילים בהם (ע) עובד כוכבים שהיה רואה אותם היה אומר זה צלם יהודי: לא שערום אבותיכם. לא יראו מהם לא עמדה שערתם מפניהם (עא) דרך שערות האדם לעמוד מחמת יראה כך נדרש בספרי ויש לפרש עוד שערום לשון ושעירים ירקדו שם (עב). שעירים. הם שדים (עג) לא עשו אבותיכם שעירים הללו (מח): (יח) תשי. תשכח (מט) ור"ד כשבא להיטיב לכם אתם מכעיסין לפניו ומתישים כחו מלהיטיב לכם (עד): מחוללך. מוליאך מרחם לשון יחולל אילות (עה) חיל לשון שכחה, כמו נשיתי טובה (איכה ג' י"ז): וכן

יהל אור

שעירים, שלא ידעו אבותיכם דבר מהשעירים: (קסב) פי' שלא יראו מהם ולא עבדום: (קסג) ופי' שם הח' ז"ל הרעיד, כמו סמר מפחדך בשרי (תה' קיט קכ): (קסד) וכן פי' הה' ז"ל (דניאל שם) „כמו בסופה ובסערה (נחום א ג) ואם הוא כתוב בשי"ן": (קסה) אך כאן שערום שערו מהם, ות"ס הכינוי תחת מהם: (קסו) פי' הולידך: (קסז) ופי' שם הה' ז"ל „שם הצור שחצבתם ממנו וזהו אברהם": (קסח) פי' כאלו ילדך, שממנו הכל: (קסט) כי כל דבר הוא מאתו ית': (קע) ופי' שם הה' ז"ל שני מלות במלה אחת מי אתי „והנה הוא כמו לבדי" לומר כי לבדי עשיתי זאת, כי בעת הבריאה לא היה אלא אני לבדי ומאתי ומכחי היה הכל: (קעא) צור ילדך שאומר כן לכל ישראל: (קעב) כ"ה בכל הספרים, וכתב הבא"י כי ט"ס הוא כי אין בכל התנ"ך מלות „לא תנשה" ויש (ישעי' מד כא) מלות לא תנשני: (קעג) פי' היו"ד שהוא אחר התי"ו שבמלת תשי: (קעד) צ"ל „שהוא נו"ן הבלוע", כי שרשו נשה: (קעה) והיו"ד במקום ה"א למד הפעל ומשפטו תשה ועקרו תנשה: (קעו) ששרשו מהה ומשפטו תמהה: ... (קעז) פי' מלת תשי ... ומלת ... תמהו: (קעח) כי תשי ותמהי מלרע הוא סי' לנקבה, וכאן הוא ל"ז לכן הם מלעיל וזהו ההפרש: (קעט) ששרשו נטה, וחסר נו"ן הפרש: (קפ) ועינו כפול: (קפא) ואמר אל וצור במלות שוגות: (קפב) וכן פי' רש"י ז"ל, לשון יחולל אילות (תה' כט ט) חיל כיולדה (שם מח ז): (קפג) והוא הרגשת צער וכאב, ופי' ותשכח שהשם התקיף מכאיב אותך על עוניך (קפד) זה הפי' מוסב על פי' י"ט על וירא ה' וינאץ ויפרש שהוא פועל יוצא: (קפה) כמו וינאץ השקד, שהוא פועל יוצא, וכן פי' הרד"ק ור"ש ן' מלך שם וינאץ השקד כמו וינאץ בזעם אפו (איכה ב ו) רוצה לומר שימאס המשכב מרוב חלישותו: (קפו) וטעם

מנחת יהודה

מישות, הרי הקנאה כפולה: מח) וכן יאמר מנחם ובחברת מנחם) חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם, פתרונו לא אלהים, ולא חשבום לאלוה ולא עבדום, וראש הפסוק יורה על סופו ותהלתו על אחריתו: מט) ר"ל שהתיבה מבנין הקל, והתי"ו לסי' הנוכח והוא

מקורי רש"י

ע) ספרי: עא) ספרי, ילקוט תתקמ"ה: עב) ישעי' י"ג כ"א: עג) עיין רש"י ויקרא י"ז ז': עד) ספרי, ילקוט שם: עה) תה' כ"ט ט':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יט וַיַּרְא יְהוָה וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו
וּבְנֹתָיו: כ וַיֹּאמֶר אַסְתִּירָה פָנַי מֵהֶם
אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר
תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה בָּנִים לֹא־אֵמֻן בָּם:
כא הֵם קִנְאוּנִי בְלֹא־אֵל חול כִּעֲסוּנִי
בְּהַבְלֵיהֶם וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא־עָם
בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם: כב כִּי־אֵשׁ

אונקלוס

אִתְנְשֵׁתָא שְׁבַקְתָּא פָּלְחַן
אֱלָהָא דַּעֲבָדָךְ: יט וּגְלֵי
קֳדָם יְיָ וּתְקֵף רֻגְזֵהּ
מִדְּאַרְגִּיזוּ קֳדָמוֹהִי בְּנִין
וּבְנָן: כ וַאֲמַר אֲסַלֵּק
שְׁכִנְתִּי מִנְּהוֹן גְּלֵי קֳדָמַי
מָא יְהֵי בְסוֹפֵיהוֹן אֲרֵי
דָרָא דְּאַשְׁנִיוּ אִנּוּן בְּנַיָּא
דְּלֵית בְּהוֹן הֵימָנוּ:
כא אִנּוּן אַקְנִיאוּ קֳדָמַי
בְּלָא דַחֲלָא אַרְגִּיזוּ קֳדָמַי
בְּפָלְחַן טַעֲוָן וַאֲנָא
אַקְנִנּוּן בְּלָא עַם בְּעַמָּא טַפְשָׁא אַרְגֵּזִנּוּן: כב אֲרֵי קְדוֹם תַּקִּיף כְּאֶשָּׁא נְפַק

רש"י

כיולדה (עד) : (כ) מה אחריתם. מה תעלה בהם. בסופם (עה) : כי דור תהפוכות המה. מהפכין רצוני לכעס : לא אמון בם. אין גדולי נכרים בהם (עו) כי הוריתים דרך טובה וסרו ממנה : אמון. לשון ויהי אומן (עז) נודר״טורה בלע״ז (ערליהטן, ערנעהרן). ד״א אמון לשון אמונה כתרגומו אמרו בסיני נעשה ונשמע (עח) ולשעה קלה בטלו הבטחתם ועשו העגל (עט) : (כא) קנאוני. הבעירו חמתי : בלא אל. בדבר שאינו אלוה : בלא עם. בעובדי כוכבים שאין להם שם (ג) כמו שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה (פ) ובעשו הוא אומר בזוי אתה מאד (פא) : בגוי נבל אכעיסם. אלו הכופרים (פב) וכה״א אמר

אבן עזרא

יט בניו ובנותיו. אנשים ונשים כי גם (קפז) קטרו לע״ג (קפח) : כ ויאמר. השם אל לבו. או אל המלאכים (קפט) : אסתירה. כדרך לשון בני אדם. וכן אעלים עיני (ישעי׳ א טו), והטעם כאשר יבקשוני לא ימצאו עזר (קל) : אראה מה אחריתם. י״א כי אני אסתיר פני מהם, בעבור שאני רואה מה יעשו באחרונה (קלא) והנכון שהוא כמשמעו, עד שאראה מה יעשו בצר להם (קלב) : כי דור תהפוכות. דבק עם אסתירה פני : תהפכת. שנהפכו לעבוד אלהים זולתי, והם היו בני, כי אני ילידתים והנה אין אמונה בהם, והוא שם (קלג), או תאר, כי אין בהם איש אמונים (קלד) כי מצאנו כי פסו אמונים (תה׳ יב ב) (קלה) כנגד חסיד (קלו) גם שומר אמונים (ישעי׳ כו ב) (קלז) : כא קנאוני. קל העי״ן להקל על הלשון (קלח) : בלא אל. הטעם שאין לו כח להציל (קלט) : בהבליהם. ולא בדבר אמת (ר) : אקניאם. שהבנין הכבד הנוסף (רא) והוא יצא לשני פעולים : בלא עם. שלא הם עמי (רב) והנה פי׳ איך יכניסם (רג) שיביא עליהם לבדם צרות משונות, ויותר מהכל : גוי נבל. שהכפיל והנבל איננו יודע, ועל כן יהרוג ולא יחמול (רד) :

יהל אור

ויגאן ויכעס : (קפז) ובמקו״ח כי גם הם : (קפח) כמ״כ (ירמיה מד ט טו יז) : (קפט) עיין פי׳ הח׳ ז״ל (ברא׳ ו ז) : (קל) וכן ת״א „אסלק שכנתי מנהון״ : (קלא) ומאחרית מעשיהם שאראה ראוי לי להסתיר פני מהם : (קלב) והוא כלשון בני אדם אראה מה שיעשו : (קלג) והוא שם דבר כמו אמונה : (קלד) וכן פי׳ רש״י ז״ל : (קלה) שעינו אנשי אמונים : (קלו) רישיה דקרא כי גמר חסיד : (קלז) פי׳ אנשים שמרו אמונת האל : (קלח) פי׳ נו״ן קנאוני הוא עי״ן פעל, כי שרשו קנא : (קלט) ויפרש אל מלשון כח : (ר) פי׳ בדבר אשר להבל דמה שהוא ריק ואין בו ממש : (רא) ר״ל מבנין הפעיל : (רב) פי׳ כמו שהם קנאוני ועבדו אל נכר גם אני אקניאם והקם אומה מלא עמי : (רג) נ״ל „איך יכעיסם״ : (רד) רב״ח פי׳

מקורי רש"י

עו) שם מ״מ ו׳ : עז) אסתר ב׳ ז׳ : עח) ספרי : עט) ספרי : פ) ישעי׳ כ״ג י״ג : פא) עובדיה א׳ ב׳ : פב) ילקוט שם :

מנחת יהודה

ג) וכן פי׳ הראב״ע : כא) וכן ת״א, מה יהא בסופיכון : כב) והוא ענין גידול וחינוך : ע) פי׳ בגוי שאינו נחשב

לעם

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל
תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ
וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים׃ כג אַסְפֶּה
עָלֵימוֹ רָעוֹת חִצַּי אֲכַלֶּה־בָּם׃
כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב

אונקלוס

מִקֳּדָמַי כִּרְגַז וְשֵׁצִי עַד
שְׁאוֹל אַרְעִית וְאָסֵיף
אַרְעָא וַעֲלַלְתַּהּ וְשֵׁיצִית
עַד סִיפֵי טוּרַיָּא׃ כג אֲסַף
עֲלֵיהוֹן בִּישָׁן מַכְתָּשַׁי
אֲשֵׁיצֵי בְּהוֹן׃ כד נְפִיחֵי
כָפָן וַאֲכוּלֵי עוֹף וּכְתִישֵׁי
רוּחִין בִּישִׁין וְשֵׁן חֵיוַת

אבן עזרא

כב קדחה. הקנאה (רה), או זאת שיעשו (רו) כי מצאנו זאת הסלה יוצאת, כמו כי אש קדחתם באפי (ירמי' יז ד). ויתכן להיות קדחה כמו נקדחה (רז) כמו כל אלה חברו (בראי' יד ג) נחברו (רח) וכל זה כנוי לחרון האף (רט): עד שאול התחתית. כטעם גפרית ומלח שרפה כל ארצה (לעיל כט כב): ותאכל ארץ. ישראל: ותלהט. מגזרת להט החרב (בראי' ג כד) (רי): הרים. הרי ישראל (ריא): כג אספה. י"א כמו אוסיף, והנכון כמו אכלה, מגזרת האף תספה (שם יח כג) (ריב) ואם הוא מבנין אחר (ריג) והטעם שלא תשאר רעה שלא תבואם (ריד) ודמה הרעות לחצים תבאנה פתאום, ואין יכולת להשמר מהם: כד מזי רעב. כמו שרופי רעב (רטו) מגזרת למזא לאתונא (דניאל ג יט) (רטז): ולחומי רשף. אכולי עוף (ריז) כמו ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז) (ריח)

רש"י

נגל בלבו אין אלהים פב*): (כב) קדחה. בערה: ותיקד. בכם עד היסוד פג): ותאכל ארץ ויבולה. ארצכם ויבולה פג): ותלהט. ירושלים המיוסדת על ההרים פג*) שנאמר ירושלים הרים סביב לה פד): (כג) אספה עלימו רעות. אחבר רעה על רעה ל' ספו שנה על שנה פה). ספות הרוה פו). עולותיכם ספו על זבחיכם פז). ד"א אספה אכלה כמו פן תספה פח): חצי אכלה בם. כל חצי אשלים בהם וקללה זו לפי הפורענות לברכה היא חצי כלים והם אינם כלים פט): (כד) מזי רעב. א"ת נפיחי כפן צ) ואין לי עד מוכיח עליו ומשמו של רבי משה הדרשן מטולוש"א מה) שמעתי שעירי רעב אדם כחוש מגדל שער על בשרו צ*): מזי. ל' ארמי שער מזיא דהוה מהפך במזיא צא): ולחומי רשף, השדים נלחמו בהם צב) שנאמר ובני רשף יגביהו עוף צג) והם שדים: וקטב מרירי. וכריתות שד ששמו מרירי צד): קטב. כריתה כמו אהי קטבך שאול צה): ושן בהמות. מעשה היה והיו

יהל אור

זה גלות ישמעאל, וקראו הכתוב נבל כי התנכר את אחיו ועמד לו מנגד ביום החורבן, ורש"י ורמב"ן פי' שרמז על הכשדים: (רה) שקנאה קדחה ובערה אש באפי: (רו) קדחה אש באפי: (רז) מלשון נפעל: (רח) פי' נתחברו, וכן קדחה כמו נקדחה: (רט) שהוא כמו שריפת אש: (רי) ענין שריפה: (ריא) שעם נסתרו מפחד האויבים: (ריב) וכן פי' הא' ז"ל שם: (ריג) כי תספה התי"ו בחירק הוא מבנין הקל, ואספה האל"ף בפתח הוא מבנין הכבד הנוסף מבנין הפעיל: (ריד) רוצה לומר כל הרעות שבעולם אכלה בם שלא אניח רעה בעולם שלא אביאנה עליהם: (רטו) כי מגד הרעב אחום הטבעי שבקרבם ישרפם, כיון שהם בריאים ואין להם מה לאכול, וכן פי' רב"א והרדי"א: (רטז) ואעפ"י שאין מ"ם למזא שרש, ופי' הא' ז"ל שם להוסיף מוקד, כמו מזי רעב: (ריז) כן ת"א ויוב"ע וירושלמי, ופי' מלשון להם ורשף הוא שם מושאל לחולי החמימות שהוא כרשף: (ריח) ופי' שם הא' ז"ל ג"כ "אכולי עוף" ובעל

מנחת יהודה

לעם: ק) הוסיף מלת בכם בין ותיקד ובין עד שאול תחתית, כי לולא זה לא יובן באיזה מקום תהיה היקידה (רא"ם): קט) בכ"י שונים הנוסח ר' יהודה, ועיין בפרשנדתא עמוד י"א שהביא המחבר גם מתוך שני כ"י אשר בידו, ומתוך כ"י אשר היה להח' שד"ל ז"ל שהנוסח ר' יהודה

מקורי רש"י

פב*) תס' י"ד א': פג) ספרי: פג*) ילקוט שם: פד) תה' קכ"ה ב': פה) ישעי' כ"ט א': פו) לעיל כ"ט י"ח: פז) ירמיה ז' כ"א: פח) ברא' י"ט ט"ו: פט) ספרי, סוטה ט' א' ילקוט שם: צ) ועיין ב"ב ל"א ב' שבת ל"ג א' סנהד' ס"ג ב': צ*) עיין ב"ב קנ"ה ב': צא) מגילה י"מ א': צב) עיין ברכות ה' א': צג) איוב ה' ז': צד) עיין פסחים קי"א ב' ועיין רש"י ברכות ה' א' ד"ה קטב: צה) הושע י"ג י"ד:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר׃ כה מִחוּץ תְּשַׁכֶּל־חֶרֶב וּמֵחֲדָרִים אֵימָה גַּם־בָּחוּר גַּם־בְּתוּלָה יוֹנֵק עִם־אִישׁ שֵׂיבָה׃ כו אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם

אונקלוס

בְּרָא אֲגְרֵי בְהוֹן עִם חֲמַת תַּנִּינַיָּא דְזָחֲלִין בְּעַפְרָא׃ כה מִבָּרָא תְּתַכֵּל חַרְבָּא וּמִתַּוָּנַיָּא חַרְגַּת מוֹתָא אַף עוּלֵימֵיהוֹן אַף עוּלֵימָתְהוֹן יַנְקֵיהוֹן עִם אֱנָשׁ סָבֵיהוֹן׃ כו אֲמָרִית אֲחוּל רֻגְזִי עֲלֵיהוֹן וַאֲשֵׁיצִנּוּן אֲבַטֵּל

רש"י

הרחלים נושכין וממיתין (ט) צו): **חמת זוחלי עפר.** ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר כמים הזוחלים על הארץ צז). זחילה לשון מרולת המים על העפר וכן כל מרולת דבר המשפשף על העפר והולך: (כה) **מחוץ תשכל חרב.** מחוץ לעיר תשכלם חרב גייסות: **ומחדרים אימה.** כשבורח ונמלט מן החרב חדרי לבו נוקפים עליו מחמת אימה והוא מת והולך בה צח). ד"א ומחדרים אימה בבית תהיה אימת דבר כמה שנאמר כי עלה מות בחלונינו צט) ורן ת"א. ד"א מחוץ תשכל חרב על מה שעשו בחוצות שנאמר ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבושת ק): **ומחדרים אימה.** על מה שעשו בחדרי חדרים שנאמר אשר זקני ישראל עושים איש בחדרי משכיתו קא): (כו) **אמרתי אפאיהם.**

אבן עזרא

והנכון בעיני שהזכיר הארבעה השפטים הרעים, והם רעב, וזהו מזי רעב, ולחומי רשף וקטב מרירי זה הדבר: **ושן בהמות אשלח בם.** חיה, והחרב מחוץ תשכל חרב, והנה יהיה פי' רשף כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה, ח, ו) והטעם שיתחמם האויר, וקטב כמו הכרתה: **מרירי.** מרירות באויר, כמו כמרירי יום (איוב ג ד), וכן כתוב מקטב ישוד צהרים (תה' צא ו) כמו הדבר (ריט), ולחומי רשף כמו אכולי (רכ) וכן רבים: **עם חמת זוחלי עפר.** לנשוך, והחמה כנוי לנשיכה, וטעם עפר כמו השרפים (רכא) ומלת זוחלי מיראה, כי כל רואם ייראם כטעם האימים (רכב) כי יש תאר השם (רכג) וחבירו באליהוא בן ברכאל (רכד): **כה גם בחור.** דבק עם תשכל חרב (רכה), וטעם גם כמשפט הלשון כאשר פירשתי (רכו) והנה חבר הכל בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים (רכז): **כו אפאיהם.** יש אומרים שהם שלש מלות (רכח) והנכון שאין לו ריע, וטעמו כמו אשחיתם, בעבור שיש אחריו אשביתה מאנוש זכרם (רכט) והנה כולם ימותו, ואילו היה כדעת המדקדקים שהטעם אפיצם בכל פאה (רל) לא ידבק

יהל אור

להם ושמחה יפרש אכולי עוף, והוא כענין הנאמר בסריסי פרעה ואכל העוף את בשרך: (ריט) קטב מרירי הוא כריתת מרירות האויר, כלשון יבעתוהו כמרירי יום (איוב ג ד) ופי' שם הה' ז"ל, כמו קטב מרירי" וזהו מקטב ישוד צהרים (תה' צא ו) ופי' שם הה' ז"ל, וקטב כמו דבר והטעם כריתה: (רכ) עיין לעיל (אות ריז וריח): (רכא) ואמר ושן בהמות להגיד שאף הבהמות הבייתיות ישולחו בהן לנשכן עם שאין כדרכן וכש"כ שאר השרפים הארסיים וזחלי עפר כנחש שרף ועקרב הנגררים על הארץ שנשיכתן רעה: (רכב) בבראשית (יד ה) ופי' הה' ז"ל שם שיש מהם אימה: (רכג) ויבוא התואר במקום השם והסר המתואר: (רכד) באיוב (לב ו), שאמר זחלתי ואירא, ופי' שם הה' ז"ל זחלתי פחדתי, וממנו זוחלי עפר, בעבור שיפחדו בני אדם מהם, כענין האימים לפנים: (רכה) וענין הכתוב החרב מבחוץ והאימה מבפנים תשכל בחור. ובתולה וגו': (רכו) בשמות (ד י): (רכז) יאמר גם בחור הבוטח בגבורתו, וגם בתולה שראוי לחמול עליה מפני יופיה, גם יונק שחומלין ע' לתמימותו, גם איש שיבה מפני כבוד הימים כמו שאמר עטרת תפארת שיבה כולם יכלו (רדי"א): (רכח) כן פי' רז"ל (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל בההגינה וכתב שכ"ה דעת אונקלס, ופי' אף אי הם, אמרתי באפי אתנם כאילו אינם, שיאמרו רואיהם עליהם איה הם: (רכט) וענינו כפול עם אשביתה: (רל) ופי' אשליכם בכל כנפות הארץ, וכן העתיקו הע' זקנים,

מקורי רש"י

צו) ספרי, ילקוט תתקמ"ס, פס"ז: צז) כת"א: צח) ספרי: צט) ירמיה ט' כ': ק) שם י"א י"ג: קא) יחז' ח' י"ב:

מנחת יהודה

(ז"ל): ני) דאל"כ ושן חיות מיבעי' ליה שהם נושכים וממיתים לא הבהמות, אלא רבותא קמל"ן שאף הבהמות

יהיו

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם׃ כז לוּלֵי כַּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן־יְנַכְּרוּ צָרֵימוֹ פֶּן־יֹאמְרוּ יָדֵנוּ רָמָה וְלֹא יְהוָה פָּעַל כָּל־זֹאת׃ כח כִּי־גוֹי אֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה׃

אונקלוס

מִבְּנֵי אֱנָשָׁא דּוּכְרָנְהוֹן׃ כז אִלּוּלָפוֹן רֻגְזָא דְּסָנְאָה כְּנִישׁ דִּילְמָא יִתְרַבְרַב בְּעֵל דְּבָבָא דִּילְמָא יֵימְרוּן יְדָנָא תְּקִיפַת לָנָא וְלָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוָת כָּל דָּא׃ כח אֲרֵי עַם מְאַבְּדֵי עֵצָה אִנּוּן וְלֵית בְּהוֹן

אבן עזרא

הטעם (רלא), וי"א אחריבם באפי (רלב) והנה טעמו אכריתם כמו אשביתם ויבא הטעם כפול (רלג) וזה נכון לולי אל"ף אפאיהם (רלד) שהיה ראוי להיות אנפיהם (רלה) והטעם אאנף בם, והראשון נכון, וטעם אמרתי כלשון בני אדם, אמרתי בלבי: **כז אגור**. אפחד מגזרת ויגר מואב (במד' כב ג) (רלו) והמתרגם אמר מגזרת אגרה בקציר (משלי, ו, ח) (רלז) והנכון שהוא מלשון תגרה (רלח) והכתוב דבר כדרך בני אדם להבין השומעים (רלט): **ינכרו**. הפך יכירו כמו ויתנכר אליהם (בראש' מב ז) (רמ): **פעל כל זאת**, על השבטים (רמא): **כח כי גוי אובד עצות**. הנכון שזה הגוי הם צרי ישראל (רמב), ומלת אובד שם התואר והיא סמוכה על כן נפתח הבי"ת, וידוע כי מלת אבד מהפעלים העומדים רק פירוש עצות שב אל אובד (רמג) כמו נובלת עלה (ישעי' א ל) (רמד), וכן ותאבדו דרך (תה' ב יב) (רמה)

רש"י

אמרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם מעלי הפקר (נו) ודוגמתו מלינו בעזרא ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם לפאה (קב) להפקר (נז*) וכן חברו מנחם (נח) ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהון ולא יתכן שא"כ הו"ל לכתוב אאפאיהם אחת לשמוש ואחת ליסוד (נט) כמו אאזרך (קג) אאמצכם במו פי (קד) והא' התיכונה אינה ראויה בו כלל (ס) ואונקלוס תרגם אחר לשון הברייתא השנויה בספרי החולקת תיבה זו לג' תיבות אמרתי אף אי הם אמרתי באפי אתנם כאילו אינם שיאמרו רואיהם עליהם איה הם (סא): (כז) **לולי כעס אויב אגור**. אם לא שכעס אויב כנוס עליהם להשחיתם ואם יוכל להם וישחיתם (סב) יתלה הגדולה בו ובאלהיו ולא יתלה הגדולה בי וזהו שנאמר פן ינכרו לרימו ינכרו הדבר לתלות גבורתו בעבודת כוכבים שאין הגדולה שלו. **פן יאמרו ידנו רמה וגו'**: (כח) **כי**. אותו גוי: **אובד עצות המה ואין בהם תבונה**. שאילו היו חכמים ישכילו זאת

יהל אור

וכן דעת הרמב"ן וכן פי' רכ"ח: (רלא) לא ידבק פי' הכתוב שסיים אשביתה מאנוש זכרם, ולפי פירושם יהיו קיימים בד' רוחות הארץ: (רלב) מלשון הרון אף: (רלג) עם אשביתה: (רלד) והיה נ"ל אאפאיהם, ועיין מנחת יהודה (אות ס): (רלה) וחסר נו"ן השרש כשרשו אנף: (רלו) ופי' לולי שאני מפחד מכעס אויב וכן תרגם יונ"ע: (רלז) שתרגם "כניש", וכ"ה (ספרי) וכן פי' רש"י ז"ל: (רלח) כמו ושומרי תורה יתגרו בם (משלי כח ד): (רלט) כי אין לומר כן על השי"ת: (רמ) ענין ההכחשה והזרות והוא הפך ההכרה: (רמא) פי' לשבטי ישורון: (רמב) וכדעת ר' נחמיה (ספרי): (רמג) ר"ל גוי שהוא אובד עצות: (רמד) פי' שהיא נובלת מפאת עליה, כי היא בעצמה איננה נובלת רק עליה נובלים: (רמה) תהיו אובדים

מנחת יהודה

יהיו נושכין וממיתין: ס) לפי פי' הראשון והשני יחיה אפאיהם פעל נגזר מן שם דבר פאה שהוא לשון קץ וסוף ויתפרש אפאה אותם, ופתרונו אפיצם בכל פאה, או אשיתם פאה, כלומר הפקר כפאת השדה (רוו"ה): נז*) עיין פי' רש"י (נחמיה שם) ששם לא פי' כן, ופי' שם שחוזר לישראל, ופי' לפאה, כמו להיות לצד זויות אחת מחלקים בלי להתערב עם עכו"ם הארצות: נח) וכן פי' מנחם (מחברת מנחם שרש אף) "וכה יהיה פתרונו אפאיהם אזרה אותם בגוים, ואפאה אותם לכל רוח ופאה": נט) וכאילו התיבה נגזרת מן אף ועליו אמר רש"י ז"ל שלפי דקדוק התיבה לא יתכן כן שא"כ היה צריך לשני אלפי"ן: ס) וכן יאמר מנחם (מחברת מנחם שם) כי אלו היה אל"ף יסוד במלה ונגזרתה מאף, היה על המחוקק מחקת משפט להוסיף אל"ף שני, במה יסוב המלה אליו, כאשר יקרה ליתר המלים אשר החלתם אל"ף ליסוד המלה, אשר לא יתכן למדבר להסב המלה אליו עד יספו אל"ף שני, ויכפלו האלפי"ן ובהשנות האל"ף הכון המלה היטיב עיי"ש: סא) עיין יהל אור אות רכ"ח: סב) המלה

מקורי רש"י

קב) נחמיה ט' כ"ב: קג) ישעי' מ"ה ה': קד) איוב ט"ז

הזאת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

חמישי כט לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם: ל איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם-לא כי-צורם מכרם ויהוה הסגירם: לא כי לא כצורנו צורם ואיבינו פלילים: לב כי-מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי-

אונקלוס: סוכלתנו: כט אלו חכימו אסתכלו בדא סברו מא יהי בסופיהון: ל אכדין ירדוף חד אלפא ותרין יערקון לרבותא אלהן (ארי) תקיפהון מסרנון ויי אשלמנון: לא ארי לא כתקפנא תקפהון ובעלי דבבנא הוו דיננא: לב ארי כפרענות עמא דסדום פרענותהון ולקותהון כעם עמרה

רש"י

איכה ירדוף וגו': (כט) יבינו לאחריתם. יתנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל סג): (ל) איכה ירדוף אחד. ממנו אלף מישראל: אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם. מכרם ומסרם בידינו קר*) דליבר"ר בלע"ז סד): (לא) כי לא כצורנו צורם. כל זה היה להם לאויבים להבין שהשם הסגירם ולא להם ולאלהיהם הנצחון שהרי עד הנה לא יוכלו כלום אלהיהם כנגד צורנו כי לא כסלענו סלעם כל צור שבמקרא לשון סלע: ואויבינו פלילים. ועכשיו אויבינו שופטים אותנו סה) שהרי צורנו מכרנו להם סו). (ס"א הרי שצורנו מכרנו להם): (לב) כי מגפן סדום גפנם. מוסב למעלה אמרתי בלבי אפאיהם אשבית זכרם לפי שמעשיהם מעשה סדום ועמורה: שדמות. שדה תבואה כמו ושדמות לא

אבן עזרא

שהוא סמוך אל דרך, והנה השכיל המתרגם שאמר מאבדי עצה (רמו): כט לו חכמו. אילו היו חכמים (רמז), שישכילו כי השם פעל כל זאת לישראל בעבור עונם, אז יבינו לאחריתם כי כן יעשה השם בעבור עונם (רמח): ל איכה ירדוף. הטעם לו חכמו ישראל (רמט) שישכילו איך ירדוף אחד מהצרים אלף מישראל (רנ), אין זה כ"א בעבור שעזבם צורם, וי"א איך היו ישראל בתחלה רודף אחד מהם אלף ועתה נחלשו: כי צורם מכרם. כמו נתנם (רנא) וכן ימכר ה' את סיסרא (שופ' ד ט) (רנב) והטעם כאילו נתנם בשכר מעשיהם, והנה היא מכירה ממש (רנג): הסגירם. כטעם יסגור על איש (איוב יב יד) (רנד), או כמו ולנו הסגירו (ש"א כג כ) (רנה): לא כי לא כצורנו צורם. דברי משה (רנו) פירוש כי גוי אובד עצות, והטעם כי צורנו מכרנו, ואין להם צור כצורנו, ולא הם טובים ממנו, וכן הוא אומר, ולא אויבינו פלילים וגו' (רנז), כמו ולא למדתי חכמה (משלי ל, ג) (רנח) וי"א שהוא כן, ואויבינו יודו כן (רנט), לכן (רס) איננו דבק עם. מגפן סדום (רסא): לב ומשדמות, כפול (רסב)

יהל אור

מפאת הדרך: (רמו) ופי' אובדים מעלות, ועיין הכנת המקרא מה שהעיר ע"ז: (רמז) פי' אדי ישראל: (רמח) פי' כי כן יעשה השם להם ג"כ בעבור עונם: (רמט) זהו פי' אחר: (רנ) וכן פי' רש"י: (רנא) שפי' נתינה ומסירה: (רנב) שפי' ג"כ מסירה: (רנג) כי המוסר לזולתו לעשות בו כחפצו היא מכירה ממש: (רנד) שפי' יסגור המאסר על איש: (רנה) שפי' מסירה: (רנו) עד כאן היו דברי ה' וזהו דברי משה: (רנז) פי' מלות לא כצורנו מוסבת עלמה ואהרת עמה, לא כצורנו ולא אויבינו פלילים: (רנח) וסיום הכתוב ודעת קדושים, ופי' ולא דעת קדושים אדע: (רנט) ולפי פי' זה אין לא משמשת אהרת עמה, ופי' ואויבינו פלילים שהם יודו כן: (רס) הפי' מן לכן כאן, באמת: (רסא) ופי' כמו שפי' רש"י ז"ל: (רסב) ושדמות

מקורי רש"י

ס' : קר*) ילקוט תתקמ"ו, פס"ו :

מנחת יהודה

הזאת מורכב מן לו. שענינו אם, ומן לא, ואעפ"י שפת כתיב ביו"ד, הוא לפי שהמלה נקראת בציר"י, וכ"כ הרד"ק

בשרש לול: סג) לא לאחרית של עצמם: סד) איבערגעבען: סה) כי היה ראוי שנהיה אנחנו פלילים עליהם, ועכשיו אדרבה אויבינו פלילים עלינו: סו) זאת ראית שהשם מסרנו בידם :

כאילו

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ: לג חֲמַת
תַּנִּינִם יֵינָם וְרֹאשׁ פְּתָנִים אַכְזָר:
לד הֲלֹא־הוּא כָּמֻס עִמָּדִי חָתוּם
בְּאוֹצְרֹתָי: לה לִי נָקָם וְשִׁלֵּם לְעֵת
תָּמוּט רַגְלָם כִּי קָרוֹב יוֹם אֵידָם

אונקלוס

מְחָתְהוֹן בִּישִׁין כְּרֵישֵׁי
חִוְיָן וְתִשְׁלָמַת עוֹבָדֵיהוֹן
כְּמָרָרוּתְהוֹן: לג הָא
כְּמָרַת תַּנִּינַיָּא כָּס
פֻּרְעֲנוּתְהוֹן וּכְרֵישׁ פִּתְנֵי
חִוְיָן אַכְזְרָאִין: לד הֲלָא כָל
עוֹבָדֵיהוֹן גְּלַן קֳדָמַי
גְּנִיזִין לְיוֹם דִּינָא בְּאוֹצְרָי:
לה קֳדָמַי פֻּרְעֲנוּתָא וַאֲנָא

אבן עזרא

וכן אשכלות מרורות (רסג): לג חמת. והנה היין כסם חמת התנינים בחמה (רסד): וראש פתנים. כמו על חור פתן (ישעי' יא, ח) (רסה) ואם הוא באל"ף הוא כחביריו בוי"ו (רסו): אכזר. תקיף (רסז), והאל"ף נוסף (רסח), כאל"ף אצבע ואזרוע (רסט): לד הלא הוא כמוס עמדי. דברי השם, וי"א על הגזרות (רע) והקרוב אלי שהוא יינם שהוא ראש פתנים הוא שמור עד שישתוהו (רעא) ומלת כמוס מטעם המקום ידועה כי אין לה משפחה (רעב): חתום באוצרותי. שלא תגע בו יד רק הוא שמור להם להנקם מהם (רעג): לה לי נקם ושלם. שם כמו „הלא את הקטר" (ירמי' מד כא) (רעד) והטעם לי הנקם ולי השלם לשלם להם כמעשיהם: לעת תמוט רגלם. והטעם שיפלו ולא יוכלו לעמוד (רעה) וטעם לעת, כמו וגם רשע ליום רעה (משלי טז ד) והוא סוד גדול (רעו) [א]: כי קרוב. ואל יחשבו

רש"י

עצה אוכל קה) בשדמות קדרון קו): ענבי רוש. עשב מר: אשכלות מרורות למו. משקה מר ראוי להם לפי מעשיהם פורענותם סו) וכן תרגם אונקלוס ותושלמת עובדיהון כמררותהון: (לג) חמת תנינים יינם. כתרגומו הא כמרת תניניא כס פורענותהון. הנה כמרירות נחשים כוס משתה פורענותם: וראש פתנים. כוסם סח) שהוא אכזר לנשוך. אויב אכזרי יבא ויפרע מהם סט): (לד) הלא הוא כמוס עמדי. כתרגומו כסבורים הם ששכחתי מעשיהם כולם גנוזים ושמורים לפני: הלא הוא. פרי גפנם ותבואת שדמותם כמוס עמדי: (לה) לי נקם ושלם. עמי נכון ומזומן פורענות נקם וישלם להם כמעשיהם. הנקם ישלם להם גמולם ע) וי"מ ושלם שם דבר כמו ושלום והוא מגזרת והדבר אין בהם קו) כמו והדבור עא) ואימתי אשלם להם: לעת תמוט רגלם. כשתתום זכות אבותם שהם סמוכים עליו עב): כי קרוב יום אידם. כשארצה להביא עליהם יום איד קרוב ומזומן לפני להביא ע"י שלוחים

קרני אור

[א] ידוע הוא, כי העולם כולו תחת רשות השם, וכל דבר שנעשה ושעתיד להיות אינו נעלם ממנו, אבל הכל עוברין לפניו כבני מרון, וידועים כולם ידיעה אמיתית, ועוד כתיב דברך נצב בשמים, והואיל וכידו הכל, ולו הרשות לעשות בעת שירצה, איך אמר לעת תמוט

יהל אור

נרדף לגפנים: (רסג) הגרגרים יקראו ענבים, ואשר בו הגרגרים יקרא אשכול: (רסד) כי כיון שהגפן גפן סדום, הלא הענבים יהיו ענבי רוש, וגם היין חמת תנינים: (רסה) והוא הרע שבנחשים: (רסו) כאן ראה באל"ף ובפ' הקודם רוש בוי"ו והכל אחד: (רסז) הוא תאר לאכזר לב נעדר כל חנינה וחמלה: (רסח) כי שרשו כזר: (רסט) ושרשו נצב וזרע: (רע) שגזרו העכו"ם: (רעא) וכן פי' רש"י ז"ל: (רעב) ועניינו גניזה וסתירה: (רעג) וישוב על הנקם והשילום לאריו שיזכור בפסוק הבא, ופי' כיצד הוא כמוס וחתום? לי נקם ושלם וגו': (רעד) פי' מלת ושלם שם כמו הקטר, וכן פי' הרד"ק שם „הקטר שם, בפלה והדבר אין בהם (ירמי' ה יג) לי נקם ושלם": (רעה) והבי"ת ממתין להם עד שתתמלא סאתם: (רעו) וכן מצינו בדניאל, ששאל מה אחרית אלה,

מנחת יהודה

סו) באילו אמר בעבור שמגפן סדום גפנם, לכן אשכלות מרורות להם, ראוי להם: סח) כוסם פי' של פתנים: סט) ר"ל והפי' של קרא אויב אכזרי וכו': ע) ויהיה שלם פועל עבר לנסתר מבנין הכבד חדגוש, כמו דִבֵּר אלא שהוי"ו שבראשו מהפכו אל לשון עתיד כמו „וְדִבֶּר" הוא לך אל העם (שמות ד' ט"ז) ופי' הכתוב יש לי נקם והוא (הנקם) ישלם גמולם (רוו"ה): עא) ופי' לי הנקם והשלם, שאנקם מהם ואשלם להם כפעלם: עב) ופי' האי לעת תמוט רגלם על ושלם להודיה קאי:

מקורי רש"י

קה) חבקוק ג' י"ז: קו) מ"ב כ"ג ד': קו) ירמי' ס'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וְחָשׁ עֲתִדֹת לָמוֹ: לו כִּי־יָדִין יְהוָה עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם כִּי יִרְאֶה כִּי־אָזְלַת יָד וְאֶפֶס עָצוּר וְעָזוּב:

אֲשַׁלֵּם לְעִדָּן דְּיִגְלוֹן מֵאַרְעֲהוֹן אֲרֵי קָרִיב יוֹם תַּבְרְהוֹן וּמְבַע דַּעֲתִיד לְהוֹן: לו אֲרֵי יְדִין יְיָ דִּינָא דְעַמֵּיהּ וּפֻרְעֲנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע אֲרֵי גְלֵי קֳדָמוֹהִי דִּבְעִדָּן דְּתִתְקֵף עֲלֵיהוֹן מְחַת סָנְאָה יְהוֹן מְטַלְטְלִין וּשְׁבִיקִין:

רש"י

הרבה: וחש עתדות למו. ומהר יבאו העתידות להם: וחש. כמו ימהר יחישה (קח). עד כאן העיד עליהם משה דברי תוכחה להיות השירה הזאת לעד כשתבא עליהם הפורענות ידעו שאני הודעתים מראש. מכאן ואילך העיד עליהם דברי תנחומין שיבאו עליהם ככלות הפורענות ככל אשר אמר למעלה והיה כי יבואו עליך וגו' הברכה והקללה וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' (קט): (לו) כי ידין ה' עמו. כשישפוט אותם ביסורין הללו האמורים עליהם כמו כי בם ידין עמים (קי) (ייסר עמים) כי זה אינו משמש לשון דהא לתת טעם לדברים של מעלה אלא לשון התחלת דבור כמו כי תבאו אל הארץ (קיא) כשיבאו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם: יתנחם. לשון הפך מחשבה להיטיב או להרע: כי יראה כי אזלת יד. (כשיראה כי אזלת) יד האויב הולכת וחוזקת מאד עליהם ואפס בהם עצור ועזוב: עצור. נושע ע"י עוצר ומושל שיעצור בהם: עזוב. ע"י עוזב. עוצר הוא המושל העוצר בעם שלא ילכו מפוזרים בצאתם לצבא על האויב בלשון לע"ז מיינטי"ט (עג): עצור. הוא הנושע במעצור המושל (עד): עזוב. מחוזק כמו

אבן עזרא

כי הנקמה תהיה בזרעם: וחש עתידות למו. וחש כל אחד מהם מהעתידות (רעז) כמו בנות צעדה (בראש' מט כב) (רעח) או חש יום עתידות (רעט) והראשון נכון, ומלת חש מהשניים (רפ) וטעם עתידות, הרעות העתידות לבא עליהם (רפא): לו כי ידין ה' עמו. יקח דין עמו מהם (רפב), כמו שפטני אלהים וריבה ריבי (תה' מג א) (רפג): יתנחם. פירשתיו (רפד): אולת יד. אולת יד ישראל והטעם הכח (רפה) והתי"ו תחת ה"א (רפו), כי גם שתיהן סימני הנקבה (רפז) וכן ושבת לנשיא (יחז' מו יז) (רפח): ואפס עצור ועזוב. כאשר יהיו הנשבים רבים ילקחו מהם ויעזובו מהם (רפט) ועתה כמעט יאבד הכל:

יהל אור

ואמר לו ה' (דניאל יב ט) כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ והוא העת שתמוט רגלי העכו"ם: (רעז) כי אחר שאמר רגלם, אידם בל"ר היל"ל וחשו ג"כ בל"ר ויפרש על כל אחד מהם: (רעח) שפי' כל אחת מהבנות: (רעט) שמלת חש מוסב על יום שהוא ל"י: (רפ) מנע"ו או מנע"י: (רפא) ובד"ק להם: (רפב) ואין פי' שידין וינקום מעמו: (רפג) ופי' הא' ז"ל שם, קח משפטי מאלה המחרפים אותי: (רפד) (בראש' ו, ו): (רפה) כמו וירא ישראל את היד הגדולה (שמות יד לא): (רפו) כי הראוי אזלה: (רפז) הה"א והתי"ו: (רפח) ופי' הרד"ק שם כמו ושבה, והתי"ו במקום ה"א, כמו כי אזלת יד: (רפט) פי' אלו יהיו עצורים, ואלו יהיו עזובים בשביה:

קרני אור

רגלם, דמשמע בעת שתבוא הרעה להם, ונראה שאינו יכול עתה לעשות, כמו שאדם שאינו יכול לעשות רעה לחבירו, ואמר מתי יבוא העת שתגיע עת רעתו, ונראה מזה כי הנבואה והתורה אינם דבר אחד. אבל נראה מלילה דעת הכופרים האומרים עזב ה' את הארץ, וא"כ סבה תורתינו להיות כפלסתר; אבל הואיל שידענו כי השגחת ה' עלינו יותר משאר האומות. כאמרו כי היא חכמתכם ובינתכם וגו' יש לנו לומר ג"כ, כי מה שדברו הנביאים היה באמת, ומהתעוררות המצייר הראשון אשר העיר לשכל האנושי, לדבר כאשר ירצה השם, וע"כ יש לנו לחפש בכל יכלתינו לישר הדבר, כאשר ראינו לרבינו משה ז"ל שאמר בחלק השני פכ"ה, וז"ל: דע כי אין בריחתינו ממאמר בקדמות העולם, מפני הפסוקים שאמורים על החידוש וכו' עיי"ש, ע"כ נאמר כי זה הפסוק לעפ"י שמורה ספק תורתנו, נפרשנו ע"ד שיהיה נכון וזה [illegible], ידוע אמפ"י שהעולם כולו השם בראו, והוא תחת רשותו כאשר אמר בראו ואינו מפסידו, אבל מקיימו כפי חכמתו, ובני אדם שמניהם. ואינו נפרע מהם מיד, בזה אמרה תורה, לאה כתתי וגו' משמע בבחירה ורצון ולא בהכרח,

מקורי רש"י

י"ב: קח) ישעי' ה' י"ט: קט) לעיל ל', ג': קי) איוב ל"ו ל"א: קיא) ויקרא כ"ה ב':

מנחת יהודה

עג) שטארק אופהאלטין: עד) פי' עצור מקובץ ומכונס ע"י המושל שהוא העוצר:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לז ואמר אי אלהימו צור חסיו בו:
לח אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו
יין נסיכם יקומו ויעזרכם יהי
עליכם סתרה: לט ראו | עתה כי
אני אני הוא ואין אלהים עמדי
אני אמית ואחיה מחצתי ואני

אונקלוס

לז ויימר אן דחלתהון
תקיפא דהוו רחיצין בה:
לח די תרב נכסתהון הוו
אכלין שתן חמר נסכיהון
יקומון כען ויסעדונכון
יהון עליכון מגן: לט חזו
כען ארי אנא אנא הוא
ולית אלה בר מני אנא
ממית ומחיה מחינא ואף
מסינא ולית מן ידי

אבן עזרא

לז ואמר. האויב (רל): צור חסיו בו. כאשר פירשתי (רלא): לח יאכלו. כדברי האויבים שחשבו כי העולות מאכל לשם (רלב) וכן בלשון רבים כדבריהם (רלג) על כן כתוב אני אני הוא לבדי אחד ואין אלהים עמדי: יין נסיכם. כמו, ונסכו יין (ויקרא כג יג) ויהיו שני שמות (רלד) וי"א יין מלכם (רלה) כמו נסיכי סדין (רלו) כי המלך היה נותן יין העולה, והראשון קרוב אלי: ויעזרכם. כמו ברכנוכם (תה' קיח כו) (רלז) ואם תאמרו שהוא אחד (רלח), יסתירכם מהצרות הבאות: לט אני אני. פעמים, כמו אנכי אנכי (ישעי' נא יב) (רלט), או כי אני הוא ולא אשנה (ש) והוא הנכון, כי אין עמו פועל אני הוא שהמתי את ישראל, ואני אחיה אותם (שא), והנה הם לא נצלו (שב), ואין מציל אתכם מידי, גם אתם מידי (שג) עד עשותי את המשפט בכם, ורבים אומרים כי מזה הכתוב נלמוד חיי העולם הבא, והעד שאמר בתחלה אמית, ואחר כך אחיה, וכן ה' ממית ומחיה (ש"א, ב, ו), והעד ה' מוריד שאול ויעל (שם שם) (שד) ואחרים אמרו, מפסוק ואך את דמכם לנפשותיכם (ברא' ט

רש"י

ויעזבו את ירושלים עד החומה קיב). איך לא עוזבה עיר תהלה עה) קיג): (לז) ואמר. הקב"ה עליהם: אי אלהימו. עבודת כוכבים שעבדו: צור חסיו בו. הסלע שהיו מתכסין בו מפני החמה והצנה כלומר שהיו בוטחין בו להגן עליהם מן הרעה: (לח) אשר חלב זבחימו. היו אותן אלהות אוכלים שהיו מקריבים לפניהם ושותין יין נסיכם: יהי עליכם סתרה. אותו הצור יהיה לכם מחסה ומסתור עו): (לט) ראו עתה. הבינו מן הפורענות שהבאתי עליכם ואין לכם מושיע ומן התשועה שאושיעכם ואין מוחה בידי: אני אני הוא. אני להשפיל ואני להרים: ואין אלהים עמדי. עומד כנגדי למחות: עמדי. דוגמתי וכמוני עז): ואין מידי מציל.

קרני אור

אבל בעת שדין יקום ממנו, וזה אומרו, לעת תמוט רגלם, וזהו ג"כ וגם רשע ליום רעה (משלי טז ד) משמע כי האדם בדרך שהולך בה מוליכין אותו בהילוכו ללכת בה, כאשר מצאנו בפרעה שהלך בדרך רע ומחזק לבו בהליכה ההוא כאמרו ויחזק את לב פרעה, וזהו שאמרו ז"ל הבא לטהר מסייעין אותו, א"כ נראה כי התורה והמצוה אינם הכרחיים, אבל הם רצוניים, כמו שאמר ראה נתתי וגו' והוא הדין לכל דבר שהוא, אין השם נפרע פתם, או מהעולם להחריבו, אבל מניחו כפי אשר גוזרה חכמתו, וזה סודו (ר"י ן' כספי):

יהל אור

(רל) אי אלהימו, וכן אמר טיטוס הרשע כשגדד הפרכת, והוא שכתוב (מיכה ז י) "ותרא איבתי ותכסה בושה האומרה אלי איה ה' אלהיך": (רלא) לעיל פ' ד': (רלב) ויאמרו אותן האלהות שלכם שמקבלין הקרבנות ואוכלים יקומו ויעזורכם: (רלג) שאומרים יקומו ויעזורכם: (רלד) נסך ונסיך: (רלה) שהפי' מן יין נסיכם, יין מלכם: (רלו) נ"ל נסיכי סיחון (יהושע יג כא): (רלז) ופי' שם הח' ז"ל, דברי הכהנים לכל הבאים שהברכה תבא אליהם מבית השם, וכן כאן יאמרו שהעזרה יבוא אליכם מאתו והוא דרך שחוק: (רלח) כי אמר יהי עליכם סתרה ולא אמר יהיו: (רלט) כי כן דרך הלשון: (ש) כמו אני ה' לא שניתי (מלאכי ג ו): (שא) וזהו הפי' מן אני אמית ואחיה: (שב) פי' בני ישראל לא נצלו: (שג) פי' גם אתם לא תנצלו מידי: (שד) כ"ה (סנהד' צא ב, פסחים סח א, ילקוט תתקמו) אני אמית ואחיה, יכול שתהא

מנחת יהודה

עה) ועניינם ענין חזוק: עו) והנה למעלה דבר בל"ר יקומו יאכלו ישתו, היה לו לומר יהיו עליכם בל"ר, לזה אמר שלתחלת המקרא הוא חוזר, איתו הצור שהייתם חוסים בו יהיה עליכם סתרה: עז) פי' שיכול למחות בידי ח"ו:

מקורי רש"י

קיב) נחמיה ג' ח': קיג) ירמי' מ"ט כ"ה:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אונקלוס

מְשֵׁזֵב: מ אֲרֵי אַתְקֵנִית בִּשְׁמַיָּא בֵּית שְׁכִנְתִּי וַאֲמָרִית קַיָּם אֲנָא לְעָלְמִין: מא אִם עַל חַד תְּרֵין כְּחֵיזוּ בַרְקָא מְסוֹף שְׁמַיָּא וְעַד סוֹף שְׁמַיָּא

אֶרְפָּא וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל: שש׳ מ כִּי־אֶשָּׂא אֶל־שָׁמַיִם יָדִי וְאָמַרְתִּי חַי אָנֹכִי לְעֹלָם: מא אִם־שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי וְתֹאחֵז בְּמִשְׁפָּט יָדִי אָשִׁיב

רש״י

הפושעים בי: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כי בחרון אפי אשא ידי אל עצמי בשבועה: ואמרתי חי אנכי. לשון שבועה הוא אני נשבע חי אנכי: (מא) אם שנותי ברק חרבי. אם אשנן את להב חרבי כמו למען היות לה ברק (עח) פלנדו״ר (גלאנץ): ותאחז במשפט ידי. להניח מדת רחמים באויבי שהרעו לכם אשר אני

אבן עזרא

ה) (סה) גם וצדקה תהיה לנו (לעיל ו כה) (סו) כי היא חייך בעולם הבא, ואורך ימיך בעוה״ז (סז), למען ייטב לך (סח) ורבינו האיי ז״ל אמר, כי לא הוצרך הכתוב לפרש דבר העוה״ב כי היה ידוע בהעתקה (סט) ולפי דעתי שהתורה נתנה לכל לא לאחד לבדו, ודבר העוה״ב לא יבינו אחד מני אלף כי עמוק הוא (ע׳), ושכר העוה״ב תלוי בדבר הנשמה (עא), והנה הוא חלף עבודת הלב (עב), ועבודתו להתבונן מעשה השם כי הם הסולם לעלות בו אל מעלת דעת השם שהוא העיקר, והנה גם התורה ביארה למשכיל דבר עץ החיים (עג) והנה יש כח לנצח הכרובים, והאוכל מעץ החיים וחי לעולם כמלאכי השרת (עד), וכן במזמור לבני קרח שמעו זאת כל העמים (תה׳ מט ב) (עו) והסוד אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה (שם פ׳ טז) וכן אחר כבוד תקחני (שם עג כד) והנה עם שניהם לקיחה, כאשר עם דבר חנוך ואליהו (עז) ואחר שאמר ויקר פדיון נפשם (שם מט ט) איך אמר יפדה נפשי (עז) והמשכיל יבין: מ כי אשא אל שמים ידי. שבועה בדבר קיים, ואשא כמו וירם ימינו ושמאלו אל השמים (דניאל יב ז) (עח), ומלת אשא כדרך בן אדם להבין את השומעים: חי אנכי. כאשר אני חי כן אעשה זה (עט): מא אם שנותי. ספעלי הכפל (פ), כמו וחנותי לבני בטני (איוב יט יז) (פא) מגזרת חץ שנון (משלי כה יח) (פב): ותאחז במשפט ידי. החרב משפט גבור מלחמה: אשיב נקם. טעם אשיב כאשר עשו

יהל אור

מיתה באחד וחיים באחד וכו׳ ת״ל מחצתי ואני ארפא, מה מחיצה ורפואה באחד, אף מיתה וחיים באחד מכאן לתחה״מ מן התורה, וכ״ה (ספרי) כדרך שמכה ורפואה באחד כך מיתה וחיים באחד, מכאן ראיה לתחה״מ מן התורה: (סה) עיין ביאורי שם: (סו) ממה שאמר תהיה פי׳ לעתיד לבא: (סז) מה שכתוב (לעיל ל, כ) „כי היא חייך ואורך ימיך" דרשו רז״ל (קדושין מ, א) על עוה״ז ועוה״ב: (סח) וכן מה שאמר הכתוב (לעיל ה טז) „למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך" דרשו רז״ל (קדושין שם) ג״כ על עוה״ז ועוה״ב, והנה הא׳ ז״ל פי׳ כאן, חייך בעוה״ב, ואורך ימיך בעוה״ז, ועיין רש״י קדושין שם ד״ה יאריכון, שפירש, חייך בעוה״ז, ואורך ימים לעוה״ב: (סט) פי׳ מדברי רז״ל שקרא הא׳ ז״ל הואם בכ״מ המעתיקים: (ע׳) וכן כתב רב״ח, כי דרך התורה לקצר בעניינים הנעלמים, וכל מה שהוא נעלם יותר יקצר בו הכתוב יותר, ואין הדבור בו אלא ברמז ובקצרה עיי״ש: (עא) כי השכר לא יותן לגוף: (עב) פי׳ השכר הוא חלף עבודת הלב שתלוי בנשמה: (עג) עיין פי׳ הא׳ ז״ל (ברא׳ ג כד) וכביאורי שם: (עד) וכן יאמר הא׳ ז״ל שם „גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיהיה לעולם" עיין ביאורי שם: (עו) ופי׳ שם הא׳ ז״ל, זה הדבר שאני יודיע הוא כולל לכל חי שנפח ה׳ באפיו נשמת חיים על כן האזינו כל יושבי חלד: (עז) ופי׳ הא׳ ז״ל שם, מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם, על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים, שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם וכ״ה באליהו: (עז) ופי׳ שם הא׳ ז״ל, אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול שלא יתכן שהוא אומר שלא ימות כשאר בני אדם, כי מי גבר יחיה ולא יראה מות, וזה טעם יקחני, שתדבק נשמתו בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים, וכמוהו כי לקח אותו אלהים, ואחר כבוד תקחני: (עח) ופי׳ הא׳ ז״ל שם, הטעם שישבעו בדבר עומד, כמו אחת נשבעתי בקדשי (תה׳ פט לו) הוא היכל הקדש והוא השמים, כמו כי אשא אל שמים ידי: (עט) והוא לשון שבועה: (פ) כי שרשו שנן: (פא) שרשו חנן: (פב) ענין הדוד:

מנחת יהודה

עח) הוא לשון רש״י, ולא לשון הכתוב למען היה לה ברק (יחז׳ כ״א ט״ו) ורש״י השתמש בכמה מקומות בלשון חצת

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

נָקָם לְצָרָי וְלִמְשַׂנְאַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אַשְׁכִּיר חִצַּי מִדָּם וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר מִדַּם חָלָל וְשִׁבְיָה מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב׃ מג הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב

אונקלוס

תִּתְגְּלֵי חַרְבִּי וְתִתְקַף בְּדִינָא יְדִי אֲתֵיב פּוּרְעָנוּתָא לְסָנְאַי וּלְבַעֲלֵי דְבָבַי אֲשַׁלֵּם׃ מב אֲרַוֵּי גִירַי מִדְּמָא וְחַרְבִּי תִּקְטוֹל בְּעַמְמַיָּא מִדַּם קְטִילִין וְשִׁבְיָן לְאַעְדָאָה כִּתְרִין מֵרֵישׁ סָנְאָה וּבְעֵל דְּבָבָא׃ מג שַׁבַּחוּ עַמְמַיָּא

אבן עזרא

לישראל (שכג) וכן אשלם: מב מדם חלל. פירוש אשכיר (שכד): וטעם ושביה. הפצועים (שכה): מראש. פירוש תאכל בשר (שכה*), וטעם מראש להתיז הראש: פרעות. כמו בפרוע פרעות (שופ' ה, ב) (שכו) גם קדמונינו אמרו הנפרע (שכז): מג הרנינו גוים עמו. אז ישבחוהו כאשר יקום השם דמם (שכח), וי"א מגזרת ותעבור הרנה (שכט), והטעם הכרוז (של), והכריזו עליהם בכל מקום שיהיו (שלא):

רש"י

קלפתי מעט והמה עזרו לרעה קיד). ד"א עפ) ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה לנקום נקם פ): אשיב נקם וגו'. למדו רבותינו באגדה קטו) מתוך לשון המקרא שאמר ותאחז במשפט ידי לא כמדת ב"ו מדת הקב"ה מדת ב"ו זורק חץ ואינו יכול להשיבו והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיבם כאילו אוחזן בידו שהרי ברק הוא חצו שנאמר כאן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי והמשפט הזה לשון פורעניות הוא קטז) בלע"ז יושטיצ"א פא): (מב) אשכיר חצי מדם האויב: וחרבי תאכל בשר. בשרם: מדם חלל ושביה. זאת תהיה להם מעון דם חללי (ס"א חללי דם) פב) ישראל ושביה ששבו מהם פג): מראש פרעות אויב. מפשע תחלת פרצות האויב כי כשהקב"ה היה נפרע מהעובדי כוכבים היה פוקד עליהם עונם ועונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל פד) קיז): (מג) הרנינו גוים עמו. לאותו הזמן ישבחו העובדי כוכבים את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו ובשבחו: כי דם עבדיו יקום. שפיכות דמיהם כמשמעו: ונקם ישיב לצריו. על הגזל ועל החמס קיח)

יהל אור

(שכג) פי' אשיב להם גמול כאשר עשו לישראל: (שכד) הוא שב על אשכיר: (שכה) פי' הפצועים שבהם שבו אותם: (שכה*) שב על הבשר שזכר: (שכו) ופי' הרד"ק שם, בנקום נקמות, תרגום נקום נקמת (במד' לא ב) איתפרע פורענותא: (שכז) עיין (כ"ב ה ב) הבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה, ויש הרבה בדרז"ל ועניינו גמול ושלם: (שכח) פי' כאשר יקום השם דמם של ישראל אז ישבחוהו האומות: (שכט) צ"ל ויעבור הרנה, וכ"ה (מ"א כב לו): (של) וכ"ת יוב"ע שם, הכרוז: (שלא) פי' בכל

מנחת יהודה

של הכתוב, והמדפיסים הוסיפו כמו לפני תיבת למען ואינו נראה כן (ז"ל): עפ) מלות ד"א הנמצאות ברש"י טעות הן, ואינם בכ"י, ולא בדפוס בולונייא, ואיני אלא פי' אחד, והאחז במשפט ידי להניח (כלומר לעזוב) מדת רחמים לאויבי (כ"ה בכ"י לא באויבי) שהרעו וכו' ותאחז ידי את מדת המשפט וכו' (שד"ל): פ) והרה"ח מ' א"ב (זכור לאברהם) כתב „אפשר צריך לכונן סדר אחר להתיבות בנוסחא זו, אשר בכל אופן קשת ההבנה היא וכך צ"ל הנוסח, אם אשנן את להב חרבי למען היות לה ברק. ותאחז במשפט ידי להניח ממדת רחמים, ותאחז ידי את מדת המשפט להחזיק בה ולנקום נקם, אשיב נקם באויבי שהרעו לכם אשר אני קצפתי מעט, והמה עזרו לרעה", וכונת דברי רש"י היא כמו שמפרש הספורנו את הכתוב „אם שנותי, אעפ"י שחדרתי נגד ישראל בימי הגלות את ברק חרבי, לא פי חרבי, ותאחז במשפט ידי, ואעפ"י שאח"כ תאחז במשפט ידי נגדם, כי ידין ה' עמו בכל מקום אשיב נקם לצרי הנקם שעשו בישראל וכו': פא) (לוים געזעץ בעשטראפען) ולפירושם אין פי' ותאחז במשפט ידי במדת הדין, אלא לשון פורעניות ועונש, פי' תאחז ידי בחצי הפורעניות להשיבן כשארצה: פב) כ"ה ג' הרא"ם, ועיין לבוש האורה מה שביאר בזה: פג) לא רצו רז"ל שיהיה מדם חלל ושביה, פי' אשכיר חצי מדם, דהא בשביה לא שייך דם, אלא ר"ל מעון דם ישראל ומעון השביה (הזכרון): פד) והפי' מן פרעות פרצות, כמו וראשו יהיה פרוע (ויקרא י"ג מ"ה) לשון סתירה ופרצה:

מקורי רש"י

קיד) וכריס א' ע"ו ועיין רש"י שמות כ"ג ס': קטו) עיין מכילתא עה"פ ה' איש מלחמה: קטז) עיין רש"י שמות כ"ח ט"ו: קיז) עיין ספרי: קיח) עיין ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

עַמֵּהּ אֲרֵי פֻּרְעֲנוּת עַבְדוֹהִי צַדִּיקַיָּא יִתְפְּרַע

לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ : פ שביעי

רש"י

כענין שנא' מצרים לשממה תהיה ואדום למדבר שממה מחמס בני יהודה פה) קיט) ואומר מחמס אחיך יעקב קב) וגו' : וכפר אדמתו עמו . ויפייס אדמתו ועמו על הצרות שעברו עליהם שעשה להם האויב פו) וכפר לשון רצוי ופיוס כמו אכפרה פניו קכא) אנחיניה לרוגזיה : וכפר אדמתו . ומה היא אדמתו עמו כשעמו מתנחמים ארצו מתנחמת וכה"א רצית ה' ארצך קכב) במה רצית ארצך שבת שבות יעקב. בפנים אחרים היא נדרשת בספרי ונחלקו בה ר' יהודה ור' נחמיה ר"י דורש כולה כנגד ישראל ור"נ דורש את כולה כנגד העובדי כוכבים ר"י דורשה כלפי ישראל אמרתי אפאיהם כמו שפירשתי עד ולא ה' פעל כל זאת. כי גוי אובד עצות המה אבדו תורתי שהיא להם עצה נכונה. ואין בהם תבונה. להתבונן איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מהם אם לא כי צורם מכרם . כי לא כצורנו צורם הכל כמו שפירשתי עד תכליתו . ר"נ דורשה כלפי העובדי כוכבים כי גוי אובד עצות המה כמו שפירשתי תחלה עד ואויבינו פלילים : (לב) כי מגפן סדום גפנם . של העובדי כוכבים : ומשדמות. עמורה וגו'. ולא ישימו לבם לגדולת הגדולה בי : ענבמו ענבי רוש. הוא שאמר לולי כעס אויב אגור על ישראל להרעילם ולהמרירם לפיכך אשכלות מרורות למו להלעיט אותם על מה שעשו לבני : (לג) חמת תנינים יינם. מוכן להשקותם על מה שעושין להם : (לד) כמוס עמדי. אותו הכוס שנאמר כי כוס ביד ה' וגו' קכג) : (לה) לעת תמוט רגלם. כענין שנאמר תרמסנה רגל קכד) : (לו) כי ידין ה' עמו. בלשון זה משמש כי ידין בלשון דבא ואין ידין לשון יסורין אלא כמו כי יריב את ריבם מיד עושקיהם כי יראה כי אזלת יד וגו' : (לז) ואמר אי אלהימו . והאויב יאמר אי אלהימו של ישראל קכה) כמו שאמר טיטוס הרשע כשגידר את הפרוכת כענין שנאמר ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו

אבן עזרא

וכפר אדמתו עמו. י"א שהוא חסר וי"ו, והטעם וכפר אדמתו ועמו (שלב) ובדרש כי הארץ תכפר בעד עמו (שלג) גם הוא נכון בטעם, רק אינו מטעם המקום (שלד) ועוד כי האדמה לשון נקבה, והה"א העד הנאמן (שלה) ותחתיו התי"ו (שלו) והנה איננו וכפרה (שלז) ולפי דעתי שפירושו שהטעם יכפר על האדמה (שלח) כי כן מצאנו אבנים שחקו מים (איוב יד יט) (שלט) גם נמצא כפור בלא מלת על (שמ), כמו וחטאת אותו וכפרתהו (יחז' מג כ) והטעם כי ישראל יעשו נקמה בגוים והם יכפרו על ארץ ישראל בעבור הדם ששופך בה (שמא) כמו ולארץ לא יכופר (במד' לה לג) (שמב) והוא דבר בטעם המקום (שמג) או פירוש וכפר כמו וטהר (שמד) וכמו וכפרתהו (יחז' מג כ) (שמה) וכן אמר יחזקאל על סוף המלחמות וטהרו את הארץ (יחז' לט טז) (שמו)

יהל אור

מקום שיהיו עם ה' הכריזו עליהם כי דם עבדיו יקום : (שלב) וכן ת"א , וכן פי' רש"י ז"ל : (שלג) כ"ה (כתובות קי"א א) מאמר רב ענן , ועיין (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ה) : (שלד) אינו ענין לכונת הכתוב : (שלה) שבכל מקום הה"א לשון נקבה : (שלו) פי' בסמיכות ובכינוי יבוא תי"ו תחת ה"א : (שלז) וכתוב וכפר לז"ו , ואם הכוונה על האדמה היה צ"ל וכפרה לז"ע : (שלח) ופי' וכפר עמו אדמתו : (שלט) שפי' שם המים משחקים האבנים , והיה צ"ל מים שחקו אבנים , כמו כן כאן היה צ"ל וכפר עמו אדמתו , אך כן מצאנו דוגמא לזה : (שמ) כי היה צ"ל וכפר על אדמתו : (שמא) ויאמר על הארץ כפרה : (שמב) כ"א בדם שופכו : (שמג) הפי' הזה מסכים לכוונת הכתוב : (שמד) ופי' וטהר את אדמתו עמו , וטעם ה' יטהרו את הארץ מגלולי העמים שישבו עליה בזמן הגלות : (שמה) עיין תיוב"ע שם : (שמו) ושם

מקורי רש"י

קיט) יואל ד' י"ט : קכ) עובדיה א' י' : קכא) ברא' ל"ב כ"א : קכב) תה' פ"ה ב' : קכג) תה' ע"ה ט' : קכד) ישעי' כ"ו ו' : קכה) עיין גיטין נ"ו ב' ילקוט שם :

מנחת יהודה

סה) וכ"ה ספרי יקום ונקם שתי נקמות , נקם על הדם , ונקם על החמס , ומנין אתה אומר שכל חמס שחמסו חבבליים (בימי החרבן) את ישראל מעלה עליהם כאילו דם נקי שפכו שנאמר וקבצתי את כל הגוים וגו' מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצו (יואל ד' יט) : סו) והוי"ו של ואדמתו שמש במקום שנים , וכאילו כתיב ועמו וכן

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מד וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־דִּבְרֵי
הַשִּׁירָה־הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא
וְהוֹשֵׁעַ בִּן־נוּן׃ מה וַיְכַל מֹשֶׁה
לְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ מו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
שִׂימוּ לְבַבְכֶם לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
אָנֹכִי מֵעִיד בָּכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר
תְּצַוֻּם אֶת־בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת

וּפֻרְעָנוּת יָתִיב לְסָנְאוֹהִי
וִיכַפַּר עַל אַרְעֵהּ וְעַל
עַמֵּהּ׃ מד וַאֲתָא מֹשֶׁה
וּמַלִּיל יָת כָּל פִּתְגָמֵי
תֻשְׁבַּחְתָּא הָדָא קֳדָם
עַמָּא הוּא וְהוֹשֵׁעַ בַּר
נוּן׃ מה וְשֵׁיצִי מֹשֶׁה
לְמַלָּלָא יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא
הָאִלֵּין עִם כָּל יִשְׂרָאֵל׃
מו וַאֲמַר לְהוֹן שַׁוּוֹ לִבְּכוֹן
לְכָל פִּתְגָמַיָּא דִּי אֲנָא
מַסְהֵד בְּכוֹן יוֹמָא דֵין דִּי
תְפַקְּדֻנּוּן יָת בְּנֵיכוֹן

אבן עזרא

והנה ישראל יטהרוה (שמז): מד ויבא משה. להורות כי אחר שהלך אל כל שבט ושבט וציום בבאו אל אהל מועד, ושם נקהלו אליו כל בני ישראל אז דבר השירה הזאת: הוא והושע בן נון. כמו אז ישיר משה ובני ישראל (שמות טו א) (שמח) גם זאת להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל, וקראו הכתוב הושע בשם שהיו כל ישראל יודעין אותו, כי מי ידע שכנה שמו משה יהושע כי אם. קרואי מועד לבדם, ודרך הדרש ידועה (שמט):

רש"י

ה' אלהיך קכו): (לט) ראו עתה כי אני וגו'. אז יגלה הקב"ה ישועתו ויאמר ראו עתה כי אני אני הוא מאתי באת עליהם הרעה ומאתי תבא עליהם הטובה: ואין מידי מציל. מי שיציל אתכם מן הרעה אשר אביא עליכם: (מ) כי אשא אל שמים ידי. כמו כי נשאתי תמיד אני משרה מקום שכינתי בשמים כתרגומו אפילו חלש למעלה וגבור למטה אימת העליון על התחתון וכ"ש שגבור מלמעלה וחלש מלמטה: ידי. מקום שכינתי כמו איש על ידו קכז) והיה בידי להפרע מכם אבל אמרתי חי אנכי לעולם איני ממהר לפרוע לפי שיש לי שהות בדבר כי אני חי לעולם ובדורות אחרונים אני נפרע מהם והיכולת בידי ליפרע מן המתים ומן החיים מלך בו"ד שהוא הולך למות ממהר נקמתו ליפרע בחייו כי שמא ימות הוא או אויבו ונמצא שלא ראה נקמתו ממנו אבל אני חי לעולם ואם ימותו הם ואיני נפרע בחייהם אפרע במותם: (מא) אם שנותי ברק חרבי. הרבה אם יש שאינם תלויים כשאשנן ברק חרבי ותאחז במשפט ידי כו' כמו שפירשתי למעלה: (מד) הוא והושע בן נון. שבת של דיוזגי פז) היתה קכח) ניטלה רשות מזה וניתנה לזה העמיד לו משה מתורגמן ליהושע שיהא דורש בחייו כדי שלא יאמרו ישראל בחיי רבך לא היה לך להרים ראש קכט) ולמה קוראהו כאן הושע לומר שלא זחה דעתו עליו שאע"פ שניתנה לו גדולה השפיל עצמו כאשר מתחלתו קל): (מו) שימו לבבכם. צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוונים לד"ת קלא) וכה"א בן אדם ראה בעיניך ובאזניך שמע ושים לבך קלב) וגו' והרי דברים ק"ו ומה תבנית הבית שהוא נראה

יהל אור

"וטהרו הארץ": (שמז) ואמר זה על ישראל שהם יטהרו את הארץ בסוף המלחמות: (שמח) ופי' גם הח' ז"ל שמשה לבדו אמרה ולימדה לבנ"י אף. כאן כן: (שמט) עיין רש"י:

מנחת יהודה

וכן ה"א: פז) פי' דיו שנים, כמו דו פרצופין, וגי' לשון זוגות, כלומר שתי זוגות של מלוכה באותו שבת של משה ושל יהושע, ופי' רש"י (סוטה שם) שני חבירים

מקורי רש"י

קכו) מיכה ז' י': קכז) במד' ב' י"ז: קכח) סוטה י"ג ב': קכט) עיין ספרי וילך וספרי מטות: קל) עיין ספרי ילקוט תתקמ"ז פס"ז: קלא) ספרי: קלב) יחז' מ' ד':

ספרי

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת׃
מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ פ מפטיר
מח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר׃
מט עֲלֵה אֶל־הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה הַר־נְבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וּרְאֵה אֶת־אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר

אונקלוס

לְמִטַּר לְמֶעְבַּד יָת כָּל פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא הָדָא׃
מז אֲרֵי לָא פִתְגָּם רֵיקָא הוּא מִנְּכוֹן אֲרֵי הוּא חַיֵּיכוֹן וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין תּוֹרְכוּן יוֹמִין עַל אַרְעָא דִּי אַתּוּן עָבְרִין יָת יַרְדְּנָא תַּמָּן לְמֵירְתַהּ׃
מח וּמַלִּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין לְמֵימַר׃
מט סַק לְטוּרָא דַעֲבָרָאֵי הָדֵין טוּרָא דִנְבוֹ דִּי בְּאַרְעָא דְמוֹאָב דִּי עַל אַפֵּי יְרֵחוֹ וַחֲזִי יָת אַרְעָא דִכְנַעַן דִּי אֲנָא יָהֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל

רש"י

לעינים ומדד בקנה צריך אדם שיהיו עיניו ואזניו ולבו מכוון להבין ד"ת שהן כהררין התלוין בשערה עכ"ל: (מז) כי לא דבר רק הוא מכם. לא לחנם אתם יגעים בה כי הרבה שכר תלוי בה כי היא חייכם. ד"א אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר קלג) תדע לך שכן אמרו חכמים ואחות לוטן תמנע קלד) ותמנע היתה פילגש וגו' לפי שאמרה איני כדאי להיות לו לאשה הלואי ואהיה פילגשו וכל כך למה להודיע שבחו של אברהם שהיו שלטונים ומלכים מתאוים לידבק בזרעו: (מח) וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה. בג' מקומות נאמר בעצם היום הזה פח) קלה). נאמר בנח בעצם היום הזה בא נח וגו' קלו) במראית אורו של יום לפי שהיו בני דורו אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו ליכנס בתיבה ולא עוד אלא אנו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין את התיבה אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו כח למחות יבא וימחה במצרים נאמר בעצם היום הזה הוציא ה' קלז) לפי שהיו מצריים אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בהם אין אנו מניחין אותן לצאת ולא עוד אלא אנו נוטלין סייפות וכלי זיין והורגין להם אמר הקב"ה הריני מוציאן בחצי היום וכל מי שיש בו כח למחות יבא וימחה אף כאן במיתתו של משה נאמר בעצם היום הזה לפי שהיו ישראל אומרים בכך וכך אם אנו מרגישין בו אין אנו מניחין אותו אדם שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והוריד לנו את המן והגיז לנו את השליו והעלה לנו את הבאר ונתן לנו את התורה אין אנו מניחין אותו אמר הקב"ה הריני מכניסו בחצי היום וכו':

אבן עזרא

מז כי היא חייכם. כטעם יראת ה' תוסיף ימים (משלי י כז), ועוד שתחיו בארץ טובה ולא בגלות: מח בעצם היום הזה. היום

מקורי רש"י

קלג) ספרי, ילקוט תתקמ"ח פס"ו: קלד) ברא' ל"ו כ"ב: קלה) ספרי, ילקוט שם פס"ו: קלו) ברא' ז' י"ג: קלז) שמות י"ב נ"א:

מנחת יהודה

היו, בהתחלת היום למשה, וסופו ליהושע: פח) עיין רש"י ברא' י"ז כ"ג ששם ג"כ כתוב בעצם היום הזה, ופי' רש"י שם כמו כאן וא"כ הם ד':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לַאֲחֻזָּה׃
נ וּמֻת בָּהָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹלֶה
שָׁמָּה וְהֵאָסֵף אֶל־עַמֶּיךָ כַּאֲשֶׁר־
מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ בְּהֹר הָהָר וַיֵּאָסֶף
אֶל־עַמָּיו׃ נא עַל אֲשֶׁר מְעַלְתֶּם
בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמֵי־מְרִיבַת
קָדֵשׁ מִדְבַּר־צִן עַל אֲשֶׁר לֹא־
קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
נב כִּי מִנֶּגֶד תִּרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ
וְשָׁמָּה לֹא תָבוֹא אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ פ פ פ

אונקלוס

לְאַחְסָנָא׃ נ וּמוּת בְּטוּרָא
דִּי אַתְּ סָלֵק לְתַמָּן
וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמָּךְ כְּמָא
דְּמִית אַהֲרֹן אֲחוּךְ בְּהוֹר
טוּרָא וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּהּ׃
נא עַל דִּי שְׁקַרְתּוּן
בְּמֵימְרִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּמֵי מַצּוּת רְקָם מַדְבְּרָא
דְצִן עַל דִּי לָא קַדֶּשְׁתּוּן
יָתִי בְּגוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃
נב אֲרֵי מִקָּבֵל תֶּחֱזֵי יָת
אַרְעָא וּלְתַמָּן לָא תֵיעוֹל
לְאַרְעָא דִּי אֲנָא יָהֵב
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ פ פ

נ"ב. כל"ב סי'. כשקורין האזינו לפני יו"כ מפטירין שובה ישראל בהושע סי' י"ד:

אבן עזרא

שאמר השירה (מג): נ ומות. לתקן עצמו (מגא) כי הוא יקבור את עצמו כאשר אפרש (מגב), וכבר רמזתי מה שאמר אחד מחכמי הדור בטלת ויאסף (בראש' כה ח) (מגג): נא אשר לא קדשתם. פירשתיו (מגד): אל הארץ. פירושו ושמה (מגה):

רש"י

(נ) כאשר מת אהרן אחיך. באותה מיתה שראית וחמדת אותה (קלח) שהפשיט משה את אהרן בגד ראשון והלבישו לאלעזר וכן שני וכן שלישי וראה בכבודו. א"ל משה אהרן אחי עלה למטה ועלה פשוט ידך ופשט פשוט רגליך ופשט עצום עיניך ועצם קמוץ פיך וקמץ והלך לו אמר משה אשרי מי שמת במיתה זו (ס): (נא) על אשר מעלתם בי. גרמתם למעול בי (קלט): על אשר לא קדשתם אותי. גרמתם לי שלא אתקדש (קמ) אמרתי לכם ודברתם אל הסלע (קמא) והם הכוהו והוצרכו להכותו פעמים ואילו דברו עמו ונתן מימיו בלא הכאה היה מתקדש שם שמים שהיו ישראל אומרים ומה הסלע הזה שאינו לשכר ולא לפורענות אם זכה אין לו מתן שכר ואם חטא אינו לוקה כך מקיים מצות בוראו אנו לא כ"ש: (נב) כי מנגד. מרחוק: תראה וגו'. כי אם לא תראנה עכשיו לא תראנה עוד בחייך: ושמה לא תבוא. כי ידעתי כי חביבה היא לך ע"כ אני אומר לך עלה וראה: חסלת פרשת האזינו

יהל אור

(מג) וכן פי' החזקוני: (מגא) שיכין את עצמו שם ובבאורי: (מגב) בבמדבר (כ ח): (מגג) עיין פי' הח' ז"ל לזה: (מגב) (למטה לד ו): (מגה) פי' ושמה לא תבוא:

מנחת יהודה

סם) ובז"ל יש כאן הוספה „ואני המעתיק יוסף בר' שמעון אומר כאשר מת אהרן אחיך על אשר מריתם, אתה עלה ומות בהר באותו עון, על אשר לא קדשתם אותי שגרמתם לי על לא אתקדש שאמרתי לכם וכו'":

מקורי רש"י

קלח) ספרי, ילקוט תתקמ"ט: קלט) ספרי, ילקוט שם: קמ) ספרי, ילקוט שם: קמא) במד' כ' ח':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

לג א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ ב וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אשדת ב׳ מילין קרי לָמוֹ׃

אונקלוס

א וְדָא בִרְכְתָא דִי בָרִיךְ מֹשֶׁה נְבִיָא דַייָ יָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קֳדָם מוֹתֵיהּ׃ ב וַאֲמַר יְיָ מִסִינַי אִתְגְלִי וְזֵהוֹר יְקָרֵיהּ מִשֵּׂעִיר אִתְחֲזֵי לָנָא אִתְגְלִי בִגְבוּרְתֵיהּ מִטוּרָא דְפָארָן וְעִמֵּיהּ רִבְוַת קַדִּישִׁין כְּתַב יְמִינֵיהּ מִגוֹ אֶשָּׁתָא

רש"י

(א) וזאת הברכה. לפני מותו. סמוך למיתתו א) שאם לא עכשיו אימתי א): (ב) ויאמר ה' מסיני בא. פתח תחלה בשבחו של מקום ב) ואח"כ פתח בצרכיהם של ישראל ובשבח שפתח בו יש בו הזכרת זכות לישראל ג) וכל זה דרך רצוי הוא כלומר כדאי הם אלו שתחול עליהם ברכה: מסיני בא. יצא לקראתם ג) כשבאו להתיצב בתחתית ההר כחתן היוצא להקביל פני כלה שנאמר לקראת האלהים ד) למדנו שיצא כנגדם ד): וזרח משעיר למו. שפתח לבני שעיר שיקבלו את התורה ולא רצו: הופיע. להם: מהר פארן. שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו ה): ואתה. לישראל: מרבבות קדש. ועמו מקצת רבבות מלאכי קדש ו) ולא כולם ולא כדרך בשר ודם שמראה כל כבוד עשרו ותפארתו ביום חופתו: אש דת. שהיתה כתובה מאז לפניו באש

אבן עזרא

א וזאת הברכה. כברכת יעקב (א) [א]: איש האלהים להודיע כי בנבואה ברך אותם (ב): לפני מותו. סמוך למותו והטעם ביום מותו (ג): ב מסיני בא. ויאמר הגאון ז"ל כי הר סיני ושעיר ופארן קרובים (ד) וזה הכתוב על מעמד הר סיני [ב] ואמר סיני (ה), כי מסיני כמו בסיני (ו) [ג], וכן משעיר (ז): מרבבות קדש. הם המלאכים והטעם על השכינה שירדה: אש דת למו. התורה שנתנה באש וברק, ואמר (ח), כי טעם ה' מסיני בא דרך תפלה, כאומר אתה שבאת בסיני, והנחלת תורה, יחי ראובן וזה רחוק, כי היה ראוי להיות החיה ואל תמית, וחסרי אמונה אמרו כי טעם משעיר על דת אדום, ופארן על דת ישמעאל, ואלה תועים הלא ראו כי לא החל בתחלה, כי אם לברך ישראל לבדם, וכן כתוב אשר ברך

יהל אור

(א) שבירך את בניו סמוך למיתתו., וזהו טעם הוי"ו שגם זאת הברכה כברכת יעקב: (ב) ולזה יחסו כאן בשם איש האלהים ולא תמצא שקראו הכתוב כן בשום מקום אחר, ובספרי, וכן ילקוט תתקנ"א זה אחד מעשרה שנקראו איש האלהים עיי"ש: (ג) כמ"ש (לעיל לב מח): (ד) ודעת הגאון ממה שאמר כאן ה' מסיני בא, וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן, ונזכרו שלשתן ביחד לומר שהם קרובים: (ה) מלת סיני מיותרת וע"ם הוא: (ו) והממ"ן במקום בית"ן: (ז) כמו בשעיר: (ח) פי' ואמר הגאון:

קרני אור

[א] בברכת יעקב כתוב (ברא' מט כח) וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם, וכן משה רע"ה כשבירך את השבטים סמוך למיתתו התחיל ברכתו ג"כ במלת „זאת" ממקום שפסק יעקב, וכ"ה (תנחומא א ויחי טו, תנחומא ב ויחי יז, ב"ר פ"ק יב) וזאת אשר דבר להם אביהם, אליהם אין כתיב כאן אלא להם, וזאת עתיד נביא לברך אתכם כיוצא בו במקום שפסקתי אני שם יתחיל לברך אתכם, וכן עשה משה שנאמר וזאת הברכה, ועיין (דב"ר פי"א א): [ב] עיין פי' הא' ז"ל (ברא' לב ד) ושם יסתור דעת הגאון ז"ל עיין ביאורי שם: [ג] וע"ז כתב רב"ם, אבל נראה לי כי אלו אמר בסיני

מקורי רש"י

א) עיין ספרי: ב) עיין ספרי, ילקוט תתנ"א פס"ז: ג) מכילתא פ' יתרו: ד) שמות י"ט י"ז: ה) ספרי, תנחומא א' ד' תנחומא ב' ג', פסי' דר"כ פי' וזאת הברכה ע"ז ב' ב' ילקוט ברכה תתקנ"ת ילקוט מיכה תתק"ד ילקוט תהלים תתט"ז פס"ז: ו) ספרי, ועיין תנחומא

מנחת יהודה

א) לפיכך היה צריך לברך אותם עכשיו, ואם חיה חי עדיין לא היה מברך אותם עתה, מפני שכן ראוי לפרנס להוכיח תמיד את בני דורו, שמכח רוב התוכחה לא יחטאו, ואלו היה מברך אותם היו רואין עצמן חשובים וצדיקים והיו חוטאים (גור אריה): ב) רש"י ז"ל יתרץ כי מה ענין זה לברכה, ויפרש פתח וכו': ג) ומה שפתח דוקא בשבח הזה, יבאר ובשבח שפתח בו וכו': ד) פי' אינו רומז על גילוי שכינה על הר סיני דא"כ

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ג אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ

אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא ׃ ג אַף חַבִּיבִנּוּן לְשִׁבְטַיָּא כָּל

אבן עזרא

משה איש האלהים את בני ישראל ואמר וזרח משעיר למו שפי' להם, כמו ואין למו מכשול (תה' קיט קסה) (ע) והנכון בעיני שהפרשה היא ברכה כלל לכל ישראל (י) ואח"כ פרט לכל שבט ושבט (יא), ואחר כן כללם במקום אין כאל ישורון (יב) [ד] והנה מצאנו (יג) שאמרה דבורה ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום (שופ' ה ד) (יד) והנה אין שדה אדום הר כאשר אמר הגאון, כי שלשה הרים הם סמוכים, או לנכח (טו) ובספר תהלות, אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה (תה' סח ח), ואחריו כתיב ארץ רעשה (שם פ' ט), ובצעד השכינה בישימון לא היה יום מתן תורה, כי אחר מדבר פארן באו בישימון (טז), ואמר חבקוק (חבקוק ג ג) אלוה מתימן יבא, שהוא מבני אדום, תימן אומר (ברא' לו יא) (יז) כטעם משדה אדום והנה הכל במלחמות ידבר [ה] והעד יקום אלהים יפוצו אויביו (תה' סח ב), וכאשר יושיע השם את עבדיו ידמה הכתוב רדת עזר מהשם, והארץ תמוג, וההרים ימסו, והשמים ירעשו, והעד בשירת דוד ותגעש ותרעש הארץ (תה' יח ח) (יח) וטעם זה סיני (שם סח ט) פירשתיו במקומו (יט) וכן הוא הפירוש, השם בא, והטעם הכבוד שנכנס בישראל, ותחלת הכנסו מסיני, וזרח משעיר, והטעם כל השנים שהיו ישראל במדבר לא הראה השם גבורה בעמים עד בא ישראל אל שדה אדום, וכן כתוב בהררם שעיר עד איל פארן (ברא' יד ו), והנה הם קרובים שעיר ופארן, והטעם מפורש, כי ממקום שעיר כאשר באו לשעיר, אז זרח הכבוד לישראל, והופיע מהר פארן, והטעם כפול (כ), כי פה הראה יפעתו (כא): **ואתה מרבבות קדש**. על דעתי שהוא דבק עם מימינו, והטעם שבא אש מרבבות קדש מימין השם לסבב ישראל, כטעם סוסי אש ורכב אש סביבות אלישע (כב) וטעם דת שעומדת תמיד (כג): **ג אף חובב**. מגזרת

רש"י

שחורה על גבי אש לבנה ז) נתן להם בלוחות כתב יד ימינו ה) ז*). ד"א אש דת כתרגומו שנתנה להם מתוך האש ו): (ג) **אף חובב עמים**. גם חבה יתירה חבב את

קרני אור

היה מסיני מקום לשי"ת, וידוע כי הוא מקום עולמו, ואין עולמו מקומו, וע"כ הוצרך לומר מסיני בא, כלומר מסיני נגלה לישראל: [ד] וכ"ה (בסי' דר"כ פי' וזאת הברכה) אך שם יאמר שכללם בברכה אחד אחריך ישראל מי כמוך (פ' כט): [ה] עיין בנתס"ם מה שכתב ע"ו,

יהל אור

(ע) שפי' להם: (י) מן ה' מסיני בא עד יחד שבטי ישראל: (יא) וברכם: (יב) עד על במותימו תדרוך: (יג) הה' ז"ל יסתור דעת הגאון: (יד) וביאורו שם, שהוא רמז למלחמות שנלחם השם בעבור ישראל, וכ"ה וזרח משעיר למו, שירמוז על מלחמת סיחון ועוג על שהיו רחוקים וגבוהים מאוד שהיתה אחר נאת ישראל משעיר שהוא שר אדום: (טו) כי דעת הגאון שהר שעיר ופארן וסיני הם סמוכים זה לזה, או נוכחים, והנה הכתוב יאמר משעיר משדה אדום, ושדה אדום אינגו הר: (טז) וכן יאמר הה' ז"ל (תה' שם) „כל המפרשים פי' כי בעת מתן תורה רעשו שמים וארץ, ובכה אלוה מתימן יבא, וכן ה' מסיני בא, וכן ה' בצאתך משעיר, ובכה אלהים בצאתך לפני עמך, וזה הכתוב יכחישם, כי לא יתכן לומר על מ"ת בצעדך בישימון סלה, כי ישימון מגזרת והבמות תישמנה (יחז' ו ו) ובהיות ישראל בסיני היו בישוב, לא בתוהו יליל ישימון שהוא המדבר הגדול והנורא בארץ לא עבר בה איש, וזה היה אחר נסעם מהר סיני, ועוד כי אין כתוב בתורה שהארץ רעשה גם שמים ביום מ"ת, רק הר סיני חרד לבדו, וזה פי' הפסוקים כתוב בתורה, ה' מסיני בא, כי מסיני התלבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר ככתוב, ופארן סמוך אליהם, כי כן כתוב, ואת החורי בהררם שעיר עד איל פארן (ברא' יד ו) וזהו בצעדך משדה אדום": (יז) שתימן הוא בן אליפז בן עשו: (יח) וכן יאמר הה' ז"ל עוד שם „ובכה אלוה מתימן יבוא שהוא כמו תימן אומר, והטעם בצאתך לפני עמך, לכת הארון תחילה כאשר נסעו מהר סיני, וטעם ארץ רעשה, כמו וירגזו ההרים (ישעי' ה כה) שפחדו כל הגוים, הלא תראה בשירת דוד אמר ותגעש ותרעש הארץ ומוסדי, והטעם כמעט היה הופך העולם, ובעבור היות הארץ עומדת, אמר רעשה הארץ, כאשר רעשה סיני ביום מ"ת מפני השם": (יט) ושם פי' בשם ר' משה הכהן עיי"ש, וכן כתוב (שופ' ה ד) ג"כ „זה סיני", אך אין לנו פי' על נביאים ראשונים: (כ) מה שאמר וזרח והופיע: (כא) פי' בשעיר ובפארן הראה ונגלה בזוהרו ובכבודו: (כב) במ"ב (ו יז): (כג) שיש לה

מנחת יהודה

דא"כ הוי ליה למימר על סיני בא, מה ת"ל מסיני, אלא ר"ל שכבר היתה השכינה בסיני ממתנת להם, וכשבאו ישראל יצאה מסיני לקראתם, והיינו דכתיב מסיני בא (הזכרון): ס) פי' האש של דת שהיא האש שחורה הרשומה על גב האש לבנה, כמו דיו שחור על גבי הנייר ברשומי הדת שהיא התורה נתנה למו בלוחות הכתובות בכתב יד ימינו, כאילו אמר מימינו למו אש דת, שפי' מכתב יד ימינו נתן למו האש של דת, שהיא האש הרשום בה הדת (רא"ם) ובירושלמי שם, היא אש (פי' התורה עצמה אש) מובללת באש, חצובה מאש, ונתונה מאש (פי' נתונה מהקב"ה למשה מאש שלמעלה) דכתיב מימינו אש דת למו: ו) כי לפי פי' הראשון הל"ל דת אש, דהיינו דת הכתוב באש, ועכשיו שכתב אש דת משמע שהם ב'

מקורי רש"י

א', ס': ז) עיין ירושלמי שקלים פ"ו ס"א, סוית עס"פ ראשו כתם פו: ז*) עיין תנחומא א' ה' תנחומא ב' ג'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

קַדִּישׁוֹהִי בֵּית יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָא אַפֵּיקְנוּן מִמִּצְרָיִם

וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃

רש"י

השבטים ז) ח) כל אחד ואחד קרוי עם ט) שהרי בנימין לבדו היה עתיד להולד כשאמר הקב"ה ליעקב גוי וקהל גוים יהיה ממך י): כל קדשיו בידך. נפשות הצדיקים גנוזות אתו יא) כענין שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך יב): והם תכו לרגלך. והם ראוים לכך שהרי תוכו עצמן לתוך תחתית ההר לרגליך בסיני. תוכו לשון פעלו התווכו לתוך מרגלותיך ח): ישא מדברותיך. נשאו עליהם עול תורתך יג): מדברותיך. המ"ם בו קבוע ליסוד ט) כמו וישמע את הקול מדבר אליו יד) ואשמע קול מדבר אלי י) טו) כמו מתדבר אלי אף זה מדברותיך מה שהיית מדבר להשמיעני לאמר להם טישפורפלידור"ש בלע"ז (זיך בעשפרעכען, זיך אויפריידען) ואונקלוס תרגם שהיו נוסעים על פי דבריך והמ"ם בו שימוש משמשת לשון מן. ד"א אף חובב עמים אף בשעת חיבתן של האומות שהראית להם פנים שוחקות ומסרת את ישראל בידם טז): כל קדושיו בידך. כל צדיקיהם וטוביהם דבקו בך ולא משו מאחריך ואתה שומרם: והם תכו לרגלך. והם מתמצעים ומתכנסים לתחת צלך: ישא מדברותיך. מקבלין גזירותיך ודתותיך בשמחה. ואלה

אבן עזרא

ארמית מלשון והייתם לי סגולה (שמות יט ה) (כד) ועמים הם ישראל כמו אחריך בנימין בעממיך (שופ' ה יד), עמים הר יקראו (למטה פ' יט) (כה): וכל קדושיו. בני לוי (כו): בידך. שהם סביבות הארון (כז): והם תכו לרגליך. ילכו על דרכך (כח), וטעם בידך שתשמום: ישא מדברתיך. כי הם ילמדו התורה, והם המעתיקים על תורה שבעל פה (כט): ישא. כל אחד ואחד (ל), ואם „הם" רבים (לא): וטעם מדברתיך. כי אשר דברת ישאו (לב), כי הם נושאי התורה (לג), כי גם הם ישאו את הארון (לד), וטעם ישא כמו לא תשא שמע שוא (שמות כג א) (לה): תכו. בלא אח (לו), וי"א מלשון מתוך, כאילו הולכים בתוך רגלך (לז) ואחרים אומרים כי התי"ו למקום ה"א (לח), כתי"ו תרגלתי לאפרים (הושע יא ג) (לט) כטעם אפילו שיוכו בשבילך (מ), לא יעזבו דבריך, וזה רחוק, והנכון שהוא כמו נמשכו, והטעם שילכו אל המקום ששם הארון שהוא הדום רגלי השם (מא) וזאת היא הברכה שהשם יהיה חומת אש סביב ישראל (מב) ויהיה סגולתו (מג) והלוים יורו התורה תמיד (מד):

יהל אור

קיום תמידי: (כד) יאמר מלבד שנתן להם התורה מימינו מתוך האש, עוד חבב אותם מכל העמים שקראם סגולה, שנאמר והייתם לי סגולה (שמות יט ה) ותרגום סגולה חביבין, ולכך הזכיר חובב שהיא לשון תרגום כלומר שחבבן מכל העמים (רב"ח): (כה) עיין רש"י שם: (כו) שמסרו עצמם למיתה, וזה היה בעון העגל שבאו כל קרוביהם והם עשו רצונך: (כז) לשמור משמרתך: (כח) פי' נמשכו אחר הלוכך: (כט) וזהו מדברותיך: (ל) כי היה לו לומר ישאו, כמו שיאמר „והם" ל"ר לכן פי' כל אחד ואחד: (לא) אף שמלת „הם" ל"ר: (לב) כי הם נושאים על שפתם אשר דברת: (לג) הם נושאים ומורים, וכענין שכתוב בשבט לוי, יורו משפטיך ליעקב (פ', י): (לד) כמ"ש, ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה' (לעיל לא ט): (לה) שפי' שם שלא ישא על פיו: (לו) פי' בלא הבר: (לז) כאלו הולכים עמך, וכן וילא המלך וכל העם ברגליו (ש"ב טו יז) שפי' עמו: (לח) ומלת תכו כמו הכו: (לט) שהתי"ו במקום ה"א, וכן פי' ר"י ן' גנאח והרד"ק: (מ) ויפרש לרגלך בשבילך, וכן פי' הח' ז"ל (ברא' ל ל): (מא) פי' הם הולכים ונמשכים אל מקום הארון ששם הדום רגליך: (מב) כפי' של מימינו אש דת (פ' ב): (מג) כפי' על אף חובב עמים: (מד) וזהו כל קדושיו:

מקורי רש"י

ילקוט תתקנ"א: ח) כת"א: ט) עיין רש"י ברא' ל"ה י"א: י) ברא' ל"ה י"א: יא) ספרי: יב) ש"א כ"ה כ"ט: יג) ספרי: יד) במד' ז' פ"ט: טו) יחז' ב' ב': טז) עיין

מנחת יהודה

דברים והכי פירושו, מימינו אש, כלומר מצד ימינו היה האש והדת למו (רע"ב): ז) וכן ה"א וכן פי' הראב"ע: ח) רצונו שהתיבה נגזרת מן שם דבר התוך שענינו אמצע ופי' התמצעו לתוך מרגלותיך: ט) לדעת אונקלס וכ"ה לדעת הרד"ק במכלל המ"ם לשמוש כמו מן, ולדעת רש"י הוא בינוני מבנין התפעל ובא במקום חשם: י) הפסוק השני הוא טעות הסניה וצ"ל ואשמע את מִדַּבֵּר אלי (יחז' ב' ב') (המעתר):

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

ד תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: ה וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל: ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֹת

אונקלוס

וְאִנּוּן מְדַבְּרִין תְּחוֹת עֲנָנָךְ נָטְלִין עַל מֵימְרָךְ: ד אוֹרַיְתָא יְהַב לָנָא מֹשֶׁה מְסָרַהּ יְרֻתָּא לִכְנִשַּׁת יַעֲקֹב: ה וַהֲוָה בְיִשְׂרָאֵל מַלְכָּא בְּאִתְכַּנָּשׁוּת רֵישֵׁי עַמָּא כַּחֲדָא שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל: ו יְחֵי רְאוּבֵן לְחַיֵּי עָלְמָא וּמוֹתָא תִנְיָנָא לָא יְמוּת וִיקַבְּלוּן

רש"י

דבריהם: (ד) תורה. אשר צוה לנו משה מורשה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (ה) ויהי. הקב"ה: בישרון מלך. תמיד עול מלכותו עליהם (יא): בהתאסף. בכל התאסף ראשי חשבון אסיפתם: ראשי. כמו כי תשא את ראש (יז) ראוין אלו שאברכם (יב). ד"א בהתאסף בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם (יג) ולא כשיש מחלוקת ביניהם (יח): (ו) יחי ראובן. בעולם הזה (יט): ואל ימות. לעולם הבא שלא יזכר לו מעשה בלהה (כ):

אבן עזרא

ד הורה צוה לנו משה. זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו (מה), ויהיה למ"ד לנו, מושך עצמו ואחר עמו, וכן היא מורשה לקהלת יעקב, כמו והנבואה עודד הנביא (דה"ב טו ח) (מו) ויהי מורשה קהלת יעקב (מז): ה מלך. הוא משה ששמעו ראשי עם התורה מפורשת מפיו, והטעם כי הוא היה כמלך, והתאספו אליו ראשי השבטים (מח), ויחזיק זה הפי' שאמר הכתוב כי התורה נתנה לכהנים (מט), שהם לפי דעתי כל קדושיו בידיך, ואל כל זקני ישראל (נ) זהו בהתאסף ראשי עם, גם שם כתוב, הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם (נא) ויאמר ר' יהודה הלוי ז"ל, כי המלך רמז לתורה, וכן היה מפרש אין מלך בישראל (שופ' יח א): ו יחי ראובן. הנה החל מהבכור כי כן המשפט (נב) ולא הזכיר שמעון בעבור בעל פעור, כי העובדים היו שמעונים, ומספרם לעד (נג) גם נשיאם נהרג (נד) או הלך על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי, ובעבור כבוד אהרן נתלה השבט ממנו (נה) ולא היה בשבט שמעון גדול כמותו (נה*) ואם יטען טוען למה בירך ראובן (נו) התשובה כי יעקב ברכו, והברכת היא אל תותר (ברא' מט ד) שיהיה כאחד מאחיו (נז) ואחר ראובן הזכיר יהודה שהוא בעל דגל, והוא עולה בתחלה למלחמה (נח) ואחר כן לוי, ואחריו בנימין, בעבור היות הלויים דרים בירושלים שהיתה בין יהודה ובין בנימין (נט) כן כתוב (ס) ואחר כן שבט

יהל אור

(מה) הדבור הזה ישא כל אחד מבני לוי לישראל ויאמר להם כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו: (מו) שפי' הנבואה נבואת עודד, שמלת והנבואה מושכת עצמה ואחרת עמה, וכן כאן הלמ"ד מושכת עצמה ואחרת עמה: (מז) ר"ל מורשה לקהלת יעקב: (מח) ורב"ה פי' כן על דרך המדרש: (מט) כמו שכתוב (לעיל לא ט) ויתנה אל הכהנים בני לוי: (נ) מה שכתוב (שם שם) ואל כל זקני ישראל: (נא) (שם לא כח), וככתוב, הקהילו אלי את כל אנשי שבטיכם ושטריכם: (נב) הזכירם כסדר ע"ד נחלתם, כי ראובן לקח נחלתו בראשונה, ולפי שהוא הבכור, ע"כ נתן לו בברכתו משפט הבכורה (רב"ה): (נג) במדבר (א כג), היה מספרם תשעה וחמשים אלף ושלש מאות, ואחר המגפה (במד' כו יד) היה מספרם שנים ועשרים אלף ומאתים, ועיין ברמב"ן ובטור מה שהעירו ע"ז: (נד) זמרי בן סלוא: (נה) פי' מאהרן, וזהו רק בשביל כבוד אהרן ברך משה את שבט הלוי: (נה*) פי' כאהרן שבשבילו יברך את שבטו: (נו) פי' למה ברך משה את ראובן הלא יעקב ג"כ לא ברכו: (נז) פי' אל תותר מאחיו, אך יהיה כאחד מהם, ולאחיו ברך: (נח) כמ"ש (שופ' א ב) ויאמר ה' יהודה יעלה, וכן (שם כ יח) יהודה בתחלה: (נט) והלוים יחנו סביבם: (ס) וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדו אותה (שופ' א ח) וכן ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין (שם פ' כא) ונאמר בערי בנימין, והיבוסי הוא ירושלים (יהושע יח כח) והנה

מנחת יהודה

יא) פי' שהם כפופים אליו תמיד לקיים כל המצות שגוזר עליהם, כמשפט כל אומה ואומה עם המולך עליהם: יב) פי' בכל חשבון אסיפתם ראוים הם שאברכם, והוא דבק עם הבא אחריו, ובאלו אמר ובעבור זה יחי ראובן וגו' וכן כולם זה אחר זה, ומאמר ויהי בישורון מלך דבק עם מה שלמעלה, דהם מתחזקים ואומרים תורה צוה לנו משה ונחזיקנה ולא נעזבנה: יג) ויהיה מאמר ויהי בישורון מלך דבק

מקורי רש"י

ספרי: יז) שמות ל' י"ב: יח) ספרי: יט) עיין ספרי, סנהד' צ"ב א': כ) עיין ספרי סנהד' שם תנחומא מ"

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

בְּנוֹהִי אַחְסָנַתְהוֹן בְּמִנְיָנְהוֹן: וְדָא לִיהוּדָה וַאֲמַר קַבֵּל יְיָ צְלוֹתֵהּ דִיהוּדָה בְּמִפְּקֵהּ לְאַגָּחָא קְרָבָא וּלְעַמֵּהּ תְּתִיבִנֵּהּ

וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר: ס ז וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רָב לוֹ וְעֵזֶר

רש"י

ויהי מתיו מספר. נמנין במנין שאר אחיו דוגמא היא זו כענין שנאמר וישכב את בלהה ויהיו בני יעקב שנים עשר כא) שלא יצא מן המנין יד): (ז) וזאת ליהודה. סמך יהודה לראובן מפני ששניהם הודו על קלקול שבידם טו) כב) שנאמר אשר חכמים יגידו וגו' להם לבדם וגו' ולא עבר זר בתוכם כג) ועוד פירשו רבותינו שכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמות יהודה מתגלגלין בארון מפני נדוי שקבל עליו כד) שנאמר וחטאתי לאבי כל הימים כה) אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה וכו' כה*): שמע ה' קול יהודה. תפלת דוד ושלמה ואסא מפני הכושים ויהושפט מפני העמונים וחזקיה מפני סנחריב טז) כו): ואל עמו תביאנו. לשלום מפני המלחמה (ס"א מן המלחמה): ידיו רב לו. יריבו ריבו וינקמו נקמתו: ועזר מצריו תהיה. ועל יהושפט התפלל על מלחמת רמות גלעד כז) ויזעק יהושפט וה' עזרו כח). ד"א שמע ה' קול יהודה כאן רמז ברכה לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה טז*) כט)

אבן עזרא

יוסף שלא יאחרנו, וכבר הקדים אחיו הקטן (סא) ואחר כן זבלון בעבור שהוא נלחם (סב) ואחר כן יששכר (סג) וכאשר תמו בני הגבירות החל מגד שהוא עם דגל בני הגבירות (סד) ואחר כן דן שהוא בעל דגל (סה) ואחר כן נפתלי כי הוא גדול מאשר (סו): יחי ראובן. תפלה (סז): ואל ימת. שיתכן שיהיה כבן אדם לחיות שנים קצובות וימות (סח): ויהי מתיו מספר. ואל יהי מתיו מספר (סט), כמו ולא למדתי חכמה (משלי ל, ג) (ע) ובי"ת באל שדי (שמות ו ג) (עא) כאשר פירשתי רבים, כי יתכן שיחיה לעולם (עב) ויהיו מעטים, וכל דבר שיספר הוא מעט וכן ואני מתי מספר (בראש' לד, ל) (עג): ז וזאת ליהודה. וכן אמר ליהודה שיחיה ולא ימות (עד) [ו] והוסיף עוד שמע ה' קול יהודה, בבוא למלחמה, כי הוא יעלה בתחלה (עה): ואל עמו תביאנו. אל המחנה אשר בגלגל (עו) או תפלה על היוצאים להלחם על ארץ אויב (עז): רב לו. יספיקו לו ידיו (עח)

יהל אור

היתה ירושלים לשני השבטים נפונה לבנימין, ונגבה ליהודה, והלוים היו דרים עם שניהם: (סא) את

קרני אור

ובראב"ע מה שהשיג על מתרגם והסתיר ראיותיו: [ו] וכן פי' שהבכור שור הביאו שפעם זאת. ועיין ברמב"ן מה בנימין: (סב) עם ברק (שופ' ה' יח): (סג) כי כן יצא גורלו אחר זבלון (יהושע יט יז): (סד) עם ראובן ושמעון (במדבר ב, י, יב, יד): (סה) (שם שם כה): (סו) ע"כ הוצרך לאחרו: (סז) יתפלל עליו: (סח) ויתפלל עליו שלא ימות קודם השנים הקצובות: (סט) שמלת ואל משמשת עצמה ואחרת עמה: (ע) וסוף הפסוק ודעת קדושים אדע" וביאורו שם ולא דעת קדושים אדע, שמלת ולא משמשת במקום שתים: (עא) שבי"ת מן באל שדי משמש גם למלת ושמי, וטעמו ובשמי ה': (עב) שיקיף שבטו זמן רב: (עג) לכן הוסיף ואל יהי מתיו מספר: (עד) וזהו פי' מלת וזאת: (עה) למלחמה (שופ' א ב): (עו) כמ"ש (יהושע י מג): (עז) יתפלל להשם שיגליה בכל מלחמותיו: (עח) פי' כח ידיו:

מקורי רש"י

ויומי ט': כא) ברא' ל"ה כ"ב: כב) ספרי, ועיין סוטה ז' ב' פס"ז: כג) איוב ט"ו י"ט: כד) סוטה ז' ב', ב"ק צ"ב א', מכות י"א ב': כה) ברא' מ"ד ל"ב: כה*) עיין פסי' דר"כ ברכה, פסי' פי' טובה, ב"ר פפ"ד, שו"ט ע"פ תשב אנוש: כו) עיין ספרי: כז) ספרי: כח) ד"ה ב' י"ח ל"א: כט) עיין ספרי ופסי' דר"כ פי' ל"ב — וזאת הברכה ילקוט תתקנ"ד פס"ו:

מנחת יהודה

דבק עם בהתאסף ראשי עם הבא אחריו (רא"ם): יד) וכן פי' הרמב"ן, שלא יכרות שבטו באחד מכל הזמנים, ויהיו פקודיו במספר בנ"י: טו) וא"ת הרי הודאת ראובן קדמה לשל יהודה שהרי בפ' וישב גבי וישב ראובן אל הבור, פי' רש"י לא היה במכירה שהיה עסוק בשקו ובתעניתו, ויהודה לא הודה עד שנתעברה תמר, אלא י"ל דודאי ראובן אודי קודם אלא בצנעה אודי בשקו ובתעניתו, אבל בפרהסיא לא אודי, וכשהודה יהודה ואמר צדקה ממני, עמד ראובן ופרסם הודאתו, ואמר אף אני בלבלתי יצועי אבי, וראיה לדבר מדסמך משה רבינו ברכת יהודה לברכת ראובן, משום שע"י יהודה הודה ראובן הודאה חשובה ומפורסמת, וה"ק מי גרם לראובן שהודה בפרהסיא יהודה (חזקוני): טז) שכל אלו מזרעו של יהודה הם ובקש משה מהשם שתקובל תפלתם מפני הכושים והעמונים ומפני סנחרב: טז*) באמרו שמע, רמז על שמעון:

פי'

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

מִצָּרָיו תִּהְיֶה: פ שני ח וּלְלֵוִי אָמַר
תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר
נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי
מְרִיבָה: ט הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא
רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־
בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ

אונקלוס

לְשַׁלָּם יְדוֹהִי יַעְבְּדָן לֵהּ
פֻּרְעֲנוּתָא מִסַּנְאוֹהִי
וְסָעִיד מִבַּעֲלֵי דְבָבוֹהִי
הֲוֵי לֵהּ: ח וּלְלֵוִי אֲמַר
תּוּמַיָא וְאוּרַיָא אַלְבֶּשְׁתָּא
לְגַבְרָא דְאִשְׁתְּכַח חֲסִידָא
קֳדָמָךְ דִּי נַסִּיתוּהִי
בְּנִסֵּתָא וַהֲוָה שְׁלִים
בַּחֲנְתוּהִי עַל מֵי מַצּוּתָא
וְאִשְׁתְּכַח מְהֵימָן: ט דְעַל

אבן עזרא

ואין לו צורך למי שיעזור אותו, כי אם עזרת השם לבדו וי"א מלשון מריבה, והטעם ידיו יריבו בעדו (עט) ואחרים אמרו כמו וברקים רב (תה' יח טו), מגזרת ורבו (ברא' מט כג) (פ): ח וללוי אמר. בעבור לוי אמר לשם (פא), כמו אמרו לי אחי הוא (ברא' כ יג) (פב): לאיש חסידך. לאיש שהוא חסידך (פג): אשר נסיתו במסה. שם כמו נסיון, והטעם שהיה חסיד ולא נמצא בו דופי חוץ מדבר מריבה שכבר הענשתו עליו, גם זה יחזיק פירושי בדבר העגל כי לכבוד השם עשהו (פד): וטעם תמיך ואוריך. שיהיו תמיד לו ולזרעו (פה): ט האומר. על השבט ידבר (פו), כמו שמואל שבא כאשר נגמל אל בית ה' להרגילו (פז): ואת בניו לא ידע. יש מהם אחד שהוליד בנים לעבוד השם (פח): כי שמרו אמרתך. כמו שמרו עדותיו וחוק נתן למו (תה' צט ז) (פט), עד שיורום לישראל (צ) וי"א על דבר מי לה' אלי

רש"י

ואף כשחלקו א"י נטל שמעון מתוך גורלו של יהודה שנאמר מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון ל) (ומפני מה לא ייחד לו ברכה בפ"ע שהיה בלבו עליו על מה שעשה בשטים לא) כ"כ באגדת תהלים): (ח) וללוי אמר. ועל לוי אמר יז): תומיך ואוריך. כלפי שכינה הוא מדבר יח): אשר נסיתו במסה. שלא נתלוננו עם שאר המלינים: תריבהו וגו' כתרגומו ד"א תריבהו על מי מריבה נסתקפת לו יט) לבא בעלילה לב) אם משה אמר שמעו נא המורים לג) אהרן ומרים מה עשו: (ט) האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כשחטאו בעגל ואמרתי מי לה' אלי לד) נאספו אלי כל בני לוי וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו וכן עשו וא"א לפרש אביו נמש ואחיו מאביו וכן בניו ממש שהרי לויים הם ומשבט לוי לא חטא אחד מהם שנאמר כל בני לוי לה): כי שמרו אמרתך. לא יהיה לך אלהים אחרים: ובריתך ינצורו. ברית מילה לו) שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מולין ומלין את בניהם (ס"א אותם שנולדו במדבר שישראל לא מלו את בניהם והם

יהל אור

(עט) פי' ירינו לו ובעדו ויגלהו את האויב: (פ) וכן פי' הה' ז"ל (תה' שם) „שהוא מגזרת ורבו" ועניינו ירית חצים: (פא) ועם השם ידבר: (פב) ופי' הה' ז"ל שם בשבילי: (פג) ועל אהרן יאמר: (פד) שלא היתה כוונתו אלא לש"ש, שאילו חטא בו היה מזכירו כאן בכלל חטא מי מריבה ועיין פי' הה' ז"ל (שמות לב יח): (פה) ולמ"ד להים הוא למ"ד הקנין: (פו) ע"כ הוא כל"י: (פז) והיה נפרד מאביו ואמו, וכן אמרה הנה גם אנכי השאלתיהו לה' כל הימים (ש"א א כח): (פח) רמז ללוי אבי הלוים והכהנים: (פט) וגם פי' הה' ז"ל שמוסב על משה ואהרן, שהם שמרו עדותיו בעבור היותם אמצעיים בין ה' ובין ישראל: (צ) והעדות והחקים שנתן להם השם שמרום לאמרם

מנחת יהודה

יז) פי' בעבור לוי אמר: יח) ועם השם ידבר, כי כן מורים הכהנים: יט) נסתקפת לשון עלילה, עלילות דברים (דברים כ"ב י"ז) מתרגמינן תסקופי מלין:

מקורי רש"י

ל) יהושע י"ט ט': לא) פסי' דר"כ ברכה סו"ט מזמור צ' ילקוט ברכה תתקנ"ז ילקוט תהלים תתי"א: לב) ספרי ב: לג) במד' כ' י': לד) שמות ל"ב כ"ו עיין ספרי יומא ס"ו ב' פס"ז: לה) שמות ל"ב כ"ו עיין ספרי ילקוט תתקנ"ד: לו) ספרי פ' בהעלותך:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּבְרִֽיתְךָ֖ יִנְצֹֽרוּ׃ י יוֹר֤וּ מִשְׁפָּטֶ֙יךָ֙ לְיַֽעֲקֹ֔ב וְתוֹרָתְךָ֖ לְיִשְׂרָאֵ֑ל יָשִׂ֤ימוּ קְטוֹרָה֙ בְּאַפֶּ֔ךָ וְכָלִ֖יל עַֽל־מִזְבְּחֶֽךָ׃
יא בָּרֵ֤ךְ יְהוָה֙ חֵיל֔וֹ וּפֹ֥עַל יָדָ֖יו תִּרְצֶ֑ה מְחַ֨ץ מָתְנַ֧יִם קָמָ֛יו וּמְשַׂנְאָ֖יו מִן־יְקוּמֽוּן׃ ס
יב לְבִנְיָמִ֣ן אָמַ֔ר יְדִ֣יד יְהוָ֔ה יִשְׁכֹּ֥ן לָבֶ֖טַח עָלָ֑יו חֹפֵ֤ף עָלָיו֙ כָּל־הַיּ֔וֹם וּבֵ֥ין כְּתֵפָ֖יו שָׁכֵֽן׃ ס שלישי

אונקלוס

אֲבוּהִי וְעַל אִמֵּהּ לָא רַחֵים כַּד חָבוּ מִן דִּינָא וְאַפֵּי אֲחוּהִי וּבְנוֹהִי לָא נְסֵיב אֲרֵי נְטַרוּ מַטְּרַת מֵימְרָךְ וּקְיָמָךְ לָא אַשְׁנִיוּ׃
י כַּשְׁרִין אִלֵּין דְּיַלְּפוּן דִּינָיךְ לְיַעֲקֹב וְאוֹרָיְתָךְ לְיִשְׂרָאֵל יְשַׁוּוּן קְטֹרֶת בּוּסְמִין קֳדָמָךְ וּגְמִיר לְרַעֲוָא עַל מַדְבְּחָךְ׃
יא בָּרֵיךְ יְיָ נִכְסוֹהִי וְקוּרְבַּן יְדוֹהִי תְּקַבֵּל בְּרַעֲוָא תְּבַר חַרְצָא דְּסָנְאוֹהִי וּדְבַעֲלֵי דְבָבוֹהִי דְּלָא יְקוּמוּן׃
יב לְבִנְיָמִן אֲמַר רְחִימָא דַּיְיָ יִשְׁרֵי לְרָחְצָן עֲלוֹהִי יְהֵי מָגֵן עֲלוֹהִי כָּל יוֹמָא

רש"י

היו מולין): (י) יורו משפטיך. ראוין אלו לכך (כ) לז): וכליל. עולה לח): (יא) מחץ מתנים קמיו. מחץ קמיו מכת מתנים כא) כענין שנאמר ומתניהם תמיד המעד לט) ועל המעוררין על הכהונה אמר כן מ). ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם עובדי כוכבים והתפלל עליהם מא) לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות מב) לכך נאמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון. מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה כב):
(יב) לבנימן אמר. לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות ושל בנימין בבנין בית המקדש בחלקו סמכן זה לזה מב*) וסמך יוסף אחריו שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו שנאמר וימאס באהל יוסף וגו' מג) לפי שבית עולמים חביב משילה לכך הקדים בנימין ליוסף: חופף עליו. מכסה אותו ומגין עליו: כל היום. לעולם כג) משנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר מד): ובין כתפיו שכן. בגובה ארצו היה בית המקדש בנוי מה) אלא שנמוך כ"ג אמה מעין עיטם מו) ושם היה

אבן עזרא

(שמות לב כו) (לא): י ישימו קטורה. הכהנים מהם: וכליל. היא העולה (לב): יא ברך ה' חילו. הבכורים והמעשר (לג): ופעל ידיו. הקרבנות: מחץ מתנים. הטעם מחץ קמיו (לד): מן יקומון. מן אשר יקומון עליהם (לה), כמו לים מכסים (ישעי' יא, ט) (לו): יב לבנימן אמר. בעבור בנימן (לז) שהוא ידיד השם, ישכון בנימין לבטח על השם, והשם שוכן בין כתיפיו: חופף עליו. על הכבוד שהיה דר בירושלים בחלק בנימין כי כן כתוב (לח): וטעם בין כתיפיו. באמצע נחלתו (לט) או שהיה נראה (ק), גם להיות דבוק עם

יהל אור

כן לישראל: (לא) וכן פי' רש"י ז"ל: (לב) שכולה כליל: (לג) הם התרומה והמעשר והבכורות והבכורים: (לד) הטעם מחץ קמיו במתנים: (לה) וחסר מלת אשר: (לו) שפי' אשר לים מכסים: (לז) והלמ"ד הוא כלשון בעבור: (לח) עיין (לעיל פ' ו): (לט) כי כן היה ביהמ"ק באמצע נחלתו, והנה מפה קראו בכאן בלשון כתף וכן יהושע קראו כן אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלים (יהושע טו ח): (ק) וכן

מקורי רש"י

לז) כת"א: לח) יומא כ"ו א': לט) תס' ס"ט כ"ד: מ) ספרי: מא) עיין ב"ר פל"ט ב' ובפוס"ט סיאן ס"ז: מב) עיין תנחומא א' וימי י"ד, תנחומא ב' וימי י"ג, ועיין הערה ע"א שם: מב*) פסי' דר"כ ברכה, ועיין יומא י"ב א', ובמים כ"ד ב', ב"ר פל"ט: מג) תס' ע"ח ס"ז: מד) עיין ריש מכילתא: מה) עיין ספרי, ילקוט תתקנ"ו, פס"ז: מו) יומא ל"א א':

מנחת יהודה

כ) פי' אחר כל הדברים שחשב כאן על בני לוי ראוין הן לכך: כא) מהפך הפסוק, כי לפי הלשון היה משמע שקמיו מחצו להם לכן פי' הפסוק מהופך: כב) ומחץ נמי קאי אמשנאיו: כג) ודייק מדכתיב כל היום, ומשמע

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

יג וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה
אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם
רֹבֶצֶת תָּחַת׃ יד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת
שֶׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים׃ טו וּמֵרֹאשׁ
הַרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם׃
טז וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי

אונקלוס

וּבְאַרְעֵהּ תַּשְׁרֵי שְׁכִנְתֵּהּ׃
יג וּלְיוֹסֵף אֲמַר מְבָרְכָא
מִן קֳדָם יְיָ אַרְעֵהּ עָבְדָא
מַגְדְּנִין מִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא
מִלְּעֵלָּא וּמִמַּבּוּעֵי עִינָוָן
וּתְהוֹמִין דְּנָגְדִין מִמַּעֲמַקֵּי
אַרְעָא מִלְּרַע׃ יד וְעָבְדָא
מַגְדְּנִין וַעֲלָלָן מִיבוּל
שִׁמְשָׁא וְעָבְדָא מַגְדְּנִין
מֵרֵישׁ יְרַח בִּירַח׃
טו וּמֵרֵישׁ טוּרַיָּא בְּכִירַיָּא
וּמְטוּב רָמָן דְּלָא פָסְקָן׃ טז וּמְטוּב אַרְעָא וּמְלָאַהּ רְעֵי לֵהּ דִּשְׁכִנְתֵּהּ

אבן עזרא

חוסף (קא): יג ממגד. שיתנו השמים (קב): יד תבואת שמש. כי תבואות הזרע והכרם תלויה בשמש (קב*): גרש. מגזרת ויגרשו מימיו (ישעי' נז כ) (קג) והוא שיעשה באויר בלחותו, כי אין חומו (קד) ככח השמש (קה): ואמר ירחים. בעבור שיתחדשו, והן רבים בשנה אחת (קו): טו ומראש. הטעם וממגד ראש הררי קדם (קז): גבעות עולם. כפול (קח): טז וממגד ארץ. כפול, ארץ המישור (קט): ומלואה. מאשר היא מלאה (קי): ורצון

רש"י

דעתו של דוד לבנותו כדאיתא בשחיטת קדשים מז) אמרי נחתי ביה פורתא משום דכתיב ובין כתפיו שכן אין לך נאה בשור יותר מכתפיו מח): (יג) מבורכת ה' ארצו. שלא היתה בנחלת השבטים ארץ מלאה כל טוב כארצו של יוסף מט): ממגד. לשון עדנים ומתק: ומתהום. שהתהום עולה ומלחלח אותה מלמטה אתה מוצא בכל השבטים ברכתו של משה מעין ברכתו של יעקב כד) (ד"א כה): (יד) וממגד תבואות שמש. שהיתה ארצו פתוחה לחמה וממתקת הפירות נ): גרש ירחים. יש פירות שהלבנה מבשלתן ואלו הן קשואין ודלועין ד"א גרש ירחים שהארץ מגרשת ומוציאה מחדש לחדש כו) נא): (טו) ומראש הררי קדם. ומבורכת מראשית בישול הפירות שהרריה מקדימין לבכר בישול פירותיהם. ד"א מגיד שקדמה בריאתן לשאר הרים נב): גבעות עולם. גבעות העושות פירות לעולם ואינן פוסקות מעוצר הגשמים: (טז) ורצון שוכני סנה. כמו שוכן סנה כז)

יהל אור

פי' רש"י ז"ל, בגובה ארצו היה ביהמ"ק בנוי, ומה שאמר בין כתיפיו ולא אמר על ראשו לפי שאינו בגובה ההר ממש אלא למטה מעט נמוך כ"ג אמה מעין עיטם: (קא) ר"ל חוסף עליו ובין כתיפיו שכן כל היום: (קב) המלה הזאת כוללת הדבר המשובח והמעולה בכל דבר, ופי' ממגד שמים מטל, כי הטל הוא המשובח מן המטר שיועיל ולא יזיק (ו' מלך): (קב*) כי השמש מניע יסוד האש והוא מבשל התבואה והפירות: (קג) ופי' הרד"ק שם, כמו הים שהוא נגרש אל השפה כל רגע ורגע כי השקט לא יוכל, וכבאו אל השפה יגרשו מימיו רפש וטיט מקרקע הים אל היבשה, כן באמרו גרש ירחים, כי הירח יבשל הפירות, והוא זמן שהפירות מגילים ופורחים בכח הירח, כאילו הירח מגרש אותם לחוץ: (קד) פי' חום האויר: (קה) והמוטעם יגרום „בכח השמש" ויפרש הטעם כי האויר חם ויבש ובלילה מקררו ומלהלהו הירח, וביום עושה בו השמש ומחממו ומבשל הפירות, ואמר החכם ז"ל, כי אין חום האויר בכח השמש שנוכל לומר כי בסור השמש מעליו נשאר קר ולח ולא היה צריך הירח לעשות כו: (קו) ויתחדשו בכל חדש: (קז) לפי שפירות ההרים טובים מפירות העמקים: (קח) ופי' ממבחר ההרים הקדומים: (קט) פי' ומה שכפל עוד להזכיר ארץ, ויפרש שהוא ארץ המישור, אחר שהזכיר פירות ההרים הזכיר פירות ארץ המישור: (קי) ונכלל בזה הכסף והזהב, וכל קנייני הארץ:

מנחת יהודה

כל הימים, ופי' תמיד: כד) ושם גבי יעקב כתיב ברכות שמים מעל, וגר"ת תהום רובצת תחת (בראי' מ"ט כ"ה) ושם בוודאי פי' התהום עולה מלמטה דומיא דהטל בא מלמעלה, א"כ ה"נ כן (רא"ם): כה) תאי ד"א פ"ס הוא: כו) ורבוי ירחים הוא בעבור הלבנה שמתחדשת בכל חדש: כז) והיו"ד נוספת:

מקורי רש"י

מז) זבחים נ"ד ב': מח) עיין ספרי, ילקוט תתקנ"ז, פס"ז: מט) ספרי: נ) ספרי: נא) כת"מ: נב) עיין ספרי:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: יז בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: ס

רביעי יח וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן

אונקלוס

בִּשְׁמַיָּא וְעַל מֹשֶׁה אִתְגְּלִי בְּאַסְנָא יֵיתְיָן כָּל אִלֵּין לְרֵישָׁא דְּיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דַּאֲחוֹהִי: יז רַבָּא דִּבְנוֹהִי זִיוָא לֵהּ וּגְבוּרָן דְּאִתְעֲבִידָא לֵהּ מִקֳּדָם דְּתוּקְפָּא וְרוּמָא דִּילֵהּ בִּגְבוּרְתֵּהּ עַמְמַיָּא יִקְטֹל כַּחֲדָא עַד סְיָפֵי אַרְעָא וְאִנּוּן רִבְוָתָא דְּבֵית אֶפְרַיִם וְאִנּוּן אַלְפַיָּא דְּבֵית מְנַשֶּׁה: יח וְלִזְבוּלֻן אֲמַר חֲדִי

רש"י

ותהא ארצו מבורכת מרצונו ונחת רוח של הקב"ה הנגלה עלי תחלה בסנה: רצון. נחת רוח ופיוס וכן כל רצון שבמקרא: תבואתה. ברכה זו לראש יוסף: נזיר אחיו. שהופרש מאחיו במכירתו נג): (יז) בכור שורו. יש בכור שהוא לשון גדולה ומלכות שנאמר אף אני בכור אתנהו נד) וכן בני בכורי ישראל נה): בכור. מלך היוצא ממנו והוא יהושע: שורו. שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: הדר לו. נתון לו שנאמר ונתתה מהודך עליו נו): וקרני ראם קרניו. שור כחו קשה ואין קרניו נאות אבל ראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם נז): אפסי ארץ. שלשים ואחד מלכים אפשר שכולם מא"י היו אלא אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בא"י שחשובה לכולם היא נח) שנאמר נחלת צבי צבאות גוים נט): והם רבבות אפרים. אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים כח) ס): והם אלפי מנשה. הם האלפים שהרג גדעון במדין שנאמר וזבח וצלמונע בקרקר וגו' סא): (יח) ולזבולן אמר. אלו ה' שבטים שברך באחרונה זבולון

אבן עזרא

שכני סנה. הוא השמים (קיא): תבואתה. הברכה הזאת (קיב), והתחברו שנים סימנין התי"ו והה"א (קיג) כמו עזרתה (תה' סד כז) ישועתה (שם נ ג) בצרתה (שם קכ, א). ובעבור שהזכיר התבואה דמה השבט לשור (קיד) ואמר בכור שורו (קטו) כי יש לו כח רב (קטז) כי הוא ראשית און (קיז): יז הדר לו. גוף גדול (קיח) והטעם מספר רב (קיט): וקרני ראם. בכח (קכ): רבבות אפרים. כדברי יעקב (קכא): יח שמח זבולן בצאתך

יהל אור

(קיא) ובשמות (ג ב) הביא הפי' הזה בשם הגאון, וכ"ה בפי' הקצר שם, וליה לא סבירא ליה, ויפרש שם "ורצון שוכני סנה, רצון שיבקש השוכן במקום הסנה (פי' רצון האדם השוכן בסנה, רוצה לומר במדבר ובמקום היובש כי הסנה גדל בארץ ציה) שהוא דורש ומבקש תמיד שיפשה השם רצונו ויצלח ארצו שהוא שוכן בה שהיה מקום יובש וסנה" עיי"ש, וכן פי' הבכור שור הביאו הפענח רזא, ודעת המפרשים שמוסב על השם ית', כלומר רצון האל שוכן בסנה, ואונקלם לא יפרש השני תיבות בסמיכות ויחלקם, ויתרגם על מלת שכני דשכינתיה בשמיא, ועל מלת סנה תרגם ועל משה אתגלי באסנא, ויסכים עמו טעם הנגינה, תחת תיבת שכני טפחא שהוא מפסיק: (קיב) לראש יוסף: (קיג) תכן המלה תבא, והתי"ו סי' הנקבה הנסתרת רוצה לומר כל ברכה וברכה תבא לראש יוסף, והה"א נוספת בסוף המלה (רד"ק): (קיד) וכענין שכתוב ורב תבואות בכח שור (משלי יד ד): (קטו) ולא אמר שור: (קטז) כי הבכור יש לו רוב כח: (קיז) ע"כ יש לו הרבה כח: (קיח) והדרתו מה שיש לו גוף גדול: (קיט) וכאמת כן היה מספר אפרים ומנשה יותר משאר השבטים: (קכ) לשון קרן נשתמשו בה הנביאים הרבה להורות על הכח והחוזק והממשלה, וראם היא בהמה מבהמות המדבר חזקה מאוד, ועל רבוי הכח ידמה אותו לקרני ראם: (קכא) שאמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו (ברא' מח יט):

מקורי רש"י

נג) עיין ספרי: נד) תה' פ"ט כ"ח: נה) שמות ד' כ"ב: נו) במד' כ"ז כ': נז) ספרי ילקוט תתקכ"ט פס"ז: נח) עיין ספרי: נט) ירמיה ג' י"ט: ס) עיין ספרי ת"י: סא) שופ' ח' י':

מנחת יהודה

כח) עפ היות ששם הכתוב רומז לקרנים המנגחים כלומר וקרני ראם קרניו, ואלו הקרנים הן רבבות אפרים

עיין

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ׃
יט עַמִּים הַר־יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ
זִבְחֵי־צֶדֶק כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ

זְבוּלֻן בְּמִפְּקָךְ לְאַגָּחָא
קְרָבָא עַל בַּעֲלֵי דְבָבָךְ
וְיִשָּׂשכָר בְּמֵהָכָךְ לְמֶעְבַּד
זִמְנֵי מוֹעֲדַיָּא בִּירוּשְׁלֵם׃
יט שִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל
לְטוּר בֵּית מַקְדְּשָׁא
יִתְכַּנְּשׁוּן תַּמָּן יְכַסוּן נִכְסַת קוּדְשִׁין לְרַעֲוָא אֲרֵי נִכְסֵי עַמְמַיָּא יֵיכְלוּן

אבן עזרא

למלחמה, וכן זבולן עם חרף נפשו למות (שופ' ה יח) (קכב): באהליך. כמו וירא מנוחה כי טוב (ברא' מט טו) (קכג): יט עמים הר יקראו. בעבור שזבולן דר לחוף אניות יהיה עשרו רב וזהו כי שפע ימים יינקו, והוא מגזרת, שפעת גמלים (ישעי' ס, ו) (קכד): ושפוני טמוני חול. אין לו אח (קכה) וטעמו כמו טמוני (קכו) וכן אדמת עפר (דניאל יב ב) (קכז) והטעם שיהא להם עושר רב עד

רש"י

גד ודן ונפתלי ואשר כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים שבכל השבטים הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה סב) שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים סג) לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו: שמח זבולון בצאתך וישכר באהליך. זבולן ויששכר עשו שותפות זבולון לחוף ימים ישכון ויוצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה סג*) לפיכך הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר ע"י זבולון היתה: שמח זבולון בצאתך. הצלח בצאתך לסחורה כט): וישכר. הצלח בישיבת אהליך לתורה לישב ולעבר שנים ולקבוע חדשים סד) כמו שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ראשיהם מאתים סה) ראשי סנהדרין היו עוסקים בכך. ועל פי קביעת עתיהם ועיבוריהם: (יט) עמים. של שבטי ישראל: הר יקראו. להר המוריה יאספו סו). כל אסיפה ע"י קריאה היא ל) ושם יזבחו ברגלים זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. יששכר וזבולון לא) ויהא להם פנאי לעסוק בתורה: ושפוני טמוני חול. כסוי טמוני חול טרית ותלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החול לב) ובחלקו של יששכר וזבולון היה כמ"ש במסכת מגילה סז) זבולון עם חרף נפשו למות סח) משום דנפתלי על מרומי שדה והיה מתרעם זבולון על חלקו לאמר נתת שדות וכרמים וכו' לג): ושפוני. לשון כסוי סט) כמו שנאמר ויספון את הבית ע) וספון בארז עא) ותרגומו ומטלל בכיורי (ס"א בכיסוי) ארזא. ד"א עמים הר יקראו ע"י פרקמטיא של זבולון תגרי עובדי כוכבים באים אל ארצו והוא עומד על הספר והם אומרים הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד ואוכלים מאכל אחד לפי שהעובדי כוכבים אלוהו של זה לא כאלוהו של זה ומאכלו של זה לא כמאכלו של זה ומתגיירין שם עב) שנאמר שם יזבחו זבחי צדק: כי שפע ימים יינקו. זבולן

יהל אור

(קכב) וכירך אותו שיללית במלחמותיו : (קכג) ובירך (קכה) פי' אין לו חבר : (קכו) וברכ"ח כמר אותו בברכת יעקב : (קכד) והוא ענין רבוי : . לפוני בלד"י כי לדי"ק וזי"ן ממולא אחד: (קכז) והוא

מנחת יהודה

ואלפי מנשה, ורש"י ז"ל תפש מדרש רז"ל בספרי, שתיבת והם חוזרת לעמים שלפניה, ולא לקרנים שלפני פניה, וא"כ ירמוז לאומות המנגחים, שכן מצינו באותו מקרא של גדעון שנמנו שם כך וכך אלפים, ולרבבות דיהושע לא בעינן קרא, דפשיטא שהרג כמה רבבות (הזכרון): לט) והיה יוצא לסחורה לצור ולצידון מארץ מרחקים והתפלל משה עליו שיצליח בסחורתו : ל) לפיכך כתיב יקראו במקום יאספו : לא) הנזכרים בראש הפרשה ולא השבטים באסיפתן להר המוריה הסמוכים לו : לב) ב"ה (מגילה ו' א') שפוני זה חלזון, טמוני זו טרית, חול זו זכוכית לבנה, ופי' רש"י שם חלזון דג עולה מן הים להרים, וצובעין בדמו תכלת, ונמכר בדמים יקרים, טרית דג שקורין טונינ"א, זכוכית לבנה, תיוצא מן החול : לג) ולי נתת ימים

מקורי רש"י

סב) עיין ספרי ועיין רש"י ברא' מ"ז ב' ילקוט תתקמ"ס : סג) ברא' מ"ז ב' : סג*) תנחומא א' ויחי י"א, ב"ר פצ"מ י"ב : סד) ב"ר פע"ב ה' ועיין יומא כ"ו א' פסי' דר"כ ברכה שו"ט ל"ג : סה) דה"א י"ב ל"ג : סו) עיין ת"א : סז) דף ו' א' ספרי ילקוט תתקמ"א פס"ז : סח) שופ' ה' י"ח : סט) וכ"ה מחברת מנחם שרש ספן, שסוא קרוב מן צפון, לפון וסכון ענין אחד : ע) מ"א ו' ט' : עא) שם ז' ג' : עב) ספרי :

ונהרות

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

וּשְׂפֻנֵי טְמוּנֵי חוֹל: ס כ וּלְגָד אָמַר
בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד כְּלָבִיא שָׁכֵן וְטָרַף
זְרוֹעַ אַף־קָדְקֹד: כא וַיַּרְא רֵאשִׁית
לוֹ כִּי־שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן
וַיֵּתֵא רָאשֵׁי עָם צִדְקַת יְהוָה עָשָׂה

אונקלוס

וְסִימָא דְמִטַמְרָא בְחָלָא
מִתְגַלְיָא לְהוֹן: כ וּלְגָד
אֲמַר בְּרִיךְ אַפְּתֵי לְגָד
כְּלֵיתָא שָׁרֵי וְיִקְטוֹל
שִׁלְטוֹנִין עִם מַלְכִין:
כא וְאִתְקַבַּל בְּקַדְמֵיתָא
דִילֵיהּ אֲרֵי תַמָּן
בְּאַחְסַנְתֵּיהּ מֹשֶׁה סָפְרָא
רַבָּא דְיִשְׂרָאֵל קְבִיר
וְהוּא נָפֵק וְעָל בְּרֵישׁ עַמָּא זַכְוָן קֳדָם יְיָ עֲבַד וְדִינוֹהִי עִם יִשְׂרָאֵל:

רש"י

וישככר הים נותן להם ממון בשפע: (כ) ברוך מרחיב גד. מלמד שהיה תחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח לד) עג): כלביא שכן. לפי שהיה סמוך לספר לה) לפיכך נמשל כאריות שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים עד): וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהם היו ניכרין חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת עה): (כא) וירא ראשית לו. ראה ליטול לו חלק בארץ סיחון ועוג שהיא ראשית כבוש הארץ: כי שם חלקת. כי ידע אשר שם בנחלתו חלקת שדה קבורת מחוקק והוא משה עו): ספון. אותה חלקה ספונה וטמונה מכל בריה לו) שנאמר ולא ידע איש את קבורתו עז): ויתא. גד: ראשי עם. הם היו הולכים לפני החלוץ בכבוש הארץ לפי שהיו גבורים וכה"א חלוצים תעברו לפני אחיכם וגו' עח): צדקת ה' עשה. שהאמינו דבריהם ושמרו הבטחתם לעבור את הירדן עד שכבשו וחלקו. ד"א ויתא משה ראשי עם עט) צדקת ה' עשה על משה אמור:

אבן עזרא

שיטמנהו בחול, ובעבור עשרם יבואו רובם אל הר השם לזבוח זבחי, תודה לשם: **כ** מרחיב גד. דמהו לאריה כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יצר לו: **כא וירא ראשית לו.** הטעם שראה לנפשו ויבקש לו נחלה קודם ישראל (קכח): כי שם חלקת. כמו חלק, ומחוקק הוא הגדול והשליט, כמו לבי לחוקקי ישראל (שופ' ה ט): וספון, כמו וספון בארז (ירמיה כב יד) (קכט) (בתוכם ספונים) (קל) שטעמו שהם ספונים (קלא) וכן קירות הספון (מ"א ו טו), והטעם כי ראה ארמונים ספונים שהיו חלק גדולי האמורי (קלב): ויתא. חסר אל"ף (קלג), והטעם שבאו ראשי גד עם ישראל חלוצי צבא (קלד), ומשה ראה זה בנבואה: צדקת ה' עשה. שמלא בידו את אשר דבר בפיו, שנדרו בני גד שיצאו עם ישראל להלחם עם אויביהם (קלה) ולא הזכיר ראובן, ויתכן כי זה בעבור שהיו בני גד גבורים יותר מבני ראובן, והנה דברי הימים לעד, שאמר על בני גד ופני אריה פניהם (דה"א יב ט) ולא תמצא כן בבני ראובן:

יהל אור

כפל לשון: (קכח) שביקש לו ארץ סיחון ועוג קודם כיבוש הארץ, ועיין פי' הה' ז"ל (במד' לב ב) שבני גד היו גם בעלי עלה בתחלה: (קכט) ופי' הרד"ק שם מקורה, כמו חלקת מחוקק ספון: (קל) נ"ל בבתיכם ספונים (חגי א ד) וכ"ה ברד"ק שם: (קלא) פי' שהם מקורים ומצופים בארז: (קלב) ופי' הפסוק ראה גד ובחר בתחלה לעצמו לקחת חלקו מעבר לירדן, כי ראה כי שם חלק מלכים ומושלים ובתים ספונים וטובים, רומז בו לערים שכבשום מעבר לירדן (רד"ק): (קלג) ומשפטו ויאתה, והאל"ף שבסוף התיבה במקום ה"א למד הפעל כי שרשו אתה: (קלד) כי כן התנו עם ישראל: (קלה) ואמרו לא נשוב אל בתינו עד התנחל (במד' לב יח):

מקורי רש"י

עג) ספרי, ילקוט שם פס"ו: עד) עיין ספרי: עה) ת"י: עו) ספרי, סוטה י"ג ב' ילקוט תתקס"ב: עז) למעט ל"ד ו': עח) לעיל ג' י"ח: עט) עיין ספרי:

מנחת יהודה

ונהרות אמר לו כולן צריכין לך ע"י חלזון שיוצא בחלקך: לד) מפני שנחלתו היתה מעבר לירדן והלאה לפאת מזרח: לה) ספר הוא סוף א"י הסמוך לארץ העמים: לו) דאין לפרש המחוקק שהוא משה ספון, דאין המחוקק ספון, רק קבורתו ספונה, אע"ג דכתב מאן ל"ו, יש לפרש כי שם חלקת מחוקק ספון דבר

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

וּמִשְׁפָּטָיו עִם־יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי כב וּלְדָן
אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן־הַבָּשָׁן׃
כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע
רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם
יְרָשָׁה׃ ס כד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ
מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל

אונקלוס

כב וּלְדָן אֲמַר דָּן תַּקִּיף כְּגוּר אַרְיָוָן אַרְעֵהּ שָׁתְיָא מִן נַחֲלַיָּא דְּנָגְדִין מִן מַתְנָן׃ כג וּלְנַפְתָּלִי אֲמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רַעֲוָא וּמְלֵי בִּרְכָן מִן קֳדָם יְיָ מַעֲרַב יַם גִּנּוֹסַר וְדָרוֹמָא יֵירָת׃ כד וּלְאָשֵׁר אֲמַר בְּרִיךְ מִבִּרְכַּת בְּנַיָּא אָשֵׁר יְהֵי רַעֲוָא לַאֲחוֹהִי וְיִתְרַבֵּי

אבן עזרא

כב יזנק. אין לו חבר במקרא (קלו), והטעם דמהו בגבורתו לגור אריה כאשר ידלג מהר בשן: כג שבע רצון. שם התואר, וכן הוא יהיה שבע רצון (קלז): ים ודרום. שנחלתו יהיה מערבית דרומית (קלח): כד רצוי. כמו אהוב: וטובל בשמן רגלו. מרוב השמן (קלט) כטעם כבס ביין לבושו (בראשית מט יא) (קמ) וכן אמר יעקב שמנה לחמו

רש"י

(כב) דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר לפיכך מושלו באריות (פ): יזנק מן הבשן. כתרגומו שהיה הירדן יוצא מחלקו ממערת פמייאס והיא לשם (לז) שהיא בחלקו של דן (פא) שנא' ויקראו ללשם דן (פב) וזינוקו וקילוחו מן הבשן (לח). ד"א מה זינוק זה יוצא ממקום א' ונחלק לשני מקומות כך שבטו של דן נטלו חלק בשני מקומות (פג) תחלה נטלו בצפונית מערבית עקרון וסביבותיה ולא ספקו להם ובאו ונלחמו עם לשם שהיא פמייאס והיא בצפונית מזרחית שהרי הירדן יוצא ממערת פמייאס והוא במזרחה של א"י ובא מהצפון לדרום וכלה בקצה ים המלח שהוא במזרח יהודה שנטל בדרומה של א"י כמו שמפורש בס' יהושע והוא שנאמר ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וגו' (פד) יצא גבולם מכל אותו הרוח שהתחילו לנחול בו: (כג) שבע רצון. שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: ים ודרום ירשה. ים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל חרם בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות (פה): ירשה. לשון צווי (לט) כמו עלה רש (פו) והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו ירש ידע לקח שמע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שמעה ידעה סלחה לקחה אף כאן ירשה לשון צווי (מ) ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא ל' צווי דטעמיהון מלעיל: (כד) ברוך מבנים אשר. ראיתי בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר ואיני יודע כיצד (מא): יהי רצוי אחיו. שהיה מתרצה לאחיו בשמן אנפיקינון

יהל אור

(קלו) ופירושו דלוג, ובלשון רז"ל וכן בתרגום יש הרבה והושאל לכל דבר שקולה בכח, עיין (פסי"ר פמ"ג) שני דדיה מריקים חלב כשני זינוקים של מים, ובב"ר פכ"ג כשתי מעיינות: (קלז) פי' יהיה איש שבע רצון: (קלח) וטד"ל כתב לא שנחלתו מערבית דרומית, כי היתה בצפון, ולא היתה לא במזרח ולא במערב אלא באמצע, אבל מפני שהיה הירדן למזרחו, אמר לו שירש לצד מערב ששם הפלשתים, ומשם יוכל להתפשט גם לצד דרום בארץ פלשתים: (קלט) הזכיר לשון טבילה על רבוי השמן שבארצו של אשר: (קמ) וכן הזכיר

מנחת יהודה

דבר זה, וספון קאי על דבר זה (גור אריה): (לז) מערת פמייאס זהו בלשון תלמוד, ובלשון מקרא נקרא לשם: (לח) פי' זינוקו של הנהר ההולך דרך אספמיא שהיה בחלק אותו נהר יוצא מן הבשן, פי' שם מקום, ואינו מארצו של דן: (לט) ר"ל שאיננו שם דבר כמו צדקה ברכה שאילו כן היה הטעם ראוי להיות מלרע, לכן הוא לשון צווי בתוס' ה"א בסוף: (מ) ומדכתיב ירשה בטעם מלעיל ודאי הה"א היא נוספת, וכאילו כתיב ירש בשו"א תחת היו"ד, ופת"ח תחת הרי"ש, וכמו שהה"א נוספת בתיבת שמעה סלחה אף כאן ירשה ל' לשון צווי: (מא) ועיין דעת זקנים שיפרש שלפיכך אמר ברוך מבנים, כי דוק ותשכח שהוא מרובה באוכלוסין בסגין דפנתס לפי מנינו של מדבר יותר מבני שאר אחיו, וזהו שנתברך מבנים יותר משאר אחיו:

מקורי רש"י

פ) ספרי, ילקוט תתקס"ב פס"ו: פא) עיין בכורות נ"ה א': פב) יהושע י"ט מ"ז: פג) ספרי: פד) יהושע י"ט מ"ז: פה) ספרי, ב"ק פ"א ב': פו) לעיל א' כ"א:

אנפיקינון

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃ כה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃ כו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ

אונקלוס

בְּתַפְנוּקֵי מַלְכִין׃ כה תַּקִּיף כְּפַרְזְלָא וּנְחָשָׁא מוֹתְבָךְ וּכְיוֹמֵי עוּלֵימוּתָךְ תָּקְפָךְ׃ כו לֵית אֱלָהּ כֶּאֱלָהָא דְיִשְׂרָאֵל דִּשְׁכִנְתֵּיהּ

רש"י

ובקפלאות (מג) והם מרצין לו בתבואה (פז). ד"א יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות (פח) והוא שנאמר בד"ה הוא אבי ברזית (פט) שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים הנמשחים בשמן זית: וטובל בשמן רגלו. שהיתה ארצו מושכת שמן כמעין (צ) ומעשה שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן מנו להם פולמוסטוס (מג) אחד כו' כדאיתא במנחות (צא): (כה) ברזל ונחשת מנעלך. עכשיו הוא מדבר כנגד כל ישראל שהיו גבוריהם יושבים בערי הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים ובריחים של ברזל ונחשת. ד"א ברזל ונחשת מנעלך ארצכם נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וארצו של אשר היתה מנעולה של א"י (צב): וכימיך דבאך. וכימיך שהם טובים לך שהן ימי תחלתך ימי נעוריך כך יהיו ימי זקנתך שהם. דואבים זבים ומתמוטטים (מג*) (צג) ד"א וכימיך דבאך וכימיך שהם טובים לך כמנין ימיך (מד) כל הימים אשר אתם עושים רצונו של מקום יהיו דבאך שכל הארצות דובאות כסף וזהב לא"י שתהא מבורכת בפירות וכל הארצות מתפרנסות הימנה וממשיכות לה כספם וזהבם (צד) אשקלונ"ט הכסף והזהב כלה מהם שהם מזיבות אותו לארצכם: (כו) אין כאל ישורון. דע לך ישורון שאין כאל בכל אלהי העובדי כוכבים (מה) ולא כצורך צורם: רוכב שמים. הוא אותו אלוה שבעזרך ובגאותו הוא רוכב שחקים (מו):

אבן עזרא

(שם שם כ) (קמא): כה ברזל ונחשת מנעלך. כי בחלקו יהיה הרי ברזל ונחשת (קמב): וכימיך דבאך. אין לו ריע, וטעם המתרגם ידוע (קמג) כי תוקף יהיה לך כל ימיך (קמד) וי"א שהאל"ף תחת אות הכפל (קמה) כמו אשר בזאו נהרים ארצו (ישעי' כח) (קמו) והטעם סגזרת דובב שפתי ישנים (ש"ה ז י) (קמז) וזה הטעם בלי טעם: כו אין כאל ישרון. שב לברך הכלל (קמח): רוכב שמים. פי' שהוא תקיף, והעד שהוא רוכב שמים (קמט) ובגאותו שחקים, הטעם בגאותו הם עומדים (קן):

יהל אור

כיבוס ביין ע"ש רבוי היין: (קמא) מאשר שמנה לחמו: (קמב) ופי' מנעלך מדרך רגלך בהרים יהי' ברזל ונחושת, רוצה לומר שיהיה בחלקו הרי ברזל ונחשת: (קמג) שתרגם וכיומי עולמתך תקפך ודעתו שהמלה הפוכה והיא כמו דאבך, מלשון דאבון נפש (לעיל כח סה) ואמר וכימיך על ימי הבחרות כי הם נקראים ימים, ודאבך על ימי הזקנה שהם ימי דאבון נפש, וכ"ה בתרגום ירושלמי „כיומי עולימתהון כן יומי סבותהון" וכן פי' הרמב"ן, (ועיין רש"י ומנחת יהודה אות מג*): (קמד) ויברך אותו שימי זקנתו יהיה לו כימי נעוריו בתוקף: (קמה) והראוי דבכך: (קמו) והראוי בזזו, והאל"ף תחת אות הכפל: (קמז) והוא מלשון דבור: (קמח) עיין לעיל אות י"ב: (קמט) וכינה הממשלה בלשון רכיבה: (קן) פי' בכחו:

מקורי רש"י

פז) ספרי, ילקוט שם פס"ז: פח) ב"ר פע"א ו' תנחומא א' ויחי י"ג: פט) ד"ה א' ז' ל"א: צ) ספרי: צא) דף פ"ה ב': צב) ספרי: צג) עיין ת"י, פס"ז: צד) ספרי:

מנחת יהודה

מג) אנפיקינון הוא שמן זית שלא הביא שליש (שבת פ', ב', פסחים מ"ג, א', מגילה י"ג א', מנחות פ"ה א') ולמה סכין אותו מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר, ואותו שמן עשוי מזיתים בעודם פגים, וכ"ה בלשון ערבי, וקפלאות כ"ה (ספרי) והוא מלשון קפילא, פי' מיני מעדנים לתבשילי שדים, והמבשל נקרא קפילא, והמאכלים קפליאות, ובב"ר פצ"ח ס"ו „כפליות" בכ"ף ועיין מ"כ שם שרוצה לגרוס „כפניות", והמשביר (המלואים) תביאו בערך כפלת ובערך קפל, וכתב שהוא מין עץ תמר, וכ"ה (מערכי לשון להרה"ח מהמ"ל) וא"כ איך הם מעדני מלך? ; מג) שליח: מג*) וכן יאמר מנחם (מחברת מנחם שרש דבא) וכימיך דבאך, אין למלה זאת דמיון בתורה, ונראה בעניינה וסברתה כי מדיבת נפש (ויקרא כ"ו ט"ז) ראוי להחביר אליה, כי הוא קרוב למראהו וקרוב לפתרונו, ופתרון מדיבת נפש כמו חלישה נפש, וכה פתרון וכימיך דבאך, כימי כח הנערות, יהיו ימי השיבה, בגעת עת בלות כח, יחליף כח, וכן פי' ר' יוסף קרא שרוב השמן אין לו דאגה ודאבה אף בזקנותו שהן ימי דאבה, וכדאמר ר' חנינא שמן שסיכתני אמי בבחרותי עמדה לי בזקנתי: מד) כלומר כל זמן שימיך קרויין ימים, וכמו שפירש: מה) כאילו אמר ישרון אין כאל, נהגה אחר שסיים לברך השבטים אחד אחד התחיל עתה לדבר עם כולם בכלל, ויודיע להם טוב חלקם, כי יוצר הכל הוא ויבשר אותם בירושת הארץ, ושיזכו לבוא בתוכח מה שלא זכה הוא (רב"ח): מו) כונת רש"י ז"ל לומר שכל הכתוב הוא ספור גבורת השם וכחו הגדול, ואין אומרו רוכב שמים בעזרך, ברכת שמברך לישראל שהשם ית' יהיה בעזרם, שאין לענין זה קשר לא לפניו ולא לאחריו, אלא כך ר"ל, דעו שאין כח'

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

שְׁחָקִים: ששי כז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם
וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ
אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד: כח וַיִּשְׁכֹּן
יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־
אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ־

אונקלוס

בִּשְׁמַיָּא בְּסַעְדָךְ וְתָקְפֵיהּ בִּשְׁמֵי שְׁמַיָּא: כז מְדוֹר אֱלָהָא דִּי מִלְּקַדְמִין בְּמֵימְרֵיהּ מִתְעֲבֵד עָלְמָא וְתָרִיךְ מִקֳּדָמָךְ סַנְאָה וַאֲמַר שֵׁיצִי: כח וּשְׁרָא יִשְׂרָאֵל לִרְחָצָן בִּלְחוֹדוֹהִי כְּעֵין בִּרְכְּתָא דְּבָרְכִנּוּן יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן

אבן עזרא

כז מעונה אלהי קדם. דע כי מעון כמו סוכה, והעד ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון (תה׳ עו ג) (קנא) ורבים כן והטעם כי מעונה שלך הוא אלהי קדם, כמו עליון שמת מעונך (שם צא ט) מעון אתה היית לנו (שם צ, א) (קנב) ולעולם המעון למעלה על החוסה בו, והמקום למטה (קנג): ומתחת זרועות. שיתמכו אותך (קנד): וטעם עולם. שכן יהיו נצח ולא תחלשנה, והמעון שלך לא ימור, כי הוא אלהי קדם והטעם קדמון שאין לו ראשית ואחרית, וטעם ראשית ואחרית כנגד הנבראים (קנה), והגאון אמר כי ומתחת פי׳ ומתחת השם (קנו) ולא פי׳ כלום [ז]: **כח** עין יעקב. כל מי שיצא ממעין יעקב, וכן וממי יהודה יצאו (ישעי׳ מח א) (קנז): אל ארץ. כמו הארץ (קנח), וכן והתפללו אל המקום הזה (מ״א ח לה) (קנט): אף שמיו. שמי הארץ (קס), או ישראל (קסא) והטעם כי תולדות הארץ להוציא דגן ותירוש, אף השמים יתנו תמיד טלם ואין צורך

רש״י

(כז) מעונה אלהי קדם. למעון הם השחקים לאלהי קדם מז) שקדם לכל אלהים ובירר לו שחקים לשבתו ומעונתו ומתחת מעונתו כל בעלי זרוע שוכנים: זרועות עולם. סיחון ועוג ומלכי כנען שהיו תקפו וגבורתו של עולם לפיכך על כרחם יחרדו ויזועו וכחם תלש מפניו מח), לעולם אימת הגבוה על הנמוך והוא שהכח והגבורה שלו בעזרך: ויגרש מפניך אויב. ואמר לך השמד אותם: מעונה. כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה מט) צה): (כח) בטח בדד. כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפוזרין ואין צריכין להתאסף ולישב יחד מפני האויב נ): עין יעקב. כמו ועינו כעין הבדולח צו) כעין הברכה שברכם יעקב צז) לא כבדד שאמר ירמיה בדד ישבתי צח) אלא כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם צט): יערפו. יטיפו: אף שמיו יערפו טל. אף ברכתו של יצחק נוספת על ברכתו של יעקב ויתן

קרני אור

שהעיר ע״ז: [ז] אונקלס תרגם כאן „ובמימריה אתעבד עלמא״ ר״ל ובמאמרו נברא העולם, ר״ל ומתחת ה׳ הוא העולם, כי הוא על כל העולם, והעולם תחת זרועותיו, כי במאמרו ברוא, וברוח פיו קיימו, ולפרשיק ההגשמה השמיט בתרגומו מלת זרעות, וכתב הכל״ג חכו דעת הגאון שהבין הראב״ע שאמר פי׳ ומתחת השם וכו׳ ולא

יהל אור

הם עומדים והוא המניע אותם: (קנא) והנה מעונתו כנגד סוכו: (קנב) ופי׳ הה׳ ז״ל שם, לפי דעתי שמשה אדונינו חבר זאת התפלה וכו׳ ועוד שהחל ה׳ מעון אתה, זכתורה מעונה אלהי קדם: (קנג) וזהו ההפרש בין מעון למקום: (קנד) והנה יאמר ממעל יהיה לך אלהי קדם מעון וסתרה, ומתחת יהי׳ לך זרועות עולם שיתמכו אותך: (קנה) שיש להם תחלה ותכלה: (קנו) ויספר שכחו ית׳ שזרועות עולם מתחתיו: (קנז) ופי׳ הה׳ ז״ל שם „כמו זרע וכמו עין יעקב״ (פי׳ ממעיין יעקב): (קנח) נ״ל „כמו בארץ״ וכ״ה ברב״ח: (קנט) פי׳ במקום הזה: (קס) וארץ ל״ז, כמו נמתם ארץ (ישעי׳ ם יח) ויאמר הכתוב כי שמיו של ארץ, כלומר השמים שהם כנגד הארץ יערפו טל: (קסא) ויחזור הכנוי

מנחת יהודה

אלהינו, והוא ית׳ שהוא בעזרך רוכב שמים הוא, ונגבה מעל גבוה, ובגאותו רוכב שחקים לחיות לו למעון (הזכרון): מז) והפ׳ הזה הוא דבוק עם הקודם לו, ופי׳ רוכב בגאותו שחקים שהם מעונה לאלהי קדם: מח) והוצרך הכתוב להודיע שהם תחתיו כדי, להודיע חולשתם: מט) כאילו אמר למעון לאלהי קדם, ור״ל השחקים הם למעון לאלהי קדם: נ) כי אחר שיגרש מפניך האויב

מקורי רש״י

צה) יבמות י״ג ב׳: צו) במד׳ י״א ז׳: צז) עיין ספרי: צח) ירמי׳ ט״ו י״ז: צט) ברא׳ מ״ח כ״א:

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

טָל׃ כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ
עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־
חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ
וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ ס שביעי
לד א וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב
אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר
עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־
הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃ ב וְאֵת
כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם
וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד

אונקלוס

לְאַרְעָא עַבְדָא עֲבוּר
נְחָמַר אַף שְׁמַיָּא
דְעִלָוֵיהוֹן יְשַׁמְשְׁנוּן
בְּטַלָּא׃ כט טוּבָךְ יִשְׂרָאֵל
לֵית דִּכְוָתָךְ עַמָּא
דְּפָרְקָנֵהּ מִן קֳדָם יְיָ
תְּקִיף בְּסַעְדָּךְ וּדְמִן
קֳדָמוֹהִי נִצְחָן גְּבַרְוָתָךְ
וִיכַדְּבוּן סָנְאָךְ לָךְ וְאַתְּ
עַל פְּרִיקַת צַוְארֵי
מַלְכֵיהוֹן תִּדְרוֹךְ׃
א וּסְלֵיק מֹשֶׁה מִמֵּישְׁרָא
דְמוֹאָב לְטוּרָא דִנְבוֹ
רֵישׁ רָמָתָא דִי עַל אַפֵּי
יְרֵחוֹ וְאַחְזְיֵהּ יְיָ יָת כָּל
אַרְעָא יָת גִּלְעָד עַד דָּן׃
ב וְיָת כָּל נַפְתָּלִי וְיָת

רש"י

לך האלהים מטל השמים (נא) וגו' ק): (כט) אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות א"ל מה לי לפרוט לכם כלל דבר הכל שלכם: אשריך ישראל מי כמוך. תשועתך בה' אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו איביך לך. כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגו' קא): ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה קב): (א) מערבות מואב אל הר נבו. כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת א): את כל הארץ. הראהו את כל א"י בשלותה והמציקין העתידין להיות מציקין לה ב): עד דן. הראהו בני דן עובדים עבודת כוכבים שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל ג) והראהו שמשון שעתיד לצאת ממנו למושיע: (ב) ואת כל נפתלי. הראהו ארצו בשלותה וחורבנה ד) והראהו דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמים עם סיסרא וחיילותיו: ואת ארץ אפרים ומנשה. הראהו ארצם בשלותה ובחורבנה ה) והראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים. וגדעון שבא ממנשה נלחם עם מדין ועמלק: ואת כל ארץ

אבן עזרא

להשקות (קסב): כט מי כמוך. בגוים: מגן עזרך. שלא יגע בך רע: ואשר חרב. ואשר הוא החרב שתתגאה בו על כל אויביך (קסג): תדרוך. כמו מדרך כף רגל (לעיל ב ה) (קסד) כדברי גדעון (קסה) [ח]: א ויעל משה לפי דעתי כי מזה הפסוק כתב יהושע (א), כי אחר שעלה משה לא כתב (ב) ובדרך נבואה כתבו (ג) והעד ויראהו ה', גם ויאמר ה' אליו (פסוק ד) גם ויקבור

יהל אור

לישראל, ואמר כן למעלה ישראל: (קסב) ומלת יערפו כמו ירעפו (משלי ג כ): (קסג) פי' השם ית', הוא חרבך ומגנך: (קסד) שפי' דריסת הרגל: (קסה) כי הוא לבש עוז בגאון ה' כאמרו ואמרתם לה' ולגדעון (שופ' ז יח) ואחריו קראו חרב לה' ולגדעון (שם שם כ):

קרני אור

פי' כלום, ואמר שהוא דעת הח"א: [ח] יש רוצים להגיה ולפרש כדברי גבעון ור"ל כדברי יהושע במלחמת גבעון שאמר שימו רגליכם על צוארי המלכים (יהושע י כד) וכפי' רש"י ז"ל:

(א) וכ"ה דעת ר"י ואמרי לה ר' נחמיה (ב"ב טו א): (ב) וברב"ח הגי' „לא ירד": (ג) יהושע כתב כ"ו

מקורי רש"י

ק) שם כ"ז כ"ח: קא) יהושע ט' ט': קב) יהושע י' כ"ד פס"ז: א) סוטה י"ג ב': ב) ספרי, ילקוט תתקמ"ג פס"ז: ג) שופ' י"ח ל' ילקוט שם פס"ו: ד) ספרי, ילקוט שם, פס"ז: ה) ספרי:

מנחת יהודה

אינכם צריכים להתאסף יחד, כי אין מחריד: נא) ופי' שמיו יערפו טל: א) ובג' (סוטה י"ג ב') שתים עשר

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

הַיָּם הָאַחֲרוֹן: ג וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־
הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים
עַד־צֹעַר: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ
אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה
לֹא תַעֲבֹר: ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה
עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי

אַרְעָא דְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה
וְיָת כָּל אַרְעָא דִיהוּדָה
עַד יַמָּא מַעַרְבָא: ג וְיָת
דָּרוֹמָא וְיָת מֵישְׁרָא
בִּקְעֲתָא דִירֵחוֹ קַרְתָּא
דְדִקְלַיָּא עַד צוֹעַר:
ד וַאֲמַר יְיָ לֵיהּ דָּא אַרְעָא
דִּי קַיֵּימִית לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמֵימַר
לִבְנָיךְ אֶתְּנִנַּהּ אַחֲזֵיתָךְ
בְּעֵינָיךְ וּלְתַמָּן לָא
תִעְבַּר: ה וּמִית תַּמָּן
מֹשֶׁה עַבְדָּא דַיְיָ בְּאַרְעָא

אבן עזרא

(פסוק ו) (ד) [א]: ה וימת שם משה עבד ה'. שאפילו במותו עשה מה שצוהו כעבד (ה): על פי ה'. כי הוא אמר לו עלה ומות (ו), וכן נכתב על אהרן על פי ה' (במד' לג לח) (ז) וכן על פי ה' יחנו (שם

רש"י

יהודה. בשלותה ובחורבנה ו) והראהו מלכות בית דוד ונצחונם: עד הים האחרון. ארץ המערב בשלותה ובחורבנה ז). ד"א אל תקרי הים האחרון אלא היום האחרון הראהו הקב"ה כל המאורעות שעתידין לארע לישראל עד שיחיו המתים: (ג) ואת הנגב. ארץ הדרום ח) ד"א מערת המכפלה ט) שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון י): ואת הככר. הראהו שלמה יוצק כלי בית המקדש יא) שנאמר בככר הירדן יצקם המלך במעבה האדמה יב): (ד) לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כדי שתלך ותאמר לאברהם ליצחק וליעקב יג) שבועה שנשבע לכם הקב"ה קיימה וזהו לאמר לכך הראיתיה לך אבל גזרה היא מלפני שמה לא תעבור שאלולי כך הייתי מקיימך עד שתראה אותם נטועים וקבועים בה ותלך ותגיד להם: (ה) וימת שם משה. אפשר משה מת וכתיב וימת שם משה יד) אלא עד כאן כתב משה מכאן ואילך כתב יהושע ר"א אפשר ספר התורה חסר כלום והוא אומר לקוח את ספר התורה הזה טו) אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע כ): על פי

קרני אור

[א] ועי"ז כתב רב"מ, ואינו אמת, ואין פירושו נכון, אבל הנכון להאמין והקבלה שאמיתיה יש לנו כי משה כתב התורה כולה מבראשית עד לעיני כל ישראל הכל מפי הגבורה, והנה משה כמעתיק מספר קדמון מתחלה ועד סוף אות באות וזו היא דעת ר' מאיר שאמר אפשר ספר תורה חסר אות אחת, ומשה אומר לקוח את ספר התורה הזה, אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, ונראה לי שאין לתמוה ע"ז אם יכתוב משה וימת שם משה עבד ה' ויקבור אותו בגי, והוא בחיים והוא כותב מה שעתיד להיות, ועיין רדי"ק מה שהאריך ג"כ בזה,

יהל אור

בדרך נבואה אחר שעלה משה אל הר נבו: (ד) הוצרך לפרש כן לפי שקשה בעיניו שיכתוב משה מיתתו וקבורתו, וכן מה שיאמר הכתוב בלשון נסתר, ויראהו ולא ויראני, וכן אליו ולא אלי: (ה) הנה בחייו קראו הכתוב איש האלהים, ועכשיו בסוף הפרשה אחר מותו קראו עבד ה' מה שלא תמצא כן בכל חומשי תורה, והטעם למעלתו ולגודל השגתו (רב"ח): (ו) וזהו על פי ה' וכן ת"א, ויונ"ע, על פום גזירת מימרא דה': (ז) ושם ת"א ויונ"ע ג"כ על מימרא דה':

מנחת יהודה

מעלות חיו שם, ופסען משה בפסיעה אחת, פי' בלי הפסק ביניהם, ועיין חי' אגדות במהרש"א שם שפירש ענין י"ב מעלות רמז על י"ב שבטים עיי"ש: כ) ולא בדיו, כדי לתת הבדל בין הח' פסוקים הללו לשאר כל תורה שיהא יחיד קורא אותם, פי' אין מפסיקין בהם, שאינן רשאין לחלק אותן לשני קוראין זה ארבעה וזה ארבעה·

מקורי רש"י

ו) ספרי: ז) ספרי: ח) ספרי: ט) ספרי: י) במד' י"ג כ"ב: יא) ספרי: יב) מ"א ז' מ"ו: יג) עיין ברכות י"ח ב' ילקוט שם פס"ז: יד) ב"ב ט"ו א' ספרי, ילקוט שם, ובמנחות ל' א' אפשר משה מת: טו) לעיל ל"א כ"ו:

ויהית

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

דְמוֹאָב עַל מֵימְרָא דַייָ׃ ו וּקְבַר יָתֵיהּ בְּחֵילְתָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב לָקֳבֵל בֵּית פְּעוֹר וְלָא יְדַע אֱנָשׁ יָת קְבוּרְתֵּיהּ עַד יוֹמָא הָדֵין׃ ז וּמשֶׁה בַּר מְאָה וְעַשְׂרִין שְׁנִין כַּד מִית לָא כְהָת עֵינוֹהִי וְלָא שְׁנָא זִיו יְקָרָא דְאַפּוֹהִי׃ ח וּבְכוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יָת משֶׁה

יְהוָה׃ ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַגַּיְ בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ז וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה׃ ח וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־

רש״י

ה' בנשיקה (טז): (ו) ויקבור אותו. הקב"ה בכבודו. רבי ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וזה אחד משלשה אתין שהיה ר"י דורש כן (יז) וכיוצא בו ביום מלאת ימי נזרו יביא אותו (יח) הוא מביא את עצמו. כיוצא בו והשיאו אותם עון אשמה (יט) וכי אחרים משיאים אותם אלא הם משיאים את עצמם: מול בית פעור. קברו היה מוכן שם מששת ימי בראשית לכפר על מעשה פעור (כ) וזה אחד מן הדברים שנבראו בין השמשות בערב שבת (כא): (ז) לא כהתה עינו. אף משמת (כב): ולא נס לחה. לחלוחית שבו. לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו (כג): (ח) בני ישראל. הזכרים (כד) אבל באהרן מתוך שהיה רודף שלום ונותן שלום בין איש לרעהו ובין אשה לבעלה נאמר כל בית ישראל (כה) זכרים

אבן עזרא

ט כג) (ח): ו ויקבר אותו. הוא קבר עצמו (ס) שנכנס במערה בגיא, וכן וירעו הרועים אותם (יחז' לד ח) (י) ויראו שוטרי בני ישראל אותם (שמות ה יט) (יא) ודע כי הר העברים שהוא הר נבו שהוא צלם ככב (יב) הוא בעצמו הגיא שהוא ראש הפסגה שהוא מול בית פעור, והעד שאמר הכתוב (יג) כי נסע ישראל מבמות אל הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה, וכתיב ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ראש הפסגה (לעיל פ' א), ושם מת ושם קבורתו, וכתיב ונשב בגיא מול בית פעור (לעיל ג כט), והנה אחר שישבו ישראל בגיא, אמר הכתוב ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב (במד' כב א), וכתוב אחר ויחנו בהרי העברים לפני נבו, ויסעו מהרי העברים ויחנו בערבות מואב (במד' לג מז מח), והנה דבר ברור כי במקום שמת משה שם קבורתו (יד): עד היום הזה. דברי יהושע (טו) ויתכן שכתב זה באחרית ימיו (טז): ז לחה. הה"א תחת וי"ו, כמו בתוך אהלה (בראש' ט כא) מנזרת לח (יז) כי היבשות תוגבר על הזקן (יח): וטעם נס. הפך מתח (יט): ח בני ישראל. ובאהרן כל

יהל אור

(ח) וכן שם הפי' כן וכן ת"א ויונ"ע שם: (ט) והפי' מן אותו עצמו: (י) פי' רעו עצמם: (יא) וכן פי' הר' ז"ל שם „ומלת אותם כמו נפשם ועצמם" : (יב) נבו היה שם אחד האלילים אשר עבדו לו בני מואב ושכניהם וכן יכנוהו סופרי העמים בשם „נעבא" והוא כוכב מערקור אשר בידו משטרי ארץ ושמים (לדעתם) והוא כותב מעשה כולם, וכן יקראוהו חכמי העברים בשם ככב או כותב (א"ק) : (יג) במד' (כא כ) : (יד) עיין פי' הר' ז"ל (במד' כא כ) : (טו) כדעתו לעיל פסוק א' : (טז) כמ"ש ויכתוב משה את הדברים האלה בספר תורת אלהים (יהושע כד כו) : (יז) שהוא כמו לחים ויבשים (במד' ו ג) ושרשו לוח : (יח) שמנהג הזקן שיתגבר עליו היובש ויפרד הלחות ממנו, והעיד הכתוב במשה שלא נפרד ממנו לחותו : (יט) רבו הביאורים בזה, וכל אחד בונה במה לעצמו ויושבם ויהפך, ויש שיפרשו בר"ת, ולביאורו כפי הפשט האמיתי עוד לא באו, ויש אלפי עשרים פירושים על השלשה מלות ואינם נכונים, ולפ"ד הנוסח במקומה עומדת, ואין

קרני אור

ודעתו ג"כ כי משה כתב כל התורה כולם עד לעיני כל ישראל:

מקורי רש״י

(טז) מו"ק כ"ח א', ב"ב י"ז א', ת"י : יז) ספרי, ילקוט ג) ויחית פי' עינו, כמו תיתי בעין הברולח סוטה י"ד א' : כא) אבות פ"ה מ"ו, פסחים נ"ד א', מכילתא בשלח : כב) עיין ספרי : כג) כת"א : כד) פדר"א פי"ז : כה) במד' כ' כ"ט :

שם, פס"ז : יח) במד' ו' י"ג : יט) ויקרא כ"ב ט"ז : (במד' י"א ז') ופי' לא נהפך תאר פניו אף משמת :

מנחת יהודה

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח www.daat.ac.il

משה בערבת מואב שלשים
יום ויתמו ימי בכי אבל משה:
ט ויהושע בן־נון מלא רוח חכמה
כי־סמך משה את־ידיו עליו
וישמעו אליו בני־ישראל ויעשו
כאשר צוה יהוה את־משה: י ולא־
קם נביא עוד בישראל כמשה
אשר ידעו יהוה פנים אל־פנים:
יא לכל־האתת והמופתים אשר
שלחו יהוה לעשות בארץ מצרים
לפרעה ולכל־עבדיו ולכל־
ארצו: יב ולכל היד החזקה

אונקלוס

במישריא דמואב תלתין
יומין ושלימו יומי
בכיתא אבלא דמשה:
ט ויהושע בר נון מלי רוח
חכמתא ארי סמך משה
ית ידוהי עלוהי וקבילו
מנה בני ישראל ועבדו
כמא די פקיד יי ית
משה: י ולא קם נביא
עוד בישראל כמשה די
אתגלי ליה יי אפין באפין:
יא לכל אתיא ומופתיא
די שלחיה יי למעבד
בארעא דמצרים לפרעה
ולכל עבדוהי ולכל
ארעה: יב ולכל ידא

אבן עזרא

בית ישראל (במד' כ כט) בעבור כבוד משה (כ): ויתמו. וכאשר תמו ימי בכי אבל משה שמה, שמעו בני ישראל אל יהושע: ט מלא רוח חכמה. היא רוח ה' (כא), והעד כי סמך משה את ידיו עליו, כי לא ימצא כמותו בישראל שישען עליו: ויעשו כאשר צוה ה' את משה. שישמעו אל יהושע: י פנים אל פנים. פירשתיו (כב): יב היד החזקה. פליאות הים (כג):

רש"י

ונקבות: (י) אשר ידעו ה' פנים אל פנים. שהיה לבו גס בו ומדבר אליו בכל עת שרוצה כענין שנאמר ועתה אעלה אל ה' (כו). עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם (כז): (יב) ולכל היד החזקה. שקבל את התורה

יהל אור

לשבש הנוסח הקדמון, והנה דעת הח' ז"ל באמרו „וטעם גם הפך מתה" כי האדם בימי נעוריו מלא רטיבות מלבד עלומיו ונמתח עורו על בשרו, ובימי הזקנה, ומה גם עוד בהפלגת הזקנה, רטיבותיו ולחותיו נסו וסרו, הרך נהפך ליובש, ועור בשרו מלא קמטים לא ימתחו, וכן פי' הרשב"ם על הפ', היתה לי עדנה (ברא' יח יב) יתעדן הבשר ויתפשטו הקמטין, וכן פי' שם שיתעדן הבשר וישוב ללחותו ויתפשטו הקמטין, ויספר הכתוב שאצל משה אדונינו לא היה כל זה, לא היו בו סימני הזקנה, כי הליחות והרטיבות נשארו בו לא נסו ממנו, והיו בו כבימי נעוריו, ועור בשרו בי' נמתחים, והכתוב שכ"ה דעת הרדי"א שיפרש „כי אם היות משה רבינו בן מאה ועשרים שנה במותו זקן בא בימים היה לחותו נשאר ונמתח בו כאחד מן הבחורים, יורה ע"ז אמרו ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו, לא כהתה עינו ולא נס ליחה, שעשה בזה שני מיני מופתים להוכיח שלא מת משה מיתה טבעית" וכן בתרגום שומרני „ולא ערק רטובא", וכ"ה שם „מתה" לרש"פ על התפשטות הקבוע דהיינו שנשאר הדבר עומד כך כמו שנפשט, שלא יוסיף ולא יגרע, ומזה וימתחם כאהל לשבת (ישעי' מ כב): (כ) שמשה היה חי עוד כשמת אהרן, ומפני כבוד משה בכו אותו כל בית ישראל, וכשמת משה לא השאיר אחריו קרובו שיהיה גדול כמשה שיכבדוהו: (כא) וכן פי' הח' ז"ל (שמות לא ג) עה"פ ואמלא אותו רוח אלהים, „כמו ויהושע בן נון מלא רוח חכמה, וכתוב ונחה עליו רוח ה' (ישעי' יא ב) ופי' מה היא רוח ה', והיא רוח חכמה ובינה": (כב) לעיל ה' ד': (כג) זהו קריעות ים סוף שכתוב בו, וירא ישראל את היד הגדולה

מקורי רש"י

כו) שמות ל"כ, ל': כז) במד' ט' ח':

www.daat.ac.il דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

תַקְפָּתָא וּלְכֹל חֶזְוָנָא רַבָּא דִי עֲבַד מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל: חזק

וּלְכֹל֙ הַיָּ֣ד הַחֲזָקָ֔ה וּלְכֹ֖ל הַמּוֹרָ֣א הַגָּד֑וֹל אֲשֶׁר֙ עָשָׂ֣ה מֹשֶׁ֔ה לְעֵינֵ֖י כָּל־יִשְׂרָאֵֽל: חזק

מ"מ. גמו"ל סימן. אלי סימן. ומפטירין ויהי אחרי מות משה ביהושע סימן א'.

סכום פסוקי דספר דברים תשע מאות וחמשים וחמשה הנ"ץ סימן. וחציו ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך. ופרשיותיו י"א אסרו חג בעבותים סימן. וסדריו כ"ז יפיח אמונה יגיד צדק סי' ופרקיו ל"ד אודה ה' בכל לבב סימן. מנין הפתוחות שלשים וארבעה והסתומות קכ"ד הכל קנ"ח פרשיות וכסא כבוד ינחילם סימן: סדרי תורה כ"ד למען יזמרך כבוד ולא ידם סימן: מנין פרשיות הפתוחות של כל התורה ר"ץ יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו סימן. והסתומות שע"ט או אסרה אסר על נפשה בשבעה סי', נמצאו מנין כל הפרשיות פתוחות וסתומות תרס"ט לא תחסר כל בה סימן. סכום הפסוקים של כל התורה ה' אלפים תתמ"ה ואור החמה יהיה שבעתים סימן. וחציו וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים: מנין תיבות של כל התורה ע"ט אלפים ותתקע"ו לשוני עט סופר מהיר יפיפית מבני אדם סימן: מנין אותיות של כל תורה ש"ד אלפים ותת"ם וסימנו ארצה בו ואכבדה אמר ה' גדול יהי' כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון שיבנה במהרה בימינו אמן כן יהי רצון:

רש"י

בלוחות בידיו ד) כח): **ולכל המורא הגדול.** נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא כט): **לעיני כל ישראל.** שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם ל) שנאמר ואשברם לעיניכם לא) והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר אשר שברת לב) יישר כחך ששברת ה) לג): חסלת פרשת וזאת הברכה

יהל אור

אבן עזרא

המורא הגדול. מעמד הר סיני (שמות יד לא): (כל) שכתוב בו, ולמען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שם כ כ): (כד):

חסלת פרשת וזאת הברכה

מקורי רש"י

כח) עיין ספרי: כט) עיין ספרי: ל) ספרי: לא) דבר' ט' י"ז: לב) דבר' י', ב': לג) שבת פ"ז א', הנמות צ"ט ב', ב"ב י"ד כ', יבמות ס"ב א' ילקוט תשא שצ"ג:

מנחת יהודה

ד) וידו של משה היתה חזקה כ"כ עד שקבלה **הלוחות** שהיתה כל אחת אמה על אמה ברום אמה: ה) **דאל"כ** מה שבח הוא למשה מה ששיבר הלוחות, והשבח הוא הסכמת השם ע"ז, ובתנחומא א'. תשא אות ל' דעת ד"ע שהקב"ה א"ל לשוברן, וכן הביא הראב"ע בפי' הקצר (שמות ל"ב י"ט) הדעה הזאת, עיין ביאורי שם:

מגילת
שיר השירים

עם פי׳ רש״י ז״ל ואבן עזרא ז״ל

ועוד נוסף עליהם

מקורי וביאורי רש״י

ועוד הפירוש המפורסם על האבן עזרא ז״ל

מחוקקי יהודא

בשתי מערכות

מערכת א] בשם **יהל אור** | מערכת ב] בשם **קרני אור**

הכל כמבואר בארוכה בהקדמת החומשים

מאת החכם המפורסם מוהרי״ל קרינסקי ז״ל.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il

מגלת שיר השירים

הקדמה לפירוש רשי

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים וסוף דבר אין לך מקרא יוצא מידי פשוטו ומשמעו ואע"פ שדברו הנביאים דבריהם בדוגמא צריך ליישב הדוגמא ועל אופניה ועל סדרה כמו שהמקראות סדורים זה אחר זה וראיתי לספר הזה כמה מדרשי אגדה יש סודרים כל הספר הזה במדרש אחד ויש מפוזרים כמה מדרשי אגדה מקראות לבדם ואינם מתיישבים על לשון המקרא וסדר המקראות ואמרתי בלבי לתפוש משמעות המקרא ליישב באורם על סדרם והמדרשות מרבותינו אקבעם מדרש איש איש במקומו ואומר אני שראה שלמה ברוה"ק שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה חורבן אחר חורבן ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון ולזכור חבה ראשונה אשר היו סגולה מכל העמים לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים ויסד ספר הזה ברוה"ק בלשון אשה צרורה אלמנה חיה משתוקקת על בעלה מתרפקת על דודה מזכרת אהבת נעוריה אליו ומודה על פשעה אף דודה צר לו בצרתה ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה אשר בהם נקשר עמה באהבה עזה להודיעה כי לא מלבו ענה ולא שילוחיה שילוחין כי עוד היא אשתו והוא אישה והוא עתיד לשוב אליה:

הקדמה לפירוש אבן עזרא

זה הספר נכבד וכולו מחמדים, אין בכל שירי שלמה המלך חמשה ואלף (א), כמוהו (ב), על כן כתוב שיר השירים אשר לשלמה, כי זה השיר מעולה מכל השירים אשר לשלמה (ג), יבו סוד סתום וחתום, כי החל מימי אברהם אבינו עד ימות המשיח, וכן כתב בשירת האזינו, בהנחל עליון גוים (דברי' לב ח) החל מן דור הפלגה עד שוב ישראל מהגלות אחר מלחמת גוג ומגוג (ד), ואל תתמה בעבור שהמשיל כנסת ישראל לכלה, והסקום דודה, כי כן דרך הנביאים, ישעי' אמר שירת דודי לכרמו (ישעי' ה א) ועוד כמשוש חתן על כלה (ישעי' סב ה) (ד*), יחזקאל אמר שדים נכונו, ושערך צמח, ואת ערום ועריה (יחז' טז ז) ושוד ואכסה ערותך, ואעדך עדי (שם שם ח, יא) וכל הפרשה כולה, הושע אמר וארשתיך לי לעולם (הושע ב כא) לך אהב אשה (שם ג א) ובס' תהלות, משכיל שיר ידידות (תה' מה א) וכתוב בו, שמעי בת וראי והטי אזנך (שם שם יא) וחלילה חלילה להיות שיר השירים בדברי חשק, כי אם על דרך משל (ה), ולולי גודל מעלתו, לא נכתב בסוד כתבי הקדש, ואין עליו מחלוקת, כי הוא מטמא את הידים (ו), ולדעתו בדרכיו תמים, פירשתיו שלש פעמים, בפעם ראשונה אגלה כל מלה צפונה, ובפעם השניה יהיה פשטו על דרך פשוטו (ז), ובפעם השלישית יהיה מפורש על נתיבות המדרש:

הפעם הראשונה

נאם אברהם בר' מאיר הספרדי המחבר, אנשי המחקר הואילו לבאר זה הספר על סוד העולם ודרך התחברות הנשמה העליונה עם הגוף שהוא בסדרגה התחתונה, ואחרים פירשוהו על המתכונות (ח), ואת כולם ישא רוח כי הבל המה, ואין האמת כי אם מה שהעתיקו קדמונינו ז"ל, שזה הספר על כנסת ישראל (ט). וכן אפרשנו בפעם השלישית, ופירוש כל שלמה הוא שלמה המלך בעצמו, חוץ מהאלף לך שלמה (למטה ח יב) (י) [א], לכן אפרשנו בפעם השנית על דרך המשל שהוא בדברי חשק (יא), גם כל שלמה שיש בו הוא שלמה המלך בעצמו, ובעבור שיש בס' הזה מלות קשות הואלתי לבאר אותם בתחלה, ואחר כן אבאר עניני המשל והנמשל בו:

יהל אור

(א) במ"א ה יב כתיב, ויהי שירו חמשה ואלף: (ב) וכן פי' הרלב"ג (מ"א שם) כי מאותם השירים נבחר השיר אשר בכלל אותו ספר שיר השירים: (ג) שזה השיר הוא הנבחר שבשירים אשר לשלמה: (ד) עיין פי' בה' ז"ל שם ובביאורי, והנה השיר הזה נכללו בו שירים הרבה, כי נאמר בו שיר יציאת מצרים וביאת הארץ ובנין בית הבחירה, ועל הגאולה האחרונה, וכלם בשיר זה יחד: (ד*) ובכתוב, ומשוש חתן על כלה: (ה) והוא כמלבוש חיצוני לרעיון פנימי הגנוז בקרבו: (ו) כ"ה (ידים פ"ג מ"ה) מאמר ר"ע, חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, שאין כל העולם כולו כדאי, כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל כתובים קדש, ושיר השירים קדש קדשים" וכ"ה (תוספתא ידים פ"ב, מגילה ז א חזית פ"א יא): (ז) פי' על דרך משל: (ח) מערכת השמים וגלגלי הכוכבים, והתקשרותם עם יצורי מטה: (ט) וכ"ה (חזית פ"א יא): (י) שפירשוהו על מלך המשיח שהוא בנו כמ"ש, ויצא חטר מגזע ישי (ישעי' יא א): (יא) עיין פי' הרלב"ג (משלי ב) בתועלת הראשון

קרני אור

[א] ובדרז"ל (שבועות ל"ה ב') כל שלמה האמור בשיר השירים קדש, שיר למי שהשלום שלו, חוץ מזה האלף לך שלמה (למטה ח יב) למדיה, ומאתים לנוטרים את פריו רבנן, ופי' רש"י ז"ל לרבנן שנכנסו ויעסקו בתורה אחד משבעה שבהם, וכ"כ (זהר פקודי דף רכג) ומאתים לנוטרים את פריו רבנן:

הפעם השנית

לא יתכנו דברי חשק במדינה לעיני כל הרואים, על כן הוא המשל, נערה אחת קטנה מאד שאין לה עדיין שדים, היתה נוטרת כרם, וראתה רועה עובר, ונפל החשק בלב כל אחד מהם:

הפעם השלישית

אין למעלה ממדרש שיר השירים שדרשו רז"ל (יא*), לכן כאשר ראיתי גדולים ועמודי עולם עשו גם הם דרש, והוסיפו וגרעו (יב), גם אני יצאתי בעקבותיהם, וכל שלמה הוא שלמה המלך, חוץ מהאלף לך שלמה (למטה ח יב) שהוא המשיח ונקרא שלמה בעבור שהוא בנו (יג), כאשר נקרא דוד, ודוד עבדי נשיא להם (יחז' לז כה) (יד), וכן נקראו בני ישראל עבדי יעקב (טו), ויתבן היות כמוהו תפלה למשה איש האלהים (תה' צ א) על דרך רב סעדיה גאון ז"ל, שאמר שהתפלה היא לדוד, והיו מנגנים בה בני משה, והנכון שהוא למשה (טז), ודע כי בנות ירושלים, השתבשו בו אנשים רבים, אחר שכנסת ישראל היא המדברת, מה ענין בנות ירושלים, וי"א כי שתים הנה אחת בשמים, ואחרת בארץ, תחתיה כנגדה, וענין בנות ירושלים המלאכים של מעלה, ואחרים אמרו שהם אומות העולם, כטעם. ונתתי אתהן לך לבנות (יחז' טז סא), והנכון בעיני שהמשל הוא על אשה המדברת עם נפשה, ותשיב אמריה לה, כאילו תאמר עם מחשבותיה, והן בנות ירושלים, ואחר שהעיד הפסוק שנראה המקום לשלמה פעמים (יז), מה תימה יש בו שיתנבא על דבר עתיד, כי ברוח הקדש דיבר זה הספר, וכן תמצא באסף המשורר והימן שחברו שירות ברוח הקדש שנקראו נביאים וחוזים (יח), וזאת היא הדרך הנכונה, לא יוכל לכחש כי אם פתלתול ועקש, ועתה אחל לפרש עפ"י אשר תשיג ידי ואתחנן לאל בכל מאדי, היודע סודי, להחכים כבודי, והוא יהיה עמדי:

יהל אור

הראשון: (יא*) עיין (לעיל אות ו): (יב) וכן יאמר ר"י ערמה בהקדמתו למגילה הזאת (עקידה) בה יתהלל חכם בחכמתו, מקובל בקבלתו, ואלקי באלהותו, והגאון רבינו סעדיה אמר בס' שיר השירים הוא כמנעול שנאבדו לו מפתחות: (יג) עיין (לעיל אות י): (יד) שכוונתו נ"כ על מלך המשיח: (טו) עיין (ישע' לג כה): (טז) וכן פי' הח' ז"ל גם וכתב "ולפי דעתי שמשה אדונינו חבר זאת התפלה, כי היא על לשון רבים, ואין לדברי דוד ככה": (יז) פעם הראשון (מ"א ג יא דה"ב א ז) ופעם שנית (מ"א ט ב, דה"ב ח יב): (יח) אסף הוא אסף בן ברכיה הלוי (דה"א ו כד, טו יז) שר ורא המשוררים על ימין הימן בימי דוד, ויקרא ג"כ חוזה (דה"ב כט ל) גם נביא (דה"א כה ב) גם חז"ל (ויק"ר פ' יג ה) קראוהו נביא, י"ב מזמורים בס' תהלים מיוחסים לאסף מזמור נ ומן ע"ג עד פ"ג, הימן, הוא הימן נכד שמואל הנביא, כמ"כ (דה"א ו יח) וקראוהו ג"כ חוזה, כמ"כ, ואסף והימן וידתון חוזה המלך דה"ב לה טו), ופי' רש"י ז"ל שם, כל אחד ואחד היה חוזה, ועיין (חוית פ"ד עכ"פ כמגדל דוד נוארך):

א א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה׃ ב יִשָּׁקֵנִי מִנְּשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי־

רש"י

ש' רבתי

(א) שיר השירים אשר לשלמה. שנו רבותינו כל שלמה (דק"ל למה לא מיחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו שיר שהוא על כל השירים אשר נאמר להקב"ה מאת עדתו ועמו כנסת ישראל א). אמר ר' עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים ב). אמר רבי אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה ג). למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלת לי מתוכה גלוסקא אחת מנופה ומעולה כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת שמים וקבול עול מלכותו:
(ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו אז לפי שיש מקומות שנושקין ע"ג היד ועל הכתף ד). אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל

אבן עזרא

הפעם הראשונה

ב כל נשיקה שהיא בלא למ"ד (א), היא בפה (ב), כמו וישקהו (בראשית לג ד) ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלתי על פי מנהג המדינות, כמו ושקה לי (שם כז כו) וישק לו (שם שם כז) וכן וישק יעקב לרחל (שם כט יא) (ג): דודיך. אהוביך יותר ישמחו מהיין (ד), והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון (ה), והביא ראיה מהפסוק, לכה נרוה דודים עד הבקר (משלי ז יח) (ו):

הפעם השנית

ישקני דברי הנערה, כאלו תדבר עם נפשה (ז), וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות, כי לא תשבע מאחת (ח), וכאלו הרגיש הרועה (ט), וחזרה מדברת לו (י): כי טובים דודיך. יותר מיין ירוו וישמחו אהביך (יא), או על פי' הגאון רבינו סעדיה (יב):

הפעם השלישית

ישקני החל מאברהם שהוא העיקר (יג), ונשיקות הפה הם התורה והמצות, כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי (בראשית כו ה) (יד), ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר, כי כן דרך המקרא אז ישיר משה (שמות טו א) (טו), יעשו עגל בחורב (תה' קו יט) (טז), והפך הדבר (יז), אלהים באו גוים (שם עט א) (יח), ורבים

יהל אור

(א) פי' שאין כתוב במלה שלאחריה למ"ד בתחלתה: (ב) ודיוקו מדכתיב „פיהו" יתירה, כי היה די באמרה ישקני, והנשיקה וודאי היא בפה, אלא פי' פה אל פה: (ג) וכן פי' הה' ז"ל (בראשית כז כז) „נשיקה עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר, ובלי למ"ד בפה" ועיין (קרני אור הערה ו שם): (ד) ובנתה"ש „אהבוך" ופי' אהבתך עמי יותר ישמחו מהיין אם היו יושבים ושותים יין: (ה) והוא נקרא דוד: (ו) שנאמר בהם לשון רווי, והוא הנכנס הלשון בתוך פי הנושק, ואמר שהם טובים מכל מיני מאכל כי כל הסעודה תקרא ע"ש היין ובפי' המיוחס להה' ז"ל שם, נרוה דודים, אהבים אתן את דודי, וכן פי' הרלב"ג שם: (ז) אמר ישקני בלשון נסתר, ופיים בלשון נוכח, ויפרש כאלו הנערה עומדת לבדה ומדברת על נפשה מי יתן שישק אותי: (ח) וזהו אמרה מנשיקות ל"ר: (ט) הרועה הרגיש שמידתה ורגשות נפשה: (י) התחילה אמריה לדבר אליו: (יא) כאשר החלה לדבר על נפשה ולעורר אהבתו, לא יכלה להתאפק, כי בערה בקרבה אהבת דודה והחלה לדבר עמו לנוכח, ואמרה לו כי טובים דודך יותר מיין, כי הם ירוו וישמחו אוהביך: (יב) כי הוא הריר שתחת הלשון ירוו בו יותר מיין: (יג) כי הוא החל להכיר את בוראו: (יד) עיין פי' הה' ז"ל שם ובביאורי: (טו) במקום אז שר משה: (טז) במקום עשו: (יז) ונמצא בכתוב עבר במקום עתיד: (יח) והיל"ל יבואו כי

מסורת (סקו"ב)

א) מדרש זוטא פ"א, ילקוט המכירי ישעי' סימן ה', ילקוט מתק"פ: ב) ידים פ"ג מ"ה, תוספתא ידים פ"ב, מגילה ז', מוית פ"א י"א תנחומא א' תצוה ב', תנחומא ב' תצוה א': ג) מוית שם, מדרש זוטא, תנחומא א' שם, תנחומא ב' שם, ילקוט תצוה סע"ה, ילקוט כאן, תתק"פ אבכולן בשינוי: ד) וכ"ה (פסי' דר"כ פ' פרה דף ל"ד ב)

רש"י

אני משבח את בני תורת, אינם נושקים בפה אלא ביד, וכ"ה (מדרש קהלת עה"פ כל זה נסיתי בחכמה) וכ"ה (ברכות ח', ב') בג' דברים אוהב אני את המדיים כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד, ואפשר לומר שגם ירגע יד ביד נקרא נשיקה, כמאמרם ז"ל (בילק יא ב') ושוין שמשיקין את המים:

טוֹבִים דֹּדֶיךָ מִיָּיִן׃ ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק
שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת אֲהֵבוּךָ׃ ד מָשְׁכֵנִי אַחֲרֶיךָ נָּרוּצָה הֱבִיאַנִי הַמֶּלֶךְ

אבן עזרא

כמוהם: כי טובים דודיך מיין. אהביך כמו שהעיר הכתוב על אהבתו, זרע אברהם אוהבי (ישעי' מא ח) (יט), כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי (כ):

הפעם הראשונה

ג לריח שמניך טובים. יש מפרשים כי הוא הפך (כא), והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו, וחשב שהוא שמן זית: תורק. י"א כי הוא שם מקום (כב), והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ושדף (כג), ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה (כד), כי כן תמצא כל עמל ובית ומקום במקרא במקום אחד לשון זכר, ובמקום אחר לשון נקבה (כה) [א]: עלמות.

רש"י

כלה פה אל פה ה): כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ומכל עונג ושמחה. ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר אל בית משתה היין דאסתר ו). בשיר לא ישתו יין ז). והיה כנור ונבל ותוף וחליל ויין משתיהם ח). וזהו ביאור משמעו. ונאמר דוגמא שלו ע"ש שנתן להם תורתו ודיבר עמהם פנים אל פנים ט). ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר לפונותיה ומחלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו י): (ג) לריח שמניך טובים וגו'. שם טוב נקרא על שם שמן טוב לריח שמניך טובים שהריחו בהם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראות במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית חתומה אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף יא): על כן עלמות אהבוך. בא יתרו לקול השמועה ונתגייר יא*). אף רחב הזונה אמרה כי שמענו את אשר הוביש וגו' יב). ופי"כ כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים וגו' יג): עלמות. בתולות לפי שסדיבור דימהו לבחור שאהובתו מחכבתו ולפי הדוגמא העלמות הן העובדי כוכבים יד): (ד) משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי משלוחיך רמז

יהל אור | קרני אור

עדיין לא נבנה הבית, והוא נבא על העתיד, [א] עיין יהל אור, וספרו בוס טענת הס' ר' ליב אייזלער (הצופה להמגיד שנת כ"א נומער ואמר באו: (יט) פי' שהוא הוהב אותי: (כ) הוהבי פי' שוא שאהב אותי, ומאוהבי שאני אוהב אותו, וכן פי' הה' ז"ל (ישעי' מא ח) כי אוהבי איננו כמו אהובי עיי"ש: (כא) רבו הביאורים בזה, י"מ כי הוא הפך, ר"ל שמניך הם טובים לריח, הפך שאר השמנים שאין להם ריח, כי השמנים הטובים אין להם שום ריח חוץ משמן אפרסמון, ויאמר הה' ז"ל, שהמפרש הזה לא סך שמן מימיו, ולא ידע כי יש להשמנים ריח טוב מאוד, והוא לא הכיר כ"א שמן זית בלבד, אשר באמת אין לו ריח טוב כלשמן אפרסמון, וי"מ כי הוא „הפך" פי' הקיקן שיש בו שמן טוב, ומ"ד יאמר הה' ז"ל כי זה המפרש השב שמן זית אחד הוא, ולא ידע מרוב מינים הנמצא בשמן, אשר ע"כ הוכרח להסב הרבוי על הפך, וי"מ כי הוא אפך כאל"ף, וכ"ה במק"ג, וכ"ה בהומש עם פי' הרמב"ע דפוס פפד"א משנת תק"ו, וכן יגרוס המגלה סוד, וכן דעת הס' רי"ר (הצופה להמגיד שנת י"ד נומער 44) ור"ל כי מפרש אחד אמר אשר שמניך הוא כנוי לאף (דיא נאזע) בעבור הלאות והלשד אשר בו, וריח שמניך הוא ע"ד וריח אפך כתפוחים (ש"ה ז ט) וקרוב כי ביאת המפרש ההוא בדיעבול לר כזה היתה, בעבור חשבו אשר אין עוד שמן מלבד שמן זית ולשמן זית אין ריח טוב, והיה קשה עליו מאוד מאמר המשורר לריח שמניך טובים, ולכן נלחץ לפרש שמניך כמו אפך ע"ד אשר פי' רס"ג, דודיך שהוא הריר שתחת הלשון (לעיל א ב): (כב) לפי שבהתי"ו הוא סימן לנקבה השבו שה"א שתסוב על מלת שמך, כי שם ל"ז ע"כ חשבו שתורק הוא שם מקום: (כג) ואשר שערך דודיו ליין המשמח לבב אנוש, ערך שמו לריח השמן הטוב שהורק מכלי אל כלי שריחו נודף, כי הנאת הריח היא מיוחדת לנפש כמו המאכל והמשתה לגוף (ר"מ ן' תבון): (כד) פי' שמלת שמן בכ"מ ל"ז, וכאן אמר תורק ל"נ, והוצ"ל יורק: (כה וכן כתב

מקו"ב רש"י

ה) עיין פי' הרמב"ע בפעם הש': ו) אסתר ז' מ"ן: ז) ישעי' יא) ע"ז ל"ה ב', מוית פ"א: יא*) תנחומא א' יתרו כ"ד ט': ח) שם ס' כ"ב: ט) מוית פ"א, ועיין מדרש ג', תנחומא ב' יתרו ב': יב) יהושע ב' י', ופייך שה"ש כ"י: י) עיין (ע"ז ל"ה א') מאמר רב דימי: ילקוט תתק"פ: יג) יהושע שם: יד) ובמוית פ"א אבה

חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דדיך מיין מישרים אהבוך:
ה שחורה אני ונאוה בנות ירושלם כאהלי קדר כיריעות שלמה:

רש"י

שאמרת למשכני ואני אמרתי אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דודיך. גם היום באלמנות חיות אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה תענוג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים (לשון פסוק והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה) טו). אשר אהבוך אני ואבותי בימים הראשונים זהו פשוטו לפי ענינו ולפי דוגמתו הם מזכירין לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צידה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחיו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו טז): (ה) שחורה אני ונאוה וגו'. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני ע"י שזפת השמש ונאוה אני בחיתוך אברים נאים אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרוסים תמיד במדבריות קלה אני להכבסם להיות כיריעות שלמה דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לעובדי כוכבים שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי יז). ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה יח). וקורא לעובדי כוכבים בנות ירושלים על שם שהיא עתידה להעשות מטרפולין יט). לכולן כמו

אבן עזרא

מן נערות קטנות (כו): ד נזכירה. י"א שהוא מן אזכרתה (ויקרא ו ח) זכרו כיין לבנון (הושע יד ח) (כז): מישרים. תאר היין, כמו יתהלך במישרים (משלי כג לא) (כח), הולך לדודי למישרים (למטה ז י) (כט) [ב], וטעם מיין, ישרת עצמו ואחר עמו, וכן ענינו ממישרים אהבוך (ל), העלמות הנזכרות (לא), וכמוהו, וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' (שמות ו ג) ענינו ובשמי ה', ורבים כמוהו, ואחרים שאמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרים (ישעי' מה יט) (לב), והראשון קרוב אלי: שחורה, יש מפרשים שהיא יפה, כמו האשה הכושית (במד' יב א), כי מרוב יפיה תפחד האם שתשלוט בה עין רעה, על כן תקרא כושית, ושחורה, ואין לני צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שחורה, כי הנה היא העידה בנפשה

יהל אור

הא' ז"ל (מיכה א ג) "נמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום", והנה עמל נמצא ל"ז כגון עמל הוא בעיני (תה' עג טז) וכקהלת י טו עמל הכסילים תיגענו, שהתי"ו סי' לנקבה, וכן בית בכ"מ בל"ז ונמצא פ"א בל"נ, חכמות בנתה ביתה (משלי ט א) ועיין בפי' המיוחס לרא' ז"ל שפי' שם "ובית לשון נקבה", וכן השם מקום נמצא בל"נ (ש"ב יז יב) באחת המקומות, והוא כתיב, אבל הקרי הוא באחד, וכן (איוב כ, ט) ולא עוד תשורנו מקומו: (כו) וכן פי' הרלב"ג "העלמות והם הנערות הקטנות אשר לא היו לאיש" והוא מלשון עלם לזכר: (כז) הפעל זכר בעברית, מורה גם על ריח נחוח, וכאשר מצאנו להזכיר זו השם אזכרה בקרבנות וכן הפעל זכרו כיין לבנון (הושע יד ח) נאמר על ריחו, וכמו שאמר לפני זה וריח לו כלבנון (פ' ז) ויהיה ענינו שנריח את ריח אהבתך יותר מהיין: (כח) וכן פי' הרלב"ג שם, במנהג היין הטוב עיי"ש: (כט) וכן פי' הרא' ז"ל שם תאר היין: (ל) ועניינו מיין מישרים: (לא) ומלת אהבוך תשוב על העלמות הנזכרות: (לב) וכן פי' הרלב"ג, ויהיה אמרו מישרים אהבוך שם תחת שם התואר, וירצה בזה שבעלי המישרים אשר אהבו הש"י, ר"ל אשר התעוררו לראות יושר הנפלאות ואופן החכמה בהם יבחרו מה שיריהו

קרני אור

41) שכתב "שיש מלא הראב"ע זאת במקרא, כי השמות בית ומקום, לא נמצא אף גם פעם אחת בל"נ, רק תמיד בל"ז: [ב] הוכם שהמשיל המצות ליין בהרבה מקומות כמו שנאמר בפ' הביאני אל בית היין, כי פקודי ד' ישרים משמחי לב, שעושים משמחים, ושעושם מפורשים במישרים, כאמרו ארח לצדיק מישרים (ישעי' כ"ו ז') ואמרו וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים (למטה ז' י') ואמר כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים (משלי כ"ג ל"א) (ר"מ ן' תבון):

מקור רש"י

הגהות: טו) ישעי' מ' ד': טז) עיין מדרש שה"ש כ"י פ"א: יז) שמות, פ"א מדרש שה"ש כ"י, שמו"ר פכ"ג י' ופמ"ט ב': יח) שמות פ"א מדרש שה"ש כ"י, ושם ונאוה במעשה המשכן ילקוט תתקפ"ב: יט) ופי' מטרפולין עיר ואם במדינות:
ימו'

ו אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשְּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ בִי
שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי: ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה
נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל

אבן עזרא

ואטרה אל תראוני שאני שחרחורת (לג): ונאוה. כמו נחמדת, מן אוה למושב לו (תה' קלב יג) (לד), והנו"ן לבנין נפעל, כמו וכל נעשה במרחשת (ויקרא ז ט) (לה), אין אבן נראה (מ"א ו יח) (לו): ו שחרחורת. זה הכפל למעט, וכן ירקרק או אדמדם (ויקרא יג מט) (לז): ששזפתני. ראתני והביטה בי וגלתני (לח), וכמוהו ולא שזפתו עין איה (איוב כח ז) (לט): נחרו בי. נלחמו בי, והנו"ן לבנין נפעל, מן ויחר אפו (ש"א יא ו) (מ): נטרה. שם התואר, ועניינו שומרת (מא): ז שאהבה נפשי. יחסר מקום הקריאה, כמו אתה (מב): איכה תרעה. הצאן: איכה תרביץ. אותם (מג), וי"א שעניינו שאלת המקום, כמו איכה הם (מד): שלמה. השי"ן מקום אשר (מה): כעטיה. מתערבת (מו), והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל (ש"א יד לב) (מז), וי"א

רש"י

שניבא יחזקאל ונתתי אתהן לך לבנות (כ). כמו עקרון ובנותיה (כא): (ו) אל תראוני. אל תסתכלו בי בבזיון (כב). (כמו כי ראו בארון (ה') כג): שאני שחרחורת. לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא על ידי שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל (כד): בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים שגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסתות ופתויים עד שמוני נוטרה את הכרמים ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני עובדת כוכבים אחרים וכרמי שהיה שלי מאבותי לא נטרתי. מצינו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים שנאמר ונתתי לה את כרמיה משם (כה). ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן לא יפנה דרך כרמים (כו): (ז) הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוח הקודש חוזר ומדמה אותה לצאן החביבה על הרועה אומרת כנסת ישראל לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן: שלמה אהיה כעוטיה. ואם תאמר מה איכפת לך אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני כז): על עדרי חבריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי העובדי כוכבים הסמוכים על עבודת כוכבים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם:

יהל אור

מדוקדק יותר מיין: (לג) ופי' שמשמעו שחרות ממש: (לד) שעניינו בהוראת חמדה יקר וסגולה: (לה) ולא נאמר וכל אשר עושים במרחשת: (לו) ולא נאמר רואה אבן, והנו"ן שם ג"כ לבנין נפעל: (לז) וכן פי' הה' ז"ל שם "ירקרק מגזרת ירק, כי העין כמוהו (פי' כי עין המראה כמוהו ירוקה) וזה כפול להסרון (פי' שהעי"ן והלמ"ד כפולים להסרון, שלא היה ירוק כל כך) וכן שחרחרת" וכן כתב (יסוד מורא שער יא) "וזה הכפל להסרון, אם הפי"ן והלמ"ד כפולים": (לח) ועניינו ראיה והבטה: (לט) ופי' שם ג"כ ענין ראיה, לא ראתהו, (מ) ופירשו חרה, ופי' כי קצפו עלי וחרה אפם בי, וכאלו נלחמו בי: (מא) וכן יאמר רא"ב (מתורגמן) כל לשון שמירה מתורגם בלשון נטירה: (מב) ופי' אתה אשר נפשי אוהבת אותו הגידה לי איכה וגו': (מג) והסר מלת "הצאן", ומלת "אותם", כי מלת תרעה ותרביץ פועל יוצא וצריכים פעול, ויהיה פירושם על איזה אופן תרעה הצאן ותרביץ אותם: (מד) במ"ב ו יג, איכה הם, בחולם להוראת איפה, וכן כתב הרד"ק שם "איכה הוא כמו אנה הוא", וכן בענין אנה, איכה תרעה", אלא שהוא קמוץ וזה בחולם (פי' כאן הוא בקמץ ושם בחולם): (מה) בא עם למ"ד שפי' בעבור, ונכנס עליו השי"ן, שהוא במקום אשר עם הלמ"ד: (מו) ואיננו שם התואר, רק היא בינוני מבנין הקל, ופי' כאשה שהיא עוטיה וסרה על העדרים בהתערבת לא תדע אנה לפנות: (מז) ופי' הרד"ק

מקו"ב רש"י

כ) יחז' ט"ז ס"א · כא) יהושע ט"ו מ"ה, וכ"ה שמו"ר פ' כ"ג י' ז כב) ובמדרש שה"ש כ"י אל תבזוני, וכ"ה ילקוט התקפ"ב ועיין תרגום כאן: כג) ש"א ו' י"ט, וכ"ה במדרש שה"ש כ"י: כד) עיין שמו"ר פכ"ג י': כה) הושע ב' י"ז: כו) איוב כ"ד י"ח: כז) ילקוט תתקפ"ב:

עֲדְרֵי חֲבֵרֶיךָ: ח אִם־לֹא תֵדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן

רש"י

(ח) אם לא וגו'. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות לאכך את היפה בנשים שמדל לו הרועה מלהנהיג אותם: צאי לך בעקבי הצאן. הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הלאן והעקביים ניכרים טלרלי"ם בלע"ז כח). וכן הרבה במקרא ועקבותיך לא

אבן עזרא

חובשת (מה), והוא רחוק, י"א: ערת (מס), סן ויעט בהם (ש"א כה יד) (נ):

הפעם השנית

לריח שמניך. כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק, והזוברת שמך באלו שמן מור יורק לפניה, על כן עלמות אהבוך, וא"כ שמניך מרחוק, אף כי נשיקות פיך (נא): משכני. וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצה (נב): המלך חדריו. יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך חדריו: שחורה, ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני, חזרה הנערה לה, ואמרה אינני פחותה מכם, אעפ"י שיש בי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד (נג), יפה אני ביריעות שלמה (נד): אל תראוני. פירושו אל תבזוני (נד*), או אל תראוני בעין קלון והסרון, כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה (נה), ויסור, וסבת זה המקרה, כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים, ובתחלה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי, וחזרה לרועה ואמרה לו הגידה לי אי זה מקום תרעה ותרביץ כי אני רוצה לשוב רועה (נו), וארדוף אחריך:

הפעם השלישית

לריח היה מלמד מעשיו של המקום, ומורה אנשי דורו, ובכל מקום שהולך יקרא שם אברם בשם ה' (ברא' יג ד) (נז), וזהו שמן תורק שמך, על כן עלמות אהבוך. על כן עלמות שאין להם בעל, כך אנשים שלא היה להם אלוה הכניסם תחת הייחוד, כענין. ואת הנפש אשר עשו בחרן (שם יא ה) (נח): משכני. שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו (נט): הביאני המלך חדריו. שהביאו אל ארץ כנען, ויתכן שהחביאו ועמד על סודות צפונים (ס), וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל (סא): שחורה. החל בשעבוד מצרים, אעפ"י שאני שחורה בקצת מעשים רעים, נאוה אני בשמירת הברית ויחוד השם, אל תראני. השמש הוא גלות מצרים, ומי סבב לי שתבני השמש, אנשים מבני אמי (סב), ששמוני נוטרה שאטור בתים נכרים, ועזבתי שלי (סג), וכן תמצא בס' יחזקאל, שהזהירם הנביא שישובו, כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים (יחז' כ ח): הגידה לי. שחזרו בתשובה ושאלו, איך היו רועים האבות. ונאחוז דרכם, ולא נתערב עם אלהים אחרים, שיאמרו שהם כמוך, וזה ענין על עדרי חביריך (סד):

הפעם הראשונה

ח בעקבי הצאן. כמו ועקבותיך לא נודעו (תה' עז כ) האותות העוקב הדורך

יהל אור

שם, פי' ויסר וכת"י „ואתפני עמא": (מח) ופי' כעוף הסורף אשר יעוט על העדרים להטוף ולגלול גלל, וכענין, ויעט העם אל השלל (ש"כ יד לב) ותעט אל השלל (שם טו יט): (מט) כאשה שילעקו עליה ונוערין בה להפרידה ממקומה: (נ) ופי' הרד"ק שם, גער בהם, וכן ת"י וקן בהון: (נא) בא לקשר פסוק זה עם הקודם לו ישקני, כי אפילו שמניך מרחוק הם טובים מכ"ש נשיקות פיך: (נב) יהרוץ מה שאמר משכני בל"י ואח"כ נרוצה בל"ר ויפרש על כל אחת מהעלמות: (נג) ומחוץ שחורים הם: (נד) אבל תבית יש בהם יריעות יפות כיריעות שלמה: (נד*) פי' אל תביטו בי לרעה לבזות אותי, וכן ת"י ע"פ, המה יביטו יראו בי (תה' כב יח) אגון מסתכלין מבזן לי: (נה) מהוס השמש אשר הביטה עלי: (נו) רועה כאשר כמוך: (נז) ופי' שם הק' ז"ל, קריאת בני אדם לעבוד השם: (נח) ופי' שם הק' ז"ל הנפשות שהורום האמת לעבוד את השם: (נט) כי כן ליוה השם לאברהם כשהיה עוד באור כשדים שיעזוב אביו ומקום מולדתו גם בית אביו ללכת ארצה כנען, (ס) עיין רש"י (ברא' כו ה): (סא) עיין רש"י (שם כא לג): (סב) ואמרו, וישתחוו לך בני אמך (ברא' כז כט): (סג) וזהו אמרו כרמי שלי, כלומר שהוא מיוחד לי ולתועלתי לא נטרתי, כלומר לא השתדלתי להשלים נפשי ושכלי (ר"מ ן' תבון): (סד) והם העושים עצמם כחבירים למקום כביכול:

מקו"ב רש"י

כח) פוסשטורען, פוסטאפפען:

וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים: ט לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה
דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי: י נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים: יא תּוֹרֵי זָהָב
נַעֲשֶׂה לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף: יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ:

אבן עזרא

אחריו (סה): גדיותיך. כל קטן יקרא גדי (סו), ומסמיכתו לעזים היא הראיה (סז): ט לסוסתי. היו"ד נוסף (סח), כיו"ד מלאתי משפט (ישעי' א כא) אהבתי לדוש (הושע י יא) (סט): י בתורים. צורות מצוירות כמו תורים (ע): חרוזים הם הקשורים מהאבנים היקרות (עא), ואין לו חבר (עב), וי"א כי וארוזים במרכולתך (יחז' כז כד) כמוהו (עג), ויתחלף האל"ף בחי"ת (עד), וזה איננו נכון, כי לא יתחלפו בלשון הקדש חוץ מאותיות יהו"א לבדם (עה): יא נקדות הכסף. שיהי' בצורות התורים נקודות הכסף שהוא לבן (עו): יב במסבו. כמו מקום מעולה ונכבד, כמו

רש"י

נודעו כט) נחמסו עקביך ל). והוא יגוד עקב לא). ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים. בין משכנות שאר הרועים שאת אללם. וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר עובדי כוכבים איכה תרעה ותנצלי מיד המציקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני דרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי העובדי כוכבים וכן אמר ירמיה הציבי לך ציונים שיתי לבך למסלה וגו' לב): לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. למ"ד זו כמו למ"ד לקול תתו המון מים לג). וכמו למ"ד לריח שמניך לקבוצת סוסים הרבה שאספתי מחנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמו שנאמר דרכת בים סוסיך לד). סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מלעקתך לה). שנאמר ואתם תחרישון לו). זאת ראיתי בספרי אגדה לז). ד"א דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את: לסוסתי. קבוצת סוסים ובלשון לע"ז קבלי"א לח). דמיתיך אריסמ"י בלע"ז לט). כמו אותי דימו להרוג מ). כי שם קשטתיך בקישוטים נאים: (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אוזן ומלאת זהב: צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגליות חרוזות בפתילי זהב של ביזת הים: (יא) תורי זהב נעשה לך. נמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שאשיאנו ואחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבח גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב: עם נקודות הכסף. שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים מא). נקודות. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בחברבורות וגוונים: (יב) עד שהמלך במסבו. משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השולחן מסבת חופתו: נרדי נתן ריחו. חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל מב). ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי כבוד הכתוב בלשון נקיה מג). (עיי'

יהל אור

סה) וכן פי' רש"י השכלי בפסיעות דרך שהלכו האבות והעקבים נכרים: (סו) כן פי' רש"י ז"ל (שמות כג יט): (סז) ועיין פי' הא' ז"ל (שמות שם) שהביא הפי' הזה בשם רש"י ז"ל, ודחה אותו, וכאן פי' כדברי רש"י ז"ל: (סח) וכן דעת רד"ק ורלב"ג. ויהיה ברכבי ברבים על סוסיה אחת, אם היות המרכבה מארבעה סוסים: (סט) וכן פי' הרד"ק שם: (ע) כעין ראש תור שהוא תבנית מצולע, והיה דרכם לעשות ב' תכשיטין כעין תורים בלחיים: (עא) הם אבנים טובות ומרגליות, נקובות מחוברות בחוט: (עב) כי נמצא רק פ"א כאן: (עג) וכן פי' הרד"ק שם, "כמו הרוזים", מן צוארך בחרוזים, שהם הענקים התלוים בגרון: (עד) כן דעתם שאותיות הגרון מתחלפות זה בזה: (עה) הם אותיות אהו"י ולא אותיות אחה"ע: (עו) דבר המיפה והנחמד לחוש הזה ניצוצי הגוונים המתחלפים המשעשעים הראות, ולכן הזהב הנורק

מקו"ב

כט) תה' ע"ז כ': ל) ירמיה י"ג כ"ב: לא) ברא' מ"ט י"ט: לב) ירמיה ל"א כ': לג) שם י' י"ג: לד) חבקוק ג' ט"ו: לה) ויפרש דמיתיך מענין שתיקה, וכן פי' רש"י עה"פ לך דמיה תהלה (תה' ס"ה ב') מענין שתיקה: לו) שמות י"ד י"ד: לז) עיין מד"ת: לח) פפערדע: לט) בדפוס פראג רל"א כתוב, אסדימא"י געמאכטעט גיטשאצט: מ) שופ' כ' ה', ותיו ב"ע שם קשיבו: מא) מיית פ"א: מב) ילקוט תתקפ"ג: מג) בכמה ספרים

יג צְרוֹר הַמֹּר | דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין: יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר | דּוֹדִי לִי

רש"י

ברש"י במסכת שבת פרק ר"ע מד). דהטעם דלא כתיב הבאיש או הסריח משום חיבה מה). אבן לפירוש התוספות שם שפירש וה"ק מ"מ נתן ולא עזב זהו משום חיבה אבן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקייה): (יג) צרור המור דודי לי. דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן הראשון שאבדת כך הקדוש ברוך הוא נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אף לפי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון מו): (יד) אשכול הכופר. יש בושם ששמו

אבן עזרא

ומסבי ירושלים (מ"ב כג ה) (עז), והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסבה לשתות כמנהג שותי היין (עח): נרדי. בושם כמין כרכום (עט): יג צרור המר. פירוש דבר צרור (פ), כמו וצרת הכסף בידך (דבר' יד כה), וי"א חתיכה (פא), והוא רחוק, ופירוש מור, וי"א כי מר דרור הוא המוס"ק (פב), וזה רחוק, בעבור שאמר אריתי מורי (למטה ה, א) והנה הוא בראש סמיני הצמחים שילוקט (פג), ועוד וידי נטפו מור, והנה הוא נוטף, והמוס"ק אינו נוטף (פד), וי"א כי מר יתפרש לשני ענינים (פה):

הפעם השנית

השיבה צאי לך בעקבות הצאן. ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה, למעלה ממשכנות (פו), כי שם הוא מקומי: לססתי. נקבת הסוס: ברכבי. יש רכב עץ ורכב ברזל, אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות שאהבוני כמו הסוסיא בין הרכב, ודימה הצעיף שיש על לחיה מצויירה, כמו המתג המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא, וחלי הכתם הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא (פז), ולא היה ראוי לך שיהיו התורים שלך, כי אם זהב עם נקודות הכסף, ענתה היא ואמרה אעפ"י שריחי נודף, ואפילו המלך כשהוא במסבו יתאוה להריח נרדי, יותר טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור, והייתי מתאוה שילין בין שדי, והייתי חושבת שאני מחבקה, אשכול הכופר:

הפעם השלישית

אם לא תדעי. השיבם הנביא שהתנבא להם במצרים, וי"א שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח (שמות ד יג) שלח נא ביד אותו בכל עת (פח): את גדיותיך. הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה (פט): לססתי. החל הנביא ואמר לישראל מפי הגבורה לסוסתי (צ), ונאוו לחייך בתורים, והענין כי תצאי ממצרים בכלי כסף וזהב ושמלות, וענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסבו, והענין כשיביאני אל הר האלהים, אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטרת, בין שדי ילין. בין הכרובים, או באמצע מחנה ישראל:

הפעם הראשונה

יד אשכל הכפר. יש אומרים שהוא כמו בלשון ישמעאל כן בלשון הכותבת (צא) והקרוב שהוא

יהל אור

בו נילוני הכסף המה מעננים מאוד: (עז) ועיינו ענין סבוב והקפת הדבר: (עח) וזה הלשון מורגל הרבה בדברי רז"ל, וכן הלילה הזה כולנו מסובין: (עט) ור' יונה כתב כי הוא הורד: (פ) המור הוא בושם מריח מאוד, אך להיות הריח מטבעו כלה ונפסד ופג ריחו מעט מעט, אך כשנצרר יחד אז מחזיק הריח זמן רב: (פא) פי' אגודה אחת: (פב) ובשמות ל כג כתב שהוא דעת הגאון: (פג) והמוס"ק אינו מתלקט: (פד) כי אינגו לח: (פה) בהיותו לח הוא נוטף, ואח"כ מתיבש ולוקטים אותו, ועיין פי' הח' ז"ל (שמות ל כג) ובבאורי שם: (פו) פי' ממשכנות הרועים: (פז) דמה אותה לסוסיא אשר ברכבי פרעה שהיא מוכנת ליפיה לקבל הקשוט והעדי: אשר מדרך הסוסים אשר ברכבי פרעה שיתקשטו בהם, ואמר לחייך וצוארך, לפי שהם המקומות אשר מדרכם שישימו בהם אלו הקשוטים בארץ ההיא (רלב"ג): (פח) וכן פי' הח' ז"ל (שמות ד יג) שלח נא ביד מי שתשלח אליהם בכל עת, וזה אות כי אהרן קודם שיתנבא משה שלחו השם לישראל גם כתוב בס' יחזקאל שהתנבאו נביאים על ישראל במצרים, ומתשובת השם, הלא אהרן אחיך הלוי, יתברר לנו כל זה": (פט) וסיים על משכנות הרועים" כטעם שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך (דבר' לב ז) כלומר לכי בדרכי מוריך וכפי הקבלה (ר"מ ז' תבון): (צ) פי' אף שהיו"ד כפי פשוטו מאותיות הנוספות, מ"מ אין לך דבר ריק בכל התורה כולה, ופה ידבר הנביא בשם השם הקורא אותו סוסתו (מם): (צא) וזוא פרי התמר היבש:

מקרב

ספרים מספרו המתמה תיבות, מן לפי עד נקיה: מד) שבת פ"ט ב': מה) ופי' רש"י ז"ל שם אעפ"י

רש"י

שהמקרא מספר בגנותינו הראה לנו לשון חבה מדלא כתיב הסריח: מו) יומא נ"ד א', מדרש שה"ש כ"י, ילקוט תתקפ"ב

בכרמי עין גדי: טו הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים: טז הנך
יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה: יז קרות בתינו ארזים

אבן עזרא

לעז, כי הוא כמו אשכולות (נב): עין גדי. מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכול הכפר (נג): טו עיניך יונים. בעיני יונים, כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: טז רעננה. דומה בעץ רענן (נד): יז רהיטנו. מדברי רבותינו ז"ל (נה): ברותים. אין לו חבר וי"א שהוא ברושים (נו), וי"א כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים (בראשית ל לח) (נז), א"כ יהיו ברותים כמו אבני שיש (נח):

רש"י

כופר כמו כפרים עם נרדים מז). ועשוי כעין אשכולות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה מח). שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להם הקדוש ברוך הוא על כמה נסיונות שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא חזקני בדברי רצויים לומר סלחתי כדברך מט). והרי את יפה. ויפה כי עיניך יונים כלומר כלה שעיניה כעורים כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה נ). והדוגמא זו היא מחלתי לך על עגלך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך כי עיניך יונים צדיקים יש בך שדבקו בי כיונה זו שמשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר נא). כך ויאספו אליו כל בני לוי נב). ולא טעו בעגל. ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה נג). הרי שקלסה על כך: (טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך. אתה הוא היפה: אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכי וזהו קילוס של ירידת האש וירא כל העם וירונו נד): אף ערשנו רעננה. ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהיו כולם נקבצות אליך פה כמו שנאמר ותקהל העדה וגו' נה). והמשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה נו). וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש בחדר המטות נז). אשר בבית ה' נח). על שהם פריין ורביין של ישראל: (יז) קורות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה נט). רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו ס).

יהל אור

(נב) והוא אשכול הדקל, כי יש לדקל שמות משתנים כפי שינוי זמנו, ויש לו זמן הנקרא בלשון ערבי כפר, ולו ריח טוב: (נג) ושם כמלאו נטועים תמרים רבים וטובים, והוא המקום אשר נקרא לפנים חצצון תמר (בראש' יד ז) כמו שנאמר (דה"ב כ ב) בחצצון תמר היא עין גדי וכ"ה (ב"ר פמ"ב ז) "ובעין גדי דתמרייה", פי' שהיו מחצצין ומחתכין שם התמרים שהיו גדלים שם הרבה, ונקרא חצצון תמר, ע"ש הכריתה, כי חצץ לשון כריתה הוא: (נד) ויהיה רענן אשר שרשו "רען" כמו "נער" בספר אתוון, וכמו כשב כבש, ועוד רבים בשפת העברית, ונופל על עץ אשר הוא עודנו בלחו ומלא עלומים ונעורים (כרם שלמה): (נה) והם הקורות הדקות שאמרו ז"ל אבני ביתו של אדם ורהיטי ביתו של אדם הם מעידים בו (תענית יא א חגיגה טז א) וכ"ה ברש"י וברד"ק, ובג' שלנו הנוסחה וקורות ביתו, והרד"ק פי', הם בנינים שהולכים בהם בבתים הגבוהים מבית לבית, תרגום דירן (בראש' יח ב) ורהט: (נו) בחילוף תי"ו בשי"ן, והוא מין ארז שיתפשט ענפיו ברוחב בהיותו למחסה ולמסתור מזרם וממטר, ודומה ביושר והוא עץ חזק אשר לא ימשול בו התולעת: (נז) ונקרא כן בשביל מרוצת המים אשר בהם: (נח) והם בריכות עשויות מאבני שיש להשקות הבהמות:

מקו"ב רש"י

תתקפ"ג, ובמדרש אגדה בין שני הכרובים: מז) למטה ד' י"ג: מח) כ"ה במדרש זוטא, וכ"ה ילקוט תתקפ"ד: מט) במד' י"ד כ': נ) [illegible] פ"ד: נא) [illegible] פ"ב, ילקוט תתקפ"ה: נב) שמות ל"ב כ"ו: נג) שם ל"ט מ"ג: נד) ויקרא ט' כ"ד: נה) שם ח' ד': נו) למטה ג' ז': נז) מ"ב י"א ב': נח) והמדר שמטות היו בבית ד', (שם ג'): נט) כ"ה מדרש זוטא: ס) עיין תענית י"א א', חגיגה ט"ז א', ושם וקורות ביתו, עיין יהל אור אות נ"ה.

רְחִיטֵנוּ ורהיטנו קרי בְּרוֹתִים׃ ב א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃
ב כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת׃ ג כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר
כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ ד הֱבִיאַנִי
אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים

רש"י

(א) אני חבצלת. היא שושנה: שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט בה א): (ב) כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה: כן רעיתי בין הבנות. מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה: (ג) כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח ב): כן דודי בין הבנים. בין הבחורים והדוגמא כך הקדוש ב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי ומדרש אגדה ג). התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני בצלו חמדתי וישבתי: (ד) אל בית היין. אוהל מועד ששם ניתנו פרטיה ובאוריה של תורה ד). ודגלו עלי אהבה. וקבולתי שדגלני אליו אהבה היא עלי עודני זוכרת אהבתו. ודגלו אשרייט בלע"ז ה). (ה) סמכוני. עתה כמדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה: רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב

אבן עזרא

ב א חבצלת. י"א שהוא ורד (א), וי"א שהוא צמח אחד נכבד יש לו ריח טוב, ועינו כעין שחרות (ב): שושנת. י"א שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב, והוא חם מאוד עד שריחו יכאיב הראש, ויתכן להיותו כן, יהיה פירושו מן שש, כי לעולם היא ששה עלים לבנים (ג), גם בתוכו כדמות בד סעיפים ארוכים, גם הם ששה, ויהיה פירוש שפתותיו שושנים בריח לא בעין (ד): ג כתפוח. כאילן התפוח (ה): ד ודגלו. מן דגל מחנה יהודה (במד' ב ג) (ו): ה באשישות. כלי זכוכית מליאות יין (ז): רפדוני. בלשון ישמעאל כמו חזקוני (ח), וי"א שימו היציע תפוחים מן רפידתו זהב (למטה ג י) ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא כב) שענינו ענין הצעה (ט), והוא רחוק בעיני:

הפעם השנית

הנך, אמר הוא הנך יפה, אמרה היא הנך יפה דודי, ויש לי במדינה ערש (י), רעננה ובית נכבד, וזה ענין קורות בתינו ארזים: א אני, לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריח: כשושנה. אמר הוא:

הפעם השלישית

אשכל הכפר. משל על השכינה, ענתה שכינה אחר שכל זה חשבת, יפה את ענתה כנסת ישראל, עד אעשה ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל, לכן אני עתה כמו חבצלת שהיא בשרון, שהיא מקום מישור כל אדם ישיגנה, וכשושנה בעמק, רגל תרמסנה, ואני מתפחדה, אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין התוחים, ענתה כנסת ישראל אם תשמרני לעולם אשב בצלך, וענין פריו שאשמע כל מצותיו: בית היין, הוא בית ה'

יהל אור

(א) וכ"ה בדרז"ל, נקראת ורד, והתי"ו הוא תי"ו הנקבה, כתי"ו שושנת העמקים: (ב) מראהו נוטה לשחרות: (ג) וכן נקרא הכלי זמר בעל ששה קוים נשם שושנים: (ד) פי' לא במראה רק ידמה אותן להריח הטוב שבהם: (ה) שאלו מעט, ועושה פרי ערב מאוד, והוא יפה במראהו וריחו ומאכלו, ומוקף בעלי היער שאינם עושים פרי, ומונעים גידולו, והוצאת פריו, כן דודי וגו': (ו) פי' גם שלו שאני נושאת עלי כתוב בו אהבה: (ז) וכן פי' ר"ש סרחון, והוא כמו עששיות בעי"ן: (ח) אמרה שהלב לבה כמנהג החושקים, ובקשה שיתנו לה מסעדים מחזיקים הלב כמו האשישות והתפוחים (רלב"ג): (ט) וכן פי' רש"י ז"ל: (י) מטה:

מקו"ב רש"י

ב"ה: א) חוית פ"ב, מדרש שה"ש כ"י, מדרש זוטא, ילקוט תתקפ"ב: ב) שמו"ר פי"ז ב': ג) חזית פ"ב, ילקוט תתקפ"ז: ד) ובחזית פ"ב זה סיני וכ"ה במדרש שה"ש כ"י, וכ"ה תנחומא א' במדבר י' תנחומא ב' במדבר י': ה) ריין אנלאקונג אינגערע זעהענזוכטיגע עמפפינדונג:

כי־חולת אהבה אני: ו שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני:
ז השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם־
תעירו | ואם־תעוררו את־האהבה עד שתחפץ: ח קול דודי הנה־זה
בא מדלג על־ההרים מקפץ על־הגבעות: ט דומה דודי לצבי או
לעפר האילים הנה־זה עומד אחר כתלנו משגיח מן־החלנות מציץ

אבן עזרא

מקום נסוך היין יא), וענין אשישות ותפוחים הם המשוררים, הלא תראה ימשול דברי הנבואה ליין וחלב, וכן חכמות נשים בנתה ביתה מסכה יינה (משלי ט ב) ועוד תפוחי זהב:

הפעם הראשונה

ו שמאלו תחת לראשו, עולת הערב והבקר (יא*): ח מקפץ. תרגום לנתר בהן (ויקרא יא כא) לקפצא בהון (יב): ט לצבי. לשון זכרים צבי צבאים, וכצבאים על ההרים (דה"א יב ח) ולנקבות צבאות (יג): עפר האילים. הוא הקטן (יד): כתלנו. ידוע בלשון תרגום ואע מתשם בכתלייא (עזרא ה ח) (טו) [א], וכן חרכים, תרגם בעד החלון (בראש' כו ח) מן חרכא (טז), וכן הסתיו כתרגום וקיץ וחרף (שם ח כב)

רש"י

כדרך החולים כי חולה אני לאהבתו כי נמאסתי לו פה בגלותי. רפידה לשון מצע הוא כמו ירפד חרוץ עלי טיט ו): (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ז). ובמקום המנוחה מוריד להם מן ושליו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי וחולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות: בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואילים ח): אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכם: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי. עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסבו ט). אם תעירו. אם תסיתו כמו ויהי ערך י). ופתרים לטעך יא): ואם תעוררו. כמו העורר על השדה יב): קלנייר בלע"ז יב*). יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שהתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל ובנין שני וחורבנו: (ח) קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר גם אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר היאך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חזר ואומר משיכה זו שאמרתי לכם משכני דודי ורלצי אחריו כך היתה. נואש הייתי אומרת לגאולה עד סוף ארבע מאות שנה שאמרו בין הבתרים וקול דודי הנה זה בא לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות יג): (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילים: עופר. איל בחור: הנה זה עומד וגו'. סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים והנה הוא מודיע

קרני אור

[א] השם כותל בחד הוא ואין לו רע בתנ"ך, גם קיר בעברית מתורגם בארמית כתל ולדעת כאל כרם לשלמה גם השם כותל יליד שפת עברית הוא, ועיקר השרש אין כתל, הוא תל, ונופל על מסילה הנבנית מתל עפר וכמו סללה, ואחר השם קיר הוא

יהל אור

(יא) עיין (למטה ה אות רע"ב): (יא*) זה שייך לפעם השלישית וכ"ה במק"נ קהלות משה: (יב) וההבדל בין דלג לקפץ, הדולג כמדלג מאבן לאבן, כמו שאז"ל מדלגין היינו של גבי ארעות (ברכות יט ב) וקפץ ענינו המהירות כמו שאז"ל והנה קפצה עליו (שבת קנב א) ופי' נמהרה לבא, ועיין פי' המשנה להרמב"ם, ור"ש, ורע"ב (אהלות פ"ח מ"ה) דולג שרגלו אחת מונחת בארץ ודולג בשניה, וקופץ בשתי רגליו: (יג) שרשו צבה, והמורה בו היו"ד של צביים באלף: (יד) וכן פי' הרד"ק, הוא ילד האיל או הצבי: (טו) הוא הקיר: (טז) השם הלך נמצא רק שני פעמים בתנ"ך, פעם האחת במקום אשר לפנינו ופעם השנית (משלי יב כז) לא יחרוך רמיה צידו, עיין (כרם

מקו"ב רש"י

ו) איוב מ"א כ"ב: ז) מדרש זוטא: ח) כתובות קי"א א': יא) דניאל ד' מ"ז: יב) ועיין לעקם וטעגם: יב*) קלאבגן מדרש זוטא: ט) לקמן פ' ו"ב: י) ש"א כ"ט ט"ז: פלר גמריכם: יג) שיר השירים רבה פ"ב. פסיקתא פ' החודש, ילקוט

מן החרכים: י ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך:
יא כי הנה הסתו הסתיו קרי עבר הגשם חלף הלך לו: יב הנצנים נראו
בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: יג התאנה חנטה
פגיה והגפנים סמדר נתנו ריח קומי לכי לך קרי רעיתי יפתי ולכי

רש"י

שהיה עומד ומציץ מן חלונות השמים את העשוי לי שנאמר ראה ראיתי את עני עמי וגו' (יד): (י) ענה. לשון עניה ולשון צעקת קול רם וזה בנין אב לכולם ועני הלוים (טו). ואמר לי. ע"י משה (טז): קומי לך. אצלה אתכם מעני מצרים: (יז) (יא) הנה הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך. סתיו חורף תרגום חורף (יח). סיתוא: (יב) הנצנים נראו בארץ. קרבו ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתעננים לראותם: עד הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו טורים ובני יונה (יט). דרך העופות להיות משוררים ומצפצפין בימי ניסן: (יג) התאנה חנטה פגיה. כמשמעו: והגפנים סמדר. כשנופל הפרח והענבים מובדלים זה מזה וניכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר כל הענין הזה לפי פשוטו לשון חיבת פיתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו כן עשה לי דודי: ענה דודי. ע"י משה: ואמר לי. ע"י אהרן (כ). קומי לך. זרזי עצמך וישאלו איש מאת רעהו (כא): כי הנה הסתיו עבר. אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק (כב): הגשם. שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלומר שמונים ושש שנה של קושי השעבוד במצרים נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצרים שעבוד

אבן עזרא

סתוא (יז): יא חלף. נכרת, כמו והאלילים כליל יחלוף (ישעי' ב ח): יב הנצנים. כמו עלתה נצה (בראש' מ, י) (יח), והנו"ן השני נוסף (יט): הזמיר. כמו זמיר עריצים יענה (ישעי' כה ה) (כ), וענינו זמירות העופות (כא), וי"א כי הוא מן וכרמך לא תזמור (ויקרא כה ד) (כב) ואיננו עתו (כב*): התור. כמשמעו מן התורים (שם א יד) (כג): יג חנטה. המתיקה (כד), וי"א כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים (בראש' נ, ב) (כה): פגיה. הוא הפרי עד שיתבשל (כו), וכן הוא בלשון ישמעאל: סמדר. כשיצא ציץ הגפן (כז) [ב]:

יהל אור

לשלמה) מה שהאריך בזה: (יז) הוא זמן החורף, ועיין ירושת שלמה לרש"ש שכתב כי מקורו הוא בעברית: (יח) ופי' שם הח' ז"ל, כמו הנצנים נראו בארץ: (יט) שרשו נצן, והדגש בצד"י תמורת הנח והנון נוספת, וענינו ענין פרח, ובלשון משנה נץ (עוקצין פ"ב מ"ג) ולמטה יש גם הפועל הנצו הרמונים: (כ) ופי' הרד"ק, הזמיר והתענוג שמתענגים בו העריצים יכניע אותם: (כא) שם, וענינו שיר ושבח, וכן כתבו הטבעיים כי הצפרים הנזכרים יזמרו וירננו לעורר האהבה בעת זוגם ולכן הזכרים לבד יתנו קול זמרה ולא הנקבות, ולר"ק הוא שם לעוף מה אשר יתן קולו מאד בהגיע ימי האביב: (כב) עת כריתת זמורות וענפי האילן המרובים יותר מדאי, להגדיל: (כב*) הח' ז"ל יסתור הפי' הזה באמרו שזמן כריתת הזמורים אינם בעת שהנצנים נראו בארץ: (כג) עיקרו שם העוף המשמיע בקולו תור, תור, ומלה בימות הגשמים, וחוזר לקנו באביב, ותור בא לשם תר הוראת זמן קבוע, ובעל כרם לשלמה יפרש תור הוא תואר לעת דודים, וכמו, ובהגיע תור נערה ונערה (אסתר ב יב): (כד) המתיקה פירותיה, והוא זמן שיגדל הפרי יותר עד שיתבשל ויוכלם גם במתיקתו, ואז מענגים את חוש הטעם: (כה) וכן פי' שם הח' ז"ל, ויחנטו כדמות אבק (פי' שהיו עושים הסמים כמו אבק לפזר) והנה יציאת הפירות והראותם טרם נגמר בישולם תקרא חנטה, וכמו החנטה הוא בישול הפירות, כן החנטה למת ע"י בישול הסממנים, ודעת הח' ז"ל כאן באמרו כי עלתה כדמות אבק, כי בכל פרחי האילנים נמצא אבק דק מאוד שהוא כמין זרע כבע"ח, ותולדתו לגדל צמח אשר כדומה לו: (כו) הם הפגים שלא בשלו כל צרכן וכ"ה בדרז"ל (נדה מז א) פגה עודה תינוקת: (כז) הם הענבים הדקים לאחר שפרח מיד

קרני אור

תחילת הכתוב מפליס ומכניס: [ב] עיין רש"י קידושין כ"ד ב', ד"ה כשהוא סמדר, שהענבים ניכרים לאחר שנפל הפרח:

מקו"ב רש"י

מסקפ"ו: יד) שמות ג' ז': טו) דבר' כ"ו י"ד: טז) שוית פסי"ר פ' החדש, פסי' דר"כ פ' החדש, תנחומא ב' בא ל"ב, פסי"ר פ' החדש, ילקוט תהלים: יז) שמות ב' סי' ו': כא) שמות י"א ב': כב) שוית פ"ב, פסי"ר שם, ל"ג: יח) ברא' מ' כ"ב: יט) ויקרא א' י"ד: כ) שוית פ"ב ילקוט שם:

הפעם השנית

אין את נמשלת לשושנת העסק שהיא קרובה לקחתה, כי אם כשושנה בין החוחים (כח), אמרה כתפוח, אלו הפסוקים דבוקים עם סלת חמרתי, שהייתי חומדת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין וישים דגלו עלי (כט), והענין בפרהסיא, ויראה אהבתו וישים שמאלו תחת לראשי, ואשביע בנות ירושלים שלא יעירוני עד שיגיע עת חפץ האהבה, וזו השבועה בעבור שידמה חשוקתו לצביה, וכן אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה יט) (ל), בעבור יפיה ונקיותה ושחרות עיניה, כאלו אמרה השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי (לא). נשלמה זאת הפרשה, והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו, והנה הוא בא אחריה בעת צאת בני אדם להתענג לחוץ לראות הנצנים: קול דודי. אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו: דומה דודי לצבי. במהירות (לב): ענה דודי. כל הפרשה.

על ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום כג): הנצנים נראו בארץ. הרי משה ואהרן מוכנים להם לכל צרכיהם כד). עת הזמיר הגיע. שאתם עתידים לומר שירה על הים כה): וקול התור. קול התייר הגדול כו). ד"א קול התור קול שהגיע זמן יציאתכם ממצרים כז): התאנה חנטה פגיה. הגיע זמן של ביכורים ליקרב שתכנסו לארץ כח): והגפנים סמדר. קרב זמן נסכי היין כט). ד"א כשרים שבכם חנטו והנצו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: קומי לכי. כתיב יו"ד יתירא קומי לך לקבל עשרת

הפעם השלישית

השבעתי אתכם. זה שאמרו רז"ל לג), כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה ענין שתחפץ (לד), ונהרגו (לד*), ועליהם כתוב ויתאבל אפרים אביהם (דה"א ז כב) (לה), וענין בצבאות כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם אם תתעוררו קודם הקץ (לו): **קול דודי.** זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים. על הר סיני: מן החלונות. כמו ממכון שבתו השגיח (תה' לג יד) מחלוני הרקיע, כמו ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג ז): ענה דודי. שאמר לישראל ואומר אעלה אתכם (שם שם יז): כי הנה הסתיו עבר. משל לגלות, וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהי' בה, והעינון כמו יום ענן וערפל: הנצנים. הם הצדיקים של ישראל (לז): עת הזמיר. שתאמר שירה: קול התור. שהגיע תור ישראל (לח): התאנה חנטה פגיה. בארץ ישראל ועת להביא

יהל אור

שמכרים הענבים, ואינם נמורים עדיין: (כח) שאין באפשרי לקרב אליה: (כט) וירים נסו עלי: (ל) ופי' שם הח' ז"ל, שהוא אוהבת וזה מוצאת חן בעיניו: (לא) והחיות האלה מצויים שם בשדות: (לב) המשילתהו לצבי או לעופר האילים, הם היות קלי המרוץ: (לג) כ"ה (כתובות קי"א א) בשם ר' יוסי בר' חנינא, שלש שבועות הללו למה (פי' ג' פעמים כתיב השבעתי אתכם אם תעירו ואם תעוררו בפ"ב ז, וג' ה, וח' ד) אחת שלא יעלו ישראל בחומה (גי' הרש"ם שם „כתומה", ופי' רש"י ז"ל יחד ביד חזקה,) ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באוה"ע, ואחת שהשביע הקב"ה את אוה"ע שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי, ורב יהודה אמר אם תעירו ואם תעוררו כתיב (ופי' רש"י אם תעירו ואם תעוררו, הרי ב' שבועות לכל אחת) ור' זירא מבעי ליה לכדר' לוי דאמר ששה שבועות הללו למה? ג' הני דאמרן, ואידך שלא יגלו את הקץ, ושלא ירחקו את הקץ ושלא יגלו הסוד לאוה"ע, ועיין במהרש"א שם בח"א, דלא חשיב פסוק רביעי (ה, ה) דלא כתיב אם תעירו ואם תעוררו לרמוז על כפל השבועה בג' הפסוקים, גם לא כתיב ביה בצבאות או באילות השדה עיי"ש, ובחזית פ"ב, ארבע שבועות הללו עיי"ש, וכ"ה מדרש שה"ש כ"י, ובשיטוי: (לד) ר"ל אמר לנוכם על השם ית' שיהפוך לגאלתו: (לד*) כ"ה (פדר"א סמ"ח, חזית פ"ב, תרגום ירושלמי ריש פ' בשלח, וכן הוא בתרגום כאן): (לה) וכן פי' הח' ז"ל (פס' פם ע) עה"פ, בני אפרים נושקי רומי קשת: (לו) וכ"ה בתרגום, וכן פי' רס"ג, הוא שהשביע הקב"ה לישראל שלא ימהרו לצאת ממצרים קודם זמן הידוע להם כאשר עשו בני אפרים ומתו מהם הרבה: (לז) וכ"ה (מדרש זוטא, ומדרש שה"ש כ"י וכן פי' רס"ג, וטעם הנצנים נראו בארץ שהיו שם במצרים צדיקים מישראל): (לח) לצאת מגלות מצרים:

מקו"ב רש"י

כג) חזית שם, פסי"ר שם, תנחומא א' בא ס', תנחומא ב' בא ו', סדר"ע פ"ג ילקוט שם: כד) פסי"ר שם, ובחזית בגי' שתלים נראו בארץ, הנציאות נראו בארץ, אלו הן. זו משה ואהרן, והוראת הנציאות ר"ל משה ואה"ן שבאו בגלמותו של מקום ועיין תנחומא א' וב' שם: כה) חזית שם: כו) עינים היתי לעור (איוב כ"ט ט"ו) תרגומו תייר הויתי לאסכמא, והאסתכל על מסב עיין סוית, ופסי"ר, ובתנחומא ב' שם, תנב"ק קפ"ז ב', תייר כהולך לפניהם ופי' רב"י, תייר מראה להם הדרך: כז) חזית שם 4 כח) חזית שם: כט) חזית שם כפסי"ר שם:

לָֽךְ׃ יד יוֹנָתִ֞י בְּחַגְוֵ֣י הַסֶּ֗לַע בְּסֵ֙תֶר֙ הַמַּדְרֵגָ֔ה הַרְאִ֙ינִי֙ אֶת־מַרְאַ֔יִךְ הַשְׁמִיעִ֖ינִי אֶת־קוֹלֵ֑ךְ כִּי־קוֹלֵ֥ךְ עָרֵ֖ב וּמַרְאֵ֥יךְ יתיר י׳ נָאוֶֽה׃ טו אֶֽחֱזוּ־

רש״י

הדברות ל). דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפילה לא): והגפנים סמדר נתנו ריח. אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא לב): (יד) יונתי בחגוי הסלע. זה נאמר על אותה שעה שרדף פרעה אחריהם והשיגם חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות מפני חיות לעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי נחש תלא לחוץ הרי הנץ. אמר לה הקב״ה הראיני את מראיך את כשרון פעולתך למי את פונה בעת לרה השמיעני את קולך לג), וילעקו בני ישראל אל ה׳ לד): בחגוי. בנקיק והוא לשון שבר ודומה לו יחוגו וינועו לה). והיתה אדמת יהודה למלרים לחגא לו). וכשהן הרבים קורא להן חגוי. וכן קלה קטוי. וכן ויכרות את מדויהם לז): מדרגה. איסקלויי״ש בלע״ז לח). כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים העפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמים שיש בהם חורים ונכנסים שם שרלים ועופות: (טו) אחזו לנו שועלים. שמע הקדוש ברוך הוא את קולם לוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלין את הכרמים בעוד כרמינו סמדר שהטביעו דקים לט). כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המלריים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והן מביאין תינוקת מבית מלרי ותינוק מלרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום שטמון שם והיו תופשין ומשליכין אותו ליאור מ). ולמה קרא אותם שועלים מה

אבן עזרא

סמנו בכורים: והגפנים, ליין הנסכים (לה*), או ידמה אותם לתאנה שהנטה פניה, ולגפן כשהיא סמדר, כמו שכתוב, כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה (הושע ט י) (לט):

הפעם הראשונה

יד בחגוי הסלע. מן חוג הארץ (ישעי׳ מ כב) (מ), שפירושו גלגל הסובב על הארץ (מא), והוא הפוך (מב), או הם שני שרשים (מג), והענין אחד (מד): המדרגה. כמו מעלות (מה), וכמוהו ונפלו המדרגות (יחז׳ לח כ), וכן תרגם אונקלוס, לא תעלה במעלות (שמות כ כו) לא תיסק בדרגין, וכן בלשון ישמעאל: ערב. כמו וערבה לה׳ (מלאכי ג ד) שפירושו טוב ונחמד (מו): נאוה. תאוה לעינים: טו אחזו. לשון צווי, כמו אהבו את ה׳ (תה׳ לא כד) (מז), שחדו בעדי (איוב ו כב) (מח):

יהל אור

(לה*) כ״ה (הזית פ״ב י״ג): (לט) וככתוב, כבכורה בתאנה בראשיתה, ופי׳ שם הה׳ ז״ל, וטעם כענבים במדבר, שאין שם ייטוב כל מולאם ישמח בהן, וככה כבכורה בתאנה, ולא היתה שמחתי רק מעט, כי לא עמדה, כי השתחוו לבעל פעור ויגזרו מאחרי: (מ) כי השמים הם חוג הארץ, כי הארץ כמו הנקודה, כי היא התחתון שבעגולה, והשמים סביב הארץ כמו העגולה: (מא) וכן פי׳ הרד״ק בשרש חוג, והשרש חוג הוראתו מעגלה (קרייז בעגירק) והוראת בחגוי הסלע היא במעגל ומסבת הסלעים: (מב) ומהראוי להיות בְּחוּגֵי הסלע, אבל נחלף מקום הוי״ו, ובא אחר הגימל אשר יקרא כזה בשפת עברית למרבה: (מג) חוג וחגו: (מד) ופי׳ שוה: (מה) שרשו דרג והוראתו כמו דרך ובמשנה (יומא פ״ו מ״ח) נמלא דרכיות היו עושין, וזה בנין העשוי כמדרגות, ולפי״ז יהיה מדרגה במו מדרכה בחילוף גיכ״ק, יען כי המקום הזה הוא למדרך כף רגל לעלות מעלה מעלה וכדרס לסלמה): (מו) והרד״ק פי׳ כלומר תיטב ותהנה לו ותכשר לפניו: (מז) וכן פי׳ הה׳ ז״ל שם, לשון ליווי כמו אחזו לנו שועלים: (מח) לשון

מקו״ב רש״י

ל) תנחומא ב׳ בא סי׳ ו׳, מאמר ר״ע: לא) הזית שם, תנחומא א׳ בא ג׳ ובשלח א׳, תנחומא ב׳ בא ו׳, שמו״ר פי״ד ג׳, ופ״כ י״א, ילקוט בא קפ״ו, ובשלח רכ״ז, ילקוט כאן תתקפ״ו, ושם הובא גם דעת רבותינו שאמרו ז׳ ימים של חשך סי׳: לב) עיין פסי״ר פ״י י״ז, פסי׳ דר״כ פ״י ו׳: לג) הזית, מדרש זוטא, מכילתא בשלח, ועיין שמו״ר פכ״א ה׳, ילקוט תתקפ״ו: לד) שמות י״ד י׳: לה) תה׳ ק״ז כ״ז: לו) ישעי׳ י״ט י״ז: לז) ש״ב י׳ ד׳: לח) שטייגע טרעפפע: לט) מדרש זוטא: מ) הזית, ימדרש שכ״ט כ״י בשיכוי, ועיין שמות א׳, קרני אור הערה מ״ט:

לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים כרמים וכרמינו סמדר: טז דודי
לי ואני לו הרעה בשושנים: יז עד שיפוח היום ונסו הצללים סב
דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים על הרי בתר: ג א על
משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו:
ב אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה

אבן עזרא

מחבלים. משחיתים, כמו וחבל את מעשה ידיך (קהלת ה ה) (מט): יז עד שיפוח, רוח היום (נ): הרי בהר, הרי נדוד (נא), מן ויבתר אותם בתוך (ברא' טו י) (נב), כלומר שיתפרד ממנו (נג): ב בשוקים, תרגום חוצות (ש"ב כב מג) (נד).

הפעם השנית

ועוד יונתי בחגוי הסלע, אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו „יונה שהיא בחגוי הסלע (נה): הראיני את מראיך, מאחד החרכים או השמיעיני את קולך ואמרי לי מה אעשה (נו), ענתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים, והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים, כי אני רוצה ללון שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים, בעבור הריח הטוב שיש לשושנים, ואתה דודי עד שיפוח רוח היום (נז), ויגדלו הימים (נח), וזה ענין ונסו הצללים (נט), לך אל הרי בתר (ס), והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצה, והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה, נשלמה הפרשה:

הפעם השלישית

וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרים (סא), וענין בסתר המדרגה שהי' ישראל

רש"י

השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצריים מביטים לאחוריהם (מא). שנאמר אנוסה מפני ישראל (מב): שעלים קטנים. כתיב חסר וי"ו על שם שהי' נפרע מהם במים שנמדדו בשעלו של מקום (מג): (טז) דודי לי ואני לו. הוא כל צרכיו תבע ממנו ולא לזה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: ואני לו. כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרים (מד): הרועה. את צאנו: בשושנים. במרעה טוב ונוה ויפה: (יז) עד שיפוח היום. מוסב למקרא שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד אשר גרם העון ששזפתני השמש כחום היום בימי העגל: ונסו הצללים. חטאנו בעגל חטאנו במרגלים: ונסו הצללים. זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: סב דמה לך דודי. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המופלגים ממני: בתר. לשון חלוקה והפלגה: (א) על משכבי בלילות. בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנים שהיו ישראל נזופים א): בקשתיו ולא מצאתיו. כי לא אעלה בקרבך ב) כי אינני בקרבכם ג): (ב) אקומה נא וגו

יהל אור

גווי, פי' תנו שוחד בעדי: (מט) וכן פי' שם הח' ז"ל, כמו והשחית, וכמוהו מחבלים כרמים: (נ) ענין הפחה ונשיבה: (נא) מקום הרים וגבעות, ולא ימצא שם מישור: (נב) וכן פי' שם הח' ז"ל, חתכם והפרידם, וכמוהו על הרי בתר: (נג) ר"ל ממנה, והנה בחרה בלשון הזה להורות שאי אפשר לה לצאת עתה להראות אליו וצריך שיפרד ממנה: (נד) שוקין, והוא מגזרת ישתקשקון ברחובות (נחום ב ה) ופי' שם הח' ז"ל בשם ר' יונה „יכו שוק אל שוק", כי הוא מקום שבני אדם הרבה הולכים ובאים עליה ומשמיעים קול ע"י הילוכם, כאלו יכו שוק אל שוק, ומזה נקראת גם ארכובה אמלעית שברגל שוק, מפני שנושאת את משא הגוף לרוץ בו: (נה) כיונה הרכה והצעירה שאינה יכולה לפרוח למעלה ומתייראת מאד, ע"כ היא מתחבאת בסתרי המדרגות התחתונות שבתוכך: (נו) והנה זה הפסוק הוא נאות מאד לפי המשל ולפי הנמשל, לפי המשל הוא, כי ממנהג החושקים הוא להתחבר יחד במקומות הנסתרים, כי חגוי סלע וסתר המדרגה, ושם יחשוק החושק לראות מראיה, ולשמוע קולה, ואחר כן יתעורר להתחבר עמה (רלב"ג): (נז) ויחם יותר היום מחום השמש: (נח) וזהו בימי הקיץ: (נט) המה צללי הלילה המביאים קור על פני הארץ: (ס) לשון חלוקה והפלגה על שני הסלעים, והאיל מדלג בקלות משן אל שן: (סא) וכן פי' רס"ג, וטעם יונתי בחגוי

מקו"ב רש"י

מא) חזית, ילקוט תתקפ"ו: מב) שמות י"ד כ"ה: מג) שעל הוא שת"ז לפיסת יד, וכלשון שכתוב, מי מדד בשעלו מים: (ישעי' מ' י"ב): מד) חזית פ"ב: א) ובסוף פ"ב, על הכתוב, כי הנה הסתיו עבר: ב) שמות ל"ג ג': ג) דברי' א'

נפשי בקשתיו ולא מצאתיו: ג מצאוני השמרים הסבבים בעיר את
שאהבה נפשי ראיתם: ד כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את
שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עד־שהביאתיו אל־בית אמי ואל־
חדר הורתי: ה השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות
השדה אם־תעירו | ואם־תעוררו את־האהבה עד שתחפץ: ו מי זאת
עלה מן־המדבר כתימרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת

רש"י

אבקשה. ויואל משה ד). אפלה אל ה' ה). (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה מצאתם בפיו ו): (ד) כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתם ממני לסוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהיה עמי בימי יהושע לכבוש שלשים ואחד מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) השבעתי אתכם. האומות בהיותי גולה ביניכם: אם תעירו ואם תעוררו. אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה לעזבו לסור מאחריו: עד שתחפץ. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) מי זאת עולה מן המדבר. כשהייתי מהלכת במדבר והיה עמוד האש וענן הולכים לפני והורגים נחשים ועקרבים ושורפים הקוצים והברקנים לעשות הדרך מישור והיה הענן והעשן עולין ורואין אותם האומות ומתמיהין על גדולתי ואומרים מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו' ז): כתימרות עשן. גבוה וזקוף כתמר: מקוטרת מור. על שם ענן הקטורת שהיה מתמר מעל המזבח הפנימי: רוכל. בושם המוכר כל מיני בשמים: אבקת. על שם שכותשין אותו

אבן עזרא

מסותרים בעננים, הראיני את מראיך. זה הוא ויאמינו בה' (שמות יד לא) (סב): השמיעיני. את קולך, אז ישיר משה ובני ישראל (שם טו א), או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע (שמות כד ז) (סג), והוא יותר נכון: אחזו לנו שועלים. הם עובדי העגל שהשחיתו כרם ה' שהם ישראל, ועוד הכרם היה מסדר (סד): דודי לי ואני לו. שנהרגו עובדי העגל, ומבקשים דברי השכינה (סה): בשושנים. הם הצדיקים (סו), וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר, הוא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך (שמות לג ג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה (שם שם ו) אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות, אז חליתי כאשה שוכבת, והיא במחשך בלא נר, וזה ענין בלילות, ובקשתי השכינה שתלך בקרבי, וענין בשווקים וברחובות הוא שעברו ושבו משער לשער (סז):

הפעם הראשונה

ו כתמרות. כמו עמודים, כמו כרובים ותמרות (מ"א ו כט) (א), וי"א שהם דומות לאילן התמר (ב): אבקת. מן אבק עפר רגליו (נחום א ג) (ג): רוכל,

יהל אור

הסלע, יציאת ישראל ממצרים ורדפו המצרים והשיגו אותם בין מגדול ובין הים, וכך אמרו חז"ל נמשלו ישראל כאותה שעה ליונה שפרחה מפני הנץ, ופגעה חור פתן, כך ישראל הים לפניהם, והצר מאחריהם, ויצעקו בנ"י, עיין רש"י פסוק י"ד: (סב) וכן פי' רס"ג, וטעם הראיני את מראיך זה גילוי שכינה בים, שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו: (סג) ופי' שם הח' ז"ל בפי' הקצר בשם הגאון, או נעשה המצות הנטועות בלב, ונשמע מצות הקבלה, או נעשה כל המצות שצונו עד עתה, ונשמע כל המצות העתידות, או נעשה מצות עשה ונשמע מצות ל"ת": (סד) וגוה להתקלקל: (סה) כמ"כ (שמות לג ד) וישמע העם וגו' ויתאבלו, כי שבו בתשובה, וכן תרגם המתרגם בההיא שעתא הדרו בתיובתא: (סו) וכן תרגם המתרגם לצדיקים דדמין בעובדיהון לורדא: (סז) הם בני לוי שעברו משער לשער כצווי משה (שמות לב כז): (א) ופי' הרד"ק שם, צורת תמרים, וכן תרגם יוב"ע שם וכן העמודים ישרים וזקופים כתמר: (ב) פי' כעמוד עשן העולה בקו ישר לרקיע כאילן התמר: (ג) צ"ל „מגן אבק רגליו" וכ"ה בכתוב ולא מצאתי בכל התנ"ך אבק עפר רגליו,

מקו"ב רש"י

מ"ב : ד) שמות ל"ב י"א : ה) שם שם ל' : ו) אם מצא לי : ז) חזית פ"ג תנחומא א' ויקהל ועיין מדרש זוטא

1 2

רוֹכֵל׃ ז הִנֵּה מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי
יִשְׂרָאֵל׃ ח כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ
מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ ט אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃

אבן עזרא

סוחר כמו המה רוכליך (יחז׳ כז כד) (ד): ח מלמדי. רגילים (ה), כמו כעגל לא למד (ירמי׳ לא יז) (ו): ט אפריון. אין לו דומה, ופירושו לפי ענינו בנין נכבד (ז):

הפעם השנית

היתה רואה בחלום וזה ענין על משכבי בלילות, שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו, והביאתהו אל בית אמה, והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוה וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה, וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר, וטעם הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים. כי היה שלמה המלך הוצרך לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות. שמא יחטפוה לסטים בעבור יפיה, ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה (ח), ועוד ששלמה המלך כאשר לקח את חשוקתו הוצרך לבנות אפריון (ט), והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית

עד שמצאוני השומרים והם משה ואהרן (י), ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם, והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו. אל הארון (יא): השבעתי אתכם, אעפ״י שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ (יב), והם אמרו הננו ועלינו (במד׳ יד מ) וכתוב ויכום ויכתום (שם שם מה) (יג): מי זאת עולה מן המדבר. כנסת ישראל שעלתה מן המדבר, ושמעה הולכת בכל המדינות (יד), וזה ענין מקוטרת מור, וענין הנה מטתו שלשלמה היא ארץ ישראל שהיא היום מטתו של שלמה (טו), וענין ששים גבורים, ששים רבבות הם הבאים אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן (טז): מפחד בלילות. היו מלומדי מלחמה, והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיביאום לידי גלות:

הפעם הראשונה

ט אפריון. ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית ה׳ (יז):

רש״י

ושוקקין הדק כאבק ח): (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר: ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה: מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד הפחותים מבן עשרים והיתרים על בני ששים ט): (ח) מלמדי מלחמה. מלחמתה של תורה י). וכן הכהנים הסובבים אותה חונים סביבות המשכן מלומדי סדר עבודתם: איש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים שמעמידים על ידם את הגירסא והמסורה שלא תשכח: מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבואו עליהם צרות וכן הוא אומר נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך יא). (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן שילה יב). עשה לו אפריון

יהל אור

ופי׳ מן אבקת, אבקת הסמים השחוקים הדק: (ד) רוכל מקורו רגל הולך מבית לבית למכור רכולתו, ועיין רש״י (ויקרא יט טז) ובאמרו מכל אבקת רוכל, פי׳ בושם של רוכל: (ה) ענין הלמוד וההרגל: (ו) פי׳ שלא הורגלה למשוך בעול: (ז) והרד״ק פי׳ שפרשו פרה, והאל״ף נוספת, והוא מטה שנושאין בה הכלות, וכן קראו רז״ל (סוטה מט ב, כתובות י, ב) למטה פוריא, ופי׳ ע״ש שפרין ורבין עליה, ואומרים כי זה היא מטה וערש דודים: (ח) יתמה ויתפלא ע״ז: (ט) כדעתו למעלה שהוא בנין נכבד: (י) וכ״ה בתרגום: (יא) וכ״ה בתרגום: (יב) וכ״ה בתרגום: (יג) ורס״ג פי׳, וטעם על משכבי בלילות, בעת ששבו המרגלים מתור הארץ, שרצו לרגום את משה ואהרן, והיה בלילה, והיא ליל של ט׳ באב, וכן אמרו חז״ל אתם בכיתם בכי של חנם, ונאמר מצאוני השומרים, הכוני הם העמלקי והכנעני, שנאמר וירד העמלקי והכנעני, ומעט אקומה נא ואסובבה בעיר, אבקשה את שאהבה נפשי, שנחמו אח״כ ובקשו קרבת אלהים, ואמרו הננו ועלינו, בקשתיו ולא מצאתיו, כי נאמר להם לא תעלו ולא תלחמו: (יד) וכן פי׳ רס״ג: (טו) והרס״ג פי׳, זה המשכן ושלמה זה הקב״ה שהשלום שלו: (טז) וכן פי׳ הרס״ג: (יז) להמשך הכתובים התחיל עוד הפעם מן אפריון ועיין חזית

מקו״ב

זוטא ילקוט תתקפ״ב: ח) ואמרו ז״ל (כריתות ו׳ ב׳) כדי שתהא דקה מן הדקה: ט) חזית פ״ג ועיין מדרש זוטא:

רש״י

י) עיין תרגום: יא) תה׳ ב׳ י״ב: יב) חזית פ״ג ילקוט תתקפ״ו בשם ספ״ל:

עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה
מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ יא צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה
שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ד א הִנָּךְ יָפָה
רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים

רש"י

חופת כתר לכבוד: (י) רפידתו. משכבו ומשכנו על הכפורת שהוא זהב יג): מרכבו ארגמן. זה הפרוכת שהיה תלוי ורוכב עם כלונסות מעמוד לעמוד יד): תוכו רצוף. סדור ברצפת אהבה ארון וכפורת וכרובים ולוחות טו): מבנות ירושלים. אלו ישראל יראים ושלמים להקב"ה: בנות ציון. בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית טז): בעטרה שעטרה לו אמו. אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני יז). אמר רבי נחוניא שאל רבי שמעון בן יוחאי את ר"א בר' יוסי א"ל אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר ולא זז מחבבה עד שקראה בתי שנאמר שמעי בת וראי יח). לא זז מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי יט). לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנ' הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו כ). ולאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו וכו' כא): ביום חתנתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו כב): וביום שמחת לבו. זה שמיני למלואים שנתחנך בו המשכן במדבר כג): (א) הנך יפה רעיתי. קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיהם: עד שיפוח היום. שחטאו לפניו בימי חפני ופנחס: עיניך יונים. גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה הזאת הדבוקה בבן זוגה א). וכשפוחטין אותה אינה מפרכסת אלא פושטת צוארה ב). כך אתה נתה שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך שערך כעדר העזים. הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה הנאהבת לחתן. מבפנים לקישורך שערך נאה ומבהיק כלוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנסת ישראל לכך זו היא מבפנים למחנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין

אבן עזרא

י רפידתו, היציע שלו (יח): מרכבו. הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים (יט), כי כן דרך ארמוני המלכים (כ): רצוף. י"א מן רצפת בהט ושש (אסתר א ו) שענינו ענין הצעת אבנים בקרקע (כא), וי"א שהוא כמו שרוף, מן ובידו רצפה (ישעי' ו ו) שפי' גחלת (כב), והוא הישר בעיני כאשר אפרשנו במקומו:

א מבעד לצמתך. מבפנים (א), כמו בעד החלון (שופ' ה כח) פי' שער הרב (ב) [א]: שגלשו. שנשקפו ונראו (ג), או יתדלגו מן העין (ד), וי"א שנקרחו (ה), תרגום קרח הוא (ויקרא יג מ) גליש (ו), והיא

יהל אור

פ"ג, מדרש שה"ש כ"י: (יח) המלאות שעל האפריון
היו מפתילי זהב: (יט) פי' תחת הקורות והתקרה
מניחים בפניהם עץ ומציירים אותו בציור נאה:
(כ) ובלשון ערבי קורין אותו עוואן: (כא) וכן פי'

קרני אור

[א] צמה הוא קליעת השער, מגורת לם, שראשית הוראתו קבוץ ואסיפה, ומזה ג"כ צומת הגידין (חולין ע"ו א') שענינו חבור ודבוק ואסיפה, והרלב"ג פי' כי הצמה הוא המסוה אשר שמה על פניה, והיו נראים

אם הה' ז"ל, כמו מרצפת אבנים, והם היציע מלמטה, שהוא נאה מאוד, ופה היתה רצופה באהבה:
(כב) ואמר על האהבה הבוערת כגחלת על אהבת מבנות ירושלים:
(א) וכן פי' רש"י ז"ל: (ב) וכן פי' הרד"ק, הצמה הוא ציצית השער שמכינה האשה על פניה:
(ג) וכן השער גלה: (ד) פי' שאינו נראה: (ה) וכן פי' הריק"ס, שנמרטו ונסרקו ביגות עלי
היער, ונתיפו כאלו נסרקו במסרק: (ו) ט"ס הוא, כי תרגום של גבר הוא (ויקרא יג מא) גלוש הוא,

מקו"ב רש"י

יג) מדרש שה"ש כ"י מדרש זוטא: יד) מוית מדרש שה"ש
כ"י מדרש זוטא: טו) ובמדרש זוטא אלו הלוחות:
טז) ספרא שמיני, פסי' דר"כ פ"א א', מוית פ"ג,
במד"ר פי"ב ח' ילקוט תרומה ר' שע, ילקוט כאן תתקפ"ו:
יז) מוית פ"ג, שמו"ר פ' נ"ב ס', ילקוט תתקפ"ו: יח) תה'
מ"ה י"א: יט) למטה ס' ב': כ) ישעי' נ"א ד':
כא) מוית פ"ג שמו"ר פנ"ב ס', במד"ר פי"ב ח'
ילקוט פקודי ר' תי"ו. ילקוט כאן תתקפ"ו, ילקוט מכירי,
ישעי' נ"א ד': כב) מוית פ"ג, תענית כ"ו ב':
כג) עיין מוית פ"ד: א) מוית פ"ד: ב) מדרש שה"ש
כ"י

שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃ ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ ג כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה

אבן עזרא

רחוק בענין: ב כעדר הקצובות. יחסר מקום רחלים (ז), כמו ומאכלו בריאה (חבקוק א טז), שענינו שה בריאה (ח), וענין הקצובות שיש להן מדה אחת כאלו נחצבת כל אחת כמו חברתה (ט), וכמוהו וקצב אחד (מ"א ו כה), וממנו ויקצב עץ (מ"ב ו ו): מתאימות, כמו תואמות (י), וי"א שיש לפני כל אחת תאומים (יא): ג ומדברך. כמו דיבורך (יב): כפלח הרמון. י"א כחצי (יג), והקרוב שהוא ציץ הרמון האדום (יד), וי"מ אותו מלשון פלח דבלה (ש"א ל יב) שהוא לשון ביקוע

רש"י

עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר גלעד שהשיגם לבן שם. ד"א כאותן שלבאו על מדין בעבר הירדן שהוא ארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים ג): מבעד. הוא לי' מבפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום ד). הארץ בריחיה בעדי ה). הבעד ערפל ו). ומבעד הוא הדבר שהוא מבפנים לאותו בעד ולכך הוא אומר מבעד: צמתך. לשון דבר המלמלם השער שלא יפריח לאחת וזו היא השבכה והקשורים ולא יתכן לפרש למתך לשון לואות שתהא התי"ו מושרשת בתיבה שא"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת להי"א לפעול בה פעולת נקבה או לוא"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חנה חדשה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של למתך שהיא רפה על כרחך באה במקום ה' ויהא שם הקישור למה וכשהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה וכן אמה אמתה ערוה ערותו ערותה וכן זה למה למתו למתה למתי למתך: שגלשו. שנקרחו גבח מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמלא ההר נקרח וממורט מהם: (ב) שניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילוס זה בלשון נוי אשה שניך דקות ולבנות וסדורות על סדורן כאמר וסדר עדר הרחלים הברורות משאר הצאן בקלב ומנין נמסרות לרועה חכם והגון ליזהר באמרן שטושין אותן לבלי מילת ומשמרין אותם מטנת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחלין אותם מיום אל יום: שכולם מתאימות. לשון מתום אין מתום בבשרי ז). כלומר תמימות. אינטריי"ש בלע"ז ח): ושכלה. שום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים ואוכלים אויביהם בשניהם סביבותם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה ונאמר קילוס זה על שנים עשר אלף איש שלבאו על מדין בקלב ט). ומנין שלא נחשד אחד מהן על העריות שנאמר ולא נפקד ממנו איש י). ואף על הרהור הלב הביאו כפרתן ואף על הגזל לא נחשדו שהעיד עליהם הכתוב ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו' ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד: (ג) כחוט השני שפתותיך. נאות להבטיח ולשמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב האונה שאמרה לה את תקות חוט השני וגו' יא). ושמרו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי הוא מגזרת הנדברים בך אלל הקירות יב). אז נדברו יראי ה' יג). פרלרי"ן בלע"ז יד): רקתך.

יהל אור

ועל קרח, ת"א ג"כ קרח הוא: (ז) וכן פי' הרלב"ג ירצה בכאן הרחלים הקצובות, ר"ל אשר מדה אחת וקצב אחד לכולהנה: (ח) והסר מלת שה: (ט) וכן פי' הרד"ק, כעדר הקצובות, שאת בקומתן כמדתן, כאילו הם חתוכות בגוה, והוא הסר המתואר, ר"ל הרחלים הקצובות: (י) פי' דומות זו לזו כמו תאומות: (יא) מבנין הפעיל והוא יוצא שילדו תאומים, ואין אחת בהן שכלה, כל כך הג־מות: (יב) שם בתוספת מ"ם, והוא כמו דבורך, שדבורך נאוה: (יג) וכן פי' רש"י ז"ל: (יד) כד־

מקו"ב רש"י

כ"י: ג) מזית פ"ד, מדרש זוטא, ילקוט תתקפ"ח: ד) איוב ט' ו': ה) יונה ב' ז' ו) איוב כ"ב י"ג: ז) תה' ל"ח ד': ח) גמ' פאלקאמען: ט) מזית פ"ד, מדרש זוטא, ילקוט תתקפ"ו: י) במד' ל"א, י"א י"ב: יא) יהושע י"ב י"ח: יב) יחז' ל"ג ל': יג) מלאכי ג' ט"ז: יד) גפעליסטער, געשמוקט:

כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: ד כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי

רש"י

היא גובה הפנים שקורין פומיל"ש בלע"ז טו). אצל העינים ובלשון תלמוד קורין אותו רומני דאפי טז). ודומין לפלח של רמון מבחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שבך מלאים מלות כרמון: מבעד לצמתך. מבפנים לקישוריך: (ד) כמגדל דויד צוארך. קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהיא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חוזק ומבצרן של ישראל יח). ואותו המגדל בנוי לתלפיות בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת מלפנו מבהמות ארץ יט). והתי"ו בתלפיות כמו תי"ו שבתרמית ובתבנית: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים כ): שלטי. אשפות שנותנין בהם חצים כא). כמו הברו החצים מלאו השלטים כב). ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף ע"ש דבר צוה לאלף דור כג): כל שלטי הגבורים. מלינו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם כד):

אבן עזרא

כן זה ביקוע הרמון (טו): רקתך. בין המצח והעין (טז) [ב]: צמתך. הוא השער הרב (יז), וכמוה גלי צמתך (ישעי' מז ב) (יח):

הפעם השנית

רצוף אהבה. כלומר שרוף אהבה על אחת מבנות ירושלים (יט), ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה תאותו (כ): הנך. ואת יותר יפה מחשוקתי של שלמה, ויכולתי לראותך בלי שאצטרך לעשות אפריון: שערך כעדר העזים. הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שזה על זה נופל: שניך. וגו' וענין מן הרחצה. הלבן (כא): ושכלה. כמו נשברת (כב):

הפעם השלישית

עמודיו רפידתו. ענינו רוב הזהב והכסף (כג), וכתוב שציפהו בזהב ובכסף (כד): מרכבו ארגמן. כעין ארגמן (כה), או הרכיב מבחוץ (כו): וטעם צאינה וראינה. הוא ויקהלו אל המלך שלמה (מ"א ח ב): הנך יפה רעיתי עיניך יונים. שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה: וענין עיניך. נביאים כי כן יקראו רועים חוזים (כז): וענין שערך. הם הנזירים (כח): שניך. הם הגבורים (כט): שפתותיך. המשוררים (ל): רקתך. הם הכהנים (לא):

יהל אור

מראה הרמון אדמדמת: (טו) וכן פי' הרד"ק: (טז) ונקראת רקה למיעוט הבשר בה כמו רקות בשר: (יז) עיין לעיל אות ב': (יח) ופי' שם הק' ז"ל, הוא השיער שהוא לפנים בראש: (יט) וכמו שפי' לעיל: (כ) פי' בעת בראה תאותו: (כא) כרחלים העולם מן הרחצה שאז הם לבנים: (כב) תאר בפתח הפי"ן: (כג) שהיה בבית ה': (כד) עיין (מ"א ו): (כה) הזהב היה כמראה ארגמן, וזהו יותר יפה: (כו) כארגמן: (כז) כי הם רועי הצאן, רועי האומה, המישרים אורחותם וכן חוזי יה: (כח) שלא יגלחו שערן: (כט) וכן המליצה (דניאל ז יט) שניה די פרזל: (ל) והדבורים היוצאים מפיהם כחוטים דקים הנגבעים כאודם השני: (לא) וכן פי' רס"ג, ועל שהי' הכהנים והנביאים מחוברים כמו הרמון, שנאמר והנה הבל נביאים

קרני איר

עיניה מתוך המסוה: [ב] רקה הוא החלק שתחתון בפנים הקרוב אל הצואר, ונקרא בשם לפי התחתון וכן (שופ' ה' כו) מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו, כי היתד הלך ועבר מלמעלה בראש עד חלקי התחתון הקרוב אל הצואר וכן נאמר (שם ד' כ"א כ"ב) ותתקע את היתד ברקתו, והיתד ברקתו, כי היתד אשר תקעה בראשו עבר כל הראש ובא עד רקתו, ונקרא המקום הזה רקה, אולי בשביל הרוק, כי דרך שמה יעבור הרוק אשר יריק האדם, והוא יבלענו, כי המקום הזה בפניה הוא מלא רך

מקו"ב רש"י

טו) עיין רש"י סוף' ד' כ"ב שפי' שם בלידעיה (פלחן) וכן דעת הרד"ק, ועיין בפי' הראב"ע, ולא כן פי' כאן: טז) בע"ז ל', ב', ופי' רש"י ז"ל שם, פומיל"א של פנים אשר אצל העין: יז) סוית פ"ד, ילקוט תתקפ"ח: יח) ושם מושב הסנהדרין, עיין תנחומא א' במדבר סי' ד': יט) איוב ל"ה י"א: כ) מדרש שה"ש כ"י: כא) מלת אשפה באורו נרתק החצים (איכה ג' י"ג): כב) ירמי' נ"א י"א: כג) דה"א ט"ז ט"ו: כד) תה' קכ"ז ה':

לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבּוֹרִים: ה שְׁנֵי שָׁדַיִךְ
כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים: ו עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ
הַצְּלָלִים אֵלֶךְ לִי אֶל־הַר הַמּוֹר וְאֶל־גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה: ז כֻּלָּךְ יָפָה
רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ: ח אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה אִתִּי מִלְּבָנוֹן תָּבוֹאִי תָּשׁוּרִי

אבן עזרא

הפעם הראשונה

ד לתלפיות. י"א לתלות פיות שהם חרבות (לג) [ג], וי"א כי תי"ו נוסף, ויחסר אל"ף והוא מן מלפנו בהמות ארץ (איוב לה יא) (לג), ומדקדקים אמרו אין לו דומה: שלטי. מיני הנשק (לד), וכן השלטים (דה"ב כג י) ענינו כמו מגינים: ח תשורי. כמו אשורנו ולא

רש"י

(ה) שני שדיך. המניקים אותך זה משה ואהרן (כה): כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדת תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה. ד"א שני שדיך על שם הלוחות כו). תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור. אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודת כוכבים דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים. לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו: הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה: (ו) עד שיפוח היום. עד שתתפשט החמה: ונסו הצללים. הוא עת שרב וחום היום אני אלך ואת עריבה עלי: היום. הוא השמש וכן לרוח היום כז). וכן כי הנה היום בא בוער כתנור כח). ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בב"ר. כלומר משחטאו אז לפני לחלל את קדשי ולנאץ מנחתי בימי חפני ופנחס אסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר המוריה בבית עולמים ושם: (ז) כלך יפה רעיתי ומום אין בך. וארצה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם כט:) אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי כשתגלו מלבנון זה אתי תבואי ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו ל): תשורי מראש אמנה. בקבלי את נדחיך תסתכלי ותתבונני

קרני אור

ועגול, כמו פלח הרמון (כרם לשלמה): [ג] ואתמה על המחבר לנתה"ם שהביא הפי' הזה מן חד מחבריא, והלא זה סוף פי' הח' ז"ל, ועיין (שפת יתר סי' ס"ו) מה שהביא הח' ז"ל מר' אדונים, שפי' בשם הגאון רבינו

יהל אור

(ש"א י י) וכן הסנהדרין היו נקראים עגולה, אמר כפלח הרמון רקתך: (לג) מחובר מן תל בנויי, ומן פיות שהוא לשון חרבות, כלומר שהוא בנוי לתלות בתוכו החרבות מן אנשי המלחמה, ויהיה תל מן תלה: (לג) והוא דעת ר' יונה ן' גנאח הנקרא ר' מרינוס, וכ"ה (שפת יתר סי' סז) ויאמר ר' מרינוס כי התי"ו נוסף, והוא חסר אל"ף, כמו מלפנו מבהמות ארץ (איוב לה יא) והטעם שיורה וילמד עוברי דרכים: (לד) וכן נאמר נושקי רומי קשת (תה' עח ט): (לה) צ"ל „אשורנו ולא קרוב" כי כ"ה (במד' כד יז) אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב:

מקו"ב רש"י

כה) אות כ"ד מדרש שה"ש כ"י, מדרש זוטא, ילקוט התקפ"ס ילקוט שמכירי ישעי' כ"ב: כו) מכילתא יתרו ילקוט שם: כז) בראש' ג' ח': כח) מלאכי ג' י"ט: כט) עיין מדרש זוטא: ל) עיין תנחומא בשלח י"ח: הנסומא

מֵרֹאשׁ אֲמָנָה מֵרֹאשׁ שְׂנִיר וְחֶרְמוֹן מִמְּעֹנוֹת אֲרָיוֹת מֵהַרְרֵי נְמֵרִים׃
ט לִבַּבְתִּנִי אֲחֹתִי כַלָּה לִבַּבְתִּינִי בְּאַחַד באחת קרי מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק

רש"י

מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי לא). לכתך אחרי במדבר ומסעותיך וחניותיך על פי ובואתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג לב). דבר אחר מראש אמנה הר הוא בגבול לפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ולשון משנה טורי אמנון לג). והר ההר שנאמר בו מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר לד). וכשהגליות נקבלות ומגיעות עד שם צופים משם ורואין גבול ארץ ישראל ואוירה של ארץ ישראל ושמחים ואומרים הודיה לכך נאמר תשורי מראש אמנה לה): (ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחת מעיניך. הרבה דוגמות טובות שביך לולא היתה בך אלא אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בכולן וכן באחד ענק מצורניך באחת מרבידי ענקי קישוטיך הם הכשרי מלות שישראל מצויינין בהם. ד"א באחד ענק באחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק

אבן עזרא

עתה (לה) [ד]: ט לבבתני. לקחת לבי (לו): ענק. מיני חלי קשורים על הצואר, וכמוהו, וענקים לגרגרותיך (משלי א ט):

הפעם השנית

כמגדל. דימה החרוזים שהם הקשורים שיש על צוארה כמו המגינים שהם תלויים על מגדל דוד: שני שדיך. חוזר למשל: כשני עפרים. שיש להם ריח טוב שהם רועים בשושנים, אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כלך יפה, הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני, ומום אין בך, לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה, הוא הר מקום האריות והנמרים (לז), והענין ברחי מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנה, ובואי עמי כי לא אוכל להפרד ממך, כי לבבתני ולא נשאר לי לב (לז*):

הפעם השלישית

צוארך. המלך (לח): אלף המגן. הם שריו (לט): שני שדיך. הם שתי תורות, תורה שבכתב, ותורה שבעל פה, כי השדים מוציאין את החלב (מ), כענין, לכו שברו ואכולו (ישעי' נה א) (מא), אמרה השכינה אני אלך לי אל הר המוריה שהוא בית ה', כי שם נבנה הבית, וזה הענין מפורש בספר דברי הימים, ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו (מב), והענין אני אשב בהר המוריה (מג): עד שיפוח היום. עד שתשתנה הרוח, והטעם כל זמן שישראל שומרים מצותי אשב בקרבה, על כן אמר כלך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון. שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן ששם שניר (מד), ועוד מי שהיה בארץ הבבליים הנמשלים לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתני. אחר שאמר כלך יפה, אמר עתה לבבתיני באחת ענק מצורניך, זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה,

יהל אור

(לו) פי' הסירות את לבבי, או מחלת את לבבי בהן עיניך: (לז) אמנה הוא הר הנקרא בשם אמנה, ועד אותו ההר הוא א"י, וממנו ולהלן הוא חוץ לארץ: (ירושלמי ריש פ"ו דשביעית ושמו"ר פכ"ג): (לז*) ולרש"פ, הוא מן לבת אש, וביאורו לבת אש הלת בקרבי באחת מעיניך: (לח) והוא הגבוה מכולם: (לט) שרי הצבא: (מ) וכמו שהחלב קיום היונק וגדולו, כן דברי תורה קיום הנשמה וגדולה: (מא) וראש הפסוק כל צמא לכו למים, ואין מים אלא תורה וסוף הפסוק „ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב" והתורה נמשלה ג"כ ליין וחלב: (מב) הה' ז"ל הרכיב שני פסוקים משני מקומות, ויבן שלמה את הבית (כמ"א ו יד) ו„בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו" (בדה"ב ג א): (מג) ששם נבנה המקדש: (מד) כי שניר הוא מעבר לירדן:

קרני אור

סעדיה: [ד] ולשפת יתר סי' ס', תשורי, אמר הגאון מנהה, וכמוהו ותשורה אין להביא (ש"א ט', ז') ועיין ברד"ק שרש שור, שפי' בפעם הב' ג"כ לשון מנחה מן „ותשורה אין להביא" וכן פי' ר"י ן' גנאח, וכ"ה (זהר שמות ג א) תשורי מראש אמנה כד"א והשורה אין להביא, תקרובתא על בניך וכו':

מקו"ב רש"י

לא) תנחומא א' בשלח י' תנחומא ב' בשלח י"א: לב) מזית פ"ד, מדרש זוטא: לג) תנחומא ב' בשלח י"א ירושלמי שבועות פ"ו ה"א, ובבבלי גיטין ח' א', ועיין רש"י ותוס' שם שמו"ר פכ"ג ה': לד) במד' ל"ד ז' ג לה) תנחומא ב' בשלח י"א:

מִצַּוְּרֹנָיִךְ׃ י מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ
שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים׃ יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב
תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ לְבָנוֹן׃ יב גַּן ׀ נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה
גַּל ׀ נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃ יג שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים
עִם־נְרָדִים׃ יד נֵרְדְּ ׀ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר
וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי בְשָׂמִים׃ טו מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים
מִן־לְבָנוֹן׃ טז עוּרִי צָפוֹן וּבוֹאִי תֵימָן הָפִיחִי גַנִּי יִזְּלוּ בְשָׂמָיו יָבֹא דוֹדִי

אבן עזרא

כי רובי מלכי יהודה היו חסידים: וענין באחת מעיניך. הוא אליהו הנביא, שהחזיר ישראל בתשובה, ודבקו בשם, וזה ענין מה יפו דודיך ושפתותיך משלמי נדרים ונדבות, ושלמותיך פחות (מה):

הפעם הראשונה

יב גן נעול. (מו), נהר יוצא והוא קטן (מז), וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות (יהושע טו יט) (מח): יג שלחיך. כמו סעיפיך, קרוב מן תשלח קציריה עד ים (תה' פ יב) (מט), וכן שלוחותיה נטשו (ישעי' טז ח) (נ): פרדס. בלשון ישמעאל כרמות גן (נא), יש בו מין אחד (נב): כפרים. לשון רבים מן אשכול הכופר (לעיל א יד) (נג): יד ואהלות. מן בושם (נד), וכמוהו כאהלים

רש"י

האלס הגדול בענקס לו): (י) מה יפו דודיך. כל מקום שנגלית לי שם חבה יפה היא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים לז). הוא שיסד הבבלי לח). מנוחה נחלה ויעודים מנוחה זו ירושלים ושלה ויעודים מקום שנתוועדה שם שכינה לישראל: וריח שמניך. שם טוב: (יא) נופת. מתוק: תטופנה שפתותיך. טעמי תורה: וריח שלמותיך. מצות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פרוצות בעריות לט): גל נעול. יש לפרשו לשון מעיין כמו גולות עליות מ). ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי מא): (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל יפה הימנה מב). וכאן קילס היבש שלחיך הרי הן מלאים כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבים מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים. מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מוסב על שלחיך ומקלסן כמעין המשקה אותן מג) והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות באין עכירת טיט: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אחר שערב עלי ריחך וכו' משכנותיך אני מצוה את הרוחות צפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבלות ומכל העובדי כוכבים מביאים אותם מנחה לירושלים מד). ובימי הבנין יהיו ישראל

יהל אור

(מה) כי גם הפחות והסגנים ושרי המלך היו חסידים: (מו) כ"ה בכל הנדפסים, ולפי דעתי הוא ט"ס וצ"ל גל נעול כי פי' הה' ז"ל הוא על גל, ולא על גן: (מז) ולפי שהוא קטן היה נעול: (מח) ופי' שם מעיינות, ונקרא כן ע"ש סבובו וגלגולו ופרשו גלל: (מט) שלחיך ענינו התפשטות, וגן עצי המאכל נקרא כן לפי שמתפשטין הפארות והסעיפים הנה והנה והוא קרוב לענין הוספה: (נ) כי כן נקראים הסעיפים והפארות בשם שלחים, והם ענפים ארוכים המתפשטים למרחוק: (נא) וכן פרשו: (נב) והוא המיוחד רק למין אחד מן הנטעים: (נג) הקבוץ מן כופר הנאמר למעלה: (נד) וכתב הרד"ק שהוא הבשם הנקרא בלשון ערבי לנד"ל, וכתב המבאר לנתה"ש ויהיה לפי"ז מין ממיני התמרים כי כן נקרא בלשון

מקו"ב רש"י

לז) יהושע י"ד ט"ו: לח) מדרש זוטא: לח) הוא ר' שלמה בן ר' יהודה מרומה עיין רש"י (שמות כ"ו ט"ו) ובמקו"ב רש"י שם ובתפלת חיבה הזכירו בכנוי הפייט: לט) מדרש שה"ש כ"ו, ועיין מכילתא בא, ילקוט תתקפ"ח: מ) יהושע ט"ו י"ט: מא) והוא (ברכות כ"ח א') ופי' סגור השער: מב) עיין (ב"ב כ"ח א') ובפי' הרשב"ם שם: מג) עיין רשב"ם ב"ב שם: מד) תוית פ"ב ועיין מדרש זוטא:

מדרש

לְגַנּוֹ וְיֹאכַל פְּרִי מְגָדָיו: ה א בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־
בְּשָׂמִי אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ
וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים: ב אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל | דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי אֲחֹתִי

רש"י

נקבלים שם למועדים ולרגלים ישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם:

(ה) באתי לגני. בימי חנוכת הבית א). אריתי. לקטתי והוא לשון משנה כמלא אורה ושלו ב) ואף לשון מקרא וארוה כל עוברי דרך ג). ונאמר על שם הקטורת שהקטירו הנשיאים קטורת יחיד על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאינו נוהג לדורות ד). וע"כ נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנאמר ביערת הדבש ה). ויערת הוא לשון קנה כמו ותשם בסוף ו). ושותיה ביערא ומוצין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטורת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים ואין חטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום ז). שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי. מתקו ואלו מחלב: אכלו רעים. באוהל מועד אהרן ובניו ובבית עולמים הכהנים כלם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח ח): (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקדוש ברוך הוא כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב"ה כך נדרש בפסיקתא ט). ולבי ער הקב"ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהיטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמי לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לשון אדם שבא בלילה דופק

אבן עזרא

נטע ה' (במד' כד ו) (נה): א אריתי מורי. לקטתי (נו), כמוהו וארוה כל עוברי דרך (תה' פ יג) (נז): יערי. מן יערת הדבש (ש"א יד כז) (נח) [א]: חלבי. יש אומרים שהוא הלובן העולה על היין, ויפרש כמוהו ביין חלבון (יחז' כז יח) (נט), והוא רחוק כי חלבון הוא שם מקום (ס) ואיננו תואר, לכן חלבי הוא כמשמעו (סא): ב דופק. מציק כמו מתדפקים (שופ' יט כב) (סב): תמתי. התמימה שלי (סג): קווצותי. קצות השער (סד), והוא הפוך (סה): רסיסי לילה. מנורת לרוס את הסלת (יחז' מו יד) (סו):

הפעם השנית

גן נעול. ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ. ולא יוכל אדם להכנס לשם (סז), ואחר שדימה אותה למעין חתום, אמר את כמו מעין גנים שהם באר מים חיים ענתה היא ואמרה, עד שיתעורר רוח צפון,

יהל אור

רומי: (נה) עיין ראב"ע ורש"י שם: (נו) וכן פי' רש"י ז"ל: (נז) פי' ילקטוה, ושרשם ארה: (נח) ופי' הרד"ק שם, הוא חלת הדבש קודם שיוציאו ממנה הדבש כמו אכלתי יערי עם דבשי: ות"י וקינא דדובשא, לפי שהחלה עשויה קנים קנים: (נט) ורש"י ז"ל פי' שם יין לבן מבושל, ומנחם חברו עם חלב חטים (תה' קמז יד) לשון טוב: (ס) וכן פי' הרד"ק שם, שם מקום בדמשק שיינו טוב: (סא) יין לבן וכן תרגם המתרגם: (סב) ענינו הדחייה והכות על הדלת: (סג) והתואר הזה יורה על הטוב הגמור שאין בו רע כלל: (סד) והם מחלפות הראש, רוצה לומר תלתלי השער, והרד"ק בשרש תלתל פי' "מענין תל, והוא בהתאסף הקווצות בשופס" ויש לפרשו לשון קץ וקצה, ראשי השערות המדובקים יחד בשופן שעליהם ידבק הטל ביותר: (סה) מן קצות נעשה קוצות: (סו) ופי' הרד"ק שם, ענין זלוף כמו רסיסי לילה: (סז) ודימה אותה כן לרוב צניעותה:

קרני אור

[א] יערת הוא משרש ערה, וכורלתו, כמו הלך ושכך הדבש, והוא הדבש הנוזל בשביל דקותו, וכן יתפרש כאן, אכלתי יערי הוא דבש הזב בשביל דקותו, ודבשי הוא דבש העב, ושני מיני הדבש הובאו אל המשתה, אחד לפני האוכל והשני אחר האוכל (הרי"מ):

מקו"ב רש"י

א) מדרש שה"ש כ"י: ב) בשביעית פ"ח מ"ב, וגורא כן המלקט תאנים, כמו גודר בתמרים ובוצר בענבים: ג) תה' פ' י"ג: ד) הוית פ"ה, פסי"ר פי' ביום השמיני: ה) ש"א י"ד כ"ז: ו) שמות ב' ג': ז) הוית פ"ה, מדרש זוטא: ח) מזית פ"ה, מדרש שה"ש כ"י, פסי"ר פי' ביום השמיני: ט) עיין פסי"ל פי' החודש, מדרש זוטא דברים

רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה׃ ג פָּשַׁטְתִּי

אבן עזרא °הר' בדגש

ויביא רוח תימן, ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו (סט), ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא, אמר באתי לגני ואריתי מורי, והענין שבע אני מכל טוב, ולא יחסר לי כי אם דמותך, ועוד אל תפחדי כי ריעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחלה על עדרי חביריך, האכלתים והשכרתים (ע), אמרה אני ישנה, אעפ"י שאני ישנה לבי כמו ער, וזאת אמרה פעם שנית, רק בראשונה בקשה ממנו בחלום, ועתה בא אליה לגן שלה, כאשר אמרה לו, עורי צפון, קול דודי דופק, עתה היא פושטת, וכל הפרשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית

גן נעול. בתולותיהם צנועות (עא): ופרדס רמונים עם עצי בשמים. הם שנים עשר כנגד השבטים (עב): וענין מעין גנים. על נשי הטבילה (עג): עורי צפון ובואי תימן. באה רוח צפונית (עד), וזה עד שיפוח היום (עה), והפיחה בגן שהם ישראל, והפילה בשמיו לארץ, ברח דודי אל גנו השכינה שעלתה לשמים בענין אלך ואשובה אל מקומי (הושע ה טו) (עו), וענין ויאכל פרי מגדיו, לא אקריב עולות עוד, כענין אשר חלב זבחימו יאכלו (דבר' לב לח) (עז), אמרה שכינה באתי לגני (עח), ואין לי צורך (עט), כענין כי לי כל חיתו יער (תה' נ י) ואילו הוצרכתי יש לי הכל: יערי עם דבשי. והייתי מאכל לרעי (פ), שהם המלאכים, והענין איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו, (פא), אחר שעלתה שכינה גלו ישראל לבבל (פב), אמרה כנסת ישראל, אני ישינה בגלות בבל כאדם שהוא במחשך (פג): וענין ולבי ער. שהייתי מתאוה לחזור עם השכינה כשהייתי: קול דודי, זהו העיר ה' את רוח כורש מלך פרס (עזרא א א) (פד): שראשי נמלא טל. דרך משל כענין, כי לא ישבתי בבית (ש"ב ז ו) (פה), העת אתם לכם לשבת בבתיכם

רש"י

על פתחי אהובתו אומר כן בשביל תיבתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם. והדוגמא שראשי נמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך שערבו עלי מעשיו כטל. והנני בא אליך טעון ברכות ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה קבוצות מיני פורעניות לפרע מעוזבי וממנאצי: טל. הוא לשון נחת: רסיסי לילה. גשמי לילה שהן טורח ועייפות. רסיסי תרגום של רביבים וכרביבים עלי עשב י), וכרסיסי מלקושא: קווצותיו. הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין פלוצייל"ש יא). ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בלשון ראש וקווצות שדרך טל ומטר לאחוז בשער ובקווצות ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנוחות להעשות כטל ושכר מצות חמורות הקשות כטורח רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' יב),

יהל אור

(סט) כי רוח צפונית מונעת בעצמותה גדול הצמחים לקרירותה ויבשה, ורוח הדרומית עוזרת בעצמותה אל גדול הצמחים לחומה ולחותה, וכאלו אמר התעוררי רוח צפונית וסורי ובואי רוח דרומית הפיחי לגני להזיל בשמיו (רלב"ג): (ע) כמו שאמר למעלה, אכלו רעים שתו ושכרו דודים (פסוק א): (עא) וכן הוא הגית פ"ד וכן פי' רש"י, וכ"ה בתרגום, וענינו שבתולותיהם נעולות כגן נטוע הנעול לבל יכנסו בו לקחת מפריו בטרם גמר בישולו: (עב) כאן יחשוב י"ב מיני בשמים, והם כנגד י"ב שבטים, כי כולם הוציאו כחותיהם לאור, וכל אחד מהם העמיד שופט להנהיג הדור בצדק וביושר: (עג) הדורשים באר מים חיים עיין רש"י: (עד) תאוה לרוח צפונית אשר היא חזקה, ורוח דרומית לעומתה: (עה) פי' רוח היום (עו) ופי' רש"י שם, אסתלק מהם ואשובה אל השמים, וכ"ת יונ"ע שם: (עז) ופי' הה' ז"ל שם „כדברי הלויים שחשבו כי העולות מאכל לשם": (עח) אל השמים שהוא מקום כבודו: (עט) לקרבנותיכם ולעולותיכם: (פ) פי' הייתי מאכיל לרעי: (פא) כי אין לי הצורך בהם: (פב) וכ"ה בתרגום: (פג) וכ"ה בתרגום: (פד) פי' שהשם העיר את רצונו לבנות הבית, וכן התנבא ישעיה על פקידת ישראל בימי כורש כמ"ש (ישעי' מה א) כה אמר ה' לכורש אשר החזקתי בימינו וגו' הוא יבנה עירי: (פה) והוא מאמר השם אל נתן שיאמר לדוד, כי לא ישבתי בבית וגו' ואהיה מתהלך באהל ובמשכן, ונינא לו שלמה

מקו"ב רש"י

י) דברים ל"ב ב'): יא) כאמר לאקקען: יב) ירמי' מ"ד י"ח:

אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה אֲטַנְּפֵם׃
ד דּוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן הַחוֹר וּמֵעַי הָמוּ עָלָיו׃ ה קַמְתִּי אֲנִי לִפְתֹּחַ לְדוֹדִי
וְיָדַי נָטְפוּ־מוֹר וְאֶצְבְּעֹתַי מוֹר עֹבֵר עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל׃ ו פָּתַחְתִּי
אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חָמַק עָבָר נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ בִּקַּשְׁתִּיהוּ וְלֹא
מְצָאתִיהוּ קְרָאתִיו וְלֹא עָנָנִי׃ ז מְצָאֻנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר הִכּוּנִי

רש"י

שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת לפי שפתח הכתוב בלשון אני ישנה קול דודי דופק סיים בל' תשובה הנופלת על לשון דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו:

(ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש חפצה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור עובר. ריח עובר ומתפשט לכל צד: (ו) ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו חמוקי ירכיך יג) סתרי ירכיך על שם שהירך בסתר וכן עד מתי תתחמקין יד). תסתרי ותתכסי מחמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחלה לא אבית לפתוח. בקשתיהו וגו': (ז) מצאוני השומרים הסובבים בעיר. ותפסים גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. חבלו בי חבורה כל פצע לשון מכת כלי זיין הוא נברדורי"א בלע"ז טו). רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו וזו היא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור. כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן עבודת כוכבים שבחרתי בה שלח ידו והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד טז): ומעי המו עליו. בא חזקיה בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקדוש ברוך הוא וכל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק יז). בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאים בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך יח). כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנאמר בחזקיהו הנה ימים באים ונשא כל

אבן עזרא

ספונים (חגי א ד) (פו), או טל דמעות של ישראל שעלו (פז):

הפעם הראשונה

ג אטנפם. בלשון רבנן ז"ל לשון ניאול (פח): ד מן החור. הנקב שיש בין שתי הדלתות (פט): ו חמק. כמו הלך (צ), מן חמוקי ירכיך (למטה ז ב) (צא), וי"א כמוהו, עד מתי תתחמקין (ירמי' לא כא) (צב), בענין רחוק (צג): ז רדידי. בלשון ישמעאל כמו צעיף (צד):

יהל אור

בנו יבנה הבית: (פו) וכתוב העת לכם אתם וגו' וסוף הפסוק והבית הזה חרב" ופי' הטוב הוא זה, הלא תבוסו מזה: (פז) למרום: (פח) פי' נעל ולכלוך, ונמצא הרבה בדרז"ל: (פט) כך היה מנהג הדלתות בימיהם שכל פתח יש לו שתי דלתות, החיצון והפנימי, והוא עמד בשער הפתח החיצון, ע"כ תאמר רחצתי וגו' איככה אטנפם, והחור הוא בין שתי הדלתות: (צ) ופי' הליכה ושוטטות: (צא) שפי' ג"כ מענין הילוך: (צב) שפי' שם, עד מתי תסבבי הנה והנה, וכן פי' הרד"ק שם: (צג) ואין כן דעתו כאן, ולמטה ז' ב' הביא הפי' הזה בשם י"א ג"כ, ולא הזכיר כלל ע"ז: (צד) והוא

מקו"ב רש"י

יג) למטה ז' ב': יד) ירמי' ל"א כ"א: טו) בדפוס פראג רל"א כתוב נברור"א מלס טשאת (גוואונדע): טז) דה"ב כ"ח ו': יז) דף צ"ד ב': יח) מ"ב כ"ג כ"ה:

פצעוני נשאו את־רדידי מעלי שמרי החמות: ח השבעתי אתכם בנות ירושלם אם־תמצאו את־דודי מה־תגידו לו שחולת אהבה אני: ט מה־דודך מדוד היפה בנשים מה־דודך מדוד שככה השבעתנו: י דודי צח ואדום דגול מרבבה:

אבן עזרא

י דגול, מן דגל (נה):

הפעם השנית

ענין דגול מרבבה. כמו הדגל הוא בין חביריו (נו):

הפעם השלישית

פשטתי. שנתעצלו ישראל לעלות ולבנות הבית (נז): דודי שלח ידו מן החור. מחלון הרקיע (נח), וזהו דאתנביא חגי וזכריה בר עדו (נט): קמתי אני לפתוח לדודי. זהו בנין הבית (ק), וחשבו שהשכינה תדור עמהם, וכן הבטיחום הנביאים ושכנתי בתוכך (זכרי׳ ב יד), אילו היו על דרך ישרה (קא), והנה השכינה לא נכנסה עמהם (קב), וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו:

רש״י

אשר בביתך וגו׳ יט). ומבניך אשר תוליד כ). אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל יושביו וגו׳ כא). ואומר וכמוהו לא היה לפניו מלך אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה׳ גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת כב): נפשי יצאה בדברו. יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיהו ולא מצאתיהו. וא״ת והלא ירמיהו עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל את הגזירה אלא להקל את הפורעניות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס: מצאוני השומרים. נבוכדנצר וחיילותיו כג). הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנאמר על חומותיך ירושלים וגו׳ כד). הם הציתו בו את האור כענין שנאמר ממרום שלח אש וגו׳ כה). (ח) השבעתי אתכם. העובדי כוכבים אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרים עצמן לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבא ליום הדין שיבקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר יתנו עדיהם ויצדקו כו): מה תגידו לו. שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורים קשים ביניכם יבא נ״נ ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי העובדי כוכבים ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו כז): שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח. לבן כמו לחו מחלב כח): ואדום. אפרש תחלה כל הענין לפי פשוטו קילוס נוי בחור כשהוא

יהל אור

נציף דק מאוד, וירקעו (שמות לט ג) מתורגם ורדידו: (נה) פועל מדגל מחנה יהודה (במד׳ ב ג): (נו) כדגל המורם מכל, כן דודי מפני גובה קומתו נאה ונבחר מכולם: (נז) כאמרם רחצתי את רגלי, כבר ישבתי בכאן, בניתי בתים, נטעתי גנות ופרדסים, ואיך אעלה מזה: (נח) לעוררם ע״ז: (נט) הגי התנבא עיין (חגי א ה) וזכריה, הוא זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא (זכריה א א) ונבואתו עיין (זכריה א טז) ובאורו דודי שהוא הקב״ה שלח נביאיו הנקראים ידו כלשון, וביד הנביאים אדמה (הושע יב יא): (ק) וכן פי׳ הרמב״ן: (קא) וכן פי׳ הא׳ ז״ל שם „על תנאי אם התחברו ישראל מכל הגוים (פי׳ אם באו ישראל מכל הגוים ונתאחדו יחד אז ושכנתי) והנה לא עשו כן, כאשר פירשתי במגילת שיר השירים״: (קב) שלא שרתה שם השכינה, ופסקה הנבואה מישראל, כי ארבעים שנה

מקו״ב רש״י

יט) ישעי׳ ל״ט ו׳: כ) שם שם ז׳ ובכתוב „ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד״: כא) ירמי׳ י״ט ט״ו: כב) מ״ב ג׳, כ״ט כ״ו, כ״ז: כג) וכ״ה בתרגום: כד) ישעיה ס״ב ו׳: כה) איכה א׳ י״ג: כו) ישעיה מ״ג ט׳: כז) מכילתא ילקוט תתקפ״ח בשם המכילתא: כח) איכה ד׳ ז׳:

יא רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב׃ יב עֵינָיו
כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת׃ יג לְחָיָו
כַּעֲרוּגַת הַבֹּשֶׂם מִגְדְּלוֹת מֶרְקָחִים שִׂפְתוֹתָיו שׁוֹשַׁנִּים נֹטְפוֹת מוֹר
עֹבֵר׃ יד יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב מְמֻלָּאִים בַּתַּרְשִׁישׁ מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן

רש"י

לבן ופניו אדמוניות: **דגול מרבבה.** נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו רבבות הרבה קרויין רבבה שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך כט): (יא) **ראשו.** מבהיק ככתם פז: **כתם.** הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן ישנא הכתם הטוב ל). וכן ולכתם אמרתי מבטחי לא). וכן וחלי כתם לב). **קווצותיו תלתלים.** לשון תלוים פנדלוי"ש בלע"ז לג). **שחורות כעורב.** כל אלה נוי לבחור: (יב) **עיניו כיונים על אפיקי מים.** עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים אפיקי מים עריבים למראה והבחורים יוצאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לנוי עיני יונים: **רוחצות.** עיני דודי בחלב: **יושבות על מלאת.** כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם הענין (ס"א הטין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאות גומא העשוי לו למושב כמו אבני מלואים לד). ומלאת בו מלואת אבן לה): (יג) **לחיו כערוגת הבושם.** אשר שם באותה ערוגות גידולי מרקחים: **מגדלות מרקחים.** מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: (יד) **גלילי זהב.** כאופני זהב: **ממולאים בתרשיש.** כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: **עשת.** לשון שמנו עשתו לו). קבוץ עב קרוי עשת. משטי"ה בלע"ז לז): **שן.** מעלמות פיל: **מעלפת ספירים.**

אבן עזרא

וטעם נפשי יצאה כדברו. נפשי תצא כשאזכור דברו, כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים (קג): מצאוני חשומרים. מלכי יון (קד): הכוני פצעוני נשאו את רדידי. והענין עזבוני ערומה מהמצות (קה), ואני בין כך ובין כך דבקה בשם, וחולת אהבה ולא עבדתי עבודה זרה: דודי צח. שמעשיו זכים ונחים לזבים, ואדום למכעיסיו (קו), כענין מדוע אדום ללבושיך (ישעי' סג ב) (קז), וענין מרבבה (קח), אלף אלפין ישמשוניה (דניאל ז י) (קט):

הפעם הראשונה

יא **כתם.** דבר ענול ממיני חלי (קי): **פז.** אבנים יקרות (קיא): **קוצותיו.** קצת שערו: **הלתלים** מן תל (קיב), כמו על הר נבוה ותלול (יחז' יז כב) (קיג): **יב על מלאת**, על מתכנות (קיד), כמו ומלאת בו מלואת אבן (שמות כח יז) (קטו): **יג ערוגת.** חתיכת מקום בגן (קטז): **מגדלות.** י"א מן גדול (קיז), והנכון שהוא לשון רבים ממגדל (קיח): **יד גלילי.** כמו גלגלי, וכן על גלילי כסף (אסתר א ו) (קיט): **ממלאים.** כמו ומלאת בו (שמות כח יז) (קכ): **בתרשיש.**

יהל אור

אחר בנין הבית היתה התימת החזון: (קג) וכ"ה בתרגום פ' כ': (קד) ובתרגום מלכי בבל: (קה) וכ"ו, משל לגזירות ושמדות שהירע להם בבית שני ע"י מלכי יון: (קו) כי הלובן מורה על החסד והרחמים, והאודם מורה על הדין: (קז) וכן הביא רש"י ז"ל הפ' הזה: (קח) נ"ל „מרבבה": (קט) ואח"ז כתיב „ורבו רבון קדמוהי יקומון": (קי) פי' ממיני התכשיטין, וכן (משלי כה יב) וחלי כתם: (קיא) פי' מתוכן באבנים יקרות: (קיב) פי' שער ראשו גבוה זה על זה כמו תל: (קיג) ופי' הרד"ק שם „פעול מן תל, שראש ההר דומה לתל": (קיד) פי' על מתכונתם: (קטו) עיין רש"י, ופי' שעומדים על מתכונת השלימות והיופי: (קטז) כשזורעין הגן עושין אותו תלמים תלמים, שורות שורות, והם נראו כמו חתיכות, והתלם או השורה נקראת ערוגה, וידוע בדרז"ל (כלאים פ"ג א) ערוגה שהיא ששה על ששה: (קיז) פי' מגמיהות ומגדלות סממנים מובחרים: (קיח) סמוך לרבים מן מגדל, פי' כמו מגדלות מלאיהי בשמים, ואמר מגדלות על שני לחייו: (קיט) ופי' הח' ז"ל שם „כמו גלגלי" וענינו סבוב, וחסר כ"ף הדמיון: (קכ) ופי' הח' ז"ל שם, להיות הפתוח בשם כמדת האבן, ולא יהיה שם מקום רק:

מקו"ב רש"י

כט) יחז' ט"ז ז', ל) איכה ד' א': לא) איוב ל"א כ"ד: לב) משלי כ"ה י"ב: לג) מלה נוסנת וואס פריאל אונ: בשוועגליך הערלבהאנגט: לד) שמות כ"ה ז': לה) שמות כ"ח י"ז: לו) ירמיה ה' כ"ח: לז) מאססע קלומפען, בלאק

מְעֻלֶּפֶת סַפִּירִים: טו שׁוֹקָיו עַמּוּדֵי שֵׁשׁ מְיֻסָּדִים עַל־אַדְנֵי־פָז

אבן עזרא

אבן יקרה, כמו תרשיש שהם וישפה (שם שם כ) (קכא), וי"א שהיא כעין השמים (קכב): מעיו, בטנו (קכג): עשת. כלי עשויה משן הפיל שהוא לבן, ונקרא עשת בעבור שהוא צח (קכד), כמו שמנו עשתו (ירמיה ה כח) (קכה): מעלפת. כמו ויתעלף (יונה ד ח) (קכו): ספירים. אבן יקרה אדומה ווורדה עליו, אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם, (איכה ד ז) כי (קכז), כבר משל הלובן כחלב ושלג (קכח), וטעם המפרש (קכט), כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י) מן לבן, כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה (יחז' ד א) (קל), ויורה עליו כמעשה, כי מה ענין כמעשה עם הלובן, כי היה לו לומר כמראה לבנת (קלא): טו שש. אבני שיש (קלב), ומשקלו עש (איוב ט ט) ועי"ש (שם לח לב) (קלג):

הפעם השנית

לחיו. זקנו: מגדלות. הם כמו מגדלות סביבות לחייו (קלג*): ממלאים בתרשיש. רמז לשער שעל ידיו (קלד): מעיו עשת שן. חגור מתניו (קלה). אבל מעיו חגורים כי איננו ערום (קלו): אדני פז. רגליו ואצבעותיו (קלז): מראהו כלבנון. שהוא נחמד למראה (קלח):

הפעם השלישית

ראשו כתם פז. הוא כסא הכבוד (קלט): שחורות כעורב. כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו (תה' יח יב) (קמ): עיניו. כענין בכל מקום עיני ה' (משלי טו ג) (קמא): רחצות בחלב. כענין טהור עינים מראות ברע (חבקוק א יג) (קמב): לחיו. הם שרי הפנים (קמג): שפתותיו. הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל (קמד): ידיו גלילי זהב. הם האופנים (קמה), וענין בתרשיש כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין

רש"י

מקושטת ומתוקנת בספירים לשון ותתעלף (לח) דמתרגמינן ואיתקנת: (טו) שוקיו. כעמודי שש המיוסדים על אדני פז: עמודי שש. עמודי שיש וחבירו במגילת אסתר על גלילי כסף ועמודי שש (לט) ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים. נבחר בין

יהל אור

(קכא) וישנה בין אבני החושן: (קכב) כי עינה נוטה לעין התכלת וכן (יחז' א טז) מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש, ופי' הרד"ק שם, ועינה כעין תכלת: (קכג) לפי שהמעים נכפים לבטן, קרא לבטן מעים, וכן ת"א בבטנך (ברא' כה כג) במעיכי: (קכד) הוא לשון צחות וזכות, כי כן מעשה שן הפיל זך ומזהיר: (קכה) ופי' הרד"ק שם כמו וישמן ישרון (דבר' לב טו) והעשיר מהמת שמנו נראה בשרו צח ולבן, גם עשת פי' צח: (קכו) ופי' הח' ז"ל שם „כמו תתעלפנה (עמוס ח יג) ותכס בצעיף ותתעלף (ברא' לה יד) וכן ויתעלף שהתעלף בבגדיו" וכן כאן ענינו העטוף והכסוי, ופי' מעוטפת ומסובבת בספירים: (קכז) בכמה ספרים הגי' כאן „כו" וט"ס הוא: (קכח) וכן יאמר הח' ז"ל (שמות כד י) והעד (פי' שהוא אדום) כי מנהג הלשון לכפול הטעם במלות שונות, והנה כתוב זכו נזיריה משלג צחו מחלב (איכה ד ז) והנה הטעם כפול, אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם (שם) והנה ספיר כמו פנינים (פי' ג"כ הטעם כפול): (קכט) נ"ל „וטעם המפרש" והמפרש הזה הוא רס"ג, עיין פי' הח' ז"ל (שמות שם): (קל) וכן פי' הח' ז"ל (שם) והנכון כי לבנת מגזרת לבנה: (קלא) וכן יאמר הח' ז"ל שם. ועוד אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר כמעשה, היה ראוי לומר כמראה (פי' כי אין לשון כמעשה נופל על גוון הלובן: (קלב) והסר בו היו"ד עין הפעל: (קלג) וכן עש שהוא תמורת עיש, והוא שם כוכב: (קלג*) הם המקומות שצומחות שם שערות הזקן, הם נאים ומתוקנים כמו הערוגות שיזרעו בם הבושם הטוב: (קלד) ידיו הם עגולים ויפים, כעיגולי זהב ממולאים בתרשיש והיא אבן יקרה, כן יבריקו השער שעל ידיו: (קלה) החגור שעל המתנים יזהיר כעשת שן הפיל שהוא זך ומזהיר: (קלו) ויצייר החגור שעל המעים: (קלז) שוקיו הם הגוף כולו כאשר נשען עליהם, הם חזקים ויפים כעמודי שיש מיוסדים באדני פז: (קלח) גם ממרחק נאה מראהו כהר הלבנון הנראה נאה גם ממרחק: (קלט) מקום המקדש, וכ"כ, כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז יב) ואז"ל שבית המקדש מכוון כנגד כסא הכבוד, והביאו ראיה מפסוק הזה: (קמ) ותיוב"ע שם, ואסרי שכינתיה בערפלי וכו': (קמא) ועיניו פקוחות על כל דרכי איש: (קמב) ופי' הח' ז"ל שם, הלא אתה טהור עינים שלא תראה ברע: (קמג) מלאכי מעלה שוכני השמים העומדים במעלה העליונה: (קמד) ונזכר (דניאל ח טו) כי נשלח אליו מן השמים לבאר לו את החזון, ונזכר הרבה פעמים בתלמוד ובמדרשים, ולפי המתואר המלאך הזה עבודתו היא לעשות דבריה' אשר להוציאם אל הפועל דרושה גבורה

מקו"ב רש"י

בלאק: (לח) ברא' ל"ח י"ד: (לט) אסתר א' ו':

מַרְאֵהוּ כַּלְּבָנוֹן בָּחוּר כָּאֲרָזִים׃ טז חִכּוֹ מַמְתַקִּים וְכֻלּוֹ מַחֲמַדִּים

רש"י

הבנים כארז בין שאר עצים: (טז) חכו ממתקים. דבריו ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו. והדוגמא כלפי הקב"ה כך הוא. דודי צח ואדום להלבין עונותי צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט לבושיה כתלג חיור ושער רישיה כעמר נקי מ). ואדום ליפרע משונאיו מא). כענין שנאמר מדוע אדום ללבושך מב): דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפין אותו מג): ראשו כתם פז. תחלת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר פתח דבריך יאיר מד). פתח אנכי ה' אלהיך הראם תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזירותיו: קווצותיו תלתלים. על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות מה): שחורות כעורב. על שם שהיתה כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה מו). דבר אחר קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה מז). עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם מוצאי התורה המשולים למים: רוחצות בחלב. כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמיתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו מח): יושבות על מלאת. על מלאה של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים מט): תוספות. דבר אחר תלמידי חכמים שהקדוש ברוך הוא נותן עיניו להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים באדם נ). כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רוחצות בחלב. לפי שקראם עינים והענין לשון נקבה היא. רוחצות ל' נקבה הם מלחלחין עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה וסתומותיה נא): יושבות על מלאת. מיושבים דברים על אופניהם ע"כ. ד"א עיניו עיניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מלוחלחות כחלב כמו שפרשתי: להיו. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: שפתותיו שושנים. דבורים שנדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים:

אבן עזרא

תרשיש (יחז' א טז) (קמו): מעיו, היא האפודה האמצעית שיש בה תמונת מכוכבים נקבצים (קמז): שוקיו. היא הגוף שממנו נברא העילם (קמח): וענין שש. שיש לו שש קצות (קמט): אדני פז, הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו (איוב לח ו) (קנ): ומראהו כלבנון, הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אצל בני אדם, וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו, ולא ידע כי אם מעט בלבנון, וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו, כן מעשה השם (קנא): בחור כארזים, שהוא עומד (קנב), וכן מעשיו (קנג), ולא יבלו (קנד), כי חדשים לבקרים רבה אמונתך (קנה):

יהל אור

קמה) האופנים וחיות הקודש: (קמו) פי' כענין הבן תרשיש: (קמז) פי' מלת אפודה הוא חגורה, והוא חגורה האמצעית מן הגורת המזלות שנחלקה לי"ב צורות, ושמותם טל"ת, סא"ב, מע"ק, גד"ד, עיין פי' הח' ז"ל (שמות כו ט) ובבאורי שם, והצורות הם מכוכבים נקבצים: (קמח) רמז להיולי, אשר הוא הומר לבריאת השם קצות מעולם השפל: (קמט) והשש קצות הם מעלה מטה, לפניו ולאחריו, ולשני עבריו: (קנ) כי אין לה לא עמודים ולא אדנים ועומדת רק בכח האויר שמקיפה, אך מי עשה כל זה? (קנא) ובכל אשר יעמיק יותר, ימלא יותר כי רבו נפלאותיו ומעשיו: (קנב) שהוא עומד קיים כמו הארז: (קנג) עומדים קיימים: (קנד) אך ברכות הזמן: (קנה) והוא (איכה ג כג) ושם רבה

מקו"ב רש"י

מ) דניאל ז' ט', ועיין מדרש שה"ש כ"י מכילתא בשלח, מסכתא דשירתא פ"ד, ופסי"ר עשרת הדברות פ' קמייתא: מא) מדרש שה"ש כ"י, מדרש זוטא, ילקוט תתקל"ב, מב) ישעי' ס"ג ב': מג) עיין מדרש שה"ש כ"י: מד) תה' קי"ט ק"ל: מה) עיין פ"ס: מו) עיין פ"ה, ירושלמי סוטה פ"ח ירושלמי פ"ו דשקלים תנחומא א' יתרו ט"ז, דב"ר פ"ג י"ב: מז) עיין מכילתא בשלח פ"ד: מח) עיין מדרש שה"ש כ"י: מט) מדרש שה"ש כ"י, ועיין פי' הרמב"ן: נ) מדרש שה"ש כ"י: נא) מדרש שה"ש כ"י: ילקוט

זה דודי וזה רעי בנות ירושלם: ו א אנה הלך דודך היפה
בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך: ב דודי ירד לגנו
לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים: ג אני לדודי ודודי

רש"י

ידיו. הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה נב): גלילי זהב. אלו הדברות שבהן נאמר הנחמדים מזהב ומפז רב נג): אמר רבי יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של ספירינון היו והיו נגללין נד). דבר אחר על שם שמגלגלות טובה לעולם: ממולאים בתרשיש. שכלל בעשרת הדברות שש מאות ושלשה עשר מצות: מעיו עשת שן. זה תורת כהנים נה). הניתן באמצע חמשה חומשים כמעיים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: עשת שן מעולפת ספירים. נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים נו): מיוסדים על אדני פז. אמר רבי אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן אמר רבי שמואל בר גדא פרשיות שבתורה יש להם כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל וכי תמכרו ממכר נז). להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ב"מ וערכין וסוטה וכגון יפקוד ה' איש על העדה נח). צו את קרבני לחמי נט). על שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי ס). וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': מראהו כלבנון. המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהן פרחים ולולבים כיער זה המלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: בחור. נבחר כארזים הנבחרים לבנין לחוזק ולגובה: חכו ממתקים. דבריו ערבים וערב לנפש לא תתנו בבשרכם אני ה' סא). הנאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה אל תחבלו בעצמכם והקבלו שכר ובשוב רשע מרשעו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה סב). עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה סג): (א) אנה הלך דודך. מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה כאלמנה א): אנה פנה דודך. כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך ב) כענין שנאמר וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' ג). וכוונתם לרעה וכדי להשביתם מן המלאכה והם משיבים: (ב) דודי ירד לגנו. צוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגת הבושם. מקום מקטר הקטורת: לרעות בגנים. ועוד ירד לרעות צאנו בגנים אשר נפוצו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ג*): וללקוט שושנים. שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנאמר אז נדברו יראי ה' וגו' ד). ומה שאתם אומרים לבקשו עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו ה). ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים ו): (ג) הרועה בשושנים. הרועה את צאנו במרעה נוח

מקו"ב רש"י

נב) ילקוט תתקפ"ח: נג) תה' י"ט י"א: נד) שו"ת פ"ה, תנחומא א' תשא כ"ו ילקוט תתקפ"ח, ובערוך ערך ספרינון: נה) ובמדרש שה"ש כ"י, אבל ספרי תורה, וכ"ה ילקוט תתקפ"ח: נו) שו"ת, ילקוט שם: נז) ויקרא כ"ה י"ד: נח) במד' כ"ז ט"ז: נט) שם כ"ח ב': ס) עיין רש"י (במד' כ"ח ב') ובמקורי רש"י: סא) ויקרא י"ח כ"ח, ועיין שו"ת פ"ו: סב) יחז' י"ח כ"ז, כ"ה הכא ספסוק ולא כלשונו: סג) שו"ת פ"י, במד"ר פ"י, ס', א) ובמדרש שה"ש כ"י בשעה שנכנסו שונאים למקדש: ב) עיין מכילתא בא פ"ג: ג) עזרא ד' א' ב': ג*) שו"ת פ"ו. ד) מלאכי ג' ט"ז: ה) עזרא ד' ג': ו) נחמי' ב' כ':

לִי הָרוֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ד יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָםִ אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ ה הָסֵבִּי עֵינַיִךְ מִנֶּגְדִּי שֶׁהֵם הִרְהִיבֻנִי שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים

רש"י

וטוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. והקב"ה מקלסה על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי ז): נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלים: איומה כנדגלות. חילי מלאכים. אימתך אטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא ח): (ה) הסבי עיניך מנגדי. כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי משתחץ ט). ומתגאה עלי ורוחי גסה בי ואינו יכול להתאפק: הרהיבוני. הגיסו לבי כמו ורהבם עמל ואון י). רהב הם שבת יא). אישמויי"ר בלע"ז יב). והדוגמא כך הוא אמר הקדוש ברוך הוא במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפורת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: שערך כעדר העזים. בקטנים ורכים ודקים שבכם יש

אבן עזרא

הפעם הראשונה

ד כתרצה. שם מדינה תמצאנה בדברי אחאב (קנו) [א]: אימה. שיש אימה ממנה לכל רואיה, כמו איום ונורא (חבקוק א ז) (קנז): כנדגלות. כמחנות בעלות הדגלים (קנח): ה הרהיבני. חזקו ממני (קנט), או הסירו כחי וממשלתי, כמו המחצבת רהב (ישעי' נא ט) (קס). ורהבם עמל ואון (תה' צ י) (קסא):

הפעם השנית

דודי ירד לגנו. כאשר פירשתי, שאמרה לו יבא דודי לגנו (לעיל ד טו) (קסב), וכאשר הקיצה רדפה אחריו. וכאשר ראה אותה אמר יפה את רעיתי (למטה ו ד) ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון (שם שם ה ו ז) והטעם כי את הוא חשוקתי הקדמונית, ואל תתערבי לי באחרת, כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים (קסג), ולא יתכן שתתערבי באחרת, כי אחת את היא בעולם, ואין דומה לך, גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות, ושמונים פילגשים, ועלמות אין מספר, אין כמותך כי אחת את לאמך (קסד):

הפעם השלישית

דודי ירד לגנו. זה שעלה למרום (קסה): לרעות בגנים וללקוט שושנים. שהוא דר עם המלאכים שהם צדיקים: אני לדודי. אמרה כנסת ישראל, אעפ"י שירד דודי לגנו אני שלו והוא שלי, ענתה שכינה יפה את, זה שחזרו בבית שני: ופי' הסבי עיניך מנגדי. שנפסקה הנבואה בבית שני, כאשר התנבא דניאל, ולחתום חזון ונביא (דניאל

יהל אור

אמונתך, כי כל יום מתחדשים מעשיו: (קנו) נ"ל בדברי עמרי (אבי אחאב) שמלך שש שנים בתרצה (מ"א טז כג) ובמלוך אחאב לא נזכרה תרצה עוד במקרא כ"א אח"כ במלוך מנחם בן גדי שעלה מתרצה (מ"ב טו יד), וכשקנה עמרי את ההר שומרון חזק המקום לעיר מבצר ויעדה לעיר המלוכה: (קנז) ומלת איום מלשון אימה ופחד: (קנח) היא גזרה כמו החילות הנדגלות, ר"ל אשר יש להם נס ומנהיג וטעם נדגלות בנפעל, כי הדגל יפעל מאוד בלב אנשי המלחמה ביום קרב, ומדי ראותם אותו תגל גם תשוקת הנלחם בלבותם כידוע: (קנט) חזקו חשקי ואמוני עליו: (קס) שמתאר בשם זה מצרים מפני גאותם ואמץ רוחם: (קסא) ופי' הח' ז"ל שם, וימי רהבם, ימי הכח והחוזק שהם ימי הבחרות: (קסב) קודם שדפק עליה: (קסג) מפני שהם ידועים לי: (קסד) יוסף להגיד תהלתה, כי כבר נמצאו לו ששים נשים גבירות גם שמונים פילגשים, ועלמות אין מספר, ואת עלית על כולנה: (קסה) רומז לעולם

קרני אור

[א] השאלה אשר ישאלו בזה מה שאמר יפה את רעיתי כתרצה, ותרצה היתה לעיר המלוכה אך אחרי מות המלך שלמה (מ"א טו מ כג) ובימי המלך שלמה היתה עיר אחת ככל הערים אשר בארץ כנען, ולא התנוססה ביפיה להלל בה את אהובת נפשו, ובתשובת הרב מהרא"ל מאנדעלשטאם, כי גם בטרם כבשו ישראל את ארץ כנען היתה תרצה לעיר מלוכה, וכאשר מצינו מלך תרצה אחד (יהושע יב כד) לא שככה רוחי באמרם הלא שלשים ואחת עירות היו לערי מלוכה, תרצה היתה האחרונה, ולמה נבחר בה למשל בהוד ויופי, ויזכו את ידיעו והכרון וכדומה המנויות שמה, ואם אמת נכונים לדברי המדרש המפרש יפה את רעיתי כבנות תרצה ונאוה כבנות ירושלים, וקרוב מאוד כי בנות תרצה וירושלים

מקו"ב רש"י

ז) ספרי פ' ואתחנן, ועיין מות פ"ו במד"ר פ"ב ס', תנחומא א' במדבר י"ב תנחומא ב' במדבר י"ג ילקוט תתקל"ב: ח) עיין עזרא ה': ט) מלא שמן עניני גבהות רוח, וכ"ה (שבת ס"ב ב') אנשי ירושלים אנשי שחץ הן ופי' רש"י ז"ל מדברים בלשון גאוה ולעגי שפה: י) תה' צ' י': יא) ישעי' ל' ז':

שֶׁגָּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד׃ ו שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הָרְחֵלִים שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם
מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ ז כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃
ח שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר׃ ט אַחַת
הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת
וַיְאַשְּׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ י מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר

אבן עזרא

ב כד), כאשר פירשתי בספר דניאל (קסו): שערך. שהיו בבית שני נזירים (קסז): שניך. גבורים (קסח): רקתך. כהנים (קסח*): ששים המה. מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו (קסט): ועלמות אין מספר. שאין להם ייחוס (קע): אחת היא. כמו גוי אחד בארץ (ש"ב ז כג) (קעא):

רש"י

שבת הרבה: (ו) שניך. קליים וגבורים שבין כולם לטובה: כעדר הרחלים. הרחלה הזאת כולה קדושה יג). למרה לתכלת יד). בברה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה לחלילין מעיה לכנורות עורה לתוף אבל הרשעים נמשלו לכלבים שאין בהם לקדושה כלום: (ח) ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי יריכו טו). בני קטורה שש עשרה ישמעאל ובניו שלשה עשר יצחק ובניו שלשה בני יעקב שנים עשרה בני עשו שש עשרה בדברי הימים הרי ששים ואם תאמר צא מהם תמנע שהיא אשה. אברהם מן המנין: ושמונים פילגשים. נח ובניו עד אברהם טז). כל תולדות יוצאי התיבה שמונים המלאים וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפילגשים כך היו אברהם ויוצאי יריכו חשובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פילגש לעשו ואומר אל עמק שוה וגו' יז). הושוו כולם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי. ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא תמימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסייתה הרבה מחלוקת בבתי מדרשות כולם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמיתתה: ברה היא ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והודה וקילס למקום יח). שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה יט): ראוה בנות. את ישראל בגדולתה: ויאשרוה. ומה הוא קילוסן: (י) מי זאת הנשקפה. עליגו. ממקום הגבוה לנמוך קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל ארצות כ): כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני מתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נלחמו בית חשמונאי ונעשו מלכים: איומה כנדגלות. אימה בגבורים כנדגלות של מלכים כל זה הקדוש ברוך הוא מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי

קרני אור

המתנוססו אז בחן ויופי, וזה ממדת, מדרך הלרם הרבה הרבה מאוד בכתובים (כל"ל) ועיין בפרשי לבנון מה שביאר בזה, ובמדרש שה"ש כ"ו „כתרצה בשעתה":

יהל אור

העליון כי נסתלקה השכינה למעלה: (קסו) עיין פי' הא' ז"ל שם, וכן פי' רבינו סעדיה שם, כי משנבנה הבית השני לא קם נביא עוד בישראל, זולתי משתמשין בבת קול: (קסז) שנזרו מלגלח שערם: (קסח) כי הגבור הורק שיניו כמ"ש ויחרקו שן (איכה ב טז) (קסח*) הם הכהנים שמניחים הציץ על המצח: (קסט) עיין רש"י, והרמב"ן יפרש, כי האלופים הם ל"ב, ובני אלופי החרי י"ט, ונשיאי ישמעאל י"ב, ובני קטורה ט"ז, בין הכל ע"ט, ועם אליפז ורעואל פ"א, ולפי שענה נמנה באלופים, ובבני לבעון שהיה ממזר כפי' רש"י, נשארו פ': (קע) כי מספר היה להן כי שלמה לקח אלף נשים, ויפרש על הייחוס: (קעא) וראש הפסוק, „ומי כעמך ישראל" ופי'

מקו"ב רש"י

יב) איין פערוואנדערונג: יג) מדרש זוטא: יד) ובמדרש זוטא הכמר לפעמונים וילקוט המכירי ישעי' כ"ו הכמר לסגנונים: טו) מדרש זוטא: טז) מדרש זוטא • יז) ברא' י"ד י"ז: יח) מות פ"ו: יט) ברא' מ"ז ל"א: כ) עיין קידושין ס"ט א', סנהד' פ"ז א', זבחים כ"ד ב', מות פ"ג:

יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ יא אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי
לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת הֲפָרְחָה הַגֶּפֶן הֵנֵצוּ הָרִמֹּנִים׃ יב לֹא יָדַעְתִּי
נַפְשִׁי שָׂמַתְנִי מַרְכְּבוֹת עַמִּי נָדִיב׃ ז א שׁוּבִי שׁוּבִי הַשּׁוּלַמִּית שׁוּבִי
שׁוּבִי וְנֶחֱזֶה בָּךְ מַה־תֶּחֱזוּ בַּשּׁוּלַמִּית כִּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ ב מַה־יָּפוּ

רש"י

כהלכה וכל הענין עד כאן: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים הראה בך: הפרחה הגפן. אם הפריחו לפני ת"ח וסופרים ושונים: הנצו הרמונים. מקיימי מצות מלאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז זה אתה רואה אותו כולו עץ ואינו ניכר מה בתוכו פולעו ומוצאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כא). כך ישראל צנועין ועסוקין במעשיהם ואין תלמידים שבהם ניכרים ואין מתפארים להכריז על שבחן. בודקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין העובדי כוכבים ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין כב): (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי ובגדולתי ונכשלתי בשנאת חנם ומחלוקת שגברה במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות: עמי נדיב. כמו עם נדיב יו"ד יתירה כיו"ד של שכני סנה כג). גנובתי יום כד). רבתי עם כה): נפשי שמתני. הני בעצמי מניתים עלי כענין שנאמר ואת למדת אותם עליך אלופים לראש כו): (א) שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחר המקום: השולמית. השלימה באמונתך עמו שובי שובי אלינו: ונחזה בך. נגיב ממך נגידים ושלטונים א). כמו ואתה תחזה מכל העם ב). כך דרש רבי תנחומא ג). ד"א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ליתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולין לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפילו לגדולת דגלי מחולת מחנות המדבר ד): (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרים לה חפלים אנו שתדבקי בנו בשביל נוי וחשיבות

אבן עזרא

הפעם הראשונה

יא אגוז. ידוע בדברי קדמונינו ז"ל (קעב): באבי. כמו בפרי הנחל (קעג), כמו ואנביה שגיא (דניאל ד ט) (קעד), וכן עודנו באבו לא יקטף (איוב ח יב) (קעה) וי"א שהוא הסבוכר ומן אביב ומן אב יוציאנו (קעו): יב עמי נדיב. שתי מלות (קעז), וי"א כי יו"ד עמי נוסף (קעח) כיו"ד בני אתונו (ברא' מט יא) (קעט), ויתכן שלא תהיה היו"ד במלת בני נוסף (קפ): א השולמית. שהיא מן שלם היא ירושלים (קפא), ועניני יראו שלם: כמחולה המחנים. מן תוף וחליל

יהל אור

הרד"ק שם, כמו שאין כמוך באלהים כן אין כעמך ישראל בעמים: (קעב) ונמצא רק פעם אחת במקרא, כאן, ובמדרש (שהש"ר ו יא) דמין נקבה על העץ „מה האגוזה נגוזת ונחלפת": (קעג) והושאל להפרי בעודו ברטיבותו ורעננותו: (קעד) פי' ופריו, ובא בגו"ן ת' אות הכפל: (קעה) ופי' הרלב"ג שם, עודנו באבו ולהותו ורעננותו: (קעו) והדגש לחסרון הבי"ת הכפולה ושרשו אבב, ופי' בעלי הנחל, וענין זה כענין אב המצטרף אל הבן, ואם אינם שוים בשרשם ענינם אחד: (קעז) והענין עמי עם נדיב: (קעח) וכן פי' רש"י ז"ל: (קעט) וכן פי' הה' ז"ל שם: (קפ) ויבואו עפ"י דרשתם ז"ל (כתובות קי"א ב') אין לך כל אילן סרק שבא"י שאינו מוציא משא שתי אתוגות, ועיין בח"א במהרש"א שם ד"ה „ולשורקה": (קפא) וכן פי' הה' ז"ל (ברא' יד יח) כי שלם הוא ירושלים: (קפב) מחול הוא שם נרדף

מקו"ב

יבא) כ"ה חזית פ"ו, פסי"ר פ"י יסודה וישראל, ילקוט תתקל"ב, והוא מלשון האגוזים משיעשו מגורה (מעשרות פ"א מ"ב) ובמדרש ונמצא מגורות של אוכלין: כב) שית פ"ו ובשיטו: כג) דבר' ל"ג ט"ז: כד) ברא' ל"א

רש"י

ל"ט: כה) איכה א' א': כו) ירמי' י"ג כ"א: א) חזית פ"ו, במד"ר פ"ב ד': ב) שמות י"ח כ"א: ג) תנחומא א' במדבר י"א, תנחומא ב' במדבר י"א, חזית פ"ג, מדרש שכ"ט כ"י, ספרי דברים, במד"ר פ"ב ד': ד) מדרש שכ"ט כ"י

פְּעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃
ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת חִטִּים סוּגָה

אבן עזרא

ומחול : (קפב) : ב חמוקי ירכיך. וי"א שהוא המקום שיסוב הירך (קפג), וכן יפרש תתחמקין (ירמיה לא כב), גם חמק עבר (לעיל ה ו) (קפד) : חלאים. לשון רבים, מן וחלי כתם (משלי כה יב), כמו צבאים שהוא לשון רבים מן צבי (קפה) : אמן. חרש (קפו), וזה הלשון ידוע : ג שררך. טבורך, כמו רפאות תהי לשרך (משלי ג ח) (קפז) : אגן. כלי עגול, וכן וישם באגנות (שמות כד ו) (קפח) : הסהר. תרגום ירח, וכן השהרונים (שופ' ח כא) כדמות ירח (קפט), וכן יקראו בלשון ישמעאל (קץ) : המזג. ידוע בלשון רבנן (קצ"), כמו מסכה יינה (משלי ט ב) (קצא), וי"א שפירושו כפי ענינו (קצב), וכן אפרשנו במקומו ואין לו ריע דומה : סוגה. כמו בדברי חכמינו סייג (קצג) :

הפעם השנית

אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי, היה תמיה ואומר מי זאת הנשקפה כמו שחר, והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי, וטעם לא ידעתי, אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך (קצד), כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש

רש"י

שרלינו בך בעודך ביפיך : מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים ה) : חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבולת עדיי זהב קרוייה חלי כתם א"ל חלאי בלשון ערבי ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים ו). שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך ז) : כמו חלאים. לשון חפירה כמו חוליות הבור ח) : מעשה ידי אמן. ידי הקב"ה. במסכת סוכה ט) : אמן. כמו אומן. קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין כביכול מראשו כתם פז ויורדין ובאין עד שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרציהו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסם מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך עד ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכם אליו : י) : (ג) שררך אגן הסהר. טבורך כאגן של מים לגולים שרוחלין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר יא). על שם שהטבור כמו נקב עגול מושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין כוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ יב) : אל יחסר המזג. לא יכלה משם משקה רלה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם כוס דברי הוראה : בטנך ערמת חטים. שהכל צריכין לה יג) : סוגה בשושנים. גדורה

יהל אור

למעגל ונקרא גם הרקוד בשם מחול, יען כי הרוקדים ילכו סביב סביב כמו במעגל, גם שוחקין הוכו בחלילים : (קפג) ופי' סבובי ירכיך, ואמר זה על עוגי הירכים : (קפד) עיין ביאורי שם : (קפה) בתמורת היו"ד באל"ף : (קפו) הרש והושב (שמות לה כג) ת"א נגר ואומן : (קפז) ופי' רש"י ז"ל שם הוא הטבור, וכפי' המיוחס להר' ז"ל שם, כי הוא מוסד הגידים והטעם תוקף, כמו בריר וקיים : (קפח) וכן פי' הה' ז"ל שם : (קפט) וכן פי' הרד"ק שם, חלי בדמות ירח : (קצ) וכן פי' רש"י : (קצ") כלהז"ל יש הרבה מזה הלשון בתלמוד, ובמדרשים, ובתרגומים, ונמצא רק פ"א במקרא כאן : (קצא) ופי' שם הה' ז"ל, מסכה כמו מזגה, וכן יין מזוג, כמו יין מסוך, והוא תערובות המים עמו, וזהו תיקונו לשתיה כבישול למזון : (קצב) ופה יתפרש כי התערובות והחלקים המחוברים זה עם זה, המה בערך שוה : (קצג) והוא מלשון גדר וגבול, וכן הנוטע לסייג ולקורות (ערלה פ"א מ"ה) פי' לסייג, לעשות גדר סביב כרמו, וכן מסורת סייג לתורה (אבות פ"ג מי"ג) פי' הן סימנים שעשו הכמים לסדר התורה בפיהם, וכן כאן פי' נגדרת ונגבלת : (קצד) מרוב חשקי בך :

מקו"ב רש"י

כ"י : ה) סוית פ"ו, מדרש זוטא, חגיגה ג' א' ילקוט תתקל"ב : ו) סוכה מ"ט א', סוית פ"ו, מדרש זוטא : ז) עיין סוכה שם, ובסוית פ"ו : ח) בעירובין פ"ג ב', חליית הבור, ופי' רש"י שם, קרקע שנטלו בחפירת הבור, וסקיפו כו פי הבור סביב, וכן פי' הרמ"ג : ט) בסוכה מ"ט א' ועיין רש"י שם, ד"ה „מעשה ידי" : י) ילקוט תתקפ"מ בשם תנחומא : יא) וכן כי' הרלב"ג : יב) סוית פ"ו מדרש שה"ש כ"י, תנחומא א' תשא ב', ובמדבר ד', תנחומא ב' תשא א', ובמדבר ד', פסי"ר פ"י ושקלים, ופ"י תשא, במד"ר פ"א ד' : יג) עיין סוית פ"ו :

בַּשּׁוֹשַׁנִּים: ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה: ה צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל

רש״י

ומסויגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מכם פורץ בו ליכנס הרי חתן נכנס לחופה לבו מנענע לחופה ולחיבת חתוניו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו יד). הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרים לו של ישראל הם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך. שתי הלוחות טו). ד״א מלך וכהן גדול טז): (ה) צוארך. ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא גם שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל הזה: עיניך. כברכות אשר בחשבון המושכות מים כן עיניך על שער בת רבים חכמיך כשהם יושבים בשערי ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות חכמתם ובינתם לעיני העמים מושכות כברכות מים יז). ועוד יש לפרש ברכות בחשבון כמו יונים ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה יח). קובי״ש בלע״ז יט): אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני הפך ל׳ פנים וזה שהוא

אבן עזרא

בעמי (קלה), והיה כל רואי צועק אחרי שובי השולמית, והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמית שיצאתם כולכם לראותה, כאשר תצאנה שתי מערכות במחולות לקראת המלך, והוא עובר באמצע בין שתי המערכות, וזה ענין המחנים, והיו אומרים מה יפו פעמיך (קלו), וענין חמוקי ירכיך שהיו מכוסים בבגד מצוייר בסיני חלאים (קלז): שררך. והענין בשררך (קלח), אזור בשרירה הגור במתניה (קלט), יש בו דמות הסהרונים (ר), ואחר שדימה ללבנה בשעת היותה מלאה, אמרה כי זה הסהר שלך לא יחסר אירו כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם: בטנך ערמת חטים. שהיתה נראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה, וענין סוגה בשושנים, אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבם (רא):

הפעם השלישית

מי זאת הנשקפה. כמו מי זאת עולה מן המדבר (למטה ח ה), והענין על השמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני (רב), אמרה השכינה, אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר השברו (רג), הפך וישמן ישורון ויבעט (דבר׳ לב טו) (רד), נשקפתי לראות הפרחה הגפן, אם יש ישראל צדיקים נמורים וישרים (רה), אמרה כנסת ישראל לא ידעתי, והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי, והענין שאני הרעיתי לנפשי (רו), עד שהזרתי להיות מרכבות לאחרים, הפך (רז), ואתה על במותימו תדרוך (דבר׳ לג כט), והרכבתיך על במתי ארץ (ישעי׳ נח יד), והטעם שנאת הגם שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל (רז*): שובי שובי. זה לעתיד בשוב ה׳ את שיבת ציון (תה׳ קכו א) (רח): וענין מה תחזו בשולמית. כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה (ישעי׳ נה

יהל אור

(קלה) ההולכות במרוצה ולא ישניהו על דרכיהן: (קלו) פי׳ והיו אומרים לו מה יפו פעמיך: (קלז) כמיני תכשיטין: (קלח) והוא כמו על שררך: (קלט) פי׳ האזור בשרירה, ההגור במתניה: (ר׳) כי הוא מעוגל כעגולת הירח: (רא) שעבו לה כעין כנטעי גובנים: (רב) עיין תרגום: (רג) פי׳ כהאגוז הזה שלא יראה הגרעין רק אחר השבר קליפתו, והנמשל כי לא יקח מוסר עד אשר יהיו נכנעים ושפלים: (רד) וסוף הפסוק ויגבל צור ישועתו: (רה) וכן חז״ל הגלו הרמונים רומז לבעלי מצוה, כאמרם ז״ל מלאים מצות כרמון: (רו) פי׳ לא ידעתי איך שאני בעצמי עשיתי לי רעה גדולה: (רז) פי׳ מה שראוי שיקוים כי: (רז*) עיין רש״י: (רח) וכן פי׳ הה׳ ז״ל שם, כן יאמר ישראל בשוב שבותם השכ:

מקו״ב רש״י

יד סוטה פ״ז, כפו״ר הבא, שוח״ט לה מזמור כ׳, שו״ט ב׳ מזמור ב׳ ט״ו: טו) ילקוט התקפ״ח: טז) וזה משה כ״סרן, עיין ילקוט שם: יז) עיין הוית פ״ג, מדרש שה״ש ולפי: יח) עיין ביצה י׳, א׳ וכפי׳ רש״י ד״ה „בריכה״ ספי׳ שהיונים יולדים בריכה בכל חדש וחדש וכן שני גוזלים זכר ונקבה ומכסיקין בתקופת טבת ומוזרים ויולדים בניסן: יט) ובבילה שם פי׳ קובי״ד בלע״ז, ובברכות ח״ד א׳ פי׳ קובייא״ש בלע״ז, ובאמור (ברוט, נעסט) יעני׳:

הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן
מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ ז מַה־יָּפִית וּמַה־נָּעַמְתְּ אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים׃ ח זֹאת
קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר וְשָׁדַיִךְ לְאַשְׁכֹּלוֹת׃ ט אָמַרְתִּי אֶעֱלֶה בְתָמָר

אבן עזרא

יב) (רע): מה יפו פעמיך. שיעלו ישראל מכל מקום, כענין מי אלה כעב תעופינה (שם ס, ח) (רי): שררך, סנהדרי גדולה בחצי גורן עגולה (ריא): בטנך. סנהדרי קטנה (ריב):

הפעם הראשונה

ו ככרמל. י"א הר הכרמל (ריג), ואיננו כי אם עין (ריד), וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן (דה"ב ב יג): ברהטים. כמו ברהטים בשקתות המים (ברא' ל לח), והם מקומות עשויות להתחבר שם המים: ודלת. בלשון ישמעאל קצה השער (רטו): ט בסנסיניו. אין לו דומה (רטז), והוא למעלה ששם הפרי (ריז):

רש"י

אומר לי יחיד ואינו אומר אפיך שעל המלח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר פניהם ענתה בם ב). ותדע שהרי מקלסה והולך נולמטה למעלה עיניך ברכות בחשבון ואחריהם המלח וכן האומות מקלסות נולחך חזק לעומת מלח כל הבאים להרעותך ולפותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש כא). זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. דבר אחר פניך צופות פני דמשק מלפות לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק כב): (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך כג). הרי הוא חוזק ומוראן כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערות נזיריך נאה במלות כקליעת ארגמן: ודלת ראשך. על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש: מלך אסור ברהטים. שמו של מקום קשור בתלתלים שנאמר נזר אלהיו על ראשו כד). רהטים קורי"ן בלע"ז כה). כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן המגורות. דבר אחר מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה ובמלות ובריצות שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראינו נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעות ונופלות לפני הצלם שלו ואתה עמדת בקומה זקופה כתמר הזה כו): ושדיך לאשכולות: דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משקה כך הם השפיעו להניק וללמד את הכל שאין יראה כיראתכם כז). עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות: (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין חיילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש

יהל אור

(רט) ושם יובא אלעתיד אפילו ההרים יפלגו רינה, והוא ד"מ, אף כאן אמר שובי לעתיד ונחזה בך: (רי) ופי' הרד"ק שם, על קהלות ישראל העולות מהגולה מזה ומזה, ותבאנה קל מהרה כמו העב: (ריא) הם מחזיקי הדת וקיומה בכל תוקף ועוז, עיין (אות קפו) ועיין מקו"ב רש"י אות יב, וכ"ה הזית, שררך אלו סנהדרין וכינה אותם בשם טבור, להיות כי הכל נזונים מהוראתם, כאשר יזון העובר בבטן אמו דרך הטבור: (ריב) מעשרים ושלשה, ובכהש"ר שם דריש, מן אל יחסר המזג, אל תחסר סנהדרין מעשרים ושלשה: (ריג) הר הכרמל היה עז ומוצק, ויהי למחבא מפני האויב (עמוס ט' ג') גם היה מלא ברכת ד' בשפע רב, ויהיה הכונה כאן על שופע שערות ראשה: (ריד) פי' עין צבע, ויורה ע"ז ודלת ראשך כארגמן, שפי' מראה ארגמן, והוא שם החלזון שצובעים בדמו צבע אדום: (רטו) עניינו קוצות השער: (רטז) והוא שת"ו לענפי התמר: (ריז) ויורה ע"ז מה שאמר אעלה בתמר ואחזה

מקו"ב רש"י

כ) ישעי' ג' ט': כא) כ"ס מדרש זוטא, וכ"ה בתרגום: כב) חזית פ"ו, ילקוט ישעי' רמז של"ד: כג) דברים כ"ח י': כד) במד' ו' ז': כה) איינע בינדע וועלכע אבריגקייטליכע פערואנטן פאר דיזועס אין פראנקרייך טרוגען: כו) חזית פ"ז: כז) עיין חזית שם:

אֶֽחֱזָה בְּסַנְסִנָּיו וְיִֽהְיוּ־נָא שָׁדַיִךְ כְּאֶשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן וְרֵיחַ אַפֵּךְ כַּתַּפּוּחִים׃
י וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדִי לְמֵישָׁרִים דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים׃ יא אֲנִי

רש"י

על ידיהם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות: אוחזה בסנסיניו. ואני אוחז ואדבק בהם. סנסנים ענפים: ויהיו נא שדיך. ועתה האמנתי את דברי שלא התפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שביך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותך שילמדו מהם הקטנים שבהם כח): (י) וחכך כיין הטוב. הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב להם שאעמוד באמונתי שיהא חכי הולך לפני דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: ביין הטוב. שהוא דובב שפתי ישנים אף אבותי בקבר ישמחו בו ויודו על חלקם כט): דובב. מרחיש פרומי"ר בלע"ז ל). ויסודו לשון דבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא

אבן עזרא

י למישרים. תאר היין, כמו יתהלך במישרים (משלי כג לא) (ריח): דובב. כענין דבור (ריט), ואולי כמוהו דבה (במד' יד לו) (רכ): יא תשוקתו. כמו ואל אישך תשוקתך (ברא' ג טז) (רכא):

הפעם השנית

אפך כמגדל הלבנון. אותו המגדל היה שוה לא היה בו עוות: ראשך עליך ככרמל. כעין כרמל וכארגמן בעין (רכב), או באף (רכג): וטעם מלך אסור ברהטים. כי דימה השער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים (רכד), והמלך הוא הראש, או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיות אסור וקשור בחבלי שערה (רכה), וזה הענין הזכירוהו שרי קדר החושקים: מה יפית. אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמתה לתמר. ואשכלות הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר (רכו), כל אחד היה מתאוה ואומר אעלה בתמר (רכז): אחזה בסנסיניו. ויאחז בשדיה וירית אפה שהיא כתפוחים (רכח): וחכך. הוא הריר שתחת הלשון, שהוא דומה ליין המתהלך במישרים (רכט), וירחיש הישן כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב (רל), אמרתי להם, הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם הסתאוים: ועלי תשוקתו, לעשות חפצו (רלא):

הפעם השלישית

שני שדיך. שתי תורות (רלב). צוארך, המלך חמשיה (רלג): עיניך, הם הנביאים שהיו בתחלה בחשבון (רלד), עתה יהיו רבים, כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו (יואל ג א) (רמ): אפך. הוא כהן גדול (רמא), כענין ישימו קטורה באפך (דבר' לג י) (רמב): ראשך עליך בכרמל. זהו נחמיה בן חושיאל שהוא

יהל אור

וגו': (ריח) עיין (לעיל א ד) אות כח: (ריט) ענינו דבור, כלומר היין ירחיש את הישן: (רכ) שהוא ג"כ לשון דבור, אך ישתנה לפי הפעולה המחוברת עמו, אם הוא מוציא דבה, או מביא דבה: (רכא) לפי הענין פי' כאן מענין חשק ותאוה, וגם פי' הא' ז"ל „תשוקתך משמעתך, והטעם שתשמעי כל אשר יצוה עליך", ועיין קרני אור הערה מ"ה שם, שגם הרמב"ן השיג עליו שם, וכתב, ולא מצאתי לשון תשוקה רק בחשק ותאוה עיי"ש: (רכב) פי' כמראה, עיין (לעיל אות ריד): (רכג) פי' מראה השערות סביב לאף ולהוטם, וי"ג „בעין או באף" ר"ל מ"ש ראשך עליך ככרמל בעין, פי' בגוון, או כמו האף, שפי' אפך כמגדל הלבנון, שהוא שוה ודומה לו: (רכד) שיורד זה על זה: (רכה) פי' בקליעת שערה: (רכו) כי כן מדרך הגפן שנוטעים אותו אצל אילן אחר כדי שיתהרגו שריגיו סביב האילן, לפי שאין עצו חזק כ"כ שיוכל לעמוד בפני עצמו (נתה"ש): (רכז) פי' שאגיע אל תכלית העליה: (רכח) וזה כשאאחז בסעיפיו ואעלה בו סעיף אחר סעיף ויאחז, וירית: (רכט) עיין (לעיל א ב, אות ו): (רל) כי כן הוא טבע היין שמכניס שמחה בלב האדם ונותן בו תאוה לדבר, וירחיש גם הישנים, והוא דומה לו: (רלא) פי' תשוקתו הוא שיהיה עלי לעשות חפצו: (רלב) וכן פי' (לעיל ד' ה'): (רלג) הזקוף ועומד בקיומו האמיתי: (רלט) פי' שהיו מעטים: (רמ) ופי' הרד"ק גם על כל בשר, על ישראל הראוים להיות רוה"ק עליהם: (רמא) רמז לכהן הגדול מאהיו אשר ישים קטורת כלפני ולפנים ביוה"כ: (רמב) ופי' גם הא' ז"ל, ישימו קטורה הכהנים מהם:

מקו"ב רש"י

כח) עיין סוית שם: כט) עיין סוית פ"ז, יבמות צ"ז א', ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג, פסי"ר פ"ב ילקוט תתקצ"ב: ל) אייגע רעדע האלטין שוועלען:

לדודי ועלי תשוקתו: יב לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים:
יג נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו
הרמונים שם אתן את־דודי לך: יד הדודאים נתנו־ריח ועל־פתחינו
כל־מגדים חדשים גם־ישנים דודי צפנתי לך: ח א מי יתנך כאח
לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא־יבזו לי: ב אנהגך

אבן עזרא

סבני יוסף (רמג) [א]: ודלת ראשך. זהו אליהו (רמד): מלך אסור ברהטים. הוא המשיח שהוא אסור, כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל, כי ביום שחרבה ירושלים נולד (רמה) [ב]: מה יפית. שתחזור כנסת ישראל לגדולתה. ועל־ן זאת קומתך דמתה לתמר, זהו שאמר ועמך כולם צדיקים (ישעי' ס כא) (רמו), וכתוב צדיק כתמר יפרח (תה' צב יג) (רמז): וריח אפך. הוא הכהן הגדול המעלה העולות והמקטיר (רמח): וחכך. הם המשוררים (רמט): אני לדודי, כי חלק ה' עמו (דבר' לב ט) (רנ):

הפעם הראשונה

יב את דודי. אוהבי (רנא), או ריר הלשון (רנב): יד הדודאים. צמח כדמות צורת אדם (רנג): ב תי"ו

רש"י

משתוקק לי: (יב) לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין לא). אמרה כנסת ישראל רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך לב): (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות לג): נראה אם פרחה הגפן. אלו בעלי מקרא לד): פתח הסמדר. כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה לה): הנצו הרמונים. כשהם גמורים והנץ שסביבותיהם נופל: הנצו. נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורה וראויין להורות לו): שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגדלי שבח בני ובנותי לז): (יד) הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד אחד תאנים טובות וגו' והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה לח). אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח לט) כולם מבקשין פניך: ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי מ): צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתים בלבי מא). דבר אחר צפנתי להראות לך שקיימתים: (ח) מי יתנך כאח לי. שתבא לנחמני כדרך שעשה יוסף לאחיו שנאמר ויכלכל יוסף את אחיו רעה א). ונאמר בו וינחם אותם ב): אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאיך מדברים בשמך

קרני אור

[א] ובפדר"א פ' י"ט, ששמו מנחם בן עמיאל, ובזהר שלח (דף קעג) במשיח בן דוד שמו מנחם בן עמיאל ועיין בביאורי הגר"ל שם: [ב] עיין (יבמות משיחו להרד"ל עיין הספי פ"ב) בביאור ממה שנוכר בדרז"ל שהמשיח כבר נולד והיה מקום מנוחתו:

יהל אור

(רמג) וכן כתוב בס' אבקת רוכל שהביא מהמדרש אגדה שמשיח בן יוסף שמו נחמיה בן חושיאל: (רמד) כי היה עני גדול, ולא התנהג בגאוה וגודל לבב, ובהר הכרמל שם פניו בין ברכיו (מ"א יח מב) וזה מלך ענותנותו הגדול: (רמה) כ"ה (ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד, איכה רבתי עה"פ על אלה אני בוכיה): (רמו) ופי' הרד"ק שם, שיצרף אותם האל, כמו שכתוב וצרפתים כצרוף כסף, והנשארים יהיו כולם צדיקים וקדושים: (רמז) ופי' הה' ז"ל שם, כתמר כהוא עומד שנים רבות: (רמח) פי' ריח קטורת הכהן הגדול המעלה העולות והמקטירן יהיה כריח התפוחים: (רמט) שעבודתם בעזר החיך: (רנ) ופי' אני לדודי, ואני רוצה להיות חלקך ונחלתך כמש"כ כי חלק ד' עמו: (רנא) דודי כפתח הדלת, והטעם ידידותי ואהבתי: (רנב) והוא הכנס הלשון בתוך פי הנחבק: (רנג) עיין (כרמ'

מקו"ב רש"י

לא) דף כ"ח ב' ילקוט תתקל"ג: לב) שם ש"ו, עירובין שם: לג) שם ש"ו, עירובין שם: לד) שם שם, עירובין שם: לה) עירובין שם, מדרש שה"ש כ"י: לו) עירובין שם ילקוט התקל"ב: לז) עירובין שם: לח) ירמי' כ"ד ב': לט) שם ש"ו, עירובין כ"א ב', ילקוט תתקל"ב מב"ר: מ) עיין שם שם, עירובין שם, מדרש שה"ש כ"י: מא) עיין שם שם, מדרש שה"ש כ"י: א) ב"ר פ"ק י', ילקוט ישעי' רמז ש"ו, ילקוט כאן ר' תתק"נג: ב) ב"ר נ' כ"א

אֲבִיאֲךָ֛ אֶל־בֵּ֥ית אִמִּ֖י תְּלַמְּדֵ֑נִי אַשְׁקְךָ֙ מִיַּ֣יִן הָרֶ֔קַח מֵעֲסִ֖יס רִמֹּנִֽי׃
ג שְׂמֹאלוֹ֙ תַּ֣חַת רֹאשִׁ֔י וִימִינ֖וֹ תְּחַבְּקֵֽנִי׃ ד הִשְׁבַּ֥עְתִּי אֶתְכֶ֖ם בְּנ֣וֹת
יְרוּשָׁלָ֑͏ִם מַה־תָּעִ֧ירוּ ׀ וּמַה־תְּעֹֽרְר֛וּ אֶת־הָאַהֲבָ֖ה עַ֥ד שֶׁתֶּחְפָּֽץ׃ ה מִ֣י זֹ֗את
עֹלָה֙ מִן־הַמִּדְבָּ֔ר מִתְרַפֶּ֖קֶת עַל־דּוֹדָ֑הּ תַּ֤חַת הַתַּפּ֙וּחַ֙ עֽוֹרַרְתִּ֔יךָ שָׁ֚מָּה

רש"י

ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזר אחריה: (ב) אל בית אמי. בית המקדש ג): תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח. נסכים: מעסים. יין מתוק: (ג) שמאלו תחת ראשי: (ד) השבעתי אתכם. עכשיו כנסת ישראל מסבבת דבורה כלפי האומות אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעורו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת. הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה מן המדבר בכל מתנות טובות ד). שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: מתרפקת על דודה. מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו ה). רפק בלשון ערבי רפקתא חבורה ו): תחת התפוח עוררתיך. כך

אבן עזרא

תלמדנו. חוזר על האם (רנד): ה מתרפקת. מתחברת, ואין לו" דומה במקרא, ויכן ענינו בלשון ישמעאל (רנה): חבלתך. לשון הריון, כמו הנה יחבל און (תה' ז טו) (רנו), ויתכן שהוא הלידה, מענין חבלי יולדה (הושע יג יג) (רנז):

הטעם השנית

ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה. באחת הכפרים (רנח), לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכימה, ובמקום הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי (ירמיה יב ז) (רנט), ואם היא הפך (רס): וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים. התחברות פה אל פה (רסא). ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסיא ובגלוי, ולא אהיה לבוז בעיני בני אדם, ועל זאת אמרה מי יתנך כאח לי (רסב), הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל, תלמדני (רסג), והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח, ועניינה דבר שירקח יותר מיין: רמוני. היא הריר שתחת הלשון (רסד), או יהיה כמשמעו (רסה), והנה הדוד והנערה יחד, על כן אמרה שמאלו תחת לראשי: מי זאת עולה. אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן (רסו), הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך, ותדע לסה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח, כי כמדומה לי, שלא הרתה אמך ויחמה בך (רסז), כי אם תחת התפוח, על כן ריחך כתפוח בעצי היער, כאשר אמרה לו בתחלה שהיתה מתאוה ומחמדת לשבת בצלו, ולהיות שמאלו תחת ראשה:

יהל אור

ל יד) כפי' הה' ז"ל, וכביאורי גם: (רנד) פי' זה התי"ו איני נוכח לזכר, אלא נסתר לנקבה, ומוסב על האם הנזכרת, הוא תלמד אותי, איך אשקך מיין הרקח: (רנה), השרש רפק מלשון ערבית המורה על חבור ודביקות, וענינו מתרפקת, מתדבקת ונשענת על דודה, וכן דרך האהובים להטיל זרועה על צוארו: (רנו) וכן פי' הה' ז"ל, כמו „חבלתך אמך", וכן יסיים הכתוב שם, והרה עמל, וכפל הדבר במ"ש: (רנז) כן יקראו מכאובי היולדת, והתי"ו תמורת הא' הנקבה, והטעם חבלה ממך אמך, ר"ל סבלה חבלי לידה עיין רש"י: (רנח) הרגום וכנותיה (יחזקאל טז מו) וכפרנהא: (רנט) ופי' הרד"ק גם, אהבתיה אהבת עזה: (רס) פי' שם סיים קרא בכף אויביה, ופי' מסרתיה ביד אויביה, וכאן בהיפך, או פי' בשם היו"ד בתחלה וכאן בסוף: (רסב) וזהו התחברות הנשיקות, ועל פתחינו יורה על פתחי שפתותיהם: (רסב) מרוב חשקה ותשוקתה אליו לא מלאה תאוה בישיבת כפרים לבד, כי גם שם צריכה להסתיר לפני הרואים, ולכן הוסיפה לדבר, מי יתן שתהיה לי לאח, ואז אוכל להתענג בגלוי ולא בסתר, והראה לעין כל אליך, כי אז לא יבוזו לי (נתה"ש): (רסג) חוזר על האם: (רסד) עיין לעיל אות רנ"ב: (רסה) מעסים הרמון ממש: רסו) ויקרא כרם גם גן: (רסז) מענין ויחמו הצאן (ברא' ל לט):

מקו"ב רש"י

ג' כ"א: ג) וכ"ה בתרגום: ד) עיין סו"ת פ"ח: ה) וענינו חיבור ודבוק:

חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה כִשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי

אבן עזרא

הפעם השלישית

לכה דודי. אמרה כנסת ישראל הואיל (רסח), והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן (רסט), כמו שהעתיקו הז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין, ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזירותיו כגזירת המן ונגאלין (רע), והנה תראה שהדודאים נתנו ריח, והתחברו הסידים אלה שהם חדשים עם הסידי אבות קדמונים, וזה ענין הדשים גם ישנים: מי יתנך כאח לי. בעבור שיש בגלות עובדי השם, ושומרי המצות בצניעות, הם מתאוים לשמור את המצות בפרהסיא (רעא), וישתשוב השכינה כאשר היתה בתחילה: מיין הרקח. היא ניסוך היין (רעב): שמאלו · עולות הערב והבקר (רעב*), אמר שלמה ברוח הקדש, השבעתי אתכם שלא תתעוררו עד שיגיע הקץ: מי זאת עולה מן המדבר. וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ, אמר בתחלה השבעתי אתכם (רעג), ואחר כן מי זאת עולה (רעד), וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז טו), כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה, דע כי תחת התפוח עוררתיך, והענין כי היית אסור וישן (רעה), ולא התרתיך כי אם בתפלתי, כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו (משלי ה יא) (רעו), ותפלותי כאילו הם הולידוך (רעז):

הפעם הראשונה

ז רשפיה. נחליה (רעח), וכן ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז) (רעט): שלהבת יה מחלוקת בין אנשי המסורה אם היא מלה אחת או שתים, והקרוב שהיא שתים (רפ), וסמיכת השם (רפא), כמו כהררי אל (תה' לו ז) (רפב), ושי"ן שלהבת שורש (רפג), וכמוהו להבת שלהבת (יחזקאל כא ג) (רפד), והנה היא מלה מרובעת

רש"י

היא אומרת בבקשה חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך ז). והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו: שמה חבלתך. הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהיתה לך אם: חבלתך. לשון חבלי יולדה ח). חבלתך באו לה חבלים ממך כמו כי ילאוני ט). אמו ממני: (ו) שימני כחותם. בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה כי עזה כמות אהבה האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני נהרגת עליך י): קשה כשאול קנאה. התגר שנתקנאו ושנתגרו בי האומות בשבילך קנאה בכל מקום אינפרמנ"ט בלע"ז יא). לשון אחיזת הלב לנקום נקם: אש שלהבת יה. רשפים של אש חזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת

יהל אור

(רסח) פי' התרצה, מלשון הואל נא ולין (שופ' יט ו): (רסט) פי' לראות בישראל אם פרחה הגפן, אם יש בהם מעשים טובים אשר למענם מיד יגאלו: (רע) כ"ה (תנחומא א בחקותי ג, תנחומא ב בחקותי ה, סנהד' צז ב, ירושלמי תענית פ"א ה"א): (רעא) דברי האהובה הכוספת הגאולה התמידה, ואומרת מי יתנך כאח לי והוא הדבקות האלהי, והם שומרי המצות בצניעות ומבקשים לשמור המצות בפרהסיא לא בסתר, וזה הוא אתנאך בחוץ אשקך: (רעב) עיין (לעיל ב אות יא): (רעב*) הרמז ימין בבקר, ושמאל בערב: (רעג) עיין לעיל ב אות לג: (רעד) וכאן קאי על הגאולה העתידה: (רעה) עיין (סנהד' צח א): (רעו) ופי' שם הא' ז"ל, כצורת תפוחי זהב במלפופי כסף, כלומר שהם גנוזים עם הראוי להם, כן דבר שהוא דבור על הפנים הראוים ולא לגלות סוד אהר · (רעז) אף כאן דברי תפלתי והיגיתי כאלו הם ילדוך עתה, אעפ"י שהמשיח נברא ביום שנחרב הבית כמו שכתב (לעיל אות רמה) והיית אסור וקשור עוררתיך והתרתיך ע"י תפלותי: (רעח) ענינו נחלים: (רעט) ופי' שם הא' ז"ל, הם ניצוצי אש יגביהו לעוף: (רפ) וכן כתב הרד"ק „ואם היא מלה אחת ענינה שתי מלות": (רפא) פי' סמך שלהבת למלת יה: (רפב) פי' כשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו אל השם ית': (רפג) ושרשו „שלהב": (רפד) ופי' הרד"ק, שלהבת כמו להבת, ונסמך להבת אל שלהבת, כמו אדמת עפר (דניאל יב ב) ותרגום

מקו"ב רש"י

ז) ענינו התחברות, ועיין ערוך השלם ערך רפק, פ"מ: ח) הושע י"ג י"ג: ט) ירמיה י' כ' ועיין מזית ערך פרקן ועיין יהל אור אות רכ"ס: ז) עיין הזית פ"ו: י) עיין מזית פ"ס: יא) דיא ערלייפערונג:

אש שלהבתיה: ז מים רבים לא יוכלו לכבות את־האהבה ונהרות
לא ישטפוה אם־יתן איש את־כל־הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו:
ח אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה־נעשה לאחתנו ביום שידבר־
בה: ט אם־חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם־דלת היא נצור
עליה לוח ארז: י אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי בעיניו כמוצאת
שלום: יא כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את־הכרם לנטרים

רש"י

יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יכלו לכבות את האהבה. על שכינס בלשון רשפים נופל עליהם לשון לא יכבו: מים רבים. האומות יב): ונהרות. שריהם ומלכיהם יג): לא ישטפוה. על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל הון ביתו. כדי להמיר אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה עתה יד): (ח) אחות לנו. בתחתונים שהיא מתאחה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגו' טו). שהם מקטינים עצמם: אחות. לשון איחוי טז). אלו קרעים שאין מתאחין יז): ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים שדים נכונו יח). בהגיע עת הגאולה אבל זו שדים אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותינו ביום שידבר בה. כשהאומות מתלחשים עליה להכחידה כענין שנאמר לכו ונכחידם מגוי יט): (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחשת שלא יכנסו לתוכה רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחירה: ואם דלת היא. הסובבת על צירה ובהקיש עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז. נשים בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן וכנסת ישראל אומרת: (י) אני חומה. חזקה באהבת דודי: ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה ב): אז. באמרי זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה המצאת שלימה כא). ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל כב) שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל כג): בבעל המון. בירושלים שהיא רבת עם והמון רב. בעל לשון מישור כמו מבעל גד בבקעת הלבנון כד). נתן את הכרם לנטרים.

אבן עזרא

מארבע אותיות (רפה): ט נצור עליה. (רפי). לשון נקבה על משקל מה היוצאת הזאת (זכרי' ה ה), והסלה מן מצא (רפז), ונעלם האל"ף כמנהגו (רפח): יא בבעל המון. שם

יהל אור

פני להבים פניהם (ישעי' יג ח) אפי שלהבין אפיהון: (רפה) „שלהב": (רפו) הפי' מהה' ז"ל כאן הוא על כמוצאה שלום ולא על נצור עליה וע"ש הוא: (רפז) ופרשו מלא: (רפה) וכן כתב המנחת שי „במקצת ספרים כ"י הצד"י בציר, והאלף נחה, כמו אין בשורה מצאת (ש"ב יח כב) וכן כתב אבן עזרא, ונעלם האלף כמנהגו, אך ברוב הספרים הצד"י בשוא והאלף בציר, וכן כתב האפוד ורד"ק במכלל, ובפרשים פרש מלא", ועיין בנמוקי רא"ב לפרש מלא שכתב, והתימה על הראב"ע שכתב על כמוצאת שלום, שנחה

מקו"ב רש"י

יב) סוית פ"ס שמו"ר פמ"ט א', שו"ט א' מזמור ט"ו שו"ט ב' מזמור ע"ו ד', ילקוט תתקל"ד: יג) סוית שם, שמו"ר שם, שו"ט שם ובפיכוי: יד) סוית שם. שמו"ר שם, שו"ט שם: טו) דבר' ז' ז': טז) עיין סוית שם, תנחומא א' לך כ', תנחומא ב' לך ב' ב"ר פל"ט ג', ילקוט תתקל"ד, ועניכו תפירס וקשור ודבוק: יז) מו"ק כ"ו א', שמחות פ"ט: יח) יחז' ט"ז ז': יט) תה' פ"ג ה': כ) ב"ב ח' א', וקרוב לזה במדרש זוטא, ילקוט תתקל"ד: כא) פסחים פ"ז א', כתובות ע"א ב': כב) סוית פ"ס: כג) ישעי' ה' ז': כד) יהושע י"ב ז':

עיין

מקום שם כרמים רבים [א], והעומד על זה החבור (רפט), אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתנו, כי לא נדע מלשון הקדש כי אם הכתוב במקרא שהוצרכו הנביאים לדבר, ומה שלא הוצרכו לא נדע שמו, ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאוד ללשון הקדש, כי בנייניו ואותיות יהוא. והמשרתים, ונפעל, והתפעל, והסמיכות, דרך אחת לשתיהן וכן בחשבון, ויותר מחצי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש (רץ) [ב], על כן כל מלה שלא ימצא לה חבו במקרא ויש לה דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כן אעפ״י שהדבר בספק [ג]:

נשלם הפירוש מהפעם הראשונה

הפעם השנית

ועתה דודי שימני כחותם על לבך, הדביקני אל לבך כהדבק החותם באצבע כן הדביקני (רצא), ואני על זרועך (רצב): וענין בוז יבוזו לו. היו בני אדם מלעיגים עליו: אחות לנו קטנה. אמרה הנערה אחד מבני אמי חשד אותי ואמר לאחיו אחות לנו שמנוה נוטרה את הכרמים, והיא היתה באותו הזמן קטנה, מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה להנשא: אם חומה היא. אם שמרה את עצמה, והיא בתולה (רצג), נבנה עליה טירת כסף, והענין כי נשים בנין חשוב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומות (רצד), וזה הטעם נקנה לה חלי כתם (רצה), שהם הקשורים הראוים לכלה (רצו): ואם דלת היא. שכבר נפתחה (רצז), נצור עליה, והענין נביאנה במצור (רצח), ונסגור עליה, שלא תראה (רצט), הסך טירת כסף שכל הרואה על חחומה טירת כסף יבוא לראותה, אמרה הנערה אני חומה, ושדי גדלו ונכונו, והענין אעפ״י ששדי נכונו (ש), בתולה אני, אז הייתי בעיני החושד אותי כמוצאת שלום, כי בתחילה נחרו בי, ועתה מצאתי שלום עמהם (שא), ויש אנשים שיתמהו ויאמרו אם שדים כמגדלות הנה הם גדולים, ואינו כן, אלא מאחר שהיא דומה לחומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים (שב): כרם היה לשלמה. חזרה להלל נפשה ורוב אהבתה, ואמרה כרם היה לשלמה, והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו, בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים ששכרו אותו אלף כסף:

הפעם השלישית

שימני כחותם. אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שאהיה דבוקה בך לעולם, וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים, כענין ימשני ממים רבים (תה׳ יח יז) (שג), וכן את מי הנהר הגדולים (ישעי׳ ח ז) (שד), וכמוהם רבים: אם יתן איש. כמו הטן

קרני אור

[א] המקום הזה אין לו רע בתנ״ך, ולא נדע מקומו איה ולדעתי בעל ־הוא שם נרדף לשדה, וכמו דאיתא בריש מועד קטן, בית הבעל הוא שדה בעמק אשר אינהו צריך להשקותה, ובית השלחין הוא שדה בהר, והמון הוא שפע עם רב, וכמו הראית את כל ההמון הגדול הזה (מ״א כ׳ י״ג) ויען כי המקום הזה היה שדה רחבת ידים לכל המון עם ישראל לכן נקרא בשם בעל המון, כי הוא מיועד ומוכן לכל המפץ לבוא שמה (כר״ל): [ב] וכן כתב הח׳ ז״ל (ברא׳ ל׳ ל״ו) כי הב׳ לשונות (פי׳ לשון עברית ולשון ישמעאל) והארמית ממשפחה אחת היו וכן אמר החבר (כוזרי מאמר שני סי׳ ס״מ) „והיו אלו שלש לשונות משותפות ומתדמות הארמית והערבית והעברית בשמותיהם, ובהליכותיהם, ובשימושיהם וכו׳״, וכבר אז״ל (מגילה י״ח א׳) לא הוי ידעי רבנן מאי וטאטאתיה במטאטא השמד שמעוה לאמתיה דרבי וכו׳, לא הוו ידעי מאי השלך על ד׳ יהבך, שמעוהו לההוא טייעא וכו׳, וכן במס׳ ר״ה כ״ו א׳) הזכירו כמה תיבות שלמדו פירושם מלשון ארמי וערבי: [ג] ומטעם זה במר הח׳ ז״ל הרבה פעמים לבאר בלשונות אלה שם או מלה קשה הבנתו

יהל אור

האלף, והרי היא נעה בעדות המסורה: (רפט) הח׳ ז״ל יבאר כאן מה שפי׳ כמה פעמים בחבור הזה המלות בלשון ישמעאל, כמו אשכול (א יד) רפדוני (ב ה) המדרגה (ב יד) פרדס (ד יג) ועוד ועוד: (רצ) וכן כתב בס׳ (שפה ברורה) „כי לשון הקדש ולשון ארמית ולשון קדר שפה אחת היתה ודברים אחדים, והנה אותיות הגרון כשלשתם ירחבו. (פי׳ אותיות הגרון הם בעצם לרוב מורחבים בתנועת הפתח) וירחיבו (פי׳ ירחיבו גם את האות אשר לפניהם בפתח) לדבר בהם, ואותיות אהו״י וסימני המדברים והנוכח שוות, ופעל הקל והכבדים ונפעל והתפעל, ועוד כי הרוב בשמות גם בפעלים באלה הג׳ לשונות שוה באותיות או הם קרובים״: (רצא) אל לבך: (רצב) פי׳ ואף שאני על זרועך: (רצג) וראוי לסמוך עליה כעל חומה בצורה: (רצד) מבארים רבים יבארו את השם טירה מלשון ארמון והיכל, וכן פי׳ ר״י ן׳ גנאח, והרד״ק בשרש טיר כתב „אבל טירת כסף אין פירושו ארמון לפי דעתי, אבל פי׳ כותל כמו שאמר לוח ארז: (רצה) וזה היה מין תכשיט בימיהם: (רצו) וכן היה עיר של זהב, ואמר רבב״ס ׳ אר״י, ירושלים דדהבא כדעביד ליה ר״ע לדביתהו (שבת נט רע״ב): (רצז) אבל אם היא פרוצה ולא שמרה את עצמה: (רצח) ויהיה נצור, מן וצרת עליה (דבר׳ כ יב): (רצט) פי׳ שנסגור עליה בלוח ארז שלא תראה: (ש) פי׳ אעפ״י ששדי כמגדלות ונכונו: (שא) ולא נחרו בי עוד כבתחילה: (שב) כי המגדלות נגד החומה כהשדים נגד הגוף: (שג) ותיוב״ע שם „שזבני מעממין סגיאין״: (שד) וכתוב שם „את מי הנהר העצומים והרבים״ ותיוב״ע שם „ית משרית עממיא דסגיאין״ כמי נהרא תקיפיא והסיניא״:

אִישׁ יָבִא בְּפִרְיוֹ אֶלֶף כָּסֶף׃ יב כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי הָאֶלֶף לְךָ שְׁלֹמֹה
וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים

רש"י

מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירים מצאתי מקצת סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות כה): **איש יבא בפריו.** כלומר שיוכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות כו). ואנפרות כז). הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: **(יב) כרמי שלי לפני.** ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אעפ"י שמסרתי בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מפני מה שגביתם מהם והם אומרים: **האלף לך שלמה.** אלף הככף שגבינו מהם הכל נחזיר: **ומאתים לנוטרים את פריו.** ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר תחת הנחשת אביא זהב כח): **לנוטרים את פריו.** אלו תלמידי חכמים ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנאמר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור כט). ויש לפרש מאתים לנוטרים את פריו כדין הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' על ראשית תבואתו קרן וחומש תומשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: **(יג) היושבת בגנים.** הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה

אבן עזרא

הרשע (סב) [ד], ללעג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל, כי המקום הוא שומר תורתו, כענין אתה ה' תשמרם (תה' יב ח), שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות ה' אמרות טהורות (שם שם ז) (סו): **אחות לנו קטנה.** תאמר כנסת ישראל, אחר שהתחבר עוד נשארה לנו אחות מעבר לנהר כוש (סז), או הם שני המטות וחצי המטה (סח): **ביום שידובר בה.** ביום הנחמה, כמו דברו על לב ירושלים (ישעי' מ ב) (סט): **אם חומה היא.** אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת נכין לה מקום וטירות מליאות כסף ונלך בשבילה: **ואם דלת היא.** שלא שמרה המצות ופתחה לכל, נצור עליה (ע), ונסנעוה שלא תבא אלינו, ענתה היא ואמרה אני חומה שומרת דתי הייתי, תורה שבכתב ותורה שבע"פ היו' לו אז יהיו כל ישראל בשלום: **כרם היה לשלמה.** הם ישראל ששלמה היה מלך על כולם, וזה הענין בבעל המון, שכל ההמון היה שלו, והוא סבב לתת הכרם לנוטרים הם מלכי ישראל: **וענין אלף כסף.** עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף (עא):

הפעם השנית

ואני לא עשיתי כן, אלא כרמי שלי לפני, וחזרה מלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך, וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים, אני אינני רוצה ממון ולא קרן וריוח, אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי, וזהו יותר תענוג לי מכל ממון, אמר דודה כשאת יושבת בגנים שיש בתוך הכרם אל תרימי קולך כי חברים יש לי, והם מקשיבים לקולך, ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי, באילו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן, כאשר אמרת לי בתחילה, סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האילים:

הפעם השלישית

כרמי שלי. אמר שלמה ברוח הקדש, זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני:

יהל אור

(סה) שרצה לשקול אל גנזי אחשורוש עשרת אלפים ככר כסף, עיין ביאורי שם, שהוא עולה לפי מטבעות בבל לסך כ"א מיליאן פראנק ולפי מטבעות היהודים לסך יותר ממאה מיליאן פראנק: (סו) וכן פי' הח' ז"ל שם "יתכן להיות מ"ם תשמרם, על אמרות השם, ותגרנו על המפיה בהם (פי' לפי שכתוב תשמרם ל"ר ותגרנו ל"י, ופי' על ההוגה בם): (סז) והם בני משה: (סח) שהם מעבר לירדן: (סט) ויסיים כי מלאה צבאה כי נרצה עונה, כי לקחה מיד ד' כפלים וגו' ופי' הח' ז"ל שם, כפלים מגרות שלקח כל גוי: (ע) נבנה מטר עליה: (עא) כ"ה (מדרש זוטא) והובא בילקוט המכירי על ישעי' לד 105 בשם הגדת שה"ש וכתב הרה"ח

קרני אור

בלס"ק, בעבור שאין לשם עוד מבר נמקרם: (ד) כ"ס (מדרש שה"ש כ"י פ"מ, ילקוט המקלד):

מקו"ב רש"י

כה) עיין מדרש חזית, מדרש זוטא: כו) עיין גולגלתא, והלך זו ארנונא: כז) עיין פי' רש"י גטין ב"ב ח' א', נדרים ס"ב ב' עפ"פ מדה כלו כ"מ ב' ד"ס אין אנפרות בבבל: כח) ישעי' ס' י"ז: והלך (עורא ד' י"ו) מנדה זו מנת המלך, בלו זו כסף כט) ישעי' כג יח:

עיין

לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ יד בְּרַח ׀ דּוֹדִי וּדְמֵה־לְךָ לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל הָרֵי בְשָׂמִים׃

סכום פסוקי דשיר השירים מאה ושבעה עשר. וסימנו והכך **כיין הטוב** הולך לדודי. ופרקיו שמנה והרמז נגילה ונשמחה **בך**. וחציו נרד וכרכום׃

אבן עזרא

האלף **לך שלמה**. יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה (ס״כ), האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו, גם המאתים שהם יהודה ובנימין, אמרה שכינה היושבת בגנים, את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שיריך, ענתה כנסת ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים, ורד אל הרי בשמים, הם הררי ציון כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים עד העולם׃

רש״י

בגנים של אחרים ויושבת בנוהי כנסיות ובבתי מדרשות: **חברים מקשיבים לקולך**. מלאכי השרת חבריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות ל): השמיעני. ואחר כך יקדישו הם שנאמר ברן יחד כוכבי בקר לא). אלו ישראל ואחר כך ויריעו כל בני אלהים לב). (יד) **ברח דודי**. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם: **ודמה לך לצבי**. למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן לג):

נשלם פירוש שיר השירים, תהלה ליוצר אורים

יהל אור

רש״ב ז״ל שכוונתו על המדרש זוטא: (ס״כ) עיין לעיל א׳ בפעס הראשונה אות י׳:

מקו״ב רש״י

ל) עיין מוית פ״ס י לא) איוב לח ז: לב) שם ושם: לג) עיין מוית שם:

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ

רש"י

(א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל א): הוא אחשורוש. הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו ב): המולך. שמלך מעצמו ולא היה מזרע המלוכה ג): מהודו ועד כוש וגו'.

אבן עזרא

לְשֵׁם אֵל יָאֲתָה כָּל הַגְּדֻלָּה, מְאֹד הוּא נַעֲלָה עַל כָּל תְּהִלָּה, לְאַבְרָהָם בְּנוֹ מֵאִיר יְצַו עֹז, אֲשֶׁר הוֹאִיל לְפָרֵשׁ הַמְּגִלָּה

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא (א). אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו, גם בחלום ידבר בו, ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה, גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו, והנה (ב) אין במגילה הזאת זכר השם, והיא מספרי הקדש ורבים השיבו, כי הוא ממקום אחר (ג) [א], וזה איננו נכון, כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש, רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה (ד) [ב] וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום, בעבור שכל מקום מלא כבודו (ה) [ג], ועוד מה טעם למלת אחר (ו), והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי (ז) וזה טעם וישלח ספרים (למטה ט כ) וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה (ח) כטעם פתשגן (ט) והעתיקוה הפרסיים, ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודת גלולים, והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם (י) כאשר עשו הכותים (יא) שכתבו תחת בראשית ברא אלהים (בראי' א א) ברא אשימא (יב) [ד] והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה (יג) [ה]:

א ויהי בימי. זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני, רק לא נבנה הבית (א), ולפי דעתי שהוא ארתחשסתא (ב) וזה פירוש ובמלכות אחשורוש

יהל אור

(א) „אבן" מורה בלשון ערבית על המשפחה, ואבן עזרא, ר"ל ממשפחת עזרא: (ב) יקדים לתרץ למה לא נזכרה בכל המגילה הזאת שם הש"י: (ג) ר"ל כי השבו שאה"כ (ד יד) רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, מורה על השי"ת הנקרא לפעמים בדרז"ל בשם „מקום" בעבור שכל מקום מלא מכבודו: (ד) וכן יאמר הח' ז"ל (דבר' לג כז) עה"פ מעונה אלהי קדם, „והוא כמו עליון שמת מעונך (תה' צא ט) מעון אתה היית לנו (שם צ, א) ולעולם המעון למעלה על ההוסה בו, והמקום למטה", ואין לדמותו למקום: (ה) וקראוהו בהשאלה לפי שכבודו מלא כל מקום: (ו) וכן יאמר הח' ז"ל (ברא' כח יא) „ואל תשים לבך לדרש „ממקום אחר" כי איננו כלל על השם, ומלת אחר לעד" ועיין ביאורי שם: (ז) והברה אותה בלה"ק: (ח) והעתיקה ושלח אותה: (ט) שפי' טופס הכתב, וכן תרגום את משנה התורה (דבר' יז יח) ית פתשגן אורייתא: (י) ע"כ מנע מהזכיר שם הש"י: (יא) שנושבו בערי שומרון, אף שהשם היו יראים, בכ"ז החזיקו בתועבתם: (יב) הכותים היו כתות מיוחדות ואליל הכותים של עיר חמת (אשר היא לכותים תחשב) היה אשימא (המגרף): (יג) ומשום כבוד השם לא הזכירו: (א) כ"ה דעת חז"ל שזה אחשורוש היה מלך השני למלכות פרס הכללית (דהיינו מיום שנתאחד מלכות מדי עם פרס, והוא מיום שמת דריוש המדי אשר מלך ג"כ על מלכות בבל) כי לדעתם מלך בראשונה כורש אשר הרשה לבנות הבית, אחריו מלך אחשורוש הזה אשר בטל בנין הבית: (ב) והוא הנקרא גם בשם ארתחששתא, וכן פי' הח' ז"ל (עזרא ד ו) ובמלכות

קרני אור

[א] כ"ה (מדרש לקח טוב) למה לא נזכרה השם במגלת אסתר לפי שנכתבה במלכי מדי ופרס ולא רצו להטיל בה השם הנכבד והנורא וכתבו „ממקום אחר": [ב] וכן (שו"ט א מזמור צ, א, שו"ט ב מזמור הנ"ל) ה' מעון אתה היית לנו, אמר רבי אין אנו יודעין אם הקב"ה מעונו של העולם ואם העולם מעונו, בא משה ופירש מעונה אלהי קדם: [ג] עיין תנחומא א' תשא כ"ז, תנחומא ב' תשא ט"ז, נדה מ"ט ב', בכורות מ"ה א', ב"ר פס"ח ט', שמו"ר פמ"ה ו', פסי"ר פכ"א, שו"ט א' מזמור צ', א', עה"פ מעון אתה וגו', שו"ט ב' שם, ילקוט ויצא קי"ז, ילקוט תשא שנ"ה ילקוט תהלים תתמ"ה, ילקוט חבקוק תקס"ג, ועיין רש"י (שמות לג כא): [ד] עיין יהל אור, ובזה יתורץ מה שהקשה רי"ב"ל (בית האוצר צד 210) על הח' ז"ל מה שקרא אליל הכותים אשימא, והכתוב מעיד שלא היה אשימא אליל הכותים רק של אנשי חמת, ואליל הכותים היה „נרגל" וכתב, ואולי טעות נפל בדברי הבן עזרא, אך כאשר היו כתות שונות אפשר יכול היות שאליל הכותים של עיר חמת היה „אשימא", והנה בתרגום שמרוני על התורה בבראשית לא נמצא שם „אשימא" כ"א „אלהה", ועיין (כרמי שומרון צד 17) שכתב ג"כ, שלא נמצא כן בתורתם, וכתב, מכל המתנגדים אשר קמו כנגדם לא העיד אדם על דבר הרע הזה, ובפרט יוסף הכהן, אשר היה אויב להם, וכתב עליהם במרירות, וכן חכמי התלמוד ורבני הגולה לא החרישו לתת שמץ כזה בקמיהם אם באמת מצאו כזה בתורתם ואשר שמגיד שקר כחש לו, וכ"כ הח' רי"ר שבלי ספק שמע הראב"ע זה מפי שוגג ומשגה, כי זה הוא שמועת שוא: [ה] והעקידה כתב כי לבקשת אסתר (מגילה ז א) אכנה"ג העתיקוה מספר דברי

מקורי רש"י

א) עיין יהל אור: ב) מגילה י"א א', מדרש פנים אחרים נוסחא א', לקח טוב: ג) מגילה שם, מדרש פנים אחרים

שֶׁ֛בַע וְעֶשְׂרִ֥ים וּמֵאָ֖ה מְדִינָֽה׃ ב בַּיָּמִ֖ים הָהֵ֑ם כְּשֶׁ֣בֶת
הַמֶּ֣לֶךְ אֲחַשְׁוֵר֗וֹשׁ עַ֚ל כִּסֵּ֣א מַלְכוּת֔וֹ אֲשֶׁ֖ר בְּשׁוּשַׁ֥ן הַבִּירָֽה׃ ג בִּשְׁנַ֤ת
שָׁלוֹשׁ֙ לְמָלְכ֔וֹ עָשָׂ֣ה מִשְׁתֶּ֔ה לְכָל־שָׂרָ֖יו וַעֲבָדָ֑יו חֵ֣יל ׀ פָּרַ֣ס וּמָדַ֗י

אבן עזרא

בתחלת מלכותו (עזרא ד ו) כאשר אפרש בס' עזרא (ג), וטעם ויהי בימי (7) על כל הדברים תחלה שספר במגלה הזאת (ה): וטעם הוא אחשורוש. איננו כמו אברם הוא אברהם (דה"א א כז) (ו) [א] ויתכן שיהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש, ושניהם היו מלכים על פרס ומדי (ז) רק זה אחשורוש מלך על מדינות אחרות שהן בין הודו ובין כוש (ה) [ב] כי ארץ מדי ופרס צפונית לארץ ישראל והודו, רק כוש דרומית (ט): ב וטעם בימים ההם. אחר שאמר בימי אחשורוש (י) תחלת הדברים, כי הראשון כלל (יא): וטעם כשבת המלך אחשורוש. ששקט ממלחמות הודו וכוש (יב) [ג] כי נבור היה, וככה כתוב במגילה (יג) על כן בשנת שלש למלכו (יג*): בשושן הבירה. שם ארמון (יד) [ד] כמו לא לאדם הבירה (דה"א כט, א) (טו) וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בס' דניאל (טז) וכאשר תמצא במגלה הזאת שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם (יז) ורוב המדינה ישראל (יח) כאשר אפרש (יט): ג עשה משתה. רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שחשב כפי חשבונו וראה שלא ינאלו ישראל (כ), וי"א

רש"י

המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות. כמו שמולך מהודו ועד כוש שעומדים זה אצל זה ד) וכן כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה ה) שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח ועד עזה: (ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים המלכות בידו ורבותינו פירשוהו

קרני אור

הימים ממדי ופרס, ובאמצעות התלבשותם ברוח הקדש בררו האמת מן השקר מהכתוב כמנהג הכתובים, ויען כי העתיקים מספרי עכו"ם לא הוזכר שם של קודשה בתוכה, ובעל הואיל משה כתב אולי מרדכי ואסתר עשו זה בכוונה, כי הקריבו ספרם לפני אחשורוש העובד אלהים אחרים, ולא רצו להעלות מרון אפו ביחסם הדבר לאל אחר מבלעדי אלהיו, או ג"כ מבלעדי רצונו ובחירתו שבעיניו היה בלתי בעל תכלית:

[א] עיין (מגילה יא א) מה שדרשו רז"ל על אותן שנאמר בו הוא ודרשו על אברם הוא אברהם, הוא בצדקתו מתחלתו ועד סופו, ועל אחשורוש הוא ברשעו מתחלתו ועד סופו: [ב] וע"ז כתב המאמר לנתה"ש, ודברי נביאות יהמה, כי לא ראינו ולא שמענו מזאת: [ג] ורש"י ז"ל פי'. כשנתקיים המלכות בידו, ורז"ל דרשו (אסתר רבה פ"א יא) בא לישב על כסא שלמה ולא הניחוהו עד שעשה לו כסא משלו כדמותו, ועיין מדרש אבא גוריון פ"א: [ד] תיבה פרסית וקרובה לטירה בלה"ק,

יהל אור

אחשורוש הוא ארתחששתא בלשון פרסי, וכן (שם ו יד) עה"פ ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס" פי' וארתחששתא הוא אחשורוש, וכן פי' (דניאל יא יד) וכתב, כי שם אחשורוש, הוא בלשון פרסיים, ובלשון כשדים הוא ארתחששתא: (ג) וכמ' (דניאל יא יד) האריך בזה וכתב, שאחשורוש והוא ארתחששתא נוה שלא תבנה ירושלים, וככה כתיב, בימי אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים, ואין זאת השטנה דברי המן כי לא היתה בתחלת מלכותו עיי"ש: (ד) הא' ז"ל יבאר טעם הכפל בפסוק זה של אחריו מה שיאמר בימים ההם וגו': (ה) והוא רק כעין הקדמה כוללת שכל מה שיסופר אח"כ היה הכל בימי אחשורוש זה, ואח"כ החל לספר הפרט בימים ההם וגו' ע"ד כלל ופרט: (ו) ופי' שם שמי שנקרא אברם הוא שנקרא אח"כ אברהם: (ז) שהן מדינות הצפוניות לארץ ישראל:

(ה) הודו נקרא (אסטאינדיען) וכוש יקרא (עטיאפיען) ומלך לפ"ז גם על מצרים שבין הודו לכוש: (ט) ומלך מצפון א"י על מדינת הודו גם מדרומו על מדינת כוש, ומדי ופרס היו בין אלה שתי המדינות, ועיין למטה (ה ע) יהל אור (אות כד): (י) יבאר הכפל, ועיין לעיל (אות ד): (יא) הראשון הוא כעין הקדמה כוללת, ואח"כ יבוא הפרט, ויספר איך היה כשבת המלך אחשורוש וגו': (יב) וישב על כסאו בשלות השקט: (יג) וכל מעשה תקפו וגבורתו (למטה י, ב): (יג*) ואז שבת מריב ולא קודם לכן, ובעבור שמחתו על שלומו, שכבש ארצות רבות עשה משתה: (יד) דעתו כי שם בירה יאמר רק על ארמון מושב המלך: (טו) ושם מוסב על בירת ד' בירושלים, והוא המקדש שרצו אז לבנות וסוף הפ' שם „כי לה' אלקים" (שהוא מלך על כל הארץ): (טז) שם (ח ב), „ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה" וארמון זה של אחשורוש היה נקרא בשם שושן, ושם מדינה שם, הוא תואר לעיר גדולה: (יז) גם עיר גדולה אחרת היתה שם קרובה לעיר עילם, ונקראה ג"כ בשם שושן, ויבנה אותה בשם שושן סתם, וכשיאמר שושן הבירה פי' הארמון: (יח) ורוב יושביה היו יהודים: (יט) וכן פי' (למטה ג טו): (כ) כ"ה (מגילה יא ב) מאי כשבת? לאחר שנתיישבה דעתו וכו' וחשב שכבר כלו שבעים שנה מה שיעד ירמיה (כה יב) לשממות בבל וגאולת ישראל, אמר השתא ודאי תו

מקורי רש"י

אחרים שם ילקוט תתרמ"ב: ד) מגילה שם מדרש פנים אחרים נוסח א' וב' אסתר רבה פ"א ד' לקח טוב ילקוט שם: ה) מ"מ כ' ד':

הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ
וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה וּבִמְלוֹאת |
ובמלאות קרי הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן
הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן
הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר | כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת אָחוּז בְּחַבְלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי

רש"י

סח' רבתי

בענין אחר במסכת מגילה ו): (ג) הפרתמים. שלטונים בלשון פרס: (ד) ימים רבים. עשה להם משתה: (ה) גנת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע באילנות ז): (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים לצבועים פרש להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרס

אבן עזרא

ששקט ממלחמות (כא) וי"א שנשא ושתי (כב) והוא הישר בעיני: הפרתמים. מזרע המלוכה (כג) [ה] ולא נדע אם המלה עברית, או פרסית, כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה (כד): ה הנמצאים. מלה זרה בדקדוק, כי היה הצד"י (כה) ראוי להיותו קמוץ בקמץ גדול כמשפט (כו), והעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו (כז): ביתן. מגזרת בית (כח) והוא סמוך (כט) וגם מוכרת (ל) וטעמו כמו לפנים (לא) וכן מבית ומחוץ (ברא' ו יד) והוא דרך קצרה (לב) ביתן בית המלך (לג): ו חור כרפס. זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו (לד) ונכנס פסוק ובמלאות ביניהם (לה) כמו אמור לנער ויעבור לפנינו (ש"א ט כז) (לו): חור. עין והוא לבן (לז) מגזרת חורי יהודה (ירמיה כז כ) (לח) וככה בלשון ארמית (לט) [ו]: כרפס. עין (מ) [ז] כדמותו בלשון קדר (מא) גם תכלת ידוע (מב), ואלה עניינים במשי (מג), והעד אחוז (מד): בחבלי. פתוח החי"ת בפת"ח

יהל אור

לא מפרקו: (כא) ומרוב שמחה מה שגלה את אויביו עשה המשתה: (כב) ולכן עשה המשתה, כי כן עשה בלקיחת אסתר: (כג) ורש"י ז"ל פי' שלטונים בלשון פרס, וכן פי' הרד"ק, הם השרים הגדולים המיוחסים, והריק"ם פי' (הגלוי) הם הפחות של עבר הנהר, והמ"ם תוספת, ודינו פרתים מעבר פרת ונוספה בו מ"ם, כמ"ם שלשם, פתאום: (כד) וי"מ שפרשו „רתם" מלשון רתם המרכבה לרכש (מיכה א יג) והפ"א נוספת ועניינו שרי הרכב: (כה) שהיא עה"פ: (כו) כמשפט הבינוני מבנין נפעל לרבים, ונמצא לה הכרים עוד שהגדי"ק בסו"א כמשפטו בארמית (דה"ב ה' יא, כה כד, כט כט, ל כא, לא א): (כז) כי שאר העם אין דרכו להיות בארמון המלך: (כח) כי שם ביתן מורה על מקום פנימי בשם בית: (כט) פי' סמוך לשם אחר, ונקוד בפת"ח שפי' ביתן בית המלך, ר"ל כפנים ביתו: (ל) ואז נקוד בקמץ, כמו (אסתר ז ז) אל גינת הביתן: (לא) וכן מתורגם בדרת גנתא גואה דמלכא: (לב) כי היה ראוי לכתוב גינת ביתן בית המלך, שפי' אל גנת הפנימית של בית המלך: (לג) וידידי הרה"ה רד"ק בעל מלואת אבן כתב, כי יש פה להגיה „או הוא דרך קצרה" הראב"ע יאמר כי שם „ביתן" שזה אם הוא נפרד, כמו „אל גינת הביתן" ובין אם הוא סמוך „גנת ביתן המלך" או פה הוא דרך קצרה, וכאילו כתוב גנת ביתן בית המלך, והשם ביתן גם פה איננו סמוך רק מוכרת: (לד) פי' כי מלת בהראותו בפ' ד' מוסבות גם עליו, ור"ל בהראותו חור כרפס וגו': (לה) ופסוק ובמלואת נכנס רק בין הדבקים: (לו) שבעור הכתוב הוא שם, אמור לנער ויעבור לפנינו, ואתה עמוד כיום וגו' ומלת ויעבור השני, שהוא עתיד מהופך לעבר, המורה שהנער עבר לפניהם, כמו שלוהו, הוא כמאמר מוסגר בין מלת „לפנינו" ומלת „ואתה": (לז) חור מורה על צבע ומראה לבן: (לח) ונקראו כן בעבור שלבשו בגדי לבן לכבוד ולתפארת: (לט) תרגום לבן חיור: (מ) הוא בגד ירוק כצבע שנקרא שמו כרפס: (מא) שנקרא כרפוס (באמונואהלליינ): (מב) הוא בגד צבוע בתכלת: (מג) פי' ואלה הצבעים הם במשי: (מד) פי' מה שאמר הכתוב אחוז בחבלי בוץ וארגמן, דהנה בוץ הוא הפשתן, וארגמן הוא הצמר, וכיון שאלה המינין הם פשתן וצמר, א"כ חור כרפס ותכלת אלו הצבעונין במשי, ואמר אחוז בל"י שמוסב על כל אחד ואחד:

קרני אור

ארמון במקום מבצר שנוטרים בו אוצרות, ושושן וכל ארץ פרס כן מקור השושנים, ושם שדות (שדות) נטועות פרח זה, וממנו יוציאו שמן הנזכר ביוקר (הואיל משה): [ה] ואינו נכון כי בדניאל (א ג) נאמר להביא מבני ישראל ומזרע המלוכה ומן הפרתמים הרי מפורש שפרתמים אינם מזרע המלוכה, ולדעתי פי' חשובים ושרים בגבאי המלחמה והוא מה שכתב רש"י שלטונים בלשון פרס שמושלים על אנשי המלחמה כמו שרי אלפים ושרי מאות וגו' וכאלו אמר פה הפרתמים של חיל פרס ומדי (נתה"ש) ועיין יהל אור: [ו] וכן אז"ל, מטת מילת לבנה הניע להם: [ז] מלה מורכבת מן כר ופס, כר מן כתם וכסתות ופס הוא מין כלי מילת (רא"ב בנימוקיו):

מקורי רש"י

ו) עיין מגילה י"א ב', וברש"י שם: ז) מדרש אבא גוריון פ"א, לקח טוב:

כסף ועמודי שש מטות | זהב וכסף על רצפת בהט־ושש ודר
וסחרת: ו והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב
כיד המלך: ח והשתיה כדת אין אנס כי־כן | יסד המלך על כל־

אבן עזרא

גדול (מה) ואיננו כמו חבלי יולדה (הושע יג יג) (מו): כוץ. הוא הבד, ממיני פשתים במצרים (מז) [ח] גם ארגמן בצמר (מח) [ט]: גלילי. כמו גלגלי (מט) כאשר אפרש במשכן שלמה (נ): ועמודי שש. כמו שיש (נא) וככה עש (איוב ט ט) ועיש (שם לח לב) (נב) והנה הגלגלים היו בין עמוד לעמוד (נג) ומקצתם מכוסים בנזכרים (נד): רצפת. כמו מרצפת אבנים (מ"ב טז יז) (נה) [י] והם היציע מלמטה (נו): בהט גם דר וסחרת. אבנים יקרות (נז): ז שונים. מגזרת שנוי (נח) והוא שם התואר כדמות פעיל (נט) וכן עם שונים (משלי כד כא) (ס): כיד המלך. ככח (סא) כי הכח ביד יראה (סב): ח והשתיה. על משקל בכח האכילה (מ"א יט ח) (סג) כי דגשות היו"ד בעבור היו"ד המובלע שהוא תחת ה"א השרש (סד): כדת. כחוק (סה) והוא לשון נקבה (סו) וחוברה על הזכרים (סז) כמו נשים ופילגשים (סח): אונס. מכריח (סט)

רש"י

להם על גלילי כסף ועל עמודי שש ח): מטות זהב וכסף. ערך להסב עליהם לסעודה: על רצפת. קרקעית של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו ולפי משמעות המקרא כך שמה ט): (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות י) ור"ד מה שדרשו יא): ויין מלכות רב. הרבה ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו יב): (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן אין אונס יג): יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: על

קרני אור

[ח] כי הבוץ נקרא בשם כל, ואפשר מפני שהוא בודד במעלתו מכל מיני פשתן במצרים, ועיין (למטה ח טו): [ט] וכן תקן יריעות נאות בכל מיני גוונים חור כרפס ותכלת וארגמן, ושם מלאות ערבות לרואי השמש ויממם כאהל לשבת (עקידה): [י] רצפת עיקר הוראת שם זה הוא לבנה שצורפין אותה בכבשן (רצף רשף שרף) על שתלבין מראיתה, ומפני שרוב קרקעית בתים היה רצוף לבנים, קראו בשם רצפה כל קרקעית, גם המכוסה בשיש, ורצפה זו היתה עשויה משכית (הואיל משה):

יהל אור

(מה) ר"ל שהוא בפת"ח, ומה שקראו האחרונים פתח גדול לפי שנצרך לפתוח הפה הרבה כאשר נרצה לבטא תנועה זו: (מו) שהוא נקוד בסגול שנקרא פת"ח קטן, כי הנפרד בחמש נקודות, היינו בצירי תחת הה"ת כמו בטרם יבוא חבל לה (ישעי' סו ז): (מז) והוא מין פשתן יקר מאוד הנמצא במצרים: (מח) והוא קרוב מאדום: (מט) כלומר אות עגולות: (נ) אין אצלינו פירושו על נ"ך: (נא) וחסר בו היו"ד עין הפעל: (נב) וכן עש שהוא תמורת עיש והוא שם כוכב: (נג) הגלילים האלה היו מונחים בין עמוד לעמוד על ראשם: (נד) בבגדים הנזכרים מהצבעים השונים, והלקם הנאמר שלא היה מכוסה היה נראה, וזה היה ג"כ לכבוד ולתפארת: (נה) והמ"ם שם לסימן המשקל: (נו) הרצפה היתה כולה מאבנים האלו בסדור מוגבל, רוצה לומר שהיתה שם אבן של בהט ואחריה של שיש, ואחריה של דר ואחריה של סוחרת (רלב"ג): (נז) ומתורגמים בהט קרוסטלינין (קריסטאל) שש מרמרין (מארמאר) דר דורא דכרכי ימא, וסוחרת ואטונין מצירין מקפין להון הזור הזור, ואטונין פי' בוץ, וי"מ אבן יקרה ואפשר שתהיה ביד הסוחרים תמיד ולפיכך נקראת סחרת: (נח) משונים זה מזה: (נט) נ"ל כדמות פועל, ור"ל שהוא הבינוני פועל לרבים מגזרת שנה, שהכלים היו משונים זה מזה בצורתם ותמונתם: (ס) ופי', אל תתחבר לאנשים המשונים בדעתם: (סא) נ"ל ככח המלך: (סב) ע"כ הושאל שם יד להורות על הכח והיכולת בכלל: (סג) ר"ל כי שניהם על משקל פעילה, כי שרשו שתה, ונבלע בו הנח והוא היו"ד בדגש: (סד) כי היה ראוי להיות שתיהה, וכאשר לא יתכן להדבק שני ההי"ן, לכן נשתנה הראשונה ליו"ד ונבלעה ע"י דגש: (סה) פי' כחוק והרגל כל איש ואיש מהקרואים: (סו) ושם דת הוא לשון נקבה, כמו שנאמר (למטה ג טו) והדת נתנה: (סז) ר"ל שרבוי זכרים ממנו דתים כנראה מהסמיכות ואת דתי המלך (למטה ג ח): (סח) שהיה ראוי להיות נשות, פלגשות, כי הנפרד אשה ופלגש שהן נקבות, ובאו בסימן ל"ז באותיות ים בסופן: (סט) כי שרשו אנס ופי' הכרה וכפיה:

מקורי רש"י

ח) אסתר רבה פ"ב ז' מדרש אבא גוריון שם מדרש פנים אחרים נוסחא ב' לקח טוב ילקוט תתרמ"ו: ט) עיין מגילה י"ב א' פדר"א פמ"ט אסתר רבה פ"ב ט' לקח טוב ילקוט תתרמ"ח: י) למטה ג' ח': יא) עיין מדרש אבא גוריון פ"א: יב) מגילה י"ב א', אסתר רבה פ"ב י"ג, מד' אבא גוריון, לקח טוב, ילקוט תתרמ"ח: יג) אסתר רבה פ"א ב', אבא גוריון פ"א, לקח טוב ילקוט תתרמ"ח:

רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ: ס ט גַּם וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה
מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: י בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא
זֵתַר וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ:
יא לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהַרְאוֹת
הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִיא: יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה
וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד
וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ: ס יג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־

רש"י

כל רב ביתו. על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים: לעשות ברצון איש ואיש. לכל אחד ואחד רצונו: (י) ביום השביעי. רבותינו אמרו שבת היה יד): (יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת טו): ויקצף. ששלחה לו דברי גנאי טז): (יג) כי כן

אבן עזרא

וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך (דניאל ד ו) (ע): רב ביתו. גדול (עא) כמו ורבי המלך (ירמיה מא א) (עב): ט בית המלכות. חסר בי"ת (עג) כמו הנמצא בית ה' (מ"ב יב יא) (עד): י כטוב לב המלך. פועל עבר יחיד (עה) מגזרת מה טובו אהליך (במד' כד ה) (עו): חרבונא. רבים פירשו שהיה חרבו של המן במהרה, כי נא כמו עתה (עז), גם יש במדרש שהוא אליהו (עח) והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו (עט), והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגלה הם פרסיים (פ) כן ממוכן (פא), ואסתר (פב), מתורגם הדסה (פג) [יא], ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם, כי אין השמות נמצאים על מתכונת אחת (פד) כי הנה „ברעה" שהבי"ת איננו שרש אמרו בריעה (דה"א ז כג) (פה) ונח מן ינחמנו (פו) ושמואל מגזרת שאול (פז) כאשר אפרש במקומו (פח), והמלך צוה להראות יופי המלכה ג"כ מנהג ארץ אדום (פט) [יב] ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר (צ) או חשבה שהוא שכור (צא): יב לבא בדבר המלך. בעבור כן (צב) ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו, הטעם שהוסיפה כאש (צג): יג יודעי העתים. חכמי המזלות (צד), או

יהל אור

(ע) ופי' הה' ז"ל שם „לא יגלהן, וכמוהו אין אונס כמו מגלה מכריח": (עא) האדם הנכבד והחשוב נקרא כן לפי שרבו מעלותיו, וע"כ יורה ג"כ על שר ומושל בבית המלך: (עב) שפי' שרי המלוכה: (עג) ור"ל בבית המלכות: (עד) שפי' בבית ה': (עה) על משקל פעול: (עו) עבר תמורת בינוני מה טובים: (עז) כי לדעתם הוא שם תואר ומורה שהיה הוא המסבב מיתת המן כחרב ההורג את האדם מהר היום: (עח) כ"ה (אסתר רבה פ"י ט) מה עשה אליהו הטוב? נדמה להרבונא ואמר לו אדוני המלך גם הנה העץ וגו': (עט) שחרבונה זה דבר טוב ועשה כמעשה אליהו (מ"א יח לו לז) לדבר טוב על ישראל: (פ) הם מלשון פרס, ואין צורך לבאר עפ"י לשונינו הקדושה: (פא) הוא מלשון פרס: (פב) בלשון פרסי: (פג) בלה"ק: (פד) לפי משפט הלשון: (פה) כמו שקרא אפרים שם בנו בריעה, יען כי ברעה היתה בביתו, והיה ראוי לקראו רק ריעה, או רעה, אחרי כי הבי"ת אינה שרשית כ"א שמושית במלת ברעה: (פו) ושרשו „נחם" ונגזר ממנו שם נח שלא כדת: (פז) כי מה' שאלתיו וזה רחוק מאוד: (פח) עיין פי' הה' ז"ל (ברא' ה כט, שמות יח ג) ובבאורי שם, ועיין (אחות בער השמות): (פט) והנשים אינן מתעלפות שם בצעיף להסתיר פניהן: (צ) ולא לגלות פניהן: (צא) וירא ממנו לבל יתעלל בה לעיניהם: (צב) אף כי אמרו לה זה בשם המלך: (צג) דימה החימה והכעס לאש שמוסיף והולך לו"א לשון בערה: (צד) וכן היה מנהג המלכים הקדמונים

קרני אור

[יא] עיין (מגילה יג א) שגם רבותינו ספקו בזה, אמרו (שם) ויהי אומן את הדסה היא אסתר, קרי לה אסתר וקרי לה הדסה תניא ר"מ אומר אסתר שמה ולמה נקראת שמה הדסה וכו' ר"י אומר הדסה שמה ולמה נקראת שמה אסתר וכו', ר"נ אומר הדסה שמה וכו' ועיין פרש"י לבנון מה שיאמר בזה: [יב] ובפדר"א (פמ"ט) ר"מ אומר מנהגן של מלכי מדי כשהיו אוכלין ושותין היו מביאים לנשיהם משחקות ומרקדות לפניהן כדי לראות ביופי תואר וכשנכנס היין בלבו של אחשורוש בקש לעשות כן לושתי, :

מקורי רש"י

יד) מגילה י"ב ב': טו) מגילה שם, אסתר רבה פ"ג י"א לקח טוב: טז) מגילה שם אסתר רבה פ"ג י"ד מדרש

כֵּן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃ יד וְהַקָּרֹב אֵלָיו כַּרְשְׁנָא
שֵׁתָר אַדְמָתָא תַרְשִׁישׁ מֶרֶס מַרְסְנָא מְמוּכָן שִׁבְעַת שָׂרֵי ׀ פָּרַס וּמָדַי
רֹאֵי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רִאשֹׁנָה בַּמַּלְכוּת׃ טו כְּדָת מַה־לַּעֲשׂוֹת
בַּמַּלְכָּה וַשְׁתִּי עַל ׀ אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה אֶת־מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
בְּיַד הַסָּרִיסִים׃ ס טז וַיֹּאמֶר מוּמְכָן ממוכן קרי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים
לֹא עַל־הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עָוְתָה וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה כִּי עַל־כָּל־הַשָּׂרִים וְעַל־
כָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יז כִּי־יֵצֵא דְבַר־
הַמַּלְכָּה עַל־כָּל־הַנָּשִׁים לְהַבְזוֹת בַּעְלֵיהֶן בְּעֵינֵיהֶן בְּאָמְרָם הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר לְהָבִיא אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ יח וְהַיּוֹם
הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה
לְכֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר־
מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא
וַשְׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה

אבן עזרא

העתים שעברו על המלכים הקדמונים (נה): יד רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו (נו) ובספר מלכי פרס כתוב כי ארבע מעלות הם השרים, המערכת הראשונה יושבת בתחילה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות, במערכת המלכות: טז עותה. משרת עצמו ואחר עמו (נז) וכן הוא כי על השרים עותה (נח) ופה הוא העוות שיצא וישמע זה הדבר: יח והיום הזה. יהיה אמור (נט) והוא פעול (ק): וכדי בזיון. ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו (קא): יט ולא יעבר. שלא יסור זה החוק (קב): לרעותה. הוי"ו תחת יו"ד רעיתי שהוא תחת ה"א השורש (קג):

רש"י

דבר המלך. כי כן מנהג המלך בכל משפט לשום את הדבר לפני כל יודעי דת ודין יז): (יד) והקרוב אליו. לערוך דבריו לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו': (טו) כדת מה לעשות. מוסב על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. לשון עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שביזתה את המלך על כל הנשים להבזות אף הן את בעליהן: (יח) תאמרנה שרות פרס ומדי לכל גו' שרי המלך. את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: וכדי בזיון. ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף יח): (יט) דבר מלכות. גזרת מלכות של נקמה שלוה להורגה יט): ויכתב בדתי פרס ומדי. בספרי חוק מנהג המלכות: ולא יעבור. חוק זה מביניהם שיהא זה חוק ודת לכל הבוזה את בעלה: אשר לא תבא ושתי. ולכך נהרגה:

יהל אור

לשאול תמיד את פי הכמים כאלה: (נה) לידע אם קרה כמקרה הזה בימיהם, ואיזה משפט שפטו בזה אז: (נו) כ"א להשרים הגדולים והנכבדים הקרובים אליו במעלתם: (נז) ר"ל כי מלת עותה מוסבת גם למטה: (נח) כאילו כתוב לא על המלך לבדו עותה, כ"א על כל השרים עותה, פי' שעשתה דבר מעוות ולא יבר: (נט) הכתוב יאמר והיום הזה תאמרנה וגו' ולא נזכרו הדברים שתאמרנה, ופי' הה' ז"ל שהיום הזה יהיה אמור, שתאמרנה שרות פרס ומדי לבעליהן, שלא תהיינה הושעת לדבריהם כמו שעשתה ושתי: (ק) ומלת תאמרנה במקום הפעול שהוא אמור, שכן יהיה אמור ורגיל בלשונם תמיד: (קא) מזה תמיד: (קב) לעולם: (קג) הוי"ו תמורת יו"ד, כי הנפרד רַעְיָה כי שרשו „רעה", וכשה"ש (א ט) „רעיתי" עם כנוי הקנין למדבר בעדו וסה היה ראוי לכתוב לרעיָתָה, והיו"ד תמורת ה"א לה"פ:

מקורי רש"י

פ"ים אחרים נוסחא ב' אבא גוריון פ"א לקח טוב ילקוט תהרמ"ח: יז) עיין מגילה י"ב ב' לקח טוב ילקוט שם: יח) עיין אסתר רבה פ"ד ס"ג יט) אסתר רבה פ"ד ע' ג:

מִמֶּֽנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכׇל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה
הִיא וְכׇל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָֽן׃ כא וַיִּיטַב
הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָֽן׃ כב וַיִּשְׁלַח
סְפָרִים אֶל־כׇּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם
וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כׇּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּֽוֹ׃
ב א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־
וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶֽיהָ׃ ב וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־הַמֶּלֶךְ
מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מַרְאֶֽה׃ ג וְיַפְקֵד
הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכׇל־מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כׇּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה
טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים אֶל־יַד הֵגֶא סְרִיס
הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן תַּמְרוּקֵיהֶֽן׃ ד וְהַנַּעֲרָה אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי

רש"י

(כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמד את לשונו אם היא בת לשון אחר כ): (א) זכר את ושתי. את יפיה ונעלב: (ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן. הן דברים המחלחלין כמו ומורק

אבן עזרא

כ פתגם. כמו דבר (קד) וכן בקהלת (קה) ובארמית (קו): כי רבה. אעפ"י שהיא רבה (קז) כמו כי עם קשה עורף הוא (שמות לד ט) (קח): יתנו יקר. שב אל מלת כל: איש (קט): כב שרר בביתו. מושל באשתו (קי), ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו, אפילו לדבר בלשון אחרת (קיא), ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המעשה שלא יהיה קלון למלך (קיב): א כשך. שם הפועל (א) מפעלי הכפל (ב): זכר את ושתי. כפה (ג) ויתכן שזכר את יופיה, על כן וי"ו ואת אשר עשתה (ד) [א]: נגזר. מגזרת בין הגזרים (בראי' טו יז) (ה): ב יבקשו. בנוח העי"ן (ו) וראוי להדגש (ז), ורבים כמוהו, ותחסר מלת מבקשים (ח) כמו אשר ילדה אותה ללוי (במד' כו. נט) (ט): ג תמרוקיהן. כמו תמרוק

יהל אור

(קד) תרגום של דבר: (קה) (ח יא), וכן בתרגום שם פתגם: (קו) וכן בדניאל (ג טז) פתגם ושם (ד יד) פתגמא, וכ"ה עזרא (ד יז), וכתב הערוך שהוא מלשון פרסי, ובאורו דבר וצווי (ווארט, בעפעהל): (קז) מ"מ ראוי לפרסם הדבר ולצוות שידעו הכל מזה בכל מלכותו הרבה: (קח) ופי' שם הח' ז"ל, אעפ"י שעם קשה עורף הוא, ועיין ביאורי שם: (קט) מלת „יתנו" הוא לרבים נסתרים, והראוי תתננה, לכן יפרש שמלת „יתנו" שב אל מלת כל, וכן יפרש הח' ז"ל (קהלת יב ד) עה"פ „וישחו כל בנות השיר" וז"ל ובאה מלת ישחו שהיא לשון זכרים עם בנות שהן נקבות כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן, ויתכן שמתיהם שבות למלת כל עכ"ל, פי' פסוק יתנו יקר לבעליהן שב אל מלת וכל הנשים ומלת וישחו שב אל מלת כל בנות, ולא למלת בנות: (קי) כי כיתו זו אשתו: (קיא) ר"ל בלשון עמה שהורגלה בה: (קיב) ע"כ הבר בפקודתו זאת גם הצווי שידבר כל איש בלשון עמו, אף שאין לו יחס עם הצווי להיות כל איש שורר, וזה הוא כדי שלא להרבות קלון למלך שידברו מה שלא שמעה אשתו לצוויו והענישה, ולזה התערב גם ציווי שידבר כלשון עמו למעט קלונו:

(א) ר"ל שהוא המקור המורה על הפעולה לבד מבלי הוראת זמן מפעולה ההיא: (ב) כי שרשו שכך: (ג) וכן פי' הח' ז"ל (ברא' מ כג) עה"פ ולא זכר שר המשקים, לא הזכירו בפה אל פרעה, והביא ראיה מן זכר את ושתי, ועיין ביאורי שם: (ד) כי זכר את יפיה, ועי"ז זכר את אשר עשתה וע"כ בא וי"ו החבור: (ה) ונגזר הוא הנפעל משרש גזר המורה על חיתוך דבר, ופי' נחתך הדבר שלא ישוב אחור עוד: (ו) ר"ל שהקו"ף עה"ס הוא בשו"א נח: (ז) ולהקל על המבטא נחסר הדגש הראוי לבוא בו כמו בכל עה"פ בבנין פעל הדגוש: (ח) שהם נושאי המאמר מהפעל יבקשו: (ט) וחסר מלת היולדת,

קרני אור

[א] וכן פי' הרלב"ג, ויתבאר מהנמשך מזה שהוא זכר את ושתי ויפיה והיה דואג על שנהרגה כי אשר עשתה לא היה באופן שיהיה ראוי לגזור עליה מה שנגזר, והמבאר לנחמ"ש כתב, ולדעתי שני הווי"ן, מחברים המאמר ומפרעים המאמר זכר את ושתי, ושעור כי זכר

מקורי רש"י

כ) עיין אסתר רבה פ"ד י"ב:

הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן׃
ס ה אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ מָרְדֳּכַי בֶּן יָאִיר בֶּן־שִׁמְעִי
בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃ ו אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה
עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל׃ ז וַיְהִי אֹמֵן
אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־
תֹּאַר וְטוֹבַת מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃
ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן
הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר
הַנָּשִׁים׃ ט וַתִּיטַב הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־

אבן עזרא

ברע (משלי כ ל) (י): ה איש יהודי. בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן (יא): בשושן הבירה. כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר, על כן הוא דר בארמון (יב): בן קיש. היה גדול כאבותיו (יג) ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא אביו (יד) [ב] ע"כ לא נדע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני. חסר בן (טו) דרך קצרה: ז יפת תואר. תואר כל אבר (טז): ומראה. הכל טוב (יז) או על העין (יח) ודרשו ירקרוקת מטעם הדסה (יט): לבת. לולי שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה (כ) כי לא יסמך על מעשה נס (כא), אולי דרש לבית שהיתה במחשבתו בעבור יופיה לקחתה לאשה (כב) [ג]: ט ותשא חסד. החסד תשא עמה לא יסור ממנה (כג): ויבהל. כטעם מהירות (כד): מנותיה. חלקים, כמו מנה אחת (ש"א א ה) (כה) בדברי

רש"י

וסוטף א) שמן ערב ומיני סמנים ובשמים המטהרים ומעדנים את הבשר: (ה) איש יהודי. על שגלה עם גלות יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרוים יהודים בין עובדי כוכבים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו ורבותינו דרשו מה שדרשו ב): (ז) לו לבת. רבותינו פירשו לבית לאשה ג): (ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר

קרני אור

גם אשר עשתה גם אשר נגזר עליה, בעבור ואת התבונן ושקל במאזני שכלו, כי ענשו היה גדול מחטאה ושלטער על מהירת גזרתו: [ב] גם כי זה דבר נמנע שמקיש אבי שאול עד מרדכי שהם יותר מת"ר שנים לא יהיה כ"א ד' דורות, ודעת רז"ל (מגילה טז א) שילאה מבית שאול, באמרם שם, כיון דאמרה ליה מדבית שאול קאתינא מיד ויאמר לאסתר המלכה, והם שדילג הכתוב כמה דורות על קיש לא יוקשה, מפני שכן יאמר גם על בן הבן כמו הידעתם את לבן בן נחור (ברא' כט ה) והוא לא היה בנו, ועיין (תרגום שני בפ' איש יהודי ובמדרש פנים אחרים נוסח ב) שהאריך למנות הדורות משמעי עד שאול בן קיש: [ג] בג' (מגילה יג א) תנא משום ר' מאיר אל תקרא לבת אלא לבית וכו' כוונתו שרלה לקחתה לו לאשה,

יהל אור

אמה שילדתה: (י) ופי' שם, שהכורות הפלע יהיה נקיונם ומירוקם ברע, שיוסם בהם מה שיאכל הבשר כדי שיתגלה ויוכל לרפוא אותם, ע"כ נקראים הדברים המנקים ומלהלהין הבשר והעור בשם התמרוקים: (יא) כי כן נקרא שבט בנימין מימי רחבעם בהיות שניהם ת"י מלך יהודה, אף שהיה משבט בנימין: (יב) כי מעלתו היתה גדולה: (יג) שהיו גדולים ונכבדים וידועים: (יד) ולא אבי שאול שלא היה מלך: (טו) דהיל"ל בן ימיני. (טז) וכן פי' הה' ז"ל (ברא' כט יז) יפת תואר „כל אבר, כעין והאף והפה יפה" וענינו על לורת הפנים: (יז) כל איבריה בכלל היו טובים כיושר הליור: (יח) וכן פי' הה' ז"ל שם „או מראה על עין הפנים הנראה" פי' כי היתה לבנה ואדומה בפניה, וכן פי' רש"י ז"ל שם, מראה הוא זיו קלסתר: (יט) עיין (מגילה יג א) שדרשו שירקרוקת היתה בעבור שנקראת הדסה (מירטהע) ועיין (מדרש פנים אחרים נוסח ב סי' ע) ד"א למה נקרא שמה הדסה כשם שהדס ריחו טוב כך היו מעשיה טובים וכ"ה בתרגום שני: (כ) לא היה מרדכי מסתכן בה למסרה לפקידי המלך בתורת בתולה: (כא) שלא יעגם בעבור זאת מאת המלך: (כב) אבל עוד לא לקחה: (כג) פי' החן והחסד אשר מלאה בעיניו תהלה, לא סרו עוד ממנה, כאלו נשאה אותם תמיד עמה: (כד) וכן פי' רש"י ז"ל, זריז וממהר בבלה משל כולן: (כה) וענינו מתנות והלקים:

מקורי רש"י

א) ויקרא ו' כ"א: ב) עיין מגילה י"ג א': ג) מגילה שם:

תמרוקיה ואת־מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת־
לה מבית המלך וישנה ואת־נערותיה לטוב בית הנשים: י לא־
הגידה אסתר את־עמה ואת־מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר
לא־תגיד: יא ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית־הנשים
לדעת את־שלום אסתר ומה־יעשה בה: יב ובהגיע תר נערה ונערה

רש"י

בשלה משל כולן: הראיות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן ורבותינו דרשו מה שדרשו ד): וישנה. שינה אותה: (י) אשר לא תגיד. כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקים בה ה): (יא) ומה יעשה בה. זה אחד מב' צדיקים שניתן להם רמז ישועה ו) דוד ומרדכי דוד שנאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך ז) אמר לא בא לידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב עובד כוכבים אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: (יב) תר. זמן:

אבן עזרא

האכילה להיותה שמינה (כו): ושבע הנערות. משרתות אותה: הראויות. הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל (כז): וישנה. שינה המנות לעשות לה טובה (כח): וטעם בית הנשים. דבק עם וישנה, כי שינה מנותיה ונערותיה, והיא בבית הנשים עם חברותיה (כט) [ד], יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שצוה על אסתר שלא תגיד עמה, כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה (ל) [ה] ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבוא תשועה על ידה לישראל (לא), והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות (לב) [ו] ולא ירגישו המשרתים (לג) כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה (לד) כי בעל כרחה נתפשה, וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל, כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל (לה) וכאשר ראה כי לא נבנה הבית, בא אל עילם, והיה בשער המלך בארמון, והיא מעלה גדולה (לו), והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך (לז), ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך, לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים (לח) [ז]: יא את שלום אסתר. אם היא צריכה לרופאים (לט): יב תור נערה.

יהל אור

(כו) ונקרא מנה מן שמנה בהסרון השי"ן בתהלת המלה: (כז) עיין (סנהד' כא ב) ראוי היה עזרא, ועיין (שבת פט ב) ראוי היה יעקב אבינו, ולנקבה ראויה, לאויה פרשת נהלות (סנהד' ח א) ואין לו הכר במקרא: (כח) המנות שינה לטובתה: (כט) ופי' ששינה מנותיה ונערותיה לטוב מכל רעותיה אשר היו עמה בבית הנשים, שנתן לה ולנערותיה המנות היותר טובות וגם שינה להן ליתן לה ולנערותיה בית הנשים היותר טוב ממה שנתן לשאר הנשים עם נערותיהן, וכן פי' הרלב"ג ששינה מקומה ומקום נערותיה במקום היותר טוב בבית הנשים: (ל) ולא היה ראוי לעשות זאת לחשוב תחבולה ועלות שתהיה לאשה למלך נכרי: (לא) ומצדיקים אותו בזה שטוב עשה מה שצוה עליה שלא תגיד: (לב) וכ"ה (מדרש פנים אחרים נוסח ב) שלא טעמה כלום אלא משלה, ולא משולחנו של מלך: (לג) שלא יתוודע למלך: (לד) כי המלך יכול להכריחה, ואם לא תשמע יכול להרגה, וכן עשו דניאל וחביריו, עיין (דניאל א ח): (לה) צ"ל „כי הנה הוא המישי או ששי לשרים" כי בעזרא (ב ב) מרדכי החמישי, ובנחמיה (ז ז) הוא הששי: (לו) וזה היה קודם שנלקחה אסתר לבית המלך: (לז) ויביא ראיה מדניאל שזה מעלה גדולה מי שיושב בשער המלך, עיין (דניאל ב מט) ודניאל בתרע מלכא: (לח) כי שם השמירה גדולה מאוד: (לט) ורצה לדעת

קרני אור

אבל לא לקחה: [ד] ועיין (מגילה שם) פלוגתא דתנאי בזה: [ה] וכן פי' הרלב"ג ידמה כי מרדכי ראה שהיא תהיה מלכה תמת ושתי ולפי שעל ידה יתכן שיגיע טוב לישראל צוה עליה שלא תגיד מאיזה עם היא כדי שלא יעזבנה המלך בעבור ראותו שהיא מעם שפל שהוא גולה בין האומות, וכן האריך הרלב"ג שם בתועלת הט"ו וכתב ואם היה בזה קצת יציאה מדרכי התורה אבל רוב התועלת שהיה נכון שיגיע לישראל על ידה אבל מה שהיו בני ישראל או מן השפלות וגזה צוה אותה שלא תגיד את עמה ואת מולדתה פן יהיה זה סבה אל שירחיק המלך נתינת המלוכה לו, ועיין בעקידה מה שהשיג עליו בזה: [ו] וכ"ה (פדר"א פ' מט) והיה יושב בשער המלך לראות שלא תטמא אסתר ונערותיה בכל מאכל אסור: [ז] עיין המאמר

מקורי רש"י

ד) עיין מגילה י"ג א': ה) ובמדרשים יש עוד טעמים הרבה ע"ז: ו) עיין אסתר רבה פ"ו ה': ז) ע"א י"ו ל"ו:

כי

לבוא | אל־המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר
חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המר וששה
חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים: יג ובזה הנערה באה אל־המלך
את כל־אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד־בית
המלך: יד בערב | היא באה ובבקר היא שבה אל־בית הנשים שני
אל־יד שעשגז סריס המלך שמר הפילגשים לא־תבוא עוד אל־
המלך כי אם־חפץ בה המלך ונקראה בשם: טו ובהגיע תר־אסתר
בת־אביחיל | דד מרדכי אשר לקח־לו לבת לבוא אל־המלך לא
בקשה דבר כי אם את־אשר יאמר הגי סריס־המלך שמר הנשים
ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל־ראיה: טז ותלקח אסתר אל־המלך
אחשורוש אל־בית מלכותו בחדש העשירי הוא־חדש טבת בשנת־
שבע למלכותו: יז ויאהב המלך את־אסתר מכל־הנשים ותשא־חן
וחסד לפניו מכל־הבתולות וישם כתר־מלכות בראשה וימליכה
תחת ושתי: יח ויעש המלך משתה גדול לכל־שריו ועבדיו את

אבן עזרא

כמו עת (מ) וי"א מגזרת תור, כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור (ש"ה ב יב) (מא) [ח]: מקץ היות לה. סוף (מב) מקץ שבע שנים (דבר' טו א) תחלה (מג): שמן המור. בושם נחמד (מד) ועליו יש מחלוקת (מה): יג ובזה. בדבר זה (מו) כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה, וזה בעבור שלא תבא לידי מחשבה ותהיה כחושה (מז): יד אלה בית הנשים שני. הטעם פעם שני (מח) ובא טעם לשון זכר (מט), כמו אך בפעם הזה (נ): וטעם שומר הפילגשים. כי אחר ששכב המלך עמה, לא ישכב עמה אדם אחר, כי חרפה היא למלך, רק תהיה מהפילגשים (נא) רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה: טו לא בקשה דבר. גם זה לאות על שכלה (נב): טז הוא חדש טבת. כן יקרא בלשון כשדים, ונקראו החדשים בלה"ק על המספר בעבור האביב (נג):

רש"י

(יג) כל אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני ח): (טז) בחדש העשירי. עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף ט) זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבתולות שאף נשים בעולות קבץ י):

קרני אור

לכתס"ע מה שהעיר ע"ז: [ח] הוא שם עוף שהשמיע קולו תור תור, ובהגיע זמנו נודד מקנו, או שב אליו, ומזה שם תור להורות חק וזמן:

יהל אור

משלום בריאותה: (מ) וכן פי' הרד"ק: (מא) וכן פי' ר"י ן' גנאה: (מב) כאן ביאורו סוף על סוף י"ב חודש: (מג) וכן פי' הה' ז"ל שם, והנה מלת מקץ לדעת הה' ז"ל מתפרשת פעם תחלה ופעם סוף, וכן פי' הה' ז"ל (דבר' ט, יא): (מד) וריחו טוב מאוד: (מה) עיין (שמות ל כג) כפי' הה' ז"ל, ובבאורי שם מה שהארכתי בזה: (מו) פי' מה שיספר אח"כ: (מז) ע"כ היו עושין לה כל משאלות לבה: (מח) וחסר פה מלת „פעם" ור"ל פעם שני: (מט) ר"ל „וכא הפעם ל"ז" כי הכתוב יאמר שני ל"ז ולא שנית ל"נ: (נ) ר"ל אך הפעם הזה (שופ' טז כח) כי לא נמצא בכתוב „בפעם הזה": (נא) ומלת שעשגז הוא שם לכל שומר פילגשי המלך, ועיין ערוך השלם שכתב שהוא לשון נענד ופי' בעל תועלת, ובהיותו סחוף היה מועיל להיות שומר הפילגשים: (נב) והמפרשים פי' כדי שלא להכין עצמה ברצונה: (נג) שהוא חודש ניסן ראשית השנה, וכל החדשים הנמנים אחריו יקראו על המספר,

מקורי רש"י

ח) כי היה לו ב' בתי נשים: ט) מגילה י"ג א', לקח טוב ילקוט תתרנ"ג: י) אסתר רבה פ"ו י"א, מדרש פנים אחרים, ילקוט שם:

מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃
יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין
אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־
מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס כא בַּיָּמִים
הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי
הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע
הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם
מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר

רש"י

(יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהן: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי לפתותה אולי תגיד מולדתה יא) ואעפ"כ. (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. לפי שמרדכי יושב בשער המלך המוזהר והמרמזה על כך: (כא) לשלוח יד. להשקותו סם המות יב): (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טורסי יב*) ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בע' לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית יג): (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה

אבן עזרא

יח והנחה. שם כמו מנוחה (נד) בעבור שמחתו באסתר (נה) [ט]: משאת. מנחה, כמו משאת בנימין (ברא' מג לד) (נו): יט ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך (נז) כי זה בשנת שבע למלכותו, והמשתה על דבר ושתי בשנת שלש (נח), ואמרו חכמים (נט) כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו (ס): כ אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה (סא): באמנה. מגודלת כאשר ישא האומן (במד' יא יב) והוא שם כמו חכמה עצמה (סב): כא משמרי הסף. בחצר הפנימית (סג) [י] והכתוב לא הזכיר למה קצפו (סד) ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והיה יודע שבעים לשון (סה) וזה טעם מרדכי בלשן (עזרא ב ב, נחמיה ז ז) (סו) ואין טעם בלשן כי אם אדם אחד (סז): כג ויתלו. כל אחד משניהם (סח) כמו ויקבר

יהל אור

שני שליטי: (נד) והנחה ומנוחה שוים בהוראתם, ושרשו נוח, וכתב הרלב"ג "רוצה לומר שצוה למדינות שינוחו ממלאכה ביום שבאה אסתר לאשה": (נה) ורצה לשמח גם לב עמו: (נו) ופי' הח' ז"ל שם "דורון" ופי' שנתן להם מתנות ודורונות בשעת הסעודה, ואין הכוונה על חלקי הסעודה: (נז) והגיע למדרגה יותר עליונה ממה שהיה קודם, כי מתחלה היה רק בארמון ועתה קבע ישיבתו בשער המלך: (נח) והנה קיבוץ הבתולות בפעם הראשון בימי ושתי בשנת שלש למלכו והקיבוץ השני בשנת שבעה למלכותו ובאותו הזמן היה מרדכי נתעלה לישב בשער המלך: (נט) כ"ה (מגילה יב א) ובמדרש אבא גוריון פ"ד, א"ר ישמעאל שמונה עשר אלף ותשע מאות הלכו לבית המשתה ואכלו ושתו וקלקלו, ובמד"ר אסתר פ"ז שמונה עשר אלף וחמש מאות, ובילקוט ר' תתרנ"ז י"ח אלף ותקמ"ד: (ס) ושלכן ציותה אסתר ואל תאכלו ואל תשתו למרק עון אכילה ושתיה שאכלתם ושתיתם בסעודת אחשורוש (לקח טוב): (סא) שהיו מקורבים עמה: (סב) כי שם המקרה אמנה המורה על הגידול והחנוך נגזר משרש אמן, והוא על משקל חכמה עצמה: (סג) פי' שומרי הסף של שער החצר הפנימית לא סף שער החיצון: (סד) סבת הקצף: (סה) כ"ה (מגילה יג ב, מנחות סה א, מדרש לקח טוב): (סו) כ"ה (מנחות סה א), וכ"ה (פדר"א פ' מט) "שהיה מרדכי יודע בשבעים לשון והיה שמו מרדכי בלשן" ודעתם שבלשן זה תואר למרדכי בעבור שידע והבין שבעים לשונות: (סז) צ"ל "אחר", וכ"ה בפי' הח' ז"ל (עזרא ב ב) מרדכי בלשן הוא מרדכי היהודי, רק בלשן יתכן שהוא איש אחר והוא חסר וי"ו כאדם את אנוש: (סח) כל אחד משניהם לבדו נתלה על עץ אחד אף שכתוב ויתלו בלשון רבים:

קרני אור

[ט] וכן עוד המנהג בכל מלכי הארצות לשמח ביום שמחתם גם את לב עמם, בתתם להם חופש מס, או יקראו דרור לאסורים בבתי כלאים: [י] ודעת התרגום ראשון שתרגם "מנטורי פלטירא" פי' שומרים בית המלך בקרן בסף הבית:

מקורי רש"י

יא) מגילה י"ג א': יב) פדר"א פ"נ, לקח טוב: יב*) ובפדר"א פ"נ בלשון כשדי: יג) מגילה יג, ב' מנחות ס"ה, פדר"א

דברי הימים לפני המלך: ס ג א אחר | הדברים האלה גדל המלך
אחשורוש את־המן בן־המדתא האגגי וינשאהו וישם את־כסאו מעל
כל־השרים אשר אתו: ב וכל־עבדי המלך אשר־בשער המלך
כרעים ומשתחוים להמן כי־כן צוה־לו המלך ומרדכי לא יכרע
ולא ישתחוה: ג ויאמרו עבדי המלך אשר־בשער המלך למרדכי
מדוע אתה עובר את מצות המלך: ד ויהי באמרם כאמרם ק׳ אליו
יום ויום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי
כי־הגיד להם אשר־הוא יהודי: ה וירא המן כי־אין מרדכי כרע
ומשתחוה לו וימלא המן חמה: ו ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי
לבדו כי־הגידו לו את־עם מרדכי ויבקש המן להשמיד את־כל־
היהודים אשר בכל־מלכות אחשורוש עם מרדכי: ז בחדש הראשון
הוא־חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש הפיל פור הוא

אבן עזרא

בערי גלעד (שופ׳ יב ז) (סט): א אחר. אחר חמש שנים (א) [א] יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן (ב): מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים (ג) כי לכל שר יש לו כסא בבית המלכות (ד): ב יכרע וישתחוה. ידועים (ה) ונכון מה שדרשו רז״ל כי צורת צלם וע״ג היו בבגדיו או על מצנפתו (ו): ד כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסור לו, והנה יש לשאול למה הכניס מרדכי עצמו בסכנה, גם הכניס כל ישראל, היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך, ולא יכעיס את המן אחר שראה שהשעה משחקת לו והתשובה כי לא יוכל לסור משער המלך, כי אם יסור בלא מצות המלך דמו בראשו (ז): ז הפיל פור. זאת המלה פרסית ופירושה גורל (ח) והנה זה הפך הוא חדש ניסן (ט) [ב] ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף

רש״י

מרדכי למלך: (א) אחר הדברים האלה. שנבראת רפואה זו להיות לתשועה לישראל א): גדל המלך וגו׳ את המן. שהקב״ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם ב): (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה ג) לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי. האומר שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על עבודת כוכבים: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל לא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל. הכתוב

קרני אור

[א] והוא כדעת רבנן בפס ר׳ יוסי בן זמרא כל מקום שנאמר אחרי סמוך אחר מופלג (אסתר רבה פ״ה ב) ואם כי כמה פעמים כתב הא׳ ז״ל בעצמו כ״מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג, לאה אין היה דרוש להענין כי כ״כ מאמר ר׳ איבו בפס ר׳ יוסי בן זמרא כ״מ שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג (אסתר רבה שם, ב״ר פמ״ד ה): [ב] עיין הכותב לעין יעקב מגילה ריש

יהל אור

(סט) כל״ר אף שנקבר רק באחת מהן: (א) כי בשנת שבע נלקחה אסתר לבית המלכות, ובשנת שתים עשרה הפיל המן הפור אחר שגדלו המלך הרי חמשה שנים: (ב) כ״ה (מגילה יב ב) ולמה נקרא שמו ממוכן שמוכן לפורענות: (ג) כי שם כסא מושך עלמו ואחר עמו: (ד) לפי מדרגתו: (ה) עיין קרני אור (בראשית מג הערה ח): (ו) כ״ה (פדר״א פ׳ נ) ומה עשה המן עשה לו תבנית גלולים מרוקם על בגדיו, וכל מי שהיה משתחוה להמן היה משתחוה לתועבה שעשה לו, ובאסתר רבה (פ״ז ז) איתא על בגדיו ועל לבו, ובתרגום ראשון אנדרטא די הקים בהדיה (פי׳ בחזה שלו דהיינו ג״כ על לבו) ובלקח טוב, לא דרך יהירות אלא מפני שעשה עצמו ע״ז ולא היה יכול להשתחוות לו: (ז) כי גם אל המלאכה אין הכח והיכולת לגות לאחד ממשרתי המלך לעזוב את משמרתו בלי רשות המלך ודתו להמית בעשותו זאת: (ח) כש״כ הוא הגורל: (ט) כי שם

מקורי רש״י

פדר״א פ״נ, פנים אחרים נוסח ב׳ לקח טוב ילקוט תתרנ״ג: א) מגילה י״ג ב׳ פנים אחרים נוסחא׳ לקחטוב: ב) מגילה שם: ג) אסתר רבה פ״ו ח׳, פדר״א פ״נ פנים אחרים נוסח א׳ תרגום ראשון ילקוט תתרנ״ד:

הַגּוֹרָל לִפְנֵי הָמָן מִיּוֹם | לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ
אֲדָר׃ ס ח וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד
בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת מַלְכוּתֶךָ וְדָתֵיהֶם שֹׁנוֹת מִכָּל־עָם וְאֶת־דָּתֵי
הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלַמֶּלֶךְ אֵין־שֹׁוֶה לְהַנִּיחָם׃ ט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב
יִכָּתֵב לְאַבְּדָם וַעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּכַּר־כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל־יְדֵי עֹשֵׂי
הַמְּלָאכָה לְהָבִיא אֶל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ׃ י וַיָּסַר הַמֶּלֶךְ אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ
וַיִּתְּנָהּ לְהָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר הַיְּהוּדִים׃ יא וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
לְהָמָן הַכֶּסֶף נָתוּן לָךְ וְהָעָם לַעֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ׃ יב וַיִּקָּרְאוּ

רש"י

מפרש ומהו הפור הוא גורל ד) הפיל הגורל באיזה חדש ילליח: מיום ליום. באיזה יום בחדש ילליח ה): (ח) ואת דתי המלך. לתת מס לעבודת המלך ו): אין שוה. אין חשש כלומר אין בלע: (ט) יכתב לאבדם. יכתב ספרים לשלוח לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך:

אבן עזרא

אל עמיו משה אדונינו, ולא ידע כי בו נולד (י) [ג] ואחרים אמרו בעבור חבור העליונים במזל גדי, שהוא שנים עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל (יא) והנכון שכן יצא בגורלו, כי מהשם משפטו (יב) והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו (יג): ח נו"ן ישנו. נוסף (יד) וי"א גם הוי"ו (יד*): מפוזר ומפורד בין העמים. שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו (טו), ולא די שדתיהם שונות (טז) אלא שלא ישמרו הדתים והחקים שיצוה המלך, והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן (יז): ט אין שוה. איננו דבר נכון (יח) או איננו תועלת (יט): י ועשרת אלפים ככר כסף. הוא חסר (כ) וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף (כא) [ד], כמו והנבואה עודד הנביא (דה"ב יב טו) (כב): גנזי המלך. אוצרות, וכמוהו אחר גזי המלך (עמוס ז א) והנו"ן מובלע (כג) [ה] וכן ובגנזי ברמים (יחז' כז כד) (כד): יא הכסף נתון לך. והעם לעשות בו חפצך (כה), והנה הספרים נכתבו בי"ג לניסן, והנה המן נתלה בניסן (כו).

יהל אור

הזכיר הכתוב תחלה „בחדש הראשון" בלה"ק ואח"כ פירשוהו בלשון פרסי הוא חודש ניסן, ובענין הגורל הפך הכתוב, בתחלה כנוהו בלשון פרסי שהוא פור, ואח"כ פי' בלה"ק הוא הגורל: (י) כ"ה (מגילה יג ב, קדושין לח א, סוטה יב ב, אסתר רבה פ"ז יא): (יא) ל"ל „בעבור חבור העליונים במזל דגים שהוא שנים עשר למזל טלה שהוא מזל ישראל" ור"ל כי הכוכבים העליונים המחוברים יחד במזל דגים שהוא בחדש שנים עשר והוא אדר קרובים ומחוברים למזל טלה שהוא בחדש ניסן, ורומז כי שונאי ישראל אשר היו אז לרוב, יתחברו לבא ולנפול על ישראל בחדש אדר: (יב) ועפ"י מקרה נפל לו הגורל בחדש אדר, כמ"כ בחיק יוטל הגורל ומד' כל משפטו (משלי טז): (יג) ומהשם היתה זאת בהארכת הזמן: (יד) והראוי ישו וכן כתב הרד"ק בסימן קי"ד: (יד*) והיה די לומר „יש": (טו) כי אינם מתחברים יחד: (טז) מכל עם: (יז) כי אמר הטעם ודתיהם שונות יותר מכל עם, כי כל אומות מלכותך אף כי הם שונים זה מזה בכמה דברים, מ"מ בזה יתאחדו לעשות רצונך בכל מה שתצוה עליהם, לא כן אלו שאינם עושי דתי המלך (נ' יחייא): (יח) איננו דבר נכון שיהיה שוה אל הנזק שיגיע לו על ידם: (יט) אין תועלת להניחם: (כ) הסר מלת „אלפי": (כא) כי מלת אלפים סמוכה לככר כסף והול"ל אלפי: (כב) היה ראוי לכתוב "והנבואה נבואת עודד הנביא: (כג) כי שרשו ג"כ גנז, והנו"ן הסרה ונשלמת בדגש הזי"ן: (כד) ופי' הרד"ק שם, ארגזים עשוים מעור, וגנזים בתוכם הבגדים החמודים הנקראים ברומים: (כה) והכתוב קצר מלת חפצך: (כו) כפדר"א פ"נ מבואר שהמן נתלה בשבעה עשר בניסן וכמ"ר

קרני אור

פ"א, ד"ס כתבו מה שהאריך בזה: [ג] ובפדר"א (פ' נ) „שהפיל גורלות לידע בין יום ליום ובין מזל למזל ובין חדש לחודש ושלח לכל המדינות להרוג מנער ועד זקן בשלשה עשר יום לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ביום השלישי במזל טלה" ועיין בביאור הגרד"ל שיבאר מה שייחסו הגזירה למזל טלה ובאיזה סדר משימוש המזלות יבוא ביום שלישי שימוש מזל טלה עיי"ש: [ד] הסך עשרת אלפים ככר כסף יעלה לפי מטבעות בבל לסך

מקורי רש"י

ד) פור לשון פרסי הוא הגורל בלשון הקדש: ה) אסתר רבה פ"ז י"א פדר"א פ"נ אגדת גוריון, לקח טוב, פנים אחרים א' וב' ילקוט תתרנ"ד: ו) לקח טוב:

ספרי המלך בחדש הראשון בשלשה עשר יום בו ויכתב ככל־
אשר־צוה המן אל אחשדרפני־המלך ואל־הפחות אשר | על־מדינה
ומדינה ואל־שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם כלשונו
בשם המלך אחשורש נכתב ונחתם בטבעת המלך: יג ונשלוח
ספרים ביד הרצים אל־כל־מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד
את־כל־היהודים מנער ועד־זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה
עשר לחדש שנים־עשר הוא־חדש אדר ושללם לבוז: יד פתשגן
הכתב להנתן דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים להיות
עתדים ליום הזה: טו הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת

רש"י

(יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ספרים איסטר"א טרמי"ש בלע"ז והוא מגזרת אם נלחום נלחם ז) נגלה נגליתי ח) נדמה נדמיתי ט): בשלשה עשר לחדש שנים עשר. ביום י"ג ולאותו חודש שהוא י"ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב י) דריסמנ"ט בלע"ז: להנתן דת. לווי הכתב שהיה אומר להנתן חוק גזירת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך יא) שם ניתן החוק בו ביום להיות

אבן עזרא

וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח (כז) ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו (כח): יב אחשדרפנים. מלה פרסית מתשע אותיות (כט) ואין שם תואר במספרו במקרא (ל) ולא ישרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות (לא): הפחות. חסר תי"ו השרש (לב), והנכון שהאחד פחה בה"א (לג) פחת יהודה סמוך (לד) ומלת פחת, כמו להיות פחם בארץ יהודה (נחמיה ה, יד) (לה) כמו עובר בשוק אצל פנה (משלי ז ח) (לו) והמ"ם סימן רבים (לז): יג ונשלוח ספרים. שם התואר סבנין נפעל (לח) כמו נשאול נשאל דוד (ש"א כ כח): יד פתשגן. כמו נוסחה (לט): גלוי. שלא יהיה בסתר: עתידים. נכונים לעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך (משלי כד כז) (מ): טו דחופים. כדמות דחופים במהירות (מא): והעיר שושן. ששם היהודים: נבוכה. כי מה תחוש הבירה כי כולה היא משרתי המלך,

קרני אור

יהל אור

כ"א מיליאן פראנק, ולפי מטבעות סיכוזים לסך אסתר פ"י א', שזה היה בשלשה עשר בניסן: (כז) כ"ה יותר ממאה מיליאן פראנק (יהושע לעווינזאהן): (מגילה טו א, פדר"א פ"נ, מד"ר אסתר פ"ח ז וכ"ה בתרגום הראשון, וכ"ה במדרש לקח טוב): (כח) ואפשר לומר כי לא שמעו מהפקודה ביום שנכתבו הספרים, רק איזה ימים אח"כ, והתענו אחר הפסח: (כט) וכן כתב הח' ז"ל (שפה ברורה דף מא ב) „מלת האחשדרפנים לפי דעתי פרסית וקראוהו על מתכונת לשון הקודש", וכתב הרלב"ג הם שרים גדולים ממונים מהמלך על דבר הנהגת המלכות לחלקים גדולים ממנו: (ל) לא נמצא שם תואר עברי גדול כשם אחשדרפנים בלשון פרסי, שהוא שם תואר לשרים גדולים: (לא) הוא דעת ר' מיינום הביאו הח' ז"ל (שפה ברורה שם) שאמר שהטעם רואי פני המלך והרד"ק כתב שהיא מורכבת משלש אותיות אחשי דרי פנים פי' השרים הגדולים העומדים תמיד בפנים, כלומר הרואים פני המלך תמיד: (לב) כי הנפרד יחיד הוא פחת, וברבוי היה ראוי לכתוב פחתות, כמו משם אבי אבגת, אבל נחסרה תי"ו השרש: (לג) שהנפרד פחה בה"א: (לד) ובסמיכות פחת יהודה (חגי א א) והתי"ו ת' ה"א: (לה) ופי' הח' ז"ל שם המ"ם נוסף, ופחה ופחם, כאמנה ואמנם: (לו) שר"ל אצל פנתה, וה"א פרסית נחה אחר הקמץ של הנו"ן בכח, וה"א הכתובה כינוי קנין לנקבה נסתרת: (לז) וכן פי' הח' ז"ל (נחמיה שם) או המ"ם סימן הרבים והטעם פחה שלהם והוא הנכון רק הראוי פחתם: (לח) נ"ל „שם הפועל מבנין נפעל" עיין (שפה ברורה דף לד ב, ובמבנין שפה אות לח) ור"ל שהוא המקור מנפעל בהראות שם הנו"ן: (לט) ופי' טופס הכתב: (מ) לווי מבנין פעל משרש עתד: (מא) מפני המהירות נראה

מקורי רש"י

ז) שפי' י"א כ"ס: ח) ש"א ב' כ"ז ובכתוב הנגלה נגליתי: ט) הושע י' כ"ז: י) ובלקח טוב העתקת הכתב: יא) הנקרא שושן הבירה:

נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה: ס
ד א ומרדכי ידע את־כל־אשר נעשה ויקרע מרדכי את־בגדיו
וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה: ב ויבוא
עד לפני שער־המלך כי אין לבוא אל־שער המלך בלבוש שק:
ג ובכל־מדינה ומדינה מקום אשר דבר־המלך ודתו מגיע אבל
גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים: ד ותבואינה
ותבואנה ק' נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה ותתחלחל המלכה מאד
ותשלח בגדים להלביש את־מרדכי ולהסיר שקו מעליו ולא קבל:
ה ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך אשר העמיד לפניה ותצוהו
על־מרדכי לדעת מה־זה ועל־מה־זה: ו ויצא התך אל־מרדכי אל־
רחוב העיר אשר לפני שער־המלך: ז ויגד־לו מרדכי את כל־אשר
קרהו ואת | פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על־גנזי המלך
ביהודיים יתיר י' לאבדם: ח ואת־פתשגן כתב־הדת אשר־נתן בשושן

רש"י

עתידים ליום י"ג לחדש אדר לכך. והעיר שושן נבוכה. היהודים שבה יב): (א) ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו א) שהסכימו העליונים על כך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים נושאי הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף. פירוש הכסף ב):

אבן עזרא

ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה. פעל עבר (מב) על כן הוא מלעיל (מג), מגזרת נבוכים הם בארץ (שמות יד ג) כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה (מד): א ומרדכי. כאשר ידע זה הדבר, מיד קרע בגדיו (א): ויצא בתוך העיר. היא עילם המדינה (ב): ב כי אין לבוא בשער המלך בלבוש שק. כי הוא דרך בזיון המלכות: ג ומספד. קינות: יוצע. הכבד הדגוש הנוסף (ג) והאות חסר הוא יו"ד, כיו"ד אצוק מים (ישעי' מד ג) (ד) והנכון בעיני כי היו"ד שרש, כיו"ד אשר יולדו לו (בראשית לו ה) והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו (ה) יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל (ו) והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש, כי זקן היה (ז) ומעלת החכמה לא תסור (ח): ד ותתחלחל. מגזרת חיל אחז יושבי פלשת (שמות טו יד) מהפעלים השניים שם כפולים (ט): ז פרשת. מגזרת לפרוש להם

יהל אור

כאלו היו דחופים: (מב) מנפעל מנ"ע, ועניינו בלבול המחשבות, כי שרש בוך הנמצא רק בבנין נפעל מורה על עירוב ובלבול המחשבה: (מג) כי בפעל עבר הנקוד הנגינה מלעיל והנו"ן בקמץ: (מד) וכן פי' הח' ז"ל שם „והטעם כאדם שלא ימצא עצה ולא ידע מה יעשה" ועיין במקורי שם:
(א) וב' הווי"ן לחבור כאשר ידע קרע את בגדיו: (ב) כדעתו (למעלה א ב): (ג) והוא מה שקראוהו המדקדקים בנין הפעיל: (ד) כי היו"ד שלה הוא יו"ד האיתן, ויו"ד השרש חסר, כמו אצוק שפרשו יצק ועיין (צחות שער בנין פעל): (ה) מבנין הפעל ושרשו יצק, ועניינו כענין פרישה, אלא שענין פרישה מלמעלה ברוב וענין יציעה מלמטה: (ו) כ"ה (מגילה טו א, ב"ב ד, א, מדרש אסתר רבה פ"ח ד) מאמר רב ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו ופי' רש"י שם, כשמלך אחשורוש התכו מגדולתו, ולדעת שמואל (שם) שכל דברי מלכות נחתכין על פיו: (ז) כי היה זקן כבר בימי כורש: (ח) מן האדם, ואיך יתכן שבימי זקנותו נעשה אחד מסריסי המלך אחשורוש: (ט) ושרשו חול, וכפלת הפ"א והלמ"ד, ומבנין התפעל, וגם השם ממנו נמצא בזה האופן והלהלה בכל מתנים (נחום ב יא):

מקורי רש"י

יב) והוא העיר שושן עיין פי' הרלב"ג ובאורי: א) ובאסתר רבה פ"ז י"ם אליהו הנביא הודיעו: ב) עיין יהל אור במד'

להשמידם נתן לו להראות את־אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה
לבוא אל־המלך להתחנן־לו ולבקש מלפניו על־עמה׃ ט ויבוא
התך ויגד לאסתר את דברי מרדכי׃ י ותאמר אסתר להתך ותצוהו
אל־מרדכי׃ יא כל־עבדי המלך ועם מדינות המלך ידעים אשר
כל־איש ואשה אשר־יבוא אל־המלך אל־החצר הפנימית אשר לא־
יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט־לו המלך את־שרביט
הזהב וחיה ואני לא נקראתי לבוא אל־המלך זה שלושים יום׃
יב ויגידו למרדכי את דברי אסתר׃ יג ויאמר מרדכי להשיב אל־
אסתר אל־תדמי בנפשך להמלט בית־המלך מכל־היהודים׃ יד כי
אם־החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום
אחר ואת ובית־אביך תאבדו ומי יודע אם־לעת כזאת הגעת

אבן עזרא

(ויקרא כד יב) (י) שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים, בעבור היהודים (יא): לאבדם. והטעם למחית שמם (יב): ח אשר נתן. בנין נפעל והנו"ן מובלע בתי"ו (יג): בשושן להשמידם. הטעם כתב דת (יד) אשר נתן להשמיד את כל אשר בשושן (טו) כי היא עיר היהודים: יא ועם מדינות המלך. אפילו העם יודעים זה: אחת דתו. אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד. יבא עם מ"ם, או מאחריו או מלפניו, לבד מאחד והוא לבד בך נזכיר שמך (ישעי' כו יג) (טז): יושיט. לשון תרגום, כמו ישלח, ואין לו ריע במקרא (יז): שרביט. מלה רביעית (יח) והטעם בשבט, ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש שרשרת (יט) ואיננו אמת (כ) כי הרי"ש איננה מאותיות המשרתות (כא) רק נכפל (כב) כבפל פ"א ונאפופיה (הושע ב ד) גם רי"ש סנריר (משלי כז טו) (כג): יג אל תדמי. תחשבי, מגזרת כאשר דמיתי (במד' לג נו) (כד) ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש: יד דגשות צדי"ק והצלה. לחסרון נו"ן השרש (כה) והטעם שיעמוד רוח והצלה ליהודים מדרך אחרת ולא על ידך, ואם תחשבי שתמלטי תאבדי וכל בית אביך עמך: ומי יודע אם לעת כזאת. הטעם מי יודע שמא לא הגעת

רש"י

(יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו והיה כאשר דמיתי ג). אל תדמי בנפשך. אל תהא סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן את עצמך עכשיו על הספק לבוא אל המלך שלא ברשות: (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי יודע אם יחפוץ בך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן

יהל אור

(י) ועניינו הבאור והפרוש: (יא) והכי"ת במקום מלת בעבור: (יב) כי כן הוא פעל אבד ביאורו השחתה וכליון, וכ"ה, עד האבידו אותך (דבר' כח נא) אשר ה' מאביד מפניכם (שם ה כ): (יג) כי היה ראוי להיות ננתן: (יד) והוא העתקת הכתב: (טו) ופי' כסירוס, וכאילו נכתב, ואת כתב הדת אשר נתן להשמידם בשושן: (טז) מלת לבד בלה"ק אם היא באה בלתי כנוי, כמו לבדו לבדי לבדך חוץ מזה תמיד יבוא מ"ם סמוך אליה, אם מלפניה כמו מלבד, אם מאחריה במלה הסמוכה לה כמו כאן „לבד מאשר" חוץ פעם אחת נמצא בכתוב לבד בלא מ"ם, והוא לבד בך נזכיר שמך כ"ה באור דברי הה' ז"ל, ובאמת נמצא עוד הרבה „לבד" בלא מ"ם, ועיין בהמבאר לנתה"ש מה שהעיר נ"כ ע"ז, וכתב שנגה היא היוצאה מלפני השליט: (יז) כ"א בתרגום. עיין תרגום (שופ' ו כא, איכה ג ל) וכ"ה (תוספתא דמאי ספ"ב) לא יושיט אדם כוס יין לנזיר: (יח) בן ארבע אותיות: (יט) כי שרשרת כמו שרשת (שמות כח כב) וכן יאמר הה' ז"ל (שפה ברורה שער בבעלי הכפל) „כי האמת שהוא שרשת כאשר הוא כתוב במקום אחר": (כ) עיין (שמות כח קרני אור הערה כג): (כא) והוא מאותיות המלכים והטעם שלא ישרתו: (כב) הרי"ש של שרשרת נכפל, וכן יאמר (שפה ברורה שם) ולהיות האות נכפל אין תימה: (כג) כי שרשו סגר ונכפל הלמ"ד: (כד) וכן פי' רש"י ז"ל: (כה) כי שרשו „נצל":

מקורי רש"י

ג) במד' ל"ג נ"ו:

לַמַּלְכוּת: טו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְהָשִׁיב אֶל־מָרְדֳּכָי: טז לֵךְ כְּנוֹס אֶת־
כָּל־הַיְּהוּדִים הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשָׁן וְצוּמוּ עָלַי וְאַל־תֹּאכְלוּ וְאַל־תִּשְׁתּוּ
שְׁלֹשֶׁת יָמִים לַיְלָה וָיוֹם גַּם־אֲנִי וְנַעֲרֹתַי אָצוּם כֵּן וּבְכֵן אָבוֹא אֶל־
הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא־כַדָּת וְכַאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי: יז וַיַּעֲבֹר מָרְדֳּכָי
וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוְּתָה עָלָיו אֶסְתֵּר: ה א וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית
הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמַּלְכוּת נֹכַח פֶּתַח
הַבָּיִת: ב וַיְהִי כִרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בֶּחָצֵר
נָשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר אֶת־שַׁרְבִיט הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ
וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט: ג וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מַה־לָּךְ
אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְיִנָּתֵן לָךְ: ד וַתֹּאמֶר

רש"י

ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות. אם הגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא. ומ"א אשר לא כדת שעד עתה באונס ועכשיו ברצון ד): וכאשר אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומ"א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך ה) שמעכשיו שאני ברצון נבעלתי לעובד כוכבים אני אסורה לך: (יז) ויעבור מרדכי. על דת להתענות בי"ט ראשון של פסח ו) שהתענה י"ד בניסן וט"ו וט"ז ז) שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה רוח הקודש א) כמה דאת אמר ורוח לבשה את עמשי ב): (ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע וחצי המלכות הוא בהמ"ק ג) שהתחילו לבנותו בימי כורש וחזר בו ונוה לבטל המלאכה ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות

אבן עזרא

למלכות אלא בעבור העת הזאת שתושיעי את ישראל (כו): טז לך כנוס. אסוף, וכמוהו לכנוס את הגרים (דה"א כב א) (כז): הנמצאים בשושן. העיר (כח): וצומו עלי. בעדי (כט): שלשת ימים. עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב, והתענו שני ימים ושני לילות (ל), כי הכתוב הוא לילה ויום והנה אסתר בטחה באלהיה על כן התענתה, ולא בטחה ביופיה, כי פני המתענה תשתנה, אף כי יום השלישי (לא): וכאשר אבדתי. שאינני יושבת עם עמי אובד לנמרי (לא*) ובא פועל עבר תחת עתיד (לב), והטעם על מחשבתה (לג), וכמוהו כאשר שכלתי שכלתי (בראש' מג יד) (לד): א ותלבש אסתר מלכות. הטעם לבוש מלכות (א), כי מלת ותלבש לעדה (ב) נכנסה אל החצר הפנימית, ושומרי השער לא יוכלו לדבר לה מאומה, כי היא המלכה:
ג וינתן לך. חפצך או דברך (ג):

יהל אור

(כו) ולכן מן הראוי שתשלימי כונת השם ותענש אם לא תעשי זאת, וכן פי' הרלב"ג: (כז) ובאורו על קבוץ המפוזר: (כח) שם היהודים: (כט) ענין עלי הוא כמו בעדי במקום הזה: (ל) ויהיה פי' עד יום השלישי ולא עד בכלל, והנה לא אכלו בערב ליל י"ד, והתענו ליל י"ד ויום י"ד וליל ט"ו ויום ט"ו, ויום ט"ז אכלו, והנה לא התענו רק שני ימים ושני לילות: (לא) פי' עד יום השלישי: (לא*) כי עדיין לא נאבדה לגמרי, אלא מוכנת לאיבוד: (לב) ולכך כתוב פועל עבור תחת עתיד: (לג) שחשבה בעצמה כאילו כבר עבר המעשה ונאבדה: (לד) כמקום כאשר שכלתי אשכול: (א) וכן פי' רש"י ז"ל: (ב) שלבשה לבוש מלכות ומעניני תבין חסרונו: (ג) לפי שמלת בקשתך ל"נ לז"א חפצך, כי חפץ או דבר ל"ז:

מקורי רש"י

ד) מגילה ט"ו א', כדראתא ז"ל, לקחה מרדכי לו לבת, לבית, פי' לאשה, ילקוט תתרנ"ו: ה) מגילה ט"ו א' פדר"א פ"נ: ו) מגילה ט"ו א' פדר"א פ"נ: ז) ובאסתר רבה פ"ח ז' יחשוב הג' ימים י"ג י"ד ט"ו, וכ"ה פדר"א פ"נ ובלקח טוב ועיין במיוחסי רש"י במס"ר שם: א) מגילה י"ד ב' וט"ו א' לקח טוב ילקוט תתרנ"ו: ב) דה"א י"ב י"ט: ג) מגילה ט"ו

אסתר אם־על־המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל־המשתה
אשר־עשיתי לו: ה ויאמר המלך מהרו את־המן לעשות את־דבר
אסתר ויבא המלך והמן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר: ו ויאמר
המלך לאסתר במשתה היין מה־שאלתך וינתן לך ומה־בקשתך
עד־חצי המלכות ותעש: ז ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי:
חצי הספר בפסוקים ח אם־מצאתי חן בעיני המלך ואם־על־המלך טוב
לתת את־שאלתי ולעשות את־בקשתי יבוא המלך והמן אל־המשתה
אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך: ט ויצא המן ביום
ההוא שמח וטוב לב וכראות המן את־מרדכי בשער המלך ולא־קם
ולא־זע ממנו וימלא המן על־מרדכי חמה: י ויתאפק המן ויבוא
אל־ביתו וישלח ויבא את־אהביו ואת־זרש אשתו: יא ויספר להם
המן את־כבוד עשרו ורב בניו ואת כל־אשר גדלו המלך ואת אשר
נשאו על־השרים ועבדי המלך: יב ויאמר המן אף לא־הביאה אסתר
המלכה עם־המלך אל־המשתה אשר־עשתה כי אם־אותי וגם־למחר

אבן עזרא

ה מהרו את המן. הנה הוא פעל יוצא (ג*), ויתכן להיות כך, מהר המלט שמה (בראש' יט כב) והטעם מהר נפשך (ד): ח ומחר אעשה. שאומר שאלתי (ה), ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות שחדש השם בעבור תענית ישראל (ו) וכאשר ראתה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: ט ולא זע. והוא חסר פ"א (ז) כמו והיום רד מאוד (שופ' יט יא) (ח) סנזרת יחגרו ביזע (יחז' מד יח) (ט), והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו (קהלת יב ג) (י) כטעם פחד ותנועה: י ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו, והוא מגזרת להתאפק (בראש' מה א) והוא מגזרת לסבול (יא): יא ורוב בניו. אמרו המדקדקים כי פירושו גדולת בניו, כמו קרית מלך רב (תה' מח ג) (יב) כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים, ולפי דעתי, שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב, ויש לו (יג) עושר רב ובנים רבים, וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה (יד), אעפ"י שהמלך גדלו, ומרוב גדולתו שתה עם המלכה וישתה עוד מחר:

רש"י

אני אתן לך: (ד) יבוא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים ד) שהמלך יחשוב שהוא חושק אליה ויהרגנו ועוד טעמים רבים ה): (ה) אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: (ח) ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי ו): (י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנקם בלא רשות ויתאפק אישטני"ר בלע"ז:

יהל אור

(ג*) שימהרו את המן: (ד) מלת מהר הוא מהפעלים העומדים והיוצאים, והנה כאן מהרו את המן הוא יוצא, מהר המלט שמה עומד, אך נוכל להשתמש בו גם במקום יוצא ופי' מהר נפשך: (ה) וכ"ה בלקח טוב, וכן פי' בעל מנות הלוי: (ו) ולא ידעה עוד איך לסבב פני הדבר: (ז) כי שרשו יזע וחסר יו"ד פ"פ: (ח) ששרשו ירד, כי נחי פ"א יו"ד יפלו היו"ד בנווי כמו זע מן יזע, ולפעמים גם בשבר כמו היום רד במקום ירד: (ט) ושרשו יזע: (י) ושרשו זוע, ופי' המלה פחד ותנועה: (יא) וכן פי' הח' ז"ל שם: (יב) וכן פי' הח' ז"ל שם: (יג) כי יש לו: (יד) ר"ל שכל זה הכבוד וזאת

מקורי רש"י

ע"ז ב': ד) וסוף דעת ר"א כמודעי מגילה ט"ו ב' לקח טוב: ה) עיין מגילה שם, ובלקח טוב: ו) לקח טוב: מגילה

אני קרואה־לה עם־המלך: יג וכל־זה איננו שוה לי בכל־עת אשר
אני ראה את־מרדכי היהודי יושב בשער המלך: יד ותאמר לו
זרש אשתו וכל־אהביו יעשו־עץ גבה חמשים אמה ובבקר | אמר
למלך ויתלו את־מרדכי עליו ובא עם־המלך אל־המשתה שמח
וייטב הדבר לפני המן ויעש העץ: ס ו א בלילה ההוא נדדה שנת
המלך ויאמר להביא את־ספר הזכרנות דברי הימים ויהיו נקראים
לפני המלך: ב וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על־בגתנא ותרש
שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך
אחשורוש: ג ויאמר המלך מה־נעשה יקר וגדולה למרדכי על־זה
ויאמרו נערי המלך משרתיו לא־נעשה עמו דבר: ד ויאמר המלך מי
בחצר והמן בא לחצר בית־המלך החיצונה לאמר למלך לתלות
את־מרדכי על־העץ אשר־הכין לו: ה ויאמרו נערי המלך אליו
הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא: ו ויבוא המן ויאמר לו

ספתח באתנח

סדגש אחר שורק

רש"י

(יג) איננו שוה לי. אִני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר מכירה שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמה אחת ז): (א) נדדה שנת המלך. נס היה א) ויש אומרים שם את לבו על שזימנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו ב): להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כששינתן נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד ששינתן חוזרת עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר א"א שלא ידע אדם עלתם שהוא אוהבי ויגלה לי וחזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין חוששין עוד לי לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות ג):

אבן עזרא

יג וטעם יושב בשער המלך. בעבור שהיא מעלה גדולה, והוא מכעים אותי (טו): א בלילה ההוא. בדרש שנת מלכו של עולם (א), והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל (ב) וסבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך (ג) יש אומרים כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענג בשמיעת דבריו שעברו (ד) ויש אומרים בעבור שנדדה שנתו שמא ענוש הוא על דבר שנדר ולא הקימו (ה) וזה קרוב אלי: ג יקר. הוא שם, ולעולם הוא קמוץ, רק אם היה סמוך (ו) כמו ואת יקר־תפארת גדולתו (לעיל א ד) (ז) ואם היה שם התואר, יהיה היו"ד קמוץ (ח) בקמץ גדול, וכאשר יסמך (ט) יתערב עם השם הסמוך, יקר רוח איש תבונה (משלי יז כז) (י) והטעם יפריש ביניהם (יא): ו חפץ

יהל אור

הגדולה לא ישוה לי לכעס אשר אני כועס על מרדכי (רלב"ג): (טו) לא שהיה מתקנא בו במעלתו כי הוא היה גדול ממנו, רק מפני שהוא מכעים אותי: (א) ב"ה (מגילה טו ב, פדר"א פ"נ, אסתר רבה פ"י): (ב) וכ"כ הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל, והלילה לדמות שינה לפניו ית': (ג) אך השם היה מסבב הסיבה שנדדה שנת המלך, ועלו לפניו זכרון המעשים שעברו: (ד) וכן פי' הרלב"ג:

(ה) וכ"ה (מגילה טו ב, מדרש לקח טוב): (ו) נ"ל „גם אם היה סמוך" וביאורו מלת יקר אשר הוא שם, הקו"ף קמוץ גם אם היה סמוך: (ז) שהוא בקמץ יקר: (ח) פי' יהיה היו"ד ג"כ קמוץ: (ט) פי' כאשר יסמך התואר ישוב היו"ד בשו"א: (י) שהיו"ד בשו"א והקו"ף בפת"ח כמו שם התואר כשהוא סמוך: (יא) פי' הענין או הטעמים יפרים ביניהם, ועיין (קהלת י, א) בפי' הח'. ז"ל וז"ל שם „ודע כי יקר

מקורי רש"י

ז) מגילה פ"ו א': א) עיין מדרש פנים אחרים נוסח ב'; ב) מגילה ט"ו ב' לקח טוב: ג) מגילה שם אבא גוריון פנים אחרים נוסח ב' לקח טוב ילקוט מתרג"ו:

הַמֶּלֶךְ מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ
לְמִי יַחְפֹּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי: ז וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ
אִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ: ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר לָבַשׁ־
בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת
בְּרֹאשׁוֹ: ט וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס עַל־יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים
וְהִלְבִּשׁוּ אֶת־הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־הַסּוּס
בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ
בִּיקָרוֹ: י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן מַהֵר קַח אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס
כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה־כֵן לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אַל־
תַּפֵּל דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: יא וַיִּקַּח הָמָן אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס
וַיַּלְבֵּשׁ אֶת־מָרְדֳּכָי וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה
לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ: יב וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ

אבן עזרא

ביקרו. המלך חפץ לעשות יקר לו (יב): ויאמר המן בלבו. יש בדברי יחיד, כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתבה זאת המגלה, כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגלה סודו אל עבדיו הנביאים (יג) ואחרים אמרו כי היה דרך סברא, או המן גילה סודו אחר כן, או ביום עצמו, וכמוהו ויאמר עשו בלבו (בראשית כז מא) (יד) והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה (טו), מצאנו למי יחפוץ (טז) וגם ודרכו יחפץ (תה' לז כג) (יז) שני משקלים (יח): ח יביאו. המשרתים: ואשר נתן כתר מלכות בראשו. יש אומרים שהרגיש שחרה המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות, על כן אמר ונתון הלבוש והסוס, ולא הזכיר הכתר (יט) [א] והנכון בעיני שוי״ו בראשו שב אל הסוס (כ) כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות בראשו כאשר

רש״י

(ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר שראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם ד): (יב) וישב מרדכי. לשקו

קרני אור

[א] ור״ש ן׳ פרחון (מערכת הערוך) פי׳, הוי״ו תשמש במקום כ״ף, שאמר הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו (משלי כו יד) פי׳ כעצל, מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה (שם כה כה) כשמועה, וכן יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך, וסוס אשר רכב

יהל אור

הקמוץ (פי׳ ביו״ד וקו״ף) הוא תואר השם, ומלת יקר בשו״א תחת היו״ד הוא שם כמו כבוד (פי׳ בקמץ הכ״ף) ולעולם הוא קמוץ (פי׳ הקו״ף) והוא סוף במקום המוכרת והסמוך כמו בגדי השרד (שמות לא י) (שלעולם. השי״ן בשו״א והרי״ש בקמץ) וכל יקר ראתה עינו (איוב כח י) (פי׳ שהוא שם, היו״ד בשו״א והקו״ף בקמץ) ואת יקר תפארת גדולתו (היו״ד בשוא והקו״ף בקמץ) וקמץ הסמוך (פי׳ יקר תפארת) להפריד בינו ובין תאר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה״, ולדעת ידידי הרה״ח רד״ק בעל מלואת אבן, נ״ל פה במקום „הטעם יפרים ביניהם״ „והקמץ יפרים ביניהם״ כי שם התואר יקר בקמצות היו״ד והקו״ף ישתנה בסמיכות היו״ד בשוא והקו״ף בפת״ח: (יב) כי שם „יקר״ לרש״פ מהוראת׳ ״ההשיבות אבן יקרה, דהיינו אבן הטובה, וייקר שמו מאוד (ש״א יח ל) שנהגו הכל בזכרון שמו מורא כבוד והשיבות, וכן יתנו יקר לבעליהן (לעיל א כ) כלומר הלוקת כבוד, וכן אשר המלך חפץ ביקרו, והוא ההשיבות הבלתי מגוי, ואינו שכיח כל כך: (יג) כ״ה (מגילה ז א) מאמר ר׳ אליעזר אסתר ברוה״ק נאמרה: (יד) וכן פי׳ הה׳ ז״ל שם, יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו, וי״א על דרך נבואה היה, והראשון קרוב אלי: (טו) עיין אות י״ג: (טז) בפתח היו״ד: (יז) בסגל היו״ד: (יח) מבנין אחד: (יט) כ״ה (פדר״א פ״נ) יביאו לבוש וגו׳ ואת הכתר אשר נתן בראשך ביום שמלכת (לגי׳ הספר נראה שהוא כמסרס המקרא דכתיב ואשר ניתן כתר מלכות בראשו, ומפרש ליה כ-לו כתוב וכתר מלכות אשר ניתן בראשו, הגרד״ל) אמר לו רשע לא דייך אלא על הכתר שבראשי, א״כ מה הנחת לי, כיון שראה המן שכעס המלך על הכתר, חזר ונתן הלבוש והסוס, ולא הזכיר עוד הכתר: (כ) וכן

מקורי רש״י

ד) מ״רש אגדת גוריון פדר״א פ״נ, פנים אחרים נוסח ב׳, ילקוט תמרכ״מ, לקח טוב:

וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי רֹאשׁ׃ יג וַיְסַפֵּר הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ
וּלְכָל־אֹהֲבָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ אִם
מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ כִּי־
נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃ יד עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ
וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃ ז א וַיָּבֹא
הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר
גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן
לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ׃ ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה
וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן־לִי
נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי׃ ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד
לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי כִּי אֵין

רש"י

ולהעניתו ה): **אבל וחפוי ראש.** רבותינו פירשו הדבר במס' מגילה ו): (יג) **אשר החלות לנפול וגו'.** אמרה אומה זו כמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים עד לרקיע ועל הכוכבים ז): (ג) **הנתן לי נפשי.** שלא אהרג בי"ג באדר שנגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי: **ועמי.** ינתן בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איכפת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': (ד) **כי אין הצר שוה בנזק המלך.**

אבן עזרא

ירכב עליו המלך, ואין אחד מעבדי המלך רשאי לרכוב עליו וזה דבר ידוע (כא): **יב נרחף.** מעצמו והוא **אבל וחפוי ראש** פעול (כב) והטעם שכסה ראשו (כג) והעד ופני המן חפו (כד), והוא מגזרת ויחפהו (דה"ב ג ח) ואם הוא בבנין אחר (כה): **יג ויאמרו לו חכמיו.** בבוא איד הרשע לא יתנבאו אוהביו עליו טוב (כו): **ג הנתן לי נפשי.** הטעם אין שאלתי כי אם נפשי, ומה נכבד טעם תנתן לי (א) [א]: **כי נמכרנו.** מבנין נפעל, והטעם אחר סכרנו (ב), והנה והתמכרתם (דבר' כח סח) שהם ימכרו עצמם ואין קונה (ג): **ד ואלו.** כמו ואלו חיה אלף שנים (קהלת ו ו) והאל"ף נוסף (ד) והטעם כי נמכרנו להשמיד, ואלו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת, כי אין הצרה הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אעפ"י שאין למעלה ממנו אחר הריגה (ד*), כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו (ה) והנה

יהל אור

פי' העקדה והרלב"ג: (כא) וע"כ לא הוצרך לומר ברכיבת הסוס הכתר, כי זה מעצמו יובן אחר שאין להפיל דבר, וכן פי' הרלב"ג, ולא זכר הכתר לקצר המאמר: (כב) הוא בינוני פעול: (כג) כדי שלא יכירוהו ויתעללו בו: (כד) ופעל הפה לא נשתמש כ"א על עטיפת פנים וכסוי מלך הבושה והאבל וכן זרחם לו הפוי (ש"ב טו ל): (כה) כי ויחפהו זהב הוא מבנין הכבד, וחפו הוא מבנין הקל: (כו) כל זמן שאדם שרוי בשמחה מרוב כל אוהביו רבים, נהפך הגלגל עליו? סובר הוא שהם עדיין אוהביו, אבל הם נהפכים כרגע להכמיו, נותנים לו מועצות הכמה והולכים להם (הואיל משה):

קרני אור

עליו המלך, ואשר נתן כתר מלכות בראשו", כלומר כאשר ניתן כתר מלכות בראשו, כלומר ביום שנתמנה:
[א] היה מנהג הפרסיים אדם אם היה לו שאלה לפני המלך בעבור אחר יכשר לו לדבר דברים בעבור

(א) שהוא לשון מתנה: (ב) והוא מבנין נפעל והטעם איש אחר מכר אותנו: (ג) וכן פי' הח' ז"ל שם, והתמכרתם אינו כמו ונמכרתם (פי' מבנין נפעל שפי' ע"י אחר) רק פירושו אתם תבקשו למכור עצמכם ואין קונה (כי והתמכרתם מבנין התפעל): (ד) ומלת „אלו" הוא מלת הקשור לקשר שני משפטים כיחס הזמן הקודם והמאוחר, או הסבה והמסובב „אם" „אף אם" ולא נמצא כי אם שתי פעמים אלו, ומקורה ארמית מורכבת מן אן לו ורגיל הרבה בתרגומים ובמשנה (רשי"ם) וכן כאן היה צ"ל ולו נמכרנו: (ד*) פי' חוץ מהריגה אין צרה גדולה למעלה הימנה: (ה) שיאכל העטרת

מקורי רש"י

ה) מגלה ט"ז א', אגדת גוריון, פנים אחרים נוסח א' ט"ו א', פדר"א פ"נ, אבא גוריון, פנים אחרים נוסח ב' שבי' אסתר פי' ו' לקח טוב. ילקוט שם: ו) עיין מגלה לקח טוב: ז) מגילה שם פנים אחרים נוסח א', לקח

הצר שוה בנזק המלך׃ ה ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר
המלכה מי הוא זה ואי־זה הוא אשר־מלאו לבו לעשות כן׃
ו ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה והמן נבעת מלפני
המלך והמלכה׃ ז והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל־גנת
הביתן והמן עמד לבקש על־נפשו מאסתר המלכה כי ראה כי־כלתה
אליו הרעה מאת המלך׃ ח והמלך שב מגנת הביתן אל־בית | משתה
היין והמן נפל על־המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם
לכבוש את־המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי המלך ופני המן

אבן עזרא

הצר שם, כמו צר ומצוק מצאוני (תה' קיט קמג) (ו), או פי' הצר שם התואר (ז) כי אין האויב שוה נזק למלך (ח) ומלת נזק בלשון ארמית (ט) לא להוא נזק (דניאל ו ג) (י): ה ויאמר המלך אחשורוש ויאמר. פעמים להורות שהמלך כעס מיד, ומרוב כעסו אמר במהירות מי הוא זה פעמים, כאומרו בכעסו מי זה את אמור, מי זה אמור מהרה (יא): ו תי"ו נבעת. שרש (יב) והטעם כמו נבהל, מגזרת והנה בעתה (ירמיה יד יט) (יג): ז כי כלתה. כמו כי כלה היא (ש"א כ לג) (יד): ח והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה, וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידועה (טו): לכבוש את המלכה. כינוי לשכיבה (טז) [ב] שתהיה תחת רשותו, והנה יכריחנה, וכמוהו וכבשוה (ברא' א כח) (יז) וטעם עמי שאני ראיתי זה (יח): חפו. המשרתים (יט) והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה הדבר ידוע בספרי פרס (כ):

רש"י

אינכו חושש בנזק המלך שאילו רודף אחר הכאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החיה אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם א): (ה) ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר שני פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה ע"י שליח עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו ב): (ז) כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה: (ח) והמן נופל. המלאך דחפו ג): על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על לידן ע"ג המטות כמו שאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם

קרני אור

יהל אור

כפשו קודם: [ב] ואולי מלת לכבוש הוא סירוס לשכוב אלפים ככר, היינו מקבלים עלינו המכירה והחרשתי:
רק מפני שכבוד כלפי אסתר המלכה נשתנה המלה: (ו) ועניינו צרה ומצוקה: (ז) להמן הצר הצורר:
(ח) פי' כי לא ישוה הצר בכל הון שיש לו בנזק שיוכל לעשות למלך אם יאבד היהודים: (ט) מקורו ארמית ואין לו חבר במקרא: (י) וכן ואפתם מלכים תהנזק (עזרא ד יג) וכן לשון נגיעה לרעה דבאורייתא ונביאים על הרוב מתורגם בלשון נזקא, כמו הנוגע באיש הזה (ברא' כו יא) דיזיק בגברא הדין, לא נגעניך (שם שם כט) לא אנזיקנך: (יא) אינו כפל דבר, אבל רוצה לומר שאמר לה פעם אחר פעם מרוב כעסו על הצר ההוא: (יב) ושרשו „בעת": (יג) רק בעתה שם, ונבעת הנו"ן נפעל, ולמ"ד הפועל נבלעת בדגש: (יד) בענין גזרה, כמו כלה ונחרצה (ישעי' י כג) שנשלמה הגזרה: (טו) שבא מלאך ודחפו והנה בפדר"א (פ"נ) שמיכאל דחפו להמן, ובתרגום כאן כתוב שגבריאל דחפו: (טז) כי מלת כבישה הוא כמו שכיבה, וכ"ה בתרגום „אלהין למשכב עם מלכתא": (יז) שעניינו הרדוי וההכרח, ולא המלה לשון כבישה נופל על דבר לוקח, והנאחז ברצון: (יח) כי המלך היה בגינת הביתן: (יט) מלת חפו עניינו כסוי, תרגום ויכס (שמות י טו) וחפא, והוא פועל יוצא: (כ) ומספרים על אחד ממלכי פרס schah sefi שמו שאחד מבהיריו הוציא מפיו דבר נחוק עליו, והמלך קם והלך לו, וגם האיש בדעתו כי כלתה אליו הרעה מאת המלך שב תיכף

מקורי רש"י

ט"ב: א) פתיחתא דאסתר סי' ג': ב) מגילה ט"ו א' לקח טוב: ג) מגילה שם פדר"א פ"נ לקח טוב:
כמד'

חפו: ט ויאמר חרבונה אחד מן־הסריסים לפני המלך גם הנה־העץ
אשר־עשה המן למרדכי אשר דבר־טוב על־המלך עמד בבית המן
גבה חמשים אמה ויאמר המלך תלהו עליו: י ויתלו את־המן על־
העץ אשר־הכין למרדכי וחמת המלך שככה: ס ח א ביום ההוא
נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את־בית המן צרר היהודיים
יתיר יו"ד ומרדכי בא לפני המלך כי־הגידה אסתר מה הוא־לה:
ב ויסר המלך את־טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם
אסתר את־מרדכי על־בית המן: ס ג ותוסף אסתר ותדבר לפני
המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן־לו להעביר את־רעת המן
האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על־היהודים: ד ויושט המלך לאסתר
את שרבט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך: ה ותאמר
אם־על־המלך טוב ואם־מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך
וטובה אני בעיניו יכתב להשיב את־הספרים מחשבת המן בן־
המדתא האגגי אשר כתב לאבד את־היהודים אשר בכל־מדינות
המלך: ו כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר־ימצא את־עמי

רש"י

לכבוש. ל' תימה הוא. לכבוש לאנוס בחזקה כמו ונכבשה הארץ ד): (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של מלך שהציל המלך ממות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה א): (ג) להעביר את רעת המן.

אבן עזרא

ט חרבונה. יש אומרים כי אליהו ז"ל נדמה למלך כדמות סריס (כא): י וטעם וחמת המלך שככה. שלא נחה חמתו עד תלות המן (כב) מנזרת והשכותי מעלי (במד' יז כ) ואם הם שנים בנינים (כג): א מה הוא לה. שהוא דודה (א): ב העביר. מלה יוצאה בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר (ב), וכמוהו ואת העם העביר אותו (בראש' מז כא) (ג) ומרדכי מושל על בית המן, כי עושר רב היה לו, גם עבדים ושפחות, כי אין אחר המלך גדול ממנו: ג וטעם והוסף אסתר. בעבור כי כל שאלתה היתה להשמיד המן (ד): ה וכשר הדבר. טוב (ה) וכמוהו איזה יכשר (קהלת יא ו) (ה*), בכושרות (תה' סח ז) (ו): ו כ"ף איככה אוכל. כפול (ז) ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איפה (ח) כי מצאנו איכה תרעה (ש"ה א ז) (ט) שטעמו כטעם איפה (י) איככה אוכל לחיות (יא): נו"ן באבדן. במקום מ"ם (יב)

יהל אור

ומיד לביתו, ואחר שעה שלח המלך והתכו את ראשו (הואיל משה): (כא) כ"ה (פדר"א פ"נ) מה שהיה אליהו ז"ל נדמה כחרבונה אחד מסריסי המלך: (כב) וכאשר תלו אותו אז שככה חמתו: (כג) כי מלת והשכותי בהעלם האות הכפול. הוא מבנין הככד הנוסף וזה קל:

(א) כי עד עתה לא הזכירה מולדתה: (ב) זה בנין הפעיל היוצא לשלישי ופי' אמסורוש עשה והעביר הטבעת מיד המן לידו: (ג) יוסף העביר את העם ממקומם למקום אחר: (ד) וכיון שתלו אותו והשמידו, הוסיפה שאלה אחרת, לז"א ותוסף: (ה) תאר כמו ישר: (ה*) בקהלת נמצא המלה המשה פעמים וכולם לשון יושר ונכונה: (ו) ופי' רש"י ז"ל שם שהוציא ישראל ממצרים בחדש כשר, אבל הא' ז"ל פי' שם, טעם קושרות הככל, וכן פי' הרד"ק בשרשיו הם שבעות הכבלים והכ"ף והקו"ף ממוצא אחד: (ז) וכן כתב הרד"ק בשרשיו, והוא שאלה על דרך התימה: (ח) שפי' איה פה: (ט) ופי' שם על שאלת המקום אנה: (י) כמו איפה שהוא שתי מלות, איה פה, כמו כן איכה הוא שתי מלות, איה כה: (יא) נ"ל איך כה אוכל להיות, ודעת הא' ז"ל שהוא מלה אחת והכ"ף כפולה: (יב) והוא

מקורי רש"י

ד) במד' ל"ב כ"ב: א) לקח טוב:

וְאֵיכָכָה אוּכַל וְרָאִיתִי בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי׃ ס ז וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ
לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּלְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הִנֵּה בֵית־הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר
וְאֹתוֹ תָּלוּ עַל־הָעֵץ עַל אֲשֶׁר־שָׁלַח יָדוֹ בַּיְּהוּדִיים יתיר יו״ד׃ ח וְאַתֶּם
כִּתְבוּ עַל־הַיְּהוּדִים כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ וְחִתְמוּ בְּטַבַּעַת
הַמֶּלֶךְ כִּי־כְתָב אֲשֶׁר־נִכְתָּב בְּשֵׁם־הַמֶּלֶךְ וְנַחְתּוֹם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ
אֵין לְהָשִׁיב׃ ט וַיִּקָּרְאוּ סֹפְרֵי־הַמֶּלֶךְ בָּעֵת־הַהִיא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי
הוּא־חֹדֶשׁ סִיוָן בִּשְׁלוֹשָׁה וְעֶשְׂרִים בּוֹ וַיִּכָּתֵב כְּכָל־אֲשֶׁר־צִוָּה מָרְדֳּכַי
אֶל־הַיְּהוּדִים וְאֶל הָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת אֲשֶׁר ׀ מֵהֹדּוּ
וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְעַם
וָעָם כִּלְשֹׁנוֹ וְאֶל־הַיְּהוּדִים כִּכְתָבָם וְכִלְשׁוֹנָם׃ י וַיִּכְתֹּב בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ
אֲחַשְׁוֵרֹשׁ וַיַּחְתֹּם בְּטַבַּעַת הַמֶּלֶךְ וַיִּשְׁלַח סְפָרִים בְּיַד הָרָצִים בַּסּוּסִים

אבן עזרא

או הוא לשון נקבות (יג) והטעם באבדן נפשות מולדתי (יד), ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן (למטה ט ה) והנו״ן נוסף (טו) כי משקלי שמות הפעלים משתנים (טז): ח ונחתום. שם הפעל (יז) והטעם ונחתום נחתם (יח) במשקל כי נכסוף נכספת (ברא׳ לא ל) (יט). יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים, ורב לו ולהם שימלטו, דע כי חכם גדול היה, והנה אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי למלט עמך, כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם, כי כן דת מדי ופרס, והעד בדברי דניאל, שלא היה יכול דריוש להצילו (כ), והנה הוצרך מרדכי לכתוב כן, דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך, ונתן לו המלך טבעתו להתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלשה עשר לחדש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר, וכאשר ידע המלך מחשבתו הרעה תלוהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך, וזה פירוש ובבואה לפני המלך (כא), כאשר אפרש (כב) והנה העד הנאמן (כג), שנתלה המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא: ט מהודו. סוף שמאלית מלכותו (כד): י רכבי

רש״י

שלא תתקיים עלתו הרעה: (ז) הנה בית המן וגו׳. ומעתה הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרי יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין לריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין כאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה. באותיות שלה: כלשונו. הוא זדיבור ב): (י) ביד

יהל אור

כמו כאבדם: (יג) כי סימן הרבים בכנוים מ״ם וסימן הרבות: (יד) וקאי על הנפשות: (טו) וכן פי׳ הרד״ק: (טז) כי כאן אבדן ושם אבדן והכל אחד: (יז) מקור, ועיין כס׳ (שפה ברורה שער בבעלי הכפל) שכתב שהוא על דעת ר״מ הכהן, ומשמע שם אבל לא מדעת עלמו, וכאן פי׳ מדעת עלמו עיין מבין שפה שם, מה שביאר בזה: (יח) והסר מלת נחתם: (יט) עיין פי׳ הח׳ ז״ל שם: (כ) ואפילו המלך שהיה חפץ להציל את דניאל לא היה יכול: (כא) ואמר המלך עם הספר ישוב מחשבתו הרעה, פי׳ עם הספרים השנים שניתן ליהודים לעמוד על נפשם ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו: (כב) עיין (למטה ט כה): (כג) שלא היה זה כונת המלך: (כד) בג׳ (מגילה יא א) נחלקו רב ושמואל חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם וחד אמר הודו וכוש כהדי הדדי הוו קיימי, ולפ״ז דעת הח׳ ז״ל כחד מאן דאמר שרחוקים הרבה זה מזה, והודו סוף שמאלית מלכותו, עיין (לעיל א א יהל אור אות ט), ויונתן תרגם (ישעי׳ יח א, ירמי׳ יג כג, לפני׳ ג י) על כוש, הודו, ונראה מזה שדעתו שקרובים המה, וכמאן דאמר כהדי הדדי הוו קיימי:

מקורי רש״י

ב) עיין (סנהד׳ כ״ב א׳) כתב עברי לא נשתנה כל עיקר, שנאמר ליהודים ככתבם וכלשונם, מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה:

רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בְּנֵי הָרַמָּכִים׃ יא אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ
לַיְּהוּדִים ׀ אֲשֶׁר בְּכָל־עִיר־וָעִיר לְהִקָּהֵל וְלַעֲמֹד עַל־נַפְשָׁם לְהַשְׁמִיד
לַהֲרֹג בס"ם כ" ולהרוג בוי"ו ונפקא מינה לדינא וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־חֵיל עַם וּמְדִינָה
הַצָּרִים אֹתָם טַף וְנָשִׁים וּשְׁלָלָם לָבוֹז׃ יב בְּיוֹם אֶחָד בְּכָל־מְדִינוֹת
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר׃
יג פַּתְשֶׁגֶן הַכְּתָב לְהִנָּתֵן דָּת בְּכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה גָּלוּי לְכָל־הָעַמִּים
וְלִהְיוֹת הַיְּהוּדִיים יתיר יו"ד עֲתוּדִים עתידים קרי לַיּוֹם הַזֶּה לְהִנָּקֵם
מֵאֹיְבֵיהֶם׃ יד הָרָצִים רֹכְבֵי הָרֶכֶשׁ הָאֲחַשְׁתְּרָנִים יָצְאוּ מְבֹהָלִים
וּדְחוּפִים בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ וְהַדָּת נִתְּנָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ס טו וּמָרְדֳּכַי יָצָא
מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ מַלְכוּת תְּכֵלֶת וָחוּר וַעֲטֶרֶת זָהָב גְּדוֹלָה
וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן וְהָעִיר שׁוּשָׁן צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה׃ טז לַיְּהוּדִים הָיְתָה
אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃ יז וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל־עִיר וָעִיר
מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים מִשְׁתֶּה

רש"י

הרצים. רוכבי סוסים שלוה להם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים הממהרים לרוץ ג): (יא) ושללם לבוז. כאשר נכתב בראשונות והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה לשם ממון: (יג) פתשגן. אגרת מפורש: (יד) מבוהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים רצים הראשונים להעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ:

אבן עזרא

הרכש, מרכוש המלך שאין כמותם (כה): האחשתרנים. י"א הפרדים [א]: הרמכים, הן הסוסיות (כו) וכן בלשון ישמעאל (כז), שרוב מתכונתה כדרך לשון הקדש, ובני הסוסיות חזקים מבני האתונות (כח): טו ותכריך. זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל (כט) והטעם כאדרת שיעולף בה (ל): בוץ. הוא הבד (לא) והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר (לב): והעיר שושן. ששם היהודים (לג): והעיר שושן צהלה ושמחה. פירוש צהלה כטעם אורה (לד) כאדם שהוא יושב בחושך ויוצא לאויר העולם שהוא הפך בלא אמצעי (לה), כן היה דבר ישראל (לו): יז מגיע. מבנין נוסף (לז) רק הוא פועל עומד (לח) וכן הגעת למלכות (לעיל ד יד):

יהל אור

(כה) הם הסוסים קלי המרוץ, ולפי דברי געזעניוס הוא שם נגזר מלשון ערבי שבו שרש רכש מורה דהרית הסוס ומרוצתו אחד מסוגי מין הסוסים הנבחרים ביותר: (כו) פי' הפרדים שאמותיהם סוסיא: (כז) וכן נקרא בלשון ערבי רמכא: (כח) הם חזקים יותר ממי שאמותיהם אתונות, כי הם מתמידים מאוד בהליכה בלי עיפות: (כט) תבריכין, והוא הקבוץ מל"מ תכריך, ובת"י על הפ', ולא נתתי ממנו למת (דברים כו יד) ולא יהבינן מניה תכריכין לטמי נפש: (ל) וע"ש זה נקרא תכריך על שם שהאדם כורך עצמו ומתעטף בו: (לא) ותרגום ומכנסי בד (ויקרא טז ד) מכנסי דבוץ: (לב) ומקורו בערבי בוץ בהוראת הגוון הלבן, ונקרא מין זה כן לפי שהוא לבן ונקי ביותר, ועיין (לעיל א ו): (לג) עיין (לעיל א ב): (לד) וכן פי' הח' ז"ל (תה' קד טו) עה"פ, להצהיל פנים משמן, „לתקן להאיר" ועניינו קרוב כמו להזהיר: (לה) פי' שיהיה איזה הפסק בין האור ובין החשך: (לו) שיצאו בפעם אחת פתאום מחשך לאור: (לז) פי' מהבנין הכבד הנוסף: (לח) ואינו יוצא כמו הפעיל, ושרשו נגע, ופ"א העפל הסרה:

קרני אור

[א] ראיתי בפי' רבינו סעדיה גאון כי בג' מקומות במגלה נמצא אחש מורכב, אחשורוש, פי' גדול וראש, אחשדרפני, גדול דר פנים, דר בפנים ורואה פני המלך, אחשתרנים גדול מתרי מינים, והם הפרדים שהם תרגום מתרין מינים מחמור וסוסיא, והיא הרמכה בלשון ערבי, וזהו בני הרמכים, ופי' אחש בלשון מדי גדול (הגלוי לבריק"ס):

מקורי רש"י

ג) לקח טוב:

וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם׃
ט א וּבִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ אֲשֶׁר
הִגִּיעַ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת בַּיּוֹם אֲשֶׁר שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי הַיְּהוּדִים
לִשְׁלוֹט בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא אֲשֶׁר יִשְׁלְטוּ הַיְּהוּדִים הֵמָּה בְּשֹׂנְאֵיהֶם׃
ב נִקְהֲלוּ הַיְּהוּדִים בְּעָרֵיהֶם בְּכָל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ לִשְׁלֹחַ יָד
בִּמְבַקְשֵׁי רָעָתָם וְאִישׁ לֹא־עָמַד בִּפְנֵיהֶם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עַל־כָּל־
הָעַמִּים׃ ג וְכָל־שָׂרֵי הַמְּדִינוֹת וְהָאֲחַשְׁדַּרְפְּנִים וְהַפַּחוֹת וְעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה
אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ מְנַשְּׂאִים אֶת־הַיְּהוּדִים כִּי־נָפַל פַּחַד־מָרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם׃
ד כִּי־גָדוֹל מָרְדֳּכַי בְּבֵית הַמֶּלֶךְ וְשָׁמְעוֹ הוֹלֵךְ בְּכָל־הַמְּדִינוֹת כִּי־הָאִישׁ
מָרְדֳּכַי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל׃ ה וַיַּכּוּ הַיְּהוּדִים בְּכָל־אֹיְבֵיהֶם מַכַּת־חֶרֶב וְהֶרֶג

אבן עזרא

מתיהדים. מלה זרה (לט) ויאמר ר' יונה המדקדק כי מזאת המלה נלמוד כי מלת תורמין נכונה (מ) כי יו"ד יהודה איננה עיקר (מא) והנה שב במלת מתיהדים שורש (מב) גם הוסיף ואמר מדיח ומליח (מג) הנו כמו את מוצאך ואת מובאך (ש"ב ג כה) כי היה ראוי להיותו מבואך (מד) רק בא על דרך חביריו (מה) ולא אמר כלום, כי וי"ו מבואך אם נוסף איננו תמה (מו) כי אותיות אהו"י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף, גם יעדרו (מז) ואין כן מ"ם מדיח ומליח, ותשובה על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז"ל לשון מקרא להוד, ולשון תלמוד לחוד (מח) ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהודה (מט) והנה יהיה בדקדוק יפה (נ): א אשר שברו. כמו עיני כל אליך ישברו (תה' קמה טו) (א): ונהפוך הוא. שם התואר מבנין נפעל (ב): ב נקהלו היהודים. לאות כי היה להם ערים בשושן (ג): ד הולך וגדל. שם הפועל מבנין הקל (ד) והנה הוא כשם התואר (ה):

סנ"א בלמ"ד מ"ש

רש"י

טלית העשוי להתעטף ד): (יז) מתיהדים. מתגיירים ה): (ג) ועושי המלאכה. אותם שהיו ממונים לעשות צרכי המלך:

יהל אור

(לט) מפני שגם יהודה נגזר מן הודאה, וא"כ היו"ד מן יהודה איננה מן השרש, לפי שיו"ד השרש נבלע בוי"ו כדין נחי פ"א יו"ד, ורוב תשמישה בבנין הפעיל, והנה במלת מתיהדים נראה כאילו היו"ד שרשית ולפיכך היא מלה זרה: (מ) כי שרש תרומה רום מנחי העי"ן, בקל רם, ובהפעיל הרים, והתי"ו במלת תרומה תוספת לסימן המשקל, וחז"ל השרישו התי"ו ואמרו תרום במקום הרים, וכמו שאמרו מתיהדים מגזרת יהודה: (מא) כי הוא מגזרת אודה את ה' (בראשית כט לה) ואיננו שרש בתיבה: (מב) והשווה אותן ר' יונה המדקדק אותן הב' מלות זה לזה, כי לפי דעתו נשתנה לפעמים אות שרשית במלה כפי הצורך, ולהקל על המבטא: (מג) והוא בדרז"ל מדיח ומליח, והנה מדיח שרשו דחה, והמ"ם לסימן בינוני, ומליח המ"ם שרש, והיה צ"ל ממליח, אלא לפי [illegible] מדיח אמר ג"כ מליח דומה לה על משקלה: (מד) הוי"ו בין הבי"ת והאל"ף: (מה) לפי שאמר מוצאך יאמר ג"כ מובאך: (מו) אין לתמוה ע"ז: (מז) וא"כ אם היא נוספת או נחסרת אין מן התימה: (מח) עיין (תוי"ט תרומות פ"א מ"א) אחר שהביא לשון הרמב"ם, מה שאמרו בכל המשנה תרם, ותורם, ויתרום, ומה שהקשו בעלי הלשון האחרונים ע"ז ואומרים, כי השרש הרים ומרים וירים, ותירץ הרמב"ם שם ואמר שזו אינה קושיא עיי"ש, ועי"ז סיים התוי"ט שם וכתב, אבל ראיתי להראב"ע ז"ל בפי' למגלת אסתר במלת מתיהדים, כתב על מלת תורמין, שהוא בכלל מאמרם ז"ל לשון מקרא להוד ולשון הגמרא לחוד, ומאמר זה אמרו על משנה ב' פי"א דחולין (קלז) ועיין במשנה י"ג פ' בתרא דעירובין ומשנה ב' פ"ק דפסחים: (מט) פי' שהיו מתיחסים אל משפחת יהודה ואמרו שהם מבני יהודה, ואין הכוונה ששבו לתורת יהודה: (נ) ויהיה א"כ פעל נגזר משם פרטי יהודה, וכן כתב בס' (צחות ספר השמות) וסיים „אעפ"י שאדע כי רבים יתמהו מזה הפירוש שפירשתי" ועיין (ס' מאזנים דף יט ב, ס' השם דף ג א, ובהקדמתו לשפה ברורה):
(א) וענינו תקוה ותוחלת: (ב) עבר מבנין נפעל לגזרת פעול: (ג) עיין (לעיל א ב): (ד) הוא מקור הבנין הקל: (ה) כי המקור היא

מקורי רש"י

ד) עיין פי' הראב"ע: ה) עיין פי' הראב"ע:

ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ו ובשושן הבירה הרגו היהודים
ואבד חמש מאות איש בראש הדף ואת בסופה וצריך לכותבם כעין שירת האזינו ובדף אחד
לבדו איש: ז ואת | פרשנדתא ואת | דלפון ואת | אספתא: ח ואת |
פורתא ואת | אדליא ואת | ארידתא: ט ואת | פרמשתא ואת | אריסי
ואת | ארידי ואת | ויזתא: י עשרת בני המן בן־המדתא צרר
היהודים הרגו ובבזה לא שלחו את־ידם: יא ביום ההוא בא מספר
ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך: יב ויאמר המלך לאסתר
המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת
עשרת בני־המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה־שאלתך וינתן
לך ומה־בקשתך עוד ותעש: יג ותאמר אסתר אם־על־המלך
טוב ינתן גם־מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת
עשרת בני־המן יתלו על־העץ: יד ויאמר המלך להעשות כן ותנתן
דת בשושן ואת עשרת בני־המן תלו: טו ויקהלו היהודיים יתיר יו"ד
אשר־בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן
שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את־ידם: טז ושאר היהודים
אשר במדינות המלך נקהלו | ועמד על־נפשם ונוח מאיביהם והרוג

רש"י סת' זעירא ס"שי"ן זעירא סנ' אריכא סז' זעירא

רש"י

(י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם ו) אלו עשרה שכתבו שטנה על יהודה וירושלים כמ"ש בספר עזרא ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יהודה וירושלים ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותים והבדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן ודאג שלא יתעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן ז): ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין רעה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת.

אבן עזרא

ו ואבד חמש מאות איש. שם הפועל (ו) כמו הנה לא ידעתי דבר (ירמיה א ו) (ז) היו חכמים בספרד ושמחו על טעם ארידתא, וכן פורתא (ח), והם השמחים ללא דבר, כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים: י ובבזה לא שלחו. שם מפעלי הכפל (ט) על משקל רצה (י) גם זאת עצה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לרצותו (יא): יב בשושן הבירה הרגו היהודים. הם אנשי מרדכי (יב), הם היהודים (יג) אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן (יד) על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן, ותנתן גם בשושן, ויקהלו היהודים אשר בשושן ולא הזכיר הבירה (טו): טו וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים במסלות (טז) [א]: טז ועמד על נפשם ונוח

יהל אור

ראוי להיות הלוך אלא נכתבה כשם התואר: (ו) הוא מקור שנקרא שם הפועל, והכוונה כמו לאבד: (ז) במקום לדבר: (ח) פי' כי שמם יורה על ירידתם, מלשון אריד בשיחי (תה' נה ג) ופורה ראש ולענה (דבר' כט יז): (ט) כי שרשו בזז מכפולי העי"ן: (י) נ"ל רנה, פי' על משקל רנה ששרשו רנן: (יא) בזה שינקמו מאויביהם: (יב) וזה היה בשושן הבירה במקום הארמון ששם היו אנשי מרדכי: (יג) נ"ל „והיהודים" בלא מלת „הם": (יד) וזה היה בעיר שושן: (טו) כי זה היה בעיר שושן במקום מושב היהודים: (טז) מפחד גזירת

קרני אור

[א] וכ"ה (מדרש לקח טוב) שברחו מן השגיש של ססנים (פי' מפני גזירת המן):

מקורי רש"י

ו) סד"ע: ז) עיין בהערות והקונים לסד"ע לידידי הרס"ג מ' בער ראטנער נ"י מה שהעיר שם:

עיין

בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את־ידם: יז ביום־
שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום
משתה ושמחה: יח והיהודיים יתיר יו"ד אשר־בשושן נקהלו
בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה
אתו יום משתה ושמחה: יט על־כן היהודים הפרוזים הפרזים קרי
הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר
שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו: כ ויכתב
מרדכי את־הדברים האלה וישלח ספרים אל־כל־היהודים אשר
בכל־מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים: כא לקים עליהם
להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום־חמשה
עשר בו בכל־שנה ושנה: כב כימים אשר־נחו בהם היהודים
מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב

אבן עזרא

מאויביהם והרג. שמות הפעלים (יז): יט הפרזים. כמו חדלו פרזון (שופ' ה ז) (יח): ומשלות. שם התואר מבנין הכבד הנוסף (יט) בעבור תוספת המ"ם (כ) ומצאנו הנני משליח בך (שמות ח יז) (כא): מנות. חלקים, כמו מנה אחת אפים (ש"א א ה) (כב): כ ויכתוב מרדכי, לבדו (כג), לקיים בשנה הבאה, ובכה כל השנים שמחת ימי הפורים: כב וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים. בעבור שחשבון שנותינו יוחשב בסוף המחזור בשנת החמה רק חדשינו הם אחר הלבנה (כד) והנה פירוש כימים שיהיו הימים קרובים באורך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני (כה) על כן הוצרך הכתוב לומר והחדש אשר נהפך להם (כו) ולעולם יהיה בחודש הסמוך לניסן בשנה פשוטה או מעוברת (כז) ומפרשים אמרו כי טעם והחדש על אדר שני (כח) ואחרים אמרו כי כימים יום ארבעה עשר וחמשה עשר (כט), וא"כ היה ראוי שיאמר ובחדש ולא החדש (ל):

רש"י

כגזר חוק מאת המלך: (יט) הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה בי"ד ומוקפים חומה בט"ו כשושן והיקף זה לריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו ח): ומשלות. שם דבר כמו משמר משמע לפיכך השי"ן נקודה רפי: (כ) ויכתוב מרדכי.

יהל אור

המן, וכששמעו שתלו את המן ונתבטלה הגזירה אז נקהלו: (יז) פי' השתי מלות „נוח והרג" הם מקור: (יח) פי' נמנעו לישב בערי הפרזות, והוא אמר לבתי חצרים וכפרים העומדים כמישור בלי חומה ובלי הרים סביב, כי בערבי נקרא מישור פרז: (יט) מבנין הפעיל: (כ) עיין בפי' הח' ז"ל (שמות ל, א) עה"פ, ועשית מזבח מקטר קטורת שפי' שם „מקטר שם המפעל, כמו ומשלוח מנות" וכאן לא פי' כן: (כא) כמ"ש מבנין הפעיל: (כב) ופי' שם מתנה וחלק: (כג) בלי השתתפות אסתר, עיין (למטה פ' כח) שמפני זה שמרו ישראל זאת המצוה רק מעט זמן ואח"כ נטשוה ועד שכתבה אסתר ג"כ: (כד) וכן כתב הח' ז"ל (שמות יב ב) כלל שנותינו ישוב בכל המחזור שנות החמה, והדשינו תמיד חדשי הלבנה" עיין ביאורי שם, וכדי להשוות שנות החמה עם שנות הלבנה בכל מחזור שהוא י"ט שנה, קבעו ב"ד שבע שנים מעוברות בכל מחזור והם גו"ח אדז"ט: (כה) שמוסיפין בשנת העבור: (כו) ופי' שיהיה דוקא באותו חדש ושע"י אותו חדש יושוו הזמנים: (כז) וכ"ה (מגילה ו ב) מאמר ר' שמעון בן גמליאל שיליף מן בכל שנה ושנה, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לניסן אף כאן אדר הסמוך לניסן, ועוד שם, מסמכינן גאולה לגאולה (פי' גאולת פורים לגאולת מצרים): (כח) ומה שאמר הכתוב כימים מוסב על אדר ראשון שיתנהגו גם כו משתה ושמחה: (כט) שישישו תמיד בהם כימים הראשונים ובאותו חודש: (ל) פי' אם נאמר שכימים מוסב על יום י"ד וט"ו היל"ל בחדש, דהיינו י"ד

מקורי רש"י

ח) עיין מגילה ב' ב', לקח טוב, ילקוט תתרנ"ט:

לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ
וּמַתָּנוֹת לָאֶבְיֹנִים׃ כג וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים אֵת אֲשֶׁר־הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת
אֲשֶׁר־כָּתַב מָרְדֳּכַי אֲלֵיהֶם׃ כד כִּי הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי צֹרֵר כָּל־
הַיְּהוּדִים חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים לְאַבְּדָם וְהִפִּל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לְהֻמָּם
וּלְאַבְּדָם׃ כה וּבְבֹאָהּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ
הָרָעָה אֲשֶׁר־חָשַׁב עַל־הַיְּהוּדִים עַל־רֹאשׁוֹ וְתָלוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־
הָעֵץ׃ כו עַל־כֵּן קָרְאוּ לַיָּמִים הָאֵלֶּה פוּרִים עַל־שֵׁם הַפּוּר עַל־כֵּן עַל־
כָּל־דִּבְרֵי הָאִגֶּרֶת הַזֹּאת וּמָה־רָאוּ עַל־כָּכָה וּמָה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם׃ כז קִיְּמוּ
וְקִבְּלֻ וקבלו קרי הַיְּהוּדִים ׀ עֲלֵיהֶם ׀ וְעַל־זַרְעָם וְעַל כָּל־הַנִּלְוִים עֲלֵיהֶם

רש"י

היא המגלה הזאת כמו שהיא: (כד) כי המן בן המדתא. חשב להומם ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו ט): (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלו שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש י) ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי ומה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו ומה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזמנה להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים

אבן עזרא

כג וקבל. כמו לשון ארמית (לא), ובא לשון יחיד (לב) שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעדה (בראׁ מט כב) (לג) או שתחסר מלת כל (לד) הראשון הוא הנכון (לה) ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי (לו) והוא יוצא לשנים פעולים (לז) א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות (לח) רק הוא (לט) שקבלו אשר עשו בתחלה (מ) כי עשו בשנה הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי, לעשות כן בכל שנה ושנה (מא): כד כי המן בן המדתא. הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התשועה נמחה שמם ושם זרעם ויזכרו אותם בכל שנה להודות השם אשר לו נתכנו עלילות, דגשות מ"ם להמם לחסרון מ"ם הכפל (מב): כה ובבאה לפני המלך. הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה (מג), אמר המלך שיכתוב עם הספר (מד) ישוב מחשבתו הרעה (מה) על כן בטלו הספרים הראשונים (מה*) פירוש על כן השני (מו): כו על כל דברי האגרת הזאת. מנזרת אגרה בקציר מאכלה (משלי ו ח) (מז) והטעם מחברת המלים (מח): ומה ראו. בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע. באמצעות האזנים: כז הנלוים. הם הגרים (מט): ולא יעבור.

יהל אור

וט"ו כחדש, לא והחדש: (לא) וכ"ה מתורגם כמן „וקבילו": (לב) באמרו אלא „היהודים" שהוא ל"ר וקיבל כל"י: (לג) שפי' כל אחת מהבנות צעדה: (לד) ר"ל שמלת וקבל שב אל מלת „כל" החסירה מן הכתוב ולא אל מלת היהודים שהוא ל"ר: (לה) ופי' שכל אחד ואחד קיבל: (לו) ע"כ אמר כל"י: (לז) שהניח לישראל שיקבלו: (לח) כי הל"ל החל: (לט) רק פי': (מ) וזהו אשר החלו לעשות: (מא) כ"ז קיבלו עליהם: (מב) כי המ"ם האחרונה מ"ם הכינוי, והסרה מ"ם השרש, כי שרשו המם: (מג) נתהפכו הדברים: (מד) וכן פי' רש"י ז"ל אמר המלך בפיו וציוה לכתוב ספרים: (מה) שהשב על היהודים על ראשו: (מה*) ולולי זה שכתבו לא היו מבטלים אותה: (מו) וזהו פי' על כן השני, שעל כן הראשון הוא דבק עם פ' הקודם, כי המן בן המדתא הפיל פור, ע"כ קראו לימים האלה פורים, וע"כ השנית דבק עם אמר עם הספר: (מז) וענינו קבוץ ואסיפה: (מח) אגרה שם נקבה, ספר ומכתב גלוי בהודעה או פקודה יוצאת מבית המלכות והשרים בעניני המדינה, ולא נמצא כ"א בכתבי קדש האחרונים וזה מוכיח שמקורו מלשון פרסית או ארמית, ובארמית שנקרא (האוגר): (מט) וכן פי' רש"י ז"ל:

מקורי רש"י

ט) מגלה ע"ז ב' לקח טוב: י) מגילה י"ט א':

ולא יעבור להיות עשים את־שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל־
שנה ושנה: כח והימים האלה נזכרים ונעשים בכל־דור ודור משפחה
ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו
מתוך היהודים וזכרם לא־יסוף מזרעם: ס כט ותכתב אסתר המלכה
בת־אביחיל ומרדכי היהודי את־כל־תקף לקים את־אגרת הפרים
הזאת השנית: ל וישלח ספרים אל־כל־היהודים אל־שבע ועשרים

אבן עזרא

אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגילה (נ) ובעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות (נא) צוו הכמינו ז"ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק (נב): בכל שנה ושנה. פשוטה או מעוברת (נג) והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: כח והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים. לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי אינו חייב מי שהוא במקום שלא היה יהודי בימי הנסים או במדינה חדשה (נד): יסוף. יכלה כמו יחדו יסופו (ישעי' סו יז) והם מהשניים (נה) כי תמצא בעלומי הלמ"ד (נו) והנה זאת הפרשה הגידה ששמרו ישראל זאת המצוה ואחר כך נשתוה על כן הוצרך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה (נז): כט את כל תוקף. כמו חוזק (נח) וכמוהו ואם יתקפו האחד (קהלת ד יב) (נט) והנה כתבה היא והוא (ס): וטעם השנית. בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה (סא): ל וטעם דברי שלום. שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים (סב): וטעם אמת, שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם (סג) והעד על זה הפירוש שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר (סד) וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר (סה) והמכחישים אמרו כי על שלשה ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל ישראל ראויין להתענית כן תמיד (סו) ולפי דעתי שחכמינו ז"ל קבעו התענית יום הפחד (סז) וטעם דברי הצומות (סח) על הנזכרים בספר זכריה (סט) שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת (ע) והטעם כי קיימו היהודים

סת' רבתי

רש"י

להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה כתב אשורית יא): (כח) נזכרים. בקריאת המגילה: ונעשים. משתה ושמחה וי"ט לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלין ושותין יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום של יתום דמתרגם עד תום יב) עד דסף וא"א לו להיות מגזרת פן תספה יג) מגזרת עתה אספה יום אחד יד) שא"כ היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תקף. תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השניה חזרו ושלחו ספרים שיעשו פורים:

יהל אור

(נ) וזהו ככתבם: (נא) כי עזרא לא היה רחוק מזמן כתיבת המגלה, שהוא היה בזמן דריוש בן אחשורוש: (נב) כי כל פסוקי דלא פסקיה עזרא לא פסקינן ליה, ואעפ"י שהפסוקים, שבכאן ארוכים מאוד אעפ"כ לא פסקינן באמצע מהאי טעמא: (נג) עיין (לעיל אות כז): (נד) שלא היתה אז מן הייסוד: (נה) כי שרשו סוף והוי"ו נעלמת ושתי אותיות יולאות במבטא: (נו) כמו תספה ששרשו ספה, והה"א שהיא למד הפועל נעלמה ואינה יוצאת במבטא: (נז) עיין (לעיל אות כג): (נח) תרגום חזק תקיף: (נט) ופי' אם יתחזק האחד על חבירו: (ס) פי' אסתר ומרדכי: (סא) ואללו היתה השניה: (סב) עיין (לעיל אות כז): (סג) ושלא יעברו עוד: (סד) לפי שעברו על זאת המצוה, לזה כתבו אסתר ומרדכי שנית, והנה אמר הכתוב ומאמר אסתר קיים ולא מאמר מרדכי, כי הם עברו על ציוויו לבדו, והוכרחה אסתר לחדש הציווי: (סה) ולפ"ז קשה מאי דברי הצומות בל"ר: (סו) ע"כ יאמר דברי הצומות בל"ר: (סז) פי' אף שמרדכי ואסתר גזרו אז תענית שלשה ימים בניסן, אך הז"ל קבעו תענית יום אחד ביום הפחד והוא בי"ג לחדש אדר ביום שכתב המן להשמיד ולהרוג את כל היהודים: (סח) אחר שלא קיבלו לצום רק יום אחד בשנה, מאי דברי הצומות בל"ר: (סט) והוא (זכריה ח יט): (ע) י"ז תמוז,

מקורי רש"י

יא) עיין מגילה שם: יב) ויקרא כ"ה כ"ט: יג) בראשית י"ט ט"ו: יד) ש"א כ"ז א':

עיין

וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃ לא לְקַיֵּם אֶת־
יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי
וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם | דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת
וְזַעֲקָתָם׃ לב וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר׃ ס
י א וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁרֹשׁ אחשורוש קרי מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי הַיָּם׃ ב וְכָל־
מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ
הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ ג כִּי |
מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב

רש"י

(לב) ומאמר אסתר קים וגו'. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו א): לכל

אבן עזרא

על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקעה העיר ונשרף הבית כי הנביא לא צוום שיתענו (עא) כאשר אפרש במקומו: (עב) ואנחנו חייבים שלא נשיג גבול ראשונים (עג): לא וטעם וזעקתם. להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: לב ומלת האלה. שב אל דברי לא אל הפורים (עד): ונכתב בספר. בפתחות הבי"ת הוא הידוע בימיהם (עה) ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמת ד' וספר הישר (עו): א וישם המלך אחשורוש מס על הארץ. שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו (א) וכן על איי הים הרחוקים ממנו, והזכיר זה הכתוב להודיע כי הצליח בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: ב תקפו. כמו את כל תוקף (לעיל פ' כח): ופרשת. מגזרת כי לא פורש (במד' טו לד) (ב): המלך. כאחד בחשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי תחתיו כשלשה (ג): ג ורצוי לרב אחיו. כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים (ד): דורש טוב לעמו. די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב (ה): וזרעו. הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והוא היה דובר שלום בתחילה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו, והנה הזכיר

יהל אור

ס' אב, ג' תשרי, יו"ד טבת, וכן פי' הרלב"ג, שדברי הצומות מוסב על הארבעה צומות: (עא) רק הם קבלו מעצמם כן קיימו ימי הפורים: (עב) וז"ל שם עם קצת ביאור, „ולא הזכיר הכתוב תענית אסתר (פי' למה זכריה לא הזכיר תענית אסתר עם הד' צומות ויהיו חמשה) וכבר עבר זמן אחשורוש (פי' דהא בימיו כבר עבר זמן אחשורוש, ותירץ) כי אין כתוב במגלה קביעת יום התענית (פי' לדורות) כי כל ישראל התענו שלשה ימים בניסן (פי' רק כתוב וצומו עלי שלשת ימים באותו הדור דוקא והם בניסן) ובדברי הכתוב דברי הצומות וזעקתם אין פי' כאשר חשבו רבים (פי' הצומות שהתענו באותו הדור) ובכה פירושו שקיימו וקבלו על נפשם ימי הפורים לשמוח בהם אף על פי שלא צוום הנביאים": (עג) וכן יאמר שם „רק הבנים הם חייבים לעשות מה שקבלו אבותם כאשר קבלו על נפשם דברי הצומות אלה הארבעה הנזכרים, ולא היו מפי נביא": (עד) ופי' קיים הדברים האלה על דברי הפורים: (עה) ופת"ח הבי"ת מורה על ה"א הידיעה ואילו נכתב בהספר, והוא הספר הידוע בימיהם: (עו) עיין פי' הה' ז"ל (שמות יז יד) ובביאורי שם:

(א) עליהם שם המס: (ב) וטעמו באור גדולת מרדכי, וכן הביאו הרד"ק בשרשיו, ופי' שעניני הביאור והפירוש: (ג) וכן יפרש הה' ז"ל (שמות יד ז) עה"פ ושלשים על כלו „דע כי המלך דומה כמו אחד בחשבון, על כן יקרא משנה אותו שהוא אחריו במעלה השנית, מגזרת שנים, ואשר הוא במעלה השלישית יקרא שליש": (ד) ע"כ אמר לרב אחיו ולא לכולם, ועיין רש"י: (ה) וכן משמע מלת דורש שתמיד היה עושה כן, אף אם לא דרשו מאתו;

מקורי רש"י

א) עיין רש"י, ובלקח טוב מלמד שאין אדם יכול להוציא ידי חובתו לכל העם, שהרי לא נמצא טוב לישראל כמרדכי דכתיב בו ורצוי לרוב אחיו ולא לכל אחיו, והוא היה דורש טוב לעמו, וכל הממון שלקח מבית המן נתן אותו לעבודת בית ה':

אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ: חזק

סכום פסוקי מגילת אסתר מאה וששים ושבעה וסימן על כן קראו לימים האלה פורים. וסדריו עשרה והסימן בא גד והגיו ותען אסתר ותאמר:

אבן עזרא

הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

רש"י

זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו:

נשלם מגילת אסתר בעזרת האל יתברך

ברכות קודם המגילה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בִּזְּמַן הַזֶּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ברכות אחר המגילה

אחר קריאת המגילה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָרָב אֶת רִיבֵנוּ. וְהַדָּן אֶת דִּינֵנוּ. וְהַנּוֹקֵם אֶת נִקְמָתֵנוּ. וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַנִּפְרָע לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל צָרֵיהֶם. הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ:

אֲשֶׁר הֵנִיא עֲצַת גּוֹיִם וַיָּפֶר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים: בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם רָשָׁע נֵצֶר זָדוֹן מִזֶּרַע עֲמָלֵק: גָּאָה בְעָשְׁרוֹ וְכָרָה לוֹ בּוֹר וּגְדֻלָּתוֹ יָקְשָׁה לוֹ לָכֶד: דִּמָּה בְנַפְשׁוֹ לִלְכּוֹד וְנִלְכַּד בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד וְנִשְׁמַד מְהֵרָה: הָמָן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו וְעוֹרֵר שִׂנְאַת אַחִים לַבָּנִים: וְלֹא זָכַר רַחֲמֵי שָׁאוּל כִּי בְחֶמְלָתוֹ עַל אֲגָג נוֹלַד אוֹיֵב: זָמַם רָשָׁע לְהַכְרִית צַדִּיק וְנִלְכַּד טָמֵא בִּידֵי טָהוֹר: חֶסֶד גָּבַר עַל שִׁגְגַת אָב וְרָשָׁע הוֹסִיף חֵטְא עַל חֲטָאָיו: טָמַן בְּלִבּוֹ מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמָיו וַיִּתְמַכֵּר לַעֲשׂוֹת רָעָה: יָדוֹ שָׁלַח בִּקְדוֹשֵׁי אֵל כַּסְפּוֹ נָתַן לְהַכְרִית זִכְרָם: כִּרְאוֹת מָרְדְּכַי כִּי יָצָא קֶצֶף וְדָתֵי הָמָן נִתְּנוּ בְשׁוּשָׁן: לָבַשׁ שַׂק וְקָשַׁר מִסְפֵּד וְגָזַר צוֹם וַיֵּשֶׁב עַל הָאֵפֶר: מִי זֶה יַעֲמוֹד לְכַפֵּר שְׁגָגָה וְלִמְחוֹל חַטַּאת עֲוֹן אֲבוֹתֵינוּ: נֵץ פָּרַח מִלּוּלָב הֵן הֲדַסָּה עָמְדָה לְעוֹרֵר יְשֵׁנִים: סָרִיסֶיהָ הִבְהִילוּ לְהָמָן לְהַשְׁקוֹתוֹ יֵין חֲמַת תַּנִּינִים: עָמַד בְּעָשְׁרוֹ וְנָפַל בְּרִשְׁעוֹ עָשָׂה לוֹ עֵץ וְנִתְלָה עָלָיו: פִּיהֶם פָּתְחוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי פוּר הָמָן נֶהְפַּךְ לְפוּרֵנוּ: צַדִּיק נֶחֱלַץ מִיַּד רָשָׁע אוֹיֵב נִתַּן תַּחַת נַפְשׁוֹ: קִיְּמוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת פּוּרִים וְלִשְׂמוֹחַ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה: רָאִיתָ אֶת תְּפִלַּת מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר. הָמָן וּבָנָיו עַל הָעֵץ תָּלִיתָ:

שׁוֹשַׁנַּת יַעֲקֹב צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה. בִּרְאוֹתָם יַחַד תְּכֵלֶת מָרְדְּכָי: תְּשׁוּעָתָם הָיִיתָ לָנֶצַח וְתִקְוָתָם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר: לְהוֹדִיעַ שֶׁכָּל קוֹיךָ לֹא יֵבוֹשׁוּ. וְלֹא יִכָּלְמוּ לָנֶצַח כָּל הַחוֹסִים בָּךְ: אָרוּר הָמָן אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ לְאַבְּדִי. בָּרוּךְ מָרְדְּכַי הַיְּהוּדִי. אֲרוּרָה זֶרֶשׁ אֵשֶׁת מַפְחִידִי. בְּרוּכָה [מְגִנָּה] אֶסְתֵּר בַּעֲדִי. וְגַם חַרְבוֹנָה זָכוּר לַטּוֹב:

בשחרית לאחר שסיים האל המושיע אומר שושנת יעקב. אם לא במקום שא"א פיוטים בשחרית אזי אומר אשר הניא הכל כמו בלילה. ואח"כ אומרים ואתה קדוש ק"ש. עלינו. קדיש יתום.

א א אֵיכָ֣ה ׀ יָשְׁבָ֣ה בָדָ֗ד הָעִיר֙ רַבָּ֣תִי עָ֔ם הָיְתָ֖ה כְּאַלְמָנָ֑ה רַבָּ֣תִי בַגּוֹיִ֗ם

רש"י

(א) איכה ישבה בדד. ירמיה כתב ספר קינות היא המגילה אשר שרף יהויקים על האש אשר על האח א). והיו בה שלש אל"ף ביתו"ת איכה ישבה. איכה יעיב. איכה יועם. שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אל"ף ביתו"ת שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה ב). שלש כנגד שלש ג): בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיתה עמה רב ד). יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ממש ה). אלא כאשה שהלך בעלה

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים, שהם נוסדים על קשט וביציקת מדע יצוקים, וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים, אכן מדרשיהם אל דרכים רבים נחלקים, מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים, ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים (א), ומהם לאמץ נכשלים, ולמלאות הריקים, על כן דמו לגופות טעמי הפסוקים (ב), והמדרשים כמלבושים בגוף דבקים, מהם כמשי דקים, ומהם עבים כשקים, ודרך הפשט הוא הגוף (ג), בדברים נבחרים ובחוקים, וכן אמרו שהמקרא כפשוטו (ד), והדברים עתיקים:

ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים, הוצאתני (ה), מארץ ספרד חמת המציקים, וספרי אלו (ו), בגלותי היו בידי מחזיקים, ווורונו לבאר ספרים בטעמים מנופת מתוקים, וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים, ואיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים (ז), כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בספר ירמיה חקוקים, וכן כתוב קח לך מגלת ספר, וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים (ירמיה לו ב), ועוד כתוב, מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל, ותשחית את הארץ הזאת (שם שם כט) ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה (ח): א בדד, שם נופל על זכר ועל נקבה עם למד (א), ובחסרונו (ב) וכן מלת בטח (ג): רבתי. שרתי. מלעיל (ד), להבדיל בין היו"ד הנוסף (ה): ובין יודין סימן המדבר (ו), כמו אוהבתי לדוש (הושע י יא) (ז), ועמדה מלת גנובתי יום (בראש' לא לט) מלרע, בעבור השתנות הבית (ח):

יהל אור

(א) וכן כתוב בס' תגמולי הנפש, וז"ל „דע כי כל דברי רז"ל נחלקים לשתי חלקים וכו', החמישי הוא קבוץ דברי בדיחותא, כדי לשמח הלב ולהרחיבהו, אחר שיגע השכל בעיון דק, ובלמוד הלכות החמורות ובשעות העמוקות", עוד שם יש דברי בדיחותא רבים בתלמוד אל תחשוב שהוא ענין בטל, אבל הוא דבר מועיל, בעבור כי היתה כוונתם בזה לשמח הלב ולהרחיבו כדי שלא ישתבש ולא יחלש שכלם מרוב היגיעה הגדולה שהיו יגעים בלימוד התורה ובהלכות החמורות כדי להוציא המסקנא על אמיתתה, וכי הא הליש מגרסתם הוו משכלים רתיחתם ומפיגים עצמם במילי דבדיחותא, למען יתחדש כח שכלם ויזדכך מוחם בשובם אל העסק, והיו צריכים לכך כמו שאמרו אין שכינה שורה מתוך עצבות ומתוך עצלות אלא מתוך שמחה, עיי"ש מה שהאריך בזה; ובאמרו ולבות נלאות בפרקים עמוקים, ר"ל לבות הנלאות ע"י למוד פרקים עמוקים, והוא כלל גדול באגדה, ועיין בג' (שבת ל, ב) שמייתי כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן, אמר מלתא דבדיחותא, ובדחי רבנן, לבסוף יתיב באימתא, ופתח בשמעתתא וכו', ומשמע שדברי בדיחותא היה קודם הלמוד בפרקים עמוקים: (ב) כי הוא לא ישתנה אף שילבש מלבושים שונים: (ג) אחר מלת „הגוף" צ"ל „מלבד" ור"ל מלבד בדברים נבחרים שהם המצות והמשפטים והחוקים (רי"ר) וכן יאמר בעל נתה"ש ריש ס' משפטים, בכל מקום שהנראה מגלויו של פשטות המקרא סותר לקבלת רז"ל בהלכות ודינין, חובה על המבאר לעזוב דרך הפשט מכל וכל ולילך באורח הקבלה האמיתית, או לעשות פשרה ביניהם אם תללה: (ד) כ"ה (שבת סג א) אין מקרא יוצא מיד פשוטו: (ה) צ"ל „הוציאתני" ור"ל חמת המציקים הוציאה אותי מארץ ספרד (רי"ר): (ו) צ"ל „אלופי" ר"ל ספרי מורי ורבותי, (רי"ר): (ז) עיין רש"י: (ח) מזה מוכח שאיננה זאת המגילה ששרף יהויקים: (א) כמו עם לבדד ישכון (במד' כג ט) בלשון זכר: (ב) כמו כאן, ונתחברה עם מלת ישבה שהיא לשון נקבה: (ג) עם הלמד בתחלתה כמו לבטח (ויקרא כה יח), ובחסרון הלמד כמו וישבתם בטח (דבר' יב י): (ד) אחר סמוך בתוספות יו"ד, ובאה הנגינה מלעיל: (ה) שהנגינה באה מלעיל: (ו) הוא סימן המדבר בעדו שבאה בם הנגינה מלרע: (ז) שהנגינה מלעיל כי היו"ד נוסף: (ח) מלת גנובתי

מקו"ב רש"י

א) ירמיה ל"ו כ"ג: ב) שם שם ל"ב: ג) עיין פתיחתא מדרש איכה כ"י פ"א אות כ"ח, י ד ב איכה פ"ג א': ד) מדרש איכה כ"י פ"א, אות כ"ח: ה) מדרש איכה פ"א ג', מדרש איכה כ"י פ"א אות כ"ג. מדרש זוטא איכה

שרתי במדינות היתה למס: ב בכו תבכה בלילה ודמעתה
על לחיה אין־לה מנחם מכל־אהביה כל־רעיה בגדו בה
היו לה לאיבים: ג גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגוים
לא מצאה מנוח כל־רדפיה השיגוה בין המצרים: ד דרכי ציון
אבלות מבלי באי מועד כל־שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולתיה

אבן עזרא

רבתי בגוים. איננה כראשונה (ט), רק בלשון גדולה (י), כמו ורבי המלך (ירמי' מא א). על כל רב ביתו (אסתר א ח), ונפתחה למד' למס, להורות על ה"א הדעת הנעדר (יא), ולא נדגש המם (יב), להקל על הלשון(יג): ב וי"ו בכו תחת ה"א (יד), כי אותיות אהו"י מתחלפות, כמו הסבלת עשו (בראשית לא כח) (טו): ג יהודה זכר ונקבה (טז), כישראל ומצרים (יז) ותחזק מצרים (שמות יב לג) (יח) ויש מפרשים המצרים, מדברי מעתיקי הדת ז"ל דינא דבר מצרא (יט) והישר בעיני מן המצר (תה' קיח ה) (כ) ואם הוא משונה מעט (כא), והריש ראוי להדגש (כב) נמצא (כג), דרך זכר ונקבה (כד) כבית ומקום (כה): ד באי מועד. שהיו באים במועדים (כו) והטוב בעיני שהוא המקדש (כז), ונקרא מועד, בעבור היות כל ישראל נועדים שם, וכן בקרב מועדיך (תה' עד ד), שרפו כל מועדי אל בארץ (שם שם ח) (כח): שוממין. נו"ן תמורת מ"ם (כט), וכן קח לך חטין (יחז' ד ט) לקץ הימין (דניאל יב יג) (ל) כי הנו"ן והמ"ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות (לא) נוגות סבנין נפעל (לב) וכן נוגי ממועד (צפניה ג יח)

רש"י

למדינת הים ודעתו לחזור אללה: (ב) בכו תבכה. שתי בכיות על שתי חורבנין ו): בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הליתו בו את האור ז). דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה באב גרמה להם ח). דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו ט): ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. אוהביה: (ג) גלתה יהודה. אחרלה: מעני. מחמת עוני י): ומרוב עבודה. שהכבידו עליהם כשדים: היא ישבה בגוים ובמקום שגלתה וישבה שם לא מצאה מנוח· בין המצרים. שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב יא). (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה:

יהל אור

היו"ד נוסף, והיתה ראויה להיות מלעיל, והטעם בעמדה מלרע, בשביל הבי"ת שהיא בשו"א, והיתה ראויה להיות בפסק, ולא כן דעת המדקדקים האחרונים כי לדעתם בכל יודי"ן הנוספים הנגינה מלרע, ומלות רבתי, שרתי זרות, ומלת גנובתי באה כדין: (ט) שענינה הרבוי במספר: (י) וענינה ענין גדולה ומעלה: (יא) אם יבואו אותיות בכל"ם על מלה שמתחלת בה"א הידיעה, ינקדו בפתח, והה"א נבלעת: (יב) כדין דגש אחר הא' הידיעה: (יג) והדגש נשלם ע"י הקמץ שתחת הלמ"ד: (יד) כי שרשו „בכה": (טו) שמרשו עשה: (טז) ולכן אמר גלתה בל"נ, ונמצא גם בל"ז ויהודה עוד רד עם אל (הושע יב א): (יז) ישראל מצינו בל"ז ישראל בחרתי בו (ישעי' מד א) ובל"נ בתולת ישראל (ירמי' יח יג), וכן מצרים בל"ז, והכיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו (שמות ג כ): (יח) ומצינו גם בל"נ, אמר ותחזק, ולא ויחזק: (יט) בב"מ קח ב, ופי' מצרן ובעל גבול שׂשדהו קרוב לשדה חבירו, ושרשו מצר, וענינו בין הגדרים גדר מזה וגדר מזה שלא תוכל לנוס אנה ואנה: (כ) ושרשו צרר וענינו צרה: (כא) שהרי"ש בחירק: (כב) לפי ששרשו צרר, וראוי להדגש להסרון אות הכפל, אך הריש אינה מקבלת דגש: (כג) סימן פסוק ד' צריך להיות קודם מלת „נמצא" כי הוא שייך לפסוק ד': (כד) כאן ל"נ באמרו דרכי ציון אבילות, ובמלא בל"ז, ובשבעה דרכים ינוסו (דברים כח ז): (כה) עיין פי' הא' ז"ל (שיר א, וביהל אור אות כ"ה): (כו) והסר בי"ת, באים במועדים: (כז) והסר למ"ד באים למקדש: (כח) ופי' הה' ז"ל שם, נקראו המקדשים מועדים בעבור התחברות שם ישראל במועדים: (כט) כנו"ן מקום מ"ם הרבים, והוא תאר והמם בצרי: (ל) הנון תחת מ"ם: (לא) ומורה לפעמים על סימן הזכרים, ופעמים על סימן הנקבות: (לב) ושרשו יגה:

מקו"ב רש"י

איכה פ"א, סנהד' ק"ד א', ילקוט תת"ר: ו) סנהד' שם ועיין פסי' דר"כ פי' בכה תבכה: ז) תענית כ"ט א': ח) מדרש איכה כ"י פ"א אות קע"ח תרגום: ט) מדרש איכה פ"א כ"ד, מדרש איכה כ"י פ"א כ"ד, מדרש איכה כ"י פ"א אות ר"ב, מדרש זוטא איכה פ"א, סנהד' שם, ילקוט תתר"א: י) מדרש איכה כ"י פ"א אות כ"ח: יא) מדרש איכה

נֹגוֹת וְהִיא מַר־לָהּ׃ ה הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי־יְהוָה הוֹגָהּ עַל־
רֹב־פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי־צָר׃ ו וַיֵּצֵא מִן־בַּת־ מבת קרי צִיּוֹן
כָּל־הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאַיָּלִים לֹא־מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא־כֹחַ לִפְנֵי
רוֹדֵף׃ ז זָכְרָה יְרוּשָׁלַ͏ִם יְמֵי עָנְיָהּ וּמְרוּדֶיהָ כֹּל מַחֲמֻדֶיהָ אֲשֶׁר הָיוּ
מִימֵי קֶדֶם בִּנְפֹל עַמָּהּ בְּיַד־צָר וְאֵין עוֹזֵר לָהּ רָאוּהָ צָרִים שָׂחֲקוּ עַל־
מִשְׁבַּתֶּהָ׃ ח חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַ͏ִם עַל־כֵּן לְנִידָה הָיָתָה כָּל־מְכַבְּדֶיהָ
הִזִּילוּהָ כִּי־רָאוּ עֶרְוָתָהּ גַּם־הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃ ט טֻמְאָתָהּ
בְּשׁוּלֶיהָ לֹא זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה יְהוָה אֶת־

רש"י

(ה) שלו. יושבים בשלוה: הוגה. הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהוחלש כחם ברעב: לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה ע"כ יסד הפייט מלא רודפתי וחסרה שנת גאולי שנת גאלי בלאה חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלים. בגלותה: ימי עניה. ימי חורבנה שהביאה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו וירדתי על ההרים יב). אריד בשיחי ואהימה יג): כל מחמדיה. זכרה כל טוב מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתיה. שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ומ"א דרשו בלשון אחר שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעית והיו האומות משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרו יד): (ח) לנידה. לגולה לשון נע ונד איסמוב"ר (זיך אומהער טרייבען, אונרוהיג זיין) בלע"ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון כפעלה שוספיר"ר (זיפצען) בלע"ז: גם היא נאנחה. הוא שם דבר. שוספוריי"א (די וועלכע זיפצט, איינע זיפצענדע): (ט) טמאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר חטאתיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו חוטאין לא נתנו לב מה

אבן עזרא

שהם מלשון תונה ויגון (לג) והתי"ו והנון נוספים: ה היו צריה. כל אחד לראש (לד) וכן בנות צעדה עלי שור (בראי' מט כב) כל אחת מהן (לה): שלו. מגזרת שלוה (תה' קכב ז) (לו): הוגה. מן הבנין הכבד הנוסף מיגון (לז) וכן תוגיון נפשי (איוב יט ב) (לח): הלכו שבי. בחסרון בית (לט) כמו הנמצא בית ד' (מ"ב יח טו) (מ): ו יחסר מקום אשר אחר כאילים (מא), וכן כמים לים מכסים (ישעי' יא ט) (מב): ז ימי עניה, כמו כי ששת ימים עשה ד' (שמות כ יא) (מג): ומרודיה. בגלות והמ"ם שרש (מד): ח לנידה. ללעג, כמו מנוד ראש (תה' מד טו) (מה) וניד שפתי (איוב טז ה) (מו) והוא מגזרת נע ונד בראי' ד יב) (מז): הזילוה. הפך הכבוד (מח), כמו להוציא יקר מזולל (ירמי' טו יט) (מט) רק הוא משרש אחר (נ) או טעמו הורידוה (נא), או עשו שתזל דמעתה (נב): ט פלאים. ירדה

יהל אור

(לג) וכן פי' שם הח' ז"ל, נוגי, בנין נפעל מגזרת יגון: (לד) כי היה נ"ל לראשים: (לה) כי בנות לשון רבים, ומלת צעדה הוא לשון יחיד והיה ראוי לו לומר בנות צעדו, לכן יפרש כל אחת מהן: (לו) עיין רש"י: (לז) מבנין הפעיל, ופי' השי"ת הדאיבה: (לח) מענין יגון: (לט) כי היה ראוי להיות הלכו בשבי: (מ) והראוי להיות בבית ד': (מא) כי היה ראוי להיות היו שריה כאילים אשר לא מצא מרעה: (מב) והיה ראוי להיות כמים אשר לים מכסים: (מג) שביאורו בששת ימים, וכן כאן ביאורו בימי עניה, ותחסר הבי"ת: (מד) ושרשו מרד: (מה) שפי' נדים בראש דרך לעג: (מו) פי' הנדת שפתי: (מז) והוא מענין נענוע וטלטול: (מח) וענינו בזיון וקלות: (מט) וככתוב, ואם תוציא יקר מזולל: (נ) כי זולל שרשו זלל מכפולים, והזילוה שרשו זול, ופי' אחד להם: (נא) והוא מענין הזלים זהב מכיסם (ישעי' מו ו) שענינו שפיכה וירידה: (נב) ופי' עשו לה רעה עד שבכתה, והוא פועל יוצא לשני

מקו"ב רש"י

איכה פ"א כ"ע, מדרש איכה כ"י פ"א אות רי"ם ילקוט האזינו תתקמ"ה: יב) שופ' י"א ל"ז: יג) תה' כ"ה ג': יד) מדרש איכה כ"י

עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ י יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּי־רָאֲתָה גוֹיִם
בָּאוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ יא כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים
מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוּדֵּיהֶם יתיר ו׳ בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה
וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ יב לוֹא ל׳ זעירא אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ
הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה
בְּיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ׃ יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ רֶשֶׁת
לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם דָּוָה׃ יד נִשְׂקַד עַל

אבן עזרא

ירידה (נג): י כי ראתה גוים. על ירושלים שבה (נד) [א]: יא זוללה. כמו זולל וסובא (דבר׳ כא כ) (נה): יב לוא. יש אומרים מלשון אלה (נו), ולא מצאנוה בלא אלף (נז) וטעמו (נח), לא יגיע אליכם מה שהגיע אלי (נט): עולל. נעשה לי (ס) והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו (סא), בעבור שאיננו בקמץ קטן (סב), כמו כונן אשורי (תה׳ מ ב) (סג): הוגה. כמו הרה (סד): יג וירדנה. שב אל האש (סה), כי ימצא לשון זכר, כמו תאכלנו אש לא נופח (איוב כ כו) (סו), וטעמו כמו לא ירדנו בפרך (ויקרא כה נג) (סז): יד ומלת נשקד. אין

רש״י

תהיה אחריתן לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל מפליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם הנחמדים מזהב טו). הכל פנו לבוז כסף וזהב והם פנים על ספרי תורות כדי לשורפם טז). לפי שכתוב בהם לא יבא עמוני וגו׳ יז): אשר צוית לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב: (יב) לא אליכם. לא תהיה כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת יח). אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה יט) ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו׳: אשר עולל לי. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה׳. אותי ביום חרון אפו גם זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירד אותה ושבר אותה ע״י רידוי ויסורין לכך הנו״ן דגושה לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירענה שהעלם לשון נקבה כמה דאת אמר העצמות היבשות כ) שבר כל אחת ואחת. ד״א וירדנה כמו וירדהו אל כפיו כא). הריק את המוח גורר ורודה המוח מתוכו כב): (יד) נשקד עול פשעי בידו. אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשו׳

קרני אור

[א] הה׳ ז״ל והר״י ערמאה דקו לפרש מלת „כי״ פה, והנכון שבא לאמת כדרכו לפעמים, וטעם הסמסך לפי שזכר מחמדיה זכר שמקדש שהוא הנחמד מכולם, וגם נאמר שמקרא מסורס הוא, והראוי לאמר

יהל אור

פעולים: (נג) אחרי מלת ירידה נ״ל „נפלאה״, ושפה נ״ל מ״ש הלאה בפי׳ הטעמים „פירוש אחר ותרד פלאים כמו ותספוד וכו׳, וכן יש עוד דברים בפירוש הטעמים אשר מקומם הוא בפירוש המלות ונקל לך למצאם כי תדרוש אחריהם (רי״ר): (נד) ולא אדסמיך ליה, ידו פרש צר, אלא אלפני פניו חטא חטאה ירושלים, וכן פי׳ הר״י ערמאה: (נה) וכן תרגם המתרגם „גרגרניתא״ ועיין רע״ב (טהרות פ״ז מ״ט) מה שפי׳ על המאמר „מפני שהגסים גרגרניות הן״ וכתב „זוללות ומתאוות למאכל״ וראיתו מהתרגום כאן: נו) פי׳ מלשון אלה ושבועה, וכן דעת המתרגם שתרגם „אשבעית לכון״ ופי׳, שהיא מקללת כל עוברי על דת כאלה: (נז) ויסתור זה הפי׳ מפני שלא מצינו „אלה״ בלא אל״ף בתחילתה: (נח) אלא פירושו: (נט) וכן פי׳ רש״י ז״ל: (ס) וכן פי׳ רש״י ז״ל: (סא) מבנין פועל: (סב) בעבור שהלמד הוא בפתח ולא בקמץ קטן (צירי): (סג) כמשקל כונן אשורי, שהנו״ן שם בקמץ קטן (צירי): סד) נ״ל כמו הוה ופי׳ שבר וכ״ה (יחז׳ ז כו) הוה על הוה, ופי׳ הרד״ק שם שבר על שבר, וכן תיוב״ע שם תבר על תבר, וכן דעת התרגום כאן שתרגם „דתבר ד׳ יתי: (סה) וכינה הכתוב האש בל״ז: (סו) וכתוב „תאכלהו אש לא נופח״: (סז) וענינו ממשלה כניסה ולהיוה בחזקה, וכאן ענינו, האש רדה בעצמות:

מקו״ב רש״י

כ״י, פ״א, ס״ח: טו) תה׳ י״ט י״א: טז) מדרש איכה פ״א ל״ח, פתיחתא איכה כ״י אות ט׳, מדרש איכה כ״י פ״א אות של״ב. יבמות ט״ז ב׳: יז) דבר׳ כ״ג ד׳: יח) מדרש איכה פ״א מ׳, מדרש איכה כ״י פ״א אות סמ״ך: יט) סנהדרין ק״ד ב׳: כ) יחזקאל ל״ז ד׳: כא) שופטים י״ד ט׳: כב) עיין מדרש איכה פ״א מ״א

פְּשָׁעַי בְּיָדוֹ יִשְׂתָּרְגוּ עָלוּ עַל־צַוָּארִי הִכְשִׁיל כֹּחִי נְתָנַנִי אֲדֹנָי בִּידֵי לֹא־
אוּכַל קוּם׃ טו סִלָּה כָל־אַבִּירַי ׀ אֲדֹנָי בְּקִרְבִּי קָרָא עָלַי מוֹעֵד לִשְׁבֹּר
בַּחוּרָי גַּת דָּרַךְ אֲדֹנָי לִבְתוּלַת בַּת־יְהוּדָה׃ טז עַל־אֵלֶּה ׀ אֲנִי בוֹכִיָּה
עֵינִי ׀ עֵינִי יֹרְדָה מַּיִם כִּי־רָחַק מִמֶּנִּי מְנַחֵם מֵשִׁיב נַפְשִׁי הָיוּ בָנַי
שׁוֹמֵמִים כִּי גָבַר אוֹיֵב׃ יז פֵּרְשָׂה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ אֵין מְנַחֵם לָהּ צִוָּה יְהוָה

רש"י

חרמי של פתיקתא קורין לדבק מסקדא כג). מלמד הבקר כד) ואומר אני כשקד פויינטריל"ש (געפינטעלט) בלע"ז נקודים מגומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה לזכרון לא נשכח מניכם ותשלומיהם: ישתרגו. נעשו קליעות קליעות ועלו על צוארי לשון משכה אין מסרגין את המטות כה): (טו) סלה. רמס ורפס לשון סולו סולו המסלה כו): קרא עלי מועד. יעידות גייסות לבא עלי. ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההיא שתא מלויי מלויה של שנה שנייה לצאתם ממצרים כז). לכך אירע חזרתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות כח): גת דרך. לשון הריגה כמו פורה דרכתי לבדי כט). כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הגשים להוציא דמם ל): (טז) עיני עיני. כלומר תמיד עיני יורדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה. כמו ופרש ידיו בקרבו לא). כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומלטער בהם. ד"א פרשה ציון לשון שבירה כמו פורש אין להם לב). ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת לג). כך חברו מנחם לד). ובלשון משנה פרוסה קיימת לה). ומשמשו כאדם

אבן עזרא

לה אב ואם (סח), והטעם כמו נמשך, כמו נמהר (סט): והיה ישתרגו. מבנין התפעל ממשפחת השריגים (בראי' מ יב) (סח*): הכשיל. שב אל עול פשעי (סט*) ויחסר אשר אחר בידי, גם אחר קום, עמו או מפניו (ע): טו סלה. מגזרת מסלה (עא) וכן גת דרך ד' מגזרת דרך (עב) רק סלה שרש אחר היה (עג): גת. יקב: בתולות. הסמוכה אל בת (עד) ובת יהודה כל השבט (עה) והבתולה ירושלים (עו): טז בוכיה. כמו פוריה (תה' קכח ג) (עז): עיני עיני יורדה מים. עין אנוש דומה לעין המים (עח), והעין יורד (עט), וכן יזלו מים (תה' קמז יח) ושניהם פעלים עומדים (פ): יז פרשה. בי"ת בידיה נוסף (פא) [ב] כמו ותשקמו

יהל אור

(סח) מלה יחידה אין לה חבר במקרא: (סט) אחרי מלת "נמשך" צ"ל או, כי "כמו נמהר" הוא פי' אחר, ולפי"ז הסי"ן הוא שי"ן ימנית, והמלה מגזרת, כי שקד אני על דברי (ירמיה א יב). (סח*) ויהיה ישתרגו כמו יסתבכו, כדרך השריגים הנאחזים זה בזה, ועולים זה על זה: (סט*) פי' אמר הכשיל נ"ו והיל"ל הכשילו כמ"ש עלו, אלא שב על מלת עול: (ע) וכן ראוי להיות, בידי אשר לא אוכל קום, עמו או מפניו, וחסרים בפסוק הזה ב' מלות, דהיינו מלת "אשר, ומלת "עמו" או "מפניו": (עא) וכן פי' רש"י ז"ל: (עב) ועניו, דרך ורמס כל אבירי בקרבי: (עג) כי סלה שרשו סלה, ומסילה שרשו סלל: (עד) ופי' בתולת בת יהודה: (עה) ובת יהודה מורה על השבט: (עו) והבתולה מורה על ירושלים: (עז) הראוי להיות בוכה, ונוספה היו"ד כמו במלת, פוריה: (עח) לשון הכתוב (ברא' כד יג) עין המים, והוא מבוע מים: (עט) כי לרוב הזלת הדמעה שתרד מן העינים, כינה הירידה לעינים: (פ) כי מלת יורדה ומלת יזלו פעלים עומדים שהם יורדים, וכ"כ הרד"ק (ירמיה ט יז): (פא) ועניינה פרשה ידיה, ובא הלשון הזה בפריסת הידים והגוף

קרני אור

כי גוים (נתה"ם): [ב] ר"י ן' כספי כתב כי טעם הרלב"ע מה שאמר כי בי"ת בידיה נוסף, כי ידוע לבקיאים בעברי ובסגיון כי זה הלשון בתכלית הנאה והדיוק והמבאר לנתה"ם כתב, ואילו כתב ידיה סתם בלי בי"ת, הייתי אומר שהוא לשון שטוח, כמו ויפרוש כפיו (מ"א ח' כ"ב) שכפיו כשהוא כתוב בבי"ת, אינו כ"א לשון

מקו"ב רש"י

מדרש איכה כ"י פ"א אות ע"מ: כג) עיין פסי' דר"כ בסדש השביעי לד קנ"ג. ג' שמות נקראו לו "מלמד" שמלמד כפ"ה לחרוש "מרדע". מורה דעה לפרה "דרבן" שמדיר בינה לפרה, ומסהדא, קורין ג"כ לדרבן, והוא מלמד הבקר: כד) סופ' ג' ל"מ: כה) ובמדרש איכה פ"א י"ב עשאן עלי סריגות סריגות (פי' כמו מטה מסורגת כלומר מכופל ומושלך שתי וערב) ועיין מדרש איכה כ"י פ"א אות עס"מ: כו) ישעי' ס"ב י': כז) פסחים ע"ו א' תענית כ"ט א', סנהדרין ק"ד ב': כח) תענית שם, סנהדרין שם, סוטה ל"ה א': כט) ישעי' ס"ג ג': ל) וכ"ה בתרגום: לא) ישעי' כ"ה י"א: לב) למטה ד' ד': לג) ירמיה ט"ז ז': לד) כ"ה (מחברת מנחם שרש פרש) שחבר "פרשה ציון" פרש אין להם (למטה ד' ד') הלא פרס לרעב (ישעי' נ"ח ז') עם ולא יפרסו להם על אבל: לה) והוא חלק דבר הנמתק מהשלם, ובדרז"ל הרבה כוס עיין (פסחים קט"ו ב', קט"ז

ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה ביניהם: יח צדיק הוא יהוה
כי־פיהו מריתי שמעו־נא כל־עמים העמים קרי וראו מכאבי בתולתי
ובחורי הלכו בשבי: יט קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני
בעיר גועו כי־בקשו אכל למו וישיבו את־נפשם: כ ראה יהוה כי־
צר־לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי מרו מריתי מחוץ שכלה־
חרב בבית כמות: כא שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי כל־איבי
שמעו רעתי ששו כי אתה עשית הבאת יום־קראת ויהיו כמני:

אבן עזרא

בדמעות שליש (תה׳ פ ו) (פג): יח כל נא בלשון עתה, וכן אוי נא לנו כי חטאנו (למטה ה טז), גם אל נא רפא נא לה (במד׳ יב יג) (פג), על כן השיב ד׳ הלא תכלם שבעת ימים (במד׳ יב יד) (פד), יומת נא (ירמיה לח ד), דבר נא (שמות יא ב), שמע נא (זכרי׳ ג ח) (פה), ועם תוספת אל״ף (פו) לשון בקשה (פז), ובלשון ישמעאל הפוך (פח), והוא כמו עתה: יט למאהבי. איננו כמו אוהבי, וכן טעמו למבקשים שאוהב אותם (פט): כ חמרמרו. כפול העי״ן והלמ״ד (צ) וטעמו כמו עכורים (צא), וכן פני חמרמרו (איוב טז טז) והוא מגזרת חומר (צב) כי הבכי כמים (צג) וכן ויין חמר (תה׳ עה ט) (צד): כא הבאת יום קראת. תחסר מלת לו טרם הבאת, כאילו הוא מתאוה (צה)

רש״י

המלעטר שחובק את ידס ומשכלס. תוספות מלאתי: צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו זה. על יעקב שיהיו צריו סביביו אף. כשגלו לבבל ולאשור הגלה סנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אצלם והם מקנתרים אותם כמ״ש במסכת קדושין לו). הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי לז): לנדה. לריחוק לבוז (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולים כשהיו השבאים ומוליכים אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים ונודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ומאים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בשיניו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכתוב ביער בערב תלינו וגו׳ לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד לח): וישיבו את נפשם. כדי שישיבו את נפשם: (כ) חמרמרו. כווצו ויש כזה בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה לט): בבית כמות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות. ומחוץ חרב האויב משכלת: (כא) כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני

קרני אור

סבירס, כאדם המובק ידיו ומשכרס, מרוב צער ויגון, וכן הדעת נותנת ממה שלאחריו, כ״א היתה כוונתו על שטימת כפים בעבור העזר, היה אומר אין עוזר לה, אבל כשהוא מכון על חבוק ידים שהוא לבד מחמת צער יפה אומר אין מנחם לה, והריק״ס פי׳, כי המלכה של מנחמין פורשין להם לאבל, והיא בעצמה פרשה בידים כי אין מנחם לה:

יהל אור

בהבל מרוב הצער והוא כתוב כשי״ן: (פב) שעניינו ותשקמו דמעות שליש ועיין פי׳ הא׳ ז״ל שם שכתב או כי״ת בדמעות ישרת אחרת ותשקמו דמעות, או בדמעות הטעם שזה בשליש, והוא שם מדה: (פג) וכן פי׳ הא׳ ז״ל שם „רפא עתה לה״: (פד) ולא עתה: (פה) ובכולם הפי׳ עתה: (פו) אנא: (פז) ונמצא בה״א פ״א, אנה (תה׳

קטז, טז): (פח) שאומרים הלא״ן, אלף קודם הנו״ן, ובלה״ק הנו״ן קודם האל״ף: (פט) ורש״י ז״ל פי׳ לאותם שמראים עצמם כאוהבים: (צ) כי שרשו „חמר״: (צא) ופי׳ נעכרו: (צב) שעניינו טיט: (צג) מהול בחומר: (צד) ופי׳ הא׳ ז״ל שם, מגזרת חומר מים רבים (חבקוק ג טו) כמו עכור, פי׳ שנכו מימיו כמו חומר: (צה) ופי׳ לו תביא היום שקראת ביד הנביאים ויארע להם מה שיארע לי:

מקו״ב רש״י

קט״ו א׳) ועיין תוספתא נגעים פ״ז וכמה היא פרס חצי ככר: לו) דף ע״ב א׳: לז) ופי׳ רש״י ז״ל שם, ססוא שם מקום ועיין מדרש איכה פ״א כ״ב, מדרש איכה כ״י פ״א, ויק״ר פכ״ג ס׳, מוית פ״ב פ׳ כשושנה, אגדת שמואל פט״ז: לח) ישעי׳ כ״א י״ג י״ד: לט) חולין נ״ו א׳. ופי׳ רש״י ז״ל שם, כווצו מחמת האור, וכן ב״ר פנ״ס י״ג

כב תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי
כִּי־רַבּוֹת אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃ ב א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ׀ אֲדֹנָי אֶת־בַּת־
צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו
בְּיוֹם אַפּוֹ׃ ב בִּלַּע אֲדֹנָי °לא ולא קרי חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס
בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע
בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב
כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר
וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ׃ ה הָיָה

רש"י

ממאכלם וממשקיהם ומהתחתן בהם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי הבאת עליהם יום המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני. ברעה ם): (כב) תבא כל רעתם לפניך. יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו. ופועל למו כמו גם במעלליו יתנכר. מא). וכפרי מעלליו מב): (א) איכה יעיב יאפיל כד"א והשמים התקדרו בעבים א): משמים ארץ. לאחר שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא ממש מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: הדום רגליו. שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש ב): נאות יעקב. בתי יעקב לשון נוה: הגיע לארץ. השפילה לארץ: חלל מלאכה ושריה. אלו ישראל שהיו קרויים ממלכת כהנים ג): ושריה. מדרש אגדה יש אלו שרים של מעלה שהחליפם. הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים ד). לפי שהיו ברשעי ישראל בעלי שם המפורש ובוטחים הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב עכשיו כשהיה משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשלה זו בידי וכן כולם: (ג) השיב אחור ימינו. השיב עצמו כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו. לפי שכך דרך דורכי קשת שהם חזקים לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך באש חמתו. כך חבור המלות שפך חמתו שהוא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אל חמה כדכתיב שפוך חמתך אל הגוים ה):

אבן עזרא

ויתכן להיות כמשמעו (לו): כב ועולל עשה, מגזרת עלילותיו (דה"א טז ח) (לז) והנכון שטעמו כמו סבה, וכן ולו נתכנו עלילות (ש"א ב ג) (לח):

פירוש הטעמים

א לא די שישבה בדד במות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא נואשת מהיות לה בנים כלל: ב כל אבל ישן בלילה (א), והיא תמיד בוכיה (ב), ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד ששבו לאויבים לה: ג כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות (ג) והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארצה, גם לא מצאה מנוח במקום שהלכה שם ובאה לשוב, ורדפוה והשיגוה במקום צר: ד שממו שעריה ששם נאספו זקני ישראל הבאים (ד) ויאנחו כהניה כי אין להם בכורים ומעשר (ה) ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול

יהל אור

(לו) כבר הבאת עלינו יום הרעה שקראת, ומתפללת שיהיו כמוני, ואינו חסר מלת „לו": (לז) ופי' עשה להם כאשר עשית לי. (לח) ופי' סבות, וכן כאן פי', שיסבב להם שיבוא עליהם רעה: (א) ויבכה רק ביום: (ב) אף בלילה: (ג) לא עוני ממון: (ד) נ"ל ודינין הבאים: (ה) וכן תרגם המתרגם:

מקו"ב רש"י

י"ג ונאמרו בני מעיו, ופי' שם כנוונו: ם) מדרש איכה פ"א כ"ו, מדרש איכה כ"י פ"א תנ"מ: מא) משלי כ' י"א: מב) ירמיה פ"א י"ד: א) מ"א י"ח מ"ה: ב) מדרש איכה פ"ב ג', מדרש איכה כ"י פ"ב כ': ג) שמות י"ט ו': ד) מדרש איכה פ"ב ס', מדרש איכה כ"י פ"ב קכ"ב, ילקוט תתרי"ב: ה) תהלים ע"ט ו' ועיין מדרש איכה פ"ב ס' וביפה ענף שם, מדרש איכה כ"יאפ"ב אות קל"ו ילקוט וכרי' תקפ"א:

אֲדֹנָי ׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב
בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה׃ ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מוֹעֲדוֹ שִׁכַּח
יְהוָה ׀ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃ ז זָנַח אֲדֹנָי
מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ
בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃ ח חָשַׁב יְהוָה ׀ לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן
נָטָה קָו לֹא־הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ׃
ט טָבְעוּ ט זעירא בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ

אבן עזרא

במחולות בכל חג (ו): ה אויביה הם בשלוה והיא לבדה בתוגה ועולליה, שאין להם עון נשבו ברוב פשעיה: ו הזכיר בפסוק שלמעלה שאויביה ראשים (ז) וכל הדרה יצא מציון היא המלכות: ז אם באה לזכור בגלותה בנפול עמה ביד צר, וכל חמודיה הקדמונים (ח) שחקו צריה (ט), כי נשבתה ממעשיה (י) אין לה מה שתעשה (יא): ח כאשר ראו ערותה נאנחה (יב) והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה: ט כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה, לא פחדה לזכור שמא תראה ערותה בסוף, והיא מגולה (יג) ירדה למטה לא תראה (יד) ראה ד' כי הגדיל אויב לעשות (טו), או לדבר (טז) פירוש אחר, ותרד פלאים, כמו ותספוד, מענין וירדתי על ההרים (שופ' יא לז) (יז)

רש"י

(ה) וירב בבת יהודה. הרבה בכנסת יהודה: תאניה ואניה. לער וללה: וירב נקוד יו"ד פת"ח קטן (סגו"ל) שהוא לשון הרבה את אחרים. וירב העם ויעלמו מאד ו). נקוד חיר"ק שהוא לשון רבה הוא את עלמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה זכה בכה כן דרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה"א כשהוא מדבר על עלמו נקוד חיר"ק כגון ויפן פרעה ז). וכשהוא מדבר על אחרים נקוד פת"ח קטן ויפן זנב אל זנב ח). ויגל יהודה מעל אדמתו ט). ויגל מלך בבל את ישראל אשורה י): (ו) ויחמס. לשון כריתה וכן יחמוס כגפן יא). נחמסו עקביך יב): כגן. כמו שגוזין ירקות הגנה: שכו. מעוכתו. שכו כתיב שסיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות יג): שחת מועדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו שנאמר ונועדתי לך שם יד): מלך וכהן. לדקיהו המלך ושריה כהן גדול טו): (ז) נאר. ביטל וכן נארתה ברית עבדך טז): כיום מועד. שהיו שמחים ומשוררים בתוכו בקול רם כך נתנו האויבים בחורבנו קול שמחה: (ח) חשב ה' להשחית. זה ימים רבים שעלתה על דעתו כך שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני יז): נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו: מבלע.. מהשחית: חל וחומה. סורא ובר סורא יח). חומה נמוכה שכנגד חומה גבוה: (ט) טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה יט). לפי שחלקו כבוד לארון.

יהל אור

(ו) יהמתרגם תרגם, אל שפסקו מלגלאת בט"ו באב וביוה"כ בתופים ובמחולות כמנהגן: (ז) כי אותם שהיו צרים על ישראל נעשו ראשים, וכ"ה בתרגום: (ח) שנמסרו ג"כ ביד צר: (ט) שחקו ושמחו צריה: (י) הקדומות: (יא) עתה: (יב) פי' בשביל שראו ערותה נאנחה: (יג) כי כ"ז היה לזכור ולספוד מזה, שמא תראה ערותה בסוף כשהיא מגולה: (יד) ואז יורדת למטה במקום שלא תתראה: (טו) פי' כי הגדיל אויב לעשות יותר מרעתך, כי אתה קלפת מעט והמה עזרו לרעה: (טז) כי הגדיל בדבורו לפעול רעות רבות: (יז) ופי' רש"י ז"ל שם, לשון יללה: (יח) ושם בתהלים פי'

מקו"ב רש"י

ו) שמות א' כ': ז) שם ז' כ"ג ח) שופ' ט"ו ד': ט) מ"ב כ"ה כ"א: י) שם י"ח י"א: יא) איוב ט"ו ל"ג: יב) ירמי' י"ג כ"ב: יג) מדרש איכה פ"ב י', מדרש איכה כ"י פ"ב קמ"ס עיין בהערה שם: יד) שמות כ"ה כ"ב: טו) הוא שריה בן נריה בן מחסיה הנזכר (ירמי' נ"א נ"ט) ועיין מדרש איכה פ"ב י', ובמלואי הרש"ם, ובפי' מהרז"ו שם, מדרש איכה כ"י פ"ב, ועיין בהערה קמ"מ שם: טז) תה' פ"ט מ': יז) ירמי' ל"ב ל"א: יח) מדרש איכה פ"ב י"ב, מדרש איכה כ"י פ"ב קנ"ע פסחים פ"ו א', ירושלמי פסחים פ"ג, ה"א: יט) מדרש איכה פ"ב י"ג, מדרש איכה כ"י פ"ב אות קס"א, תנחומא א' בהעלותך ט', תנחומא ב' בהעלותך י"ד, במד"ר פט"ו י"ב

בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם־נְבִיאֶיהָ לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן מֵיְהוָה׃ י יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ
יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ
רֹאשָׁן בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם׃ יא כָּלוּ בַדְּמָעוֹת עֵינַי חֳמַרְמְרוּ מֵעַי נִשְׁפַּךְ
לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה׃
יב לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת עִיר
בְּהִשְׁתַּפֵּךְ נַפְשָׁם אֶל־חֵיק אִמֹּתָם׃ יג מָה־אֲעוּדֵךְ אעידך קרי מָה אֲדַמֶּה
לָּךְ הַבַּת יְרוּשָׁלִַם מָה אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל
כַּיָּם שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־לָךְ׃ יד נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־

רש"י

שנאמר שאו שערים ראשיכם כ). לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשי ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים כא): אין תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו'. כמשמעו ומדרש אגדה כב). נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא ויצב לו בדופנה של אנטוכיא כג). ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב אמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם אם כן אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו לוה ושמטום והושיבם לארץ וקשר שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: (יא) חמרמרו. רגורזוג"ט (איין געשרומפען זיין) בלע"ז דרך בני מעים כשמשליכם אדם לאור הם כווים ומתחמרמרים: בעטף. פאמי"ר (שוואך ווערען): (יג) מה אעידך מה אדמה לך. לומר לך מה תתמהי על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשבאה צרה על אדם אומר לו אף בפלוני עלתה כך. תנחומים הם לו: (יד) שוא ותפל. דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אפשמרימנ"ט (אן געשמאק): ולא גלו על עונך. להוכיח

אבן עזרא

נהה על המון מצרים והורידהו (יחז' לב יח) וכן אריד בשיחי (תה' נה ג) (יח) וכלם שני עקרים ירד וריד (יט): י כאשר ראתה כי באו מקדשה עמון ומואב, שלא קדמו אותם בלחם ומים בצאתם ממצרים מרוב אכזריות לבם (כ) הוצרכו לתת להם כל מחמדיה (כא) [א]: יא לא היו מעטים הרעבים, רק כל עמה, ואחר שנתנה כל מחמד באוכל (כב), דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה: יב מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי, הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתנחם: יג דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים, והגיע עד העצם, ואין לה יכולת לברוח מפול האש כי רשת פרושה, והיא משיבה לאחור, והאש הבעירה עד שישבה שוממה, ויש דוה שתנוח לעתים ידועות, וזאת כל היום דוה: יד דמתה העונית לשריגים של גפן שתולדתה לאחוז עם כל

יהל אור

כולם שהוא מלשון צעקה: (יט) כי ירדתי. שרשו ירד, ותרד שרשו ריד ענינם אחד: (כ) ומפני זה צוית לא יבואו בקהל לך: (כא) כי בזה הכירו כי יד ד' עשתה זאת, ע"כ הניחו כל מחמדיה לפניה: (כב) וזה היה רק להשיב נפש ולא לשבע:

קרני אור

[א] ובמדרש (שוח"ט א' מזמור ע"ט ד') אמר אסף, הנחת אותם ליכנס, ולא כתבת בתורה, והזר הקרב יומת (במד' א' נ"א) ולא הזר בלבד אלא בני אהרן קדושים נכנסו להקריב ונשרפו, וכן עוזיהו לא נכנס אלא לכבודך להקטיר קטורת לפניך ויצא מצורע, ולא עוד אלא שרעשה הארץ, ואלו הערלים הניחתם שיכנסו, אמר לו הקב"ה הללו נכנסו שלא ברשות לפיכך נגעתי בהם, אבל אלו נכנסו ברשות ואני צויתי אותם שיכנסו, שנאמר הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה (ירמי' א' ט"ו):

מקורי רש"י

י"ג, ילקוט תתרי"ב: כא) סוטה ט' א': כב) מדרש איכה פ"ב י"ד, מדרש איכה כ"י פ"ב, תנחומא א' ומתמן א', תנחומא ב' ומתמן א', נדרים ס"ה א', פסי' דר"כ פי' אמרי; ופי' דברי ירמיהו, ויק"ר פ"כ, אסתר רבה ריש פ"ג: כג) היא עיר במגרש של אנטוכיא בסוריא:

עונך להשיב שביתך שבותך קרי ויחזו לך משאות שוא ומדוחים:
טו ספקו עליך כפים כל־עברי דרך שרקו ויניעו ראשם על־בת
ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יפי משוש לכל־הארץ:
טז פצו עליך פיהם כל־איביך שרקו ויחרקו־שן אמרו בלענו אך זה
היום שקוינהו מצאנו ראינו: יז עשה יהוה אשר זמם בצע אמרתו
אשר צוה מימי־קדם הרס ולא חמל וישמח עליך אויב הרים קרן
צריך: יח צעק לבם אל־אדני חומת בת־ציון הורידי כנחל דמעה
יומם ולילה אל־תתני פוגת לך אל־תדם בת־עינך: יט קומי | רני
בליל בלילה קרי לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני
שאי אליו כפיך על־נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל־
חוצות: כ ראה יהוה והביטה למי עוללת כה אם־תאכלנה נשים

אבן עזרא

עץ נבוה, וינבהו (כג), ומלת נתנני כמו עזבני, וכן על כן לא נתתיך (בראשית כ ו), והטעם ביד העונות (כד), ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים: **טו** סלה. נתנה ביד צר, כי אביריה אנשי המלחמה דרכה האל במסלה, והם בקרבה (כה). וכאילו הקדיש קרואים (כו) לבוא לשבור הבחורים בעלי הכח, ונגרו דמיהם כדם ענב בגת: **טז** אמרה ירושלים שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה. ועת אחר עת תרדינה עיני דמעות ואין לי מנחם, ובני שנלו שוממים, כי נבר אויב הצר עליהם: **יז** גם ציון עיר המלוכה בקשה מנחם ואין, כי ד' גזר על יעקב, וצוה צריו מכל סביביו, ויטמאו ירושלים ותהי כנדה: **יח** הצדיקה הדין (כז) והיא אומרת שמעו נא כל העמים, שראיתם בתולותי, ובחורי בשבי, כי בעוני נשבו: **יט** קראתי לנכרים שבני אולי יתנו לי עצה והמה רמוני, כי כל יועצי מתו ברעב, והכהנים המתפללים בעדי, והזקנים אנשי עצתי (כח), רק נשארו מהבחורים, ומן הבתולות שיש להם כח לסבול, וגם הם נשבו (כט): **כ** והייתי צועקת לשם, ומתודה באשר ראיתי חרב הצר משכלת בחוץ, ובבית רעב כמות: **כא** שמעו אוהבי הנזכרים

רש"י

דרכך על פניך: להשיב שבותך. ליסר משובותיך לשון שובבה כד): שובבים כה). וילך שובב כו): ומדוחים. הדיחוך מעלי: (טו) שרקו. נופח בפיו סיבלי"ר (שמולערן) בלע"ז ודרך אדם לעשות כן הרואה דבר חשוב שחרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: (טז) פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"א לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם כז): (יז) בצע אמרתו. כלה גזרתו כמו יתר ידו ויבלעני כח): אשר צוה מימי קדם. מה שכתוב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע כט): (יח) פוגת. הפגרה טריסלאמינ"ט (זיך בערוהגען) כמו ויפג לבו ל): בת עינך. שחור של עין שקורין פרוניל"א (שווארצאפעל): (יט) אשמורות. שני חלקי הלילה לא) שהלילה נחלק לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות לב): העטופים. אשפומי"ן (איין געשרומפען זיין)

יהל אור

(כג) וכן השתרגו העונות וגדלו גידולים והעלו שריגים רבים ויגבהו עד למעלה: (כד) פי' נתנני, עזבני ומסרני ביד העונות שהכשילו כהי עד שלא אוכל קום: (כה) פי' אף שהיו הגבורים בקרבה לא יוכלו להתחזק כי השם דרכם: (כו) אלו האויבים: (כז) כי לא אל חמס כאו עליה הצרות ההמה: (כח) והוכרחתי להתיעץ עם שבני הנראים כאוהבים בשעת הנחתן: (כט) ומפני זה לא היה לי נומי

מקו"ב רש"י

כד) ירמיה ס' ה': כה) שם ג' כ"ב: כו) ישעי' נ"ז י"ז: כז) מדרש איכה פ"ב כ' מדרש איכה כ"י פ"ב סנהד' ק"ד ב': כח) איוב ו' ט': כט) ויקרא כ"ו י"ח: ל) ברא' מ"ה כ"ו: לא) עיין מדרש איכה פ"ב כ"ב, מדרש איכה כ"י אות רי"ז ושם סופים דתגיילא וריש דתליתאי: לב) דף ג' א': לג) מדרש איכה פ"ב כ"ג, מדרש

כ פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ אֲדֹנָי כֹּהֵן וְנָבִיא׃ כא שָׁכְבוּ

רש"י

בלע"ז: (כ) עוללי טפוחים. ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם. ורבותינו דרשוהו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מודדתו בטפחים בכל יום ויום לתת זהב לבית המקדש לפי מה שהיה גדל ולבסוף

אבן עזרא

למעלה (ג) ואין מנחם מהם, והאויבים שמעו צעקותי, ושמחו כי אתה שמחתם. וקרבת היום שקראתם ובאו במצותיך, עד שהיו נמשלים לי (לא) ויתכן להיות פירושו לעתיד לבוא תבוא היום קראת ביד הנביאים, ויארע להם מה שאירע לי: כב עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי, כי לבי דוי. עד שיהיו כמוני, כאשר פשעו גם הם כך:

אבן עזרא

א איכה יעיב. י"א יעיב מעב, כמו יחשיך (א), והנכון יגביה עד עב (ב): הדום. דמות כסא קטן לרגלים (ג): ב אלף נאות במקום וי"ו, כמו נות רועים (צפניה ב ו) (ד) וכן תתאו לכם (במד' לד ז) (ה): ג ויבער. פועל עומד, ויחסר אף (ו), והנכון שהוא שב אל בחרי אף (ז): ד נצב ימינו. בנין נפעל, ויש מין זכר, נאדרי בכח (שמות טו ו) (ח) [א]: ה וירב. בג' נקודות תחת היו"ד (ט), מהבנין הכבד הנוסף (י): תאניה התי"ו נוסף, מגזרת ואנו ואבלו (ישעי' ג כו) (יא): ו ויחמס חשף (יב) נחמסו עקביך (ירמי' יג כב) (יג): סכו, וסכתו, כמו חקו וחקתו (יד): מועדו. כמו באי מועד (לעיל א ד) (טו): ז נאר. הנו"ן שרש, נארת ברית עבדך (תה' פט מ) כמו עזב. או שנא (טז): ח נטה קו. תהו (יז): חל. כמו ותעמוד בחל (ש"ב כ טו) והוא מקום סביב חומה (יח): ט אבד ושבר. שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון (יט): י ראשן. שער ראשון (כ), או כמשמעו (כא): יא חמרמרו כראשון (כב): בעטף. בחסרון ה"א מבנין נפעל (כג), כמו בהרג הרג (כד): יב שי"ן בהשתפך. קודש תי"ו התפעל (כה) כמו וישתמר (מיכה ו טז) (כו): יג אעידך. מגזרת עדות (כז): יד ותפל. כמו שוא וכן היאכל תפל (איוב ו ו) שאין לו טעם מדרך ישרה, וכן ולא נתן תפלה (שם א כב) (כח): משאות. נבואות (כט) וכן משא דמשק (ישעי' יז א): ומדוחים. שהדיחו מדרך ישרה (ל): טו כלילת יופי. מגזרת כל (לא): טז פצו, פתחו יפצה פיהו (איוב לה טז) (לב): יז בצע. כלה (לג), וכן וידיו תבצענה (זכרי' ד ט) (לד): יח פוגת, דבק (לה), והטעם פוגת עין, מגזרת ויפג לבו (בראש' מה כו) (לו): יט רני. הרמת קול בשיר. או בנהי (לז), וכן ותעבר הרנה (מ"א כב לו)(לח), הכרוז (לט): כ טפוחים. מגזרת טפח, כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים שישנו (מ): כא שכבו. מטעם

יהל אור

לשאול איזה עלה רק מהכני הנכרים: (ג) שהיו נראים לי כאוהבים: (לא) כי כמו שאני עושה מה שתלויני, כן הם היו עושים וכאו במלותיך:

[א] והכשדי תרגם במסרון סלמד, כלומר נלב ד' לימין שאויב לעזרו כאילו הוא עמו לר:

קרני אור

(א) ואמר יעיב במקום יחשיך, כי יום המעונן חשך: (ב) פי' הרימם בתחלה עד העבים, ואחר השליכם לארץ: (ג) למנוחת הרגלים, וכנוי הזה הוא על בית המקדש וכן פי' רש"י ז"ל: (ד) וככתוב „נות כרות רעים": (ה) אל"ף תחת במקום וי"ו: (ו) ויחסר מלת „אף" ועניגו ויבער אף האויב ביעקב: (ז) הכתוב ברחש הפסוק: (ח) ולא אמר נאדרת, וכן כאן הוא ל"ז כי אמר נלב ולא נלבה, אף שהם ימין הוא ל"נ: (ט) וכן התה הרי"ש, והיל"ל וירב היו"ד בחירק: (י) מבנין הפעיל: (יא) וכן פי' הרד"ק שם, ואנו, מענין תאניה ואניה: (יב) פי' גלה את סוכתו כגן אשר נפלו עליו: (יג) וכן פי' הרד"ק שם „נחמסו כמו נגלו, וכן ויחמוס ויגלה": (יד) מן סכה נמלא בכנוי סכתו, (איוב לו כט) וכן מן חקה נמלא חקו (משלי ח כט) וכן חקתו, ועניגו אחד: (טו) עיין ביאורי שם: (טז) וכתה' שם פי', השהתה כמו נהר מקדשו: (יז) כי הקו והמשקולת הם של תהו ובהו ולא יוללוהו כלל: (יח) הוא החומה הקטנה החיצונה שלפני החומה הגדולה: (יט) כי כאן לא זכר מי עשה זאת, ושב אל השם: (כ) סתרו שער ראשון והורידו לארץ: (כא) ראשון בעלמן: (כב) לעיל א כ: (כג) כי נ"ל כהעטף: (כד) והיה נ"ל כההרג הרג: (כה) כל בנין התפעל התי"ו קודם אות הראשון מהשורש, חוץ אם היה אות ראשון שי"ן או סמ"ך, תהיה תי"ו התפעל אחר אות הראשונה: (כו) וכן ויסתבל החגב (קהלת יב ה): (כז) וכ"ה בפי' הטעמים, מי עדים שאירע להם כך: (כח) וכן פי' הח' ז"ל שם „תפלה כמו תפל, והענין לא יצא מפיו דבר שאין לו טעם" וכן פי' רש"י ז"ל כאן: (כט) הנבואה נקראת כן שהיא נשאת בפי האדם: (ל) פי' שהידיחוך מדרך הישרה: (לא) כל דבר יופי היו בו: (לב) נ"ל כמו יפלה פיהו, ופי' הרחיבו עלי פיהם: (לג) ועניגו השלמה, מלא והשלים דבריו שדיבר בידעבדין הנביאים: (לד) ופי' הה' ז"ל שם, תשלמנה: (לה) התי"ו של פוגת היא סמוכה למלת עין החסירה: (לו) והוא ענין רפיון והליצות: (לז) ואין בו הפרש אם הוא לשמחה ולשיר, או לנהי וילל: (לח) וככתוב „ויעבור הרנה": (לט) וכן תרגם יונ"ע שם: (מ) כלומר עוללים שיטפחו אותם בעודם קטנים, ויתעסקו בידיכם

לָאָרֶץ חוּצוֹת נַעַר וְזָקֵן בְּתוּלֹתַי וּבַחוּרַי נָפְלוּ בֶחָרֶב הָרַגְתָּ בְּיוֹם אַפֶּךָ טָבַחְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ כב תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב וְלֹא הָיָה בְּיוֹם

אבן עזרא

ושכבתי עם אבותי (בראי' מז ל) (מא): כב מגורי. מגזרת גורו לכם מפני חרב (איוב יט כט) (מב) וי"א שהטעם אנשי מגורי (מג):

פירוש הטעמים

א איכה יעיב. לא הגביה השם את ציון רק באפו, כדי להשליכה ממקום גבוה (א) [א]: ב והשפיל המבצרים, וחלל מלכה שהיו דרים במגדל וארמון: ג גדע. כל קרן ישראל, השתי ממלכות (ב): ד לא די שלא נלחם עם הצר, אלא שהשיב אחור ימינו; כאלו אין כח לו עד ששב כאויב, וטעם באהל אם תפול האש בו הכל יאכל מיד (ג): ה בלע ישראל. על גלות שומרון (ד), והיה יהודה אחרי גלות השבטים באנחה (ה): ו ואחר כך גלה סכו שהוא מקום הדבור (ו), וטעם כני אשר נפלו עליו (ז) [ב], וטעם מלך וכהן, שהכהן מורה את המצות, והמלך משמר התורה בכחו, ולשניהם נתן תורה (ח): ז חומת ארמנותיה. שב אל המקדש (ט) [ג], וקול נתנו הצרים בבית ד' מרוב שמחתם, כאשר היו ישראל עושים במועדם: ח נלכד הבית, כי נפלה חומת העיר ונבקעה: ט כאשר טבעו שעריה, הלך המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה (י) וגם הנביאים נפסקה נבואתם מהם בארץ נכריה: י על שנפלה גבהות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה, והבתולות לא תשטחנה בחופתן: יא וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות עיני (יא), כאשר יזכור ימי הרעב בציון: יב האם היא המינקת על כן זכר האמהות ולא האבות: יג מי עדים. שאירע להם כך ואם השבר גדול כים. לא ימצא חובש חתול לו (יב): יד כל זה בא אליך בעבור נביאיך (יג) ולא נביאי השם: טו יש נאנחים עליך כאשר שממת, ויש מניעים ראש ומלעיגים: טז הרחיבו פה כל האויבים: יז כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים: יח צועק

רש"י

אכלתו לג): אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. רוח הקודש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע לד) כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"א ורוח לבשה את זכריה בן יהוידע לה). והיה כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד. כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי. שכני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי איבי כולם. הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם:

קרני אור

[א] ובשיטה ראשונה למגילת איכה מהס' ז"ל הביאה המוטעט וז"ל, שהשליך משמים ארץ תפארת ישראל אומה שכתוב בה ונתנך ד' אלהיך עליון על כל גויי הארץ (דבר' כ"ח א') וזה ונתנך ד' שנאמר בתורה אינו אלא מזל שהוא גבוה מכל הרקיעים, והוא שנאמר שהוא עליון, והוא מזל ישראל, וכאותו זמן שנתנה תורה לישראל היה למעלה מכל המזלות, וע"ז אמר ונתנך ד' אלהיך עליון על כל גויי הארץ, וזה שכוכב יש לו מעלות ומורדות, יעלה יעלה למעלה מן הכל, ירד ירד למטה לארץ, והוא תלוי בתורה אם ישראל מקיימין אותה עכ"ל: [ב] והרד"ק (ירמי' י"ג כ"ב) כתב, כי זהו משל על כנסת ישראל שהיתה נסתרת תחת כנפי האל ונכבדת בארצה, ועתה היא גולה והוסר סתרה מעליה, והנה היא גלויה ונגלה קלונה לעין כל בארצות, נכרים: [ג] וע"ז סעיל ר"ר וכתב, איככה ישוב אל המקדש? הלא מקדש הוא תמיד לו, ול"נ כי

יהל אור

בידיהם ליכנס: (מא) והוא ענין מיתה: (מב) ענין פחד: (מג) מלשון בבית מגורי (תה' קיט נד): (א) ואמר משמים כלומר מרוב גובה האויר: (ב) על מלך ישראל ועל מלך יהודה, מדאמר כל קרן: (ג) לכן כתב אהל ולא נאות: (ד) פי' על מלך ישראל בגלות שומרון: (ה) וזהו שאמר וירב בבת יהודה, מפני שכבר גלו ישראל לבד, היה עדיין בת יהודה בקומה, אמנם כשנחרבה גם בת יהודה, אז נחרבה תאניה ואניה: (ו) וכן תרגם המתרגם: (ז) ונגלה ונראה ריק מכל וכל: (ח) פי' שע"י שניהם היה ראוי שיקיימו התורה, כי הם בחירי האומה הישראלית: (ט) פי' ארמנות המקדש, ואמר ארמנותיה בל"ר שסב על המזבח והמקדש, וזהו שאמר זנח ד' מזבחו, נאר מקדשו, והם ב' חומות ארמנותיה: (י) כי המלך שכתוב בו וכתב לו את משנה התורה (דבר' יז יח) הלך בגולה: (יא) ר"ל הליחות שבעין אשר בו ישמור הראות כמעט שכלת מרוב הדמעות שגרו בבכי, וכל ליחות הגוף ג"כ נתיבשו מרוב הדאגות, באופן כי חמרמרו מעי ונכוולו מרוב היובש (ן' יחייא): (יב) ההתול, הוא הכריכה שכורכין העלם הנשבר וחובשין אותו, ויאמר כי זה השברון הוא כ"כ גדול שלא ימצא חובש שיכרוך אותו: (יג) שהדיחוך מהדרך הישרה:

מקו"ב רש"י

לג) מדרש איכה כ"י פ"ב אות רי"ס, מדרש זוטא איכה, יומא ל"ח ב', ילקוט בחקותי תרע"א, ילקוט כאן תתרי"ב לד) שם, ושם: לה) דה"ב כ"ד כ':

אף־יהוה פליט ושריד אשר־טפחתי ורביתי איבי כלם: ג א אני
הגבר ראה עני בשבט עברתו: ב אותי נהג וילך חשך ולא־אור:
ג אך בי ישב יהפך ידו כל־היום: ד בלה בשרי ועורי שבר עצמותי:
ה בנה עלי ויקף ראש ותלאה: ו במחשכים הושיבני כמתי עולם:

רש"י

(א) אני הגבר ראה עני. היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאים שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו. של רודה ומכה הוא הקדוש ברוך הוא: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה תמיד כי כל תשובות מכותיו עלי: (ד) בלה בשרי. כמו לבול עץ א). ד"א בלה בשרי ועורי. כמו והארץ כבגד תבלה ב). כלומר שכבו לארץ חולות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ה) ויקף. הקיפני: ראש ותלאה. כמו ראש ולענה ג). ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר בגלות יהויכין. ותלאה נבוזראדן שגמר המכה בימי צדקיהו והלאה ד):

אבן עזרא

לב צריך (יד) [ד], והטעם כי נתנו צעקות כנגד השם (טו), והם אמרו לחומת בת ציון שתבכה: יט ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ותאמר כן (טז): כ שהנשים אוכלות בניהן והנביאים והכהנים יהרגו במקדש, והמפרש כי על זכריה ידבר דרך דרש (יז): כא מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים: כב כאלו קראת כל הפחדים שהיו לי, וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים (יח) ואשר רביתי הם הגדולים, כמו ורבי המלך (ירמי' מא א) כלם אויב אחד יכול לכלותם (יט):

אבן עזרא

ג. א אני הגבר. אמרו קדמונינו ז"ל, כי זאת המגלה ירמיה כתבה (א), א"כ יהיה הוא האומר אני הגבר, או יאמר כל אחד מישראל (ב): עני. סמוך (ג) ויחסר מקום השבות או הגלות (ד) וראה תחת ראיתי (ה) וכן ונשאר אני (יחז' ט ח) (ו) [א]: בעברתו, שב אל אויבי כלם (ז) וי"א שהוא שב אל אף השם (ח) ואיננו נכון בעיני, וזה המקונן אמר כי הצר היה מענה אותו בשבט עברתו (ט): ב ונהג. אותי ממקומי במקום חשך (י): ג המפרש וי"ו בעברתו על השם (יא) יפרש יהפך ידו מכתו, כמו הנה יד ד' הויה במקנך (שמות ט ג) והמכה ביד (יב): ד הבשר והעור שירגישו בלו [ב] והעצמות שלא ירגישו נשברו: ד ויקף ראש. בצרה ותלאות (יג). או יהיה כמו ועמי תלואים (הושע יא ז) (יד) ויהי הראש לשון נקבה (טו) וההי"א נעלם (טז), כה"א ושערה לא הפך לבן (ויקרא יג ד) (יז): ו במחשכים.

יהל אור

(יד) הכנוי אשר במלת „לבם" שב על מלת צריך אשר בסוף הפסוק הקודם: (טו) והטעם לבם של צריך צעקו כנגד השם על ישראל, באומרם שהארץ היתה שלהם, כי היא היתה תמיד צעקת הז' אומות: (טז) מה שכתוב בפ' כ', ראה ד' והביטה, (יז) עיין רש"י, ומקורו עיין מקורי רש"י: (יח) פועל הכבל מספח אמר כן בענין גדול הנערים, כי כן עושים לתינוק שמספחים אותו, ומישרים איבריו בכל עת כשמתחלים אותו (רד"ק): (יט) כולם אויב אחד הספיק לכלותם כולם קטן וגדול:

קרני אור

ארמנותיה, הוא כמו שלשבת יה (שיר ס' ו') ור"ל ארמנות גדולים ל"ד: [ד] עיין המבאר לנתה"ש מה שהעיר ע"ז:

[א] עיין המבאר לנתה"ש מה שהעיר ע"ז: [ב] עיין המבאר והמעמר מה שבארנו שם:

(א) כ"ה (מדרש איכה פ"ג א): (ב) והמקונן אמר בשם כל ישראל כאלו המה המתאוננים ובוכים וכל אחד יכול לומר אני הגבר: (ג) והעי"ן נקוד בקמ"ץ הס"ף: (ד) וחסר מקום הנסמך, פי' מקום השביה, או מקום הגלות: (ה) כי היל"ל ראיתי: (ו) הראוי להיות ונשארתי: (ז) פי' הוי"ו הכינוי של מלת בעברתו שב אל הכתוב ג"כ בפסוק הקודם: (ח) הכתוב בפסוק הקודם: (ט) והוא שב אל אויבי, ופי' ראיתי עוני שמענה אותי אויבי בשבט עברתו: (י) פי' שנהג אותי ממקומי שהיה בא"י שהוא מקום אור ששם היה ביהמ"ק, והושיבני במקום חשך ואמר חשך ולא אור להפלגת החושך: (יא) כן פי' רש"י ז"ל: (יב) וכינה המכה ליד: (יג) פי' הקיף ראשי ובתלאה הקיפו, וזהו טעם הוי"ו: (יד) שהוא מלשון תליה, וכתוב במכ"ף ופי' ויקף ראש שלה ותלה אותה: (טו) שתלה לראש: (טז) כי ראוי להיות ותלאה במפיק ה"א, ובאה בלא מפיק: (יז) שהיה ראוי להיות ג"כ במפיק:

מקו"ב רש"י

א) ישעי' מ"ד י"ט: ב) שם נ"א ו': ג) דבר' כ"ט י"ז: ד) מדרש איכה פ"ג ב' מדרש איכה, כ"י פ"ג אות כ"ג:

ז גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי: ח גם כי אזעק ואשוע שתם
תפלתי: ט גדר דרכי בגזית נתיבתי עוה: י דב ארב הוא לי אריה
ארי קרי במסתרים: יא דרכי סורר ויפשחני שמני שמם: יב דרך
קשתו ויציבני כמטרא לחץ: יג הביא בכליותי בני אשפתו: יד הייתי
שחק לכל־עמי נגינתם כל־היום: טו השביעני במרורים הרוני
לענה: טז ויגרס בחצץ שני קמץ בז״ק הכפישני באפר:

אבן עזרא

מחשך בתוך מחשך (יח): ז נחשתי. כבלים (יט): ח שתם. בשי״ן כסמ״ך (כ) וכן השירו ולא ממני (הושע ח ד)· (כא): ט הנתיבות הם ידועות (כב): י יש אומרים כי מנהג הדוב להכריז על הארי (כג) והוא רחוק (כד): יא י״א סורר מגזרת סירים (ישעי׳ לד יג), וכן הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב ח) (כה) והישר בעיני, שהוא פעל עבר, מגזרת כפרה סוררה (הושע ד טז) (כו): יב כמטרא. אל״ף במקום ה״א הנקבה, והוא מגזרת נוטר (כז): יג דימה האשפה לבטן ההרה (כח): יד לכל עמי. עד שהיו עמי שוחקים ממני (כט) או לכל העם שהיה תחת ידי (ל) כמו את עמלק ואת עמו (שמות יז יג) (לא) או היו״ד נוסף (לב) ואין תפלטני מריבי עמי (ש״ב כב מד) כמו עמים (לג) כי על שאול רמז (לד) וכן אמר בראשית השירה ומכת שאול: טו בית במרומים נוסף, וכן בדמעות שליש (תה׳ פ ו) (לה): טז ויגרם. כמו

רש״י

(ז) גדר בעדי. עשה חומה לנגדי להיות כלוא: ולא אצא. הושיב סביבותי מחנות וגייסות של אורבים: הכביד נחשתי. עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פיריי״ש (קייטען) בלע״ז: (ח) שתם תפלתי. סתם חלונות הרקיע בפניה: (ט) נתיבותי עוה. אם באתי לצאת אני יוצא בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים ואלא דרך עקלתון: (י) דוב ארב הוא לי. הקדוש ברוך הוא נהפך לי לדוב אורב ה): (יא) דרכי סורר. לשון סירים קוצים. סורר קוץ אותם מפזר קוצים בדרכי: ויפשחני. לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בלשון גמרא הכי מאן דפשח דיקלא ו): (יב) ויציבני כמטרא. העמידני לנגד חציו לירות בי כמטרא אשניי״א (ליעל זו סיסטן) בלע״ז: (יג) בני אשפתו. חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויבר״א (אשייד פון פפיילען): (טז) ויגרס. וישבר ודוגמתו גרסה נפשי ז). וכן גרש כרמל ח).

יהל אור

(יח) ע״כ יאמר ברבוי ־מחשכים: (יט) במק״ג נהשתי החי״ת בקמץ, ולדעת הרד״ק החי״ת בשורק והוא הכבל ונקרא כן לפי שעושים אותו מנחושת: (כ) בשי״ן וטעמו כאלו כתוב בסמ״ך: (כא) ובכתוב השירו ולא ידעתי, ונם שם השי״ן במקום סמ״ך, ועיין רש״י שם שהביא ממסורה, כתבין שי״ן וקריין סמ״ך: (כב) פי׳ הנתיבות שהיו ידועות לי עוות אותם: (כג) כי מנהג הדוב בעת שהוא ביחד עם הארי ללכת קודם הארי, ויבשר בזה ביאת הארי: (כד) רק ביאורו, מפני שעות האויב עליו את הדרכים והנתיבות, והוכרח לילך בדרך לא ידעו, ופגש את הדוב והארי: (כה) וכן פי׳ ר׳ יצחק בן גיאות, וכן פי׳ רש״י ז״ל: (כו) ועניני העוות והשתנות מהמנהג: (כז) והוא מענין שמירה, פי׳ שומרין אותו המקום ומכוונים אליו, תרגום וישמור (ברא׳ כו ה) ונטר: (כח) כי כמו ההרה, היוצאים ממנה נקראים בניה, אף האשפה החצים היוצאים ממנה נקראים בניה ע״כ אמר בני אשפתו: (כט) אפילו עמי שהם קרובי שחקו ממני: (ל) שהיו תחת רשותי: (לא) ופי׳ שהיו תחת רשותו, (לב) וביאורו לכל עם: (לג) כן פי׳ הרד״ק שם מריבי עמי, כמו עמים, וכן דעת יוב״ע שם, וכן דעת הרד״ק ור״ש ן׳ מלך כאן שהוא כמו עמים, ונפלה המ״ם ונשארה היו״ד, ולא כן דעת הח׳ ז״ל כזה, ויסתור הפי׳ בש״ב שם וכמו שיבאר: (לד) כי מה שאמר שם מריבי עמי, רמוז על שאול, וכן פי׳ הרד״ק שם בהגהה, והוא שאול והסומכים אותו: (לה) עיין לעיל א יז, יהל אור אות פב:

מקו״ב רש״י

ה) מדרש איכה כ״י אות מ״ב, ילקוט תתל״ו: ו) מו״ק י׳ ב׳ ופי׳ רש״י שם, שומר סדקל מן סעיפין שבו: ז) ת״ה קי״ט י״ד: ח) ויקרא ב׳ י״ד:

יז וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה: יח וָאֹמַר אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה:
יט זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי לַעֲנָה וָרֹאשׁ: כ זָכוֹר תִּזְכּוֹר וְתָשִׁיחַ ותשוח קרי עָלַי
נַפְשִׁי: כא זֹאת אָשִׁיב אֶל־לִבִּי עַל־כֵּן אוֹחִיל: כב חַסְדֵי יְהוָה כִּי לֹא־
תָמְנוּ כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמָיו: כג חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ: כד חֶלְקִי
יְהוָה אָמְרָה נַפְשִׁי עַל־כֵּן אוֹחִיל לוֹ: כה טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ
תִּדְרְשֶׁנּוּ: כו טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה: כז טוֹב לַגֶּבֶר כִּי־

רש"י

בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו הגולים לשין עיסתן בתוך הגומות שחופרים בקרקע והחצץ נכנס לתוכה ט) כשאמר הקב"ה ליחזקאל עשי לך כלי גולה י). לשתות בו וללוש בתוכו חררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת יא). והם היו משחקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו ארנטי"ר (אומווארפען, איינוועלגערען) בלע"ז ויש דומה במשנה פישון הגמל במדה כפושה מדד יב): (יח) ואמר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי אבד עולמי וסברי: (יט) ומרודי. קומפלויינ"ט (קלאג, געוויין) בלע"ז: זכור תזכור. נפשי את עניי ומרודי והשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא. ומדרש אגדה יג). זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין על זמן הזכירה ומכאן יסד הפייט בזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי. אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד ומה היא זאת שאשיב אל לבי: חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין עד מה יתאונן וגו': כי לא תמנו. כמו כי לא תמו ויש מפרשים כי לא תמנו כמו האם תמנו לגוע יד). חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך. גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין בך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של

אבן עזרא

וישבר, וכן גרסה נפשי (תה' קיט כ) (לו): הכפשני. אין לו אח, והטעם נאלני (לז): יז ותזנח. כמו ותטאם (לח): יח נצחי. עמידתי בנצח שיש לי (לט), כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (ישעי' סג ג) על הדם שבו יעמוד החי נצחו (מ): כ זכור. שם הפועל (מא), כמו כזכור בניהם (ירמי' יז ב) (מב) או לשון בקשה לשם, כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי (מג): כא זאת. התוחלת (מד): כב תמנו. כמשמעו (מה), או הנו"ן תחת חסרון הכפל (מו): כג חדשים. הם החסדים: לבקרים. בכל יום, כמו לבקרים אצמית (תה' קא, ח) (מז): רבה. גדלה (מח), או כמשמעו (מט): כד אמרה. לי (נ): כה תדרשנו. באמת (נא): כו וי"ו ויחיל כמו פ"ה רפה בלשון

יהל אור

(לו) אפי' הה' ז"ל שם, גרש כרמל (ויקרא ב יד) ועיין פי' הח' ז"ל ובבאורי בויקרא שם וכן פי' רש"י ז"ל, לשון שבירה: (לז) ענינו טנוף ולכלוך, וכן וכל מלבושי אגאלתי (ישעי' סג ג) הוי מראה ונגאלה (צפני' ג א): (לח) ענינו מאיסה והרחקה: (לט) כי מלת נצח יורה על תקף האדם וקיומו: (מ) פי' המשכו וקיומו: (מא) פי' מקור: (מב) ושם הוא ג"כ מקור: (מד) פי' זאת הוא לנ"ך וקאי אתוחלת שהזכיר בפ' יח: (מה) וכן פי' רש"י ז"ל באמרו חסדי ד' הם, אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (מו) פי' הנו"ן במקום אות הכפול, כמו תממו: (מז) ופי' הח' ז"ל שם, בכל יום: (מח) וכן פי' רש"י ז"ל גדולה היא הבטחתך: (מט) רבים, כענין מה רבו מעשיך ד' (תה' קד כד) שפי' רבים: (נ) פי' אמרה לי נפשי והסר מלת לי: (נא) כמ"ש, לכל אשר יקראהו באמת (שם קמה יח):

מקו"ב רש"י

ט) מדרש איכה פ"א פסוק ב', מדרש איכה כ"י פ"א אות קס"ט ופ"ג אות ס"ב: י) יחז' י"ב ג': יא) שם כ"ד כ"ד: יב) יבמות ק"ו ב': יג) מדרש איכה פ"ג ז'. מדרש איכה כ"י פ"ג אות פ"ה: יד) במד' י"ז כ"ח:
בנס'

יִשָּׂא עֹל בִּנְעוּרָיו׃ כח יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם כִּי נָטַל עָלָיו׃ כט יִתֵּן בֶּעָפָר
פִּיהוּ אוּלַי יֵשׁ תִּקְוָה׃ ל יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה׃ לא כִּי לֹא
יִזְנַח לְעוֹלָם אֲדֹנָי׃ לב כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרֹב חֲסָדָו חסדיו קרי׃ לג כִּי
לֹא עִנָּה מִלִּבּוֹ וַיַּגֶּה בְּנֵי־אִישׁ׃ לד לְדַכֵּא תַּחַת רַגְלָיו כֹּל אֲסִירֵי אָרֶץ׃
לה לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט־גָּבֶר קמץ בז"ק נֶגֶד פְּנֵי עֶלְיוֹן׃ לו לְעַוֵּת אָדָם בְּרִיבוֹ
אֲדֹנָי לֹא רָאָה׃ לז מִי זֶה אָמַר וַתֶּהִי אֲדֹנָי לֹא צִוָּה׃ לח מִפִּי עֶלְיוֹן

אבן עזרא

ישמעאל (נב): כז עול. מוסר (נג): כח כי נטל עליו. עול (נד): כט ישתחוה לעשהו עד בא העפר בפיו (נה): ל בי"ת בחרפה נוסף כבי"ת השביעני במרורים (פ' טו) (נו): לא יזנח. ימאס (נז): לב ורחם. כמו ירחם (נח) וכן דרך הלשון, והיה ד' לי לאלהים (ברא' כח כא) (נט): לג מלבו. מרצונו (ס) [נ]: ויגא. אל"ף תחת ה"א (סא), והוא מהבנין הנכבד הנוסף (סב), כמו הוצא אתך (שם ח יז) (סג): לד לדכא. אלף לדכא שרש (סד) לה מלת חטה עם משפט כמו עוות (סה): לו לא ראה. בחכמה להיות כן (סו):

רש"י

ואיה ועגה טו). טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה': (כח) ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה טז): וידם. לשון המתנה כמו אם כה יאמרו אלינו דומו יז) דיהונתן: כי נטל עליו. כי בעל הגזרות נשא עליו הגזרה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם אדני. לכן טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. אם האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך ורחם כרוב חסדיו יח). הוגה ויגה. לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה מלבו ויגה בני איש. מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו. וגו'. ולא להטות משפט גבר וגו'. ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן יט): (לו) לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מטה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו'. (לז) מי זה אמר ותהי וגו': (לח) מפי עליון וגו'. ואם באתי לומר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה הזאת מקרה הוא שהיה לי אין זאת כי אם בין רעות ובין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה. (מפי עליון לא תצא אמר ר' יוחנן ב). מיום שאמר הקב"ה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כא) וגו' לא יצא רעה

קרני אור

[נ] וכן פי' ס"י ערלמה ז"ל, אפילו אותו סרע שיורד אתו לענות שום אדם אינו מלבו ומרצונו אבל סוכרם כדי שימשך ממנו טוב:

יהל אור

(נב) שהוא רק לתיקון הלשון, וכן פי' רש"י ז"ל, וי"ו של ויהיל יתירה: (נג) פי' עול מוסרו והוא עול היסורין בנעוריו: (נד) עיין רש"י, ופי' נשא, תרגום וישא ברא' יג י) ונטל: (נה) ומוסב אלמעלה, כי נטל עליו עול של מוסר שישתחוה להשי"ת עד אפים ארצה, שיגיע פיו בעפר הארץ: (נו) ופי' מי שיתן ברצונו לחי למכהו ישבע חרפה מדוע עשה כן: (נז) וכן פי' לעיל פ' יז: (נח) פי' אם הוגה, הנה אח"כ ישוב ירחם עליו כרוב חסדיו: (נט) שהוא במקום יהיה, וכן כאן, ורחם כמו ירחם: (ס) וכן פי' רש"י ז"ל: (סא) כי אותיות אהו"י מתחלפים, ובספרים שלנו נכתבה המלה בה"א, ועיין מנחת שי: (סב) וכן פי' הריק"ם מבנין הפעיל ומשפטו וַיַּיגֶה: (סג) וי"ו תחת יו"ד כי שרשו יגא: (סד) כי שרשו "דכא": (סה) פי' מלת הטה ב לא מלאמשפט עניינו הטיה או אל הדרך הישרה, או הטית אוזן, וכשאומר מלת הטה עם מלת משפט, פי' מעוות המשפט ועניינו לעוות הדין בעבור היותו עליון, וכפי' בפי' הטעמים: (סו) וכן פי' רש"י ז"ל:

מקו"ב רש"י

טו) כרא' ל"ו כ"ד: טז) עיין מדרש איכה פ"ג, מדרש איכה כ"י פ"ג אות ק"ה: יז) ש"א י"ד ט': יח) מדרש איכה כ"י פ"ג ק"ח: יט) עיין יהל אור אות ל"ה:ב) ובמדרש איכה פ"ג מ', מדרש איכה כ"י פ"ג אות קט"ו ס גי' ר' אלעזר: כא) דברי' ל' ט"ו:

מדרש

לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב׃ לט מַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם חָי גֶּבֶר עַל־חֲטָאָו
חטאיו קרי׃ מ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְהוָה׃ מא נִשָּׂא לְבָבֵנוּ
אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם׃ מב נַחְנוּ פָשַׁעְנוּ וּמָרִינוּ אַתָּה לֹא סָלָחְתָּ׃
מג סַכּוֹתָה בָאַף וַתִּרְדְּפֵנוּ הָרַגְתָּ לֹא חָמָלְתָּ׃ מד סַכֹּתָה בֶעָנָן לָךְ
מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃ מה סְחִי וּמָאוֹס תְּשִׂימֵנוּ בְּקֶרֶב הָעַמִּים׃ מו פָּצוּ
עָלֵינוּ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבֵינוּ׃ מז פַּחַד וָפַחַת הָיָה לָנוּ הַשֵּׁאת וְהַשָּׁבֶר׃
מח פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ מט עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה
מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃ נ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ נא עֵינִי עוֹלְלָה

סקמין בז"ק

רש"י

והטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב) לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו: (מא) נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו על השמים נשא אף לבבנו עמהם לשוב להשיב לבבנו לפני המקום ברוך הוא בא*). דבר אחר אל כפים. אל העננים אל שמים כמה דאת אמר והנה עב קטנה ככף איש עולה כב). וכן על כפים כסה אור כג). ומדרש רבותינו כד). נשא לבבנו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכנו על ידי יצר הרע: אתה לא סלחת. ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך: (מג) סכותה באף. סכלת את האף להיות מחילה בינך ובינינו ותרדפנו בו: (מה) סחי ומאוס. הוא ניע בלשון משנה כיחו וניעו כה). שניסח מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון: תשימני. לשון הווה הוא: (מז) פחד ופחת. כשנכסנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת שוחה: השאת. לשון שאייה כמו השאת כו): (מט) מאין הפוגות. מאין חליפין והעברה: (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי ירמיה ממשפחת כהנים היה ואמר עיני בדמעה עוללה וניוולה פני עלי נפשי מכל בכל בנות עירי: עוללה. לשון ניול כמו ועוללתי בעפר קרני כז): מכל בנות עירי.

אבן עזרא

לט יתאונן. מגזרת און (סז): מ נחפשה. מבנין הקל: מא נשא** לבבנו כטעם וישא משאת (בראשית מג לד) (סח): מב אלף אנחנו נוסף (סט): מג סכתה. מפעלי הכפל (ע): מה סחי. מגזרת וסחיתי עפרה (יחזקאל כו ד) כטעם טלטול (עא): מו פצו. פתחו: מז השאת. כמו השואה (צפניה א טו) (עב) יהיה האלף ראוי להראות (עג): מח נהרים. פלגים הם (עד): מט תדמה. כטעם לא תדמה לכל עינו (עה) והוא רחוק (עו), וה"א הפונות, כמו תי"ו תרומות (עז): נ ישקיף. כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו: נא י"א עיני עוללה האחרון (עח) ויפרשו עוללה כעוללות בציר (מיכה ז א) (עט) והישר בעיני מגזרת ועולל למו (לעיל א כב) (פ): נב חנם. שב אל

יהל אור

(סז) וכן פי' הח' ז"ל (במד' יא א) עיין ביאורי שם: (סח) וכן פי' הרד"ק ועניינו נשים לבבינו בכפינו ונשא אותו למעלה אל אל בשמים: (סט) ונכתב „נחנו" וכן כתב ר"ש ן' מלך ונגרעה האל"ף: (ע) ושרשו „סכך": (עא) פי' טלטול ממקום למקום, וכאן ענינו טלטול מחמת מיאוס: (עב) ועניינו השך ושממון: (עג) וכאן נעלמת: (עד) פי' מה שאמר פלגי מים, ענינו נהרות מים: (עה) יש פה הסרון מלות ול"ל „תדמה כטעם אל תדם בת עינך (לעיל ב יח) וי"א כי טעמו לא תדמה לכל עינו", וכוונת י"א הוא, כי לא תדמה הוא לשון דמיון, וכי ר"ל עין לא תדמה ותשוה לכל עין אחרת (רי"ר): (עו) ופי' ענין דממה: (עז) ושרשם פוג, ודוס, והה"א נוסף: (עח) פי' עיני כשארה לבכות כאחרונה יותר מכל בנות עירי: (עט) ופירושו שם כעוללות שנשארו בגפן אחר שכלה הבציר: (פ) ופי' מענין עשיה,

מקו"ב רש"י

בא*) מדרש איכה כ"י פ"ג אות קכ"ו: כב) מ"א י"ח מ"ד: כג) איוב ל"ו ל"ב: כד) עיין תענית ט"ז א': כה) ב"ק ג' ב'. ופי' רש"י ז"ל שם כיחו ריר הפה, ניעו ליחות החוטם: כו) צ"ל „השאת לשון שאיה" ותו לא: כז) איוב ט"ז ט"ו:

לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ נב צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי חִנָּם׃ נג צָמְתוּ
בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ נד צָפוּ־מַיִם עַל רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃
נה קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נו קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ
לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ נז קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ אַל־תִּירָא׃ נח רַבְתָּ
אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃ נט רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃
ס רָאִיתָה כָּל־נִקְמָתָם כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לִי׃ סא שָׁמַעְתָּ חֶרְפָּתָם יְהוָה
כָּל־מַחְשְׁבֹתָם עָלָי׃ סב שִׂפְתֵי קָמַי וְהֶגְיוֹנָם עָלַי כָּל־הַיּוֹם׃ סג שִׁבְתָּם
וְקִימָתָם הַבִּיטָה אֲנִי מַנְגִּינָתָם׃ סד תָּשִׁיב לָהֶם גְּמוּל יְהוָה כְּמַעֲשֵׂה
יְדֵיהֶם׃ סה תִּתֵּן לָהֶם מְגִנַּת־לֵב תַּאֲלָתְךָ לָהֶם׃ סו תִּרְדֹּף בְּאַף

אבן עזרא

אויבי (פא): נד צפו. כמו שהו (יחז' מז ה) (פב) מגזרת אשר הציף (דבר' יא ד) (פג) נה התחתיות. מתחתיות התחתיות (פד): נו לרוחתי. שתעשה לי רוחה (פה), או עת רוחתי ושועתי (פו): נז. קרוב מצאתיך (פז): נח. מה שהייתי אני רב, רבת אתה ה' (פח): נט עותתי. העוות שיעשו לי (פט): ס נקמתם. בפרהסיא (צ): סא וחרפתם. בגלוי (צא): סב עלי. לרעתי (צב): סג מנגינתם. כמו נגינתם, והמ"ם נוסף (צג): סד גמול. בסמוך ובמוכרת שוה (צד): סה מגנת, י"א שדגשות הנו"ן נוסף, והוא מגזרת מגן צריך (בראש' יד כ) (צה). על משקל אכילה (צו), והנכון בעיני שהוא מן גנון והציל (ישעי' לא ה) (צז): תאלתך. מגזרת אלה (צח), והתי"ו נוסף, כמו תאנתה מי ישיבנה (ירמיה ב כד) (צט):

רש"י

משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהיתה נבחרת לקדושה ולעבודת הקב"ה מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי. בבית הכלא: צמתו. אסרו כמו צומת הגידין (כח). מבעד לצמתך (כט). איסרייטו"ר (צוזאמען צושען): וידו אבן בי. על פי הבאר כך עשו לדניאל (ל). וירמיה ראה ברוח הקודש: צמתו בבור חיי. ואף על פי שאמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מאיכה לא שהו להם גם לצאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגו'. שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו מים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו': צפו מים. עובדי כוכבים: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי: (נח) רבת ה' ריבי. בימים שעברו: (נט) ראיתה ה' עותתי. בצרה הזאת שעותו בי אויבי: שפטה משפטי. כאשר עשית כבר: (סה) מגנת לב. שבר לב (לא). כמה דאת אמר אמגנך ישראל (לב). אשר מגן צריך בידך (לג). דבר אחר מגנת לב. אוטם הלב צרה ואנחה אשר הוא כמגן כנגד

יהל אור

ועניינו עשתה לנפשי הדאגה והדאבון מרוב בכיתם מכל בנות עירי: (פא) פי' שצדו אותי חנם, ואינו שב על צדוני, וכ"ה דעת בעל הטעמים: (פב) ושם „כי גאו המים מי שחו" ופי' הרד"ק שם, עד שהיו מי שחייה שלא יוכל אדם לעבור בהם: (פג) ועניינו שפיכה ושטיפה: (פד) פי' שאין למטה ממנה: (פה) ענין ריוח ידוע שהוא היפך הצוקה ופי' אל תעלם אזנך לשועתי שאני משוע אליך בעבור רווחתי (רד"ק): (פו) או פי' לעת רווחתי ושועתי: (פז) פי' ביום אקראך מצאתיך קרוב: (פח) וכן תרגם המתרגם: (פט) פי' לא שאני עושה העוות: (צ) וזהו ענין נקימה, היפך נטירה שהיא שמירת האיבה בלב: (צא) שיחרפו אותי: (צב) כי אין להם מחשבה אחרת, כי אם כל מחשבותם הוא רק עלי ולרעתי: (צג) ושרשו נגן: (צד) ולא תשחוק: (צה) ושרשו מגן: (צו) ושרשו אכל: (צז) ושרשו „גנן" והדגש להתבלע נו"ן הכפל: (צח) שהוא ענין קללה וכ"ה (מדרש איכה פ"ג, מדרש איכה כ"י פ"ג) שדרשו ג"כ לשון אלה וקללה: (צט) פי'

מקו"ב רש"י

כח) חולין ע"ו א' ופי' רש"י שם ענין מבור: כט) שה"ש ד' א': ל) דניאל ו' י"ח, ובמדרש איכה פ"ג ל"י מדרש איכה כ"י פ"ג, זה יוסף, זה ירמיה, זה דניאל: לא) מדרש איכה כ"י פ"ג אות קל"ס וכ"ה בתרגום: לב) הושע י"א ח': לג) בראש' י"ד כ':

לבס. והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו"ן נופלת בו שהנו"ן ביגון אינה שורש אלא כגון נו"ן של המון מגזרת המו גוים לד). וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של ליון מגזרת ליה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר (וכגון נו"ן של שממון שגעון לה). נ"ל של"ל וק"ל): **תאלתך**. לשון נוחלו

סו שמי ה'. הוא כמו שמיך (ק), כמו ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כד א) (קא):

פירוש הטעמים

א אני הגבר, יספר המקונן שהוא הצר מכהו בשבט עברה: **ב**. והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקוה לאור (א): **ג** ובכל שעה הופך ידו ומכהו (ב): **ד** ומרוב המכות בלה בשרו ועורו ונשברו עצמותיו: **ה** ואחר כך בנה עליו בנין והקיף ראשו (ג): **ו** והוא יושב בחושך: **ז** ושם גדר בעדו ורגליו בכבל (ד): **ח** ואם יצעק אין צעקתו נשמעת (ה): **ט** ושם גדר בעדו שיהיה נואש, והנתיבות שהיה יודע עוה אותם (ו): **י** ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו, ובא מדרך לא ידעו (ז): **יא** ויפשחני תרגום וישסף שמואל (ש"א טו לג) ופשח (ח), ושומם שכל ראוהו ישום (ט), וכן שקוץ משומם (דניאל יא לא) (י), ובמקום אחר שומם (דניאל יב יא) (יא): **יב** ומרחוק הצר יורה עליו חץ: **יג** ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים בחלב (יב): **יד** ושב להיות שחוק: **טו** ותחת לחם ומים מרורים ולענה: **טז** ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול (יג), ומלא הצר פיו באפר או כטעם אפר כלחם (תה' קב י) (יד): **יז** כאילו לא ירגיש ונשה הטובה (טו): **יח** ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה: **יט** כי תמיד יזכור עניו שיענה אותו הצר הלענה והרוש, והם המרורים (טז), מקום לחם: **כ** י"א כי זכור תזכור (יז): **כא** זאת הנחמה אשיב אל לבי (יח), כאשר תשוח נפשי: **כב** שאין קץ לחסדי השם: **כג** יתכן חדשים על רחמיו (יט), כי רבה אמונתך גדולה (כ), כמו על כל רב ביתו (אסתר א ח) (כא), או לשון רבים (כב): **כד** והוא היה חלקי מימי קדם מכל אלהים (כג): **כה** ואדע כי טוב יעשה לקויו (כד): **כו** טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת ה' (כה), כטעם דום לה' והתחולל לו (תה' לז ז) (כו), כמו דומו עד הגיענו (ש"א יד ט) (כז): **כז** בנעוריו. אולי המקונן נער היה כאשר נשבה, או יחזיק לב הנערים (כח): **כח** כי נטל. שב אל מול האמור למעלה (כט): **כט** יכנע לעפר (ל): **ל** יתן ברצונו (לא): **לא** י"א יזנח כמו ישכח והוא הנכון, והראיה ותזנח משלום נפשי (פ' יז): **לב** רק הונה ורחם (לב): **לג** מלבו. לא עלה במחשבתו (לג): **לד** דמה השם יושב שמים ובני אדם אסורים בארץ סגורים במסגר האופן (לד): **לה** להטות הדין בעבור היותו עליון, ויעש בדרי מטה רצונו: **לו** אלה הג' הפסוקים דבקים (לה), וטעם לא ראה כטעם לא היה (לו), כי כל יש השם רואהו (לז): **לז** אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם, והנה השם לא צוה, וטעמו לא גזר, וכן כי הוא צוה ונבראו (תה' קמח ה) (לח): **לח** השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים (לט), רק הם ברשות אדם (מ): **לט** אם כן למה יתאונן בדבור (מא), וכן כמתאוננים (במד' יא א) (מב), והעד וישמע ה' (במד' יא א) (מג):

יהל אור

התי"ו מן תאלתך נוסף, כמו תאותה, ופי' הרד"ק שם, מן אנה לידו (שמות כא יג) שהוא גרם הדבר וסבובו, כלומר כאשר תאנה עלמה ללכת למקום תאוה, מי יוכל להשיבה: (ק) ומה שלא אמר שמיך: (קא) והיה ראוי לומר עלה אלי: (א) אף בסופו: (ב) בלתי מרגוע: (ג) לבל יוכל ליצא ממנו: (ד) שמירה על שמירה: (ה) כי שתם תפלתו: (ו) כדי שלא יוכל למצוא הדרך הנכונה: (ז) ומפני שהדרך מעוות לא היה באפשרי להזהר ממנו: (ח) כן היונ"ע שם, וענינו כמו ויבקע: (ט) שעניינו השתאה ותמהון: (י) וככתוב „השקוץ מ׳שומם": (יא) והכל אחד: (יב) בחלב הכליות: (יג) וזהו ויגרום בחצץ שיני, ונקראו כן האבנים הקטנים עד מאוד כמו החול: (יד) ופי' הה' ז"ל שם „דרך משל כמו הכפישני באפר": (טו) ושכח הטובה: (טז) שיאכילוהו: (יז) כאן חסר האמור, ופי' כאשר זכור תזכור נפשי תשוח עלי: (יח) וכן תרגם המתרגם: (יט) שבסוף הפסוק הקודם: (כ) וכן פי' רש"י ז"ל, וכן תרגם המתרגם: (כא) ופי' הה' ז"ל שם גדול: (כב) ופי' לשון הרבה: (כג) כי חלקי הוא השם, שבו בחרתי מכל אלהים: (כד) ופי' לנפש תדרשנו באמת: (כה) שישתוק ויקוה לתשועת ד': (כו) וכן פי' הה' ז"ל שם בשם י"א שהוא מגזרת תוחלת: (כז) ופי' שם, המתינו: (כח) שישא העול: (כט) עיין רש"י: (ל) יתן פיו בעפר הארץ: (לא) למכהו לחי, וכמ"ש הר"י ערמאה, שירגיל את עצמו במדת סבלנות יותר מדאי, עד שיתן למכהו לחי, ויקבל היסורין באהבה ורצון: (לב) פי' אם הוגה, ורחם ואח"כ ירחם עליו: (לג) עיין רש"י: (לד) באופני המזלות וגלגליה: (לה) וכ"ה לדעת רש"י ז"ל מן לדכא עד בריבו דבקים: (לו) פי' לא היה ולא נברא: (לז) כי כל דבר שיש בעולם הש"י רואהו, ולפי שלא ראה זה, בטח לא היה זה: (לח) ופי' הה' ז"ל שם, גזר או הפך: (לט) שיעשה האדם: (מ) ובבחירתו: (מא) שיתאונן בדבור על מעשה השם: (מב) שפי' שם שדברו דברי און: (מג) וכן פי' הה' ז"ל שם

מקו"ב רש"י

לד) תה' מ"ו ז': לה) שאינס שרשים:

וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהוָה׃ ד א אֵיכָה יוּעַם זָהָב יִשְׁנֶא הַכֶּתֶם
הַטּוֹב תִּשְׁתַּפֵּכְנָה אַבְנֵי־קֹדֶשׁ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת׃ ב בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים

אבן עזרא

מ דק יחפש אדם דרכיו: מא יתן לבו דורון בכפיו (מד), או יהיה לבו נשוי בכפיו (מה): מב יודה ישראל (מו), כי לא שבו אל ה׳ על כן לא סלח: מג שמת סוכת אף עלינו ולא נראה אנה נברח ותרדפנו: מד דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפלה ובין השם: מה טלטול עם מיאוס: מו פצו פיהם. מלעיגים: מז כאשר תפחד הנפש והפחת לפני הנוף מיד יפול (מז) והנה באה שואת הנפש ונשבר הנוף בפחת (מח): מח דברי המקונן (מט): מט תמיד בוכה (נ): נ עד שיראה השם פלגי מים שירדו מעיני (נא): נא יותר עוללה עיני בכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות: נב וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור (נב): נג והושמתי בבור, ושמו אבן גדולה על פי הבור, או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי (נג): נד ואין הבור ריק, רק הוא מלא מים: נה ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם, רק הוא בתחתית (נד): נו ואדע כי אתה השם שמעת קולי, ואם אני בתחתיות: נז ומקדם מצאתיך קרוב בעת שקראתיך (נה): נח וכמה פעמים רבת בעדי: נט כאשר ראית אתה העוות שיעשו, ליקח משפטי (נו): ס מה שיש בלבם (נז), גם תשמע דבריהם (נח): סג בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי (נט): סד כמעשיהם ששמוני בבור עשו להם: סה מגנת לב. סתר בלב שלא יראו האלה שתביא להם (ס):
סו תרדפם באפך כי תשינם ותשמידם:

רש״י

שרי לועג לו): (א) איכה יועם זהב. קינה זו נאמרה על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים הלא היא כתובה על ספר הקינות א). ועמה חיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון ב): יועם. יכהה כמו דהה מתרגם כהה ג). עמיא: זהב. מראית פנים המלהיב כזהב: ישנא. ישתנה ממראיתו: הכתם. קבולת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קדש. בנים המאירים כאבנים טובות. ומ״א ד). כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל אבן ואבן שנטלו בו היה ירמיה קוברו במקומה ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש: (ב) המסלאים בפז. המהוללים והנערכים כפז הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן לא תסולה בכתם אופיר ה) בכתם טהור לא תסולה ו). סולו לרוכב בערבות ז) לשון

אבן עזרא

א איכה יועם. י״א יועם כמו חשך תרגום והנה כהה הנגע (ויקרא יג ו) עמיא מכתשא (א), והישר בעיני כמו לא עממוהו (יחז׳ לא ח) (ב), ומשקלו לחם יודק (ישעי׳ כח כח) (ג): ישנא. מגזרת שנים (ד): ב אל״ף המסולאים. תחת ה״א השרש (ה), כי הה״א הנעלם (ו), לא ימצא בתוך המלה (ז):

יהל אור

„ושם וישמע ה׳, שדברו דברי און": (מד) וכן פי׳ הרד״ק הבאתי למעלה, נשים לבבינו בכפינו ונשא אותו לשמות אל אל בשמים: (מה) ופי׳ נשא לבבינו עם כפינו על דרך בנשאי ידי אל דביר קדשך (תה׳ כח ב): (מו) יתוודה ישראל על עונותיו והעותיו: (מז) מרוב הפחד: (מח) פי׳ כבור שכה כפל: (מט) כאמרו פלגי מים תרד עיני וכו׳: (נ) וכש״כ מאין הפוגות: (נא) וזהו שאמר עד ישקיף וגו׳: (נב) וזהו שאמר, צוד צדוני כצפור: (נג) וכן תרגם המתרגם: (נד) וכ״ה כפי׳ הגלות: (נה) עיין רש״י: (נו) וכן פי׳ רש״י: (נז) פי׳ כל מחשבותם מה שיש בלבם אינם כי אם עלי: (נח) מה שיאמרו עלי: (נט) ינגנו שירי התולים: (ס) והוא מענין מגן ולגב, כלומר כיסוי על הלב, שלא יבינו ולא יראו האלה שתביא להם: (א) כן ת״א שם, ופי׳ הח׳ ז״ל שם כשם רבים החכמים שאמרו, כמו השך, ושרשו „יעם": (ב) ופי׳ מלשון ערך ודמיון, וכן נראה דעתו מפי׳ הטעמים, ושרשו „עמם" מן הכפולים ולדעת הרד״ק, ענינו הסתר והכסוי: (ג) ושרשו „דקק" ג״כ מן הכפולים: (ד) פי׳ שאין שני לו, וי״ג „מגזרת שונים" (משלי כד כא) ועם שונים אל תתערב, ופי׳ הח׳ ז״ל שם, שונים, מן ישנא הכתם הטוב, ופי׳, ועם שונים שישתנו במעשים הרעים אל תתערב, ונכתב באל״ף ובסגול, ובמכלל שרשו „שנה" ונכתב באל״ף, אבל נקרא כבעלי הה״א: (ה) כי שרשו „סלה": (ו) של „סלה": (ז) לכן

מקו״ב רש״י

לו) ישעי׳ י״ט י״ג: א) דה״ב ל״ה כ״ה: ב) מדרש איכה פ״ד א׳, מדרש איכה כ״י פ״ד א׳: ג) ויקרא י״ג ו׳: ד) מדרש איכה שם, מדרש איכה כ״י שם: ה) איוב כ״ח ט״ז: ו) שם שם י״ט: ז) תה׳ ס״ח ה׳:

המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי־חרש מעשה ידי יוצר: ג גם־תנין
תנים קרי חלצו שד היניקו גוריהן בת־עמי לאכזר כי ענים כ׳ תרתי וקרי חד
במדבר: ד דבק לשון יונק אל־חכו בצמא עוללים שאלו לחם פרש
אין להם: ה האכלים למעדנים נשמו בחוצות האמנים עלי תולע
חבקו אשפתות: ו ויגדל עון בת־עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו־
רגע ולא־חלו בה ידים: ז זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם

רש"י

הילול וערך הן: לנבלי חרש. כדי חרש שנותנים בהם יין כגון נבלי יין ונבליהם ינפצו ח): (ג) גם תנין. אע"פ שאכזרי הוא חולץ שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדו מתוך נרתקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן ט): בת עמי לאכזר. רואים את בניהם נועקים ללחם ואין פורש להם שחייהם קודמים להם לחיי בניהם מחמת הרעב: (ה) האמונים עלי תולע. על בגדי צבעונין: האמונים. לשון ויהי אומן את הדסה י): אשפתות. אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ: (ו) ויגדל עון וגו׳. פורענותם מוכיח עליהם שגדול עונש משל סדום יא): ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום לא נמשכה צרתה וכרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי ע"י המלאכים נהפכה. ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות: (ז) זכו נזיריה. שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיה מראיתם אדום מפנימים ונזרתם כמו ספיר חסך תוארם

אבן עזרא

ג חלצו. כמו וחלצה נעלו (דברי׳ כה ט), (ח), יש לשון זכר ונקבה (ט): ד פורש. כמו פרוס לרעב (ישעי׳ נח ז) (י), והוא פת לחם פתותה (יא): ה האוכלים. שיתעדנו (יב): תולע. כתולעת שני (יג): ו חלו. מלשון חיל (יד), ואחרים אמרו כמו על ראש רשעים יחול (ירמי׳ כג יט) (טו): ז משלג ומחלב. כפול, (טז), וכן ספיר כמו פנינים (יז), וכן טעמו מ"ם מפנינים מושך עצמו ואחר עמו כמ"ש מאל אביך (בראש׳ מט כה) (יח), כאילו נגזרו מספיר (יט), ולבנת כמו לבנה (כ), והעד כמעשה (כא), ובמקום אחר אבן (כב):

יהל אור

נתחלפה באלפ"א ביתא כי אותיות אהו"י מתחלפים זה בזה: (ח) ופי׳ הח׳ ז"ל שם "כמו חלצו שד, והטעם הסיר" ופי׳ שגם הנחש שהוא אכזר חולץ ויסיר דד הנקבה מנרתקה, והוא כדמות כיס אשר השדים בתוכה להניק גוריהו: (ט) זה שייך לפסוק ד׳, ופי׳ יש מלת "לשון" בא זכר כמו כאן, דבק לשון יונק, ולשון נקבה, ולשוני תהגה לדקך (תה׳ לה כח) ולשון רכה תשבור גרם, וי"מ שזה קאי על מלת חלצו, פי׳ מלת חלצו היא עבר לזכרים ולנקבות: (י) וענינו שבירה ובציעה: (יא) מלשון פתות אותה פתים (ויקרא ב ו): (יב) בשעה שהיו אוכלים היו מתעדנים: (יג) והזכיר תולע בלבד מבלי זכר שני, מפני שהוא ידוע ומשובח משאר הצבעים: (יד) ופי׳ לא מלאו אנשי חיל ידיהם, וכמו שביאר בספר הטעמים בעבור שאין להם כח: (טו) וענינו נפילה וחניה, ופי׳ שלא חנו בה המחנות והחיילות, כי כמו רגע נהפכה: (טז) כפול הענין במלות שונות: (יז) והטעם כפול: (יח) בכתוב שם, מאל אביך ויעזרך, ואת שדי ויברכך, ופי׳ הח׳ ז"ל שם, מ"ם מאל, משרת עצמו ואחר עמו, ופי׳ מאל אביך ומאת שדי: (יט) והראוי מספיר גזרתם, וטעמו כאלו נגזרו מספיר, וכמו שביארו הר"י ן׳ ישעיא, ביותר שהיה להם השלימות בבריאה במינם מין האדם, והיו גבורים וחזקים כראי מוצק כאלו ספיר גזרתם: (כ) מה שאמר הכתוב (שמות כד י) כמעשה לבנת הספיר ביאורו כמו לבנה, וכן פי׳ הח׳ ז"ל שם, כי לבנת מגזרת לבנה (פי׳ מגזרת קח לך לבנה (יחז׳ ד א) וכן פי׳ רש"י ז"ל שם מלשון לבנה): (כא) וכן יאמר הפי׳ ז"ל שם, אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר כמעשה, היה ראוי לומר כמראה: (כב) ביחז׳

מקור רש"י

ח) ירמיה מ"מ י"ב: ט) תנחומא א׳ בחקותי ג׳, כ"י מפרשים בענין אחר: י) אסתר ב׳ ג׳: יא) מדרש איכה פ"ד, מדרש איכה כ"י פ"ד, ב"ר פכ"ט התנחומא ב׳ בחקותי ה׳, ובמדרש איכה וכן במדרש איכה ס׳

מפנינים ספיר גזרתם: ח חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות
צפד עורם על־עצמם יבש היה כעץ: ט טובים היו חללי־חרב
מחללי רעב שהם יזובו מדקרים מתנובת שדי: י ידי נשים רחמניות
בשלו ילדיהן היו לברות למו בשבר בת־עמי: יא כלה יהוה את־
חמתו שפך חרון אפו ויצת־אש בציון ותאכל יסודתיה: יב לא
האמינו מלכי־ארץ וכל כל קרי ישבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי
ירושלם: יג מחטאת נביאיה עונות כהניה השפכים בקרבה דם
צדיקים: יד נעו עורים בחוצות נגאלו בדם בלא יוכלו יגעו בלבשיהם:

אבן עזרא

ח משחור. יותר מן השחרות והוא שם (כג): צפד. כמו דבק [א], והוא שם לבדו (כד): ט שהם יזובו. והם מדוקרים (כה): י לברות. מגזרת להברות את דוד (ש"ב ג לה) (כו), והם שני בנינים (כז): יא דמה האף לאש (כח): יב תבל. מקום היישוב (כט): יג דם צדיקים. דם כל צדיק וצדיק (ל), וכן בלב חכמים (קהלת ז ד) (לא): יד עורים. כעורים (לב), וכן אש אוכלה הוא (דבר' ד כד) (לג): נגאלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו (לד):

רש"י

מפחמים: (ח) משחור. הוא פחם (יב): עצם. לשון מראה כמו וכעצם השמים לטוהר (יג). קול"ר (פארבע קאליר) בלע"ז: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזובו מדוקרים וגו'. חללי הרעב היו נפוחים מרית תנובות השדה שהיו האויבים גוזלים בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב וכריסו נבקעת ופרשו זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב (יד): מדוקרים. מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. משרשים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסים: (י) לברות. לאכול כמו ולא ברה אתם לחם (טו). להברות את דוד (טז): (יא) כלה ה' את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותם בהנקמו מהם (יז): (יג) מחטאת נביאיה. של שקר היתה לה הרעה הזאת: (יד) נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכם: נגאלו בדם. נתלכלכו בדם עד אשר לא

קרני אור

[א] כן הוא דעת דונש, ודעת מנחם (מחברת מנחם) כמו „שמר עורם על עצמם" ועיין בתשובות תלמידי מנחם ותלמידי דונש, מה שדונש השיגו וכתב, והפתרון הזה לא נכחר מפני כי סוף הפסוק אמר כי פתרונו דבק, באמרו יבש היה כעץ (שם) וגם מאמר על עצמם תבין כי פתרונו דבק, כמו דבק לשון יונק אל מכו, ואל במקום על באים בכל המקרא וזה במקום זה עכ"ל, ועיי"ש מה שהשיבו תלמידי מנחם ע"ז לו היה לשון דבוק היה אומר צפד עורם בעצמם, או אל עצמם כי לא מצאנו דביקה נופלת כ"א על בי"ת או על „אל" או בלמ"ד כמו דבק לשון יונק אל מכו (פ' ד') בעורי

יהל אור

י, א ותראה וגו' כאבן ספיר: (כג) ופי' יותר משחור, והשחור הא הפחם: (כד) ואין לו חבר במקרא, וכן פי' רש"י ז"ל: (כה) פי' כשהם מדוקרים בחרב, יזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים ולא כן חללי רעב, וכן תרגם המתרגם: (כו) וכן פי' רש"י ז"ל: (כז) כי להברות את דוד, הוא מבנין הכבד ולברות הוא מהבנין הקל: (כח) באמרו שפך חרון אפו, ויצת אש בציון: (כט) כי כן אמר הכתוב, תבל ויושבי בה (תה' כד א) ובאורו, האנשים המיושבים בישוב, וכן כי לי תבל ומלואה, (שם נ יב) ישוב העולם וכל אשר בו: (ל) פי' כי היל"ל דמי צדיקים: (לא) ושם, לב חכמים: (לב) ועניינו שהנשארים מיושבי העיר נעו בחוצות כעורים: (לג) ועניינו כאש אוכלה הוא: (לד) וכן כתב הרד"ק במכלל, הורכבה זאת המלה משני טורים מנפעל ומפועל, ועשו כן, כי יתכן במלה הבת שני הטורים, הבת בנין נפעל שנגאלו בדם מעצמם מבלתי פועל זולתם, והבת בנין פועל שיתכן שגאלו אותם אויביהם בדם,

מקו"ב. רש"י

ס', ילקוט ירמי' שכ"א, חזית פ"א עה"פ משכני: יב) עיין מדרש איכה פ"ד י"א, מדרש איכה כ"י פ"ד: יג) שמות כ"ד י': יד) מדרש איכה פ"ד י"ב מדרש איכה כ"י פ"ד ס': טו) ש"ב י"ב י"ז: טז) שם ג' ל"ה: יז) עיין מדרש איכה פ"ד י"ד, מדרש איכה כ"י פ"ד ועיין רש"י קדושין ל"א ב' ד"ה איסתייע מילתא, ועיין שו"ת ע"ש ל"א

טו סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ
בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִפוּ לָגוּר׃ טז פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי
כֹהֲנִים לֹא נָשָׂאוּ °זְקֵנִים וזקנים קרי לֹא חָנָנוּ׃ יז עוֹדֵינָה עודינו קרי תִּכְלֶינָה
עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ אֶל גּוֹי לֹא יוֹשִׁעַ׃ יח צָדוּ
צְעָדֵינוּ מִלֶּכֶת בִּרְחֹבֹתֵינוּ קָרַב קִצֵּנוּ מָלְאוּ יָמֵינוּ כִּי־בָא קִצֵּנוּ׃
יט קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ מִנִּשְׁרֵי שָׁמָיִם עַל־הֶהָרִים דְּלָקֻנוּ בַּמִּדְבָּר אָרְבוּ
לָנוּ׃ כ רוּחַ אַפֵּינוּ מְשִׁיחַ יְהוָה נִלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם אֲשֶׁר אָמַרְנוּ בְּצִלּוֹ
נִחְיֶה בַגּוֹיִם׃ כא שִׂישִׂי וְשִׂמְחִי °בַּת־אֱדוֹם יוֹשֶׁבֶתי יושבת קרי בְּאֶרֶץ

רש"י

יכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם: (טו) סורו. מעלינו אתם הטמאים המגואלים בדם: כי נצו. לשון סרחון ולכלוך כמו מוראתו בנוצתה יח). דמתרגמינן בנוצלה כך תברו מנחם יט): גם נעו. נשמטו בדם: (טז) פני ה', חלקם. פנים של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בעובדי כוכבים למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלותם: (יז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו לופות אל חיל פרעה שנאמר בהם מצרים הבל וריק יעזורו. כ). שהיו מבטיחים אותנו לעזרה ולא באו כמו שנאמר בהם הנה חיל פרעה היוצא להם לעזרה שב לארצו מצרים כא). מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב"ה לים והליף לפניהם נודות נפוחים כמין מעי אדם נגררים במים אמרו זה לזה הנודות הללו הם אבותינו אנשי מצרים שטבעו בים מחמת היהודים הללו ואנחנו יוצאים לעזרתם עמדו וחזרו לאחוריהם כב): צפינו. חכינו: (יח) צדו צעדינו. אויבינו ארבו את צעדינו מלכת ברחובותינו כמו ואשר לא צדה כג) והנה צודה את נפשי כד): (כ) משיח ה'. הוא יאשיהו כמו שנאמר בד"ה ויקונן ירמיהו על יאשיהו כה): בשחיתותם. בגומות שחפרו: (כא) שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיה על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים: שישי ושמחי. לפי שעה אבל סופך שגם עליך תעבר כוס הפורענות ותשכרי ממנו כו): ותתערי. ותקיאי כמו ותער כדה כז):

אבן עזרא

טו סורו, גוי טמא (לה): נצו. יש להם נוצה כעוף (לו), וכן נצא תצא (ירמי' מח ט) (לז): טז פני ה'. זעף כי בפנים יראה, כמו ופניה לא היו לה עוד (ש"א א יח (לח): יז בצפיתנו. אין לנו משקל (לט): יח כאילו צדו צעדינו (מ): יט וכן ויאמר דלקינו (מא), כמו כי דלקת אחרי (בראי' לא לו) (מב): כ בשחיתותם. כמו בשחתם נתפש (יחז' יט ד) (מג): כא עוץ, שנים הם, והם

יהל אור

והנה הם נוטלו על ידם: (לה) בהיות הפועל לשון רבים והשם כל"י והיל"ל סורו טמאים, לכן פי' גוי טמא, כי הגוי כולו יכול לכנותם ברבים ויחיד: (לו) ועניינו לשון עופפות וביאורו נסו במהירות, לרחק מן המקום הטמא הזה: (לז) ופי' הרד"ק שם, עניינו כי עוף תעוף, מן כי נצו גם נעו: (לח) ולפי שהכעס נראה בפנים כנהו בם: (לט) אין לנו חבר במקרא בענין משקלה, ועניינו הבטה: (מ) עיין רש"י: (מא) נ"ל „ויאמר דלקונו" בלי מלת „וכן": (מב) ועניינו רדיפה, עיין ביאורי שם: (מג) ותיוב"ע שם, כמו במצודתה, ועיין רד"ק

קרני אור

ובבבלי דבקה עצמי (תה' ק"ב ו') תדבק לשוני לחכי (שם קל"ז ו'), עכ"ל ועיין הגלוי להריקם (סי' קכ"א) שכתב „ראיתי לבריהם ונפלאתי, לא פי' הגאון רבני יעקב (הוא רבינו תם) כאשר פירשו הגאון רבנו האי ז"ל מלשון התלמוד, מפני שהמוץ לוקין (ירושלמי פסחים ב ו) כמו חובשן, והוא כמו חבש עורם על עצמם ודבק מהר"צב, ועל כן אמר יבש היה כעץ עכ"ל ועיין רש"י (כתובות י' ב') ד"ה לפד עורם שהביא דעת דונש ודעת מנחם עיי"ש:

מקו"ב רש"י

יח) ובספרים ל"ב שם: יח) עיין רש"י ויקרא א' ט"ו: יט) ויקרא א' שם: כ) ישעי' ל' ז': כא) ירמי' ל"ז ז': כב) מדרש איכה פ"ד כ', מדרש כ"י פ"ל ק"י: כג) שמות כ"א י"ג: כד) ש"א כ"ד י"ב: כה) דה"ב ל"ה כ"ה: כו) עיין מדרש איכה ומדרש איכה כ"י שם: כז) בראשית כ"ד כ':

עָוֹץ גַּם־עָלַיִךְ תַּעֲבָר כּוֹס תִּשְׁכְּרִי וְתִתְעָרִי: כב תַּם עֲוֺנֵךְ בַּת־צִיּוֹן

אבן עזרא

ארמים (מד): כב לא יוסיף. שב אל עונך (מה). ועליו ישוב פקד (מו), או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו (מז):

רש״י

(כב) תם עונך בת ציון. לקית על כל חטאתיך: לא יוסיף להגלותך. מגלות אדום

פירוש הטעמים

א איכה יועם. איפה יטלה הזהב וידמה לאחרים שהם ששה (א), הכתם הטוב החלי הענול (ב), וזה משל לפסוק הבא אחריו (ג): ב בפז. אבן יקרה, וי״א כי הוא כסף וזהב מופז (מ״א י יח) יכחישם (ד): ג הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות (ה), ובת עמי לא עשתה כן, וי״א גם תנין חלצו שד נשי צאן (ו), ויניקו גוריהן: ד החלב ליונק מקום לחם ומים (ז), והעוללים גדולים מן היונקים (ח), כדמות עוללות הגפן (ט): ה נשמו. הם שממו בפרהסיא (י), כל רואים ישום (יא), חבקו אשפתות, כי הם מושלכים כדומן ואין קובר ו יש חטאת ואשם בקרבן שטעמו עקב העון והחטאת (יב), והוא השכר הרע ויקרא מזל רע (יג), וכן פי׳ כי לא שלם עון האמורי (ברא׳ טו טז) (יד), אם יקרך עון בדבר הזה (ש״א כח י) (טו) גדול עוני מנשוא (ברא׳ ד יג) (טז), והפסוק הבא אחריו לעד (יז). והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכת כמו רגע, ולא היו הידים בכל עת בחיל, בעבור שאין להם כח, או טעמו שלא חלו בה ידים, כטעם יחולו על ראש יואב (ש״ב ג כט) (יח): ז זכו נזיריה. בימי השבע: ח חשך. תארם ברעב: ט המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים, טובים הי׳ מחללי רעב: י הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב: יא והרעב בגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העצם: יב ובעבור הרעב בא צר בירושלים: יג מחטאת נביאי הבעל, וכהני הבמות נהרגו החסידים כדברי אסף (יט): יד והחיים נעו בחוצות העורים (כ), והתגאלו בדמי החללים עד שלא יוכלו הנוגעים שינעו במלבושיהם ובא פ׳על אחר פועל (כא), והטעם יוכלו שינעו וכן נדעה נרדפה (הושע ו ו) (כב): טו היו קוראים על נפשם סורו בטמא, והראשון נכון, ויחסר מקום הקוראים, ואמרו בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו (כג): טז כי אף השם חלקם בארצות ולא יוסיף להביט אליהם,

יהל אור

הם: (מד) ולא ידעתי טעמו, [כי אם] כוונתו על ארץ איוב הלא הוא בעצמו אמר שם שהיה בארץ אדום, ונקרא המדינה הזאת עוץ, בשם עוץ שהיה מיוחדי אלוי עשו, כדכתיב אלה בני דישון עוץ וארן (ברא׳ לו כח), ובאמת נמצא בכתוב עוד שני אנשים בשם זה, האחד עוץ בן ארם בן שם, ועוץ בן נחור שהיה ג״כ ארמי, ולכן יש להגיה דברי הראב״ע כזה, עוד שנים הם והם ארמים (נתה״ש): (מה) שעון ל״ז ויוסיף ג״כ ל״ז: (מו) ומלת פקד ישוב אל עון: (מז) ברוח אפינו משיח ה׳: (א) פי׳ איכה יערוך הזהב וידמה לשאר מיני מתכות שהם ששה, וביאורו או שהם ששה עם הזהב ויהיה זהב וכסף, נחושת וברזל, בדיל ועופרת, או שהם ששה לבד הזהב בעבור שיאמר וידמה לאחרים שהם ששה, והנה הם ששה לבד הזהב, ויכנוס במקומו, כסף חי: (ב) וכמש״כ (משלי כה יב) נזם זהב וחלי כתם: (ג) כפ׳ הזה נכלל המשל, ובפסוק שאחריו הנמשל, והם בני ציון היקרים: (ד) פז הוא הטוב שבזהב ומזוקק ונקי מסיג, ובאמרו וזהב מופז, ביאורו מעולה ומזוקק ונקי, וכן יאמר הכתוב הנחמדים מזהב ומפז רב (תה׳ יט יא) והאחרון מעולה מן הראשון: (ה) עיין ביאור המלות: (ו) נ״ל „נשי ציון״ וכן תרגם! המתרגם, וכוונתו נשי ציון נאלצו להלוך שדיהן לגורי אויביהן, ובאמרו וגם תנין חלצו שד, ביאורו גם לתנין והוא האויב, חלצו והוציאו השדים להניק גוריהן: (ז) ע״כ יאמר אצל היונק שלשונו דבק בצמא: (ח) והוא המועתק מן השד ואוכל לחם, וזהו אמרו עוללים שאלו לחם, והנה מלאכי כי שם עולל, נופל על הקטן מאוד, באמרו כעוללים לא ראו אור (איוב ג טז): (ט) והוא הפרי הקטן הנשאר בגפן אחר שכלה הבציר: (י) פי׳ שממו לאחרים: (יא) פי׳ כל רואיהם ישום: (יב) וכן כתב הח׳ ז״ל (ברא׳ ד יג): (יג) והוא העונש המגיע לו בעד זה: (יד) ביאורו, ענשו, כי עדיין לא נתמלאה סאתו: (טו) פי׳ ענשו: (טז) כי העונש יקרא עון: (יז) באמרו, הן גרשת אותי (שם שם יד) וזהו העונש אשר סובל: (יח) עיין ביאור המלות: (יט) שאמר בשר חסידיך לחיתו יער (תה׳ עט ב): (כ) עיין פי׳ המלות וביאורו כעורים: (כא) פי׳ יוכלו ינעו: (כב) ובאמרו בלא יוכלו ינעו, הבי״ת תשמש במקום עד, כלומר כ״כ הם מגואלים בדם עד שלא יוכל אדם לינע בלבושיהם: (כג) אם זאת כוונת לא יוסיפו לגור, היה צריך להוסיף „בארצם״, כי „לגור״ לבדו לא יורה על הדירה בארצם בפרט, כ״א על הדירה בכלל, ולי נראה ברור, כי לגור הכתוב פה הוא לשון אסיפה וקבוץ, כמו יגורו עלי עזים (תה׳ נט ד) יגורהו בחרמו (חבקוק א טו) ור״ל לא יוסיפו להתאסף כאיש אחד חברים ולשבת גם יחד, ולפי״ז יתנגד היטב מ״ש אחריו, פני ד׳ חלקם, כי „חלקם״ הוא הפך אסיפה וקבוץ, והנה לפני הדברים הנ״ל כתב הראב״ע היו קוראים על נפשם סורו כטמא, והראשון נכון, ויחסר מקום הקוראים, וזה יורה,

כי

לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֺנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גִּלָּה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃ ה א זְכֹר
יְהוָה מֶה־הָיָה לָנוּ הַבִּיטָ° הביטה קרי וּרְאֵה אֶת־חֶרְפָּתֵנוּ׃ ב נַחֲלָתֵנוּ
נֶהֶפְכָה לְזָרִים בָּתֵּינוּ לְנָכְרִים׃ ג יְתוֹמִים הָיִינוּ °אֵין ואין קרי אָב
אִמֹּתֵינוּ כְּאַלְמָנוֹת׃ ד מֵימֵינוּ בְּכֶסֶף שָׁתִינוּ עֵצֵינוּ בִּמְחִיר יָבֹאוּ׃
ה עַל צַוָּארֵנוּ נִרְדָּפְנוּ יָגַעְנוּ °לָא ולא קרי הוּנַח־לָנוּ׃ ו מִצְרַיִם נָתַנּוּ יָד

רש"י

ולהלן עוד: (ד) מימינו בכסף שתינו. שהיו יראים לשאוב מים מן הנהר, מפני האויבים והם קונים מהם בכסף: על צוארינו נרדפנו. בעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיעו בידינו כי האויבים גוזלים וחוטפים הכל במסים וגלגליות וארנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאללו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו א): ולאשור. שישביענו בלחם:

אבן עזרא

כמו ויזעקוך (נחמי' ח כח) (כד), על כן לא חששו לעשות נקמה בזקנים ובכהנים: יז ועוד נקוה שיבאו מצרים ואשור לעזרתנו: יח והם לא באו רק לצדינו שצדו אותנו ברחובותינו, וקרב קצנו כי מלאו ימינו, שבישועתינו בא קץ גלותנו (כה): יט ולא יכלנו לברוח: כ י"א כי ירמיהו על יאשיהו יקונן (כו), וראיה לדבר והנם כתובים על הקינות (כז), וזה איננו נכון, כי אחרי מות יאשיהו באו הצרות ופה אמר תם עונך, והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלים, והוא היה באחרית הגלות (כח): כא שישי. כטעם שמח בחור בילדותך (קהלת יא ט) כי בסוף תבא במשפט (כט), והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתה שמחו, וכן זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים שהיו אומרים לבבלים ערו ערו עד היסוד בה (תה' קלז ז) (ל), ותתערי כטעם וישכר ויתגל (ברא' ט כא) (לא):

אבן עזרא

א זכור. הזכור בלב (א), והמבט בעין (ב), והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנחנו בה: ב נחלתינו. שדות וכרמים (ג), מכורה לזרים שהם בארצנו: ג יתומים. ועוד היינו עם הגרים עלובים כאלו יתומים היינו ואין אב (ד), ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים (ה): ד מימינו. אפילו המים והעצים שאינם ברשות אדם (ו), נקנה אותם במחיר רב, כי העיר יושבת במצור מן אויב: ה על. ואם אנחנו מביאים המים או העצים על צוארינו נרדפנו. הצר רדפנו, ויגענו חנם, כי לא יניח לנו מה שהיינו מביאים: ו מצרים נתנו יד. דגשות הנו"ן במלת נתנו, תחת נו"ן השרש (ז), כי זאת הנו"ן סימן המדברים (ח), ונתינת היד שבועה, והנה נתן ידו (יחז' יז יח) (ט), והטעם כתקיעת כף (י), כי נשבעו למצרים ואשור (יא),

יהל אור

כי כפי' המלות כתב הראב"ע שני פירושים על קראו למו, האחד קראו למו אנשים אחרים סורו טמא, והשני הנגאלים בדם עצמם קראו על נפשם סורו טמא, כי אך עפי"ז יתכון כתבו והראשון נכון ולפנינו יחסרו גם שני הפירושים כפי' המלות והוא פלא (רי"ד): (כד) ופי' הח' ז"ל שם, ויזעקו אליך, כמו כן כאן להביטם עינינו להביט אליהם: (כה) עם הישועה שתבוא למו, בא הקץ לגלותנו: (כו) כן פי' רש"י ז"ל: (כז) וכן כתוב, ויקונן ירמיהו על יאשיהו (דה"ב לה כה): (כח) ועיין במבוא למגילת איכה להח' ר"א מהאללי: (כט) הלווי הזה אינו על דרך מלוה רצונית כ"א דרך גזום, רוצה לומר שישי ושמחי ותראה מה יקרך באחריתך: (ל) עיין פי' הח' ז"ל שם: (לא) ענין גילוי: (א) עיין פי' הח' ז"ל (ברא' מ כג) ושם שהזכירה היא בפה, ויש כללים ע"ז: (ב) ומציין שימת לב אל הדבר בכוונה מיוחדת: (ג) שהם נקראים בשם נחלה: (ד) לעפ"י שאבינו חי, והוא האב האמיתי שלנו, אך מפני שהוא הסתיר פניו ממנו נמשלנו כאילו אין לנו אב: (ה) ע"כ הזכיר האב וכן מתרגם המתרגם: (ו) כי הם הפקר לכל: (ז) כי ראוי להיות נתננו, כי שרשו נתן: (ח) וצריכים נו"ן אחרת לסי' המדברים ועיין רש"י: (ט) דעת הח' ז"ל כאן כתיוב"ע שתרגם שם "והא אמטי ידיה לפרעה" לא כהמפרשים שפירשו כמ"ש "נתן ידו" מה שנשבע לצדקיהו לנ"נ: (י) מה שנותן אחד לחבירו ידו לחזוק הדבר: (יא) כי הם נשבעו למצרים ואשור:

מקו"ב רש"י

א) מדרש איכה פ"ס ו', מדרש איכה כ"י פ"ס:

אשור לשבע לחם: ז אבתינו חטאו °אינם ואינם קרי °אנחנו ואנחנו קרי
עונתיהם סבלנו: ח עבדים משלו בנו פרק אין מידם: ט בנפשנו
נביא לחמנו מפני חרב המדבר: י עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות
רעב: יא נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה: יב שרים בידם נתלו
פני זקנים לא נהדרו: יג בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו:
יד זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם: טו שבת משוש לבנו נהפך

אבן עזרא

ואולי נשבע (יג) [א]: ז אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו, והם נמלטו ולא אנחנו, כטעם פוקד עון אבות על בנים (במד' יד יח) (יג) [ב]: ח עבדים. ועבדינו נותני מס לנו כאדום משלו בנו: פורק. כמו מציל, כמו ויפרקנו מצרינו (תה' קלו כד) ושניהם מגזרת מפרק הרים (מ"א יט יא) (יד): ט בנפשנו. בתחלה הי' עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו, והישר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו, וכן כי בנפשותם הביאום (דה"א יא יט) (טו): י עורנו. ואם לא נסתכן להביא לחם נמות ברעב: נכמרו. כמו יבערו ויקדו ונכמרו, כי נכמרו רחמיו (ברא' מג ל) (טז): זלעפות. כמו ורוח זלעפות (תה' יא ו) כטעם סערה (יז): יא נשים. לא די צרת הרעב עד שענו העבדים נשינו (יח), וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרא ענוי (יט): יב שרים. אין לנו שרים שיושיעו נשינו, כי אפילו הם נתלו בזרועם וי"א כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה (כ): יג נשאו. בחורים לטחון (כא), ויהיה טחון שם הפועל (כב), כמו נלאיתי נשוא (ישעי' א יד) (כג), וכשל כה הנערים בהניע עץ הטחנה (כד), וי"א שהוא כמשמעו, והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים (כה): יד זקנים. מנהגם היה לשבת בשערי ירושלים (כו): טו שבת. על הקרבנות שנברתו: ומחוללנו. המחוללים והמשוררים:

רש"י

נתנו. כמו נתנו לגשות הכו"ן משמשת במקום נו"ן שנייה וכן כי ממך הכל ומידך נתנו לך ב). וכן ונתנו את בנותינו לכם ג): (ט) בנפשינו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו היינו מסוככים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני חרב המדבר: (י) נכמרו. נתחממו וכן כי נכמרו רחמיו ד). ובלשון גמרא יש הרבה על הכומר של ענבים ה). מכמר בישרא ו). זלעפות רעב. כמו ורוח זלעפות ז). לשון שריפה: (יג) טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם רחיים ומשאות כדי ליגעם ח). וכן בעץ כשלו. כשל כחם ולשון כשלון נופל

קרני אור

[א] והה' ר"ר רצה לתפוס בזה את הה' ז"ל וז"ל „צריך להפוך הדברים ולכתוב כזה, ונתינת היד שבועה, כי כבעו למצרים ואשור, והנה נתן יד, הטעם כתקיעת כף ואולי נשבע, ור"ל כי מ"ש (יחזקאל י' י"ח) והנה נתן ידו, הטעם כתקיעת כף, ואולי ר"ל נשבע ממש כמו נתנו יד, שכתוב פה, ונעלם ממנו כי בדה"ב ל"ו י"ב מפורש אשר השביעו באלהים" עכ"ל, ועיין יהל אור, שהה' ז"ל פי' כתיוב"ע, והרה השגת רי"ל הנ"ל ואלו ראה רי"ר התיוב"ע לא אמר על הה' ז"ל שנעלם ממנו הכתוב בדה"ב: [ב] והיטיב לפרש בזה כרמב"ן (ויקרא כ"ו ל"ט) על הפ' ואף בעונות אבותם אתם ימקו עיי"ש:

יהל אור

במ"ש „נתן ידו" שבאמת נשבע לפרעה: (יג) וכן פי' הה' ז"ל (ויקרא כו לט) עיין ביאורי שם: (יד) שרש פרק מציין דבר הנפרד ונפרק בכח ממקום חבורו כמו מפרק הרים, והושאל גם על המציל בכח מיד האוחז: (טו) שגבורי דוד הביאו לדוד מים מבור בית לחם, ולא אבה דוד לשתותם מפני שמסרו עצמם להריגה על המים: (טז) ופי' הה' ז"ל שם בערו ויקדו, וכן עורנו כתנור נכמרו: (יז) ושם פי' הה' ז"ל כמו רעדה וכן פי' הרד"ק בשרשיו, ענין בעתה ורעדה: (יח) וכן תרגם המתרגם: (יט) עיין פי' הה' ז"ל (ברא' לד ב) ודעתו שם שהעינוי הוא כדרכה ואגל הבתולה, וכן הוא דעת הרלב"ג שם, ודעת הרמב"ן שם כי כל ביאה באונסה תקרא ענוי, וכ"ה דעת הה' ז"ל כאן: (כ) שהעבדים תלו את שריהם: (כא) פי' נשאו עול הספינה לטחון: (כב) מקור: (כג) והנה אמר מלת נשוא, על הדבר שאין באפשרי לסבול: (כד) כי זה דבר קשה למאוד: (כה) והוצרכו לשאת כלי הטחנה על כתפיהם, וכן עצים לבשל, וזהו שאמר הכתוב בעץ כשלו: (כו) כי שם היה מקום המשפט, וכן תרגם המתרגם:

מקו"ב רש"י

ב) דה"א כ"ט י"ד: ג) בראשית ל"ד ט"ז: ד) שם מ"ג ל': ה) יבמות כ"ז א': ו) פסחים כ"ח א' והוא לשון חימום: ז) תהלים י"א ו': ח) מדרש איכה פ"ה י"ג. מדרש איכה כ"ו פ"ס, פסי' דר"כ פי' על נהרות בבל, שו"ט מזמור קל"ז

לְאֵבֶל מְחֹלֵנוּ׃ טו נָפְלָה עֲטֶרֶת רֹאשֵׁנוּ אוֹי נָא לָנוּ כִּי חָטָאנוּ׃
יז עַל־זֶה הָיָה דָוֶה לִבֵּנוּ עַל־אֵלֶּה חָשְׁכוּ עֵינֵינוּ׃ יח עַל הַר־צִיּוֹן שֶׁשָּׁמֵם
שׁוּעָלִים הִלְּכוּ־בוֹ׃ יט אַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב כִּסְאֲךָ לְדוֹר וָדוֹר׃
כ לָמָּה לָנֶצַח תִּשְׁכָּחֵנוּ תַּעַזְבֵנוּ לְאֹרֶךְ יָמִים׃ כא הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה | אֵלֶיךָ
וְנָשׁוּבָ ונשובה קרי חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃ כב כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ
עָלֵינוּ עַד־מְאֹד׃

השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו בקדם: סימן יתק"ק

סכום פסוקי איכה **קנ"ד** וסימן טוב **ויהיל ודומם** לתשועת ה'. ופרקיו **ה**. והרמז
בן בג בג אומר לפום צערא אגרא. וחציו לדכא תחת רגליו:

רש"י

בתשות כח כמו שנאמר בעזרא ויאמר יהודה כשל כח הסבל ט). וכן הכשיל כחי י): (יז) על זה היה דוה לבנו וגו'. על המפורש במקרא שלאחריו: (יח) על הר ציון ששמם. ושועלים הלכו בו: (יט) אתה ה'. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: (כ) למה לנצח תשכחנו. הלא נשבעת לנו כך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאום מאסתנו. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: (כג) השיבנו ה'. מפני שמסיים בדברי תוכחה חוזר לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת יא). וכן ישעיה יב). ותרי עשר יג). וקהלת יד):

אבן עזרא

טז נפלה. בית המקדש מקום השכינה: **יז** על זה היה דוה לבנו. והעין חשכה מרוב הבכי: **יח** על הר ציון ששמם. פועל עבר כמו כאשר אהב (בראשית כז יד): הלכו בו. המהלכים (כז), כמו ויחנטו אותו (שם נ כו) (כח), ויהיה (כט), הלכו כטעם הליכה מהבנין הכבד, והוא פועל עומד (ל), ובעבור שמצאתי ערום הלכו (איוב כד י) (לא), הוצרכתי לדקדוק הראשון (לב), והשועלים מנהגם להיות בחרבות: **יט** אתה ה'. ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: **כ** למה. בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו סלה: **כא** השיבנו. לעיר משכן שמך שנשוב לעבדך כימי קדם: **כב** כי השיבנו מהרה (לג), אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול (לד), והישר בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו, כבר קצפת עלינו יותר מדאי (לה), והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האמללים, וינחם את האבלים, ויעמיד השר מיכאל לו), להליץ טוב על ישראל, ובא לציון גואל:

נשלם ספר איכה, תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה.

יהל אור

(כז) השועלים היינו המהלכים להלוך בו, כי הורגלו לישב בחרבותיו: (כח) ופי' המחנטים: (כט) נ"ל או יהיה (רי"ר): (ל) ופי' שהשועלים הלכו בו: (לא) ופי' שם, הם סבבו שילכו העניים ערומים מבלי לבוש, והוא יוצא: (לב) והוא ג"כ פועל יוצא: (לג) פי' מה שחזר ואמר השיבנו, ביאורו מהרה השיבנו, כאדם שאומר לחבירו דבר וכופלו שיעשה זאת במהרה: (לד) וכבר נתכפרה בזה עונינו: (לה) וזהו אמרו עד מאוד: (לו) והוא מן השרים הראשונים, (דניאל י יג) עיין פי' הח' ז"ל שם

מקו"ב רש"י

קל"ו ילקוט תהלים תתפ"ד: ט) נחמי' ד' ד': י) לעיל א' י"ד: יא) ובירושלמי ברכות פ"ה ה"א מצינו לנביאים הראשונים שהיו חותמין את דבריהן בדברי שבח ובדברי נחמות וכו', והכתיב כי אם מאום מאסתנו, השיבנו תחת מאום מאסתנו (ופי' הפני משה, השיבנו הוא אחר פסוק זה שחזר וכפלו לסיים בדברי נחמות) ועיין מדרש איכה כ"י בסערת האחרונה: יב) שכופלים הפסוק, והיה מדי חדש וגו': יג) בסוף מלאכי שכופלים, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו': יד) שכופלים, סוף דבר הכל נשמע וגו':